ANNOTATA
AD
LIBROS
HAGIOGRAPHOS:
Sive
Criticorum Sacrorum
Tomus III.

LONDINI,
Excudebat *JACOBUS FLESHER,* M DC LX.

Prostant apud
CORNELIUM BEE
GUILIELMUM WELLS
RICHARDUM ROYSTON
SAMUELEM THOMSON
} *Londini.*
GUILIELMUM MORDEN *Cantabrigiæ.*
THOMAM ROBINSON *Oxonii.*

ANNOTATORES IN HAGIOGRAPHA

HI SUNT,

SEB. MUNSTERUS

FRANCISCUS VATABLUS

SEB. CASTALIO

ISIDORUS CLARIUS

RODOLPHUS BAYNUS in *Proverbia Salomonis*

JO. DRUSIUS

HUGO GROTIUS

PHILIPPUS CODURCUS in librum *Job*.

ILLUSTRISSIMIS
ECCLESIÆ CATHOLICÆ
GALLICANÆ
PRÆSULIBUS
PHILIPPUS CODURCUS.

Τὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φρονεῖν, ὑγιαίνειν, χαίρειν, καὶ εὖ πράττειν.

Illustrissimi Præsules,

NON sine gravissima causa, Apoc. 12. ingenti clamore cœlitum reboat æther his vocibus; *Væ vobis terrarum incolis, quòd* tumidus ille Python, *vetus Draco, qui Diabolus appellatur* humani generis hostis asperrimus, cœlo pulsus, *torrentibus irarum exæstuans & excandescens vorticibus, ad vos delapsus est: quippe novit superesse sibi temporis minimum.* Exsultat verò & triumphat unà cum myriadibus Angelorum sanctissimus chorus beatarum animarum, quæ labores hujus ærumnabilis seculi exantlarunt, quòd vicerit Agnus, quòd Serpentis caput contriverit, ínque ejus gulam lutum injecerit, apud Deum porrò nè hiscere quidem contra sanctos ut valeat. Verumenimvero per obscœnas hominum infernatium turbas calumniarum suarum virus eructat, miseros mortales mendaciis & figmentis fallit, eos à recto pietatis & justitiæ tramite per errorum & vitiorum ambages & devia seducit, unà secum in profundum mortis æternæ baratrum præcipites trahit, generi mortalium falsis religionibus & hæresibus illudens, contra Deum, contra omnes sanctos injurius: Scripturarum Divinarum clarum jubar infuscare & adulterare conatur; coruscantem Christi vultum in Ecclesia per Euangelii promulgationem pérque instituta & usurpata Sacramenta malis artibus, quantum valet, quasi nebulis offusis obtenebrat; mores, dicta, facta sanctissimorum hominum calumniis exagitat; nec modò inter infelicissimi seculi procellas fluctuantium, sed etiam in tranquillo vitæ immortalis portu exsultantium. Hæc fieri in hoc mundi silicernio & delirio non sine maximo Christiani nominis dedecore, proh dolor! persentiscimus. Scripturas etenim Propheticas & Apostolicas, quarum defensores & vindices acerrimi audiri summopere affectant Ecclesiæ hostes infensissimi *Reformatæ religionis* nomen prætendentes, in alienum sensum detorquent & pravâ interpretatione corrumpunt. Divini cultûs sanctos ritus Apostolis à Domino commendatos & germanum Scripturarum intellectum ipsis Apostolis Divino afflatu concessum, quæque omnia ab Apostolis Ecclesiæ fidei sunt tradita, flocci faciunt; Quinque Sacramenta ad nauseam usque fastidiunt; Quódque pietatis caput & summa est, Sacrificium Missæ detestantur; Sanctorum intercessionem procul facessere jubent; eorum laudes & merita quantum possunt deterunt atque elevant. Quæ quatuor divortii eorum præcipua sunt capita. Quorum primum & ultimum inficiari si quis sustineat, (Alia enim duo sunt in confesso) abundè probatur Jobi ipsius exemplo, atque libri quo commendatur tanti viri virtus eximia, pietas, justitia, fides, spes, constantia. Vix enim est sanctissimi libri hujus, hujus emendatissimæ tabulæ locus ullus quem non asperserint & deturpaverint aliquâ maculâ Calvinus & Genevenses; Quòd vera & Catholica de sanctorum Justificatione doctrina integro hoc volumine à principio ad finem tradatur & commendetur, ejúsque perfectissimum exemplar nobis proponatur. Id patienter ferre cùm nequeant, perfectæ justitiæ & sanctitatis laudes à Spiritu Prophetico, ab ipso Domino in medio sanctorum Angelorum cœtu, hirriente contrà Satana, Jobo concessas, Hebraicæ vocis T H A M, i. *Perfecti*, malignâ interpretatione deterunt. Nocturnum Eliphæ visum & responsum, quod cacodæmonis & tenebricosi Angeli dictum est, pro Divino oraculo habent atque ad cœlum evehunt. Amicorum Jobi commissiones damnatas à Deo, hæreticas, vitiis scatentes, mirum in modum celebrant. Egregiam & illustrem Jobi de Resurrectione mortuorum professionem cum Saducæorum schola pariter interpretatione falsâ obnubilant & infuscant. Parùm abest quin ipsum Jobum impiè locutum asserant, & proximè ad desperationis præcipitium accessisse contendant. Ac nè aliquis eos injuriâ postulatos falsóque criminis insimulatos existimet, monumentum etiamnum exstat publicum quasi statua erecta, per quam crimen suum profitentur, liber ingens centum quinquaginta novem Concionum à Calvino ex ambone habitarum, ex illius ore scripto exceptarum, ut ipsi asseclæ & assentatores profitentur, superbiente Calvino deceptæ & errantis turbæ plausu, editus Genevæ multoties, novissimè anno 1611. quo nostra querela calumniæ falsâ suspicione liberatur; nostráque opera in asserendo ab omnibus hære-

 ticorum

ticorum convitiis & contumeliis Jobo non modò non inanis sed oppidò necessaria, nostræque lucubrationes ad vindicandum sanctissimum hoc scriptum Propheticum ab omnibus alienis & erroneis interpretamentis non aspernandæ sed multis adoriis dignissimæ judicabuntur. Job namque resurgit iterum de pulvere & cinere & sterquilinio, in quo jacuerat hæreticorum improbitate, ut fulgeat Solis instar, veniàtque totius Ecclesiæ in conspectum: ut omnes ex illo Præsules quasi è clarissimo speculo omnibus numeris perfectissimum & emendatissimum exemplum petant omnium virtutum quas in Episcopo S. Apostolus desiderat, quibus omnes Antistites quasi tiarâ & diademate ornatos esse oportet. Fuit enim Job magnus Præsul, magnus Sacerdos, summus Pontifex, Orientalium suæ ætatis clarissimus, ditissimus, sanctissimus, religiosissimus. Non solùm enim pro liberis, pro tota familia, sed & pro amicis sacrificia Deo obtulit. Unde jubet Deus Elipham & sodales ejus accedere ad Jobum cum septem vitulis & totidem arietibus pro eorum piaculo sacra ut faceret litarétque. Quibus autem virtutibus instructum oportet esse Episcopum docet Apostolus in epistolis ad Timotheum & Titum, ut sit ἀνεπίληπτος καὶ ἀνέγκλητος, earum nulla in hoc emendatissimo paradigmate defuit. Celebratur quippe viri præstantissimi pietas ac justitia per Spiritum S. ipso libri primordio quatuor epithetis תם ישר ירא אלהים וסר מרע, *Perfectus*, *integer*, *pius*, *innoxius*, quæ Græci vertunt ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πράγματος πονηροῦ. quæ Domini præconio inter Angelos iterum atque iterum ingeminantur. Talis autem Job exstitit pollens opibus, clarus honoribus, florens ætate, corporis viribus integer, inter omnes corrupti seculi illecebras. Temperantia ejus & sobrietas notatur cap. I. Cùm liberi ejus die cujusque natali convivarentur, eorum tamen epulis & lautitiis non interfuit, nec genio indulsit; sed postridie summo diluculo surgens accersivit eos, & pro eorum numero holocausta obtulit, Deum propitians, nè fortè contra Numen in animo suo nefas admisissent. Atque sic gnaviter faciebat cunctis diebus. Ejusmet eadem virtus commendatur capitibus 29, & 31. ubi cùm maximam sibi superfuisse proventuum ubertatem significasset his verbis, *Gressus meos butyro tingebam*; *rupes mea fundebant oleum*, buccellam tamen suam cum pupillo comedisse profitetur. Pietate verò ac justitiâ, quibus vir maximus in rebus secundis insignitus fuit, in rebus adversis magìs inclaruit & refulsit. Ejus namque fidem & constantiam arietante Satanâ primo & secundo impetu, obnunciantibus tot simul clades famulis, subjecit, *Dominus dedit, Dominus abstulit, sit nomen Domini benedictum.* Insurgentem verò probris & increpantem uxorem sanctè monet, erigítque, *Scilicet concessa à Domino bona grato animo accipiamus, mala verò ab ipso inflicta non æquè feremus? Et nè verbum quidem contra Deum*, contra quenquam, *inconditum protulit*, inquit Propheta. Quando verò Eliphas, Bildad, Sophar, qui cum Jobo dum res ejus starent in integro amicitiam coluerant luctûs, ærumnarum, sordium & cineris immundi in quibus jacebat specie deterriti, religionem, pietatem, justitiam, vitam probè anteactam Jobi in discrimen vocaverunt & sycophantiis impetiverunt. Religionem ejus vanam superstitionem fuisse, fidem cassam & frivolam, spem irritam & inanem, ejus dicta, facta, scelera Divino numini invisa & exosa asserunt, probántque exitu & eventu. Tot enim adversa, tot mala, tot clades in eum haud aliter incumberent; cùm Deus adversùs pios & innocentes tam immaniter non desæviat. Hoc sibi vult Eliphas cap. 4. Jobum cum Leone, Panthera, Leopardo, Tigride componens. Et cap. 22. *Nónne magna est improbitas tua, & innumera peccata tua?* ait Jobum alloquens. Eadem est Bildadis & Sopharis non pedaria sed conceptissimis verbis sententia, *Si filii tui contra Deum deliquerunt, dederunt peccati sui pœnas*, cap. 8. Erigit se contrà vir sanctus, Deúmque summum rerum omnium arbitrum, scrutatorem cordium, justissimum judicem, atque innocentiæ suæ vindicem appellat, protestatúrque nunquam se dicta factáve mutaturum, sed constantissimè in pristina pietate & justitia perstiturum. Vitæque suæ rationes omnes quasi apud Deum testem fusiùs explicat. *Ipsi*, inquit, *tota vita mea ratio nota est. Si me exploraverit, quasi aurum reperiar. In ejus vestigiis pedes mei hæserunt: viam ejus observavi, nec quicquam declinavi labiorum ejus præcepta, nec recessi. Verba ejus condidi plusquàm demensum meum*, cap. 23. Nec tantùm pietatem suam Job asserit publicâ sacrosanctæ religionis erga solum verum Deum professione, quam Dominus Abrahamo præceperat quando fœdus suum cum ipso pepigit, (quam sedulò Ismaeli & Isaaco commendaverat, Isaac verò filiis suis Esau & Jacobo tradiderat; cujus constans observator inter Idumæos Job exstitit, nullâ cultûs extranei inter sacra solemnia admisâ mixturâ) sed & ex animo procul ablegavit & exhorruit impios & profanos Gentium cultus, quos nè digito quidem in secreto attingere voluit, ut testatum fecit apud quatuorviros qui ad ipsum amicitiæ nomine convenerant, *Si videns*, inquit, *clarum jubar, & lunam per noctes micantem, & clàm perculsus animo manum ori admovi, quod piaculum magnum est*, superstitionis vetitæ ritus quasi capitale crimen detestatus. Pergit adversùs accusatores justitiam suam tueri. *Si venire in jus cum servo meo ancillâve detrectavi; Si pupillo manu interminatus sum, cùm viderem præsidium meum in porta; Si contra me terra mea clamat, sulci lugent; Si fructus ejus sine mercede comedi, animam agricolarum vel viduæ oculos confeci, vota tenuiorum frustratus sum; Quid facerem quando Deus surget & rationes inibit?* Addit, *Liberavi afflictum clamantem, & pupillum cui non erat auxiliator. Justitiâ ornatus fui quasi pallio, & cidaris fuit mihi judicium meum. In causam quam non noveram inquisivi. Molares improbi fregi, dentibus ejus prædam eripui.* Quæ fuerit ejus εὐσπλαγχνία, misericordia erga afflictos, significat his verbis, *Flevi miseri causâ, atque ejus gratiâ cui dies est amara: Et pauperis causâ tristis fuit animus meus. Cæco oculorum instar fui, claudo vice pedum, & pater pauperum. A primis annis educavit me miseratio: deduxi illam ab utero matris meæ. Pereuntem sine veste & pauperem sine indumento spectare non sustinui. Advenam*

venam foris pernoctare passus non sum; viatori fores aperui. Ejus ἀφιλαργυρία notatur his verbis, *Aurum spem meam non feci; nec dixi electro, Fiducia mea es; neque lætatus sum ob meas opes, quas plurimas manus mea convasasset.* Quàm rectè primos animi motus sub jugum pietatis & justitiæ miserit, iram atque cupidinem sedaverit, cùm negat *osoris sui clade se delectatum, aut exultavisse ejus infortunio, vitámque ejus diris devovisse, vel passum domesticos irâ percitos erumpere in has voces, Utinam caro ejus daretur, non satiaremur:* cùm *legem oculis suis posuisse se* asserit *nè virginem libidinosiùs cernerent,* atque illecebras mulierum aversatum oculos atque animum compescuisse. Modestia sua quanta fuerit, quæ verecundia, quàm ingenuus pudor his innuit, *Peccatum meum non texi more humano. Pudore ancillarum deterrebar, & obmutescebam.* Uno verbo, summatim, & compendio vitam suam inculpatam fuisse significat cùm *temerè ambulasse* vel *in fraudem movisse se pedem,* vel *maculam manibus suis adhæsisse* negat. Quàm denique firma & inconcussa fides ejus, ineluctabilis spes, inviolata constantia fuerit, locus insignis ille revincit quem sugillant hæretici & Saducæi, qui, non magìs Sol Meridianus, lucet, lucebítque obnitente ex adverso mortis & tenebrarum principe Satanâ, *At ego scio quòd Redemptor meus vivit,* &c. Et, *Deum in carne mea videbo,* &c. quem nos accuratiùs explanavimus. Qui veluti Pyramis marmorea, Thamrur, & Michtham, monumentum exstat sempiternum pietatis, fidei, spei, constantiæ viri virtutum omnium cumulo celeberrimi. Ut non modò dignitatis atque ordinis ratione, quòd Pontifex & Sacerdos, spectandus & venerandus cunctis fuerit, sed etiam meritorum & benefactorum. Quod & ipse ad compescenda adversariorum scommata & dicteria commeminit: *Quando,* inquit, *ad civitatis portam progrediebar, vel in publico sedem disponebam; cùm me viderent juvenes secedebant; assurgentes senes stabant; Principes ore favebant; Duces coercebant vocem & mussitabant: Qui videbant me reverebantur. Gloria mea luxuriabat apud me. Auscultabant mihi, & taciti consilium meum excipiebant. Postquam locutus fueram nihil subjiciebant. Sermo meus super eos stillabat. Dicta mea exspectabant tanquam almam pluviam, ore aperto quasi ad imbrem serotinum. Consulebar, quod sequi deberent deliberabam. Sedebam primus, atque agebam inter eos quasi Imperator in exercitu, tanquam ille qui afflictos consolatur.* Denique, *condita erant in tabernaculo meo Dei oracula.* Exantlatis tandem agonis gloriosissimi laboribus victor commendatur à Domino, omnium ore celebratur: Et singuli venerabundi agnum atque aurum ipsi afferunt. Floruítque postremâ senectâ duplò magìs quàm juventâ; quasi Phœnix, qui ex incendio & ex cineribus suis renascitur; quasi Palma, quæ pondere pressa non fatiscit, sed assurgit magìs; quasi Aquila, quæ deposito veterum pennarum senio repubescit. Sic vos, Illustrissimi Præsules, intellectâ & spectatâ Jobi patientiâ, constantiâ, fide, pietate, justitiâ, imitatores ejus & Jobi similes dignitate & meritis, rebus lætis & prosperis, Jobi similium probatione & patientiâ & fidei orthodoxæ adversùs hæreticorum sannas & ludibria defensores & vindices, macti honoribus, dignitate, authoritate, virtutibus bonis omnibus estote; ut fidei vestræ, pietatis, justitiæ fructus referatis in illa die in qua cum omnibus sanctis Dominum hisce oculis intuebimur.

ANNOTATA
AD LIBRUM
JOB.

CAP. I.

MUNSTERUS.

ARgumentum hujus libri est, Quòd omnium rerum moderatio & procuratio soli Deo est tribuenda, sine cujus nutu nè pilus quidem de capite nostro defluit. Docet præterea quàm simus Deo curæ, quantúmque ejus majestatis sit imperium, ut prorsus indignum sit ut conqueramur & obmurmuremus, quasi injustitia apud illum sit nostrarúmque rerum neglectus; quin magis hoc unum curemus ut voluntates nostras illius jussis subijciamus, & revereamur altitudinem judiciorum ejus, quæ à nostris plùs distant quàm cœli à terra, & Occidens ab Oriente. Ob quam rem citra ullam contradictionem hilari & tranquillo animo parati simus tolerare quæcunque illi visa fuerint, justúmque ipsum etiam in mediis calamitatibus piorum & impiorum prosperis successibus prædicemus. Et hæc quidem carni difficilia sunt, nec in scholis Sapientum hujus mundi discuntur: alioquin amici Ijob Philosophiæ non ignari non tantopere sancto viro reluctati fuissent: sed Spiritus S. hanc docet artem, lenítque suâ gratiâ mentes, ut pii homines & velint & possint ferre crucem, dicántque cum sancto viro Ijob in mediis tribulationibus & quibuslibet afflictionibus quantumlibèt duris, magnis & horribilibus; *Sicut Domino placuit, ità factum est, sit nomen Domini benedictum.* Fuerunt olim apud Hebræos qui suo sensu abundabant, & putabant כי איוב לא היה ולא נברארק למשל *Ijob non in humanis fuisse, sed exempli causâ librum hunc scriptum:* at hos confutant docti quique per hunc locum qui habetur Ezech. 14. *Si fuerint tres viri illi, Noah, Daniel & Ijob, in medio eorum,* &c. Et præterea si Ijob non fuisset, ut Scriptura posuisset nomen ejus, nomen civitatis ejus, numerum possessionis ejus atque filiorum ejus, & id nedum à principio verùm & à fine? Sed & dies vitæ ejus describuntur, & nomina amicorum ejus prosapiáque eorum: Fuit enim Æliphaz Themanites, & Bildad ex cognatione Suha, atque Zophar ex familia Naama, quemadmodum textus habet. Putant autem Hebræi hunc librum à Mose conscriptum; quibus ex nostris quidam accedunt, alii aliud sentiunt. Non refert tamen sive Moses sive alius Propheta eum conscripserit: hoc apud omnes indubitatum est concórsque Hebræorum & Christianorum (qui non sunt increduli) sententia, hunc librum continere Spiritùs S. eloquia. Præmittitur autem beati viri multiplex calamitas, & incomparabilis patientiæ specimen & virtus. Deinde conspectâ viri justi miseriâ offeruntur occasiones multiplicium disputationum, præsertim de summa & inexplicabili Providentia, Sapientia atque infallibili Scientia Dei. Advenientes enim tres amici Ijob, viri sapientiâ & religione admirabiles, varia cum viro sancto miscent colloquia. Supervenit & quartus, nempe Ælihu, & cum eo in arenam descendit: Atque tota tragœdia hujus libri inter hos quinque viros agitatur. Contentionem tandem dirimit Deus ipse. Proponitur itaque à Deo Ijob ut forma perfecta religiosi hominis ac verè sapientis, qui nec secundis rebus nec adversis frangitur, ut deserat Deum summum & unicum bonum, sed constans & firmus manet per cunctas tentationes in ejus fide.

1. *In terra Uz*] Sunt qui putant Uz haud procul situm à הרן *Haran*, & quòd Ijob descenderit à Nahor fratre Abraham. Alii putant eum descendisse ab Esau, & quòd Uz sit in Idumæa, juxta illud Thren. 4. 21. *Gaude & lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Uz.* Proinde ubi nos vertimus *vir integer*, Chald. vertit שלים *perfectus*, & translator Latinus *simplex*.

5. *Sanctificabat eos*] h. e. Mittebat & monebat eos ut pararent se ad cultum Dei, & nihil inhonestum agerent in conviviis. Porrò *benedicere* capitur hîc per הפך antiphrasim pro *maledicere*, sicut & de Naboth legitur 1 Reg. 21. 13. *Benedixit Naboth Deum & Regem.* Tam invisa enim erat Blasphemia apud veteres ut abhorrerent eam nominare.

6. *Filii Dei*] Hi sunt Angeli sancti, imaginem Patris cœlestis integram conservantes.

10. *Protectio fuisti*] Heb. *sepivisti eum*, h. e. firmasti eum, &c.

15. *Seba*] Aben Ezra מחנה שבא i. *castra*, vel *turma*, *Seba*: hi autem sunt *Sabæi*, sicut & vulgata habet editio.

VATABLUS.

HUjus historiæ Job meminit Ezechiel, c. 14. his verbis, *Etsi fuerint tres viri illi in medio ejus, Noah, Daniel, & Job, ipsi justitiâ suâ liberabunt animam suam, dixit Dominus Jehovah.* Meminit & Jacobus, 5. 11. *Tolerantiam Job audistis.* Hoc ideo diximus ne quis cum veteribus Hebræis dicat Job nunquam fuisse: qui à recentioribus Hebræis, & illis quidem doctissimis, reprehenduntur.

1. *Vir fuit in terra Us*, איש היה בארץ עוץ] *Quidam erat in terra Us*, i. Quidam eximius vir habitabat in regione Usitide. Ex filiis Esau fuisse quidam dicunt; quod indicare videtur regio Uz, quæ ex Thren. 4. 21. ubi dicitur, *Gaude & lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Us*, videtur fuisse Idumæorum, aut saltem Idumææ finitima. Laudatur itaque Job à terra, quòd innoxius vixerit in medio infidelium, pius in medio impiorum. Tametsi magni nominis apud Hebræos vir scribat Us regionem denominatam fuisse ab Us primogenito Nachor ex Melcha, quæ fratrem ejus Bus ipsi quoque Nachor peperit, ut scribitur Gen. 22. 20. ex qua regione fuerit Job, & ideo genus duxisse ab ipso Nachor fratre Abraham. ¶ *Perfectus*, תם] *Integer*, integritate vitæ scilicet, q. d. Vitam inculpatam degebat. Alii, *simplex*: simplicitate morum, quæ opponitur hypocrisi, i. per omnia sincerus ac

ac rectus. ¶ *Recedénsque à malo*, [וסר מרע] i. Abstinens ab omni specie mali. Animi veras divitias author iste primò exposuit; postea opes corporis, quarum optimæ sunt liberi.

3. *Peculium ejus*, [מקנהו] Gallicè *son auoir*. Vel, *possessio ejus*, ut scilicet possessio illa fuerit peculium ejus. ¶ *Et familia multa*, [ועבודה רבה] *Famulitium multum*. Latinè *servitia*, i. servi & ancillæ. Doctus inter Hebræos exponit *proventum*, quòd ex cultura terræ proveniat: & hoc nomine comprehendi Agros, Vineas, Hortos ac Pomaria. ¶ *Maximus omnium Orientalium*, [גדול מכל בני קדם] Ad verb. *magnus magis quàm omnes filii Orientis*.

4. *Ibant autem*, &c. [והלכו בניו ועשו משתה] Hebraismus, Summo autem studio celebrabant convivia. Sing. Heb. pro plur. ¶ *Mittebántque & vocabant*, [ושלחו וקראו] i. Missísque nunciis invitabant tres, &c.

5. *Cúmque in orbem transiissent*, [ויהי כי הקיפו] Ad verb. *Et fuit cùm circuissent*, vel, *circulum fecissent*, i. cùm transmisissent sive transegissent, quasi peracto circulo, *dies illos convivii*, i. conviviorum: vel dies illorum conviviorum. ¶ *Et sanctificabat eos* [ויקדשם] Sub. *filios*, i. missis nunciis jubebat eos sanctificari, h. e. ad rem Divinam sanctè præparari. ¶ Juxta *numerum omnium eorum*, [מספר כולם] i. Totidem quot ipsi numero erant, h. e. septena. ¶ *Dicebat*, [אמר] Præt. Heb. per imperf. vertendum, i. cogitabat apud se. ¶ *Peccaverunt*, [חטאו] Sub. *in conviviis illis*: inter pocula scilicet. ¶ *Et maledixerunt*, [וברכו] Ad verb. *& benedixerunt*, per antiphrasin, pro *maledixerunt*, i. impiè de Deo senserunt. Veteres enim adeò abhorrebant à Blasphemia ut nè nominare quidem auderent. Sic 1 Reg. 21. 10, 13. *Benedixit Naboth Deo & Regi*. ¶ *Faciebat*, [יעשה] Fut. Heb. pro præt. quod per imperfectum vertitur, i. facere solebat. Sic enim debet reddi verbum futuri temporis. ¶ *Cunctis diebus*, [כל הימים] i. Hactenus fecerat. Alii referunt ad dies conviviorum illorum.

6. *Quadam autem die venerunt*, [ויהי היום ויבואו] Ad verb. *Et fuit dies* [sub. *quadam*] *& venerunt*, i. accidit autem quadam die ut venerint. ¶ *Filii Dei*, [בני האלהים] Angelos bonos intelligit: quod satis intelligitur ex 1 Reg. 22. 19. ubi similis prosopopœia legitur, his verbis. *Vidi Jehovam sedentem super solium suum, atque universum exercitum cœli assistentem illi à dextera ejus & à sinistra ejus*, &c. ¶ *Ut astarent*, [להתיצב] *Ut assisterent: ut sisterent se*, i. ostenderent se paratos ad parendum imperatis Domini. Illud enim *Venerunt* significat promptitudinem in exequendis mandatis Dei. ¶ *Et venit etiam*, &c. [ויבוא גם השטן בתוכם] *Inter quos affuit & Satan*: cujus scilicet omne opus à Divina pendet providentia, ut non plùs nocere possit quàm Dominus velit.

7. *Ab exspatiando*, [משוט] *A pervagando*. Ad verb. *A circumeundo terram*. Unde Petrus, 1 Pet. 5. 8. dicit, *Sobrii estote, vigilate: quoniam adversarius vester Diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret*.

8. *Apposuistíne cor tuum*, &c. [השמת לבך על עבדי] Ad verb. *Annon posuisti cor tuum super servum meum*, i. Considerastíne servum meum Job. ¶ *Quòd non sit*, [כי אין] *Quia non est*. ¶ *Perfectus*, [תם] *Integer*, *simplex*.

9. *An gratis timet*, [החנם ירא] *An immeritò reveretur*, aut, *veneratur*, &c. q. d. Non. h. e. Non propter te sed propter seipsum & commodum proprium colit te.

10. *Vallasti*, [שכת] Quasi scilicet sepe obductâ, i. protegis illum ac domum ejus, ne quis possit invadere ipsum & omnia sua. ¶ *Operi manuum ejus benedixisti*, [מעשה ידיו ברכת] Hebraismus, Fecisti feliciter succedere quæcunque instituit. ¶ *Et possessio ejus*, [ומקנהו] Propterea peculium ejus. ¶ *In terra*, [בארץ] i. In ipsa regione.

11. *Nisi in faciem tuam maledixerit tibi*, [אם לא על פניך יברכך] Aliquid subaudiendum, cujusmodi, *& videbis*, vel, *dispeream*, aut aliquid simile, *annon* [vel, *si non*] *in faciem tuam benedicet tibi*, i. maledicet, ut v. 5.

12. *In manu tua* est, *tantùm*, &c. [בידך רק אליו וגו׳] i. In potestate tua est: acsi dicat, Permitto arbitratui tuo quæcunque possidet: *modò nè injicias in eum manum tuam*.

13. *Die autem quadam*, [ויהי היום] Ad verb. *Et fuit dies*, i. accidit autem die quodam, *ut filii & filiæ ejus*, &c.

14. *In locis suis*, [על ידיהם] i. In solitis pascuis.

15. *Puerósque*, [ואת הנערים] i. Adolescentes famulos pascentes animalia.

16. *Ignis Dei*, [אש אלהים] i. à Deo missus. ¶ *Ac pueros*, [ובנערים] i. Pastores.

17. *Tribus aciebus divisi*, [שמו שלושה ראשים] Ad verb. *posuerunt* [i. constituerunt] *tres duces*, vel *acies*, h. e. fecerunt tres acies, & singulis præfecerunt ducem sive imperatorem. ¶ *Excurrerunt*, [ויפשטו] Ad verb. *& irruerunt*.

18. *Adhuc ille loquebatur*, [עד זה מדבר] *Interim* [*Interea*] *dum ille loqueretur*.

20. *Tunc surrexit*, [ויקם] Ad verb. *Et surrexit*. ¶ *Et scidit*, [ויקרע] *Et rupit*, dilaceravit vestem suam elegantiorem, more lugentium: modicè enim commotus est Job. ¶ *Adoravit*, [וישתחו] Sub. *Jehovam*.

21. *Illuc*, [שמה] Quò scilicet statutum est ut omnes simul revertantur, nempe in terram. Dicit autem *illuc*, quasi loquatur de certo loco. ¶ *Dedit*, [נתן] Per præt. perf. vertunt alii, est qui *dederat*. ¶ *Sit nomen Jehova benedictum*, [יהי שם יהוה מבורך] i. Laudetur ab omnibus sanctissima Jehovæ majestas.

22. *In toto hoc*, [בכל זאת] Sub. *negotio*, vel, *In omnibus his non peccavit*, i. In his omnibus superavit Job omnes Satanæ astutias. ¶ *Insulsum*, [תפלה] Infrà 6. 6. huic dictioni additur *absque sale*; *Nunquid comedetur insulsum absque sale?* Pro *attribuit* Hebraicè legitur *dedit*, i. Non dixit Deum quicquam fecisse sine ratione.

CASTALIO.

QUI hanc Jobi narrationem & disputationem fictam esse putant, id mihi nullâ ratione facere videntur. Nihil enim potest esse in vera historia quod non sit in hac; ut qui hanc neget, omnes negare possit. Quòd si putant hoc absurdum esse, quod in hoc libro Deus cum homine colloquitur, cogitent & cum multis aliis olim collocutum, cum Noa, Abrahamo, & cæteris. Nisi fortè hoc objicient, illos ex delecto Divinitus hominum genere fuisse, Jobum verò Idumæum: quasi verò ullum sit hominum genus quod Deus rejecerit; aut quasi non omnes rectè viventes amet, sicuti contrà omnes injustè viventes odit, cujuscunque sint nationis. Atque hæ sunt rationes quibus refellantur illi, si fortè parùm moventur Ezechielis & Jacobi autoritate, qui profectò nunquam de Jobo tam honorificam mentionem fecissent si res fabulosa foret. Sed quo tempore vixerit Jobus incertum est. Vixisse quidem multo tempore post Mosem videtur ex capite 15. ubi tanquam de re jam olim factâ mentio fieri videtur Israelitarum adductorum in Chananæam. Item ex capite 28. 28. ubi dicitur Deus homini olim declarasse, *Sapientiam esse metum Domini*, quæ profectò sententia ex Deut. 4. 6. aut ex Psal. 3. 10. sumpta est, sicut & in cap. 12. 21. est hæc sententia, *Aspergit contemptu primates*, ex Psal. 107. 40. penè tota ad verbum translata. Nisi fortè dicent non eam ex Psalmo translatam, sed contrà: qua de re ego nolo contendere. Disputationis autem argumentum est hoc, Amici affirmant Jobum improbum fuisse, qui in eam inciderit calamitatem: Deum enim nullos nisi malos malo afficere. Jobus contrà pugnat, Etiam bonos à Deo malis affici; ut se, qui fuerit innocens. Cúmque dicant amici, Visum quidem esse innocentem, sed innocentiam illam non fuisse veram, idque ex eventu judicari, quippe cùm peccati det pœnas; miseriam enim esse peccati supplicium: ostendit Jobus, Etiā improbis benè esse, idq; reipsa apparere.

Quod cùm sit, non esse absurdius dicere aliquem bonum esse in malis quàm aliquem malum esse in bonis. At Deus controversiæ Judex primùm Jobum reprehendit, qui sibi à Deo injuriam fieri queratur, quòd causam non videat cur tanto malo afficiatur. Ostenditque Deus sua opera esse tam ardua ut homines, quicquid à Deo fiat, debeant fateri non sine causa aut sine ratione fieri: quòd si causam ignorent, debeant id ignorantiæ suæ tribuere, non Deum injustitiæ accusare. Quasi hoc dicat, Quamvis insonti tibi calamitatem inflixerim, debes tamen de me, qui tantus sim, tam præclarè sentire, ut aliquam justam sed tibi ignotam causam esse putes cur ego mundi arbiter & conditor ità tecum agam. Causam autem non addit cur id fecerit, vult enim voluntatem suam pro ratione haberi; quod in homine iniquum (quippe qui & errare & injustè agere possit) in Deo est æquissimum. Atque illa causa nobis patet ex initio libri. Id enim fecit ut Jobi probitatem experiretur, idque instigante Satane. Neque verò in hac contentione victus est à Satane Jova. Nam Jova contendebat, Jobum in integritate sua permansurum; Satan autem affirmabat Jobum ideo probum esse quòd ejus res essent prosperæ; quòd si in calamitatem incideret, fore ut probitas illa adeò nulla foret ut etiam Deum impiorum ritu detestaretur, id quod factum non est: nam Jobus integer permansit, nec ità rebus adversis mutatus est ut improbos imitari vellet. Et tamen in eo reprehendendus erat quòd sibi à Deo injuriam fieri dicebat. Verùm id vitium non improbitatis est sed ignorantiæ. Cùm enim pugnarent ejus amici, Omnem calamitatem esse peccatorum pœnas, & Jobus sibi sceleris conscius non esset, putabat se à Deo injuriâ affici. Ergò Deus illum Jobi errorem verbis castigat, ut dictum est, non punit. Amicos autem Jobi gravius arguit, qui *de Deo non tam rectè locuti essent quàm Jobus.* Nam in eo quod affirmabat Jobus, Etiam insontibus mala à Deo importari, rectè dicebat; quod cùm negarent illi, non verè de Deo loquebantur. Adde quòd Jobus videbat de Dei justitia non esse ex hac vita judicandum, sed ex futura, in qua bonis bene, & malis erit malè: id quod ex cap. 19. intelligi potest, in quo de Resurrectione loquitur. Itaque Jobum *rectè locutum esse* docet Jova; nec illas vitiosas quidem sed doloris magnitudine expressas impatientiæ voces puniendas putat.

1. *Vir fuit in regione Husa*] In ea est Idumæa, ut apparet Lam. 4. 21.

16. *Divinus ignis*] Sc. Fulmen.

CLARIUS.

1. VIR erat] Fuerunt olim apud Hebræos qui suæ sententiæ nimium fidentes putarunt Job non in humanis fuisse, sed hunc librum scriptum duntaxat in exemplum. Sed hos docti omnes confutant per eum locum qui habetur Ezech. 14. *Si fuerint tres viri illi, Noe, Daniel & Job, in medio eorum.* Et Jacobus 5. 11. *Sustinentiam Job audistis.* Præterea tam exquisitè posuisse Scripturam nomen ejus, numerum possessionis & filiorum, & amicorum nomina & prosapiam eorum, arguunt minimè hoc fuisse figmentum. Putant autem Hebræi hunc librum à Mose conscriptum: quibus ex nostris quidam accedunt, alii aliud sentiunt. Sed non refert sive Moses sive alius Propheta eum scripserit, cùm hoc apud omnes minimè dubitetur, & concors sit Hebræorum ac Christianorum sententia, librum hunc continere Spiritûs S. eloquia. Argumentum hujus libri est, Omnium rerum moderationem & procurationem soli Deo esse tribuendam, sine cujus nutu nec pilus quidem de capite nostro defluit. Docet præterea quàm simus Deo curæ, quantúmque ejus majestatis sit imperium, ut prorsus indignum sit ut conqueramur & obmurmuremus, quasi iniquitas apud illum sit nostrarúmque rerum neglectus: Quin magis hoc unum curemus ut voluntates nostras illius jussis subjiciamus, & revereamur celsitudinem judiciorum ejus, quæ à nostris cogitationibus plus distant quàm cœli à terra, aut Occidens ab Oriente. Ob quam rem citra ullam contradictionem hilari ac tranquillo animo parati simus tolerare quæcunque illi visa fuerint, justúmque ipsum etiam in mediis calamitatibus piorum & impiorum prosperis successibus prædicemus. Et hæc quidem carni difficilia sunt, nec in scholis hujus mundi Sapientum discuntur, alioquin amici Job philosophiæ non ignari non tantopere sancto viro reluctati fuissent. Sed Spiritus S. hanc docet artem, lenítque suâ gratiâ mentes, ut pii homines & velint & possint ferre crucem, dicántque cum sancto viro Job in mediis afflictionibus & quibuslibet molestiis quamvis duris atque horribilibus, *Sicut Domino placuit ità factum est, sit nomen Domini benedictum.* Præmittitur autem beati viri multiplex calamitas & incomparabilis patientiæ specimen. Deinde conspectâ viri justi miseriâ offeruntur occasiones multiplicium disputationum, præsertim de summa & inexplicabili Providentia, Sapientia & Scientia Dei. Advenientes enim tres amici Job, viri sapientiâ & religione admirabiles, varia cum viro sancto miscent colloquia. Supervenit & quartus, nempe Ælihu, & cum eo in arenam descendit. Atque tota hujus libri tragœdia inter hos quinque viros agitatur. ¶ *In terra Hus*] Sunt qui putent Hus haud procul positum à Charan, & quòd Job descenderit à Nachor fratre Abraham. Alii putant eum descendisse ab Esau, & quòd Hus sit Idumæa, juxta illud Thren. 4. 21, *Gaude & lætare, filia Ædom, quæ habitas in terra Hus.* ¶ *Simplex*] Chal. *perfectus*, alius vertit *integer*.

4. *Et ibant filii*] Felicitatis Job magnum incrementum erat filiorum ejus concordia & honesta conversatio; quæ rarior est potentum domibus.

5. *Sanctificabat eos*] i. Mittebat, & monebat eos ut pararent se ad cultum Dei, & nihil inhonestum agerent in conviviis. Manè verò offerebat sacrificia, quo tempore mens est sobria magis & expeditior atque ad præclariora quæque negotia aptior. Idcirco enim *manè* apud Latinos appellatum volunt quòd *manum* olim *bonum* significaret. Porrò *benedicere* hîc capitur per antiphrasim pro *maledicere*; Sicut & de Naboth legitur 3 Reg. 21. 13. *Benedixit Naboth Deum & Regem.* Tam invisa enim erat apud veteres Blasphemia ut ab ejus etiam appellatione abhorrerent.

6. *Quadam autem die*] Mos est Scripturæ ea quæ supra tempus sunt designare ex aliquibus quæ dicuntur in tempore; sicut in principio Geneseos dicitur Deus aliqua *dixisse primo* vel *secundo die*, quamvis Dei *dicere* sit æternum, propter hoc quòd ea quæ ab ipso dicuntur fiebant in tempore. Ità & nunc quia factum hoc determinato tempore extitit, dicuntur administri hujus facti *coram Domino astitisse*, quamvis coram eo assistere nunquam desistant. Angeli autem dicuntur *filii Dei*, ut Divinæ gloriæ participes, & expressiorem imaginis Dei similitudinem in se habentes; vel sicut Prophetarum discipuli ac ministri *filii* eorum dicti sunt, sic isti *filii Dei*. Pulcher autem est iste σχηματισμὸς, sicut etiam totus liber, & verborum & sententiarum elegantissimis tropis abundat. Quem morem imitata est alio loco Scriptura, ubi in 3 Reg. 22. 20. Michæas ait *Dominum quæsisse qui deciperet Achab*, &c. Minùs enim jucundum fuisset simpliciter dicere, *Permisit Deus ut Satan tentaret Job*, &c.

20. *Scidit vestimenta sua*] Quòd *scidit vestimenta sua & totondit caput*, servare voluit morem lugentium, ut se suæ gentis moribus accommodaret, atque ut charos sibi fuisse filios declararet, alioqui visus fuisset quidam esse sensu carens. Verùm etsi externum hoc signum luctûs dedit, declaravit infractam animi constantiam, cùm *demittit se humiliter in terram, & adorat*, agnoscens suam humilitatem, & Dei magnificans gloriam, cujus cùm omnia sint, ejusdem est etiam dare ea & adimere pro arbitrio.

21. *Nudus egressus sum*] *Uterum matris* quidam hîc volunt Terram esse, de qua sumptus est Adam, ut sit sensus, *Ex pulvere natus sum; revertar in pulverem.* Sed intelligi tamen potest sic, *De genetrice nudus prodii; & revertar illuc*, quo scilicet statutum est omnibus.

22. *In omnibus his non peccavit Job*] Strenuum militem suo encomio coronat Spiritus S. q. d. Licet tot tantisque modis tentatus fuerit vir Dei, tam firmus tamen stetit ut nè vel minimum peccaret, vel absurdum quippiam loqueretur.

DRUSIUS.

1. VIR] איש nomen est ἀῤῥενός, ut alibi observo. Id Græci dicerent ἀνὴρ, ut Psal. 1. 1. Μακάριος ἀνήρ. Quanquam in Lxx h. l. Ἄνθρωπός τις, *Homo quidam*. Ebraicè אדם אחד *Homo unus*. Id de vulgaribus usurpatur. Sic differunt *filii Hominis* & *filii Viri*. Adhibe Quæst. meas. Scire licet Græcos interpretes tam sæpe reddere איש ἄνθρωπος quàm ἀνήρ. Causam inquiret qui volet. Ego scio איש propriè *virum* & אדם *hominem* sonare. Sed confundi etiam scio: nunc tamen distingui velim. ¶ *Erat*] Emendant *fuit*; non laudo: nam היה tam sig. *erat* quàm *fuit*. Præteritum enim omnes species præteriti complectitur. Vide Gramm. nostram. ¶ *In terra Us*] *in regione Us*. *Terra* pro *regione* notum est. *Us* autem regio erat Orientis, non Armenia, ut quidam somniant, sed Arabiæ contermina, quam Οὖς & Αὖς vocant, unde Αὐσῖτις. Sic *Buz* dicunt & *Bauz*, quod scriptum Βαύξ Gen. 22.21. Ab Οὖς fortean Οὖσα Arabiæ, cujus meminit Zonaras, in quam Nestorium relegatum scribit. Mentio hujus terræ Jer. 25.20. Sed & Thren. 4.21. Quam tamen diversam esse opinantur, utpote ab Idumæis habitatam. Fuerunt & tres viri hoc nomine. Primus fuit Us filius Aram, filii Sem, Gen. 10. 23. Secundus filius Nachor ex Melcha, Gen. 22.21. Tertius ex posteris Esau, Gen. 36 28. Malè scribunt *Us*, i. עון, nec melius *Hus*, i. הוץ vel חוץ, memineris autem *s*, Sade in ultima esse. ¶ *Job nomine*] Priùs erat in vulgata nostra *nomine Job*. Nos ordinem immutavimus: primùm quoniam in fonte *Job nomen ejus*; deinde quoniam Ebræi discrimen ponunt in hoc ordine. Nam quando de justis loquuntur, dicunt, sequitur, *Nomen ejus Elkana, nomen ejus Kis*; cùm de improbis, *Nabal nomen ejus, Goliath nomen ejus*: quod tamen non est perpetuum: nam de impio Micha legimus Jud. 17.1. *nomen ejus Michajahu*: & de ipso Deo Exod. 15. *Dominus nomen ejus*. Sic hoc loco, *Job nomen ejus*. Ego notationem illam non magni momenti esse puto. ¶ *Integer*] Qui & *integer viæ*, quem Horatius *integrum vitæ* vocat. Sig. autem hominem sincerum, minimè fictum aut simulatum, omnisque fuci expertem. Vulg. *simplex*, i. ἁπλοῦς. Quod priùs Aquila ediderat, ut etiam Theodotio, qui pòst secutus est. Sed in Sym. ἄμωμος *absque macula*, quomodo sæpe Lxx, qui hîc habent ἀληθινὸς, ἄμεμπτος. Sunt duæ versiones. Prior est ἀληθινὸς *verax*, *verus*, ut Deu. 32.4. תמים פעלו Lxx ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Posterior ἄμεμπτος *irreprehensibilis*, vel *sine crimine*, ut Gen. 17.1. καὶ γίνου ἄμεμπτος, ubi eadem dictio in fonte. Symmachi editio me revocat ad locum qui est Prov. 28.10. ἄνομοι διελεύσονται, ubi fortasse legendum ἄμωμοι διελοῦνται *immaculati partientur*: nam in fonte *integri possidebunt bonum*. Hoc pono, non decerno. ¶ *Rectus*] Græca exemplaria hîc variant: nam in aliis est εὐθὺς *rectus*, & in aliis δίκαιος *justus*. Eodèm recidit; nam *rectus* in metaphora est *justus*, & εὐθύτης idem quod *æquitas*, *justitia*. Sic *liber* εὐθέων *rectorum*, qui & *justorum*, i. δικαίων. Sed ישר propriè *rectus*, qui & εὐθὺς, unde τὸ εὐθὺς *rectum*. Num. 23.10. *Moriatur anima mea cum animabus rectorum*, Lxx δικαίων *justorum*. *Rectus* etiam ὀρθὸς dicitur & ὄρθιος. Sed & per ἀληθινὸς redditur in hoc libro, ut infrà 2.4. & 6.25. & 8.6. ¶ *Timens Dei*] Ut *metuens Divûm* apud Persium. Vulg. *timens Deum*. Lxx θεοσεβὴς *Dei cultor*, *pius*, *religiosus*, ut infrà v. 8. & 2.4. Sic יראת אלהים, θεοσέβεια *cultus Dei*, *religio*, *pietas*, infrà 28.28. Hinc intelliges quid sit, *Timor Domini principium sapientiæ*. Nam Sapientia à Pietate incipit. Cæterùm qui Deum veretur, etiam peccare veretur: unde subjicit. ¶ *Et recedens à malo*] Quod Græci vertunt ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος *abstinens ab omni re mala*. Notum illud, *Fac bonum & recede à malo*. *Bonum facit* qui facit quod Deus fieri præcepit; *recedit à malo* qui abstinet ab eo quod fieri vetuit: quibus duobus tota Lex continetur; cujus præcepta, Jubentia alia, & alia Vetantia, numero, ut Ebræi censent, 613 quæ per תרי״ג significant. Cæterùm *Job* pronunciandam διϛυλλάβως per *i* vocalem, quod Ebræi efferunt *Ijob* per duplex *ij*, quarum una vocalis est, altera consonans. Scribunt autem איוב per א in principio. Nam יוב *Job* cum *j* consonante alius est, nempe filius Issachar Gen. 46.13. qui *Jasub* vocatur 1 Par. 7.1. & Num. 26.24. Qui Jobum nunquam exstitisse putant refelluntur testimonio Ezecielis Prophetæ & Jacobi Apostoli. Locus Ezecielis habetur 14.14. Apostoli autem 5.11. De genere ipsius & ætate videndi sunt Hieronymus Quæst. in Gen. pag. 213. Theodoretus ad Gen. p. 58. Eusebius Προπαρασκ. lib. 9. p. 251. Eucherius ad Gen. p. 72. Burgensis in replica Job 21. Albinus Quæst. in Gen. p. 461. Moses Ægyptius in More Nebuchim part. 3. cap. 22. Sem Job ad illum locum, Augustinus De civit. Dei l. 18. c. 47. Joseph Albo Sonensis Hispanus in libro Fundamentorum sive Articulorum fidei, serm. 4. c. 7. Abraham Salmanticensis Juch. 9. 2. & alii, quos enumerare supersedeo, nè liber hic in immensum excrescat.

2. *Natique sunt ei*] Uxor peperit ei septem filios & tres filias. Uterque numerus mysticus, major autem filiorum, qui parentibus gratiores esse solent cùm ob alia tum quòd in maribus conservetur nomen familiæ, quod in feminis exstinguitur: transeunt enim in nomen & familiam viri.

3. *Pecus ejus*] i. Pecora. Sic Græci τὰ κτήνη αὐτοῦ quod commune est majoribus & minoribus pecudibus, ut annotat Demetrius Triclinius Sophoclis explanator. Falluntur ergò qui hinc Oves & Capras excludunt. Vulg. *possessio ejus*, קנינו. Alius *peculium ejus*. Nam apud veteres *peculium* dicebatur quodvis patrimonium, quòd pecoribus omnis illorum substantia constaret; unde & *peculii* nomen deductum. Vox Ebræa מקנה nomen accepit à *possidendo* seu *acquirendo*. Nam קנה *possideo*, *acquiro*, unde & קנין *possessio* κτῆσις. Sed ad pecora restringitur. Quippe priscis hominibus ab omni quæstu improbo alienis divitiæ pecudes erant; unde & Latinis mansit *pecunia* nomen. ¶ *Ovium*] Προβάτων. Vox Ebræa צאן etiam *capras* denotat. Est enim certè commune nomen ad utrumque genus; sæpius tamen ad Oves restringitur. ¶ *Camelorum*] Camelos inter armenta pascit Oriens magnâ copiâ: unde multa proverbia manarunt, qualia sunt, *Camelus per foramen acûs*. *Colant culicem, & deglutiunt camelum*. *Pro camelo sarcina*. *Multi cameli senes portant pelles juvenum camelorum*. *Camelus abiit ad quærendum cornua, & aures, quas habebat, absciderunt ei*. In dorso habent tubera quidam bina, alii singula, quibus onera gestant; & in pectore alterum, cui incumbunt cùm prostrati onerantur. Horum tria genera recenset Joh. Leo in Descriptione Africæ, lib. 9. ad quem te adire volo. Varro scribit ex Syria cum suo nomine in Latium venisse. גמל *gamelus*, *camelus*. ¶ *Juga boum*] Ζεύγη βοῶν, vel *paria boum*. Horum usus præcipuus erat in arando: unde illud, *An arabitur bubus in petris?* &, *Arabat cum duodecim jugis ante se*. ¶ *Quingentæ asinæ*] Lxx θήλειαι ὄνοι νομάδες πεντακόσιοι, quod reddunt, *feminæ asinæ pascuales quingentæ*. Cur adjecerunt νομάδες fateor me ignorare: θήλειαι ὄνοι potest reddi *feminæ asini*. *Asinus femina*, ut *lupus femina*. ¶ *Cultura*] Cultura terræ, agricolatio; vel *famulitium*, quod Sym. dixit οἰκετία. Hier. *familia*. Aq. δουλεία, quæ vox & *servitutem* denotat, & ipsa *servitia*, i. servos, qui עבדים dicuntur. Lxx ὑπηρεσία *ministerium*; vult dicere *ministros*, *famulos multos*: & mox, ἔργα μεγάλα *opera magna*. Alibi est ἐργασία. Vide Annot. Gen. 26.14. & 29.27. ¶ *Valde*] Nimis, σφόδρα. ¶ *Major omnibus*] *Magnus quàm omnes*, מכל Vulg. *magnus inter omnes*, בכל. Lxx εὐγενὴς *generosus*. Sed in scholio est μέγας *magnus*. Sym. μέγιστος πάντων ἀνατολικῶν *maximus omnium Orientalium*: ad sensum non malè. Nam si nemo major erat, erat etiam maximus omnium. Sed *maximus omnium* Ebraicè diceretur גדול בכל

magnus in omnibus, ut, *Benedicta in mulieribus*. *Parvulum posui te in gentibus*, i. gentium minimum. ¶ *Filiis Orientis*] Orientalibus. Sic vocantur qui Babyloniam, Mesopotamiam & loca vicina incolebant. Sanè qui *Orientales Judæi* aliis, ab aliis vocantur *filii Babel*. Contrà *Occidentales* dicuntur qui & *filii terræ Israel*. Etiam Arabes plerique habitabant ad Orientem terræ Chanaan. Idumæa in Austro erat, non in Oriente: unde perperàm nonnulli sedem Jobi putant fuisse Idumæam. Lxx τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, *eorum qui ab ortu Solis*: vult dicere, *à plaga mundi ubi Sol oritur*.

4. *Ibant*,&c.] Mos iste ut antiquus ità valde laudabilis est, imitandus iis qui fratres sunt inter se non tantùm naturâ, sed etiam cognatione & amicitiâ, quæ hoc quasi vinculo firmiùs retinetur & conservatur. Verbum Ebræum etiam sig. *venio*, ut verti possit *Conveniebant autem*,&c. simplex pro composito: nisi mavelis, *inibant & faciebant*. Tacitus lib.5. *Si convivium, si spectaculum simul iniissent.* ¶ *Faciebant convivium*] Agitabant convivia inter se per vices vel semel in anno vel sæpius, prout expedire judicabant ad concordiam confirmandum animúmque testandum. *Facere lauta convivia* Propertius dixit l.2.eleg.17. *Convivium*, משתה, *à bibendo*, quasi συμπόσιον. Græci hic legunt ἐποιοῦσαν πότον. Est autem πότος *convivium*, ut Gen.19.3. & 40.20. & alibi passim. Sic Gen.29.22. in Aq. & Sym. item Esth.1.5 9. nec non 1 Mach.16.15. Alibi est δοχὴ in eadem editione. ¶ *Domi cujusque*] בית איש *in domo viri*, h. e. cujusque. Aliter legit qui vertit, *per domos, unusquisque in die suo*: quod Ebraicè diceretur בית בית איש ביומו. Sic *area area*, per areas; *convivia convivia*, per convivia; *acervi acervi*, per acervos, acervatim. Quomodo & *domatim* Latini autores dicunt. ¶ *Die suo*] Eo die quo ejus vices erant. Lxx καθ' ἑκάστην ἡμέραν, i. *quotidie*, יום יום. Scholion ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἡμέραν *unusquisque die suo*; quod etiam in editione Ximenii quam Complutensem appellant. Augustinus, *faciebant convivium quotidie, donec eorum numerus impleretur*. ¶ *Mittentes vocabant*] Ità Vetus Interpres. In fonte ad verb. *mittebant & vocabant*, quod potest etiam verti *mittebant qui vocarent*. Sic alibi, *misit & decollavit Johannem*, misit qui decollaret eum. Id alius habet *misit spiculatorem*. q.d. Misso spiculatore amputavit ei caput.

5. *Transegissent*] Vel *explessent*. Priùs erat *transissent*. Quidam etiam *circumissent*. Lxx συνετελέσθησαν *consummati essent* כי יכלו vel certè תמו. Pius pater solicitus de suis nihil habuit prius aut antiquius quàm ut eos post convivium sanctificaret, oblato etiam ex more holocausto expiandis peccatis, si fortè inter epulas aliquid commisissent quod Deo minùs placeret. Proni enim & proclives ad talia sumus inter lubentiam & hilaritatem conviviorum: unde illud, *Melius est ire in domum luctûs quàm in domum gaudii*. Luctus enim nos continet in officio, ut contrà gaudium inducit oblivionem Dei. Quò pertinet & illud, Κόρος ὕβριν τίκτει, *Satietas ferociam parit*. Cæterùm in Ebræo est ad verb. *Et fuit cùm*, &c. *& misit Job*: vel certè, *Et erat & mittebat*. הקיפו transitivum est à נקף, unde & Maccaph. ¶ *Dies convivii*] Septem dies convivii, non singuli dies. ¶ *Mittebat & sanctificabat eos*] Mittebat qui suo nomine præciperet eis ut se sanctificarent: quod fiebat certis ritibus illo ævo usitatis, in queis Ablutio vestium. Sed & à congressu uxorum abstinebant, & alias lustrationes adhibebant quas nunc brevitatis causâ non commemoro. ¶ *Manè manè*] Vel *manè diluculo*, h.e. summo manè. השכים non est *surgere* simpliciter, sed *manè surgere*, quod uno verbo ὀρθρίζειν dicitur. Quo significatu apud V. interpretem legimus Luc. 21.38. *Et omnis populus manicabat ad eum*. Usus fuit eodem verbo interpres vetus Juvenalis. Sed & Augustinus in lib. Judicum & epistolâ quadam. ¶ *Obtulitque holocausta*] Septem, an decem? nam septem filii & tres filiæ simul decem efficiunt. Puto filiorum tantùm rationem habuisse, qui agitabant convivia; cùm etiam sequatur *juxta numerum omnium ipsorum*, nempe filiorum; ubi litera videtur abesse, ut sit במספר *juxta numerum*, vel *pro numero*, videlicet pro singulis unum holocaustum. ¶ *Dicebat*] Ore, an corde? Si corde, tum sensus est, *cogitabat apud se*. ¶ *Benedixerunt*] *Maledixerunt* κατ' εὐφημισμόν, ut 1 Reg.21.10. Sic infrà v.11. *nisi tibi in faciem benedixerit*; & 2.9. *Benedic Deo*, *& morere*. ¶ *Cunctis diebus*] Quibus illi convivia in orbem agitabant.

6. *Quodam autem die*] In fonte, *Et fuit dies & venerunt*. Ebr. היום quod alibi sig. *hodie*: hìc enarrant *quodam die*, ut 2 Reg.4.8. *Et fuit dies & transiit Elisæus in Sunem*. Latinè, *Quodam die transiit*. Lxx Καὶ ἐγένετο ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, *Et fuit sicut dies hæc*, ויהי כהיום הזה. Cujusmodi locum Gerundensis Moses hìc laudat, ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו, *Et fuit sicut dies ista*, *& venit domum ad faciendum opus suum*. Quod idem, ut videtur, cum illo, *Quodam die venit ut faceret opus suum*. Thargum, h.e. editio Chaldaica, *Et fuit in die judicii, in capite anni, & venerunt catervæ Angelorum*. Opinio Judæorum est, Deum in principio anni, h. e. primo mensis Thesri, qui Septembri nunc ex parte respondet, instituere judicium eorum quæ toto illo anno peracta sunt. Credunt etiam ad hoc judicium convenire Angelos ad ministrandum ei, & Satanam ad accusandum bonos. Quod ex hoc loco robur accipit. ¶ *Filii Dei*] Οἱ υἱοὶ Θεοῦ. Lxx οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ *Angeli Dei*. Sic loquendo innuunt Angelos bonos. Nam etiam Satan suos Angelos habet, qui sunt Angeli mali & perniciosi. Hic locus apertè refellit Chrysostomum, qui negat Angelos uspiam vocari *filios Dei*. Nam qui de piis hunc locum enarrant, meo judicio, audiendi non sunt. Contrà peccant graviter qui locum Gen.6. de Angelis interpretantur: unde opinio multorum, Angelos è cœlo cecidisse qui rem habuerint cum filiabus hominum. Quam firmat liber apocryphus Henocho tributus, quem Manahemus Ricinensis sæpe laudat, & è Patribus Tertullianus pro canonico habuit, fortasse quia citatur in epistolâ Judæ Apostoli canonica. ¶ *Coram Domino*] Ἐνώπιον Κυρίου. Sic interpretes quos vidi: etiam Chaldæus paraphr. *ut starent in judicio ante Dominum*. Sed & scholia Ebraica enarrant לפני יהוה. Est tamen cur malim *apud Dominum*. Nam על in fonte, quod *juxta* & *apud* significat: dubito an etiam *coram*. Sanè qui à dextera & sinistra stat non stat *coram*, sed *juxta* sive *apud*. Rei firmandæ quod 1 Reg.22.19. *& omnis exercitus cœli stabat juxta eum, à dextera ejus & à sinistra ejus*. Hic est על in fonte, ut ibi, *Qui stant juxta Dominum totius terræ*: & Gen.18.8. *Et ipse stabat juxta eos*. ¶ *Etiam*] לחוד est in ed. Chaldaica, h.e. *seorsum* vel *seorsim*. ¶ *Satan*] השטן ὁ Σατᾶν, cum articulo, qui non caret emphasi. q. d. *calumniator*, aut *adversarius, ille*. Sic ὁ πονηρὸς de Diabolo usurpatur. Aquila tamen edidit Σατᾶν absque articulo; qui negligendus non est, meo judicio. Lxx ὁ Διάβολος, παρὰ τὸ διαβάλλειν, quod שטן etiam significat. Ergò *Diabolus* Græcè qui Ebræis *Satan*. In Thargum סטנא corrigo סטנא. *Satan, Satana, Satanas*, ut *Saron, Sarona, Saronas*. סטנא aliud est. ¶ *In medio eorum*] Ἐν μέσῳ αὐτῶν. Hier. *inter eos*. Lxx μετ' αὐτῶν *cum eis*.

7. *Satanæ*] Τῷ διαβόλῳ. ¶ *Unde venis?*] Suo more quærit Deus quod optimè sciebat. Sic Gen. 3.9. *vocavit Deus Adam, & dixit, Ubi tu es?* & 4.9. *Ubi Habel frater tuus?* Sic alibi, *Quinam viri isti tecum?* ¶ *A circumeundo terram*] בארץ *in terra*, vel *per terram*. Nos sensum expressimus. Vulg. *Circuivi terram* שתתי בארץ. Gerundensis, *à scrutando in ea*. q.d. Scrutatus fui abdita ejus, & perambulavi cum difficultate totam eam juxta mandatum tuum. ¶ *A perambulando eam*] Alius, *à deambulando in ea*. Eadem locutio reperitur Zach.1.10, & 11. item 6.7. Vide, si otium, & si vis.

8. *An posuisti cor tuum super*, &c.] Vulg. *Numquid considerasti servum meum?* Senes autem, *Attendisti mente?* quod Græcè legitur Προσέσχες τῇ διανοίᾳ σου. Hic notabis *cor* redditum vocabulo διανοίας, ut sæpe aliàs. Simul tamen ista leguntur in Euangelio, *Diliges Dominum Deum tuum* ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου, acsi diversum

versum quid significarent. Qua de re aliás. Thargum, *Fieri potest ut posueris cor tuum erga servum meum Job?* quod pronunciatione juvandum, ut dicat, *Fierine potest?* Ubi nos vertimus *erga*, in fonte habetur ב *in*. Sed in Ebræo est על, ut etiam Hag. 1. 5. *Ponite cor vestrum super vias vestras*, q. d. Attendite ad vias vestras. Reperio & אל Exod. 9. 21. *Qui non posuit cor suum ad verbum Domini.* Quomodo & hic quidam legunt, *An posuisti cor tuum ad servum meum Job?* Fortean est enallage particularum. ¶ *Servum meum*] עבדי *cultorem meum*. Nam עבד tam *colere* quàm *servire*; unde qui Deum piè ac religiosè colit, ejus עֶבֶד *servus* dicitur. Lxx τοῦ παιδός μου *puerum meum*. Quod ambiguum ex Ebræo minimè ambiguo enarrari debet *puerum meum*, i. servum meum. ¶ *Quia non est*] Vel *quòd non sit*; aut sumendo כי pro אשר *cui non est similis*, ut Mich. 5. 6. מאשור כי יבא, quod ex scholiis Ebraicis enarrabis אשר יבא *qui veniet*. ¶ *Ei similis*] כמוהו *sicut ille*, i. similis, aut par, ei. Sic, *Quis similis tui, Domine?* כמוך *sicut tu?* ¶ *In terra*] Orientis; vel in terra universa, in toto terrarum orbe. ¶ *Vir integer*] איש תם. Vulg. *homo simplex*, ἄνθρωπος ἁπλοῦς אדם פתי. Peccatum in איש, quod hîc potiùs *virum* denotat; hoc primum. Deinde in תם, quod *integrum* & *sincerum* significat, cùm *simplex* potiùs פתי dicatur, qui in opposito habet מאשור *cautum*, πανοῦργον, *astutum*, *callidum*. Lxx ἄνθρωπος ἄμεμπτος *homo irreprehensibilis*. In scholio ἀνὴρ ἁπλοῦς *vir simplex*. Vide quæ notavimus ad v. 1. ¶ *Rectus*] Εὐθὺς, quod hîc in scholio. Nam in ipso textu est ἀληθινὸς *verus*, aut *verax*, ut infrà 8. 6. ¶ *Timens Dei*] vel *Deum*, ut est in Vulg. h. e. φοβούμενος τὸν Θεόν. Sensus autem qui in Græca editione, θεοσεβὴς *Deum colens*, *religiosus*.

9. *Num gratis timet Dominum?*] q. d. Minimé. Nam omnem hanc gloriam inde consecutus est. Multi pii sunt rebus prosperis. Sed is demum verè pius qui in adversis etiam pius est, quem res asperæ non abducunt à Deo ejúsque cultu. *Gratis*. Sine præmio aut mercede: quod Græci dicunt δωρεὰν, & Ebræi חנם, nisi quòd vox Græca etiam *dono* significat. Nam δωρεὰ *donum*, *munus*. Vulg. *frustrà*, μάτην. *Frustrà* fit quod non eum successum habet quem sperabamus, sive quod non succedit ex animi sententia. Si ergò Deum colebat propter externam felicitatem, non frustrà fuit: si per se, videbimus ubi fortuna ejus in adversam commutata fuerit. *Timet*. Veretur, φοβεῖται. *Timet* autem qui ritè colit: unde in Græca editione σέβεται τὸν Κύριον, ut suprà *timens Dei*, θεοσεβής.

10. *Circumsepsisti eum*] Quasi sepimento aliquo vallasti & munivisti eum adversùs omnes casus. Tralatio ab agris, qui sepibus muniuntur ad arcendas feras. Lxx περιέφραξας τὰ ἔξω αὐτοῦ *circumsepivisti ea quæ extra ipsum*. Malè interpretantur בעדו *ea quæ extra ipsum*. Vulg. *vallasti eum*; quod à *vallo* translatum, ut *sepio* à *sepe*: unde *circumsepio*, quo nunc usi sumus. Thargum, *Nónne sermo tuus*, vel *sermone tuo*, &c. Pro *tu* interpretatur *sermo tuus*; quod solens ei. Sic pro tetragrammato amat reddere *sermo Domini*: unde in principio Euangelii Johannis *Sermo* de Messia. ¶ *Domum ejus*] Non tantùm circumsepsisti eum, sed etiam *domum*, h. e. familiam, *ejus*, liberos videlicet & servos ejus ancillásque; vel *domum ipsius*, τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Senes hîc habent τὰ ἔσω τῆς οἰκίας αὐτοῦ *quæ intra domum ejus* אשר בביתו. ¶ *Omnia quæ ipsius sunt per circuitum*] Vel *omnia ipsius circumquaque* sive *circumcirca*: vel *quicquid ipsius est*. Vult dicere *omnes facultates ejus*. Vulg. *universámque substantiam*. Lxx καὶ τὰ ἔξω πάντων τῶν ὄντων αὐτοῦ κύκλῳ *& quæ extrà ex omnibus quæ sunt in circuitu ejus*. Ubique בעד *extrà* interpretantur, quod potiùs denotat *circum*, ut Psal. 3. *clypeus* בעדי *circum me*; item *per*, בעד החלון *per fenestram*. Ebræi per מן enarrant, *è fenestra*. Sig. etiam אל sive ל. Ohel Moed in אל. ¶ *Operi manuum ejus benedixisti*] Actiones ejus fortunasti: quæcunque fecit, sive negotia ejus felicitasti. Scitum illud, *Benedictio Domini ditat, nec adfert laborem secum*. ¶ *Pecus ejus erupit*] Crevit auctúmque fuit immensum in modum, velut pecus quod ità augetur ut intra septa contineri non possit, aut vinum quod præ nimia copia effluit è torculari. Sic Exod. 1. 12. de populo Israel, *Quò magìs affligebatur, eò magìs erumpebat*. Lxx τὰ κτήνη αὐτοῦ πολλὰ ἐποίησας *pecora ejus multa fecisti*. Vulg. *possessio ejus crevit in terra*. Jam diximus *possessionem* קנין dici, מקנה autem potiùs *pecus* denotare, in quo veterum divitiæ potissimùm consistebant.

11. *Verùm*] ואולם *verùm*, *enimvero*. Vau redundare videtur. Sig. etiam *certè*, *profectò*: Vulg. Sed Lxx ἀλλά. Nos secuti sumus Thargum, in quo ברם *verùm*. Eadem particula habetur Gen. 28. 19. ubi Οὐλαμμαὺς in Græca editione. ¶ *Mitte*] *Immitte*, *injice*. Lxx ἀπόστειλον. Vulg. *extende*, נטה. Thargum אושיט *protende*. ¶ *Manum tuam*] Quâ hactenus ipsum protexisti. Nam Dei *manus* & Auxilium notat & Plagam ejus. Auxilium, cùm in bonam partem sumitur; plagam, cùm in malam. Sic dicimus, *Fuit manus Domini cum eo*. Sed *manum immittere* dicunt vel in Rem vel in Personam. In rem, ut hoc loco; in personam, ut Esth. 6. 2. *quæsiverunt mittere manum in Regem Asverum*. Sensus est, Voluerunt occidere illum. Sic hoc loco, *Mitte manum tuam*, *& tange omnia quæ habet*, i. perde, corrumpe, destrue, quasi extensâ manu: sicut *brachio extenso*, i. נטויה, dicimus. Sanè quidem שלח *mitto*, idem aliquando quod נטה *extendo*. ¶ *Tange*] *Percute*; μαίωσις. Sic, *tange montes*. Alibi, *Nè tangite Christos meos*, i. lædite; item, *Qui tetigerit vos*, *tangit pupillam oculi mei*. Videndus R. D. Jer. 13. In Latio quoque *tangere* est Acuto dicterio aliquem lædere. Terent. *quo pacto Rhodium tetigerim in convivio*. ¶ *In faciem tuam*] Εἰς πρόσωπόν σε. Sic olim Aquila; priùs erat in Lxx εἰς πρόσωπον. Id Didymus & scholia Græca enarrant φανερῶς *palàm*, *manifestè*. In scholiis etiam est ἀναισχύντως *impudenter*. Tharg. *si non in faciem sermonis tui*. ¶ *Benedixerit*] Εὐλογήσει *benedicet*, h. e. maledicet, ut suprá. Tharg. *irritabit te*. Scholia Ebraica, *Te contemnet & cultum tuum dicendo*, *Vanum est colere Deum: &*, *Quæ utilitas quòd servavi fœdus ejus*, *& quòd ambulavi pullatus? Nam absque potentia est Dominus*, *aut absque voluntate ipsius seminatum est iis*, *qui faciunt quos vult*. *Nam cultus ejus non liberat eum*. Hucusque Gerundensis Judæus. Huc refer ex Psal. 73. 13. *Frustrà cor meum mundavi*. *Maledicit* ergò *Deo* qui malè loquitur de ipsius providentia, blasphemias in ipsum voces evomit. Cæterùm in particula *si* aliquid subaudiendum, ut ubi legimus, *Si Davidi mentiar*. *Si introibunt in requiem meam*. Nam subintelligitur *sim vanus*, aut aliquid tale.

12. *Quicquid habet*] *Omne quod ei est*, h. e. omnes facultates ejus: quicquid possidet in bonis tam immobilibus quàm mobilibus. ¶ *In manu tua*] In potestate tua. Hinc elicimus nihil Satanam posse sine permissu Dei. Deus illi in manum dat pios cùm eos castigare vult. Hoc est quod Græci legunt πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτῷ δίδωμι ἐν τῇ χειρί σου. ¶ *Ad eum nè miseris manum tuam*] Tangendo ejus vel corpus vel animam. Nam in alia omnia potestas tibi facta: tantùm abstine ab eo nè lædas eum. *Ad eum*, אליו. Vulg. *in eum* בו, quæ constructio obvia Esth. 6. 2. ubi *occidere* & *interimere* significat. Vide quæ scripsimus ad v. 11. Lxx ἀλλ' αὐτοῦ μὴ ἅψῃ *sed ipsum nè tetigeris*; ad sententiam non malé. ¶ *A facie Domini*] Verbum è verbo, *à cum facie Domini*. In hoc sermone עם redundat in Latio. Lxx παρὰ τοῦ Κυρίου *à Domino*, מן יהוה. Tharg. *& exiit Satanas cum venia à coram Domino*. בהרמנא verto *cum venia*, sive *cum licentia*. Legitur hoc sensu Num. 17. 11. in Jonatha. הרמן *mandatum*, seu *edictum*, *Regis*, *facultas*, *licentia superiorum*. Vide Germen Davidis. Mercerus ad h. l. בהרמנה *cum licentia*, *potestate ab eo acceptâ*, *factâ sibi à Deo potestate*.

13. *Quadam verò die*] Dies hic primus erat septem dierum convivii, cùm in orbem rediisset ordo ad primogenitum. Fortè primus erat hebdomadæ: quod innuere videtur Chaldæus paraphrastes: nam אתחלי יומא sunt *principium diei*, & שבועתא est *hebdomada* sive *septimana*

mana. Sed hoc pono, non statuo, non decerno. ¶ *Biberent vinum*] Nam etiam aquam bibebant in Oriente: initio aquam, posteà vinum, quod *convivium vini* dicebatur, i. משתה יין. *Bibere vinum* aliquando significat *inebriare se vino*, ut Prov. 31. 4. *Non est Regum bibere vinum.* Fortean & hic sensus est, Cùm se vino inebriassent aut explevissent, vel certè exhilarassent. ¶ *Primogeniti*] Qui senior erat & maximus natu, ideo Senes ediderunt τῷ πρεσβυτέρῳ qui tamen Ebraicè potiùs diceretur הזקן. Præterea non omnis senior est *primogenitus*. Nam *primogenitus* propriè qui vulvam aperit, quem בכור appellant. Eo defuncto proximus est πρεσβύτερος, non tamen *primogenitus*.

14. *Nuncius*] Ἄγγελος, ex iis fortè qui boves & asinas custodiebant. ¶ *Qui dixit*] *Qui diceret*, ità Vulg. Quod noto nè quis de hac interpretatione nostra ambigeret. Vau certè pro אשר accipi notum vel ex libello De literis servilibus à nobis olim vulgato & sæpius recuso. ¶ *Boves*] Armenta boum. הבקר collectivum est utriusque generis, ideo sequitur חרשות *arantes erant* i. arabant & mox על ידיהם *juxta manum*, i. latus, *eorum*. Lxx ζεύγη τῶν βοῶν *juga boum*. A בקר Latini dixerunt *bucerum pecus*, & *buceri greges*, & *bucera secla*. Quæ perperàm ἐτυμολογίζουσι à βοῦς & κέρας. Somnia hæc sunt Græculorum linguas Orientales ignorantium. ¶ *Asinæ*] Αἱ θήλειαι ὄνοι *asinæ feminæ*. ¶ *Pascebant*] Vel *pascebantur*: quod vetus Interp. elegit. Suum cuique. ¶ *Juxta latus eorum*] Verbum è verbo *juxta manum eorum*. *Manus* pro *latere* notum vel ex Observ. meis. Cui firmando Chaldæus, qui vertit על סטריהון *ad latera eorum*. Sensum expressit qui transfert *juxta eos*, ut & Senes, qui verterunt ἐχόμεναι αὐτῶν. Licet etiam vertere *ad latus eorum*. Mercerus *ad manus*, i. *loca eorum*. Idem opinatur hîc esse generis enallagen, videlicet Mem pro Nun in ידיהם. Vide, si placet.

15. *Irruit Sabæus*] Ut *vicit Romanus*; pro *irruerunt Sabæi*, *vicerunt Romani*. *Sabæos* autem Arabas intellige, qui latrociniis dediti erant, unde posterior ætas eos *Saracenos* appellavit, non à שרה *Sara*, ut quidam somniant, sed à סרק *Sarac* verbo Arabico, quod *furari* & *latrocinari* significat: unde SARIC, *fur, latro*. Hinc etiam probabiliter colligimus patriam Jobi non procul abfuisse ab ea regione. *Irruit*, נפל *cado*, item *irruo*; ut ibi, *Irruit validis suis in turbam attritorum*. Locus est apud Davidem, nisi fallor, Psal. 10. Hinc *Nephilim* dicti quasi ἐπιπίπτοντες, i. *irruentes*. Sanè in Græco scholio hîc habetur ἐπέπεσε Σαβὰ *irruit Saba*. שבא Σαβὰ *Sabaus*, cujus pluralis שבאים *Sabai*. Est & nomen regionis unde *regina Saba*, quæ & *regina meridiei*, sive *Austri*. Certè Sabæa in Austro erat terræ Israel; fortean & terræ Us, quam χώραν Αὐσίτιδα Senes appellant. Thargum hîc habet, *& irruit repente Lilith regina Zamargad*. Quid זמרגד? Munsterus *smaragdum* interpretatur in Lexico suo Chaldaico, nimis ridiculè. Nam Smaragdus gemma est viridis coloris. *Regina Zamargad* videtur esse regina Sabæ. Quid dico? videtur? Jonathan disertè Gen. 10. 7. שבא, i. *Saba*, per זמרגד interpretatur. Quis jam ampliùs dubitare ausit? sed quid? an Lilith regina Sabæ? viderit Judæus apella. Talia non curat Ἰουδαΐζων. ¶ *Tulit*] *Abstulit, rapuit, abegit*, *in captivitatem abduxit*. Sic Græci ᾐχμαλώτευσαν αὐτάς. Idem שבא interpretantur οἱ αἰχμαλωτεύσαντες, quod in ed. Rom. redditum *prædones*. ¶ *Pueros*] Τοὺς παῖδας. Hîc est הנערים in fonte. Intelligit autem famulos custodes boum & asinarum. Sic famuli Boaz qui opus in agro faciebant messis tempore, h. e. messores ejus, vocantur הנערים *pueri* sive, ut est in Thargum, *juvenes*. ¶ *Percusserunt*] *Occiderunt* Thargum; ἀπέκτειναν Senes Lxx. ¶ *Gladio*] לפי חרב *ad os gladii*. *Os* autem Ebræi scriptores ipsam aciem vocant. Aut est hoc loco particula expletiva, ut alibi sæpe. ¶ *Evasi ego solus*] Lxx *servatus ego solus veni ut nunciarem tibi*. Pro לפי Thargum habet לפתגם ad verbum *gladii* h. e. gladio.

16. *Adhuc isto loquente*] Pronomen refertur ad priorem nuncium. Vide ut calamitas calamitatem excipiat. Sic est profectò; Mala nunquam sola & incomitata veniunt. ¶ *Alius venit*] Verbum è verbo *& iste venit*, videlicet nuncius alter qui novam cladem renunciaret. ¶ *Ignis Dei*] Ignis luculentus, ut *cedri Dei*, *montes Dei*. Deo enim tribuunt quicquid in suo genere excellit. Vide Quæst. meas. Scholion πῦρ παρὰ τοῦ Θεοῦ *ignis à Deo*, מן אלהים. Tharg. *ignis à conspectu Domini*. Ambo videntur innuere hunc ignem à Deo immissum fuisse. ¶ *Cecidit*] *Decidit, delapsus est*. ¶ *E cœlo*] Ex aere. Innuit autem ignem fulmineum è nubibus erumpentem, qui in terram delatus obvia quæque consumit. ¶ *Et accensus*, &c.] Vel, *& exarsit in oves & pueros & devoravit eos*. Vulg. *tactas oves puerósque consumpsit*, ותנע בצאן ובנעריים וגו׳. Senes paulò aliter, *combussit oves, & pastores devoravit similiter*. והנערים תאכלם יחד, ubi notabis pastores, i. τοὺς ποιμένας, dici, qui *pueri* vel *juvenes* vocantur in fonte. ¶ *Consumpsit eos*] Κατέφαγεν *comedit devoravit*. Id præter Vulg. nostrum etiam Chaldæus exponit גמרתנון *consumpsit eos*.

17. *Chaldæi*] Χαλδαῖοι, quod in Scholio. Nam in textu τῶν ὁ legitur οἱ ἱππεῖς *equites*. Quid viderunt cùm ità verterent? Nam *equites* פרשים dicuntur, non כשדים. Porrò cùm hinc Sabæi, illinc irruerint Chaldæi, videtur terra Us media fuisse inter Sabæam & Chaldæam. Quod tamen probabiliter magis quàm necessariò indè colligitur. ¶ *Posuerunt tres turmas*] *Constituerunt tres turmas*, aut *diviserunt se in tres turmas*. In fonte ad verb. *tria capita*, quod non nemo *tres duces* interpretatur, alius *tres acies*, ego cum Vulg. nostra, *tres turmas*: quomodo & Aquila τάγματα τρία. Alius τρεῖς ἀρχάς, quod convertunt *tria principia*, cùm potiùs denotet *tres turmas*, ut Jud. 7. 16, & 20. Sic Jud. 9. 34, & deinceps. Vide 1 Sam. 11. 11. & 13. 17. ubi Vulg. *tres cunei*. Scire licet in editione τῶν Lxx haberi κεφαλὰς τρεῖς *tria capita*; Quod intelligentiam habet ex Ebræo. ¶ *Irruerunt in camelos*] Vel *spoliarunt camelos*. Vulg. *invaserunt camelos*. Lxx ἐκύκλωσαν τὰς καμήλους *circumdederunt camelos*. Articulus ostendit sermonem esse de feminis. *Camelus femina*, ut *lupus femina*. Sic *asinus femina*. ¶ *Abegerunt*] *Abduxerunt, abstulerunt*. ¶ *Gladio*] *Ore*, vel *acie gladii*.

19. *Et ecce*] Usurpatur in re inopinata & repentina, unde in Lxx ἐξαίφνης, & in Vulg. *repentè*. ¶ *Ventus magnus*] Senes πνεῦμα μέγα. Aq. ἄνεμος μέγας. Tharg. *tempestas magna*, vel certè *ventus impetuosus magnus*, ועלעולא רבתא. ¶ *A regione quæ trans desertum*] מעבר המדבר *à trans desertum*. Vulg. *à regione deserti*, מארץ המדבר. Senes ἐκ τῆς ἐρήμου *à deserto*, ממדבר. Tharg. *à lateribus deserti*, מסטרי מדברא. Incertum de quo deserto hîc sermo sit. Nam erant deserta plurima, ut desertum Arabiæ, desertum Judææ, desertum Idumææ, &c. Fortè intelligit desertum Chaldææ, quod eam à terra Chanaan separabat. ¶ *Tetigit quatuor angulos domûs*] Ἥψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας. Vulg. *concussit*, &c. Si rectè, *tangere* hîc est concutere, ut ibi, *Tange montes, & fumigabunt*. ¶ *Cecidit*] Corruit, *collapsa est*. ¶ *Super pueros*] Hic *pueros* appellat filios Jobi, sub eo nomine & filias comprehendens, quæ simul mortuæ sunt, cùm nuncius dicat se solum relictum fuisse è clade illa. Senes addunt de suo ἡ οἰκία, & *super pueros* interpretantur ἐπὶ τὰ παιδία σου *super parvulos tuos*. ¶ *Ut nunciarem tibi*] *Ut te certiorem facerem*. Vulg. *concussit quatuor angulos domûs, quæ corruens oppressit liberos tuos*, &c.

21. *Tunc surrexit*] Auditâ hâc ultimâ calamitate liberorum surrexit à mensa in qua sedebat vel discumbebat. Nam tempus cœnæ aut prandii erat cùm hæc ei renunciarentur. Aut *surrexit* ut Joh. 1. 2. *Surge, vade Niniven*, & mox, *Surrexit Jonas ut fugeret*. Vide quæ notavimus ad illum locum. ¶ *Scidit pallium suum*] Mos perantiquus, non solùm Ebræis sed etiam aliis gentibus usitatus. Patet ex Homero, Herodoto & Virgilio. Sed & alii ejus meminerunt. Vide Brissonium De regno Persarum, pag. 256. Fabrum Semestrium, l. 2. c. 10. Diodorum, pag. 46. Lyra scribit esse signum magnæ tristitiæ, Num. 14. 6. Scindebant

debant autem vestem superiorem in luctu, quà publico, quà privato. Quin Judæi hoc facere tenebantur etiam si ab Israelita quopiam audissent blasphemiam in Deum. Vide D. Camium 2 Reg. 18. in extremo. ¶ *Scidit*] Laceravit, discidit. ¶ *Pallium suum*, מעילו. Id alii aliter interpretantur. Vulg. *tunicam suam* כתנתו quod obvium 2 Sam 15. 32. Lectio varians, *vestimenta sua*. Sic Græci τὰ ἱμάτια ἑαυτοῦ. Sed in scholio ἔνδυμα *indumentum*. Theodotio τὴν ἐπενδύτην, quod interpretantur *pallium*, *vestem superiorem*. Aliud significat in Euangelio. Aq. ἐφεστρίδα, quod idem valere scribunt. Gen. 37. *Scidit Jacob* שמלתיו. Sed מעיל reperies infrà 2. 12. item Ezræ 9. 3, & 5. quam non nemo Togam fuisse putat. Meo judicio, erat vestis superior sive Pallium, sive Tunica, vel Toga, quam leviter lacerabant ad animi dolorem internum indicandum. ¶ *Totonditque caput suum*] More olim protrito, quo usi sunt in luctu ac dolore non solùm Judæi sed etiam Græci & alii populi. Vide Alexandrum ab Alexandro Genial. dierum l.5.c.18. Junium de Coma, c. 5. Plutarchum in Aristide pag.599. Persæ in luctu non modò seipsos tondebant sed etiam equos & mulos: Quod imitatus Alexander cùm Hephæstionis mortem lugeret, imperavit equos mulósque tonderi & mœnium pinnas in urbibus dejici, ait Monachus in vita ejus. ¶ *Totondit*] Ἐκείρατο. Tharg. ספר *totondit*, unde ספר *tonsor*. ¶ *Caput suum*] Lxx τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς *comam capitis*. Sic *tonso capite esse* dicitur cujus capilli præsecti sunt. In nonnullis Græcis cod. sequitur καὶ κατεπάσατο γῆν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ *& sparsit terram super caput suum*: purum putum glossema, quod aliunde huc translatum fuit. ¶ *Procidens in terram adoravit*] Pleonasmus est. Nam qui adorat, humi procidit. Adoravit autem *Dominum* more piorum, qui cùm tentantur à Deo, gaudent, & justificant judicium. Lxx. χαμαὶ *humi*.

21. *Nudus*] Absque facultatibus. Sic Tobias cum uxore & filio fugiens dicitur *latuisse nudus*, Tob. 1. 13. i. omnibus bonis ac facultatibus spoliatus. ¶ *Exii*] Ἐξῆλθον *egressus sum*. ¶ *E ventre matris meæ*] Qui Matrem communem hinc excludunt malè faciunt: nam postea sequitur *redibo illuc*, nempe in uterum Terræ, unde sumptus fui. Terra enim mater communis omnium nostrûm. Sed & in mente habuit potissimùm uterum maternum, unde in lucem prodierat. Qui de hac re dubitat, cum eo non est contendendum. ¶ *Redibo*] *Revertar*, ἀπελεύσομαι. ¶ *Illuc*] In ventrem matris meæ communis, h. e. in terram, sive, ut est apud Chaldæum, *in domum sepulchri*. ¶ *Dominus abstulit*] *Sermo Domini & domus judicii ejus*, Thargum. ¶ *Benedictum*] i. Laudandum.

22. *In omni hoc*] In omnibus hisce calamitatibus, sive In omnibus his quæ acciderunt ei. Sic Græci Lxx Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ. ¶ *Non peccavit Job*] Vulg. *labiis suis*, quod huc translatum videtur ex v. 10. capitis proximè sequentis, vel certè ex Græcis nonnullis editionibus: nam in Romana non habentur hæc verba. Cæterùm plus dicit qui dicit *non peccavit* quàm qui dicit *non peccavit labiis suis*. Nam etiam corde peccatur, h. e. cogitatione, ut & opere factísque. ¶ *Nec tribuit insulsum quid*] תפלה propriè *insulsitas*, ut possis vertere *nec tribuit insulsitatem Deo*; quæ versio mihi non displicet. *Insulsum* potiùs תפל dicitur. Est autem *insulsitas*, ineptia, fatuitas, insipientia, stultitia. Vulg. *nec stultum quid contra Deum locutus est*. Lxx οὐκ ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ *non dedit insipientiam Deo*. ad sensum non malè. Sym. οὐδὲ ἠφρονεύσατο πρὸς τὸν Θεὸν *neque insipienter se gessit erga Deum*. Olympiodorus ex Ebræo, οὐκ ἐμέμψατο τῷ Θεῷ *non reprehendit*, aut *incusavit*, *Deum*; non conquestus est de illo. Cæterùm תפלה ἀφροσύνην reddunt Senes quoque, Thren. 2. 14. Sed & ἀνόμημα interpretantur Jer. 23. 13. Symmachus autem ἀνάρτυτον Job. 6. 6 *inconditum*, ubi Vulg. *insulsum*, & Santes *insipidum*.

IDEM.

1. בארץ עוץ. A. ἐν γῇ Οὺς *in terra Us*] Scripserim libentiùs Οὖς cum spiritu leni: nam Οὖς est חוץ. Antiquitas Ain non aspirabat. Testimonio sunt *Arabia*, *Elamita*, *Eden*, & similes voces. Quòd autem aspiratio in libris, id factum est culpâ exscriptorum, qui etiam Ἁβραὰμ scripserunt, & Ἱερουσαλήμ. & Ἡλίας, aliaque sexcenta. Nec te moveat *Hus* quod in Latina vetere: nam error est qui à Græcis manavit. ¶ תם. A. Th. ἁπλοῦς *simplex*. Sym. ἄμωμος *immaculatus*] *Simplex*: ità Hieronymus, תם & תמים synonyma sunt. Ergò Prov. 2. 21. תמימים idem *simplices*, & alius ἄκακοι. R. Salomo, Gen. 25. תם *vocatur qui non est acutus ad fallendum, qui ore loquitur quod corde cogitat*. Vult dicere, *cujus oratio ab animo non dissentit*. ¶ *Immaculatus*, vel *sine macula*. Psal. 15. 2. תמים. Lxx ἄμωμος. Hieron. *sine macula*.

3. עבדה. A. δουλεία *servitia*. Sym. οἰκετία *familia*] *Servitia*, i. servi. *Familia*, sic etiam Hieronymus. Cæterùm *familia* potiùs משפחה dicitur.

4. בית איש יומו. Schol. ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ ἡμέραν *unusquisque die suo*] Verbum è verbo, *domo cujusque die suo*. Hoc Hieronymus retulit *per domos unusquisque in die suo*, κατ' οἶκον.

5. הקיפו. Schol. ἤρξαντο] i. החלו. Hujus contrarium in Lxx ὡς ἂν συντελεσθῶσι. Noster habet *cùm in orbem transiissent*, & meliùs. ¶ אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם. A. εἰ πως ἥμαρτον οἱ υἱοί μου, καὶ εὐλόγησαν Θεὸν ἐν καρδίαις αὐτῶν, *si forte peccaverunt filii mei, & benedixerunt Deo in corde suo*] *Benedixerunt* positum videtur pro *maledixerunt*, quomodo Santes interpretatur. Sic 1 Reg. 21. 10. *Benedixisti Deo & Regi* idem ibi declarat *maledixisti*. Sic accipiunt quidam Psal. 10. 3. *Avarus benedicit, irritat Deum*. Vide Observ. meas.

6. בני האלהים. Schol. οἱ υἱοὶ Θεοῦ *filii Dei*] i. Angeli. Significat autem Angelos Dei. Ideo Græca Ecclesia legit οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, quod adjectum διακρίσεως ἕνεκα· nam etiam Diabolus suos Angelos habet, qui nusquam vocantur *filii Dei*, quod sciam. ¶ ויבא גם השטן בתוכם. A. καί γε Σατὰν ἐν μέσῳ αὐτῶν *& etiam Satan in medio eorum*. Th. ——ἀντικείμενος,——] Priùs erat, καὶ ὁ διάβολος ἦλθε μετ' αὐτῶν *& Diabolus venit cum illis*. Hîc שטן exponitur διάβολος, nempe à *criminando* sive *calumniando*. Siquidem vetustâ declaratione שטן est ἐνδιαβάλλειν. Sic enim certè Lxx reddunt illud verbum Psal. 109. 20. & alibi. Vide sis Comment. nostrum ad voces Ebraicas N. T. ¶ Ἀντικείμενος *oppositus*. Theophylactus Matth. 12. Σατὰν λέγεται ὁ ἀντικείμενος. Hieronymus Quæst. in Gen. *Pro Inimicitiis, quod Aquila & Symmachus* τὴν ἀντικειμένην καὶ ἐναντίωσιν *transtulerunt*, i. *Adversum atque Contrarium*, *in Ebræo habet* SATANA; (hodie SITNA) *ex quo intelligimus* SATANAM *Contrarium interpretari*.

8. איש תם וישר ירא אלהים. Schol. ἀνὴρ ἁπλοῦς καὶ εὐθὺς καὶ φοβούμενος Θεὸν, *vir simplex & rectus & timens Deum*] Puto esse interpretamentum Aquilæ. Vide suprà 1. 1. *Timens*, i. reverens. Propriè *timet* superstitiosus, *veretur* religiosus.

9. הירא אלהים. Schol. φοβεῖται τὸν Θεὸν *timet Deum*] Priùs erat σέβεται τὸν Κύριον *colit Dominum*, עובד יהוה. Possumus etiam reddere *veneratur Dominum*. Eodèm redit, nam *timet* qui colit, & contrà.

11. אם לא על פניך יברכך. A. εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σου εὐλογήσει σε; *non in faciem tuam benedicet tibi?*] Schol. φανερῶς *apertè*, *palàm*, ἀναισχύντως *impudenter*. ¶ *Benedicet tibi?*] Hoc pronunciatione juvandum; ideo adscripsi notam interrogationis. Porrò autem *benedicet* usurpat in sensu contrario, ut suprà v. 5. Vide quæ notavimus ad illum locum.

15. ותפל שבא. Shol. ἐπέπεσε Σαβὰ *irruit Saba*] Sumptum videtur ex Aquila. Sensum expressit interpres noster cùm verteret *irruerunt Sabæi*, quod Santes retinuit. Quod autem in Lxx οἱ αἰχμαλωτεύοντες magis se probat mihi quàm quod apud Philonem, SABAIM, *Captivi*.

16. עוד זה מדבר וזה בא. Schol. ἔτι τούτου λαλοῦντος καὶ οὗτος ἦλθε, *adhuc iste loquebatur, & ille venit*. ¶ אש אלהים נפלה. Schol. πῦρ παρὰ τοῦ Θεοῦ κατηνέχθη] Ad verb. *ignis Dei cecidit*, quod Græcè diceretur πῦρ Θεοῦ ἔπεσεν.

17. כשדים

17. כַּשְׂדִּים שָׂמוּ שְׁלשָׁה רָאשִׁים. Schol. Χαλδαῖοι ἐπέθηκαν τρεῖς ἀρχὰς *Chaldæi posuerunt tria principia.* A. τάγματα τρία *cohortes tres*] *Posuerunt.* Ad verb. *imposuerunt*, sed positum videtur pro ἔθηκαν, nisi vertendum putemus *addiderunt, adjecerunt*, quod ἐπιτίθημι aliquando significat. ¶ *Tria principia*, i. *tres Principes*, aut *tres Duces*, ut sit ἀρχὴ pro ἄρχων *Princeps, Dux, qui cum imperio est.* Siquidem ἀρχὴ *principium*, i. *principatus:* Ergò τρεῖς ἀρχὰς *tres Principes.* Lxx eodem sensu dixerunt κεφαλὰς τρεῖς *capita tria*, quod vocabulum Ebræum propriè significat. ¶ *Cohortes: turmas, legiones, agmina.*

19. רוּחַ גְּדוֹלָה. A. ἄνεμος μέγας *ventus magnus*] Priùs erat πνεῦμα μέγα *spiritus magnus.* Eodem recidit: nam *spiritus* quandoque pro *vento* ponitur, Hieron. *ventus vehemens.*

20. אֶת מְעִלוֹ. Schol. Ἔνδυμα. A. ἐφεστρίδα *chlamydem.* Th. τὴν ἐπενδύτην *tunicam superiorem*] Ἔνδυμα, *indumentum.* ¶ Ἐφεστρίδα, 1 Sam. 2. 19. ומעיל קטון. Sym. καὶ ἐφεστρίδα μικρὰν. Vide num pro *Symmacho* reponendum sit *Aquila*, ex hoc loco. Cui emendationi firmandæ est quod Exod. 29. 5. מעיל. Sym. ἐπένδυμα *superindumentum.* ¶ Ἐπενδύτην, idem cum ἐπένδυμα. Theodoretus, Ἐπενδύτην καλεῖ τὸν χιτῶνα τὸν ἔξωθεν, i. *tunicam exteriorem.* Plura de hac voce Quæst. l. 2. qu. 75.

22. לֹא נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים. Sym. οὐδὲ ἠφρόνευσατο πρὸς τὸν Θεὸν *non fuit insipiens ad Deum*] Lxx οὐκ ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ *non tribuit insipientiam Deo*, & sic est in Ebræo κατὰ πόδα. Interpres Vulg. *neque stultum quid contra Deum locutus est.* Olympiodorus, Σαφέστερον ὁ Ἑβραῖος, Οὐκ ἐμέμψατο, φησι, τῷ Θεῷ, *non incusavit Deum.* Aut, *reprehendit, vituperavit. Non questus est, inquit, de Deo, non non expostulavit cum eo, non accusavit Deum.*

G R O T I U S.

HAbuimus Historicos libros: sequuntur Poetici, qualis est hic de Jobo maximâ sui parte, id est à capite 3. ad comma 7. capitis 22. Res verè gesta est, ut apparet Ezech. 14. 14. Jac. 5. 11. sed Poeticè tractata. Contigit autem, ut mea est conjectura, agentibus in deserto Hebræis. Nulla hìc usquam Legis nisi per manus traditæ mentio: & quæcunque hìc veterum historiarum attinguntur, antiquiorum sunt temporum. Vita quoque ad ducentos producta annos iisdem temporibus convenit. Regio ubi contigit est Arabia, ubi *Hus*, i. Αὐσαῖτις, Gen. 10. 23. ubi *Theman*, Gen. 36. 11. ubi *Suha* sive *Saccaa*, Gen. 25. 2. Ostendunt idem frequentes hìc Arabicæ voces. Scriptor ignoratur: at quisquis est, credibile est fuisse ante Ezechielem, ob eum quem dixi Ezechielis locum; posteriorem autem Davide ac Salomone, ex quorum libris & sententiæ & loquendi quædam genera videntur huc translata. Sunt & quædam loquendi genera quæ non reperias nisi apud Danielem, Esdram & Paraphrastas Chaldæos. Videtur autem propositum fuisse scriptori posteros Esavi à Babyloniis transportatos tam illustri exemplo confirmare ad retinendum unius Dei cultum, vitam sanctam, & patienter ferenda adversa. Hebræum autem fuisse qui scripsit inde etiam colligo, quòd Hebræorum mos est Arabiam vocare *Orientem*, ut ostendimus ad Matth. 2. 1.

4. *Unusquisque in die suo*] Natali, ut mos illis gentibus, ut diximus ad Gen. 40.

5. *Et sanctificabat illos*] Pro illis Deum precabatur, addito jejunio.

6. *Affuit inter eos etiam Satan*] Solent Dei decreta, Angelorum bonorum ministeria, malorum machinationes, exprimi ad formam judiciorum aut consiliorum Regis, 1 Reg. 22. 19. Zach. 3. 1.

15. *Et irruerunt Sabæi*] Plurimi semper in Arabia latrones in hunc usque diem. Plinius in ejus descriptione l. 6. cap. 28. *Mirúmque dictu ex innumeris populis pars æqua in commerciis aut latrociniis degit.* Chaldæus hìc habet זרגין, quam vocem pro *Sabæis* etiam Jonathan posuit, Gen. 10. 7. Eam partem esse Sabæorum ait Elias Levita.

19. *A regione deserti*] Ita videtur appellare loca quæ Latini vocant *subseciva.*

C O D U R C U S.

LIbrum Job Deo propitio suscipientes interpretandum operæ pretium duximus, antequam textum ipsum aggrediamur, præfatiunculâ hâc explanare quod meritò satagere potest etiam ὅστις μὴ ὑπερφρονεῖ. Utemur compendio, & summatim quasi per indicem necessaria tantùm delibabimus.

Hic liber ex Scripturis Canonicis Veteris Instrumenti semper est habitus, adeòque non humano concinnatus ingenio, sed Divinâ planè sapientiâ compositus, præter invariabilem Ecclesiæ fidem, testatur operis majestas.

Cùm verò sit Vetus Instrumentum distributum in partes tres, tertiæ, quæ est Hagiographorum, accensetur; non eodem in omnibus codicibus situ. Aliis enim Hagiographorum primus, secundus aliis, non paucis tertius statuitur; Psalmorum libro à quibusdam præpositus, eidem libro continuò subjectus à quibusdam, à nonnullis Proverbiorum libro etiam postpositus: quod non sine cautione factum est. Varia enim illa dispositio arguit varias de tempore scripti sententias. Fuerunt enim qui ante Davidem exstitisse, Mosique contemporaneum; fuerunt qui post Davidem, fuerunt & qui ab aliquo eorum qui Babylonem sunt abducti senserint exaratum. Nam quemquam veterum eruditorum existimasse Jobum ipsum fuisse מעלי בבל *mehole Babel*, ut fortasse non satis accuratè refert Maimonis filius in More Nebuchim, mihi religio est credere. Unde nata illa varietas dicemus deinde in ratione inscriptionis.

Hujus libri titulus est J o b. Inscribuntur autem libri Sacri vel ab aliqua voce insigni primâ, secundâ tertiâve initio occurrente, quæ aliquatenus ejus argumentum adumbrare potest; ut quinque libri Mosis: vel à nominibus eorum quorum operâ Spiritus S. usus est ad consignandos illos literis; ut libri posteriorum Prophetarum, *Esaia, Jeremiæ, Ezechielis*, תרי עשר, i. *12 minores Prophetæ*: vel ab argumento & subjecto in quo versantur, ut libri *Judicum, Regum*, דברי הימים, i. *libri Paralipomenωn, Esther, Ruth, Proverbia, Psalmi.* Quæritur quæ sit harum trium ratio insigniendi hujus scripti Job. Est enim obvium hoc nomen primo Athnach. Existimari etiam potest nomen Scriptoris, ut idem sit de quo texitur hæc narratio & qui illam literis mandarit. Probabilius tamen est ab Argumento quod tractat inditum nomen huic volumini. Totum enim est in describendis innocentia, probatione, patientia, liberatione hujus sanctissimi Viri. Quæ potior est ratio quàm ea quæ petitur à dictione primùm occurrente. Quam tamen non omnino aspernandam judicamus, quia firmamento non vacat. Secundam non modò supervacaneam sed futilem & falsam existimamus: Quia videtur idem Jobi vitam atque obitum scripsisse; quod fieri non potuit ab ipso Job: Quia commendatio tam emendatissimi exempli & propriarum laudum præconium non bene ab eo ipso ortum duceret: Sed præcipuè quia argumentis ineluctabilibus ex hoc ipso scripto promptis probari potest ætatem quâ hoc scriptum editum est longo intervallo divisam ab eâ quâ floruit is cujus acta, dicta, pathemata recensentur. Quod cùm non fuerit à quibusdam observatum, hinc factum est ut aliis atque aliis temporibus floruisse Jobum disputaverint, his contendentibus ante Mosem vixisse, aliis contrà asserentibus scriptum redolere tempus posteriorum Prophetarum. Ità confundentes Jobum ipsum cum Propheta qui ejus pietatem celebravit, in diversas partes abierunt. Ex quorum dissensione evenit ut quidam dubitaverint an omninò Job exstiterit, concludátque Rambam, vir cæteroquin solertissimus, de quo jactatum inter Judæos, *A Mose ad Mosem non est par Mosis*, parabolam esse in qua variæ hominum על השגחה *de Providentia* sententiæ exponantur, veráque statuatur, nempe, Deum probare justos variis calamitatibus, neque semper ex hoc rerum statu mutabili judican-

judicandum de cujusquam factis & justitia; Sed omni tempore quandoque malis bene esse, bonis malè. Argumenta quibus ad hoc inductus est, quibúsque firmari potest ejus sententia, sunt, quòd pars Doctorum assignet illum ætati Patrum, pars Mosis, pars Davidis, pars unum dicant ex transportatis Babylonem; nihílque certi definiri possit quo loco quóve tempore exstiterit. Quòd multa dicantur in hoc libro על דרך העברה i. *hyperbolicè*, quæ magìs propria parabolæ quàm rei gestæ, ut de concilio filiorum Dei, in quo sistitur Satan, interrogatur, respondet, Deum instigat contra Jobum, ejus jussa capessit, exsequitur, interversione omnium Jobi fortunarum, oppressione liberorum ejus, domûs ruinâ. Hæc videntur parabolæ ornamenta magìs quàm veri facti relatio. Sermones item Jobi & amicorum ejus, apparitio Dei. Adde quòd oratio non est soluta sed metrica: id usus accentuum alius quàm in reliquis libris indicat, itidem ut in libro תהלים & משלי *Psalmorum* & *Proverbiorum*. Unde cum illis duobus à Masora & magistris Judæis consociatur, citantúrque tres illi libri simul unâ voce אמת pro *metricis*. Præterea loquendi genera poetica v. g. cùm Aquas & Maria significat hoc epitheto הנשחכים מני רגל *Hannischhakim minni regel*. Atque illud innotuit Hieronymo, qui genus etiam carminis indicavit. Quæ omnia non me dimovent à communi Theologorum sententia, nempe, Jobum olim exstitisse, & reâpse omnia hæc ipsi contigisse quæ referuntur in hoc libro: non modò quòd Ezech. 14. nominatim Deus ejus meminerit, *Si tres illi adstiterint coram me, Noachus, Daniel, & Job, tamen ipsi liberabunt tantùm animam suam.* Dominus enim Noacho & Danieli Jobum tertium accenset. Ergò certum est exstitisse illum; secùs non ità de eo locutus esset: vel quòd S. Jacobus Ep. cath. cap. 5. ejus patientiam revocandam in mentem Christianis proponat, non tanquam rem fictam & parabolam, sed quasi verum quod reâpse exstitit patientiæ exemplum: sed etiam quòd nihil sit prætermissum ad fidem stabiliendam veræ historiæ pertinens. Et nomen proprium viri refertur, & terra cujus incola memoratur, & numerus liberorum marium feminarúmve recensetur, & sigillatim bona enumerantur, armentum, pecus, familia, agri. Omnium Orientalium ditissimus fuisse dicitur. Nomina populorum qui substantiam ejus sunt deprædati exprimuntur. Amicorum qui ad eum consolandum accesserunt numerus notatur: nomina, cognomina, patria eorum designantur. Singulorum etiam sermones ad Jobum, Jobsque responsiones ad singulos inducuntur. Quæ omnia Jobum parabolam non esse, sed verè ipsum exstitisse demonstrant. Sed observent sermonis Hebraici periti an in parabolis usurpentur cum tanta emphasi verbum substantivum *He* הידיעה *Hajediha*, & pronomen demonstrativum והיה האיש ההוא *Vehajah haisch hahu*, quæ bis repetuntur initio, quasi occurrere voluisset dubitationi illi Propheta; *Exstitit autem ille vir, ille ipse, inquam.* Et quamvìs tempus hîc non signanter notetur, potest tamen æstimari ex quibusdam circumstantiis quo seculo inclaruit. Esse enim ex posteris Edom colligi potest à regione in qua habitavit, quæ est Huts, in qua Edom sedes suas fixas habuisse legimus Threnor. 4. Ab ejus amicis, qui Idumæi etiam sunt, quorum genus memoratur. Ergò est ex posteris Edom, póstque ejus seculum. Ante Mosem verò vixisse eum hæc probare videntur; Quòd post Mosem nefas fuerit mactare hostias quenquam & Sacerdotio defungi qui non esset ex posteris Aaron: quod notum satìs est ex Domini in Saulem & Hosiam gravi animadversione, ex Core, Dathan, Abiram exemplo: laudatur autem Job quòd pro singulis filiis holocausta obtulerit, jubétque Dominus eum pro amicis sacrificare. Quòd post Mosem super quoquam in Gentibus השכינה *Hassekina* Spiritus S. non subsederit. Sed potissimùm, Quòd in longo satìs scripto, in disceptationibus Jobi & amicorum ejus adeò luxuriantibus, in Domini ipsius cum Jobi tam uberi dissertatione, Legis & Prophetarum mentio nulla facta sit, argumentum non leve est ante Legem latam Jobum exstitisse. Tandem, quæ me sola etiam hærentem ratio cogeret, quòd hoc exemplum ab Israele non petatur, in cujus sinu post datam Legem tot Prophetæ, tot sancti viri, sed ab Idumæis: cùm post Israelis exitum de Ægypto, inito sanctissimo fœdere, Israel factus sit מכלל יופי *Miclal Jophi*, κειμήλιον τοῦ Θεοῦ, reliquæ gentes profanæ, alienæ, לא עמי *Lo hammi* habitæ, satìs evincit ætate Jobi Israelem in Ægypto fuisse captivum, Quo tempore Idumæos ex sancta Isaaci institutione Religionis summa capita retinuisse vero est simile. Non enim solus Job sed & amici ejus & Elihu verâ religione imbuti fuisse videntur. Addam pro coronide, Tam exuberanti & copiosâ oratione oraculum factum pro cujusquam privati hominis facto post Legem & Prophetas, cum œconomia Divinorum mysteriorum habet aliquam anomaliam & repugnantiam: cùm Christus in Euangelio pronunciet, *Habent Mosem & Prophetas.* Neque tam sanctus vir ignarus fuisset religionis Judaicæ, rituum Legis, rationis consulendi Dei, sive per Urim & Thummim, sive per Prophetas; quæ omnia nè illi quidem suboluerunt. Unde nondum instituta fuisse satìs liquet. Miror autem referre Rambam dubitatum quo loco Job innotuerit, cùm *terræ Huts*, quæ non est incelebris, incola dicatur. Ad reliqua quæ pro Maimonidæ sententia supersunt argumenta facilis responsio. Nam Propheta quicumque ille fuerit cujus operâ tam rarum veteris pietatis & constantiæ exemplum in Ecclesia Judaica innotuit, juxta receptam in Ecclesia Divina mysteria docendi rationem hæc tradidit. Neque obstat historiæ certitudini quòd על דרך בני אדם i. *humano more*, refertur de Satana. Idipsum enim 1 Reg. 22. & Zach. 2. usurpatur. In dissertationibus Jobi & amicorum ejus, nullo veræ narrationis detrimento, sententiæ verbis & dicendi genere scriptori & Ecclesiæ familiaribus repræsentari potuerunt. Neque ratio numerorum historiæ veritatem adulterat. Sed illa quidem omnia argumenta seculi certissima sunt quo hoc scriptum ad ædificationem Ecclesiæ sacris voluminibus accessit. Nam quæ de Satana tam exsertè referuntur posteriorum Prophetarum temporibus hæc scripta fuisse indicant. Idipsum etiam confirmant ex libris Psalmorum, Proverbiorum, Ecclesiastæ deprompitæ sententiæ. Ante Davidem, Salomonem, posteriores Prophetas Hebraicæ linguæ ignotæ voces non paucæ quæ hîc usurpantur. Maximè verò plusquam centum voces quæ non alibi occurrunt, partim Syriacæ, partim Ismaeliticæ, quarum interpretationem necesse est petere ex variis Thargumim & commentariis Rabbinorum, quæ cùm in aliis libris Sacris non sint receptæ, signum est certissimum inter posteriores scriptores accensendum esse eum qui hunc librum exaravit: nempe eo tempore quo in linguam Sanctam admissæ sunt multæ voces ex idiomate vicinarum gentium. Sed præter voces peregrinas, nomina siderum etiam sunt usurpata non priùs, piscium, avium, elegantiæ novæ, ut facilè sentias non modo Prophetam hunc ex posteriorum esse numero, sed cùm linguæ Hebraicæ calentissimum, tum idiomatis alterius peritissimum, cujus elegantias & quodammodo grandiloquentiam in Jacobi familiam invexerit, adeò ut in illam pedibus ire sententiam non gravarer admodum. antegrediente primario aliquo, non modò Jobum fuisse Idumæum, sed ab Idumæo Propheta fluxisse hoc scriptum, cujus linguæ idiotismis scatet. Nam ex Edom etiam exstitisse Prophetas notum est, cùm Abdias Idumæus fuerit: unde Proverbium initio commentariorum R. D. K. in Abdiam כיפא דהק נגרא בגוירה נשרוף הרדלא *Cepha dahac nagara beguevià nisruph hardala.* Nec vana est conjectura Prophetam ab Idumæis profectum familiare & vernaculum genti suæ exemplum, agente Spiritu S. tanquam aurum ex Ægypto contulisse ad cœlestis Tabernaculi ædificationem. Quanquam nos non parva suspicio tenet ab Esaia fluxisse hoc scriptum: nec levia suspicionis nostræ sunt argumenta. Primò, ætas convenit. Deinde, Esaiæ singularis eruditio, orationis majestas, character non dissimilis, voces multæ,

multa loquendi genera quæ sunt Esaiæ & hujus scripti propria suadent. Sed id magìs insinuat conjectura ex primis duabus libri vocibus nata, quæ nomen *Esaiæ* componere videntur juxta idiomatis Idumæi prolationem אישהיה *ischaia.* Idumæos enim nomen ישעיה *Jeschaia* leniùs pronunciasse certum est, quasi scriptum esset אישהיה *Ischaia.* Nos quoque pronunciamus *Isaias:* Ità ut בארץ עוץ, i. *lingua Idumaa,* אישהיה fit *Isaias,* & Spiritus S. secreto artificio, aliud tamen agens, libri principio de industria Prophetæ nomen inusserit. Quam artem sequenti ævo Hebræi in suis libris sunt imitati, quorum principio arcanâ ratione nomen suum aliquando ità intexunt. Atque hæc de authore & titulo hujus libri, déque Propheta edente, & tempore editionis. Superest ut de argumento, scopo, occasione & partibus ejus aliquid dicamus.

Argumentum hujus libri est Jobi probatio. In qua explicanda quatuor demonstrantur. Primum, Qualis fuerit Job antequam probaretur. Secundum, Quibus modis probatus est. Tertium, Quomodo se gesserit, qualísque perstiterit in ipsa probatione. Quartum, Approbatio ejus & liberatio. Quæ sigillatim suis locis erunt examinanda.

Spiritûs Prophetici generalis scopus est docere Dei providentiâ omnia gubernari, summa, infima; Temere nil quicquam contingere; Universa sapientissimo Majestatis ejus consilio librari. Finis particularis est, Dei providentiam singulari curâ circa electos ob summum erga illos amorem versari; Eorum fide, pietate, spe, constantiâ delectari maximè Deum & quodammodo gloriari, atque in illis triumphare de Satana déque portis inferorum. Conspirat autem hic liber in eandem ferè sententiam cum illis locis Psal. 37. 73. Math. 10. 1 Pet. 1. 1 Cor. 10. 13. Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος· πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν. Ex hoc colligere est afflictionum quas mortales perpetiuntur in hoc ævo varia esse genera pro diversis causis quibus Deus eas infligit. Græci Patres distinxerunt in quatuor classes, quatuor nominibus, τιμωρία, κόλασις, δοκιμασία, καὶ στεφάνωσις. Exempla primi generis in Caino, Saule, Diluvio, conflagratione Tetrapoleos. Secundi in Davide ob peccatum admissum in Uriam, imperatum populi censum; in Abimelecho ob raptum Saræ; in fratribus Josephi, & Paralytico cui Christus dixit; *Vade, & noli ampliùs peccare.* De quo Salomo in dedicatione Templi, Propheta Psal. 107. Apostolus 1 Cor. 11. Tertii in tentatione Abrahæ, Josephi, Jobi. Quarti in sanctis Stephano, Jacobo, Joanne Baptista, Abele, Zacharia. Quarum afflictionum tertium & quartum genus affinia sunt, & differunt tantùm quibusdam accidentibus, unde exempla hæc sunt mixti generis ex utroque, Danielis, trium virorum in fornace Babylonico, Apostolorum virgis cæsorum, Pauli in vinculis, Ecclesiæ Psal. 44. Differunt afflictiones vel ratione subjecti, vel ratione finis, vel ratione utriusque. Subjecti; nam aliæ sunt electorum, aliæ reproborum. Reproborum sunt tantùm ob peccata, in quibus spectat Deus peccatorum ultionem, atque hæ τιμωρίαι sunt. Electorum verò aliæ in castigationem peccati, quæ dicuntur κολάσεις· aliæ ad manifestationem virtutis Dei in illis, & dicuntur *tentationes,* vel *probationes,* & *martyria,* δοκιμασίαι καὶ στεφανώσεις. Primum genus tantùm agnoscunt Eliphas, Bildad, Sophar: quorum trium conclusio est, Non nisi adversùs improbos & nefarios sævire Deum: unde inferunt, Facinorosum fuisse Jobum, qui tantis prematur malis. Secundum præterea profitetur Elihu: in cujus sententiæ explicatione Propheta videtur tangere historiam ægrotantis Abimelechi, & Abrahami pro ejus salute Deum exorantis. Tertium verò constantissimè Job asseruit: A quo quartum non multùm abest. Unde Jacobus cap. 5. Prophetarum martyria & Jobi tolerantiam in eundem ordinem refert. Atque hæc in Ecclesia proponi omni tempore non parùm interest, sed tum maximè necessarium quando calamitates ingruunt, crux imponitur, ut occurratur scandalo & offensioni spectantium hæc certamina, & solatium afferatur sustinentibus & certantibus. Quo quasi conjecturâ certâ inducimur ut existimemus paulò ante transportationem populi Israelitici & Judaici, vel circa illa tempora, ad erigendos sanctorum animos, & compescendas adversariorum, & potissimùm Idumæorum sannas, exemplo domestico, publicatum hoc scriptum familiari utrique genti linguâ.

Dividitur autem hic liber in tres partes, easque valde conspicuas & evidentes. Prima explicat mala quæ à Deo infliguntur Jobo. Secunda habet dissertationes Jobi & amicorum, quibus aperiuntur variæ hominum de Dei providentia, déque causis bonorum & malorum quæ generi humano contingunt in hac vita, sententiæ. Tertia Dei ipsius effatum & oraculum continet, qui loquacitatem & temeritatem hominum coercet, totámque controversiam judicio suo dirimit, docétque sicut infinitam suam potentiam esse, ità impervestigabilem sapientiam suam, & adorandas vias suas; & dicta Jobi comprobat: nempe, In hac vita concedere se improbis aliquando res prosperas, Premere adversis justissimum quemque, Spectandam & exspectandam spe, fide, constantiâ immortalitatem. Atque hæc in præfatione dicta sufficiant. Si quæ supersunt, in interpretatione textûs ipsius adnotabimus. Addimus tantùm pro colophone, Hunc Jobum neque esse Job Issacar, nec Jabes, nec Jobab, sed alium planè; Neque nos posse subscribere genealogiæ Jobi quæ affertur tertiâ Præfatione in Jobum Hieronymi nomine extante: quam esse Hieronymi in animum inducere nequimus, ut nec illos Commentarios in Job, in quibus eruditionis Hieronymianæ vestigium nullum apparet. Neque aliquis de Jobo plura dicere præsumat quàm ex hoc libro elici potest, nisi merito suo temerarius audire velit. Frustrà autem quisquis non intelligens hunc librum de Jobo quicquam dicere adoritur. Nos in lectione hujus libri quantum profecerimus malumus ipsâ interpretatione pateat quàm nostrâ prædicatione, nè videamur venditare merces nostras, & plus justo pretio indicare.

Primum hoc caput cum sequenti solutâ oratione scripta sunt usque ad illa c. 3. initio verba יאבד יום אולד בו *Pereat dies in quo natus sum.* A quibus Jobi querelæ deinceps metro procedunt, atque omnes amicorum commissiones adversùs eum institutæ, ejusdémque responsiones, & Divinum oraculum, ad finem ferè totius libri, ubi desinit metrum in illis Jobi verbis ונחמתי על עפר ואפר. Quorum duorum priorum capitum longè facilior est oratio quàm reliquorum. Continetur autem illis pristini statûs Jobi simplex & brevis narratio; docetúrque principio quis, cujas, qualis quantúsque fuerit. Deinde florentissimi ejusce statûs in calamitosissimum tam subitò mutati causa indicatur, scilicet accusatio Satanæ apud Dominum in medio Filiorum Dei concilio Jobi pietatem celebrantem & commendantem. Quam sequitur Satanæ cum Jobo prima conflictatio, omnium Jobi fortunarum interversione, & liberorum ejus internecione. His tribus partibus primum caput absolvitur, continuatúrque per omnes fidei & constantiæ viri sancti commendatio. Altero capite pugnæ adversùs Jobum instauratæ atque iteratæ à Satana occasio, uxoris Jobi irritatio, viri pii constans animus, atque adventus amicorum referuntur.

1. *Vir erat in terra Huts cui nomen Job*] Quis fuerit is cujus fides & constantia spectanda hoc in libro quasi in tabula proponitur, appellativo nomine איש *isch* & proprio איוב *Ijob* breviter significatur. Nomen איש aliquando significat *unumquodque,* & de re qualibet dicitur, ut Gen. 15. 10. Aliquando de sexu usurpatur in qualibet animalis specie quæ habet sexûs distinctionem, eíque opponitur אשה *ischa.* Idémque est quod זכר ונקבה *zakar unequeba mas & femina,* ut Gen. 7. 2. Aliquando distinctionem sexûs in Homine, ut קניתי איש את יהוה *quanithi isch eth Adonai.* Aliquando significat *maritum,* & אשה *uxorem,* ut in sententia adversùs Evam lata. Sed propriè איש plerumque significat *virum fortem & illustrem:* unde בני איש *bene isch* passim, quibus בני אדם *bene Adam* opponuntur, ut & איש eâ significatione τῷ אדם, Postremâ illâ notione hîc usurpatur. Ergò nobilem & illustrem

lustrem virum fuisse Jobum innuit Propheta. Quod etiam sequentibus liquidò apparet. Nomen proprium fuit *Job*; in cujus veriloquii indagatione non opus est esse tam diligentes. Sive enim ex אוב *ob* sive ex איב *ajab* oriatur, constat nomen esse proprium ejus viri, quod inditum illi à parentibus fuisse verosimile est. Ex utroque tam proprio quàm appellativo nomine atque verbo substantivo היה; præpositivâ literâ He *hajediha* & demonstrativo pronomine confirmatur sententia illorum qui asserunt Job reapse exstitisse. Notatur ejus patria, *in terra Huts*. Græcus interpres vertit ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι. Paraphrastes Chaldaicus ex editione Antverpiana interpretatur *de Armenia*. Sed existimo emendandum, & pro *Armenia Aramaa* esse ponendum; Fuit enim Huts pars Aram. Græcus tradit fuisse conterminam Arabiæ & Idumææ: quod certum est, cùm fuerit Huts ipsa sedes Edom. De qua vide Jer.25. & Thren.4. Ità nuncupata à primo qui eam occupavit & sibi mancipavit. Tres verò memorantur ejus nominis: unus nepos Sem; alter primogenitus Nachor fratris Abraham; tertius ex posteris Edom. Existimant ità dictam ab Huts Nachoris filio. ¶ *Integer, & rectus, & pius*] Singularis Jobi pietas commendatur his quatuor תם ישר ירא אלהים וסר מרע *tham jaschar jare elohim vesar merah*. Quæ Græci reddunt, ἄμεμπτος, δίκαιος, ἀληθινὸς, θεοσεβὴς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πράγματος πονηροῦ. Quæ etsi sunt aliquando synonyma, tamen hîc non abundant, sed explicant naturam & conditionem veræ sanctorum in hac vita justitiæ. Primum videtur expressum Græcis per ἄμεμπτος, δίκαιος, quo videntur distinguere voluisse inter eum qui δίκαιος est ἁπλῶς & eum qui dicitur *justus* quòd sit ἄμεμπτος. Ergò primum epithetum תם *tham* ad externam refertur justitiam quæ innotescit hominibus, quâ homo apud omnes bonos commendatur & probatur, nec potest à quoquam meritò culpari, éstque ἄμεμπτος, ἄμωμος, ἀνεπίληπτος. Secundum est ישר *jaschar*, quod Græci vertunt ἀληθινὸς, quo significatur interna rectitudo, pura conscientia, de qua Propheta Psal.51. אמת חפצתה בטחות *emet haphatstha battuhoth*, *Cor sincerum amas Deus*. Nè quis eum justum existimet qui sub fictæ justitiæ persona malitiam dissimulat. Tertium est ירא אלהים *jare Elohim*, Græcis θεοσεβὴς, εὐσεβής. Tangit causam veræ sanctitatis, θεοσέβειαν sive εὐσέβειαν quæ fides est justificans. Fide enim sanctificantur corda: Et *fides operatur per charitatem*. Neque illa justitia quantumvis splendida germana & legitima est ex fide non profecta. *Quod* enim *ex fide non est peccatum est*. Sed nè quis de fide glorietur qui sit κακοῦργος, quartum accessit סר מרע *aversatus omnem noxam*. *Non possunt enim esse bona arboris mali fructus*. His ergò quatuor constituitur vera sanctitas & justitia. Primum, ut justitiam colas cum hominibus, sine qua nulla hominum communitas & consociatio stare potest. Secundum, ut sit illa charitas erga proximum ἀνυπόκριτος. Tertium, ut ex vera pietate erga Deum proficiscatur. Quartum, *recedat ab omni iniquitate quisquis invocat nomen Domini*. Ejusmodi autem sunt omnes verâ ac vivâ fide præditi, quanquam non omnes eodem ordine eodémve gradu veniunt. Sic qui cursu certant, etsi omnes currunt, tamen alius alium antevertit. Quanquam verò multi laudem sunt assecuti justitiæ, non ex eo sequitur fuisse illos ἀναμαρτήτους. Vide S. Augustinum De perfectione Justitiæ contra Cœlestium tom.7. & De peccator. merit. & remiss. contra Pelagianos l.2. c.12. Sed & observandum maximopere contra veræ Sanctorum justitiæ obtrectatores, qui fidei operibus justificari hominem apud Deum negant, in medio Angelorum choro celebrari & commendari à Domino, hoc & sequentibus capitibus, Jobi sanctitatem & justitiam bonis operibus comprobatam. Ex quo colligere facile est Justificationis veræ naturam non alienæ justitiæ imputatione constare, sed ingenitâ in animos hominum justitiâ, quam bona opera necessariò consequuntur.

3. Celebratâ Jobi Justitiâ, ejus Opes commemorantur quas è re rustica petiisse significat Propheta, nempe sanctis artibus, quales fuerunt Patriarcharum. Res autem rustica constat Pastione & Aratione, quæ conjunguntur à Marco Catone quasi duæ tibiæ, quarum una *incentiva* est, altera *succentiva*. Utramque partem coluit Isaac, ut videre est Gen.26. pavit enim greges & armenta, terrámque exercuit. Job pariter utrique dedit operam. Nam & illi fuit pecus numerosissimum & armenta plurima, quæ per vocem מקנה *miqne* significantur. Nam מקנה de *pecuaria* in universum usurpatur, & tam greges quàm armenta cujuslibet generis refert, quæ Græci τὰ κτήνη appellant. Sic Gen.26.14. מקנה צאן ומקנה בקר *miqne tson umiqne baquar* dicitur. Hujus libri cap.36. aliâ significatione occurrit מקנה אף *miqne aph*; consule locum. At מקנה *miqna* est *emptio* apud Jeremiam, ספר המקנה *tabula emptionis*. Sed & hîc tam arva quàm pecus complecti videtur. Nam & agriculturæ studiosus fuit Job. Dicitur enim habuisse עבדה רבה *habudda rabba*; quod malè interpretantur quidam de *familia* & *famulitio*. עבדה significat *agricolationem*, vernaculè *labourage*. Ità Græci intellexerunt, καὶ ἔργα μεγάλα αὐτῷ ἦν ἐπὶ τῆς γῆς. Etsi utramque interpretationem simul posuerunt. Ei enim quam sequimur altera præponitur καὶ ὑπηρεσία πολλὴ σφόδρα· quæ videntur coaluisse ex diversis interpretationibus. Vocem עבדה ità interpretatur R. D. K. in Genesi. Ità hîc interpretandam ratio loci postulat, Quorsum enim *quingenta boum juga* nisi arasset? Sed & Satanas benedictionis Divinæ in opera manuum Jobi meminit. Et inter res adversas ejus refertur ei, *Boves arabant*. Eas esse justissimas artes opum quærendarum patet ex ultima Jobi commissione, ubi damnatur eorum studium qui cæcâ divitiarum cupidine transversùm acti neglectâ agriculturâ committunt se pelago. Locus difficilis, quem Deo duce pervium fecimus. Ad Opes, quibus reliquos Orientales antestabat Job, accessit Liberorum multitudo, quæ felicitas non parva, ut Psal. 128. docetur. Nam quid juvat opes congerere si nullus hæres nascitur? Unde expostulat Abraham cum Deo, *Quid dabis mihi? ego sum absque liberis*. Q. d. Frustrà mihi pollicitaris opes, cùm non adsit hæres cui illas tradam. Sed præter opes maximas & liberorum multitudinem gaudium & hilaritas in familia Jobi interfuit, τὸ χαίρειν, qui fructus est bonorum omnium; sine quo frustrà sunt. Tot verò rebus prosperis Job utens non se supra modum extulit, nec diffluxit, nec ab instituto sanctioris & severioris disciplinæ tramite unquam exorbitavit: quod sequentibus docetur.

4. *Ibant autem filii ejus, & convivabantur inter se in domo cujusque natali suo*] Significat illud והלכו *vehalcu* filios Jobi, concesso à patre commeatu, quibusdam anni diebus conviviis indulsisse, nempe ut cujusque natalis advenerat. Hæc autem convivia inter agnatos agitata laudanda magis quàm vituperanda. Potest enim esse sanctus conviviorum usus, præcipuè inter agnatos. Hâc enim ratione concordia & charitas agnatorum fovetur. Licet etiam interdum relaxare animum corpúsque à curis & laboribus. Ità id non sine gravi causa certis diebus & solennibus liberis suis Job indulsisse videtur. Non enim id factitabant die qualibet & per vices, jugiter & certatim, ut multi interpretes malè somniarunt, qui nesciverunt quid esset *quisque die suo*. Igitur *quisque die suo*, i. natali; ut infrà, quando dicitur Job *diei suo imprecatus*, i. natali. Qui dies festus ubique gentium, Ità dicitur Pharao natali suo magnificum instruxisse convivium ביום הלדת את פרעה *beium hulledeth eth Parho*. Quâ die apud Græcos Romanósque genio indulgebant: nam Genio sacer erat. Vide Censorinum De die natali. Unde,

Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iola.

Mittebant xenia. Vide Terentium in Phorm. Persium Sat.2. Non ergò inter alias convivandi occasiones hæc fuit minima. Legimus in Scripturis usurpata convivia in Tonsura ovium. Constat ex Gen.38. & 1 Sam.25. ubi dies ille appellatur יום טוב *jom tob*. & 2 Sam.13. In Federibus ineundis, in Ablactatione puerorum, qui dicuntur *initiari* apud Terentium in Phormione laudata, in Nuptiis, in Dedicationibus, in Hospitum adventu, in

Consecratione & Inauguratione. Dies etiam festi & sacrificia pacifica non videntur transacta sine convivio. Unde mulier זרה ונכריה, i. *adultera* in Proverbiis *pacifica se mactasse* jactat apud amasium. Unde Ecclesiastes, c. 9. ejusmodi sacrificia significans, discipulos admonet ut sint *candidâ induti, caput uncti & delibuti, & genialiter vivant*. Itaque non nisi ex occasione legitima & die insigni ibant filii Job ut illa instaurarent convivia. Nec bene Græci verterunt πότον ἐποίουν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Primò quòd משתה non sit πότος sed συμπόσιον· nam *convivium* etiam Hebræis dicitur à *potu*, ut & Græcis. Sed pessimè καθ' ἑκάστην ἡμέραν· non enim singulis diebus hoc factitatum, sed natalibus duntaxat. Nec fuit dicendum πότον, sed συμπόσιον, nempe τὰ φιλόλια· nec καθ' ἑκάστην ἡμέραν, sed καθ' ἑκάστης ἡμέραν φιλόλιον. Erat igitur honesta convivandi causa. Nec tamen legimus cum filiis Jobum profectum: quod certò colligitur tam ex eo quòd soli filii profecti dicuntur, quàm ex eo quod sequitur,

5. *Et peractis diebus convivii*, &c.] Intelligo, *post uniuscujusque convivium*. Quia plures erant filii Jobi, & suus cuique natalis. Malo enim ad omnia eorum convivia referre quàm ad definitum convivii cujusque dierum numerum, ut Jarhius & Methurgman, qui septem dies convivio cujusque assignant: quod de suo faciunt. Quia hic erat fortè definitus conviviis dierum numerus ex eorum traditione, Vide Jud. 14. 15. & lib. Tobith. Sed non potest ex hoc loco vel simili alio probari. Verbum יקף *jacaph* significat *circumagi*. Reddidimus ויהי כי הקיפו ימי המשתה *absolutis convivii diebus*, vel *revolutis*, *peractis*. Hoc verbum propriè de tempore usurpatur. Nam תקופה *thequpha* dierum & tempestatum tantùm dicitur: quanquam à קוף *quaph* deducunt, non à יקף *jaquaph*. Sed affinia sunt קוף תקופה יקף, & נקף, quod tantùm ter occurrit, & significare videtur *ambedere*, *circumsecare*, vernaculè *cerner*; apud Esaiam bis, & semel in hoc libro pòst, c. 19. Quæ autem sunt perfecta & absoluta in Scripturis *revolvi* dicuntur, vel metaphorâ à motu orbium cœlestium, vel à revolutione librorum, ex quâ etiam cœli *volvendi* dicuntur, ἑλίξει αὐτούς, & ונגלו כספר השמים Esa. 34. 4. & Apoc. 6. 14. *Peractis* itaque *conviviis accersebat Job*, i. revocabat illos ab illa solutiori victûs ratione ad severiorem disciplinam, ut eò pedem referrent unde extulerant. ¶ *Et sanctificabat illos*] Legimus Jacobum sanctificasse familiam suam Gen. 35. cùm profecturus esset Bethel, jubente Domino, ad sacrificandum. Sanctificarunt autem se sublatis è medio diis alienis, & remotis inauribus: quo facto utramque tabulam complexi sunt, avertentes mentem scilicet ab idololatria & advertentes ad veram θεοσέβειαν, & caventes ab omnibus carnis inquinamentis. Eam sanctificationis rationem secutum fuisse Jobum nullus dubito. Hortatus nempe filios est ut seriò ad Deum se converterent, séque ad verum ejus cultum accingerent, atque animum ad religionis mysteria appellerent; removerent oblectamenta omnia & delicias, carnémque lascivientem & insolescentem jejuniis compescerent: quod S. Paulus appellavit δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα. Nondum erant Mosaici ritus instituti. Rem ergò magis assecutus est quàm umbras. ¶ *Et matutinus surgebat*] Hæc Jobi sedulitas pietatem illi cordi maximopere testatur; ità ut excitatus & stimulatus hâc curâ quodammodo videatur. Tales verò oportet esse omnes homines in rebus ad religionem attinentibus. Sic Abraham Gen. 22. 3. Deo obsecuturus dicitur *multo manè surrexisse* וישכם אברהם בבקר *vejaschkem Abraham baboquer*. Ità Psal. 5. 3. *vota sua summo manè nuncupaturum se* pollicetur David בקר אערך לך *boquer eheroc leca*: & Psal 130. 6. *excubitores matutinos anteversurum se* affirmat. Et *maledictus qui facit opus Domini segniter*, Jer. 48. 10. ¶ *Holocausta obtulit*] Hunc locum Græcus interpres Græcâ fide reddidit, προσέφερεν περὶ αὐτῶν θυσίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, καὶ μόσχον ἕνα περὶ ἁμαρτίας περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, neglectâ veritate Hebraicâ. Nos verò Græcæ versionis, talionis lege, tantundem hîc satagimus, & Hebraica sola spectamus. Hoc itaque insignis Jobi pietatis ab initio commendatæ tanquam certissimum argumentum proponitur. Atque adeò Jobi religio grata & accepta Deo fuit: quæ utique non fuisset post latam Legem. Nefas enim latâ Lege atque instituto Levitico Sacerdotio rem Divinam aliter atque ab alio fieri quàm præceptum. Ergò ante Legem latam floruisse Jobum non leve hoc argumentum, quòd jugiter ipse obtulerit holocausta, atque eo nomine celebretur. Fuit verò ante Legem inter populos sacrificiorum & holocaustorum frequens & pius usus. Ità commendatur Jethro Mosis socer, Sacerdos Madian, quòd holocausta & sacrificia obtulerit, Exod. 18. Et legimus Jacobum sacrificasse atque altaria exstruxisse. Hæc ratio colendi Numinis Abrahamo familiaris fuit. Noe quoque holocaustis post diluvium Deum placavit. Sic & principio Geneseωs Cain & Abel sacrificasse leguntur. Ubi verò & quibus hostiis holocausta obtulerit vir sanctus à Propheta dictum non est, sed ex more sacrificantium ante Legem facile est conjicere. Ubivis enim ætate illâ ante Legem de armento vel pecore rem Divinam faciebant. Sed quando & quorsum holocausta illa offerrentur diligenter est adnotatum. Scilicet post convivia filiorum, ut peccata eorum purgaret, Deúmque sacrificiis propitiaret. ¶ *Dicebat enim, Nè fortè filii mei peccaverint, & Deo maledixerint in animo suo*] Observanda est verbi ברך *berek* significatio in Piel, planè contraria originali suæ significationi, ex more conjugationis. Ità חטא est *purgare*, סקל *lapidibus purgare*, עצם *exossare*, לבב *cor adimere*, & multa. Sic ברך hîc est *maledicere*; ut & in sermone Satanæ ad Dominum, & 1 Reg. 21. 10. Aliàs frequens est pro *benedicere*. Latina Vulgata, nullâ loci aut sententiæ aut conjugationis habitâ ratione, interpretatur *benedicere*. Sed *benedicere* idem non est aliquando quod ברך in Piel. Meliùs Græcus interpres, μή ποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνενόησαν πρὸς τὸν Θεόν. Multa verò hoc loco sunt insignia. Primùm, quæ debeat esse pii patrisfamiliâs cura, nempe ut Deus religiosè colatur à tota familia, atque potissimùm à liberis. Deinde, quòd Job tam anxiè procurarit peccata natorum si quæ latebant, arguit quàm severus censor & castigator fuerit eorum quæ vulgò patebant, quæque *clamare* dicuntur ab Hebræis & *prostare*: de quibus Dominus ad Cainum, *nisi bene egerit peccatum foris prostare* לפתח חטאת רבץ *lappethah hatteath rebots*. Observa insuper peccata delitescentia non esse elevanda sed seriò perscitanda. Ità David orat Psal. 19. 12. *De occultis munda me*. Rectè igitur Job non modò de peccatis natorum castigandis quæ innotescerent sollicitus fuit, sed si quæ etiam animadversionem ejus fugerent, quæ à Deo cerni non dubitavit, ea holocaustis procuravit. Potest enim Divinus oculus peccata deprehendere quæ nostram fugiant conscientiam. Sic S. Apostolus, *Nullius mihi sum conscius*, inquit; *sed in hoc non sum justificatus*, 1 Cor. 4. 4. Et, *Si me nivalibus aquis lavero, demerges me in lacunam*, clamat Job ad Dominum conversus, cap. 9. 30, 31. Singulas autem hostias pro singulis capitibus dedit. In Dei cultu liberales esse oportet & munificos. Ità Abel quod fuit in grege præstantissimum obtulit. Sed mentibus etiam filiorum ingessit, Animam pro anima rependendam, &, Reddendam unicuique apud Deum de peccato suo rationem, &, Quærendam esse redemptionem sufficientem, quandoquidem solvendo non essent; Cogitandum fuisse de Christo, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον ἐν αἵματι αὐτοῦ. Non enim sanguis victimarum eluere peccata hominum valebat, sed illa duntaxat hostia quam sibi Deus erat aliquando paraturus, ut respondet Abraham filio Isaaco, *Deus sibi providebit victimam holocausti, fili mi*. Quòd verò non semel sed toties id à Jobo factitatum quoties convivarentur filii, docet nullam pietatis debere esse remissionem, sed perseverandum esse in fide & justitia, & vetitum esse resistere currentem in hoc stadio donec ad metam perveneris. Sed & illud potissimùm observandum quod adnotat Apostolus Hebr. 10. *identidem oblatas easdem hostias, quod non possent auferre peccatum*, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν ἁμαρτίας.

6. Vene-

6. *Venerunt autem die quadam*] Sequitur secunda pars hujus capitis, quæ tam repentinæ & stupendæ rerum Jobi mutationis causam continet. Primò florentissimum ejus statum proposuit Propheta, subjecturus continuò illum è summo humanæ felicitatis fastigio in profundum miseriarum baratrum repentè præcipitatum. Tam subitæ ergò & tam horrendæ calamitatis causam palàm facere necesse habuit. Ac nè quis existimaret suo sibi peccato & propriâ stultitiâ tantam adversùm se excitasse procellam, ejus vitam excussit, docuitque castigatissimum & emendatissimum exstitisse sanctitatis & pietatis exemplum. Nè verò alius fortunæ aleæ & rerum caducarum cæcæ vicissitudini tribueret hunc casum, providentiam Dei omnia pro nutu & arbitrio dispensantis graphicè modò depingit על דרך בני אדם *al derek bene Adam*, Metaphorâ à Regibus dominisve & patribusfamiliâs sumptâ, qui in rebus publicis & privatis nihil nisi prudentiâ & consilio gerunt & administrant, inque eo quem regunt statu suas partes singulis assignant & provincias distribuunt, & ab unoquoque officii sui rationem exquirunt. Deus similiter hoc loco summus rerum arbiter statuitur: apud quem sistunt se Angeli boni & mali, factorum rationem reddunt, mandata accipiunt: Ipse in medio consessu sedet nulli obnoxius, αὐτεξούσιος suique consilii. Quod etiam posthac docebit Elihu c. 34. 13. *Quis visitat apud illum terram*, &c. Quòd verò *die quadam* dixit Propheta, non est contrahendum ad certas temporis periodos, ut temerariè Judæi asserunt de *capite anni*, déque *Thecuphos*, i. *ineuntibus tempestatibus.* Quod Chaldæo paraphrastæ etiam venit in mentem, qui sic Hebraica commentatur, ביומא דדינא ברוש שתא *bejoma dedina berosch schattha:* ubi notanda est obiter diversitas editionum Venetæ & Antverpianæ. Editio Antverpiana habet *Die judicii magni*, & omissum *caput anni*; Veneta verò Bombergæ non habet vocem *magni*, sed in ejus locum *caput anni* est insertum. Existimo omnia illa esse simul convasanda: fluunt enim ex futili Judæorum Cabala. Aliud planè nos Christus docet, qui verax est & ipsa Veritas, nempe *jugiter & indesinenter stare Angelos in conspectu Dei*, Matth. 18. 10. ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός ὑμῶν. Idem significatur Esa. 6. apud Ezechielem in Animalium descriptione, passim in Apocalypsi. Nec nostrum est definire quo tempore mittantur à Deo, revertantúrque ad ipsum. Sunt enim illa abscondita, quæ *ad Deum pertinere* Moses pronunciat, Deut. 29. 29. Satis est scire nos Angelos esse λειτουργικὰ πνεύματα, συνδούλους ἡμῶν, *ministros spiritus*, & *nobiscum servos* Dei, *in ambitu* electorum *castrametatos*, & si quid aliud de illis in Scriptura perhibetur. Quos hîc Propheta ἀνθρωποπαθῶς *more hominum* quasi in concilium convenire refert, tanquam in magnum Synedrium, vel in domum Judicii magni, quorum in medio Dominus tanquam ראש הישיבה vel הנשיא, i. *Ecclesiæ princeps* & *antecessor*. Talis inducitur 1 Reg. 22. per Michæam Prophetam, *Vidi Dominum sedentem in solio suo, & universum exercitum cœlorum coram ipso stantem.* Eodem spectat vox illa Dan. 4. 17, quæ animum Nabuchodonosoris in somnis perculit בגזרת עירין פתגמא *Ex decreto vigilum verbum manat:* ubi per *vigiles* Angeli significari videntur. Atque illinc nomen *vigilum* pro *Angelis* authorem libri apocryphi Enoch mutuatum esse non dubito. Quòd verò hîc Angeli *Filii Dei* nominentur, communi cum piis hominibus appellatione, indicat eos esse Christi & Ecclesiæ membra, fratres nostros, eundem nobiscum sortitos parentem Deum benedictum. Conveniunt autem Filii Dei *ut se sistant apud Deum* להתיצב על יי *lehitiatseb hal adonai*, séque totos ipsi approbent, útque ad ipsius nutum sint paratissimi, ejus jussa capessere ardentes, ejúsque mandata alacri & flagranti studio celerrimè executuri. Quæ ratio fortasse est cur Propheta dicat Deum *fecisse Angelos suos ventos, & ministros suos flammam urentem*, Psal. 104. 4.

¶ *Venit etiam inter illos Satanas*] Nomen *Satan* retinuimus, quia hic est nomen proprium Angeli mortis, vel tenebrarum, sive antiqui illius Serpentis qui dicitur antonomasiâ *Satanas:* quod denotat He *hajediha*, sine quo in hac significatione non usurpatur. Nam in hoc capite septies nominatur, & toties in sequenti, nunquam sine He. Ter apud Zachariam Prophetam eâdem significatione occurrit, semper cum He. Non alibi exstat in hoc sensu. Undecies occurrit in appellativi vel adjectivi nominis significatione, & semper sine He. Itá ut hunc canonem adstruere certò valeamus, *Satan* cum He *hajediha* esse *Diabolum*, sine He esse simpliciter *adversarium*. Si hoc observatum fuisset à Latino interprete in libris Historicis vocem Hebraicam *Satan* non retinuisset, sed vertisset *adversarium*. Unde quidam ludunt temporibus Salomonis non fuisse Satanam. Hic verò locus est maximè omnium conspicuus, in quo Satanæ indoles, artes, conatus, πανουργία, πονηρία, calliditas & improbitas nobis suis coloribus & luminibus repræsentantur. Ergò hoc loco quæcunque de Satana scribuntur accuratè sunt excutienda. Bis *venisse in conspectum Dei*, & *stetisse inter filios Dei*, i. lucis Angelos, refertur in hoc libro. Primo loco dictum est, *Venit etiam Satanas in medio illorum*; neque est additum *ut se sisteret coram Domino.* Secundo loco additum est, non frustrà. Existimo Satanam primo loco nobis quasi nepam repræsentari, obrepentem etiam inter Angelos lucis. Atque fortasse hunc locum animo versabat S. Apostolus quando dixit τὸν Σατανᾶν μετασχηματίζεσθαι εἰς ἄγγελον φωτὸς *Angeli lucis speciem induere Satanam.* Id verò Satanas aggreditur insidiandi animo, accusandi, atque operam suam spondendi adversùs homines. Secundò venit etiam, atque additum *ut se sisteret coram Domino*, quia mandati sibi negotii rationem reddere cogebatur, & supererat adhuc aliquid Jobo exantlandum, & nondum victus & confusus Satanas. Sed tertiò post victoriam Jobi non invenitur ultrà in cœlo Satanæ locus; de quo præcipitatus esse dicitur Apoc. 12. victus à Michaele. Atque hoc modo, certantibus per fidem Apostolis, vidit Christus *Satanam fulguris instar de cœlo cadentem*, Luc. 10. 18. Quanquam autem Satanas obrepens delitescere inter Filios Dei cogitet, facilè tamen malus ille servus deprehenditur à Domino, inque medium prodire cogitur.

7. *Unde venis?*] Hâc quæstione quasi tormento distentus respondet, ¶ *Terrâ pererratâ, & per illam circumlatus adsum*] Lat. Vulgata vertit, *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Nos verò Græcum interpretem imitati sumus, quia magis ad Hebraicam phrasim accedit. Sed omnium optimè id præstat vernacula lingua, *De circuir la terre, & de me promener par icelle.* Interrogat autem Satanam Dominus, non quòd quicquam ignoret Dominus quæ Satanas egerit, qui præsentiam Dei effugere, licèt conetur, nequicquam valet; vel quòd opus habeat Deus inquirere more Judicum, quorum *oculi* sunt *carnei*, & *qui vident humano more:* nam omnia sunt ei pervia & aperta, ut rectè sentit Job cap. 10. Sed Satanam interrogat ut doceat se etiam Satanæ Dominum & Judicem esse, qui Satanam quamlibèt reluctantem etiam in ordinem cogat. Quanquam Satanas in speciem suâ responsione liberè moveri se & vagari pro libidine profiteatur, longè aliud tamen verba ejus declarant. Illa enim circumactio & agitatio Satanæ per terram significat eum ab omni rectâ & vera operatione feriatum internis agi furiis, mentis malè sibi consciæ ungulis vellicari, propriâ flagellari & inquietari malitiâ, ac nullibi requiescere. Ea sunt opsonia peccati, ut videre est in sententia adversùs Cainum lata, *Trepidus & palans eris.* Idipsum exsertissimè docet Christus cùm *errare* dicit Satanam *per arida loca, nec invenire requiem*, Matth. 12. 43. Hoc ipsum confirmat legio illa dæmonum quæ enixè Christum orat ut liceat sibi irruere in porcorum gregem. Expendendum etiam quod S. Petrus priore Epistolâ scribit de Satana, quem *Leoni* fame confecto & *rugienti* comparat *hàc illàc circumcursanti*, & *quærenti prædam*; vigilandum. Vani tamen & irriti plerumque conatus ejus sunt, ut & Leonum, de quibus Psal. 34. 10. כפירים רשו ורעבו

Leopardi indiguerunt prædâ, & esuriverunt. Et cap. 4. sequenti Eliphas, *Rugitus Leonis, cauritus Pantheræ, dentes Leopardorum frustrà fuere, Tigris periit sine præda.* Non aliter Satanas furore urebatur & livore contabescebat, tentatâ identidem Jobi fide. Quod videtur etiam tangere Dominus, pietatem Jobi concelebrans & commendans in medio Angelorum choro, ut magìs angatur etiam & torqueatur Satanas.

8. *Nónne animadvertisti ad servum meum Job*] Hæc dixit Dominus ad confusionem Satanæ. Revincitur enim perfidia, perversitas & malitia Satanæ fide, integritate & innocentiâ sanctorum, quibus artibus electi de Satana triumphant. Eo modo conteritur caput Satanæ, & judicatur Satanas. Sicut autem fidei nostræ victoria in condemnationem & judicium Satanæ vertitur, itâ ad gloriam Domini cedit. Quasi enim exsultabundus & gloriabundus Dominus inter sanctos Angelos, frendente contrà & oblatrante Satana, Jobi pietatem celebrat & commendat. Quanta verò justorum gloria, Dominum ipsum habere præconem laudum suarum in medio cœlorum exercitu! Sed quanta etiam beatitas, quando ipse Dominus non modò fidei & constantiæ justorum buccinator, verùm etiam amplissimi donativi largitor inæstimabilis pretii bravium singulorum virtuti rependat! Ex hoc etiam loco ut ex pluribus aliis colligitur, versari providentiam maximè circa laudes & præmia electorum; ac mutuò sanctos in cœlis circa Opificis & Redemptoris sui laudes esse occupatos.

9. *Et respondit Satanas Domino, dixítque*] Rectè sanè appellatum est nomen ejus *Satanas*, quia non modò electis *adversatur* sed & ipsi Deo, eóque impudentiæ progreditur ut ejus testimonio qui omnia novit, omnia intuetur, tam ea quæ sunt quàm ea quæ non sunt, qui solus est καρδιογνώστης *scrutator cordium*, quíque est veracissimus, refragari audeat. Pronunciaverat Dominus Jobum esse *virum integrum rectúmque, pium, & ab omni noxa alienum*; non potest Satanas æquo ferre animo viri sancti laudes. Parùm abest quin blasphemiam in Dominum eructet, Assentari ipsum Jobo. Saltem Dominum nimiæ erga Jobum indulgentiæ criminatur, qui concedat illi omnia vota & optata; Facile esse cui procedunt omnia ex animi sui sententia, qui dulcia solùm est expertus, & nunquam gustavit amara, benedicere; Rem porrò miram, hominem oblectamentis, deliciis, illecebris delinitum & delibutum, nunquam adversa passum, Numen colere, obsequium præstare Deo, à quo tam solicitè foveäris & demulcearis. Hæc Satanas quodammodo audet exprobrare Deo. Quin & accendit illum adversùs Jobum.

11. *Verùm exsere, quæso, manum tuam, & percute illum*] Non satìs Satanæ fuit malignum animum contra Dominum, quòd bonus esset, testari, atque ejus gratiam vitio illi vertere; pergit inimicitias easdem exercere adversùs Jobum, Deum contra illum solicitando, fidémque ejus & constantiam falsi insimulando. Dominus autem Satanæ respondet,

12. *En quæcunque ejus sunt trado tibi*] Non equidem iratus Jobo, vel quicquam dubitans de fide ejus, vel persuasus à Satana ut illi quicquam gratificetur, sed potiùs impudentissimâ Satanæ calumniâ irritatus permittit in manum Satanæ omnia illa quibus fidei ac pietatis Jobi causam tribuebat Satanas, ut confutetur Satanas, & revincatur ejus malitia & calumnia, possétque Job adversùs Satanam gloriari contrito ejus capite; Ut pulvis in os Serpentis antiqui oggeratur, atque obmutescat, & conculcatus sub pedibus viri sancti jaceat. Porrò *in manu alicujus esse* tam Hebraicè quàm Latinè significat *in potestate esse*. Permittit autem Satanæ Dominus omnia Jobi bona, greges, armenta, familiam, liberos; non ut illis dominaretur Satanas, sed tantùm ut eriperentur Jobo, atque itâ eorum amissione ejus pietas probaretur. Deus enim omnia illa pro arbitrio etiam vindicabit è manu Satanæ, qui in res à Deo creatas nullum jus nullúmque dominium habet. Quòd verò Deus interdixit Satanæ ipsius Jobi attactu, infinitæ potentiæ ipsius est effectus, quâ Dominus frænat & retundit Satanæ conatus improbos, quem vinctum arctissimè tenet, neque quoquàm latum unguem abire sinit nisi ex sapientissimo providentiæ suæ decreto, cujus lineas transilire nequicquam valet. ¶ *Et egressus est Satanas*] Dicitur Satanas *egredi*, vel *recedere, è conspectu Domini* quando Deus missum illum facit ut mandata ipsius exsequatur, quando illi providentia Divina laxat habenas, permittítque agendum vel moliendum aliquid noxii. Idque dictum על דרך בני אדם *hal derek bene Adam*. Nunquam enim Satanas, quoquò abeat, conspectum Domini evadit.

13. *Die verò quadam convivantibus filiis filiabúsque Jobi*] Hæc est tertia & postrema pars primi capitis, quæ continet quantum licuerit Satanæ in omnes Jobi fortunas, familiam & liberos; quibus artibus aggressus sit & oppugnaverit Jobi fidem, & quis successus primi illius congressùs fuerit. Explicat itaque Satanas omnes copias suas, procellam ciet, vim incutit illi, & immani turbine domum impetit in qua liberi Jobi ex more convenerant, omnésque momentaneâ ruinâ opprimit; ignem in aere accendit, ínque greges & opiliones contorquet; prædones & latrones animat contra armenta; omniáque illa, quasi imperator legiones, disponit. Unde patet Angelos Satanæ Apostolo rectè nuncupatos τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, τὰς ἐξουσίας, καὶ τὰς ἀρχάς, i. *spiritus improbos tenebrarum, mundi Dominos, corrupti seculi præfectos & principes*, Eph. 6. 12. & Satanam ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, Eph. 2. 2. & ἄρχοντα τοῦ κόσμου, in Euangelio Johannis. Ejus autem potestas tota est ad perdendum & destruendum: Unde rectè *Abaddon* & Ἀπολλύων in Apocalypsi. Nec tamen metuendus est electis: Quia Deo militat; voluntatem ejus prætergredi nequit. Dicitur quidem ἀντίδικος, κατήγορος, διάβολος. Sed Christus est *Advocatus*, & *Judex*; & *Deus est qui justificat nos*. ¶ *Die autem quadam*] Heb. *Et fuit dies convivabantur filii & filiæ Jobi in ædibus fratris sui primogeniti.* Elegit Satanas hanc diem Divinæ providentiæ nutu & decreto, quæ dies læta erat in familia viri sancti, quâ natalem primogenitus ejus cum fratribus & sororibus de more celebrabat, ut Jobum securum & imparatum, nihil quicquam minùs exspectantem, tot & tantarum calamitatum accelerato quasi agmine ex improviso adoriretur, impeteret, everteret, obrueret. Hæc autem tam subita, tam inopinata rerum mutatio in familia Jobi illustre est vicissitudinis inconstantissimi seculi exemplum. Hîc revocare in animum operæ pretium est Prov. 27. 1. אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה יולד יום *De crastino gloriari noli, quoniam nescis quid serus vesper vehat.*

Fortuna vitrea est; cùm splendet, frangitur.

Lætitia hujus mundi periculosissimæ plena res est aleæ: Risus est Sardonius. Καὶ ὅταν λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος ἐφίσταται αὐτοῖς ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, *Quando dicent, Pax & securitas, repentina lues ingruet illis, quasi parturienti tormentum*, 1 Thess. 5. 3. Statio est malè fida. Nec modò *divitiarum* sed & vitæ humanæ & rerum omnium quæ ad illam pertinent, ἀδηλότης *instabilitas* 1 Tim. 6. 17. est intelligenda. Ergo illud Davidis est usurpandum, Psal. 119. *Anima mea in manu mea semper.* Et, *Legis tuæ memor sum indesinenter.*

14. *Venit nuncius*] Quid Satanæ licuerit in Jobi bona non aliter rescíscitur quàm per interpretes & internuncios, qui infortunium evaserant tantùm ut simul eodem tempore collectis Satanæ copiis ἀθρόως constantia Jobi oppugnaretur. Spectandum itaque proponitur certamen inter Satanam & Jobum. Unâ eâdémque die, quæ principio clara & fausta illuxit viro sancto, ilicet eversa funditus domus ejus est, direpta bona, famuli cæsi, liberi ædium ruinâ contriti, & singulorum adversorum adsunt nuncii exterriti, qui certiorem de cunctis faciant, incipiente altero ubi primus desierat; quò magìs percelleretur collatis & conglobatis in unum tot malis; nè otium illi esset obfirmandi adversùs singula animi. Nomen Hebraicum מאלך significat non naturam sed officium, & tam de spiritibus cœlestibus quàm de hominibus dicitur, déque Christo,

qui

qui מלאך הברית *Federis Angelus* appellatur. ¶ *Boves arabant*] Nomen בקר est collectivum, ut tam pluralis quàm singularis numeri censeatur: éstque epicœni generis. Verbum חרש primùm est *cudere* & *fabricari*, Gen. 4. unde Psal. 129. Græci vertunt τεκταίνειν deinde est *arare*; quia ut ferrum producitur cudendo, ità terra subigitur & extenditur arando. Significationes reliquæ, *cogitandi*, *tacendi*, *obsurdescendi*, hinc fluunt. ¶ *E regione illarum*] Heb. על ידיהם. Benè Græci ἐχόμεναι αὐτῶν & Lat. Vulgata *juxta eos*. Vernaculè *à costé*, *ad latus*, *è regione*.

15. *Irruerunt Sabæi*] Græci *Seba* pro participio vel pro verbo accipiunt, vertentes αἰχμαλωτεύοντες, quasi esset à שבה. Latina Vulg. pro nomine proprio. Thargum *regnum Smaragad* vertit ונפלת בתקיף ליליח מלכת זמרגד *Et repentè irrupit Lilith regni Smargad.* Est autem Smargad *provincia Sabæorum*, inquit Elias in Methurgman. Ego *Smaragdorum* nomen ab illa provincia fluere existimo. Sed Thargum duo ponit, *Lilith*, quæ perdidit armenta, & אוכלוסהא *turba latronum* quæ interfecit armentarios. ¶ *Interemerunt gladio*] Hebr. לפי חרב: vernaculè *au fil de l'espée*. *Os gladii* Hebraicè est acies. Dicetur & פנים Eccl. 10. Græci ἐν σώματι μαχαίρας. Sic δίστομος μάχαιρα, & ἀποστομίζειν. ¶ *Solus evasi*] Heb. לבדי est à בדד communis generis, *solus*, *sola*. לבדי vernaculè *à part moy*. Exod. 30. de quatuor aromatibus ex quibus conficiebatur incensum dictum בד בבד יהיה *autant de l'un que de l'autre*, quod pharmacopœis *Ana*.

16. *Ignis ingens*] Heb. אש אלהים, eo significatu quo *civitas Dei*, *montes Dei*, *princeps Dei*. Thargum vertit *è conspectu domini*, non rectè. Græcus prætermisit. Vulgata Lat. *ignis Dei*. Sed familiare est apud Hebræos nomina *Dei* apposita rebus æquiponderare *maximo*, ut שלהבת יה in Cant. pro *flamma maxima*. Itáque hoc loco אש אלהים non est *ignis Deus*, vel *ignis Dei*, vel *ignis à Deo*, ut in interversione Sodomæ אש מאת יהוה, sed *ignis validus*. De *vento vehementi* dicitur רוח גדולא non רוח אלהים. Neque unquam venit רוח אלהים pro *vento magno*: quod facile videre est. Masora notat initio Geneseos occurrere octies, quod etiam refert Elias 3. Præfatione *Masoreth hammasoreth*. Sed reperio exstare quatuor decies nempe Gen. 1. 2. & 41. 38. Exod. 31. 3. & 35. 31. Num. 24. 2. 1 Sam. 10. 10. & 11. 6. & 16. 15. & 16. 23. & 18. 10. & 19. 20. & 19. 23. 2 Chron. 15. 1. Ezech. 11. 24. nusquam in illo significatu. Ità ut Judæi & Pneumatomachi illud Gen. 1. 2. *Spiritus Dei incubabat*, pessimè interpretentur de *vento valido*.

17. *Chaldæi*, &c.] Græcus malè ἱππεῖς, quasi esset *equites* appellativum. Aliquando accipitur pro *Mathematicis* & *Genethliacis*, ut apud Danielem: ubi R. Sadijas dictos vult כשדים *Kasdim* ac si diceres כמושדים *Kesedim* vel כמושדים *Kemosedim*, quòd operâ שדים *Sedim*, i. *Dæmoniorum*, uterentur. Hîc proprium nomen populi est. ¶ *Sub tribus ducibus*] ראשים sunt *duces*, vel etiam *manus*, & *turmæ*, *phalanges*. Sed nec turmæ sine ducibus sunt. Græcus ἀρχὰς meliùs si ἀρχὰς. Thargum habet *instituerunt tres duces turmarum* ראשי אוכלוסין. Nam אוכלוסין in Thargum Joseph, vel Akilos, quæ paraphrasis Hagiographorum est, significat *turbas*; vóxque Græca est ὄχλος.

19. *Supra desertum*] Non designat certum locum, sed passim pro *agro inculto* & *pascendis gregibus relicto* ponitur. Qui Romanis *subsecivus* dictus. ¶ *Ventus vehemens*] Confirmatur observatio superior. Non dixit רוח אלהים ut אש אלהים, ut distinguat: quia רוח אלהים semper de Divina Persona vel ejus propria operatione usurpatur.

20. *Et surrexit Job*] Accepto tam tristi nuncio, & quadruplici ictu tam immanis tormenti quassatus, non est à rectæ rationis & pietatis sede deturbatus Job, sed perstitit in fide fortiter, nullísque pii & sapientis viri officio defuit: Inque acerbissimo dolore cùm humanitatis erga suos tum pietatis erga Deum partes implevit. [...]*oram Domi-* *pallium*, *totondit caput*, Orientalium lugen[...] Scitum il- paternæ charitatis sensu tactus; Et *prostratus hum*[...] [...]nsus est, *adoravit*, atque sanctissimum perfectissimæ patient[...] [...]*re ma-* cumentum miseræ hominum sortis commemoration[...] [...]pres Divini Numinis *benedictione* edidit: *Nec quicquam* [...] atrocissimo & luctuosissimo casu *peccavit in Dominum*.

21. *Illuc revertar*] Scilicet in uterum communis omnium matris, quæ est Terra. Bene Thargum לבית קבומתא *in domum sepulcri*. ¶ *Dominus dedit*] Thargum vertit *Verbum Domini dedit*, & *Verbum Domini* & *domus judicii ejus abstulit*; quo significat omnia illa consilio Dei ejusque providentiâ contigisse. Non est alienum illud Dan. 4. 17. *In concilio vigilum decretum est.*

22. *Inter omnia illa non peccavit Job*] Additur in Latina Vulgata *nè labiis quidem*, quod c. 2. 10. post Jobi responsionem uxoris objurgationi additur in Hebræo, hîc minimè. Sed quod subjicitur, *nil quicquam absoni in Deum pronunciasse*, vel *cogitasse*, ut fert Hebraicum verbum נתן, significat omnibus numeris perfectam & absolutam innocentiam & justitiam Jobi in hoc casu perstitisse; contra quam nè Satanas quidem apud Deum inter Angelos hiscere ausus est. Hæretici contrà Ecclesiam unà cum Spiritu S. eam asserentem vellicare sustinent.

CAP. II.

MUNSTERUS.

4. *Pellem pro pelle*] h. e. Ignobiliora membra objicit quis ut tueatur nobiliora, puta brachium pro capite, vel, Minora facilè despiciuntur ut serventur majora; nihílque est quod homo non contemnat modò vitam liberet. Chald. איברא אמטול איברא *Membrum propter membrum*. Alii sic interpretantur, *Pellem alienam pro pelle sua*.

8. *Ut se scalperet*] h. e. לקרר שחין חס ולח *ut amoveret saniem de saniosis ulceribus*.

9. *Benedic Deo*, & *morere*] Alii vertunt *benedicere* pro *supplicare*.

VATABLUS.

1. *Quadam autem die venerunt*, ויהי היום ויבואו] Ad verb. *Et fuit dies*, & *venerunt*, i. Accidit autem die quodam ut venirent. Eadem verba leguntur c. 1. 13.

3. *Adhuc enim ipse*, ועודנו] Ad verb. & *ipse adhuc*. ¶ *Quamvis incitaveris me in eum*, ותסיתני בו] Ad verb. & *incitasti me in eum*.

4. *Pellem pro pelle*, עור בעד עור] i. Pellem alienam pro pelle propria & quæcunque habet homo, dare solet ut redimat vitam suam. Quivis facilè alienâ pelle, h. e. vitâ & bonis, sustinet redimere propriam vitam.

5. *Ipsummet*, אל עצמו] Significat corpus & substantiam, i. Injectâ manu percute ipsum. ¶ *Nisi in faciem tuam maledixerit tibi*, אם לא אל פניך יברכך] Ad verb. *si non in faciem tuam benedicet tibi. Benedicere* pro *maledicere*, ut suprà 1. 5, & 10. ubi eadem verba leguntur. *Dispeream nisi in faciem maledixerit tibi*, vel, & *vide* [sive *videbis*] *an non in faciem tuam maledicat*, sive *maledicet tibi*.

6. *In manu tua*, בידך] i. Tibi permittitur, sive in potestate tua est, verùm nè interficito illum.

7. *Ulcere malo*, בשחין רע] i. Pustulis malis. Significat pustulas è calore enatas, ut dicunt Hebræi: quibus pustulis percussit Dominus Ægyptios, ut narrat Moses, Exod. 9. 9, 10. *Et fuit ulcus*, inquit, *inflationum germinans in hominibus* & *in animalibus*. Vel, *fuit scabies pustularum germinans*. Quibus etiam se percussurum populum suum rebellem minatur Dominus per Mosen, *Percutiet te Jehova ulcere Ægyptio*, Deut. 28. 27.

Consecratione & Inauguratione. Dies etiam festi & sacrificia pacifica non videntur transacta sine convivio. Unde mulier זרה ונכריה, i. *adultera* in Proverbiis *pacifica se mactasse* jactat apud amasium. Unde Ecclesiastes, c.9. ejusmodi sacrificia significans, discipulos admonet ut sint *candidâ induti, caput uncti & delibuti, & genialiter vivant*. Itaque non nisi ex occasione legitima & die insigni ibant filii Job ut illa instaurarent convivia. Nec bene Græci verterunt πότον ἐποίουν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Primò quòd משתה non sit πότος sed συμπόσιον· nam *convivium* etiam Hebræis dicitur à *potu*, ut & Græcis. Sed pessimè καθ' ἑκάστην ἡμέραν· non enim singulis diebus hoc factitatum, sed natalibus duntaxat. Nec fuit dicendum πότον, sed συμπόσιον, nempe τὰ γενέθλια· nec καθ' ἑκάστην ἡμέραν, sed καθ' ἑκάστου ἡμέραν γενέθλιον. Erat igitur honesta convivandi causa. Nec tamen legimus cum filiis Jobum profectum: quod certò colligitur tam ex eo quòd soli filii profecti dicuntur, quàm ex eo quod sequitur,

5. *Et peractis diebus convivii*, &c.] Intelligo, *post uniuscujusque convivium*. Quia plures erant filii Jobi, & suus cuique natalis. Malo enim ad omnia eorum convivia referre quàm ad definitum convivii cujusque dierum numerum, ut Jarhius & Methurgman, qui septem dies convivio cujusque assignant: quod de suo faciunt. Quia hic erat fortè definitus conviviis dierum numerus ex eorum traditione, Vide Jud.14.15. & lib.Tobith. Sed non poterit ex hoc loco vel simili alio probari. Verbum יקף *jacaph* significat *circumagi*. Reddidimus ויהי כי הקיפו ימי המשתה *absolutis convivii diebus*, vel *revolutis, peractis*. Hoc verbum propriè de tempore usurpatur. Nam תקופה *thequupha* dierum & tempestatum tantùm dicitur: quanquam à קוף *quuph* deducunt, non à יקף *jaquaph*. Sed affinia sunt קוף תקופה יקף, & נקף, quod tantùm ter occurrit, & significare videtur *ambedere, circumsecare*, vernaculè *cerner*; apud Esaiam bis, & semel in hoc libro pòst, c.19. Quæ autem sunt perfecta & absoluta in Scripturis *revolvi* dicuntur, vel metaphorâ à motu orbium cœlestium, vel à revolutione librorum, ex quâ etiam cœli *volvendi* dicuntur, ἑλίξεις αὐτούς, & ונגלו כספר השמים Esa.34.4. & Apoc. 6.14. *Peractis* itaque *conviviis accersebat Job*, i. revocabat illos ab illa solutiori victûs ratione ad severiorem disciplinam, ut eò pedem referrent unde extulerant. ¶ *Et sanctificabat illos*] Legimus Jacobum sanctificasse familiam suam Gen. 35. cùm profecturus esset Bethel, jubente Domino, ad sacrificandum. Sanctificarunt autem se sublatis è medio diis alienis, & remotis inauribus: quo facto utramque tabulam complexi sunt, avertentes mentem scilicet ab idololatria & advertentes ad veram θεοσέβειαν, & caventes ab omnibus carnis inquinamentis. Eam sanctificationis rationem secutum fuisse Jobum nullus dubito. Hortatus nempe filios est ut seriò ad Deum se converterent, séque ad verum ejus cultum accingerent, atque animum ad religionis mysteria appellerent; removerent oblectamenta omnia & delicias, carnémque lascivientem & insolescentem jejuniis compescerent: quod S. Paulus appellavit δουλαγωγεῖν τὸ σῶμα. Nondum erant Mosaici ritus instituti. Rem ergò magis assecutus est quàm umbras. ¶ *Et matutinus surgebat*] Hæc Jobi sedulitas pietatem illi cordi maximopere testatur; ità ut excitatus & stimulatus hâc curâ quodammodo videatur. Tales verò oportet esse omnes homines in rebus ad religionem attinentibus. Sic Abraham Gen.22.3. Deo obsecuturus dicitur *multo manè surrexisse* וישכם אברהם בבקר *vejaschkem Abraham baboquer*. Ità Psal.5.3. *vota sua summo manè nuncupaturum se* pollicetur David בקר אערך לך *boquer eheroc leca*: & Psal 130.6. *excubitores matutinos anteversurum se* affirmat. Et *maledictus qui facit opus Domini segniter*, Jer.48.10. ¶ *Holocausta obtulit*] Hunc locum Græcus interpres Græcâ fide reddidit, προσέφερον περὶ αὐτῶν θυσίας κατὰ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, καὶ μόσχον ἕνα περὶ ἁμαρτίας περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, neglectâ veritate Hebraicâ. Nos verò Græcæ versionis, talionis lege, tantundem hîc satagimus, & Hebraica sola spectamus. Hoc itaque insignis Jobi pietatis ab initio commendatæ tanquam certissimum argumentum proponitur. Atque adeò Jobi religio grata & accepta Deo fuit: quæ utique non fuisset post latam Legem. Nefas enim latâ Lege atque instituto Levitico Sacerdotio rem Divinam aliter atque ab alio fieri quàm præceptum. Ergò ante Legem latam floruisse Jobum non leve hoc argumentum, quòd jugiter ipse obtulerit holocausta, atque eo nomine celebretur. Fuit verò ante Legem inter populos sacrificiorum & holocaustorum frequens & pius usus. Ità commendatur Jethro Mosis socer, Sacerdos Madian, quòd holocausta & sacrificia obtulerit, Exod.18. Et legimus Jacobum sacrificasse atque altaria exstruxisse. Hæc ratio colendi Numinis Abrahamo familiaris fuit. Noe quoque holocaustis post diluvium Deum placavit. Sic & principio Geneseωs Cain & Abel sacrificasse leguntur. Ubi verò & quibus hostiis holocausta obtulerit vir sanctus à Propheta dictum non est, sed ex more sacrificantium ante Legem facile est conjicere. Ubivis enim ætate illâ ante Legem de armento vel pecore rem Divinam faciebant. Sed quando & quorsum holocausta illa offerrentur diligenter est adnotatum. Scilicet post convivia filiorum, ut peccata eorum purgaret, Deúmque sacrificiis propitiaret. ¶ *Dicebat enim, Nè fortè filii mei peccaverint, & Deo maledixerint in animo suo*] Observanda est verbi ברך *berek* significatio in Piel, planè contraria originali suæ significationi, ex more conjugationis. Ità חטא est *purgare*, סקל *lapidibus purgare*, עצם *exossare*, לבב *cor adimere*, & multa. Sic ברך hîc est *maledicere*; ut & in sermone Satanæ ad Dominum, & 1 Reg.21.10. Aliàs frequens est pro *benedicere*. Latina Vulgata, nullâ loci aut sententiæ aut conjugationis habitâ ratione, interpretatur *benedicere*. Sed *benedicere* idem non est aliquando quod ברך in Piel. Meliùs Græcus interpres, μή ποτε οἱ υἱοί μου ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν κακὰ ἐνενόησαν πρὸς τὸν Θεόν. Multa verò hoc loco sunt insignia. Primùm, quæ debeat esse pii patrisfamiliâs cura, nempe ut Deus religiosè colatur à tota familia, atque potissimùm à liberis. Deinde, quòd Job tam anxiè procurarit peccata natorum si quæ latebant, arguit quàm severus censor & castigator fuerit eorum quæ vulgò patebant, quæque *clamare* dicuntur ab Hebræis & *prostare*: de quibus Dominus ad Cainum, *nisi bene egerit peccatum foris prostare* לפתח חטאת רבץ *lappethah hatteath rebots*. Observa insuper peccata delitescentia non esse elevanda sed seriò perscitanda. Ità David orat Psal.19.12. *De occultis munda me*. Rectè igitur Job non modò de peccatis natorum castigandis quæ innotescerent solicitus fuit, sed si quæ etiam animadversionem ejus fugerent, quæ à Deo cerni non dubitavit, ea holocaustis procuravit. Potest enim Divinus oculus peccata deprehendere quæ nostram fugiant conscientiam. Sic S. Apostolus, *Nullius mihi sum conscius*, inquit; *sed in hoc non sum justificatus*, 1 Cor.4.4. Et, *Si me nivalibus aquis lavero, demerges me in lacunam*, clamat Job ad Dominum conversus, cap.9.30,31. Singulas autem hostias pro singulis capitibus dedit. In Dei cultu liberales esse oportet & munificos. Ità Abel quod fuit in grege præstantissimum obtulit. Sed mentibus etiam filiorum ingessit, Animam pro anima rependendam, &, Reddendam unicuique apud Deum de peccato suo rationem, &, Quærendam esse redemptionem sufficientem, quandoquidem solvendo non essent; Cogitandum fuisse de Christo, ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον ἐν αἵματι αὐτοῦ. Non enim sanguis victimarum eluere peccata hominum valebat, sed illa duntaxat hostia quam sibi Deus erat aliquando paraturus, ut respondet Abraham filio Isaaco, *Deus sibi providebit victimam holocausti, fili mi*. Quòd verò non semel sed toties id à Jobo factitatum quoties convivarentur filii, docet nullam pietatis debere esse remissionem, sed perseverandum esse in fide & justitia, & vetitum esse resistere currentem in hoc stadio donec ad metam perveneris. Sed & illud potissimùm observandum quod adnotat Apostolus Hebr.10. *identidem oblatas easdem hostias, quòd non possent auferre peccatum*, οὐδέποτε δύνανται περιελεῖν τὰς ἁμαρτίας.

6. Vene-

6. *Venerunt autem die quadam*] Sequitur secunda pars hujus capitis, quæ tam repentinæ & stupendæ rerum Jobi mutationis causam continet. Primò florentissimum ejus statum proposuit Propheta, subjecturus continuò illum è summo humanæ felicitatis fastigio in profundum miseriarum baratrum repentè præcipitatum. Tam subitæ ergò & tam horrendæ calamitatis causam palàm facere necesse habuit. Ac nè quis existimaret suo sibi peccato & propriâ stultitiâ tantam adversùm se excitasse procellam, ejus vitam excussit, docuítque castigatissimum & emendatissimum exstitisse sanctitatis & pietatis exemplum. Nè verò alius fortunæ aleæ & rerum caducarum cæcæ vicissitudini tribueret hunc casum, providentiam Dei omnia pro nutu & arbitrio dispensantis graphicè modò depingit על דרך בני אדם *al derek bene Adam*, Metaphorâ à Regibus dominísve & patribusfamiliâs sumptâ, qui in rebus publicis & privatis nihil nisi prudentiâ & consilio gerunt & administrant, ínque eo quem regunt statu suas partes singulis assignant & provincias distribuunt, & ab unoquoque officii sui rationem exquirunt. Deus similiter hoc loco summus rerum arbiter statuitur: apud quem sistunt se Angeli boni & mali, factorum rationem reddunt, mandata accipiunt: Ipse in medio consessu sedet nulli obnoxius, αὐτεξούσιος, suíque consilii. Quod etiam posthac docebit Elihu c. 34. 13. *Quis visitat apud illum terram*, &c. Quòd verò *die quadam* dixit Propheta, non est contrahendum ad certas temporis periodos, ut temerariè Judæi asserunt de *capite anni*, déque *Thecuphos*, i. *ineuntibus tempestatibus*. Quod Chaldæo paraphrastæ etiam venit in mentem, qui sic Hebraica commentatur, ביומא דדינא ברוש שתא *bejoma dedina berosch schattha:* ubi notanda est obiter diversitas editionum Venetæ & Antverpianæ. Editio Antverpiana habet *Die judicii magni*, & omissum *caput anni*; Veneta verò Bombergæ non habet vocem *magni*, sed in ejus locum *caput anni* est insertum. Existimo omnia illa esse simul convasanda: fluunt enim ex futili Judæorum Cabala. Aliud planè nos Christus docet, qui verax est & ipsa Veritas, nempe *jugiter & indesinenter stare Angelos in conspectu Dei*, Matth. 18. 10. ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός ὑμῶν. Idem significatur Esa. 6. apud Ezechielem in Animalium descriptione, passim in Apocalypsi. Nec nostrum est definire quo tempore mittantur a Deo, revertantúrque ad ipsum. Sunt enim illa abscondita, quæ *ad Deum pertinere* Moses pronunciat, Deut. 29. 29. Satis est scire nos Angelos esse λειτουργικὰ πνεύματα, συνδούλους ἡμῶν, *ministros spiritus*, & *nobiscum servos* Dei, *in ambitu* electorum *castrametatos*, & si quid aliud de illis in Scriptura perhibetur. Quos hîc Propheta ἀνθρωποπαθῶς *more hominum* quasi in concilium convenire refert, tanquam in magnum Synedrium, vel in domum Judicii magni, quorum in medio Dominus tanquam ראש הישיבה vel הנשיא, i. *Ecclesiæ princeps* & *antecessor*. Talis inducitur 1 Reg. 22. per Michæam Prophetam, *Vidi Dominum sedentem in solio suo, & universum exercitum cœlorum coram ipso stantem.* Eodem spectat vox illa Dan. 4. 17. quæ animum Nabuchodonosoris in somnis perculit בגזרת עירין פתגמא *Ex decreto vigilum verbum manat:* ubi per *vigiles* Angeli significari videntur. Atque illinc nomen *vigilum* pro *Angelis* authorem libri apocryphi Enoch mutuatum esse non dubito. Quòd verò hîc Angeli *Filii Dei* nominentur, communi cum piis hominibus appellatione, indicat eos esse Christi & Ecclesiæ membra, fratres nostros, eundem nobiscum sortitos parentem Deum benedictum. Conveniunt autem Filii Dei *ut se sistant apud Deum* להתיצב על יי *lehitiatseb hal adonai*, séque totos ipsi approbent, úsque ad ipsius nutum sint paratissimi, ejus jussa capessere ardentes, ejúsque mandata alacri & flagranti studio celerrimè exsecuturi. Quæ ratio fortasse est cur Propheta dicat Deum *fecisse Angelos suos ventos, & ministros suos flammam urentem*, Psal. 104. 4.

¶ *Venit etiam inter illos Satanas.*] Nomen *Satan* retinuimus, quia hic est nomen proprium Angeli mortis, vel tenebrarum, sive antiqui illius Serpentis qui dicitur antonomasiâ *Satanas:* quod denotat He *hajediha*, sine quo in hac significatione non usurpatur. Nam in hoc capite septies nominatur, & toties in sequenti, nunquam sine He. Ter apud Zachariam Prophetam eâdem significatione occurrit, semper cum He. Non alibi exstat in hoc sensu. Undecies occurrit in appellativi vel adjectivi nominis significatione, & semper sine He. Itá ut hunc canonem adstruere certò valeamus, *Satan* cum He *hajediha* esse *Diabolum*, sine He esse simpliciter *adversarium*. Si hoc observatum fuisset à Latino interprete in libris Historicis vocem Hebraicam *Satan* non retinuisset, sed vertisset *adversarium*. Unde quidam ludunt temporibus Salomonis non fuisse Satanam. Hic verò locus est maximè omnium conspicuus, in quo Satanæ indoles, artes, conatus, πανουργία, πονηρία, calliditas & improbitas nobis suis coloribus & luminibus repræsentantur. Ergò hoc loco quæcunque de Satana scribuntur accuratè sunt excutienda. Bis *venisse in conspectum Dei*, & *stetisse inter filios Dei*, i. lucis Angelos, refertur in hoc libro. Primo loco dictum est, *Venit etiam Satanas in medio illorum*; neque est additum *ut se sisteret coram Domino*. Secundo loco additum est, non frustrá. Existimo Satanam primo loco nobis quasi nepam repræsentari, obrepentem etiam inter Angelos lucis. Atque fortasse hunc locum animo versabat S. Apostolus quando dixit ὁ Σατανᾶν μεταχηματίζεσθαι εἰς ἄγγελον φωτός *Angeli lucis speciem induere Satanam.* Id verò Satanas aggreditur insidiandi animo, accusandi, atque operam suam spondendi adversùs homines. Secundò venit etiam, atque additum *ut se sisteret coram Domino*, quia mandati sibi negotii rationem reddere cogebatur, & supererat adhuc aliquid Jobo exantlandum, & nondum victus & confusus Satanas. Sed tertiò post victoriam Jobi non invenitur ultrà in cœlo Satanæ locus; de quo præcipitatus esse dicitur Apoc. 12. victus à Michaele. Atque hoc modo, certantibus per fidem Apostolis, vidit Christus *Satanam fulguris instar de cœlo cadentem*, Luc. 10. 18. Quanquam autem Satanas obrepens delitescere inter Filios Dei cogitet, facilè tamen malus ille servus deprehenditur à Domino, ínque medium prodire cogitur.

7. *Unde venis?*] Hâc quæstione quasi tormento distentus respondet, ¶ *Terrâ pererratâ, & per illam circumlatus adsum*] Lat. Vulgata vertit, *Circuivi terram, & perambulavi eam.* Nos verò Græcum interpretem imitati sumus, quia magis ad Hebraicam phrasim accedit. Sed omnium optimè id præstat vernacula lingua, *De circuir la terre, & de me promener par icelle.* Interrogat autem Satanam Dominus, non quòd quicquam ignoret Dominus quæ Satanas egerit, qui præsentiam Dei effugere, licèt conetur, nequicquam valet; vel quòd opus habeat Deus inquirere more Judicum, quorum *oculi* sunt *carnei*, & *qui vident humano more:* nam omnia sunt ei pervia & aperta, ut rectè sentit Job cap. 10. Sed Satanam interrogat ut doceat se etiam Satanæ Dominum & Judicem esse, qui Satanam quamlibèt reluctantem etiam in ordinem cogat. Quanquam Satanas in speciem suâ responsione liberè moveri se & vagari pro libidine profiteatur, longè aliud tamen verba ejus declarant. Illa enim circumactio & agitatio Satanæ per terram significat eum ab omni rectâ & vera operatione feriatum internis agi furiis, mentis malè sibi consciæ ungulis vellicari, propriâ flagellari & inquietari malitiâ, ac nullibi requiescere. Ea sunt opsonia peccati, ut videre est in sententia adversùs Cainum lata, *Trepidus & palans eris.* Idipsum exsertissimè docet Christus cùm *errare* dicit Satanam *per arida loca, nec invenire requiem*, Matth. 12. 43. Hoc ipsum confirmat legio illa dæmonum quæ enixè Christum orat ut liceat sibi irruere in porcorum gregem. Expendendum etiam quod S. Petrus priore Epistolâ scribit de Satana, quem *Leoni* fame confecto & *rugienti* comparat *hàc illàc circumcursanti*, & *quærenti prædam*; vigilandum. Vani tamen & irriti plerumque conatus ejus sunt, ut & Leonum, de quibus Psal. 34. 10. כפירים רשו ורעבו

Leopardi indiguerunt prædâ, & esurieverunt. Et cap. 4. sequenti Eliphas, *Rugitus Leonis, cantritus Panthera, dentes Leopardorum frustrà fuere, Tigris periit sine præda.* Non aliter Satanas furore urebatur & livore contabescebat, tentatâ identidem Jobi fide. Quod videtur etiam tangere Dominus, pietatem Jobi concelebrans & commendans in medio Angelorum choro, ut magis angatur etiam & torqueatur Satanas.

8. *Nonne animadvertisti ad servum meum Job*] Hæc dixit Dominus ad confusionem Satanæ. Revincitur enim perfidia, perversitas & malitia Satanæ fide, integritate & innocentiâ sanctorum, quibus artibus electi de Satana triumphant. Eo modo conteritur caput Satanæ, & judicatur Satanas. Sicut autem fidei nostræ victoria in condemnationem & judicium Satanæ vertitur, ità ad gloriam Domini cedit. Quasi enim exsultabundus & gloriabundus Dominus inter sanctos Angelos, frendente contrà & oblatrante Satana, Jobi pietatem celebrat & commendat. Quanta verò justorum gloria, Dominum ipsum habere præconem laudum suarum in medio cœlorum exercitu! Sed quanta etiam beatitas, quando ipse Dominus non modò fidei & constantiæ justorum buccinator, verùm etiam amplissimi donativi largitor inæstimabilis pretii bravium singulorum virtuti rependat! Ex hoc etiam loco ut ex pluribus aliis colligitur, versari providentiam maximè circa laudes & præmia electorum; ac mutuò sanctos in cœlis circa Opificis & Redemptoris sui laudes esse occupatos.

9. *Et respondit Satanas Domino, dixitque*] Rectè sanè appellatum est nomen ejus *Satanas*, quia non modò electis *adversatur* sed & ipsi Deo, eòque impudentiæ progreditur ut ejus testimonio qui omnia novit, omnia intuetur, tam ea quæ sunt quàm ea quæ non sunt, qui solus est *καρδιογνώσης scrutator cordium*, quique est veracissimus, refragari audeat. Pronunciaverat Dominus Jobum esse *virum integrum rectùmque, pium, & ab omni noxa alienum*; non potest Satanas æquo ferre animo viri sancti laudes. Parùm abest quin blasphemiam in Dominum eructet, Assentari ipsum Jobo. Saltem Dominum nimiæ erga Jobum indulgentiæ criminatur, qui concedat illi omnia vota & optata; Facile esse cui procedunt omnia ex animi sui sententia, qui dulcia solùm est expertus, & nunquam gustavit amara, benedicere; Rem porrò miram, hominem oblectamentis, deliciis, illecebris delinitum & delibutum, nunquam adversa passum, Numen colere, obsequium præstare Deo, à quo tam solicitè foveâris & demulcearis. Hæc Satanas quodammodo audet exprobrare Deo. Quin & accendit illum adversùs Jobum.

11. *Verùm exsere, quæso, manum tuam, & percute illum*] Non satis Satanæ fuit malignum animum contra Dominum, quòd bonus esset, testari, atque ejus gratiam vitio illi vertere; pergit inimicitias easdem exercere adversùs Jobum, Deum contra illum solicitando, fidémque ejus & constantiam falsi insimulando. Dominus autem Satanæ respondet,

12. *En quæcunque ejus sunt trado tibi*] Non equidem iratus Jobo, vel quicquam dubitans de fide ejus, vel persuasus à Satana ut illi quicquam gratificetur, sed potiùs impudentissimâ Satanæ calumniâ irritatus permittit in manum Satanæ omnia illa quibus fidei ac pietatis Jobi causam tribuebat Satanas, ut confutetur Satanas, & revincatur ejus malitia & calumnia, possétque Job adversùs Satanam gloriari contrito ejus capite; Ut pulvis in os Serpentis antiqui oggeratur, atque obmutescat, & conculcatus sub pedibus viri sancti jaceat. Porrò *in manu alicujus esse* tam Hebraicè quàm Latinè significat *in potestate esse*. Permittit autem Satanæ Dominus omnia Jobi bona, greges, armenta, familiam, liberos; non ut illis dominaretur Satanas, sed tantùm ut eriperentur Jobo, atque ità eorum amissione ejus pietas probaretur. Deus enim omnia illa pro arbitrio etiam vindicabit è manu Satanæ, qui in res à Deo creatas nullum jus nullúmque dominium habet. Quòd verò Deus interdixit Satanæ ipsius Jobi attactu, infinitæ potentiæ ipsius est effectus, quâ Dominus frænat & retundit Satanæ conatus improbos, quem vinctum arctissimè tenet, neque quoquàm latum unguem abire sinit nisi ex sapientissimo providentiæ suæ decreto, cujus lineas transilire nequicquam valet. ¶ *Et egressus est Satanas*] Dicitur Satanas *egredi*, vel *recedere, è conspectu Domini* quando Deus missum illum facit ut mandata ipsius exsequatur, quando illi providentia Divina laxat habenas, permittitque agendum vel moliendum aliquid noxii. Idque dictum על דרך בני אדם *hal derek bene Adam*. Nunquam enim Satanas, quoquò abeat, conspectum Domini evadit.

13. *Die verò quadam convivantibus filiis filiabúsque Jobi*] Hæc est tertia & postrema pars primi capitis, quæ continet quantum licuerit Satanæ in omnes Jobi fortunas, familiam & liberos; quibus artibus aggressus sit & oppugnaverit Jobi fidem, & quis successus primi illius congressûs fuerit. Explicat itaque Satanas omnes copias suas, procellam ciet, vim incutit illi, & immani turbine domum impetit in qua liberi Jobi ex more convenerant, omnésque momentaneâ ruinâ opprimit; ignem in aere accendit, ínque greges & opiliones contorquet; prædones & latrones animat contra armenta; omniáque illa, quasi imperator legiones, disponit. Unde patet Angelos Satanæ Apostolo rectè nuncupatos τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος, τὰς ἐξουσίας, καὶ τὰς ἀρχὰς, i. *spiritus improbos tenebrarum, mundi Dominos, corrupti seculi præfectos & principes*, Eph. 6. 12. & Satanam ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, Eph. 2. 2. & ἄρχοντα τοῦ κόσμου, in Euangelio Johannis. Ejus autem potestas tota est ad perdendum & destruendum: Unde rectè *Abaddon* & Ἀπολλύων in Apocalypsi. Nec tamen metuendus est electis: Quia Deo militat; voluntatem ejus prætergredi nequit. Dicitur quidem ἀντίδικος, κατήγορος, διάβολος. Sed Christus est *Advocatus*, & *Judex*; & *Deus est qui justificat nos*. ¶ *Die autem quadam*] Heb. *Et fuit dies convivabantur filii & filiæ Jobi in ædibus fratris sui primogeniti.* Elegit Satanas hanc diem Divinæ providentiæ nutu & decreto, quæ dies læta erat in familia viri sancti, quâ natalem primogenitus ejus cum fratribus & sororibus de more celebrabat, ut Jobum securum & imparatum, nihil quicquam minùs exspectantem, tot & tantarum calamitatum accelerato quasi agmine ex improviso adoriretur, impeteret, everteret, obrueret. Hæc autem tam subita, tam inopinata rerum mutatio in familia Jobi illustre est vicissitudinis inconstantissimi seculi exemplum. Hîc revocare in animum operæ pretium est Prov. 27. 1. אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום *De crastino gloriari noli, quoniam nescis quid serus vesper vehat.*

Fortuna vitrea est; cùm splendet, frangitur.

Lætitia hujus mundi periculosissimæ plena res est aleæ: Risus est Sardonius. Καὶ ὅταν λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος ἐφίσταται αὐτοῖς ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, *Quando dicent, Pax & securitas, repentina lues ingruet illis, quasi parturienti tormentum*, 1 Thess. 5. 3. Statio est malè fida. Nec modò *divitiarum* sed & vitæ humanæ & rerum omnium quæ ad illam pertinent, ἀδηλότης *instabilitas* 1 Tim. 6. 17. est intelligenda. Ergo illud Davidis est usurpandum, Psal. 119. *Anima mea in manu mea semper.* Et, *Legis tuæ memor sum indesinenter.*

14. *Venit nuncius*] Quid Satanæ licuerit in Jobi bona non aliter rescisciturt quàm per interpretes & internuncios, qui infortunium evaserant tantùm ut simul eodem tempore collectis Satanæ copiis ἀθρόως constantia Jobi oppugnaretur. Spectandum itaque proponitur certamen inter Satanam & Jobum. Unâ eâdémque die, quæ principio clara & fausta illuxit viro sancto, ilicet eversa funditus domus ejus est, direpta bona, famuli cæsi, liberi ædium ruinâ contriti, & singulorum adversorum adsunt nuncii exterriti, qui certiorem de cunctis faciant, incipiente altero ubi primus desierat; quò magis percelleretur collatis & conglobatis in unum tot malis; nè otium illi esset obfirmandi adversùs singula animi. Nomen Hebraicum מאלך significat non naturam sed officium, & tam de spiritibus cœlestibus quàm de hominibus dicitur, déque Christo,

qui מלאך הברית *Federis Angelus* appellatur. ¶ *Boves arabant*] Nomen בקר est collectivum, ut tam pluralis quàm singularis numeri censeatur: éstque epicœni generis. Verbum חרש primùm est *cudere* & *fabricari*, Gen. 4. unde Psal. 129. Græci vertunt τεκταίνειν deinde est *arare*; quia ut ferrum producitur cudendo, ità terra subigitur & extenditur arando. Significationes reliquæ, *cogitandi*, *tacendi*, *obsurdescendi*, hinc fluunt. ¶ *E regione illarum*] Heb. על ידיהם. Benè Græci ἐχόμεναι αὐτῶν & Lat. Vulgata *juxta eos*. Vernaculè *à costé*, *ad latus*, *è regione*.

15. *Irruerunt Sabæi*] Græci *Seba* pro participio vel pro verbo accipiunt, vertentes αἰχμαλωτεύοντες, quasi esset à שבה. Latina Vulg. pro nomine proprio. Thargum *regnum Smargad* vertit ונפלת בתקיף לילית מלכת זמרגד *Et repentè irrupit Lilith regni Smargad.* Est autem Smargad *provincia Sabæorum*, inquit Elias in Methurgman. Ego *Smaragdorum* nomen ab illa provincia fluere existimo. Sed Thargum duo ponit, *Lilith*, quæ perdidit armenta, & אוכלוסרא *turba latronum* quæ interfecit armentarios. ¶ *Interemerunt gladio*] Hebr. לפי חרב: vernaculè *au fil de l'espée*. *Os gladii* Hebraicè est acies. Dicetur & פנים Eccl. 10. Græci ἐν στόματι μαχαίρας. Sic Νίσομος μάχαιρα, & ἐπιστομίζειν. ¶ *Solus evasi*] Heb. לבדי est à בדד communis generis, *solus*, *sola*. לבדי vernaculè *à part moy*. Exod. 30. de quatuor aromatibus ex quibus conficiebatur incensum dictum בד בבד יהיה *autant de l'un que de l'autre*, quod pharmacopœis *Ana*.

16. *Ignis ingens*] Heb. אש אלהים, eo significatu quo *civitas Dei*, *montes Dei*, *princeps Dei*. Thargum vertit *è conspectu domini*, non rectè. Græcus prætermisit. Vulgata Lat. *ignis Dei*. Sed familiare est apud Hebræos nomina *Dei* apposita rebus æquiponderare *maximo*, ut שלהבת יה in Cant. pro *flamma maxima*. Itáque hoc loco אש אלהים non est *ignis Deus*, vel *ignis Dei*, vel *ignis à Deo*, ut in interversione Sodomæ אש מאת יהוה, sed *ignis validus*. De *vento vehementi* dicitur רוח גדולא non רוח אלהים. Neque unquam venit רוח אלהים pro *vento magno*: quod facile videre est. Masora notat initio Geneseos occurrere octies, quod etiam refert Elias 3. Præfatione *Masoreth hammasoreth*. Sed reperio exstare quatuor decies nempe Gen. 1. 2. & 41. 38. Exod. 31. 3. & 35. 31. Num. 24. 2. 1 Sam. 10. 10. & 11. 6. & 16. 15. & 16. 23. & 18. 10. & 19. 20. & 19. 23. 2 Chron. 15. 1. Ezech. 11. 24. nusquam in illo significatu. Ità ut Judæi & Pneumatomachi illud Gen. 1. 2. *Spiritus Dei incubabat*, pessimè interpretentur de *vento valido*.

17. *Chaldæi*, &c.] Græcus malè ἱππεῖς, quasi esset nomen appellativum. Aliquando accipitur pro *Mathematicis* & *Genethliacis*, ut apud Danielem: ubi R. Sadijas dictos vult כשדים *Kasdim* ac si diceres כמושדים *Kesedim* vel שדים *Kemosedim*, quòd operâ שדים *Sedim*, i. *Dæmoniorum*, uterentur. Hîc proprium nomen populi est. ¶ *Sub tribus ducibus*] ראשים sunt *duces*, vel etiam *manus*, & *turmæ*, *phalanges*. Sed nec turmæ sine ducibus sunt. Græcus ἀρχάς· melius si ἀρχούς. Thargum habet *instituerunt tres duces turmarum* ראשי אוכלוסין. Nam אוכלוסין in Thargum Joseph, vel Akilos, quæ paraphrasis Hagiographorum est, significat *turbas*; vóxque Græca est ὄχλος.

19. *Supra desertum*] Non designat certum locum, sed passim pro *agro inculto & pascendis gregibus relicto* ponitur. Qui Romanis *subsecivus* dictus. ¶ *Ventus vehemens*] Confirmatur observatio superior. Non dixit רוח אלהים ut אש אלהים, ut distinguat: quia רוח אלהים semper de Divina Persona vel ejus propria operatione usurpatur.

20. *Et surrexit Job*] Accepto tam tristi nuncio, & quadruplici ictu tam immanis tormenti quassatus, non est à rectæ rationis & pietatis sede deturbatus Job, sed perstitit in fide fortiter, nullísque pii & sapientis viri officio defuit: Inque acerbissimo dolore cùm humanitatis erga suos tum pietatis erga Deum partes implevit. *Discidit pallium*, *totondit caput*, Orientalium lugendi more, paternæ charitatis sensu tactus; Et *prostratus humi Deum adoravit*, atque sanctissimum perfectissimæ patientiæ documentum miseræ hominum sortis commemoratione & Divini Numinis *benedictione* edidit: *Nec quicquam* in atrocissimo & luctuosissimo casu *peccavit in Dominum*.

21. *Illuc revertar*] Scilicet in uterum communis omnium matris, quæ est Terra. Bene Thargum לבית קבורתא *in domum sepulcri*. ¶ *Dominus dedit*] Thargum vertit *Verbum Domini dedit*, & *Verbum Domini & domus judicii ejus abstulit*: quo significat omnia illa consilio Dei ejusque providentiâ contigisse. Non est alienum illud Dan. 4. 17. *In concilio vigilum decretum est.*

22. *Inter omnia illa non peccavit Job*] Additur in Latina Vulgata *nè labiis quidem*, quod c. 2. 10. post Jobi responsionem uxoris objurgationi additur in Hebræo, hîc minimé. Sed quod subjicitur, *nil quicquam absoni in Deum pronunciasse*, vel *cogitasse*, ut fert Hebraicum verbum נתן, significat omnibus numeris perfectam & absolutam innocentiam & justitiam Jobi in hoc casu perstitisse; contra quam nè Satanas quidem apud Deum inter Angelos hiscere ausus est. Hæretici contrà Ecclesiam unà cum Spiritu S. eam asserentem vellicare sustinent.

CAP. II.

MUNSTERUS.

4. *Pellem pro pelle*] h. e. Ignobiliora membra objicit quis ut tueatur nobiliora, puta brachium pro capite, vel, Minora facilè despiciuntur ut serventur majora; nihilque est quod homo non contemnat modò vitam liberet. Chald. איברא אמטול איברא *Membrum propter membrum*. Alii sic interpretantur, *Pellem alienam pro pelle sua*.

8. *Ut se scalperet*] h. e. לקרר שחין חס ולה *ut amoveret saniem de saniosis ulceribus*.

9. *Benedic Deo, & morere*] Alii vertunt *benedicere* pro *supplicare*.

VATABLUS.

1. *Quadam autem die venerunt*, ויהי היום ויבואו] Ad verb. *Et fuit dies*, & *venerunt*, i. Accidit autem die quodam ut venirent. Eadem verba leguntur c. 1. 13.

3. *Adhuc enim ipse*, ועודנו] Ad verb. & *ipse adhuc*. ¶ *Quamvis incitaveris me in eum*, ותסיתני בו] Ad verb. & *incitasti me in eum*,

4. *Pellem pro pelle*, עור בעד עור] i. Pellem alienam pro pelle propria & quæcunque habet homo, dare solet ut redimat vitam suam. Quivis facilè alienâ pelle, h. e. vitâ & bonis, sustinet redimere propriam vitam.

5. *Ipsummet*, אל עצמו] Significat corpus & substantiam, i. Injectâ manu percute ipsum. ¶ *Nisi in faciem tuam maledixerit tibi*, אם לא אל פניך יברכך] Ad verb. *si non in faciem tuam benedicet tibi*. *Benedicere* pro *maledicere*, ut suprà 1. 5, & 10. ubi eadem verba leguntur. *Dispeream nisi in faciem maledixerit tibi*, vel, & *vide* [sive *videbis*] *an non in faciem tuam maledicat*, sive *maledicet tibi*.

6. *In manu tua*, בידך] i. Tibi permittitur, sive in potestate tua est, verùm nè interficito illum.

7. *Ulcere malo*, בשחין רע] i. Pustulis malis. Significat pustulas è calore enatas, ut dicunt Hebræi: quibus pustulis percussit Dominus Ægyptios, ut narrat Moses, Exod. 9. 9, 10. *Et fuit ulcus*, inquit, *inflationum germinans in hominibus & in animalibus*. Vel, *fuit scabies pustularum germinans*. Quibus etiam se percussurum populum suum rebellem minatur Dominus per Mosen, *Percutiet te Jehova ulcere Ægyptio*, Deut. 28. 27.

6 G 4 8. *Ut*

8. *Ut scalperet sese eâ*, להתגרד בו] Ob scilicet pruritum pustularum. ¶ *In medio cineris*, בתוך האפר] i. Acceptâque testâ quâ sese scalperet, ipse sedebat in cinere, sive pulvere (quòd sint similes) more lugentium: cùm scilicet cognosceret hoc sibi à Domino immissum fuisse. Solent qui lugent sedere in pulvere.

9. *Perfectionem tuam*, בתומתך] *Integritatem tuam*, vel *simplicitatem*. ¶ *Maledic*, ברך] Ad verb. *benedic*, pro *maledic*. Vide v. 5. i. Præstat tibi maledicere Deo, ut postea moriaris. In Lege enim jubebantur occidi qui Deo maledixissent, Levit. 24. 15. ut & Naboth historia ostendit 1 Reg. 21. 13.

10. *Loqueris*, תדברי] Fut. est Heb. pro præs. ¶ *Praterea bonum*, גם את הטוב] Sing. Heb. pro plur. *Insuper bona*, vel, *Etiam bona*, &c. ¶ *In omni hoc*, בכל זאת] *In omnibus his*, h. e. Hactenus non peccavit Job sermone suo.

11. *Porrò cùm audissent tres amici*, וישמעו שלושת רעי] Ad verb. *Et audierunt tres amici*, vel *socii*, aut *sodales*. ¶ *Constituerant enim simul venire*, ויועדו יחדו לבוא] *Condixerant enim* [vel, *præfixerant enim tempus*] *simul, ut venirent.*

12. *Non agnoverunt eum*, ולא הכירוהו] Propter pustulas scilicet quibus tectus erat. ¶ *Et levaverunt*, וישאו] *Et extulerunt*. Aliquid subaudiendum, acsi diceret, *Cùm autem propiùs accessissent, & eum agnovissent, sublatâ voce ploraverunt*. ¶ *Sciderúntque*, &c. ויקרעו וגו'] Ut c. 1. 20. *dilaceraverunt*. ¶ *In cœlum*, השמימה] *Versus cœlum*, i. pulvere in altum jacto, sparserunt capita sua.

13. *In terra*, לארץ] *Humi*, more scilicet lugentium. Solebant enim qui lugebant humi ac in pulvere desidere. ¶ *Increverat*, גדל] *Magnus erat*, i. nullus ex ipsis quicquam illi loquebatur, quòd viderent morbum quo ille cruciabatur esse maximum.

CASTALIO.

4. **P**Ellem pro pelle, &c.] Alienâ vitâ suam redimere facile est.

9. *Age sanè Deo gratias, & morere*] Nónne deliras, qui Deo gratias agas, cùm is te mori sinat?

CLARIUS.

4. **P**Ellem pro pelle] i. Ignobiliora membra abjicit quis ut tueatur nobiliora, putà brachium pro capite: vel, Minora facilè despiciuntur ut serventur majora; nihílque est quod homo non contemnat modò vitam liberet. Chald. *Membrum pro membro*.

6. *Ecce in manu tua*] q. d. Ut agnoscant homines non metu gravioris pœnæ illum ista tolerasse, patiar eum etiam gravissimis corporis doloribus affligi. ¶ *Veruntamen animam*] h. e. Vitam ejus ne illi adimas.

8. *Testâ saniem radebat*] Nunc constantiam viri describit, qui quoniam ignorare non poterat hæc Divinitus accidere (non inveniebat enim in se causam morbi ex intemperantia diætæ, vel ex corruptione elementorum) parat se ad pœnitentiam. Pœnitentis enim erat indicium sedere in medio cineris, veteri more, quo se aspergebant cinere pœnitentes, induebantur sacco, sícque testabantur se è pulvere ortos, in pulverem reversuros. Porrò cum hac humilitate Job magnanimitatem præ se ferebat, dum ad siccanda ulcera non molliculis linteolis utebatur, sed immundam saniem testâ excipiebat.

10. *Si bona suscepimus*] Si tot bona, inquit, Deus in nos, qui nihil tale meriti fueramus, contulit, quo pacto mala, quibus magis digni sumus, non perferemus?

11. *Audientes tres amici*] Accedit nova hæc reliquis tentatio, videlicet Scandalum amicorum, & eorum qui consolari debuerant irritatio viri sancti.

DRUSIUS.

1. **Q**Uodam autem die] Tharg. *Die judicii magni, die remissionis peccatorum*. Vide quæ notavimus ad c. 1. 6. nam piget eadem repetere. ¶ *Filii Dei*] Idem *caterva Angelorum*: Senes ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Adjecerunt Θεοῦ quia etiam sunt Angeli Satanæ. Sic est profectò. Satan suos habet Angelos, per quos operatur quod operatur. ¶ *Ut se sisterent*] Tharg. *ut starent in judicio*. LXX παραστῆναι *ut assisterent*. Vulg. *ut starent*, לקום vel certè לעמוד nisi mavis uti verbo quo nunc usus est, quod in Niphal *stare* significat. ¶ *Apud Dominum*] על יהוה. Vulg. *coram Domino* לפני יהוה. Sic etiam Senes ἐναντίον Κυρίου, & autor editionis Chaldaicæ quam *Thargum* appellant. Aliud *coram*, aliud *apud*. Nam *coram stat* qui antè stat; *apud stat* qui etiam à dextera & sinistra. Vide præcedentia. ¶ *In medio eorum*] Ἐν μέσῳ αὐτῶν. Vulg. *inter eos*. Videtur aliud esse, sed *in medio eorum* capiendum ut cùm Tyrus dicitur sita *in corde maris*, & Christus triduo fuisse *in corde terræ*. Siquidem quicquid intra aliquid id *in medio* ejus esse dicitur. Quo sensu & Cor est *in medio* hominis: unde *medium* & *cor* se mutuò explicant. ¶ *Satan*] ὁ διάβολος. ¶ *Ut se sisteret*] Alio fine Angeli se sistebant, & alio Satan. Angeli se sistebant ad ministrandum Deo; Satan ad accusandum Jobum, quem perditum voluisset. Non ergò idem fuit scopus Dei & Satanæ. Deus probat servum suum; Satan cogitat de illo de constantiæ gradu dejiciendo: quod certè fecisset si potestatem ad hoc à Deo habuisset. Magna consolatio in adversis, nihil posse inimicum in nos absque Deo, h. e. nisi Deus ei permiserit: tum etiam, tentationes hujusmodi manare à Deo benevolente: quæ propterea vocantur *tentationes*, vel *castigationes*, *amoris*. Nam tentat Deus quem amat, quem probat.

2. *Unde venis?*] Πόθεν σὺ ἔρχῃ; ¶ *Domino*] את יהוה. LXX ἐνώπιον τοῦ Κυρίου *coram Domino*. Sic etiam Chaldæus. Nam קדם יהוה valet *coram Domino*. Id Ebraicè potiùs diceretur לפני יהוה. ¶ *A circumeundo in terra*] vel *terram*. Circuit terram quærendo quem devoret. Chaldæus addit de suo, *ad rimandum*, sive *scrutandum*, *opera hominum*. ¶ *Ambulando in ea*] Vel *perambulando eam*. Senes διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν σύμπασαν πάρειμι. Hìc notabis terram dici *eam quæ sub cœlo*, tum etiam τὴν σύμπασαν, quo propriè *tota*, vel *universa*, *terra* innuitur. Vulg. *circuivi terram, & perambulavi eam*. Quidam *A perlustranda & obeunda terra*.

3. *Posuisti cor ad servum meum*] Alibi est *super servum meum*. Eodèm redit: nam אל & על se invicem explicant. *Ponere cor* sive, quod idem, *apponere cor* est quod Latini dicunt *applicare animum*. Sic Terentius, *Animum ad scribendum appulit*.
Vulg. interpretatur per *considero*, Senes per verbum προσέχω, quod construitur cum dandi casu, quem Dativum vocant. Tharg. *in*, vel *erga*, *servum meum*. Senes τῷ θεράποντί μου *famulo meo*. Sic Exod. 4. 10. Num. 12. 7. & alibi. Hæc sunt interpretamenta τοῦ עבד apud eos: Primum est δοῦλος, alterum οἰκέτης, q. *servus domesticus*, tertium est θεράπων, quartum ὑπηρέτης. A θεράπων est θεραπεία *famulitium* Gen. 45. 16. ἐχάρη δὲ Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ, non *familia*, sed *famulitium ejus*. ¶ *Ei similis*] Ad verb. *sicut ille*. Id senes reddunt h. l. κατ' αὐτόν. ¶ *In terra*] Tharg. *in terra populorum*. Videtur innuere *terram Gentium*, cùm sint qui Arabem, alii Syrum fuisse censuerunt. Mens ergò hujus interpretationis, *Inter Gentes non fuit ei similis*. An etiam inter Israelitas? Hoc Judæus apella negaret fortasse. ¶ *Retinet integritatem suam*] Vulg. *retinens innocentiam*. LXX ἔχεται ἀκακίας. Polychronius ex Ebræo, ἔχεται τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος *retinet suam ipsius perfectionem*. Per *perfectionem* autem intellige integritatem, quam תום vocant Ebræi. ¶ *Quamvis incitaveris me in eum*] Verbum è verbo, *& incitasti me in eum*. Vulg. *tu autem commovisti me adversus eum*. Tharg. *incitasti sermonem meum in eum*. Aq. ἀνέσεισάς με ἐπ' αὐτῷ *commovisti me in eum*. Hìc duo notanda; primùm, copulam *&* denotare *quamvis*, *licèt*, *etiamsi*; deinde, Satanam non solùm homines solicitare ad malum, quod *tentare* dicunt, unde ὁ πειράζων vocatur; sed

sed etiam ipsum Deum incitare contra pios & religiosos homines: facit autem hoc per calumniam: ideo διάβολος, i. *calumniator*, vocatur. Nomen certè habet non à *scorto*, non à *cornuto*, sed quòd bonos apud Deum assiduè *criminetur*. ¶ *Absorberem*] *Degluberem*, *perderem*, καταποντίσαι. ¶ *Gratis*] Hic *gratis* valet *sine causa*; non, ut suprà, *sine præmio* aut *mercede*. Signi etiam *sine pœna*, h. e. impunè, ut Prov. 1.17. *Gratis tenditur rete ante oculos omnium pennipotentum*, ubi alii legunt *frustrà*. Sic h. l. Vulg. nostra habet *frustrà*, q. d. *incassum & vano conatu*. Lxx διακενῆς. Aq. δωρεάν. Tharg. מגן.

4. *Pellem pro pelle*] Pellem alienam, qualis erat filiorum, (nam eò respexisse videtur) pro sua. Alii, *membrum pro membro*. Solet enim homo unum membrum alii opponere, ut manum capiti, si quis illud lædere velit. Sed עור *pellis*, *cutis*. *Membrum* autem אבר dicitur, quo vocabulo usus hic fuit autor editionis Chaldaicæ, unde fortè Judæi hanc interpretationem elicuerunt. Lxx Δέρμα ὑπὲρ δέρματος. Sym. χρῶτα ὑπὲρ χρωτὸς, *Cutem pro cute*. *Cutis* propriè cùm carni adhæret, *pellis* autem quando est à carne separata. Sed si *cutis* est Hominum, & *pellis* animantum duntaxat, ut quidam opinantur, tum meliùs redditur, *Cutem pro cute*. ¶ *Quicquid habet*] Omnia quæ ipsius sunt: quicquid possidet: omnes facultates suas, ὅσα ὑπάρχει αὐτῷ. ¶ *Vir*] *Homo*, ἄνθρωπος qui Chaldæis ברנש. *Vir* autem גבר dicitur. Rectè igitur hoc loco Vulg. noster, *cuncta quæ habet homo*. Sanè *vir* & *homo* se mutuò explicant. ¶ *Dabit*] Δώσει, *dat*, *dare solet*. Græci cod. variant; nam in aliis δώσει, & in aliis ἐκτίσει *pendet*. Sym. autem edidit προήσει *projiciet*. Tharg. ימסור *tradet*. ¶ *Pro anima sua*] *Pro vita sua*.

5. *Verùm*] אולם etiam Chaldæus interpretatur ברם *verùm*. Scholia Ebraica enarrant אמנם *verè*, *certè*, *utique*, *profectò*. Vulg. *Alioquin*. Senes οὐ μὴν δὲ ἀλλά. ¶ *Immitte*] *Mitte*, *extende*. ¶ *Tange*] Ἅψαι, *percute*. ¶ *Os ejus*] *Ossa ejus*, quod Senes ediderunt, τῶν ὀστῶν αὐτοῦ. *Os ejus & carnem ejus*, i. corpus ejus: nam partes corporis Ossa & Caro. Sub *carnis* vocabulo etiam Cutem comprehendunt; unde & pro *cute* ponitur. Notum illud, *Os carni meæ adhæsit*, i. cuti. Sunt qui legunt *tange ipsum mel*: nam id עצמו aliquando significat. ¶ *Si non*] Hic intelligitur aliquid, putà, *sim vanus*, *dispeream*, &c. ¶ *In faciem tuam*] Palàm. Tharg. *in faciem sermonis tui*. Ebr. ad verb. *ad faciem tuam*. ¶ *Benedixerit*] *Maledixerit*. Tharg. *irritaverit*, aut *provocaverit*, *te*, nempe ad iram. Vulg. *& tunc videbis quòd in faciem benedicat tibi*.

6. *Ecce ipse in manu tua est*] Lxx Ἰδοὺ παραδίδωμί σοι αὐτὸν *Ecce trado eum tibi*. Tharg. *Ecce traditus est in manum tuam*, i. מסיר. Idem aliter. *In manu tua*, in potestate tua. ¶ *Duntaxat*] Vulg. *veruntamen*. Lxx μόνον *solummodo*. Tharg. לחוד *tantùm*, sive *tantummodo*. Particula est אך, quæ rem diminuit, unde dicunt, *Omnia* אכין & רקין *diminuunt*. Sensus est, Ubicunque reperiuntur hæ particulæ אך vel רק significant rei diminutionem, h.e. denotant idem quod לבד *solummodo*, *duntaxat*. ¶ *Animam ejus custodi*] i. Vitam ejus. Vulg. *animam ejus serva*, Sic etiam autor ed. Chaldaicæ. Theodoretus, τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οὐχ ἅψῃ *animam ejus nè tetigeris*. Chrysostomus hom. 15. in 1. ad Cor. πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἅψῃ *veruntamen animam ejus nè tetigeris*. אך interpretatur πλὴν, ut Aquilæ prima editio Jer. 32.30. *Servat animam* qui eam non perdit: *Perdit* eam qui amittit; item qui occidit aliquem. Qui animam rationis participem hic intelligunt, fruantur sanè judicio suo. Vide Observ. meas.

7. *Egressus*] Thargum addit בהרמנא *cum venia*, sive *cum licentia*, ut suprà 1. 12. ¶ *A facie Domini*] Non est מפני in Ebræo, quod propriè significat *à facie*, sed מאת פני pro quo suprà lectum מעם פני *à cum facie*. *Cum* aliquando significat *apud*, ut apud Davidem, *Satietas lætitiarum cum vultu tuo*. Stabat autem cum Angelis apud Deum. Ab eo loco discedens dicitur *exivisse à facie Domini*. Alio sensu legimus, *A facie tua quò fugiam?* Hic est מפני in textu. Quin Jonas Propheta legitur *fugisse à conspectu Domini*, h. e. מלפני quasi *à coram Domino*. Nam detrectabat obire ministerium ejus. Scitum illud, *Vivit Dominus in cujus conspectu ego sto*. Sensus est, *cui ministro*, vel *inservio*. ¶ *Ulcere pessimo*] *Ulcere malo* pro *ulceribus malis*, i. pessimis. Sic enim V. interpres reddit Ebræum רע quod propriè *malum* denotat. Lxx ἕλκει πονηρῷ *ulcere malo*, sive *maligno*, nec aliter Chaldæus. Nam בישא *malus*; unde Belgicum Bies. ¶ *A planta pedis ejus*, &c.] Proverbiale, quo usus Jesaias 1. 6. *A planta pedis ad caput usque*. Quod senes hic dicunt ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς *à pedibus ad caput usque*.

8. *Accepitque*] In fonte *& accepit sibi*, ubi pronomen *sibi* redundat in Latio, ideo fuit omissum à plerisque interpretibus. Græci [in edit. Rom. nam in alia est ἔλαβεν ἑαυτῷ accepit sibi] quoque hic omittunt, licèt in eorum lingua usitatum sit genus loquendi, γράψον σοι, συγχώρησόν σοι, *Scribe tibi*, &c. Sic לך לך *vade tibi*. Vulg. *Qui testâ saniem radebat*. Malim *acceptâ testâ*. ¶ *Testam*] Ὄστρακον. Chaldaicè פחר. ¶ *Ut scalperet se eâ*] גרד *scalpo*, *rado*, ξύω, videlicet τὸν ἰχῶρα, unde in Vulg. *saniem radebat*. Alibi non invenitur. De textu loquor: nam apud Magistros crebrum est. Thargum hic habet לאתקרספא, quod non facilè uspiam reperies. Ex sententia vertendum, *ut se scalperet*. Ergò קרסף *scalpo*. ¶ *Sedit in cinere*] More lugentium & afflictorum. Vide Lectiones meas, Jon. 3.6. Homerus Priamum lugentem mortem Hectoris *in fimo sedisse* narrat. Idem de Ulysse ex naufragio in Phæaciam ejecto refert quòd cùm ad regiam venisset *in foco & cinere sedebat*, quo animi dejectionem declararet;

———— ἕζετ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσιν.

Etiam cinere caput aspergebant. Apulejus lib. 9. *Discerpta coma semicana sordentes inspersu cineris*. Vide Polydorum Virgilium l. 6. c. 9. sed & Homerum Odys. ω. de Laerte, & 2 Sam. 13. 19. Unde Esa. 61. 3. *ornatus pro cinere*, Jon. 3. 6. *sedit super cinerem*. Matth. 11. 21. *in sacco & cinere pœnitentiam egissent*. *Sedit*, vel *sedebat*. Sic, *accipiebat*. Vulg. *sedens*, omissâ copulante. *In medio cineris*, vel *in medio cinere*. Sic etiam Thargum. Nam קטמא *cinis*. Vulg. *in sterquilinio*. Lxx ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔξω τῆς πόλεως *in sterquilinio extra urbem*. Hinc quidam colligunt extra urbem ejectum fuisse ob lepram aut contagiosum aliquem morbum, vel certè ob fœtorem ulceris. Sed primùm quis illis dixit ipsum in urbe habitasse? Nam suprà, *habitavit in terra Uz*. In terra Uz habitat qui habitat etiam in agro. Deinde, glossema esse illud *extra urbem* docet nos veritas Ebraica, à qua totum illud abest. Ex glossemate nihil potest evidenter colligi. De *sterquilinio* autem in quo sederit Job eadem veritas nos dubitare facit, cùm mos antiquus fuerit ut lugentes sederent in cinere, non in sterquilinio, quod מרמן & אשפות potiùs diceretur, vel certè אשפה, notante D. Camio מרמנה Jes. 25. esse ipsum אשפה, h. e. *sterquilinium*. Quocirca alii interpretes emendatiùs hunc locum transtulerunt; Aquila quidem ἐντὸς τῆς σποδοῦ, quod etiam legitur in ed. Ximenii. Symmachus verò ἐπὶ τῆς σποδοῦ, באפר.

9. *Uxor ejus*] Tharg. *Dina uxor ejus*. Opinio Ebræorum est Jobum vixisse tempore Jacobi Patriarchæ, cujus etiam filiam Dinam uxorem duxerit: quod etiam observavit Philo nescio quis autor Antiquitatum Biblicarum. Salmanticensis Judæus ex Gemara, *Job in diebus Jacobi fuit*, & mox, *Cùm Israelitæ descenderent in Ægyptum natus fuit*; *cùm exirent inde*, *mortuus*. *Vixit ergò annos 210*, *quot fuerunt in Ægypto*. Quæ si vera, tunc verum non videtur Jobum cum Dina Jacobi matrimonium contraxisse, nisi juvenis admodum vetulam duxerit. In schedis meis notatum, *Jobi uxor* נרם *vocatur in Thargum Job* 1. 1. Id cùm quærerem his diebus, non inveni in ed. Veneta. Fuit alia quædam vetus editio quâ usi fuerunt Rabban Gamaliel & avus ejus. Meminit Abraham autor Juchasin 52. 2. ¶ *Adhuc*] Post tot adversa quæ tibi acciderunt. Improba oratio, acsi pietas & integritas causa essent malorum quæ nobis eveniunt. ¶ *Retines integritatem tuam?*] Vulg. *permanes in simplicitate tua?* Græci hic multa de suo addunt, quæ non pigrabor ascribere ut Latinè illa habentur

bentur in ed. Rom. *Tempore autem multo transacto, dixit ei uxor ejus, Quousque sustinebis, dicens, Ecce permaneo tempus adhuc parvum exspectans spem salutis meæ? Ecce enim deletum est memoriale tuum de terra, filii & filiæ, mei uteri dolores, & labores, quos in vacuum laboravi cum ærumnis, tu verò ipse in putredine vermium sedes, pernoctans sub dio: & ego errans & ancilla, locum ex loco (circumerrans,)* [Abest ab edit. Rom. habetur tamen in aliis quibusdam] *& domum è domo, exspectans Solem quando occidet, ut requiescam ab ærumnis meis & doloribus qui me nunc premunt.* Hæc ibi. Græca, si desideras, invenies in eadem ed. Græca. ¶ *Benedic Deo*] *Lauda Deum*, vel certè *maledic ei*. Sic in scholio κατάρασαι τὸν Θεὸν, quod reddunt *maledicito Deum*, contra usum linguæ Latinæ. Nam esset *maledic Deo*. Senes, ἀλλὰ εἰπόν τι ῥῆμα εἰς Κύριον *sed dic aliquod verbum in Dominum*. Idem aliter. ¶ *Et morere*] An capiendum ut ibi, *Ascende in montem & morere*, pro *morieris*? Qui enim Deo maledicebat per nomen ejus proprium, lapidabatur ex Lege. Forsan eò respexit. Nam ante Legem plurima in usu erant quæ postea in leges relata sunt: quod notius quàm ut probari debeat.

10. *Una stultarum*] *Una è stultis mulieribus*: quod Græci dixerunt μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν *una insipientium mulierum*. Eadem vox in illo, *Dixit insipiens in corde suo*. Aquila curiosus sive, ut alia lectio habet, contentiosus interpres, qui etiam etymologiam verborum amat exprimere, μία ἀπορρευσῶν *una defluentium*. Scire licet נבל *stultum* dici παρὰ τὸ נבל *defluo, decido*, idem ferè quod נפל. Sign. etiam *flaccescere, marcescere*. Hinc *Nabal* maritus Abigail, *quoniam* נבלה *stultitia erat cum eo*. Aquila rursum, ἀπόρρευσις *effluxus*, sive *defluxus*. Vide Rom. ed. Latinam 1 Reg. 25. Glossarius Philonis, Nabal, *Insipiens*. Josephus Matthiæ F. Orig. l. 6. c. 14. Nabal *Ebræorum linguâ vocatur Insipiens*: apud Rufinum, *Demens*. Eadem vox in adagio illo, *Stultus stultè loquitur*: verbum è verbo, *stultitiam loquitur*, i. נבלה quam Græci ἀφροσύνην *insipientiam* vocant. Usurpatur de stupro virgini illato Gen. 34. 7. Deut. 22. 21. de fornicatione & adulterio Jer. 29. 23. de inconcessa libidine ratione consanguinitatis 2 Sam. 13. 12. de furto anathematis Jos. 7. 15. *Stultam* ergò hìc intellige *improbam* & *flagitiosam*, *quæ perditis est moribus*: nam talis nihil sani loqui potest. Tharg. *sicut una è mulieribus quæ committunt dedecus in domo parentum suorum*. ¶ *Etiam*] גם. Lxx εἰ. Hieron. *si*. Hoc גם non significat. Quid igitur? Puto vertendum, *Etiam si bonum accipimus à Deo, & malum non accipiemus?* ut אם subaudiatur, quod sæpe abest. Vis exemplum? Mal. 1. 4. *Ipsi ædificabunt, & ego destruam*: nam sensus, *Si ædificaverunt*. Sic hoc loco, *Si bonum accipimus, etiam malum non accipiemus?* Thargum hìc habet לחוד *tantummodo*: quod nescio an hæc particula uspiam significet. ¶ *Accipiemus*] Vel *accipimus*, δεξόμεθα. ¶ *Malum non accipiemus?*] Pronunciatione juvandum, q. d. *Ut bonum accipimus à Deo, ita debemus etiam malum accipere*. Simile, *Trahes Leviathan hanc?* quò nos primi retulimus & illud Michæ, *Minima es in chiliadibus Juda?* ut sit idem cum illo Matthæi, *nequaquam es minima*. ¶ *Labiis suis*] *Sermone suo*, ut postea cùm socii advenissent. Nam præ impatientia doloris locutus est quod non caret reprehensione. Quidam putant illum cogitatione peccasse; in qua sententia præter interpretem Chaldæum fuerunt veteres Magistri, quos secutus R. S. ad h. l. annotat, *Non peccavit labiis suis, sed corde suo peccavit*. R. Levi, *Dicunt Doctores nostri f. m. Labiis suis non peccavit, sed corde suo peccavit*.

11. *Tres amici*] Οἱ τρεῖς φίλοι, qui erant אוהביו & cum ipso amicitiam colebant. Tharg. *tres socii*. Potest esse *socius* qui non sit *amicus*. Eadem vox ibi, *Diliges amicum tuum*, ubi tamen latiùs accipitur, vel Apostolo teste, qui enarrat, *Diliges alterum*, τὸν ἕτερον. Nam *amicus* aliquando, quicum nobis res aut negotium est; ut, *Non dices falsum testimonium adversus amicum tuum*. Quidam interrogatus *utrùm magis amaret amicum an socium*, *Non amo*, inquiebat, *socium nisi mihi amicus fuerit*. Idem de *fratre* legitur in libro Apophthegmatum. ¶ *Quod venerat super eum*] *Quod acciderat*, vel *evenerat ei*. Thargum addit de suo, *cùm vidissent arbores pomariorum suorum exaruisse, panem conviviorum suorum versum esse in carnem vivam, & vinum conviviorum suorum versum esse in sanguinem*. His ergò portentis aut prodigiis moti, si credendum Judæo illi, quem existimant fuisse Josephum Cæcum, venerunt ad Jobum, &c. ¶ *Quisque è loco suo*] Ad verb. *vir è loco suo*. Ex urbe aut regione sua, è loco ubi habitabant. *Locus* pro *urbe* aut *regione* notum est. Lxx ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας χώρας. ¶ *Eliphaz*] Ἐλιφάζ. Utrùm filius Esau qui ex Ada uxore prima? Gen. 36. 4. Non videtur: nam dixisset potiùs meo judicio, *Eliphaz filius Esau*. In alia sententia fuit Hieronymus. Nec obstat nomen sequens התימני quod *Australem* sonat; unde ארץ התמני *terra Australis*, Gen. 36. 34. Fortè quia in Idumæa habitabat, quæ Australis est, & propterea *Theman* vocatur, dictus fuit התמני *Australis*. Nihil temerè statuendum. ¶ *Themanites*] Vel à תימן *Theman*, quod *Austrum* significat & *Idumæam*, & est nomen proprium viri Gen. 36. 11. *Theman filius Eliphaz, filii Esau*, vel certè à *Thimnath*, unde *Simeon Themanites*, quem R. S. ait ex Thimnath fuisse. Item legimus *Samson gener* התימני, de nomine תמנה. Vide Juch. 67. 2. Puto *Themaniten* hoc loco dici à *Theman*, dubito autem utrùm à viro, an à regione urbéve. Nam etiam urbis nomen erat *Theman*, quam aiunt fuisse Metropolin Idumææ. Eusebius De locis; Theman, *regio Principum Edom in terra Gabalitica, à Theman filio Eliphaz filii Esau sortita vocabulum. Sed & usque hodie est villa nomine Theman distans ab urbe Petra quinque millibus, ubi & Romanorum militum præsidium sedet: de quo loco fuit Eliphaz Rex Themanorum. Unus quoque filiorum Ismael appellabatur Theman. Sciendum autem quòd omnis Australis regio Ebrais Theman dicitur*: & mox, Theman, *juxta Ezechielem civitas Idumææ. Porrò Jesaias in visione eam ponit Arabiæ. Meminit hujus & Jeremias. Abdias autem scribit civitatem Esau. Sed & unus filiorum ejus Theman appellabatur, sicut suprà diximus*. Hieronymus, Amos 1. *Theman regio, quæ & Darom & Nageb, eò quòd Eurum & Austrum Africúmque respiciat*. Communis opinio tenet hunc amicum Jobi *Themanitem* appellatum fuisse à Theman filio Eliphaz, unde & regio postea vocata fuit. Potest ità esse, nec ego in re tam incerta contradico. Hoc tantùm, Posse Eliphazum à regione sic dici per Anticipationem, quam *Prolepsin* Grammatici vocant. Neque certò constat regionem ita vocatam à filio Eliphaz, cùm potuerit à situ eam appellationem obtinere: nam ad Austrum sita erat. Senes hoc loco ediderunt, Ἐλιφὰζ ὁ Θαιμανῶν βασιλεύς quod noto vel propter Eusebium, in quo, ut vidimus, *Eliphaz Rex Themanorum*: nam hinc desumpsit. Tharg. *Eliphaz qui ex Theman*: melior interpretatio, nam Themanites, *qui ex Theman*, non *Rex Tremanorum*. Addit interpres iste tres Jobi amicos *hoc merito liberatos fuisse à loco qui eis præparatus erat in Gehenna*. Credat Judæus apella. ¶ *Baldad*] Βαλδάδ hodie *Bildad*. Sic variant in *Samson* & *Simson*, *Magdal* & *Migdal*, *Marian* & *Mirian*; unde *Maria Magdalene*. In quo postremo abjecta fuit ultima nominis, ut cùm dicimus *lapsus Adæ primi hominis*, tanquam ab *Ada*, cùm rectus sit *Adam*. Sic *Marjam*, *Marja*, per j consonantem. ¶ *Suhites*] השוחי *Subites* vel *Suchites*. Gentile est. Tharg. דמן שוח *qui ex Sue*, שוח *Sue*, ut נח *Noe*, ut מנוח *Manoe*. Nunc sonat *Sua*, vel *Suach*. Proprium viri esse videtur. Sanè Gen. 25. 2. שוח vocatur filius Abrahæ, à quo prognati השוחים dicerentur. Quidam à *Suha* filio Judæ cujus mentio 1 Par. 4. 11. *Subitem* dictum opinantur. Minùs hoc se probat mihi. Nam à שוחה esset potiùs השוחתי *Suchatites*. Reperies & השחי absque Vau infrà 25. 1. Lxx ὁ Σαυχίων τύραννος. Hìc duo notanda. Primùm αυ pro ου, ut in Αὐσίτις, deinde τύραννοι vocat *dynastam* aut *principem*, ut Sap. 6. 21. τύραννοι λαῶν. Hab. 1. 10. רוזנים τύραννοι. Sir. 11. 5. πολλοὶ τύραννοι, paulò pòst πολλοὶ δυνάσται. Jes. 34. 7. אבירים.

Hieron.

Hieron. *potentes*. Jon. טרונין *tyranni*. Acron in Horatium, TYRANNI, *alibi Domini, alibi Crudeles, alibi Potentes*. Vide August. De civ. Dei, l. 5. & Vivem ad illum locum. ¶ *Sophar*] Σωφάρ, antiquitas scripturæ pro *Tsophar*: nam *s*, Sade in capite צפר. Nusquam alibi hoc nomen exstat, quod sciam. Sunt qui putant eum dici צפו *Sepho* vel *Sapho* Gen. 36. 11. qui fuit nepos Esau ex Eliphaz. ¶ *Naamathites*] Vel *Naamathæus*. Tharg. די מן נעמה *qui ex Naama*. Quid *Naama*? viri an urbis nomen sit incertum. Fuit quidem urbs ejus nominis in tribu Juda, quæ memoratur Jos. 15. 41. sed hinc non videtur esse τὸ ἐθνικὸν *Naamathites*, cùm Sophar potiùs Arabs fuerit aut Idumæus, vel certè Syrus. Relinquamus hoc in medio. Lxx Μιναίων βασιλεύς, quod corruptum ex Ναамαθαίων, *Naamathæorum Rex*. Μιναίων, h. e. מינאי quo nomine significant *hæreticos*, quos *Minæos* appellant. Vox hæc reperitur eo sensu apud Hieronymum. ¶ *Qui convenerunt simul*] Τὸ *simul* Vulgatus refert ad sequentia, *Condixerant enim ut pariter venientes visitarent eum*. Sym. συνετάξαντο γὰρ ὁμοῦ ἐλθόντες συμπαθῆσαι αὐτῷ, *constituerant enim simul venientes compati ei*. Vide Rom. edit. ¶ *Ad condolendum ei*] לנוד לו ut Psal. 69. 20. *exspecto qui condoleat*. Lxx ὑπέμεινα συλλυπούμενον. Ebr. לנוד Hieron. *qui contristaretur*. Nah 3. 7. מי ינוד לה *quis condoleat ei*. Vulg. *quis commovebit super te caput*. Posset legi, *quis alloquetur eam*. Nam Ebræi exponunt in significatione נחמה *consolationis* & *alloquii*. Præterea נוד est *movere*; & potes *labia* subaudire ex Job 16. 5. ubi ניד שפתו *motio labiorum meorum* est *alloquium*. Sed & qui alicui condolent aut compatiuntur solent subinde movere caput ad testandum dolorem. Vide Mercerum. Lxx τοῦ παρακαλέσαι αὐτὸν *ad consolandum eum*. Sequitur, καὶ ἐπισκέψασθαι αὐτὸν & *ad visitandum eum*, quæ Hieronymus invertit. Vide. ¶ *Ad consolandum eum*] *Hoc merito*, inquit Paraphrastes, *liberati fuerunt è loco qui eis præparatus erat in Gehenna*. Si præparati erant ad pœnam Gehennæ, quomodo potuerunt inde liberari? An conditionalis fuit duntaxat hæc præparatio? Theologi viderint, qui de hac re litigant inter se.

12. *Sustulerunt oculos suos*] Vel *elevarunt oculos suos*. *Levat oculos suos* qui videt, unde Lxx ἰδόντες αὐτὸν *Cum autem vidissent eum*. ¶ *De longè*] Vel *de procul*, πόρρωθεν *è longinquo, eminus*. Vulg. *procul* πόῤῥω. *De procul est qui observavit*, apud Plautum. ¶ *Cognoverunt*] Vel, *agnoverunt*. Adeò deformatus erat ut ipsum agnoscere nequiverint. ¶ *Sublatâ voce fleverunt*] Nam fletur etiam non sublatâ voce. Vulg. *exclamantes ploraverunt*. Lxx βοήσαντες φωνῇ μεγάλῃ ἔκλαυσαν *clamantes voce magnâ ploraverunt*. Quidam libri addunt, notante Polychronio, καὶ ἀναβλέψαντες εἰς τὸν οὐρανὸν & *aspicientes in cœlum*. ¶ *Sciderunt pallium suum*] More lugentium & mœrentium. Idem Job fecit 1. 20. (Vide quæ notavimus ad illum l.) Jephthe Jud. 11. 35. Patriarchæ Gen. 44. 13. Mos iste in usu fuit etiam apud Persas, Græcos & Romanos. Theodorus in Matthæum, Brissonius, pag. 256. Rerum Persicarum. ¶ *Quisque*] *Singuli*, ἕκαστος. ¶ *Pallium suum*] Lxx τὴν ἑαυτοῦ στολὴν *stolam suam*, i. vestem. Vulg. *vestes*. Porrò vestes scindebant ob *parentes*, *præceptorem*, *Principem*, qui נשיא vocatur, *Patrem domûs judicii*, *ob cædem congregationis*, i. הצבור *ob benedictionem*, i. maledictionem *Nominis*, *ob Librum legis combustum*, *propter urbes Judææ & Jerusalem*, *ob Sanctuarium*, Liber Præceptorum major, 247. 3. *Vestem scindebat bis qui videbat librum Legis comburi*, & *semel qui eundem videbat scindi brachio*, R. D. Jer. 36. 24. ¶ *Sparserunt pulverem super capita sua*] Hujus moris exempla exstant Jos. 7. 6. Thren. 2. 10. & alibi. Quin alii etiam populi luctum & mœrorem suum testando caput pulvere sordidabant. Masius in Jos. 7. 6. ¶ *In cœlum versus*] *Cœlum versus*.

13. *Sederunt cum eo*] Vel *apud eum*. Lxx παρεκάθισαν αὐτῷ *assederunt ei*, quod alius dixit ἐκάθισαν παρ' αὐτόν. Vide Rom. ed. ¶ *In terra*] Ἐπὶ τῆς γῆς *humi*. Quo facto etiam indicabant mœrorem quem animo conceperant ob amici calamitatem. ¶ *Septem diebus*] Toto luctûs tempore. Septem enim diebus in luctu erant, qui propterea *septem dies luctûs* vocantur. Notavi aliàs. ¶ *Magnum esse*] Vel *crevisse*. ¶ *Nimis*] *Valde*, σφόδρα *admodum*. Quæ de luctûs tempore dixi capienda de privato luctu, ut cùm aliquis lugebat defunctum. Sir. 22. 13. *Luctus mortui septem dies*. Vide Josephum Orig. Jud. l. 17. c. 10. Hi dies instituti putantur à Mose, Juch. 9. 2. quo tempore abstinebant à complexu uxorum. Thargum Cohel. 3. 5. *Tempus lectum ut quis se procul amoveat à complectenda uxore septem diebus luctûs*. Moses etiam instituit septem dies המשתה *convivii* sive *nuptiarum*, Juch. 9. 2. Sanè γάμος à Syro interprete משתותא redditur. De publico notavit Josephus tempus illud apud Judæos durasse dies triginta, De bello Jud. l. 3. c. 15. Cui concinit Procopius in Gen. pag. 29. *Luctûs tempus apud Ægyptios quadraginta dies, apud Judæos triginta*. Sanè Ægyptii lugent Josephum dies 40, Gen. 50. 3. Joseph autem patrem luget dies septem Gen. 50. 10.

IDEM.

1. בְּנֵי הָאֱלֹהִים. Schol. οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ *filii Dei*] Vide suprà 1. 6.

3. מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ. Polychronius, ἔχει τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα *habet suam integritatem*] Vel *retinet*, ità Hieronymus. ¶ וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם. A. Ἀνέσεισάς με ἐπ' αὐτῷ τοῦ καταποντίσαι αὐτὸν δωρεάν, *commovisti me contra illum ad præcipitandum eum gratis*] *Commovisti*. Sic Hieronymus. Alii, *incitasti me*, ἀνασείω *quatio, concutio*. ¶ *Ad præcipitandum eum*, in mare videlicet calamitatum, *ad demergendum eum*, aut potiùs, *ut præcipitarem*, *ut demergerem*, Psal 55. 9. בלע, Lxx καταπόντισον. Hieron. *præcipita*. Thren. 2. 5. בלע, Lxx κατεπόντισεν. Hieron. *præcipitavit*. Cohel. 10. 12. תבלענו καταποντιοῦσιν αὐτὸν *præcipitabunt eum*. Hæc loca faciunt ut suspicer Aquilam edidisse ἀπολέσαι *ad perdendum*, quod nunc in ed. vulgata, & Lxx καταποντίσαι *ut præcipitarem*: Tamen non adsevero: volo ut sit arbitrarium, non certum.

4. עוֹר בְּעַד עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ. Sym. χρῶτα ὑπὲρ χρωτός, καὶ πάντα ὅσα ἔχει ἀφήσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, *Cutem pro cute*, & *omnia quæ habet largietur pro anima sua*] *Erogabit*, *profundet*.

6. אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמֹר. Sym. τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἅψῃ *animam ejus non tanges*] *Non lædes*, ut, *Nolite tangere christos meos*. Cæterùm αὐτολεξεὶ est φύλαξον *custodi*, *serva*.

8. לְהִתְגָּרֵד בּוֹ. Apollinarius, Ὁ Ἑβραῖος, τοῦ κνᾶσθαι ἐν αὐτῷ *ut scalperet eâ*] *Scaberet*, *raderet*. Hieron. *Qui testâ saniem radebat*. ¶ בְּתוֹךְ הָאֵפֶר. A. Ἐντὸς τῆς σποδοῦ *intra cinerem*. Sym. ἐπὶ τῆς σποδοῦ *supra cinerem*] Lxx ἐπὶ τῆς κοπρίας & Hieron. *in sterquilinio*.

9. בָּרֵךְ אֱלֹהִים. Schol. Κατάρασαι τὸν Θεὸν *Maledic Deo*] Fieri potest ut Symmachus olim ità verterit. Ut ut sit, declaramentum est ejus quod in Ebræo κατὰ πόδα, *Benedic Deo* Εὐλόγησον τὸν Θεόν. Vide quæ scripsimus ad cap. 1. 5.

10. הַנְּבָלוֹת. A. ἀπορευσῶν *defluentium*] Scribo ἀποῤῥευσῶν. Thema est ἀποῤῥέω *defluo, effluo*. Porrò *effluere mente* dicitur qui desipit, unde in Græca vulgata ἀφρόνων. ¶ *Defluentium*, vel *effluentium*, ut 1 Sam. 25. 25. נבלה. Vide quæ observavimus ad hunc postremum locum.

11. וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד לוֹ וּלְנַחֲמוֹ. Sym. συνετάξαντο γὰρ ὁμοῦ ἐλθόντες συμπαθῆσαι αὐτῷ καὶ παραμυθήσασθαι αὐτόν, *constituerunt enim simul congressi condolere illi & consolari eum*.

13. וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ. Ὁ Ἑβραῖος, καὶ ἐκάθισαν παρ' αὐτὸν ἐπὶ τῆς γῆς & *sederunt apud illum in terra*.

GROTIUS.

1. *Venisset quoque Satan*] Nimirum non vocatus.

2. *Circuivi terram*] Nam in cœlum ubi pura omnia, nihil ei juris.

6. *Animam illius serva*] *Nolo vitam ei eripias*: ità Deus malo spiritui circumscribit licentiæ cancellos, Matth. 8. 31. Apoc. 20. 2. At Maimonides per *animam* mentem intelligit, quam Jobo turbari noluit Deus.

11. *Audi-*

11. *Audientes tres amici Job omne malum*] Nempe ut est in Iphigenia Taurica Euripidis:

—Τὰ γὰρ τῶν βασιλέων παθήματα
Ἴσασι πάντες ὧν ἐπιστροφή τις ᾖ.

¶ *Eliphaz Themanites*] Habuit ea pars Arabiæ semper Philosophos præstantissimos, Jer. 49. 7. Baruch 3. 22. Meminit & Alcoranus.

CODURCUS.

SUperiori capite nonnulla ad hujus illustrationem adnotata sunt quæ denuò reponere supervacaneum fuerit. Argumentum jam perstrinximus; Cujus summa est, repetita Satanæ pugna cum Jobo, uxoris cum eo rixa, ejus constantia, adventus amicorum. Quæ sigillatim examinanda sunt.

1. *Venerunt autem die quadam*] Cùm fidei obumbratus clypeo omnia Satanæ ignita tela vir sanctus excepisset, retudisset, fregisset, retrocedere coactus Satanas in concilium Filiorum Dei denuò vocatur. Per hoc autem Filiorum Dei concilium Propheta Divinam Providentiam significat, quæ totius orbis clavum tenet, universa librat & expendit, singulorum electorum curam gerit. Thargum ex doctrina Thalmudica commentatur *diem judicii magni* fuisse, *diem remissionis peccatorum* יום שבוק סרחניא. Fortasse ad diem Jubilæi adludit. *Filios* autem *Dei* tam hîc quàm suprà interpretatur Thargum כתי מלכיא *choros Angelorum*. Suspicor vocem Chaldaicam כת & כתים irrepsisse è Latio, & esse *cœtus*. Quomodo verò affuerit Satanas, & quare hoc loco *stitisse se inter Angelos* lucis *coram Domino* dicitur, quod suprà non additum fuerat, illic monuimus. Quæ hîc repetuntur non egent ampliori explanatione. Hoc addo, Utrobique Thargum in responsione Satanæ παραφραστικῶς adjicere *ad inquirendum in opera filiorum hominum*, לבמרק לעבדי בני נשא: quæ bene quadrant ingenio Satanæ, cujus proprium est imminere, insidiari &, ut Pliniano verbo vetusto utar, *vitilitigare*.

3. *Apposuistine cor tuum ad servum meum Job*] Iteratâ pietatis Jobi commendatione & confirmato superiori encomio Dominus Satanam increpat, & Jobum falsò insimulatum ab eo judicat. ¶ *Qui etiamnum fortiter perstat*] His verbis Dominus de perseverantia Jobi in fide & pietate gloriatur, testatúrque quo electos animo variis exerceri tentationibus patiatur; nempe ut purgati & probati magìs fulgeant quàm aurum obryzum quod ardentissimo igne est defæcatum & expurgatum; ut veræ fidei & pietatis ἀνυποκρίτου natura & causa pateat, cujus fundamentum & radix Deus ipse, qui *rupes seculorum* dicitur צור העולמים, Isa. 26. Ità ut *quamvis terra concutiatur, & montes transiliant in mare medium, firma & stabilis futura sit, quia Deus in medio ejus*, ut habetur Psal. 46. 2. Flamma Dei est, quam nulla flumina nec maria exstinguere valeant. Amor ille mortem & infernum superaturus est. ¶ *Ut illum deglutirem immeritó*] Multa significantur à Domino hoc verbo; Primò, instigatu se à Satana, quodammodo invitum & coactum, ut gloriam suam assereret, & Jobi fidem à calumnia vindicaret, tot illi mala inflixisse. Deinde, mutare factum. Tertiò, injuriâ culpatum & insimulatum Jobum, adeóque immeritum tot ærumnas passum. Quartò, irritos fuisse Satanæ conatus. Tandem Sanctorum ærumnas non esse pœnas peccatorum causâ inflictas, sed probationes & laureolas.

4. *Et respondit Satanas, Pellis pro pelle*] Respondit Satanas Domino adagione è communi notione nato, cujus sententia hæc est; Externa mala non admodum afficere mortales; Naturam enim rerum non mutari externis, quæ abesse vel adesse citra corruptionem subjecti possunt; Levem esse rerum illarum jacturam quæ resarciri & reparari queunt: Si ad vivum tangatur, & sentiat se peti, propositum mutet. עור significat *pellem*, à verbo ערה *nudare*; quòd eâ detractâ nudentur, circumstante vestiantur corpora, & pelles spolia sint nudatorum animalium. Hoc verò adagium ex permutatione rerum, emptionibus & venditionibus petitum est, in quibus pellis pro pelle ex adverso ponitur, & pretium merci exæquatur, & suo res quæque pretio vænit, & detrimentum pellis pelle æstimatur. Sed vita est cuique pretiosissima, præque illa vilescunt omnia. Innuit autem Jobum nondum sensisse de suo quicquam periisse; & bene cum illo actum, quòd ipsemet sospes & incolumis manserit; Sed si ipse impetatur, non æquo animo laturum, verùm illico maledicturum Deo, & vitam corporis fore illi longè pietate chariorem. Observanda maximè venit antithesis æquissimi Divini judicii & iniquæ Satanæ sententiæ. Quas Deus gravissimas & acerbissimas pœnas esse pronunciavit, Satanas elevat. Dominus se inclementissimâ tentatione Jobum deglutivisse dixerat, Satanas contrà Jobum nè *tactum* quidem fuisse contendit. Nempe paterna Dei viscera electorum afflictionibus commoventur; & dum judicat miserationum suarum non obliviscitur: Lacrymas nostras in alabastrum condit. *Crudelis* verò *est improborũ misericordia*, Prov. 12. 10. Porrò Satanas Jobum rursus calumniatur, & philautias falsò insimulat, quasi fidem statim abnegaturum ad minimam carnis offensionem. Indignus utique tantâ Dei charitate Job fuisset si vera Satanæ criminatio. Neque enim amore Dei dignus est quicunque parentes, liberos, seipsum plùs quàm Deum dilexerit, Math. 10. 6.

6. *Tunc dixit Dominus Satanæ, En illum trado*] Hæc Domini verba, & superiora Satanæ, doctrinæ Christi in Euangelio illustre exemplum præbent, Etiam capillos nostros habere Deum in numerato, neque unum cadere in terram citra ejus nutum, nec posse Satanam circumscriptam sibi lineam transilire. Quòd verò Dominus *animâ* Jobi Satanæ interdixerit, non tantùm ad vitam corporis referendum, sed etiam ad ipsas animæ facultates, videlicet ad Sensus, ad Phantasiam, ad Memoriam, ad Mentem, quæ perturbare in Jobo Satanæ non licuit. Aggreditur igitur Satanas Jobi carnem *à capite ad calcem ulcere pessimo* & per totum corpus serpente, quod nos *impetiginem* interpretati sumus. Sed quale illud fuerit definire non est facile. Ex illis etenim quæ deinde Job explicaturus est in sua ad amicos expostulatione patet extraordinariam fuisse corporis ægritudinem, quâ ejus caro miserè cruciaretur & contabesceret.

8. *Et accepit sibi testam*, &c.] Latinus interpres Græcum secutus vertit non satis accuratè, *testâ saniem radebat sedens in sterquilinio*. Verbum התגרד tantùm hîc exstat, *nec habet fratrem in Scriptura*, inquit Aben Ezra. Sed in Thargum גרד significat *textorem*. Verbum est è Mischna & Gemara, ut ait Jarhius, & significat *scalpere, siccare, texere*. Vide Baalharuc. Testâ verò est usus quòd non sufficerent ungues per totum corpus latè diffusum ulcus scalpere. ¶ *In cinere consedit*] Quia in luctu & mœrore degebat. Græcus Interpres multa hîc & in sequente uxoris Jobi scommate de suo attexit, quæ planè sunt spuria & adulterina, & quæ procul ableganda sunt quasi glossemata quæ nihil ad Hebræam veritatem attinent.

9. *Dixit autem ei uxor*, &c.] Cumulo tot miseriarum accedit uxor, quæ perseverantiam ejus in vera pietate ridet. ¶ *Et tu porro in integritate tua perstas?*] Desiderium opum ingentium quas sanctis artibus, religioso pietatis & justitiæ cultu, singulari summi Numinis reverentiâ, non vulgari industriâ, vigili curâ, indefesso labore, parcendo, quærendo, conservando per tot annos coacervatos temporis momentum hauserat, fidem Jobi non labefactarat. Omnium liberorum crudeliter exstinctorum acerbissimo funere, commotorum funditus viscerum sensus animam ejus non perculerat. Carnis ejus impetigine correptæ & corruptæ, & quasi quodam equuleo vel fidiculis vel molestâ tunicâ tortæ & tostæ cruciatus maximus ejus constantiam non dejecerat. Aliâ viâ adoritur illum Satanas, conjugem ejus tantis malis victam & fatiscentem, doloribus immanibus accensam & irritatam animat ut insurgat in virum; quòd non modò vanam & irritam sed damnosam etiam & exitialem religionem pertinaciter & superstitiosè retineat, cujus periculum fecerit suo magno malo; de mariti religione ex præsenti statu pessimè judicans

stulta

stulta & impia mulier. ¶ *Benedic Domino, & morieris*] Thargum appellat uxorem Jobi *Dinam*, secutus eorum sententiam qui Jobum Jacobo contemporaneum existimant atque ejus filiam Dinam duxisse.

10. Quàm forti verò pectore uxoris convitium atque illam tabem per totum corpus grassantem tulerit, prolixè testatur responsio ad uxorem, quæ cùm sit facilis nec operam interpretis admodum flagitet, pauciora oppidò adnotabimus in illam. Primò observandum occurrit, Bona juxtà & mala esse à Deo, i. tam res secundas quàm adversas; Nihil quicquam citra ejus providentiam accidere, nihil temere mortalibus evenire. Eodem collimant illa, *Non est malum in civitate quod Dominus non fecerit*, Am. 3. 6. &, *Ego Dominus faciens pacem, & creans malum*, Es. 45. 7. & illud Thren. 3. 37, 38. *Quis dixerit, Id factum est, & Dominus non praeceperat? Nunquid ab ore Altissimi procedunt bona & mala?* i. ex mandato. Alterum, Quòd quemadmodum bona à Deo concessa gratâ manu sumere oportet, ità mala vicissim à Deo immissa æquo animo ferre decet. Omnia enim illa sapienti consilio impertitúrque alternátque Dominus. Verbum קבל est *recipere*, idem quod לקח. Sed Chaldaicum magis est quàm Hebraicum. Unde Milla קבל *coram, è regione*, ex qua compositum מחיקבלו *mehikobalo*, Ezech. 26. tormenti genus, balistæ & machinæ nomen quâ muri arietantur & diruuntur. Ita dictum quòd evertat & deleat omnia quæ contra objectantur, qualis illa Demetrii quam *Helepolim* appellabat. Sequitur Prophetæ testimonium quo fidem Jobi usquequaque probat & commendat. ¶ *Et in illis omnibus nè labiis quidem suis Job peccavit*] Significat nè verbo quidem à recto justitiæ calle exorbitavisse: quod sanctitatis emendatissimæ singulare fuit exemplum. Prona enim & proclivis ad malum oppidò lingua est, & in udo & lubrico posita facilè labitur. Et *qui non peccat linguâ perfectus est*, inquit Jacobus 3. 2. δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα.

11. *Audiverunt tres amici*] Hæc pars novissima capitis hujus, quæ adventum amicorum Jobi continet, qui suis nominibus & cognominibus accuratè distinguuntur, ¶ *Eliphas Themanites, Bildad Suhites, Sophar Naamathites*] Elipham & Bildad à genere cognominatos refert Aben-ezra ex aliorum sententia, primum ex posteris Esau, alterum ex filiis Cethuræ Abrahami uxoris: Tertium Sophar Naamathitem ex provincia an ex familia indigitatum se nescire ait. Thargum vult sic cognominatos à regionibus vel locis quibusdam. Græcus interpres *Elipham Regem Theman, Bildad Sauchæorum Tyrannum, & Sophar Minæorum Regem* prodidit. Nos à regionibus & partibus Arabiæ & Idumææ cognominatos sentimus. Est enim *Theman* nomen loci vel regionis. Fuerunt autem viri illi nobiles & principes apud Idumæos vel Arabas, & sapientiâ clari, qui cum Jobo amicitiam coluerunt. Verba ipsa Prophetæ innuere illud videntur; *Surrexerunt*, inquit, איש ממקומו *unusquisque è sedibus suis*; & continuò subjicit, *Eliphas Themanites*, &c. ità ut cujusque sedes cognomento significatæ videantur. Portenta verò quibus commonitos fuisse refert Paraphr. Chaldaicus commenta sunt Thalmudica & nugæ aniles. Nec verisimile est procul illos habitasse à Jobi sedibus. Convenerunt autem & contulerunt capita, ut simul Jobum visitarent, solarentur & sublevarent in tam acerbo casu: quæ partes amicorum sunt. *Omni tempore diligit amicus, & in rebus adversis frater alter adnascitur*, Prov. 17. 17. Amicos res secundæ parant, adversæ probant.

12. *Et sublatis eminus oculis*] Tam ærumnosus, tam squalidus, tam horridus fuit Jobi status & habitus ut perculsi & attoniti vehementer fuerint amici ejus. Sunt autem ea omnia signa & officia humanitatis & amicitiæ, *Ejulare, Vestes discindere, Pulvere caput conspergere, Unà sedere in sordibus*; (Hæc solent fieri rebus conclamatis & desperatis, & conturbatis calculis. Sic Thren. 2. 10. *Consederunt humi, conticuerunt, caput pulvere conspurcarunt Seniores Jerusalem*, i. confusi sunt, & fugit illos consilium.) Sed etiam Suppetias ferre, & Consilio, ope, re juvare: quod eos non præstitisse non immeritò vir sanctus posthac expostulaturus est. Ità ut crudeles miseriarum Jobi spectatores fuerint; & nè blando quidem affamine dolorem ejus quisquam lenierit: quod significatum à Propheta hoc dicto,

13. *Nec erat qui verbum mutiret*] Ut magis etiam suâ præsentiâ dolorem auxerint, magisque ejus animum exacerbaverint, tandem ut silentium solverit & in has querelas eruperit, quæ subjiciuntur capite sequenti.

CAP III.

MUNSTERUS.

1. **P***Osthac*] Habet caput istud querimoniam quâ Job deplorat & exponit amicis tristissimum rerum suarum statum, quantósque perferat cruciatus, ut optarit sibi quòd editus in terram non esset, aut moriatur citissimé. Unde nascitur occasio disputationis inter Ijob & suos amicos super afflictione ipsius. ¶ *Maledixit diei suo*] h. e. Conquestus est de inauspicata illa hora quâ mater sua eum in hunc genuit mundum ad perferendum tanta mala & ad agendum tam acerbam vitam. Unde ob doloris magnitudinem laudat mortem præ vita, tædiúmque est ei hæc calamitosa vita, in qua vivus infernum quem timuerat patiebatur.

5. *Amaritudines diei*] Aben Ezra exponit *exterminium meridianum*, i. ardores dierum Canicularium.

8. *Mœrorem suum*] Scribitur hîc לויתן pro לויתם, capitúrque pro אבלם, sicut nos post Hebræos expositores vertimus.

9. *Primordia auroræ*] Heb. *palpebras auroræ*, pro quo Chald. *radios auroræ*.

10. *Fores uteri mei*] Per has *fores* intelligitur טבור *umbilicus*, per quem fœtus suscipit nutrimentum. Vel vocat uterum matris in quo clausus fuit *uterum suum*.

17. *Ibi cessant*] In morte, inquit, finem habet tyrannis impiorum, & æquales fiunt Reges & subditi, liberi ac vincti, magni atque pusilli. Ibi, inquam, quietem habent qui viriliter laboraverunt & strenuè malis studuerunt, etiamsi tunc initium sumpturi sint dolorum.

21. *Conantur eam effodere*] h. e. Si liceret mortem sicut thesaurum ex profundis terræ visceribus eruere, utique effoderent.

23. *Cujus via est abscondita*] Via, inquit, mortis est abscondita, & Deus circumsepsit eam, ut excedere vitâ non liceat donec illi placuerit; alioquin gaudium esset viro si inveniret eam.

24. *Venit mihi suspirium*] Cibum, inquit, non sumpsi sine lacrymis, cùm semper timuerim judicium Dei, sed *quod timui evenit mihi*.

VATABLUS.

1. **D***Iei suo*, את יומו] i. Diei nativitatis suæ: ut ex v. 2. liquet.

3. *Pereat*, יאבד] q. d. Utinam eximatur è memoria hominum, nec celebretur natalis ille dies. Qui supra modum affliguntur, ità dicere solent: quemadmodum & Jeremias, 20. 14. *Maledicta sit dies illa in qua natus sum*. q. d. Quis non oderit tempus illud in quo tam miser, omnium hominum calamitosissimus natus sum, qui tot ac tantis adversitatibus implicer unde explicari nequeam? ¶ *Quæ dixit* אמר] i. Quæ dicere potuit de me. Prosopopœia est. ¶ *Conceptus est vir*, הורה גבר] i. Masculus: h. e. quâ salvum me evasisse ex matris utero contigerit, quem præstaret nec conceptum fuisse nec natum.

4. *Dies illa sit tenebra*, היום ההוא יהי חושך] i. Dies nativitatis, & consimilis dies quæ quotannis revertitur, vertatur in tenebras. ¶ *Non requirat eam Deus desuper*, אל ידרשהו אלוה ממעל] i. Deus qui habitat in supernis cœlis nè faciat eam redire. ¶ *Nec splendeat super illam*,

illam, ואל תופע עליו] Ad verb. *& nè radiet super eam:* i. nec radios suos conjiciat in eam; aut, illustret eam.

5. *Polluant illam*, ויגאלוהו] *Deturpent illam. Dehonestent illam:* sub. *diem*, reddant eam fœdam & atram. ¶ *Et umbra mortis*, וצלמות] Tenebras densissimas significat. ¶ *Habitet super illam nubes*, תשכן עליו עננה] i. Prorsus occupet eam nubes, & quidem teterrima & obscurissima. ¶ *Terreant illam*, יבעתוהו] *Terrificam reddant ipsam:* sub. *omnibus hominibus*. ¶ *Æstus diei*, כמרירי יום] Sic vocat vapores calidos qui interdiu assurgere solent vi caloris, & tunc aerem totum obscurant.

6. *Occupet*, יקחהו] *Sibi vendicet.* Nox illa reddatur caliginosa, ut nec stellæ nec luna luceant illi. ¶ *Ne gaudeat*, אל יחד] Ab חדה *lætari.* Alii à יחד derivantes, quod *unire* significat, vertunt, *Ne sit una in diebus anni:* i. nè sit portio aliqua dierum anni. ¶ *Lunarum*, ירחים] Quibus scilicet constant menses.

7. *Sit solitaria*, יהי גלמוד] h.e. Careat hominum lætis ac jucundis congressibus. Vel, nemo in ea committat sese itineri. ¶ *Cantus*, רננה] *Clamor lætus.*

8. *Maledicant illi*, יקבוהו] Sub. *diei alii miseri, qui diei suo natalitio maledicere assueti sunt, quòd infelici die nati sint, ut ego.* ¶ *Qui parati sunt excitare luctum suum*, העתידים עורר לויתן] *Paraturi excitare luctum suum:* i. cùm cœperint conqueri. Quidam vertunt, *qui excitaturi sunt balænas:* acsi dicat, Sit piscatoribus inauspicata & detestabilis propter nubilum cœlum & tempestates. At vox Hebraica לויתן non est nomen piscis, & ן ponitur pro ם; unde vertendum ut vertit noster interpres.

9. *Obtenebrentur stellæ crepusculi ejus*, יחשכו כוכבי נשפו] Crepusculum noctis intelligit: q. d. Non proferant lumen suum stellæ crepusculi ejus in principio noctis. ¶ *Palpebras*, בעפעפי] Ità vocat radios: i. eam noctem non subsequatur dies, nè aurora quidem.

10. *Ventris mei*, בטני] i. Ventris matris meæ in quo conceptus sum. ¶ *Molestiam*, עמל] *Afflictionem, miseriam:* h. e. quia non impedivit tam infortunatæ nativitatis fœtum quominus procederet in lucem tantis molestiis implendum. Ad verb. *& abscondit molestiam ab oculis meis:* i. à conspectu meo, sive à me. Negatio præcedens repeti debet.

11. *A vulva*, מרחם] *A matrice*; i. cur non protinus ut de matrice prodii. ¶ Aut quare *ex ventre*, &c. מבטן יצאתי ואגוע] Plura hîc subaudienda, acsi dicat, *quare, inquam, non statim egressus ex utero genitricis mortuus sum?*

12. *Prævenerunt me genua*, קדמוני ברכים] i. Exceperunt me, nè perirem, genua obstetricis. ¶ *Ubera, ut sugerem*, שדים כי אינק] Ad verb. *ubera quòd sugerem?* Deest verbum, *cur ubera inveni, ut sugerem lac ex illis?* q.d. *Et ad quid mammam suxi?*

13. *Jacerem*, שכבתי] Sub. *in sepulcro*; q.d. Id si factum esset, nunc in terræ sepulcro jacens tantam hujus mundi molestiam ignorarem. ¶ *Dormirem*, ישנתי] Sub. *absque angustia*; *& tunc quietus agerem cum sorte reliquorum mortuorum, quod ad corpus attinet.*

14. *Desolata*, חרבות] *Solitudines. Consiliarios terræ* vocat eos qui sunt à consiliis Regum: q.d. Non essem deterioris conditionis quàm sunt Reges potentissimi olim mortui, & gubernatores urbis, qui dum viverent *ædificabant*, sive *instaurabant, solitudines*, h.e. arces collapsas, ut inde sibi nomen & gloriam immortalem pararent: nihilominus tamen æquè cum pauperibus mortui sunt.

15. *Quibus erat aurum*, זהב להם] Sub. *ingens*; i. qui infinitam auri copiam possidebant. ¶ *Qui replebant*, הממלאים] *Qui replere studebant.* Alii, *qui impleverunt*; i. quorum domus refertissimæ erant quondam omnigenis divitiis argenti.

16. *Absconditum*, טמון] i. Sicut fœtus qui in visceribus matricis clausus perit. Subaudiendum ex præcedentibus, *quare*; *Aut quare non fui sicut abortivum absconditum, aut sicut parvuli qui nunquam viderunt lucem*, sed perierunt in utero matris? Idem bis dicit.

17. *Illic impii desinunt*, שם רשעים חדלו] Præt. Heb. pro præs. Ad verb. *Illic impii desierunt metum:* sub. מעשות *facere.* In sepulcro desinunt incutere metum piis. ¶ *Quiescunt fessi robore*, ינוחו יגיעי כוח] Fut. Heb. pro præt. *Fessos robore* vocat eos quorum vires afflictæ sunt & attritæ.

18. *Conquiescunt*, שאננו] Præterita Heb. pro præs. De iis qui addicebantur laboribus loquitur, ut qui damnabantur ad metalla. Omnes, inquit, simul sunt pacati: *nec illic audiunt vocem ejus qui nimiùm rigidè ab illis exigebat operas.* Hæc & similia non aliter accipienda sunt quàm pro more seculariter loquentium, & ut ratio humana judicare solet, Mortem scilicet esse finem malorum: cùm revera mors impiorum infelicitatis extremæ sit exordium; piorum verò contrà, omnis felicitatis.

19. *Parvus & magnus*, &c. קטון וגדול וגו'] Parvi (inquit) & magni licèt inæqualiter vixerint, similiter tamen mortui jacent secundùm corpora sua: *illic servus est manumissus à domino suo*, h.e. ubi non affligit eum dominus ejus.

20. *Afflicto lucem*, לעמל אור] *Calamitoso lucem*; i. vitam: h.e. Ad quid nascuntur in hoc seculo ii qui tam miserè & calamitosè sunt victuri?

21. *Et non est*, ואיננו] *Et non*; sub. *venit*: i. optant mortem, & non venit. ¶ *Et inquirunt eam*, ויחפרוהו] *Et rimantur eam*; i. quamvis tanquam suffodientes perquirant eam studiosiùs quàm thesauros abditos in terra. q.d. Qui tantopere mortem optant, & assequi non datur.

22. *Exsultatione*, אלי גיל] *De gaudio*; i. de re de qua gaudendum est: nempe, *cùm invenerint sepulcrum:* seipsum exponit. Ad verb. *ad gaudium.*

23. *Cujus via abscondita est*, אשר דרכו נסתרה] i. Qui nescit quâ viâ incedere debeat, propter infelicitates & miserias? Cohæret cum 20. versu. ¶ *Et præclusit Deus propter illum?* ויסך אלוה בעדו] *Et præclusit Deus illi.* Alii, *& quem sepivit* [*circumsepsit*] *Deus:* i. cui Deus viam, quasi obice transversim posito, præclusit: h.e. qui nunquam assequitur quod optat.

24. *Nam ante panem meum*, כי לפני לחמי] Aliquid subaudiendum, *Quare, inquam, dedit lucem misero? Nam coram pane*, i. escâ mihi propositâ. ¶ *Suspirium meum venit*, אנחתי תבוא] Sing. Heb. pro plur. & fut. pro præs. *suspiria mea erumpunt.* ¶ *Et stillant*, ויתכו] Præt. Heb. pro præs. *& effunduntur. Rugitus suos* appellat suspiria & ejulatus, qui sunt ferè similes voci leoninæ.

25. *Timorem timui*, פחד פחדתי] Hebraismus, *Quod vehementer timebam, evenit mihi.*

26. *Non habeo pacem*, &c. לא שלותי וגו'] Præt. Heb. pro præs. *Nullâ pace fruor, neque conquiesco, neque quietem habeo: evenit enim timor*; sub. *mihi.* Præ doloris acerbitate (inquit) nullâ ratione quiescere possum; nam quod timebam, evenit mihi. Ter idem dicit, ut vehementiùs exprimat inquietudinem animi sui.

CASTALIO.

8. EAM *exsecrentur qui detestantur dies, Leviathanem excire conantes*] *Leviathan balæna* est, Job. 40. & Psal. 104. Quoniam autem Balæna est omnium animalium maximum, poni videtur pro *Furiarum & Dæmonum maximo*, Esa. 27. & 4 Esd. 6. quemadmodum *Dracones & Cete* pro *Ægyptiis*, & *Leviathan* sive *Balæna* pro *Pharaone* dicitur, Psal. 74. Est igitur hæc Jobi sententia, *Eam noctem exsecrentur qui dies aliquâ calamitate infames detestantur, atrósque & nefastos statuunt*, ut Romani Alliensem & Cannensem; *qui quidem conantur excitare Leviathanem*, h.e. diras cient, diris utentes deprecationibus: quod fit in rebus tristibus & atrocibus.

10. *Mei ventris*] Ventris qui me gestavit, h. e. materni.

14. *Ruinas*] Diruta loca, ut solent divites.

22. *Sepulcrum*] Mortem.

CLA-

CLARIUS.

1. **M**Aledixit diei suo] i. Conquestus est de inauspicata illa hora quâ mater eum sua in hunc protulit mundum ad perferenda tanta mala & tam acerbam agendam vitam. Unde ob doloris magnitudinem laudat mortem præ vita; tædiúmque est ei hæc vita calamitosa, in qua vivus infernum quem timuerat patiebatur. Verùm nè quis existimet beatum Job in morem desperantis viri & omnem in Deum spem abjicientis locutum esse, meminerimus ipsum in fine laudatum ab ipso Deo præ illius amicis. Quocirca observandum est orationis artificium, & quo pacto hæ disputationes contexantur. Nam quatuor disputationes (has enim præmittere erit utile) sumus habituri. In prima & secunda disputant Job ac tres amici illius; in tertia verò Job & duo amici; in postrema Elihu, Deus ac Job. Hujus autem primæ hæc est ratio. In hoc capite tertio Job tragico ejulatu doloris sui magnitudinem testatur. In capite 4, & 5. Eliphaz glorians in scientia visionis suæ, & alienus à misericordia, taxat Job ut blasphemum, hypocritam & inconstantem, dum ignorat filios Dei etiam non peccantes adversitatibus hîc probari; consulit ut Job oret Deum: beatos enim esse & qui hîc corripiantur, si resipiscant. In cap. 6 & 7. excusat se Job, dicens se doloribus ut sic loqueretur incitatum, & immisericordiam Eliphazis taxat, atque ad justum judicium provocat, bene sibi conscius. Iterum denique ad ejulatum illum tragicum, quem cœperat, redit. In cap. 8. Baldad Deum ab injustitia vindicat, & autoritate patrum fretus invehitur in Job ut loquacem & importunum hypocritam: & ait innocentes hîc quidem flagellari, sed in bonum ipsorum flagella cedere; id quod impiis non accidit: & hortatur & ipse Job ab preces. In cap. 9 & 10. Job excusaturus se de hypocrisi fatetur quidem justitiam Dei, & se peccatorem, quomodo lex omnes condemnat; addit autem se præter commune & solitum judicium flagellari; sícque perseverat in prima sua assertione tragica, & Deum orat ut se liberet. In cap. 11. Sophar perquam austerè insectatur beatum Job, & eò spectat, non esse requirendum ab ipso, qui non nisi terrena capiat, quare Deus sic vel sic puniat; alia illius esse judicia, alia nostra. In cap. 12, 13, & 14. Job asserit gloriosum illum nihil novi docere: unde de Divina potentia magnificentiùs quàm ille disserit, quem ait non opus habere nostris commentis ad vindicandam gloriam suam, & manifestè testatur quòd licèt sit tam miserè afflictus non tamen abjecerit spem omnem, nimirum ob redemptionem: nihilo tamen minùs redit ad primam querimoniam. Hæc in prima disputatione tractabuntur. Prodit ergò primus Job suam deplorans calamitatem hoc modo, *Pereat dies in qua natus sum.* q.d. Si qua dies aut nox exsecrabilis est, ista potissimùm meretur cui omnes imprecentur, & quæ non luce decoretur, ut prima dies à Deo condita, sed tenebris involvatur. *Non requirat eam Deus desuper suâ illustratione,* sed vendicent sibi eam *tenebræ,* & sit, ut *mors* horribilis, &c.

5. *Amaritudines diei*] Quod alius exponit *exterminium meridianum*; alius *æstum diei,* vel *pestilentem & æstuantem aerem.* In summa, diei imprecatur, ut auferatur quicquid jucundum est, & relinquatur quicquid est molestum.

6. *Noctem illam*] Redit ad Noctem; cui, si ea vitæ suæ origo fuit similiter, ut Diei, imprecatur caliginem densam, quo suo ornatu spolietur, nec celebretur ab hominibus, & nullis natalitiis vel festis, sive anniversariis sive menstruis, serviat.

8. *Maledicant ei*] Malè precentur ei quibus gravis est vita: sic enim quidam interpretantur illud, *qui maledicunt diei,* qui scilicet in maledictiones prorumpunt. Faciebant autem hoc & lamentatrices ac threnistæ in funeribus. ¶ *Qui parati sunt suscitare Leviathan*] Alii pro *Leviathan* vertunt *mœrorem.* Significat etiam *Leviathan societatem eorum,* vel *suam.* Unde intelligi sic potest, Maledicant & lamentatrices, quarum officium est flere super mortuos, & socias adhortari ad fletum. Alii de nautis intelligunt anxiis ac timentibus nè à Leviathan devorentur, & maledicentibus diei suo quo navem ingressi sunt. Sunt enim nautæ ac vectores impatiens hominum genus, atque exsecrationibus ac diris studens.

10. *Non conclusit ostia ventris*] Alius vertit *fores ventris mei,* & per has *fores* intelligunt Umbilicum, per quem fœtus suscipit nutrimentum.

14. *Cum Regibus*] *Dormirem,* inquit, *ego cum Regibus ac Principibus,* qui multùm in terra laborantes quò arces, palatia, pyramides exstruerent, ac loca deserta facerent habitabilia, domósque auro & argento implerent, in morte tandem quiete potiuntur. Utinam vel *sicut abortivum,* vel *parvuli qui necdum lucem viderunt,* & vitæ hujus labores non sunt experti, omnino non essem. Esset & hæc non parva felicitatis portio.

17. *Ibi impii*] In morte, inquit, finem habet tyrannis impiorum, & æquales sunt Reges ac subditi, liberi ac vincti, magni atque pusilli. Ibi, inquam, finem laborandi habent *fessi robore,* h.e. qui viriliter laboraverunt & strenuè malis studuerunt, etiam si tunc initium sumpturi sunt dolorum. Me autem *miserum,* hâc felicitate destitutum! Quis enim in tanta miseria *lucis* usus? quæ in tanta *amaritudine vitæ* suavitas?

18. *Et quondam vincti*] Non solùm ibi sunt Reges & tyranni, verùm etiam qui captivi & vincti olim fuerunt nunc sunt sine molestia.

21. *Quasi effodientes thesaurum*] Exspectant mortem eo desiderio quo ii qui effodiunt ut thesaurum inveniant.

23. *Cujus abscondita est via*] Via, inquit, mortis est illi abscondita, & Deus posuit eam in obscuro; alioqui gaudium esset viro si inveniret eam.

24. *Antè quàm comedam suspiro*] Si in timore, inquit, Domini non ambulassem, nec humanæ fragilitatis Divinique judicii memor vixissem, meritò hæc paterer: Sed ego nunquam cibum sumpsi sine lacrymis, & nunquam me pro felici habui; & tamen *quod timui evenit mihi.*

DRUSIUS.

1. **A**Peruit os suum] Ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ. Potest aliquis os aperire etiamsi non loquatur. Hîc *loqui* significat: ut cùm legimus, *Sicut mutus non aperit os suum,* Psal. 38. 13. h.e. non loquitur. Nam propriè loquendo qui mutus est os aperit. Ut *os* ità etiam *labia* dicitur *aperire* qui aliquid effatur. Hinc *apertio labiorum,* i. sermo, Prov. 8. 6. Deus etiam *labia nostra* dicitur *aperire* quando materiam præbet loquendi de ipsius laudibus, Psal. 51. 15. & 39. 9. *Obmutui, non aperiam os meum:* & 78. 2. *Aperiam in parabola os meum.* In libro Musar crebrum est *aperuit & dixit* pro *aperuit os suum:* quod etiam dicunt, *Locutus est & dixit.* Vide fol. 92. p. 1. & alibi. ¶ *Maledixit*] Lxx κατηράσατο τὴν ἡμέραν αὐτοῦ *exsecratus est diem suum.* Sic etiam Thargum. Nam לטיט *exsecratus est, maledixit.* Sic Jer. 20. 14. *Maledictus dies* ארור *in quo natus sum: dies quo peperit me mater mea non sit benedictus.* ¶ *Diei suo*] Natali; ut Hos. 7. 5. *Die Regis nostri,* quo natus fuit Rex noster. Hunc diem celebrant Pharao & Herodes. Origenes Frag. in Matth. *In nulla Scriptura comperimus à justo celebratum diem natalem.* Ego causam nullam video cur hoc justus non possit etiam facere.

2. *Respondit & dixit*] *Respondere* sæpe dicitur qui orditur sermonem, etiamsi nulla interrogatio præcesserit. Sic ענה usurpatur in Daniele, & ἀπεκρίθη in Euangelio. Quidam, *clamavit & dixit.* Sed Tharg. ואתיב *& respondit.* ענה sig. etiam *alternis canere*; item *clamare,* ut interpretantur R. S. & R. Levi. Vulg. *Locutus est.* Lxx λέγων.

3. *Pereat dies*] Utinam nunquam exstitisset. Nunc, quia exstitit, habeatur eo loco ac si nunquam fuisset. q.d. Deleatur memoria ejus. Nam *perire* dicitur cujus memoria non ampliùs superest. ¶ *Quo natus sum*]

Vel *quo nascebar*. Lxx Ἀπόλοιτο ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐγεννήθην, h. e. *dies natalis meus*. ¶ *Quâ dictum est*] Sic Vulg. int. *in qua dictum est*: quem nunc secutus sum. In Ebræo est ad verb. *quâ dixit*, sub. *qui dixit*. Simile, *nunciavit Davidi*, sub. *qui nunciavit*, i. nunciatum fuit. *Reputavit ei pro justitia*, h. e. interprete Apostolo, ἐλογίσθη *reputatum fuit*. Quidam legunt *nox qua dixit*: quod non adeò se probat mihi: quanquam Psal. 19. 2. *nox nocti indicat scientiam*. Lxx ἡ νὺξ ἐκείνη ᾗ εἶπαν *nox illa quâ dixerunt*. Tharg. *& Angelus* (repete *pereat* ex præcedentibus) *qui constitutus est super conceptionem noctis qui dixit*. Ut hoc intelligas, sciendum est Angelum qui præest conceptioni לילה vocari de sententia Magistrorum. Sic enim certè ad h. l. annotat R. Levi; *Dixerunt Doctores nostri, quorum fausta recordatio, Angelum qui constitutus est super conceptionem* לילה *nominari*, i. *noctem*, Quæ eadem habentur in commentario super librum Aboth, qui liber continet Apophthegmata Patrum 41. 2. לילה *vocatur Angelus qui præest conceptui*. ¶ *Conceptus*] *Creatus, progenitus*. הרה aliquando est *procreare*, unde הורים *progenitores*. Sic 1 Par. 4. 17. ותהר את מרים *& peperit Mariam*. Quod exemplum adducit Abenezra, ut & aliud quod nondum invenire potui. Est autem ויאמר ליוסף והורה quod exponit כמו יולד. Rei firmandæ est Chaldæus paraphr. qui h. l. vertit, *Creatus fuit vir*. *Creare* autem in lingua Chaldæorum est *gignere*: unde Sapientia dicitur *creata*: & legimus in Græca ed. Prov. 8. 22. ἔκτισε, *Dominus creavit me initio viæ suæ*: qui locus valde torsit Theologos veteres. Præter Chaldæos etiam Ebræi sic usurpant verbum ברא, ut cùm dicunt, *Tres concurrunt ad creationem hominis, Deus, Pater, & Mater*. Sic Virgilius dixit *Sulmone creatos*. Vide Castigationes nostras in Jesum Sirach. Lxx Ἰδοὺ ἄρσεν *Ecce masculus* הרי זכר. Duo errores sunt. Primus est in הרה, quod interpretantur ac si esset הרי *ecce*. Secundus est in גבר, quod magis *virum* quàm *masculum* denotat. Ideo Symmachus emendavit, ἐν ᾗ ἐκυήθη ἄνθρωπος *in qua conceptus fuit homo*. Nam *vir* & *homo* permutantur & sibi invicem cedunt.

4. *Dies ille*] Ἡ νὺξ ἐκείνη est in libris Græcis, vitio fortè librariorum. Nam in Augustino &, ut videtur, in Olympiodoro, *Dies illa*. Vide R. ed. ¶ *Sit tenebra*] Doctè Hieron. *vertatur in tenebras*. Lxx εἴη σκότος. Tharg. *Sit caligo*. Videtur explicatio esse illius quod dixerat *pereat*: nam ubi versus erit in tenebras, non ampliùs dies erit, sed potiùs nox. Plus autem dicit cùm dicit *tenebra* quàm si dixisset *tenebrosus* aut *tenebricosus*. ¶ *Nè requirat eum Deus desuper*] Μὴ ἀναζητήσαι αὐτὴν ὁ Κύριος ἄνωθεν, h. e. יהוה quod est nomen tetragrammaton, quo non usus fuit hoc loco Jobus, sed nomine אלוה quod *Deum* significat, sæpius tamen dicunt אלהים eo sensu. Nam quando de vero Deo usurpatur, sensum habet singularem. Vide libellum nostrum de illo nomine. Sensus hujus loci duplex. Prior est, *Nè illustret eum Deus luce suâ*, quæ à Sole, ac proindè à Deo: ideo dicit *desuper* aut *supernè*. Alter sensus, *Nè requirat eum in bonum* favore ac benevolentiâ suâ prosequendo, q. d. Sit dies infaustus & infelix. Hoc sensu Deus dicitur *requirere terram Israel*, *Deut.* 11. 12. Prior sensus robur accipit ex membro proximè sequente. ¶ *Nè splendeat*] Vulg. *Nè illustretur lumine*: ad sententiam non malè. תופע *appareat, splendescat, illucescat*. Radix יפע, unde יפעה *lux, claritas, splendor*. ¶ *Lux*] Novè *lucem* נהרה appellat, quod magis Chaldaicum est quàm Ebræum. Chaldæi enim usitatè dicunt נהורא *lux*. Vide Dan. 2. 22. Unde Sapientes vocantur נהורא דעלמא *Lux mundi*, quod Ebræi dicunt אור העולם. Cæterùm in Græca ed. hîc est φέγγος *splendor, lumen*; in Chaldaica verò שפרפרא *aurora, diluculum*: nam tunc incipit dies splendescere: unde *lucescit hoc jam*.

5. *Polluant*] *Inquinent, contaminent*, alii *redimant & quasi propinquitatis jure sibi vindicent*: aut *redimant & sui juris faciant*, ut qui è captivitate redempti sunt. Tales enim sunt in potestate redimentis. Lxx ἐκλάβοι αὐτὴν *excipiant eum*. Sym. ἀντιποιήσαιντο αὐτῆς, quod vertunt *occupent eum*: malim *vindicent eam sibi*. Sic ἀντιποιεῖσθαι ἀρχῆς *vindicare sibi principium*, sive principatum. Th. ἀγχιστεύσαιτο αὐτὴν *jure propinquitatis redimat*: nam ἀγχιστεὺς *propinquus*. Aq. μολύναι *contaminet, inquinet*: Sic etiam Chald. nam טנף *inquino*. Sic *panis* מגואל *pollutus*. Vulg. *obscurent eum*. ¶ *Umbra mortis*] Mortifera, lethalis. ¶ *Habitet super eum*] *Diu maneat*, aut *multa sit, super eum*. Sic *habitare in ore* Plautus dixit pro *multum & frequentem esse*. Sed meliùs exponitur *diu maneat*. Nam *habitatio*, quæ κατοικία Græcis, propriè habitatio diuturnior in aliquo loco. Hinc lux Salomoni, cùm ait de meretrice loquens, *In domo non habitant pedes ejus*, non diu manent. Vulg. *occupet eum caligo*. Lxx ἐπέλθοι ἐπ᾽ αὐτὴν γνόφος *veniat super eam caligo*. ¶ *Nubes*] עננה quæ usitatiùs ענן dicitur. Aq. νέφωσις. Sym. ἀχλύς. Lex. vet. ἀχλύς, *caligo*. Th. συννεφία, quod interpretantur *densitas nubium*. Lex. vet. συννεφὲς, *nubilum*. Dicitur & συνέφεια nubium collectio & coactio. ¶ *Terreant eum quasi amaritudines diei*] Vulg. *involvatur amaritudine*. Aq. καὶ ἐκθαμβήσαισαν αὐτὴν ὡς πικραμμοὶ *& exterreant eam quasi amaritudines*. Augustinus, *& conturbent eam quasi amaritudines dies*, nisi legendum *diei*; quod Aquilæ addendum. Tharg. *Exterreant eum quasi amaritudines diei afflictionis*, *quibus afflictus fuit Jeremias ob destructam domum Sanctuarii, & Jonas cùm projiceretur in mare Tursis*, i. *Tharsis*, aut *Cilicium*. Hîc *quasi* sumitur ut in Euangelio, *gloriam quasi Unigeniti*, h. e. verè unigeniti, ὡς pro ὄντως. Vocant Chaph ἀληθινὸν, quia rei veritatem indicat. *Amaritudines* autem *diei* dicit casus amaros & acerbos diei, nisi potius ut legamus *quasi amari diei*, quibus dies amara propter res adversas. Sunt qui prætulerunt *æstus diei*, ut sit à כמר unde כמרירי, geminatâ postremâ, *calores intensiores & vehementiores*, quales esse solent in diebus Canicularibus, quando Sirius duplicato calore omnia adurit mortaliúmque corpora nimio æstu languida facit. Quidam מרירי existimant dici Dæmones meridianos, qui hominibus terrorem injiciunt interdiu, cujusmodi Dæmonium קטב מרירי alibi vocari dicunt. R. S. מרירי יום *sunt Dæmones qui dominantur in meridiem*. Idem עננה interpretatur אפילה *caliginem*.

6. *Occupet*] יקח *tollat, auferat*: quod Græci dicunt ἀπενέγκοιτο. Vulg. *possideat* יקנה. Tharg. *abducat*, vel *ducat*. לקח etiam *emere* sig. Forsan eò respexit Hieronymus; nam empta possidemus. Meo judicio significat hîc *capere*, h. e. occupare & invadere. ¶ *Caligo*] Vulg. *tenebrosus turbo*. Lxx σκότος. Aq. σκοτομηνία, nox illunis. Tharg. קבלא *caligo, tenebra*. ¶ *Nè gaudeat diebus anni*] *Nè gaudeat annumerari diebus anni*. Quod Hieronymus dixit, *nè computetur in diebus anni*. Lxx μὴ εἴη εἰς ἡμέρας ἐνιαυτοῦ *nè sit in diebus anni*. Sym. μηδὲ συναφθείη *neque cohæreat*. Tharg. *nè copuletur*, aut *uniatur, cum diebus bonis anni*. Legerunt יֵחַד, vel certè יֵחַד quod nunc scriptum יִחַדְּ cum Scheva sub Daleth & Dages in ea, quæ indicant radicem esse non יחד *unio*, sed חדה *gaudeo*, unde & חדוה *gaudium*. Sic Exod. 18. 9. ויחד יתרו *& gavisus est Jethro*. Verbum hoc magis Chaldaicum est quàm Ebraicum. ¶ *In numerum mensium nè veniat*] Vulg. *nec numeretur in mensibus*. Lxx μηδὲ ἀριθμηθείη εἰς ἡμέρας μηνῶν *nè numeretur in diebus mensium*. Tharg. *in numerum neomeniarum non veniet*. רישי ירחיא propriè *capita mensium*: sunt autem Calendæ aut Neomeniæ. Quidam *in numerum Lunarum*: vult dicere *mensium lunarium*. Eadem vox ירח & *Lunam* & *mensem* denotat, propriè *mensem lunarem*. Summa hoc vult, *Deleatur è calendario*, vulgò Arabicè *Almanach* dicto. Qua de re aliás.

7. *Solitaria*] גלמוד *solitaria*, h. e. μεμονωμένη, quomodo interpretatur Severianus ex Ebræo: nam in Symmacho erat ἐκβλητός *ejecta*. Nam quæ ejecta est sola vivit absque marito. Notant Ebræi eam quæ profluvio mensium laborat in civitatibus maritimis גלמודה dici, ut possis vertere *nox illa sit immunda*, nempe ut mulier quæ menses

menses habet. Sic, *Omnis cœtus hypocriticus* נלמוד *immundus est*, vel potiùs abominabilis ut immunda. Ego non muto priorem significationem. Nam immunda נלמודה dicebatur quòd ab ea omnes sese segregarent, unde solitaria manebat. Sic omnis cœtus in quo hypocrisis solitarius est: omnes enim se separant ab eo. Scholia Ebraica enarrant יחיד *unica*, & desolata ut solitaria, vacuáque hominibùs & omni creaturâ. Similiter Jes. 49. 21. נלמודה Jonathan exponit יחידה nec aliter R. David. R. autem Salomo Gallicâ voce interpretatur שולדה *seulette*. Senes hîc habent ὀδύνη *dolor*, & Chaldæus צערא, quod non ità se probat mihi. ¶ *Cantus*] רננה. Lxx εὐφροσύνη *lætitia*. Hieron. *laus*. Tharg. *nè veniat cantus galli sylvestris ad laudandum eam*. In Græca ed. additum μηδὲ χαρμονὴ *neque gaudium*. In Scholio autem est ἀγαλλίαμα *exsultatio*: quomodo & רנה interpretantur Psal. 31. 7. Prov. 11. 10.

8. *Exsecrentur eum*] *Diris devoveant eum*. Verbum est קבב unde אקיב Num. 23. 8. & hîc יקבה Καταράσαιτο αὐτήν. Vulg. *Maledicant ei*. ¶ *Maledicentes diei*] אורדי יום *qui maledicunt diei suo natali*, aut diebus aliorum ad hoc pretio conducti, ut præficæ olim. Hos suprà מרירי יום vocari censent, h. e. *amari diei*, quia propter amaritudinem diei præ impatientia maledicunt ei & diris exsecrantur. Tharg. *Maledicant ei prophetæ qui maledicunt diei ultionis*. Vult dicere, diei quo Deus ultionem & vindictam sumit de hominibus. Abenezra, *Vero proximum est ut maledicentes diei sint* הספדנים *plangentes in omni lingua qui maledicunt diebus*. ¶ *Qui parati sunt excitare luctum suum*] לויתן expono *luctum suum*. Nam לויה *luctus* in lingua Sapientum, unde dicunt, *Mulier non excitabit* לויתה *luctum suum in solemnitate*. Esset autem לויתם. Tharg. *qui parati sunt memorare in precationibus suis luctum suum* אלויותהון. *Qui parati sunt* דאטמוסן quod factum videtur ex Græco ἕτοιμος, unde & איטימוס Levit. 14. 7. & Num. 11. 26. in Jonatha. Vulg. *qui parati sunt suscitare Leviathan*. Lxx ὁ μέλλων τὸ μέγα κῆτος χειρώσασθαι. Nam *Leviathan* magnus ille cetus quo non est major in mari. Aq. οἱ παρεσκευασμένοι ἐξεγεῖραι Λευϊαθὰν *qui parati sunt excitare Leviathan*. Sym. οἱ μέλλοντες διεγείρειν τὸν Λευϊαθὰν *qui suscitaturi sunt Leviathanem*. Alibi est Λεβιαθάν. Sic Λευΐ & Λεβί. Th. οἱ ἕτοιμοι ἐξυπνίσαι δράκοντα *qui parati sunt expergefacere draconem*. Abenezra, *Sunt qui dicunt Jobum loqui de nautis quibus periculum magnum à naufragio quando navis cogitat frangi; qui maledicunt diei quo ingressi sunt in navem, cùm mox devorandi sunt à Leviathane, qui est piscis magnus*. Cæterùm לויתן δράκοντα vertunt etiam Lxx infrà 41. 1. Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ; *Trahes draconem hamo?* Sic Psal. 74. 14. & 104. 26. Item Esa. 27. 1. bis.

9. *Obtenebrentur*] Σκοτωθείη *obtenebrescant*, *obscurentur*. ¶ *Stellæ caliginis*] Vel *obscuritatis ejus*. Videtur antiptosis esse pro *caligine ejus*, quomodo sanè Hieron. explicat. Alii, *stellæ crepusculi ejus*. נשף enim est *crepusculum* tam vespertinum quàm matutinum. Lxx τὰ ἄστρα τῆς νυκτὸς ἐκείνης *sidera noctis illius*, הלילה ההוא. R. S. interpretatur אישונו *obscuritatis ejus*, ut apud Salomonem באישון לילה *in obscuritate noctis*. R. Levi, *stellæ crepusculi ejus sunt stellæ magnæ quæ apparent in principio noctis & in fine ipsius, nec prohibet aspectum earū lux exsistens eo tempore*. Hæc interpretatio mihi non displicet, ut dicat *obtenebrescant stellæ crepusculi ejus*, quæ in utroque crepusculo ejus, manè & vesperi, conspiciuntur & apparent. ¶ *Et non sit*] Nulla sit unquam lux sed perpetuæ tenebræ. Lxx ὑπομείναι, καὶ εἰς φωτισμὸν μὴ ἔλθοι *permaneat*, *& in lucem non veniat*, vel *exspectet*. Hieron. *exspectet lucem*, *& non videat*, ואל יראה quod in membro sequente. Minus rectè vulgati codices habent *exspectent*. ¶ *Nec videat palpebras auroræ*] h. e. Auroram. Dies *auroram videt* quando lucescere incipit: nam aurora prima pars diei. Ei *palpebras* tribuit, quæ propriè sunt oculorum. Tralatio ergò ab oculis, quibus Auroram assimulat, ac propterea ei palpebras tribuit. Vide sis Abenezram. Vulg. *nec ortum surgentis auroræ*, sub. *videat*. Lxx καὶ μὴ ἴδοι ἑωσφόρον ἀνατέλλοντα *& nè videat luciferum exorientem*. In Thargum תימורי קריצתא sunt *palpebræ auroræ*, h. e. inquit Mercerus, *radii qui sub auroram emicare solent*, *q. d. Nunquam eam excipiat aurora. Radii auroræ Palpebris comparantur quòd more palpebrarum jugiter moveantur donec ad extrema orbis diffusi fuerint*. Hucusque Mercerus. Fortè *palpebras* dicit ipsos oculos, ut alibi, *Palpebræ ipsius vident filios hominum*, quod idem cum illo *oculi ejus vident*: nam propriè loquendo palpebræ non vident. Probarem si esset *nec videant eam palpebræ auroræ*.

10. *Non conclusit*] Abenezra subaudit *qui aperit vulvam*. Is autem est Deus. Ego malim ad noctem aut diem referre. Ideo, inquit, diris eum vel eam devoveo quia non clausit fores uteri qui me portavit. Quod si factum esset, has ærumnas & calamitates non fuissem perpessus. Lxx οὐ συνέκλεισε. ¶ *Fores uteri mei*] Doctè Hieron. *Ostia ventris qui portavit me*: Nam *uterum suum* appellat qui matris erat, quòd in eo jacuisset & conceptus fuisset. Ideo Senes referunt, πύλας γαστρὸς μητρός μου *portas ventris matris meæ*. Abenezra de umbilico intelligit, unde puer alitur & cibus ei subministratur dum adhuc est in utero materno. Sic etiam Chaldæus P. nam vertit, *non clausit umbilicum forium mearum*, *quæ sunt ostia ventris mei*. In uno Veneto scriptum דליתה pro דלתי *forium mearum*. ¶ *Nec abscondit*] Repetenda negatio ex membro quod antecedit, ut sæpe aliâs. Vulg. *Nec abstulit mala ab oculis meis*. Licet etiam vertere *abscondisset molestiam ab oculis meis*, videlicet si ventrem meum clausisset, nec natus essem. Sic Græci, ἀπήλλαξε γὰρ ἂν πόνον ἀπὸ ὀφθαλμῶν μου *abstulisset enim utique laborem ab oculis meis*. ¶ *Molestiam*] עמל μόχθον· plus est quàm πόνος *labor* qui יגיע Ebræis dicitur. Sed confundi scias.

11. *A vulva*] מרחם *à matrice*, ab eo tempore quo eram adhuc in utero matris. Vulg. *in vulva*, ברחם. Lxx ἐν κοιλίᾳ *in ventre*. Cæterùm *vulvam* Chaldæus hîc vocat מרחמא nisi mendum est chalcographiæ. ¶ *Egressus exspiravi*] Exii, sive *egressus sum*, *& exspiravi*. Vulg. *egressus ex utero non statim perii*. Sic etiam Lxx ἐν γαστρὸς δὲ ἐξῆλθον, καὶ οὐκ εὐθὺς ἀπωλόμην. Tharg. *ex ventre cùm exii*, *exspiravi*, aut *defeci*. Scriptura usurpat hoc verbum de Jacobo Patriarcha: unde dicunt, *Jacob non est mortuus*. Quapropter? Quia Moses dicit eum *exspirasse*, & non *mortuum esse*. An igitur qui exspirat, non moritur? Moritur sanè, sed tamen גוע à morte distinguitur Gen 25. 8, 17. Sanè quidem גוע propriè dicitur de morte facili & doloris experte, quam εὐθανασίαν vocant Græci. Gerundensis, גויעה *est mors levis*, *quæ fine longo morbo*. Vide Ohel Moed in מות & Abenmelechum in Genesin loco citato. Mors sine dolore non est mors quodam sensu. Nam in morte dolores, undè *dolores mortis*.

12. *Prævenerunt*] *Præverterunt*, *anteverterunt*, *occuparunt*, *exceperunt*. ¶ *Genua*] Obstetricis videlicet, quæ fœtum ex utero recens exeuntem excipit. Vulg. *Quare exceptus genibus?* Lxx Ἱνατί δὲ συνήντησάν μοι τὰ γόνατα; *Ut quid autem occurrerunt mihi genua?* ¶ *Quarè ubera*] Ubera matris aut nutricis: Nam si non suxissem ea, nunc non essem, ac proinde non paterer hæc mala. Hîc מה legitur pro למה & mox כי pro למען ἵνα *ut*. Sugebant autem ubera 24 menses, h. e. biennium, aut eo plus. Qua de re aliâs. Vulg. *cur lactatus uberibus?* Lxx Ἱνατί δὲ μαστοὺς ἐθήλασα; *cur autem ubera suxi?* Omittunt particulam כי ac si redundaret.

13. *Cubarem*] Cubarem vel jacerem in sepulchro, h. e. mortuus essem. שכב enim certè de morte usurpatur, unde שכיב *mortuus*, *defunctus*. Vulg. *dormiens silerem*. שכבתי interpretatur *dormirem*, ut etiam Lxx κοιμηθεὶς ἡσύχασα, quod reddunt *dormiens quiescerem*, non laudo: nam *dormio* ישן dicitur. Cubat autem in lecto qui non dormit. Deut. 6. 7. Moses præcipit Israëlitis ut loquantur de præceptis *cùm cubant*, ubi Vulgatus noster similiter *dormiunt* convertit: atqui nemo potest dormiens lo-

qui. Aliud ergò *cubare*, & aliud est *dormire*, quæ simul leguntur & Psal. 3. 5. *cubui & dormivi.* ¶ *Et quiescerem*] Nam in morte quiescimus ab omnibus molestiis quibus hæc vita scatet. ¶ *Dormirem*] Et hoc de morte dicitur ut ὑπνόω apud Homerum de Mercurio, τοὺς ὑπνώοντας ἐγείρει. Sic Dan. 12. 2. *multi ex dormientibus in terra pulveris.* Hinc *dormire mortem*, i. somnum mortis, apud Davidem; *Ne dormiam mortem.* Senes, qui priùs שכבתי verterant κοιμηθεὶς, nunc ישנתי interpretantur ὑπνώσας *somnum capiens*, unde Vulg. *somno meo requiescerem.* Idem ab iis factum Psal. 3. 5. Vide sodes. ¶ *Tunc*] Ab eo tempore fuisset mihi quies à vitæ molestiis: q. d. Expers omnium ærumnarum fuissem dulcissimâque quiete fruerer.

14. *Consiliariis terræ*] Βουλευτῶν γῆς, qui sunt Consiliarii Regum & Principum, qui terram regunt & gubernant. Βουλευτὴς redditur etiam *Senator.* Vulgatus habet *consulibus terræ*, qui in Historia Ebraica ישישים dicuntur ab ætate. Nam ישיש ἐσχατόγηρως *decrepitus & extrema tangens*, ut Seneca loquitur. Pro *Consule* Romano usurpatur in Historia memorata l. 4. c. 17. pro ipso *Senatu* 4. 4. Carthaginenses in sua repub. tales vocabant *Sufetes*, q. שופטים, i. *Judices, rectores*, unde apud Festum, *referentibus Suffetis.* ¶ *Ædificabant*] Cùm adhuc in vivis essent. Minùs rectè Vulg. *ædificant.* Tharg. *fundabant.* Lxx ἐγαυριῶντο *gloriabantur.* ¶ *Destructa sibi*] Pronomen *sibi* redundat in Latio, ut ubi legimus, *Vade tibi*; Συγχώρησόν σοι, & si quæ alia Grammatici notarunt. חֳרָבוֹת propriè *destructiones.* Innuit autem loca vasta & destructa desolatáque, quæ isti extruebant ad nomen sibi comparandum. Ideo hîc dicit *sibi.* Senes legerunt חֲרָבוֹת, quod vertunt ἐπὶ ξίφεσιν· nam חרב *gladius*, ξίφος. Similis varietas Psal. 9. 6. ubi libri vulgati חֳרָבוֹת. Sed Dones Labrathi F. ait se reperisse in libro quodam pervetusto חֲרָבוֹת. Meminit Abenezra. Vide Quæst. meas l. 2. qu. 16.

15. *Quibus aurum est*] Vulg. *qui possident aurum.* Pro *est* in alia ed. legitur *erat*, & mox *replebant*, sive *implebant*, nempe cùm viverent. ¶ *Domos suas*] Τοὺς οἴκους αὐτῶν. Tharg. *thesauros suos.* Sic enim certè interpretantur קורטורידהון cujus sing. קורטור exstat Num. 22. 18. in Jonatha. Hinc קורטורי תלגא *apotheca nivis.* Ebr. אוצרות. Ohel Moed, qui est liber Synonymorum, in אצר. ¶ *Argento*] Ἀργυρίῳ. סימא est in eodem Thargum, cùm aliàs in lingua Chaldæorum *argentum* כספא dicatur. Lex. Chald. à Munstero editum, סימא *argentum.* Fortè hinc sumpsit.

16. *Abortivum*] נפל ἔκτρωμα, quod magis denotat *abortum.* Nam *abortivus* Græcè potiùs dicitur ἐκτρωματίας. Posses vertere *sicut abortus abditus.* Est autem נֵפֶל *fœtus qui mulieri ex utero excidit mortuus*: unde & nomen habet, נָפַל enim *cadere* sig. Grammatici definiunt παιδίον νεκρὸν ἄωρον. Nam ἐκβολὴ γυναικὸς est potiùs ipsa actio abortiendi. ¶ *Absconditum*] Abditum in utero materno, ubi extinguitur. Tharg. *abditum in visceribus*, si modò מעיא sunt *viscera*, de quo ampliùs quærendum puto. Lxx ἐκπορευόμενον ἐκ μήτρας μητρὸς, *quod exiit è vulva*, sive *matrice, matris.* Lex. Vet. Ἔκτρωμα, *abortivi, abortus.* ¶ *Non fuissem*] Vel *non essem. Esse* dicitur qui vivit, & contrà *non esse* qui mortuus est: ut ibi, *Rachel plorans filios suos, quia non sunt*: non sunt in vivis. Hinc *fuisse* de mortuis. Plautus, *Nunc illud est, cùm me fuisse quàm esse nimiò mavelim.* Gen. 42. 13. *& unus non ipse*, sub. *est in vita*, i. mortuus est, ut loquuntur 44. 20. Psal. 103. 16. *Spiritus transit per eum, & non est.* Scholion Camii Ebræi, *non est inter vivos.* Lactantius l. 3. c. 17. *Quando nos sumus, mors non est: quando nos non sumus, mors est.* Interdum *esse* significat *esse in rerum natura.* Hoc sensu idola *non sunt.* Nam *idolum nihil est*, ut ait Apostolus. Gymnosophista quidam interrogatus ab Alexandro utrùm plures essent vivi an mortui; *Vivos*, dixit; *non esse enim mortuos.* Vulg. hoc loco, *non subsisterem.* Tharg. *fieri non potest ut essem*, vel *impossibile est ut sim.* ¶ *Parvuli*] Aut *pueri.* Nota עוללים hîc usurpari de pueris nondum editis & in ventre matris adhuc exsistentibus. Id indicant consequentia verba, *qui non viderunt lucem.* Alibi עוללים redditur *infantes*, ut Psal. 8. Quomodo & hîc Lxx, ὥσπερ νήπιοι. Tharg. היך טליה *sicut pueri.* Vulg. *vel qui concepti non viderunt lucem.* Ergo עולל *puer modò conceptus*, vel potiùs à tempore conceptionis & deinceps. Puer qui non vidit lucem est *embryo*; puer qui vidit lucem, *infans, puer natus.* ¶ *Qui non viderunt lucem*] *Non fuerunt editi in lucem*: non fuerunt nati. Nam qui nascuntur lucem vident, nisi fortè cæcus fuerit à nativitate. Aut *lux* Vitam denotat, quam *videre* dicitur qui eâ fruitur, ut Sir. 22. 11. *reliquit eum lux*, i. vita. Cohel. 11. 7. *Suavis est lux*, i. vita. אור etiam *Solem* designat, unde *Orus* Ægyptiorum, quem Solem interpretantur. *Videt Solem* qui vivit. Psal. 49. 19. *In æternum non videbunt lucem*, vel *Solem*: eadem enim vox in fonte. Lex etiam *lux* vocatur: unde Tharg. *Sicut pueri qui non viderunt lucem legis.*

17. *Illic*] In sepulchro, ut suprà, *nudus revertar illuc.* ¶ *Improbi*] רשעים *improbi* veriùs quàm *impii*, h. e. ἀσεβεῖς. Hos ab *inquietudine animi* dictos censet R. D. videlicet à verbo הרשיע, & ab ea significatione in qua ponitur Job 34. 29. ubi in adverso habet השקיט *quievit*, quales sunt omnes *avari, voluptuarii, imperiti qui non possunt distinguere inter bonum & malum, rapaces, fures, homicidæ*, &c. ¶ *Cessant à commotione*] Vulg. *cessaverunt à tumultu.* Lxx ἐξέκαυσαν θυμὸν ὀργῆς *accenderunt furorem iræ.* Lectio melior in nonnullis cod. ἐξέπαυσαν *cessare fecerunt*, aut *sedarunt*: quam lectionem notavit Olympiodorus, qui tamen habet ἔπαυσαν. Aliud scholion, *In quibusdam libris est* ἐξέκαυσαν. Augustinus, *deposuerunt furorem suum.* Verbum Ebræum est חדל quod Græcè interpretantur παύω cùm alibi tum Gen. 11. 8. & Esai. 1. 16. Rariùs per κοπάζω reddunt. Sed & ἀπολείπω, διαλείπω, ἐκλείπω. Theodotio hîc edidit ἐκόπασαν. Sym. verò ἐκόπασαν ὀργῆς θυμὸν *sedarunt iræ furorem.* Aq. ἐπαύσαντο κλονῆσαι *cessarunt turbare ac tumultum ciere*: רגז *commotionem* denotat *ex affectu quem exprimit vel Ira vel Dolor.* Hîc significat *commotionem hominum improborum*, qui nunquam quieti sunt, vel opibus accumulandis vel aliis rebus semper intenti & invigilantes: unde & nomen eos habere diximus. Κλόνος autem est *motus tumultuantium*: quó vocabulo delectatus imprimis fuit Aquila. Sanè Jes. 14. 16. מרגיז interpretatur ὁ κλονῶν. & 13. 13. ארגיז κλονήσω. Rursum Jes. 14. 9. רגזה ἐκλονήθη. Ebræi dicunt habere significationem *Metûs* & pavoris unde quidam h. l. *desinunt incutere metum.* Videndus R. Levi. Infrà 9. 6. מרגיז. Lxx σείων. Hieron. *commovens.* Scholia Ebraica מניד ומניע. Quæ docent רגז propriè notare *commotionem.* ¶ *Fessi robore*] Quorum robur quasi defatigatum erat curis ac negotiis hujus seculi. Lxx κατάκοποι τῷ σώματι *fatigati corpore.* Tharg. *discipuli quorum vires defatigatæ sunt in Lege.* Hîc יגיעי constructum est à recto sing. יגיע quod sæpius enunciant יגע: nam יגע est *labor.*

18. *Simul vincti tranquilli sunt*] Qui quondam vincti fuerunt, dum in vita essent, nunc liberati à vinculis tranquillè degunt in morte. Aq. ἅμα δέσμιοι εὐθύνησαν *simul vincti abundarunt, bene habiti fuerunt*, aut *prosperis usi sunt successibus.* In ed. Rom. *sine molestia fuerunt ac prosperati sunt.* Sym. ὁμοῦ δεσμῷ ἀόχλητοι, quod reddunt *simul in vinculis habiti à turbatione liberi.* Unde ἀοχλησία *vacuitas à turbis & molestiis.* ¶ *Simul*] Lxx ὁμοθυμαδὸν *unanimiter.* Lex. vetus, Ὁμοθυμαδὸν, *universi, unà, pariter, gregatim, simul.* *Vincti*] Lxx οἱ αἰώνιοι *seculares*, qui à seculo obierunt. Scholion, ἐκεῖ γάρ εἰσιν οἱ ἀπ' αἰῶνος τελευτήσαντες τῆς παρακτόρων ἀπαχθέντες ἀπαλλαγέντες, *Illic enim sunt qui à seculo mortui ab exactoris molestia liberati sunt.* *Tranquilli*] *Securi & quieti. Vinctos* autem dicit qui è vinculis opus durum faciebant, ut qui ad metalla damnati erant. ¶ *Non audiunt vocem exactoris*] Tharg. *non audiunt pueri in domo præceptoris sui vocem Doctoris*, אמוראה unde אמוראים genus quodam

dam Doctorum in gente Ebræa. Lex. Chald. Munsteri, אמוראה *compositor Thalmud.* *Exactoris*] *Qui tributa & vectigalia exigit*, quem Lxx φορολόγον vocant, aut *qui operas exigit, & moras castigat cessantium*, qui alibi מנצח. Aq. εἰσπράκτορ. Sym. ἐπαναγκάζων, *qui quempiam cogit ad aliquid.* Qualis erant Ægyptii Israelitis præfecti, quos ἐργοδιώκτας Senes appellant Exod. 3. 7. & 5. 6, 10, 13. Infra נגש ab Aquila redditur εἰσπράκτωρ 39. 7. & à Lxx πράκτωρ Jes. 3. 12. Vide, si lubet.

19. *Parvus & magnus*] Ex æquo illic sunt tam parvi quàm magni, secundùm illud,

Mors sceptra ligonibus æquat.

Et,

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regúmque turres.

דרדק in Thargum est *parvulus*, unde מקרי דרדקי *qui prælegit pueris prima elementa*; *alphabetarius Doctor.* Sed quid sibi vult cùm ait, *Jacob qui vocatur* דרדק *parvus*, *& Abraham qui vocatur* קשיש *senex decrepitus?* ¶ *Et servus liber*] q. d. Nullam servitutem ibi servit. In Lxx θεράπων δεδοικὼς τὸν κύριον ἑαυτοῦ, aliàs, οὐ δεδοικὼς *non timens.* Tharg. *Isahac servus* D O M I N I, *qui exiit liber à ligatione à Domino suo.* Sic interpretor מן קירים דירה. Nam קירים *dominus*, κύριος, Græcum est, non Chaldæum. ¶ *A domino suo*] מאדניו. Tria sunt quorum terminatio pluralis & sensus singularis, videlicet אדנים *dominus*, אלהים *Deus*, & בעלים *herus.* Vide libellum nostrum De nomine E L O H I M.

20. *Dat*] Deus. Alii, *dedit*, dies natalis. Lxx δέδοται. Hieron. *data est.* ¶ *Molestiâ affecto*] לעמל *afflicto, misero, calamitoso, ærumnoso.* Quidam *laboranti.* Vulg. *misero.* Lxx τοῖς ἐν πικρίᾳ *qui sunt in amaritudine.* Tharg. ללעי *laboranti*, aut *fatigato molestiis.* ¶ *Lucem*] Lucem vitæ, i. vitam. Mox seipsum explicat cùm ait, וחיים *& vitam.* Vide quæ notavimus ad v. 16. R. S. *lucem mundi.* Vitam intelligit. Quod noto quia alibi *lux mundi* vocantur Sapientes; & Christus ait Discipulis suis, *Vos estis lux mundi:* quod etiam de iis dicitur qui sunt tenebræ mundi. ¶ *Amaris animâ*] Vel *animo.* Tharg. hîc habet למרירי נפש quod pro iis facit qui suprà מרירים interpretantur *amaros* potiùs quàm *amaritudines*, locus est ver. 5. כמרירי יום *tanquam amaris diei.* Lxx τοῖς ἐν ὀδύναις ψυχαῖς *animabus quæ sunt in dolore.* Nam qui dolent sunt in amaritudine animæ. Sic dico, *amarus animo* vocatur qui tristis ac mœstus est.

21. *Qui exspectant mortem*] המחכים למות. Tharg. דאוריכין למותא *qui exspectant mortem.* Nam אריך *exspecto*, unde אוריכו לנא *exspectate nos*, Exod. 24. 14. Lxx οἱ ἱμείρονται τοῦ θανάτου *qui desiderant mortem.* Alibi verbum Ebræum reddunt per μένω aut ὑπομένω, *maneo, sustineo.* ¶ *Et non est*] Vulg. *& non venit.* Lxx οὐ τυγχάνουσιν *non contingit illis, non consequuntur eam.* Idem aliter. ¶ *Effodiunt eam*] Studiosè requirunt & investigant, non parcentes ulli labori ut eam consequantur. Tralatio ab iis qui thesaurum in terra absconditum magno studio effodiunt, quod Græci dicunt ἀνασκάπτειν & ἀνορύττειν. Verbum est חפר, quod *insidiari* sign. metaphorâ ductâ ab iis qui foveam fodiunt feris insidiantes, Psal. 35. 7. item *explorare*, Deut. 1. 21. tertiò sign. *remigare*, *summo studio remis incumbere*, Jon. 1. quartò notat *magno studio requirere aliquid*, ut hoc loco. ¶ *Magis quàm thesauros*] ממטמונים Vulg. *quasi effodientes thesaurum*, כחפרי מטמון. Lxx ὥσπερ θησαυρούς. ממטמונים. Hic est similitudinis nota, ibi comparationis. Nam מן valet *quàm*, & subtelligitur יותר *magis*, quod Ebræi rarissimè exprimunt. Quale illud,

Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σῶον ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι.

Quàm perire, i. μᾶλλον ἤ. Tharg. וחפסין לה מן טומעיא *& effodientes eam magis quàm thesauros*, חפס *fodit*; i. חפר Gen. 26. 21. & כרה Gen. 26. 25. in Jonatha. Quod noto, quia in Lexico Munsteri ex hoc loco חפס idem quod חפש *investigavit, scrutatus est.* טמעיא autem sunt *thesauri*, à *recondendo:* nam טמע, i. טמן *abscondo.*

22. *Qui lætantur*, &c.] Præ lætitia exsultant & gaudio gestiunt quando illis mori contingit; adeò desiderant mortem. Hoc significat inquiens *cùm invenerunt mortem.* *Mortem* enim *invenire* dicitur cui mori datur, cui mors sperata obtingit. Vulg. sensum expressit, referens, *Gaudéntq; vehementer cùm invenerint sepulcrum.* Lxx περιχαρεῖς δὲ ἐγένοντο ἐὰν κατατύχωσι. Sequitur, θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα. Sed fortè Lxx scripserunt κατατύχωσι θανάτου *si consecuti fuerint mortem, quæ viro requies est.* Nihil affirmo. ¶ *Sepulcrum*] *Domum sepulcri*, Thargum.

23. *Viro*] Hîc repetunt τὸ κοινὸν ex præcedentibus, *Cur dedit lucem?* Tharg. *Omnis hæc amaritudo viro.* Lxx *Mors viro requies est cujus*, &c. quod postremum in editis desideratur. ¶ *Cujus via est abdita*] Cujus vita ità malis involuta est ut spes nulla salutis appareat. Sunt qui *viam* enarrant *viam elabendi.* *Abdita*] *Occulta, abscondita.* In Græcis plerisque cod. οὗ ἡ ὁδὸς ἀπεκρύβη. Olympiodorus legit cum adjectione ἀπ' αὐτοῦ, *cujus via abscondita est ab eo.* Augustinus, *cujus vita abscondita est.* ¶ *Quem Deus circumtexit*] Quem Deus obtexit undique & quasi obruit mole calamitatum, ut Thren. 3. 7. *Maceriam obduxit super me, & non egrediar:* ità ut egredi nequeam. Vulg. *& circumdedit eum Deus tenebris.* Lxx συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ *conclusit*, סגר *enim Deus super eum.* Sym. ἀπέφραξεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ *obstruxit Deus supra eum.*

24. *Ante panem meum*] Ante cibum meum, priusquam cibum sumo. Tharg. *ante refectionem meam.* סעודא *refectio, prandium, cœna, convivium*; quòd cor hominis reficiat ac sustentet, juxta illud Psalmographi, *Panis cor hominis sustentat*, aut *fulcit.* R. D. etiam מאכל, i. *cibum*, interpretatur, unde Gen. 43. 24. יסעדו לחמא est in Jonatha pro eo quod in Oncelo ייכלון *comedent.* In lingua Sapientum est סעודה hoc significatu. Elias id exponit אכילה גסה *comestio crassa.* Fortè largior cibi sumptio, quæ cœna opima Horatio. Vulg. *Antequam comedam suspiro.* Lxx πρὸ γὰρ τῶν σίτων μου *ante escas meas.* Aq. εἰς πρόσωπον ἄρτου μου *ad faciem panis mei*: quod idem cum illo, *ante panem meum.* ¶ *Gemitus meus venit*] Vulg. *suspiro.* Lxx στεναγμός ἥκει *gemitus adest.* In Complut. additum μοι, *adest mihi.* Aq. στεναγμὸς ἐλεύσεται *gemitus veniet.* Tharg. *gemitus meus veniet.* ¶ *Effusi sunt*] Vel *effunduntur.* Aquila, qui verterat ἐλεύσεται, hic similiter usus est futuro tempore, καὶ χυθήσεται ὡς ὕδατα βρυχήματά μου. Lxx δακρύω δὲ ἐγὼ συνεχόμενος φόβῳ, quod reddunt *fleo ego arctatus timore.* Hier. *tanquam inundantes aquæ sic rugitus meus:* absque punctis legit שאגתי. ¶ *Sicut aqua*] Vel *instar aquarum.* *Aqua* Copiam notat, & aliquando Metum, unde *in aquam ire* est Summo metu corripi, Ezech. 21. 7. *Liquefiet omne cor, & omnia genua ibunt in aquam.* Jos. 7. 5. *liquefactum est cor populi & fuit in aquam*, i. aqua. Sic Plautus in Mostellaria, *madeo metu.* Hinc Græcum interpretamentum συνεχόμενος φόβῳ. Sed potiùs & hoc loco Copiam designet, q. d. *magnâ copiâ effusi sunt.* Proverbiale. ¶ *Rugitus mei*] Ut Psal. 22. 1. *procul à salute mea verba rugitûs mei.* Ubi *rugitum* vocat, tralatione à leonibus ductâ, inconditum clamorem suum, qualis esse solet ejulantium & lamentantium mœrentiúmque.

25. *Quia metum metui*, &c.] Sic Prov. 1. 27. *Quando veniet metus vester*, h. e. malum quod metuitis. Innuit se nunquam securum fuisse & sine metu, etiam in summa felicitate prosperrimâque fortunâ. *Metuere metum* φοβεῖσθαι φόβον ità dicitur ut *gaudere gaudium, pugnare pugnam*, ἑορτάζειν ἑορτὴν, & si quæ alia Grammatici notarunt. Vulg. *Quia timor quem timebam evenit mihi.* Lxx φόβος γὰρ ὃν ἐφρόντισα ἦλθέ μοι *metus quem verebar venit mihi.* Sic interpres Romanus. Tharg. דלוחה דלחית *metum metui.* ¶ *Evenit mihi*] ויאתני. Thema est אתא *venit*, quod in *Maranatha.* ¶ *Quod formidavi*] Vel *quod expavi:* nam יגר idem quod גור *paveo.* Vulg. *quod verebar accidit*, יראתי. Sic explicat liber Radicum. Nec aliter Chaldæus. Lxx ὃν ἐδεδοίκειν συνήντησέ μοι *quem* (sub. *metum*) *metueram occurrit mihi.*

26. *Non fui tranquillus*] לא שלותי. Vulg. *Nónne dissimulavi?* Quid vidit cùm ita verteret? Nam שלה unde esset, שליתי *erro*, non *dissimulo.* Melius Lxx οὔτε

ἡσύχασα neque in pace fui: quod quadrat cum ea versione quæ ex Ebræo, *non habeo pacem:* Aq. οὐκ εὐπάθησα *non fruitus sum voluptate, non indulsi genio.* Tharg. *Non fui tranquillus à nuncio de bubus & asinabus.* ¶ *Neque fui securus*] Vel *neque quievi.* Lxx οὔτε ἡσύχασα, quod tamen interpretantur *neque in silentio,* sub. *fui:* idem cum illo, *neque silui.* Nam conjuncta hæc sunt, & legitur דם *sile* pro *quiesce.* Lex. vet. Ἡσυχάζω *quiesco, quieto.* Ἡσυχία, *ocium, quietudo, silentium.* Ἡσυχοποιός, *silentiarius,* Psal. 83. 1. אל תשקוט. Sym. Μὴ ἠρεμήσῃς, *Ne quiescas.* Vulg. *nonne silui?* הלא. Tharg. *non quievi à nuncio combustionis.* ¶ *Neque quievi*] ולא נחתי. Lxx οὔτε ἀνεπαυσάμην *neque in requie fui.* Vulg. *nonne quievi?* Tharg. *neque quievi à nuncio camelorum.* Verbū ἀναπαύω usurpant. Senes etiam cùm interpretantur Ebræam שקט Esa. 14. 7. & alibi; quod & per εἰρηνεύω reddunt. ¶ *Venitque commotio*] Tharg. *& venit commotio ab nuncium de filiis.* Lxx ἦλθε δέ μοι ὀργὴ *venit autem mihi ira.* Κλόνος in ed. Rom. exponitur *tumultus, turba, tremor.* Vulg. *& venit super me indignatio.* Alius, *venit enim pavor.* R. Levi, *non quievi ab hoc metu donec venit quod timueram.* Mercerus, רגז *Commotio; vel, juxta alios, Timor,* i. *quod timebam.*

IDEM.

3. הֹרָה גָבֶר. Sym. ἐν ᾗ ἐκυήθη ἄνθρωπος *in qua conceptus est homo*] *Conceptus* in utero gestatus.

5. יִגְאָלֻהוּ. A. μολύναι——polluat——ἀντιποιήσαιτο αὐτῆς *utinam vendicet illam.* Th. ἀγχιστευσάτω αὐτὴν *jure propinquitatis redimat illam.* ¶ Μολύναι, i. μολυνάτω vel μολυνάτωσαν. Santes *polluant illam.* Talis significatio verbi גאל in conjug. secunda, quam vocant *Piel.* In prima, h. e. in Kal, potiùs denotat *vendicare* sive *redimere.* Consule Lexicon R. D. in libro ubi vocum sensa collegit, יגאלהו *contaminent illum. Significationem habet Polluendi & Inquinandi. Sunt tamen qui exponunt in sensu Redimendi propinquitatis jure, ac si diceret, Sint propinqui ejus tenebræ & umbra mortis.* A נגאל polluo est passivum נגאלה *polluta* Soph. 3. quod hanc interpretationem planè roborat. ¶ עֲנָנָה. A. νέφωσις *nubilum,* sive *nubila.* Sym. ἀχλὺς *caligo.* Th. συννεφία *nubium coactio*] *Nubilum*] nubium coactio, nubes coactæ. *Caligo*] nebulosa quædam obscuritas. ¶ יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם. A. καὶ ἐκθαμβήσαισαν αὐτὴν ὡς πικρασμοὶ] Ebr. *ut amaritudines diei.* Vult dicere *ut diem amarissimam.* Significare autem videtur diem mortis. Nam morte nihil amarius, præsertim iis qui facilem vitam agunt. Notum illud, *O mors, quàm amara est memoria tui homini fruenti bonis suis.*

6. אֹפֶל. A. σκοτομηνία *nox illunis*] i. Νὺξ ἀσέληνος *nox quâ luna non lucet; tenebrosa,* seu *tenebricosa nox,* σκοτομήνιος νύξ. Usurpatur & pro *caligine;* ut σκοτομήνη, & σκοτόμαινα, Psal. 11. 2. במו אפל. Lxx ἐν σκοτομήνῃ. ¶ אַל יִחַד. Sym. μηδὲ συναφθείη *nè conjungatur*] Vel *adjungatur.* Hieron. *nè computetur.* Arias, *nè adunetur.* Santes, *nè sit una.* Lxx μὴ εἴη *nè sit.* אל יהי.

7. גַּלְמוּד. Sym. ἔκβλητος *rejectanea*] *Rejicienda, digna quæ rejiciatur.* Severianus, ὁ Σύμμαχος Ἔκβλητον εἶπεν, ὁ δὲ Ἑβραῖος, Μεμονωμένη, *Symmachus Rejiculа dixit; Ebræus verò, Sola,* vel *Solitaria:* quod postremum exstat in Hieronymo. R. D. in Rad. שומם *desolata,* וחיד *& unica.* ¶ רְנָנָה. Schol. ἀγαλλίαμα *exsultatio*] Priùs εὐφροσύνη καὶ χαρμονή, ubi duæ sunt interpretationes, videtur certé. Hieron. *Nec laude digna.* Psal. 61. 1. רנתי, idem *laudationem meam.* Deut. 32. 43. הרנינו, Lxx εὐφράνθητε. Hieron. *laudate.* Aq. αἰνοποιήσατε *laudes dicite.* Cæterùm ἀγαλλίαμα potiùs גיל dicitur.

8. הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן. A. οἱ παρεσκευασμένοι ἐξεγεῖραι Λευιαθὰν *qui accincti sunt ad excitandum Leviathan.* Sym. οἱ μέλλοντες διεγείρειν τὸν Λευιαθὰν *qui excitaturi sunt Leviathan.* Th. οἱ ἕτοιμοι ἐξυπνίσαι δράκοντα *qui parati sunt ut è somno excitent draconem*] *Qui accincti sunt*] Licet vertere *qui conantur excitare,* sive *qui dant operam ut excitent.*

9. יְקַו לְאוֹר וָאַיִן. Sym. προσδοκηθείη φῶς, καὶ μὴ εἴη *exspectetur lux, & non sit*] *Exspectet,* sub. *homo,* i. exspectetur. Talia sunt, *Reputavit ei pro justitia,* ἐλογίσθη, *nunciavit Davidi,* videlicet *tabellarius,* i. nunciatum fuit.

17. חָדְלוּ רֹגֶז. A. Ἐπαύσαντο κλονῆσαι *cessaverunt commovere tumultuosé.* Sym. ἐκόπασαν ὀργῆς θυμὸν *sedaverunt excandescentiam iræ.* Th. ἐκόπασαν *cessaverunt.* Κλονῆσαι, Psal. 4. 4. רגזו. A. κλονεῖσθε *commoveamini.* Exod. 15. 14. ירגזון. A. ἐκλονήθησαν. Sym. ἐταράχθησαν. Hieron. h. l. *cessaverunt à tumultu.* ¶ *Sedaverunt,* cessare fecerunt. Ὀργῆς θυμὸν legitur & in Lxx. Novè autem usurpat κοπάζω pro *cessare facio:* nam sign. potiùs *cesso,* & dicimus, κοπάζω ἀπὸ ὀργῆς *cesso ab ira, iram depono.* Judith. 6. in fine, καὶ τότε ὁ βασιλεὺς ἐκόπασεν ἀπὸ τοῦ θυμοῦ.

18. יַחַד אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ. A. ἅμα δέσμιοι εὐθύνησαν *simul vincti abundarunt*] Vel *prosperum successum habuerunt.* Legendum autem εὐθήνησαν, cum ἦτα in antepenultima. Amos 6. 1. השאננים Lxx τοῖς ἐξουθενοῦσι. Vide num interpretes initio scripserint εὐθηνοῦσι vel, si placet, ἐξευθηνοῦσι. Est autem ἐξευθηνέω idem quod εὐθηνέω, sicut ἐκπορνεύω dicimus pro πορνεύω. Cæterùm Sym. hunc locum ità interpretatur, Ὁμοῦ δεσμῶται ἀόχλητοι *simul captivi vacui sunt à turbis,* aut *vincti, à molestiis.* ¶ נֹגֵשׂ. A. εἰσπράκτορος *exactoris.* Sym. ἐπαναγκαστοῦ *coactoris*] Priùs erat φορολόγου. Zach. נוגש A. Εἰσπράσσων, i. *exactor,* qui & εἰσπράκτωρ dicitur, qui alios cogit & compellit facere quod nolunt, aut quod non libenter faciunt. Ἐπαναγκαστής, *coactor.* Est & ἐπαναγκαστὸς, quod potiùs *coactum* denotat. Φορολόγος *qui tributum colligit,* unde φορολογέω *tributum colligo.*

23. אֲשֶׁר דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה. Οὗ ἡ ὁδὸς ἀπεκρύβη *cujus via abscondita est*] Legitur in quibusdam libris vulgatis, & sumptum videtur ex aliqua ed. vetusta. ¶ וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ. Sym. ἀπέφραξεν ὁ Θεὸς κύκλῳ αὐτοῦ *obstruxit Deus circa illum*] Respexi ad בעדו. Alioqui κύκλῳ potiùs denotat *in* vel *super* aut *contra.*

24. כִּי לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא. A. ὅτι εἰς πρόσωπον ἄρτου μου στεναγμὸς ἐλεύσεται *quoniam ante panem meum suspirium veniet*] Id noster elucidat, *Antequam comedam suspiro,* & Lxx, Πρὸ γὰρ τῶν σίτων μου στεναγμὸς, *Nam ante cibum meum gemitus.* ¶ וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי. Schol. καὶ χυθήσονται ὡς ὕδατα βρυχήματά μου *& effundentur ut aqua rugitus mei.*

26. לֹא שָׁלַוְתִּי. A. Οὐκ εὐπάθησα *non fui felix*] Vel, *non fruitus sum felicitate.* Psal. 122. 6. ישליו. Alius, [Aquila ut patet ex hoc loco] εὐπαθήσαισαν. Hieron. *sit bene iis.* Lxx hîc, οὔτε εἰρήνευσα. Hieron. *nonne dissimulavi?* ¶ רֹגֶז. Schol. κλόνος *tumultus*] Vel *commotio qualis est tumultuantium.* Scholion hoc descriptum est ex ed. Aquilæ. Quod ex iis quæ nunc dicam clarum fiet, Psal. 4. 4. רגזו A. κλονεῖσθε v. 17. רגז idem κλονῆσαι. ubi Hieron. *à tumultu.* Hîc vertit *indignatio,* & Lxx ὀργή. Sed רגז *commotionem* notat *ex affectu quem exprimit vel Ira vel Tristitia.*

GROTIUS.

1. *Pereat dies in qua natus sum*] *Natalis meus inter dies atros habeatur.* Ovidius *Elegia* 13. libri 3.

Ecce supervacuus (quid enim fuit utile nasci?)
Ad sua natalis tempora noster adest.
Dure quid ad miseros veniebas exsulis annos?

Vide & quæ sequuntur.

5. *Et involvatur amaritudine*] Eruditi quidam putant כמרירי, hîc poni resch repetitâ pro כמרי, ut sensus sit: *Sacerdotes diei,* i. qui dierum fata distinguunt, *hunc terrificent,* i. annotent tanquam terribilem.

8. *Maledicant ei*] Potest esse *perfodiant* à נקב, i. ὀβελίζουσι. ¶ *Qui parati sunt suscitare Leviathan*] i. Qui magicis cantibus monstra suscitant. Est metaphora. Sic רפאים, & *manes* significat, & *monstra marina.*

13. *Dormiens silerem*] Mors, *somnus corporis* Hebræis dicitur.

14. *Qui ædificant sibi solitudines*] Lxx οἱ ἠγαυριῶντο ἐπὶ ξίφεσιν. Nam חרבות etiam *gladios* significat. Sic & Psal. 9. 7. חרבות alii vertunt *solitudines,* ubi Lxx αἱ ῥομφαῖαι.

CODUR-

CODURCUS.

HOC capite næniam suam Job exorditur, quæ metricâ oratione est condita, ut & omnes deinceps amicorum ejus dissertationes. Nec admodum esset difficile metri ratione assequi. Multis enim locis Deleth, Soger, Bajith sunt conspicua: in aliis non ità liquidò apparent, quia germana Thenuhoth & Jethedoth prolatio ignorata fuit מבעלי נקדות *ab authoribus punctorum*. Sed si liceat neglectis eorum rationibus ex natura literarum & ex artis metricæ ductu Thenuhoth & Jethedoth distinguere & genuinam prolationem vindicare, non magno negotio omnium versuum integra constaret ratio. Sed quia ad sententiam assequendam non magni momenti est ejusce artis accurata cognitio, in eo nostram operam non ponemus, quæ multis fortasse non inanis modò sed ingrata foret. Dicam tantùm has Jobi & amicorum ejus commissiones non solutâ oratione sed metricâ conditas, nequis cogitaret leves & futiles sermones inter illos institutos fuisse, sed singula eorum dicta sedulò pensitata & meditata teneat. Unde cap. 27. & seq. ait Propheta *Jobum adagionem suum prosecutum*. Quia hæc ab illis non modò ornatè & copiosè dicta fuerunt sed & graviter & maxima cum animæ contentione. Nec existimo adeò esse à ratione alienum Jobum ejúsque amicos eâdem oratione metricâ suam de Providentia sententiam protulisse quâ Propheta illam in hunc librum retulit: Quæ enim Prophetæ propria verba sunt oratione solutâ ab eo scribuntur, quæ autem dicta à Jobo vel ab ejus amicis, vel ab ipso Domino pronunciata traduntur, ea carmine à Propheta referuntur. Quod discrimen fortasse statuere voluit inter ea quæ ipse loquitur. Jam verò quòd *natali suo Job maledixerit* multi exagitant, atque in hanc partem gravissimè illum peccasse autumant, damnántque quòd tandem impatientiâ efferbuerit, tandémque contra Providentiam obmurmuraverit, cum veterum sententia non congruit, qui non modò non culpant Jobi querelam & diei natalis ejus infamationem, sed sanctam fuisse prædicant; ut patet ex Catena Patrum in hunc librum; quibus ego lubens accedo. Nec satis perspectam Jobi obtrectatoribus probéve intellectam ejus expostulationem existimo. Hoc primùm edico, eorum objurgationem nullâ niti Divinâ authoritate. Hactenus enim laudatus semper & celebratus à Deo Job fuit: tantúmque abest ut deinceps reprehendatur, quinimo Domini judicio absolutus in ipso agonis exodio magìs inclarescit. Est autem valde temerarium in tam gravi causa sententiam ferre adversùs virum qui ab ipsis carceribus in media Angelorum corona ore Dei commendatur, ínque calce victor à Domino prædicatur; cujus fides & patientia spectanda in Scriptura proponitur apud Ezechielem & Jacobum, cujus vitam antè actam criminis insimulare nè Satanas quidem sustinuit, perseverantiæ ejus in posterum tantùm obtrectator. Quòd si ita est ut Job tam graviter impegerit, ex Satanæ sententia res utiq; cessit & frustra de constantia Jobi suprà Dominus gloriatus est: quod non modò à fide est absonum, sed sententiæ & scopo Prophetæ repugnat ex diametro. Verùm non video quâ ratione stare possit istorum censura cum illis postremis Domini verbis ad Elipham, *Non estis locuti rectum coram me sicut servus meus Job*. Sed instant asseri exsertissimè *Jobum maledixisse natali suo*, quod non culpâ vacat. Proinde Prophetæ verba diligenter excutiamus. Res est enim non levidensis. Non abs re dico quòd verbo Propheta usus ex cujus significatione Job non fit reus, ויקלל את יומו inquit; neque est usus verbo ארר aut חרם, sed קלל, opponitur autem verbum קלל verbo כבד. Statuendum itaque כבד את יומו contrarium esse קלל את יומו. Natalem suum gloriâ afficiunt, ut suprà observatum, qui tanquam lætum & festum celebrant; & יום טוב *diem lætum* habent, lautè & opiparè & genialiter agunt, qui rebus secundis utuntur, quorum vita fortunata est. Contrà natalis vilescit illis, quibus mæstus est animus qui miseriis & ærumnis premuntur, quorum est acerba vita; quibus dictum Ecclesiastæ quadrat, *Præstat dies mortis die natali*. Significat ergò Propheta septimo post adventum amicorum die, mussitantibus illis, nec quoquam opem ullam vel solatium afferente, tunc demum se mortalium miserrimum sensisse, sortémque suam ingemuisse, & natalem suum, qui dies cunctis mortalibus honoratus esse solet, epulis & oblectamentis transigitur, pronunciasse diem luctuosum, infaustum, atrum, inglorium, quòd se in tantas vitæ tenebras protulisset, ut longè illi satius esset mori quàm vivere. Magnum verò crimen sentire miserias suas & eloqui. Verumenimverò in hac sui natalis infamatione vitæque luctuosissimæ tædio, ínque sequentibus querelis, quicquam inconditum & inordinatum vel in Deum vel in quenquam mortalium dictum à Jobo fuisse pernego. Sed contrà, Deo benedixit; nulli obnunciantium tot adversa oblocutus est; uxorem quanquam gravem & molestam sanctè monuit; amicos malè fidos, miseriam ejus sugillantes & conviciantes, temperatâ oratione castigavit; nemini imprecatus est; exacerbatus porrò temerariâ eorum sententiâ justissimi Judicis tribunal appellat, cujus justitiam, sapientiam, potentiam summè effert, quem invocat, in quem sperat. Peccatum quidem est à Jeremia, c. 20. quòd natali maledixerit, imprecatúsque ei sit qui patri natum se annunciaverat; à Jona, quòd mortem impatienter optaverit: sed hîc Jobus longè diversis verbis & rebus usus est. Agitur enim hîc de die natali qui quotannis recurrit, qui clarus mortalibus habetur; quem propter vitæ amaritudinem fore obscurum, infamem, oblivioni tradendum pronunciat. Mortem verò optavit quemadmodum S. Apostolus *cupiebat se dissolvi*, & vindicias pro libertate pronunciari qui servitutem sunt perosi efflagitant. Obiter locum Jeremiæ clarum Hebraicè, quem obscurarunt interpretes, quos videre licuit, Hebræi, Græci, alii, suæ luci reddemus. ורחמה הרת עולם *verahamath harth holam*, falsi sunt quòd הרת existimarunt esse nomen, cùm sit verbum 3. pers. f. gen. quasi esset ורחמה הרת לעלם *verahama hartha lebolam*, i. *& uterus ejus concepit unquam*, repetendum *quare*. *Quare non sum exstinctus ab utero matris, ut esset mater mea sepulcrum meum? & quare unquam concepit uterus ejus?* Vernaculè, *Et sa matrice pourquoy a-elle iamais conceu?* הרת autem pro הרתה, deposito ה, non sine exemplo est, quod etiam observant authores Dicdukim, Levit. 25.21. עשת pro עשתה. Quod cùm Genevensibus ab aliquo Hebraicè docto suppeditatum fuisset, ineptissimè tamen verterunt, *Et sa matrice que n'a-elle conceu pour jamais?* Neque rectam viam insistere, etiam viris doctis de errore monentibus, contra Ecclesiam vesano furore abrepti, potuerunt.

2. *Atque Job sic exorsus*] ויען איוב verbum יען hîc non est *respondere*, sed potiùs *sermonem incohare & exordiri*. Verbum הופיע non occurrit in alia conjugatione. Sæpius in hoc libro; semel in libro Psalmorum; alibi tantùm semel, Deut. 33. נהרה pro *luce* tantùm hîc. In hac significatione est Thargum.

3. *Pereat dies*] Interpretatur deinceps quomodo diem illum *perire* posse intelligat. Perierat quidem qui primus nascenti illuxerat, quia prætererat. Periit enim tempus quod præteriit, nec revocari potest, nec in cujusquam potestate est. Sed intelligit natalem singulis annis recurrentem. Quo pacto verò illum *periturum* intelligat satis aperit cùm subjicit, ut deleatur è fastorum libris, & notetur tanquam infaustus, nec diebus lætis accenseatur. ¶ *In quo natus sum*] אולד בו subaud. relativum ש. Distinguit inter Nativitatem & Conceptum, & nativitati *diem* assignat, conceptui *noctem*, quod magìs congruit. ¶ *Nox illa in qua dictum est*] Heb. הלילה אמר. Oratio est elliptica metri causâ, in qua subaud. relativum ש, & nomen פלני.

4. *Polluatur tenebris*] Heb. יגאלהו *polluant ipsum*, vel *vindicent ipsum sibi*. Verbum enim גאל duo significat, *vendicare*, *asserere*, *redimere*, & *polluere*. Grammatici nesciunt quâ ratione duo tam diversa significet. Sed nisi me fugit ratio, duas illas significationes habet tanquam contrarias. Nam *vendicare*, *asserere* est De communi proprium facere, Addicere, Dicare, Consecrare; cujus contrarium

trarium est Vulgare, Publicare, Profanare, Prostituere. Verbum autem גאל in Cal semper est *redimere, vendicare*; in Piel, *polluere*, quia in Piel pleraque verba habent contrariam significationem. Tota hæc oratio Poetico procedit apparatu & variis ornatur figuris; eadémque res multis synonymis explicatur.

5. *Deterreant ab ea præfecti fastorum*] Ità interpretamur כמרירי יום. Vulg. Latina *involvatur amaritudine*. In hujus vocis interpretatione Hebræi interpretes bifariàm scinduntur. Alii existimant כ esse servile; alii esse radicale sentiunt. Thargum interpretatur *dolorem qualis fuit Jeremiæ ob Templi conflagrationem, vel Jonæ quando projectus est in mare Tharsis*. Salomo Jarhius existimat esse *Dæmonas meridiei præfectos* שדים משלים בצהרים. R. Levi *ardorem meridianum*. Aben Ezra קטב מרירי *amaram luem*, de qua Deut. 32. Vox illa non occurrit alibi, éstque Chaldaica, ex idiomate hujus libri, pluralis numeri in regimine. Casus absolutus esset כמרירים, & singularis כמריר. כמרירים verò iidem planè sunt qui & כמרים. Et כמרירי יום idem significat quod כמרי יום formatum à כמר, ut נרור à נר, & תמרור à תמר, geminatâ ultimâ literâ. *Camarinorum* fit mentio tribus locis, 2 Reg. 23.5. Hos. 10.5. Soph. 1.4. Thargum interpretatur *ministros*. Et Sacerdotes idolorum vertit per כמרים. Vide Eliam in Thisbi & Methurgman. Hîc itaque כמרירי יום sunt *Pontifices, Fastorum præfecti, Chaldæi, Mathematici, Genethliaci*. Nec malè Jarhius interpretaretur, si pro שדים משלים בצהרים posuisset כשדים משלים בצהרים למלאכת ימים. Nec dubito quin Chaldæi *Camarini* sint dicti. Eusebius De præpar. Euang. l. 9. refert ex Eupolemo *Abrahamum exstitisse* ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας Καμαρίνῃ, ἣν τινας λέγειν Οὐρίην· εἶναι δὲ μεθερμηνευομένην Χαλδαίων πόλιν, i. *in civitate Assyriæ Camarina dicta, quam quidam Ur appellant, quod interpretantur Civitatem Astrologorum*. *Camarini* ergò sunt Chaldæi, Mathematici, Astrologi. Et *Ur Chasdim* tantundem est atque *Ur Camarinorum*, sive *Civitas Mathematicorum & Astrologorum*, à quibus dicta *Camarina*. Hoc autem hemistichium maximè illustratur vers. sequenti יקבהו אררי יום העתידים ערר לויתן. Idem enim illîc de Nocte dicitur quod hîc de Die, nempe ut Mathematici & Chaldæi notent illam tanquam infaustam. Sunt autem Astrologi, Genethliaci, observatores dierum & temporum ut plurimùm harioli, magi & præstigiatores, Hebraicè מכשפים & חרטמים, qui incantationibus suis spectra & monstra excitant &, ut illa mulier בעלת אוב ἐγγαστρίμυθος, Deos è terra, manes, Rephaim. Atque illud est quod significatur per hæc העתידים ערר לויתן. Quæ Latina Vulg. rectè interpretatur *qui parati sunt suscitare Leviathan*. Nempe illud Maronis est,

Animas imis excire sepulcris.

Et,

Nocturnósque ciet manes.

Possunt autem per *Leviathan* non modò *monstra marina* sed etiam *manes* hîc intelligi. Nam cap. 26. nomen *Rephaim*, quod *manes* significat, usurpatur pro *monstris marinis* הרפאים יחללו מתחת המים. Quemadmodum ergò positum est *Rephaim* pro *Leviathan*, ità vice versâ usurpari potest *Leviathan* pro *Rephaim*. Parùm abest quin existimem vocem vernaculam *luiton*, quæ idem quod Hebræis רפאים & שעירים שדים, fluxisse à nomine לויתן, quod potest *luithon* etiam legi. Notant autem Astrologi, Pontifices & Sacerdotes in calendariis & fastorum libris dies faustos & infaustos. Unde dixit יקבהו à verbo נקב, quod est *perforare*, & *notare, designare, notam inurere, compungere*; unde & pro *devovere* accipitur. Itaque *perforent illam noctem*, i. notam inurant illi, devoveant illam. אררי יום est sicut כמרירי יום *Genethliaci, & qui dierum rationes tenent*. Omnes autem Rabbini & Thargum interpretantur ערר לויתן *excitare naniam, luctum, lessum canere*. Sed nostra interpretatio germana & genuina est.

6. *Diebus anni non accenseatur, nec veniat in rationem mensium*] Thargum *dies faustos*, & *Calendas* sive *neomenias* intelligit. Sed sensus est, Ut planè expungatur de fastis, nec ullo sit in pretio. Poeta de die quem æternæ memoriæ parentis Anchisæ consecraverat Æneas,

Jámque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic Dii voluistis) habebo.

7. גלמוד ter occurrit tantùm in hoc libro, & semel גלמודה apud Esaiam. Significat *solum, solitarium, desertum*. ¶ *Non accedat ad illam cantilena*] i. Non se per illam exhilarent mortales. Confer quæ cap. 35. hujus libri dixit Elihu de Deo loquens, qui ingratis mortalibus *per noctes gaudia concedit* נתן זמירה בלילה.

9. *Exspectet lucem, & non adsit; nec respiciant illam auroræ palpebræ*] ואל יראה construitur cum בעפעפי שחר. Sed pro יראה activè meliùs legeretur יראה passivè *ne respiciatur ab auroræ palpebris*, vel, quod idem est, *ne respiciant illam auroræ palpebræ*. Elegans metaphora, quâ scitè & appositè *auroræ palpebræ* dicuntur propter crispationem radiorum orientis Solis. Dicuntur autem עפעפים *à crebra vibratione*. Occurrit tantùm in libris Job, Psalmorum, Proverbiorum & Jeremiæ.

10. *Quia non clausit valvas ventris mei*] i. Uteri materni ut *valvæ maris* pòst c. 38. 8. *Quis inunxit valvas maris?* vide illîc. Sic Satyrographus,

Ostenditque tuum, generose Britannice, ventrem.

¶ *Nec removit ærumnam ab oculis meis*] Pro *occultavit oculos meos ab ærumna*. Hypallage. Nam si exstinctus fuisset ab ipso matris utero, ereptus & occultatus fuisset ab ærumnis & laboribus vitæ. In Hebræo repetendum לא ex præcedenti hemistichio, ut in sequente Bajith.

11. *Quare non occidi ab utero, vel egressus utero exspiravi?*] Repetendum *quare*: *Quare egressus utero non exspiravi*, i. statim atque egressus sum? גוע est synonymum verbi מות. Unde frustrà sunt Magistri nostri qui dicunt patrem nostrum Jacobum non esse mortuum, quia dicitur *exspirasse*, non *mortuus*. *Mori* enim & *exspirare* planè idem sunt & synonyma.

12. *Quare me genua exceperunt?* Heb. *prævenerunt me*. Vocabulum artis obstetriciæ valdè aptum, quia oblatis genibus obstetrix partum excipit. Genua Hebraicè à *benedictione* dicta, quia supplices genibus advolvuntur. Et parti illi corporis *quædam religio inest*, ut & *vitalitas*, ait Plinius, & quidam sinus sive *buccarum quædam inanitas in ipsa commissura, quâ perfossâ, ceu jugulo, spiritus fugit*.

13. *Nunc enim jacerem*] Sepulcrum thoro & Mors somno comparatur hîc & pluribus locis. Observare quilibet potest in his versibus plerumque idem variatis verbis admodum eleganter iterari in Soger ἐξηγητικῶς, quod dictum fuerat in Deleth, ut posterior pars versûs sit tanquam echo prioris.

14. *Cum Regibus & consiliariis*] Mors dicitur in hoc libro 30. 23. בית מועד לכל חי *domus assignationis omni viventi*. Rectè Asaph Psal. 82. monet Reges & Principes unà cum proletariis mori. Elegantissimè, ut omnia, Horatius,

——*Æquâ lege Necessitas*
Sortitur insignes & imos.
Omne capax movet urna nomen.
Tristis unda scilicet omnibus,
Quicunque terræ munere vescimur,
Enaviganda, sive Reges,
Sive inopes erimus coloni.
Divésne prisco natus ab Inacho
Nil interest, an pauper & infima
De gente sub dio moreris
Victima nil miserantis Orci.
Omnes eòdem cogimur: omnium
Versatur urna. Seriùs, ocyùs
Sors exiturâ.
——*Omnes una manet nox,*
Et calcanda semel via leti.
Mista senum ac juvenum densantur funera. Nullum
Sæva caput Proserpina fugit.
Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regúmque turres.

Scitè

Scitè etiam admodum ingeniosissimus Poetarum in Consolatione ad Liviam,

Fata manent omnes: omnes exspectat avarus
Portitor; & turba vix satis una ratis.
Tendimus huc omnes; metam properamus ad unam.
Omnia sub leges mors vocat atra suas.

Septem verò elegantissimis versibus Job fusè suam de Morte sententiam explicat, quæ requiem à laboribus cunctis mortalibus confert, quæ portus est tutissimus, & sanctissimum asylum adversùs vitæ procellas & injurias. *Reges* autem composuit cum יעצי ארץ quasi cum synonymo vel epitheto, quia Reges non sunt absque *consilio*: quare etiam Jovis epithetum apud Homerum μητιέτης *consiliarius*. Et Senatores Romanos cùm vidisset Cineas totidem Reges esse duxit. *Ædificare* autem *deserta & desolata* Reges dicuntur, quia Regum est civitates condere, colonias deducere, & desertas terras incolere. Regem enim sequitur turba quasi examen; vel quòd Reges magnificentiam suam suásque opes ut ostentent, res difficiles moliantur; (vide post c.15.28.) vel quòd delectentur secessu, vel etiam quòd prærupto montes & loca tutiora quærant ut ædificent.

15. *Cum principibus, quibus est aurum*] Non aurum argentúmve mortis aditum prohibet.

16. *Sicut parvuli*] עוללים, si veriloquium spectes, dicuntur *pueri*, qui quidlibet imitari gestiunt, qui perpetuò agitantur & moventur. *Embryoni* vel *infanti recèns nato* nomen ילד quadrat magis. Latè tamen patet significatio nominis עולל, ut videre est ex hoc loco.

17. *Illic improbi desinunt turbarum*] Hoc propriè dictum. Hebraicè enim רשעים sunt ἀκατάστατοι, & רשע ἀκαταστασία, & verbum הרשיע *conturbare, commovere*, ut 1 Sam.14.47. dicitur Saul *conturbasse hostes, quocunque se verteret*. Et Esaias comparat improbos *mari agitato*, 57. 20. Elegans est apud Jeremiam 20.3. nominis *Paschur* mutatio in *Magormissabib*, quæ per mortem improbis contingit.

18. שאנן est verbum Piel & nomen. Dicitur & semel שלאנן hoc libro cap.20.

19. חפשי fig. *liberum*, חפשית *libertatem*, & nomen חפש *hopesch*. Verbum non exstat nisi semel Pual.

20. *Quare lux producitur*] Lux ærumnosis non lucet, & vita amara mors est. *Hominis afflicti dies omnes totidem mala: sed bonus animus & hilaris convivium perpetuum*, Prov.15.15.

21. *Qui mortem exspectant*] Post cap.17. dicet omnes suas opes positas esse in sepulcro. Consule locum, & confer.

22. *Qui exsiliunt gaudio*] Heb. *qui gaudent usque ad exsultationem*. Mors dulcis est, quibus vita est amara.

O vita misero longa, felici brevis.

23. *Viro qui nescit quà iter faciat*] Heb. *cui via est occultata, & propter eum Deus occlusit*. Simile loquendi genus habetur Thren.3. בנה עלי. &, גדר דרכי בגזית. &, גדר בעדי. נתיבותי עוה. i. *Ædificavit contra me: & obsepsit marmore cæso vias meas: semitas meas pervertit:* &, *obsepsit mei causâ*.

24. *Effunduntur*] ויתכו est Niphal à נתך.

25. *Quoniam evenit*] Id maximè ex præcedentibus claret. Quia non modò ipse recedebat à malo, sed quotiescunque convivarentur filii sacris operabatur, nè fortè filii clàm peccassent. Tanta illi pietatis colendæ, justitiæ & sanctitatis conservandæ cura, tantúsque peccandi metus. Metus autem ille commendatur Prov.14.16. *Metuit sapiens, & recedit à malo; stultus excandescit, & securus est*. Et 28. 14. *Beatus homo qui semper pavet*. Quamvis autem Job non fuerit securus, nec superbiverit rebus secundis, nec in bonis fortunæ & corporis fiduciam posuerit, non tamen potuit turbas effugere. Ità ut satius fuerit carere vitæ gaudiis quàm frui, saltem ut simus ἀμέριμνοι *securi*. Aurea illa S. Apostoli regula semper animo versanda est, ἔχοντες ὡς μὴ ἔχοντες, κλαίοντες ὡς μὴ κλαίοντες, χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες, ἀγοράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες, χρώμενοι ὡς μὴ καταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, 1 Cor.7. 29,30,31. i. *Habentes quasi non habentes, flentes quasi non flentes, gaudentes quasi non gaudentes, ementes quasi non possidentes, utentes quasi non abutentes. Transit enim species hujus mundi.*

CAP. IV.

MUNSTERUS.

1. Eliphaz quinque rationibus nititur ostendere Ijob esse ob sua peccata malis obrutum. Deinde hortatur ut resipiscat.

6. *An non timor tuus*] Sensus est, Non purè coluisti & timuisti Deum, sed hâc spe id fecisti ut ille tibi copiam rerum suppeditaret atque eas conservaret: & huc spectavit *integritas viarum tuarum*.

10. *Evulsi sunt*] Radicem verbi putant esse לתע, ut hîc נתע idem sit quod נכרת. Vide D.K. in Rad.

12. *Ad me verbum furtivè factum est*] Gloriatur Eliphaz ineptè hæc sibi Divinitus revelata de rebus Ijob, visionémque magnificis describit verbis. Quidam Hebræorum exponunt יגונב pro יסתר, ut sit sensus, Verbum quod aliis absconditum est mihi est manifestatum. Et quidam accipiendum contendunt אלי pro ממני.

17. *Nunquid homo justior erit Deo?*] Hæc sunt verba oraculi quæ gloriatur se audisse.

18. *Veritatem non invenit*] h.e. Stabilem illam & immutabilem naturam non habent Angeli quam habet Deus. Unde Hebraismus propriè habet, *En servis suis non credit*: sunt enim mutabiles si suæ relinquantur naturæ. Per *stultitiam* intellige defectum. Sic enim Aben Ezra & Kimhi exponunt nomen תהלה: in quo significato etiam invenitur Eccl.2, & 10.

19. *Conterentur*] Heb. *conterent eos*; sub. *domus*, seu *corpora, eorum, antequam vermes in sepulcro eos conficiant*.

VATABLUS.

2. *An si disceptemus tecum, ægrè feres?* הנסה דבר אליך תלאה] *Nunquid disceptabimus tecum, & ægrè feres?* Ad verb. *Nunquid assumemus sermonem ad te, & ægrè feres?* i. Nunquid si disceptemus, vel cœperimus loqui, tecum, ægrè feres? Verbo *assumendi* usus est ut & Num. 23. 7. *Assumpsitque parabolam suam*, q.d. Cogimur sententiæ tuæ adversari, & non loqui placentia, tametsi huc ut te consolaremur advenimus. Major est enim nobiscum veritatis amor quàm æstimatio amicitiæ & favoris. ¶ *Attamen prohibere*, ועצור] Ad verb. *& prohibere*, i. attamen continere.

3. *Ecce*, הנה] q. d. Notum est quod dico. ¶ *Erudisti multos*, יסרת רבים] *Erudiebas multos*, sub. *antea*, q. d. Hactenus probè aliis consulere consuevisti. ¶ *Lassas roborasti*, רפות תחזק] *Remissas* [*debilitatas*] *fortificasti*, i. manus remissas ad opus faciendum reddebas fortes, h. e. firmare solebas. De hac justitia Job vide infrà 28. 19.

4. *Cadentem*, &c. כושל וגו'] Sing. Heb. pro plur. *Nutantes erigebant verba tua, & genua labantia roborabas*, q. d. Siquos cernebas in afflictione pusillanimes, pro insigni dexteritate tua fideliter corroborabas.

5. *Nunc autem*, &c. כי עתה תבוא] Fut. Hebr. pro præt. Ad verb. *Quia nunc veniet*, &c. Quidam vertunt, *Nunc autem cùm evenit tibi, defecisti: pervenit ad te, turbaris*. Multa subaudienda, *Nunc autem cùm evenit tibi afflictio, vel aliquid mali, succumbis: cùm, inquam, pervenit ad te, turbaris*; i. afflictionem ipsam impatienter ferre videris atque ægerrimè.

6. *Et perfectio viarum tuarum, exspectatio tua?* תקותך ותום דרכיך] Ad verb. *exspectatio tua & perfectio viarum tuarum*. Ordinem restituit noster interpres. Quidam vertunt, *Profectò* [*Sanè*] *timor tuus erat spes tua: & integritas viarum tuarum erat exspectatio tua*: i. sperabas ob rectam tuam vivendi rationem in timore Dei te aliquid

quid emolumenti assecuturum à Deo ipso, & interim nihil incommodi experturum. q.d. Videris Deum non sinceriter sed pro tuo tantùm commodo coluisse ac timuisse.

7. *Succisi fuerint*, נכחדו] *Deleti sint*. Quatuor rationibus hoc capite & sequenti ostendere nititur Eliphaz Job esse ob sua peccata percussum à Deo. Primò, quotquot mulctantur malis, ob suam culpam mulctantur. Status disputationis hîc producitur, acsi dicat, Periisti; ergò non, ut tu existimas, quòd esses innocens, sed ob tuam culpam. Secundam rationem vide infrà v.13, & 18.

8. *Arantes iniquitatem*, &c. חורשי און וזורעי עמל יקצרוהו] *Aratores iniquitatis & seminatores molestiæ messuerunt eam*. Fut. Hebr. pro præt. Hebraismus, Qui intenti sunt & propensi ad flagitia & ad injuriam inferendam, fructum illorum flagitiorum meritò perceperunt, nempe interitum ac perditionem.

10. *Rugitus leonis*, &c. שאגת אריה ונו'] *Rugitum leonis* vocat minas impiorum. Subaudi ex præcedenti versu *perit*, sive *perire solet*, aut *evanescit*. *Voce leonis* furorem & crudelitatem tyrannorum significat. Quinque hîc sunt varia nomina Leonis. ¶ *Excutiuntur*, נתעו] Futura Heb. pro præs. *evulsi sunt*; vel *conteruntur*: h.e. oppressiones tyrannorum disperduntur: q.d. Impii ac tyranni populorum oppressores dispereunt.

11. *Disperguntur*, יתפרדו] Futura Hebr. pro præt. vel præs. i. tyranni illi non inveniunt ampliùs quod prædentur; ideo filii eorum disperguntur ut sibi victum parent.

12. *Latebat*, יגנב] Ad verb. ceu *furto ablata erat*. ¶ *Verùm accepit auris mea pusillum ex ea*, ותקח אזני שמץ מנהו] Hebraismus, Intellexi quidpiam ex ea re, sive ex eo negotio.

13. *Visionum nocturnarum*, מחזיונות לילה] Ad verb. *de visionibus noctis*: i. quæ oriuntur è visionibus nocturnis. Secunda ratio, quòd Job miser sit ob peccata, cùm & Angeli non perstiterint in sua perfectione. Vide tertiam rationem c.5.3.

14. *Qui multitudinem*, ורוב] Ad verb. *& multitudinem*.

15. *Et spiritus*, ורוח] i. Ventus quidam præcedens adventum spiritûs. ¶ *Transivit*, יחלוף] Futura Heb. pro præt. ¶ *Pilus*, שערת] Sing. Heb. pro plur. *pili corporis mei tunc steterunt arrecti*.

16. *Substitit*, יעמוד] *Constitit*; sub. *aliquis*. ¶ *Imago coram oculis meis*, תמונה לנגד עיני] *Effigies* [*simulacrum*] *ante oculos meos*; i. obversabatur oculis meis. ¶ *Silentium & vocem audivi*, דממה וקול אשמע] i. Vocem tenuem, summissam ac gracilem audivi: sub. *dicentem quæ sequuntur*.

17. *Justior erit*, יצדק] *Justior esse possit?*

18. *In servis suis non posuit stabilitatem*, בעבדיו לא יאמין] *In servis suis*, i. Angelis; mox seipsum exponit: *non posuit invertibilitatem*; vel, *immutabilitatem*: id quod apparet ex lapsu multorum. ¶ *Posuit lumen*, ישים תהלה] Fut. Hebr. pro præt. Negatio præcedens subaudienda, *nec posuit in Angelis suis lucem exactissimam*, i. absolutam & omnimodam perfectionem: nam siquid perfectionis nacti sunt, Divino munere susceperunt. Quidam vertunt *posuit stultitiam*; & ità Vulg. interpres, qui vertit *reperit pravitatem*. q.d. Angeli Deo collati videntur insipientes.

19. *Quantò magis*, אף] *Multò minùs*: sub. *posuit stabilitatem & perfectionem in hominibus habitantibus corpora è luto formata*. 2 Cor.5.1. *Si terrestris domus nostra*, &c. ¶ *Quorum* est *in terra fundamentum*, אשר בעפר יסודם] *Quorum* est *in pulvere*, &c. i. quorum corpus, quod scilicet est basis & vehiculum animæ, in pulverem convertendum est. ¶ *Donec fuerit Arcturu*, לפני עש] i. Semper. Alii vertunt, & *quos conterere solent* multa quæ quotidie accidunt, etiam *ante tineam*; i. antequam à vermibus absumantur in sepulcro, ut vestis à tinea: h.e. ante mortem, ac definitum diem ejus.

20. *Conteruntur*, יוכתו] Fut. Heb. pro præs. q.d. Homines in continuo sunt fluxu, perpetuò patent periculis. ¶ *Apponat*, משים] Sub. *cor*. Integra locutio legitur Exod.7.23. *Nec apposuit cor suum etiam ad hoc*.

21. *Translata est dignitas eorum quæ in ipsis?* נסע יתרם בם] Præt. Heb. pro præs. *recedit* [*abducitur*, *abit*] *dignitas eorum*: i. separatur à corpore præclara portio quam habent, nempe anima. Vel, *dignitas eorum ab eis?* ut sit ב pro מן. Seipsum declarat sequentibus. ¶ *Moriuntur*, &c. ימותו ונו'] Fut. Heb. pro præs. i. pereunt destituti sapientiâ. q.d. Imprudentes & incauti perire solent.

CASTALIO.

3. L*Anguentésque manus*] i. Afflictos.

6. *Tantum religionis, quantum exspectationis; quantum spei, tantum habebas integritatis morum*] Non Dei sed tui amore & bonorum spe religiosus eras.

19. *A manè ad vesperum*] i. Brevi tempore. ¶ *Neglecti*] i. Indefensi: ut paulò pòst dicitur.

CLARIUS.

6. A*N non timor tuus*] Sensus est, Non purè coluisti & timuisti Deum, sed hâc spe id fecisti ut ille copiam rerum suppeditaret atque eas conservaret: & huc spectavit *integritas viarum tuarum*.

7. *Recordare, obsecro*] Nunc aggreditur causam; & assertioni Job, Quòd præter meritum puniatur, opponit Nullum innocentem puniri.

10. *Rugitus leonis*] Non defendit, inquit, ejusmodi homines leonina illa ferocia sua, quin tandem sileat rugitus ille terribilis, evulsi sunt indomiti prædonum dentes, qui omnia pauperum ossa commolebant.

12. *Ad me dictum est verbum*] Gloriatur Eliphaz ineptè hæc sibi Divinitus revelata; visionémque magnificis describit verbis. ¶ *Quasi furtivè*, &c.] Heb. *Et accepit auris mea modicum quid ab eo*.

17. *Nunquid homo*] Hæc sunt verba oraculi quæ gloriatur se audisse: & ex hoc principio sic argumentabitur contra Job, Si Deus innocentem perderet, sequeretur hominem Deo esse justiorem & puriorem: Sed hoc est impossibile: Contrarium enim mihi revelatum est.

18. *Et in Angelis suis*] Stabilem illam & immutabilem naturam non habent Angeli quam habet Deus. Unde Hebraismus propriè habet, *En, servis suis non credit, & in Angelis suis posuit stultitiam*. Potest & verti, *nec in Angelis suis ponet lucem*: sunt enim mutabiles si suæ relinquantur naturæ.

19. *Terrenum habent fundamentum*] h.e. Ex pulvere originem habent.

DRUSIUS.

1. R*Espondit*] Idem ferè cum illo *Locutus est* unde מענה *responsum*, i. sermo, verbum, dictum: *Responsum molle frangit iram*. LXX ὑπολαβὼν *excipiens* sermonem Jobi. Non displicet. ¶ *Themanites*] *Qui ex Theman*, non *ex Thema*, cui firmando Par. Chaldæus Joseph Cæcus. Sunt qui *Theman* existimant esse nomen proprium, qui ex Theman oriundus, qui genus suum refert ad Theman nepotem Esau.

2. *An si*] Hîc ה *an* non valet *si*, sed אם *si* subintelligitur, ut sæpe alibi, ad plenam sententiam. Nè longè abeam, exemplum ecce Mal. 1. 4. *Ipsi ædificabunt, & ego destruam*. Si ædificaverint. Meliùs fortè *Ipsi exstruent*, quia sequitur pòst *ego destruam*. ¶ *Tollemus*] *Tollere sermonem* ut *tollere canticum*, *tollere prophetiam*, *tollere proverbium*. Varro, *Antiquum ut tollunt proverbium*. Vide Quæst. meas. נסה pro נשא, & Psal. 4. 6. נסה *attolle super nos lumen vultûs tui*, i. נשא. Vulg. *Si cœperimus loqui tibi*. Quidam, *An si quis tentet te sermone, ægrè feres? Si tentet*, sub. *qui tentat*. *Si tentaberis*, vel *probatus fueris*. LXX Μὴ πολλάκις σοι λελάληται ἐν κόπῳ; *Num sæpe tibi locutum*, aut *sermo habitus*

bitus est, in molestia? q. d. Num sæpe tibi molesti fuimus oratione nostrâ? Th. Εἰ λελαλήκαμεν πρὸς σε, κοπιάσεις; *Si aggrediemur loqui ad te, defatigaberis?* Hoc irrepsit in ed. Compl. ubi hodiéque legitur. Sym. Ἐὰν ἀναλάβωμεν λόγον, μοχθήσεις; *Si excipiemus sermonem, ægrè feres?* Tharg. *An ob tentationem sermonis qui pervenit ad te lassaberis?* In Symmachi ed. videtur abesse πρὸς σε. ¶ *Sermonem*] *Verbum*, ῥῆμα. Nam id דבר propriè sonat. *Sermo* potiùs λόγος dicitur, & Ebraicè אמר, unde אמרי יהוה λόγοι Κυρίου *sermones Domini*. Sed confundi scias. ¶ *Attamen cohibere verba quis poterit?*] Vulg. *sed conceptum sermonem tenere quis poterit?* In fonte ad verb. *& cohibere*, sive *retinere*. Copulam sunt qui reddant per *enimvero*. Senes non intellexerunt hunc locum: nam vertunt ἰσχὺν δὲ ῥημάτων σου τίς ὑποίσει; *vim verborum tuorum quis sustinebit?* Non hoc volunt, sed, *non possumus nos continere quin tibi respondeamus ad ea quæ ex te audivimus. Verba* hîc מלין dicuntur, quod etiam sig. *verba non articulata*. Ex dialecto Chaldaica Mem permutatur cum Nun: nam esset מלים ex sing. מלה *verbum, dictio, particula*. יוכל cum (ו) scribitur in libris melioribus; è quibus reliqui emendandi sunt.

3. *Erudivisti*] Vel *castigasti*: nam utrumque יסרת sig. Hieron. *docuisti*. Nam qui erudit aliquem etiam docet. Hoc verum est; tamen *docuisti* potiùs diceretur למדת. Lxx εἰ γὰρ σὺ ἐνουθέτησας πολλοὺς *Si enim tu admonuisti multos*. Alia interpretatio, *erudivisti*. Lex. vet. Νουθετῶ, *moneo*. Νουθετῶ ἐπιπληκτικῶς, *castigo*. Semel hoc modo interpretantur יסר: nam alibi est παιδεύω in hoc verbo; unde מוסר παιδεία. Tharg. כסנת *corripuisti*. ¶ *Manus remissas*] Quæ remissiores erant in adversis, sive quæ res adversas ferebant impatienter. Vulg. *manus lassas*. Lxx χεῖρας ἀσθενοῦς *manus infirmas* [*infirmi*.] Sic etiam Chaldæus R. S. *Eos qui metuebant supervenientes castigationes tu solitus es roborare, dicerêque eis, Ne timeas: nam talis est proprietas judicii*. Scitum illud Salomonis, *Si remissior eris in die angustiæ, angusta est virtus tua*. Sed cur dicit *manus*? an quia manibus operamur? Sic *manus doli*, h. e. ignava, Prov. 10. 4. *Pauper fit qui facit opus manu ignavâ*. ¶ *Roborasti*] *Confirmasti*. Lxx παρεκάλεσας *consolatus es*.

4. *Impingentem*] Qui inibi erat ut impingeret. *Impingit* autem & qui in calamitatem incidit, & qui peccat. Idem *cadere* dicitur, unde, *Septies in die cadit justus, & surgit. Surgit*, h. e. è malis emergit. Alibi est, *Improbi impingunt in malo*. Nam peccant in Deum præ impatientia quando malis affliguntur. Thargum hîc habet *impingentem in peccato*. Alius *vacillantem, labascentem*. Santes *cadentem* נופל. Lxx ἀσθενοῦντας *eos qui infirmabantur*. ¶ *Erexerunt verba tua*] Verbis ac sermonibus tuis eum erexisti, itá ut surrexerit, nec impingens planè corruerit. *Surgere* dicitur qui à peccato resipiscit vel è calamitate aliqua emergit. ¶ *Genua incurvantia se*] i. Nutantia, vacillantia. Nam casurus incurvat genua. Vulg. *genua trementia*. Lxx γόνασιν ἀδυνατοῦσι *genibus impotentibus*. Tharg. *genua incurvantia se in transgressione*. Sic interpretor דחמטן בעברה Lex. Munsteri, חמט *incurvari, genuflectere*. ¶ *Confortasti*] *Roborasti*. Lxx θάρσος περιέθηκας *fiduciam circumposuisti eis*. Notabis hîc futura reddi per verba temporis præt: quod insolens & novum non est in his libris.

5. *Cum nunc*] Vel *nunc autem*, νῦν δὲ, itá veteres editiones. Sed quia כי in fonte, prætuli *cùm, quando*. ¶ *Venit ad te*] Malum quod timebas. Vulg. *venit super te plaga*. Lxx ἥκει ἐπὶ σε πόνος, i. עליך, hoc primum: deinde πόνος tam *dolor* quam *labor*: vox enim illa utrumque sig. ut עצב in lingua Ebræorum. ¶ *Et ægrè fers*] ותלא idem quod תלאה suprà v. 2. Huc refer πόνος, quod in Lxx, quod *laborem* interpretantur Exod. 18. 8. תלאה Hieron. *laborem*. Lxx μόχθον. Num. 20. 14. כל התלאה. Lxx πάντα τὸν μόχθον. Thren. 3. 5. Vulg. *labore*. Lxx ἐμόχθησαν. Aliis תלאה est *defatigatio*. Vulg. h. e. *& defecisti*. Gen. 19. 11. וילאו. Lxx παρελύθησαν. Vulg. *defecerunt*. Alii *laborarunt, fessi fuerunt laborando ad inveniendum*. ¶ *Pertingit usque ad te*] Vulg. *tetigit te*, i. percussit, ut, *tange montes*. Lxx ἥψατό σου *tetigit te*. Tharg. *pervenit ad te*. ¶ *Conturbaris*] Vel *conturbatus es*: itá Vulg. Lxx σὺ ἐσπούδασας. Alibi est σὺ δὲ *tu autem*. Scholion, ἐθορυβήθης *conturbatus es*: nec aliter Chaldæus. ἐσπούδασας in ed. Rom. versum *turbatus es*, cùm potiùs denotet *accelerasti*, ut Cohel. 8. 3. אל תבהל. Lxx μὴ σπουδάσῃς. Sym. μὴ σπεύσῃς. Vulg. *Ne festines*. Idem verbum sig. *perturbari*, ut hoc loco, 21. 6. ונבהלתי. Sym. θορυβοῦμαι. 22. 10. idem ταράσσει. Psal. 2. 5. יבהלמו. Lxx ταράξει αὐτούς. Hieron. *conturbabit eos*. Aq. καταπαύσει. Vide Psal. 6. 2, 3, 10. Psal. 83. 15. συνταράξεις αὐτοὺς *conturbabis eos*.

6. *Timor tuus*] Quo Deum timuisti, h.e. pietas tua. *Timor Dei* etiam *noster* est quando eum nobis applicamus. Sic *lex Dei* est *lex nostra* quando eam nobis applicamus: ut in Euangelio, *Nónne in lege vestra scriptum est?* Eadem ergò Lex & *Dei* est & *Judæorum* lex. ¶ *Fiducia tua*] כסלתך & alibi, *Posuerunt in Deo* כסלם *fiduciam suam*. Hoc vult dicere, Quòd timuisti Deum, id fecisti quòd sperabas per eum tuas opes salvas fore. Nunc cùm aliter sit, recessit unà cum hac fiducia timor tuus. Pro *fiducia tua* in Vulg. est *fortitudo tua*, ut Job 31. 24. *Si posui aurum spem meam*, כסלי, Lxx ἰσχύν μου *robur meum*. Sed iidem idem nomen interpretantur τὴν ἐλπίδα αὐτῶν *spem suam* Psal. 78. 7. Hîc habent ἐν ἀφροσύνῃ *in stultitia*, ut Cohel. 5. 3. & 7. 25. & 9. 17. Sanè כסילות *stultitia*, & כסיל *stultus*. Augustinus, *Nónne timor tuus stultus est?* ¶ *Et integritas viarum tuarum exspectatio tua*] Alius ordo verborum in fonte, videlicet, *exspectatio tua & integritas viarum tuarum*; nisi potius ut legamus, *fiducia tua, spes tua & integritas viarum*. Sed prius malo. Sunt qui copulam redundare putant, ut Phe Raphe apud Ismaelitas, *Exspectatio tua*, vel *spes tua, erat integritas viarum tuarum*; nam ideo integrè vivebas quia sperabas propterea Deum tibi benedicturum. *Timor* ad cultum, *integritas* ad virtutem pertinet. Vulg. *patientia tua & perfectio viarum tuarum*, h. e. ἡ ὑπομονή σου· quod in ed. Aquilæ Pontici, *Exspectatio tua*, vel *spes tua*, ἡ ἐλπίς σου. Tharg. סברך *spes tua. Integritas viarum tuarum*. Vulg. *perfectio viarum tuarum*. Sic amat תם reddere *perfectum*, qui aliis est *integer*. Aq. καὶ ἡ ἁπλότης τῶν ὁδῶν σου *& simplicitas viarum tuarum*. Suprà eidem תם ἁπλοῦς *simplex*. Lxx ἡ κακία τῆς ὁδοῦ σου· sed verior lectio ἀκακία *innocentia*. Sic enim certè transferunt תם Job 27. 5. & 31. 6. Psal. 7. 8. & alibi. Suprà תם ἄκακος *minimè malus*. Similiter Job 8. 20. Prov. 13. 6.

7. *Recordare nunc*] Alii, *Recordare, obsecro*, vel *quæso*. Sic etiam Vulg. noster *obsecro te*. Sed *obsecro* potiùs אנה dicitur. נא autem est *nunc*, quod Chaldæus hoc loco dixit כדון, quâ particulâ usus fuit Jonathan Exod. 33. 18. ubi Oncelos habet כען. Lxx οὖν *igitur*. ¶ *Quis fuerit*] מי הוא *quis est*, vel *fuit*. הוא pronomen est *ipse*, quod usurpatur passim pro verbo substantivo. Posset etiam omitti salvâ sententiâ, *Quis innocens periit?* aut *perierit?* Vulg. *quis unquam innocens periit?* ¶ *Innocens*] Vel *purus*, i. καθαρός, quod in ed. τῶν Lxx, τίς καθαρὸς ὢν ἀπώλετο; *quis, cùm purus*, aut *mundus, esset, periit?* Scribitur autem נקי absque Aleph in fine, quia radix non נקא, sed cum ה in fine נקה *purus fuit*: unde נקי *purus*. quod sæpius ἀθῷος interpretantur, i. *innocens, innoxius*; aliquando ἀναίτιος *insons, à quo abest omnis culpa, crimine vacans*. Prov. 6. 17, נקי Aq. quoque ἀθῷον *innocentem*, Sym. verò ἀναίτιον *insontem* reddunt. Senes etiam נקי δίκαιον convertunt cùm alibi tum infrà 9. 23. & 17. 8. h. e. צדיק *justum*. ¶ *Perierit*] Sibi aut Deo. Nam *perit ætati suæ* cùm moritur. Jes. 57. 1. *Justus perit, nec est qui advertat, perit ex ætate sua*, inquit R. D. mox ait seipsum explicans, נאסף *collectus est*. Aut, *perit*, i. interit, juxta illud, *qui per virtutem perit, non interit*. Hoc Ebræus diceret, *Qui per justitiam perit*. Alio sensu Salomo dixit, *date siceram pereunti*, h. e. *perituro*, aut *perdito*. Vult dicere, *cujus res est perdita*, qui ex divite pauper evasit. Affine quod autores Latini *periisse*

dicunt

dicunt eum qui foro cessit & tesseram fregit. Cicero, *Metagenes certè periit*, h. e decoxit, perdidit rem. Justus ergò *perit*, & non *perit*. Non *perit* sibi, nec Deo: *perit* aliis cùm ex hac vita migrat & è medio tollitur, nec inter vivos ampliùs censetur. Nam qui moritur *perit*, h. e. prorsus & in totum abit. ¶ *Recti*] *Justi*. Lxx ἀληθινοὶ *veraces*. Malim εὐθεῖς, unde *liber* εὐθέων, h. e. *justorum*. Similiter εὐθύτης est *justitia, æquitas*. ¶ *Succisi*] Penitus deleti ex utroque seculo quod Græci dicunt ἐκ ῥίζης ἀπώλοντο *radicitus perierunt*. Cæterùm quia Patriarchæ peculiariter *justi* & *recti* vocantur, ideo Thargum h. l. habet, *Quis innocens ut Abraham periit? & ubi recti sicut Isahac & Jacob succisi sunt?*

8. *Sicut vidi*] Cohæret cum præcedenti versu, *Quis justus periit quemadmodum vidi perire improbos?* q. d. Si pereunt justi, tamen non ità pereunt ut improbi & perditi homines. Nam illorum anima unà cum corpore perit. Aliter tamen sumitur in illo, *Cùm pereunt improbi exsultat civitas*. ¶ *Arantes iniquitatem*] Ad verb. *arantes iniquitatis*, i. aratores. Participium enim quando hoc modo construitur nominascit. Talia sunt in Latio *appetens vini, fugitans litium*, &c. *Arare iniquitatem* ità dicitur ut *arare malum, arare mendacium*. Dicimus etiam *arare bonum*. *Arare mendacium* habetur Sir. 7. 13. ubi librarii ex *arare amare* fecerunt. Vide Observ. meas. Vulg. *Quin potiùs vidi eos qui operantur iniquitatem*. Tharg. *Quemadmodum vidi ætatem diluvii facientes mendacium, & colentes laborem qui fatigat*. ¶ *Serentes molestiam*] Vel *satores molestiæ*. Sic loquendo significat ea quibus aliis molesti sumus, ut est injustitia. Idem ergò nunc dicit quod Siracides 7. 3. *Nè serito in sulcis injustitiæ*. Sic apud Salomonem, Ὁ σπείρων φαῦλα θερίσει κακά. & Prov. 11. 18. *Serenti justitiam merces vera*. Vulg. *seminant dolores & metent eos*. Ut hîc *serere molestiam*, ità Plautus Pœnulo, *obserere lites*. Et Menæchmis, *obserere pugnos*, & *serere fallaciam*. Accius Andromedâ, *obserere beneficium*. ¶ *Metent eam*] Et molestiam & iniquitatem, q. d. Punientur pro meritis; mercedem accipient factis suis dignam. Hinc adagium, *Qui serit iniquitatem, metet eam*. Noxa enim caput sequitur: &

Raro antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Quod quisque serit idem metet.

9. *A flatu Dei*] Tharg. *A sermone Dei*, h. e. à Deo. In eodem דרא דטובענא interpretatus sum *ætas diluvii*, & rectè. nam qui *generationem naturalem* & *communem naturæ ordinem* exponunt errant graviter: siquidem *natura* טבע dicitur, טובענא est *diluvium*; ut Gen. 6. 17. טובענא מיא *diluvium aquæ*, sive *aquarum*, in Jonatha. Nunc ad rem. Vulg. *flante Deo*. Lxx ἀπὸ προστάγματος Κυρίου *à præcepto Domini*. ממצות יהוה. Santes *à flatu Dei*. Id Arias emendat *à mente Dei*: perperàm: quippe נשמה est *flatus, halitus, spiraculum*: item *anima rationis particeps*, quæ inspirata à Deo, unde illam Poeta *Divinæ particulam auræ* vocat. ¶ *A spiritu naris ejus*] Humanitus dictum. Deus enim non habet nares. Meliùs etiam redditur *naris ejus* quàm *iræ* aut *furoris ejus*, licèt vox אף utrumque significet: unde in Vulg. nostra *spiritu iræ ejus*, & in Lxx ἀπὸ πνεύματος ὀργῆς αὐτοῦ. Tharg. *ab æstu naris ejus*. Sunt qui נחירא etiam *iram* interpretantur. *Spiritus* quoque idem notat: ut ubi legimus *brevis spiritu*, i. iracundus; *longus spiritu*, i. tardus ad iram, qui & *longus irarum*.

10. *Rugitus leonis*] Leo rugitu suo tantum terrorem incutit animantibus cæteris ut interdum moriantur: Hunc rugitum Deus, si vult, compescit & consumit *flatu naris*, aut *iræ, suæ*. *Leonum* autem vocabulo significantur Reges & Principes, & qui inter homines eminent ut Leo inter feras. Sic *ex ore leonis*, h. e. Neronis, apud Apostolum. Cæterùm pro *rugitu* Senes ediderunt σθένος *robur*. Mirari libet, cùm eandem vocem Ezec. 19. 7. ὠρύωμα reddunt, & Job. 3. 24. βρύχημα. Verbum quoque שאג interpretantur ὠρύομαι *rugio*, Psal. 38. 8. ubi Aq. ἐβρυχώμην. Vide, si placet. ¶ *Vox leænæ*] *Rugitus* est *vox Leonis*. שחל autem est genus leonis. Lxx λεαίνης, Hieron. *leænam* interpretantur: quos nunc secutus sum. Leæna etiam *lea* dicitur. Quidam שחל *leopardum* esse dicunt. In libro qui vocatur משל קדמוני h. e. *Proverbium antiquum*, c. 5. שחל pro *leone* usurpatur. ¶ *Dentes juvenum leonum*] Vulg. *dentes catulorum leonum contriti sunt*. *Catuli leonum* גורי אריות dicuntur. Hic est כפירים in fonte, quod sig. *juvenes leones*, quos *leunculos* nonnulli vocant, vocabulo parùm Latino. Mirum autem à Græca Ecclesia hîc legi γαυρίαμα δὲ δρακόντων ἐσβέσθη *exsultatio draconum exstincta est*. Nam verba Ebræa hoc non dicunt. ¶ *Evulsi sunt*] נתעו pro נלתעו à לתע. Vide Grammaticam nostram.

11. *Leo perit*] Hîc est ליש in fonte: unde Græcum λὶς apud Homerum & Hesiodum. Femininum est לישה *lea*. Manahemus in Pentateuchum 28. 4. ליש זכר לישה נקבה *Leo mas, Lea femina*. Dicimus etiam *leo femina*, ut *lupus femina, camelus femina, asinus femina*, &c. ליש *major est quàm* לביא ait autor libri qui vocatur *Ohel Moed*, i. *Tabernaculum conventûs*. Vulg. *Tigris periit*. Eadem Prov. 30. 30. *Leo fortissimus bestiarum*. Ecce hîc *tigrim* interpretatur, & ibi *leonem*. Lxx μυρμηκολέων. Strabo l. 6. *Extremum Arabiæ ultimæ promontorium fert pardales fortissimas, & leones qui μύρμηκες (i. formicæ) vocantur, & genitalia sursum versa (ἀπεστραμμένα aversa) habent, & colorem aureum, nudiores Arabicis*. Aq. correxit λὶς ὤλετο *leo periit*. ¶ *Absque præda*] Eò quòd non inveniret prædam. Hoc Aq. transtulit παρὰ τὸ μὴ ἔχειν θήραν. Vulg. *eò quòd non haberet prædam*. Lxx βορὰν *escam*. Ebr. טרף, quæ vox & *prædam* sig. & quemlibet *cibum*: unde τροφή. ¶ *Filii leonis vetuli*] Aut *leonis*, qui לביא Ebræis, quem aiunt propriè *leonem vetulum* denotare. Vulg. *catuli leonis*, גורי לביא. Nam *filii leonis* vocantur aliquando ipsi leones: itaque Jonathan Joel. 1: לביא interpretatur בר ארוין non *catulum*, sed *filium leonis*, h. e. leonem: ità mihi videtur. Lxx σκύμνοι δὲ λεόντων. ¶ *Dissipantur*] Disperguntur huc illuc ad quærendum cibum.

12. *Ad me*] Vulg. *Porrò ad me dictum est verbum absconditum*. Sym. Πρὸς ἐμὲ δὲ ἐλαλήθη λαθραίως ἐν κλοπῇ *Ad me autem dictum est clanculum in furto*. Quomodo & ed. Compl. Tharg. *Ad me dictum est verbum* בנטיר, quod non intelligo, nisi vertendum *in clandestino*, i. clàm, occultè. ¶ *Verbum*] Verbum Dei, h. e. prophetia. Sic *verbum* ponitur pro *verbum Domini* cùm alibi tum apud Salomonem in Proverbiis, *Qui contemnit verbum, id ei dolor erit*: item, *Gloria Dei occultare verbum; & gloria Regum scrutari verbum*. ¶ *Furtim delatum est*] A Deo per internam revelationem. ¶ *Accepit auris mea*] Audivi. *Accipit* auris quæ audit. Etiam mens audit: unde ὁ νοῦς ἀκούει καὶ ὁρᾷ, *Mens audit & videt*: cætera omnia κωφὰ καὶ τυφλὰ *surda & cæca*. Quocirca non est pleonasmus cùm dicimus, *Auris audivit*, aut, *Audivi auribus*. Vulg. *quasi furtivè suscepit auris mea venas susurri ejus*. Sym. καὶ ἐδέξατο τὸ οὖς μου ψιθυρισμὸν & *suscepit auris mea susurrum*. ¶ *Pusillum ex eo*] שמץ cum quinque punctis exponunt מעט *modicum, parùm*; aut קצה *partem ex eo*, q. d. Non totum audivi, sed partem aliquam. מנהו novè dixit pro ממנו *ex eo*.

13. *In cogitationibus à visionibus noctis*] Vel *post visiones noctis*, sicut dicimus *à cœna, à prandio, à meridie*. Sic Hos. 6. 2. *à biduo*, post biduum: Vel, *in cogitationibus visionum noctis*, ut מן genitivum indicet. Fortè hîc sig. τὸ ἐξαίρετον, ut alibi *ex osculis*, i. osculo selecto; sic h. l. *in cogitationibus selectarum visionum noctis*. Vulg. *In horrore visionis nocturnæ*. Tharg. *In cogitationibus quæ ex visione in nocte*, h. e. nocturna. Vult dicere *quæ manat*, aut *oritur, ex visione nocturna*. *Visio in nocte*, ut *latrones per noctem, miles in armis*, i. armatus. *In cogitationibus*, בשעפים, tralatio à ramis arborum. Nam ut rami ex arbore, sic cogitationes è corde manant. Similiter *sermocinatio* vel *meditatio* שיח dicitur, ex metaphora virgulti vel arboris. *A visionibus noctis*. Quid si *ex visionibus*? quæ oriuntur ex visionibus nocturnis. Dicit autem *nocturnis* quia sunt etiam visiones diurnæ. Vocantur autem hîc חזיונות, & alibi מראות videlicet Gen. 46. 2. quæ nonnulli distinguunt. Qua de re dicam aliàs, si Deus voluerit. ¶ *Quando cadit sopor*] Doctè Vulg. *quando solet sopor occupare homines*, & est descriptio noctis. Nota genus loquendi, *cecidit sopor super eum* pro *sopitus*

sopitus est. Sic Gen. 2. 21. *cadere fecit soporem super hominē*. Tharg. *somnus*. *Sopor* propriè est somnus profundior, quem κάρον alius, & alius ἔκστασιν reddit apud Mosen. Sic dico, *Somnus* est plus quàm נימה *dormitatio*, & *sopor* plus quàm *somnus*. ¶ *Super homines*] על אנשים *super viros*, i. homines: nam *vir* & *homo* cedunt sibi mutuò. Cui firmando præter alios interpretes Chaldæus Paraph. referens *super filios hominum*. Hem, penè exciderat. Præcedens hemistichium Aq. ità convertit, ἐν ἀλλαγαῖς ἀπὸ ὁραμάτισμῶν νυκτὸς *in alterationibus à visionibus noctis*. Vel, *in vicissitudinibus, in mutationibus quæ per vices obtingunt*. Minùs rectè in ed. Rom. *in alienationibus*. Sym. ἐν ἐκπλήξει ἀπὸ ὁράματος μου νυκτερινοῦ *in pavore à visione mea nocturna*.

14. *Metus*] פחד φόβος, Vulg. *pavor*. Lxx φρίκη *horror*, Tharg. דלוחא *metus, timor*. ¶ *Accidit mihi*] קראני *occurrit mihi*. Hîc קרא idem quod קרה. Vulg. *tenuit me*. Lxx μοι συνήντησε *mihi occurrit*, aut *obviàm factus est*. Quod Chaldæus dicit ערעני: Siquidem ערע *occurrit, accidit, contigit, casu venit*: ארע & ערא idem. Nam literæ ejusdem organi permutantur inter se. ¶ *Tremor*] רעדה & רעד τρόμος, qui Chaldæis רתיתא *tremor*, unde Psal. 2. 11. ברעדה ἐν τρόμῳ *in tremore*, & Exod. 15 15. ἔλαβεν αὐτοὺς τρόμος. Hinc מרעיד ἔντρομος *tremebundus*, Dan. 10. 11. ¶ *Multitudinem ossium meorum*] i. Magnam partem ossium, aut pleraque ossa mea. Sic passim Doctores Ebræi dicunt רב המפרשים *major pars expositorum*, aut *plerique interpretes*. Vulg. *omnia ossa mea*, כל עצמותי. Fortè רב hîc sumitur ut רבים Dan. 12. 2. *Multi è dormientibus in terra pulveris expergiscentur*: nam omnes expergiscentur. *Multi* ergò & *omnes* sibi mutuò cedunt: nam *omnes* sæpe sumitur pro *multis*. Lxx μεγάλως μου τὰ ὀστᾶ διέσεισε *vehementer ossa mea concussit*. Santes *multùm ossa mea pavere fecit*. Id Ebræi exprimerent per הרבה *multùm, plurimùm*. Μεγάλως potest reddi *magnopere*, ut Phil. 4. 10. ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, *gavisus sum autem in Domino magnopere*: ubi Vulg. *vehementer*. ¶ *Metu concussit*] *Metuere fecit*, h. e. metu concussit, metum iis injecit. Alii *terrefecit, perterruit*. Santes *pavere fecit*. Sed פחד potiùs est φόβος, unde פחד יהוה *metus Domini*; quod minùs bene redditur *pavor Domini*: nam aures id non ferunt. Sanè *pavor*, ut ait Cicero 4. Tusc. *est timor loco movens mentem*: unde illud Ennii, *Pavor sapientiam omnem mihi ex animo expectorat*.

15. *Spiritus*] Angelus. Alii *ventus*: & autor Thargum זיקא *ventus cum tempestate, ventus tempestuosus*. Vide historiam Eliæ 1 Reg. 19. 11. Dei enim via est in igne, turbine ac tempestate. Qua de re aliás. ¶ *Juxta faciem meam*] Vel. *prope vultum meum*. Ad verb. *super faciem meam*. Notum ut *super*, i. על, *juxta* & *prope* significet. Vulg. *me præsente*. Lxx ἐπὶ πρόσωπόν μου *super faciem meam*. Scholion, διὰ τὸ πρόσωπόν μου *per faciem meam*. ¶ *Inhorruit pilus*] Vel *inhorruerunt pili*. Sing. pro plur. quale illud, *in medio arboris horti*, i. arborum. Sunt enim nomina, ut vocant, collectiva. Lxx ἔφριξαν δέ μου τρίχες *horruerunt mei pili*. Sunt qui תסמר ad *spiritum* referunt, qui רוח Ebræis dicitur utroque genere. Nam & masculinè construitur hoc nomen, & aliquando femininè, ut רוח גדולה וחזק *ventus magnus & fortis*. Ergò *spiritus transivit & fecit ut horrerent pili carnis meæ*: quod Santes dixit *fecit horripilare pilos*. Tharg. *inflammavit procella carnem meam*, si modò עלעולא est *procella*, & non potiùs *tempestas*. Verbum סמר Sym. interpretatur ὀρθότριχεῖ Psal. 118. qui Ebræis est 119. v. 120. unde ὀρθότριχες *qui pilos surrectos habent, quibus pili arrecti sunt*; quæ affectio ὀρθοτριχία dicitur, q. *pilorum arrectio*. Virg.

Arrectaque horrore coma.

Quidam existimant סמר *horreo* à *clavis* ductum esse: nam qui horrent eorum pili eriguntur in modum clavorum, qui מסמרים dicuntur. ¶ *Carnis meæ*] *Corporis mei*. *Carnem* corpus denotare notius est quàm ut probari debeat. Lxx καὶ σάρκες *horruerunt carnes*, i. caro hîc. חיי בשרים *vita carnium*, i. corporis, bona valetudo. Non probo. Fortè legerunt בשרים pro eo quod nunc in libris Ebræorum בשרי *carnis meæ*. Deinde nulla est copula in fonte. *Caro* pro *corpore* accipitur cùm alibi tum in illo, *Erunt duo in carnem unam*, i. caro una, corpus unum.

16. *Stetit*] Spiritus ille. Vulg. *Stetit quidam*. Lxx ἀνέστην *surrexi* קמתי, vel certè אקום. Sym. ἔστη *steti*, nisi legendum ἔστη *stetit*. Chald. יקום *stetit*, vel *surrexit*. ¶ *Et non agnovi aspectum ejus*] Vulg. *cujus non agnoscebam vultum*. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ, vel certè τὸ εἶδος αὐτοῦ, *formam*, aut *speciem ejus*. Sic enim certè amant Lxx transferre vocem מראה quam hic *aspectum* vertimus. Hîc habent εἶδον δὲ *vidi autem*. Tharg. חזוה *visum ejus*, τὴν ὅρασιν αὐτοῦ. Sic interpretes alii convertunt Ezec. 10. 9. ubi Lxx ὄψις. ¶ *Imago*] תמונה *similitudo* aliqua, vel *imago*, aut *effigies figuráque*, quam μορφὴν vocant, i. *formam*, & Tharg. דמו *similitudinem*. Dicitur de imagine quæ sensibus percipitur, & de ea quæ non cadit sub sensum sed tantùm intellectu perceptibilis est. Ohel Moed in צלם *statua, imago*. ¶ *Silentium & vocem*] Ut, *Arma virúmque*. Et idem est cum illo *silentium vocis*; quod ità dicitur ut *viriditas herba* pro *herba viriditatis*, i. viridis. Sic *vox silentii*, h. e. tacita, silens, submissa, quæ *vox silentii* leniùs vocatur 1 Reg. 19. 12. Deus enim oracula sua edebat hujusmodi voce. Vulg. *& vocem quasi auræ lenis audivi*. Lxx αὔραν καὶ φωνὴν ἤκουον *auram & vocem audivi*. Sym. ἠρεμίας φωνῆς ἤκουον *silentium vocis audivi*, sive *audiebā*. Tharg. *silentium & vocem multam audivi*. דממה Arias vertit *silens murmur*. לדממה Psal. 107. 29. Hieron. *in tranquillitatem*. Lxx, Aq. Th. εἰς αὔραν. Sym. verò εἰς γαλήνην. Alius, *in malaciam*, quæ & *pellacia* Lucretio & Prudentio. Grammatici Ebræi definiunt דממה *silentium Locutionis & Vocis*, item *Operis* & *Motûs*, R.D. ad Psal. 4.

17. *Nunquid homo*, &c.] Vulg. *Nunquid homo Dei comparatione justificabitur*? q.d. Minimè gentium. Homo enim ad Deum comparatus injustus & impurus est, nedum ut sit illo justior & purior. Lxx Μὴ καθαρὸς ἔσται βροτὸς ἐναντίον Κυρίου; *Num purus erit homo coram Domino?* Plus dicit veritas Ebraica; nam in ea מן comparandi particula. Tharg. *Clamabat spiritus, & dicebat, Fieríne potest ut homo quàm Deus purior sit?* ¶ *Mortalis*] Βροτὸς ità Lxx. אנוש *mortalis* propriè sic dictus à *dolore* & *miseria* vitæ: nam אנש *doluit*. Sic Psal. 8. *Quid mortalis, ut ejus memor sis?* In commentario super Aboth, in quo Patrum Apophthegmata, 43. 2. אנוש *quasi* נואש, *in quo sensus Desperandi*, Eusebius Pamphili à נשה deducit, quod *oblivisci* sign. & ἐπιλήσμονα interpretatur, q. *animal obliviosum* dicas: nam citò Creatoris sui obliviscitur. Sed certior etymologia ab אנש. In eodem Commentario, אנוש *nomen humilius est quàm sit* איש *aut* אדם *aut* גבר. Quod notandum hoc loco: nam pòst sequitur גבר *vir*, q. d. *Neque quatenus miser est neque quatenus virtute præditus cum Deo comparandus est*. Sciendum verò אנוש, ut etiam βροτὸς, dici simpliciter Hominem, non respiciendo ad humanæ, seu miseram & ærumnosam vitæ conditionem: quod alii interpretes præter Lxx interpretatione suâ satis declarant. ¶ *Deo justior erit*] *Justus erit quàm Deus*, i. magìs quàm Deus: quod idem cum illo, *justior erit*, aut *justificabitur*. Nota verò Senes hîc edidisse καθαρὸς *purus* pro *justo*, quem δίκαιον aliàs interpretari soliti sunt; licet *justus* dicatur qui tamen non sit omnino purus ab omni crimine aut vitio. ¶ *An factore suo* &c.] Vulg. *aut factore suo purior erit vir?* Tharg. *si eo qui fecit illum mundior erit vir? Si* etiam & in fonte, quod valet *an*, ut in Latio, *Si domi est rogas?* Senes pro מֵעֹשֵׂהוּ cùm puncta olim abessent legerunt מַעֲשָׂיו: nam vertunt ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμεμπτος *de operibus suis irreprehensibilis*. *Factore suo*. Deo qui eum fecit, h. e. creavit. Alio significatu sumitur in illo, *qui fecit Mosen & Aharonem*, De quo aliás. ¶ *Mundior*] *Purior*. ¶ *Vir*] Non איש est in Ebræo, sed גֶּבֶר, à verbo גָּבַר, quòd *prævalere* sign. unde & גבורה *potentia*, & גבור *potens*.

18. *Servis suis*] Angelis. ¶ *Non credit*] *Non fidit*. Verbum è verbo *in servos suos non credit*. Sic in Historia Ebraica, *credidit in militem Romanum*, tradidit se ei, fidémque habuit promissis ejus, fretus ipso, quæ fiducia illi

6 I 2 malè

malè cessit. Vulg. *Ecce qui serviunt ei non sunt stabiles,* הנה עבדיו אינם נאמנים. Verbum אמן hoc etiam sign. unde נאמן *fidelis, stabilis,* sed hic est האמין, & quidem cum ב constructum. Lxx εἰ κατὰ παίδων αὐτοῦ οὐ πιστεύει *si contra servos suos non credit.* Malim εἰς παῖδας αὐτοῦ *in servos suos*; sicut dicimus πιστεύω εἰς Θεὸν, καὶ εἰς Μωϋσῆν, *Credo in Deum & in Mosen.* Tharg. *Ecce servis suis Prophetis non credit,* R. S. *servis suis justis.* ¶ *In Angelis suis*] Tharg. *in nunciis suis,* h. e. באזגדיו, nam *Angeli* potius מלאכין dicuntur. Sensus eòdem recidit: nam Angeli sunt Dei nuncii & legati. Sic מלאך de *nuncio* interdum usurpatur. ¶ *Insaniam*] תהלה variè redditur. Grammatici ab הלה deducunt, quod idem esse aiunt cum הלל. Id duo sign. primùm *insanire,* unde הוללים *insani*; *Dixi insanis, Cur insanitis?* למה תהלו. Ad hanc significationem refert Aben-ezra תהלה, unde meliùs redditur *insania* quàm *stoliditas* aut *stultitia.* *Insaniam* autem dicit peccatum illud ob quod è cœlo dejecti fuerunt capitis diminutionem passi. Idem verbum denotat *splendere*: unde תהלה *splendor, lumen.* Hoc postremum Santes edidit. *Splendorem* autem interpretatur R. D. in libro Rad. & repetit negationem ex membro præcedenti, *In Angelis suis non ponit splendorem.* Id alius emendat καύχημα *gloriationem*: nam הלל *glorior.* Vulg. *nec in Angelis suis reperit pravitatem.* Lxx κατὰ δὲ ἀγγέλων αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησε; *adversùs Angelos suos pravum quid cogitavit?* Tharg. *posuit* עילא *occasionem,* vel *causam.*

19. *Quantò magis*] Vel *Quantò minùs.* Utrumque designat אף כי, pro quo est simpliciter אף h. l. Si *quantò minùs,* tum pertinet ad prius membrum versûs præcedentis, hâc sententiâ, *Si servis suis Angelis non credit, multò minùs credit hominibus, qui domos luteas incolunt.* Sin *Quantò magis,* tum refertur ad posterius membrum, *In Angelis suis ponit insaniam; quantò magis in iis qui habitant in domibus luti?* Si negatio repetenda in hoc membro, tunc meliùs redditur *quantò minùs,* ut dicat, *Non posuit in Angelis suis lumen,* aut καύχημα, *unde gloriari possint; multò minùs in miseris mortalibus, quorum fundamentum est in luto ac pulvere.* ¶ *Qui inhabitant,* &c.] Periphrasis Hominum, quorum anima habitat in domo lutea, h. e. in corpore, quod ex luto factum. Corpus vocatur *domus* Hominis, item *tabernaculum* ejus. Utrumque simul habes 2 Cor. 5. 1. Vide notata ad illum locum. Corpus est quasi domicilium hominis, h. e. animi, qui propriè *Homo* dicitur. Manahemus Ricinensis in Mosen 77. 2. *Nomen* ADAM, *Hominis, non dicitur de corpore, sed de spiritu interiore* (*hominem interiorem* vocat Apostolus, teste Augustino, ut corpus *hominem exteriorem.* Vide De civit. Dei, col. 743.) *nam corpus appellatur Caro hominis.* Idem fol. 13. col. 1. *Nomen* ADAM *cadit in formam, non in materiam.* Hoc vult dicere, Homo est non id quod videmus, sed anima hominis, quæ est forma ejus. Hoc intelligendum de homine creato ad imaginem Dei. Nam etiam ipsa materia *Adam,* i. *homo,* dicitur; ut ibi, *Et formavit Deus hominem pulverem è terra.* Redeamus unde digressi sumus. *Habitatores domorum lutearum* quidam de sepulchro enarrant, in queis P. Chaldæus, qui vertit, *Quantò magis improbi qui habitant in sepulcro luti,* i. luteo. Ecce perspicuè per *domum* intelligit sepulcrum. Quo sensu Propheta dixit, Jes. 14. 18. *cubaverunt gloriose quisque in domo sua,* h. e. in sepulcro. Id Jonathan elucidat, *in domo seculi sui,* h. e. æterna, unde, *Abiit in domum seculi sui.* Tob. 3. 6. vocatur τόπος αἰώνιος *locus æternus.* Plautus *communem locum* dixit. Diodorus l. 1. p. 33. scribit Ægyptios sepulcra ἀϊδίους οἴκους *domos æternas,* ut has nostras domos καταλύσεις *diversoria* sive *hospitia* vocasse, nam mora tam brevis sæpe in illis est quàm in istis certa & æterna. ¶ *Quorum in pulvere fundamentum est*] Intelligentiam habet ex illo, *Formavit Deus hominem pulverem è terra,* Gen. 2. Unde *pulvis* vocatur Psal. 103. 14. *nos pulverem esse.* Poeta Ebræus, *Hominis fundamentum è pulvere, & finis ejus in pulverem.* Nam in pulverem resolvitur, unde formatus fuit. Infrà 34. 15. *homo in pulverem redit.* Interdum *pulvis* denotat sepulcrum: unde, *dormientes in pulvere terræ,* Dan. 12. 2. *descendentes pulveris,* Psal. 22. 20. Quod observo, quia fortè sensus hujus loci de Sepulcro, quod ait esse *fundamentum hominis,* quia domus hæc ei non temporanea sed certa & æterna. Simile, *non sermo fundamentum, sed opus.* Lxx hunc locum interpretantur, Τοὺς δὲ κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμέν, *Habitantes autem domos luteas, ex quibus & ipsi de eodem luto sumus.* Sym. verò, πόσῳ μᾶλλον τοὺς κατασκηνοῦσιν οἰκίας πηλίνας, ὧν γήϊνος ὁ θεμέλιος; *Multò magis habitantibus domus luteas, quorum* (vel *quarum*) *terrenum est fundamentum.* Vulg. *qui terrenum habent fundamentum.* Cætera conveniunt. Idem in superioribus, καὶ ἐν ἀγγέλοις αὐτοῦ εὑρήσει ματαιότητα, h. e. הבל *in Angelis suis inveniet vanitatem.* ¶ *Conterent eos*] *Qui conterent,* h. e. conterentur. Sic Luc. 12. 20. *hâc nocte repetent animam tuam à te.* Vulg. *consumentur.* Lxx ἔπαισεν αὐτοὺς *percussit eos,* nisi legendum ἔπαισαν *percusserunt*: nam facilis lapsus de α in ε. ¶ *Ante tineam*] לפני עש *coram tinea, citiùs quàm tinea,* seu *antequam tinea, conteritur.* Lxx σητὸς τρόπον *tineæ in modum.* כעש. Vulg. *velut à tinea.* Tharg. קדם זחלא *ante vermem.* Ità זחלא accipitur Deut. 28. 39. in Jonatha. Quidam conteruntur variis modis antequam à tinea in morte consumantur. Alii conteruntur à tinea quasi ante ipsam positi: nam tinea neminem conterere potest nisi eum ante se habeat. Abenezra, *Domus luteæ conterent habitantes eas, quia consumitur corpus velut tinea.* Sed plerique interpretes exposuerunt *ante Arcturum,* ut עש idem sit cum עיש. Sic dicimus שש & שיש. *Ante Arcturum,* h. e. donec erit Arcturus. Simile *ante Solem,* quamdiu erit Sol. Hanc sententiam Santes è nostris secutus fuit. Infrà 9. 9. *Qui facit Arcturum,* eadem vox in Ebræo, ubi Lxx ὁ ποιῶν Πλειάδα *qui facit Pleiada.*

20. *A manè ad vesperam*] Per totum diem. Quippe manè & vespera sunt partes diei. Cùm *diem* dico, intelligo diem Solarem 12 horarum, nam alioqui dixisset, meo judicio, *à vespera usque ad manè*: siquidem diem civilem, qui noctem comprehendit, & constat 24 horis, incipiunt à vespera, unde Gen. 1. 5. *Et fuit vespera & fuit manè dies unus,* i. primus. *Ad vesperam,* לערב. Vulg. *usque ad vesperam* עד ערב. Sic etiam Lxx μέχρι ἑσπέρας. ¶ *Contundentur*] Vulg. *succidentur.* Lxx οὐκ ἔτι εἰσὶ *non ampliùs,* aut *ultrà, sunt.* ¶ *Absque aliquo qui apponet*] מבלי משים *absque apponente,* & subintelligitur *cor suum*: quod expressum in illo, *Justus perit, & non est qui apponat cor*: sed desideratur Jes. 41. 20. *& apposuerunt.* Abenezra utrobique exponit per verbum הבין *intellexit.* Sic Vulg. noster, *quia nullus intelligit.* מבלי מבין *eò quòd nullus intelligat,* aut *animam advertat.* Tharg. *eò quòd nemo apponat eis medicinam.* Nam ארכא *medicina, remedium, sanitas.* Sic etiam R. D. Lxx παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἑαυτοῖς βοηθῆσαι *eò quòd non possent ipsi seipsos juvare,* aut *sibi ipsis subvenire.* לנצח aliter legerunt & non intellexerunt. Forsan ediderunt νικῆσαι pro βοηθῆσαι: nam נצח *vinco.* ¶ *In æternum*] לנצח εἰς τὸν αἰῶνα. Sic Græci reddunt Jes. 28. 28. Alibi est εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, videlicet Jes. 13. 20. & 33. 20. & εἰς τέλος Ps. 9. 6. Usurpatur de tempore infinito, unde, *qui de domo R. Eliezer filii Jacob* סלה & נצח & עד *finem non habent.* Et de finito, etiam brevi, tempore; ut cùm Deus dicitur *habitasse in Sion* לנצח *in perpetuum.* Nam exstructo Tabernaculo deseruit montem illum. Videndus Albo Sonensis Judæus in libro fundamentorum serm. 3. c. 16. Sanè Jes. 34. 10. לנצח נצחים Lxx εἰς χρόνον πολύν. ¶ *Pereunt*] Ex hac vita.

21. *An non*] *Nónne.* ¶ *Translata est*] Vel *transfertur* נסע *profecta est, abiit.* Sed tunc esset נסע in Kal. נסע enim in Niphal potiùs sign. *ablata est,* vel *translata est*; ut cùm de vite dicitur Psal. 80. 8. & de arbore Job 19. 10. ¶ *Præstantia eorum*] *Quicquid in eis præstat & excellit,* ut anima rationis particeps, *quicquid habent præstans,* aut *excellens.* Vulg. *Qui autem reliqui fuerint.* Nam יתר *residuum, reliquiæ.* Scholion, συνεξῆρεν τὸ ὑπόλειμμα αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, ἐξέλιπον, *Abstulit reliquias eorum in eis, defecerunt.* Quidam nomine *præstantia* opes intelligunt, quæ transferuntur post mortem ad hæredes aut alios.

¶ *Quæ*

¶ *Quæ in eis*] Relativum *quæ* non est in fonte, unde alii explicant *cum eis*, q. d. *Quicquid habuerunt præstantiæ*, i. opum aut divitiarum, *transfertur aliò cum eis*, nec ullum usum præstat in morte. Tharg. *Nonne absque merito eorum aufertur fulcimentum ab eis, moriuntur, & non in sapientia?* סעיד *fulcimentum cibi & potûs, sustentaculum*, quo corpus fulcitur ac sustentatur: juxta illud, *Et panis cor hominis* יסעד *sustentat, fulcit*, unde & סעודה *refectio, prandium, cœna, convivium*. Potest etiam סעיד exponi *auxilium*; ut idem sit cum סערא. ¶ *Sed non in sapientia*] q. d. *Moriuntur insipientes*, vel, si mavis, *insipienter*. Hoc enim dicit cùm ait *& non in sapientia*, h. e. sapienter.

IDEM.

2. הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ. A. Μὴ ἐπαρθῶμεν λαλῆσαι πρὸς σέ. Th. Sym. εἰ λυπούμεθα λαλῆσαι πρὸς σὲ, ἐὰν ἀναλάβωμεν λόγον] Ἐπαρθῶμεν. Ac si esset נשא. Sic alibi נסה ponitur pro נשא *attollere*. Locus est Psal. 4. 6. ¶ Λαλῆσαι. דבר. ¶ תִּלְאֶה. Sym. Th. κοπιάσεις; μοχθήσεις; Utrumque sign. *molestè feres?* quod pronunciatione juvandum, ideo adjecimus interrogandi notam. *Si sustulerimus sermonem*, inquiunt, h. e. si locuti fuerimus ad te, *numquid molestè*, aut *ægrè, feres?* Hieron. *Si cœperimus loqui tibi, forsitan molestè accipies*. Olympiodorus, Ὁ Θεοδοτίων καὶ ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκαν, ὁ μὲν Εἰ λυπούμεθα λαλῆσαι πρὸς σέ, κοπιάσεις· ὁ δὲ, Ἐὰν ἀναλάβωμεν λόγον, μοχθήσεις. Ἀκύλας, Μὴ ἐπαρθῶμεν λαλῆσαι πρὸς σέ. Ex ed. Rom.

5. וַתִּבָּהֵל. Schol. ἐθορυβήθης *conturbatus*, vel *consternatus fuisti*] Interpres Vulg. *conturbatus es*. Psal. 90. 7. יבהלנו Lxx ἐταράχθημεν. Hieron. *conturbati sumus*. Prius erat hoc in loco ἐσπούδασας, ut Cohel. 5. 2. אל תבהל. Lxx μὴ σπεῦδε, & 7. 9. אל תבהל μὴ σπεύσῃς, alius, *ne perturberis*.

6. תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ. A. ἡ ὑπομονή σου, καὶ ἡ ἁπλότης τῶν ὁδῶν σου *exspectatio tua, & simplicitas viarum tuarum*] *Exspectatio tua*, vel *patientia tua*. Hoc Hieronymus elegit. Sign. in S. literis *patientem exspectationem*, cùm spe præmii duramus in malis, nósque servamus rebus melioribus. ¶ *Simplicitas*, Job 1. 1. תם. A. ἁπλοῦς *simplex*. Sic etiam Theodotio.

11. לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי טָרֶף. A. λὶς ὤλετο, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν θήραν *leo periit, eò quòd non haberet venationem*] i. Prædam venatu captam. Sic *venationis* vocabulum usurpat Livius.

12. וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב. Sym. πρὸς ἐμὲ δὲ ἐλαλήθη λαθραίως, ἐν κλοπῇ, *ad me verò locutum fuit clàm, furtim*] *Clàm, furtim*, videntur esse duæ versiones. Ἐν κλοπῇ, *in furto*, i. furtim, quod Græci dicunt κλεμμαδόν. ¶ וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ. Sym. καὶ ἐδέξατο τὸ οὖς μου ψιθυρισμόν *& suscepit auris mea susurrationem*] Hieron. *venas susurri ejus*.

13. בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה. A. ἐν παραλλαγαῖς ἀπὸ ὁραματισμῶν νυκτὸς *in alterationibus, à visionibus noctis*. Sym. ἐν ἐκπλήξει ἀπὸ ὁράματος μου νυκτερινοῦ *in terrore à visione mea nocturna*] *Alterationibus, mutationibus, per vices, in vicissitudinibus*. ¶ *In terrore*, vel *consternatione*. Hieron. *in horrore*. Lxx φόβῳ δὲ καὶ ἤχῳ.

15. עַל פָּנַי. Schol. διὰ τοῦ προσώπου μου.

16. יַעֲמֹד וְלֹא אַכִּיר. Sym. ἔστω, καὶ οὐκ ἐπιγνώσομαι *steti, & non agnoscam*] Pro ἔστω leg. putarim ἔστη *stetit*. Sic alibi ἐπαλαιώθη legitur pro ἐπαλαιώθη *inveteravit*. ¶ דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע. Sym. ἠρεμίας φωνῆς ἤκουον *quietam vocem audivi*] דממה *quietis, silentii*. Sic alibi דם *quiesce, sile*. Ad verb. *quietem & vocem*, figura est quam *Tmesin* vocant.

18. בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה. Sym. ἐν δούλοις αὐτοῦ ἀβεβαιότης, καὶ ἐν ἀγγέλοις αὐτοῦ εὑρέθη ματαιότητα, *In servis suis inconstantia, & in Angelis suis inveniet vanitatem*] *Inconstantia, instabilitas*. *Vanitatem*. Hier. *pravitatem*.

19. אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדָם. Sym. πόσῳ μᾶλλον τοῖς κατασκηνοῦσιν οἰκίας πηλίνας, ὧν χοϊκὸς ὁ θεμέλιος, *Quantò magis inhabitantibus domos luteas, quorum fundamentum est terrenum*]

21. נִסַּע יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ. Schol. συνεξῆρεν τὸ ὑπόλειμμα αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, ἐξέλιπον, *unà diripuit residuum illorum cum ipsis, defecerunt*.

GROTIUS.

6. **R**Espondens autem Eliphaz Themanites dixit] Parum ei in mentem venit sententia, quam sic effert Euripides:

Ἐν τοῖς κακοῖσι συγγνώμη ὅταν πέσῃ
Τραχεῖα κ' ὀξύθυμος, ἁμαρτίαν ἔχει.

Apud Æschylum dicenti Oceano,

Οὔκουν Προμηθεῦ τοῦτο γινώσκεις, ὅτι
Ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι;

Respondet Prometheus:

Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ,
Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.

10. *Rugitus leonis & vox leænæ & dentes catulorum*] His similibus denotari solent homines improbi ac rapaces, Psal. 34. 10. 58. 6.

16. *Et vocem quasi auræ lenis audivi*] Ea est בתקול, per quam Deus illis temporibus sæpè voluntatem suam piis hominibus patefaciebat. Vide 1 Reg. 14. 12.

CODURCUS.

1. **A**Uditâ Jobi justâ expostulatione non ingemuerunt ejus amici, non illacrymati, non miserati ejus vicem mollibus dictis solati sunt; sed contrà animati, & crudeles facti perfrictâ fronte in eum insurgunt, vanámque fuisse ejus religionem & Deo exosam unanimiter pronare contendunt: ut de rectæ rationis solio mentem ejus deturbent, déque stabili & firmo fundamento fidem ejus dejiciant: Ità ut cum Satana & uxore totis viribus ejus constantiam oppugnatum eant. Quæ tentatio non levis fuit. Primus congreditur Eliphas, quem malè existimat Jarhius filium Esau primogenitum in sinu Isaaci educatum, in vera religione innutritum, pietate imbutum & donatum Spiritu S. sedente super illo השכינה. Non enim probantur à Domino ejus dicta, qui illum damnat quòd non sit recta locutus.

2. *Si tecum sermonem instituimus*] Videtur Eliphas principio verba faciendi veniam à Jobo postulare: Sed non exspectatâ responsione, necessitatis lege coactum ad illud monendi officium accedere se asserit. הנסה דבר אליך תלאה. Lex metri postulat ut legantur aliter quàm puncta ferunt. Sunt enim hi versus, ut rectè est observatum ab Hieronymo, hexametri divisi in Deleth & Sogher; quorum Deleth constat tribus pedibus, Sogher totidem. Ex quibus consurgit integra Bajith. Ergò in illo hemistichio הנסה דבר אליך תלאה sunt tres pedes, quorum tertius duarum est syllabarum, primi duo trium ad summum, aliquando tantùm duarum. Igitur cùm vox אליך trium sit syllabarum, necessariò in הנסה דבר sunt tantùm tres syllabæ. Itaque sic metrum postulat legi, הנסה דבר *hannso dabur*. Est autem duplex infinitivus, uterque Cal. primus à verbo נשא, mutato ש in Samech, & א in ה: alter est à דבר in Cal. quod ponitur pro לדבר metri causâ; Phrasi tamen valde Hebraicâ, quæ ità ad verbum reddatur, *Incipere tecum loqui*, ut *incipiatur*, vel *incipiamus tecum verba facere*. In vocem הנסה Masora magna notat hanc vocem bis occurrere in diversa significatione, nempe hîc & Deut. 4. 34. ubi significat *tentare*. Ergo hîc secundum masora non significat tentare. Nempe non est à verbo נסה, sed, ut rectè docet Abraham Ezraites, est à verbo נשא, mutatis literis, ut dictum est, quemadmodum Psal. 4. נסה עלינו אור פניך, *Attolle super nos lumen vultûs tui, Domine*. Quem locum etiam laudat laudatissimus Ab. Ezra. Sic vulgata Lat. intellexit, *Si cœperimus loqui tibi*. Sic Græcus interpres secundùm editionem Complutensem, Εἰ λυπούμεθα λαλῆσαι πρὸς σέ. Sed non assentior R. Abraham docenti Nun literam esse indicem pluralis numeri, i. primæ pers. fut. temp. Est enim radicale & infin. modi, secundùm linguæ Hebrææ proprietatem & legem metri. Si quis tamen contendat esse à verbo נסה *tentare*, perinde est. Constat sensus,

sensus, & semper infiniti modi est, *Tentare verba facere tecum molestúmne erit?* ¶ *Quis verbis temperare possit?*] Vel, *quis coercere* [*compescere*] *verba possit?* עצר במלין.

3. *Ecce multos castigasti*] Hoc sermonis Eliphæ principium ex trito promptum est adagio, Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν, *Medice, cura teipsum*, quod usurpatur Luc.4. cui simile est illud apud Plutarchum,

Ἄλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἕλκεσι βρύων,
Aliorum medicus ipse ulceribus scatet.

Exprobrat itaque Jobo Eliphas quòd aliorum doctor & castigator ipse turpiter impingat. Apparet ab ipso limine Eliphæ malus animus. Est enim ipso humanitatis jure constitutum lege naturali, ut qui stant lapsos erigant, & qui valent ægrotis præstò adsint, ut vicissim in pari sorte parem gratiam experiantur. Siquidem viri boni partes Jobus præstiterat, atque exemplum præbuerat quod sequerentur amici. Ut ingrati erga illum animi suo sibi testimonio convincatur Eliphas, inque ipsum resiliant tela quæ adversùs Jobum contorquebat, propriisque irretiatur argumentis. Magnam Jobus iniverat ab afflictis gratiam solando, sublevando, juvando; quam ipsi afflicto rependi ab amicis par erat, ut ipse, c.6.14. rectè monet למס מרעהו חסד, *Collapso ab amico gratia debetur.* Et c.16.4.5. amicis ingrati animi vitium exprobrat; *Egóne sicut vos loquerer si vester animus in eo esset quo nunc versor loco? Egóne contra vos verba concinnarem, & caput in vos motarem? Imò ego vos ore meo corroborarem, & consolatio laboriorum meorum comprimeret.* Præterea non erat vulgaris Jobi plaga, & tantùm non agebat animam, & profligati erant ejus spiritus; qui primùm refocillandi fuerunt: ut posthac etiam non immeritò conqueritur.

4. *Manus debiles & genua labentia*] Hæc verba graphicè admodùm expressit Apostolus, Heb.12.12. παρειμένας χεῖρας καὶ παραλελυμένα γόνατα.

5. *Jam quia res ad te venit*] כי עתה תבא אליך ותלא] Hoc tertii versûs hemistichium, quod *Deleth* vocant, difficultate non caret, quia verbi תבא nominativus desideratur: quem tamen adesse modus orationis postulat, vel רעה, vel בעתה, vel aliud ejusmodi. Si non ipsa vox עתה est nominativus. Quam tamen existimant omnes esse Millà, & intepretantur *nunc*. Vulgata Latina supplevit nomen *plaga*. Præterea hujus Deleth numerorum ratio non constat nisi ex arte metrica legatur. Sunt in veteri Hebræorum arte Poetica Ecthlipses, Synalœphæ, Synæreses, Diæreses, quas nisi diligenter observaveris, nunquam rectam assequeris veterum Hebræorum scandendi rationem. V.g. in his versibus, quia non possunt esse in Deleth nisi tres pedes, duo primi ad summum trium syllabarum sunt, tertius duarum, ut jam dictum suprà. Hanc Deleth ità scandere oportet, *Kittha tha vel etha vatthel.* Itaque כי עתה coalescunt per Synalœpham vel potiùs per Ecthlipsim in *kittha*, quod facilè patitur gutturalis potissimùm in lingua Ismaelitica, in qua lenis valde est gutturalium pronunciatio. Hæc autem Ecthlipsis postulat עתה legi per Hirec Camets. Atque sic non esset adverbium, sed nomen & nominativus legitimus verbi תבא, quod femininum est, idémque significaret עתה quod עת, unde etiam pluraliter עתות *hitthot*. Porrò עת significat aliquando *tempus adversum, cladem, exitium, calamitatem*, Græcè ἄτην, ut Eccl.9. לא ידע אדם את עתו. Sic perfectissimè constat ratio metri, syntaxeos, sensûs; Qui oppidò est elegans, *Jam quia infortunium ad te impetum suum convertit, consolater aliorum propriis & domesticis consolationibus nihil levaris? Nec Doctori prosunt quæ aliis profuerunt, aut profutura fuerant, documenta sapientiæ.* Quod Oileo vitio vertunt apud Sophoclem, qui cùm Telamonem de Ajacis morte consolatus esset, déque sua audisset, fractus est. Cujus mentem commutatam hoc dicto excusare conantur,

Nec verò tantâ præditus sapientiâ
Quisquam est, qui aliorum ærumnam dictis allevans,
Non idem, cùm fortuna mutata impetum
Convertat, clade ut subita frangatur suâ;
Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.

Est verò tenendus aliquis modus suscipiendi doloris: cui, cùm naturalis res sit, ità obsisti non potest ut penitus non sentiatur; sed forti & constanti animo ferendus est. Quem modum Job non est prætergressus. Menedemi Terentiani dictum non absimile est ad Chremetem,

Nónne id flagitium est, te aliis consilium dare,
Foris sapere, tibi non posse te auxiliarier?

6. *Nunquid in religione tua spes tua fuit?*] Scelestissimum caput! Audet religionem Jobi probris incessere. Hîc enim nomen יראה est εὐλάβεια, εὐσέβεια, *religio*. *Omnis spes tua posita fuit in religione tua, & tua exspectatio in rectitudine viarum tuarum. Expende jam, quis innocens periit?* Hæc Eliphæ ratio proximè accedit ad uxoris Jobi superius dictum, *Etiam in ista religione pergis? Deum time, & morieris.* Ergò pessimè de Elipha judicarunt qui existimarunt illum esse virum sapientem, gravem, pium, qui bipedum impudentissimus etiam de Jobi religione detrahere non dubitat. כסל hîc sig. non *stultitiam* (ut Græcus interpres vertit ἐν ἀφροσύνῃ, unde sententiam hujus loci non est assecutus) sed *spem*, ut interpretatur R. Abraham, *rem cui inniteris*; ut Psal.78. וישימו באלהים כסלם *Et posuerunt in Deo spem suam.* Sic R.Levi interpretatur *exspectationem*. Sic accipitur passim in hoc libro, 8.14. & 31.24. *Si posui aurum spem meam.* In Sogher hujus versûs תקותך ותום דרכיך, *& integritas viarum tuarum exspectatio tua*, est Hysteron proteron: nam sensus postulat construi, ותום דרכיך תקותך. Iterum nota metrum postulare legi ותום *vatthom*, non ותום *vethom*.

7. *Recordare quis unquam innocens*] Hîc mentem subit eximium illud Davidis scitum, Psal.41.1. אשרי משכיל אל דל, *Beatus qui rectè judicat de rebus afflicti.* Jam positio illa Eliphæ est valde erronea & falsa: nam planè contrarium sapit Esaias, 57.1. *Justus periit, nec est qui animadvertat.* Quorsum verò evaderent martyres, & omnes sancti *lapidati, dissecti, tentati, interfecti*, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, *quorum dignus non fuit mundus?*

8. *Quantum ego vidi*] Comprobatum sibi experientiâ quod subjicit significat. Sed illud כאשר ראיתי designat præsentem experientiam, quæ in Jobi exemplo esset conspicua, Vernaculè, *A ce que ie voy.* ¶ *Qui arant iniquitatem*] Hæc & sequentia satis eleganter jactantur, sed impiè in Jobum. Simile est illud Prophetæ Os.8.7. *Severunt ventum, & messuerunt turbinem.* Hîc עמל sig. *improbitatem*, πονηρίαν, ut hujus libri c.15.35. & Psal.7.14. & 10.7. & 94.20. & quamplurimis aliis in locis ubi עמל ואון simul ponuntur. Apostolus eodem utitur simili Gal.6.7. ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, *Quicquid seminaverit homo illud metet.* Et Prov.22.8. *Qui seminat iniquitatem, metet ærumnam.*

10. *Rugitus Leonis*] Exstant hîc quinque varia ferarum nomina, nec unius, ut existimo, tantùm speciei, שחל אריה, לביא, ליש, כפירים, *sahal, arieh, labi, laisch, kephirim*; præter quæ duo alia occurrunt quæ ejusdem videntur esse generis, גור, & שחץ *gur, scahats.* Magna fuit Hebræorum indiligentia in distinguendis speciebus illis. Accensendum etiam inter illa nomina נמר *namer*, quod interpretantur *Leopardum*, propter illud Jerem.13.23. היהפך נמר חברבורותיו *Mutabitne namer maculas suas?* ubi Jarhius dicit *namer* dici vernaculè *Liepart*, & חברבורות *taques*, quod linguâ Occitanicâ *maculas* significat. Sed נמרים possunt esse *Thoes*, quæ maculatæ sunt instar Leopardorum, & Capras Cervósque venantur: unde *lupi cervarii* dicti. Nec sunt de Leonum genere. *In quo enim loco sunt Leones non inveniuntur Thoes*, inquit Aristoteles. Sed *Leopardi coeunt cum Leænis*, ut refert Plinius. Ergò quatuor species affines sunt, Leo, Panthera, Tigris, & Leopardus, quarum in Scriptura non fit mentio nisi sub illis nominibus. Sed quod cuiusque sit nomen proprium statuere res est difficilis. Nostram conjecturam afferemus, quam lubentes doctorum virorum judicio subjicimus. אריה videtur esse nomen generis, & complecti sub se reliquas quatuor species, nempe שחל, ליש, לביה

&

& כפיר. Nam גור est *catulus* cujuslibet speciei ferarum, שחץ verò in genere sig. *feram*. Et tantùm bis reperitur, atque in hoc libro compositum cum nomine, בני שחץ. Igitur אריה, quòd sit nomen generis, sæpissime occurrit, pro quo & ארי: unde Nah. 2. 11. per appositionem אריה לביא dicitur, ubi אריה nomen generis arctatur per לביא nomen speciei, q.d. *fera leo*, vel leo primæ & nobilioris speciei. Et Jud. 14. 5. כפיר אריות *Kephir* de genere Leonum dicitur. Inter illas species Arajoth nobilissima est לביא *lavi*, notiórque. Et nomen illud sæpius occurrit quàm reliqua tria quæ sequuntur. Unde Juda assimilatur illi Gen. 49. 9. כאריה וכלביא *sicut leo, & leo nobilior*; & populus Israeliticus Num. 23. 24. Altera species est ליש *laisch*; quod nomen ter occurrit, hîc, Prov. 30. 30. & Esa. 30. 6. ubi לביא וליש ponuntur simul. Existimo esse Tigridem; & sic vertit Hieronymus. Tigris autem proceritate corporis Leoni non cedit, feritate & pernicitate superat. Si non & ipse Tigris Leo est Hyrcanus & Indicus. Tertia est שחל, quod occurrit septies, nempe ter in hoc libro, bis apud Hoseam, semel in Proverbiis, semel in Psalmis. Græcus interpres Hoseæ interpretatur *Pantheram*. Non dubito quin sit Panthera; quia שחלת *sacheleth* Exod. 30. nomen est lapidis vel aromatis diversi coloris & fragrantis, ità dicti à nomine feræ שחל propter similitudinem: Sunt autem Pantheræ diversicolores, quales Sardonyches. Habent enim pellem maculatam purpureo, cœruleo, viridi, luteo, & multis aliis coloribus variegatam: quod Aristoteles, Plinius, alii multi scribunt. Et nos vidimus ejusmodi unam admirandæ varietatis, quæ magnitudine ad Leonem proximè accedebat. Notissimum Pantheras belluis suavissimè olere, & suo odore trahere ad se reliquas feras. Conjecturam nostram non levibus argumentis firmabimus. Qui de gemmis & lapidibus scribunt meminerunt lapidis Pantheræ diversi coloris. Albertus Magnus 1. De Mineral. tract. 2. c. 2. Camillus Leonardus Pisaurensis Physicus in libro qui *Speculum lapidum* appellatur, scribit reperiri lapidem in Media nomine *Pantheram*, dictum etiam *Euanthem*, diversi coloris ad similitudinem feræ cognominis à qua nomen sortitur; hunc qui viderit oriente Sole in omnibus victorem evadere. Non aspernandum existimo quod nuperrimè in veteri satis manuscripto linguâ Romanâ scripto occurrit de illo lapide;

Panthere est une pierre fine,
Noire, vers, & blans, & roisine;
En soy à toutes ces colors,
Et encores dautres plusors.
Qui la pierre matin verra
Ia le jor vencus ne serra.

Lapidem illum succini genus esse dubitare non sinit Plinius, qui inter genera succini refert esse aliquod appellatum *sacal*, quod *Indis gratius thure est*. Quod & Xenocrates vocat *Theion*. Nempe illud est *sacheleth*, quod sacrum erat & rei Divinæ faciendæ dicatum. Ait idem Plinius in Scythia electrum quoddam erui quod *sualternicum* à Scythis dicitur, atque etiam *sacrium*. Hoc & à Demostrato vocari *lyneurium*. Isidorus inter diversi coloris lapides *sangrum* nominat, varium atque ex omnibus penè coloribus constantem. Theophrastus ait Lyncurium instar electri paleas atque festucas trahere, & lapidem duritie æquare, atque ipsum electrum etiam lapidem esse. Qui *Lyncurium* à *Lynce* dictum putant quòd concrescat ex urina Lyncis hallucinati videntur. Lyncem speciem Pantheræ suspicor esse. Nam Virgilius valde scienter dixit,

Succinctam pharetra & maculosæ tegmine Lyncis.

Et Aristoteles Lynces aversas Leonum more ὀχεύειν tradit. *Lyncorium* itaque succinum est ità dictum à *Lynce*, propter coloris diversitatem atque odoris fragrantiam. Atque ipsum *Lyncorium* idem esse opinor quod *Panthera, Sacal* seu *Sacheleth, Theion, Sualternicum* appellatur. Latina Vulgata & Græcus verterunt *Saceleth Onychem*, quia est ejus gemmæ similis. Sic Hebræi atque Onkelos צפרן & טיפרה interpretantur. Non abhorret à lapide Panthera quod Plinius refert de Anthaachate, quæ cùm uritur *myrrham redolet*, quæ athletas invictos præstare dicitur. Quódque de Aromatite pòst scribit *gigni in Arabia & in Ægypto circa Pyras ubique lapidosam, & myrrhæ coloris & odoris, ob id reginis frequentatam*. Nec dubitat vir non vulgariter eruditus Dalechampius dicere Aromatitem esse succini genus. Ergò suffimentum illud quod coram Domino adolebatur constabat Thure, Myrrhâ, Belzuino & Succino aromatite, quod & *Ambra* nostris vocatur, Hebraicè *Saceleth*. Ex quo colligo *Sachal* esse *Pantheram*. Est etiam argumentum non leve, quòd hujus libri c. 28. 8. hoc nomine significatur fera quæ quóvis penetrat, pererrat, & peragrat multa loca, & quidlibet venatur & assequitur. Dicitur autem *Panthera* παρὰ τὸ πᾶν θηρᾶν. Quarta species est כפיר, quæ magnitudine est reliquis impar, sed non ferocitate, pernicitate neque animis. Ità dicta quòd maculis sit respersa, à verbo כפר *caphar*, vel à nomine כפר *copher*. Est itaque Leonum species minorum & maculis respersorum. Id nomen innuit. Sunt autem Leopardi maculis respersi tanquam guttis, quales fiunt per irrorationem vel aspersionem in lustratione. Nominis veriloquium quadrat, suadétque esse Leopardum. Sed & כפיר אריות Jud. 14. dictum de Leone maculato, i. Leopardo, ad aliarum ferarum maculatarum distinctionem, ut sunt Thoes & נמרים. Et Plinius Nat. hist. l. 8. c. 16. refert varias illas species Venere misceri & promiscuè simul inter se coire: quod satis probat Leonis quasi unius generis esse diversas species. Unde etiam fit ut plures inter illas admodum diversæ & subinde novâ formâ nascantur. Quod Proverbium fecit, *Semper aliquid novi fert Africa*. ¶ *Vox Pantheræ, dentes Leopardorum frustrà fuerunt*] Vox Pantheræ *cauritus* Latinè dicitur in Philomela. Hæc autem tria, שאגת אריה קול שחל ושני כפירים ab uno verbo נתעו reguntur: ergò ejus significatio quadrare debet omnibus. Hujus autem verbi duplex ab Hebræis interpretatio adducitur, referente R. Abraham: Una est eorum qui positum putant pro נלתעו *convelluntur, commoluntur*. Hoc quidem appositè de dentibus Thoum, vel Leopardorum, non autem scitè nec appositè de voce & rugitu Pantheræ vel Leonis. Ergò altera, quam probat Ab. Ezra, convenientior est huic loco, ut נתעו sit à verbo תעה: quemadmodum de Corvi pullis dictum est c. 38. 41. יתעו מבלי אכל. Rectè autem *Leonis rugitus, cauritus Pantheræ & dentes Leopardorum aberrare* dicuntur, i. frustrà esse, quando frustrà prædam quæritant nec assequuntur, sed inanes & jejuni manent. Atque illud ipsum est quod Psal. 34. 10. dicitur כפירים רשו ורעבו, *Leopardi indiguerunt, & esurierunt*. Porrò hæc omnia proverbialia sunt ex fame ejusmodi ferarum nata, quo fit ut efferæ in rabiem plerumque vertantur; & tanquam adagia improbis accommodantur, qui propter morum pravitatem, animi perturbationes, crudelitatem, facinorosam mentem Leonibus, Pantheris, Tigribus, Leopardis assimilantur; qui in reliquos homines sæviunt, & quibus turba innocens & imbellis fit præda; quos tamen Deus providentiâ suâ regit, quorum impetus compescit, frænat iras, vires frangit. In hanc sententiam venit illud Psal. 58. 6. מלתעות כפירים נתץ יהוה, *Dominus frangit Leopardorum dentes*: quod de conatibus improborum vanis & irritis intelligendum est. Adagio natus ex eo quòd Leones plerumque & ferarum id genus dentibus defractis reperiantur cùm capiuntur, ut authores sunt Aristoteles & Plinius, & compertum habemus autopsiâ. Cujus rei ratio cùm non sit obvia, causa Deo tribuitur, cujus sagax providentia ità cavit omni generi animantum, præcipuè Homini, ut noxiæ illæ & feroces belluæ numero essent paucæ, & ut plurimùm dentibus cassæ existerent, quòd earum dentes naturâ siccissimi facilè frangantur. Eódem etiam spectat novissimum illud Eliphæ,

11. *Leonum catuli dispergunt*] Vel *dissipantur*, בני לביא יתפרדו, quòd, ut ait Aristoteles, σπάνιον τὸ γένος τὸ τῶν λεόντων, *Leones numero pauci*. Cujus rei causa ignorata locum fabulæ dedit Leænam primâ fœturâ unà cum partu vulvam ejicere. Componit itaque hoc loco Jobum

Eliphas cum Pantheris, Tigribus, Leopardis & Leonibus; eúmque justissimo Dei judicio bonis omnibus quasi prædâ spoliatum & liberis orbatum immaniter frustrà rugire ore scelerato pronunciat: quod piis auribus quis accipiat & non succenseat?

12. *Atque ea res furtim perlata est ad me*] Plurimis argumentis sententiam suam de falsa Jobi religione tuetur Eliphas. Primum fuit, *Nemo innocens periit*. Quod illustravit naturali exemplo à simili Sementis prompto, *Qui improbitatem sevit metet illam*; & variis ornavit adagionibus ex naturali animalium historia natis & longâ experientiâ comprobatis, quâ Divina providentia mortalibus suspicienda spectatur, quæ sævas & immanes feras conficit tollítque è medio, ut eam tyrannorum vindicem quandóque affuturam turba afflictorum speret. Eventus igitur Jobi impietatem palàm prodidit. Sed hæc cùm in genere dixisset, rem ipsam propiùs aggreditur, & fidem Jobi de Justificatione hominis apud Deum, quod religionis præcipuum caput est, apertè oppugnat; verámque doctrinam & religionem à Deo profectam, Patriarcharum & Prophetarum ore traditam, convellit gerris inanibus, ægræ mentis insomniis & deliramentis; *Atque ea res furtim perlata est ad me.* Pugnat enim hîc Eliphas authoritate insomniorum & spectrorum & commentorum adversùs fundatam authoritate Propheticâ doctrinam. Utitur autem longis ambagibus & magno verborum apparatu, ut significet per noctem adstitisse sibi Spiritum aliquem, séque ab eo hausisse quicquid prodit adversùs Jobi sententiam de Justificatione hominum electorum, déque eorum sanctitate & vera religione, quam vir sanctus à majoribus acceperat Patriarchis & Prophetis, & quam sanctè colebat. Facile namque est colligere ex superioribus eam fuisse Jobi religionem quam criminatus est Eliphas, & cujus fundamenta revellere falsâ Prophetiâ nititur; siquidem Jobus pro peccatis totius familiæ, etiam arcanis & delitescentibus, diligenter holocausta Deo obtulit, ut illum propitiaret; integer fuit, rectus, pius & innoxius, & justitiam sanctè coluit. Ea verè fuit olim éstque etiamnum totius religionis summa, ut reconciliati Deo per peccatorum remissionem sobriè, justè, piè vitam instituamus. Nam *sine sanctimonia Deum nemo vidit*. Διώκετε τὸν ἁγιασμὸν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεόν, Hebr. 12. 14. Hoc fundamentum concutit Eliphas, affirmans se edoctum per noctem ab aliquo spectro, *Hominem à Deo justificari non posse*; *Nullum virum à Creatore suo mundum haberi*: quæ doctrina religionis fundamentum è medio tollit. Itaque Eliphas כפר בעקר, i. *negat principium*. Vera enim religio ponit justificationem hominis apud Deum, quam credidit Jobus, quam quæsivit & amplexatus est toto corde. Ut autem oppugnet Eliphas Jobi fidem, i. veram religionem, authoritatem nocturni visi asciscit, quo se admonitum & edoctum fuisse asserit. Quod quidem vel ementitur Eliphas, vel architectatus erat Satanas, qui in Pseudoprophetas illabitur, varíisque technis homines à doctrina Prophetica & legitimo fidei canone delirantes in errorem inducit. Quod satis arguit stilus & character quo egregium hoc vaticinium panditur, *Atque ea res furtim ad me perlata est*. Hæc *furtiva* revelatio à Spiritu S. non est, qui nunquam ità furtim irrepere dicitur; sed est ab Angelo tenebrarum, qui tanquam nepa clàm obrepit, ut fallat eos qui veritatem non amant, quibus *Deus immittit efficaciam erroris ut credant mendacio*, ut loquitur Apostolus 2 Thes. 2. 11. ¶ *Et auris mea partem accepit ab eo*] Nomen שמץ tantùm hîc & c. 26. Ex quibus locis facilè apparet quid significet, nempe *parùm, particulam*. Exod 32. שמצה est *obtrectatio, infamia*. Sæpe occurrit in Gemara. Consule Baalharuc. מנהו pro ממנו, simplex pro composito, idiotismus hujus libri. Hoc autem Eliphæ dictum, *Particulam*, vel *Modicum, accepi ex illo*, exilem umbrarum vel manium vocem repræsentat, & ad spiritûs Pythonici τῶν ἐγγαστριμύθων *ventriloquarum* oracula proximè accedit; Quæ non clarè nec apertè audiebantur, sed stridebant & mussitabant, & quasi ex pulvere submissâ voce loquebantur, ut docet Esaias 8. 19. & 29. 4. Est itaque hæc vox instar oraculi Apollinis Loxiæ, qui ambagiosè & perplexè loquebatur: quod sequentia magis comprobant.

13. *Inter cogitationes ex nocturnis visionibus*] שעיפים hîc tantùm occurrit, & pòst c. 20. in regimine. Significat *cogitationes*, sed *perplexas* & *intricatas*. Et videtur ש pro ס positum, à nomine סעיף, quod *ramum perplexum* sig. unde סעפים Psal. 119. 113. eodem significatu, nempe pro *cogitationibus perplexis*. Enimvero verba laudata Davidis quasi stigmate orationem Eliphæ dedecorant. Asserit Eliphas accepisse hæc dogmata בשעיפים *inter cogitationes perplexas*; & Propheta ῥητῶς λέγει *disertè pronunciat*, שעיפים שנאתי ותורתך אהבתי *Odi perplexas cogitationes, & legem tuam amavi*. Apage ergò שעיפים. Verbum Piel סעף, quod hinc formatur, habet contrariam significationem, éstque *collucare, explanare*. Quatuor sequentes versiculi nihil habent obscuri præterquam spectrum quo miser Eliphas deluditur. Nomen דממה sig. *silentium*. Ter occurrit, hîc, 1 Reg. 19. & Psal. 107. 29. ubi propria ejus significatio claret ex opposito.

17. *An mortalis à Deo justificabitur? an quisquam vir à Factore suo mundus habebitur?*] Hæc expressimus ex Hebræo juxta genuinam & germanam verborum & vocum significationem. Malè enim vertunt *plùs quàm Deus*. Nemo enim tam delirus, tam vesanus fuit qui hominem plùs quàm Deum justum esse vel suspicatus sit. Et sequentia mentem Eliphæ satis explicant; *Non potest justificari Homo apud Deum, cùm nè Angeli quidem apud illum puri reperiantur.* Hunc solum versum ex integra visione nocturna Eliphæ Græcus interpres intellexit: In reliquis ità cæcutivit ut videatur ipse cum Elipha hoc spectro & terriculamento perturbatus. Hæc autem positio, Quòd *nemo justificatur à Deo*, Quòd *Deus servis suis non habet fidem, & in Angelis suis deprehendit vanitatem*, si de reprobis intelligatur vera est; sed si de electis, doctrina est dæmoniorum. Electi enim per fidem in Christum verè justificantur justíque sunt apud Deum: Et sancti Angeli, quorum Christus caput est, puri & immaculati sunt in conspectu ejus, in quorum medio sedet ipse. Hoc astu atque his insidiis primis parentibus illusit antiquus Serpens, tantúmque profecit ut Deo non confiderent, cùm dixisset vetuisse Deum comedere illos de arbore, quòd non confideret illis. Hanc positionem denuò in medium profert Eliphas, c. 15. eámque mordicus defendit: Quæ non modò fidem labefactat, sed etiam hominem à bonorum operum studio deterret. Statuendum contrà, Justificari hominem coram Deo per fidem quæ per charitatem operatur; Fidem electorum Deo esse probatissimam; Operáque fidei Deo esse gratissima & acceptissima. De fide siquidem Abrahami dictum est, *Credidit Abraham Deo, & illi imputatum est ad justitiam*. Déque operibus fidei Abrahami præconium Domini exstat, *Nunc cognosco quòd me ames, quoniam non pepercisti unigenito tuo propter me*. Nomen תהלה sig. hîc *inanem gloriam, superbiam, stultitiam* aut *vanitatem*. Eo sensu accipitur expostulatio Satanæ apud Elipham de severitate Dei adversùs Angelos tenebrarum, ut hominibus spem & fidem justificationis adimat.

19. *Ità ut facilè conterantur à tinea*] ידכאום *conterent eos*; subauditur *qualibet*, i. conterentur ipsi. לפני עש *à facie tineæ*; *ad conspectum, ad occursum tineæ*: *à la rencontre d'un ver*; i. *si tinea ipsis occurrat, opponatur, insurgat in eos*. עש est *tinea*, unde עשש *arrodi*; quod ter tantùm invenitur, nempe in libro Psalmorum.

20. *Nemine manum adhibente*] מבלי משים; i. per se, suâ sponte, corruunt, quamvis nullus manus adhibeat, violentas manus afferat. Miror tam facilem, tam obviam, tam idoneam & appositam interpretationem nulli interpretum vel Hebræorum vel aliorum venisse in mentem. משים est Benoni Hiphil, sing. n.

21. *Præterit eorum præstantia*] בם *in eis*. Subaudiendum relativum אשר *quæ est in illis*. ¶ *Moriuntur sapientia expertes*] ולא בחכמה, i. *suâ sibi stultitiâ*; ità ut ad perdendos illos alio adversario non sit opus. Ipsimet propriâ stultitiâ pereunt.

MUN-

CAP. V.

MUNSTERUS.

1. *Ad aliquem ex sanctis respice*] Non qui tibi ferat opem, ut nostri communiter hunc locum perperàm exposuerunt, cùm infrà dicat Deum *suos salvare*, & Deum esse *spem miserorum*; sed redarguit virum sanctum de impatientia, asseritque nullum alium hominem sic egisse, & neminem ex sanctis calcitrasse contra Deum in doloribus. Alii putant hîc ostendi distantiam mortalis nostræ naturæ à natura Angelica, quibus nequaquam possumus conferri, multò minus autem ipsi Deo. Stulti enim sunt plerique homines, & stultè amant hæc temporalia; & cùm illa perdunt, stomachantur, turbantur & mœrore enecantur, invidentes aliis ipsorum felicitatem: quibus verbis Eliphaz sanctum Job perstringit.

3. *Maledixi*] h. e. Maledictione dignum judicabam. Et sicut visio ipsa mihi demonstrata fuit, sic evenit. Nam licèt stultus ille fixisset radices, immobilisque videretur in felicitate sua, tamen subitò extirpatus est, &c.

6. *Non prodit è pulvere iniquitas*] i. Sterilitas terræ, quæ hîc vocatur און, non ascribitur ipsi terræ, sed vel desidiæ vel iniquitati hominum, ut cognoscant justitiam Dei & providentiam ejus.

7. *Homo nascitur ad laborem*] Sensus est, Ut homo habeat quæ necessaria sunt vitæ ejus, necesse est ut viribus corporis & animæ labori intendat, & nunquam illas otiosas dimittat: Et sicut scintillæ & *filii tedæ*, ut Hebraismus habet, semper à prunis exsurgunt, ità homo jugiter bonos facere debet fructus. Alii referunt *excussas scintillas* ad eos qui in agro laborantes ligone sæpe ex silicibus excitant scintillas.

15. *Salvabit suos*] i. Pauperes & humiles liberat à gladio tyrannorum, & à perverso ore eorum, &c.

19. *In sex tribulationibus*] Sensus est, Etiamsi Deus multas sinat tribulationes accidere justo, ille patienter Dei ferens castigationem liberabitur tandem ab omnibus, sive sex sive septem aut plures fuerint. Et est idem modus loquendi quo & Salomo utitur Prov. 24. 16. *Septies in die cadit justus*, &c.

23. *Cum lapidibus campi*] Sensus est, Nihil est quod electis Dei nocere poterit, non lapides, non terra, non bestiæ; sed omnia studebunt inservire eis, ut etiam pedem non sint illisuri ad lapidem.

VATABLUS.

1. *Qui respondeat tibi*, עונך] i. Qui te dignetur suâ responsione. ¶ *Vertes te*, תפנה] *Respicies?* repetendum quod præcessit, *qui te dignetur suâ responsione*, q.d. Nullus est Angelorum quamlibet parvus qui non sitte superior, quique te dignetur alloqui. Ostendit Hominem esse angelis multo inferiorem: quantò magis Deo?

2. *Profectò*, כי] *Revera*, q. d. Notum est quòd stultum, &c. Ostendit mala homini accidere propter peccata. Estque tertia ratio quâ Eliphaz probat Job fuisse impium, Quòd affligatur ut impii & stulti. ¶ *Interficit iracundia*, יהרג כעש] Fut. Heb. pro præs. *interficit ira*, vel, *indignatio*. ¶ *Et ardelionem*, ופותה] *Cupidum, avidum ad rem*, significat eum qui re visâ afficitur. ¶ *Invidia*, קנאה] *Zelus*, i. nimia cupiditas habendi, q. d. Frequenter fit ut stulti & avari iracundiâ pereant, quod frustrentur desideriis suis.

3. *Radicantem*, משריש] *Radices agentem*, i. feliciter viventem. ¶ *Et maledixi habitaculo ejus statim*, ואקוב נוהו פתאום] i. Statim censui habitaculum ejus esse maledictum, h. e. mox reputavi fore ut domui ac familiæ ejus malè cederet.

4. *Elongabuntur*, ירחקו] Subauditur aliquid, *Dixi apud me, Longè fient. Salutem* vocat auxilium Divinum. ¶ *In porta*, בשער] i. In foro ac loco publico, q. d. Judicio publico statuentur, & damnabuntur, quia cœptam à parentibus impietatem sectati sunt: nec erit qui liberet eos.

5. *Divitiæ eorum*, &c. אשר קצירו וגו'] Inversum ordinem apud Hebræos reposuit noster interpres: nam istud *divitiæ* est illis posteriore loco hujus versûs, dicit igitur, *Opes* [*Facultates*] *eorum* [nempe filiorum impii] *erunt ejus* [sive *devolventur ad eum*] *cujus messem famelicus comedet*, [sing. pro plur. *famelici ac esurientes comedent*; i. ad hominem infelicem] *& ad eum qui è spinis* [i. etiam è mediis spinis] *accipiet eam* [i. colliget] *atque inhiabit* ei messi *prædator*, sive *grassator*. Extremam hominis infelicitatem describit. ¶ *Atque inhiabit*, ושאף צמים] Sub. *ei messi*, sive, *aspirabit ad eam messem*. Alii, *& devorabit eam*, i. inhiabit ut devoret eam.

6. *Egreditur*, יצא] *Prodit*. Fut. Heb. pro præs. i. terra non admittit iniquitatem, q. d. Non ob iniquitatem ipsius terræ ea fit sterilis, sed ob iniquitatem hominis. Hæc quarta est ratio quòd Job propter peccatum affligatur, Originale peccatum causa est omnium ærumnarum; igitur actuale peccatum causa est ærumnarum peculiarium. ¶ *Oritur perversitas*, יצמח עמל] *Germinat* [*pullulat*] *injuria*, sive *molestia*, aut *afflictio*, i. Injuria non exsistit è terra, sed ex malitia & peccato hominum.

7. *Tametsi homo ad molestiam*, &c. כי אדם לעמל יולד וגו'] Ad verb. *Quia homo ad laborem natus est, & filii prunæ* [vel, *carbonis*] *elevabunt volatum*. Quidam istud כי exponunt *Revera*, alii per *Sed*. *Revera ad molestiam natus est homo*, i. doloribus ac miseriis naturâ obnoxius est propter peccatum primi parentis. Observa ו pro *quemadmodum*; & quòd *filios prunæ* scintillas vocet, quæ tendunt sursum, sive sursum emicant.

8. *Certè ego requirerem*, אולם אני אדרוש] Sub. *si talia passus essem*. ¶ *Et ad Deum ponerem eloquium meum*, ואל אלהים אשים דברתי] *Et ad ipsum* (anteced. pro relat.) *deponerem verba mea*, i. dirigerem orationem meam: h. e. Deum precarer.

9. *Et non* est *investigatio*, ואין חקר] Sub. *illis*, i. eáque impervestigabilia, h. e. quæ captum humanum excedunt.

10. *Et mittit aquas* &c. ושולח מים וגו'] Dum scilicet pluvias mittit quas venti pellunt *super plateas*, i. super loca quæ sunt sub dio.

11. *Ut ponat humiles in excelso*, לשום שפלים למרום] *Ut statuat abjectos* [*contemptos*] *in sublimi*, i. collocet in summa dignitate, h. e. ut exaltet humiles. Vel, *in alto*, i. in loco tuto, quasi inaccesso. Hic versus cohæret cum sequente. ¶ *Et pullati exaltentur salute*, וקודרים שגבו ישע] *& ut tristes* [*mœrentes*] *exaltentur salute*, i. ope & auxilio Divino.

12. *Dissipat*, מפר] i. Irrita facit consilia astutorum & versipellium. ¶ *Quod decreverant*, תושיה] Ad verb. *ens*, vel, *quicquam*, quod scilicet facere decreverant.

13. *Pravorum infatuatum est*, ונפתלים נמהרה] *Perversorum* [*depravatorum*] *insipiens redditum est*. Alii *præcipitatur*, *redditur præceps*, i. irritum. Hunc locum adduxit Paulus 1 Cor. 3. 19. volens probare sapientiam hujus mundi esse stultitiam apud Deum, *Scriptum est enim*, inquit, *Comprehendam sapientes in astutia ipsorum*, quo certè innuit sapientes suâ ipsorum astutiâ capi solere ac revinci, dum ipsâ re comperiunt sapientiam suam nihil prodesse ad veram felicitatem.

14. *Incurrunt* in *tenebras*, יפגשו חושך] Ad verb. *occurrunt tenebris*, i. impingunt. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Palpant*, ימששו] Fut. Heb. pro præs. i. in maxima luce, h. e. clarissima, destituuntur intelligentiâ, quasi versarentur in re difficillima.

15. *Et servat*, וישע] Præt. Heb. pro præs. sub. *humiles*. ¶ *A gladio, ab ore eorum*, מחרב מפיהם] *A gladio* [sub. *illorum*,] *ab ore eorum*, i. per verba ipsorum. Alii, *à gladio oris eorum*, i. à calumniis eorum quæ sunt veluti gladius.

16. *Pauperi spes*, לדל תקוה] *Egeno* [*tenui*] *spes*, sub. *reliqua*, i. habet egenus in quo speret. ¶ *Clausit*, קפצה] *Claudit*, *occludit*, ut sit præt. pro præs. i. iniquus digito compescit

compescit labellum, q. d. Iniqui coguntur tacere confusi.

17. *Increpaverit*, יוכיחנו] Sub. אשר. Fut. Heb. pro præt. vel præs. *corripit, castigat.*

18. *Dolore afficit*, יכאיב] *Vulnerat, dolores infligit.* ¶ *Et medetur*, ויחבש] Ad verb. *& alligabit*, sive *colligabit*. Fut. ut suprà pro præs. i. ceu fasciis vulnus alligat, more boni chirurgi. ¶ *Sanant*, תרפינה] Sub. *vulnus inflictum.* Fut. pro præs.

19. *In sex angustiis eruet te*, בשש צרות יצילך] *In sex tribulationibus* [*afflictionibus*] *liberabit te*, sive, *eruet*, i. cùm acciderit una ex multis tribulationibus, servabit te Deus incolumem. ¶ *Et in septima*, ובשבע] i. Imò verò in plurimis non attinget te malum ullum, q. d. Omni tempore vindicabit te à noxa. Numeri finiti pro infinitis per amplificationem. Vel referuntur ad pericula quæ postea recenset.

20. *A manibus gladii*, מידי חרב] Hebraismus, *ab ictibus ensium.*

21. *A flagello linguæ*, בשוט לשון] *Dum pervagabitur lingua*, i. Quando impii pios deferent apud tyrannum, non accusaberis cum aliis. ¶ *A vastitate cùm venerit*, משוד כי יבוא] *A depopulatione ventura*, vel *quando veniet.*

22. *Et famem*, ולכפן] Provenientem scilicet ex malitia divitum, qui omnia congregant in horrea sua, *flocci pendes.* ¶ *Et à bestia terræ*, ומחית הארץ] Sic vocat bestias agrestes.

23. *Quin & cum lapidibus*, &c. כי עם אבני וגו'] Ad verb. *Quia cum lapidibus agri erit pactum tuum*, ut scilicet non lædant pedes tuos, quasi ex pacto. ¶ *Pacifica* erit *tibi*, השלמה לך] i. Non tibi nocebit fera, si fortè occurrat. Sing. pro plur. Psal. 91. 13. *Super leonem & basiliscum ambulabis*, &c.

24. *Et scies quòd pax*, &c. וידעת כי שלום אהלך] *Et scias quod in pace* erit *tabernaculum tuum*, i. In summa tranquillitate ac prosperitate erit domus tua. ¶ *Visitabisque*, ופקדת] i. Diligentissimè considerabis familiam tuam. ¶ *Et non peccabis* ולא תחטא] Nimiùm scilicet indulgendo, aut nimiùm connivendo familiæ tuæ.

25. *Multum semen tuum*, &c. רב זרעך וגו'] i. Numerosa futura est proles tua, & nepotes tui plurimi futuri, imò innumeri.

26. *Sicut ascendit*, &c. כעלות וגו'] *Quemadmodum exciditur acervus* frugum *tempore suo*, i. cùm seges est matura, q. d. Non morieris ante mortem naturalem, sed senex morieris.

27. *Ecce, hoc investigamus*, &c. הנה זאת חקרנוה וגו'] *En id* quod *perquisivimus, & ità res habet: proinde audi*, &c. Vel, *En hoc* quod *perquisivimus, verum est: proinde audi*, &c. i. Istud excogitavimus: proinde acquiesce illi, & commendato memoriæ.

CASTALIO.

1. VOciferare, si quis te exaudiat, &c.] Invoca Deum, &, siquidem sanctus es, exaudiet te & isto malo liberabit. Nam si sanctos viros consideres, eorum conditio talis est ut eos semper defendat Deus. Quòd si non exaudit te Deus, sed perimit, apparet te improbum esse: nam non nisi improbos perdit Deus. Atque hoc est totius hujus capitis argumentum, quod duobus primis versibus breviter comprehensum deinceps tractatur explicatiùs. Potest autem hoc pacto informari; Qui pii & sancti sunt, eos contra mala defendit Deus: Te autem non defendit; Ergò pius non es. Item, Qui Dei severitate necantur, stulti sunt: Atqui tu Dei severitate necaris; Ergò stultus es.

2. *Severitas ac vehementia*] Scilicet Dei.

3. *Vidi radicatum stultum, cujus mansionem repentè detestatus sum*] Vidi florentes stultos, qui paulò pòst exsecrandum in modum deleti sunt.

6. *Non enim ex humo prodit pœna*, &c.] Quòd pœnas dant improbi, id non ab ulla re terrestri proficiscitur, sed à Deo, qui efficit ut tam proprium sit improborum ærumnosos esse quam naturale est stricturis in sublime ferri.

CLARIUS.

1. AD aliquem sanctorum] Arguit impatientiæ virum sanctum; & ait nullum alium sic egisse, & neminem è sanctis calcitrasse contra Deum in doloribus. Alii putant hîc ostendi distantiam mortalis nostræ naturæ à natura Angelica, cui nequaquam possumus conferri; multò autem minùs ipsi Deo. Stulti enim sunt plerique omnes, & stultè amant hæc temporalia; & cùm illa amittunt, stomachantur, turbantur & mœrore enecantur, invidentes alienæ felicitati, quibus verbis Eliphaz sanctum Job perstringit.

3. *Maledixi*] h. e. Maledictione dignum judicabam, & sicut visio mihi demonstrata fuit, sic evenit. Nam licet stultas ille fixisset radices, immobilisque videretur in sua felicitate, tamen subitò extirpatus est, &c.

4. *Conterentur in porta*] h. e. In judiciis publicè condemnabuntur, nemine intercedente pro eis, vel miserante. Olim enim in portis fiebant judicia; & ideo Scriptura *portas* pro *judiciis* accipit.

5. *Famelicus*] Per *famelicos* & *sitientes* intellige eos qui rapiendis divitiis inhiant.

6. *Non quidem prodit*] h. e. Sterilitas terræ non ascribitur ipsi terræ, sed vel desidiæ vel iniquitati hominum, ut agnoscant justitiam Dei & providentiam ejus.

7. *Homo nascitur ad laborem*] Non vitio, inquit, terræ sed hominum flagitiis est invecta fames; atque ut homo habeat quæ sunt necessaria vitæ ejus, necesse est ut viribus corporis & animæ labori intendat, & nunquam otio vacet: & sicut scintillæ ac *filii tedæ*, ut Hebraismus habet, semper à prunis exsurgunt, ità homo jugiter bonos ferre debet fructus. Alii referunt *excussas scintillas* ad eos qui in agro laborantes ligone sæpe ex silicibus excitant scintillas.

8. *Deprecabor Dominum*] Tacitè admonet ut suo exemplo Job ad Deum confugiat; atque iterum variis modis Divinam providentiam celebrat, multósque locos habet quibus id persuadeat; nempe à Possibili, dum Dei Potentiam prædicat; & à Facili, dum ejus Misericordiam commonstrat.

16. *Iniquitas autem contrahet os suum*] h. e. Non audebit sperare & petere à Deo bona.

19. *In sex tribulationibus*] i. Etiamsi Deus multas sinat afflictiones accidere justo, ille patienter Dei ferens castigationem liberabitur tandem ab omnibus sive sex sive septem aut plures fuerint. Et est idem modus loquendi quo & Salomon utitur Prov. 24. 16. *Septies in die cadit justus.*

23. *Sed cum lapidibus*] Nihil est, inquit, quod electis Dei nocere possit, non Lapides, non Terra, non Bestiæ; sed omnia studebant inservire eis, ut etiam pedem non sint illisuri ad lapidem.

24. *Visitans habitaculum tuum*] Habebis pacem domi & foris; non erit quod te ad iram provocet; sed omnia ad laudem Dei te accendent. *Non peccabis*, sed gratias Deo ages qui tibi tam fuerit propitius.

DRUSIUS.

1. CLama nunc] קרא נא *Voca nunc.* Id non malè reddes, *Invoca nunc*: nam קרא etiam *invoco.* Sic Græci ἐπικάλεσαι. Quidam supplent *& vide num sit*, &c. Novum non est ut unum verbum pro duobus ponatur: exempla passim obvia. ¶ *An sit qui tibi respondeat*] *An sit respondens tibi*, vel, si mavis, *exaudiens te*: nam ענה utrumque sign. Lxx εἴ τις σοι ὑπακούσεται *si quis tibi obaudiat*, unius literæ immutatione leges ἐπακούσεται *exaudiat.* Quomodo aliàs interpretantur verbum ענה ut Psal. 3. 4, &c. Sed & verbo ὑπακούω idem interpretantur, quod hîc reddunt, *si quis tibi respondeat.* Cant. 5.6. ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέ μου. Sic infrà 14. 15. καλέσεις, ἐγὼ δέ σοι ὑπακούσομαι. Vide & 9. 14. & 13. 22. ¶ *Ad quem è sanctis*] Vel *sanctorum.* Lxx ἀγγέλων ἁγίων *Angelorum sanctorum. Sancti* Angeli

Angeli vocantur & Zach. 14. 5. *& omnes sancti tecum*: tum etiam Dan. 8. 13. *unus sanctus*, i. Angelus: Aut, *è sanctis qui in terra*. Sic κατ' ἐξοχὴν olim vocabantur Sacerdotes: unde Princeps Sacerdotum hodie *Sanctissimus* dicitur: quod inconveniens visum cuidam Episcopo cùm Deus non nisi *Sanctus* appelletur; qui propterea in periculum capitis venit. Accidit hoc Tridenti, ut perhibent. ¶ *Respicies*] Aut *vertes te*. Vulg. *ad aliquem sanctorum convertere*. Lxx ὄψῃ *videas, aspicias*. Alibi utuntur verbis ἐπιβλέπω & ἐπιστρέφω. Sed & aliter interpretantur.

2. *Stultum*] *Stolidum*: ἄφρονα *insipientem*: qui שטיא Chaldæis, unde in lingua Doctorum שוטה, & fortè inde Gallicum *sot*, quo etiam Belgæ utuntur. ¶ *Occidit*] *Occidere solet*, ἀναιρεῖ *perimit, interimit*. In ed. Vulg. pro *virum stultum* quædam exempl. legunt *verè stultum*; quæ lectio ad veritatem Ebraicam propiùs accedit. Nam כי interdum *verè, utique, profectò, sanè, enimvero*. In fonte etiam ad verb. est *occidet*. ¶ *Iracundia*] כעש non tam *iracundia*, quæ ὀργιλότης dicitur & τὸ ὀργίλον, quàm *ira*, i. ὀργή, quomodo Senes hîc ediderunt. Thargum quoque habet רגוה *ira ejus*. Intelligit autem iram & indignationem quam quis concipit propter castigationes, quando judicium, quod justificare deberet, damnat: quod familiare stulto, alienum autem à sapiente. ¶ *Fatuum*] פתה *simplicem, rerum imperitum*; ut Hos. 7. 11. *columba fatua*, vel *simplex*, unde, *Estote simplices ut columbæ*. A simplicitate si absit prudentia, fatuitas est vel stoliditas. Ideo alii referunt *columba stolida*. Sic h. l. *& stolidum interficit*. Senes habent πεπλανημένον *errantem*. Vulg. *parvulum*, i. νήπιον quod à Symmacho mutuò sumptum. Aq. θελγόμενον, q. *deceptum illecebris*. Apud Hoseam Aq. Sym. θελγομένη ἢ ἀπατωμένη, i. interprete Hieronymo, *Lactata vel decepta*. Lxx *insipiens*, seu *insensata*: ἄνους *enim utrumque potest exprimere*, ait ille, quem modò nominavi, Hieronymus. פתה potest reddi *deceptu facilis*. Nam qui facilè quidvis sibi persuaderi patitur, etiam facilè decipitur: talis Græcè εὐαπάτητος dicitur. ¶ *Interficit*] *Morte afficit*, θανατοῖ *longâ tabe conficit*, juxta illud,

Livor tabificum malis venenum.

¶ *Invidia*] קנאה. Vulg. *invidia*. Sic apud Salomonem *Tarmes ossium, invidia*: ubi eadem vox. Lxx ζῆλος. Tharg. *zelus hominum*, ad verb. *creaturarum*. Est autem *zelus* h. l. ira gravis & indignatio vehemens.

3. *Stultum*] Hominem improbum. Nam qui improbus est, etiam stultus est. Sic passim Improbitas *stultitia* vocatur. Et Plautus dixit, *Quid faciam nisi stultitiâ meâ in mœrorem rupi?* ubi nota, *Ex opinione Stoicorum, qui omnem animi morbum ex stultitia nasci existimant*. Psal. 69. 5. *Tu nosti stultitiam meam, & delicta mea non sunt abscondita à te*. Rursum Psal. 107. 17. *stulti vocantur*, i. אוילים, qui propter peccata sua in morbum inciderunt. Nam argumentum stultitiæ peccando sibi nocere; tum etiam quia non intelligunt caussas morbi sui, quod propriè stultorum est. Nam stultus mente caret; & malum quidem sentit, sed unde illi accidat non considerat: ea est stultitia. ¶ *Radicantem*] *Radices agentem*. Tralatio ab arboribus, quæ radices suas longè latèque diffundunt, eòque firmiores sunt. Vulg. *Vidi stultum firmâ radice*. Lxx ἑώρακα ἄφρονας ῥίζαν βάλλοντας *vidi stultos radicem jacientes*, aut *mittentes*. Mens horum verborum, *Vidi stultum prosperantem ac facilè agentem*. ¶ *Maledixi*] *Malè precatus*, aut *ominatus sum*. ¶ *Habitaculo ejus*] *Domui ejus*, aut *familiæ ejus*, quam infelicem judicabam eò quòd certò scirem brevi succidendam & evertendam esse à Deo. Vide Psal. 37. 35. Sed & Prov. 3. 33. *Maledictio Domini in domo improbi; & habitaculo justorum benedicit*. ¶ *Confestim*] *Repentè, subitò, statim*. Lxx ἀλλ' εὐθέως ἐβρώθη αὐτῶν ἡ δίαιτα *sed statim absumpta est illorum habitatio*. Aq. καὶ κατηρασάμην τὴν εὐπρέπειαν αὐλῶν παραχρῆμα *& maledixi decori eorum statim*: quam lectionem invenies in ed. Compl. Vulg. *& maledixi pulchritudini ejus statim*. נוהו deducunt à נאה. Licet etiam exponere *maledixi*, *maledictum pronunciavi* *habitaculum ejus*. Mox seipsum explicat cùm ait, *Procul sunt filii ejus à salute*, &c.

4 *Procul sunt*] Aut *procul erunt*, quod Vulg. Int. dixit *longè fient*, & Santes *elongabuntur*. ¶ *A salute*] Quam præstant qui aliquem defendunt in judicio & à pœna liberant, ut Advocati, & similes. ¶ *Filii ejus*] *Liberi ejus*. Lxx πόῤῥω γένοιντο οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἀπὸ σωτηρίας *Longè fiant filii eorum à salute*. Tharg. *à redemptione in seculo futuro*, q. d. à salute animæ. ¶ *Conteruntur*] Vel *conterentur*. Quidam legunt *sint procul, & conterantur*, ut sit forma maledictionis. ¶ *In porta*] In curia, in consessu Judicum: nam in portis olim judicia exercebant. Significat ergò *portam judicii*, non *Gehennam*, ut Chaldæus P. retulit. *Abenezra exponit* בפרהסיא ἐν παῤῥησίᾳ *palàm*. *Conterentur in porta*, sive *ingressu Gehennæ in die judicii magni*. במעלנא בגהנם. Lxx κολαβρισθείησαν ἐπὶ θύραις ἡσσόνων *conterantur in januis*, vel *portis minorum*. Aq. ἐπιτριβήσονται *conterentur*. Th. κατεκλάσθησαν *confracti sunt*. Sym. ταπεινωθήτωσαν *humilientur*. In alio Scholio tribuitur Theodotioni quidem ταπεινωθήσονται *humiliabuntur*, Symmacho autem κατεκλάσθησαν *confracti sunt*. Cæterùm κολαβρίζεσθαι sig. *vilipendi, contemni, in nullo pretio esse*: nam κόλαβρος sive κολαβρὸς *parvus porcellus*, qui in nullo pretio esse solet. Vide Suidam. Olympiodorus ait idem esse cum ἐπιτριβῶσιν *conterantur*: item exponit ἐξευτελισθείησαν. ¶ *Eruat*] *Eripiat, liberet*.

5. *Messem*] *Fruges demessas*, sive *quæ ille messuit*, ἃ ἐκεῖνος ἐθέρισεν. Quod Symmachus retulit ἃ ἐκεῖνοι ἐθέρισαν *quæ illi messuerunt*. Priùs erat in Lxx ἃ γὰρ ἐκεῖνοι συνήγαγον *quæ illi collegerunt*. ¶ *Famelicus comedet*] Vel *esuriens comedet*, h. e. interprete Aq. πεινῶν φάγεται. Reliqui usurpant pluralem, ut Lxx δίκαιοι ἔδονται, *justi*, videlicet esurientes; & Sym. πεινῶντες φάγονται *esurientes manducabunt*: nec non Chald. כפיני ייכלון *esurientes comedent*. ¶ *E spinis*] h. e. è magno periculo, sicut dicimus, *ex ore leonum*, proverbiale. Vulg. *& ipsum rapiet armatus*, scuto videlicet. Videtur צנה quod *parmam* sig. in mente habuisse: nam ὅπλον *arma* & *scutum*. Sym. αὐτοὶ δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθήσονται *ipsi autem ab armatis tollentur*. Idem in mente habuit: nam צנה ὅπλον *arma*. Lxx αὐτοὶ δὲ ἐκ κακῶν οὐκ ἐξαίρετοι ἔσονται *ipsi verò de malis non liberabuntur*. Sic ed. Rom. Nam Compl. cum Symmacho consentit. Omnes legerunt אל quod idem cum אלה *ipsi, illi*, αὐτοί. nam אל cum Segol redundat, ut ל in למן *à*. Sic אל מן *ex, è, ab*. Vide Mercerum. Tharg. *milites armis*, sive *instrumentis bellicis, abducent eos*. *Milites* dicit פולמוסין quod à πόλεμος deductum. *Arma* verò מאני זיינא, quasi *vasa bellica*, h. e. *instrumenta*, vel, si mavis, *vasa armorum*, i. arma. ¶ *Capiet*] *Rapiet, auferet, tollet*. *Capere* est *rapere*: & ità Vulgatus interpretatur non hîc solùm, sed etiam Gen. 34. 2. *& rapuit eam*. Contrà יטרף *rapiet* idem vertit *capit*, Psal. 7. 3. ¶ *Hauriet*] Quasi anhelando ad eam, ut Sol anhelat ad conficiendum cursum suum. Vulg. *bibent*, vel *ebibent*: nam exemplaria variant. Tharg. *diripient*. Lxx ἐκσιφωνισθείη αὐτῶν ἡ ἰσχύς, quod reddunt *exhauriatur eorum fortitudo*. Polychronius interpretatur ἐκροφηθήσεται, δαπανηθήσεται, παντελῶς κενωθήσεται, *exsorbebitur, absumetur, penitus vacuabitur*: tralatio ab iis qui per siphonem hauriunt donec nihil amplius humoris relinquatur. Notata hæc in ed. Rom. Lat. ubi & illud addit, *Symmachum reddidisse* ἀναῤῥοφήσαι διψῶν τὴν δύναμιν αὐτῶν *absorbeat sitiens potentiam eorum*; *Aquilam autem*, ἀφειλκύσαντο διψῶντες εὐπορίαν αὐτῶν *attraxerunt & hauserunt sitientes opulentiam eorum*. Hæc ibi. ¶ *Siticulosus*] *Vehementer sitiens* צמים ad instar צדיק *justus*; ut idem sit cum צמא unde צמאים *sitientes*. Quidam *sitibundus*. Aq. διψῶν, ut vidimus: cæteri διψῶντες, & Hieron. *sitientes*, ac si esset צמים pro צמאים. Tharg. quoque *latrones*, i. לסטין quod factum ex Græco λῃστὴς *latro*. Idem פריץ denotat, quod R. Levi usurpat in declaratione hujus loci. Vulgò *prædonem* interpretantur: quem sic appellatum existimant à *coma* quam alit, vel quòd *sanguinem humanum sitiat*. ¶ *Potentiam eorum*] *Opes, facultates*

facultates eorum. Sic Hieron. *divitias ejus*, & Chald. נכסיהון *opes eorum.* Idem sig. τὴν δύναμιν αὐτῶν, ut ibi, *Multæ filiæ* ἐποίησαν δύναμιν *fecerunt potentiam*, h. e. compararunt divitias. Sic in historia Ruth, *Fac potentiam*, h. e. δύναμιν, *Ephratha*, compara opes. Ubique est חיל in fonte, quod *potentiam* & *exercitum* & *opes* notat. Sic δύναμις apud Græcos. Saltem *potentiam* & *exercitum* designat: de *opibus* dubito, nisi apud interpretes. Divitiæ autem חיל *potentia* vocantur quia in iis consistit potentia hominis: unde qui divites iidem *potentes* vocantur: & ait Salomo, *Divitiæ divitis sunt & arx valida. Potentiam* ergò hîc intellige non Robur corporis, sed Opes ac Divitias, quæ homines potentes reddunt. Nihil verius. Licet etiam vertere *hauriet siticulosus opulentiam eorum.* Magis placet. Aristoteles Polit. l. 1. c. 8. divitias appellat *vires rerum*, quia per ipsas omnia possumus. Vide Annot. meas Apoc. 18. 3.

6. *Non exit è pulvere iniquitas*] q. d. *Ab hominibus est, non è terra*, vel *pulvere*. Nam terra non profert iniquitatem, sed homines (ea est natura eorum corrupta) proni & proclives ad eam feruntur: unde castigationes & mala quæ eis eveniunt. Vulg. *Nihil è terra sine causa fit*, און interpretatione priscâ *inutile*, i. ἀνωφελές. *Nihil* ergò *inutile è terra exit*, h. e. *sine causa.* Non percepit mentem Eliphazi. Lxx οὐ γὰρ μὴ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς γῆς κόπος *Non enim prodibit de terra labor:* pro quo *prodiet* in ed. Rom. און *dolor:* unde בן אוני *filius doloris mei.* Tharg. *non egredietur è pulvere mendacium.* ¶ *Nec è terra germinat molestia*] Vulg. *& de humo non oritur dolor*, i. ὀδύνη. מארמה meliùs reddit *de humo:* nam אדמה *humus:* unde *Adam*, i. *Homo. Homo* ab *humo*, ut *Adam* ab *Adama:* quod qui ridet, ipse potiùs ridendus est. Hæc appellatio admonet nos originis nostræ, quæ ex terra, & rursum in terram redibit. Lxx οὐδὲ ἐξ ὀρέων ἀναβλαστήσει πόνος *nec ex montibus germinabit labor.* Fortè hinc Hieronymus hausit suam interpretationem: nam πόνος tam *dolor* quàm *labor:* quæ etiam Ebræi uno vocabulo עצב significant. Notavi aliás. *Ex montibus*, i. מהרים: nihil tale in fonte: viderint ergò interpretes illi; ego eos non excuso. R. S. *Plaga quæ venit super hominem non frustrà est, nec è terra germinat ei.* Abenezra, *Improbitas non germinat; ideo filius hominis gignit eam acsi natus esset ad molestiam & iniquitatem patrandam, juxta illud, In iniquitate formatus sum. Natura enim hominis prona est ad faciendum malum, sicut ait, Figmentum cordis humani malum est à pueritia sua.* Hucusque sapiens ille.

7. *Ad molestiam*] *Ad ærumnam*, quam causat iniquitas. Nam ex iniquitate molestia quam homines sufferunt dum sunt in hac valle miseriarum. Abenezra, *Omnis molestia, quæ cum iniquitate similis est ei in sententia.* Vulg. *ad laborem*, πρὸς πόνον· quæ vox etiam *dolorem* denotat, ut dictum est. Lxx ἄνθρωπος γεννᾶται κόπῳ *homo nascitur labori*, h. e. ad laborem. Ab iisdem כי redditum ἀλλὰ *sed*; quod nunc secuti sumus: nam sæpe ità ponitur כי pro אם *sed*, ut sit adversativa particula, q. d. *Terra non profert molestiam; sed innata ea homini perinde ut scintillæ naturaliter alta petunt & sursum feruntur.* ¶ *Scintillæ*] בני רשף *filii prunæ*, h. e. scintillæ, σπινθῆρες. Nam רשף *pruna*, quæ & רצפה, ait autor Ohel-Moed, qui liber est Synonymorum Ebraicorum. *Pruna* usitatè נחל dicitur, ut *carbo* פחם, quæ sic differunt ut נחל sit *carbo accensus*, & פחם *pruna exstincta. Prunæ ignis* sunt ניצוצי אש quam interpretationem Abenezra producit; ut & aliam, quæ ad Interpretem nostrum propiùs accedit, *& avis ad volatum*, ut רשף sit *avis, volatile*, aut *volucris*; & *filii volucris*, ipsæ aves, vel certè pulli earum. Verba ejus sunt, *Quemadmodum (ità quidam) naturale avium est volare, ità naturale hominum est ærumnam pati. Sic* לחומי רשף, *quod exponunt* אכולי עוף, *comesti ab avibus; qui esca fuerunt avium volucrium.* Hanc sententiam secutus fuit Aquila Ponticus, referens καὶ υἱοὶ πτηνοῦ *& filii volucris.* Nec longè abeunt qui ad certam speciem restringunt; ut Complutensis, in qua νεοσσοὶ δὲ ἀετῶν *pulli autem aquilarum*, & Lxx qui vertunt νεοσσοὶ δὲ γυπὸς *pulli autem vulturis.* Cæterùm Sym. τὰ τέκνα τῶν πτηνῶν ὑψοῦ πέτεται *filii volatilium attollunt pennas.* Psal. 78. 4. לרשפים, Hieron. *volucribus*, Sym. οἰωνοῖς, aliàs *vulturibus*, Lxx τῷ πυρί. Deut. 32. 24. Lxx βρώσει ὀρνέων. Cant. 8. 6. περίπτερα *volatilia*, ubi alii λαμπάδες, alii ἀνθρακες, Sym. ὁρμαὶ *impetus.* In R. Levi est נידודי אש *scintillæ ignis.* Tharg. ניצין vocat. Ità variè appellantur scintillæ. ¶ *Attollunt volatum*] *Altè volant.* Licet etiam vertere *attollunt se ad volandum.* Tharg. *fines ejus ut scintillæ, quæ defluunt ex prunis & attollunt se, sic avolabit*, sub. *homo.*

8. *Verùm ego*] Si essem tuo loco, tot malis pressus, non maledicerem diei natali meo, sed confugerem ad Deum, &c. אולם, *verùm* i. ברם. Alii *certè, utique.* Vulg. *Quamobrem.* Lxx οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ *Veruntamen.* ¶ *Requirerem Deum*] Ut solent qui adversis premuntur, si pii fuerint: nam est unicum præsidium & solatium afflicto. Vulg. *deprecabor Dominum* אחלה יהוה. Deprecamur propriè mala quæ nos premunt. Sensum ergò expressit; Nam requirerem Deum ad deprecandum à me hanc tempestatem. Lxx ἐγὼ δεηθήσομαι Κυρίου *ego deprecabor Dominum.* Tharg. *quærerem doctrinam à forti*, מן תקיפא, h. e. à Deo, cujus epitheton אל *fortem* denotat, propriè ἰσχὺν καὶ δύναμιν, si Eusebio credimus; & cur non credemus? cùm לאל ידך reperiatur pro *in potestate manûs tuæ. Dominus* autem אדני dicitur, vel certè יהוה quod est nomen tetragrammaton Deo proprium. ¶ *Ad Deum*] Hîc est *Elohim* in fonte. ¶ *Ponerem eloquium meum*] *Eloquium suum* vocat preces quas funderet ad Deum si in eo statu constitutus esset. Tharg. *ponerem sermonem meum.* Lxx Κύριον τὸν πάντων δεσπότην ἐπικαλέσομαι *Dominum omnium Dominum invocabo:* in ed. Rom. *omnium dominatorem:* ad sensum non pessimé. *Ponit eloquium suum ad Deum* qui cum Deo loquitur: loquitur cum Deo qui precatur eum. Unde illud Senecæ, *Sic vivendum cum hominibus acsi Deus videat: sic loquendum cum Deo acsi homines audiant.* Quidam legunt h. l. *negotium meum*, acsi diceret, Res meas ei committerem & commendarem. דברה *verbum, res, negotium.*

9. *Qui facit magna*] In rebus naturalibus: quæ μεγάλα h. l. & in Euangelio μεγαλεῖα vocantur, h. e. *magnifica*, ut Luc. 1. 49. Ebraicè גדלות & Chaldaicè רברבן. ¶ *Eaque inscrutabilia*] ואין חקר *& non est scrutatio.* Vult dicere, *quorum non est scrutatio*, sive, *quæ inscrutabilia sunt*, καὶ ἀνεξιχνίαστα Lxx, h. e. *impervestigabilia.* ¶ *Et admiranda*] Vel *mirabilia*, h. e. miracula, portenta & prodigia, quæ fiunt supra naturam, Chaldæis פרישן dicta. ¶ *Sine numero*] עד אין מספר *donec non sit numerus.* Vulg. *absque numero.* Lxx ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός *quorum non est numerus*, quæ numero carent, sive innumerabilia sunt. In factis Dei duo notat, primùm quòd *sint inscrutabilia*, deinde quòd *numerari nequeant*, & hoc commune tam *magnis* quàm *mirabilibus*, h. e. miraculis Dei. Nam si facta secundùm naturam investigari non possunt, multò minùs ea quæ contra vel supra naturam fiunt.

10. *Qui dat pluviam*] Pluvia vocatur ab Ebræis *maritus ipsius terræ.* Nam ut mulier est infœcunda sine viro, sic terra infœcunda est absque pluvia: quam à Deo esse hic locus perspicuè docet. Sic alibi, *Mandabo*, inquit, *nubibus ne pluant super eam pluviam.* Nam cùm plenæ sunt nubes effundunt pluviam, non tamen absque Dei jussu. *In his locis*, inquit Hieronymus Amos 4. *ubi nunc degimus, præter parvos fontes, omnes cisternarum aquæ sunt: & si imbres Divina ira suspenderit, majus sitis quàm famis periculum est.* ¶ *Super faciem terræ*] *Super terram*, quod Græci transferunt ἐπὶ τὴν γῆν. Nam *facies* in hac locutione omitti potest salvâ sententiâ. Alioqui *terræ faciem* dicunt ejus superficiem. Sic *faciem cœli, faciem maris, faciem aquæ* sive *aquarum.* Tharg. *super terram Israel.* ¶ *Qui mittit aquam*] Vel *aquas:* ἀποστέλλοντα τὸ ὕδωρ. ¶ *Super faciem platearum*] חוצות *plateæ urbis*; item *vici* extra urbem, & *campi, agrique.* Nam חוץ *extra.* Vulg. *& irrigat aquis universa*, si sensum, non tamen verba expressit. Lxx ἐπὶ τὴν ὑπ' οὐρανὸν *super eam quæ sub cœlo.* Scholion, ἐπὶ πρόσωπον ἐξωτάτων *super faciem extimorum*, sub. *vicorum*, q. d. Campos & agros & exteriora omnia rigat aquis.

11. *In*

11. *In sublime*] *In altum*, quod Græcè significantiùs dicitur εἰς ὕψος *in altitudinem*: nam מרום propriè *altitudo*. *Ponere in sublime* uno verbo Ennius *sublimare* dixit. *Humiles* autem, quos ταπεινὲς Græci vocant, Chaldæus hîc interpretatur מכיכי אולצנא, quod reddi potest *depressos afflictione*, an potiùs *fame*? nam אולצנא *fames*. Adhibe Lexicon Chaldaicum à Munstero editum. ¶ *Pullati*] *Pullis induti*; h.e. mœrentes ob calamitates. Nam tales pullas vestes induebant. Vulg. *mœrentes*. Lxx ἀπολωλότας *perditos*; non qui perditis erant moribus, sed quorum res perdita erat; paupertate pressos, aut aliter vexatos. Hoc Thargum indicat, referens אוכמי מסכינותא, quasi *nigri pauperie*, ac per consequens tristes ob eam. Sanè *pauperem* מסכנא appellant, unde Italicum *meschino*. קודר alibi à Hieronymo redditur *tristis*, ut Psal. 42. 9. & alibi *mœrens*, ut Psal. 38. 6. utrobique Senes habent σκυθρωπάζων, in quo significatio *mœsti vultûs*, ut aliàs dicam. ¶ *Exaltentur*] *Tanquam in arcem sublimem subleventur*, ut ibi tuti sint & extra omnem teli jactum, ut aiunt. Hujusmodi arx משגב dicitur, nempe à verbo שגב, quo nunc usus fuit autor libri, ut etiam Salomo Rex in libro Proverbiorum, ubi sic ait, *Turris valida nomen Domini; eò currit justus, & exaltatur*. ¶ *Salute*] Quidam *in salutem*. Probarem si esset לישעם *in salutem suam*. Licet vertere, *Ponendo humiles in altum, etiam pullati extollantur salute*.

12. *Dissipat*] *Irritas facit*. Lxx διαλλάσσοντα *qui evertit*. Aq. ἀκυροῦντα *qui facit irrita*. Sym. διαλύοντα *qui dissolvit*. Th. διασκεδάζοντα *qui dissipat*. Sic etiam Compl. & Hieron. Tharg. דבטל *qui abolet*. ¶ *Cogitationes astutorum*] Vulg. *cogitationes malignorum*, i. מרעים. Lxx βουλὰς πανούργων *consilia versutorum*. Tharg. *cogitationes Ægyptiorum, qui sapientes fuerunt ad malefaciendum Israeli*. *Astutorum*, callidorum, versutorum. Intelligit eos qui sapientes sunt ad faciendum malum. Nam talis sapientia Calliditas est, non Sapientia propriè. ¶ *Et non facient*] *Ità ut non faciant*. ¶ *Manus eorum*] Quæ sunt actionum instrumenta, unde eis tribuitur propriè verbum *facio*, ut Cordi verbum *cogito* & *meditor*. ¶ *Quicquam*] Quod cogitaverant. Vulg. *quod cœperant*, alius *quod decreverant*. תושיה vocatur etiam *sapientia*, quòd rerum existentium prima sit, ut possis vertere *non faciunt sapientiam*, i. sapienter. Sign. etiam *consilium*, unde Tharg. *non facit manus eorum consilium sapientum eorum*, videlicet Ægyptiorum, quorum antea mentionem fecerat. *Consilium* autem dicit מלכא unde *Rex* מלך appellatus, quòd consilio pollere debeat, aut quòd tales olim ad Regnum eligebantur. Lxx ἀληθὲς *verum*, aut *veritatem*, quæ τὸ ἀληθὲς dicitur, & est idem cum ἀλήθεια. Cæterùm תושיה hîc esse videtur quod Galli dicunt *les designs, ou dessigns, ce qu'un homme propose & delibere de faire*. Videndus R. Levi.

13. *Qui capit*] לכד. Lxx ὁ καταλαμβάνων *qui comprehendit*. Vulg. *qui apprehendit*: nec aliter Chaldæus. Græcum ὁ καταλαμβάνων. Olympiodorus exponit ὁ ἐλέγχων *qui arguit & reprehendit*, מוכיח. 1 Cor. 3. 19. ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς idem aliter. Lexicon vetus, Δράσσομαι, *prendo, adprehendo, comprehendo, nanciscor*, & alibi, Καταλαμβάνω, *consequor, comprehendo, occupo, adprehendo, deprehendo, persequor*. ¶ *Sapientes*] Sapientes ad faciendum malum qui propriè πανοῦργοι, h. e. *versuti* & *callidi* vocantur. Ut *sapiens* hîc in malam partem, ità *callidus* aliquando sumitur in bonam, unde Basilius ait esse καλλὴν ἀγαθὴν πανουργίαν τινά. Vide sis Observ. meas. Sic dico; Et *sapiens* pro *astuto* ponitur, & è contrario *astutus* pro *sapiente*: nam verè sapiens non est nisi etiam callidus & cautus sit. Sanè Solomo ait, *Ego Sapientia cohabito Calliditati*. Est autem Calliditas inclinatio ad vitandum malum, quam ἔκκλισιν τοῦ κακοῦ Stoici vocant. Unde, *Astutus videt malum, & fugit*. ¶ *In astutia eorum*] Lxx ἐν τῇ φρονήσει *in prudentia*. Primùm omittunt pronomen αὐτῶν eorum, deinde ערמה reddunt φρόνησιν, quæ propriè πανουργία est, *calliditas*, vel *astutia*, vel certè *versutia*. Sic in Euangelio, *Estote prudentes sicut serpentes*. Id ex Ebræo reddendum esset *Estote callidi*. Nam calliditas tribuitur Serpenti, non prudentia propriè dicta. Tamen ubi Moses ait, *Et serpens erat callidus*, interpretum alii habent *sapiens*, alii *prudens*, unde dictum illud Christi. Cæterùm in loco Apostoli modò citato legimus ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ubi etiam, ut diximus, ὁ δρασσόμενος, & non ὁ καταλαμβάνων quod notandum vel propter eos qui censent Apostolos usos fuisse semper editione τῶν ἑβδομήκοντα quos Hieronymus olim confutavit, & hic locus apertè confutat. Sunt & alia loca, quæ nunc non commemoro: faciam alio tempore si Deus concesserit. ¶ *Consilium perversorum*] Eorum qui pravi ac distorti sunt in suis actionibus, נפתלים. Hieron. *pravorum*. Lxx πολυπλόκων, quod interpretantur *astutorum*. Lexicon vetus, Πολύπλοκος, *multiplex*. Alii exponunt *multùm versutus*, alii *dolosus*, à πλοκὴ *dolum* significante propriè *multifariàm nexus, multis nexibus implicitus, in quo multæ sunt πλοκαὶ, πολύτροπος, varius*. Tharg. מלכת אסטגניניהי *consilium Astrologorum ejus*, quasi soli Astrologi pravi ac perversi sint distortique. Nam פתיל *filum retortum*; unde נפתל, quod nunc in fonte. Olympiodorus, πολυπλόκους *vocat eos qui nimiùm sunt intelligentes, quos ii qui proprias dictiones seligunt soliti sunt appellare ἀγκυλογνώμονας propter obliquitatem & perversitatè sententiæ ac mentis*. Habentur hæc in ed. Romana. Sym. βουλὴ σκολιὰ *consilium autem pravum*. ¶ *Præceps est*] *Præcipitatur*, ac per consequens irritum fit; Deo ità volente ut quæ præcipitanter consulta sunt etiam irrita reddantur, nec unquam in effectum perveniant. Vulg. *dissipat*, מפר. Lxx ἐξέστησεν, quod interpretantur *disjecit*. Olympiodorus autem exponit ἀχρήστους ἐποίησεν *inutiles reddidit*, ἠκύρωσεν *irritas fecit*, ἔξω τοῦ σκοποῦ εἶναι παρεσκεύασεν *eò redegit ut scopum non attingerent*. Sym. ταραχθήσεται *disturbabitur*. Nam præcipitantiâ nimiâ consilia omnia disturbantur & in irritû abeunt. Vox Ebræa notat homines, *præcipitis consilii*, quibus antè confectum negotium quàm consultum. Latini *temerarios* appellant; ut possis legere *consilium pravorum temerarium est*. Santes *infatuatum est*.

14. *Interdiu*] יומם non facilè invenies nisi de *die* quo Sol est supra terram, quem *Solarem* vocant; יום etiam de *nocte* usurpatur, ut ibi, *Quo die percussi omnem primogenitum in terra Ægypti*. Vide Aben. Exod. 13. 21. Vulg. *per diem*. Tharg. ביממא, quod & יומם, *interdiu*. ¶ *Occurrent tenebris*] Vulg. *incurrent tenebras*. Sed פגש *occurro*, non *incurro*. Lxx συναντήσεται αὐτοῖς σκότος *occurrent eis tenebræ* יפגשו להם חשך. Tharg. *occurrent tenebris*: nihil dissidet ab Ebræo. Parùm refert utrùm legas *occurrent tenebris* an *tenebræ eis occurrent*: nam sensus in idem recidit; nisi quòd culpam habere videatur si ipsimet occurrunt tenebris, quasi accersentes sibi mala, ut calamitates, quæ *tenebrarum* nomine significantur. ¶ *Quasi nocte*, &c.] Nocte homines palpant parietem propter caliginem: idem si meridie fiat, argumentum est eos videndo cæcos esse, nec videre in clarissima luce meridiei, Esa. 59. 10. *Palpavimus sicut cæci parietem*. Sic Sol in adversis obscurari nobis videtur. Cæterùm habentur hæc inter Legis maledictiones. Vide Deut. 28. 29.

15. *Servat*] Quidam subaudiunt *humiles* ex præcedentibus, alii *egenum* ex membro proximè sequenti. Sic Vulg. *Porro salvum faciet egenum*. Tharg. *redimit populum suum*, videlicet populum Israel, nam hæc restringit ad statum ejus populi cùm esset adhuc in Ægypto. ¶ *A gladio, ab ore ipsorum*] A vi armata & à calumniis eorum. Aliter, *à gladio oris ipsorum*. Sic Vulg. noster: sed & Chaldæus P. *ab occisione oris eorum*. *Gladius oris* est ipsa lingua mala, h. e. calumnia falsa, quâ homo tanquam gladio necatur. Aut *à gladio qui ab ore ipsorum*; eòdem redit. Aut *ab ore ipsorum, quod eis erat tanquam gladius*. Sed meliùs *à gladio qui ex ore ipsorum*, h. e. à falsis testimoniis eorum. Sanè Prov. 25. 18. *Malleus & gladius & sagitta acuta est vir qui dicit in proximum suum testimonium falsum*, sive *qui testificatur falsum contra proximum suum*. Aut *à gladio*, h. e. à bello. Sic bello captas vocant *captivas gladio*, αἰχμαλωτίδας μαχαίρᾳ. Vide Gen. 31. 26. ubi R. S. *Omnis exer-*

exercitus qui venit ad bellum faciendum vocatur Gladius, i. חרב. Psal. 144. 10. *qui eruit Davidem servum suum* מחרב רעה h. e. interprete Hieron. *de gladio pessimo*, ubi Senes ἐκ ῥομφαίας πονηρᾶς *è gladio malo*. Intelligit autem bellum quod cum Saule & aliis hostibus gessit. Sic alibi, *postquam liberasset eum Deus è manu Saulis & omnium hostium ejus*. Infrà v. 20, *In fame eruet te de morte, & in bello de manu gladii*. ¶ *E manu fortis*] Lxx ἐκ χειρὸς δυνάστου *è manu potentis*, aut *dynastæ*. Tharg. *Regis fortis*. Vulg. *violenti*, i. איש חמס. ¶ *Egenum*] Vulg. *pauperem*, Eb. אביון, unde *Ebion* hæreticus; quem Eusebius Pamphili πτωχὸν interpretatur. Lxx ἀδύνατον *impotentem, infirmum*. Tharg. *populum tenuem*, ut Gen. 41. 19. חשיכן *tenues*, i. דלות. In Jonatha est חסיכן. Propriè sign. חשיכא *obscurum*, inde transfertur ad *Pauperem*, cujus vita obscura & misera.

16. *Tenui*] דל tam ad Corpus refertur quàm ad Rem familiarem; cúmque sign. *qui est in re tenui*, & *qui est valetudine tenui*, h. e. *infirmum* ac *languidum*, quem Senes ἀδύνατον & Aq. ἄτονον appellant. Est autem ἄτονος *languidus* ac *invalidus*; propriè cujus τόνοι, h. e. *nervi*, remissi sunt ac laxi. Lex. vet. Ἀτονία, *defectus*. Ἀτονῶ, *lasso, deficio*, malim *langueo, deficio*. Cæteri translatores ad rem familiarem referunt, i. דל propriè, qui ex divitiis in paupertatem incidit. Undè Sapiens, *Tenuis à socio suo separatur*: nam quem socium & amicum habebat divitem, ab eo separatur cùm pauper evasit. Ergò Vulg. *& erit egeno spes*: Chaldæus quoque *& est mendico spes*, si modò מסכנא est *mendicus*, & non potiùs *pauper*. Itali *meschino* vocant. Sym. πτωχῷ *mendico*. ¶ *Ipsa iniquitas*] Vel *iniquitas*. Sed *iniquitas* עולה dicitur; hîc est עלתה in textu cùm augmento, quod intendit significationem. ¶ *Contrahit*] *Claudit, occludit, obturat*. Vulg. *contrahet os suum*. Lxx ἀδίκου δὲ στόμα ἐμφραχθείη *injusti autem os obstruatur*. Tharg. *iniquitas improborum clausit*, sive *contraxit, os suum*: Nam cùm vident justa Dei judicia, non audent mutire; magìs muti sunt quàm pisces. Porrò autem sensus est, *iniquitas*, h. e. *vir iniquitatis, iniquus*. Sic *dolus* ponitur pro *doloso*, & *aviditas* pro *avaro*, & *ignavia* pro *ignavo*, *scelus* pro *scelesto*. *Contrahit* autem *os* qui tacet & obmutescit. Nota verò hîc esse עולתה novè dictum pro עולתה. Eadem verba habentur Psal. 107. 42. ubi עולה in fonte, *Omnis iniquitas contrahit os suum*.

17. *Ecce*] Vulgatus omittit: Senes autem per δὲ reddunt; & alius *profectò*, i. אמנם *verè*. Chald. הא *ecce*. ¶ *Beatus homo*] Non אדם est in fonte, sed אנוש quod alibi *mortalem* reddimus. Nam à misera vitæ conditione sic appellatus fuit Homo post lapsum. Chaldæus ad Abrahamũ restringit: sic enim certè hunc locum enarrat, *beatus Abraham vir pius, quem corripuit Deus*. Ego generale esse non dubito, ut Prov. 3. 11. *Castigationem Domini, fili mi, nè averseris, & nè fastidias increpationem ejus*. Sed quare *beatus* est *qui corripitur à Deo*? Quia correptio hujusmodi signum est amoris quo Deus illum complectitur. *Amat enim Deus quem castigat, ut pater filium cui bene vult*. Tales castigationes propriè sunt piorum, & *castigationes amoris* vocantur. ¶ *Proinde castigationem*] Vel *Castigationem ergò Omnipotentis*. Hîc Vau redditur *ergò, proinde*. Lxx νουθέτημα δὲ παντοκράτορος, *admonitionem*. Plus est מוסר, quod alibi παιδείαν reddunt. Vulg. *increpationem ergò Domini* תוכחת יהוה. Tharg. *Tu ergò, Israel, castigationem Omnipotentis nè averseris*. ¶ *Omnipotentis*] SADDAI, unum ex nominibus Dei, quod παντοκράτορα reddunt, & alibi ἱκανὸν, eò quòd sibi sufficiat, juxta illud Poetæ de Natura,

Ipsa suis contenta opibus, nihil indiga nostri.

Ergò *Saddai* αὐτάρκης *sibi sufficiens*. Infrà 6. 4. παρὰ Κυρίου, alii ἱκανοῦ. Sym. Σαδδαΐ. Alii à *mamma* deducunt, quæ שד Ebræis, q. *mammosum* dicas, quòd omnia alat; alii à verbo שדד, quod *vastare* significat: nam ut omnia ex nihilo condidit ita potest omnia in nihilum redigere. Simplicius ut dicamus esse à ש *qui* & די *sufficiens*, q. d. *Qui sibi sufficit*, ὁ αὐτάρκης. ¶ *Nè averseris*] *Nè spernas, nè reprobes*, μὴ ἀπαναίνου *nè renuas*.

18. *Dolorem infert*] *Dolore afficit*, sive *dolere facit*, quod Græci dicunt ἀλγεῖν ποιεῖ. Tharg. *adducit dolorem*: eòdem recidit. Vulg. *vulnerat*, ad sententiam non malè. Nam *obligamus* vulnera, non quemvis dolorem. ¶ *Obligat*] Inflictum vulnus. Vulg. *medetur*. Lxx πάλιν ἀποκαθίστησιν *rursus restituit*. Sym. ἐπιδήσει *alligabit*. Aq. μοτώσει, de quo verbo Hieronymus in Comment. Hos. 6. 1. ad locum, *Percutiet & obligabit nos*] *Græci interpretes*, inquit, *omnes similiter* μοτώσει. *Propriè autem* μότα *appellantur linteola quæ inseruntur vulneribus, ut putridas carnes comedant & extrahant purulentias*. Si rectè eum capio, μότα sunt *penicilli vulnerarii*. Tharg. *& adducit medelam*: si modò כמתירא est *medela*. ¶ *Sauciat*] Aut *vulnerat*. Vulg. *percutit*, יכה. Lxx ἔπαισε *percussit*. Chald. ימחי *percutit*. *Percutere* interdum est *occidere*, unde Ilmed. 11. 2. אין מחץ אלא לשון הריגה. Hîc aliud sign. videlicet *plagam facere* aut *infligere, vulnerare*. Deut. 32. 39. *vulnero & sano*: quod idem cum illo, *manus mea sanant*.

19. *In sex, & in septem*] *E plurimis angustiis eripiet te; & in omnibus, etiamsi septem fuerint, non attinget te malum*. Nam angustiæ piorum non sunt malum sed bonum: bono enim eorum inferuntur & importantur. Sic Prov. 6. 16. *Sex ista odit Dominus, imò septem abominatur anima ejus*. Sic 30. 15, *Tria hæc non saturantur, & quatuor non dicunt, Satis est*, & v. 18. *Tria sunt abscondita à me, & quatuor ignoro*. ¶ *In sex*] Lxx ἑξάκις *sexies*, & mox ἐξ ἀναγκῶν *ex necessitatibus*: quod Aq. dixit ἐν ἓξ θλίψεσι *in sex tribulationibus*, sive *afflictionibus* aut *angustiis*. Disces hinc ἀνάγκην denotare θλῖψιν *angustiam*. Hoc primum; deinde ἐν reddi per ἐκ *ex*; ut in Euangelio *ex toto corde tuo* ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου quod Ebræus dicit *in toto corde tuo*. Mercerus annotat *in sex* ideò dici, non quòd non possit ex illis liberare, sed quòd cùm acciderint, ab eis eripiat, ita ut in illis non succumbas. ¶ *Angustiis*] Vulg. *tribulationibus*. ¶ *Et in septem*] Vulg. *& in septima*. Sic etiam Senes ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, & Chaldæus בשביעתא *in septima*; quod Ebraicè potiùs diceretur בשביעית. Nunc cùm sit בשבע in fonte, Aq. & Th. maluerunt ἐν δὲ ἑπτὰ *in septem autem*. Similiter variant interpretes Prov. 6. 16. Nam Vulg *septimum*, Sym. verò ἑπτὰ *septem*. Cabvenaki מדה השביעית. ¶ *Non tanget te*] *Non lædet te*, ut ibi, *Nolite tangere Christos meos*. Aut *nè quidem attinget te*. Verbum è verbo *in te*. Tharg. *non appropinquabit tibi malum*. Sic alibi, *Plaga non appropinquabit ad tabernaculum tuum*.

20. *In fame*] Tempore famis, cùm est summa caritas annonæ. ¶ *Redimet te*] *Liberabit te*. Sic Græci ῥύσεταί σε, & Hieron. *eruet te*. Psal. 119. 154. *redime me*, i. *libera*. Gen. 48. 16, *Angelus qui redimit me ab omni malo*. Lxx ὁ ῥυόμενος. Hieron. *qui eruit*. Hinc λυτρωτὴς *vindex, liberator*, Act. 7. 35. ¶ *A morte*] Nè fame moriaris. ¶ *In bello*] Belli tempore. ¶ *E manibus gladii*] A gladio nè occidaris. Tharg. *ab occisione gladii*. Lxx ἐκ χειρὸς σιδήρου λύσει σε *è manu ferri solvet te*. *Ferrum* interpretati sunt *gladium*, qui ex ferro. Ideo *ferrea virga* vocatur, Psal. 2. 9. *Pasces eos virgâ ferreâ*. R. S. *Virga ferrea est gladius*. Hieron. epist. 49. *non credens ferro*, i. gladio. Hinc *stringere ferrum*. Cæterùm *gladius* est *belli*, de quo hîc sermo; & alius *oris* seu *linguæ*, de quo suprà.

21. *In flagello linguæ*] Quo tempore lingua flagellabit homines, lingua, inquam, mala quæ *maledicentia* & *calumnia* Latinis vocatur. Hæc maledicentia est famæ hominis quod flagellum corpori: nam lædit eam, & interdum occidit, proinde *flagellum* dicitur, & Græcè μάστιξ. Vulg. *à flagello*, מן שוט. Diximus antè ב pro מן *ex* reddi; ut in illo, *Diliges Dominum Deum tuum* בכל לבך ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου *ex toto corde tuo*: sic enim expositum invenio apud Euangelistas. Lxx ἀπὸ μάστιγος γλώσσης, id Hieronymus expressit. Tharg. *in noxa*, sive *damno*, aut *nocumento, linguæ Balaami*. Id Chaldaicè est בנוקא *in detrimento*, quod adferebat Israelitis in deserto lingua Balaam divini. Quidam *cùm vagabitur lingua*; ut sit שוט pro

pro שוט quod non adeò se probat mihi. Sunt etiam qui per *linguam* hîc intelligunt Nationes; q. d. *Cùm grassabuntur longè latéque gentes & populi, omniáque depopulabuntur.* Propriè *nationes diversarum linguarum*; ut ibi, *Omnis lingua laudet Deum.* ¶ *Absconderis*] Tutus eris ab eo flagello perinde ac si lateres in loco aliquo abdito & obscuro. Lxx σὲ κρύψει *te abscondet*, videlicet Deus. Tharg. *latitabis inter nubes.* Deus olim nube protegebat populum suum in deserto. An eò respexerit viderint quibus ista curæ cordíque. ¶ *A vastitate*] Vel *vastitatem*: quam videlicet Deus importat bello & pestilentiâ. Tharg. *à vastitate Madianitarum.* ¶ *Cùm venerit*] *Quando veniet.*

22. *Vastitatem*] Quam importat gladius & pestilentia. In fonte ad v. *Ad vastitatem & famem.* Vulg. *In vastitate*, בשוד. Tharg. *Vastitatem Sichon* (sive *Sihon*) *& famem deserti.* *Sichon* & *Sihon*, ut *Rachab* & *Rahab*, *Hebron* & *Chebron*, *Hermon* & *Chermon*. *Famem deserti* dicit quia in deserto rerum omnium quibus vita hominis sustentatur summa penuria est. ¶ *Ridebis*] Capiendum ut Prov. 31. 25. *ridet diem ultimum*, q. d. contemnit eum, non curat eum, neque est solicitus de illo. Sic Deus *ridere* dicitur quos contemnit & simul ridendos aliis propinat. Psal. 2. 4. & 37. 13. Sic alibi, *Tu, Domine, ridebis eos, subsannabis omnes gentes.* ¶ *A bestia terræ*, &c. Vulg. *bestias terræ non formidabis.* Lxx Ἀδίκων καὶ ἀνόμων καταγελάσῃ, ἀπὸ δὲ θηρίων ἀγρίων οὐ μὴ φοβηθῇς, *Iniquos & injustos deridebis, feroces autem bestias non timebis.* Suprà משוד כי יבוא Aquila verterat ἀπὸ προνομῆς ἐπερχομένων *à direptione supervenientium* vel, si mavis, *ingruentium*. Ἀπὸ θηρίων ἀγρίων malim reddi *agrestes bestias.* Nam ἄγριος *agrestis*, ut μέλι ἄγριον *mel agreste* in Euangelio. Sanè in fonte *bestias terræ*, à quo nimiùm recedit qui hîc ἀγρίων *feroces* interpretatur. Lex. vet. Ἄγριος, *ferox, ferus, efferus, immanis.* Tharg. *Exercitum Og, qui assimulatur bestiæ agresti, terræ non timebit*, vel, *bestiis agri terræ, non timebis*, ut sit παράλληλον *ager terræ*, ut *terra pulveris, lutum cœni*, &c.

23. *Quia*] Vulg. *Sed.* Alius *Quin.* ¶ *Cum lapidibus agri*] Ὅτι μετὰ τῶν λίθων τοῦ ἀγροῦ est in quadam ed. Græca, ut apud Augustinum, *Quia cum lapidibus agri habebis fedus.* Omissa hæc sunt in edit. τῶν ἑβδομήκοντα. Tharg. *Quoniam cum tabulis lapideis, quæ data sunt cum pompa in agro.* בפומבי ἐν πομπῇ *cum pompa*, i. solenni ritu. Vide Thisbi & Albo 3. 19. Vulg. *cum lapidibus regionum.* שדה *regio*; ut *in agro Moab* in regione, Gen. 36. 35. Sic *ager Edom*, i. terra, Gen. 32. 3. *ager Taneos*, Psal. 78 12. Contrà Joh. 4. 35. *spectate regiones*, i. agros. ¶ *Pactum tuum*] Ἡ διαθήκη σου *fedus tuum*, i. συνθήκη. Exstat in ed. Græca quam modò citavimus. Hoc vult, *Quia pactum tibi cum lapidibus agri, non est quod timeas aut formides.* ¶ *Bestia agri*] i. *Bestiæ*, sing. pro plurali. Sic *locusta* pro *locustis*, *rana* pro *ranis*. Vulg. *Bestiæ terræ*, חית הארץ. Jam diximus *agrum* pro *terra* seu *regione* usurpari. Lxx θῆρες δὲ ἄγριοι *bestiæ agrestes*, non *feræ*, ut est in ed. Rom. Vide quæ præcedunt. Tharg. hîc vertit, *Et Chananæi, qui similes sunt bestiis agri, tecum in pace vivent.* ¶ *Pacata est*] Vel *pacifica est*, q. d. Non lædet te, quia pacem tecum colit. Vulg. *pacificæ erunt tibi.* Lxx εἰρηνεύσουσί σοι, quod vertunt *pacatæ erunt tibi.* Lex. vetus, Εἰρηνεύω *paco*, Εἰρηνικὸς, *pacatus*, Εἰρηνοποιὸς, *pacificus.* Aliud Lexicon, Εἰρηνεύω, *in pace ago ac vivo, pace fruor*, item *paco, in pace contineo.* Licet vertere *pacem aget*, aut *in pace vivet tecum.* Sic ferè Chaldæus.

24. *Scies*] Ipsâ experientiâ magistrâ disces. ¶ *Salvum esse*] כי שלום *quòd salvum sit*, שלום non solùm *pax*, sed etiam *salvus, incolumis.* Ut אני שלום *ego salvus*, i. שלם. Sic 1 Sam. 25. 6. *Tu* שלום *salvus, & domus tua* שלום *salva, & omne quod habebis* שלום *salvum.* Rursum 2 Sam. 20. 9. השלום אתה אחי, *An salvus tu, mi frater?* Similiter Jes. 41. 3. *transibit* שלום *incolumis.* Hinc est quod in fine literarum Ebraicarum ואתה שלום *Et tu salvus*, sub. *esto*, i. *Vale, Salve.* In plurali quoque שלומים dicuntur *qui nobiscum pacem colunt*, aut *in pace vivunt*, Psal. 55. 20. Vulg. *quòd pacem habeat.* Lxx ὅτι εἰρηνεύσει σου ὁ οἶκος *quod pacem habebit domus tua.* אהל οἶκον interpretatur, i. בית, nam olim in tentoriis habitabant. Pòst domus exstructæ sunt, quæ eodem nomine appellantur. In libris veteribus ejusdem editionis, καὶ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ εἰρηνεύσουσί σοι, ubi non שלום est in fonte, sed השלמה ut dictum est. Tharg. *salvam fore domum doctrinæ tuæ.* Ut Græci, sic etiam אהל *domum* interpretatur. ¶ *Tentorium tuum*] *Domum tuam.* Vulg. *tabernaculum tuum.* Parùm refert, nisi quòd *tabernaculum* משכן potiùs dicatur. ¶ *Visitabis habitaculum tuum*] Vulg. *visitans speciem tuam*: quod mutuò sumpsit ab Aquila, qui priùs ediderat καὶ ἐπισκέψῃ ὡραιότητά σου. Lxx ἡ δὲ δίαιτα τῆς σκηνῆς σου *habitatio autem tabernaculi tui*, δίαιτα, *habitatio, habitaculum*, ut suprà v. 3. Tharg. *praparabis habitationem domûs tabernaculi tui.* מדור בית משכנך. Quidam δίαιταν hîc *victum* interpretantur, i. *diætam.* *Visitabis* capiendum ut Psal. 8. 4. *Quid mortalis, ut visites eum?* Sensus est, *ut ejus rationem habeas*, aut *curam geras?* Sic qui curam habet familiæ suæ reíque familiaris dicitur *visitare habitaculum suum.* Sign. etiam *recordari*; ut, *Visitavit Deus Saram*, i. interpretibus Onc. & Jon. *recordatus est.* Scholia Ebraica, פקד *sign. Recordari & Curare personam aut rem quæ visitatur.* ¶ *Et non peccabis*] *Non aberrabis*; ut Jud. 20. 16. ubi *peccare* est *aberrare à scopo.* Sic ἁμαρτάνειν Græcis. Videndus Herodotus lib. 1. Sensus est ut si diceret, *rectè omnia geres*, aut *bene facies.* Simile, *non remittetur ei*, h. e. punietur. Sed alii aliter. Aq. καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσεις. Santes *non afficieris pœna pro peccato.* Tharg. *non læderis*, non accipies damnum aut detrimentum.

25. *Multum fore semen tuum*] Non *multiplex* sed *multum* est in Ebræo; & est sensus, *Te multâ prole parentem futurum.* Nam *semen* non aliud sign. quàm *proles*, ut in eo Virgilii,

Et pulchrâ faciat te prole parentem.

Sic dico; *Semen* vocatur fructus quem uterus reddit, i. *filii* ac *nepotes, progenies, soboles, posteritas.* Lxx γνώσῃ δὲ ὅτι πολὺ τὸ σπέρμα σου. Tharg. *Scies quòd multi filii tui.* ¶ *Posteros tuos*] צאצאיך *eos qui ex te egredientur.* Vulg. *progenies tua.* Lxx τὰ τέκνα σου *filii tui*, vel certè *liberi tui.* Tharg. *filios filiorum*, h. e. nepotes, abnepotes, pronepotes, &c. Santes *propagines.* ¶ *Ut herbam terræ*] Proverbiale multitudinis. Talia sunt, *sicut arena maris, ut stella cœli*, &c. Herba terræ magnâ copiâ provenit: sic, inquit, erunt posteri tui. Vulg. *quasi herba terræ.* Lxx ὥσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ *ut omnis herba agri.* Nam *campi*, i. πεδίου. Tharg. *sicut herba agri*, i. חקלא.

26. *Ibis*] תבוא *intrabis, ingredieris in sepulcrum.* Sed בא etiam *eo* denotat, ut Jon. 1. 3. *invenit navem* באה *euntem.* Contrà הלך *venio*, ut לכו *Venite, faciamus lateres.* Vulg. *ingredieris.* Lxx ἐλεύσῃ *venies.* ¶ *In senectute maturâ*] בכלח in numeris notat *Sexaginta.* Ea prima senectus est, sed non matura. Tharg. *expletis annis tuis* בכובא quod interpretantur *in senio.* Sed כובא etiam *fovea.* בשלימית שניך ad verb. *in complemento annorum tuorum*, i. completis annis tuis; quod fit in ultima senectute, ad quam qui pervenit ישיש & ἑκατογέρων dicitur. Vulg. *in abundantia.* Aben. *Sensus est, quòd morietur expleto numero dierum suorum, h. e. in senectute.* Lxx ὥσπερ σῖτος ὥριμος κατὰ καιρὸν θεριζόμενος *tanquam frumentum maturum quod in tempore demessum est.* Quærendum ubi hoc כלח significet. Iidem paulò antè, *habitatio tabernaculi tui non peccabit*, οὐ μὴ ἁμάρτῃ. Ad hunc locum Scholion est οὐ δυσπραγήσῃ *non infeliciter ages.* Chrysostomus, *domus fruetur multâ pace, & qui in ea sine ulla aut inter se aut erga te seditione degent.* ¶ *Ad sepulcrum*] אלי קבר. Lxx ἐν τάφῳ בקבר. Tharg. לקבורתא *in sepulcrum.* ¶ *Ascendit*] Succiditur. Sic עלה sumitur Psal. 102. 24. *nè ascendere facias me.* Sensus, Nè tollas me è medio, Nè exscindas me & mori facias. Vulg. *sicut infertur acervus tritici in tempore suo*: Nec aliter Lxx, ὥσπερ θημωνία ἅλωνος καθ᾽ ὥραν συγκομισθεῖσα *sicut acervus areæ in tempore comportatus.* Tharg. *sicut ascendit acervus frugum in tem-*

pore suo. Cæterùm θημωνία, quod in ed. Rom. aliis est θημωνία. Invenio & θιμῶνες pro θημῶνες. Lex. vet. Θημὼν, ὁ σωρὸς, *acervus.* ¶ *In tempore suo*] Quando maturuit.

27. *Investigavimus*] *Scrutati sumus.* Vulg. *hoc ut investigavimus, ità est*; addit de suo *ut.* Lxx ταῦτα ἔτως ἐξιχνιάσαμεν *hac ità investigavimus*; & mox, ταῦτά ἐστιν ἃ ἀκηκόαμεν *hac sunt qua audivimus,* שמענה legentes. ¶ *Ità est*] כן היא *sic est*; quod Chaldæus dicit הכדין היא. Licet etiam vertere כן *rectum, verum, justum,* ut Cohel.8. 10. אשר כן עשו *qui rectum fecerunt.* Sym. δίκαια πεπράχαντες. Sic Num.27.7. כן *Bene loquuntur filia Selophehad.* R. D. Jer.8.2. interpretatur טוב וכשר *bonum & rectum*; unde כנים *recti, justi, boni,* Gen.42.11. Lxx εἰρηνικοὶ *pacati.* Hier. *pacifici,* εἰρηνοποιοί. ¶ *Audi illud, & tu scito tibi*] Vulg. *quod auditum mente pertracta.* Lxx σὺ δὲ γνῶθι σεαυτῷ, εἴ τι ἔπραξας *tu autem scito tibi ipsi, si quid egeris.* In hoc sermone *tibi* redundat in Latio,ut cùm dicimus, *Vade tibi.* Sic γράψον σοι *scribe tibi.* Santes *nota tibi.* Tharg. קבלא *audito illud,* vel *accipe illud.* Nam *accipit* qui audit; accipit, inquam, auribus. *Accipit* etiam qui discit; & *dat* qui docet.

IDEM.

2. פֹּתֶה. A. θελγόμενον *quem quis facilè lactat,* sive *demulcet.* Sym. νήπιον *infantem*] Θελγόμενον Hos. 7. 11. יונה פתה A. & Sym. θελγομένη ἢ ἀπατωμένη, *lactata sive decepta,* inquit Hieronymus in Comment. ad illum locum. Prov.1. פתי. A. θελγόμενος. Sym. νήπιος. Th ἠπατημένος *deceptibilis, deceptu facilis.* ¶ Νήπιον. *Qui mente infans est*; h.e, stultum, amentem, imperitum rerum. Hoc significatu sumitur in illo,

ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω.

3. וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם. A. καὶ κατηρασάμην τὴν εὐπρέπειαν αὐτοῦ παραχρῆμα *& maledixi decori ejus statim*] Pro *decori ejus* Lxx legunt ἡ δίαιτα, i. *domicilium, habitationem, habitaculum,* optimè & rectissimé. Sic etiam Santes, *& maledixi habitaculo ejus statim.*

4. וְיִדַּכְּאוּ Lxx κολαβρισθείησαν. A. καὶ ἐπιτριβήσονται *atterentur.* Sym. καὶ κατεκλάσθησαν *& confringentur.* Th. καὶ ταπεινωθήσονται *& humiliabuntur*] Κολαβρισθείησαν. τυτέςι, inquit Olympiodorus, ἐπιτριβείησαν, ἐξευτελισθείησαν. κολαβρὸς γὰρ ὁ μικρὸς χοῖρος. ¶ Ταπεινωθήσονται. In Olympiodoro, ὁ Θεοδοτίων, Κατεκλάσθησαν· id Symmacho tribuit Scholion aliud, quod secuti sumus. In eodem Olympiodoro, ὁ δὲ Σύμμαχος Ταπεινωθήτωσαν ἐξέδωκεν.

5. אֲשֶׁר קְצִירוֹ. Lxx ἃ γὰρ ἐκεῖνοι συνήγαγον. Schol. ἐθέρισαν] Hier. *cujus messem famelicus comedet.* Eadem sententia in illo *qua illi messuerunt.* ¶ רָעֵב יֹאכֵל. A. πεινῶν φάγεται *esuriens* aut *famelicus comedet.* Sym. πεινῶντες φάγονται *famelici comedent.* ¶ וְאֶל מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ. Sym. αὐτοὶ δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθήσονται *ipsi verò ab armatis tollentur*] Αὐτοὶ· אל, valet interdum אלה *isti, illi*; sed nunc legunt אֶל per Segol. Ἔνοπλος potest dici etiam qui clypeo munitus est: nam τὰ ὅπλα *clypei* sive *scuta*; quæ autoribus quoque Latinis *arma* vocantur: unde *ancilia arma,* i.scuta. Amos 4.2. צנות. A. θυρεὺς *clypeos.* Sym. ὅπλα, i. *scuta.* Sic etiam Lxx. צנים ergò *armati,* h.e. scutis tecti aut muniti. Gloss. nom. propriorum צין *Sin, Arma, sive Scutum.* ¶ Ἀρθήσονται. *Tollet,* sive *auferet, ipsum*; h. e. unumquemque ipsorum. Idem cum illo, *ipsi tollentur,* sive *auferentur,* vel,si placet, *rapientur.* ¶ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם Lxx ἐκσιφωνισθείη αὐτῶν ἡ ἰσχύς. A. ἀφειλκύσαντο διψῶντες εὐπορίαν αὐτῶν *abstraxerunt sitientes opulentiam ejus.* Sym. ἀναρροφήσαι διψῶν τὴν δύναμιν αὐτῶν *absorbeat sitiens opes ejus*] *Opulentiam,* vel *abundantiam. Absorbeat,* vel *resorbeat. Opes ejus.* Sic alibi, πολλαὶ θυγατέρες ἐποίησαν δύναμιν, i. *opes pararunt.* Ἐκσιφωνισθείη, *siphone vacuetur,* seu *eliciatur,* aut *extrahatur.* In Notis ad ed. Rom τυτέςιν, ἐκροφηθήσεται, δαπανηθήσεται, παντελῶς κενωθήσεται. ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν σιφωνιζομένων πρὸς τὸ μηδὲν ἔτι ὑγρὸν ἀπολείπεσθαι.

6. כִּי לֹא יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן. Sym. οὐ γὰρ ἐξελεύσεται ἀπὸ χόνεως ὀδύνη *non enim egredietur de pulvere dolor.*] Gen. 49.3. ראשית אוני. Sym. ἀρχὴ ὀδύνης *principium doloris.* Deut.26.14. באוני. Ebræi exponunt באבל *in luctu meo.* Hos. 9.4. לחם אונים *panis dolorum,* i. lugentium. In libro Nom. Ebr. *On, Dolor. Onam, Dolor, vel Tristitia, eorum.*

7. וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף. Sym. τὰ τέκνα τῶν πετεινῶν ὑψῶσι πτερὸν *proles volatilium extollit alas.* A. καὶ υἱοὶ πτηνοῦ *filii volucris*] Hab.3. 5. רשף. A. *volatile.* Sym. Th. V. edit. *volucre.* Sic enarrant hanc vocem ex Ebræis Abenezra & Moses Ægyptius. Hieronymus Hab.3. scribit, *Damonem qui decepit homines in Paradiso Avem, seu Volatile, appellari,* i. רשף.

10. עַל פְּנֵי חוּצוֹת. Schol. ἐπὶ πρόσωπον ἐξωτάτων *super faciem extimarum*] i. Platearum quæ maximè extrà sunt. Aut lege *extimorum,* ut *vicorum* subintelligatur.

12. מֵפֵר. A. ἀκυροῦντα *abrogantem.* Sym. διαλύοντα *dissolventem.* Th. διασκεδάζοντα *dissipantem*] *Abrogantem,* antiquantem, autoritate privantem, abolentem, sive irritas reddentem. ¶ *Dissipantem.* Hier. *qui dissipat.* Psal.89.34. לא אפיר. Lxx οὐ μὴ διασκεδάσω *non dissipabo.* ¶ *Dissolventem.* Psal.85.5. הפר כעסך. Hier. *solve iram tuam.*

13. עֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה. Sym. βουλὴ δὲ σκολιὰ ταραχθήσεται *consilium autem obliquum turbabitur*] *Tortuosum, pravum, perversum.* Priùs erat πολυπλόκων. Olympiodorus, Πολυπλόκους καλεῖ τοὺς ἄγαν συνετοὺς, ὡς ἀγκυλογνώμονας διὰ τὸ σκολιὸν τῆς γνώμης εἰώθασι προσαγορεύειν εἰς τὰς κυρίας τῶν λέξεων ἐκλεγόντες. ¶ *Turbabitur.* Antè legebatur ἐξέςησε. Olympiodorus, τὸ δὲ Ἐξέςησε ἀντὶ τῦ ἀχρήςυς πεποίηκεν, ἠκύρωσεν, ἔξω τῦ σκοπῦ εἶναι παρεσκεύασεν.

16. לַדָּל. A. ἀτόνῳ *invalido.* Sym. πτωχῷ *pauperi*] *Infirmo, languido.* Lxx ἀδυνάτῳ. Psal.82.3. דל. A. ἀραιὸς *tenuis.* Sym. ἄγονος *sterilis*; fortè ἄτονος. Th. πτωχὸς *pauper.*

18. וְיֶחְבָּשׁ. A. καὶ μοτώσει. Sym. ἐπιδήσει *obligabit*] Μοτώσει *indito penicillo vulnerario curabit.* Hos.6.1. ויחבשנו *& curabit nos.* Omnes, καὶ μοτώσει. Vide quæ scripsimus ad illum locum.

19. בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ. A. ἐν ἐξ θλίψεσι ῥύσεταί σε *in sex afflictionibus liberabit te*] *Vexationibus.* ¶ *In sex,* post sex.

21. מִשּׁוֹד כִּי יָבוֹא. A. ἀπὸ προνομῆς ἐρχομένων *à direptione invadentium*] Psal.12.5. שד. A. προνομὴ *vastitas, direptio.* 137.8. השדודה. A. ἡ προνενομευμένη *direpta.* ¶ *Invadentium.* Vel, *advenientium.* Hier. *non timebis calamitatem cùm venerit.*

24. וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא. A. καὶ ἐπισκέψῃ ὡραιότητά σου, καὶ οὐ μὴ ἁμαρτήσεις, *& visitabis decorem tuum, & non peccabis*] Vel, *pulchritudinem.* Ὡραιότης *decor forma, venustas*: propriè *tempestivitas*; nam ὥρα *tempus.* Hier. *visitans speciem tuam non peccabis.* Hoc postremum Sym. extulit οὐ δυσπραγήσῃ *non eris infelix.* Δυσπραγέω *utor fortunâ adversâ, infelix sum in rebus gerendis.* Sic apud Ebræos *peccare* dicitur qui in calamitates incidit; ut ibi, *Septies in die cadit justus.*

GROTIUS.

1. *Et ad aliquem sanctorum convertere*] Lxx εἴ τινα ἀγγέλων ἁγίων ὄψῃ. Solent nomine sanctorum intelligi Angeli, Dan.8.13. Zach.14.5. Jactat se Eliphaz ob visa cœlestia suprà 4.16. Et vide, ait, an quid tibi simile sit eventurum; quasi dicat, indignus es.

3. *Ego vidi stultum firma radice*] Sensus idem qui in Psalmo 37. ¶ *Et maledixi pulchritudini ejus statim*] i. Malè ei ominatus sum.

4. *Conterentur in porta*] Causâ cadent in judicio. Psal. 109.7.

9. *Qui dat pluviam super faciem terra*] Signum divini favoris.

13. *Qui apprehendit sapientes in astutia eorum*] Suis eos retibus capit. Græci hic, ὁ καταλαμβάνων σοφοὺς ἐν τῇ φρονήσει. Paulus 1 Cor.3.19. ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανυργίᾳ αὐτῶν.

16. *Iniqui-*

16. *Iniquitas autem contrahet os suum*] Eadem verba in Psal. 107.43.

17. *Beatus homo qui corripitur à Deo*] Simile apud Jacobum 1.12. sed ibi magis de adversis per quæ pii explorantur, hîc de iis per quæ pravi corriguntur, sermo est.

21. *A flagello linguæ*] Meliùs, *cùm grassabitur linguâ*: i. calumnia; itâ sequitur de vastatore, *cùm venerit*.

23. *Cum lapidibus regionum pactum tuum*] Lapides agri te quamvis nudis pedibus incedentem non lædent.

CODURCUS.

1. HOC capite sermonem jam institutum sine ulla intermissione Eliphas prosequitur. Superius caput novissimis oraculi Pythonici verbis finitur: hæc autem verba, *Clama nunc an erit qui tibi respondeat: & ad quem sanctorum te convertes?* sunt Eliphæ ipsius cum amarulentia & sarcasmo, quæ etiam lenissimo & sedatissimo stomachum facerent: quibus Jobum subsannat, eique significat ut præsidium quærat ab illis in quibus spem posuit, atque opem Sanctorum toties nominatorum ab ipso imploret, quorum fidem & charitatem toties commendaverat. Sunt autem illi Sancti quos laudat Propheta Psal. 16. לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם, i. *Erga Sanctos qui sunt in terra, pietate inclytos, propensissimus est animus meus.* A quibus tamen Jobum derelictum, & quorum auxilium nusquam comparere exsultat Eliphas. Neque hîc agi de aliis Sanctis existimo. Itaque pietatem ejus erga Deum non modò incessit, sed etiam charitatem erga Sanctos deridet, quâ communionem Sanctorum religiosè coluerat. Et Deum obsurdescere ejus votis, atque procul esse omnes Sanctos, quibuscum arctissimo religionis consortio devinctus & quorum consuetudine delectatus fuerat, petulanti & mordaci oratione obtendit. Perinde ac si diceret, Ubi nunc religionis istius, quam tam confidenter & tam asseveranter asseruisti, sperata præsidia? ubi illa tam sæpe jactata Sanctorum communio? clama nunc, & videris qui te exaudiat. Itaque hæc verba sannæ sunt & probra quibus Jobum impetit Eliphas. Nec animum Eliphæ ejúsque improbitatem cognoverunt qui ex ejus dictis argumenta ducunt ad confirmandum religionis Christianæ caput aliquod. Tantum enim abest ut aliqua autoritas accedat dubiæ propositioni ex Eliphæ assertionibus; quin potiùs multum de fide & certitudine sententiæ decedit adhibito tam futili testimonio.

2. *Enimvero stultum conficit indignatio, & livor fatuum enecat*] Hunc versum qui cohærere putant cum superioribus nunquam intelligent. Facit itaque transitum Eliphas ad sequentem parænesim gravissimam, de non invidendis improborum rebus lætis. Concinítque hic versus planè cum principio Psalmi 37. *Noli succensere improborum causâ, noli invidere operariis iniquitatis.* Eliphas autem dicit illum qui stomachatur & livore contabescit ob res lætas improborum, stultum esse & fatuum. Rationem subjicit quæ laudato etiam Psalmo habetur, in quo idem argumentum fusiùs tractatur. Ratio illa est,

3. *Vidi nequam radices agentem, & notavi statim tabernaculum ejus*] אקב נוהו פתאם est illud ipsum quod Psalmo laudato extat והתבוננתי על מקומו ואיננו, *Et attentiùs consideravi locum ejus, & ipse è medio sublatus est.* Hîc נקב idem sig. quod suprà, 3.8. nempe *notare, observare.* Non rectè vertunt *maledicere.* Significat improborum felicitatem non diutiùs stare, sed statim atque emicuit è vestigio corruere, perire eorum liberos, fortunas omnes diripi & dissipari. Quod plerumque falsum est.

4. *Attriti sunt in foro*] Heb. *in porta.* Sed in porta judicia exercebantur. Itaque intelligo improborum filios in jus trahi, nec quenquam illis superesse advocatum, sed desertos ab omnibus conteri & conculcari. Ejusmodi est illud Psal. 109. *Adversarius stet ad dextram ejus*, i. in jus trahatur, & damnetur in judicio.

5. *E medio spinarum*] Itâ ut nulla sit illis satis tuta custodia. צנים plur. masc. generis tantùm hîc, & Prov. 22.5. *spina* sunt, & *sudes*, & omnia acuta quæ pro vallo ponuntur. צנה est & *clypeus*, *umbo*. Nomen צמים est sing. n. Tantùm in hoc libro reperitur, hîc & c. 18. 9. Deducunt à nomine צמה *cæsaries, coma*: quod nomen occurrit tantùm in Cantico ter, & semel apud Esaiam.

6. *Improbitas utique è pulvere non exsistit*] Significat Eliphas omnia mala, omnes ærumnas, ex hominum peccatis oriri, non è terra. Nam quemadmodum è terra fruges nascuntur fructúsque, ex incendio scintillæ sursum tolluntur; sic ex pravis & corruptis mortalium moribus & facinoribus omnes scaturiunt ægritudines & molestiæ. Hîc און sig. *dolorem, afflictionem*, ut Esa. 1.13. & multis aliis in locis: éstque prima & propria ejus vocis significatio.

7. *Et scintillæ elevantur*] בני רשף sunt *scintillæ.* Significat autem, quemadmodum scintillas nonnisi ex incendio, sic dolores & afflictiones ex improbitate duntaxat proficisci. Ut igitur scintillæ notant incendium, sic tristia & labores peccatum arguunt.

8. *Porrò ego Deum requirerem*] Tandem Eliphas, ne nihil egisse videretur, hortatur Jobum ut resipiscat, aliter vitæ rationes ineat, sententiam mutet, ad Deum redeat, & preces apud illum fundat. Deinde celebratâ Dei providentiâ superiorem assertionem propugnare pergit, Fore nempe ut si Job meliori consilio obsequatur, res ejus Deus secundet, atque omnia ipsi ex animi sententia procedant. Verbísque magnificis & phaleratâ oratione hoc schema exornat. Nomen דברתי est cum affixo primæ pers. Videtur hîc significare *causam, statum*, ut & Eccl. 3. 18. unde Eccl. 7.14. על דברת est conjunctio causalis, & sig. *eapropter.*

9. *Quæ assequi nemo potest*] Hebr. ואין חקר, optimè Græcus ἀνεξιχνίαστα.

10. *Qui dat pluviam*] Meminit pluviæ in campos & vias demissæ, quia Pluvia est benedictionis Divinæ symbolum. Unde à pluvia transit ad providentiam quæ circa res humanas versatur.

11. *Et mœrentes de salute securi sint*] Heb. שגבו ישע *exaltentur salute*, ubi subaudiendum præpositivum ב, בישע: nos sensum expressimus.

12. *Nec eorum manus astu concinnat*] Veteres, ut testatur Festus, dicebant *manticulari astu.* Vide locum Pacuvii quem Josephus Scaliger ὁ πάνυ restituit & illustravit. Nomen תושיה, vertimus *astu.* Duodecies occurrit, sexies in hoc libro, quater in libro Proverbiorum, semel apud Esaiam, semel in Duodecim. Propriè est *solertia, ars, ratio.*

13 *Qui callidos intercipit*] S. Apostolus hæc verba itâ expressit 1 Cor. 3. 19. ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, *Qui versutos capit suis sibi fraudibus.* A quorum venustate procul abest interpres Græcus. ¶ *Et consilium versutorum confunditur*] נפתלים est Benoni Niphal. Hoc verbum ter tantùm occurrit, semel in libro Geneseως, hîc, & in Proverbiis. Verbum נמהרה est *properare*, hîc est *pudefieri*; quia qui properant plerumque impingunt vel errant, ut bene monet Parœmiastes, Prov. 19.2. אץ ברגלים חטא *Præceps pedibus errat.* Sic לא יחיש Esa. 28. 16. *non properabit*, i. non pudefiet. Verbum פגש est *occurrere, ire obviàm.* משש est *contrectare*, & tantùm in Lege & hoc libro occurrit.

15. *Et pauperem à gladio servat*] Nomen אביון ex fine Pasuk cum Benoni ישע componendum. ¶ *Ab ore*] Hebr. מפיהם affixum pluralis numeri vel referendum ad superius נפתלים, vel ad nomen sequens חזק, spectatâ per synthesim non voce sed significatione.

16. *Iniquitas os suum occlusit*] Idem loquendi genus occurrit Psal. 107.42. כל עולה קפצה פיה *improbitatis os occlusum.* Itaque hic עלתה pro עולה, ut ישועתה, & עורתה. Masora notat per Leith vebesron, quia in emendatioribus editionibus scribitur sine Vau, עלתה. In Bib. 4. Venet. & Rob. Steph. scribitur per Vau, sed malè. Est etiam malè scriptum עלתה, Milrah & cum Mappik, quia debet esse Milhel, ut monet doctissimus Mercerus, & bene in magnis Bibliis Venetianis excuditur. Rectè Græcus interpres, ἀδίκου δὲ στόμα ἐμφραχθείη, & Vulgata Lat. *iniquitas autem contrahet os suum.* Verbum קפץ in Cal

 quin-

quinquies occurrit, semel in Niphal, & semel in Piel. Est propriè *comprimere*, *stringere*. De Ore dicitur hîc, & laudato Psalmo 107. & Esa. 52. Atque *os comprimere* est Attonitum esse & perculsum. In Piel, Cant. 2. est *saltare*; quia qui saltant sese comprimunt & contrahunt ut colligant vires & spiritus. In Niphal hujus libri c. 24. sig. *colliguntur* & *comprimuntur*.

17. *Beatus homo quem Deus increpat*] Hic locus conferendus cum Deut. 32. 39. 1 Sam. 2. 6. Hos. 6. 1. Sed verba מוסר שדי אל תמאס ex Prov. 3. 11. prompta sunt, מוסר יי אל תמאס.

19. *In sex calamitatibus te liberabit, & in septima*] *Sex* illas *calamitates* & *septimam* videtur tangere consequenter, ut etiam observat Rasi. Marcus Tullius 2. lib. Offic. varias calamitates tangit quibus genus humanum infestatur, *eluvionem*, *pestilentiam*, *vastitatem*, *belluarum repentinam multitudinem*, *bella* & *seditiones*.

20. *In fame à morte te sospitabit*] פדך est infinitivus pro futuro יפדך.

21. *Cùm lingua grassatur*] שוט Lat. Vulgata vertit *flagellum*, *A flagello linguæ latebis*. Sic Græcus ἀπὸ μάστιγος γλώσσης. Ego existimo esse infinitivum, non nomen. Et gratia metri postularet legi בשוט conjugationis Piel. Significat autem Eliphas calumniam, falsos rumores, quibus etiam seditiones excitantur: Quæ meritò inter res adversas & maxima mala quibus affligitur misera sors mortalium recenset. Obtrectatorum verò lingua dicitur *grassari* & *cursitare*, sic רגל *calumniari* est: & Psal. 73. 9. lingua improborum dicitur *ambulare per terram*.

22. *Nec metues à vastatore*] Hîc שוד per Vau scribitur, pòst cum defectu Vau, quo videtur ponere discrimen inter utrumque. Et Lat. Vulgata vertit primum *calamitatem*, secundum *vastitatem*. Ego existimo per primum significari *vim majorem* & *cladem*, quæ latronum, prædonum, & cœli inclementis sive horridæ tempestatis intelligitur; unde additum כי יבא *quando ingruet*: per secundum verò, quod cum defectu est & cum nomine כפן componitur, significari *luem*, *sterilitatem*, quâ miseri mortales contabescunt. Nomen כפן est Thargum, ut notat R. Abraham. Occurrit tantùm hîc & pòst c. 30. vide illic. Habes itaque *sex calamitates*, Famem, Gladium, Linguam, Cladem, Luem, Tabem. *Septima* est, ¶ *Non metues à bestiis terræ*] Intelligit autem Pauperiem, sive Jacturam & damnum quæ fiunt à feris, sive ab insectis, sive à reptilibus, sive à quolibet alio genere animantum, quæ volente Deo adversùs improbos sæviunt.

23. *Cum lapidibus agri tibi fedus erit*] Significat nihil ipsi nociturum; omnia tam inanima quàm animata in ejus utilitatem & commodum conspiratura.

24. *Et domi pacem experieris*] Hebr. *cognosces*, i. frueris otio & pace. Conferendus cum hoc loco alius ex Psal. 91. huic parallelus. ¶ *Perlustrabis*] i. Recognosces, recensebis, & cum voluptatis sensu contemplaberis. ¶ *Non errabis*] Non eris erro & palans, sed statas & fixas sedes habebis. Atqui Apostolus Heb. 13. 14. contendit *nos non habere hîc civitatem permanentem*. Verbi חטא propria significatio est *errare*, *aberrare à via*. Hinc transfertur ad animum. Sic accipitur in hoc libro pòst c. 24. 19. & 41. 16.

25. *Posteri tui*] Vox צאצאים satis frequens in hoc libro & apud Esaiam sig. tantùm *prolem*, *posteros*, *nepotes*. Occurrit in hoc libro hîc, & 21, & 24, & 27, & 31. alibi non occurrit.

26. *In canitie*] Nomen כלח tantùm hîc & pòst c. 30. Interpretantur *senectam*. ¶ *Sicut aggeratur messis in acervum*] In Gallia Narbonensi dicunt *une garbiere*, quod Hebraicè גדיש. Valde autem propriè dictum כעלות גדיש *sicut surgit cumulus*, vel *acervus*, vel *strues frugum*. Nam & *salinarum strues* dicuntur, & *struices* rerum omnium. Sic *struices patinarias* parasitus dixit in Menæchmis. עלות est infinitivus.

CAP. VI.

MUNSTERUS.

2. INdignatio mea] h.e. Ultio Dei in me sæviens. Alii accipiunt pro צער *dolore* & *afflictione*: quod tamen idem est. Et est sensus, Plura patior & major est cruciatus meus quàm verbis expresserim. Siquidem ob vehementem dolorem non licet integra proferre verba, sed vis doloris ea concepta absorbet. Quibus verbis se excusat quòd non blasphemias dixerit; sed doloribus asserit se incitatum ut sic loqueretur. Monet præterea amicos ut causam meliùs expendant. Deinde cùm Eliphaz dixisset Ijob majoribus puniri afflictionibus quàm Deus justis inferat, respondet illi super hoc Ijob, & orat Deum ut hinc sibi migrare liceat, cupitque mori quàm sic vivere.

7. *Quæ renuit*] Sensus est, Ea quæ semper exsecratus sum & dedignatus ut saltem ea contingerem, ut sunt ulcera & tumores saniosi, ea sunt quæ corpus meum vehementer affligunt. Vel, Renuit etiam anima mea contingere partes corporis mei, quod tam fœdè est deturpatum ulceribus. Exponunt enim plerique RR. hoc loco לחם pro נות vel בשר. Alii accipiunt pro *cibo fœtido*.

10. *Animarémque me in dolore*] Quidam sic interpretantur, ארקוד בשמחה *saltarem præ gaudio, si usque ad mortem sæviret contra me, nec cessarem à laude sanctissimi Dei*.

17. *Quo infrigidantur*] Sunt qui זרב exponunt pro צרב, ut sit sensus, Quando aquæ glaciales tepescunt, solvuntur & defluunt ad loca humiliora, ubi confunduntur, quòd reverti nequeunt.

VATABLUS.

2. APpendendo appenderetur, שקול ישקל] *Appendendo appendatur*, i. exactissimè ponderaretur. ¶ *Querela mea*, כעשי] *Expostulatio mea*, *querimonia*, *indignatio*. ¶ *In statera*, במואזנים] *In bilance*, i. in altera lance, sub. *positam*.

3. *Nunc enim*, כי עתה] *Mox enim*. ¶ *Arenâ marium gravior esset*, מחול ימים יכבד] sub. *afflictio mea*, i. Profectò appareret longè majoris querimoniæ me causas habere. ¶ *Verba mea absorpta sunt*, דברי לעו] *Verba mea corrupta sunt*, vel, *perdita*, i. vix loqui possum, q. d. Vox mea adhæret faucibus meis.

4. *Sagittæ omnipotentis*, חצי שדי] i. acutissimæ: ut *montes Dei*, & *cedri Dei* pro *altissimis*, Psal. 36. 7. & 80. 11. *Sagittas acutissimas* vocat vulnera lethalia quibus conficiebatur, id significat *apud se fuisse*. ¶ *Quarum venenum*, חמתם] Solent in bello aciem sagittarum veneno inficere. Significat autem fervorem & acerbitatem afflictionum suarum exhaurire & absumere partem illam sui vitalem, sive spiritus vitales. ¶ *Oppugnant me*, יערכוני] Ad verb. *ordinant* [*dirigunt*] *contra me*, sub. *aciem*, i. adoriuntur me pugnâ acerrimâ. *Terrores Dei* appellat ut suprà *sagittas Omnipotentis*.

5. *Nunquid rudit*, הינהק] Futura Heb. pro præs. q. d. Putâsne sine causa me conqueri, cùm ne bruta quidem conquerantur cùm habent quod optant?

6. *Nunquid comeditur*, &c. היאכל וגו'] Futura Heb. pro præs. ut suprà. ¶ *Absque sale*, מבלי מלח] i. quod sale non est conditum. Probat quæ dixerat similitudine ductâ à minori ad majus. Deest autem altera pars argumentationis, *Quantò minùs amarum comedi potest?* q. d. Naturâ homo non potest edere cibum insipidum; multò minùs amarissimum, cujusmodi sunt quos hîc patior. ¶ *Num est sapor*, &c. אם יש טעם בריר וגו'] *Albumen vitelli* vocat albumen illud quod vitellum ovi circundat, quod naturâ est insipidum. Subauditur, *non*, q. d. Non comeditur, quòd naturâ sit insipidum; multò minùs amarum.

7. *Quæ renuebat tangere*, &c. מאנה לנגוע וגו'] i. A qui-

A quibus olim maximè abhorrebat animus meus, sunt mihi proxima, ut ægritudines corporis, h. e. Non magis à me separantur afflictiones quàm à corpore ægritudines, q. d. Ingens est calamitas, tanta ferre hominem minimè assuetum.

8. *Quis det*, &c. [מי יתן וגו׳] Sic circumloquuntur Hebræi adverbium optandi, *Utinam eveniat quod postulo, & det Deus quod exspecto.*

9. *Velitque Deus, & conterat me*, ויואל אלוה וידכאני] Hebraismus, *Et placeat Domino me conterere.* ¶ *Solvat manum suam*, [יתר ידו] Quæ scilicet videtur alligata. ¶ *Et succidat me*, [ויבצעני] i. perdat. Alii, *in frusta concidat me.* Verba sunt afflicti secundùm carnis affectum conquerentis.

10. *Et erit adhuc consolatio mea*, &c. ותהי עוד נחמתי וגו׳] *Et est* [*exstat*] *adhuc consolatio mea*, &c. i. quamvis adhuc habeam quo me solari possim (*tametsi flagrem dolore qui non parcit mihi*) nempe quòd non *suppresserim verba Sancti*, Dei, i. quòd non contradixerim verbis Dei, fuerímque in eum blasphemus.

11. *Quid fortitudo mea*, &c. [מה כוחי כי איחל] i. quæ sunt vires meæ, ut sperare debeam adhuc liberos? Respondet verbis Eliphaz cap. 5. 25. *Scies, inquam, quòd multum erit semen tuum*, h. e. senties prolem tuam augeri, q. d. Frustrà sperem liberos. ¶ *Et quid finis meus*, &c. [ומה קצי] i. quis est finis meus ut propagare cupiam vitam meam? q. d. Proximus sum fini meo.

12. *Lapidum*, [אבנים] *Lapidea*, i. similis virtuti lapideæ, sub. *ut tanta & tam gravia perferam?*

13. *Annon auxilium meum in me?* האם אין עזרתי בי] i. Nónne quoad potui adjuvi me, & feci quod potui? ¶ *Et lex expulsa est à me?* [ותושיה נדחה ממני] *Et an officium fuit propulsatum à me?* i. nunquid formula sive ratio rectè vivendi excussa est à me? q.d. Nónne continui me semper in officio?

14. An *dissoluto à sodali suo convitium?* למס מרעהו חסד] i. An afflictionibus obruto & malis fracto, quasi liquefacto, *à sodali suo*, sive amico, dicetur *convitium?* q.d. Fierine potest ut amicus amico afflicto pro consolatione convitium dicat? Quidam secuti quorundam Hebræorum opinionem vertunt, *Viro flagellis dissoluto, ab amico suo consentaneum est ut impendatur misericordia: alioqui timorem Omnipotentis derelinquit*; ut יעזוב fut. sit pro præs. Chald. *Vir qui prohibuit à socio suo misericordiam*, [vel, *beneficentiam*] *timorem Dei omnipotentis dereliquit.* In hunc sensum etiam quidam Hebræorum exponunt. ¶ *Et quòd timorem*, [ויראת] *Nempe quòd timorem*, &c. i. dicatque illi quòd meritò hæc patiatur ob peccata sua quòd timorem Omnipotentis dereliquerit.

15. *Fratres mei prævaricati sunt*, [אחי בגדו כמו נחל] i. Amici, proximi, sodales mei fefellerunt me, velut torrens fallere solet negotiatores. Inconstantes amicos torrentibus comparat, qui tempore veris aucti nivalibus aquis magno impetu feruntur, æstate exarescunt; ad quos mercatores sitibundi accurrentes spe potûs falluntur. ¶ *Sicut inundatio*, &c. [כאפיק נחלים יעבורו] *Sicut impetus* [*vehementia*] *torrentium* qui *abeunt*, i. ad tempus defluentium ac decurrentium. Fut. Heb. pro præs.

16. *Qui obscuri sunt præ glacie*, [הקודרים מני קרח] *Qui nigri sunt* [*turbidi*] *à pruina*; vel, *ob pruinam*: i. qui turbidi sunt more aquæ altæ ac profundæ propter glaciem quæ in aquam liquefacta est. ¶ *Et in quibus occultatur nix*, [עלימו יתעלם שלג] i. In quos torrentes aqua nivis liquefactæ immittitur, & condit sese.

17. *Effluxerint*, [יזורבו] Doctus inter Hebræos exponit *multiplicati fuerint*; acsi dicat, tempore quo videris eos defluentes in multitudine, h. e. multùm. Alius quidam sic, *tempore quo frigescent, congelabuntur.* Tempore hyemis congregantur pariter aquæ torrentium currentes, & contrahuntur, i. congelantur. Rectiùs autem alii qui exponunt *incalescunt, delentur*: i. tempore quo æstum solis sentire incipiunt, pereunt. ¶ *Dum incalescit, exstinguuntur*, [בחומו נדעכו] *Dum incalescit* [sub. *illud tempus*] *deficiunt*, i. exterminantur, *è loco suo*: h.e. tempore æstivo exsiccantur.

18. *Declinant*, &c. [ילפתו] Fut. Heb. pro præs. *avertuntur*; *deflectuntur aliò via itineris* per quas feruntur torrentes illi. q. d. Mutant alveos, & aliud iter capiunt. ¶ *Ascendunt in vacuum*, [יעלו בתוהו] i. Evanescunt, ac prorsus pereunt.

19. *Consideraverant*, &c. [הביטו ארחות תמא וגו׳] *Semita Thema*; i. turmæ eorum qui Arabiam Desertam adibant, *contemplati fuerant* illos torrentes, ut indè sibi & jumentis pararent aquam: & *itinera Sabæa*, i. qui Arabiam Felicem adibant, *speraverant* se hausuros ex illis torrentibus aquam sibi & jumentis suis.

20. *Speraverant*, [בטח] Ad verb. *speravit*; sub. *quisque eorum*: speraverant se habituros ex illis torrentibus aquam, & frustrati sunt spe suâ: nam exsiccati erant.

21. *Certè nunc estis* similes *illi*, [כי עתה הייתם לו] Sub. *torrenti*, i. singulis illis torrentibus qui decipiunt sperantes in se. ¶ *Vidistis fractionem*, [תראו חתת] Fut. Heb. pro præt. *vidistis terrorem*, i. plagam meam horribilem incutientem terrorem.

22. *Num dixi*, [הכי אמרתי] *Nunquid dixi*; sub. *vobis.* Aliquid subaudiendum, *Desistite, quæso, timere: non est ut opem vestram implorem: Nunquid*, &c. ¶ *Et de fructu vestro*, [ומכוחכם] *Et de labore vestro*, i. de facultatibus vestro labore partis, *date munera* Judicibus, vel Tyrannis?

23. *Hostis*, [צר] *Tribulatoris*; vel, *tribulationis*: i. à tribulatione.

24. *Et ego tacebo*, [ואני אחריש] i. Audiam cum summo silentio.

25. *Recta*, [ישר] Ad verb. *rectitudinis*; i. æqua & recta. q.d. Fortissima est Veritas. ¶ *Et quid disceptando conficiet*, &c. [ומה יוכיח הוכח מכם] Ad verb. *& quid disceptabit disceptare* quod erit *à vobis*? i. disceptare vestrum?

26. *An disceptando*, &c. [הלהוכח] Ordo dictionum talis esse debet, ut clarior sit sensus, *An disputando reputare debetis eloquia desperati* [vel, *ejus qui despondit animum*] *verba & ventum*? i. Nunquid disceptando debetis floccipendere verba mea, qui animum ob afflictiones despondisse vobis videor? q. d. Non sunt parvipendenda eloquia hominis quantumlibet afflicti.

27. *Iram in pupillum cadere faceretis*, אף על יתום תפילו] Hebraismus, *In pupillum quoque irasceremini.* Verti potest, *Etiam in pupillum cadere faceretis*; sub. *judicium*, i. Etiam pupillum condemnaretis. Vel, ironicῶς, *cadere faciatis, postquam foditis*, &c. ¶ *Cùm fodiatis*, [ותכרו] i. Machinemini: sub. *aliquid*, nempe fraudes & consilia.

28. *Velitis respicere ad me*, [הואילו פנו בי] Ad verb. *velitis, respicite in me*; i. Placeat vobis oculos conjicere in me tantopere afflictum. ¶ *An in conspectu vestro mentiar*, [ועל פניכם אם אכזב] Ad verb. *& in conspectu vestro an mentiar*; i. discutite apud vos siquo in sermone mentitus inveniar.

29. *Convertimini nunc*, [שובו נא] *Revertimini, quæso*; i. rursum assumpto sermone disceptate mecum. ¶ *Ne sit iniquitas.* [אל תהי עולה] i. Citra ullam iniquitatem; h.e. & nè sitis iniqui judices. ¶ *Adhuc justitia mea in ea*, [עוד צדקי בה] i. Adhuc inveniar justus in ea secunda ac repetita disceptatione. Relativum sine antecedente.

30. *An est in lingua mea*, &c. [היש בלשוני עולה וגו׳] Hæc ità conjungenda sunt, subauditis pauculis, acsi dicat, *An falsa dico dum tueor justitiam meam? Dicat aliquis, Quare ergò ità turbaris? Respondeo, An palatum meum non sentiet calamitates? Intelligere* pro *Sentire.* q. d. Quemadmodum fieri non potest ut palatum non refugiat saporem amarum, ità nec pars sensitiva dolorem. ¶ *Contritiones*, [הוות] i. Afflictiones & calamitates.

CASTALIO.

2. UTinam mea impatientia, &c.] Videor vobis immoderatiùs dolorem ferre: sed si doloris magnitudo quo premor cum meis querelis conferatur, inveni-

etur dolor tantò gravior meâ querimoniâ ut id verbis exprimere nequeam. Nam Deus me premit acerrimè; id quod hinc intelligere sic licet. Cùm *rudit onager*, profectò intelligitur eum pabulo carere: quod idem de *bove* dico: nec enim sunt ejusmodi animalia ut sine causa conquerantur. Itidem cùm ego nunc conquerar, nè putate id facere me sine magno malo. Præterea cùm videatis me optare mortem, debetis existimare magnam aliquam esse causam quæ efficiat ut tam acerba res, qualis est mors, mihi placeat. Nam si *insubidi cibi*, quale est *album ovi*, quamvis cibi sint, tamen *sine sale* non placent, quantò minùs palato sapiunt qui naturâ sunt amari? Quòd si videatis aliquem amari cibi cupidum esse, profectò judicetis aliquid esse causæ quæ cibi acerbitatem quodam quasi sale leniat atque condiat. Atqui ego mortem expeto, quâ tristius nil videtur esse, & quam antea reformidabam; & ità expeto ut solent cibos expetere qui esuriunt. Quod cùm ità sit, non dubium est quin tantus sit dolor meus ut eo mortis acerbitas superetur, & quasi quodam sale condita dulcis esse videatur. Quòd si sæviret in me interficiendo Deus, hoc mihi esset gratissimum: *tantùmque abest ut Augusti*, h.e. Dei, *verba respuam* ac reformidem ut cupiam eum in me non verbis sed verberibus & letho desævire. Quod autem interpretatus sum, *Mihi pro victu satis esset*, legitur כדוי pro כדי alioquin insipida esset sententia. Neque verò est, inquit Jobus, quòd me putetis, cùm mortem oro, nimis esse mollem & imbecillum: non hoc imbecillitati meæ sed gravitati doloris est adscribendum, quo premor ità ut, quamvis quod in me est faciam, tamen cogar succumbere. Itaque non mirum esset si in tanto malo parùm religiosus essem, cùm idem facere soleant qui magno aliquo malo torquentur, quamvis eis adsint & subveniant *amici*, vincente videlicet dolore patientiam. At mihi nè hoc quidem adest, ut me amici consolentur: nam vos, qui mihi *fratres* estis & amici, non me levatis, sed *fallitis, perinde acsi quis torrens glacie infuscetur* ac tegatur, deinde *operiatur nive*, quæ nix efficiat ut minùs densâ glacie incrustetur, ità ut vel levi *calore dissolvi possit* & pristinum tenere cursum. Nam ad eum torrentem si veniant *viatores*, & glaciem tangant (ut fieri solet) ac baculis aut pedibus tentent, invenient fragiliorem quàm ut eos ferre possit. Itaque *frustrà venerint*, id quod eos pessimè habebit (id est enim quod dicit *pereunt*) nec poterunt transire quò tendebant, videlicet *ad Themam*, aut quóvis alió. Ut igitur illos torrens, sic me vos fallitis; nec estis veri amici, *qui viso meo malo metuitis*, & estis inconstantes. Atqui non est quod metuatis: nihil enim à vobis *postulo*.

26. *Vósne arguendi causâ orationem cogitatis*] Quòd me excogitatis verbis reprehenditis, id plus est quàm reprehensio: nec ista *nefaria* & injusta *verba* abeunt *in ventum*, h.e. non sunt inania aut innoxia; sed me *pupillum*, h.e. hominem destitutum ac miserum, *premunt* atque labefactant. Quasi hoc dicat, Quòd contra me disputatis, id non arguendi sed lædendi mei gratiâ facitis, aut certè in eo faciendo me læditis.

29. *Iterate sanè, nè sit iniquitas*] Iterum disputate, nè iniquum videatur si vobis non fiat redarguendi mei potestas.

30. *Meum palatum nequitiam non percipiat*] Non sentiam me nequiter verba facere.

CLARIUS.

2. **U**Tinam appenderentur] In hac oratione Job se primùm excusat, non se blasphemasse, sed doloribus ut sic loqueretur incitatum: & multis locis amicos officii admonens, ad misericordiam provocat, atque ut causam meliùs expendant hortatur. Deinde respondet Eliphaci, qui asseruerat justos minoribus afflictionibus pro suis delictis puniri quàm Job puniatur, statímque à Deo refocillari, ostendens quòd secum aliter agatur, &c. Ait ergò primùm, *Utinam appenderentur indignatio*, h.e. stomachatio mea, & verba quibus amaritudinem animæ meæ declaro, & *calamitas quam patior*: sic enim inveniret plura pati, & major esset cruciatus, quàm verbis expressserim.

5. *Nunquid rugiet onager*] Arguit ab infirmitate aliorum, qui licèt in minoribus queruli sint excusantur. Ignoscitur Onagro & Bovi, si carentes cibis rugiant & mugiant: Quantò majore dignus est veniâ Job inter tot calamitates ejulans.

6. *Aut poterit comedi insulsum*] Exaggerat rem. q.d. Habetis in quos dentes acuatis. Videtis enim quosdam non solùm queri si cibi desint, sed etiam siquid condimenti cibis defuerit, & in illos nemo invehitur. Alii referunt hoc dictum ad insulsa illa Eliphacis verba, quasi Job dicat, *Quis toleraret stulta illa vestra verba?*

9. *Quæ priùs nolebat*] Intolerabilis ego, qui sic undique angor, vobis videor, dum opto id quod horrere solebam, nempe dum unicè precor ut me totum Deus comminuat, atque hoc unicum solatium & lucrum puto, si in me exstinguendo misericordiam exuat. Tanta grassantis vis morbi est. Alius vertit, *Quæ renuit contingere anima mea, ea sunt veluti dolores carnis meæ:* & hunc affert sensum, *Ea quæ semper sum exsecratus, & dedignatus ut saltem ea contingerem, ut sunt ulcera & tumores saniosi, ea sunt quæ corpus meum vehementer affligunt.*

11. *Quæ est enim fortitudo mea*] Argumentum ab infirmitate sua, quòd aliter loquendi vires negatæ sint. Recogitate, inquit, quàm sint exiguæ & impares doloribus istis vires meæ, & quàm nihil sit mihi sperandum, etiam si productior fuerit vita mea. Nam illud *patienter agam* alius vertit *ut prolongem vitam animæ meæ.*

14. *Qui tollit ab amico*] Hactenus excusavit sermones suos, nunc objurgat amicorum immisericordiam.

16. *Horrescebant à glacie*] Torrentes congelascunt hyeme & obteguntur nive, flante verò Austro liquescit glacies, & recedunt: Sic falsi amici Job erant, intus horridi glacie, foris simulatione candoris tecti, diffugientes, & ab omni humore gratiæ alieni, ubi ignis persecutionum exarserit.

18. *Involutæ sunt*, &c.] Alius vertit, *Recedunt per semitas itineris sui.*

19. *Considerate semitas*] Qui ambulant in viis Theman vel Saba, quæ sunt in solitudine, dum sperant se in æstate sitientes inventuros aquas, veniendo ad locum aquarum, quia spe frustrantur, confunduntur. Civiliter autem perstringit amicos ad quos ipse respexerat, ut aquam consolationum suppeditarent. Erat enim Eliphaz Themanites.

22. *Nunquid dixi*] Tantò majus, inquit, est vituperium vestrum, quia nec aurum nec munera à vobis petii, sed solùm benevolum animum & rectè docentem.

25. *Quàm solida sunt*] Quæ scilicet vestra sophismata & argutiæ evertere nunquam possunt. Quidam hunc sensum elicit, *Quamvis roboretis verba rectitudinis*, h.e. strenuè contendatis & rhetorizemini, *non est tamen quod jure in me quisquam ex vobis taxet.*

27. *Super pupillum irruitis*] Agitis mecum subdolè, quamvis, ut pupillus, sim ab omnibus derelictus, & præterea *amicus vester.*

DRUSIUS.

1. **T***Unc respondit Job & dixit*] Postquam Eliphaz finiisset orationem suam, Job ei respondit in hæc verba. LXX Ὑπολαβὼν δὲ Ἰὼβ λέγει. *Excipiens autem Job dicit.* In ed. Rom. *Respondens.* Nam qui alicujus excipit sermonem ei *respondet*. Virgilius pro eo *suscipere* dixit,

Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit,

ὑπολαμβάνει. Livius, *Sermonem eorum ex servis unus excepit, qui jam antè id senserat agi.*

2. *Utinam appendendo*, &c.] *Optat appendi* ac *ponderari suam iram*, h. e. indignationem conceptam propter hæc adversa, *cum calamitate quam perpessus fuit.* Vulg. *Utinam appenderentur peccata quibus iram merui.* Quod eò minùs placet, quia Job sibi conscius non agnoscit ulla peccata ob quæ tantam iram pœnámve meruisset. LXX εἰ

γὰρ

γὰρ τις ἱςῶν ςήσαι μυ τὴν ὀργὴν *si enim quis appendens appenderet iram meam.* Chrysostomus annotat εἰ γάρ τις dictum esse pro εἴθε, *utinam.* Idem cum Polychronio *iram* exponit ἀθυμίαν *dejectionem & ægritudinem animi.* Olympiodorus *iram Dei.* Sym. ὡς εἴθε ἐςαθμίζετό μου ἡ ὀργή *Quin utinam ponderaretur ira mea.* Sic ed. Rom. Lat. Videtur autem ita respondere ad dictum Eliphazi suprà 5. 2. *Quia stultum occidit ira,* i. כעש *indignatio.* ¶ *Contritionem*] *Confractionem, calamitatem.* Hîc est הותי in fonte, quod exponunt שברי *confractionem meam.* Vulg. *calamitas quam patior.* Lxx τὰς ὀδύνας μου *dolores meos.* Tharg. *commotionem meam.* Scriptum autem היותי, & lectum הותי. Dicitur etiam הוה *pernicies, calamitas,* unde הוה על הוה, quod idem cum illo צרה אחר צרה; *angustia post angustiam:* quo innuunt mala malis succedere, nec unquam incomitata venire. Adagium est. ¶ *In statera*] Ἐν ζυγῷ. מאזנים propriè *bilances:* nam est nomen duale. In Epiphanio μοζενὴμ eo sensu. Appellatio ab און quod *aurem* denotat: nam lances referunt formam auris. ¶ *Tollerent*] *Tollerentur, levarentur.* Nam qui appendit aliquid, tollit lances in altum. Ideo Senes ediderunt ἆραι. ¶ *Simul*] *Pariter.* Lxx ὁμοθυμαδὸν, quòd magis sonat *unanimiter.* Chald. כחדא.

3. *Arenâ marium gravior est*] h. e. Gravissima. Nam arenæ pondus grave admodum, unde Prov. 27. 3. *Gravitas lapidis, & pondus arenæ, & ira stulti gravior ambobus.* Loquitur autem de calamitate sua, quam ait adeò gravem esse ut ferendo non sit. Meliùs refertur ad utrumque; *Gravior est tam ira mea quàm contritio & calamitas.* Id probant consequa verba. Vulg. *quasi arena maris,* כחול הים. Lxx ἄμμου παραλίας βαρυτέρα ἔςαι. Cæterùm gravior est arena quæ in mari quàm quæ in littore maris, quoniam aqua gravitatem addit & pondus. Tharg. *magis quàm arena maris gravis est.* Ἄμμος παραλία non est *arena maris,* sed *maritima,* quæ in locis mari vicinis, ut in aggeribus quos *Dunas* vocant. ¶ *Ideo verba mea sunt absorpta*] Verba dicuntur *absorpta* quæ distinctè & articulatè non proferuntur, sed quasi intra os absorbentur: quod accidit in magno dolore: nam præ vi mali vox deficit & faucibus hæret. Vulg. *dolore sunt plena.* לעי non *dolere* sign. sed *laborare:* unde דאי לא לעי *Qui non laborat, non manducat.* Proverbium est Thalmudicum à me alibi productum & explicatum. Sunt qui sensum petunt à Chaldaico לועא quo nomine *maxillam* significat, i. לחי. Videndus Aben-Ezra. Lxx ἀλλ', ὡς ἔοικε, τὰ ῥήματά μου ἐςὶ φαῦλα, *sed ut videtur, verba mea sunt prava.* Tharg. *ideo verba mea deficiunt,* aut *lassa sunt.* Id sign. לע in sermone Chaldæorum.

4. *Sagittæ Omnipotentis*] Vulg. *sagittæ DOMINI in me sunt,* חצי יהוה בי, vel certè חצי אדני. Lxx βέλη τοῦ Κυρίου ἐν τῷ σώματί μου ἐςὶ *sagittæ DOMINI in corpore meo sunt.* Porrò *sagittas Omnipotentis* dicit plagas quas ei Deus omnipotens infligebat. Aut est locutio, *sagittæ Dei,* acutissimæ, ut *cedri Dei,* altissimæ, *montes Dei,* &c. Aut *Saddai* hîc quemvis *potentem* denotat, qui גבור in illo, *sagittæ potentis acutæ,* Psal. 120. 4. Vocat autem Dei plagas hoc nomine quia de improviso illatæ fuerunt. Nam sagitta est malum inopinatum, Psal. 91. *à sagitta volante per diem.* ¶ *Mecum*] *Apud me,* quod Chaldæus dicit בהדי. Sic *satias lætitiarum cum vultu tuo,* apud vultum tuum. ¶ *Quarum venenum*] Sagittæ olim lethali veneno inficiebantur, quò celeriùs & certiùs occiderent. R.S. *Mos Persarum ut ponant venenum serpentis in sagittis suis.* Vulg. *Quarum indignatio,* & Lxx ὧν ὁ θυμὸς αὐτῶν *quarum furor.* Nam חמה *excandescentia,* θυμὸς, unde חמתם, quod hîc rectiùs Paraphrastes reddit אריסהון *venenum earum:* nam quid *furori* cum *sagittis?* Utriusque radix est יחם. ¶ *Bibit spiritus meus*] Nam venenum penetrat ad spiritum vitalem, quem exstinguit. Vulg. *ebibit spiritum meum,* i. consumit. Lxx ἐκπίνειν μου τὸ αἷμα *ebibit sanguinem meum.* *Spiritum* vocant *sanguinem* quia spiritus vitalis in sanguine: est enim vehiculum animæ sanguis. Tharg. *bibit spiritus meus.* ¶ *Terrores Dei*] i. Maximi, gravissimi; aut quos Deus incussit. Sensit enim Dei manum in hac miseria. ¶ *Se instruunt in me*] Vel *instruuntur in me,* q.d. Acie instructâ invadunt aut oppugnant me. Vulg. *militant contra me.* Aben. *instruunt mecum bellum.* Lxx κεντοῦσί με *pungunt,* aut *stimulant, me.* Tharg. *ordinant se contra me.* Santes *terrores fortes ordinaverunt se contra me.*

5. *An rudet onager,* &c.] Cùm est copia graminis aut pabuli, neque onager rudit, neque bos mugit; sed tantùm in defectu horum; unde causa eis vocem edendi, quam aliàs non ederent. Similiter nec ego sine gravi causa lamentor & has querulas voces edo. נהק vox Asinorum propria & Onagrorum, ut צרח Luporum. Asserit hoc Salomo Abrahami F. Samuelis nepos in libro Synonymorum, in voce צעק. Ideo vertimus *An rudet?* Priùs erat in Vulg. *Nunquid rugiet?* היהם quod vocis Leonum proprium. Lxx μὴ διακενῆς κεκράξεται ὄνος ἄγριος; *nunquid frustrà clamabit asinus sylvestris,* sive *onager?* Santes *nunquid clamabit?* R. D. *An perstrepet?* ענין המיה. Mercerus *vocem querulam & ejulabundam* notat. Bis invenitur, videlicet hîc & infrà 30. 7. Abenezra scribit simile haberi in lingua Cedarena, h. e. Arabica; nec explicat. Sciendum igitur נהק eâ linguâ esse proprium Asini, si non fallit nos autor Pentaglotti Scindlerus. Sign. ergò *rudere.* Sed idem interpretatur נאק *clamavit & rugivit,* i. נהם. Cui accedunt qui נהק idem esse scribunt cum נאק, quod צעק interpretantur, i. *clamavit;* unde נאקה *clamor, vociferatio.* Nam literæ quiescentes de facili hoc modo mutantur inter se. Fruatur unusquisque judicio suo. Chald. *Fierine potest ut rudat,* דמברים, vel certè *clamet?* Symmachus novè interpretatur μὴ ςένει λιμῷ ὄναγρος; *num ingemiscit fame onager?* Si rectè, tum נהק significabit *gemere præ fame.* Idem suprà *verba mea sunt absorpta* exponit οἱ λόγοι μου κατάπικροι *sermones mei peramari,* ubi Th. ἔγκοποι *intercisi* aut *molesti.* Aq. verò διὰ τοῦτο ῥήματά μου κατεπατήθησαν *propter hoc verba mea conculcata sunt.* Suspicor mendum esse, nam à καταπίνω *absorbeo* participium est καταποθεὶς *absorptus, deglutitus.* Rursum ubi Lxx habent βέλη Κυρίου. Sym. edidit Σαδδαΐ *Saddai,* & in Scholio est, *pro* ἱκανοῦ *Potentis, qui sibi satis est, nullius egens.* Hæc omissa fuerunt suprà. ¶ *Super herbam*] Vel *juxta herbam,* דשא propriè *herba tenera,* quæ דתאה Chaldæis. Vulg. *cùm habuerit herbam.* Lxx ἀλλ' ἢ τὰ σῖτα ζητῶν; *nisi escas quærens?* Sym. παρόντος χλόης *cùm adsit gramen.* ¶ *Si mugiet*] *An mugiet.* *Si* pro *an* etiam Latini autores usurpant. Terentius, *Si domi est rogas.* *Mugiet*] נעה à יגעה *mugio,* unde געיה G A J A *mugitus,* accentus Rhetoricus notus ex Grammatica. ¶ *Super pabulum suum*] על בלילו *juxta pabulum suum.* על propriè *super:* sed pro *juxta* ponitur, ut ibi, *Super maria fundavit eam.* Sanè ubi legimus, *Sicut arbor plantata secus rivos aquarum,* in Ebræo est *super rivos.* בליל propriè *mistura pabuli, farrago,* μίγμα *pabulum mixtum,* à בלל *confundo, permisceo.* Hinc fortè *Palilia* dicta sunt festa Deæ Pales, quæ pabulis præerat, q. *Balilia.* Ea celebrabantur 12 Cal. Maii, qui natalis Urbis erat. Vulg. *cùm ante præsepe plenum steterit.* Lxx διὰ φάτνης ἔχων τὰ βρώματα *cùm habeat in præsepi cibos.* Tharg. על אסתחה. Sic libri quos consului. Mihi videtur legendum אספסתה. Est autem אספסתא *cibus jumentorum, migma, farrago, mixtura pabuli.* Vide Ohel in ספא, vnde מספוא tale pabulum vocatur. Usus fuit hoc significatu Jonathan Gen. 24. 25. R. D. ait esse *germen quo jumenta pascuntur,* ἄγρωςις, *gramen,* aut aliquid simile, ut χόρτος, κειθαὶ, ζεαὶ, ὄλυραι, idem videlicet quod אחו. Arabicè *Alfest,* & *alasfest,* aliàs *fasfasa,* herba apta saginandis equis. Baal Aruch scribit איספסתא cum Jod, quod ritè punctabis אספסתא cum Chirec.

6. *Comeditur*] *Comedi solet,* aut *potest.* Nam quod insulsum est, nisi sale condiatur, comedi non potest; saltem saporem habet minùs gratum. ¶ *Insulsum*] *Quod sale caret,* ac proinde *insipidum.* Sal enim rebus saporem conciliat. Innuit autem verba Eliphazi esse insipida, h. e. fatua, nec ratione ullâ condita. תפל *insulsum:* Lxx vertunt ἄρτος *panis.* Chald. תבשילא *condimentum,* & מידי בשש *quicquam obsonii,* aut *insulsi,* vel certè *condimenti.* Nam

בשש

בשש *quicquid editur cum pane*, sermone Thalmudico vocatur לפתן. In Jerosolymitana Num. 1.1.8. בששיין ברבש & alibi תבשיל בשש, quod fit ex butyro, ovis & melle simul in aheno decoctis. Hæc de בשש, quod invenies in Thargum altero. Duo enim sunt quibus sextus versus hujus capitis exponitur. ¶ *Absque sale*] Ἄνδ ἁλός. Sym. μή τι βρωθήσεται ἄνδετυλον τῷ μὴ ἔχειν ἅλα; *nunquid manducabitur inconditum eò quòd non habeat sal?* Tharg. unum מדלית מלחא *eò quòd non sit sal*, aliud בלא מלחא *absque sale*. ¶ *Si est sapor in albumine vitelli*] Quid vidit Hieronymus cùm verteret *aut potest aliquis gustare quod gustatum adfert mortem?* Lxx εἰ δὲ καὶ ἔστι γεῦμα ἐν ῥήμασι κενοῖς; *si autem est sapor in verbis vanis?* Tharg. *si est sapor in albumine ovi & vitello?* Hîc *ovum* dicitur ביעתא & *albumen* חלבון, *vitellus* autem חלמונא qui Doctoribus חלמון *ovi luteum*, χλωρὸν τοῦ ᾠοῦ. ריר propriè *sputum*, *saliva*, unde quidam *salivam sanitatis* interpretantur, h. e. hominis sani & bene valentis, quæ insipida est, *cùm ægroti salsa sit & amara*, inquit Mercerus, *aut alicujus vitiosæ qualitatis*. Tradunt Ebræi initio totum ovum vitellum fuisse, postea Naturam excrevisse partem ejus in albumen, quæ hîc *saliva* dicatur.

7. *Quæ renuebat*] Aut *recusabat*, & est sensus, Quæ priùs renuebat cùm adhuc mecum bene ageretur, priusquam in has calamitates incidissem. ¶ *Attingere anima mea*] *Animam* vocant quâ res appetimus. Aut *renuebat attingere anima mea* dicit pro *ego renuebam tangere*. Simile,

Quem credidit esse meum cor,

pro *quem ego credidi esse*. Pro *renuebat attingere* Lxx ediderunt οὐ δύναται παύσασθαι *non potest quiescere*. Fortè legerunt לרגוע Reſch pro Nun. Sequitur ἡ ψυχή μου, pro quo in ed. Rom. ἡ ὀργή *ira*. An *anima* pro *ira* ponatur nescio. Hoc scio, Animam *spiritum* dici, & *spiritum* pro *ira* sumi; ut cùm dicimus *brevis Spiritu*, iracundum significantes. ¶ *Velut dolores panis mei*] Velut cibus, quem cum dolore comedebam. *Dolores panis mei* dictum ut *viriditas herbæ* pro *herba viriditatis*, h. e. viridis. Sic *dolores panis mei* pro *panis dolorum meorum*, sive *panis meus dolorosus*. *Panis dolorum* Ebraicè dicitur לחם העצבים, Psal. 127.2. qui in luctu editur. Quidam *sicut ægritudines carnis meæ*. Sic autor Synonymorum Ebraicorum, לחמי, inquit, h. e. בשרי. Sic לחמם *caro eorum*, Soph. 1. 17. Aruch quoque scribit in lingua Ismaelitica *carnem* לחם dici. Quod firmatur ex interpretatione Arabica, ubi אלחמא וחד valet *in carnem unam*, quasi una caro, unum corpus. Huc referunt quod Psal. 78.20. *si poterit dare panem*, i. carnem: nam sequitur *si parabit*, שאר *carnem populo*: idem aliter. In Arabicis Gen. 2. לחם מן לחמי *caro de carne mea*, quod legunt *Laham*. Lxx βρόμον γὰρ ὁρῶ τὰ σῖτά μου ὥσπερ ὀσμὴν λέοντος *fœtorem enim video cibos meos tanquam odorem leonis*. Tharg. *Ipsi excogitant quasi dolores refectioni meæ*. Item, *faciunt me infirmum, & est ægritudo refectioni meæ*, sive *convivio meo*. Hieronymus autor Vulgatæ, dum referret *nunc præ angustia cibi mei sunt*, videtur legisse כְּדוֵי *secundùm dolorem*, aut *ægritudinem*, aut בִּדְוֵי *in*, sive *præ*, *dolore meo*, quod nunc legunt כִּדְוֵי, & notat R. D. דְּוֵי esse pro דְּוְיֵי, si plenè scriberetur.

8. *Quis det ut*] Optantis est, *Utinam veniat postulatio mea*. ¶ *Petitio mea*] *Id quod peto*. Lxx εἰ γὰρ δῴη καὶ ἔλθοι μου ἡ αἴτησις, *Si enim det, & veniat petitio mea*. Tharg. *Quis det, & veniat postulatio mea?* Cæterùm *quis det* Ebraicè dicitur מי יתן, & habet post se copulam, *Quis det & convertatur*; quæ hîc desideratur, *Quis det veniat*. Vide Num. 11.19. Deut. 5.29. Exod. 16.3. 2 Sam. 18. 33. Optantis est, ut *Quis scit?* dubitantis,

Quis scit an adjiciant hodiernæ tempora vitæ
Crastina Dii superi?

¶ *Exspectationem meam*] Lxx τὴν ἐλπίδα μου *spem meam*. Sensus est, *quod exspecto*, aut *spero*. ¶ *Det*] *Tribuat, concedat mihi*. ¶ *Deus*] *Eloa*, non *Elohim*. Quod familiare huic autori.

9. *Velitque Deus, & conterat me*] Vel, *Incipiat Deus, & atterat me*. Nam הואיל vetustâ interpretatione *incipio*. Sanè Hieron. *Et qui cœpit, ipse me conterat*, & Lxx Ἀρξάμενος ὁ Κύριος τρωσάτω με, *Qui cœpit DOMINUS, vulneret me*. Chald. quoque, *Et incipiat Deus depauperare me*. Obiter noto, *Depauperare* hîc esse למסכן, quod à nomine מסכן *pauper*, ubi litera Heëmanthica versa est in radicalem. Quod aliàs fit, ut in התחיל *cœpit*, משכן *accepit pignus*, &c. Cæterùm הואיל Ebræi exponunt *velle*, *cupere*. Ferè autem cum gerundio construitur, ut hîc apud P. Chaldæum, *cupiat*, aut *velit*, *me conterere*, sive *atterere*. Gen. 18.27. הואלתי לדבר *volui loqui*. Hieron. *quia semel cœpi loquar*. Lxx νῦν ἠρξάμην λαλῆσαι *nunc cœpi loqui*. Sic etiam Jonath. Judic. 1. 27. ויואל לשבת. Hieron. *cœpit habitare*. Lxx καὶ ἤρξατο κατοικεῖν. Vide quoque 1 Sam. 17. 39. ¶ *Et conterat me*] Morte videlicet; ut Psal. 90. 3. *Reducis mortalem ad contritionem, & dicis, Revertimini, filii hominum*; h. e. ad sepulcrum, in quo conteritur; & *revertimini* in terram unde sumpti estis. Quidam de senio enarrant, h. e. de mala ætate, in qua homo variis morbis vexatur & quasi conteritur: unde vulgare dictum, *Senectus ipsa morbus est*. Thargum, ut dictum est, *paupertatem* eo verbo intellexit, juxta illud Salomonis, *Contritio tenuium paupertas eorum*. Sed ibi מחתה in fonte, non דכא. ¶ *Solvat manum suam*] Tralatio ab iis qui manum vinctam habent. Nam quamdiu vincta est aut ligata nihil agere possunt. Hoc ergò dicit, *solutâ manu conficiat*, aut *succidat*, *me*. Lxx εἰς τέλος δὲ μή με ἀνελέτω *in finem autem nè me tollat*: εἰς τέλος, h. e. *in perpetuum me tollat*, deletâ negatione, quæ adjecta videtur à manu imperita. R. S. *Magna sit manus ejus in plaga ejus*: vel *extollatur manus ejus*. יתר *excellat*. ¶ *Conficiat me*] Consumat, absolvat me ab hac vita. Alii, in queis Hieron. *succidat me*. Utraque interpretatio exstat in Scholiis Ebraicis. Lxx ἀνελέτω *tollat* me è medio, occidat me ante tempus: quæ mors ab Ebræis vocatur מיתת כרת *mors excidii*, quando quis moritur ante annum ætatis quinquagesimum.

10. *Et erit adhuc consolatio mea*] Hoc adhuc mihi solatio erit quòd non celaverim sermones Dei. Aq. & Th. καὶ ἔσται ἔτι παράκλησίς μου *& erit adhuc solatium meum*, sive *consolatio mea*. Lxx εἴη δέ μου πόλις τάφος *sit autem mea civitas sepulcrum*. Quid viderunt cùm hoc verterent? an legerunt עיר pro עוד *adhuc*? Vulg. *Et hæc mihi sit consolatio*, נחמתי pro נחמה לי novum non est. Contrà בצרתי pro בצרה לי apud Davidem. ¶ *Licèt urar dolore*] ואסלדה *urar*: quæ significatio petita ex Thalmud, ubi sensus talis verbi סלד unde יד סלדת *manus combusta igni*, ut quidem Mercerus interpretatur: nam alius mallet *calefacta*. Juchasin 52. 2. *semen non est* סולד מאש *combustum*, aut *calefactum*, *ab igne*, סלד *calefieri*, Ohel in חמם. Licet etiam vertere *& indurabor*, sive *obdurabor*, *in dolore*, *quia non parcit*. Sanè ביצה סלודה est *ovum igne duratum*. *Obduror & quasi roboror in dolore*: ut fieri solet quando mala malis succedunt; tum induramur & quasi callum obducimus. Recentior interpretatio *consolidescam*, ob affinitatem & cognationem quæ inter hæc verba סלד *solidesco* aut *solido*, i. solidum ac firmum reddo. In epistolis Ebraicis סלד ex hoc loco sign. *rogare*, *suppliciter orare*. Nam quidam, *& orarem in dolore*. ¶ *Nec parcat*] Vel, *non enim parcit*. Tharg. ולא *& non*, *nec*. Id secuti sumus. Cæterùm Rab Hai, teste Abenezrâ, סלד exponit לשון הגבהה, q. d. *extollerer in dolore*. Ipse interpretatur לשון חוזק *& mirum*, inquit, *quòd non parcat*, *cùm nunquam absconderim sermones ejus*. ¶ *Non celavi*] Vel *abscondi* quod Chaldæus dicit כסיתי *texi*, *occultavi*. Vulg. *non contradicam*. Hoc verbum כחד non significat, quod sciam. Lxx οὐ γὰρ ἐψευσάμην *non enim mentitus sum*. Rectiùs, *non celavi*, sed apud omnes prædicavi. ¶ *Sermones*] Dei sancti mandata & præcepta; quæ *sermones* vocantur, ut Græci τὰ λόγια. Sed & λόγος est *præceptum* unde δεκάλογος dictus quòd *decem sermones*, h. e. præcepta, contineat. ¶ *Sancti*] i. Dei. Deus vocatur *Sanctus Israel*, & *Sanctus* simpliciter, i. קדוש, absque articulo, hîc, & Hab. 3.3. & Cohel. 8.10. vel quod sanctè ac religiosè

religiosè à nobis colendus fit, vel potiùs quòd ipse solus verè sanctus nobiscum de sanctitate sua communicat. Lxx ῥήματα ἅγια Θεοῦ μου. *Sanctus* hoc loco est ἅγιος, non ὅσιος, qui propriè *pius*.

11. *Quod robur meum?*] Vulg. *Quæ est enim fortitudo mea?* Parùm refert hoc an illo modo legas. Nam *robur* pro *fortitudine animi* etiam usurpatur, quâ quis tolerat adversa & durat contra pericula. Sæpius tamen pro *corporis firmitate* capitur, cùm hic de animi robore sermo fit, quod sibi impar esse ait ad perferenda tanta mala qualia perpessus fuerat. Lxx τίς γὰρ μου ἡ ἰσχύς; Tharg. מה חילי. ¶ *Ut sperem*] Ut sperare possim me unquam evasurum ex his calamitatibus. Lxx ἵνα ὑπομένω, quod noster transfert *ut sustineam*. Tharg. ארום אוריך *ut sperem*, aut *exspectem*, liberationem ex his malis. ¶ *Quis finis meus*] Finis vitæ meæ incertus est, ac proinde nulla causa est cur eam diutiùs desiderem. Aut, *quis terminus meus*, ut me comparare debeam ad prolongandam vitam? Lxx ἢ τίς μου ὁ χρόνος, *aut quodnam est meum tempus?* ומה עתי. Aq. τί τὸ τέλος; desideratur μου, ut sit *quis finis meus?* Tharg. מה סופי. ¶ *Ut producam animam meam*] h. e. Vitam meam, aut cupiditatem meam sive desiderium meum; ut cupiam diutiùs vivere, ut desiderem longam vitam. Vulg. *ut patienter agam:* quod accepit ab Aquila, qui priùs verterat ἵνα μακροθυμήσω *ut longanimiter agam*. Id Ebraicè diceretur כי אאריך אפי unde ארך אפים μακρόθυμος *longanimis*. *Animam* pro *animo*, h. e. ira, nondum observavi. Lxx ὅτι ἀνέχεταί μου ἡ ψυχή *ut sustineat anima mea?* Tharg. *ut protraham ego animam meam? Prolongem*. Mercerus, *ut animum meum comparare debeam ad durandum & diu perferendum? Anima* & *animus* se invicem explicant.

12. *Si robur lapidum*, &c.] Hîc *si* valet *an*, & *robur* est *duritia*. An putatis, inquit, me tam robustum esse in perferendis malis quàm lapides duri sunt? Tharg. *Si robur quasi lapidum robur meum?* Lapides corpora sunt non solùm gravia & ponderosa sed etiam robusta, h. e. dura quæ non facilè cedunt aliis corporibus, unde *robur lapidum* pro *duritia*. q. d. *Non sum tam durus quàm saxum aut lapis, qui omnia perferre potest, nec cedit ulli rei, nisi fortè ferro*. Vulg. *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea*. Lxx μὴ ἰσχὺς λίθων ἡ ἰσχύς μου; *num robur lapidum robur meum?* ¶ *Caro mea ænea*] *Corpus meum æneum*, i. tam durum quàm æs, quod olim certâ temperaturâ ita durabant ut ferro non cederet. Proinde nihil opus *æs* mutare in *chalybem*, quod fecerunt quibus ea consuetudo ignorata. Vide Quæst. meas. *Caro* pro *corpore* notius est quam ut probari debeat. Lxx ἢ αἱ σάρκες μου εἰσὶ χάλκεαι; *aut carnes meæ sunt æneæ? carnes*, i. בשרים. Sic ferè בשר reddunt. Sed & Ebræi dicunt חיי בשרים *vita carnium* pro *corporis valetudine*. Locus exstat in libro Proverbiorum. Tharg. *si caro mea* קרים, quod reddunt *dura*, aut *robusta*, *sicut æs*.

13. *An non*] האם אין, ad verb. *an si non*, quod vertunt *an non*, *nónne*. Videtur hoc ita dici ἐκ παραλλήλου, ut *denuò iterum*, *confestim repentè*, *terra pulveris*, *lutum cœni*, &c. nam & ה interrogat & אם quoque. Semel adhuc invenitur, videlicet Num. 17. 13. sed sine negatione האם, *nunquid consumimur*, aut *consumpti sumus*, *exspirando?* Aut אם in hoc sermone valet *certè*; *Utique non est auxilium meum in me*. ¶ *Auxilium meum in me*] Quo me tueri possum ac defendere. Innuit Innocentiam suam ac Vitæ integritatem, quâ nunquam destitutus fuerit; aut Rectam rationem & Sapientiam, quam pòst תושיה appellat. Vulgatus aliter intellexit, nempe negativè, *Ecce non est auxilium mihi in me:* sic etiam Lxx. Sed Thargum, *An eò quòd non sit auxilium in me?* R. S. *Etiam hoc evenit mihi quòd non sit auxilium meum in me*. Vide Mercerum. ¶ *Sapientia*] Repeto *an* ex præcedentibus; ut dicat, *& an sapientia expulsa est à me?* q. d. *minimè*. תושיה *sapientia*, quòd rerum exsistentium prima sit, aliis *ratio*, *consilium*. Vulg. *& necessarii quoque mei recesserunt à me*, juxta illud, *Omnes fratres afflicti recedunt ab eo*; aliàs *pauperis*. Tharg. *& sapientia fugit à me*, pro *an sapientia?* Locus difficilis, si quis alius in hoc libro & quem ego adhuc non intelligo.

14. *Dissoluto*] Metu malorum *liquefacto* & quasi consumpto calamitatibus. ¶ *A socio ejus*] *Ab amico ejus*, aut ab altero quovis, debet ei præstari *benignitas* in adversis: quod qui facere negligit, *timorem Omnipotentis derelinquit:* nam pietas ità suadet. Sensum hunc expressit Vulgatus noster his verbis, *Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem* DOMINI *derelinquit*. Tharg. *Viro, qui prohibet à socio suo benignitatem, & timorem Omnipotentis deserit*, q. d. Non veretur Deum qui non exercet benignitatem in socium suum. *Benignitas* autem est cùm præstamus plus quàm jure tenemur, aut cùm visitamus ægrotos, sepelimus mortuos, consolamur lugentes, & reliqua misericordiæ officia præstamus. ¶ *Benignitas*] Sub. *esto*, vel *præstanda est*. ¶ *Timorem Omnipotentis*] Veram pietatem. Nam verè pius est qui talia facit. ¶ *Deserit*] Socius ille videlicet qui afflicto hoc officium pietatis denegat. Sunt qui elegerunt, *Dissoluto à socio ejus probrum, qui timorem Omnipotentis deserit*, q.d. Ab eo qui minimè religiosus est, nec Deum veretur, dedecus & probrum infertur, חסד *probrum*, *opprobrium*. Sic variant in illo Jonæ חסדם יעזובו: nam alii, *benignitatem suam deserunt*, i. Deum, qui fons est omnis benignitatis, alii, *probrum suum*, h. e. idola sua, *deserant*. Similiter apud Salomonem in libro Proverbiorum, *Benignitas populorum peccatum*, i. expiatio pro peccato: sunt qui legunt, *Probrum populorum*, vel *nationum peccatum*, sententiâ non minùs eleganti & commodâ quàm prior fuit, ubi *peccatum* denotat Hostiam pro peccato; ut cùm Christus dicitur *pro nobis factus peccatum*. Hoc igitur vult dicere, *Dissoluto à socio suo probrum*, Qui à socio suo in adversis discedit, id ei probro erit, aut, *Dissoluto propter socium suum*, ei qui metu dissolvitur ob calamitatem socii sui.

15. *Fratres mei*] *Amici mei*, *socii mei*. *Frater* inter alia sign. *amicum*, unde *frater magnus*, i. amicus. Sic Tyrii vocantur *fratres* Judæorum, Amos 1. ad quem locum Hieronymus, *Quærimus quomodo Tyrii fratres sint Judæorum? Fratres hîc amicos vocat & necessitudine copulatos eò quòd Hiram princeps Tyri cum David & Salomone habuerit amicitiam*. Hinc lux illi loco, *Frater in adversis nascitur*, quod Ennius dixit, *Amicus certus in re incerta cernitur*. ¶ *Prævaricati sunt*] Perfidè mecum egerunt, me fefellerunt, ut torrens fallit viatorem cùm ad eum venit aquam quærens & nullam invenit: nam æstate torrens siccari solet. Vel, *ut torrens*, qui cum impetu fluit, & statim siccatur. Alibi *sicut torrens*, sive *torrentis in modum*, Copiam & Abundantiam significat. Vulg. *prætereunt me sicut torrens qui raptim transit in convallibus*. ¶ *Sicut alveus torrentium*] *Prævaricati sunt sicut alveus torrentium*, qui citò exsiccatur, aquâ torrentium *celerrimè transeunte*, itáque fallit viatorem qui eò aquam petitum venit.

16. *Qui nigrescunt*] Vel *nigri sunt*. Hoc Chaldæus dicit דשחימין: Nam quod in Vulgato, *Qui timent pruinam, irruet super eos nix*, elegans quidem dictum est in socios Jobi, sed cum Ebraica veritate minùs concordat. ¶ *Præ glacie*] Vel *à glacie*, *à gelu*. ¶ *Abscondit se*] *Occultatur*, *abdit se*, aut *tegit se*, q. d. multâ nive teguntur.

17. *Quo tempore*] Vel *In tempore quo*. Vulg. *Tempore quo fuerint dissipati*, Quidam *Quo tempore exarescunt*. מרזב *canalem* denotat. Inde transpositis literis זרב *effluo*, q. d. *Cum videbis eos effluentes instar canalis, eo tempore exciduntur*. Sic R. D. Saadias accipit in significatione *refrigerandi* ex lingua Doctorum, ubi הרזיב *refrigerare* sign. Dicunt enim certè, *Solium argenteum dicitur prohibitum esse* משום דמרזיב *quia refrigerat*, i. מצנן. Idem נצמתו exponit *congregantur*, q. d. *In hyeme diebúsque frigoris congregantur simul alvei torrentium*. R. Moses filius Gabilia interpretatur יצורבו permutatione unius literæ, *suo tempore incalescunt, exciduntur*, i. יתחממו sicut mox ait, *dum incalescit ipse torrens, exstinguuntur de loco suo*. Amat autem hic liber eadem diversis verbis repetere. Sunt qui referunt *Tempore quo exarescunt*. ¶ *Effluxerint*] Aquæ torrentis. ¶ *Exciduntur*] Pereunt, nec

nec ampliùs apparent, ut quod penitus excisum est. Qui vertunt *contrahuntur*, aut *congregantur*, respexerunt ad id quod in lingua Doctorum צומת גידים, quod interpretantur *contractionem nervorum*, vel potiùs *juncturam nervorum*. Nam definiunt locum in quo nervi coeunt & congregantur. ¶ *Ipse*] Torrens videlicet, qui frigore constrictus erat, superveniente calore Solis resolvitur denuò in aquam, quæ diffluit & extinguitur è loco suo. *Exstinguuntur*] aquæ ipsius. Doctè Vulg. *& ut incaluerint, solventur de loco suo.* Nam dum solvitur glacies aqua diffluit è loco in quo erat, & ità quasi exstingui ac deleri videtur.

18. *Pervertuntur*] *Distorquentur, obtortæ sunt, declinant aliò.* Vulg. *Involutæ sunt.* Chald. מטול דמקלקלין *quia distortæ ac perversæ sunt.* ¶ *Semitæ viæ ipsorum*] Via plures habet semitas. Est enim semita via angustior, diversa à via communi per quam plaustra vadunt. Ubi ergò aquæ *pervertuntur*, h. e. ex via rectâ in plures semitas divergunt, *abeunt* eò citiùs *in vanum*, h.e. evanescunt, *& pereunt*. ¶ *Ascendunt in vacuum*] h. e. evanescunt, *& pereunt*: ità relinquunt locum vacuum aquis. Aut *ascendunt*, & convertuntur in vapores, ac tum *pereunt*. Aqua enim naturaliter ima petit ac deorsim fertur, nisi cùm in vapores convertitur. Sic alibi, *Et vapor ascendebat, qui irrigabat universam terram.* תהו *vacuum*, ut Gen. 1. *Terra erat* תהו ובהו *vacua & inanis*, vacua hominibus. Chald. ללמא *in nihilum*. Sic etiam Santes.

19. *Consideraverunt*] *Respexerunt, intuitæ sunt.* ¶ *Semitæ Thema*] Cœtus hominum sive turmæ viatorum simul proficiscentium in regionem Thema. Sic Gen. 37. 25. *semita Ismaelitarum*, & Jes. 21. 13. *semitæ Dedanim*, i. turmæ Ismaelitarum & Dedanorum, simul iter facientium. Ebraicè ארחות quæ vox propriè *semitas* notat, sed in citatis locis aliter transferendum videtur. Nam quis Latinus intelligeret *semitas* eo sensu acceptas? *Thema*, i. תימא, regio esse creditur Arabiæ, quam Lxx perperàm cum *Theman* confundunt. Dicta sic à *Thema* filio Ismael Gen. 25. 15. *Fortè semita Thema*, i. Themaitarum cœtus, ex regione Thema. ¶ *Itinera Saba*] *Viatores Sabæi.* הליכות hîc sig. non ipsa itinera, sed homines iter facientes vel in Sabæam vel Sabæi natione. Notabis autem *Sabæam* hîc à Chaldæo P. dici זמרגד *Zamargad*, cujus regionis Regina suprà *Lilith* vocata fuit ab eodem interprete. Quod vel ideo notandum quia Munsterus זמרגד *Smaragdum* interpretatur. ¶ *Speraverunt*] Speraverunt se reperturos aquam, sed frustrà. Alii *exspectaverunt*. ¶ *Sibi*] Redundat in Latio. Hunc versum posses etiam vertere, *Respexerunt semitas Thema, & itinera Saba*, h.e. quæ in Thema & Sabæam ducunt, sperantes se ibi reperturos aquam. Sic Vulg. noster, *Considerate semitas Thema*, &c.

20. *Erubuerunt*] Nam qui non invenit quod sperabat se inventurum, erubescit, quia frustratur spe suâ. ¶ *Quòd confisi fuissent*] Sperassent se reperturos ibi aquam. Aben. *quia fretum fuit cor eorum.* Verbum è verbo *quòd confisum esset*, videlicet quilibet eorum. Sic sæpe numeros permutant. Vulg. *quia speravi.* Suspicor initio fuisse *speravit*. Id unus manu descriptus habet *speraverunt*. ¶ *Venerunt*] *Devenerunt.* ¶ *Usque ad illum locum*] *Usque ad illud*, h.e. illum locum: vel, *usque ad illum*, sub. *locum*. Nam מקום aliquando femininè construitur. Vide Abenezram. ¶ *Pudore affecti sunt*] *Pudefacti sunt.* חפר etiam *fodere* sig. unde quidam *& foderunt*, puteos videlicet ad aquam inveniendam. Tharg. *Erubuerunt quòd fiduciam posuissent in idolis suis.*

21. *Fuistis nihili*] Aut *in nihilum*, לא pro ללא, & est idem cum לאין quod vertunt *in nihilum*. Tharg. *fuistis acsi non fuissetis.* Nam nullum mihi solatium aut alloquium attulistis. In textu Ebræo scriptum quidem לא sed in margine notatur legendum esse לו *ei*, q. d. *Fuistis ei similes*; ac *torrentem* subintelligunt, quicum socii isti comparantur, quòd similiter Jobum, qui consolationem ab iis exspectabat, fefellerint. לא pro לו decies & quinquies inveniri notant Massoritæ Lev. 11. 21. ubi hic locus non recensetur. Ideo malui scripturam sequi post Mercerum, qui ad hunc locum adeundus est. Verbum è verbo *fuistis non*, h. e. fefellistis me. Contrà *Etiam* esse dicitur, i. ναὶ, sive הן qui respondet exspectationi nostræ; & *Etiam et Non*, qui varius & inconstans est. ¶ *Contritionem*] Calamitatem meam. Vulg, *Nunc venistis, & modò videntes plagam meam timetis.* חתת etiam *terrorem* notat; & ità quidam interpretantur.

22. *Nunquid*] הכי *an verè, an utique.* Quod Chaldæus retulit הבקושטא *an in veritate.* ¶ *Date mihi*] Vulg. *Adferte mihi.* הבו *date*; radix יהב *dedit.* ¶ *De robore vestro*] *De facultatibus vestris.* Vulg. *de substantia vestra.* Tharg. *de opibus vestris.* Hîc est כח in fonte. Id propriè *robur* denotat. Sed ut חיל *opes* designat, ità etiam כח: nam in opibus consistit potentia hominum: qua de re aliás. Prov. 5. 10. *Nè satientur extranei* כחך *robore tuo*, i. facultatibus tuis: quod tamen alii de liberis enarrant. Levit 26. 20. *Consumitur in vanum robur vestrum*, i. divitiæ vestræ. Sunt qui prætulerunt *de proventu*, aut *fructu, vestro.* Nam & כח hoc significat etiam. Sic alibi, *Non dabit terra robur suum*, i. proventum suum. Sic Levit. 26. 20. *robur vestrum*, i. proventus vester. Sanè Santes hîc edidit *de fructu vestro.* ¶ *Afferte munus*] Vel *date munus.* שחדו *donate, munerate.* שחד propriè *munus quod datur ad corrumpendum Judicem.* ¶ *Pro me*] Ad liberandum me ex hac miseria. Vulg. *mihi* i. לי. Tharg. *propter me:* quod idem cum illo *pro me.* אמטולתי *propter me, pro me.* Lxx μήτι ὑμᾶς ᾔτησα, ἢ τῆς παρ' ὑμῶν ἰσχύος ἐπιδέομαι; *Nunquid à vobis petii, aut robore vestro indigeo?*

23. *Aut liberate me*] Pendet ab illo *nunquid dixi vobis Liberate*, aut *Eripite, me è manu hostis?* q. d. Nullum à vobis solatium aut auxilium in hac afflictione mea exspectavi. ¶ *E manu*] E potestate. ¶ *Adversarii*] *Hostis, inimici, osoris.* Sed *hostis* propriè איב, *osor* autem שונא. Hîc est צר in fonte, quod *adversarium* reddunt, aut *oppressorem*. Sic sanè Chaldæus מן יד מעיקא h.e. *adversarii prementis me.* ¶ *Præfractorum*] Alii *terribilium*, i. נוראים. Vulg. *robustorum.* Sic etiam Chaldæus דתקיפו *qui fortes ac robusti sunt.* Lxx ἐκ χειρὸς δυναστῶν *è manu potentum.* Sed עריצים *præfracti, prævalidi*, κραταιοὶ, ἀκαμπεῖς, ἀνδρεῖοι, Prov. 11. 16. ¶ *Redimite me*] *Redimetis*, i. redimite, fut. pro imperativo. *Redimere* autem hîc est *eruere, liberare*, ut sæpe aliás. Vide Job. 5. 20. Sanè Senes ediderunt ῥύσασθαί με, & Hieron. *eruite me*, ad sensum optimé.

24 *Docete me*] Διδάξατέ με. Cupit ab illis doceri meliora. Quod si fiat, se non pertinacem fore declarat, cùm dicit, *& ego tacebo*, q. d. Culpam tacitus agnoscam libens, juxta illud Salomonis Prov. 30. 32. *Si quid stultè egisti efferendo te, & si malum cogitasti, manum ad os.* Nam qui culpam quam commisit excusare vult, bis peccat. Sanè peccatum est non leve factum improbum excusare. ¶ *Tacebo*] Significantiùs Græci κωφεύσω *obmutescam:* quod אחריש propriè sonat; unde & חרש *mutus.* ¶ *Si quid erravi*] Vel *in quo erravi:* sed malo *si quid erravi*, ut אם subaudiatur, quod sæpe abest in oratione. *Si ulla in re*, inquit, *erravi*, aut *lapsus sum, indicate mihi*, ut viros bonos & fidos decet. Vulg. *si quid fortè ignoravi, instruite me.* Lxx εἴ τι πεπλάνημαι φράσατέ μοι, *si quid erravi, dicite mihi.*

25. *Duri*] *Fortes, robusti, vehementes.* Lxx φαῦλα *viles.* Chald. *dulces*, acsi scriptum esset מה נמלצו. Vide Psal. 119. 103. & S. Jarium. Aq. τί ἐμοχθηρεύθησαν; *quid molesti fuerunt?* Vulg. *quare detraxistis?* In libris Machabæorum σκληρὰς ὑποφέρω ἀλγηδόνας, quod redditum in Historia Ebraica מכות נמרצות *plagas fortes & duras.* 1 Reg. 2. 8. (qui est tertius in libris Græcorum) קללה נמרצת Lxx κατάραν ὀδυνηρὰν *maledictionem dolore cruciantem*, sive *dolorem afferentem.* ¶ *Sermones æquitatis*] Ad verb. *rectitudinis*, quæ εὐθύτης Græcis, & in Metaphora sig. *justitiam, æquitatem.* Vulg. *sermonibus veritatis*, i. אמת. Lxx ἀληθινοῦ ῥήματα *veracis, veri hominis, verba.* Aq. λόγοι εὐθεῖς *sermones recti hominis*, i.

ישר

ישר quod aliis vocalibus legisse videtur pro יֹשֶׁר Tharg. *verba recta. Verba rectitudinis*, h.e. recta. ¶ *Quid arguit argui à vobis*] Vel potiùs *quid redarguit redargui à vobis*, h.e. redargutio vestra; q.d. Nihil omnino: nam inefficax est, הוכח *redargui* passivè, ut Gen. 6. 19. להחיות *ad conservandum in vita*, ut conserventur in vita. Nam infinita activa significationem habent passivam interdum. Vulg. *cùm è vobis nullus sit qui possit arguere me.* Tharg. *quod rectum est ut redarguatur, redarguatur à vobis.* Verbum è verbo *redarguant è vobis:* vult dicere *aliqui vestrûm.*

26. *Verba cogitastis*] Verba nuda, vel tantùm verba, excogitastis? vel, *An arguere verbis cogitastis?* Vulg. *Ad increpandum tantùm eloquia concinnatis.* Similis defectus in illo, *Dominum Deum tuum adorabis, & ei servies:* nam sensus, *& ei tantùm servies.* Aut *verba*, verba nuda, vel sola; ut *mulier*, mulier bona; *lana*, lana alba, & si quæ alia Grammaticis observata. Tharg. *Fieri potest ut arguere verbis vos cogitetis?* Aut, *Fortasse arguendo verbis vos æstimati*, i. חשיבין, q.d. Putatisne vos in pretio esse, & ideo æstimari, quia me verbis increpatis? Lxx οὐδὲ ἔλεγχος ὑμῶν ῥήμασί με παύσει *neque increpatio vestra verbis me sedabit.* Scitum illud, *Verba sine ratione cadunt super corda sicut pluvia super saxa*, h.e. infructuosa sunt. ¶ *Et in ventum verba desperati*] Et an pro nihilo habuistis verba mea, qui nunc sum desperatus? Vulg. *& in ventum verba profertis: In ventum*, h.e. incassùm & frustrà: quale illud:

In vento & rapida scribere oportet aqua.

Vide sis Proverbia mea Sacra. Tharg. *tenebris assimilatis verba desperati*, si non לקיבלא aliud significat. Licet subaudire verbum substantivum, *& in ventum fuerunt*, aut *erunt*, *verba*, &c. Sic Jer. 5. 13. *Prophetæ erunt in ventum.* Theodoretus, *Istud in ventum vanitatem & mendacium eorum quæ dicebantur ostendit, eò quòd Spiritûs Domini participes non erant.* Vel *pro vento*, i. refutili ac vana, habetis verba mea, qui sum ad desperationem usque afflictus. Hoc sig. cùm ait *desperati.* Quid si, *An arguere verbis æstimatis, & pro vento sunt sermones desperati?* placet præ cæteris interpretationibus quas adduxi. *In ventum esse*, i. ventus, vel pro vento. Simile, *fuit ei in uxorem*, pro uxore, aut uxor reverà: *erunt in carnem unam*, una caro, aut quasi una caro, h.e. unum corpus. Aut *verba* pro *verba vestra*: tum vertendum, *An arguendo verba æstimatis?*

27. *Etiam*] אף etiam *iram* denotat: unde quidam, *Iram super pupillum cadere facitis*, sive *projicitis.* Legimus Gen. 2. 21. *Cadere fecit soporem*, an etiam *iram*, quærendum ampliùs. Jer. 3. 12. *Non cadere faciam faciem meam in vos*, i. iram meam. Sic fortè hoc loco, *Iram super pupillum cadere facitis.* Expende, lector, & juva me judicio tuo. ¶ *Super pupillum*] Super me, qui sum tanquam pupillus utroque parente orbatus, & omni humano auxilio destitutus. ¶ *Irruitis*] Ad verb. *cadere facitis:* quidam *laqueos* subintelligunt: Alii *projicitis vos ipsos*, תתנפלון. Vulg. *irruitis*; quod nunc secuti sumus, licèt alioquin *irruo* נפל dicunt in Kal; ut apud Davidem, *Irruit validis suis in turbam attritorum:* Unde *Nephilim*, q. ἐπιπίπτοντες, h.e. *irruentes.* Sed placet magis *Iram*, pro *Iram vestram, super pupillum cadere facitis.* Suum cuique. ¶ *Et foditis*] *Cavatis foveam*, h.e. insidiamini, *socio vestro*; aut, *subvertere illum conamini.* Quod postremum elegit Interpres noster, *subvertere nitimini amicum vestrum.* Tralatio ab iis qui foveas fodiunt capiendis lupis aut feris aliis. Tharg. *Iram super pupillum effunditis, & cogitatis contra socium vestrum.* Lxx Πλὴν ὅτι ἐπ' ὀρφανῷ ἐπιπίπτετε, ἐνάλλεσθε δὲ ἐπὶ φίλῳ ὑμῶν, *Veruntamen super pupillum irruitis, insultatis amico vestro.* Quidam *epulamini super amicum vestrum*, q.d. Convivia & hilaria celebratis, læti de calamitate ipsius. Sanè כרה 2 Reg. 6. 23. sig. *convivium*; unde תכרו *convivamini.* Vide Abenezram, qui magis probat priorem sensum. ¶ *Socium vestrum*] *Amicum vestrum*, h.e. me, qui suum amicus vester, ad quem consolandum venistis.

28. *Volentes respicite me*] *Libenter ac volenti animo respicite me.* Ad verb. *velitis, & respicite me.* Quidam, *incipite, & respicite me:* nam הואיל vetustâ interpretatione *incipio.* Sic Chaldæus. Noster autem *quod cœpistis explete.* Utro modo sumas, locutio est ut *addam miserebor* pro *ampliùs miserebor*, vel *addam misereri.* Sic hoc loco quidam legunt *velitis respicere in me.* ¶ *Coram vobis*] *Coram facie vestra*, ut על פניכם sit idem cum לפניכם *coram vobis.* Suprà, *si non coram te benedixerit tibi*, ubi Vulg. *in faciem tuam:* quomodo hîc Lxx εἰς πρόσωπα ὑμῶν, quod ibi exposuimus *palàm* ac *publicè.* Sed sig. *coram*, ut diximus: nec aliter Chaldæus. ¶ *Si mentiar*] Subauditur aliquid, videlicet *sim vanus* aut *mendax*; vel, *nè sit mihi Deus propitius.* Sic alibi, *Si Davidi mentiar; Si introibunt in requiem meam; Si non coram facie tua benedixerit tibi: Coram facie tua*, quoniam ad Deum sermo, potest hîc exponi ut in Decalogo, *Non habebis Deos alienos coram me*, i. in ullo aut loco aut tempore.

29. *Revertimini*] Redite in viam, & saniùs judicate de mea calamitate. Alii *convertimini:* alii *avertimini*, videlicet ab hoc iniquo vestro judicio. Vulg. *Respondete, obsecro.* שׁבו pro השיבו *redire facite verbum*, i. respondete. Lxx Καθίσατε *Sedete*, i. שְׁבוּ cùm vocales abessent, quod nunc legunt, & scribunt שׁוּבוּ, Tharg. תובו כדין *Revertimini nunc.* ¶ *Nè sit iniquitas*] Vel *non erit iniquitas*, ut sit אל pro לא. Vulg. *absque contentione.* עולה potiùs *perversitas.* Nam *iniquitas* עון dicitur. Lxx καὶ μὴ εἶναι ἄδικον *& non sit injustum.* Tharg. *& non erit improbus*, i. רשׁיעא. Nam *improbitas* רשׁעא potiùs dicitur, ut versu qui hunc proximè sequitur. *Non erit perversitas* in me aut in responsione mea; nihil in me iniqui deprehendetis: aut *nè sit iniquitas* in vestris querelis. ¶ *Et revertimini adhuc*] *Adhuc*, inquam, *redite*, & vestra omnia bene perpendite. ¶ *Justitia mea in eo*] *In eo* videlicet quod vobis respondi aut in sano judicio vestro de mea hac miseria.

30. *An est in lingua mea*, &c.] Idem cum illo, *Non est in lingua mea*, &c. i. in sermone meo. Vulg. *& non invenietis in lingua mea iniquitatem.* Lxx οὐ γάρ ἐστιν ἐν γλώσσῃ μου ἄδικον *Non est in lingua mea iniquum.* Tharg. *An est in lingua mea improbitas?* Hîc est רשׁעא in textu, quomodo & suprà legendum. ¶ *Perversitas*] Alii *iniquitas.* Sed *iniquitas* עון ut diximus. Hîc est עולה in fonte. ¶ *Si palatum meum*, &c.] Vulg. *nec in faucibus meis stultitia personabit*, i. pravitas. Lxx ἢ ὁ λάρυγξ μου οὐχὶ σύνεσιν μελετᾷ; *& fauces meæ nonne intellectum meditantur?* Idem aliter. Tharg. *si palatum meum non intelligit tumultum?* Animæ palatum sig. non corporis; ideo utitur verbo *intelligendi.* Aut est tralatio à corpore, & *intelligit* dixit pro *sentit*, i. ירגישׁ, ut Psal. 58. 9. טרם יבינו אטד *antequam sentiant rhamnum.* Videndus R. D. ad illum locum. ¶ *Pravitates*] h.e. Cibos pravos. Hoc vult, *An putatis me non intelligere quid pravum aut vitiosum sit?* q.d. *Erratis graviter si eam opinionem de me habetis.* Alii *calamitates:* vox enim Ebræa utrumque sig. Palatum autem Senes hoc loco λάρυγγα, i. *fauces*, ut etiam Psal. 137. 6. Hieron. *guttur* Hos. 8. 1. ubi οἱ λοιποὶ, h.e. Aq. Sym. & Th. ἐν τῷ φάρυγγί σου, quod reddunt *in gutture tuo.* Sed Lex. Lat. Græcum vetus, *Fauces* φάρυγγες.

IDEM.

2. לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי. Sym. ὡς εἴθε ἐσταθμίζετό μου ὀργή *utinam appenderetur mea ira*] i. interprete Hieronymo, *peccata mea.*

3. עַל כֵּן דְּבָרַי לָעוּ. A. διὰ τοῦτο ῥήματά μου κατεπατήθησαν. Sym. οἱ λόγοι μου κατάπικροι. Th. ἔγκοποι. Κατεπατήθησαν, *proculcata fuerunt*, i. spreta & contempta vehementer. Fieri potest ut fallar: inclino ut credam hunc interpretem edidisse κατεπόθησαν *absorpta fuerunt*; quod verbum Ebræum לעו potiùs denotat. ¶ Κατάπικροι, *peramari.* Hieron. *dolore pleni.* ¶ Ἔγκοποι, *labore ac solicitudine pleni, laboriosi*; item *lassi.*

4. חִצֵּי שַׁדַּי. Lxx βέλη Κυρίε. A. τȢ ἱκανȢ. Sym. Σαδδαὶ *Saddai*] TȢ ἱκανȢ suspicor, non affirmo, Aquilæ esse. In ed. Rom. *Sym.* Σαδδαὶ. *Schol.* ἀντὶ τȢ ἱκανȢ. Suspicionem meam juvat, vel potiùs roborat, quod Exod. 5. 3. באל שדי. A. ἐν Θεῷ ἱκανῷ. Hieron. in Comment. Ezec. 1. SADDAI *Aquila, Symmachus, Theodotio* ἱκανὸν *transtulerunt, quod Fortem Potentémque significat.* Idem epist. 136. SADDAI *Aquila interpretatur* ἄλκιμον, *quod nos Robustum & Sufficientem ad omnia perpetranda possumus dicere.* Hoc nomen Dei non certè percepit Philo Byblius in Historia Phœnicum quam Sanchuniatho composuit linguâ patriâ, cùm *Saddai* Græcè redderet, dicens significare ἀγρὸν aut ἀγρότην· nam perspicuè confundit שדי cum שדי, quæ vox posterior *agrum* denotat, qui & שדה dicitur.

6. הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי מֶלַח. Sym. μήτι βρωθήσεται ἀνάρτυτον τῷ μὴ ἔχειν ἅλα; *numquid comedetur inconditum quod non habet sal?*] Vel *salem?* ¶ *Inconditum*, non conditum, insipidum: ἀρτυτὸς *conditus*, aut *conditaneus*, *condimentarius*. Hieron. *An poterit comedi insulsum quod non est sale conditum?* תפל ergò ἀνάρτυτον. Santes *insipidum*.

9. יַתֵּר יָדוֹ. A. & Sym. ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα *cùm injecerit manum*] Hieron. *solvat manum suam.* Hab. 3. 6. ויתר, idem *dissolvit*. Thema est נתר. Consule Lexica.

11. מַה קִּצִּי כִּי אַאֲרִיךְ. A. τί τὸ τέλος μȢ, ὅτι μακροθυμήσω; *quis finis meus, quia patiens ero?*] Hieron. *ut patienter agam.* Si rectè, ὅτι hîc ponitur pro ἵνα, *ut patiens sim.*

19. הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ לָמוֹ. Alius, ἈποβλέπȢσιν εἰς ὁδȢς Θαιμὰν, ὁδοιποείας Σαβὰ προσδοκῶσιν ἑαυτοῖς, *Respexerunt ad vias Thaiman, itinera Saba exspectant sibi*] *Respexerunt ad vias*, vel *considerarunt vias.* ¶ *Thaiman.* Leg. *Thaima* vel *Thema*, i. תמא. Nam Θαιμὰν aliud est. Sæpe ità nomen minùs notum cum alio notiore permutatur: quod pridem in Observ. meis annotavi. Vide, si vacas. Lxx ἴδετε ὁδȢς Θαιμανῶν *Thaimanorum*: & mox ἀτραπȢς Σαβῶν.

25. מַה נִּמְרְצוּ אִמְרֵי יֹשֶׁר. A. τί ἐμοχθηρεύθησαν λόγοι εὐθεῖς; *quàm improbi fuerunt sermones recti?*

29. אַל תְּהִי עַוְלָה. A. μὴ γίνησθε παρανομία *nè sitis iniquitas*] *Nè sitis*, אל תהיו. Meliùs ergò Lxx μὴ ἔιη ἄδικον. ¶ *Iniquitas*, vel *improbitas*, aut, si liceret ità loqui, *scelerositas*. Παρανομία propriè cùm quid committitur contra leges, sive contra fas & æquum.

GROTIUS.

2. ET *calamitas*] Heb. הותי, quæ vox neque in Lege exstat neque in vetustioribus Prophetis; ideóque potest accedere ad indicia temporis quo scriptus hic liber.

7. *Quæ priùs nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt*] כדוי vertit *præ angustia*, ex Hebræo דוה, quod *infirmitatem* significat. Alii malunt Chaldaicam esse vocem quæ per *vice* reddi possit; ut sensus sit; Quæ olim non eram toleraturus, ea nunc mihi apponuntur vice cibi, i. pro solatio.

13 *Et necessarii quoque mei recesserunt à me*] תושיה, quod hîc *necessarios* vertit, *vim subsistendi* potiùs videtur denotare.

14. *Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit*] Heb. *derelinquet.* Sensus est: Qui amicum infelicem tam crudeliter tractant, facilè etiam Dei omnem reverentiam excutient.

16. *Qui timent pruinam irruet super eos nix*] Sensus in Hebræo commodior. Dixerat amicos similes torrentibus qui diu turbidi incedunt præ glacie ac nive in ipsos resoluta, sed (quod versus sequens vult) ubi æstas venerit planè deficiunt. Egregia similitudo ad eos pertinens qui in rebus adversis amicos se non ostendunt.

30. *Quare detraxistis sermonibus veritatis*] Heb. *Quàm firma sunt eloquia recti.* Oppositio sequitur, *quam verò vim docendi habent quæ vos attulistis?*

30. *Nec in faucibus meis stultitia personabit*] Heb. *Certè palatum meum bene dijudicabit ea quæ corrupta sunt*, i. Rectò judicio expendam non minùs quæ pravè quàm quæ rectè dicuntur.

CODURCUS.

1. HIsce duobus capitibus sexto & septimo contra iniquam Eliphæ objurgationem purgat se vir sanctus, suámque causam defendit. De amicorum crudelitate conqueritur déque eorum perfidia, quòd ementitò amicitiæ nomine ipsi acriter in ipsum insurgerent. Conversâ demum ad Deum oratione, ab illa in acerbissimò luctu solatium quærit.

2. *Utinam appenderetur excandescentia mea*] Reprehenderat Eliphas Jobum quòd inanes, molles & viro forti non congruas funditaret querelas: Respondet Job habere se gravissimam & justissimam querelæ causam; tantam enim esse ærumnarum suarum molem ut si rectò examine cum expostulatione sua trutinentur longè prægravent & nullo æquipondio æstimari possint. Quicquid dixeris minus esse. כעשי vertimus *excandescentiam*, quo nomine intelligitur *querela*, *expostulatio*. Scribitur per ש Smol pro Samech, ut & cap. superiori היתי scribitur per Jod & legitur per Vau הותי, ut & c. 30, 13. vox admodum frequens in Psalmis. Occurrit etiam sæpiuscule in libro Proverbiorum, & in hoc. Non exstat in Lege, neque in prioribus Prophetis. Significat *damnum*, *malum*, *detrimentum*, *noxiam*, *ærumnam*. Sed & pro *malitia* accipitur.

3. *Verba mea absorbentur*] i. Nullus sermo, nulla vis orationis ærumnæ meæ magnitudinem eloqui potest. Et magni dolores obmutescunt. Sic Niobe mutata in rupem lacrymas stillantem dicitur.

4. *Omnipotentis tela*] Significat se confossum & confixum à Deo gerere adhuc tela intra viscera; & nullâ medicinâ, nullâ ope levatum. Metaphora est à feris vulneratis, quarum lateri hæret letalis arundo. Nomen שדי frequentissimè occurrit in hoc libro, & non minùs undetriginta vicibus. In Lege septies aut circiter, & septies alibi. Propriè est παντοκράτωρ, quod sæpe exstat in Apocalypsi. Quibusdam videtur esse à שדד; aliis conflatum esse ex ש & די, ut sit αὐτάρκης. Græcus vertit hîc βέλη τȢ Κυρίȣ. Symm. retinuit nomen Σαδδαὶ. Scholia, ut & alii, interpretantur τȢ ἱκανȢ. In his tribus primis versiculis Græcus interpres longè recedit ab Hebræis, nec Jobi sententiam est assecutus. Latina Vulgata non adeò exorbitat; rectè enim vertit illa בעותי אלוה יערכוני *terrores Domini militant contra me.* Sed non item rectè, *utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui*: neque illa, *verba mea dolore sunt plena*: neque illa *quarum indignatio ebibit spiritum meum.* ¶ *Oppugnant me*] Hebraicè יערכוני, vel, *obsederunt me*, *aciem disposuerunt contra me*, ערך enim est *ordinare aciem*, vel *verba & orationem*, vel *merces*. בעותים *terrores* bis exstat, hîc & Ps. 88. à verbo Piel בעת, quod est *terrere*, *absterrere*. Et sæpius in hoc libro occurrit quàm in tota Scriptura.

5. *An ruderet onager*] Utitur hoc simili ut doceat doloris sensum esse Homini cum omni genere animantium communem; eúmque culpâ vacare, qui naturam ducem sequens tristitiâ & mœrore afficitur, nec obstupescit in adversis & sensu afflictæ naturæ. *In loco pascuo non rudit onager; nec boves satura mugiunt*, sed ubi fames urget. Facile est inter læta agenti de calamitosis ferre sententiam: Sed valde est iniquum negare miseris concessam à natura expostulandi facultatem. Etiam gemitus ab invitis dolor extorquet. At ubi dolor ibi morbus. Doloris verò vox querula comes individuus. Verbum נהק tantùm hîc & c. 30. 7. Existimo esse proprium Onagrorum, & significare *rudere*. Verbum געה tantùm hîc & 1 Sam. 6. 12. est *mugire*, unde apud Grammaticos nomen accentûs געיה בליל *farrago* tantùm hîc, & pòst c. 24. & Esa. 30. 24.

6. *Quis sine sale insipidum edat?*] Querelam suam cum cibis dilutis comparat, quos nemo appetat nisi extrema patiatur. Hinc facilè agnosci doloris sui immanitatē, quod solatium in vocibus per se inanibus & nihil profuturis questibus quærat,

quærat, in quibus nulla est utilitas, nulla voluptas. Est itaque rationi consentaneum mala perpetientem dolere, dolentem voce & sermone sensum animi & corporis profiteri. תפל est *insulsum, insipidum, dilutum.* Nonnisi in posterioribus Prophetis & hoc libro reperitur, ut & תפלה. ריר est *saliva, spuma,* hîc tantùm occurrit & 1 Sam. 21. וירד רירו אל זקנו. Et verbum רר Levit. 15. חלמות tantùm hîc interpretantur *vitellum ovi.* Mirum est quòd Hieronymus vertat, *An potest aliquis gustare quod gustatum mortem affert?* Oportet eos legisse aliquid ejusmodi אם איש טעם בריה למות: quod planè est insipidum & insulsum. Græca non magis sapiunt, εἰ καὶ ἐστὶ γεῦμα ἐν ῥήμασι κενοῖς. Hebraica veritas non modò rectam sententiam obtinet, sed etiam pereleganti claret adagione אם יש טעם בריר חלמות. Nihil magis insipidum quam ovi albumen.

7. *Quæ animus horrebat tangere*] i. Pascitur iis à quibus priùs abhorrebat. Quærit in illis inanibus & insipidis aliquid solatii. Vulgata Lat. *Quæ priùs nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt.* Mentem hujus loci expressit. Et si pro כדוי *kidve*, videtur legisse בדוי *bidvai*. Sed verba illa præcedentia, *anima enim esurienti etiam amara dulcia esse videntur*, nullum habent vestigium in Hebræo. Videntur paraphrasticῶs apposita in margine & irrepsisse in textum. Vox כדוי non intellecta obscuraverat hunc locum. Existimant compositam ex litera servili & nomine דוי *devai*. Tantùm hîc exstat. Mitto Rabbinorum interpretationes, atque ipsius Jarhii, qui refert se accepisse ab ore R. Mesallem Medici דוי significare *mappam*. Ego sentio כדוי positum idiotismo hujus libri pro Chaldaico כדי, quod bene interpretatur Elias in Thisbi למען & בעבור *loco, vice, instar, pro.* Est itaque sententia admodum venusta, *Quæ animus horrebat tangere mihi sunt loco panis.* Hoc dictum locum proverbii obtinere potest apud illos qui in maxima egestate & rerum omnium inopia fastiditis, rejectaneis & pollutis vesci coguntur; Qualis ille adolescens acolastus qui glande & siliquis cum suibus famem solabatur. Vel כדוי pro כחדוה *kechedua*, emollitâ aspiratione juxta Idumææ linguæ idioma, quod in hoc libro aliquoties à nobis est observatum. Sensus hujus loci id postulat; cui planè adversatur Novatorum versio.

8 9. 10. *Utinam eveniat quod opto*] In his & sequentibus usque ad finem capitis Græcus interpres ità aberravit à recto sensu ut verè de eo dici posse videatur quod de hybernis torrentibus per æstatem mox occurret, *abiisse ad Tohu.* Reliqui ad veritatem Hebraicam magis accedunt: quanquam sequentia nemo hactenus omnino explanavit. Quæ ratio est ut tenebricosa apud interpretes reperiantur quæ tamen Hebraicè clara sunt, perspicua & admirabili venustate exornata. Cùm itaque extrema pateretur, & exquisitissimis cruciatibus ureretur, jámque contabesceret & fatisceret vir sanctus, cupit dissolvi, & missionem à Domino ex hac luctuosissima vita tandem postulat. Tantum verò abest ut mortem optasse vitio illi verti debeat, quin potiùs constantissimæ spei & fidei fortissimæ laudem indè reportare mereatur. Quamvis enim in lubrico & proclivi ad desperationem loco situs esset, voluntatem Dei tamen patienter exspectat: Deum supplex orat ut concedat illi missionem, ut vitæ illum nexibus absolvat. Desperantis quippe est vitam abrumpere. Dei est qui vitam dedit vitæ modum & terminum imponere. Sancti petunt ut Deus *manum suam solvat*, nec sibi manus afferunt. Mortem sibi nec consciscunt, nec eligunt, sed ad nutum voluntatis Divinæ qualemcunque æquo animo perpetiuntur. Deinde cùm mortem se *optare* & *sperare* Job significet, fidem suam de vita æterna & cœlestis Regni felicitate testatam facit. Tandem cùm eam sibi *consolationem* superesse profiteatur, *etiamsi doloribus torreatur* & tormentis convellatur, *quòd Sancti verba non dissimularit*, & constanter religionem & pietatem asseruerit, inque ea persliterit, Confessorum laureolâ & Martyrum gloriâ dignissimum se præbet. Ex hoc loco elicere est quæ sit Martyrum consolatio, quæ gloria; nempe quòd *tosti & torti verba Sancti non dissimulent.* Hæc enim Jobi verba Martyribus maximè quadrant. Verbi סלד nihil quicquam alibi in Scripturis occurrit; frequens est in Gemara. Ex Baal-Haruc interpretatione est *torreri, ustulari, contrahi* & *convelli igne*, ut fricta solent, & nervi qui tosti contrahuntur, contorquentur & convolvuntur: unde יד סלדת *manus igne contracta* dicitur.

11. *Nunc verò quæ mea vires sunt*] Hic versus duo continet argumenta quibus superioris petitionis rationem reddit; nequis existimaret se temere & inconditè inordinato doloris motu pulsum mortem à Deo petere. Id probat duabus rationibus. Prima est, Quòd porrò durare non valeat nec diutiùs tot mala perferre. Altera est, Constitutum esse vitæ mortalium aliquem terminum, & se jam metam attigisse. Primum argumentum prosequitur ab illis verbis, v. 12. *An vis mea lapidum vis est*, ad finem capitis; alterum à principio sequentis capitis ferè ad finem. Probat autem fatiscere se, quòd non sint *lapideæ* vel *aheneæ* vires suæ, quòd in se nihil habeat *præsidii*, nec aliunde speret, quandoquidem ab *amicis*, qui vulgò afflictis ferre opem solent, fit derelictus. Unde illos comparat cum *hybernis torrentibus*, qui inter brumæ frigora pluviásque nivibus & imbribus collectis magno fragore per salebrosa & prærupta feruntur præcipites, & profundo fluento per valles volvuntur; sed ubi mortales ardente & infesto Sirio exæstuant & exanimantur, condiderunt se in Erebum, & arentes silices ferventémque glaream deseruerunt. ¶ *Quis finis meus*] Quorsum mihi vita produceretur? debet esse tandem aliquis finis. Ità Elias 1 Reg. 19. *Sufficit, Domine; tolle animam meam: non enim melior sum quàm patres mei.* נחוש in genere masc. tantùm hîc, נחושה sæpius à nomine נחשת, quod *æs* esse non *chalybem* existimo. Nec causandum contrà quòd arcus & arma ex נחשת confecta in Scripturis legas, ut *chalybem* interpreteris; nam veteres ex ære arma conflabant, ut videre est apud Homerum. Et erat apud illos ars durandi æris ἀπομάζειν τὸν χαλκὸν, ut tradit Tsetses in Hesiodum. Ego existimo נחשת esse à נחש, quod est *insinuare, penetrare.* Unde נחש *serpens*, quòd facilè illabatur, sit lævis, lubricus & flexilis. Est autem æs metallorum omnium maximè flexile; quare appellatur *Venus* à Chymicis.

13. *Quandoquidem opis in me nihil est*] האם est interrogativum. *Nunquid in me nulla vis est?* i. Nunquid illud certissimum est nullam vim inesse in me? ¶ *Et consilium à me propulsum est*] i. Quò me vertam nescio, quid inibo consilii; inops sum consilii. Nomen תושיה capite superiori interpretati sumus. Verbum נדחה est Niphal à נדח. דחה & נדח sunt synonyma.

14. *Collapso ab amico gratia*] Heb. למס *liquefacto*, à מסס. Propriè *ei qui evanuit, qui ad nihilum redactus est.* Quâ significatione Psal. 58. 8. שבלול תמס *limax liquefactionis* dicitur qui siccatur & perit intra cochleam. ¶ *At metus pietatem deseruit*] Omnino subaudiendum רעי, quod ex priore membro est repetendum, confirmante sequente versu.

15. *Fratres mei deceperunt sicut torrens*] נחל est *vallis*, & *torrens qui conflatur in valle ex montanis imbribus & nivibus liquefactis*, cujus alveus, qui dicitur אפיק, æstate aret. Vide post c. 41. quæ sit alia nominis אפיק metaphorica significatio.

16. *Qui glacie inhorrescunt*] Fusiùs explicat quomodo torrentes hyberni fallant; Quia per brumam collectis imbribus & nivibus profundo fluento amnes æmulantur, sed per æstatem exarescunt.

17. *Sed quo tempore effervescunt*] בעת יזרבו subintelligendum relativum ש. Et de hominibus dictum שיזרבו. Verbum זרב alibi non exstat, nec ex eo quicquam. Multi interpretantur per צרב & שרב, optimè; sequens enim hemistichium & rectus sensus id postulant: nam sequens בחמו significationem prioris יזרבו satis ostendit. Sed malè referunt ad *torrentes.* Ergò nominativus est *homines*, qui exæstuantes accedunt ad illos torrentes ut sitim restinguant, & falsâ spe deluduntur. ¶ *Excisi sunt*] Nempe *torrentes.* Sensus est pla-

nus. ¶ *In æstu eorum defecerunt è loco suo*] בחמו habet affixum מו pluralis numeri, quia litera Mem duplicatur per Dagesh. נדעכו *exstincti sunt*, scilicet *torrentes*; i. exaruerunt.

18. *Pervestigatur via transitûs eorum*] ילפתו, verbum לפת in Cal semel Ruth 3. in Niphal bis, hîc, & Jud. 16. ubique sig. *prensare, contrectare, contrectando quærere & investigare, tentare.* Vernaculè *tastonner.* In libro Ruth de Boaz, qui Ruth per noctem contrectabat ut cognosceret quænam esset: In libro Judicum de Samsone, qui columnas manibus prensabat & contrectabat: Hîc de torrentibus qui evanuerunt per æstatem, quorum nullum vestigium apparet, ità ut via quà excesserint quæratur sedulò, nec usquam reperiatur. ¶ *Abierunt in abyssum*] Verterem Græcè κατῆλθον εἰς ᾅδην, καὶ ἀπώλοντο. Hic יעלו est *abierunt, subduxerunt se, excesserunt.* Id generaliter verbum עלה sig. præter *ascendendi* significationem. תהו hîc est *abyssus*, ᾅδης, idem quod אבדון.

19. *Viatores Themanitæ, iter facientes in Sabæam*] Heb. *via Theman, semita Sabæa*, Metonymiâ adjuncti, pro *viatoribus.* Usurpantur autem nomina vicinarum gentium, quia exemplum petebat è proximis & notis torrentibus. Expressit autem graphicè quod torrentium proprium est. Jam illud simile ad falsos amicos applicat,

20. *Sic vos nunc non fuistis*] היִיתֶם לא. Exemplaria emendatoria habent לא cum nota ק Keri *velo* Ketib, & Keri לו. Quædam habent לו scriptum sine nota. In quibus Keri successit in locum ק Ketib. Quod factum fuisse in כארי Psal. 22. testatur Jacob Ben Hai. Manifestus est rectus sensus juxta scriptum לא, & repudianda est lectio לו. היִיתֶם לא *fuistis nihil.* Simile genus loquendi occurrit c. 24. 25. ישם לאל *ponet ad non.* Jarhius alique Hebræi subaudientes נמשלים ità interpretantur, *fuistis similes illi torrenti.* Sed sententia adeò est perspicua ut nihil sit opus mutare nec subintelligere.

21. *Vidistis calamitatem*] חתת sig. *fragorem*, vel *fractionem.*

22. *An quia dixerim vobis*] Ingratum eorum animum hoc dicto tangit, quòd nemo eorum opem suam spoponderit ipsi, quam ultrò offerre debuerant; quam tamen postulare non sustinuerat, nè gravis ipsis videretur. Quapropter meritò ab illis quærit,

24. *Et quodnam peccatum meum facite ut intelligam*] Cùm eorum neminem offendisset.

25. *Quàm vehemens est recta oratio*] Verbum מרץ tantùm exstat ter in Niphal, hîc, & pòst c. 16. 3. 3 Reg. 2. 8. Mich. 2. 10. videtur significare *vehementiam, acrimoniam & acerbitatem. Maledixit mihi acri maledictione*, vel *acerbâ. Desolatio acris*, vel *acerba. Quid te exacerbavit?* Ex illis autem locis inter se collatis vera & genuina hujus verbi significatio emergit. Ex hoc autem loco veri monitoris officium intelligitur, & quantum distent vera à fictis, quidque ventosa loquacitas à vera sapientia intersit. Neque enim opportunam amici consolationem, sanctam admonitionem, rectam objurgationem detrectare unquam Job cogitavit. Gentis humanæ vitio facilè omnes prosperè cùm agunt censoris partes in miseros usurpant, superbè, arroganter & temere aliorum dicta factaque judicantes. Futilem verò, ventosam & temerariam obtrectationem perstringit,

26. *Existimatisne verba sola sufficere ad castigandum, & vecordis dicta jactata in ventum?*] Verbum נאש est Benoni Niphal. Quinquies occurrit in hac conjugatione, & semel in Piel, Eccl. 2. 20. ליאש את לבי *ad deterrendum animum meum.* Propriè sig. *inopem esse mentis, animi, spei, consilii.* 1 Sam. 27. 1. *ut Saul spe cadat*, נאש ממני, *qu'il perde esperance de moy.* Rectè hîc interpretamur *vecordem.* Est enim *mente captus, inops consilii, animi expers.*

27. *Etiam in pupillum*] Pravum ingenium & malum eorum animum significat, qui nè pupillo quidem parcerent. אף על יתום תפילו *super pupillum projiceretis: etiam pupillum impeteretis.* ¶ *Et super amico paciscere-mini*] Verbum כרה propriè est *fodere*: sed al' quando est *emere*, ut Hos. 3. 2. Deut. 2. 5. Gen. 50. 5. Sed propriè est *vendendo, vel emendo pacisci, mercari*, quod indicando, eloquendo, promittendo, licitando, spondendo, respondendo fit: vernaculè *faire marché.* Idque metaphoricè dicitur in hac lingua *fodicare.* In eadem significatione pòst venit c. 40. 23. locus cum hoc conferendus. Quanquam etiam existimo esse à נכר, ut dagessando Caph in תכרו *tichkeru* sit *crudeles estis & barbari contra amicum*, & illud Vau sit conjunctio causalis. Qui à כרה deducunt, ut Vulgatæ anthor, legentes תכרו *thikru*, non sunt assecuti hujus loci sententiam. Missis enim punctis, legi potest *thakru*, ut principio cap. 19. ubi scribitur תהכרו *thakru*, atque idem planè significat quod hîc: eàque significatio valde quadrat utrobique. Cùmque sit à נכר, vel est Hiphil & legendum תהכרו vel תהכירו, vernaculè *vous faites les barbares*, vel est Cal, & legendum תכרו *thickru*, vernaculè *vous estes des barbares.*

28. *Verùm enimvero advertite*] Hortatur tandem illos ut conversi æqui judices & æstimatores ad hanc causam accedant, & attendant ad hæc dicta.

29. *Justitia mea adhuc stat*] Heb. צדקי בה *justitia mea in se*, sub. *est.* i. integra mansit, inviolata, firma & constans. Significat immeritò se ab illis culpari, & veram esse non fucatam & simulatam justitiam suam. Vera namque & germana est eorum justitia quorum corda per fidem sanctificata sunt.

30. *Nunquid palatum meum*] Metaphora à sensu externo ad animum. Unde etiam Latinè *sapere* dictum à palato. הוות sunt *corrupta. Sapit* autem palatum cùm gustando distinguit prava & corrupta à suavibus & salubribus.

CAP. VII.

MUNSTERUS.

1. *Certum tempus*] Capitur hîc צבא pro קץ sive זמן. Chald. tamen vertit חילא *pugnam.*

2. *Servus haurit umbram*] i. Servi habent post laborem quietem, & mercenarii recipiunt mercedem operis sui; menses autem mei vani sunt, quippe qui graves sustineo dolores, & nullam exspecto refocillationem: unde ob id opto mihi contingere mortem.

4. *Agitationibus*] h.e. Voluto me in lecto præ nimio cruciatu; & cùm incipit nox, opto adesse diem, &c.

6. *Dies mei leviores sunt*] Sunt qui putant hæc legenda per modum orationis, ut Ijob ad Deum conversus dixerit, Utinam leviores essent dies mei radio textoris citro ultróque discurrente, per quem subtegmen staminì miscetur, ut vel subitò ab his liberarer ærumnis, &c.

9. *Non ascendet*] Scilicet ad mortalem vitam, cùm infrà astruat Resurrectionem mortuorum.

12. *Nunquid mare ego sum*] Cui scilicet constitutus est limes nè illum transgrediatur, sicut & *Ceti* prohibentur egredi de Oceano magno, sic ego in tantis afflictionibus prohibeor egredi de carceribus hujus ærumnosæ vitæ.

19. *Donec absorbeam salivam meam*] h.e. Concede vel modicum refrigerii intervallum, ut vel ad horam in tanto dolore liceat respirare.

21. *Modò in pulvere dormirem*] Si tu, Domine, percutis & sanas, *quare non aufers iniquitatem meam, & pœnam iniquitati subsecutam*, imò iram tuam, & permittis me mori? *Jam enim in pulvere dormirem*, si tu in his afflictionibus me non retineres; *& cùm cras redires* ut me flagellares, *non essem* in quem mala illa inferri possent. Omitto hîc sciens quomodo Hebræi singulos hos versus adaptant veluti responsiones verbis Eliphaz: nam id breuibus explicari non posset.

VATA-

VATABLUS.

1. NOnne, הלא] Interrogativis sæpe utuntur Hebræi cùm quid affirmare volunt. *Certè tempus statutum & definitum est homini super terram, quemadmodum tempus præfixum est quo mercenarius servire debet.* q.d. Tribulatio mea est maxima, & vita hominis est brevis: quî fieri igitur potest ut non conquerar? Describit humanæ vitæ brevitatem.

2. *Aspirat ad umbram,* ישאף צל] Fut. Heb. pro præs. i. expetit, idque summo desiderio, *umbram,* h.e. vesperam, sive noctem, ut à labore diurno quiescat. ¶ *Mercedem operis sui,* פעלו] Ad verb. *opus suum,* i. mercedem operis, cujus desiderio totâ die fatigatur.

3. *Ceu jure hereditario,*&c. כן הנהלתי לי ירחי שוא] *Ceu jure hereditario accepi mihi menses vanitatis,* i. mendaces & vanos, quibus sperabam quietem consequi, quam tamen non sum assecutus. *Mihi,* i. in meam perniciem. ¶ *Paraverunt,* מנו] Sub. *menses illi.* Alii, *numeraverunt*; sub. *numeratores*: qui scilicet agnoscebant ærumnas meas. Seq. v. seipsum declarat.

4. *Si tacui, tum dixi,* אם שכבתי ואמרתי] i. Siquando composui me ad quietem, tunc dicere cœpi, &c. ¶ *Vesperam,* ערב] Significat *noctem.* q.d. Omnes horas noctis numeravi. ¶ *Evagationibus,* נדודים] i. Curis animum distrahentibus. Alii *fœditatibus,* i. ad saturitatem usque repletus sum fœditatibus, h.e. rebus aspernandis ac fugiendis, *usque ad crepusculum* matutinum.

5. *Vermibus, & ramento pulveris,* רמה וגוש עפר] *Verme, & strigmento pulveris*; i. vermibus è putredine natis, & minuto pulvere, h.e. furfuribus. ¶ *Rupit sese,* רגע] *Rupta est*; *proscissa est.* Exterior enim pars corporis dum non trahit humorem de interioribus arescit ac contrahit rugas. ¶ *Et dissolvit sese,* וימאס] i. Contabescit. א est vice literæ geminatæ, יימסס. Alii, *& despicabilis fuit*; vel, *abominabilis facta est.*

6. *Radio textoris,* מני ארג] i. Tempus meum velociùs abit quàm navicula illa textoris, quæ sine intermissione nunc ad sinistram nunc ad dexteram excutitur. ¶ *Et defecerunt,*&c. ויכלו באפס תקוה] i. Finiti sunt absque exspectatione ulla ipsorum unquam continuandorum in hac mortali vita.

7. *Memento,* זכור] Sub. *ô Domine Deus.* Convertitur ad Deum. ¶ *Non revertetur,*&c. לא תשוב עיני לראות טוב] Hebraismus, Non visurus sit rursum bonam fortunam ac prosperitatem.

8. *Non aspiciet,*&c. לא תשורני עין רואי] q.d. Posthac non est me visurus in hoc mundo qui me nunc videt. ¶ *Oculi tui in me, & non ero,* עיניך בי ואינני] Hebraismus, Tu me judicio tuo corripuisti, & mox non ero.

9. *Non ascendet,* לא יעלה] Sub. *rursum in vitam.* Seipsum seq. v. declarat.

10. *Nec agnoscet eum,*&c. ולא יכירנו עוד מקומו] Hebraismus, Nec agnoscetur unquam in loco ubi solebat priùs habitare ac vivens conversari.

11. *Propterea ego non coercebo,* גם אני לא אחשך] Ad verb. *Etiam ego non prohibebo,*&c. Cùm igitur, inquit, nulla alia consolationis via mihi detur, non tacebo, sed loquar de afflictione mea. ¶ *De angustia,* בצר] Ad verb. *in angustia.* ב pro מן *de afflictione.* Sic mox. Potest tamen in sua significatione accipi, acsi dicat, *Præ tribulatione spiritûs & animæ amaritudine cum Domino miser conquerar.*

12. *Nunquid mare,*&c. הים אני אם תנין] Expostulatio est turbatæ carnis, *Nunquid mare aut cetus sum,* quòd tanquam ipsum & ejus belluas me undique objicibus claudis? q.d. Num vires meæ tantæ ac tam fortes sunt ut maris ac ceti, quòd tantâ affligis me calamitate ut evadere non possim, & *sit mihi* velut *custodia?*

13. *Cùm dixi,* כי אמרתי] i. Cùm ità cogitavi apud me, *In lecto meo consolationem accipiam.* Somnus enim mortalibus quies est & à laboribus recreatio. ¶ *Lamentationem meam,* בשיחי] *Expostulationem* [*querimoniam*] *meam,* i. nonnihil querimoniarum & luctuum meorum. Quidam vertunt, *arsit eloquio meo cubile meum.*

14. *Tunc terruisti,* וחתתני] Ad verb. *Et terrebis*; vel; *conteres*; sive *confringes.*

15. *Strangulationem,* מחנק] i. Mortem violentam. Mavult, inquit, anima mea relinquere corpus morte violentâ aut naturali quàm remanere in tanta miseria.

16. *Tœdio affectus sum, non in,*&c. מאסתי לא לעולם אחיה] *Abominatus sum* [sub. *vitam meam, quòd*] *non in æternum vivam*: i. abominor vitam meam quòd brevi moriturus sim. ¶ *Recede à me,* חדל ממני] Deum alloquitur, *Sine me ergò in pace*: h.e. noli ampliùs me vexare. ¶ *Quia vanitas sunt,* כי הבל] *Cùm vanitas sint*: i. cùm vita mea sit brevissima.

17. *Quid* est *homo,* &c. מה אנוש וגו'] Deploratio est miseriæ humanæ, simul & inexhaustæ bonitatis Divinæ admiratio. *Quid est homo quòd tanti facias eum, quódque rationem ejus habeas,* h.e. quòd eum ac res ejus curare digneris? Id significat *ponere cor suum super aliquem.*

18. *Singulis matutinis,* לבקרים] i. Per singulos dies. Ad verb. *in matutinis.* ¶ *Probes eum,* תבחננו] An scilicet peccaverit, nécne.

19. *Non recedes à me,* לא תשעה ממני] Affligendo scilicet: i. desines me affligere.

20. *Peccavi,* חטאתי] i. Si peccaverim; vel, *Esto, peccavi.* q.d. Non quidem negare possum me non sine peccato esse. ¶ *In offendiculum tibi,* למפגע לך] i. Quare statuisti me velut eum in quem assiduè impingas? h.e. quare me unum malè tractas? ¶ *Et sum mihi oneri,* ואהיה עלי למשא] i. Adeò ut mihimetipsi sim onerosus, & tœdeat me vitæ meæ.

21. *Parces prævaricationi meæ,* תשא פשעי] *Auferes* [vel, *aufers*; ut sit fut. pro præs.] *prævaricationem meam*; i. non parcis iniquitati meæ. q.d. Quare non clementer pro tua consuetudine in alios *remittis mihi peccata mea?* nam brevi moriturus sum: *quòd si postea requiras me,* ut mihi parcas, *non exstabo.* ¶ *Et si quæsieris,* &c. ושחרתני וגו'] Ad verb. *Et quæres me, & non ero*: vel, *non exstabo.*

CASTALIO.

3. NUmerantur *noctes*] Singulæ transiguntur.

7. *Memento vitam meam esse ventum*] Saltem hanc vitam, alioqui brevissimam, adeò vexare noli.

8. *Cernentium*] Scilicet nunc.

16. *Nolo vivere perpetuò: missum me fac, cùm tam sit inanis ætas mea*] Non æternam vitam abs te peto, tantùm postulo ut hoc tam inane ævum saltem integrum mihi relinquas.

20. *Quid tibi faciam hominis observanti?*] Non possum tibi satisfacere, qui hominum peccata observas. ¶ *Tibi contrarium*] Sontem. ¶ *Mihi sim oneri*] Meo peccato mihi noceam.

21. *Qui cùm jam humi jacebo, si me vigilanter conquiras, nusquam ero*] Nisi mihi in hac vita benefacias & condones, non erit post mortem locus.

CLARIUS.

1. MIlitia] Alius vertit, *certum tempus habet homo super terram.* Sic autem conjunge, Disputationis tuæ scopus, ô Eliphaz, is est, Omnibus afflictis, maximè piis, statutum esse suum tempus quo refocillandi sint, *sicut mercenarius præstolatur vesperam*; *servus, noctis umbram.* Dixisti enim, *Dominus vulnerat, & obligat.* Nunc autem vide ut mecum agatur. Mihi multi & perpetui in doloribus numerantur *menses* qui nihil jucundi afferunt, mihi constituuntur *noctes omnis quietis nesciæ,* &c. Vel etiam sic, *Servi habent post laborem quietem, & mercenarii accipiunt mercedem operis sui*; *menses* autem *mei vani sunt,* quippe qui graves sustineo dolores, & nullam exspecto refocillationem. Cùm incipit nox, opto esse diem; & horas omnes numero *usque ad crepusculum*: at cùm dies illuxit, cupio adventare vesperam & finem diei.

6. *Dies mihi*] Sunt qui putent hæc verba per modum precationis legenda, ut Job ad Deum conversus dixerit, Utinam leviores essent dies mei radio textoris citro ultróque discurrente, per quem subtegmen stamini miscetur, ut vel subitò ab his liberarer ærumnis. Sin enunciativè pronuncies, videtur petere ut, cùm tam exigua sit hæc vita, parcat Deus tantis cruciatibus, neque tam vehementer affligat.

9. *Non ascendit*] Scilicet ad hanc mortalem vitam iterum degendam: nam infrà astruit Resurrectionem mortuorum; quod alterius vitæ genus erit.

12. *Nunquid mare ego sum*] Cui scilicet constitutus est limes nè illum transgrediatur, sicut & *ceti* prohibentur egredi de Oceano magno; sic ego in tantis afflictionibus prohibeor egredi de carceribus hujus ærumnosæ vitæ.

15. *Elegit suspendium*] Si optio, inquit, daretur mihi à Domino, nullum mortis genus quamvìs fœdum & acerbum detrectarem, modò liberarer ab his cruciatibus.

17. *Quid est homo*] Miror, inquit, supra modum, cùm magnifacias hominum genus, & innumera contuleris in eos beneficia, quonam consilio me afflictum homunculum tantopere conserves. Tantâ solicitudine anxius es nè qui pereant, ut primo quoque *diluculo illos invisas, & per singula momenta* inquiris quid illis desit: Mihi verò omne respirandi intervallum adimis, nec tantisper ab illa severitate quâ in me animadvertis declinas, *ut vel salivam deglutire vacet*, atque ad horam in tanto dolore liceat respirare. Objiciuntur mihi peccata mea; fateor *me peccatorem*. Sed, ô Deus, qui *humani generis servator es & custos*, quâ ratione placabo te? Sacrificia non curas; ex meis infirmitatibus nihil tibi commodi accedit: nec *quid tibi præstare possim* video: ad tuam gratiam necesse est confugiam. *Quid te juvat quòd pariter & tu mihi infestus es, & ego mihi oneri sum?* Gravat enim supra modum quòd te mihi succensere experior. *Cur illi non ignoscis*, sed succenses, qui tibi adversarius esse non vult? *Jam enim in pulvere dormirem*, si tu in his afflictationibus me non retineres: *& cùm cras redires* ut me flagellares, *non essem* in quem mala illa inferri possent. Hebræi singulos hos versus adaptant veluti responsiones ad verba Eliphaz.

DRUSIUS.

1. T*Empus*] Certum ac determinatum. Pro quo in Scholiis Ebraicis זמן קצוב &, nisi mendum est, זמן קצוץ *tempus præcisum & finitum*. Sed in libro Apophthegmatum Arabicorum à Scholiaste simpliciter זמן exponitur, cap. 4. de Fiducia. Reperio & זמן קבוע in declaratione hujus vocis. Sic accipitur Jes. 4.1. & infrà 14.14. ubi legimus, *cunctis diebus temporis mei sperabo*, i. vitæ meæ, quem locum Scholiastes adducit loco citato. Cæterùm antiqua omnis interpretatio *militia homini super terram*, quod Chaldæus dicit חילא. Excipio Senes; nam hi vertunt πειρατήριον *tentamentum, experimentum*. צבא communiter & usitatè *copiæ militares, exercitus*; unde *Sabaoth*, στρατιαὶ seu στρατεύματα. Porrò *militia*, h.e. quasi militia. Non enim reverà militat Homo, sed militare videtur cùm Carne, Mundo & Diabolo. Item cùm adversis exercetur, quid aliud quàm species est militiæ, in qua qui succumbit vincitur; qui vincit, victoriam reportat patienter ferendo, quod proprium viri fortis est. Sumitur autem interdum pro quovis *exercitio*, ac eò labor ut existimem צבא propriè dici *tempus militiæ* vel *belli*, quo tempore quis stipendia meret: quod à vigesimo anno ætatis durabat ad sexagesimum. ¶ *Homini*] Calamitoso & misero, qui אנוש propriè: quem aliquando *mortalem* interpretati sumus, cui nomen à dolore ac ærumna, vitæque humanæ misera conditione. ¶ *Sicut dies mercenarii*] Qui in certum tempus conducitur, & sæpe in diem, quem ideo Græci vocant ἀνθημερινὸν μίσθιον *diurnum mercenarium*. Est autem *dies* hic numeri pl. & sig. dies vitæ hominis à quo mundum intrat usque ad exitum ex eo. Dixi mercenarium olim conductum fuisse in certum tempus, quod Jesaias definit spatium trium annorum, 16.14. *In tribus annis, juxta annos mercenarii*; si modò *dies mercenarii* & *anni mercenarii* non differunt. Nam *dies mercenarii* sunt certi & breves, quibus nec additur nec demitur. Sic fortè *anni mercenarii*. ¶ *Dies ejus*] Dies vitæ ejus. Lxx ἡ ζωὴ αὐτοῦ *vita ejus*.

2. *Servus*] Θεράπων, ἢ δοῦλος. ¶ *Anhelat umbram*] Ut apud Ciceronem, *Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem*. Et est sensus, *ardenter desiderat*, per translationem. ¶ *Umbram*] Quâ nihil optabilius aut gratius in æstu diei, præsertim in calidis illis regionibus, ubi Sol maximè fervet, omnia urens calore suo. ¶ *Opus suum*] Mercedem operis sui: ut Levit. 19.13. *Non sines pernoctare opus mercenarii*. Sic Psal. 109.20. *Hoc opus est adversantium mihi à DOMINO*. Jer. 22.13. *opus ipsius non dabit ei*. Jes. 40.10. *opus ejus*, præmium operis. Vide D. Camium, & Chaldæum Jes. 49.4. qui exponit ibi אגר עובדי *mercedem operis mei*. Sic Jes. 62.11. Vulg. *præstolatur finem operis sui*. Quod breviùs Lxx dixerunt ἀναμένων τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Chald. סטרה *mercedem suam*, quæ & סוטרא: unde סטרא דאגירא *merces mercenarii*, Levit. 19.13. in Jonatha.

3. *Hereditate accepi*] הנחלתי *hereditare factus sum*, passivum est ab הנחיל *hereditare fecit*. *Heres*, inquit, *factus sum mensium vanitatis*; quod ei commune cum reliquis hominibus, quorum dies, anni & menses pleni sunt vanissimâ vanitate, sic ut *Homo, si appenderetur, ipsâ vanitate levior* deprehenderetur, testante hoc Regio Prophetâ Davide in libro Hymnorum. ¶ *Mihi*] Aut redundat, ut, *Vade tibi*; aut *mihi* dixit ut quod generale est peculiariter ad se applicaret. ¶ *Menses vanitatis*] i. Vanissimi, ut הבלי שוא *vanitates vanitatis*, h.e. vanissimæ. Lxx μῆνας κενούς. Hier. *menses vacuos*. Tharg. ירחין דמגן. Sic Exod. 20.7. למגנא & על מגן, quod Ebræus habet לשוא *in vanum*. Gal. 2.21. מגן δωρεὰν in Syra editione, i. *gratis*. ¶ *Noctes molestas*] *Noctes molestiæ*, aut *laboris*, i. molestas, aut laboriosas. Lxx νύκτες ὀδυνῶν *noctes dolorum*. עמל *labor*, vel potiùs *molestia*, non *dolor*; *labor*, inquam, quem ליעות Chaldæus appellat. ¶ *Constituerunt mihi*] *Constitutæ sunt mihi*. Lxx δεδομέναι μοι εἰσὶν *datæ sunt mihi*. Vulg. *enumeravi mihi*. *Numero*, מנה dicitur: hîc est מנו in fonte. Ideo verti *constituerunt*, nisi mavis *imposuerunt*. Tharg. *imputarunt mihi*, vel *numerarunt*; nihil dissidet à Vulgato nostro.

4. *Si cubui*] *Cùm cubui*; ut Psal. 7.12. *Si non convertatur*, & Num. 36.4. *Si erit Jobilæus*. Sic ἐὰν accipitur Joh. 14.3. & 13.20. videlicet pro ὅταν sive ἐπειδάν. Virgilius Æn. 5.

Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.

i. *Postquam*, interprete Donato. ¶ *Quando surgam*] Quando dies erit, ut possim surgere? ¶ *Et recessus vesperæ*] Defecta oratio, quæ plena erit si subaudias *quando erit?* aut aliquid tale; ut dicat, *Quando tandem nox recedet?* nam *vespera* pro tota nocte ponitur; ut Gen. 1.5. *Et fuit vespera & fuit manè dies unus*. מדד *recessus*, à נדד *fugit, recessit*. Quidam *& mensum est vesperam*, subaudiunt autem *cor meum*, מדד לבי: nam מדד eo sensu non memini legere. Vulg. *Si dormiero, dicam, Quando consurgam? & rursum exspectabo vesperam*. Lxx Ἐὰν κοιμηθῶ, λέγω, Πότε ἡμέρα; ὡς δ' ἂν ἀναστῶ, πάλιν, Πότε ἑσπέρα; Aquila verò pro illo πότε ἡμέρα; retulit, πότε ἀναστήσομαι; ¶ *Saturórque vagationibus*] Quidam *& in recessu vesperæ saturor vagationibus*: Vel *à recessu*, i. Postquam recessit nox; nulla mihi quies, sed vagor huc illuc, negotia diurna obeundo usque ad crepusculum vespertinum. Vulg. *replebor doloribus usque ad tenebras*. Sunt qui de crepusculo matutino hæc intelligunt, in queis P. Chaldæus, referens, *saturor fugâ*, vel *recessu*, *somni usque ad tempus auroræ*. Senes quoque habent πλήρης δὲ γίνομαι ὀδυνῶν ἀφ' ἑσπέρας ἕως πρωΐ, *plenus autem fio doloribus à vespera usque mané*. Sanè duplex crepusculum, vespertinum & matutinum: utrumque sign. נשף.

5. *Induit, &c.*] Vel, *Induta est caro mea verme & glebâ*

gleba pulveris. Vulg. *putredine & sordibus pulveris.* Lxx φύρεταί μου τὸ σῶμα ἐν σαπεία σκωλήκων *Conspergitur corpus meum putredine vermium.* ¶ *Caro mea*] Corpus meum. ¶ *Vermem*] Aut *verme. Indui verme*, ut *indui cinere, maledictione, ignominiâ.* Dici solet in re quavis cujus accessione vel dedecoramur vel ornamur; ut cùm dicimus *indui decore, magnificentiâ, salute, justitiâ :* nam his ornamur, ut illis dehonestamur. Cicero in Verrem, *Suâ confessione induatur & juguletur necesse est.* Licet etiam vertere, *Induit se caro mea verme & glebâ pulveris.* Cicero, *In idipsum se induit quod timebat.* Cæsar l. 7. Belli Gallici, *se ipsi acutissimis vallis induebant*, & alibi, *Se stimulis inopinantes induebant.* Sic Esth. 4. 1. *Induit se sacco & cinere.* ¶ *Glebam pulveris*] Vel *glebam terræ.* Nam *pulvis* & *terra* synonyma sunt, unde παράλληλον, *terra pulveris.* Intelligunt ramenta scabiei, quæ ex illa radebantur scalpendo quòd glebis similia essent, quæ facilè putrescunt & rubiginem obducunt. Aut hoc dicit quòd humi sedens velut glebis corpus obsitum haberet, illis adhærescens. Hæc ferè Mercerus. גוש *gleba, cespes, frustum terræ*, i. חתיכת עפר ut quidem R. D. exponit. Pluraliter גושין apud Doctores Ebræos. Reperio & גושה in R. S. qui enarrat גושת עפר quam ait *solitam humectari & putredinem inducere.* Sunt qui גוש existimant speciem pulveris, in queis Abenezra. Alii à *palpando* deducunt, quod גשש denotat. Syrus גוש *contrectavit.* Gerundensis *vermis* vocabulo intelligit *pediculos.* R. Abraham Pheritsol *glebam pulveris* ipsum *pulverem* interpretatur, גוש עפר, inquit, *vult dicere* עפר, i. *pulvis. Induit* ergò *se verme & pulvere*, quia scatebat vermibus & sedebat in pulvere. Cæterùm *vermem* Chaldæus hîc מורני appellat, quâ voce usus fuit & Jonathan Exod. 16. 20. Lxx τήκω δὲ βώλακας γῆς ἀπὸ ἰχῶρος ξύων, *macero*, vel *liquefacio, glebas terræ à sanie radens.* ¶ *Cutis mea*] Vel *pellis mea.* ¶ *Scidit se*] *Fissa est*, רגע, ut Jes. 51. 15. *findens mare* רוגע הים : Hieron. *aruit.* Chald. *tremuit*, vel certè *tremor, concussio :* nam est רטט in textu. Fissa autem est ob crebra ulcera. ¶ *Dissoluta*] *Liquefacta*, ימאס pro ימסס. Quod Chaldæus dixit ואתמסי. Sic Psal. 58. 7. *colliquescant ut aqua*, aliàs *dissolvantur. liquefiant, in nihilum abeant.* ימאסו pro ימססו. Licet etiam vertere *& abominabilis facta est*, ut radix sit מאס. Expende. Vulg. *contracta est.* Vide Abenezram.

6. *Dies mei*] Dies vitæ meæ. ¶ *Leviores*] *Velociores.* Vulg. *velociùs transierunt quàm à texente tela succiditur.* Lxx ὁ δὲ βίος μου ἐστὶν ἐλαφρότερος λαλιᾶς, quod reddunt *exilior loquelâ.* Malim *levior loquelâ*, quæ velociter avolat; itidem ut meditatio. Unde proverbiale, Psal. 90. 9. *consumpti sunt anni nostri sicut meditatio*, כמו הגה *citiùs*, aut *velociùs, quàm cogitatio.* Homerus hoc dixit ὡς τε νόημα. Marcus Varro, *Animus puncto temporis pervolat quò vult.* Simile hoc loco, *loquelâ velociùs.*

Volat irrevocabile verbum.

Lex. vetus, Ἐλαφρὸς, *levis.* Ἐλαφρότης, *levitas.* ¶ *Radio textoris*] Quo telas percurrunt velocissimè, unde proverbiale, *Radio velocius.* Est autem *radius* qui vulgò *navicula*, Gallicè *navette*, & Italicè *navicella.* Thargum hîc habet נרדית דמחי *radius textoris.* Nam מחי *textor*, qui & נרדי. Hîc autem est אֶרֶג in fonte, à verbo אָרַג *texto*, unde & אֹרֵג *textor.* Sed אֶרֶג R. S. exponit & interpretatur *texturam*, i. ארינה, *quæ velociter peragitur.* R. Levi & R. D. in *radio* conveniunt, quod est *instrumentum in quo filum textoris, quod movet quàm celerrimè ab extremo ad extremum.* Videndus ille quidem in Comment. ad h. l. hic autem in lib. Radicum. Cæterùm pro *radio textorio* ex Aq. Sym. Theodotionéque citatum invenio δρομέως *cursoris*, h. e. הרץ. ¶ *Consumpti sunt absque spe*] Vulg. *absque ulla spe.* Chald. *defecerunt ità ut non sit spes.* Lxx ἀπόλωλε δὲ ἐν κενῇ ἐλπίδι *periit autem in vana spe.* Sym. αἱ ἡμέραι μου ἀνηλώθησαν, μὴ οὔσης ἐλπίδος, *dies mei consumpti sunt, non exsistente spe.* Ebraicè באפס *in non*, i. absque, ut alibi באפס עם *absque populo*, Prov. 14. 28. באפס יד *absque manu*, Dan. 8. 25.

7. *Memento*] O Deus. ¶ *Ventum esse vitam meam*] *Quòd ventus sit vita mea.* Hieron. *quia ventus est vita mea.* Lxx ὅτι πνεῦμά μου ἡ ζωὴ *quòd ventus mea vita. Vita ventus*, elegans proverbiale. Tharg. היך רוחא *quasi ventus :* nam non est ventus revera. Simile, *eram ei alumnus*, quasi alumnus. Ventus transit, nec redit; sic vita hominis. Ideo subjicit, *non redibit oculus meus, ut videat bonum.* ¶ *Non revertetur*, &c.] *Non iterum oculus meus videbit bonum*; sive, quod idem. *Ego non ampliùs fruar bono*, quo nunc privatus sum. *Videre bonum* pro *frui eo* nota locutio est. Sic Psal. 34. 6. *Quis ostendet nobis bonum?* Vel *faciet ut videamus bonum?* quod explicant, *ut fruamur eo.* Sic alibi passim. Sed, inquies, *si non ampliùs oculus noster videbit bonum*, ergò nulla erit resurrectio carnis? nam in illa pii videbunt bonum si aliquando resurgent. Respondeo, In his & similibus locis Scripturam intelligendam esse de statu mortuorum, velut cùm David ait, *In morte quis confitebitur tibi?* nam post resurrectionem pii laudabunt Deum: ante illam, quamdiu erunt in sepulcro, nemo confitebitur ei animâ & corpore simul. Frustrà ergò sunt qui hinc argumentantur contra Resurrectionem, ac si Job aliam de ea opinionem habuisset fidei nostræ contrariam. Qua de re dicemus aliquid ampliùs paulò pòst, ubi locus est quem Sadducæi veteres adducunt ad confirmandum hæresin suam. Aliud hîc observandum. Quippe Sapientes Mecar, quos Apostolus 1 Cor. 1. 20. vocat rerum naturalium *scrutatores*, in ea sententia olim fuerunt ut existimarent animas defunctorum post aliquot millia annorum redituras in sua corpora, quod Job hîc apertè negat & inficiatur. De Sapientibus illis vide Observ. meas, & Annot. in N. T.

8. *Aspiciet*] *Intuebitur.* ¶ *Oculus videns*] Oculus hominis videntis post hanc vitam. Ad verb. *oculus visûs.* Nam רֹאִי penacutum est in emendatis exempl. Quædam tamen scribunt רֹאִי, & tunc meliùs redditur *videntis me.* Sunt etiam qui cum ראה *videns* confundunt, sicut dicimus רעי *pastor* pro רעה. Literæ namque quiescentes de facili mutantur inter se. Cæterùm ראי hoc modo notatum pertinet ad formam חולי *morbus.* Vulg. *visus hominis. Oculus*, i. Homo, hoc primùm. Deinde, *visus hominis* pro *homo visûs*, ut *viriditas herbæ* pro *herba viriditatis*, h. e. viridis. Nota hæc doctis. Lxx ὀφθαλμὸς ὁρῶντός με *oculus videntis me.* Tharg. *oculus qui videt me.* Idem aliter, nec sententia variat. ¶ *Oculi tui in me*] Sub. *intenti erunt*, me quærent quem aspiciant. ¶ *Et non ego*] Non ero uspiam in vivis. *Non esse* dicitur qui diem suum obiit, quia non est ampliùs in vita. Sic, *Rachel plorans filios suos, quia non sunt*; nam erant mortui. Vulg. *Non subsistam.* Sic Job 3. 16. *non subsisterem :* ubi codex Ebræus habet לא אהיה *non essem.* Gen. 42. 13. *& unus non ipse*, sub. *est*, i. mortuus est, ut pòst loquuntur 44. 20. Lactantius, *Quando nos non sumus, mors est : quando nos sumus, mors non est.* Psal. 103. 16. *Ventus transit per eum, & non est*, h. e. interprete D. Camio, *non est inter vivos.* Plautus, *Nunc illud est cùm me fuisse quàm esse nimiò mavelim.* Eadem locutio habetur Gen. 5. 24 de quo loco hodie controvertitur. Nam qui Henoch mortuum negant, se tuentur illo testimonio. Viderint docti; ex Mose certò id colligi non potest. Huc pertinet Gymnosophistæ illud qui dicebat *plures esse vivos quàm mortuos, eò quòd mortui non essent.*

9. *Consumitur*] Desideratur *ut*, aut *sicut.* Defectum hunc supplevit Vulg. *Sicut consumitur.* Alius, *ut deficit nubes*, &c. Chald. *Sicut deficit*, &c. Senes quoque addiderunt ὥσπερ de suo. Sed & Sym. καθάπερ ἀναλωθεῖσα νεφέλη ἀπαλλαγήσεται *tanquam absumpta nubes abit.* Nam ἀπαλλάττομαι *abeo, discedo, digredior.* In ed. Rom. pro *abit* est *absolvetur.* Quidam *abit aliò, nec redit*; malim, *abit in vanum, evanescit.* Nam absumpta nubes non abit alió. ¶ *Qui descendit*] Propriè loquitur. Nam sepulcrum intra terram: unde in illud *descendere* homo dicitur. Etiam cùm de Inferis est sermo semper usurpant hoc verbum. Quocirca peccant, meo judicio, qui *Descensum ad inferos* interpretantur de *ascensu in Paradisum*, cùm ingens hiatus sit inter utrumque locum, nec uspiam occurrat *descendit in Paradisum.* Nam in altiorem locum

non *descendimus* sed *ascendimus*. ¶ *In sepulcrum*] Hoc Chaldæus dixit לבי קבורתא *in domum sepulcri*. Est enim hic positum בי pro בית, decurtatâ literâ ultimâ more Thalmudicorum. Sic בי pro בין invenitur. Nota hæc doctis. שאול tam *infernus* quam *sepulcrum*. Itaque Vulgatus noster, *sic qui descenderit ad inferos, non ascendet*, & Lxx ἐὰν γὰρ ἄνθρωπος καταβῇ εἰς ᾅδην, οὐκ ἔτι μὴ ἀναβῇ, *si enim homo descenderit ad infernum, ultrà non ascendet*. Quod de loco damnatorum vulgò accipiunt, ego de statu mortuorum, vel certè de sepulcro. Nam ut *anima* de *corpere*, ita ᾅδης de *sepulcro* usurpatur, ut in illo Davidis, *Non relinques animam meam in inferno*, sive, quod idem, *apud inferos*, h. e. Apostolo interprete, *in sepulcro*; in quo David relictus fuit, non Christus, qui tertio die resurrexit. Cùm autem ex hoc loco sumptus sit Articulus ille, DESCENDIT AD INFEROS, mirari libet cur Theologi eum enarrant de Cruciatibus animi quos passus sit in cruce: nam adversantem habent principem Apostolorum, ut suo loco, si Deus permiserit, ostendam. Nunc ad propositum. Saducæi veteres hinc argumentum petebant contra Resurrectionem, ut habetur in Jelammedenu fol. 2. col. 4. videamus an bene. Job hic loquitur de eo quod communiter & usitatè fit secundùm ordinarium naturæ ordinem. Resurrectio mortuorum fit per miraculum contra naturam. Jam verò constat quosdam Sapientes in ea hæresi fuisse ut existimarint animas aliquando in corpora redituras naturaliter; quod ex hoc loco refutari potest. Omitto argumentum quo usus fuit Alexandri ævo sapiens quidam Ebræus, cùm disputaret contra Philosophos Græcorum, *Si id quod nunquam fuit nunc est, quomodo quod nunc est post interitum denuò fore negatur?* Nam si hoc mirum, illud magis mirum videtur. ¶ *Non ascendet*] E sepulcro, in quod descendit, *non ascendet* ad nos, iterum victurus nobiscum, ut antea. Mox se explicat cùm ait,

10. *Non revertetur*] Οὐδ' οὐ μὴ ἐπιστρέψῃ, ubi tres negationes, quod notâ dignum. ¶ *Ultrà*] *Adhuc, amplius*, חוב, *iterum, denuò, rursum*, ita Chaldæus. ¶ *In domum suam*] Lxx εἰς τὸν ἴδιον οἶκον *in propriam domum*: quod idem cum illo *in domum suam*, h. e. in locum habitationis suæ ubi priùs habitaverat. In N. Federe hoc sensu legitur εἰς τὰ ἴδια *in propria* Joh. 16. 32. & 19. 27. item Act. 21. 6. Sed & οἱ ἴδιοι sunt *sui* Joh. 1. 11. εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι οὐ παρέλαβον. Matth. 9. 1. εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν *in suam urbem*, & 22. 5. εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν *in suum agrum*. Quæ omnia docent ἴδιον idem valere quod *suum*. Si adhuc dubitas, ecce alia duo testimonia Esth. 6. 12. אל ביתו. Lxx εἰς τὰ ἴδια *ad propria*. Rursum, 5. 10. ויבא אל ביתו iidem εἰς τὰ ἴδια *venit ad domum suam*. ¶ *Et non agnoscet*] *Neque agnoscet*. De hoc loquendi genere vide sodes Proverbia mea sacra. Nam quæ dicta ibi non lubet hîc repetere.

11. *Etiam ego*] Vulg. *Quapropter & ego*. Lxx ἀτὰρ οὖν *propterea, itaque* οὐδὲ ἐγὼ *nec ego*. Lex. vet. Ἀτὰρ, *at*. Licet vertere *Cæterùm ego*. Nam ἀτὰρ *cæterùm*; item *sed, verùm, autem*. *Propterea* redditum invenio in ed. Rom. Lat. ¶ *Cohibebo*] *Prohibebo, coercebo*. Vulg. *non parcam ori meo*: quod à Lxx accepit, qui hîc referunt οὐδὲ ἐγὼ φείσομαι τῷ στόματί μου. Sed Chald. *non prohibebo os meum* לא אמנע פומי. Non continebo me, inquit, quin querulas voces effundam in hac mea miseria, cùm tanta sit humanæ vitæ brevitas & instabilitas. ¶ *Os meum*] Sermonem meum. ¶ *Loquar in angustia spiritûs mei*] צר hîc צרה *angustia*, quam Vulg. *tribulationem* appellat, Senes ἀνάγκην, de qua voce alibi. Chaldæus verò עקא, quæ est *pressura, vexatio, afflictio, angustia*. Alibi est nomen adjectivum, & sign. *adversarium*. Sic עד *testis*, & *testimonium*. Cæterùm pòst ἐν ἀνάγκῃ ὤν, quod in ed. Rom. in plerisque libris sequitur πνεύματός μου, *cùm essem in angustia spiritûs mei*, h. e. animæ meæ. *Spiritus* enim & *anima* se mutuò explicant. ¶ *Sermocinabor*] Quidam præferunt *sermonabor*. Vide A. Gellium. Vulg. *confabulabor cum*. Lxx ἀνοίξω *aperiam*. Quid viderunt vertentes *apponam*? Sym. διαλεχθήσομαι *disseram*, *sermocinabor*. Lex. vet. Διαλέγομαι, *disputo, oro, sermocinor, dissero*. Διάλεκτος, *elocutio, sermocinatio, disputatio*. Idem Lexicon, Διαλέγομαι, *fari*, & hîc interpres Romanus *confabulabor*. Quidam *commentabor*. Alii *querar* quasi meditando.

¶ *In amaritudine*] Vel potiùs *de amaritudine*, ut suprà *de angustia*. *Amaritudo* autem hîc מר dicitur, & Chaldaicè מריר, πικρία vel παραπικρασμὸς, quæ & מרה unde loci nomen in deserto, quem Senes Παραπικρασμὸν appellant. Porrò *amarum* non solùm *dulci* opponitur, sed etiam *jocundo*, i. נעים: ut in historia Ruth, *Ne vocate me Noomi, sed Mara; quoniam amaritudine affecit me Dominus*, h. e. tristitiâ, mœrore. Alibi מר sig. *amarum*. Exod. 1. 14. *amaram fecerunt vitam eorum*, i. acerbam, injocundam, tristem. Plautus, *Amariorem me senectus facit*, i. asperiorem.

12. *An mare sum ego*] Mare barbarum & indomitum elementum est, cui ideo Deus terminum posuit quem non transgrederetur. ¶ *Draco*] Draco marinus. Sunt autem marini dracones magni pisces quos *Cetos* vocant. Itaque interpres noster *aut cetus?* h. e, piscis cetacei generis, qui hamo regi non potest propter magnitudinem. Cæterùm *draconis* vocabulo usi fuerunt hoc loco Senes, quem etiam Arabes ità vocant. Dicunt enim certè THENNIN ALBAHARI, *draco marinus*. Thargum hîc duplex. Prius est, *An sicut Ægyptii, qui culpâ suâ demersi sunt in mari Rubro, reus ego sum? an sicut Pharao, qui suffocatus fuit in medio ejus?* sub. *maris*. Posterius est, *An sicut mare magnum ego, quod commovetur ad extremitates? an Leviathan, qui paratus est ut capiatur*, aut *comprehendatur?* ¶ *Super me*] super os meum, vel ori meo, ut non possim proloqui, quod mihi ægrè est & vehementer dolet? Aut, *an ego coercendus sum ut mare aut cetus?* ¶ *Custodiam*] Φυλακὴν, quæ vox etiam *carcerem* denotat. Unde in Vulgata nostra, *quia circumdedisti me carcere?* Nam in carcere vincti custodiuntur. In Thargum מְטְרָא quod *pluviam* sonat, sed legendum מַטְרָא *custodia*, à נטר nisi etiam מַטְּרָא *custodia* Dages excidente ob literam Schevâ notatam. Psal. 39. 1. *posui ori meo custodiam*: & 141. 3. *Pone custodiam ori meo*. Sirach. 22. 30. *Quis dabit ori meo custodiam?*

13. *Consolabitur me*] Παρακαλέσει με. Quid legit Symmachus cùm verteret κατηγορήσει *accusabit*? Hoc mirum: Illud magis quod Olympiodorus annotat, ubi Senes reddiderunt φυλακὴν versu qui hunc antecedit, Ebræum dicere πόνους *labores*, aut *dolores*: nam nihil tale in Ebræo fonte. Sed hoc modo hallucinari Patres novum non est: quocirca cum judicio legendi sunt. ¶ *Lectus meus*] ערש *tam lectus* quàm *sponda*: imò est genus lecti pulchri qui דרגשא in lingua Chaldaica, & ערסא דסלא in Thalmudica. Notavit hoc Moses de Kotsi autor libri Præceptorum majoris 19. 4. Chaldaico vocabulo usus fuit hoc loco Paraphrastes. In Lxx est ἡ κλίνη μου, in Vulg. *autem lectulus meus*. *Tollet*] *Auferet*, aut *portabit*. Sym. συμβαστάσει με *comportabit me*. Hieronymus ad sensum non malè, *relevabor loquens mecum in stratu meo*. ¶ *De querela mea*] Ad verb. *in querela mea*. Sym. ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου *in confabulatione mea*. *De querela* potiùs diceretur משיחי *de querula mea sermocinatione*. Et aliud est *tollet de querela mea* & *tollet querelam meam*: nam illud partem denotat, hoc totum. Sic differunt *edere panem* & *de pane*, *bibere vinum* & *de vino*. Suprà שיח interpretati sumus *sermocinationem*. ¶ *Cubile meum*] Sym. ἡ κοίτη μου, quod reddunt *stratum meum*, & alibi *thorus meus*. Lex. vetus, Κοίτη, *hoc cubile*. Κοιτὼν, *hoc cubiculum*.

14. *Tunc percellis me insomniis*] Vulg. *terrebis me per somnia*. Vox Ebræa utrumque significat. *Insomnium* autem, quod quis in somnis videt. Ea sæpe percellunt homines, præsertim si fuerint terrifica: cujusmodi somnia Satanam Jobo objecisse valde credibile est. Tharg. *franges me insomniis*. Lxx ἐκφοβεῖς με ἐνυπνίοις *exterres me insomniis*, sive, quod idem, *per somnia*: quod postremum habetur in ed. Rom.. ¶ *De visionibus*] Quibusdam *visionibus*; ut suprà *de querela mea*. Aut, *visionibus terrificis*. Nam מן aliquando notat ἐξαίρετόν τι, ut Cant. 1. *osculetur me*

me ex osculis oris sui, osculo aliquo eximio. Vulg. *per visiones horrore concuties,* בחזיונות. Lxx ἐν ὁράμασί με καταπλήσσεις *per visiones me percellis,* aut *obstupefacis.* Tharg. *de visionibus terres me.* Suprà, *tollet de querela mea cubile meum,* ubi ישא in fonte; quod R. D. explicat, *ardet in querela mea cubile meum.* Sic verbum נשא interdum sumitur, unde & משאה *flamma,* quòd sursum feratur.

15. *Et elegit*] Vulg. *Quamobrem elegit.* ¶ *Suffocationem*] *Strangulationem.* Vulg. *suspendium. Suspendo* תלה dicitur, חנק autem est *strangulo, suffoco:* unde מחנק *suffocatio,* non *suspendium:* quanquam in suspendo homines suffocantur. Id movit Hieronymum ut verteret *suspendium.* Sic ἀγχόνη *suffocatio* & *suspendium.* Lex. vet. Ἀγχόνη, *laqueum, suspensum.* Hinc ἀγχονάω *strangulo;* item *suspendo.* Multi tamen strangulantur qui non suspenduntur & erat genus supplicii, unum ex quatuor quo suffocabantur, diversum à Suspendio: id חנק vocabant. Aq. καὶ αἱρεῖ ἀγχόνην ἡ ψυχή μου *& eliget strangulationem anima mea.* Sic enim malo vertere quàm *suspendium,* ut est in ed. Rom. Ea Chaldaicè שרנוקא dicitur. ¶ *Anima mea*] Anima non strangulatur nisi cùm Homo strangulatur. *Elegit* ergò *anima mea* idem cum illo *ego elegi,* q. d. Eligibilius mihi fuit strangulari quàm in hac miseria diutiùs vivere. Simile,

Quem credidit esse meum cor,

pro *quem ego credidi.* ¶ *Et mortem*] Aliam quamvis. Sunt enim plura genera mortium, h. e. suppliciorum, quæ *mortes* vocantur. ¶ *Quàm ossa mea*] *Potiùs quàm ossa mea,* sive *præ ossibus meis,* quæ sunt firmissima pars corporis. Fortè innuit nihil sibi reliquum fuisse præter ossa. Sic Poeta, *Ossa atque cutis sum miser à macritudine.* Vulg. *& mortem ossa mea,* sub. *elegerunt.* Non laudo. Tharg. *& mortem quàm firmitatem ossium meorum.* Sym. καὶ θάνατον διὰ τῶν ὀστέων μου *& mortem per ossa mea.* Santes *& mortem potiùs quàm esse cum ossibus meis,* h.e. quàm vivere. Nam vita est amara afflicto; contrà mors eidem grata & jocunda. Fortean per *mortem* intelligit Pestilentiam, quæ מותא Chaldæis, & *mortalité* Gallis, unde הרגי מות Jer. 18.21. quos Pestilentia occidit: itaque דבר exponunt. Severus hoc intellectu dixit *morte tridui.* Psal. 91.3. מדבר Hieron. *à morte.* Sic Ezec. 14.21. *& pestilentiam,* pro qua Vulgatus *mortem* transtulit; & mox *inducetur pestilentia,* pro qua Lxx θάνατον *mortem* interpretati sunt. Moses de Kotsi 34.4. & 35.1. *Mors memorata in Lege simpliciter & absolutè est Strangulatio.* i. חנק. Nescio an hîc locum habeat: nam sæpe in hoc libro eadem aliis verbis efferuntur.

16. *Fastidio*] Vel *aversor,* & subintelligitur *vitam meam.* Vulg. *desperavi,* נואשתי, unde נואש *desperatus.* Tharg. רחיקית *procul rejeci, abominatus fui.* ¶ *Non in seculum vivam*] *Non semper victurus sum,* ideo tœdet me vitæ meæ, quæ temporanea est, non æterna. Vulg. *nequaquam ultrà jam vivam.* לא עוד אחיה. Lxx οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ζήσομαι *non enim in æternum vivam.* In Augustino *repuli* pertinet ad hunc versum: nam interpretamentum est τοῦ מאסתי. Siquidem *repello, rejicio,* i. מאס. ¶ *Cessa à me*] Vel *desine à me:* noli me ità graviter affligere. Vulg. *parce mihi.* Lxx ἵνα μακροθυμήσω *ut patiens sim,* למען האריך. Tharg. פסק מני *cessa à me.* ¶ *Vanitas dies mei*] Dies vitæ meæ sunt ipsa vanitas. Plus est quàm si diceret *vani sunt,* aut, ut Græci habent, κενὸς γάρ μου ὁ βίος *vana est mea vita.* Id significantiùs transtulit Symmachus, ὅτι ματαιότης αἱ ἡμέραι μου. Tharg. *Quia nihil sunt dies mei.* למא etiam *vanitas* exponitur. Vulg. *nihil enim sunt dies mei.* Alius interpres ἀτμὸς γὰρ αἱ ἡμέραι μου.

17. *Quid mortalis*] Ut Psal. 8.4. *Quid mortalis, quòd visitas eum?* Utrobique in fonte est אנוש, quod *Hominem* notat à misera ejus conditione: nam alioqui *homo* אדם dicitur. Sed interpretes confundunt: nam Vulg. *Quid est homo?* & Lxx τί γάρ ἐστιν ἄνθρωπος; & Chald. *Quid filius hominis?* בר נש, i. homo. ¶ *Quod magnificas eum*] Vulg. *quia magnificas eum,* & Lxx ὅτι ἐμεγάλυνας αὐτόν. *Magnificare* est *magnum reddere, extollere;* item ἁδρύνειν, *augere in justam magnitudinem;* & *enutrire, alere, educare.* ¶ *Quòd ponis ad eum cor tuum*] Quòd ejus curam geras, déque illo solicitus sis? Idem *visitare* significat. *Cor apponere* est quod Latini autores dicunt *animum applicare* aut *appellere ad aliquid.*

18. *Visitas eum*] In bonum, ut Ruth. 1.6. *visitavit populum suum dando ei panem.* Lxx ἢ ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ποιήσῃ *visitationem ejus facies.* ¶ *Quotidie manè*] Lxx ἕως τὸ πρωῒ *usque manè.* Vulg. *diluculo.* Codex Ebræus לבקרים *quoque manè,* vel *singulis manè, quotidie manè. Manè* autem fieri dicitur quod cum cura fit ac diligenter sedulóque. Vide Proverbia mea sacra. ¶ *Ad momenta*] *Singulis momentis.* Lxx εἰς ἀνάπαυσιν *in requiem:* quod רגע etiam significat. Tharg. *in horas.* ¶ *Probas eum*] Lxx αὐτὸν κρινεῖς *ipsum judicas. Judicat* autem & qui punit & qui absolvit: sæpius *punire* sign. *Probat* Deus quos exercet adversis. Sed & rebus secundis hominem *probat,* propter quas multi nimiùm insolescunt, ut facilius eis sit ferre adversam fortunam. Qua de re aliàs, si occasio erit.

19. *Quoad*] *Quousque, quanto tempore.* Vulg. *usquequo,* & Lxx ἕως τίνος; *quousque?* μέχρι τίνος. ¶ *Recedes à me*] Avertes te à me, aut respicies recedendo à me. Vulg. *non parcis mihi?* Lxx οὐκ ἐᾷς με; *non sinis me?* Sic etiam Thargum, nisi potius ut vertamus *non relinquis me,* recedendo à me: nam ea vis præpositionis מן *á.* ¶ *Non dimittis me*] Οὐδὲ προΐῃ; *nec dimittis me?* Tharg. *Non das mihi quietem?* ¶ *Dum glutiero salivam meam*] *Donec glutiero sputum meum,* q. d. *Da mihi otium glutiendo sputo, quod nunc ob continuas calamitates facere nequeo.* Vulg. *ut glutiam salivam meam.* Lxx ἕως ἂν καταπίω τὸν πτύελόν μου *donec deglutiam sputum meum.* Additum in aliquot cod. & in Complut. ἐν ὀδύνῃ *in dolore. Saliva* in Ebraica & Chaldaica רק dicitur, unde quidam deducunt ῥακά, quod καταπτυστὸν interpretantur, i. *conspuendum,* vel *dignum qui conspuatur.* Nam πτύω *spuo,* i. רק. Sensus hujus loci, *Miserum homuncionem indignum esse cujus tantam curam Deus gerat, ut vel ei benefaciat, vel tantopere illum affligat sicut se afflictum nunc agnoscit. Quocirca par esse ut se missum faciat, & respirandi locum aliquem concedat, vel sputum absorbendi copiam faciat.*

20. *Peccavi*] Ingenui est confiteri peccatum suum; quod qui negat & inficiatur, bis peccat; juxta dictum illud, *Negatio peccati duplex peccatum.* ¶ *Quid faciam tibi?*] Sic alibi, *Justus quid fecit?* Utrobique est פעל in fonte: id propriè sign. *operor:* sed cum עשה confunditur in his locis. Contrà *facio* sumitur pro *facio opus,* i. פעל, ut in Euangelio ἐποίησαν *fecerunt unam horam,* &, *Sub qua tu arbore fecisti.* Cæterùm quia Job passim tuetur innocentiam suam, videtur potiùs vertendum, *Peccaverim,* q. d. *Esto, peccaverim, quemadmodum socii mei dicunt; quid faciam tibi, ô Custos hominum? quâ ratione te placabo & culpam meam expiabo?* hanc sententiam amplexi sunt Senes Lxx: nam vertunt, εἰ ἐγὼ ἥμαρτον, τί δυνήσομαι πρᾶξαι; *Si ego peccavi, quid potero facere?* Notum sæpe hoc modo particulam conditionalem desiderari. Vis exemplum? Ecce in mundo, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam:* nam sensus, *Si ædificaverint.* Sic in Latio,

Græculus esuriens in cœlum jusseris, ibit,

si jusseris. ¶ *Custos hominis*] Vel *hominum.* Plenum est, *ô Custos hominum.* Licet etiam vertere, *ô Servator hominum:* nam est נוצר in fonte, participum à נצר quod *servare* interpretantur. Nam *custos* potiùs שומר dicitur. Sed confundi scias. Nam *servator,* i. מושיע, qui homines in vita conservat. Quo sensu legimus, *Servas homines & bestias Domine.* Lxx ὁ ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων *qui perspectam habes mentem hominum.* Est enim καρδιογνώστης & scrutator renum. ¶ *Quare posuisti me in occursum tibi?*] *Quare posuisti me quasi scopum cui occurreres,* sæviendo in me tam atrociter? Abenezra, *quia occurret in me manus tua.* Vulg. *quare posuisti me contrarium tibi?* Quod sumptum ab aliquo interpretum veterum è

quo

quo in Scholio lectum ἐναντίος ut sim contrarius. Lxx διὰ τί ἔθου με κατεντευκτήν σου; quare posuisti me oblocutorem tuum? pro quo in ed. Rom. ut loquerer adversùm te. In Thesauro, Κατεντευκτής, qui aliquem compellans accusat, vel alium, vel illum ipsum quem compellat, ut Job 7. Quare fecisti ut te compellationibus meis incusem? Mercerus, Rectè Græci κατεντευκτήν, quasi Occursatorem dicas. Ipsum verbum est κατεντυγχάνω convenio aliquem contra alium. Suprà ubi nos legimus, Quid faciam tibi? & alius reddit, Quid feci tibi? Sym. τί σε ἔβλαψα; quid tibi nocui? qua in re te læsi? Vide sis Rom. editionem. ¶ Et sum mihi oneri] Imò tibi, i. עליך, quod Scribæ mutarunt in עלי. Id vocant correctionem Scribarum, h. e. תקון סופרים, quòd indignum Divinâ majestate arbitrarentur ut homuncio ei oneri esset. Sed num Sapientiores fuerunt Deo? Abenezra ad h. l. Correctio est Scribarum, licèt expositio ejus absque correctione recta sit. Vide quid Judæus sentiat de talibus correctionibus, quas tamen Lxx & Hieronymus ferè semper sequuntur. Sunt autem numero 18, quæ recensentur in magnis Bibliis Venetis initio Numerorum. Joseph Albo Soriensis Judæus ait non tam correctionem esse quàm aptationem, dum respexerunt ad sententiam & dignitatem locutionis. Vulg. & factus sum mihimetipsi gravis, h. e. φορτικὸς onerosus, molestus, quod in Scholio. Nam in ed. τῶν Lxx est εἰμὶ δὲ ἐπὶ σοὶ φορτίον sum super te onus; quod Latinus diceret sum tibi oneri, i. עליך. Non ergò hîc securi sunt Scribas eorúmque correctionem, ut interpres Chaldæus.

21. Et cur] ומה. Sic מה pro למה suprà 3. 12. Lxx διατί. Tharg. Quid hoc, quòd non remittas? Quidam, Quid? sub. est homo? aut, Quid ego sum, ut non tollas (condones) scelus meum? Sed מה cur etiam Hieronymus reddit. ¶ Non tollis] Aufers, condonas, remittis. Sic, Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Sic, omnem tolle iniquitatem, aufer, condona. Idem verbum in illo, Beatus levatus sceleris, sensus est, Cujus scelus levatum, h. e. ablatum aut condonatum est. Psal. 85. 2. Tulisti iniquitatem populi tui. Hieron. dimisisti. Lxx ἀφῆκας. Qui tollit peccata mundi sunt qui enarrant qui portat. Prius verius, meo animo. Lxx οὐκ ἐποιήσω λήθην τῆς ἀνομίας μου non fecisti oblivionem iniquitatis meæ. תשא tanquam à נשה oblitus fuit. Tharg. Quid hoc, non remittes rebellionem meam? ¶ Scelus meum] Prævaricationem, aut transgressionem, meam. Ἀθεσίαν interpretatur Aquila quidem Jes. 57. 4. Theodotio autem Psal. 36. 2. Dicitur de levioribus criminibus, ut est Mendacium; & de gravioribus, ut est Idololatria. Hic peccatum denotare videtur, quod ideo Græci ἀνομίαν reddunt; Chaldæus verò מרוד rebellionem: nam omne peccatum est rebellio contra Deum. Sanè qui peccat, deficit à Deo, quod פשע propriè significat, unde פושעים defectores, apostatæ, rebelles. ¶ Transire facis iniquitatem meam] h. e. impunitam relinquis, condonas. Transire est præterire & intactum relinquere, Math. 26. 39. ut cùm dicimus transire super scelus. Quo genere loquendi usus est Seneca De beneficiis l. 2. c. 28. cùm dicit grandinem pessimi cujusque agros transire. Sanè transire facit iniquitatem qui eam præterit, nec punit. Hieron. Amos 5. Verbum Ebraicum העביר quoties in Scripturis S. ex persona Dei ponitur, pro pœna accipiendum, ut nequaquam apud eos maneat, sed pertranseat. Vulg. quare non aufers iniquitatem meam? alius dimittis. Lxx καὶ καθαρισμὸν τῆς ἁμαρτίας μου, repete autem ἐποιήσω ex præcedentibus, quare non fecisti purgationem peccati mei? ¶ In pulverem] In pulverem dixit pro in pulvere, usus particulâ ל pro ב, aut aliquid abest, ut dicat in pulverem abibo, & cubabo, aut in pulverem projectus cubabo ibi. Vulg. ecce nunc in pulvere cubabo, בעפר h. e. in sepulcro. Lxx νυνὶ δὲ εἰς γῆν ἀπελεύσομαι nunc autem in terram abibo, לארץ. Psal. 22. 15. in pulvere mortis ponis me; h. e. in sepulcro, inquit R. D. Quò pertinet illud Poetæ, Fundamentum hominis pulvis, & finis ejus in pulverem, &c. Exstat in Altari aureo 23. 2. ¶ Cubabo] Vel dormiam. Sed dormio ישן dicitur, hîc est שכב, quod propriè cubare significat. Cubare autem quis potest etiamsi non dormiat. Hinc mortui שכיבין vocantur, ut etiam ישנים, i. dormientes, unde & κοιμητήρια dicta, quòd in iis corpora mortuorum dormiant excitanda aliquando è somno mortis. Dan. 12. 2 Dormientes terra pulveris, i. mortui. ישני אדמת עפר. ¶ Aurorâ quæres me] Aut manè quæres me, h. e. diligenter & cum curâ. Seria enim negotia manè curamus, quod tempus aptissimum rebus agendis. Vide Proverbia mea in MANE. Duo verba sunt השכים & שחר. Illud interpretantur manè surgere aut aliquid agere; hoc à שחר deductum, quod auroram significat. Itaque vertimus aurorâ quæres me, & non cum Vulgata si manè quæsieris me, sensus tamen in idem recidit. Lxx ὀρθρίζων δὲ οὐκ ἔτι εἰμὶ mane surgens non ultrà sum. Omiserunt pronomen affixum, quod in fonte. Chald. quæres me. Minus dicit quàm est in Ebræo. ¶ Et non ero] Ad verb. & non ego, sub. sum, vel, ero, & est sensus, non ero in vivis: ero mortuus. Nam mortui non esse dicuntur quia non vivunt. Interdum esse dicitur qui est in rerum natura. Hoc sensu mortui etiam sunt: unde, ad plures, de mortuis. Plures enim sunt mortui quàm viventes: licèt Gymnosophista plures dixerit esse vivos, usus hâc ratione, quòd mortui non essent, videlicet in vita. Est ergò jocus ex ambiguo. Cæterùm Vulgatus hic habet non subsistam, Chaldæus autem ולא איתי & non ego sum, vel ero.

IDEM.

4. מָתַי אָקוּם. A. Th. πότε ἀναστήσομαι; quando surgam?

6. מִנִּי אָרֶג. Cæteri, δρομέως cursore] Cursore velocior, Proverbiale. In libro Proverbiorum Salomonis, Veniet egestas tua ὡς ἀγαθὸς δρομεὺς ut bonus cursor: exstat in ed. Græca. Infrà 9. 25. קלו מני רץ: Lxx Ὁ βίος μου ἐλαφρότερος δρομέως.

9. כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ. Sym. καθάπερ ἀναλωθὲν σου νεφέλη ἀπαλλαγήσεται ut consumpta nubes abibit.

11. אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי. Sym. διαλεχθήσομαι τῷ παραπικρασμῷ τῆς ψυχῆς μου colloquar cum amaritudine animæ meæ] Psal. 104. 34. שיחי. Sym. διάλεξις --- 77. 3. אשיחה, διελάλουν ἐμαυτῷ loquebar mecum.

12. מִשְׁמָר] Olympiodorus, φυλακὴν ὁ Ἑβραῖος Πόνους λέγει. Verba ambigua. Si dicit in Ebræo esse πόνους, fallitur; si φυλακὴν custodiam, verum est. Cæterùm in exemplari Romano textus πῶν ὁ φυλακὴν habet, & in Notis Olymp. ὁ Ἑβραῖος πόνους λέγει, Ebræus Labores, vel Dolores, dicit. Quod perspicuè falsum est. Hinc colligas Olympiodorum libros Ebraicos non inspexisse.

13. תְּנַחֲמֵנִי. Sym. κατηγορήσει. --- accusabit. ---] Meliùs Lxx παρακαλέσει με. & Hieron. consolabitur me. ¶ יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי. Th. συμβαστάσει με ἐν τῇ ἀδολεσχίᾳ μου ἡ κοίτη μου simul portabit me in meditatione mea lectus meus] Suidas, Ἀδολεσχία, παρὰ τῇ γραφῇ ἡ συνεχὴς μελέτη· καὶ ἀδολεσχήσω, ἀντὶ τοῦ διηνεκῶς μελετήσω. Hieron. loquens mecum. Huc facit Scholion quod in ed. Rom. ἐν ἐμαυτὸν εἰς διαλογισμόν.

15. וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי. A. καὶ αἱρεῖται ἀγχόνην ἡ ψυχή μου & eligit suspendium anima mea] Vel suffocationem, strangulationem. ¶ מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי. Sym. καὶ θάνατον διὰ τῶν ὀστῶν μου & mortem propter ossa mea.

16. כִּי הֶבֶל יָמָי. Sym. ὅτι ματαιότης αἱ ἡμέραι μου quoniam vanitas dies mei. Alius ἀτμὸς γὰρ αἱ ἡμέραι μου vapor enim dies mei] Vanitas. Sic ferè Lxx ut Cohel. 1. 2. הבל הבלים ματαιότης ματαιοτήτων vanitas vanitatum, & alibi passim. ¶ Vapor. Cohel. 1. 2. cæteri, ἀτμὸς ἀτμῶν. Psal. 144. 4. להבל. Lxx ματαιότητι. Hieron vanitati. Sym. ἀτμῷ. Th. ἀτμίδι. In lib. Nom. ABEL, vapor. Scribo Habel, i. הבל.

18. וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים. Schol. καὶ ἐπισκέπτῃ αὐτὸν πρωΐας & visitas illum manè. ¶ לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ. Sym. αἰφνιδίως ἐνδοκιμάσεις αὐτὸν repentè probabis eum] Hieron. & subitò probas eum.

20. מָה אֶפְעַל לָךְ. Olympiodorus, ὁ Ἑβραῖος, τί σε ἔβλαψα; Quid te læsi? quid tibi nocui?] Falsum: nam in Ebræo, Quid faciam tibi? Sic alibi, צדיק מה פעל, justus quid fecit? Siquidem פעל & עשה se invicem explicant.

plicant. ¶ לְךָ רְמִפְגָּע. Schol. ἐναντιοῦσθαι] Hieron. *contrarium tibi.* ¶ לְמַשָּׂא. Schol. φορτικὸς *gravis*] i. Molestus, odiosus, tœdiosus.

GROTIUS.

1. M*ilitia est vita hominis super terram*] Arrianus in Epictetеis 3. 24. στρατεία τίς ἐστιν ὁ βίος ἑκάστου. Maximus Tyrius Serm. 3. στρατηγὸν μὲν τὸν Θεὸν, στρατιὰν δὲ τὴν ζωήν. Marcus Antoninus 2 De Vita, ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία. Seneca dixit *sine missione nascimur.* Ex miseriis vitæ humanæ vult ostendere Jobus non frustrà abs se mortem optari.

3. *Habui menses vacuos*] Menses mihi fuere ità steriles bonarum rerum ut solent esse hyberni.

6. *Et consumpti sunt absque ulla spe*] Videtur continuari similitudo à Tela sumpta, & תקוה significare *glomum,* & אפס ejus *defectum.*

12. *Aut cetus, quia circundedisti me carcere*] תנין vox est satis generalis, quæ feras non marinas tantùm sed & terrestres significat, ut apparet Jer. 9. 11. ubi de Hierosolymis agitur, urbe à mari satis remota; & in eodem Propheta 51. 37. ubi de Babylone sermo. Et certè feris terrestribus conveniunt repagula, non marinis.

16. *Desperavi, nequaquam ultrà jam vivam*] Meliùs vertas ex Hebræo, *Tædet me, nè diutiùs vivam.* ¶ *Parce mihi*] Meliùs ex Hebræo, *Abstine à me,* supple *spiritum tuum,* ut Ps. 104. 29. infrà 34. 29. A Deo est vita; qui etiam sine causis naturalibus aufert eam ubi vult. Sic infrà, *quousque non recedes à me?* i. quousque me sines vivere?

20. *Et factus sum mihimetipsi gravis*] Hanc scripturam non esse illam antiquissimam etiam Masoretæ fatentur. Vetustissima enim scriptio fuit non עלי, sed עליך: unde Græci, εἰμὶ δὲ ἐπὶ σοὶ φορτίον. Sensus est, *Cur tibi gravis sum? quando me invisum habes, tolle me.* At Magistris hoc visum est κακόφωνον. Itaque mutarunt: quasi non multa sint ejusdem κόμματος in Sacris literis.

CODURCUS.

1. N*Ovissimis superioris capitis verbis attentionem sibi conciliavit, ut alterum argumentum expenderent quo meritò missionem se petere à Deo probat. Cùm enim certus sit vitæ humanæ finis & terminus, ad quem contendere totis viribus universos & singulos mortales decet, se jam suo quodam jure desiderare finem illum statuit; Quia vita *Militia est*] Miles verò emeritus missione honestâ donandus est. ¶ *Dies hominis, dies mercenarii*] Ità verò à natura comparatum ut *operarius* labore atque æstu fessus & confectus *appetat umbram,* & *mercenarius opus suum,* i. mercedem suam, *exspectet.* Sic se jam mortem quasi missionem expetere, póstque vitæ exantlatos labores requiem & repositam sibi mercedem desiderare.

2. *Operarius desiderat umbram*] Hebr. *anhelat umbram.* Verbum שאף non reperitur in Lege, neque in libris priorum Prophetarum, sed in Psalmis & posteriorum Prophetarum libris sæpiuscule. *Opus mercenarii* pro *mercede* ponitur, quia merces finis est operis atque opere comparatur & acquiritur. Mors verò cum mercede comparatur, quia per mortem sua cuique merces persolvitur; & adducit omne opus in judicium per mortem Dominus.

3. *Sic ego sortitus sum menses steriles & ærumnabiles*] Mercenarius umbram petit meridie, ut quiescat aliquantisper: tandem die affectâ domum se recipit, & defessum corpus in cubili solvit. Job sibi nullam quietem neque interdiu neque noctu contingere dicit, & nullam laborum mercedem hactenus se esse nactum. *Menses steriles* sunt hyberni, quibus terra tantùm colitur, & nulli proveniunt fructus. Unde apud nostros abiit in proverbium, *Sur Janvier, Fevrier & Mars.* Opponunturque mensibus quibus fruges & fructus colliguntur, vel stant. Cæterùm fusiùs ærumnas suas sequentibus prosequitur, probátque torqueri se dies noctésque.

4. *Statim ac discubui*] Hunc & sequentem versus simpliciter & propriè sine ulla Hyperbola & Metaphora intelligendos esse existimo. Significat enim se insomnes atque inquietes ducere noctes; ità ut cùm somnos carpere nequeat, dolores ejus nullo modo remittantur, sed jugiter atque indesinenter recrudescant. ¶ *A vespera ad diluculum*] Integram & solidam noctem intelligit. Hîc נשף opponitur ערב לֶשֶׁ. Ergò נשף propriè est *diluculum,* quod matutinum est, & ערב *crepusculum,* quod de vespertino tempore nocte ingruente dicitur. Nomen נדדים hîc tantùm occurrit, Significatio ejus est à verbo נוד, quod est *agitari, moveri, vagari.* נדד enim est *removere,* idem quod רחק, cui contrarium קרב. נדה est *separare,* & de pollutis dicitur, ex quo נדוי. מדד verò existimo esse Macor verbi Piel, vel subaudiendum, ut censent R. Levi & Ab. Ezra, לבי.

5. Nomen גוש hîc tantúm. Quid significet, ex statu in quo Job erat, & vocibus adjectis conjiciendum. Videtur ductum à גשש, quod tantùm exstat Esa. 59. 10. & sig. *palpare & contrectare.* Existimo esse *pilulam sordentem quæ contrectando & fricando eraditur,* qualis scarabæorum, vel eorum qui radunt polluta & sordida. Vel גוש עפר *crusta* est *quæ ulceribus incumbit, sanies indurata quâ teguntur ulcera.* Potest etiam esse idem quod סוחה Esa. 5. sub finem, & דראון cap. 66. *recrementum, purgamentum, cinis immundus,* κάθαρμα, περίψημα, σκύβαλον. Valde autem breviter miserum sui corporis statum eloquitur, nè fastidientes & nauseantes amicos magìs offenderet. Auget verò cruciatus non modò corporis sed & animi ἀγρυπνία. Somnus contrà curarum oblivionem inducit, & placida quies spiritus refocillat instaurátque. Quæ cùm Jobo negarentur, actum de se & conclamatum esse pronunciat, simili per quàm elegantissimo;

6. *Dies mei naviculâ texteris velociores fuerunt*] Nomen ארג bis reperitur, hîc & Jud. 16. Interpretantur *naviculam textoriam.* Est ab ארג *texere.* ארג hîc propriè *navicula* est *in qua subtegmen ponitur,* quod Hebraicè ערב. at *stamen* שתי Levit. 13. ארג Jud. 16. videtur esse *jugum cui stamen alligatur.* ¶ *Et sublatâ spe consumpti sunt*] Vel *ad finem glomeris consumpti sunt.* Nam תקוה hîc potest esse *glomus.* Idem quod Jos. 2. *collectio fili, filum quod circa fusum glomeratur;* vernaculè *une fusée.* Vitæ humanæ curriculum Filo comparatur. Tritum est de tribus Parcis, quæ stamina vitæ humanæ versare dicuntur, quarum una colum tenet, altera torquet fusum, tertia filum secat; Clotho, Lachesis, Atropos. Vernaculè verti posset, *ma vie est achevée iusqu' au bout de la fusée.* Jam ad Deum orationem suam convertit.

7. *Memento vitam meam ventum esse*] Non hoc de vita sua duntaxat intelligit, sed in universum de hominum vita, quæ *Vento* comparatur; quia sic proripitur, sisti nequit, & cùm semel præteriit non retrocedit, sed in auras æthereas diffunditur & evanescit. Eódem spectat simile *Nubis,* quo utitur. Hæc verò naturaliter sunt intelligenda. Neque enim resurrectionis spem abjecerat.

11. *Proinde non compescam os meum*] Hi fructus perituræ vitæ supersunt, dicta sapienter, & rectè facta. Adde quòd solatium affert afflicto, levátque animi ægritudinem, sermone & oratione, tam apud homines quàm apud Deum, curas & cogitationes explicare. Præterea ærumnis sanctorum corda premuntur, ut conditos in se thesauros sapientiæ depromant. *Tuam ipsius animam transadiget gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes,* inquit venerandus senex ad beatissimam Virginem.

12. *Sumne ego mare, vel thynnus?*] Homines violenti qui omnia jura abrumpunt, & nullis coerceri legibus queunt, Mari, Thynnis & piscibus immanibus in Scriptura comparantur. Sic Psal. 74. 13, 14. tyranni appellantur *Thynni,* & *Leviathan,* & Esa. 27. 1. & Ezech. 29. 3. Pharao nominatim appellatur *thynnus.* Improbi apud Esaiam 57. 20. *mari* comparantur. Quorum tamen iras compescit Dominus, qui dixit mari, hujus libri 38. 11. *Hoc superbiam fluctuum tuorum sistet.* Meritò igitur vir sanctus conqueritur, *Ego non sum thynnus aut Leviathan,*

Leviathan, ut Deus sæviat tam immaniter contra me. Hoc etiam usurpare possunt omnes sancti qui *ad verbum Domini contremiscunt,* Esdr. 9. 4. Esa. 66. 2. quique, ut ait Parœmiastes, Prov. 17. 10. *sola verborum increpatione magìs afficiuntur quàm impius mille plagis.* ¶ *Ut apponat contra me aggeres*] משמר *Aggeres* vertimus, quibus vel maria vel monstra illa possunt sisti, vel *repagula*, quæ valeant tam immania corpora retinere: vernaculè *une digue.*

13. *Dixeram, Solabitur me stratum meum*] Repetit argumentnm ductum ab insomnibus noctibus, ut probet accisam sibi radicitus spem solatii, quòd curæ ejus per noctem recrudescant. ¶ *Et sublevabit in ægritudine mea*] ישא absolutè positum est. בשיחי *in ægritudine mea, in cura,* vel *solicitudine:* שיח idem hîc est quod c. 9. 27. & 1 Reg. 18. 27. Quando mentes ægræ per noctem insomniis & terriculamentis magìs turbantur: unde rectè concludit satius esse sibi mori. Vel ישא בשיחי משכבי *Lectus meus sublevabit oratione meâ,* i. per orationem meam ad Dominum, per nocturnas animi cogitationes & meditationes.

15. מחנק] Est *strangulatio.* Tantùm hîc occurrit, à verbo חנק, quòd tantùm semel in Benoni Piel, & semel in Niphal. Significat *strangulari.* ¶ In מות] Vau copulativum subintellige ומות *& mortem.* ¶ מעצמותי *quàm hæc ossa*] Bene dixit *ossa*, quia macie confectum erat corpus ejus, ut cutis hæreret ossibus.

16. *Tædium me cepit*] מאסתי ponitur hîc absolutè: alibi ferè semper cum regimine. Hîc videtur idem esse ac נאשתי *animum despondeo.* His & sequentibus iterum Deum supplex orat, ut eum eripiat huic mortalitati. Docétque nemini fas esse vitam abrumpere, licere nemini hanc militiam sine missione deserere, ex provincia sine commeatu discedere. ¶ *Recede à me*] Heb. חדל ממני *desine à me.* Hoc loquendi genus significat Vitam esse Dei opus; Exspirare animalia cuncta quando Deus virtutem suam subducit.

17. *Quid est homo?*] Idem planè habetur Psal. 8. 4. & Psal. 144. 3.

19. *Quousque non avertes?*] Hoc magìs confirmat superius dictum, Exspirare mortales si Deus avertat faciem suam. Idem habetur Psal. 104. 29. Quod etiam eleganter pronunciat Elihu cap. 34. 14, 15. *Si Deus contineat apud se curam suam & colligat spiritum suum, fore ut omnis caro exspiret, & homo revertatur in pulverem.* Petit ergò Job ut Deus missum illum faciat ab hac vita, quò possit per mortem recreari & requiescere. Eò spectant illa. ¶ *Non me missum facies ut salivam possim ducere?*] Quia ità Deus Jobo imminebat ut nullum in ejus agone momentum remitteret, & nè salivam quidem ipsi ducere sineret. Familiare est etiam nostratibus proverbium perquàm simile, *Il ne me donne pas moyen de ma langue avaller.* בלעי est Macor cum affixo. Itaque rectè à Jobo dicta hæc sunt ob jugem & continuatam sine ulla intermissione à primo tentationis momento malorum seriem. Et sanctè à tentatione liberari efflagitat, ut concessâ sibi peccatorum veniâ diem suum feliciter obiret. Statuebat enim Job sibi nullas post mortem superesse peccatorum pœnas luendas, & certissimum Divini erga se amoris argumentum à carne peccati ejúsque inquinamentis & nexibus per mortem liberari. Constat enim hanc mortalitatem ejúsque ærumnas esse à peccato; nec quenquam à peccato liberum omnino, immunem & absolutum nisi fato functum. Ante mortem nemo peccato non obnoxius. Peccatorum veniam deprecari quoad vivit nemo non debet. Sed donati fide in Deum & justificati ab aculeo peccati per mortem vindicamur. Et beati illi qui moriuntur in Domino. Sunt autem in his Jobi verbis observanda quæ Judæi nullo modo assequi valent, quibus ratio veræ Justificationis non est intellecta. Nec dubitarunt scribæ hoc loco mutare aliquid. Est enim hic locus unus ex decem octo של תקון ספרים *ex scribarum emendatione.* Hæc verba,

20. *Peccavi, Sospitator hominum, quid præstabo tibi? Quare me posuisti metam adversùs te, & tibi sum gravis?* 21, *Et quare non ignoscis peccato meo? iniquitatem meam non prætermittis?*] Duo continent; primum est, Hominem nullâ ratione posse pro peccatis Deo satisfacere, vel ab ejus judicio suâ quavis pœnâ liberari; alterum est, Neminem citra peccatorum remissionem & prætermissionem Divinæ ultionis justificari & servari. Primum docetur verbis illis, *Peccavi: quid præstabo tibi?* quibus testatur se nullis suis operibus resarcire posse peccati noxam, nullâ sanctitate, nullis meritis suis labem illam eluere & abolere. Sequentibus, *Cur me posuisti in metam tibi, & gravis sum tibi?* docet se non posse peccatorum pœnam persolvere, quamvìs Deus in ipsum gravissimè animadverterit & desævierit. Unde sequitur nullum hominem per se liberari posse à peccato, quicquid faciat patiatúrve. Quæ ratio est cur Deum appellet *Sospitatorem hominis.* Alterum explicatur his verbis, *Quare non ignoscis peccato meo? & iniquitatem meam non prætermittis?* Quibus clarè docetur Divinâ indulgentiâ & misericordiâ opus esse, ut homo peccatorum veniam consequatur & servetur ab ira Divina; quòd peccata ejus Divinâ clementiâ tegantur, non imputentur ipsi, prætermittantur, ut deinde vitiorum ingenitorum labes emaculetur, atque animi sanctitate & justitiâ donetur: quæ vera fidei justificatio est. Hoc verbo Propheta Nathan est usus 2 Sam 12. Dictum autem illud אהיה עליך למשא scribis visum est absonum & absurdum, ità ut pro עליך reposuerint עלי, ut testantur omnes Judæi, & Masora magna multis in locis, sed potissimùm ad principium Numerorum, ubi habetur esse XVIII loca emendata à scribis, quorum signa illic afferuntur. Aben Ezra hic in עלי notat תקון ספרי׳. Additque nihilominus Doctores interpretari ac si non esset emendatus, i. עליך. Cæterùm in illa enumeratione יח׳ שלתקון ספרים XVI tantùm loca indicantur, duo desiderantur; attamen omnes ubique asserunt XVIII esse. Sexdecim illa quæ laudantur à Masora sequentia sunt;

1. Gen. 18. 22. ubi pro יהוה עדנו עמד לפני אברהם reposuerunt אברהם עדנו עמד לפני יהוה

2. Nu. 11. 15. pro	ברעתך	posuerunt	ברעתי
3. Nu. 12. 12. pro	בשרנו & אמנו	posuerunt	בשרו & אמו
4. 1 Sam. 3. 13. pro	מקללים לי	posuer.	מקללים להם
5. 2 Sam. 16. 12. pro	בעוני	posuerunt	בעיני

Reperitur hic locus inter diversas lectiones loco proprio, & scriptum est בעוני & legitur בעיני, ubi scriptum longè præstat lecto.

6. 1 Reg. 12. 16. pro	לאלהיך	posuerunt	לאהליך
7. Ps. 106. 20. pro	כבדו	posuerunt	כבדם
8. Jer. 2. 11. pro	כבודי	posuerunt	כבודם
9. Ezech. 8. 17. pro	אפי	posuerunt	אפם
10. Hab. 1. 12. pro	תמות	posuerunt	נמות
11. Mal. 1. 13. pro	אותי	posuerunt	אותו
12. Zach. 2. 8. pro	עיני	posuerunt	עינו
13. Os. 4. 7. pro	כבודי	posuerunt	כבודם
14. Job 7. 20. pro	עליך	posuerunt	עלי
15. Job 32. 3. pro	ירשיעו אתיהוה	posuer.	ירשיעו אתאיוב
16. Thren. 3. 7. pro	עליך נפשך	posuerunt	עלי נפשי

Ex reliquis duobus quæ desunt doctissimus Mercerus refert accepisse se à Judæo unum esse Zach. 12. 10. ubi pro והביטו אליו posuerunt אלי: cùm tamen S. Joannes Euang. 19. 37. referat juxta אליו quod fuit ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν *respicient ad eum quem transfixerunt,* & sequens עליו apud Zachariam id confirmet. Alterum non dubitandum quin sit illud Ps. 22. כארי, cùm Jacob Ben Hai prolixè id confirmet. Quanquam videtur Galatinus existimasse esse illud, Mich. 1. 10. התפלשתי pro quo legunt התפלשי: sed illic tamen nihil mutatum in scripto. Quòd si quis ex illa scribarum emendatione arguetur corruptos fontes Hebraicos fuisse à Judæis, facilis est responsio, scribas quidem in XVIII locis id conatos; sed eventus frustratus est illos. Masoritæ enim clamant id factum ab illis: Omnes Judæi sedulò observant, atque hâc ratione vindicant. Eò autem magìs confirmatur authoritas veritatis Hebraicæ, cùm levissimas in paucissimis locis mutationes Judæi tanto studio

studio caverint ut verè sit dictum מסורה סיג לתורה. Non desunt viri docti qui Rabbinis de illa XVIII locorum mutatione referentibus non assentiuntur.

CAP. VIII.

MUNSTERUS.

Bildad etiam probat Ijob punitum ob sua peccata, & quòd Deus justus sit, & quòd Patres ità tradiderint. Deinde hortatur ut resipiscat.

4. *In locum iniquitatis eorum*] h.e. In locum qui debetur iniquitati eorum, putà in sepulcrum, aut in gehennam. Quibus verbis Bildad notat filios Ijob suâ periisse culpâ, & non propter patrem; nec pater afflictus fuit propter filios.

6. *Habitaculum justitiæ tuæ*] Chald. יאיר *pulchritudinem justitiæ tuæ reddet*. Alii sic exponunt, *& compensabit Dominus in domo ipsa justitiam tuam*; alii sic, *& instaurabit Dominus corpus tuum propter justitiam tuam*.

11. *Eriget se scirpus*] Ut scirpus & carectum sine aqua crescere nequeunt, & præ cæteris herbis non resecta citiùs arescunt; ità impii, quia beneficiorum Dei sunt immemores & fiduciam in Deum non ponunt, citò pereunt. Quod enim aqua est scirpo, hoc est gratia Dei homini justo.

19. *Hoc est gaudium viæ ejus*] i. natura ejus est ut delectetur transplantari de loco in locum, & Sol ipse facit turgere gemmas ejus & erumpere flores. Præsertim arbores illæ transplantantur quæ in villis juxta puteos & juxta domos lapideas sunt plantatæ, ubi aut radices propter obstacula fontium aut rami propter umbram domorum impediuntur, ut non producant fructum.

VATABLUS.

1. Respondit autem, ויען] *Et clamavit*. i. Excepit autem sermonem Bildad hunc in modum.

2. *Et velut ventus fortis*, ורוח כביר] q.d. Quamdiu tam gravi ac vehementi oratione culpam tuam excusabis?

3. *Pervertet*, יעות] Fut. pro præs. *pervertere solet*. q.d. Non: sed summâ æquitate omnia facit: quomodo igitur audes injustitiæ arguere Deum?

4. *Si*, אם] Pro *Quia* positum, *Quia filii tui peccaverunt ei, ideo ejecit illos* è mundo *propter transgressionem suam*, ut nulla eis spes vitæ relicta sit. ¶ *Propter prævaricationem eorum*, ביד פשעם] Ad verb. *per manum prævaricationis eorum*; vel, *transgressionis*. Notandus Hebraismus, *per manum*, vel *in manu*, *transgressionis*, h.e. propter transgressionem.

6. *Si purus & rectus*, אם זך וישר] *Purum* factis, & *rectum* animo intelligit. ¶ *Certè nunc*, כי עתה] *Certè mox*; vel, *paulò post*. Alii, *scito quòd*. ¶ *Suscitabit super te*, יעיר עליך] *Suscitabit tibi*, vel, *super te*; sub. *bonum*: i. restituet tibi pristinam illam fortunam. ¶ *Et pacificum reddet habitaculum justitiæ tuæ*, ושלם נות צדקך] i. Pacatum ac pacificum reddet animum tuum qui justitiæ studet: vel etiam habitaculum tuum externum, in quo justitiæ studens habitaturus es.

7. *Principium tuum*, ראשיתך] i. Prior fortuna tua ac felicitas comparatione posterioris parva putabitur fuisse; & novissima tua longè excedent priora.

8. *Ætatem priorem*, לדור רישון] i. Majores. ¶ *Patrum eorum*, אבותם] Qui nimirum multo usu & experientiâ sapientiam obtinuerunt.

9. *Quia* ab *heri sumus, nec scimus*, כי תמול אנחנו ולא נדע] *Hesterni quippe sumus, nec scimus*: sub. *quicquam*: i. pauco tempore viximus, (nam nihil nobis propinquius ex præteritis hesternâ die) & rerum ignari sumus. Hic versiculus legi debet per parenthesin. Pulchrè autem brevitatem vitæ nostræ per *diem hesternum* & *umbram* delineat.

10. *Proferent eloquia*, יוציאו מלים] Ad verb. *exire facient sermones*, sub. *eruditos*.

11. *Nunquid crescet*, היגאה] Quidam jungentes præcedentibus verbis, *E corde suo proferent eloquia*, vertunt, *An crescat*, &c. ¶ *Gramen*, אחו] *Pratum*, i. herba prati. Hâc parabolâ ostendit prosperitatem Job diuturnam non fuisse, quòd simulatæ sanctitatis fuisset. Seipsum exponit v. 13.

12. *In virore suo*, באבו] *In sua arbore, in suo virgulto*. Futura in hoc versu pro præs.

13. *Sic semitæ*, כן ארחות] i. Talia sunt instituta & rationes vitæ *omnium qui*, &c. ¶ *Impii perit*, חנף תאבד] Fut. Heb. pro præs. Alii vertunt, *hypocritæ perit*; vel, *perire solet*.

15. *Domui suæ*, על ביתו] *Domo suâ*. De aranea loquitur, quæ impetu nititur super domum suam. q.d. Tela araneæ rumpitur & corruit si ipsa aranea illi telæ impetu nitatur: sic impio accidit qui divitiis, fortitudini & cognationi innititur & fidit. ¶ *Consistet*, ועמוד] Sub. *Domus illa quantumlibet sit fortis*. ¶ *Fulciet se*, יחזיק] *Firmat se*. Repetitio. q.d. Perit omne illud in quo habebat fiduciam. Futura quæ per præsens vertere potes.

16. *Viridis est ante solem*, רטוב הוא לפני שמש] *Viridis est* [sub. *arbor quædam*] *Soli exposita*. Aliâ similitudine plantæ naturalis humore præditæ quæ in asperis locis viget, solidam ostendit felicitatem illorum qui verè pii sunt. ¶ *Ramus ejus tener*, ויונקתו] *Propago ejus*; i. altiùs quàm sit hortus in quo plantata est rami ejus extendunt sese & expanduntur.

17. *Juxta fontem*, על גל] *Ad scaturiginem*, i. locum humidum. ¶ *Intricantur*, יסובכו] *Implicant sese*. ¶ *Domus lapidum*, בית אבנים] *Domum*, sive *locum*, *lapidum* vocat rupem. q.d. Radix ejus instar rupis magnæ redditur magna & ampla.

18. *Absorbeat eam*, יבלענו] i. Auferat eam arborem agricola. ¶ *Et inficiando dicat de eo*, וכחש בו] Sub. *loco suo*. Ad verb. *& mentiatur ei*. Si arbor dicat de loco suo in quo fuit plantata, Nunquam fui plantata in te; h.e. si nihil remaneat ex ea radice in loco illo. Perficitur sententia seq. v.

19. *En id gaudium viæ ejus*, הן הוא משוש דרכו] *Profectò id erit lætitia viæ ejus*; secundi loci scilicet: i. feliciùs proveniet arbor illa eo modo transplantata. Comparat afflictionem hominis pii transplantationi arboris; quæ transplantatio cedit ipsi arbori in bonum. Profectò, inquit, feliciùs secundo loco plantata provenit, & de illa multi proveniunt stolones. ¶ *Germinabunt*, יצמחו] *Pullulabunt*; sub. *stolones*, vel *pulluli alii*.

20. *Non spernit perfectum*, לא ימאס תם] *Non abominatur integrum*; vel, *probum*; sive *integræ vitæ*. Futura Heb. pro præs. ¶ *Nec apprehendit manum malignorum*, ולא יחזיק ביד מרעים] Hebraismus, Non favet hominibus noxiis.

21. *Adhuc implebit*, &c. עד ימלה שחוק פיך] i. Post has tribulationes implebit risu os tuum. q.d. Redditâ tibi à Domino Deo felicitate, impleberis rursum lætitiâ, ità ut os & lingua non dissimulent gaudium cordis. Alii vertunt, *adeò ut impleturus sit*, &c.

22. *Odio habentes te induentur pudore*, שנאיך ילבשו בושת] *Osores tui* [*inimici tui*] *induentur confusione*, i. pudore obruentur. ¶ *Non erit*, איננו] *Non exstabit*. i. Deus nunquam instaurabit illud: h.e. peribit.

CASTALIO.

6. *Tuæ innocentiæ domicilium*] Tuum qui justus es.

9. *Hesterni sumus*] Nuper nati.

11. *Nequaquam adolescit scirpus absque uligine*, &c.] Ut juncus non nisi in uligine crescit, & aret, sic impius nec nisi rebus prosperis viget, & citò perit.

16. *Novella arbor exposita Soli ad ejus splendorem suos emittit ramos*, &c.] Ut arbor etiam inter saxa emergit, & excisa renascitur, sic vir pius & adversis viget rebus & afflictis recreatur, sitque præstantior.

20. *Nec malos manu prehendit*] Juvat.

21. *Tibi os & labra risu hilarique clamore repleat*] Si fueris integer.

C L A R I U S.

2. **U**Squequo loquêris talia] Invehitur in Job tanquam in loquacem & importunum hypocritam, quasi vindicaturus Deum ab injustitia. Atque authoritate Patrum fretus pronunciat, Innocentes quidem hîc flagellari, ità tamen ut flagella in bonum ipsorum postea cedant: id quod impiis non eveniet.

3. *Supplantat judicium*] Inter *judicium* & *justitiam* hoc discrimen ponunt, ut *judicium* ad cognitionem causæ & pronunciationem sententiæ spectet, *justitia* autem ad executionem.

4. *Si filii tui peccaverunt*] Putabat filios Job suâ culpâ interiisse, & censebat hoc pacto se vindicaturum Divinam justitiam. Deinde pro eadem justitia asserenda dum affliguntur pii, dicit, Profuturas illis tentationes si se ad Deum orando converterint.

8. *Interroga enim*] Confirmat sententiam suam authoritate Patrum. Percurre, inquit, omnes generationes, & reperies semper hunc fuisse judicandi morem. Ante Diluvium & in Diluvio Noe multùm tentatus fuit, sed liberatus est à Diluvio, cæteris pereuntibus. Abraham, Isaac, Jacob & Joseph variè tentati sunt, sed mirè postea illis benedixit Deus.

9. *Hesterni quippe sumus*] Nos, utpote pauca experti, quique non tot annis viximus, sicut umbra corpus, ità illorum doctrinam sequimur, atque adeò nullam nobis vindicamus authoritatem.

11. *Nunquid virere potest scirpus*] Ut scirpus & carectum sine aqua crescere nequeunt, & præ cæteris herbis non resecta citiùs arescunt; ita impii, quia beneficiorum Dei sunt immemores & fiduciam in Deum non ponunt, citò pereunt. Quod enim aqua est scirpo, hoc gratia Dei est homini justo.

16. *Humectus videtur*] Interpretes referunt ad Arborem, sic, *Quasi arbor virens ante Solem*, h.e. coram Sole, atque in conspectu Solis. Et hunc quidam afferunt sensum, De bonis autem qui hîc cruciantur sic majores nostros docentes observavimus; Ut *arbor viridis in horto inter puteum & domum lapideam* plantata, etiamsi *Sole* aduratur, nihilo tamen minùs *stolones & propagines ac ramos profert usque ad puteum & domum:* ubi autem offenditur à lapidibus & fontis & ædium, ità ut radices non proserpant ultrà, sed impeditæ intricentur, & incurventur à domo lapidea rami non ultrà se extendere valentes, agricola *exstirpat* quidem funditus, nec vestigium relinquit, ut videre possis an aliquid affuerit; transplantat verò illam cum magno ejus incremento, ut ex alia humo, in quam transfertur fœcundior fiat: Ità & *Deus*, licèt *simplicem* ac pium aliquantisper affligat, *non* tamen totùm *abjicit* ac abominatur, (quemadmodum *nec impiorum*, ut surgant, *dexteram apprehendit*) sed suo favore prosequitur illum, *donec* perfectè beatus & ab omni malo securus *rideat*, &c.

19. *Hæc est enim lætitia viæ ejus*] h.e. Natura ejus est ut delectetur transplantari de loco in locum.

D R U S I U S.

1. **T**UM *respondit*] ὑπολαβὼν *excipiens* sermonem Jobi. ¶ *Bildad*] Ἀρχαϊκῶς *Baldad* Βαλδάδ. Talia sunt *Nimrod*, *Namrod*; *Mirjam*, *Marjam*, unde *Maria*; *Migdal*, *Magdal*, unde *Magdalene*. ¶ *Suhites*] Vel *Suchites*. Est enim *H* Heth in scriptura Ebraica. Sic *Hebron* & *Chebron*, *Hermon* & *Chermon*, *Rahab* & *Rachab*, aliáque sexcenta. Tharg. *qui ex Sua* sive *Suach*.

2. *Quousque loquêris ista?*] Vulg. *Usquequo loquêris talia?* Lxx μέχρι τίνος λαλήσεις ταῦτα; *usquequo loquêris hæc?* Tharg. *Quousque loquêris sicut ista*, i. talia? ¶ *Spiritus potens*] *Ventus fortis*, aut *vehemens*. כביר variè redditur. Nos *potentem* interpretati sumus. Nam quos autores Latini *Divos potes*, sive *potentes*, vocant, Græcis κάβειροι dicuntur ab hac voce, quæ *potem* sive *potentem* denotat: unde Κάβειροι & τελετὴ Καβειρική apud Eusebium Περὶ παρασκ. pag. 41. editionis Roberti Stephani. Vulg. *spiritus multiplex*. Lxx πνεῦμα πολυῤῥῆμον *spiritus multiloquus*. Sic etiam R. S. nam exponit de *multiloquio*, & ait כביר *significationem habere Multitudinis*. Th. πνεῦμα βαρύτατον. Sic infrà 15.10. Lxx βαρύτερος τοῦ πατρός σου ἡμέραις, i. *provectior ætate*, ubi כביר in fonte. Tharg. *spiritus multus* vel *magnus*, si modò ועפא est *spiritus* sive *ventus*. רבא & *multum* denotat & *magnum*; quomodo Aben-ezra enarrat. Nam ait כביר idem esse quod גדול, & *eam significationem habere in lingua Cedarena*, h.e. Arabica. Scribit hoc ad locum Job 15.10. Vide, si otium. ¶ *Sermones oris tui*] אמרי פיך. Vulg. *verba oris tui*, דברי פיך. Senes, ut hoc obiter notem, conjungunt vocem אמרי cum antecedente כביר, & simul interpretantur eas πολυῤῥῆμον *multiloquus*. Verba sunt, *spiritus multiloquus oris tui*.

3. *An Deus*] האל *numquid Deus*. Minùs rectè in Lxx Κύριος, i. יהוה. Tharg. *Fierine potest ut Deus*. ¶ *Pervertet*] *Pervertit*, aut *perverteret*, *pervertere solet*. q.d. Minimè gentium. Vulg. *supplantat judicium*. i. pervertit. Propriè *supplantat* qui pede supposito aliquem in terram dejicit. Lxx ἀδικήσει κρίνων *injustè aget judicans*; ad sensum non malè. Nam qui *injustè judicat* pervertit judicium, sive, quod idem, jus. Tharg. יעקם דינא *pervertit*, vel *depravat*, *jus*; unde דרא עוקמא, quæ & דרא עוקמנא, *ætas perversa*, *prava*, Deut. 32.5. in Jonatha & Jerosolymitana. ¶ *Omnipotens*] Lxx ὁ τὰ πάντα ποιήσας *qui omnia fecit*. Alibi est παντοκράτωρ. In fonte autem *Saddai*, unum ex decem nominibus Divinis, de quibus Hieronymus in epistola quadam. ¶ *Pervertet*] Idem verbum in Ebræo. Hier. *subvertit*. Chald. יקלקל. Lxx ταράξει *turbabit*. ¶ *Justitiam*] Lxx τὸ δίκαιον. Vulg. *quod justum est*; alius *æquum*. Quidam sic discriminant, *Pervertit jus*, qui non punit improbos; *pervertit æquum*, qui non remuneratur justorum bona opera. Sic dico, *Judicium* pœnam respicit; *justitia*, compensationem bene actorum. Symmachus more suo manifestiùs, εἰς ἄδικον μεταστρέψεται τὸ δίκαιον *in injustitiam transferet justitiam*. צדק antiquâ declaratione *justus*: meliùs redditur *justitia*; ut etiam צדקא quod in Thargum.

4. *Si*] Vulg. *Etiamsi*. ¶ *Filii tui*] Sub hoc nomine filias etiam comprehendit. ¶ *Peccaverunt ei*] Lxx ἥμαρτον ἐναντίον αὐτοῦ. Chald. *peccaverunt coram eo*. Alii *contra eum*, vel *in eum*. ¶ *Et dimisit eos*, &c.] q.d. *tradidit eos puniendos sceleri quod patraverunt*, juxta illud Prov. 1. 32. *Aversio simplicium occidit eos*. Quò pertinet vetus adagium, *Ab improbo exit improbitas*, i. pœna improbitatis. Dicunt etiam Latini,

Noxa caput sequitur. &,
Raró antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Nam scelus comitem semper habet pœnam, Deo ità decernente, ut qui scelus commisit, ab eodem puniatur. Santes *expulit eos è mundo propter prævaricationem eorum*. Quid si, *relinquet eos in manum sceleris ipsorum?* Sic נער משלח *puer sibi relictus* apud Salomonem in libro Proverbiorum. Vulg. *dimisit eos in manu iniquitatis suæ*. Lxx ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀνομίας αὐτῶν, quod vertunt *misit in manu iniquitates eorum*, cùm possit etiam verti *dimisit* eos *in manu iniquitatis eorum*, ut ἀνομίας accipiatur in gignendi casu, quod magìs se probat mihi. Tharg. *dimisit eos in locum rebellionis ipsorum*, i. in gehennam præparatam illis ob scelus. *Manus* pro *loco* suprà notatum fuit. Ego potiùs acceperim ut ibi, *Ecce illum in manu tua; tantummodo animam ejus serva*, h.e. *in potestate tua*, 2.6. Dictio nusquam non obvia.

5. *Aurorâ*] *Sedulò*, *accuratè*. Licet vertere, *Si aurorâ surrexeris ad Deum quærendo eum*; vel, *Si ad Deum*, *studiosè quærens eum*, *redieris*. Vulg. *Tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum*. Lxx σὺ δὲ ὄρθριζε πρὸς Κύριον, *Tu autem manè surge ad DOMINUM*. Tharg. *Si tu occupaveris*, sive *anteverteris*, *precari coram Deo*. Sanè *quærit Deum* qui ad eum preces fundit, auxilium ejus implorans.

Qui

Qui ergò manè surgit precandi causâ dicitur *manicare ad Deum*. Sic David ait, *Manè precor, & speculor. Manè*, h.e. tempore commodo & opportuno ad preces habendas: & *speculor*, tanquam in specula constitutus exspecto unde mihi auxilium veniat abs te. ¶ *Et Omnipotentem deprecatus fueris*] Lxx παντοκράτορα δεόμενος *Omnipotentem deprecatus*. Tharg. *& ad Saddai preces habueris. Deprecamur* propriè mala. Si ergò eum precatus fueris ut tui misereatur, & propitius sit.

6. *Purus & rectus*] *Purus* ad Cor pertinet, *rectus* ad Actiones; ut dicat, *purus* corde, *rectus* opere, i. justus. ¶ *Tu*] Sub. *fueris*. Vulg. *incesseris. Si mundus & rectus incesseris*. Locutio est ut, *matutinus agebat, venit vespertinus*, i. manè, vesperè. Sic, *Si purè ac rectè incesseris*, i. vixeris. Lxx εἰ καθαρὸς εἶ καὶ ἀληθινὸς *si purus es & verax. Rectus*, i. verax. ¶ *Profectò*] *Certè, utique, sanè*. ¶ *Evigilabit pro te*] *E somno expergiscetur propter te*, qui nunc quasi dormire videtur, cùm te relinquit in his calamitatibus. Quidam *suscitabit super te*, & *bonum* subintelligunt. Vulg. *statim evigilabit ad te*. Lxx δεήσεως ἐπακούσεταί σου *deprecationem exaudiet tuam*: ad sensum non pessimè. Tharg. *intendet ad te*. ¶ *Pacabit*] *Pacatum reddet*. Quidam *consummabit*, aut *perficiet*, q.d. Perfectum & absolutum reddet, ità ut nihil in eo ampliùs desideretur. Lxx ἀποκαταστήσει δέ σοι *restituet autem tibi*; q.d. *reparabit ac restituet in integrum*; bona interpretatio: τὸ Vau respondet τῷ *autem*; σοι autem addiderunt de suo: nam non est in Ebræo, nisi legendum σου, ut ad sequentia referatur, *restituet tuum habitaculum*, aut *tua habitaculum justitiæ*. Sic planè conveniet cum veritate Ebraica. ¶ *Habitaculum justitiæ tuæ*] *Justitiam* dicit Virtutem; ut ibi, *Corona decora canities, in via justitiæ invenietur. Habitaculum* ergò *justitiæ tuæ*, in quo tu virtutem tuam coles & exercebis post adeptam salutem. Abenezra de Anima intelligit, quæ domicilium est omnium virtutum. Alii de Corpore dictum accipiunt, quod est domicilium animæ, in qua justitia. Lxx δίαιταν δικαιοσύνης. Suprà ostendimus δίαιταν *habitaculum* denotare. Tharg. *pulchritudinem justitiæ tuæ*, tanquam à נאוה, Aleph in Vau versâ. Sanè à נוה pluralis est נאות, quod reddunt ὡραῖα. Sed ניה *habitaculum*; unde forsan נינוה, q.d. *Nini sedes*, aut *habitatio*, ex נין *Ninus* & נוה *habitatio*. Hoc arbitrarium esto; nolo sit certum.

7. *Eritque principium tuum*] Cùm dicat *erit*, satis indicat se loqui de iis bonis quæ habiturus est si resipuerit, non de iis quæ habuit ante hanc tempestatem. *Et erit*, quod si fuerit. Simile, *Ipsi exstruent*, si exstruxerint, *ego destruam*. ¶ *Principium*] A quo quid incipit: ut cùm legimus, *Principium sapientiæ timor DOMINI*. Nam Sapientia incipit à Pietate, quam *DOMINI metum* vocat. Vulg. *priora tua fuerint*. Videtur aliam opinionem secutus, quam probarem si esset in fonte *fuit* & non *erit*. Lxx ἔσται οὖν τὰ μὲν πρῶτά σου ὀλίγα *erunt igitur prima*, sive *priora, tua exigua*. ¶ *Parvum*] *Exiguum*. q.d. *Initio tibi parva & exigua videbuntur, quæ post crescent & augescent immensum in modum*. Sic enim solet Deus ditare suos, non uno tempore simul, sed paulatim &, ut Itali dicunt, *poco à poco*; Galli, *peu à peu*. ¶ *Novissimum*] *Extremum, ultimum*. ¶ *Multum*] *Multum erit, crescet, augescet*. Vulg. *& novissima tua multiplicentur nimis*. Lxx τὰ δὲ ἔσχατά σου ἀμύθητα *novissima verò tua ineffabilia*, sive *inenarrabilia, quæ dicendo exprimi non poterunt*: aut *infinita*, ut apud Philonem De vita Mosis lib. 1. ἡ τῶν ἀμυθήτων φθορὰ θρεμμάτων *infinitarum interitus pecudum*.

8. *Interroga*] Si mihi non credis, interroga eos qui nos antecesserunt, quibus fidem derogare non potes. ¶ *Ætatem priorem*] Vel *primam*; quod vox Ebræa propriè significat. Usurpatur autem de veteribus; ut cùm dicunt החסידים הראשונים *pii priores*, i. veteres, q.d. *prisci illi Hasidai*. Sic Psal. 79.8. *iniquitatem priorum*. Hier. *veterum*; Lxx ἀρχαίων *antiquorum*. Novè autem scribitur hic רישון cum Jod pro ראשון cum Aleph. Vulg. *generationem pristinam*, quod interdum idem est cum *priorem*. Curtius, *Dies pristina procellosior*. Sic *ætas pristina* apud Claudianum 3. Paneg. *Ætatem* autem vocant Ebræi דור genus hominum simul nascentium & morientium: unde *ætas prava*, genus hominum pravum; *ætas adulterina*, &c. Idem γενεὰ in N. F. Lxx γενεὰν πρώτην *generationem primam*, sive *pristinam*. Tharg. *ætatem antecedentium* קדמאי. ¶ *Apta te*] Vel *præpara te*. ¶ *Ad scrutationem patrum eorum*] Ad ea quæ patres eorum scrutati sunt & investigarunt hac de re. Vulg. *diligenter investiga patrum memoriam*. Fortè hoc dicit, Para te ad scrutandum quid patres eorum hac de re senserint aut judicarint. Lxx ἐξίχνιασον δὲ κατὰ γένος πατέρων *investiga per genus patrum. Genus patrum*, i. gentem aut nationem patrum, ut υἱὸς τοῦ γένους μου *filius generis mei*, i. populi mei.

9. *Heri*] χθὲς usurpant indefinitè de tempore præterito, ut *cras* de futuro. Nazianzenus de Matthæo, ὁ χθὲς τελώνης καὶ σήμερον εὐαγγελιστής *heri Publicanus & hodie Euangelista*; sensus est, *Antea Publicanus & nunc Euangelista*. Sic Chistus dicitur esse *heri & hodie*, χθὲς καὶ σήμερον. Mich. 2. 8. *heri populus meus*, i. antehac, vel certè pridem, nec multis abhinc annis. Quidam *ab heri* מתמול, ut Jes. 30. 33. *Ab heri Thophthe*, מאתמול quod idem est. ¶ *Nos*] Fuimus.

> *Ut rosa manè viget, sero mox vespere languet,*
> *Sic modò qui fuimus, cras levis umbra sumus.*

¶ *Nescimus*] Ignoramus nos fuisse. Tam facilè excidit è memoria quod præteriit, sive tempus præteritum. Vulg. *Hesterni quippe sumus, & ignoramus*: quod accepit à Græcis, qui vertunt, χθιζοὶ γάρ ἐσμεν, καὶ οὐκ οἴδαμεν, *hesterni enim sumus, & nescimus. Hesterni* qui herì, h. e. antea, fuerunt. ¶ *Umbra*] Velut umbra, quæ citò abit. Usus fuit hâc comparatione David Psal. 102. 3. *Dies mei sicut umbra declinaverunt*. Alibi est, *Sicut umbra cùm declinat ego pertranseo*, videlicet Psal. 109. 23. De umbris inclinatis capiendum illud Virgilii,

> *Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.*

Psal. 144. 4. *umbra quæ præterit*. Vita ergò *umbra* est, quia fugacissima. Sic Homo vocatur à Pindaro σκιᾶς ὄναρ *umbra somnium*, & à Sophocle καπνοῦ σκιὰ *fumi umbra*, & ab Æschylo εἴδωλον σκιᾶς *umbra imago*, aut *idolum*. ¶ *Dies nostri*] Vita, vel dies vitæ nostræ. Hinc proverbialia, *Dies umbra*; &, Σκιὰ ὁ βίος *Vita umbra*; &, Σκιὰ ὁ ἄνθρωπος *Umbra homo*, quia sicut umbra præterit. Tharg. *Quoniam ab heri nos, & nescimus, quia sicut umbra dies nostri*. ¶ *Super terram*] Dum sumus in terra, h.e. in hac valle miseriarum.

10. *Ipsi*] Non *dies*, sed *patres* qui ætate priore vixerunt. Suprà, *Interroga ætatem priorem*, vel *pristinam*. ¶ *Dicent tibi*] יאמרו לך. Vulg. *loquentur tibi*, ידברו לך. Lxx καὶ ἀναγγελοῦσι *& annunciabunt* ויגידו. ¶ *E corde suo*] Non ex *ore* suo tantùm, sed etiam *ex corde suo*. *Cor* loquitur quæ animus præmeditatus fuit. *Os* loquitur sæpe temere, & à corde dissentit; quod hypocritarum est, qui etiam *corde & corde loqui* dicuntur, h. e. duplici corde. Vide Proverbia mea sacra. ¶ *Proferent verba*] *Loquentur*.

11. *An efferetur*] E terra videlicet: quod alius dixit *An crescet*, & R.S. היגדל, & Vulg. *Nunquid virere potest?* & Lxx μὴ θάλλει; *Num viret?* Chald. *Fierine potest ut efferat se?* *Effert* autem *se* è terra quando grandescit humore velut pabulo enutritus. Quidam *An superbiet?* Id metaphoricè de herba enarrant, quæ tum quasi superbire videtur quando feliciter & facilè crescit & quasi luxuriat. ¶ *Juncus*] Vel *scirpus*. Lxx πάπυρος *papyrus*. Dicitur & *papyrum*. Planta est in palustribus Ægypti nascens. Interpres Romanus *scirpum* hoc loco reddit. Lex. vet. Πάπυρον, *papyrum, scirpus*. Exod. 2. 3. θίβιν παπύρου, ubi similiter גמא in Ebræo fonte. Non tantùm planta vocatur πάπυρος, sed etiam ἡ βίβλος *liber* ejus: ex quo Esa. 18. 2. כלי גמא, ἐπιστολὰς βιβλίνας. ¶ *Absque limo*] Si modò בצה est *limus*; nam alii *lutum*, alii *cœnum* interpretantur: quæ in idem ferè recidunt. Etiam Chaldaicum ביסנא *lutum* redditur à Munstero: quod noto, quia בצה videtur potiùs *paludem* denotare aut *stagnum*.

Sanè אגמי מים *stagna aquarum* interpres Chaldæus reddit בצין דמיא, & R. S. h. l. ait vernaculè dici *marem* sive *mares*. Dicuntur autem ita paludes, quia in iis continuum lutum, h. e. בוץ, unde בצה & pluraliter בצאת *paludes* Ezech. 47. Videndus Ohel Moed in אגם. Vulgatus hoc loco refert *absque humore*, & Senes ἄνευ ὕδατος *absque aqua*, & alius *absque palude*, q. d. *Non crescit nisi in paludibus, ubi copia humoris & aqua.* ¶ *Pratum*] Gramen aut herba prati. Vulg. *carectum*. Lxx βούτομον. Sic etiam בצה reddunt infrà 40. 16. Lex. vet. Βούτομον, *spina alba*, *carex*. Alii scribunt fruticem esse palustrem quem herbarii & officinæ vocant *juncum cabacinum*. Suidas ait esse φυτάριον παραπλήσιον καλάμῳ ὅπερ ἐσθίουσιν οἱ βόες. In ed. Rom. βούτομον est *pratum*, ubi & Symmachi declaramentum ἢ πληθυνθήσεται ἕλος quod reddunt *aut multiplicabitur carectum*. Videndum an ἕλος sit *carectum*. Lex. vet. Ἕλος, *palus*. Malim ἕλος cum spiritu aspero. Pro πληθυνθήσεται in Lxx est ὑψωθήσεται *extolletur, exaltabitur*, & pro אחו *pratum* in Chald. ערקא, quod *gramen* vel *pratum* interpretantur. ¶ *Absque aqua*] Lxx ἄνευ πότου *sine potu*. Nam præcessit ἄνευ ὕδατος: ne bis idem dicerent variant sermonem.

12. *Dum adhuc est*] עודנו *adhuc eo*, sub. *exsistente*. Vulg. *Cùm adhuc sit*. Lxx ἔτι ὂν *adhuc exsistens*. Chald. עד די הוא *dum adhuc est*. ¶ *In virore suo*] Id malim quàm *in fructu suo*. Nam juncus non profert fructum, quod sciam. Vulg. *in flore*. Vult dicere *in virore*: quippe juncus flore caret. Lxx ἐπὶ ῥίζης בשרשו. Quid sit כפיותה in ed. Chald. quærendum puto, an est *viror ejus*? ¶ *Non decerpitur*] Manu videlicet, quod propriè הקטף in lingua Sancta. Itaque Hieronymus refert *nec carpitur manu*. Quidam tamen *nec succiditur*. Lxx καὶ μὴ θερισθῇ *non metetur*. Tharg. *non evelletur*. ¶ *Ante omnem herbam arescit*] *Citiùs arescit quàm ulla herba*. Vulg. *ante omnes herbas*. *Herba* hîc à Græcis βοτάνη dicitur, & à Chald. עסבא, quod factum ex עשב *herba adulta*. Nam *tenera herba* דשא vocatur. Hîc autem est חציר in Ebræo, quod *fœnum* reddunt, i. χόρτος, & de omni gramine virenti, & eo quidem Tritici, imò de quavis herba usurpatur Matth. 13. 26. Marc. 4. 26. & 1 Pet. 1. 24.

13. *Sic sunt semitæ*] Sic sanè illis accidit & usu venit, talis est eorum conditio. Nam licèt illis fortuna rideat ad tempus, & florere videantur ut juncus dum est in virore suo, tamen ante alios arescunt & pereunt, Deo tarditatem pœnæ ipsorum gravitate compensante. Prov. 1. 19. *Sic sunt semitæ omnis inhiantis lucro.* ¶ *Omnium obliviscentium Dei*] Omnium improborum, quos oblivio cepit Dei & præceptorum ejus. Deut. 8. 11. *Cave tibi nè obliviscaris Domini Dei tui, ut non custodias præcepta ejus, & judicia ejus, & statuta ejus*, &c. Psal. 9. 17. *gentes oblitæ Dei*, quæ Deos falsos colunt. Vulg. *Sic viæ omnium qui obliviscuntur Deum.* Lxx οὕτως τοίνυν ἔσται τὰ ἔσχατα τῶν ἐπιλανθανομένων τοῦ Κυρίου, *Sic igitur erunt extrema*, sive *novissima*, *omnium qui obliviscuntur Domini*. In Thargum אסרט est *semita*, *strata*, quæ & אסרטא Num. 22. 22. in Jonatha. ¶ *Hypocritæ*] ὑποκριτοῦ. Ita Symmachus reddit hoc nomen infrà 20. 5. Similiter Hieron. h. l. ubi Senes ediderunt ἀσεβοῦς *impii*: quomodo & R. D. in lib. Radicum: nam interpretatur רשע quod vetustâ declaratione sign. *impium*. Tharg. *delatoris*. In Testamento Syro חנף est ἐθνικὸς, & חנפא ἐθνικοὶ, ἢ ἔθνη, *gentes*, Matth. 6. 7. & 10. 5. ¶ *Perit*] Vel *peribit*, ἀπολεῖται. *Peribit* autem *spes ejus* qui frustrabitur eo quod speraverat, excidet spe suâ.

14. *Cujus excidet*] Sensum expressi. In Ebræo ad verb. *Qui succidet spem ejus*, vel certè, *Cujus succidet spem ejus*, & *Deus* subintelligitur. Sanè Doctores Ebræi enarrant יכרות, non יכרת, quod expressit Santes referens, *Cujus succiditur spes*. Gerundensis explicat יתמעט *minuetur*, & ait *habere significationem Exscindendi*. Licet etiam vertere, *Cujus frustrabitur spes*. Nam *spes ejus frustra erit*, & *ipse frustrabitur spe suâ*. Tharg. תוח *succides aut succidetur*. Vulg. *non placebit ei vecordia sua*. כסל tam *stultitia* quàm *fiducia*; & יקוט *fastidiet, displicebit*. Non omnino displicet. ¶ *Spes*] Ad verb. *spes ejus*. Et est Pleonasmus, figura trita apud Ebræos. Sic Psal. 1. 4. *Cujus folium ejus non defluet*. Latinè, *cujus folium non defluet*. כסל *fiducia*: ut apud Davidem, *posuerunt in Deo* כסלם *fiduciam suam*. Sic alibi, *Si posui aurum* כסלי *fiduciam meam*, ubi Lxx ἰσχύν μου *robur meum*. Locus est infrà 31. 24. Iidem Psal. 78. 7. reddunt τὴν ἐλπίδα αὐτῶν *spem suam*. Tharg. סברה *spes ejus*. Quanquam in Munstero סבר *spes*. כסל etiam sign. *vecordiam* καὶ ἀφροσύνην, i. *insipientiam*, ut quidem Lxx interpretantur in multis locis: quod aliàs probabo, si Deus concesserit. ¶ *Domus aranei*] Telas significat aranearum, quibus nihil fragilius. Vide sis Proverbia mea sacra. Vulg. *sicut tela aranearum fiducia ejus*. Tharg. בי מטויאתא *domus aranearum*. Ubi duo notanda; Primùm בי pro בית *domus*; deinde, מטויאן *aranei* sive *aranea*, à *nendo*, quod est טוה. Lxx ἀράχνη δὲ αὐτοῦ ἀποβήσεται ἡ σκηνὴ *aranea verò ejus evadet tabernaculum*, i. plenum araneis. Quod Augustinus dixit *atque araneis implebitur tabernaculum ejus*. In Scholio est ἡ δὲ πεποίθησις αὐτοῦ ἀράχνη ἀποβήσεται *fiducia autem ejus aranea exibit*. Vide Adagium, *Araneas texere*. Nam & ipsum animal & ejus tela sic vocantur: nihil certius.

15. *Innitetur*] Araneus an hypocrita? Ego de hypocrita sive impio potiùs acceperim. ¶ *Domui suæ*] Vulg. *super domum suam*. Sic est in fonte ad verb. Lxx ἐὰν ὑπερείσῃ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ *si suffulserit domum suam*. Chald. *sustentat se super domum suam*, aut *fulcit se*. *Domum* autem *impii* vocat bona & facultates ejus, quibus homines se fulciunt; juxta illud, *Opes divitis arx ejus valida*. Sic, *dedit ei domum Haman*, i. opes domûs ejus. ¶ *Non stabit*] *Non durabit*, aut *manebit*, ut, *terra in perpetuum stat*, i. permanet. Lxx οὐ μὴ στῇ. Tharg. ולא יקום. Hinc discimus עמד & קם aliquando synonyma esse. Alioqui קם propriè *surgo* ¶ *Tenebit eam*] Firmiter. Vulg. *fulciet eam*. Lxx ἐπιλαβομένου δὲ αὐτοῦ, quod reddunt *cùm autem cœperit*. Scribendum fortè sine diphthongo *ceperit*, h. e. prehenderit, tenuerit. Tharg. *fortiter prehendes eam*. Malim יתקף *prehendet*. ¶ *Non consistet*] Vel *non stabit*, ut Psal. 1. 5. *Propterea improbi non consistent in judicio*. Vel *non stabunt*, sed cadent causâ. Ubi verbum idem in Ebræo. Vulg. *non consurget*. Nam id קם propriè sign. ut diximus. Sic, *non resurgent in judicio*, videlicet in cœtu justorum: nè quis hinc existimet improbos non resurrecturos: quæ quorundam opinio est, sed erronea. Tharg. *Non erit stabilis*. Lxx οὐ μὴ ὑπομείνῃ *non permanebit*.

16. *Viridis*] *Virens*, *humidus*, sive *humectus*. Lxx ὑγρὸς. Aq. ἰκμάδος, quod *humectus* interpretantur: quâ voce usus fuit Interp. Vetus. Chald. רטיב *virens*, aut *humidus*, unde רטב & הרטיב *humectare*, & רטב *viruit*. ¶ *Ante Solem*] Etiam in Sole, cùm habet Solem ante se. Vulg. *humectus videtur antequam veniat Sol*, ὑπὸ ἡλίου תחת השמש *sub sole*. Aq. εἰς πρόσωπον ἡλίου *in faciem Solis*, quod idem cum illo *ante Solem*. Id invenies apud Augustinum, qui interpretatur illud *sub Sole*. Tharg. *ante ortum Solis*, sive *ante orientem Solem*. *Antequam oriatur Sol*. Vide Abenezram. Simile, *ante fratres suos obiit*, item, *ante omnem herbam arescit*, suprà ver. 12. ¶ *In horto suo*. Ad verb. *super hortum suum*. Vulg. *in ortu suo*. Puto legendum *in orto suo*; quod Hieronymus olim ita scripsit absque aspiratione, pro *in horto suo*. Sic in libro Nom. GENNEZAR, *Ortus principum*. Id imperiti mutarunt vel potiùs corruperunt in *Ortûs principium*. Sic hoc loco ex *orto* fecerunt *ortu*, cùm potiùs sit *orto* pro *horto*. Nam aspirationis nota ei non tam litera quàm spiritus fuit, unde in libro citato nulla nomina sunt quæ incipiant ab hac litera. Frustrà ergò est Mercerus qui hinc colligit autorem hujus editionis non esse Hieronymum. Aliis argumentis id probandum fuit. ¶ *Ejus propago*] Ramus ejus tener, & quasi lactens adhuc, unde יונקת vocatur παρὰ τὸ ינק *lacteo*. *Propago* propriè vitium est. Vulg. *germen ejus*. Lxx ἐκ σαπρίας αὐτοῦ ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ ἐξελεύσεται *ex putredine ejus germen ejus exibit*. In Thesauro, Ῥάδαμνος, *germen*, *ramus tener*. Habetur eadem dictio infrà 14. 7. καὶ ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλείπῃ. Vide quæ notavimus ad h. l. & 15. 32. ὁ ῥά-

32. ὁ βάσταμν@ αὐτῦ ὑ μὴ πυκάσῃ, ubi כפה in fonte. Vide Rom. Edit.

17. *Super acervum*] Acervum lapidum intelligit, qui גל Ebræis. Vox eadem *fontem* denotat, unde Santes *Juxta fontem radices ejus complicabuntur*. Sed alii aliter. Lxx ἐπὶ συναγωγὴν λίθων κοιμᾶται *in congregatione lapidum dormit*. A גל est גלעד Galaad, *Acervus testimonii*, qui locus Syriacè vocatus fuit יגר שהדותא à Laban Syro Mesopotameno. ¶ *Implicantur*] Vulg. *densabuntur*. Quidam *intricabuntur*. ¶ *In loco lapidoso*] *In domo lapidum*. Hîc desideratur *in*, ut sit בבית pro בית, quod novum non est. Hoc primum. Deinde *domus* ponitur pro *loco*. Sic בית אל *domus Dei* Senes reddunt τόπ@ Θεῦ *locus Dei*. Lxx *Locus lapidum*, i. lapidosus, vel congeries lapidum. ¶ *Intricat se*] Radices suas hàc illàc diffundens etiam inter lapides. Alii *intricatur & perplexa redditur*, quod יחזה in Ebræo, unde קרן חזות *cornu perplexitatis*. Sed alii prætulerunt *domum lapidum cernet*, q. d. *inter lapides feliciter provenit*. חזה hoc propriè sign. Lxx ἐν μέσῳ χαλίκων ζήσεται *in medio silicum vivet*, i. יחיה, error in Jod & Zain. Lex. vet. χάλιξ, *silex, cementum*. Vulg. *inter lapides commorabitur*, יגור. Tharg. *super acervum radices ejus intricantur, domum lapidum oculis videt*, יעין, verbum à עין *oculo* deductum.

18. *Absorbeat*] Vel *absorbuerit, deglutierit*. Lxx ἐὰν καταπίῃ. Sic etiam Chaldæus: nam בלע *deglutio*. Idem verbum sign. *perdo*, ut possis vertere *si perdiderit eum*. Sanè Santes *si eradicaverit eum*: quod hausit è commentario R. Levi, ubi יעקרנו exponitur. Licet vertere *si absorbeatur*. Sed *Deus*, aut *absorbens*, aut aliquid tale subintelligi debet. ¶ *E loco suo*] E loco in quo priùs fuerat. Videtur unum verbum positum esse pro duobus, ut dicat, *Si absorbuerit eum, & evulserit*, sive *exciderit è loco suo*. ¶ *Mentietur de illo*] Vulg. *negabit eum*. Lxx ὁ τόπ@ ψεύσεται αὐτὸν *locus mentietur eum*; quomodo S. Augustinus hunc locum citat, præcedit autem in eo, *Si deglutietur*. Tharg. *mentitur de eo*. Hîc subaudiendum videtur לאמר *dicendo*, aut *dicens*, i. λέγων. ¶ *Non vidi te*] Quadrat cum illo *Nec agnoscet eum amplius locus ejus*. *Mentietur* autem *locus* cùm dicet *Non vidi te*, sive de Homine sermo erit sive de Arbore parùm refert. Tribuit autem Mendacium & sermonem rei inanimæ: quod insolens non est in his libris.

19. *Hoc erit gaudium*] Vel, *hoc est gaudium*. Vulg. *hæc est enim lætitia*. משוש *gaudium, lætitia*, plus aliquid significat. Ideo alii *exsultationem* reddunt. Sed *exsultatio* גיל dicitur, משיש autem dicitur quando gaudio gestimus, ut canes solent quando peregre advenienti domino adulantur præ lætitia gestientes. ¶ *Viæ ipsius*] Statûs & conditionis ejus. Nam *via*, vita, & vitæ institutum; item ratio vivendi. Quidam hæc εἰρωνικῶς dici putant. Sed vide Mercerum. Lxx ὅτι καταστροφὴ ἀσεβοῦς τοιαύτη *quia subversio impii talis*. Nihil tale in Ebræo. Mirum quid viderint cùm ita locum hunc transferrent. Tharg. *En hæc lætitia via ipsius*. Quod de Arbore alii, & alii de Impio enarrant. ¶ *De pulvere alio*] *De terra alia*. Sed *terra* ארץ dicitur, hîc est עפר in fonte, quod *pulverem* reddere amant. Perinde est: nam *pulvis* synonymum est *terra*, unde ארמת עפר *terra pulveris* ἐκ παραλλήλω. Vulg. *ut rursum de terra alii germinentur, alius* pro *alii* per heterosin numeri. Lxx ἐκ ϗ γῆς ἄλλον ἀναβλαστήσει *de terra alium germinabit*. Quid si *è terra aliud germinabunt*? Tharg. *è pulvere alio pullulabunt*. Sensus, Alii qui alieni erunt ab eo, & quasi è terra alia, germinabunt in bona ipsius succedentes; juxta illud, *Reposita sunt justo opes peccatoris*. Sed alia sententia esse potest.

20. *Non reprobat*] *Non aversatur*, aut *spernit*. Vehementer probat; ut, *Non gaudet stulti pater*, &c. Vulg. *non projiciet*. Idem alibi reddit *abjicit*, videlicet infrà 36. 5. Infrà 31. 13. אמאס Sym. ἀπέρριψα *abjeci*. Amos 5. 21. מאסתי. Hieron. *projeci*. Lxx ἀπῶσμαι. Sed *reprobare* sæpius vertunt recentiores. Sanè Psal. 36. 5. Sym. edidit ἀποδοκιμάσει *reprobabit*. Th. autem ἀπώσατο *repulit*. Senes h. l. habent ὐκ ἀποποιήσεται, quod transferunt *non reprobabit*, aut *improbabit*. Vide Rom. ed. Latinam. ¶ *Integrum*] תם Vulg. *simplicem*. Lxx τὸ ἄκακον *minimè malum*. Tharg. שלים *perfectum, integrum*. ¶ *Nec prehendit manum malignorum*] Non juvat eos, nec erigit collapsos. Simile, *Non junges manum cum improbo ut dicas falsum testimonium*, Exo. 23. 1. Nam erecturus eum qui cecidit ejus manum prehendit. Vulg. *Non porriget manum malignis*, optimè & rectissimè: quod tamen Ebræus diceret potiùs *non extendit manum ad malignos*. Lxx πᾶν ϗ δῶρον ἀσεβοῦς ὐ δέξεται. *Manum*, i. donum quod manu datur. *Nec ullum munus impii accipiet*. Tharg. *nec prehendit manum maleficorum*. R. S. *Nec prehendet manum inimicorum tuorum qui malefaciunt tibi, donec iterum tui misertus impleat risu tuum os*. R. Levi, *Non prehendet eos ut liberet eos è malis, sed adducet ea mala super eos*, juxta illud, *Et prehenderunt viri manum ejus*. Vide locum Gen. 19. 16. de Angelis qui Loti manum & uxoris ejus filiarúmque, ut eos educerent è Sodomis, prehenderunt. Valde facit huic loco illustrando.

21. *Donec*] Vel *adhuc*, ut sit עד pro עוד. Ita sumitur hæc particula suprà 1. 18. ¶ *Impleat*] Vulg. *impleatur*. Simile, *reputavit ei*, ἐλογίσθη *reputatum fuit*. *Donec impleat*, Deus videlicet. Lxx ἀληθινῶν ϗ στόμα ἐμπλήσει γέλωτ@, *Veracium autem os implebit risu*. Est autem ימלה pro ימלא, h. e. ה pro א. ¶ *Risu*] Risus duplex, Gaudii, Subsannationis. Hîc de risu loquitur qui ex gaudio. Rident autem Os & Cor. Os, ut hîc; cor, ut Psal. 126. 2. *Tunc impletum est risu cor nostrum*, h. e. interpretibus Lxx χαρᾶς *gaudio, lætitiâ*. Gen. 17. 17. *& risit*, ϗ ἐγέλασεν. Onc. *& lætatus fuit*. ¶ *Jubilo*] Sub. *implebuntur*. Santes *jubilatione*. Lxx ἐξομολογήσεως, i. *laude*, aut *gratiarum actione*. Cæteri, teste Olympiodoro, ἀλαλαγμῦ *jubilatione*. Chald. יבבא. Nota hîc *labiis* tribui ἀλαλαγμὸν, h. e. *jubilum*. Fortè per *jubilum* intelligit lætum clamorem quem edere solent quibus omnia ex sententia succedunt.

22. *Osores tui*] *Qui oderunt te, inimici tui*. Lxx οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν, שנאם. ¶ *Induentur pudore*] *Induent se pudore*. Verbum *induo* usurpatur de re quâ vel ornamur vel dedecoramur. Licet etiam vertere *induantur pudore*, ut cum præcedentibus cohæreat, *Donec osores tui induantur pudore ac ignominiâ*. Lxx ἐνδύσονϳ αἰσχύνην. Quid si *induant pudorem*, h. e. vestem pudoris? Sic *induere regnum*, vestem regiam. Vulg. *confusione*. Chald. בהתא. ¶ *Tentorium improborum*] Domus improborum. Nam olim in tentoriis habitabant; unde factum ut *tentorium* pro qualibet domo accipiatur. Vulg. *tabernaculum impiorum*. Lxx δίαιϳ ϗ ἀσεβῶν *habitaculum autem impii*. Tharg. *tabernaculum improborum*. ¶ *Non erit*] Οὐκ ἔσαι. Tharg. *non erit ipsum*. In fonte ad verb. *non ipsum*, sub. *est*, vel *erit*, vel etiam *sit*. Vulg. *non subsistet*. Cæterùm *non esse* dicitur tentorium quod ita eversum est ut locus ubi fuerat non ampliùs appareat. Per domum autem innuit familiam totam cum omnibus rebus domesticis, in queis & divitiæ.

IDEM.

2. רוּחַ כַּבִּיר. Th. πνεῦμα βαρύτατον *spiritus gravissimus*] Malim, *Vehemens aut magnus*.

3. יְעַוֵּת צֶדֶק. Sym. Εἰς ἄδικον μεταστρέψεται τὸ δίκαιον *in id quod injustum est convertit quod justum est*] Optimè sic explicat quod in Ebræo *pervertit justitiam*, i. id quod justum.

11. יִשְׂגֶּה אָחוּ. Sym. ἢ πληθυνθήσεται ἕλ@ *aut crescet palus*] *Augescet, multiplicabitur*. Psal. 92. 12. *Crescet ut cedrus in Libano*. ישגה. Lxx πληθυνθήσεται. ¶ *Palus*, locus palustris, vel potiùs gramen quod in tali loco, M. Gerundensis ait *generale esse ad omnes herbas quæ crescunt in ripis fluminum ac stagnorum*. Gen. 41. 2. באחו. A. ἐν ἕλει. Hieron. *in locis palustribus*. Cæterùm Hesychio ἕλ@ est πλματώδης ϗ σύμφυτ@ τόπ@.

14. בֵּית עַכָּבִישׁ מִבְטַחוֹ. Schol. οἶκ@ ἀράχνης ἡ πεποίθησις αὐτῦ *domus aranea fiducia ejus*.

15. יִשָּׁעֵן

15. יִשָּׁעֵן עַל בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד. Sym. ἐρεισθήσεται ἐπ' οἶκον, καὶ οὐ στήσεται, *innitetur demui, & non stabit*] Domui suæ, ἐπ' οἶκον αὐτῷ.

16. רָטֹב הוּא לִפְנֵי שָׁמֶשׁ. A. ἰκμώδης ἐστὶν εἰς πρόσωπον ἡλίου *humidus est coram Sole*] *Humorem habens*. Santes *viridis*. Arias *tener*. ¶ *Coram Sole*, proverbiale. Vide, si placet, Proverbia mea. ¶ יוֹנַקְתּוֹ. Sym. ὁ κλάδος. *ramus*. Th. παραφυάς *soboles adfruticans*] Vel *ramus adnascens*, sive *quod adnascitur*, *arbori*. Psal. 80. 11. יונקות. Lxx τὰς παραφυάδας. R. D. *Sunt rami teneriores*, *unius anni malleoli*, *virga malleolares*.

17. עַל גַּל שָׁרָשָׁיו. Schol. ἐπὶ βουνὸν ῥίζαι αὐτοῦ *super collem radices ejus*] Videtur Theodotionis esse. Hieron. *super acervum petrarum*. Alibi גל idem reddit *acervus lapidum*. Aq. λιθώδειον vel λιθώδειον. Hos. 12. 11. גלים. Hier. *acervos*. Et in Comment. dicit *propriè significare* θῖνας, *i. ex arena tumulos congregatos*, *qui maximè in deserto & in littoribus flante vento vel augentur vel minuuntur*. Lxx ibi *transferunt* χελῶναι testudines. *Sym*. lapidum acervos. *Th*. colles. *Et reverà*, inquit, *si* θῖνας *respicias*, *habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro*, *vel in ripis atque littoribus paululùm humo eminentium*.

21. תְרוּעָה. Οἱ ἄλλοι, ἀλαλαγμοῦ *jubilationis*] Aut *ululatus*. Sunt qui *barritum* vocant. Est autem clamor militum quem edunt in congressu acierum, aut quando urbem aliquam oppugnant. Hieron. Amos 2. 2. *ululatus vincentis exercitus*. Psal. 27. 6. *jubilum*. Psalterium Rom. *jubilationis*. Lxx αἰνέσεως, alius ἀλαλαγμός. 89. 15. יודע תרועה. Lxx ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. Hieron. *qui scit jubilum*. Santes *jubilationem*.

GROTIUS.

12. *CUM adhuc sit in flore*] Meliùs *in virore*. Nam & nomen indè mensi אביב, cùm virent spicæ, interprete Hieronymo.

14. *Sicut tela aranearum fiducia ejus*] Proverbiale, ut Esa. 59. 5.

17. *Et inter lapides commorabitur*] i. Etiamsi eusque excreverit ut altissimas *domos despiciat*, (ità enim est in Hebræo) tamen brevi disparebit.

18. *Negabit eum*] Nempe locus in quo conspiciebatur. Elegans προσωποποιΐα.

21. *Donec impleatur risu os tuum*] Mutatur sermo, & fit ἀποστροφὴ ad impium aliquem; ut non rarò in Psalmis.

CODURCUS.

QUÆ graviter & sanctè dicta sunt à Jobo superiori defensione adversùs Eliphæ criminationem injustam, amicorum duros sensus inflectere nullo modo valuerunt. Manent obstinati in præjudicata sententia. Et Bildad secundus surgit contra Jobum dicturus, falsámque Eliphæ assertionem propugnat acerrimé: Nempe Deum justo judicio impietatem & scelera familiæ Jobi vindicare; Secundùm æternam legem justis læta & prospera, improbis mala & infortunia concedere; Hunc esse justitiæ Divinæ constantissimum canonem; ita ut qualis cujusque vita fuerit, successu atque eventu, tanquam firmissimo argumento, probetur; Hinc necessariò colligi Jobi liberos ideò periisse quòd facinorosi fuerint: Quòd si ipse purus sit & justus, fore ut Deus domum ejus postliminiò pacem reducat, omnia fausta ipsi contingant; sin minùs, ut funditus ipse deleatur. Atque suæ causæ dignitatem tuetur Bildad ab antiquitate, quam suprà Eliphas asseruerat nocturni visi authoritate. Interim egregii isti sermocinatores de certi amici partibus, déque charitatis officiis, quæ vera justitia est, nihil cogitant. Ut tam thesis quàm hypothesis, quàm ipsimet assertores ἀνελεήμονες, crudeles & hypocritæ, æternâ damnatione sint dignissimi. Κρίσις γὰρ ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος, *Judicium sine misericordia de eo fiet qui misericordiam non exercuit*. Usurpant autem isti rhapsodi egregias gnomas & chrestomathias, quibus passim abutuntur, quas aliorsum detorquent, Hereticorum more, qui pietatem præ se ferunt, cujus specie perstringunt hominum aciem δεισιδαιμονεστέρων *superstitiosorum*, cùm tamen sint *nubes & venti sine pluvia*, ut ait Salomo Prov. 25. 14. νεφέλαι ἄνεμοι καὶ ὑετοὶ ἀρκίμων ἐπιφανέστατοι. Quibus ad amussim quadrat adagium Prov. 26. 9. *Spina est in ebrii manu parabola in ore stulti*.

2. *Quousque tandem ista loqueris? & quasi ventus vehemens*] Damnat omnia dicta Jobi, & fervidam ejus orationem comparat cum rapido vento, qui utilitatis minimum, detrimenti plurimum mortalibus affert; רוח כביר, i. *violentus*, *vehemens*. Vox כביר non occurrit nisi in hoc libro & apud Esaiam, sexies in hoc libro, ter apud Esaiam.

3. *An verò Deus fortis?*] Hâc interrogatione prodit suam de Jobi afflictionibus sententiam, nempe, Id justissimo Dei judicio contingere, qui Jobi impietatem & liberorum ejus scelera puniat. Meminerat Jobus tentationum Dei, & severo examine se probari dixerat: Iste contrà judicari Jobum, & liberos ejus peccatorum pœnas dedisse contendit.

5. *Tu verò si illum sedulò quæsieris*] Verbum שחר in Piel est *quærere*, ut in fine capitis superioris, *Quæres me*, & *non ero*. Fit à שחר *aurora*, ut & בקר *quærere* à בקר *mané*. Significant propriè duo illa verba *cum sedulitate & studio incumbere*. Genus loquendi observandum. In rebus quæ ad pietatem spectant matutinum esse oportet. Vide Psal. 5. 3. & 139. 18.

6. *Concedet pacem*] Verbum שלם significationem habet à שלום *pace*, quasi sit Hiphil. ¶ *Sedibus quas justè servaveris*] Heb. *habitacula justitiæ tuæ*, i. domui tuæ in qua justè deges.

7. *Plurimùm amplificabitur*] Verbum שגה vel שגא (scribitur enim per א & per ה, & promiscuè per ש Smol & per Samech) est Syriacum. Occurrit in hoc libro bis in Cal, bis in Hiphil, & semel apud Esaiam, bis in libro Psalmorum, apud Danielem & Esdram aliquoties; non alibi. Significat *crescere*, *multiplicari*. Et nomen שגיא *amplus* bis in hoc libro, sæpe apud Danielem.

8. *Interroga priscos homines*] Argumentum ab antiquitate & continuata serie doctorum veterum, quorum scita asciscit.

10. *De corde suo proment*] Significat de pectoris sapientum penu hæc dicta esse deprompta. Videtur autem adludere ad verba filiorum Core Psal. 49. Et hæc similia de Fœnisecio & de Arbore radices altè latéque agente à Davide Psal. 37. in pari argumento usurpantur.

11. *Luxuriabitne juncus sine limo?*] Sensus est, Quemadmodum Juncus & Ulva verno tempore stagnantibus paludibus luxuriant virescúntque, sed durato torridâ æstate limo exarescunt, ità, &c. אחו bis occurrit, hîc & Gen. 41. 2. Hieronymus rectè vertit *carectum*, nos *ulvam*, quod perinde est. בצה hîc tantùm & pòst cap. 40. Existimo idem esse quod Jer. 38. 22. *limum*, *cœnum*. Jarhius interpretatur vernaculè *Maresch*, i. *paludem*. גמא quater occurrit, Exod. 2. Esa. 18, & 35, & hîc. Hieronymus hîc vertit *scirpum*. Est junci genus.

12. *Etsi dum adhuc viret*] Nomen אבו cum affixo *virorem* vertimus: sic Rasi interpretatur. Tantùm hîc & Cant. 6. Nomen אביב idem esse existimo. Ità ut quando mensis dicitur אביב, is est mensis quo virent segetes, quo messis in herba est. ¶ *Non secatur*] i. Per se perit, quod suprà dixit Eliphas *nemine manum admovente*. עודנו באבו לא יקטף interrogativè sumi potest, præstátque sic accipi. Est enim egregius sensus, Non exspectatur donec maturescat, quia sine semine, sine fructu, & nullus ejus est usus nisi dum viret; ideò *ante omnem herbam exscinditur*. Nec Genevensibus assentior.

14. *Quem sua stultitia pœnitebit*] Sic Hieronymus, *non ei placebit stultitia sua*. Sed potest etiam hîc כסלו verti *spes ejus*, & יקוט, יכרת *exscindetur*; vel *spes ejus decollabit*. Verbi enim קוט duplex est significatio secundùm Doctores Judæos, vel כריתה, vel מריבה. Nam Ezech. 16. 47. כמעט קט ad significationem כריתה reducendum, i. *parum abest*, vel *si parum demas*, sed pòst hujus lib. 10. sign.

sign. *fastidire.* ¶ *Aranearum tela fiducia ej*] Simile perelegans, quo etiam Esaias utitur 59. 5. Nomen עכביש tantùm hîc, & illic apud Esaiam. Synonymum ejus est שממית Prov. 30. 28. Aranearum labor irritus & inanis. Multâ arte texunt telas, quæ scopis facilè converruntur & confunduntur.

15. *Innitetur domui suæ*] Est apodosis similitudinis ab Aranea.

16. *Viridis est*] Metaphora ab arboribus, vel simile ab arboribus, quæ proceræ surgunt, & altas agunt radices, sed excisæ & evulsæ loco suo pereunt. Nomen ירטוב est propriè *uvidus*. Tantùm hîc & verbum רטבו c. 24. ¶ *Supra hortum suum*] i. Latè præter fines horti in quo plantata est rami ejus extenduntur.

17. *Radices ejus in acervo lapidum*] i. Radices ejus intra lapides firmiter hærent. ¶ *Prospicit domum lapideam*] i. Surgit & elevatur, æquátque magnas ædes & marmoreas. *Lapideæ domus* opponuntur humilibus casis.

18. *Si hauserit illum*] Subaudi *Deus*. *Illum* autem improbum intellige. ¶ *Negabit de illo*] *Locus improbi abnegabit illum, & dicet illi, Ego te non novi; nunquam te vidi.* Elegans prosopopœia.

19. *En gaudium vitæ ejus*] Sic transit ille, & post illum succedunt alii.

20. *Non utique Deus virum probum*] Concludit Bildad Deum bonis non adversari, neque improbis favere.

21. *Donec impleas os tuum risu*] Hæc conversâ ad virum justum oratione dicuntur.

CAP. IX.

MUNSTERUS.

2. *Quomodo posset homo justus esse cum Deo?*] Respondit hîc Ijob utrique amico simul de justitia Dei. Eliphaz enim objecerat ei, *Num homo justior Deo erit?* & Bildad dixerat, *Nunquid Deus pervertit judicium?* ad quæ respondit Ijob: *Scio Hominem comparatione Dei nihil esse, quippe cujus potentia est immensa: qui transfert montes, ut etiam homines nesciant unde id fiat; qui terram tremere facit, & obscurat corpora cœlestia.*

9. Per עש Hebræi intelligunt septem Arcturi sive Ursæ stellas, quæ in nostro climate ob poli Borealis elevationem nunquam occidunt. De כסיל & כימה diximus Amos 5.

13. *Non avertit iram suam*] Ab impiis scilicet & obstinatis hominibus. Nec est ut ullum timeat tyrannum, cùm omnes quantumlibet fortes subjicere possit suæ potestati. Sunt autem עזרי רהב secundùm Aben Ezram אנשי הממשלה, sicut nos quoque vertimus.

16. *Non crederem*] Tam infirma, imò mala, est caro humana ut etiam propositis promissionibus Dei nolit credere. Respondet autem per hæc amicis hortantibus ad preces, quas Deus statim exauditurus sit. In persona igitur infirmorum vir sanctus magìs loquitur hæc & sequentia verba quàm in sua persona.

19. *Satis instructum*] Hebraismus propriè habet, *quis testibus*, aut *testimoniis, me fulciet?* ut scilicet ante æquissimum Judicem inculpabilis inveniar.

20. *Os meum condemnabit me*] h. e. Si me justum dixero, os meum mentietur, & veritas in me non erit.

21. *Despicio vitam meam*] i. ingemiscens clamo, *Quis liberabit me de corpore hujus mortis?*

22. *Unum est*] Locus iste difficilis est, & impietatem includere videtur, quasi unum & idem sit bonorum & malorum judicium, quódque Deus hæc inferiora non curet. Verùm Ijob hîc sicut & in aliis quibusdam locis, loquitur in persona hominis qui est absque gratia & cognitione Dei.

23. *Si flagello*] Putant hunc habere sensum, *Si punit malos, quare non subitò occidit? Si remunerat justos, quare affligit eos, & ridet? Quare impii sunt potentes in terra? & quare ipse excæcat facies judicum? Et si non ità sit sicut dixi, ubi est & quis est qui aliter agit?*

30. *In fonte*] Chald. בור pro בורית *nitro*.

31. *Inquinabunt me vestimenta*] Per *vestimenta* intellige vel Corpus, vel Opera, juxta illud quod suprà Eliphas dixerat, *Luteas inhabitamus domos*. Si nemo, inquit, affligitur nisi ob scelus suum, actum de sanctis. Nam integerrimus homo intricatus miseriæ statim erit impius.

VATABLUS.

2. ITà est, כי כן] *Res sic habet*, nempe Deum esse justissimum. ¶ *Justificabit se*, יצדק] *Justus erit*, i. justus habebitur, si cum Deo conferatur?

3. *Non respondebit ei*, לא יעננו] Sub. *homini Deus*. Affixum pronomen pro separato, יענה לו. ¶ *Unum ex mille*, אחת מני אלף] i. Ad unum argumentum ex mille argumentis. Quidam vertunt *unâ* vice *ex mille* vicibus.

4. *Sapiens corde*, &c. חכם לבב ואמיץ כוח] Sub. *Deus*. Hebraismus, pro *sapientissimo & robustissimo*, imò *omnipotenti* ¶ *Dura loquetur ei*, הקשה אליו] *Molestus erit ei*, i. verbis asperis contendet cum eo. Præt. Heb. pro fut. Docti inter Hebræos exponunt *induravit* [sub. *cor suum*] *contra ipsum*.

5. *Qui transfert*, המעתיק] Quidam aliquid subaudientes vertunt, *Ipse est profectò qui transfert de loco in locum*, q. d. Tantâ potentiâ præditus est ut uno momento & pro nutu suo montes dimovere possit. ¶ *Et non agnoscunt*, ולא ידעו] Præt. Heb. *& non norunt*, i. non deprehendunt, sub. *homines imperiti*.

6. *Qui dimovet*, המרגיז] *Qui concutit*, i. author est terræmotûs. ¶ *Et columnæ ejus*, ועמודיה] i. Imæ partes ejus.

7. *Qui dicit*, האומר] i. Imperat. ¶ *Signat*, יחתום] Fut. Heb. pro præs. *obsignat*, i. abdit, sive abscondit: h. e. facit ut non luceant.

8. *Et ambulat super excelsa maris*, ודורך על במתיים] i. Incedit super altos fluctus marinos. Alii vertunt *& extendit*, *quod ambulat super*, &c. i. extendit, inquam, corpus illud quod ambit excelsa maris; nempe cœlum aut aerem. Legitur & עב *nubis*, pro ים, i. *super excelsas nubes*.

9. *Arcturum*, עש] Ab עוש *congregavit*. Significat stellarum congregationem Ursæ majoris & minoris cum Draconis implexione, quæ juxta Polum Arcticum volvuntur, juxta Astrologorum & Poetarum imaginationes. ¶ *Oriona*, כסיל] Congregatio stellarum lucidissimarum insignis in signo Cancri. Hebræi volunt esse *Hesperum*. ¶ *Et Pleiadas*, וכימה] *Vergilias* Latini vocant septem stellas ante genua Tauri. ¶ *Et penetralia Austri*, וחדרי תימן] *Et interiora Austri*, i. astra Meridiei, sic dicta quòd occultentur, & non videantur ab iis qui habitant sub opposito hemisphærio, nempe Polo Arctico, ut sunt Canopus, & similia, q. d. Qui facit omnia signa cœlestia, tam Septentrionalia quàm Meridionalia.

10. *Eáque impervestigabilia*, עד אין חקר] Ad verb. *usque ad non investigationem*, vel *usque non investigatio*, i. adeò ut non sit investigatio illis. ¶ *Absque numero*, עד אין מספר] Ad verb. *usque non numerus*.

11. *Transit ante me*, &c. יעבור עלי] Fut. Heb. pro præs. *transire solet*, i. Multa facit Deus me cernente, & non deprehendo eum authorem esse illorum. ¶ *Et præterit*, ויחלף] Sub. *ante me*. Dicit *transit* & *præterit* humano loquendi modo: locum enim mutare non potest qui nusquam abest. Non intelligo eum, inquit, per opera sua.

12. *Restituere faciet eum?* ישיבנו] *Revocabit eum?* q. d. Siquem de medio tollere volet, nemo revocabit eum à proposito suo. Docet irretractabilia esse Dei judicia ac decreta.

13. *Revocat*, ישיב] Futura pro præs. metu scilicet aut increpa-

increpatione alicujus hominis. ¶ *Adjutores superbiæ,* עוזרי רהב] i. Qui cum superbia auxilium aliis pollicentur.

14. *Quantò minùs respondebo,* &c. אף כי אנכי אעננו] *Quantò magis ego* [sub. *deprimar, si*] *alloquar eum* & *eligam verba cum eo?* i. Quantò magis humiliabor si tentem contendere cum eo, & si selectis verbis coner certare cum eo?

15. *Respondebo,* אענה] *Alloquar,* i. Quem, etiamsi justus sim, alloqui non ausim. ¶ *Judicantem me deprecabor?* למשופטי אתחנן] i. Quasi latâ sententiâ flagellantem me deprecari ausim?

16. *Non credam,* לא אאמין] Quia tam remotum à me videtur nunc mihi Divinum auxilium.

17. *Turbine contrivit me,* בשערה ישופני] *Tempestate contrivit me.* Futura Heb. pro præt. i. impetu ac vehementiâ afflictionum quasi turbine rotavit me. ¶ *Gratis,* חנם] i. Citra culpam meam plurima mihi vulnera inflixit.

18. *Non dedit mihi attrahere,* לא יתנני השב רוחי] Fut. Heb. pro præt. *non dedit mihi retrahere spiritum meum,* i. nec respirare me finit. ¶ *Sed saturavit me,* כי ישבעני] *Nam saturat me,* &c. i. subinde magis ac magis implet me amaris doloribus.

19. *Si de potentia,* אם לכוח] Sub. *loquaris.* Si de virtute ac potentia loquaris, profectò potentior est quàm ut evincere possim. ¶ *De judicio,* למשפט] *De jure,* sub. *loquaris.* ¶ *Quis convenire faciat me?* מי יועידני] Sub. *cum eo,* i. quis me faciat descendere cum eo in certamen? q. d. Non est ut instituam contentionem contra Dominum.

20. *Perversum me reddet,* ויעקשני] Sub. *os meum,* sive *sermo meus, vobis quidem præsentibus,* q. d. Si me prorsus justum, innocentem ac perfectum dixero, comprobabit me suo judicio Deus falsa dixisse, & improbum ac pravum ostendet, idque vobis præsentibus.

21. *Consumptus sum,* תם אני] Sub. *gravi morbo,* i. deficio. ¶ *Non novi animam meam,* לא ארע נפשי] i. Non novi munia animæ meæ, q. d. Non ampliùs fungitur muniis suis anima mea. ¶ *Sperno,* אמאס] *Abominor,* i. *tœdet me vita mea.*

22. *Unum est, propterea dico,* אחת היא על כן אמרתי] Præt. Heb. pro præs. *Unica* [sub. *via,* sive *ratio*] *est: propterea dico,* q. d. Omnibus consideratis pronuncio. ¶ *Perfectum,* תם] *Probum, integrum, immaculatum,* i. Utrosque perdit in hoc mundo, si ità res habet ut dicis.

23. *Occidat,* ימית] *Interficiat,* sub. *impium, ut dicis.* ¶ *Tentationem,* למסת] i. Castigationem quæ tentationis gratiâ fit. ¶ *Subsannabit,* ילעג] sub. *improbus,* sive, *subsannare poterit,* quòd scilicet videat innocentes æquè ut improbos affligi.

24. *Terra data est,* &c. ארץ נתנה וגו׳] i. Quin & frequenter terræ gubernatio impiis permittitur, qui facies Judicum ejus terræ operiunt, h. e. qui omnia faciunt etiam videntibus Judicibus, quasi obvelant facies eorum nè videant ipsorum flagitia, saltem ut ad ea conniveant: *sin minùs,* i. si sit qui dicat rem non ità se habere, *ubinam est, & quisnam est?* q. d. Omnes norunt rem habere ut ego dico.

25. *Præterea dies,* וימי] Ad verb. *Et dies.* ¶ *Velociores fuerunt,* קלו] *Velociores sunt,* i. tempus vitæ meæ citiùs abit *quam cursor,* q. d. Citissimè prætereunt & festinant ad suam periodum: *fugerunt* dies, *& non sunt experti prosperitatem. Videre bonum* pro *fortunam bonam experiri.*

26. *Ebêh,* אבה] Tanquam appellativum vertunt alii *voluntatis,* sive *voluntariis,* i. tam citò quàm naves velocissimæ quæ pro voluntate nostra velocissimè moventur.

27. *Iram meam,* פני] *Vultum meum,* sub. *tristem & austerum,* i. deponam iram. ¶ *Et confirmabo,* ואבליגה] *Et confirmabor, corroborabor.*

28. *Doloribus meis,* עצבותי] *Molestiis meis,* q. d. Id tamen veritus sum conari, tot ac tantis doloribus affectus: noveram enim quòd non esses me absoluturus: h. e. quòd non haberes me pro insonte ac innocente.

29. *Si ego sum impius,* אנוכי ארשע] Sub. *quemadmodum me judicas.* ¶ *Laborabo,* איגע] Deprecando scilicet Deum: nam impios & malitiæ deploratæ homines non exaudit; peccatoribus autem resipiscentibus præbet aures.

30. *In puritate,* בבור] i. In re mundissima, q. d. Etiamsi animo & factis mundus fuero.

31. *In foveam,* בשחת] Sub. *sepulcralem,* i. nihilominus morti me trades. ¶ *Et abominabuntur me,* ותעבוני] Non enim decent mortuum vestimenta.

32. *Non est,* לא] Sub. *Deus,* q. d. Deus non est homo ejusdem sortis ac conditionis mecum, cui respondere ausim, & descendamus simul in certamen.

33. *Redarguens,* מוכיח] i. Arbiter. ¶ *Qui ponat manum suam,* &c. ישת ידו על שנינו] q. d. Nec est qui correptis ambobus authoritatem suam interponat, i. qui agat Judicem inter nos.

34. *Auferat,* יסר] Sub. *Deus.*

35. *Loquar,* &c. אדברה ולא איראנו] i. Magnâ fiduciâ tuebor causam meam. ¶ *Non sic sum apud me,* לא כן אנוכי עמדי] i. Non sum mihi talis qualem me putatis & asseritis.

CASTALIO.

3. NON *respondebit ei vel ad millesimam partem*] Obruetur argumentis homo, ad quorum millesimam partem non poterit respondere.

16. *Sin Judici meo supplicarem*] Sin nocens essem ut supplicandum esset.

18. *Non sineret respirare me*] Sibi respondere, nè ejus injustitiam coarguerem.

20. *Meum me damnabit os, & quamvìs inculpatum pervertet*] Meam causam deteriorem reddam; & illius eloquentiâ victus meipsum damnare cogar quamvìs innocentem.

24. *Quòd si non ità est, ubinam est ipse?*] Quid agit? cur impios non punit?

28. *Reformido meos tot labores*] Mihi abs te imminentes.

29. *Ero ego nocens; cur tandem frustrà laborem?*] Si quidem cum Jova disputem, damnabor, licèt innocens.

31. *In foveam demerges me adeò ut à me ipsa mea vestimenta abhorreant*] Me adeò fœdum disputando reddes ut vel meis vestimentis fœteam.

35. *Sic quidem non sum apud me*] Dum me ità vexat.

CLARIUS.

1. ET *respondens Job ait*] Superiore oratione Job excusavit se, dicens, Querulas suas voces, à cruciatuum nimietate exortas, non fuisse blasphemias, & idcirco amicorum misericordiâ se non indignum. Nondum autem ad disputationem ipsam de Justitia Dei déque sua Innocentia pervenerat, nimirum importunè à Baldad interpellatus: nunc igitur contumelias dissimulans, illam aggreditur, utrique respondens simul, Eliphaci, qui dixerat *Nunquid homo justior Deo?* & Baldado idem repetenti, & dicenti *Nunquid Deus pervertet judicium?* Differit itaque de Divina majestate primùm, deinde ingenium humanæ naturæ peccato sauciæ graphicè depingit. Postea in decimo capite, ad suam regressus tragœdiam, Deum orat ut judicet quam ob causam sic graviter affligatur. Ait ergò, *Verè scio quòd ità sit,* Vos, inquit, putatis quòd negem Deum justum, vel asseram Hominem cum Deo conferendum: at ego assero illum justissimum, Hominem autem nequaquam illi conferendum.

5. *Qui transtulit montes*] Chald. *Qui amovet Reges validos sicut montes, & nescierunt,* &c.

13. *Deus cujus ira*] Heb. *Deus non revocat iram suam.*

16. *Non credo quòd audierit*] Tam infirma, inquit, atque adeò mala est caro humana ut etiam propositis promissionibus Dei nolit credere. Respondet autem per hæc amicis

amicis hortantibus ad preces, quas Deus statim exauditurus sit. In persona igitur infirmorum vir sanctus magis loquitur hæc & sequentia verba quàm in sua persona.

17. *Etiam sine causa*] Non propterea dicit Deum injustum, sed ostendit, non oportere hominem in judicio cum Deo contendere, justéne an injustè flagellet, præsertim cùm flagella quæ in hac vita adhibet sine percussi culpa accidere possint: id quod ipsi Job accidit.

19. *Si fortitudo quæritur*] Exaggerat & hoc humanæ calamitatis miseriam, quòd nihil occurrit quòd rectè consoletur. Si aspicit Divinam Potentiam, illi prævalere non possumus. Sin Judicium requirimus, non est alius qui possit Deum nobis sistere coram judice aliquo. Atque si justificare nos voluerimus, os nostrum arguet nos mendacii.

22. *Unum est propter quod locutus sum*] Locus iste difficilis est, & impietatem includere videtur, quasi unum & idem fit bonorum & malorum judicium, quódque Deus hæc inferiora non curet. Verùm Job hîc sicut & in aliis quibusdam locis, loquitur in persona hominis qui sit absque gratia & cognitione Dei. Quanquam in hac omni narratione videtur velle concludere, Non oportere hominem disquirere curiosiùs rationes operum Dei, cùm sive justum puniat, sive impium patiatur regnare, sive quodcunque aliud agat quod nobis minùs rectum videatur, humana illud pervestigatio assequi non possit.

23. *Si flagellat*] Alius vertit, *Si flagello interficit subitò, in mulctatione insontium ridebit.* Et putant quidam hunc habere sensum, *Si punit malos, quare non subitò occidit? Si remunerat justos, quare affligit eos, & ridet? Quare impii sunt potentes in terra? & quare ipse excæcat facies Judicum? Et si non ità fit sicut dixi, ubi est & quis est qui aliter agit?*

25. *Dies mei*] Quid nunc ultrà, inquit, miraberis in homine? An per seipsam vita dulcis est super terram? Atqui nihil hinc reportamus quod oblectet, tam citò enim præterit ut, si etiam aliquid boni occurrerit, non vacet id rectè intueri.

26. *Cum navibus Eba*] Eba dicunt Hebræi flumen esse Arabiæ rapidissimum, in quo naves celeriter transeunt.

27. *Cùm dixero*] Videtur hic esse sensus, *Si adjicere mihi animos voluero, mox surrepet trepidatio, metu ultionis tuæ. Quòd si hactenus impius sum post tantam curam rectæ vitæ, videor frustrà laborasse*, &c. Quidam sic exponunt, *Quocunque nos verterimus, nihil est quod mœrorem nostrum mitiget. Nam si, ut quidam præscribunt, imperare nobis ipsis, facere virtutem ex necessitate, & variis adhortationibus nos ipsos voluerimus consolari, dicentes, Cur non ponimus mœrorem? dissimulemus hæc; viri simus; vanum fuerit hoc solatium, & horrorem habent studia illa. Certum enim est quòd fictæ sapientiæ dissimulantiam Deus non probat, sed interna pectoris abscondita scrutatur. Quòd si quis doceat contemnendam illam conscientiarum religionem & abjiciendam, quid futurum sit ex iis quæ ipse nunc patior colligere facile est. Si enim, ut vobis videtur, hæc ut peccata mihi accidunt, quid non timendum, si peccata peccatis adjecta fuerint? Iterum, si diversam ingrediar viam, & omni studio laborem purificare opera mea, & fontanis nivalibúsque aquis immunditiæ expertibus utar, nihil proficio, eróque nihilominus quasi in cœno volutatus, & abominabilia apparebunt vestimenta mea*, &c.

33. *Non est qui utrumque valeat arguere*] Vel, *non est inter nos arbiter, qui scilicet ponat se inter ambos medium.* Absque Christo tales sumus quales hic depinxit. At ubi Christus intercedit arbiter, ipse utique *virgam* ac *terrorem* amovet. Nam hoc proprium Christi est officium, cùm dictum est Esa. 9. 4. *Jugum enim oneris ejus & virgam humeri ejus & sceptrum exactoris superasti*, &c.

D R U S I U S.

1. **R**Espondit] *Excepit* sermonem Bildadi, quod Senes dicunt ὑπολαβών: cui hoc capite respondet, ut etiam Eliphazo ex parte. Vide sequentia.

2. *Verè novi*] Vulg. *Verè scio.* Lxx ἐπ' ἀληθείας οἶδα *In veritate novi.* Tharg. *Verum in veritate novi*, i. vero. ¶ *Sic esse*] Ut dicis. Vulg. *quòd ità sit.* Lxx ὅτι οὕτως ἐστὶ *quia sic est*, vel *quòd ità sit.* Tharg. ארום היכנא *quia sic.* ¶ *Quomodo*, &c. מה *quomodo.* Sic Græci Lxx πῶς γὰρ ἔσαι δίκαιος βροτὸς παρὰ Κυρίῳ; *quomodo enim erit justus mortalis apud Dominum?* Vulg. *& quòd non justificetur homo compositus Deo*: aliàs *comparatus Deo.* Vult dicere *ad Deum.* Nam justus aliquis esse potest comparatione ad alios homines, non autem si cum Deo comparetur. ¶ *Justus erit*] *Justificatur.* Quadrat cum illo, *Non justificabitur in conspectu Dei ulla caro*, i. ullus homo. ¶ *Homo*] *Mortalis*, qui Ebræus אנוש à misera conditione. ¶ *Cum Deo*] *Apud Deum*, ut rectè Senes interpretantur. Sic apud Davidem, *Satias lætitiarum cum vultu tuo*, i. *apud vultum tuum.* *Cum* pro *apud* tritum est.

3. *Si volet litigare*] Vel *si voluerit contendere.* Lxx ἐὰν γὰρ βούληται κριθῆναι αὐτῷ *si voluerit judicio contendere cum eo.* Sic κρίνομαι passim accipitur. Hinc lux illi loco, *Cùm judicabitur, exeat improbus*: nam sensus est, *Cùm litigabit, exeat reus sons*, cadat causâ suâ. Coh. 6. 10. οὐ δυνήσεται κριθῆναι μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ *non poterit contendere cum potentiore.* Joel. 3. 2. καὶ διακριθήσομαι πρὸς αὐτοὺς ἐκεῖ *& judicio experiar cum eis ibi.* Hos. 2. 2. κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, κρίθητε, *litigate cum matre vestra, litigate*, ריבו באמכם. Hinc κρίσις *lis.* Prov. 15. 18. μακρόθυμος ἀνὴρ καταπραΰνει κρίσεις, *lites.* ¶ *Non respondebit ei*] *Non poterit ei respondere.* Lxx οὐ μὴ ὑπακούσῃ αὐτῷ *non exaudiet eum*: *non obaudiet ei.* ¶ *Ad unum ex mille*] Ad unum crimen quod ei objicietur, vel ad unum argumentum quod contra ipsum proferetur. Vulg. *unum pro mille.* Lxx ἵνα μὴ ἀντείπῃ πρὸς ἕνα λόγον αὐτοῦ ἐκ χιλίων *ut non contradicat ad unum sermonem ejus de mille.* In Ebræo ad verb. ut etiam in Thargum. *unum ex mille.* Fortè sensus est, *unam responsionem ad mille interrogata ejus.*

4. *Sapiens corde*] Humanitus dictum: alioqui Deus non habet cor. Dicit autem *sapiens corde*, quia est etiam sapiens pectore qui tamen corde non sapit: nam eo caret. Scitum illud, *Mulier cui pectus sapiat: Nam cor non potest, quod nulla habet. Corde* enim *carere* dicitur qui desipit. Est etiam *sapiens ad faciendum malum*, quem *callidum* potiùs dixeris quàm *sapientem*, cui profectò cor desipit. Lxx σοφὸς γάρ ἐστι διανοίᾳ *sapiens enim est mente.* Hîc rursum pro *corde* διάνοιαν posuerunt; quæ tamen in Euangelio distinguntur. Sic Exod. 35. 25. γυνὴ σοφὴ τῇ διανοίᾳ. Paulò antè σοφὸς τῇ καρδίᾳ utrobique לב in fonte. Levit. 19. 17. בלבבך *in corde tuo*, Lxx τῇ διανοίᾳ σου. ¶ *Fortis robore*] Lxx κραταιός τε καὶ μέγας, emendo κραταιὸς ἰσχύϊ. ¶ *Quis opposuit se ei*] הקשה *opposuit* & מקשה *opponens* vocabula sunt artis: nescio an eo sensu legantur in textu. Ideo malim, *Quis induravit se contra eum?* Alii *cor* subaudiunt, ut dicat, *Quis induravit cor suum?* Vulg. *Quis restitit ei?* Lxx τίς σκληρὸς γενόμενος ἐναντίον αὐτοῦ? *quis durus factus coram eo?* Alii, *Quis dura loquitur ad eum?* ¶ *Et pacem habuit*] Ità Vulgatus. Lxx ὑπέμεινεν quod reddunt *permansit.* Tharg. *& perfecit*, q. d. *Quis obstinatè se opposuit ei, & perfecit id quod intendebat?* Quidam *& in pace abiit*, q. d. *Nemini hoc feliciter cessit.* Exemplum nobis præbent Pharao & Sennacherib, item Nabuchodonosorus Rex Chaldæorum. Cæterùm Aq. h. l. edidit εἰρήνευσεν *in pace fuit*; quod etiam habet ed. Compl.

5. *Qui transfert montes*] Quod fit naturaliter per terræmotum, & aliquando præter naturam, Deo ità ostendente potentiam suam. Vulg. *Qui transtulit montes.* Id correximus, quia in fonte participiū præsens מעתיק *transferens, loco movens.* Lxx ὁ παλαιῶν ὄρη *qui ad vetustatem adducit montes*: quæ est altera significatio hujus verbi. Sanè עתק *veterasco*, & עתיק *vetus, antiquus*, παλαιός· unde עתיק יומים *Antiquus dierum*, & העתיק *fecit veterascere, ad vetustatem adduxit.* Symmachus maluit ὁ ἐξαίρων ὄρη, καὶ ἀπροσδοκήτως ἀνατρέπων αὐτά. *Qui aufert montes, & è conspectu removet eos.* Tharg. *Qui loco movet Reges fortes ut montes.*

Notum

Notum ut in Scriptura per *Montes* Reges denotentur: quod quia notum, ideo probandum mihi non est. Unius tantum testimonium producam. R. D. ad locum Psal. 144. 5. *Tange montes, & fumigabunt*, ità scribit, *Per montes significat Reges, qui sicut montes robore ac firmitate præstant.* Fortè sic vocantur quia eminent, è populo ut montes è terra. ¶ *Et nesciunt*] Ipsi montes nesciunt, h.e. non sentiunt se transferri. Ut *scire* usurpatur pro *sentire*: sic etiam *intelligere*; ut apud Davidem, *Spinæ ipsius non intelligunt rhamnum*, h. e. interprete D. Camio, *non sentiunt*: tralatio est ab animo ad corpus. Nam *scit* & *intelligit* propriè loquendo Animus. ¶ *Quòd subvertat*] Vel *subverterit*. Vulg. *& nescierunt hi quos subvertit in furore suo.* Lxx ὁ καταστρέφων αὐτὰ ὀργῇ *qui subvertit eos irâ.* In ed. Rom. Lat. perperàm est *nos* pro *eos*. Tharg. *& nesciunt quòd subvertat eos in ira sua.* Vulg. & Santes *in furore suo*. Id Arias emendat *in naso suo*. Vix risum contineo hæc legens. אנף propriè *ira* παρὰ τὸ אַף *irascor*; indè transfertur ad Nasum, qui est instrumentum iræ, & in quo ira præcipuè apparet. Scitum illud Plauti, *Fames & mora bilem in nares conciunt*; qua de re alibi fusiús.

6. *Commovet*] Potest commovere, si velit. Lxx ὁ σείων τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐκ θεμελίων *qui commovet eam quæ sub cœlo è fundamentis*, i. terram universam. Sed quænam Terræ fundamenta? Psal. 24. 2. *Super maria fundavit eam.* An igitur Aqua fundamentum ejus? *Super* ibi valet *prope, juxta, secus*. Non igitur Aqua fundamentum. Quid igitur? Sunt qui censent centrum esse. Alibi est, *fundavit eam super nihilum*. Quæ hîc *fundamenta*, etiam *bases* vocantur, & mox *columnæ*, si credendum Mercero. ¶ *E loco suo*] In quo priùs fuerat. ¶ *Columnæ ipsius*] Quibus fulcitur ac sustentatur, h. e. inquit Mercerus, *bases ejus*. Psal. 75. 3. *ego firmavi columnas ejus*, terræ videlicet: h.e. *montes*, inquit R. D. Alii enarrant de statu tam Politico quàm Ecclesiastico. Sic Leges vocantur השתות *fundamenta*, juxta illud Poetæ,

———*fundavit legibus urbem.*

Lxx οἱ δὲ στύλοι αὐτῆς σαλεύονται *columnæ ejus quatiuntur.* ¶ *Concutiuntur*] Vel *contremiscunt*; οἱ λοιποὶ, h. e. Aq. Sym. Th. ἀνατρεπήσονται *subvertentur.*

7. *Dicit*] *Præcipit, jubet. Qui præcipit Soli*, inquit, *nè oriatur, & non oritur*: q. d. ei obtemperat & audiens dicto est. *Dicere* hîc est jubere, præcipere. Sanè V. interpres, *Qui præcipit Soli*. Sic 2 Cor. 4. 6. *qui dixit de tenebris lucem splendescere*, jussit ut è tenebris lux splendesceret. Gen. 1. 3. *Dixit Deus, Fiat lux*, jussit ut fieret. Ità David Hymnographus explicat. Vide libellos meos. Nam & *verbum* ponitur pro *jussu, præcepto, mandato*; ut in libro Esther, *juxta verbum Regis*. Similiter quæ *decem præcepta* nos dicimus, Græci vocant δεκάλογον, & Ebræi *decem verba*. ¶ *Soli*] Solem hîc חרס vocat: unde *porta Solaris* החרסית, non *Orientalis*, ut est apud Mercerum. ¶ *Et Stellas*] Vel *sidera*. Nam dictio כוכבים utrumque significat. ¶ *Obsignat*] Vulg. *& stellas claudit quasi sub signaculo.* Lxx κατὰ δὲ ἄστρων κατασφραγίζει, quod versum in ed. Rom. *contra sidera verò signaculum ponit.* Mercerus *velut sigillo apposito obsignat, nè lucem solitam emittant. Quod fit in eclipsi & aliás.* Tharg. *qui obsignat stellas in nubibus.*

8. *Qui extendit cœlum*] Tanquam pellem aut cortinam: & *cœlum* quàm latè patet. Lxx ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν. Vulg. *Qui extendit cœlos.* Parùm refert *cœlum* dicas an *cœlos*: nam vox Ebræa dualis est, quæ de uno cœlo usurpatur & de pluribus: notum hoc doctis. Nec audiendus est Origenes qui discrimen ponit inter hæc duo. Nos alibi eum refutavimus. ¶ *Solus*] Sine cujusquam auxilio. ¶ *Qui calcat super excelsa maris*] Sic Amos 4. 13. *qui calcat super excelsa terræ.* Jes. 58. 14. *faciam ut equites super excelsa terræ. Maris excelsa* dicit maris alta, ut sunt fluctus cùm à vento in altum elevantur. Sanè Vulgatus noster, *& graditur super fluctus maris.* Lxx καὶ περιπατῶν ὡς ἐπ' ἐδάφους ἐπὶ θαλάσσης *& ambulat super mare tanquam super pavimentum*, Tharg. *& ambulat super altitudinem roboris maris. Robur maris* dicit vehementiam maris, quando à ventis turbatur & commovetur. In libro emendato, *excelsa nubis*, i. עב. Notatum hoc in Bibliis Venetis. R. Levi per *excelsa maris* ipsum cœlum intelligit. Vide sodes.

9. *Qui facit*] Non dicit *qui fecit*, quod etiam verum est, sed *qui facit*. Nam astra hæc facit quotidie, cùm oriuntur & occidunt: item cùm per ea exsequitur quæ vult. Nam ministrant ei, ut servi domino suo. ¶ *Arcturum*] Sic Vulgatus; à quo temere discedendum non est. Lxx ὁ ποιῶν Πλειάδα *qui facit Pleiada*, sive *Pleiadem*. In fonte עש, de quo Abenezra, *Sunt septem stellæ in plaga Septentrionali sphæra magna.* Joel 3. 11. ait esse *septem stellas in suprema sphæra, quæ hominibus apparent tam hieme quàm æstate, nec unquam separantur.* R. D. & post eum Abenmelech scribunt esse *collectionem stellarum*, à עוש, quod *congregare* & *colligere* sig. *& est*, inquiunt, *cauda Arietis.* Joel 3. 11. עושו *congregamini, colligite vos.* Hinc עש & עיש, quod postremum invenies infrà 38. 32. Sic reperies שש & שיש pro eodem. Est autem Ἀρκτοῦρος, ab *ursinæ caudæ* similitudine, stella in signo Bootæ post caudam Majoris Ursæ, cujus ortus & occasus tempestates facit. Sanè Ἄρκτος, *Ursa* vel *Ursus*, accipitur pro duobus signis Septentrionalibus quæ à Latinis *Ursæ* vocantur: unde *Arctoa sedes*, i. Septentrionalis. Sic *Arctous polus*. Mercerus opinatur totum sidus Bootæ & vicinas stellas hoc nomine significari. ¶ *Oriona*] Vel *Orionem*; de quo Virgilius,

———*nimbosus Orion.*

Hinc à Chaldæis נפלא vocari dicunt, quod scribunt ניפלא absque punctis. Quanquam in Lexicis נפלא *constellatio quædam, Orion, vel Arcturus.* Sed si עש est *Arcturus*, non potest כסיל idem significare, cùm simul hîc legantur. Potius ergò ut נפלא sit *Orion*. Lxx καὶ Ἕσπερον, quæ stella manè lucet, & eminet inter sidera: unde proverbiale, *Hesperus inter sidera*, de eo qui reliquis præstat & eminet. Hæc stella manè oriens *Lucifer* vocatur, & Græcè ἑωσφόρος, auroræ nuncia, quasi *auroram ferens*. Jam ad *Orionem*, qui est in ed. vulgata Hieronymi; sidus frigidum, quod ortu magnas tempestates excitat, frugésque ac fructus constringit. Nomen habet ab *inconstantia* quæ tum in aere: crebras enim certè mutationes inducere solet. Abenezra Jes. 13. 10. ait esse *Cor Scorpionis*. Alii scribunt esse sidus è regione Pleiadum, h.e. הכימה, nec esse unam sed plures stellas, & Cor Scorpionis numerari inter eas. Hieronymus Amos 5. 8. כסיל *Oriona*, seu *Orionem. Sym. absolutè Stellas, Theodotio interpretatus est Vesperum. Ebræus autem qui nos in Scripturis sanctis erudivit interpretari putat Splendorem, & significare generaliter Astra fulgentia.* R. Jona scribit esse *sidus magnum quod Arabicè* סוהיל [Alibi est סואל] *dicitur, & stellas quæ circa illud de nomine ipsius* כסילים *vocari.* Laudat R. David. Salomo Trecensis ad locum, *stella cœli* וכסיליהם exponit *& influentiæ ipsarum.* Autor Abenezra *esse qui dicant* כסיל *esse sidus vicinum polo Antarctico*, sive *Australi, & eo viso camelos exspirare.* Sic ille. Job 38. 31. Lxx Ὠρίωνα. Glossæ no. pro *Chesil*, *Arcturus, nomen stellæ*; emenda, *Orion, nomen stellæ*. Ὠρίων etiam legitur in Græca ed. Esa. 13. 10. In lib. Rad. *Sapiens R. Abraham Abenezra dicit esse duo sidera in duobus polis, & unum ex illis vocari* כסיל*, quod est rufum, & occidit camelos, si contingat eos videre illud.* Pentaglotton, סוהיל *Suhel Arab. stella vicina polo Meridionali, quam intuentes cameli moriuntur, Canopus.* Vide Aben. Amos 5. 8. ¶ *Et Pleiadas*] Vulg. *Hyadas*, quæ sunt stellæ septem in Capite Tauri, quæ quoties nascuntur aut occidunt pluvias gignunt: unde nomen acceperunt. A Latinis autoribus vocantur *Sucula* vel *Succula*, quòd ὗες sint *sues*. Meminit Virgilius Æn. 1.

Arcturum, pluviásque Hyadas, geminósque Triones.

& Homerus Il. σ.

Πληϊάδας θ', Ὑάδας τε, τό, τε σθένος Ὠρίωνος.

In fonte legitur כימה, quam vocem Lxx hîc Ἀρκτοῦρον reddunt. Abenezra כסיל ponit *in plaga sinistra* sive *in latere lævo*,

lævo, כימה autem *in Austro*, & עש *in Septentrione*. Aliis כסיל est *stella Septentrionalis*, *caussa frigoris*; & כימה *Meridionalis*, *caussa caloris*. Aliis est *Cauda Arietis* & *Caput Tauri*, Arabicè אלתורא inde dicta. Nam תורה *taurus*. Abenezra scribit esse *sex stellas*, *quæ apparent*, *licèt parvæ sint*. Sunt qui *Pleiadas* hoc nomine significari putant, quæ & *Vergiliæ*. Quomodo Hieronymus interpretatur infrà 38.31. ubi & Aquila μόσια Πλειάδ☉ *partes Pleiadis*. Santes *delicatos fructus Vergiliarum*. ¶ *Penetralia Austri*] Vulg. *interiora Austri*; idem aliter. Nam *penetrale* interior pars domûs, seu omne quod est in intimis partibus domûs aut templi. Lxx ταμεῖα Νότε *cellaria*, seu *promptuaria*, *Noti*. Lex. vetus, Ταμεῖον τὸ ἰδιωτικὸν, *cellarium*, *cella proma*, *penuarium*, *penum*, *promptuarium*. Ταμεῖον (aliàs ταμιεῖον) τὸ δημόσιον, *fiscus*, *ærarium*. Alibi ταμίαν Νότε *promum*, vel *fiscum*, *Austri*. Olympiodorus autor in Ebræo esse καὶ πάντα τὰ ἄςρα τὰ κυκλοῦντα Νότον & *omnia sidera quæ circumdant Austrum*. חדרי tanquam à חור, Zain, ut fit, in Daleth versâ: quod in dialecto Chaldaica insolens non est. In Thargum אדרון est *cubiculum*, *conclave*: pl. אדרונין *penetralia*. שטרי בסטר דרומא מוליא *dominia & potestates Planetarum*. בסטר דרומא *in latere Australi*. Abenezra, *Sunt sidera illa quæ in latere Meridionali sphæra majoris. Quia verò locus habitatus est in latere lævo, ideo vocat eos Penetralia, ut si essent in loco abscondito*. In lib. Rad. citantur hæc verba paulò aliter, *Quia verò qui habitant in plaga Septentrionali non vident ea sidera, ideo vocat illa* חדרי *acsi essent in loco abdito & occulto*. Ipse verò exponit פאתי תימן *latera Noti*, sive *Austri*. Eadem verba habentur in Michlal Jophi, quæ Mercerus ità in Latinum convertit, PENETRALIA AUSTRI *intellige stellas & sidera quæ sunt in altero hemisphærio versus alterum polum Antarcticum, quæ à nobis, qui hemisphærium Septentrionale habitamus, non conspiciuntur: ideo* PENETRALIA AUSTRI *appellat*.

10. *Usque adeò ut investigari nequeant*] *Ut non sit investigatio*; Tam magna ut scrutari nemo ea possit, ut inscrutabilia sint. Vulg. *& incomprehensibilia*. Lxx καὶ ἀνεξιχνίαςα *& non vestigabilia* ואין חקר. Tharg. *donec non sit finis*, h.e. infinita. ¶ *Mirabilia*] *Admiranda*. ¶ *Usque adeò*, &c.] Tam multa ut numerari non possint: h. e. *innumera*, sive *quorum non est numerus*. Hic versus habetur suprà 5.9. paucis quibusdam immutatis: nam ibi non est עד *donec*, *usque adeò ut*. Lxx ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔςιν ἀριθμὸς, *gloriosáque* [*honoratáque*] *& admiranda*, *quorum non est numerus*: ἐξαίσια, *communem naturæ sortem excedentia*, *miracula*. Vulgò ἐξαίσι☉, *decentem portionem excedens*, *ingens*. Lex. vet. *vastus*, *immanis*. Interpres Græcus Jobi usus fuit frequenter hoc adjectivo, ut 4.12. & 9.23. & 18.12. & 20.5. & 22.10. & 34.24. & 37.16.

11. *Ecce transit juxta me*] De Deo loquitur; & ait *transit juxta me*, non *transit me*. Nam *transit eum* quem impunitum relinquit; *transit juxta eum* (quod Ebræi per על enunciant, & à R.S. hîc per לפני *ante*, *coram* exponitur) cui se manifestat vel in malum vel in bonum, sicut olim se manifestavit Mosi cùm posteriora ejus ei ostenderet. Vulg. *Si venerit ad me*. Sic *venit ad domum furis*. *Transire* pro *venire*; ut cùm dicimus, *Transi ad me*, sensus est *Veni*. Sic, *Transeundum tibi ad Menedemum*, i. abeundum. *Transire domum* Plautus dixit pro *abire*; & *transire ad forum* Terentius. Amos 6.2. *Transite Chalannem*: & 5.5. *Beersebam nè transite*. Hujus loci est, *Transiit DOMINUS juxta faciem ejus*, vel *juxta eum*, quod variè exponitur in More part. 1. c. 21. *Transire coram aliquo* dicitur qui eum antecedit; Ex. 17.5. *transi coram populo*. Hier. *antecede populum*. Lxx προπορεύου τοῦ λαοῦ. Hîc ediderunt ἐὰν ὑπερβῇ με *si transgressus fuerit me*. Tharg. *Ecce transibit apud me in cœlis excelsis*. הן *si* Chaldaicum est, non Ebraicum. Vide libellum nostrum De particulis Chaldaicis, &c. ¶ *Non video*] *Non animadverto*, οὐ μὴ ἴδω. In quibusdam Latinis *non videbo eum*. Deum videre nemo potest in essentia ejus, potest tamen videre posteriora ejus, quæ tamen sæpe non percipimus nec animadvertimus. Hoc sensu Jesaias dicit, *Vidi DOMINUM exercituum*. Sed invidi aliter interpretantes, ac si Deum vidisset in majestate sua, tanquam blasphemum serrâ dissecuerunt Prophetam; tum etiam quia Principes Juda vocasset *Principes Gomorræ & Sodomæ*. ¶ *Præterit*] ויחלף *& præteribit*, i. præterit. חלף idem quod עבר. Vulg. *si abierit*, me præteriens videlicet. Lxx ἐὰν παρέλθῃ με *si præterierit me*. In Thargum idem verbum est quod in Ebræo. ¶ *Non intelligo eum*] *Non sentio*. Sic alibi, *Spinæ ejus* לא יבינו *non intelligunt rhamnum*, non sentiunt לא הרגישו, ut quidem Scholia Ebraica enarrant. Senes hîc habent οὐδ᾽ ὡς ἔγνων *neque sic novi*.

12. *Rapiet*] *Si rapuerit*. Simile, *ipsi ædificabunt*, *& ego destruam*: nam sensus, *Si ædificaverint*. Sæpe hoc modo desideratur hæc particula. Vulg. *Si repentè interroget*, *quis respondebit ei?* Quid? an חתף *raptim interrogare?* הן *si* notatum est suprà. השיב *retulit sermonem*, h. e. respondit. Lxx ἐὰν ἀπαλλάξῃ, τίς ἀποςρέψει; *Si summoverit*, *quis restituet*. Tharg. *Ecce rapiet homo in seculo*, *quis restituet ei?* ¶ *Quis avertet illum?*] *Impediet*, aut *prohibebit*; vel, *quis avertet abs eo*, sub. *raptum*, aut *quod rapuit?* Meliùs fortè, *quis restituet illud?* Santes, *quis restituere faciet eum?* Sed השיב *restituo*, ut Gen. 42.25. *restituendo pecunias eorum*. Vide & Gen. 14. Ad sermonem relatum fig. *respondeo*, ut Esth. 4.13, 15. ¶ *Quis dicet ei*] Vulg. *vel quis dicere potest?* Lxx ἢ τίς ἐρεῖ αὐτῷ; *aut quis dicet ei?* ¶ *Quid facis?*] Tharg. *Quid tu facis?* Lxx Τί ἐποίησας; *Quid fecisti?* Vulg. *Cur ità facis?* למה כן תעשה *Cur sic facis?* חתף *rapuit*, idem quod חטף per Teth: unde חתף *prædo* vel *præda* Prov. 23.28. Quis ergò à rapiente rationem posceret rapti aut actorum ejus.

13. *Non avertet*] Vel *non avertit*, h. e. non sedat, non compescit, non placat animum iratum, si quis illi pertinaciter se opposuerit aut obstinatè restiterit. *Avertere iram*, ut *avertere excandescentiam*: quod posterius invenies Prov. 15.1. *Responsio mollis avertit excandescentiam*, i. sedat, compescit. Alius interpres *non revocat iram suam*. Santes *non revocabit furorem*. Vulg. *Deus*, *cujus iræ nemo resistere potest*, q. d. Nemo potest irritum facere quod iratus decrevit. Lxx αὐτὸς γὰρ ἀπέςραπται ὀργὴν, quod transferunt *ipse enim avertit à se iram*. Sym. ὁ Θεὸς οὗ ἀποςρεπτ☉ ἡ ὀργὴ *Deus cujus inflexibilis ira*. Sic ed. Rom. Latina *Inflexibilis*, qui flecti nequit, i. ἄςρεπτ☉. Nam ἀποςρεπτ☉ potiùs denotare videtur *avertibilem*. Augustinus hunc locum in mente habuit cùm ità scriberet, *Si enim morti tradiderit*, *quis avertet? ipsius enim inavertibilis ira*. Olympiodorus, ut est in ed. Rom. *interpretatur lectionem Lxx*, ἀοργήτως τιμωρεῖται, *Sine ira punit*; *putátque per Synecdochen significari absentiam omnium perturbationum*. ¶ *Sub eo*] Vulg. *& sub quo curvantur qui portant orbem*. Quinam illi sunt? utrùm Angeli, quorum operâ Deus utitur in orbe sustinendo & administrando? Lxx ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐκάμφθησαν κήτη τὰ ὑπ᾽ οὐρανόν *sub eo curvati sunt ceti qui sub cœlo*. Quid legerunt ità vertentes? ego conjicere non possum. Davus enim sum, non Oedipus. Tharg. *Sub illo sudant improbi* (si modò דויה fig. *sudare*, ut quidem Munsterus exponit) *confringuntur superbi*, *qui adjuvant plurimùm*. ¶ *Incurvantur*] *Deprimuntur*, *succumbunt*. ¶ *Adjutores roboris*] Vel *superbiæ*. Nam רהב utrumque significat. *Adjutores roboris*, i. robusti, validi, fortes; & *superbiæ*, sive *elationis*, i. superbi, elati. R. S. *adjutores Ægypti*, i. Angeli ejus gentis. Nam quælibet gens suos Angelos habet, quibus qui præest dicitur *Princeps Persidis*, *Princeps Græciæ* &c. Notum hoc ex Daniele. Abenezra, *viri dominatum habentes*, qui cum imperio ac potestate sunt. R. Levi, *sub eo humiliantur qui adjuvant in superbia & robore*.

14. *Quantò minùs ego*, &c.] Vulg. *Quantus ego sum ut respondeam ei?* q. d. Si robusti nihil valent contra illum, quantò minùs ego debilis ac infirmus homuncio? ¶ *Seligam verba mea cum eo*] *Selectis verbis loquar cum eo*. Vulg. *& loquar verbis meis cum eo?* verbis à me selectis. אף כי *quantò minùs*, & alibi

alibi *quantò magis*. Vide particulas Rabbinicas.

15. *Si fuero justus*] *Si habuero justam causam*. *Justus* in judicio, qui *reus insons*, cujus causa optima. Ei opponitur *improbus*, qui causâ cadit, *reus sons*, ὑπόδικος. Vulg. *Qui etiam si habuero quippiam justum*. ¶ *Non respondebo*] Lxx οὐκ εἰσακούσεταί μου *non exaudiet me*, לא יענני. Nam ענה tam *exaudio* quàm *respondeo*. Deus enim *respondet* ei quem invocantem exaudit. ¶ *Judicantem me*] Judicem meum Deum etiam in justa causa deprecabor, ut mala à me avertat. Vulg. *sed meum Judicem deprecabor*. Lxx τοῦ κρίματος αὐτοῦ δεηθήσομαι *judicium ejus deprecabor*; idem aliter. Tharg. *eum qui me judicat precabor*. Quod recentior interpretatio, *eum qui me judicare facit orabo*. Non est recedendum temere ab antiquis. שופט *judico*, non *judicare facio*.

16. *Clamavero*] Vel *invocavero*. Nam קרא *voco*, & *invoco*; item *clamo*. Vulg. *Et cùm invocantem exaudierit me*. Lxx addunt negationem, ἐάν τε καλέσω καὶ μὴ ὑπακούσῃ *Si vocavero & non exaudiverit*. Suspicor ex μου factum μή. Nam imperitia quid non audet? Sanè quidem in ed. Compl. & in aliquot cod. καὶ ὑπακούσῃ *& exaudierit*. In ed. Rom. pro μοι legendum μου, nam ità loquuntur Græci. ¶ *Et responderit mihi*] Sic etiam Chaldæus. Cæteri habent *exaudiverit*. Perinde est. Nam qui *respondet*, *exaudit*; & contrà qui *exaudit*, *respondet*. Hoc in Deo præcipuè locum habet. ¶ *Non credam*] Vel *non credo*, οὐ πιστεύω. ¶ *Quòd auribus perceperit*] *Exaudiverit*. Non ex diffidentia hoc dicit, sed ex timore Dei reveritus judicium; vel quia sæpe præ nimia lætitia non credimus verum esse quod maximè verum esse optamus. Vulg. *quòd audierit vocem meam*, כי ישמע. Lxx ὅτι εἰσακήκοέν μου τῆς φωνῆς, כי שמע. Verbum האזין ab *auribus* derivatum est, ad quod exprimendum à Græcis effictum ὠτίζω, videlicet ab οὖς, ὠτὸς, quod *aurem* denotat, i. און. ¶ *Vocem meam*] *Clamorem meum*, aut *precationem meam*. Nam invocat Deum, qui ad eum preces fundit opem ejus implorans.

17. *Turbine*] *Quasi turbine*. V. interpres *in turbine*; retinet Ebraismum. Sed *in* redundat in Latio: veluti si dicam, *Percussit me in ferro*, aut *in lapide*: satis erat *ferro*, aut *lapide*: hoc enim certè modo Latini autores loquuntur, ut illo Ebræi. Cuique linguæ sua proprietas. Lxx μὴ γνόφῳ με ἐκτρίψῃ, *Ne caligine me conterat*. Lex. vet. Γνόφος, *nimbus*. Sed *caliginem* sig. Ebr. 12. 18. καὶ γνόφῳ καὶ σκότῳ καὶ θυέλλῃ, ubi V. interpres *turbinem* reddidit. A. γνόφος est γνοφώδης *caliginosus*, *tenebrosus*. Infrà 27. 20. סופה *turbo*, γνόφος Lxx. Ex quibus locis discimus γνόφος non tantùm *caliginem* sed etiam *turbinem* denotare, saltem illis interpretibus. Tharg. *qui usque ad fila pilorum subtiliter disputat mecum*. עד חוטי בינתא proverbiale. Augustinus, *fortè in turbine me conterat*, ἐν γνόφῳ, h. e. subitò, repentinò, inopinatò, celeriter. Vide proverbium, *Quasi turbo*, כסופה. ¶ *Conterit me*] Vel *contundit me*. Idem דקדק aliquando significat. Aliter tamen non interpretatus sum propter sequens עמי *mecum*. ¶ *Multiplicat vulnera mea*] Lxx πολλὰ δέ μου τὰ συντρίμματα πεποίηκε *multas autem contritiones meas fecit*, quæ cohærent cum sequente διὰ κενῆς *in vanum*, *frustrà*. ¶ *Gratis*] *Sine causa*; ἀναιτίως, δωρεάν, quod cæteri reddiderunt, teste Olympiodoro, h. e. Aq. Sym. & Theodotio. Chald. מגן. In fonte חנם *gratis*: nam se insontem judicabat. Licet etiam vertere *impunè*, ut Prov. 1. 17. *Impunè tenditur rete ante oculos omnis pennipotentis*. חנם enim tam sig. *fine pœna* quàm *fine præmio*. Vulg. *etiam sine causa*. Cæterùm Deus nihil facit sine causa, licèt nobis ità videatur; nobis, inquam, qui causam ignoramus, quibus Divina ratio agendi Deíque judicia ignota & occulta.

18. *Non sinit me*] Vulg. *Non concedit*. Lxx οὐκ ἐᾷ με *Non permittit me*. Tharg. *Non relinquit me*. Ad verb. *Non dat*. *Dare* sequente Infinito aut Gerundio aliquo valet *sinere*, *permittere*, *concedere*. Notavi antea. ¶ *Reducere spiritum meum*] *Respirare*, quod Senes dixerunt ἀναπνεῦσαι. Vulg. *requiescere spiritum meum*: quod שוב aliquando significat. Ut hìc *reducere spiritum*, sic alibi *reducere animam*, videlicet Psal. 19. 7. *Lex DOMINI integra, reducens animam*, i. convertens, vel faciens ut anima redeat ad se. Sic Plautus Epidico, *Remigrat animus nunc demum mihi*. Alii *instaurans animam*; nempe in pristinum statum, emendatâ vitiositate quæ omnibus innata. Santes h. l. *Non sinet me ut requiescat spiritus meus*. ¶ *Sed*] כי pro כי אם, ut sæpe aliàs. Alii *quia*, vel *quin potiùs*. Vulg. *et*. Lxx γὰρ *autem*. Tharg. ארום *quia*, *quoniam*. ¶ *Saturat me*] Vel *satiat me*. Lxx ἐμπέπληκέ με *implet me*. Sic etiam Vulg. ממרורים cum Dages ad ornatum lectionis. ¶ *Amaritudinibus*] Acerbissimis & amarissimis doloribus, *acerbitatibus*. Lxx πικρίας *amaritudine*. Chald. מרירא.

19. *Si de robore*] Sub. *quæstio est*, aut *quæritur*, aut aliquid tale. Vulg. *Si fortitudo quæritur*. Sed in fonte לכח, non כח. Lxx ὅτι μὲν γὰρ ἰσχύει κράτει *quia enimvero valet potentiâ*. Sed editiones variant: nam in Compl. ἰσχύϊ κρατεῖ *fortitudine præstat*; & apud B. Augustinum, *etenim quia potest obtinet & vincit*, ut videatur habuisse codicem in quo exaratum fuit ἰσχύει καὶ κρατεῖ. Sym. ἐν τῇ ἰσχύϊ κραταιός ἐστι *in robore potens est*: legit בכח, aut ל accepit pro ב: quæ enallage insolens non est. Possumus etiam vertere, *Si quoad robur, potens est*. Sic alibi apud Psalmographum לפעלות *quod ad facta hominum*. ¶ *Robustus*] Vulg. *robustissimus est*; positivus gradus pro superlativo. Sym. κραταιός, ut vidimus. Tharg. עלים *fortis*, *robustus*, *potens*. In fonte אמיץ, quod Senes 2 Sam. 15. 12. reddunt ἰσχυρὸς, & Jes. 40. 26. ἐν κράτει ἰσχύος. ¶ *Est*] Non est in textu Ebræo, sed in ed. Chaldaica, & necessariò subaudiri debet ad sententiæ complementum. Quod autem ait *robustus est* pro eo habendum ac si dixisset *robustus est adeò & à viribus firmus ut nemo ei possit resistere*. Frustrà ergo est qui cum eo de robore certat aut viribus. ¶ *Si de judicio*] *Si de jure quæritur*. Vulg. *si æquitas judicii quæritur*. Lxx τίς οὖν κρίματι αὐτοῦ ἀντιστήσεται; *quis igitur judicio ejus resistet?* ¶ *Quis eum convenire faciet me?*] *Quis faciet ut eum convenire possim*, causámque meam coram illo agere? q. d. *Nemo*. Quidam, *quis sistet me coram eo?* Sunt etiam qui vertunt, *quis sistat?* ac si diceret, *Utinam quis me coram eo sisteret ad causam meam defendendam*. יעד *convenit*, הועיד *convenire fecit*. Vulg. *Nemo audet pro me testimonium dicere*, tanquam à עד *testimonium*; ac sic esset יעידני aut העידני. Chaldæus quoque *quis testimonium dicet pro me?* nisi mavis *contra me*. q. d. Quis ausit contra me testari, cùm sim innocens & expers omnis culpæ? Santes *quis dabit mihi tempus*, i. מועד, tempus ad conveniendum? q. d. *quis statuet mihi tempus ad hoc?*

20. *Si fuero justus*] Si dixero me justum, h. e. causam meam justam esse. Vulg. *Si justificare me voluero*. Lxx ἐὰν γὰρ ὦ δίκαιος *nam si fuero justus*. Tharg. *Si justus ego*. *Esse* hìc non sig. *esse reverà*, sed id quod dixi; nam justus nemo est apud Deum: multi tamen opinantur se tales esse, & se justificant, non judicium, contrà ac pii, qui etiam in mediis malis justum pronuntiant esse judicium. Vulgatam sic emendabis, *Si justus esse voluero*: nam *justificare* הצדיק dicitur, non צדק. ¶ *Os meum condemnabit me*] *Sermo meus me condemnabit*. Nam qui dicit se justum esse coràm Deo, dicit quod verum non est, ac proinde oratio ejus ipsum condemnat. Scitum illud, *Non est justa coram Deo ulla caro*, quod idem cum illo *ullus homo*. Lxx τὸ στόμα μου ἀσεβήσει *os meum impiè loquetur*. Sym. ἐὰν δικαιότερος ἀναφανῶ, στόμα μου καταδικάσει με, *si justior apparuero, os meum condemnabit me*. ¶ *Integer ego*] Si me integrum esse dixero. Vulg. *si innocentem ostendero*. Lxx ἐάν τε ὦ ἄμεμπτος *si fuero irreprehensibilis*. Chald. שלים אנא *perfectus ego*, i. integer. Schol. ἁπλοῦς ἐγώ· interpretamentum vetus τοῦ תם, quod *integrum* reddidimus. ¶ *Pervertit me*] Perversum me pronunciat, declarat aut judicat; reum agit me perversitatis. Vulg. *pravum me comprobabit*. Lxx σκολιὸς ἀποβήσομαι *pravus evadam*. Schol. καὶ διεστρέβλωσέν με. Tharg. ומקלקל יתי *& pervertit me*. Ebræus codex

codex habet ויעקשני, ubi Vau convertit, non copulat, ideo eam omisimus in versione Latina. Esset autem ויעקישני *perversum faciet me*. Sic alibi ידבקו pro ידביקו, quod tritum in dialecto Chaldaica.

21. *Integer ego*] *Si ego integer sum*, h. e. esse me dico integrum, tum ego profectò *nescio animam meam*, h.e. meipsum. Nam seipse ignorat qui se peccatorem esse nescit aut non agnoscit. Scitum illud, Γνῶθι σεαυτὸν, *Nosce teipsum*. Vulg. *Etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea*, quod idem cum illo, *hoc ipsum ego ignorabo*. Non placet. Lxx εἰτε γὰρ ἠσέβησα, οὐκ οἶδα τῇ ψυχῇ, *Si enim impiè egi, non novi animâ*. *Impiè egi*, aut *locutus sum*. *Animâ*, h. e. animo, q. d. *anima mea id nescit*. Hoc videtur velle, *Si quid impiè locutus sum*, aut *egi*, *nescio*. Non sciens hoc feci, sed per ignorantiam. ¶ *Aversor vitam meam*] Tœdet me *vita mea*. Sunt qui *nescio animam meam* exponant *vitam meam*, q. d. Præ timore non sum apud me. Vulg. *& tœdebit me vita mea*. Lxx πλὴν ἀφαιρεῖται μου ἡ ζωὴ *veruntamen aufertur vita mea*. Quidam propterea *sperno vitam meam*. Quid si, *fastidio vitam meam*? parùm interest.

22. *Unum est*] In quo mihi vobiscum non convenit, & quod me omnésque sanctos olim valde torsit maléque habuit, videlicet quòd bonis malè sit, & malis bene. Vide Psal. 73. 2. & deinceps. Jer. 12. 1. *Propterea dixit*, *Justum & improbum Deus ex aquo perdit & consumit*. Vulg. *Unum est quod locutus sum*. Tharg. *Una mensura est*; *ideo dixi*, &c. In Lxx desideratur illud *Unum est*. Quid si, *Unum est propter quod dixi*, nempe quòd videam bonis malè esse, id quod in me nimiùm expertus sum. *Una mensura est*, sub. *omnibus aqua, tam bonis quàm malis*. ¶ *Integrum*] Vulg. *innocentem*. Lxx μέγαν *magnum*, i. גדול. ¶ *Et improbum*] Vulg. *& impium*, ἀσεβῆ. Lxx καὶ δυνάστην *& potentem*. Tharg. וחייב *& peccatorem*. ¶ *Ipse*] Deus. ¶ *Consumit*] *Perdit*, *vexat*, *affligit*. Tharg. *exterminat*. Lxx ἀπολλύει ὀργὴ *perdit ira*, nempe *Dei*, h. e. Deus iratus, qui vocatur *ignis devorans*, sive *consumens*.

23. *Si*, &c.] Variè hic locus redditur. Vulg. *Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat*. *Semel*, h. e. subitò, repentè; non sæpius, ut qui lentè flagellantur, & quorum calamitas diu durat: nam illi occiduntur quotidie. Hoc est quod Apostolus dicit, *Propter te occidimur totâ die*. Nam insignis calamitas mors quædam est, cùm *vivere* propriè dicatur qui facilè ac jocundè vivit. Vita enim misera non est vita. Lxx ὅτι φαῦλοι ἐν θανάτῳ ἐξαισίῳ, ἀλλὰ δίκαιοι καταγελῶνται, *Quia nequam homines in morte ingenti*, aut *admiranda*, *erunt*, *sed justi deridentur*. *In morte admiranda erunt*, h. e. mirabilem mortem oppetent. Nihil tale dicit Ebræus. Tharg. *Si in ira moritur*, *statim quando dissolvuntur justi*, *ridet*. מתמסמסין *liquefiunt*. ¶ *Si flagellum occidat repentè*] Vel, *Cùm flagellum occidit subitò*. *Si*, valet *cùm*, ut in illo, *Si erit Jobilaus*. Sic, *Si Deus pro nobis*, *quis contra nos*. ¶ *Flagellum*] Afflictio. Sic apud Davidem, *cum hominibus non flagellantur*, affliguntur. Latè patet hoc nomen: nam omnes afflictiones & vexationes quæ à Deo importantur hominibus comprehendit. Flagellantur enim ab eo qui malis vexantur. ¶ *Occidat*] *Morte afficiat*. Hoc המית propriè, quod Græci dicunt θανατόω, illud הרג dicitur, ἀποκτείνω. ¶ *Repentè*] *Subitò*. ¶ *Tentationem innocentium*] Aut *purorum*, h.e. *justorum*, δικαίων, quorum propria *tentatio*, quia tentantur, h. e. probantur, adversis, ut aurum igne. *Tentatio* Græcè πειρασμός. נקי *purus*, *insons*, *innoxius*, ἀθῷος, ἀναίτιος. ¶ *Subsannat*] *Pro sanna habet*, & quasi ridiculam facit. Nam justi hujusmodi tentationem pro ludo habent præ ut est ea quæ diu durat, & in qua lentâ morte conficiuntur. Aut, *flagellum illud quod repentinam mortem adfert subsannat & ridet insontium tentationem*, quæ gravior est & acerbior.

24. *Terra*, &c.] Vulg. *Terra data est in manus* (בידי) *impii*, *vultum Judicum ejus operit*: *quòd si non ille est*, *quis ergò est*? Lxx παραδέδονται γὰρ εἰς χεῖρας ἀσεβοῦς (videlicet οἱ δίκαιοι) πρόσωπα κριτῶν αὐτῆς συγκαλύπτει· εἰ δὲ μὴ αὐτὸς ἐστι, τίς ἐστι; *Traditi sunt* (Augustinus, *Terra tradita est*) *in manus impii*, *facies Judicum ejus operuit*? *si verò non ipse est*, *quis est*? Tharg. *Terra tradita est in manu peccatoris à coram Domino*, *qui Judices ejus operit meritò*, sive *justitiâ*: *si non* דיכי *ipse*, *quis est*? *Terra* justi qui in terra dati sunt. Quæ expositio robur accipit ex ed. τῶν ἑβδομήκοντα. ¶ *Data est*] Tradita est à Deo, qui propter peccata hominum dat eis malos Principes, qui eos regant ac gubernent. ¶ *In manu*] *In potestate*, q. d. Improbi potestatem & imperium habent in eam. ¶ *Improbi*] Chald, *peccatoris*. Hinc discimus *improbum* & *peccatorem* synonyma esse interdum. In epistola Judæ Apostoli simul hæc leguntur quasi ἐκ παραλλήλου, *peccatores impii*. ¶ *Faciem*] Aut *vultum*. ¶ *Judicum ejus*] *Rectorum ejus*. Nam *judicare* est regere; & *Judices populi*, qui ei præsunt, eum gubernant. ¶ *Operit*] *Tegit*, Nè videant quod æquum & justum est. Vel nè respectum habeant personarum. Sanè Justitia pingitur oculis obvelatis propterea. Esth. 7. 8. *Et faciem Haman operuerunt*. Vide Abenezram. Hinc elicimus malos Judices etiam à Deo esse. Sic Menander dicebat *omnem uxorem esse à Deo*, *& bonam quidem à Deo benevolo*, *malam verò ab eodem irato*. Sic cui succenset Deus, ei dat malum Principem. ¶ *Si non*] *Si non est Deus qui hoc facit*, *ubi est*? *aut quis est*? Mercerus mavult *si non nunc*; ut אפו fit *nunc*. Quid si, *ubi quis est*? qui hoc possit facere videlicet. Vetus omnis interpretatio, *si non ipse est*, i. αὐτός, & דיכי, ut vidimus. Augustinus, *quis ergò est*?

25. *Sanè dies mei*] Vel, *Prœterea dies mei*. In fonte ad verb. *& dies mei*, sed hanc particulam cæteri interpretes neglexerunt. Loquor de Vulgato nostro & Chaldæo. *Dies mei*, dies vitæ meæ. Lxx ὁ δὲ βίος μου *vita autem mea*. Sym, αἱ ἡμέραι μου *dies mei*. Sic etiam Vulg. ¶ *Leviores*] *Velociores*, ἐλαφρότεραι. ¶ *Cursore*] *Quàm cursor*, & est defecta oratio, quam supplet Chaldæus P. referens, *Dies mei leviores sunt magis quàm umbra avis qua currit*. Alibi est *radio textoris*, ubi Lxx ex hoc loco δρομέως. Licet etiam vertere *leviores sunt*, *fugiunt*, *nec vident bonum*, per præsens. ¶ *Fugerunt*] Quàm celerrimè abierunt, ut qui fugiunt metu alicujus, à quo ipsis periculum vitæ imminet. ¶ *Non viderunt bonum*] Tam citò transacti sunt ut mihi non licuerit in iis bono frui. Tales dies *boni* etiam dicuntur, ut ferè sunt dies Adolescentiæ, quæ propterea *atas bona* vocatur. Contrà *atas mala* dicitur Senectus propter morbos & alia incommoda illius ætatis. Ut *atas mala*, sic etiam *dies mali* dicuntur dies senii. Et nota quòd ait de diebus *non viderunt bonum*: nam propriè loquendo Homines *vident bonum*, non Dies. Tribuit ergò Diebus quod Hominum proprium est.

26. *Transierunt*, &c.] Vulg. *Pertransierunt quasi naves poma portantes*, *sicut aquila volans ad escam*. אבה interpretatur *poma portantes*, tanquam ab אב, quod *fructum* denotat. Vide suprà 8. 12. *Poma* autem dicit, non *mala*, sed generaliter omnes fructus qui ex arboribus esui aptis proveniunt; in queis & Pyra, Cerasáque, & Pruna, quæ celeriter transvehenda, nè corrumpantur & putrescant. Lxx ἢ καί ἐστι ναυσὶν ἴχνος ὁδοῦ, ἢ ἀετοῦ πετομένου ζητοῦντος βοράν; *Nunquid est navibus vestigium via*, *aut aquila volantis quarentis escam*? quod sumptum videtur ex cap. 30. Proverbiorum Salomonis v. 19. Nam nec navis vestigium relinquit transitûs sui, nec aquila volatûs sui. Tharg. *Pertransseunt cum navibus fructus delicatos portantibus* (vel potiùs *onustis fructibus delicatis*, *pomísve*) *ut aquila qua volat ad cibum*. Vide quæ notavimus ad Vulg. ed. ¶ *Cum navibus desiderii*] Summo desiderio ad portum properantibus, quas ideo Symmachus *naves festinantes* appellat. Tales enim admodum festinant ad portum desiderii sui, quem modis omnibus obtinere satagunt. *Naves desiderii*, ut *portus desiderii*. Hîc est חפץ in fonte, ibi אבה quod alibi non facilè invenies, ac proinde sunt (in queis Abenezra) qui nomen loci esse censent, aut fluvii rapidissimi. Alii, eodem teste, *fructus* interpretantur. Sed אבה *desidero*; unde אבה *desiderium*. R. D. in lib. Rad. *Naves*, *quarum desiderium*

siderum & voluntas ire ad locum quò festinant ire, sic dies mei præterierunt celerrimè. Quidam aiunt esse nomen loci, aut fluvii. Alii dicunt esse à themate איב, *unde &* איבה Inimicitiæ, *q.* naves inimicitiarum, *h.e. piraticæ vel hostiles.* ¶ *Sicut aquila volat*] h. e. Quàm velocissimè. *Aquila volatus* in Proverbio est de veloci. Nam inter aves volatu præstat Aquila. ¶ *Ad escam*] Vel *ad cibum*, quem quoniam avidissimè appetit, ideo pernicissimè volat ad eum. Alibi est, *volant ut aquila in cœlum*, de divitiis.

27. *Si dixero*, &c.] Vulg. *Cùm dixero, Nequaquam ità loquar, commuto faciem meam, & dolore torqueor. Si* pro *cùm* aut *quum*, insolens non est. *Oblivi scar sermocinationis meæ*, i. nunquam ità loquar posthac. *Commuto faciem meam*, i. iram meam: non ampliùs irascor. Lxx ἐάν τε γὰρ εἴπω, Ἐπιλήσομαι λαλῶν, συγκύψας τῷ προσώπῳ στενάξω, *Si enim dixero, oblivi scar loquens, inclinans facie suspirabo.* Tharg. *Si dixero, Oblivi scar sermonis mei, relinquam iram meam, & roborabo me.* אתגבר *prævalebo. Si dixero*, ad verb. *Si dictum meum*, aut, si mavis, *dicere meum*, & subintelligitur *fuerit* אמר *dictum, sermo*, אמרי *sermo meus, dicere meum.* ¶ *Oblivi scar querelæ meæ*] Vel *querimoniæ meæ.* Non ampliùs querar de hac mea miseria; memoriam ejus omnem deponam. ¶ *Vultum meum*] Iram meam. Nam ira in vultu maximè apparet. Sic de Hanna legimus, 1 Sam. 1. 18. *& vultus ejus non erat ei ampliùs.* Sensus est, *non ampliùs irata erat.* Hinc intelliges quid sit, *Vultus Domini disperdidit eos*: item, *Vultus Domini in facientes mala*, Psal. 34. 16. ¶ *Roborabor*] Sic Abenezra & R. Levi. Alii *confortabo me ipse*, aut *cor meum*: nam est verbum in conjugatione tertia, quam vocant *Hiphil.* Quidam *refocillabor, recreabor.* Amos 5. 9. המבליג Jon. *qui roborat.* Hieron. *qui subridet*, Aquilam secutus, qui verterat μειδιῶν. *Propriè autem μειδίαμα*, inquit, *dicitur quod nos Subrisionem possumus appellare, quando quis irascitur, & apertis paululùm labiis subridere se simulat, ut iræ ostendat magnitudinem.*

28. *Expavi ad omnes dolores meos*] Subiit me pavor cùm recordarer omnium dolorum quos perpessus sum. Vulg. *Verebar omnia opera mea*, כל מעשי. Tharg. *Coegi omnes ærumnas meas*, tanquam à גור *congregavit.* Lxx Σείομαι πᾶσι τοῖς μέλεσιν, *Commoveor omnibus membris. Membra* אברים dicuntur. An fortè legerunt עצמי *ossibus meis*? ¶ *Novi quòd non mundabis me*] Vox est quasi desperantis & animum despondentis de Dei misericordia. Ad dolores omnes meos hoc insuper accessit, inquit, quòd sciam te non mundaturum aut innocentem judicaturum me. Vulg. *sciens quòd non parceres delinquenti.* Lxx οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ ἀθῷόν με ἐάσεις *novi enim quòd non insontem me sines. Mundabis*, purum, justum, vel etiam innocentem declarabis, pronunciabis.

29. *Ego*, &c.] Vulg. *Si autem & sic impius sum, quare frustrà laboravi?* Lxx ἐπειδὴ δέ εἰμι ἀσεβής, διατί οὐκ ἀπέθανον; *Quandoquidem sum impius, quare non sum mortuus?* Quòd si mortuus essem, non jam in vanum laborarem. Sed nusquam Job se impium dicit aut fatetur esse. Tharg. *Ego peccavi*, aut *reum me feci, cur in vanum laborabo?* ¶ *Improbus sum*] *Si improbus sum*, ut vos me esse dicitis. Reus sons, ὑπόδικος. Suprà v. 20. *Si ero justus, os meum condemnabit me*: nam apud Deum nemo est insons, h.e. justus. ¶ *In vanum*] הבל pro להבל. Sic alibi בטח pro לבטח *tutò, securè*, & שוא pro לשוא, quod similiter reddunt *in vanum.* Vulg. *frustrà*, & Aq. μάτην. Chald. autem ללמא, q. *pro nihilo.* ¶ *Laboro*] Vel excusando me causámque meam tuendo, vel certè deprecando culpam & veniam petendo. Nam Deus non exaudit hominem improbum. In fonte est ad verb. *cur hoc*, quod Chaldæus expressit per למא דין. Sed & Aquila referens, εἰς τί τοῦτο μάτην κοπιῶ; *ad quid hoc frustrà laboro?* Eadem habentur in ed. Compl. Vide sodes.

30. *Si lavero me*, &c.] Vulg. *Si lotus fuero quasi aquis nivis* (videtur legisse Chaph pro Beth) *& fulserint velut mundissimæ manus meæ.* Lxx Ἐὰν γὰρ ἀπολούσωμαι χιόνι, καὶ ἀποκαθάρωμαι χερσὶ καθαραῖς, *Si lotus fuero nive, & mundatus puris manibus.* Tharg. *Si lavero me aquâ nivis, & purgavero sapone manus meas.* אהלא *sapo*, vel *nitrum*, quo vestes mundantur. Sunt qui *halonitrum* reddunt. ¶ *Aquâ nivis*] *Aquis nivalibus.* ¶ *In puritate*] *Purè.* Vide num possit reddi *purgavero me in puritate manuum mearum*, ut Psal. 18. 20. *secundùm puritatem manuum mearum reddit mihi*, ubi כבר ידי in fonte. Sunt qui malunt *& mundavero sapone manus meas.* Nam בר *res purgans*, ut sapo. Sic vocatur id quo purgant argentum à scoriis, Jes. 1. 25. Etiam id quo vestes purgamus בר dicitur, & בורית, à *mundando*, quod ברר dicunt. In Pentaglotto, בר & בורית *res quæ vim habet purgandi vestes à sordibus & maculis, qualis est Sapo, herba fullonum, Smegma. Job* 9. 30. *Et mundavero sapone manus meas. Mal.* 3. 2. כבורית *sicut sapo fullonum. Jer.* 2. 22. *Si laveris te nitro, & multiplicaveris tibi* ברית *saponem.* Tharg. צריפא *alumen.* אהלא in eodem Lexico exponitur *sapo, quo vestes & manus lavantur.* Ego majorem authoritatem requiro: nam recentiores nihil dicunt, si non probant. *Puritas manuum* sunt manus puræ, ut rectè Senes interpretantur. Genus est locutionis, ut *viriditas herbæ* pro *herba viridis.* ¶ *Manus meas*] כף propriè *vola*, à *curvitate*: nam כפף *incurvus sum.* Sed hîc pro tota manu sumitur, ut sæpe aliàs.

31. *Tunc in foveam intinges me*] Vulg. *tunc sordibus intinges me.* Vult dicere *maculabis me.* Sententiam expressit, si non verba. Nam qui demergitur in foveam, sordibus inquinatur luti ac cœni. Lxx ἱκανῶς ἐν ῥύπῳ με ἔβαψας *satis*, vel *abundè, in sordibus me tinxisti*: perperàm *traxisti* in ed. Rom. Latina. Lex. vet. Ῥύπος, *squalor*, Ῥύπος, *sordes, singulare non habet.* Tamen Cicero ad Atticum scribens *sordem urbis* vocat fæcem plebis. *Apud bonos*, inquit, *iidem sumus quos reliquisti: apud sordem urbis & fæcem multò meliùs quàm reliquisti.* Tharg. *Tunc in foveam immersisti me. Tunc* cùm puto me ab omni labe purum esse nec ullis sordibus inquinatum. *In foveam*, lutosam, alii *in sepulcrum.* Vox Ebræa utrumque significat. *Intinges*, merges, demerges. ¶ *Abominabuntur me vestimenta mea*] Lxx ἐβδελύξατο δέ με ἡ στολὴ *abominata verò me stola est*, h. e. vestimentum meum, Nam στολὴ *quodlibet vestis genus*, ἀπὸ τοῦ στέλλεσθαι *ab induendo.* Vide Græcam ed. Gen. 49. 11. Exod. 28. 4. & 29. 21. Apud Latinos ad *honestæ matronæ vestem* tantùm hoc nomen translatum est. Apuleius tamen libro ultimo Metam. pro *veste sacerdotali* usurpat. Vox Ebræa sign. propriè *vestes cultiores*, quales illæ sunt quas diebus festis ac lætis induimus. Sing. est שלמה, & inversis literis שמלה. Hanc vestem lacerabant in luctu: unde colligo superiorem fuisse. Nam interiorem vestem non scindebant, quod sciam.

32. *Non enim est vir*, &c.] Vulg. *Neque enim viro, qui similis mei est, respondebo: nec qui mecum in judicio ex æquo possit audiri.* Lxx οὐ γὰρ εἶ ἄνθρωπος κατ' ἐμέ, ᾧ ἀντικρινοῦμαι, ἵνα ἔλθωμεν ὁμοθυμαδὸν εἰς κρίσιν, *Non enim es homo sicut ego, cui contradicam, ut veniamus pariter in judicium.* Tharg. *Non enim filius hominis, sicut ego, respondebit mihi: ingrediemur simul in judicium?* ¶ *Vir*] *Homo*, ἄνθρωπος. Sic rectè Græci convertunt. Nam vir & homo se mutuò explicant. Sed quomodo *non est vir*? nam legimus, *Deus est vir belli?* Aliud *vir belli*, & aliud *vir* simpliciter. Deus est *vir belli*, h. e. bellicosus: non est *vir*, quia non est homo, sed spiritus. ¶ *Respondebo ei*] Pronunciatione juvandum, ut illud quod sequitur, *Num respondebo ei, & veniam pariter in judicium?* q. d. Minimè gentium. Nam qui cum eo contendit, etiamsi fuerit insons ad alios homines comparatus, tamen deprehenditur esse sons apud eum. Non enim justa est coram eo ulla caro. Vel, *ut respondeam ei, & veniam cum eo*, &c. ¶ *Veniam pariter in judicium?*] In judicium veniunt partes litigantes. Qui ergò cum Deo litigat, venit cum eo in judicium, ubi idem est Judex & pars adversa. Dicunt Ebræi *quatuor esse qui non veniunt in judicium*; *qui extremè pauper est, qui malam uxorem habet, qui obæratus est, & qui colicum dolorem patitur*: qua de re diximus alibi.

33. *Non est inter nos*, &c.] Vulg. *Non est qui utrumque valeat*

valeat arguere, & ponere manum suam in ambobus. Lxx εἴθε ἦν ὁ μεσίτης ἡμῶν, καὶ ἐλέγχων, καὶ διακούων ἀναμέσον ἀμφοτέρων, *Utinam esset nobis mediator* [*Medians*] *& arguens, & disceptans inter utrumque.* In ed. Rom. perperàm *meditans* pro *medians*. Lex. vet. Μεσίτης, *sequester, arbitrator, mediator. Medians*, h. e. μεσιτεύων. Idem Lexicon, Μεσιτεύω, *sequestro, intervenio.* Μεσιτεία, *arbitrium, sequestratio, arbitratus.* Διακούειν dicitur *qui audit disceptantes inter se*, ut Judex, qui utramque partem non tantùm *audire* debet, sed *peraudire*, h. e. ad finem usque audire, quod διακούω etiam significat. *Peraudio*, ut *perlego*, ad finem usque lego. Tharg. *Non est inter nos redarguens, qui ponat manum super nos ambos. Inter nos*, inter me & Deum. ¶ *Arguens*] Qui arguere possit eum qui causam suam malè agit, arbiter aut arbitrator, Judex. ¶ *Qui ponat manum suam*, &c.] Qui authoritate suâ quasi manu impositâ utrumque coerceat, si opus sit. Nam ubi duo litigant ibi ferè ambo delinquunt & exorbitant. Opus est aliquo qui eos arguat & compescat. Quis autem id faciet Deo cum Homine disceptante?

34. *Amoveat*] *Auferat, summoveat.* ¶ *Virgam suam*] Τὴν ῥάβδον, i. *plagam suam:* Sic interpres Chaldæus. Virgâ parentes utuntur ad castigandos liberos unde quandoque sumitur pro *paterna castigatione*; Psal. 89. 32. *Visitabo in virga scelus eorum.* Prov. 29. 15. *Virga & castigatio sapientiam dant.* Vult dicere *virga castigationis*; quæ *virga hominum* dicitur, 2 Sam. 7. 14. Alia est *virga Regni*, quæ & *virga dominantium*, Jes. 14. 5. Sic loquendo sceptrum designant. Hinc lucem facies illi loco, *Non auferetur virga de Juda*, i. sceptrum. Nam qui de *virga castigationis* ea verba intelligunt ex sequentibus refutari possunt. Mich. 6. 9. *Audite virgam*, i. pœnam vobis infligendam. ¶ *Terror ejus*] Vulg. *pavor ejus.* Tharg. *timor ejus.* Lxx ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ. ¶ *Nè perterreat me*] Vulg. *non me terreat.* Lxx μή με στροβείτω *nè me transversum agat.* Tharg. *nè terrefaciat me.* Alius *nè me consternet.* Nam qui in judicio consternatur, non potest rectè agere causam suam, séque ita ut oportet defendere ac tueri. Terror enim impedimento ei est.

35. *Loquar, & non timebo*] Tunc loquar audacter & intrepidé. Lxx καὶ οὐ μὴ φοβηθῶ, ἀλλὰ λαλήσω, *tunc non timebo, sed loquar.* In commentariis Græcorum est ἐὰν λαλήσω *si loquar.* Tharg. *Loquar, & non timebo ab eo.* ¶ *Non sic ego mecum*] Non dicit, *cum Deo*, sed *mecum*, i. apud me, quia nullius sibi criminis conscius erat. Vulg. *neque enim possum metuens respondere. Sic*, i. in illo terrore, *non sum mecum* & quasi compos mentis. Metus enim excutit sapientiam. Lxx οὐ γὰρ οὕτω συνεπίσταμαι *non enim sic conscius sum.* Aug. *non enim sum mecum. Sic*, talis, h. e. improbus, aut reus sons, aut *sic*, ut vos opinamini. Vide Rom. ed. Latinam. *Mecum*, apud me. Si reus sum apud Deum, non tamen reus sum apud me. Sed alii aliter exponunt. Vide Mercerum. C U M *apud* significare notius est quàm ut probari debeat. Quid si, *In tanto terrore, quo me terres, sic non sum apud me, ac proinde non possum causam meam bene agere ac defendere. Hoc liberatus loquar audacter & intrepidé.*

I D E M.

4. וַיִּשְׁלָם. A. Εἰρήνευσεν *in pace vixit*, sive *pace fruitus est.* Sym. διετέλεσεν *perseveravit*] Aut *perduravit, permansit, perstitit.*

5. הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ. Sym. ὁ ἐξαίρων ὄρη, καὶ ἀδηλοποιῶν αὐτά, *qui montes aufert, eósque obscuros & incognitos reddit*] Melius Lxx καὶ οὐκ οἴδασιν, & Hieron. *qui transtulit montes, & nescierunt.*

6. יִתְפַלָּצוּן. Schol. οἱ λοιποί, περιτραπήσονται *percellentur*] Lxx σαλεύονται. Hieron. *concutiuntur.* Santes *contremiscent.* Περιτρέπω propriè *circumactu percello & everto.*

9. וְחַדְרֵי תֵמָן. Olympiodorus, ὁ Ἑβραῖος, Καὶ πάντα τὰ ἄστρα τὰ κυκλοῦντα Νότον *& omnia sidera circumdantia Notum*] Lxx ταμεῖα Νότου *penetralia Austri.* Santes *plagas Australes.* Arias *penetralia Austri.*

13. אֱלוֹהַּ לֹא יָשִׁיב אַפּוֹ. Sym. ὁ Θεὸς οὗ ἀναστρέψει τὴν ὀργήν, *Deus, cujus ira averti non potest.* ¶ תַּחְתָּו שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב. Sym. ὑποκάτω δὲ αὐτοῦ καμφθήσονται οἱ ἐπερειδόμενοι ἀλαζονείᾳ, *sub illo flectentur qui nituntur jactantiâ*] Vel *curvabuntur.* ¶ *Qui nituntur jactantiâ*] Licet etiam vertere ex Græco *qui incumbunt jactantiæ.* Sensus est, *qui freti sunt eâ.* רהב ἀλαζονεία, *jactantia, gloriatio, arrogantia.* Psal. 89. 11. Hieron. *superbum.* 40. 4. רהבים idem *superbias.* In Nominibus ex epist. ad Ebræos, R A A B *per He Impetum significat.*

16. וְיַאֲזִין. Καί μοι ὑπακούσῃ *& me exaudierit*] Μοι adjeci de conjectura ex Notis ad ed. Rom. nam in libris est καὶ ὑπακούσῃ *& exaudierit:* quod habent quædam exemplaria ed. Lxx.

17. חִנָּם. Οἱ λοιποί, ἀναιτίως *sine causa*, καὶ δωρεὰν *& gratis.*

19. לְכֹחַ אַמִּיץ. Sym. ἐν τῷ ἰσχύϊ κραταιός ἐστι *in robore validus est.*

20. אִם אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי. Sym. ἐὰν δικαιότερος ἀναφανῶ, στόμα μου καταδικάσει με, *Si justior appareo, os meum condemnat me.* ¶ תָּם אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי. Schol. ἁπλοῦς ἐγώ, καὶ ἐστρέβλωσέν με, *simplex ego & depravavit me*] *Simplex*, integer, ingenuus, minimè fictus aut simulatus. ¶ *Depravavit me*] *pervertit, distorsit*, pravum ac perversum declaravit.

24. אֵפוֹ מִי הוּא. *Sym.* καὶ νῦν τίς ἐστιν, *& nunc quis est.*

26. חָלְפוּ עִם אֳנִיּוֹת אֵבֶה כְּנֶשֶׁר יָטוּשׂ עֲלֵי אֹכֶל. Sym. ἀπῆλθον ὁμοίως ναυσὶ σπευδούσαις, ὡς ἀετὸς ἱπτάμενος ἐπὶ βορᾶν, *Abierunt similiter ut naves festinantes* [*cita, celeres*] *ut aquila volans ad cibum*] Santes *cum navibus Ebeh.*

G R O T I U S.

Quis restitit ei, & pacem habuit?] Pro *restitit ei*, in Hebræo est *induravit se contra eum.* Hi sunt τὰ σκληρὰ λαλοῦντες κατὰ Θεοῦ, Judæ 15.

9. *Interiora Austri*] Sidera illa quæ ad polum Austrinum vergunt, & Arabibus sunt conspicua, non etiam longiùs in Septentrionem ab Æquinoctiali sitis. Vide Plinium 2. 72.

15. *Qui etiam si habuero quippiam justum*] Heb. *Qui si justus fuero.* ¶ *Sed meum Judicem deprecabor*] i. Suppliciter cum eo agerem; ut faciunt Angeli, Esa. 6. 2.

20. *Pravum me comprobabit*] Heb. *pravum me faciet*, i. pravus vobis videbor in hac jactatione.

21. *Etiamsi simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea*] Etiamsi planè nullius maleactæ rei mihi conscius fuero, tamen de memetipso mihi judicium non assumam, 1 Cor. 4. 3, 4.

23. *Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentium rideat*] Dictum hoc κατὰ φάσιν, i. nè ita agat quasi pœnis bonorum delectetur.

24. *Vultum judicum ejus operit*] Nempe corruptor donis. Exod. 23. 8. Deut. 16. 19. operit nè verum videat. ¶ *Quòd si non ille est, quis ergò est?*] Heb. *Si non, ubi, quis ipse?* i. Si quis neget verum me dicere, ostendat ubi ille sit, nempe Princeps justè agens. Vide quæ infrà cap. 24.

27. *Cùm dixero, nequaquam ita loquar; commuto faciem meam; & dolore torqueor*] Heb. *Si dixero, Obliviscar meditationis meæ, deponam vultum*, supple *tristem, at recreabor.*

C O D U R C U S.

QUI existimant Jobum sequenti commissione Bildado assentiri, & comprobare ejus dicta, errant graviter, & longè recedunt à Jobi proposito, neque ejus scopum assequuntur. Non enim Bildad & Job eódem collimant: quod satis ex superioribus claret. Negavit Bildad justos ærumnis & calamitatibus premi in hac vita, improbos rebus

rebus lætis frui: idque cum Divina justitia pugnare pro virili tueri conatus est. Job contrà constantissimè affirmat sanctos exerceri & probari rebus adversis, & multis tormentis agitari, improbis exsultantibus & voluptati litantibus. Quod ipsum Asaph Propheta Psal. 73. exsertissimè pronunciat. Repetit itaque sermonem jam exorsum, quem interpellaverat Bildad, quibusdam intemperiis agitatus, ratus conticuisse Jobum, quòd aliquantulùm substitisset institutâ de remissione peccatorum oratione. Sed repetit continuátque vir sanctus sermonem illum cum suspirio, quòd amarulento hoc scommate Bildad ejus animum offendisset, *Si filii tui deliquerunt, dederunt Deo peccati sui supplicium.* Ingemiscens itaque hæc subjicit,

2. *Enimverò novi ità esse. Nam quomodo justus erit homo si cum Deo componatur?*] Proinde illud *novi ità esse* relationem habet ad ea quæ jam ipse ex animi sui sententiâ oratione ad Dominum conversâ protulerat, & ad ea quæ consequenter eloquitur excitatus natorum acerbissimi funeris commemoratione. Nec possunt sequentia Jobi verba cum erronea Bildadis sententia convenire de felici sanctorum in hac vita statu. Ex adverso certat Job, Non esse de sanctitate & justitia cujusquam ab adversis vel secundis rebus judicandum: disputátque quæ sit in genere hominis justitia apud Deum, quæque sua. Se tamen miseriis torqueri: de quibus expostulat, à quibus Deum supplex orat ut se liberet, vel aliquantulùm sublevet. *Quomodo justus erit homo si cum Deo componatur?* Hoc verbum in conjugatione Cal. sig. *justum esse*. Nequis existimet superbire Jobum & insolescere apud Deum sanctitate suâ & justitiâ, principiò agnoscit omnes homines Divino judicio esse obnoxios, séque confitentem reum sistit apud Deum. Eadem est sententia hujus loci quæ Psal. 143. 2. *Non accedas in judicium contra servum tuum, quoniam in conspectu tuo nemo justus.* Hoc igitur orationis Jobi & Davidis exordium fuit: quod & omnes sanctos usurpare decet.

3. *Si velit contendere cum eo*] *Si quis velit contendere & litigare cum Deo, non poterit respondere ipsi ad unum ex millibus.* Argumentum est ab infinita Dei sapientia ductum. Humanus intellectus percelleretur & confunderetur per infinitam Dei sapientiam.

4. *Sapiens & fortis*] Heb. *sapiens corde, & fortis robore*, i. Non modò Deus est sapientissimus sed etiam potentissimus. Ut nemo coram illo stare potest suâ sapientiâ, ità nec contendere contrà suis viribus. ¶ *Quis illum habuit duriter, cui bene cesserit?*] הקשה est Hiphil, & ישלם Cal. Hæc dicuntur על דרך בני אדם *humano more.* Non enim mortales possunt nocere vel prodesse Deo, ut rectè sentit Elihu, pòst c. 35. Dicuntur autem mortales *duriter habere* Deum, quando superbiunt, insolescunt, libidinantur contra nomen, legem, Ecclesiam ejus: ut in Epistola Judæ catholica ex Enochi Prophetia habetur, περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς, *Reddituri sunt rationem peccatores impii de omnibus duris quæ contra ipsum locuti sunt.* Ità *habuisse Deum duriter* Pharaoh, Sennacherib, Nabuchodonozor & reliqui id genus Tyranni dici possunt; quod non impunè tulerunt.

5. *Qui montes transfert*] Divinæ potentiæ argumenta in montium eversionibus & terræ motibus exstant. Montes *non sensisse* dicti, quia factum hoc subitò, nemine opinante vel suspicante aut præsagiente, præeunte nullo signo tantæ mutationis. Alia etiam interpretatio hujus versiculi potest esse, *Qui montes transfert nec norunt homines quòd illos subverterit in ira sua.* Utraque Hebraicis quadrat maximé.

6. *Columnæ* terræ sunt ejus fundamenta. Verbum יתפלצון non aliâ conjugatione nec alibi occurrit. Hinc est nomen פלצות, de quo vide pòst cap. 21.

7. *Qui dicit Soli*] Hoc videtur respicere historiam Josuæ, vel Ezechiæ, quanquam ante illa Job exstiterit. Sed hæc potuerunt per anticipationem dici quòd Jobum non latebret penès Deum esse id efficere quandocunque luberet. חרס *cheres* pro Sole hîc, & Jud. 14. חרסה *charsa*, est vox Persica; nam Hesychius dicit Persis Solem dici κῦρος.

8. *Qui calcat alta maris*] i. qui fluctus maris tranquillat tollítque ut lubet. Sic Poeta cùm Neptuni potestatem in maria significare vellet, fingit illum pervolitantem curru per æquora:

Atque rotis summas levibus perlabitur undas.

9. *Qui fecit Booten, Antaren, Pleiadas & penetralia Austri*] Quatuor hîc signorum cœlestium nomina: Quorum primum עש tantùm hîc in illa significatione, pro sidere. Significat etiam *tineam*, & sæpius in illa significatione reperitur. עיש, quod semel occurrit, pòst c. 38. videtur idem sidus significare. Ab. Ezra dicit esse *Septentriones*, i. Ursam magnam. De *Antare* & *Pleiadibus* dicemus ad c. 38. חדרי תמן sig. Polum Antarcticum. Hæ duæ voces coalescere videntur per compositionem in unam, & sic nomen proprium efficiunt quod alibi non exstat. Ità verò appellatur vertex Australis sive Antarcticus axis, quòd siderum sit expers, ità ut spatia appareant illic inania & vacua: unde nomen impositum existimo חדרי תימן *spatia Austri.* Ergò hæc quatuor sidera invicem opposita quatuor oppositas plagas significant, Septentrionem, Austrum, Orientem & Occidentem: quibus totum cœlum quacunque patet intellige. Sunt enim *Kesil*, & *Kima* opposita sidera, de quibus plura cum Deo ad c. 38. ubi de *contractionibus Antaris* & *Pleiadum deliciis*.

10. *Qui facit magna*] Phrasis Hebraica elegans & observatu digna, עד אין חקר עד אין מספר, sic pòst 21. 33. אין מספר pro *innumerabili*, & Eccles. 4. 8, 16. אין קץ sig. *infinitum*.

11. *Ecce transibit*] Significat Deum esse Spiritum, invisibilem, ubique præsentem, omniscium, & cardiognostam; qui pro nutu liberrimo omnia facit, cujus voluntas universo leges figit; sibi nulla nisi à seipsa ponitur.

12. *Ecce rapiet, quis avertet?*] Significat neminem voluntati ejus posse obluctari.

13 *Non cohibet iram suam*] Prov. 29. 11. *Stultus*, inquit Parœmiastes, *animum suum prodit, sed cordatus retro compescit illum.* Prudentia humana postulat ut impotentiam animi sui homo regat, quia ira hominis mera impotentia est: Sed Deus non opus habet dissimulare iram suam; quia facit quicquid vult, éstque omnipotens & ἀναμάρτητος. Nec potest quisquam subjicere illi, *Minæ tuæ exercitum desiderant.* ¶ *Sub eo concidunt præsidia superbiæ*] Vulgata Latina habet *curvantur qui portant cœlum.* Vox רהב tantùm reperitur in libro Psalmorum ter, apud Esaiam bis, & bis in hoc libro. Significat *superbiam.* Passim tamen de *Ægypti* & *Pharaonis superbia* interpretantur, præterquam in hoc libro. *Præsidia superbiæ* sunt omnia illa quibus nituntur superbi homines, quibus insolescunt, opes, vires, consilia; omnia illa quibus gloriantur & efferuntur. Fastum illum μεγαλαυχίαν καὶ φρύαγμα dicunt Græci. עזרי רהב *præsidia superbiæ* vertimus, spectato sensu; vel etiam *præsidia fortitudinis*, i. præsidia valida & fortia. Facilè autem vires improborum Dominus frangit.

14. *Etiam ego responsarem illi?* Cùm sit impervestigabilis & immensa Dei sapientia, infinita ejus potentia, egóne homuncio responsarem illi? & cogitarem concinnatâ oratione adoriri illum, & causam contra illum, vel etiam apud illum dicere?

15. *Etiamsi justus fuero non respondebo*] Significat se, quamvìs esset justus, apud Deum tamen demissurum vultus & supercilia & pressurum vocem. Hoc est quod S. Apostolus significat Rom. 4 2. *Si Abraham justificatus est ex operibus, habet quo glorietur, sed non apud Deum.* Ex hoc ergò loco duo colliguntur. Primum est, Apud Deum neminem vel sanctissimum insolescere debere & justitiâ suâ superbire. *Quid enim habes quod non acceperis?* sed nec quenquam insontem esse ab omni peccato: quod quamvìs occultissimum facilè Dominus deprehendit, quia sapientissimus, potentissimus, justissimus & oculatissimus est; cui patent intimi cogitationum recessus; ut facilè consultissimos & prudentissimos quosq; coarguat, ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, *versutos artibus propriis captans.* Quod generaliter S. Apostolus ad Romanos interpretatur tam de illis qui citra Legem sapientiâ humanâ & virtutibus

virtutibus inclyti fuerunt, quàm de illis qui sub Lege pietate & sanctitate insignes & conspicui habiti sunt. Alterum est, Quòd siquis inter mortales sanctitate & justitiâ claret, non modò Divini judicii severum examen lacessere non debet, verùm nè vocatus quidem ex adverso stare, sed potiùs pronus Judicem suum venerari debet. ¶ *Supplex venerabor qui me judicaturus est*] Hæc est Jobi de Justificatione hominis sententia. In qua usquequaque constanter perstitit, & peccatorum suorum veniam supplex efflagitavit, ità certus de justificatione sua per fidem ut criminis nullius sibi conscius Divinam tantùm misericordiam supplex veneratus sit. Et postulatus à Deo in ipso agonis exodio gloriam reportaturus quòd *verba Sancti non reticuisset*, accessit auscultaturus, & sapientiam Dei adoravit. Hæc *laus est in silentio quæ Deo rependitur in Sione*, Psal. 65. 1. Hic modus Angelorum Dei, qui *duabus alis obvelant oculos in Domini conspectu*, Esa. 6. 2.

16. *Si invocavero illum, & responderit*] Significat se ità consternatum judicii quo exercebatur severitate & plagarum Dei numero, ut licèt Deus exaudierit preces suas adhuc tamen contremiscat. Hoc est quod S. Apostolus docet Phil. 2. 12. μετὰ φόβȣ καὶ τρόμȣ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθαι. Eò spectat illud S. Petri 1 Cath. 4. 18. εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς πȣ̃ φανεῖται; *si justus ægrè servatur, quorsum evadet impius & peccator?* Ubi agit de judicio quod primùm Dominus exercet in domo sua.

17. *Qui me procellâ contrivit*] Verbum ישופני est à radice שוף: tribus tantùm locis exstat, hîc, Psal. 139. 11. חשך ישופני *Invadent*, vel *occupabunt*, *me tenebræ*: & Gen. 3. 15. *invadet tibi caput, & tu invades illi calcaneum*. Est *invadere, occupare, obnubere, obumbrare*. Interpretantur Gen. 3. *conterere*. ¶ *Multiplicat plagas meas immeritò*] Ità loquitur quia non erat illi nota ratio tam gravis tentationis.

19. *Si de viribus ageretur*] Hoc dictum est perelegans; Neque vi neque jure posse se contendere cum Domino, quia viribus plus potest, & Judex est omnium, à nemine judicandus. ¶ *Quis illum mihi in jus trahat?*] Hebr. מי יועידני est Hiphil à radice יעד, verbum forense. In Cal est *convenire*; in Hiphil est *facere convenire*. Jer. 49. 19 idem loquendi genus occurrit מי יועידני. Loquitur autem Dominus, *Quis diem dicet mihi?* i. Quis mihi diem præstituet? *Qui me marquera le iour de l'assignation?*

20. *Si fuero justus*] Stultè Genevenses, *Si ie me justifie, ma propre bouche me condamnera*: quod implicat. Sed falsæ de Justificatione doctrinæ præjudicium non patitur eos rectè Prophetarum & Apostolorum eloquia interpretari. ¶ *Ille me improbum deprehendet*] יעקשני est Hiphil. Deus potest, quâ summâ pollet authoritate inter judicandum, peccatores damnare vel absolvere.

21. *Si probus sim, non cognoscam animam meam*] i. meipsum. In propria justitia confidere nemo debet, sed in sola Dei misericordia omnem salutis spem reponere. Ità S. Apostolus 1 Cor. 4. 4. οὐδὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τȣ́τῳ δεδικαίωμαι *Nullius culpæ conscius mihi; sed eapropter justus non sum*. Optimè post longam de Meritis operum disputationem Eminentissimus Cardinalis Bellarminus, *Propter incertitudinem propriæ justitiæ & periculum inanis gloriæ tutissimum est totam salutis fiduciam in sola Dei misericordia reponere*. ¶ *Vitam meam aversabor*] Significat se nullo modo meritis suis innixum.

22. *Perinde est, quamobrem dixi, Unà improbum & justum conficit*] Heb. *Unum est*. Jarhius addit בעלם *in hoc seculo*: quæ nostra est interpretatio; *In hoc seculo perinde est de justis atque de improbis*. Tam justi enim quàm improbi variis premuntur calamitatibus: à quibus etiam improbi ut plurimùm sunt immunes in hoc ævo, ut infrà subjicitur.

23. *Saltem si flagellum statim interimeret*] שוט est *flagellum* propriè *quo flagellantur & conteruntur frumenta in area*: à verbo quod sig. *circuire*. Metaphoricè usurpatur de *malis* & *ærumnis quibus exercetur vita hominum*, ut hîc, & Esa 28. 15. ubi *flagellum inundans* dicitur שוט שטף, i. quod nihil intactum relinquit, atque omnia conterit. ¶ *Sed in probatione innocentium ludit*] Ità quidem primâ fronte nobis videtur quando probamur à Domino, sensu dolorum nostrorum Deum non tangi. Sed aliud tandem suadet Divinæ gratiæ sensus & charitatis ipsius erga nos experientia. *Dinumerasti fugas meas, & lacrymas meas in alabastro condidisti. Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris. Et quomodo miseretur pater filiorum, sic Dominus nostri miseretur. Ipse enim novit figmentum nostrum*.

24. *Terra traditur in manus improbi*] Hæc est bonorum expostulatio. Eliphas & Bildad posuerant, Improbos torqueri in hoc seculo, & justos contrà agere in pace. Ex adverso Job propugnat, Pios multis probari ærumnis, impios vitæ oblectamentis indulgere. Primum fusè prosecutus est in responsione ad Elipham: idipsum etiamnum defendit contra Bildadum. Alterum exsertissimè pronunciat, *Terra traditur in manum improbi*. Cujus rei tam absurdæ causam reddit, ¶ *Tegit faciem Judicum ejus*] Nempe impius. Sic interpretatur Ab. Ezra. Improbi autem *tegunt faciem Judicum terræ* vel assentationibus vel muneribus, vel numero, vel aurâ & splendore opum & dignitatum suarum, vel etiam terrore: quî fit ut jura & leges violentur in provincia, pauperes injuriâ premantur & lacrymæ incassum effundantur, ut ait Ecclesiastes capitibus 4, & 5. Inter illa omnia potissimùm *munera* dicuntur *excæcare Judicum oculos*, Exod. 23. 8. Deut. 16. 19. Corruptione verò judiciorum contingit maximè ut *terra tradatur in manus improbi*. ¶ *Quòd si non ità est, ubi ille est tandem?*] Aben Ezra confert cum hoc locum alterum ex c. 24. 25. ואם לא אפו מי יכזיבני וישם לאל מלתי, i. *Quòd si non ità est, quis est qui me mendacii coarguat, & dicta mea refellat? qui me fera mentir?* Ità hîc, *Si non ità est, ubi ille est tandem?* Cedò aliquod exemplum viri justi qui rerum potiatur, qui polleat opibus. Omnino perquam exiguus est justorum numerus in terra: rectè ergò quærit *ubi ille est*, quia vix unus exstat inter mille. Hunc versum non intellexerunt interpretes Genevenses, sed sensum ejus planè corruperunt versione pessimâ, juxta quam Deum omnium flagitiorum authorem Job pronunciaret, *Si se n'est luy, ie vous prie qui est-ce?* quâ pravâ interpretatione Judicum facinora Deo tribuuntur.

25. *Dies mei velociores fuerunt*] Non patitur proprii doloris sensus cogitationem ejus diutiùs occupari circa aliena. Redit ad se, atque interrupta suspiria repetit; & magnis mœroris fluctibus exæstuans, quod negabant ipsi larvati amici remedium & solatium à Domino petit, conversâ ad illum mente & oratione, & magis corde quàm ore, interpellante pro eo spiritu στεναγμοῖς ἀλαλήτοις, suspiriis absque sermone curas suas apud Dominum expectorat. Quod autem hoc loco usurpat de vitæ suæ brevitate & laboribus, idipsum S. Patriarcha profitebatur apud Pharaonem, *Dies peregrinationis meæ pauci & mali*. Admonet hoc dictum quæ sursum sunt cogitemus. Triplici verò illustrat simili hunc locum, *Cursoris*, *Celocis*, & *Aquilæ*, in quibus nihil est difficile præter nomen אבה & verbum ישוש. Ab. Ezra & Jarhius dicunt אבה esse nomen fluvii rapidissimi, quales sunt qui ex Armenia in Babyloniam fluunt, per quos adverso flumine remeare naves nequeunt: de quibus Herodotus in Clio. Quæ ideo ex materia levissima conficiuntur, & pellibus integuntur, quas detractas atque asino impositas terrâ secum in patriam reuehunt. Nec dubito ejusmodi naves ab Esaia significatas cap. 18. quæ appellantur מלאכים קלים & כלי גמא quæ transmittuntur in Babyloniam. Nam fluvii illi non sunt Africæ fluvii, sed Asiæ, qualis est Tigris. Hallucinantur autem interpretes, qui non cogitant duplicem esse Chusiam, unam Orientalem, quæ est ulterior & citerior India; alteram Occidentalem, quæ est supra Ægyptum: qua de re vide nostram diatribam De quatuor Paradisi fluminibus. Alii Hebræorum, ut Levi Gersonites, interpretantur אבה per רצון & *naves desiderii*, quales sunt quibus utuntur piratæ, ut perniciter quoquò ferantur & in

in prædam involent; quæ etiam *actuaria* Latinè dicuntur. Hieronymus interpretatur *naves poma portantes.* Thargum habet עם אלפיא דטעינין מגדיא *cum navibus onustis aromatibus*, vel *pretiosis*, habitâ potiùs ratione rei ipsius quàm vocis. Ejusmodi enim navibus per fluvium Ebe mala vel aromata devehebantur. Verbum ישוש non alibi in tota Scriptura occurrit. Interpretantur *volare* R. Abraham, Jarhius, Thargum. Chaldaicum est: nam in Thargum טוס est *volare*.

27. *Si fortè dixi*] אם אמרי est Macor cum affixo. ¶ שיחי] Significat *curam meam, mœrorem meum, mon soucy.* ¶ *Vultum meum*] פני, i. tristitiam meam, stomachum meum. Etiam *vultus* Latinè id significat: unde *vultuosus*, tristis, tetricus. ¶ *Recreabor*] אבליגא in Hiphil quater tantùm occurrit: ter in hoc casu, nempe hîc, & cap. seq. & Psal. 39. & Benoni מבליג Amos 5. Interpretantur אבליגא, אתחזק *reficiar, recreabor, refocillabor.*

28. *Metui omnes dolores meos*] Nè recrudescerent scilicet. *Cognovi quòd me non absolveres*] Impossibile est recreare animum qui sensu peccatorum iram Dei metuit, unde subjicit,

29. *Ego reus ero, frustrà laborarem*] Donec constet de peccatorum remissione, nulla tuta felicitas. Tunc demum pace fruimur cùm veniam peccatorum nacti Spiritûs S. gratiâ per fidem justificati sumus.

30. *Si nivalibus aquis*] Hoc illum solicitabat, nè cùm sacris indulsisset, & sibi in anima sua benedixisset, & sacramentis usus religionísque ritibus à Deo mandatis, ab omnibus piis usurpatis, purgatum se existimasset, Deus illa rata non haberet. *Aquæ* autem *nivales* ponuntur pro *purissimis*, quales fluviorum qui ex monte Libano vel aliis longinquis montibus fluunt. Vide pòst quæ dicenda venient in illa cap. 24. 19. *Siccitas & calor exhaurit aquas nivis.* Occurrit hîc nota lectionis à scriptura variæ: nam scriptum est במו, lectio est במי. In quibusdam editionibus Keri successit in locum τȣ̃ Ketib sine nota. Sed perinde est במו שלג *in nive* & במי שלג *in aquis niveis.* ¶ *Detersero mundo*] הזכותי בבר *smegmate.* בור enim est *smegma*, vel *nitrum*, hîc & Es. 1.

32. *Non est homo sicut ego*] Hæc verba sunt alternantis sententiam, & varia consilia in animo versantis: Non potest homo Deum in jus cogere, neque à Deo absolutionem extorquere, nisi Deus sponte adnuat & concedat peccatorum remissionem. Oportet itaque ad illum suppliciter accedere. Sed virgâ Dei territum se dicit: quare precatur ut virgam suam tollat, quò possit liberè loqui. *Non sum apud me*, i. perturbatus & perculsus metu sum. Quæ omnia à Jobo postulata vocatis in Christo Jesu per fidem concessa sunt, per quam ἔχομεν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει *cum securitate & fiducia ad Deum accedimus*, Eph. 3. 12. Quæ verò de *virga*, i. de flagello, dixit Job, 34. *Removeat virgam suam à me, alloquar illum, & non metuam*, ea Legi accommodari possunt. Per Legem non licet ad Dominum accedere. Et Israelitæ pavidi orant ut Dominus Mosem alloquatur, Moses ipsos. Terret itaque virga Legis; quâ remotâ per Christum ad Deum liberè accedimus.

CAP. X.

MUNSTERUS.

OStendit Ijob Divinam providentiam erga se causam præsentis calamitatis, & non impietatem suam.

3. *Laborem manuum tuarum*] Vocat seipsum *laborem*, seu *opus, manuum Dei.* Hebraismus propriè habet *fatigationem*, sicut & Chaldæus vertit ליעות. q. d. Videtúrne bonum tibi ut sis immisericors erga hominem creaturam tuam, quem tantâ diligentiâ & labore fecisti?

8. *Simul per circuitum*] i. Totum ex diversis membris & partibus compegisti.

11. *Contexuisti me*] Sic Chaldæus exponit verbum תשככני. habet enim אשתיתני. Significat alioquin verbum סכך & שכך *tegere* & *operire.*

12. *Visitatio tua*] h. e. Providentia tua in periculis custodivit spiritum meum.

15. *Video*] Legitur hîc ראה pro רואה. Sunt tamen qui ראה exponunt pro תכיר, *tu cognoscis afflictionem meam.*

16. *Crescat*] Ut scilicet citiùs moriar, & liberer ab his calamitatibus.

17. *Testes*] Hebræi communiter exponunt עדיך pro נגעים *plagis testantibus impietatem viri sancti*, vel *quæ testantur iram Dei.* ¶ *Finis temporis*] Exponunt quidam וזמן קצוב צבדה pro *termino mortis determinata.* Alii accipiunt pro *exercitu vermium discurrentium per corpus*; sicut & חליפות exponunt pro *vicissitudinibus morborum sibi invicem succedentium.*

VATABLUS.

1. EXcisa est anima, &c. נקטה נפשי בחיי] Hebraismus, Vivus morior præ cruciatu. ¶ *Relinquam super me eloquium meum*, אעזבה עלי שיחי] *Relinquam super me querimoniam meam*, i. laxis ori meo habenis, pleno ore conquerar.

2. *Nè condemnes me*, אל תרשיעני] i. Neque judices me improbum, neque punias me tanquam improbum. ¶ *Contendas mecum*, תריבני] *Rixeris mecum*, tanquam cum homine impio, i. quamobrem sic me affligas.

3. *Nunquid bonum tibi*, הטוב לך] Sub. *fuerit*, i. nunquid profuerit tibi, vel, *juvaberis.* ¶ *Reprobes opus*, &c. תמאס יגיע כפיך] *Contemnas* [*abomineris*] *laborem manuum tuarum*, i. me. ¶ *Et consilium impiorum illustres*, ועל עצת רשעים הופעת] i. Et itâ consilio impiorum faveris? qui scilicet tuam circa homines providentiam non tantùm criminari, sed etiam negare audent.

4. *Nunquid oculi carnis*, העיני בשר] i. Oculi carnei, q. d. Nunquid eò spectas quò homines carnales spectare solent, ut semel odio correpti reconciliari non sustineant?

5. *Nunquid sicut dies*, &c. הכימי אנוש] q. d. Nunquid mutabilis es secundùm tempus, ut homines mutari solent, & non potiùs idem semper permanes?

7. *Tu scis quòd non impiè egi*, על דעתך כי לא ארשע] Ordo inversus, qui sic restituetur, *Non enim sum impius*, etiam *juxta animi tui sententiam.* Ad verb. *Juxta scientiam tuam, quòd non impie egi*, q. d. Pro omniscientia tua, qui scrutator es cordium, non ignoras sed certò scis me non esse impium. Quidam Hebræorum priorem hujus versûs partem jungunt fini præcedentis versûs, sic, *& peccatum meum inquiras juxta opinionem tuam?* i. juxta animi tui sententiam, & non pro veritate, ut homines corrupti judicii faciunt? q. d. Nequaquam. *Quamvis non sim impius, tamen ità me affligis ut nemo possit me eripere de manu tua.*

8. *Finxerunt me*, עצבוני] *Elaboraverunt me.* ¶ *Simul per circuitum*, יחד סביב] i. Omnino in circuitu, sive omni ex parte, q. d. Mirum est quòd tantis me calamitatibus obruas, cùm opus tuum sim.

10. *Sicut lac liquefecisti me*, כחלב תתיכני] i. Velut ex liquido lacte, h. e. ex semine liquido simili lacti fecisti me; & ex materia liquida & postea coagulata formasti me, ac in utero matris meæ mirabiliter in membra corporis humani constituisti me.

12. *Et misericordiam fecisti mecum*, וחסד עשית עמדי] *Et gratiam* [*beneficentiam*] *fecisti mihi*, q. d. Omnia tibi debeo. ¶ *Et visitatio tua*, ופקודתך] i. Constitutio tua, h. e. lex naturæ quam constituisti me hactenus servavit in vita. Alii exponunt, *& providentia tua conservat me in vita.*

13. *Et ista abscondisti*, &c. ואלה צפנת וגו'] i. Omnia ista scis ac probè nosti: certus sum quòd hæc sunt apud te, i. quòd hæc non ignoras.

14. *Et custodies me?* ושמרתני] i. An propterea ceu in custodiam perpetuam sive carcerem perpetuum conjicies me ut perpetuò affligar? ¶ *Et ab iniquitate mea*, &c. ומעווני]

[ומעוני לא תנקני] i. Et iniquitati meæ non parces? Vel, *& à pœnis iniquitati meæ debitis*, h.e. à punitione, *non absolves me?*

15. *Si impiè egi*, [אם רשעתי] *Si improbus fui.* ¶ *Non elevabo*, [לא אשא] *Non attollam*, i. non tamen audeo attollere, *caput meum*, i. vultum præ pudore. ¶ *Saturatus ignominiâ*, [שבע קלון] i. Ad saturitatem usque plenus ignominiâ & abjectione. ¶ *Et videns*, [וראה] Infinit. pro participio.

16. *Utinam multiplicetur*, [ויגאה] *Utinam crescat*, vel *augescat*. Ad verb. *Et multiplicetur*; sub. *dolor meus*, sive *afflictio mea.* ¶ *Venaris me*, [תצודני] *Rapias me*; sub. *utinam, inquam, sicut leo rapias me*: i. utinam subitò me conficias ac perdas. ¶ *At reverteris*, &c. [ותשוב תתפלא בי] Ad verb. *& reverteris.* Aliquid subaudiendum, *at non ità facturus es, sed reverteris, & mirus apparebis in me*, sive *contra me*: i. aliis post alias plagis (ut soles) cruciabis me.

17. *Renovas plagas tuas*, [תחדש עדיך] Fut. Heb. pro præs. *Renovabis testes tuos*, i. plagas tuas, quæ testes sunt iræ tuæ: vel quæ testimonium dicunt contra me quod abs te sunt; i. subinde ac jugiter novas mihi superinducis molestias. ¶ *Et multiplicas iram tuam mecum*, [ותרב כעשך עמדי] *Et auges furorem tuum contra me*, i. exacuis indignationem tuam adversùm me. ¶ *Mutationes & exercitus*, [חליפות וצבא] *Exercitum* pro *multitudine* posuit, i. multæ ac variæ afflictiones; sive, afflictiones variæ, & quidem multæ.

19. *Fuissem tanquam non fuissem*, [כאשר לא הייתי אהיה] Ad verb. *tanquam non fuissem, ero.* Inversus est ordo. i. Utinam protinus vitâ privatus fuissem. ¶ *Ab utero*, [מבטן] i. Utinam, inquam, statim atque editus fui in lucem obiissem. q d. Si tunc mortuus fuissem, tot miseriarum expers jamdudum fuissem.

20. *Pauci*, [מעט] Ad verb. *paucum quid: paucitas.* q.d. Certè brevis est vita mea. ¶ *Cessa ergò, & dimitte me*, [וחדל ושית ממני] *Desine ergò* [sub. *à me*] *& dimitte me*: i. noli ampliùs vexare me, & sine me in pace. Legitur & יחדל ישית, quod sic præcedentibus jungetur, *Nonne paucitas dierum meorum desinet*, i. brevì finietur? *dimittat ergò me*, i. desinat me affligere, sub. *Deus.* ¶ *Et confortabo*, [ואבליגה] *Et corroborabo*; i. ut corroborem & refocillem animum meum. Alii vertunt *& corroborabor.*

21. *Ad terram tenebrarum*, &c. [אל ארץ חושך וצלמות] Subaudiendum, *antequam vadam, inquam, ad*, &c. Describit sepulcrum, quod vocat *terram tenebrarum, & umbram mortis*; i. Antequam moriar.

22. *Terram obscuritatis*, &c. [ארץ עפתה וגו'] *Terram*, inquam, cujus *lumen* est *sicut caligo & umbra mortis*, i. nihil nisi caligo est: h.e. terram prorsus caliginosam. Eadem vox *obscuritatem* & *lucem* significat. ¶ *Ac tenebrescit*, [ותופע] *Ac lucet*; i. tota caliginosa est.

C A S T A L I O.

17. INstaurans *tuos testes contra me*] *Dei testes* vocat suos amicos, à quibus tanquam testibus arguebatur. ¶ *Ità ut mihi per vices bellandum sit*] Modò cum hoc, modò cum illo decertandum.

22. *Cujus splendor idem est atque caligo*] Quæ pro splendore caliginem habet.

C L A R I U S.

1. TOedet *animam meam vita mea*] Quoniam, inquit, ità vivo quasi mortuus, nunc non ut blasphemem, sicut objicitis, sed ut amaritudini indulgeam, non adversùs Deum sed adversùm meipsum ad Deum loquar.

3. *Nunquid bonum tibi videtur*] Cùm non alicujus facinoris quod tantâ pœnâ sit expiandum mihi conscius sim, non invenio quid te moverit. Nequaquam enim injustitiam approbas, ut vi opprimas quempiam; neque immisericordia placet, ut quod tuis manibus condidisti temerè confringas: neque impiis ità faves ut illorum consilio aliquid facias.

4. *Nunquid oculi*] Neque hoc, inquit, dixerim, quòd hallucinentur oculi tui, sicut oculi nostri, qui carne obsepti sumus, & sæpe in innoxios per errorem irruimus. Similiter & hoc alienissimum est à te, ut instabilitatem tibi tribuamus ac mutabilitatem, quòd, sicut nos, variis pro dierum varietate affectibus sis obnoxius, & quod paulò antè amabas mox odio prosequaris. Quid? quòd & nullâ exploratione tibi opus est, quâ discas quid in penitissimis cordium finibus delitescat, & qualis futurus sim, impiúsne an pius. Jam antea tibi satis spectatus sum, & scis nullum esse qui me de manu tua liberet, &c.

8. *Manus tuæ*] Miror, inquit, hòc magis quò plùs cum tua benignitate pugnat nova crudelitas ista, dum eum quem tuis manibus tam industriè effinxisti & in tantam gloriam provexisti, ità devoras.

10. *Nónne sicut lac*] Graphicè formationem Hominis describit comparans semen lacti, quod funditur primò, deinde conceptum coadunatur, ut concipiendis membrorum lineamentis sit commodius. Ut condensatum fuerit, crescunt vitalia membra, quæ carne & cute, ut ab incommodis tecta sint, vestiuntur, atque ut subsistant ac cohæreant ossibus ac nervis contexuntur.

12. *Visitatio tua*] h.e. Tua providentia spiritum meum custodivit in plurimis periculis. Nihil enim sine tua gratia vel ad momentum durare potest.

13. *Hæc celas*] Hæc sunt, inquit, arcana tua judicia. Quidam sic vertit, *Et illa recondidisti in corde tuo, scio quòd hæc tecum, ut peccantem observes, & ab iniquitate non dicas innocentem.* Et sic interpretatur, *Illa tam rara judicia, quòd & peccantem observes, & etiam justè agentem humilies & affligas, mirum quomodo cum summa misericordia & justitia tua conveniant & non pugnent.* Latent ergò, inquit Job, interim in corde illo tuo tam arcana consilia, ut si peccem, me observes & in carcerem conjicias, ab iniquitate mea me non absoluturus, sed ut impium in perpetuo Væ ac ululatu relicturus; sin justè agam, nihilo tamen minùs non ausim attollere caput meum, meâ fretus justitiâ, sed vis humilier, ignominiâ implear & affligar.

17. *Instauras testes*] Plagas testantes iniquitatem meam, vel iram Dei.

20. *Nunquid non paucitas*] Cùm alioquin angusta hæc vita & vana sit, cesset ira paulisper, ut aliquantùm corroborer, priùs quàm in mortis domum, è qua homines regredi non solent, abeam, versaturus ibi in summis tenebris & obscuritatibus, ubi nullus vicissitudinum ordo, sicut in hac vita, diei noctísque varietas est, &c.

D R U S I U S.

1. PErtæsa *est anima mea vita mea*] Sive, *Tœdet animam meam vita mea*, ut est apud Vulg. Santes, *Excisa est in vita mea*, i. נכרתה: quomodo explicant ex Ebræis R. Levi & Abraham F. Pheritsol, nec non Moses Ger. cui pater Nahaman. Verbum נקט alibi non exstat, quod sciam. Sanè in notis Massoriticis ad h. l. habetur ל, quæ sig. ליתה *non est.* ¶ *Relinquam*] Vulg. *dimittam adversùm me eloquium meum.* LXX ἐπαφήσω ἐπ' αὐτὸν τὰ ῥήματά μου *dimittam super ipsum verba mea.* Sed legendum ἐπ' ἐμαυτὸν *super meipsum*, quod habent commentaria Græca & ed. Compl. Quinetiam in ed. Rom. Lat. *super me.* Aug. *proferam contra me sermones.* Tharg. *relinquam super me verba mea.* Quidam *onerabo.* Alii *roborabo*, ut Neh. 3.8. ויעזבו *munierunt Jerosolymam.* ¶ *Super me*] *Apud me*; patiar manere apud me, & indulgebo dolori meo. ¶ *Querelam*] *Querimoniam, sermocinationem, eloquium meum.* Suprà 7.11. *Loquar in angustia spiritûs mei, sermocinabor*, sive *querar, in amaritudine animæ meæ.* Idem hîc dicit aliis verbis, *relinquam super me querelam meam, & loquar in amaritudine animæ meæ.* Et nota utrobique *amaritudinem* מר dici quod alibi *amarum* denotat. Talia sunt עד *testis* & *testimonium*, צר *adversarius* & *adversitas*,

versitas, &c. ¶ *Amaritudine*] *Acerbitate, tristitiâ.* *Amarum* enim quod triste, acerbum & injocundum. Sic *vita amara*, i. acerba, injocunda. *Melior est mors quàm vita amara*, Sir. 30. 17. Sed mors etiam *amara* est diviti & feliciter agenti : unde proverbiale, *Morte amarius.* Sir. 41. 1. *O mors, quàm amara est memoria*, &c. *Amara vita* Exod. 1. 14. *Amaram fecerunt vitam eorum.* Sic fortè h. l. *in amaritudine animæ*, h. e. *vita mea.* Lxx λαλήσω πικρίᾳ ψυχῆς μου συνεχόμενος, h. e. συνεχῶς, *assiduè, continenter, continuatim, frequenter.* Quanquam in ed. Rom. *compressus.* Lex. vetus, Συνέχομαι, *opprimor.*

2. *Dicam Deo*] In fonte est *ad Deum*; quod Senes vertunt ἐρῶ πρὸς Κύριον· nam in hoc libro ferè semper *Dominum* cum *Deo* confundunt, h. e. יהוה cum אלוה. Non laudo. Tharg. לאלהא *Deo.* ¶ *Nè condemnes me*] *Nè reum peragas me.* *Condemnare* dicitur qui aliquem improbum, h.e. reum sontem, pronunciat : qui Ebræis dicitur רשע, unde verbum הרשיע, quod nunc in Ebræo. Vulg. *Noli me condemnare.* Lxx μή με ἀσεβεῖν δίδασκε *Nè me impium esse doce*, i. reum sontem. Aq. μὴ καταδικάσεις με *non condemnabis me.* Tharg. *Nè peccati reum me facias.* ¶ *Notum fac mihi*] *Indica mihi.* ¶ *Cur litiges mecum*] *Quamobrem*, sive *propter quid, mecum contendas judicio.* Vulg. *cur me ità judices*, על מה תריבני. Aut nè condemna me, aut causam ede cur hoc facias. Sed ריב partium est, non Judicis. Partes litigant, non condemnant; Judex condemnat, non litigat. *Judicare* autem inter alia etiam *condemnare* sig. quod notius est quàm ut probandum sit. Lxx καὶ διατί με οὕτως ἔκρινας ; *& cur me ità judicasti?* κρίνειν Judicis est, κρίνεσθαι partium. Tharg. *quare contendis mecum?*

3. *An bonum tibi*] *Placétne tibi? Nunquid pulchrum & rectum videtur?* Vulg. *Nunquid bonum tibi videtur?* Lxx ἢ καλόν σοι; *Aut bonum est tibi?* Tharg. *An rectum coram te?* ¶ *Quòd opprimas*] *Me, qui sum opus manuum tuarum.* Vulg. *si calumnieris me*; aliàs *pauperem.* Lxx ἐὰν ἀδικήσω *si iniquè egero.* Compl. ἐὰν συκοφαντήσω *si calumniatus fuero.* Schol. ὅταν συκοφαντήσῃς *cùm calumniatus fueris.* Tharg. *quòd perversè agas*, aut *calumnieris*, aut *opprimas.* Nam טלם interpretamentum est τοῦ עשק, quod antiqui ferè συκοφαντεῖν interpretantur, i. *calumniari*; recentiores *opprimere.* Sig. autem *vel verbis vel factis aliquem opprimere.* Verbis opprimit qui per calumniam id facit. ¶ *Averseris*] *Spernas, reprobes.* ¶ *Laborem manuum tuarum*] Hunc hominem quem tuis manibus formasti de luto terræ. Alibi est *opus manuum tuarum*, eodem sensu. Apud Hymnographum legimus *laborem manuum tuarum comedes*, Psal. 128. 2. quod Græci reddunt τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου. Id malè interpretantur *laborem fructuum tuorum*: nam καρπὸς hîc non est *fructus*, sed pars manûs quam Latini *carpum* vocant; sed hîc pro tota manu sumitur. Vulg. *opus manuum tuarum*, מעשה כפיך. Idem aliter. Nam inter opera manuum Dei etiam Homo. Lxx ἔργα χειρῶν σου, מעשי כפיך. Tharg. *laborem manuum tuarum.* Πάντες, inquit Aristoteles Ethic. 4. ἀγαπῶσι μᾶλλον τὰ ἔργα αὐτῶν, ὥσπερ οἱ γονεῖς καὶ ποιηταί, eo argumento probans eos qui à parentibus opes acceperunt liberaliores esse iis qui suo eas labore quæsiverunt. Vide Livelæum in Annot. Ion. 4. 10. ¶ *Quòd super consilium improborum apparuisti?*] Vel *splenduisti, illuxisti?* Vult dicere *quòd favore tuo illud prosequare & promoveas.* Sic alibi, *Qui equitas super Cherubim appare* [aut *illucesce*] הופע, i. respice nos vultu tuo lucido ac sereno; sis nobis propitius. Vulg. *& consilium impiorum adjuves?* Sensum expressit, non verba. Lxx βουλῇ δὲ ἀσεβῶν προσέσχες; *ad consilium verò impiorum advertisti?* sive *attendisti?* Chaldæus nihil dissidet ab Ebræo.

4. *An oculi carnis tibi*] Vulg. *Nunquid oculi carnei tibi sunt? aut sicut videt homo, & tu videbis?* Lxx ἢ ὥσπερ βροτὸς ὁρᾷ, καθορᾷς; ἢ καθὼς ὁρᾷ ἄνθρωπος, βλέψῃ; Tharg. *An oculi sicut filii carnis tibi? si sicut videt filius hominis, vides?* Nota *filium carnis* dici qui mox vocatur *filius hominis.* Sensum expresserunt Græci, *Aut sicut mortalis videt*, &c. *Carnis*, Hominis; ut, *Non timebo quid mihi faciat caro.* Id alibi explicatum legitur, *quid mihi faciat homo.* *Caro* igitur *homo*; ut ibi, *Sermo caro factus est*: non Corpus, sed Homo, qui constat animâ & corpore. ¶ *Ut videt homo*] Ad verb. *secundùm videre hominis.* Homo videt tantùm externa; interna solus Deus videt, qui propterea καρδιογνώστης & *scrutator renum* vocatur. Homo affectibus ducitur, levis & inconstans est, qui sæpe donis excæcatur: quæ omnia à Deo aliena sunt.

5. *An sicut*, &c.] Non sunt dies tui sicut dies hominis, qui mortalis est, tu immortalis; cujus vita plus fellis habet quàm mellis, tua beata semper & felix est. Lxx ἢ ὁ βίος σου ἀνθρώπινός ἐστι; *an vita tua humana est?* q. d. Minimè. ¶ *Dies hominis*] Dies vitæ hominis. אנוש, i. βροτοῦ *mortalis*, cujus vita doloris plena, unde & nomen habet: nam אנש *doluit.* ¶ *Si*] *An, num, nunquid.* ¶ *Anni tui*] Simul & conjunctim alibi legitur, *dies annorum tuorum*, quod hîc disjunctim, *dies tui & anni tui.* Haut dubiè annos vitæ intelligit. Vulg. *& anni tui sicut humana sunt tempora? Dies viri* reddit *humana tempora.* Nam *dies* pro *tempore* usurpatur : ut etiam in illo versu,

Longa dies homini docuit parere leones:

unde *diecula.* ¶ *Sicut dies viri*] Mirum cur non dixerit *sicut anni viri*, i. hominis. Lxx ἢ τὰ ἔτη σου ἀνδρός; *aut anni tui sunt viri*, sub. *anni*, aut *dies*? Tharg. *An sicut dies filii hominis dies tui, sic anni tui sicut dies viri?* Nota *virum* hîc גבר dici, non autem איש. Judices, qui sunt caro & sanguis, cunctanter judicare debent, quoniam opus habent multo tempore ad veritatem indagandam : Non sic Deus benedictus, cui omnia cognita & perspecta, etiam ante cognitionem causæ, ideo non indiget ullo tempore.

6. *Ut quæras iniquitatem meam*] Ut inquiras in eam, aut quæstionem instituas de illa. Lxx ὅτι ἀνεζήτησας τὴν ἀνομίαν μου *quòd requisivisti iniquitatem meam.* Vulgò *inquisivisti iniquitatem*: sed malim *in iniquitatem meam.* Chaldæus P. usus hic fuit verbo בעא quod etiam *quærere* sig. ¶ *Et in peccatum meum inquiras?*] Sic malim quàm *peccatum meum inquiras?* Vulg. *& peccatum meum scruteris*, i. תחקר. Lxx καὶ τὰς ἁμαρτίας μου ἐξιχνίασας; *& peccata mea investigasti?* Tharg. *& in debitum meum inquiras*, i. תחבע cujus radix חבע. Sententia plana est, Non est necesse ut in peccata mea curiosiùs inquiras, cùm Deus sis, cui nota & perspecta omnia, etiam interiora cordis. Neque enim hominum more ignoras quæ occulta sunt.

7. *Tu scis*, &c.] Vulg. *Et scias quia nihil impium fecerim.* Lxx οἶδας γὰρ ὅτι οὐκ ἠσέβησα, *Nosti enim quòd non egerim impiè.* Santes, *Tu scis quòd non impiè egi.* Malim *improbè.* Nam *impietas* ad Deum solum restringitur, *improbitas* ad homines etiam pertinet. Verbum è verbo, *In scientia tua est. Penès notitiam tuam est.* Sic etiam Chaldæus interpretatur. Scis me insontem esse & immunem ab omni culpa. ¶ *Improbus*] *Reus sons*, ὑπόδικος. Sic alibi, *Cùm judicabitur*, h. e. litigabit, *exeat improbus.* *Improbus* & *justus* verba sunt forensia : nam in foro Judicum *justus* est qui insons est & justam causam tuetur in judicio. ¶ *Et quòd è manu tua*, &c.] Vulg. *cùm sit nemo qui de manu tua possit eruere.* Lxx ἀλλὰ τίς ἐστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν σου ἐξαιρούμενος; *sed quis est qui è manibus tuis eripiat?* Tharg. *In cognitione tua est quòd non sim peccator*, vel *reus*, *& non sit è manu tua eripiens*: è potestate tua. ¶ *Liberans*] *Eripiens, eruens.* Quod cùm ità sit, h. e. cùm ego innocentiâ, tu potestate præstes, ut nemo tibi possit resistere, cur me ità vexas nihil tale commeritum?

8. *Manus tua*, &c.] Vulg. *Manus tua fecerunt me & plasmaverunt me* (aliàs *plasmaverunt me & fecerunt me*, quod rectum puto) *totum in circuitu: & sic repentè præcipitas me?* ¶ *Elaborarunt me*] Suprà se vocat *laborem manuum Dei*: id nunc explicat cùm ait, *Manus tua elaborarunt me & fecerunt me*, q. d. Ego sum opus manuum tuarum. Vide Annot. Livelæi in Jon. 4. 10. Huc referendum quod in Vulgata *plasmaverunt me*: nam & Græca ed. αἱ χεῖρές σου ἔπλασάν με, & Chald. *figurarunt me.* Verbum Ebræum factum videtur ex nomine quod *laborem* & *dolorem* sig. unde quidam, sed minùs bene, meo judicio,

dolore affecerunt me, & mox *confecerunt me*. R. D. explicat *laborarunt in me formando*. Humano more sic loquitur: nam Deus sine labore facit quæ facit. Quidam ex lingua Arabica, *crearunt me, ex venis ac nervis me compegerunt*: nam עצבים in ea lingua *nervi*. Moses Ger. annotat *hanc significationem sumptam esse ex lingua Deuterotarum*, sive Deuteroseos, *in qua* מעצבין את הקטן *aptant & rectè disponunt nervos parvuli*. Idem observat *in lingua Mosis* עצבים *vocari fila quæ ex cerebro veniunt, unà cùm sacra fistula*; quam ipse *filum spinæ dorsi* appellat, quoniam in lingua Ismaelitica עצב vocantur. Quod Abenezra innuit cùm ait plerosque interpretes עצבו exposuisse ex lingua Cedarena *crearunt ex nervis ipsius corporis*. Lexicon Scindleri, עָצַב *Rab. &* עצב *atsab Arab. nervus*; עצבים *nervi*; עצבי החוש *nervi sensûs*; עצבי התנועה *nervi motûs*; *Arab.* עצב אלחרכה *nervus motivus*; עצב אלחס *nervus sensitivus*; עצבי *nervosus*; עצב *magno labore & arte fecit*. ¶ *Et fecerunt me*] Καὶ ἐποίησάν με. Aliter sumitur in illo, *Qui fecit Mosem & Aharonem*. ¶ *Pariter circumquaque*, &c.] Vel *simul circumcirca*, vel *in circuitu*; quod quidam ad præcedentia referunt, alii ad sequentia, in queis Aq. & Th. qui hunc locum sic olim converterunt, ἅμα κύκλῳ κατεπόντισάς με *simul in circuitu absorbuisti me*. Lxx μετὰ ταῦτα μεταβαλών με ἔπαισας *postea mutans percussisti me*. Tharg. *pariter circumcirca, & deglutiisti me*, vel *perdidisti me*. q. d. Cùm in me formando tantum laboris sumpseris, quî fit ut nunc simul undique me perdere & quasi absorbere videaris velle? Hoc sensu copula redundat in Latio.

9. *Memento*] *Recordare*, μνήσθητι. ¶ *Nunc*] נא, i. כדון *nunc*; ità Chaldæus. Vulgatus & Santes *quæso* אנה. ¶ *Sicut lutum feceris me*] Ut ex luto figulus facit vas, sic Deus ex luto terræ fecit Hominem. Lxx ὅτι πηλόν με ἔπλασας *quòd lutum finxisti me*. Prætulerim ὡς πηλὸν *ut lutum*, quod Chaldæus dicit היך טינא *tanquam lutum*. Historia nota ex Genesi. ¶ *Et in pulverem reducturus me sis*] Vel *reduces me*, h.e. redire facies. Nam Homo factus ex pulvere terræ redit in eum quando moritur. Lxx εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέψεις *in terram me iterum convertes*. Alibi est *cinis* pro *pulvere*: ut cùm audimus, *Memento, homo, te cinerem esse, & in cinerem reversurum*. *Cinis* אפר dicitur, *pulvis* autem עפר, quod Gen. 3.19. *quia pulvis es, & in pulverem reverteris*. Hæc in memoriam revocat Deo, ut ipsius infirmitatis & fragilis conditionis memor aliquantò mitiùs nec ità duriter se tractet.

10. *Sicut lac*] Ὥσπερ γάλα. Semen mulieris initio lacti simile est, quod postea superveniente virili semine concrescit & consolidatur, ut fiat embryo. ¶ *Fundis me*] Vulg. *mulsisti me*. Lxx με ἤμελξας. Alius *liquefecisti*, *colliquasti me*. Chald. *depurasti me*. ¶ *Sicut caseum*] Lxx ἐτύρωσας δέ με ἴσα τυρῷ *coagulasti me æquè ac caseum*. Tharg. *sicut caseos coagulasti*, aut *condensasti*, *me*. *Caseus* autem Ebraicè גבינה dicitur, formæ אכילה *cibus*. In quibusdam tamen libris, quos mihi nondum videre contigit, vel Mercero teste, גבנה, formæ כלמה *ignominia*.

11. *Cute & carne vestis me*] Vulg. *Pelle ac carnibus vestisti me*. Lxx δέρμα δὲ καὶ κρέας με ἐνέδυσας *Pelle autem & carne vestisti me*. Nec aliter Chaldæus; nam משכא *pellis*, *cutis*, *corium*. Propriè *pellis* dicitur cùm est à carne separata, quæ *cutis* antea dicebatur. *Cute*. Quæ & *pellis*; ità dicta quòd externas injurias tegendo *repellat*. *Vestis me*. Aut *vestivisti me*. Hinc discimus cutem cum carne vestem sive indumentum hominis esse, quo ille vestitur & induitur ut corpus vestimento. Ergò *vestis me*, quasi veste induis me. Corpus enim est vestimentum hominis, quo interdum ipsa forma, h.e. anima significatur. Manahemus in Pentateuchum 140.1. *Corpus vocatur caro & indumentum hominis*; & 137.1. *Caro vestimentum hominis*: & mox, *Indumentum hominis est corpus*. Ubique est לבושא. Idem alibi scribit, nempe fol. 13. col. 1, *Nomen Adam, Hominis, cadit in formam & in materiam*. Vult dicere, usurpatur de Anima & de ipso Corpore. ¶ *Ossibus atque nervis*] Lxx ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνεῖρας *ossibus autem & nervis conseruisti me*. Tharg. *Ossibus atque nervis fundasti me*. ¶ *Compingis me*] Ità Vulg. pro quo in Scholio est συνέῤῥαψας, quod reddunt *consevisti*. *Consuisti* ἴσως. Idem habetur in ed. Compl. Nunc reddunt *contegis me*, à שכך, quod *tegere* sig. Santes *cooperuisti me*. Arias *cooperies*. In margine cujusdam ed. Venetæ תסוככני quod in idem recidit. Alii à שוך deducunt, quod sig. *sepire*, *munire*. Ossibus enim homo munitur & firmatur, non contegitur: unde עצמים vocantur à *firmitate*; sunt enim certè firmissima pars corporis. Qua de re aliàs, si Deus voluerit.

12. *Vitam*, &c.] Fecisti ut viverem, hâc vitâ fruerer. Vulg. *Vitam & misericordiam tribuisti mihi*. Lxx ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος ἔθου παρ' ἐμοί *Vitam autem & misericordiam posuisti apud me*, שמת עמדי. Videtur hoc velle, Vitam hanc, quam dedisti, benignitate tuâ non solùm conservas, sed etiam facilem & jocundam reddis. Aut *vitam facere cum aliquo* est ei vitam præstare victúmque dare. Nam *vita* sæpe pro *victu* sumitur. Porrò *benignitatem facere cum aliquo* nota locutio est, quam invenies cùm alibi tum Ruth 1.8. *Faciat DOMINUS vobiscum benignitatem, quemadmodum fecistis cum mortuis & mecum*, i. Exerceat quemadmodum exercuistis eam cum, &c. Sic Gen. 24.49. *Si facitis benignitatem & veritatem*. Sensus est, Si vultis gratificari domino meo sincerè & ex animo. Vide Annot. ¶ *Benignitatem*] Vel *beneficentiam*; quo nomine complectitur omnia beneficia quæ Deus in ipsum contulit ab eo tempore quo in hanc lucem prodiit, non excluso etiam tempore quo fuit in utero materno: nam ibi etiam beneficentia Dei erga ipsum mirabiliter eluxit. ¶ *Visitatio tua*, &c.] Ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. Tharg. *Recordatio tua conservavit spiritum meum*. Cave improbes. Nam *visito* & *recordor* ferè synonyma sunt. Qui enim visitat, recordatur, & contrà. Sanè Exod. 20.5. *visitans iniquitatem patrum* Jonathan reddit *recordans*, sive *memini*. Et Abenezra scribit *visitationem esse quasi recordationem, ut cùm Scriptura*, inquit, *ait Deum visitasse Saram*. Sic Psal. 8.4. *Quid mortalis, ut visites eum? filius hominis, ut recorderis eum?* idem aliter. Visitatio triplex est. 1. Condemnationis; Jer. 8.12. *in tempore visitationis suæ corruent*. 2. Correptionis; ut ibi, *Visitabo in virga iniquitates eorum*. 3. Consolationis, Luc. 1.78. *Visitavit nos Germen ex alto*. Sic Exod. 4.31. *Audiverunt quòd visitasset Deus populum suum*. Hæc ferè Thomas super Jes. 8. Aliter. Visitatio est vel Animi vel Corporis. Animi; ut hîc, *Visitatio tua custodivit spiritum meum*. Corporis; ut Ruth 1.6. *Visitavit populum suum dando eis panem*. *Visitatio*, assidua cura, inspectio, providentia; לשון השגחה על הנפקד ait Gerundensis Gen. 21.1. ad 1. *Visitavit DOMINUS Saram*. ¶ *Spiritum meum*] Vitalem, vitam meam; aut *animam meam*, ut ibi, *Spiritus redit ad Deum qui dedit ipsum*. Pro *visitatio tua* sunt qui maluerunt *præfectura tua*, vel *custodia tua*. Sanè idem verbum in illo, *Præfecturam ejus* (quod alii reddunt *Episcopatum ejus*) *accipiat alius*. Vide sis Mercerum, si vacas.

13. *Et hæc*, &c.] Vulg. *Licèt hæc celes in corde tuo, tamen scio quia universorum memineris*. Lxx ταῦτα ἔχων ἐν σεαυτῷ οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, *Hæc habens in teipso scio quòd omnia potes*. *Hæc*, quæ de me decreveras in arcano tuo consilio. ¶ *Abscondisti*] *Recondidisti*, ut solemus quod aliis patefacere nolumus. ¶ *In corde tuo*] Apud te. Humanitus dictum; ut alibi, *Juravit per animam suam*. Nam propriè loquendo Deus neque Cor neque Animam habet. ¶ *Novi*] *Scio*, *constat mihi*. ¶ *Hoc*] Decretum tuum de me castigando. ¶ *Tecum*] Chald. גבך *penès*, vel *apud*, *te*. Vult dicere, quòd in æterno tuo consilio ità penès te decretum fuerit, tamen callidè celasti, nec indicasti mihi. Aliter, *tecum*, à quo tempore me creasti in utero matris meæ.

14. *Si pecco*, &c.] Vulg. *Si peccavi, & ad horam pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris?* Verbum è verbo, *& custodivisti me*; quod interpretatur *ad horam pepercisti mihi*, ac si esset *cavisti mihi*: nam id שמר etiam sig. Lxx ἐάν τε γὰρ ἁμάρτω, φυλάσσεις

φυλάσσεις με, ἀπὸ δὲ ἀνομίας οὐκ ἀθῷόν με πεποίηκας, *Quòd si enim peccavero, custodis me, ab iniquitate autem non insontem fecisti me.* Cæteri, teste Didymo, οὐκ ἀθωώσεις με, οὐ καθαρίσεις με. *Si pecco*, cùm pecco, vel peccavi. ¶ *Custodis me*] Ad verb. *& custodivisti me*, q. d. Observasti & diligenter notasti peccatum meum. Santes *& in custodiam ponas me*, q. d. Si peccavi, méne propterea in his vinculis detinebis. ¶ *Non mundas me*] Vel *non mundabis me*, לא תנקני *non purgas me*, ità ut sim immunis ab omni peccato & innocens, i. ἀθῷος. Tharg. *non mundas me*; quod idem cum illo *non justificas me*. Nam qui justificat, mundat à peccato. Sanè זכות *justitia*.

15. *Improbus*] *Sons*. ¶ *Hei mihi*] *Veh mihi*: nam ut sons puniar. Vulg. *Et si impius fuero, væ mihi est: & si justus, non levabo caput, saturatus afflictione ac miseria.* Lxx Ἐάν τε γὰρ ἀσεβήσω, οἴμοι· ἐάν τε ὦ δίκαιος, οὐ δύναμαι ἀνακύψαι, πλήρης γὰρ ἀτιμίας εἰμί. Aug. *non possum respirare.* Compl. οὐ δύναμαι ἆραι κεφαλὴν *non possum caput attollere.* Aq. καὶ δικαιωθεὶς οὐκ ἀρῶ κεφαλὴν *& justificatus non tollam caput.* Græca versa invenies in ed. Rom. *Sive enim impiè egero, væ mihi; & si justus fuero, non possum suspicere: plenus enim sum opprobrio.* Tharg. *Si peccavi, noxa super me à judicio magno; & si purus*, i. justus, *ero, non erigam caput meum coram peccatoribus.* ¶ *Non attollam caput meum*] Non audebo levare caput, ut qui sibi bene conscii sunt, nec ullius criminis affines. Nam hi levato capite incedunt, nullo pudore affecti. Sic David ait Psal. 3. 3. *gloria mea, & attollens caput meum*, qui facis ut sublato capite incedam. Sir. 20. 11. *Est qui ex humilitate caput attollit*, & 11. 13. *& extulit caput suum.* Vide Psal. 27. 6. & 110. 7. Miseri enim & infelices capite demisso & in terram dejecto ambulant. Vide Zach. 1. 21. ¶ *Satur ignominiâ*] Plenus dedecore ad satietatem usque. Tharg. *saturabo me probro, & videbo afflictionem.* ¶ *Sed vide*] Sic alibi, *vidi, vidi afflictionem populi mei.* Santes *& videns*, רְאֵה pro רֹאֶה durum est. Alioqui *videre vexationem* ità dicitur ut *videre periculum, videre malum. Videt vexationem* homo, qui vexatur: *videt* Deus, qui eam respicit & propitius est. Cùm puncta non essent adscripta, ut olim, poterat legi יראה aliis vocalibus. *Satur ignominiâ* ut *satur irâ*, infrà 14. 1. *satur dierum*, Gen. 35. 29. Græci habent πλήρης *plenus*, aut *repletus.* Sic Psal. 88. 3. *Satiata est malis anima mea.* Hieron. *repleta est*: nam *satiari* his in locis est *repleri.* Sic Græci ἐπλήσθη κακῶν. Nam *saturitas rei est ejus repletio*, ait R. D. Sir. 12. 16. *non replebitur sanguine*, οὐκ ἐμπλησθήσεται. Vet. interpres *non satiabitur.* Hinc *satur sanguine.*

16. *Effertur*] *Attollitur, multiplicatur, ingravescit*, sub. *afflictio mea.* Sic מרים קלון *extollens ignominiam*, multam committens ignominiam. Contrà הגדיל *extulit contra me calcem*, ויגאה *& effertur*, q. insolescit ac superbit efferendo se contra me. ¶ *Sicut leo venaris me*] *Leonem* hîc vocat שחל, qui aliis *leæna*, sive *lea*, h. e. leo femina. Vulg. *Propter superbiam quasi leænam capies me*, aliàs *quasi leæna.* Lxx ἀγρεύομαι γὰρ ὥσπερ λέων εἰς σφαγὴν *capior sicut leo ad cædem*, sive *occisionem.* Tharg. *Et levavit manum suam, sicut leo venatur me. Et extollit*, sub. *manum suam.* Santes *Utinam multiplicetur.* Abenezra exponit יגאה *effertur*, יתגבר *invalescit.* Verba sunt, *Redit ad afflictionem suam, quæ quotidie invalescit.* Ut leo prædam venatur, ità tu me venaris & capere studes. שחל *leo*, i. λέων. Sic Græci reddunt, & infrà 28. 8. item Prov. 26. 13. Semel λέαιναν interpretantur, ut hîc Vulg. noster, videlicet suprà 4. 10. & bis πανθῆρα, Hos. 5. 14. & 13, 7. ¶ *Et reverteris*] q. d. *Iterum iterúmque ostendis miranda tua facta in me.* Sæpius copula interponitur, ut Jud. 2. 20. & Jer. 22. 10. Verbum שב cum alio verbo constructum, etiam nullâ interjectâ copulâ, sign. *iterum, denuò, rursum.* Sic alibi, *Certè in me redibit.* Abenezra exponit *unâ vice post aliam*, sæpius פעם אחר פעם *semel atque iterum.* Vulg. *reversúsque mirabiliter me crucias.* Lxx πάλιν δὲ μεταβαλὼν δεινῶς με ὀλέκεις *iterum autem commutans sæviter me perdis*, δεινῶς *sæviter, atrociter.* Lex. vet. Δεινὸς, *maliciosus, iniquus, sævus, trux, acervus* (acerbus) *acer, atrox.* Aq. & Th. καὶ ἐπιστρέψας ἐθαυμάστωσας ἐν ἐμοί, quod vertunt *& reversus mirificasti* [*mirabilis fuisti*] *in me.* Polychronius, *Membrum antecedens in Ebræo manifestius*, inquit, *est*, ἐάν τε γὰρ εὐσθενὴς ὦ ὡς λέων, πιάσεις με, *si validus fuero ut leo, capies & opprimes me*: malim *premes me.* Tharg. *& reversus judicas me*, ac si esset à פלל *judico*, unde & תפלה *precatio.* ¶ *Mirabilem te præstas in me*] Mirabiles pœnas mihi infligis, mirabiliter me castigas, q. d. *non vulgari modo.* Aut sic, *ostendis te mirabilem contra me.*

17. *Renovas testes tuos*] Vulg. *Instauras testes tuos contra me.* Lxx ἐπανακαινίζων ἐπ' ἐμὲ τὴν ἔτασίν μου *restaurans in me examen meum.* Aug. *instaurans in me tormenta mea.* Sym. μάρτυράς σου κατέναντί μου αὐξάνων *testes tuos contra me augens.* Locus perperàm citatus: nam omissum *renovas.* Sanè illud *augens* pertinet ad sequentia, ubi ותרב in Ebræo. Tharg. *Innovas testes tuos coram me.* Subinde novos testes producis contra me, ut fieri solet in judiciis ad aliquem convincendum. *Testes* autem dicit plagas, testes iræ Divinæ, vel etiam, ut socii ejus opinabantur, sceleris Jobi. Mens horum verborum, *Novas quotidie plagas mihi infligis aut importas.* ¶ *Coram me*] *Contra me.* Sic נגד usurpatur Cohel. 4. 12. & ἔναντι Sir. 37. 4. Nam aliud in ed. Sym. κατέναντί μου, *in conspectu meo.* ¶ *Multiplicas*] *Auges*, αὐξάνεις, & est תרב pro תרבה in fut. Hiphil. ¶ *Iram tuam*] כעשך pro כעסך, h. e. Sin pro Samech, quod novum non est in his libris. Lxx ὀργῇ δὲ μεγάλῃ μοι ἐχρήσω *irâ magnâ mihi usus es: magnâ* pro *multâ*, רב utrumque sign. ¶ *Mecum*] עמדי. Vulg. *adversùm me.* Tharg. בהדי, i. *mecum*, vel *apud me.* Vide Methurgeman Eliæ, & suprà 6. 4. ubi eadem particula. Dicunt & בהדדי. Vide Particulas Rabbinicas, ubi בהדדי *simul.* Sed *mecum* etiam sign. i. בהדי. ¶ *Mutationes & exercitus*] Vulg. *& pœnæ militant in me.* Lxx ἐπήγαγες δὲ ἐπ' ἐμὲ πειρατήρια *induxisti super me tentationes.* In ed. Rom. Lat. *tentationes tuas*, πειρατήριά σου. Dicitur & πειρητήρια, *tentamenta, experimenta*, & Ionicè πειρητήριον pro πειρατήριον, *tentatio, quâ rei alicujus periculum facimus*; idem quod πειρασμὸς, *tentatio, tentamentum.* Est & πειρατήριον, גדוד *cœtus & conciliabulum piratarum*, τὸ πειρατικὸν, *manus piratica, cohors piratarum*: quomodo fortasse hoc loco capiendum est. Nam צבא *exercitus, turma, cohors, agmen*, ut d. *induxisti super me cohortes piratarum.* ¶ *Mutationes*] *permutationes, vicissitudines, mutantes*, i. *varias, plagas.* Sic Chaldæus, si modò מחוואתא sunt *plagæ*, i. à מחא, & מתחלפין *mutantes se*, i. varias. Quidam conjungunt cum vocabulo sequenti, *mutationes & exercitus*, pro *mutationes exercitûs*, q. d. *Variis malorum impetor agminibus. Agmen malorum*, ut *Lerna* vel *Ilias malorum*, q. d. *Vexationes turmatim me invadunt*: nam צבא *turma.* Sign. etiam *certum tempus.* & חלף *exscindo*; unde חליפות *excisiones.* Quid si, *succisiones & exercitus* pro *exercitus, aut cohors excisionum*, h. e. malorum quæ me perdunt. Id quadrat cum Græco πειρατήρια, si modò ibi sign. *cohortes piratarum.* Quidam *excisiones*, i. mors, *& certum tempus præscriptúmque apud me.* In Historia Ebraica חליפה *mors*, quando vitam cum morte commutamus, l. 1. c. 3. *donec venit* חליפת אלכסנדרום *mors Alexandri*: unde בני חלוף, qui & בני המותה. Vide Abenezram Prov. 31. 8. חליפות בגדים sunt *vestes mutatoriæ* Jud. 14. 12. Psal. 55. 19. *non sunt mutationes illis*, i. vices rerum aut malorum. Id huic loco lucem adfert.

18. *Cur*] q. d. An ut paterer quæ nunc passus sum? talia ac tanta perferrem? ¶ *E vulva*] Vel *matrice.* Lxx ἐκ κοιλίας *è ventre, ex utero*, מבטן. ¶ *Eduxisti me*] Μὲ ἐξήγαγες. ¶ *Exspirassem*] *Jam exspirassem, si non fuissem eductus è vulva*, aut, *utinam exspirassem*; ut אגוע accipiatur in optandi modo. Vulg. *qui utinam consumptus essem.* Malim *mortuus essem.* Moritur enim qui exspirat, sed non contra; non enim certè omnis qui moritur exspirat; quod facilem & sine dolore mortem innuit propriè. Lxx καὶ οὐκ ἀπέθανον; *& non sum mortuus?* ¶ *Oculus non vidisset me*] Ita miserum & afflictum nemo unquam

quam oculis suis vidisset. Nota locutionem, *Oculus non vidisset me.* Sic 1 Cor. 2. 9. *quæ oculus non vidit.* Nam etiam Cor videt quæ Oculus videre nequit. Infrà 13. 1. *Omnia hæc vidit oculus meus,* & 20. 9. *Oculus qui eum viderat,* & 24. 15. *Non me videbit oculus.* Vide & 28. 10. & 42. 5. Apoc. 1. 7. *Videbit eum omnis oculus,* i. omnis homo. Luc. 2. 30. *quia viderunt oculi mei:* quod pro eo habendum ac si dixisset, *vidi eum oculis meis.*

19. *Ac si non fuissem essem*] Vulg. *fuissem quasi non essem.* Lxx ὥσπερ οὐκ ὢν ἐγενόμην, *ac si non essem fuissem.* Tharg. *ac si non fuissem, essem similis,* aut *assimilatus.* Similis, inquam, essem eis qui nunquam fuerunt. Ac si nunquam exstitissem, nunquam fuissem inter vivos. *Essem,* in rerum natura. Hoc sensu mortui etiam *sunt.* Locutio hæc obvia Abd. 16. *erunt ac si non fuissent,* q.d. Nomen eorum unà cum ipsis exstinguetur, Nam qui nunquam fuerunt, eorum nomen non memoratur inter homines. ¶ *Ab utero ad sepulcrum*] Vulg. *de utero translatus ad tumulum.* Lxx διατί γὰρ ἐκ γαστρὸς εἰς μνῆμα οὐκ ἀπηλλάγην; *cur enim de utero in monumentum non sum translatus?* Tharg. *è ventre domum sepulcri ingredi factus eßem,* i. elatus essem. Ut cùm abortiente matre aut statim à nativitate fœtus mortuus ab utero ab sepulcrum defertur. Quidam *fuisset mihi uterus quasi sepulcrum,* cui adversatur quod antecedit, *Cur ex utero eduxisti me?* Nam qui educitur indè, ejus sepulcrum non potest esse uterus matris. Hinc proverbiale, *Ab utero ad sepulcrum,* quando quis simul ac natus est mortuus effertur. ¶ *Elatus*] Vel *delatus,* יבל à אובל.

20. *Nónne*] Vulg. *Nunquid non paucitas dierum meorum finietur brevi?* Cave spernas. *Cessabit,* i. *finietur brevi.* Aliter distinguit quàm nos, nec tamen malè, *Nónne parùm dierum meorum cessabit? tandem* videlicet. Est tamen cur malim *cesset; deponat à me,* sub. *manum.* Lxx ἢ οὐκ ὀλίγος ἐστὶν ὁ βίος τοῦ χρόνου μου; *aut non est brevis vita temporis mei?* Plerique libri habent ὁ χρόνος τοῦ βίου μου; *breve tempus vitæ meæ?* Sic etiam Augustinus laudat. Tharg. *An non pauci dies mei & cessantes?* aut *deficientes, desinentes.* ¶ *Pauci*] מעט *parùm sunt,* i. pauci, quod Chaldæus dixit קלילין, & Ebræus diceret מעטים *pauci.* ¶ *Dies mei*] Dies vitæ meæ. ¶ *Cesset*] יחדל est in scriptura & וחדל in lectione. Hanc in Latinum convertes *& cessa;* Latinè autem *cessa igitur,* nempe *à me vexando & affligendo.* ¶ *Deponet*] *Manum* videlicet. In lectione est ושית *& pone,* quod alii reddunt *& desine à me.* Quidam *pone à me cor tuum ad aliud.* Vulg. *dimitte ergò me.* Lxx ἔασόν με ἀναπαύσασθαι μικρὸν *sine me requiescere pusillùm.* Aug. *patere me donec requiescam pusillùm.* Tharg. *pone super me, & requiescam parùm,* sive *ut requiescam.* ¶ *Roborabor parùm*] Vulg. *ut plangam paululùm dolorem meum.* Alius *recreabor, refocillabor.* Sanè Lxx reddunt Psal. 39. 13. ἄνες μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν, qui locus hunc explicare videtur. Iidem suprà 9. 27. utuntur verbo στενάζειν, quod *gemere* sign. & Aq. Amos 5. 9. μειδιῶν, de quo suprà. Vide, si placet.

21. *Priusquam,* &c.] Vulg. *Antequam vadam, & non revertar.* Lxx πρὸ τοῦ με πορευθῆναι ὅθεν οὐκ ἀναστρέψω *antequam eam unde non revertar.* Sic dicimus, *Abiit illuc unde negant redire quenquam,* h. e. in sepulcrum. Mox se explicat cùm ait *in terram tenebrarum,* &c. ¶ *Abeam, nec revertar*] Periphrasis moriendi. Nam sensus, *priusquam moriar.* Qui enim moritur *abire* dicitur, unde *abitionem* pro *morte* veteres usurpabant. Tollit omnem omnino ambiguitatem quod mox sequitur, *nec revertar.* Naturaliter enim sive secundùm ordinem naturæ nemo redit qui sic abiit. Nec tamen ità loquendo tollitur Resurrectio, quæ fit contra naturam. Notat Tertullianus veteres Romanos solitos fuisse dicere, *Abiit, & reversurus est,* resurrectionem carnis haud obscurè innuentes. ¶ *In terram tenebrarum*] Quanquam *abeam* simpliciter de morte dicatur, præsertim cùm sequatur *nec revertetur,* tamen hîc addit *in terram tenebrarum & umbræ mortis,* h. e. in sepulcrum, quod Plautus diceret *in communem locum,* & alius *in domum æternam,* aut simpliciter *in tenebras,* εἰς σκότος. Vulg. *ad terram tenebrosam.* Lxx εἰς γῆν σκοτεινήν. Tharg. לארעא השוכא *in terram tenebrarum.* Sic περιφραστικῶς circumloquuntur Sepulcrum, *terra oblivionis* etiam dictum Psal. 81. 12. quòd ibi omnium rerum fit oblivio. ¶ *Et umbræ mortis*] Vulg. *& opertam mortis caligine,* quod è Sym. hausit, qui priùs verterat σκιᾷ πεπυκασμένην θανάτῳ *opertam morte.* Nam in Lxx καὶ γνοφερὰν *& caliginosam. Umbra mortis* Chaldaicè dicitur טולא דמותא.

22. *Terram obscuritatis,* &c.] Tantæ obscuritatis ut videatur esse *caligo umbra mortis,* h. e. densissima & q. morte tecta. Vulg. *Terram miseriæ ac tenebrarum, ubi umbra mortis, & nullus ordo,* q. d. ubi omnia confusa, ut in tenebris fieri solet. Nam lux distinguit omnia. Lxx εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, *ad terram tenebrarum æternarum, ubi non est lux.* Ebræus, teste Polychronio, εἰς γῆν σκοτεινὴν ὑπὲρ τὸ σκότος. Tharg. *Terram cujus palpebræ* עפעפיה *sunt sicut caligo umbrarum mortis, nec ordines habitationis hominum.* Sed quid? etiámne Terra palpebras habet? Suprà nominavit *palpebras Auroræ,* quæ sunt radii ejus, ut ibi exposuimus. ¶ *Et non ordinum*] Sub. *terra. Terra ordinum,* i. ordinata. *Terra non ordinum,* inordinata & confusa propter tenebras. Olympiodorus, ὅπου τάξεις ἡλίου καὶ ἀστέρων οὐκ εἰσὶ, οὔτε τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, *ubi neque sunt ordines Solis & siderum, neque rerum humanarum.* Lxx οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὁρᾶν ζωὴν βροτῶν, *ubi neque lux, neque est videre vitam hominum.* ¶ *Quæ splendet quasi caligo*] q. d. *splendor ejus nihil aliud est quàm caligo,* quod in ea splendet caligine obductum est, R.D. in lib. Rad. *Obtenebrescit quasi caligo.* Per antiphrasin *splendere* pro *tenebrescere,* ut suprà *benedicere* pro *maledicere.* Hoc Santes nunc secutus est. Vulg. *sed sempiternus horror inhabitans.* Tharg. *& obscurat sicut caligo.*

IDEM.

2. אל תרשיעני. A. Μή καταδικάσῃς με, *Ne condemnes me*] Vel *sententiam feras adversus me.* Priùs erat, Μή με ἀσεβεῖν δίδασκε, *Ne me doce impiè agere.*

3. השוב לך כי תעשק. Schol. μήτι ἀγαθόν σοι ὅτι συκοφαντήσῃς; *numquid bonum tibi quod calumnieris?*] Levit. 6. 2. עשק. A. Sym. Th. ἐσυκοφάντησεν *calumniatus est.* Cohel. 4. 1. עשקים. Sym. τοὺς συκοφαντουμένους *oppressos per calumniam.* Psal. 72. 4. עשק. Lxx συκοφάντην. Hieron. *calumniatorem.*

8. עצבוני. Schol. ἐποίησαν] i. הכינו *præparaverunt,* עצבו potiùs denotat ἐπόνησαν *elaboraverunt.* Quanquam in Lxx ἔπλασάν με, & in Hieron. *plasmaverunt me.* ¶ יחד סביב ותבלעני. A. Th. ἅμα κύκλῳ κατεπόντισάς με *simul in orbem præcipitasti me*] Suprà 2. 3. לבלעו. A. καταποντίσαι αὐτόν. Psal. 55. 9. בלע. Lxx καταπόντισον. Hieron. *Præcipita.* Thren. 2. 5. בלע. Lxx κατεπόντισεν. Hieron. *Præcipitavit.* Rursum Psal. 52. 4. דברי בלע. Lxx ῥήματα καταποντισμοῦ. Hieron. *verba ad devorandum.* Id Græci dicunt καταπίνειν *deglutire, absorbere.*

11. תשככני. Schol. συνέρραψας *consuisti*] Vel *consarcinasti.*

14. לא תנקני. Οἱ ἄλλοι, οὐκ ἀθῳώσεις με *non declarabis me innocentem:* οὐ καθαριεῖς με *non mundabis me*] *Innocentem,* vel *insontem,* non absolves me, immunem facies, sive pœnâ liberabis. ¶ *Mundabis me,* mundum & purum facies. Est cur malim, *nè mundes,* sive, *purges me,* i. crimine absolvas & indemnem præstes. Sic, *Ne me insontem declares,* aut *facias,* לא pro אל insolens non est.

16. ויגאה כשחל תצודני. Polychronius, τὸ Ἑβραϊκὸν ἔχει, Ἐὰν γὰρ ἰσχύσῃς ὡς λέων, πιέσεις με, *Si enim à viribus firmus fuero ut leo, premes me*] *Vexabis me,* vel *comprehendes me.* Hieron. *capies me.* Erratum in Res & Daleth: nam צור *premo,* unde & צרה θλῖψις *compressio, vexatio.* ¶ *A viribus firmus, validus, robustus,* יגאה. Alii aliter interpretantur.

17. עדיך נגדי ותרב. Sym. μάρτυράς σου κατέναντί μου αὐξάνων *testes tuos coram me multiplicans*]

21. צלמות. Sym. σκιᾷ πεπυκασμένην θανάτῳ *tectam morte*]

Lxx

LXX γνοφερὰν. Alibi reddunt *umbram mortis*, i. densissimam.

22. ‏ותפע כמו אפל‏] Polychronius, ὁ Ἑβραῖος, εἰς γῆν σκοτεινὴν ὑπὲρ τὸ σκότος *in terram tenebrosam supra ipsas tenebras*, i. tenebris tenebrosiorem.

GROTIUS.

3. ET *concilium impiorum adjuves*] Heb. *illustres*, i. successu gloriosum id facias. Græci, βουλῇ δὲ ἀσεβῶν προσέσχες.

8. *Manus tua fecerunt me*] Deo ascribuntur ea etiam quæ per naturam fiunt, ab ipso scilicet institutam. Confer Psalmum 139. 3.

3. *Me coagulasti*] Propriè admodum. Plinius l. 7. c. 15. agens de sanguine menstruo, *Quando hac est generando homini materia semine è maribus coaguli modo hoc in sese glomerante: quod deinde tempore ipso animatur corporaturque.*

11. *Pelle & carnibus vestisti me; ossibus & nervis compegisti me*] Hic ordo est in genitura. Primùm pellicula fit, deinde in ea caro: duriora paulatim accedunt. Contrarium ordinem in Resurrectione futurum aiunt Hebræi.

15. *Saturatus afflictione & miseriâ*] Heb. *in miseriam*, sed potest puncto mutato legi *videns miseriam*, nihil aliud circum me aspiciens quàm mala maxima.

16. *Et propter superbiam quasi leænam capies me*] ‏שחל‏, quod hic & alibi *leænam* vertit Hieronymus, alii *pantheram* esse malunt. Ad verb. *Si attollat se*, nempe caput meum, *veneris me quasi panthera*, pecudem scilicet.

20. *Nunquid non paucitas dierum meorum finietur brevi?*] Vide Psal. 39. 4.

22. *Sed sempiternus horror inhabitat*] Heb. *ubi illuxit, est sicut caligo*, i. *Nox ibi perpetua est*, ut loquuntur Poetæ.

CODURCUS.

EXtremo capite superiori hærebat vir sanctus, auderétne Deum querulâ oratione compellare: tandem dubitanti potior hæc sententia videtur, solvere metum, atque omnes animi sui motus aperire Domino, ut illos suo Spiritu regeret & componeret. Hanc solam spem superesse sibi dicit tanquam ancoram sacram.

1. *Aversatur*, inquit, *vitam meam anima mea*] Verbum ‏קוט‏ suprà c. 8. interpretati sumus. Significat Job se despondere animum, sibi nullum spei locum superesse in hac vita. Sive vertas, *Excisa est anima mea*, sive *Aversatur anima mea*, eadem est sententia. ¶ *Indulgebo querelæ meæ*] Heb. *super me querelam meam permittam*. Verbum ‏עזב‏ non tantùm *deserere* sign. sed & *permittere, sinere*, ut Psal. 10. 14. Exod. 9. 21. Ezec. 4. 2. & *relinquere post se*, ut Levit. 19. 10. ubi racemos & spicas *relinquere post se* vinitores & messores Dominus jubet. Et Gen. 50. 8. Israelitæ *reliquerunt in terra Gosen servos suos, armenta gregésque*, cùm profecti sunt ad sepeliendum Jacobum. Et Psal. 49. 10. *relinquere* bona sua hæredibus divites dicuntur. Ità hîc interpretamur *permittam*, vel *sinam, super me querelam meam*, i. non rejiciam querelam, indulgebo illi; vel *relinquam querelam meam super me*, i. non amovebo illam à me; aut *superstitem illam faciam, supererit querela mea*, utrumlibet jungit. Qui enim actum esse de salute sua sentiunt, & mortem sibi impendere, antequam animam agant, voluntatem suam eloquuntur, & verbis quantum possunt conceptissimis animi sui cogitationes profitentur. Sapientum autem dicta in mortis confinio effata & certi aphorismi à posteris habentur. Sequentia igitur dicta Jobi, quæ temere jactata multi existimant, quæ levia & rejectanea nugatoribus istis visa sunt, quasi gravissimæ sententiæ excipiendæ & pensitandæ sunt.

2. *Dicam Deo, Quare me condemnas?*] Hebraicè sine interrogatione, *Nè me condemnes. Significa mihi quare mecum litigas.* Ità confidenter loquuntur qui verâ fide in Christum & bonâ conscientiâ freti sunt, quibus est καθαρὰ καρδία, συνείδησις ἀγαθὴ, πίστις ἀνυπόκριτος, *cor mundum, recta conscientia, fides sincera*, quæ conjunxit Apostolus 1 Tim. 1. 5. S. Petrus appellat συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν *bonæ conscientiæ restipulationem apud Deum*, 1 ep. 3. 21. Uruntur sancti quòd cruces & tormenta deterreant homines à pietate, qui falsò existimant meritò vexari pios propter vanam religionem: Summopere autem exoptant veras afflictionum suarum causas innotescere. Illud verò impensiùs solicitum habuit Jobum, quòd modo immodico & planè extraordinario tentaretur: unde etiam amici gravissimè peccandi occasionem accipiebant. Quærit ergò non immeritò rationem tam atrocium pœnarum, quæ tanquam à Judice supplicia infligi non poterant, neque tanquam à Patre flagella imponi, neque tanquam exploratio, quæ δοκιμὴ & δοκίμιον à SS. Petro & Paulo dicitur, adhiberi. Primum probat, quia Deus non potest quenquam *injuriâ afficere*, nec gratiam suam ἀθετεῖν *irritam facere & abrogare*, & *consilia improborum approbare*: quod docet hâc interrogatione,

3. *Téne juvat opprimere?*] Quæ interrogatio resolvitur per negativam enunciationem. Verbum ‏הופיע‏ familiare est in hoc libro, in quo sæpius usurpatur quàm alibi. Nos vertimus *affulgere*, i. adspirare, favere. *Aura* enim de luce dicitur & favore: & ‏הופיע‏ hîc est *affulgere, prosequi aurâ, adspirare, favere*. Alterum, Quòd hoc flagellum non sit disciplina & castigatio paterna, probatur, Quia Job non erat ἀπαίδευτος, neque Deus prætermiserat errata ejus sine animadversione, ut infrà significat. Tertium, Quòd non sit δοκίμιον sive δοκιμὴ, i. *exploratio*, non immeritò dubitat; quia *Deus non est sicut homo*: novit omnia: non opus habet *inquirere* tormentis, vel longo tempore explorare, cui omnia sunt exploratissima & compertissima.

7. *Siquidem nosti*] Heb. *in tua cognitione est*, vel *propter te cognoscere*. Potest enim esse vel nomen vel Macor cum affixo, pro ‏כי אתה ידע‏. ¶ *Nec est qui à te me vindicet*] Quia de manu ipsius non est vindex, ad eandem manum provocare oportet. Eadem manus sauciat & medetur.

8. *Manus tua elaborarunt me*] Summatim beneficia Dei erga se tangit. Et formationem corporis sui in utero materno duplici simili illustrat: Unum est à Figlina,

9. *Sicut lutum effinxisti me*] Vel *sicut argillam*. Sic Jer. 18. 6. ‏כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל‏ *Sicut argilla in manu figuli, ità vos in manu mea, domus Israel.* Alterum ab arte Casearia,

10. ‏כחלב תתיכני‏ est ad verbum, *Sicut lac mulsisti me*, à ‏נתך‏ in Hiphil ‏התיך‏ est propriè *mulgere, traire*. Malè Genevenses *couler*, recedentes à Latina Vulgata. Nomen ‏גבינה‏ tantùm hîc. Interpretantur *caseum*. Hinc nomen ‏גבננים‏ Psal. 68. 15. *Mons Domini, mons Basan, mons* ‏גבננים‏ dicitur, i. *pinguis, pascuus, abundans lacte & caseo*. Verbum ‏תקפיאני‏ futur. Niphal cum affixo, *coagulasti me*. Tantùm hîc in Hiphil; at in Cal ‏קפא‏ bis reperitur: estque *concrescere, glaciari, coagulari*. De formatione embryonis in utero: vide Psal. 139.

12. *Tu me vitâ & gratiâ ornasti*] Heb. *Vitam & gratiam fecisti mecum*. Nomine *vitæ & gratiæ* omnia bona tam animi quàm corporis complectitur; quæ in animum revocat, ut illa cum statu præsenti componat, spémque erigat suam: neque enim tot illi bona contulerat ut illum tandem destitueret falleretque. Sunt enim ἀμεταμέλητα *dona Dei.*

14. *Si peccavi*] Significat se non fuisse sine disciplina.

15. *Si justus sum*] Significat se in justitia sua non gloriari, sed in Dei misericordia. ‏נשא ראש‏ est hic *superbire, tollere caput*.

Sublimi feriam sidera vertice.

Sed significat etiam *summam colligere & rationes subducere* in libro Numerorum passim, & Gen. 40. in interpretatione somniorum pincernæ & præfecti coquorum Pharaonis

raonis per Josephum: quod non observantes interpretes locum illum obscurarunt. ¶ *Cùm ignominiâ satur sim, & videam miseriam meam*] Hebræi ità interpretantur utrumque in infinitivo: sed potest esse imperandi modus, vel orandi, *Satiare hâc ignominiâ meâ, impone illi modum, & respice afflictionem meam.* Utrumque enim est Macor, vel futurum imperans.

16. *Tu autem me venaris*] Hæc verba sunt facilia rectè construenti, sed interpretes per oscitantiam non sunt assecuti eorum compagem; ויגאה כשחל תצודני Subaudiendum ש relativum hoc modo ושיגאה כשחל תצודני *venaris me tanquam eum qui instar panthera ferocit*, vel וכשחל שיגאה תצדני *venaris me quasi pantheram qua ferociat.* שחל esse pantheram suprà docuimus. ¶ *Ingeminas ictus*] Vel *repetis ictus*. Sic Aben Ezra interpretatur פעם אחר פעם *un coup apres l' autre.*

17. *Testes tuos revocas*] R. Levi Gersonites interpretatur עדיך per נגעך *plagas tuas*, idque ex propria significatione Chaldaica. Sed neque propriè neque metaphoricè hîc עדים *plagas* significat: neque illâ significatione est opus. Loquendi genus est totum forense, quo Job significat se à Deo non modò lacessitum in jus, sed litem institutam, ordinatam, instructam, ornatam scitè, consultè, copiosè ab ipso fuisse. Nam תחדש עדיך נגדי est *testes tuos revocas, repetis & componis contra me.* Vernaculè, *Tu recoles tes témoins, & me les acquares; ou confrontes.* ¶ *Excubiæ & aciem*] חליפות *excubias* verto propter mutationem excubitorum: verbum autem facilè subauditur נחתה vel השיתה. Quorum omnium cùm non videret exitum Job, mortem optat, asseritque, longè meliùs secum actum si exstinctus ab utero fuisset.

20. *Recedito & seponitor à me*] Hoc loco ab utraque Masora sedulò notatur aliud esse Ketib, aliud Keri. Nam Ketib est וחדל ושית, secundùm quam planus est sensus. Verbum אבליגה superiori capite interpretati sumus. Simile planè dictum exstat Psal. 39. השע ממני *respice è me*, i. averte oculos à me.

22. עיפתה] *Tenebræ*, tantùm hîc. עיפה idem, semel, Am. 4. 13. תעופה in eadem significatione cap. seq. ¶ *Instar letalis caliginis*] כמו אפל צלמות simul conjungenda. ¶ *In qua nulla lucis & tenebrarum vicissitudo*] ולא סדרים ותפע כמו אפל *Non est ordo* in morte, sed *Tohu bohu, & lux est confusa cum caligine: lux est quasi caligo.* Vel in illis mortis tenebris sunt tenebræ perpetuæ, & non est vicissitudo lucis & noctis, ut post lucem nox succedat, & vicissim; sed nox æterna manet. Hîc תפע est nomen, non verbum, idem quod זהר. סדרים tantùm pluraliter, nec alibi. סדר & סדרא vox est Chaldaica, frequens in Thargum & apud Rabbinos.

CAP XI.

MUNSTERUS.

ZOphar, cùm non possit rationabiliter respondere ipsi Ijob, convertit se ad convitia, notans eum ut loquacem, irrisorem, impatientem, arrogantem, stultum.

3. *Ad figmenta tua*] Sive *mendacia tua*. Invehitur his verbis Zophar magno impetu in virum sanctum, ut invisum aliis faciat, antequam causam suam stabiliat. Deinde ad pœnitentiam cum magnis promissionibus invitat. In multis calumniatur innocentem; cùm ille se non dixisset *mundum in oculis Dei*, neque *mentiretur*, neque *alios subsannaret*, neque *Divina omnia se capere posse confideret*, neque *pœnitentiam intermitteret*.

6. *Quare duplicia irrogarit*] Sensus est, Utinam Deus aperiret intellectum tuum, ut videres quàm justè multis his subjaceas afflictionibus, qui innocentes sic punire ex decreto non solet. Est autem hîc תושיה idem quod דת נימוס *decretum & ordinatio Dei*. Per *duplicia* intellige judicia occulta & aperta.

16. *Oblivisceris laboris*] *Laborem* vocat omnes ærumnas quibus obnoxius erat. Hæ, inquit, transibunt à te, si te humiliaveris coram Deo: & nunquam redibunt ad te, sicut nec aqua per alveum redit quò transit.

17. *Ævum tuum*] i. Residuum tempus vitæ tuæ.

VATABLUS.

1. ET *respondit*, ויען] *Et loqui cœpit.*

2. *An multitudo verborum carebit responsione?* הרוב דברים לא יענה] i. *An multiloquium non habebit responsionem?* Doctus inter Hebræos exponit, *An multus verbis* [i. verbosus] *carebit responsione?* i. Dabitúrne homini verboso responsio? ¶ *Vir labiorum*, איש שפתים] Hebraismus, loquax, garrulus, verbosus, i. An justus habebitur ob loquacitatem suam?

3. *Tacere faciunt*, יחרישו] Futura Heb. pro præs. i. *Nugæ tuæ silentium hominibus imponunt: & cùm alios subsannes, nemo est qui te vicissim redarguendo convincat.*

4. *Pura est doctrina mea*, זך לקחי] *Puri sunt mores mei*, i. ratio vitæ meæ, ac vita ipsa. ¶ *In oculis tuis*, בעיניך] Sub. ô *Deus*.

5. *Veruntamen quis det*, &c. ואולם מי יתן וגו'] *Utinam Deus loquatur, loquatur, inquam, tecum aperto ore.*

6. *Occulta sapientiæ*, תעלומות חכמה] *Abdita sapientiæ*, i. arcanam suam sapientiam. ¶ *Duplo majora secundùm Legem*, כפלים לתושיה] *Plura* [vel *graviora*] *secundùm Legem*, vel *ordinationem*, sub. *tibi debentur*. Alii, *duplicia sunt Legis*, sive *ordinationis*, sub. *Divinæ*, i. sunt enim Dei judiciorum duo genera, nempe judicia aperta & occulta. ¶ *Oblitus est tui*, &c. ישה לך וגו'] *Oblivisci facit te Deus* aliquid *de iniquitate tua*, i. de iniquitatibus tuis. Vel, *quòd credidit tibi* aliquid *iniquitatum tuarum*, i. partem punitionis ac pœnarum peccatis tuis debitarum, h. e. non puniet te ut promeritus es.

7. *Num investigationem*, &c. החקר אלוה וגו'] i. Nunquid pervestigando assequeris omnia Dei consilia? ¶ *Invenies?* תמצא] i. Assequêris, q. d. An Dei omnipotentis voluntatem & justitiam expendes ad liquidum?

8. *In altis cœlis, quid facies?* גבהי שמים מה תפעל] *Altitudinibus cœli quid facies?* i. Quâ ratione putas te deprehensurum altitudines cœli sapientiâ Divinâ creati? q. d. Altior est cœlo sapientia Dei.

9. *Longior est terrâ*, &c. ארוכה מארץ וגו'] i. Sapientia Dei præ sui magnitudine mensurari non potest, etiam si totius terræ longitudine & maris altitudine dimetiaris, h. e. ab homine imperscrutabilis est.

10. *Si succidat*, &c. אם יחלוף וגו'] *Si exterminet aut concludat aut congreget, quisnam contradicet illi?* vel *resistet*, sive *avertet eum?* i. *Si exterminare velit, aut concludere* in carcerem, sive pium sive impium, *aut congreget* in unum locum; *quis avertet eum?*

11. *Homines vanitatis, vidétque* homines *iniquitatis*, מתי שוא וירא און] i. Novit homines vanos, contemplatur homines iniquos, h. e. fraudulentos, q. d. Novit Dominus quàm vani & nequam sint homines, novit, inquam, hominem qui non attendit his quæ fiunt justissimè à Deo.

12. *Efficitur cordatus*, &c. ילבב ועיר וגו'] Ad verb. *cordabitur, & pullus onagri nascetur*. Fut. pro præs. i. Homo omnis cognitionis expers redditur sapientior successu temporis per Dei gratiam, quamvis velut jumentum nasci soleat.

14. *Longè facito eam*, הרחיקהו] *Remove illam*, vel *repelle*, i. Si opera tua sint iniqua longissimè abs te projicito illa; *neque permittas habitare in tentoriis tuis iniquitatem*, vel homines iniquos.

15. *Elevabis*, תשא] *Exseres*, i. eximes, *faciem tuam è macula*, h. e. efficieris immaculatus. ¶ *Fortis*, מוצק] *Fixus, firmus, stabilis.*

16. *Laboris*, עמל] *Molestia, afflictionis*, i. miseriæ. ¶ *Quæ transierunt*, עברו] *Quæ præterfluxerunt:* vel *quæ præterierunt*, aut *præterfluunt*, i. ut non magis omnium miseriarum recorderis quàm aquarum quæ jamdudum præterfluxerunt.

17. *Surget tempus,* יקום חלד] i. Reddetur tempus tuum, h. e. vita tua clarior, q. d. Postea felicior eris. ¶ *Illustraberis,* תעופה] *Splendesces, lucesces,* i. splendidus ac illustris eris. ¶ *Sicut mane ipsum,* כבוקר] *Sicut ipsum tempus matutinum,* q. d. Eris illustrissimus.

18. *Et confides,* &c. ובטחת וגו'] *Et confides quòd supersit exspectatio,* i. fretus exspectatione multorum bonorum. ¶ *Et fodies,* &c. וחרת וגו'] Multa subaudienda, acsi diceret, quòd si fodiendo remaneas in agro procul à domo tua, illic tamen *confidenter,* sive *in summa fiducia, dormies.*

19. *Et deprecabuntur,* &c. וחלו פניך רבים] *Imò deprecabuntur faciem tuam magnates,* i. te suspicient ac reverebuntur, à quo & sibi necessaria precabuntur homines primæ dignitatis.

20. *Deficient,* תכלינה] Præ timore scilicet.

CASTALIO.

6. *M*Erito duplum esset] Gravius meruisti supplicium.

12. *Cùm homo nascatur onagri pullus*] Naturâ sit excors.

CLARIUS.

1. RЕspondens autem Sophar] Surgit disputatio: Propositione enim suâ vincit superiores. Eliphaz enim simpliciter Afflictionem malorum pœnam putat esse; Baldad asserit etiam Bonos hîc affligi, sed magno cum proventu; Sophar planè causam quærendam non censet. Invehitur autem majore impetu in Job, ut sic invisum faciat antè quàm causam suam stabiliat. Deinde ad pœnitentiam cum magnis promissionibus invitat. In multis autem calumniatur Job: neque enim ille *se mundum* dicebat *in oculis Dei,* neque *mentiebatur,* neque *alios subsannabat,* neque *Divina omnia se capere posse confidebat,* neque *pœnitentiam intermittebat:* tot tamen nominibus malè audit.

2. *Vir verbosus justificabitur*] h. e. Nunquid solâ labiorum disertorum quis volubilitate fretus justitiam sibi vendicabit?

6. *Quare duplicia*] Utinam, inquit, Deus aperiret intellectum tuum, ut videres quàm justè multis his subjaceas afflictionibus, cùm innocentes sic punire ex decreto non soleat.

12. *Vir vanus*] Alius vertit, *Vir quidem est vacuus à principio, sed intellectu donatur, & homo recens natus est sicut pullus onagri.*

16. *Et quasi aquarum*] Nunquam redibunt molestiæ ad te, sicut nec aqua per alveum redit ubi semel pertransiit.

17. *Ævum tuum*] Residuum tempus vitæ.

18. *Et defossus*] Ceu foveam feceris circum te, quâ muniaris, securus dormies.

DRUSIUS.

1. RЕspondit] *Locutus est.*

2. *Verboso*] רב *Multus,* nomen adjectivum, ut ait R. D. in lib. Rad. *Multus verborum,* i. verbosus. Alii, *An multitudini verborum:* eòdem redit. רב *multitudo,* ut רב אכל *copia cibi.* *Multus* propriè רב dicitur. Sed רב etiam *multus,* ut תם *integer* Prov. 10. 29. *Robur* לתם *integro via Domini.* Vulg. *Nunquid qui multa loquitur.* Apud Salomonem ברב דברים *In multitudine verborum non deerit scelus.* Idem cum illo, *Qui multum loquitur, multum peccat.* Lxx ὁ τὰ πολλὰ λέγων *qui multa dicit.* Sym. ὁ πολυλόγος *multiloquus,* sive *verbosus.* Tharg. דמסגי מליא *qui multiplicat verba,* i. multiloquus. Sic dicimus, *Qui multiplicat verba, multiplicat crimina.* ¶ *Non respondebitur?*] Vulg. *non & audiet?* Lxx καὶ ἀντακούσεται *& vicissim audietur.* Tharg. *non respondebitur.* Sym. ἀναντίῤῥητος ἔσται; *hujusmodi erit cui non respondeatur?* Quidam, *An abundans verbis non exaudietur?* Alius, *non feret responsum?* quod malo. Santes, *An multitudo verborum carebit responsione?* Mens horum verborum, *An quia multiloquus es, ideo non erit qui tibi respondeat?* Persæpe namque accidit ut sileamus ad orationem hominis verbosi, eò quòd loqui incipiens desinere non possit ἀκαλόγος. ¶ *Et si*] *Et an.* ¶ *Vir labiorum*] Idem cum illo *vir verborum,* i. verbosus, qui & *vir linguæ,* i. linguax, ἀνὴρ γλωσσώδης. Sic in Genesi *labium unum,* i. lingua una. Lxx εὔλαλος *eloquens.* Verba sunt, *aut etiam eloquens putat se esse justum?* Licet etiam vertere εὔλαλος *loquax.* Lex. vetus Εὔλαλος, *effabilis, eloquens, loquax, loculentus.* Malim *locutuleius.* Talis etiam in Plauto *lingulaca* dicitur. Tharg. *& si homo dominus,* aut *magister, labiorum.* Abraham F. Pheritsol רב שפתים dixit eodem sensu, & מאריך בספורים *qui prolixus est in narratione sua.* ¶ *Justus erit*] Vulg. *justificabitur.* Lxx οἴεται εἶναι δίκαιος. Non est insons qui verbosus aut eloquens est, sed qui causam justam tuetur. Garrulitate nemo se justum facit apud Judices æquos & juris peritos.

3. *Mendacia tua mortales obmutescere faciunt*] Vulg. *Tibi soli tacebunt homines?* בדיך pro לבדיך, ut בדד dicimus pro לבדד. Lxx εὐλογημένος γεννητὸς γυναικὸς ὀλιγόβιος, *Benedictus natus mulieris brevis vitæ.* Legerunt Res pro Daleth, videlicet בריך *benedictus,* quod Ebræus diceret ברוך. γεννητὸς γυναικὸς ילוד אשה: quod nihil commune habet cum מתים *mortales.* Ὀλιγόβιος *qui pauco tempore vivit,* qui & ὀλιγοχρόνιος. Tharg. *Mendacia tua viros tacere faciunt.* Scribo משתקין, à verbo שתק *siluit, tacuit.* *Mendacia tua.* Sic Chaldæus, cui assensum præbent Doctores Ebræi quos vidi. Nec aliter Santes, quem Arias temere nimis correxit, mutando *mendacia* in *nugas,* quasi vox Ebræa propriè *nugas* denotaret & non *mendacia.* R. S. *mendacia quæ tu fingis ex corde tuo.* Vox Ebræa etiam *divinos* denotat, à *mentiendo,* q. *mendaces* dicas. Thema בדד, quod idem cum ברא aut בדה *mentior:* aut (ּ) resolutum est in (-) & Dages, ut fieri solet interdum. *Mortales,* מְתִים *homines mortales,* qui βροτοὶ Græcis, cum Scheva sub מְ ut differat à מֵתִים *mortuis,* ubi Tseri sub eadem litera. Si Symmacho credimus, *mori* aliquando sig. *mortalem esse.* Sanè locum Geneseos *moriendo morieris,* teste Hieronymo, interpretatur *mortalis eris,* i. θνητός: rectè an secùs viderint eruditi. *Obmutescere faciunt.* Verbum החריש in communi sermonis usu sig. *obmutescere:* unde מחריש *obmutescens, silens, tacens:* ut possis vertere, *Ad mendacia tua homines tacebunt?* q. d. Minimè gentium. *Mendacia* vocat, quòd se justum diceret, nec ullius criminis reum aut affinem agnosceret; item quòd profiteretur se nihil falsi dixisse, omniaque quæ locutus fuisset vera esse. ¶ *Subsannas, nec est qui te afficiat ignominiâ*] Vulg. *& cùm cæteros irriseris, à nullo confutaberis?* μὴ πολὺς ἐν ῥήμασι γίνου, οὐ γὰρ ἔστιν ὁ ἀντικρινόμενός σοι, *non multus sis verbis, non enim est qui contradicat tibi.* Tharg. *subsannasti, nec est qui pudefaciat,* aut *rubore suffundat,* q. d. Irrides nos & sannis excipis, eò quòd dixerimus te justè à Deo affligi, nec tamen quisquam adhuc te confutavit rubore suffundens.

4. *Dicis*] Vel potiùs *dixisti.* Suprà 10. 7. *In cognitione tua quòd non sum improbus.* ¶ *Pura est doctrina mea*] Vulg. *Purus est sermo meus.* Lxx μὴ γὰρ λέγε, Ὅτι καθαρός εἰμι τοῖς ἔργοις καὶ ἄμεμπτος ἐναντίον αὐτοῦ, *Ne dic enim, Quoniam purus sum operibus, & irreprehensibilis ante eum.* *Pura est,* nullis sordibus mendacii aut falsitatis inquinata. *Doctrina* Ebræis לקח dicitur ab *accipiendo,* i. discendo. Nam *accipere* est discere; ut *dare,* docere: ex quo illud, *Da sapienti.* Quicquid enim homo discit ab alio לקח dici potest, ut *doctrina* dicitur à *docendo.* Ergò *doctrina mea,* id quod ab aliis acceptum vos docui. ¶ *Mundus*] Ab omni crimine. ¶ *In oculis tuis*] Falsum. Nam in conspectu Dei nemo mundus est, nè quidem Angeli ejus. Nec Job hoc dixerat. Agnoscit enim ubique se peccatorem esse apud Deum. *In oculis tuis,* ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς σου.

5. *Veruntamen*] ואולם *& sanè.* ¶ *Quis det Deum loqui*] Pro eo habendum ac si diceret, *Utinam loqueretur:* nam *quis det* optantis est: quod notum hodie ipsis pueris. Id optasse creditur Job, ut Deus videlicet depositâ suâ autoritate se alloquio dignaretur. Vide suprà 10. 7. Vulg.

Atque

Atque utinam Deus loqueretur tecum, & aperiret labia sua tibi. Lxx Ἀλλὰ πῶς ἂν ὁ Κύριος λαλήσει πρὸς σὲ, καὶ ἀνοίξει χείλη αὐτοῦ μετὰ σοῦ; *Sed quomodo Dominus loquetur ad te, & aperiet labia sua tecum?* Schol. ἀλλ' εἴθε ἦν ὅπως ἄν, quod redditum in ed. Rom. *sed utinam detur aliquo etiam modo.* Tharg. *Verùm quis det Deum loquentem*, &c. ¶ *Et ut aperiat labia sua*] Idem aliter. Nam *aperire labia* dicitur qui loquitur, ut etiam *aperire os.* Notum illud, *Aperiam in parabola os meum.* Psal. 51. 15. *Labia mea aperies*, facies ut loquar. Dicunt etiam *aperire* simpliciter. Sanè in libro παιδείας 92. 1. & alibi, *Aperuit, & dixit.* sub. *os*, aut *labia*.

6. *Et indicet tibi occulta sapientiæ*] Vulg. *ut ostenderet tibi secreta sapientiæ*, i. סודות. Nam quæ *occulta* etiam *secreta* sunt, & contrà. Lxx εἶτα ἀναγγελεῖ σοι δύναμιν σοφίας *deinde annunciabit tibi virtutem sapientiæ.* Id meliùs legitur in ed. Compl. ἀπόῤῥητα σοφίας *secreta sapientiæ*, quæ videlicet dicenda non sunt. Ex Aquila invenio citatum ἀποῤῥήτους σοφίας *non dicendos* (sub λόγους *sermones*) *sapientiæ.* Tharg. *& indicet tibi operta sapientiæ:* annunciet, exponat. *Occulta*, abstrusa, recondita; quæ homines latent, iisque abscondita sunt. ¶ *Dupla sunt*] *Duplo majora*, vel *plura.* ¶ *Viro sapienti*] תושיה *sapientiam* h. l. interpretatur etiam Chaldæus: & est breviter dictum לתושיה pro לאיש תושיה *viro sapientiæ*, ut alibi תפלה pro איש תפלה *vir orationi deditus.* Ellipsis nota Grammaticis. Sed variè hic locus redditur. Vulg. *& quòd multiplex esset lex ejus.* Nam תושיה etiam *legem* denotat. ל autem redundat, ut in שלישי לאבשלום *tertius Absalom.* Sed hoc mihi coactum videtur. Alius, *Nam duplicia sunt juxta præscriptum legis. Legis* autem vocabulum latè sumit, quia lex Mosis Jobi ævo nondum erat, si credendum iis qui de ipsius ætate scripserunt: quanquam sententiæ variant. Lxx ὅτι διπλοῦς ἔσται τῶν κατὰ σέ *quia duplex erit ad ea quæ circum te.* Sic interpres Romanus. Tharg. *quia duplicitas sapientiæ.* Santes *quia duplicia secundùm legem*, quæ videlicet data filiis Noe, de qua suo loco. ¶ *Scito*, &c.] Vulg. *& intelligeres quòd multò minora exigaris ab eo quàm meretur iniquitas tua.* Lxx καὶ τότε γνώσῃ ὅτι ἄξιά σοι ἀπέβη ἀπὸ Κυρίου ὧν ἡμάρτηκας. Schol. παρεωραμένα. *Et tunc scies digna evenisse tibi à Domino quæ peccasti.* Schol. *quæ despexisti, ac per imprudentiam admisisti.* ¶ *Mutuat tibi de iniquitate tua*] Concedit tibi & condonat de pœna iniquitatis tuæ, ut qui mutuò dat alteri pecuniam. Alius, *Exigit à te Deus de iniquitate tua*, nempe *minus quàm sis promeritus.* Nam non omnem iniquitatem tuam punit, sed partem aliquam duntaxat. Alius, *facit oblivisci tibi*, h. e. in tuum usum & commodum, *de iniquitate tua.* Sic differunt *comedere panem* & *de pane*, *bibere vinum* & *de vino. Iniquitatem* autem pro *pœna iniquitatis* poni certum est, ut Gen. 4. 13. *Major est iniquitas mea quàm ut sim ferendo*, i. pœna iniquitatis meæ.

7. *Scrutationem*] Vel *investigationem*, h. e. scientiam rerum Divinarum, quæ scrutando & investigando invenitur. Vulg. *Forsitan vestigia Dei comprehendes? Vestigia*, i. vestigationes, à *vestigando* ea quibus Deus vestigatur. Lxx ἢ ἴχνος Κυρίου εὑρήσεις; *aut vestigium Domini invenies?* Tharg. *Fierine potest ut scrutationem Dei reperias?* An vestigando Dei sapientiam & arcana ejus assequi poteris? q. d. Minimè gentium. ¶ *Dei*] Judiciorum Dei, aut naturæ Divinæ. *Ad consummationem*, &c] Vulg. *& usque ad perfectum Omnipotentem reperies?* Lxx ἢ εἰς τὰ ἔσχατα ἀφίκου ἃ ἐποίησεν ὁ παντοκράτωρ *aut ad ultima pervenisti quæ fecit Omnipotens?* Tharg. *si ad finem Omnipotentem invenies?* עד סייפי *ad fines* שדי *Omnipotentis:* vult dicere *ad extrema factorum*, aut *operum*, *ejus. Ad consummationem Omnipotentem invenies?* vel *ad finem Omnipotentis*, aut *ad perfectionem Omnipotentis.* Vult dicere *ad perfectam cognitionem Omnipotentis.* Huic interpretationi obstat verbum *invenies* quod sequitur: non enim certè est *pervenies ad perfectam cognitionem*, sed *invenies ad perfectum*, i. perfectè, *Omnipotentem*, h. e. cognitionem sive notitiam aut judicia ejus. Nam *Deum invenit* qui ejus notitiam habet. Cæterùm *inveniri* potest Deus dum in hac vita sumus, sed non *ad plenum.*

8. *Altitudines*, &c.] Vulg. *Excelsior cœlo est, & quid facies? profundior inferno, & unde cognosces?* sub. *sapientia*, de qua modò dictum est. Lxx ὑψηλὸς ὁ οὐρανός, καὶ τί ποιήσεις; *celsum est cœlum, & quid facies?* q. d. Cùm tam celsum sit cœlum, non potes eò pertingere; multò minùs ad sapientiam pervenire potes ejus qui in cœlo habitat. Tharg. *In altitudinibus cœli quid tu facies? Cœlum altitudine, & terra profunditate, sic cor Regum inscrutabile*, Prov. 25. 3. *Altitudines cœli* dictum quasi per hypallagen pro *cœli altitudinum*, i. altissimi, q. d. Sapientia illa pertingit ad cœlum altissimum, quod propterea מרום, i. *altitudo*, vocatur: aut est tanquam celsissimum cœlum, ad quod propter altitudinem nemo pertingere potest. ¶ *Quid facies?*] Ad verb. *quid operaberis? Facio* & *operor* se invicem explicant. Sic alibi, *Justus quid operatus est?* i. fecit. *Facio* propriè עשה dicitur, ut *operor* פעל. ¶ *Profundior est inferno*] Quem in centro terræ ponunt, loco profundissimo. Aiunt nomine שאול omnia loca subterranea comprehendi, in queis & *sepulcrum.* ¶ *Qui cognosces?*] Quomodo poteris eam cognoscere, cùm sit tam profunda? Nam quæ profunda difficillima cognitu sunt & investigatu, imò impervestigabilia creduntur; ut Dei judicia, quæ propterea *è profundo exire* dicuntur Zach. 1. Similiter Zach. 6. *quadrigæ Angelorum egrediuntur è medio duorum montium*, h. e. è cavâ profundâque valle quæ inter duos montes. Prov. 9. 18. *in profunditatibus inferni*, h. e. in Orco profundissimo.

9. *Longior est ipsâ terrâ mensura ejus, & latior mari*] Quàm longa terra, quæ sanè longissima est, & quàm latè patet mare latissimum spatiis, ut David Hymnographus testatur, tam longè latéque patet Dei sapientia, quæ sparsa per omnia ipsius opera. Lxx ἢ μακρότερα μέτρου γῆς ἢ εὔρους θαλάσσης. Tharg. *Et protensa magis quàm terra mensura ejus, & lata magis quàm ipsum mare.*

10. *Si succiderit*] Vel *exciderit.* Vulg. *Si subverterit omnia.* Lxx ἐὰν δὲ καταστρέψῃ τὰ πάντα. חלף *muto, permuto, transeo*; item *exscindo*: unde Scholia Ebraica hîc habent יכרית & indè בני חלוף, quos interpretantur *filios excisionis*, h. e. mortis. ¶ *Et concluserit*] Tharg. *& univerit cœlum in nubibus:* nisi malis *appropriaverit.* Sed quæramus aliam interpretationem. Nam in fonte ויחוד. R. Levi, *concluserit in carcerem*, aut *in nervum.* ¶ *Et coegerit*] Vel *congregaverit.* Vulg. *concluserit & coegerit* simul vertit *& in unum coarctaverit.* Tharg. *& congregaverit exercitus*, aut *copias militares.* ¶ *Quis avertet eum?*] Vel, *quis reddet ei?* sub. *verbum*, i. *quis respondebit ei?* Vulg. *quis contradicet ei?* & in margine, vel, *quis dicere ei potest, Cur ità facis?* quod è Græcis mutuò sumptum, τίς ἐρεῖ αὐτῷ, Τί ἐποίησας; Summa est, Quicquid facit, sive succidat, sive concludat, sive cogat aut congreget, nemo est qui potest eum impedire, aut cui teneatur facti sui rationem reddere.

11. *Mortales vanitatis*] Vanitatem mortalium, quod Hieron. dixit *hominum vanitatem.* Locutio est ut *viriditas herbæ* pro *herba viridis*: aut *homines vanitatis*, i. vanos. Epitheton convenientissimum: nihil enim vanius Homine, qui non solùm vanus sed ipsa vanitas est. Licet vertere *homines vanissimos.* Sic הבלי שוא *vanitates vanissimæ.* Lxx Αὐτὸς γὰρ οἶδεν ἔργα ἀνόμων *Ipse enim novit opera iniquorum.* Perperàm est *nescit* in ed. Rom. ¶ *Videt iniquitatem*, &c. Vulg. *videns iniquitatem nonne considerat?* Supplevit quod deerat, ut in illo, *Parva es in chiliadibus Juda?* Lxx ἰδὼν δὲ ἄτοπα οὐ παρόψεται, *videns autem absurda non despiciet.* Tharg. *Quoniam ipse intelligit viros mendacii: & fierine potest ut ipse videat mendacium & non intelligat? Iniquitatem*, homines iniquitatis, h. e. iniquos. Aut ipsam iniquitatem. Nam quæcunque faciunt homines Deus & audit & vidit. Est enim πάντα ὁρῶν. Cæterùm *videmus* oculis, *intelligimus* corde

corde & animo. *Videt* etiam cor quando *intelligit*. Deus quæ *videt*, etiam *intelligit*, in hoc diversus ab homine, qui quæ *videt*, non omnia *intelligit*. Dei oculus ipsius providentia est. Providentia non est absque intelligentia. Oculus Divinus omnia *videt*, sed non omnia approbat; unde alibi, *Purior es oculis quàm ut videas malum*, approbando videlicet.

12. *Vacuus*] *Cavus* propriè. Quod autem cavum, etiam vacuum est; ut *arbor cava*, *fistula cava*, &c. Vulg. *vir vanus*. Tharg. *vir acutus*, acuti ingenii & judicii. נבוב Niphal est à ביב, si credendum D. Camio, qui putat Scurec esse loco Holem, ut sit נבוב formæ נבון, sive נכון. Alii à נבב deducunt, in queis R. Juda. ¶ *Corde privatur*] Excors fit. Alii *cordatus fit*; *acquirit cor*, i. יקנה לב, h. e. sapientiam. Cor enim sedes est sapientiæ, unde pro *sapientia* ponitur; ut cùm legimus, *adolescens deficiens corde*. *Deficit* enim *corde* qui desipit. Vulg. *in superbiam erigitur*; q. d. animosus fit. Sic, *Cor leoninum*, proverbiale. *Cor ejus ut cor leonis*. Schol. θρασύνεται *animatur*, *animos tollit*, *audax fit*, *confidit*. Lxx νήχεται λόγοις *natat sermonibus*; quod non intelligo. Tharg. *sapiens fit cor ejus*; nisi mavis, *sapiens reddit cor suum*. In Augustino est *mutat* pro *natat*. R. Levi נבוב exponit חלול *cavus*, & ילבב interpretatur ישכיל *prudens fit*. Sic etiam Santes *intelliget*. *Vacuus*, cerebro; qui *Raca* sive *Rica* dicitur; & *carens corde* aut *cerebro*. Nam quidam in Cerebro collocant sapientiam, ut Plato. Constructio est *privatur corde*, & non *vacuus corde*. ¶ *Pullus onagri*] Ad verb. *pullus onager*; & est ἀσύνδετον aut עיר absolutum est pro constructo. Sensus est, *Homo nascitur insipiens*, *ut pullus onagri*, i. asini sylvestris. Quid si *pullus*, ut pullus, *ferus homo nascitur*? Vulg. *tanquam pullum onagri se liberum natum putat*. Nascitur non insipiens, sed liber. Lxx βροτὸς γεννητὸς γυναικὸς ἴσα ὄνῳ ἐρημίτῃ *vir natus muliere aequalis asino solitario*. Tharg. *& pullus onager sicut homo nascitur*. q. d. Eadem est nascendi ratio. *Onager* hîc מרודא vocatur à *rebellione*, quòd intractabilis sit propter feritatem. Alibi est ערוד eodem significatu, & ערדא.

13. *Si tu praeparaveris*, &c.] Vulg. *Tu autem firmasti cor tuum*, *& expandisti ad eum manus tuas*. Mirum cur omiserit particulam אם *si* conditionalem. Lxx εἰ γὰρ σὺ καθαρὰν ἔθου καρδίαν σου, *Nam si tu mundum posuisti cor tuum*. הכינות *mundum posuisti*; malim *rectum posuisti*: nam כן *rectus*. ¶ *Cor tuum*] Non *labia tua*, quod hypocritarum est; sed *cor tuum*. Deus enim cor requirit. Hortatur Jobum ut ad Deum redeat non fictè aut simulatè, sed corde, h.e. sinceré. ¶ *Expanderis ad eum manus tuas*] Precando, sive, ut Chaldæus habet, בצלו *in precatione*. Nam qui Deum precatur ad eum manus extendit. Lxx ὑπτιάζεις δὲ χεῖρας πρὸς αὐτὸν *extendis autem supinas manus ad eum*. Sym. ἁπλώσεις πρὸς αὐτὸν παλάμας σου *expandes ad eum palmas tuas*. Th. ἐκπετάσας *expandisti*. Lex. vet. Ὑπτιάζω, *supino*, *resupino*. Ὕπτιος, *supinus*, *resupinus*. *Supinæ manus* eædem sunt cum *passis manibus*: unde Ovidius, *preces concipere supinis manibus*; & Livius, *supinas manus ad cœlum ac Deos tendentes*. Idem Lexicon, Ἁπλῶ, *simplico*, *pando*. Ἄπλωσον, *expande*. Aliud Lexicon, Ἁπλόω, *expando*, *explico*, *extendo*. Πεταννύω, idem: unde ἐπέτασε; quod Senes dicunt ἐκπεταννύω, & ἐκτείνω. Cæterùm *expandere manus ad DOMINUM* pro *orare* cùm alibi obvium est, tum Exod. 9. 29. אפרוש כפי אל יהוה *expandam manus meas*, &c.

14. *Si est iniquitas*] Vulg. *Si iniquitatem quæ est in manu tua abstuleris à te*. Lxx εἰ ἄνομόν τι ἐστιν ἐν χερσί σου, πόῤῥω ποίησον αὐτὸ ἀπὸ σοῦ, *Si iniquum quid in manibus tuis*, *longè fac illud à te*. Tharg. *Si mendacium in manu tua*, *procul amove illud*. ¶ *In manu tua*] Nam manu facimus quæcunque facimus. Est enim instrumentum omnium actionum nostrarum. Sic David ait, *Si feci hoc*, *& si est iniquitas in manibus meis*. ¶ *Procul remove*] Aut *summove*, *longè fac eam*, πόῤῥω ποίησον. Tria hîc memorat ad veram resipiscentiam necessaria: Primum est Præparatio cordis; secundum, Oratio sive Precatio; tertium, Mutatio vitæ in melius, quæ fit procul amandatis vitiis quæ antea in nobis regnarunt. ¶ *Nè habitare facias*] Sinas, aut patiaris, nè colloces. *Habitat in domo iniquitas* quando diu in ea manet. Sic, *non habitant domi pedes ejus*, non diu manent. Vulg. *& non manserit in tabernaculo tuo injustitia*. Lxx ἀδικία δὲ ἐν διαίτῃ σου μὴ αὐλισθήτω *injustitia autem in habitaculo tuo nè diversetur*: aliàs, *non maneat*. Tharg. *& non habitet in tabernaculo tuo pravitas*. ¶ *In tabernaculis tuis*] *In ædibus tuis*. Olim in tabernaculis sive tentoriis habitabant; unde *tentorium*, i. *Ohel*, pro qualibet domo ponitur. Sic *libri* nomen tralatum à libris arborum, in quibus antiquitus scribebant. ¶ *Perversitatem*] *Pravitatem*, *iniquitatem*.

15. *Tunc enim*] Vel *Sanè tunc*. *Certè tunc*. ¶ *Attolles*] *Levabis*, *elevabis*; signum animi læti & sibi bene conscii. Nam tales erecto vultu incedunt; ut Gen. 4. 7. *Nonne si rectè egeris*, *elevatio*, sub. faciei? Præcedit enim certè, *Cur cecidit vultus tuus?* quod signum est animi sibi metuentis & pudore suffusi ob commissum crimen aliquod, cujus ipsum pudeat. Vulg. *Tunc levare poteris faciem tuam*. Lxx οὕτως γὰρ ἀναλάμψει τὸ πρόσωπόν σου, *Sic enim fulgebit facies tua*. Tharg. *Quia tunc eriges vultum tuum*. ¶ *A macula*] *A crimine*, quia videlicet immunis & purus eris ab eo. Vulg. *absque macula*. Tharg. דלא מום. Lxx ὥσπερ ὕδωρ καθαρὸν *ut aqua pura*. *Macula* est in cute, corpore, animo. Macula in cute; ut cùm Panthera dicitur esse *animal variis maculis distinctum*; in corpore; ut Exod. 12. 5. *agnus absque macula*, i. vitio corporis. De animo usurpatur; ut cùm legimus, *Beati* ἄμωμοι *sine macula*, vel *immaculati*, qui nullo vitio animi infecti sunt. Sic dicunt, *Maculam quæ in te nè objicias socio tuo*, i. vitium quod in te. ¶ *Erisque firmus*] Vel *stabilis*. Alii *fortis*, *validus*, i. חזק, ità R. Levi. Lxx ἐκδύσῃ ῥύπον *exues sordes*. Lex. vet. Ῥύπος, *sordes*; *singulare non habet*. Idem Lexicon, Ῥύπος, *squalor*. Ut possis vertere, si velis, *exues squalorem*. Tharg. *erisque purgatus à corruptione*. Ebraicè מוצק, quod alii scribunt מֻצָק cum ֻ & Dages, *fusum*, i. stabile, ut quæ fusa sunt. ¶ *Nec timebis*] Καὶ οὐ μὴ φοβηθήσῃ *& non timebis*, ut hactenus timuisti. Mala enim conscientia nunquam sine metu.

16. *Molestiæ*] Molesti laboris & ærumnarum quas pertulisti. Vulg. *miseriæ quoque oblivisceris*. Lxx καὶ τὸν κόπον ἐπιλήσῃ *& laboris oblivisceris*, vel *laborem*. ¶ *Sicut aquam quæ transit*] Aut *præterit*: ad verb. *sicut aquarum quæ transierunt recordaberis*. q. d. Minimè recordaberis ampliùs. Nam aquarum quæ præterierunt nulla penitus recordatio aut memoria; vel, si ulla est, eatenus est ut similis videatur aquis præterlabentibus, quæ citò in oblivionem veniunt. Vulg. *& quasi aquarum quæ præterierunt recordaberis*. Lxx *Oblivisceris* ὥσπερ κῦμα παρελθὸν *tanquam fluctum qui præteriit*. Tharg. מוי דעברו, ubi מוי est pluralis num. vel certè dualis, ut מים in Ebraismo. Ideo reddi potest tam *aqua* quàm *aquæ*. Qua de re aliàs.

17. *Meridie clarius*] *Præ meridie*, h.e. tam clarum quàm est ipsa meridies, quando clarissima lux est totius diei, sive quando lux diei maximè claret. Vulg. *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam*. Cæterùm *lucis* vocabulo significant omnia læta & felicia. *Meridies* autem hîc valet *lux meridiana*. Notum proverbiale illud, *Luce meridianâ clarior*; item, *Lucernam accendit in meridie*. ¶ *Exsurget*] *Surget*, vel *stabit*, i. stabile erit: nam id יקום etiam significat. ¶ *Tempus*] חלד, i. זמן. ità Schol. Ebraica. ¶ *Si obscuraberis*] Aut *tenebresces*. Verbum factum à עיפה, quo denotatur *obscuritas*; unde ארץ עפתה *terra obscuritatis*. *Si* autem desideratur in fonte. Quidam, *illustraberis*, *splendesces*, nempe uti radii auroræ, quos suprà 3. *palpebras* vocavit, i. עפעפים à עוף, unde & תעיף *lucere facies oculos tuos* Pro. 23. 5. Alii *conjicies*, *volare facies*. ¶ *Sicut manè eris*] *Lucebis*, aut *splendesces*, *ut manè*, vel certè *ut lucifer*, quæ stella est matutina, auroræ nuncia, ἑωσφόρος dicta.

18. *Et confides*, *quia spes est*] Spes meliorum videlicet, aut melioris status quàm est is in quo nunc es. Vulg. *Et*

Et habebis fiduciam, proposità tibi spe. Lxx πεποιθὼς τε ἔσῃ, ὅτι ἐςὶ σοι ἐλπὶς *confidénsque eris, quia est tibi spes.* Thargum superioris versûs, *Splendidius meridie dierum tuorum surget corpus tuum* (חלד interpretantur *corpus*, i. נשמא, an rectè, viderint) *timor tuus sicut argilla calefacta nigra tanquam aurora erit.* 18. *Et confides, quoniam est spes.* ¶ *Fodies*] Vulg. *defossus securus dormies*, i. fossâ munitus, aut sepultus in terra. Tharg. *& parabis domum sepulcri.* Circum tentorium tuum fossam cavabis, quæ te muniat adversùm omnia pericula tam ab hominibus quàm à feris impendentia. Potest fieri ut respexerit ad morem Arabum quos *Nomadas* vocabant, & qui in tentoriis agebant. ¶ *Securè cubabis*] Non *dormies*, sed *cubabis.* *Cubat* enim, qui tamen non dormit. *Cubabis*, vel in lecto, vel in morte; nam hoc verbum sæpe de Morte usurpatur: unde שכיב *mortuus*, & in plur. שכיבין *cubantes*, i. mortui. Sic *dormio* etiam.

19. *Cubabis, inquam*] Hîc est רבץ in fonte; quod verbum propriè de gregibus dicitur, cùm שכב, quod præcedit, propriè de hominibus usurpetur. Docet etiam de Morte hunc locum non posse sumi. Nunquam enim de Morte usurpatur, quod sciam. Idem sequentia roborant. Vulg. *Requiesces*; & Lxx ἡσυχάσεις γὰρ, καὶ οὐκ ἔςαι ὁ πολεμῶν σε, *Quiesces enim, & non erit qui bellum gerat contra te*, sive *qui oppugnet te.* Tharg. *Cubabis, & non erit qui commoveat.* Munsterus ex hoc loco, מניר *terrens.* ¶ *Deprecabuntur faciem tuam*] Te suspicient & colent, tibi supplices erunt propter dignitatem & divitias. Sic apud Salomonem, *Multi deprecantur faciem munifici*, aut *principis.* Tharg. *manè quærent faciem tuam*: i. te. Sic Græci μεταβαλόμενοι δὲ πολλοὶ σε δεηθήσονται *transmutati autem multi deprecabuntur te*: quanquam in Aug. *rogabunt faciem tuam.* ¶ *Multi*] *Plurimi*, πολλοὶ, סניעין.

20. *Consumentur*] Vel *deficient.* Exspectando bonum quod non consequentur. *Oculi deficiunt* quando intenti sunt in rem aliquam quam obtinere non possunt. Alibi est, *spes improborum peribit.* Verba Græca non suo loco posita sunt; nam ad hunc pertinet ὀφθαλμοὶ δὲ ἀσεβῶν ταχήσονται *oculi verò impiorum tabescent.* Tharg. *excidentur.* ¶ *Effugium*] Lxx σωτηρία *salus.* Tharg. *liberatio.* Sensus est, Nullum eis patebit effugium; non poterunt ex malis in quibus sunt ullo unquam tempore aut modo liberari. ¶ *Efflatio animæ*] Vel *exhalatio animæ.* Santes *dolor animæ.* Minus dicit quàm est in Ebræo: non enim omnis dolor est *efflatio animæ.* Quid si *cordolium*? Vulg. *abominatio animæ.* Lxx ἀπώλεια *perditio, interitus*, ut cùm quis animam efflat. R. Levi *tristitia & mœstitudo.*

IDEM.

2. הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה. Sym. Μὴ ὁ πολυλάλος ἀναντίῤῥητος ἔςαι; *An multiloquus irrefutabilis est?*] Vel, *An verboso contradici nequit?*

5. וְאוּלָם מִי יִתֵּן. Schol. ἀλλ' εἴθε γὰρ ὅπως ἄν.

6. תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה. A. ἀπόῤῥητας σοφίας *arcana sapientia*] Ἀπόῤῥητος, *arcanos*, sive *secretos*; & subintelligitur λόγους *sermones.* Ἀπόῤῥητον propriè *quod dici nequit, res non divulganda.* ¶ מֵעֲוֹנֶךָ. Schol. παρεωραμένα *neglecta*] i. per negligentiam commissa.

8. גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה תִּפְעָל. Schol. μετεωρότητας οὐρανοῦ τίς κατεργάσῃ; *altitudines cœli quis perficiet?*] *Quis*, מי pro מה. Contrà מי aliquando pro מה ponitur. ¶ Οὐρανὸς, οὐρανῶν est in ed. Rom. i. *cœlorum*; quod in idem recidit. Vide libellos meos. Hoc loco habetur in dicta edit. *Sym.* ἀπορήσεις πῶς ἂν ἐφίκοιο; *dubitationes quomodo attingas?* vel, si placet, *quæstiones quomodo assequaris?* ut sit ἀπορήσεις pro ἀπορήματα.

12. יִלָּבֵב. Schol. θρασύνεται *audacior fit*] לב *animus.* ילבב *animatur. animos tollit.*

14. וְאַל תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה. Schol. μὴ σκηνωσάτω ἐν σκέπῃ σου παρανομία, *nè habitet sub tecto tuo iniquitas*] Ut Sirach. 14.22. ἐν τῇ σκέπῃ αὐτῆς *sub tecto ejus*; nisi malis *sub præsidio ejus*; σκέπη *tegmen*, παρὰ τὸ σκέπω *tego, operio, velo.* Vide num leg. potiùs sit ἐν τῷ σκηνῶσε *in tabernaculo tuo*: nam אהל *tabernaculum*, i. σκηνῶσε.

18. לָבֶטַח תִּשְׁכָּב. A. ἐν ἐλπίδι κοιμηθήσῃ *in spe dormies*] Santes *confidenter dormies.* Arias *in fiducia jacebis.* Psal. 16. 9. Lxx ἐπ' ἐλπίδι dixerunt quod hîc Aq. ἐν ἐλπίδι utrobique idem nomen in Ebræo.

20. עֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה. Th. οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκλείψουσιν *oculi eorum deficient*] *Eorum*, ἀσεβῶν *impiorum.* ¶ *Deficient*] Sic etiam Hieronymus.

GROTIUS.

3. TIBI *soli tacebunt homines?*] Legit בידך; at noster textus Hebræus habet בדיך, *Nugæ tua hominibus silentium imponent.* Græci legêre ברוך, vertunt enim εὐλογημένος.

4. *Dixisti enim, Purus est sermo meus*] Heb. *doctrina mea*, quæ vocabatur לקח, quòd per manus acciperetur, sicut à *tradendo* dicitur קבלה.

6. *Et quòd multiplex esset lex ejus*] Intellige Legem Noæ datam. Alii intelligunt Rationum paginam.

12. *Vir vanus in superbiam erigitur, & tanquam pullum onagri se liberum natum putat*] Videtur hic esse sensus, *Vir inanis fiet cordatus, quanquam homo nascitur ut pullus onagri*: i. *sine actuali scientia*, ut explicat Maimonides.

18. *Et defossus securus dormies*] Imò *ubi foderis.* Nam Arabes fodiebant puteos, & ad eos ponebant tentoria, Gen. 26. 15, 18.

19. *Deprecabuntur faciem tuam plurimi*] Multi tibi blandientur, tuam amicitiam expetent; ut Abrahami & Isaaci, Gen. 21, & 26.

CODURCUS.

1. ORATIONEM Jobi ad Dominum excipit Sophar Nahamathites; quam quidem non est mente assecutus: non enim illam tam acriter increparet, neque illum adhortaretur manus atque animum elevare ad Dominum: quod ridiculum esse suâ ad Sopharum responsione vir sanctus appositè monebit capite sequenti.

2. *Nonne verbosus responsum feret? an lingulaca justus erit?*] Quas suspicere & admirari gravissimas sententias oportebat, Sophar pronunciat futiles esse gerras & nugas apinas; & minimum abest quin illum rabulam & sanniónem habeat. Is est humanæ sapientiæ fastus, ea hominis animalis insolentia, & præjudicatæ opinionis iniquitas. Verbum יצדק Genevenses interpretes præjudicio falsæ de justificatione sententiæ excæcati vertunt *sera-il absous.*

3. *Tuáne argumenta mortales consternabunt?*] Heb. *tacere facient.* בדים interpretamur *argumenta.* Pessimè omnes Hebræi כזבים *mendacia.* Atque Elias in Thisbi in voce בדאי malè laudat hunc locum. Nulla est enim affinitas inter ברא sive ברה & nomen בד, unde בדים. בד singulariter *linum* sig. pluraliter etiam pro *lino* apud Ezechielem & Danielem. Sed בדים pluraliter præter *lini* significationem tria sig. 1. *Nervos, musculos, toros, lacertos, vires*: 2. *Vectes*: 3. *Argumenta, elenchos, lumina orationis*: sed *mendacia* nunquam. In significatione *virium, lacertorum, tororum, musculorum, nervorum* Hos. 11. 6. Job 18. 13. & 41. 3. Esa. 16. 6. Jer. 48. 30. Loca illa Esaiæ & Jeremiæ sunt valde elegantia, sed malâ nominis בדים interpretatione gratia illa delitescit. De superbia, arrogantia atque inani jactatione & gloriatione Moabi Prophetæ loquuntur. *Audivimus*, inquit Esaias, *superbiam Moabi: admodum insolescit superbia ejus, fastus ejus, iracundia ejus* לא כן בדיו *non sic lacerti ejus*, vel *tori ejus*: i. vires ejus non respondent ejus arrogantiæ. Optimè Vulgata Latina, *plusquàm fortitudo ejus.* In eandem sententiam Jeremias, *Audivimus superbiam Moabi*:

valde insolescit ejus arrogantia, superbia ejus, fastus ejus, & animi ejus elatio. Ego novi, inquit Dominus, iracundiam ejus, ולא כן בדיו לא כן עשו *sed non sic tori ejus, non sic fecerunt:* i. non tantæ sunt vires ejus quantas jactat; non ità fecerunt ut minantur. Vernaculè diceremus, *Ils sont la manche plus grosse que le bras; ils ne sont pas tout ce qu' ils disent.* Optime etiam illic Vulgata Latina, *Ego novi jactantiam ejus, & quòd non sit juxta eam virtus ejus.* Locorum illorum sensum Genevenses corruperunt & pessundederunt. Apud Ezec. cap. 17. & 19. sig. *ramos*, qui sunt lacertorum instar. Pro *argumentis* & *elenchis* & *orationis luminibus* accipitur hîc, Esa. 44. 25. & Jer. 50. 36. בד singulariter de pondere dicitur Exod. 26. 9. בד בבד יהיה quod pharmacopœis est *ana*, tantundem unius atque alterius. Latina Vulgata habet hîc sensu optimo, *Tibi soli tacebunt homines?* quasi esset לבדיך. Græcus interpres hîc planè נע ונד *erro palansque* est. Significat Sophar Jobi elenchos facilè refelli, ipsumque confutari & confundi posse.

4. *Tene pronunciare ausum*] Ab eo quod videtur absurdum refellit Jobum. ¶ *Inculpata est doctrina mea*] Æquipollet quod Job dixerat in fine cap. 6. *Estne iniquitas in lingua mea? nunquid palatum meum corrupta discernit?* Quæ bene de Doctrina interpretatur Sophar. Fuit autem verè *inculpata* Jobi doctrina; laudatúrque à Domino posthac quòd *recta coram ipso sit locutus.* Et de eo suprà gratias agebat, quòd etsi doloribus & cruciatibus conficeretur, *verba tamen Sancti non dissimularet.* ¶ *Purus sum in oculis tuis*] i. In conspectu tuo. Superiori cap. Job dixit, *Nosti quòd nullo scelere teneor:* nec mentitus est, cùm Deus id celebraverit in medio Sanctorum concilio. Sed hoc rectè intellige: primò, non de originali puritate & justitia; deinde non universaliter de operum justitia & vitæ sanctimonia; sed de justitia per fidem in Redemptorem, & de justitia causæ, & de sanctitate doctrinæ, déque vita sanctificatorum per fidem inculpata, qualem esse docet B. Augustinus De perfectione justitiæ contra Cœlestium. Ità David Psal. 18. protestatur *observasse se vias Domini, insontem fuisse apud Deum; Omnia Dei judicia coràm spectasse; Nulla ejus mandata detrectasse;* &, *fuisse se purum apud Deum;* &, *sibi Dominum rependisse secundùm propriam justitiam, & secundùm puritatem manuum suarum coram oculis ejus.* Et multa ejusmodi de sanctis feruntur, quæ commodâ interpretatione sunt explananda.

5. *Utinam verò Deus loqueretur*] Videtur velle Sophar patrocinari Deo.

6. *Duplex rationum pagina*] Diximus suprà quid significaret תושיה. Hîc est λόγος, λογισμός. Manifestum est metaphorica hæc esse, atque à rationibus ducta quas trapezitæ & nummularii subducunt qui ad mensas sedent, vel quas ineunt patresfamilias cum procuratoribus. Est autem satis tritum & vulgatum *duplicem esse rationum paginam*, unam Accepti, alteram Expensi, quibus collatis Debitum colligitur. Multùm frustrà desudant interpretes in explanatione illius כי כפלים לתושיה, cùm ad verbum sit *quoniam duplex rationum pagina:* quod non eget magno commentario. Sequentia metaphoram continuant, ¶ *Iniquitatis partem à Deo deductam tibi*] Verbum ישה est Hiphil à נשה, quod *fœnerare* & *fœnerari* activè & passivè interpretantur; & *oblivisci*. Sed significatio *obliviscendi* fluit ab alia; nam propriè est *expungere*, quod fit à fœneratoribus exigendo: nam exigendo expungunt. Hîc perinde est sive per *fœnerari* sive per *oblivisci* interpreteris. Est enim vel *deducere* vel *fœnerare*, i. credere & non exigere. In hac barbara lingua Occitanica dicunt *soustar*, pro *remittere pœnam, condonare*; metaphora à creditoribus qui non exigunt debitum. Vel *facit oblivisci de iniquitate tua*, i. deducit. Itaque hoc verbum est *oblivisci*, sive exigendo expunctione, sive non exigendo prorogatione mutui, vel remissione בשמטה.

7. *Tune Dei investigationem*] Significat Dei consilia esse ἀνεξιχνίαστα *impervestigabilia.* ¶ *Vel Omnipotentis consummatam rationem*] Heb. תכלית, existimo idem esse quod כליון, i. *summam, rationem.* Pòst cap. 28. תכלית, significat κειμήλιον, *pretiosissimum, perfectissimum*, eâdem significatione quâ מכלל Psal. 150. Ità Propheta *cogitationum Dei capita & summam* dixit Psal. 139. 17. *Quàm præstantes sunt cogitationes tuæ, Deus! quàm solidæ rationes illarum!* מה עצמו ראשיהם.

8. *Cœli profunda sunt*] Quatuor dimensiones distinguit, & rebus singulis propriam accommodat, *Cœlo profunditatem, Inferno altitudinem, Terræ longitudinem, Mari latitudinem.*

10. *Si transeat*] Hæc tropicè dicuntur, metaphora à prædonibus qui prædam abigunt.

11. *Novit ipse*] Deus qui rerum humanarum vanitatem & stultitiam spectat sapientissimus est.

12. *Sed homo inanis*] נבוב quater reperitur. Significat *concavum*. Rectè homo stultus dicitur *concavus, vuide, creux.* Subventaneus. ¶ *Vecors est*] Verbum ילבב est Hithpael; significationem habet à verbo Piel, quod extat in Cantico, *cor tollere.* Nec alibi exstat aut in alia conjugatione. ¶ *Pullus onagri*] עיר פרא, Compone cum ארם יולד, & cum superiori *stultus* & *stolidus*.

13. *Tu verò si cor tuum disposueris*] Adhortatur Jobum ad pietatem, pollicetúrque illi res secundiores successuras; eâdem nixus hypothesi quâ Eliphas & Bildad, Nonnisi improbos calamitosos.

15. *Deterges omnem maculam*] Solent læti lavare faciem. Unde in Euangelio Matth. 6. 17. *Unge caput, & lava faciem.* ¶ *Eris solidus*] מוצק est à יצק *fundere*, & sig. *fusum, solidum*; formatur etiam à צוק *arctare*, & sig. *angustum.* Significationem habet hîc à יצק, & cap. 37. 17. capitibus verò 36. 16. & 37. 10. à צוק.

16. *Quasi aquas quæ præterfluxerunt*] In עברו subaudiendum relativum ש. Præteritarum ærumnarum meminisse juvat.

17. *Atque sudum tempus*] Hîc חלד sumitur pro *tempestate*, sive *statu, cœli.* Quo sensu vernaculè *tempus* accipimus, *le beau temps.* Cùm venti posuere silet arduus æther. ¶ *Caligo vertetur*] Heb. *caligo erit sicut lux matutina.* תעפה est nomen, & tantùm hîc. Idem sig. quod עפתה superiori capite.

18. *Et tentorium figes*] Heb. *fodies*; vertimus *tentorium figes.* Loquendi genus est ab Arabibus Scenitis & Nomadibus, qui habitant in tentoriis, & facilè ubilibet metantur. *Fodere* autem Nomadibus est *figere tentorium* & *metari*; quia explorabant ubi aqua esset, & fodiebant ut aquam invenirent, ut videre est in vita Abrahami & Isaaci: atque ubi reperiebant aquam illic tendebant. Vide Gen. 26. ubi ter fodisse dicitur Isaac, & toties sedes mutavisse & metatus fuisse. Et quartùm ubi Deus apparuit illi proficiscenti Beerseba posuisse tentoria & fodisse puteum dicitur. Ubi etiam licet observare magnâ lætitiâ affectos cùm fodiendo aquam reperissent. Igitur *fodere* est *metari* & *figere tentorium.*

19. *Et supplices erunt tibi multi*] Vide Gen. 21. ubi Picol & Abimelech ambiunt Abrahami fedus. Et cap. 26. Abimelec, Ahuzat & Picol ad Isaacum adeunt, & fedus ab illo efflagitant, sanciúntque. Verbum חלה in Piel cum nomine פנים est *orare, rogare, supplicare.* Petunt aquam è pumice qui in hoc loco Sanctorum invocationem quærunt.

20. *Efflatio animæ*] מפח est *efflatio.* Tantùm hîc à נפח *efflare* פוח idem est. Dicimus autem *efflare animam, & agere animam.* Ità נפח נפש *efflare animam* Jer. 15. 9. idem quod נוע. Neque tamen malè vertas *spes eorum evanescet.*

CAP. XII.

MUNSTERUS.

Diluit hîc Propheta convitia Zopharis, & disserit magnificè de sapientia, justitia & potentia Dei.

2. *Estis quasi populus*] h.e. Non sublimiùs sapitis quàm crassi

crassi vulgares homines, ideo morietur vobiscum sapientia vestra, & non erunt qui vobis subscribent.

4. *Sicut qui derisio est*] Licèt ego à vobis contemnar, tamen citra arrogantiam præfero sapientiam meam, & munus illud cœlitus acceptum, sapientiæ vestræ. Declarat autem in sequentibus quàm sublimis fuerit sapientia ejus, qui non hæret in sensibilibus illis, ut amici ejus, sed rara judicia Dei commemorat, qualia sunt Regnorum eversiones, Revelationes arcanorum, & Excæcationes gentium.

5. *Lampas contempta*] Accidit, inquit, mihi perinde atque lampadi seu faci exstinctæ & non lucenti, quæ abjicitur; sic ego exutus & privatus opibus meis & felicitate contemnor à ditioribus. Quidam tamen exponunt hîc לפיד pro אל פיד. Est autem פיד idem quod איד *perditio*, ut sit sensus, Is qui perditioni exponitur, & cujus pedes ruinam minantur, contemnitur à locupletioribus: atque idem accidit mihi, qui à vobis despicior.

6. *Qua Deus contulit*] Aben Ezra & R. Levi intelligunt hunc locum de cultoribus idolorum: & tunc sic erit vertenda litera, *Et qui facit venire*, sive *producit*, *Deum manu suâ*, ut sit הביא idem quod המציא. Vel, *qui portat Deum manu suâ*.

7. *Interroga pecus*] Non, inquit, opus est ut sublimitatem cœlorum, latitudinem maris & longitudinem terræ pervagemur in inquisitione vulgaris sapientiæ, sicut tu, Zophar, doces, cùm etiam minuta animalia quæ nobiscum versantur incomparabilem nos doceant Dei sapientiam.

14. *Recludit hominem*] Vel, *tradit hominem in captivitatem, unde nunquam liberatur*.

16. *Vera exsistentia*] Chaldæus vertit תושיה pro *sapientia*. Alii exponunt pro כל היש *omne quod est*, est in manu ejus.

18. *Subjectionem*] Heb. *castigationem*, quâ scilicet Rex subjectos tenet in officio. Porrò per *ligationem cinguli* intelligitur robur & potestas Regni quæ à Deo est.

VATABLUS.

2. Revera, &c. אמנם כי וגו'] q. d. Scilicet vos soli præ omnibus aliis eruditi, sic sapientiam devorastis universam ut *unà vobiscum sit moritura*.

3. *Cor*, לבב] Pro *intelligentia ac sapientia* posuit. ¶ *Non sum inferior vobis*, לא נופל אנכי מכם] Ad verb. *non cadens à vobis*. ¶ *Et cum quo non*, &c. ואת מי אין וגו'] *Sed apud quem non sunt talia?* i. quis talia dicere non possit qualia dicitis?

4. *Derisio amico*, &c. שחוק לרעהו וגו'] i. Derideor à vobis amicis potiùs hominum felicium quàm mei, quem in tot mala videtis nunc conjectum. ¶ *Perfectus*, תמים] *immaculatus*, q. d. non est autem novum derideri ab aliis hominem pium ac probum.

5. *Ut lampas contempta*, &c. לפיד בוז וגו'] Ordo est inversus, pro, *Qui paratus est ad lapsus pedis* est velut *facula, contemptus apud cogitationem pacati*. Sensus est, Qui mox casurus est à fortuna prospera est velut lignum ardens, i. fugitur ab aliis tanquam ignis; éstque res contempta cogitatione sive judicio hominis pacati, h. e. felicis, viventis in summa tranquillitate, q. d. Qui adversa patiuntur, contemni solent, imò fugi, à felicioribus.

6. *Prosperè agunt*, ישליו] i. In summa pace ac tranquillitate sunt *tentoria prædonibus*, sive *prædonum*. ¶ *Et secura sunt*, ובטוחות] Sub. *tabernacula*. Alii, *& securitates sunt irritantibus*, &c. i. in summa securitate agunt. ¶ *Ei qui producit Deum*, לאשר הביא אלוה] *Ei qui venire facit*, i. accipit, h. e. ei qui manibus suis fingit idolum quod colit (idololatriam significat) Sub. *est securitas*.

7. *Veruntamen*, ואולם] *Et quidem*. ¶ *Et docebunt te*, ותורך] Ad verb. *& docebit te*, sub. unaquæque illarum. ¶ *Et indicabit tibi*, ויגד לך] Sub. *Sapientiam Divinam*, q. d. Etiam vobis tacentibus docent me sapientiam vel creaturæ ipsæ. Loquuntur enim omnes Creatorem; & clamant operibus & virtute.

8. *Alloquere terram*, שיח לארץ] i. Considera quæ fiunt in terra.

9. *Istud*, זאת] i. Quicquid est mirabile in illis.

11. *Nónne auris*, הלא אזן] *Profectò auris*, i. *Auris sermones probare solet, sicut palatum judicat de sapore ciborum*, q. d. Oportet sermonem non temere sed ad regulam auris & spiritûs probari ac judicari.

12. *Et in longitudine dierum intelligentia*, וארך ימים תבונה] i. Longa ætas affert peritiam.

13. *Cum ipso*, עמו] *Penes eum*, sub. *Deum*, q. d. Fateor in senibus esse sapientiam & multarum rerum certam experientiam: sed *penès Deum & ab ipso est sapientia, potentia, consilium & intelligentia*.

14. *En diruet*, הן יהרוס] *Profectò destruet*, sub. *aliquid*, i. *destruet, nec instaurabitur ab eo destructum: conjiciet in carcerem quempiam, & non liberabitur*, q. d. Dei consilia ac decreta nemo hominum retractare potest.

15. *Utique continebit*, &c. הן יעצור במים ויבשו] Quidam per præsens vertunt, *En continet aquas, & arescunt*: contrà *immittit aquas, & subvertunt terram*, i. e. alluvione suâ omnia subvertunt.

16. *Et sapientia*, ותושיה] *Et æquitas*, q. d. Robore æquissimè utitur. ¶ *Et errare faciens*, ומשגה] i. Seducens, h. e. justo judicio permittit errare & seduci.

17. *Spoliatos*, שולל] Ad verb. *spoliatum*, unumquemque eorum scilicet, i. spoliat consilio eos qui pollent consilio. ¶ *Insanire facit*, יהולל] *Infatuat*, i. disperdit sapientiam sapientum, ut judicando fallantur.

18. *Solvit*, פתח] Præterita pro præs. i. Perdit tyrannidem fortium, & hostibus vinciendos eos tradit qui abusi sunt à Domino sibi traditâ potestate: populúmque oppressum de ipsorum liberat tyrannide.

19. *Ducit Principes spoliatos*, &c. מוליך כהנים] i. Spoliat Principes dignitate & authoritate, & robustos suâ authoritate privat, ut olim Monarchas & alios quamplurimos, qui habebantur invincibiles.

20. *Aufert labium veracibus*, מסיר שפה לנאמנים] *Eripit sermonem veracibus*. Alii, *Eripit labium* [i. sermonem] *facundis*, i. peritis hominibus, q. d. Reddit mutos etiam eloquentissimos. ¶ *Et consilium senum tollit*, וטעם זקנים יקח] *Et prudentiam senum tollit*. Alii, *& judicium senum tollit*, i. aufert.

21. *Effundit contemptum*, &c. שופך בוז וגו'] i. Nobilissimos reddit contemptissimos. ¶ *Debilitat*, רפה] *Relaxat*. Præt. Heb. pro præs.

22. *Qui revelat*, מגלה] i. Qui revelando educit in lucem quæ in locis profundissimis delitescebant. ¶ *Umbram mortis*, צלמות] Significat densissimas tenebras, i. abditissima quæque reddit conspicua.

23. *Qui multiplicat*, משגיא] *Qui crescere facit*. ¶ *Expandit* locum *gentibus*, שוטח לגוים] *Dilatat gentes*, vel, *dispergit gentes*. ¶ *Et reducit eas*, וינחם] Sub. *in locum suum*.

24. *Cor capitum*, לב ראשי] *Cor* [i. mentem] *Principum*. ¶ *In solitudine absque via*, בתוהו לא דרך] *In vano*, & *non in via*, i. per locum vacuum, h. e. per quem nullum est iter, q. d. Facit ut omnino desipiant ac delirent.

25. *Palpant tenebras*, ימששו חשך] i. More cæcorum incedunt quasi per tenebras. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Et non lucem*, ולא אור] *Et non* est illis *lux*, i. lumine carent, h. e. excæcat eos ut in manifestis etiam causis ignorent quid facto opus sit, & privat eos omni mente & prudentiâ.

CASTALIO.

2. Vobiscum morietur sapientia] Soli sapitis.

5. *Fax parvi penditur quiescenti, gressibus destinata pedum*] Ut facem non curat qui non ambulat, quòd ea ambulanti non quiescenti usui est; ità vos, qui valetis facilè meum malum contemnitis: sed si hîc essetis, aliter sentiretis.

11. *Nimirum & auris probat orationem, & palatum gustat cibos*] Vestrum est, qui senes estis, de meo sermone judicare,

judicare, sicut palati est de cibi sapore. Vide idem cap. 34. 3.

13. *Penes illum sapientia est atque fortitudo*] Penes Deum.

18. *Regum magisterium*] Imperium.

CLARIUS.

2. **E***stis homines populares*] h. e. Non sublimiùs sapitis quàm vulgares homines. Quoniam enim acerbâ Sopharis oratione miserè proscissus erat Job, in medium allaturus ipse sublimiora & sanctiora quàm illi, se illis in scientia æquat. Nam de sapientia Dei disserens, non hæret in sensibilibus illis, sed rara Dei judicia in desolatione Regnorum, in revelatione arcanorum & in excæcatione gentium commemorat. Deinde de spe justorum agens, illos iterum taxat, ut vanam consolationem promittentes in hoc mundo; ipse ad resurrectionis gaudia confugit, orans denuò à suis aliquando cruciatibus liberari.

5. *Sum quasi lampas contempta*] Accidit, inquit, mihi perinde atque lampadi seu faci exstinctæ & non lucenti, quæ abjicitur: sic ego exutus & privatus opibus meis ac felicitate, contemnor à ditioribus, & existimor *tanquam qui nutat pedibus*, h. e. vir infirmis ac labantibus genibus, qui à robustis contemnitur.

6. *Abundant tabernacula prædonum*] Quamvìs illi divites sic inflentur quasi ex his bonis Deo chari sint, falluntur tamen, quando etiam prædonibus & idololatris, qui quotidie illum irritant, ista impertiatur.

7. *Interroga jumenta*] Non, inquit, opus est ut sublimitatem cœlorum, latitudinem maris & longitudinem terræ pervagemur in inquisitione vulgaris sapientiæ, sicut tu, Sophar, doces, cùm etiam minuta animalia quæ nobiscum versantur incomparabilem nos doceant Dei sapientiam.

11. *Nonne auris*] Certè mihi, inquit, persuaserim, audiendum probandúmque sermonem, & palato judicii degustandum, cujus saporis sit, juvenilémne an senilem sapientiam referat.

13. *Apud ipsum*] Hymnus est Divinæ Sapientiæ, quo ea ut summa & incomparabilis extollitur. In hoc autem potissimùm illam extollit quòd junctam habet Fortitudinem.

18. *Baltheum Regum*] Ornatum & gloriam Regum ab eis tollit, & accingit illos servili zonâ, quia & ipsos captivos sæpe duci videmus.

20. *Commutans labium veracium*] Eorum videlicet quorum magna est authoritas, & quibus maxima habetur fides.

22. *Revelat profunda*] Quæ olim clàm tractata & profundo silentio tecta fuerant, & quasi in tenebris posita.

23. *Subversas in integrum restituit*] Heb. *Dilatat gentes, & ducit eas.*

DRUSIUS.

2. **S***Anè vos estis populus*] Vulg. *Ergò vos estis soli homines.* Lxx εἶτα ὑμεῖς ἐστε ἄνθρωποι *Itaque vos estis homines.* Tharg. *Verè quia vos socii.* Licet etiam vertere, *Sanè quia vos estis populus*, ut populus, vanâ scientiæ opinione imbuti; aut *populus*, i. populus sapiens. Sic alibi *mulier* est mulier bona, & *homo* vir sapiens. Hoc sensu Diogenes accensâ lucernâ quærebat *hominem*; & Salomo ait *se hominem unum ex mille invenisse.* Quò accommodabis versionem Vulgatam, *vos estis soli homines.* ¶ *Vobiscum morietur sapientia*] Nam se solos sapere putabant; reliquos autem, ut & ipsum Jobum, desipere. Scitum illud,

Soli sapiunt, reliqui velut umbra feruntur.

Dicit autem hæc Jobus εἰρωνικῶς, non quòd ità revera sentiret. Sunt qui per interrogationem ista legunt, *Estísne populus? & an vobiscum morietur sapientia?* Ità Lxx ἢ μεθ' ὑμῶν τελευτήσει σοφία; Tharg. *consumetur, finietur.*

3. *Cor*] Sapientia; quam in Corde antiqui ponebant; non omnes tamen: nam quidam eam posuerunt in Cerebro; unde *vacuus cerebro.* Sic *carere corde* dicitur qui desipit. A *corde* est *corculum* & *cordatus.* Vide suprà 11. 12. ¶ *Sicut vobis*] Vulg. *sicut & vobis.* ¶ *Non cado ego à vobis*] *Non sum vobis inferior.* Vulg. *Nec inferior vestrî sum.* Tharg. *nec separatus ego sum à vobis*, q. d. Tam sapiens sum quàm vos. Huc referunt quod Neh. 6. 16. *ceciderunt admodum in oculis suis*, i. viles & abjecti fuerunt. *Cadere* etiam Latinis autoribus dicitur qui abjicitur & contemnitur. Tralatio sumpta putatur à Comœdiis, quæ si placeant, *stare*, si displiceant, ἐκπίπτειν dicuntur. Horatius,

Securus cadat an recto stet fabula talo.

Hujus loci est in Esthera *coràm quo cadere cœpisti.* Vide Annot. meas. ¶ *Qui cum*] *Cum quo, apud quem. Cum* pro *apud* tritum est. Sic, *satias lætitiarum cum vultu tuo*, apud vultum tuum, apud te. ¶ *Sicut ista*] *Talia.* Quis ignarus est eorum quæ à vobis dicuntur? quis talia nescit?

4. *Ut qui ludibrio est*, &c.] Ad verb. *Ludibrium*, seu *irrisio, socii sui sum.* Sensus est quem expressi. Vulgatus non malè, *Qui deridetur ab amico suo, sicut ego, invocabit Deum, & exaudiet eum. Ab amico suo*, i. à socio aut proximo suo. Nam *amicus* est רֵעַ quicum nobis res aut negotium est, alter quivìs, sive amicus sit sive inimicus. שחוק *irrisio*: & est sensus, *tanquam irrisio.* Sic alibi אמון *alumnus*, tanquam alumnus. Simile in Latio,

Nec excitatur classico miles gravi,

ut miles. In ed. Veneta secunda perperàm חובא pro חוכא, hoc est ב pro כ. Illud sig. *debitum*, hoc *ludibrium, sannam, irrisionem.* Paulò pòst est חייך in eadem dictione. ¶ *Clamat ad Deum*] *Invocat Deum.* Tharg. *qui clamat ad Deum.* ¶ *Respondet ei*] *Exaudit eum.* ¶ *Ludibrio est*] *Irrisio*, vel *sanna, est.* Vulg. *deridetur enim justi simplicitas.* Lxx Δίκαιος γὰρ ἀνὴρ καὶ ἄμεμπτος ἐγενήθη εἰς χλεύασμα, *Justus enim & sine crimine* [sive *irreprehensibilis*] *fuit ludibrio.* Ed. Rom. *venit in derisum.* Tharg. *deridet justum & integrum. Justum*, aliàs *purum.* ¶ *Justus integer*] Qui Ebræis צדיק תמים *justus perfectus*, qui non peccavit unquam. Malim *justus & integer*, ut sit ἀσύνδετον· quale est, *Sol, Luna*, & alia Grammaticis observata.

5. *Lampas contempta*] *Fax despecta*, quæ contemnitur & despicitur ab omnibus. De se hoc dicit, quem socii contemnebant propter adversa quæ ipsi acciderant; & est sensus, *ut lampas contempta*: nam desideratur nota similitudinis. A לפיד est לנפיד, & indè λαμπὰς *fax, teda.* ¶ *Cogitationibus tranquilli*] Vel *cogitationi*; nam exempl. Ebræa variant. Sanè in aliis עַשְׁתּוּת sing. numero, & in aliis עַשְׁתּוֹת plurali. Perinde est; nam ad sensum plumâ non interest hoc an illo modo legas. Vulg. *apud cogitationes divitum.* שאנן *dives.* Nam is tranquillè & pacatè degit, cùm pauper semper in angustia sit & mœrore. Quidam *juxta cogitationem pacati*, h. e. tranquilli & felicis faciléque agentis. Tharg. *improbo juxta cogitationem tranquilli.* In Thargum אודא דבסיר est *titio contemptus*, pro quo in alio Thargum בוערא בסיר cum Daleth; sed fortè legendum בוערא cum Resch: nam ità lampas vocatur Jes. 62. 1. Sed nihil definio. In eodem הרפקתי וזמנא videntur esse *calamitates temporis.* Sed ἐπέχω· nam Elias non explicat. Autor libri qui vocatur *Germen Davidis* exponit tempus aut *terminum*, i. גבול. Fortè factum ex Græco ἁρπακτὴς, qui & ἁρπακτὴρ, *raptor.* להרפקתי τοῖς ἁρπακταῖς, i. *raptoribus.* ¶ *Paratus*] *Homo*, aut *vir, paratus, qui paratus est*, aut *vicinus*, & inibi ut pede nutet & vacillet. ¶ *Ad lapsus pedis*] Vel *ad nutationes pedis.* Thema est מעד *nutavit. Labitur pede* qui in calamitates incidit: qui & *cadere* dicitur; unde, *Septies in die cadit justus*: nisi potiùs *peccare* ibi denotat. Psal. 38. 18. *Ego ad claudicationem paratus sum*, לצלע. Vulg. *ad tempus statutum.* Videtur in mente habuisse מועד à יעד *constituit certum tempus.* רגל autem est *festum anniversarium*, unde plur. רגלים.

6. *Prospera*

6. *Prospera sunt*] Quietè ac prosperè degunt in suis tentoriis & ædibus. Vulg. *Abundant tabernacula prædonum.* אוהלים לשודדים *tabernacula vastatorum*, ut תפלה למשה *precatio Mosis*, & alia ejus generis. Sic מזמור לדוד *Psalmus Davidis*. Psal. 30. 6. בשלוי. Hieron. *in abundantia mea*. Lxx ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου. Sic alibi εὐθηνοῦντες idem reddit *abundantes*. Posses reddere *fruuntur felicitate*. Suprà 3. 26. לא שלותי. Aq. οὐκ εὐπάθησα *non fui felix*, εὐπαθέω *fruor felicitate*. Glossæ Philonis, SALU, εὐπαθὴς (suspicor legendum εὐπαθὴς) i. *interprete Hieronymo, Fortunatus & Vegetus*. Glossarium vetus, SALU *juxta etymologiam Græci sermonis interpretatur Vegetatus (Vegetus) & Fortunatus.* Nomen est proprium in Numeris. ¶ *Tentoria*] Domus, habitacula. ¶ *Vastatoribus*] Aut *vastatorum*, i. prædonum ac latronum. Sic שודדי לילה *latrones per noctem.* Tharg. *Filii Esau, qui prosperè degunt in tabernaculis suis, tradentur prædonibus; & filii Ismael, qui confidentes sunt, tradentur reliquis nationibus, qui provocant* [aut *irritant*] *Deum.* ¶ *Fiducia*] Vel *confidentia*, q. d. Securi sunt, rebus suis nimiùm fidentes aut confisi. ¶ *Provocantibus ad iram*] *Irritantibus*, nisi mavis *provocantium, irritantium*. Vulg. *& audacter provocant Deum.* ¶ *Propter ea quæ adduxit*, &c.] Vel *ei cui adduxit Deus in manum ejus*. Pleonasmus Ebraica. Satis enim erat *cui adduxit Deus in manum*, nempe id quod possidet quisque ipsorum per fas & nefas, sive quo jure quâve injuriâ. Nota quod ait, *quæ adduxit Deus in manum ejus*. Nam quæ permittit fieri, nec punit, ea *dare* aut *adducere* dicitur. Sic Nathan Propheta in persona Dei ad Davidem, *Dedit uxores domini tui* (Saulis videlicet) *in sinum tuum*, i. permisi ut eas duceres, nec te punivi propterea, licèt peccatum esset. Vulg. *cùm ipse dederit omnia in manus eorum.* Tharg. *sicut Pharao, super quem adduxit* [sive *venire fecit*] *Deus plagam in manus ejus.* ¶ *Ejus*] Cujuslibet eorum.

7. *Enimvero*] *Certè enim*, Verùm enimvero. Vulg. Nimirum. Lxx ἀλλὰ δή. ¶ *Nunc*] נא, i. כדון, interprete Chaldæo. ¶ *Jumenta*] Vel *bestias*. Vox Ebræa utrumque sign. Lxx τετράποδα *quadrupedia*. Tharg. בעירי *bruta*. ¶ *Docebunt te*] *Docebit te*, videlicet quælibet eorum aut earum. Simile, *Filia incedit, Bestia clamat*, i. unaquæque earum. Sed reddunt *incedunt, clamant*. Sic nos hoc loco *docebunt te*: nec aliter Vulgatus. Lxx ἐὰν σοι εἴπωσι *si tibi dicent*. ¶ *Volatile*] *Avem*, i. aves. Vel *volatilia cœli*. Lxx πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. ¶ *Cœli*] *Aeris*. Sic accipitur hoc nomen in Latio, cùm dicimus *sudum*, aut *serenum cœlum*. Notavit Augustinus. ¶ *Indicabit tibi*] Dei sapientiam videlicet, quæ elucet in omnibus operibus ejus. Sic Poeta,

Præsentem loquitur qualibet herba Deum.

Sic, *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus firmamentum.*

8. *Virgultum terræ*] Sub. *interroga*, & לארץ pro הארץ, quod insolens non est. Vulg. *Loquere terræ*. שיח pro השיח *sermocinator cum terra*. Quidam *alloquere terram*. Lxx ἐκδιήγησαι γῇ *expone terræ*. Tharg. מליל לארעא *loquere ad terram*. R. Levi דבר *loquere*. Vides plures consentire in verbo quàm in nomine. Certum tamen שיח *virgultum* denotare; &, ut diximus,

Præsentem loquitur qualibet herba Deum.

¶ *Narrabunt tibi*] Etiam Pisces enarrant Dei gloriam & potentiam providentiámque.

9. *Ignorat*] Aut *nescit*. Et est sensus, *Nemo nescit*, aut *ignorat*. Hæc trita & pervulgata sunt omnibus. ¶ *Omnia hæc*] Quæ vos dixistis tanta cum pompa. Ad verb. *in omnibus istis*, quod explicant *de omnibus istis*. ¶ *Quòd manus DOMINI*] Vel *quia manus DOMINI*. Sunt enim omnia opera manuum ejus. Deo autem Manus tribuit ἀνθρωποπαθῶς, quia sunt instrumenta omnium actionum. Sic alibi, *Manus DOMINI fecit hæc*, i. potentia *Domini*.

10. *Manu*] Potestate. ¶ *Anima omnis viventis*] *Anima sentiens omnium animantium*, vel, si mavis, *hominum*. Nam *viventes* aliquando ad Homines restringitur, ut ibi, *mater omnium viventium*. Erat enim certè Heva non Bestiarum mater, sed Hominum. ¶ *Spiritus*] Anima rationis particeps. ¶ *Universæ carnis viri*] Caro pro *corpore* tritum est. *Caro viri*, ut *corpora hominum* in N. F. Vulg. *carnis hominis*. Nam *vir* & *homo* se mutuò enarrant. Lxx πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου *spiritus omnis hominis*. Nam & *caro* piscium & reliquorum animantium.

11. *Verba probat*] Alii *sermones probat*. Sed מלין potiùs *verba*. Vulg. *verba dijudicat*. Lxx οὖς μὲν γὰρ ῥήματα διακρίνει, *Nam auris quidem dijudicat verba*. Testatur autem Chrysostomus in quibusdam libris esse νοῦς *mens*, haud malâ sententiâ. Nam ut palatum sapores, ità mens res dijudicat. Notum ut *verba* pro *rebus* ponantur. Epiphanius ex hoc loco, νοῦς μὲν ῥήματα διακρίνει, λάρυγξ δὲ σῖτα γεύεται, ubi legendum οὖς *auris*. Nam sumpta hæc ex ed. Græca Sirach. 36. 18. φάρυγξ γεύεται βρώματα θήρας, οὕτως καρδία συνετὴ λόγους ψευδεῖς. Sed ad rem. Planè legendum οὖς, non νοῦς. Auris enim judicat de verbis, eáque probat & explorat. ¶ *Et palatum*] *Et* hîc valet *ità* vel *sic*, οὕτως ὁ λάρυγξ σῖτα γεύεται. Vulg. *& fauces comedentis, saporem*. Legit אכל cum Tseri sub Caph, & טעם pro יטעם *gustat*. ¶ *Escam*] Escæ vel cibi saporem. ¶ *Gustat*] Γεύεται, unde טעם *gustus, sapor*. Hîc aliud significat quàm ibi, *non gustavit panem*: nam hîc *comedere* designat. ¶ *Sibi*] Redundat in sermone Latino. Cæterùm Græca exemplaria quæ νοῦς habent ex Ebræo textu emendanda sunt, in quo און, i. οὖς *auris*, non νοῦς.

12. *In decrepitis sapientia*] Vulg. *In antiquis est sapientia*. Lxx ἐν πολλῷ χρόνῳ σοφία *in multo tempore sapientia*. Tharg. בקשישיא *in senibus*. In iis qui ad extremam senectutem pervenerunt, quos ἐσχατογήρωντας vocant, & Ebraicè ישישים. Nam triplex senectus, Prima, Media, & Ultima. Prima incipit ab anno sexagesimo; secunda, à septuagesimo; tertia, quæ & *extrema*, ab octogesimo usque ad finem vitæ hominis. Vocatur hæc ætas גבורות, quòd robustissima corpora duntaxat ad eam perveniant. Vide Psal. 90. 10. ¶ *Longitudo dierum prudentia*] Vulg. *& in multo tempore prudentia*. Lxx ἐν δὲ πολλῷ βίῳ ἐπιστήμη *in multa vita est scientia*. Aliud *scientia*, aliud *prudentia*. *Scientia* domi paratur ex libris, *prudentia* verò in itinere & usu rerum, ut etiam *sapientia*. *Longitudo dierum*, locutio est, ut *copia cibi novalis pauperum*. Sensus est *in novali*. Sic hoc loco *in longitudine dierum*, sive *longævitate*. Nam quò diutiùs quis vivit, eò plura observat, quæ prudentiam ei concilient & usum rerum.

13. *Cum eo*] Vel *Apud eum*. Vulg. *Apud ipsum est sapientia & fortitudo*. Lxx παρ' αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις *Apud eum sapientia & virtus*. Hîc notabis *cum* per *apud* reddi; tum etiam *virtutem* dici pro *fortitudine* & *potentia*, quæ Græcis δύναμις vocatur. ¶ *Potentia*] Vel *fortitudo, robur*. Sapienter omnia administrat, & fortiter ea quæ semel decrevit exsequitur, nec est qui ei resistere valeat. ¶ *Ejus est consilium*] Vulg. *ipse habet consilium & intelligentiam*. Lxx αὐτῷ βουλὴ καὶ σύνεσις *ei est consilium & intelligentia*, sive *intellectus*. Sed לו *ejus*, quod Chaldæus dixit דילה. Sic alibi לי עצה *meum est consilium*. Nam non solùm consilio valet, sed etiam omne consilium rectum ab eo. ¶ *Prudentia*] תבונה. Nam *intelligentia* potiùs בינה dicitur. Sed confundi scias.

14. *En destruet*, &c.] Vulg. *Si destruxerit, nemo est qui ædificet*. Lxx Ἐὰν καταβάλῃ, τίς οἰκοδομήσει; *Si destruxerit, quis ædificabit?* Nam הן valet *si*, quod notum doctis. Chald. הא *ecce*, quod & הא scribitur. Quanta sit Dei potentia docet hîc locus. Nam quæ homines destruunt reparari possunt; quæ ipse destruit, si velit, nemo mortalium potest iterum ædificare. ¶ *Ædificabitur*] *Rursum exstruetur, reparabitur, restaurabitur*. בנה *ædifico* & *readifico*, ut קם *surgo* & *resurgo*. ¶ *Claudet*] *Carcerem* videlicet, aut *recludet hominem in vincula, nec solvetur*. פתח enim tam *solvere* quàm *aperire* sign. Vulg. *si incluserit hominem, nullus est qui aperiat*. Lxx ἐὰν κλείσῃ

καὶ ἀνθρώπων, τίς ἀνοίξει; si clauserit contra homines, quis aperiet? Tharg. *claudet super hominem in sepulcro, nec aperietur.*

15. *En*, &c.] Vulg. *Si continuerit aquas, omnia siccabuntur: & si emiserit eas, subvertent terram.* Lxx Ἐὰν κωλύσῃ τὸ ὕδωρ, ξηρανεῖ γῆν· ἐὰν δὲ ἐπαφῇ, ἀπώλεσεν αὐτὴν καταστρέψας, *Si prohibuerit aquam, exsiccat terram; si verò emiserit, perdidit eam evertens.* Tharg. *Ecce continet aquas, & siccat eas; & cùm emittit eas, subvertuntur in terra.* ¶ *Cohibet*] *Continet, retinet.* ¶ *Aquas*] Pluvias videlicet, imbres. ¶ *Arescunt*] Omnia: vel arescunt aquæ, quæ in terra. Nam penuriâ imbrium & lacus & flumina puteíque arescunt. ¶ *Emittit eas*] Laxat dando pluviam. ¶ *Subvertunt terram*] Domos, agros, urbes quæ in terra, quod fit in magna copia imbrium, quando flumina exundant & alveos transcendunt terminúmque ipsis positum transgrediuntur ut in diluvio & inundationibus.

16. *Cum illo*] *Apud illum*, ut suprà, παρ' αὐτῷ. ¶ *Robur*] *Fortitudo*, κράτος. ¶ *Sapientia*] Hîc est תושיה in fonte, quam Vulgatus interpres cum Chaldæo *sapientiam* interpretatur. Lxx καὶ ἰσχὺς *& fortitudo.* Alii *essentia*, i. certa ratio quâ omnia ex æquitatis norma & juris formula administrat. Ita Mercerus; cujus hæc sunt; תושיה *nonnihil diversum est à sapientia, quia certam legem ad quam omnia exiguntur, & præscriptum ex quo omnia fiunt certâ ratione significat. Alii* effectum, *vel* energiam *exponunt.* Hucusque Mercerus. ¶ *Ejus est*] Vulg. *ipse novit & decipientem & eum qui decipitur*, Lxx αὐτῷ ἐπιστήμη καὶ σύνεσις, *ipsi scientia & intellectus.* Tharg. *ejus est errans & errare faciens.* ¶ *Seducens*] *Errare faciens.* Tam enim qui errat quam qui errare facit alios à Deo est. Cui firmando quod Ezech. 14. 9. *Si Propheta seductus est, ego seduxi eum.* 1 Reg. 22. 20. *Quis ibit mihi seductum Achabum?* 2 Thes. 2. 11. *mittet eis efficaciam erroris, ut credant mendacio.* Qui seducit alium graviùs peccat quàm qui simpliciter errat. Nam & ipse errat, & alium errare facit: duplex peccatum.

17. *Adducit*, &c.] Vulg. *Adducit consiliarios in stultum finem.* Lxx διάγων βουλευτὰς αἰχμαλώτους, *Qui ducit consultores captivos.* Aq. ἀπάγων συμβούλους λάφυρα *qui abducit consiliarios spolia.* Sym. διάγων βουλευτικοὺς εἰς ἀβουλίαν *qui adducit senatorios ad inopiam consilii.* Lex. vet. Σύμβουλος, *consiliarius, consultor, consiliator, suasor.* Βουλευτικὸς, *cogitator, sensatus, curialis, decurionalis.* Ed. Rom. *eos qui prudenter deliberant. Adducit, ducit, abducit*, nempe è loco suo & fastigio; de gradu dignitatis dejicit. ¶ *Consiliarios*] *Consultores*, qui Principibus & Rebusp. sunt à consiliis, qui consilio suo omnia regunt & administrant. Tharg. מרי מלכיא *magistris consiliorum*, qui consilio valent & pollent. ¶ *Spoliatos*] Mente captos. שולל utriusque numeri est, ut ריקם. Nam in illo, *divites dimisit* ריקם, i. *inanes*, ad verb. *vacuè.* Alii explicant, *Ducit unumquemque ipsorum spoliatum:* quod genus constructionis frequens est in hac lingua. Alii שולל ἀβουλίαν interpretantur, quæ Latinis *inopia consilii* dicitur: item *amentia* & *stultitia* eo nomine significatur. Sed & *incogitantia.* Lex. vet. Ἀβουλία, *inconsultum.* ¶ *Judices*] Rectores urbium & provinciarum. ¶ *Infatuat*] *Insanire facit, ad insaniam adigit.* Senes reddunt κριτὰς δὲ γῆς ἐξέστησε, Vulgatus autem *& Judices in stuporem*, sub. *adducit.* Tharg. *& Principes insanos reddit*, יהולעב.

18. *Vinculum*] Vulg. *Baltheum Regum dissolvit.* Lxx καθιζάνων βασιλεῖς ἐπὶ θρόνους, *Collocans Reges super solia*, vel *thronos.* Tharg. *Catenam Regum solvit.* q. d. E vinculis eos evehit ad Regnum. ¶ *Regum*] Quo vinciunt eos quos sui juris fecerunt, vel certè quo ipsi vinciuntur. מוסר *vinculum*: quod alibi מסר, Sed sunt qui malunt, *disciplinam Regum solvit.* Id quod מוסר propriè significat. Sic dico, מוסר usitatè est *disciplina, castigatio*, quam Græci παιδείαν vocant. Sensus est, Liberat subditos à tyrannide, jugo & imperio seu dominio ipsorum. Sed *solvendi* verbum potiùs *vinculo* convenit, ut fit מוסר tanquam ab אסר. ¶ *Solvit*] *Aperit*, i. Dissolvit. ¶ *Ligat*, &c.] Vulg. *præcingit fune renes eorum.* Si rectè, tum אזור etiam *funem* denotat: de quo valde dubito. Lxx καὶ περιέδησε ζώνῃ ὀσφύας αὐτῶν *& circumdedit baltheo*, sive *zonâ, lumbos eorum.* Sym. καὶ περιζωννύων αὐτοὺς σχοινίῳ κατὰ λαγόνων *& circumcingens eos fune circum lumbos:* quod Scholiastes interpretatur ac si dixisset μεταβάλλων αὐτοὺς εἰς οἰκέτας *commutans eos in famulos.* Tharg. *ligat zonam in renibus eorum.* קמור *baltheus*, qui & קמרא quo utebantur cùm Regibus ministrarent. Gerundensis ad h. l. *Scribit Baal Aruch cingulum esse simile* אבנט *nisi quòd sit latius. Intertexunt autem illud argento & auro: quique Regibus ministrant, eo induuntur. Et dicit patrem ipsius R. Nathan fuisse Æchmalotarcham in Babylonia. Solitos autem fuisse Æchmalotarchas induere hujusmodi baltheos* קמרין *dictos, & stare coram Regibus Persarum usque ad finem Regni Persarum.* Idem scribit Abraham Salmanticensis in Juchasin fol. 43. cap. 2. Vide, si placet. Mihi hoc argutum nimis videtur. *Ligat, vincit, obligat, cingit, præcingit.* ¶ *Cingulum*] Videtur hoc velle, *roborat eos; vires conciliat eis.* Nam per *cingulum* vires innuunt. Cingulo enim lumbi præcinguntur, in quibus virium sedes & roboris. Vide sis Observ. meas, lib. 4. c. 14. ¶ *In lumbis eorum*] Mens horum verborum ut si diceret *præcingit cingulo lumbos eorum.* Sententia verò quam dixi.

19. *Ducit*, &c.] Vulg. *Ducit Sacerdotes inglorios.* Lxx ἐξαποστέλλων ἱερεῖς αἰχμαλώτους. Tharg. *Ducit Principes in prædam:* abducit captivos, vel in captivitatem, rebus omnibus spoliatos. ¶ *Sacerdotes*] *Principes.* Nam olim qui Sacerdotes, etiam Principes erant: unde Gen. 41. 45. *Sacerdos On*, i. *Princeps Onii.* & Exod. 2. 16. *Sacerdos Madian.* Sic 2 Sam. 8. 18. *& filii David Sacerdotes erant.* Sanè præter Chaldæum etiam R. Levi exponit hoc loco שרים. Nec dissentit R. Salomo. Gerundensis, *Sacerdotes sunt honoratiores in omni populo.* Sic Hos. 6. 9. *societas Sacerdotum*, i. *Principum, magnatum*, ait Joseph Camius pater Davidis. Vide Observ. meas 6. 2. ¶ *Spoliatos*] Quemque ipsorum שולל *spoliatum.* ¶ *Fortes*] Vulg. *optimates.* Lxx δυνάστας δὲ γῆς. Tharg. *fortes.* R. Levi חזקים. In libro Nominum, ETHAN, *robustus*: ETHANIM, *robustorum.* ¶ *Subvertit*] Vulg. *supplantat.* Lxx κατέστρεψε *evertit.* Nec aliter Chaldæus: nam קלקל *perdo, subverto.* Verbum est סלף quod Symmachus alibi reddit ὑποσκελίζω unde hîc est *supplanto* in ed. Vulgata. Vide Prov. 21. 12. & 22. 12. ubi Senes ediderunt φαυλίζω, & Exod. 23. 8. λυμαίνω.

20. *Amovet*, &c.] Vel, *Aufert labium fidis.* Vulg. *commutans labium veracium.* נאמן *verax.* Sanè Græcis interdum ἀληθινὸς redditur. Sæpius tamen πιστὸς, ut hoc in loco, διαλλάσσων χείλη πιστῶν *permutans labia fidelium.* Sym. περιτρέπων χείλη ἀπλανήτων *evertens labia non errantium*, h. e. inquit Scholiastes, καὶ τῶν δοκούντων εἶναι ἀπλανεστάτων τὰς βουλὰς εἰς τοὐναντίον περιτρέπει ὡς ἐπὶ τοῦ Βαλαὰμ πεποίηκε, *& eorum qui minimè omnium videntur errare consilia in contrarium convertit, sicut fecit in Balaam.* Tharg. *Removens veritatem labiorum a fidelibus*, vel certè *fidis.* ¶ *Labium*] *Sermonem, loquelam*, q. d. *reddit planè mutos, itâ ut loqui nequeant.* Nam qui adimit alicui sermonem, eum facit mutum καὶ ἄλαλον. ¶ *Fidis*] *Fidis in sermone*, h. e. veracibus: aut *fidis consultatoribus*, qui fidelia consilia suppeditant. Alii, *facundis, eloquentibus*, tanquam à נאם *dixit.* R. Levi נאמנים *qui festinant loqui eleganter, aut fidi sunt in verbis suis ob bonitatem consilii & sapientiæ ipsorum.* ¶ *Et consilium*] Vulg. *doctrinam senum auferens.* Malim *sensum*, aut *judicium, senum.* Sic vulgò dicimus, *Quos Deus punire vult, eis mentem adimit.* Lxx σύνεσιν δὲ πρεσβυτέρων ἔγνω *intelligentiam autem senum novit.* Quocirca, *cùm à principio*, inquit Scholiastes, *eorum machinationes cognoverit*, δύναται ἀναστρέψειν ταύτας *potest illas subvertere. Consilium*, טעם. Sanè בעל טעם *qui à consilio est.* Aut *mentem*, unde סרת טעם *mulier recedens à mente*, i. amens. Propriè *gustum* aut *saporem.* Indè à corpore ad animum transfertur.

tur. Sunt qui *sensum*: alii reddunt *judicium*. Vide sis Observ. meas, 6.3. Hinc Psal. 34. 19. *Gustate quàm bonus sit Dominus*, quod exponunt *intelligite*. טעם pro *mente* sumitur & in illo, *cùm mutaret saporem suum*, i. mentem suam, & est sensus, *cùm se amentem simularet*. ¶ *Senum*] Sapientum, ut Psal. 105. 22. ad quem locum R. D. *Sapientes Senes vocantur licèt sint juvenes, propterea quòd sapientia ut plurimùm in senibus invenitur, sicut scriptum est, In decrepitis sapientia*. Scholia super Aboth 67. 1. *Non est senex nisi qui comparavit sapientiam*. In iisdem, *Senex annis, & senex sapientiâ*. ¶ *Tollit*] *Aufert, adimit*. Sic apud Hos. 4. 11. *Scortatio vinum & mustum* יקח לב, *aufert cor*, i. mentem aut sapientiam.

21. *Effundit*, &c.] Vulg. *Effundit despectionem super Principes*. Lxx ἐκχέων ἀτιμίαν ἐπ' ἄρχοντας, *ignominiam*. ¶ *Super Principes*] *Principes* hîc נדיבים dicuntur, q. *munificos* dicas. Siquidem נדיב *spontaneus, liberalis, munificus*. Sanè εὐεργέται vocantur, quòd eos maximè deceat beneficentia & liberalitas. In Chaldaismo סרכיא quod reddunt *Principes*. ¶ *Cingulum*, &c.] Vulg. *& eos qui oppressi fuerant relevans*. Lxx ταπεινοὺς δὲ ἰάσατο *humiles autem sanavit*. Legerunt רפא pro רפה. Tharg. *robur Regum debilitat*. *Cingulum* מזח dicitur, hîc est מזיח, quod *fortitudinem* reddunt. Perinde est. Nam *cinguli* voce *robur* innuitur; & *cingulum dissolvit* qui robur debilitat: siquidem virium sedes in lumbis, quæ cingulo muniuntur & cinguntur. Hinc intelliges quid sit Jes. 23. *nec cingulum ampliùs*. Vide sis Observ. meas. Sunt qui *cingulum* à *robore* ità appellatum censent quòd vires augeat. Cincti enim robustiores sunt & habiliores ad opus faciendum. ¶ *Fortium*] אפיקים *fortes, robusti*, h. e. חזקים. Sic R. D. interpretatur. Nec aliter R. Levi, qui duobus modis hunc locum reddit; uno modo sic, *robur fortium debilitat*, alio modo sic, *cingulum fortium dissolvit*, sententiâ in idem recidente. אפיקים alibi sunt *aquæ cum impetu fluentes*, quas *torrentes* vocant: item *alvei* sic dicuntur *per quos aquæ illæ decurrunt*. ¶ *Dissolvit*] *Remittit, debilitat*.

22. *Qui*, &c.] Vulg. *Qui revelat profunda de tenebris*. Lxx Ἀνακαλύπτων βαθέα ἐκ σκότους *revelans profunda è tenebris*. ¶ *Retegit*] *Revelat, patefacit*. ¶ *Profunda*] Abstrusissima quæque, ut quæ in profundo demersa sunt, aut profunda mysteria. Sic Dan. 2. 22. *Ipse patefacit profunda & abscondita*. Proprium hoc Dei est. ¶ *E tenebris*] Nam tenebræ in locis profundis. Ideo dicit *è tenebris*: quod enim profundum, tenebris obductum & opertum est. Sic *profunda inferni* Prov. 9. 18. *& è profundo ventre inferni* Sirach. 51. *Profunditates Satanæ* Apoc. 2. 24. abstrusissima Satanæ scientia, quæ ex imis tenebrarum abyssis hausta. ¶ *Educit in lucem umbram mortis*] Vulg. *producit*, &c. Lxx ἐξήγαγε δὲ εἰς φῶς σκιὰν θανάτου. Tharg.——*umbras mortis*. *Umbra mortis*, usurpatur de sepulcro, & de corporis loco subterraneo ac proinde obscuro umbrámque densam faciente, Psal. 107. 10, 14. Fortè *umbra mortis*, i. sepulcri, quæ in sepulcro, quod sub terra. Vel *umbra mortis*, i. mortifera; ut *vasa mortis*, lethifera. Aliis est *umbra densissima*, in qua qui versatur mortem ob oculos habet. Interdum crassæ tenebræ errorum eo nomine significantur, ut ibi, *Populus qui ambulabat in tenebris & umbra mortis*: sequitur, *lux affulsit eis*. Sic hoc loco, *Educit umbram mortis*, h. e. tenebras densissimas errorum, *in lucem* clarissimam veritatis.

23. *Multiplicat*, &c.] Vulg. *Qui multiplicat*, &c. legit משניא cum puncto in sinistro cornu, quod interpretantur מרבא *multiplicat*. Syri dicerent מסניא per Samech, à סניא *multus*, quod & שניא. Lxx πλανῶν ἔθνη, καὶ ἀπολλύων αὐτά *decipiens gentes, & perdens eas*, ac si esset משניא pro משנה cum puncto in dextero cornu. Suprà משנה *errare faciens*, radix שנה *erro*, quod & שגג, unde שוגג *errans*, ibidem. A priore themate est שניאוח *errores*. Tharg. מפיש *qui multiplicat*, aut *crescere facit*. Ejus contrarium, *perdit eas*: nam qui *perdit*, *minuit*. Potest sensus esse, *Alias gentes auget, & alias perdit*, aut *Perdit quos priùs auxerat*. ¶ *Extendit*, &c.] Vulg. *& subversas in integrum restituit*. Lxx καταστρωννύων ἔθνη, καὶ καθοδηγῶν αὐτά, *sternens gentes, & in vias ducens eas*. Tharg. *expandit rete nationibus, & ducit eas*. Longè latéque super faciem terræ propagat, & dilatat eas. Alii, *dispergit, & abducit in exsilium*. Vide sequentia. ¶ *Ducit eas*] Reducit postliminiò in terram patriam, aut ducit in locum exitii sui, sive ad interitum.

24. *Qui removet*, &c.] *Aufert, adimit*. Vulg. *Qui immutat cor Principum populi terræ, & decipit eos, ut frustrà incedant per invium*. ¶ *Cor*] Sapientiam. Nam in Corde sapientiam collocant. Lxx διαλλάσσων καρδίας *permutans corda*. Aq. ἀφιστῶν *removens*. Th. μεθιστῶν *transferens*. Sym. παρατρέπων *evertens*. Aug. *Reconciliat corda Principum populi terræ: eduxit autem eos in viam quam non noverant*. ¶ *Capitum*] *Principum, magnatum, dynastarum*. In Thargum pro חכימת לבא est cur malim חכימא לבא *sapientiam cordis*: nam חכימא, unde constructum חכימת *sapiens mulier*. ¶ *Populi terræ*] Sic appellant rude vulgus & plebem promiscuam tam Israelitarum quàm aliarum gentium: qua de re diximus aliquid in Responsione ad Minerval Serarii. ¶ *Errare facit eos*] *Seducit eos*. Tharg. רתעינון *retrocedere facit eos*, sed fortè legendum מתעינון, ut in versu qui proximè sequitur, ubi verbum idem in fonte. Lxx ἐπλάνησε δὲ αὐτοὺς *errare fecit eos*. ¶ *Per inanitatem*] *Per loca inania*, hominibus & arboribus vacua, inculta. Lxx ἐν ὁδῷ ᾗ οὐκ ᾔδεισαν *in via quam non noverant*. Tharg. בלמא *per nihilum, per vanitatem*. Santes *in solitudine*. ¶ *Absque via*] *Ubi non est via, quæ invia est*.

25. *Palpant*, &c.] Vulg. *Palpabunt quasi in tenebris, & non in luce*, ac si esset בחשך ולא באור. Lxx ψηλαφήσαισαν σκότος, καὶ μὴ φῶς, *palpent tenebras, & non lucem*. Scholion, ψηλαφῶντες *palpantes*, q. d. Versantur in tenebris tam crassis ut palpari queant. Tales fuisse memorantur tenebræ Ægyptiæ, *palpabiles tenebras* vocant. *Tenebrarum* autem nomine significatur Error, & Vita impia; item Res adversæ, unde, *In tantis tenebris reipublicæ*. ¶ *Tenebras, & non lucem*] Sic Amos 5. 18. *Dies DOMINI tenebræ, & non lux*. Simile, *Confessus est, & non negavit*: quo genere loquendi Apostolus Johannes delectatus fuit. Suprà 5. 14. *Palpant in meridie velut nocte*. ¶ *Ebrii more*] Ut ebrius palpare solet, qui propter ebrietatem rectè incedere non potest. Lxx πλανηθείησαν δὲ ὥσπερ ὁ μεθύων *errent autem tanquam ebrius*. Schol. πλανωμένους *errantes*, quod ibidem declaratur, ψηλαφῶσι, καὶ πλανῶνται, *palpant, & errant*. Vulg. *errare facies eos quasi ebrios*. *Ebrius* autem Chaldaicè רוי dicitur.

IDEM.

2. תְּמוּת חָכְמָה. A. πληρώματα σοφίας *perfectiones*, sive *consummationes, sapientiæ*] i. Sapientia perfectissima. תמות à sing. תם πλήρωμα sive τελείωσις *perfectio*. Ut nunc se habent puncta vocalia, meliùs Lxx τελευτήσει, & Hier. *morietur*.

2. בִּישִׁישִׁים. A. ἐν παλαιοῖς *in veteribus*. Sym. ἐν μακροχρονίοις *in longævis*] Vox Ebræa sig. propriè ἐσχατογήρους, *decrepiti, & extrema tangentes*, ut cum Seneca loquar.

17. מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל. A. ἀπάγων συμβούλους λάφυρα *abducens consiliarios spolia*. Sym. διάγων βουλευτὰς εἰς ἀβουλίαν *traducens consultos ad inopiam consilii*] *Spolia* vel *exuvias*: & est appositio, *qui sint exuviæ*, sive *spolia, hostium*. ¶ *Traducens*, vel *abducens*. ¶ *Ad inopiam consilii*, vel *ad malum consilium*, εἰς δυσβουλίαν. Vox Græca exponitur etiam *stultitia*, ut legi possit *ad stultitiam*. Hieron. *ad stultum finem*.

18. וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם. Sym. καὶ περιζωννύων αὐτοὺς σχοινίῳ τοὺς λαγόνας & *circumcingit eos funi circum ilia*] Hieron. *& præcingit fune renes eorum*. Malim *lumbos eorum*: nam *renes* כליות dicuntur.

20. מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים. Sym. ἀφιστῶν χεῖλη ἀπλανήτων *in errorem inducens labia non errantium*] *In errorem inducens*, aut *vertens*, sive, ut Hieronymus retulit, *commutans*

commutans. Santes *removens.* Potes etiam legere *pervertens.* ¶ *Non errantium*, minimè vagabundorum, stabilium. ¶ וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח. Sym. καὶ ἐπιστήμην γερόντων ἀφαιρῶν *& scientiam senum auferens*] Alii *consilium*, alii *discretionem*.

24. מֵסִיר לֵב. A. Th. μεθιστῶν *submovens*, aut *immutans.* Sym. παρατρέπων *avertens*] Suprà v. 20. ἀποτρέπων.

GROTIUS.

4. *QUI deridetur ab amico*] Heb. *Ridere amicum.* Sensus est; Hoc quod vos agitis est ridere amicum. Dicitis, *Clama ad Deum, ut Deus respondeat tibi* (vide suprà 11. 5.) hoc verò, inquam, ridere est.

5. *Lampas contempta*] Videntur præcedentia duo verba ad hanc sententiam pertinere hoc sensu, Homo justus & integer lucerna quidem est, sed quam contemnunt eorum animi quibus res sunt secundæ, ac facilè ab his evertitur.

11. *Nonne auris verba dijudicat? & fauces comedentis, saporem?*] Hâc geminâ translatione significatur intellectûs humani vis κριτική.

19. *Ducit sacerdotes inglorios*] כהנים & *Sacerdotes* dicuntur, tanquam Dei ministri, & *ministri Regum*, quomodo hîc sumpsere Chaldæus & R. Levi: vertunt enim שרים.

20. *Commutans labium veracium*] נאמנים videntur hîc dici non tam *veraces* quàm *homines auctoritate magnâ præditi*.

CODURCUS.

RECREATO per superiorem orationem ad Dominum Spiritu, conviciis triumvirorum, amicorum titulum præ se ferentium, & sapientiæ nomine exsultantium, lacessitus vir sanctus tandem eorum scommata ludificat, & phaleras quibus pravam sententiam magnificè prætexebant detrahit uberiori hâc defensione: quæ in tria divisa est temata. Primò arrogantiam eorum carpit, & stuporem falsè reprehendit; et potentiam sapientiámque Domini magnificâ prædicat amplificatione. Secundò probat eos esse meros gerrones & nugatores, & fucos vano bombo obstreperos, quibus nec mel pietatis esset nec sapientiæ aculeus. Jubet illos tacere, & sibi aurium operam dare. Tertiò querelam suam continuat apud Deum.

2. *Nempe vos populus estis, & vobiscum est interitura sapientia*] Isti ità suo indulgebant ingenio, & præjudicatam opinionem sic mordicus retinebant, quasi tota generis humani universitas sententiæ suæ adstipularetur. At vulgò dicitur de communi notione quam natura omnes gentes docuit, *Vox populi vox Dei est.* Eorum pervicaciam lepidè reprehendit, *Nempe vos populus estis*: quasi verò ex totius populi sententia responsa feratis, vel legem sciscatis, aut edicta sapientiæ ponatis. *Et vobiscum est interitura sapientia.* Scilicet vos soli estis sapientes.

3. *Mihi verò est etiam cor sicut vobis, neque è vobis excidi. Quis non talia?*] i. Omnia ista sunt è trivio.

4. *Istud verò est alium deridere*] Hic versus integer cum sequenti venustate mirâ & nobili adagione clari, pravâ interpretatione ab omnibus Hebræis, Græcis, Latinis, aliísque, nominatim à Genevensibus, obscurati & dehonestati sunt, & tota series orationis luxata. Nunc opitulante Spiritu S. luci suæ redduntur, naturali constructione & facili explanatione juxta germanam verborum significationem & proprias interpunctiones. שחק לרעהו interpungitur accentu. Pesik enim interpungit. אהיה קרא לאלוה ויענהו iterum interpungitur accentu Athnah. שחק צדיק תמים interpungitur Siluk. שחק est infinitivus. Itaque ad verbum si reddideris erit, *ridere amicum*, vel *proximum. Ero invocans Deum, & respondebit illi. Ridere justum & integrum.* Ità vernaculè verterem, *C'est se mocquer de son ami; I' inuoqueray Dieu, & il me répondra. C'est se mocquer d'vn homme de bien & craignant Dieu.* Conclusio Sopharis fuit hæc ad Jobum admonitio, *Invoca Deum, & tibi respondebit*: quæ valde erat ridicula. Quid verò aliud totâ oratione superiori egerat? Quid porrò præstat deinceps? ut testantur verba illa cap. 16. *Oratores mei amici mei: stillat apud Deum oculus meus.* Ludibrium ergò debebat Sophar, qui virum sanctum, cujus tota vita oratio fuit apud Deum, cujus suspiria, voces, lacrymæ dies noctésque supplicia fuerunt, hortetur ad vota nuncupanda. Enim vero illud fuit *virum sanctum & pium deridere.* Sed quæ subjicitur ratio admodum quadrat.

5. *Fax aspernabilis ei*] Vocem עשתות malè interpretantur *cogitationem*, tanquam Chaldaicam, quæ Hebraica est. Et tantùm hîc exstat; éstque à verbo עשת *nitere, lucere*, quod semel occurrit. עשתות *lahasthot* non *hastut* legendum, ut quidam libri habent, quod Buxtorfius testatur in Lexico suo, & vel nomen, vel est Macor. לעשתות sign. *ad prælucendum*, vel *ad illuminationem*. Sensus itaque est eximius & facilis: continet enim adagionem, *Fax est inutilis ad prælucendum ei qui firmus est; sed est admovenda nutanti & titubanti.* Hâc præstanti admodum parœmiâ significat sibi ejusmodi monitoribus non opus esse, & valde ineptum esse quod suscipiebant officium. Hâc brevi usus præfatione accedit ad elenchum, statuítque primò quod ipsi inficias ibant, Improbos in tranquillo agere & rebus in hoc seculo uti secundis.

6. *Abundant otio tabernacula prædonum*] Controversiam repetit, defendítque constantissimè thesim à tribusviris impetitam de secundis in hac vita improborum rebus: Quod non modò inter Jobum & ejus larvatos amicos in discrimen venisse videtur; sed etiam inter Esau & Jacobi familias posterósque quæstionem fuisse agitatam. Constituerat apud se Esau beatitatem in seculi lætis rebus & bonis corporis sitam esse; eóque benedictionem paternam tantopere desideravit & cum fletu efflagitavit. Quorum potitus ovabat, & genio litabat. Cujus vestigiis insistens genus ejus eam sententiam quasi caput religionis præcipuum retinuit. Job contrà videtur in Jacobi familia ærumnosa, quæ sanctè Deum coluit, solidam quæri beatitatem propter justitiæ & pietatis amorem existimasse. *Prædonum* nomine hîc intelligendi veniunt omnes qui rapto vivunt, qui jus in armis ponunt, & queis quodlibet licet. בטחות derivatur à בטח, & Beth est radicale. Tantùm hîc occurrit, & sign. *securitatem, confidentiam.* מרגיזי אל sunt *Numinis contemptores, facientes tremere & fremere, irritantes Numen.* Suprà cap. 9. המרגיז ארץ de Deo qui *commovet & trepidare facit terram.* ¶ *In quorum manum Deus omnia tradit*] Heb. *ad cujus manum Deus facit venire*, i. ad cujus nutum & sententiam omnia fluunt. Quibus videtur Deus omnia adnuere, *Dieu leur met tout en main: in quorum potestatem Deus omnia tradit.* Enallage numeri est in affixo. Nomina specierum promiscuè construuntur cum singulari & plurali.

7. Jam quantum ad Dei Potentiam & Sapientiam attinet, quas in ejus providentia suspicere oportet, prædicatione non aliâ opus esse pronunciat quàm creaturarum ratione vel sensu expertium. *Quadrupedes* enim, *aves, terra, pisces* narrant gloriam Dei. *Quare à belluis, docebunt te. Interroga aves, referent tibi. Vel terram ipsam, & pisces mutos compella*, omnia illa Dei sapientiam & potentiam concelebrant. Verbum שיח est imperativus.

11. *Nonne auris sermonem explorat*] Cùm *boves, aves, terra, pisces* omnipotentiam Dei sentiant prædicéntque, quomodo Homo præditus intellectu & senes longâ experientiâ prudentiam nacti illam non sentirent, non promulgarent? Itaque homo qui non sapit quæ ad providentiam pertinent, belluis non modò se assimilat, ut loquitur Ecclesiastes cap. 3. sed nè lapidi quidem comparandus est. *Qui non dixit*, ut ait posthac Elihu cap. 35. *Ubi est qui me condidit? Qui concedit per noctem cantica, qui erudit nos præ bestiis terræ, & præ volucribus concessit intellectum.* Terminatio nominis מלין Chaldaica est. Nomen ישיש & ישישים *senex decrepitus* quater occurrit, & tantùm in hoc libro. ישש idem significat, seméque exstat 2 Chron. 36. Laborant multùm interpretes ut tenorem & compagem hujus orationis ostendant, & quomodo hæc

hæc cum superioribus coalescant: quæ ità procedere videntur. Sed ubi semel aberraveris à recta semita, usuvenit ut quantò magis progrediaris, tantò magis exorbites. *Auris & palatum* pro *intellectu*, quo præstat Homo, hîc ponuntur, ut suprà cap.6. extremo, *Palatum meum corrupta discernit*.

13. De Potentia Dei dixit; pergit de Sapientia, quam cum Omnipotentia conjunctam esse docet, *Penès illum est sapientia*] Exempla quæ affert Sapientiæ & Potentiæ Dei quàm latissimè patent, & possunt multis modis accommodari. שנה & שגג *erravit* synonyma sunt. Utrumque est in usu. שולל est nomen Thoar, *spoliatus, captivus*. שלל *præda*. Quæ supersunt ad finem capitis non egent commentario: sunt enim trita & familiaria. Per כהנים *principes* intelligendi; ut 2 Sam. 8.18. & 1 Chron. 18.17. filii Davidis dicuntur כהנים. Sic interpretantur de Jethro כהן מדין *princeps Madian*. Verbum סלף in Piel est *detorquere, pervertere*. Frequens est in libro Proverbiorum. In Lege bis, ubi *donum* dicitur *pervertere verba justorum*, יסלף דברי צדיקים. Non alibi occurrit. נאמנים *consultos & prudentes* rectè interpretatur Gersonites Levi. טעם pro *sapientia* hîc & alibi: ut suprà *sapere* & *palatum* ad Intellectum retulit.

21. *Cingulum validorum solvit* מזיח tantùm hîc, & מזח eodem significatu Esa. 23.10. ubi excidium Carthaginis vaticinatur Propheta עברי ארצך כיאר בת תרשיש אין מזח. Quia Carthago colonia Tyria erat, monet Propheta ut redeat Tyrum, *quia cingulum non supererat*, quo nomine arcem atque omnes artes quibus Carthago fundata creverat & steterat intelligit. Notum est de cingulo quo primùm solum mercati locum arcis cinxerunt. Esse autem *Tharsis* Carthaginem multis argumentis demonstrabamus in illustratione loci illius; inter quæ non prætermissum nomen οἰνῦσα quo Stephanus dictam Carthaginem meminit, quod *Tharsis* esse nullus dubito. תירוש enim *mustum* est, à quo nomen *Tharsis* quidam deductum existimabant, q. *mustosam* diceres. Cùm tamen vetustissimum sit nomen *Tharsis* regionis potiùs quàm civitatis. Unde *mare Tharsicum*, quod est Thyrsenicum. אפיקים hîc *fortes* & *validos* interpretamur, sed significatione metaphoricâ. Nam אפיק est *fluentum, alveus* & *canalis*, propriè *Euripus*; vernaculè *courant d'eau*. Suprà cap.6. sig. *alveum*: pòst cap.40. אפיקי נחושה sunt *vectes æris, barres d'airain, massæ æris*, quales formantur quando liquatum in fornace per carnales effunditur. Et cap.41. *ordines clypeorum* אפיקים dicti. Vide illic. Hîc fortes אפיקים metaphoricè, quòd sint violenti, validi instar torrentium & vectium.

23. *Gentes multiplicat*] Verbum השגיא Hiphil tantùm in hoc libro, nec alibi. Est *multiplicare*; unde שגיא *amplus*, tantùm etiam in hoc libro, nec alibi in scriptura Hebraica. Apud Danielem sæpe. Propriè vox est Chaldaica, sed Chaldaicè per ס plerumque scribitur. שטח in Cal quater, in Piel semel, sig. *expandere, dispergere*.

24. *In avias solitudines*] תהו hîc pro *deserto*, vel pro *confusione rationum & consiliorum*; ut Es.40.23. ubi similis exstat sententia שפטי ארץ כתהו עשה *Judices terræ facit sicut tohu*. Et Esa. 24.10. קרית תהו *civitas confusionis* dicitur civitas deserta. Sed cap.34.11. Esaias, ubi maximam confusionem describit, *Tohu*, inquit, *extendet super illam lineam & bohu lapides*, i. terminos, sub. *ponet*, i. *possidebunt illam tohu & bohu*.

CAP. XIII.

MUNSTERUS.

3. *Cupio inire disceptationem*] Verba ista non dicta putanda sunt per præsumptionem aut impatientiam, sed dum amicos suos vir sanctus vanos invenit consolatores & insipientes, maluit cum Deo disputare de his rebus quæ inter illos in controversia agitabantur, à quo & in sapientia proficere atque in patientia roborari poterat. Igitur הוכח hîc non significat propriè *redarguere* aut *expostulare*, ut vulgò accipitur: quanquam & nonnunquam prophetas inveniamus expostulare cum Deo quare via impiorum prosperetur, pii autem impiorum subjaceant tyrannidi: id quod tamen magis studio discendi quàm expostulandi facere agnoscuntur.

9. *Bonúmne est*] i. Non proderit vobis ut Deus ipse vos requirat de hoc, quòd illi affingitis quæ majestati suæ non conveniunt, ut, Habere cognitionem imperfectam, Quædam accidere sine sua voluntate, &c.

10. *Arguens arguet vos*] i. Non erit vobis impune si de Deo indigna senseritis, aut affirmare volueritis ea quæ sunt supra captum vestrum. *Suscipere* igitur *faciem ejus* hîc ferè eundem habet tropum quem illud Exod. 20.7. *Non suscipies nomen Dei frustrà*.

13. *Et transibit*] Alii sic legunt, *Loquor veritatem, & non erit mihi curæ quicquid ob id transierit super me*.

14. *Fero carnem meam dentibus*] Putant proverbialiter dictum de eo qui vitam suam periculis objicit, & sibi non parcit; sicut is sibi non parcit qui carnem suam dentibus premit. Sic qui *animam in manibus gestat* portat eam quasi mox depositurus. Alii sic exponunt hunc locum, *Caro mea tam macilenta est ut possem eam uno bolo excipere*.

15. *In eum sperabo*] Capitur hîc לא pro לו. Alii tamen negativè accipiunt לא in hunc modum, *Etiam si occidat me, non sperem in eum?* & erit idem cum priore sensu. ¶ *Vias meas ante faciem ejus redarguam*] i. Disceptabo cum eo, & quæ hactenus passus sum proponam ei, si queam investigare rationem meæ calamitatis in quam corrui, quæ in sapientissimo Deo citra omnem controversiam magna est, qui sine causa nihil agit.

19. *Ut nunc taceam*] i. Libenter moriar, nec ullum timeo qui mihi objicere possit in veritate mala aliqua, & compescere me possit ab hac assertione, habens totam meam fiduciam in Deo meo. Rei & convicti in morte tacere coguntur ad improperata mala.

20. *Duo non feceris*] Convertit hîc sermonem suum ad Deum, petens nè agat juxta potentiam suam, opprimátque os loquentis; aut nè terreat severitate judicii, quæ etiam mentes bene conscias reddit meticulosas.

28. *Ut hujusmodi*] Qui talia scilicet patitur, qualis ego sum.

VATABLUS.

1. *Ecce omnia*, [הן כל] Sanè [*Utique*] *omnia*; sub. *ista quæ narravi de Dei sapientia & omnipotentia, deprehendit oculus meus*, &c. ¶ *Sibi*, [לה] Redundare videtur.]

2. *Non sum inferior vobis*, [לא נופל אנכי מכם] Ad verb. *non cado à vobis*. q.d. Non minùs mihi quàm vobis cognita est Dei sapientia & potentia: non sum eâ parte indoctior.

3. *Sanè ego cum Omnipotente*, &c. [אולם אני וגו'] Sensus hujus loci est, Scio causam meam justam esse: quare optarim loqui ac disceptare cum Deo qui verax est, non cum hominibus mendacibus, ut postea declarabit.

4. *Concinnatores falsitatis*, [טופלי שקר] *Concinnatores mendacii*; i. estis mendaces, qui ex veris præmissis falsa concluditis. ¶ *Medici vani*, [רופאי אליל] *Medici vanitatis*, i. nihili. Per *medicos* intellexit consolatores. *Vanos* autem dicit, quòd vice lætissimæ consolationis afferrent vana: quo taxat stultiloquium sociorum suorum.

5. *Utinam tacendo taceretis*, [מי יתן וגו'] Ad verb. *Quis det ut tacendo taceretis*. i. Utinam prorsus taceretis. Utinam studiosi essetis silentii. ¶ *Et esset*, &c. ותהי [לכם לחכמה] *Esset enim vobis in sapientiam*, i. loco sapientiæ. h. e. videremini tacendo sapere. *Stultus enim si tacuerit, sapiens reputatur*, Prov. 17 28.

6. *Disputationem meam*, [תוכחתי] *Correptionem meam*. ¶ *Et contentionibus*, [וריבות] i. Disputationi. q. d. Statum causæ nostræ attendite.

7. *Nunquid pro Deo loquemini iniquitatem,* הלאל תדברו עולה] i. An in favorem & gratiam Dei loqui debeatis quod iniquum eſt? quaſi impius futurus ſit Deus ſi me innocentem affligat, & ideo mihi impietatem impingitis, quam tamen probare non poteſtis. ¶ *Dolum,* רמיה] *fraudem:* q.d. An juſtitia Dei eget fraudibus veſtris?

8. *An faciem ejus accipietis?* &c. הפניו תשאון וגו'] i. Cùm de Deo agitur, an debetis habere reſpectum perſonæ? an in gratiam ejus contendere debetis, ac defendere ejus cauſam mendaciis? q.d. Oportet habere rationem veritatis cauſæ, non perſonæ.

9. *Inveſtiget vos,* יחקור אתכם] *Scrutetur [rimetur] vos?* i. probet corda veſtra? vos ſcilicet judicaturus de verbo fallaci & ſcienter ementito, ſi in gratiam illius dixeritis quod revera non credidiſtis? ¶ *Sicut mentitur,* כהתל] *Sicut mentiri ſolet;* ſub. *aliquis:* i. an ſicut aliquis mentiri ſolet de ſocio ſuo, defendendo cauſam ejus, mentiemini de Deo. q.d. An debetis tueri juſtitiam Dei mendaciis, ſicut ſolemus cauſam amici?

10. *Arguendo arguet,* הוכח יוכיח] *Corripiendo corripiet.* i. graviſſimè corripiet. ¶ *In abſcondito,* בסתר] i. In corde veſtro; in cogitatione veſtra.

11. *Excellentia ejus terrere debeat,* שאתו תבעת] Ad verb. *celſitudo ſtupefaciet.* i. Nonne dignitas, magnificentia, ſive majeſtas ejus terrere vos debeat à mendacio & perſonarum acceptione? ¶ *Et pavor ejus,* ופחדו] *Et terror ejus;* i. Terror omnipotentiæ ac juſtitiæ ejus vos invadere debeat ne illum offendatis?

12. *Memoria veſtra,* זכרוניכם] i. Reſponſionum veſtrarum memoria, h.e. reſponſiones veſtræ, *ſunt ſermones cineris,* i. vertuntur in cinerem, h. e. diſpereunt. ¶ *Corporibus luteis corporibus veſtris,* לגבי חומר גביכם] Sub. *ſunt ſimilia.* q.d. Vos lutei eſtis, & memoriæ veſtræ luteæ; h. e. quemadmodum eſtis ex terra, & quæ ex terra ſunt diſpereunt, ità ſermones veſtri diſpereunt. Quidam volunt vocem Hebræam גב propriè ſignificare *tergum,* & per tranſlationem accipi pro *corpore.*

13. *Tacete à me,* &c. החרישו ממני וגו'] i. Tacendo diſcedite à me, ut interim loqui poſſim; & eveniat mihi quicquid tandem ſit mihi eventurum.

14. *Aufero,* אשא] i. Lacero, h. e. lacerare cogor, præ afflictione ſcilicet ac nimio dolore. q. d. Quod eſt peccatum meum tam immane pro quo tanta pati oporteat? ¶ *Et animam meam,* &c. ונפשי אשים בכפי] Hebraiſmus, *ponere cogor animam meam,* &c. i. quare cogor tot ac tantis me exponere periculis, & ſubeo tot diſcrimina vitæ?

15. *En occidet me, non exſpectabo,* הן יקטלני לא איחל] *Si Deus interficiat me, non exſpectabo;* vel *ſperabo,* ſub. *poſthac ullum bonum.* Chald. *Profectò ſi interficiat me Deus,* &c. Legitur & לו *ei* pro לא, hoc ſenſu, *Etiamſi Deus interficiat me, adhuc tamen in eum ſperabo.* ¶ *In conſpectu ejus,* אל פניו] Ad verb. *ad faciem ejus;* i. dabo operam ut innocenter vivam coram Deo.

16. *Ipſe quoque,* &c. גם הוא לי לישועה] Reddit rationem præcedentis. i. Spero enim fore mihi auxiliatorem: quia nulli hypocritæ venturi ſunt in conſpectum ejus. q. d. Certus ſum me non eſſe impium aut hypocritam, quos in primis odit Deus. ¶ *Impius,* חנף] *Flagitioſus, hypocrita.*

17. *Audite audiendo,* &c. שמעו שמוע וגו'] i. Studioſè ac diligenter & attentè audiatis ſermonem meum, & quod dicturus ſum vobis, auribus percipite. q. d. Aures arrigite ad ea quæ dicturus ſum vobis.

18. *Diſpoſuero judicium,* ערכתי משפט] Præt. Heb. pro fut. i. Sanè ſi cauſam meam ex ordine dixero, certò *ſcio me juſtificatum iri.*

19. *Contendat,* יריב] *Contendere velit.* q.d. Hoc me malè habet quòd indictâ cauſâ condemner à vobis. ¶ *Si tacuero, emoriar,* אחריש ואגוע] Ad verb. *tacebo, & exſpirabo.*

20. *Duo,* שתים] Nempe quæ ſequuntur v. ſeq. ¶ *Non abſcondam me,* לא אסתר] *Non abſcondar;* quemadmodum hi qui timere ſolent, ſed auſim conſiſtere in conſpectu tuo, cauſam meam defenſurus.

21. *Longè facito,* הרחק] i. Deſine me affligere.

22. *Et voca,* וקרא] *Et tunc clama;* vel, *clarâ voce loquere.*

23. *Prævaricationes meas & peccata mea,* פשעי וחטאתי] Sing. Heb. pro plur. i. Recenſe quot iniquitates & peccata admiſi propter quæ tam dirè affligor.

24. *Abſcondis,* תסתיר] More hominum iratorum, Deus dicitur *abſcondere faciem ſuam à nobis,* quando non favet.

25. *Quod agitatur,* נדף] *Rapitur;* ſub. *vento.* Depingit vilitatem humanam quam comparat *folio* & *palea.*

26. *Amaritudines,* מרורות] Sic vocat flagitia dolorem parientia. ¶ *Et poſſidere me facis,* &c. ותורישני עונות נעורי] i. Adſcribis, ſive imputas mihi, quæ admiſi in juventute, quorum non recordor ampliùs.

27. *Et ponis in compede,* ותשם בסד] *Et ponis in nervo;* vel *cippo:* i. efficis ut non aſſequar quod opto. ¶ *Et ſervas,* &c. ותשמור וגו'] i. Impedis quominus huc vel illuc eam, & me conferam. Alii legunt *& ſervat,* i. cohibet, nempe *nervus,* ſive *cippus.* ¶ *Super radices,* על שרשי] Per *radices pedum* intelligit infima crura: i. ad craſſitiem pedum meorum. ¶ *Impreſſus eſt,* תתחקה] *Excavatus eſt,* ſub. *nervus,* ſive *compes:* i. circum infima crura mea objectus eſt & affixus.

28. *Et eſt,* והוא] Pro, *Cùm ſit;* ſub. *folium,* vel *homo.*

CASTALIO.

10. F*Urtim perſonarum rationem habueritis*] Ipſum injuſtè defenderitis, ut facitis.

12. *Eritque veſtri memoria pulveri ſimilis, & veſtra corpora cretacea corpora*] Citò peribitis & funditus.

16. *Cùm in ejus conſpectum non veniant ſimulatores*] Cùm admittat non ſimulatores, ſed mei ſimiles, bonos.

20. *Tantùm duo mihi nè facito*] Deum alloquitur.

26. *Ut adverſùm me tam acerba perſcribas*] Omnia mea commiſſa crimine re, quaſi ea ex librario recites.

CLARIUS.

3. A*D Omnipotentem loquar*] Verba iſta non putanda ſunt dicta fuiſſe per arrogantiam aut impatientiam, ſed dum amicos ſuos vir ſanctus vanos invenit conſolatores & inſipientes, maluit cum Deo diſputare de iis rebus quæ inter illos in controverſia agitabantur, à quo & in ſapientia proficere atque in patientia roborari poterat.

7. *Nunquid Deus*] Reſpondet tacitæ objectioni. Poſſent enim dicere ſe ob Dei gloriam loqui; Quibus reſpondet, Gloriam Dei nullis humanis commentis ornari, & Deum adulationes non amare: ut ſiquis excuſare Deum vellet cur affixerit Job, diceret id factum propterea quòd Job impius fuiſſet, &c. In Hebræo eſt, *Nunquid pro Deo loquimini iniquitatem?*

8. *Faciem ejus accipitis*] *Faciem accipere* eſt reſpectu perſonarum à veritate deflectere.

9. *Bonumne eſt*] h.e. Non proderit vobis ut Deus ipſe vos requirat de hoc, quòd illi affingitis quæ majeſtati ſuæ non conveniunt.

14. *Quare fero*] Putant proverbialiter dictum de eo qui vitam ſuam periculis objicit, & ſibi non parcit; ſicut is ſibi non parcit qui carnem ſuam dentibus premit. Sic qui *animam in manibus geſtat* portat eam quaſi mox depoſiturus. Alii ſic exponunt, *Caro mea tam macilenta eſt ut poſſim eam uno bolo excipere.* Conjunge autem ſic, *Non ut deſperans loquor, quia longiùs mea ſpes porrigitur quàm vos aſſequimini: neque enim ſolùm ſi hac mala inferat, verùm etiam ſi me occiderit, ſperabo in eum; licèt hac atque alia de mea vita ſtatu loquar.*

15. *Veruntamen vias meas*] Senſus eſt, Diſceptabo cum eo, & quæ hactenus paſſus ſum proponam ei, ſi fortè queam inveſtigare rationem meæ calamitatis in quam corrui,

rui, quæ in sapientissimo Deo citra omnem controversiam magna est, qui sine causa nihil agit. Ab hoc exspecto salutem, & sincerè ingredi studeo, cùm ipse aversetur hypocritas.

18. *Ecce nunc ordinavi judicium*] Hypocritæ, quò propinquiores judicio sunt, hòc magis formidant: ego, quò sum vicinior morti, eò magis confido.

19. *Quare tacens consumor*] Vel, *ut nunc taceam, & exspirem.* Libenter, inquit, moriar, nec ullum timeo qui objicere mihi verè possit mala aliqua, & compescere me ab hac assertione, habens totam meam fiduciam in Deo meo. Reorum est tacere, & se non excusare: non igitur mihi tacendum est, neque hoc fidei meæ congruit. *Credidi*, ait alius, *propter quod locutus sum.*

20. *Duo tantùm nè facias mihi*] Convertit hîc sermonem suum ad Deum, petens nè agat juxta potentiam suam, opprimátque os loquentis, aut nè terreat severitate judicii, quæ etiam mentes bene sibi conscias reddit meticulosas.

23. *Quantas habeo iniquitates*] Propter quas scilicet Deus, contemptâ humanæ naturæ & fragilitate & brevitate, ipsum tam acriter flagellet. Non enim se omnino à peccatis alienum ait, sed de ingentibus peccatis quæ tantam pœnam exigant inquirit. Ponunt hîc quidam quatuor peccatorum genera; *iniquitatem* in Deum, *peccatum* in seipsum, *scelus* in proximum, *delictum* in omissione.

24. *Faciem tuam abscondis*] Aufers judicia benevolentiæ, hostem te declaras: nullâ meâ, qui folio deciduo & stipulâ siccâ fragilior sum, imbecillitate ad misericordiam moveris, sed persequeris, accusationes amarissimas intentas, in memoriam vetera stultæ adolescentiæ peccata revocas, &c.

DRUSIUS.

1. EN *omnia*] Vulg. *Ecce omnia hæc.* Sed *hæc* à Mss. quibusdam abest. Lxx Ἴδε ταῦτα. Tharg. *Ecce cuncta*, vel *omnia*. Sensus est, *Omnia quæ de Dei sapientia & providentia superiùs dicta sunt.* ¶ *Vidit oculus meus*] Ἑώρακέ μου ὁ ὀφθαλμός. De *oculo* Mentis capiendum, non de *oculo* Corporis. Nam propriè Mens *videt*, Mens *audit*; cætera sunt cæca & surda. Rei firmandæ quod sequitur, *intellexit illud.* Nam Cor *intelligit* propriè loquendo. ¶ *Audivit auris mea*] Ἀκήκοέ μου τὸ οὖς. Posses exponere, *Hæc omnia audivi à sapientibus majoribus & præceptoribus meis.* Nam *audivit auris mea* idem cum illo, *ego audivi.* Sic Ennius, *quem credidit esse meum cor*, dixit pro *quem ego credidi.* ¶ *Intellexit illud*] Unumquodque illorum; quod noster dixit *intellexi singula.* Sed *intellexit oculus* an *auris*? nam verbum est femininum. Sunt autem feminea Ebræis nomina membrorum, ut Oculus, Pes, Auris, Manus, &c. Quidam *intellexit sibi*; genus loquendi, ut *Vade tibi, Faciamus nobis*, & si quæ alia Grammatici annotarunt. Nota בן hoc loco construi cum ל: nam aliàs cum ב construitur.

2. *Sicut vos scitis*] Vel, *Sicut vos nostis, novi etiam ego.* כדעתכם *juxta scire vestrum*, aut *juxta scientiam vestram.* Nam דעת tam nomen est quàm infinitum. Vulg. *Secundùm scientiam vestram & ego novi.* Lxx καὶ οἶδα ὅσα καὶ ὑμεῖς ἐπίστασθε, *novi quæcunque & vos scitis.* ¶ *Non cado ego à vobis*] *Non sum vobis inferior.* Ebraismus notus. Doctè Vulgatus, *nec inferior vestri sum.* Lxx καὶ οὐκ ἀσυνετώτερός εἰμι ὑμῶν *non sum minùs intelligens quàm vos.* Tharg. *non sum separatus ego à vobis.* Mercerus, *Vobis in hac re non cedo, nihilo vobis in hac scientia sum inferior aut abjectior.* Eadem phrasis obvia Job 12.3. Q. *non excido ego à vobis.*

3. *Enimvero*] *Verùm, Sanè, Sed tamen, Attamen.* Lxx οὐ μὴν δὲ ἀλλά, *Veruntamen.* Tharg. ברם *Verùm.* ¶ *Ad Omnipotentem*] Vel *apud Omnipotentem.* Nam אל etiam *apud* significat, ut Gen. 24.11. אל באר מים *apud puteum aquæ.* Lxx παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὕδατος. Jon. *cum puteo aquæ*, i. apud puteum. Sic *ad* etiam usurpatur in Latio. Curtius, *Erat ad ripam fluminis ingens arbor*, secùs ripam. Livius, *Habes hortos ad Tiberim*, i. *juxta*, vel *prope.* Cicero, *decem fiscos ad Senatorem quendam relictos.* Livius, *dum hæc ad Troiam geruntur.* ¶ *Loquar*] Λαλήσω. Sensus est, *agam*, aut *disceptabo causam meam in judicio.* Sic *loqui* sumitur Psal. 51.4. *ut sis justus cùm tu loqueris*, i. cùm causam ages in foro judiciali. Sanè דבר *causa*, δίκη. Vide sis Exod. 18.16. ubi Onc. & Jon. דינא. Lxx ἀντιλογία. Hier. *disceptatio.* ¶ *Disceptare apud Deum volo*] Non cupit Deum adversarium, sed Judicem; ideo verti *apud Deum*, & non, ut alii, *cum Deo.* Sanè contra stimulum calcitrat qui cum Deo judicio contendit, ut eum sibi partem adversam habeat. Et quis Judex erit eorum qui cum eo disceptant? Nemo sané. Deus enim non habet Judicem supra se. *Disceptare*; arguere, disputare: unde Dialectica Ebræis dicitur חכמת הויכוח *ars arguendi*, quod ἐλέγχειν Græci dicunt. Vulg. *& disputare cum Deo cupio.* Lxx ἐλέγξω δὲ ἐναντίον αὐτοῦ, ἐὰν βούληται, *& arguam coram eo, si voluerit.* Tharg. *arguere cum Deo volo. Cupio, expeto, desidero*; fretus videlicet causæ meæ justitiâ & æquitate.

4. *Verùm enimvero*] *Veruntamen, Verùm, Atqui.* Vulg. *Priùs vos ostendens.* אולם interpretatur *priùs*, ut Gen. 28.12. אולם לוז, ubi Senes Οὐλαμλούζ, ipse interpretatur *antè*, sive *priùs, Luz*, cùm sequatur לראשונה, quod potiùs denotat *priùs.* Verba Hieronymi sunt, *Et vocavit nomen ejus Bethel; & priùs Luza erat nomen civitatis. Antiqua omnes scripturæ verbo* ULAM *sive* ELAM *plena sunt, quod nihil aliud sig. nisi Antè aut Priùs, vel Vestibulum sive Superliminare, vel Postes.* Hinc discimus Hieronymum non habuisse exactam sermonis Ebraici peritiam: nam אולם in ea lingua non denotat *priùs*, sed *verùm, sanè, quidem*, &c. ¶ *Concinnatores mendacii*] *Qui concinnant mendacia*, qui mendacia mendaciis assuunt. Vulg. *fabricatores mendacii.* Lxx ἰατροὶ ἄδικοι *medici injusti.* Tharg. *compositores mendacii.* Sanè מחבר vocatur *compositor libri.* R. S. *compositores verborum mendacium.* Alius, *Qui adhærent mendacio*, ענין הסמיכה והדבוק. Sym. προσθέσθε ψεύσμασι *addicti estis mendaciis*; κατασκευάζοντες ἄλογα, *concinnantes, adornantes, apparantes, absurda*; quod ad sequentia referunt. ¶ *Medici nihili*] אליל *nihili*, ab אל *non.* R. S. scribit apud Thalmudistas אליל esse *nervum colli*, qui si læsus semel fuerit, nunquam posteà curari potest: unde *medici* אליל, qui quod promittunt præstare non possunt. Nam à Medico exspectatur curatio morbi. Vulg. *cultores perversorum dogmatum.* Respexit, ut videtur, ad nomen אלילים, quo dii falsi significantur: unde quidam legunt *medici idoli*; sed meliùs *medici nihili* & *vani*, qui frustrà venerant ad consolandum Jobum. Quid dico, frustrà? Nam non tantùm non mitigabant dolorem ejus, sed etiam ipsum ad desperationem adigere conabantur verbis suis. Lxx ἰαταὶ κακῶν *curatores malorum.* Sym. ἰατροὶ ἐπίπλαστοί μου *medici concinnatores mei.* Sed vide sis ed. Rom. Nam quæ sequuntur ea suprà produximus; non repeto: *Medicos* autem intellige non Corporis, sed Animi, juxta illud,

Ψυχῆς νοσούσης ἰατρὸς ὁ λόγος,
Animæ ægrotantis medicus est oratio.

In Thargum מודרקא est *caro adhærens cuti decorticatæ*, inquit Munsterus, *quam removet culter.* Id significat interpres cùm ait דפלטה סכינא.

5. *Quis det*] Utinam. Sæpius copula sequitur, quæ hîc nulla in fonte. Vulg. *Atque utinam taceretis.* Lxx εἴη δὲ ὑμῖν κωφεῦσαι, *Sit autem vobis obmutescere.* Tharg. *Utinam tacendo taceretis.* ¶ *Silendo sileretis*] Vel potiùs *obmutescendo obmutesceretis.* Nam חרש *mutus*; unde החריש *obmutesco.* Sensus autem ut si dicas, *penitus taceretis*; nam ea vis illius congeminationis hoc loco: alibi aliud significat. ¶ *Id esset*] *Et esset.* Et pro *qui* notum ex Parallelis meis. Nam authore Matthæo sic interpretamur. ¶ *Pro sapientia*] Ad verb. *in sapientiam*, i. sapientia, vel pro sapientia. Sic, *reputavit ei hoc* לצדקה *pro justitia.* Sic, *fuit ei* לאשה *uxor verè*, aut *pro uxore, uxoris loco.* Sic est profectò; stultus, dum silet, pro sapiente habetur. Nam sermo indicat qualis quisque sit; undè Socrates, *Loquere adolescens, ut cognoscam te.* Hinc etiam illud,

Locutum fuisse aliquando, tacuisse nunquam pœnituit. In Patrum Apophthegmatibus invenio & istud, *Per omnem vitam educatus fui inter sapientes, nec inveni quicquam corpori melius silentio. Melius*, i. utilius. Dictum est Simeonis qui patrem habuit Pollionem, quem Ebræi *Hillelem* vocant.

6. *Audite nunc*] נא *nunc.* Nam *quæso* potiùs אנה dicitur. Vulg. *Audite ergò.* Lxx ἀκούσατε δὲ, i. *autem.* Tharg. כדון *nunc.* ¶ *Disceptationem*] *Redargutionem, increpationem, disputationem.* Vulg. *correptiones meas.* Lxx ἔλεγχον τοῦ στόματός μου *redargutionem oris mei.* ¶ *Meam*] i. oris mei. Eòdem redit. ¶ *Lites labiorum meorum*] רבות absque Dages, ut scriptum est in quadam ed. Veneta quæ penès me, pluralis est à ריב *lis*, pro quo רב Exod. 23. 2. Alia exempl. habent רבות cum Dages, etiam Venetum in folio, quod inspexi. Nam omnia videre non licuit per occupationes. Vulg. *judicium labiorum meorum.* Sic etiam Lxx κρίσιν χειλέων μου. Tharg. *contentionem labiorum meorum*, h. e. מצות. Erat autem contentio ei cum sociis de malis quæ patiebatur, ut illi quidem judicabant, propter peccata, cùm nullius criminis culpam aut reatum in se agnosceret. Sic est profectò: Pii non castigantur à Deo semper ob peccata. Nam sunt etiam castigationes Amoris, quibus Deus probat suos. Has propriè *tentationes* vocari perhibent. Nam *tentare* interdum idem quod *probare.* Probat autem suorum constantiam mala iis importando, quibus nationem improborum subvertit. *Lites*, vel *litibus*, vel sanè *ad lites.* Sed in fonte scies esse *lites.*

7. *An*, &c.] Vulg. *Nunquid Deus indiget vestro mendacio ut pro illo loquamini dolos?* לו rectè interpretatur *pro illo.* עולה restringit ad *mendacium*, cùm latiùs pateat ad omnem *perversitatem.* Lxx πότερον οὐκ ἔναντι Κυρίου λαλεῖτε, ἔναντι δὲ αὐτοῦ φθέγγεσθε δόλον; *Nunquid non coram Domino loquimini, & ante conspectum ejus profertis dolum?* Tharg. *An pro Deo vos loquimini mendacium, & ad illum loquimini dolum?* ¶ *Pro Deo*] לאל *in Dei gratiam, Dei causâ.* Hic ל valet בעבור, ut rectè R. S. exponit. Sic Jud. 6. 31. לבעל *pro Baal.* Quidam *de Deo*, quod ל etiam sign. ut in primo librorum Mosis אמרי לי *Dic de me.* Verba sunt Abrahami ad Saram uxorem. Sic Psal. 3. 2. *Multi dicunt* לנפשי *de anima mea, Non est salus ei.* Prior expositio verior & melior, meo judicio. ¶ *Perversitatem*] עולה. Santes *iniquitatem*, עון. Vulg. *mendacium*, שקר, quomodo etiam Chaldæus. Rursum *perversitatem*, i. *perversum*, aut *perversè.* ¶ *Dolum*] i. *Dolosè, fictè, simulatè.* Nam ut Deum justum faciatis, me accusatis injustitiæ contra animi vestri sententiam, imò conscientiam. Nostis enim anteactæ vitæ meæ innocentiam.

8. *An*, &c.] Vulg. *Nunquid faciem ejus accipitis, & pro Deo judicare nitimini?* Lxx ἢ ὑποστελεῖσθε, ὑμεῖς δὲ αὐτοὶ κριταὶ γένεσθε; *An subtrahitis vos, vos autem ipsi judices sitis?* ¶ *Faciem ejus accipietis?*] An respectum ejus habebitis in judicio? *Faciem* dicit πρόσωπον, quæ est *persona* cujusque, quam *suscipere* dicitur qui respectum ejus habet in judicando; ut v. g. quòd aliquis pauper, aut dives, aut amicus etiam fit. Locutio passim obvia. Id in judicio valde improbatur. Itaque Salomo ait, *Accipere faciem in judicio non est bonum*, quod pro eo habendum ac si diceret *pessimum est.* ¶ *Litigabitis*] *Contendetis judicio.* Hoc partium est, *judicare* autem quod in Vulgato, Judicis. Si esset *judicari*, tum conveniret optimè cum Ebræo: nam id sign. *contendere*; ut in illo Davidis, *Cùm judicabitur, exeat improbus.* Sensus est, *cùm litigabit.* Sic κρίνεσθαι accipitur apud interpretes Græcos, & in N. F. Vide Præterita mea, & Lectiones in Hoseam. Santes quoque hîc habet, *si pro Deo judicabitis?* i. תשפטו.

9. *An bonum*] *Utile, expediens est*, aut *placet vobis.* Sic Vulg. *Aut placebit.* ¶ *Cùm scrutatur vos*] Aut *quia vestigat vos, quòd investiget vos inquirat in vos?* An putatis, inquit, bene cessurum vobis si in facta vestra inquisiverit, eaque discusserit accuratiùs? Vulg. *ei quem celare nihil potest.* Malim *celari*, vel certè *potes.* Nam Deum innuit, cui nihil celari potest, sive quem nihil celare possumus. ¶ *Si, ut illuditis homini*, &c.] Vulg. *aut decipietur, ut homo, vestris fraudulentiis?* Tharg. *si, quemadmodum subsannat aliquis hominem, subsannabitis eum?* aut irridet, & irridebitis? nisi mavelis *illudit*, & *illudetis eum?* Dicimus etiam *illudere in aliquem.* ¶ *Homini*] *Mortali.* Nam אנוש *Enos* in fonte, nomen hominis ab *ærumna miseriâque* ac *dolore* sic appellatum. Vulgatus pro Beth legit Chaph: nam vertit *ut homo*, כאנוש ὡς θνητός. ¶ *Illudetis ei?*] q. d. Minimè gentium. Deo enim nemo potest os oblinere aut verba dare, aut eum ludibrio habere: quod vulgò significant cum aiunt, *Deo non potest fieri barba linea*, **eenen vlasschen baerd.** Vocant autem *barbam lineam* pilorum ad tempora primam eruptionem, florem, lanuginem, barbam tenuem.

10. *Arguendo arguet vos*] *Severè arguet vos.* Nam ea vis illius congeminationis. ¶ *Si*, &c.] Vulg. *quoniam in abscondito faciem ejus accipitis.* אם non sign. *quoniam*, sed interdum idem valet quod כי *cùm*; ut, *Si erit Jobilæus*, i. *cùm erit.* Sic, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* i. *Cùm Deus pro nobis sit.* ¶ *In occulto*] *Clàm, occultè, in abscondito*, ὑποκριτικῶς, *per simulationem.* ¶ *Facies*] Vel *faciem.* Chald. & Hieron. *faciem ejus.* Nam habebant respectum Dei cùm Jobum impietatis accusarent, & Deum, quòd ipsum propterea puniret, absolverent, justum ejus judicium prædicando, culpam autem omnem in Jobum conjiciendo. Hoc rectè, si non essent castigationes Amoris, quas *tentationes* vocant, i. נסיונות, ubi pii tentantur, h. e. probantur, adversis, ut aurum igne probatur. Res nota ex aliis locis.

11. *Celsitudo ejus*] שאתו *sublimitas, excellentia, majestas, elevatio, erectio*: unde Tharg. *Nónne cùm erigetur ipse super solium judicii.* Radix est נשא *elevavit, sustulit.* Vulg. *Statim ut se commoverit turbabit vos.* שאתו cum puncto in dextero cornu *strepitus, commotio ejus*: quod à Sym. didicit: nam is antea hunc locum interpretatus fuerat, μὴ οὐχὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ πτοήσει ὑμᾶς, (perperàm ἡμᾶς in ed. Rom.) *nunquid non motio ejus exterrebit vos?* Idem versu qui hunc antecedit, μὴ κρύφα πρόσωπον αὐτοῦ δυσωπηθήσεσθε; *an occultè personam ejus verebimini?* Th. πρόσωπον αὐτοῦ λαμβάνετε; *an personam ejus accipitis?* Sed Olympiodorus annotat in Ebræo esse δυσωπῆσθε *veremini, confundimini.* Falsum. Redeamus unde digressi sumus. נשא etiam *comburere*, unde משאת *flamma.* Vide igitur an possit exponi *flamma ejus*, ut significet flammam ignis æterni sive Gehennæ ignis. Sed hoc non se admodùm probat mihi. ¶ *Terret vos*] Ad verb. *terrebit vos.* Quidam *terrere debeat vos.* Sic, *Filius honorat patrem*, debet honorare. Vulg. *turbabit vos*, תבהל אתכם. Lxx στροβήσει ὑμᾶς, quod exponunt *versabit vos.* Nam στροβέω *circumago, verso, torqueo.* Idem verbum sign. *exagito, turbo, conturbo, perturbo, vexo*, unde fortè Hieron. *turbabit vos*, thema est בעת. ¶ *Metus ejus*] Malè Santes *pavor ejus.* Nam פחד *metus*, non *pavor*, qui propriè est metus mentem loco movens. Vulg. *terror ejus.* Sic etiam Chald. רתיתה. Lxx ὁ φόβος παρ' αὐτοῦ *timor*, sive *metus, ab eo.* ¶ *Cadit*] *Irruit*, ἐπιπεσεῖται ὑμῖν. Quidam *cadere debeat super vos.* Vulg. *irruet super vos.* Ut hîc *metus ejus cadit super vos*, sic Judith 14. 17. *tremor cecidit super eos*, & alibi, *sopor cecidit super eum.* Rursum Judith 2. 17. *& cecidit timor illius super omnes inhabitantes terram.* Apoc. 11. 11. *& timor magnus cecidit super eos.*

12. *Memoria vestra*, &c.] Vulg. *Memoria vestra comparabitur cineri*, ad sensum non malè. Lxx Ἀποβήσεται δὲ ὑμῶν τὸ γαυρίαμα ἴσα σποδῷ, τὸ δὲ σῶμα πήλινον, *Evadet autem exsultatio vestra tanquam cinis, corpus autem luteum.* Tharg. *Unaquaque memoriarum vestrarum similis est cineri*, sive *assimilatur cineri. Memoria vestra* accipiendum ut ibi, *Memoria justi benedicta*, i. quicquid de justo memorabile est. Sunt autem quæ memorantur de justo, Dignitas, Opes, Nomen, & Vita. Ea omnia, inquit, *in cinerem convertentur*, aut *sunt quasi cinis*, h. e. nullius pretii aut momenti. ¶ *Similitudines cineris*] *Parabolæ*, aut *comparationes, cineris.* Vult dicere *comparantur*, aut *assimilantur, cineri*, ut rectè interpres noster exponit. ¶ *Quasi corpora*

corpora luti] i. Lutea. Verbum è verbo *in corpora luti*. Quidam subaudiunt דומים *similes sunt corporibus luteis*. Sic suprà 6. 21. היתם לא, quod legunt ac si esset לו *ei*, & subaudiunt דומים *fuistis ei* (torrenti videlicet) *similes*. *In corpora lutea*, quasi corpora lutea. Simile, *fuerunt in carnem unam*, quasi una caro. Sic, *fuit ei in uxorem*, quasi uxor, aut uxoris loco. Sed hoc interdum sign. *verè uxor*, aut *uxor revera*. Vulg. *redigentur in lutum cervices vestræ*. Lxx, ut vidimus, *evadet corpus luteum*. Quidam, *in tumulos luti corpora vestra*, sub. *redigentur*. Tharg. *in corpus luti corpora vestra*: si modò גב est *corpus* per Synecdochen, pars pro toto: nam propriè *dorsum* designat, imò quicquid eminet גב dicitur. Sanè Græci Lxx σῶμα reddunt.

13. *Obmutescite*] *Tacete, Silete*. Vulg. *Tacete paulisper, ut loquar quodcunque mihi mens suggesserit*. Lxx Κωφεύσατε, ἵνα λαλήσω, καὶ ἀναπαύσωμαι θυμοῦ, *Obmutescite, ut loquar, & requiescam ab ira*. Tharg. *Tacete à me, & loquar ego, & transeat super me quidvis*. ¶ *A me*] Non *de me* est in fonte, i. עלי, sed *à me*, i. ממני, q.d. Sinite me solùm loqui, nè mihi molesti sitis, néve me turbetis cùm loquar. ¶ *Transeat super me*] *Eveniat mihi* eo nomine. *Transire* pro *venire* & *ire* notatum alibi. ¶ *Quidvis*] *Quicquid evenerit*. מה *quid* novè hîc sumitur pro *quidvis*, ut 2 Sam. 18. 23. nec aliter interpretantur מדעם quod in Thargum. Id etiam מדם dicitur, absorptâ Ain literâ gutturis. Testis Moses de Gerunda, ad quem te adire volo Exod. 12. 42. מדעם q. מִדְּעַם *ex eo quod populi est* propriè, ut si Latinè dicas *quicquam gentium*.

14. *Propter quid*] *Quare, Cur, Quam ob rem*, aut *causam*. ¶ *Tollo*] *Aufero, assumo*. *Tollo dentibus meis*, i. edo, comedo, aut animi mœrorem notat. Vulg. *lacero*. Lxx ἀναλαβὼν *assumens*. Mos afflictorum ut membra sua dilacerent præ doloris vehementia. ¶ *Carnem meam*] Chaldæus nihil mutat. Lxx τὰς σάρκας μου. Vulgatus quoque *carnes meas*. Et *caro* & *carnes* de corpore dicuntur, unde *vita carnium* חיי בשרים, i. bona valetudo. Exstat hoc in libro Proverb. Salomonis. *Carnem suam edere* est defraudare genium, aut curis se conficere & excruciare. Vide adag. *Cor nè edito*, in Chiliad. Erasmi. ¶ *Dentibus meis*] Τοῖς ὀδοῦσί μου. In Ebræo est ad verb. *in dentibus meis*. ¶ *Et animam meam*, &c.] Vulg. *& animam meam porto in manibus meis*. Non est *porto* in fonte, sed אשים *pono*. Sic Græci, ψυχὴν δέ μου θήσω ἐν χειρί; *animam meam ponam in manu*? Tharg. *& animam meam pono quasi super manum meam*? an *manus meas*? Hoc modo loquendi significat ultimum discrimen, quando aliquis vitam suam manifesto periculo exponit. Tunc enim *animam* quasi *manu suâ portare* videtur, vel, si mavis, *in manibus ponere*. Usus est eo Regius Propheta David Psal. 119. 109. *Anima mea jugiter in manu mea*, ubi Græca exempl. variant: nam quædam habent ἐν τῇ χειρί μου, & alia ἐν τῇ χειρί σου, quam lectionem Augustinus præ illa altera probat. Non fecisset si Ebraismum calluisset. Vide quæ scripsimus Observ. l. 2. c. 18. Sic 1 Sam. 28. 21. *posui animam meam in manu mea*, ait Pythonissa ad Saulem. Aben Gorion l. 4. c. 34. *& posuimus animam nostram in manu nostra ex adverso propter vitam ejus*. Verba sunt Saducæorum narrantium pericula quæ subierunt pro Alexandro Hyrcani F. Sic Græci dicunt proverbio, Ἐν τῇ χειρὶ τὴν ψυχὴν ἔχει, *Animam in manu habet*, de eo qui versatur in summo discrimine. Usus fuit Xenarchus apud Athenæum. Vide Cl. Casaubonum pag. 548. Quod hîc *auferre carnem suam dentibus suis*, id alibi est *comedere carnem suam*, ut Cohel. 4. 5. *Stultus comedit carnem suam*, & Jes. 9. 20. *carnem brachii sui comedet*, & 49. 26. *faciam ut oppressores tui comedant carnem suam*. Id variè enarrant. Quidam, *defraudare genium, & corpori subtrahere necessaria*, alii, *opes consanguineorum & propinquorum suorum absumere*. Quid si, *tabe se conficere*? nam itá consumitur caro. Id fit in magno dolore ac tristitia. *Cur*, ergò inquit, *me conficio dolore tabifico, periculisque non necessariis me expono*? Expende, lector erudite, & juva me judicio tuo.

15. *Si occidit me*] Doctè Vulgatus, *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo; veruntamen vias meas in conspectu ejus arguam*. Lxx Ἐάν με χειρώσηται ὁ δυνάστης, ἐπεὶ καὶ ἦρκται, ἦ μὴν λαλήσω, καὶ ἐλέγξω ἐναντίον αὐτοῦ, *Licet domet* [*subigat, opprimat*] *me, qui potens est, quandoquidem & cœpit, tamen loquar, & coram eo arguam*. Tharg. *Ecce, si occiderit me, coram eo precabor*, &c. הן. *Si*. Sign. eadem parcula *en, ecce*, ut possis vertere, *Ecce, occidit me*, & est sensus, *Si occiderit*. Simile, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam*, Si ædificaverint. Nota ellipsis in vulgus. Cui firmando Chaldæus P. cujus verba modò produxi: non repeto. ¶ *In eum sperabo*] Vel *ipsum exspectabo*, ut solent qui ab aliquo auxilium exspectant. *Occidere* autem hîc sumi potest ut apud Apostolum, *Toto die occidimur propter te*. Nam afflictiones & vexationes graviores aliquando *mortis* & *occisionis* vocabulo significantur. Hoc sensu leges, *Ecce occidit me, in eum spero*, vel, si placet, *non sperem*? Nam est לא in fonte, quod in scriptura valet *non*, in lectione verò est לו *ei*, vel *in eum*. Lectionem secuti sunt prisci interpretes. Quod autem in Thargum קממוי, nisi mendum est, novè dicitur pro קמוי vel קדמוי *coram eo*. Cæterùm qui in Deum sperat, eundem invocat, opem & auxilium ejus implorans. ¶ *Vias meas*] Actiones meas, vitam meam. Parùm refert *viam* dicas an *vias*. *Viam* autem *vitam* denotare notum est ipsis pueris. ¶ *Ad faciem ejus*] *Coram ipso*, ἐναντίον αὐτοῦ, *in conspectu ejus*, quod Chaldæus hic dixit קדמוי. Forte אל pro ל ponitur, ut idem sit cum לפניו *ante ipsum*. ¶ *Arguam*] *Disceptabo*. Signum bonæ conscientiæ, quòd Deum Judicem non reformidet. *Arguere* hîc est arguendo causam suam agere apud Judicem: verbum forense. Hinc sanè ars disputandi quam *Dialecticam* vocant, הוכוח ab Ebræis autoribus dicitur. Vocatur etiam הניון.

16. *Saluti*] Ad verb. *in salutem*, i. salus, aut saluti. Simile, *ero eis in Deum*, i. Deus. Vulg. *Et ipse erit salvator meus*, ad sensum non malè. Lxx Καὶ τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν *Et hoc mihi evadet in salutem*. Tharg. *Etiam ipse mihi erit in redemptionem*, i. redemptio, liberatio, salus. Nam *redimere* interdum valet *liberare*. Notavi aliás. ¶ *Ante faciem ejus*] *In conspectu ejus*, vel certè, *coram ipso*, Judice videlicet, aut ut judicium ejus subeat. Nam hypocrita metuit Deum Judicem. ¶ *Hypocrita*] Lxx δόλος. *dolus*. Tharg. *delator*, i. דילטור, voce, ut apparet, Latinâ usus. Vulg. *non enim veniet in conspectu ejus omnis hypocrita*, i. ullus hypocrita, qui simulat pietatem, cùm ab ea tam alienus sit quàm qui alienissimus. Tales *labiis Deum honorant, & cor eorum procul abest ab eo*. Deus autem καρδιογνώστης novit arcana pectoris eorum; ideo non audent coram eo comparere ad causam suam disceptandam judicio ejus. Metuunt enim ipsum, quem fallere non possunt simulatione suâ. Respexit autem ad id quod Bildad suprà 8. 13. dixerat, *Spes hypocritæ peribit*: Nam spe omni excidit apud Deum. Contrà Job sibi conscius bene sperat de illo: quocirca Judicem eum sibi expetit, nec timet.

17. *Audite audiendo*] *Audite, audite*. Sic Græci ἀκούσατε, ἀκούσατε. Dignum notâ: nam alii aliter. Sic, *Vidi, vidi afflictionem populi mei*: in Ebraismo est *Videndo vidi*. Nam potest Latinè meliùs exprimi, meo judicio, hæc anadiplosis sive congeminatio. ¶ *Loquelam meam*] מלתי. Vulg. *sermonem meum* אמרתי. Alius *verbum meum* דברי. *Loquelam*, i. λαλιάν. Catullus,

Verbosâ gaudet Venus loquelâ.

Et in N. F. *loquela tua te manifestat*. Tharg. *Audite, & percipite loquelam meam*. קבלו *accipite*, i. audite. Nam *accipit* auribus, qui audit, & quæ quis audit. ¶ *Indicationem*] *Narrationem, annunciationem*. אחוה *indicatio*. Radix חוה magis Chaldaica est quàm Ebraica in hoc sensu. *Audite*, inquit, *auribus vestris id quod vobis indicaturus, aut narraturus, sum*. Licet etiam vertere, *indicatio mea sit in auribus vestris*. Sed prius malo. ¶ *Auribus vestris*] Ad verb. *in auribus vestris*, ubi *in* ex Ebraismo redundat. Videtur Pleonasmus esse; non est:

nam etiam Cor *audit.* Vulg. *& ænigmata percipite auribus vestris*, i. חידות. Lxx מלתי τὰ ῥήματά μυ *verba mea*, & mox, ἀναγγελῶ γὰρ ὑμῶν ἀκούοντων *annunciabo* [*narrabo*] *enim vobis audientibus.* Nova explicatio, *in auribus vestris*, i. vobis audientibus : examina. Tharg. ותנוי *& traditionem meam*, sive *doctrinam meam, auribus vestris. Annunciatio mea erit*, i. annunciabo. Cave spernas. Fortè sententia est quæ Matth. 10. 27. *Quæ in aure* (aliàs *in aurem*) *auditis, prædicate super tecta.*

18. *Ecce nunc*, &c.] Vulg. *Si fuero judicatus, scio quòd justus inveniar.* Lxx Ἰδὲ ἐγὼ ἐγγύς εἰμι τῆ κρίματός μυ· οἶδα ἐγὼ ὅτι δίκαι@ ἀναφανῦμαι, *Ecce ego propinquus sum judicio meo ; novi ego quòd justus apparebo.* Tharg. *Ecce nunc ordinavero judicium : scio ego quòd justus ero.* ¶ *Instruxero*] *Si instruxero.* Simile in Latio,

Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.

Instruere judicium est præparare se ad causam suam judicio disceptandam. Notatum *judicii* vocabulo tres partes judicii denotari, Primam, Mediam, Ultimam. Prima est initium continens rationes litigantium ; Secunda est medium, i. Judicum sententia ; Tertia est exsecutio sententiæ. Vide Mercerum. ¶ *Novi ego*] *Probè mihi conscius.* Scitum illud, *Conscientia mille testes.* ¶ *Justus*] *Reus insons* : nam talis propriè *justus* vocatur. Est enim verbum forense. Contrà *improbus* dicitur, i. רשע *qui sons est*, ἄδικ@, ut ibi, *Cùm judicabitur, exeat improbus.*

19. *Quis est*] מי הוא *quis ille est.* ¶ *Qui litiget mecum*] *Qui judicio contendet mecum.* Vulg. *Quis est qui judicetur mecum ? Judicari* apud hunc interpretem, ut κρίνεσθαι apud Græcos, denotat *litigare, contendere.* Lxx Τίς γάρ ἐστιν ὁ κριθησόμενός μοι ; quod redditum in ed. Rom. *Quis est enim qui judicium sit facturus mihi ?* Malim, *Quis est qui litigaturus est mecum ?* Tharg. *Quis est qui contendet mecum ?* ¶ *Quia nunc tacuero*] *Si tacuero*, si me non defendero & causam meam in judicio. ¶ *Exspirabo*] *Moriar.* Synecdoche. Nam *exspirat* propriè qui levi & facili morte fungitur. Vulg. *veniat : quare tacens consumor ?* An legit אתה quod nunc est עתה ? Lxx ὅτι νῦν κωφεύσω, καὶ ἐκλείψω, *quia nunc obmutescam, & deficiam. Ebræus habet*, inquit Olympiodorus, ἵνα μὴ λαλήσω, *nè loquar.* Nam synonyma hæc sunt, *obmutescam & non loquar.* Tharg. *quia nunc tacebo, & exspirabo.* השתא *nunc.* Factum ex הא שעתא. Vide particulas Chaldaicas & Rabbinicas.

20. *Verùm duo*, &c.] Vulg. *duo tantùm nè facias mihi, & tunc à facie tua non abscondar.* Lxx Δυεῖν δέ μοι χρήσῃ, τότε ἀπὸ τῆ προσώπε σε ἐ κρυβήσομαι, *Duo autem mihi præbeas, tunc à facie tua non abscondar.* Aq. Th. Πλὼ δύο μὴ ποιήσῃς μετ' ἐμῦ, *Tantummodo* [*Veruntamen*] *duo nè facias mecum.* Et mox pro ἐ κρυβήσομαι (ex Olympiodoro sumptum) ἐκ ἐκκλινῶ, i. ἐξεναντίας σοι εἰς κρίσιν ἐλεύσομαι, ἐὰν τὰ δύο ταῦτα παράσχῃς, *ex adverso veniam tibi ad judicium, si duo hæc præbueris.* Tharg. *Duntaxat duo nè facias mecum, tunc à conspectu tuo non abscondar.* ¶ *Nè facias mecum*] Idem cum illo, *nè facias mihi.* Hoc Latinum, illud Ebraicum. ¶ *A facie tua*] A te Judice. ¶ *Non abscondar*] Ut solent qui subterfugiunt judicium, causæ suæ diffidentes. Vide suprà 9. 34.

21. *Manum tuam*] *Plagam tuam*, ut Exod. 9. 3. *Ecce manus D O M I N I est*, & alibi passim. Manu enim plagam infligimus. Lxx τὴν χεῖρα, ubi articulus vim habet pronominis, ut cùm dicimus, *Honora patrem & matrem*, τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. ¶ *A me procul summove*] Vulg. *longè fac à me.* Lxx ἀπ' ἐμῦ ἀπέχε *à me abstine.* Tharg. *à me elonga.* Sic etiam Ebræus ad verbum : nam הרחיק *elongo.* Quo verbo usus fuit Plinius, *dies elongantur.* ¶ *Terror tuus*] Vulg. *formido tua.* Lxx ὁ φόβ@ σε *metus tuus.* Tharg. *timor tuus.* Sed אימה potiùs *terror*, unde E M I M *gigantes*, quòd *terrori* essent ob vastam corporis molem, item *idola*, quæ nihil aliud sunt quàm *terriculamenta* hominum. Vox est Moabitarum propria. Nam sic illi olim vocabant *gigantes*, qui ab Ebræis *Raphaim* dicuntur. ¶ *Nè consternet me*] *Terreat, perterrefaciat.* Vulg. *non me terreat.* Lxx μή με καταπλησσέτω *nè me stupefaciat.* Lex. vet. Καταπλήσσω, *obstupeo, stupefacio.* Tharg. *nè perterreat me.*

22. *Voca*] Voca in jus his duabus conditionibus quas modò memoravi ; paratus sum tibi respondere quæ pro me faciunt, causámque meam agam intrepidé. Cæterùm in jus *vocat* actor, *respondet* reus ; cujus etiam forum actor sequi tenetur. ¶ *Aut loquar*] Aut actoris partes obeam, qui prior reum compellat, & alloquitur accusando eum. Vulg. *aut certè loquar, & tu responde mihi.* Senes aliter, Εἶτα καλέσεις, ἐγὼ δέ σοι ὑπακούσομαι· ἢ λαλήσεις, ἐγὼ δέ σοι δώσω ἀνταπόκρισιν, *Deinde vocabis, ego autem tibi obediam ; aut loquêris, ego autem dabo tibi responsionem.* ענה tam *exaudio* sign. quàm *respondeo.* Nam *respondere* dicitur Deus quando exaudit aliquem. Olympiodorus, *Cæteri manifestiùs reddiderunt*, λαλήσω, καὶ ἀποκρίνῃ μοι, *loquar, & respondeas mihi.* Tharg. *Et vocabis, & ego respondebo ; aut loquar, & respondebis mihi.* ¶ *Responde mihi*] השיבני *redire fac mihi*, sub *verbum*, i. responde ; quod Chaldæi dicunt התיבנני *respondebis mihi*, imperativo in futurum verso, & ש ex more in ת. Nam dialectus Chaldaica התיב dicit pro השיב *respondit.*

23. *Quot mihi sunt*] Vulg. *Quantas habeo iniquitates.* Lxx Πόσαι εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι μυ καὶ ἀνομίαι μυ ; *Quot sunt peccata mea & iniquitates meæ ? Quot*, i. quàm multæ ? Cupit sibi dici numerum iniquitatum quas commisisset. Gerundensis infrà 21. 16. כמה hîc enarrat מעטים *pauci sunt.* Vide, si placet. ¶ *Iniquitates*] Ἀνομίαι. ¶ *Peccata*] Ἁμαρτίαι. Putant quidam graviorem esse *iniquitatem* quàm sit *peccatum.* Potest ità esse, tamen legitur apud Hoseam, *iniquitas, quæ sit peccatum.* An igitur *peccatum* hîc κατ' ἐξοχὴν *idololatria* ? Nam *peccare* dicitur qui Deos falsos colit ; & *peccare facere*, qui homines ad cultum idolorum incitat aut impellit, ut olim Jeroboam fecit. ¶ *Scelus meum*] פשעי. Vulg. *scelera mea.* Tharg. *rebellionem meam.* Santes *prævaricationem meam.* Alius *defectionem meam.* Nam פשע *deficio ab imperio domini.* Sign. etiam crimen levius, quale est *mendacium* ; ut ibi, *In multitudine verborum non deerit scelus*, i. crimen, mendacium. Nam omne crimen, etiam leve, transgressio est legis Divinæ. Qua de re aliás. ¶ *Et peccatum meum*] Vulg. *& delicta.* חטאתי meliùs redditur *peccatum* quàm *delictum.* Siquidem *delictum* potiùs אשם dicitur, & Græcè πλημμέλεια, quæ apud Mosen distinguuntur. ¶ *Indica mihi*] *Notum fac mihi*, הודיעני, *fac ut cognoscam illud.* Vulg. *ostende mihi* הראני. Lxx δίδαξόν με τίνες εἰσί, *doce me quinam sint*, הורני. Porrò autem *peccatum meum* hîc à Paraphraste redditur סורחני, quod in statu absoluto facit סורחן *peccatum.*

24. *Cur*] *Quare, Quapropter*, Διατί. ¶ *Faciem tuam*] *Vultum tuum*, teipsum. ¶ *Abscondis*] A me videlicet ; quod Græci referunt Διατί ἀπ' ἐμῦ κρύπτῃ ; *Cur à me absconderis ?* Deus *respicit eum* cui est propitius ; contrà *occultat*, aut *avertit, se ab eo* cui favorem suum subtrahit, cuíque infestus est, quem exaudire dedignatur ; uno verbo, quem in mediis calamitatibus relinquit, nec ex iis eruit. ¶ *Reputas me pro inimico tibi*] *Eo loco habes ac si essem tibi hostis & inimicus.* Vulg. *& arbitraris me inimicum tuum ?* Lxx ἥγησαι δέ με ὑπεναντίον σοι ; *putas me tibi contrarium esse*, i. inimicum ? Tharg. *Quare Divinitatem tuam subducis, & reputas me pro inimico tibi ?* Hîc *inimicus* vocatur בעל דבבא, q. *dominus odii.* לאיב *in hostem & inimicum.*

25. *An*, &c.] Vulg. *Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris.* Lxx Ἦ ὡς φύλλον κινέμενον ὑπὸ ἀνέμε εὐλαβηθήσῃ, ἢ ὡς χόρτῳ φερομένῳ ὑπὸ πνεύματ@ ἀντίκεισαί μοι ; *An sicut folium quod movetur à vento vereberis ? aut quasi fœno quod fertur à spiritu opposuisti te mihi ?* Tharg. *An folium quod propellitur confringes ? & stipulam aridam persequêris ?* טרפא דשקיף hoc significatu legitur & Levit. 26. 36. in Oncelo. ¶ *Folium propulsum*] Quod à vento propellitur. *Folium propulsum terret*, aut *concutit*, qui, secundùm vulgare dictum, afflicto afflictionem addit : quod certè faciendum non esse prudentiores monent. Est autem proverbiale

proverbiale, ut si quis dicat, *Folium propulsum non esse propellendum.* ¶ *Terres*] Vel *conteris, confringis.* Verbum Ebraicum utrumque sig. Sanè in eo similiter variant interpretes Psal. 10. 18. *non addet amplius terrere* (aliàs *conterere*) *homo è terra,* i. terrenus. Hinc עריצים quòd aliis *terrori* sint. ¶ *Et stipulam siccam persequeris?*] Stipula sicca non est igne persequenda, vel ideo quòd celerrimè ignem concipiat ob siccitatem. Affine est, *Calamum quassatum non confringes.* Utrumque proverbii formam habet.

26. *Scribis contra me amaritudines*] Lxx κατέγραψας κατ' ἐμοῦ κακὰ *scripsisti contra me mala.* Hoc vult, *Scribis in libro decretorum tuo quas decrevisti contra me amaritudines,* h. e. mala acerba quæ nunc patior. Sic, *amaritudines diei,* i. casus amari temporis. *Amarum* autem quod acerbum. Id in opposito habet *amœnum* & *jocundum.* ¶ *Hereditare facis me iniquitates pueritiæ meæ*] Vulg. *consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ.* Lxx περιέθηκας δέ μοι νεότητος ἁμαρτίας, *circumposuisti autem mihi juventutis peccata.* In Thargum תרתנני si est à ירת tum sig. *hereditare facis me*, vel, si mavis, *heredem facis me.* Nam dialectus Chaldaica Schin Ebræorum permutat cum Thau. *Hereditare facis me.* Nam luo nunc pœnas earum iniquitatum quas in pueritia commisi. Verbum Ebræum הוריש ex iis est quæ contraria significant: nam denotat etiam *hereditate aliquem expellere*, & per consequens *consumere, perdere.* Sic interpretantur Oncelos, Jonathan & Jerosolymitana Exod. 15. 9. Quidam, *exterminio delere me vis propter iniquitates,* &c. non probo. *Pueritiæ,* adolescentiæ, juventutis. נעורים *adolescentia,* νεότης & *iniquitates juventutis*, quæ quis in juventute patravit. Hîc notabis nomina ætatum pluraliter efferri quandoque.

27. *Ponísque in cippo pedes meos*] Vulg. *posuisti in nervo pedem meum.* Legit רַגְלִי pro רַגְלַי hoc primum, deinde *nervum* dicit vinculi genus quo pedes & cervices compediuntur. Mercerus ait esse *lignum magnum intra quod constringuntur vinctorum pedes.* Lxx Ἔθου δέ μου τὸν πόδα ἐν κωλύματι, *Posuisti pedem meum in impedimento,* h. e. in nervo quo pedes impediuntur. Lex. vet. Κώλυμα, *prohibitum, interdictum.* Imò *id quo aliquid facere prohibemur, impedimentum, obstaculum.* Cæterùm pro ἐν κωλύματι, quod h. l. infrà 33. 11. est ἐν ξύλῳ *in ligno.* Verba sunt, ἔθετο ἐν ξύλῳ μου τὸν πόδα. Tharg. *Ponis quasi in calce pedes meos,* כד בשיע *velut in camento,* aut *calce.* In mente habuit vocem שיד quæ *calcem* Ebræis notat. Hanc interpretationem Abenezra probare videtur: nam etiam סיד dicimus eo significatu. Vide sodes. Aq. καὶ ἔθηκας ἐν ξυλοπέδῃ τὸν πόδα μου & *posuisti in cippo pedem meum.* ἐν ποδοκάκκῃ, vel, si mavis, ἐν ποδοκάκῃ, quod in Scholio ex nescio qua editione, & apud Augustinum. Est autem cippus lignum bipatens, in quo sontium pedes includuntur. Sym. hîc edidit ἐν ταλαιπωρίᾳ *in ærumna,* & *angustia,* ut si esset בצר, ἐν ἀνάγκῃ *in miseria.* Ex Aquila citatum etiam invenio in ed. Rom. ὡς ἀπὸ ξύλου εἱρκτῆς *sicut de ligno carceris*: quo cippus innuitur. Nam cippus definitur ξύλον εἰς ὃ ἐν εἱρκτῇ τοὺς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουν. Dicitur etiam ποδοστράβη. Vocem סד Rabbenu Hai interpretatur כבל *compedem*; quomodo & Santes. Quod genus vinculi Cicero innuit cùm ait, *Lignea solea in pedes inducantur. In lingua Aramæa,* inquit R.S. סדנא *dicitur.* Igitur סדנא *cippus.* Quod notandum quia in Lexicis סדן *compes,* סדנא *faber ejus*; item סדן *incus.* R. Levi סד ità describit, *Est vinculi genus quo vinciuntur pedes vincti, sic ut non possit ire huc illuc*; *vernaculè* ציפוש, i. *cippus. Est instrumentum ex instrumentis vinciendi,* &c. ¶ *Custodis omnes semitas meas*] *Observas omnes actiones meas.* Vulg. *observasti omnes semitas meas.* Lxx ἐφύλαξας δέ μου πάντα τὰ ἔργα *custodivisti omnia opera mea.* Tharg. *observas omnes ipsas vias,* אסטרטי *stratas*; unde Belgicum **strate.** ¶ *Ad radices pedum meorum insculpis te*] Vulg. *& vestigia pedum meorum considerasti.* Lxx εἰς δὲ ῥίζας τῶν ποδῶν μου ἀφίκου *ad radices pedum meorum pervenisti.* Ebræus autem habet, teste Didymo, τὰ δὲ ἴχνη τῶν ποδῶν μου ἀπεχαράξας, *vestigia verò pedum meorum circùm imprimis,* vel *circumscribis.* Aug. *& radices pedum meorum contemplatus es.* חקה & חקק idem significant. Abenezra, *vestigia pedum meorum ponis statutum ac terminum, & est judicium filii hominis,* sive *innuit hominem.* Aliter R. Levi, ad quem te adire volo: nam refert ad *cippum,* non ad ipsum *Deum.* Ait autem סד etiam femininè construi. R. Abraham Pheritsol F. Mardochæi, *Imprimis & insculpis cippum in radicibus pedum meorum, ob parvitatem foraminis per quod pedes mei transeunt.* Vide, si placet. סד (de quo suprà) R. S. ait *in lingua Syra* סדנא *dici, & in Græca* אשתוק. In quo ipsum falli ac decipi puto; nam **stock** linguæ est Teutonicæ pro *cippo,* h.e. Alemanicæ & Belgicæ.

28. *Ipsum*] *Folium*; aut *ipsa, stipula.* ¶ *Sicut putredo*] *Sicut res putrida,* ut est lignum putridum, aut aliquid tale. Vulg. *Qui quasi putredo consumendus sum.* Lxx ὃς παλαιοῦται ἴσα ἀσκῷ *qui veterascit sicut uter.* Sym. ὁμοίως σηπεδόνι *sicut putredo.* Aug. *qui veterasco sicut uter.* Tharg. *& ipsum sicut putredo veterascet.* Hîc רקבובית est *putredo,* non *tinea,* ut exponitur in Lexicis. *Tinea* paulò pòst זחיל dicitur, q. *reptile.* ¶ *Sicut vestis,* &c.] Vulg. *quasi vestimentum quod comeditur à tinea.* Idem aliter. Lxx ἢ ὥσπερ ἱμάτιον σητόβρωτον *aut sicut vestimentum à tinea comesum.* Tharg. *sicut indumentum quod consumit* זחיל *vermis.* ¶ *Comedit*] *Absumit, exedit.* In Ebræo ad verb. *comedit eam.*

IDEM.

4. טֹפְלֵי שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם. Sym. προσάπτοντες ψεύσματι, καὶ ἰατροὶ ἐπίπλαστοί μου, κατασκευάζοντες ἄλογα, *adjungimini mendacio, & medici fucati mei, concinnantes absurda*] *Adjungimini.* Hieron. *adhæretis.* ¶ *Fucati,* ficti, simulati. ¶ *Mei.* Videtur legisse אלילי cum Joth in fine. ¶ *Concinnantes absurda.* Hîc deesse videtur litera quæ significet *Aquilam* aut *Theodotionem.* Fortè Symmachus vertit ירפלי שקר κατασκευάζοντες ἄλογα. Nihil temere statuendum. ¶ *Absurda,* cum ratione pugnantia, rationi non consentanea, falsa.

8. הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן. Th. ἢ πρόσωπον αὐτοῦ λαμβάνετε; *aut vultum ejus suscipitis?*] Olympiodorus, ὁ Ἑβραῖος, δυσωπεῖσθε *erubescitis,* i. præ pudore faciem aut oculos attollere non audetis.

10. אִם בַּסֵּתֶר פָּנִים תִּשָּׂאוּן. Sym. μὴ κρύφα πρόσωπον αὐτοῦ δυσωπηθήσεσθε; *numquid clàm vultum ejus verebimini?*

11. הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת אֶתְכֶם. Idem, μὴ οὐχὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ θροήσει ὑμᾶς; *an non commotio ejus terrebit vos?*] Polychronius, ὁ δὲ Ἑβραῖος, ἐὰν ἀποστρέψῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ταραχθήσεσθε, *si averterit faciem suam, turbabimini.* ¶ *Terrebit,* vel *consternabit.* Psal. 48. 5. בעתני. Hieron. *terruerunt me.* Esth. 7. 6. נבעת ἐταράχθη. Hieron. *obstupuit.* Abenezra נבהל *perturbatus fuit.*

20. מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר. Olympiodorus, Ὁ Ἑβραῖος, ἀντὶ τοῦ, οὐ κρυβήσομαι ἀπὸ προσώπου σου, οὐκ ἐκκλινῶ ἔχει, i. *non declinabo.* Falsum.

28. כְּרָקָב. Sym. ὁμοίως σηπεδόνι *tanquam ulcus putridum.* Σηπεδὼν propriè *putredo,* idem רקב Ebræis. Itaque Hieronymus vertit *quasi putredo.*

GROTIUS.

4. *Cultores perversorum dogmatum*] Heb. *Medici inutiles vos omnes,* quod rectè interpretaberis ex versibus Æschyli quos ad cap. 4. produximus.

8. *Numquid faciem ejus accipitis?*] Vultísne Deo gratificari me opprimendo, ut soletis facere apud Principes? Græci, ὑποστελεῖσθε hoc loco, sic & suprà 6. 7. οὐδὲ ὑποστελεῖται πρόσωπον ὁ πάντων δεσπότης.

10. *Quoniam in abscondito faciem ejus accipitis*] Legit פניך. nec aliter Chaldæus, Symmachus, Theodotion.

12. *Redigentur*

12. *Redigentur in lutum cervices vestræ*] Melius, *arces vestræ erunt ut lutei tumuli.*

14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis*] Cor præ mœrore maceror? Sic de Bellerophonte apud Ciceronem,

Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

Et huc pertinet Pythagoræ præceptum, Καρδίαν μὴ ἐσθίειν. ¶ *Et animam meam porto in manibus meis*] i. In gravissimis periculis versor. Habes hoc loquendi genus Judic. 12. 3. 1 Sam. 19. 5. & 28. 21. Psal. 119. 109.

15. *Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo*] Legit לו, cùm Hebræi codices habeant לא, hoc sensu, *Etiamsi Deus me vellet interficere, ità ut vita mihi nulla esset spes, hoc tamen peterem ut audirer.*

16. *Cùm in ejus conspectum nullus hypocrita veniat*] חנף, qui hîc *hypocrita* dicitur, Chaldæo & hîc & infrà 17. 8. est דלטור Latinâ voce *delator*. Apud Deum falsi delatores non audiuntur: nemo illi falsa crimina adferens imponet.

26. *Scribis enim contra me amaritudines*] Acerba in me decreta condis. Sic Judæ 4. πεγκχαμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα.

28. *Et quasi vestimentum quod comeditur à tinea*] Heb. *Ut vestimentum comedet hoc tinea. Hoc* cùm dicit, corpus suum monstrat. Sic Paulus 1 Cor 15. 53. τὸ φθαρτὸν τοῦτο: quem locum explicans Tertullianus Advers. Marcionem 5. *Oportet enim corruptivum hoc, tenens utique carnem suam dicebat Apostolus.* Confer quod infrà 19. 25.

C O D U R C U S.

1. **E***CCE omnia illa vidi hisce oculis, atque audivi hisce auribus atque intellexi*] Heb. *vidit oculus meus, audivit auris mea atque intellexit.* Posuit simul *audire* & *intelligere*, quia audire & non intelligere negligere est. Est conclusio superiorum. Quæ proposuit summa argumenta de Dei potentia & Sapientia tam nota & perspecta sibi esse experientiâ quàm accepta & audita & seriò pensitata affirmat.

2. *Tam ego illa novi quàm vos*] Heb. *sicut vos novistis, ità ego,* כדעתכם. Est Macor cum affixo & præpositiva litera. Fundamentum quidem solidum substernebant; sed deinde superstruebant stramenta, paleas & multa inania.

3. *O utinam cum Omnipotente*] Optat agitare causam suam apud Deum, quo arbitro si certaverit de victoria certus est. Heb. *Sanè ego verba facerem cum Omnipotente, quàm vellem cum Deo forti disceptare.* Vox אולם est indeclinabilis particula affirmans, sig. *utique, omnino.* Quòd verò mentis piæ & vitæ sanctæ sibi conscius esset, ab eorum temeraria sententia provocat ad Deum veracissimum & æquissimum Judicem.

4. *Vos utique estis concinnatores mendacii*] S. Apostolus 1 Cor. 3. 10. *Videat quisque*, inquit, *quomodo superadificat.* Jacto veræ & orthodoxæ fidei fundamento cavendum est nè superstruantur errores. Damnat verò hîc amicos *mendacii*, non ratione illius fundamenti, quod ipse superiùs confirmavit; sed ratione illius doctrinæ quæ controvertebatur inter Jobum & amicos. Appellat illos *concinnatores mendacii.* Vox טפלים est Benoni à טפל, quod tantùm ter occurrit; nec ex eo quicquam aliud, Psal. 119. 69. טפלו שקר. hîc, & cap. 14. seq. Significat *consuere, consarcire.* ¶ *Vos omnes medici nihili estis*] Quia salutem Jobi spectare amici ejus videbantur, atque illum de errore in viam reducere simulabant; & tanquam medici qui morborum causas indagant, ut sublatâ causâ curetur morbus, ipsi quoque investigabant omnium Jobi malorum causam. Et cùm existimarent omnia illa ab ejus impietate manare, revocare illum ab instituto conabantur. Job contrà appellat illos *medicos nihili,* i. imperitos; qui malè philosopharentur.

5. *Utinam planè obmutesceretis, idque vobis sapientia vertatur*] Magna est desipientia ἀμεθοίτεια & loquacitas. Sapientia est non parva linguam compescere, & sapientiæ principium ἐχεμυθία.

6. *Auscultate, quæso, animadversioni meæ*] Postulat ut sedulò pensitent sua argumenta, & causæ suæ firmamenta attentiùs considerent; nè falso pietatis & religionis prætextu temere illum damnarent. In religionis negotio excutiendo magnâ est opus prudentiâ, patientiâ, religione, fide. Neque religionis causâ temere quicquam suscipiendum vel agitandum. Nec religio defendenda mendaciis, calumniis, malis artibus. *Non sævitiâ*, inquit Lactantius, *sed patientiâ; non scelere, sed fide: Nam si malo religionem defendere velis, jam non defendetur illa sed polluetur atque violabitur.* Egregium est illud Domini effatum Esa. 61. 8. אני יי אהב משפט שנא גזל בעולה *Ego Dominus amans judicium, odi rapinam in holocausto.*

7. *Eóne vesaniæ processistis ut in gratiam Dei prava loquamini?*] Addimus explicandæ sententiæ causâ *Eóne vesaniæ processistis*, quæ in Hebræo non sunt. Est autem maxima insania in gratiam Dei prava loqui, & fraudibus religionem prætendere. Nullæ enim fraudes piæ sunt. Deus qui veracissimus & justissimus Judex est, non gaudet assentatoribus, neque amat ut homines erroribus causæ suæ patrocinium suscipiant. Hîc reprehenduntur meritò à Jobo qui gloriæ Divinæ assertores & religionis vindices haberi volunt mendaciis, hæresibus, fraudibus, dicteriis, scommatibus, sævitiâ, perfidiâ, scelere, seditionibus & tumultibus. Tales patronos religio non admittit.

9. *Proderítne vobis si vos exploret?*] Si Deus, qui cordium abditissima introspicit, qui cogitationum Judex est, severo examine ista expendat, putatísne ista vobis profutura? quin potiùs in exitium æternum vertentur. Neque enim patitur illudi sibi mortalium more. ¶ *An quemadmodum illuditur*] Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται, Gal. 6. 7. התל tantùm in Piel sign. *illudere.* Occurrit octies. Hinc הותל nomen *delusus* Esa. 44. 20. & מהתלות *ludificationes* semel etiam Esa. 30. 10. & התלים pòst cap. 17. 2. *irrisores.*

10. *Si clàm personam accipiatis*] i. Si ficto animo & simulato officio Deum demereri, quasi prosopoleptæ, cogitatis; & si non recto zelo & purâ mente sacris datis operam.

11. *Nónne dignitas ejus*] Deterret illos ab hypocrisi commemoratione Divinæ majestatis, quam corde puro venerari oportet. Cùm tamen nonnisi apophthegmata & sententias creparent isti, & grandiori ornata cothurno eorum dicta procederent, poterant auditorum animos afficere & commovere, ipsíque videri quodammodo de cœlo delapsi, nisi vir sanctus admoneret quid sentiendum de illa ventosa loquacitate.

12. *Ecloga vestræ sunt parabola stercoreæ*] Heb. *monumenta vestra. Stromatodesmos* dicunt Græci. Vernaculè *vos memoires.* אפר significat hîc *cinerem immundum.* ¶ *Et ampullæ vestræ sunt similes ampullis luteis*] Vox לגבי cum præpositivo ל docet subaudiendum נמשלים *sunt similes,* גביכם נמשלים לגבי חמר *eminentiæ vestræ*, vel *ampullæ.* Quia eorum verba inflata erant & turgida: quæ Poeta Satyricus appellat *ampullas & sesquipedalia verba.* Ejusmodi blaterones & fucos appellat Aristophanes κομποφακελορρήμονας. Meritò igitur jubet illos tacere & sibi auscultare.

13. *Ego loquar, & transeat quidlibet supra me*] Verba sunt spem colligentis, & solatium sanctioris doctrinæ meditatione quærentis, & invenientis: quod clariùs etiam sequentia testatum faciunt. מה particula in extremo Pasuc hîc absolutè ponitur pro *quolibet.* Cui simile est illud 2 Sam. 18. 23. quod etiam doctissimo Mercero est observatum.

14. *Quare carnem meam dentibus discerperem?*] Heb. ad verb. *Quare tollam dentibus carnem meam, & ponam animam meam in manus meas?* quæ unum idémque significant: ídque est, *Quare despondere animum & desperarem?* Est enim desperantis & furiosi carnem suam dentibus discerpere & violentas manus sibi afferre. Unde cap. 18. 4. cùm Bildad significare vellet Jobum esse ceritum & rabiosum, appellat illum טרף נפשו באפו *qui discerpit animam*

animam suam, i. seipsum; *in ira sua:* cùm tamen impudentissimè mentiretur. Præbuit enim Job exemplum perfectissimæ patientiæ, quod commendatur à S. Jacobo, quódque spectandum à Deo proponitur: quod in omnibus ejus factis & dictis conspicuum est; sed quod maximè refulget in hoc constantissimi animi spiritu.

15. *Ecce si me occidat sperabo in illum*] Hebraicè notam habent *Keri velo Ketib*, & scriptum est לא איחל, sed Keri est לו איחל. Existimarunt RR. scriptum לא sententiæ hujus loci repugnare; sed hallucinati sunt. Sive enim interpreteris secundùm scriptum sive secundùm lectum, perinde est. Quia *non sperabo?* cum interrogatione, est *nunquid sperabo?* & resolvendum per affirmativam enunciationem. Ex hoc verò loco Christianæ fidei & spei indoles maximè claret. Spes hominum nituntur opibus & viribus humanis. Spes verò Christiana sperat in eum quem non videt, & contra ea quæ videt, ut de Abrahamo dictum Rom. 4. 18. παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε. Ità Job cùm sentiret in se gravem Dei manum, retinet tamen τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ, Hebr. 10. 23. קטל est *occidere*. Chaldaicum est. Ter tantùm occurrit, hîc, & pòst cap. 24. & Psal. 139. & semel קטל *occisio* Abd. 1. frequens est apud Danielem; éstque Thargum verbi הרג. ¶ *Etiam apud illum vitæ meæ rationes purgabo*] Heb. *vias meas coram illo disputabo*; i. vitæ meæ rationem reddam apud illum, méque illi approbabo. הוכיח in hoc libro est *disceptare, litigare, causam dicere.*

16. *Etiam ipse mihi saluti erit*] Spei & confidentiæ suæ rationem reddit, quòd certus esset de causæ suæ exitu apud Deum justum Judicem, conscientiæ testimonio fretus. Et quia paratus erat apud Deum causam dicere, nè istorum quidem cognitionem detrectat, modò sint attentiores. Et Deo Judice, istis testibus, se adversùs quemlibet decertaturum spondet.

17. *Attenti estote dictis meis, & doctrinam meam accipite*] Heb. *doctrina mea in auribus vestris.* אחותי nomen est cum affixo, quod tantùm hîc occurrit, *indicatio, elenchus*; à verbo חוה, quod occurrit Psal. 19. in hoc libro sæpius. Chaldaicum est frequens apud Danielem, & in Thargum.

20. *Modò hæc duo concesseris*] A Domino suo Judice duo postulat: duo autem illa sunt, ut tormentis illis careat, & non terreatur à Judicis sui conspectu & majestate.

22. *Atque ità interroga, & respondebo; ego te alloquar & reciprocabis*] Ex judiciorum more hæc petita sunt; In quibus actor & reus ultro citróq; themata & argumenta sua proponunt, utrinque inquirunt. Interrogat primùm actor, respondet reus. Deinde vicissim permittitur reo exceptiones suas instruere, & sibi cavere. Secundùm illum ordinem optat Deum procedere, ut sciat de quibus sit responsurus. Et deinde Deum interrogat ad finem usque capitis.

26. *Tu in me acerba scribis*] i. Decernis, determinas. Sic apud S. Petrum προγεγραμμένοι dicuntur de quibus Dominus sententiam tulit. ¶ *Tu mihi apponis*] Adjudicas quasi hereditatem.

27. *In nervum tradis*] Vox סד tantùm bis, hîc, & pòst cap. 33. Jarhius ait esse Chaldaicè סדנא, lignum magnum in quod pedes vinctorum & captivorum conjiciunt, *cippus, numella*, vel *nervus:* quale fuit lignum in quod Act. 16. 24. conjecti pedes SS. Apostolorum Philippis, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. ¶ *Semitas meas observas, & premis vestigia mea*] A venatione hæc videntur prompta, ut principio Ajacis mastigophori Ulysses dicitur μετρούμενος ἴχνη τὰ κείνου νεοχάρακτα, i. *premens vestigia Ajacis.* Heb. *in radices pedum meorum imprimis.* Expressit quod fieri solet ab illis qui pedem figunt in alterius vestigiis, atque ità sequuntur ut premant eadem vestigia, & vestigium vestigio imprimant. *Radix pedis* planta est, quæ etiam plantæ vestigium significat, formam à pede impressam.

28. *Atque ipsum hoc*] Corpus suum designat: ut cap. 19. 26. זאת posuit pro *corpore suo.*

CAP. XIV.

MUNSTERUS.

1. *Afflictione*] Heb. *irâ*, per quam intelliguntur affectiones animi, ut sunt Ira, Timor, Spes, Gaudium, Invidia, Tristitia, Cupiditas.

4. *Nec unus est*] Omnes, inquit, naturâ filii iræ sunt; nec unus excipitur; quippe qui omnes de massa peccatrice provenimus. Per *immundum* igitur accipe semen, quod propter peccatum animæ polluitur, non suapte naturâ, cùm omnia ab optimo Deo bona sint condita. In Adam omnes peccavimus, non solâ imitatione, sed & carnis ejus participatione in qua habitare cœperat peccatum. Unde fit ut mox cùm adolescimus experimur quomodo caro pugnat contra spiritum.

6. *Desine ab eo*] Orat pro se sub alterius nomine ut Deus auferat manum suam ab eo. quâ in mortali vita sustentatur, quò citiùs moriatur & ab ærumnis liberetur, sicut mercenarius qui aspirat ad diem quietis & remunerationis.

10. *Vir autem moritur*] Melior, inquit, est conditio arboris, quæ etiam putrefacta revirescit, quàm Hominis, qui nisi suscitetur perpetuò manet in pulvere. Alii putant hunc locum interrogativè legendum in hunc sensum; *Si arbor succisa repullulat, Homo nunquam resurget? nusquámne erit? nunquam comparebit? an non odor Christi illum resuscitabit, sicut odor & humectatio aquæ emortuam arborem revivificat?* Item, *Quamdiu aquæ fluunt ex mari fluvii habent quod manant; Homo autem semel à cursu vitæ præcisus nunquam redit ad vitam.* Alii & hanc similitudinem legunt per interrogationem, ut sit sensus; *Si flumina exsiccata per emanationem maris iterum cursum assequuntur, & homo semel exstinctus nunquam ad vitam redit?*

14. *Ævi mei*] Est hîc צבא idem quod זמן על ארץ *tempus quod homo agit in terra*; licèt quidam exponant חיל *militiam.* Porrò per *immutationem* intelligunt mortem, aut resurrectionem, quando Dominus vocabit mortuos ad judicium, & bene cupiet his qui bonum habent testimonium conscientiæ suæ. Qui autem in peccato inventi fuerint, his non conceditur ulterior exspectatio: est enim hîc חשמר idem quod חמתין.

18. *Mons altus*] Montes, inquit, commoventur, aquæ comminuunt lapides duros, & aqua suâ inundatione abripit quicquid invenitur in superficie terræ: & mors, quam ego expeto, tam acerbis doloribus adduci non valet. Mihi evenire non potest quod aliis accidit hominibus. Tu enim, Deus, invalescis contra eos, & morbis expugnas eos: immutas & pallidam facis faciem eorum in mortem, & sic idmittis eos ut nec curent num filiis relinquant divitias aut paupertatem, solâ angustiâ & præsenti morte occupati. Mihi autem contrario modo omnia eveniunt.

VATABLUS.

1. *Homo natus è muliere*, אדם ילוד אשה] q.d. is qui sumptus est ex terra, est natus mulieris, i. nascitur è muliere, è fragili nempe vasculo. ¶ *Brevis est diebus*, &c. קצר ימים ושבע רוגז] i. Brevi tempore vivit, & expletur ad saturitatem usque perturbationibus.

2. *Egreditur & exciditur*, יצא וימל] Præt. Heb. pro præs. i. qui posteaquam excipitur in lucem, statim decerpi solet, quòd citò flaccescat. ¶ *Permanet*, יעמוד] Fut. Heb. pro præs. *perdurat, perstat.*

3. *Aperis*, פקחת] Præt. Heb. pro præs. i. dignaris aperire: h. e. habere curam hominis tam vilis, ærumnosi & calamitosi. ¶ *Et me adducis*, ואותי תביא] i. Ut me digneris, vel, & dignaris mecum contendere, me condemnare & judicare.

4. *Dabit*, יתן] i. Faciet. Describit miseram hominis conditionem, quod ad naturam spectat. Omnes enim nascimur *filii iræ*, Ephes. 2. 3. At *fide purificantur corda*, Act. 15. 9.

5. Si,

5. *Si*, אם] Pro *quia* positum est, *Quia definiti sunt. Cùm definiti sint*, &c. ¶ *Tecum*, אתך] *Penès te*, i. tibi notus, h. e. cùm numeratos habeas menses, quibus vivit homo. ¶ *Statuta ejus feceris*, חוקיו עשית] i. Terminos præfixos constitueris quos non præteribit.

6. *Recede ab eo, & cesset*, שעה מעליו ויחדל] *Recede ab eo, & cessabit*, sub. *afflictio*, i. Desine illum affligere. Idem est *Recedere ab eo* & *Cesset afflictio*, q. d. Sine illum vivere, donec perveniat ad diem mortis naturalis, perinde atque mercenarius ad finem diei, quem ut è laboris molestia liberetur, exoptat.

7. *Et propago ejus*, ויונקתו] i. Rami teneri quasi adhuc lactentes, q. d. Surgent alii teneri ramusculi.

9. *Messem*, קציר] Significat multitudinem ramorum, q. d. *Cùm primùm senserit aquam, reviviscent rami ejus, & producet multitudinem ramorum, ut solent novella plantæ.*

10. *Moritur & exciditur*, ימות ויחלש] Fut. Heb. pro præs. *moritur & deficit*, i. deficiens moritur. ¶ *Et ubi est?* ואיו] *Et ubi erit?* q. d. Postea non comparebit, h. e. non reviviscet citra miraculum, ante resurrectionem illam novissimam.

11. *Abeunt aquæ* &c. אזלו מים] Præt. Heb. pro præs. Comparatio est quæ seq. versui jungitur. Ut aquæ discedunt quæ non redeunt ad locum unde discesserunt, saltem, eodem numero. ¶ *Et flumen*, ונהר] Alveum fluminis intelligit; i. & ut aqua quæ ex alveo decurrit, non recurrit.

12. *Donec non* fuerint *cœli*, עד בלתי שמים] i. Nam antequam transierint cœli, h.e. ante resurrectionem illam novissimam & universalem, *non evigilabunt homines, nec expergiscentur à somno suo. Somnum* vocat mortem, unde scilicet aliquando excitandi sint mortui. Ex hoc apparet Job credidisse Resurrectionem universalem.

13. *Abdas me*, תצפנני] i. Cures me tegendum & occultandum. ¶ *Præceptum*, חוק] i. certum terminum. q.d. Mihíque terminum præscribas. ¶ *Et recorderis mei*, ותזכרני] i. Quo, sive ad quem; i. tantisper dum conciliatus fuero tecum, ac rediero tecum in gratiam.

14. *Nunquid vivet?* היחיה] Sub. *postea*. ¶ Si sic] i. Si ità res haberet, nempe quòd mortuus revivisceret ante resurrectionem novissimam, *toto tempore vitæ meæ exspectarem donec veniret immutatio sortis meæ*; h.e. optarem mori ut sors mea commutaretur in meliorem.

15. *Vocabis*, &c. תקרא ואנכי אענך] *Clames, & ego respondeam tibi*. i. Utinam clarâ voce me compellas & alloquaris, & ego respondeam tibi. q. d. Utinam liceret mihi tecum verba ultro citróque facere, utique dicerem tibi, *Opus*. &c. ¶ *Desiderabis?* תכסף] Sub. *perdere*; i. desideraréne debeas perdere me qui sum opus tuum?

16. *Dinumerasti*, תספור] Fut. Heb. pro præt. quod alii vertunt per præsens, *dinumeras*, i. quasi habes in numerato quæ à me hactenus gesta sunt: tantum abest ut opus tuum diligas more opificum. ¶ *Nec differs peccatum meum*, לא תשמור על חטאתי] Ad verb. *non reservabis peccatum meum*. Fut. pro præt. vel præs. nec differs in aliud tempus pœnas peccatis meis debitas.

17. *In fasciculo*, בצרור] Quæ in fasciculo assignata sunt, haud facilè discedunt: acsi dicat, Videris esse diligentissimus custos iniquitatis meæ, imò videris eam reddere majorem.

18. *Cadens marcescet*, נופל יבול] *Collapsus est*. Fut. Heb. pro præs. Iste versus cum sequenti conjungitur.

19. *Lapides comminuuntur aquâ*, אבנים שחקו מים] *Lapides comminuunt aquæ*; vel *conterunt*. ¶ *Inundat*, תשטף] Fut. Heb. pro præs. sub. *impetus aquæ*. ¶ *Sic spem hominis perdis*, ותקות אנוש האבדת] Ad verb. *& spem* [*exspectationem*] *hominis perdidisti*: vel *perdere fecisti*. Nota ו pro כן *sic*. Et præt. pro præs. vel fut. Comparat afflictionem casui montium & inundationibus aquarum. Ut, inquit, mons collapsus marcescere solet, similiter & rupes; útque gramina & herbæ quæ spontè nascuntur, pereunt alluvione; sic perditurus es hominem, ut nullam de eo spem homines sint habituri.

20. *Fortior eo eris*, תתקפהו] *Prævalebis ei*; ut evadere omnino non possit mortem. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Mutans*, משנה] Sub. *erit*, i. mutabit. q. d. Deformatâ paulatim facie pallescens. ¶ *Et ejicies eum*, ותשלחהו] *Et amandabis illum*; sub. *à te*, per mortem scilicet.

21. *Glorificabuntur filii ejus*, יכבדו בניו] De mortua carne loquitur, cùm hîc dicit homines post mortem non cognoscere quæ hîc aguntur. Mortuus *ignorabit an filii nobiles sint* & in gloria constituti, *an verò affligantur*, sive paupertate premantur. Alii vertunt, *Multiplicabuntur* [*Crescent*] *filii ejus, & non sciet* [i. illo ignorante] *& diminuentur* [i. pauciores erunt] *& non advertet ad eos*.

22. *Caro ejus super eum*, &c. בשרו עליו וגו'] Hebraismus, *dum fuerit caro ejus super eum*, i. quamdiu gestabit carnem, *dolores sentiet: & quamdiu fuerit in eo anima ejus*, i. quamdiu vivet, *mœstitiâ afficietur*.

CASTALIO.

3. *In hunc oculos habes apertos*] Hunc tanti esse putas ut cum eo litigare digneris?

6. *Omitte eum, ut defungatur, donec delectetur quasi mercenarius suâ die*] Justum ævi cursum perficiat, donec suo tempore lætus obeat.

11. *Effluit ex lacu aqua, & exsiccatus aret fluvius*] Ut aqua, sic homines pereunt.

16. *Non observans tu quidem meum peccatum*] Non meo merito.

18. *Cúmque labefacti cadant montes, & rupes ex suo loco tollantur*] Nihil est quod temporis spatio fieri nequeat, cadere montes, transmoveri rupes, &c. at homo nihil melius ullo ævo post hanc vitam sperare potest, siquidem nunquam revicturus est. Neque verò hoc dicit quasi nullam speret resurrectionem Jobus: nam cap. 19. apertè demonstrat se eam sperare. Sed hîc ex adversariorum sententia disputat, & eos ità refellit, Si hæc duntaxat vita spectatur (ut eam vestræ spectant disputationes, in quibus nulla habetur futuræ vitæ ratio) profectò nihil est Homine miserius, qui non solùm sit in hac vita calamitosus, verùm etiam omni spe in posterum careat.

CLARIUS.

1. *Homo natus de muliere*] Oblatâ occasione, Hominis fragilitatem describit ab ortu, progressu & exitu.

4. *Nè unus quidem est*] Omnes, inquit, naturâ filii iræ sunt; nec unus excipitur: quippe qui omnes de massa peccatrice provenimus. *Immundum* igitur semen intellige, quod propter peccatum animæ polluitur, non suapte naturâ, cùm omnia ab optimo Deo bona sint condita. In Adam omnes peccavimus, non solâ imitatione, sed & carnis ejus participatione in qua habitare cœperat peccatum. Unde fit ut mox cùm adolescimus experiamur quomodo caro pugnet contra spiritum.

6. *Recede paululùm ab eo*] Orat pro se sub alterius nomine ut Deus auferat manum suam ab eo, quâ in mortali vita sustentatur, quò citiùs moriatur & ab ærumnis liberetur, sicut mercenarius, qui aspirat ad diem quietis & remunerationis.

10. *Homo verò cùm mortuus fuerit*] Melior, inquit, est conditio arboris, quæ etiam putrefacta revirescit, quàm Hominis, qui per se nisi suscitetur perpetuò manet in pulvere. Alii putant hunc locum interrogativè legendum in hunc sensum, Si arbor succisa repullulat, Homo nunquam resurget? nusquámne erit? nunquam comparebit? an non odor Christi illum resuscitabit; sicut odor & humectio aquæ emortuam arborem revivificat? Item, Quamdiu aquæ fluunt ex mari, fluvii habent quod manant: quòd si exsiccati fuerint, iterum per emanationem maris suum cursum assequuntur; Homo autem semel in cursu vitæ præcisus nunquámne redit ad vitam?

12. *Donec atteratur cœlum*] Vel *donec non sint cœli*; intellige *in æternum*.

13. *Ut in inferno protegas me*] Per *infernum* intellige sepul-

sepulcrum. Et videtur, Judæis etiam quibusdam non repugnantibus, Resurrectionem hîc docere, ut sit sensus, *Obsecro, Deus, ut à præsentis judicii acerbitate me serves, & defunctum in sepulcro abscondas, ibique mei memor in illo die me excita & accerse; non enim resecta est spes vitæ etiam si moriamur.* Idcirco ait, *Putásne mortuus homo rursum vivet?* quasi sit hoc quidem aliis admirationi, sibi verò minimé. Alius vertit, & fortasse aptiùs, *Si morietur vir, non vivet?*

14. *Cunctis diebus*] Quia hæc unica, inquit, vitæ hujus, quæ mihi dimensa est, constat exspectatio, ut moriar & immuter, ad vocem tubæ & jussum Archangeli è sepulcris mortuos evocantis sistendus & visurus quàm te beneficum tuis electis exhibiturus sis. Verùm nunc, dum sic omnia studia mea excutis, omnésque gressus numeras, nec pœnam in longum tempus differs, sed repetitis plagis pœnas pœnis socias, dum peccatum meum tam profundè clausum & signatum non eluitur, sed, quasi in profundo adhuc sit, inquiritur, nihil æquè atque mortem, quâ liberer, precor.

15. *Porriges dexteram*] Heb. *bene cupies.*

18. *Mons cadens defluit*] Montes, inquit, commoventur, aquæ comminuunt lapides duros, & aqua suâ inundatione abripit quicquid invenitur in superficie terræ; & mors, quam ego exspecto, tam acerbis doloribus adduci non valet. Mihi evenire non potest quod aliis accidit hominibus. Tu enim, Deus, invalescis contra eos, & morbis expugnas eos, immutas & pallidam facis faciem eorum in mortem, & sic dimittis eos ut non curent num filiis relinquant divitias aut paupertatem, solâ angustiâ & præsenti morte occupati. Mihi autem contrario modo omnia eveniunt. Illud verò, *invalescis contra eum*, alius vertit per imperativum, *Invalesce*, &c. ut sit sensus, Semel tandem, ô Deus, potenti virtute præcipe ut ex hac vita emigrem, tametsi dura mors faciem colore lurido deformet ac distorqueat, mentémque cogitare non sinat quantæ posteritati opes vel quanta egestas in hereditatem relinquatur. Dum enim caro doloribus cruciatur, anima etiam suo in luctu occupatur anxiáque distrahitur.

DRUSIUS.

1. HOmo] Lxx βροτός. Tharg. *filius hominis.* ¶ *Natus mulieris*] Vulg. *Natus de muliere.* Lxx γεννητὸς γυναικὸς *genitus mulieris.* Tharg. *qui natus est ex muliere.* Dicitur etiam γέννημα γυναικὸς· unde Sirach. 10. 17. γεννήματα γυναικῶν. Cæterùm γεννητὸς in ed. Rom. redditum *natus*: nam τίκτω & γεννάω permutantur. Sanè Luc. 2. 11. ἐτέχθη ὑμῖν σωτὴρ, quod Matth. 1. 16. ἐγεννήθη *genitus est.* Cæterùm ילוד אשה obvium & infrà 15. 14. item 25. 4. & est periphrasis hominis Matth. 11. 11. Luc. 7. 28. *inter natos mulierum*, i. homines. *Mulieris*, ex muliere, cujus misera & ærumnosa conditio, ut ex ea nihil nisi miserum & ærumnosum nasci possit. Vide Gen. 3. 16. Notat ergò hâc appellatione infirmam & miseram Hominis conditionem. Quò pertinet illud quod mox ait, *Quis det mundum ex immundo?* ¶ *Brevis diebus*] Dies vitæ significat; unde in Lxx ὀλιγόβιος, & in Vulgata nostra *brevi vivens tempore*; quod Chaldæus dixit קטין יומין *brevis dierum.* Ei opponitur μακρόβιος *longo vivens tempore, longævus.* In Ebræo etiam est ad verb. *brevis dierum*, quod ità dicitur ut *ævi brevis.* ¶ *Satur irâ*] Repletus iis malis quæ ex ira Dei proveniunt; aut *satur indignatione* ob ærumnas & molestias quas perfert in vita sua. Vulg. *repletur multis miseriis.* Lxx πλήρης ὀργῆς *plenus irâ.* Aq. πλήρης κλονήσεως *plenus commotionis*, ac *turbationis*, vel *tumultuationis.* Ut hîc *satur irâ*, sic suprà 10. 15. *satur ignominiâ*; & Gen. 35. 29. *satur dierum.*

2. *Sicut flos*, &c.] Similis est flori, qui simul ac exiit succiditur. Vulg. *Qui quasi flos egreditur, & conteritur.* Lxx ἢ ὥσπερ ἄνθος ἀνθῆσαν ἐξέπεσεν, *aut sicut flos efflorescens decidit.* Usus fuit hâc similitudine Regius Propheta David Psal. 103. 15. *Hominis dies ut herba; sicut flos agri, sic floret.* ¶ *Fugit sicut umbra*] Vulg. *fugit velut umbra.* Lxx ἀπέδρα δὲ ὥσπερ σκιά, *aufugit autem velut umbra.* Tharg. *& fugit sicut umbra.* *Fugit*, celeriter abit. Sanè celerem abitum Ebræi *fugæ* vocabulo significant. Jon. 1. 3. *ut fugeret in Ciliciam.* Ad quem locum Scholia Ebraica, *Innuit celeritatem abitûs, sive discessûs.* Sic Nah. 3. 17. de locustis, *& fugiunt*, i. celeriter abeunt. Quò referri posset ex Zach. 2. 6. *Fugite è terra Babylonis*; & ex Jes. 48. 20. *Fugite è Chaldæis*; ut dicant, *Celeriter abite.* *Sicut umbra*, quàm citissimé. Nihil enim fugacius umbrâ, vel quod celerius abeat. Psal. 144. 4. *Homo vanitati similis est; dies ejus ut umbra transiens.* ¶ *Nec stat*] *Nec permanet*; ut Cohel. 1. 4. *terra in perpetuum stat.* Vulg. *& nunquam in eodem statu permanet.* Lxx καὶ οὐ μὴ στῇ. Tharg. *& non stat.* Licet etiam vertere *nec stabilis est.* *Stare* dicitur quod firmum ac stabile est & diu durat. Innuit ergò fluxam, caducam & incertam hominis conditionem.

3. *Etiam super hunc*, &c.] Vulg. *Et dignum ducis super hujuscemodi aperire oculos tuos?* Lxx οὐχὶ καὶ τούτου λόγον ἐποιήσω; *nunquid & hujus rationem habuisti?* Tharg. *Etiam super istum aperuisti oculos tuos.* Hominem miserum & fragilem miniméque longævum. ¶ *Aperis oculos tuos*] Providentiâ & curâ tuâ ipsum dignaris. *Oculi Dei* providentiam notant; ut ibi, *In omni loco oculi DOMINI speculantur tam bonos quàm malos.* Sed hîc paulò aliud quid significat. Nam ut *aperire manum* dicitur qui liberalis est & beneficus, sic *aperit oculos* qui aliquem respicit intentis & apertis oculis, eúmque valde observat quid rerum agat, aut qui singularem providentiam exercet erga quempiam, curam ejus gerendo non vulgarem. Quidam, *ut eum aspicias, ut observes si quid peccarit.* Nam qui ad delicta connivere vult, claudit oculos ac si non videret quod patratur aut committitur facinus. Sed Deus omnia videt; nihil aspectum ejus fugit. ¶ *Adducis*] Venire facis. *Venit cum Deo in judicium* qui ejus judicium subit, aut cum eo litigat quasi cum parte adversa. Lxx καὶ τοῦτον ἐποίησας εἰσελθεῖν ἐν κρίματι ἐνώπιόν σου; *& hunc fecisti venire in judicium coram te?* Tharg. *& me introduxisti in judicium tecum.* Dicunt Ebræi, *Quatuor sunt qui non veniunt in judicium, Extremè pauper, Qui obæratus est, Qui malam uxorem habet, & Qui colicum dolorem patitur. Non veniunt in judicium*, h.e. non judicantur & condemnantur à Deo ad pœnas, quas satis acerbas perferunt in hac vita. Vulg. *dignum ducis adducere eum tecum in judicium?* Videntur legisse אותו pro אותי, h.e. Vau pro Jod. Quid dico, videntur? tam certum est ità legisse quàm quæ ad Sagram.

4. *Quis*, &c.] Vulg. *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu, qui solus es?* לא pro הלא *nonne unus? tu, qui unus & solus es.* Nam inter epitheta Dei est *Unus.* Deinde *unus* pro *solus* usurpatur, ut Cohel. 4. 10. *Væ uni*, i. soli. Jam verò negatio desideratur cùm alibi, tum in illo, *Trahes Leviathan hamo?* Lxx Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; ἀλλ' οὐθείς, *Quis enim purus erit à sorde? at nemo.* *Nè unus quidem*, i. nemo. Sed vide sequentia. Tharg. *Quis dabit mundum de viro polluto peccatis, nisi Deus unus, qui remittet ei?* q. d. Solus Deus potest ex immundo facere mundum, condonando peccata. Nam cujus peccatum condonatum, purus est. ¶ *Dabit*] Vel *det.* ¶ *Mundum*] Purum à labe peccati. ¶ *De immundo*] De polluto peccatis, qui impurus & immundus est, ex impuro conceptus semine. ¶ *Nè unus quidem*] Psal. 14. 3. *Non est qui faciat bonum, non est etiam unus*, i. nè unus quidem. Ibi est אין גם אחד. Hîc in fonte reperio לא אחד *non unus*; quod pronunciatione adjutum valet, *non unus?* i. Deus, qui unus est in mundo suo. Cur Deus אחד *unus* vocetur docet Thanchuma 65. 2. Hic unus purum facit quem purificat sanguine suo, & mundat à peccatis, quæ condonat & remittit ei. Ità Chaldæus paraphrastes.

5. *Si concisi sunt*] i. Breves. Sic Vulg. *Breves dies hominis sunt.* חרץ idem quod חתך *concido*, ait R. D. Jes. 41. 15. unde חרוצים ימיו *concisi dies.* Alii *definiti, determinati, præfiniti*, h.e. קצובים ומוגבלים. Sic R. Levi.

Lxx

Lxx Ἐὰν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, *& si unus dies sit vita ejus super terram.* Tharg. *Si non resipiscet, perplexi & intricati erunt dies ejus.* Dixi חרץ significare idem quod *concido.* Ei firmando Joel. 3. 14. עמק החרוץ, quod Aq. Sym. & Quinta editio reddunt *vallis concisionis.* Quanquam in Lxx & Th. τῆς δίκης καὶ τῆς κρίσεως *causa & judicii:* unde Hieronymus in libro Nom. חרוץ *non solùm Judicium, sed & Aurum interpretatur.* Non *judicium*, ô bone! sed *decisio*, seu *determinatio, judicii*, h.e. פלון דינא, ut interpretatur Jonathan in loco citato. ¶ *Dies ejus*] Ævum ejus. ¶ *Numerus mensium ejus tecum est*] Vel *apud te est*; ità Vulg. Lxx ἀριθμητοὶ δὲ μῆνες αὐτοῦ παρ' αὐτῷ, *numerati autem sunt menses ejus ab eo*, vel certè *apud eum.* In Commentariis Græcis, & in ed. Compl. est παρὰ σοί, & in Aug. *apud te.* Quæ lectio quadrat cum veritate Ebraica אתך. Nam *apud eum* diceretur אתו *cum eo.* Tharg. *numerus mensium ejus* נבך *apud te.* ¶ *Statuta ejus fecisti, &c.*] *Statuta ei fecisti, quæ non præteribit*; constituisti ei certum terminum vitæ. Vulg. *constituisti terminos ejus, qui præteriri non poterunt.* Lxx εἰς χρόνον ἔθου, καὶ οὐ μὴ ὑπερβῇ, *ad tempus posuisti, & non transgredietur.* q. d. Tempus certum ei posuisti, quod non transibit diutiùs vivendo. Tharg. *decreta ejus (de eo) fecisti, quæ non transibit. Statuta ejus*, de eo, vel ei. Contrà legimus apud Davidem *in angustia mihi* pro *in angustia mea.* ¶ *Quæ non transibit*] *Et non transibit*; & pro *quæ.* Vide Parallela mea, & De literis servilibus, ubi notatum Vau aliquando per אשר exponi.

6. *Recede ab eo*] Vel *Desine ab eo*, i. הרפה. Sic Aben-ezra. Vulg. *Recede paululùm ab eo.* Lxx Ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ *Abscede ab eo.* Varians lectio ἀπ' ἐμοῦ *à me*, quam notavit Chrysostomus. Sequitur autem in iisdem exempl. ἵνα ἡσυχάσω, καὶ εὐδοκήσω τὸν βίον μου, ὥσπερ μισθωτός, *ut requiescam, & placem vitam meam, sicut mercenarius.* Tharg. *Cessa*, vel *desine, ab eo.* ¶ *Et cesset*] *Hæc plaga* videlicet, sive *afflictio.* Sic Chaldæus, *& cesset plaga ejus.* Vulg. *ut quiescat.* Lxx ἵνα ἡσυχάσῃ *ut requiescat.* Libri alii ἵνα ἡσυχάσω *ut quiescam.* De hac lectione suprá. Quidam *& duret*; quod vir doctus exponit, *in hoc seculo agat, emetiatur vitæ suæ tempus, & ævi sui cursum peragat*, ut inversis literis conveniat cum חלד, de quo Psal. 89. 48. מה חלד אני, *quanti temporis ego sum, quàm diu sum victurus?* Vide sis Mercerum & Aben-ezram, qui enarrat, *lætetur in seculo suo*, ut ibi, *Omnes habitatores* חלד *seculi*; aut, *cesset à commovendo se.* R. Levi, *perficiat ævum suum & tempus suum.* ¶ *Donec perfecerit, &c.*] Vulg. *donec optata veniat, sicut mercenarii, dies ejus.* Nam ירצה *volet*; sed hîc interpretantur ישלים *perficiet, complebit, absolvet, consummabit*, ut Levit. 26. 34. *Tunc perficiet* (תרצה) *terra Sabbatha sua*; unde נרצה *consummata, perfecta* Jes. 40. 2. Idem verbum reperitur 2 Par. 36. 21. ubi quidam *& complebit sua Sabbatha*; alius *& perficiet.* Lxx καὶ εὐδοκήσῃ τὸν βίον, ὥσπερ ὁ μισθωτός, *& acceptam habebit vitam velut mercenarius.* Tharg. *donec accipiat mercedem suam, sicut mercenarius, in die suo. Perfecerit*, libens ac volens. ¶ *Diem suum*] Tempus vitæ suæ. *Dies mercenarii* vocatur tempus quo conductus fuit ad aliquod opus; *dies hominis* autem, quo hîc militat in terra. Interdum natalis ejus ità vocatur; ut in hoc libro, ubi legimus, *maledixit diei suo.*

7. *Est arbori spes*] Vel *de arbore.* Lxx Ἔστι γὰρ δένδρῳ ἐλπίς *Est enim arbori spes.* Vulg. *Lignum habet spem. Lignum*, i. ξύλον, quod in lingua Hellenistica sig. *arborem*; unde *lignum vitæ*, i. *arbor vitæ.* Nomen Ebræum utrumque designat, videlicet & *lignum* & *arborem.* Sed quæ *ligno spes, si succisum fuerit?* Non enim certè *unquam renovatur*, aut *iterum pullulat.* עץ ergò hoc in loco *arbor*, non *lignum.* Ideo Chaldæus hîc posuit אילן, non קיסא, i. *lignum.* Hîc nulla ambiguitas. ¶ *Si succidetur*] Vel *si succisa fuerit.* Sic noster *Si præcisum fuerit.* Fut. pro præt. Lxx ἐὰν γὰρ ἐκκοπῇ *si enim excisa fuerit.* Tharg. אין יתקץ, quod passivum à קצץ *exscindo.* ¶ *Adhuc pullulabit*] *Mutabit se*, h. e. *renovabitur*, aut *pullulabit.* Quidam subintelligunt כח *vim*, quod expressum Jes. 40. 31. Alii *mutabit*, i. innovabit propaginem suam. Quæ omnia in idem recidunt. Vulg. *rursum virescit.* Lxx ἔτι ἐπανθήσει *adhuc florebit*, aut *pullulabit.* Tharg. תוב ישבשב *denuò frondescet.* R. S. *addet germinare truncum alium.* ¶ *Propago ejus*] *Propago* propriè vitium est. Malim ergò *ramus ejus lacteus & tener, turio, malleolus novellus plantatione aptus, virga malleolaris.* Vulg. *rami ejus pullulant.* Lxx καὶ ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλείπῃ *& germen ejus non deficiet*; si modò ῥάδαμνος est *germen*, & non *ramus.* Polychronius ait esse κλάδον τὸν μετὰ τὴν ἐκτομὴν φυόμενόν τε καὶ αὐξανόμενον, *ramum qui post excisionem & pullulat & augetur*, sive *crescit.* Aq. κορμὸς *truncus, stipes.* Sym. κλάδος *ramus.* Th. παραφυάς, *quod adnascitur arbori.* Sic Lxx Psal. 80. 11. & Ezec. 17. 22. Suprà 8. 16. ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ, ἐξελεύσεται *ramus ejus tener egredietur.* Vide Hesychium. Κλάδον reddunt Lxx Hos. 14. 7. πορεύσονται οἱ κλάδοι αὐτοῦ.

8. *Si senuerit, &c.*] Lxx Ἐὰν γὰρ γηράσῃ ἐν γῇ ἡ ῥίζα αὐτοῦ, *Si enim consenuerit in terra radix ejus.* Non dicit *mortua fuerit* (nam restaurari non potest) sed *senuerit*, h.e. ad senium pervenerit, quæ ætas morti proxima est, in qua radices arborum penè mortuæ certâ ratione restaurari & in vitam revocari possunt. Qua de re consulendi sunt Palladius & Columella. ¶ *In pulvere*] Lxx ἐν δὲ πέτρᾳ *in petra veró.* Vulg. *& in pulvere.* Polychronius, *Ebræus habet* ἐν σποδιᾷ *in cinere.* Falsum; nam *cinis* אפר dicitur: hîc autem est עפר in Ebræo. *Aq. & Th. dixerunt, alter quidem* ἐν χοΐ, *alter autem* ἐν τῷ χώματι, i. *in pulvere atque humo egesta, concinentes & ipsi Ebræo: qui etiam pro* ῥάδαμνος *ediderunt* ὁ κορμός, *truncus, stipes.* Hucusque Polychronius. Cæterùm *cinerem* pro *pulvere* posuit qui dixit, *Memento homo quia cinis es, & in cinerem convertêris.* ¶ *Mortuus*] *Emortuus.* Arbores ut *vivere* ità etiam *mori* dicuntur. Tunc autem *moriuntur* quando vivere desinunt. Non solùm mors sed etiam senium eis accidit: unde *annosa arbor.* Augustinus in libris De civ. Dei, de plantis, *Nam & hoc genus rerum, quamvìs non sentiat, dicitur tamen Vivere, ac per hoc potest & Mori, proinde etiam, cùm vis adhibetur, Occidi: unde illud,* OCCIDIT VITES EORUM. Locus est Psal. 78. 47. Ad quem locum etiam D. Camius annotat *vivere* & *mori* de Plantis dici, quæ præditæ sunt animâ vegetativâ, quam נפש הצומחת Ebræi vocant. ¶ *Truncus ejus*] Lxx τὸ στέλεχος αὐτοῦ, quod reddunt *truncus ejus.* Lex. vet. Στέλεχος, *stirps, codex, robur.* Alibi גזע interpretantur ῥίζαν, ut Esa. 11. 1. & 40. 24. malé. Nam *radix* infra terram est, גזע autem suprà eminet; unde meliùs exponitur *truncus*: nam est pars arboris extra terram. Tharg. נצביה *plantatio ejus*; sed hîc *truncum* denotare videtur, h. e. arboris eam partem quæ ex radice surgit & postea in ramos finditur, quam Græci στέλεχος, Latini autores *truncum*, vel *caudicem*, appellant.

9. *Ab odore aquarum*] *A quo primùm tempore senserit odorem aquæ*; sive *cùm primùm*, aut *simulac, olfecerit aquam.* Elegans metaphora. *Olfacere aquam* dicitur arbor quando primùm irrigatur: nam tunc aquam sentit. Nota; Si vis arboribus tribui *Sensum*, & *Odorem*, qui unus est ex quinque sensibus externis, etiam Animam habent & Vitam, quam vocant, vegetativam. ¶ *Efflorescet*] יפריח. Vulg. *Ad odorem aquæ germinabit.* יצמח. Lxx ἀπὸ ὀσμῆς ὕδατος ἀνθήσει *ab odore aquæ efflorescet.* Tharg. *ab utilitate aquæ* ילבלב *florebit*, seu *efflorescet.* ¶ *Faciet ramum*] קציר propriè *messis*; sed hîc sumi videtur pro *ramo arboris*, ut alibi קצירים vocantur *palmites*, qui sunt rami vitium, videlicet Psal. 80. 11. Pro *ramo* etiam accipiunt Ebræi Hos. 6. 11. & Jes. 27. 11. ¶ *Sicut planta*] Vulg. *faciet comam quasi cùm primùm plantatum est.* Sic apud Davidem loco citato קציריה Hier. *comas suas.* Lxx κλήματα. Aq. θερισμόν. Sym. & Sexta ed. τὰς χαίτας αὐτῆς. Lex. vet. Χαίτα, *seta, juba.* Senes hîc habent ποιήσει δὲ θερισμὸν ὥσπερ νεόφυτον *faciet autem messem sicut novellum*, i. novella planta vel plantatio. Tharg. *faciet* ואוא *ramum sicut* נצבא *planta.* Deu. 28. 15. ואויהון *rami earum*, in Jonatha. Polychronius,

Rursus

Rursus autem Græcus quidem dixit ποιήσει θερισμὸν, faciet messem, *nimirum à fine ipso: Ebræus autem à re ipsa,* faciet fructum, ποιήσει καρπὸν *servatur autem in utroque eadem sententia.*

10. *Et vir,* &c.] Vulg. *Homo verò cùm mortuus fuerit & nudatus atque consumptus, ubi, quæso, est?* Lxx Ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ᾤχετο, πεσὼν δὲ βροτὸς οὐκ ἔτι ἐστί, *Vir autem, cùm mortuus fuerit, abiit; & mortalis cùm ceciderit, non amplius est.* Si sensum reddiderunt, non tamen verba. Tharg. *Et vir moritur dissolviturque; exspirat filius hominis, & ubi est? Vir* גבר à *robore* & *potentia,* quæ גבורה dicitur; vel à גבר *prævaluit:* nam prævalet Feminæ. Vocatur etiam איש, quod est nomen sexûs, & ἀρετῆς interdum, ac tum sign. *virum præstantem.* Sic ἀνὴρ apud Græcos, & *vir* apud Latinos, unde dicimus, *Præsta te virum,* &c. ¶ *Et infirmatur*] Postquam morbo infirmatus ac debilitatus fuit. Copula & hîc valet *postquam,* ut Exod. 16. 20. *produxit vermes & fœtuit,* postquam fœtuisset: & Jud. 2. 21. *quas reliquit Josua & mortuus est,* postquam mortuus esset, vel post mortem suam. Sic Hos. 1. 11. ועלו *postquam ascenderunt.* Vide l. 2. De literis Mosche Vechaleb p. 30. editionis postremæ. Sunt qui Hysteron proteron hic statuant, dicendúmque fuisse *infirmatur, & postea moritur.* Nam infirmitatem sequitur mors, non semper, at sæpius. Santes *& exciditur:* חלש enim hoc etiam significat: ut Exod. 17. 13. *excîdit Josua Amalecitas* ויחלש. Sic Jes. 14. 12. חולש על גוים, *qui excidebas gentes.* Ad verb. *infirmabas, debilitabas.* μείωσις. ¶ *Aut exspirat*] Hic & interpretatus sum *aut,* ut alibi, *Qui maledixerit patri & matri.* Sensus est *aut matri,* & ità in Euangelio exponitur. Vide c. 4. l. 2. De literis servilibus, pag. 28. Cæterùm *exspirat* qui moritur sine longa infirmitate aut diuturno morbo. Talis propriè non moritur, unde dictitabant, *Jacob Patriarcha non est mortuus.* Nam Scriptura cùm de morte ipsius agit utitur verbo exspirandi, non *moriendi,* quod sæpe ad morbos aliáque mala restringitur. Ex quo illud, *Homo dum nascitur moritur.* Item Ebræi dicunt *Adamum primum parentem nostrum eodem die & creatum & mortuum fuisse.*

Prima quæ vitam dedit hora carpsit.
Nascentes morimur, finísque ab origine pendet.

¶ *Homo*] אדם de *plebe* quidem *promiscua* dicitur, sed nescio an id locum habeat hoc loco. Sanè Chaldæus reddit *filius hominis;* quod etiam de honoratioribus dicitur. Ego *vir* & *homo* synonyma esse putarim hoc in loco. Sed tamen nihil adfirmo. ¶ *Et ubi est?*] q. d. *nusquam est. Non est* autem quia non est in vivis. Alibi *esse* dicitur qui est in rerum natura. Hoc sensu mortui vocantur *plures,* unde illud, *Abiit ad plures,* pro *mortuus est.* Plures enim mortui quàm viventes. Priorem sensum in mente habuit Gymnosophista ille qui *plures esse* dicebat *vivos,* hâc ratione usus, *quòd mortui non essent.* Si non sunt, ergò nec plures sunt.

11. *Abeunt aquæ è mari*] Plenum est *ut abeunt:* nam desideratur talis aliqua particula: est enim similitudo sive comparatio. Vulg. *Quomodo si recedant aquæ de mari, & fluvius vacuefactus arescat.* Lxx Χρόνῳ γὰρ σπανίζεται θάλασσα, &c. *Tempore enim rarescit mare.* Nempe postquam abierit & recesserit aqua ejus, quæ remanet rara est: ideo mare *rarefieri* dicitur. Apud Aug. *Tempore enim minuitur mare, & pòst impletur.* Addidit de suo *& pòst impletur,* aut fortè hoc legit in libris quibus usus est. Sanè Chrysostomus hunc locum ità citat, Θάλασσα μὲν γὰρ σπανίζεται, καὶ πάλιν πληροῦται, *Nam mare quidem minuitur, & rursum impletur. Sicut fluxus descendens è ponto,* inquit Polychronius. Thargum, h. e. ed. Chaldaica, *Abeunt aquæ è mari Rubro, & redeunt in domum congregationis suæ,* h. e. in locum ubi priùs congregatæ fuerant. ¶ *Et flumen,* &c.] Lxx ποταμὸς δὲ ἐρημωθεὶς ἐξηράνθη *fluvius autem desolatus exaruit.* Schol. χειμάῤῥους torrens, & ità notat Polychronius *esse in Ebræo.* Fallitur. Nam est נהר in Ebræo, non נחל quod propriè *torrentem* sign. נהר *torrentem* non sign. quod sciam. Tharg. *Jordanis exsiccatus fuit, & exaruit ante arcam* DOMINI, *& redierunt* aquæ ejus *in locum alveorum suorum.* פרצדין *alvei* qui & פרצודין, unde Psal. 42. 1. פרצוד מיא *alvei aquarum:* nam est אפיקי מים in Ebræo. Malè igitur Munsterus פרצד *rivum* interpretatur. ¶ *Siccatur*] *Exsiccatur* יחרב. Verbum hoc etiam *desolari* sign. unde Græca interpretatio ἐρημωθεὶς *desolatus.* ¶ *Et arescit*] Comparat hominem mortuum cum fluvio, cujus aqua, ubi semel aruerit, eadem numero non redit. Sic mare, si semel aqua ejus abierit, manet siccum & aridum. Non enim certè aqua eadem numero iterum redit. Sed glossema illud de quo dixi aliam sententiam nobis suppeditat. Sanè ut aqua maris quæ recessit revertitur, sic homo iterum reversurus est: unde Romani olim, teste Tertulliano, dicere soliti sunt cùm aliquis è vita decessisset, *Abiit, & reversurus est,* Resurrectionem carnis haud obscurè innuentes.

12. *Et vir*] *Et* hîc valet *sic,* ut sæpe in libro Proverbiorum Salomonis. *Et vir,* h. e. homo, ἄνθρωπος. Vulg. *Sic homo cùm dormierit non resurget.* Lxx Ἄνθρωπος δὲ κοιμηθεὶς οὐ μὴ ἀναστῇ, *Homo autem cùm dormierit non utique resurget.* Tharg. *Et filius hominis cubans* (i. mortuus) *non surget.* ¶ *Cubat*] שכב *cubat in pulvere terræ,* sive *in sepulcro,* quod Chaldæi dicunt שכיב, unde & שכיבין *mortui,* qui & *dormientes,* i. ישנים. Pro *cubat* alii reponunt *dormit,* i. ישן, quæ nos suprà distinximus. Nam *cubat* in lecto qui non *dormit.* Sunt etiam qui *dormiunt* nec tamen *cubant.* Jam verò qui *cubat,* si vigilaverit, potest recordari præcepta Legis; *dormiens* non potest. Cæterùm שכב de *morte* dici notius est quàm ut probationis egeat. Quidam, *Sic vir obdormit.* ¶ *Nec surgit*] i. *Resurgit.* קם utrumque sign. *Non resurgit* naturaliter: nam Resurrectio Divinum opus est, non ipsius naturæ. ¶ *Donec non erit cœlum*] בלתי *non,* ut בלי Psal. 19. Alibi redditur *absque.* Vulg. *donec atteratur cœlum,* tanquam à בלה *vetustate atteri.* Cœlum autem ac terra suo tempore peribunt, & *sicut vestimentum veterascent,* ut David ait. Lxx ἕως ἂν ὁ οὐρανὸς οὐ μὴ συῤῥαφῇ, *quoadusque cœlum non sit consutum.* Apud Aug. *Usquequo cœlum est, non consuetur ad novum.* Polych. καὶ ἕως ἂν ὁ οὐρανὸς παλαιωθῇ, καὶ ὁ κόσμος συνέστηκε (τουτέστιν, ἕως συντελείας) οὐ μὴ συῤῥαφῇ· ἀντὶ τοῦ, οὐ μὴ συνιχμωθῇ· συῤῥαφὴν γὰρ εἶπε τὸν ἁρμὸν τῆς ζεύξεων τῶν μελῶν, *Quoadusque cœlum inveteraverit, & mundus constiterit, i. usque ad consummationem, non consuetur, pro Non redibit ad harmoniam suam.* SUTURAM *enim dixit seriem jugationum & commissurarum ipsorum membrorum.* Tharg. *donec non erit cœlum,* & est sensus, *Nullo unquam tempore,* &c. Nam cœlum semper erit. Conservatur enim in individuo, ut reliqua corpora cœlestia, cùm hæc inferiora conserventur in specie tantùm. ¶ *Non expergiscentur*] E somno Mortis videlicet, qui *somnus* est *æternus* sive *sempiternus,* שנת עולם *somnus seculi* Jer. 51. 39. Sic Poeta,

Stulte, quid est somnus gelidæ nisi mortis imago?

χάλκεον ὕπνον vocat Poeta. Vulg. *non evigilabit,* homo videlicet. Tharg. *non evigilabunt improbi nec expergiscentur è domo dormitionis suæ.* Quod in genere dictum restringit ad improbos, quos nunquam resurrecturos multi Judæorum credunt, & verè quidem si de resurrectione ad vitam, quam תחיה, i. ἀναβίωσιν, vocant, sermo esset. Sed sensus est quem dixi. ¶ *Non evigilabunt*] Vulg. *nec consurget de somno suo,* i. יקום. Lxx καὶ οὐκ ἐξυπνισθήσονται ἐξ ὕπνου αὐτῶν *& non excitabuntur è somno suo.* ¶ *E somno suo*] Quem defuncti dormiunt nunquam excitandi nisi in resurrectione carnis. Quod autem in Tharg. *è domo dormitionis suæ,* pro eo habendum ac si diceret *è sepulcro.* Nam Sepulcrum domus æterna mortuorum. Ut hîc *somnus* de Morte usurpatur, sic Jer. 51. 57. *dormient somnum seculi,* i. perpetuum, æternum: & David ait, *Nè dormiam mortem,* i. somnum mortis, Catullus,

Nox est perpetua una dormienda.

13. *Quis det,* &c.] Vulg. *Quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat*

furor tuus. שאול & *sepulcrum* & *infernum* notat. Hîc videtur significare *statum mortuorum*, [vel potiùs *locum subterraneum abditum & occultum*, qualis est sepulcrum] ut apud Mosen, *Descendere facies canos meos cum filio meo in infernum.* Nam de sepulcro hoc intelligi non potest, quia credebat filium suum à fera bestia dilaniatum fuisse. Cæterùm infernus est locus damnatorum: quis autem optet ibi abscondi? Non ego sanè: nisi de Limbo patrum sermo. Lxx εἰ γὰρ ὄφελον ἐν ᾅδῃ με ἐφύλαξας, ἔκρυψας δέ με ἕως ἂν παύσηταί σου ἡ ὀργή, *Itaque utinam apud inferos me custodisses, & abscondisses me, donec quiesceret ira tua.* Tharg. *Utinam det ut in domo sepulcri occultasses me, abscondisses me, donec averteretur ira tua. Quis det. Utinam*, ὄφελον. Post hæc verba sæpius copula sequitur; ut *Quis det, & convertetur*, quæ hîc nulla est. Nos autem ejus loco posuimus *ut* ad implendum sententiam. ¶ *In sepulcro*] Aut *apud inferos*, qui locus est subterraneus, quem collocant in centro terræ. Sic David ait, *Si ascendero in cœlum, ibi tu es. Si descendero ad inferos*, &c. *Cœlum inferis* opponit, h. e. supremum locum infimo. *Inferos* autem dicit non locum damnatorum, sed statum mortuorum. Desiderat enim mortem usque dum ira Dei defervescat: nam in morte nullus sensus malorum. ¶ *Abscondas*] Vel *recondas*, nempe ut recondi solet thesaurus ad certum tempus dum eo indigemus. Verbum est צפן, quod *recondere* sign. ut ibi, *Recondita sunt justo facultates improborum.* Hinc מצפונים *thesauri*, à *recondendo.* Sic θησαυροὶ à *reponendo*, quòd *in diem crastinum*, h. e. εἰς αὔριον, *reponerentur.* ¶ *Occultes me*] Vel *abdas me*, quod Ebraicè dicitur תסתירני, nempe à סתר, unde *Saturnus* Deus à *latendo*; & *Latium*, quòd in iis oris latuisset Jovis filii metu, הסתיר *abscondo, abdo, occulto*, unde μυστήριον, q. מסתר *res abdita & occulta.* ¶ *Dum avertetur ira tua*] Quidam, *donec quiescat ira tua.* Nam est שוב in fonte, quod etiam *quiescere* sign. Sic Græci Lxx. Nam quod in Vulgato *donec transeat*, Ebraicè diceretur עד עבור. Verbum שוב & *converti* & *averti* sign. unde משובה *aversio.* Nam *conversio* תשובה dicitur. ¶ *Ponas mihi*, &c.] Vulg. *& constituas mihi tempus in quo recorderis mei.* Lxx καὶ τάξῃ μοι χρόνον ἐν ᾧ μνείαν μου ποιήσῃ *& constituas mihi tempus in quo memoriam mei facies.* Tharg. *ponas mihi decretum, & recorderis mei.* ¶ *Statutum*] Certum & statum definitúmque tempus. Sic לחם חקי *panis statuti mei.* ¶ *Et memor sis mei*] Vel *quo memor futurus mei sis*; *quo recordaturus mei sis*, h. e. liberaturus ex his molestiis ac difficultatibus. Nam Deus *memor est ejus* quem è periculis eripit aut singulari aliquo beneficio afficit. *Quid mortalis, ut recorderis eum?* Psal. 8. *ut memor sis ejus.*

14. *Si*] i. Cùm, ut alibi, *Si erit Jubilæus. Si Deus nobiscum*, &c. Vulg. *Putásne mortuus homo rursum vivet?* Tharg. *Si morietur vir improbus, fierine potest ut vivat?* ¶ *Vir*] Homo, ἄνθρωπος. ¶ *An vivet*] *Iterum*, quæ vita propriè תחיה dicitur, i. ἀναβίωσις. Soli autem justi hâc vitâ vivent, unde dictitant, *Resurrectio ad vitam non est nisi justorum.* Nam improbi eo modo non resurgent. Ad quos Chaldæus interpres hunc locum restrinxit, fortè, quòd in ea hæresi esset ut putaret solos justos resurrecturos. Quod verum est si de resurrectione ad vitam sermo sit. *Vivere* pro *iterum vivere*, ut *surgere* pro *resurgere*, & quæ alia Grammatici notarunt. Aut *vivere* hîc est *facilè vivere*, ut in illo, *Amici, dum vivimus, vivamus*, jucundè vivamus. ¶ *Cunctis diebus*] Tharg. *Propterea omnibus diebus* מטול היכנא. Lxx ζήσεται συντελέσας ἡμέρας τοῦ βίου αὐτοῦ *vivet consummatis diebus vitæ suæ.* ¶ *Ævi mei*] צבאי *temporis mei*, vel sanè *militiæ meæ*: quod noster retulit *cunctis diebus quibus nunc milito.* Chaldæus quoque habet חי לי *exercitûs* aut *militiæ meæ.* Suprà 7. 1. *Tempus est homini super terram.* Aliàs, *militia est homini.* Vide notas meas ad illum locum. צבא *tempus certum, determinatum.* ¶ *Sperabo*] Vel *exspectabo.* Vulg. *exspecto.* Lxx ὑπομενῶ *sustinebo.* Aq. Th.. & Sym. ἐλπιῶ *sperabo.* ¶ *Donec veniat*] Lxx ἕως πάλιν γένωμαι *donec rursum fiam.* Aq. Th. ἕως ἂν ἔλθῃ τὸ ἀλλαγμά μου *quoadusque venerit mutatio mei.* Sym. ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ ἁγία φύσις μου *donec veniat sancta natura mea.* Quanquam in ed. Rom. *nativitas mea*, i. γένεσις. Innuit autem statum hominis post resurrectionem, quem nescio an rectè *naturam* appellat, cùm resurrectio sit παρὰ φύσιν *contra naturam*, non κατὰ φύσιν *juxta naturæ normam aut regulam.* Sic dico, Naturâ nemo resurget; contra naturam omnes resurgent, Deo ita decernente, qui omnipotens & supra naturam est. ¶ *Immutatio*] *Mors mea*, ut Prov. 31. 8. *in causa omnium filiorum* חלוף *mutationis*, i. mortalium, quibus semel moriendum est. Minùs rectè alii *quando natura corrupta & mortalis immutabitur in incorruptam & immortalem.* Alibi *mutatio* dicitur de iis qui tempore judicii magni non morientur quidem sed immutabuntur. Quanquam ipsa mors etiam *immutatio* vocari possit. ¶ *Mea*] Vel *mei*, quod rectius. Enarrant de morte, cùm homo vitam cum morte commutat. Mors enim, ut dixi, quædam immutatio est, quando corpus ab anima separatur disjungitúrque. Sic ferè Judæi, quibus adsensum præbet ipse Mercerus; nec ego contradico.

15. *Vocabis*] Vulg. *Vocabis me.* Lxx εἶτα καλέσεις *Deinde vocabis.* Tharg. *Si eris vocans*, i. *si vocabis me, ego respondebo tibi. Si* desideratur etiam in textu Ebræo. Nam sensus, *Si* [aut *cùm*] *vocabis me ad te, ut sim apud te*: sicut Apostolus ait, *Cupio dissolvi, & esse cum Christo. Vocat* propriè qui aliquem invitat ad prandium aut cœnam. Sic *vocat* nos Deus ad vitam æternam, quæ in N. F. *convivii* voce adumbratur. ¶ *Et ego respondebo tibi*] Veniam vocatus, nec in me erit ulla mora. Sanè Deus *respondere* dicitur ei quem exaudit, unde in Lxx ἐγὼ δέ σοι ὑπακούσομαι *ego autem obediam tibi*, sive *dicto audiens ero*, morem geram, & parebo tibi, quod etiam dicunt *obaudiam*, & *auscultabo, tibi.* ¶ *Opus manuum*, &c.] Vel *operis manuum tuarum cupiditate duceris.* Vocat se *opus manuum Dei*, & rectè. Nam à Deo conditus fuit. Consuevit autem artifex appetere opus à se factum, ejúsque videndi cupiditate duci ac teneri. Vulg. *operi manuum tuarum porriges dexteram.* Nam quos libenter videmus, si fortè obviàm nobis fiant, iis dexteram porrigimus. Lxx τὰ δὲ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ ἀποποιοῦ *sed opera manuum tuarum ne repellas.* More usitato in S. literis affirmant vehementiùs negando contrarium. Talia sunt, *Non gaudet stulti pater. Non prosunt thesauri improbè parti. Suscipere personam in judicio non est bonum. Non remittetur neque in hoc neque in futuro seculo*, i. Punietur & in hoc & in futuro seculo. Tharg. *Opera manuum tuarum concupisces*, i. me hominem à te factum. ¶ *Concupisces*] Videre scilicet, quoniam ejus desiderio teneris. Sic est profectò; artifex libenter videt opus suum. Ab hoc verbo *pecunia* Ebræis dicitur כסף, quòd omnes eam concupiscant. Est enim anima mortalium, & qui eâ caret vivens mortuus habetur, juxta illud vulgatum,

> Τ' ἀργύριόν ἐστιν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς.
> Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τοῦτο, μηδ' ἐκτήσατο,
> Οὗτος μεταξὺ ζώντων τεθνηκὼς περιπατεῖ.

Quæ tamen vera non sunt ex opinione sapientum, sed eorum duntaxat qui ob φιλαργυρίαν & avaritiam pessimè audiunt.

16. *Quia nunc*, &c.] Vulg. *tu quidem gressus meos dinumerasti.* Lxx Ἠρίθμησας δέ μου τὰ ἐπιτηδεύματα, *Numerasti autem adinventiones meas.* Lex. vet. Ἐπιτήδευμα, *institutum, inceptum, studium, professio.* ¶ *Gressus meos*] Actiones meas. ¶ *Numeras*] Vel *numerasti.* Videtur sensus esse, Facta mea omnia in numerato habes, & nè unum quidem impunitum reliquisti. ¶ *Nec differs*, &c.] Verbum è verbo, *nec custodis super peccatum meum. Custodire* hîc est exspectare, differre pœnam. Quo sensu Thalmudici dicunt שמור לי המתן *exspecta me*, i. Sic in Belgio audimus **wacht my** pro *exspecta me*, & **wachter** est *custos* in eadem lingua, qui שומר Ebræis. Vulg. *sed parce peccatis meis*, lectio varians *sed parces.* Lxx καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ σε οὐδὲν

ἐδὲν τ̃ ἁμαρτιῶν μȣ & non præteriit te ullum peccatorum meorum. Præterire autem *peccata* dicitur qui ea impunita relinquit. Notavi aliás. ¶ *Peccatum meum*] Pœnam peccati mei. Sic *iniquitas* ponitur pro *pœna iniquitatis.* Sic, *peccatum pro foribus cubat.* Deut. 15. *peccatum in eo*, & 23. 21. *peccatum in te*, i. pœna peccati.

17. *Signatum*] *Obsignatum*, *consignatum.* ¶ *In sacculo*] *In fasciculo*, *in crumena*, *in marsupio*, quod βαλάντιον vocant. ¶ *Scelus meum*] Vulg. *Signasti quasi in sacculo delicta mea*, חתמת. Lxx Ἐσφράγισας δέ μȣ τὰς ἀνομίας ἐν βαλαντίῳ, *Signasti autem iniquitates meas in marsupio*, vel *in sacculo.* Lex vet. βαλλάντιον, *sacculum*, *sacculus.* βαλλαντίδιον, *sacculum:* potiùs, *parva crumena.* Nota in Lex. veteri scriptum esse βαλλάντιον cum duplici λ, & in ed. Rom. βαλάντιον cum unico. Tharg. *Signata est in libro memoriarum rebellio mea. Sacculus* hîc dicitur צרור à *ligando*, q. *ligamen.* Nam in eo ligamus quæ bene servata nec perdita volumus. ¶ *Scelus meum*] *Prævaricatio mea.* ¶ *Adsuis*] Tralatio ab iis qui vestem vesti adsuunt. *Sic tu*, inquit, *cumulas iniquitatem*, *& quasi adsuis*, *ad iniquitatem meam.* Vulg. *sed curasti iniquitatem meam.* Lxx ἐπεσημήνω δὲ εἴ τι ἄκων παρέβην, *annotasti verò si quid invitus transgressus sum.* Tharg. *advertis* (*adjungis*) *ad iniquitatem meam.* ¶ *Ad iniquitatem meam*] Ad verb. *super iniquitatem meam*, q. d. Iniquitatem iniquitati adjungis, & nihil impunitum relinquis. Sic Job 13. 26. *hereditare facis me iniquitates pueritiæ*, sive *adolescentiæ*, *meæ.* Possumus de *pœna iniquitatis* exponere, ut dicat, Continuis pœnis & malis me exagitas. Notum ut *iniquitas* accipiatur pro *pœna iniquitatis.* Qui hoc nescit, nescit quod pueri sciunt.

18. *Et sanè*] ואולם. Lxx ϗ πλὴν *& quidem.* Tharg. וברם *verùm*, *enimvero.* Vulg. omittit. ¶ *Mons cadens*] Ὄρος πίπτον. Tharg. *Lot*, *qui separatus ab Abrahamo*, *similis erat monti celso.* Sunt qui נופל, annotante Abenezra, deducant à נפילים *gigantes*, q. *giganteum* dicas, i. magnum & celsum. Sed hoc mihi coactum videtur. ¶ *Defluit*] Vel *defluet.* Translatum à foliis arborum, quæ *defluere* dicuntur quando marcescunt ac decidunt. Quin ipsa arbor *defluere* dicitur cùm ejus folia defluunt. Lxx διαπεσȣ̃ται *decidet.* Tharg. *defluit.* ¶ *Saxum*] *Petra*, *rupes.* Lxx πέτρα, quæ hîc צור dicitur, & alibi סלע. Syriacè autem כיפא *Chepha*, unde *Cephas.* צור etiam *Deum* denotat, unde Tharg. *Fortis subduxit gloriam Divinitatis suæ à Sedom*, *qui erat locus ejus.* תקיפא *fortis*, i. Deus, ὁ δυνατὸς ϗ ἰσχυρός. Quod etiam אל significat. ¶ *Transfertur*] Terræmotu, aut vi ventorum, aquarúmve impetu. Terræmotu etiam montes cadunt. Senes hîc habent παλαιωθήσεται *veterascet*; quod עתק etiam sign. unde עתיק *antiquus*, *vetus*, in Daniele, nisi fallor. ¶ *E loco suo*] Ἐκ τȣ̃ τόπȣ αὐτῆς.

19. *Comminuunt*] Vulg. *excavant*, juxta illud,

Gutta cavat lapidem, non vi, sed sæpe cadendo.

Quidam *contundunt.* Lxx λίθȣς ἐλέαναν ὕδατα *Lapides levigarunt aquæ.* In Thargum est שייפא, quod similiter *contererè* & *comminuere* sign. ¶ *Inundant decidua ejus*, &c.] In Ebræo est ad verb. *inundat*, & *decidua ejus*, *aqua* videlicet. licèt vox Ebræa *aquam* denotans dualis sit. Fortè hoc dicit, *Inundant*, ô Deus, *quæ spontè fundit pulvis terræ*, sive, quod idem, *terræ pulveris*, quò referunt pronomen fem. quod in ספיחיה: nam *terra* nomen fem. est. Vulg. *& alluvione paulatim terra consumitur.* Lxx ϗ κατέκλυσεν ὕδατα ὕπτια τȣ̃ χώματος τ̃ γῆς *& demerserunt aquæ supina cumuli terræ.* Tharg. *inundant decidua ejus pulverem terræ.* Nihil variat ab Ebræo. ¶ *Pulverem terræ*] Παράλληλον, ut alibi עפר אדמת *terræ pulveris.* Nam synonyma sunt ארץ *terra*, אדמה *humus*, & עפר *pulvis:* notavi aliás. ¶ *Et spem*] *Sic*, vel *ità*, *spem.* Vau hîc assimilat, ut sæpe in libro Proverbiorum. *Ut aqua*, inquit, *lapides cavat & comminuit*, *& ut decidua ejus terram inundant*, *sic perdis spem hominis*, qui, cùm se victurum sperat, repentè morte opprimitur.

20. *Prævales ei*] *Fortior eo es.* Vulg. *roborasti eum paululùm.* Legit aliis vocalibus תתקפהו. Lxx Ὦσας αὐτὸν, *Impulisti eum.* Tharg. *Consummasti eum.* ¶ *In perpetuum*] Lxx εἰς τέλος *in finem.* Tharg. *in seculum.* Vulg. ad sequentia refert, *ut in perpetuum transiret.* Semper, inquit, ei prævales, ac proinde ei moriendum est cùm vis. ¶ *Abit*] Moritur. Sic *abitionem* pro *morte* posuerunt autores Latini, ut Festus notat. *Abire* hoc significatu sumitur suprà 10. 21. Gen. 15. 2. Sic dicimus, *Abiit illuc unde negant redire quenquam.* Pleniùs enunciant, *abiit ad patres*, *in communem locum*, *ad plures*, *in domum seculi sui*, *in viam patrum suorum*, *viam universæ terræ*, &c. In loco Jobi citato, *Priusquam abeam*, *nec revertar*, videlicet κτ̃ φύσιν *secundùm naturam. Transeo* idem sign. unde in Vulg. ed. *ut in perpetuum transiret.* Psal. 141. 10. *donec ego transiero*, 37. 36. *Transit*, *& ecce non est.* ¶ *Immutas vultum ejus*] Nam in morte vultus mutatur. Pallet enim homo mortuus, unde *pallida mors*, quia homines pallidos facit. Vulg. *immutabis faciem ejus.* Lxx ἐπέστησας αὐτῷ τὸ πρόσωπον *adjecisti ei faciem.* Apud Aug. *mutasti faciem ejus.* Olymp. *minaciter & austerè eum inspexeris.* Verba illa versûs præcedentis, *Spem hominis perdidisti*, Symmachus olim reddidit προσδοκίαν ἑκάστȣ ἀνδρὸς ἀπολέσεις, *exspectationem cujusque viri perdideris.* Aug. *spem hominis perdidisti.* Docet autem Olympiodorus ex his significari *Sine auxilio Divino hominem nihil esse*, *neque posse sustinere tentationum tempestates.* Polychronius autem, *Montes*, *etiamsi cadant*, *& petram*, *etiamsi veterascat*, *non omnino deleri*; *hominem autem penitus aboleri*, *& nullas illius esse reliquias*, *nimirum quoad corpus.* Habentur hæc in ed. Rom. Latina. ¶ *Emittis eum*] Vel *dimittis eum*, q. d. Amandas eum ex hoc seculo, & ablegas hinc mittísque illuc unde nunquam rediturus est. Usus fuit hoc verbo Moses Gen. 3. 23. de Deo hominem ex horto Eden ejiciente & aliò ablegante. Quò illud Luc. 2. 29. *Nunc dimittis*, *DOMINE*, *servum tuum*, *secundùm sermonem tuum*, *in pace:* quanquam in fonte Græco ibi ἀπολύεις. Vide Annot. nostras ad illum locum. Senes hîc ediderunt ϗ ἐξαπέστειλας *& dimisisti.* Vulgatus autem *& emittes eum.* Chald. *dimittis eum*, usus verbo שדר.

21. *Multi sunt*, &c.] Vulg. *Sive nobiles fuerint filii ejus*, *sive ignobiles*, *non intelliges*, יכבדו accipit in significatione כבוד *gloriæ* & *honoris*, quod potiùs denotat cùm dicimus יכבדו in conjug. tertia, quam gravem dicunt. Sic Tharg. *Habitant in gloria* [*honore*] *filii ejus*, *& nescit*; *imminuuntur*, *nec intelligit de illis.* Lxx Πολλῶν δὲ γενομένων τῶν υἱῶν αὐτȣ̃, ȣ̓κ οἶδεν, ἐὰν δὲ ὀλίγοι γένωνται, ȣ̓κ ἐπίσταται, *Cùm autem multi fuerint filii ejus*, *nescit: si verò pauci fuerint*, *ignorat. Multi sunt*, vel *graves sunt*, argento vel pecore videlicet. *Gravis argento* dicitur eò quòd ære gravi olim uterentur, & penso non numerato debitum solvebant, unde *pœnas pendere*, i. solvere, & *pensiones* dictæ. Autor Festus. *Gravis* etiam *multum* notat, unde *populus gravis*, i. multus 1 Reg. 3. Igitur *graves sunt*, i. multi. Sic enarrat autor Synonymorum in rad. רבה ad quem te adire cupio. Græci quoque hunc sensum secuti sunt. ¶ *Et nescit*] Nam in morte nullius rei notitia vel scientia; quocirca Sepulcrum *terra oblivionis* vocatur, quòd in eo rerum omnium obliviscamur. ¶ *Minuuntur*] *Numero:* pauci sunt, vel *minuantur opibus*, i. pauperes fiunt. Utraque sententia suos autores habet. Vulgatus ad dignitatem retulit. Sanè *capitis imminutio* quæ fit apud Latinos autores, non est ignotum doctis & literatis hominibus. ¶ *Non intelligit*] *Non sentit.* ¶ *De illis*] Vel *illos.* למו reddi etiam potest *sibi*; in quo sensu etiam redundat in Latio. Sic פנימו *facies ejus.*

22. *Duntaxat*] *Veruntamen.* Vulg. *Attamen.* Lxx Ἀλλ' ἢ *Sed.* Tharg. *Verùm.* ¶ *Caro ejus*] *Corpus ejus*, à vermibus corrosum. Lxx αἱ σάρκες αὐτȣ̃ *carnes ejus*, eòdem recidit. Thargum hîc duplex. Prius est, *A verme super eo dolebit*, posterius, *donec non claudetur*, aut *obsignetur*, *lapis monumento impositus*, *super eum dolebit.* Vulg. *caro ejus dum vivit*, *dolebit.* Lxx ἤλγησαν *doluerunt.* ¶ *De ipso*] *De ipsomet*,

ipsomet, de semetipso. על עצמו Aben. ¶ *Et anima ejus,* &c.] Vulg. *& anima illius super semetipso lugebit.* Lxx ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ ἐπένθησεν *anima ejus luxit*, aliàs, ἐπ' αὐτῷ ἐπένθησεν *super se luxit.* Tharg. *& anima ejus in domo judicii super ipso lugebit*, sive *lugens erit*. Thargum aliud, *& anima ejus septem diebus luctûs super ipso lugebit in domo sepulcri. Anima ejus*, propriè. Nam luget homo dum adhuc in vita est, luget, inquam, animo, quòd relicturus sit corpus. Aut, *super ipsum*, dum adhuc in vita est. Aut *anima ejus*, i. *corpus ejus*; ut idem dicat aliis verbis: nam post obitum anima à vermibus corrosa quasi luget ob dolorem quem inde sentiret si viva esset. *Anima* de corpore, ut *pollutus animâ*, i. tactu cadaveris. Sic Num. 6. 6. *ad animam mortui non ingredietur*. Sensus est, *ad hominem mortuum.* ¶ *Lugebit*] Luctum aget.

IDEM.

8. בֶּעָפָר. A. Th. Ἐν χοΐ, ἐν τῷ χώματι, *in pulvere, in aggere*] Polychronius, ὁ Ἑβραῖος, ἐν σποδιᾷ, ἔχει. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, ὁ μὲν, ἐν χοΐ, ὁ δὲ, ἐν τῷ χώματι, εἰρήκε, συνᾴδοντες καὶ αὐτῷ τῷ Ἑβραϊκῷ. Psal. 103. 14. עפר in ed. Rom. χοῦς. Job. 5. 6. מעפר. Sym. ἀπὸ κόνεως *de pulvere*, vel *cinere*. Nam κόνις ad utrumque ambiguè dicitur. Sic עפר in lingua sancta. Vox Ebræa sign. etiam *aggerem*, ut Hab. 1. 10. ubi Lxx similiter χῶμα reddunt. Ἐν χοΐ interpretamentum est Aquilæ, ut ἐν τῷ χώματι Theodotionis. ità conjicio: fieri autem potest ut fallar.

9. יַעֲשֶׂה קָצִיר. Lxx ποιήσει θερισμὸν] Polychr. πάλιν δὲ ὁ μὲν Ἑλληνικὸς, ποιήσει θερισμὸν, ἀπὸ τοῦ τέλους, εἴρηκεν· ὁ δὲ Ἑβραῖος ἀπὸ τοῦ πράγματος, ποιήσει καρπόν. Verum non dicis. nam καρπὸς, i. ערי.

11. אָזְלוּ מַיִם מִנִּי יָם. Sym. ὡς ἐκρεῖ ὕδατα ἀπὸ θαλάσσης *ut effluunt aquæ de mari.*

19. תִּקְוַת אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ. Sym. προσδοκίαν ἑκάστου ἀνδρὸς ἀπολέσεις *exspectationem cujusque viri perdes.*

GROTIUS.

2. QUI *quasi flos egreditur*] Homerus,

Οἵη περ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν.

3. *Et adducere eum tecum in judicium*] Legit אתו, ubi nos habemus אתי, hoc sensu, *Velisne mecum summo jure ac rigidissimè agere?* Psal. 143. 2.

4. *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine?*] Heb. *Quis dabit mundum ex immundo?* Ut severa nimis judicia effugiat, objicit communem naturæ humanæ infirmitatem. De qua nonnulla adduximus l. 2. De J. B. ac P. c. 20. §. 19.

5. *Constituisti terminos ejus*] Vetuisti eum in plura secula, ut olim, vitam producere, Psal. 39. 4.

6. *Recede paululùm ab eo, ut quiescat donec optata veniat, sicut mercenarii, dies ejus*] Sensus est, Parùm est ut eum sine cruciatibus sinas ætatem agere. Jam veniet senectus, quæ mortem ei faciet desiderabilem.

11. *Quomodo si recedant aquæ de mari*] *Mare* intellige lacum, quomodo *septem maria ad Padum* dicta Latinis. De lacu Albano emisso Camilli tempore narrat Livius lib. 5. de Fucino lacu Suetonius Claudio. Pomptinas paludes siccavit Augustus; meminit in Arte Horatius, & ad eum Scholiastes.

14. *Cunctis diebus quibus nunc milito exspecto donec veniat immutatio mea*] Sensus est; Si alia vita in his terris agenda daretur, solarer præsentia mala spe statûs aliquando melioris. Similis cogitatio apud Euripidem est in Supplicibus,

Οἴμοι· τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα·
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν· εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς, καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξημάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες, ἐξωρθούμεθ' ἄν.

17. *Sed curasti iniquitatem meam*] Heb. *& adsuis aliquid iniquitati meæ:* in examine pondus aliquod adjicis culpis, si quæ sunt, meis.

19. *Lapides excavant aquæ*] *Gutta cavat lapidem*, Ovidius. ¶ *Et alluvione paulatim terra consumitur*] Rectiùs ex Hebræo, *inundabit germina terræ pulvis*, i. Syrtes obruunt herbas & arbores.

20. *Roborasti eum paululùm ut in perpetuum transiret: immutabis faciem ejus, & emittes eum*] Sensus videtur esse, Aliquid homini dedisti virium ad vitam hanc exigendam, quâ exactâ, nihil ei restat nisi ut totâ facie habitúque corporis immutato abeat ex hac luce. At Maimonides putat de Adamo hæc dici, qui postquam propositum suum mutaverat, à Deo expulsus est.

CODURCUS.

CONTINUAT apud Deum preces suas hoc tertio responsionis suæ ad Sopharum tmemate vir sanctus. Cujus summa est, Cùm vita humana sit brevis, ærumnabilis, irremeabilis, peccatis obnoxia, nec in ea spes ejus hæreat, ut Deus concedat illi missionem, atque indulgeat εὐθανασίαν. Amplificatio est loci qui suprà 7. 19 tangitur. Repete quæ in illum sunt observata. Sic Elias 1 Reg. 19. 4. mortem expetebat; *Satis superque vixi, Domine: tolle animam meam. Nec enim patribus meis melior sum.*

1. *Homo natus muliere*] Hoc & seq. versiculo humanæ sortis vanitas & miseria delineatur.

3. *Túne etiam oculos*] Cùm sit homo bulla, Dominum supplex orat ne tam graviter in ipsum animadvertat, néve contendat secum in judicio. Se nec tanti esse, nec posse quenquam propriâ & naturali justitiâ apud Deum consistere. Cum hoc dicto congermanescit illud Psal. 143. 2. *Nè intres in judicium cum servo tuo: quia non justificabitur in conspectu tuo omnis homo.*

4. *Quis de polluto*] Quis præstabit se purum & mundum à peccato? ¶ *Ne unus quidem*] Cùm nemo non sit naturali corruptione contaminatus & pollutus.

5. *Quandoquidem definiti sunt dies ejus*] Cùm vita humana suis terminis & cancellis sit conclusa, atque dura cuique fati necessitas incumbat, nec possit quisquam præscriptam sibi lineam transilire, comperendinare, & moras nectere, concede mihi aliquod respirandi spatium in hoc brevi curriculo. Simile est illud Psal. 39. 11. quod suprà cap. 10. meminimus, *Averte oculos à me & recreabor, antequam excessero & ampliùs non sim:* illic vide. Verbi חרץ germana significatio ex hoc loco éxque illis Esaiæ 10. 22, 23. כי כלה ונחרצה & כליון חרוץ quæ S. Apostolus interpretatur Rom. 9. 28. facilè colligitur. חרוץ etiam pro *aspero & prærupto* ponitur cap. 41. 22. Est etiam nomen *auri:* vide cap. 28. ¶ *De eo sententiam tulisti*] חקיו עשית *Decretum ejus fecisti*, i. de eo. *Decretum de homine* hîc dicitur fatum ejus, dies mortis ejus. Sic infrà תשית לי חוק eâdem significatione usurpatur. Et cap. 23. 14. כי ישׁ לים חקי *quoniam perficiet quod statutum est de me.* Eodem sensu dicitur v. seq. *dies hominis*, & Psal. 37. 13. Pro quo *tempus hominis* dictum Eccl. 9. 12. *homo nescit tempus suum.* Et sic Poeta,

Stat sua cuique dies.

Aliud verò significat חקי cap. 23. 12. hujus libri מחקי צפנתי אמרי פיו *plus quàm demensum meum condidi verba ejus.* Vide quæ illic observaturi sumus. *Non irritum faciet*] לא יעבר *non prætergredietur.*

6. *Ad illum nè attendas*] Similis est planè huic locus cap. 10. 20. superioris, & Psal. 39. suprà laudati. ¶ *Donec adlubescat, sicut mercenarii, dies ejus*] Genus loquendi compendiosissimum, quo factum est difficile. Hebraicè ità sunt hæc construenda עד יומו ירצה כיום השכיר ירצה, *donec dies ejus adlubescat, sicut adlubescit dies mercenarii.* i. *donec ultro venerit*, vel *gratus advenerit.* Hieronymus verum sensum est assecutus, *donec optata venerit, sicut mercenarii, dies ejus. Dies hominis* est dies mortis, ut jam suprà monuimus. Dies Natalis & dies Mortis dicuntur *dies cujusque:* intermedii sunt *dies vanitatis.*

Dies

Dies autem *mercenarii* est dies cessationis, dies quietis, dies festus. Comparatur autem dies mortis diei festo, qui dicitur יום טוב *dies bonus*, i. faustus. Ergò mortis dies est Sabbathum hominis. Verbum עד ירצה passivè interpretatur Hieronymus quasi legeretur עד ירצה, ac si esset Niphal, vel haberet ejus significationem: quod & constructio facilè patitur. Sic Psal. 49. 13. ואחר יהם בפיהם ירצו quamvis legant ירצו activè tamen passivè intelligendum, ac si legeretur, *jeratsu*. *Et post eos ori eorum adlubescunt*, repete ex superiori *via eorum*. Ità hìc *donec adlubescat dies ejus*, i. donec grata & accepta sit. Aben Ezra interpretatur ישלים *perficiat*: sicut illa Levit. 26. 34. אז תרצה הארץ את שבתותיה & 2 Chron. 36. 21. ubi verbum רצה interpretantur Magistri Hebræi *perficere*. Sed nusquam sig. *perficere*, nè in laudatis quidem locis. Sed hoc loco præterpropter non habet aliquod regimen cum particula את: nam absolutè & passivè construitur: nec valde dubitarem legere ירצה *jeratse*. Videntur autem illa, *Nè respicias ad illum, ut cesset donec veniat dies, sicut mercenarii*, petita esse ab operariis, à quibus si dominus eorum avertat oculos cessant atque operas intermittunt, otiantúrque κτ̀ τὴν ὀφθαλμοδουλείαν.

7. *Si quidem arbori spes*] Illustrat ab exemplo contrario plantarum, quæ excisæ repullulant, vitæ humanæ miseram sortem, quæ cùm brevis & ærumnabilis sit, insuper semel amissa irreparabilis est. Argumenta ex eo ducit, quòd hominum generi vitâ semel transactâ postliminio dias in luminis oras regredi sit negatum, ut Divinam opem in præsenti tentatione exoret, antequam decedat, ut possit etiam ante obitum Divinam gratiam persentiscere & experiri. Ex hoc verò loco duo argumenta promuntur ad solandos in rebus afflictis sanctorum animos: Unum, quo nititur spes eorum, auxiliatorem Deum ipsis affuturum in tentationibus: Alterum, quòd si vita brevis est & irrevocabilis, ergò afflictio nostra levis transibit, de qua Apostolus 2 Cor. 4. 17. τὸ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν *extemporanea & præsens levidensis tentatio nostra*, adversùs quam asylum tutissimum in morte habemus. Quod etiam argumentum tangit vir patientissimus v. 13, 14. & seq. & posthac sæpius in sequentibus defensionibus usurpat.

8. *Consenuerint*] יזקין in Hiphil idem sign. quod in Cal.

9. *Ad sensum aquarum*] Translatio elegans à sensu præditis ad plantas.

10. *Et debilitatus*] Verbum חלש sig. *debilitari, infirmari, invalidum esse*: & quinque locis tantùm occurrit, bis in Exodo, semel apud Esaiam, semel apud Joelem, & hìc. Conjunguntur ימות יחלש & ינוע tanquam synonyma.

11. *Tanquam aqua stagni ubi exhausta sunt*] Heb. *abierunt aquæ è mari. Mare* hìc sig. *stagnum*. Verbum אזל non est admodum frequens; videtur esse Chaldaicum magis quàm Hebraicum, quia à Daniele & Ezra Chaldaicè usurpatur: éstque alicubi Thargum verbi הלך. Inde consit nomen *Hazazel*.

12. *Donec cœli non sint non excitabuntur*] Hic locus duo continet; primum, Resurrectionem mortuorum; alterum, Finem universi. Mors hìc appellatur *somnus*.

13. *Utinam me reconderet*] Mortem optat, quia per mortem sperat se liberatum iri, atque ab omnibus laboribus & tœdiis certum effugium in illa se consecuturum. Confer cum hoc loco c. 17. 16. & 30. 24. Ex quibus colligere est, Sanctis mortem esse valde utilem & necessariam. ¶ *Donec ira ejus revertatur*] Novissimum Judicium significare videtur, atque optare condi sepulcro donec ad Judicium Dominus revertatur in novissima die, quæ dicitur ἡμέρα ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀνταποδώσει ἑκάστῳ κτ̀ τὰ ἔργα αὐτοῦ, i. *in qua Deus iram effundet justo judicio, & unicuique pro meritis rependet*. ¶ *Sententiam de me ferret, & mei meminisset*] Etiam refero ad mortem תשית לי חוק ותזכרני. Decretum enim illud est fatum, εἱμαρμένη, constitutum à Deo cuique mortis tempus.

14. *Si semel oppetierit homo, vivetne denuò?*] Quamvis nemini concessum reviviscere, patienter tamen exspectabo donec advenerit dies fatalis. ¶ *Omne tempus militiæ meæ*] i. Vitæ meæ. Sic suprà 7. 1. *Vita militia est*. ¶ *Obitus meus*] Heb. *immutatio mea*. Obitus appellatur *immutatio*. Ità interpretatur Aben Ezra. S. Apostolus 1 Cor. 15. 51. opponit τῷ κοιμᾶσθαι τὸ ἀλλαγῆσθαι. Mors itaque sanctorum *commutatio* in melius est. Possunt etiam verba illa כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי ità verti, *Omnibus diebus militiæ meæ sustinebo donec contingat mutatio mea*, i. donec ex statione mea decedam, ut sit Metaphora perquàm elegans à militia, quam deserere est nefas, nec nisi emeritis & cum honesta missione relinquere castra licet, & ab ordinibus stationum movere se. Miles quippe in statione positus decedere ex ea non debet nisi succedente alio, & Tribuno imperante: quas stationum vices *mutationis* nomine aptè hìc intelligas. Atque ego ità sentio. In eadem significatione nomen צבא usurpatur Esa. 40. 2. ubi Jerusalem *militiam suam exantlavisse* dicitur. Est autem hæc viri pii & constantis post varios æstus quibus ejus animus fluctuavit egregia conclusio, quâ spes & fides ejus elucescit maximè.

15. *Vocabis me*] Et hæc etiam ad Resurrectionem mortuorum in novissimo dierum referenda, ut & illa, *opus manuum tuarum requires*: quæ S. Hieronymus sic expressit, *operi manuum tuarum porriges dexteram*: quæ nos vernaculè vertimus, *vous remettrez la main à vostre ouvrage*.

16. *Nunc enim gressus meos*] Exstat idem genus loquendi superiori capite extremo cum hoc conferendum. ¶ *Super peccato meo non comperendinas*] Heb. *non servas*, i. animadvertis sine mora *in omnia peccata mea*, nulla peccata mea inulta relinquis. Ita Græcus καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ σε οὐδὲν τῶν ἁμαρτιῶν μου. Quod loquendi genus lucem mutuatur vel à verbi תשמר rectâ notione, vel à nominis חטאה genuina significatione & distinctione. Nemo non videt loquentis mentem esse, Deum severâ admodum animadversione peccata ejus plectere: sed generis loquendi ratio non ità claret: fortasse componendum cum illis cap. 10. 13. & 11. 6. locis: vel לא תשמר על חטאתי *Non differs ultionem peccati mei*, sed statim erumpis in iram, & effundis omnem stomachum, ut vindices delicta mea. Nam *servare super peccato* est comperendinare & differre in aliud tempus ultionem; ut Psal. 103. לא לעולם יטור, ubi נטר est *servare & gerere memorem animum*, & differe ultionem in idoneum tempus, & captare idoneum tempus. Sic Levit. 19. 18. *Non eris memor injuriæ civium tuorum*, לא תטור את בני עמיך. Sic Nah. 1. 2. נטר הוא לאיביו *servat ipse inimicis suis*. Est autem שמר synonymum verbi נטר. Qui memorem gerit animum dicitur *servare*, ut Gen. 37. 11. de Jacobo, qui animo insomnia Josephi versabat, dictum שמר את הדבר. Et Prov. 2. 11. & 5. 2. cogitationes *servari* dicuntur. Sed Jer. 3. 5. verba Israelis ad Dominum quæ desiderantur à Propheta הינטור לעולם אם ישמר לנצח *Num memor erit in seculum? num servabit in perpetuum?* in quibus locis *servare* est memorem animum gerere & differre ultionem in tempus opportunum. Hìc verò *non servare super peccato* est effundere iram in aliquem ob peccatum ejus, & non comperendinare. Vulgata Latina vertit *sed parce peccatis meis*. Secundùm illam sententiam vertendum, *Nè observes in peccatum meum*; juxta illud Psal. 130. 3. אם עונות תשמר יה *Si iniquitates observaveris Domine*. Alia etiam afferri posset לא תשמר על חטאתי, *Non observas super errore meo*, i. nullam habes rationem erroris mei, ut ignoscas. Et sequentia juxta illam bene cohærent,

17. *Delicti mei fasciculum obsignasti, & consuis super iniquitatem meam*] Verbum טפל superiori capite explanatum est. Est Metaphora à fasciculis, qui compinguntur, consuuntur & obsignantur. Est autem observandum, quòd vir sanctus profitetur sperare se post mortem requiem laborum. *Nunc enim*, i. in hac vita, Deum non differre pœnam in electos. Ergò electorum mala vitæ pomœrio circumscribuntur.

18. *Montes*

18. *Montes utique labuntur & cadunt*] Ità hunc locum intelligo; *Etiam montes cadunt, rupes convelluntur, lapides cavantur:* q. d. se non posse adversùs tot mala stare. Vel sensus est, Omnia firmissima labefactantur, multò magis Homo; Deus autem idem semper manet. Dictio אולם est particula affirmandi, *enimvero, omnino,* frequens in hoc libro.

19. Verbum שחק quatuor tantùm locis exstat, & sig. *comminuere, conterere:* unde nomen שחק SCHAHAK, *tenuissimus pulvis,* & *æther, cœlum.* ¶ *Et gleba avulsa secum abripit omnes stirpes*] Heb. *pulvis terræ secum abripit stirpes ejus,* i. unà cum pulvere abripiuntur & eradicantur stirpes.

20. *Prævalebis*] Verbum תקף Chaldaicum est, & Thargum verbi חזק.

21. *Honorantur ejus filii*] In eam sententiam Eccl. 9. 6. *Etiam amor eorum & odium eorum & livor eorum jam periit: & non est illis portio in hoc seculo omnibus iis quæ geruntur sub sole.*

22. *Tantùm sibi dolebit*] ἕκαστος ἴδιον φορτίον βαστάσει. Post mortem nullus sensus eorum quæ hîc contingunt posteris nostris. Sed quisque suæ animæ, suæ carni dolebit, i. sibi ipsi; nec tangitur rebus vivorum. *Mortui enim,* ut sapit B. Augustinus libro De Cura pro mortuis gerenda, *non norunt quid agant patiantúrve mortales in hoc seculo: nec quietos inquieta vita vivorum solicitat.* Et dictum Esaiæ in hanc sententiam affert, *Abraham nescivit nos, Israel non nos cognovit.* Et quod Josiæ pollicetur Dominus, *Apponam te ad patres tuos, & oculi tui non videbunt mala quæ inducturus sum in hunc locum. Atque ità factus est Josias omnium malorum futurorum properatâ morte securus. Ibique sunt spiritus defunctorum ubi non vident quæcunque aguntur aut eveniunt in ista vita hominibus; sed vel sua mala patiuntur, si talia merita contraxerunt; vel in pace requiescunt, sicut Josiæ promissum est, ubi mala nulla patiendo vel compatiendo sustinent, liberati ab omnibus malis quæ patiendo vel compatiendo, cùm hîc viverent, sustinebant.* Quod dictum de piis qui moriuntur in Domino propriè intelligendum existimo, ad quos, si quid pœnarum ipsis exantlandum porrò superest, nullus sensus alienarum miseriarum pertingit. De reprobis verò & damnatis parabola pauperis Lazari & divitis improbi aliud insinuat, in qua improborum spiritus non modò propriorum scelerum sed etiam peccatorum fratrum & aliorum causâ torqueri videntur.

CAP. XV.

MUNSTERUS.

2. Respondebit *scientiam ventosam*] Notat Æliphaz his verbis virum sanctum de insipientia & nugaci doctrina, quæ mentem non reficit auditoris, sed magìs expugnat timorem Dei, ut plerique hinc arguunt orationem ad Deum fusam nihil prodesse. Capitúrque hîc שיחה pro תפלה. Minatur denique periturum esse Job penitus, quòd admonitus nolit resipiscere.

7. *Tu primus*] Taxatur hîc Job ab amico de arrogantia, quasi sibi soli arrogasset sapientiam, &c.

10. *Gravior in diebus*] Æstimat sapientiam à diebus, q. d. *Habes hîc præsentem virum qui antiquior est patre tuo, & tu junior illo audes sic gloriari de sapientia?*

12. *Annuunt oculi tui*] Sensus est, Cor tuum, oculi tui, flatus ipse tuus & verba labiorum ostendunt & præ se ferunt arrogantiam & contemptum.

15. *Sanctis suis non credit*] Suprà cap. 4. Æliphaz ferè eadem narravit verba, nisi quòd hîc pro *Angelis* posuit *cœli.*

19. *Quibus solis data est terra*] Si visioni, inquit, meæ non credis, crede sapientibus qui me instituerunt, & qui successerunt magnis viris, quibus terrarum judicia & regimina commissa fuerunt.

20. *Impius dolet*] Hoc est quod docere vult, Impium scilicet sibi malè conscium omni tempore vitæ suæ nunquam bene sperare, semper timere mortem, atque privari suá felicitate.

22. *Imminere gladium*] Pro exemplo accipe Dionysium Siculum.

23. *Quærat panem*] Impius in paupertatem redactus, si tempore famis mendicare cogatur, nescit quò se vertat; & quia nulli bene fecit, à nullo beneficia exspectat.

24. *Cùm rex cingitur*] Capitur hîc עתיד pro מזומן, & כידור pro עיגול *orbe.* Stipant enim ministri Regem in orbem; sic impium undique vallabunt mala.

27. *Eò quòd operuerit*] Quia, inquit, deliciis incrassatus Dei oblitus est, & aliud nihil cogitavit quàm ut saginaret corpus, exstrueret sumptuosa ædificia, resuscitarétque habitacula quæ olim ob commissas prædas destructa fuerunt, festinabit manus Dei contra eum, &c.

29. *Prosperitas eorum*] Kimhi hujus vocabuli radicem ponit נלה, exponitque pro שלם. Unde מנלה idem est quod שלמות sive הצלחות, sicut nos vertimus.

VATABLUS.

1. Et *respondit,* ויען] *Et loqui cœpit,* i. *resumpsit sermonem Eliphaz,* vel, *Resumpto sermone dixit.*

2. *Respondebit,* יענה] *Loquetur,* i. loqui debet. ¶ *Scientiam ventosam,* דעת רוח] *Sententiam venti,* i. vanam: h. e. verba vana. ¶ *Euro,* קדים] *Vento vehementi,* ut est ventus Orientalis, Eurus scilicet. *Ventrem* pro *mente* accipit, q. d. Debétne qui vult haberi sapiens talem de se opinionem concipere?

3. *Disputare,* הוכח] Subaudiendum aliquid, acsi dicat, *Estne sapientis arguere verbo,* sive *sermone, inutili, & verbis quibus non proficiet?*

4. *Etiam tu dissipas,* &c. אף אתה תפר וגו'] Fut. Heb. pro præs. *Tu quoque dissipas,* i. pessundas ac perdis, *timorem* Dei, *& subtrahis preces* quæ funduntur *coram Deo* in rebus adversis; acsi dicat, Tu videris Deum non timere, nec velle eum humili prece in afflictionibus implorare.

5. *Docebit,* &c. כי יאלף וגו'] q. d. Non est opus ut te doceam in quo pecces, non eges alio testimonio quàm sermone oris tui, cùm planè utaris sermone fallaci. Seq. versu seipsum declarat.

6. *Condemnat te,* ירשיעך] Futura Heb. pro præs.

7. *Nunquid* ante *primum hominem,* הראשון אדם] Ad verb. *Nunquid primus homo.* Alii, *An prior Adamo,* &c. Sub. *qui nos juniores floccifacis?* ¶ *Formatus es?* חוללת] *Genitus es? natus es?* q. d. Túne es ille senex & antiquus dierum, qui omnem sapientiam cognoveris, & præ te reliqui omnes nihil norunt?

8. *Et prohibes,* ותגרע] *Et contines, coerces.* Alii, *& diminuetur tecum sapientia?* i. peribit tecum sapientia? q. d. An solus sapis, ità ut te pereunte simul peritura sit sapientia ipsa?

9. *Quod nesciamus?* ולא נדע] Ad verb. *& non scimus?* i. cujusnam rei peritus es cujus ignari simus? ¶ *Intelligis,* &c. תבין וגו'] Fut. Heb. pro præs. vel præt. Hebraismus, pro *quid intelligis à quo nos alieni simus?* h. e. quod nos lateat, sive quod nos non intelligamus, ut tantopere tuam jactare, & nostram audeas sapientiam damnare?

10. *Diebus,* ימים] i. Ætate: h. e. provectioris ætatis quàm sit pater tuus.

11. *An parum,* &c. המעט וגו'] i. An parvæ sunt tibi, h. e. minores, ut non tibi sufficiant, consolationes istorum virorum qui tecum disputant? & an latet aliquid adhuc in animo tuo quod non profers?

12. *Quid cepit te cor tuum?* &c. מה יקחך לבך וגו'] i. Quò rapuit nunc te mens tua? sive, Quæ te dementia cepit? *& quid annuunt oculi tui,* ut nescio quam malignitatem ac indignationem prodere aspicientibus videantur?

13. *Quòd respondeas Deo spiritum tuum,* כי תשיב אל אל רוחך] i. Quod in animo habes; sive, voluntatem tuam?

am? q.d. Quòd tam constanter audeas pro voluntate tua Deum interpellare? ¶ *Sermones?* [מלין] Sub. *hujuscemodi.*

14. *Justificetur,* [יצדק] *Justus habeatur.*

15. *Non posuit stabilitatem,* [לא יאמין] Significat immutabilitatem sive perfectionem absolutam. Alii, *non posuit veritatem*; si cum Deo conferantur scilicet. Vide idem suprà 4.18. ¶ *Et cœli,* [ושמים] Chald. *& Angeli.* Suprà 4.18. ponit, *nec in Angelis suis posuit lumen.*

16. *Quantò magis,* [אף כי] Sub. *non erit immutabilis & purus*; vel, *Quantò minus*: sub. *erit immutabilis & purus, homo abominabilis,*&c. ¶ *Bibens sicut aquam, iniquitatem,* [שותה כמים עולה] *Qui ebibit* [sive, *ebibere solet*] *sicut aquam, iniquitatem,* i. plenus malignitate, & à puero propensus ad mala.

18. *Renunciaverunt à patribus suis, neque absconderunt,* [יגידו ולא כחדו מאבותם] Ad verb. *renunciaverunt, neque absconderunt à patribus.* Ordinem perturbatum reposuit noster interpres. *Renunciaverunt acceptum à patribus.*

19 *Quibus solis,* [להם לבדם] Sub. *sapientibus,* vel *majoribus sapientum. Quibus solis traditum est dominium totius regionis, nec transivit per eos ullus alienigena* qui eos hostiliter invaderet. q. d. Quam sic rexerunt ut invicti perstiterint.

20. *Dolore afficitur,* [מתחולל] *Cruciatur.* ¶ *Et numero,* &c. [ומספר] Hoc hemistichium jungitur versui seq. ¶ *Qui absconditi sunt forti,* [נצפנו לעריץ] *Qui reconditi sunt violento*; vel, *tyranno*: i. toto tempore quo vivit tyrannus, *voces terrificæ insonant auribus ejus.*

21. *Veniet ei,* [יבואנו] *Invadet eum.* Affixum pro separato, i. cùm putat esse in summa pace, depopulator invadit eum.

22. *Reverti è tenebris,* [שוב מני חשך] *Se reversurum è tenebris*; sub. *tribulationum atque afflictionum*: desperabit se prosperiora experturum. ¶ *Ideo aspicitur à gladio,* [וצפו הוא אלי חרב] Ad verb. *& aspectus est gladio,* i. aspicitur à gladio: h. e. imminet cervici ejus gladius, vel periculum à gladio.

23. *Vagatur ipse ad panem,* [נודד הוא ללחם] *Vagabitur ad panem*; sub. *quærendum.* ¶ *Ubinam,* [איה] i. Ubinam sit panis quo vivat. q.d. Redigetur in summam paupertatem, ità ut cogatur mendicare. ¶ *Sciet quòd paratus sit,* &c. [ידע כי נכון וגו׳] i. Certò sciet summæ afflictionis tempus sibi imminere. Quod enim in manu est, in propinquo est.

24. *Roborabitur contra,* &c. [תתקפהו כמלך עתיד לכידור] *Prævalebit illi* [sub. *angustia*] *sicut Rex paratus ad hastiludium*: vulgò *tornamentum,* sive *torneamentum.* Gallicè, *un tournoy.* Alii, *prævalebit illi sicut Rex,* sub. homini *futuro in globum,* i. submergendo, h.e. redigendo in figuram globi, ut demergatur. Solent enim homini submergendo colligare caput cum pedibus in formam globi.

25. *Extendit contra Deum manum suam,* [נטה אל־אל ידו] i. Exsertis manibus Dei voluntatem impugnare conatus est.

26. *Incurret in eum in collum,* [ירוץ אליו בצואר] i. Calido impetu ac vehementiâ occurret illi Dominus. ¶ *In crassitiem corporum,*&c. [בעבי גבי מגניו] i. In crassiores ac densiores partes clypeorum ejus. q.d. Vires ejus quamlibèt fortes horribiliter franget, ac eum judicio suo obruet: nullis viribus aut armis poterit resistere Deo.

27. *Operuit faciem,* &c. [כסה פניו בחלבו] Hebraismus: deditus fuit deliciis, & bene curavit cutem suam. ¶ *Et fecit rugas,* [ויעש פימה] Ad verb. *& fecit ora*; i. contraxit velut quædam ora, h. e. rugas, præ pinguedine.

28. *Et inhabitavit,* [וישכון] i. Instaurandas curavit. ¶ *Non habitabant,* [לא ישבו למו] Sub. *homines.* Ad verb. *non habitabunt sibi,* Redundat *sibi* in sermone Latino, i. ubi antea nemo habitabat.

29. *Neque extendet terra perfectionem eorum,* [ולא יטה לארץ מנלם] i. Neque tradet regioni consummationem eorum, sub. *ædificiorum urbium ac domorum,* i. non perficiet habitatoribus regionis ædificia illa quæ cœperat instaurare.

30. *E tenebris,* [מני חשך] i. E rebus adversis. ¶ *Ramum ejus tenerum arefaciet flamma,* [ינקתו תיבש שלהבת] *Propaginem ejus exsiccabit flamma,* i. liberos ejus absumet miseria ac tribulatio. ¶ *Et recedet flatu oris ejus,* [ויסור ברוח פיו] Sub. *Dei,* vel, *dimovebitur ad flatum oris ejus,* q. d. Ad minimam Dei iram peribit. Alii, *recedet flatu oris sui,* i. eo efflante animam; aut, *flatu oris ejus,* hominis scilicet, i. vel ad minimum cujusvis rei impulsum.

31. *Qui vanitate errat* [בשו נתעה] i. Qui deditus est vanitati. ¶ *Vanitas futura sit,* &c. [שוא תהיה תמורתו] i. Se deventurum in meram vanitatem.

32. *In non die suo succidetur,* [בלא יומו תמלא] Hebraismus, *Ante diem suum excidetur*; sub. *propago ejus*: i. ante ultimum vitæ diem præmaturâ ac violentâ morte absumentur liberi ejus. ¶ *Et ramificatio ejus,*&c. [וכפתו לא רעננה] i. Rami ejus non erunt virentes, h.e. proles ejus non promovebit, neque aget feliciter.

33. *Perdet,* [יחמום] i. Dejiciet ad terram. ¶ *Uvam suam acerbam,* [בסרו] *Botros suos immaturos,* i. liberos suos juvenes. ¶ *Et projiciet,* [וישלך] In terram scilicet, i. perdet ante tempus pueros suos.

34. *Impii erit desolata,* [חנף גלמוד] *Hypocritæ erit solitudo,* i. homo impius atque hypocrita privabitur liberis. ¶ *Devorabit,* [אכלה] Præt. Heb. pro fut. ¶ *Muneris,* [שוחד] i. Quæ exstructa sunt muneribus.

35. Nam *conceperunt,* &c. [הרה עמל וילוד און וגו׳] Infinitivi pro præt. Ratio est præcedentium. *Nam conceperunt injuriam,* sive *afflictionem, & pepererunt iniquitatem, atque venter eorum præparat dolum,* i. cogitant semper parare dolum. q d. Mente & opere sunt impii.

CASTALIO.

11. *An tibi divina solatia parvi sunt*] Nostra quibus te Divinitus solamur.

19. *Illis unis*] Majoribus.

22. *Arma speculatur*] Formidat.

30. *Illius oris flatu abripientur*] sc. Dei.

CLARIUS.

1. *Respondens autem Eliphaz*] Duo agit Eliphaz: Primùm immisericordiam & insipientiam, quarum notâ inustus fuerat, recriminando diluere nititur: Deinde dictum Job hîc nullam felicitatem exspectantis refutat, & à mala conscientia profectum temerè judicat, quæ nihil boni in hoc mundo neque etiam in alio sperari sinat. Itaque principiò immisericorditer in Job invehitur, tanquam nugacem, blasphemum & cunctis mortalibus arrogantiorem.

2. *Numquid sapiens*] Si minore plausu, inquit, excipitur oratio tua, id non tam nostræ inhumanitati quàm tuæ insipientiæ acceptum referendum est. A sapienti enim viro exspectantur sermones utiles, sancti ac modesti, non impii & arrogantes & vani, quibus nec mens refocillari, nec fructus colligi, nec utilitas aliqua haberi potest; quales hi tui sunt, qui eò tendunt ut semel omnis Dei timor aboleatur.

10. *Multò vetustiores*] Æstimat sapientiam ex diebus; q.d. *Habes hîc præsentem virum qui antiquior est patre tuo, & tu junior illo audes sic gloriari de sapientia?*

11. *Num parùm est ut consoletur te Deus?*] Vel, *An exiguum quid apud te sunt consolationes Dei?* h.e. Videntúrne te indignæ horum tam gravium virorum magnæ ac diuinæ consolationes? Alius sic interpretatur, *Deus potest te in hac vita iterum consolari, & tibi illa consolationes parva videntur, habésque pro mendacio?* ¶ *Sed verba tua prava hoc prohibent*] Heb. *Et verbum involutum,* sive *mendax, tecum est.*

12. *Annuunt oculi tui*] h.e. Cor tuum, oculi tui, flatus ipse tuus & verba labiorum ostendunt ac præ se arrogantiam ferunt & contemptum.

18. *Non abscondunt patres suos*] Heb. *à patribus suis*; &

& subintelligunt *acceptum à patribus suis.*

19. *Quibus solis data est terra*] Si visioni meæ, inquit, non credis, crede sapientibus qui me instruxerunt, & qui successerunt magnis viris quibus terrarum judicia & regimina commissa fuerunt, qui ità gesserunt remp. atque in tantam obedientiam redegerunt ut nullus sub illis impius appareret.

20. *Impius dolet*] Hoc est quod docere vult, Impium scilicet sibi malè conscium omni tempore vitæ suæ nunquam bene sperare, semper timere mortem, ac privari suâ felicitate.

23. *Ad quærendum panem*] Impius in paupertatem redactus, si tempore famis mendicare cogatur, nescit quò se vertat; & quia nulli benefecit, à nullo beneficia exspectat.

24. *Sicut regem*] Stipant enim ministri Regem in orbem; sic undique impium mala vallabunt.

27. *Operuit faciem crassitudo*] Quia deliciis, inquit, incrassatus Dei oblitus est, & aliud nihil cogitavit quàm ut saginaret corpus, exstrueret sumptuosa ædificia, resuscitarétque habitacula quæ olim destructa fuerant, festinabit manus Dei contra eum, &c.

DRUSIUS.

1. Respondítque, &c.] Vel, *Respondens autem Eliphaz Themanita dixit.* Hæc est replicatio, ut vocant, ad responsionem Jobi, ubi eadem quæ suprà tuetur, & acerbiùs in hominem innocentem invehitur. Pro *respondens* in Græca ed. habetur Ὑπολαβὼν *Excipiens.* ¶ *Themanita*] Vel *Themanites.* Lxx ὁ Θαιμανίτης. Tharg. *qui ex Thaiman*, vel potiùs *Theman.* Sed parùm refert *Theman* an *Thaiman* dicas, hoc antiquum est, illud recenti consuetudine lectum. Sic pro *Engaddi* veteres legebant *Aingaddi*, Ἀινγαδδί.

2. *An sapiens*] Qui verè sit sapiens, qualem te esse putas, sed contrarium apparet ex verbis tuis ventosis & Euro plenis, qui ventus est non solùm vehemens sed etiam noxius herbis ac frugibus. Tharg. *Fierine potest ut sapiens respondeat scientiam quæ similis est* רועפא *vento tempestuoso?* ¶ *Respondebit*] Vel *loquetur.* Nam ענה utrumque sign. Hinc מענה *sermo.* ¶ *Scientiam ventosam*] *Scientiam venti*, h. e. ventosam, vento plenam, quo nihil inanius, tumidam, vanam, inanem, ut *ventosa verba, ventosa plebs, ventosa gloria*, quæ Græcis κενοδοξία. Vulg. *Nunquid sapiens respondebit quasi in ventum loquens?* Lxx Πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν δώσει συνέσεως πνεῦμα; pro quo in aliis cod. πνεύματος, quam lectionem veram esse puto. Eam reperies in ed. Compl. Priorem interpretatur Augustinus, *eum qui implet ventrem dolore, non respondere spiritu scientiæ.* Sed meliùs Chrysostomus *scientiam spiritûs* interpretatur *vanum quid & ventosum*, ut videtur. Vide Rom. edit. ¶ *Et implebit Euro ventrem suum?*] Hunc locum explicamus Proverbiorum clas. 2. lib. 2. adag. 3. Vide quæ scripsimus quoque in proverbio *Sectatur Eurum*, clas. 1. lib. 1. adag. 47. Nam non libet quæ ibi dicta sunt hîc repetere. Vulg. *& implebit ardore stomachum suum?* Primùm קדים reddit *ardorem*, ut alibi *uredinem*, & Græci καύσωνα. Vide Psal. 48. 7. deinde *stomachum* interpretatur בטן, quæ vox propriè *ventrem* notat. Sed *ventrem* etiam Latini sumunt pro *ventriculo*, quem impropriè *stomachum* vocant. Lxx καὶ ἐνέπλησε πόνον γαστρός *& implevit dolorem ventris.* Sed in textu qui in commentariis Græcis πόνων, & apud Aug. *implevit dolore ventrem.* Chrysostomus tamen legit πόνον, & addit τὸν καύσωνα, quomodo Senes reddunt vocem Ebræam cùm alibi tum Jon. 4. 8. & infrà 27. 21. Verba Chrysostomi, ὥστε ἐκπλῆσαι τὸν πόνον καὶ τὸν καύσωνα τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, *ut expleat dolorem & æstum mentis suæ, atque ægritudini suæ morem gerat.* Tharg. *& impleat quasi vento Subsolano sive Orientali ventrem suum.* Ventus est qui ab Ortu flat, quem ideo קדים vocant. Nam קדם *Oriens, plaga Orientalis.* קדים ergò Eurus, Subsolanus, ἀπηλιώτης. Sunt qui *Euronoton* hoc nomine significari tradunt. Sanè Græci Lxx Νότον reddunt Exod. 10. 13. & alibi. In illis regionibus tam vehemens est ut etiam *naves in mari perfringat*, Psal. 48. 7. quocirca βίαιος vocatur à Symmacho ibidem. Eo mare Rubrum pervium reddidit Deus Exod. 14. 21. Non celabo vos quicquam. In glossa Thalmudica, tract. de cultu idolorum fol. 29. pag. 1. *Ventus Orientalis non est fortis*: quod pugnare videtur cum iis quæ diximus. Fortè in una regione lenis est, & in alia vehemens. Sic alicubi dissolvit glaciem, & alicubi constringit eam. Aut ventus Orientalis alius est ab eo qui קדים dicitur.

3. *Arguere*, &c.] Vulg. *Arguis verbis eum qui non est æqualis tibi.* Lxx Ἐλέγχων ἐν ῥήμασιν οἷς οὐ δεῖ, *Arguens verbis quibus non oportet.* Tharg. *Qui arguit verbis quibus non assuetus fuit*, vel *quæ non didicit.* Hoc סכן etiam sign. Vel, *arguit verbo quod non prodest*, ut sit infinit. pro præterit. Sic mox, *Et verbis quibus non proficit.* ¶ *Verbo*] Ebraismus est, *in verbo.* ¶ *Non prodest*] *Non confert, non conducit.* ¶ *Et verbis*] Hîc est מלים in fonte. ¶ *Non proficit*] Sub. *homo.* Sensus est, *non proficitur*, verbum personale pro impersonali: quod crebrum in hac lingua. Mens horum verborum, ut à nobis Latinè reddita sunt, *Arguere*, vel *disputare, verbo solo non prodest, imò nè verbis quidem plurimis quicquam proficitur, si absint opera & facta*, secundùm illud, *Non sermo fundamentum sed opus.* Frustrà se purgat quem opera ipsa conlutulant. In hos competit dicterium illud, *Linguâ factiosi inertes operæ.* Quo pertinet & illud,

Hoc non fit verbis, Marce: ut ameris, ama.

4. *Etiam tu*] R. S. *Quantò magìs tu.* Sic אף sumitur suprà 4. 19. Vulg. *Quantum in te est.* ¶ *Irritum facis*] *Dissipas.* Lxx Οὐ καὶ σὺ ἀπεποιήσω φόβον; *Nónne & tu repulisti timorem?* Th. Οὐ γὰρ σὺ παρῃτήσω φόβον; *Non enim tu rejecisti timorem?* Vel lege sine nota interrogationis. Vulg. *evacuasti timorem.* Tharg. *Etiam tu si multiplicabis*, aut *crescere facies, timorem.* ¶ *Timorem*] *Dei* videlicet. Sic λόγος ponitur pro *sermone Dei, verbum* pro *verbo Dei, præceptum* pro *præcepto Dei*, etiam sine articulo, & cum articulo ἡ ὁδὸς, *via Dei.* Cæterùm *timorem Dei* vocat ipsam pietatem; quam *irritam facit* qui de Deo ejúsque providentia minùs rectè sentit. ¶ *Minuis*] Vel *diminuis.* Vulg. *& tulisti preces coram Deo*, vult dicere *sustulisti, abstulisti.* Minus dicit qui dicit *minuisti.* Lxx συνετελέσω δὲ ῥήματα τοιαῦτα ἔναντι τοῦ Κυρίου *consummasti autem verba talia coram Domino.* Sym. καὶ ἀναιδῶς ὡμίλησας ἐναντία τῷ Θεῷ *impudenter locutus es contra Deum.* Tharg. *imminuisti verbum coram Deo.* Aliàs *prohibuisti*: nam utrumque בצר sign. Vide Prov. 14. 28. & Cohel. 3. Sed & Deut. 12. 32. in Jonatha לא תבערו מנה, *non minuetis ex eo.* ¶ *Precationem*] שיחה de *precibus* usurpatur, & Psal. 102. 2. propriè *sermocinatio. Sermocinatur* autem *cum Deo* qui preces ad eum fundit. Idem *cum Deo loqui* dicitur. Ex quo illud Senecæ, *Ità loquendum cum Deo ac si homines audiant.*

5. *Quia docet*, &c.] Vulg. *Docuit enim iniquitas tua os tuum*, q. d. *Os tuum edoctum fuit ab iniquitate, usque adeò iniqua & prava protulisti ore tuo.* Lxx Ἔνοχος εἶ ἐν ῥήμασι στόματός σου *Reus es verbis oris tui.* Tharg. *Quia docet peccatum tuum os tuum*, i. indicat, arguit. Possumus etiam vertere, *Docet iniquitas tua os tuum*: nam verba Ebræa ambigua sunt. Hoc posterius expressit interpres noster Vulgatus. ¶ *Os tuum*] *Sermo tuus.* Nam sermo animi est index. ¶ *Et eligis*, &c.] Vulg. *& imitaris linguam blasphemantium.* Lxx οὐδὲ διέκρινας ῥήματα δυναστῶν *neque dijudicasti verba potentum.* Tharg. *& fuisti eligens linguam sapientum.* Aug. *elegisti linguam malorum.* Santes *cùm eligas*, q. d. Callidè peccatum tuum elevas aut excusas. ¶ *Linguam*] *Sermonem.* ¶ *Astutorum*] *Callidorum, versutorum.* Tales aliquando *sapientes* vocantur, ut ibi, *Sapientes ad faciendum malum*, Hinc lux interpreti Chaldæo, qui amat *sapientes* transferre quos Ebræi *callidos* & *astutos* vocant. Sanè apud Mosen Gen. 3. 1. ubi nos habemus, *Et serpens erat callidior cunctis animantibus terræ*, in Chaldaismo est *sapientior*: nec malè. Nam, ut est apud Salomonem in libro Proverbiorum, *Sapientia cohabitat Calliditati*, sive *Astutiæ.*

6. Con-

6. *Condemnat te*] Vulg. *Condemnabit te.* Sunt qui maluerunt *condemnet*, & mox *testificenter.* Lxx Ἐλέγξαι σε *Arguat te.* ¶ *Os tuum*] *Sermo tuus.* ¶ *Testificantur*] *Testimonium dicunt.* ¶ *In te*] *Contra te*, q. d. *Quid opus aliis testibus? Ipsa Oratio tua contra te testimonium dicit.*

7. *An*, &c.] Vulg. *Nunquid primus homo tu natus es, & ante colles formatus? Primus homo*, i. אדם ראשון. Nunc cùm fit in fonte ראשון אדם, meliùs, meo judicio, Senes reddiderunt, Τί γάρ; μὴ πρῶτος ἀνθρώπων ἐγεννήθης; *Quid enim? nunquid primus hominum natus es?* Tharg. *Ecce sicut primi hominum absque patre & matre natus es?* ¶ *Primus hominum*] Nam אדם utriusque numeri est. Sic כסיל אדם *stultus hominum.* Nam *stultus homo* potiùs diceretur אדם כסיל. Talia sunt, *Sapientes mulierum, Canum degeneres*, & quæ alia Grammatici notarunt. ¶ *Ante colles formatus es?*] Lxx ἢ πρὸ θινῶν ἐπάγης; *aut ante colles concretus es?* ità S. Augustinus. Polychronius notat in Ebræo esse συνελήφθης *conceptus & formatus es?* Tharg. *creatus es? Colles* autem vocat נלמתא. *Ante colles*, ante orbem conditum. Nam colles unà cum Terra firmati fuerunt aliquot diebus ante Hominem. Proinde Sapientia Prov. 8. 25. *Ante colles*, inquit, *formata sum*, h. e. ante conditum orbem.

8. *Quod in secreto Dei*] Id quod tractatur in secreto & arcano consilio Dei. Licet etiam vertere, *Nunquid arcanum Dei audisti?* ut sit Enallage temporum, h. e. fut. pro præt. Vulg. *Nunquid consilium Dei audisti?* סוד & *arcanum* & *consilium*, quod arcanum esse debet; alioqui facilè dissipatur. Lxx ἢ σύνταγμα Κυρίου ἀκήκοας; *aut constitutionem Domini audisti?* Aq. ἀπόρρητα *arcana, indicenda, quæ dici non possunt.* Lex. vet. Ἀπόρρητος, *arcanus.* Ἀπόρρητον *penetrale, secretum, secretarium, arcanum, mandatum.* Th. μυστήριον *mysterium.* Sym. ὁμιλίαν *colloquium.* Sic Ezech. 13. 9. Sym. ἐν ὁμιλίᾳ *in colloquio*, aut *conversatione.* סוד etiam *concilium* denotat per *c.* ¶ *Detrahis ad te*] Detrahis aliis quam tibi adscribis & vendicas soli? Vulg. *& inferior te erit ejus sapientia?* Lxx ἢ συμβούλῳ σοι ἐχρήσατο ὁ Θεός; εἰς δὲ σὲ ἀφίκετο σοφία; *Aut consiliario te usus est Deus? & ad te pervenit sapientia?* Tharg. *& transtulisti ad te sapientiam?* aliis videlicet detractam. Sic סור אלי *recede à loco illo in quo es, & accede*, seu *veni, ad me.*

9. *Quid nosti*] *Quid scis quod nos nesciamus?* q. d. Nihil. Eadem quæ tu scis, & nos scimus. ¶ *Quod ignoremus*] Ad verb. *& non scimus.* Lxx Τί γὰρ οἶδας ὃ οὐκ οἴδαμεν; *Quid enim nosti quod non novimus.* ¶ *Intelligis*] Repete *quid* ex superiore membro ut dicat, *Quid intelligis?* ¶ *Quod non est*] Vulg. *quod nesciamus?* Lxx ἢ τί συνίεις σὺ ὃ οὐχὶ καὶ ἡμεῖς; *aut quid intelligis tu quod non & nos?* ¶ *Nobiscum*] *Apud nos*, quod Chaldæus dixit נבנא: nam נב *apud.* Etiam עם eo sensu sumitur: sed & את quando *cum* significat.

10. *Etiam senex etiam decrepitus*] *Tam senex quàm decrepitus.* שב vocabulum est *mediæ senectutis*, unde *canum* reddunt. Nam tum canescere primum incipiunt quidam. *Prima senectus* זקנה dicitur, unde זקן *senex.* Sed & שב h. l. à Græcis redditur πρεσβύτης, & à Hieronymo *senes*, quomodo & Chaldæi *senem* vocant סב, Sin in Samech versâ, ut moris est, & סבא *senex mulier, anus.* Sic dictitant סב בביתא סימנא טבא בביתא, *Senex in domo signum bonum in domo*, שב etiam πολιὸς redditur à Græcis Levit. 19. 32. Similiter שיבה modò reddunt γῆρας *senectam*, modò πολιὰν *caniciem.* Sed canescunt quidam & in primo senio. Sit igitur שיבה *canities*, modò per eam intelligamus mediam senectutem, ut apud Salomonem, *Corona decora canities, in via justitiæ invenietur.* 1 Sam. 12. 2. *Senui & canui.* In Deuterosi, *Filius sexaginta annorum ad senium filius septuaginta ad canitiem*, rectè. Media enim senectus incipit ab anno septuagesimo, & durat usque ad octogesimum: ad quam qui pervenit postea ישיש *decrepitus* dicitur καὶ ἐσχατόγηρων, quod est *ultimæ senectæ* vocabulum, quæ durat ad finem usque vitæ, vel usque ad annum centesimum. Nam *filius centum annorum habetur pro mortuo*, ut aiunt. Suprà dixerat Job, *In decrepitis sapientia.* Videtur eò respexisse. Senes hîc habent παλαιὸς *antiquus*, unde in Vulgata nostra *antiqui.* Tharg. *Etiam Eliphaz, qui canus est, & Baldad, qui decrepitus, est inter nos; & Sophar, qui major est patre tuo diebus.* ¶ *In nobis*] *Inter nos*, ἐν ἡμῖν. ¶ *Major patre tuo*] Ad verb. *magnus quàm pater tuus.* כביר etiam *multum* sign. unde רב in paraphrasi, sed Aben גדול interpretatur, *& ita*, inquit, *significat in lingua Cedarena. Major diebus.* Latinè, *provectior ætate* vel *annis, annosior, patre tuo.* Lxx βαρύτερος τοῦ πατρός σου ἡμέραις. Sym. πολυχρονιώτερος *longævior, diuturnior.*

11. *An parùm tibi sunt*] In fonte ad verb. *à te sunt*, vel *præ te sunt*, h. e. ממך. Sic Num. 16. 9. *An parùm à vobis est*, &c. quod reddunt *vobis est.* ¶ *Consolationes Dei*] i. Divinæ. Sic vocat suas & sociorum consolationes, non sine arrogantia & fastu. Quidam *consolationes istæ*, ut sit אל pro אלה. Vulg. *Nunquid grande est ut consoletur te Deus?* probarem si pro *grande* vertisset *parùm.* Nam *grande*, i. רב *multum.* Lxx Ὀλίγα ὧν ἡμάρτηκας μεμαστίγωσαι, *Pauca præ iis quæ peccasti, accepisti flagella*, vel *verbera.* Tharg. *An parùm præ te sunt castigationes Dei?* ¶ *Et verbum latens tecum?*] Vulg. *sed verba tua prava hoc prohibent.* Lxx μεγάλως ὑπερβαλλόντως λελάληκας, *valde supra modum locutus es.* Tharg. *& sermonem in quiete decebat loqui tecum*, i. te, vel de te & *in quiete* בלאט, quomodo R. D. interpretatur. *Verbum latens*, aliquid occultum & absconditum aut involutum tectúmve. Activè sumitur 2 Sam. 19. 4. לאט את פניו *texit faciem suam.* Sunt etiam לטים *incantationes*, unde petitâ significatione quidam hæc aliter interpretantur. Vide Mercerum h. l.

12. *Cur te rapit cor tuum?*] Vulg. *elevat.* Ebr. *capit. Capit* pro *rapit* alibi notavimus. Confer textum Ebræum cum ed. Vulg. Gen. 34. 2. & suprà 5. 5. מה pro למה antea quoque notatum fuit. Aliàs vertendum esset, *Quid te rapit?* Quid si, *Quid te capit*, i. flectit, allicit? Nam hoc לקח etiam sign. ut Prov. 11. 30. *Capit animas sapiens*: & 6. 25. *Ne te capiat palpebris suis.* R. S. *Quid docet te?* Nempe petit significationem ex nomine לקח *doctrina*, quæ tamen ita dicitur à *discendo* potiùs quàm à *docendo.* Sanè לקח *disco* Prov. 1. 3. *ad capiendum disciplinam*, i. discendum. *Rapit*, abripit, capit. Contrà יטרוף *rapit* Hieronymus vertit *capit.* Psal. 7. 2. ¶ *Quid innuunt oculi tui?*] Vel *annuunt.* Gestus est nequam hominis Prov. 6. 13. *Annuit oculis suis*: ubi tamen קורץ *nictat. Elatio* autem *oculorum* superbiam notat, unde *oculi elati*, qui Prov. 6. 17. inter ea recensentur quæ *Deus odit, imò abominatur.* Vulg. *& quasi magna cogitans, attonitos habes oculos.* Verbum קרץ Chaldæus per רמז exponit Psal. 35. 19. ubi *contemptum* & *irrisionem notat.* Verba sunt, *nictent*, vel *annuant, oculo.* Sic Prov. 10. 10. *Qui annuit oculo, dat dolorem*, & 16. 30. *Qui nictat oculo, perficit*, sive *consummat, malum.* Utrobique קרץ in Ebræo. Lxx hunc versum Græcè reddunt, τί ἐτόλμησεν ἡ καρδία σου; ἢ τί ἐπήνεγκαν οἱ ὀφθαλμοί σου; *Quid ausum fuit cor tuum? aut quid sustinuerunt oculi tui?* Sym. τί ὅτι ἐπῆρέ σε ἡ καρδία σου; *quid quod extulit te cor tuum?* Ex hoc fonte Hieronymus hausit *elevat te.* Scire licet verbum לקח reddi aliquando *tulit*: quid igitur mirum si hîc sign. *extulit*? Nam simplicia usurpant Ebræi pro compositis: quod notum lippis ac tonsoribus. Tharg. *Quid docuit te cogitatio tua? & quid annuunt oculi tui?* Notabis hîc legi ירמון pro ירזמון per transpositionem literarum, ut alibi legimus pro כבש כשב *ovis*, & שלמה pro שמלה vestis genus.

13. *Quòd responsat*, &c.] Vulg. *Quid* (malim *Quòd*) *tumet contra Deum spiritus tuus?* Lxx Ὅτι θυμὸν ἔρρηξας ἔναντι Κυρίου, *Quod animum rupisti ante DOMINUM. Animum* accipio ut apud Horatium, *Animum rege*, i. θυμὸν *iram.* Tharg. *Quòd redire feceris ad Deum spiritum tuum*, Sic Ebræa sonant ad verb. unde duplex interpretatio: Prior est, *Quòd convertas in Deum spiritum tuum*, altera, quam nos expressimus. Nam *redire facit*, sub. *verbum*, qui respondet, unde השיב *respondeo.* ¶ *Spiritus tuus*]

Fastus

Fastus tuus, animus tuus. Sic Latinè dicitur *magnos animos gerere* qui tumet superbiâ. Aut *spiritus*, i. ira, ut Prov. 29. 11. *Omnem spiritum suum educit stultus.* Sic *brevis spiritu* pro *iracundo.* ¶ *Et profers ex ore tuo verba*] Vulg. *ut proferas de ore tuo hujuscemodi sermones.* Lxx ἐξήγαγες δὲ ἐκ σόματος ῥήματα τοιαῦτα *eduxisti autem ex ore verba talia.* מלין pro מלים. *Ex ore tuo*, non *ex corde*, ut suprà 8. 10. *& è corde suo protulerunt verba.*

14. *Quid est mortalis*] Cum admiratione legendum, ut Psal. 8. 4. *Quid est homo?* Utrobique est אנוש, quod *hominem* alii, alii reddunt *mortalem*, i. θνητόν. Appellatio ab אנש *doluit*. Vulg. *Quid est homo?* Lxx Τίς γὰρ ὢν βροτὸς, *Quis enim, cùm homo, mortalis*ve, *sit.* Tharg. *Quid filius hominis?* ¶ *Ut purus sit*] *A crimine aut peccato*; vel *mundus.* Vulg. *ut immaculatus sit.* Lxx ἄμεμπτος, *inculpatus, sine crimine, irreprehensibilis.* Sed codices variant: nam in aliis ὅτι ἔσαι, & in aliis ἔσαι simpliciter. *Quis, cùm sit mortalis, erit sine crimine?* ὅτι remansit ex alia versione, τί βροτὸς ὅτι ἔσαι; *quid homo, quòd sit?* ¶ *Ut justus sit*] Vulg. *ut justus appareat.* Lxx ἢ ὡς ἐσόμενος δίκαιος *aut ut futurus justus.* Santes *ut justificetur.* Tharg. ארום יודכי *ut purum se faciat.* ¶ *Natus mulieris*] Vel *natus muliere*, pro quo Vulg. *natus de muliere.* Lxx γεννητὸς γυναικὸς *natus muliere* ita dicitur ut *bove natus.* Sic Varro loquitur.

15. *Ecce sanctis suis non credit*] Diffidit illis, nec credit esse puros à crimine. Vulg. *Ecce inter sanctos ejus nemo immutabilis*, q. d. Omnes mutabiles sunt, h. e. mutari possunt in pejus, si Deus ita vellet. Sed hoc hodie multi negant. Nam si sunt in statu perfectionis non possunt esse mutabiles: quod enim perfectum est non recipit mutationem in pejus. Qui hunc locum alicui objiciet, poterit se tueri veritate Ebraicâ. Quanquam in Sante, *Ecce in sanctis suis non posuit stabilitatem.* Mercerus, *De eorum perfectione diffidit, si summo jure cum illis agat, & eos ad normam juris exigere velit*, ut suprà dicebat 4. 18. *In Angelis suis ponit insaniam*: aliàs *stoliditatem.* Quod valde facit contra statum eorum de quo dictum est. Nam si in eis *insania*, non sunt *perfecti.* Solvat hunc nodum qui potest, ego nihil definio. Lxx εἰ κατὰ ἁγίων οὐ πιστεύει, quod redditum in ed. Rom. *Si in sanctis non credit*, cum hac nota, *Simili locutione usus est suprà, cap. 4. 18. Augustinus habet, Si in sanctis ejus non est fides.* Sym. Ἰδὲ ἐν ἁγίοις αὐτοῦ οὐδεὶς ἄτρεπτος, *Ecce in sanctis ejus nullus est immutabilis.* Tharg. *Ecce in sanctis altissimi non credit.* Antiptosis pro, *in sanctis suis Altissimus non credit.* Simile, *De fructu oris viri satiatur bono*, pro *vir satiatur bono.* Talium exemplorum plura sunt in libris. Quærat qui volet & cui otium est. *Sanctis suis.* Ebraismus hoc dicit *in sanctos suos*, quod etiam reddunt *in sanctis suis.* Sic *credere in Deum, in Deo*, & *Deo* synonyma sunt. Sanè Apostolus, quod Moses dixit, *Credidit Abraham in Deum*, interpretatur *credidit* τῷ Θεῷ, i. *Deo.* Quis culpat? & tamen culpam habet si aliud *credere Deo* & *in Deum*, ut vulgus opinatur. David quoque promiscuè dicit *credere verbis* & *credere in verba.* Mirum quosdam quæ tam perspicua sunt oppugnare. Non facerent si veritatis amantes essent, cederent potiùs. Ut enim necesse est lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere. ¶ *Cœli*] Cœlicolæ; Angeli, qui in cœlo; aut ipsa corpora cœlestia. Licet etiam vertere, *cœlum non est mundum coram eo.* Sic Poeta,

Cœlo gratissimus amnis,

i. Deo, aut cœlicolis. Sic *terra* pro *incolis terræ.* Figura nota Grammaticis. Lxx οὐρανὸς δὲ οὐ καθαρὸς ἐναντίον αὐτοῦ *cœlum autem non est purum ante illum.* Tharg. *Angeli superiores*, vel *cœlestes, non sunt mundi coram eo.* מרומא *altitudo, cœlum.* ¶ *Coram eo*] Vulg. *in conspectu ejus.* Aliud *purum esse* simpliciter, & aliud *purum esse coram Deo.* Sic differunt *justus* & *justus coram Deo.* Nam aliquis *justus* esse potest *coram hominibus* qui tamen non sit *justus coram Deo*, sive *in oculis Dei*, quod Luc. 1. 6. ἐνώπιον Κυρίου *in conspectu DOMINI.* Vide Annot. ad illum locum.

16. *Quantò magis*] Lxx ἔα δὲ, quod reddunt, *Sine verò.* Sed Polychr. *Istud sanè* ἔα *usus sermonis & consecutio postulat ut valeat idem atque* πόσῳ μᾶλλον, *Quantò magis, &* μήτιγε, *Nedum, sed communis consuetudo,* ἄφες *Sine, Dimitte.* Habentur hæc in ed. Rom. ¶ *Abominabilis*] Vel *abominandus*, נתעב, ad verb. *abominatus*, quod Græci dicunt ἐβδελυγμένος, & sic est in ed. Ald. ἐβδομήκοντα. Sciendum participia hujusmodi commodè reddi per nomina quæ in *bilis* terminantur. Sic נבזה *contemptibilis.* נמאס *detestabilis*, κατάγνωσος *condemnabilis.* Tharg. מרחק *procul amovendus, reprobandus.* ¶ *Rancidus*] Tralatio à carnibus rancidis, non despumatis, ut apud Regium Prophetam Psal. 14. 3. & 53. 3. *Omnes recesserunt, pariter rancidi facti sunt*, ubi tamen Lxx ἠχρειώθησαν *inutiles facti sunt*, ut hîc Vulg. noster *inutilis*, ἀχρεῖος. Lxx ἀκάθαρτος *impurus, immundus.* Tharg. מסאב *pollutus, contaminatus.* Santes *contemptibilis* נבזה alius *fœtidus ac putidus*, aut *fœtens, putens.* ¶ *Vir*] Ἀνὴρ, i. *homo*, ἄνθρωπος, בר נש. ¶ *Bibens perversitatem*] Perversè agens. Sic, *bibere violentiam*, Prov. 26. 6. *subsannationem* Job 34. 7. Cui non absimile apud Comicum *bibere sermonem.* Huc etiam pertinet *bibere vinum violentiarum*, quod invenies Prov. 4. 17. ¶ *Sicut aquam*] i. Largiter. Proverbiale Copiæ & Abundantiæ. Vulg. *qui bibit quasi aquam iniquitatem*: vel *sicut aquam*, i. avidè. Nam aquam avidè in siti haurimus & bibimus. Lxx πίνων ἀδικίας ἴσα ποτῷ *bibens injustitias quasi potionem.* Thargum nihil variat ab Ebræo. In eo מין est *aqua*, & עילתא *perversitas, pravitas, iniquitas.*

17. *Indicabo tibi*, &c.] Vulg. *Ostendam tibi, audi me: quod vidi, narrabo tibi.* Sic Lxx Ἀναγγελῶ δέ σοι, ἄκουέ μου· ἃ δὴ ἑώρακα ἀναγγελῶ σοι. אחוך verbum Chaldaicum magis quàm Ebraicum. Nam Ebræi potiùs dicerent אגיד לך *annunciabo tibi.* ¶ *Audi me*] Tharg. *accipe à me.* ¶ *Et hoc vidi quod narrabo*] Vel, *& quod vidi narrabo*, ut זה ponatur pro אשר & Vau redundet in ואספרה *& narrabo*, pro quo nos vertimus *quod narrabo.* Nam Vau aliquando valet idem quod *qui, quæ, quod.* Vide libellos De literis servilibus, quas vocant *Mosche Vechaleb.* Certius est *vidi* quàm *audivi*, ut oculatus testis potior est aurito. Quidam, *per experientiam didici*, usu & experientiâ edoctus sum.

18. *Sapientes*] Docti, & ab usu rerum periti. ¶ *Annunciarunt.* Vulg. *confitentur* יודו. Lxx ἐροῦσιν *dicent* יאמרו. Tharg. *indicarunt* יחוון, quod idem, ut diximus, cum יגידו. ¶ *Celarunt*] *Occultarunt, absconderunt.* ¶ *A patribus suis*] *Auditum à majoribus suis*, & construi debet cum *annunciarunt*, non cum *celarunt.* Cui firmando accentus qui in Ebræo. Vulg. tamen, *& non abscondunt patres suos*, ut *celare ab aliquo* & *celare aliquem* synonyma sint. Sic dicimus, *Timet illum*, & *ab illo, fugit eum*, & *ab eo.* Lxx καὶ οὐκ ἔκρυψαν πατέρας αὐτῶν, *& non celaverunt parentes eorum*, an *suos*? Thargum prius, *Quod sapientes indicarunt & non mentiti sunt, à traditione patrum suorum.* Aliud, *Quod tribus Jacobi sapientes responderunt, nec celarunt quicquam eorum qua docuerunt eos patres eorum.* Quæ à patribus suis, inquit, acceperunt per traditionem, ea renunciarunt aliis, nec quicquam eorum celarunt aut absconderunt. Quidam, *quæ indicarunt nec absconderunt jam indè à patribus suis.* *Patres* autem vocantur omnes majores qui prædicarunt exitium improborum, quod eos manet.

19. *Illis solis*] Sapientibus, de quibus dixi. ¶ *Data est terra*] Regenda & gubernanda, qui propterea *Judices terræ* vocantur. Nam *judicare* est regere, unde *liber Judicum*, i. Rectorum Judææ. ¶ *Non transivit*] *Non venit.* Nam *transeo* valet tam *eo* quàm *venio.* Sic sanè Lxx οὐκ ἐπῆλθεν *non supervenit.* ¶ *Extraneus*] Alienus à sapientia, qui non esset sapiens. Sic alibi זר *extraneus* vocatur alienus à Sacerdotio, qui non est Sacerdos, ex stirpe Aharonis. Cæterùm זר meliùs redditur *alienus.* Nam *extraneus* נכרי dicitur. Sed confundi scias. Apostolus *alienos* vocat qui non sunt membra Ecclesiæ; item Gentes. ¶ *Per medium eorum*] *In medium*

dium eorum, inter eos, q. d. Non fuit collega eorum in regenda terra, aut non turbavit eorum gubernationem. Sic alibi, *alieni non transibunt per eam*, nempe ad vastandum eam.

20. *Cunctis diebus*] Omnibus diebus vitæ suæ, Toto vitæ suæ tempore. ¶ *Ipse*] Improbus. ¶ *Cruciat se*] Vel quia sibi malè conscius, vel quia plenus est malo, juxta dictum Salomonis. Contrà justo nihil accidit mali neque vivo neque mortuo. Nam quicquid ei accidit, etiamsi malum videatur, in bonum ejus cedit. Sic bona quæ eveniunt improbis Deus illis in malum convertit. In voce *improbi* posset esse Antiptosis, nisi sequeretur *ipse*. Quale illud, *De fructu oris viri comedet bonum*, pro *Vir comedet bonum*. Sanè Vulg. *Cunctis diebus suis improbus superbit.* Videtur legisse מתהולל *insanit*, vel certè מתהלל *gloriatur*. Lxx Πᾶς ὁ βίος ἀσεβοῦς ἐν φροντίδι, *Omnis vita impii in solicitudine, curis distrahitur.* Aq. ἐν ὀδύνῃ *in dolore*. Th. ματαιοῦται *frustratur, evanescit*. Sym. ἀλαζονεύεται *insolescit, effertur arrogantiâ:* quod noster secutus vertit *superbit*. Tharg. *ipse polluitur*. ¶ *Et*, &c.] Vulg. *& numerus annorum incertus est tyrannidis ejus.* Lxx ἔτη δὲ ἀριθμητὰ δεδομένα δυνάστῃ, *anni verò numerati dati sunt potenti.* Perperàm in ed. Rom. *Diu sunt* pro *dati sunt*. In eadem *numerabiles* pro *numerati*. Sym. καὶ ἀριθμὸς ἐτῶν κεκρυμμένος ἰσχυρῷ *& numerus annorum occultatus est forti*. Tharg. *& numerus annorum absconditi sunt forti*. ¶ *Numero annorum*] Repete ex præcedentibus *cruciat se improbus*. Licet etiam vertere *& numerus annorum absconditus est præfracto*. Verbum è verbo *absconditi sunt:* nam ad *annos* refertur qui proximè antecedunt. Similis constructio in illo, *Vox sanguinum fratris tui clamant*. Nam verbum ad *sanguines* refertur, sed Latinè reddi debet *clamat*, non *clamant*, quia Latini autores talem constructionem non habent. Cæterùm cùm ait *numerum annorum absconditum esse*, intelligit annos quibus victurus aut regnaturus sit improbus tyrannus. ¶ *Absconditi sunt*] Non Deo, sed hominibus. Quæ enim in occulto Dei judicio decreta, ea abscondita sunt mortalibus, eósque latent, etiamsi scire sæpenumero ea se putent.

21. *Vox*] *Sonitus, Strepitus.* ¶ *Metuum*] Pluralis est à *metus*, qui פחד Ebræis. Nam *timor* potiùs יראה dicitur. Sed confundi scio. Sanè hoc loco non nemo *vox timorum*, & alius *terrorum*, & alius *pavorum:* qui multi ac varii sunt. Nam non uno metu corripitur improbus tyrannus, cujus illa vox est, *Oderint, dum metuant*. Necesse enim est ut omnes metuat quem omnes metuunt. Ideo usus fuit numero multitudinis פחדים *metuum, timorum.* ¶ *In auribus ejus*] Aures ejus circumsonant. Sanè ad strepitum folii terretur. ¶ *In pace*] Cùm altâ pace & rerum omnium prosperitate fruitur. ¶ *Vastator*] Qui domum ejus vastet. ¶ *Superveniet ei*] *Veniet in eum*, vel *contra eum*. Vulg. *Sonitus terroris semper in auribus illius: & cùm pax sit, ille semper insidias suspicatur.* Lxx Ὁ δὲ φόβος αὐτοῦ ἐν ὠσὶν αὐτοῦ· ὅταν δοκῇ ἤδη εἰρηνεύειν, ἥξει αὐτοῦ ἡ καταστροφή, *Metus autem ejus in auribus ejus: cùm putaverit se jam esse in pace, veniet ejus subversio.* Didymus autem ex Ebræo ἡ σκύλευσις *spoliatio*. Tharg. *Vox metuum Gehennæ in auribus ejus, cùm habitant justi in pace in vita seculi, vastatio eveniet unicuique ipsorum.* Thargum aliud versum qui antecedit sic in Chaldaicum convertit, *Omnes dies Esau improbi producuntur ei ut agat pœnitentiam, & non agit pœnitentiam, numerus annorum absconditus est Ismaeli robusto.*

22. *Non credit reverti è tenebris*] Se reversurum aut rediturum unquam è tenebris calamitatum. Vulg. *Non credit quòd reverti possit de tenebris ad lucem.* *Lucem* intelligit non ipsam vitam, sed felicitatem, h.e. res prosperas & secundas. Cæterùm *tenebrarum* vocabulo significatur etiam Status mortuorum, aut ipsum Sepulcrum, quod in historia Tobiæ σκότος dicitur. Id si sequimur hoc loco, sensus erit, *è morte ad vitam*. Prius verius, meo judicio. *Credit reverti*, aut *redire*, i. se rediturum. Simile in Latio *dixit dare*, pro eo quod est *se daturum*. Lxx Μὴ πιστευέτω ἀποστραφῆναι ἀπὸ σκότους *Non credat converti à tenebris.* Tharg. *Non credit in vita sua se reversurum è tenebris*, vult dicere *ex hac miseria*. ¶ *Spectatur ipse*] Vel *adspicitur*. Hîc צפו legitur in textu tanquam à צפא, unde esset צפוא, & abjectâ ultimâ צפו. Sed in margine cujusdam Venetæ editionis צפוי *spectatus*, παρὰ τὸ צפה *speculor*, & est participium generis passivi, quod ità legitur etiam in libro Radicum, & in commentariis R. Levi ad h. l. Vulg. *circumspectans undique gladium*. Non displicet. Nam participia hujusmodi quando nominascunt actionem denotant. Sic נשוי *qui uxorem duxit*, i. נושא. Vide Observ. meas l. 1. c. 2. Posses legere, *Speculatus ipse gladium*, aut *speculans ipse gladium*. Lxx ἐντέταλται γὰρ ἤδη εἰς χεῖρας σιδήρου *decretus enim jam est in manu ferri*. Sym. προεσκοπεύθη γὰρ εἰς μάχαιραν *pravisus enim est ad gladium*. Probo vehementer. Sic in Apophthegmatibus Patrum, הכל צפוי, *Omnia sunt pravisa*. Tharg. *paratus ipse ad eos qui occidunt gladio.* Hîc איטימוס est ἕτοιμος, vox Græca, quâ Chaldæi & RR. frequenter utuntur. *Pravisus est* præ cæteris mihi placet. ¶ *Ad gladium*] *Ad cædem*, ut pereat, aut occidatur gladio. Quidam *à gladio*. Sic N. *aspicitur ipse à gladio.* Vide Mercerum. Ego אלי pro מן nondum observavi. Quocirca durum mihi videtur.

23. *Vagatur ipse*, &c.] Vulg. *Cum se moverit ad quarendum panem.* Lxx Κατατέτακται δὲ εἰς σῖτα γυψίν *Dispositus autem est in escas vulturibus*, i, vulturum. Tharg. *Vagans ipse est ad cibum, ubi ipse sit.* Vult dicere, *quærens ubi sit*, quod noster non malè expressit *ad quarendum panem*, i. cibum. *Vagatur*, vagans est & oberrat, ut mendici solent, qui ostiatim panem quærunt. ¶ *Ad panem*] *Ad quarendum panem.* ¶ *Ubi sit*] Vel *ubinam sit*, איה *ubi*. Sed Senes legerunt איה *vultur*, q. d. Constitutus est ut cibus sit vulturibus. Nam qui abjiciuntur insepulti esca sunt avibus & feris. ¶ *Novit paratum esse*] Aut *quòd paratus sit dies tenebrarum.* Sic interpres qui à *vulgo* nomen habet, *novit quòd paratus sit in manu ejus tenebrarum dies.* Lxx οἶδε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὅτι μένει εἰς πτῶμα *novit autem in seipso quòd manet in ruinam.* Quod autem sequitur referunt ad initium versûs proximi, ἡμέρα δὲ σκοτεινὴ αὐτὸν στροβήσει *dies verò tenebrosa ipsum versabit.* Tharg. *novit quòd paratus sit in manu ejus dies tenebrarum.* *Paratum esse*, vel *firmum, stabilem, certum esse.* Nam id נכון etiam significat. ¶ *In manu sua*] In proximo, & quasi præ foribus esset. *In manu nostra* est propriè quod habemus in nostra potestate. Hîc aliud significare videtur. Nam *in manu sua* dicit, quia paratum est ad manum & in propinquo. ¶ *Diem tenebrarum*] Tempus calamitosum. Aut *tenebrarum*, i. mortis. Sed malo de Calamitatibus intelligere. De Morte capiendum illud Tobiæ, ἐκ τοῦ φωτὸς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος, *conatus est eum luce privare morte illatâ*, & pòst aliquantò, καὶ αὐτὸς κατέβη εἰς τὸ σκότος, *descendit in tenebras*, h. e. in sepulcrum, mortuus est. Sanè Sepulcrum vocatur *locus tenebrarum*, & *domus tenebrarum*, & *terra tenebrarum* suprà 10. 21. Vide Cohel. 6. 4. item 11. 8. *& recordetur dies tenebrarum*, i. mortem. Psal. 143. 3. *collocat eos in tenebris*, vel certè *in tenebricosis locis*, h. e. in sepulcro, ubi sempiternæ tenebræ sunt. Cohel. 5. 17. *edit in tenebris*, h. e. in miseria vel solicitudine. Nam solicitudines tenebrarum in morem frontem obfuscant & obnubilant, sicut è diverso securitas eam nitidam reddit ac serenat.

24. *Terrebunt*] *Consternabunt.* ¶ *Adversitas*] *Tribulatio.* Vulg. *Terrebit eam tribulatio.* Lxx στροβήσει, quod referunt ad præcedentia. Sequitur deinde, ἀνάγκη δὲ καὶ θλῖψις αὐτὸν καθέξει *necessitas autem ac tribulatio ipsum comprimet.* Ἀνάγκη, propriè *necessitas*, hîc sumitur pro *vexatione, angustia, afflictione*, ut sæpe in N. F. ἀνάγκη, quod Magistri dicunt אננק. Tharg. *Terrebunt ipsum angustia & pressura.* ¶ *Et angustia*] ומצוקה *& pressura.* Nam צוק *premo*, quod & צור, unde צר *pressura, tribulatio, angustia*, θλῖψις. Tharg. מעיקא. *Adversitatem* autem vocant עקא ab eodem themate. ¶ *Pravalebit ei*] *Fortior eo erit.* ¶ *Sicut rex*, &c.] Vulg. *vallabit eum sicut Regem qui praparatur ad prælium.* Lxx

ὥσπερ

ὥσπερ στρατηγὸς πρωτοστάτης πίπτων *sicut dux in prima acie cadens*. Πρωτοστάτης *antesignanus*, *primipilaris*, *primos quasi ordines ducens*. Lex. vetus, Πρωτοστάτης, *princeps*. Πρωτοστασία, *principatus*. Πρῶτος ἐν δόρατι, *primipilarius*. ¶ *Paratus ad prælium*] Vulg. *qui præparatur ad prælium*, h.e. עריך מלחמה. Aliud est עתיד quod reddunt *paratus*: non tamen multum discriminis est. Nam qui *præparatus* est etiam *paratus* dici potest. Tharg. *sicut Rex qui paratus est* לגלונדק. Quid גלונדק? quærant quibus otium est. Ego in Lexico Chaldaico Eliæ invenire non potui. כידור propriè *sphæra*, *pila*, *quicquid habet figuram orbicularem*. Hîc *prælium*, h.e. מלחמה, significare videtur. Sed alii aliter exponunt: fruatur quisque judicio suo.

25. *Quia extendit*, &c.] Vulg. *Tetendit enim adversus Deum manum suam, & contra Omnipotentem roboratus est*. Lxx ὅτι ἦρκεν χεῖρας ἐναντίον Κυρίου, ἔναντι δὲ Κυρίου παντοκράτορος ἐτραχηλίασεν, *Quia elevavit manus contra Deum*, *& contra Dominum omnipotentem induravit cervicem*. Sic Int. Romanus. Alioqui τραχηλίζω *in collum resupino*: & τραχηλιάω *collum attollo*, *superbio*, *ferocio*: quomodo hîc sanè sumendum. Gregorius de Theologia æmulatus est, inquiens, κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιᾷν *ferocire*, ubi interpres, *adversus Dominum omnipotentem cornua sumere*. Minùs placet mihi. Ebr. 4. 13. τετραχηλισμένα *exposita oculis*, *exserta*, *resupinata*, *patefacta*. ¶ *In Deum*] *Contra Deum*. אל pro על nota Enallage doctis. Hoc vult, Quia Deo resistit & se opponit, ideo tot mala ipsum circumveniunt, q. d. Causa omnium malorum quæ ei accidunt est quòd *contra Deum manum suam exserat & extendat*. Id alibi est *immittere manum in aliquem*. ¶ *Roborat se*] Ac si cum Deo bellum gereret, quod θεομαχεῖν Græci dicunt. Id facit qui pios persequitur aut veritatem oppugnat; & vulgari adagio *contra stimulum calcitrare* dicitur. ¶ *Contra Omnipotentem*] Contra Deum, qui omnipotens est; ac proinde frustrà se roborat contra eum.

26. *Collo*] Plenum est *collo duro*, aut *erecto*. Similia sunt ut cùm *lana* ponitur pro *lana alba*, & *pecus* pro *pecus pingue*. Sic *humero* pro *humero uno*. *Collo duro*, h.e. prætractè, quod Ebræi dicunt בצואר עתק. Id habetur Psal. 75. 5. *nè loquamini collo duro*. Dixisset potiùs *ore duro*, sed dicit *collo*; ut hîc, *incurrit in eum collo*: Nam propriè pedibus curritur. Vulg. *cucurrit adversus eum erecto collo*. Supplet quod abesse putavit. *Colli erecti* alibi nulla mentio, quod sciam. Reperio Jes. 3. 16. *ambulaverunt extento collo*, sed in Vulg. ed. nam in fonte *extento gutture*. *Collum erectum* indicat fastum & superbiam. Igitur *incurrit in eum collo*, i. superbè, arroganter. Lxx ἔδραμε δὲ ἐναντίον αὐτοῦ ὕβρει, i. *petulanter* aut *insolenter*, vel si mavis, *protervè*. Nam ὕβρις *injuria petulanter & protervè illata*. Etiam *contumeliam* denotat. Tharg. *currit ad eum in fortitudine* בתקפא h. e. fortiter. ¶ *In densitate corporum clypeorum suorum*] Vulg. *& pingui cervice armatus est*. מגניו τὰ ὅπλα αὐτοῦ, i. *arma ejus*. גב *dorsum*, *eminentia*, & *densitas* pro *pinguedine*. Lxx ἐν πάχει νώτου ἀσπίδος αὐτοῦ *in crassitudine dorsi scuti sui*. Hinc fortè Vulg. noster *pingui cervice*. Nam παχὺς etiam *pinguis*, & παχύτης *pinguitudo*. Tharg. *in duritia altitudinis clypeorum ejus*, si modò בקושי est *duritia*, ut Lexica reddunt, ac non potiùs vertendum *in duris*. Nam קשה *durus*. עבי *densitas*, *crassitudo*. גבי pluralis est à sing. גב *corpus*: ut suprà 13. 12. item *dorsum*, & *eminentia quævis*. Hîc de clypei *dorso* sive *eminentia* capiendum. Quidam hunc versum referunt ad Deum, hâc sententiâ, *Incurrit adversus eum*, improbum videlicet, *in collum*, *in densitatem corporum clypeorum ejus*. Cave spernas. Prior tamen interpretatio melior videtur.

27. *Texit*] *Operuit*. Vulg. *Operuit faciem ejus crassitudo*. Malim *pinguedo*. Nam *adeps* quicquid pingue in suo genere, ut *adeps terræ*, *frumenti*, *musti*, & *olei*. Lxx τὸ μυελὸν τῆς γῆς. Hieron. *medulla terræ* Gen. 45. 18. Jon. *pinguedo terræ*. Nec aliter Abenezra. Vide Jud. 3. 22. ¶ *Vultum suum*] *Faciem suam*. Psal. 17. 10. *Adipem suum occluserunt*, q. d. Pinguedinis copia obstruxit eis os. ¶ *Adipe suo*] Duplex adeps: unus operit intestina, qui propriè חלב, alter adhæret eis, qui שומן dicitur. Est autem *adeps* pinguedo à carne separata, quam *axungiam* dicunt. Sed & quicquid optimum suo genere vocatur *adeps*. Vide Fagium & Hiscuni Levit. 3. 3. ¶ *Et fecit rugas super ilia*] *Sunt rugæ*, inquit R. D. *quæ fiunt in ventre hominis pinguis*, i. קמטים. Notat igitur insignem pinguitudinem. Vulg. *& de lateribus ejus arvina dependet*. Lxx Ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν στέατι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησε περιστόμιον ἐπὶ τῶν μηρίων, *Operuit faciem ejus in adipe suo, & fecit peristomium super femora*. Pro *faciem ejus*, quod interpretatur S. Aug. *abscondit à se Deum*, legi etiam potest *faciem suam*. Notat Olymp. pro hoc in Ebræo esse τὴν καρδίαν *cor*: ut intelligatur facultatem animæ videntem & considerantem cæcatam esse à deliciis & saturitate. Sym. ἐπεκαλύφθη γὰρ *coopertus est enim*. Et mox pro *peristomium* idem Aug. habet *capistrum*. Olymp. ait in Ebræo esse πιμελὴν καὶ διπλοΐδα *pinguedinem & crassum pannum*, h. e. *edacitati & carni se totum tradidit, ut vel diploidas haberet super femora ex carnis copia*. Sym. καὶ ἐπάχυνε πιμελὴν κατὰ τῆς ψόας *& incrassavit adipem supra lumbos*. In aliquibus autem libris sequitur αἶνος δὲ αὐτοῦ ὕβρις, *laus autem ejus contumelia*. Id exponitur à Polychronio, *Qui cum injustitia vivit*, *& pietatem simulat*, *contumeliâ non honore afficit Deum*. Quæ descripta mihi ex ed. Rom. Latina. Lex. vet. Περιστόμιον, *rictus*. Περιστόμιον φρέατος, *teale*. In Thesauro, Περίστομος, *os ambiens*. Περιστόμιον Exod. 28, & 36. exponitur *capitium*, περιστόμιον τοῦ ὑποδύτου. Videtur esse βρογχωτὴρ, *vestimenti apertura*, *quâ collum inseritur inter induendum*. Mercerus ad h. l. Περιστόμιον *ego non tam Capistrum aut Femorale cum aliis intellexerim, quàm exstantem circum os cutem, ut in femoribus velut os quoddam præ sagina fecerit, quòd cute undiquaque eminente sit obductum, ut in ore est*. Idem interpretatur *& fecit os super ilia*. Sed *os oris* פה dicitur, hîc autem est פימה, quod factum existimant ex פים *ora*, literâ servili in radicalem versâ, ut sig. non tam *os* quàm *multitudinem orium*. Simile, ut cum ex יהודה *Juda* fecerunt מתיהדים *Judaizantes*. Fit hoc sæpius apud Magistros, ut in התחיל *incepit*, משכן *oppignoravit*, &c.

28. *Urbes deletas*] Excisas & habitatoribus vacuas, quæ videlicet, priusquam eas incoleret, nullos habitatores habebant. Sic alibi, *qui ædificant destructiones sibi*, h. e. loca destructa, Job 3. 14. Aliter R. D. in lib. Rad. *urbes succisas ab habitatoribus*: *& est sensus*, *Quæ tandem excindendæ sunt*. Minùs hoc se probat mihi. ¶ *Quæ non habitantur*] Inhabitatas antea. In fonte למו *sibi*, quod redundat in Latio. Vulg. *& in domibus desertis*. Lxx Αὐλισθείη δὲ πόλεις ἐρήμους, εἰσέλθοι δὲ εἰς οἴκους ἀοικήτους, *Habitet autem civitates desertas*, *& ingrediatur in domos non habitatas*. Tharg. *habitat in domibus non habitatis*. Nota verbum *habito*, quod *sedeo* Ebræis, de loco etiam dici. Quidam, *domos quæ non stabunt sibi*. Mercerus, ישב *& de Habitatoribus & de Locis ipsis*, *quod Latinè de locis ipsis diceretur Stare*. ¶ *Quæ paratæ sunt ad acervos lapidum*] Ut convertantur in acervos lapidum. Quod fit in ruina domûs, cùm parietes ejus corruerint. Vulg. *quæ in tumulos sunt redactæ*. Lxx ἃ δὲ ἐκεῖνοι ἡτοίμασαν, ἄλλοι ἀποίσονται, *quæ autem illi paraverunt*, *alii auferent*.

29. *Non ditescet*, &c] Vulg. *Non ditabitur*, *neque perseverabit substantia ejus*, ἡ οὐσία αὐτοῦ. Lxx Οὔτε μὴ πλουτισθῇ, οὔτε μὴ μείνῃ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, *Neque ditabitur*, *neque manebit substantia ejus*, vel, si mavis, *opes ejus*. Tharg. *Non ditescet*, *neque stabiles erunt divitiæ ipsius Kore*. Non acquiret opes, Non comparabit sibi divitias. ¶ *Neque stabit*] Nec acquisitæ diu manebunt apud eum. *Stare* hic est *durare*, *perseverare*, *manere*: ut in illo, *Terra in perpetuum stat*. Aut, *non stabit*, non erit stabilis, לא יתקים. ¶ *Potentia*] Δύναμις, h. e. τὰ ὑπάρχοντα, *opes*, *divitiæ*. חיל etiam *exercitum* sign. Similiter *copia* in Latio. Opes autem ità vocantur quia in iis consistit potentia hominis, juxta illud, *Divitiæ divitis arx roboris ejus*. Hinc enarrabis,

Multa filia fecerunt potentiam, &, *Fac potentiam Ephratha.* ¶ *Neque*, &c.] Vulg. *nec mittet in terram radicem suam.* Ergò מנלה radix? Lxx οὐ μὴ βάλῃ ἐπὶ τὴν γῆν σκιάν, *non projiciet super terram umbram.* Nova ecce significatio. Tharg. *non extendetur in terram ex illis*, &c. מנלם pro מן להם. Sequitur, *bona Dathanis & Abironis.* Cæterùm נלה est *absolvere*. Hinc מנלה *perfectio, complementum, absolutio*, q. d. Quæ cœperunt, ea non complebunt nec perficient. ¶ *Extendetur in terram*] More arborum, quæ radices suas longè latéque protendunt.

30. *E tenebris*] Calamitatum. Vulg. *de tenebris*, alius *à tenebris*. Lxx Οὐδὲ μὴ ἐκφύγῃ τὸ σκότος, *Neque effugiet tenebras.* ¶ *Tenerum*] *Lactentem, ejus ramum.* Vulg. *ramos ejus arefaciet flamma.* Lxx τὸ βλαστὸν αὐτοῦ μαράναι ἄνεμος, *stirpem ejus arefaciet ventus.* Fortè *flammam* intellexerunt *ventum urentem*, qui tanquam flamma exurit omnia. Tharg. *intricatum ramum ejus*, &c. ¶ *Siccabit*] *Arefaciet.* ¶ *Flamma*] Ignis afflictionum. Per *ramum* autem intellige liberos & facultates ejus, omnémque adeò splendorem & eminentiam improbi. ¶ *Abscedet*] *Auferetur.* Idem verbum in illo, *Non auferetur sceptrum à Juda*, quod alii vertunt, *Non recedet.* ¶ *In spiritu*] *Spiritu, flatu.* ¶ *Oris ejus*] Vulg. *oris sui.* Tharg. *oris ipsius Dei.*

31. *In vanitate*] *Vanitate per vanitatem.* ¶ *Deceptus*] Qui deceptus fuit rebus vanis, ut sunt divitiæ ipsius, & omnia quæ possidet impius. Licet vertere, *Ne credat in vanitatem qui deceptus est, quia mox commutanda est vanitas illa in nihilum. In vanitatem*, h. e. *vanitati*, rebus vanis, opibus suis, in quibus divites fiduciam suam ponere solent. נִתְעָה præteritum est cum (·) ut נִתְעֶה participium præsens cum Segol. Radix est תעה *erravit.* ¶ *Quia vanitas erit*] Res vana & nihili. Vulg. *Non credet frustrà errore deceptus, quòd aliquo pretio redimendus sit.* Lxx Μὴ πιστευέτω ὅτι ὑπομενεῖ· κενὰ γὰρ ἀποβήσεται αὐτῷ, *Non credat quia sustinebit: vana enim evadent ei.* Tharg. *Non credet homini qui in mendacio errat, quia mendacium erit permutatio ejus.* Vel, *quòd futura sit vanitas commutatio ejus*, h. e. quòd in nihilum redigendus sit. Alii, *sed vanitas.* כי pro כי אם. ¶ *Commutatio ejus*] *Vanitatis*, an *hominis decepti?* q. d. *Vanitas illa commutabitur in vanitatem*, h. e. in nihilum: aut, ipse tandem in nihilum redigetur. Mors enim omnia abolet. Vel, *cum vanitate permutatur* qui ex opibus decidit, eóque redigitur ut non habeat unde vitam sustentet: quæ summa vanitas est. Talis etiam pro mortuo habetur.

32. *In non die suo*, &c.] Vulg. *Antequam dies ejus impleantur peribit.* Sensum expressit, non verba. *In non die suo*, h. e. *antequam tempus vitæ ejus impleatur*: & *complebitur*, i. peribit, excidetur. Lxx Ἡ τομὴ αὐτοῦ πρὸ ὥρας φθαρήσεται, *Præcisio ejus ante horam corrumpetur*, h. e. ante tempus. Tharg. *In non die suo complebitur sepulcrum ejus.* Non suo tempore, ante diem suum. ¶ *Complebitur*] תמלא *implebitur.* Vult dicere *complementum accipiet, & vitam finiet*, h. e. morietur: aut, *implebitur mensura ejus.* Quidam *succidetur*: ut sit תמלא pro תמלל à מלל *succido.* Cæterùm cùm sit verbum fem. תמלא non potest referri ad ipsum *impium*, sed referendum ad יונקתו *ramum ejus tenerum*, qui *completur* quando finem accipit. ¶ *Et ramus ejus*, &c.] Vulg. *& manus ejus arescent* כפיה. Lxx ὁ ῥάδαμνος αὐτοῦ οὐ μὴ πυκάσῃ *ramus ejus non condensabitur.* Sym. οὐκ εὐθαλήσει *non virescet*, aut *florebit.* Tharg. *& densus ramus ejus non erit viridis.* עוב *densus ramus*, alibi, *sinum* denotat. כפה *ramus* propriè *incurvus*, à כפף. Quidam *frondem* interpretantur. ¶ *Non virescet*] *Non erit viridis, non efflorescet.* Per *ramum* autem significari putant sobolem improbi, & quicquid ab eo tanquam è radice manat.

33. *Perdet*] יחמום *violenter abreptum perdet*: ea vis in verbo Ebraico. Nam *perdere* אבד propriè. חמס autem *violentia*: unde חמס *vi rapere.* Vulg. *Lædetur quasi vinea in primo flore botrus ejus.* Primùm יחמום interpretatur *læditur*, ut Prov. 8. 36. חומס חמס *lædet*: deinde *vineam* reddit גפן, quæ propriè est *vitis*. Nam *vinea* כרם dicitur: בסר *in primo flore botrus.* Lxx Τρυγηθείη δὲ ὡς ὄμφαξ πρὸ ὥρας, *Vindemietur sicut omphax ante horam*, h. e. ante tempus. Cæterum in ed. Rom. est *acresta* pro *omphax.* Fortè *acresta* ab *acre*; quòd sit uva acerba. Lex. vetus, Ὄμφαξ βότρυς, *acerva uva, uva immatura*, i. acerba. Hesychio ὄμφακες dicuntur πάντα τὰ ἀνώριμα καὶ ὀξέα, ἤγουν ὄξινα, *omnia austera & acria.* Idem Lexicon, *Acre*, ὀξύ. *Omphax* Ebraicè בסר dicitur, sed hîc est בסרו ex forma בֹּסֶר *uva necdum matura. Labrusca* non est talis uva, ut quidam volunt, sed vitis agrestis, quæ & *erratica* dicitur, & *labruscum* genere n. ¶ *Omphacem suum*] Vel *ejus*, ut verbum יחמום ad *Deum* referatur. Sic mox, *projiciet florem ejus*, nempe *improbi.* Licet etiam vertere *omphacem suam*: nam *omphax* sæpius invenitur in genere f. Definitur à Græcis σταφυλὴ δριμεῖα καὶ ὑπὸ πέπειρος, *uva acerba necdum matura*, sive *quæ nondum maturuit*: unde *acresta* vox, nusquam alibi mihi lecta. Lex. vet. *Acre & Acrum*, δριμύ. *Acres*, δριμεῖς. *Acremonia*, δριμεία. ¶ *Projiciet*, &c.] Vulg. *& quasi oliva projiciens florem suum.* Lxx ἐκπέσοι δὲ ὡς ἄνθος ἐλαίας *excidet autem tanquam flos olivæ.* Tharg. *abjiciet sicut olea florem suum.* In eodem, *donec non erit dies ejus*, i. ante diem suum, *implebitur senium ejus*, &c. Est alterum Thargum versûs qui hunc antecedit. Vide sequentia. ¶ *Florem suum*] Quo abjecto perit omnis spes fructûs. Græca sunt, ὡς ἐλαία τὸ ἄνθος αὐτοῦ. Sic emendabis versionem τῶν ό.

34. *Quia cœtus*] Vulg. *Congregatio enim hypocritæ sterilis*, i. עקרה. Lxx Μαρτύριον γὰρ ἀσεβοῦς θάνατος, *Testimonium enim impii mors*, h. e. interprete & expositore Chrysostomo, *Indicium impietatis hominum est mors eorum ac turpis exitus.* Videntur legisse in fonte עדה quod eis facile erat cùm puncta abessent. Tharg. *Quia cœtus delatoris* לצערא *dolori erit.* Sic Græci Lxx גלמוד interpretantur ἄβατον suprà 3. 7. ubi alii μεμονωμένη, & Sym. ἐκβλητός *ejecta.* ¶ *Solitarius*] *Ut solitarius*: ut alibi, *Eram ei alumnus*, ut alumnus: nam alioqui dixisset גלמודה *solitaria.* Siquidem עדה *cœtus* nomen est fem. Alii scribunt גלמוד utriusque generis & numeri esse. Vide Mercerum. Hoc vult dicere, Cœtus & comitatus improbi tandem in solitudinem redigetur, omnibus qui eum comitabantur exstinctis & è medio sublatis, ut fit interdum. Eadem sententia in illo *sterilis.* ¶ *Ignis*] Afflictionum videlicet. ¶ *Comedet*] *Devorabit, consumet.* ¶ *Tentoria muneris*] Ex muneribus constructa. שחד propriè *munus quod datur ad corrrumpendum Judicem.* Vulg. *& ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt.* שחד pro אנשי שחד *virorum muneris*, ut alibi יין pro איש יין, &c. Lxx πῦρ δὲ καύσει οἴκους δωροδεκτῶν *ignis comburet domos eorum qui munera accipiunt.* Nota אהלי reddi οἴκους. Nam olim in tentoriis habitabant: unde factum ut quælibet domus *tentorium* vocetur. Sic libri antiquitus fiebant ex corticibus arborum: usus transtulit ad chartam & papyrum. Tharg. *& ignis consumpsit tabernacula muneris.* Ut hic *munus* vocatur qui accipit munera, sic alibi *oratio* dicitur qui deditus est orationi. Res nota.

35. *Conceperunt*, &c.] Vulg. *concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* In fonte ad verb. *concipere & parere.* עמל autem *dolor*, aut *molestia.* Lxx Ἐν γαστρὶ δὲ λήψεται ὀδύνας, ἀποβήσεται δὲ αὐτῷ κενά, *In ventre concipiet dolores, evenient autem ei vana.* Interpres Rom. *concipiet & in ventre gemitus*, &c. Aq. συνέλαβε*, καὶ ἔτεκε ἀνωφελές, *concepit**, *& peperit inutile.* Desideratur πόνον aut κόπον, aut aliquid tale. Sanè mox 16. 2. עמל Aq. πόνων ut etiam Psal. 10. 14. Sed Cohel. 1. 3. idem, ἐν παντὶ κόπῳ ᾧ ἐκοπίασεν. Cæterùm ὀδύνας reddunt vocem Ebræam Lxx & suprà 4. 8. item 7. 3. cùm potiùs denotet *laborem molestum quo quis alium fatigat*, vel potiùs *improbitatem quâ cuipiam molestiam facessimus.* Græcè ejusdem rationis esse videtur πονηρία, ἀπὸ τοῦ πόνου. Tharg. *Qui*

cogitant laborem, & loquuntur mendacium. Hîc *concipere* interpretatur *cogitare*; & *parere*, *loqui*: dignum notâ. Nam Cor *concipit*, Os autem *loquitur* quando concepta in lucem dat. ¶ *Iniquitatem*] Ἀδικίαν ferè Symmachus interpretatur. Aq. verò *inutile*, ut Prov. 22. 8. Amos 1. 5. & alibi. Unde איש און *vir iniquitatis*, i. iniquus, Prov. 6. 12. Hieron. *vir inutilis*, ἀνωφελής. Sic Hos. 4. 15. בית און, teste Theodoreto, Aq. & Th. *domus inutilis*. Sym. *domus iniquitatis*, οἶκ© ἀδικίας. Lxx οἶκ© Ὤν legerunt אֹן pro אָוֶן. Vide Hieron. & Fragmenta nostra. ¶ *Venter eorum parat dolum*] Vulg. *& uterus ejus præparat dolos*. Lxx ἡ δὲ κοιλία αὐτοῦ ὑποίσει δόλον *venter autem ejus sustinebit dolum*. Tharg. *cogitationes ventris eorum præparant fraudem*. Nomine *ventris* intelligit cor & mentem. Nam Cor propriè cogitat, non Venter, q. d. Mens eorum concinnat dolum, tam aliis videlicet quàm sibimetipsis. *Venter eorum*: cor eorum, i. καρδία αὐτῶν, ut Psal. 40. 8. καὶ τὸν νόμον σε ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου *& legem tuam in medio ventris mei*. Sic Hab. 3. 16. *commotus est venter meus*. Sirach. 51. 30. *venter meus commotus est*. Theophylactus Joh. 7. ad locum, *Flumina ex ventre ipsius fluent*, *Ventrem*, inquit, *cor nominat, tropo Ebraico, sicut & David inquit*, LEGEM TUAM IN MEDIO VENTRIS, *h. e. cordis mei*.

IDEM.

4. אַף אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה. Th. οὐ σὺ παρῃτήσω φόβον, *non enim tu deprecaberis metum*] *Aversaberis*, *repudiabis*. ¶ וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי אֵל. Sym. καὶ ἀναιδῶς ὡμίλησας ἐναντία τῷ Θεῷ *impudenter conversatus es coram Deo*] Ἀναιδῶς. Sic emendatum reperi calamo in exemplari meo edit. Rom. cùm operæ edidissent ἀνέδην, i. *liberè*.

14. מָה אֱנוֹשׁ. Th. τί ἐστιν ἄνθρωπ©; *Quid est homo?*

15. הֵן בִּקְדֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו. Sym. Ἰδὲ ἐν ἁγίοις αὐτοῦ οὐδεὶς ἀτρεπτ©, οὐδὲ οὐρανὸς ἄσπιλ©· πόσῳ μᾶλλον ἄνθρωπ©; *Ecce in sanctis ejus nemo constans est, neque cœlum est sine macula*; quanto magis homo?] *Constans*: *firmus*, *immutabilis*. ¶ *Sine macula*] Vel *sine labe*, *macula ac labis expers*.

20. מִתְחוֹלֵל. A. Ἐν ὠδῖνι *in dolore*. Th. ματαιοῦται *vanus fit*. Sym. ἀλαζονεύεται *gloriosè se jactat*] *In dolore*. ὠδὶν propriè *dolor*, sive *nixus*, *parturientium*. Idem חיל in sermone Sacro: unde מתחולל de sententia hujus interpretis. ¶ *Vanus fit*, *stultè ac ineptè agit*. הוללות *stultitia*, *insania*, *ineptia*. מהולל *insanus*. Utrumque hoc significatu in Ecclesiaste, qui *Coheleth* Ebræis dicitur. ¶ *Gloriosè se jactat*, מתהלל *laudat se*.

27. כִּי כִסָּה. Sym. Ἐπεκαλύφθη γὰρ *contectus enim fuit*] *Contectus* כִּסָּה aliis vocalibus. ¶ פָּנָיו Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ] Olymp. ὁ Ἑβραῖ© τὴν καρδίαν. Prodit iterum inscitiam suam, cæcus de coloribus, ut aiunt. Et iste & alii loci declarant rerum Ebraicarum imperitum fuisse. ¶ פִּימָה. Lxx Περιστόμιον] Idem qui suprà, ὁ Ἑβραῖ©, ἀντὶ τῆς περιστόμιον, πιμελὴν καὶ στέατα. Id ex parte verum esse comprobant sequentia, ¶ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי כָסֶל Sym. καὶ ἐπίχυνε πιμελὴν κατὰ τῆς ψόας *pinguem reddidit arvinam super lumbum*] *Arvinam*: *pinguedinem*. ¶ *Super lumbum*, vel *super lumbo*: ψόα *lumbus*. Dicitur & ψύα. Lex. vet. Ψύα, *lumbus*. Psal. 38. 7. כסלי. Sym. αἱ ψύαι, vel ψόαι, μου, *lumbi mei*. Sic etiam Lxx & Hieron. κατὰ τῆς ψόας reddi potest *sub lumbo*. R. D. ad h. l. כסלים *sunt sub lumbis supra radices laterum vicina renibus*. Aq. λαγόνες interpretatur, i. *ilia*. Lex. vet. Λαγών, *Ile*, *sive Ileum*.

32. לֹא רַעֲנָנָה. Sym. Οὐκ εὐθαλήσει *non commodè germinabit*] Vel *non bene virebit*. Dan 4. 4. רענן Th. εὐθαλῶν *bene virens*.

GROTIUS.

4. *Quantum in te est, evacuasti timorem*] i. Destruxisti religionem verbis tuis.

20. *Cunctis diebus suis impius superbit*] Meliùs Græci hanc sententiam, quam Eliphaz à majoribus acceperat, enunciant, Πᾶς ὁ βί© ἀσεβοῦς ἐν φροντίδι. Ad verb. ex Hebræo, *Totâ vitâ impius est* ἑαυτοντιμωρέμεν©. ¶ *Et numerus annorum incertus est tyrannidis ejus*] Ex Hebræo sic fortè rectiùs vertas, *Et quamdiu durat numerus annorum ejus, abscondit se timendo*. Vide Esai. 48. 22. & 57. 20. Adde & quæ Deut. 28. 65.

22. *Circumspectans undique gladium*] Optima descriptio tyranni. Nota Dionysii & Damoclis historia, ad quam alludit Horatius 3. 1.

> *Districtus ensis cui super impia*
> *Cervice pendet, non Siculæ dapes*
> *Dulcem elaborabunt saporem;*
> *Non avium citharæque cantus*
> *Somnum reducent.*

23. *Cùm se moverit ad quærendum panem*] Heb. *Vagabitur ad panem, ubinam?* Errabit exsul, incertus vitæ, ut Oedipus apud Sophoclem,

> Τίς τὸν πλανήτην Οἰδίπουν καθ' ἡμέραν
> Τὴν νῦν σπανιστοῖς δέξεται δωρήμασι;

¶ *Novit quòd paratus sit in manu ejus tenebrarum dies*] *In manu ejus*, i. proximè se. Sentit advenire sibi miserias inevitabiles.

24. *Et angustia vallabit eum, sicut regem qui præparatur ad prælium*] Duæ hîc sunt voces Chaldaicæ, תתקפהו & עתיד. Posterius hoc exponi solet voce Græcâ in Chaldaismum receptâ, אטימוס, i. ἕτοιμ©. Videtur autem meliùs כמלך verti *ut Rex* quàm *ut Regem*. Agit enim quasi de minuto Satrapa cui Rex magnus occurrit. כידור autem videtur esse *acies conferta*: nam & Arabibus كور est *tumultus*.

25. *Tetendit enim adversùs Deum manum suam*] Minatus est Deo. Locutio eadem Esa. 58. 9.

26. *Cucurrit adversùs eum erecto collo*] Heb. *incurrit ei in collum*: nempe Deus, aut infortunium à Deo immissum. ¶ *Et pingui cervice armatus est*] Heb. *in densatos umbones scutorum ejus*, i. nihil ei proderit ferre σάκ© ἐπτάβοειον.

27. *Et de lateribus ejus arvina dependet*] פימה, quod hîc est, Chaldæus vertit רוטבא, i. *pinguedinem*. Simile loquendi genus infrà 21. 23. Psal. 17. 10. & 73. 7. Adde & quæ Deut. 32. 15.

28. *Habitavit in civitatibus desolatis*] *Tyranni enim ubi solitudinem fecerunt, pacem vocant*, ut loquitur Tacitus.

30. *Non recedet de tenebris*] Non amovebitur à malis. ¶ *Et auferetur spiritu oris sui*] *Oris ejus*, nempe Dei, de quo actum suprà. Deus eum difflabit.

31. *Non credet frustrà errore deceptus quòd aliquo pretio redimendus sit*] Rectiùs ex Hebræo, *Ne credat vanitati qui decipitur; nam vanitas erit merces ejus*.

34. *Devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt*] δωροδεκτῶν, ut hîc Græci. Heb. *tabernacula munerum*, i. ex malè partis exstructa.

35. *Concepit dolorem, & peperit iniquitatem*] Heb. *peperit vanitatem*: ut & in Psal. 7. 14. & Esai. 59. 4. Sensus est, Magno conatu nihil efficit. ¶ *Et uterus ejus præparat dolos*] Utcunque sæpe malè res cesserit, tamen non desinit animo novas fraudes moliri.

CODURCUS.

OMNES Jobi responsiones ad tresviros gravissimæ & sanctissimæ quasi gerræ germanæ atque nugæ futiles & evanidæ exploduntur & exsibilantur ab Elipha, qui deinceps adversùs Jobum congreditur, adstipulantibus pòst etiam Bildade, Sophare. In quibus exemplum illustre conspicitur hæreticorum pervicaciæ, qui adversùs sanam doctrinam insurgunt vel reluctantur; nec victi pedem referunt, sed ubi semel aberrarunt in impietate ulteriùs progrediuntur, & *eorum sermo serpit instar gangrænæ* ait Apostolus 2 Tim. 2. 17.

2. *An sapiens ventosam scientiam jactabit?*] Jobum insimulat Eliphas vanitatis & arrogantiæ, quia ampullas &

& phaleras sermonum ejus flocci fecerat: quod patet superioribus. Hæc itaque Eliphæ verba probra sunt & convitia immeritò jactata in Jobum, atque impudenter ementita & conficta crimina. *Ventus* autem & *Eurus* pro *vana & turgida loquacitate* hoc loco usurpatur. Vel duo videntur tangi, Fides Jobi, & Spes ejus. Appellat Eliphas fidem Jobi דעת רוח *doctrinam ventosam & inanem*; spem verò ejus, *Euri pabula*. Nam *implere ventrem Euro* est Euro pasci. Sic sæpius in libro Ecclesiastæ רעות רוח & רעיון רוח pro *inani spe* & *vana expectatione* ponuntur. Et Os. 12. 1. *Ephraim depascitur ventum, & persequitur Eurum.*

3. *Contendere verbis num juvat? & voces num quicquam prosunt?*] i. Quid prodest jurgari & rixari verbis? Et quænam utilitas in vocibus? Nam לא יסכון & לא יועיל בם cum interrogatione sunt. Simile dictum Jobi habetur suprà c. 6. Omnes itaque consentiunt in hoc scitum, In multiloquio plurimum vanitatis. Apage ergò illas λογομαχίας & ἀπεραντολογίας. Sed quod vitium Jobo exprobrat Eliphas inest ipsi Eliphæ. Potest etiam esse sensus, *Quid opus est verbis? Quid juvat tecum pluribus agere?*

4. *Etiam pietatem irritam facis*] i. Omnem religionem è medio tollis. Nam יראה & שיחה לפני אל *pietatem* & *Religionem* significant: sed quomodo ex superioribus id colligat Eliphas non perspicio: nisi quia in stultam Sopharis objurgationem animadverterat elegantissimo adagione, *Fax aspernabilis ei qui firma ponit vestigia*, suprà 12. 5. Est autem observandum per *metum* & *preces* pietatem & religionem significari, quæ Græcis εὐσέβεια dicitur, quæ uni Deo præstanda est & vovenda, ut sanctè monet B. Augustinus lib. De vera religione. Religet nos religio uni omnipotenti Deo.

5. *Quandoquidem os tuum*] Verbum אלף Piel, quod nos *profiteri* vertimus sig. *docere*: & tantùm in hoc libro occurrit tribus locis, hîc, cap. 33, & 35. in Cal semel Prov. 22. ubi sign. *discere*. Chaldaicum est. Nam frequens in Thargum in *docendi* significatione, ut Exod. 15. 25. ויורהו יי עץ, Tharg. ואליפיה יי אעה *Dominus illum docuit lignum*, & alibi. Unde אולפנא & יולפנא pro *doctrina* & *disciplina*. Hæc verò Eliphæ dicta commenta sunt. Fuit enim recta & inculpata Jobi oratio.

7. *Tune omnium hominum primus*] Quæ de Jobi doctrina per ludibrium loquitur Eliphas, idipsum adversùs orthodoxos usurpant hæretici. Veruntamen sedulò & seriò hæc de sana & orthodoxa fide jure sanciri possunt, quam viri sancti in consilium Dei admissi hauserunt.

10. *Etiam inter nos canus est*] Nomen שב *canus* tantùm hîc. Verbum שבתי *canus factum sum* tantùm semel, 1 Sam. 12. שיבה *canities*, ישיש & plur. ישישים quater occurrunt, tantùm in hoc libro. כביר sexies reperitur in hoc libro, & ter apud Esaiam, non alibi. Significat *multum, copiosum, validum*. כביר ימים *grandævus* est, *ætate provectior*.

11. *An tibi vilescunt consolationes Dei?*] *Consolationes Dei* appellat Eliphas quæ meræ sycophantiæ. Verbum לאט interposito א componendum cum verbo לוט significat *latere, occultari, involvi*. בלט vel בלאט est *clam*. Omnino decies occurrit in variis casibus.

12. *Quid tibi præsumit animus? quidve oculi tui superbiunt?*] Vel, *Quid te rapit animus tuus?* aut, *Quid te effert?* Elationem animi, temeritatem & arrogantiam affingit Jobo, fastus autem & superbia superciliorum motu & oculorum nictatione maximè significatur. Cujus definitio peti potest ex illis Prov. 30. 13. דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו *Generatio exstat cujus oculi valde superbiunt, & palpebræ efferuntur*: & ex Psalm. 131. 1. Verbum ירזמון positum putant literarum metathesi pro ירמזון non alibi occurrit. Sed רמז, quod est Chaldaicum, & in Thargum sig. *nictare, oculis vel digito minari*, ut Esa. 58. 9. שלח אצבע *tollere digitum*, Thargum vertit per verbum רמז, & Prov. 6. 13. & Psalm. 35. 19. קרץ עין vertit רמז.

14. *Quid verò est homo, ut sit innocens?*] Positionem quam suprà cap. 4. propugnavit denuò inculcat, *Neminem apud Deum justificari.* Hæc verò propositio satis superque agitata & illustrata est. Idem planè argumentum repetit. Dixit suprà *Deum servis suis non habere fidem, & in Angelis suis deprehendere vanitatem*, eandem recoquit crambem.

15. *Sanctis suis non habet fidem, nec puri sunt cœli coram illo*] Quæ falsa esse docuimus & doctrinam dæmoniorum. Sunt enim electi *justificati per fidem apud Deum*. Et S. Angeli, quorum Christus Caput est, in justitia constantissimè perstiterunt, quorum *pedes coruscare* dicuntur *quasi æs politissimum & nitidissimum*, Ezech. 1. 7. Déque sanctitate cœlestis Jerusalem, in quam nihil pollutum, nihil inquinatum intromittitur, multa exstant in S. literis testimonia. Certissimum quidem est hominem *genitum ex carne & sanguine*, & *ad libidinem carnis & sanguinis, pravitatem sorbere quasi piscis aquam.* Sed *qui geniti ex Deo sunt non peccant, quia semen Dei manet in ipsis*: & *quod genitum ex spiritu spiritus est.*

17. *Monebo te, ausculta*] Transit ad alteram propositionis partem, De rebus adversis improborum in hac vita; quam sartam tectam esse vult authoritate majorum, à quibus ait se illam accepisse.

18. *Quod sapientes annunciarunt, neque celarunt nos*] Certat antiquitate traditionis.

19. *Quibus solis terra est mandata, nec transivit hostis inter illos*] Commendat sapientes illos atque traditionem ab illis acceptam, à prudentia quâ regere & administrare remp. eámque incolumem conservare meruerunt. Sed & traditionis series integra & imperturbata laudatur; quòd *non transiverit hostis inter illos*, & quòd manserit incolumis status eorum. Hoc fuco illudere Jobo cogitat Eliphas. Antiquitas, successionis series non interrupta, florens & integer rerum status, argumenta sunt Eliphæ adversùs veram Jobi de Justificatione sanctorum déque Providentiæ Divinæ rationibus sententiam.

20. *Improbum scilicet cruciari toto vitæ spatio*] His & sequentibus singularis inest elegantia, veritas desideratur: ergò sunt sedulò excutienda, nec temere admittenda. Hoc enim pronunciatum falsum est, *Improbum cruciari toto vitæ spatio*, pugnátque ex diametro cum Psalmi 37. doctrina Prophetica. מתחולל propriè est ἑαυτὸν τιμωρούμενος *seipsum torquens & excrucians*. Est Benoni Hithpael à themate חול *eniti, parturire, parturientium instar torqueri*: nam de ejusmodi torminibus dicitur. Occurrit in Hithpael tribus tantùm locis, hîc, Jer. 23. 19. סער מתחולל על ראש רשעים, & Psal. 37. 7. התחולל לו. Non sunt assecuti interpretes illius verbi significationem in illis laudatis duobus locis. Est enim *seipsum contorquere*, ut apud Jeremiam, *Turbo contorquens seipsum cadet in caput impiorum.* Propriè autem *turbo* dicitur התחולל, quia in gyrum volvitur & vertitur, contorquetúrque, *vortex*. In Psalmo est *contorqueri in Dominum*, i. reflecti in illum. Nam & alibi dixit *revolvitur in Dominum*. LXX vertunt ἱκέτευσον αὐτόν, significatione à חלל vel à חלה petitâ. ¶ *Omnes annos latronis injuriis obnoxium latitare*] Hebraica sunt מספר שנים נצפנו לעריץ, quorum germana sententia est, *improbum occultari per totam vitam coram latrone.* Nam מספר שנים sign. *omnes annos*. Verbum autem נצפנו numeri est pluralis, quia concordat cum proximo שנים juxta ordinariam syntaxim. Antecedentia & sequentia confirmant nostram interpretationem. Miror tam facilem támque obvium sensum hujus loci neminem interpretum esse assecutum, nec cogitasse verbum נצפנו, quanquam pluralis numeri, ob proximum שנים referendum esse ad personam *improbi*.

21. *Vox terrorum aures ejus personat*] Hæc vera sunt de improborum mente malè conscia, qui internis & secretis stimulantur furiis, qui trepidi pavidique sunt in terra. Quod dictum est à Domino Caino, *Pavidus & palans eris in terra.* Et Prov. 28. 1. *Fugiunt improbi, & nemo est qui illos persequatur.* Et Levit. 26. 36. dicuntur *ad motarum frondium strepitum fugituri.* ¶ *Inter pacem*

cem irruet in illos prædo] *Non est pax improbis, inquit Dominus,* Esa.48.22.& 57.21.

22. *Non confidit egressurum se tenebris*] Haud absimile est illud Deut.28.67. *Vesperi dices, Quis dabit lucem matutinam cernere?* Significat improbum esse exspem & planè despondere animum. ¶ *Et à gladio semper respicitur*] צפו est Benoni Paul, pro צפוא vel צפוי. Illustris est in hæc verba expositio Dionysii factum, qui Damocli assentatori fortunam ejus experiri cupienti in aureo thoro considere jusso, atque omnibus deliciis circumfluenti in medio apparatu fulgentem & acutum gladium è lacunari setâ equinâ appensum demitti curavit, ut impenderet Damoclis illius cervicibus. Ità satis apertè declaravit Dionysius quod hic affirmat Eliphas de tyrannis maximè intelligendum, *respici illos à gladio.* Nam malefactorum conscientiâ torquentur, judiciorum, & legum metu exanimantur; mortem illis admissa facinora indesinenter intentant; & quod meruerunt semper exspectant.

23. *Ipse vagatur ut quærat ubi sit panis*] Non est alienum ab hoc quod Psal. 34.10. traditur, *Leopardi indiguerunt & esurierunt.* Et suprà idem Eliphas tangit cap.4. Pro איה *aje ubi* Græcus legebat איה *aja pica*, qui *vulturibus improbum fore escam* interpretatur. ¶ *Sub manum ejus*] Improbi scilicet, i. proximè adesse.

24. *Eique prævollet*] Verbum תקף Chaldaicum est frequens apud Esdram, Danielem, & Thargum. Non alibi occurrit nisi in hoc libro & libro Ecclesiastæ. ¶ *Sicut rex ad prælium*] Nomen כידור *kidor* non alibi exstat. Hieronymus vertit *prælium.* Rasi putat idem esse quod כידוד *kidod scintillam*, quod posthac occurrit cap.41. mutato ד in ר. Atque interpretatur de igne gehennæ, quem paratum esse existimat Regi Sennacherib, secundùm Prophetiam Esaiæ. Quod valde exorbitat, quanquam animo locum illum versabat cap.30.33. *Ipsa Thopheth regi parata est.* Alii כידור interpretantur sicut כדור *caddur* Es. 22.& 29. *pilam, orbem, globum.* Et dicta *castra* כידור à rotunditate, quemadmodum מעגל *mahagal.* Sed & cuneus militum dicitur *globus*, & vernaculè *un peloton.* Ità ut *sicut rex paratus in globum*, sub. *irruere, impetum facere* להתנפל. Rabbini in tractatibus Astronomicis & Meteorologicis appellant כידור *sphæram*, ut *sphæram Lunæ, sphæram Ignis*, & ità de reliquis. Thargum, quem sequitur Levi Gersonites, interpretatur היך מליך דאטימוס לנלונדק *sicut rex paratus ad solium*, scilicet ut judicet. אטימוס *etimos* vox est Græca ἕτοιμος. נלונדק vel נלונדקא sig. *solium, sedes honorifica.* Compositum existimo ex duobus, ex נלן *decus* & דקא *sedes.* Est Thargum nominis הדום *scabellum.* Ego verò suspicor כידור vocem esse Persicam. Nam *cidaris* apud Persas *corona* est, Græcis κίταρος. Atque ità Græcè verterem ὡς βασιλεὺς ἕτοιμος στεφανῶσαι. Dixit enim *fore afflictionem & ærumnam victricem & superiorem*, rectè verò subjicitur *sicut rex qui victor coronâ donandus est.*

25. *Quoniam manum suam contra Deum intentavit*] Manum intentant qui minantur, unde apud Esa.58.9. שלח אצבע: *digitum intentare* est superbire atque insolescere.

26. *Involabit in collum ejus*] Repete & subintellige צר ומצוקה *afflictio*, vel אל שדי: non malè etiam vertas *jugulum ejus hauriet.* ¶ *Nihil moratus densa terga scutorum ejus*] Heb. *densitatem tergorum clipei ejus:* quia ex multis boum tergis sive tergoribus complicatis & compactis clipei fiebant: Unde apud Homerum Ajacis σάκος ἑπταβόειον, *septemplex clipeus*, dicitur Iliad.η. Significat igitur Eliphas improbum nullo quamlibèt valido clipeo tegi vel servari posse. עבי sig. *densitatem.* Ter occurrit, hic, 1 Reg.7.26. 2 Chron.4.5.

27. *Quoniam faciem suam*] Loquendi genus exstat non absimile Psal.73.7. ubi de superbia & rebus lætis improborum agitur; & posthac cap. 21. 24. עטניו מלאו חלב: qui locus est difficilis & cum hoc comparandus, & quem nos Deo dante explanaturi sumus.

28. *Deletas civitates inhabitant*] Suprà 3.14. magnificentia Regum tangitur, *qui sibi deserta ædificant.* Consule locum. Verbum התעתד Hithpael tantùm hîc. In Piel semel, Prov.24.27.

29. *Neque per terram diffundet plenitudinem suam*] Nomen מנלה tantùm hîc occurrit. Interpretantur תכליות, à verbo נלה, quod semel exstat in Hiphil, Esa.33.1. Ergò Mem est heemanthicum. Ego verò suspicor idiotismo hujus libri מנלם positum pro מלא à מלם: ut ut sit significat *plenitudinem.* ¶ *Arefaciet flamma*] Nomen שלהבת ter occurrit, Ezech.21. Cant.8. & hîc.

30. *Removebitur oris ipsius halitu*] Judicium atque ira Dei in improbos incumbens tribus significatur, *tenebris, flammâ, turbine*; ergò *oris ipsius halitu* de furoris Divini turbine intelligendum est.

31. *Vanitate deceptus*] Versio nostra vice commentarii est. Atque hoc dictum valde elegantem continet vanæ improborum fiduciæ descriptionem.

32. *Conficietur, & non die suâ*] Heb. *non die suâ implebitur*, i. morietur. Sic Virgilius, *cadat ante diem. Funus acerbum* dicitur quorum mors est præmatura & præceps. ¶ *Nec virescent ejus rami*] Nomen כפה ter occurrit, Esa. 9.14. & 19.15. & hîc. Significat *surculum, ramum.*

33. *Rapietur ejus omphax*] Duplex simile perquàm elegans: Unum à Vitibus, à quibus omphax rapitur antequam in uvam maturescat: Alterum ab Oleis, quarum flos facilè defluit nec in fructum procedit. Est autem verbis usus admodum propriis. Tres sunt uvæ gradus: Primus dicitur סמדר, secundus בוסר, tertius ענב. Reliqua ad finem capitis plana sunt.

34. *Tabernacula muneris*] Dicuntur domus Judicum muneribus corruptorum.

35. *Concepit laborem, peperit vanitatem*] Vide suprà 4.8. *Venter* significat cor, animum, cogitationem internam הטוחות, de quibus Psal.51.6. אמת חפצת בטחות i. *Veritatem amas in penetralibus cordis.*

CAP. XVI.

MUNSTERUS.

Asserit Ijob in hoc capite quòd scelerum pœnas non luat. Permittit autem judicio Divino causam suam, carpens interim amicos ut ignaros & alienos ab humanitate.

4. *Etiam ego loquerer sicut vos*] Non sunt hæc verba sic intelligenda quòd Ijob afflictos irrideret si ipse esset incolumis, sed quòd alloqueretur eos verbis consolatoriis, moveretque ex compassione super eos caput suum, roboraret eos ore suo, & labiis suis ad patientiam hortaretur.

9. *Ira ejus discerpsit me*] Declarat pœnas & dolores suos: & quò id convenientiùs faciat, fingit ac si illi inflicti essent à crudeli quodam tyranno, qui primò irâ, truculentâ facie & frendentibus dentibus sævit contra aliquem; deinde mittit satellites qui captum in faciem percutiunt, & ponunt inter custodes iniquos & crudeles; tertiò eductum è carcere, renitentem collidit in terram, ponítque carnificibus in signum, quem sagittis appetant & dilacerent.

15. *Saccum consui*] In signum scilicet pœnitentiæ.

18. *Non celes sanguinem*] *Sanguinem in terra abscondere* capitur in Hebraismo pro *non ulcisci.* Explicat autem hunc locum id quod de Abel scribitur in Genesi, *Vox sanguinum fratris tui clamat de terra.*

20. *Ad Deum stillat*] h.e. Clamo ad Deum optimâ fiduciâ, & cum lacrymis ad illum confugio, qui verus testis est innocentiæ meæ: & si cum illo liceret disputare sicut cum hominibus, facilè possem probare innocentiam meam, præsertim cùm jam instet tempus dissolutionis meæ, ut hinc vadam & nunquam revertar. Alii tamen putant hunc ultimum versum esse orationem quâ precatur advenire diem mortis suæ, fretus securitate conscientiæ.

VATA

VATABLUS.

2. **H***IS ſimilia multoties,* כאלה רבות] Ad verb. *ſicut hæc* [i. talia] *multis*; ſub. *vicibus.* ¶ *Laborioſi,* עמל] *Laboris*; vel *moleſtiæ,* i.moleſti.

3. Erit] Vel, invenitur. ¶ *Si loquaris?* כי תענה] *Cùm loqueris?* i. Quidnam confirmabit ſententiam tuam, ſi tu loquaris, ô Eliphaz.

4. *Loquerer,* אדברה] *Loquar,* i. loqui poſſim. q. d. Poſſem & ego loqui more veſtro. ¶ *Utinam eſſet anima,* &c. לו יש נפשכם תחת נפשי] *Eſſet anima,* &c. Hebraiſmus, *ſi talia pateremini qualia ego patior, adjungerem me vobis.* ¶ *Societatem inirem vobiſcum ſermonibus,* אחבירה עליכם במלים] i. Adjungerem me vobis ſermonibus veracibus.

5. *Et conſolatio,* וניד] *Et motio,* i. ſermo meus. ¶ *Prohiberet,* יחשך] *Diminueret*; ſub. *dolorem veſtrum.*

6. *Prohibebitur,* יחשך] *Diminuetur.* ¶ *Si verò deſiero,* ואחדלה] Ad verb. *& deſtitero,* ſub. *loqui.*

7. *Fatigavit me,* הלאני] i. Ad fatigationem uſque afflixit, ſub. *Deus.* ¶ *Deſolaſti omnem congregationem meam,* השימות כל עדתי] Sub. *ô Deus, deſolaſti totam familiam meam*; quia liberi ejus perierant: vel, *omnes artus meos,* ſive *membra.* q. d. Deſtitutus ſum omni ſolatio intus & foris.

8. *Et corrugaſti me, in teſtem fuit,* ותקמטני לעד היה] i. Rugis operuiſti me, unaquæque ruga fuit in teſtem. In rugas cutem meam contraxiſti; quæ ſingulæ ſunt teſtes afflictionis meæ. ¶ *Et ſurrexit in me macies mea,* ויקם בי כחשי] *Et exſtitit in me attenuatio mea,* i. cœpit apparere in corpore meo macies mea, ac palàm teſtatur me maximè fuiſſe afflictum à Deo. ¶ *Teſtificabitur,* יענה] Fut.Heb. pro præſ.

9. *Furor ejus rapuit,* אפו טרף] *Ira ejus rapuit,* ſub. *inſtar feræ iratæ.* Multis verbis deſcribit vim afflictionis ſuæ. ¶ *Acuit oculos ſuos* ילטוש עיניו] i. Terribilibus oculis inſpexit me.

10. *Aperuerunt,* פערו] Sub. *hoſtes mei.* Hebraiſmus, Contumelioſè debacchati ſunt in me. ¶ *Cum opprobrio,* בחרפה] *Ignominioſè.*

12. *Quietus eram,* שלו הייתי] *Tranquillus eram.* Præt. Heb. per imperf. reddendum. ¶ *Et contrivit me*] ויפרפרני] *Et attrivit me.* Alii, *& diſperſit me*; i. nunc autem omnibus malis me obruit. ¶ *Arripuitque cervicem meam,* &c. ואחז בערפי וגו'] i. Fractâ virtute ac potentiâ meâ disjecit me, atque omnibus periculis, calumniis & opprobriis expoſuit me. Id eſt *ſtatuere in ſcopum.*

13. *Diſſecuit,* יפלח] *Diſrupit*; ſub. *ſagittis.* Fut. Heb. pro præt. ¶ *Effudit,* &c. ישפך לארץ מררתי] i. Subinde graviùs atque graviùs affligens, omnia mea concuſſit, etiam interiora mea crudeliter affecit.

14. *Super confractionem,* על פני פרץ] Ad verb. *ante conſpectum confractionis*; *coram confractione,* i. crebris confractionibus ac ſibi invicem ſubſequentibus, *confregit me.* ¶ *Sicut potens,* כגבור] *Inſtar gigantis*; vel, *hominis potentiſſimi*: ut ſcilicet perderet me.

15. *Super cutem meam,* עלי גלדי] Dicitur cuticula illa vulneribus inducta. ¶ *Cornu meum,* קרני] Pro *capite* accipit: i. multo pulvere aſperſi caput meum more lugentium.

16. *Fœdata eſt ceu luto,* חמרמרה] Ad verb. *lutificata eſt,* i. lutulenta facta eſt. Solent enim lacrymis facies deturpari quaſi luto infectæ eſſent. ¶ *Umbra mortis,* צלמות] i. Caligo; h.e. oculi mei cœperunt caligare.

17. *Ob nullam injuriam in manibus meis,* על לא חמס בכפי] Ad verb. *Ob non injuriam in manibus meis,* i. quam admiſerim: tanquam dicat, *Hæc omnia mihi evenerunt præter culpam ullam*; non quòd omnino ſine peccato ſe aſſerat, ſed ſine tantis criminibus pro quibus tanta patienda eſſent ſecundùm conſuetum Dei ordinem. ¶ *Et oratio mea munda,* ותפלתי זכה] *Quinimo oratio mea* fuit *munda,* nimirum è puro corde profecta.

18. *O terra, nè,* &c. ארץ אל תכסי דמי] Subaudiendum aliquid, quale, *Si eſt ut dicitis, O terra,* &c. q. d. Si aliter eſſet, optem afflictionem meam notam eſſe omnibus. ¶ *Locus,* מקום] Ubi ſcilicet deliteſcere poſſit.

19. *Etiam nunc,* &c. גם עתה הנה בשמים עדי] *Nunc quoque profectò in cœlis eſt teſtis meus*; i. Deus teſtis eſt innocentiæ meæ, q. d. Deum teſtor me innocentem ac integrum quidem eſſe comparatione pœnarum quas ſuſtineo. Sicut & David, tametſi graviſſima peccata admiſiſſet, teſtatur nihilominus ſe ea crimina non commiſiſſe quibus accuſabatur, *Si eſt,* inquit, *iniquitas in manibus meis.*

20. *Collocutores mei,* מליצי] i. Qui diſceptatis mecum. ¶ *Stillat,* דלפה] Præt. Heb. pro præſ. *ſtillat,* ſub. *lacrymas*; i. ad Deum lacrymas fundo, qui teſtis eſt innocentiæ meæ; non ad vos, qui eam labefactare cupitis.

21. *Utinam diſputare poſſit,* &c. ויוכח וגו'] Ad verb. *Et arguat* [*diſceptet*] *homo cum Deo, & filius hominis cum proximo ſuo.* Obſervandum ו in duabus ſignificationibus, pro *utinam* & *ut* vel *ſicut.*

22. *Anni numeri,* שנות מספר] Hebraiſmus, pro *paucis annis*: quibus ſcilicet ſum victurus; acſi dicat, *Quia brevi moriturus ſum, & eâ viâ mihi eundum eſt quâ redire non licet ad hanc vitam.*

CASTALIO.

4. **E***GO quoque loquerer non minus quàm vos, ſi meâ conditione eſſetis*] Facilè cùm valemus, ægrotis conſilia damus. ¶ *In vos caput quaſſarem*] Vos graviter alloquerer.

7. *Depopulatus omnes meas copias*] Liberos & pecora.

8. *Mea macilentia quæ in meo vultu loquatur*] Meum malum teſtetur.

10. *Hi faucibus in me hiantes mihi colaphos fœdè impingunt*] Amici mei in me ſunt inimites. ¶ *Seſe in me ſimul explentes*] Mecum agentes quàm poſſunt crudeliſſimè, & ſuam iram exſaturantes.

15. *Meúmque cornu*] Caput.

18. *Terra, nè tege meum cruorem, néve mea ſit locus querimoniæ*] Pateant ſi quas feci cædes aut injurias, nec me Deus audiat ſi feci: h.e. ego ſum innocens.

20. *Cùm mei ad Deum ſtillent oculi*] Lacryment.

22. *Quandoquidem numerati venerunt anni, quibus viam mihi non relegendam ingrediar*] Venit mihi dies fatalis, quâ tum à Deo tum à vobis oppreſſus moriar.

CLARIUS.

1. **R***Eſpondens autem Job*] Iterum Eliphacem ab immiſericordiæ affectu liberare ſtudet, ad hoc proferens ac inducens dolorum ſuorum magnitudinem non vulgarem, pœnitentiam eximiam, & innocentiam perfectam. Deinde & impiam ejus doctrinam refellit, ſemper puritatem conſcientiæ ſuæ, quam ille damnaverat, vindicans, & juſtorum felicitatem non eſſe in hoc ſeculo contendens, vel ſuo ipſius calamitoſi exemplo.

4. *Poteram & ego*] Alii verterunt, *Etiam ego ſicut vos loquerer*; & putant illum reſpondere tacitæ objectioni. Dixiſſent enim, *Non poteramus te aliâ ratione conſolari*; *nodus hîc alio cuneo non rumpitur.* Opponit ergò Job, quòd poſſent afflictum blandis ſermonibus conſolari, & abſque illa ſubſannatione ac exprobratione amicis monitis dolorem mitigare; poſſunt enim ſpirituales quod carnales nequeunt. *Moviſſem* ergò, inquit, *caput* ex affectu miſerentis, *ſuper vos, ſi eſſet anima veſtra loco animæ meæ,* h.e. ſi in hoc ſtatu eſſetis; & *roborarem vos ore meo,* & *labiis meis* ad patientiam hortarer.

6. *Locutus fuero*] Alia Anthypophora. Reſpondet enim tacitè objicientibus & dicentibus, *Cur non ergò teipſum conſolaris?* & dicit ſe tot cruciatibus impeditum non ſufficere ut conſoletur ſeipſum, & æquè dolere ſive loquatur ſive non.

7. *In nihilum redacti*] Interpres ſenſum eruere ſtu-

duit: nam in Hebræo est, *Desolasti omnem congregationem meam.*

9. *Diripuit furor ejus*] Declarat pœnas & dolores suos: & quò id convenientiùs faciat, fingit quasi illi inflicti essent à crudeli quodam Tyranno, qui primò irâ, truculentâ facie & fremitu dentium sæviat contra aliquem; deinde mittat satellites qui captum in faciem percutiant, & ponant inter custodes iniquos ac crudeles; tertiò eductum è carcere renitentem collidat in terram, ponátque carnificibus in signum, quem sagittis impetant & dilacerent.

15. *Saccum consui*] In signum scilicet pœnitentiæ.

18. *Terra, nè operias sanguinem meum*] *Sanguinem in terra operire* capitur in Hebraismo pro *non ulcisci*. Explicat autem hunc locum id quod de Abel scribitur in Genesi, *Vox sanguinis fratris tui clamat de terra.* Vult ergò ut testetur innocentiam suam, vel, quia objecta ei fuerat vitiosa conscientia, ut se innocentem probet, cœlum ac terram super se in ultionem, & Deum cordium inspectorem in testem vocat, per quem solum occulta probantur.

20. *Ad Deum stillat*] h.e. Clamo ad Deum optimâ fiduciâ, & cum lacrymis ad illum confugio qui verus testis est innocentiæ meæ, &, si cum illo liceret disputare, sicut cum hominibus, facilè possem probare innocentiam meam; præsertim cùm jam instet tempus dissolutionis meæ, ut hinc vadam & nunquam revertar. Alii tamen putant hunc ultimum versum esse orationem quâ precatur advenire diem mortis suæ, fretus conscientiæ securitate.

DRUSIUS.

2. *Talia*] *Sicut ista*, τοιαῦτα, *similia his.* ¶ *Multa*] πολλὰ, סגיעתא, hoc in Thargum, illud obvium in ed. τῶν ό. Licet etiam vertere *sæpius.* פעמים רבות *multis vicibus*, i. sæpius, multoties. Sic Vulg. *Audivi frequenter talia.* ¶ *Consolatores molesti*] *Consolatores molestiæ*, h.e. molesti. Vulg. *onerosi*, i. משא *oneris.* Lxx παρακλήτορες κακῶν *consolatores malorum.* Aq. παράκλητοι πόνων *laborum*, aut *dolorum*: nam πόνος utrumque sig. Id vitato Ebraismo Latinè diceretur *laboriosi & dolorosi*, q.d. qui dolore afficitis eum quem allocutum venistis & consolatum. Th. παράκλητοι κόπων *consolatores molestiarum*; & est Ebraismus pro *mali, laboriosi, molesti.* Sic Olymp. κακοὶ παρακλήτορες· quamvis Gregorius interpretetur παρακλήτορες ὁ θεραπευτάς. Sym. παρηγοροῦντες πάντες ἐπαχθεῖς ἐστε, *consolatores omnes odiosi estis.*

3. *An finis erit*, &c.] Vulg. *Nunquid habebunt finem verba ventosa?* Lxx Τί γάρ; μὴ τάξις ἐστὶ ῥήμασι πνεύματος; *Nunquid non ordo est sermonibus spiritûs?* i. spiritualibus. Aut *spiritûs*, i. venti. Nam πνεῦμα interdum idem quod ἄνεμος *ventus.* Tharg. *An est finis verbis* ויקא. Est autem ויקא *ventus*; item סופה *turbo, tempestas*, λαίλαψ. Pro vento sumitur & in illo, *Et ventus juxta faciem meam transibat.* ¶ *Ventosis*] Vanis ac futilibus. q.d. Finémne tandem facietis horum futilium verborum? ¶ *Quàm roborat te*, &c.] Vulg. *aut aliquid tibi molestum est si loquaris?* Hîc duo notanda. Primùm כי accepit pro אם *si*; deinde תענה vertit *loquaris.* ענה enim non solùm *respondere* sig. sed etiam *loqui* & *exordiri sermonem.* Lxx ἢ τί παρενοχλήσει σοι, ὅτι ἀποκρίνῃ; *aut quid molestum tibi erit, quòd respondeas?* Tharg. *quàm dulcescit tibi quòd respondes?* si modò יבסם *dulcescit*, ac non *dulce reddit.* Idem ימריץ *dulcescit*, si est Res pro Lamed. Nam נמלץ *dulcesco.* Psal. 119. 103. *Quàm dulcuerunt palato meo!* ubi eadem particula quæ nunc in fonte Ebræo. *Quàm roborat te*, vel, *Quid roborat te?* q.d. Responsum tuum nihil roboris habet ad tuendum causam tuam iniquam. Nullum robur aut firmamentum tibi accedit ex eo quod hactenus respondisti. Sunt enim verba tua inania & futilia, quæ non roborant aut firmant innocentiam tuam. ¶ *Quòd respondes*] *Quia respondes*, aut *ut respondeas.* Santes *si responderis*: כי sumit pro אם, ut contrà אם accipitur pro כי *cùm.* Sed כי תענה hoc loco non malè redderetur *cùm respondes*, meo judicio, aut *loqueris.* q.d. Sermo tuus planè infirmus est & sine robore aut viribus. ענה utrumque sig. ut diximus. Hoc vult, Validâ omni ratione destitutus nihil firmi aut solidi adfers pro te.

4. *Etiam ego*, &c.] Vulg. *Poteram & ego similia vestri loqui.* Lxx Κἀγὼ καθ' ὑμᾶς λαλήσω, *Et ego secundùm vos loquar*, i. sicut vos; ut suprà 9. 32. כמוני *sicut ego*, κατ' ἐμέ. ¶ *Loquar*] Vel *loquerer*, *loqui possem.* Qualia vos dixistis, & ego proferre possem, si essetis eo loco quo ego nunc sum, aut si luberet. ¶ *Utinam esset*, &c.] Vel potiùs *si esset.* Nam לו *si*, h.e. אם, ut Jes. 48. & Jud. 8. item Jud. 13. & Ezec. 14. Vulg. *atque utinam esset anima vestra pro anima mea.* Lxx εἰ ὑπέκειτό γε ἡ ψυχὴ ὑμῶν ἀντὶ τῆς ἐμῆς, *si subjecta esset*, vel *subjaceret*, *anima vestra pro mea.* Olympiodorus εἰ positum putat pro εἴθε *utinam.* Sic enim reddidit Symmachus. Aquila verò dixit ὄφελον, quod etiam sig. *utinam.* Chrysostomus, *Alius autem*, inquit, *ex interpretibus ità reddidit*, Εἰ ὑμεῖς τοῖς ἐμοῖς ὑπέκεισθε πάθεσιν, ἑτέροις ἂν προσεφθεγξάμην ἂν ὑμῖν λόγοις, *Si vos meis subjecti essetis passionibus, aliis profectò sermonibus ad vos accessissem.* Cæterùm S. Augustinus εἰ ὑπέκειτο vertit *si subjecta esset.* Tharg. לוי *utinam.* ¶ *Loco animæ meæ*] Vel *pro anima mea.* *Anima vestra* idem quod *vos*, & *anima mea* quod *ego.* Sensus ergò quem dixi, Si essetis eo loco quo ego nunc sum, h.e. in hac miseria & afflictione. ¶ *Coacervarem super vos*] Vulg. *consolarer & ego vos sermonibus.* Lxx εἶτ' ἐναλοῦμαι ὑμῖν ῥήμασι *deinde insultabo in vos verbis.* Sed Chrysostomus enarrat, *aliis profectò ad vos accessissem sermonibus*: & non nemo è nuperis interpretibus, *adjungerem me vobis in sermonibus.* Nam est אחבירה in textu Ebræo, quod Thargum reddit אחבר *conjungerem, sociarem, copularem. Coacervarem; componerem, concinnarem.* Hinc *libri compositor* vocatur מחבר. R. Abraham Pheritsol, *Componerem super vos verba ad consolandum vos pro viribus meis.* Gerundensis, *Si esset anima vestra in angustia, componerem super vos verba consolando vos.* ¶ *Verba*] Non מלים est in fonte, sed במלים, quod magis sonat *verbis* quàm *verba.* Verbum è verbo *in verbis.* ¶ *Moverem super vos*] Vulg. *& moverem caput meum super vos.* Lxx κινήσω δὲ καθ' ὑμῶν κεφαλήν, *movebo autem contra vos caput.* Non est condolentis, ut vult Chrysostomus, sed irridentis. Verba Chrysostomi, καὶ ἐκίνησα ἂν ἐφ' ὑμῖν τὴν κεφαλὴν, συμπαθῶς δηλονότι, *& movissem super vos caput, videlicet condolenter.* ¶ *Caput meum*] Vel *capite meo.* Ad verb. *in capite meo*; sed *in* redundat in Latio. Caput movere gestus est irridentium & subsannantium. Thren. 2. 15. *sibilarunt, & moverunt caput contra filiam Jerusalem.* Psal. 22. 7. *distenderunt labia, & moverunt caput.* 44. 14. *Posuisti nos in commotionem capitis.* Jes. 37. 22. *post te caput movet filia Jerusalem.* Sirach. 12. 18. *caput suum quassabit, & manibus plaudet.* 13. 6. καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κινήσει ἐπὶ σοί, *& caput suum motabit super te.* Jer. 18. 16. *motitabit*, sive *quassabit, capite suo.* Ut ibi במו ראשו *capite suo*, ità hîc legitur בראשי *capite meo.* Nah. 3. 7. in Vulg. *Quis commovebit super te caput?* videlicet condolendo aut compatiendo lamentandóve. Scire licet in fonte haberi ינוד, quod potiùs *motitare labia* sig. juxta morem eorum qui alicui condolent. Cæterùm *quassare caput* apud autores Latinos gestus est hominis irati, aut minantis, aut lamentantis. Virgilius Æn. 7.

> *Tum quassans caput hac effudit pectore dicta,*
> *O stirpem invisam.*

& Æn. 12.

> *Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent*
> *Dicta, ferox.*

Homerus Οδ. ε.

> Κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν.

Plautus Trinummo,

> *Quid quassas caput?* Ch. *Cruciatur cor mihi, & metuo.*

Lucretius lib. 2.

> *Jámque caput quassans grandis suspirat arator,*
> *Crebriùs incassum magnum cecidisse laborem.*

Quidam totum hunc versum cum interrogatione legunt, *An ego sicut vos loquerer si esset anima vestra pro anima mea,*

mea, &c? *Potiùs confirmarem vos ore meo*, &c.

5. *Roborarem vos ore meo*] *Confirmarem vos oratione meâ.* Lxx Ἐπὶ δὲ ἰσχὺς ἐν τῷ σόματί μυ, *Sit autem robur in ore meo.* Sed Chrysostomus, καὶ ἐπέῤῥωσα ἂν ὑμᾶς ἐν τῷ σόματί μυ, *& roborassem vos ore meo, pro quo* Lxx, inquit, *Sit autem fortitudo in ore meo.* Vide Rom. ed. Lat. ¶ *Motio labiorum meorum prohiberet*] Sub. *dolorem vestrum*, q. d. Compesceret ac mitigaret, leniret eum. Sed alii, in queis P. Chaldæus, *motio labiorum meorum prohiberetur.* Vulg. *& moverem labia mea quasi parcens vobis.* Lxx κίνησιν δὲ χειλέων ὐ φείσομαι *motui autem labiorum non parcam.* Addunt negationem, quæ in fonte nulla est. Quid si *motionem labia mea prohiberent*, vel *motio labia mea prohiberet?* quod pro eo habendum ac si diceret, *motionem labia mea prohiberent.* Simile, *conjecit urbem in ignem*, pro *ignem in urbem*, & in Latio *dare classibus Austros:* nam classes dantur Austris, non contrà. *Movere labia* dicitur qui alicui condolet eúmque consolatur, ut suprà monuimus. Hinc *motio labiorum* pro *consolatione.* Hoc sensu usurpant נוד simpliciter & absolutè, Nah. 3. 7. *qui movebit ei?* Vult dicere *condolebit*, aut *qui solabitur eam.* Job 2. לנוד לו *ad condolendum ei.* Vide Mercerum, & Notas nostras ad hunc postremum locum. Gerundensis Judæus enarrat in sensu *plangendi*, ut dicat, *Planctus meus cohiberetur.* Mens hujus translationis, *non plangerem vos nec lamentis onerarem, sed confirmarem vos oratione meâ*, vel, si mavis, *alloquio meo.* Abraham Pheritsol Mardochæo patre natus, *Motio labiorum meorum, & verba mea quibus consolarer vos, prohibebit dolorem & mœrorem vestrum, exhilarabitque animam vestram.* Locum illum, *Nè deflete mortuum, & non condolete ei*, Gerundensis interpretatur, *& nè plangite illum.* Aben. *Motio labiorum meorum* ad arguendum vos *cohiberetur.* R.S. *Motus labiorum meorum & clamor meus tunc cessabit.* R. Levi, *Prohibebit dolorem vestrum à vobis.*

6. *Si loquar*, &c.] Vulg. *Sed quid agam? Si locutus fuero, non quiescet dolor meus: & si tacuero, non recedet à me.* Lxx Ἐὰν γὰρ λαλήσω, ὐκ ἀλγήσω τὸ τραῦμα, *Si enim loquar, non dolebo vulnus*, quæ Scholiastes admonet legenda esse per interrogationem, *nónne dolebo?* q. d. Omnino dolebo. Sym. ὐκ ἐνδώσει ὁ πόνος μυ *non cedet neque mitescet dolor meus*, hoc enim malo quàm *labor meus*, quod in ed. Rom. Quis nescit πόνος utrumque significare? Tharg. *Si locutus fuero, non cessabit dolor meus.* Ut mox, *si autem desiero*, & est sensus, Si causam meam egero innocentiámque tutatus fuero, Hoc enim *loqui* sign. cùm alibi tum Job 13. 3. *Ad Omnipotentem loquar*, q. d. Apud eum causam meam disceptabo. Sic Psal. 51. 4. *ut justus sis cùm tu loqueris*, in judicio videlicet, vel *cùm sententiam fers*, aut *pronuncias.* Sanè דבר est *causa*, i. δίκη, Exod. 18. 16. ubi Onc. & Jon. דינא. Senes ἀντιλογία. Hieron. *disceptatio.* ¶ *Non prohibebitur*] *Non cohibebitur, non lenietur, non cessabit.* ¶ *Dolor meus*] Quem auget improbitas vestra & perversum judicium de hac mea calamitate. Nam quia sic affligor, judicatis me improbum esse. Dicitis enim Deum non affligere illum qui purus est à peccato. ¶ *Si desinam*] *Loqui* videlicet, h. e. si tacebo. Sanè Lxx ἐὰν δὲ καὶ σιωπήσω *si verò & tacebo*, & Vulg. *& si tacuero.* Tharg. *& cessabo*, vult dicere, *si cessavero*, sub. *loqui.* ¶ *Quid à me abscedet?*] *Quid doloris à me abscedet?* q. d. Non sic tamen abibit dolor meus, h. e. non recedet à me. Lxx τί ἔλαττον τρωθήσομαι; *quid minùs vulnerabor?* Tharg. *quid à me abibit?* Sensus est, *Quid de dolore meo abibit?* q. d. Nè tantillum quidem. Imò silentium meum fraudi mihi erit: videbor enim in culpa esse si tacuero. Scitum illud, *Qui tacet, consentire videtur.* Sic dico, Culpam agnoscere videtur qui ad objecta crimina non respondet.

7. *Sanè nunc*] *Certè nunc*, aut *Verùm nunc.* Vulg. *Nunc autem.* Sic etiam Lxx: nam vertunt Νῦν δέ. Tharg. *Veruntamen nunc*, aut, *Tantummodo nunc*, vel, si mavis, *Etiam nunc:* nam לחוד *etiam.* Sed quia in fonte אך, aliud hic significare videtur. Siquidem *etiam* Ebraicè גם dicitur. ¶ *Fatigavit me*] *Deus*, an *dolor?* Sunt qui ad *Eliphazum* referunt. Vulg. *oppressit me dolor meus.* Lxx κατάκοπόν με πεποίηκε *lassatum me fecit.* Apud Aug. *Nunc autem lassavit me, & fecit stultum ac putrem.* Vide sequentia. Tharg. *lassavit me.* Vult dicere, Lassum reddidit me Deus continuis his malis & afflictionibus. Quidam, *Fatigavit me, ô socii, sermo quem habui vobiscum de mea calamitate.* ¶ *Desolasti*, &c.] Vel *obstupefecisti, attonitum reddidisti.* Verbum Ebræum utrumque significat. Vulg. *in nihilum redacti sunt omnes artus mei.* Sensum aliquo modo expressit si per *cœtum meum* intellexit *cœtum*, sive *congregationem, artuum suorum*, quod mihi non videtur. Lxx μωρὸν σεσηπότα, *stultum putrem.* Augustinus, ut diximus, *& fecit stultum ac putrem*, καὶ πεποίηκε μωρὸν καὶ σεσηπότα. Olymp. & Chrysost. Μωρὸν γὰρ ἐνταῦθα ἀντὶ τῦ, ἀναίσθητον, εἶπε· διὸ συνῆψε τύτῳ τὸ, σεσηπότα, διὰ τὸ σεσημμένα τὰ μελῶν ἀφῃρῆσθαι τὴν αἴσθησιν, *Fatuum enim hîc dixit pro Stupidum & Sensûs expertem, quamobrem ei conjunxit Putrem, propterea quòd membra putrefacta amiserunt sensum.* Descripsi ex ed. Rom. ¶ *Omnem cœtum meum*] Vel *omnem congregationem meam*, & est sensus, *omnem familiam meam.* Quidam, *omnem cœtum amicorum.* R. Levi, *omnes artus meos, omnia membra mea.* עדה *cœtus* usurpatur de decem Exploratoribus Num. 14. 27. unde colligunt ex decem constare ad minimum. Jelammedenu sive Thanchuma 17. 4. *Decem faciunt cœtum.* Commentarius in Aboth. 31. 1. & liber παιδείας 29. 2. *Cœtus non continet pauciores quàm decem.* Videndus R. S. Num. 14 27. Hoc noto quia in familia Jobi præter famulos & ancillas erant septem filii & tres filiæ, qui simul decem efficiunt. Mechiltha fol. 27. col. 4. *Quando decem homines intrant domum synagogæ*, sive *congregationis, Divinitas est cum illis; juxta id quod dicitur, Deus stat in cœtu Dei.*

8. *Corrugasti me*] In rugas contraxisti cutem meam, ut fieri solet in macie, quam parit nimia ægritudo. Ab hoc verbo *ruga* קמטים dicuntur in lingua Doctorum. Quidam *succidisti me:* quomodo sumunt hoc verbum infrà 22. 16. Alii *constrinxisti me*, ex idiomate Chaldaico, ubi inter alia hoc sig. ut Pro. 5. 22. q. d. His velut vinculis dolorum constrictum me terres itâ ut elabi non possim. ¶ *In testem fuit*] Vel *testimonio fuit.* Ad verb. *in testimonium.* עד enim tam denotat *testimonium* quàm *testem.* Licet vertere *testis fuit:* nam sic reddere solent hunc Ebraismum. Lxx Καὶ ἐπελάβυ μυ, εἰς μαρτύριον ἐγενήθη. *Et apprehendisti me, in testimonium fuit.* Tharg. *Et corroborasti me, in testem fuit*, i. *pro teste*, vel *testis.* Sic *in uxorem esse* valet *loco uxoris*, aut *uxor revera.* Nota hæc iis qui libros meos triverunt. Hoc vult dicere, Rugæ quas contraxi abundè testantur mali mei gravitatem & magnitudinem. ¶ *Surrexítque*] *Surrexit* dixit pro *exstitit* aut *fuit:* ut in Euangelio, *Non surrexit major Johanne Baptistâ*, i. exstitit. Aut vertendum *stetitque in me macies mea*, i. duravit, mansit, perseveravit. ¶ *In me*] In corpore meo. ¶ *Macies mea*] כחשי. Vox Ebræa etiam *mendacium* notat, unde in Vulg. *& suscitatur falsiloquus adversus faciem meam contradicens mihi:* item Lxx καὶ ἀνέστη ἐν ἐμοὶ τὸ ψεῦδός μυ *& surrexit in me mendacium meum.* Tharg. *& surrexit ad testificandum contra me mendacium meum in faciem meam.* Vides interpretes omnes accipere in significatione *mendacii.* Mihi *macies* magìs placuit, cùm præcedat *corrugasti me:* nam macilenti cutis in rugas contrahitur. ¶ *In faciem meam testificatur*] Contra me testimonium dicit, videlicet macies illa. Sic in Decalogo, *Non dices in proximum tuum testimonium falsum*, i. contra proximum. Alii *in facie mea:* quæ conspicua omnibus maciem prodit vel maximè.

9. *Ira ejus*] Quidam *nasus ejus*, ac si אף propriè *nasum* denotaret: fallitur. Nam אף *ira* propriè, παρὰ τὸ אנף *irascor:* & quoniam ira in naso apparet (est enim Nasus quasi organum & instrumentum iræ) ideo etiam pro eo membro sumitur secundariâ quâdam significatione. Culpam quoque merentur, meo judicio, qui vertunt *furor ejus.* ¶ *Discerpsit*] *Rapuit, diripuit more ferarum:* nam indè ducta

metaphora. ¶ *Adversatus est mihi*] *Deus* videlicet, vel *adversata est mihi ejus ira.* Nam *ira* nomen, quod hîc in fonte, masculinum est. Vulg. *Collegit furorem suum in me, & comminans mihi.* טרף *rapuit*, non sign. *collegit*, quod sciam, ut nec שטם *comminor.* Quid igitur? Idem est quod שטן cum Nun, *adversari, calumniari*, unde SATAN, *adversarius, calumniator*, διάβολος. Lxx ὀργῇ χρησάμενος κατέβαλέ με *irâ usus dejecit me.* Tharg. *Ira ejus fregit, & servavit mihi odium.* ¶ *Frenduit*, &c.] Vulg. *infremuit contra me dentibus suis.* Lxx ἔβρυξεν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀδόντας, quod reddunt *fremuit super me dentibus.* In Thargum עמם, quod nusquam invenio, ex sententia reddendum videtur *frenduit.* In lingua sancta עמס est *oneravit.* Mercerus, *strinxit in me dentes suos, ità nocendi & adversandi mihi studium declarans.* ¶ *Contra me*] Ad verb. *super me.* ¶ *Dentibus suis*] בשניו *in dentibus suis.* Chald. בככוי *dentibus suis.* ¶ *Adversarius meus*] Vulg. *hostis meus.* Sym. οἱ ἐναντίον μου *qui mihi contrarii sunt, adversarii mei.* Tharg. מעיקי *qui me premunt, & in arctum cogunt*: quod צר propriè sign. ¶ *Acuit oculos suos*] *Acutis oculis me aspicit.* לטש non tam *acuere* sign. quàm *expolire*, & veluti *detergere*, ut apud Davidem, *gladium suum poliat.* Sed *acuat* non malè vertit, qui sic vertit. Vulg. *terribilibus oculis me intuitus est.* Lxx ἀκίσιν ὀφθαλμῶν ἐνήλατο *spiculis oculorum irruit.* Sed Aug. *acie oculorum irruit.* Sym. ὀξύνων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἕκαστος εἰς ἐμὲ *acuerunt oculos suos quisque in me.* Præcedit autem in Græcis exempl. βέλη πειρατῶν αὐτοῦ ἐπ' ἐμοὶ ἔπεσε *tela piratarum ejus super me ceciderunt.* Id unde sumptum sit & huc translatum aliis disquirendum relinquo. Tharg. *quasi culter acutus oculus ejus in me.* אומל propriè σμίλη, *novacula, scalprum*, aut *scalpellum*; item *gladius, culter rasorius.* Gerundensis Exod. 25. 7. & R. Isahac pro *argentariorum instrumento quo lapides sculpunt*, Græcis γλυφεῖον dicto. Propriè σμίλη *ferramentum sutorium, primore parte curvum, & à flexu procurrens acie rectâ, quo corium secant.* In Aruch אומל est *instrumentum quo doliorum tabulas & asseres dirigimus & complanamus*, vulgò דריטורא *droiture.* ¶ *In me*] לי *mihi*, pro בי *in me.* Nota Enallagen.

10. *Hiant contra me ore suo*] Vel *Aperiunt contra me os suum.* Sed in fonte בפיהם *ore suo.* Ideo verti *hiant.* Est autem *hiare* ore aperto spiritum emittere. Vulg. *Aperuerunt super me ora sua.* Tharg. *aperiunt contra me os suum.* ¶ *Cum probro*] Vel *cum opprobrio.* Ad verb. *in probro.* Et est sensus, *cum dedecore, probrosè* (si sic loqui liceret) *ignominiosè.* Hoc adjecit ex abundanti. Nam *ferire malam* innuit pœnam cum ignominia conjunctam. ¶ *Percusserunt malas meas*] *Alapam mihi impegerunt*, ut Psal. 3. 7. *Percussisti omnes inimicos meos in maxillam*, vel *percussisti eis maxillam.* Plautus Asinariâ, *Pugno malam si tibi percussero.* Vulg. *& exprobrantes percusserunt maxillam meam.* Lxx ὀξεῖ ἔπαισέ με εἰς γόνατα, quod reddunt *mucrone percussit me in genibus.* Vide num sit menda pro ὀνείδει. Sic enim certè reddunt idem nomen infrà 19. 5. ἐνάλλεσθε δέ μοι ὀνείδει. Sed ὀξεῖ in libris editis, & apud Aug. *acriter.* In Scholio autem, Σφοδρῶς, φησὶν ἔπληξέ με, ὡς ἐκλελύσθαι μου τὰ γόνατα καὶ καταπεσεῖν, *Validè, inquit, percussit me, ità ut dissolverentur genua & corruerent.* Ὀξὺ in gladio est *mucro* & *acies.* Usurpatur adverbialiter ut *acutum* in Latio pro *acutè.* Horatius,

Cur in amicorum vitiis tam cernis acutum?

Valet etiam *velociter, citò*; idem videlicet quod ὀξέως *celeriter, acutè.* Tharg. *cum probro percusserunt maxillas meas.* Ubi notabis *probrum* חסודא dici quod Ebræis interdum חסד voce homonymâ cum *benignitate.* ¶ *Simul contra me congregantur*] Sic verbum Ebræum interpretantur Jes. 31. 4. ubi מלא רעים est *congregatio*, sive *cœtus, pastorum.* Sed alii aliter interpretantur. Vulg. *satiati sunt pœnis meis*, alius *explentur malis meis.* *Expleor* & *satior* se mutuò explicant: nam & *satiari* pro *explere* ponitur. Tharg. *pariter contra me irâ implentur.* Siquidem נס *ira*, & נסא, unde בנסא *in ira*, pro quo Dan. 2. 12. בנס, quod Santes vertit *in ira.* Hieronymus suo more *in furore.* Th. ἐν θυμῷ. Radix נסס. Sed Elias ponit etiam בנס pro *irasci*, ut ב litera sit radicalis. Vide Methurgeman. Lxx ὁμοθυμαδὸν δὲ κατέδραμον ἐπ' ἐμοὶ *simul concurrerunt in me.* Quis credat eos Ebræum textum, cùm ità verterent, vidisse?

11. *Conclusum tradit me perverso*] Primùm *concludit*, deinde *tradit me perverso & iniquo.* Unum pro duobus. Nam הסגיר *conclusit, clausit.* Sed constructio indicat aliquid abesse. Simile, *accepit dona in hominibus*, pro *accepta dedit.* Nec alienum, *Accepit eum in pinnaculum Templi*, pro *acceptum transtulit.* Cujusmodi & illud Salomonis, *Capies carbones ignis super caput ejus*, pro *capies & pones*, aut *acceptos impones, capiti ejus.* Vulg. *Conclusit me Deus apud iniquum.* אל *apud.* Non repudio. Lxx Παρέδωκε γάρ με ὁ Κύριος εἰς χεῖρας ἀδίκων, *Tradidit enim me Dominus in manus injustorum.* בידי *in manus.* Tharg. *Tradidit me Deus ad magistros superbiæ*, i. superbis. ¶ *Per manus improborum*] Per improbos. Vulg. *& manibus impiorum me tradidit*; Arabum & Chaldæorum. Lxx ἐπὶ δὲ ἀσεβέσιν ἔρριψέ με *& super impios projecit me.* Tharg. *Per manus improborum tremere fecit me*, si modò מטרטש hoc sign. Nam in Lexico Chald. Munsteri ממרטיט *turbatus est.* Sed רטט *tremor*, unde ירטני. ¶ *Declinare facit me*] *Deflectere*, Divertere à via recta, vel à statu felici ac prospero in quo hactenus fui. רטה hoc sensu sumitur Num. 22. 32. Sunt qui thema faciunt ירט in secunda conjugatione, Dages ob Res absorpto.

12. *Quietus eram, & attrivit me*] Vulg. *Ego ille quondam opulentus repentè contritus sum.* שלו *opulentus.* Idem Psal. 30. 6. בשלוי interpretatur *in abundantia mea.* Lxx Εἰρηνεύοντα διεσκέδασέ με, *Pace fruentem*, sive *Cùm essem in pace, discerpsit me*, vel, si mavis, *dissipavit me.* Tharg. *Quietus eram, & attenuavit me.* i. *Prosper, felix, fortunatus.* In libro nominum, SALU, εὐπαθής, *h.e. Fortunatus & Vegetus*: ità legendum, non, ut in libris, εὐσταθής. Glossæ veteres, SALU *juxta etymologiam Græci sermonis interpretatur Vegetatus* (emendo, *Vegetus*) *aut Fortunatus, nomen est proprium in Numeris.* Suprà 3. 26. לא שלותי Aq. οὐκ εὐπάθησα *non fui felix*: εὐπαθέω, *fruor felicitate.* Lxx οὔτε εἰρήνευσα *neque fui in pace.* Psal. 122. 6. ישליו Hieron. *bene sit iis.* Alii ἠρεμήσουσι, alii εὐπαθήσαισαν. Ibid. ver. 7. שלוה redditur à Græcis εὐθηνία (aliàs εὐθηνία) εὐπάθεια, ἠρεμία, ἡσυχία. *Tranquillus* magìs שאנן dicitur. Psal. 30. 6. pro εὐθηνία varians lectio habet εὐθυμία. Hieron. *abundantia.* 73. 12. εὐθηνοῦντες. Hieron. *abundantes.* ¶ *Attrivit*] *Contrivit, fregit, dissipavit.* פרפר à פור, ut כלכל *sustentavit* à כול. ¶ *Prehendit cervicem meam*] Vulg. *tenuit cervicem meam.* Lxx λαβών με τῆς κόμης *tenens me comâ.* ערף alibi reddunt αὐχένα, ut Jos. 7. 8. & νῶτον Gen. 49. 8. & τράχηλον Deut. 10. 16. & alibi. Chald. קדל. ¶ *Et allisit me*] Vulg. *confregit me.* Lxx διέτιλε *divulsit.* Aug. *& tenens comam, eam divellit.* Ebræus autem, teste Olymp. διετίναξεν, *concussit, & quasi vibravit.* Tharg. *confregit me.* Thema פוץ. Sign. *in minutissima fragmenta comminuere, ac dispergere confringendo.* ¶ *Statuit me sibi in scopum*] Vulg. *& posuit me sibi quasi in signum.* Lxx κατέστησέ με ὥσπερ σκοπὸν *constituit me quasi scopum.* Tharg. *erexit me sibi in scopum* לפלנסא, i. tanquam scopum. *Sicut scopum.* Simile, *Erunt in carnem unam*, quasi una caro, i. unum corpus. *Scopus* autem est in quem collimant & jacula sua dirigunt sagittarii, unde *à scopo aberrare* dicitur qui id quod intendit non assequitur. Lex. vet. Σκοπὸς, ἔνθα βάλλουσι, *scopulus.* Appellatio à נטר *servo*, quòd eum diligenter observent jaculatores, nè aberrent.

13. *Circumeunt*] Vel *Circumdant me*, &c.] Vulg. *Circumdedit me lanceis suis.* Lxx Ἐκύκλωσάν με λόγχαις, *Circumdederunt me lanceis.* Tharg. *Circumdant me sagittæ ipsius*, si modò גִרִין sunt *jacula, sagittæ*, & non potiùs legendum גַרָיִן *jaculatores*, & cum pronomine גרדיו *jaculatores ejus.* Nam גְרַר *jaculor*, unde גָרָר *jaculans, jaculator, sagittarius.* Sunt etiam qui רביו exponunt *jacula ejus*, i. חציו *sagitta ipsius.* ¶ *Me*] Ad verb. *contra*

contra me. Vult dicere *ad perdendum me.* ¶ *Jaculatores*] *Jaculantes*, i. jaculatores. Sic *discentes* vocat Tertullianus ipsos *discipulos*; & ὁ λέγων est *orator*; רופא *medicinam faciens*, *medicus*; מושל *dominator*, & alia sexcenta. ¶ *Ejus*] *Dei* videlicet, quos misit ut in me tanquam in scopum collimarent. Posuit enim me scopum eorum. Si verò *sagittas Dei*, aut *jacula*, intelligas, tum pœnas innuit quibus eum Deus afficiebat, & plagas non unius generis à Deo missas, ut à sagittario mittuntur sagittæ aut jacula. Cæterùm *jaculatores* hîc רבים dicuntur, à רבב, quod & רבה, unde רבה *sagittarius*. Talia sunt in Chaldaismo נרר & נרא *jaculor*. Obvium & נירא pro *sagitta*, & נירארן pro *sagittario*. Etiam נירדן reperitur. ¶ *Diffindit*] Vulg. *convulneravit lumbos meos*, מתני. Lxx βάλλοντες εἰς νεφροὺς μου *jacientes in renes meos*. Tharg. *scindit renes meos*. יפלח *incidit*, *dissecat*, *findit*, *discindit*. Prov. 7. 23. יפלח. Hieron. *transfigat*, alius *dividit*. Th. διασπαρῇ, alius *dissecet*. Quod in Græca ed. βάλλοντες id redditum in ed. Rom. *emittentes*, & alibi *jaculantes*, ut βάλλω sit *jaculor*: pro quo ἐμβάλλω in eadem ed. 4. Reg. 4. 39. ¶ *Renes meos*] Occultissima & intima quæque. Nam nihil occultius in homine quàm Cor & Renes. Cor intelligit, Renes consulunt. Dicunt etiam, *Renes consilium dant*, *& Cor perficit*. Nam in Renibus collocant sedem affectuum, ut cogitationum in Corde. Unde principium consiliorum & cogitationum tribuunt Renibus, complementum verò Cordi. Sanè David ait Psal. 16. 7. *nocte erudierunt me renes mei*. In Altari aureo notatum, *Duos renes esse, quorum unus bonum consilium dat, ad dexteram situs; alter malum, ad lævam*, 34. 1. Dicunt etiam, *Renes primùm formari in corpore humano, esséque velut duos polos sphæra*. Videndus R. D. Psal. 139. 13. item *liber Creationis* qui ספר יצירה Ebræis, quem Abrahamo attribuunt, & *Birjetha*, i. בריתא. ¶ *Nec parcit*] Vulg. *non pepercit*. Lxx οὐ φεισάμενοι, quod ad sequentia referunt. Hoc vult, Dissecat renes meos inclementer immisericorditérque: sævit in me sine ulla omnino misericordia. ¶ *Effundit in terram fel meum*] Vulg. *effudit in terra viscera mea*, pars pro toto. Nam Fel inter viscera. Lxx ἐξέχεαν εἰς τὴν γῆν τὴν χολήν μου *effuderunt in terram fel meum*. Alius *bilem meam*, quæ ex morbo superabundabat in eo. Lex. vet. χολή, *fel*, *bilis*. Tharg. *effundit in terram fel meum*. Vocatur autem *fel* מררה ab *amaritudine*. Infrà est מרורה 20. 14. Nam felle nihil amarius. Unde proverbiale de iis quæ ingrata nobis sunt & acerba, Πικρότερα τῆς χολῆς αὐτῆς, *ipsâ bile amariora*. Et legimus Act. 8. 23. εἰς χολὴν πικρίας *in felle amaritudinis*. Etiam vulgato adagio dicimus **bitterer dan galle**, *Felle amarius*, quomodo Latini *fellea* vocant amara. Et Plautus in Truculento, *Corda in felle sunt sita, & acerbo aceto*. Cæterùm *fel* & *bilis* idem sunt. Bilis autem inter humores amaritudine exsuperat, unde pro *animi amarulentia* ponitur. Felle quoque irascimur, sicut Splene ridemus, & Jecore amamus, & Corde sapimus. Quod sententiam attinet, videtur esse Hyperbola ægritudinis & amaritudinis animi, quando ipse dolor *bilem in terram* quasi *fundere* videtur; *bilem*, inquam, quæ pro *animi amarulentia* ponitur, ut diximus.

14. *Dirumpit me*, &c.] Vulg. *Conscidit me vulnere super vulnus*, h. e. פרץ על פני פרץ. Lxx Κατέβαλόν με πτῶμα ἐπὶ πτώματι, *Dejecerunt me ruinâ super ruinam*. Tharg. *Irascitur mihi irâ super iram*. Dei autem Ira ejus plagam denotat, aut pœnam vindictámve. ¶ *Ruptura super rupturam*] Continuis & assiduis rupturis séque invicem continenter excipientibus. Sic dicimus הוה על הוה *Calamitas super calamitatem*, צרה על צרה *Adversitas super adversitatem*, quando mala malis continuè succedunt, nec est ulla requies aut respiratio. *Rupturam* autem dicit quâ in eum Deus quasi irrupit, plagas ejus designando & denotando. Ad verb. *super faciem rupturæ*. Nos sensum expressimus. ¶ *Incurrit in me*] Aut *currit contra me*. Vulg. *irruit in me*. Lxx ἔδραμον πρός με δυνάμενοι *cucurrerunt ad me potentes*. Minùs bene in ed. Rom. *erga me*. Tharg. *incurrit in me quasi potens*. ¶ *Sicut potens*] Ὡς δυνατός, aut δυνάστης. Vox hæc de militibus usurpatur. Nam ad militiam olim eligebantur qui robore præstabant. Eadem in Chaldaismo sign. *gigantem*, ut possis reddere היך גברא *tanquam gigas*. Sic Vulg. *quasi gigas*, & Lxx Psal. 19. 5. ὡς γίγας *sicut gigas*. Sanè *gigantes* גברין vocantur, & insertâ Nun גנברין, quod corruptum in ננסרי. Gen. 6. 4. Οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς. Interdum γίγας idem valet quod ἰσχύων *fortis*, *potens*, δυνατός, ἰσχυρός, ut Gen. 10. 9. γίγας κυνηγὸς *potens venator*. Jes. 3. 2. simul leguntur γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, ubi גבור tantùm in Ebræo. Superat autem alterutrum non à glossemate, sed ex alia versione.

15. *Saccum*, &c.] Lxx Σάκκον ἔρραψαν ἐπὶ βύρσης μου, *Saccum assuerunt corio meo*. Tharg. *Saccum consui super pellem meam*, vel certè, *super cutem meam*: nam משכא tam *cutis* quàm *pellis*. *Saccum* vestem lugubrem, quam ἐσθῆτα πενθικὴν vocant, quæ Varroni dicitur *amiculum nigellum*. Eâ utebantur in luctu, quà publico, quà privato. Dicunt autem *saccum induere*, & *accingere se sacco*, & *imponere saccum lumbis*, aut *super lumbos*. *Assuere saccum* nescio an alibi reperiatur. A Josepho vocatur σχῆμα ταπεινὸν, & à Græcis interpretibus ἱμάτιον στενοχωρίας καὶ πένθους *habitus angoris & luctûs*. Idem Josephus de Regina Esther, καὶ πενθικὴν ἐσθῆτα ἀναλαβοῦσα. Porrò *saccum*, si necesse sit, *vestem lugubrem* licet appellare, sed nihil opus est. Ut enim *lacus* pro *puteo*, ità *saccus* pro tali veste satis interpretum sermone tritus est. Sunt qui *cilicium* interpretantur, quod à *sacco* differre docet Augustinus Steuchus Eugubinus Gen. 37. p. 330. ¶ *Consui*] *Consutum indui*, aut *posui*. ¶ *Super cutem meam*] עלי גלדי. Ità Hieron. & rectè. Significatio hæc petita ex lingua Cedarena, quæ & *Arabica* & *Ismaelitica*. Disertè Abenezra, גלד *est* עור *Cutis*, *Pellis*, *Corium*, *ex lingua Cedar*. R. D. *In lingua Arabica vocatur Cutis* אלגלד ALGELD sive ELGELD. Simile in lingua doctorum, ubi *pellio* sive *coriarius* vocatur גלדי, cujus pluralis גלדאי, quod exponunt מתקני עורות *qui pelles conficiunt*. Hinc etiam *bestia nudata pelle propter morbum* גלודה dicitur. Significat etiam *crustam qua vulneri obducitur quando aruit*. In Deuterosi גלדו *crustâ obduxit eum*, והעמידו על גלדו *& statuit eum super crustam suam*, q. d. *non relicta fuit nisi crusta ejus*, aut *pellis ejus*, i. עורו, ità R. D. R. Salomo, *Plaga fuit arida, & ascendere fecit crustam*, aut *pellem*. גלד *cutis qua plaga siccæ superducitur*. שוקא דגלדאי *vicus pellionum*. R. Levi, גלד *est crusta qua ascendit super plagā: ut cùm dictitant*, הגלידה הקרום המכה *Incrustavit plagam*, *crustam obduxit vulneri*. ¶ *Fœdavi*, &c.] Vulg. *& operui cinere carnem meam*, i. corpus meum. Forsan error est librariorū pro *cornu meum*. Lxx τὸ δὲ σθένος μου ἐν γῇ ἐσβέσθη *robur autem meum in terra exstinctum est*. Notum ut per *cornu* Robur significetur, metaphorâ ductâ ab animalibus iis quæ se cornibus tuentur & quorum robur in iis consistit. Tharg. *volvi*, sive *volutavi*, *in pulvere gloriam meam*, i. dignitatem meam. R. S. *fœdavi*. Alii, in queis Chaldæus P. *involvi in pulvere*. R. L. *ascendere feci pulverem super caput meum*. *Cornu meum* interpretatur *super caput meum*, an rectè, viderit. Nec in Ebræo est *pulverem*, sed *in pulvere*. Videndus Abenezra. R. D. in lib. Rad. *feci cornu meum*, *i. caput meum*, *in pulvere & cinere*. Sed in margine *involvi*. Mox adducit aliam expositionem, *Ascendere feci pulverem super caput meum*. Hoc tamen dubitans conjicit, non ponit. Gerund. *Vilipendi cornu gloriæ meæ in pulvere*. Vide sodes. Nam *omne* עלילה, inquit, *denotat factum cum contemptu & irrisione*. R. Abraham Pheritsol Mardochæi F. *volvi me*, aut *involvi*. Idem גלד interpretatur dicens esse *pellem tenuem qua obducitur vulneri*. ¶ *Pulvere*] Vulg. *cinere*. Sed *cinis* אפר dicitur. Hic autem est עפר *pulvis*. ¶ *Cornu meum*] Pristinam meam dignitatem, antiquum statum meum, qui felicissimus erat. Sic alibi, *Cornu ejus exaltabitur in gloria*. Sign. eadem vox *robur* & *regnum*. Qui de capite interpretantur, respexerunt ad morem priscum lugentium, qui caput pulvere opplebant ad testandum dolorem suum. Sanè Caput eminet in homine, ut Cornua in cornutis animalibus.

16. *Facies*

16. *Facies mea*,&c.] Vulg. *Facies mea intumuit à fletu.* Lxx Ἡ γαςὴρ μȣ συγκέκαυται ἀπὸ κλαυθμȣ͂, *Venter meus combustus est à fletu.* Tharg. *facies mea deleta est à fletu.* Alius *deturpata, sordidata, fœdata ceu luto.* Nam טשטוש *lutum, cœnum.* ¶ *Conlutulata*] Quasi luto fœdata & deturpata sordidataque. Plautus dixit *conlutulo*; unde passivum *conlutulor*, & *conlutulatus.* ¶ *Præ fletu*] Vel *à fletu.* Nam fletus faciem deturpat & quasi lutulentam facit; quod uno verbo *lutulare* dicunt: unde Cato, *postea adspergito amurcâ omne quod lutulaveris*, i. luto infeceris aut fœdaveris. ¶ *Super palpebris meis*] *In palpebris meis*; ut, *super arbore sidunt.* Alii *super palpebras meas.* Vulg. *& palpebræ meæ caligaverunt*, i. oculi mei. Pars pro toto. Sic Psal.11.4. *Palpebræ ipsius probant filios hominum*, i. oculi, quibus Providentia ejus innuitur. Lxx ἐπὶ δὲ βλεφάροις μȣ σκιά *super palpebris meis umbra.* Verior lectio σκιὰ θανάτȣ, quam habet ed. Compl. & S. Aug. agnoscit, in quo *umbra mortis.* Notavit quoque Olymp. Tharg. *umbra mortis*, numero multitudinis. ¶ *Umbra mortis*] Caligo densissima & obscurissima, extrema obscuritas.

17. *Absque eo*,&c.] Vel *Ob nullam injuriam*; vel *Absque ulla injuria:* aut *Asque eo quòd non sit violentia*, vel, si mavis, *iniquitas.* Nam חמס latè hîc sumitur, nec tantùm *violentiam* sonat, sed etiam *aliam quamvis iniquitatem* aut *injuriam.* Vulg. *Hæc passus sum absque iniquitate manûs meæ, cùm haberem mundas ad Deum preces.* Lxx Ἄδικον δὲ ȣ̓δὲν ἦν ἐν χερσί μȣ, *Injustum*, aut *Iniquum, nihil erat in manu mea.* Tharg. *Eò quòd non sit rapina in manibus meis.* ¶ *Quòd nulla violentia*] Vox Ebræa, ut diximus, propriè *violentiam* notat; hîc latiùs sumi videtur. Dicunt Ebræi *Deum non punire Gentes nisi propter* חמס *violentiam.* Sanè propter eam delevit olim mundum diluvio, & incendio Sodomam cum Gomorra & reliquis urbibus vicinis. ¶ *In manibus meis*] Ad verb. *in volis meis*; pars pro toto, Synecdoche. Manus autem instrumentum est actionum. Qui ergò bene se gerit, nec quenquam injuriâ afficit, dicitur *habere manus puras ab iniquitate.* Sunt qui hoc membrum referunt ad secundam Tabulam, ut sequens ad primam. Nam cujus *pura est oratio*, Deum piè colit, qui duo potissimùm ab homine requirit, Manus, & Cor. *Manus* Opera denotant, *cor* autem Cogitationes, quæ in corde complentur, ut in renibus inchoantur. Scitum illud, *Misericors cor requirit.* Sub *precatione* posset etiam Sermo comprehendi. Quibus tribus constant omnia quæ ab homine proficiscuntur. ¶ *Etiam pura est precatio mea*] Ad verb. *& precatio mea pura est.* q.d. Puras preces ad Deum fundo; quod impius, qualem eum esse judicabant socii, facere non potest. Hîc *&* accipio pro *etiam*, ut ϗ in illo, βλέφαρα ϗ λελογχότα. Vide Opuscula mea ad Grammaticam pertinentia. Lxx εὐχὴ δὲ μȣ καθαρὰ *at oratio mea munda.* In ed.Rom. *deprecatio*, δέησις. Malim *precatio.* Tharg. *& precatio mea pura.*

18. *Terra*] *O terra.* Lxx Γῆ μὴ ἐπικαλύψῃς ἐφ' αἵματι τῆς σαρκός μȣ, *Terra, nè contegas sanguinem carnis meæ.* Ed. Compl. ἐπικαλύψαι, & Aug. *Operiat.* Tharg. *Terra, nè tegas sanguinem meum. Carnis meæ*, i. corporis mei. ¶ *Nè tegas*] *Operias.* ¶ *Sanguinem meum*] Sanguinem si quem effudi, nè tegas, sed palàm omnibus facias, ut, cùm innotuerit, meritas pœnas luam. *Sanguinem meum*, quem ego fudi, & quem alius mecum fudit cæde patratâ. Sic, *Vox sanguinis fratris tui*, &c. Mercerus explicat *sanguinem meum*, h.e. *injuriam mihi factam. Nam cùm terra tegit sanguinem occisi, videtur dissimulare injuriam.* ¶ *Nè sit locus vociferationi meæ*] Vel *clamori meo*, i. precibus meis. *Clamat* enim ad Deum qui precatur. Deus non exaudit preces ejus qui cæde alterius se maculavit, aut alteri manifestam injuriam fecit. Vulg. *neque inveniat in te locum latendi clamor meus.* Lxx μηδὲ εἴη τόπος τῇ κραυγῇ μȣ *nec sit locus clamori meo.* Sic etiam Thargum.

19. *Etiam nunc ecce*,&c.] Vulg. *Ecce enim in cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis.* Lxx Καὶ νῦν ἰδȣ̀ ἐν ȣ̓ρανοῖς ὁ μάρτυς μȣ, ὁ δὲ συνίςωρ μȣ ἐν ὑψίςοις, *Et nunc ecce in cœlis testis meus, & conscius meus in excelsis.* Tharg. *Etiam nunc qui est in cœlo testis meus, & testificans contra me in excelsis.* Licet etiam vertere עלי *de me.* ¶ *In cœlo*] Deus, qui habitat in cœlo. ¶ *Testis meus*] Qui testari potest de mea innocentia, quam vos expugnatum itis tantopere. ¶ *Conscius meus*] Testis conscius meæ integritatis. Idem aliter. Nam שהד synonymum est עד *testis*, nisi quòd hoc Ebraicum, illud magis Chaldaicum est. Scribunt autem Chaldæi per Samech סהד. In libris editis quibusdam sub Sin est Phathach,& in aliis Camets latum, quomodo scribi debere monet nos R.D. in lib.Rad. Quòd autem ait Camets latum esse pro Camets correpto, in causa est quòd in plerisque cod. sub He fit Camets raptum, ante quod communiter poni solet Camets breve. Ego in quibusdam libris reperio sub He Scheva cum Phathach, quod vocant *Hateph Phathach*, & est Scheva compositum, quod loco Scheva poni amat sub gutturalibus. שָׂהֲדִי & שָׂהֲדָא, ut קָטֵל *occidens*, & קָטְלָא cum emphasi. Cæterùm Hateph Phathach sub He legit etiam R.D. in libro citato. Vide, si placet. ¶ *In excelsis*] Malim *in altissimis*, quod invenies apud interpretem nostrum Matth. 21.9. *Hosanna in altissimis.* Idem tamen Marc.11.10. posuit *in excelsis.* Utrobique est ἐν ὑψίςοις, sive ἐν τοῖς ὑψίςοις, quod hîc במרומים cum articulo, qui negligendus non est. Cur autem malim *in altissimis* ratio est, quia *excelsa* vocantur etiam quæ Ebræis במות, in quibus sacrificabant idolis. Eucherius, *Luce clarius est quòd Excelsa nominare solet Scriptura loca in collibus posita frondentibus, in quibus vel dæmonibus immolabant, vel etiam DOMINO, locorum amœnitate allecti, contra interdictum relicto altari quod erat in Templo, hostias offerebant*,&c. Cæterùm מרום propriè *altitudo* de *Deo* usurpatur, & de *cœlo.* De *Deo* tantùm in sing.numero, de *cœlo* usurpatur in utroque. In sing. ut, *germen* ἐξ ὕψȣς ממרום *ab alto.* Sic Virgilius,

> *Hæc ait, & Maja genitum demittit ab alto.*

In plur. ut hîc *in altissimis*, & Matth.21.9. Marc.11.10. ἐν ὑψίςοις.

20. *Advocati*,&c.] Vulg. *Verbosi amici mei.* Tharg. *Advocati mei, socii mei.* Sic enim interpretor פרקליטי παράκλητοί μȣ, non *consolatores*, sed *advocati*; quomodo definitur hæc vox in libro Musar 126.2. מליץ טוב שיליץ בעד הארם *Orator bonus, qui facundè dicit*, aut *declamat, pro homine.* Moses Ægyptius, פרקליט *est advocatus bonus pro homine apud Regem*: vult dicere, *qui ejus causam agit apud Regem.* Sic 1 Joh.2.1. *habemus Paracletum apud Patrem*, i. *Advocatum.* In libro Johasin 138.2. *advocatus Judæorum* vocatur פרקליט היהודים, & *Samaritanorum, paracletus Somronim.* Ejus contrarium קטיגור κατήγορος *accusator.* Vide nunc, si libet, Præterita mea Joh. 14.16. & 1 Joh.2.1. *Advocati mei*, εἰρωνικῶς hoc dicit; nam imprimis ei adversabantur. Licet etiam vertere *Oratores mei*, aut *Rhetores mei.* Nam verbosi potiùs אנשי דברים dicerentur. ¶ *Amici mei*] Vel *socii mei.* מליץ *advocatum* denotat tam malum quàm bonum, unde מליץ טוב, qui *paracletus* Græcis. *Advocatus malus* est qui aliquem accusat in judicio, quem suprà κατήγορον vocari diximus. Ergò *advocati mei*, non boni, sed mali, qui me accusatum venistis, cùm potiùs solatio esse deberetis. ¶ *Ad Deum*] Non ad vos. ¶ *Stillat*] *Lacrymis, lacrymatur*, ut fieri solet quando cum lacrymis aliquid à Deo petimus. ¶ *Oculus meus*] Simile, *Vidit oculus meus*, quod idem cum illo, *Ego vidi.* Sic *lacrymatur oculus meus* pro eo habendum ac si diceret, *ego lacrymor.*

21. *Et arguet*,&c.] Vel *Utinam argueret*, sive *arguere posset*, in optandi modo; *Utinam argueret & disputaret Vir cum Deo, sicut disputat filius hominis cum amico suo.* Vulg. *Atque utinam sic judicaretur vir cum Deo quomodo judicatur filius hominis cum collega suo. Judicaretur*, i. litigaret, judicio contenderet; ut apud Davidem, *Cùm judicabitur, exeat improbus.* Sic κρίνεσθαι sumitur in N.F. Lxx Εἴη δὲ ἔλεγχος ἀνδρὶ ἔναντι Κυρίȣ, ϗ ὡς υἱὸς ἀνθρώπȣ τῷ πλησίον αὐτȣ͂, *Sit autem redargutio viro coram DOMINO, & filii hominis cum proximo suo.* In commentariis,

riis, καὶ υἱὸς *& filius hominis*. Vide Rom. ed. Tharg. *Fierine potest ut redarguant in filio hominis cum Deo, & ut homo cum socio suo?* ¶ *Vir cum Deo*] Lamed in לגבר otium agit, ut in שלישי לאבשלום *tertius Absalom*, & similibus exemplis. גבר *vir*, i. homo, sive, quod idem, *filius hominis*. ¶ *Ut*] Verbum è verbo *&*. Hujusmodi Vau frequens est in libro Proverbiorum Salomonis. Vocant ואו השואה *Vau adaquationis*. Suprà 5. 7. *Homo ad laborem natus est, & scintilla ad volatum*. Sensus, *ut scintilla ad volatum*. ¶ *Filius hominis*] Homo. Ebraismus notus. Licet vertere *filius Adæ*. Nam ab eo, utpote à primo parente, omnes progeniti sumus.

22. *Anni numeri*] i. Pauci & breves. Sic noster *Ecce enim breves anni transeunt*. Sirach. 17. 2. ἡμέρας ἀριθμοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς *dies numeri dedit eis*, i. paucos. Sic *mortales numeri* Gen. 34. 30. Huc facit quod Jes. 10. 19. *numerus erunt*, i. pauci מעטים, ut est in Scholiis Ebraicis. Paulò aliter Latini. Horatius,

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

i. in nullo loco aut pretio. Cicero de Decio, *Itaque numero Cæsaris hæsit*. Quibus verbis & colluviem familiarum Cæsaris notat, & hujus Decii vilitatem, qui ei tantùm numerus fuerit. Nunc ad rem. *Mortales numeri* Chaldæus interpretatur *populus numeri*, i. paucus, qui videlicet facilè numerari potest ab homine: qui fortasse propterea dicitur *numerus hominis*, Apoc. 13. 18. Sed hoc pono, non statuo, non decerno. Lxx Ἔτη δὲ ἀριθμητὰ ἥκασιν *Anni autem numerati venerunt*. Tharg. *Quoniam anni numeri veniunt*. ¶ *Advenient*] Vel *adveniunt*. ¶ *Semitam*] אורטא Chaldæo. ¶ *Quâ non revertar*] Vulg. *per quam non revertar*. Lxx ὁδῷ ᾗ οὐκ ἐπαναστραφήσομαι πορεύσομαι, *viâ per quam non revertar ambulabo*. Innuit autem viam universæ terræ, quâ nemo revertitur κατὰ φύσιν. Unde dicunt de mortuo, *Abiit, nec reversurus est*: &, *Abiit*

Illuc unde negant redire quenquam.

Possumus vertere *semitam non revertendam*. ¶ *Ineo*] Vel *inibo*, *ibo*, *ambulabo*.

IDEM.

2. מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם. Sym. Παρηγοροῦντες πάντες ἐπαχθεῖς ἐστε *consolatores omnes molesti estis*. A. παράκλητοι πόνων *consolatores laboriosi*. Th. παράκλητοι κόπων *consolatores molesti*] Πόνων, *laborum*, vel *dolorum*: nam utrumque sig. Prius voci Ebrææ convenit. עמל enim *labor*, non *dolor*. Hæc vox reponenda suprà 15. 35. ut sit συνέλαβε πόνον *concepit laborem*. Psal. 10. 14. עמל. A. πόνος. Sym. μόχθος, i. *molestia*, vel *ærumna*. 7. 16. עמלו. Lxx ὁ πόνος αὐτοῦ. Hier. *dolor ejus*. Malim *labor ejus*. Cohel. 1. 3. Lxx μόχθος. A. κόπος, & עמל ἐκοπίασεν *laboravit*.

4. לו. Sym. Εἴθε. A. ὄφελον *utinam*] Lxx εἰ. Olymp. τὸ, εἰ, ἀντὶ τοῦ, εἴθε, *utinam*. Sic etiam Homerus usurpat. לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי. Alius, εἰ ὑμεῖς τοῖς ἐμοῖς ὑπέκεισθε πάθεσιν, ἑτέροις συγγινόμενος ἂν ὑμῖν λόγοις, καὶ ἐκίνησα ἂν ἐφ' ὑμῖν τὴν κεφαλὴν συμπαθῶς δηλονότι, ait Chrysostomus. Quibus verbis innuit τὸ *movere caput* hoc in loco condolescentis & commiserantis esse: *Utinam*, inquit, *vos indulsissetis meis affectibus, alio sermone vobiscum usus fuissem, vestrique misertus agitassem caput, ut solent qui malis alterius afficiuntur tanquam suis*. Hæc ex mente Chrysostomi. Cæterùm dubito an Movere caput gestus sit commiserantium.

5. אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ פִי. Idem. καὶ ἐπέρρωσα ἂν ὑμᾶς ἐν τῷ στόματί μου *& confirmassem vos ore meo*] Hieron. *roborarem vos ore meo*. Potes legere *& confirmavi vos*. Simplex est ἔρρωσα *roboravi*, *confirmavi* à ῥώννυμι sive ῥόω.

6. לֹא יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי. Sym. Οὐκ ἐνέδωσεν ὁ πόνος *non languesceret dolor meus*] *Remissior fieret*.

8. וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה. Sym. Κατέδησάς με ἀδιαλείπτως ἐν ζυγῷ *devinxisti me indesinenter ad jugum*] לעד *in perpetuum*, *sine intermissione*, *incessabiliter*, *perpetuò*. ¶ *Ad jugum*] Vel *jugo*, i. לעל. Puto ex alia versione esse. Nam ut Sym. legit לעד, ità fortè alius legerit לעל, i. *jugo*, sive *ad jugum*. Hieron. *Ruga mea testimonium dicunt contra me*. Sensum expressit. Alioquin in Ebræo est ad verb. *rugasti me*, i. contraxisti cutem meam in plicas, cujusmodi in senibus conspici solent. Nam קמטים *ruga*. Vox hæc obvia apud Magistros. ¶ וַיָּקָם בִּי כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה. Sym. Καὶ ἀνέστη μοι καταψευδόμενος, κατὰ πρόσωπον μου ἀντιλέγων μοι, *& surrexit in me mentiens, in faciem meam contradicens mihi*] *Surrexit in me mentiens*, i. mendax. Licet vertere *& surrexit mihi mentiens*, i. כחשי. Vult dicere, *qui de me*, vel *apud me*, *mendacia loquebatur*. Meliùs Lxx τὸ ψεῦδός μου.

11. עַל יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי. Sym. Εἰς χεῖρας ἀσεβῶν ἔβαλέ με *in manus impiorum projecit me*] *Projecit me*, ירטני, error ex similitudine ט & מ. Nam רמיא *projicio*.

12. וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי. Olymp. ὁ Ἑβραῖος, λαβών με τοῦ τένοντος διετίναξεν, *prehensâ cervice meâ discussit me*] Lex. vet. Τένων, *cervix*. Hinc ὑψιτένων *qui altâ cervice est*, & verbum τενοντόω *cervicem amputo*, aut *trunco*, Exod. 13. 13. in ed. Aquilæ.

16. צַלְמָוֶת. Σκιὰ θανάτου *umbra mortis*] Suprà 10. 22. Sym. σκεπομένην θανάτῳ, & Hieron. *opertam mortis caligine*. Lxx γνοφερὰν *caliginosam*.

GROTIUS.

4. **A**Tque *utinam esset anima vestra pro anima mea*] Illud לו, quod hic per *utinam* vertitur, rectiùs verteretur per *si*, ut Jud. 13. 23. Sensus est, *Si vos meo essetis loco, possem vobis similia dicere*. Sic in Andria Terentius,

Facilè omnes, cùm valemus, recta consilia ægrotis damus.
Tu, si hîc sis, aliter sentias.

5. *Et moverem labia mea quasi parcens vobis*] Heb. *motus labiorum meorum cohiberet*, nempe dolores vestros. Similitudo sumpta videtur ab his qui venena excantant. De Psyllo Lucanus lib. 9.

Plurima tum volvit spumanti carmina lingua
Murmure continuo, nec dat suspiria cursus
Vulneris, aut minimum patiuntur fata tacere.

7. *Nunc autem oppressit me dolor meus*] Heb. *Jampridem ærumnabilem me facit*, Deus scilicet. Quanquam mox mutat personam: quod frequens his scriptis.

8. *Ruga mea testimonium dicunt contra me*] קמט, quod hic per *rugare* à nonnullus vertitur, est vox judicialis quæ significat *prehendere aliquem, & in jus velut obtorto collo trahere*. Exstat in Chaldæis interpretibus, ut Prov. 4. 4. & 5. 22. & in Gemara. Nec aliter intellexere Græci, ἐπιλαβὲς με. ¶ *Et suscitatur falsiloquus adversus faciem meam, contradicens mihi*] Pergit in similitudine judiciali כחשי, quod *maciem* vertunt quidam, meliùs vertitur *mentiens in me*. Symmachus optimè, ἀνέστη μοι καταψευδόμενος κατὰ πρόσωπόν μου ἀντιλέγων μοι.

11. *Conclusit me Deus apud iniquum*] Vinctum me Deus iniquo tradidit. Perseverat in judiciorum similitudine.

13. *Circumdedit me lanceis suis*] Vox רבים *sagittarios* significat, Jer. 50. 29. Alia comparatio à bello sumpta. ¶ *Effudit in terra viscera mea*] מררה hîc & infrà 20. 14. videtur significare id quod intestinis continetur.

15. *Super cutem meam*] גלד, quod hîc *cutis* vertitur, vocem esse Scenitarum discimus ex Mischna. Utuntur eâ & nunc Arabes, & scribunt جلد ¶ *Operui cinere carnem meam*] Heb *cornu meum*, i. gloria mea dejecta est: Græci, τὸ δὲ σθένος μου ἐν γῇ ἐσβέσθη.

18. *Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ*] Heb. *Non ideo rapina in manibus meis*.

19. *Terra, nè operias sanguinem meum*] Si tale quid patravi quale hi existimant, tum sanguinem meum lingant canes. Vide 1 Reg. 21. 23. ¶ *Neque inveniat in te locum latendi clamor meus*] Heb. *Nè sit locus clamori meo*. Querelas has meas nemo curet.

20. *Conscius meus in excelsis*] שהד *testem* sign. Syriaco idiomate, ut apparet Gen. 31. 47. Arabes etiam nunc شهد dicunt.

22. *Ecce*

22. *Ecce enim breves anni transeunt*] Heb. *Anni numeri venient*: i. pauci admodum, ut apparet ex contrario Gen. 41. 49. Vox יאתיו. *venient* est Chaldaica, frequens apud Danielem & Esdram.

CODURCUS.

MULTA superiori commissione convasavit Eliphas scitè & præclarè dicta de Divinis adversùs improbos & tyrannos judiciis, quæ nihil ad rem attinebant; cùm Job esset sublevandus & juvandus: In quem apertè Eliphas invectus est; cujus animum magìs fatigavit, & miserias suggillavit. Neque puduit Elipham ejusmodi convicia atque amarulenta scommata appellare *Dei consolationes*. Adversùs quæ jurgia erigit se vir sanctus, & præsidium quærit conversâ & continuatâ ad Dominum oratione.

2. *Multa ejusmodi audivi, vos estis consolatores molesti*] Non illis monitoribus egebat viri sancti status afflictissimus & ærumnosissimus, qui Catones simulabant & sannis insectabantur amicum inopem. Rectè ergò vocat illos *importunos consolatores*, cùm ægritudinem ejus magìs augerent petulanti atque acri sermone, quo carere Jobo longè satius fuisset. Non enim medebantur, sed mordebant. Ut jure quærat

3. *Quid te exasperavit?*] Adlatravit enim Jobo Eliphas ut canis exasperata. Significationem verbi המריץ vide suprà 6. 25.

4. *Egóne sicut vos loquerer?*] Reprehendit eorum acria & virulenta verba, & quodnam veri amici & consolatoris officium docet. ¶ *Si vester animus in eo quo nunc sum statu*] i. Si vos essetis. Nam *vestra anima*, i. vosmetipsi: vernaculè, *Si vous estiez en ma place.* לו non est hîc optantis, sed est conjunctio conditionalis, ut Jud. 13. 23. לו חפץ יי להמיתנו. *Si Dominus voluisset nos morte afficere.* ¶ *Verba concinnarem*] Verbum חבר hîc de *compositione orationis* dicitur, quomodo passim usurpatur apud RR. Et *libri author* appellatur מחבר. ¶ במו ראשי] Pro בראשי. מו est expletiva particula euphoniæ causâ interjecta.

5. *Et motus labiorum meorum comprimeret*] Est Metaphora ab iis qui vulnera sugunt, & ictus, levandi doloris causâ; vel à Medicis & Chirurgis, qui vulnera comprimunt & ligant: ut significatur Esa. 1. 6. לא זרו ולא חבשו *non compresserunt, nec ligarunt*. Nomen ניד tantùm hîc, est *motus*, à radice נוד.

6. *Jam si locutus fuero*] Significat incertum se esse quid agat, taceátne an loquatur, cùm nec loquendo nec tacendo quicquam proficiat apud illos. Hieronymus ut sententiam exprimeret præposuit, *Sed quid agam?* Cùm itaque ab illis solatii nihil speret, ad Dominum se convertit, πᾶσαν τὴν μέριμναν αὐτῶν ἐπιῤῥίψας ἐπ' αὐτὸν, ut S. Petrus hortatur 1. 5. 7.

7. *Nunc verò me lassavit*] Scilicet *Deus*, cujus nomen benedictum subintelligitur, quod satis significat cùm in secunda persona attexat, ¶ *Dissipasti omnes rationes meas*] Vel *consilia mea*. Nam *cœtus*, vel *concilium* & *senatus*, hîc ponitur pro *consilio*, quia in senatu vel cœtu consilium quæritur & paratur.

8. *Deprehendisti me*] Hoc versu & tribus seq. explicat Job quomodo Dominus rationes suas & consilia conturbaverit, elegantissimâ Metaphorâ, quæ continuatur per Allegoriam à Judiciis petitam, quando reum Judex ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehendit, ut non valeat peccatum suum excusare & sese expedire. Verbum ותקמטני id significat; quod non alibi exstat quàm in hoc libro, hîc, & cap. 22. utrobique est *prehendere, deprehendere*. In Gemara est frequens. Reperitur etiam in Thargum in illa significatione, ut constat ex loco per Eliam in Methurgman laudato, Prov. 5. 22. ubi propriè est *deprehendere*. Sic etiam interpretandum censet Elias per verbum קשר, confirmátque ex Baalharuc & Rambam. Explicat ergò Job quomodo confuderit Dominus rationes suas & conturbaverit consilia sua, ut planè inops consilii esset: Nempe quemadmodum is qui ipsius facti jugo opprimitur, ut loquitur Pacuvius, vel in ipso articulo deprehenditur, qui deprehenditur ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἀείφωρος, vel αὐτόφωρος ληφθεὶς, ut fur manifestarius in ipso facinoris articulo oppressus & deprehensus, ut loquitur pòst Eliphas אשר קמטו בלא עת, i. *qui deprehensi sunt in ipso articulo.* Rectè Græcus interpres reddidit ἐπελάβου μου. Qui verbum קמט de *rugis* vel *corrugatione* interpretantur totum hunc locum conturbant, ut mare turbari dicitur à Leviathan. Nam quamvìs קמטים apud RR. *rugæ* sint, ità tamen Metaphoricè dicuntur quòd sint vinculorum instar. ¶ *Ipse testis fuit & surrexit in me, & mendacium meum vultu meo se prodit*] Hæc graphicè adumbrant αὐτόφωρον ληφθέντα *deprehensum in articulo ipso.* Et quæ sequuntur iram ejus qui adversarium vel facinorosum in ipso flagitii articulo oppressit ad vivum exprimunt. Qui nomen כחש interpretantur hîc *maciem*, non *mendacium*, hallucinantur. Nunquam כחש *maciem* significat. Tria sunt loca in quibus כחש de macie malè interpretantur, Deut. 33. 29. ויכחשו איביך לך, ubi vertendum, *mentientur tibi inimici tui*, ut Psal. 81. 15. משנאי יי יכחשו לו *Inimici Dei mentiti essent ipsi.* Alter locus est Psal. 109. 24. בשרי כחש משמן *Caro mea negavit ab unguento*, i. rejecit omnes lautitias, repudiavit unguentum, quod adhibetur in rebus lætis. Et hic locus, quem etiam pravâ *maciei* interpretatione corrumpunt.

9. *Furor ejus diripit, odio flagrat, dentibus frendit, adversarius meus oculos acuit*] i. Micat oculis, vel scintillant ejus oculi. Hæc omnia admodum scitè & venustè repræsentant eum qui fervet irâ, instátque contra manifesti criminis reum.

10. *Os in me diduxerunt*] Hîc Pasuc infamiam publicam quæ sequitur eum qui ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehensus est eleganter delineat. Verbum פער quater occurrit, semel apud Esaiam, semel in libro Psalmorum, bis in hoc libro: sig. *diducere & aperire*; & semper de ore dicitur. [Vide plura post annotationem in versum 12.]

11. *Conclusit me Deus in scelesti manus, & per improborum manus me abduxit*] Hic versus exemplum quod solenne est fieri de illis qui manifesti criminis rei damnati per lictores & rerum capitalium vindices abripiuntur in remotum & sepositum locum, plectuntúrque. Quod videtur significatum per verbum ירטני *declinare & secedere me fecit*. Sic interpretantur hoc verbum, quod tanquam à רטה formatum ducunt; neque alibi exstat. At ירט semel etiam, Num. 22. 33. est *declinare*. Hactenus Allegoria à Judiciis. Quæ sequitur videtur esse à Venatione petita, vel cervæ, vel cujusvis feræ quæ innoxia est & gramina depascitur aut virgulta.

12. *Agebam in pace*] Vel *in tranquillo*, aut *in quiete*. ¶ *Irrupit in me, adhæsit cervici mea, discussit me postquam statuisset sibi metam*] i. Postquam tela in me contorsisset; & quæ sequuntur, quæ videntur à venatione translata. Nam per *validos ejus* intelligo canum turbam, qui רבים dicuntur tam propter numerum quàm propter magnitudinem & robur. Verbum פרפר tantùm hîc est *irrumpere*, à פור. Verbum פצפץ etiam hîc tantùm est *discutere, dispergere*, à פוץ. Nomen מררתי vertimus *intestina mea*. Interpretantur *fel*. Sed nec *fel* nec *intestina* propriè significat, verùm *excrementa*, quæ in intestinis sunt vel in ventre, quæ projiciuntur & diffunduntur ferâ dissectâ. Idem etiam sig. מרורה cap. 20. Ità verò appellantur excrementa quæ sunt in intestinis, quia felle & bile abundant, adeóque dejiciuntur & egeruntur. Non alibi occurrit nomen מרורה. Nomen מטרה duo significat, *custodiam, carcerem*, & *metam, scopum*, à verbo נטר *servare, observare*. Apud Nehemiam bis, & apud Jeremiam à cap. 32. ad 39. octies pro *carcere*. Pro *meta* verò & *scopo* ter, 1 Samuel. 20. Thren. 3. 4 & hîc. Non alibi exstat.

10. *Os in me diduxerunt*, פערו עלי בפיהם] Simile exstat aliquid Psal. 22. 8. כל ראי ילעינו לי יפטירו בשפה יניעו ראש, i. *subsannarunt me, diduxerunt labia, caput motarunt.* Quibus sannæ & ludibria

bria improborum significantur, qui miserias afflictorum ore aperto, diductis labiis, rident. Sed in illis laudati Psalmi פצו עלי פיהם significatur rictus oris ferarum prædæ inhiantium. Est autem oratio Davidis figurata, quæ κατὰ τὸ ῥητὸν complementum suum in cruce Messiæ nacta est, maximè verba illa כארו ידי ורגלי. Jobi verò sermo valde Hyperbolicus, quo extrema significatur ignominia ejus in quo statuitur exemplum qui publico atque infami supplicio afficitur, graphicè delineat Christi opprobrium, qui verè & propriè illa Jobi usurpare potuit, *Os in me diduxerunt, buccas meas contumeliosè percusserunt, frequenti concione adversùs me convenerunt. Conclusit me Deus apud pravum, & per manus improborum me abduxit*: ac potissimùm illa, *mëque erexit sibi in metam. In tranquillo agebam, irrupit in me, cervici adhæsit meæ, & discussit me.* Allegoria petita ab irruptione ferarum in prædam securè pascentem, quam cervice corripiunt, & correptam discutiunt.

15. *Saccum consui super cutim meam*] Nomen גלד tantùm hîc. *Vox est Arabica*, inquit R. Abraham, *ex lingua Cedar.* Frequens est in Mischna. Vide Baal-haruc. Significat *cutim*. ¶ *Et collutulavi cornu meum*] עוללתי בעפר. Verbum ex conjugatione Piel quadrata, sig. *agitare*. Unde עוללים, quòd sint in agitatione perpetua. Est itaque *agitavi cornu meum in pulvere*, i. gloriam meam, apicem meum.

16. *Facies mea fletu sordidata est*] חמרמרה conjugationis Piel quadratæ. Lectio est חמרמרו, & scribitur חמרמרה: nec opus erat aliter legere, quia τὸ Ketib est infinit. m. qui vice omnium modorum est, omnis temporis, generis, numeri, personæ. Quod fortasse non observatum autoribus Tenuhoth. Manifestum ex hoc loco est, ut ex aliis multis, puncta non esse scripturæ coæva.

17. *Neque ideo manus mea rapto sunt obnoxia*] Significat se nullo obstrictum scelere teneri, & pietatem suam esse intemeratam. Primum enim referendum ad morum sanctitatem, alterum ad religionem & fidem.

18. *O terra, nè tegas sanguinem meum*] Terram & Cœlum contestatur se esse innocentem. Potest autem illud bifariàm intelligi; vel de sanguine alieno quem effuderit, i. de patratis sceleribus, nè maneant tecta ejus facinora, si quæ exstant; vel de sanguine ipsiusmet Jobi effuso in terram, i. ut sanguis ejus effundatur in terram, nec tumulo tegatur, sed sorbeatur & lingatur à canibus, *& nullus sit locus clamori ejus*, nulla fiat ultio de ejus nece.

19. *En etiamnum in cœlis testis meus*] Summum Numen, cui arcana mentium patent, adversùs falsas triumvirorum criminationes testificatur. Nomen שהד non alibi exstat. Chaldaicum est: quod liquet ex acervi illius appellatione Labanis linguâ יגר שהדותא. Frequens est in Thargum. Est autem sanctissima ad Deum provocatio & contestatio. Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, 1 Tim. 5. 21.

20. *Oratores mei amici mei, stillat apud Deum oculus meus*] His verbis satis significat Job se jugiter à principio huc usque & porrò ad finem hæc omnia in Dei conspectum quasi preces fundere. Unde etiam in ipso certaminis fine Dominus pronunciat, *Non estis locuti rectum coram me, sicut servus meus Job.* Thargum vertit מליצים per vocem Græcam *paracleti.* Nomen מליץ, & pluraliter מליצים, sig. *interpretem, oratorem.* Quater occurrit. מליצה semel, Prov. 1.

23. *Quoniam paucorum annorum*] Quòd mortem instare sibi crederet, eò magis fidem adhiberi obtestationi ejus par erat, cujus brevi rationem esset apud Deum redditurus. Sed hanc etiam voti sui causam reddit, quo judicio experiri apud Dominum optabat, nempe quia brevi esset discessurus שנות מספר *pauci anni*, ut Gen. 34. 30. מתי מספר *pauci homines.* Verbum אתה Chaldaicum est valde frequens apud Esaiam: aliquoties occurrit in hoc libro.

CAP. XVII.

MUNSTERUS.

3. **P**One, *quæso*] Convertit hîc Ijob sermonem suum ad Deum, querens perversitatem & incredulitatem amicorum suorum, q.d. *Opus esset fidejussore, coram quo convincerem hos homines erroris & illusionis, qui sanâ ratione convinci renuunt.* Alii sic exponunt, *Malo, Domine, tecum disputare de innocentia mea quàm cum istis hominibus, modò respondeas mihi, & des fidejussionem per aliquem qui stipuletur in manum meam quod verbis meis respondeas.*

5. *Qui blanditiem annunciat*] Sensus est, Qui docet quæ blandiuntur carni, ut faciunt amici mei, hi se & discipulos suos seducunt & excæcant. Traducunt me & mei similes afflictos, & ludibrio habent, &c.

6. *Qui antè eram gaudium*] Sunt qui תפת hîc exponunt pro שמחת, à תוף, quod *tympanum* significat. Aben-ezra sic exponit, *& gaudium sum*, h.e. ludibrium, *coram filiis hominum*; ut לפנים idem sit qui לפני בני אדם. Sunt rursum qui תפת duriùs pro *Thopheth*, h.e. pro *inferno*, exponunt.

7. *Vires meæ*] Exponitur יצורי pro כחותי & pro איברי *membris.*

11. *Evulsa sunt*] Capitur hîc נתקו pro נפסקו. Et est sensus, Actum est de vita mea & de cogitationibus atque variis consiliis meis. R. Levi exponit מורשי pro חקרי *investigationibus cordis*, quòd sint veluti possessiones cordis.

12. *Noctem ponunt*] Sub. *perversi homines qui juxta me sunt.*

14. *Ad perditionem*] Potest & sic verti, *Ad foveam*, seu *sepulcrum, clamavi.*

16. *In latera*] Exponitur hîc בדי pro *feretro*. Est enim בד uno modo idem quod פארה *ramus*. In sepulcrum, inquit, descendent spes & exspectatio mea. Nihil enim aliud exspecto post magnos illos dolores nisi sepulcrum.

VATABLUS.

1. **S**Piritus meus corruptus est, רוחי חובלה] i. Omnes vires meæ tam corporis quàm animi fractæ sunt. ¶ *Sepulcra mihi*, קברים לי] i. Me manent. q.d. *Brevi in sepulcrum injiciar.*

2. Istud non dicerem] Alii subaudiunt, *Emoriar*, vel *Dispeream, nisi*, &c. q. d. *Dispeream si hæc dicerem nisi socii mei, qui agunt mecum, studerent ac conarentur mihi imponere & illudere*: nam volunt persuadere mihi, me esse peccatorem. ¶ *Commoratur*, תלן] Fut. Heb. pro præs. vel præterito, *commoratus est*; *& dum illi irritarent me, commoratus est oculus meus*: i. defixis oculis conspicatus sum imposturas eorum.

3. *Appone, quæso*, שימה נא] Sub. *cor tuum*; i. adverte, quæso, ô Deus. ¶ *Qui manum meam tangat?* לידי יתקע] Ad verb. qui *manu meâ tangetur?* i. contactu manûs meæ pollicebitur mihi Deum disputaturum mecum, non homines illusores?

4. *Cor eorum abscondisti ab intellectu*, לבם צפנת משכל] Pro, *abscondisti intellectum à corde eorum*, i. carent communi sensu; h. e. stulti sunt. ¶ *Non exaltabis*, לא תרומם] Istud conjungitur seq. versui.

5. *Renunciabit*, יגיד] Alii per præsens vertunt *renunciat*; i. dicere solet quicquid venit illi in mentem. ¶ *Consumentur*, תכלינה] *Deficient*; videndo interitum patris.

6. *Profectò statuit me in parabolam populorum*, והציגני למשל עמים] Ad verb. *Et statuit me ut fabulentur populi*, i. fecit me fabulam vulgi. ¶ *Et in gehenna antea sum*, ותופת לפנים אהיה] Fut. Heb. pro præs. i. ut doctus inter Hebræos exponit, *igni gehennæ ante mortem meam adjudicatus sum: quod aliis hominibus non contingit, qui post mortem, & non antea, gehennæ adjudicantur.*

Chald. *& in gehenna intrinsecùs ero. Alii*, inquit idem, *deducunt* תופת *à* תוף, *quod Tympanum significat: acsi dicat, Fuerunt læti de me antea, quemadmodum qui lætantur ad tympanum.* Alii exponunt ארון *dominum*, sive *principem*; ut Dan.3.2. *domini & præfecti provinciarum.* Ideo vertunt, *& princeps antea eram*: vel, *qui princeps antea eram.* q.d. *Profectò me nunc Dominus de felicitate & gloria præcipitatum posuit in fabulam vulgi.*

8. *Stupebunt recti*, ישומו ישרים] Quidam per præteritum vertunt, *Obstupuerunt recti*, i. homines pii ac probi, quòd videant pios tam severè tractari. ¶ *Contra impium commovebitur*, על חנף יתעורר] *Contra hypocritam.* Iterum fut. pro præterito, ut alii vertunt, *Innocentes commoventur contra peccatores*, quòd videant eos impunè degere & cum aliis non affligi.

9. *Retinuit tamen*, ויאחז] Ad verb. *Et apprehendit.* Quidam, *Arripuit tamen.* i. Tutus semper progreditur in via sua quam certò novit bonam esse Dominóque placentem. ¶ *Addidit robur*, יוסיף אומץ] *Auxit robur.* Fut. Heb. pro præs. vel præt. i. resumpsit vires. q.d. Continuò seipso constantior factus, dedit operam munditiei.

10. *Et non inveniam*, &c. ולא אמצא וגו'] i. Ostendam neminem vestrûm rectè dicere.

11. *Evulsæ sunt*, נתקו] *Sublatæ sunt*; *abruptæ*: sub. *à me*, vi ac violentiâ afflictionum scilicet. ¶ *Cogitationes*, מורשי] Ad verb. *possessiones.* Sic dictæ cogitationes quòd eas possideat cor. Hæc postrema pars hujus versûs jungitur seq. versui.

12. *Noctem in diem posuerunt*, לילה ליום ישימו] *Noctem diem posuerunt*: i. res lucidas reddiderunt obscuras, dubias & ancipites. ¶ *Lucem propinquam*, אור קרוב] *Lumen propinquum*; i. quod in propinquo erat, h.e. auroram, sub. *verterunt, inquam, in noctem.* ¶ *A facie tenebrarum*, מפני חשך] *Propter tenebras*: i. propter tribulationes meas quæ sunt meræ tenebræ.

13. *Si exspectavero*, &c. אם אקוה שאול ביתי] i. Si exspectavero donec moriar, *& in tenebris*, i. sepulcro, decumbam.

14. *Fovea*, לשחת] *Sepulcro.* Alii *corruptioni.* ¶ *Dicam*, קראתי] Ad verb. *clamavi*, *Pater meus es*; *Mater mea, & soror mea, vermi.* Subaudiendum ex præcedenti, *clarâ, inquam, voce dicam*, vel *dico, vermi, Mater*, &c. Nihil enim homini familiarius & certiùs adest ac convenit quàm mortalitas ac corruptio; ut nihil magis agnatum & affine quàm parentes & fratres. Cohærent hæc seq. versui.

15. *Exspectatio mea, & exspectationem meam*, תקותי ותקותי] *Spes mea? & spem meam*, &c. i. Quando tandem eveniet mihi à Deo quod pollicemini? id enim sors moribundi non sustinet.

16. Ad *fulcra inferni*, בדי שאול] i. Usque ad centrum terræ descendent exspectationes, sive spes meæ. q.d. Mihi serò succurrent. Plurali utitur, quòd bis *exspectationem* posuerit. ¶ *Si simul*, אם יחד] Ironica locutio: intelligit enim, cùm jam mortuo sit similis, spem vitæ non esse residuam: acsi dicat, *nisi fortè*, vel, *scilicet quando nunc spes mea jacet, ubi tempus præterierit, descendet in sepulcrum, ut illic simul quietem reperiat.*

CASTALIO.

2. *Quorum in petulantia mei versantur oculi*] Quorum petulantia mihi versatur in oculis.

3. *Depone sanè, fac mecum sponsionem*, &c.] Deum alloquitur. Si sponsione certandum sit, utrùm tu mihi facias injuriam, nec ne, ego vincam, si modò habeam idoneos sponsores *qui mihi manum dent*, h.e. pro te absente spondeant. Sed ubi tales sponsores inveniam? Hósne meos amicos tu sponsores dabis? Non, opinor; nam *tu eorum mentibus ingenium detraxisti*, h. e. nihil habent ingenii, stupidi sunt & ignari rerum; ideóque ad hanc sponsionem parùm idonei, si mihi licet liberè & citra assentationem loqui. Dicit autem Deum *eis ingenium detraxisse*, pro *non dedisse*; sicut cap.39. dicitur Deus *struthiocamelum privavisse sapientiâ*, h.e. sapientiam ei non impertivisse: ut ibidem geminata sapientia patet.

5. *Qui assentatoriè loquitur aliis, hujus natorum oculi consumantur*] Assentari nolo.

8. *Animadvertentes hoc probi & insontes, se, credo, adversùm simulatores excitabunt*] Ironia.

12. *Animi mei solicitudines ex nocte diem faciunt, propinquiore propter tenebras luce*] Faciunt ut noctu vigilem tanquam interdiu, & lucem citiùs habeam: h. e. oculos habeam apertos & insomnes propter res adversas.

14. *Interitum patrem, putredinem matrem appello ac sororem*] Mihi cum morte res est.

16. *In Orci claustra descendet simul ac humi quietum fuerit*] Peribit post obitum.

CLARIUS.

1. *Spiritus meus corruptus est*] Per *spiritum* intelligit anhelitum. Quanquam & hunc versum quidam, sicut & finem superioris capitis, optativè exponunt.

3. *Pone, quæso*] Convertit hîc Job sermonem suum ad Deum, lamentans perversitatem & incredulitatem amicorum suorum. q. d. Opus esset fidejussore, coram quo convincerem hos homines erroris & illusionis, qui sanâ ratione convinci renuunt. Alii sic exponunt, *Malo, Domine, tecum disputare de innocentia mea quàm cum istis hominibus, modò respondeas mihi, & des fidejussionem per aliquem qui stipuletur in manum meam quòd verbis meis respondeas.*

5. *Prædam pollicetur*] In singulari appellat hîc quos in plurali dixit *non exaltandos*; & est sensus, Qui docent quæ blandiuntur carni, ut faciunt amici mei, hi se & discipulos suos seducunt & excæcant. Traducunt me & mei similes afflictos, & ludibrio habent, &c.

6. *Exemplum sum coram eis*] Intelligit *ludibrio sum.* Alius vertit *qui antè eram gaudium.* Alius, *in igne gehenna antea ero.* Nimirum ambiguitas vocum has parit varietates.

8. *Stupebunt justi*] Pii & amici Dei, inquit, utpote verè prudentes atque à Deo docti, tantùm abest ut à cruce sanctorum offendantur, ut non aliunde magis proficiant, sed admirentur consilia Dei, atque ideo hypocritarum vitam judicent abominandam.

11. *Consilia mea evulsa sunt*] Actum, inquit, est de vita mea & de cogitationibus ac variis consiliis meis. Quæ verba quidam sic cum superioribus continuant, Licèt vos nescio quos aureos montes in hoc seculo polliceamini, ipse tamen neutiquam sic sentio: video enim *transisse dies meos*, &c. Potest etiam esse ut quemadmodum & superiùs sæpius fecit, ità & nunc identidem redeat ad suæ calamitatis tragœdiam.

12. *Noctem verterunt*] Vel intelligit inquietas noctes, vel sic, *Irrisores quidem posuerunt mihi noctem in diem, & lucem propinquam ante tenebras*, i. polliciti sunt temporalem felicitatem in hoc mundo, tametsi vita mea transierit.

13. *Si sustinuero*] Alius vertit, *An non sustineo*, vel *exspecto. Ego nihil*, inquit, *aliud exspecto quàm mortem: non exspecto aulam regiam, sed sepulcrum; non lectulum, sed tenebrosum lacum; non patrem, matrem ac sorores, sed vermes & corruptionem.* Vel sic, *Si exspectavero id quod illi promittunt, nihilo tamen minùs sepulcrum domus est mea, & ità vana erit promissio.*

25. *Ubi est ergò nunc*] Concludit, *Frustrà*, inquiens, *pollicemini si spes mea in profundissimum infernum, vel in lateribus sepulcri quiescit*, h.e. si intercidit simul mecum. *Ibi ergò simul in pulvere quiescemus*: sic enim quidam vertit illud, *putásne saltem ibi erit requies mihi?*

DRUSIUS.

1. *Spiritus meus corruptus est*] Vel *corrumpitur.* Sic mox, *dies mei exstinguuntur.* Vulg. *Spiritus meus attenuabitur.* Lxx conjungunt hoc membrum cum sequenti, referentes, Ὀλέκομαι πνεύματι φερόμενος, *Pereo spiritu agitatus.* Tharg. *Anima mea corrumpitur*, i. Animæ facultates vitales exhaustæ & consumptæ sunt. *Spiritus meus*:

meus : vitalis. *Corruptus : perditus, consumptus, exhaustus*, aut *læsus*. Nam id חבל quoque sig. in lingua Chaldæorum. ¶ *Dies mei*, &c.] *Dies vitæ meæ*. Vulg. *dies mei breviabuntur*. Tharg. *Dies mei exstincti sunt*. Usus est verbo דעך, quod hîc זעך in fonte, permutatione literarum Zain & Daleth. Permutatio hæc trita est in dialecto Chaldaica. Vide Grammaticam nostram. ¶ *Exstincti sunt*] Tralatio à lucernis, quæ propriè exstinguuntur. Unde apud Salomonem, *Lucerna improborum exstinguetur* ; ubi דעך in fonte. Santes *succisi sunt*, נכרתו. Sic R. L. exponit. Abr. Pheritsol *fracti & succisi sunt*. Optima versio *exstincti sunt*. Porrò vita *exstingui* dicitur quando humor nativus, in quo vita consistit, exstinguitur. ¶ *Sepulcra mihi*] Vulg. *& solum mihi superest sepulcrum*. Lxx δέομαι δὲ ταφῆς, καὶ οὐ τυγχάνω, *indigeo sepulcro, & non consequor*. Lex. vet. Δέομαι, χρήζω, *egeo, indigeo*. Interpres Rom. *oro sepulcrum, & non contingit*. Idem Lexicon, Δέομαι, παρακαλῶ, *obsecro, rogo, supplico, oro*. Tharg. *sepulcra parata sunt mihi*, i. unum aliquod sepulcrum, in quo condar. Innuit se morti proximum esse. Et est genus loquendi, ut, *Sepultus fuit in urbibus Galaad*, i. in una aliqua urbe. Sic *pullus asinarum*, unius alicujus asinæ. Consule libellos meos.

2. *Si non sunt*, &c.] Vulg. *Non peccavi, & in amaritudinibus moratur* (aliàs *morabitur*) *oculus meus*. Lxx Λίσσομαι κάμνων, καὶ τί ποιήσας ; *Preces adhibeo cum labore, & quid feci?* Scholia τὸ λίσσομαι accipiunt pro διαπορῶμαι *dubito, hæsito*, quod barbarè dicunt *aporior*. Quod autem sequitur, ἀντιβολῶ ταφῇ παραδοθῆναι *supplico tradi sepulcro*, videtur esse Scholion ejus quod antecessit δέομαι ταφῆς. Tharg. *Si non insaniunt mecum*, vel *insani sunt mecum*. מתלעב *insanus*. Capiendum ut ibi, *Si Davidi mentiar*. *Si introibunt in requiem meam*. Aut *Si* valet *An*, *Nónne sunt*, inquit, *illusiones*, aut *illusores* (nam utroque modo redditur) *mecum?* Vocat socios suos *illusores*, quia illudebant ei. ¶ *Illusiones*] *Deceptiones, ludificationes*. התלים in quibusdam libris habet Dages in Lamed, quomodo & R.D. in lib. Radicum citat. Emendatiores tamen scribunt absque Dages. *Potest fieri*, inquit R. ille quem modò nominavi, *ut sit nomen adjectivum* התלים *Illusores* ; *& hoc dicit de sociis suis, qui deridebant & illudebant illum*. ¶ *In irritatione ipsorum pernoctat oculus meus*] Quia illum irritabant & ad iram provocabant verbis suis, vigilabat, & insomnes ducebat noctes, dum cogitat & meditatur quid illis responsurus esset. Nam intenta cogitatio somnum impedit. Quid sit בפירוניהון in Tharg. aliis disquirendum relinquo. פרן *dedit verba alicui* ; item *laudavit*. Sig. etiam *dotare*, unde פורן *dos*.

3. *Pone*] *Appone ad cor*. Deum alloquitur. *Ponere* absolutè ità usurpatur Jes. 41. 20. *& posuerunt*, sub. *cor*, h. e. *consideraverunt, intellexerunt*. Sic alibi מבלי משים, *absque ponente*. Vult dicere, *absque aliquo qui cor apponat*. Locus est, ni fallor, *Moritur justus absque apponente*, q.d. *nec est qui apponat cor*. ¶ *Fidejube mihi*] Da mihi fidejussorem tecum, qui videlicet fidejubeat & spondeat pro te. ¶ *Tecum*] *Apud te*. Sic, *satias lætitiarum cum vultu tuo*, i. *apud vultum tuum*, sive, quod idem, *apud te*. Da mihi vadem, inquit, ut in lite contestanda fieri solet. ¶ *Ad manum meam*] Mihi proximus & vicinus. ¶ *Complodatur*] Complosâ manu, ut mos est in fidejussionibus, stipuletur mecum, sítque mihi sponsor & fidejussor pro te. Morem hunc tangit Salomo Prov. 6. 1. & alibi.

4. *Cor eorum abscondisti ab intellectu*] Dictum q. per Hypallagen pro, *Abscondisti à corde ipsorum intellectum*. Figura hæc obvia cùm alibi tum Jud. 1. 8. *projecerunt urbem in ignem* ; & Psal. 74. 7. *Miserunt in ignem sanctuaria tua*. Sic Virgilius dixit *dare classibus Austros*, pro *dare classes Austris* : & Ovidius,

> *In nova fert animus mutatas dicere formas*
> *Corpora.*

pro *mutata corpora in novas formas*. Vulg. *Cor eorum longè fecisti à disciplina*, הרחקת ממוסר. Lxx Ὅτι καρδίαν αὐτῶν ἔκρυψας ἀπὸ φρονήσεως, *Quoniam cor eorum abscondisti à prudentia*. In Comment. Græcis est ἔκρυψαν *absconderunt cor suum*. Vide Polychronium. Tharg. *Quia cor eorum occultasti ab intelligentia*. ¶ *Non extolles*] Vehementer deprimes. Locutio est ut, *Non gaudet stulti pater*, *Non prosunt opes improbè parta*, *Suscipere personam in judicio non bonum*. Non evehes, inquit, eos ad honores aut dignitates, sed potiùs humiliabis. Vulg. *propterea non exaltabuntur*. Lxx διὰ τοῦτο οὐ μὴ ὑψώσῃς αὐτοὺς *propter hoc nè exaltaveris eos*. Tharg. *Propterea non extolles eos*. להום pro להון.

5. *Qui viro blanditiæ indicat cogitationes*] רעים *cogitationes*, vel *cogitata* ; ut Psal. 139. 2. רעי *cogitationem meam*. לחלק positum videtur pro לאיש חלק *viro blanditiæ*, qui adblanditur Deo : qualis erat Eliphazus, qui Divinam justitiam ità tuebatur ut Jobum innocentem condemnaret, cùm Deus nolit sub specie defensionis justitiæ suæ innocentes opprimi. Debet autem hic versus connecti cum superiore, *Ideo non extolles eum qui viro blanditiæ*, &c. *sed punies eum deprimésque, & oculi filiorum ejus consumentur*. Aliter vertas hunc locum cum aliis, *Qui blanditias annunciat sociis*. Vult dicere, *qui adulatur iis*. *Eum non modò non extollet*, sed si ipse impunitus abibit, *oculi filiorum ejus consumentur*. חלק *blanditia* ; ut Prov. 7. 21. בחלק שפתיה *blanditiâ labiorum ejus*. Vulg. *Prædam pollicetur sociis*. Lxx Τῇ μερίδι ἀναγγελεῖ κακίας, *Parti annunciabit mala*. Polychronius ità hunc locum enarrat de impio, *Suam ipsius pœnam annunciet parti improbitatis*, i. *iis qui similibus morati sunt moribus*. Græca invenies in ed. Rom. ad quam te remitto. Tharg. *Ad controvertendum de indicatione sociorum*. ¶ *Consumentur*] *Tabe conficientur, tabescent*. Vulg. *deficient*. Tharg. *exscindentur*. Lxx ὀφθαλμοὶ δὲ ἐφ' υἱοῖς ἐτάκησαν *oculi verò super filios tabuerunt*. Aug. *super filios eorum*. In comment. Græcis ὀφθαλμοὶ δέ μου ἐφ' υἱοῖς ἐτάκησαν *oculi mei super filios tabuerunt*. Scholia interpretantur, ἐπὶ τῇ τῶν τέκνων ἀθρόᾳ τελευτῇ *super repentino filiorum omnium obitu*.

6. *Constituit*] *Statuit*. Vulg. *Posuit me quasi in proverbium vulgi, & exemplum sum coram eis*, לפניהם. Lxx Ἔθου δέ με θρύλλημα ἐν ἔθνεσι, γέλως δὲ αὐτοῖς ἀπέβην, *Posuisti autem me fabulam in gentibus, & risus eis deveni*. Pro *in fabulam* S. Aug. habet *in loquelam*. *Cæteri ediderunt* παραβολὴν *parabolam* : quod notatum à Polychronio. *Cæteri*, οἱ λοιποὶ, h.e. Aq. Sym. Th. Θρύλλημα, *fabula vulgi, quod vulgi rumoribus jactatur*. Budæus ex hoc libro 30. 9. citat. Νυνὶ δὲ κιθάρα ἐγώ εἰμι αὐτῶν, καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν, *Sum eorum cithara, & me habent proverbii loco*. Ut ibi *sum ei cithara*, sic fortè hîc *sum hominibus tympanum*, h.e. oblectationi aut ludibrio. ¶ *Ut sim parabola populorum*] *Ut sim eis quasi proverbio*. Sic sanè hodiéque *Jobus* dicitur qui miser & afflictus est supra modum. Tharg. למתלין *in proverbia*, sive *parabolas*, *in similitudines* : quod idem cum illo, *quasi proverbia*. Cæterùm in fonte habetur לְמָשָׁל *ad assimilandum*. Sed antiqui videntur legisse aliis punctis vocalibus לְמָשָׁל *in parabolam*, ex absoluto משל *parabola, proverbium, similitudo, exemplum*. An etiam θρύλλημα, *vulgi fabula?* ¶ *Tympanum*] Ut alibi *cithara sum*, sic h. l. *tympanum sum* תפת, h.e. תוף, unde τύπανον & τύμπανον. Sic Gallicè dicimus *je suis mené au tabourin*, pro *habeor ludibrio*. Aliis תפת est locus quem posterior ætas *Gehennam* dixit. Quâ voce usus hîc fuit Chaldæus, referens, *& gehenna intrinsecùs sum*, מן לגיו, *ab intrà*, h.e. intrinsecùs. Vide sis Abenezram. ¶ *Hominibus*] *Personis*, i. hominibus, τοῖς προσώποις · ad verb. *faciebus*. Plerique לפנים interpretantur *antea, priùs*, i. קדם. Sic R. Levi Gallus Judæus. Alii *ante facies*, i. in conspectu hominum & in oculis eorum ; pro quo noster *coram eis*. Sed vide præcedentia, *Tympanum & cithara sum*. h.e. oblectamentum.

7. *Caligat*] Vel *caligavit*. Sic Vulg. *Caligavit ab indignatione oculus meus*. Ad verb. *contractus est*. Lxx Πεπήρωνται γὰρ ἀπὸ ὀργῆς οἱ ὀφθαλμοί μου, *Cæcati enim sunt ab ira oculi mei*. Lex. vet. Πηρῶ, *cæco*. Πηρὸς, *cæcus, orbus*. Tharg. *Et caligat præ ira oculus meus*. ¶ *Præ indignatione*] Quam gignit animi mœror ac tristitia. Sic alibi. *Tanquam*

quam à tineis corrosus fuit præ indignatione oculus meus. Locus est Psal. 6.7. ¶ *Quæ formata in me sicut umbra universa sunt*] Vulg. *& membra mea quasi in nihilum redacta sunt.* Lxx πεπολιόρκημαι μεγάλως ὑπὸ πάντων *expugnatus sum valde ab omnibus.* Tharg. *& forma mea tanquam umbra omnes ipsæ.* קלסתור *forma, figura, effigies.* Sign. etiam *faciem, vultum.* Ad verb. *formata mea*; nam est יצרי in fonte. יצר autem *formavit*, non *creavit.* Quidam *artus* & *membra corporis* intelligunt; alii *cogitationes*, quas *velut umbram evanuisse* dicat. Nam *sicut umbra esse* dicitur quod citò evanescit nec diu durat. Sic, *sicut umbra dies mei.* Huc referunt ex Gen. 8.21. *figmentum cordis humani malum est*, &c. i. יצר.

8. *Obstupescent*, &c.] Vel *Obstupescunt.* Vulg. *Stupebunt justi super hoc, & innocens contra hypocritam suscitabitur*, h. e. צדיקים, quod in idem recidit. Nam *recti* sunt *justi*, & contrà. Lxx Θαῦμα ἔσχεν ἀληθινοὺς ἐπὶ τούτῳ, δίκαιος δὲ ἐπὶ παρανόμῳ ἐπαναστάιη, *Admiratio tenuit veraces super hoc, justus autem contra iniquum consurget.* Pro *iniquum* perperàm est *inimicum* in ed. Rom. *Veraces* autem sunt homines recti & justi. Tharg. *Tacebunt recti super hoc, & innocens contra delatorem prævalebit.* ¶ *Recti*] *Justi.* Nam *rectum* quod justum & æquum est, unde εὐθύτης *justitia, æquitas.* ¶ *Super hoc*] *Propter hoc.* ¶ *Innocens*] *Purus à crimine.* ¶ *Adversus hypocritam*] Ad verb. *super hypocritam*, quod alii enarrant *contra*, alii *propter, hypocritam.* Prætuli *adversùs, contra.* חנף autem sunt qui reddunt *improbum*, i. רשע, quomodo ea vox exponitur ab Ebræis. ¶ *Excitabitur*] Excitabit sese ad resistendum.

9. *Tenetque justus viam suam*] Vel *Et tenebit*, q. d. Non propterea à recta via ad ullam partem deflectet. Vulg. *Tenebit justus viam suam*, tenebit firmiter. Nota, Justum, qui verè justus est, ob felicitatem improborum non mutare vitæ suæ institutum. Lxx Σχοίη δὲ πιστὸς τὴν ἑαυτοῦ ὁδὸν, *Teneat autem fidelis viam suam.* Th. καὶ ἀνθέξεται δίκαιος τῆς ἑαυτοῦ ὁδοῦ, *& inhærebit justus viæ suæ, retinebit viam suam.* Tharg. *Et prehendet justus rectam semitam suam.* *Mundus manibus*] *Cujus manus*, h. e. actiones, *munda ac pura sunt.* Nam manus instrumentum actionum. ¶ *Addit robur*] Vel *addet*, se magis magisque roborabit in puritate manuum suarum. Vulg. *& mundus manibus addet fortitudinem.* Ità legendum potiùs quàm *mundis manibus.* Lxx καθαρὸς δὲ χεῖρας ἀναλάβοι θάρσος *purus autem manibus assumat audaciam.* Tharg. *& mundus manibus suis addet fortitudinem.* Cæterùm, quia hoc communiter non fit, ideo nonnulli maluerunt *addat* & *retineat*, ut hortetur pios ad constantiam, nè successu improborum de statu recto dimoveantur. טהר in quibusdam libris scriptum טהר cum (-) sub He, malim טהר cum (ֵ) brevi, ex absoluto טהור *mundus, purus.* Quòd autem Elias in hac scriptura mendum esse dicit, fallitur. Non enim sunt duo Camets rapta, sed unum breve est, & alterum raptum. Malè etiam R. D. K. scribit in lib. Rad. sub טהר esse duo rapta, cùm posterius sit Camets correptum, h. e. breve: cui malè additum Scheva in eo libro. Scire licet Rabbinum illum, alioqui doctissimum, ignorasse discrimen quod inter hæc duo Cametsim.

10. *Et certè*] ואלם. Vulg. *Igitur.* Lxx οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ, quod reddunt *Veruntamen.* Tharg. וברם *Verùm, Veruntamen.* Alius, *At, Verò, Enimverò.* Cæterùm in libris ל habet Dages; cùm potiùs debeat esse Raphe. Nam quando ponitur pro Vau Schurec, nullum habet post se Dages. In Massora, *non est mancum*, sive *deficiens.* Nam alibi אולם. ¶ *Redite*] In viam, aut ad meliorem sententiam, *convertimini.* Lxx ἐρείδετε *incumbite.* Tharg. *revertimini.* ¶ *Venite nunc*] Lxx δεῦτε δὴ, quod interpretantur *venite, quæso.* Tharg. *venite nunc.* נא *nunc* potiùs quàm *quæso*, i. אנה *obsecro.* ¶ *Et non invenio*] *Quandoquidem non invenio.* Vulg. *& non inveniam.* Lxx οὐ γὰρ εὑρίσκω *non enim invenio.* ¶ *In vobis*] *Inter vos.* ¶ *Sapientem*] Vulg. *ullum sapientem.* Lxx ἀληθὲς *verum*, i. אמת τὸ ἀληθὲς, h. e. ἀλήθειαν *veritatem*, q. d. Venite ad me audiendum, & ostendam vos omnes desipere.

11. *Dies mei*] Dies vitæ meæ, vita mea. Vel dies mei boni & felices. ¶ *Transierunt*] Magna ex parte. Vel *transierunt* dixit pro *transeunt, præterеunt.* Sed quia vicinus erat morti, ut putabat, ideo eos *transiisse* dicit. Sanè quidem major pars eorum præterierat. Lxx παρῆλθον ἐν βρόμῳ *transierunt cum strepitu*: quod positum videtur pro eo quod nunc legimus *cogitationes meæ*, Ebr. זמותי, cujus sign. זמה, quod antiquitus legebant *zemma*, i. ζέμμα, ferè *scelus* denotat. Certè in bonam partem non memini legere. מזמה autem, quod ab eodem themate, vocabulum est medium. Idem scribit Mercerus de זמה. Vide ipsum Prov. 12. 2. Hieronymus Ezec. 22. *Scelus, sive, ut significantiùs in Ebræo habet, Zemma, hoc est, Incestum.* R. D. interpretatur dicens esse *abominationem & opus malum.* Vide sodes Psal. 26. 10. & 119. 150. R. S. *Cogitationes meæ de producenda vita in bono.* ¶ *Evulsa sunt*] Vulg. *dissipata sunt*, alius *abrupta sunt.* Lxx ἐῤῥάγη *fracti*, aut *rupti, sunt.* Aug. *convulsa sunt compages cordis mei.* Polychronius enarrat, ὑπὸ τῆς ἀθυμίας μικροῦ καὶ εἰς παραφρόνησιν ἐχώρησα, *præ mœrore parùm abfuit quin in dementiam abierim.* ¶ *Possessiones cordis mei*] *Quæ cor meum hereditario jure possidet.* מורשי propriè *possessio hereditaria*: nam est alia non hereditaria, quæ נחלה dicitur. Vulg. *torquentes cor meum.* Lxx τὰ ἄρθρα τῆς καρδίας μου *articuli*, sive *artus*, aut *nervi, cordis mei.* Tharg. *cogitationes meæ abolita sunt, tabulæ cordis mei.* Vide Mercerum.

12. *Noctem*, &c.] Vulg. *Noctem verterunt in diem.* Lxx Νύκτα εἰς ἡμέραν ἔθηκα, *Noctem in diem posui.* Adde literam, erit ἔθηκαν *posuerunt*: quod fortasse ità legit S. Aug. Omnes tamen cod. consentiunt in recepta lectione, quam etiam Olymp. agnoscit, & ità enarrat, *Job*, inquit, *ex nocte facit diem, quoniam per noctem non minùs quàm per diem vigilat, ac præ mœrore lux ei parùm abesse videtur à tenebris.* ¶ *In diem ponunt*] Illusores mei in causa sunt cur noctes insomnes ducam, nec minùs noctu vigilem quàm interdiu: faciunt ut nox mihi sit quasi dies. ¶ *Lux*, &c.] Vulg. *& rursum post tenebras spero lucem.* Lxx φῶς ἐγγὺς ἀπὸ προσώπου σκότους *lux propè à facie tenebrarum.* Tharg. *Noctem sicut diem ponunt, & lucem propinquam subducunt è conspectu tenebrarum.* Ad verb. *ascendere faciunt.* *Propinqua*] i. Brevis. Nam quod breve, in propinquo est; & contrà. Per *lucem* autem intelligit lucem diei, quæ brevis est homini propter calamitates. Nam, si quando exoritur, statim præteriisse videtur ob tenebras malorum, quæ lucem illam quasi obscurant. Suprà 7.4. *Si cubui, dico, Quando aderit aurora?* Infrà 20.5. *Exsultatio improborum est ex propinquo*, i. brevis & parvo tempore durat. Sic Deut. 32. 17. idola vocantur *Dii ex propinquo*, quia non ità pridem cœperint Dii esse. Non enim certè sunt ab æterno, ut verus Deus. ¶ *Propter tenebras*] *A facie tenebrarum*, i. propter tenebras. *Tenebras* autem intelligo calamitatum, quæ lucem diei *propinquam*, i. brevem, reddunt. Nam tenebris dies obscuratur.

13. *Si*, &c.] *Cùm*, vel *Postquam*, ut alibi, *Si erit Jobilæus*, cùm erit. Vulg. *Si sustinuero, infernus domus mea est.* Lxx Ἐὰν γὰρ ὑπομείνω, ᾅδης μου ὁ οἶκος, *Nam si sustinuero, infernus domus mea est.* Hic *infernus* perspicuè Sepulcrum notat. Id evincunt consequa verba. Quamobrem audiendi non sunt qui contra Grammaticos pertendunt, imò contendunt, *infernum* pro *sepulcro* nusquam dici: quod dum faciunt, suam produnt insignem imperitiam. Quibus etiam adversatur Chaldæus P. hunc locum sic reddens, *Si ego spero domum sepulcri fore domum meam. Domum sepulcri* vocat ipsum sepulcrum. ¶ *Exspectavero*] *Cum spe fore sepulcrum domum meam. Si speravero.* ¶ *Sepulcrum*] Non קבר est in fonte, sed שאול, quæ vox etiam *inferos* notat. Sed hìc sepulcrum denotare docent ea quæ consequuntur. Nam mox *tenebras* appellat eundem locum, & *foveam*; & meminit *vermis*, qui corpora in sepulcro exedit. ¶ *Domum meam*] Vocatur Sepulcrum *domus hominis*, sed *æterna*: unde dictitant, *Abiit in domum seculi sui*, quod idem cum illo, *in domum suam æternam.* ¶ *In tenebris*] In sepulcro. Sanè in historia Tobiæ Sepul-

Sepulcrum σκότος vocatur. Lxx ἐν ᾗ γνόφῳ *& in caligine.* Dicitur etiam Sepulcrum γῆ σκοτεινὴ & *terra tenebrarum* suprà 10. 21. *& terra umbra mortis.* Locus Tobiæ habetur 14. 10. ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος, & pòst aliquantò, καὶ αὐτὸς κατέβη εἰς τὸ σκότος. Psal. 88. 12 *Non cognoscentur in tenebris mirabilia tua.* בחשך ἐν τῷ σκότει, h. e. in sepulcro, vel in morte. ¶ *Stravero strata mea*] Vulg. *stravi lectulum meum,* legit יָצוּעַי pro יְצוּעַי. Lxx ἔστρωται μου ἡ στρωμνὴ *stratum est stratum meum.* Tharg. *in tenebris stravi strata mea.* מאכית שיווי.

14. *Foveam,* &c.] Defecta oratio, quam implebis si legas, *Foveam vocavero patrem meum, dicens, Pater meus tu es.* Vulg. *Putredini dixi, Pater meus es.* שחת *corruptio, putredo,* ut Psal. 16. 10. *nec sines Sanctum tuum videre corruptionem,* i. corrumpi, putrescere. *Corrumpitur* enim cadaver in sepulcro quando putrescit. Licet etiam vertere ex hoc loco *videre foveam. Videt foveam* qui putrefit in ea. Lxx Θάνατον ἐπεκαλεσάμην πατέρα μου εἶναι, *Mortem appellavi patrem meum esse.* Ed. Rom. *interitum.* Tharg. *Foveam vocavi,* dicens, *Pater meus tu es.* אבא *pater meus.* ¶ *Foveam*] שחת *fovea,* quæ & שוחה. Thema שוח, unde שחת, ut נחת à נוח, & רחת *vanus* à רוח. Aut radix est שחת *corrumpo.* Nam in sepulcro cadavera corrumpuntur: unde *videre foveam* dicitur qui in ea putrescit. Sed quid? An שחת etiam sign. *mortem,* i. θάνατον; ¶ *Vocavero*] *Si vocavero.* ¶ *Vermem*] Qui in sepulcro ex cadavare prognatus illud exedit & corrodit. *Vermis* hic רמה dicitur: unde *Homo vermis & scolex.* Nam esca vermium est in sepulcro. Lxx σαπρίαν *putredinem.*

15. *Ubinam nunc,* &c.] Vulg. *Ubi est ergò nunc præstolatio mea?* Lxx Ποῦ οὖν μου ἔτι ἐστὶν ἡ ἐλπίς; *Ubi igitur est mea jam spes?* Tharg. *Ubinam est ista spes mea?* Ebr. *Et ubi nunc.* Sed copula redundat in Latio. ¶ *Exspectatio mea*] *Spes mea.* Vult dicere, Ubi sunt ea quorum mihi spem facitis? q. d. Si moriendum, nihil mihi proderunt. Nam cœlestia morienti conducunt, non terrena, quæ mihi promittitis. ¶ *Exspectationem meam*] Vulg. *& patientiam meam quis considerat?* τὴν ὑπομονήν μου. Sic alibi, *Patientiam Job vidistis,* i. audivistis. Lxx ἢ τὰ ἀγαθά μου ὄψομαι; *aut bona mea videbo? Spem meam,* i. bona quæ spero. Tharg. *& exspectationem meam quis considerat?* מחינתי *moram meam, dilationem meam.* ¶ *Quis aspiciet*] Ad verb. *quis aspiciet eam?* Pleonasmus Ebraicus: qualis Psal. 1. *sicut folium, quod propellit ipsum.* Nihil tritius hâc figurâ in Sacris.

19. *In vectes*] בדים *vectes,* ἀναφορεῖς, Exod. 27. 6. item *rami majores & crassiores.* Sign. etiam *membra,* & alia quædam. Santes, *In sepulcrum descendent.* בדי שאול. Arias, *Fulcra inferni descendent.* Vulg. *In profundissimum infernum.* Lxx Ἢ μετ' ἐμοῦ εἰς ᾅδην καταβήσονται; *Aut mecum ad inferos descendent?* Tharg. *Duo corpora in domum sepulcri descendent.* טנרו *duo corpora.* Vox Persica, si non fallunt nos Lexicographi, composita ex טן *corpus* & דו *duo.* Innuit autem *conjugium,* & ei opponitur *viduitas.* R. D. rad. דפה scribit, דופי *sign. Duo ora. Nam* דו, inquit, *sunt duo in lingua Syriaca & vernacula.* In lingua barbara, h. e. Latina. Citat etiam ibi טן דו, quod scribit divisim & duabus dictionibus. Vide Baal Aruc. ¶ *Inferni*] Vel *sepulcri.* Si בדי sunt *rami,* erit mutuò sumptum ab arboribus, quæ ramos suos longè latéque diffundunt. ¶ *Descendunt*] *Omnes spes meæ,* vel *omnia mea.* ¶ *Si simul in pulvere*] Vulg. *Putásne saltem ibi erit requies mihi?* Per *pulverem* mortem intelligit. Sensus ergò vel *in morte,* vel *in sepulcro.* Lxx ἢ ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ χώματος καταβησόμεθα; *aut pariter in pulverem descendemus?* si modò χῶμα est *pulvis,* ut habet Rom. ed. Lex. vet. χῶμα, *agger, rudus, tumulus.* χῶμα videtur hic *sepulcrum* denotare. Est enim tumulus terræve egestæ cavitas in qua corpus defuncti reponitur. Sanè Cicero ex Platone χῶμα interpretatur *sepulcrum. Aggestus* Latinè dici potest ex Quintiliano. Thesaurum consule H. Stephani, Sirach. 21. 9. εἰς χῶμα ταφῆς αὐτοῦ *ad sepulcri sui tumulum.* Tharg. *si pariter in pulvere habitant.* ¶ *Quies*] *Requies,* ἀνάπαυσις. נחת autem est à נוח *quiesco,* ut רחת *vanus* à רוח. Sic שחת *fovea, fossa,* παρὰ τὸ שוח. Mercerus deducit à ינח *posuit,* & שחת fovea à ישח *depressit, humiliavit.* Cæterùm *quietis* vocabulum de mortuis usitatum est, unde, *Quiescat in pace,* &c, *Quies ejus paradisus.* Ebr. נוחו: dicunt etiam מנוחתו *requies ejus.*

GROTIUS.

1. *Dies mei breviabuntur*] *Exstinguentur,* נזעכו pro נדעכו, ut hîc habet Chaldæus & R. S. דעך pro *exstinguo* aliquoties est apud hunc scriptorem, & in Esaia, & in Proverbiis, & in Psalmis.

6. *Et exemplum sum coram eis*] Heb. *Tympanum ipsis sum,* ità maledictis obtundor: ut & תפת sit idem quod תוף, & Arabibus دف ex soni imitatione ducto nomine.

12. *Noctem verterunt in diem, & rursum post tenebras spero lucem*] Ex Hebræo sic liceat interpretari, *Noctem efficiant velut diem* (nempe cogitationes meæ quæ nullam mihi requiem indulgent) *& auroram propinquam tenebris,* i. tenebricosam ob calamitates.

16. *In profundissimum infernum descendent omnia mea: putásne ibi saltem erit requies mihi?*] Propiùs ex Hebræo sic vertas, *Vestibus sepulcralibus descendent,* nempe spes istæ quas mihi proponitis: *si tamen quies erit mihi, vel tunc cùm pulvere miscebor.*

CODURCUS.

1 OBTESTATUS est vir sanctus extremo capite superiori fatiscere se, nec posse durare magis in tanta cùm animi tum corporis ægritudine; se jamjam vitâ excessurum, & nunquam in eorum conspectum rediturum, ità ut quodammodo longum illis Vale dixerit: nec tamen duros eorum sensus inflectere potuit. Atqui cùm B. Apostolus Act. 20. ex Asia discessurus Ephesiis vale dicens contestatus esset extremùm se illos alloqui atque ultimùm videre, finitâ oratione, è vestigio omnes in amplexus ejus ruere, ora lacrymis rigare, plangere, ejulare. Nobiles verò illi oratores Jobi amici nec ingemuerunt, nec miserati sunt illum tantùm non agentem animam, sed contrà deriserunt. Ea est sententia sequentium verborum, *Torquetur spiritus meus, dies mei deficiunt*] i. Opprimitur & suffocatur spiritus meus, animam ago, quam mox exhalavero atque exspiravero. ¶ *Et dies mei exstinguuntur*] Nam verbum נזעכו idem est quod נדעכו cap. 6. Et Thargum interpretatur זעך per דעך. Videturque זעך esse Hebraicum, quanquam hic tantùm occurrit, דעך verò Chaldaicum, quia Chaldæi passim Daleth pro Zaiin usurpant, ut in דהב, דכר, דרק, דרע, דקן pro זהב, זכר, זרק, זרע, זקן, atque aliis multis.

2. *Profectò sanniones mecum sunt*] Vernaculè optimè, *Si je n'ay des mocqueurs avec moy.* התלים sunt *irrisores, sanniones.* Vide supra 13. 9. המרות sunt *dicta amara & virulenta, cavilla, scommata, sarcasmi.* Dicit autem *oculum suum diversari inter amara eorum,* i. ob oculos palàm ab illis se illudi & derideri & scindi virulentis & amaris eorum cavillis.

3. *Depone, quæso, oppignera me tecum*] Vernaculè, *Mettez-là, je gage avec vous. Qui me touche à la main?* Elegantissimæ asseverandi formulæ, quibus significat certissimum esse quod pronunciat, nempe, Eum qui timore Dei, quæ vera est sapientia, donatus non est, fore infelicem; &, Ejus qui blando amicitiæ nomine sodales fallit, etiam posteros pœnam aliquando laturos.

4. *Quoniam cor eorum occultasti à sapientia*] Est Hypallage pro *occultasti sapientiam à corde eorum.* Nomine autem *sapientiæ & prudentiæ* intellige pietatem, timorem Domini.

5. *Qui dolo appellat amicos suos*] i. Qui blando amicitiæ nomine decipit.

6. *Et constituit me*] Redit ad se, suásque pergit explicare

care miserias: Quarum non minima fuit, ludibrio & despicatui cunctis esse. ¶ *In dicterium populorum, & tympanum in hominum conspectu*] משל hîc idem planè sign. quod Psal. 44. 14. תשימנו משל בגוים *Posuisti nos in proverbium gentium:* quod antea dixerat eodem Psalmo תשימנו חרפה לעג וקלס *Posuisti nos in opprobrium, in ludibrium & sannas.* Et pòst cap. 30. queritur Job *se factum cantilenam & fabulam hominum nihili.* Idem David expostulat Psal. 69. 12. *se factum fabulam & cantilenam eorum qui sedent in porta, &* נגינות שתי שכר. Nomen תפת tantùm hîc in significatione *tympani.* Alibi est nomen loci in valle filiorum Hinnom. Hîc itaque idem est quod תוף vel תף *tympanum*, ut posterius ת fit adjectitium, non radicale, ait R. Abraham.

7. *Et emarcuit oculus meus ab indignatione*] Bonâ famâ & laudibus valde afficitur & recreatur animus, ut ait Parœmiastes Prov. 15. 30. שמועה טובה תדשן עצם. *Bona fama pinguefacit ossa:* Sic valde affligitur infamiâ & probris. Verbum ותכה *& emarcuit* est à כהה *rugari, contrahi.* Oculus autem contrahitur & corrugatur mœrore. Simile est illud Psal. 6. עששה מכעס עיני. ¶ *Et omnes cogitationes meæ quasi umbra*] Vocis Hebraicæ יצרים duplex est interpretatio. Una est R. Levi, qui dicit esse מחשבות *cogitationes*, quemadmodum dicitur יצר לב האדם. Alii, ut R. Abraham, & Rasi, interpretantur *membra*, quæ sunt à Deo formata, quam interpretationem multi sequuntur. Sed *membrorum corporis* significatio non valde quadrat cum *umbra* comparatione. Videtur magìs congruere *votorum* & *cogitationum* significatio, de quibus etiam proximè in sequentibus זמותי מורשי לבבי. Vota enim & cogitationes mortalium plerumque sicut umbra evanescere, & spes irritæ fieri dicuntur. Quòd si magìs adlubescit *membrorum* significatio, sensus erit, Oculos ejus confici mœrore, & totum corpus contabescere atque evanescere ob sannas, probra, dicteria triumvirorum, falsâ amicitiæ & pietatis specie fidem, spem, patientiam Jobi deridentium.

8. *Attoniti erunt ob hoc viri recti*] Docet Parœmiastes Prov. 28. 28. & 29. 2, 16. *Improbo rerum potiente & crescente omnes latitare; sed pereunte, justos multiplicari, &, Florentibus justis lætari populum; imperante verò improbo, lugere, scelera serpere & invalescere.* Rectè itaque vir sanctus dixit tristes & attonitos fore viros probos quòd cruciatibus & ærumnis miserè confectus fuerit. Vel *ob hoc* significat quòd profani & irrisores virum pium sanctúmque ludibrio habuerint. Quod enim sequitur id videtur postulare. ¶ *Et innocens adversùs hypocritam suscitabit se*] Vel *iram suam*, i. justâ indignatione æstuabit adversùs hypocritam. Targum interpretatur חנף voce Latinâ *delator*, qui Græcis est *sycophanta.* Tantum abest vt æmulentur viri pii improbos homines quando insolescunt rebus prosperis, atque illudunt bonorum ærumnis & calamitatibus; Quin potiùs stomachantur adversùs hypocritas, & detestantur eorum improbitatem, atque, ut subjicit vir sanctus,

9. *Justus insistit viam suam, & qui purus est manibus vires sumet*] i. Obfirmato & forti animo virtute suâ se involvet, pietatem & justitiam magìs colet. Exempla Martyrum non deterrent pios & justos à fide, sed magìs animant. Quod autem facturos viros pios spondet Jobus id enimvero sedulò & constanter præstabat ipse, dictáque sua factis comprobabat. Conatúrque etiamnum Tresviros avertere à proposito & deterrere à sua pravitate.

10. *Veruntamen vos omnes resipiscite*] Singulare & rarum utique charitatis exemplum, inter tot ærumnas & mœrores esse solicitum de salute hominum infestorum. Ità Dominus maledicentibus bene precabatur.

11. *Transierunt dies mei*] Significat se nullam præterea spem habere solatii opísque inter res humanas, ut meritò mortem optet, per quam quies illi tandem concessura sit. ¶ זמות sunt *consilia, cogitationes, artes.* ¶ *Hereditates cordis mei*] מורשי לבבי. Ità spes appellantur, quia mortalium animi spe foventur. Estque Spes *hereditas & possessio animi*, quam extremùm retinet, quâ amissâ etiam animus amittitur. Spes enim superest quoad vita manet.

Ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες.

Quare actum de vita sua bene pronunciat, quia nulla spes illucescebat, nóxque atra incubabat illi.

12. *Noctem mihi posuerunt in locum diei, & diluculum ante tenebras*] Elegantissimus hic locus est, cujus interpretes vel non sunt assecuti sententiam vel non satìs expresserunt. Nam R. Levi Gersonites & R. Abraham tantùm indicarunt, neque explanaverunt. Vulgata habet, *Noctem verterunt in diem, & rursus post tenebras spero lucem.* Reliqui interpretes non meliús. Pessimè Genevenses, *On me change la nuict en jour, & la lumiere est proche des tenebres.* Nam ad verbum לילה ליום ישימו est *noctem vice diei posuerunt.* Est enim ליום, תחת יום, *Subrogarunt noctem in locum dei.* Sperabam lucem, & successit nox. *Et diluculum ante tenebras*, repete *posuerunt*, i. luce propinquante, successerunt tenebræ. Diluculo vel aurorâ accedente, nox secuta est. Cùm sperarem diem propter approximantem auroram, venit nox. אור קרוב est *lux vicina, lux propior*, i. diluculum, aurora, quæ diem antevertit. *Posito* autem *diluculo ante tenebras*, necessariò nox sequitur diluculum. Quæ interpretatio genuina & germana est & ad verbum, quadrátque admodum antecedentibus & sequentibus. Dixit enim Job accisas esse spes suas. Sperabat autem post noctem diem, & accedente diluculo brevi diem affulgere, i. post tot adversa res aliquandò secundiores, & accedentibus amicis aliquam opem: *Sed socii Jobi*, inquit R. Abraham, *posuerunt illi pro die noctem, & diluculum ejus ante tenebras.* Sperabat enim ab illis aliquod solatium, qui tamen animum ejus magìs exacerbarunt. Ità ut jam omnis spes decollaret. Ergò hic locus est ità reponendus, *Dies mea versa est in noctem; & sperabam lucem, affuerunt tenebræ.* Hujus enim loci sententia eadem est atque illius cap. 30. 26. כי טוב קויתי ויבא רע ואיחלה לאור ויבא אפל. *Exspectabam bonum, venit malum; sperabam lucem, venit caligo.* Loquendi genus simile exstat Esa. 59. 9. & 21. 4. Immortales gratias tibi, Pater luminum, qui tuo Spiritu in hoc loco enodando, quem tenebris infuscarant interpretes, nobis affulsisti. Cùm itaque spes Jobo in rebus humanis periisset, contra spem spem ponit in sepulcro.

13. *Si quid spero*] Hic versus & sequentes ad finem capitis duplicem sortiuntur sensum. Primus est, omnes spes Jobi esse deletas & sepultas, & conclamatum esse de illis. Alter, Cùm nihil porrò speret in hac vita, atque omnia ipsi humanæ vitæ dulcia & bona perierint, in morte spes suas esse sitas, & quærere deinceps in sepulcro solatium & quietem: quod etiam suprà attigimus capitibus 13, & 14. Et cap. 30. pòst profitebitur se tandem in sepulcro conquieturum, neque illuc calamitatem perventuram, saltem *in tumulum manum non immittet.* Sanctis spes est in sepulcro; Non item reprobis. Mors quidem justis est phosphorus; sed improbis vesperugo est, ואחרי אל המתים Eccles. 9. 3. *Denique moriendum est.* Quod interminatur improbis Esaias 14. 11. *In infernum descendet superbia tua cum strepitu nabliorum tuorum. Sub te substernetur vermis, & operimentum tuum lumbrici erunt.* ¶ *Sepulcrum domus mea & stratum meum*] Nemo ambigere potest שאול hîc non aliud esse quàm *sepulcrum*, cùm ejus synonymum vel adjuncta subjiciantur רמה, השחת, עפר. Verbum רפד bis in hoc libro, semel in Cantico. Et רפידה *stratum* semel etiam in Cantico: non alibi quicquam ex eo occurrit.

16. *Ad repagula inferni*] בדי שאול sunt *vectes sepulcri.* Vocem illam jam sumus interpretati suprà 11. 8. ¶ *Fortean unà cum pulvere*] Hæc dicta propter Tresviros. Certus enim erat Job se per mortem à laboribus requieturum. Et cap. 30. suprà laudato gloriatur apud illos de requie sibi post mortem parata.

CAP.

CAP. XVIII.

MUNSTERUS.

2. QUando imponitis finem] Loquitur Bildad ad Ijob & ad alios sibi similes, quos Ijob sibi annumeravit, indignum ferens quòd Ijob eos miserit ad jumenta à quibus sapientiam discant. Adhæc minatur ipsum Ijob penitus interiturum quòd nolit resipiscere.

4. *Derelinquetur terra*] Sensus est, Nunquid propter te mutabit Deus rerum ordinem? Deus à principio benefacit impiis, in fine verò exstinguit lucernam eorum. Hæc sententia, etsi vera sit, malè tamen torquetur in Ijob. Per *lucem* intellige prosperitatem, vel sapientiam & doctrinam.

7. *Arctantur gressus*] Sensus est, Perplexus erit secum, etiam quando adhuc feliciter & sine periculo incedere potest. Itinera sunt ei plena laqueis & funibus.

12. *Erit ei fames pro robore*] Vel, *erit fames robori ejus*. Et per *robur* intelligunt primogenitum; sic enim vertit Chald. interpres hunc locum. Per *latus* verò intelligit uxorem. Alii sic exponunt, *Qui fuit robustus ex superveniente fame fiet debilis, & ulcera immittentur lateri ejus*.

13. *Primogenitus mortis*] h.e. Mors præpropera.

14. *Ad regem terrorum*] Quidam intelligunt per hunc *regem* Mortem ipsam, quæ summus est terror.

VATABLUS.

2. QUousque, עד אנה] Sub. *locuti, ponetis*, &c. ¶ *Instruatis*, תבינו] *Instituatis*. Ad verb. *intelligere faciatis*; sub. *nos*.

3. *Ut jumentum*, כבהמה] Sub. *vobis*; i. similes pecoribus, stolidi & insensati. ¶ *Sorduimus*, נטמינו] *Sordescimus*; i. viles videmur apud vos? Alii, *stupidi sumus*, i. videmur vobis stupidi.

4. *Qui laniat animam suam*, טורף נפשו] Tertiâ personâ utitur pro secunda per contemptum, *Tu qui es homo ille qui laniat*, &c. i. qui supra modum torquet seipsum per impatientiam. ¶ *Et transferetur rupes è loco suo?* ויעתק צור ממקומו] i. An propter te mutabit Deus communem & fixum operationis suæ ordinem? Alii vertunt, *& transferet sese Deus de loco suo?* q.d. An immutabilis Deus fiet tui causâ mutabilis?

5. *Lux*, אור] i. Prudentia, sapientia, intelligentia & consilium. ¶ *Ignis ejus*, אשו] i. Eorum, sive cujuslibet eorum. q.d. Nec integrum splendorem assequetur tantilla eorum intelligentia ac prudentia.

6. *Obscurabitur*, חשך] *Obtenebrescet*, i. vertetur in tenebras. q.d. Destituentur consilio. Præt. Heb. pro fut.

7. *Arctabuntur gressus potentiæ ejus*, יצרו צעדי אונו] i. Impedietur quominus eat quò ire posset. q.d. Non est facturus quæ facere vellet ac posset. ¶ *Et projiciet eum consilium suum*, ותשליכהו עצתו] *Et amandabit à sese illum consilium ejus*, i. destituetur proprio consilio.

8. *Quia projicietur*, &c. כי שולח וגו'] *Quia projicietur rete in pedes ejus*. Vel, *conjicientur in rete pedes ejus*; ut alterum ב redundet. i. Dei judicio impius suis studiis irretiet, & capietur laqueis infortuniorum, unde se eripere non poterit.

9. *Apprehendet calcaneum*, יאחז בעקב] *Arripiet calcaneum*; sub. *ejus*: i. illaqueabitur.

10. *Abscondita est in terra*, טמון בארץ] Per quam scilicet ambulavit. Quidam vertunt per futurum, *abscondetur*. q.d. Dum minimè cogitabit, se imprudenter conjiciet in laqueos, ac decipietur.

11. *Terrebunt eum terrores*, ביעתוהו בלהות] *Obstupefacient eum formidines*. i. Nusquam tutus erit. ¶ *Et dispergent eum*, והפיצוהו] *Et diffugere facient illum*; i. circa plurima incertus vagabitur.

12. *Semen ejus*, אונו] Ad verb. *virtus ejus*; i. liberi, quòd soleant eos gignere dum valent viribus. ¶ *Et eventus malus*, &c. ואיד נכון וגו'] *& confractio erit parata costæ illius*, i. ipsimet. q.d. Liberi ejus ad extremam paupertatem redigentur, & ipsemet variis malis afficietur.

13. *Devorabit ramos cutis ejus*, יאכל בדי עורו] i. Absumet cutem ejus. ¶ *Primogenitus mortis*, בכור מות] Ità vocat gravissimam ægritudinem, lethalium morborum gravissimum. q.d. Ipse cum sua posteritate erit obnoxius gravissimis morbis.

14. *Abrumpetur*, &c. ינתק וגו'] *Vi scilicet avelletur de tentorio ejus* [i. ex ædibus] *spes ejus*. h.e. Exterminabuntur liberi & opes ejus in quibus confidebat. ¶ *Et incedere faciet eum*, &c. ותצעידהו וגו'] *Et deducet eum* [sub. *consilium ipsius*] *ad regem terrorum*, i. ad gravissimum terrorem. q.d. Proprio consilio deveniet in potestatem rei maximè terribilis.

15. *Habitabit*, תשכון] Sub. *formido*, sive *pavor*. q.d. In domo ejus erit perpetuus terror. ¶ *Eo quòd non sit ipsius*, מבלי לו] Sub. *sed ex rapina factum*. ¶ *Spargetur*, &c. יורה וגו'] i. Habitaculum ejus peribit igne.

16. *Deorsum radices ejus*, &c. מתחת שרשיו ייבשו] i. Humidum illud radicale exarescet, & posteri ejus interibunt.

17. *In platea*, על פני חוץ] Ad verb. *Super faciem plateæ*, i. in terris. q.d. Nihil nominis ejus relinquetur apud posteros.

18. *Propellent eum*, יהדפוהו] Sub. *afflictiones, morbi, & alia calamitates*, *è lumine* felicitatis & gaudii *ad tenebras* intolerabilium ærumnarum: *& tandem de orbe terrarum*, h.e. de mundo, *ejicient illum*.

19. *Non erit filius illi*, &c. לא נין לו וגו'] *Morietur sine filiis & nepotibus*, nihil honoris, gloriæ, nominis vel officii conferendo genti suæ: & de progenie ipsius nemo domicilia ejus inhabitabit.

20. *Super die ejus*, על יומו] i. Ob casum & interitum ejus. ¶ *Posteri, & majores*, אחרונים וקדמנים] i. Nepotes, & priores.

21. *Hæc* sunt *habitacula iniqui*, אלה משכנות עול] i. Certè talia contingunt hominibus iniquis & qui Deum ignorant.

CASTALIO.

13. PRimaria mors] Acerbissimum lethi genus, videlicet fames.

14. *Ad formidinum regem adducitur*] Ad mortem, quæ est formidolosissima.

15. *Non suus*] Alienus.

20. *Majores corripiuntur horrore*] Qui eo moriente vivunt, qui quidem sunt posterorum majores.

21. *Atque hæc sunt improborum sedes*] i. Conditio. ¶ *Ignorantis Deum*] Contemptoris Dei.

CLARIUS.

1. REspondens autem Baldad] Offensus Baldad verbis Job, quòd *Deus longè fecisset cor eorum ab intelligentia*, & antea ad pecudes remisisset, se verò ac justos utiliter per crucem erudiri; non curans quicquid de misericordia dictum sit, austerâ oratione invehitur in Job ut loquacem ac impium. Et sicut Eliphaz malam conscientiam illi objiciebat, ut desperationis & malorum omnium causam; ità Baldad taxat quòd Job putet Deum novo & insolito modo secum agere, & ostendit quòd semper justo Dei judicio impii infatuentur, & malè perire mereantur.

2. *Jactabitis*] Loquitur in plurali, tanquam Job & ejus similes alloquens.

4. *Perdis animam tuam*] Dum supra modum stomacharis, & præ furore atque indignatione discerpere videris animam tuam. Et notat hîc Job, eò quòd toties precetur ab hac vita absolvi, & nullam consolationem hîc recipiat. ¶ *Nunquid propter te*] Nunquid propter te mutabit Deus rerum ordinem? Conquereris quòd insolito judicio tecum Deus agat, novòque modo patiaris; & opinaris te sic excusatum si blasphema verba eructes. Sed nihil tecum novatur:

vatur: lex illa quâ in impios animadvertit olim constituta non enervabitur. Aut quia tu non es votorum tuorum compos, vis ut suum ordinem in rebus mutet Deus? Si placet, impera etiam ut ad sententiam tuam non inhabitetur terra, & suo loco montes moveantur.

5. *Lux impii*] Vera est sententia quidem, sed malè in Job retorta.

7. *Arctabuntur gressus*] h.e. Perplexus erit secum, etiam quando adhuc feliciter & sine periculo incedere potest. Itinera sunt ei plena laqueis & funibus.

12. *Attenuetur fame robur ejus*] Per *robur* intelligunt primogenitum (sic enim vertit Chaldæus hunc locum) & per *costas* uxorem.

13. *Primogenitus mortis*] h. e. Gravissimus dolor, qui maximè vitalia infestat; vel mors præpropera.

14. *Ad regem terrorum*] Quidam intelligunt per hunc *regem* Mortem ipsam, quæ summus est terror & omnium terribilium supremum.

20. *In die ejus*] *Diem* appellat omnium horum eventuum fortunam & judicium. Mirabuntur ergò & posteri qui sequentur & audient, & antiqui vel priores, qui hoc opus Dei viderant.

DRUSIUS.

1. BAldad] Hodie *Bildad*. ¶ *Suhites*] Vel *Suchites*; quod in Græca ed. ὁ Σαυχίτης *Sauchites*.

2. *Quousque*, &c.] Vulg. *Usque ad quem finem verba jactabitis?* Lxx Μέχρι τίνος ὁ παύσῃ; *Quousque non cessabis?* Thargum *fines* interpretatur הרפתקי voce rarâ mihique ignotâ, quam alii *tempora*, alii *terminos* reddunt. Sed *tempora* significare non potest, cùm simul leguntur הרפתקי ומנא. Elias citat, nec explicat. Quæramus ampliùs. ¶ *Ponetis fines*] *Quando imponetis finem sermonibus? Quando finem facietis loquendi?* קנצי pro קצי à sing. קץ *finis*, πέρας. Nun insertâ per epenthesin, ut in מנדע *scientia* pro מדע: nam thema ידע *scivit*. Notabis articulum non impedire constructionem. Sic חוסי בו *sperantes in eo*. Sunt alia ejus generis. ¶ *Sermonibus*] *Verbis*, i. מלין, quod esset מלים. Nun ergò pro Mem. ¶ *Intelligatis*] *Intelligite*; fut. pro imperativo. Rectè Vulg. *intelligite priùs, & pòst loquamur*: ac si priùs se mutuò non benè intellexissent. Qui alterum non bene intelligit, bene respondere non potest. Scitum illud, *Intellige priusquam respondeas*. Tacitè igitur culpat socios & ipsum quoque Jobum, quòd se invicem non rectè percepissent. Lxx ἐπίσχες, ἵνα καὶ αὐτοὶ λαλήσωμεν, *cohibe te, ut & ipsi loquamur*. Tharg. *intelligatis, & postea loquemur*.

3. *Cur reputati sumus*, &c.] Vel, *Cur reputamur, & sordescimus?* Vulg. *Quare reputati sumus ut jumenta, & sorduimus coram vobis?* Lxx Διατί γὰρ ὥσπερ τετράποδα σεσιωπήκαμεν ἐναντίον σου; *Quare tanquam quadrupedia tacuimus coram te?* Tharg. *Quare habiti sumus ut bestia? demersi*, aut *absconditi, sumus vobis videntibus?* ¶ *Ut jumentum*] Pro stupidis & bardis: cujusmodi est *jumentum* vel, si mavis, *bestia*; nam dictio Ebræa utrumque sig. Sanè vulgari dicterio *bestiam* vocamus hominem stupidum, & Itali talem vocant *pecore*, i, *pecudem*. ¶ *Sorduimus*] נטמינו *immundi & polluti sumus*, h.e. habemur, aut existimamur? Radix טמא, sed conjugatur ac si esset à טמה. Sic enim certè ordines interdum permutantur: quod notum iis qui Grammaticam sciunt. Sunt qui significationem petunt è Syria, in qua regione verbum hoc sig. *obstruere, obturare*. q. d. *Cur obturati sumus in oculis vestris? Cur obstructum est cor nostrum nè intelligere quicquam possit?* Suprà 17.4. *Quia abscondisti cor eorum ab intellectu*. Sic interpretantur Levit. 11.43. ונטמתם בם *nec obturamini in eis*; ubi tamen commode redditur & *polluemini*: ut hoc loco noster vertit *sorduimus*, i. sordidi reputati sumus. ¶ *In oculis vestris*] Judicio vestro. Sic apud Salomonem, *Vidisti sapientem in oculis suis?* judicio suo.

4. *Qui discerpit animam suam in ira sua*] Vel *Discerpens*, &c. Aliquid abesse videtur. Quidam ità supplent hunc defectum, *O tu Job, qui es sicut vir qui discerpit aut lacerat & laniat animam suam in ira sua*. Vulg. *Qui perdis animam tuam in furore tuo*. Mutat personam propter sequentia. Lxx Κέχρηταί σοι ὀργῇ, *Usa est te ira*. Notat Olymp. per interrogationem posse legi, q.d. *Nunquid Deus te in ira usus est, sicut dixisti?* & per affirmationem, ut intelligatur *Iram usam esse ipsomet Job tanquam organo ad ipsius animam affligendam*: quam sententiam ait respondere editioni Theodotionis, qui sic est interpretatus, διαρπάζων ψυχὴν αὐτοῦ ἐν θυμῷ αὐτοῦ, *rapiens animam suam in furore suo*. Tharg. *Qui angustiâ afficit animam suam in ira sua*: vel, *Qui affligit animam suam*; i. seipsum. Suprà 13.14. *Cur carnem meam dentibus sumo, & animam meam pono in manu mea?* & 16.9. *Ira ejus rapit*, sive *discerpit*. *Iram* dicit indignationem quam conceperat ex continuis malis quæ ipsi acciderant; quæ impatienter satis ferebat. ¶ *Propter te*] Propter tuas querelas. ¶ *Deseretur terra*] Vulg. *derelinquetur terra*. Lxx τί γάρ; ἐὰν σὺ ἀποθάνῃς, ἀοίκητος ἡ ὑπ' οὐρανόν; *quid enim? si tu mortuus fueris, inhabitabilis erit ea quæ sub cœlo?* Tharg. *fierine potest ut propter te derelinquatur terra?* inhabitata erit hominibus, ab iis quasi deserta & derelicta. Quod fieret si Deus non exerceret justitiam, bonis bene & malis malè faciendo. ¶ *Transferetur rupes è loco suo*] Vulg. *& transferentur rupes de loco suo?* Lxx ἢ καταστραφήσεται ὄρη ἐκ θεμελίων; *aut subvertentur montes à fundamentis?* Tharg. *& saxum auferetur è loco suo?* contra consuetum naturæ ordinem. Quod certè ut nunquam faciet tuâ causâ, ità non mutabit ordinem judiciorum suorum propter te.

5. *Etiam lux improborum*] Si contigerit eis ut luce rerum secundarum illustrentur, etiam illa lux eorum exstinguetur, nec diu durabit. *Lucis* Metaphora significat omnium rerum felicitatem & prosperitatem. Interdum *lux* vocatur vita; ut suprà 3.20. *Quare dedisti misero lucem?* & Sirach. 22.11. *reliquit eum lux*, i. vita. Sic fortè significat his verbis *improbos vitâ privandos esse*. Sed præstat ad eorum *splendorem* hæc omnia referre. In libro Proverbiorum, *Lucerna improborum exstinguetur*; idem aliter, ¶ *Nec splendebit scintilla*] Non dicit *flamma ignis ejus*, sed *scintilla ignis ejus*. E flamma multæ scintillæ emicant. q. d. Nè una quidem scintilla ignis ejus splendescet, sed omni omnino splendore nudabitur. Quam modò *lucem* dixit, nunc *ignem* vocat, opes, potentiam, & splendidam improbi fortunam, quæ tanquam ignis longè latéque lucet, designans. Vulg. *nec splendebit flamma ignis ejus*, להב אשו. Lxx Καὶ φῶς ἀσεβῶν σβεσθήσεται, καὶ οὐκ ἀποβήσεται αὐτῶν ἡ φλόξ, *Et lux improborum exstinguetur, & non procedet flamma eorum*. Th. οὐ λάμψει *non splendebit, lucebit, fulgebit*. Sic etiam Chaldæus. In eo ניה videtur esse *scintilla* potiùs quàm *fulgur*; fortè à נגה *splenduit*. ¶ *Ignis ejus*] Cujuslibet eorum.

6. *Lux obtenebrescet*, &c.] Domûs & familiæ ipsius splendor obscurabitur. Lxx Τὸ φῶς αὐτοῦ σκότος ἐν διαίτῃ, *Lux ejus tenebra in domo*. Tharg. *Lumen obscurabitur in tabernaculo ejus*. ¶ *In tentorio ejus*] Vulg. *in tabernaculo illius*. Sed *tabernaculum* משכן dicitur, hîc autem est אהל in fonte, quod *tentorium* reddunt, & pro quavis *domo* sumitur. Notavi aliàs. ¶ *Lucerna ejus in ipso exstinguetur*] Vulg. *Lucerna quæ super eum est*. Lxx ὁ δὲ λύχνος ἐπ' αὐτῷ σβεσθήσεται *lucerna verò in eo exstinguetur*: ad verb. *super eum*. Sic etiam est ad verb. in Ebræo. Tharg. *& lucerna ejus propter eum exstinguetur*. עליו *propter eum*. Cave spernas. *Lucerna*, i. prosperitas; ut ibi, *Lucerna improborum exstinguetur*. Cæterùm quando finem accipit alicujus felicitas, tum *exstingui* dicitur *ejus lucerna*.

7. *Arcti*, &c.] Vulg. *Arctabuntur gressus virtutis ejus, & præcipitabit eum consilium suum*. *Virtutis*, i. roboris. Sic passim in ea ed. Alioqui *virtus* est ἀρετή, quæ opponitur *vitio*. Lxx Θηρεύσαισαν ἐλάχιστοι τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, *Venentur infirmi substantiam ejus*. Pro יצרו legerunt יצדו, h.e. Daleth pro Resch; hoc primum. Deinde peccarunt similiter in proxima voce, legendo צערי per Resch.

Resch. Id enim certè sign. ἐλάχιστοι, i. *exigui, minimi, parvi*, pro quo in ed. Rom. *infirmi*. Per *robur* autem opes denotari notius est quàm ut probari debeat. Sic חיל & *potentiam* & *opes* notat. Sed fortè legerunt הון cum aspiratione, quæ vox in communi sermonis usu *opes* denotat, h. e. τὰ ὑπάρχοντα *substantiam*. Tharg. *Coarctabunt gressus fortitudinis ejus*. *Arcti erunt*, in arctum redigentur. Quod fit in adversis: tunc enim homo eò redigitur ut nesciat quid agat: nam ut qui in angustiis conclusus est ità se extricare nequit. ¶ *Gressus roboris ejus*] Gressus ejus antea robusti ac validi. Tales gressus se facilè expediunt, nisi in arctum coguntur: tunc elabendi & animus & consilium deest. ¶ *Projiciet eum*] Lxx σφάλαι δὲ αὐτοῦ ἡ βουλὴ *erret autem ejus consilium*. Th. καταῤῥάξει αὐτὸν *præcipitabit eum*: quod Vulgatus secutus videtur. ¶ *Consilium suum*] Quo evadere satageret. Nam quem Deus punire vult ei mentem adimit. Adde, quòd consilium præceps & projectum nunquam felix fuerit. Suo igitur consilio peribit, & exitium sibi accerset.

8. *Quia missus est*, &c.] *Projectus*. Vulg. *Immisit enim in rete pedes suos*, legit שִׁלַּח, cùm vocales abessent. Lxx Ἐμβέβληται δὲ ὁ πούς αὐτοῦ ἐν παγίδι, *Injectus est pes ejus in laqueum*. In Compl. est ἐμβληθῆν *injiciatur, immittatur*. Quidam *Quia missum est rete in pedes ejus*. ¶ *In rete pedibus suis*] Ad verb. *in rete in pedes suos*. Quod explicant vel, *injectum est rete in pedes ejus*, vel, *injecti sunt pedes ejus in rete*: quæ in idem recidunt. Sed malo *pedibus suis*, ut ipse se induat reti pedibus suis, sibíque exitio sit. ¶ *Super reticulum ambulat*] Vulg. *& in maculis ejus ambulat*, videtur legisse שבכה cum puncto in litera He, quod indicat pronomen affixum esse. *Macula* in reti est foramen seu plaga: unde, *reticulum minutis maculis*, apud Ciceronem. Lxx ἐν δικτύῳ ἑλιχθείη *in rete involvatur*. *Reticulum*, vel *reticula* est parvum rete: unde *reticulum* quod mulieres in capite gestant. Id Ebraicè quoque שבכה dicitur, si credendum Salomoni Jario. Gallicè *coiffe*. Vox Ebræa sign. omne opus reticulatum, ut sunt *cancelli*, &c. In lingua Cedarena שבכה est *rete*: testis Abenezra. Super retia ambulare sine manifesto periculo nemo potest. Est ergò proverbiale periculi, ut *ambulare super prunas*. Posses hîc legere *super plexum reticulatum*.

9. *Apprehendet*, &c.] Vulg. *Tenebitur planta illius laqueo*. *Planta* כף dicitur, non עקב, quod potiùs *calcem* notat. Legit etiam יאחז pro יאחז *tenebit*. Lxx Ἔλθοιεν δὲ ἐπ' αὐτὸν παγίδες, *Veniant autem super eum laquei*. Tharg. *prehendetur offendiculo laquei*, h. e. laqueo scandali vel offensionis. *Apprehendet*: *prehendet*, *tenebit*. Pronomen *eum* repetunt ἀπὸ κοινοῦ ex sequentibus. Sunt qui prætulerunt, *Tenebit calce laqueum*. ¶ *Calcaneo*] Vel *calce*. Ab hoc nomine dictus fuit *Jacob*. Nam quia prehendit calcem fratris, itáque in lucem ex utero matris prodiit, nomen ei datum hoc fuit. Sic in lucta qui aliquem subvertere vult, ejus calcem prehendit. Quocirca πτερνιστὴς exponitur à Græcis interpretibus. Quin ipsum verbum עקב Gen. 27. 36. *decipere* sign. quod Græci reddunt πτερνίζω, & Hieron. *supplanto*. Jon. שקר *fallo*, & Onc. חכם *sapienter circumvenio*. Hos. 12. 4. עקב את אחיו de Jacobo, ἐπτέρνισε *calce tenuit fratrem suum*. Nam πτερνίζω *calce peto, contingo, pulso, ferio*; item *decipio*, ἀπατῶ. Igitur *tenuit calce* est quod uno verbo dicunt עקב ἐπτέρνισε. Vulgatus reddit verbo *supplantandi*. ¶ *Invalescet*] *Roborabit se*. ¶ *Prado*] צמים *prædo, latro*, quòd comam alat. Alii *sitibundus*. Vulg. *exardescet contra eum sitis*, i. צמא. Lxx κατισχύσει ἐπ' αὐτὸν διψῶντας *confortabit super eum sitientes*. Interpretes explicant, *fore ut Deus roboret eos qui cupiunt expleri bonis impii, atque nocere ei*. Tharg. *roborabit contra eum* ניבריא, Sed vide num legendum sit גבריא, *gigantes*. Facilis enim & proclivis lapsus de ג in נ.

10. *Funis ejus*] Quo illigatur, & *absconditus est*, nè videat eum: nam si videret, facilè cavere posset. Hunc *funem* Vulgatus *pedicam* vocat, h. e. laqueum quo pedes irretiuntur. Tendi solet avibus, & quia ex fune constat, ideo hîc *funis* sive *funiculus* vocatur, h. e. חבל, unde חבלו, & plur. חבלי *funes, vincula*, in regimine. Lxx Κέκρυπται ἐν τῇ γῇ σχοινίον αὐτοῦ *Absconditus est in terra funiculus ejus*. Id Chaldæus dicit אשלה. Adhibe Lexicon. ¶ *Decipula ejus*] A *decipiendo*. Sed Ebr. מלכדת à *capiendo*. לכד enim *capere* denotat. *Capturam* quidam vocant Prov. 3. 26. *custodiet pedem tuum à captura*. Videtur *pedicam* innuere *quâ pedes irretiuntur*. Sed hîc לכד in fonte. Lxx ἡ σύλληψις αὐτοῦ. Sic Jer. 8. 22. ¶ *Juxta semitam*] Ad verb. *super semitam*. Quod ità legitur in Vulg. nostra. Nos sensum expressimus: nam *super* hîc valet, *juxta, prope, secus*; ut apud Davidem Psal. 24. 2. *Super maria fundavit eam*. Eadem particula in illo, *Sicut arbor plantata secus rivos aquarum*. Sexcenta loca sunt ubi *super* sign. *juxta*. Quod quia interpretes non semper adverterunt, sæpe illis dedit occasionem errandi & pessimè S. literas exponendi. Qui eas legerunt, sciunt me verum dicere. Lxx ἐπὶ τρίβου *in semita*, & variantibus libris ἐπὶ τρίβων, quod vertunt *in semitis*. Solent autem laquei tendi prope vias & semitas per quas iter est feris.

11. *Undique*] *Ex omni parte*, Κύκλῳ, *Circumcirca*, *Per circuitum*, *Undecunque*, *Ex omni loco*. סביב propriè *per circuitum*, quod Chaldæus dicit חוור חוור *circumcirca*. ¶ *Terrent eum terrores*] Vulg. *terrebunt eum formidines*. Lxx ὀλέσαισαν αὐτὸν ὀδύναι *perdant eum dolores*. Tharg. *terrebunt eum strepitus*, aut *tumultus*: ταραχῶν reddunt Senes infrà 24. 17. Sunt qui transpositis literis à בהל deducunt, quod *conturbare* sign. בלהה *conturbatio*. ¶ *Dispergunt eum*, &c.] Vulg. *involvent eum pedes ejus*. Lxx πολλοὶ δὲ περὶ πόδας αὐτοῦ *multi circa pedes ejus*, quod cum sequentibus connectunt. Tharg. *confringentes pedes ejus*, vel *ad pedes ejus*. Sic pro *conspergunt* quidam ediderunt *confringunt, comminuunt*. ¶ *In pedes suos*] Ità ut in pedes se det, & fugiat.

12. *Erit*, &c.] Vel *Sit*. Vulg. *Attenuetur fame robur ejus*: ad sententiam non malè: nam fame robur hominis debilitatur. Lxx Ἐλθοίσαν ἐν λιμῷ στενῷ *veniant in fame angusta & arcta*: pro quo in ed. Rom. *in angustia famis*. Tharg. hîc duplex. Prius habet, *Erit famelicus filius primogenitus ejus*. Nam is vocatur & est *robur patris*, juxta illud Gen. 49. 3. *Ruben, principium roboris mei*, i. præcipuum robur meum: aut, *principium*, à quo quid incipit: nam primogenitus erat filiorum Jacobi. Filii autem omnes virtute patris procreantur: unde vocantur *robur patris*. Quocirca non nemo hîc transtulit, *Erit famelicum semen ejus*, i. posteritas ex eo procreata. Posterius Thargum, *Erit famelicus in mœrore*, sive *luctu, suo*, vel certè *in dolore*. Nam און *dolor*. אינונתא idem. ¶ *Famelicum*] *Esuriens*. Quidam, *Erit fames in substantia ejus*. Sed *fames* רָעָב dicitur: hîc autem est רָעֵב. ¶ *Robur ejus*] Ipsemet. Locutio est ut *virtus Catonis* pro *ipso Catone*. Vide sis Observ. Sic *Vis Herculis* pro *Hercules*. Cæterùm quia opes & divitiæ nervi rerum sunt, & quia in iis potentia hominis consistit, ideo etiam *robur* vocantur. Scitum illud, *Divitiæ divitis urbs roboris ejus*, Prov. 10. 15. & 18. 11. ¶ *Calamitas parata*] Vel *exitium paratum*. אד propriè *vapor*; ut ibi, *Et vapor ascendebat è terra*. Hîc metaphoricè sumitur. Vide sequentia. ¶ *Lateri ejus*] Vel *ad latus ejus*. *Ad latus* autem *esse* dicitur quod imminet & in propinquo est. Sic, *pro foribus peccatum tuum cubat*. Alibi legimus, *Cadent mille à latere tuo*. Ad verb. *costa ejus*. *Costam* autem Ebræi vocant Uxorem: unde *quærere costam suam* dicitur qui uxorem quærit. De eodem dictitant, *Quærit quod amisit*. Nam costa in creatione adempta Viro, indéque Uxor facta. Sanè in Thargum altero, *& minor* (filius videlicet, non primogenitus) *paratus uxori ejus*. In alio Thargum, *& angustia parata lateri ejus*. Vulg. *& inedia invadat costas ejus*. *Calamitatem* restringit ad *Inediam*. Lxx πτῶμα δὲ αὐτῷ ἡτοίμασται ἐξαίσιον *ruina verò parata est ei insignis*.

13. *Comedet*] *Devorabit, Consumet*. Vulg. *Devoret* pulcri-

pulcritudinem cutis ejus. Sic Lxx בדיו interpretantur τὰ ὡραῖα. Sed iidem hîc habent, Βρωθείησαν αὐτοῦ κλῶνες ποδῶν, *Comedantur rami pedum ejus.* Tharg. *Comedat* בוצנין *qua tegunt cutem ejus*; aliud, *Comedat caro robur cutis ejus*, aut *carnem:* nam verba Chaldæa dubia & ambigua sunt. ¶ *Ramos cutis ejus*] Membra, vel artus. Licet etiam vertere *vectes cutis ejus*, i. ossa quibus cutis portatur. Vel, *ramos ejus*, i. filios ejus. Nam ut rami ex arbore, sic filii à parente. Vulg. *consumat brachia ejus primogenita mors: ramos*, i. brachia, quæ è corpore protensa. Lxx κατέδεται δὲ αὐτοῦ τὰ ὡραῖα θάνατος *devoret autem mors speciosa ejus.* Tharg. *& conficiat filios ejus, primitias mortis:* aliàs, *conficiat filios ejus Angelus mortis.* ¶ *Primogenitus mortis*] *Princeps mortis.* Nam primogeniti principem locum obtinebant in familia. Sic alibi, *Ego primogenitum posui eum*, i. principem. Sic ferè R. S. Alii Angelum mortis intelligunt, qui sic vocatur quòd morti præsit tanquam Rex. Abenezra, *primitia mortis, robur mortis.* Quod etiam habetur in Thargum, h. e. in ed. Chaldaica. R. L. *præcipuus morbus inter lethales absumet membra ejus.*

14. *Abrumpetur*, &c.] Vulg. *Avellatur de tabernaculo suo fiducia ejus.* Lxx Ἐκραγείη δὲ ἐκ διαίτης αὐτοῦ ἴασις, *Rumpatur autem de habitaculo ejus sanitas.* Tharg. *Exscindetur de tabernaculo ejus fiducia ejus.* ¶ *E tentorio ejus*] *E domo ejus, è familia ejus.* Quidam *è corpore ipsius.* ¶ *Fiducia ejus*] Sanitas, opes, & alia in quibus hactenus fiduciam posuit. ¶ *Deducet eum*] Quis deducet? an *fiducia ejus?* ut sit oratio sensu congrua, non voce. Nomen enim masc. construitur cum verbo fem. Contrà fit in חטאת רבץ *peccatum cubat*; nam intelligitur *pœna*, i. עונש, quod est nomen masc. Sensus enim certè *Pœna peccati cubat pro foribus*, h.e. imminet & in propinquo est. Sed fortè ad sensum respexit, *Abrumpetur fiducia ejus, hoc deducet eum*, &c. videlicet quòd adempta sit omnis fiducia è domo ejus. ¶ *Ad regem terrorum*] Vulg. *& calcet super eum quasi Rex interitus.* Ambigua oratio est; nam vel hoc dicit, *calcet super eum Interitus quasi Rex*, vel hoc, *calcet super eum quasi Rex interitûs*, ὡς βασιλεὺς ἀπωλείας. Sic loquendo Satanam innuit, qui est *Rex mortis & interitûs*, vel certè *perditionis:* idcóque *Abaddon*, i. Ἀπολλύων, vocatur in Apocalypsi Johannis Theologi. Lxx σχοίη δὲ αὐτὸν ἀνάγκη αἰτίᾳ βασιλικῇ *teneat autem eum necessitas causâ regali.* Apud S. Aug. *causa regalis.* In commentariis verò Græcis αἰτία βασιλικὴ *causa regalis:* h. e. inquit Scholiastes, *non solùm ab inferioribus patietur gravia, sed etiam ab iis qui rerum potiuntur in calamitates devolvetur.* Docent hæc verba pro *necessitas* reponendum esse *angustia*; nam id ἀνάγκη sig. in lingua Hellenistica. Vide Annot. nostras in N. T. Aq. καὶ ἐπιβήσεται αὐτῷ τοῦ βασιλέως ἀνυπαρξία, quod Scholiastes enarrat *à Rege superveniat ei bonorum spoliatio.* Ἀνυπαρξία propriè *inexsistentia.* Sed sumitur apud Areopagitam pro *interitu.* Fortè hoc volunt, *superveniet ei à Rege interitus.* Usus fuit eodem vocabulo Sym. infrà 27. 20. συνώτησεν αὐτῷ ὥσπερ ὕδωρ ἀνυπαρξία· ubi similiter בלהות in Ebræo fonte. Tharg. *adducet eum ad Regem commotionum.* *Ad regem terrorum*, ad maximum terrorem, qui inter alios quasi Rex est. Sunt qui Satanam, alii Mortem denotari putant. R. S. *amandabit eum in sepulcrum ad Regem Dæmonum.*

15. *Habitabit*] *Terror* videlicet, i. בלהה. Alii, *anima ejus*; nam est verbum fem. Et *habitabit*, i. diu manebit; ut ibi, *In domo non habitant pedes ejus*, i. diu manent. Vide Quæst. meas. Vulg. *Habitent in tabernaculo illius socii ejus, qui non est.* Lxx Κατασκηνώσει ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ἐν νυκτὶ αὐτοῦ, *Habitet in tabernaculo ejus in nocte ipsius*, בלילו, quod nunc legunt מבלי לו divisim & duabus dictionibus. Alia exempl. habent ἐν σώματι αὐτοῦ *in corpore ejus:* q. d. *tantùm in corpore ipsius*, quasi nihil reliqui haberet quàm corpus. Th. κατασκηνώσει ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ἀνυπαρξία, *habitabit in tabernaculo ejus inopia:* nam ὕπαρξις *substantia.* Suprà exposuimus *inexsistentia.* Etiam *interitum* sig. Ebræus habet, κατασκηνώσει ἐν σκηνῇ οὐκ αὐτοῦ, *habitabit in tabernaculis non suis*, לא לו, sive, quod idem, בלי לו. ¶ *In tentorio*] *In domo.* ¶ *Eò quòd ipsius non sit*] Nempe quia ex alieno construxit illud, aut ex rapto. Verbum è verbo *absque illius.* Licet etiam vertere *quod ipsius non est. Tentorium ejus*, quia in eo habitat; *non ejus*, quia constructum ex alieno. ¶ *Spargetur super habitaculum ejus sulfur*] Vulg. *aspergatur in habitaculo ejus sulfur.* Lxx κατασπαρήσονται τὰ εὐπρεπῆ αὐτοῦ θείῳ *aspergentur speciosa ejus sulfure.* Compl. ἐν θείῳ *in sulfure.* Th. λικμηθήσεται ἐπὶ ὡραιότητι αὐτοῦ· deest θεῖον, ut dicat, *cribrabitur super speciem ejus sulfur.* Tharg. *Habitabit uxor ejus in tabernaculo ejus, ità ut non sit ipsius* (vult dicere, ità ut alienus eâ utatur) *& spargetur super domicilium ejus sulfur.* Ignis sulfureus, sive ignis sulfure mixtus; qualis erat ille qui pluit in excidio Sodomæ. Augustinus De mirabilibus Scripturæ, *Ignem & sulfur pluisse in excidio Sodomæ constat, quod eò factum putant quia per graviorem sulfuris naturam ignis ad terram labitur, quod alioqui sursum fertur naturaliter, nec per semetipsum potest descendere.* Plinius lib. 35. cap. 15. de sulfure, *Non alia res faciliùs accenditur, quo apparet ignium vim magnam etiam ei inesse. Fulmina & fulgura quoque sulfuris odorem habent, ac lux ipsa eorum sulfurea est.*

16. *Subter*] *Deorsum*, Infernè. ¶ *Radices ejus*] Mutuò sumptum ab arboribus, quarum radix si subtèr aruerit, etiam rami desuper marcescunt. Nam succum accipiunt è radice. ¶ *Arescent*] *Siccabuntur*, succo destitutæ. Vulg. *Deorsum radices ejus siccentur.* Lxx Ὑποκάτωθεν αἱ ῥίζαι αὐτοῦ ξηρανθήσονται *De subtus radices ejus siccabuntur.* Tharg. *E terra filii ejus exterminabuntur.* Non filii, sed ipsemet radicitus delebitur. Nam Filii potiùs *rami* vocantur, qui à communi manant parente, ut rami è radice arboris. Ramis desuper succisis, è radice alii germinant; secùs fit, si radix ipsa aruerit. ¶ *Desuper*] *Supernè*, ἄνωθεν. Vulg. *sursum autem atteratur messis ejus.* Lxx καὶ ἐπάνωθεν ἐπιπεσεῖται ὁ θερισμὸς αὐτοῦ *& de sursum decidet messio*, sive *messis, ejus.* Tharg. *& è cœlo decernatur exitium ejus.* ¶ *Succidetur*] *Excidetur.* ימל thema habet non מול, sed vel נמל vel certè מלל, ut sit futurum Niphal. ¶ *Seges ejus*] *Rami ejus.* Aliud Tharg. *Deorsum radices ejus exarescent, & sursum excidetur ramus ejus.* ואוה *ramus ejus*, ut suprà 14. 9. Idem קציר, quod *messem* interpretantur, admodum obscurè; scilicet *ramum* denotat hîc, & alibi, ut in loco modò citato.

17. *Memoria ejus*, &c.] Vulg. *Memoria ejus pereat de terra, & non celebretur nomen ejus in plateis.* Lxx Τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἀπόλοιτο ἐκ γῆς *Memoriale ipsius pereat de terra.* Tharg. ——— *è terra Israel.* ¶ *Periit è terra*] Non ampliùs exstat memoria ejus in terra, sed penitus periit & abolita est. Sic dico, Ipse improbus excidit è memoria hominum, ut non memorent eum ampliùs nec in bonum nec in malum; juxta illud, *Nomen improborum putrescet.* ¶ *Et non nomen ei*] Lxx καὶ ὑπάρξει ὄνομα αὐτῷ ἐπὶ πρόσωπον ἐξωτέρω, *& exsistet nomen ei super faciem extrà:* aliàs *extraneo.* Olympiodorus ità interpretatur, *Nomen ejus ità erit sinistrum & aversandum, ut quisquis audiat ipsam appellationem, avertat suam ipsius faciem extrà à dicente, detestatus vel ipsam ejus mentionem.* Sym. καὶ οὐκ ἔσται ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ προσώπου ἀγορᾶς *& non erit nomen ejus super faciem fori*; *in superficie fori.* Cohel. 12. 4. בשוק. Lxx ἐν ἀγορᾷ. Hier. *in platea.* Aug. *& non sit nomen ejus in facie platearum.* Tharg. *& non nomen ei super facies platearum.* Nullum ei nomen, nulla memoria vel celebritas. *Nomen & memoria* in his synonyma sunt; ut in illo Salomonis, *Memoria justi in benedictionem; nomen autem improborum putrescet.* ¶ *Per plateam*] Ad verb. *super faciem plateæ*; ut videatur חוץ positum esse pro חוצות, ut dicat *per plateas. Facies* autem *plateæ* ità dicitur ut *facies terræ, cœli, maris*, &c. Nam superficies cujusque rei *facies* vocatur, ut apud Virg. *vultum maris placidi.*

18. *Propellent eum*] מן השמים, videlicet *è cœlo*, h.e. cœli-

cœlitus aut Divinitus propelletur. Simile, *Qui venit ut se mundet, adjuvant eum.* Alibi est, *adjuvant eum è cœlo.* Sic dicunt, *Qui venit ut se polluat, impellunt eum:* ubi idem subaudiendum videtur, quamvis non expressum, quod sciam. Vulg. *Expellet eum* יהדפהו. Lxx ἀπώσειεν αὐτὸν ἐκ φωτὸς εἰς σκότος, *Expellat eum de luce in tenebras.* Notatum autem in comment. Græcis esse ἀπώσειαν αὐτὸν *expellant eum.* Tharg. *Propellant eum,* &c. ¶ *E luce in tenebras*] E luce rerum secundarum in tenebras adversarum, è statu prospero in statum infelicem. ¶ *Ex orbe*] *Habitabili,* quam οἰκουμένην Græci vocant: q.d. è consortio hominum. In ed. Compl. καὶ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης μετῴκισαν αὐτὸν *& ex orbe transtulerunt eum.* Id abest in ed. Rom. Vulg. *& de orbe transferet eum.* Tharg. *migrare facient eum.* ¶ *Fugabunt eum*] *Summovebunt,* aut *ejicient, eum.* Sanè quæ profluvio mensium laborat eam ab hoc verbo נדה vocant, quòd omnes ab ea se summoveant, eámque refugiant pollutam & immundam.

19. *Nec filius ei*] Sub. *erit.* ¶ *Nepos*] Filius filii. Vulg. *Non erit semen ejus neque progenies in populo suo.* Lxx Οὐκ ἔσαι ἐπίγνωστος ἐν λαῷ αὐτοῦ, *Non erit cognominatus in populo suo.* Id antea dixerat; quocirca hîc superfluum est. Apud Aug. *Non sit cognominatio in populo suo.* Aq. οὐ γονεῖς αὐτῷ, καὶ οὐκ ἔγγονον ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ, h.e. interprete Polychronio, *Non filii erunt ei, neque nepos in populo ejus:* γονεῖς in communi usu sunt *parentes,* h.e. pater & mater. Lex. vet. Γονεὺς, *parens,* Γονὴ, *fœtus, progenies, proles, soboles:* נין autem est *filius;* unde *Nonni* vocabulum, & *Nonnæ,* quasi *filiæ:* quarum mater ea quæ vulgò *Abbatissa* vocatur, ut Monachorum pater est *Abbas.* Nota etiam ἔγγονον dici *nepotem,* qui communiter ἔκγονος, i. υἱωδὸς *filius filii.* Tharg. *Non filius ei, neque filius filii in populo suo.* ¶ *In populo suo*] Inter suos. ¶ *Residuus*] Reliquus è communi calamitate, superstes è clade. Differt à פליט, *qui fugâ evasit.* שריד enim *qui vivus capitur,* ζωγρηθείς. Dicitur etiam de sobole quæ nobis superstes est: unde Apostolus σπέρμα interpretatur, i. *semen.* Sanè filii שרידים vocantur, si non fallit nos autor Synonymorum, h.e. libri qui *Ohel Moed* vocatur. ¶ *In habitationibus ejus*] מגורים propriè *commorationes,* à גור *commoratus est,* ut גר *advena, peregrinus.* Ab eo, *magaria* dicta. Vulg. *Nec ulla reliquiæ in regionibus ejus.* Lxx οὐδὲ σεσωσμένος ἐν γῇ ὑπ' οὐρανὸν ὁ οἶκος αὐτοῦ, *neque domus ejus salvata in ea quæ sub cœlo,* h.e. in terra. Tharg. *Neque liberatus,* seu *ereptus, in habitatione ipsius,* ereptus è clade.

20. *Super die*] i. De die, vel propter diem. Vulg. *in die ejus.* Aquila quoque ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ *in die ipsius.* Lxx ἐπ' αὐτῷ *super eum.* Tharg. *Propter diem ejus. Diem* autem intelligit *diem exitii ejus.* Sic in Abdia, *Non debuisses lætari de die fratris tui,* ob calamitatem fratris tui Jacobi. ¶ *Obstupuerunt posteriores*] i. Posteri, qui post eum in vivis erunt. Vulg. *stupebunt novissimi.* Lxx ἐστέναξαν ἔσχατοι *gemuerunt ultimi.* Aq. ἀδημονήσουσιν ὕστερον *angentur & discruciabuntur postea,* vel *qui post eos nascentur.* Tharg. *vastabuntur posteriores.* בתראי *novissimi, ultimi.* ¶ *Priores*] *Primi, antiqui,* qui ei coævi erunt, & tale Dei videbunt judicium. ¶ *Apprehenderunt horrorem*] Idem cum illo, *apprehendit eos horror.* Sic *apprehendit dolorem velut parturientis,* & *apprehendit eos dolor velut parturientis.* Vide Jes. 13.8. & 21.3. שער *horror* scribi debet cum puncto in sinistro cornu. Vulg. *& primos invadet horror.* Lxx πρώτους δὲ ἔσχε θαῦμα *primos autem tenuit admiratio.* Tharg. *antiqui prehenderunt turbinem.*

21. *Sanè,* &c.] Vulg. *Hæc sunt ergò tabernacula iniqui, & iste locus ejus qui ignorat Deum.* Lxx Οὗτοί εἰσιν οἱ οἶκοι ἀδίκων, οὗτος δὲ ὁ τόπος τῶν μὴ εἰδότων τὸν Κύριον, *Hæ sunt domus iniquorum, & hic est locus eorum qui non noverunt Dominum.* Tharg. *Et dicent, Etiam hæc sunt castra perversi, & hic locus ejus qui non novit Deum.* לחוד *etiam,* vel potiùs *veruntamen.* Nam est אך in fonte, non גם *utique, certè, duntaxat, veruntamen.* ¶ *Hæc sunt,* &c.] Ità agitur cum perverso & cum domo ejus. ¶ *Tabernacula perversi*] *Domus, habitacula.* ¶ *Hic locus*] Hæc domus, vel status & conditio. Sic dicunt, *novit locum suum;* item, *Nosce locum tuum. Locus* pro *domo* usurpatur cùm alibi tum Exod. 18.23. *in locum suum,* h.e. interprete Abenezra, *in domum suam.* Quidam *in tabernaculum suum.* Sic τόπος Θεοῦ interpretamentum est τοῦ בית אל *domus Dei.* ¶ *Ejus qui non novit Deum*] Periphrasis improbi, qui Deum nec novit nec colit; nam colit qui novit. Cultus enim Dei non est sine scientia. Qui non novit non colit eum. Unde pii vocantur יודעי יהוה *noscentes DOMINI.*

IDEM.

7. וְתַשְׁלִיכֵהוּ עֲצָתוֹ. Th. καταῤῥάξει αὐτὸν ἡ βουλὴ αὐτοῦ *cum impetu deturbabit ipsum consilium ejus*] Καταῤῥάσσω sign. etiam *frango;* ut possis reddere *franget ipsum.* Sed hoc verbum quod in Ebræo non significat.

14. וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת. A. καὶ ἐπιβήσεται αὐτῷ τῆς βασιλέως ἀνυπαρξία *& invadet ipsum Regis interitus*] Ἀνυπαρξία propriè *non-exsistentia.* Psal. 73.19. מִן בַּלָּהוֹת. Hier. *quasi non sint.* בל *non;* הוה sive היה *sum.*

15. תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ מִבְּלִי לוֹ. Th. κατασκηνώσει ἐν τῷ σκηνῷ αὐτοῦ ἀνυπαρξία *habitet in tabernaculo ejus interitus.* Chrysost. Ὁ δὲ Ἑβραῖος, κατασκηνώσει ἐν σκηναῖς οὐκ αὐτοῦ *habitabit in tabernaculis non suis*] *Interitus: non-exsistentia.* Santes *habitabit in tabernaculo ejus non existente in eo.* ¶ *In tabernaculis;* בְּאָהֳלִי. Joth loco Vau. ¶ יְזֹרֶה עַל נָוֵהוּ. Th. λικμηθήσεται ἐν ὡραιότητι αὐτοῦ *ventilabitur in pulcritudine ipsius*] *Vanno spargetur.*

19. לֹא נִין לוֹ וְלֹא נֶכֶד בְּעַמּוֹ. A. οὐ γονεῖς αὐτῷ, καὶ οὐκ ἔγγονον ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ, *non parentes ei, neque nepos in populo ejus*] *Parentes,* pater & mater; נין alii *filius* interpretantur, alii *semen.* Hinc fortè νόννος & νόννη nomen Syriacum pro *filius* & *filia,* quibus respondet אבא *pater.*

20. עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרוֹנִים. A. ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ ἀδημονήσουσιν ὕστερον *in die ipsius terrebuntur postea*] *Expavescent, animo concident.* Pro ὕστερον legendum putarim ὕστεροι, i. *posteri,* sive *posteriores.*

GROTIUS.

4. QUI *perdis animam tuam in furore tuo*] Heb. *Rapiens animam suam in furore suo:* i. Audi tu qui temetipsum dilaceras iracundiâ.

7. *Arctabuntur gressus virtutis ejus*] i. Potentiæ ejus. Legit hîc Interpres ità ut nos in Hebræo habemus. At Græci pro יצרו legerunt יצרי ἐθηρεύσαισαν, & pro צעדי legerunt צערי, quod vertunt ἐλάχιστοι, minus commodè.

12. *Attenuetur fame robur ejus*] i. Semen, posteritas, ut Gen. 49.3. ¶ *Et inedia invadat costas illius*] Heb. *Exitium paratum sit costæ ejus,* i. mulieri.

13. *Devoret pulcritudinem cutis ejus, & consumat brachia illius primogenita mors*] Heb. *Voret ramos cutis ipsius, voret ramos primogenitus mortis. Rami cutis* sunt *brachia,* ut rectè hîc posteriore loco Latinus interpres. *Primogenitus mortis* est putredo.

14. *Calcet super eum quasi Rex Interitus*] Heb. *Adducétque eum* (supple *id quod dixi*) *ad regem terrorum. Rex terrorum* videtur esse Angelus mortis, de quo multa mentio in Bababathra, apud Jacobum Rabinum in Caphthor: ὁ κράτος ἔχων θανάτου, Heb. 2.14. Illud בלהות Aq. & Sym. vertunt ἀνυπαρξίαν.

15. *Habitent in tabernaculo illius socii ejus qui non est*] Meliùs, *Habitet in tabernaculo ejus qui nihil ad eum pertinet:* homo extraneus. Alii, *habitet in tabernaculo quia non ei,* est domus scilicet. Prius illud præfero. ¶ *Aspergatur in tabernaculo ejus sulfur*] An ad Sodomitarum pœnam alluditur, de qua vide Gen. 19. 24. & ibi dicta, an *sulfuris* voce fulmen intelligitur? Plinius lib. 35. c. 15. *Fulmina & fulgura quoque sulfuris odorem habent, ac lux ipsa eorum sulfurea est.*

20. *In*

20. *In die ejus stupebunt novissimi*] Juniores. ¶ *Et primos invadet horror*] Coævos intelligit. Nam קדמון etiam *præsentem* significat.

CODURCUS.

1. Triumvirorum Bildad asperrimus atque infestissimus suprà cap.8. revocavit Jobo in mentem liberorum acerbissimum funus, quos meritas peccatorum suorum pœnas luisse, ut magis Jobum angeret, asseruit: nunc ordine suo repugnat Jobo. Irritátque primò sodales contra Jobum. Deinde efferus totum orationis impetum convertit in illum.

2. *Quousque tandem sermonibus modum imponetis?*] q.d. *Quid juvat cum isto verba serere, qui nos pro belluis habet, pro scelestis & nefariis hominibus, cuique nos sordescimus? Operam ludimus.* Vel ironicè & cum invidia, *Verbum addere non decet, quandoquidem iste nos coràm accenset jumentis, & dicta nostra quasi purgamenta rejicit.* Vernaculè, *Dequoy vous sert de parler à cét homme? A nostre face il nous tient pour des bestes, & nous estime de l'ordure.* קנצי, pro קצי idiotismo hujus libri, i. linguæ Idumææ, εὐφωνικῶς aliquando non duplicatur litera per Dagesch. Sed nunc intercalatur, quæ litera est è liquidis & facilè fluentibus.

3. נטמינו] Est à טמה in Niphal, quod idem est hîc ac טמא. Confunduntur sæpe conjugationes Lamed He & Lamed Aleph.

4. *Heus tu qui discerpis animam tuam in ira tua*] i. Carnem tuam, vel teipsum. טרף est Benoni. Benoni autem est primæ vel secundæ tertiæve personæ, prout loquenti, præsenti, vel absenti aptatur. Convitium atrox Bildadis in Jobum. Tantundem est ac si illum furiosum & limphaticum vel ceritum appellaret. Impudentissimè verò mentitur Bildad. Spem enim firmissimam & fidem constantissimam & patientiam infractam hactenus præstitit in dictis factísque vir sanctissimus. Vide suprà 13.14. Ità ut efferata canis sit potiùs habendus Bildad. ¶ *An propter te relinquetur terra, & rupes loco decedent?*] i. Scilicet tanti es ut propter te rerum ordo & natura immutetur. Nempe tu solus terram colis, & absque te esset, deserta foret, & rupes firmissimæ in tui gratiam nutabunt & convellentur, & constantissimæ Universi leges certissimæque providentiæ rationes te unum propter súsque déque conturbabuntur. Quod Bildad absurdum duxit atque à potentissimi & sapientissimi Numinis ductu abhorrens, illud omnino Divinæ voluntati est consentaneum, ut terra sanctorum causâ colatur, stet illis machina mundi. Absque enim illis esset, tota compages Universi solveretur. Tantáque sunt fidei privilegia, ut omnes illi naturæ leges quasi abdicato imperio decedant fascésque submittant. Ejus gratiâ dividuntur maria, montes in medium Oceanum tansiliunt; Sol immotus manet, atque etiam retrogreditur; clauditur cœlum, aperitúrque; invicta facilè solvuntur Inferni repagula: Et, quæ Regum turres pauperúmque tabernas superbo pede conculcat, Atropos ipsa triumphatur à Fide.

5. *Enimvero lux improborum exstinguetur*] Contendit id esse certissimum quod collatis capitibus Triumviri propugnabant, Job verò inficiabatur, Improbis nempe in hac vita omnigenas miserias ingruere. Quod pluribus etiam nunc illustrat, ut Jobum sceleris revincat & quasi manifesti criminis reum teneat. Verbum דעך idem quòd ועך capite superiori, mutato ו in ד, ut monuimus. Cæterùm, hæc dicta Bildadis gnomæ & chrestomathiæ sunt, quas rabulæ sophistæ & fuci memoriæ commendant, quibus insidias auribus faciant. ¶ *Nec scintilla quidem*] Nomen שביב pro *scintilla* tantùm hîc. Pluraliter Os.8. sign. *stricturas & ramenta.* Chaldaicum est: exstat namque apud Danielem bis pro *scintilla & flamma.* Suprà 5.7. *scintillas* periphrasticῶς vocavit בני רשף: quæ in hoc libro cap.41. כידודים dicuntur. Esaias *scintillam* appellat ניצוץ & זיק. In illis quæ sequuntur usque ad finem capitis nihil est difficile: quædam tantùm voces & nonnulla loquendi genera perquam elegantia observanda veniunt.

7. *Coarctabuntur gressus ejus*] Genus loquendi petitum est ab equis & quadrupedibus & animalibus quæ pedibus gradiuntur, quæ si valida & fortia sunt, firmis & latis passibus incedunt; sin debilia & macilenta, pressis & titubantibus. Sed & sequior sexus, qui debilior, brevioribus & contractioribus passibus incedit quàm virilis. Significat ergò id loquendi genus, *infirmabitur & debilitabitur.* יצרו צעדי אונו *Contrahentur passus ejus.* Idem loquendi genus exstat Prov.4.12. לא יצר צעדך *non arctabitur gressus tuus,* i. non eris invalidus, imbecillis, infirmus. ¶ *Consilium ejus deturbabit illum*] Heb. *projiciet illum,* i. perdet illum. Quâ significatione dicitur Eccl. 3.5. *tempus projiciendi lapides,* עת להשליך אבנים.

8. *Suis sibi pedibus*] Hic versus confirmationem superioris dicti continet, significátque improbum suo sibi jumento malum accersiturum. שבכה satis est frequens; significat *perplexitatem, reticulum, nodum,* qualis est Gordiæus.

11. *Circumcirca percellent illum terriculamenta*] *Fugit improbus, & nemo illum persequitur,* Prov.28.1. Elegans est illud Jer.20.3. *Dominus non vocavit te Paschur, sed Magormissabib.* ¶ *Quæ ipsum pedibus nitentem*] Heb. *dispergent ipsum pedibus innixum.* לרגליו, interpretor quasi תחת רגליו, *sur ses pieds, sur la place.*

12. *Contabescet fame robur ejus*] Hic versus & sequens simpliciter possunt intelligi, quos Rasi על דרך משל allegoricè & metaphoricè interpretatur; & per *costam* Uxorem, per *pulpam* & *musculos* Filios Filiásve significari putat. Vocem איד, quæ *calamitas* vertitur à nobis, notatur à Masora bis occurrere in diversa significatione, nempe hîc & Gen. 2.6. *vapor elevabatur è terra.* בד & בדים *pulpam* & *musculos* reddidimus. Alias hujus vocis significationes pete ex superioribus capitibus.

13. *Primogenitus mortis*] Non est Princeps mortis, vel Angelus mortis, ut dicunt Hebræi. Nam *primogenitus mortis* est filius mortis & effectus, non pater & causa mortis. Est igitur *primogenitus mortis* vermis, serpens, putredo. De quo primogenito Esa.14.11. *substernetur tibi vermis, & operimentum tuum lumbricus.*

14. *Quæ illum adiget ad regem terrorum*] Nempe *fiducia ejus illum adiget.* Est valde elegans *confidentiæ improbi* & *regis terrorum* oppositio. *Rex* autem *terrorum* est Angelus mortis: de quo vide Eliam in Thisbi in vocibus חבוט *Asmedai* & *Semael.* Rasi *regem terrorum* interpretatur *Principem dæmoniorum.*

15. *In sedes ejus spargetur sulfur*] Hoc videtur tangere Tetrapoleos conflagrationem.

16. *Radices ejus*] Est Metaphora à plantis.

17. *In populo*] על פני חוץ. Vernaculè *en public.* Loquendi genus observandum.

18. *Toto orbe submovebitur*] Quasi res immunda & recrementum. Verbum enim נדה, quod hîc usurpatur, rerum pollutarum, quæ removentur & separantur, proprium est. Observandum venit, quod jam notavimus, Bildadem omnes Jobi miserias graphicè adumbrare de industria, & sigillatim persequi & exagitare: quod malignum ejus animum prodit maximé.

20. *Posteri & majores*] i. Tam qui floruerunt contemporanei ejus, quàm qui secuturi sunt. Peccant autem exemplaria quæ שער per Schin Jamin habent, quod per Scin Smol scribendum, *horror.*

CAP. XIX

MUNSTERUS.

3. *Decem vicibus*] h.e. Multis vicibus, innumera probra objecistis mihi: sic enim quidam Hebræorum exponunt עשר pro הרבה.

5. *Arguitis me*] Huc, inquit, spectat omnis disputatio vestra, non ut me erudiatis, sed ut magnificetis linguas vestras, & oblectemini opprobriis meis.

6 Deus

6. *Deus subvertit me*] Deus, inquit, videtur sævire in me, id quod vobis sufficere debebat, at vos omnino immisericordes estis erga me, qui afflicto afflictionem infertis. Monetis quidem ut clamem ad Deum; & ecce clamo, sed non exaudior, quia Deus agit contra me insolito suo more.

12. *Turmæ ejus*] h. e. Morbi, ulcera & tribulationes, quæ excarnificant me, *simul venerunt* contra me.

17. *Precatus sum ob filios*] Quidam sic exponunt, *Rogabam uxorem propter filios quos communes habuimus, & jam mortui erant.* Alii intelligunt per *filios* nepotes.

20. *Salvus mansi*] Plerique sic exponunt, *Nihil integrum mansit in tota cute mea, sed illa ubique fuit sauciata & læsa, nisi quòd circa dentes portio aliqua salva mansit, quam ulcera non corruperunt.*

22. *Sicut Deus*] Sufficere vobis debebat quòd Deus cruciat me, ut quid & vos malis vestris verbis me discerpitis, cùm nihil lucri vobis accedat ex carne mea? Quidam tamen legunt hîc pro כמו אל in hunc modum במו אל, ut sit אל idem quod אלה, & tunc hîc erit sensus, *Ut quid persequimini me per ista? Cupio*, inquit, *ut verba mea in lapide sculpantur*, totísque mundo & omnibus seculis innotescant; quippe quæ meam fidem & innocentiam testantur.

25. *Consurget*] Heb. *Super pulverem surget*, quod quidam exponunt sicut nos vertimus. Potest & sic iste locus reddi, *novissimus resurget in pulvere*, ut scilicet verba ista ad Christum Redemptorem referantur, qui primitiæ fuit dormientium. Ipse est novissimus atque primus. Porrò נקפו exponitur hîc à Kimhi pro נקרו *perfoderunt*, ut הכריתו *corroserunt*, ubi apertè astruitur Resurrectio mortuorum. Testatur enim Job summa capita religionis, Peccatorum condonationem per incarnandum Filium Dei, Carnis resurrectionem, & Vitam æternam.

27. *Nullus extraneus*] Quidam ex nostris sic vertunt, *non alius*; h. e. in hoc ipso corpore & non alio resurrecturus sum & visurus Redemptorem.

28. *Numquid dixistis*] Redarguit eos de immisericordia & calumnia, qui ex flagello impietatem illi ascribebant. Et nota quòd in שדון Schin est litera servilis, habens Pathach pro Sægol.

VATABLUS.

2. ET *contereretis me*, ותדכאונני] i. Obtundetis me verbis, & non veris argumentis.

3. *Decem vicibus*, עשר פעמים] h. e. Pluries, aut satis superque. ¶ *Perfricuistis frontem mihi*, תהכרו לי] Ad verb. *indurati eritis*, pro *indurati estis*, i. indurastis facies vestras contra me, h. e. ut ostendatis me iniquum & impium. Ità doctus inter Hebræos. Alii, *obstupescitis mihi*. Alii, *admiramini de me*.

4. *Sed esto sanè erraverim*, ואף אמנם שגיתי] Ad verb. *Et etiam certè erravi*. ¶ *Moretur*, תלין] Ad verb. *morabitur*, vel *pernoctabit*, i. permaneat, q. d. Quid ad vos? nemini præterquam mihi error meus oberit.

5. *Magnificaveritis*, תגדילו] *Magnificetis*, sub. *errorem meum*, i. pergatis errorem meum exaggerare, & concludatis me dignum esse opprobrio, & tantam promeruisse afflictionem.

6. *Pervertit me*, עותני] *Perverteret me*, i. iniquè ageret mecum si ità res haberet ut vos dicitis. ¶ *Qui rete suum*, &c. ומצודו וגו'] Ad verb. *Et rete suum*, pro, *nempe qui circumduxit rete suum adversùm me ut me capiat*, q. d. Qui me summâ calamitate involvit.

7. *Injuriam*, חמס] Sub. *mihi fieri: injuria*, sub. *mihi fit*. ¶ *Et non exaudiar*, ולא אענה] *Et nemo erit qui mihi respondeat*, i. non habebo responsum. ¶ *Et non erit judicium*, ואין משפט] i. Nemo vindicabit [vel, nemo est qui vindicet] injuriam meam.

8. *Semitam meam*, &c. ארחי וגו'] i. Semitam quâ mihi ambulandum erat, interclusit, ut non liceat mihi ultrà progredi, & semitis meis tenebras offudit, q. d. Omnem mihi viam evadendi præclusit.

9. *Gloriam meam*, &c. כבודי וגו'] *Gloriam suam* vocat opes; ut *coronam capitis*, liberos, q. d. Spoliavit me opibus meis, & liberos meos mihi abstulit.

10. *Destruxit me in circuitu*, יתצני סביב] Ad verb. *Avulsit me in circuitu*. Metaphora ab arbore quæ solet perire si omni ex parte effodiatur radix ejus. *In circuitu*, i. omni ex parte. ¶ *Et abii*, ואלך] i. Disperii. ¶ *Recederéque fecit*, &c. ויסע כעץ תקותי] *Abiréque fecit sicut* spem *arboris* evulsæ *spem meam*, sive *exspectationem*, i. ut nullam spei fiduciam mihi reliquerit denuò succrescendi, velut si quis radicitus arborem evellat.

11. *Et ardere fecit*, ויחר] *Et excandescere fecit*, i. succendit.

12. *Exercitus ejus*, גדודיו] *Copia ejus*, sub. *contra me*, i. exercitus tribulationum immissarum ab eo. ¶ *Et attriverunt super me viam suam*, ויסולו עלי דרכם] i. Reddiderunt tritam viam suam, tam frequenter invaserunt me. Quidam Hebræorum exponunt, *calcaverunt corpus meum, quemadmodum quispiam calcat viam*.

13. *Abduxit*, הרחיק] *Submovit*. Ad verb. *elongare fecit*, qui tamen omnium maximè mei misereri, condolere mihi ac me consolari debuerant.

14. *Desierunt*, חדלו] Sub. *me consolari & visitare*. ¶ *Propinqui mei*, קרובי] Affines ac etiam vicinos intelligit. ¶ *Et noti mei*, ומיודעי] *Et necessarii mei* [vel *consanguinei*, aut *cognati*] *obliti sunt amicitiarum erga me*.

16. *Ore meo deprecabar illum*, במו פי אתחנן לו] Subaudiunt quidam ו pro *quamvis*, ac vertunt, *Quamvis ore meo illum deprecarer*. Sing. pro plur. *servos meos*. Verti potest per præsens, *Servos meos voco, & non respondent, tametsi illos deprecor*.

17. *Spiritus meus*, &c. רוחי וגו'] *Spiritus meus abalienatus est ab uxore mea*. i. Videtur uxor mea recessisse ab amore conjugali. Alii *spiritum* pro *halitu* accipiunt, tanquam uxor abhorruerit ab ejus halitu fœtido. ¶ *Et deprecabar illam*, &c. וחנותי וגו'] *Ut scilicet opem mihi ferret, propter*, &c. Alii ו pro *quamvis* accipiunt, ac vertunt, *quamvis studeam gratificari* illi *propter filios ventris mei*. Vel, *quamvis gratificatio mea* sit erga illam *propter filios uteri mei*, i. ut ex ea suscipiam liberos, q. d. In summa, omnia mihi adversantur, & abominantur me.

18. *Despexerunt*, מאסו] Præt. Heb. pro præs. *spernunt, aspernantur me*. ¶ *Exsurgam*, אקומה] Quidam vertunt futura ista per præsens, *surgo* [vel *exsurgo*] *& loquuntur contra me*, i. si accingam me ad aliquod opus agendum, ipsi obloquuntur mihi ac convitiantur.

19. *Secreti mei*, סודי] i. Quotquot olim mihi erant à secretis. Verti possunt hæc præterita per præsens, *Abominantur*, &c.

20. *Cuti meæ*, &c. בעורי וגו'] Sing. pro plur. Pergit ab una miseria ad aliam, *Cuti meæ & carni meæ hærent ossa mea*, i. pauxillum carnis est inter cutem & ossa: sola cutis quâ teguntur radices dentium meorum remansit integra, q. d. Redactus sum ad summam maciem.

22. *Sicut Deus*, כמו אל] Potest exponi *sicut illi*, ut sit אל pro אלה, & *sicut illi*, sub. *alii*, quorum suprà meminit. ¶ *Et carne meâ*, &c. ומבשרי וגו'] q. d. Desinite me mordere & calumniari: abunde calumniati estis me; ejus nunc saturi esse deberetis.

23. *Utinam nunc scriberentur sermones mei*, מי יתן אפו ויכתבון] Ad verb. *Quis det nunc, & scribentur*, &c. q. d. Tantum abest ut quæ dico putem esse falsa, ut optem ea fieri immortalia, & durare illorum memoriam in ævum longissimum.

24. *Aut in plumbo*, ועופרת] i. In lamina plumbi. ¶ *In perpetuum*, לעד] *In æternum*, i. ad perpetuam rei memoriam, in lapide durissimo, sive in materia incorruptibili sculpantur.

25. *Et novissimum* qui *super terram surget*, ואחרון על עפר יקום] *Et novissimum qui super terram consistet*, i. & futurus omnium novissimus, in sempiternum victurus. Alii, *& quòd in novissimo die super terram surget*, sub. *ad judicium universale, simul omnium hominum corpora suscitaturus*.

26. *Ac post pellem meam*, &c. 'ואחר עורי וגו] Locus obscurus in quo multa subaudienda, ut intelligatur. *Ac post pellem meam* perforatam, ac dolores meos qui *contriverunt istud* os [sing. pro plur. i. hæc ossa mea] *& à carne mea* [i. po carnem meam attritam, h. e. post afflictionem perpessam in carne mea] *videbo Deum.* Alii, *& in carne mea* [i. in eadem carne in qua resurrecturus sum] *videbo Deum.* Alii exponunt, *Et post pellem meam* contritam vermes *contriverunt hanc* carnem *meam.* Alii, *post pellem meam*, i. post illud quod est sub pelle mea, h. e. post frustum istud carnis, aut ossis, quod scilicet manu apprehendens illis ostendebat. Alii, *Et* [i. Nihilominus] *post pellem meam* perforatam dolores mei *fregerunt istud* os; *& ex carne mea videbo Deum*, i. ex afflictione perpessa in carne mea, video plagam Dei, h. e. deprehendo Deum esse qui me affligat: nè putetis me illum ignorare.

27. *Mihi*, לי] i. In bonum meum & salutem meam ejus conspectu fruar. ¶ *Conspecturi sunt*, ראו] *Visuri sunt.* Præt. Heb. pro fut. ¶ *Alienus*, זר] *Alius*, sub. *pro me, sed ego ipse.* ¶ *Defecerunt*, &c. 'כלו וגו] Quamvis *defecerunt renes mei in sinu meo*, i. cùm tamen defecerint vires corporis mei intra me, h. e. quamvis jam sim in summa afflictione.

28. *Quin dicitis*, כי תאמרו] Ad verb. *Quare dicetis*, pro, *Quin potiùs dicitis.* ¶ *Persequemur*, נרדוף] Vel per præsens, *persequimur.* ¶ *Cùm radix rei inventa sit in me?* ושורש דבר נמצא בי] Ad verb. *& radix rei inventa est in me*, i. cùm veritas ipsa inveniatur in me, h. e. cùm revera sim innocens: q. d. *Cur non potiùs dicitis apud vos, Jam satis afflixïmus eum: cùm ipsa rei veritas inveniatur apud me?*

29. *A facie gladii*, מפני חרב] i. A gladio, h. e. *Cavete nè in judicium Dei grave incidatis.* ¶ *Quoniam ira ex iniquitatibus gladii*, כי חמה עונות חרב] *Quoniam irritatio* [*provocatio ad iram*] est ex *iniquitatibus gladii*, i. quæ gladio puniri solent. ¶ *Ut sciatis* fore *judicium*, למען תדעון שדון] Subaudiendum aliquid, sic, hoc dico *ut sciatis* fore aliquando *judicium*, *quo scilicet punietur tale peccatum*, vel, *homines esse obnoxios judicio Divino.* Aut, *ut sciatis fore aliquando aliquem*, *nempe Deum*, *qui judicabit istud peccatum.*

CASTALIO.

6. *Tamen scitote mihi Deum injuriam facere*] Me graviùs punire quàm dignus sim.

17. *Meique ventris filiis sum supplex*] Eis qui mihi per ætatem possent esse filii.

22. *Carne meâ insatiabiles*] Non potestis satiari me comedendo, h. e. affligendo?

25. *Equidem scio vindicem meum vivere, & postremò in terram surrecturum esse*] Christi resurrectio, quam hominum resurrectio sequitur.

26. *Hoc ipsum circumdatum iri meâ cute*] Meum corpus.

27. *Ego cujus renes in me penitus consumuntur*] Quamvis nunc conficiar.

28. *In quo rei fuerit inventa radix*] Hoc de Resurrectione mysterium, post quam omnibus exspectanda sunt præmia, quæ vos nequicquam quæritis in hac vita.

CLARIUS.

2. *Usquequo affligitis*] Veniâ fortasse, inquit, dignum erat quòd duris me verbis aggressi estis, sed non desistere ab afflictione indignum fuerit.

3. *Et decies*] h. e. Sæpius innumera probra objecistis mihi, ut Denarius hîc, sicut alibi sæpe Septenarius, numeri consummationi deputetur.

4. *Et si ignoravi*] Vel erravi. Esto, inquit, erraverim; non oportebat tamen tam severè agi cum eo cujus error inemendabilis vobis videretur, & quo meliora docere non possetis. *Moratur apud me error meus*, i. ideo maneo in hac sententia, quam vos errorem putatis, quia vos nihil rectius docetis. Vestrum erat erudire, sed magis placet vobis magnificare linguas vestras; spectátque omnis vestra disputatio huc, non ut doceat, sed ut opprobriis meis oblectemini.

6. *Subvertit me*] Deus, inquit, videtur sævire in me, id quod vobis sufficere debebat, at vos omnino immisericordes estis erga me, qui afflicto additis afflictionem. Monetis quidem ut clamem ad Deum; & ecce clamo, sed non exaudior, quia Deus agit contra me insolito sibi more.

12. *Turmæ ejus*] h. e. Morbi, ulcera & afflictiones, quæ excarnificant me, *simul venerunt* contra me.

17. *Ob filios uteri mei*] Rogabam uxorem, inquit, propter filios quos communes habueramus, & jam mortui erant. Alii intelligunt per *filios* nepotes: ut sic dicatur, *Orabam filios uteri mei.*

20. *Pelli meæ & consumptis carnibus*] Nihil integrum mansit in tota cute mea, sed illa ubique fuit sauciata & læsa, nisi quòd circa dentes portio aliqua salva mansit, quam ulcera non corruperunt.

22. *Sicut Deus*] Sufficere vobis debebat quòd Deus cruciat me: ut quid & vos malis vestris verbis me discerpitis, cùm nihil lucri vobis accedat ex carne mea?

23. *Quis mihi tribuat*] Nè dicatis vos ideo non misereri quòd blasphemus sim, ecce fidem & innocentiam meam declaro. Opto ut verba mea toti mundo cunctísque seculis innotescant, atque, ut magis conserventur, *velim ut in plumbo vel petra sculpantur.* Atque hoc loco hic petit Job, ubi magnificum & apertissimum fert de fide Resurrectionis testimonium.

25. *Scio enim*] Vos, inquit, promittitis mihi spem in hoc seculo: at ego longè majorem futurorum habeo spem, atque adeò certitudinem potiùs quàm spem. Vos enim opinione vanâ deludimini, ego autem certus sum, nec fallit me fides mea. Nam quamvis non sperem in hoc mundo beatitudinem, *scio* tamen *Redemptorem meum* (quo cognomine fidem maximè docet) *vivere.* ¶ *Et in novissimo die de terra surrecturus sum*] Alii verterunt, *qui & in novissimo consurget super pulverem*: vel *novissimus resurget in pulvere*: ut scilicet verba ista ad Christum Redemptorem referantur, qui primitiæ fuit dormientium. Ipse est novissimus ac primus.

26. *Et rursum circumdabor pelle mea*] Alii verterunt, *Et postquam corroserint corpus istud*, vermes scilicet.

27. *Et non alius*] Nè mihi, inquit, fingat aliquis communem pulverem unde excitandus sim: In hoc ipso corpore & non alio resurrecturus sum & visurus Redemptorem. ¶ *Reposita est*] Alius vertit *defecerunt renes mei in sinu meo.* Hæc futura, inquit, sunt, etiam si renes mei intra me deficerent.

28. *Quare ergò nunc dicitis*] Arguit eos immisericordiæ & calumniæ, qui ex flagello impietatem illi ascribebant.

DRUSIUS.

2. *Mœrore afficitis*] Vulg. *affligitis*, תענון à ענה *afflixit.* Lxx Ἕως τίνος ἔγκοπον ποιήσετε ψυχήν μου; *Quousque molestiam exhibebitis animæ meæ?* labore ac lassitudine conficietis eam? Tharg. תנקטון, quod exponunt *affligetis*; ego, *mœrore afficitis, contristatis.* ¶ *Animam meam*] *Animum meum*, meipsum. ¶ *Conteritis*] *Obtunditis.* Vulg. *atteritis me sermonibus?* Lxx καθαιρεῖτέ με λόγοις, *& destruetis me sermonibus?* Tharg. *& atteretis me verbis? Verbis*] Sermonibus vestris.

3. *His*, &c.] זה meliùs redditur *Hic* quàm *Jam*, ut ibi, זה ימים רבים *his diebus multis.* Vulg. *En decies confunditis me*, הן עשר פעמים. Th. & Sym. Τοῦτο δέκατον καταισχύνατέ με, *Jam decies confudistis & pudore affecistis me.* Tharg. *His decem temporibus probrum & ignominiam inussistis mihi, non erubescitis quòd innotuistis mihi.* ¶ *Decem vicibus*] *Decies*, sæpius. Numerus certus pro incerto. Sic,

Lectio lecta placet, decies repetita placebit.

Gen. 31. 7. *mutavit mercedem meam decem vicibus.* Notum

Notum

tum ut *decem* pro *multis* usurpetur Zach. 8. 23. Levit. 26. 26. Cohel. 7. 19. Apoc. 2. 10. Nam est *summa numeri*, Abenezra; *finis omnis numeri*, R. D. in principio Psal. 119. Sanè quidem numeri omnes finiunt in decem. ¶ *Ignominiâ me affecistis*] Alii *pudore me affecistis*. Sed pudor בשת dicitur: כלמה autem est *ignominia*. ¶ *Non erubescitis?*] *Non pudet vos?* ¶ *Frontem perfricuistis mihi?*] Pronunciatione juvandum. *Frontem perfricare* signum est impudentiæ, quam הכר significare in lingua Arabica docet nos Joseph Camius pater Davidis, inquiens, הכר *in Arabum lingua est obfirmatio faciei* עזות פנים. Notavit R. D. in lib. Rad. Idem de sententia R. Jonæ Grammatici ait in eadem lingua *stuporem* denotare & *magnam admirationem*. Sciunt qui eam linguam callent. Sunt qui malunt, *ignotos vos exhibetis mihi*, ac si peregrini & alieni essetis, cùm sitis amici noti. Sic enim certè R. S. interpretatur, ac si esset תנכרו *alieni estis mihi*, extraneè vos geritis erga me. Alii factum putant ex הכיר *agnovit*, literâ servili in radicalem versâ, quod factum in participio מתיהדים *Judaizantes erant*. Vulg. *opprimentes me*. LXX οὐκ αἰσχυνόμενοί με ἐπίκεισθέ μοι, *non reveriti me incumbitis mihi*. Pro quo in ed. Rom. *infesti estis mihi*. Tharg. *non erubescitis quòd innotuistis mihi*. R. Levi, *quòd subsannatis me, quòd illuditis mihi*. *Non pudet*, inquit, *quòd me ludibrio habeatis*.

4. *Atque etiam verò*] Quidam, *Sed esto sanè*. Vulg. *Nempe etsi ignoravi, mecum erit ignorantia mea*. LXX Ναὶ δὴ ἐπ' ἀληθείας ἐγὼ ἐπλανήθην, παρ' ἐμοὶ δὲ αὐλίζεται πλάνος, *Esto utique in veritate ego erravi, & apud me diversatur error*. καθ' ὑπόθεσιν, inquit Chrysostomus, δεδόσθω καθ' ὑμᾶς, *ex concessione detur ità esse sicut vultis*. Pro πλάνος cæteri ediderunt ἄγνοιαν *ignorantiâ*. Notatum hoc in Scholiis Græcis. Tharg. *Verùm enimvero erravi, apud me pernoctabit error meus*. ¶ *Si erravi*] Particula *si* non est in fonte, sed subintelligitur, ut ibi, *Ipsi ædificabunt, ego destruam*, Si ædificaverint. Licet vertere *erraverim*. Simile,

Graculus esuriens in cœlum jusseris ibit.

Plenum est, *si jusseris*. Non dicit *se errasse*, sed concedit hoc illis, ac si diceret, *Demus me errasse*, &c. *Sit ità quòd erraverim*. ¶ *Mecum*] *Apud me*. ¶ *Pernoctabit*] *Morabitur, manebit*. ¶ *Error meus*] q. d. *Ego luam eum, non vos*. *Error* hîc משוגה dicitur à שוג verbo inusitato, pro quo שגה & שגג in usu.

5. *Verè*] *Certè, sanè, equidem, profectò*. ¶ *Contra me extuleritis*] Ad verb. *super me magnificaveritis*. Quidam *os* aut *linguam* subaudiunt. הגדיל pro *extulit* sumitur etiam in illo, *Extulit contra me calcem*, i. הרים. Vulg. *At vos contra me erigimini*. LXX Ἔα δὲ, ὅτι ἐπ' ἐμοὶ μεγαλύνεσθε, *Sine verò, quoniam super me magnificatis vos*. Tharg. *Si in veritate contra me magnificamini*, h. e. superbitis, aut effertis vos. ¶ *Et arguendo produxeritis contra me probrum meum*] Vulg. *& arguitis me opprobriis meis*. LXX ἐνάλλεσθε δέ μοι ὀνείδει, *& insultatis super me opprobrio*. Aq. Th. ἐλέγχετε ἐπ' ἐμὲ ὀνειδισμόν μου *arguitis super me opprobrium meum*. Id sonant Ebræa verbum è verbo. Tharg. *arguitis*, aut *increpatis, contra me probrum meum*, h. e. arguendo & disputando producitis unum pro duobus. Licet etiam vertere, *arguitis contra me in probrum*, seu *opprobrium*, *meum*, q. d. *magno cum opprobrio meo*.

6. *Scitote nunc quòd Deus*, &c.] Vulg. *Saltem nunc intelligite quia Deus non æquo judicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit*. LXX Γνῶτε οὖν ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ταράξας, ὀχύρωμα δὲ αὐτοῦ ἐπ' ἐμὲ ὕψωσεν, *Scitote igiturquia Dominus est qui turbavit, & vallum suum super me exaltavit*. Tharg. *Scitote nunc Deum corroborasse me* (aliàs, *prævaluisse mihi*) *& rete suum super me circumduxisse*. ¶ *Perverterit me*] Jus meum: aut, *quòd everterit* statum rerum mearum, facultatibus & liberis omnibus ademptis. ¶ *Rete suum*] Tralatio ab avibus & feris, quæ retibus capiuntur. ¶ *Super me*] Vel *contra me*. ¶ *Circumdederit*] *Circumduxerit: quòd reti suo me cinxerit & circumdederit*, ità ut elabi & evadere non possim, reti undiquaque conclusus & circumdatus.

7. *Ecce*] Vulg. *Ecce, clamabo vim patiens & nemo audiet; vociferabor & non est qui judicet*. Pro *audiet* malim *exaudiet*. Nam *audit* qui tamen non *exaudit*. LXX Ἰδοὺ γελῶ ὀνείδει, οὐ λαλήσω· κεκράξομαι, καὶ οὐδαμοῦ κρίμα, *Ecce, ridebo opprobria, non loquar; clamabo, & nusquam judicium*. Pro אצעק *vociferabor* videntur legisse אצחק *ridebo*, unde *Isahac* dictus, quem propterea Γέλωτα interpretantur. ענה interdum *loqui* sig. ut sciunt periti harum rerum. Οὐδαμοῦ, *nusquam, nullo in loco*. Tharg. *Ecce clamo à rapina* (vel *propter rapinam*) *& nemo respondet mihi; precor & non est judicium*. ¶ *Vociferor violentiam*] Clamo violentiam mihi fieri, vel, ob violentiam & injuriam quæ mihi fit vociferor ad Deum. ¶ *Non exaudior*] Non respondetur mihi, hoc est *non exaudior*. Frustrà ac nequicquam vociferor, quia nemo me exaudit, nemo mihi respondet. ¶ *Clamo*] More precantium qui ad Deum clamant in angustia sua & adversitate. ¶ *Non est judicium*] Nullum judicium exercetur in causa mea; nemo mihi reddit jus; ut fieri solet & debet cùm aliquis de injuria sibi facta queritur apud Judicem. Latiùs accipiendum apud Mosem ed. Jerosolymitanâ, ubi Cain ad fratrem suum, *Non est judex, neque judicium*. Quibus verbis omnem omnino tollit è mundo providentiam.

8. *Semitam*, &c.] Vulg. *Semitam meam circumsepsit, & transire non possum, & in calle meo tenebras posuit*, legit נתיבתי. LXX Κύκλῳ περιῳκοδόμημαι, καὶ οὐ μὴ διαβῶ· ἐπὶ πρόσωπόν μου σκότος ἔθετο, *In circuitu circumædificatus sum, & non transibo: in facie mea tenebras posuit*. Illud ἐπὶ πρόσωπόν μου *in vultu meo* cæteri reddiderunt ἐπὶ ἀτραποὺς, *super semitas*. Tharg. *Stratam meam sepivit, quam non transibo; & calles meos tenebris obduxit*: ad verb. *posuit tenebras super eos*. *Semitam meam*: vitam hanc meam malis oppletam & calamitosam. ¶ *Sepsit*] *Maceriâ circumsepsit*, maceriam aut sepem ei obduxit. Nam GADER, *sepes, maceria*. Hoc videtur velle, Ità circumsepsit ut elabendi spes nulla supersit mihi. ¶ *Et non transibo*] *Quam non transibo*, sive *transire potero*, sepe impediente. ¶ *Super calles meos*] *Vias meas, semitas meas*. *Callis* propriè via trita, i. τρίβος· sed ἀτραπὸν reddunt. נתיבה autem est *semita*, idem ferè quod ארח. *Callem* hîc vertit Vulg. noster. ¶ *Ponit tenebras*] Loquitur de *tenebris* calamitatum: Aut forsan eò respexit quòd per tenebras non inceditur sine periculo lapsûs; unde illud, *Palpat ipso meridie ut in tenebris*.

9. *Gloriâ meâ*, &c.] Ad verb. *Gloriam meam à super me spoliavit*, aut *exuit*. Nos sensum expressimus post interpretem qui à *vulgo* nomen habet, qui vertit, *Spoliavit me gloriâ meâ*. LXX Τὴν δὲ δόξαν ἀπ' ἐμοῦ ἐξέδυσεν, *gloriam verò meam à me exuit*. Quod idem cum illo *exuit me gloriâ meâ*. Tharg. *Gloriam meam à me detraxit*, honorem in quo hactenus fui, aut, *spoliavit me gloriâ meâ*, h. e. liberis. Nam liberi sunt *gloria* parentum. Sic *gloria* nomen ponitur Hos. 9. 11. וכבודם *& gloria eorum*, i. nati eorum. Augusti Livia in epicedio Drusi,

Gloria confecta nate parentis ubi es?

Sic Claudianus Proserpinam *Cereris gloriam & superbiam* vocat. Aut, *gloriâ meâ*, i. opibus meis. Nam *gloria* divitiæ, quæ sunt hominis gloria: honoratur enim iis. Gen. 31. 1. *Ex omnibus quæ fuerunt patris nostri fecit omnem gloriam istam*. Onc. *comparavit omnes opes istas*, 45. 13. *Indicabitis patri meo omnem gloriam meam in Ægypto*: ubi tamen latiùs extendi potest, ut Matth. 6. 29. *Salomo in omni gloria sua*. Psal. 49. 16. *cùm multiplicata fuerit gloria domûs ejus*: præcedit autem, *cùm ditatus fuerit vir*. Vide & v. 17. Item Jes. 61. 6. & 66. 11. ubi Scholia Ebraica enarrant ממונם *pecuniam eorum*. ¶ *Spoliavit*] Vel *exuit*. ¶ *Abstulit*, &c.] *Amovit, removit*. Vulg. *& abstulit coronam de capite meo*. LXX ἀφεῖλε δὲ στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς μου. Hinc nonnulli suspicantur Jobum Regem fuisse, h. e. Regulum terræ Uz. Tharg. *& removit coronam capitis mei*. Ad verb. *coronam meam, capitis mei*: coronam meam, videlicet capitis mei. *Coronam capitis mei*] Omne id

id quod mihi ornamento erat. Nam Corona ornat caput. Quidam ad Liberos restringunt; juxta illud, *Corona senum filii filiorum.* Alii ad Opes etiam extendunt: nam iis ornamur. Prov. 14. 24. *Corona sapientum divitiæ ipsorum.* Sunt etiam qui de Regno enarrant, ut Thren. 5. 16. *corona capitis mei cecidit.* Sed hoc alienum & coactum judico.

10. *Destruit,* &c.] *Evertit, demolitur.* Tralatio ab ædificiis. Thema נתץ. Quidam *evellit,* i. נתש aut נתר. Vulg. *Destruxit me undique, & pereo: & quasi evulsæ arboris abstulit spem meam.* Lxx Διέσπασέ με κύκλῳ, καὶ ᾤχόμην· ἐξέκοψε δὲ ὥσπερ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου, *Dirupit me undique, & abii: & excidit ut arborem spem meam.* Tharg. *Vastat me circumcirca, & abeo: & aufert sicut lignum spem meam.* ¶ *Undique*] *Per circuitum, circumquaque.* ¶ *Et abeo*] *Abeo ad patres,* i. morior: aut *pereo,* ità V. interpres. *Abitionem* etiam Latini autores Mortem vocant. Notavi aliàs; non repeto. ¶ *Revellit*] Transfert, ire facit. ¶ *Ut arborem*] Quæ semel evulsa non ampliùs regerminat. Quidam *ut lignum*: vox enim Ebræa utrumque sig. Lignum de arbore revulsum nunquam repullulat. ¶ *Spem meam*] Quam concepi de salute mea.

11. *Et fecit,* &c.] Vulg. *Iratus est contra me furor ejus, & sic me habuit quasi hostem suum,* legit ויחר, & mox כצרו. Lxx Δεινῶς δέ μοι ὀργῇ ἐχρήσατο, ἡγήσατο δέ με ὥσπερ ἐχθρόν, *Graviter autem mihi irâ usus est, & reputavit me tanquam hostem.* Tharg. *Invaluit contra me ira ejus, & reputavit me sibi tanquam unum ex oppressoribus suis,* h. e. adversariis, inimicis. ¶ *Excandescentem*] Vel *excandescere.* Id Ebraicè est ויחר fut. Hiphil. *Fecit excandescentem* ità dicitur ut apud Plautum *qui te flentem facit.* Licet vertere *fecit ut excandesceret ira sua contra me,* ut irasceretur mihi. ¶ *Sibi*] Redundat in Latio. ¶ *Sicut unum ex adversariis suis*] In fonte ad verb. *sicut adversarios suos:* eo loco habuit quo habere solet hostes suos, adeò duriter me tractavit. *Sicut adversarios,* i. sicut unum aliquem adversariorum, Locutio est ut, *Sepultus est in urbibus Galaad,* in una aliqua urbe. Sic *pullus asinarum,* unius alicujus asinæ. *Sicut arbor plantata secus rivos aquarum,* secus unum aliquem rivum.

12. *Simul,* &c.] Vulg. *Simul venerunt latrones ejus, & fecerunt sibi viam per me, & obsederunt in gyro tabernaculum meum.* Lxx Ὁμοθυμαδὸν δὲ ἦλθον τὰ πειρατήρια αὐτοῦ ἐπ' ἐμοί, ταῖς ὁδοῖς μου ἐκύκλωσαν ἐγκάθετοι, *Unanimiter autem venerunt tentationes ejus contra me, viis meis in circuitu insederunt insidiatores.* Τὰ πειρατήρια sig. etiam *agmina piratarum.* Th. μονόζωνοι, *latrones, milites.* Sym. λόχοι, *insidiatores, prædones.* Aquila in primo librorum Mosis גר interpretatur εὔζωνος *accinctus.* Tharg. *Pariter veniunt turbæ ipsius, & sternunt contra me viam suam, & castra ponunt circumcirca tabernaculum meum.* ¶ *Venerunt*] Vel potiùs *veniunt:* nam est verbum fut. in Ebræo. ¶ *Turmæ*] *Cohortes, cunei, exercitus.* Intelligit autem calamitates, quæ tanquam turmæ militum ipsum invaserunt & tantùm non oppresserunt. Mala enim Deo ministrant, & sunt quasi milites ejus. ¶ *Straverunt viam suam*] Ut milites facere consueverunt cùm aliquò proficiscuntur. Quidam *calcarunt.* A מסלה deductum, quæ est *via strata & elevata.* ¶ *Contra me*] Ad verb. *super me.* Quid si *straverunt viam suam super me,* ac si ego illis essem via trita per quam iter faciant? ¶ *Castrametati sunt*] *Castra posuerunt.* ¶ *Circum tentorium meum*] *Circa domum meam:* ut qui urbem obsident, circa eam castra ponere solent. Licet vertere *in circuitu tentorii mei:* quod noster dixit *in gyro,* Græci κύκλῳ.

13. *Fratres meos,* &c.] Vulg. *Fratres meos longè fecit à me, & noti mei quasi alieni recesserunt à me.* Lxx Ἀπ' ἐμοῦ ἀδελφοί μου ἀπέστησαν, ἔγνωσαν ἀλλοτρίους ἢ ἐμέ, *A me fratres mei recesserunt, noverunt alienos quàm me.* Vult dicere *magis quàm me,* μᾶλλον ἢ ἐμέ. Sic Homerus,

Βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι.

Potiùs quàm perire. Tharg. *Fratres meos à me procul amovit; & noscentes mei facti sunt extranei à me.* חילונאי *laici, profani. Fratres mei:* qui mihi amici erant ut fratres, qui me fraternè amabant. Nota intimum amicum dici *fratrem.* Sic alibi, *Frater in adversis nascitur:* quod Ennius dixit,

Amicus certus in re incerta cernitur.

Hoc sensu Salomo & Hiram *fratres* erant, quia amici inter se. ¶ *A me*] *A super me,* i. juxta me. *Super* pro *juxta* tritum est. *Juxta* sive *apud, aliquem esse* dicitur qui præstò est ad eum juvandum aut consolandum in adversis. ¶ *Procul summovit*] Juxta illud, *Omnes fratres afflicti deserunt eum.* Scitum & illud,

Si fueris felix, multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Ut hirundines æstate præstò sunt, hieme pulsæ recedunt; sic amici. ¶ *Cognoscentes me*] Qui me priùs noverant, meique curam & rationem habebant. Id enim *nosse* significat; ut ibi, *Dominus novit qui sui sunt.* Non malè vertas *noscentes mei,* i. noti & familiares mei. ¶ *Sanè*] *Utique, profectò.* ¶ *Alienati sunt*] *Alieni & extranei facti sunt à me,* quasi alieni recesserunt à me. Quidam *recesserunt à me.* סרו ממני. R. S. conjunctim legit אכזרו *crudeliter abscesserunt.*

14. *Defierunt,* &c.] Vulg. *Dereliquerunt me propinqui mei; & qui me noverant obliti sunt mei,* Lxx Οὐ προσεποιήσαντό με οἱ ἐγγύτατοί μου, καὶ οἱ εἰδότες μου τὸ ὄνομα ἐπελάθοντό μου, *Non adhæserunt mihi proximi mei, & scientes nomen meum obliti sunt mei.* Præcedit autem, φίλοι δέ μου ἀνελεήμονες γεγόνασιν, *amici verò mei immisericordes facti sunt,* i. אכזרו, quomodo sanè Ebræa legit R. S. ut diximus. Tharg. *Cessarunt propinqui mei, & noti mei obliti sunt mei.* Non ampliùs fuerunt erga me quales antea fuerant, aut esse debuerant jure propinquitatis. ¶ *Propinqui mei*] i. Socii aut amici mei; ut Psal. 34. 12. קרובי, ubi R. D. exponit רעי. *Vocatur enim,* inquit, *socius & amicus* קרוב *quia est proximus amico, sensu, sententiâ & voluntate.* Aut, *propinqui mei,* i. consanguinei mei: usurpatur enim de *propinquitate* Loci, Temporis & Sanguinis. Porrò sanguine propinqui sunt qui à Latinis autoribus *consanguinei* vocantur. ¶ *Noti mei*] *Familiares mei.* ¶ *Obliti sunt mei*] *Non recordati sunt mei.* Quod accipiendum ut ibi, *Quid mortalis, ut recorderis ejus? Noti* autem hìc dicuntur מידעים qui suprà יודעים vocantur, i. *noscentes.* Nec malè Vulg. *qui me noverant,* h. e. curam & rationem mei habuerant. Hoc enim *nosse* inter alia sig. cujus synonymum *meminisse* aut *recordari.* Psal. 8. 4. *Quid mortalis, ut memor sis ejus? filius hominis, ut visites eum?* Id alibi legitur *ut cognoscas eum.* Idem aliis verbis: quod tritum in Sacris.

15. *Commorantes domi meæ*] Vulg. *Inquilini domûs meæ.* גרי ביתי, cujus sing. גר *advena, inquilinus,* πάροικος, ἔνοικος, προσήλυτος. Lxx γείτονες οἰκίας *vicini domûs,* שכני בית. Tharg. דיירי ביתי *habitatores domûs meæ.* i. יושבי. In Ebræo est ad verb. *commorantes domûs meæ.* Vult dicere, *Qui domi meæ commorantur,* i. גרים *domestici mei.* גר & ישב ità differunt ut גר sit *commorari in aliquo loco tanquam advenam & peregrinum,* ישב autem *habitare,* κατοικεῖν, & *fixam sedem habere.* ¶ *Et ancillæ meæ*] Lxx θεράπαιναί τε μου. Tharg. ולחינתי *& concubinæ meæ. Concubina* Ebræis פילגש dicitur. ¶ *Pro extraneo reputaverunt me*] Vulg. *sicut alienum habuerunt me.* ל enim quandoque Similitudinem notat. לאשה *pro uxore, sicut uxor, uxoris loco;* לאש *sicut ignis.* Lxx ἀλλογενὴς ἤμην ἐναντίον αὐτῶν *alienigena eram coram eis.* Tharg. *sicut profanum reputaverunt me:* si modò חילוני sit *profanus,* & non *extraneus:* nam est interpretamentum τοῦ זר, quod *extraneum* denotat, non *profanum.* תחשבני ad verb. *reputabitis me.* Hæc persona usurpatur pro secunda & tertia feminina תחשבנה *reputabitis feminæ,* aut *reputabunt,* ut h. l. nam ad *ancillas* refertur. Videndus Mercerus ad h. l. qui etiam annotat de גר quod *peregrinari* reddunt, *significare interdum idem quod Habitare;* unde מגור *Habitatio, de iis qui fixam sedem in aliquo loco posuerunt.* Movet me tanti viri autoritas ut non ausim ab eo dissentire. Quidam *hospites & peregrinos* innui putant, quos rebus suis nondum afflictis hospitio exceperat; ut infrà dicit *se buccellam suam non comedisse solum,* memor illius, *Domus tua versus plateam patens esto.* ¶ *Ignotus fui,* &c.] Vulg. *& quasi*

peregrinus

peregrinus fui in oculis eorum. Adjecit notam Similitudinis, quæ sæpenumero ità desideratur. Versio hæc enervat interpretationem de *hospitibus* & *peregrinis*. Huc referendum quod suprà ex ed. Græca laudavimus ἀλλογενὴς ἤμην ἐναντίον αὐτῶν, i. *alienigena*. Tharg. *sicut filius populorum fui in conspectu eorum.* Nota ignotum dici *filium populorum*, sub. *alienorum*, i. alienum: nam tales ferè ignoti sunt. Vocatur autem *ignotus* נכרי quasi per Antiphrsin, quòd alieni peregrini ob variantes vestes aut diverso mores maximè noti sint apud exteros degentes aut comorantes.

16. *Servum meum*] Θεράποντά μου. ¶ *Vocavi*] *Accerpi ad me.* ¶ *Non respondit*] Nè responso quidem medignatus est. Lxx οὐχ ὑπήκουσε *non obedivit.* Verbum Ebræum ענה utrumque sig. ¶ *Ore meo*] Vulg. *ore proprio.* Lxx στόμα δέ μου ἐδεῖτο *os autem meum deprecabatur.* Targ. *ore meo quærebam ab eo.* ¶ *Supplex sum ei*] Vulg. *deprecabar illum.* Lxx καὶ ἱκέτευον, quod ad sequentia referunt. In במו syllaba מו adjectio est quam *syllabicam* vocant. אתחנן *deprecor*: quod inferioris est. Raro patrem deprecamur, nunquam servum. Qui miser est, etiam servo suo supplex est.

17. *Spiritus meus*, &c.] Vulg. *Halitum meum exhorruit uxor mea.* Lxx Καὶ ἱκέτευον τὴν γυναῖκά μου *Et rogabam uxorem meam.* Tharg. *Spiritus meus extraneus erat uxori meæ.* Spiritus oris mei, h.e. meus, qui Ebræis dicitur הבל פה. Nota halitum רוח dici, i. *spiritum*: nam aliud nihil est quàm spiritus ore emissus. ἀναπνοὴν Græci vocant. Vide Cohel. 3. 19. Vita enim spirandi & respirandi facultate continetur. *Halitus* non tantùm oris est: nam est *halitus* Solis, h. e. vapor & calor: & Plinius ait, *In aquas penetrare hunc vitalem halitum quis miretur?* Sanè *halitus* exponitur *spiritus* sine adjectione *oris*. ¶ *Alienus est*] Aut *fuit*, זרה. q. d. aversata est eum ob fœdum morbum meum, ob fœtorem ulcerum meorum. ¶ *Uxori meæ*] Quam Dinam fuisse suspicantur, filiam Jacobi Patriarchæ: qua de re diximus aliás. ¶ *Deprecor filios uteri mei*] Vulg. *& orabam filios uteri mei.* Vult dicere, *quos uxor mea in utero gestavit.* Lxx προσεκαλούμην δὲ κολακεύων υἱοὺς παλλακίδων μου *& invocabam blanditiis filios concubinarum mearum.* Suprà, *Commorantes domi meæ, & ancillæ meæ.* Tharg. *& concubinæ meæ.* Hîc habet, *supplex sum filio viscerum meorum.* Sym. παίδων μου *puerorum meorum*: imò *filiorum meorum*. *Filii filiorum* sunt Nepotes, qui etiam *filii* vocantur; juxta proverbium, *Filii filiorum sunt tanquam filii.* Possumus vertere *supplex fio filiis uteri mei.* Quod de Patre dici, ut novum, ità notandum est diligenter: quippe mater gestat in utero filios, non pater. Sed venter uxoris etiam viri est. Quidam hîc legunt, *supplex fiebam uxori meæ propter filios uteri mei*, quos amiseram, vel quos procreare ex ea ampliùs desiderabam. Vide Mercerum.

18. *Etiam pueri*] Vel *parvuli*. Vulg. *stulti* אוילים. Forte putavit עוילים idem significare. Nam literæ gutturales alternantur & sibi invicem cedunt. Sic ערע & ארע permutantur, h. e. *occurrit, obviàm factus est.* Lxx Οἱ δὲ εἰς τὸν αἰῶνά με ἀπεποιήσαντο, *Illi verò in seculum me aversati sunt.* Videntur legisse עולם pro עוילים *pueri*, i. נערים ut exponunt Scholia Ebraica. Tharg. *Etiam pueri* (ינקיא *infantes*) *procul repulerunt sermonem meum.* Th. Καί γε ἄφρονες ἀπώσαντό με, *Atque etiam insipientes abjecerunt*, sive *repulerunt*, *me.* Quidam *iniqui, perversi.* Nam עול & עולה *perversitas.* ¶ *Aversantur*] *Abominantur, detestantur.* Sic Apostolus se dicit esse περίψημα *mundi*, h. e. *rejectamentum.* ¶ *Surgo*, &c.] Vulg. *& cùm ab eis recessissem, detrahebant mihi.* Lxx ὅταν ἀναστῶ, κατ' ἐμοῦ λαλοῦσιν. *cùm exsurrexero, contra me loquuntur.* Tharg. *surgo, & loquuntur de me.* Simul ac surrexi & ab eis recessi, detrahunt mihi. Quidam, *assurgo eis, & nihilominus malè de me loquuntur.* Assurgimus iis qui nos ætate superant, reverentiæ causâ. Præter decorum ergo facit qui senex juveni, nedum puero, assurgit. Scitum illud

——*Grande nefas & morte piandum,*
Si juvenis vetulo non assurrexerat.

Alius, *Stabam, & obloquuntur mihi*: q. d. Adstanti mihi maledicunt. In tantum contemptum apud eos veni. ¶ *Obloquuntur mihi*] Ad verb. *loquuntur in me*, i. contra me.

19. *Abominantur me*] Vulg. *Abominati sunt me quondam consiliarii mei: & quem maximè diligebam, aversatus est me*, aliàs, *adversatus est mihi.* Lxx Ἐβδελύξαντό με οἱ ἰδόντες με· οὓς δὲ ἠγαπήκειν, ἐπανέστησάν μοι, *Abominati sunt me qui me videbant: quos autem dilexeram, consurrexerunt in me.* Tharg. *Aversati sunt me omnes viri secreti mei; & quos dilexi conversi sunt in me*, ad verb. *quem dilexi*; sing. pro plur. ¶ *Mortales arcani mei*] *Viri secreti mei*, aut *consilii mei*; *qui mihi sunt à secretis*, aut *consiliis*; *secretarii*, aut *consiliarii*, *mei*: סוד & *arcanum* & *consilium*, quòd consilia secreta & arcana esse debeant. Notum illud, *Absque arcano dissipantur cogitationes.* מְתִים *mortales*, מֵתִים *mortui*. ¶ *Etiam is quem amavi*] Sub. *me abominatur.* Fortè זה pro אלה, per Enallagen numeri; ut dicat, *Et hi quos amavi vertuntur in me*, fiunt mihi hostes & inimici.

20. *Cuti meæ & carni meæ*] *Cuti carnis meæ*, i. corporis. Aut *caro* hîc est idem quod *cutis*; ut Psal. 102.5. *Adhæsit os meum carni meæ*, i. *cuti meæ*, ut exponit R.D. Contrà *cutis* pro *carne* ponitur Job. 18. 13. ut idem observat. Cutis ossibus adhæret in extrema macie, quando carnibus consumptis homo nihil aliud est quàm cutis & ossa: ut Plautus loquitur, *Ossa atque cutis* (aliàs *pellis*) *sum miser à macritudine.* Libri vulgati, *miser macritudine.* Vetus interpres, *Pelli meæ, consumptis carnibus, adhæsit os meum.* Vide Observ. meas, l. 1. c. 5. Lxx Ἐν δέρματί μου ἐσάπησαν αἱ σάρκες μου, *In cute mea* (*cum cute mea*) *putruerunt carnes meæ.* Tharg. *Cuti meæ & carni meæ adhæsit os meum.* Aq. ἐν δέρματί μου καὶ ἐν κρέασί μου ἐκολλήθη τὸ ὀστοῦν μου, *Pelli meæ & carni meæ adhæsit os meum.* Ad verb. *in pelle mea*, &c. Quem Ebraismum nos mutavimus, quia Latini autores ità non loquuntur. ¶ *Et evasi cum cute dentium*] q. d. *Tantùm evasi cum cute dentium.* Cutim propriè gingivarum intelligit. Ebræus habet ad verb. *in cute dentium*: quomodo & Chaldæus, nisi quòd in eo *relictus sum*, si modò אשתארית sign. *relictus sum*, & non *evasi*. Santes *& evasi cum pelle dentium meorum.* Vulg. *& derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos*, per *cutem* Labia intelligens. Lxx τὰ δὲ ὀστᾶ μου ἐν ὀδοῦσιν ἔχεται *& ossa mea in dentibus hærent.* Aug. *in dentibus meis sunt.* Sym. καὶ ἐξέτιλλον τὸ δέρμα μου ὀδοῦσιν ἐμοῖς *& evellebam cutem meam dentibus meis.* *Senes*, inquit Scholiastes, *hæc sibi voluerunt, Adeò insanabile esse malum ut neque doloris expertia, cujusmodi sunt ossa, libera sunt à dolore*, ἀλλ' ὡς ὑπ' ὀδόντων τινῶν κατεσθίεται, *sed quasi à dentibus quibusdam comeduntur.*

21. *Miseremini mei*] Vulg. *Saltem vos, amici mei*; & mox, *quia manus DOMINI*; aliàs *Dei*. Lxx Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατέ με, ὦ φίλοι· χεὶρ γὰρ Κυρίου ἡ ἁψαμένη μοῦ ἐστιν, *Miseremini mei, miseremini mei, ô amici: manus enim DOMINI est quæ tetigit me.* Tharg. *Parcite mihi, parcite mihi vos, socii mei: quoniam plaga DOMINI appropinquavit mihi.* ¶ *Vos amici*] *Vos, ô amici*, aut *socii*. ¶ *Manus Dei*] *Plaga Dei.* Manu enim plagam infligimus. Psal. 77.2. *Manus mea diffluxit*, i. מכתי. Jes. 25.10. *Quiescit manus DOMINI in monte isto.* Ruth 1.13. *egressa est in me manus DOMINI.* ¶ *Tetigit me*] *Percussit me*; ut Psal. 104. 32. *tangit montes, & fumant.* Job 1.11. *Tange omnia quæ habet.* Alibi est, *Tange montes, & fumabunt.*

22. *Quare persequimini me sicut Deus*] Quemadmodum Deus me persequitur & insectatur; sic etiam vos. Quid causæ habetis cur hoc ità faciatis? Lxx Διατί με διώκετε ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος; *Quare me persequimini, sicut & DOMINUS?* Tharg. *Quare insectamini me sicut Deus?* כמו אל quidam interpretantur *sicut ista?* Suprà 12.3. כמו אלה, i. *eo modo*; aut *sicut isti*, qui mihi ex professo hostes sunt: minùs se probat mihi. ¶ *Et de carne mea non saturamini?*] Vulg. *& de carnibus meis saturamini?* Omisit negationem, si non excidit culpâ exscriptorum. Lxx ἀπὸ δὲ σαρκῶν μου οὐκ ἐμπίπλασθε; *& de carnibus meis non satiamini?* Tharg. *& de carne mea non saturamini?*

 Quid

———*Quid dentem dente juvabit*
Rodere? carne opus est, si satur esse velis.

Non dicit *carne mea*, sed *de carne mea*. Sic differunt *comedere panem* & *de pane, bibere vinum* & *de vino*. *De carne* non *saturatur* nisi qui comedit de illa; sed comedit etiam qui non satiatur. Qui ad satietatem comedit, is propriè *satiari* dicitur sive, quod idem, *saturari*. *Carnem* verò *edere* dicitur qui aliquem ità vexat & affligit ut eum ad tabem adducat, in qua caro consumitur. *Carnem suam edit* qui suum cor edit. Satis, inquit, vobis esse deberet quòd de carne mea saturamini, h. e. de pœna corporis mei, quam videtis ad satietatem usque, aut, *de carne mea*, de pœna *carnis meæ*, h. e. liberorum meorum. Quæramus aliud. Mich. 3. 3. *qui comedunt carnem populi mei*. Alibi est, *Comedunt populum meum ac si comederent panem*. Vult dicere *tam avidè comedunt*. Sic Comicus, *quem assiduè exedunt*, cujus bona & facultates assiduè absumunt. *Carnem socii sui comedere*, Jer. 19. 9. Zach. 11. 9. *Cùm appropinquarent ad me maligni ad comedendum carnem meam*, Psal. 27. 2. Aliter accipitur in illo, *Hunc vobis deridendum & comedendum propino*.

23. *Quis det ut scribantur*] *Utinam scriberentur*. *Quis det* optantis est, & habet post se copulam interdum, quam hîc per *ut* expressimus. Sic alibi, *Quis det & convertetur?* ut convertatur, utinam converteretur. Verbum igitur è verbo, *Quis det, & scribentur? quis det in libro, & imprimentur?* Vulg. *Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei?* Lxx Τίς γὰρ ἂν δώη γραφῆναι τὰ ῥήματά μου; *Quis enim utique det ut scripta sint verba mea?* Tharg. *Quis dabit mihi ut scribantur verba mea?* ad verb. *& scribentur*. ¶ *Nunc*] אפו *nunc*, ut suprà, *Scitote nunc*. ¶ *Quis det in libro ut imprimantur?*] *Utinam impressa & exarata essent in libro aliquo*. Intelligit verba quæ habuit pro innocentia sua, ad justitiam causæ suæ tuendam. Ordo verborum inversus ità corrigendus erit, *Quis det ut imprimantur*, vel potiùs *insculpantur, in libro?* Vulg. *Quis mihi det ut exarentur in libro?* Lxx τεθῆναι δὲ αὐτὰ ἐν βιβλίῳ εἰς τὸν αἰῶνα, *& ipsa posita in libro in seculum*. Expresserunt vim verbi *sculpo*: nam quæ sculpta in ære diu durant. Tharg. *Quis det in libro*, aut *scheda*, *ut signentur?* בפתקא est in Chaldaismo, ויתרשמון *& signentur, notentur, describantur*.

24. *Stylo ferreo & plumbeo*] Vulg. *Stylo ferreo, & plumbi laminâ, vel certè sculpantur in silice*. Lxx Ἐν γραφείῳ σιδηρῷ καὶ μολίβῳ, ἢ ἐν πέτραις ἐγγλυφῆναι; *In stylo ferreo, & plumbo, aut in petris insculpta?* μόλιβος *plumbum*, quod usitatiùs dicitur μόλυβδος. Usurpat Homerus Iliad. λ. Tharg. *Calamo ferreo & plumbeo, in seculum in petra sculpantur*. Hîc *plumbum* כרכמיש dicitur. Ad verb. *in stylo ferri & plumbi*, i. ferreo & plumbeo. Ebraismus nusquam non obvius. Licet etiam vertere *stylo ferreo & plumbo*. Plumbum cedit petræ: quomodo igitur plumbo incidi potest in ea? mollius enim est. An ferro incidebant quod postea plumbo colorabant? nihil temere statuendum. Fortè plumbum temperaturâ quadam indurabant, adeò ut stylo ejus in silice aut petra incidi posset. Sic æs olim ità temperabant ut ex eo gladii & etiam arcus fierent. Temperatura illa nunc abolita est: itaque chalybe utuntur. ¶ *In perpetuum*] *In sempiternum*. Pertinet ad sequens membrum: docet accentus qui in cod. Ebræis. In Vulg. perperàm legitur *celte* quibusdam libris pro *certè*. צור autem est *petra*, vel certè *silex*: ità Vulg. noster.

25. *Et ego scio*] Vulg. *Scio enim quòd Redemptor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum*. Legit אקום *surgam* pro יקום *surget*. Lxx Οἶδα γὰρ ὅτι ἀέναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων, ἐπὶ γῆς ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου; *Scio enim quia æternus est qui me resoluturus est super terram, ad resuscitandam cutem meam*. His adhærent consequentia verba, τὸ ἀναντλοῦν ταῦτα *quæ perpetitur hæc*. Quæ invenies in versu proximè sequenti unà cum τὸ δέρμα μου. Tharg. *Et ego scio quòd Redemptor meus vivit, & quòd postea redemptio ejus in pulvere stabit:* an *surget?* ¶ *Redemptor meus*] *Liberator meus*. In ed. Græca pro ὁ ἐκλύειν με μέλλων· vide num sit legendum ἐρύειν, quod *salvum & incolumem præstare conservareque* sign. q. d. *qui me conservaturus est*. Nam ἐκλύειν non est in usu, & aliud sign. Cæterùm *redimere* pro *liberare* notavi aliàs non semel: piget repetere toties. ¶ *Vivere*] *Quòd vivat*. Is est sensus, *quòd semper vivat:* qui propterea dicitur ἀείζωος, vel ἀεὶ ζῶν, h. e. *æternus*. Id Græci expresserunt per ἀέναος *perennis, perpetuus*. Propriè ἀέναος, qui & ἀείναος, *qui semper fluxit*. Lex. vet. Ἀέναον ὕδωρ *jugis aqua*. Sed ad alia etiam transfertur: nam dicimus, ἀέναοι νεφέλαι *perennes nubes*. Hîc de Deo usurpatur חי *vivus, vivens:* pl. חיים *viventes*. חי quando verbum est præt. temporis, denotat *vivit*. Hîc potiùs nomen est, *Ego scio Redemptorem meum vivum esse:* quod idem cum illo, *scio illum vivere*, h. e. æternum esse. Sic *vivit Dominus*, Æternus est. *Vivus* enim *perennis*; ut *aqua viva, fons vivus, lapis vivus, saxum vivum, arbor viva*. Cæterùm *vivere* dicitur Deus quia per se sempérque vivit, h. e. qui sempiternus est. ¶ *Postremus*] *Ultimus, novissimus*. S. Jes. 44. 6. *Ego primus & postremus*. ¶ *In pulvere*] A verb. *super pulverem:* & est idem cum illo, *super terram* unde *terra pulveris* ἐν παρεμβολῇ. Vult dicere, *Post omnes qui terram incolunt ipse manebit. Postremus omnium erit*. ¶ *Stabit*] *Perstabit, manebit, durabit, permanebit*, q. d. *Vivet postremus & ultimus*. *Stabit* hîc יקום dicitur, quod in communi usu sign. potiùs *surget:* unde in Vulg. *de terra surrecturus sum*. Hîc potiùs *stabit* designat, ut Jes. 40. 8. *Verbum Domini in seculum stat*, i. permanet. Sic alibi, *Terra in perpetuum stat*, יעמוד, h. e. permanet. Theodotio hunc locum, teste Chrysostomo, ità reddidit, ὁ ἀγχιστεύς μου ζῇ, καὶ ἔσχατον ἐπὶ χώματος ἀναστήσει, *Redemptor meus vivit, & novissimè super pulverem suscitabit*. Idem, *Persuadet*, inquit, *duos versiculos esse conjungendos, atque ità legendum*, οἶδα γὰρ ὅτι ἀέναός ἐστιν ὁ ἐκλύειν με μέλλων ἐπὶ γῆς, ἀναστῆσαι τὸ δέρμα μου τὸ ἀνατλοῦν ταῦτα, *quomodo & nos vertimus, ut significetur, Immortalem Deum, cùm Jobum per mortem resolverit in terram, rursus suscitaturum è terra per resurrectionem, aut à morbo liberatum reparaturum ad pristinam valetudinem. Scholiastes tamen ità interpretatur*, εἴθε ἀναστήσαι Θεὸς τὸ δέρμα μου τὸ ὑπομεῖναν ταῦτα, *Utinam suscitet Deus cutem meam quæ sustinuit hæc*, ex ed. Rom.

26. *Et post*, &c.] Vulg. *Et rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum:* quod de futura Resurrectione enarrant. Rursum עור, iterum נקפו, tanquam à יקף, quod Grammatica non patitur. *In carne mea* מבשרי. Tharg. *Postquam convaluerit* (aliàs *intumuerit*) *pellis cutis meæ, erit hoc, & è carne mea videbo rursum*, vel *denuò*, *Deum*. ¶ *Pellem meam*] Vel potiùs *cutem meam*. Nam *pellis* est cutis detracta propriè. Id exponunt, *post putredinem cutis meæ*. ¶ *Excusserint*] *Contriverint*, vermes videlicet in ulceribus geniti. ¶ *Istud*] *Os*, vel *corpus, meum*. ¶ *Ex carne mea*] Ex corpore meo ità constituto ut nunc est, quo nihil horribilius & afflictius. ¶ *Cerno*] *Video, contemplor*. ¶ *Deum*] Dei providentiam, quam vos me negare dicitis.

27. *Quem ego*, &c.] Deum videlicet. Vulg. *Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Alius* pro *alienus*. Reliqua nimiùm quantùm recedunt à veritate Ebraica. Lxx Ἃ ἐγὼ ἐμαυτῷ συνεπίσταμαι, ἃ ὁ ὀφθαλμός μου ἑώρακε, καὶ οὐκ ἄλλος· πάντα δέ μοι συντετέλεσται ἐν κόλπῳ, *Quorum ego mihi conscius sum, quæ oculus meus vidit, & non alius: & omnia mihi consummata sunt in sinu*. Th. ἐξέλιπον οἱ νεφροί μου ἐν τῷ κόλπῳ μου, *defecerunt renes mei in sinu meo*. Tharg. *Quem ego video mihi, & oculi mei vident, & non extraneus: consumpti sunt* (vel potiùs *consummati sunt*) *renes mei in sinu meo*. ¶ *Ego cerno*] Oculis animi sive mentis. Nam oculis corporeis videri Deus nequit. ¶ *Mihi*] Meo bono; aut redundat ex Ebraismo, ut cùm legimus, *Vade tibi*. ¶ *Oculi mei vident*] Non est Pleonasmus, quia etiam Cor videt. *Cor videt* & *Oculus mentis videt* synonyma sunt. Quæ Animus videt, etiam Cor videt, etiam Mens videt. ¶ *Et non alienus*] *Extraneus*.

Extraneus. Vide Prov. 14. 10. Oculi cordis vident quæ externus videre non potest. *Externum* autem vocat alium à se; qui & *alienus* & *extraneus.* ¶ *Consumpti sunt*] *Defecerunt.* ¶ *Renes mei*] Sedes affectuum & cupiditatum. Hîc innuit, Dolorem ad intima quæque penetrasse: nam per Renes etiam significantur; unde *scrutator renum*, qui intima quæque scrutatur. ¶ *In sinu meo*] Intra me. *Sinum* pro *interioribus partibus corporis* accipi notavit Mercerus: qui etiam verba illa, *oculi mei vident, & non alienus*, ad animi dolorem refert, quem nemo melius novit ipso homine.

28. *Certè*] כי *Sanè, Utique, Enimvero.* Vulg. *Quare ergò nunc dicitis, Persequamur eum, & radicem verbi inveniamus contra eum?* legit בו pro כי, & נמצא interpretatur *inveniamus.* LXX Εἰ δὲ καὶ ἐρεῖτε, Τί ἐροῦμεν ἔναντι αὐτοῦ, καὶ ῥίζαν λόγου εὑρήσομεν ἐν αὐτῷ; *Quòd si & dixeritis, Quid dicemus contra eum, & radicem sermonis inveniemus contra eum?* Sym. λέγετε δὲ, Τί ἐστιν ᾧ διώξομεν αὐτόν; *dicitis autem, Quid est quo persequemur eum?* Tharg. *Quia dicitis, Quid persequimur eum? & radicem verbi invenimus in eo?* Aliàs, *& radix verbi*, i. rei, *reperitur in eo.* ¶ *Diceretis*] *Dicere debueratis.* Simile, *Filius honorat patrem*, debet honorare; nam multi dedecorant parentem. ¶ *Cur*] *Quid persequimur eum?* i. quare, cur. מה pro למה, notavi aliàs. ¶ *Radix rei*] Ad verb. *radix verbi*; & est sensus, *origo rei*, vel certè, *fundamentum rei.* Doctores enim certè fundamenta rerum *radicem* appellant; ut cùm dicunt, *Non sermo fundamentum* (*radix*) *sed opus*; item, *Radix dierum hominis ab anno vigesimo usque ad sexagesimum.* *Radix rei*, ut *radix mali*, *radix peccati.* *Radix sapientiæ, timere DOMINUM*, Sirach. 1. 16. &, *Radix sapientiæ cui revelata?* 1. 6. *Verbum* pro *re* sumi notissimum est. Sic *finis verbi*, i. rei. *Non est ἀδυνατοῦν apud Deum ullum verbum*, ulla res. Aut, *verbi*, i. disputationis hujus. ¶ *Invenitur in me*] בי est in cod. Ebræis, cùm tamen interpretes omnes, etiam Chaldæus, legerint בו *in eo.* Si *in eo*, erunt verba sociorum: sin *in me*, verba sunt ipsius Jobi, qui *in se radicem rei inveniri*, h. e. exsistere, dicit.

29. *Pavete, &c.*] Vulg. *Fugite ergò à facie gladii, quoniam ultor iniquitatum gladius est: & scitote esse judicium.* LXX Εὐλαβήθητε δὴ καὶ ὑμεῖς ἀπὸ ἐπικαλύμματος· θυμὸς γὰρ ἐπ' ἀνόμους ἐπελεύσεται· καὶ τότε γνώσονται ποῦ ἐστιν αὐτῶν ἡ ὕλη. *Cavete utique & vos à tegmine: ira enim super iniquos veniet; & tunc cognoscent ubi est eorum materia.* Existimat Chrysostomus dici ἐπικάλυμμα *aut simulationem eorum, quòd, dum Dei causam agere cupiunt, tam durè ipsum condemnent; vel justum Dei judicium; Quoniam*, inquit, *cognoscemus unusquisque esse judicium, & punitionem quæ devoret & consumat materiam.* Et rursus ὕλην ait *videri dici turbam verborum, vel abundantiam divitiarum.* Sym. εὐλαβεῖσθε ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν μάχαιραν, *timete pro vobis ipsis gladium*, vel, *cavete vobis à gladio*; vel, *metuite vobis gladium.* Et mox, *Secundùm cæteros*, inquit, ὅπως γνῶτε ὅτι ἔστι κρίσις, *ut sciatis quòd est judicium.* Tharg. *Timete vobis à gladio; nam cùm irascitur Deus contra peccata, suscitat occisores gladii, ut sciatis quòd Judex verus est Dominus judicii.* *Pavete vobis*; locutio est ut, *Vade tibi, Faciamus nobis.* גורו *pavete* potiùs quàm *timete.* Sanè nomen quod ab eo verbo *pavorem* reddunt, videlicet מגור, unde מגורי אל חרב, *pavores ad gladium*, i. gladii, Ezech. 21. ¶ *A facie gladii*] *A gladio*; *timete gladium*, i. ultionem Divinam, quæ vos manet si me vexare pergetis. ¶ *Excandescentia est*] Deus irascitur & excandescit. ¶ *Ob iniquitates gladii*] Gladius est ultor iniquitatum; & *iniquitates gladii* sunt quæ gladium, h. e. vindictam Dei, merentur. Interdum improbus vocatur *gladius Dei*, quia Deus eo utitur tanquam gladio ad puniendum quos vult. ¶ *Quòd sit judicium*] Vel *esse judicium.* Et est sensus, Ut sciatis esse judicium in terra, mundúmque hunc non casu, sed Divinâ providentiâ gubernari. Sic dico ut sciatis esse Deum Judicem, qui hæc inferiora regat & gubernet. Vetus est illa impia vox, *Non est Judex, neque Judicium.* In quo dicto *judicium* vocatur administratio totius universi, ac præsertim inferioris mundi, quod *Providentiam* vocamus. Potest etiam hic locus intelligi de *judicio mortis*, quod κρίμα θανάτου dicitur, & τὸ κρίμα simpliciter, Sirach. 41. 5, & 6. aut de *judicio magni diei*, quod extremis diebus post consummationem seculi à DOMINO exercebitur. Vide Judæ 6. Cæterùm *judicium* hîc דין dicitur; unde שדון, *quod est judicium*; nisi potius ut sit verbum infinitum nominis loco positum. שֶׁ autem notatur (-) ut in שדי αὐτάρκης, ἱκανὸς *sufficiens*, שקמתי *quod surrexi* Jud. 5. 7. בשגם *in eo quòd etiam* Gen. 6. 3.

IDEM.

4. משוגתי. Οἱ λοιποὶ, ἀγνόημα, *ignoratio*, sive *ignorantia*] i. Peccatum per ignorantiam commissum.

6. עותני. Origenes, ὁ Ἑβραῖος, ἐπάταξεν, ἔχει, i. *percussit.*

7. הן אצעק חמס ולא אענה. Sym. ἐὰν κραυγάσω ἀδικούμενος, οὐκ εἰσακουσθήσομαι, *si clamavero injuriam passus, non exaudiar.*

8. על נתיבתי. Οἱ ἄλλοι, ἐπὶ ἀτραπούς μου *in semitis meis.*

12. גדודיו. Sym. λόχοι αὐτοῦ *cohortes ejus.* Th. μονόζωνοι *unicam zonam habentes*] *Cohortes ejus*, vel *insidiæ*. Hos. 6. 8. גדודים. Sym. *viri insidiatores.* Gen. 49. 19. גדוד; idem λόχος *cohors*, aut *insidiæ.* Vide Fragm. & 1 Sam. 30. 15. ¶ *Unicam zonam habentes*] Fortè *cuneos latronum* innuit; nihil adfirmo: hoc tantùm, 4 Reg. 13. 20. in LXX μονόζωνοι Μωὰβ legitur, ubi in Hier. *latrunculi Moab.*

17. לבני בטני. Sym. - - - παίδων μου - - - *servorum meorum*] Rectiùs interpres noster *filios uteri mei.* Priùs erat in LXX υἱοὺς παλλακίδων *filios pellicum.*

18. גם עוילים מאסו בי. Th. καί γε ἄφρονες ἀπώσαντό με *etiam insipientes repulerunt me*] *Insipientes*; אוילים Hier. quoque *stulti.* Santes *iniqui*, & meliùs.

25. ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום. Th. ὁ ἀγχιστεύς μου ζῇ, καὶ ἔσχατος ἐπὶ χώματος ἀναστήσει, *propinquus meus vivit, & ultimum è pulvere excitabit*] *Propinquus meus*; *redemptor meus.* Propriè ἀγχιστεύς *qui propinquitatis jure redimit hereditatem.* ¶ *Ultimum*] *Novissimum.* ¶ *Excitabit*; *suscitabit*, *surgere faciet.* Legit יקים, h. e. Joth pro Vau.

28. שרש דבר. LXX ῥίζαν λόγου *radicem verbi*] Chrysost. ὁ δὲ Ἑβραῖος, καὶ ἁμάρτημα λόγου, ἔχει. Verum non est.

GROTIUS.

7. Ecce *clamabo vim patiens*] Heb. *Si clamavero vim*; indicat enim ipsam clamantis vocem. Hic locus & qui sequitur planè convenit cum Threno Jeremiæ 3. 8, 9.

10. *Destruxit me undique*] Radicitus evulsit me. Est enim ab arbore sumpta similitudo, & vicina sunt נתץ & נתק. ¶ *Quasi evulsæ arbori abstulit spem meam*] Latinus Poeta ex Homero,

> *Ut sceptrum quod ab arbore est recisum*
> *Nulla jam poterit virere fronde.*

12. *Simul venerunt latrones ejus*], Exercitus ejus. Similitudo est ducta ab urbe obsessa. Μονόζωνοι Theodotioni. Sym. λόχος.

15. *Et ancillæ meæ*] Chald. ולחנתי *concubinæ meæ.* Sic & 17. *filios uteri mei*, Græci interpretantur υἱοὺς παλλακίδων μου.

24. *Et plumbi laminâ*] Ait Jarchi *in marmore solitas fieri incisuras, & eas plumbo in formam literarum repleri.* Sequitur in Hebræo לעד, quod alii vertunt *in perpetuum.* Græci meliùs εἰς μαρτύριον. ¶ *Vel celte sculpantur in silice*] *Celte*, γλυφῷ.

25. *Scio quòd Redemptor meus vivit, & novissimo die de terra surrecturus sum*] Hæc verba & quæ sequuntur Judæi nunquam ad Resurrectionem retulere, cùm tamen omnia rimentur quæ aliquam in speciem eò trahi possunt. Christiani non pauci eo usi sunt ad probandam Resurrectionis fidem, sed ut id facerent coacti sunt in versioni-

bus suis multùm ab Hebræo discedere, ut notatum Mercero aliisque. Hebræa sic sonant, *Scio ego Redemptorem meum vivere, & illum postremò staturum in campo. Etiamsi non pellem tantùm meam, sed & hoc* (nempe arvinam quæ sub pelle est) *consumerent*, (morbi scilicet,) *in carne tamen mea Deum videbo*; (i. propitium exsperiar.) *Ego, inquam, hisce meis oculis: ego, non autem alius pro me.* Deus *Redemptor* dicitur quia pios ex multis malis liberat. Psa.78.35. Esai.41.14.& 43.14.& 44.6.& 47.4.& 48.17.& 49.7. *Postremum in campo stare* est victoris: Sic Deum dicit victorem fore adversariorum suorum. Neque verò ei esse impossibile corpus ejus putredine propè exesum restituere in priorem formam; quod & fecit Deus. De voce hac suprà diximus 13.28.

27. *Reposita est hac spes mea in sinu meo*] Heb. *Defecerunt renes mei in sinu meo*: i. intima mea vorantur ex indignatione ob maledicta vestra. Vide sequentia.

28. *Quare ergò nunc dicitis, Persequamur eum*] Meliùs *dicatis*, supple *aliquando*, *Cur persecuti eum sumus?* ¶ *Et radicem verbi inveniamus contra eum*] Heb. *Verbi radix inventa est in me.* Hoc ideo dicetis quia causa mea bona habet fundamenta. *Verbum* pro *causa* Joh. 7.15.

29. *Fugite ergò à facie gladii*] Timete gladium quo Deus ulcisci solet homines iniquos, ut sequitur. ¶ *Ut sciatis quòd judicium*] Deus in vos severè animadvertet, ut experimento discatis non omnia casu fieri.

CODURCUS.

1. IMpetitus & vulneratus mordacissimi Bildadis convitio non tamen remordet vir sanctus, sed altos ducens gemitus ex imo pectore, de eorum iniquitate & crudelitate expostulat, quòd se innocentem, déque sibi illatis injuriis apud Dominum conquerentem, ejúsque opem supplicibus votis invocantem, quasi compositis & subornatis testibus obrutum & oppressum damnarent. Contra quorum pravam & iniquam sententiam Deum sibi vindicem & assertorem affuturum certissimâ fide pronunciat, atque ità spem suam erigit confirmátque.

2. *Quousque tandem mœrore me conficietis & dictis obtundetis?*] תוגיון est à verbo הוגה *mœrore afficere, affligere*; unde יגון & תוגה *mœror*.

3. *Jam decimùm me probro afficitis*] Superior Bildadis velitatio erat quinta Triumvirorum responsio ad quinque defensiones sive responsiones Jobi. Fuit ergò decuplans superior Bildadis responsio. Prima fuit Jobi, duplex Eliphæ, triplex Jobi, quadruplex Bildadis, quintuplex Jobi, sextuplex Sopharis, septemplex Jobi, octuplex Eliphæ, novemplex Jobi, decuplex Sopharis. Nulla ergò hîc est Hyperbola vel nominis Enallage. ¶ *Nihil pudet vos, efferati estis contra me*] תהכרו לי. Quidam deducunt ab הכיר conjug. Hiphil à radice נכר, pro תכרו. Conferendum cum hoc illud c.6.27. תכרו על רעכם. Existimo planè idem esse utrobique, atque eodem modo legendum. Alii existimant He esse radicale, & verbum הכר esse Arabicum, ex quo nomen הכרה Esa.3. Quod R. D. K. ait accepisse se à parente, esséque עזות פנים *impudentiam*, & He esse in eo radicale. *Hacar* Arabicè *indurationem* sign. ut *Hacara* sit עזות פנים. Sed verbum etiam *Hagar* sign. *vexare, tanquam extraneum habere, rejicere, relegare*, & *fugere*; unde *annus Hegira* dicitur: & fortasse ancillæ *Hagar* hinc ductum nomen. Sunt autem literæ *K* & *G* ejusdem organi & valde affines. Accedit ad hanc vocem vernaculum *hagar*, quo significamus *ferum* & *trucem*. Sed unde unde sit תהכרו, satis patet ejus significatio.

4. *Verùm enimvero si peccavi*] Hic Pasuc & sequentes tres seclùs quàm par fuit versi & in alienam sententiam detorti hunc locum alioquin planissimum difficilem & salebrosum admodum fecerunt. Respondet Job superioribus Bildadis sententiis, quæ improbis accommodatæ si fuerint adamussim quadrabunt: sed illi Jobum tanquam criminis reum compertum & convictum falsò habebant. Ergò Job meritò excipit, Sibi quidem illa convenire si criminis reus compertus & convictus esset, si deprehenderetur ejus peccatum jure eos in ipsum invehi, postquam flagitii & probri arguerint; Contrà verò se innocentem & indemnatum de injuria sibi illata conqueri, leges & jura & justitiæ Divinæ fidem implorare. Hoc sibi vult,

7. *Nunc verò clamo injuriam*] Ubi subaudiendum *mihi inferri*. ¶ *Non respondetur mihi; vociferor, & non est judicium*] i. Dominus vindex & liberator meus diffundit judicium, méque deserit in luctu & sordibus, ità ut nullo modo evadere possim de manu angustiæ.

8. *Obsepsit semitam meam, nec possum prætergredi*] Vide suprà 3.23. Et Thren.3.9. conqueritur Ecclesia Hierosolymitana quòd *viam suam Deus occluserit & obsepserit*, Sic Job significat se nullum videre malorum suorum effugium & exitum, & nullam sibi spem liberationis superesse.

9. *Spoliavit me gloriâ meâ*] Miserias suas iterum percurrit; quarum singula capita percenset. Primò exutum se & spoliatum omni dignitate, omni honore & luce; quæ aliquando post amissas divitias & fortunæ bona etiam remanent apud viros graves & sapientes.

10. *Denudavit me circumcirca*] Hæc Metaphorica sunt atque ab Arboribus quæsita, quas ut evertant & evellant stirpitus, ablaqueant, & fossam circumcirca ducunt, terrámque lapidésque effodiunt, radices & fibras omnes exscindunt, ut ità ablatis omnibus munimentis quibus fulcitur, & solutis retinaculis quibus hæret deorsum, facilè trahatur & corruat. Primum significatur per verbum נתץ, quod est *destruere, demoliri*: alterum significatur per verbum הלך, quod *ruinam* & *casum* arboris repræsentat: vernaculè quando videmus arborem nutantem & minantem casum, dicimus, *il s'en va*.

11. *Accendit contra me iram suam*] Alia est Metaphora, à Bello & obsidionibus, in quibus hostium fit accessio & recessio; & defectio auxiliatorum, amicorum & federatorum. Utrumque sibi contigisse ostendit.

13. *Familiares mei alienati sunt*] אך זרו duæ sunt voces, quæ si conjungantur conficiunt אכזרו *crudeles facti sunt*, ab אכזר *crudelis*, quod hîc significari existimat Jarhius. מידעים & ידעים synonyma sunt, hoc tantùm discrimine, quòd primum sign. *eos qui nos amant*, alterum *quos amamus*. Sed inter amicos & familiares reciprocationem amoris esse oportet. Tria hîc occurrunt quæ videntur esse synonyma, גר, נכרי, זר. גר est *inquilinus, qui peregre venit & accola vel incola factus est.* גרים *proselytos* appellant Judæi, & גרורים duplicato Resch. Unde verbum Piel גיר *facere proselytum*, & Hithpael התגיר vel נתגיר *fit proselytus* vel *facit se proselytum.* זר & נכרי videntur planè synonyma, & significare *peregrinum, extraneum, alienum à sedibus, legibus & religione.* Unde meretrix in lib. Proverbiorum appellatur *peregrina* זרה ונכריה, & cultus idolorum עבודה זרה dicitur à Judæis. Et *caro aliena* Judæ epistolâ Catholicâ Hebraicè diceretur זר בשר.

17. *Fœtet uxori spiritus meus*] Verbum זרה vertimus *fœtet*, quia abhorrebat uxor ab ore & halitu mariti tanquam ab alieno & polluto. ¶ *Etiam liberis meis supplex fierem*] Hic locus difficultate non caret, quia Hebraica significare videntur *& factus sum supplex filiis ventris mei*: atqui constat ex principio & fine hujus libri omnes Jobi liberos fuisse exstinctos; quomodo ergò factus est *illis supplex?* Quidam de Nepotibus ejus intelligunt; alii de naturalibus filiis ex Concubinis genitis, in qua sententia est Int. Græcus. Alii existimant aliquem ex liberis superfuisse. Alii interpretantur Jobum obsecrasse uxorem per communes liberos: sed Hebraica id non ferunt. Itaque tutissima interpretatio est, quam etiam sequitur Thargum, ut וחנותי sit vice temporis futuri, significétque Jobus se eò miseriæ adactum, ut *etiam liberis suis fieret supplex*, putà si qui essent superstites.

18. *Assurgo, & dicteriis me petunt*] Vel *de me verba faciunt, conserunt inter se*; nec me alloquio suo dignantur.

19. Secre-

19. *Secretorum meorum conscii*] מתי סודי, i. *conjunctissimi, amici, quibuscum communicabam arcana mea:* qualis ille fuit de quo agitur Psal. 55.13. אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדיו נמתיק סוד *homo à latere meo, dux meus, familiaris meus, quicum arcana mea communicabam.*

20. *Et mihi tantùm in gingiva dentes*] Heb. *& supersum cum pelle dentium meorum.*

21. *Miseremini, miseremini mei*] Hæc Jobi supplicatio valde est fervida, ut etiam durissima & obtusissima pectora flectere valeat: Nec tamen destiterunt virum sanctum agitare & dictis petulantibus lacessere. Quod cùm multoties expertus esset vir sanctus, nec se hilum proficere cerneret, totam spem suam in Deum collocat, suæque spei & fidei æternum monumentum exstare ardentissimis votis expetit.

23. *Utinam jam scribantur*] Tantum abest ut ipsum pudeat religionis quam hactenus professus fuerat, ut summam ejus repetat, eámque constanter asserat, Heb. 10. 23. τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῆ κατέχων, quam apud illos quasi publicos testes deponit, quam literis consignari & posteris commendari efflagitat. Locus hic V. Instrumenti nobilissimus Resurrectioni mortuorum asserendæ. Existimant tamen nonnulli aliorsum spectasse Jobum, ínque Jobi sententiam non collimare tractatores hæc ad Christum & Resurrectionem mortuorum referentes, quòd Judæorum, qui Resurrectionem mortuorum etiam exspectant, de hoc loco ità interpretando nemo cogitaverit. Ego verò nequaquam illis adstipulor: Persuasus enim planè sum hunc esse de Christo Redemptore déque mortuorum Resurrectione locum luculentissimum; quia in literis N. T. Christianæ constantiæ, fidei, spei exemplum illustre Jobus commendatur; fundamentum autem Christianæ fidei, spei Christus est, qui solus immortalitatem possidet, quíque nos in resurrectione mortuorum immortalitate donaturus est. Oportet enim nos similes ejus fieri: οὔπω γὰρ ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα. οἴδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα· ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτόν. Ergò etiam hoc fundamento Jobus nixus est: Quia superioribus multoties significavit se omnes spes mortalis vitæ abdicavisse, & solâ spe vitæ immortalis niti. Vide cap. 17. sub finem. Ac potissimùm eò quòd spes ex amicorum adventu concepta decollasset: absurdum autem esset nunc mutare factum. Quia Tribusviris æternum judicium interminatur, in quo humanæ vitæ rationes purgandas statuit, novissimis capitis hujusce verbis, למען תדעון שדון, *Quare scitote judicium fore.* Quia hoc quasi sigillo superiorem responsionem claudit & absolvit, in qua sibi mortem proximè instare significavit simili Arboris quæ excisis undique radicibus casum minatur, Obsessorum qui omni præsidio destituti deditionem faciunt, Corporis tabidi & exsanguis cujus radicalis succus planè profligatus & funditus exhaustus est, & cujus pellis ossibus hæret. His itaque verbis tanquam novissimo testamento arcanas animi sui cogitationes explicat; quæ quidem dulcissimæ sunt, & quasi cycnea cantio ubi fata vocant. Quia hæc præfatio nonnisi gravissimæ sententiæ, quæ totius religionis fundamentum contineat, esse potest: qualis est de Christo Judice, & Resurrectione mortuorum. Verba enim illa, *Utinam scribantur, exarentur in libro, scalpro & plumbo in tabulam marmoream ad perpetuam memoriam incidantur*, ad sequentia solùm referuntur, *At ego scio quòd Redemptor meus vivit*, & non etiam ad omnes superiores dissertationes. Quia demum gravissimum atque aureum hoc Jobi apophthegma est verè Michtham, atque, ut vertunt Græci, στηλογραφία, i. ἐπιτάφιος λόγος, *carmen epitaphium*, quod veteres cippis suis inscribi impositis desuper cylindris & columellis, aut columnis, vel etiam pyramidibus superstructis curabant. Quale etiam monumentum viri sancti sepulcris erigebant: Ut legimus à Jacobo Rachelis sepulcro impositam statuam מצבה, i. *cylindrum*. Qualem etiam erexisse in Bethel dicitur. Et 2 Sam. 18. 18. fertur Absalom *sibi posuisse* מצבת *in Valle regia, quòd filiis orbus esset*, ut superesset aliquod *sui nominis monumentum*; atque illi monumento quod posuit nomen inditum est יד אבשלום. Et 2 Reg 23.17. monumentum erectum est in viri Dei sepulcrum, quod הציון appellatur, i. *statua, cippus, columella.* Nam columnas vel columellas etiam impositas Judæorum sepulcris liquidò apparet ex eo quòd appellatæ תמרורים, i. interprete Jarhio Jer. 31. תמרים קטנים נטעים לסימן *columella in signum posita.* Nam בכי תמרורים Jer. 31. 15. est *fletus sepulcrorum*, vel *cipporum*, qualis fit in statuendis cippis, quem malè *amarulentum* vertunt, quasi תמרורים *amaritudines* significet à מרר, cùm sit à תמר *columna*, & litera ת sit radicalis. Optimè S. Matthæus vertit ὀδυρμὸς πολύς. תמרור ter occurrit, Jer. 31. bis, & Os. 12. 14. ubique est *columella, cippus.* Tales columellæ non modò in sepulcris positæ, sed in via; ut liquet ex laudato Jeremiæ capite, v. 21. *Statue tibi* ציונים, *pone tibi* תמרורים: ubi de *statuis & cippis in via collocandis* agitur; ubi etiam Tremellius Hebraicè doctissimus rectè *hermas & pyramidas* vertit. Quod cùm Jobus omnium egenus præstare non posset, flagitat tralatitiâ humanitate ea sibi justa fieri ut verba sua, quasi epitaphium epigramma, ferro & plumbo in lapidem incidantur, & superesit illi ציון, vel תמרור, vel מכתם. Cujusmodi fuit Davidis Michtham Psal. 16. quo Propheta æternùm testatam fecit Ecclesiæ fidem suam de Resurrectione mortuorum. Quod nomen non à כתם ducitur, sed à verbo נכתם, usurpato Jer. 2. 22. Quæ vox à Græco interprete rectè vertitur στηλογραφία, & à P. Chaldaico גליפא תריצתא. Siquidem magna est affinitas inter Davidis Michtham & hanc Jobi στηλογραφίαν. Nam verba ipsa Jobi confirmant maximè nostram interpretationem. Quemadmodum enim laudato Michtham contendit Psaltes *sibi sortem optatam & desiderabilem contigisse*, ità hîc Job votorum suorum compotem se esse profitetur, כלו כליותי בחיקי, *consummata sunt in sinu meo desideria mea.* Uti etiam *se Dominum jugiter contemplari* Psaltes asserit, sic *Dominum sibi adstantem intueri se* Jobus asserit. Sed hujus epitaphii verba accuratiùs sunt expendenda, atque ipsiusmet præfationis; *Utinam jam scribantur verba mea*; Heb. *Quis dabit ubi scribam verba mea?* i. Quis mihi facultatem concedet ut hæc verba scribantur, vel locum ubi hæc verba reponantur? utinam alicubi reponantur, vel *in libro*, vel *in marmore*. ¶ *Utinam exarentur in libro*] Ephemeridum, vel Annalium; vel alterum quod sequitur,

24. *Stilo ferreo & plumbo in lapidem*] Rectè Jarhius interpretatur de literis in marmor incisis quæ infuso plumbo replentur. Sunt autem verba illa quæ incidi in lapidem optat,

25. *At ego scio quòd Redemptor meus vivit*] *Scio*, inquit; non dubito, nec suspicor: quia certissima & indubitata est fides. *Redemptor meus.* Non dixit *Factor meus*, sed *Redemptor, Vindex & Assertor.* Deus non modò Creator sanctorum & electorum, sed etiam Redemptor. Est autem Deus propriè Redemptor in persona Filii. *Vivere* dixit, quia Christus coæternus Patri est, & primus princépsque & principium rerum omnium. ¶ *Et novissimus super terram stabit*] Similis locus Esa. 44. 6. *Ego Redemptor Israel, primus, & novissimus.* Et in Apocalypsi, *Ego α & ω, Primus & Ultimus.* Sed *novissimus stabit* refertur ad Judicium ultimum, in quo surget Christus ut judicet.

26. *Et quamvìs post pellem hoc etiam arrosum sit*] Heb. ad verb. *Et post pellem meam arroserint hoc*, subaudi *vermes.* נקפו est Piel à נקף. Tantùm hîc occurrit, & quater apud Esaiam. Vide Hebraicas Concordantias. Interpretantur *cadere. frangere, conterere.* At יקף est *circumdare*, unde תקופה. *Hoc* זאת. Dictum à Jobo ἐνδεικτικῶς manibus ad pectus conversis. ¶ *In carne mea videbo Deum*] Deus est Spiritus & oculis carneis invisibilis: id multis locis Job se scire testatur. Cùm itaque contendat *se oculis corporeis visurum Deum*, fidem suam περὶ τῆς τοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως palàm facit. Unde Græcus interpres in Additamentis & Glossis ad hunc librum scribit *Jobum cum Domino resurrexisse*; quod vel ipse comminiscitur, vel ab alio commentum refert.

27. *Quem*

27. *Quem etiam mihi adstantem contemplor*] Dixit se *aliquando intuiturum Deum*, atque *etiamnum illum contemplari.* Sed præsens illa contemplatio fidei est, quæ est ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. Magni sunt ponderis Hebraica אשר אני אחזה לי, quibus innuit spei suæ & fidei certitudinem. Idipsúmque est quod Propheta, Psal. 16. expressit his verbis שויתי יי לנגדי תמיד. Additque, ut firmam & indubitatam fidem suam significet, ועיני ראו ולא זר, *Ipsemet vidi hisce oculis, & non alius.* Cæterùm observanda hîc duo sunt. Primum est, Virum sanctum profiteri de se nominatim mortuorum Resurrectionem, quæ omnium est; quia singulari ratione, quanquam universalis est, ad Sanctos pertinet, & sibi applicare singulariter & nominatim oportet quæ in universum de Peccatorum remissione, Mortuorum resurrectione, Vita æterna in Ecclesia prædicantur. Alterum est, Idipsum numero corpus quod occidit resurrecturum: neque aliud in locum τοῦ νεκροῦ succedet. Exstat apud Esaiam locus huic parallelus sub finem cap. 26. יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל, i. *Vivent mortui tui, cadaver meum, stabunt. Surgite & exsultate qui degitis in pulvere. Quoniam ros matutinus ros tuus; & terra sitos suos ejiciet foràs.* ¶ *Consummata sunt in sinu meo desideria mea*] Ità Hebraica ferunt ad verbum. Et bene Græcus, πάντα δέ μοι συντετέλεσται ἐν κόλπῳ. Hieron. *reposita est hæc spes in sinu meo.* Nova Rob. Stephani, vel Vatabli, *Quod unicum meum est desiderium.* Burgensis, *consummata sunt desideria mea.* Et Thargum כלו vertit שלימו. Est autem votorum hæc summa & *vita æterna, cognoscere Christum.* Unde in Euangelio S. Matthæi, ὑμῶν μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Et hoc unum flagitat à Domino Propheta Psal. 27. 4. Et Dominus ait Euangelii secundùm Joan. 8. 56. Ἀβραὰμ ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Qui vertunt *deficiunt renes mei in sinu meo*, ultro profitentur in hoc epiphonema spem Jobi ardentissimam erumpere. Verba itaque sunt exsultabundi & fidei sensu summum persentiscentis gaudium.

28. *Cùm verò dicatis, Quomodo illum persequemur? & causam jurgii in me exstare*] Hebraicè *radix litis* est fundamentum, causa. Est autem *fundamentum litis* culpa. דבר interpretamur hîc *litem*, ut Ecclesi. 7. 8. *Præstat finis verbi*, i. litis. Observandum est autem cùm Tresviri controversiam illi facerent de religione, summam ejus proposuisse quasi controversiæ fundamentum. Est autem tota religio Fides Christi, & Spes resurrectionis. Hæc *quæstionis radix.* Ità S. Paulus Act. 23. 6. & 24. 15. *In jus se vocatum dixit spei Israelis & resurrectionis mortuorum gratiâ.*

29. *Cavete vobis*] גורו לכם. Verbum גור est *peregrinari, metuere, timere. Metuite vobis*, vel *recedite*, i. cavete. ¶ *Quoniam ultio peccatorum gladius est*] Hieron. optimè, *quoniam ultor iniquitatum gladius est.* Nam חמה עונות est *ira*, vel *ultio, iniquitatum.* Græcè ὀργή. Est autem ὀργὴ apud S. Paulum Rom. 13. 5. ἐκδίκησις, ubi ait *obsequendum potestati* οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ διὰ τὴν συνείδησιν· διὰ τὴν ὀργὴν est διὰ τὴν ἐκδίκησιν. Itaque propriè חמה est ἐκδίκησις, τιμωρία, *ultio, vindicta*; ut Prov. 6. 34. קנאה חמת גבר: quod bifariàm potest intelligi, quòd *zelotypia viri impellat illum & solicitet ad ultionem*, vel quòd קנאה, quod *livorem* sign. *ulciscatur virum invidum*; quare & *teredo ossium* Prov. 14. 30. dicitur. At Prov. 15. 18. איש חמה est *injuriarum memor* & *ultionis cupidus, iracundus*, vernaculè *vindicatif.* Nomen autem חמה activè & passivè accipitur, de *ultione qua fit*, quæ est pœna illata; & de *ultione qua pœnam infert.* Hîc itaque *ultio peccatorum gladius est* activè potest accipi, i. *Gladius est ultor peccatorum*: unde Jurisconsultus *ultorem gladium* dixit. Vel etiam passivè, ut *gladius sit pœna peccati.* Hic *gladius* significat legum authoritatem & Judicis potestatem. ¶ *Scitote quia judicium futurum est*] שדין. Omnes Hebræi interpretantur שיש דין. Optimè. Loquitur de judicio Dei, de quo Ecclesiastes, *Quoniam Dominus adducet in judicium omne opus, sive bonum, sive malum.*

CAP. XX.

MUNSTERUS.

Fert Zophar in hoc capite ultimam sententiam in Ijob, quòd impietas eum inundarit istis malis, in quibus penitus pereat, cùm emendari recusarit.

5. *A propinquo tempore*] h. e. Non diu durat impiorum exsultatio; sed si sint in gaudio, jam nuper incepit gaudium illud, & brevì finem accipiet.

10. *Cogentur inire gratiam*] Repetentibus scilicet pauperibus ea quæ pater vi extorsit & rapuit.

13. *Parcebat ei*] Sensus est, Cùm peccatis & cupiditatibus habenas laxaret, faciebat sicut is qui delicatum cibum non citò trajicit in stomachum, sed aliquandiu tenet in ore, &c.

14. *Panis ejus convertitur in fel*] Sensus est, quòd peccatum & voluptas consummata conscientiam mordet, & Deus de profundo ventris ejus requiret bona quæ sustulit à pauperibus: & ipse *suget* pro deliciis suis *fel aspidum*, h. e. exponetur maledictioni, & omnem sustinebit cruciatum. Vel, pro *butyro* & *melle* comedet amaritudinem.

18. *Restituet laborem*] Id quod alii elaboraverunt, & ipse vi sustulit ab eis, cogetur restituere, aut *commutationem* ejus, h. e. pretium & valorem ejus, *& non gaudebit* de ea re.

20. *Non cognovit*] Sensus est, Cùm omnia sibi suppeterent quæ venter desiderare potuit, & tamen noluit illis satiari, sed inhiavit quoque aliorum rebus, non evadet Dei ultionem etiam in hoc mundo: siquidem Deus subtrahit ei *reliquias ciborum* ut etiam nemo partem habiturus sit de bonis ejus.

24. *Fugiet ab armis ferreis*] Vitabit Charybdem & incidet in Scyllam.

25. *Ex felle ejus prodiit*] Alii sic legunt, *ex felle suo prodiit*, ut intelligas gladium illum veneno tinctum mergendum in viscera ejus.

26. *Omnes tenebræ absconditæ sunt*] Sensus est, Multa pericula quæ impius non prævidet manent eum, quousque tandem perpetuo igni, *qui sufflatione opus non habet*, tradatur. Alii intelligunt id de igne cœlitus misso, qui impium & reliquias ejus devorabit.

29. *Hereditas eloquii*] h. e. Talem consequetur à Deo portionem pro suo eloquio quo contumaciter & superbè contra Deum locutus est, non veritus laxare iniquam linguam contra Deum.

VATABLUS.

2. *Respondere faciunt me*, ישיבוני] i. Cogunt me respondere, q.d. Dum varia cogito, animus meus, qui erumpere gestit, me huc cogit ut tibi respondeam. ¶ *Et quòd sentiam in me*, ובעבור חושי בי] Hæc posterior pars versûs cohæret principio sequentis, *Et propterea quòd sentiam in me correptionem*, &c. Alii, *& propter alia multa sentio in me correptionem*, &c. Alii, *& propterea* [*ob id*, vel *propter* alia multa] *festinatio mea est in me*, i. dum locuturo mihi incidunt multa, continere non possum quin festinatione quadam sermonem tuum interrumpam.

3. *Correctionem ignominiæ meæ* quam *audivi*, מוסר כלמתי אשמע] Fut. Heb. pro præt. *Castigationem opprobrii mei* quam *audivi*, sub. *à te*, i. quòd me malè habeat correptio illa tua quâ me opprobrio affecisti. ¶ *Et spiritus intelligentiæ meæ*, &c. ורוח מבינתי יענני] i. Ad hoc autem impellor quòd existimem me satis habere doctrinæ atque eruditionis ut tibi respondeam.

5. *De propinquo*, מקרוב] *A propinquo*, sub. *tempore*, i. à parvo tempore, ad præteritum tempus refertur, q.d. Non diu est quòd eâ felicitate fruitur. Alii, *citò*, sub. *finiatur*, i. quòd

i. quòd vana sit: & ità Chaldæus. ¶ *Ad momentum*, [עדי רגע] *Ad punctum temporis*, sub. *duret*.

6. *Si ascenderit*, &c. [אם יעלה ונו'] i. Siquando summâ dignitate & honoribus hujus mundi evehatur hypocrita, sive impius; ità ut in orbe nihil præstantius videatur.

8. *Et recedet*, [וידד] *Et removebitur*, sub. *à memoria hominum*. ¶ *Sicut visio nocturna*, [כחזיון לילה] *Sicut visio noctis*, quæ cùm videtur, apparet aliquid esse; sed evigilante somniatore nihil apparet.

9. *Videbit eum*, [שזפתו] Præt. Heb. pro fut. *vidit*, i. Oculus qui viderit eum, ampliùs non videbit; nec ultrà conspicietur in loco ubi habitabat.

10. *Placabunt pauperes*, [ירצו דלים] *Obsequentur pauperibus*, i. gratiam & favorem tenuis fortunæ hominum ambibunt.

11. *Occultis ejus*, [עלומיו] Sub. *peccatis*. Alii, *adolescentiâ ipsius*, i. peccatis quæ commisit tempore adolescentiæ suæ. ¶ *Et cum eo*, &c. [ועמו ונו'] *Et apud eum in pulvere jacebit*, sub. *iniquitas ipsius*, i. non deseret iniquitates suas, sed morietur in eis.

12. *Dulcescet*, [תמתיק] *Dulce fuerit*. ¶ *Sub lingua sua*, [תחת לשונו] Quemadmodum scilicet res dulces ac delicatas sub lingua nostra abscondere solemus.

13. Et *pepercerit illi*, [יחמול עליה] i. Et ità sinat ipsum. ¶ *Sed retinuerit illud in medio palati sui*, [וימנענה בתוך חכו] Ad verb. *& prohibebit illud* [i. cohibuerit, vel continuerit] *in medio gutturis sui*, sive *intra fauces suas*: ut scilicet eo diutiùs delectetur, h. e. si tantopere placuerit illi malum quantopere res dulces ac delicatæ placent delicato palato.

14. *Panis ejus in visceribus ejus*, [לחמו במעיו] *Cibus ejus in ventre ejus*, i. Cibus ille qui priùs videbatur illi salubris, ubi descenderit in stomachum ejus, *vertetur*, sive *immutabit sese*, in contrariam naturam, h. e. fiet illi noxius & insalubris. ¶ *Fel aspidum*, &c. [מרורת פתנים בקרבו] i. Cibus ille erit illi venenum lethale intra illum, h. e. malum illud quo tantopere delectabatur, tandem vertetur illi in inextricabilem perniciem & interitum.

15. *Substantiam*, &c. [חיל ונו'] Ad verb. *Facultates devoravit*, *& evomet eas*, i. Divitias quas illicitis studiis immodicè assecutus est, suo illas tempore restituere cogetur. ¶ *De ventre ejus expellet eam Deus*, [מבטנו יורשנו אל] q. d. Impius non fruetur illis.

16. *Venenum aspidum suget*, [ראש פתנים יינק] i. Hauriet venenum quo morietur, vel, Esca ejus vertetur in venenum.

17. *Non videbit rivulos*, &c. [אל ירא בפלגות ונו'] i. Non videbit abundantiam rerum omnium suavium ac delicatarum, q. d. Omnia facit ut res assequatur suaves: quas tamen nunquam assequetur.

18. *Restituet laborem*, *& non deglutiet*, [משיב ינע ולא יבלע] *Restituet laborem* suum, *& non devorabit* illum, i. non fruetur labore suo: vel, Restitutionem faciet ex opibus suo labore partis, nec fruetur illis. ¶ *Juxta substantiam*, &c. [בחיל תמורתו] *Juxta opes permutationis suæ*, i. juxta mensuram facultatum quas rapinâ ac furto abstulit ab aliis, & quas debebat restituere. ¶ *Neque exsultabit*, [ולא יעלוס] *Neque gaudebit*, i. non fruetur labore suo.

19. *Quia attrivit, reliquit pauperes*, [כי רצץ עזב דלים] i. Res aliorum attrivit adeò ut eos ad paupertatem redegerit. ¶ *Ædificavit illam*, [יבנהו] Fut. Heb. pro præt. i. *& quia domos rapuit quas non ædificaverat*.

20. *Certè non agnoscet quietum*, [כי לא ידע שלו] *Certè non agnoscet tranquillum*, i. sanum quippiam: q. d. Sentiet ægritudines mirabiles in corpore suo. ¶ *De desiderabili suo*, [בחמודו] i. Nec aliquid eorum quæ habet in deliciis servabit sibi.

21. *Non est quod reliquum sit ad comedendum illud*, [אין שריד לאכלו] *Nihil reliquum est quod comedatur*, sub. *quia omnia devoravit*. ¶ *Non multiplicabitur*, [לא יחיל] Ad verb. *Non parturiet*, i. non faciet fructum. Alii exponunt יצליח *prosperabitur*, vel, *proficiet*, i. bona ejus non cedent illi prosperè.

22. *Cùm replebitur*, &c. [במלאות ספקו] i. Cùm satis habebit ad vitam suam tuendam, *arctabitur*, vel *angustiabit sese*, sive *in angustias incidet*: *manus illius qui paratus est ad injuriam inferendam invadet eum*: q. d. Ex omni loco adveniet illi molestia.

23. *Cùm fuerit*, &c. [יהי למלא ונו'] Ad verb. *Erit ad implendum ventrem*, &c. i. Si fuerint opes in domo ejus quibus utatur ob luxum, immittet Deus adversùs eum iram suam ferventem, & pluet super eum infinita mala, etiam super corpus ejus, h. e. perdet eum horrendis afflictionibus & morbis gravibus corporis.

24. Cùm *fugerit*, &c. [יברח ונו'] Ad verb. *Fugiet ab armis ferri*, *abire faciet eum* [*exterminabit eum*] *arcus chalybis*, vel *æris*, i. Siquando fugiat armaturam ferream, tollet eum de medio arcus chalybeus, i. Si unam effugerit calamitatem, incidet continuò in aliam: q. d. Judicium Domini effugere non potest impius.

25. *Educet & exibit*, [שלף ויצא] Præt. Heb. pro fut. Multa subaudienda, *Extrahet*, sive *educet*, sub. *aliquis sagittam*, *quæ egressa fuerit è pharetra*, *ut eâ feriat illum*: *quæ ut transmissa fuerit in corpus ejus impii*, *resplendebit felle ejus*: *atque ità evenient illi terrores mortis*: *cùm scilicet sentiet se morti proximum*. Doctus inter Hebræos ad *sagittam* refert, *Extrahetur* [sive *Educetur*] *& exibit*, sub. *sagitta ejaculata ex arcu illo chalybeo*, *& transmissa in corpus ejus* [*& extracta è corpore illo*] *fulgebit* tincta *felle illius*, &c.

26. *Omnes tenebræ*, &c. [כל חשך ונו'] i. Omnia mala manent illum propter occulta peccata ejus. ¶ *Non sufflatus*, [לא נפח] i. Qui follibus non excitatur, h. e. non artificialis, sed è cœlo missus.

27. *Stabit contra illum*, [מתקוממה לו] *Stat contra illum*. Alii, *adversaria erit illi*, i. insurget adversùs illum.

28. *Demigrabit germen domûs illius*, [ינל יבול ביתו] *Migrabit aliò germen domûs illius*, i. posteritas ejus. ¶ Instar fluviorum *effusorum*, [נגרות] Ad verb. *Effluentes*, *effusi*.

29. *Hæc est portio*, &c. [זה חלק ונו'] i. Hæc sunt quæ impius exspectare debet à Deo pro mercede sua & præmium ejus impii qui malè loquitur de Deo; h. e. quod reportat impius propter suas in Deum blasphemias.

CASTALIO.

3. *Ignominiosam mihi castigationem audiam*] Loquar ut tu me postea turpiter retellas, & meam causam meis verbis agam.

9. *Nec eum deinceps suus cernit locus*] *Cernit*, i. habet.

10. *Suísque manibus suas vires recreant*] Mercenarii sunt ob victum.

11. *Quæ cum eo cubabunt humi*] In quibus morietur.

12. *Quòd si dulce est ei in ore scelus*] Cibus malè partus.

18. *Reddet laborem*] Alieno labore parta, quæ sibi injustè vendicaverit.

23. *Dum in explendo ventre suo occupatur*] Cibum capit. ¶ *Ille in eum laxans ardorem iræ suæ*, *compluit epulantem*] Deus scilicet.

26. *Omnes tenebræ ei penitus recondita sunt*] Omnes ei calamitates imminent & reservantur. ¶ *Non afflatus ignis*] Rapidus & suâ sponte sine flatu flagrans.

CLARIUS.

1. *Respondens autem Sophar*] Sophar idem agens quod socii, in hoc ab eis recedit, quòd judicat ex hypocrisi proficisci quòd Job, qui se testabatur innocentem, non speraret aliquam in hoc seculo felicitatem; cùm hoc alii tribuerent vel malæ conscientiæ vel pertinaci ac superbo ingenio ipsius Job.

2. *Idcirco cogitationes meæ*] Duplicem sibi loquendi necessitatem facit: unam à contemptu sui: unde dicit, Doctri-

Doctrinam, vel *castigationem, quâ me arguis, audivi*, alterum à dicendorum quam tenebat sublimitate: & propter hoc dicit, *spiritus intelligentiæ mea respondebit mihi.*

10. *Filii ejus cogentur placare pauperes*] Repetentibus scilicet pauperibus ea quæ pater vi extorsit & rapuit.

13. *Parcebat illi*] h. e. Cùm peccatis & cupiditatibus habenas laxaret, faciebat sicut is qui delicatum cibum non citò trajicit in stomachum, sed aliquandiu tenet in ore, &c.

18. *Restituet laborem*] Id quod alii elaboraverunt, & ipse vi sustulit ab eis, cogetur restituere, aut *commutationem* ejus, h. e. pretium ejus; *& non gaudebit* de ea re.

22. *Cùm satiatus fuerit arctabitur*] Etiam si abundaverit supra modum, anxius tamen erit. ¶ *Et omnis dolor irruet super eum*] Alius vertit, *Etiam si accesserit ei omnis manus laborans*, h. e. etiam si omnes homines laborent in ejus commoda, adhuc tamen egebit. Deest enim avaro tam quod habet quàm quod non habet.

24. *Fugiet arma ferrea*] Vitabit Charybdim & incidet in Scyllam.

26. *Omnes tenebræ*] Multa, inquit, pericula quæ impius non prævidet manent eum, quousque tandem perpetuo igni, *qui sufflatione opus non habet*, tradatur.

29. *Hereditas verborum ejus*] h. e. Talem consequetur à Deo portionem pro suo eloquio quo contumaciter & superbè contra Deum locutus est, non veritus laxare iniquam linguam contra eum. Perstringitur autem Job potissimùm.

DRUSIUS.

1, 2. **R**Espondítque, &c.] Vulg. *Respondens autem Sophar Naamathites, dixit, Idcirco cogitationes mea varia succedunt sibi, & mens in diversa rapitur.* Scriptum *variæ* cum dipthongo. Licet etiam scribere *variè*, ut sit adverbium, & referatur ad verbum sequens *succedant*. Lxx Ὑπολαβὼν δὲ Σωφὰρ ὁ Μιναῖος λέγει, Οὐχ οὕτως ὑπελάμβανον ἀντερεῖν σε ταῦτα, καὶ οὐχὶ συνίετε μᾶλλον ἢ καὶ ἐγώ, *Excipiens autem Sophar Minæus dixit, Non sic putabam contradicere te his; & non intelligitis magis quàm & ego.* Tharg. *Respondítque Sophar qui ex Naama, & dixit, Propterea quòd cogitationes meæ revocant me, & propterea quòd mussitatio mea in me.* Pro *revocant me* posses legere *respondent pro me*: nam אתיב *respondit.* ¶ *Propterea*] Propter ea quæ dixisti. ¶ *Reducunt me*] Revocant me & reducunt ad respondendum. Quidam *respondere faciunt me.* Nam השיב, *redire fecit*, sub. *verbum*; i. respondit. ¶ *Ob accelerare meum in me*] Propterea quòd accelerandum mihi esse puto, nè excidant ea ad quæ respondendum est. Ideo quasi sermonem ejus interrumpit. Alii *ob festinationem meam in me*, ut חוש sit nomen. Quidam *propter hoc festinatio mea in me est*, eòdem redit. Sunt etiam qui referunt *& quod sentiam in me*: nam חוש *sensus*. Sunt autem Sensus quinque, quos חושים Doctores appellant. In שעפים *cogitationes* (tralatio à Ramis arborum) non est Chirec parvum sub Ain, ut vult Mercerus, sed longum, à quo Jod ferè abest quando alterum Chirec cum Jod aut præcedit aut sequitur. Cognoscimus autem longum esse ex forma nominis.

3. *Castigationem ignominiæ meæ*, &c.] *Castigationem meam ignominiosam*, sive ignominiæ plenam; castigationem cum probro ac dedecore meo conjunctam. Nam audiverat probra quæ in socios ejus dixerat, quæ sibi attribuit propter societatem. Vulg. *Doctrinam quâ me arguis audiam, & spiritus intelligentiæ meæ respondebit mihi.* Lxx Παιδείαν ἐντροπῆς μου ἀκούσομαι, καὶ πνεῦμα ἐκ τῆς συνέσεως ἀποκρίνεταί μοι, *Disciplinam*, seu *eruditionem*, *confusionis meæ audiam, & spiritus ex intelligentia respondebit mihi.* Tharg. *Castigationem probri mei audio, & quasi volatile ex intelligentia mea respondebit mihi*: si modò פרחא est *volatile*: nam פרח *volavit.* ¶ *Audio*] Vel *audiam* libenter si me castigare potes, vel cum dedecore meo. ¶ *Spiritus*] *Mens, animus, cogitatio, intellectus, cor.* Psal. 77. 6. *scrutatur spiritus meus.* Ezec. 20. *super spiritum vestrum.* Abenmelech enarrat *super cor vestrum.* Etiam *voluntatem* notat Ezech. 13. 3. *ambulant post spiritum suum*, h. e. *post voluntatem suam*, inquit Abenmelech. Sic Jes. 32. 15. *donec effundatur spiritus ex alto*, i. donec Deus voluerit. Videndus R.D. Jes. 37. 7. Hieron. 1 Thes. 5. *Sunt qui ex anima tantùm & corpore subsistere hominem disserentes, Spiritum in eo tertium, non substantiam velint intelligi, sed efficientiam, per quam mens in nobis & sensus & cogitatio & animus appellantur.* ¶ *Ab intelligentia mea*] Aut *ex intelligentia mea*, qui manat ab intelligentia mea, qui & *spiritus intelligentiæ.* Quod ità dicitur ut *spiritus prudentiæ, sapientiæ*, &c. ¶ *Respondebit mihi*] Vel *pro me*: subministrabit abunde quod respondeam ad objecta. Quidam *respondere faciet me.* Fortè *mihi* redundat, ut in illo, *Quis ibit nobis?*

4. *An hoc scis*] Vulg. *Hoc scio à principio.* Omittit interrogandi notam & legit ידעתי pro ידעת, h. e. *scio* pro *scis.* ¶ *Ab æterno*] Ab omni ævo, à condito mundo. Sic mundus *æternus* dicitur. Alio sensu Deus *æternus* est, & alio Templum Salomonis *æternum.* Lxx Μὴ ταῦτα ἔγνως ἀπὸ τοῦ ἔτι, ἀφ' οὗ ἐτέθη ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς; *Nónne hæc nosti ab eo quod olim, ex quo positus est homo super terram?* Sym. ἀπ' αἰῶνος *à seculo*, vel potiùs *ab æterno.* Nam *à seculo* מעלם. Tharg. *An hoc scis à principio* (מן אולא) *à tempore, quo positus fuit filius hominis super terram? An hoc scis* pro eo habendum ac si diceret, *Nónne hoc scis?* i. הלא cum negatione, quam supplent οἱ ἑβδομήκοντα, h. e. Lxx interpretes. Sic 2 Sam. 2. 26. הנגלה, *An non patefaciendo patefeci me?* Santes *nónne hoc nosti?* ¶ *Ex quo posuit hominem*] Deus videlicet. Doctè interpres noster *ex quo positus est homo.* ¶ *Super terram*] *In terra.*

5. *Quòd*] Vulg. *Quòd laus impiorum brevis sit, & gaudium hypocritæ ad instar puncti.* Lxx Εὐφροσύνη δὲ ἀσεβῶν πτῶμα ἐξαίσιον, χαρμονὴ δὲ παρανόμων ἀπώλεια, *Lætitia autem impiorum ruina insignis, gaudium verò impiorum perditio.* In Compl. est εὐφροσύνη γὰρ *lætitia enim.* Ebræus autem, Chrysostomo teste, *Exsultatio*, inquit, *impiorum ad breve, & gaudium eorum ad momentum.* Sym. ὅτι εὐθηνία ἀσεβῶν ἐπ' ὀλίγον, *quòd prosperitas impiorum ad pusillum.* Aq. καὶ εὐφροσύνη ὑποκριτοῦ ἕως ἀθρόον, *& lætitia hypocritæ usque ad momentum.* ¶ *Cantus*] *Ovatio, exsultatio.* Sed *exsultatio* propriè גיל dicitur, רנה autem & רננה reddi solet *cantus.* ¶ *Ex propinquo*] i. Brevis est, ut rectè Vulg. noster interpretatur. Nec malè Chrysostomus ex Ebræo πρὸς βραχὺ, *ad breve*, sub. *tempus*, h. e. brevi durat, quod Sym. dixit ἐπ' ὀλίγον. Sic Jer. 23. 23. idola vocantur *Dii ex propinquo*, quia non ità diu est ex quo homines fuerunt, cùm Deus verus fuerit ab omni ævo sempiternus Deus. Tharg. *Quòd exsultatio improborum finitur citò.* בעגל *celeriter.* ¶ *Gaudium hypocritæ*, &c.] Tharg. *& gaudium delatoris ad horam.* Sed חנף *hypocrita*, qui simulat pietatem, cujus planè vacuus est. ¶ *Usque ad momentum*] Sub. *durat*, q.d. *tantùm durat ad momentum*, πρὸς ῥοπήν. Nam ἕως ἀθρόον potiùs denotat *repentè, confestim*, quod ἀθρόον dicunt & ἀθρόως. Hîc sub. *consumitur*, aut *finem accipit.* Sententia eadem est cum illo *ad momentum* עדי ארגיעה, pro quo Prov. 12. 19. עד ארגיעה secundùm opinionem Davidis Ebræi cognomento Camii.

6. *Si ascenderit*] Vulg. *Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus, & caput ejus nubes tetigerit.* Lxx Ἐὰν ἀναβῇ εἰς οὐρανὸν αὐτοῦ τὰ δῶρα, ἡ δὲ θυσία αὐτοῦ νεφῶν ἅψεται, *Si ascenderint in cœlum dona ejus, & sacrificium ejus tetigerit nubes.* Tharg. *Si ascenderit ad summitatem cœli erectio ejus, & caput ejus ad nubem pertigerit.* ¶ *Elatio*] *Sublimitas, magnitudo, dignitas.* שיא *elatio*, à נשא, unde & nomina quæ *munus* καὶ δῶρον denotant. ¶ *Ad cœlum*] Cicero Pro domo sua, *Ad cœlum tamen exstruxit villam visceribus ærarii.* Genus loquendi quo immensa significatur altitudo, non sine figura quam *Hyperbolam* vocant, quâ usi sunt autores profani; ut Aristophanes,

Κλέος οὐρανόμηκες ἐν βροτοῖσιν ἕξεις·

quod alius dixit,

Ἡρακλῆς ἄρειον ἔχει κλέος.

Sic

Sic ἱκάνει οὐρανομήκης apud Homerum. Virgilius,

It clamor cœlo.

Horatius,

Sublimi feriam sidera vertice.

&,

Attingit solium Jovis.

Gen. 11. 4. *Ædificemus nobis urbem ac turrim cujus caput cœlum attingat*, ראשו בשמים *cujus caput in cœlo.* Hîc est לשמים *ad cœlum.* Synesius, ὅτε ἀράσσει τῇ κεφαλῇ τὸ οὐρανὸν, *cœlum vertice ferit.* ¶ *Caput ejus ad nubem pertigerit*] Hoc alius diceret, *caput inter nubila condit. Nubilum* enim ipsa *nubes.* Et *ad nubem*, i. nubes: idem aliter. Nam *cœlum* pro ipso *aere* ponitur, in quo nubes.

7. *Tanquam*, &c.] Vulg. *Quasi sterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent, Ubi est?* Lxx Ὅταν γὰρ δοκῇ ἤδη κατεστηρίχθαι, τότε εἰς τέλος ἀπολῆται· οἱ δὲ εἰδότες αὐτὸν ἐροῦσι, Ποῦ ἐστιν; *Nam cùm visus fuerit jam firmatus esse, tunc in fine peribit: qui autem noverant eum dicent, ubi est?* εἰς τέλος meliùs redditur *in finem*, & sig. εἰς αἰῶνα *in seculum.* Tharg. *Ut stercus suum in seculum peribit: videntes eum dicent, Ubi est ipse?* ¶ *Tanquam stercus suum*] Quo nihil despicatius, ac proinde cum contemptu & dedecore abjicitur, nec ulla ejus ampliùs cura habetur, sed perit in ævum. גלל vel גלל *stercus* à *volvendo*, non *sterquilinium*, i. אשפה. Chald. רעיא. dicitur etiam Ebraicè צואה quòd è corpore *exeat.* ¶ *In æternum*] לנצח *in perpetuum*, *in seculum*, לעלמא: ità enim Chald. interpres enarrat non hîc solùm sed etiam Psal. 9. 7. & alibi. Senes habent εἰς τέλος, quod reddunt *in finem*, pro quo in Vulgata nostra *in fine.* Sic alibi *fuerunt hostes in capite*, pro *in caput.* Sæpe hoc modo Interpres ille casum permutat in talibus. De hac voce נצח duæ sunt Ebræorum sententiæ. Una est eorum, qui negant *unquam finem habere*: altera eorum, qui asserunt dici de *non ità longo tempore*; ut cùm Deus dicitur *habitans in monte Sinai* לנצח *in seculum*: nam exstructo Tabernaculo deseruit montem illum. Vide Josephum Albo in libro Articulorum fidei, Serm. 3. c. 16. Ideo malim *in seculum*, i. לעולם. Sanè Psal. 9. 7. legimus, *Dominus in seculum sedet* לעולם: & 68. 16. DOMINUS *habitat in seculum* לנצח. Similiter סלה *Sela*, quod Th. vertit εἰς τέλος, Sym. interpretatur εἰς τὸν αἰῶνα Hab. 3. 3. Hieronymus tamen reddit *in æternum* Psal. 9. 18. Lex. vet. Εἰς τέλος, *usque finem.* Sunt qui exponant διὰ τέλους *semper.* Hesychius, Διατέλους, διὰ παντός. Prov. 21. 28. לנצח: Aq. Sym. Th. εἰς νῖκος *ad victoriam.* Dicitur & νῖκος. Psal. 13. 1. Lxx εἰς τέλος. alius εἰς νῖκος. alius τέλεον. Hieron. *penitus.* Manahem 159. 3. *Sela &* נצח *&* עד *non habent pausam*, *non cessant.* Qui de domo R. Eliezer filii Jacob, עד *&* נצח *& Sela non cessant in seculum, & in seculum seculi*, sive *in secula seculorum.* Ohel Moed in נצח *seculum.* Quod vanum esse suprà ex Albo probavimus ¶ *Videntes enim*] Qui eum priùs viderant florentem, & nunc vident penitus afflictum & miserum. ¶ *Ubi est?*] *Ubinam ipse*, sub. *est*, qui priùs rebus omnibus abundabat & fortunâ utebatur prosperrimâ; nunc adversis oppressus jacet in cœno calamitatis.

8. *Ut somnium*] Vulg. *Velut somnium avolans non invenietur, transiet sicut visio nocturna.* Nota *transiet* pro *transibit.* Sic alibi *floriet* pro *florebit.* Lxx Ὥσπερ ἐνύπνιον ἐκπετασθὲν οὐ μὴ εὑρεθῇ, ἔπτη δὲ ὥσπερ ἐνύπνιον νυκτερινὸν, *Tanquam somnium quod avolabit non invenietur, volavit autem sicut visio nocturna.* Tharg. *Sicut somnium avolabit, & non invenient eum; migrabit ut visio noctis*, i. nocturna: h. e. quàm velocissimè. Nam somnia pleraque statim evanescunt & è memoria excidunt. Alibi est, *Avolant ut aquila*, de divitiis. Proverbiale. ¶ *Avolabit*] Non *abibit* sed *avolabit*, h. e. celerrimè abibit, imò peribit. Tralatio à Volatu avium. *Ut somnium*, vel *ut insomnium*, quod ἐνύπνιον propriè significat. Utrumque proverbiale est celeritatis. ¶ *Non invenient eum*] Siquis eum quæret, non inveniet. *Nè locus quidem ejus, ubi fuerat, inveniri poterit.* ¶ *Diffugiet*] ידד *vagabitur, profugus erit.* Thema נדד *vagor.* Quidam *recedit.* Alius *procul summovebitur.* ¶ *Ut visio noctis*] i. Nocturna: *tanquam visum nocturnum*; quod Senes ἐνύπνιον νυκτερινὸν vocant, *insomnium* cum *visione* confundentes: quæ alii distinguunt, ut Macrobius l. 1. c. 3. *Visio est, cùm id quis videt quod eodem modo quo apparuerat eveniet. Græcè* ὅραμα *dicitur. Insomnium autem* ἐνύπνιον, *quoties cura oppressi animi vel corporis sive fortunæ, qualis vigilantem fatigaverit, talem se ingerit dormienti.* Sed & literæ mysticæ discrimen ponunt inter *visionem nocturnam* & *somnium. Visio* autem מראה dicitur & מחזה, quæ Gerundensis differre ait Gen. 12. 6. Vide Mercerum Gen. 15. 1. Hic חזיון vocatur *visum*, quod quis nocte videt in somnio, unde *somnium visionis nocturnæ* Jes. 29. 7. & ὅρασις ἐνυπνίων *visio insomniorum* Sirach. 34. 3. Sic alibi, *Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines. Noctis.* Nam visio alia *diei*, i. diurna. Suprà 4. 13. *visiones noctis.* Tempus aptissimum huic rei, dum toris sensus quiescunt à propriis functionibus & à curis diurnis. *Visio* etiam חזון dicitur, quæ vox usurpatur de *visione Prophetica.*

9. *Oculus aspexit*, &c.] Vulg. *Oculus qui eum viderat non videbit, neque ultrà intuebitur eum locus suus*, i. ampliùs. Lxx Ὀφθαλμὸς παρέβλεψε, καὶ οὐ προσθήσει· καὶ οὐκ ἔτι προσνοήσει αὐτὸν ὁ τόπος αὐτοῦ, *Oculus videt, & non adjiciet; nec ultrà animadvertet eum locus suus.* Tharg. *Oculus aspexit eum, & non addet: nec iterum contemplabitur eum locus ejus.* Versu qui hunc antecedit pro *visione* Senes ediderunt φάσμα. Est autem *visum*, *spectrum*, quod & φάντασμα, dicitúrque de eo cujus vana species & imago nobis obversetur & oculos nostros deludit, unde ἐνύπνιον φάντασμα, & νυκτερινὸν φάντασμα. Lex. vetus, Φάσμα, *mostellum.* ¶ *Oculus aspexit eum*] Homo aspexit eum oculo suo. Loquitur autem de oculo corporis, non de oculo mentis, ut suprà 13. 1. *En omnia vidit oculus meus*: q. d. Omnia video mente ac intelligo quæ vos videtis & intelligitis. In fonte verbum est שזף, quod de Sole usurpatur Cant. 1. 6. *quòd me Sol conspexerit*, i. decolorarit. Exstat etiam infrà 28. 7. ¶ *Et non addet*] *Aspicere illum*, q. d. Semel tantùm videbit eum, quia statim vel citò delebitur & exstinguetur. ¶ *Nec ampliùs*, &c.] Alibi est, *nec ampliùs agnoscet eum locus ejus.* Vide Proverbia mea sacra, q. d. *Nè locus quidem ejus, in quo vixit*, aut *habitavit*, *ipsum ultrà*, vel *ampliùs videbit*, aut *intuebitur.* Vide suprà 7. 10. ¶ *Locus*] Domus, urbs, aut regio. Cæterùm quia verbum præcedens femineum est, quidam subaudiunt עין *oculus loci*, i. hominum eo loco habitantium. Fortè constructio est sensu congrua, non voce, ut חטאת רבץ *Peccatum cubat.* Sanè per *locum* hîc *domum*, *urbem* aut *regionem* significari diximus. Sic *peccatum*, ubi est *pœna peccati*, h. e. ענש החטאת, quod masc. est.

10. *Filii ejus*] Vulg. *Filii ejus atterentur egestate, & manus ejus reddent ei dolorem suum*, h. e. ירצו דלות, & mox אונו, τὴν ὀδύνην αὐτοῦ *dolorem suum.* Lxx Τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὀλέσαισαν ἥττονες, αἱ δὲ χεῖρες αὐτοῦ πυρσεύσαισαν ὀδύνας, *Filios ejus disperdant minores, & ipsæ manus ejus succendant dolores. Ipse enim*, inquit Scholiastes, *per suas sibi actiones succendit ignem.* Aug. *succendantur doloribus.* Aq. ἐπιστρέψουσιν *convertent, attrahent.* Sym. ἐποίσουσιν *inferent.* Tharg. *Filii ejus atterent tenues* (vel, *Filios ejus atterent tenues*) *& manus ejus reddent robur doloris ejus. Filii ejus*, improbi videlicet. Et per *filios* innuit etiam nepotes. Nam juxta proverbium, *Filii filiorum sunt tanquam filii*, παῖδες παίδων. ¶ *Placabunt*] Conciliabunt sibi tenues, quos eorum pater videlicet bonis omnibus spoliaverat & pauperes effecerat. Quod fiet cùm vel ipsi ad pauperiem redacti fuerint, vel cùm à Judicibus ad restituendum rapta damnati fuerint, vel certè hoc spontè fecerint judicium timentes. ¶ *Manus ejus reddent robur suum*] *Robur violentum*, h. e. bona vi rapta, quæ manibus suis diripuerat. און *robur*, *violentia*, item *opes*, i. הון. Nam in opibus robur ac potentia hominis consistit. Sic Hos. 12. 8. *inveni* און *opes mihi*, h. e. הון. Est etiam qui אונו ex און derivat, ut dicat, *manus ejus reddent iniquitatem suam*, i. opes iniquè partas & acquisitas.

11. *Ossa ejus*] Non *caro ejus*, aut *cutis*, sed *ossa*, h. e. firmissima pars corporis ejus: Vulg. *Ossa ejus implebuntur vitiis adolescentiæ ejus, & cum eo in pulvere dormient.* Doctè interpretatur עלומיו *vitiis adolescentiæ ejus.* Sic Santes *peccatis adolescentiæ ejus.* Lxx Ὀστᾶ αὐτοῦ ἐνεπλήσθησαν νεότητος αὐτοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ χώματος κοιμηθήσονται, *Ossa ejus impleta sunt juventute ejus, & cum eo super pulverem dormient.* Tharg. *Ossa ejus impleta sunt* חיולה *robore ejus, & cum eo super pulverem cubabunt.* Nomine *roboris* innuit Adolescentiam, quòd ea pars ætatis robore valeat & à viribus firmissima sit. ¶ *Adolescentiâ ejus*] Delictis adolescentiæ ipsius. Quidam *occultis ejus*, sub. *peccatis.* Sed עלומים *adolescentia*, ut בחרים *juventus*, & נעורים *pueritia*, & זקונים *senectus*. Alioqui posset esse participium passivum à עלם *occulto, lateo, abscondo*, si in Kal eo significatu usitatum esset, ac non potiùs in Niphal נעלם. Nota hîc *adolescentiam* vocari vitia adolescentiæ sive peccata adolescentiæ; quomodo certè R. D. enarrat & alii Doctores Ebræi. ¶ *Cum eo*] Improbo. ¶ *Super pulverem*] Vel potiùs *super pulvere*, h. e. *in pulvere*; ut in Latio *Super arbore sidunt*, in arbore. Innuit autem pulverem sepulcri in quo mortui dormiunt. ¶ *Jacebit*] *Adolescentia ejus* videlicet, h. e. delicta commissa in ea ætate, quando tenues vexabat, & eorum bona diripiebat quo jure, quâve injuriâ. Ad verb. *cubabit*: quod passim de mortuis usurpatur, qui propterea שכיבין vocantur, ut & ישנים h. e. *dormientes*. Quòd si habere velis rationem sensûs, debet reddi *cubabunt*. Cæterùm *Adolescentia cubabit* locutio est ut *Puella incedit*, *Bestia clamat*, *Sapientes mulierum ædificat*, & alia ejus farinæ.

12. *Si dulcescebat in ore*, &c.] Vulg. *Cùm enim dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua.* Bene interpretatur *si* per *cùm*, ut mox dicam. Lxx Ἐὰν γλυκανθῇ ἐν στόματι αὐτοῦ κακία, κρύψει αὐτὴν ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, *Si dulcuerit in ore ejus malitia, abscondet eam sub lingua sua.* Pro *malitia* in ed. Rom. est *malignitas.* Cicero *vitiositatem* appellat quam Græci κακίαν vocant. Tharg. *Si dulcescebat in ore ejus malitia, mentiebatur eam sub lingua sua*, i. mentiendo tegebat & occultabat. *Si dulcescebat. Cùm dulcescebat*, ut, *Si erit Jobilæus. Si Deus nobiscum, quis contra nos? Si* pro *cùm* etiam Latini autores usurpant. *Dulcescit* autem malitia quando nobis arridere & placere incipit. Tralatio à Cibis dulcibus, qui palato grati & accepti sunt. Ideo sequitur *in ore ejus*: nam ibi cibum gustamus. Malum propriè loquendo non dulcescit in ore. ¶ *Malum*] רעה *malitia, vitiositas, κακία.* Latinis autoribus *malitia* strictiùs accipitur. Dictio רעה etiam *vexationem* notat; ut ibi *Sufficit diei malitia sua.* ¶ *Abscondebat*] Vel *occultabit*; teget illud simulando dissimulandóque aut mentiendo, ut hypocritæ solent, qui volunt videri probi, cùm sint improbi. ¶ *Sub lingua sua*] Capiendum ut illic, *venenum aspidis sub lingua eorum*: q. d. teget illud sermone ficto & fraudis pleno, occultóque; Nam quod sub lingua non ità conspicitur & apparet ut quod supra linguam. *Sub lingua* igitur sunt verba tecta & fraudulenta, quibus alios decipimus & fallimus. ¶ *Illud*] *Malum* videlicet. Vel, *abscondit illud sub lingua sua*, nec dimittit in ventrem, ut diutiùs ejus suavitate perfruatur; sicut Philoxenus Eryxius, qui sibi optabat collum gruis, cujus mentio apud Aristotelem 3. Ethic. c. 13.

13. *Parcet*, &c.] Vulg. *Parcet illi, & non derelinquet illud, & celabit in gutture suo.* Lxx Οὐ φείσεται αὐτῆς, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει αὐτήν, καὶ συνάξει αὐτὴν ἐν μέσῳ τοῦ λάρυγγος αὐτοῦ, *Non parcet ei, & non relinquet eam, & colliget eam in medio gutture suo.* Pro συνάξει in Comment. Græcis est συνέξει, quam lectionem sequitur Polychronius. Aug. *& tenebit eam.* Tharg. *Parcet ei, & non derelinquet eam, tegétque illam in medio palati sui.* Abstinebit ab eo in stomachum dimittendo, sed continebit in palato, quò dulcedine ejus diutiùs fruatur. ¶ *Non derelinquet illud*] Non patietur abire in ventrem. Quod qui facit cibum quasi *relinquere* videtur. Sunt elegantes figuræ, in quibus Allegoriam cum eo quod Allegoriâ significatur non semel permiscet. ¶ *Continebit*] *Continebit in medio palato*, & prohibebit abire quò solent cibi. Verbum Ebræum propriè *prohibere* aut *cohibere* sig. ¶ *In medio palati sui*] Vel *in medio palato suo*, intra palatum suum. Hoc faciet propter causam quam dixi. *Palatum* enim, ut suprà dixit, *cibum gustat*, cujus gustus dulcedinem & suavitatem persentit quamdiu cibus in eo est. Nam ubi in stomachum descendit, perit gustus ille.

14. *Panis ejus*, &c.] *Cibus ejus.* Τὸ ἀλληγορούμενον confundit cum ipsa Allegoria, ut dictum est. Vulg. *Panis ejus in utero illius vertetur* (malim *versus est*) *in fel aspidum intrinsecùs.* Lxx Καὶ οὐ μὴ δυνηθῇ βοηθῆσαι ἑαυτῷ· χολὴ ἀσπίδος ἐν γαστρὶ αὐτοῦ, *Et non poterit subvenire sibi: fel aspidis in ventre ejus.* Chrysostomus ait in Ebræo esse, καὶ ἐγένετο ἰὸς ἀσπίδων ἐν ἐγκάτοις αὐτοῦ, *& fuit fel* [venenum] *aspidum in interioribus* [intestinis] *ejus.* Tharg. *Cibus ejus in visceribus ejus versus est, venenum aspidum in medio ejus.* In libris חורמניה, sed putarim legendum חורמני *aspidum*: tamen nihil decerno. In Lexico Chald. חורמן exponitur פתן *regulus, basiliscus.* Malim *aspis.* ¶ *In visceribus ejus*] *Intra ipsum, in ventriculo ejus, in interioribus ejus.* Sanè interiora omnia *viscerum* nomine denotantur in his literis. ¶ *Vertitur*] Aut *versus est.* Intelligit autem *panem improbitatis*: de quo Salomo in Proverbiis 4. 17. *Comedunt panem improbitatis, & vinum violentiarum bibunt.* ¶ *Fel aspidum*] Χολὴ ἀσπίδων, pro quo alius ἰὸς ἀσπίδων. & Chald. *venenum aspidum.* Sed מרורה *fel* ab *amaritudine*; *venenum* autem ראש dicitur: de quo mox. ¶ *In medio ejus*] *In pectore ejus*, vel *in ventre ejus*; *intra ipsum. Medium* pro *ventre*, quia Venter in medio hominis. Etiam pro *corde* ponitur, quod in medio animantium. In homine vergit magìs ad sinistram; tamen *in medio ejus esse* dicitur, quia intra pectus ejus. Quicquid enim intra rem aliquam id *in medio ejus esse* dicitur. Hoc modo Tyrus est *in medio mari*, & Sepulcrum *in medio terræ.* De hac re fusè aliàs. Quidam *in interiore ejus.* Sed *interiora* קרבים dicuntur: קרב autem est *medium*, ut etiam Cor.

15. *Substantiam*, &c.] Vulg. *Divitias quas devoravit evomet; & de ventre illius extrahet eas Deus.* Lxx Πλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται, ἐξ οἰκίας αὐτοῦ ἐξελκύσει αὐτὸν ἄγγελος, *Divitiæ iniquè congregatæ evomentur, è domo ejus extrahet eas Angelus.* Pro *è domo ejus* cæteri reddiderunt ἐκ γαστρὸς *è ventre.* Testis Olympiodorus, qui hæc cum sequentibus conjungit, ut etiam S. Augustinus. Tharg. *Opes, quas deglutivit, evomet eas; è ventre ejus expellet eas Deus.* חיל δύναμις h. e. οὐσία *substantia, divitiæ, opes, facultates.* Sic, *Multæ filiæ fecerunt potentiam*, δύναμιν, *compararunt divitias.* Huc refer & illud, *Fac virtutem*, δύναμιν, *Ephratha*: nam sensus, *Compara opes.* Vocantur autem divitiæ חיל quia in iis potentia hominis consistit; juxta illud, *Divitiæ divitis sunt ei arx valida.* ¶ *Absorbet*] *Deglutit.* ¶ *Et evomit eam*] Simulac deglutierit, evomit eam. Tralatio à Cibis quos stomachus continere nequit, ideo evomit eos. Significat, opes non diu mansuras apud improbum. ¶ *E ventre ipsius*] *Ventrem* dicit Ventriculum, in quem cibi ingeruntur & concoquuntur. Sic γαστὴρ apud Galenum: Cujus os geminum; superum, quod στόμα τῆς γαστρὸς *os ventriculi* & στόμαχος propriè dicitur; & inferum, angustius, quod πυλωρὸς vocatur. Græci librarii pro ἐκ γαστρὸς αὐτοῦ videntur scripsisse ἐξ οἰκίας αὐτοῦ, quòd nescirent τὸ ἀλληγορούμενον confundi hîc cum ipsa Allegoria. Nam opes non continentur ventriculo, sed cibi comesi. ¶ *Expellit*] *Ejicit, radicitùs evellit.* ¶ *Deus*] Per Angelum. Ideo in Græca ed. ἄγγελος, licèt vox Ebræa hoc non significet. Sed quæ Deus facit per Angelum, promiscuè & *Deus* & *Angelus* facere dicitur, Deus per Angelum, Angelus nomine aut jussu Dei.

16. *Venenum*, &c.] Vulg. *Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.* Vox Ebræa ראש communiter & usitatè *caput* notat: sed & pro *veneno* sumitur, ut hîc. Sed quando

quando *venenum* sig. tum Aleph pro Vau ponitur. Venenum enim propriè רוש dicitur. Aut ראש *venenum quod in capitibus serpentum: caput* pro *veneno capitis*. Lxx Θυμὸν δὲ δρακόντων θηλάσειεν, ἀνέλοι δὲ αὐτὸν γλῶσσα ὄφεως, *Et furorem draconum sugat, & interficiat illum lingua colubri.* Olympiodorus annotat cæteros vertisse, χολὴν ἀσπίδων μυζήσει. Aug. *& furore draconum fulgebit.* Pro θηλάσειεν videtur legisse τηλαυγήσει. Ad hæc, vox est apud Ebræos חמת quæ simul & θυμὸν denotat & ἰὸν, h.e. *venenum.* Sed hîc ראש in fonte, ut diximus. Tharg. *Capita aspidum suget; occidet eum lingua colubri.* ¶ *Aspidum*] Venenum aspidis incurabile esse docet Ælianus his verbis, Ἀσπίδος ἀκούω μόνον δῆγμα ἀνίατον εἶναι καὶ ἐπικείας κρεῖττον, *Solum aspidis morsum negant curari posse, esseque omni medicinâ superiorem*, lib. 1. c. 54. Idem tamen alibi scribit morsum aspidis curari posse, videlicet lib. 2. c. 26. Sed ejusdem libri c. 24. ait, ἰὸς μὲν δὴ τῶν ἑρπετῶν δεινὸς ἔτι, καὶ ὅγε τῆς ἀσπίδος ἔτι μᾶλλον, καὶ ὅτι τούτων ἀντίπαλα καὶ ἀμυντήρια ῥαδίως οὐκ ἂν εὕροι τις, εἰ μὴ σοφώτατος εἴη κηλεῖν τι ὅσιως καὶ ἀφανίζειν. Et l. 6. c. 36. *Invictum aspidis venenum est; & nemo unquam ab ea morsus evasisse memoratur.* Hanc ob causam Aspides pictas in diadematibus gerebant Reges Ægyptii, ex ejus bestiæ forma Regni firmitatem adumbrare significantes. Ferunt etiam hoc venenum citò interficere hominem: quod probant ex more apud Alexandrinos olim usitato; *Alexandrini enim damnatum aliquem lege supplicii hujus, cùm aliquâ humanitate & citò volunt interficere, pectori serpentem admovent, & passus aliquot ambulare jubent: atque ità hominem brevi enecant.* Verba sunt Galeni De theriaca ad Pisonem. ¶ *Lingua viperæ*] אפעה *vipera.* Sed variè redditur. Nam Senes hîc habent γλῶσσα ὄφεως *lingua serpentis*, quod est nomen generis. Iidem βασιλίσκον interpretantur Jes. 59. 6. h. e. *regulum.* Quo sensu usurpat Moses Ger. in Levit. 199. 2. de muliere loquens quæ mensium profluvio laborat: *Ipsa*, inquit, *interficit visu suo ut regulus*, כאפעה. Cæterùm in memorato loco Jesaiæ Aq. ἔχιδναν posuit, Sym. verò & Th. ἀσπίδα. Sic etiam צפעני interpretantur Lxx, synonymum, ut R.D. existimat, τῷ אפעה: quem tamen locus ille refellere videtur. Nam אפעה *serpens est qui excluditur è* צפעני. Sed ἐπέχω. Jes. 30. 6. Hieron. *vipera.* Lxx ἀσπίδες. Pro *aspide* utitur autor Verborum Regum Israel Templi secundi, quod nos *Chronicon Templi secundi* alibi vocamus, fol. 42. col. 2. Ait enim ibi *Cleopatram morsu serpentis* אפעה *interiisse.* Vide Proverbia nostra Sacra cl. 1. lib. 1. ad. 27.

17. *Non videbit*, &c.] Vel, *Nè videat.* Sed אל positum pro לא, ut sæpe aliàs. Vulg. *Non videat (aliàs videbit) rivulos fluminis, torrentes mellis & butyri.* Magìs probarem *rivulos fluminum torrentium*, &c. Sed Athnach in voce פלגות adversari videtur. Lxx Μὴ ἴδοι ἀμέλξιν νομάδων, μηδὲ νομὰς μέλιτος καὶ βουτύρου, *Non videat mulctram pecorum, neque pabula mellis & butyri.* Tharg. *Non merebitur videre rivos, flumina torrentium qui ex melle & butyro. Videt rivos mellis & butyri* cui rerum omnium ubertas obtigit. Idem significat cùm ait *flumina torrentium*, &c. ¶ *Rivos*] בפלגות *in rivos.* Quando verbum ראה ità construitur, sign. *aliquid videre libenter & cum delectatione*; ut in Abdia, *non vidisses in diem fratris tui.* Sensus est *non debuisses videre.* Sic h. l. Chaldæus enarrat *non merebitur videre*, q. d. *Indignus est tantâ fertilitate. Rivi* alibi פלגות dicuntur, & פלגים, unde פלגי מים *rivi aquarum*, i. *divortia*, vel *divergia, aquarum*, ubi aqua in diversas partes vergit. Prov. 21. 1. *Rivi aquarum cor Regis in manu DOMINI: quocunque voluerit, inclinat illud*, videlicet vel in hanc vel in illam partem. ¶ *Flumina torrentium*] Vel *flumina fluviorum*, ut sit παρέλληλον, qualia sunt *terra pulveris, lutum cœni*, &c. Nam נחל etiam *fluvius*, ut Cohel. 1. & alibi: aut *flumina quæ instar torrentium rapidissimè fluunt.* ¶ *Mellis & butyri*] Alibi est, *Butyrum & mel comedet*, videlicet Jes. 7. 15. Sæpius obvium, *terra fluens lacte & melle*: quo genere loquendi omnium rerum abundantia notatur. Ex lacte Butyrum conficitur; etiam Caseus, qui propterea *pressi copia lactis* vocatur. Mel sine ope humana ipsæ apes suppeditant; butyrum fit hominum industriâ & diligentiâ. Sunt qui nomine *mellis* omnes fructus dulces notari putant, ut sunt Ficus, Dactyli, &c. Sanè melle nihil dulcius; unde non mirum si dulcia eo nomine significentur.

18. *Reddet*, &c.] *Restituet.* Vel *Reddit*, *& non absorbet*, nam est משיב in fonte. Vulg. *Luet, quæ fecit omnia, nec tamen consumetur: juxta multitudinem adinventionum suarum sic & sustinebit.* משיב *luet.* יגע pro אשר יגע *qua laboravit*: legit (-) pro Camets. Cætera non concilio. Lxx Εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοπίασεν· πλοῦτον ἐξ οὗ οὐ γεύσεται, *In vanum & frustrà laboravit; divitias ex quibus non gustabit.* Tharg. *Restituet laborem alterius, & non consummabit*, sive *perficiet: pro divitiis ejus data est permutatio ejus, & non exsultabit.* ¶ *Laborem*] Opes labore partas. Hic est יגע & alibi יגיע ut apud Davidem, *Laborem manuum tuarum comedes*, quicquid labore manuum acquisiveris. Sic *de labore suo vivere* dicitur qui partis labore utitur & ex iis se familiámque sustentat. ¶ *Non absorbebit*] *Non deglutiet*, non immittet in ventriculum, non diu retinebit: siquidem quæ deglutiit, evestigiò evomet: quod perinde est & pro eo habendum ac si nunquam deglutiisset, ac si non absorpsisset. Nam paulò antè, *Opes absorpsit, & evomuit eas*, quòd malè partis opibus non diu fruatur. ¶ *Secundùm facultatem permutationis ejus*] Sub. *reddet laborem*, sive omne illud in quo parando laboravit. Facultatem autem dicit חיל, h.e. *robur, substantiam, opes, facultates*: δύναμιν Græci aliquando reddunt: unde, *Multæ filiæ fecerunt potentiam*, i. pararunt opes. Sic, *Fac potentiam*, compara divitias: חיל ergò *divitiæ*. Et dicit *secundùm substantiam permutationis ejus*, ordine verborum inverso pro *secundùm permutationem substantiæ ipsius*, sive, quod idem, *pro permutatione opum ejus.* ¶ *Non exsultabit*] Quia cogetur reddere quod per fas ac nefas acquisivit. עלס dicimus & עלז & עלץ pro eodem. Nam tria hæc verba significant *exsultare.* Sunt qui in כחיל legunt Beth pro Chaph, ac vertunt *pro substantia*, &c.

19. *Quia*, &c.] Vulg. *Quoniam confringens nudavit pauperes; domum rapuit, & non ædificavit eam.* Lxx ὥσπερ στρίφνος ἀμάσητος, ἀκατάποτος· πολλῶν γὰρ δυνατῶν οἴκους ἔθλασεν, δίαιταν δὲ ἥρπασε, καὶ οὐκ ἔστησεν, *tanquam durum quid, quod mandi non potest, nec glutiri: multorum enim potentum domos fregit, & habitaculum diripuit, nec statuit.* Origenes, Στρίφνος *est caro nervosa boum: præterea verò & herba quadam sic vocata, quæ exasperandâ linguâ vim habet ejus qui manducat, inepta quæ comedatur & glutiatur, quoniam mandi non potest.* Apud Augustinum legitur, *quæ egerunt, ut durum quid.* Lex. vet. Στριφνὸς, *strigosus.* Pro δυνατῶν in nonnullis cod. & in Comment. Græcis & in Compl. est ἀδυνάτων *impotentium.* Scholion, *Illud* οὐκ ἔστησεν *dictum est pro* οὐκ ἀποκατέστησεν, *non restituit.* Tharg. *Quia quassavit negotium pauperum; domum vi diripuit, & non ædificavit eam.* Pro *quassavit* est qui mallet *confregit.* עסקא autem non tantùm est *negotium*, sed etiam *lis, causa*, δίκη, *jurgium.* ¶ *Quassavit*] רצץ *valde quassavit.* Nam Dages intendit notionem. רצץ *quasso*: unde רצוץ *quassatus*; ut ibi, *Calamum quassatum non confringet.* Sic Virgilius, *quassatam navem subducere.* Minùs ergò *quassare* quàm *confringere*, quod שבר dicitur in loco citato. Quod annoto propter eos qui hîc legunt *contrivit, attrivit, confregit.* ¶ *Deseruit*] Dereliquit in adversis, nec juvit eos cùm ejus opem implorarent. Sic, *Deus mi, Deus mi, quare dereliquisti me?* ¶ *Tenues*] *Qui in re tenui erant*, *pauperes*, attenuatos facultatibus. ¶ *Domum*] Bona domestica, ut, *dedit ei domum Haman*, i. facultates, & quæ domi ejus erant. ¶ *Non exstruxit eam*] *Non iterum exstruxit*, aut *reædificavit, domum illam quam diripuerat*, & per consequens destruxerat. Quidam, *non reparavit eam*, ad pauperiem redactus, aut morte præventus: non potuit reparare.

20. *Quia*, &c.] Vulg. *Nec est satiatus venter ejus: & cùm habuerit quæ concupierat, possidere non poterit. Satiari venter* dicitur cùm cibo repletus nihil amplius desiderat. Lxx Οὐκ ἔστιν αὐτοῦ σωτηρία τοῖς ὑπάρχουσιν, ἐν ἐπιθυμίᾳ

ἐπιθυμία αὐτȣ̃ ȣ̓ σωθήσεται, *Non est salus facultatibus ejus, in desiderio suo non salvabitur*, לא ימלט. Sym. ἔχων ἃ ἐπεθύμει ȣ̓ διασώσει *cùm habuerit quæ cupiebat non servabit*. Tharg. *Quia non novit quòd sit fortunatus in ventre suo, in corpore suo non evadet*. ¶ *Non novit abundans in ventre suo*] Non sentit in ventre suo quòd abundet, & ipsum saturet. Hoc significat Vulg. noster cùm ait, *Nec est satiatus venter ejus*; sensum expressit, si non verba. *Nosse* pro *sentire* notat R.D. Psal. 35.8. Sic *intelligere* sumitur in illo, *Spinæ ejus non intelligunt rhamnum*, h.e. *non sentiunt*. *Abundans*; substantivè sumendum pro *abundantia*, ut si Græcè dicas τὸ εὐθηνὲς aut τὸ εὐπαθές. Sic ישר τὸ εὐθὲς *rectum*, i. res recta. Simile in Latio,

Triste lupus stabulis.

i. res tristis. q. d. *Nihil fortunati*, aut *prosperi*, vel, si placet, *quieti*, *novit*, aut *sentit*, *in ventre suo*; quem habet semper inanem & vacuum. Aut, *in ventre suo*, h.e. in corde suo. q. d. Nunquam apud se pacato & tranquillo est animo, semper insatiabilis est. *Venter*, i. κοιλία, pro *corde*, h.e καρδία, notavi aliàs: non repeto. Sanè *ventris* nomine significantur omnia interiora, in quibus & Cor. ¶ *Optatum suum non eripiet*] Ad verb. *in* (h.e. *de*) *optato suo non eripiet*, sive *servabit*. q. d. Non fruetur optatis, aut iis quæ ei in deliciis erant, quæ inprimis desiderabat. Quidam *in desiderio suo non evadet*, i. יִמָּלֵט, aliis vocalibus: quod si veteres legerunt cùm apices abessent, nihil mirum. Sanè Chaldæus ità legisse videtur. Sensus est, Cum bonis quæ optaverat non evadet mortem, aut pœnam Divinam: vel non servabit ea, quoniam eripientur ipsi.

21. *Non est*, &c.] Vulg. *Non remansit de cibo ejus, & propterea nihil permanebit de bonis ejus*. Lxx Οὐκ ἔστιν ὑπόλειμμα τοῖς βρώμασιν αὐτȣ̃, διὰ τȣ̃το ȣ̓κ ἀνθήσει αὐτȣ̃ τὰ ἀγαθά, *Non sunt reliquiæ cibis ejus, ideo non florebunt ejus bona*. Tharg. *Non est superstes cibo ejus, propterea non prolongabitur bonum ejus*; aliàs, *non exspectabit bonum suum*. Nam אוריך *exspecto*, suprà 3. 21. unde אוריכו לנא *exspectate nos* Exod. 24. 14. ¶ *Residuum*] *Reliquum*, *quod remaneat*. q. d. Omnibus rebus ad victum necessariis privabitur. Par pari: nam qui alios spoliavit, nunc etiam spoliabitur. Quidam *non est residuus*, h.e. heres superstes qui ejus opes jure hereditario possideat. ¶ *Cibo ejus*] אכל, *cibus*, *qui comeditur*. Alius *ad comedendum illud*. q.d. Nihil reliqui erit quod edat, aut quo vescatur; usque adeò omnia consumpta sunt. ¶ *Non exspectabit bonum suum*] Omni spe consequendi boni quo hactenus fruitus fuit frustrabitur. יחיל *exspectabit*, à חיל synonymo τȣ̃ יחל, unde תוחלת *exspectatio*, *spes*. Huc referunt ויחל *& exspectavit* Gen. 8. 10. quod tamen alii dicunt contractum ex וייחל: nam ob concursum duarum literarum similium altera eliditur, ut in ידו *projecerunt*, & יבש *siccabit*, pro יידו & ייבש. Nota hæc Grammaticis. Sunt qui prætulerunt *non prosperabitur ejus bonum*; ut Psal. 10. 5. יחילו *Prosperantur viæ ejus omni tempore*: ubi tamen alii, *Dolore afficiunt viæ ejus*. Quidam *non angescet*, *non multiplicabitur ejus bonum*. Ad verb. *non roborabitur*, à חיל *robur*, *opes*, *divitiæ*, ȣ̓σία.

22. *Cùm*, &c.] Vulg. *Cùm satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit, & omnis dolor irruet super eum*. Lxx Ὅταν δὲ δοκῇ ἤδη πεπληρῶσθαι, θλιβήσεται, πᾶσα δὲ ἀνάγκη ἐπ' αὐτὸν ἐπελεύσεται, *Et cùm putaverit se jam repletum esse, atteretur, & omnis necessitas super eum veniet*, ἀνάγκη, i. *afflictio*, *miseria*, *calamitas*. Tharg. *Implebitur Satum ejus (mensura ejus,) pœna sumetur de eo, omnis manus laboriosi superveniet ei*. Nota phrasin, *Implebitur mensura ejus*, pro *Improbitas ejus ad summum perveniet*, sive, quod idem, *complementum accipiet*. Gerund. in Mosen 337. 1. *Cùm implebitur Satum eorum*. Manahem in eundem 142. 1. *Ne impleretur mensura eorum*. Hinc lucem facies Matthæo 23. 32. *Implete mensuram patrum vestrorum*. ¶ *Expleta fuerit*] Vel *implebitur*. ¶ *Sufficientia ejus*] Sufficientia non expletur, sed appetitus aut desiderium, quando habet quantum satis est. Hic est שפקו per Sin, & alibi ספקו per Samech: ut in adagio vel potiùs apophthegmate illo quod legitur inter Arabica, *Ordo impensarum dimidia sufficientia*; imò dimidia impensa est, quando parantur omnia suo tempore ac loco ubi vili pretio prostant. ¶ *Angustia erit ei*] *Arctabitur*, *premetur*, *anxietas ei erit*, sive *in anxietate*, *erit solicitus*, quomodo eam conservet. *Sufficientiam* enim certè vocat bona quæ sufficiunt ad victum & amictum, aut ad luxum lautitiámque. Vulgare dictum est, *Magna navis*, *magna cura*. Quò enim quis plus opum possidet, eò plùs de illis solicitus est, curas augente non minuente copiâ earum. ¶ *Omnis manus laboriosi*] i. Plaga. Sic *manus Dei*, plaga Dei, aut Divina. Vel potiùs *miseri*, *calamitosi*; ut suprà 3. 20. *Quis dabit calamitoso lucem* לעמל. Propriè *laboriosas*, qui laboris multum sustinet, ut solent qui rebus adversis premuntur. Quidam *omnis manus laborantis*. q. d. Nullum laborem manuum subterfugiet ad victum parandum. עמל *laborans*, ut חפץ *volens*, ירא *timens*. ¶ *Veniet super eum*] *Superveniet ei*, *invadet eum*. Omnes, inquit, pauperes qui ab ipso spoliati erant invadent improbum jam afflictum & de statu suo pristino dejectum.

23. *Fuerit*, &c.] Vulg. *Utinam impleatur venter ejus, ut emittat in eum iram furoris sui, & pluat super illum bellum suum*. Lxx Εἴ πως εἰ πληρῶσαι γαστέρα αὐτȣ̃, ἐπαποστείλαι ἐπ' αὐτὸν θυμὸν ὀργῆς, νίψαι ἐπ' αὐτὸν ὀδύνας, *Si quo modo sit implere ventrem suum, immittat in eum furorem iræ, lavet super eum dolores*. Pro εἴπως εἰ suspicatur non nemo legendum εἴπως ἦ. In aliquot cod. & in Comment. Græcis εἴπως πληρῶσαι. Aug. *Si quo modo impleat. Lavet super eum*, i. effundat, quasi qui lavat. Et posset etiam verti *ningat*, inquit interp. Romanus. Sym. βρέξει, vel ἐπιβρέξει, *pluet*, & *effundet*. Tharg. *Erit ut impleat ventrem suum, excitabit in eum robur iræ suæ, & descendere faciet super eum pluvias in corpus ejus*. שְׁלָיָא sive שִׁלְיָא *corpus*, σῶμα. Hoc significatu legitur Matth. 14. 12. Hîc autem est בשלדיה in libris cum Tseri sub Schin. Munsterus interpretatur *spinam dorsi cum costis* ex hoc loco. Reperitur & שילדין in plurali, quod leges שִׁלְדִין vel שְׁלָדִין, vel sanè שֵׁלְדִין *corpora*. Notum ut *caro* pro *corpore* sumatur. *Fuerit*, vel *erit*; & est sensus, *Si fuerit*, vel *erit*, ut

Graculus esuriens in cœlum jusseris, ibit,

si jusseris. Quidam, *Sit*, *immittat*, *& pluat*. Minùs hoc se probat mihi. ¶ *Ad replendum*] Unde repleat; ventrem, unde saturetur, cuticulam curet, & genio indulgeat. ¶ *Ventrem*] *Ventriculum*, cibi receptaculum. ¶ *Immittat*] *Deus* videlicet. ¶ *In eum*] *Improbum*; vel *in illud*, quod acquisiverat ad ventrem implendum. ¶ *Excandescentiam iræ suæ*] *Iram suam excandescentem*. Quidam *æstum iræ suæ*. חרון *excandescentia*, à חרה *incanduit*. His verbis gravissimas calamitates innuit, quæ manant à Deo irato & excandescente. ¶ *Pluet*] Vel *pluere faciet* cœlum scilicet. Sed etiam Deus pluit, sive, quod idem, Natura. Cæterùm Pluviæ Metaphora copiam notat, Psal. 11. 6. *Pluet super peccatores laqueos*, i. magnâ copiâ effundet. ¶ *In carnem ejus*] *In corpus ejus*. Sic, *erunt in carnem unam*, quasi unum corpus. לחום ergò *corpus*, quod שלדא hîc Chaldæus appellat, & est cibus vermium post mortem. Quod noto quia לחום etiam *cibum* sign. ut possit vertere *in cibum suum*, quem sibi videlicet paraverat per fas & nefas. Sanè *panem*, qui לחם Ebræis, pro quovis *cibo* usurpant. *Carnem* autem significat usitatè in lingua Arabica: unde locus modò citatus, *erunt in carnem unam*, in Arabica editione legitur אלחמא וחד. Consulendi sunt qui vocum Arabicarum sensa explicarunt. Noster *bellum* interpretatur, ut etiam R. S. i. מלחמה.

24. *Fugerit*, &c.] Vulg. *Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum*. Proverbii speciem habet, ut cùm dicimus,

Incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim.

Lxx Καὶ ȣ̓ μὴ σωθῇ ἐκ χειρὸς σιδήρȣ· τρώσαι αὐτὸν τόξον χάλκειον, *Et non salvetur de manu ferri, vulneret eum sagitta ærea.*

area. Sic Int. Romanus. Mirari libet: nam τόξον *arcus*; & ut fortasse aliquando *sagittam* notet, tamen hoc loco id significare non potest, quia sagittæ non conficiuntur ex ære, sed arcus. Emendabis igitur *arcus areus.* Lex. vetus, Τόξον, *arcus, arcum.* Tharg. *Fugiet ab armis ferreis, trajiciet eum arcus æreus.* שלחף additione unius literæ ex dialecto hujus linguæ, idem quod חלף *trajicio, transfigo, exscindo, muto, transeo.* Etiam literæ transpositæ sunt. Sensus est, *Si fugerit*; vel *fugiet*, quod eódem redit. Sic, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam,* Si ædificaverint. Sententia est ut si diceret, *Si fugerint fumum, incident in ignem.* ¶ *Ab armis ferreis*] Vel *arma ferrea.* Sic dicimus *fugere ab aliquo,* & *aliquem,* eodem sensu. Non malè igitur Interpres noster, *Fugiet arma ferrea.* נֶשֶׁק cum quinque punctis *arma*: scribitur etiam נֵשֶׁק cum sex. Quidam *armaturam* reddunt. Licet etiam vertere, *Cùm fugerit.* ¶ *Transfiget eum*] Vel *trajiciet eum.* Alii *exscindet eum*: nam חלף *exscindo*: unde בני חלוף *filii excisionis.* Cæterùm כרת *excisio* vocatur mors immatura, videlicet ante annum quinquagesimum ætatis. Santes *pertransibit eum.* Alius תעבור בו *transibit in eum.* Perinde est. ¶ *Arcus*] Sagitta arcu emissa; non enim certè arcus trajicit hominem, sed sagitta. Arcus tamen id facere dicitur, quoniam arcu emittitur sagitta. ¶ *Æreus*] Vel *æneus.* Olim arcus ex ære fabricabant, quod temperaturâ quâdam ità durum reddebant ut ferro non cederet. Nunc ex chalybe fabricantur; unde quidam hîc legunt *arcus chalybeus,* ut etiam apud Hymnographum, antiqui illius moris ignari: qua de re diximus nonnulla in Quæstionibus nostris. Videant qui habent.

25. *Emergit,*&c.] Vulg. *Eductus, & egrediens de vagina sua, & fulgurans in amaritudine sua: vadent & venient super eum horribiles.* Lxx Διεξέλθοι δὲ διὰ σώματος αὐτοῦ βέλος· ἄστρα δὲ ἐν διαίταις αὐτοῦ· περιπατήσαισαν ἐπ' αὐτῷ φόβοι, *Pertranseat per corpus ejus jaculum: sidera autem in habitaculo ejus: obambulent super eum terrores.* Aliter, *in habitaculo ejus obambulent: super eum metus.* Scholiastes, *Aut visa terribilia,* inquit, *perterrefacient eum, aut dirutis domibus & sublato tecto stellæ coruscabunt: vel etiam ità vocat fulmina. Nam & Aquila reddidit,* καὶ ἀστραπὴ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται ἐπ' αὐτὸν, & fulgur à facie ipsius ibit in eum. *Aut per* Stellas *intelligit justos, qui habitabunt in domibus impiorum. Augustinus habet* Fulgura. *Pro* Obambulent, *teste Origene, alia exemplaria habent* μὴ περιπατήσαισαν non ambulent, *quòd nulla ei claritas relinquetur.* Tharg. *Emergit,* seu *educitur, & exit è theca, & fulgur è felle ejus prodibit; super eum metus.* שלף intransitivè; ut Psal. 129.6. *quæ antequam emergit arescit.* Alibi transitivum est, ut Ruth 4.7. שלף *eduxit vir calceum suum.* Sic h.l. *Eduxit,* sub. *gladium, qui exit è vagina,* quam *corpus* appellat. Sed quis eduxit? Nempe *is qui eduxit,* h.e. *Eductus fuit,* ut noster Interpres reddidit, *Eductus fuit gladius, qui egrediens è vagina,* &c. ¶ *E corpore*] Vel ipsius impii, vel *è corpore gladii,* h.e. è vagina, quæ נדנה Ebræis dicitur. Hîc Metaphoricè vocat vaginam גוה *corpus,* quòd gladio sit id quod corpus est animæ. Sed si ad *sagittam* referas, tunc pharetram denotabit, sagittarum thecam. Quo nomine usus fuit Int. Chaldæus. ¶ *Acies*] Acies gladii. Verbum è verbo *fulgur.* ברק fig. *laminam gladii,* quòd fulguris in modum splendeat. Ezec. 21.10. *Exacutus est gladius, ut esset ei fulgur,* i. acies micans. ברק חרב obvium Deut. 32. & ברק חנית *ferrum lanceæ* Nah. 3.3. & Hab. 3.11. Verbum est ברק ἀστράπτω *fulguro*; item ἀστράπτειν, *fulgere, coruscare, micare*: unde quidam *resplendedebit felle illius,* ac si esset יברק. ¶ *E felle illius*] Quod trajecerat acies illa. Santes *de felle ejus.* *Fel* Ebraicè מררה dicitur ab *amaritudine*; nihil enim eo amarius. Unde proverbiale, *Amarum sicut fel.* ¶ *Terrores*] אימים pluralis est ab אימה *terror*; unde & אימים *gigantes,* quòd *terrori* essent videntibus eos. Hoc fortè noster in mente habuit cùm verteret *horribiles.*

26. *Omnes*] Vulg. *Omnes tenebræ absconditæ sunt in occultis ejus; devorabit eum ignis qui non succenditur; affligetur relictus in tabernaculo suo.* Lxx Πᾶν δὲ σκότος αὐτῷ ὑπομείναι· κατέδεται αὐτὸν πῦρ ἄκαυστον· κακώσαι δὲ αὐτοῦ ἐπήλυτος τὸν οἶκον, *Omnes autem tenebræ ei permaneant: comedet eum ignis qui non succenditur: lædat advena domum ejus.* Pro ὑπομείναι in Scholiis est ὑπομένοι. Aq. ἀποκέκρυπται τοῖς ἐγκρύφοις αὐτοῦ *abscondita sunt occultis ejus,* aut, ut putat Scholiastes, *metu occupatus impius occultat se in semotis atque obscuris locis*; idémque putat sensisse τοὺς ἑβδομήκοντα. Ἄκαυστον, *qui,* inquit Scholiastes, *non de industria succenditur, sed aliunde immittitur.* Aq. & Th. μὴ φυσηθὲν *non ex sufflatione ortum.* Sym. ἄνευ φυσήματος *absque sufflatione.* Ἐπήλυτος *advena,* h.e. inquit Scholiastes, ξένος τις καὶ ἀλλογενὴς *peregrinus quidam & alienigena.* Tharg. *Omnes tenebræ absconditæ sunt latibulo ejus; consumet eum ignis Gehennæ, qui non est sufflatus: habitabit is qui evasit in tabernaculo ejus.* ¶ *Tenebræ*] De tenebris rerum adversarum loquitur. q.d. *Omne genus calamitates, omnia mala.* ¶ *Abditæ sunt*] Malim *reconditæ sunt*: ut ibi, *Reconditæ sunt justo facultates improborum.* Quanquam hîc טמון, ibi צפון. Utrumque in idem redit. Nam *thesauri* etiam מטמונים dicuntur à *recondendo.* ¶ *Latebris ejus*] Locis occultis & absconditis, ubi se tutum esse putabit latereque posse & fugere adversa. ¶ *Comedet eum*] *Consumet eum, devorabit eum.* Non solùm Ignis *comedit* quæ consumit, sed etiam Gladius. ¶ *Ignis*] i. Pestilentia; vel certè Ignis vindicans scelera. Est enim duplex ignis, Purgans, & Vindicans. Sunt qui tertium addunt; is est ignis Condemnans. Scire licet duras vexationes Ebræos *ignem* vocare; ut cùm dicunt, *Transivimus per ignem & per aquam*: &, *Per ignem incedit* Jes. 43.2. ¶ *Non exsufflatus*] Operâ hominum videlicet. Quidam *ignis luculentus,* quam exsufflare, ut ardeat, non sit necesse. Est qui ediderat *ignis inexstinguibilis.* Nam talis ignis non eget exsufflationis. ¶ *Affligetur*] *Vexabitur, ei malè erit, malè habebit*: vel *conteretur.* Est autem ירע fut. à רעע *contero,* aut à רעה pro ירעה, aut certè à ירע *malè habuit.* ¶ *Residuus*] *Reliquus, superstes*; qui evadet ex clade ipsius. ¶ *In tentorio ejus*] *In domo ejus.*

27. *Detegunt*] Vel *Detegent, Patefacient.* Vulg. *Revelabunt cœli iniquitatem ejus, & terra consurget adversus eum.* Lxx Ἀνακαλύψαι δὲ αὐτοῦ ὁ οὐρανὸς τὰς ἀνομίας, γῆ δὲ ἐπανασταίη αὐτῷ, *Et detegat cœlum iniquitates ejus, & terra insurgat adversus eum.* Tharg. *Patefaciant Angeli cœlestes iniquitatem ejus, & habitatores terræ consurgant ad malefaciendum ei.* ¶ *Cœli*] Cœlicolæ; ut,

——— *cœlo gratissimus amnis,*

i. Cœlicolis, interprete Diomede Grammatico. Aut, *reteget cœlum,* i. Deus. שמים enim tam reddi potest *cœlum* quàm *cœli.* ¶ *Terra*] Qui terram inhabitant. Continens pro contento: figura nota. ¶ *Insurgit in eum*] Videtur לו positum esse pro בו *in eum.* Et nota quòd in fonte sit מִתְקוֹמְמָה cum (·) sub antepenultima; non Benoni propriè, ut vult Mercerus, sed nomen Thoar, i. *adjectivum.* Esset autem מִתְקֹמְמָה juxta formam analogam. Licet etiam vertere *stat contra eum*; *stat,* h.e. pugnat. Nam qui pugnat stat in acie: quod Euripides dixit πρὸς ἀσπίδα στῆναι. Vide Observationes.

28. *Migrabit*] Vulg. *Apertum erit germen domûs illius, detrahetur in die furoris Dei.* Videtur legisse יגל pro יגלה *retegetur, patefiet, apertum erit.* נגר *traho.* In Sanhedrin נגרי *qui funem navis trahunt.* Lxx Ἑλκύσαι τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀπώλεια εἰς τέλος, ἡμέρα ὀργῆς ἐπέλθοι αὐτῷ, *Trahat domum ejus perditio in finem; dies iræ superveniat ei.* Tharg. *Migret proventus domûs ejus; oleum ejus & vinum ejus effundantur in die iræ ipsius.* יגל pro יגלה, ut יפן pro יפנה *respiciet, reflectet.* Quidam *demigrabit*; alius *abibit.* ¶ *Proventus*] Quicquid provenit è terra: & latiùs patet quàm תבואה, quia etiam Arbores & Olera Herbásque comprehendit. Santes *fructus,* i. פרי. Sic etiam Jonathan *terra prohibuit* יבולה *fructum suum*: nam vertit *cessavit,* sive *desiit, ferre fructus.* Sed Senes ibi ἐκφόρια αὐτῆς. Usurpatur etiam de fructu vitium, i. uvis, Hab. 3.17. *non est* יבול *fructus in*

in vitibus. Lxx γεννήματα. Salomo Urbinas in libro Synonymorum ait quosdam exponere hoc loco de *trabibus domus.* Sic enim certè scribit, יבול ביתו *quidam enarrant, Trabes domus ejus.* ¶ *Domus ejus*] Familiæ ipsius. Quælibet familia suos reditus habet, quos hîc יבול vocat. ¶ *Defluent*] *Proventus ejus defluent aquarum instar, quæ ex monte in vallem decurrunt magno impetu & quàm celerrimè,* תבואותיו ; aut *thesauri ejus,* h. e. אוצרותיו : ità R. S. Quidam נגרות ad *aquam* referunt, i. מים, quæ vox interdum feminina est, & notam Similitudinis subaudiunt, ut dicat, *Demigrabit proventus ejus instar aquarum decurrentium & defluentium,* h. e. quàm celerrimé. Santes *& erit ut aqua fluens.* ¶ *In die iræ*] Quo tempore Deus iratus pœnas de eo sumet. ¶ *Ejus*] Dei videlicet.

29. *Hæc est,* &c.] Vulg. *Hæc est pars hominis impii à Deo, & hereditas verborum ejus à Domino.* Lxx Αὕτη ἡ μερὶς ἀνθρώπε ἀσεβῦς παρὰ Κυρίε, καὶ κλῆμα ὑπαρχόντων αὐτῷ παρὰ τὸ Ἐπισκόπε, *Hæc est pars hominis impii à Domino, & possessio bonorum ejus à Superintendente.* Sic solet interdum Augustinus vertere vocabulum ἐπισκόπε, qui tamen hoc loco habet *ab ipso.* Posset etiam reddi *à visitatore,* ut alibi. Tharg. *Hæc est pars filii hominis improbi à coram DOMINO, & possessio sermonis ejus à coram Deo.* ¶ *Pars*] *Portio, sors.* Tralatio à Conviviis, ubi cuique sua portio, etiam calyx, dabatur; aut ab iis qui dividunt bona hereditaria: nam ea in partes distribuebantur: deinde, sorte missâ, quisque accipiebat eam partem quam ei sors dederat. Hinc *pars,* & *possessio* sive *hereditas.* ¶ *A Deo*] *A Deo Judice.* Nam *Elohim* in fonte. ¶ *Possessio*] Vel *hereditas.* Sed *hereditas* ירושה dicitur. Hîc est נחלה in fonte, h. e. *possessio*; quæ differunt ut majus & minus: nam omnis hereditas est possessio, sed non contrá. Possidemus etiam labore acquisita, non tantùm à parentibus relicta. ¶ *Sermonis ejus*] h. e. Ipsius. *Sermo hominis* est ipse homo, ut *sermo DOMINI* ipse DOMINUS. Sic Ruth 3.8. in Tharg. *fixit ensem inter sermonem suum* (h. e. inter se) *& Michal filiam Saulis.* Rursum Cohel. 1. 1. *Dixit in sermone suo,* i. apud sese: & 2. 1. *Dixi in sermone meo.* Nam lego במימרי, non, ut in libris, במימרה *in sermone ejus,* ità postulante sententiâ. Alii aliter hunc locum enarrant: nam quot interpretes, tot sententiæ. Quidam *sermonis ejus,* passivè, h. e. quod adversùs eum dictum aut decretum; alii activè, *hereditas sermonis ejus,* quam habuit. Sunt etiam qui אמרו exponunt *elationis ejus*; nam אמיר *ramus altus.* ¶ *A Deo*] *Forti.* Nam אל in Ebræo. Sunt qui hîc legunt *de Deo,* sermonis ejus quem habuit de Deo ejúsque providentia. Minùs hoc se probat mihi. Nam esset באל *in Deum,* vel certè לאל *de Deo,* ut אמרי לי *dic de me. Multi dicunt* לנפשי *de anima mea,* &c. Cæterùm παρὰ τ ἐπισκόπε, quod in ed. Græca, valet *à Deo qui est Episcopus & inspector animarum,* ut habetur 1 Pet. 2.25. Vel sic vocatur eò quòd omnia speculetur; juxta illud, *In omni loco sunt oculi DOMINI speculantes tam bonos quàm malos.* Sic alibi, σκοπὸς Ἐφραὶμ μετὰ Θεῦ, i. *speculator est Ephraim cum Deo.* Idem ἐπίσκοπος quem *Superintendentem* reddunt, ut diximus.

IDEM.

5. כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף עֲדֵי רָגַע A. Th. ὅτι εὐθηνία ἀσεβῶν ἐπ' ὀλίγον, καὶ εὐφροσύνη ὑποκειτῦ ἕως ἄθεῦ, *Quoniam prosperitas impiorum brevis erit, & lætitia hypocritæ conferta:* ὁ Ἑβραῖος, Ἡ δὲ ἀγαλλίασις τ ἀσεβῶν πρὸς βραχὺ, καὶ ἡ χαρμονὴ αὐτῶν πρὸς ῥοπήν, *Exsultatio enim impiorum ad breve tempus, & lætitia eorum ad momentum*] *Conferta*; confertim & simul abit. Chrysost. ὁ Σύμμαχος καὶ ὁ Ἀκύλας, ὁ μὲν λέγει, ὅτι εὐθηνία ἀσεβῶν ἐπ' ὀλίγον, ὁ δὲ, εὐφροσύνη ὑποκειτῦ ἕως ἄθεῦ. ¶ *Hypocritæ*; Prov. 11. 9. חנף. Hier. *simulator.* Psal. 35. 16. חנפים. Sym. ἐν ὑποκρίσει. Hier. *in simulatione.* Arias *hypocritæ.* R. D. in libro ubi vocum sensa enarrat, חנף *est Improbus* καὶ προσωπολήπτης, i. hypocrita. Sanè Syrus N. T. interpres Matth. 6. 2. ὑποκριταὶ reddit נסבי אפא *acceptores personarum.*

15. מִבִּטְנוֹ. Οἱ λοιποὶ, ἐκ γαστρὸς αὐτῦ *ex ventre ejus.*

16. רֹאשׁ פְּתָנִים יִינָק. Οἱ λοιποὶ, χολὴν ἀσπίδων μυζήσει *fel aspidum suget*] *Fel*; Psal. 69. 21. ראש. Lxx χολήν. Hier. *fel.* Jer. 9. 15. מי ראש. Lxx ὕδωρ χολῆς. 23. 15. ὕδωρ πικρὸν *aqua amara.* Thren. 3. 5. Hier. *fel.* ¶ *Aspidum*] Sic etiam Hier. & Santes. Quidam hinc πύθωνα dictum putant. Sanè Lxx פתן h. l. δράκοντα reddunt, i. *draconem.* Est autem πύθων propriè *Pytho, serpens, draco.*

17. נַחֲלֵי דְבַשׁ. Sym. ῥεῖθρα μέλιτος *fluenta mellis*] Santes, ut Hier. *torrentes,* i. χειμάῤῥυς.

19. בַּיִת גָּזַל וְלֹא יִבְנֵהוּ. Sym. οἰκίαν ἥρπασε, καὶ ὐκ ἀνοικοδομήσει αὐτήν, *domum rapuit, & non restaurabit eam*] Ἀνοικοδομέω propriè *readifico, iterum exstruo, restauro.*

21. אֵין שָׂרִיד לְאָכְלוֹ. Sym. ὐκ ὑπολείψει ἀπὸ τῆς τροφῆς αὐτῦ *non relinquet de cibo suo*] Græca verba etiam sonant, *non deerit de cibo ejus.*

23. וְיַמְטֵר. Sym. βρέξει *madefaciet, irrigabit*] Vel, si placet, *pluet*; quod verbum Ebræum propriè significat. Amos 4. 7. והמטרתי. Lxx καὶ βρέξω. Hier. *& plui.*

26. טָמוּן לִצְפוּנָיו. A. ἐγκέκρυπται τοῖς ἐγκειμένοις αὐτῷ *absconditum est adhærentibus ejus*] *Inhærentibus, incumbentibus, adjacentibus.* Vide num sit legendum τοῖς ἐγκεκρυμμένοις αὐτῦ. Sanè Hieron. vertit, *in occultis ejus.* ¶ אֵשׁ לֹא נֻפָּח. A. Th. πῦρ μὴ φυσηθὲν ἄνευ φυσήματος *ignis flatu non succensus; absque flatu.*

GROTIUS.

1. *Respondens autem Sophar Naamathites dixit*] Multa in hujus verbis de Psalmis desumpta.

5. *Quòd laus impiorum brevis sit*] Heb. *de propinquo*: ut torrentes ex propinquo nati non diu durant; flumina ab alto & longinquo ruunt, Jer. 18. 14.

6. *Si ascenderit usque ad cœlum superbia ejus*] *Sublimitas ejus.* Sumpta similitudo ab arbore.

15. *Extrahet eas Deus*] Ἄγγελος Græci. Deus Angeli ministerio.

18. *Luet quæ fecit omnia*] Heb. *Restituet retentam mercedem laboris* (i. in judicio cogetur restituere) *nè eâ frui possit: pro facultate compensabit omnia* (damna data) *nè furto lateat*: יגיע vel יגע est *merces laboris,* Gen. 31. 41. Psal. 128. 2.

19. *Domum rapuit, & non ædificavit*] Confer Psal. 127. 1.

20. *Possidere non poterit*] *Non satiabitur.* Ità hîc Chaldæus; non erit contentus obtentis.

21. *Non remansit de cibo ejus*] Nihil de suis epulis reliquum fecit in usus pauperum, ut solebant facere viri boni. Ità hîc Jarchi. Vide Matth. 14. 20. Luc. 9. 16. Joh. 6. 12, 13.

22. *Cùm satiatus fuerit, arctabitur, æstuabit*] Meliùs, *Cùm se impleverit ad satietatem concupiscet.* Nam יצר Hebræi dicunt pro *concupiscentia,* Gen. 8. 21. Esa. 26. 3. ¶ *Et omnis dolor irruet super eum*] Heb. *Omnis manus laborantis invadet eum*; fessus erit quasi multùm laborasset.

23. *Utinam impleatur venter ejus, ut emittat in eum iram furoris sui, & pluat super illum bellum suum*] Rectiùs, *Impleat ventrem quantum velit: & immittet Deus fervorem iræ suæ, & depluet super ipsum: i. carnem ejus.* לחם quod Arabes scribunt لحم est *caro.* Et sic etiam victimæ vocantur in Lege. Posses etiam vertere *ad devorandum ipsum.*

24. *Fugiet arma ferrea, & irruet in arcum æreum*] Latinè diceres,

Incidet in Scyllam, cupiens vitare Charybdim.

25. *Eductus & egrediens de vagina sua*] Pro *vagina* Chaldæus vocem Græcam θήκην posuit. Sensus videtur esse, Educet aliquis sagittam, & ea è corpore ejus exibit coruscans de fæcibus intestinorum ejus. Si evaserit, perpetuò eum comitabitur terror. De voce מררה vide suprà 16. 13. de gladio tincto è visceribus vide Jud. 3. 22.

26. *Omnes*

26. *Omnes tenebræ abſconditæ ſunt in occultis ejus*] Adverſa eum exſpectabunt, etiam ubi maximè tutum ſe putabit. ¶ *Devorabit eum ignis qui non ſuccenditur*] Peſtilentia. ¶ *Affligetur relictus in tabernaculo ſuo*] *In tabernaculo ejus.* Quicunque de ejus domo ſupererit eâdem peſtilentiâ abſumetur.

28. *Apertum erit germen domûs illius, detrahetur in die furoris Dei*] Rectiùs ſic, *Proventus domûs ejus migrabit ut fluentes aquæ in tempore Divinæ iræ.*

29. *Et hereditas verborum ejus*] Hebræi ſub *verbis* etiam actiones comprehendunt. Diximus aliquid Lucæ 2. ¶ *A Deo*] Græci παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. An Deum intellexerunt omnia inſpicientem, an Magiſtratum qui Dei vice fungitur ubi punit crimina?

CODURCUS.

1. QUIA decuplo ſe fatigatum à Tribuſviris initio ſuperioris commiſſionis conqueſtus fuerat Vir ſanctus, præfatur Sophar ſe ad hoc reciprocationis officium referre & pugnam repetere nè juſtæ defenſioni ſuæ defuiſſe videatur, qui alioquin taciturus fuiſſet, ſed non poſſe ſine grandi famæ ſuæ diſpendio patienter audire injecta ſibi à Jobo probra. Quæ cauſa eſt tam præcipitis exordii,

2. *Idcirco cogitationes meæ me revocant*] De nomine שעיפים ſuprà diximus c. 4. Hujus autem tam præcipitis reciprocationis duas affert cauſas ſequenti verſiculo,

3. *Egóne caſtigationem*, &c.] Nempe מוסר כלמתי *caſtigatio probroſa.* Altera eſt, Se expeditam & paratam ad manum reſponſionem habere *ex certiſſima* controverſiæ *cognitione*. Cogitationes autem ſuas & parecbolas explicat ſequentibus.

4. *Numquid hoc noſti ab æterno*, &c.] עד ſign. *æternum.* Æternum autem multipliciter dicitur. Aliquando *tempori* opponitur, & ſignificat ætatem nullis finibus circumſcriptam. Aliquando de toto, vel omni longo tempore dicitur, ut hoc loco: ideo ſubjicitur *ab homine nato.* Heb. *poſtquam conſtitutus eſt in terra:* quod poteſt intelligi de Homine protoplaſto, vel de genere hominum, poſtquam per orbem diſſeminatum eſt. Conciliat autem ſequentibus autoritatem ab Antiquitate. Sequentium verò ſumma eſt, *Non eſſe diuturnam improborum felicitatem.* Eſt autem locus communis, quem illuſtrat & amplificat multis hinc indè collectis orationis floſculis, quorum pars magna ex Pſalmorum vernantibus pratis decerpta. Videtur Sopharis oratio non modò cõmptiſſima ſed etiam certiſſima & graviſſima: qui tamen attentiùs ejus ſententiam examinabit de vera hominis Felicitate, ad Saducæorum & Epicureorum hæreſim accedit proximè, qui Summum bonum in hac vita ſtatuunt. Definit enim vel deſcribit Summum bonum hoc verſu, *Non videbit fluenta torrentium fluminum mellis & butyri:* quo terrena & corporea, caduca & peritura bona ſignificantur, quæ negat diuturnare apud improbos: quod uſquequaque verum non eſt. Pietatis enim peculium non eſt de hoc mundo. Eſt autem Sopharis oratio oppidò concinna & utilis ad commendanda humana jura & mutuæ inter homines charitatis officia, quæ Deus alterâ Decalogi tabulâ complexus eſt; Cujus etiam initio res ſecundas & lætas pollicetur, *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram quam Dominus Deus tibi traditurus eſt.* Cujus quidem promiſſionis illuſtris commentarius hâc Sopharis ſcholâ continetur.

5. *Lætitiam improborum de proximo oriri*] Loquendi genus ſumptum videtur à ſimili Torrentium, qui ſubitò ex repentinis imbribus conflantur, & illicò effluunt: vernaculè *une rauine d'eaux.* Flumina verò ex longinquis montibus & nivibus nata perennant, qualia apud Jer. 18. 14. intelligenda veniunt, opponuntúrque ejuſmodi torrentibus.

6. *Si in cœlum aſcenderit ſublimitas ejus*] Hoc ab Arboribus videtur tranſlatum, quæ in ſummis montibus proceræ admodum ſurgunt. Eſt autem hyperbolica oratio, qualis illa,

Sublimi feriam ſidera vertice.

Nomen שיא tantùm hîc occurrit, & ſign. *altitudinem, proceritatem.* Eſtque à verbo נשא. Hieronymus vertit *ſuperbiam.* Græcus interpretatur de *oblationibus* & *ſacrificiis*, quod non videtur jungere.

7. Nomen גלל, unde plur. גללים, *ſtercus* ſign. hîc & Ezech. 4. 1 Reg. 14. 10. & Soph. 1. 17. non alibi. At גלולים *gillulim* ſunt *idola*, ſic dicta quaſi גללים *gelalim:* frequens eſt.

8. *Sicut viſio*] Nomen חזיון eſt familiare huic libro.

9. *Oculus qui aſpexit illum*] In שזפתו, ש eſt radicale à verbo שזף, quod bis occurrit in hoc libro, & ſemel Cant. 1. non alibi. Ego lego שזפתהו *ſchezaphatho*, vel שזפתו pro שזפתהו: ſic interpretatur Aben Ezra ראתהו.

10. *Filii ejus demerebuntur*] ירצו: hoc verbum quidam à רוץ deflectunt, ità interpretantes, *Filii ejus current mendici:* alii, duplicato per Dageſch Tſadi à רצץ, *Filios ejus atterent tenues:* quos ſecutus eſt Hieronymus, *Filii ejus atterentur egeſtate.* Nam *Filios ejus atteret paupertas* perinde eſt atque *Filii ejus egeſtate atterentur.* Sed præſtat à רצה deducere, ut ſit *placere tenuibus, ambire tenuiorum gratiam,* & *ſubjici illis.* Quo ſenſu dictum ab ipſo Sophare ſuprà 11. 19. *Et ſupplices erunt tibi multi*, vel *deprecabuntur faciem tuam.* Et Gen. initio אל אישך תשוקתך *Appetitus tuus obnoxius erit viro tuo.* Et אליך תשוקתו *voluntas ejus erit obnoxia tibi.* Qui enim alterius voluntati & obſequio ſubjiciuntur, præſtantiores demerentur. Eſt autem conjugationis Piel juxta aliquos: in qua ſententia eſt Marinus. Sed poteſt etiam eſſe Cal, & legi ירצו in *placandi* & *demerendi* ſignificatione, ut pòſt 33. 26. & Levit. 26. 41, 43. ubi habet conjugationis Hiphil ſignificationem. ¶ *Manus ejus opes ejus dilapidabunt*] Heb. *reverti facient*, i. emittent. Ipſemet concoquet omnia bona ſua & ſubſtantiam ſuam. Ità hîc אונו *ono* interpretor de *opibus* & *ſubſtantia*, non ut ראשית אוני *reſchith oni.* Sic interpretatur R. Abraham, laudátque locum hunc Oſ. 12. 8. מצאתי און לי. Sic ſuprà interpretati ſumus 18. 7. in צעדי אונו *tſahade ono, greſſus validi.* רעב אונו *famelicus ejus opes.* In laudato verò per Aben Ezram loco claret און *opes* ſignificare. Gloriatur Ephraim quòd multas opes congeſſerit, & quòd omnia ſibi ex animi ſui ſententia obvenerint, אך עשרתי מצאתי און לי כל יגעי לא ימצאו לי עון אשר חטא *Etiam ditatus ſum, opes mihi comparavi; omnibus laboribus meis bene evenit.* Comparatur illic Ephraim mercatori qui fraudibus & dolo malo & ſtaterâ improbâ quæſivit opes: cujus hæc ſunt verba, *Ditatus ſum, opes mihi comparavi.* Sed ultima verſiculi illius verba, quæ nos vertimus *omnibus laboribus meis bene evenit*, non ſunt aſſecuti interpretes: ad verb. *omnes labores mei non ſunt inventi iniquitas quàm errare*, i. erraverim: nam חטא eſt infinitivus. *Non eſt deprehenſa iniquitas laborum meorum: bene mihi ceſſerunt.* Malè etiam ad finem illius capitis interpretantur מזבחותם כגלים על תלמי שדי, quæ ità verto, *Altaria eorum ſunt tanquam ſtercora ſuper ſulcos agri.* Nam גלים ſunt illic גללים. Et extremo illo capite הכעים אפרים תמרורים vertendum, *irritavit Ephraim per ſtatuas:* nam תמרורים ſunt illic *ſtatuæ:* & in תמרורים eſt ſubaudiendum præpoſitivum ב. Totum illud caput gnavi interpretis operam deſiderat. Errones ſumus: ad rem revertamur. Hîc itaque און ſig. *opes.* Alii interpretantur de *rapto* & *vi illatâ*; quod non probo, quia paupertatem filiorum ſignificavit per ירצו דלים, quod tantundem eſt atque *emendicabunt ſuppliciter.* Laudatus R. Abraham ait און pro הון dici, ſicut Jer. 46. 25. אמון pro המון.

11. *Oſſa ejus implebuntur peccatis adoleſcentiæ ejus & cum eo in pulvere adjacebunt*] Optimè Hieronymus ſubaudivit in utroque membro *vitia, peccata:* ità Hebræi ſubintelligendum utrobique חטאה docent. Et R. L. ità interpretatur, *Peccatum ejus adjacebit illi in pulvere, nec revertetur ad Deum.* Acumen dicti promptum eſt ab eo quòd voluptates corporis, quibus ancillantur libidinoſi juvenes, frangant & enervent corpus, morbos & dolores afferant.

12. *Si scelus in ore ejus dulce fuit*] Elegantissima Metaphora est à catillonibus & liguritoribus, quibus in cupediarum gustu immorari volupe est. Protritum illud est Philoxeni lurconis qui collum gruis optabat, vel tricubitalem laryngem, de quo illa Machonis comici apud Athenæum,

Φιλόξενός ποθ᾽, ὥς λέγουσ᾽, ὁ Κυθήειος
Ηὔξατο τριῶν ἔχειν τὸν λάρυγγα πήχεων,
Ὅπως καταπίνω, φησὶν, ὅτι πλεῖστον χρόνον,
Καὶ πάνθ᾽ ἅμα μοι τὰ βρώμαθ᾽ ἡδονὴν ποιῇ.

14. *Cibus ejus in visceribus mutabitur*] נהפך, i. *vertetur, corrumpetur.* ¶ *Fiétque virus aspidum*] מרורת פתנים. Non alibi occurrit nomen מרורה quàm in hoc cap. bis, hîc & paulò pòst. ברק ממררתו suprà cap. 16. מררה eodem significatu occurrit *fel, virus, venenum*, χολή, *bilis*, & פרשדונה *fæx.* פתן interpretantur *aspidem.* Quinquies reperitur.

15. *Opes deglutivit*] חיל est synonymum superioris און.

16. *Venenum aspidum*] ראש פתנים occurrit etiam Deut. 33. Satis multis locis ראש sign. *virus, venenum, fel.* Bis componitur cum nomine לענה *absinthium.* ¶ *Lingua viperæ*] Nomen אפעה tantùm hîc reperitur, & bis apud Esaiam.

17. *Non videbit fluenta*] Hîc tria nomina ejusdem ferè significationis simul ponuntur, sed distinguendum inter illa. Significat enim per *decursum fluminis torrentis* fluvium qui perenniter longè & pleno alveo decurrit; per *amnem* verò *mellis & butyri* felicitatem.

18. *Reddet mercedem retentam*] Hic locus valde est obscurus, quem non dilucidant interpretes sed magìs infuscant. Eum propitio Numine facilem & pervium præstabimus. Duæ voces totam difficultatem pariunt, יגע & תמורתו. Omnes per יגע intelligunt *laborem divitis*, i. bona quæ suo sibi labore comparavit: non rectè. Nam יגע (quod nusquam alibi occurrit his punctis; unde Masora notat per Leith) est *labor pauperis* quem frustratur dives improbus. *Labor* autem *pauperis* ponitur *mercedis* loco, ἀντὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀπεστερημένου, ut loquitur S. Jacobus 5. 4. Sic suprà initio cap. 7. *opus mercenarii* sign. mercedem ejus, Metonymiâ causæ. At חיל תמורתו interpretor λύτρον, ἀντίλυτρον, *redemptionis pretium.* Significat autem, Reposíturum & restituturum mercedem retentam, & luiturum pœnas, neque impunè laturum, sed fore quasi captivum, qui non evadit nisi soluto eponio & antilytro. ¶ *Neque exsultabit*] Verbum עלס tantùm exstat in hoc libro bis, hîc, cap. 39. 16. & Prov. 7. 18. Existimant idem esse quod עלז *gestivit, exsilivit.*

19. *Quandoquidem attrivit, deseruit inopes*] Injurias illatas ab improbo refert, qui divitias ut colligat aliena diripit, miseros & inopes deserit. Duo enim sunt, Diripere aliena, & Inopi non succurrere. Unum positum est ἐν ὑπερβολῇ τῆς λήψεως, alterum ἐν ἐλλείψει τῆς δόσεως· quæ duæ sunt Avaritiæ stirpes. His artibus avari & improbi ad congerendas opes se accingunt. ¶ *Domum diripit, non ædificat illam*] Duplex hujus commatis potest esse significatio: vel enim de alienæ domûs direptione ab improbo divite facta accipitur, vel de propriæ domûs destructione & eversione, quod magìs placet; ut sit, Qui malis artibus quærunt divitias, domum suam non ædificant sed destruunt. Egregia utique sententia, quam Domini dictum in Euangelio valde illustrat, *Qui mecum non colligit dispergit*, & illud Psal. 127. *Nisi Dominus ædificaverit domum, frustrà moliuntur qui architectantur illam*, & illud Aggæi, 1. 6. *In pertusam nummos congessistis perulam.*

20. *Ideo non sentiet quietem in ventre suo*] Continuat Metaphoram ab helluonibus, qualis fuit ille famosissimus Philoxenus, qui cùm esset ὑπερβολῇ ὀψοφάγος polypúmque bicubitalem solus unico prandio comesset, repentè morbo correptus est. Ità improbus qui aliena bona deglutivit intestinis torminibus cruciabitur, quasi cholerâ morbo, quem simul dejectio & vomitus consequuntur. Indidem est quod sequitur,

21. *Nec quicquam servabit de eo quod appetiverat*] Per illa autem tormina intellige turbas civiles, bella intestina, odia domestica, atque omnia civitatum & familiarum vitia, quibus Resp. résque familiaris in pejus ruit & retro sublapsa refertur fundituśque intervertitur. חמוד, quod Paul est, sæpe nominascit, ut hîc, & Psal. 39. 12. atque alibi.

21. *Nihil quicquam ad ejus cibum reliqui est*] Duplex esse potest interpretatio, vel, *Nihil facit reliqui quod non edat*, i. omnia devorat. Nihil est ei sacrum & intactum. Inexplebilis est ejus voracitas: vel, ut Sal. Jarhius interpretatur, *Quòd pauperibus nihil de suis facultatibus, reditibus & proventibus reliquum faciat, sed omnia corradat & absorbeat, nec partem ullam pauperibus reponat.* Legimus viduam Sareptanam de farina & oleo partem decerpsisse, & libum paravisse ad cibandum Eliam; Apostolos analecta panum & piscium reposuisse in corbibus, ut pauperes alerent; decimas frugum hornarum Levitis à Deo addictas; iterum tertio quoque anno decimas omnium proventuum pauperibus destinatas; primitias frugum olei, vini, vellerum Sacerdotibus dicatas, pro quibus Deus uberem benedictionem reposíturum se spopondit: Hîc verò nihil de annona demit, nihil de mensa reliquum facit, ut pauperi suppetias ferat; unde valde appositè subjicitur, ¶ *Ejus bonum non sobolescet*] לא יחיל טובו. Quod Jarhius & R. L. interpretantur לא יצליח, ut Psal. 10. יחילו דרכיו כל עת. Ubi etiam R. S. J. interpretatur יחילו per יצליחו, confértque hunc Jobi locum ad confirmationem suæ interpretationis. Sed Psal. 10. verbum יחילו idem sig. quod Psal. 29. קול יי יחיל מדבר ubi יחיל est *anget, torquebit, trepidare faciet.* Ergò hîc לא יחיל טובו est *non parturiet, non sobolescet*, idem quod ינון, vel יוליד, vel ירבה. Græcus vertit οὐκ ἀνθήσει αὐτοῦ τὰ ἀγαθὰ, sed præstitisset dicere οὐ καρποφορήσει.

22. *Quando expleta fuerit*] Omnes interpretes, Hebræi, Græcus, Latini, alii Metaphrastæ, יצר putant esse verbum quod nomen esse existimamus. Commodè quidem interpretantur Hebræi, Jarhius, Abraham, Levi, *Quando expleta fuerint desideria cordis ejus, affligetur.* Sed ratio interpunctionis, verborum proprietas, ratio & gratia sermonis Hebraici postulat ut יצר sit nomen, quod *concupiscentiam* significat. ספק nomen bis tantùm reperitur, atque in hoc libro, hîc per ס, & cap. 36. per ש Smol; à verbo ספק, vel שפק: perinde est ut ut scribatur. Tribus locis, nempe c. 27. hujus libri, Esa. 26, & 1 Reg. 20. in quo tantùm loco significat *sufficere*, scribitur per ש. Alibi sive per ש sive per ס est *plaudere, complodere, applaudere, percutere.* Est vox communis linguæ Hebraicæ & Aramææ. Prima ejus significatio est *percutere palmâ*, unde est *plaudere, complodere, applaudere.* Hinc sign. *sufficere:* quia ubi satis est, vel satisfit, plaudimus, aut manu repellimus. Hoc verò loco ספק potest significare utrumque, vel *sufficientiam*, vel *palmæ plausum*, qui fit ubi satias est alicujus rei, vel *pulsum palmæ* quo significamus nobis aliquid abunde esse. Ergò sic vertere licet, *Ubi expletus fuerit plausus ejus, concupiscentia ejus*, i. ubi expleta fuerit concupiscentia ejus ad satietatem, ad fastidium, plus satis. ¶ *Tunc invadet illum manus oppressoris*] עמל, & pluraliter עמלים, Græcè πονηρὸς, Lat. *improbus, laboriosus, qui laborem facessit.*

23. *Quando ventrem suum impleverit*] Idem dicit quod suprà diversis verbis. Improbi Psal. 17. 14. *ventrem suum de penu Dei implere* dicuntur. ¶ *Et pluet super illum*, &c.] Levi Gersonites, & Abraham Esraites interpretantur בלחומו *in carnem ejus*, quos plerique interpretes sequuntur. Alii vertunt *in cibum*, vel *annonam, ejus.* Sed Jarhius persensit Sopharis mentem, qui *laqueos, ignem, sulfur Dominum pluiturum in improbos* interpretatur ex Psal. 11. 6. juxta quod dicitur *Dominus pluisse ignem* in Sodomam. Secundùm illud בלחומו verbum erit, & significabit, *ubi ipse devorabitur:* nempe Macor, & si Vau per Schurec legitur propter affixum. Sed legere licet per Holem. Quòd si mordicus retines Schurec, poterit etiam esse Paul, ut בלחומו *bilhumo* sit *in absumptum ejus*, i. in res ejus absumptas, in ejus bona absumpta: quod Jobum etiam

etiam tangeret, cujus pecus igne cœlitus misso absumptum fuit.

24. *Dum fugiet arma ferrea*] Enses olim & bipennes ex ferro, arcus verò ex ære fiebant. ¶ *Configet illum*] Verbum חלף est *mutare, transire, transfodere, transfigere, transadigere*, ut Jud. 5. 26. in Cantico Deboræ חלפה רקתו *tempus ejus transfixit*.

25. *Educet, & exibit è corpore, & coruscabit è felle ejus*] Hæc de sagitta intellige quâ transfixus ille est, quæ non *de pharetra educi* hic dicitur, ut Hebræi interpretantur, sed *de corpore* transfossi. שלף est *stringere* & *evaginare gladium*, & *educere calceum*. Sed dicitur etiam de gladio, quando è corpore educitur in quod actus est, ut Jud. 3. 22. לא שלף החרב מבטנו ויצא הפרשדונה *nec poterat educere gladium de ventre ejus, & stercus unà exibat*. Ità hîc *educi* sagitta *de corpore* transfossi dicitur, & *coruscare de felle ejus* in quod intincta est, ut gladius Ehudi de ventre Æglonis eductus felle stillans & coruscans. Nam illic פרשדונה idem est quod hîc מרורה. Vide suprà 16. 13. Illustratur admodum hic locus ex Æglonis, vel Achabi, vel etiam Jorami morte. ¶ *Venient in illum terrores*] Significat mortem, quæ ut plurimùm dolores & sanguinis missionem consequitur, ubi sagitta vel ferrum de vulneratorum corporibus educitur. Hunc locum non sunt assecuti interpretes Hebræi, vel alii, qui tamen collato laudato Judicum loco fit lucidissimus.

26. *In latibulo ejus*] Significat abdere se improbum in densissimas tenebras, neque ità tamen servari posse. ¶ *Conteretur residuum*] Verbum ירע est Niphal à רעע verbo Chaldaico, quod est *frangere, conterere*.

28. *Sicut ea quæ diffluunt*] נגרות absolutè ponitur, & sign. omnia quæ diffluunt, quibuscum res improbi comparantur. *Aquæ fusæ fundamentum illorum*, pòst cap. 22. 16.

29. *Impiè dictorum ejus*] אמרו valde breviter dictum. Sed hoc loco *dictum* totam vitam complectitur, ut in Prophetia Enochi improbi dicuntur daturi pœnas περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησε.

CAP. XXI.

MUNSTERUS.

Argumentatur Ijob in hoc capite in hunc modum; Si justitia Dei postulat ut neminem affligat nisi qui aliquo scelere id commeruit, exigit etiam ut nullum sceleratum impunè dimittat: sed multi impii usque ad extremum vitæ feliciter vivunt in mundo.

2. *Pro consolationibus vestris*] Si me, inquit, audieritis, erit id mihi pro consolatione, quam tandem à vobis exspecto.

4. *Numquid propter hominem*] Sensus est, Verba mea non sunt vana, quippe quæ vera & Deo approbante loquor. Alioquin *quomodo non deficeret spiritus meus* in his tantis doloribus?

7. *Quare impii vivunt*] Amici Ijob dixerant impiorum felicitatem esse momentaneam, & non durabilem usque ad mortem; at vir sanctus contradicit illis, asserens quorundam hypocritarum gloriam & prosperitatem constare per omne hujus vitæ tempus, & non rarò fieri ut illi nunquam sint calamitosi, ut sequentibus declarat sententiis.

10. *Imprægnat*] Hinc usurpant Hebræi verbum עבר in Piel pro השתמש *coire*. Est enim in hoc actu transitus quidam maris & femellæ, sicut & Germanicè aptè exprimimus, **uberfaren**. Porrò געל propriè sign. מאס *abominationem facere*, quale est cùm quis semen nè fructificet abjicit. Vide Kimhi in radice געל.

13. *In puncto descendunt in sepulcrum*] i. Non laborant diutino prævio languore, sed suaviter mori videntur. Porrò hanc felicitatem non meruerunt à Deo, cùm Deum & viam ejus omnino exsecrentur, quemadmodum subditur, *Dicunt Deo*, &c.

16. *Non est in manu eorum*] *Felicitas*, inquit, *impiorum non est in manu eorum*, sed in manu Dei, qui cùm vult, *exstinguit lucernas* eorum, &c. Vel, felicitatem hanc non sunt adepti operibus suis.

25. *Nec comedit de bono*] h.e. Per totam vitam suam fuit miser & infelix, ut etiam nunquam habuerit unde potuerit exsaturare viscera sua.

28. *Ubi est domus principis?*] Qui scilicet à felicitate decidit ob tyrannidem suam. Sic enim sentiebant tres viri de Ijob.

29. *Signa eorum*] Torquentur nostri plurimùm in hac sententia, & verbum תנכרו exponunt pro *agnoscere*, cùm tamen omnes Hebræi interpretentur pro כחש & זרה, h.e. pro *negare* & *abalienare*. Qui ambulant, inquit, per vias & varias regiones, multam habent experientiam, multa audiunt & vident; atque ideo demonstrationibus eorum nemo facilè discredere potest. Hos interrogare debueratis de Ijob, quem præsentes usqueadeo contemnitis, &c. Hi sciunt & docent quòd impii in futuro seculo perditioni destinantur, & hoc judicium fallere non potest. Hîc autem nemo potest impium in faciem condemnare, præsertim eum qui in calamitatibus hominum salvus evadit, quin & cùm malum fecerit, quis ultionem exiget hic ab eo?

VATABLUS.

2. *Audite audiendo*, &c. שמעו שמוע וגו׳] Hebraismus, *Attentè audiatis quæ dicturus sum vobis, & hâc attentione consolabimini me*, i. id erit mihi vice maximæ consolationis.

3. *Subsannes*, תלעיג] Sub. *me*, *si voles*, vel *subsannabis*. Sing. pro plur.

4. *Sermonem meum*, שיחי] Sub. *dirigo*. i. Numquid cum homine mihi sermo est? ¶ *Quòd si*, ואם] Sub. *ità est ut deum alloquar, quare*, &c. ¶ *Angustiis afficietur*, תקצר] *Abbreviabitur*, i. quare non despondeam animum, tantam ejus majestatem veritus?

5. *Et obstupescite*, והשמו] *Et obstupescant*, sub. *omnes*.

6. *Siquando recordor*, ואם זכרתי] Ad verb. *Et si memini*, sub. *afflictionis meæ*. ¶ *Tunc terreor*, ונבהלתי] *Tunc perturbor*.

7. *Vivunt, senescunt*, יחיו עתקו] Fut. & præt. Heb. pro præs. feliciter degunt in hoc mundo, & ad senium perveniunt? ¶ *Pollent*, גברו] Ad verb. *roborati sunt*, pro *roborantur*.

8. *Stabile est in*, &c. נכון לפניהם עמם] *Rectum in conspectu eorum cum ipsis*, vel converso ordine, *cum eis in conspectu ipsorum*, i. Liberi eorum in summa pace ac tranquillitate vivunt. ¶ *In oculis ipsorum*, לעיניהם] i. Apud eos sunt, & cum summo consensu vivunt.

9. *A timore*, מפחד] Sub. *aliena*, q. d. Est secura tranquillitas. ¶ *Nec* est *virga Dei super eos*, ולא שבט אלוה עליהם] i. Nec punit eos Deus propter delicta.

10. *Gravidat*, עבר] Præt. Heb. pro præs. *imprægnat*, sub. *vaccas*. ¶ *Perdit*, יגעל] Ad verb. *projiciet*, pro *projecit*, sive *projicit*, i. seminis guttam projicit in matricem, & non extra, atque ità gravidam facit vaccam. ¶ *Parit*, &c. תפלט וגו׳] Futura Heb. pro præs. *atque ità parit vacca ejus, nec abortit* sub. *ullo tempore*.

11. *Emittunt*, ישלחו] Fut. Heb. pro præt. vel potiùs præs. *Amandant à se*, i. educunt è domo sua in vicos & plateas: q.d. Magna illis est liberorum copia. ¶ *Saltant*, ירקדון] Fut. Heb. pro præs. *saltitant*, sub. præ lætitia, more agnorum.

12. *Attollunt* vocem, &c. ישאו בתוף] i. Vociferantur. Futura Heb. pro præs. Quidam ב Beth pro כ Caph legentes vertunt, *Attollunt vocem ad* sonitum *tympani*: cui lectioni favere videtur quod mox sequitur לקול *in voce*, sive *ad vocem, organi*.

31. *Consumunt in bono*, יכלו בטוב] Fut. Heb. pro præs. *in felicitate summa & gaudio consumunt dies suos*. Legitur & יבלו per ב Beth *finient*. ¶ *Et in momento*, וברגע] *Et in quiete*, i. *absque dolore & longa ægritudine*, tem-

tempore quo morientur, descendent ad sepulcrum: ità ex doctis Hebræorum alter. ¶ *Ad sepulcrum descendunt,* [שאול יחתו] *In scrobem descendunt*, i. demittuntur, à נחת *descendit.* Alii ab חתת *contrivit, confregit*, deducentes verbum istud, vertunt *in scrobe atteruntur*, corrumpendi scilicet, i. in sepulcro corrumpuntur.

14. *Nolumus,* [לא חפצנו] *Non optamus, non curamus.* q. d. *Videntur dicere Deo, Quid nobis commercii tecum est? non placet nobis nosse vias tuas*, h. e. voluntatis tuæ rationes.

16. *En non* est *in manu ipsorum*, &c. [הן לא בידם טובם] *Certè non in manu ipsorum*, &c. i. Non est in potestate eorum felicitas quâ fruuntur, ut eam in alterum seculum transportare possint secum. ¶ *Consilium impiorum*, &c. [עצת רשעים רחקה מני] i. Institutum talium hominum quamlibet juxta hoc seculum felicissimorum non mihi placet.

17. *Quoties*, &c. [כמה וגו׳] Hoc dicit admirativè, O quoties felicitas improborum desinet esse, & eveniet illis pernicies quam meruerunt! *quoties*, inquam, *dolores distribuet*, i. copiosè impertiet, eis Deus iratus in eos?

18. *Quam suffuratur*, [נגנבתו] Præt. Heb. pro præs. *surripit*, i. sufflat: q. d. Impii veloci interitu à tempestate iræ Domini projiciuntur. Ad verb. *suffurantur eam.*

19. *Deus abscondet*, &c. [אלוה יצפון וגו׳] Subaudienda nonnulla, Tu dicebas, *Deus abscondet* [*recondet*] *filiis ejus rapinam ipsius:* non sic fiat, sed potiùs *restituat*, [*retribuat*] *illi* Deus, *& cognoscat* ipse, i. puniet eum in filiis ejus ob rapinam ejus: aut potiùs puniet illum Deus ratione rapinæ ejus ac injuriæ, ut non portet filius iniquitatem patris, & sentiat ipsemet pœnam peccati sui.

20. *Et de furore*, [ומחמת] A יחם *iratus est, excanduit*, deducitur. Alii ab חמת deducunt, & vertunt, *& de utre Omnipotentis bibat*, i. de calice furoris Dei.

21. *Quia quæ erit*, &c. [כי מה חפצו וגו׳] *Nam quæ erit voluntas ejus*, &c. i. quid curabit quidnam accidat familiæ suæ mortuo se, *cùm jam numerus mensium ejus truncatus sit*, ut citò ex hac vita excidatur?

21. *Et ipse excelsa judicabit*, [והוא רמים ישפוט] *Cùm ipse excelsa judicaturus sit?* i. Cùm ipse naturas sublimes judicaturus sit, vel judicare debeat: q. d. Cùm hæc ità habeant, quis præsumet docere Deum scientiam gubernandi mundum, qui sublimia quæque judicat, à nemine judicandus?

23. *Iste morietur*, [זה ימות] *Iste* [nempe impius] *moritur*, ut sit fut. pro præs. ¶ *In fortitudine perfectionis suæ*, [בעצם תמו] i. Dum est in summa felicitate. ¶ *Quietus & pacificus*, [שלאנן ושליו] *Tranquillus & quietus.*

24. *Ubera ejus replebuntur lacte*, [עטיניו מלאו חלב] Præt. Heb. pro præs. i. moritur corpore succulento. Alii vertunt *Mulctralia*, i. Moritur dives ac opulentus. ¶ *Ossa ejus irrigantur*, [עצמותיו ישקה] Ad verb. *Ossa ejus irrigabitur:* q. d. Unumquodque ex ossibus ejus irrigabitur. Fut. Heb. pro præs.

25. *In hilaritate*, [בטובה] Ad verb. *in bonitate*, vel, *in bono*, i. in lætitia: q. d. *In amaritudine animi*, h. e. ægro ac mœsto animo *moritur*, *nec comedit quippiam lætus.*

26. *Operiet*, [תכסה] *Obruet*, i. consumentur à vermibus.

27. *En novi*, [הן ידעתי] *Novi equidem.* ¶ *Cogitatis*, [תחמוסו] Fut. Heb. pro præs. *excogitatis*, ut me scilicet confundatis. Alii, *rapitis*, vel *supprimitis*, i. tacetis: dum scilicet tantùm dicitis quæ subserviunt causæ vestræ ut meam supprimatis: q. d. Vos non agitis mecum juxta legem disserendi: quæ enim subserviunt vestræ causæ, ea tantùm dicitis, ut meam supprimatis: ità enim dicitis, sibi semper impios timere, etiam si exteriùs nihil mali accidat.

28. *Quia dicitis*, [כי תאמרו] *Profectò dicitis.* Fut. Heb. pro præs. ¶ *Principis?* [נדיב] i. Hominis magni, probi, atque dediti voluntati Divinæ. *Domum* vocat arcem munitissimam: q. d. Ubinam est qui ædificarit sibi arcem, quòd sibi ab hostibus timeat? Nusquam est. Videmini dicere, pios non sibi timere, propterea non ædificare sibi arces: impios autem sibi ædificare, quòd sibi timeant. Alii exponunt, *Novi cogitationes vestras: quia dicitis, Ubinam est domus principis?* i. mea: *ubinam est tentorium impiorum?* q. d. Eversam dicitis & destructam domum meam propter impietatem. Vocabant enim Job *Principem*, à munificentia, per ironiam & antiphrasin, quòd dives fuisset & potens, ideóque Princeps haberetur, nec tamen haberet quæ requiruntur in Principe. Et in hunc sensum sequentia exponuntur. ¶ *Tabernaculum habitaculorum*, [אוהל משכנות] Amplissima tabernacula significat: q. d. Ubinam videas impios securè habitare in suis amplissimis tabernaculis?

29. *Nónne interrogastis*, &c. [הלא שאלתם וגו׳] i. Nónne interrogare potuistis viatores, qui peregre proficiscentes vident ea quæ in hoc mundo fiunt? & signa quæ dare solent, nónne vera esse potuistis agnoscere, quomodo scilicet pereant probi, & improbi serventur? Vel, ut ad Job referatur, *Nónne interrogastis de me viatores, & signa eorum* quæ dixerunt mihi de justitia mea *non potestis negare?*

30. *Quia die contritionis prohibetur*, [כי ליום איד יחשך] Futura Heb. pro præs. *Quia die calamitatis prohibetur*, i. tempore calamitoso subtrahitur, sive subducitur è calamitate impius, h. e. servatur incolumis. ¶ *Die quo furores invehuntur*, [ליום עברות יובלו] i. Tempore quo Deus iratus sævit in mortales.

31. *Quis renunciabit*, &c. [מי יגיד וגו׳] i. Quis autem dicit illi *in faciem* vitæ ejus rationem ac mores impios? *& quæ fecerit* mala in vita sua, *quis rependet illi* in hac vita? quis retribuet ei secundùm opera quæ fecit, dignas pœnas pro gravibus multísque delictis?

32. *Et ipse ad sepulcra ducetur*, [והוא לקברות יובל] *Cùm ipse* jam *ad sepulcra* [i. ad unum è sepulcris] *delatus sit*, i. cùm jam mortuus sit. Sequentibus idem dicit. Fut. Heb. pro præt. ¶ *Et in tumulo jugiter manebit*, [ועל גדיש ישקוד] *Et in tumulo moretur.* Alii, *& juxta acervum frugum* [i. in agro juxta aream ubi sunt fruges congregatæ] *Assiduè immoretur.* Alii, *& super acervum festinabit*, i. festinabit aggregari ad sepulcra: quemadmodum acervus frugum quem aggregant tempore suo quo tempore fruges sunt maturæ, sic ipse aggregabitur in tempore suo.

33. *Glebæ torrentis*, [רגבי נחל] Quædam subaudienda ut meliùs intelligatur hic versus, *Dulces sunt illi glebæ torrentis, &* [sive *præterea*] *post illum omnes homines tractura est* ad se mors, *quemadmodum ante illum* traxit *innumeros*, i. Glebæ torrentis ubi sepultus est nullum negotium illi facessunt, h. e. post mortem nullum sentit malum: præterea post illum mors trahet, &c. Alii pro *glebis* vertunt *rupturas*, sive *fracturas:* & *rupturam torrentis* vocat foveam suapte naturâ factam in torrente.

34. *Relictæ sint*, [נשאר] *Remaneant*, i. Cùm responsiones vestræ ostendantur esse mendaces & vanæ, vel, cùm sententia responsionum vestrarum remaneat mendacium, i. fallax & falsa. Quidam vertunt, *propinquæ sunt prævaricationi.* Ex doctis Hebræorum alter, *in responsionibus vestris remansit prævaricatio.*

CASTALIO.

2. *QUOD sit pro vestris consolationibus*] Pro eo quod me consolari debetis.

4. *An mihi cum hominibus disputatio est?* &c.] Vos cum quibus ego disputo indigni estis qui *homines* appellemini. Nam si verè *homines*, h. e. si cordati & prudentes essetis, *esset oratio mea brevior*; h. e. assentiremini meæ orationi, quæ vera sit. Ità fieret ut, vobis nihil contradicentibus, ego jamdudum tacerem, neque tam multa verba in vobis refellendis facerem. *Homines* autem dicit pro *verè hominibus* (sunt enim quidam vocabulo tantùm *homines*) sicut Solomo Prov. 29. 4. & idem Prov. 16. 10. *Reges* vocat bonos Reges: & Eccles. 7. 28. *virum* & *feminam* eodem modo. Tale est quod dicimus *Latinam orationem* pro *eleganti.*

14. *Dicúntque*

14. *Dicúntque Deo, Abi hinc : tuas quidem nosse vias nobis non libet*] Deum nihil curant.

16. *Si non habent in manu suum bonum, me præterit impiorum consilium*] Omnia bonum appetunt, & ad id suas actiones dirigunt. Quod si est, impii quæ faciunt, boni consequendi causâ faciunt. Atqui si viderent se nihil boni consequi, nihil posset esse stupidius eis, qui scientes frustrà agerent quæ agunt. Itaque ego non video quo consilio ità vivant, nisi quòd vident se ità vivendo potiri bonis : neque enim sine causa faciunt quæ faciunt. Proinde necesse est ut fateamini improbos esse in hac vita felices.

CLARIUS.

1. RESpondens autem Job] Hæc oratio refutat fundamentum universæ disputationis trium illorum. Quia enim Sophar sociis suis subscribens asseruerat, tanquam universaliter verum & omnibus seculis compertum, Impiorum hypocritarúmque omnem gloriam momentaneam esse, & nunquam usque ad mortem durabilem, opponit Job contradictoriam, Quorundam scilicet hypocritarum gloriam non esse brevissimam, sed constantem per omne hujus vitæ tempus, ità ut nihil incommodi sentiant : tametsi adjiciat, etiam illos non rarò hîc calamitosos fieri.

2. *Et erit hoc*] Si me, inquit, audieritis, erit mihi pro consolatione, quam tandem à vobis exspecto.

4. *Numquid ad hominem*] Alius sic vertit, *Numquid propter hominem ego loquor? & si sic, quomodo non deficeret spiritus meus?* h. e. verba mea non sunt vana, quippe quæ vera & Deo approbante loquor : alioqui quomodo non deficeret spiritus meus in his tantis doloribus ?

7. *Quare ergò impii vivunt?*] Amici Job dixerant impiorum felicitatem esse momentaneam, & non durabilem usque ad mortem; at vir sanctus contradicit illis, asserens quorundam hypocritarum gloriam & prosperitatem constare toto vitæ hujus tempore, & non rarò fieri, ut illi nunquam sint calamitosi, ut sequentibus declarat sententiis.

13. *Et in puncto*] i. Non laborant diutino prævio languore, sed suaviter mori videntur. Porrò hanc felicitatem non meruerunt à Deo, cùm Deum & viam ejus omnino exsecrentur : quemadmodum subditur, *Qui dixerunt Deo, Recede à nobis*, &c.

16. *Non sunt in manu eorum bona*] *Felicitas*, inquit, *impiorum non est in manu eorum*, sed in manu Dei, qui quoties vult *exstinguit lucernam* eorum, &c.

22. *Numquid Deum docebit quispiam?*] Cùm res, inquit, ità se habeant, & par sit ratio justorum ac impiorum, si felicitatem in hoc seculo constituamus, conabimur Deum, *qui in cœlis judicat* & Angelorum Judex est, docere & reprehendere in factis suis; si in dispari vita parem omnes æquè finem sortiantur : quemadmodum sequitur, *Ipse moritur robustus*, &c.

27. *Certè novi*] Nunc postremo loco temerarium illorum judicium arguit, quia temerè condemnabant ipsum.

28. *Ubi est domus principis?*] Qui scilicet à felicitate decidit ob tyrannidem suam : sic enim sentiebant tres viri de Job.

29. *Interrogate quemlibet de viatoribus*] Qui ambulant, inquit, per vias & varias regiones, multam rerum habent experientiam, multa audiunt & vident; atque ideo demonstrationibus eorum quivis facilè credere potest. Hos interrogare debueratis de Job, quem præsentes usque adeò contemnitis. Hi sciunt & docent impios in futuro seculo perditioni destinari; & hoc judicium fallere non potest.

31. *Quis arguet*] Hîc nemo potest impium in faciem condemnare, præsertim eum qui in calamitatibus hominum salvus evadit : quin & cùm malum fecerit, quis ultionem exiget hîc ab eo? cùm moritur, habet hoc commune cum omnibus, eritque ei sepulcrum pro dulcedine & consolatione, h. e. habebit excusationem, eò quòd dicere potest omnibus esse moriendum.

33. *Glebæ torrentis*] Sive *vallis*. Periphrasis autem est sepulcri, quod in sabulo vallium, in quibus sunt torrentes, constituebatur, ut corpus citiùs consumeretur. Figuratè autem locutus est : non enim vel lætatur vel consolationem habet impius mortuus, sed securus est quod propter mortem nos nihil certi de eo pronunciare queamus.

34. *Quomodo igitur consolamini*] Patet, inquit, non esse retributionem in hac vita exspectandam, & idcirco vana est consolatio vestra, & responsa vestra falsa sunt.

DRUSIUS.

1, 2. RESponditque, &c.] Lxx Ὑπολαβὼν δὲ Ἰὼβ λέγει, Ἀκούσατε, ἀκούσατέ μου τῶν λόγων, ἵνα μὴ ᾖ μοι παρ' ὑμῶν αὕτη ἡ παράκλησις, *Excipiens autem Job ait, Audite, audite sermones meos, ut non sit mihi a vobis hac consolatio.* Legendum putarim ἵνα ᾖ *ut sit*, deletâ negatione, quæ nulla in ed. Compl. & in Comment. Græcis; quanquam in Aug. *ut non sit mihi*. Sym. καὶ γενέσθω τοῦτο μεταβούλευμα ὑμῶν, *& sit hoc mutatio consilii & sermonis vestri.* נחם *pœnituit*. Pœnitentia autem est mutatio consilii, præsertim in Deo; ut cùm legimus, *Pœnituit eum de malo quod facere decreverat.* Tharg. *Audite, & accipite sermonem meum; & erit vobis istud consolationes vestræ. Accipite* קבילו, auribus videlicet : est enim synonymum τοῦ *audite*. ¶ *Audite audiendo*] *Audite, audite*; ut *videndo vidi*, vidi, vidi : quæ repetitio non caret emphasi. ¶ *Sermonem meum*] Quæ nunc dicturus aut prolaturus sum. ¶ *Erit*] Vel *sit*. ¶ *Hoc*] Audientia vestra. ¶ *Consolationes vestræ*] Eo loco habebo ac si me miserum & afflictum consolaremini, cùm ea de causa huc ad me potissimùm veneritis.

3. *Ferte*, &c.] Patienter, aut paulisper. Vulg. *Sustinete me, ut & ego loquar : & pòst mea, si videbitur, verba ridete.* Lxx Ἄρατέ μου, ἐγὼ δὲ λαλήσω· εἶτ' οὐ καταγελάσετέ μου, *Tolerate me, ego autem loquar : deinde non irridebitis me.* Sym. καὶ μετὰ τοὺς λόγους μου στήσοντε, aut στήσετε *Et post sermones meos sistetis me*, vel *quiescetis*. Scholion, στήσετε, τουτέστιν, ἐπὶ τὸ προτέρας με κατασήσετε κατακλίσεως, h. e. *super priorem me accubitum & sedem collocabitis.* χεδρεται καὶ, στήσεσθε, τουτέστι, παυθήσεσθε, h. e. *cessabitis*. Tharg. *Sustinete me, & ego loquar; & postquam locutus fuero, subsannabis.* ¶ *Loquar*] Causam meam disceptabo apud vos. *Loqui* & *tacere* opponuntur. *Loquitur* in judicio, qui causam defendit; *tacet*, qui non loquitur, se indefensum relinquens. Suprà, *Si tacuero, exspirabo.* Vide quæ notavimus ad illum locum. ¶ *Locutus fuero*] Causam meam egero. ¶ *Subsannes*] Vel *subsannabis*; & est idem cum illo, *subsannato*, h. e. sannis excipito, & irrideto me. Hoc ad Sopharum præcipuè pertinet; sed & ad alios : q. d. Subsannet me unusquisque vestrûm si causam meam malè defendero.

4. *An ego*, &c.] Vulg. *Numquid contra hominem disputatio mea est, ut meritò non debeam contristari?* Lxx Τί γάρ; μὴ ἀνθρώπου μου ἡ ἔλεγξις; ἢ διὰ τί οὐ θυμωθήσομαι; *Quid? numquid hominis est castigatio mea? aut quare non irascar?* Tharg. *Fieri potest ut ego ad filium hominis sermo meus? & si, quare non arctatur spiritus meus?* Pronomen *ego* redundat in Latio : aut vertendum, *An ego ad hominem sermonem meum?* sub. *habeo* aut *dirigo*? q. d. Non cum homine sed cum Deo mihi res est. ¶ *Sermo meus*] *Sermocinatio mea*, vel certè *precatio mea* : nam שיח hoc etiam sign. ¶ *Et si*] Sub. *hoc ità est*, h. e. *Si sermo meus ad hominem* : vel *& si*, h. e. *an non decurtaretur, & quare non decurtaretur spiritus meus?* ut sit ἀσύνδετον pro ואם ומדוע *& si & quare*. ¶ *Cur non abbreviaretur spiritus meus?*] *Animus meus* capiendum ut Num. 21. 4. *abbreviatus fuit spiritus populi*, i. mœrore confectus & quasi contractus, ità ut animum ferè desponderet. Vulgatus Int. ibi habet *& tædere cœpit populum itineris ac laboris.* Spiritus *contrahitur* & quasi *decurtatur* in mœrore, nimio labore & desperatione. Quod hîc Job de se affirmat, quia negotium ei non cum homine, sed cum Deo. Contrà *dilatatur* in gaudio cor, Psal. 119. 32.

Idem

Idem *contrahitur* in mœrore. Alium sensum habet Mich. 2. 7. *Numquid abbreviatus est Spiritus DOMINI?* i. Prophetia.

5. *Respicite*, &c.] Vulg. *Attendite me, & obstupescite.* Lxx Εἰσβλέψαντες εἰς ἐμὲ θαυμάσατε, χεῖρα θέντες ἐπὶ σιαγόνι, *Inspicientes me admirabimini, manum ponentes super maxillam.* Aug. *Respicite ad me, & admiramini.* In Comment. Græcis & Compl. est θαῦμα ἔχετε *stuporem habete.* Aq. ἐξαπορήθητε *animo concidite, aporiamini.* Sym. ἄφθογγοι γίνεσθε *obmutescite, muti reddamini.* Tharg. *Respicite ad me, & silete, & ponite manum super os.* ¶ *Ad me*] Ità miserum & afflictum. ¶ *Obstupescite*] *Obstupescetis.* Talia sunt, *Hoc fac, & vive*; *Ascende in montem, & morere*, &c. Imperat. pro Fut. Enallage frequens Ebræis. Sic apud Davidem, *Fac bonum, & habita terram*, pro *inhabitabis terram.* Cæterùm cod. Ebræi variant. Nam in aliis est הָשַׁמּוּ cum (ָ) lato sub He, & in aliis הָשַׁמּוּ cum Camets brevi, quod scriptum הֻשַּׁמּוּ in quadam ed. Veneta. ¶ *Ponite*] *Ponetis.* *Manum super os ponere* dicitur qui sibi silentium indicit. Unde Harpocrates hoc gestu pingitur, & notum illud,

digito compesce labellum.

Quò respexit Vulgatus noster cùm verteret, *supponite digitum ori vestro. Ponetis* ergò *manum super os*, h. e. silebitis, non audebitis loqui, ut Mich. 7. 16. *ponent manum super os*, & Prov. 30. 32. *Si malum cogitasti* (aut *scelerate egisti*) *manum ad os.*

6. *Et*, &c.] Vulg. *Et ego, quando recordatus fuero, pertimesco, & concutit carnem meam tremor.* Lxx Ἐάν τε γὰρ μνησθῶ, ἐσπούδακα· ἔχουσι δὲ μου τὰς σάρκας ὀδύναι, *Si etenim recordatus fuero, solicitus fui; & tenentur carnes meæ doloribus.* Verbum è verbo *tenent carnes meas dolores.* Ἐσπούδακα potiùs sign. *festinavi*, aut *acceleravi*: quod etiam verbum Ebræum denotat in Niphal. Aug. *Si enim recordor, perturbor.* Tharg. *Et si memini perturbor, & prehendit carnem meam tremor.* ¶ *Si recordor*] *Cùm recordor*; ut alibi, *Si erit Jobilæus*, quando erit. Sic, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* non est dubitantis, sed affirmantis; *Cùm Deus pro nobis sit, quis contra nos?* q. d. Nemo est qui nobis nocere possit. Hoc vult, *Cùm subit memoria hujus mei doloris quem pertuli, non possum non perturbari & commoveri.* ¶ *Perturbor*] Alii *attonitus sum.* Sed verbum Ebræum in communi usu sign. *festinare* & *conturbari*, etiam in Niphal, ut Psal. 90. 7. נבהלנו, ubi Lxx ἐταράχθημεν, & Hieron. *conturbati sumus*, i. celeriter consumpti. Nam ubi festinatio nimia, ibi ferè perturbatio. Job 4. 5. תבהל. Schol. Ἐθορυβήθης. Sign. etiam *attonitum reddi*, si credendum Joh. Mercero. Vide illum, si placet, ad h. l. & Cohel. 5. 2. ¶ *Prehendit*, &c.] Vel, *prehendit caro mea horrorem.* Verba enim Ebræa dubia & ambigua sunt ad utramque interpretationem. Simile Job 18. 20. *priores apprehenderunt horrorem*: quod nullam ambiguitatem habet: nam est verbum plurale. In eo autem simile est, quòd sicut ibi dicitur *prehenderunt horrorem*, sic hoc loco rectè dici potest *caro mea prehendit horrorem*: *tenet, retinet.* ¶ *Carnem meam*] *Corpus meum.* ¶ *Horror*] Vel potiùs *tremor.* Nam *horror* שער dicitur vel סער: *tremor* autem est רעדה: quo vocabulo utuntur Ebræi in explicatione τοῦ פלצות, quod præter interp. Chaldæum etiam noster *tremorem* reddit: meo judicio, non malé.

7. *Cur*, &c.] Vulg. *Quare ergò impii vivunt, sublevati sunt, confortatique divitiis?* Antea diximus חיל *divitias* denotare, quam significationem hîc elegit Interpres ille. Lxx Διατί ἀσεβεῖς ζῶσι, πεπαλαίωνται δὲ καὶ ἐν πλούτῳ; *Quare impii vivunt, senuerunt autem & in divitiis?* Tharg. *Quare improbi vivunt, roborantur, etiam comparant divitias?* ¶ *Vivunt*] Valent, sani sunt. Quò pertinet illud,

Non est vivere, sed valere vita.

Idem sensus in illo, *Vivat rex.* Joh. 4. 53. *Filius tuus vivit*, i. valet, aut convaluit. Nam qui ex morbo convalescit *vivere* dicitur. Jerem. 38. 1. *& non vives*, i. convalesces: idem 2 Reg. 20. 1. ubi Jonathan, *non convalesces à morbo tuo.* R. D. *non sanaberis à morbo isto.* Sem Tob ad More Nebuchin 27. 2. *Vita dicitur de sanatione à morbo.* Videndus Abenmelech Gen. 20. Vide quoque Mosem Ægyptium Perplexorum lib. 1. c. 41. ubi *caro viva* exponitur sana, & *vita carnium* bona valetudo. ¶ *Senescunt*] i. יוקינו, quod in Scholiis Ebraicis interpretamentum est τοῦ עתקו *roborantur, durant, perdurant.* Unde עתיק יומין *Antiquus dierum* Dan. 7. 9, 13, 22. & apud Chaldæos *vinum* עתיק, i. *vetus.* Psal. 6. 7. עתקה, recentior interpres *consenescit.* Lxx ἐπαλαιώθη *inveteravit.* Prov. 8. 18. הון עתק. Sym. βίος παλαιός. Th. ὕπαρξις παλαιά. ¶ *Prævalent potentiâ*] *Pollent opibus.* Nam in opibus potentia hominis consistit: unde *potentes* vocantur qui ab iis firmi sunt. חיל δύναμις, *opes, divitiæ*, ut *Multæ filiæ* ἐποίησαν δύναμιν, i. *compararunt opes*, &, *Fac virtutem Ephrathæ*, i. para opes.

8. *Semen eorum*, &c.] Posteritas eorum. Vulg. *Semen eorum permanet coram eis, propinquorum turba & nepotum in conspectu eorum.* Lxx Ὁ σπόρος αὐτῶν κατὰ ψυχὴν, τὰ δὲ τέκνα αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς, *Semen eorum secundùm animam, & filii eorum in oculis.* Sym. διαμένει ἔμπροσθεν αὐτῶν *permanent ante eos.* Quod pertinet ad illud, *stabile est coram eis*, vel *ante ipsos.* Tharg. *Filii eorum parati sunt coram eis cum ipsis, & filii filiorum eorum ipsis videntibus.* ¶ *Stabile*] *Firmum.* נכון etiam sign. *paratum*, ἕτοιμον. Unde dialectus Hellenistica ἕτοιμον usurpant pro *firmum, stabile.* Hinc ἑτοιμάσθη *stabilitum*, aut *firmatum, fuit regnum ejus*, 1 Mach. 1. In Græca ed. σπόρος est *semen.* Lex. vet. Σπόρος, *sementa, sacio, seminacio, semen.* κατὰ ψυχὴν *secundùm animam*, h. e. ex animi sententia illis obtingit soboles. ¶ *Ante ipsos*] In conspectu ipsorum. ¶ *Cum eis*] *Unà cum eis*, q. d. Semen eorum perdurat & diu vivit unà cum ipsis. ¶ *Germina eorum*] i. Filii eorum. צאצאים *germina.* Appellatio ab *exeundo*, q. ἐκπορευόμενα dicas. De terra usurpatur Jes. 42. 5. ubi Hieron. *quæ germinant ex ea.* Indè ad *filios* transfertur, qui exeunt è parentibus ut germina è terra. Quocirca non minùs *filios* notat quàm *germina.* Malim ergò *filii eorum*, ut idem dicat aliis verbis. *Filii* autem nomen latiùs accipio, ut etiam Nepotes comprehendat & omnes descendentes ab aliquo. Sanè Jonathan Jes. 22. 24. בניא interpretatur, ut hîc Lxx τὰ τέκνα, pro quo noster *turba propinquorum & nepotum. Nepotes* enim & *propinqui* qui sunt, ab uno communi parente prodeunt. ¶ *In oculis eorum*] Ipsis videntibus vivunt & consenescunt in magnis opibus & rerum omnium affluentia.

9. *Domus eorum*] Unaquæque domus eorum: nam sequitur שלום *salva & incolumis est à metu.* Vulg. *Domus eorum securæ sunt & pacatæ, & non est virga Dei super super illos*, ad sensum non malé. Nam *immunes à metu*, i. *securæ & pacatæ.* Lxx Οἱ οἶκοι αὐτῶν εὐθηνοῦσι, φόβος δὲ οὐδαμοῦ, μάστιξ δὲ παρὰ Κυρίου οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτοῖς, *Domus eorum abundant, timor autem nusquam, & flagellum à Domino non est super eos.* Tharg. *Domus eorum pacatæ sunt absque metu, nec est plaga Dei super eos.* ¶ *Immunes sunt*] שלום non solùm *pax*, sed etiam *salvus* & *incolumis*, ut, שלום אתה *salvus tu sis*, & שלום ביתך *salva domus tua*, 1 Sam. 25. 6. Suprà 5. 24. כי שלום אהלך *quia salvum tentorium tuum.* Rursum 2 Sam. 20. 9. השלום אתה אחי *an salvus tu, frater mi?* Jes. 41. 3. עבור שלום *transibit incolumis*, i. שלם. Sic in fine literarum Ebraicarum invenies ואתה שלום, *& tu vale.* Vulgò, *In domibus eorum pax est à metu.* Non damno. ¶ *A metu*] A metu malo. Nam est metus quidam bonus, à quo ipsa incipit sapientia. ¶ *Virga Dei*] Plaga Divinitus inflicta, vocatur *virga Dei.* Aliter sumitur in illo Psal. 23. 4. *virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Nam duplex virga, Castigatrix, & Pastoralis. De priore loquitur David Psal. 2. quam ibi *virgam ferream* vocat. Altera nihil aliud est quàm pedum pastorale. Est etiam ubi Assyrius vocatur *virga Dei.*

10. *Bos ejus*] Vulg. *Bos eorum concepit, & non abortivit: vacca peperit, & non est privata fœtu suo.* Lxx Ἡ βοῦς αὐτῶν οὐκ ὠμοτόκησε, διεσώθη δὲ αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα, καὶ οὐκ

καὶ ἐκ ἔσφαλεν, *Bos eorum non peperit fœtum immaturum; & salva evasit eorum prægnans, & non frustrata est.* Tharg. *Bos ejus gravidat, & non projicit semen extrà: enititur salvum, & non abortit.* ¶ *Gravidat*] *Gravidam reddit, prægnantem facit vaccam,* ἐγκύμονα ποιεῖ. Quidam *gravidatur*, h.e. gravida fit, & nomine שור *vaccam* denotari putant, h.e. bovem feminam. *Bos femina* ità dicitur ut *Lupus femina, Asinus femina,* &c. ¶ *Non projicit semen extrà*] Extra matricem; nam tunc irritus est conceptus. Alii, *Non projicit semen incassum*, i. לבטלה: eòdem redit. הגעיל *aversor, exspuo* & *perdo semen,* ut cùm extra vaccæ matricem effunditur. Qui ad *bovem feminam* hæc referunt, ut Interpres noster & Symmachus, vertunt ἐκ ἐξέτρωσε, *non fecit abortum.* ¶ *Enititur salvum*] Vel *excludit salvum,* aut *parit salvum,* sub. *fœtum suum,* h.e. vitulum. Ad verb. *servat.* Ebr. תפלט. ¶ *Non abortit*] *Non facit abortum.* Verbum è verbo *non orbat,* quod noster dixit *non privatur fœtu suo.* Quidam *non sterilescit.* Sed aliud *sterilem esse,* aliud *orbare,* & aliud *abortum facere.* Gen.31.38. לא שכלו *non abortierunt.* Hier. *steriles non fuerunt.* Lxx ἐκ ἠτεκνώθησαν. Exod. 23. 26. משכלה *abortiens.* Hier. *infœcunda.* Lxx ἄγονΘ. שכל *orbo,* &c, quando absolutè ponitur, *abortio*; quod Varro apud Nonium dixit *aboriri*; nisi mendum in verbis illis, *Vinum quod ibi natum sit in quodam loco si prægnans biberit, fieri ut aboriatur.*

11. *Emittunt*] *In plateas,* aut *campos.* Vulg. *Egrediuntur quasi greges parvuli eorum, & infantes eorum exsultant lusibus.* Lxx Μένεσι δὲ ὡς πρόβατα αἰώνια, τὰ δὲ παιδία αὐτῶν προσπαίζεσιν, *Et permanent sicut oves æternæ, & parvuli eorum ludunt.* Scholiastes ad h.l. *Aut permanent eis oves, ac si æternæ essent, nullum morbi aut pestilentiæ detrimentum sentientes; aut ipsi impii permanent in multitudinem excrescentes sicut oves, & fœturis immortalitatem imitantes.* Aug. *& permanent sicut vetustate oves eorum.* Tharg. *Emittunt sicut oves pueros suos, & juvenes eorum subsiliunt.* ¶ *Ut oves*] *Tanquam oves,* h. e. maximâ copiâ. Proverbiale multitudinis, ut Psal.107.41. *& ponit sicut oves familias.* Oves enim inter alia animalia multùm fœtificant & prolem sæpius edunt. R. D. ad illum locum *Oves præ cæteris animantibus valde multiplicantur & augentur; unde assimilat eos ovibus.* Vide Psal. 144. 13. Huc pertinet quod Ezec.36.38. *sic erunt civitates desertæ plenæ pecudibus hominum,* h. e. plenæ hominibus qui pecudum multitudinem æquabunt. ¶ *Parvulos suos*] עוילים *parvuli*; ut suprà 19.18. *etiam parvuli aversati sunt me.* In sing. עול, unde עול ימים *ætate parvulus* Jes. 65. 20. ¶ *Nati eorum*] *Pueri eorum.* ¶ *Saliunt*] Præ lætitia; quod *vitulari* dicunt. Psal.29.6. *Salire facit eos ut vitulum:* & 114. 4. *Montes salient ut arietes:* vide & ver.6. Salient ergò more vitulorum aut arietum.

12. *Tollent*] *Attollent, levabunt*; & קול subintelligitur, i. *vocem,* præ lætitia videlicet quam concipient ex statu felici rerum suarum. Nota נשא absolutè poni pro *tollere vocem.* Quidam *tollent tympanum,* &c. Videndum an verbum hoc ità construatur. Quod ut negare non ausim, sic affirmare nolo. ¶ Vulg. *Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi.* Lxx Ἀναλαβόντες ψαλτήριον καὶ κιθάραν, καὶ εὐφραίνονται φωνῇ ψαλμῶ, *Sumentes psalterium & citharam, & lætantur voce psalmi.* Tharg. *Tollunt* vocem *sicut tympana & cithare, & lætantur ad vocem tibiæ.* ¶ *Cum tympano,*&c.] Ad verb. *in tympano.* Sed libri variant. Nam in aliis *sicut tympanum & cithara.* Ità personabunt, inquit, ut tympanum & cithara, quæ adhiberi solent diebus lætis, cùm se componerent ad hilaritatem. Porrò autem *tympanum* תוף dicitur, unde τύπανον, & indè τύμπανον. ¶ *Lætabuntur*] *Gaudebunt.* ¶ *Ad vocem*] *Ad sonitum.* ¶ *Organi*] עוגב & עגב instrumenti musici genus Ebræis ignoti. Noster ferè *organum* reddit, quem nunc secutus sum. Chald. *tibiam,* aut *fistulam,* h. e. אבובא, unde *ambubaia mulieres,* & *ambubaiarum collegia*; de quibus aliàs. Senes etiam *organum* interpretantur Psal.150.4. Hîc ψαλμὸν reddunt, ut infrà 30.31. & alibi ψαλτήριον, videlicet Ezec.33.32. Appellatio ab *amore.* Vide sis Lexica. Iidem vocem תוף quam hîc vertunt ψαλτήριον, i. נבל, alibi semper interpretantur τύμπανον, ut Gen.31.27. Exod.15.20. Jud.11.34. Psal.81.2. & 149.3. & 150.4.

13. *Consumunt*,&c.] Vulg. *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.* Lxx Συνετέλεσαν δὲ ἐν ἀγαθοῖς τὸν βίον αὐτῶν, ἐν δὲ ἀναπαύσει ᾅδε ἐκοιμήθησαν, *Consummaverunt autem in bonis vitam suam, & in requie inferni dormierunt.* Tharg. *Compleverunt in bono dies suos, & in quiete ad sepulcrum descendunt*; verbum è verbo, *ad domum sepulcri.* In scriptura est יבלו *vetustate consumunt,* & in lectione יכלו *consumunt* simpliciter; scriptum Beth, lectum Chaph. Notant Massoritæ. Sensus in idem recidit. Ut alia quàm plurima ità etiam hoc referendum est ad ea quæ aliter leguntur & aliter scribuntur. In talibus tam scripturam quàm lectionem enarrant. Lectionem secuti sunt Senes Lxx, interpres Chaldæus, & noster Vulgatus. ¶ *In bono*] In voluptate, aut felicitate. ¶ *Dies suos*] Tempus vitæ suæ. Nos diceremus *traducunt,* aut *transigunt, in bono,* h.e. facilè feliciterque. Dicimus etiam *facere dies,* aut *annos, in bono.* ¶ *In momento*] Minimo puncto temporis, citâ morte: qualem sibi optabat Augustus Cæsar. Sunt qui talem mortem deprecantur, h.e. precibus à Deo contendunt nè momento moriantur; sed an rectè, viderint. Quid enim pio potest accidere mali ex tali morte, qui semper paratus est ad abeundum, si vocetur ab Imperatore suo? Adde quòd cita mors expers sit doloris, quem sentiunt qui lentâ morte conficiuntur. Sanè mors non habet dolorem, sed ea quæ ipsam antecedunt. Quocirca qui facilem consequitur exitum, nec diuturno aut lento morbo cruciatur, Ebræis *exspirare* dicitur, non *mori.* Itaque de Jacobo Patriarcha dictitant, *Jacob non est mortuus,* nempe quoniam Scriptura verbo גוע, quod *exspirare* sign. in ejus excessu usa fuit, & non verbo *moriendi,* quod est מת. ¶ *Ad infernum*] *Locum* videlicet, h.e. ad sepulcrum: quod Chaldæus dixit *ad domum sepulcri.* Vulg. *ad inferna,* ubi *loca* subaudiuntur. Sanè omnia *subterranea loca,* in queis & Sepulcrum, Ebræis nomine שאול designantur. Ego *inferni* vocabulum retinui propter eos qui hæc de ipsis inferis, h.e. de loco damnatorum, intelligunt. Nam ambiguitas quæ in fonte non semper tollenda est propter sectas. Satis est si sciant ex loco dubio nihil certi concludi posse. Suprà ex Thargum produxi במרגועא, quod interpretatus sum *in quiete,* quam Ebræi המרגועה vocant: ad quam significationem accommodant ברגע quod hoc in loco, ut dicat *cum quiete descendunt in sepulcrum,* h.e. sine ullis doloribus qui mortem præcedunt. Moses Gerund. laudat duplex Thargum, quorum unum habeat במרגעתא *in quiete,* & alterum בשעה *in hora,* sive *momento, ad domum sepulcri descendunt.* Quod noto quia posterius in libris non exstat. ¶ *Descendunt*] יחתו. Dages habet in Thau ad ornatum, ut ait R.D. Cæterùm in Bibliis Reginæ scriptum יחתו cum (.). Radix נחת *descendit,* quod Chaldaicum magis quàm Ebraicum.

14. *Et dicunt,* &c.] Vel, *Qui dicunt Deo, Recede à nobis; & scire vias tuas nolumus.* Vulg. *Qui dixerunt Deo, Recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus.* Lxx Λέγει δὲ Κυρίῳ, Ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ, ὁδὲς σε εἰδέναι ὁ βόλομαι, *Dicit autem Domino, Recede à me; vias tuas scire nolo.* Tharg. *Et dicunt Deo, Recede à nobis, quia intelligere vias tuas nolumus.* ¶ *Recede à nobis*] Nam amant procul abesse à Deo, qui propterea רחוקי אל *longinqui Dei* vocantur Psal.73.27. Contrà pii, quia Deo appropinquant, קרובי אל *propinqui Dei* vocantur, ut ibi, *In propinquis meis glorificabor.* Ex quo & illud, *Propinquum esse Deo mihi bonum*; nam in eo nostra felicitas consistit. Id alius dixit *adhærere Deo,* alius *appropinquare Deo.* Perinde est. Hujus loci est quod Ephes.2.13. *Qui olim eratis procul, nunc propinqui facti estis,* nempe per Christianismum. ¶ *Scientiam viarum tuarum nolumus*] Vel *scire vias tuas nolumus.* דעת enim & nomen est & infinitum. *Vias tuas,* i. præcepta tua, vel certè judicia tua. Vocantur autem præcepta *via DOMINI* quia nos ducunt ad *DOMINUM.*

NUM. Judicia verò sunt quasi *actiones* ejus. In scientia viarum Dei consistit cognitio Dei, quam non colit nisi qui novit: unde tales ידעי יי׳ *noscentes DOMINI* vocantur. ¶ *Nolumus*] Verbum חפץ non tam *velle* sign. quàm *delectari aliquâ re*: unde lux illi loco, *Non Deus volens iniquitatem tu es*, qui delecteris iniquitate. Sic, *In lege DOMINI voluntas ejus*, h.e. oblectatio ejus.

15. *Quid est*, &c.] Vulg. *Quis est Omnipotens ut serviamus ei? & quid nobis prodest si oraverimus illum?* Lxx Τί Ἱκανὸς, ὅτι δουλεύσομεν αὐτῷ; καὶ τίς ὠφέλεια ὅτι ἀπαντήσομεν αὐτῷ; *Quid Omnipotens, quod serviemus ei? & quæ utilitas quòd obviàm ibimus ei?* Tharg. *Quid Omnipotens ut colamus eum? & quæ utilitas est in eo ut precibus interpellemus sermonem ejus?* In variante scriptura est *Et quid*, quæ notata in Veneto quodam exemplari quod penès me. Codices Latini etiam variant in *Quis* & *Quid*. Non est autem dubitandum quin melior lectio sit *Quid*, i. מה. Nam *Quis* interrogat de persona. Ebraicè מי *quis* vel *qualis*. ¶ *Omnipotens*] *Saddai*, quod Senes reddunt ἱκανὸς, *idoneus, sufficiens*, ac si compositum esset ex שׁ & די, *qui sibi sufficit*, αὐτάρκης. ש autem (-) notatur, ut in שׁדון *quòd sit judicium*. ¶ *Ut serviamus ei*] *Ut colamus eum. Servit* Deo qui eum *colit*; quod Lxx exprimunt verbis δουλεύω & λατρεύω sine ullo discrimine: unde Κυρίῳ δουλεύειν *Deo servire*, quod varians lectio dicit καιρῷ δουλεύειν *tempori servire*. Similem locum habes Mal. 3. 14. Nam cùm promiscuè bonis accidat quod malis, imò cùm bonis malè sit, & malis bene, videtur frustrà impendi quod in cultum Divinum impenditur. ¶ *Quid proficimus*] Quid prodest nobis quòd eum precibus nostris assiduè interpellamus, opem & auxilium ab eo implorantes? quæ indè utilitas? quodnam emolumentum ad nos redit? Verba impia; ut si nulla merces, nullum præmium esset piis in hoc seculo. Verum quidem est, Deum suos interdum affligere; sed malum illud ipsis cedit in bonum; unde, si finem respicias, non est malum sed bonum. Quo sensu Salomo Rex dixit, *Non accidit justo ullum malum*; & alius, *Justo neque vivo neque mortuo nihil quicquam accidit mali*, quod videlicet revera malum sit, & in malum ei cedat. ¶ *Ut precemur eum*] Ut preces ad eum fundamus, benedictionem abs eo postulantes. Quidam *ut occurramus ei*. Nam verbum Ebræum cum ב constructum sign. *occurrere* quovis modo, etiam precibus, ut hîc: unde Ebræi dicunt esse לשון בקשה ותפלה, quia sensum habet *poscendi aliquid à DOMINO precatione aut oratione*, sive *interpellandi Deum per precationem*. *Quis est Omnipotens?* interrogatio est ejus qui Deum ignorat, ut Pharao Exod. 5. 2. *Quis est DOMINUS, ut populum ejus dimittam?* *Quid est Omnipotens?* interrogat qui Deum quidem novit, sed non credit eum curare hæc inferiora, ac proinde nullo præmio afficere bonos. Quod si est, tum cassus & vanus est omnis labor qui in ejus cultu insumitur.

16. *Ecce*, &c.] Vulg. *Veruntamen quia non sunt in manu eorum bona sua, consilium impiorum longè sit à me.* Malim *bona eorum*; & videtur accepisse הן pro *si*, *cùm*. Lxx Ἐν χερσὶ γὰρ ἦν αὐτῶν τὰ ἀγαθὰ, ἔργα δὲ ἀσεβῶν οὐκ ἐφορᾷ. *Erant enim in manibus eorum bona; opera autem impiorum non inspicit.* Omiserunt negationem quæ in Ebræo. Fortè culpa librariorum est & non interpretum. Tharg. *Ecce non relictum est in manibus eorum bonum eorum: consilium improborum procul remotum est à me.* Verba sunt Jobi de improbis, quos suprà loquentes fecerat per Mimesin. ¶ *Non est in manu eorum bonum eorum*] Non habent in potestate felicitatem suam. Cui adversari videtur illud, *Quisque faber suæ fortunæ*. Non adversatur. Nam ut verum sit multos sibi malum accersere culpâ suâ, tamen bonum quod accidit improbis à Deo est, qui potest illud adimere cùm vult. Sensus ergò ut si diceret, *Non est in manu eorum, sed in manu Dei*. ¶ *Consilium improborum*, &c.] Pro eo habendum ac si diceret, *Procul absum à consilio improborum*; Non placet mihi eorum consilium & vitæ institutum, quod à me longè abesse cupio. Sic Psal. 1. 1. *Non ambulavit in consilio improborum*. Talem *beatum* prædicat ibi Regius Prophetes. Videtur hoc velle, *Longè absum ab eo quod improbi consulunt & suadent faciendum esse*. Ratio, *Quia felicitas eorum non est in manu eorum, sed à Deo pendet, in cujus manu quicquid boni aut mali hominibus accidit*.

17. *Quoties*] Vulg. *Quoties lucerna impiorum exstinguetur, & superveniet eis inundatio, & dolores dividet furoris sui?* Lxx Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσεται, ἐπελεύσεται δὲ αὐτοῖς ἡ καταστροφή· ὠδῖνες δὲ αὐτοὺς ἕξουσιν ἀπὸ ὀργῆς. *Imò verò & impiorum lucerna exstinguetur, & superveniet eis subversio: dolores autem habebunt eos ab ira.* Tharg. *Quoties lucerna improborum exstinguetur, & veniet super eos contritio ipsorum, sortes partietur in ira sua.* כמה *quoties, quotiescunque*, i. כמה פעמים, ut Psal. 78. 40. *Quoties exacerbaverunt eum in deserto?* Ποσαπλῶς habent Lxx, ubi כָּמַה *desideravit, concupivit*, Psal. 62. 1. quia videlicet legerunt כָּמַה aliis vocalibus. Sunt qui prætulerunt *Quanto tempore*, עד כמה זמן *ad quantum tempus*. ¶ *Lucerna*] Splendor, aut prosperitas. Sic *lucis* vocabulum usurpatur pro *felicitate rebúsque secundis & prosperis*. Suprà 18. 6. *Lucerna ejus super ipsum exstinguetur*: de improbo loquitur. 2 Sam. 21. 17. *Non exstinguas lucernam Israelis*, i. regnum, aut felicem statum. Quidam, *nè Regiæ majestatis lumen intervertas*. 1 Reg. 11. 36. *ut sit lucerna Davidi omnibus diebus coram me in Jerusalem*. Jonathan, *ut firmetur Regnum Davidi*. Psal. 132. 17. *paravi lucernam uncto meo*, splendorem Regium. 2 Reg. 8. 19. *daturum se ei lucernam, filiis ejus cunctis diebus*, i. Regnum. In libro Proverbiorum, *Lucerna improborum exstinguetur*, i. *felicitas*; an potiùs *filii & nepotes*? Sunt enim filii quasi *lumen* parentum. Festus, *Orba est, quæ patrem aut matrem aut filios quasi lumen amisit*. Ausonius in Parentalibus,

Amissum flesti post trina decennia natum,
Saucius, ac lævo lumine cassus eras.

¶ *Exitium eorum*] איד propriè *vapor*; Metaphoricè autem *interitus, exitium, calamitas, contritio*, ἀπώλεια, καταστροφή. ¶ *Funes partietur in ira sua*] Vel *dividet in ira sua*. *Funes*, h. e. *sortes*, vel *partes*. Tralatio ab iis qui funiculis agros dimetiuntur, quos deinde dividunt inter se missis sortibus. Sic olim divisa fuit terra Chanaan. Psal. 16. 6. *Funes ceciderunt mihi in amœnis*. Hujusmodi *funes* vocantur חבלי מדה Zach. 2. 1. quibus agros metiebantur, qualis *decempeda*, δεκάπους Platoni. A Lxx dicuntur σχοινία γεωμετρικά. Cæterùm חבלים vox est ambigua: nam etiam *dolores* notat. Hanc ambiguitatem tollit constructio. Nam *funes* חַבְלֵי vocantur, *dolores* autem חֶבְלֵי. Abenezra Esth. 1. 6. ad חבלי בוץ FUNES BYSSINI, *Notatur*, inquit, *cum (-) majore ad differentiam* חבלי יולדה *dolores parturientis, quod habet (-) minus, h.e. Segol*. Videndus idem ad Psal. 18. Sed & R. D. *Cùm venerit*, inquit, *exitium eorum, distribuet eis partes in ira sua*. q. d. In ira eos puniet, non in judicio. Paulò aliter Gerundensis, *Quot anni sunt ex quo exstincta fuit lucerna improborum, & venit exitium eorum, & divisit eis Deus partes multas in ira sua, donec fuerint similes paleæ coram vento*. Idem annotat כמה significare *multitudinem & defectum*. Multitudinem; ut, *quemadmodum feci hoc* כמה שנים *multis annis*. Defectum; ut, *quot mihi peccata & iniquitates?* vult dicere, Pauca sunt peccata. Idem ait מה significare absque Caph: nam amplificat; ut, *Quàm multa est bonitas tua?* & diminuit; ut, *Quid mortalis, ut memor sis ejus?*

18. *Erunt*, &c.] Vulg. *Erunt sicut paleæ ante faciem venti, & sicut favilla quam turbo dispergit.* Lxx Ἔσονται δὲ ὥσπερ ἄχυρα ἀπ' ἀνέμου, ἢ ὥσπερ κονιορτὸς ὃν ὑφείλετο λαῖλαψ. *Erunt autem tanquam palea sub vento, aut tanquam pulvis quem abstulit turbo.* Tharg. *Erunt ut palea ante ventum, & ut gluma quam disjicit*, aut *dispergit, tempestas*. זעפא propriè *ventus impetuosus*. Sed pro *vento* sumitur etiam suprà 15. 2. ¶ *Sicut palea coram vento*] Quam ventus propellit, quæ à vento jactatur. Nam palea levior est quàm ut vento resistere possit; itaque huc illuc ab eo disjicitur & dissipatur. *Palea* autem תבן dicitur, quo nomine

mine significantur non culmi, sed folliculi ipsi granulorum. ¶ *Coram vento*] A vento acta & jactata, vel, si mavis, propulsa. ¶ *Sicut gluma*] מוץ est *palea tenuissima; acus, aceris. Glumam* reddunt etiam Psal. 1. 4. *sed tanquam gluma quam propellit ventus.* Ubi similiter improbi glumæ assimilantur quam ventus in aera dispergit: contrà pii assimilantur granis frumenti, quæ in area remanent, nec à vento disjiciuntur. ¶ *Abripit*] Ad verb. *furatur*, i. furtim abripit, h. e. quàm celerrimè. ¶ *Turbo*] Vel *tempestas*, h. e. ventus tempestuosus. Hîc est סופה in Ebræo, & alibi סערה, quod etiam *turbinem* reddunt, ut Jes. 40. 24. *turbo velut stipulam auferet eos. Stipula* קש dicitur, quæ in paleam terebatur. Unde Exod. 5. 12. *colligere stipulam ad paleam.* Hieronymus ad locum Isaiæ 25. 10. *Triturabitur Moab sicut teruntur paleæ in plaustro. Hoc juxta ritum loquitur Palæstina & multarum Orientis provinciarum, quæ ob pratorum & fœni penuriam paleas præparant esui animantium. Sunt autem carpenta ferrata rotis per medium in serrarum modum se volventibus, quæ stipulam conterunt & comminuunt in paleas.*

19. *Recondit*] *Abscondit, reservat, reponit.* Idem verbum in illo, *Recondita sunt justo divitiæ peccatoris.* ¶ *Robur ejus*] *Opes ejus*, aut potiùs *robur ejus violentum*, h. e. violentiam ejus; ut suprà 20. 10. *manus ejus reddent robur suum.* Hoc vult, Reservat filiis ejus pœnam violentiæ quam exercuit. Non enim semper punit ipsum improbum, sed pœnam sæpe reservat in filios. ¶ *Reddit ei*] Retribuit ei quandoque, ut sciat peccatum nullum impunitum abire, aut improbitatem ipsam sui ipsius pœnam esse. Quidam *redderet ei*, deberet ei reddere. Simile, *Filius honorat patrem*, debet honorare. ¶ *Ut sciat*] Ad verb. *& sciet.* Sensus, Ut ipsâ experientiâ magistrâ disceret mala Divinitus puniri: unde & illud consequitur, Deum curare res humanas. Vulg. *Deus servabit filiis ejus dolorem patris* (און etiam *dolorem* sign. h. e. ὀδύνην) *& cùm reddiderit, tunc sciet.* Lxx Ἐκλείποιεν υἱοὺς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀνταποδώσει πρὸς αὐτὸν, καὶ γνώσεται, *Deficiant filios bona ejus; retribuet ad eum, & cognoscet.* Aug. *Deficiant filii ejus bona ejus*; fortè legendum *bonis ejus.* Simile apud Columellam, *vide nè vitis pristino alimento deficiat*, i. careat. Aut legendum *filios ejus deficiant*, i. destituant bona ejus. Th. ὁ Θεὸς κατακρύψει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἀδικίας αὐτοῦ, *Deus recondet filiis ejus injustitias ejus.* Scholiastes ad h. l. κατακρύψει, inquit, *i.* ταμιεύεται *reponat & reservet.* Tharg. *Deus abscondet filiis ejus dolorem ejus, rependet ei, & sciet*; vel potiùs *ut sciat.*

20. *Vident*] Vel potiùs *Viderent*; & est sensus, *Deberent videre.* Sic *biberet*, deberet bibere: ut suprà, *reconderet, & redderet*, deberet recondere, & reddere. Vulg. *Videbunt oculi ejus interfectionem suam, & de furore Omnipotentis bibet.* Lxx Ἴδοισαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τὴν ἑαυτοῦ σφαγὴν, ἀπὸ δὲ Κυρίου μὴ διασωθείη, *Videant oculi ejus necem suam, à DOMINO autem non salvetur.* Porrò σφαγὴν Augustinus hîc *necem* interpretatur. Tharg. *Vident oculi ejus contritionem, & de ira Omnipotentis bibet.* ¶ *Exitium ejus*] Vel *exitium suum*; ut sit reciprocum ad *oculos.* Sed tum esset כידם in fonte. כיד alibi non exstat. Scholia Ebraica enarrant per איד ex sententia, quibus favet interpres Chaldæus. איד autem est *contritio, calamitas, infortunium, exitium.* ¶ *De excandescentia*] חמה *excandescentia* à יחם *incaluit*, quando videlicet sanguis incalescit circa cor. Significat eadem vox *venenum*; sed tunc est à חמר, nisi fallor. ¶ *Omnipotentis*] Dei omnipotentis, qui omnia potest, quem παντοκράτορα vocant Græci, & ἱκανὸν, quòd sibi solus sufficiat, nec alterius ope indigeat; juxta illud,

Ipsa suis contenta opibus, nihil indiga nostri,

de Natura loquitur. Dicimus autem *bibere excandescentiam & de excandescentia*, ut *bibere vinum & de vino, comedere panem & de pane. Bibit excandescentiam Omnipotentis* qui bibit calicem iræ Divinæ, h. e. qui pœnas suffert à Deo ipsi illatas & importatas. Jes. 51. 22. *tuli de manu tua calicem excandescentiæ meæ* חמתי, Psal. 75. 8. *Calix in manu DOMINI plenus vino rubente turbido, cujus fæcem omnes terrarum bibent improbi.* ¶ *Bibit*] Biberet.

21. *Nam, &c.*] Vulg. *Quid enim ad eum pertinet de domo sua post se? & si numerus mensium ejus dimidietur?* Sic alibi, *non dimidiabunt dies suos*, h. e. non perducent dies suos ad medium vitæ suæ. Lxx Ὅτι τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐν οἴκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀριθμοὶ μηνῶν αὐτοῦ διῃρέθησαν, *Quia voluntas ejus in domo ejus cum eo, & numeri mensium ejus divisi sunt.* Scholiastes, *Quia voluntatem suam malam, non bonam Dei secutus est.* Aug. *Quia nulla voluntas ejus in domo sua post eum*, (i. μετ' αὐτόν· quomodo sanè interpretes edidisse valde credibile est) *numerus mensium ejus dimidiatus sit.* Tharg. *Quoniam quæ voluntas ejus in domo sua post se, & numerus mensium ejus divisus est.* ¶ *Quæ voluntas*] *Quod desiderium, quæ delectatio.* Simile, *in lege DOMINI voluntas ejus*, i. oblectatio. *Non Deus volens iniquitatem tu es*, qui delecteris iniquitate. Parentes ignorant quid accidat filiis post se; ideo nec de ipsorum felicitate lætari, nec de infelicitate tristari possunt. Suprà 14. 20. *Honorantur filii ejus, & nescit: parvi fiunt, & non intelligit sibi.* ¶ *In domo sua*] In familia sua. ¶ *Post se*] Post obitum suum. ¶ *Numerus mensium ejus*] Idem cum illo, *Numerus dierum*, aut *annorum, ejus*; & sign. *annos vitæ ipsius*, cùm anni constent ex diebus & mensibus. ¶ *Concisus*] *Truncatus.* Hîc est verbum plurale in Ebræo, quod refertur ad *mensium* nomen proximè antecedens, ut si dicas, *Numerus mensium ejus truncati sunt.* Sed Latina consuetudo poscit *truncatus est.* Simile suprà 15. 20. *Numerus annorum absconditi sunt præfracto.* Latinè *absconditus est.* Sic, *Vox sanguinum clamant*, pro *clamat.* Cuique linguæ sua proprietas. Nisi mavis *menses ejus in numero truncati sunt.* Plerique interpretes pro *concisus* aut *truncatus* referunt *dimidiatus*, חצץ cum חצה confundentes. A priore verbo derivatur nomen חץ, quod *sagittam* denotat: posterius reperitur in illo, *Improbi non dimidiabunt dies suos*; h. e. non pervenient ad dimidium dierum suorum. q. d. Ante mediam ætatem morientur sive ante medium vitæ tempus: quæ mors admodum immatura est.

22. *An, &c.*] Vulg. *Nunquid Deum docebit quispiam scientiam, qui excelsos judicat?* Lxx Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; αὐτὸς δὲ φόνους διακρινεῖ; *Numquid non DOMINUS est qui docet intellectum & scientiam? ipse autem homicidia dijudicat.* רמים *cædes.* Sym. μὴ τὸν Θεὸν διδάξει τις ἐπιστήμην; *Numquid Deum docebit quispiam scientiam?* Sequentia in Augustino leguntur, *ipse enim homicidia*, quod Græcè est φόνους. In aliis autem cod. est σοφοὺς *sapientes.* Malim ὑψηλὰ *sublimia*, vel certè ὑψηλοὺς *sublimes.* Eòdem redit. Tharg. *Fierine potest ut Deum doceat scientiam, & ipse cœlos excelsos judicat?* שמי מרומא, ad verb. *cœlos altitudinis*, i. altos, vel altissimos, Ebr. מרום *altitudo.* Sed pro ipso *cœlo* usurpatur, ut *altum* apud autores Latinos. Virg. ——*Maia genitum demisit ab alto*, i. è cœlo. ¶ *Deum*] לאל *Deum fortem*, quem suprà Senes *Episcopum* interpretati sunt, quòd sit *Inspector animarum*, ut habetur 1 Petr. 2. 25. ¶ *Docebit*] *Homo* sub. aut *quispiam eorum qui alios docent.* Sic alibi, *nunciavit Davidi*, sub. *nuncius*: &, *reputavit ei pro justitia*, sub. *Deus.* Talia non incommodè reddes per verbum impersonale, *nunciatum, reputatum fuit*, ἐλογίσθη. ¶ *Scientiam*] Rerum agendarum. ¶ *Et ipse alta*] *Cùm ipse alta judicet.* Licet etiam vertere *altos*, i. eos qui in alto habitant. q. d. *Quomodo non judicabit hæc inferiora, qui alta*, sive *sublimia, judicat?* h. e. regit & gubernat, vel jus eis reddit, judicium in eos exercet. Videtur רמים potiùs *altos* quàm *alta* designare. Nam *alta*, i. רמות, quæ captum nostrum superant & excedunt. Vel *alta, judicia* scilicet, quod Ebræus diceret משפטים רמים. ¶ *Judicat*] *Regit.* Unde *Judices* vocantur qui provincias regunt, rectores: & *judices terræ*, i. rectores terræ, penès quos est jus & gubernatio. Interdum *Judex* vocatur ipse Rex qui subditis jus reddebat.

23. *Hic morietur*] Tam pius quàm impius. Vulg. *Iste morietur robustus & sanus, dives & felix.* Lxx Οὗτος

ἀποθανεῖται ἐν κράτει ἁπλοσύνης αὐτοῦ, ὅλος δὲ εὐπαθῶν καὶ εὐθηνῶν, *Hic morietur in robore simplicitatis suæ, totus autem bene affectus & prosperè agens.* Sic Augustinus interpretatur, quod Græcè est ἁπλοσύνης: nam ἁπλοῦς *simplex.* Cæteri habent ἀφροσύνης, eámque lectionem sequitur Scholiastes. Tharg. *Iste morietur in robore integritatis suæ, totus ipse quietus & felix.* ¶ *In robore integritatis suæ*] Robore adhuc integro, vel potiùs integritate ipsius adhuc validâ & vegetâ vividâque. *Robur* hîc עצם dicitur. Alibi est הוד *decus*, ut Prov. 5. 9. quo significatur *robur ætatis*, h. e. vigor: ἀκμὴ Græcis dicitur. Lex. vetus, Ἀκμὴ, *maturitas, vigor.* Reperies etiam עצם היום, h. e. *robur diei*, pro ipsomet die, an meridie? ¶ *Tranquillus*] Vel *quietus.* Hîc est שלאנן in fonte, q. *summè tranquillus*: nam inserta litera intendit significationem. Sed *quietus* potiùs שלו dicitur, quem alii transferunt in *felicem* ac *fortunatum vegetúm*que, qui Græcis εὐπαθὴς καὶ εὐθηνὴς, vel, si placet, εὐπαθῶν καὶ εὐθηνῶν. Job. 3. 26. לא שלותי. Aq. οὐκ εὐπάθησα *non fui felix.* Nam εὐπαθέω *fruor felicitate.* In lib. Nominum, SALU, εὐπαθὴς, (ità leg. non εὐδαθὴς) *Fortunatus & Vegetus.* Psal. 30. 7. εὐθηνία. Hieron. *abundantia*, & Psal. 73. 12. εὐθηνοῦντες *abundantes.* ¶ *Felix*] *Fortunatus*, εὐπαθῶν, *quietus, prospero rerum successu fruens.* In textu cujusdam Venetæ ed. est שלו absque Jod, & in margine שליו cum Jod, quod in aliis ed. etiam textus habet cum hac nota Massoritica ל, quæ valet לית *non est, alibi non reperitur.*

24. *Mulctralia*, &c.] Vulg. *Viscera ejus plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur.* Lxx Τὰ δὲ ἔγκατα αὐτοῦ πλήρη στέατος, μυελὸς δὲ αὐτοῦ διακεῖται, *Et intestina ejus plena sunt adipe, & medulla ejus diffunditur.* Pro חָלָב *lacte* legerunt חֵלֶב στέατος *adipe.* Tharg. *Mamma ipsius plena sunt lacte, & medulla ossium ejus pinguis.* ביזא *mamma*; Ohel in שד. Elias Levita in עטן, *Sunt*, inquit, *qui* עטינים *interpretantur* שדים *Ubera.* Sanè Santes olim transtulit *Ubera ejus plena sunt. Mulctralia* sunt vasa in quibus lac mulgetur, quæ & *mulctra* dicuntur, à *mulgendo.* R. D. in lib. Rad. Idem ait in lingua Arabica עטינים dici *loca in quibus aqua congregatur.* Cui firmando Abenezra ità scribens, *In lingua Ismaelitica est locus ubi geniculant cameli propter aquam.* R. L. *ubera* interpretatur, i. שדים. Sic etiam Chaldæus: nam ביזא *uber, mamma.* Videndus Abraham autor Synonymorum Ebraicorum in שד. In lingua Doctorum מעטן est *vas reponendis olivis.* Qua de re videndus R. S. in Comment. ad h. l. In quo loco עטנו videtur esse participium præsens cum pronomine affixo. Fortean indè Munsterus accepit עטן, quod interpretatur *vas in quo ponuntur olivæ.* ¶ *Plena sunt lacte*] *Lacte implentur*: tantam ejus copiam suppeditant vaccæ quando mulgentur. ¶ *Medulla ossium ejus*] Μυελὸς τῶν ὀστέων αὐτοῦ. In Comment. Græcis est αὐτῶν, & apud Aug. *medulla eorum*, videlicet *intestinorum*, τῶν ἐγκάτων. Sym. τῷ μυελῷ τῶν ὀστέων ἀρδόμενος *medullâ ossium irrigatus.* ¶ *Irrigatur*] *Irrigua est.* Ab hoc verbo est שקוי *irrigatio*, ut Prov. 3. 8. *irrigatio ossibus tuis.* Cæterùm *ossium irrigatio* pinguedinem notat, quando ipsa ossa pinguetudine velut medullâ rigantur. Sanè *pinguedo ex humoris & alimenti copia provenit*, ut rectè annotat Mercerus.

25. *Et ille*, &c.] Vulg. *Alius verò moritur in amaritudine animæ absque ullis opibus.* Lxx Ὁ δὲ τελευτᾷ ὑπὸ πικρίας ψυχῆς, οὐ φαγὼν οὐδὲν ἀγαθόν, *Ille verò moritur ab amaritudine animæ suæ, cùm non comederit ullum bonum.* Tharg. *Et ille moritur in anima amara, & non comedit de bono.* ¶ *Morietur*] Vel *moritur*, mori solet. Quod commune tam improbis quàm probis. Sæpius tamen improbi sic moriuntur. ¶ *Animo amaro*] h. e. Tristi & acerbo. Verbum è verbo *in amara anima*, quod posses reddere *cum animo amaro. Amarum* autem quod acerbum, quod in opposito habet *jocundum* & *amœnum.* ¶ *Non comedit de bono*] Ad verb. *in bono*, quod posses reddere *cum lætitia.* Nam *bonum* eo sensu quandoque sumitur; ut *cor bonum*, i. hilare, lætum, gaudens. Sed *comedere de bono* ità dicitur ut *comedere de pane*, *bibere de vino*; quod Ebraismus dicit, *in pane, in vino.* Vide Prov. 9. 5. Hoc videtur velle, Semper fuit animo amaro, nec unquam cibum sumpsit cum gaudio, aut gustavit panem bonum, h. e. jocundum & gratum, propter adversa, quæ perpessus fuit ad mortem usque, vel etiam in ipsa morte. Aut *comedere bonum* idem quod *videre bonum*, h. e. frui eo. Hîc est *anima amara*, & alibi *amaritudo animæ* מר נפש, videlicet suprà 7. 11. & 10. 1. Sic *vita amara*, i. injocunda, Exod. 1. 14. *amaram fecerunt vitam eorum.* Etiam *mors amara*, unde proverbiale מר ממות *amarius morte*, Cohel. 7. 26. &, *O mors quàm amara tui memoria!* Sirach. 4. 1. Alibi est, *Melior est mors quàm vita amara*, videlicet Sirach. 30. 17.

26. *Pariter*] Pii simul cum impiis. Vulg. *Et tamen simul in pulvere dormient, & vermes operient eos.* Lxx Ὁμοθυμαδὸν δὲ ἐπὶ γῆς κοιμῶνται, σαπρία δὲ αὐτοὺς ἐκάλυψεν, *Simul autem super terram dormiunt, & putredo eos operuit.* Tharg. *Simul in pulvere cubant, & vermis teget eos.* Ad verb. *super pulvere*, h. e. in pulvere. Ut, *super arbore sidunt*, in arbore. Alii maluerunt *super pulverem.* Sed sensum expressit noster, qui vertit *in pulvere.* Innuit autem sepulcrum, ut suprà 7. 21. *in pulvere cubabo.* Psal. 22. 15. *in pulvere mortis.* Psal. 30. 9. *pulvis non confitebitur tibi*, h. e. homines in pulverem redacti. ¶ *Cubabunt*] Vel *cubant.* Quidam *jacent*, alii *dormiunt.* Sed *dormio*, i. ישן. *Cubare* autem de Morte usurpatur; unde *cubantes*, mortui, defuncti, qui & *dormientes*, i. ישנים. ¶ *Vermis operiet*] *Teget.* Nam vermes corpus tegunt corrodentes illud, ut homo nihil sit aliud quàm esca vermium; juxta illud, *Quid eris? esca vermium.* Vel *operit*, & est sensus, *Vermes operiunt eos.* רמה enim nomen est collectivum, ut *rana*, ut *locusta*, ut *arbor*, & alia ejus generis. ¶ *Eos*] *Super eos*, ad verbum.

27. *Ecce novi*, &c.] Vulg. *Certè novi cogitationes vestras, & sententias contra me iniquas.* Lxx Ὥστε οἶδα ὑμᾶς, ὅτι τόλμῃ ἐπίκεισθέ μοι, *Itaque novi vos, quòd audacter mihi insistitis.* Tharg. *Ecce patent mihi cogitationes vestræ, & cogitata quæ contra me cogitatis.* ¶ *Cogitata*] Mala. Nam est cogitatio quædam bona, quam Senes vocant ἔννοιαν ἀγαθὴν Prov. 1. Scire licet מזמה vocabulum μέσον, h. e. *medium*, esse. Nam & in bonam partem accipitur & in malam. In bonam partem accipitur à cap. 1. Prov. usque ad 10. A 10. autem ad finem usque sumitur in malam partem, unde בעל מזמות *dominus malarum cogitationum.* ¶ *Quæ contra me iniquè cogitatis*] Vel *quæ adversùm me rapitis quasi per violentiam*, quibus me violenter & iniquè vexatis & tantùm non opprimitis, saltem opprimere cogitatis, culpam mihi adscribendo quæ nulla est, ut Dei justitiam tueamini & defendatis. חמס *rapuit* transitivum est, ut Soph. 3. 4. חמסו תורה *rapuerunt legem*: vel, *si intransitivum malis*, inquit Mercerus, *quibus mihi vim facitis, mihi scilicet injuriam & falsum crimen impingentes, cùm me ex afflictionibus impium judicatis*, &c. Vide, si tibi otium.

28. *Quia dicitis*, &c.] Vulg. *Dicitis enim, Ubi est domus principis? & ubi tabernacula impiorum?* Lxx Ὥστε ἐρεῖτε, Ποῦ ἐστιν οἶκος ἄρχοντος; καὶ ποῦ ἐστιν ἡ σκέπη τῶν σκηνωμάτων τῶν ἀσεβῶν; *Quia dicetis, Ubi est domus principis? & ubi est velamen in tabernaculis impiorum?* Tharg *Nam dicitis, Ubi domus principis? & ubi velamen tabernaculorum improborum?* פרסא *velum*, καταπέτασμα, *operculum, velamen.* Lex. vet. Σκέπη, *tegmen, protectio.* Sed vide an legendum sit σκηνή, *tentorium, tabernaculum.* Idem Lexicon, Σκέπω, *velo, tego, operio.* Σκέπασμα στέγης, *tegmentum, intectamentum.* ¶ *Domus munifici*] Domus Jobi, qui rebus integris tam erat munificus erga omnes: q. d. Nusquam est, excisa penitus est unà cum tentorio & tabernaculis impiorum. נדיב *munificus, liberalis*, εὐεργέτης, item *princeps*: quòd tales deceat imprimis munificentia & liberalitas. Ex quo illud in Euangelio, *Qui dominantur in eos εὐεργέται vocantur.* Sic in libro Proverbiorum, *Multi deprecantur*

cantur *faciem munifici*, aliàs *Principis*. ¶ *Tentorium tabernacula*] Ἀσύνδετον, pro *tentorium atque tabernacula*. Sed melius ut fit παράλληλον *tentorium tabernaculorum*, ut *lutum cœni*, *terra pulveris*, &c. Lxx τῶν σκηνωμάτων· Alii *habitationum*, *habitaculorum*.

29. *Nónne interrogastis*] Vulg. *Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.* Lxx Ἐρωτήσατε παραπορευομένους ὁδὸν, καὶ τὰ σημεῖα αὐτῶν οὐκ ἀπαλλοτριώσετε, *Interrogate illos qui transeunt per viam, & signa eorum non alienabitis.* Aug. *non ignorabatis.* Schol. *Ità*, inquit, *erunt clara signa mortis impiorum, sicut viatoribus signa diversorii.* Tharg. *Annon interrogastis transeuntes viam, & signa eorum non agnoscitis?* ¶ *Transeuntes*] *Prætereuntes*, *viatores.* ¶ *Viam*] *Via* in Ebræo, quod ità dicitur ut *appetens vini*, *fugitans litium.* Sic *metuens Divûm matertera.* ¶ *Signa eorum*] Quæ in viis ponebant ad indicandum quà eundum sit, præsertim ubi via in duas partes aut plures dividebatur, ut in biviis aut triviis. Erant ergò indices viarum, quibus consulebatur viatori nè aberraret. ¶ *Non inficiamini*] *Non negatis*, vel *non alienatis*, *non aliena ducitis.* Quidam *non agnoscitis.* i. הכירו, quod ab eodem quidem verbo, sed in alia conjugatione. Solet autem diversa conjugatio interdum significationem immutare. Cæterùm *non inficiamini* positum videtur pro *nè inficiemini*, sive *nè negate*, aut *nè alienate*; ut in Decalogo *Non occides* pro *Nè occidito*; *Non committes adulterium* pro *Nè committito*, &c. Crebrum hoc apud autores Ebræos.

30. *Ad diem exitii*] Sic est in Ebræo ad verbum. Quidam explicant, *Quòd malus reservetur ad diem exitii, puniendus eo die de omnibus quæ in vita patravit.* Alii enarrant, *Quòd in die illo prohibetur à pœna*, ut sit ל pro ב. *Exitii*, *calamitatis*, *infortunii.* ¶ *Prohibetur*] *Cohibetur*, *reservatur*, & velut ei parcitur, q. d. Evadit communes calamitates, vel, si placet, è communibus malis, quibus cæteri homines involvuntur: q. d. Non puniuntur cum aliis. ¶ *Quo indignationes adducuntur*] Vel *importantur.* Constructio sensu congrua, non voce. Nam עברות pluralis est femininus; verbum autem quod sequitur masculinum est. Quidam *ad diem indignationum adducuntur*, improbi videlicet. *Diem indignationum* vocat quo Deus indignans & iratus punit scelera. In Proverbiis vocatur *dies indignationis*, יום עברה, & alibi *dies iræ*, quasi *diem vindictæ* dicas aut *ultionis*. Ira enim Dei ultionem designat. Vulg. *Quia in diem perditionis servatur malus, & ad diem furoris ducetur.* Lxx Ὅτι εἰς ἡμέραν ἀπωλείας κουφίζεται ὁ πονηρὸς, εἰς ἡμέραν ὀργῆς αὐτοῦ ἀπαχθήσονται, *Quoniam in diem perditionis sublimatur malignus, in diem iræ ejus abducentur.* Pro κουφίζεται *sublevatur* Sym. edidit συντηρεῖται *conservatur*, *reservatur*, Aq. ὑπεξαιρεθήσεται *subducetur.* Rursum pro ἀπαχθήσονται in Polychronio & Anastasio est ἀπαχθήσεται *abducetur.* Tharg. *Quòd ad diem contritionis prohibebitur malus, ad diem iræ abducentur.*

31. *Quis indicabit*] q. d. Nemo audebit id facere. Nam omnes metuunt illum. Vulg. *Quis arguet coram eo viam ejus? & quæ fecit quis reddet ei?* Lxx Τίς ἀπαγγελεῖ ἐπὶ προσώπου αὐτοῦ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; καὶ αὐτὸς ἐποίησε, τίς ἀνταποδώσει αὐτῷ; *Quis annunciabit in faciem ejus viam ejus? & ipse fecit, quis retribuet ei?* Tharg. *Quis indicabit coram eo semitam ejus? & ipse fecit, quis reddet ei?* ¶ *Apud faciem ejus*] *Apud eum.* על *juxta*, *prope*, *apud.* Alii *in faciem ejus*: quod Galli dicunt *à sa barbe.* ¶ *Viam ejus*] Pravam ac perversam, mores perditos ejus. ¶ *Ipse*] Improbus. ¶ *Facit*] Mala, aut, quæ vult. ¶ *Reddet*] *Rependet*, *retribuet ei*: q. d. Quis puniet eum nisi Deus? qui sæpe differt pœnam propter causas hominibus ignotas: qui propterea malè judicant de ipsius providentia.

32. *Et ipse*, &c.] Vulg. *Ipse ad sepulcra ducetur, & in congerie mortuorum vigilabit.* Lxx Καὶ αὐτὸς εἰς τάφους ἀπηνέχθη, καὶ αὐτὸς ἐπὶ σορῶν ἠγρύπνησεν, *Et ipse in sepulcra deductus est, & ipse super acervos vigilavit.* Tharg. *Et ipse ad sepulcra ducetur, & super acervos evigilabit.* Videtur esse נעיר pro יעיר, h. e. Nun pro Jod. Sed expende, lector, & juva me, aut doce meliora. Sic in ordine perfecto est נשרף *uret* pro ישרף. ¶ *Ad sepulcra*] Ad unum aliquod è sepulcris. Simile, *pullus asinarum*, unius alicujus asinæ. Nec dissimile, *sepultus est in urbibus Galaad*: nam sensus, *in una aliqua urbe.* Huc referunt, *Sicut arbor plantata secus rivos aquarum*, secus unum aliquem rivum. ¶ *Ducetur*] *Abducetur.* ¶ *Acervum*] *Tumulum.* גדיש propriè *acervus frugum.* Hîc pro *tumulo* sumi videtur *terreo*, quo nomine aliquando sepulcrum denotatur, quòd terra ibi emineat & coacervari soleat. Non dubito quin idem h. l. significet. ¶ *Invigilabit*] Continuus & assiduus erit, nec unquam indè recedet. *Vigilare* propriè noctem insomnem ducere. Hîc aliud significat. Sic Prov. 8. 34. *ut advigilet ad fores meas quotidie.* Videndus R. D. Psal. 102. & 127. & Jer. 1. pag. 2. ed. Venetæ.

33. *Dulcuerunt ei*] *Dulces & suaves fuerunt.* Vulg. *Dulcis fuit glareis Cocyti: & post se omnem hominem trahet, & ante se innumerabiles.* מתק לרגבים *Dulcis fuit glebis*: aliud est, *Dulcuerunt ei glebæ.* *Cocytus* autem est fluvius infernalis è Styge profluens; & *glarea*, terra lapidosa, qualis in fluviorum ripis inveniri solet. Lxx Ἐγλυκάνθησαν αὐτῷ χάλικες χειμάῤῥου· καὶ ὀπίσω αὐτοῦ πᾶς ἄνθρωπος ἀπελεύσεται, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἀναρίθμητοι, *Dulces fuerunt ei lapides torrentis; & post eum omnis homo abibit, & ante eum innumerabiles.* Tharg, *Dulces ei sunt glebæ torrentis: post se omnem hominem trahet, & ante illum non est numerus.* גרגישתא propriè *Argilla, terra rubra, quam qui comedit gignit filios deformes*, Liber Musar 137. 1. Hîc pro *gleba* sumi videtur. ¶ *Glebæ vallis*] Quæ in valle sunt aut in ripis torrentium: nam vox Ebræa etiam *torrentem* designat qui per valles fluit. רגבים Grammatici definiunt גוש עפר *glebas terræ*, sive *pulveris.* Hinc in libro Nom. Argob, *Gleba*, *vel Glarea.* R. Jona רגבים interpretatur dicens *esse loca in vallibus juxta torrentes, in quibus aqua stat*, Ohel Moed in גוש. ¶ *Post se omnem*, &c.] Nam omnibus semel moriendum. Morituros nos alii præcedunt, alii sequuntur. Et hi & illi sunt innumerabiles. Ut arena numero caret, sic defuncti. Quocirca *plures* vocantur, unde; *ad plures migrare*: nam plures sunt quàm viventes. ¶ *Ante illum*] Qui ante illum mortui sunt. ¶ *Non est numerus*] Ἀναρίθμητοι, h. e. *innumerabiles*, sunt. Dices, An igitur mortui sunt? Sunt in rerum natura, si non sunt in vivis.

34. *Quomodo*, &c.] Vulg. *Quomodo igitur consolamini me frustrà, cùm responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?* Lxx Πῶς δὲ παρακαλεῖτέ με κενά; τὸ δὲ ἐμὲ καταπαύσασθαι ἀφ' ὑμῶν οὐδέν, *Quomodo autem consolamini me inaniter? & ut ego ex vobis requiescam nihil est.* Tharg. *Et quomodo consolamini me in vanum, & in responsionibus vestris relictum est mendacium?* ¶ *In vanum*] הבל pro להבל; ut alibi בטח pro לבטח, *securè*, *tutò.* ¶ *In responsionibus vestris*] *In iis quæ respondistis mihi.* Particula ב desideratur in fonte, quam nos supplevimus ex ed. Chaldaica. Sic alibi בית ponitur pro בבית *domi*, *in domo.* ¶ *Remanet*] Vel *remansit*, *relicta fuit.* ¶ *Prævaricatio*] *Transgressio*, *mendacium.* Quicquid respondistis mendacii crimen habet, vanum & falsum est.

IDEM.

2. וּתְהִי זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם. Sym. καὶ γενέσθω τοῦτο μεταβολὰ ὑμῶν, *& sit hoc pœnitentia vestra*] *Mutatio consilii.* Nam μεταβουλεύομαι *muto consilium*, *pœnitet me.* Hieron. *Audite, quæso, sermones meos, & agite pœnitentiam.* Aliis תנחומת sunt *consolationes*, & in Lxx ἡ παράκλησις.

5. וְהָשַׁמּוּ. A. Ἐξαπορήθητε *prorsus hæsitate.* Sym. ἄφθογγοι γίνεσθε *muti estote*] *Prorsus hæsitate.* Hieron. & Santes *obstupescite.* ¶ *Muti*] Vocem non edentes, voce carentes, sine voce. ¶ [עַל פֶּה] Οἱ λοιποὶ, ἐπὶ στόματι *super os.* Prius ἐπὶ σιαγόνι על לחי.

6. וְנִבְהָלְתִּי. Sym. θορυβοῦμαι *turbor*, sive *conturbor*] Suprà 4. 5. תבהל. Schol. ἐθορυβήθης *turbatus es.*

8. נָכוֹן לִפְנֵיהֶם. Sym. Διαμένει ἔμπροσθεν αὐτῶν *permanet coram illis*] נכון *firmum*, sive *stabile.* Hinc intelli-

 ges

ges quid sit Psal. 93. 2. ἕτοιμ☉ ὁ θρόν☉ σε· nam sensus, *permanet, firmum est solium tuum.*

10. לֹא יַגְעִל. Sym. Ουκ ἐξέτρωσε *non abortivit*] Ità Hieron. Ἐκτιτρώσκω, *Abortum facio, fœtum immaturum expello, ante tempus ejicio, partum ante tempus edo, aborto,* unde, *abortavit filios geminos.* Dicunt & *aborior,* eodem sensu. געל propriè *abjicio.* Itaque 2 Sam. 1. 21. נגעל. A. ἀπεβλήθη *abjectus est.* פָּרָתִי. A. Δάμαλις αὐτῶν *vacca eorum*] Vel *bucula, juvenca.* Lxx αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα הרתו. Error in Phe & He.

19. אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן לְבָנָיו אוֹנוֹ. Th. Ὁ Θεὸς καταλείψει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ ἀδικίας αὐτοῦ, *Deus occultabit filiis ejus injustitias ejus*] *Occultabit,* vel *dissimulabit.* Santes *Deus reservabit filiis ejus dolorem ejus.* Arias *Deus abdet filiis ejus robur ejus.*

20. כִּידוֹ. Sym. πτῶσιν *casum*] *Ruinam.* Santes *contritionem.* Arias *infortunium.* A. D. Camio exponitur איד *vapor, exitium, interitus.*

21. חֻצָּצוּ. A. Th. Ἡμισευθήσεται *dimidiabitur*] Santes *dimidiatus est.* Arias *dimidiati sunt.*

27. יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי תַּחְמֹסוּ. Sym. οἶδα τὰς ἐνθυμήσεις ὑμῶν καὶ τὰς ἐννοίας ὑμῶν τὰς ἀδίκους κατ' ἐμοῦ. *Novi cogitationes vestras, & conceptus mentis vestræ iniquos contra me.*

GROTIUS.

4. *Numquid contra hominem disputatio mea est, ut meritò non debeam contristari?*] Heb. *An hominem ego alloquor? quòd si,* (supple *cum Deo mihi sermo est*) *cur non breviabitur spiritus meus?* i. Cur Deus non statim vitam mihi adimit, si nempe, ità ut vos dicitis, nec malum evenit sine culpa, nec culpa ulla manet impunita? Loquendi genus idem Psal 89. 46.

5. *Superponite digitum ori vestro*] Ut Latini,

Digito compesce labellum.

Habes hoc loquendi genus Mich. 7. 16. Prov. 30. 32.

12. *Ad sonitum organi*] Chaldæus hîc אבובא, unde dictas *Ambubaias* notavimus alibi. Græci עגב variè vertunt, κιθάραν, ψαλμὸς, ψαλτήριον, ὄργανον.

13. *Ducunt in bono dies suos, & in puncto ad inferna descenderunt*] Hæc est illa εὐθανασία quam optabat Augustus, Suet. cap. 99.

17. *Quoties lucerna impiorum exstinguetur*] כמה hîc est non *quoties,* sed *quàm facilè.*

24. *Viscera ejus plena sunt adipe*] Sic & Græci, τὰ ἔγκατα αὐτοῦ πλήρη στέατ☉. Hebræi sicut *lactis* nomine adipem significant, ità *mulctralium* nomine intimos corporis recessus.

26. *Et tamen simul in pulvere dormient*] Tam Dives quàm pauper, nam

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regúmque turres.

30. *In diem perditionis servatur malus*] Imò *in die perditionis.* Multi mali subducuntur communi exitio: Non ergò omne judicium hîc peragitur.

32. *In congerie mortuorum vigilabit*] Manebit assiduè, ut qui pervigilia agitant.

33. *Dulcis fuit glareis Cocyti*] Heb. *Dulcescunt ei cespites vallis.* In vallibus esse sepulcra solebant. Ibi placidâ compostus pace quiescit. ¶ *Et post se omnem hominem trahet*] Omnes eum suo ordine sequentur. Antiphanes,

——— τὴν αὐτὴν ὁδὸν
Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἐς' ἀναγκαίως ἔχον,
Προεληλύθασιν· εἶτα καὶ ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς ταυτὸ καταγώγιον αὐτοῖς ἥξομεν,
Κοινῇ τὸν ἄλλον συνδιατρίψοντες χρόνον.

34. *Cùm responsio vestra repugnare ostensa sit veritati*] Heb. *Cùm responsionibus vestris insit malitia.* Optimè.

CODURCUS.

1. AD Sopharis acrem, ornatam, splendidam orationem, quæ lumine & acumine sententiarum perstringere oculos poterat & judicia confundere, nè recta in hac gravissima causa omnium calculis sententia confirmaretur, respondendum necessariò fuit. Cùm itaque videret Sopharis præstigiis & officiis controversiam in discrimen adductam, & judiciorum aleam metueret, attentionem eorum sibi conciliat obtestatione officiorum quæ amico afflicto debentur.

2. *Auscultate orationi meæ*] Studium suum supra modum vehemens in asserenda vera doctrina & tuenda sanctitatis fama ostendit vir constantissimus tam supplici obsecratione, quâ postulat ut sibi saltem in tanta calamitate aurium operam concedant, & sua dicta attento animo excipiant, vel, si lubet, postquam dicentem patienter tulerint, derideant. In defensione fidei & famæ assertione non oportet esse negligentes.

3. *Postquam locutus fuero derideas*] Enallage numeri est ad præsentes, quòd vix unum exstiturum speraret qui argumenta sua illuderet.

4. *Meáne expostulatio ad hominem spectat?*] Hâc præfatione utitur ut significet se non succensendi adversùs Deum aut contra ejus providentiam stomachandi animo dissertationem illam instituere, sed potiùs ut arcanas providentiæ rationes, quas suspiciebat, assequi mereretur. Hujus versûs sententiam pauci sunt assecuti. Græcus interpres accedit ad illam, μὴ ἀνθρώπου μου ἡ ἔλεγξις; ἢ διὰ τί οὐ θυμωθήσομαι; Optimè Vatablus, *Num colloquium ad hominem institui? aut quare non affectus animi mei premerem?* Significat enim Job se meritò animum suum compescere & frænare iras, quòd non cum homine sermonem faceret, sed cum Deo sibi res esset; ità ut necessum illi sit ærumnas æquo ferre animo. Igitur האנכי לאדם שיחי cum interrogatione sunt legenda, & negativæ propositioni æquipollent; *Mea expostulatio non est ad hominem, sed ad Deum.* ואם, i. *si ità est, ut mea expostulatio non sit ad hominem sed ad Deum, quomodo non coercerem animum, non frænarem iras?* usque adeóne insanirem ut contra Deum insurgerem? Hîc רוח sign. *iram* θυμὸν, ut Eccles. 7. 9. ארך רוח, & Prov. 29. 11. *Sapiens laudat animum,* i. compescit iram.

5. *Os in me convertite, & attoniti ori manum admovete*] Vel ad dictorum suorum vel ad sortis suæ considerationem hortatur eos, vel etiam ad utrumque simul. Positionis enim quam propugnabat ipsemet exemplum illustre erat, nempe, Justos in hoc seculo multis ærumnis esse obnoxios.

6. *Quando subit animum*] Omni tempore cogitatio illa viros pios exercitos habuit, Quòd plerumque concedat Deus improbis res secundiores. Ea est sanctorum vetus querela. In illo versatur argumento Psalmus 73. Hâc Jobus non mediocri solicitudine conflictatus est. Cùm certò teneret res hominum, ut omnia, ad nutum Providentiæ fluere, cupiit admodum scire quo consilio contra eum Dominus tam immaniter sæviret, quorsum evaderet ejus providentia. Nomen פלצות est *horror, formido;* unde תפלצת, & מפלצת *simulacrum, idolum.* Verbum non est in usu nisi in Hithpael semel, atque in hoc libro suprà 9. יתפלצון. Vidimus suprà c. 5. Tantùm in hoc libro & apud Esaiam exstat.

9. *Domos eorum pax habet, procul à terrore*] Heb. *Domus eorum pax, procul à terrore.* Subaudiendum verbum *sunt.* מפחד sign. *procul à terrore, sine terrore.* Nam ea est aliquando significatio præpositionis מין *sine, absque.* ¶ *Virga Dei non incumbit illi*] Simile admodum est illud Psal. 73. *Castigatio mea recurrit singulis diebus:* &, *Non sunt obnoxii vitæ humanæ ærumnis & laboribus.*

10. *Taurus ejus init, nec languet*] Verbum געל est *fastidire, renuere, abjicere.* Hîc de languore quadrupedum Venerem aversantium. Latina Vulgata de femina interpretatur quod de masculo dictum est. Nam de vacca sequitur, ¶ *Vacca eorum partum servat*] i. Non abortit nec fœtu orbatur, i. feliciter enititur, & partum ubertim lactat.

13. *Transigit dies suos feliciter*] Verbum Hebraicum יבלו scribitur, & יכלו legitur. Secundum scriptum est

vel

vel à בלה *facere vetus*, vernaculè diceremus *ils vieillissent*, vel à יבל, & legendum esset יבלו *jobelu*, tanquam à conjug. Hophal, ut ad finem capitis ליום עברות יובלו. Perinde est, sensus est perspicuus. ¶ *In momento ad sepulcrum descendunt*] Verbum יחתו legitur per Pathach & Dagesch ubique in cod. excusis, q: ut à חתת, atque in Concordantiis hic locus recensetur sub radice חתת. Sententia tamen postulat ut sit à נחת, quod idem est atque ירד. Magis Chaldaicum est quàm Hebraicum, & Thargum verbi ירד. Quamvis etiam occurrat sæpiuscule in Prophetis & Hagiographis. Doctiss. Mercerus refert se in Bibliis magnis Reginæ manuscriptis reperisse scriptum יחתו per Camets. Descensum porrò repentinum ad sepulcrum noli existimare pro adverso & sinistro. Rebus enim prosperis improborum id accensetur quòd *in momento moriantur*. Significatur utique εὐθανασία, quam etiam Asaphus innuit laudato Psalmo אין חרצבות למותם, *nulli sunt cruciatus in morte eorum*. Quam tantopere optabat Augustus, qui quoties audisset citò ac nullo cruciatu defunctum quempiam, sibi ac suis ejusmodi εὐθανασίαν precabatur.

14. *Attamen dixerunt Deo, Recede à nobis*] Impietatis hominum sceleratissimorum elegans descriptio, quicum componere oportet verba illa quæ habentur Psal. 2. 3. *Disrumpamus eorum vincula, & projiciamus eorum nexus.* Quod factum illis exprobrat Divina Sapientia Prov. 1.25. *Irritum fecistis consilium meum, & disciplinam meam noluistis admittere.* Hâc contumeliosâ & petulanti oratione Gadareni Dominum verberarunt in Euangelio.

15. *Quis est Deus Scaddai ut ei serviamus?*] Hoc responsum à Pharaone Moses tulit Exod. 5, 2. ¶ *Ut illi eamus obviàm.*] i. Ei supplicemus, eum colamus. *Ire obviàm* est honore afficere.

16. *Sed in manu eorum non est bonum eorum*] Est μίμησις valde elegans. Vani & miseri putant se summi boni compotes esse, nec sibi quicquam pietate opus esse. ¶ *Apage consilium improborum*] Heb. *procul à me facessat.* מני pro ממני simplex pro composito.

17. *Verùm quàm facilè lucerna improborum exstinguitur?*] Locus admodum difficilis, cujus sententiam planè distorquent interpretes. Solus Græcus rectà sensit, Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν λύχνος σβεσθήσεται, *Nihilominus tamen lucerna improborum exstinguetur.* Si cum admiratione legas sensus est in proclivi, *Verùm quàm facilè lucerna improborum exstinguitur! O comment la lampe des meschans s'esteint!* Ità esse intelligendum clarè ostendit quod sequitur, ¶ *Et superveniet illis calamitas. In ira sua cruciatus eis impertietur*] *Dividet, rependet:* subaudi, *illis Deus*.

19. *Deus conditam servabit ejus filiis afflictionem ejus*] Nempe in Decalogo Deus dicitur *visitare iniquitatem parentum in filios ad tertiam & quartam eorum generationem qui eum oderunt.* אונו *afflictionem ejus.* Hic און non opes sed *afflictionem* sig. ut בן אוני *Ben oni* Gen. 35. 18. *Filius afflictionis meæ.* Deut. 26. 14. באוני, & Hos. 9. 4. לחם אוני. Est itaque און primò *labor, afflictio* אניה: deinde etiam *opes*, quia labore multo parantur;

Ὦ, ἐπὶ πολλ' ἐμόγησα.

¶ *Rependet illi, idque sentiet*] וידע: nempe ipse improbus. Sed si pro יודע *cognitum erit, res erit palàm, innotescet.* Quod tamen sequitur priorem interpretationem confirmat.

20. *Oculi ejus videbunt ejus cruciatum*] Heb. כידו. Vox כיד non alibi occurrit. R. Abraham interpretatur איד. Græcus vertit τὴν ἑαυτοῦ σφαγὴν, Lat. Vulgata *interfectionem*. Significat *dolorem, tormentum*. Baal Aruc כדא sive כודא dixit esse *tormina quæ puerperis accidunt post puerperium*. Arabicum est. KADAD est *fatigare, affligere, torquere*; KAD, *labor, afflictio, tormentum*. ¶ *De furore Omnipotentis bibet*] Genus loquendi admodum frequens in Scripturis ad significandos cruciatus immanes.

21. *Quid enim attinet quod sit*] Hoc versu docet Job improbum in proprio corpore meritas pœnas luiturum. *Quid enim attinet quod sit post illum?* Quia, ut ait Ecclesiastes, non pertingit ad illum post ejus obitum quicquid fit in hoc seculo, ut liquet ex eo quod Josiæ & Achabo dictum est.

22. *Num quisquam Deum docebit scientiam?*] Hæc dicta ad commendandam Providentiæ Divinæ sapientiam & justitiam pertinent.

23. *Hic moritur rebus florentibus*] בעצם תמו: *In ipso felicitatis articulo*, rebus salvis & integris, sine ullo infortunio. Genus loquendi observatu dignum. Opponit autem hoc versu improborum vitam bonis affluentem vitæ bonorum ærumnis jactatæ. ¶ *Omnia ejus in tranquillo & tuto*] שלאנן tantùm hîc occurrit. Idem est quod שאנן interpositâ literâ liquidâ. Alii compositum putant ex שלו & שאנן, quod non puto, quia additum ושליו.

24. *Sinus ejus pleni sunt adipe*] Vel, *Rugæ ventris ejus plenæ sunt abdomine.* Vernaculè, *Les replis de sa panse.* Nomen עטינים non alibi occurrit. Ab. Ezra dicit esse Arabicam, Jarhius Thalmudicam vocem. Ex Jarhio, Baal Aruc, & hoc loco quid propriè significet satis claret. Qui interpretantur *mulctralia* errant. Thargum vertit *mammas*, sed fallitur. Optimè Græcus & Latina Vulgata, *Viscera ejus plena sunt adipe.* Hic locus comparandus est cum c. 15. 27. ubi חלב sig. etiam *adipem*, יעש פימה עלי כסל. Idem est quod עטיניו מלאו חלב. Sunt enim *fisci*, vel *fiscinæ sparteæ*, inter utensilia pistrini olearii. In ejusmodi fiscos baccæ molâ contusæ & confractæ ingeruntur, & prelo subjiciuntur, ex quibus oleum exprimitur. Fiscorum congeries singulis pressuris est duodequinquaginta. Fisci illi olivarum contritarum pleni oleum stillantes rugis ventris obesi, quem Persius *pinguem aqualiculum* vocat, graphicè comparantur. Vernaculè fiscos illos appellamus *cabas à huile*. Quæ hîc עטינים à Jobo, in Mischana עטנים *hutanim*, vel מעטנים *mahatanim* pluraliter, & singulariter עוטן & מעטן dicuntur. Doctiss. Mercerus, quia de instrumentis & supellectile ad condendas contusas olivas agitur, existimavit esse labra, dolia vel serias quæ in cella olearia disponuntur, in quibus oleum servatur, quæ Occitanicè appellantur *piles, Jarres*: neque cogitavit oleum in labris illis, non olivas tritas reponi. Sed comparationis gratia & elegantia dubitationi locum non relinquit. Vox Arabica *gnatan* sig. *vimina, virgas* & *rugas*, eâdem fortè ratione quâ vox Thalmudica עטינים *de fiscis junceis* & *qualis vimineis* & de *rugis* usurpatur. Paraphrasis Chaldaica, quæ vertit *mammas*, & qui illam secuti sunt, comprobant עטינים esse *fiscos*, quia existimarunt per fiscellas quæ ori jumentorum & boum appenduntur significari metaphoricè *mammas* ob similitudinem; sic דוד significare *fiscum, sportulam* à similitudine. דד enim est *mamma*. Quòd verò Ab. Ezra ait esse Arabicè *locum in quem poturi cameli geniculantur*, existimo pro המקום dicendum fuisse הכלי *utensile quod sternitur camelis poturis.* Est autem illud utensile fiscus junceus in quo fœnum repositum gerunt cameli, qui etiam illis sternitur ut in illum geniculentur, ne scilicet genua vel lædant vel conspurcent. ¶ *Et medullâ ossa ejus irrigantur*] Hoc comma ostendit etiam superius ad corpus hominis referendum, non aliorsum. מוח est *medulla, cerebrum*, ut Græcis μυελὸς utrumque significat. Unde ריקי מוח *legers de cerveau, evanidi*, ἀνεμιαῖοι, ὑπηνέμιοι, *subventanei, ecervelez*, & quorum caput larvatile seu larva est. ועצמותיו ישקה. Verbum sing. concordat cum affixo sing. quod refertur ad sing. demonstrativum זה initio positum, & non cum nomine עצמות. ישקה est Pual; in Cal non reperitur. Sed in Hiphil est *rigare*, ut שתה *bibere* non in Hiphil usurpatur, sed in Cal. Est itaque שתה Cal verbi השקה, & השקה Hiphil verbi שתה.

25. *Alius moritur acerbâ vitâ*] De viro bono & pio intellige. Uterque moritur. Vide Eccl. 2, & 9. Unà cum stulto moritur intelligens; Eadem fati necessitas manet utrumque: Eventus idem justo & improbo: Nec certi quicquam statui potest ex præsenti rerum statu: Ideo ampliandum judicium, nec temere de quoquam sententia ferenda qui rebus adversis prematur.

27. *En vestras cogitationes novi*] Occurrit objectioni atque instantiæ. Quia meritò postulare poterant ut probaret inductione & exemplo quod ipse tam acriter propugnabat, quemadmodum in promptu erat illis ostendere periisse *domum principis*, & *tabernacula improborum* è medio sublata. ¶ *Quas rapitis*] Heb. *quas injuriâ usurpatis.* Quia omnia ejus dicta captabant distorquebántque, & inverecundiores facti famam ejus impunè & insolenter lacerabant.

29. *Nunquámne sciscitati estis?*] Usque adeóne ignavi & inertes ac desides estis ut nondum quæsiveritis nec cognoveritis quod protritum & pervulgatum est, quod cuilibet obvio, quod homini de trivio promptum & apertum est. ¶ *Et signa illorum non agnovistis?*] Tam hebetes & tardi estis ut eorum signa & argumenta non perceperitis? Genus loquendi sumptum ab illis qui amissa per viam quærunt, ut Saul patris asinas. Hàc illàc circumcursant, investigant, unumquemque interrogant, signa & argumenta conferunt. Vernaculè ad hunc ferè modum diceremus, *Ne vous estes vous iamais enquis? n'auez vous point apris des passans? n'auez vous pas reconnu les enseignes qu'ils vous ont données?*

30. *Scilicet in die calamitatis parcitur improbo, in die quo furores transeunt*] Nomen עברה de *immani calamitate* absolutè usurpatur aliquando, ut Prov. 11. 4, 23. Soph. 1. 15. Ps. 78. 49. Est autem usu compertum & comprobatum nonnunquam exsultare improbos in rebus sanctorum afflictissimis. *Flebitis vos, mundus autem gaudebit*, Joan. 16. 20. Exsulabat Jacob, Esau indulgebat genio, Insolescebat Edom, Israel captivus abducebatur. Sic vulgò prudens paterfamilias servitiorum vitia præterlegens, peccata natorum levissima animadvertit.

31. *Quis illum coràm de peccatis admonuit?*] Omnes illi assentantur & parasitantur, morem illi gerunt. Appellat דרכו mores improbi hominis. Sic mores adolescentum *vias cordis eorum* appellat Ecclesiastes 12. 9. ¶ *Et ipse morem gessit*] Heb. *& ipse fecit:* quod est ambiguum; vel, *ipse fecit quod ei præcipiebatur*; vel subaudiendum אשר. *Quis objurgavit illum de factis? quis reprehendit ejus facta quæ fecerat?* Prius magìs placet. ¶ *Quis ab eo pœnas debitas*, &c.] Hebr. *Quis rependit illi?* i. Vivit exlex & impunitus.

32. *Ipse ad sepulcrum devenit*] Sine offendiculo vitam transigit. Omnia illi ex voto fluunt. ¶ *Et super acervo sedulus erit*] i. Maturâ morte componitur tumulo. Hebraica locutio est על גדיש ישקוד. Nomen גדיש occurrit tantùm Exod. 22. 5. Jud. 15. 5. & in hoc libro suprà 5. 26. & hîc. Est *cumulus frugum, acervus, strues frugum erecta in area.* Occitanicâ linguâ appellant *une gerbiere.* Sic ergò Latinè verti potest, *super cumulo frugum sedulus erit.* Est Metaphora à Frugibus, quæ maturæ metuntur & magnâ diligentiâ aggerantur in struem. Estque idem loquendi genus quod suprà cap. 5. extremo usurpatur ab Elipha, *In canitie ad sepulcrum devenies* כעלות גדיש בעתו, *sicut surgit strues frugum in tempore suo.* Ità hîc significat, ad senectam etiam improbum pervenire. Quemadmodum is qui fruges messuit sedulò incumbit aggerandis illis in cumulum, ità ille ad maturam senectam pervenit, quâ fruitur quasi optatâ messe. Dictum suprà, *rapietur ejus omphax de eo*, qui acerbo funere effertur: hîc contrà significat improbum ad grandiorem ætatem provehi, simili ejus qui ad cumulum frugum struémque pervenit, cujus messis non periit in herba.

33. *Dulces illi fuerunt vallis glebæ*] Hunc locum interpretes sedibus suis deturbant & extorrem faciunt. R. Abraham, Jarhius atque alii de Morte & Sepulcro intelligunt, qui ad Vitam omnino est referendus. Existimant רגבים esse *fossas.* Jarhius vernaculè vertit *valats.* Ego ab illis diversus abeo, & hîc agi existimo de vita suaviter in pingui solo atque ubere gleba transacta. Nam רגבים, quod occurrit tantùm in hoc libro, hîc & pòst c. 38. 38. manifestò illic significat *glebas*, ubi quærit Dominus, *Quis demittit pluviam ad irrigandam terram, quando pulvis induruit, & glebæ cohærent.* Quando enim terra sicca aratur, glebæ magnæ tolluntur, quas occarè oportet, nisi Favonio atque imbribus putris se gleba resolvat. Ergo hic, *Gleba vallis dulces illi fuerunt*, i. Incoluit pingue solum, ut habetur Gen. 11. de filiis Noachi, qui cùm invenissent Assyriæ campos fertiles & amœnos, ibi consederunt. Vel, *Placuerunt illi vallis glebæ*, i. Viam facilem, planam & latam amavit, quæ dicitur εὐρύχωρος Matth. 7. 13. *Per quam multi* dicuntur *ingredi.* Quod hîc etiam Job exsertè pronunciat, ¶ *Omnes trahit post se, & innumeri ante illum*] Sub. *viam illam triverant.* Atque sic conclusâ tam certo axiomate totâ oratione,

34. *Quid me*, inquit, *vanis consolamini? Et post vestras responsiones nihil reliquum sit præter peccatum?* Vel *præter ærumnam:* nam עמל etiam *laborem* significat. Utrumque verum est. Damnantur enim à Domino Trium virorum sermones, quibus Jobum lacessiverant, ut nihil relinquerent post se nisi peccatum suum & ægritudinem viri sancti. Peccabant enim in Dominum, & Jobo laborem facessebant.

CAP. XXII.

MUNSTERUS.

Conatur Eliphaz rursum probare Ijob afflictum malis ob scelera; subjicítque exhortationem ad resipiscentiam.

4. *Ob tui timorem*] h. e. Putas quòd Deus ideo arguit te quòd timeat nè ex peccato tuo illi nocumentum aliquod accidat? Absit. Sicut enim illi prodesse non possumus, ità nec obesse.

6. *Pignus tulisti*] Asscribit Eliphaz calamitatem Ijob peccatis ejus, nempe quòd fuerit immisericors, injustus, & impius. Immisericors; quòd *nudos spoliarit, pignus acceperit, esurientes & sitientes non repleverit.* Injustitia improperatur quando dicitur, *Vir qui habuit potentiam*, h.e. Cùm tu haberes potentiam,& ab omnibus suspicereris, miserabilibus personis opem non tulisti. Vel, Cùm esses potens, non animadvertisti in violentos raptores. De impietate notatur in his verbis, *Annon Deus est in sublimitate cœlorum? intuere quàm altum sit cœlum in quo figuntur stellæ:* nec dubium quin Deus sit adhuc in sublimiori loco. Non igitur nostra videt, obstantibus & nubibus & longissimo intervallo. Hanc impietatem falsò Eliphaz asscribit viro sancto; hortatúrque ad pœnitentiam per mox sequentia verba, *Numquid viam seculi tu observas?* h. e. non attendis quomodo Deus olim judicaverit impios? Sustulit enim eos ex hoc mundo ante tempus: quod potissimùm factum est in Diluvio. Quod *videntes justi*, Noah & Lot, *lætati sunt* sese ereptos, & cum gaudio dicebant, *Numquid succisa est exsistentia nostra*, sicut horum impiorum? Minimè, sed gratiâ Dei salvati sumus.

24. *Aurum*] Chald. כרך תקית *munitionem fortem.* Porrò תועפות est à radice יעף, capitúrque hîc pro החק.

VATABLUS.

1. *Tunc cœpit loqui Eliphaz*, ויען אליפז] Ad verb. *Et respondit Eliphaz.*

2. *Cùm ipse vir sapiens proderit sibiipsi?* כי יסכון עלימו משכיל] Ad verb. *quando proderit sibi ipsi sapiens?* i. Num aliquid utilitatis accedet Deo, si vir prudens consulat suæ utilitati & saluti? num Deo profuerit vir suâ justitiâ & operum suorum rectitudine? q. d. Non, sed sibi soli profuerit. Eliphaz nititur convellere rationes Job, deinde illum ad resipiscentiam hortatur. Dixerat Job impios quandoque tranquillè agere; contrà verò, pios sæpissimè affligi. Utramque rationem refutat, ostendens id Dei providentiâ fieri, qui expectat impios ad resipiscentiam, & invitat.

3. *Numquid voluntas*, החפץ] *Numquid desiderium*, vel, *beneplacitum. Numquid voluptati est Omnipotenti ut justus sis?* ¶ *Vias tuas*, דרכיך] i. Vitæ tuæ rationes? q.d. Numquid

Numquid qualiscunque sapiens vel justus coram Divino judicio potest consistere?

4. *Numquid timore tui arguet te*, &c. המיראתך יוכיחך ונו׳] *An propterea quòd timeat te, arguit te*, vel *corripit*. Fut. Heb. pro præs. i. An timore tui punit peccatum tuum, qui te putas esse probum & innocentem, ac subit contra te judicium quòd timeat sibi à te?

5. *Nónne malitia tua magna est*, הלא רעתך רבה] *Nónne malum tuum multum est?* i. multiplici malitiâ depravatus es, & innumeris sceleribus scates. Interrogatione utitur cùm vult valde affirmare. *Profectò afflictio tua multa est ac magna*, q. d. Fateor equidem te maximè affligi. ¶ *At non est finis iniquitatibus tuis*, ואין קץ לעונותיך] i. Iniquitates tuæ sunt infinitæ.

6. *Pignus enim accepisti*, כי תחבול] *Coegisti enim pignus dari tibi*. ¶ *Gratis*, חנם] i. Cùm essent tibi multæ opes, & non indigeres pignore. ¶ *Nudorum*, ערומים] i. Eorum qui postea nudi remanebant.

7. *Nè aquam quidem*, &c. לא מים עיף ונו׳] *Nè aquâ quidem confectum siti potasti*. ¶ *Removisti*, תמנע] Ad verb. *prohibebis*. Fut. Heb. pro præt. i. subtraxisti, submovisti.

8. *At viro brachii*, &c. ואיש זרוע ונו׳] *Virum brachii* vocat potentem: q. d. Pauperes non dignaris pane: at potentibus possessiones tuas offers, & iis quos magnifaciunt homines propter autoritatem eorum. ¶ *Illi erat terra*, לו הארץ] i. Illi offerebas terram ipsam totam, h. e. universam possessionem tuam. ¶ *Et is cujus persona acceptatur*, ונשוא פנים] Ad verb. *& acceptus facie*, vel *personâ*, i. quem homines revereri solent, habitat in possessione tua.

9. *Contrita sunt*, ידוכא] Ad verb. *conteretur*. Fut. Heb. pro præt. *contrita sunt*. Verbum singulare plurali nomini junctum: vel resolve, *unumquodque brachium contritum est*, sub. *à te*.

10. *Laquei*, פחים] Quibus scilicet capieris, i. omni ex parte angustiis implexus es ac circumdatus. ¶ *Et terruit te*, ויבהלך] *Idcirco conturbavit te*, sive *perturbavit te*, aut per præsens, *perturbat te*.

11. *Aut tenebræ*, או חשך] Sub. *afflictionum perturbaverunt te*.

12. *In sublimitate cœli?* גבה שמים] i. *Profectò Deus est*, vel *habitat*, *in celsitudine cœlorum*, i. excelsior est cœlis. ¶ *Caput*, ראש] *Sublimitatem*. ¶ *Excelsæ sint*, רמו] i. Multùm distent à nobis.

13. *Dicésne*, ואמרת] Ad verb. *Et dices*: q. d. An propterea quòd tantum chaos sit inter nos & Deum, dices eum non posse videre, & ità judicare quæ à nobis fiunt? An quia Deus habitat in latibulis nubium, dices eum non videre hæc inferiora, nec in abscondita cordium penetrare?

14. *Latibulum illi*, סתר לו] i. Delitescit in nubibus. Subaudiendum ex præcedentibus, *Et an dices*, *Nubes*, &c. ¶ *Videt*, יראה] Sub. *quæ hîc fiunt*. Futura Heb. pro præs. ¶ *Et in ambitu cœli deambulat*, וחוג שמים יתהלך] i. Tantùm curat cœlestia: q. d. An propterea quòd in cœli ambitu sit occupatus, dices quòd præ cœlestibus negotiis non liceat ei hæc inferiora curare?

15. *Numquid semitam seculi*, &c. הארח עולם ונו׳] h. e. Vísne tueri opinionem illam antiquorum qui perierunt tempore Diluvii, quâ tollere contendebant providentiam Divinam.

16. *Succisi sunt*, קומטו] *Exterminati sunt*. ¶ *Et nondum erat tempus*, ולא עת] *Et non* advenerat *tempus*, sub. *mortis illorum*. ¶ *Fluvius effusus*, &c. נהר יוצק יסודם] Inversus ordo dictionum, pro, *in quorum fundamentum effusus est fluvius*, h. e. & immaturâ morte perierunt aquis Diluvii.

17. *Et quid faciat*, ומה יפעל] Sub. *dicebant*, *inquam*, *Quid facere possit Omnipotens illis?* i. nobis: vel *dicebant alii de aliis*, *Quid*, &c.

18. *Et ipse impleverat*, &c. והוא מלא ונו׳] i. Cùm ipse implevisset *domos eorum bonis*, sive omni genere bonorum. ¶ *Proinde consilium*, ועצת] i. absit ut institutum illorum probem, & causam justificem. Vel, ut alloquatur ipsum Job, *Proinde quomodo dicere possis consilium eorum procul esse à te, cùm tu videaris sentire cum illis?*

19. *Viderunt justi*, יראו צדיקים] Noe scilicet & filii ejus, *& lætati sunt* propter gloriam Dei. Futura Heb. pro præt. ¶ *Et innocens*, ונקי] Noe scilicet, i. opinionem & incredulitatem illorum derisit.

20. *Certè non fuit succisa*, &c. אם לא נכחד ונו׳] *Certè non fuit deleta subsistentia* [*instauratio*] *nostra*, i. non periit in Diluvio qui nos & genus nostrum instauravit, & à quo habuimus substantiam ac subsistentiam nostram, nempe Noe. Vel, *Annon illico posteaquam deleta fuit*, &c. *reliquias eorum*, &c. ¶ *Et residuum illorum*, &c. ויתרם ונו׳] *Et reliquias illorum absumpsit ignis*, sub. *è cœlo missus*. De subversione Sodomæ & Gomorrhæ loquitur.

21. *Assuesce quæso*, הסכן נא] *Assuefac te nunc*, i. Assuesce ambulare in viis ejus, h. e. vivas ad præscriptum Divinæ voluntatis. ¶ *Et pacem habeto*, ושלם] *Et fruere pace*, i. frueris pace. Imper. pro fut. ¶ *Per ea*, בהם] *In illis*, i. in viis ejus ambulanti *evenient tibi bona*.

23. *Ædificaberis*, תבנה] i. Rursum assequeris eam felicitatem quam habebas. ¶ *Longè facito iniquitatem à tabernaculo tuo*, תרחיק עולה מאהלך] i. Ejice iniquitatem à domo tua.

24. *Et pone* ושית] Imperat. pro fut. *Et pones*, i. usqueadeo abundabis auro ut illud sis tanquam rem vilissimam depositurus in terra. Idem dicit sequenti particulâ versûs, q. d. Erit tibi aurum in maxima copia.

25. *Eritque Omnipotens*, &c. והיה שדי ונו׳] *Eritque ingens* [vel *magnus*, sub. *cumulus*] *aureorum tuorum*. Aut, *Eritque ingens aurum tuum*. ¶ *Fortitudines tibi*, תועפות לך] i. Erit ad fortitudinem tuam. Ad verb. *fortitudinum tibi*, vel, *duplicatum*, i. duplo majus quàm prius erat tibi.

27. *Et vota tua reddes*, ונדריך תשלם] Sub. *cum lætitia*, exauditus scilicet à Domino, i. fies voti compos.

28. *Et firmum erit tibi*, ויקם לך] *Et ratum erit tibi*, i. quicquid dixeris ratum erit. ¶ *Splendebit*, נגה] *Lucebit*, i. in summa felicitate ambulabis, h. e. eris semper felix.

29. *Cùm humiliabuntur*, כי השפילו] *Cùm deprimentur*, sub. *alii*. ¶ *Tunc dices*, *exaltatio* ותאמר גוה] Ad verb. *Et dices*, *Exaltatio*, sub. *mihi est*, i. Exaltor, sive Exaltatus sum. ¶ *Nam humilem*, &c. ושח עינים יושיע] Ad verb. *& humilem oculis salvabit*, Fut. Heb. pro præs. sub. *Deus*, i. nam eum qui de se humiliter sentit, servat, sive servare solet, Deus.

30. *Liberat insulam*, &c. ימלט אי נקי ונו׳] Fut. Heb. pro præs. i. *Servat*, sive eripere solet, ab omnibus incommodis *insulam*, sive regionem totam, unicus *innocens*: *itaque servabitur* regio tota *ob puritatem operum tuorum*, h. e. propter innocentiam & integritatem tuam. Nota ו pro *itaque*, & *manus* pro *operibus*.

CASTALIO.

4. *Quasi te ob tuam religionem castiget*] Non quia religiosus es, sed quia religiosus non es, ideo te castigat.

8. *Nervosi*] Potentes. ¶ *Terram obtinuerunt*] Scilicet per te: h. e. favisti potentibus.

11. *Alioqui tenebras non videres, nec aquarum obruereris inundatione*] Non esses in malis.

15. *Observastíne priscos mores quibus vixere mortales scelerati?*] Ante Diluvium.

17. *Quid fecerit eis Omnipotens*] i. Observastíne quid eis fecerit?

18. *Et me præterit impiorum consilium?*] Et tamen negas te intelligere?

20. *Quippe qui fuerint ex rerum natura sublati, quorúmque reliquias ignis consumpserit*] Per tertiam personam transtuli, ut postulat sententia, & Græcus habet ac Latinus interpres, cùm tamen in Hebræo sit prima.

24. *Et humi tantum auri Ophirisque pones, quanta sunt fluviatilia saxa*] Tantum auri & Ophiris

ris (id erat aurum præſtantiſſimum) habebis ut id humi ponas acervatim.

28. *Tuáſque vias ſplendor illuſtrabit*] Tuæ actiones erunt proſperæ.

30. *Eaque tuarum manuum puritate liberatur*] Alicujus innocentiâ.

C L A R I U S.

1. R*Eſpondens autem Eliphaz*] In hac tertia diſputatione Eliphaz & Baldad ſuas propoſitiones iterum ſtabilire nituntur. Eliphaz argumentum eſt, Deum ſummè beatum nihil ſui commodi ratione facere; unde fit ut qui flagellantur ob ſua delicta flagellentur. Baldad verò ratio eſt, Non eſſe injuſtitiam apud Deum, etiam ſi juſtus patiatur; ſicut ſapientia ejus non errat, licèt Luna obſcuretur in eclipſi. Sophar nihil loquitur; Job verò quater diſſerit. Ipſi Eliphaz magnitudinem dolorum ſuorum cum innocentia & ſpe ſua enarrat. Erga Baldad copioſiorem de operibus naturæ, quibus ſpes commendatur, ſermonem facit. Sophari etiam tacenti reſpondet, qui Divinam ſapientiam in prima ſua oratione laudaverat, cujus judicio relinquendum ſentiebat abſque noſtra dijudicatione quare juſti nonnunquam patiantur. Præmittit tamen Job ſuam innocentiam, & quid impiis debeatur. Poſtremò Job tribus reſpondens ſimul, ſua facta annunciat, perfectam juſti viri vitam docens.

2. *Numquid homo prodeſſe poterit Deo?*] Senſus horum verſuum eſt, Prudens vir aut fortis prodeſſe quidem poterit ſibi, ſed non Deo: ſed nè obeſſe quidem. Nam non ideo arguit te quòd timeat nè ex peccato tuo illi nocumentum aliquod accidat. Cùm igitur ſic de Deo ſentire conveniat, quòd nullarum rerum noſtrarum indigus, & præterea juſtiſſimus ſit, reliquum eſt ut quicquid nunc juſtè pateris, magnæ impietati ac iniquitati tuæ aſcribas.

12. *An cogitas*] De impietate notatur his verbis. Hinc etiam eſt, inquit, quòd & de Deo impiè ſentis & blaſphemè loqueris; nempe quia ille cœlum inhabitat ſtellíſque excelſis ſublimior eſt, arbitraris ignorantem rerum humanarum, & ab agnoſcendis factis noſtris caligine quadam prohiberi. ¶ *Super ſtellarum verticem ſublimetur*] Heb. *Intuere cacumen ſtellarum, quàm ſublimes ſint.*

15. *Numquid ſemitam ſeculorum*] h. e. Non attendis quomodo Deus olim judicaverit impios? ſuſtulit enim eos ex hoc mundo ante tempus: quod potiſſimum factum eſt in Diluvio. Quod *videntes juſti*, Noe & Loth, *lætati ſunt* ſeſe ereptos, & cum gaudio dicebant, *Nónne ſucciſa eſt erectio eorum?* &c.

29. *Qui humiliatus fuerit erit in gloria*] Heb. *Si humiliati fuerint, dices, Excellens*, vel *Erectus.* Et ob hanc locutionem conciſam alius vertit, *Si humiliati fuerint impii, tu dices, Erectus ego.*

30. *Liberabit innocens*] Tantus, inquit, eris coram Deo ut non te ſolùm ſed etiam omnes vicinos ac cives tuos à maximis periculis puritate tuâ eripere poſſis.

D R U S I U S.

1, 2. T*Hemanita*] Vel *Themanites*, ex Theman urbe an regione? Vulg. *Numquid Deo poteſt comparari homo, etiam cùm perfectæ fuerit ſcientiæ?* Lxx Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριός ἐστιν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; *Nónne DOMINUS eſt qui docet intellectum & ſcientiam?* Tharg. *Reſpondens autem Eliphaz qui ex Theman, dixit, Fierine poteſt ut Deum doceat vir? & cùm docet, fierine poteſt ut eorum curam gerat?* ¶ *Deo proderit*] Vel *Deum docebit.* Nam qui docet prodeſt ei quem docet. Suprà 21. 22. *An Deum docebit* aliquis *ſcientiam?* q. d. Minimè gentium. *Bonum meum*, inquit David, *nequaquam ad te*, Pſal. 16, 2. Non poſſum te mihi demereri ullis benefactis aut ullâ ſcientiâ. Qui enim docet aliquem bene meretur de illo. Axioma hoc indubitatum & certum eſt, cui nemo intelligens contradicat. ¶ *Vir*] Homo mortalis. ¶ *Quia prodeſt ſibiipſi*] Vel *quòd proſit ſibi ipſi.* Ex Thargum elicio aliam interpretationem, videlicèt hanc, *& cùm prodeſt*, ſive *docet, ad eum attendit?* quod pronunciatione juvandum, legendúmque per interrogationem, *an ad eum attendet?* Sic apud Davidem, *Beatus qui attendit ad tenuem.* Ebraicè משכיל אל דל, ubi tamen אל non על. Locus eſt Pſal. 41. 1. עלימו reciprocum eſt hoc loco. Et מו pronomen affixum ſing. pro עליו, quod exponunt על עצמו, i. *ſibi ipſi.* Sæpius plurale eſt; nam compoſitum videtur ex utroque numero, videlicet ex ם affixo plurali & ex ו affixo tertiæ perſonæ ſingulari. ¶ *Prudens*] *Intelligens, intelligentiâ præditus, intellectu pollens & valens.* Hoc vult dicere, Qui prudens eſt, & vitam ſuam ſapienter inſtituit, moréſque in melius emendat, illâ emendatione non Deo ſed ſibi prodeſt: Non Deo; quia, ut inquit David, *bonum noſtrum ad eum non pertingit*, ut dictum eſt.

3. *An*, &c.] Vulg. *Quid prodeſt Deo ſi juſtus fueris? & quid ei confert ſi immaculata fuerit via tua?* Lxx Τί γὰρ μέλει τῷ Κυρίῳ ἐὰν σὺ ἦσθα τοῖς ἔργοις ἄμεμπτος; ἢ ὠφέλεια, ὅτι ἁπλώσῃς τὴν ὁδόν σου; *Quid enim curæ eſt DOMINO ſi tu fuiſti operibus tuis abſque crimine? aut utilitas, quòd ſimplicem facias viam tuam?* Tharg. *An negotium eſt Omnipotenti ut juſtus evadas? & ſi divitiæ, ſic integras feceris ſemitas tuas? Negotium*, i. cura, ſolicitudo, occupatio, Chald. עסק, *Divitiæ* autem, i. ממון *mamona, lucrum, opes, pecunia.* ¶ *Voluntas*] *Oblectatio, deſiderium*; ut Pſal. 1. 2. *in lege DOMINI voluntas ejus.* Suprà 21. 21. *Quæ voluntas ejus poſt ſe in domo ſua.* Sed quid? nónne vult Deus nos juſtos fieri? Omnino. *Nolo*, inquit apud Prophetam, *mortem peccatoris, ſed ut vivat.* Si nos vult vivere, ergò & juſtos eſſe. Fallitur igitur Eliphaz; aut, ſi verum dicit, alia mens verborum ejus, quaſi Deo ex juſtitia noſtra nihil accedat, ac propterea non admodum deſideret eam, ac ſi commodum & utilitatem ex ea perciperet. q. d. Si vult, vult noſtri cauſâ, non ipſius propriâ; ob noſtrum emolumentum, non ſuum. Itâ *Deus dilexit mundum, ut miſerit Filium ſuum unigenitum*, &c. Sententiam hanc ſequentia verba evincunt, ¶ *Ut juſtus ſis*] *Ut juſtificeris. Juſtificatur* autem quem Deus juſtum declarat, condonando ei peccata quæ commiſit. חפץ ergò *voluntas quæ manat ex utilitate*; aut *quam quis percipit propter lucrum aut commodum aliquod.* Sic alibi, כלי אין חפץ בו *vas in quo non eſt voluntas*, i. vas inutile. ¶ *Utilitas*] *Lucrum, quæſtus, commodum.* ¶ *Integras*] Alius *immaculatas*; alius verò *ſimplices*, i. ἁπλᾶς, quod uno verbo dicunt ἁπλώσεις. Quæ omnia in idem recidunt. ¶ *Vias tuas*] Actiones tuas, opera tua.

4. *Num*, &c.] Vulg. *Numquid timens te arguet te, & veniet tecum in judicium?* A quibuſdam libris abeſt pronomen *te.* Lxx Ἦ λόγον σου ποιούμενος ἐλέγξεις, καὶ συνεισελεύσεταί σοι εἰς κρίσιν; *Aut rationem tui habens argues, & veniet tecum in judicium?* Veritas interpretationis in Comment. Græcis & in aliis ed. eſt ἐλέγξει σε *arguet te.* Notatum hoc in ed. Rom. Tharg. *An propterea quòd timeat te, arguit te, veniet tecum in judicium?* ¶ *Ex timore tui*] Vel *propter timorem tui*, quòd te timeat. Alii *ob timorem tuum*, i. pietatem ac religionem tuam. Sed pietas *timor DOMINI* vocatur. An etiam *timor hominis?* Suprà 4. 6. *Annon timor tuus fiducia tua?* quo tu Deum times, i. revereris, pietas tua. Sic eadem lex *Dei lex* dicitur & *lex Judæorum*; ex quo illud, *In lege veſtra ſcriptum eſt.* מן *ex, propter.* Notum eſt. ¶ *Arguet te*] *Diſceptabit tecum, & contendet judicio*, quaſi te metueret, tuámque injuſtitiam reformidaret? q. d. Non itâ eſt; non propterea te caſtigat ſed propter peccata tua. Vel, *an arguet te quia ipſum vereris?* Minimè gentium: potiùs ideo te punit quia non metuis ipſum, quia impius es. ¶ *Veniet tecum in judicium*] Partes in judicium veniunt qui inter ſe litigant, & ſe mutuò in jus vocant. *A judicio Divino immunes ſunt quatuor genera hominum*, ut Ebræi dicunt, *Extremè pauper, Qui malam uxorem habet, Colicum dolorem patiens, & Obæratus*, h. e. ære alieno tantùm non oppreſſus.

5. *Nónne*, &c.] Vulg. *Et non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas?* Repete ex præcedentibus

dentibus *arguet te*. Lxx Πότερον οὐχ ἡ κακία σου ἐστὶ πολλή, ἀναρίθμητοι δέ σου εἰσὶν αἱ ἁμαρτίαι; *Nonne malitia tua est multa, & innumerabilia sunt peccata tua?* Tharg. *An non propter malitias tuas, quæ multæ sunt? & non est finis iniquitatum tuarum?* ¶ *Malum tuum*] *Malitia tua, improbitas tua.* *Malitia* hîc est vitiositas, quam κακίαν Græci vocant. Hoc significatu Seneca dixit, *In hoc summa bonitas, in illo extrema malitia.* Sæpius sumitur pro *versutia* καὶ πανουργία. Cicero, *Malo Vitiositatem quàm Malitiam appellare, quam Græci κακίαν appellant. Nam Malitia certi cujusdam vitii nomen est, Vitiositas omnium.* Ideo prætuli *malum tuum*, τὸ κακόν σου. Sunt qui aliter hunc locum enarrant. *Malitia* enim in Sacris interdum est *afflictio, ærumna, vexatio*; ut in adagio illo, *Sufficit diei malitia sua.* Scholastici vocant *malum pœnæ*. Hanc interpretationem infirmant consequa verba. ¶ *Multum est*] רב & *multum* & *magnum* denotat; unde alii legunt *malitia tua magna est.* Eòdem recidit. ¶ *Non est finis iniquitatibus tuis*] Vel *iniquitatum tuarum*, quæ numero infinitæ sunt, & fine carent.

6. *Quia*, &c.] Vulg. *Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa, & nudos spoliasti vestibus.* Lxx Ἠνεχύραζες δὲ τοὺς ἀδελφούς σου διακενῆς, ἀμφίασιν δὲ γυμνῶν ἀφείλου, *In pignus autem accepisti fratres tuos in vanum, & amictum nudorum abstulisti.* Tharg. *Quia pignerabas fratrem tuum frustrà, & indumenta nudorum exuebas.* ¶ *Pignerabas*] Pignora capiebas ab iis nec reddebas ante noctem, juxta Legem quæ habetur Exod.22.26. & Deut. 24. 6,10. Aut, pignus capiebas ab iis iniquè vel temere & sine causa: quod certè peccatum est non leve, cùm ipsi capere non debeamus, sed oblatum accipere, si eo carere potest ad tempus; si verò carere non potest, restituere debemus fratri nostro. Paulò aliter dixit Cicero, *Mars fortissimum quemque ex acie pignerari solet*, i. in pignus accipere, quasique debitum sibi capere. ¶ *Fratres tuos*] Cod. Ebræi variant; nam in nonnullis אחיך *fratres tuos*, in aliis autem אחיך *fratrem tuum.* Priorem scripturam secuti sunt Lxx & Hier. posteriorem Chaldæus. *Fratres* autem dicit affines & consanguineos, aut populares Jobi ex eadem gente oriundos. ¶ *Gratis*] *Frustrà, sine causa*, quod Symmachus dixit ἀναιτίως. Cùm nihil deberent, tanquam à debitoribus pignora exegisti. *Sine causa* potiùs diceretur ἀναιτίως. ¶ *Vestes nudorum*] *Nudos*, h.e. malè vestitos, *spoliabas vestibus*, h.e. vestes iis detrahebas quas habebant. *Nudus* pro *eo qui non ità bene vestitus est* accipitur cùm alibi, tum 1 Cor.4.11. & Jac.2.15. Sic Tobias cum uxore & filio nudus latitavit. Deut. 28. 48. *Servies hostibus tuis in fame, in miseria, in nuditate.* Aut finem respexit. Cùm enim spoliati essent vestibus à Jobo, nudi erant. Sic Amos 8.5. *pervertendo lances dolosas.* Non enim certè dolosæ lances erant nisi cùm eas pervertisset qui perverterat. Vide sis Livelæum nostrum eo in loco. Sic, *mole farinam*; plenum est, *mole triticum, & fac ex eo farinam.* ¶*Spoliabas*] *Exuebas, detrahebas.* Quidam recentiorum *spoliare faciebas.* ערומים *nudi*, cum Dages in מ, ut differat à ערומים *astuti, callidi, versuti.*

7. *Non aquam*, &c.] Vulg. *Aquam lasso non dedisti, & esurienti subtraxisti panem*; malim *non dedisti potandam.* Nam השקה, quod Græci dicunt ποτίζω, do, vel *prabeo, potandum.* Lxx Οὐδὲ ὕδωρ διψῶντας ἐπότισας, ἀλλὰ πεινώντων ἐστέρησας ψωμόν, *Neque aquam sitientes potasti, sed esurientium subtraxisti panem.* Sic Int. Romanus ποτίζω vertit *potare*, quod idem cum πίνω *bibo*. Malim igitur *Neque aquam sitientibus potandam dedisti.* Sic Apostolus 1 Cor.3.2. γάλα ὑμῖν ἐπότισα *lac vobis potandum dedi*; *alui vos potu lactis.* Tharg. *Non aquam lassis potandam dabas, & à famelico prohibebas panem.* Ne aquam quidem. Sic suprà in extremo cap. 13. *non unus*, nè unus quidem. ¶ *Lasso*] Ex lassitudine sitienti; ut in libro Proverbiorum Salomonis, *Aqua frigida super animam lassam est auditio bona ex terra longinqua.* ¶ *Potandam prabebas*] Ἐπότισας, השקוה malè reddunt qui reddunt verbo *potandi.* Nam *potare* idem quod שתה πίνω sive *bibo*; hoc in Kal tantùm, illud in Hiphil reperitur. ¶ *A famelico*] *Ab eo qui esuriebat.* ¶ *Prohibebas*] Subtrahebas ei si habebat, & prohibebas si non habebat, h.e. nolebas ei dari panem. ¶ *Panem*] Quemvis cibum. Aut, *panem*, nè panem quidem ei dari patiebaris. Sed *panis* pro *cibo* Ebraismus est tritus.

8. *Et*, &c.] Vulg. *In fortitudine brachii tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam.* Mutat personam, & ad Jobum restringit quod in genere dictum. Lxx Ἐθαύμασας δέ τινων πρόσωπον, ᾤκισας δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, *Et admiratus es quorundam personam, habitare autem fecisti eos qui super terram.* Plerique cod. pro τοὺς habent πτωχοὺς *pauperes.* Notat autem Scholiastes pro ᾤκισας in quibusdam libris haberi ἐκοίμησας *dormire*, aut *cubare, fecisti super terram*, erepto nimirum lecto. Tharg. *Viro victorioso terra, & acceptus facie sedet in ea.* ¶ *Viro brachii*] *Brachium* hîc Fortitudinem notat, ut Psal.10.15 *frange brachium improbi*, i. vires ac potentiam. Sic Psal. 37.17. *Brachia improborum confringentur.* Ergò *vir brachii*, i. fortis, ac potens. Tales terram in potestate habent propter potentiam & vires. ¶ *Terra*] Sub. *est*, vel certè *erat*, te videlicet procurante: q. d. Locum potentibus in terra dabas, quibus alii omnes cedere cogebantur. ¶ *Acceptus vultu*] Vel *facie*, i. honoratus. ¶ *Habitat*] Ad verb. *sedet.* Peculiare huic idiomati ut *sedere* usurpet pro *habitare.* Latini *sedem* dicunt eo significatu. Si quis honoratus erat, eum sinebas in terra, ubi tu valebas, habitare, ac proinde acceptor eras personarum; quod peccatum est non leve. Aut, *acceptus vultu*, cujus vultum sive faciem accipiebas. *Facies* in hac dictione sign. *personam*; & *acceptio facierum*, i. personarum, quæ Græcis προσωποληψία, ut *acceptor personarum* προσωπολήπτης. Igitur *accipere faciem* est habere respectum personæ, putà quòd pauper sit, aut dives, aut nobilis, aut honoratus, &c.

9. *Viduas*] Vulg. *Viduas dimisisti vacuas, & lacertos pupillorum comminuisti.* Lxx Χήρας δὲ ἐξαπέστειλας κενάς, ὀρφανοὺς δὲ ἐκάκωσας, *Viduas dimisisti inanes, & pupillos afflixisti.* Tharg. *Viduas dimisisti inaniter, & brachia pupillorum conterebas.* ¶ *Dimisisti*] Vel *dimittebas.* ¶ *Vacuè*] ריקם videtur esse adverbium, ut חנם *gratis*, אמנם *verè.* Qualia sunt in Latio *palàm, clàm, donicum* pro *donec.* Alii putant esse nomen adjectivum utriusque numeri, quod reddunt *vacuas, inanes*, i. κενάς. Nam ריק *inanitas.* Sunt qui malunt substantivum esse, *in vacuitate*, i. vacuè, ut in Tharg. סריקותא legitur pro בסריקותא *in inanitate*, i. inaniter. Obvia hæc phrasis Luc.1.53. *divites dimisit inanes*, i. ריקם, & Judith 1.11. τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ κενοὺς ἀπέστρεψεν ἐν ἀτιμίᾳ *redire fecit nuncios*, sive *legatos, ejus inanes cum dedecore.* Vide quoque Luc. 20. 10, 11. Sed & in historia Ruth, *vacuè reduxit me DOMINUS*, ait Noomi: h.e. sine liberis & marito, ריקם. ¶ *Brachia pupillorum*] Vires & potentia, siqua illis reliqua erat. ¶ *Atterebantur*] Ad verb. *atterebatur*: quod ità demum cohærebit cum *brachiis* si reddas *unumquodque brachiorum*; constructio sensu congrua, non voce. Nam ידכא fem. est, זרוע masculinum.

10. *Propterea*] Vulg. *Propterea circumdatus es laqueis, & conturbat te formido subita.* Lxx Τοιγαροῦν ἐκύκλωσάν σε παγίδες, καὶ ἐσπούδασέ σε πόλεμος ἐξαίσιος, *Igitur circumdederunt te laquei, & solicitavit te bellum insigne.* Sym. καὶ ταράξει σε φόβος ἐξαίσιος, *& perturbat te pavor*, sive *metus, insignis*: aliàs *repentinus.* Sic est in Rom. ed. Tharg. *Propterea circum te laquei, & conturbat te metus confestim.* ¶ *Per circuitus tuos*] Ad verb. *circuitus tui*: q.d. *Loca quæ circum te plena sunt laqueis, tendiculisve.* Quidam *in circuitibus tuis.* Sed placet *circuitus tui*; nec addendum quicquam, meo judicio. ¶ *Laquei*] Insidiæ quas tibi struunt homines nequam, aut mala gravissima, quibus ità implicaris Divinitus ut indè non possis evadere, non magis sanè quàm avis è laqueo vel tendicula. Alibi est, *Circumdederunt me laquei mortis.* *Laquei* etiam vocantur scelera & peccata, ut Prov.13.14. ¶ *Metus repentè*] i. Repentinus. Locutio est ut *via longè*, longinqua; *interitus è manu*, subitus; *hostes circà*, vel *circùm*, circumvicini. *Metus* autem interdum vocatur malum quod

metu-

metuimus, ut Prov.1.26. *cùm venerit metus vester.* Sic 3.25. *Nè timeas à metu repentè.* Vide sis Observ. meas, l.7.c.24.

11. *Aut,*&c.] Vulg. *Et putabas te tenebras non visurum, & impetu aquarum abundantium oppressum iri?* Pro *&* malim *aut.* Reliqua fonti non adversantur: nam reddi etiam commodè potest, *Aut tenebras non vides*; quæ si cum interrogatione legas, emergit sensus quem interpres noster expressit. Lxx Τὸ φῶς σοι σκότος ἀπέβη, κοιμηθέντα δὲ ὕδωρ σε ἐκάλυψε, *Lumen tibi in tenebras conversum est, & dormientem te aqua operuit.* Tharg. *Aut in tenebris habitabis, non videbis, & multitudo aquarum obteget te,* vel *copia & abundantia aquarum.* ¶ *Tenebræ* [sub. *sunt,*] *non vides*] Quia in tenebris nihil videmus. Alia interpretatio, *Aut tenebras non vides.* Tam stupidus es ut tenebras Calamitatum quæ te obducunt non videas, non sentias, non animadvertas. Id enim *videre* sign. in Sacris. Sunt etiam tenebræ Errorum, in quibus qui versatur non potest videre clarum lumen veritatis. Quidam ista connectunt cùm præcedentibus, *Conturbat te metus repentè, aut tenebræ, ità ut videre nihil possis, ac si in tenebris esses.* ¶ *Abundantia*] *Copia, multitudo.* ¶ *Aquarum*] Rerum adversarum, ut Psal.18.16. *extraxit me ex aquis multis,* ex multis periculis aut ærumnis. Jes.43.2. *Cùm transibis per aquam, tecum ego.* Rursum Psal.66.12. *venimus in ignem & in aquam:* quod alius dixit, *transivimus per ignem & per aquam.* 69.1. *Venerunt aquæ usque ad animam.* ¶ *Operuit*] *Texit, obtexit, obruit.*

12. *Nónne Deus*] Vulg. *Annon cogitas quòd Deus excelsior cœlo sit, & super stellarum verticem sublimetur?* Non percepit mentem Eliphazi. Lxx Μὴ οὐχὶ ὁ τὰ ὑψηλὰ ναίων ἐφορᾷ; τοὺς δὲ ὕβρει φερομένους ἐταπείνωσε; *Nónne is qui excelsa habitat aspicit? eos autem qui contumeliâ efferuntur humiliavit?* Schol. τοὺς ἀπὸ τῆς ὑβριστικῆς ἕξεως ἐπηρμένους τὸ φρόνημα, καταφέρει καὶ ταπεινοῖ, *eos qui ex habitu contumelioso extulerunt spiritus & superbiam, dejicit & humiliat.* Tharg. *An non Deus in altitudinibus cœli? & vide caput siderum, quàm erecta sunt.* ¶ *In altitudine cœlorum*] *In cœlis altissimis,* vel, si mavis, *in cœlo celsissimo,* quod *cœlum cœli* à Davide & *cœlum tertium* ab Apostolo vocatur. Nam tres cœli in Sacris, infimum, medium, supremum. Infimum continet omnes tres regiones aeris: Medium complectitur illud in quo Sol, Luna, Sidera & Stellæ: Supremum est sedes beatorum Spirituum. ¶ *Caput*] *Sublimitatem, verticem, cacumen.* ¶ *Stellarum*] Vel *siderum.* ¶ *Altæ*] *Celsæ, sublimes.* Sunt enim in medio cœlo, quod eminet altitudine, ut Terra profunditate: unde Prov.25.3. *Cœlum altitudine, & terra profunditate, sic cor Regum inscrutabile.* q.d. *Ut cœlum propter altitudinem inscrutabile est, sic Regum cor.*

13. *Et dicis*] Vel *dices.* Verbum est præt. temporis per copulam in futurum conversum. Vulg. *Et dicis, Quid enim novit Deus? & quasi per caliginem judicat.* Lxx Καὶ εἶπας, Τί ἔγνω ὁ Ἰσχυρός; ἢ κατὰ τοῦ γνόφου κρίνει; *Et dixisti, Quid novit Fortis? an per caliginem judicat?* Aug. *Nebulam.* Scholiastes putat hæc objici ipsi Job quasi ille ista secum dixerit, *Quid novit Fortis? num potest dijudicare ea etiam quæ fiunt in caligine & clanculùm?* Tharg. *Et dices, Quid novit Deus? fieríne potest ut per caliginem judicet?* ¶ *Quid novit*] Vel, *Quomodo novit hæc inferiora?* Si novit, curat: Sed non curat, ergò non novit. Eadem opinio erat Epicuri. ¶ *Deus*] *Deus fortis* καὶ ἰσχυρός. אל *fortis,* אלה *Judex:* quæ confundenda non sunt. Confundunt autem qui etiam אלה *fortem* interpretantur. ¶ *Per caliginem*] Per hunc aerem caliginosum. ערפל propriè *densa caligo,* sive, ut est in lib. Rad. *densæ tenebræ.* ¶ *Judicabit*] *Reget, gubernabit.* Si judicat, novit; si novit, videt: Sed non videt, nec igitur novit: si non novit, nec judicare potest. Ad rectum enim judicium requiritur cognitio causæ.

14. *Nubes,*&c.] Vulg. *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, & circa cardines cœli perambulat.* Lxx Νεφέλη ἀποκρυφὴ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὁραθήσεται, καὶ γῦρον οὐρανοῦ διαπορεύεται, *Nubes latibulum ejus, & non videbitur, & ambitum cœli perambulat.* Tharg. *Nubes absconsio ei sunt, & non videt, & robur altitudinis cœlorum perambulat.* ¶ *Latibulum ei*] Vel *ejus.* Latitat in nubibus, quæ obstant quò minùs visus ejus penetrare possit ad hæc inferiora. Qui sic judicat de Deo, impiè judicat, quasi per nubes non posset videre, quia homines non vident si nubes intermediæ sunt. ¶ *Circulum cœli*] *Gyrum,* vel *ambitum, cœli perambulat.* q.d. Adeò occupatus est in iis orbibus moderandis ut otium ei non suppetat ad hæc ima nostra inspicienda vel curanda. חוג *circulus,* qui ducitur circino, quem מחוגה vocat Jes.44.13. ¶ *Perambulat*] Perambulando curat, regit & gubernat. Quò impietas accommodat illud, *Cœlum cœli DOMINO; terram autem dedit filiis hominum.* Ut hîc Deus *cœlum obire* dicitur, sic Satan suprà 1.7. & 2.2. *obit terram* vestigando & inquirendo quid in ea fiat.

15. *An,*&c.] Vulg. *Numquid semitam seculorum custodire cupis, quam calcaverunt viri iniqui?* Lxx Μὴ τρίβον αἰώνιον φυλάξεις, ἣν ἐπάτησαν ἄνδρες δίκαιοι; *Numquid semitam seculi observabis, quam calcaverunt viri justi?* Cæterùm in Compl. est ἄδικοι *iniqui,* quod convenit cum veritate Ebraica. S. Aug. *Ergóne semitam seculi custodis?* Scholiastes fatetur locum obscurissimum esse. Dupliciter autem interpretatur; Aut quòd Eliphaz interroget Jobum utrùm ipse idoneus sit qui observet vias & rationes Divinæ providentiæ, ex quibus interdum justi infeliciter degunt, & ante tempus auferuntur, fortassè quòd sua bona Deo accepta non referrent: Aut, num ipse eodem modo custodiat viam antiquam virtutis, sicut hypocritæ quidam, qui intus impii, sed justitiæ personam prætendentes, ob hanc ipsam simulationem ante tempus succisi sunt, & fœturæ eorum, quæ stabilitæ & firmissimis fundamentis niti videbantur, quasi à torrente quodam abreptæ sunt. Apud Lxx vox αἰώνιον sæpe significat *quod in hoc seculo peragitur,* q. nunc dicat, *An observabis modum quo res ipsæ fluunt?* ¶ *Semitam seculi custodis*] h.e. Exspectas. Sic Thalmudici dicunt שמור לי *exspecta me.* Belgicè **wacht myn**, i. *præstolare,* propriè *custodi me;* & **Wachter** *custos, qui exspectat. Semitam seculi,* h.e. mortem, quæ & *semita æterna,* τρίβος αἰώνιος. Sic *domus seculi* vocatur Sepulcrum. *An,* inquit, *mortem exspectas, quam obierunt homines iniqui?* qui miseri perierunt quòd de Deo ejúsque providentia pessimè sentirent. Alia versio, *An semitam seculi observas?* h.e. ordinem quem Deus tenet in gubernando mundo: aut, *Nónne observas viam æternam,* h.e. supplicia quæ semper manent improbos, quos ab æterno Deus propter scelera eorum punivit, aliàs citiùs, aliàs tardiùs, prout ei visum fuit? Psal.139.24. *deduc me in viam seculi.* R.D. interpretatur de Morte, quæ & *via universæ terræ:* unde 1 Reg.2.2. *Ego ineo viam universæ terræ.* Sed alii aliter enarrant. Quidam *in via perpetua,* i. constante in obsequio tuo. Alius *in viam durabilem,* i. rectam. Nam recta durant, cùm prava pereant. ¶ *Calcarunt*] *Inierunt, triverunt.* ¶ *Mortales iniquitatis*] *Homines iniqui, improbi ac scelerati.* Tharg. *An semitam quæ fuit à seculo servas, quam ambularunt viri mendacii?* און *vanitatis,* i. mendacii. *Viri mendacii,* h.e. mendaces.

16. *Qui,* &c.] Vulg. *Qui sublati sunt ante tempus suum, & fluvius subvertit fundamentum eorum.* Lxx Οἳ συνελήφθησαν ἄωροι; ποταμὸς ἐπιῤῥέων οἱ θεμέλιοι αὐτῶν, *Qui capti sunt immaturi? flumen decurrens fundamenta eorum.* Tharg. *Qui aboliti fuerunt è terra non suo tempore; in fundo flumen fundit corpora ipsorum.* Ad verb. *in non tempore suo,* i. non suo tempore. בארעית *in fundo,* vel *in solum, in pavimentum:* nam id ארעית etiam sig. ¶ *Succisi sunt*] i. נכרתו. Licet etiam vertere *contraxerunt rugas,* videlicet præ senio, quod illis obtigit ante tempus: nam קמטים *ruga.* ¶ *Et non erat tempus*] Vult dicere *ante tempus,* vel *non suo tempore,* ante justam ætatem, immaturè, ante annum quinquagesimum. Qui sic moriuntur, moriuntur morte כרת *succisionis.* Nam ab eo tempore incipiunt anni ירידה quibus ætas hominis decrescit.

¶ *Fluvius*

¶ *Fluvius qui funditur*] *Ut fluvius qui funditur*, sive *ut flumen fusum.* Vult dicere, Instabile admodum est. Flumine quippe fuso & aquâ decurrente nihil instabilius. Senes ediderunt ποταμὸς ἐπιῤῥέων *flumen defluens.* Quidam *fluvius*, ut fluvius, *funditur fundamentum eorum.* Simile,

Nec verbum verbo curabis reddere fidus
Interpres.

Sensus est, *ut fidus interpres.* Vide Mercerum. ¶ *Fundamentum eorum*] Omne id quo tanquam fundamento nitebantur, ut sunt leges & consilia. Ex quo illud, *Fundamenta destructa sunt.* Sic,

———*fundavit legibus urbem.*

17. *Qui*,&c.] Vulg. *Qui dicebant Deo, Recede à nobis: & quasi nihil possit facere Omnipotens, æstimabant eum.* Lxx Οἱ λέγοντες, Κύριος τί ποιήσει ἡμῖν; ἢ τί ἐπάξεται ἡμῖν ὁ Παντοκράτωρ; *Qui dicunt*, DOMINUS *quid faciet nobis? aut quid inducet nobis Omnipotens?* Tharg. *Et ætas diluvii, qui dicunt Deo, Recede à nobis: & quid faciet Omnipotens illis?* ¶ *Dicunt*] Vel *dicebant*, *& dicunt apud se.* Nam hoc apertè non audent dicere. ¶ *Recede à nobis*] Nam procul abesse à te cupimus. Quod proprium est impiorum, qui propterea *longinqui*, sive *remoti*, *à Deo*, i. רחקי אל, vocantur. Nam revera Deus longè abest ab eis. ¶ *Quid faciet*] *Quid operabitur*, i. faciet. Sic apud Davidem, *Justus quid operatus est?* quid fecit? q.d. *Deus, licèt omnipotens sit, tamen nihil illis faciet propterea.* Sunt qui tertiam personam in primam commutant, *Quid faciet nobis?* q.d. Recessit procul à nobis, non curat nos, nihil nobis nocere poterit.

18. *Et*, &c.] Vulg. *Cùm ipse implesset domus eorum bonis: quorum sententia procul sit à me.* Lxx Ὃς δὲ ἐνέπλησε τοὺς οἴκους αὐτῶν ἀγαθῶν, βουλὴ δὲ ἀσεβῶν πόῤῥω ἀπ' αὐτοῦ, *Ille verò implevit domos eorum bonis, & consilium impiorum longè est ab eo.* Apud Aug. hæc alio ordine leguntur, *Et cogitatio impii longè est à me, & implet domos eorum bonis.* Tharg. *Et ipse implet domos eorum bono, & consilium improborum procul est à me.* ¶ *Ipse*] Deus. ¶ *Impleverat*] Videtur illis exprobrare ingratitudinem. Nam extrema ingratitudo est de Deo ità malè sentire à quo tot ac tanta bona acceperis. Solemus enim certè de iis qui bene meriti de nobis sunt honorificè loqui & sentire. Æquitas ità postulat. Aut hoc dicit Jobum irridens, qui suprà dixerat, *Consilium eorum procul à me.* ¶ *Bono*] Bonis omnibus tam domesticis quàm aliis, Divitiis, Facultatibus: nam illa bona sunt rectè utenti. Aut Honore, Liberis, &c. ¶ *Et*] *Nihilominus*; vel *ideo*, *proinde.* ¶ *Consilium improborum*] Hoc antea Job dixerat, hîc repetit Eliphazus irridens eum. Aut ex sua sententia hoc dicit, quòd consilium improborum eorúmque institutum, licèt eis ex voto cuncta succederent, ex animo detestaretur & aversaretur. *Consilium improborum* hoc sensu legitur Psal. 1. 1.

19. *Videbunt*] Ruinam & exitium improborum. Potes hæc tria verba reddere per præsens, *Vident*, *lætantur*, *subsannant.* Nam ità fit communiter cùm Deus pœnam & supplicium sumit de improbis. Vide Psal. 107. 42. Lxx Ἰδόντες δίκαιοι ἐγέλασαν, ἄμεμπτος δὲ ἐμυκτήρισεν, *Videntes justi riserunt*, *& inculpabilis subsannavit.* Tharg. *Videbunt filii Noe justi*, *& lætabuntur, & Noe innocens subsannabit eos.* זכאה *purus*, *justus.* ¶ *Justi*] Viri boni & virtute præditi. ¶ *Lætabuntur*] Gaudebunt de ipsorum exitio, non vindictæ cupiditate sed zelo Dei accensi, qui hoc modo declarabit sibi curæ esse res humanas. ¶ *Innocens*] נקי *purus*, *insons*, *justus.* Idem aliter. Nam *justus* in foro est idem quod *reus insons.* ¶ *Subsannabit*] *Sannis excipiet.*

20. *Si*, &c.] אם *Cùm*, vel *Certè.* Vulg. *Nónne succisa est erectio eorum, & reliquias eorum devoravit ignis?* Lxx Εἰ μὴ ἠφανίσθη ἡ ὑπόστασις αὐτῶν, καὶ τὸ κατάλειμμα αὐτῶν καταφάγεται πῦρ, *Si non deleta est substantia eorum*, *& reliquias eorum comedit ignis.* Pro εἰ μὴ in Comment. Græcis est εἰ μὴν item post ἐμυκτήρισεν in iisdem Comment. & in Compl. legitur additum αὐτούς, & apud Aug. *subsannabit eos.* Tharg. *Si non prohibiti fuerunt à surgendo*, (i. *nè surgerent*) *& reliquias eorum consumpsit ignis.* ¶ *Succisa*] *Deleta*, *excisa.* ¶ *Substantia nostra*] Vel *subsistentia nostra.* קִימָנוּ pro קִימֵנוּ, i. vita nostra, quâ subsistimus. Nam *stare* valet interdum *superstitem esse*; ut Amos 7. 2. *Quis stabit Jacobo? subsistet*, *superstes erit?* Sic עמד sign. *vivere* Exod. 21. 21. Sanè יעמוד *stabit* Chaldæus ibi vertit יתקיים *subsistet*, *stabilis erit*, *supervivet.* ¶ *Residuum eorum*] Vel *reliquias eorum*, quicquid impiis reliquum ex superiore clade. Aliter *præstantia eorum*, quicquid erat quo præstabant reliquis hominibus. Malo *residuum eorum*, ut significet impios adeò deletos fuisse ut nullus eorum superfuerit, vel potiùs nihil eorum reliquum fuerit. ¶ *Comedit*] *Devoravit*, *absumpsit.* ¶ *Ignis*] Ignis iræ Divinæ, ignis vindicans scelera. Suprà 20. 26. *ignis non exsufflatus*; quod de Pestilentia quidam enarrant. Ignis alius Purgans, & alius Vindicans; est & alius Inflammans. Pro *ira* sumitur, & Psal. 78. 21. *ignis accensus est in Jacob*: & 21. 9. *consumet eos ignis*, propriè *ira ardens ut ignis.* Hinc lucem facies illi loco, *ignis de ore ejus vorans*, Psal. 18. 8. Sicut de homine vehementer irato dicimus *quòd ignem spiret* (Græcè πῦρ πνεῖ) *& flammas evomat.* Vide Adagia nostra.

21. *Assuesce nunc cum eo*] Vulg. *Acquiesce igitur ei*, *& habeto pacem*; *& per hæc habebis fructus optimos.* Lxx Γενοῦ δὴ σκληρός, ἐὰν ὑπομείνῃς, εἶτα ὁ καρπός σου ἔσται ἐν ἀγαθοῖς, *Esto utique durus*, *si sustinueris*, *deinde fructus tuus erit in bonis.* Tharg. *Disce nunc cum eo*, *& integer eris*, *per hæc proventus tuus erit bonus.* *Assuescit cum Deo* qui usu & assuetudine discit facere quæ nobis faciendo præcepit, aut vitare quæ vitanda mandavit. ¶ *Pacem habeto*] i. Pacem habebis. Simile, *Hoc fac*, *& vive*, i. vives. *Pacis* vocabulo comprehenduntur omnia bona tam Corporis quàm Animi, tum etiam ea quæ Externa vocantur. Sed imprimis cùm Christus dicit, *Pacem meam do vobis*, innuit pacem quâ fruitur is qui sibi bene conscius est, quam appellant *pacem conscientiæ.* Summâ, quando dicunt, *Pax tibi*, significant id quod Græci tribus verbis enunciant, χαίρειν, ὑγιαίνειν & εὐπράττειν, quorum primum ad animum refertur, secundum ad corpus, tertium pertinet ad actiones externas. ¶ *Per hæc*] *His rebus*, *hâc ratione*, nempe *consuescendo cum Deo*; quod alius dixit *vivere cum Deo.* ¶ *Eveniet tibi bonum*] תבוא *veniet*, *eveniet*, *accidet*, cum paragoge תבאה idem, quæ postea in ת mutatur, ut fieri solet in תבאתך. Sed non nemo legit תבואתך, & interpretatur *proventus tuus bonus erit*: an rectè, dubito: nam in libris Holem, non Schurec. Sensus alioqui recidit eòdem.

22. *Cape*] Vel *Accipe*, i. Disce. *Dat* Magister quando docet, *capit* discipulus quando discit. Sic, *ad capiendum disciplinam*; item, *Da sapienti*, *& sapientior evadet.* Hinc לקח *doctrina.* Vulg. *Suscipe ex ore illius*, &c. Lxx Ἔκλαβε δὲ ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐξηγορίαν, καὶ ἀνάλαβε τὰ ῥήματα αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ σου. *Excipe autem ex ore illius enunciationem*, *& assume verba ejus in corde tuo.* Cæterùm Aquila νόμον retulit. Scholiastes autem interpretatur ἐξηγορίαν, vel ἐξομολόγησιν, ut Sym. reddidit, i. *confessionem*, *laudem*, *gratiarum actionem*, i. תודה, vel certè νόμον, i. *legem*, ut Aquila, i. תורה. Tharg. *Perfice nunc ex ore ejus legem*, *& pone sermones ejus in corde tuo.* ¶ *Ex ore ipsius legem*] Vel, *legem quæ ex ore ipsius prodiit*; vel, *Cape ex ore ipsius.* Nam Lex per os Dei promulgata & data Mosi in monte Sinai. Fieri potest ut hoc dictum sit ante latam Legem: tum sensus alius erit, non tamen diversus. Nam omnis recta vivendi ratio à Deo est. *Legem* autem dicunt Ebræi תורה quamvis *doctrinam*, quæ propria est ejus vocabuli significatio, παρὰ τὸ הורה *docuit.* ¶ *Pone*] *Repone*, *reconde.* ¶ *Sermones ejus*] *Præcepta ejus.* אמריו *sermones ejus*, ab inusitato אמר, unde & אמרו *sermo ejus* suprà 20. 29. Reperitur & אמרי suprà 9. 27. ab אמר *sermo.* ¶ *In corde tuo*] Alibi est, *Scribe illa in tabula cordis tui*; quo dicto firmam comprehensionem designant. Deus autem Linguam, Os & Labia, sed potissimùm Cor requirit: unde dictitant רחמנא לבא בעי, q.d. *Non os*, *non linguam*, *non labia*, *sed cor*, h.e. animum. רחמנא *Misericors*, ex epithetis Dei.

 23. *Si*

23. *Si reverteris*] Vel *conversus fueris*. Vulg. *Si reversus fueris ad Omnipotentem, ædificaberis, & longè facies iniquitatem à tabernaculo tuo*, אם תשוב. Lxx Ἐὰν δὲ ἐπιστραφῇς καὶ ταπεινώσῃς σεαυτὸν ἔναντι Κυρίου, πόῤῥω ἐποίησας ἀπὸ διαίτης σου ἄδικον, *Sin verò conversus fueris & humiliaveris teipsum coram DOMINO, procul fecisti iniquitatem à tabernaculo tuo*. Tharg. *Si converteris usque ad Omnipotentem, ædificaberis, procul amovebit pravitatem à tabernaculis tuis*. ¶ *Usque ad Omnipotentem*] עד שדי videtur idem esse cum אל שדי *ad Omnipotentem*. Sic Hos. 14. 1. *Revertere, Israel, usque ad DOMINUM*. Joel 2. 12. *Revertimini usque ad me toto corde vestro*. Amos 4. 6, 8. *Non reversi estis usque ad me, dicit DOMINUS*. Cæterùm *ad Deum revertitur* qui redit in viam, relictâ vitâ improbâ. Qui hoc facit, Deus quoque *ad ipsum reverti* dicitur; ut Zach. 1. 3. *Revertimini ad me, dicit DOMINUS exercituum, & revertar ad vos*. *Ad Deum convertimur* deserendo viam pravam: quod fit Opere, Sermone, & Cogitatione. Vide Jes. 55. 7. ¶ *Ædificaberis*] Ut Mal. 3. 15. *ædificantur facientes improba*, quod exponunt, *summâ felicitate fruuntur in hoc mundo*: alii, *assurgunt felicissimè, & augentur bonis atque honoribus*. Tralatio ab Ædificiis, quæ collapsa, cùm restaurantur, assurgunt in priorem formam. Quidam ad Prolem referunt; ut Gen. 16. 2. *fortean ædificabor ex ea*: ubi Vulg. *liberos suscipiam*: & Gen. 30. 3. *pariet super genua mea, & ædificabor etiam ego ex ea*. Sic *ædificare domum* est *prole fœcundum reddere*. Nam בן *filius* quasi ædificium patris, qui est tanquam faber liberorum. Ruth. 4. 11. *sicut Rachel & Lea, quæ ædificarunt domum Israel*, h. e. sobole instruxerunt. ¶ *Procul summovebis*] *Si procul summoveris*. Qui enim ad Deum redit procul amovet omnem pravitatem. Vera resipiscentia non est nisi mutetur vita in melius: quod imprimis necessarium. Aut sensus, quem verba sonant. ¶ *A tentorio tuo*] *A domo*, sive *familia tua*. *Tentorium* pro *domo*, & *domus* pro *familia*, notatum alibi.

24. *Et pones*] ושית *& pone*, i. pones. Sic etiam Chaldæus. Talia sunt, *Hoc fac, & vive*. *Ascende in montem, & morere*, &c. Vulg. *Dabit pro terra silicem, & pro silice torrentes aureos*. Lxx Θήσῃ ἐπὶ χώματι ἐν πέτρᾳ, καὶ ὡς πέτρᾳ χειμάῤῥῳ Σωφείρ, *Poneris super aggerem in petra, & tanquam petra torrentis Sophir*. Schol. πιθήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν πέτρᾳ. Compl. καθήσῃ *sedebis*. Aug. *& ponens illud super aggerem in petram*. Tharg. *Et pones in pulvere munimentum forte, & sicut petram torrentium Ophir*. ¶ *Super pulverem*] Vel potiùs *super pulvere*, h. e. in pulvere; ut, *super arbore sidunt*. Vult dicere *in terra, humi*. Tanta erit copia & abundantia auri. בצר alius reddit *munitionem*, hâc sententiâ, *Construes munitiones in terra*, sive *humi*, ubi satis firmæ erunt, nec erit necesse illas exstruere in petris aut montibus, ut fieri solet. Nam quò altiores, eò munitiores. Quidam בצר latiùs extendunt ad Opes & Divitias, quòd in illis hominis munimentum situm sit. Quamobrem etiam חיל vocantur, i. *potentia*. ¶ *In petra*] *Quasi in petra*. Sed plerique cod. habent כצור *tanquam petra torrentium*, aut *vallium*, vel sanè *fluminum*. Nam è fluminibus aurum legi solet, ut in India patrum ævo repertum. Sententia est, *Pones tibi aurum Ophir sicut rupem fluminum*, h. e. firmissimum ac validissimum. Licet vertere *ut silex torrentium*. Silices autem in torrentibus magnâ copiâ jacent; ut dicat, *Tanta erit auri tui optimi copia & abundantia, quanta est silicum*, aut *lapidum, copia in torrentibus*, aut *fluminibus*. Psal. 31. 3. לצור מעוז. Hieron. *in lapidem fortissimum*. Si rectè, צור erit *lapis*. ¶ *Torrentium*] Per valles decurrentium. Sanè נחל etiam *vallem* notat. Sed & *fluvius* eo nomine venit, ut Cohel. 1. 7. Quidam *& pones in petra torrentes Ophir*, quod Sym. dixit ὀχετοὺς χρυσίου πρωτείου *rivos auri primi*, ut sit נחלים *torrentes* pro נחלי אופר *torrentes Ophir*. Sic Græcam scripturam in viam revocabis si legas χειμάῤῥους Ὠφείρ *torrentes Ophir*. Quanquam *Sophir* mendum perpetuum in illis libris, quod scribis libentiùs imputaverim quàm interpretibus. Est etiam ubi Σωφείρ editum. ¶ *Ophir*] Nomen insulæ unde aurum primæ notæ adferebatur, quod indè *Ophir* appellatum, h. e. ut quidam opinantur *obrysum* q. *Ophirisum*. Sed rectum est *obryzum aurum*, de quo aliàs. Scholiastes Græcus hunc locum ità enarrat, *& ex Sophir, ubi nascitur aurum optimum & lapides pretiosi, instar torrentis fluens aurum adveniet tibi*. Origenes, *Dicunt autem quidam ex interpretibus ipsam Sophir (quæ vox valet κάλλιστον Optimum) esse Africam. Utitur autem Scriptura dictione hâc ubi de divitiis disserit*. Interpretatur corruptam scripturam *Sophir*. Nam שפיר SAPHIR *pulcrum* in lingua Chaldæorum. OHHIR aliud est. In Josepho Græco Orig. l. 8. c. 2. *Regio Indiæ olim Sophyra*. Sed in Rufino cap. 6. *Ophyra*. Eusebius quoque in libro Locorum, *Sophera, quæ & Sophir, unde veniebant naves Salomonis*. Idem ait *montem Orientis esse in India*. Josephus, *Sophyra, regio Indiæ, nunc Aurea terra*. De hac regione peculiarem libellum edidit Gaspar Varrerius Lusitanus, in quo persuadere conatur Ophiram esse Auream Chersonesum, aut potiùs omnem eam oram quæ Pegusiis, Malacâ & Samatrâ continetur. Idem sentire videtur Petrus Maffæus Hist. Indicæ l. 1. pag. 37. & l. 16. pag. 755. *Bomferri (Sacerdos erat è familia Franciscana, natione Gallus) postea literis de origine Pegusiorum acceptum, stirpem eos ab Judæis exsulibus ducere qui à Salomone damnati ad Ophiranas aurifodinas ea loca primi tenuerint*. Si Eusebio credimus, insula erat maris Rubri ab Eupolemo Οὐφρῆ dicta Πεντάγασκ. p. 263. Si plura desideras, vide Tzetzen, p. 143. Eucherium in libros Regum, p. 144. & De Quæst. V. T. p. 267. Beroaldum in Chronologia, l. 4. c. 6. Neandrum in Geographia, p. 7. ubi docet *Ophir fuisse in Arabia, & esse hodie Peruviam in Novo orbe auri ad miraculum feracem*. Nomen accepit à filio Jectan qui *Ophir* vocatur Gen. 10. 29. Videtur ea regio habuisse torrentes auri feraces, qui propterea *torrentes Ophir* h. l. vocentur, si recta interpretatio quam dixi.

25. *Eritque*, &c.] Vulg. *Eritque Omnipotens contra hostes tuos, & argentum coacervabitur tibi*. בצריך *in adversarios tuos*. Cave spernas. Lxx Ἔσται οὖν σου ὁ παντοκράτωρ βοηθὸς ἀπὸ ἐχθρῶν, καθαρὸν δὲ ἀποδώσει σε ὥσπερ ἀργύριον πεπυρωμένον, *Erit igitur tuus Omnipotens adjutor ab inimicis, & purum reddet te tanquam argentum examinatum igni*. Pro σου malim σοι. Tharg. *Eritque Omnipotens munitio tua valida, & de argento robur altitudinis tuæ*. ¶ *Potens*] Aliàs, *Eritque Omnipotens munitio tua*: q. d. Erit tibi pro munimento aut vallo, te tuebitur ac defendet. Priorem interpretationem roborant consequa verba. Et Scholia Ebraica SADDAI, quod est unum ex decem Dei nominibus, hîc interpretantur תקיף *validum*, i. multum; sicut dicimus, *Validiores fuerunt viduæ ipsius arenâ maris*, i. plures. Sic Ezec. 1. 24. כקול שדי *sicut vox valida*, i. magna, vehemens. Possumus eodem sensu reddere *sicut vox Omnipotentis*: nam *Dei* nomen adhibetur ad auxesin, ut cùm dicimus *arbores Dei*, i. altissimæ; sic *vox Omnipotentis*, i. valida. Manet igitur in dubio interpretamentum illud Ebræorum: nam ex his locis nihil certi concludi potest pro eis. Quid si, *Erit Omnipotens*, i. omnia poterit? Nam aurum omnia efficit, omnia suppeditat. ¶ *Aurum tuum*] בצריך cum Jod, quod abesse notat R. D. quibusdam libris. Ut ut sit, non potest esse sign. à בצר *aurum*. Quid igitur? Si non est in numero multitudinis, tum erit sing. à בצר, & fieri potest ut Jod inserta sit per Epenthesin. Nomina enim metallorum carent plurali, excepto uno atque altero, ut בדיליך *stanna tua*. *Auri* nomen, quod est זהב, cùm est plurale, significat *numos aureos*, ut כספים *argenteos*. *Munitio* potiùs מבצר dicitur. ¶ *Argentum lassitudinum*] Quod præ copia lassos reddit homines numerando illud, vel certè appendendo. Nam olim appendebant argentum, unde *pensionis* vocabulum in sermone Latino. Quidam *argentum roborum*, i. validum. Alii, *argentum robora*, sive *fortitudines, erit tibi*. תועפות etiam sign. *altitudines*, sed impropriè. Nam quoniam alta quæ sunt, lassant ascendentem, ideo *lassitudo* ad *altitudinem* transfertur. Vide Quæst. meas.

26. *Tunc*

26. *Tunc enim*] Vulg. *Tunc super Omnipotentem deliciis afflues, & elevabis ad Deum faciem tuam.* Malim *super Omnipotente*; ut *super arbore sidunt*, i. in arbore. Lxx Εἶτα παῤῥησιασθήσῃ ἐναντίον Κυρίου, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν ἱλαρῶς, *Tunc fiducialiter ages coram DOMINO, suspiciens cœlum hilariter.* Tharg. *Quia tunc in Omnipotente deliciaberis, & eriges coram Deo faciem tuam*: ad verb. *super Omnipotente.* ¶ *In Omnipotente*] In Deo Omnipotente, sive qui omnipotens est. ¶ *Oblectabis te*] Malim *deliciaberis*, *delicias ages*: q.d. *Omnipotens tibi erit in deliciis.* ¶ *Attolles*] *Levabis*, *sustolles.* ¶ *Vultum tuum*] *Vultum attollit* qui sibi bene conscius est, animóq; fidenti & hilaris. Suprà 11.15. *Tunc attolles vultum tuum à macula.* In hanc sententiam Græci Lxx *suspiciens in cœlum hilariter.* Nam qui sibi conscius est, etiam hilaris est: contrà malè sibi conscius tristis est. Ejus *facies collapsa* dicitur. Notum illud, *Cur cecidit vultus tuus?* Ut hîc, *levare faciem*, sic alibi legimus, *oculos suos non levavit ad idola*, Ezech. 18.6. Quod est fiduciam in aliquo collocantis & suspicientis ad auxilium ejus.

27. *Precaberis eum*] Ad verb. *ad eum*: q.d. *Preces ad eum fundes*, aut *habebis.* Vulg. *Rogabis eum, & exaudiet te, & vota tua reddes.* Lxx Εὐξαμένου δὲ σου πρὸς αὐτὸν εἰσακούσεταί σου, δώσει δέ σοι ἀποδοῦναι τὰς εὐχάς, *Et cùm precatus fueris eum, exaudiet te, & dabit tibi reddere vota.* Tharg. *Precaberis coram eo, & suscipiet à te, & vota tua solves.* ¶ *Exaudiet te*] Quod piorum unicum votum est. Nam qui non exauditur frustratur fine suo. Finis enim precantis, ut Deus ipsum exaudiat, & voti compotem reddat. ¶ *Vota tua*] Quæ inter precandum vovisti, *reddes* ei cui vovisti, postquam voti compos factus fueris. Ad quod is qui te exaudivit facultatem tibi dabit & subministrabit.

28. *Et*, &c.] Vulg. *Decernes rem, & veniet tibi: & in viis tuis splendebit lumen.* Lxx Ἀποκαταστήσει δέ σοι δίαιταν δικαιοσύνης, ἐπὶ δὲ ὁδοῖς σου ἔσται φέγγος, *Et restituet tibi tabernaculum justitiæ, & super vias tuas erit lumen.* Tharg. *Et decernes sermonem, & stabit tibi: & in semitis tuis splendebit lumen.* ¶ *Decernes*] *Statues*, *definies.* ¶ *Sermonem*] *Rem, aliquid, quidpiam.* Sic λόγον usurpant Græci. Sanè apud Sophoclem πάντα λόγον interpretantur *omnem rem*, *Decet heris*, inquit, *indicare omnem sermonem.* Sic, *Non est impoßibilis apud Deum ullus sermo*, i. ulla res. ¶ *Stabit tibi*] *Firmus ac stabilis erit*, *stabilietur*, *tibi.* Sic Jes. 40.8. *Verbum Dei nostri stabit in seculum*, i. ratum erit: & alibi, *In ore duorum aut trium testium stabit omne verbum*, quod alius dixit ἀληθὲς ἔσται *verum erit*, i. ratum. Rursum Job 19.25. *quod postremus in pulvere stabit*, ubi Tharg. אקיים *stabilis erit.* In his omnibus locis est verbum קום, quod propriè *surgere* sign. Nam *stare* dicunt עמד, unde, *terra in perpetuum stat*, i. durat, permanet. ¶ *In viis tuis*] In actionibus tuis. ¶ *Splendebit lux*] Vel *splendescet lux.* Vult dicere, Omnia tibi ex voto succedent. *Lucis* enim vocabulo notant res prosperas & secundas.

29. *Cùm*, &c.] Vulg. *Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinaverit oculos, ipse salvabitur.* Lxx Ὅτι ἐταπείνωσας σεαυτόν, καὶ ἐρεῖς, Ὑπερηφανεύσατο, καὶ κύφοντα ὀφθαλμοῖς σώσει, *Quoniam humiliasti teipsum, & dices, Elatus est in superbiam, & dimissum oculis salvabit.* Plerique libri habent ὅτι ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, καὶ ἐρεῖ, *quoniam humiliavit seipsum, & dicet.* In Compl. ὅτι ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ ἐρεῖς, *quoniam humiliavit seipsum, & dices.* Aug. *& dices, Elatus es in superbiam.* Tharg. *Nam ætas quæ humiliavit se fiet superba, & dejectum in peccato liberabis.* ¶ *Dejiciuntur*] Aut *humiliantur.* Sub. *homines*, aut *improbi.* Licet etiam vertere *Quia dejiciuntur.* Cæterùm in margine cujusdam ed. Venetæ כי השפילו *cùm humiliat eum*, sub. *Deus, tum dicis, superbia.* השפילו *dejiciuntur*, ut הלבינו *dealbantur.* ¶ *Elatio*] גוה pro גאה, mutatione unius literæ. Est autem גאה *elatio, superbia, fastus.* Scitum illud, *Ante contritionem elatio.* Comitantur enim certè Superbiam Ruina & Calamitas. *Qui se extollit humiliabitur*, dictum est ejus qui mentiri non potest. גוה hoc significatu sumitur infrà 33.17. & Jer.13.17. ¶ *Depressum*] *Humilem*, *dejectum*, minimè superbum aut arrogantem. ¶ *Oculis*] Oculi superbiæ indices sunt, si elati fuerint; contrà modestum indicant dejecti & humiliati. Psal. 18. 27. *oculos elatos humilias*, i. homines superbos, & 131.1. *non sunt elati oculi mei*, & 101.5. *elatum oculis.* Jes. 2.11. & 5.15. *oculi sublimium humiliabuntur*, unde עינים רמות *oculi elati*, & רום עינים *elatio oculorum*, i. superbia, & interdum impudicitia. Sirach 26.9. *Scortatio mulieris ex elatione oculorum cognoscitur.* Nam impudicæ oculis incedunt elatis: contrà pudicæ mulieres eos demittunt, quia minimè superbiunt. ¶ *Servat*] *Deus* videlicet, qui *superbis resistit, & humilibus dat gratiam*, salutémque præstat.

30. *Liberat*, &c.] Vel *Liberabit*, *Deus* scilicet. Vulg. *Salvabitur innocens, salvabitur autem in munditia manuum suarum.* Lxx Ῥύσεται ἀθῷον, καὶ διασώθητι ἐν καθαραῖς χερσί σου, *Eruet innocentem, & salvaberis munditiâ manuum tuarum.* Tharg. *Liberabit virum qui non est innocens meritis tuis, & liberabitur munditiâ manûs tuæ* ¶ *Nocentem*] אי נקי *non innocentem*, h. e. nocentem, vel, *non purum*, h. e. impurum, criminosum. Alibi אי est *insula*, unde quidam, *Liberabit insulam innocens*, vel certè *innocentis.* Vult dicere *in qua innocens habitat.* Vide Jer. 5.1. & Gen. 28.12. Nam propter pios aliquos servantur impii qui in eadem urbe aut regione. Notum autem *insulas* dici regiones quæ trans mare Mediterraneum, quod vocant *mare Magnum*, & *Occidentale.* ¶ *Qui evadit*] *Et evadit.* *Et* pro *qui* notum est ipsis pueris. ¶ *Puritate manuum tuarum*] Innocentiâ tuâ. Manus instrumenta sunt omnium actionum: nam iis agimus quæ agimus. *Manus* igitur *puræ* sunt opera inculpata & quæ crimine vacant.

IDEM.

3. הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם בֶּצַע כִּי תַתֵּם דְּרָכֶיךָ. Sym. μὴ χρῄζει Ἱκανὸς ἵνα δικαιωθῇς; ἢ κερδανεῖ ἐὰν ἄμωμος ᾖ ὁδός σου; *Numquid indiget Sufficiens ut justus sis? aut lucrabitur si immaculata fuerit via tua?*] *Sufficiens.* Inter epitheta Dei est שדי, i. Ἱκανὸς, ἢ Αὐτάρκης· quòd sibi solus sufficiat, nec ullius ope aut auxilio indigeat. Suprà 6.4. Lxx Κυρίου. Schol. Ἱκανοῦ. Sym. Σαδδαΐ. Exod. 5.3. באל שדי. A. ἐν Θεῷ ἱκανῷ. Ezec. 1. teste Hieronymo, A. Sym. Th. ἱκανὸν transtulerunt. Hieron. alibi exponit *sufficientem ad omnia perpetranda.* ¶ *Immaculata, sine macula, sine labe.* Lxx ὅτι ἁπλώσῃς. Nam תם ἁπλὸς, i. *simplex*, *integer.*

6. חִנָּם. Sym. ἀναιτίως *culpæ expertes*] Santes *gratis.* ¶ *Culpæ-expertes*, *insontes*, *crimine vacantes.* Causa est cur putem leg. ἀναιτίως, i. *absque causa.*

10. וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם. Sym. καὶ ταράξει σε φόβος ἐξαίσιος, *& turbabit te metus ingens*] *Immanis, horrendus.* Malim *repentè*, ut sit *metus repentè* pro *repentinus.* Prov. 7.22. פתאם. Aq. παραχρῆμα. Sym. ἐξαίφνης *subitò*, *repentè.* Hieron. *statim.* Idem hoc loco *formido subita.*

11. וְשִׁפְעַת מַיִם תְּכַסֶּךָּ. Origenes, οἱ ἄλλοι, καὶ πλῆθος ὑδάτων καλύψαι σε, *& multitudo aquarum teget te*] Repeti debet negatio ex præcedentibus.

16. אֲשֶׁר קֻמְּטוּ וְלֹא עֵת. Sym. ἁλώσονται πρὸ καιροῦ *capientur ante tempus*] Suprà 16.8. ותקמטני. Sym. κατέδησάς με *devinxisti me.* Vide quæ notavimus ad illum locum.

17. מַה יִּפְעַל. Th. τί ἐργάσεται; *quid operatur?*] Vel, *quodnam opus facit? quid operis facit?* vel simpliciter, *quid facit?* sic alibi צדיק מה פעל *justus quid fecit?* Sanè פעל & עשה se invicem explicant.

18. וְהוּא מִלֵּא. Th. αὐτὸς δὲ ἐνέπλησε *ipse verò implevit.*

22. תּוֹרָה. A. νόμον *legem.* Sym. ἐξομολόγησιν *confeßionem*] Legit תודה, h. e. Daleth pro Resch.

24. וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר. Sym. ἐν τῷ ἀκροτόμῳ ὡς ὀχετοὺς χρυσίου πρωτείου, *in petra durißima quasi rivos auri*

 primi

primi] *Petra durissima.* Hieronymus Amos 3. צור *petra durissima, qua Græcè appellatur* ἀκρότομος, *& quam nos Latinè Silicem dicere possumus.* Hos. 9. 13. צור. A. Sym. Th. *petra durissima.* ¶ *Rivos.* Suprà נחלי דבש, idem Sym. ῥεῖθρα μέλιτος *rivi mellis*, נחלים. Hieron. & alii *torrentes* interpretantur; sed usurpatur de fluviis perennibus, ut Num. 13. de Arnone, quem Josephus Orig. l. 4. c. 4. ποταμὸν vocat. Cæterùm ὀχετὸς ab aliis exponitur *canalis, aquaductus.* ¶ *Auri primi:* quod *Ophir* Ebræis; quæ regio est Africæ unde aurum optimum adferebatur. Origenes, φασὶ δέ τινες τῶν ἑρμηνευτῶν, τὴν Σωφὶρ (ità Græci hoc nomen scribunt) ἑρμηνευομένην Κάλλιστον, τὴν Ἀφρικὴν εἶναι· κέχρηται δὲ ἡ γραφὴ τῇ λέξει ταύτῃ ὅταν περὶ πλούτου διαλέγηται.

28. וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ. Th. Καὶ ὁριεῖς ῥῆμα, καὶ σταθήσεταί σοι, *& definies verbum, & stabit tibi*] *Stabile erit*, vel *constituetur*, vel *firmum erit.*

30. וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ. Sym. Καὶ διαφεύξεται καθαρότητι χειρῶν ἕκαστος, *& effugiet munditiâ manuum unusquisque*] *Evadet.*

GROTIUS.

2. *Numquid Deo potest comparari homo?*] Heb. *An homo sapienter se gerens Deo ob id prodest?* Psal. 16. 2. infrà 35. 2. Rom. 11. 35.

3. *Quid prodest Deo si justus fueris?*] Heb. *An cupit Omnipotens ut justus sis?* nempe suæ utilitatis causâ, aut quasi indè aliquid sibi accedat.

6. *Nudos spoliasti vestibus*] *Nudos* intellige tenuiter vestitos, ut explicavimus alibi.

9. *Viduas dimisisti vacuas*] Similes querelas vide Psal. 94. 6. Graves, si veræ fuissent.

16. *Qui sublati sunt ante tempus suum*] Græci hîc eleganter συνελήφθησαν ἄωροι. Sic *ante diem* dixit Virgilius.

19. *Videbunt justi, & lætabuntur*] Idem est in Psal. 107. 42.

20. *Nonne succisa est erectio eorum*] Heb. *Quia non excisa est substantia nostra.* קים ὑπόστασιν vertunt Græci. Justitiam Dei indè probare vult Eliphaz quòd posteri Esavi semper in suis sedibus manserint. ¶ *Et reliquias eorum devoravit ignis*] *Illorum* dicit, monstrans regionem in qua impii Sodomitæ vixerant.

21. *Acquiesce igitur ei*] Adjunge te illi, nempe viro bono: de qualibus actum suprà.

Χρηστῶν μὲν πάρα χρηστὰ μαθήσεαι.

24. *Dabit pro terra silicem*] Rectè admodum D. Kimchi & hîc & in seq. versu בצר ait esse *aurum.* Sensus est, *Aurum tuum ne pluris fac quàm pulverem, & aurum ex Ophir nè pluris quàm lapides torrentis: ità Deus tibi erit & aurum & argentum fortissimum.* Pro *Ophir* etiam hîc Græci habent Σωφὶρ. Vide quæ dicta ad 1 Reg. 9. 28.

30. *Salvabitur innocens*] Heb. ימלט אי נקי: illud אי quidam *insulam* exponunt: alii sumunt pro negativa, ut sit *non innocens:* sed verum est אי esse Arabicam vocem quæ sign. *quivis.*

CODURCUS.

1. VALDE iniquus Eliphæ fuit adversùs Jobum animus, qui tam levidensе ærumnarum levamen noluit illi concedere, ore ut faveret; quanquam eam veniam obnixè Jobus oravit; sed κενοδοξίας vitio flagrans, φλυαρίας καὶ ἀπεραντολογίας morbo laborans Eliphas, de Dei gloria, déque salute & solatio Jobi securus, audet tertiùm de Providentia temere, inclementer de Jobo nugas & deliria deblaterare. Et quoniam clarè Jobus professus est, Sanctis in hoc ævo non repositam à Deo justitiæ mercedem, primò hoc proloquium exagitat Eliphas quasi absurdum, quòd Deus non sit de rependenda cuiquam mercede solicitus, cùm nemo mortalium valeat illum demereri, sed unumquemque esse suæ sibi fortunæ fabrum & architectum; Bene esse prudenti & cordato; Judicium frustrà exspectari. Porrò, non esse Jobum tam alienum à scelere, qui multorum flagitiorum reus esset, quorum illum falsò insimulat: A quibus demum dehortatur illum. Hoc sequentis capitis est argumentum.

2. *Numquid vir proderit Deo?*] Hæc verba possunt varias induere species. Psal. 16. 2. טובתי בל עליך *Bonum ex me nullum exstare potest apud te.* Hoc dicto Propheta longè se Divinis beneficiis imparem agnoscit, ut vel ea referre vel meritis exæquare valeat. Eòdem spectant illa Psal. 116. 12. *Quid rependam Domino? omnia ejus beneficia incumbunt in me.* Et Gen. 32. 10. Jacobæa verba in eandem conspirant sententiam, *Minor sum omnibus beneficiis tuis.* Et Dominus in Euangelio Lucæ 17. 10. docuit, *postquam omnia præcepta fecerimus*, *dicere, Quoniam servi inutiles sumus.* Elihu posthac c. 35. eadem ferè usurpat quæ nunc Eliphas, ut doceat Deum non posse lædi nec juvari factis nostris, nullam illi per nos vel accessionem boni malíve fieri posse, peccata hominum Deo non officere, neque eorum justitiam ipsi prodesse: Hæc inter mortales agitari commercia, has vices inter ipsos reciprocari. Sed hîc Eliphas videtur Epicureorum amplecti sententiam, qui Divinam providentiam in hominum justificatione neget esse occupatam. Quid enim aliud sibi volunt illa?

3. *Scilicet id omnipotenti Deo cordi est ut justificeris*] Hoc enim ad verbum Hebraica sonant החפץ לשדי כי תצדק *Scilicet is Deo labor est*, ea cura quietum solicitat, *ut justus sis.* Vertimus *ut justificeris*, familiari verbi acceptione apud Græcos interpretes V. Instrumenti. Sic hoc loco Symmachus interpretatus est, μὴ χρῄζει Ἱκανὸς ἵνα δικαιωθῇς; In qua significatione passim etiam S. Apostoli usurparunt.

4. *An quod sibi metuat ex te corripiet te?*] Vel *metu tui*, מיראתך. *Nec te corripiet aut reprehendet, nec judicio tecum experietur, quòd sibi metuat à te.* Sed quid opus est verbis? quid mirum est te affligi?

5. *Nonne magna est improbitas tua?*] Enumerat multa facinora quæ falsò adscribit Jobo. ¶ *Infinita sunt peccata tua*] Heb. אין קץ, cujus synonymum אין מספר. Idem loquendi genus occurrit Eccles. 4. extremo.

6. *Quoniam fratres tuos*] Variant codices: alii habent אחיך *achika*, alii אחיך *acheka*, perinde est. Verbum חבל sign. hîc *torquere*, *cruciare*, *injuriâ afficere*, ταλαιπωρεῖν. Scelus est immane fratres suos deprædari, lædere immeritò, injuriâ afficere. חנם est *immeritò.* ¶ *Nudos spoliasti*] Videtur esse ridiculum ut nudus spolietur: sed per *nudos* intellige *tenues*, *pauperes.*

8. *Et ejus erat terra*] Vulgata Latina refert ad Jobum, *In fortitudine brachii tui possidebas terram:* quod dictum tamen in tertia persona intelligendum de eo qui se ab injuriis Jobi poterat suis viribus defendere, qui virtute suâ poterat ejus injurias arcere & se vindicare: Scilicet ille solus non est à te damno affectus qui potuit armis & vi asserere jus suum: Is apud te favorabilis erat qui opibus & clientibus pollebat. נשוא פנים est *favorabilis, cui favetur, cujus opes spectantur.*

9. *Brachia pupillorum conterebantur*] ידכה sing. numeri est & m. generis. Est Enallage numeri, sed genere cum nomine יתום concordat.

11. *Aquarum eluvio*] Sive *copia*, *multitudo.* Nam שפע, quod semel occurrit, & שפעה, quod quinquies, significant *copiam, turbam, multitudinem.* Ait autem Jobum ideo tot malis circumdatum quòd tot facinora patrasset. Hæc verò & sequentia magnam habent affinitatem cum improbitatis descriptione quæ fit Psal. 10, & 94. *Viduas, peregrinos, pupillos opprimunt, & dicunt, Non videt Dominus, Deus Jacob non intelligit:* quæ paulò fusiùs ab Elipha explicantur.

12. *Nonne Deus excelsus in cœlis est?*] Hæc Eliphas ex sua sententia pronunciat, ut doceat Deum ex alto intueri

intueri omnia, Judicem & Vindicem esse injuriarum ab improbis illatarum. Sed non sibi constat Eliphas. Nam Deus qui spectat in cœlis impiè facta, qui Judex est & Ultor, est etiam Agonotheta & Testis fidei, & amplissimorum præmiorum Largitor in futuro seculo, quod suprà exsibilavit Eliphas. Facile est hæreticos confundere. Positâ Dei providentiâ ad judicandum impios, eâdem operâ statuitur quærendam esse beatitatem post hanc vitam.

13. *Attamen dixisti*] Hanc cogitationem comminiscitur Eliphas, eámque Jobo injuriâ affingit; Qui impiorum sermo est, qui Divinam providentiam supra cœlos relegant, hoc sanctissimo Prophetæ effato abutentes, *Cœli cœlorum Dei sunt; terram autem dedit habitare filiis hominum*, Psal. 115. 16. חוג nomen bis occurrit, hîc, & Esa. 40. 22. Est *ambitus, circuitus, circumferentia*. חוג verbum etiam bis, hujus libri cap. 16. 10. & Prov. 8. 29. Est *circumscribere*. מחוגה semel Esa. 44. *circinus*. Vide plura posthac cap. 26.

16. *Qui deprehensi sunt in momento*] Hunc locum interpretati sumus suprà 16. 8. Verbum קמט non alibi extat nisi hîc & illic. קמטו ולא עת *Deprehensi sunt in momento*. Optimè Græcus συνελήφθησαν ἄωροι. Hebræi non sunt assecuti sententiam hujus loci, quos Hieronymus secutus est, *Sublati sunt ante tempus suum*. בלא עת *in non tempore*, i. in momento. ὅταν λέγωσιν, Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, 1 Thess. 5. 3. Consule quæ suprà diximus laudato capite 16. ¶ *Fluvius effusus fundamentum eorum*] Sæpe hoc simile usurpatur tam in hoc libro quàm alibi. Sic Ruben *effusus* esse dicitur *sicut aqua*. Et נגרות extremo cap. 20. superiori absolutè appellantur res improbi.

17. *Qui dicunt Deo, Recede à nobis*] Hæc ex commissione Jobi novissima tanquam analecta recoquit Eliphas. ¶ *Ecquid illis præstaret Deus omnipotens?*] Dictum ex improborum sententia; *Quid prodesset? quid proficeret?*

18. *Atqui domos illorum implevit bonis*] Magna est eorum vecordia, non agnoscere Deum qui domos eorum impleat bonis. Tantus est ingrati erga Deum animi ingenitus stupor.

19. *Viderunt justi, & gavisi sunt*] Nempe exitum improborum & ultionem Divinam, vel quod sequenti versiculo continetur.

20. *Quòd non est succisa spes bonorum, & residuum improborum absumpsit ignis*] Sed vide Pharisaicam Eliphæ impudentiam, qui seipsum justificat, & Jobum damnat. קימנו, ut legitur, videtur esse à קימה. Est autem nomen, neque alibi exstat, & sign. *spem*. Optimè Græcus vertit ὑπόστασιν. Hebræi malè existimant esse verbum.

21. *Adjunge te, quæso, illi*] Verbum סכן multis locis est *prodesse, adjicere, addere, apponere*. Hîc verò est *accedere, adjungere se, addere se socium, se joindre, se serrer*. Sic 1 Reg. 1. Virgo illa electa ad fovendum Davidis senectam dicitur ותהי למלך סכנת סכנת & *fuit Regi sokeneth*. Ego existimo ab illa fluere alias significationes, eâ acceptâ quæ est ex usu linguæ Chaldaicæ in qua סכנא est *periculum*, & מסכן *æger*, qui in vitæ discrimine versatur. Etiam Num. 22. 30. ubi asina Balaamum sic compellat, ההסכן הסכנתי לעשות לך כה, quæ verba sic verto, *Addendóne addidi*, i. aliâsne addideram, *itâ tibi facere? T'en avois je jamais fait autant?* Non rectè interpretantur per verbum *consuescere*. ¶ *In illis erit tibi proventus optimus*] Nempe in sequentibus præceptionibus. תבאתך est nomen cum affixo.

22. *Excipe legem ab ejus ore*] Sus Minervam. ¶ *Conde ipsius eloquia in corde tuo*] Respondebit Job c. seq. 12. מחקי צפנתי אמרי פיו] *Verba ejus condidi plusquam demensum meum.*

24. *Esto tibi aurum sicut pulvis*] Deterret illum ab avaritia. Ad verb. *Pone aurum super pulverem, & inter saxa torrentium Ophir*, i. Auri curam depone. Sit tibi aurum & Ophir instar pulveris & saxorum, & illa omnia pedibus tuis subjice.

25. *Tunc erit Deus aurum tuum, & argentum thesaurorum tuorum*] Sensus est planus, quem tamen plerique interpretes non viderunt, והיה שדי בצריך. Kimki in Radicibus asserit *codices emendatiores habere* בצרך *sine Jod*: quod magis confirmat interpretationem nostram. Varia auri nomina pòst explicantur cap. 28. Nomen תועפות quater occurrit: Num. 23. 22. & 24. 8. תועפות ראם *vires unicornis*; & Psal. 95. 4. תועפות הרים *fundamenta montium*: & hîc *fundamenta argenti* dicuntur, i. thesauri. Nam *fundamentum* pro *thesauro* ponitur: unde 1 Tim. 6. 19. dixit Apostolus divites liberales ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλόν. Nomen תועפות deducunt à verbo יעף, quod est *defessum esse*. Sed rationem originationis non assequuntur Grammatici. Existimo itâ dicta יסודות, sive מוסדות, quia quæ fundum petunt & subsidunt videntur fessa jacere; vel quia fundamenta maximè laborant, quòd sustineant totam molem & valde premantur: unde columnæ in formam Caryatidum fatiscentium sub onere effigiatæ sunt. Sed תעפות potest etiam *eminentiam, elevationem, sublimitatem* significare, à themate עוף, quod est *volare*: quæ significatio quadrat maximè quatuor illis locis. *Argenti* enim *cumulos, acervos, strues, congeries sublimes* dici possunt; vernaculè *des monceaux d'argent*, montes aurei & argentei. Finis hujus capitis accedit ad epilogum Sopharis cap. 11.

28. *Si quid deliberaveris*] Heb. *Decernes verbum, & surget tibi.*

29. *Conservabit eum qui demiserit oculos*] i. Humilem & dejectum. Et subauditur *Deus flexus tuis precibus*. Itâ intellige

30. *Liberabit sontem*] Sc. *Deus*. ¶ *Et liberabitur*] Nempe *reus sons*. ¶ *Puritate manuum tuarum*] Cujus rei exemplum ipsemet præbuit Eliphas in hujus agonis exodio. In verbo יושע *joschiah* deficit Jod, ut notat Masora. Unde Hieronymus interpretatur q. lectum יושיע *juvascheah*. אינקי INAKI, est sicut אי כבוד ICABOD, *inglorius*. אי in compositione pro אין. Malè de *insula* interpretantur Hebræi. ἡ ψυχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα.

CAP. XXIII.

MUNSTERUS.

3. *Inveniam illum*] Cupit agere causam suam coram Judice Deo; id quod impii facere reformidant, qui lucem fugiunt. Probat ergò se non ob scelus aliquod à Deo punitum.

4. *Correptione*] Sunt hîc תוכחות *colloquia, disputationes & rationes*, & non *increpationes*; ut scilicet D. Ijob voluerit reprehendere Deum de injustitia, sed coram illo æquissimo Judice præsumpserit declarare innocentiam suam, id quod coram argutis hominibus nequivit.

6. *Numquid vi multâ*] q. d. Æquus ille Judex neminem vi opprimit, contempto judicii ordine, quin & virtutem suppeditat subsistendi ante tribunal suum. Ibi non est formidandum justo & recto, cùm illi detur copia loquendi atque defendendi.

8. *Si iero ad anteriora*] Sensus est, Quamdiu versor super terram, non fio compos voti mei, cùm solium Judicis invenire non possim in quatuor plagis mundi. *Sinistram* vocavit Aquilonem, & *dextram* Meridiem.

11. *Gressum ejus*] h. e. Studui ambulare in mandatis ejus; sicut clariùs subjicitur, *Viam ejus observavi*, &c.

12. *Magis quàm demensum meum*] i. Major fuit mihi cura observandi eloquia Dei quàm acquirendi corporalem cibum. In eodem significato invenitur חוק Prov. 30.

13. *Ipse in uno*] h. e. Deus non est mutabilis, ut homo, cui nunc hoc nunc illud placet; ideo meritò est timendus,

cùm ignoremus num lutum simus in manu Dei aut vas pretiosum. Aget enim quod ab æterno à sua sapientia est statutum; exsequitur id quod pro me statuit fiendum: & talia multa atque infinita licet deprehendere in hoc omnium rerum justissimo Moderatore.

17. *Non sum excisus*] i. Non sum mortuus ante has afflictiones in felicitate mea, *neque ille tulit à facie mea* hanc miseriarum *caliginem*, sed erudivit me ut eum magis timeam.

VATABLUS.

2. *Etiam hodie*, &c. 'גם היום וגו] *Hodie quoque exacerbatio est sermo meus*, quanquam *manus mea* sit *supra gemitum meum*, i. Quanquam percussio, sive plaga quam sustineo, gravior sit gemitu meo: q. d. Nunc quoque per calumnias vestras cogor gravissimè stomachari, tametsi ob plagam mihi illatam vehementiùs crucior quàm ut ullâ querimoniâ exprimere possim.

3. *Utinam scirem*, &c. 'מי יתן וגו] Ad verb. *Quis det, scivi*, pro *Quis det ut sciam*, i. Utinam scirem ubinam esset Deus, *& invenire possem eum*, vel, Utinam sciam ubinam sit Deus, *& inveniam eum*: q. d. Tantâ securitate causæ meæ fruor ut non timeam accedere solium Dei justissimi Judicis.

4. *Disponerem*, &c. 'אערכה וגו] Aliquid subaudiendum videtur, quale, *Sique admitterer ad causæ meæ tractationem, disponerem*, i. ex ordine causam meam narrarem. Alii legunt, *Disponam coram eo*, &c.

6. *An cum multitudine*, &c. 'הברב כוח וגו] *An cum multitudine virium* [*potentiæ*] *contendet mecum?* i. cum autoritate, ut isti. ¶ *Ponet in me*, ישים בי] Sub. *vires*, i. ipse vires conferet, ut est æquissimus & clementissimus.

7. *Ibi rectus*, שם ישר] *Tunc rectus*: qualis scilicet ego sum. Adverbium loci pro adverbio temporis. ¶ *Disputabit*, נוכח] Præs. Heb. pro fut. *disceptabit*. ¶ *Et liberabor*, ואפלטה] *Et eripiam*, i. vindicabo, sub. *animam meam*, i. meipsum. ¶ *A judicante me*, משופטי] i. Ab omnibus damnantibus me.

8. *En ad Orientem*, &c. 'הן קדם וגו] Ad verb. *Ecce ad Orientem*, &c. Quidam aliquid subaudiunt, sic, *Sed ubinam inveniam illum tracturus eum in jus?* postea jungunt, *Profectò ad Orientem ibo* [vel, *Si ad Orientem eam*] *non erit*, i. non comparebit: *aut ad Occasum, nec intelligam illum*, i. nec inveniam eum illic.

9. *Dum operatur ipse*, בעשׂתו] i. Interim dum operatur mirabilia. ¶ *Abscondet* se in *Meridie*, יעטף ימין] *Abscondet dextram*, i. plagam Australem, quòd non habitetur: q. d. Querelas deponere contra Deum meum non possum. *Dextram* pro *Meridie* ponit, ut *sinistram* pro *Septentrione*.

10. *Cùm cognoscet*, &c. 'כי ידע וגו] *Si cognoscat* Deus *viam* quæ est *apud me*, &c. i. rationem vitæ meæ. ¶ *Sicut aurum egrediar*, כזהב אצא] Sub. *à conspectu ejus*. Aurum purissimum intelligit, i. nullam inveniet in me impietatis maculam.

11. *Gressum ejus*, &c. 'באשורו וגו] *Vestigia illius arripuit pes meus*, i. Semper ambulavi in viis illius, h. e. strenuè secutus sum quæ vult & jubet.

12. *A præcepto*, מצות] Pendet à fine præcedentis versûs, *nec declinavi*, sive *deflexi*, *à præcepto*. ¶ *Quàm quod mihi*, מחוקי צפנתי] i. Quin & *diligentiùs quàm quod mihi necessarium est*, sive *quo mihi opus est* ad vitam tuendam, diligentiùs, inquam, *abscondi* in corde meo *verba oris ejus*, i. chariora mihi fuerunt. Eadem dictio est quæ v. 14.

13. *Quòd si fuerit*, &c. 'והוא וגו] Ad verb. *Et ipse erit in uno*, i. *Si fuerit in una sententia, quis avertet eum ab illa?* ¶ *Præterea anima ejus*, ונפשו] Ad verb. *& anima ejus*, i. quicquid desiderat, facit: q. d. Immutabilis est.

14. *Et similia his*, וכהנה] Ad verb. *& sicut hæc*, i. talia multa facere solet.

15. *Terrebor?* אבהל] *Timebo*, i. terreri debueram & perturbari. ¶ *Et timebo illum*, ואפחד ממנו] *Et timebo mihi ab illo*, i. Si considerarem majestatem ejus, timerem illum.

16. *Et Deus*, ואל] *Præterea Deus*, i. variis afflictionibus *emollivit cor meum*, & iisdem *me attonitum reddidit*.

17. *Non fui excisus*, &c. 'לא נצמתי וגו] *Non fui deletus ante tenebras*, i. non perii antequam affligerer. ¶ *Et à facie mea*, &c. 'ומפני וגו] *Et ante me non abscondit caliginem*, i. afflictionem. Repetitur negatio præcedens.

CASTALIO.

7. *Ibi probus cum eo disceptaret, tandémque meum judicem evaderem*] Ostenderem me esse insontem.

10. *Aureus exibo*] Innocentissimus ero.

13. *Sed ipse ità uniusmodi est ut retrahi nequeat, quò minùs quod animo concupivit id faciat*] Quamvìs sim innocens, nihil apud eum efficiam, qui sit immutabilis.

14. *Qualia multa sunt in eo*] Qualis ferè est ejus consuetudo.

17. *Nec enim à tenebris abessem, nec ille meo conspectui caliginem subduceret*] Inter disputandum cum Deo manerem in hac miseria.

CLARIUS.

1. *Respondit autem Job*] Job in hac oratione innocentiam suam defendit ex eo quòd coram Judice causam agere cupiat. Impii enim lucem & judicium Dei formidant. Porrò quamvìs bene fidat de Deo, nihilo tamen minùs addit, se Divinam majestatem revereri.

2. *Nunc quoque in amaritudine*] Excusat quare tam querulam & amaram orationem proferat, & dicit in causa esse doloris magnitudinem, eò quòd manus ac violenta percussio Dei, quæ ipsum affligit, gravata est, & non retrahitur, sed semper extorquet gemitum. Unde plus est quàm si diceret *manus gravior est gemitu & ejulatu meo*.

3. *Inveniam illum*] Cupit, ut diximus, agere causam suam coram Judice Deo, *coram quo implerem*, inquit, *os meum disputationibus*, ut declarem innocentiam meam; id quod coram argutis hominibus nequeo.

6. *Numquid multâ fortitudine*] q. d. Æquus ille Judex neminem vi opprimit, contempto judicii ordine, quin & virtutem suppeditat subsistendi ante tribunal suum. Ibi non est formidandum justo & recto, cùm illi detur copia loquendi ac se defendendi.

8. *Si ad Orientem iero*] i. Quamdiu versor super terram, non fio compos voti mei, cùm solium Judicis invenire non possim in quatuor plagis mundi. *Sinistram* vocavit Aquilonem, & *dextram* Meridiem.

10. *Quasi aurum*] Ut scilicet judicio Dei manifestetur, quòd quamvìs tot afflictionibus explorer ac discutiar, propter innocentiam tamen meam sicut aurum excoctum purus inveniar ac declarer.

13. *In uno fixus manet*] i. Non est Deus mutabilis, ut homo, cui nunc hoc nunc illud placet: ideo meritò est timendus, cùm ignoremus num lutum simus in manu Dei aut vas pretiosum. Agit enim quod ab æterno à sua sapientia est statutum; exsequitur id quod per me noverat faciendum: & talia multa atque infinita licet deprehendere in hoc omnium rerum justissimo Moderatore. Hæc ego sciens, inquit, & considerans formido ac contremisco: nam hic timor debetur sapientiæ ac majestati Divinæ, etiam si homo non sit sibi scelerum conscius. Vel timebat nè in se esset peccatum per quod affligeretur.

16. *Deus mollivit cor meum*] Nè essem absque timore, Deus duritiem meam emollivit, & me satis admonuit his plagis. Omnipotens enim Deus me terret, ut licèt nihil mihi sim conscius, nihilo tamen minùs metuam.

17. *Non enim perii ante tenebras*] Non sum mortuus ante has afflictiones in mea felicitate, neque passus est hanc ignorantiæ *caliginem operire me*; sed erudivit me ut eum magis ac magis timeam.

DRUSIUS.

DRUSIUS.

2. ETiam, &c.] Vulg. *Nunc quoque in amaritudine est sermo meus, & manus plaga mea aggravata est super gemitum meum.* LXX Καὶ δὴ οἶδα ὅτι ἐκ χειρός μου ἡ ἔλεγξίς ἐστι, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεῖα γέγονεν ἐπ' ἐμῷ στεναγμῷ, *Et quidem scio quia de manu mea est increpatio, & manus ejus gravis facta est super gemitum meum.* Aug. *manus mea.* Eódem redit. Nam *manus*, i. plaga, *nostra* vocatur, etiam *manus Dei*, qui eam infligit: hîc activè, ibi passivè sumitur: ἐκ χειρός μου מידי: error in Resch & Daleth. Etiam Jod adversatur Græcis, quæ nulla in fonte. Tharg. *Etiam hodie amaritudo est sermonis mei* (vel *sermo meus*) *plaga mea valida est gemitu meo.* ¶ *Hodie*] Post tuum sermonem quem nunc habuisti: q.d. Nihil ex eo mihi solatii accessit, sed querela mea multùm indè exacerbata fuit. ¶ *Exasperatio est*] Querela mea exasperatur magis magísque. מרי *exasperatio, irritatio, rebellio*, propriè *mutatio.* Mutatio autem in statu Reip. nihil aliud est quàm rebellio, quando homines res novas moliuntur, qui propterea שונים vocantur apud Salomonem in libro Proverbiorum, *Cum mutantibus*, inquiens, *nè immisceas te*, i. cum iis qui turbare volunt Regnum aut Remp. qui res novas in animo habent. Quidam, *amaritudo est sermo meus*, i. amarus & acerbus, nè hilum quidem oratione tuâ lenitus aut mitigatus. ¶ *Querela mea*] *Sermocinationis meæ, eloquii mei.* ¶ *Manus mea*] Passivè, i. plaga mihi inflicta. *Manus* pro *plaga* notatum aliás. Dicitur etiam *manus Dei*, quia Deus eam infligit. Sic dico, *manus tua* sæpius activè dicitur de Deo, rariùs passivè, ut hîc, & Psal.77.2. *manus mea nocte effluxit*, i. plaga mea, vel gemitus à plaga expressi. ¶ *Gravior est*] *Aggravata est supra gemitum meum. Grave* autem quod magnum aut multum; unde *populus gravis*, i. multus: & hîc *gravior est*, i. major: q.d. Superat gemitum meum. Non satìs pro gravitate plagæ gemo aut suspiro querórque. ¶ *Gemitu meo*] *Suspirio meo.* Ut hîc *gravis plaga*, sic Gen.41. 31. *gravis fames*. i. magna; *petra gravis*, ingens Jes.32.2. i. גדול. *umbra gravis*, i. magna, quod Ebraicè dicitur צל כבד.

3. *Quis det*, &c.] Vulg. *Quis mihi tribuat ut cognoscam & inveniam illum, & veniam usque ad solium ejus?* LXX Τίς δ' ἄρα γνοίη ὅτι εὕροιμι αὐτὸν, καὶ ἔλθοιμι εἰς τέλος; *Quis igitur noverit quòd inveniam eum, & veniam in finem?* Chrysost. Εἴθε ἐξῆν εὑρεῖν Θεὸν, *Utinam liceret invenire Deum.* Pro εἰς τέλος Sym. ἕως τῆς ἕδρας αὐτοῦ & Aug. *venire usque ad solium ejus.* Tharg. *Quis decernat ut cognoscam*, vel *sciam, & inveniam eum; venirem ad habitaculum domûs sanctuarii ejus.* ¶ *Nossem*] *Ut nossem*, vel *scirem.* Latinè, *Utinam nossem*, sive, quod idem, *novissem.* Vult dicere, *Utinam scirem ubi locorum sit, & ubi eum invenirem:* vel, *Utinam scirem ubinam inveniri possit, quò gentium aut locorum inveniendus sit.* Quidam, *Utinam nossem Deum, & invenirem eum.* Qui novit, invenit; non invenit nisi qui novit. Sic non colit nisi qui novit. Cultus absque scientia non est verus cultus Dei. Sanè pii vocantur ידעיו *noscentes ejus*, vel *eum.* Prius verius existimo. ¶ *Et invenirem eum*] Tempus quo Deus inveniri potest vocatur *tempus inveniendi* Psal.32.6. *Quærite DOMINUM*, inquit Propheta, *dum inveniri potest*, Jes.55.6. h.e. interprete Jonatha, *dum in hac vita estis:* alius, *dum præsto est, dum propitium se ostendit peccatoribus, eos ad pœnitentiam vocando. Deus inveniri potest*, inquit Abenezra, *ubique & quovis tempore ante obsignata decreta.* Sed hîc ἀνθρωποπαθῶς loquitur: q.d. Si scirem ubi esset, non cessarem quærere dum invenirem eum, ut possim causam meam coram illo agere. ¶ *Venirem*] Vel *irem.* Verbum enim בא utrumque sign. propriè tamen est *venio.* Sed & pro *eo* sumitur, ut Jon. 1. *invenit navem* באה *euntem Tharsis.* Sic הלך, quod propriè sign. *eo*, redditur interdum per בא *venio*; ut ibi, לכו *Venite, faciamus lateres.* ¶ *Ad stationem ejus*] Alius *ad sedem ejus*; alius, *ad solium ejus.* Est autem *solium Dei* cœlum, *habitaculum domûs sacrarii ejus*, ubi Templum ejus sacrosanctum. Videtur innuere solium judicii, quod conscendit jus dicturus aut redditurus; juxta illud, *Sedes pro tribunali Judex justus.* Sic alibi, *Ascende in altum propter judicium quod præcepisti.* ¶ *Ad*] Verbum è verbo *usque ad.* ¶ *Stationem ejus*] Malim *sedem ejus.* Nam Deus cùm jus reddit non *stat* sed *sedet*; unde lux illi loco, *Qui sedet in cœlo, ridebit eos*, i. præsidet. תכונה propriè *sedes parata*, παρὰ τὸ כון.

4. *Instruerem*] Vulg. *Ponam coram eo judicium, & os meum replebo redargutionibus.* LXX Εἴποιμι δὲ ἐμαυτοῦ κρίμα, τὸ δὲ στόμα μου ἐμπλῆσαι ἐλέγχων, *Et dicam meum ipsius judicium, os autem meum implere increpationibus.* Mox pro ἐμπλῆσαι plerique cod. habent ἐμπλήσω *implebo, replebo meum os.* Tharg. *Ordinarem coram eo judicium, & os meum implerem increpatione.* ¶ *Coram eo judicium*] Judicium, ut alibi notavimus, tres partes habet; prima est Informatio causæ, quando quæ ad jus nostrum tuendum pertinent ordine digerimus & disponimus; secunda est Sententia Judicum; tertia est Executio sententiæ. Quæ noto ut scias de prima tantùm parte hîc sermonem esse. ¶ *Os meum implerem*] Pleno ore redarguerem & convincerem partem adversam. ¶ *Redargutionibus*] Argumentis & rationibus quibus adversarium redarguerem & convincerem. Sanè argumenta quæ utrinque proferuntur à partibus in lite pro causa sua תוכחות vocantur.

5. *Scirem*] *Cognoscerem*, ipsâ experientiâ magistrâ discerem. Vulg. *Ut sciam verba quæ mihi respondeat, & intelligam quid loquatur mihi.* LXX Γνοίην δὲ ἰάματα ἅ μοι ἐρεῖ, αἰσθοίμην δὲ τίνα μοι ἀπαγγελεῖ, *Et cognoscam sanationes quas loquetur mihi, & sentiam quæ annunciabit mihi.* Pro ἰάματα Sym. ῥήματα *verba*, & ità Polychronius. In Compl. est ἴαμα, & sic videtur habuisse Chrysostomus; ità enim inquit, *Utinam liceret adstare coram Deo, eique narrare quæ egi & quæ passus sum, ut experientiâ ipsâ discam quale judicium profert*, καὶ τί πρὸς ταῦτα λέγει ἴαμα τῆς ἐμῆς ἀπορίας, *& quid ad hæc dicit quod sanet dubitationem meam.* Aug. *& cognoscam causationes.* ¶ *Quæ responderet mihi*] Vel *quæ loqueretur mecum.* Sic Græci ἅ μοι ἐρεῖ *quæ mihi dicet.* Verbum ענה utrumque sign. ¶ *Intelligerem*] Vel *perpenderem*; eódem redit. *Adverterem*, inquit, *diligentiùs ad ea quæ mihi dicturus est.* Sic loquendo innuit se mentem sociorum non rectè percepisse.

6. *An copiâ roboris*] *Numquid multitudine virium suarum*, sive *magnâ potentiâ suâ*, vel *pro virili.* הברב in plerisque cod. habet Dages in Beth post (-) interrogandi notam: quod interdum fieri notat Elias Levita Germanus ante literas serviles, nec periculum esse nè confundatur cum articulo, quòd is ante tales literas poni non soleat. Vide priorem nostrum De literis hujusmodi, cap.3.pag.10. sed & Mercerum h.l. Vulg. *Nolo multâ fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat.* LXX Καὶ ἐν πολλῇ ἰσχύϊ ἐπελεύσεταί μοι, εἶτα ἐν ἀπειλῇ μοι οὐ χρήσεται, *Et in multa virtute superveniet mihi, deinde in minis me non utetur.* In plerisque MS. & Comment. Græcis est καὶ εἰ ἐν πολλῇ *& si in multa.* Aug. *An in multa.* Tharg. *An multo robore contendet mecum? non, verùm ipse ponet contentionem in me.* ¶ *Litigabit*] *Contendet judicio, disceptabit:* q.d. Non summo jure mecum utetur, nec iis viribus me oppugnabit quibus posset si vellet: æquus erit in lite quæ mihi cum illo. Pro ἐπελεύσεταί μοι Sym. διαδικάζεταί μοι quem videtur secutus Aug. *An in multa virtute dijudicabitur mecum?* mox pro οὐ χρήσεται Compl. habet μοι χρήσεται *me utetur*; in Comment. autem Græcis εἶτε ἐν ἀπειλῇ μοι οὐ χρήσεται *sive in minis me non utatur. Discam*, inquit Chrysost. *postquam causam dixero, an severiùs me puniendum judicet, an remittat minas.* Aug. *nequaquam tamen in terrore abutatur me.* Sym. μόνον αὐτὸς μὴ ἐπιθέσθω μοι *tantùm ipse non incumbat in me.* ¶ *Non*] *Nequaquam, minimè gentium.* Quid si, *non utique ponet manum in me?* vel, *tantùm non ponet manum in me*; non injiciet mihi manum, non perdet me. השים *pono* pro *appono cor & animum adverto*, notavit Abenezra. Exempla

empla invenies suprà 17.3. & Jes.41.20. Plenum autem est suprà 1.8. Pro *manum ponere* non memini legere: dico *ponere* simpliciter. Alioqui *manum ponere super aliquem* est eum autoritate suâ compescere suprà 9.33.

7. *Ibi rectus*] *Justus, probus, integer.* Vulg. *Proponat aequitatem contra me, & perveniet ad victoriam judicium meum.* Videtur legisse שם ישר נכח עמו, & paulò post משפטי. Idem לנצח interpretatur *ad victoriam*, quod Graecè diceretur εἰς νίκην. Siquidem נצח *vinco.* Lxx Ἀλήθεια γὰρ καὶ ἔλεγχος παρ' αὐτοῦ, ἐξαγάγοι δὲ εἰς τέλος τὸ κρίμά μου, *Veritas enim & increpatio est ab eo, educat autem in finem judicium meum.* Εἰς τέλος Chrysost. interpretatur νικῶσαν καθ' ὑμῶν ψῆφον, καὶ τετελειωμένην, *sententiam plenam victoriae contra vos, & perfectam atque integram:* παρ' Ἑβραίοις γὰρ τὸ τέλος καὶ ἡ νίκη διὰ μιᾶς σημαίνεται λέξεως· διὸ ἔν τισι τῶν ψαλμῶν ἀντὶ τοῦ, Εἰς τέλος, Τῷ νικοποιῷ, ἐπιγέγραπται, *Apud Hebraeos enim Finis & Victoria significantur eâdem dictione: quare in nonnullis Psalmis pro In finem, scribitur Vincenti, aut Victoriam efficienti.* Tharg. *Ibi rectus & compositus mecum, & eripiar in seculum ab eo qui judicat me.* ¶ *Disceptaret cum eo*] *Arguere, atque disputare posset cum eo* sine periculo. Pro עמו Chaldaeus legit עמי, Jod pro Vau. ¶ *Liberarer*] *Liberarem*, sub. *meipsum*, aut *animam meam*; à thesi transit ad hypothesin. ¶ *In perpetuum*] לנצח, quod reddunt εἰς τέλος *in finem*, & εἰς νῖκος, sive νεῖκος, *ad victoriam.* Sym. autem εἰς τὸν αἰῶνα *in seculum*, aut *sempiternum.* ¶ *A Judice meo*] *Ab eo qui me judicat*, h. e. à Deo, qui est meus Judex.

8. *En*, &c.] Vulg. *Si ad Orientem iero, non apparet: si ad Occidentem, non intelligam eum.* הן *si*, ἐάν· nec aliter Lxx. Sic interpretantur eandem particulam suprà 9.11. הן *etsi*, הן לא *nisi.* Repetitum valet *sive.* Vide particulas Rabbinicas הן ברוב הן במעט *sive multum, sive parùm.* Lxx Ἐὰν γὰρ πρῶτος πορεύσομαι, καὶ οὐκ ἔτι εἰμί, τὰ δὲ ἐπ' ἐσχάτοις, τί οἶδα; *Nam si primus ambulavero, & non ultrà sum; quae autem in novissimis quid novi?* In aliis ed. & in Comment. Graecis est Εἰς γὰρ πρῶτα πορεύσομαι, *Nam in priora*, sive *anteriora, ibo.* Vide Rom. ed. Sym. Ἰδοὺ, ἐὰν προέρχομαι αὐτὸν, ἀφανής ἐστι· κἂν ἀκολουθῶ, οὐκ αἰσθάνομαι, *Ecce, si praecedam ipsum, occultus est*, [*non apparet:*] *& si subsecutus fuero, non sentiam.* Putant omnes ferè aut caducum temporis & eorum quae sub tempore sunt fluxum, aut praesentiam Dei, quam nusquam quisquam possit effugere, significari. Mox, *& non ultrà sum.* Aug. *postea non ero.* Olymp. cùm aliam explanationem adfert, tum hanc, *Quòd si prima & principium Dei curiosâ quâdam investigatione exquisiero, extra meipsum fio, & in tenebris cogitationum collocor.* Tharg. *Ecce ad Orientem ibo, & non est ipse; & ad Occidentem, & non intelligam ipsum.* ¶ *Orientem*, &c.] *Ad Orientem ibo.* Quidam *antè*, sive *antrorsum, ibo.* קדם *Oriens*, quòd sit ante nos. Nam Solem respiciens habet ante se Orientem, & Occidentem à tergo. Ideo *Occidens* אחור dicitur, i. *pòst*, sive *retro*. In his ratio habetur corporis humani. Nam mundus teres ac rotundus est, ubi neque Ante neque Pòst. Vide Quaest. meas. ¶ *Adibo*] *Si adiero.* Simile, *Ipsi aedificabunt, & ego destruam*, Si aedificaverint. קדם pro *Oriente* sumitur & apud Mosen in illo, *Plantavit Deus hortum* מקדם *ab Oriente:* nam Paradisus erat in Orientali plaga. Hinc בני קדם *filii Orientis*, qui Orientem incolunt, qui auguriis dediti erant. ¶ *Non ipse*] Sub. *est ibi:* q.d. Frustrà eum ibi quaero. Hîc *esse* aliud significat quàm cùm dicimus, *Ambulavit cum Deo, & non ipse*, sub. *erat in vivis.* Sic passim in his libris. Doctè Hier. *& non apparet.* ¶ *Occidentem*] אחור *retro*, i. Occidentem. Nam cui Oriens antè, ei Occidens est pòst sive à tergo. Quod ab Aegyptiis sumptum putatur, qui mundi faciem constituunt Orientem, & tergum Occidentem. ¶ *Non intelligam eum*] *Non sentiam, non animadvertam.* *Sentit* autem qui videt. Genus pro specie, *non videbo eum.*

9. *Sinistram*] Vel *laevam*; & subintelligitur *adibo*, vel *si adiero.* Plaga mundi sinistra est Septentrio; quam ideo פאת שמאל vocat Abenezra Exod.33.1. Nam Solem respicienti ad laevam est Septentrio, ut ad dexteram Meridies. Plutarchus in Iside, pag.608. *Ebraei & Aegyptii statuunt partes mundi ad Ortum sitas, faciem; dextra, qua ad Meridiem; sinistra, qua ad Septentrionem vergunt.* Malè in libris, *dextra, quae ad Septentrionem; sinistra, quae ad Meridiem vergunt.* Res clamat emendationem nostram veram esse. Vulg. *Si ad sinistram, quid agam? non apprehendam eum: si me vertam ad dexteram, non videbo illum.* Lxx Ἀριστερὰ ποιήσαντος αὐτοῦ, καὶ οὐ κατέσχον· περιβαλεῖ δεξιὰ, καὶ οὐκ ὄψομαι, *A laeva si ipse aget, & non apprehendi; cirumtegit dexterâ, & non videbo.* Aug. *A laeva quid aget? non apprehendam; convertetur ad dexteram, & non videbo.* Olymp. *Si ad sinistram se converterit, quomodo comprehendam non habeo: si à dexteris sese fecerit, prorsus non videbo.* Tharg. *In Septentrione cùm facit ipse, & non comprehendam; quando abdit Meridiem, & non contemplor.* ¶ *Dum ipse facit*] *Facere* absolutè ponitur pro *facere opus*; unde in translationibus nonnullis *dum ipse operatur.* *Opus* autem *Dei* est judicium quod exercet in haec inferiora. Ergò *dum ipse facit*, dum judicat & gubernat mundum. Innuit judicia Dei scrutari non posse. ¶ *Cernam*] אחז pro אחזה. Judicia Dei neque oculis corporeis neque oculis animi, h. e. mente, comprehendi possunt. ¶ *Operit dexteram*] i. Meridiem: q.d. Tegit illam plagam itâ ut judicia ejus quae ibi fiunt videri non possint ab hominibus. ימין *Auster.* Hinc אלימן & *Regnum Australe*, quod & *Regnum Saba.* Licet etiam vertere, *tegit se ad dexteram*, h. e. ad mundi partem quae Meridiem respicit. Ea *Nageb* dicitur à *siccitate*, & דרום *Darom*, & *Theman*; item *Jamin*, i. δεξιά.

10. *Quia*, &c.] Vulg. *Ipse verò scit viam meam, & probabit me quasi aurum quod per ignem transit.* Optimè explicat *viam quae apud me*, i. *meam.* Lxx Οἶδε γὰρ ἤδη ὁδόν μου, διέκρινε δέ με ὥσπερ τὸ χρυσίον, *Scit enim jam viam meam, probavit autem me sicut aurum.* Tharg. *Quia tecta coram eo via quae mecum est; probaverit me, sicut aurum exibo:* aliàs *probavit me.* ¶ *Novit*] Ut Psal.1.6. *DOMINUS novit viam justorum*, i. probat, curat, rationem ejus habet. ¶ *Viam*] Vitam meam, vitae institutum. ¶ *Mecum*] *Apud me.* ¶ *Probaverit*] Si probaverit me, ut aurum igne probari solet. ¶ *Ut aurum exibo*] Purus putus exibo, ut aurum è fornace, in qua probatur sítne purum an impurum, verum an adulterinum: quod vocant πεπυρωμένον, *igne probatum.* Non hoc diceret nisi sibi bene conscius esset.

11. *Gressum ejus*] Viam quâ itur ad eum. Vulg. *Vestigia ejus secutus est pes meus: viam ejus custodivi, & non declinavi ex ea.* Lxx Ἐξελεύσομαι δὲ ἐν ἐντάλμασιν αὐτοῦ, ὁδοὺς γὰρ αὐτοῦ ἐφύλαξα, καὶ οὐ μὴ ἐκκλίνω ἀπὸ τῶν ἐνταλμάτων αὐτοῦ, *Egrediar autem in praeceptis ejus: vias enim ejus custodivi, & non declino à praeceptis ejus.* Hîc aliqua notanda. Nam illud δὲ ἐν ἐντάλμασιν αὐτοῦ glossema videtur; ἐξελεύσομαι autem pertinet ad versum praecedentem ὥσπερ χρυσίον ἐξελεύσομαι *ut aurum egrediar.* Quanquam in Augustino *ingrediar.* Polychronius post verba illa ἐντάλμασιν αὐτοῦ subnectit ἐπελάβετο ὁ ποὺς μου *tenuit pes meus:* quod propiùs accedit ad veritatem Ebraicam. Tharg. *Vestigia ejus tenuit pes meus, semitam ejus custodivi, & non declinavi.* לא צלאית. ¶ *Apprehendit*] *Prehendit, tenuit*, ἐπελάβετο. Quod autem sequitur, *pes meus*, pro eo habendum ac si diceret, *ego prehendi gressum ejus.* Simile, *Vidit oculus meus*; item, *Audivit auris mea.* Nam pede incedimus. ¶ *Pes meus*] Sic David, *Lucerna verbum tuum pedibus meis.* ¶ *Viam ejus*] Quae ducit ad eum. Sic loquendo significat *praecepta ejus.* ¶ *Neque deflectam*] Non declinabo ab ea in ullam partem, h.e. neque ad dextram neque ad sinistram. Caeterùm quia in fonte אט, malim reddere *non faciam declinare*, videlicet *pedem meum*; nam *declinabo* potiùs אט diceretur.

12. *Praeceptum labiorum ejus*] Sunt qui repetunt ex versu praecedente *custodivi, & non amoveo*, sive *subduco.* Alii, *A praecepto labiorum ejus non recessi*; ut Vau hîc redundet. Fortean exegesis est illius *viam ejus:* *hoc est, praecepta*

præcepta labiorum ejus custodivi. Nam præcepta DOMINI vocantur *via ejus*, quia nos ducunt ad eum. Vulg. *A mandatis labiorum ejus non recessi, & in sinu meo abscondi verba oris ejus.* Videtur legisse בחקי pro מחקי *ex statuto meo.* LXX Ἀπὸ ἐνταλμάτων αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ παρέλθω, ἐν δὲ κόλπῳ μου ἔκρυψα ῥήματα αὐτοῦ, *A præceptis ejus & non præteream, in sinu autem meo abscondi verba ejus.* Quidam ἀπὸ ἐνταλμάτων αὐτοῦ referunt ad versum antecedentem. Tharg. *Præceptum labiorum ejus etiam non amovi, ex decreto meo abscondi sermones oris mei.* ¶ *Etiam*] Ità καὶ sumitur in illo, βλέφαρα καὶ δεδορκότα, *etiam videntes.* Adhibe libellos meos De literis servilibus. ¶ *Non subduco*] *Subtraho, amoveo.* ¶ *Ex statuto meo*] *Ex more meo*; sic enim solitus sum facere. Psal. 2. 7. *Narrabo* אל חק *pro more.* Alii, *recondidi sermones oris ejus magìs quàm demensum meum*, aut *panem quotidianum*: quo homo carere non potest; ac proinde diligentem ejus rationem habet. Sed ego, inquit, majorem curam gessi sermonum ejus, in quibus recondendis diligentior fui quàm in recondendo in penum cibo quotidiano, qui vocatur *panis statuti nostri*, ut apud Salomonem Prov. 30. 8. *Ale me pane statuti mei.* ¶ *Recondidi*] Ut cibus in penum reconditur, aut aliquis thesaurus in locum certum & abditum, unde, cùm opus est, ad usum necessarium depromi possit.

13. *Et ipse in uno*] *Si ipse fuerit in uno proposito*, aut *in una sententia*, ut אמר subaudiatur. Nam דעת *sententia* femininum est. Quid si *in uno mundo* בעולם אחד? Nam *esse* dicitur propriè Deus, quia verè est, quia æternus est, quia immutabilis est. Dicunt etiam, *Deus est unus in mundo suo*; & mundus ejus unus est, non plures. Cùm igitur solus immutabilis est in mundo suo, quis poterit ei resistere? quis repugnare? Vulg. *Ipse enim solus est, & nemo avertere potest cogitationem ejus: & anima ejus quodcunque voluit, hoc fecit.* באחד *in uno* interpretatur *solus est.* In hac interpretatione primùm ב redundat & superfluit, deinde *unus* ponitur pro *solus*, ut in Ecclesiaste Salomonis, *Væ uni*, i. soli. Vide Annot. meas ad N. T. LXX Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἔκρινεν οὕτως, τίς ἐστιν ὁ ἀντειπὼν αὐτῷ; ὃ γὰρ αὐτὸς ἠθέλησε, καὶ ἐποίησεν, *Si autem & ipse judicavit sic, quis est qui contradicat ei? ipse enim voluit, & fecit.* Tharg. *Et si ipse est unicus, & quis avertat eum? & anima ejus concupivit, & fecit.* ¶ *Quis avertet eum?*] Vel *avertat*, poterit avertere: q. d. Nemo mortalium aut Angelorum. ¶ *Anima ejus*, &c.] *Quicquid animo desideravit, hoc fecit.* Est enim Omnipotens, omnia quæ vult facit. Hîc Anima Deo tribuitur, ut illic, *Juravit per animam suam*, h. e. per seipsum. Nam alioqui Deus non habet animam; sed Scriptura humano more ità loquitur. ¶ *Desideravit*] *Concupivit, voluit.* Quicquid Deus absolutè vult, facit: nemo enim impedire potest. Sed quæritur an absolutè etiam velit mala. Videtur; nam si nollet, non fieret malum. Locum illum, *Non Deus volens iniquitatem tu es*, explicamus alibi, *qui delecteris iniquitate.* Aut dicendum, mala fieri contra ejus voluntatem.

14. *Nam perficiet statutum*] Quicquid statuerit de me, id perficiet & complebit, nemine impediente. Vulg. *Cùmque expleverit in me voluntatem suam, & alia multa similia præstò sunt ei.* LXX Διὰ τοῦτο ἐπ' αὐτῷ ἐσπούδακα· νουθετούμενος δὲ ἐφρόντισα αὐτοῦ, *Propterea super ipsum trepidavi; & commonitus solicitus fui de eo.* Aliàs *super ipso solicitus fui.* Schol. *considerans quomodo se habeant res meæ*: ἐσπούδακα, i. ἐθορύβηθην καὶ ἐταράχθην, *exterritus & conturbatus sum, nesciens causam plagæ.* Aug. *apud eum festinavi.* Tharg. *Quia perficiet, ut priùs, decretum meum, taliaque multa cum eo.* ¶ *Statutum meum*] *In me*, vel *contra me.* ¶ *Talia*] Sicut ista. ¶ *Cum eo*] *Apud eum. Talia multa penès eum*, quæ facere solet absolutâ suâ potentiâ & autoritate.

15. *Idcirco*] Propter hanc ejus tantam potentiam. Vulg. *Et idcirco à facie ejus turbatus sum, & considerans eum timore solicitor.* LXX Ἐπὶ τούτῳ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ κατασπουδασθῶ· κατανοήσω, καὶ πτοηθήσομαι ἐξ αὐτοῦ, *Idcirco à facie ejus turbabor; considerabo, & timebo ab eo.* Sic interpretatur Augustinus κατασπουδασθῶ, & Scholiastes ἀμηχανῶ *hæreo, & vix compos mentis sum.* Idem Scholiastes, καὶ μόνον αὐτὸν κατανοῆσαι, πτοοῦμαι, καὶ ὀκνῶ ἐρευνᾷν, διατί μεμαστίγωμαι, *Et si vel mentem ad ipsum convertero, stupeo & torpeo, vel potiùs piger, investigare cur flagellatus sim.* Tharg. *Ideo à conspectu ejus conturbor; considero, & metuo ab eo.* ¶ *A facie ipsius*] Ab ira ejus, an ab ipso? Sic alibi, *Facies* DOMINI *excidit eos*, i. ira. Nam *facies* ira, ut 1 Sam. 1. 18. *facies ejus non erant ei ampliùs*, non ampliùs irata erat. Notum hoc ex libris meis. ¶ *Conturbor*] *Perturbor, sum attonitus.* Verbum בהל usitatè sign. in Niphal *perturbari*, quæ est passiva vox conjugationis Kal. In secunda verò conjugatione potiùs denotat *festinare*: unde hîc in Græcis κατασπουδασθῶ. ¶ *Intelligo*] *Considero, perpendo*: cùm perpendo, inquit, ejus potentiam. ¶ *Metuo illum*] In fonte ad verb. *ab eo.* Sic dicunt *fugere aliquem* & *ab aliquo.* Dei potentia metum conciliat in animis piis & religiosis, h. e. pietatem καὶ θεοσέβειαν. Sic, DOMINI *metus principium sapientiæ*: nam sapientia incipit à pietate & metu Numinis.

16. *Et Deus*] *Deus fortis*, h.e. אל, à potentia & robore sic dictus. Vulg. *Deus mollivit cor meum, & Omnipotens conturbavit me.* LXX Κύριος δὲ ἐμαλάκυνε τὴν καρδίαν μου· ὁ δὲ Παντοκράτωρ ἐσπούδασέ με, *Et* DOMINUS *mollivit cor meum, & Omnipotens solicitavit me.* Scholiastes, *Illud* ἐσπούδασέ με *dictum est pro* ἐθορύβησε *turbavit me.* Cui firmando verbum Ebræum הבהיל *conturbo.* Nam *festino* potiùs diceretur אבהל. Tharg. *Et Deus mollivit cor meum, & Omnipotens turbavit me.* ¶ *Emollivit*] *Molle reddidit ac tenerum* rebus adversis. ¶ *Cor meum*] *Animum meum. Cor molle*, ad patientiam assuefactum. In opposito est *cor durum*; unde, *induravit cor Pharaonis.* ¶ *Omnipotens*] *Deus Saddai.* ¶ *Conturbavit*] *Terruit, consternavit, attonitum reddidit*, continuis hisce malis.

17. *Quia non sum excisus*, &c.] *Quia non fui succisus à tenebris* harum calamitatum & ærumnarum. Quoniam hæc mala quæ pertuli nondum me penitus confecerunt. Quòd in hac mole calamitatum non interierim. Sententiam implet versus præcedens. Quid si, *Sed non fui succisus*, &c? כי pro כי אם, ut Psal. 1. & alibi passim. Vulg. *Non enim perii propter imminentes tenebras, nec faciem meam operuit caligo.* Repetit negationem ex priore hemistichio; quod crebrum in his libris. LXX Οὐ γὰρ ᾔδειν ὅτι ἐπελεύσεταί μοι σκότος, πρὸ προσώπου δέ μου ἐκάλυψε γνόφος, *Non enim noveram quòd supervenient mihi tenebræ, & ante faciem meam operuit caligo.* Tharg. *Nam non sum consumptus à conspectu tenebrarum, & à conspectu meo abscondit caliginem.* ¶ *A facie tenebrarum*] Ab his tenebris quæ me circumstant. ¶ *A facie mea*] A me. ¶ *Texit*] Vel repetendo negationem ἀπὸ κοινοῦ, ut fit, *non texit*, sive *operuit.* Fortè sensus est, *texit à me caliginem*, h.e. mortem. Nam ut σκότος ità etiam γνόφος Mortem denotat: aut *caliginem*, i. sepulcrum, in quo perpetua caligo: q. d. Hactenus texit me à sepulcro, quod omnes manet: aut, *texit à me caliginem*, h. e. sepulcrum; fecit nè viderem sepulcrum. *Videre sepulcrum* ut *videre corruptionem*, Psal. 16. *Non sines Sanctum tuum videre corruptionem*, i. corrumpi; quod alii de Sepulcro interpretantur. Ebr. שחת *sepulcrum* à *corrumpendo*: nam in eo cadavera corrumpuntur.

IDEM.

3. עַד תְּכוּנָתוֹ. Sym. ἕως τῆς ἕδρας αὐτοῦ. Hieron. *usque ad solium ejus*] *Solium* כסא dicitur, ἕδρα magìs *sedem* denotat.

4. אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט. Sym. παραθήσω ἔμπροσθεν αὐτοῦ κρίσιν. Hieron. *ponam coram eo judicium*] Παραθήσω, *apponam.*

6. יָרִיב עִמָּדִי. Sym. διαδικάζεται μοι *contendit judicio, sive disceptat, mecum.* ¶ לֹא אַךְ הוּא יָשִׂם בִּי. Sym. μόνον

μόνον ἀυτὸς μὴ ἐπιτιθέσθω μοι *solummodo ipse nè imponat mihi.*

15. אֲבֹהָל. Schol. ἐθορύβηθην καὶ ἐταράχθην *tumultuatus atque turbatus sum*] Aliud Scholion ἀμηχανῶ *animo sum anxio & perplexo, hæsito.* ¶ אֶתְבּוֹנֵן וְאֶפְחַד] Idem Scholion, καὶ κατανοῶν πτοοῦμαι *considerans attonitus reddor,* sive *obstupesio.*

GROTIUS.

2. *IN amaritudine est sermo meus*] מרי שחי, i. Ex Arabismo, *alienissima videtur querela mea.* At Græci pro מרי legerunt מידי ἐκ χειρός μου. ¶ *Manus plaga mea aggravata est super gemitum meum*] i. Quò magis queror, eò à vobis magis vapulo. Sed pro ידי Græci legerunt ידו.

3. *Usque ad solium ejus*] Sic תכונה vertunt etiam Symmachus & Jarchi.

7. *Proponat æquitatem contra me*] Heb. *Ibi cum eo disputans, rectus*, scilicet apparerem. Longè aliter hæc & alia legere Græci.

8. *Si ad Occidentem*] Hebræis Occidens dicitur אחור, quòd à tergo sit in Orientem obverso. Simili ratione Septentrio dicitur *sinistra*, & Auster *dextra*.

10. *Probavit me quasi aurum*] 1 Pet. 1. 7.

12. *Et in sinu meo abscondi verba oris ejus*] Heb. *Plusquam dimensum meum asservavi verba oris ejus.*

13. *Ipse enim solus est*] Meliùs ex Hebræo, *ipse in uno*, i. in proposito suo perstat.

14. *Et alia multa similia præsto sunt ei*] Multa alia facit pro suo arbitrio quorum rationes nobis sunt incognitæ.

16. *Deus mollivit cor meum*] Infregit mihi animum quod & sequentia ostendunt.

17. *Non enim perii propter imminentes tenebras*] Per tot ærumnas me circumstantes. ¶ *Nec faciem meam operuit caligo*] Rectiùs ex Hebræo, *& à facie mea operit caliginem*, i. Deus mihi mortem invidet.

CODURCUS.

CUM iniquis amicorum sententiis premeretur vir sanctus, cap. 10. appellavit Deum summum rerum omnium Arbitrum, Scrutatorem cordium, justissimum Judicem, atque innocentiæ suæ Vindicem; votísque ardentissimis etiamnum optat ut sibi venire in jus liceat cum adversario suo coram Deo, certus de causæ suæ exitu, quæ est sanctissima justorum provocatio. Expostulationem suam ingeminat & in voto suo perseverat toto cap. 13. Quod etiam cap. 16. v. 21. repetit. Hoc verò capite fusiùs mentem suam explicat & illustrat, ut nemo de sincero ejus animo & pio affectu dubitare possit. Quo miror magìs Elihu posthac traducere & vellicare ejus petitionem, quæ nullatenus vituperanda sed usquequaque laudanda fuit. Omnium autem impudentissima fuit novissima Eliphæ criminatio, quia non modò Jobum alicujus culpæ in universum insimulat, sed nominatim singula ejus facinora exagitat, in quæ raptum eum præcipitem, &, quod caput omnium, numinis contemptorem fuisse mentitur. Meritò itaque pronunciat *resurgere querelam suam, & recrudescere vulnus suum*, optátque identidem sisti se apud Deum, protestatúrque se judicium ejus non detrectare, sed potiùs summopere expetere, sanctitate & innocentiâ fretum; queritúrque Deum nondum flexum precibus suis accedere. Ea est hujus capitis sententia, quo continetur prima pars septimæ Jobi apologiæ. Altera, quæ est propositionis illius controversæ, *Improbis in hac vita ut plurimùm res secundas Deum concedere*, per inductionem probatio, seq. cap. absolvitur.

2. *Etiamnum resurgit querela mea*] Hunc versum facilem præstat interpretatio nostra, cujus sententiam non sunt assecuti qui nominis מרי significationem mutuantur à מרר, quod non opus factu. Ergò מרי rebellio est; quæ significatio huic loco quadrat admodum. Sensum in nostra versione satìs feliciter expressimus, atque in capitis argumento indicavimus. Ad verb. *Adhuc rebellio est querela mea*, i. nondum victa cedit, iterum resurgit. Quia exacerbaverat Eliphas ejus animum commentitiis criminibus dicam an magìs injectis petulanter probris? Quæ causa est ut quartùm optet causam dicere apud Dominum. Atque hoc גם היום מרי שיחי dictum est elegans, quod potest usurpari à litigantibus, manente adhuc jurgii causâ, non bene purgatis rationibus. Est etiam Ismaeliticâ linguâ MERI, *contentio, lis, controversia.* Juxta illam significationem sensus esse potest, *Querela mea mihi in litem vertitur; Lis mihi movetur ob querelam meam; Querela mea mihi vitio & crimini vertitur.* Hunc locum aliter legebat Græcus interpres, sic vertens, Ἐκ χειρός μου ἡ ἔλεγξίς μου ἐστὶ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεῖα γέγονεν ἐπ᾽ ἐμῷ στεναγμῷ. Videtur pro מרי per Resch legisse מידי per Daleth; & pro ידי, ידיו. Sanè hic locus recensendus cum aliis innumeris ex quibus conjicere est Græcos non usos codicibus emendatissimis, & punctorum ope destitutos fuisse. Hunc versiculum ità vernaculè redderem, *Ma plainte se releve encore, & ma main presse encores ma douleur.* Significat autem ידי כבדה על אנחתי *adhuc recrudescit vulnus meum:* quia *manum dolori* admovemus, vel quia in *planctibus* & *gemitibus* pectus *manu* tundimus.

3. *Utinam scirem ubi illum invenirem*] Hoc versu & quatuor seqq. judicari se à Deo optat, eo tamen judicio quo Deus judicat pios, quod æquitate & charitate temperatum est. Id satìs patet v. 6, & 7. Vox תכונה ter occurrit, Nah. 2. 10. Ezech. 43. 11. & hìc. Potest esse vel à תכן, vel à כון. Sig. *aptationem, dispositionem, agencement.* Hìc Jarhius & Hieronymus interpretantur *solium*, Sym. ἕως τῆς ἕδρας αὐτοῦ. Tharg. *sanctuarium*, vel *sacrarium*, עד מדור בירת מוקדשיה *usque ad habitationem domûs sanctuarii ejus.* Græcus interpres ἔλθοιμι εἰς τέλος.

4. *Disponerem coram illo judicium*] Hoc loco משפט sig. *causam. Ego ordine disponerem causam meam.* תוכחות sunt *argumenta, elenchi.* Optimè Græcus τὸ στόμα μου ἐμπλήσω ἐλέγχων. Atque ἔλεγχος respondet veriloquio vocis Hebraicæ.

6. *An exsertis viribus contenderet mecum?*] Hæc rationem quam sequitur Dominus in probandis electis graphicè explicant. Cùm enim illos adoritur subministrat ipsis vires. Ità luctabatur cum Jacobo. Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν. Porrò ישם scribitur hìc sine jod, & mendosa sunt exemplaria quæ addunt Jod. Nam in Masora notatur לית בחסרון.

7. *Illic vir rectus causam agitat*] Vulgata Latina habet, *Proponat æquitatem contra me, & perveniet ad victoriam judicium meum.* Legebant שם per Scin Smol, pro ישר *iaschar* ישר *ioscher*, pro נוכח *nokah* נכח *nokah*, quod est *coram*, pro עמו *himmo* עמי *himmi*, pro משפטי *mischophthi* משפטי *mischpathi*, quinque voces aliis planè motionibus. Verus sensus est juxta dispunctionem Judæorum. Notat Jarhius נוכח hìc esse Milrah; quia נכח Milhel Milla est; hìc נוכח idem est quod הוכיח, vel habet significationem Hithpael. Est conjugationum Niphal & Hithpael magna significationis affinitas. Vernaculè, *Le juste s'arraisonnera devant luy.* ¶ *Et ego Judicis mei sententiâ in æternum liberarer*] Justificationis per fidem periphrasis & quasi definitio. Cujus exemplum illustre exstat in Jobo, qui Divinâ misericordiâ fœderis Divini particeps, & veræ religionis & pietatis cultor, verâ justitiâ ornatus, nempe cordis recti, vitæ sanctæ & inculpatæ, Divinum judicium non detrectat. אפלטה autem, quod est Piel, quasi esset absolutum interpretatus sum, etsi est transitivum. Sed aliquid subaudiendum, vel נפשי, vel אותי.

8. *Ecce verò si Orientem versùs*] *Ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum* humani quidem corporis ratione dicuntur; sed ità etiam quatuor mundi plagæ ab Hebræis nominantur, quòd Hominis causâ sit conditus, atque Homo Orbis dominus sit institutus. *Anterior* itaque pars est Oriens, *posterior* Occidens, *dextra* Meridies, *sinistra* Septentrio.

ptentrio. Hîc verò conqueritur Job quòd Deum, quocunque se vertat, non inveniat; cùm David contrà se nullum locum petere posse clamet quin illic Deus occurrat. Ergò præsens & non præsens ubique est: Præsens est ratione essentiæ & potentiæ, sed non est ubique præsens ratione gratiæ & favoris. Etiam Latinè *præsentia* favor dicitur; ut

———præsentia numina Fauni.
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.

Igitur nusquam Dei furorem effugere possunt improbi, nusquam favorem ejus assequi. Desiderat autem Job gratiosam Dei præsentiam, quæ illi ad tempus subtracta fuerat.

9. *Ad sinistram dum ipse operatur, non videbo*] ולא אחז quidam interpretantur ab אחז *adhæsit*, q. esset נאחז Niphal, quod notâ Masorethicâ indicatur in margine magnorum Bibliorum Venet. Sed Jarhius rectè monet esse Thargum verbi אראה. Est ergo אחז pro אחזה, à verbo חזה, quod accentus arguit, ut observat Jarhius: est enim Milhel, non Milrah. Et Thargum vertit per verbum חמה, quod est חזה *cernere*. Græcus vertit ὀ κατέχον. Lat. Vulg. *non apprehendam*, q. radix esset אחז. ¶ *Si moveatur ad dextram*] Existimo Prophetam alludere ad illud Gen. 3. 8. ubi dicitur Deus מתהלך בגן לרוח היום *deambulans & movens se per hortum surgente aurorâ*. Qui verbum עטף interpretantur *obrui*, *tegi*, non sunt assecuti germanam ejus significationem. Generaliter est *moveri*, *agitari*, quacunque de causa. Propriè verò sæpius est *palpitare*, *spirare*, *fluitare*: est & *vacillare*, *trepidare*, *tremere*. Hæc interpretatio quadrat omnibus locis in quibus occurrit. Existimo interpretes reddidisse *tegi*, *obrui*, quia id sig. in Thargum, atque in linguam Chaldaicam significationem illam fluxisse quòd ea quæ agitantur & fluctuant subinde tegantur & occultentur, fluctibus obruta, vel fugiant obtutum, eripiantúrque oculis. Hebraicum חיק Thargum vertit per עטף. Verbum autem עטף occurrit decies & septies in variis casibus. Hîc interpretamur per verbum *movere*. Eâdem significatione venit Esa. 57. 16. *Spiritus movetur*, sive *agitatur*, *à me* מלפני *de par moy*, *& ego sum qui animas feci*. Psal. 65. 14. העמקים יעטפו בר *Valles motabunt frumentum*, propter undantem agitante vento segetis motum. Psal. 73. 6. יעטף שית חמס למו Dixerat *superbiâ redimitos improbos quasi torque*, subjicit *violentiam*, *rapinam*, i. injurias, *esse quasi habitum eorum luxuriantem*, *fluitantem*, *sinuosum*, *crispum & laciniosum*. Ubi duæ voces occurrunt difficiles, עטף, & שית. Unam interpretati sumus. Altera est שית, quæ tantùm exstat hîc, & Prov. 7. שית זונה *de habitu meretricio*: שית est quod nos vernaculè *atour*, *ornatus*, *apparatus*, *habitus*. שית quod cum שמיר semper conjungitur sig. *sentes*, *vepres*. Existimo originem esse à שור, quòd vepres apponantur agris & plantis sepiendi, muniendi & custodiendi causâ. Unde suprà 5. 5. *messis è medio spinarum diripi* dicitur. Ergò שית est *mundus muliebris*, tota illa suppellex quæ ornandæ & comendæ mulieri accedit, *tous les affiquets d'une femme*. In reliquis locis, nempe Gen. 30. ubi Latina Vulg. interpretatur העטיף *serotinare*, & עטופים *languentes*, *vacillantes*; quibus opponuntur הקשורים *validæ*, *petulcæ*, quas barbarâ hâc linguâ appellant *fieres*, *drudes*. Itâ Thren. 2. 19. *pueri vacillantes & deficientes fame*. Itâ reliqua loca de *palpitatione*, *trepidatione*, *deliquio* & *debilitatione* sunt intelligenda. Sunt autem illa Psal. 61. 3. & 77. 4. & 102. in titulo, & 107. 5. & 142. 3. & 143. 4. Jon. 2. 7. Thren. 2. 11, 12. Quorum omnium experimentum fiat in uno: reliqua solicitiùs expendat qui mihi non credet. Titulus Psalmi 102. est תפלה לעני כי יעטף *Oratio pauperis palpitantis & trepidantis*. At Esaiæ 3. מעטפות sunt *vestes laciniosæ*, *crispæ*, *fluitantes*, *amplæ*, quales sunt divitum & lascivientium. In lingua Ismaelitica HATAPH sig. *flecti*, *inclinari*, *reflecti*, quod idem planè est quod עטף in prima & genuina significatione. Ego me aliquam iniisse gratiam reor non modò à studiosis hujus linguæ, qui veram aperuerim hujus vocis significationem, sed & à piis omnibus, qui unâ eâdémque operâ 17 Scripturarum loca illustraverim.

10. *Ipse novit institutum vitæ meæ*] Heb. דרך עמדי, subaudiendum אשר, ut notat Jarhius, *viam quæ mecum est*, *quæ penès me est*, i. rationem vitæ quam institui, viam quam institi. Est autem ratio cur tantopere optet à Deo judicari, nempe, Quia noverat Deus ejus vitam. Illustrat autem judicium Dei à simile examinis *auri*, quod probatum igne omni impuro metallo exputatur & expurgatur, defæcatiúsque & splendidius redditur. Ergò Auro se comparat. Sic Fides & fide præditi passim cum Auro componuntur, ut Psal. 26. 1 Petr. 1. 7.

11. *In ejus vestigiis*] i. Vestigia ejus pressi. Quæ sit demum vita recta & sancta hîc docet vir sanctus; nempe *eorum qui figunt pedem in ipsius Dei vestigiis* (Metaphora sumpta ab iis qui alium viæ ducem sequuntur) i. qui Deo obsequuntur, qui *ambulant cum eo*, ut de Enoch testatum reliquit Moses; qui viam ipsius observarunt, nec exorbitarunt; qui mandata ejus sanctè coluerunt, nec declinaverunt; queis pretiosa fuerunt ejus dicta. *Vestigia* & *vias Dei* interpretatur mandata & dicta Dei. Observandum in מצות שפתיו repetendum esse verbum שמרתי. Neque interpungendum fuerat per Siluk, sed tantùm per Zakephkaton, aut Rebiah, aut ad summum per Athnah. Sed in libris אמת, maximè in hoc, Siluk & Athnah usus est in distinguendis metris, & eorum partibus quas Hebræi *Deleth*, *Soger*, *Bajith* appellant. Atque sæpius Siluk interponitur ubi Bajith est integra, quanquam sententia non sit perfecta, & sequentia ad eam pertineant.

12. *Nec recessi*] Hebr. לא אמיש. Verbum illud usurpatur Jos. 1. 8. לא ימוש ספר התורה הזה מפיך *Non recedet liber legis hujus*: unde videtur esse promptum. ¶ *Plusquam demensum meum*] Hebr. מחקי. Vulgata Lat. *in sinu meo*, & Græcus ἐν κόλπῳ μου, ac si esset in Hebræo בחיקי. Ego *demensum* reddo, quod σιτόμετρον dicitur, *diaria*, *diurnus victus*, μοιροτροφὴ, *chœnix*. Eâ significatione חקי hîc usurpatur quâ Prov. 30. 8. הטריפני לחם חקי, quâ voce vir Hebraicè doctissimus Immanuel Tremellius expressit orationis Dominicæ illud, Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον, הטריפנו את לחם חקנו. Aliud autem infrà sonat חקי, ubi pro *decreto* Dei circa unumquemque, vel pro *fato* cujusque; de quo Poeta,

Stat sua cuique dies.

13. *At ille in eadem perstat*] Suprà votum suum expressit, & rationes ejus: nunc significat se non exaudiri; *Quia Deus in eodem proposito immotus manet*. הוא באחד est oratio elliptica, ubi subaudiendum venit aliquid, quale ענין יעמוד, ut ipse R.L. explet. Quod Ab. Ezra noluit tentare, ratus subesse arcanum, quanquam non probat sententiam eorum qui Beth asserunt abundare in voce באחד; quam tamen sententiam sequitur Jarhius, qui אחד interpretatur יחיד. In qua sententia fuit etiam Hieronymus, qui vertit, *Ipse enim solus est*. Germanus sensus est quem adduximus. Vernaculè itâ reponerem, *Mais il demeure en mesme propos; qui l'en divertira?* ¶ *Quicquid expetierit ejus anima*] Hæc continent rectam de Dei providentia rationem: *Facit quicquid vult in cœlo & in terra.* הטוב בעיניו יעשה, inquit Eli 1 Sam. 3. Est αὐτεξούσιος & liberrimus. In reliquis quatuor versiculis ultimis Græcus & Latinæ vulgatæ autor valde diversi abeunt.

14. *Multa ejusmodi quæ*] De quibus Deut. 29. sub finem dictum intellige הנסתרות ליהוה אלהינו *Quæ arcana Dei sunt*.

15. *Propterea*] Conclusio est superiorum, in qua profitetur Job eam esse potissimùm metus sui & turbati animi causam, quòd hic videatur esse terminus, ea meta immobilis rerum suarum. Queritúrque quòd non sit morte præventus antequam in tantas miserias præcipitaretur. Verbum התבונן alibi sumus interpretati. Græci hæc itâ vertunt, ut in quibusdam extat exemplaribus, ἀμηχανῶ καὶ κλαλαπτοῦμαι. Per חשך intelligo ærumnas, per אפל mortem quam optabat. Ergò queritur quòd non sit per mortem ereptus tot malis ingruentibus, & quòd morte toties desideratâ potiri non liceat.

CAP.

CAP XXIV.

MUNSTERUS.

1. Q*Uare ab Omnipotente non sunt abscondita tempora*] Vos, inquit, dicitis, Deo nihil esse absconditum; & ego quæro à vobis, Quomodo illi tempora & ea quæ fiunt in tempore non sunt abscondita, cùm videamus impios homines liberè grassari in innocentes & pauperes, Deo non judicante neque prohibente? Siquidem *apprehendunt terminos agrorum aliorum, rapiunt pecora, dispoliant pupillos & viduas*, &c. Et hæc dicit D. Ijob non animo blasphemandi, quasi asserat à Deo negligi particulares causas hujus mundi, sed amicorum voluit explorare sapientiam, qui illi asscribebant, quasi sentiret Deum in cœlis agere, & hæc inferiora non curare, sicut suprà cap. 22. dictum est. ¶ *Cognoscentes eum*, &c.] Quare justi & cognoscentes Deum non vident diem Domini, h. e. judicium ejus, sed patiuntur multas persecutiones ab impiis perinde quasi Deus non videat?

4. *Faciunt declinare*] h. e. Tam immisericordes & crudeles sunt erga pauperes, ut quoties illis occurrunt, illi pariter fugiant aspectum eorum, & abscondant se ab eis.

5. *Ad opus suum*] i. Quando impiè agere volunt, manè surgunt, & delitescunt in locis solitariis & secretis, ubi transeuntes expilent, & suis venentur unde vivant. Metunt præterea agrum alienum, præsertim agrum justorum; in agrum autem impiorum qui cum illis sentiunt non irrumpunt. *Lupus* enim *non comedit lupi alterius carnem*, ut Hebræorum habet proverbium.

9. *Ab ipso ubere*] Quidam exponunt hîc שוד pro שׁד, sicut nos vertimus. Alii putant derivatum à שדד: & tunc est sensus, *Diripiunt pupillum per devastationem*. Exercent & aliam tyrannidem, ut *auferant oleum & vinum quæ pauperes intra parietes suos exprimunt*. Quin & *viri boni ingemiscunt in civitate* propter usurarios & injustos Judices: sed *& sanguis occisorum clamat vindictam, & adhuc Deus non interponit insulsum quid* quod absterreat impios à tanta tyrannide.

13. *Vias ejus*] Subaudi *lucis*.

14. *Interficit*] Nocte tantùm furatur; per diem autem quando cognoscitur occidit, nè prodatur.

15. *In latibulo ponit faciem*] h.e. Involvit se, nè agnoscatur.

18. *Levis est*] Qui mala agere conatur, levis est pedibus, ut periculo imminente fugiat, sicut res levis per aquam celeriter defluit. Et tales fugiunt à terra sua ac si maledicta esset. Vel, fugiunt à terris frugiferis in terras squalidas, quæ maledictæ videntur esse. Aut deprehensi fugam meditantur, ut nè proprias vineas aspicere dignentur.

19. *Sic infernus*] Capitur hîc *infernus* pro *sepulcro*, & est sensus, Impii plerumque lentè & suaviter moriuntur & deferuntur in sepulcrum, ut etiam amicus videns tam gratam mortem non multùm condoleat: & ille, integro corpore atque nullis languoribus fracto, gratus fit cibus vermibus: atque in hunc modum tandem interit impietas ejus quasi si putre lignum suâ decidat sponte.

21. *Oppressit sterilem*] Ecce talis mors consequitur impios, qui sterilibus uxoribus ob sterilitatem infesti fuerunt, qui viduis mala irrogarunt, qui robustis robustiores fuerunt, & quorum vitæ nemo credebat. Nam & si darent manus & federa percuterent, tamen quærebant occasiones nocendi.

24. *Secedite modicùm*] Aben Ezra sic legit hunc versum, *Si exaltati sunt ad modicum, omnes peribunt*. Alii aliter hunc & duos præcedentes versus exponunt.

VATABLUS.

1. Q*Uare ab Omnipotente*, &c. מרוע משדי ונו׳] *Quomodo ab Omnipotente*, &c. Hic Job personam induit ejus qui providentiam Dei non agnoscat, aut certè de ea dubitet: acsi dicat, Vos dicitis Deo nihil esse absconditum: ego autem peto à vobis, quomodo illi tempora, & ea quæ fiunt in tempore, non essent abscondita, cùm videamus impios homines impunè grassari adversùm innocentes, &c. Nullam habet Deus affinitatem cum tempore: quare igitur ea quæ sub tempore fiunt agnosceret, cùm ii qui majorem de eo habent cognitionem, non viderint eum obnoxium tempori? æternus in cœlis agit, nihil curans quæ in hoc mundo agantur. ¶ *Abscondita tempora* נצפנו עתים] i. Ignota quæ fiunt in tempore. ¶ *Et scientes eum*, &c. וידעיו ונו׳] *Cùm qui noscunt illum, non viderint dies ejus*. i. Qui majorem de eo habent cognitionem, non viderint eum esse obnoxium tempori.

2. *Attingunt* ישינו] Futura Heb. pro præsentibus ferè toto capite, *apprehendunt*, i. transferunt terminos terræ invadentes agros vicinos. ¶ *Rapiunt, & pascunt* גזלו וירעו] *Depradantur & pascunt*; sub. *in agro alieno*.

4. *Divertere faciunt*, &c. יטו אביונים מדרך] *Declinare cogunt inopes* [*egenos*] *de via*; sub. *regia*. Alii, *Declinant pauperes à via*. ¶ *Abscondunt se* חובאו] *Absconduntur*; metu scilicet eorum, nè incommodum referant ab illis.

5. *Manè surgentes ad rapinam* משחרי לטרף] *Manè quæritantes prædam*. ¶ *Desertum* est *illi panis*, & *filiis* ערבה לו לחם לנערים] *Solitudo* est *illi* [i. unicuique eorum] *panis ad pueros*: i. suppeditat illis victum ad pueros alendos: q. d. Vivunt furto & rapto.

6. *Pabulum ejus* בלילו] Sub. *inopis*; i. segetes ac fruges pauperis, dum sunt foris, demetunt. ¶ *Tardè vindemiant* ילקשו] Verbum istud propriè *tardare* significat *more serotinæ pluviæ*. Unde quidam Hebræorum exponunt, *postremò invadunt*; metu scilicet impii: vel, *tardè & serò invadere solent*. Alii, *tardare facient*, i. dimittent illam, nec ex illa quicquam accipient: quòd sit impius quales sunt ipsi.

7. *Nudum pernoctare faciunt* ערום ילינו] *Nudi pernoctant*: Ad verbum, *Nudus pernoctant*; i. quilibet eorum pernoctat.

8. *Madefacti sunt* ירטבו] *Humectantur*; i. madent aquâ quæ è montium verticibus cum inundatione defluit. ¶ *Et absque operimento amplectuntur rupem* ומבלי מחסה חבקו צור] *Et absque protectione* [*tegumento*] *amplectuntur rupem*, i. habitant in saxis: q. d. Domo & vestibus spoliati, non aliud asylum habent quàm fissuras petrarum.

9. *Rapiunt ab ubere pupillum* ינולו משוד יתום] *Deprædantur ab ubere pupillum*; pro *pupillos*: i. adhuc ab ubere pendentes pupillos prædantur. Alii, *Rapiunt pre prædandi consuetudine pupillum*. ¶ *Et super pauperem* ועל עני] i. Id quo tegitur pauper.

10. *Nudum ire faciunt absque vestimento* ערום הלכי בלי לבוש] *Nudum incedere cogunt* pauperem *absque veste*, i. detractâ veste. ¶ *Et famelicos* ורעבים] Sub. *ire faciunt*; i. redigunt in summam inopiam eos qui portaverunt manipulos in aream: h.e. eos qui tempore messis congregaverunt segetes quibus impii illi viverent. Ex doctis Hebræorum alter, *& famelicis auferunt manipulos*.

11. *Inter muros suos*, &c. בין שורותם ונו׳] i. In domo preli oleum exprimunt pauperes, ac torcularia calcant: & tamen siti conficiuntur, quia spoliantur oleo & vino.

12. *Ex urbe homines clamant* מעיר מתים ינאקו] Futura Heb. pro præs. ut in superioribus versibus. Alii, *In urbe homines vociferantur*. Homines intelligit qui opprimuntur ab impiis. ¶ *Non posuit prohibitionem* לא ישים תפלה] i. Non prohibuit, vel non coercuit illa homicidia, puniendo impios, & vindicando innocentem. Alii, *non ponet rem insulsam?* i. non videbitur facere rem ullam sine ratione?

13. *Vias ejus* דרכיו] Nempe *luminis*; i. veritati, Deo ipsi qui vera est lux, non obediunt. ¶ *Steterunt* ישבו] i. Permanserunt.

14. *Est tanquam fur* יהי כננב] i. Facit opera furis; *furatur*.

15. *Et*

15. *Et absconsionem faciei ponet* [וסתר פנים ישים] Sub. *crepusculum mihi*; i. reddet me incognitum.

16. *Fodit* [חתר] Sub. *fur.* Perfodit noctu domos. ¶ *Obsignaverunt sibi* [חתמו למו] i. Quasi apposito sigillo notaverunt: h.e. quas interdiu exploraverunt tanquam opulentas. ¶ *Non agnoscunt lucem* [לא ידעו אור] i. Non amplectuntur lumen, sive non excipiunt adventum luminis tanquam rem gratam & bonam.

17. *Simul* [יחדו] i. Illis omnibus: q.d. Ipsi omnes abhorrent à luce tanquam à morte, quâ nihil in hoc mundo horribilius. ¶ *Cùm agnoscit* [כי יכיר] *Cùm agnoscere potest*; sub. *alter alterum*: h.e. appetente luce matutinâ: q.d. Ubi vident lucem advenisse, turbantur ac terrentur usque ad mortem.

18. *Levis est super faciem aquarum* [קל הוא על פני מים] Sing. pro plur. *velociter fugiunt ad aquas*: h.e. alii fugiunt ad naves. ¶ *Maledicta est*, &c. [תקולל חלקתם בארץ] Significat, locum quò se recipiunt maledictioni obnoxium esse, h.e. incultum. q.d. Alii fugiunt ad loca deserta. ¶ *Non recedit*, &c. [לא יפנה דרך כרמים] Via vinearum est via regia, per quam multi gradiuntur, propinqua urbibus, juxta quas sæpius vineæ conseruntur: q.d. Non recedit ullus, sive nemo est illorum qui se vertat ut abeat viâ regiâ, nè agnoscatur.

19. *Rapiunt* [יגזלו] *Deprædantur*. Fut. Heb. pro præs. i. celerrimè absumunt.

20. *Dulcedinem sentiet ex eo vermis* [מתקו רמה] *Dulcedine plenum est ex eo os vermis*; i. celerrimè absumunt illum vermes. Futura quidam per præsens vertunt. Alii, *dulcescit illi* [*dulce est illi*,] sub. *os vermis*; i. nihil à morte sentit doloris. ¶ *Memorabitur* [יזכר] Sub. *nomen illius*. ¶ *Iniquus* [עולה] Ad verb. *iniquitas*; pro *homine iniquo*. Homo (inquit) iniquus perit ut arbor quæ tempestate aliquâ frangitur.

21. *Qui confringit* [רועה] *Qui opprimit*. Quempiam ex illis intelligit, vel unumquemque eorum, *qui ideo res steriles frangit, quòd nunquam paritura sit filios qui eam tueantur*, inquit ex doctioribus Hebræorum alter. ¶ Cui *non benefaciet* [לא ייטיב] Sub. *aliquis*; i. cui nemo benefacturus est.

22. *Atque trahit fortes potentiâ suâ* [ומשך אבירים בכחו] *Ac trahit* quò vult *fortes* quosque *viribus suis*: *robore suo*; nemine audente contrà niti. ¶ *Insurget, & non credet vita* suæ [יקום ולא יאמין בחיין] Per præsens verti potest, *insurgit*, &c. i. si insurgat in aliquem, is in quem insurrexerit, *non credet vitæ suæ*, h.e. non sperabit se ultrà victurum.

23. *Dabit illi ad confidentiam*, &c. [יתן לו לבטח וגו׳] Multa subaudienda, & sing. sunt pro pluralibus, *Viri probi solent dare impio munera, ut habitent confidenter cum eo.* Alii exponunt, *Dat*, sive *Dare solet, illi manum suam*, id est, fedus init cum eo. Alii, *Dat sese illi*, h.e. committit. ¶ *Super vias eorum* [על דרכיהם] Sub. *piorum*; i. insidiantur impii illis à quibus acceperunt munera.

24. *Recesserunt paululùm, & non fuerunt* [רומו מעט ואיננו] Per præsens etiam potes vertere, *Recedunt* [*Discedunt*] *paululùm, & non est*, sub. *impius*; i. statim atque illi qui dederunt munera impio, discesserint ex urbe: q.d. Momento [nusquam] comparet impius quo nitebantur. ¶ *Et humiliantur sicut*, &c. [והומכו ככל] Fut. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, & rectè: nam id quotidie accidit: i. probi humiliantur sicut quivis ignotus, i. ut alii à quibus non acceperunt munera. ¶ *Obthurantur* [יקפצון] Sub. *ora piorum ab impiis, nè clamitent cùm occiduntur.*

25. *Quòd si non, ubinam*, &c. [ואם לא אפו מי יכזיבני] i. Quod siquis dicat quòd non ità fit ut dico, *ubinam est ille, & quis est qui ostendat me mentiri*, &c. i. nemo erit qui arguat me mendacii.

CASTALIO.

1. *Cur ab Omnipotente non sunt occultatâ tempora, ità ut qui eum norunt, non viderent ejus dies?*] *Dei tempora* & *dies* vocat ea quæ quoque tempore & die facit Deus: & loquitur in hanc sententiam, Impii & in vitâ fortunati sunt, & in morte non diu torquentur: quod dum vident pii (est enim manifestius quàm ut negari possit) torquentur, ut habetur Psal. 73. itaque præstitisset (ut videtur) hæc latere pios.

5. *Onagri*] Impii ferique homines. ¶ *Quibus solitudo victum suppeditat ad pueros*] Ad suos alendos.

6. *Ruri suam metunt farraginem, vineásque vindemiant impii*] h.e. Impiè; h.e. alienas.

8. *Penuriâ perfugii cautes amplexentur*] Jaceant in antris.

10. *Nudos ire cogunt sine vestitu, & famelicos portare mergites*] Messores factorésque suos malè vestiunt & pascunt.

12. *Et Deus nihil designat absurdè?*] Et tamen Deum negatis absurdè quicquam facere?

14. *Luce surgit homicida, qui inopes & pauperes interficit, & est noctu furi similis*] Interdiu dormit; sub noctem, cùm adhuc lux est, surgit ad latrocinandum.

17. *Nesciunt lucem: nam eis & matutinum pro tetra nocte, & agnosci pro tetra noctis horroribus est*] Qui malè facit, odit lucem.

18. *Celeres sunt in humore*] Similes sunt stirpibus in humore & uligine crescentibus, quæ citò pereunt, ut Juncus: *neque spectant vinearum naturam*, h.e. non sunt Vitis similes, quæ etiam sine uligine vivit in arido loco. Atque hoc dico, Felicitatis esse, citò mori, non diu languere, ut solent boni. Impii citò pereunt, ut *nivalis aqua æstu absumitur*: & ità pereunt, ut *eos obliviscatur uterus*, h.e. ut fiant perinde ac si nunquam ex utero prodiissent & nati fuissent: id quod *eis suave* est, exstingui postquam feliciter vixerunt & se maleficiis oblectarunt, corrumpendo fœtus in utero stupratarum à se mulierum, nè flagitium pateret, & viduis malefaciendo (adulteros notat & violentos) & in homines quamvis generosos grassando, cædendo, prodendo, insidiando. Postquam aliquamdiu ità viguerunt, non dant pœnas: sed moriuntur ut omnes, & citò pereunt. Atque hæc sunt apertiora quàm ut possint refelli.

CLARIUS.

1. *Quare ab Omnipotente*] Vos, inquit, dicitis, Deo nihil esse absconditum: & ego quæro à vobis, Quomodo illi tempora, & ea quæ fiunt in tempore, non sunt abscondita, cùm videamus impios homines liberè grassari in innocentes & pauperes, Deo non judicante neque prohibente? Siquidem *apprehendunt terminos agrorum aliorum, rapiunt pecora, dispoliant pupillos & viduas*, &c. Et hæc dicit sanctus Job non animo blasphemandi, quasi asserat à Deo negligi particulares causas hujus mundi, sed amicorum voluit explorare sapientiam, qui illi ascribebant, quasi sentiret Deum in cœlis agere, & hæc inferiora non curare, sicut suprà cap. 22. dictum est. ¶ *Qui autem noverunt eum, ignorant dies illius*] i. Quare justi & cognoscentes Deum non vident diem Domini, h.e. judicium ejus, sed patiuntur multas persecutiones ab impiis, perinde quasi Deus id non videat? Sequitur ergò, Deum in præsenti mundum non judicare, sed post hanc vitam æquum omnibus judicium exspectandum.

4. *Subvertunt pauperum viam*] Alius vertit *faciunt declinare inopes à via*, h.e. Tam immisericordes & crudeles sunt erga pauperes ut quoties illis occurrunt illi pariter fugiant aspectum eorum & abscondant se ab eis.

5. *Ad opus suum*] Nempe ad deprædandum, sicut sequitur, *vigilantésque ad prædam præparant panem liberis.*

6. *Et vineam ejus*] Alius vertit, *Et vineam impii dimittunt.* Alius, *Vineam impii tardè vindemiaverunt.*

11. *Intra muros suos faciunt oleum*] Alia tyrannis; quòd pauperes coguntur laborare divitibus, sicut Pharao Israelitas cogebat, proprio sumptu. Vel, *auferunt* hi tyranni *oleum & vinum quæ pauperes intra parietes suos exprimunt*, quo fit ut *calcatis torcularibus pauperes sitiant.*

12. *Deus non prohibet opera eorum*] Heb. *Deus non ponit insulsum quid.*

14. *Interficiet egenum*] Nocte tantùm furatur: per diem autem, quando cognoscitur, occidit, nè prodatur.

18. *Levis est*] Qui mala agere conatur, levis est pedibus, ut periculo imminente fugiat, sicut res levis per aquam celeriter defluit. Et tales fugiunt à terra sua, ac si esset maledicta: vel fugiunt à terris frugiferis in terras squalidas, quæ maledictæ videntur esse, *& non ambulant per viam vinearum*, h. e. per loca quæ frequentantur ab hominibus. Vel itá festinant fugere ut nè proprias quidem vineas, olim tam gratas, aspiciant.

19. *Ut siccitas & æstus*] Sicut terra siticulosa & calor Solis *rapiunt aquas nivis*, ut lentè transeat ac evanescat, *ità infernus*, h. e. Sepulcrum, *impios*, qui plerumque lentè & suaviter moriuntur & deferuntur in sepulcrum, ut etiam amicus videns tam gratam mortem non multùm condoleat, & ille, integro corpore ac nullis languoribus fracto, gratus fiat cibus vermibus: atque in hunc modum tandem interit impietas ejus, quasi si putre lignum suâ decidat sponte.

21. *Oppressit enim sterilem*] Ecce talis mors consequitur impios, qui sterilibus uxoribus ob sterilitatem infesti fuerunt, qui viduis mala irrogarunt, qui robustis robustiores fuerunt, & quorum vitæ nemo credebat. Nam & si porrigerent manus & fœdera percuterent, tamen quærebant occasiones nocendi.

25. *Quòd si non est ità*] Est igitur, inquit, res ut dixi, Jam non esse tempus judicandi: atque hæc veriora sunt quàm ut redargui possint.

DRUSIUS.

1. Quare ab Omnipotente, &c.] Tempora non sunt abscondita omnipotenti Deo, sed sunt abscondita hominibus abs eo. Cur, inquit, non essent abscondita, cùm pii, qui eum noverunt, non videant dies ejus, quibus vel præmia bonis dat, vel pœnis improbos afficit? Hic simplex sensus esse videtur. Vulg. *Ab Omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius.* Omittit interrogationem, quæ locum hunc planè obscurat & difficilem reddit. Lxx Διατί τὸν Κύριον ἔλαθον ὧραι; ἀσεβεῖς δὲ ὅριον ὑπερέβησαν, *Quare autem Dominum latuerunt horæ? & impii terminum transgressi sunt?* Quidam cod. ut & Compl. οὐκ ἔλαθον *non latuerunt?* Aug. *Quare Dominum non latuerunt horæ? quamobrem finem transgressi sunt?* Schol. *Illud* διατί *dictum est non reddendo causam, sed problematicè, tanquam ad amicos illos.* In Polychronio sequitur οὐκ εἶδον ἡμέρας αὐτοῦ *non viderunt dies ejus.* Tharg. *Cur ab Omnipotente non sunt abscondita tempora? & qui noverunt me, non vident dies ejus?* Mercerus suspicatur legendum יתי, quod sign. יתיו pro יתי. Potest ità esse; tamen in notis Massoriticis reperio ק׳ ידעי legitur *noscentes me*, ubi fortean etiam legendum ידעיו quod in margine primæ ed. Venetæ, *noscentes eum.* Si יתיו vera scriptura, vertendum erit *qui cognoscunt eum.* ¶ *Non sunt*] Vel *non essent.* ¶ *Tempora*] Rerum quæ in tempore fiunt & accidunt, judicia temporum. ¶ *Cognoscentes eum*] יֹדְעָיו, pro quo in Massora יֹדְעָי *noscentes me.* Sed mendum esse liquet ex ed. Veneta prima, tum etiam ex Bibliis Reginæ manuscriptis, quibus Mercerus usus fuit. Vel *noscentes ejus.* Notitia Dei comitem habet Integritatem vitæ, sine qua nemo plenè Deum novit. Ergò *noscentes Dei* sunt viri boni & qui secundùm virtutem vitam instituunt, qui & cultores ejus. Siquidem Deum colit qui novit. Hoc sensu capies Hos. 6. 6. *Scientiam Dei malo quàm holocausta.* Alibi est, *Scientia Dei est facere judicium & justitiam.* Obvia hæc locutio Psal. 36. 10. *Protrahe benignitatem tuam erga eos qui noverunt te.* Psal. 9. 11. *Confidunt in te noscentes nominis tui. Deus* est *nomen ejus*, & *nomen ejus* est *ipse Deus.* Idem ergò aliter. Rursum Psal. 91. 14. *Extollam eum in sublime, quia novit nomen meum.* ¶ *Non vident dies ejus*] Non intelligunt rationem judiciorum ejus. *Dies Domini*, quando judicia sua exercet in mundo vel puniendo malos vel de bonis bene merendo. Notum hoc iis qui non planè hospites sunt in his literis. Vel *non cernunt*; si modò חזה est *cerno*: & ראה *video.*

2. *Terminos.*] *Agrorum.* Vulg. *Alii terminos transtulerunt, diripuerunt greges, & paverunt eos*, ישיגו interpretatur ac si esset יסיגו, unde מסיג גבול *transferens terminum.* Lxx Ὅριον ὑπερέβησαν, ποίμνιον σὺν ποιμένι ἁρπάσαντες, *Terminum transgressi sunt, gregem cum pastore rapientes.* Aquila pro *transgressi sunt*, προσλαμβάνουσιν *occupant.* Tharg. *Ætas Diluvii terminos mutant, gregem vi rapiunt, & pascunt.* Prioris hemistichii, quod in Græcis, & suprà mentionem fecimus, non est dubium quin huc pertineat. ¶ *Assequuntur*] *Occupant, invadunt.* Non displicet *transferunt*: ut Sin posita sit loco Samech; quod insolens non est in his literis. Lex De non transferendis & loco movendis terminis habetur Deut. 19. 14. & 27. 17. quò respexit Sapiens cùm ità præciperet, *Nè transfer terminum antiquum quem tui fecere patres*, sive *majores: fecere*, i. posuere. *Termini* lapides erant discriminandis agris. Hi sacri erant & oleo inungebantur. Romani vetustiores, quos Ennius *Cascos* appellat, acerrimis pœnis afficiebant eos qui fines agrorum loco movissent. Numa statuit ut liceret eum tanquam sacrilegum occidere qui violare jus termini ausus esset. Versus sunt ex antiquis legibus,

Qui secùs faxet, & terminum exarassit,
Ipsus & boves sacri sunto.

Vide Crinitum De honesta disciplina l. 8. c. 10. Plato l. 8. De legibus, *Nemo fines aut terminos agri moveat.* Et in Jure imposita est pœna iis *qui limites moverint*, Lege 1, & 2. tit. De termino moto. ¶ *Gregem*] Tam majorum quàm minorum pecudum, ut sunt Armenta, Oves & Capræ: gregem alienum scilicet. ¶ *Rapiunt*] *Diripiunt, abigunt.* ¶ *Et pascunt*] Non contenti abegisse, etiam pascunt gregem non suum, quem diripuerunt quo jure quàve injuriâ.

3. *Asinum*] i. Asinos, sing. pro plurali. Rectiùs ut sit nomen collectivum. Sic *rana, locusta, arbor* & alia ejus generis. Vulg. *Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bovem viduæ.* Lxx Ὑποζύγιον ὀρφανῶν ἀπήγαγον, καὶ βοῦν χήρας ἠνεχύρασαν, *Subjugale pupillorum abduxerunt, & bovem viduæ pro pignore tulerunt:* ὑποζύγιον *jumentum subjuge.* Lex. vet. Ὑποζύγιον, *jumentum, subjugium.* Sciendum interpretes *asinum* ità reddere, non hîc solùm, sed etiam alibi, ut Gen. 22. 5. & 36. 24. item Exod. 20. 10. & Deut. 5. 14. Rursum Exod. 34. 20. πρωτότοκον ὑποζυγίου, ubi Hieron. *primogenitum asini.* Aug. in lib. Locutionum pag. 131. *primitivum subjugalis.* Hinc intelliges quid sit Matth. 21. 5. καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου *pullum filium* (non *jumenti*, sed) *asinæ*, quidam *subjugis asinæ.* Sanè Zach. 9. 9. ubi in Græco ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, Ebræus habet על חמור *super asinum:* & mox, *& super pullum filium asinarum.* Sic 2 Petr. 2. 16. ὑποζύγιον ἄφωνον, quod reddunt *subjugale mutum*, est asina muta, quâ Balaam vehebatur, quæ locuta fuit. ¶ *Pupillorum*] *Orphanorum.* ¶ *Abducunt*] *Abigunt.* ¶ *Pignorantur*] *In pignus*, vel *pignori, accipiunt*, ut suprà 22. 6. חבל est *rem vel personam ab aliquo pignori capere.* Vide Exod. 22. 26. Deut. 24. 6. ¶ *Bovem*] Quem unicum habebat, & quo utebatur in colendo agro suo. Nam bubus olim arabant. Aut *bovem*, i. boves. ¶ *Viduæ*] Persona crimen aggravat. Nam plùs in illam peccatur quàm in maritatam.

4. *Declinare faciunt*] Quidam *Divertunt*: malim *Divertere faciunt*, vel, si placet, *Divertentes faciunt.* Faciunt ut divertant & declinent. Vulg. *Subverterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.*

Lxx

Lxx Ἐξέκλιναν ἀδυνάτους ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὁμοθυμαδὸν δὲ ἐκρύβησαν πραεῖς γῆς, *Divertere fecerunt impotentes de via justa, & simul absconditi sunt mites terræ.* Aug. *& inclinaverunt pauperes à via justa.* Tharg. *Diverterunt obscuros è via, simul absconditi fuerunt pauperes terræ.* Aliàs, *obscuri è via.* ¶ *Inopes*] *Egenos*; qui *Ebionim* Ebræis, quòd semper aveant, cùm nihil habeant. Quo sensu etiam avarus posset dici *Ebion.* Nam juxta Salomonem, *Semper avet aviditas*, i. avarus. ¶ *De via*] Signum arrogantiæ, non posse ferre pauperem eàdem viâ secum incedentem. Aut *de via recta:* quod Græci dixerunt *de via justa*, quæ & *via justitiæ*, h. e. virtutis: ut in illo Salomonis, *Corona decora canities, in via justitiæ invenietur.* ¶ *Pariter*] *Simul.* ¶ *Latuerunt*] *Absconditi sunt*, vel *abdunt sese*, *latitant*; propter fastum videlicet & inhumanitatem improborum. Cùm bene agitur cum improbis, latent probi & boni. ¶ *Pauperes terræ*] Scriptum ענוי *mansueti*, *mites*, & lectum עניי *pauperes.* Scripturam expresserunt Lxx & Hieron. ut lectionem Chaldæus. Partim refert hoc an illo modo legas. Nam qui *pauperes* etiam *mites* & *mansueti* sunt; juxta illud, *Pauper loquitur suppliciter*, Prov. 18. 23.

5. *Ecce*, &c.] Vulg. *Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum: evigilantes ad prædam, præparant panem liberis.* Lxx Ἀπέβησαν δὲ ὥσπερ ὄνοι ἐν ἀγρῷ, ὑπὲρ ἐμοῦ ἐξελθόντες τὴν ἑαυτῶν τάξιν· ἡδύνθη αὐτῷ ἄρτος εἰς νεωτέρους, *Evaserunt ut asini in agro super me, egressi suum ipsorum ordinem: suavis factus est ei panis in adolescentes.* Pro *super me* Ebræus habet, ait Scholiastes, ἐπ' ἐρήμῳ *in deserto.* Aug. *Et irruerunt asini feri in agro super me, & exeuntes ad opus suum.* In Comment. Græcis ὑπὲρ ἐμοῦ ἐξελθόντες *super me egressi*, i. inquit Scholiastes, ὑπὲρ τὰ ἐμὰ λαβεῖν καὶ ἰδιώσασθαι *pro rebus meis capiendis & sibi vendicandis.* Aq. ἐξέρχονται ἐν κατήγορῳ αὐτῶν, ὀρθρίζοντες εἰς ἅλωσιν, *exeunt in opus suum, surgentes ad rapinam.* Pro τάξιν in sequentibus plerique libri habent πρᾶξιν. Id Scholiastes interpretatur, τοῦτο δὴ ὃ πράττειν εἰώθασιν, *quæ familiaris est eorum actio & institutum.* Aug. *exeuntes ad opus suum.* Sequitur, *Suavis factus est ei.* In Comment. Græcis & Compl. est αὐτῶν *eorum*, h. e. inquit Scholiastes, *libenter impii nutriunt adolescentes, quorum operâ infirmiores exeunt.* Sym. ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν ἄρτος εἰς νεανίσκους, *suavis cuique ipsorum panis in adolescentes.* Tharg. *Quomodo igitur sicut onagri in deserto exierunt ad opera sua mala, prævertunt, seu occupant, prædam: sicut pluvia violenta ei præda pueris ejus.* ¶ *Onagri*] Plenum est, *ut onagri.* Simile in Latio,

> *Nec verbum verbo curabis reddere fidus*
> *Interpres*,

ut fidus. Onager animal est ferum, quod ex præda in deserto, nec unquam mansuescit. *Exeunt*] Temeritate & aviditate improbi exeunt ad opus suum præda quærentes. ¶ *In opus suum*] *Ad opus suum*, ב pro ל. ¶ *Mane quærunt*] Vel *mane surgunt ad prædam*: quod uno verbo *manicare*, vel potiùs *manitare* dicunt. *Manè* autem *fieri* dicitur quod fit diligenter & cum cura magnoque studio. Vide Proverbia mea Sacra. ¶ *Prædam*] Alii *rapinam.* ¶ *Solitudo*, &c.] *Desertum*, quia cibum sibi & liberis quærit in solitudine. Simile, *Copia cibi novalis pauperum*, pro *in novali.* ¶ *Ei*] Improbo. ¶ *Panis*] Cibus, nutrimentum. ¶ *Et pueris*] Copula in Ebraismo desideratur. נערים *pueri*, *adolescentes.* De *servis* usurpatur 1 Sam. 25. 9. An etiam de *filiis*? Quidam *parvulis*, לקטנים. Ut נער *puer*, ità נערה *puella*, quæ sic vocatur ab anno duodecimo & die uno: ante illud tempus dicitur קטנה *parvula.* Nomen עֲרָבָה *solitudo* antiqui legerunt aliis punctis vocalibus עָרְבָה, quod sonat ἡδύνθη *dulcuit*, *suavis fuit*: ità Lxx. nec aliter Sym. nisi quòd in eo ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν. ערב enim certè *dulcescere* sign. unde תערב שנתך *dulcescat somnus tuus.* Sic loquendo faustam noctem precantur alii aliis.

6. *In agro*, &c.] Vulg. *Agrum non suum demetunt; & vineam ejus quem vi oppresserint vindemiant.* Legit divisim & duabus dictionibus בלי לו *non suum.* Sic etiam Lxx, Ἀγρὸν πρὸ ὥρας οὐκ αὐτῶν ὄντα ἐθέρισαν· ἀδύνατοι ἀμπελῶνας ἀσεβῶν ἀμισθὶ καὶ ἀσιτὶ εἰργάσαντο, *Agrum non suum ante tempus demesuerunt: impotentes vineas impiorum sine mercede & sine cibo operati sunt.* Tharg. *In agro non suo metunt, & vineam improborum putant.* ¶ *Pabulum*] Species quæ ei pro pabulo sunt, aut pabuli loco; quod hîc בליל dicitur, à *miscendo* & *confundendo*, i. μίγμα, *mixtio specierum* בלל non tam *misceo* quàm *confundo*: unde *Babel*, q. בלבל, i. σύγχυσις, *Confusio. Pabulum* alibi מספוא vocatur. Sunt qui hîc latè sumunt, ut quemvis *proventum* denotet, qui תבואה Ebræis, aut יבול. ¶ *Ejus*] Agri. Nota hîc à Masoritis ל, i. לית non est. Fortè hoc volunt, *Nusquam alibi reperitur* בלילו *non suo*: quod tamen hodie legunt conjunctim & unicâ dictione בלילו *pabulum suum*, ut suprà 6. 5. *An mugiet bos* על בלילו *super pabulo suo?* cùm habet pabulum. Vide quæ notavimus ad illum locum. Cæterùm priorem scripturam expresserunt interpretes antiqui, etiam Chaldæus P. ¶ *Demetunt*] Θερίζειν. ¶ *Vineam*] Quæ constat ex multis vitibus, ἀμπελῶνα· nam *vitis* ἄμπελος. ¶ *Impii*] Ejus quem pro impio habent, ac proinde opprimere student. Est cur malim *improbi.* Improbus enim virum bonum sui dissimilem talem esse putat qualis ipse est. ¶ *Tardè vindemiant*] Vel *putant.* Aliud *vindemiare*, & aliud *putare.* Qui *putat*, palmites superfluos præcidit: qui *vindemiat*, facit id quod notum in vulgus. Ego rectum puto *vindemiant.* Propriè *seros fructus colligunt*: sed latè hîc sumitur. Aut dicit *tardè* quia vindemia post messem.

7. *Nudum*] Non qui planè nudus sit, sed malè vestitus. Id *nudus* aliquando significat: ideo adjecit, quod alioqui superflueret, *absque indumento*, sive *vestimento.* Vulg. *Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.* Lxx Γυμνοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἄνευ ἱματίων, ἀμφίασιν δὲ ψυχῆς αὐτῶν ἀφείλαντο, *Nudos multos dormire fecerunt absque vestimentis, & indumentum animæ* (h. e. corporis) *ipsorum abstulerunt.* Tharg. *Nudum pernoctare faciunt absque integumento, & quibus non est operimentum in frigore.* ¶ *Pernoctare faciunt*] *Pernoctantem faciunt*; ut noctem traducat nudus, nullis omnino vestibus indutus aut opertus. ¶ *Indumento*] *Veste*, *operimento.* ¶ *Integumentum*] Nè quidem quo corpus tegat in lecto jacens, cujusmodi sunt lodices & [illegible] ¶ *In frigore*] Tempore frigoris.

8. [illegible] *montium*] A fluxu aquarum cum [illegible] rentium. Vulg. *Quos imbres* [illegible] *habentes velamen, amplexantur* [illegible] ὀρέων ὑγραίνονται, παρὰ τὸ μὴ [illegible] *petram* περιεβάλοντο, *De stillicidiis montium* [illegible]: *eò quòd ipsi non habeant operimentum*, [illegible] *ibi circumdederunt*: alibi αὐτοὺς, & alibi αὐτοῖς [illegible] *odi.* V. Rom. ed. Lat. Tharg. *Ab aquis montium cum strepitu ruentium demerguntur: & quia non est planities, amplexantur petram.* ¶ *Humectantur*] *Madefiunt.* ¶ *Absque receptu*] Eò quòd non sit ipsis receptus aut locus perfugii alius. מחסה *receptus*: ut apud Hymnographum, *Petræ sunt receptus cuniculis*; quia cuniculi eò se recipiunt tanquam in locum tutum. Noster legit מכסה *velamen.* ¶ *Amplexantur rupem*] Rupes subeunt, & in iis latitant séque ipsos abdunt.

9. *Diripiunt*] Vulg. *Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperum spoliaverunt.* Lxx Ἥρπασαν ὀρφανὸν ἀπὸ μαστοῦ, ἐκπεπτωκότα δὲ ἐταπείνωσαν, *Rapuerunt pupillum à mamma & eum qui ceciderat humiliaverunt.* Tharg. *Vi rapiunt de præda pupilli, & pauperem pignerantur.* ¶ *A mamma*] שד igitur & שד synonyma sunt. Alii *præ vastitate.* Nam שד etiam *vastitas*, à שדד *vastavit*: q.d. *Nè pupillo quidem parcunt.* Quidam, *Rapiunt ex præda pupilli*, i. id quod reliquum est pupillo è præda, passivè videlicet, quod reliquerunt ipsum deprædantes. ¶ *Pauperem pignerantur*] *In pignus & quasi debitum sibi capiunt*; aut *pignus abs eo accipiunt.* *Pauper* hîc עני dicitur; *cujus dies omnes in malo*, teste Salomone.

 10. *Nudum*

11. *Intra muros ſuos faciunt oleum*] Alia tyrannis; quòd pauperes coguntur laborare divitibus, ſicut Pharao Iſraelitas cogebat, proprio ſumptu. Vel, *auferunt* hi tyranni *oleum & vinum quæ pauperes intra parietes ſuos exprimunt*, quo fit ut *calcatis torcularibus pauperes ſitiant*.

12. *Deus non prohibet opera eorum*] Heb. *Deus non ponit inſulſum quid*.

14. *Interficiet egenum*] Noƈte tantùm furatur: per diem autem, quando cognoſcitur, occidit, nè prodatur.

18. *Levis eſt*] Qui mala agere conatur, levis eſt pedibus, ut periculo imminente fugiat, ſicut res levis per aquam celeriter defluit. Et tales fugiunt à terra ſua, ac ſi eſſet malediƈta: vel fugiunt à terris frugiferis in terras ſqualidas, quæ malediƈtæ videntur eſſe, *& non ambulant per viam vinearum*, h. e. per loca quæ frequentantur ab hominibus. Vel ità feſtinant fugere ut nè proprias quidem vineas, olim tam gratas, aſpiciant.

19. *Ut ſiccitas & æſtus*] Sicut terra ſiticuloſa & calor Solis *rapiunt aquas nivis*, ut lentè tranſeat ac evaneſcat, *ità infernus*, h. e. Sepulcrum, *impios*, qui plerumque lentè & ſuaviter moriuntur & deferuntur in ſepulcrum, ut etiam amicus videns tam gratam mortem non multùm condoleat, & ille, integro corpore ac nullis languoribus fraƈto, gratus fiat cibus vermibus: atque in hunc modum tandem interit impietas ejus, quaſi ſi putre lignum ſuâ decidat ſponte.

21. *Oppreſſit enim ſterilem*] Ecce talis mors conſequitur impios, qui ſterilibus uxoribus ob ſterilitatem infeſti fuerunt, qui viduis mala irrogarunt, qui robuſtis robuſtiores fuerunt, & quorum vitæ nemo credebat. Nam & ſi porrigerent manus & fœdera percuterent, tamen quærebant occaſiones nocendi.

25. *Quòd ſi non eſt ità*] Eſt igitur, inquit, res ut dixi, Jam non eſſe tempus judicandi: atque hæc veriora ſunt quàm ut redargui poſſint.

DRUSIUS.

1. *Quare ab Omnipotente*, &c.] Tempora non ſunt abſcondita omnipotenti Deo, ſed ſunt abſcondita hominibus abs eo. Cur, inquit, non eſſent abſcondita, cùm pii, qui eum noverunt, non videant dies ejus, quibus vel præmia bonis dat, vel pœnis improbos afficit? Hic ſimplex ſenſus eſſe videtur. Vulg. *Ab Omnipotente non ſunt abſcondita tempora: qui autem noverunt eum, ignorant dies illius*. Omittit interrogationem, quæ locum hunc planè obſcurat & difficilem reddit. Lxx Διατί δὲ Κύριον ἔλαθον ὧραι; ἀσεβεῖς δὲ ὅριον ὑπερέβησαν, *Quare autem Dominum latuerunt horæ? & impii terminum tranſgreſſi ſunt?* Quidam cod. ut & Compl. οὐκ ἔλαθον *non latuerunt?* Aug. *Quare Dominum non latuerunt horæ? quamobrem finem tranſgreſſi ſunt?* Schol. *Illud* διατί *diƈtum eſt non reddendo cauſam, ſed problematicè, tanquam ad amicos illos*. In Polychronio ſequitur οὐκ εἶδον ἡμέρας αὐτοῦ *non viderunt dies ejus*. Tharg. *Cur ab Omnipotente non ſunt abſcondita tempora? & qui noverunt me, non vident dies ejus?* Mercerus ſuſpicatur legendum יֹדְעָיו, quod ſign. יוֹדְעָיו pro יֹדְעָיו. Poteſt ità eſſe; tamen in notis Maſſoriticis reperio ק׳ ידעי legitur *noſcentes me*, ubi fortean etiam legendum ידעיו quod in margine primæ ed. Venetæ, *noſcentes eum*. Si ידעיו vera ſcriptura, vertendum erit *qui cognoſcunt eum*. ¶ *Non ſunt*] Vel *non eſſent*. ¶ *Tempora*] Rerum quæ in tempore fiunt & accidunt, judicia temporum. ¶ *Cognoſcentes eum*] יֹדְעָיו, pro quo in Maſſora יֹדְעַי *noſcentes me*. Sed mendum eſſe liquet ex ed. Veneta prima, tum etiam ex Bibliis Reginæ manuſcriptis, quibus Mercerus uſus fuit. Vel *noſcentes ejus*. Notitia Dei comitem habet Integritatem vitæ, ſine qua nemo plenè Deum novit. Ergò *noſcentes Dei* ſunt viri boni & qui ſecundùm virtutem vitam inſtituunt, qui & cultores ejus. Siquidem Deum colit qui novit. Hoc ſenſu capies Hoſ. 6. 6. *Scientiam Dei malo quàm holocauſta*. Alibi eſt, *Scientia Dei eſt facere judicium & juſtitiam*. Obvia hæc locutio Pſal. 36. 10. *Protrahe benignitatem tuam erga eos qui noverunt te*. Pſal. 9. 11. *Confidunt in te noſcentes nominis tui*. *Deus* eſt *nomen ejus*, & *nomen ejus* eſt *ipſe Deus*. Idem ergò aliter. Rurſum Pſal. 91. 14. *Extollam eum in ſublime, quia novit nomen meum*. ¶ *Non vident dies ejus*] Non intelligunt rationem judiciorum ejus. *Dies Domini*, quando judicia ſua exercet in mundo vel puniendo malos vel de bonis bene merendo. Notum hoc iis qui non planè hoſpites ſunt in his literis. Vel *non cernunt*; ſi modò חָזָה eſt *cerno*: & רָאָה *video*.

2. *Terminos*.] *Agrorum*. Vulg. *Alii terminos tranſtulerunt, diripuerunt greges, & paverunt eos*, ישיגו interpretatur ac ſi eſſet יסיגו, unde מסיג גבול *transferens terminum*. Lxx Ὅριον ὑπερέβησαν, ποίμνιον σὺν ποιμένι ἁρπάσαντες, *Terminum tranſgreſſi ſunt, gregem cum paſtore rapientes*. Aquila pro *tranſgreſſi ſunt*, προσλαμβάνουσιν *occupant*. Tharg. *Ætas Diluvii terminos mutant, gregem vi rapiunt, & paſcunt*. Prioris hemiſtichii, quod in Græcis, & ſuprà mentionem fecimus, non eſt dubium quin huc pertineat. ¶ *Aſſequuntur*] *Occupant, invadunt*. Non diſplicet *transferunt*: ut Sin poſita ſit loco Samech; quod inſolens non eſt in his literis. Lex De non transferendis & loco movendis terminis habetur Deut. 19. 14. & 27. 17. quò reſpexit Sapiens cùm ità præciperet, *Nè transfer terminum antiquum quem tui fecere patres*, ſive *majores*: *fecere*, i. poſuere. *Termini* lapides erant diſcriminandis agris. Hi ſacri erant & oleo inungebantur. Romani vetuſtiores, quos Ennius *Caſcos* appellat, acerrimis pœnis afficiebant eos qui fines agrorum loco moviſſent. Numa ſtatuit ut liceret eum tanquam ſacrilegum occidere qui violare jus termini auſus eſſet. Verſus ſunt ex antiquis legibus,

Qui ſecùs faxet, & terminum exaraſſit,
Ipſus & boves ſacri ſunto.

Vide Crinitum De honeſta diſciplina l. 8. c. 10. Plato l. 8. De legibus, *Nemo fines aut terminos agri moveat*. Et in Jure impoſita eſt pœna iis *qui limites moverint*, Lege 1, & 2. tit. De termino moto. ¶ *Gregem*] Tam majorum quàm minorum pecudum, ut ſunt Armenta, Oves & Capræ: gregem alienum ſcilicet. ¶ *Rapiunt*] *Diripiunt, abigunt*. ¶ *Et paſcunt*] Non contenti abegiſſe, etiam paſcunt gregem non ſuum, quem diripuerunt quo jure quâve injuriâ.

3. *Aſinum*] i. Aſinos, ſing. pro plurali. Reƈtiùs ut ſit nomen colleƈtivum. Sic *rana*, *locuſta*, *arbor* & alia ejus generis. Vulg. *Aſinum pupillorum abegerunt, & abſtulerunt pro pignore bovem viduæ*. Lxx Ὑποζύγιον ὀρφανῶν ἀπήγαγον, καὶ βοῦν χήρας ἠνεχύρασαν, *Subjugale pupillorum abduxerunt, & bovem viduæ pro pignore tulerunt*: ὑποζύγιον *jumentum ſubjuge*. Lex. vet. Ὑποζύγιον, *jumentum, ſubjugium*. Sciendum interpretes *aſinum* ità reddere, non hîc ſolùm, ſed etiam alibi, ut Gen. 22. 5. & 36. 24. item Exod. 20. 10. & Deut. 5. 14. Rurſum Exod. 34. 20. πρωτότοκον ὑποζυγίου, ubi Hieron. *primogenitum aſini*. Aug. in lib. Locutionum pag. 131. *primitivum ſubjugalis*. Hinc intelliges quid ſit Matth. 21. 5. καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου *pullum filium* (non *jumenti*, ſed) *aſinæ*, quidam *ſubjugis aſinæ*. Sanè Zach. 9. 9. ubi in Græco ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον, Ebræus habet על חמור *ſuper aſinum*: & mox, *& ſuper pullum filium aſinarum*. Sic 2 Petr. 2. 16. ὑποζύγιον ἄφωνον, quod reddunt *ſubjugale mutum*, eſt aſina muta, quâ Balaam vehebatur, quæ locuta fuit. ¶ *Pupillorum*] *Orphanorum*. ¶ *Abducunt*] *Abigunt*. ¶ *Pignorantur*] *In pignus*, vel *pignori, accipiunt*, ut ſuprà 22. 6. חבל eſt *rem vel perſonam ab aliquo pignori capere*. Vide Exod. 22. 26. Deut. 24. 6. ¶ *Bovem*] Quem unicum habebat, & quo utebatur in colendo agro ſuo. Nam bubus olim arabant. Aut *bovem*, i. boves. ¶ *Viduæ*] Perſona crimen aggravat. Nam plùs in illam peccatur quàm in maritatam.

4. *Declinare faciunt*] Quidam *Divertunt*: malim *Divertere faciunt*, vel, ſi placet, *Divertentes faciunt*. Faciunt ut divertant & declinent. Vulg. *Subverterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ*.

Lxx

Lxx Ἐξέκλιναν ἀδυνάτους ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὁμοθυμαδὸν δὲ ἐκρύβησαν πραεῖς γῆς, *Divertere fecerunt impotentes de via justa, & simul absconditi sunt mites terræ.* Aug. *& inclinaverunt pauperes à via justa.* Tharg. *Diverterunt obscuros è via, simul absconditi fuerunt pauperes terræ.* Aliàs, *obscuri è via.* ¶ *Inopes*] Egenos; qui *Ebionim* Ebræis, quòd semper aveant, cùm nihil habeant. Quo sensu etiam avarus posset dici *Ebion.* Nam juxta Salomonem, *Semper avet aviditas*, i. avarus. ¶ *De via*] Signum arrogantiæ, non posse ferre pauperem eâdem viâ secum incedentem. Aut *de via recta:* quod Græci dixerunt *de via justa*, quæ & *via justitiæ*, h. e. virtutis: ut in illo Salomonis, *Corona decora canities, in via justitiæ invenietur.* ¶ *Pariter*] *Simul.* ¶ *Latuerunt*] *Absconditi sunt*, vel *abdunt sese*, *latitant*; propter fastum videlicet & inhumanitatem improborum. Cùm bene agitur cum improbis, latent probi & boni. ¶ *Pauperes terræ*] Scriptum ענו *mansueti*, *mites*, & lectum עניי *pauperes.* Scripturam expresserunt Lxx & Hieron. ut lectionem Chaldæus. Parùm refert hoc an illo modo legas. Nam qui *pauperes* etiam *mites* & *mansueti* sunt; juxta illud, *Pauper loquitur suppliciter*, Prov. 18. 23.

5. *Ecce*, &c.] Vulg. *Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum: evigilantes ad prædam, præparant panem liberis.* Lxx Ἀπέβησαν δὲ ὥσπερ ὄνοι ἐν ἀγρῷ, ὑπὲρ ἐμοῦ ἐξελθόντες τὴν ἑαυτῶν τάξιν· ἡδύνθη αὐτῷ ἄρτος εἰς νεωτέρους, *Evaserunt ut asini in agro super me, egressi suum ipsorum ordinem: suavis factus est ei panis in adolescentes.* Pro *super me* Ebræus habet, ait Scholiastes, ἐν ἐρήμῳ *in deserto.* Aug. *Et irruerunt asini feri in agro super me, & exeuntes ad opus suum.* In Comment. Græcis ὑπὲρ ἐμοῦ ἐξελθόντες *super me egressi*, i. inquit Scholiastes, ὑπὲρ τὰ ἐμὰ λαβεῖν καὶ ἰδιώσασθαι *pro rebus meis capiendis & sibi vendicandis.* Aq. ἐξέρχονται ἐν πράγματι αὐτῶν, ὀρθρίζοντες εἰς ἅλωσιν, *exeunt in opus suum, surgentes ad rapinam.* Pro τάξιν in sequentibus plerique libri habent πρᾶξιν. Id Scholiastes interpretatur, τοῦτο δὴ ὃ πράττειν εἰώθασιν, *quæ familiaris est eorum actio & institutum.* Aug. *exeuntes ad opus suum.* Sequitur, *Suavis factus est ei.* In Comment. Græcis & Compl. est αὐτῶν *eorum*, h. e. inquit Scholiastes, *libenter impii nutriunt adolescentes, quorum operâ infirmiores exeunt.* Sym. ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν ἄρτος εἰς νεανίσκους, *suavis cuique ipsorum panis in adolescentes.* Tharg. *Quomodo igitur sicut onagri in deserto exierunt ad opera sua mala, prævertunt*, seu *occupant, prædam: sicut pluvia violenta ei præda pueris ejus.* ¶ *Onagri*] Plenum est, *ut onagri.* Simile in Latio,

> *Nec verbum verbo curabis reddere fidus*
> *Interpres*,

ut fidus. Onager animal est ferum, quod ex præda vivit in deserto, nec unquam mansuescit. *Exeunt*] Tantâ feritate & aviditate improbi exeunt ad opus suum prædam quærentes. ¶ *In opus suum*] *Ad opus suum*, ב pro ל. ¶ *Manè quærunt*] Vel *manè surgunt ad prædam:* quod uno verbo *manicare*, vel potiùs *manitare* dicunt. *Manè* autem *fieri* dicitur quod fit diligenter & cum cura magnóque studio. Vide Proverbia mea Sacra. ¶ *Prædam*] Alii *rapinam.* ¶ *Solitudo*, &c.] *Desertum*, quia cibum sibi & liberis quærit in solitudine. Simile, *Copia cibi novalis pauperum*, pro *in novali.* ¶ *Ei*] Improbo. ¶ *Panis*] Cibus, nutrimentum. ¶ *Et pueris*] Copula in Ebraismo desideratur. נערים *pueri*, *adolescentes.* De *servis* usurpatur 1 Sam. 25. 9. An etiam de *filiis*? Quidam *parvulis*, לקטנים. Ut נער *puer*, ità נערה *puella*, quæ sic vocatur ab anno duodecimo & die uno: ante illud tempus dicitur קטנה *parvula.* Nomen עֲרָבָה *solitudo* antiqui legerunt aliis punctis vocalibus עָרְבָה, quod sonat ἡδύνθη *dulcuit*, *suavis fuit:* ità Lxx, nec aliter Sym. nisi quòd in eo ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν. ערב enim certè *dulcescere* sign. unde תערב שנתך *dulcescat somnus tuus.* Sic loquendo faustam noctem precantur alii alii.

6. *In agro*, &c.] Vulg. *Agrum non suum demetunt; & vineam ejus quem vi oppresserint vindemiant.* Legit divisim & duabus dictionibus בלי לו *non suum.* Sic etiam Lxx, Ἀγρὸν πρὸ ὥρας οὐκ αὐτῶν ὄντα ἐθέρισαν· ἀδύνατοι ἀμπελῶνας ἀσεβῶν ἀμισθὶ καὶ ἀσιτὶ εἰργάσαντο, *Agrum non suum ante tempus demesserunt: impotentes vineas impiorum sine mercede & sine cibo operati sunt.* Tharg. *In agro non suo metunt, & vineam improborum putant.* ¶ *Pabulum*] Species quæ ei pro pabulo sunt, aut pabuli loco; quod hîc בליל dicitur, à *miscendo* & *confundendo*, i. μίγμα, *mixtio specierum* בלל non tam *misceo* quàm *confundo:* unde *Babel*, q. בלבל, i. Σύγχυσις, *Confusio.* *Pabulum* alibi מספוא vocatur. Sunt qui hîc latè sumunt, ut quemvis *proventum* denotet, qui תבואה Ebræis, aut יבול. ¶ *Ejus*] Agri. Nota hîc à Masoritis ל, i. לית non est. Fortè hoc volunt, *Nusquam alibi reperitur* בלילו *non suo:* quod tamen hodie legunt conjunctim & unicâ dictione בלילו *pabulum suum*, ut suprà 6. 5. *An mugiet bos* על בלילו *super pabulo suo?* cùm habet pabulum. Vide quæ notavimus ad illum locum. Cæterùm priorem scripturam expresserunt interpretes antiqui, etiam Chaldæus P. ¶ *Demetunt*] Θερίζειν. ¶ *Vineam*] Quæ constat ex multis vitibus, ἀμπελῶνα· nam *vitis* ἄμπελος. ¶ *Impii*] Ejus quem pro impio habent, ac proinde opprimere student. Est cur malim *improbi.* Improbus enim virum bonum sui dissimilem talem esse putat qualis ipse est. ¶ *Tardè vindemiant*] Vel *putant.* Aliud *vindemiare*, & aliud *putare.* Qui *putat*, palmites superfluos præcidit: qui *vindemiat*, facit id quod notum in vulgus. Ego rectum puto *vindemiant.* Propriè *seros fructus colligunt:* sed latè hîc sumitur. Aut dicit *tardè* quia vindemia post messem.

7. *Nudum*] Non qui planè nudus sit, sed malè vestitus. Id *nudus* aliquando significat: ideo adjecit, quod alioqui superflueret, *absque indumento*, sive *vestimento.* Vulg. *Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quibus non est operimentum in frigore.* Lxx Γυμνοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἄνευ ἱματίων, ἀμφίασιν δὲ ψυχῆς αὐτῶν ἀφείλαντο, *Nudos multos dormire fecerunt absque vestimentis, & indumentum animæ* (h. e. corporis) *ipsorum abstulerunt.* Tharg. *Nudum pernoctare faciunt absque integumento, & quibus non est operimentum in frigore.* ¶ *Pernoctare faciunt*] *Pernoctantem faciunt*; ut noctem traducat nudus, nullis omnino vestibus indutus aut opertus. ¶ *Indumento*] *Veste, operimento.* ¶ *Integumentum*] Nè quidem quo corpus tegat in lecto jacens, cujusmodi sunt lodices & stragula. ¶ *In frigore*] Tempore frigoris.

8. *Ab inundatione montium*] A fluxu aquarum cum impetu è montibus decurrentium. Vulg. *Quos imbres montium rigant; & non habentes velamen, amplexantur lapides.* Lxx Ἀπὸ ψεκάδων ὀρέων ὑγραίνονται, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἑαυτοὺς σκέπην, πέτραν περιεβάλοντο, *De stillicidiis montium madefiunt: eò quòd ipsi non habeant operimentum, petram sibi circumdederunt:* alibi αὐτοὺς, & alibi αὐτοῖς *sibi.* V. Rom. ed. Lat. Tharg. *Ab aquis montium cum strepitu ruentium demerguntur: & quia non est planities, amplexantur petram.* ¶ *Humectantur*] *Madefiunt.* ¶ *Absque receptu*] Eò quòd non sit ipsis receptus aut locus perfugii alius. מחסה *receptus:* ut apud Hymnographum, *Petræ sunt receptus cuniculis*; quia cuniculi eò se recipiunt tanquam in locum tutum. Noster legit מכסה *velamen.* ¶ *Amplexantur rupem*] Rupes subeunt, & in iis latitant séque ipsos abdunt.

9. *Diripiunt*] Vulg. *Vim fecerunt deprædantes pupillos, & vulgum pauperum spoliaverunt.* Lxx Ἥρπασαν ὀρφανὸν ἀπὸ μαστοῦ, ἐκπεπτωκότα δὲ ἐταπείνωσαν, *Rapuerunt pupillum à mamma & eum qui ceciderat humiliaverunt.* Tharg. *Vi rapiunt de præda pupilli, & pauperem pignerantur.* ¶ *A mamma*] שד igitur & שד synonyma sunt. Alii *præ vastitate.* Nam שד etiam *vastitas*, à שדד *vastavit:* q. d. *Nè pupillo quidem parcunt.* Quidam, *Rapiunt ex præda pupilli*, i. id quod reliquum est pupillo è præda, passivè videlicet, quod reliquerunt ipsum deprædantes. ¶ *Pauperem pignerantur*] *In pignus & quasi debitum sibi capiunt*; aut *pignus abs eo accipiunt.* *Pauper* hîc עני dicitur; *cujus dies omnes in malo*, teste Salomone.

10. *Nudum incedere faciunt*] Qui nudus est, h. e. non ità bene vestitus. Vulg. *Nudis & incedentibus absque vestitu, & esurientibus tulerunt spicas.* Vult dicere *Malè vestitis, & qui omni omnino carent vestitu.* Lxx Γυμνὺς ῾ϑ ἐκοίμισαν ἀδίκως, πεινώντων ῎ϑ ῎τ ψωμὸν ἀφείλαντο, *Nudos autem dormire fecerunt injustè, & esurientium buccellam abstulerunt.* Tharg. *Nudum deducunt absque vestimento, & à famelicis tollunt manipulum.* ¶ *Absque indumento*] Adimunt ei vestimentum quod habet, atque ità incedere faciunt planè nudum. Magna inhumanitas. ¶ *Famelicis auferunt*] נשאו *tollunt*, i. auferunt, adimunt. Idem verbum denotat *portare*; unde quidam, *& famelicos* (sub. *incedere faciunt*) *eos qui portaverant manipulum.* Non improbo. ¶ *Manipulum*] *Frugum*, aut *spicarum.*

11. *Intra muros suos*] Quidam, *Inter ordines suos.* Intelligunt autem *ordines olearum.* Ego scio *ordines vitium*, qui ὄρχοι Theocrito dicuntur, vocari שורות, unde Vineam definiunt esse *vites multas per ordines dispositas*, quod in sua lingua dicunt *Ordines ordines*; ut *area area*, συμπόσια συμπόσια. Dicunt etiam, *Odium pervertit* שורה *ordinem*, aut *lineam*, i. שטה, ut ipsimet RR. explicant. In libro Musar, 135.1. *Cùm intrat pater domus judicii, faciunt ei duos ordines* שורות, *& non sedent donec ipse sederit.* Ità Sapientes usurpant hoc nomen. In textu Sacro שור est τεῖχ⊗ *murus*, non *paries*, qui potiùs כתל τοῖχ⊗ dicitur. Etiam Chaldæi dicunt שורא, & plur. שורין *muri.* Vulg. *Inter acervos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.* יצהירו accipit in sensu *meridiei*, qui צהרים dicitur ab eodem verbo, unde & יצהר *oleum*, à quo hîc יצהירו *oleum faciunt*, aut *exprimunt.* Sed hoc adhuc certum non est. Lxx Ἐν στενοῖς ἀδίκως ἐνήδρευσαν, ὁδὸν ῾ϑ δικαίαν ὐκ ᾔδεισαν, *In angustiis iniquè insidiati sunt, & viam justam non noverunt*: nimiùm recedunt à veritate Ebraica. Tharg. *Inter parietes suos exprimunt oleum, torcular calcant, & domini eorum sitiunt.* אושון *parietes* aut *muri*, אשוורנא *parietes nostri* Cant. 2. 9. Ebraicè כתלינו. ¶ *Exprimunt oleum*] *Oleum* יצהר dicitur: unde verbum quod nunc in Ebræo; q. ab *oleo oleare* dicas. Id Chaldæus optimè interpretatus fuit *exprimunt oleum*, quem secuti sumus. Nam Vulgatus noster aliter accepit, & Græci non intellexerunt. In talibus sequendum est quod maximè probabile videtur. ¶ *Torcularia calcant*] *Calcant uvas in torcularibus*; continens pro contento. Sic alibi, *Torcular calcavi solus.* Hos. 9. 2. *torcular non pascet eos*, i. vinum expressum ex uvis quæ in torculari. Figura nota Grammaticis. ¶ *Sitiunt*] q. d. In magna copia sitiunt, ut Tantalus in mediis aquis. Nam ubi uvæ calcantur in vindemia, ibi solet esse vini abundantia. Cæterùm יקב usitatè *lacum* sign. hîc tamen pro ipso *torculari* sumi videtur. *Lacum*, i. ὑπολήνιον, vini receptaculum è torculari in quo exprimitur.

12. *Ex urbe*, &c.] *Homines ex urbe*, h.e. urbani, oppidani, cives. Aut, *gemunt ex urbe*, in qua oppressi fuerunt. Vulg. *De civitatibus fecerunt viros gemere, & anima vulneratorum clamavit, & Deus inultum abire non patitur.* Lxx Οἳ ἐκ πόλεως ῎ϗ οἴκων ἰδίων ἐξεβάλλοντο, ψυχὴ ῾ϑ νηπίων ἐστέναξε μέγα· αὐτὸς ῾ϑ διὰ τί τύτων ἐπισκοπὴν ὐ πεποίηκε, *Hi de civitate & domibus propriis ejiciebantur, anima verò parvulorum in gemitu valde fuit: ipse autem ob hæc visitationem eorum non fecit.* In ed. Rom. *cur horum visitationem non fecit?* Aug. *ipse autem Deus eorum curam non habuit.* *Rursus*, inquit Scholiastes, *erga amicos dubitans dicit, Si ex peccatis supplicia proficiscuntur, cur sæpe Deus impios hîc dimisit* ἀνεπισκοπήτυς, *non visitatos, ità ut impii nè illum quidem esse visitatorem cognoscant?* Tharg. *Ex urbe homines gemunt, & anima occisorum gladio precatur. & Deus non ponit debitum*, sive *peccatum.* ¶ *Mortales*] Θνητοὶ, i. homines, qui מתים Ebræis, à מתה: *mortui* autem מתים dicuntur, à מת *morior.* Quod Symmacho interpretante interdum sign. *mortalem esse*; ut in illo, *Quo die comederis ex eo, moriendo morieris*, i. θνητὸς ἔσῃ *mortalis eris.* Sed capiendum ut sonat. Nam Adam eodem die & creatus fuit & mortuus. Vita enim hæc nostra nihil aliud est quàm mors; juxta illud,

Nascentes morimur, finisque ab origine pendet.

¶ *Anima sauciorum*] Aut *vulneratorum*, h.e. eorum qui vulnerati sunt letaliter, aut *occisi gladio*, ut Chaldæus reddit. Nam חללים hoc etiam sign. unde τραυματίαι de iis qui bello perierunt. Sed quid est *anima clamabit?* an *sanguinem* innuit? Sic alibi, *Vox sanguinum fratris tui clamat.* Siquidem Anima in sanguine. Aut *anima sauciorum clamat*, h. e. ipsimet saucii clamant. Sic *juravit Deus per animam suam*, h. e. per seipsum. ¶ *Non ponet insulsitatem*] Vel *non ponit*, ut paulò antè, *anima sauciorum clamat.* *Insulsitatem* autem dicit insipientiam. *Salis* enim vocabulo Sapientiam designant, ut notum doctis. *Non ponet* ergò *insulsitatem*, h.e. non habebit pro insulso quod facient: aut, nihil insipienter facit. Chald. *non ponit peccatum*, i. non peccat, aut, non imponit eis hoc peccatum. Cæterùm תִּפְלָה aliis vocalibus legitur תְּפִלָּה *precatio*; *Non ponet*, inquit, *preces eorum in corde suo:* vel potiùs, *Non apponet cor ad precationem eorum.* *Ponere* pro *apponere cor*, notavi aliàs. Vide suprà 17.3. sed & 23. 6. & Jes. 41.20. Pro διὰ τύτων in Græcis quibusdam reperi διατί τύτων, *cur horum:* quod sanè legit interpres Romanus.

13. *Ipsi sunt*, &c.] Vulg. *Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierunt vias ejus, nec reversi sunt per semitas ejus:* legit יָשֻׁבוּ pro יָשְׁבוּ. Lxx Ἐπὶ γῆς ὄντων αὐτῶν ῎ϗ ὐκ ἐπέγνωσαν, ὁδὸν ῾ϑ δικαιοσύνης ὐκ ᾔδεισαν, ὐδὲ ἀτραπὺς αὐτῆς ἐπορεύθησ, *Cùm super terram ipsi essent, & non cognoverunt, & viam justitiæ non noverunt, neque semitas eorum ambulaverunt.* Plerique libri habent αὐτῆς, sub. *justitiæ*; *neque semitas ejus ambulaverunt*: malim αὐτῦ *ejus*, *Dei* videlicet. Tharg. *Illi erant inter eos qui rebellabant Legi: non cognoverunt vias ejus, nec sederunt in semitis ejus.* ¶ *In rebellibus lucis*] *Inter eos qui rebellant luci:* vel, *ipsi sunt rebelles lucis*; ut, *Moses & Aharon in Sacerdotibus ejus*, h.e. Sacerdotes ejus. Adhibe Quæst. meas. *Rebelles lucis*, qui rebellant in lucem, & eam oderunt, tenebras magis amantes, quibus sua scelera occultari ac tegi putant. Sunt qui per *lucem* Legem intelligunt, juxta illud, *Lex lux:* &, *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Vel *rebelles lucis*, qui rebellant in lucem, h. e. in Deum, qui *lux Israelis* vocatur Jes. 10. 17. τὸ φῶς τῦ Ἰσραήλ. *Lux* etiam appellatur vita fidelium; ut Ephes. 5. *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in DOMINO.* Deus etiam dicitur *lux nostra*; ut Psal. 27.1. *DOMINUS lux mea & salus mea:* quæ *lux salutis* proprié. Nam est *lux* quædam *veritatis*; ut ibi, *Populus ambulans in tenebris* (*errorum* videlicet) *lux affulsit eis*, lux *veritatis* scilicet. ¶ *Non agnoscunt vias ejus*] *Lucis*, an *Dei*; Sed *lucis* malo, quia illud proximè antecessit. *Viæ lucis*, quæ nos ducunt ad lucem; aut viæ lucidæ, ubi quis facilè videri potest. Hæ in opposito habent *vias tenebrarum*, i. tenebricosas. *Non cognoscunt*, i. non curant: q. d. *spernunt eas.* ¶ *Non sedent*] Non habitant, non diu morantur, non agunt, non versantur. *Sedere* pro *habitare* tritum est. Id Ebræi ישב dicunt: interpretes autem *habitare* vertunt, quia *sedere* illo significatu non usurpant Latini, quod sciam. Aut, *non sedent in semitis ejus*, ut Psal. 1. 1. *In consessu derisorum non sedit.* ¶ *In semitis ejus*] Idem cum illo, *in viis ejus.* *Semita* hîc נתיבה dicitur.

14. *Ad lucem*] *Sub lucem*, manè quando lucescere incipit; quod noster *primo manè.* Vulg. *Manè primo consurgit homicida, interficit egenum & pauperem: per noctem verò erit quasi fur.* Lxx Γνὺς ῾ϑ αὐτῶν τὰ ἔργα παρέδωκεν αὐτὺς εἰς σκότ⊗, ῎ϗ νυκτὸς ἔσαι ὡς κλέπτης, *Qui verò novit opera eorum, tradidit eos in tenebras, & noctu erit ut fur.* Tharg. *Ad lucem surgit occisor, occidit pauperem & obscurum; & noctu est sicut fur.* ¶ *Surgit homicida*] Vel *sicarius.* Scitum illud,

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones.

Verbum hoc usurpat Moses in Decalogo, præcepto *Non occides.* ¶ *Occidit*] *Interficit.* ¶ *Pauperem*] Vel *afflictum.* ¶ *Egenum*] *Inopem.* ¶ *Nocte*] Aut *de nocte*; Ad verb. *in nocte.* ¶ *Ut fur*] *Tanquam fur*, aut *fur revera*; ut sit Caph ἀληθινόν. Sic alibi, *fuerunt ut contendentes Sacerdotis*,

dotis, i. contendentes cum Sacerdote: item, *sicut transferentes terminum*, i. verè transferentes. Quò pertinet & illud, *Vidimus gloriam ejus quasi unigeniti*: ὡς pro ὄντως etiam Græci usurpant.

15. *Oculus adulteri*, &c.] Ipse adulter. Vulg. *Oculus adulteri observat caliginem, dicens, Non me videbit oculus, & operiet vultum suum.* Lxx Καὶ ὀφθαλμὸς μοιχοῦ ἐφύλαξε σκότος, λέγων, Οὐ προσνοήσει με ὀφθαλμός· καὶ ἀποκρυβὴν προσώπου ἔθετο, *Et oculus adulteri observabit tenebras, dicens, Non considerabit me oculus; & operimentum faciei posuit.* Tharg. *Et oculus adulteri observat crepusculum noctis, dicendo, Non speculabitur me oculus, & absconsionem faciei ponit coram Excelso*, sive *Altissimo*. ¶ *Observat*] Ad verb. *custodit*; & potest exponi *exspectat*: nam שמר hoc etiam sign. ¶ *Crepusculum*] Tam diei quàm noctis, h. e. vespertinum & matutinum, dum adhuc tenebræ sunt, & se latere posse sperat. Nam lucem timet. Vide Prov. 7. 9. ¶ *Non aspiciet me oculus*] Nemo me videbit oculis suis. ¶ *Latibulum faciem ponit*] Vel *in occulto faciem ponit*, h. e. abscondit & occultat faciem nè agnosci possit. Alii, *tegmen*, sive *velamen, in vultu ponit*; eódem redit.

16. *Perfodit*, &c.] Fur, de quo suprá. Vulg. *Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi, & ignoraverunt lucem.* Lxx Διώρυξεν ἐν σκότει οἰκίας, ἡμέρας ἐσφράγισαν ἑαυτοὺς, οὐκ ἐπέγνωσαν φῶς, *Suffodit in tenebris domos, per diem obsignarunt seipsos, non cognoverunt lucem.* Tharg. *Fodit in tenebris domos, in die signarunt sibi thesauros, nesciunt lumen.* ¶ *In tenebris*] Nocte, cùm tenebræ sunt, & homines altùm stertunt. ¶ *Domos*] Divitum & fortunatorum. ¶ *Signarunt*] *Notarunt, designarunt* locum suffodiendum. In hoc sensu *sibi* redundat. Aliter, *interdiu concludunt se, & quasi obsignant intra ædes suas, nec prodeunt in publicum.* ¶ *Nesciunt lucem*] Vix unquam lucem diei vident, interdiu domi latitantes & se occultantes.

17. *Nam*, &c.] Vulg. *Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis, & sic in tenebris quasi in luce ambulant.* Lxx Ὅτι ὁμοθυμαδὸν αὐτοῖς τὸ πρωῒ σκιὰ θανάτου, ὅτι ἐπιγνώσεται ταραχὰς σκιᾶς θανάτου, *Quia simul eis manè umbra mortis, quia cognoscet tumultum umbræ mortis.* Aug. *quia simul eis manet umbra mortis.* Siquidem crepusculum auroræ oderunt, nè deprehensi pœnas luant. *Nam in Scriptura*, inquit Scholiastes, *sæpe Umbra mortis appellantur pericula, quæ prope mortem ducunt.* Pro τάραχος in Comment. Græcis & in Compl. est ταραχὰς *tumultus, turbationes.* Tharg. *Quia simul aurora illis est similis ut umbra mortis, quoniam nota est ultio umbræ mortis.* Tenebras amant, lucem horrent *ut umbram mortis*, h. e. præsentissima pericula, quæ mortem homini certam & indubitatam intendunt. ¶ *Simul*] *Pariter, unà.* ¶ *Manè*] *Matutinum tempus*, aut *matutina lux.* ¶ *Umbra mortis*] *Ut umbra mortis.* ¶ *Agnoscit*] Per lucem diei. Nam luce innotescunt quæ in tenebris latebant penitus. Etiam homines se invicem agnoscunt in luce. Unde descriptio noctis extremæ, quæ lucem antecedit, Ruth 3. 14. *surrexit antequam agnosceret vir socium suum*, h. e. alter alterum: & ante lucem, sive priusquam lucesceret. ¶ *Terrores umbræ mortis*] Quos adfert aut incutit umbra mortis, h. e. *pericula quæ prope mortem ducunt*, ut verbis utar quibus usus fuit Græcus Scholiastes modò memoratus.

18. *Levis ipse est*] *Celer, velox*, ὀξὺς, *acutus*, ἐλαφρός. Hoc videtur velle, Cùm sibi malè conscius sit, & furtum suum innotuisse videat, celeriter fugit in alias terras nave conscensâ, ut solent qui cædem fecerunt aut in furto deprehensi sunt, Magistratum timentes: aut celerrimè trajicit flumina natando fugiens, &c. Vulg. *Levis est super faciem aquæ: maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum.* Lxx Ἐλαφρός ἐστιν ἐπὶ πρόσωπον ὕδατος, καταραθείη ἡ μερὶς αὐτῶν ἐπὶ γῆς, ἀναφανείη δὲ τὰ φυτὰ αὐτῶν ἐπὶ γῆς ξηρά, *Levis est super faciem aquæ: maledicatur pars eorum super terram, & appareant plantæ eorum super terram aridæ.* Sym. pro *levis est* ἐπιπλέον ὕδατι *supernatans aquæ*: & mox apud Augustinum legitur, *Sterile sit quod delegerunt, de sinu enim pupillorum rapuerunt*; quæ potiùs pertinent ad v. seq. Tharg. *Levis est ad natandum*, sive *remigandum, super faciem aquæ: sit maledicta semita*, seu *ratio, blandæ adulationis ipsorum in terra; non aspiciat semitam vinearum.* ¶ *Super faciem aquarum*] Vel *aquæ*; malim *super facie*, ut, *super arbore sidunt*: & est sensus, *in superficie aquarum. Facies aquæ* ut *facies cœli, maris*, &c. Sic Virgilius, *vultum maris placidi.* ¶ *Maledicta est*] Vel *maledicta sit*; ut sit imprecatio. Sed placet *maledicta est*, quia in locis incultis degunt. Hujusmodi enim loca maledicta esse creduntur; ut contrà quæ culta sunt benedicta esse putantur. ¶ *Pars*] *Ager*, aut *regio.* חלקה *ager*; ut Amos 4. 7. *pars una compluetur: & pars, super quam non pluet, arescet.* Sic regiones vocant *partes*, ut Græcè τὰ μέρη Matth. 15. 21. Cicero ad Atticum, *Sine te non esse nobis illas partes tenendas.* Climata etiam *partes* appellant, ut cùm Orbem dividunt *in septem partes* חלקים, quod explicant *in septem regiones*, i. ארצות. Sic R. D. Hinc intelliges quid sit *in partes Tyri*, quod certè Origenes non intellexit: nam in Fragmentis ait, pag. 161. *Venit autem non in Tyrum, sed in partes Tyri, eò quòd nunc ex parte credunt Gentes. Quòd si in totam Tyrum & Sidonem pervenisset, nullus in ea relictus fuisset incredulus.* Sulpicius hist. lib. 1. *in parte turris Ader.* ¶ *Non respiciet ad viam vinearum*] Quæ via culta est, ac proinde hominibus frequentata etiam benedicta, ut diximus. Hujusmodi loca fugiunt fures æquè ac lucem. Similiter qui latrociniis dediti sunt quærunt loca inculta, procul ab hominum cœtu remota & dissita.

19. *Siccitas*] Propriè *siccitas terræ*; unde pro *terra sicca & inculta* ponitur: nam humore destituta terra nihil producere potest. Siccitas autem quàm celerrimè absumit aquas nivis, quas calor dissolverat. Sic peccatores nonnulli citâ morte exstinguuntur, cùm alii lentâ morte pereant. Oratio concisa & brevis; quam sic explebis, *Ut ariditas*, sive *siccitas, etiam calor*, aut *æstus, rapiunt aquas nivis*, i. nivales, *ità sepulcrum rapit eos qui peccaverunt.* Pro *sepulcrum* est cur malim *infernus*, aut *inferi*: nam Sepulcrum rapit etiam bonos; Inferi solos eos rapiunt qui peccaverunt, h. e. peccatores & improbos: nam tales peculiariter *peccare* dicuntur: unde *peccatores* vocantur, qui & *improbi*, propterea quòd improbam vitam ducant, in peccatis consopiti. Vulg. *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & usque ad inferos peccatum illius.* Nihil tale dicit Ebræus textus. Ex hoc loco quidam eliciunt duplicem esse Gehennam, Caloris & Frigoris. Quod notavi in meis Observationibus: vide, si placet, & si otium est. Ex mala versione qui aliquid probat, nihil probat: priùs versio illa corrigenda est ad ipsam veritatem, h. e. ad textum linguæ originalis. Interpres errans aliena dicit à mente Spiritûs sancti. Lxx Ἀγκαλίδα γὰρ ὀρφανῶν ἥρπασαν· εἶτ' ἀνεμνήσθη αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ δὲ ὁμίχλη δρόσου ἀφανὴς ἐγένετο, *Fasciculum enim pupillorum rapuerunt: deinde rememoratum est peccatum ejus; & sicut nebula roris factus est non apparens.* Quis credat eos fontem Ebræum inspexisse cùm ità verterent. Tharg. *Sicut ariditas & æstus rapiunt vi aquas nivis, & non sunt; sic in sepulcro oblivionis sunt qui in sepulcrum peccaverunt.* Notavi olim Sepulcrum dici *terram oblivionis*, quòd in eo rerum omnium oblivio, nullius autem recordatio sit. Sed fortè שיול hîc denotat ipsos Inferos. In Chaldaismo שיול אתחייבו videtur alium sensum habere, de quo ampliùs quærendum esse puto. *In gehennam*, aut *infernum, peccare* nihil aliud est quàm peccata committere gehennâ vel inferno digna. Vide sequentia. Moses G. ex Thargum hîc citat אשתניו *commutantur*: ut dicat eos à vita in mortem commutari. ¶ *Calor*] Calor Solis vel æstus dissolvit glaciem, multò magìs nivem; quæ solutâ siccitate absorbetur in terra. ¶ *Rapiunt*] Quàm celerrimè absorbent. ¶ *Aquas nivis*] Vel *aquam nivis*, h. e. nivalem, quæ ex nive soluta. Pro מימי *aquas* noster legit ממי *ab aquis*, absque Jod. ¶ *Sepulcrum*] Sepulcrum rapit quàm citissimè illos qui peccant, h. e. peccatores improbos. Nam sunt etiam peccatores non improbi. Nemo enim est

qui non peccet, si latè verbum accipiatur. Hîc strictiùs accipitur. Quidam *ad sepulcrum usque peccaverunt*, vel potiùs *ad infernum usque*, h.e. peccata commiserunt inferno digna & æternùm punienda. Vox שאול sæpius *infernum* notat. Est enim duplex sepulcrum, unum quod propriè קבר dicitur, alterum quod à Salomone vocatur *sepulcrum infrà*. Dicitur etiam *sepulcrum inferius*, & est ipse Infernus, locus supplicii improborum. ¶ *Peccaverunt*] Vel *peccant*. *Peccare* autem dicitur & qui aberrat à scopo Legis, & qui peccat ad mortem, sive peccandi artem exercet. Hoc significatu soli improbi *peccant*, & κατ' ἐξοχὴν *peccatores* appellantur, ut Psal. 1. 1. & in Euangelio.

20. *Oblivíscetur eum*] Vel *ejus*; oblivioni tradet eum. Vulg. *Obliviscatur ejus misericordia: dulcedo illius vermes: non sit in recordatione; sed conteratur quasi lignum infructuosum.* מתקו *dulcedo illius*: ut sit nomen, non verbum. Sanè מתק *dulcedo*, ut Prov. 27. 9. מתק רעהו *dulcedo socii sui*. Non se improbat mihi, imò valde se probat. Nam מתק, unde מתקו, verbum est masc. רמה autem *vermis* nomen femininum. A מֶתֶק esset מִתְקוֹ. Sed fortè etiam מֶתֶק *dulcedo*. Expende. Interpres haud dubiè legit מתקו, cùm puncta abessent. LXX Εἶτ' ἀνεμνήσθη αὐτοῦ ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ δὲ ὁμίχλη δρόσου ἄφαντος ἐγένετο· ἀποδοθείη δὲ αὐτῷ ἃ ἔπραξεν, συντριβείη δὲ πᾶς ἄδικος ἴσα ξύλῳ ἀνιάτῳ, *Deinde rememoratum est peccatum ejus: & sicut nebula roris factus est non apparens. Retribuantur autem ei quæ fecit, & conteratur omnis injustus sicut lignum insanabile.* Quædam ex his modò produximus, quia, ut dicam quod res est, nescimus quò illa pertineant. Tharg. *Crudeles, qui oblivioni traditi fuerunt matrici, pauperes dulcuerunt reptili: ampliùs non erit in recordatione, & confringetur sicut lignum perversitas.* ¶ *Matrix*] *Uterus maternus*, mater quæ illum in utero gestavit. Quidam, *obliviscetur ejus amicus*, i. אוהב: dubito an rectè. Nam si רחם sign. *diligo*, non propterea רָחֵם est *amicus*; potiùs רחם diceretur, ut חָפֵץ *volens*, שָׂמֵחַ *gaudens*, &c. Fortè רָחֵם *amicus*, ut כָּבֵד *gravis*, אָרֵךְ *longus*, & quæ alia Grammatici notarunt Psal. 18. 1. ארחמך *Intimè diligam te.* Nam homines etiam amicis in oblivionem veniunt post mortem: unde Sepulcrum *terra oblivionis* vocatur. ¶ *Dulcis ei vermis*] Vel potiùs *dulcescit ei*. Sed est cur malim *dulcedo ejus*, quæ מתק Ebræis, unde esset מִתְקוֹ, non מָתְקוֹ *dulcedo ejus*. Sic nulla erit anomalia, ut suprà ostendimus. Ideo hanc interpretationem prætulerim. *Ità suaviter*, inquit, *obdormit ut in sepulcro ei vermis dulcescere videatur.* Santes *Dulcedinem sentiet ex eo vermis*. Sed huic interpretationi obstat genus diversum; nomen enim *vermis* fem. est in Ebræo, & verbum מתק (quod reddunt *dulcedinem sentiet*, cùm potiùs reddendum sit *dulcedinem sentit*) masculinum. Quidam subaudiunt פה *os*, quod pariter masc. est, *Dulcedinem percipiet ex eo os vermis.* Non admodum se probat mihi. ¶ *Ampliùs*] *Ultrà, adhuc.* ¶ *Non memorabitur*] *Non erit recordatio ejus*; ex hominum memoria penitus delebitur. Quod vulgò dicunt, *Ex oculis, ex corde.* Nam qui non est præsens facilè in oblivionem venit. ¶ *Confringetur*] Ut lignum facilè frangitur, sic improbi facilem exitum habent. ¶ *Ut arbor*] Putrida & infructuosa, vel *lignum* siccum & aridum, quod nullo negotio frangitur. ¶ *Perversitas*] Perversus, improbus, pravus. Locutio est ut cùm *dolus* ponitur pro *doloso*, & *aviditas* pro *avaro*, & *scelus* pro *scelesto*, & *ignavia* pro *ignavo*: figura nota Grammaticis. Ebræi subaudiunt איש, ut sit *vir perversitatis*. Sic *ego precatio*, i. *vir precationis* precationi deditus. Sic יין *vinum* pro איש יין *vir vini*, i. vinosus.

21. *Conterens*] Vulg. *Pavit enim sterilem, & quæ non parit; & viduæ bene non fecit.* רעה *pascens, alens*. Sic רעה זונות *alens scorta*. Judæi, cùm duas haberent uxores, unam alebant ad voluptatem, quam sterilem reddebant, nè pareret: qua de re videndus R. S. ad h. l. Alteram, quam ad liberos alebant, vocabant *viduam*, eò quòd rariùs cum ea concumberent. Sed vide sis consequa verba. LXX Στεῖραν δὲ οὐκ εὖ ἐποίησε, καὶ γύναιον οὐκ ἠλέησε, *Sterili autem non fecit bene, & mulieris misertus non est.* Tharg. *Qui malè facit sterili, quæ non parit, & viduæ non benefacit.* Licet etiam vertere, *Qui conterit sterilem. Conterens* malui quàm *Pascens*, quia mox sequitur *non benefacit*. Sterilis per se satis afflicta est. Ergò dum conterit eam, afflictæ afflictionem addit: quod crudele admodum est. Sensus est, Conterebat dum in vivis esset: nam mortuus id facere non potuit. R. S. רעה interpretatur *pascens, alens*: & ad h. l. annotat, *Moris erat ut acciperent duas uxores, unam ad coitum, & aliam ad liberos. Quæ ad coitum ducebatur, ei dabant in potum calicem sterilitatis, nè pareret in æternum: eámque alebant delicatis cibis, & lotam ornabant, quò pulcra esset: Quæ autem ad liberos ducebatur, eam induebant vestibus viduitatis, & esurire faciebant eam. Hoc est quod ait, Sterilem, quæ non paritura erat, pascebat, eique benefaciebat; viduæ autem, quæ stabat ad liberos, non benefaciebat.* Hactenus Rabbinus ille. ¶ *Non parituram*] *Quæ non pariet*, sive *paritura erat*. Sterilitas olim dedecori ac probo erat; unde dictitant, *Qui sine liberis est habetur pro mortuo.* Refert Salmanticensis Judæus cantatum fuisse in nuptiis Marsilii Rabbenu, *Væ nobis, qui morimur*, h. e. non stamus per hominem, sive genus humanum. Majus dedecus erat feminæ si sterilis erat, nec liberos pepererat: qua de re aliás. ¶ *Vidua*] Quæ maritum non habebat. ¶ *Non benefaciens*] Vel *non benefaciebat*, h. e. affligebat, vexabat, malè, imò pessimè, tractabat eam. Talia sunt, *Non gaudet stulti pater*, vehementer dolet. *Non prosunt opes improbè partæ*, valde obsunt. *Suscipere personam in judicio non est bonum*, pessimum est. Quò referunt, *Non remittetur ei neque in hoc neque in futuro seculo*, quod explicant, Punietur & in hoc seculo & in futuro.

22. *Trahitque*] Trahebátque dum viveret, attrahebat ad se & in casses suos. Vulg. *Detraxit fortes in fortitudine sua: & cùm steterit, non credit vitæ suæ. Stare* hîc est *ad clypeum stare, pugnare*: quod Græci dicunt πρὸς ἀσπίδα εἶναι. יקום ergò *stabit*, i. pugnabit, prælio certabit. LXX Θυμῷ δὲ κατέστρεψεν ἀδυνάτους· ἀναστὰς τοιγαροῦν οὐ μὴ πιστεύσῃ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς, *Irâ verò evertit impotentes: consurgens igitur non credat contra vitam suam.* Aug. *non credit contra vitam suam.* Admonent Romanenses posse etiam verti *de vita sua*. Schol. *Ità illum condemnat conscientia ut singulo quoque die consurgens perinde sit affectus animo acsi paulò pòst ei moriendum sit.* Tharg. *Trahitque gigantes potentiâ suâ; surgit Noe, & non credit vitæ.* ¶ *Potentes*] *Fortes.* Idem nomen in illo, *Panem fortium dedit eis*, quod alii reddunt *panem Angelorum.* ¶ *Robore suo*] *Viribus suis.* Psal. 10. 9. *rapit pauperem postquam attraxerit eum in rete suum.* Alibi, *Irruit validis suis* (lacertis) *in turbam attritorum.* Sed hi nè potentibus quidem parcunt, omnibus promiscuè insidiantes, & in eos ferarum more sævientes. ¶ *Surgit*] Vel *stat*, h. e. firmum & stabilem se esse putat. Hoc de improbo capiendum. Sed יקום propriè *surgit*: quod alii enarrant de *potentibus*; q. d. Quilibet eorum, postquam pertractus fuerit in rete improborum, surgit indè vitæ suæ diffidens. ¶ *Non credit vitæ*] Ad verb. *in vitam*. Ebraismus notus. Sic, *credidit in militem*. Latinè *credidit se militi*. חיין *vita* pro חיים. Talia undecim enumerant Critici Ebræorum Massoritæ.

23. *Dat ei*] Deus videlicet. Vulg. *Dabit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam: oculi autem ejus sunt in viis illius.* LXX Μαλακισθεὶς μὴ ἐλπιζέτω ὑγιασθῆναι, ἀλλὰ πεσεῖται νόσῳ, *Cùm infirmari cœperit non speret sanitatem, sed cadet morbo.* Tharg. *Dat ei conversionem ad fiduciam, & innititur, & oculi ejus super vias eorum.* ¶ *Ad securitatem*] Alii *ad fiduciam*, alii *ad confidentiam*. Ego *ad securitatem*: q. d. Dat ei quod ipsum reddere potest securum. Sic לבטח *securè*. ¶ *Et innititur*] *Cui fidit & innititur.* Sed si *innititur*, cur *non credit vitæ suæ*? An sensus, Cui posset inniti, nisi sibi malè conscius esset? ¶ *Oculi ejus*] Providentia ejus. Sic alibi, *In omni loco sunt oculi DOMINI, speculantes tam bonos quàm malos.* ¶ *Super vias eorum*] Intenti sunt in facta eorum, felici-

felicitantes ac prosperantes ea. *Via*, h.e. opera & actiones, & *oculi*, favor ac benevolentia; ut Sirach. 15. 19. *Oculi ejus super timentes ipsum:* nam benevolentiâ suâ eos prosequitur. Sic Psal. 32. 8. *super te oculus meus:* q. d. in te intentus aut conjectus est. Rursum Sirach. 17. 8. *Posuit oculum suum super corda eorum:* & 34. 16. *Oculi DOMINI super amantes ipsum:* q. d. Observat ipsos, & eorum curam gerit singularem. Etiam cum ב construitur. Psal. 101. 6. *Oculi mei in fideles terræ* בנאמני ארץ.

24. *Evehuntur*] Vel, *Evecti, Sublati sunt*, videlicet ad honores & dignitates, aut ad opes ac divitias. Vulg. *Elevati sunt ad modicum, & non subsistent: & humiliabuntur sicut omnia, & auferentur, & sicut summitates spicarum conterentur.* Lxx Πολλοὺς γὰρ ἐκάκωσε τὸ ὕψωμα αὐτοῦ, ἐμαράνθη δὲ ὥσπερ μολόχη ἐν καύματι· ἢ ὥσπερ στάχυς ἀπὸ καλάμης αὐτόματος ἀποπεσών, *Multis enim nocuit altitudo ejus, marcuit autem sicut malva in æstu, aut sicut de stipula spica decidens sponte suâ.* Pro μολόχη, ut Olympiodorus annotat, alia exempl. habent ὥσπερ χλόη *sicut herba*; juxta illud, *tanquam olera herbarum citò decident.* Tharg. *Produxerunt paululùm dies, & non est ipse improbus: & humiliati sunt, quo tempore finem accipiunt, exciduntur, & sicut caput spicæ succiduntur.* ¶ *Et non est ipse*] Improbus videlicet. Dicendum fuerat *& non sunt ipsi*, sed mutat pluralem in sing. ut significet quemlibet eorum interire. *Non esse* enim dicitur qui non est inter vivos, sive qui mortuus est. Sic, *Rachel plorans filios suos, quia non sunt.* ¶ *Deprimuntur*] *Humiliantur*, המכו à נמך *depressit se.* Alii, *attenuantur*, ac si esset à מכך *attenuatus est.* Scribi autem deberet secundùm analogiam Grammaticam המכו. Sed malo ut sit à נמך, unde in lingua Doctorum נמוך *depressus.* ¶ *Sicut omnes*] *Ut reliqui omnes homines*, aut *ut vulgus promiscuum*, οἱ τυχόντες, qui Belgico idiomate **Heer** *omnes* audiunt. Quidam *sicut omnia:* ut dicat, sicut reliqua omnia quæ excidi solent messis aut vindemiæ tempore. ¶ *Transiliunt*] Transferuntur è loco suo, & exterminantur, delentur. Quidam *obturantur*, contrahuntur morte & compescuntur. ¶ *Caput*] *Summitas, vertex, cacumen. Et sicut caput spicæ* dixit pro *sicut capita spicarum*, quæ in messe præciduntur. Pro *evehuntur* sunt qui malunt *tolluntur è medio, & esse desinunt.* Alii, *Recedite parùm ab eo, & non erit ipse.* ¶ *Succiduntur*] ימלו à נמל Nam si esset à מלל, deberet scribi cum Dages in Lamed. Tamen quidam hoc præferunt, quia מלל de *spicis* usurpatur *quæ succiduntur.* אוריכו in Chaldaismo reddi potest, *Exspectate paulisper, & non erit*, ut videatur mihi legisse interpres ille דמו, h. e. Daleth pro Resch, *silete, exspectate, quiescite.*

25. *Quòd si non est profectò*] Si non est ità ut dico, quòd bonis malè fit, & malis bene in hac vita. אפו *profectò, certè, nunc*, particula expletiva. Santes, *Quòd si non, ubinam?* Vulg. *Quòd si non est ità, quis me potest arguere esse mentitum, & ponere ante Deum verba mea?* Legit לָאֵל, quod nunc legunt לְאַל *in nihilum*, ut etiam Lxx olim, Εἰ δὲ μή, τίς ἐστιν ὁ φάμενος ψευδῆ με λέγειν, καὶ θήσει εἰς οὐδὲν τὰ ῥήματά μου; *Alioqui quis est qui loquatur mendacium me dicere, & ponet in nihilum verba mea?* Tharg. *Quòd si veritas non sunt ista, ubi est qui mendacii arguet me, & ponet absque fundamento sermonem meum?* עקר *radix, fundamentum.* ¶ *Quis mendacii convincet me?*] Vel *arguet me.* Ad verb. *quis faciet ut mentiar?* Santes *quis faciet*, aut *ostendet, me mentiri?* quis me falsi convincet, aut arguet? q. d. Nemo mortalium. ¶ *Ponet in nihilum*] *Rediget ad nihilum.* לאל idem quod ללא. Græci bene interpretantur εἰς οὐδέν. Verbum è verbo *in non.* Contrà *nihil* pro *non* usurpatur in illo Terentii, *Nihil circuitione usus est.* Sensus est, *faciet, ut sermo meus nihili*, h. e. nullius pretii sit, ut in nullo pretio habeatur.

IDEM.

2. גבולת ישיגו. Lxx ὅριον ὑπερέβησαν *terminum transgressi sunt.* A. προσλαμβάνουσιν *assumunt*] *Adsciscunt, adjungunt sibi.* Santes, *attigerunt.*

4. יטו אביונים מדרך. Sym. παρέβαλον δὲ πτωχῶν ὁδόν, *Perverterunt enim pauperum viam*] Sic Amos 2. 7. ודרך ענוים יטו *viam mansuetorum pervertunt.* Prov. 7. 21. הטתו *flexit eum.* Sym. ἐξέκλινεν. A. ἦγεν. Hieron. *irretivit.* ¶ יחד חבאו עניי ארץ. Sym. ὁμοῦ ἀφανεῖς ἐποίησαν πραεῖς γῆς *simul latentes fecerunt mites terræ*] חבאו *fecerunt ut delitescerent, ut nusquam apparerent*, aut *exsisterent, è conspectu removerunt.* Santes, *pariter latuerunt humiles terræ*, ἀφανεῖς ἦσαν melius ut nunc se habent puncta.

5. במדבר. Schol. ὁ Ἑβραῖος, ἐπὶ ἐρήμῳ. Hieron. *in deserto.* ¶ יצאו בפעלם משחרי לטרף. A. ἐξέρχονται ἐν κατέργῳ αὐτῶν ὀρθρίζοντες εἰς ἅλωσιν, *egrediuntur ad opus suum manè surgentes ad capturam*] Hieron. *egrediuntur ad opus suum vigilantes ad prædam*, i. שוקדי. *Verbum* ὀρθρίζειν, inquit Augustinus, sign. *Diluculo surgere. Nam* ὄρθρος *Diluculum, h. e. tempus ante Solem.* Hoc ait Quæst. l. 7. qu. 46. Interpres vetus reddit alibi *manicare*, quod Latinum non est. *Diluculo convenire* vertit Tertullianus adv. Marc. l. 4. c. 39. ¶ ערבה לו לחם לנערים. Sym. ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν ἄρτος εἰς νεανίσκους, *suavis unicuique ipsorum panis coram juvenibus*] ערבה *suavis* est, vel potiùs ערבה, quod est fem. à ערב *dulcis, suavis*, ἡδύς. Lxx ἡδύνθη *dulcuit ei.* Hieron. *præparant*, ערבו. Santes *à deserto.* Arias *solitudo.* ¶ Εἰς νεανίσκους. In ed. Rom. εἰς νεανίσκους scriptum, culpâ, nisi fallor, operarum. ¶ *Coram juvenibus, apud juvenes.*

9. ועל עני יחבלו. Sym. καὶ πτωχὸν ἠνεχύραζον *& à paupere pignus tollebant*] Vel *accipiebant*, sive pauperem *pignerarunt.* Sic alibi, ἠνεχύρασας τοὺς ἀδελφούς σου *pignus abstulisti à fratribus tuis.* Hinc בגדים חבלים *vestes pigneratitiæ* Amos 2. 8.

15. סתר. Sym. σκέπασμα] i. σκεπαστήριον, *opertorium, tegumentum.* Figura est quam *Syncopen* vocant.

16. חתמו למו. Sym. ὡς ἐν σφραγῖδι κρύψουσιν ἑαυτούς *tanquam in sigillo abscondent sese*] *Annulo sigillatorio.* Hoc Lxx uno verbo dixerunt ἐσφράγισαν, & Santes *signaverunt sibi.* Prius erat in Hieron. *condixerant sibi.*

18. על פני מים. Sym. ἐπιπλέων ὕδατι *innatans aquæ*] Vel *fluitans in aqua.*

GROTIUS.

4. **S***ubverterunt pauperum viam*] Jusserunt eos sibi de via decedere. In Declamatione apud Senecam PAUPER ADVERSUS DIVITEM, *Interdiu publico nobis interdicitur.* Deinde, *ambulare mihi meo arbitrio non licet.* Iterum, *Facinus indignum commissum est; Dives & pauper per eadem vestigia incedunt.*

5. *Alii quasi onagri in deserto egrediuntur ad opus suum*] Bene addidit illud *quasi*, quod & aliis in locis multis reperitur. Prædones onagris pulcrè comparat: delitescunt enim in locis solitariis. ¶ *Vigilantes ad prædam*] Heb. *manè surgentes.* Horatius,

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones.

Vide quod sequitur 14. ¶ *Præparant panem liberis*] Heb. *Solitudo ei alimentum liberis.* Sed & Lxx & Sym. aliis vocalibus legerunt ערבה: vertunt enim ἡδύς & ἡδύνθη.

6. *Agrum non suum demetunt*] Pro בלילו, quod vertitur *pabulum ejus*, legit divisis vocibus בלי לו: nec aliter Chaldæus & Lxx: ità ut de hac lectione quin sit verior dubitandum non arbitrer.

10. *Nudis & incedentibus absque vestitu & esurientibus tulerunt spicas*] Heb. *Nudum* (i. tenuissimè vestitum, ut suprà 22. 6.) *ambulare fecerunt sine veste* (i. interulâ) *& famelicos esse eos qui portant manipulum*, i. messoribus nihil dederunt pro labore.

12. *Et Deus inultum abire non patitur*] Heb. *Et Deus non ponit prohibitionem.*

13. *Ipsi fuerunt rebelles lumini*] Lucifugæ.

15. *Operiet vultum suum*] Capite involuto incedit.

18. *Levis est super faciem aquæ*] Pirata myoparonibus celerrimè vectatur. ¶ *Maledicta sit pars ejus in terra*] Imò *est*: i. ab omni terra timetur.

19. *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & usque ad inferos peccatum illius*] Rectiùs ex Hebræo sic vertes; *Ut terra torrida & calor absumunt aquas nivales; ità mors eos qui peccarunt*: i. Cùm tam atrocia egerint, morte tamen defunguntur facili, non violentâ. Vide Psal. 73. 4. suprà 21. 13.

20. *Obliviscatur ejus misericordia*] Rectiùs, *Misericors* (i. Deus) *ejus obliviscitur*: quasi nihil mali fecisset. ¶ *Dulcedo ejus vermes*] i. vermibus esca dulcis est, ut cæteri. ¶ *Sed conteratur quasi lignum infructuosum*] Heb. *confringitur, velut arbor, iniquitas*, i. Sicut arboris in particulas dissectæ nulla est memoria, ità nec scelerum ipsius.

21. *Frangens sterilem nè pareret*] Explicat R. Salomo de iis qui uxorum duarum alteri dabant medicamenta conceptum impedientia, quò diutiùs ejus formâ fruerentur.

22. *Non credet vitæ suæ*] Hic est in textu בחיין cùm ן in fine pro ם more Chaldaico, ut & suprà 12. 11. qualem formam & in Threnis & in Daniele reperias. Potest id adjici ad conjecturas temporis quo scriptus hic liber.

CODURCUS.

1. HOC caput maximis difficultatibus scatebat: neque est aliud in hoc libro in quo enarrando metaphrastæ & interpretes magìs hæserint: non enim lucem huic capiti prætulerunt, sed magìs tenebras offuderunt. Singulos eorum errores suggillare nec vacat nec lubet. Germanum ejus sensum aperire satius est. Argumentum hujus capitis suprà attigimus. Adversùs superiores amicorum commissiones suam de Providentia sententiam Job tuetur enumeratione variorum facinorum quæ liberè patrant homines nefarii & libidinosi, quæque Deus nullâ coercet pœnâ in hoc seculo; ut videantur inulta manere: quod non sine ingenti admiratione proponit: unde ab interrogatione orditur, ¶ *Quare cùm non sint ab omnipotente Deo occultata tempora*, &c.] Hujus primi versûs sententia est; Quanquam à Deo concessa est homini temporum notitia, quippe qui dies annósque computet, distinguat præsens, præteritum & futurum, ætates dinumeret, durationis rerum spatia dimetiatur, tamen nè illi quidem quibus Deus innotuit, qui familiares ejus sunt, judiciorum ejus dies norunt. Secundùm illam sententiam à Christo Domino Apostolis tempus rerum Israelis vindicandarum sciscitantibus dictum est, *Vestrûm non est nosse tempora, quorum penès Deum potestas est*: & de die Judicii, quòd *nè Angeli quidem eum teneant*. Eódem spectat illud Eccl. 3. 11. גם את העולם נתן בלבם, *Etiam humano cordi indidisse Deum temporum sensum atque æternitatis; sed nequire tamen hominem assequi rationem eorum quæ sapientissimo Divinæ providentiæ ductu geruntur.* Laxat ergò Deus habenas improbis, qui ruunt in omne scelus. Nec cuiquam præcipere conceditur diem judiciorum Dei meritas illis rependentis pœnas. פורענותם dicunt Judæi, voce è Thargum petitâ.

2. *Terminos violant*] Vulgata Lat. appositè hîc pronomen *alii* adhibet, ut in seq. versiculis: quod nos etiam, quoties opus, fecimus. Quæ verò sequuntur quàm sint immania piacula declarare non est necesse: reddenda solùm ratio est versionis nostræ. Hebraicam ישׂיגו vertimus *violant*; quod propriè est *assequuntur, attingunt*: quod de terminis & limitibus dictum *violare* est, quando non abstines. ¶ *Pecus rapiunt, pascuntúrque*] Additum est *pascuntúrque*, quia illud est impudentiæ atque impœnitentiæ argumentum, quòd non metuant nec vereantur rapta prodere & publicare, & Sodomæ more peccatum suum propalare, & capite exserto peccare & insolescere. Hæc autem à Jobo vel Propheta in tempus Diluvii vel Gomorrhæ rejici qui existimat, non ille bene calculum posuit. Hæc enim omni ævo solita vulgò fieri experientiâ nimis comprobatum.

3. *Viduæ bovem oppignerant*] Græcus ex Basileensi editione habet καὶ βοῦν χήρας ἐνεχύρασαν. Sed melius est in aliis exempl. ἠνεχύρασαν, quod est *oppignerarunt*: id enim est ἐνεχυράζω, ut suprà 22. 6. ἠνεχύραζες ἀδελφοὺς σου ἀναιτίως.

4. *Pauperes è via divertere faciunt*] Hebr. יטו est Hiphil; significatúrque vel malitia eorum qui *è via abducunt in errorem*, qui maledictione impetuntur Deut. 27. vel petulantia & procacitas eorum qui *pauperes cogunt viâ decedere*; quod magìs placet: quod enim sequitur videtur ejusmodi superbiam & ferociam tangere. ¶ *Mansueti latitant*] Sic habet Vulgata: sic Græcus πραεῖς. Qui *pauperes* interpretantur, sequuntur τὸ Keri: nam in exempl. melioribus Ketib est ענוי cum nota; & lectio est עניי. In Bibliis 4. Rob. Stephani & Venet. Bomb. Keri successit in locum τοῦ Ketib, & scribitur עניי sine nota: Quod probat notam Keri Velo Ketib esse variarum lectionum. Ego malo sequi Ketib meliorum codicum, & lego ענוי *hanne*. Aliud enim est ענו, aliud עני. עני *pauper* est, ענו *mansuetus*, quem Christus *pauperem spiritu* interpretatur Matth. 5. πτωχὸς τῷ πνεύματι, quod duobus sequentibus explicat πενθοῦντα καὶ πραέα, *qui ærumnis premitur, quas æquo fert animo*. Non enim omnes עניים sunt ענוים, sed illi duntaxat qui πενθοῦντες πραεῖς εἰσι.

5. *Pradones in desertum egrediuntur*] Græcus habet ὥσπερ ὄνοι pro ἐπ' ἀγρῷ quod mendum non interpretis est, sed librarii. פראים *pradones* interpretor, qui צמים dicuntur suprà 5. 5. פרא *onager* est quibusdam locis, nempe in hoc libro, nisi in hoc loco; Jer. 14. 6. Sed Gen. 16. 12. ubi Ismael dicitur פרא אדם, Os. 8. 9. Es. 24. Psal. 104. 11. significat vel *ferum hominem*, vel *feram bestiam*. Hîc existimo *peraim* esse *pradones*; vel quales erant Ismaelitæ, qualésque sunt quos vernaculè appellamus *Bandouliers*; *quorum manus est contra omnes, atque omnium contra eos*, ידם בכל ויד כל בם: quorum opera sunt *vectare pradas, & vivere rapto*: quæ fusiùs prosequitur Job. ¶ *Planities annonæ destinatur*] ערבה לו לחם. Græci vertunt ἡδύνθη αὐτῶν ἄρτος· & Sym. ἡδὺς ἑκάστῳ αὐτῶν ἄρτος. Legebant pro ערבה *haraba* ערבה *hareba* vel ערבה *harba*. ערב enim aliquando est *dulcescere, gratum esse*: ut Prov. 13. 19. & 20. 17. & 3. 24. atque alibi apud Prophetas passim de Somno, Cibo, Sacrificiis, Voce. Græci vertunt ἡδύνεσθαι, & ערב ἡδύν. Significatio illa fluit à prima *miscendi*. Quæ enim miscentur, conciliantur & coalescunt, grata sunt & amica & suavia. ¶ *Commilitonum*] לנערים eâdem acceptione quâ 1 Sam. 21. 4. אם נשמרו הנערים אך מאשה *Si seulement les compagnons se sont gardez de femmes*. Porrò illi juvenes *alienos agros populantur, atque vineam etiam improbi*, i. hominis asperi, qui propter truculentiam etiam est metuendus. Illi verò nemini parcunt. *Ils vendangent la vigne des plus mauvais garsons.* Nec contenti grassari in agros, & diripere hominum boúmque labores, sæviunt etiam in homines: adeóque sunt crudeles ut nec sexûs nec ætatis nec conditionis cujusquam habeant rationem. Sive *infantes*, sive *inopes*, sive *afflictos*, sive *nudos*, sive *famelicos*, omnes eodem loco habent & sine ullo discrimine adoriuntur. Et, quod omnium deterrimum est, latrocinia illa exercent non fame ingravescente aut premente egestate: nam *intra eorum mœnia olei copia & vini*. Verbum רטב non alibi occurrit nisi suprà c. 8. consule locum.

6. *Pabulantur in agro*] Ad verb. Hebræa, *in agro pabulum ejus demetunt*. Vulg. Latinæ autor legebat pro בלילו unâ voce duas בלי לו, vertens, *agrum non suum demetunt*: quæ sententia est optima, quadrátque huic loco.

11. *Inter muros illorum oleum exprimitur: torcularia calcant, & sitiunt*] i. Opibus affluunt, sed inexhaustâ & insatiabili habendi cupidine vel libidine acti & laborantes inhiant prædæ. Hoc autem יקבים דרכו ויצמאו, quasi parœmiodes, torqueri potest in avaros. Observandum verbi ילקשו, quod tantùm hoc capite occurrit, significationem

ficationem ex hoc loco esse petendam. Est *seros & autumnales fructus legere.* Et לקש est *fœnum cordum, herba serotina,* quam nos vernaculè *du regaim.* Ità ut לקש sit etiam quod nos vernaculè *regamer.* מלקוש est *pluvia serotina.* יורה ומלקוש ὑετὸς πρώϊμος καὶ ὄψιμος. Videntur legisse Græci pro בין שורותם aliquid aliud, reddentes ἐν στενοῖς ἀδίκως ἐνήδρευσαν. Hieronymus eadem legebat, etsi reddit, *inter acervos eorum meridiantur.* Omnes legunt quidem יצהירו, sed variè intelligunt. Est Hiphil, nec alibi occurrit hoc verbum: quod formatum esse oportet vel à צהר *fenestra,* (id censebat Græcus, qui vertit ἐνήδρευσαν) vel à צהרים, *meridies* (sic sensit Hieronymus) vel à יצהר *oleum,* quæ est sententia Thargum, & Hebræorum, quos hîc sequimur. Vox etiam שורות tantùm hîc eâ formâ. Unde per לית notatur in Massora, pro qua fortasse Græcus legebat צורות. Hieronymus verò interpretatur q. à nomine שורה esset, quod sign. apud RR. *ordinem* & *lineam,* & dicitur de *ordinibus doliorum in cella vinaria,* quam RR. vocant מרתף, & de *linea libri,* quæ שטה dicitur, ut refert Elias in Thisbi, qui hunc etiam locum de *ordinibus olearum* interpretatur. R. L. atque alii ità intelligunt, Quòd pauperes non sibi sed latronibus oleum & vinum paraverint, quarum rerum ipsimet egeant; vel, Quòd apud improbos prædones in pistrino olearum, quod vocant בית הבד, pauperes oleum exprimant & vinum calcent, nec de illis quicquam delibent, contra Legis sanctionem, *Non alligabis os bovi trituranti.* Ego verò יצהירו, דרכו & יצמאו refero ad prædones ipsos. שורות *muros* interpretor cum Thargum, qui reddit אשותהון *mœnia eorum,* vel *muri,* שור & שרות plur. significat *murum* quinque aut sex locis. Est magìs Chaldaicum: nam ubique nominis חומה Thargum est שורה. Nomen שור hîc idem est quod שר *mamma,* & ter occurrit in illo significatu, bis apud Esaiam & hîc. Sæpius verò significat *vastitatem* sive *vastationem.*

12. *Clamant ab urbe,* &c.] i. Clamor omnium oritur ob illatas injurias. Nempe hoc est quod Ecclesiastes recogitasse se dicit c. 4. 1. דמעת העשוקים *lacrymas injuriam passorum, nec esse qui soletur eos.* Cùm verò tam atrocia fiant, atque omnium clamor tollatur in cœlum, ¶ *Non tamen Deus portentum facit*] Nullum propterea exemplum statuit Deus in illis: nihil illis contingit extraordinarium. Hîc per תפלה intelligimus *portentum, monstrum, aliquid præter ordinem, aliquid novum & inauditum, aliquid horrendum:* quale illud quod contingit seditiosis Core, Dathan & Abiram, quod vocatur בריאה *beriah,* אם בריאה יברא יי. Num. 16. Eâdem significatione usurpatur pòst cap. 42. נבלה *nebala,* & cap. 31. 3. נכר *neker,* הלא איד לעול ונכר לפעלי און, *Nonne pravo parata est clades, & portentum operariis iniquitatis?* ubi נכר sign. *exemplum horrendum, supplicium atrox:* quale illud quod Persius innuit,

Triste jaces lucis evitandúmque bidental,

Satyr. 2. Hæc est germana hujus loci sententia, quæ nulli interpretum quos videre licuit innotuit. Thargum interpretatur *Deum non facere peccatum,* i. non esse ejus autorem, quod sanè verum est; sed huic loco non quadrat. Græcus habet ἐπισκοπὴν οὐ ποιεῖται. Vulgata Latina sensum reddit planè repugnantem: dicit enim *Deum non pati inultum abire.* Aben Ezra interpretatur *Deum non id frustrà,* aut *inaniter facere.* Solus Jarhius aliquem ejus sensum habuit, qui post תפלה paraphrasticôs subjicit להפקיד עליהם וליקח נקמה ego lego ולקחת, i. *ad visitandum super illos & ultionem repetendam,* vel *capiendam:* quod nemo Latinorum interpretum, quod sciam, observavit, ut hinc cuiquam rectà suboleverit interpretatio.

Sequentes versus quinque ex nostra metaphrasi satis intelliguntur, neque egent longâ commentatione. Transit ad alia flagitia, *Sicariorum, Furum, Adulterorum,* quos omnes comparat avibus *lucifugis,* quæ *lucem aversantur.* Nam per מרדי אור intelligo *lucifugas.* Valde appositè improbi censentur nomine מרדי אור *luci rebellantium.* Quod non modò de Solis aspectabili hac luce certum est, sed de luce animorum, de Lege Dei, quæ Chaldaicè אוריתא à *luce* dicitur. *Sedere in semitis lucis* est habitare, manere. Hîc verba רצח, גנב, נאף usurpantur, quæ ex Decalogo videntur esse prompta. Verbum קטל Chaldaicum est, quod suprà occurrit in illis, *Si me occidat sperabo in ipsum,* 13. 15.

16. *Non norunt lucem*] i. Lucem aspernantur, non amant.

17. כי יחדו בקר למו צלמות] Expressi verum sensum, *Lucem & tenebras juxtà habent,* promiscuè, súsque déque habent. Quia *nocturnos terrores* agnoscunt, familiares illis sunt, non metuunt ab illis: vox בלהות non alibi exstat, interpretamur *terrores.*

18. Superiora plana sunt præ sequentibus, in quibus enucleandis interpretes

——————*Austrum,*

Floribus, & liquidis immittunt fontibus apros.

Non enim sani quicquam elicere possis. Nec dictionum elegantias perceperunt, neque gnomen egregiam sunt assecuti; quæ non longè arcessemus: locus enim spontè offert: nec aliunde lux est illi fœneranda, multísve eget glossis. Exagitat Job audaciam & avaritiam eorum qui, non contenti opibus quas fundit tellus, atque agri proventibus, committunt se mari, ut sibi parent mille ærumnis & periculis superfluas divitias, cùm terra suppeditare possit abunde quæ ad fovendam vitam sunt necessaria.

Nequicquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabili
Terras, si tamen impiæ
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Primi ergò omnium secundùm naturam & maximè legitima ratio comparandarum opum Agricultura est. Quod etiam Aristoteles principio Oeconomicæ profitetur, & Xenophon in Oeconomico celebrat: cujus studio & peritiâ Cyrum laudat Lysandri Lacedæmonii publico præconio. At homines avari spretis tam sanctis artibus quas primi homines coluerunt, quibus exerciti Patriarchæ, quas Deus ipse indixit generi humano, navigandi artem aggressi sunt, quæ tentata non fuerat aureo seculo: Quo tempore

Non freta dimissi verrebant eruta remi,
Ultima mortali tum via littus erat.
Contra te solers, hominum natura, fuisti,
Et nimiùm damnis ingeniosa tuis.
Quid tibi cum pelago? terra contenta fuisses.

Quòd si quæ in re nautica vestigia subsunt diræ illius cupiditatis habendi, quanto exitialior est pestis Piratica? quam videtur maximè hîc notare Propheta. Sunt enim inter omnes πλαγιζομένους piratæ קלים על פני מים *qui leviter & perniciter per mare feruntur.* Celocibus enim verrunt æquora. Ratio tamen communis studii omnibus nauticam facientibus contemptus Agriculturæ est. Scilicet quòd exiguus sit agrorum proventus, neque ullo modo comparandus quæstui qui redit ex nautica. Quæ ratio continetur verbis illis, ¶ *Vilis est illi sors in terra, nec respicit viam vinearum*] i. Sordet illi γεωργική. Id significat תקלל חלקתם בארץ, quod pessimè vertunt *maledicta est.* Significatur enim contemptus Agricolationis, cujus pars non ignobilior Cura vitium, quæ navigantibus cordi non est. Cujus neglectûs sequens ratio adducitur, illustrandæ seu potiùs carpendæ & traducendæ eorum sententiæ causâ qui studio nauticæ sunt dediti. Potest enim Ironicè dicta esse.

19. *Siccitas & calor exhauriunt aquas nivis, infernum oberrant*] i. Perinde faciunt illi qui neglectâ Agriculturâ Navigationi dant operam augendæ rei familiaris causâ, ac si quis repudiaret fluviales aquas, quæ procul in montibus oriuntur conflantúrque nivibus liquatis & imbribus, causatus ex nivibus imbribúsque montanis consurgere, & siccari vel decrescere æstate, & profundissimos puteos peteret, ut illinc hauriret aquam, quod *infernum oberrare* est. Facem mihi tulit locus alter qui huic congermanescit, Jer. 18. 14. ubi conqueritur Dominus fecisse Israelem שערורית *horrendum dictu,* perinde ac si aliquis sitiens fluminibus à monte

monte Libano scaturientibus anteponeret lacunas aliquas & colliquias, aquam in petris stagnantem, vel ipsa in mediis agris arentia saxa. Verba Prophetæ sunt היעזב מצור שדי שלג לבנון ינתשו מים זרים קרים נוזלים, quæ ad verbum significant, *Relinquétne aliquis nivem Libani prærupe quæ est in agro?* i. Quis est tam vecors qui siti confectus relinquat aquam fluvii è monte Libano scaturientis, qualis est Jordanes, ut se conferat ad fossas agri, ad rupes stagnantes, vel ad aquas cavis rupibus exceptas & collectas? vel quis relicto amne aquas petat è rupibus siccis, è pumice? de quo exstat Proverbium, *Non magis aret pumex.* Sensus est planus, quem etiam sequentia confirmant, ינתשו מים זרים קרים נוזלים, ubi ינתשו, literâ ת pro ט positâ: i. *prætermittentúrne aquæ agitatæ, frigidæ, currentes?* quæ sunt idem quod *nix Libani.* Sunt autem aquarum saluberrimarum laudes propriæ, זרים, קרים, נוזלים, *battues, froides, courantes.* זרים sunt *ab exteris & longinquis oris profectæ & ortæ,* vernaculè *qui viennent de loin.* Nec est opus זרים deducere à זרם, quasi depositâ literâ Mem, pro זרומים. Jarhius vernaculè interpretatur קרים נוזלים *froides & courantes:* optimé. Sed quid essent aquæ זרים non norat. Est autem inter aquarum elogia מים זרים. Ità enim interpretandum 2 Reg. 19. 24. אני קרתי ושתיתי מים זרים, i. *postquam exhausi aquas fluviorum, ego effodi puteos:* vernaculè *Ayant tary les riviers, je creuse & cherche l'eau.* Verba sunt superbientis & insolescentis Sennacherib, quæ loca Jeremiæ & Jobi maximè illustrant. Confer etiam quod Jer. 2. 13. habetur, *Populus meus duo simul peccata admisit: Reliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas, inquam, fractas.* Quod verò Dominus populo Israelitico exprobrat per Jeremiam, quódque Job hoc loco subsannat, illud enimverò admittunt qui neglecto Hebraico fonte divertuntur ad Metaphrases & Paraphrases, unde nè guttam elicias idonei sensûs. Quod verè pronunciare possumus de superioris loci versione vernacula Genevensium; nè de aliis dicam. *N'abandonnera-t'on pas la neige du Liban, pour la roche du Champ? & ne lairra-t'on pas les eaux qui ne sont pas naturelles, & qui sont froides encores qu'elles coulent?* Eversa planè & contraria sententia. Ità reponerem, *Abandonnera-t'on la neige du Liban, pour aller aux rochers qui sont parmy les Champs? Quittera-t'on les eaux venues de loin froides & courantes?* Falsi sunt autem viri docti qui מים זרים interpretantur *aquas non naturales*, i. insalubres: etsi fortasse secuti sunt Ab. Ezra & Jarhium. Non enim perinde est de Igne ut de Aquis. *Ignis exterus* אש זרה *pollutus* habetur Levit. 10. sed aquæ זרים optimæ sunt, *quæ fluunt ab exteris oris,* potissimùm si קרים & נוזלים *frigidæ currentésque.* Superest verba illa *Infernum oberrant* paulò fusiùs explicare. Heb. שאול חטאו, quæ ex verbis Sennacherib & Jeremiæ Prophetæ lucem aliquam mutuantur. Postulátque hujus loci integra sententia ut verbum חטא sit *oberrare*, & שאול *subterranea loca & profunda* significet. Sed insuper addimus, verbi חטא primigeniam & genuinam esse significationem *aberrare, deviare, viâ deflectere*, ut perquam bene interpretatus est Joannes Forsterus, judicii vir acerrimi & solertissimi ingenii, qui veram intelligendarum vocum Hebraicarum rationem sensit. Quædam loca sunt proferenda in quibus חטא est propriè *deerrare.* Suprà 5. 24. *ædes tuas perlustrabis, non errabis,* פקדת נוך ולא תחטא, consule nostra in illum locum scholia. Et pòst 41. 16. cujus loci nostram interpretationem vide, ubi agitur de errore nautarum à Leviathan perterritorum. Et Jud. 20. 16. est propriè aberrare à scopo Prov. 19. 2. אץ ברגלים חטא *præceps pedibus aberrat.* Ibi propriè de *errore viæ* sumitur. Ex illa significatione per Metaphoram est *deflectere à Lege*, quæ est via recti & justi. Tantum verò aberraverunt ab hujus loci germana sententia interpretes ut terrore Leviathan perculsi esse videantur. Vulgata Latina, *Levis est super faciem aquæ, maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, & usque ad inferos peccatum illius.* Pro חטאו *hatau*, quod verbum est, legebant חטאו *hato*, nomen cum affixo. Vernacula Genevensium, *La secheresse & le hasle hument les eaux de neige; ainsi fait le sepulchre les pecheurs.* Ubi multa sunt supplenda ut sensum illum eruas, i. ut locum hunc distorqueas: necesse enim est subintelligere particulam & pronomen, quod quidem ferri posset, nisi non modò abhorreret à vocibus, sed etiam Jobi scopo adversaretur hæc interpretatio, qui principio capitis proposuit, Non esse mortalibus conspicua Dei judicia, &, quod ait Ecclesiastes 8. 11. *Differri Divinæ sententiæ executionem, & centies peccare improbum, Deúmque procrastinare.* Etsi autem Græcus interpres videtur procul recessisse ab illis, vertens שאול חטאו ἀναφανείη δὲ τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἐπὶ γῆς ξηρά, sensus tamen non est inelegans neque alienus à vocibus, si sententia congrueret. Innuit enim carere improbos sepulturâ, & jacere eorum ossa arida & sicca super terram; quia שאול חטאו sic intelligit, *à sepulcro aberrant*, i. non assequuntur sepulcrum. Hoc verò περιφραστικῶς expressit, *jacent eorum ossa insepulta & dispersa.* Sed aliud omnino agebat vir doctus qui vertit לא יפנה דרך כרמים *non refluet secundùm consuetudinem aliarum.* Et quærit hîc refluxum Oceani. שאול positum hîc pro שאולה.

20. *Uterus obliviscetur ejus; dulcia ejus vermis habebit: ultrà non memorabitur, & frangetur stultus sicut arbor*] Significatur fatum eorum qui se fortunásque suas mari credunt, qui ut plurimùm vel naufragio pereunt vel alio quodam infortunio, adeò ut de illis verè dici possit quod immeritò de Mose Israelitæ, *Isti enim viro nescimus quid acciderit.* Ut ut sit, eundem sortiuntur vitæ exitum ac cæteri mortalium: nihil illis præter legem Universi usuvenit, sed *fractæ arboris instar* cadunt.

21. *Ille verò orbam depascitur*] Transit ad alias sceleratorum centurias, quorum alii viduas & afflictissimas animas, quibus nullum est præsidium, fraudibus adoriuntur, devorant, intervertunt. Verbum רעה interpretati sumus *depascitur.* Ità Psal. 14. 4. אכלי עמי אכלו לחם *quasi panem depascuntur populum meum.*

22. *Ille potens*] Alius, quamvis viribus polleat, & potentioribus obniti eósque dejicere valeat, nequit tamen obfirmare animum suum, æstúmque mentis malè sibi consciæ sedare. Alter confidentissimi pectoris atque oris impudentissimi seipsum impotenter effert. Hæc oppositio Metuentis & Confidentis, quasi epilogus, superioribus respondet. Dixerat hunc grassari noctu, alterum interdiu: Ergò hic surget & metuit, alter est extrilidus & impavidus.

23. *Ipsius autem oculi intenti sunt in illos*] i. Dei, qui omnia illa contemplatur.

24. *Aliquantisper elevantur*] Deinde desinunt. Ætatem suam transigunt, atque obeunt diem suum. Verbum המכו *hummecu* censetur conjugationis Hophal, pro המכו *hummacu*, vel הומכו *hummaccu*: tantùm hîc exstat. Cujus Cal est מכך quod semel occurrit; & semel Niphal. Significat *depressionem.* מוך, quod semel etiam occurrit, est ejusdem significationis. Hæc autem Jobi verba, *Homines illos surgere & elevari, deinde deprimi,* accedunt ad illa Ecclesiastæ, *Generatio abit, generatio venit; oritur Sol, Sol occidit,* quæ lex est Universi. ¶ *Quasi spicarum capita succiduntur*] Frugum instar & maturæ segetis demetitur eorum vita. Genus loquendi simile habetur cap. 5. superiori extremo, *In senio sepulcrum subibis, & tumulaberis, ut aggeratur acervus frumenti suo tempore,* כעלות גדיש בעתו. Hæc omnia optimè cum superioribus coalescunt.

25. *Quòd si ità non est*] i. Atque ità se res habet. ¶ *Sermonem meum refellat*] Heb. *ponat ad non* [*redigat ad nihilum*] *orationem meam,* לאל *leal.* Græcus optimè, καὶ θήσει εἰς οὐδὲν τὰ ῥήματά μου. Hieronymus legebat לאל *leel:* nam vertit *apud Deum.* Biblia Roberti Stephani in 4. habent לאל *leel.* Sed longè præstantior est lectio לאל *leal, ad nihil,* atque orationi Jobi accommodatior.

CAP.

CAP. XXV.

MUNSTERUS.

2. N*Umquid dominium*] Annon ille veram habet potentiam & ab omnibus est reverendus qui in cœlis inter tot Principatus, Potestates, Dominationes, Thronos & Virtutes cum summa regnat concordia, cùm in terra etiam Regulus sine dissidiis gubernare non possit modicum populum?

3. *Super quem non surgit lux ejus?*] i. In quo non relucet lux Divinæ sapientiæ? *Quomodo igitur potest homo justus esse cum Deo*, ut audeat dicere quòd Deus erret in aliquo opere, sicut tu, Ijob, facere videris, qui te Deo præfers in justitia & munditia? *En in opere cœlesti usque ad Lunam nihil non obscuratur* ex præsentia seu comparatione summi illius Luminis, h.e. Dei; quantò minùs comparari potest Deo Homo mortalis, mutabilis & mille casibus obnoxius?

VATABLUS.

2. D*Ominium & timor*, &c. המשל יפחד וגו׳] *Dominatio & reverentia* [*Veneranda majestas*] quæ penès *illum* est, *facit concordiam in excelsis ejus.* Nititur Baldad defendere justitiam Divinam, & improbum Job comprobare. Fieri non potest (inquit) ut Deum dicamus injustum: is enim est ad cujus nutum consistunt cœlestia sumpto argumento à potentia. Dominatio & reverenda quædam majestas quæ apud illum est facit ut corpora cœlestia sine ullo dissidio fungantur suis officiis, & moveantur.

3. *Et super quem*, &c. ועל מי לא יקום אורהו] i. Quisnam est qui non sit particeps Divinæ ejus providentiæ ac clementiæ? *Oriri facit Solem suum super bonos & malos.*

4. *Et quomodo justificabitur*, ומה יצדק] Ad verbum, *Et quid justificabitur*: i. Quo pacto igitur justus habebitur, & purus apparebit *homo* si *cum Dei* puritate conferatur?

5. *En usque ad lunam non lucebit*, הן עד ירח לא יאהיל] Fut. Heb. pro præs. Hebraismus, pro, *Sed nè Luna quidem lucida est & pura, collata cum Deo.* Quod mox sequitur, explicat istud dicendi genus. -

6. *Quantò magis homo*, אף כי אנוש] Sub. *est impurus.* Vel, *Quantò minùs*, sub. *est purus homo*, &c.

CASTALIO.

2. Q*UI præstat in suo fastigio pacem*] Cœlestia pacatè regit.

CLARIUS.

2. P*Otestas & terror*] An non veram ille habet potentiam & ab omnibus est reverendus qui in cœlis inter tot Principatus, Potestates, Dominationes, Thronos & Virtutes cum summa regnat concordia, cùm in terra etiam Regulus sine dissidiis gubernare non possit exiguum populum?

3. *Super quem non surget lumen illius?*] h.e. In quo non relucet lux Divinæ sapientiæ? *Quomodo igitur potest homo justus esse cum Deo*, ut audeat dicere Deum errare in aliquo opere, sicut tu, Job, facere videris, qui te Deo præfers in justitia & munditia? *En in opere cœlesti usque ad Lunam nihil non obscuratur* comparatione summi illius Luminis, h. e. Dei: quantò minùs comparari potest Deo Homo mortalis, mutabilis, & mille casibus obnoxius? Alius tamen sic exponit; Lunam in cœlis suum ferre deliquium, & stellarum claritatem aliquantisper à nubium caligine intercipi, cùm tamen Deum in hoc nemo incuset quasi indignè cum illis agat: Quid igitur malè audit Deus si hominem justum aliquantulo tempore affligat, mox denuò refocillandum; qui tamen non est nisi fragilis, & horrorem afferens vermis, si rectè ejus spectes humilitatem?

DRUSIUS.

1, 2. R*Espondítque*, &c.] Vulg. *Respondens autem Baldad Suhites dixit, Potestas & terror apud eum est, qui facit concordiam in sublimibus suis.*] Lxx Ὑπολαβὼν δὲ Βαλδὰδ ὁ Σαυχίτης λέγει, Τί γὰρ προοίμιον ἢ φόβος παρ᾽ αὐτοῦ, ὁ ποιῶν τὴν σύμπασαν ἐν ὑψίστῳ; *Excipiens autem Baldad Sauchites ait, Quid enim exordium aut metus ab eo, qui facit universitatem in altissimo?* Tharg. *Respondítque Bildad, qui ex Suach, & dixit, Dominium & metus apud illum, facit pacem in cœlis altissimis*, seu *excelsis.* Thargum aliud, *Michael à dextera, & ipse est ignis, & Gabriel à lava, & ipse est aqua; & creaturæ sanctæ miscent ignem & aquam, dominióque & metu sui facit pacem in cœlo cœli sui*, h. e. in cœlo tertio, ubi sedes Dei & beatorum spirituum, quod est cœlum ejus. ¶ *Dominatio*] המשל *dominari*, i. dominatio, dominium, dominatus; ut השכל *intelligere*, i. intellectus. Sic in Latio,

Scire tuum nihil est,——

i. Scientia tua. ¶ *Metus*] Quo ab omnibus metuitur, cùm ipse metuat neminem. Tanta est ejus majestas ac dominatio, vel, si mavis, potestas in omnia. ¶ *Cum illo*] *Apud illum.* Sic alibi, *Satias lætitiarum cum vultu tuo*, apud vultum tuum. Occultè perstringit Jobum qui cum Deo contendere non veretur, suprà 23. 3. imò eum quasi in jus provocat, ibid. v. 4. *instruerem coram eo judicium.* ¶ *Facit pacem*] Pacatè & quietè regit cùm Orbes tum Spiritus cœlestes, h.e. bonos Angelos, qui habitant *in sublimibus ejus*, h. e. in cœlis. Vel, *conciliat eis pacem & concordiam.* ¶ *In sublimibus suis*] In cœlis suis. Ad verb. *in altitudinibus suis.* מרום *altitudo* pro *cœlo* usurpatur, quod in alto: unde apud Poetam,

——*& Maia genitum dimisit ab alto*,

& ipsum Deum, qui habitat in alto, h. e. in cœlo. Sic *cælum* inter epitheta Dei, i. השמים, unde Juvenalis de Judæis,

——*Cœli lumen* (aliàs *numen*) *adorant.*

Non enim certè adorant cœlum, sed ipsum Deum, qui *cœlum* vocatur μετωνυμικῶς. Id Poeta ille nescivit.

3. *An est numerus*, &c.] Turmæ illius numero carent, innumerabiles sunt. Vulg. *Numquid est numerus militum ejus? & super quem non surget* (aliàs *fulget*) *lumen illius?* Lxx Μὴ γάρ τις ὑπολάβοι ὅτι ἐστὶ παρέλκυσις πειραταῖς, ἐπὶ τίνας δὲ οὐκ ἐπελεύσεται ἔνεδρα παρ᾽ αὐτοῦ; *Nemo enim putet esse moram piratis: in quos autem non venient insidiæ ab eo?* παρέλκυσις, *mora* interprete Augustino. Schol. *Quoniam licèt Deus differat animadversionem, tamen adveniet tanquam pirata, ut nemo impius possit effugere.* Sym. Μὴ ἔστιν ἀριθμὸς τῶν στρατιῶν αὐτοῦ; *Numquid est numerus copiarum*, seu *agminum, ejus?* Pro ἔνεδρα παρ᾽ αὐτοῦ; Sym. idem ἐπιτάγματα *mandata, constitutiones, agmina, cohortes subsidiariæ.* Tharg. *An est numerus turmarum ejus? & super quem non surget lumen ejus?* ¶ *Turmarum ejus*] Copiarum & exercituum ejus, qui sunt exercitus cœli ac terræ, unde *Dominus*, vel *Deus, exercituum* vocatur. Sed *exercitus* צבאות dicuntur; hîc est גדודיו in fonte. ¶ *Non surgit*] *Non exsurgit, non exsistit.* Simile, *Non surrexit major Joanne Baptista*, non exstitit. Aliter, *non stat*, non manet, non stabilis est. ¶ *Lux ejus*] Nemo est qui non accipit de lumine ipsius, qui non illustretur luce illius. Nam sine illo sumus omnes in tenebris & errorum & calamitatum. Quidam per *lucem* intelligunt vim quam omnibus infundit. Vide Mercerum. Cæterùm Deus vocatur peculiariter *lux Israelis* Jes. 10. 17. ubi Hieron. *lumen Israelis*, & Lxx τὸ φῶς τοῦ Ἰσραήλ. Aut *lux ejus*, i. salus, aut vita, quam dat omnibus. Sirach. 22. 11. *reliquit eum lux*, i. vita. Cohel. 11. 7. *Suavis est lux.* Et salus, unde *lux affulsit.* Psal. 27. 1. *DOMINUS lux mea & salus mea.* Mich. 7. 8. *DOMINUS illucescit mihi.*

4. *Et*, &c.] Vulg. *Numquid justificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus muliere?*

Lxx

Lxx Πῶς γὰρ ἔσαι δίκαιος βροτὸς ἔναντι Κυρίε; ἢ τίς ἀποκαθαρίσαι αὐτὸν γεννητὸς γυναικός; *Quomodo enim erit homo justus coram Deo? vel quisnam mundaverit se natus ex muliere?* Pro ἀποκαθαρίσαι in Comment. Græcis est ἀποκαθαρίσει *mundabit, purgabit.* Sym. διὰ τίνος ἄῤῥυπος ἔσαι τεχθεὶς ὑπὸ γυναικός, *per quem* (aut *per quid*) *erit sine sordibus natus ex muliere?* Tharg. *Quid purus erit filius hominis cum Deo? & quid purus erit natus mulieris?* ¶ *Quid*] *Quomodo*, i. איכה πῶς. Sic Græci Lxx etiam suprà 9. 2. ¶ *Justus erit*] *Justificabitur.* ¶ *Mortalis*] *Enos*, à *miseria.* ¶ *Cum Deo*] *Apud Deum*, quod Lxx dixerunt ἔναντι Κυρίε· aut *cum Deo comparatus.* Scitum illud, *Non justificabitur coram eo ulla caro*, i. ullus homo. Justus aliquis esse potest comparatione alterius hominis peccatoris, sed cum Deo comparatus nemo mortalium justus est. Sic in Habacuc Israel *justus* vocatur comparatus cum Chaldæis: erat enim illo populo aut illâ gente justior. ¶ *Quid mundus erit*] Quomodo erit purus à crimine? ¶ *Natus muliere*] Ut *bove natus.* Suprà, *Quis dabit purum de impuro?* Nam qui ex muliere natus, de impuro conceptus est semine, quod vocant *sperma fœtidum.* Ex quo illud, *Quid fuisti? sperma fœtidum. Quid es? vas stercoreum. Quid eris? esca vermium.*

5. *Ecce*, &c.] Vulg. *Ecce Luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus.* Lxx Εἰ σελήνη συντάσσει, καὶ οὐκ ἐπιφαύσκει, ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐναντίον αὐτοῦ, *Si Luna præcipit, & non lucet; nec stellæ sunt mundæ apud eum.* ¶ *Usque ad Lunam*] Usque ad Lunæ globum. Sive descendendo à superioribus, sive ascendendo ab his inferioribus, omnia sunt cum eo collata impura & imperfecta. ¶ *Non splendet*] Nihil in rerum natura est quod cum eo collatum splendeat aut luceat, nè Luna quidem. יאהיל pro יהיל, aut thema est אהל, ut אכף dicimus & כפף *curvus sum.* יהל obvium infrà 31. 26. & יהלו *splendebunt*, aut *emittent splendorem suum* Jes. 13. 10. thema הלל *splenduit.* ¶ *Stellæ non sunt mundæ*] Vel *sidera non sunt pura*, & pura à vitio & macula videlicet. ¶ *In oculis ejus*] Coram eo, vel judicio ejus.

6. *Quantò*, &c.] Vulg. *Quantò magis homo putredo, & filius hominis vermis?* Lxx Ἔα δὲ, ἄνθρωπος σαπρία, καὶ υἱὸς ἀνθρώπου σκώληξ, *Sine verò, homo putredo est, & filius hominis vermis.* Tharg. *Quantò magis filius hominis, qui in vita sua reptile; & filius hominis, qui in morte sua vermis est?* ¶ *Homo*] *Mortalis*, cujus miserrima & doloris plena conditio est. ¶ *Vermis*] רמה. Psal. 22. 6. *Homo vermis, & filius hominis scolex.* Nam à vermibus, h. e. pediculis, infestatur dum vivit, & esca vermium est post mortem. In libro Musar 135. 2. *Vermis in vita sua: hi sunt pediculi: & scolex in morte sua, h. e. quod repit in morte ipsius.* Filius Azai, *Quid futurus es? Vermis & scolex.* In Scholis Ebraicis, *Non sines Sanctum tuum videre corruptionem. Sensus est, Non transibit super eum scolex aut vermis.* Vide Quæst. meas lib. 2. Jes. 41. 14. *Nè metuas*, σκώληξ Ἰακώβ, *vermis Jacob.* Alibi, *Vermis, & non homo.*

IDEM.

4. מַה יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה. Sym. Διὰ τίνος ἄῤῥυπος ἔσαι τεχθεὶς ὑπὸ γυναικός; *quare mundus est natus è muliere? Mundus: sine sordibus.* ἄῤῥυπος, *absque sordibus.* Nam ῥύπος *sordes.* Dicitur & ἀῤῥυπαρὸς *non sordidus.*

GROTIUS.

4. NUmquid *justificari potest homo comparatus Deo?*] Bene vertit illud *cum Deo. Justificari*, i. laudari ut justu.

CODURCUS.

CUM dicta Jobi refellere neque sustineat neque possit Bildad, cujus respondendi vices succedebant, in genere pauca monet de Dei Potentia, Majestate, Gloria, quem Judicem Jobus elegerat, ut deterreret eum à proposito, inque ejus animum revocaret non posse ipsum quamlibet innocentem apud Deum justificari. Quod tamen falsum esset eâ ratione quâ Job se justificatum iri in hac causa dixerat, si cum illis judice Deo certasset. Est ergò fallaciâ usus Bildad A dicto secundùm quid ad dictum simpliciter. Neque enim Job sibi tantum arrogabat ut in universum & absolutè se justificari posse apud Deum prætenderet, i. ab omni noxa se esse immunem, sed duntaxat in hac causa justitiam suam tuetur. Ergò Jobi sententiæ Bildadis dictum nihil quicquam officit.

2. *Imperium & terror*] i. Potestas & majestas: quæ duo perpetuum fœdus simul pepigerunt: ergò bene componuntur המשל ופחד *potestas* vel *imperium, & terror.* המשל Masora notat per Leith: censetur infinitivus verbi משל positus vice nominis verbalis. Aben Ezra interpretatur ממשלה, i. *dominatus, potestas.* Græcus interpres videtur legisse המשל, qui vertit προοίμιον. Sed existimo non προοίμιον sed παροιμία in Græco positum. Jarhius per המשל ופחד duos Angelos intelligit, Michael & Gabriel. ¶ *Pacem conciliat in excelsis*] Pacem domi, pacem apud se. Quæ vel de statu rerum cœlestium intelligi potest, quæ vicissitudini obnoxiæ non sunt: Primùm enim orbium substantia corruptionis expers, deinde motus perstat idem, & supra orbes æterna quies. Vel de natura Dei, quæ summopere una est, simplicissima, invariabilis.

3. *Quis legiones ejus dinumeret?*] Deus, qui pacem colit domi, hostes & rebelles facilè cogit in ordinem, quia innumeræ copæ ejus sunt. Nam sive Angelos sive creaturas reliquas cogites, omnia illi militant; Entia, non entia. Omnis illi præstò sunt, omnia illi mortem gerunt, atque ejus imperio parent. ¶ *Et super quo non assurgit*, &c.] i. *Omnes homines illuminat:* quod etiam Euangelii principio traditur.

4. *Et quomodo justificabitur*, &c.] Hebraicè propriè יצדק est *justus erit*, & יזכה *insons erit.* Certissimum est; quia Deus est præditus summo imperio, summâ majestate, summis viribus: omnia ipsi parent paténtque: A quo lux omnis; ejus origo. ¶ *Homo mortalis muliere natus*] i. Pollutus, *genitus ex sanguinibus & ad carnis libidinem*, per se & naturâ suâ justus apud Deum non habetur. Eodem sensu dictum Psal. 143. *coram Deo non justificabitur omnis caro* לא יצדק כל בשר. Addit & alias rationes.

5. *En ad lunam usque*] Significat omnia lucidissima præ Deo esse tenebras, qui ipse lux est incomparabilis, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ut coram illo à Luna ad stellas quicquid in cœlo micat, obscuretur. Verbum autem יאהיל, quod ab אהל videtur esse, dicunt Hebræi Doctores ab הלל, cujus verbi tres sunt significationes, prima *laudis*, altera *insaniæ*, tertia *lucis.* In significatione *lucis* quinquies occurrit in hoc libro, & ter apud Esaiam. Cùm itaque coram ipso cadat gloria stellarum, quomodo stabit in conspectu ejus *Homo vermis?* Justificatur verò homo dupliciter apud Deum. Primò electus Dei & sanctificatus in ea causa quâ accusatur ab improbis, vexatur à mundo, oppugnatur à Satana, justificatur à Deo, qui ejus innocentiæ Vindex est. Atque hâc ratione apud Deum se justificatum iri Job confidebat. Deinde justificatur electus per fidem in Christum peccatorum remissione & sanctificatione: cujus justificationis umbra est expressa Esa. 6. 7. *Ecce hoc tetigit labia tua, & recessit iniquitas tua, & peccatum tuum tectum manet:* quo facto Esaias novus homo & quasi cœlestis totúsque igneus & quasi Seraphim alter evasit. Ergò Bildadis dicta sententiam Jobi non evertunt.

CAP. XXVI.

MUNSTERUS.

2. CUI *auxilium tulisti?*] Sensus est, Tam jejuna est oratio tua ut infirmus hinc non roboretur, nec insipiens discat sapientiam, aut errans legem rectè vivendi apprehendat.

4. *Cui*

4. *Cui annunciasti*] Qui scilicet hæc ignorat; aut *ex cujus spiritu* locutus es? Vel hic est sensus, *Cujus spiritus stupefactus est ad eloquia tua?* vel, *Cujus spiritus revixit & iterum spiravit ad doctrinam tuam?*

5. *An non quæ mortua*] Hebraismus propriè habet *incurabilia*. Enumerat autem hîc opera Dei, docens quomodo Deus ex nihilo & abjectissimis rebus summa faciat, idque in utilitatem hominis. Vide quomodo ex *mortuo* & putrefacto semine educit germina & arbores *tam in aquis quàm in locis aquis vicinis*. In aquis crescunt conchylia, in quibus uniones inveniuntur. Ex visceribus terræ eruuntur metalla auri & argenti. Stercore fœtido redditur ager fertilis. Chaldæus hunc locum sic vertit, *Potest esse ut fortissimi trementes creentur, & sint cum turmis suis sub aquis*; sicut & Vulgata ed. habet, *Gigantes gemunt sub aquis*.

6. *Nudus est infernus*] In sepulcris, inquit, mira operatur Deus, qui corpus mortuum & putrefactum resuscitat. Hebræi tamen intelligunt hîc per *infernum* מרכז *centrum terræ & interiora ejus*, & per *perditionem* accipiunt *quicquid in visceribus terræ absconditum est*, quæ omnia nuda & aperta sunt oculis Dei.

7. *Extendit Aquilonem*] Per *Aquilonem* intellige Cœlum, ubi una est extremitas axis nobis semper apparens. Et quis continet illic cœlum nè aliquando ex vertice Polari exorbitet? Deus. Hic & Terram atque quatuor elementa in meditullio mundi sustinet, nè in ullum mundi deflectant latus.

9. *Tenet faciem solii*] *Solium Dei* est cœlum, quod quando vult obtegit velamento nubium.

10. *Usque ad consummationem lucis*] h. e. Quamdiu sunt lux & tenebræ. Per *columnas cœli* putant intelligendos Montes & Terram ipsam. Et per *serpentem tortuosum* vel *lubricum* quidam intelligunt Cetos & ingentes belluas marinas, quæ ab una extremitate maris Oceani in aliam mirâ fugacitate sese proripiunt: id enim significare perhibent בריח. Alii intelligunt constellationem quæ est circa Polum Arcticum includentem utramque Ursam.

14. *Et quàm exiguum*] Alii hunc textum sic legunt, *Exiguum quid auditur de eo in his rebus, & quis poterit intellectu percipere tonitruum fortitudinis ejus?*

VATABLUS.

2. Quanam re adjuvisti, &c. מה עזרת וגו׳] i. In quo adjuvisti sententiam ac opinionem tuam de providentia Dei, quæ sententia planè est infirma? putasti eam *confirmare brachio in quo nulla est virtus*, i. ratione invalidâ?

3. *Cui consuluisti? ei*, &c. מה יעצת ללא חכמה] *Quare id consilii cepisti sine sapientia?* i. imprudenter. ¶ *Et sapientiam abunde indicasti* ותושיה לרוב הודעת] *Scilicet* [est enim ironia] *ordinationem* [i. providentiam Divinam] *abunde notam reddidisti*.

4. *Cui annunciasti*, &c. את מי הגדת וגו׳] Præt. Heb. pro præs. *Cuinam sermones narras?* i. Cum quo putas te verba facere? an cum homine imperito? ¶ *Et anima cujus exivit à te* ונשמת מי יצאה ממך] i. Quem secutus talia dixisti? sive, à quonam accepisti quæ dixisti?

5. *Mortua*, &c. הרפאים וגו׳] *Quæ vita expertia sunt* [*Inanimata ipsa*] *nascuntur sub aquis, & habitatoribus earum*, i. piscibus. De Metallis loquitur. q. d. Imò extendit sese providentia Dei ad infimas terræ partes, ubi nascuntur inanimata, h. e. Metalla, Gemmæ, & id genus alia.

6. *Infernus* שאול] *Infernum* intelligit centrum terræ: q. d. *Infernus & perditio nota sunt Deo, carent velamento. Infernum* & *perditionem* pro eodem accipit, nempe pro loco in quem res quæ descendunt pereunt.

7. *Super vacuum* על תהו] *Super vanitatem*, i. rem nihili & vanam. *Septentrionem* intelligit faciem ipsam terræ quæ vergit ad Septentrionem. Accipitur autem pro toto mundo; quòd Septentrionalis terræ portio nobis manifestior sit, & commodior hominum habitatio. ¶ *Super nihilum* על בלימה] q.d. *Nullâ suppositâ columnâ*. Ingens potentiæ Dei signum.

8. *Ligat aquas* צורר מים] *Colligat aquas*; nè scilicet ante tempus decidant, cùm tamen naturâ suâ graves deorsum ferantur. ¶ *Sub ipsis* תחתם] Sub. *aquis*; i. non solvitur nubes in aquam nisi quando & ubi Deo placet.

9. *Constringit faciem solii* מאחז פני כסה] *Astringit* [*Coagulat*] *faciem solii*, i. aerem ipsum exsistentem in media regione ante conspectum suum, h. e. coram cœlo ipso, quod est solium Dei. ¶ *Super eum* עליו] Nempe aerem; i. illic vapores astringuntur in nubem.

10. *Terminum circumdedit* חוק חג] *Statutum* [*Terminum præfixum*] *præscripsit*, & quasi circino designavit aquis ipsis. ¶ *Usque ad perfectionem* עד תכלית] i. Usque ad eum locum in quo dies habent 24 horas, & noctes totidem.

11. *Columnæ cœli* עמודי שמים] i. Partes terræ, quæ sub cœlo est, *agitantur*, sive *concutiuntur* terræmotu. ¶ *Et commoventur* ויתמהו] *Et attonitæ sunt ab increpatione Dei*, quando iram suam in impios ostendere vult.

12. *Quiescit* רגע] *Conquiescit*; sedatur mare cùm agitatur. ¶ *Percutit elationem* מחץ רהב] i. Sedat mare commotum.

13. *Spiritus ejus cœlos ornavit* ברוחו שמים שפרה] Hîc ב redundat, ut vertit noster interpres. Alii, *Spiritu suo cœlos ornavit*. Alii, *Spiritu ejus* [i. voluntate] *cœli* sunt *pulcritudo*, i. sunt pulcerrimi. ¶ *Creavit manus ejus*, &c. חוללה ידו וגו׳] Ad verb. *peperit* [i. creavit] *manus ejus serpentem fugitivum*, vel *fugacem*, aut *profugum*; i. viam illam lacteam, &c. per quam intelligit & reliquas constellationes: q. d. Ipse est qui creavit omnia signa cœlestia.

14. *En ista* sunt *partes viarum ejus* הן אלה קצות דרכיו] *Profectò ista*, &c. i. Quæ jam paucis perstrinxi, sunt portio quædam viarum illius: h. e. eorum quæ Deus facere solet. ¶ *Pusillum est*, &c. שמץ וגו׳] *Exigua est res de qua audiamus?* sub. *alios differentes*. ¶ *Et tumultum fortitudinum ejus* ורעם גבורותיו] *Quandoquidem vim potentiarum ejus*, i. multiplicis, imò infinitæ potentiæ ejus *quis considerabit?* vel *considerare poterit*: q.d. Inenarrabilis est Dei sapientia & potentia.

CASTALIO.

2. *Quemnam tu adjuvas?*] Ineptè facis qui Deo patrocinere, quasi tuo egeat patrocinio, cùm sit potentissimus.

9. *Solii*] Cœli, quod est ejus solium.

14. *Virtutum tonitru*] Valentissimum.

CLARIUS.

2. *Cujus adjutor es?*] Tam jejuna, inquit, est oratio tua ut infirmus hinc non roboretur, nec insipiens discat sapientiam, aut errans legem rectè vivendi apprehendat.

4. *Cujus anima exivit ex te?*] h. e. *Cujus spiritus*, ut iterum spiret, *ex te*, i. per eloquium doctrinæ tuæ, *refocillatus est ac revixit?* Vel, *Cujus spiritus stupefactus est ad eloquia tua?* Alii intelligunt, *Ex cujus spiritu locutus es?*

5. *Mortua formantur sub aquis*] Enumerat hîc opera Dei, & longè copiosiùs quàm Baldad de eis loquitur, atque ità ut multò amplior spei ac consolationis materia suppeditetur. Docet ergò quomodo Deus ex nihilo & abjectissimis rebus summa faciat, idque in utilitatem hominis. Vide quomodo ex *mortuo* & putrefacto semine educit Germina & Arbores tam *in aquis* quàm *in locis aquis vicinis*. In aquis crescunt Conchylia, in quibus Uniones inveniuntur: Ex visceribus terræ eruuntur metalla Auri & Argenti: Stercore fœtido redditur ager fertilis.

6. *Nudus est infernus*] *Infernus* & *perditio* loca infima dicuntur, in quibus Deus operatur; hinc enim Metalla eruuntur. Dicit ergò, Æquè format illa Deus & agnoscit

atque ea quæ supra Lunam sunt, de quibus tu, Baldad, philosophatus es. Ex his facilè quivis mediocriter exercitatus sibi Resurrectionem promittit; maximè admonitus à Paulo, qui ait, *Stulte, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*, &c. Sunt etiam qui illud, *Nudus est infernus*, &c. sic interpretentur, *In sepulcris mira operatur Deus, qui corpus mortuum ac putre jam factum resuscitat.*

7. *Extendit Aquilonem*] Docet etiam Deum ex nihilo creasse Cœlum ac Terram, nullâque sibi ad formationem opus fuisse materiâ. Per *Aquilonem* intellige Cœlum συνεκδοχικῶς, ubi una extremitas axis est nobis semper apparens, cùm Meridianus deprimatur. Hoc ergò cœlum expansum super inane quis illic continet nè aliquando è vertice Polari exorbitet? Deus. *Inane* autem hîc vocat Scriptura juxta vulgi opinionem, quod spatium illud aere plenum *vacuum* vocat: & *super hoc inane* est Cœlum & Terra, quæ ut ex nihilo prodierunt, ità à nulla alia re quàm à Deo portantur.

8. *Ligat aquas*] Rem ità fluxam ligat nubibus, re videlicet tam tenui, atque ità eas moderatur ut non defluant omnes simul, suo pondere rumpentes nubes, & terram devastent, sed stillicidiis suis inebrient terram.

9. *Tenet vultum solii*] *Solium Dei* est cœlum, *vultus solii* apsis & curvatura ejus; hanc apprehendit & obtegit velamento nubium.

10. *Usque dum finiantur*] Quamdiu scilicet lux & tenebræ sunt ac perseverant.

11. *Columnæ cœli*] Per *columnas cœli* putant intelligendos Montes & Terram ipsam. Concutit enim Deus terram ventis, similiter & superbum mare, & commovet & sedat suo imperio.

13. *Serpentem tortuosum*] Per *serpentem tortuosum* vel *lubricum* (Heb. *vectem*) quidam intelligunt Cetos & ingentes Belluas marinas, quæ ab una extremitate maris Oceani in aliam mirâ fugacitate sese proripiunt. Alii intelligunt constellationem quæ est circa Polum Arcticum includentem utramque Ursam.

DRUSIUS.

2. *Quid auxiliatus es ei*] *Quàm juvisti eum.* מה admirantis est; & hæc dicit εἰρωνικῶς sive εἰρωνευόμενος. Quàm auxiliatus es, inquit, Deo, cui non est robur, ac si invalidus tuo auxilio indigeret. Itáne putas eum tam imbecillem & impotentem esse ut non possit seipsum defendere? Vulg. *Cujus adjutor es? numquid imbecillis? & sustentas brachium ejus qui non est fortis?* Lxx Τίνι πρόσκεισαι; ἢ τίνι μέλλεις βοηθεῖν; πότερον οὐχ ᾧ πολλὴ ἰσχὺς, καὶ ᾧ βραχίων κραταιός ἐστι; *Cui ades? vel quem adjuturus es? numquid non cui multa est fortitudo? & cui brachium potens est?* Tharg. *Quid juvisti eum cui non est potentia? liberasti brachio eum qui non est fortis?* עשין *fortis* idem quod חסין *robustus.* ¶ *Servasti*] *Salvasti, liberasti.* ¶ *Brachium*, &c. Brachium impotens & imbecille viribúsque destitutum. Quidam, *salvasti brachio eum cui non est fortitudo*, i. בזרוע. ¶ *Fortitudo*] *Robur, vires.* Salsè ridet Bildadum, ut Dei advocatum ineptum, cujus ope & auxilio, qui Omnipotens est, non indiget.

3. *Quid consuluisti*] *Quàm consuluisti.* Vulg. *Cui dedisti consilium? forsitan illi qui non habet sapientiam, & prudentiam tuam ostendisti plurimam.* Lxx Τίνι συμβεβούλευσαι; οὐχ ᾧ πᾶσα σοφία; τίνι ἐπακολουθήσεις; οὐχ ᾧ μεγίστη δύναμις; *Cui consilium dedisti? nónne cui omnis sapientia? quem insequeris? nónne cui maxima est virtus?* Tharg. *Quid consilium dedisti ei absque sapientia? & sapientiam multam notam fecisti.* Hîc aliquid omissum, videlicet דמילך, quod non intelligo. ¶ *Cui non est sapientia*] *Qui non habet sapientiam.* Sine ironia verterunt Græci, *nónne cui est omnis sapientia?* ¶ *Sapientia plurimum*] Vel *sapientiam plurimam*, aut *multam*. Verbum è verbo *ad multitudinem*, quod non nemo refert ad sequens verbum, *sapientiam abunde*, sive *multipliciter, indicasti.* Alibi לרב sign. *ut plurimùm.* ¶ *Ostendisti*] *Indicasti*; *notum*, aut *notam, fecisti.* תושיה vocem, quam etiam Chaldæus reddit *sapientiam*, Vulg. *prudentiam* interpretatur, & Senes δύναμιν, & alius *rationem*. Appellatio à יש, quod *esse* sign. Sapientia enim rerum exsistentium omnium prima & præcipua est. Quidam *essentiam* vertunt; sed hîc aliud significat.

4. *Apud quem*] את מי *Cui*, vel *Apud quem*. *Cui*, si את articulus est; *Apud quem*, si est præpositio. Ad verb. *Cum quo*, aut *Quicum*, i. apud quem. Vulg. *Quem docere voluisti? nónne eum qui fecit spiramentum?* Lxx Τίνι ἀνήγγειλας ῥήματα; πνοὴ δὲ τίνος ἐστὶν ἡ ἐξελθοῦσα ἐκ σοῦ; *Cui annunciasti verba? spiramen autem cujus est quod exit ex te?* Tharg. *Apud quem annunciasti verba, & anima cujus exiit ex te?* ¶ *Indicasti*] *Annunciasti.* ¶ *Verba*] *Sermones.* Vult dicere, Cui hæc exposuisti? mihíne, an Deo? Si mihi, possum hæc meliùs multò quàm tu exponere: si Deo, cùm sit sapientissimus, non indiget tuo consilio & patrocinio aut his tuis admonitionibus. ¶ *Anima cujus exivit ex te?*] Cui inspirasti animam, vitæ spiraculum, quæ anima est rationis particeps, quam propriè נשמה vocant, i. *flatum*, aut *spiramen*. Allusit autem ad locum Gen. 2. 7. *Et inspiravit in nares ejus* (aliàs *in faciem ejus*) *spiramen vitæ: fuitque homo in animam viventem*, i. anima vivens. Hinc est quòd Deus vocetur *Pater animarum & spirituum*: qua de re aliquid in Præteritis meis. Quò pertinet & illud,

———*Divinæ particula auræ.*

Nam qui hoc cecinit, animam ratione præditam innuere voluit, quæ à Deo inspirata. Aliter, *cujus animam fecisti?* i. lucratus es Deo? Nam qui aliquem erudit in pietate, ejus *animam facere* dicitur; ut Gen. 12. 5. *animas quas fecerant in Charan.*

5. *Mortui*] Expertes vitæ. *Mortua Semina vel Metalla, quæ abscondita sunt in terra*, Gerundensis in Mosen 288. 2. *Grana seminis, quæ sub terra sunt, sicut mortui*, Ohel Moed in נרגר. Vulg. *Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.* רפאים *Gigantes*, qui & Ῥαφαείμ. יחוללו *gemunt, dolent*; unde & חיל *dolor*, & חולי *dole.* Lxx Μὴ γίγαντες μαιωθήσονται ὑποκάτωθεν ὕδατος, καὶ τῶν γειτόνων αὐτοῦ; *Numquid gigantes formabuntur subter aquam, & vicinos ejus?* הרפאים *an gigantes*; placeret magìs si esset (.) sub He. Tamen ex Ebræis non nemo sic interpretatur. Vulg. sonum expressit, qui in הרפאים *ecce gigantes*, quod duabus dictionibus & divisim scriberetur הא רפאים. Vide Particulas Rabbinicas. Μαιωθήσονται verbum est ab obstetricibus mutuò sumptum, quas μαίας vocant, q. *ab obstetrice suscipientur & formabuntur.* Tharg. *Fierine potest ut gigantes, qui tremunt, creentur, & illi sunt subter aquas, & castra eorum.* ¶ *Formantur*] Metalla. Nam Grana potiùs germinant. Prov. 8. 24. הוללתי *formata sum.* Describit Dei providentiam, initium faciens à rebus subterraneis. ¶ *De sub aquis*] Vel *de subter aquas*. *De sub* obvium in Floro, nisi fallor. Subter aquas habitant Pisces, & qui magnitudine præstant inter pisces Ceti, ut Balænæ, Lamiæ, & id genus. ¶ *Habitatoribus earum*] Qui in illis aquis habitant. Sub aqua crescunt Herbæ omnis generis, & imprimis ligna Almugium, ut R. Levi notat.

6. *Nudus*] Patet ei, ut is qui nudus est nec ullâ veste tegitur. Sic Prov. 15. 11. *Infernus & perditio coram DOMINO; quantò magis corda filiorum hominum?* Vulg. *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.* Lxx Γυμνὸς ὁ ᾅδης ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστι περιβόλαιον τῇ ἀπωλείᾳ. *Nudus est infernus coram eo, & non est amictus perditioni.* Ed. Rom. *non est velamen.* Lex. vet. Περιβόλαιον *amictorium, amictus, opertorium.* Tharg. *Nudus apertè* (aut *manifestus*) *infernus coram eo, & non est tegumentum loco perditionis.* Verbum è verbo, *domui perditionis.* ¶ *Infernus*] Omnia loca subterranea, quæ tecta & occulta hominibus. Sic alibi, *Si abscondero me in inferno, tu ibi es.* Sunt qui Infernum collocant in centro terræ. Sanè loca ima terræ eo nomine vocantur. ¶ *Operimentum*] *Tegmen, tegumentum, velamen*, περιβόλαιον, in quo genere est vestis, quæ corpus tegit. Si *non est operimentum*

tum perditioni, ergò nuda est coram Deo, eique patet & conspicua est æquè ac ipse infernus. Chaldæi dicunt etiam כסו, ablato Thau. Obiter noto, כסות עינים non est *oculorum tegumentum, quod tegit oculos*, sed *quod oculos habet*, sive *ocellati operis, velum ocellatum*. Notat Aben-melech Gen. 20. Cui firmando quod in Genesi magno, *Bresith rabba* dicto, *tegumentum pulcrum, quod est factum ocellato opere*, עינים עינים. ¶ *Perditioni*] *Interitui*. Ebraicè *Abaddon*, de quo nomine aliás. In Apocalypsi sic vocatur Angelus abyssi.

7. *Extendit*] Ut Psal. 104.2. *extendit cœlum tanquam cortinam*. Hinc רקיע, quod *firmamentum* reddunt, q. *extensum* & *expansum* quid. Vulg. *Qui extendit Aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum*. Lxx Ἐκτείνων Βοῤῥᾶν ἐπ' οὐδὲν, κρεμάζων γῆν ἐπὶ οὐδενός, *Extendens Aquilonem super nihilum, suspendens terram super nihilum*, על תהו. Aq. ἐπὶ κενώματι *super inanitate*. Gen. 1.1. תהו ובהו, idem κένωμα καὶ οὐδὲν, *inanitas & nihil*. Th. κενὸν καὶ οὐδὲν *inane & nihil*. Tharg. *Qui extendit Aquilonem super vanitatem, erigit terram super aquam, licèt nihil sit cui innitatur*. ¶ *Aquilonem*] Plagam Septentrionalem. Minus dicit, plus intelligit. Nam etiam reliquas plagas extendit super inane. ¶ *Super inane*] Vel *super inanitatem*, quam κένωμα Aq. transtulit: sed Th. maluit κενὸν, & noster hîc habet *vacuum*, cùm nihil sit vacuum in rerum natura. Loquitur igitur more vulgi, qui putat vacuum esse totum illud spatium quod à terra ad cœlum. ¶ *Suspendit terram super nihilum*] Nam quasi pendere videtur in medio mundi, nullo fundamento, nisi fortè centro suo, innixa. Nam quòd quidam eam fundatam volunt super aquas, in qua opinione videtur etiam fuisse Chaldæus Paraphrastes hujus libri, id vel ex hoc loco refelli & confutari potest. Nam Aqua certè aliquid est. Testimonium autem Davidis, *Super aquam fundavit eam*, alium sensum habet. Nam *super* ibi valet *juxta, prope, secus*, ut alibi passim. Sic *super flumina* (secus flumina) *stabilivit eam*: quis enim terram fluminibus inniti dixerit? *Nihilum* autem hîc dicitur, non בהו, ut Gen. 1.1. sed בלימה, quod est nomen compositum ex בלי *non* & מה *quid*, q.d. *nihil quicquam*.

8. *Ligat*] Tanquam in utre, si modò נד est *uter* Psal. 33.7. ut vertunt Hier. Lxx, & Sym. In hoc ultimo est ὡς ἐν ἀσκῷ. Senes autem habent ὡσεὶ ἀσκόν· sed puto legendum ὡς εἰς ἀσκὸν *quasi in utrem*, quomodo sanè vertit interpres vetus Latinorum. Vide Psaltis illud. Meo judicio נד est *cumulus, acervus*, etiam Psal. 78.13. *uter* autem נאד dicitur; unde *uter in fumo*, proverbiale de homine arido & exsucco, Psal. 119.83. Vulg. *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum*. Lxx Δεσμεύων ὕδωρ ἐν νεφέλαις αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐῤῥάγη νέφος ὑποκάτω αὐτοῦ, *Ligans aquam in nubibus ejus, & non est scissa nubes sub eo*. Tharg. *Qui ligat aquam pluviam in nubibus suis, & non finditur nubes sub eo*. ¶ *Aquas*] Superiores, vel pluvias. *Aquas superiores* vocat Moses Gen. 1. quas nos *pluvias* appellamus, quæ in media regione aeris. ¶ *In nubibus suis*] Nubes enim pluviam continent, &, cùm plenæ sunt, eam in terras effundunt. Excipio nubes aridas & siccas, quæ pluviâ carent: unde, *nubes aquâ carentes*; &, *nubes absque pluvia*: quod proverbialiter usurpant de illo qui quæ promittit non præstat; juxta illud Salomonis, *Nubes absque imbre est is qui gloriatur de dono mendaci*, ex Proverbiis illius. ¶ *Non scinditur*] *Non finditur*. Magnum naturæ miraculum, aquam, quæ tam gravida est, ità contineri nubibus ut tamen non findantur. Quin cùm effundunt aquam, non omnem effundunt, sed tantùm eam quæ necessaria ad humectandum terram. Nam hæc humore destituta nihil gignere potest.

9. *Retinet*] *Constringit, adstringit*. Ger. etiam exponit *contabulat*, h. e. מקרה, ut 1 Reg. 6.10. Sic David ait, *Qui contabulat in aquis cœnacula sua*. Vulg. *Qui tenet vultum solii sui, & expandit super illud nebulam suam*. *Vultum solii* dixit, ut Virgilius *vultum maris placidi*. *Solii sui*, כסהו. Aut fortè legit כסה, quod est affixum Chaldaicum, & כס *solium* contractè ità dicitur pro כסא. *Nebulam* autem usurpat pro *nube*, licèt ab ea differat: qua de re consulenda Lexica Latina. Lxx Ὁ κρατῶν πρόσωπον θρόνου, ἐκπετάζων ἐπ' αὐτὸν νέφος αὐτοῦ, *Qui tenet faciem throni extendens super eum nubem suam*. *Throni*, h. e. *cœli*, interprete Græco Scholiaste. Apud Augustinum, *qui tenet faciem Solis*; videtur mendum esse pro *solii*, nisi Solem dicamus esse *thronum Dei*; juxta illud, *In Sole posuit tabernaculum suum*: quod tamen aliter legitur in textu Ebræo. Tharg. *Retinet caligine, quæ à solio ejus, nè videant eum Angeli: expandit, sicut cortinam, super eum nubem gloriæ suæ*. מיטתא hîc in libris pro אמיטתא, quomodo citat hunc locum Gerundensis. Est autem אמיטתא non modò *caligo*, sed etiam *nubes densa*, & pro eo Jes. 4.5. est *fumus* in fonte Ebræo; *tenebras* etiam interpretantur. ¶ *Faciem throni*] Vel *solii*, i. cœli. Nam Cœlum thronus Dei. Sed hîc *aerem* innuit; ut cùm *aves cœli* dicimus. Sic *cœlum sudum, serenum, turbulentum, siccum, pluvium*. Ut hîc *facies throni* sic alibi *facies cœli*, quæ est externa cœli superficies, ut *facies terræ, maris*, &c. *Thronus* autem hîc כסה dicitur cum He in fine. Sæpius כסא vocatur cum Aleph. Sed & כס dicitur per Apocopen. Est autem duplex, Regni, & Judicii. Thronus Regni etiam potest esse thronus Judicii, & thronus Judicii potest esse thronus Regni. Sed non omnis thronus Judicii est thronus Regni; quia non omnes Judices Reges sunt. ¶ *Expandit*] Verbum פרשז alibi non exstat. Omnes interpretes reddunt *expandit*, i. פרש, aut פרס, quod posterius Chaldaicum est. Senes etiam ediderunt ἐκπετάζων *extendens, expandens*. ¶ *Super eum*] *Thronum* videlicet; aut, *super illud solium*. ¶ *Nubem suam*] *Nubes suas*. Aliud *nubes*, aliud *nebula*. Sed confundi scias.

10. *Statutum*] *Certum terminum*. חק malè redditur à Græcis πρόσταγμα *præceptum*, quod potiùs מצוה diceretur. Differunt autem *præcepta* & *statuta*, quoniam illa pertinent ad legem Moralem, hæc Ritus & Ceremonias designant. Hîc autem sign. *præscriptum terminum*, quem posuit mari nè illum transgrederetur. Etiam aquas superiores certo termino circumscripsit: nam sine providentia ejus non cadunt in terram. Vulg. *Terminum circumdedit aquis, usque dum finiantur lux & tenebræ*. Lxx Πρόσταγμα ἐγύρωσεν ἐπὶ πρόσωπον ὕδατος, μέχρι συντελείας φωτὸς μετὰ σκότους, *Præceptum circumdedit super faciem aquæ, usque ad consummationem lucis cum tenebris*. Tharg. *Decrevit collocare firmamentum*, seu *expansum, super faciem aquæ, usque ad finem lucis cum tenebris*. ¶ *Circumscripsit*] *Velut circino duxit*, qui מחוגה appellatur. ¶ *Super faciem aquarum*] Vel *aquæ*. *Facies aquæ*, ut *facies cœli*. Per *aquas* autem intelligit tam superiores quàm inferiores, h.e. Maria, & Pluvias, quæ in media regione aeris: quod ex Mose didicit aut ex traditione majorum. Inter has duas aquas est Expansum, quod *cœlum* vocatur. ¶ *Ad consummationem*, &c.] Doctè interpres noster, *Dum finiantur lux & tenebræ*, h. e. ad finem usque lucis & tenebrarum, quæ durabunt quamdiu mundus erit, i. ad consummationem seculi. Nam tunc omnia renovabuntur. ¶ *Lucis cum tenebris*] Diei cum nocte. Ipse Deus apud Mosem Gen. 1.2. *diem* Lucem vocat, & *noctem* Tenebras. Latini etiam *trigesima lux* dicunt pro *die trigesimo*. Cicero, *Centesima lux est hæc ab interitu Clodii, & opinor ultrà*. Sic dicimus *primâ luce*, & *primis tenebris*.

11. *Columnæ cœli*] Ipsum cœlum: ut *columna auroræ*, i. aurora; *columna nubis*, ipsa nubes. Suprà 9.6. *columnæ ejus concutientur*, i. terra concutietur: aut *columnæ terræ* sunt montes. Sic enarrat R. D. Psal. 75.3. *Columna nubis in deserto tegebat interdiu populum adversus æstum, eúmque ducebat per viam. Idem præstabat columna ignis per noctem. Dicitur autem forma nubis aut ignis, quia formam ignis aut nubis habebat. Utraque iter monstrabat in deserto illo Arabico, ubi viam invenire difficile erat, arenâ vestigia omnia humana obtegente & confundente*. Vulg. *Columnæ cœli contremiscunt, & pavent ad nutum ejus*. Lxx Στῦλοι οὐρανοῦ ἐπετάσθησαν, καὶ ἐξέστησαν

ὑπὸ τῆς ἐπιτιμήσεως αὐτοῦ, *Columnæ cœli expansæ sunt, & obstupuerunt ab increpatione ejus.* *Hoc est*, inquit Scholiastes, *Quoniam ab illo expansæ sunt, ideo ab illius increpatione contremiscunt.* Aug. *contremuerunt.* Pro ἐξέστησαν Sym. edidit θαμβοῦνται, quod idem valet, aut *pavent.* Lex. vet. θάμβος, *stupor.* θαμβοῦμαι, *obstupeo, stupeo, pavesco.* Tharg. *Columnæ cœli commoventur & tremunt ab increpatione ejus.* ¶ *Nutant*] *Vacillant, concutiuntur, contremiscunt, remittuntur, languescunt, loco moventur.* ירופפו à רוף quod quidam cum רפה confundunt. Hujusmodi concussio fit cùm cœlum tonitru & fulguribus commovetur. ¶ *Obstupescunt*] Vel *stupent, pavent*, ut fit cùm homo ab aliquo acriter increpatur. Sunt qui montes & solidiores terræ partes putant *columnas cœli* dici. Sed si montes vocantur *columnæ terræ*, quomodo eædem *cœli columnæ* dicuntur? Ergò alii Angelos intelligunt. ¶ *Ab increpatione ipsius*] Ut Jes. 50. 2. *increpatione meâ exsiccabo mare. Increpari* in Ebraismo aliàs ἐπιτιμᾶν, aliàs ἀπολλύειν *perdere*; ut *increpasti gentes*, profligasti. Significat etiam *compescere*, ut *Increpet te DOMINUS.* R. David, *Tunc*, inquit, *sign. Perdere quando sine Beth construitur.* An rectè, dubito. Quæramus ampliùs.

12. *Robore suo*, &c.] Aliter, *Potentiâ ejus quiescit mare*, quiescit ab æstu suo, & sedantur fluctus ejus commoti per tempestatem. Quod sanè non fit viribus humanis, sed potentiâ Dei. Unde Christus, cùm mare compesceret, ostendit se aliquid supra hominem posse: nam opus hoc Divinæ potentiæ. Vulg. *In fortitudine illius repentè maria congregata sunt, & prudentiâ ejus percussit superbum.* Congregata sunt in unum locum initio creationis. Affine est quod R. S. notat, *corrugatur mare: q. d. rugas contraxit, donec aquæ congregatæ sunt in unum locum, qui eis paratus erat.* Lxx Ἰσχύϊ κατέπαυσε τὴν θάλασσαν, ἐπιστήμῃ δὲ ἔτρωσε τὸ κῆτος, *Virtute sedavit mare, & scientiâ stratus est cetus.* In Comment. Græcis & in ed. Compl. legitur ἔστρωσε *stravit cetum.* Aug. *prudentiâ ejus vulneratus est cetus.* Tharg. *Potentiâ suâ dissecuit mare, & intelligentiâ suâ percussit gigantes.* ¶ *Findit*] *Scindit, Dividit*, Jes. 51. 15. רוגע *findit mare, & infremunt ejus undæ.* Suprà 7. 5. עורי רגע *cutis mea fissa est.* Id R. S. exponit *corrugata est.* ¶ *Intelligentiâ suâ*] Non tam valentiâ quàm sapientiâ & intelligentiâ suâ. ¶ *Robur*] Robustissima quæque. Sic Psal. 90. 10. רהבם *robur eorum.* Alii *superbiam*, h. e. superbum, & *percutit*, i. occidit: ut, *Percussit Reges magnos.* Hinc *percussor*, qui aliquem occidit. רהב etiam *Ægyptum* denotat; ut possis legere *percutit Ægyptum.* Sed hæc accipere de decem plagis Ægypti vix permittit ætas Jobi; quem mortuum putant eo anno cùm Israelitæ egressi sunt ex Ægypto. Sed fortè sensus, *percutit*, i. domat & compescit, *superbiam maris*; quam *elationem* non malè voces, & Ebraicè dicitur aliquando גאוה, i. superbia. Sic רהב *elatio maris.*

13. *Spiritu suo*] Quo cuncta creavit: juxta illud, *Emittis Spiritum tuum, & creantur:* nam de vento hæc accipere alienius est. Quidam *virtute suâ.* Sic, *Spiritus Dei est*, pro quo alibi, *Digitus Dei est.* Vulg. *Spiritus ejus ornavit cœlos, & obstetricante manu ejus eductus est coluber tortuosus.* Putavit cum aliis quibusdam ב in ברוחו redundare, quod non admodum probo. Lxx Κλεῖθρα δὲ οὐρανοῦ δεδοίκασιν αὐτὸν, προστάγματι δὲ ἐθανάτωσε δράκοντα ἀποστάτην, *Et claustra cœli metuunt eum, præcepto autem peremit draconem apostatam*, sive *desertorem.* Schol. εἰς ἀπώλειαν *in perditionem & interitum.* Tharg. *Spiritu oris sui faciem cœli decoravit, creavit manus ejus Leviathan, qui similis est angui concluso*, aut *mordenti.* ¶ *Cœlum*] Vel *cœlos:* nam plures sunt. Sanè in Sacris memorantur tres: *tertii* enim meminit Apostolus. Omnes autem *facti sunt Spiritu oris Dei*, h. e. ut quidam interpretantur, vi ac potestate ipsius. ¶ *Ornavit*] *Pulcrum reddidit, decoravit.* Hoc est quod uno verbo dicunt *fecit.* Nam *facere* est ornare, aptè disponere singula. Hinc κόσμος dictus: nam ea vox propriè sonat *ornatum.* שפרה autem videtur esse verbum quadriliterum, quale תחרה Jer. 12. 5. idem valens quod שפר *pulcrum reddidit.* Quid si repetas יד ex sequentibus ἀπὸ κοινοῦ *ornavit manus ejus?* Primùm ergò creavit mundum, deinde formavit, postea fecit, h. e. hunc ornatum ei dedit, à quo dictus κόσμος à Græcis, cujus pars potissima Cœlum. ¶ *Formavit manus ejus*] Alii *sauciavit manus ejus.* Idem verbum Jes. 51. 9. *vulnerasti cetum*, sive *draconem.* חלל *saucius*; item *bello cæsus*, aut *mortuus ex vulnere*, ut possis vertere *occidit manus ejus.* Sed meliùs, meo animo, *formavit manus ejus.* ¶ *Anguem tortuosum*] Vel, *sinuosum & vermis more se contorquentem.* Videtur Leviathanum innuere, piscem illum magnum de quo infrà 40. 20. & Psal. 104. 26. qui Jes. 27. 1. vocatur *coluber* sive *anguis tortuosus.* Dico *anguis*, quia piscis est, & in aqua degit. Nam Serpens in terra serpit. Utrumque sign. נחש, quem etiam *draconem* reddunt interdum. Sed *draco* potiùs תנין dicitur, aut voce Græcâ דרקון. Inter *anguem* & *serpentem* hoc modo distinguit Servius in Virgilium, Georg. 1. ad illud,

——*Et lucidus Anguis.*

Sed confundi scias.

14. *Ecce ista*] Quæ narravi & exposui. Vulg. *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum ejus: & cùm vix parvam stillam sermonis ejus audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis ejus intueri?* Lxx Ἰδοὺ ταῦτα μέρη ὁδοῦ αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ ἰκμάδα λόγου ἀκουσόμεθα ἐν αὐτῷ· σθένος δὲ βροντῆς αὐτοῦ τίς οἶδεν ὁπότε ποιήσει; *Ecce hæ partes viæ ejus: & super stillam verbi audiemus in eo; virtutem autem tonitrui ejus quis scivit quando faciet?* ἐπὶ ἰκμάδα *quasi* ἐξεπλάγημεν, inquit Scholiastes, ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, *obstupuimus super iis quæ dicta sunt, quæ tamen tanquam stilla sunt immensi illius abyssi.* In nonnullis cod. καὶ ἔτι *& adhuc.* Sym. τί δὲ ψιθύρισμα τῶν λόγων αὐτοῦ ἀκουσόμεθα, ὅταν βροντὴν δυναστείας αὐτοῦ οὐδεὶς ἐννοήσει; *Quomodo autem susurrum verborum ejus audiemus, quando tonitruum potentiæ ipsius nemo percipiet?* Suprà 4. 12. שמץ. Sym. ψιθυρισμὸν *susurrationem.* Tharg. *Ecce, hi sunt fines viarum ejus, & quid, quod exsistit ex parte sermonis ejus, audivimus ex eo, & multitudinem virtutum ejus quis intelligit?* ¶ *Extrema*] Extremæ partes. ¶ *Viarum*] Judiciorum, aut operum. ¶ *Quantillum*] *Quàm parùm*, aut pusillum. ¶ *Verbi*] *Rei.* Ebraismus tritus. ¶ *Auditum est de illo*] Vel, *audivimus de illo:* q. d. Multò plura in omnes partes de illo dici possent, è quibus pauca tantùm auribus percepimus. ¶ *Tonitrui potentiarum ejus*] Vel *tonitruum virtutum ejus*, h. e. fortium factorum ejus; & *tonitruum*, h. e. vim & magnitudinem. Sic *tonare* dicitur qui magnâ vi perorat; & *fulmen eloquentiæ*, quæ, ut fulmen, omnia pervadit & penetrat. Infrà 39. 28. *tonitru principum, & jubilum*, i. vis magna. Sic Mercerus. Sunt qui רעם *tumultum* interpretentur. ¶ *Quis intelliget?*] Vel *quis intelligit?* q. d. Nemo intelliget, quod Græci dicunt οὐδεὶς ἐννοήσει. Quis enim mente percipiat omnia fortia facta ejus? aut intelligat omnia mirabilia ejus?

IDEM.

5. הרפאים ושכניהם. Sym. θεομάχοι καὶ οἱ γείτονες αὐτοῖς *Deo repugnantes & vicini iis*] Vel *cum Deo pugnantes.* Intelligit gigantes, quibus bellum olim cum Deo. Prov. 9. 18. רפאים. Lxx γηγενεῖς *terrigenæ.* A. Sym. ῥαφαεὶν, θεομάχοι. Th. γίγαντες. Hieron. *gigantes.*

7. על תהו. A. Ἐπὶ κενώματι *super inane*] Κένωμα propriè *inanitas.* Gen. 1. 2. תהו A. κένωμα. Sym. ἀργόν. Th. κενόν.

10. חק חג. Sym. Ὅρον περιέγραψεν *terminum circumscripsit*] Hieron. *terminum circumdedit*, i. גבול. Lxx πρόσταγμα ἐγύρωσεν *in orbem egit.*

11. ירופפו. A. Διεκινήθησαν *concussæ fuerunt*] Vel *commotæ, conturbatæ, dimotæ sunt, & fluctuarunt.* ¶ ויתמהו. Sym. θαμβοῦνται *obstupescunt*] Santes *admirabuntur.* Jer. 4. 9. יתמהו. A. *amentes erunt.* Lxx h. l. ἐξέστησαν, pro *stupore, excessum mentis* exprimentes.

12. מחץ

12. מחץ רהב. Sym. συγκλᾷ ἀλαζονείαν *confringit jactantiam*] Συγκλάω *confringo*. Psal. 68. 24. תמחץ. Sym. συγκατάξῃ. 110. 5. מחץ. Lxx συνέθλασεν *confregit*. Hieron. *percussit*. ¶ *Jactantiam*] Psal. 87 4. Hier. *superbiam*. Alibi reddit *arrogantiam*, *superbum*, ut hic, & Jes. 51. 9. & Psal. 89. 10. In libro Nom. RAHAB, *per He, Impetum significat*. Suprà 9. 13. רהב. Sym. ἀλαζονεία. Prov. 6. 3. רהב. Sym. Th. παρόρμησον *incita*. Lxx παρόξυνε. Hic reddunt רהב τὸ κῆτος *cetum*.

13. נחש ברח. Sym. τὸν ὄφιν τὸν συγκλείοντα *serpentem concludentem*] Vel *inclusorem*. ברח. Alii *vectem*, alii *fugacem*, alii *tortuosum* (in queis Hieronymus) interpretati sunt.

GROTIUS.

5. **E**CCE *gigantes gemunt sub aquis*] Tritones videtur indicare. Pro *gemunt* in Hebræo est *formantur*. ¶ *Et qui habitant cum eis*] Ingentia cete, velut armenta Tritonum.

6. *Et nullum operimentum perditioni*] Gremio terræ, quod cuncta animantia mortua abscondit.

7. *Qui extendit Aquilonem super vacuum*] Ex polo Arctico ut notiore totum axem significare videtur. Is universum sustinet; ipse verò à nulla re nobis nota sustinetur. ¶ *Et appendit terram super nihilum*] Ovidius 6. Fastorum,

Terra pila similis nullo fulcimine nixa.

8. *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum*] Aquas in nubibus pendulas diu detinet: omnia hæc nisi quotidie apparerent, miraculis accenserentur.

9. *Qui tenet vultum solii sui*] Pro *tenet* in Hebræo est *constringit*. *Solium Dei, cœlum* Esa. 66. 1. ejus *facies* obversa nobis, aer. Eum Deus velut funibus tensum continet: diximus ad 1 Geneseos.

10. *Terminum circumdedit aquis*] Mare inclusit littoribus. In Hebræo magis Poeticè, *Metam aquis circumscripsit velut circino.*

11. *Columnæ cœli contremiscunt*] Poeticè *columnas cœli* dicit montes altissimos, qui cœlum quasi sustinere videntur, unde de Atlante fabula. ¶ *Et pavent ad nutum ejus*] Heb. *ad increpationem ejus*. Sic Hebræi vocant tonitru.

12. *In fortitudine ejus repentè maria congregata sunt*] Heb. *Vi suâ scidit mare*, nempe Erythræum, ut Hebræi transirent. ¶ *Prudentia ejus percussit superbum*] Pharaonem. Heb. רהב, sed subintelligitur איש, ut sæpe.

13. *Manu ejus eductus est coluber tortuosus*] Eruditissimi Hebræorum intelligunt Galaxiam, qui serpentis more ambitiosus funditur. Posset hoc ad Draconem qui inter Arctos est referri, si tam veteres essent ii quibus nunc utimur ἀστερισμοί.

CODURCUS.

NOVISSIMA Bildadis verba duo continebant: unum fuit de gloria & majestate Dei, alterum de reatu & noxis Jobi. In neutro superari se finit sed fortiter adversariis resistit vir sanctus. Verùm antequam suscipiat innocentiæ suæ defensionem, dictis magnificis & fervidis sententiam suam de Omnipotentia Dei & suprema ejus gloria illustrat: quod præstat hoc capite: Cujus initium est Ironia, quâ ridet stultam Bildadis affectationem in commendanda Jobo Divina potentia & gloria, quasi verò tali monitore egeret. Deinde longè plura & præstantiora de Deo memorat quàm Bildad ipse.

2. *Cui invalido opem*] q. d. Egregium verò consolatorem, auxiliatorem & doctorem! Nempe hæc appositè mones. Hic partes veri amici repræsentantur, succurrere amico viribus fracto, languenti opem ferre, consulere hærenti, præire erranti, tristi læta nunciare, atque despondenti addere animos. תושיה hic est *sapientia*, רוב *multitudo*, *vulgus*, הגדת מלין est *edicta proposuisti*, vel *bona verba*. Nempe quia Bildad virum gravem agebat, qualis est legislator.

4. *Cujus spiritus ortus ex te est?*] i. Cui animos vel vires suppeditasti? quem recreasti?

5. *Imò ab ipso formata*] Superioribus per ironiam Bildadis temeritati & arrogantiæ illusit: nunc subjicit suam de infinita Dei Potentia sententiam, percurritque summatim rerum universitatem, ima, summa, media, quæ Deus condidit, sustinet, gubernat. רפאים hic interpretor *monstra*. רפאים duo passim significat, *gigantes*, & *mortuos*. Ratio prioris significationis est quòd ad eorum aspectum *concidant* & *terrefiant* mortalium animi. Hinc etiam נפילים & אמים & זמזמים, ut Es. 14. 6. Ità quoque dicti *mortui*, vel *manes*, quòd sint *terrifici*; unde qui mortis imperium habet, *Rex manium* & *umbrarum*, מלך בלהות *Rex terrorum*, appellatur. Vel רפאים *mortui* appellantur quemadmodum Latinè *Siti*. Docet autor Noctium Atticarum. Origo enim nom. רפאים est רפה per Lamed He. Ergò primò רפאים *monstra* sunt & *spectra*, quâ significatione hic accipimus pro monstris marinis, immanibus cete, התנינים הגדולים. & qualia multa exstant in mari, ut habet Psal. 104. Vulgata & Græcus *gigantes* interpretantur. Alii *metalla*. Pessimè vernacula Genevensium, *les choses qui sont sans ame*. יחוללו Græci vertunt μαιωθήσονται. Vulg. *lugent*. Nos, secuti Hebræos, *formata sunt*. Sed nec Græcus recedit ab illa significatione. Est enim μαιωθήσονται *educentur*, *formabuntur*. ¶ *Et incolæ earum*] Affixum refero ad *aquas*. Meminit autem animantium quæ sunt in mari quæque mare colunt, præ reliquis, quia illarum multò plura genera, numerosiores species, ampliora corpora, formæ mirabiliores exstant in mari. Nam præter monstra, atque innumera piscium, concharum, ostrearúmque genera, multa sunt amphibia ex quadrupedibus & avibus: Ità ut nullam speciem uspiam natura oculis subjiciat quam non ubertim mare suppeditet & repræsentet.

6. *Patet illi infernus*] Transit ad subterranea, dicítque patere Deo abditissima. שאול ואבדון vertimus *infernum & abyssum*. Synonyma sunt. Atqui ubi sine nomine שאול occurrit *abaddon*, ut hujus libri capitibus 28, & 31. Judæi distinguunt inter שאול & אבדון: atque שאול purgatorii locum existimant, ex quo redduntur superis animæ, exantlatis quibus erant obnoxiæ pœnis.

7. *Ipse super inani Septentrionem*] Ab inferis transcendit ad superos, & partis nomine totum firmamentum intelligit. Græcus Prophetæ sententiam est assecutus, qui על תהו vertit ἐπ' οὐδὲν, optimè. Est enim על תהו idem quod על בלימה, quod etiam Græcus ἐπ' οὐδενὸς reddit: & Thargum על למא. Igitur significat Propheta cœlos extensos nullâ re niti, sed verti circa inferiora ordine invariabili, neque alio sustentari quàm sui Creatoris verbo. Lepidæ admodum sunt apinæ nugæ Poetarum de Atlante humeris gestante cœlos. *Septentrio* autem ponitur pro toto cœlo, quia illustris est illa cœli plaga conspicuis sideribus. Præterea vertex atque apex cœlorum habetur. Saltem est axis alter circa quem totum cœlum volvitur. Intelligo enim hoc loco per *Septentrionem* non sidus aliquod, sed Polum arcticum & Aquilonarem plagam. Nam Polus dictus צפון, quòd lateat axis. Itaque rectè pars nominatur, circa quam totum movetur, quia cœlum axibus nititur, axes nihilo. Quòd terra quoque *suspensa* dicatur valde est appositum, quia terra suâ mole stat, libratúrque inter humida elementa, quæ illam coercere nequeunt, cùm Humidum definiatur *quod suis terminis ægre continetur*, *alienis facilè*. Ergò cùm terra ambiatur mari & aere, certum est sustineri nullo alio nisi seipsâ. Vox בלימה tantùm hic occurrit. Estque à בלי. Qui aliter intelligunt errant graviter. Sunt qui à voce Chaldaica בלם ducunt. Quod verbum semel occurrit in Scripturis, nempe Psal. 32. in infinit. ad *frænandum*, & *obturandum*. Sed non ego credulus illis.

8. *Coercet aquas in nubibus*] Post summa & ima recenset intermedia, de quibus (quanquam ex sententia vulgi hæc dicit, cui videntur nubes actu imbres, nivem, grandinem, & reliqua meteora continere) majori tamen cum ornatu ità proponuntur, cùm Dei virtus in formandis illis suspi-

suspiciatur. De illis verò differit Elihu secundùm naturales causas cap. 36, & 37. ubi ait Deum vapores sursum trahere, cogere illos deinde, & stillare pluviam, nubémque suis machinis torquere.

9. *Coagmentans solii faciem*] Firmamentum quod dicitur הרקיע intelligit, comparátque illud *solio*; Nubem autem velo, quod ætheri obtenditur. מאחז est Benoni Piel, & sign. *compingere, coagmentare.* Atque hoc verbo cœlorum soliditatem denotare vult, de qua post cap. 37. 18. *Extendistine cum ipso cœlos instar fusi speculi solidos?* חזקים כראי מוצק. Nam *solium* hîc est cœlum, juxta illud Prophetæ Isa. 66. השמים כסאי *Cœlum est solium meum.* Verbum פרשז quadriliterum tantùm hic exstat; quod Græcus ἐκπετάζειν interpretatur, Vulg. Lat. *expandere.* Ergò idem est quod פרש. Nubes itaque quasi aulæum objectum oculis nostris solium obvelat, intra quod Deus ipse sedet. Quod voluit obumbrare Dominus in Tabernaculo, cujus erant duæ cortinæ, sive vela duo, quorum unum dictum est פרכת, quatuor columnis appensum, להבדיל הקדש ובין קדש הקדשים *quo separabatur Sanctum sanctorum à Sancto*, de quo Exod. 26. 33. quódque Lucæ 23. τὸ καταπέτασμα μέσον τοῦ ναοῦ appellatur: alterum dictum מסך לפתח האהל, quo fores Tabernaculi munitæ quinque columnis appensum, Exod. 26. 36. Quod vocatur *Masac* est nubis instar: unde & nubes Psal. 105. id nomen obtinet. Firmamentum est quasi Parocheth. Cui etiam comparatur ab Apostolo Heb. 6. ubi nos *anchoram spei* εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος transmisisse docet. Præter illa duo tertium etiam fuit aulæum לשער החצר מסך, velum atrii foribus columnis quatuor appensum, de quo Exod. 27. 16. De quibus etiam omnibus agitur Exod. 30, & 40.

10. *Termino circumscripsit*] Elegantia singularis Hebraicis inest. חק חג על פני מים. Locus huic affinis est Prov. 8. 29. בחקו חוג על פני תהום, ubi חוג existimant esse nomen, בחקו infinitivum cum affixo. Ego non video quare illic חוג non sit infinitivus, & חקו nomen, ac si esset בחוג חקו *quando circumscribebat terminum ejus*, ut paulò pòst בשומו לים חוקו, vel etiam licet interpretari, *quando in decreto suo ducebat circinum super faciem abyssi.* Ergò verbum bis occurrit, hîc & Prov. 8. éstque *circinare.* חוג nomen est *ambitus, circumferentia*, quod etiam bis occurrit; & semel de cœlis dicitur suprà 22. & semel de terra Esa. 40. 22. Nomen מחוגה semel, éstque *circinus* Esa. 44. חג verò est *festum* à rad. חגג. De lege verò quam mari Deus indixit vide inferiùs initio cap. 38. ¶ *Quamdiu manebunt*] Hebr. עד תכלית *usque ad consummationem, donec finiantur*, i. quamdiu stabunt.

11. *Columnæ cœli contremiscunt*] Ità Vulg. optimè. Græcus στῦλοι τοῦ οὐρανοῦ διεπετάσθησαν καὶ ἐξέστησαν ἀπὸ τῆς ἐπιτιμήσεως αὐτοῦ· non malè. Verbum ירפפו tantùm hîc exstat: éstque conjugationis Piel quadratæ. Doctissimus Mercerus videtur probare interpretationem Aben Ezra, quâ censet hoc verbum idem significare quod רפה *remittere, solvere.* Sed R. Abraham duas affert, quarum prima est יתנועעו, i. *contremiscent.* Sic Tharg. מזדעזעין *contremiscentes:* nam זעזע Chaldaicè est *contremiscere.* Hanc sequimur. Baal-Haruch verbum רפרף Chaldaicum interpretatur de *oculorum nictatione*, & *agitatione alarum*, quando aves pandunt alas agitántque, ut sordes excutiant. Ad illam significationem Græcus respexit, quam Hieronymus expressit. Quæ sint autem *columnæ cœlorum* non est anxiè quærendum. Nam hæc Metaphoricè dicta sunt & על דרך העברה. Idipsum significatur ab Esaia per *concussos postes*.

12. *Virtute suâ findit*] Videtur esse allusio ad exitum de Ægypto. Quod quidem venire in mentem Prophetæ hæc scribentis potuit; sed Jobo non quadrarent. Ergò *rahab* quod* *Ægyptum* sign. alibi, hîc *ferocia, superbia* est. ובתובנתו scribitur ותבונה, & legitur תבונה. Sed in Bibliis in 4. Bomb. successit Keri in locum τοῦ Ketib.

13. *Spiritu suo ornavit cœlos*] Non alienum puto quod existimat Aben Ezra Beth in voce ברוחו abundare, & deesse Dagesch in litera Pe verbi שפרה, ut sit tertia fem. Piel à שפר. *Spiritus ejus ornavit cœlos.* Sed perinde est sive שפרה sit quadratum, sive sequaris Ezraltem. Idem sensus. Masora notat bis exstare in duplici significatione. Nam Exod. 1. est nomen proprium obstetricis: hîc verbum est. Ego autem planè assentior R. A. filio Ezræ, & puto excidisse Dagesch à litera Pe euphoniæ causâ, quia Hebræi refugiunt gravem sonum literæ Pe dagessatæ in Piel: unde pro שפט dicunt שורש. Ergò שפרה vel tertia est fem. Piel, vel lego שפרה infin. Piel. Etsi שפרה potest esse infinitivus. Verbum autem hoc Chaldaicùm est magis quàm Hebraicum; nec alibi occurrit nisi hîc & Psal. 16. Sæpius apud Danielem. Hinc Chaldaicè *aurora* dicta שפרפרה. ¶ *Manus ejus formavit Galaxiam*] Hæc adduntur ἐξηγητικῶς, ut sæpe observatum in hoc libro postremum comma explicare primum, & esse τὸ Deleth quasi echo τοῦ Sogher. Ergò נחש בריח referendum ad *ornatum cœlorum.* Unde necesse sidus esse aliquod. Inter omnia verò sidera nomen נחש בריח Galaxiæ quadrat. *Anguis* enim *fugiens*, sive tranet aquam, sive humi reptet, variis sinibus hinc & indè undarum instar se movet, occulísque spectantium se subducit: Ità Galaxias per transversum cœlum extenditur quasi variis sinibus, fugítque aciem intuentium, quòd illæ innumeræ stellæ confundant lucem, nec distinctè cernantur. Ergò interpretationem R. Levi Gersonitæ usque probo הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי i. *est species serpentis, quæ videtur ambiens in sphæra stellarum, éstque circulus lacteus.* Græcus habet προστάγματι δὲ ἐθανάτωσε δράκοντα ἀποστάτην. Sed חללה intelligendum ut suprà hoc capite. Ex illis Fragmentis quæ de naufragio Græcorum interpretum supersunt accepimus Symmachum interpretatum ὄφιν συγκλείοντα. Non dubito quin חללה etiam sit bene interpretatus. Vulg. Latina optimè, *obstetricante ejus manu eductus est coluber tortuosus.*

14. *Ecce illa sunt extrema tantùm ora*] Conclusio est superioris de Potentia & Gloria Dei sermonis. Cujus sensus est, Omnia illa quæ dixit esse externæ superficiei delibationem, nec posse se penetrare in intimam & profundam scientiam rerum à Deo conditarum, vel quas ipse possit facere; atque se tantùm paucula de multis decerpsisse. Id significat ומה שמץ דבר נשמע בו, *Et quæ particula sermonis audita est in eo*] Refero *in eo* ad sermonem quem Job habuit. נשמע est Niphal. שמץ bis occurrit, tantùm in hoc libro, suprà c. 4. & hîc. שמצה semel Exod. 32. Sed vox est frequens in Gemara. Vide Baal-Haruc. Atque sign. *frustum, particulam, fragmentum, parùm.* Ego huc confero quæ Esaias cap. 6. de fimbriis vestis Dominicæ memorat, quæ totam domum replebant. Etiam fimbriæ & summus limbus vestis Dominicæ totum orbem occupant. Nempe illud est quod Jobus asserit tetigisse se tantùm summa capita & levicula gloriæ Divinæ, quæ infinita est & interminabilis. ¶ *Et virtutis ejus fragorem quis intellexit?*] Ego non ad tonitrua refero, sed cum doctissimo Mercero laudem immensæ virtutis summi Dei nullâ quantâvis voce licere assequi intelligo. *Et quel tonnere pourroit representer la louange de sa puissance?*

CAP. XXVII.

MUNSTERUS.

2. **Q**UI *abstulit judicium meum*] h. e. Abscondit causam hujus tantæ meæ afflictionis. Sed ego animo minimè fractus, quoad vixero, nihil iniquum loquar contra eum; quin magis justitiam semel apprehensam mordicus tenebo, nec erit ut cor meum unquam exprobret mihi propter dies meos malè collocatos. Et eos qui mihi in mea sententia refragantur, censebo impios & publicos hostes veritatis.

8. *Rapiet*] Chald. ינתר *extrahet*, sicut & Hebraici verbi radix נשל *extrahere calceamentum* significat.

11. *Docebo vos*] Veritatem de sapientia & judiciis Dei, quæ sunt in manu ejus, & dispensat ea pro arbitrio suo. Et

Et vos multa vidiſtis & experti eſtis de his quæ locutus ſum, & tamen vanitatem & mendacium ſectamini. Aſſeritis enim hanc eſſe portionem impiorum atque ceu hereditatem eorum, quòd uſque in finem illis non concedatur frui felicitate ſuâ: Atque ex hoc falſo fundamento temere judicatis me, quaſi ob impietatem meam mihi mea acciderit infelicitas. Dicitis enim impiorum filios cadere in gladium, atque illis deficere panes, mortem ipſam eſſe ſepulturam eorum, & quòd uxores eorum relictæ non ſint deploraturæ maritorum præmaturam mortem, *&c.*

18. *Sicut tinea*] Alii exponunt עש pro עכביש *aranea*, quæ ſeipſam eviſcerat in conſtruenda tela.

19. *Aperit oculos*] In morte, quos peccatum clauſerat.

20. *Sicut aqua*] Sub. *Diluvii.* Vel ſicut incidens inundatio violenter omnia ſecum rapit, ſic terror mortis & nocturna tempeſtas, h. e. morbus violentus, ſubitò rapiet eum.

20. *Projiciet ſuper eum*] h. e. Ventus Orientalis inducet ſuper eum morbos incurabiles. Vel, ſuperveniens hoſtilis impetus ejiciet eum de loco ſuo. Alii referunt ad Deum, à cujus manu impius fruſtrà fugere conabitur.

VATABLUS.

1. Parabolam ſuam משלו] Hic *parabola* dicitur ſermo ſerius de magnis rebus, non clarè ſed per involucra ſimilitudinum traditus. *Addidit* (inquit) *Job aſſumere parabolam ſuam*, ſive *ſermonem ſuum*: i. Reſumpſit Job ſermonem intermiſſum, *dicens*, cùm ſcilicet amici ejus ceſſaſſent loqui, & nemo reſponderet.

2. *Abſtulit judicium meum* הסיר משפטי] i. Qui permiſit me affligi citra culpam meam: & ità videtur jus meum abſtuliſſe. ¶ *Amaritudine affecit* המר] Ad verbum, *amaricavit.*

4. *Loquetur dolum* יהגה רמיה] *Meditabitur fraudem*, i. per linguam meam nulli unquam dolum moliar.

5. *Ut juſtificem vos* אם אצדיק אתכם] i. Ut fatear opinionem veſtram juſtam eſſe ac veram. ¶ *Non auferam*, &c. לא אסיר וגו'] i. Non deſinam tueri innocentiam meam.

6. *Fortificabo* החזקתי] Præt. Heb. pro fut. i. fortiter defendam. Alii, *apprehendi, arripui.* ¶ *Non deflectet*, לא יחרף] *Non declinabit*, i. non avertetur aliò mens mea. Quidam Hebræorum exponunt, *non afficit me probris cor meum.* Alii, *non repueraſcet.* ¶ *A diebus meis* מימי] i. A tempore vitæ meæ, h. e. quoad vixero.

7. *Sit ut impius*, &c. יהי כרשע וגו'] Fut. Heb. per imprecandi modum vertendus, i. Qui in hac cauſa mihi adverſatur & ſe mihi opponit, ſit tanquam impius & iniquus, q. d. *Illi potiùs impii & iniqui habendi ſunt qui me impium & iniquum calumniantur.*

8. *Cùm furatus fuerit* כי יבצע] *Cùm per calumniam rapuerit*, i. Quam ſpem concipere debemus de impio, ſive hypocrita, cùm furatus fuerit multas opes, h. e. cùm multa furando aut calumniis auxerit ſubſtantiam ſuam? ¶ *Cùm pacatam reddiderit*, &c. כי ישל וגו'] i. Cùm conceſſerit vivere in ſumma tranquillitate in hoc mundo? Certè nulla: nam duratura non eſt felicitas illa externa: q. d. Quamvìs dixerim impios feliciter agere, non tamen laudo ſortem & conditionem eorum: nam peſſimus illos manet exitus.

10. *Super Omnipotente* על שדי] *In Omnipotente*, i. An de favore Omnipotentis ſecurus erit? ¶ *Invocabit Deum* יקרא אלוה] Et an *clamabit* ad *Deum*: q. d. An ſemper ſperabit ſe exauditum iri quando clamabit ad Deum?

11. *In manu Dei* ביד אל] Idem ſignificant *quæ ſunt in manu Dei*, & *quæ ſunt cum Omnipotente*, nempe quæ Deus facere ſolet. ¶ *Non abſcondam*, לא אכחד] *Non celabo*, ſub. *vos.*

12. *Vanitate vaneſcitis* הבל תהבלו] i. Opinionem vanam conamini tueri? qd. Cùm dicebam improbos feliciter agere, non de omnibus intelligebam, ſed de aliquibus tantùm.

13. *Cum Deo* עם אל] *Apud Deum*, i. Id quod ſequitur eſt portio quam tandem recipit à Deo impius.

14. *In gladium* למו חרב] *Ad gladium*, ſub. erunt: i. tradentur gladio ut pereant, h. e. enſe perimentur. ¶ *Non ſaturabuntur pane* לא ישבעו לחם] i. Redigetur ad extremam paupertatem proles ejus.

15. *Superſtites ejus*, &c. שרידיו וגו'] i. Qui evaſerint, ſepelientur adhuc vivi moribundi, vel confecti morbo. Vel, *in morte ipſa*, i. confecti morbo, vel peſte, *ſepelientur.*

16. *Veſtimentum* מלבוש] *Veſtem.* Sing. pro plur. i. ſi tantum veſtium paraverit quantum eſt luti in vicis.

17. *Induet ſe* ילבש] *Induetur*, ſub. *illis veſtibus.* ¶ *Et argentum*, &c. וכסף וגו'] i. Innocens fruetur uſu illius argenti.

18. *Ædificat* בנה] Præt. Heb. pro præſ. i. domum ædificat non longiori tempore duraturam quàm tineæ domus. Tinea enim rodendo veſtem loculum ſibi parat; ſed diſcuſsâ veſte dejicitur. ¶ *Cuſtos* נוצר] Sub. *hortorum*, aut *vinearum.*

19. *Dormiet, & non congregabitur* ישכב ולא יאסף] *Dormiet, & non recolligetur*, i. morietur, ſed non deferetur ad ſepulcrum. ¶ *Aperuit* פקח] Vel per fut. *aperiet*, ſub. *aliquis*: q.d. In puncto temporis ac ictu oculi deſinet eſſe impius.

20. *Apprehendent*, &c. תשיגהו וגו'] *Aſſequentur illum ſicut aqua* [ſub. *rapidiſſima*, i. vehementer] *terrores*, ſub. *judicii Dei.* Verbum eſt ſing. numeri, q. d. *Aſſequetur illum, ſicut aqua, terror, alius poſt alium ſine intermiſſione.* Ità quidam Hebræorum. ¶ *Noctu furaturus eſt eum turbo* לילה גנבתו סופה] *Noctu furabitur eum turbo.* Præt. pro fut. i. ſubitò & ex inſperato more furis ſurripiet eum repentinus interitus.

21. *Tollet eum* ישאהו] Sub. *de medio.* ¶ *Eurus, & abibit* קדים וילך] i. Ventus vehemens: h. e. inextricabile excidium, & evaneſcet. ¶ *Et turbine commovebit eum*, וישערהו] *Auferétque illum magno impetu*: vel, *auferet ceu à tempeſtate magna auferetur.*

22. *Et immittet* וישלך] Sub. *Deus varias plagas.* ¶ *A manu ejus fugiendo fugiet* מידו ברוח יברח] i. Coram tot plagis Dei conſiſtere non valebit.

23. *Plaudet* ישפוק] Sub. *quicunque audierit talia accidiſſe impiis*, plauſu manuum & ſibilo oris ridebit ac ſubſannabit illos.

CASTALIO.

3. *In naſo divinum habebo ſpiritum*] Divinitus inditum.

5. *Citiùs animam agam quàm mihi integritatem detraham*] Me ſontem eſſe confitear.

8. *Quid enim ſperandum erit ſimulatori qui quæſtum fecerit, cùm ei Deus animam eripiet?*] Si ſimulator & impurus eſſem, periiſſet mihi ſpes unà cum re: nec enim exaudiret me Deus invocantem. Nunc religioſus ſum, & ideo meliora ſpero. Hoc enim differt inter probos & improbos, quòd improbi tandem funditus intereunt, nec eis ſpes ulla ſupereſt; at probis ſupereſt. Hanc ſpem vos non ſpectatis, in quo eſtis ſanè futiles, qui tamen vultis oracula dicere videri. Hoc enim etiam atq; etiam urgetis, Me, niſi improbus fuiſſem, non fuiſſe futurum in malis. Ego dico etiam probos affligi, & quidem ſæpe graviùs quàm impios, ſed ſpe non deſtitui. De hac ſpe vide annotationem primam in c. 28.

11. *Docebo vos divinitus*] Oracula.

18. *Tinearum more*] Ad breve tempus. ¶ *Cuſtos*] Scilicet vineæ, aut aliarum rerum quæ ſub dio ſunt.

CLARIUS.

1. *Vivit Deus, qui abſtulit judicium meum*] i. Qui abſcondit cauſam hujus tantæ meæ afflictionis. Sed ego animo minimè fractus, quoad vixero, nihil impium loquar contra eum; quin magìs juſtitiam ſemel apprehenſam mordicus tenebo: nec erit ut cor meum unquam objiciat mihi dies meos malè collocatos. Et eos qui mihi in mea ſententia refragantur, cenſebo impios & publicos hoſtes veritatis.

8. *Quæ eſt enim ſpes hypocritæ*] Quid certius, inquit, quàm id genus impios hypocritas, qui avaritiam magìs quàm juſtitiam ſectantur, ubi ex hac vita educti à Deo fuerint, univerſâ ſpe ſimul deſtitui: imò etiam ſi in hoc

ſeculo obruerint illos afflictiones, fruſtrà ad Deum clamabunt; quandoquidem non toto corde ad Deum convertuntur, neque in illo fiduciam beatitudinémve ſuam collocant.

11. *Docebo vos*] Veritatem ſcilicet de ſapientia & judiciis Dei, quæ ſunt in manu ejus, & diſpenſat ea pro arbitrio ſuo. Et vos multa vidiſtis & experti eſtis de his quæ locutus ſum, & tamen vanitatem ac mendacium ſectamini. Aſſeritis enim hanc eſſe portionem impiorum, & tanquam hereditatem eorum, quòd uſque in finem illis non concedatur frui felicitate ſuâ: Atque ex hoc falſo fundamento temere judicatis me, quaſi ob impietatem meam mihi hæc acciderit infelicitas. Dicitis enim impiorum filios cadere in gladium, atque illis deficere panes, mortem ipſam eſſe ſepulturam eorum, & quòd uxores eorum relictæ non ſint deploraturæ maritorum præmaturam mortem, *&c.*

18. *Sicut araneus*] Sicut araneus ſeſe eviſcerat telam ſuam conficiens, quæ tamen brevi momento diſſipatur, ità impius magnis ſumptibus ædificat vel brevi deſtruenda, vel ab ipſo paulo pòſt non habitanda; *ſicut etiam umbraculum* quod tumultuariâ operâ *fecit vinearum cuſtos*, brevi vindemiæ tempore exacto, inhabitatorem non habet. Poteſt & verti, *Fecit tanquam umbraculum*, ſive *tugurium, cuſtodis*, nempe vineæ.

19. *Aperiet oculos*] In morte ſcilicet, quos peccatum clauſerat.

22. *Mittet ſuper eum*] Sub. *ventus urens*, ſive *Orientalis*, Inducit ſuper eum morbos incurabiles, ut hinc citiùs fugere cogatur: vel ſuperveniens hoſtilis impetus ejiciet eum de loco ſuo. Alii referunt ad Deum, à cujus manu impius fruſtrà fugere conabitur. Et hæc quidem omnia dicta ſunt ex adverſariorum ore, qui cenſerent impios in hac vita demum affligi, non attendentes multos ex eis feliciter aç tranquillè in ultimam uſque ſenectutem vitam agere. In ſequenti autem capite Job ponet ſententiam ſuam.

DRUSIUS.

1. ADdidítque, &c.] Vulg. *Addidit quoque Job, aſſumens parabolam ſuam, & dixit.* Lxx Ἔτι δὲ προσθεὶς Ἰὼβ εἶπε τῷ προοιμίῳ, *Adhuc autem adjiciens Job, dixit procemio.* Aq. Καὶ προσέθηκεν Ἰὼβ ἆραι τὴν παραβολὴν αὐτοῦ, *Et addidit Job aſſumere parabolam ſuam.* Olymp. *Parabola autem dicitur in Scriptura non ſolùm oratio quæ eſt ſecundùm ſimilitudinem, ſed etiam omnis ſermo ſapiens.* Quòd autem Senes reddunt משל *procemium*, dicerem eſſe mendam pro τῇ παροιμίᾳ, niſi eadem interpretatio occurreret ſuprà 25. 2. & infrà 29. 1. Quin aliter non reddunt nomen משל in hoc libro. Tharg. *Addidítque Job tollere parabolam ſuam, & dixit. Tollere parabolam* ità dicitur ut apud Varronem, *antiquum ut tollunt proverbium.* Sic, *tollere canticum*, &c. Vide Quæſt. meas. ¶ *Parabolam*] Sermonem figuratum, ut Metaphoricum aut Allegoricum. Item omnis ſermo ſapiens & doctus, ſi credendum Olympiodoro, *parabola* dicitur. Vox Ebræa משל etiam *proverbium* denotat: & alioqui latiſſimè patet: nam comparationes & ſimilitudines eo nomine omnes ſignificantur. Etiam *parabola* uſurpatur pro *adagio* apud Euangeliſtas.

2. *Vivit Deus*] Formula jurandi, aut, ut alii volunt, aſſeverandi tantùm, ut 1 Sam. 20. & 25. Sic, *Vivit Omnipotens.* Sæpius obvium, *Vivit DOMINUS.* Dicunt Ebræi *Abrahamum coluiſſe Deum ex amore, Jobum verò ex timore, à quo ſapientia incipit.* Sed ex hoc loco colligunt etiam *Jobum ſanctum amoris gratiâ fuiſſe.* Nam per quem quis jurat, eum amat. Similiter per vitam Regis non jurat, qui eum non amat & reveretur. Vulg. *Vivit Deus, qui abſtulit judicium meum, & Omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.* Lxx Ζῇ ὁ Θεὸς, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχὴν, *Vivit Deus, qui ſic me judicavit; & Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam.* Sym. ὃς παρεῶσε τὴν κρίσιν μου, *qui deſpexit* [*neglexit*] *judicium meum.* Tharg. *Vivit Deus, qui abſtulit rationem judicii mei; & omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam. Qui removit judicium meum, & amaritudine affecit animam meam* quidam parentheſi includunt, & illud, *Vivit Deus, & Omnipotens*, referunt ad ſequentia. ¶ *Removit*] *Amovit, abſtulit.* Quidam *pervertit*: minùs probo. ¶ *Judicium meum*] *Jus meum.* Quomodo *removit* illud? Quia punivit culpæ expertem, ac ſi culpam haberet; innocentem, ac ſi nocens eſſet; denique juſtum, ac ſi eſſet injuſtus. Sed profunda & inſcrutabilia ſunt Dei judicia, de quibus temere non eſt judicandum. Aut *judicium* aufert qui aliquem ſuo jure privat, ut non poſſit innocentiam ſuam, ità ut oportet, defendere, tueri. ¶ *Omnipotens*] *Vivit Omnipotens.* Sed quid, *Vivit Omnipotens?* An *æternus eſt?* Sanè Tharg. קים; Sic, *Deus vivus.* Aliud ſign. *vivere* cùm dicimus, *Vivat Rex.* ¶ *Amaritudine*] *Triſtitiâ.* ¶ *Animam meam*] *Animum meum.* Uno verbo dicas, *contriſtavit me.*

3, 4. *Quòd omni tempore*, &c.] Pertinet ad *Vivit Deus.* Nam hoc quod hîc dicit jurando firmat, ad majorem aſſeverationem & certitudinem. כל videtur poſitum pro כל עת *omni tempore quo*, ſive *quamdiu adhuc*, &c. Vulg. *Quia donec ſupereſt halitus in me, & ſpiritus Dei in naribus meis. Non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.* Lxx Ἦ μὴν ἔτι τῆς πνοῆς μου ἐνούσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥινὶ, μὴ λαλήσειν τὰ χείλη μου ἄνομα, οὐδὲ ἡ ψυχή μου μελετήσει ἄδικα, *Si quidem adhuc halitu meo immanente, & ſpiritus Divinus, qui circa me eſt in naribus, labia mea non loquentur iniqua, neque anima mea meditabitur injuſta.* Aug. *in naribus meis*, à quo abeſt *qui circa me eſt.* ¶ *Anima mea*] Propriè dicta quam Deus inſufflavit & inſpiravit, quæ propterea נשמה dicitur, quaſi πνοὴ *flatus*, aut *halitus.* Sed *halitus* הבל propriè. Etiam רוח *ſpiritus* vocatur interdum. Sic dico, רוח aliquando ſign. *halitum*, ut ſuprà 19. 17. Hinc נשמת חייה, quod reddunt *ſpiraculum vitæ.* *Quamdiu anima mea in me*, Latinus Poeta dixit,

———Dum ſpiritus hos reget artus.

¶ *Spiritus Dei*] Quem Deus inſpiravit Gen. 2. 7. ¶ *In nare mea*] Vel *in naſo meo.* Sic Ovidius,

Pandáque naris erat.———

Et Perſius,

Balba de nare locutus.

Sic *emuncta*, aut *obeſa*, *naris homo.* Sæpius *nares* dicimus quæ ſunt naſi foramina, in quibus ſpiracula, unde quidam *in naribus meis*, באפי. Hoc vult dicere, Quamdiu in vivis ero, quamdiu fruar vitâ vel aurâ æthereâ. אף propriè *ira*, & indè *naſus*, in quo ira maximè apparet. ¶ *Si loquentur*] Deeſt quippiam, putà, *nè vivam*, aut *ſim vanus*, aut *habear mendax*, aut aliquid tale. Interpretes plerique exprimunt per *non*, ac tum nihil ſubaudiendum. Sic, *Si Davidi mentiar, Si introibunt in requiem meam*, priſci Theologi enarrant, *Non mentiar, Non introibunt.* ¶ *Pravitatem*] *Perverſitatem.* Nam *iniquitas* potiùs עון dicitur. ¶ *Lingua mea*] Quia ſequitur *meditabitur*, Græci *linguam* in *animam* verterunt: nam propriè Anima meditatur. Sed alibi, *Exſultat gloria mea*, vertunt *lingua mea*; cùm neque *gloria* ibi ſignificet neque *lingua* Animam. ¶ *Meditabitur*] *Meditatum loquetur.* Verbum הגה, quod propriè μελετᾶν ſign. tribuitur Linguæ, Palato & Faucibus; & tunc potiùs ſign. *loqui*, quàm *meditari.* Itaque ab Aquila redditur alibi verbo φθέγγομαι.

5. *Abſit à me*, &c.] Vulg. *Abſit à me ut juſtos vos eſſe judicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.* Lxx Μή μοι εἴη δικαίους ὑμᾶς ἀποφῆναι, ἕως ἂν ἀποθάνω· οὐ γὰρ ἀπαλλάξω (aliás ἀπαλλάξομαι) μου τὴν ἀκακίαν μου, *Abſit à me juſtos vos pronunciare, donec moriar: non enim ſeparabo à me innocentiam meam.* Tharg. *Pax mihi, ſi purificavero vos: donec exſpirem, non amovebo integritatem meam à me.* Vel, *Abſit à me, Deus meliora.* חלילה cum accentu in penultima, & (·) ſub Heth. *Ut juſtificem vos*] *Ut juſtos vos declarem*, aut *pronunciem*; ut abſolvam vos, aut pro juſtis habeam in hac quidem diſſertatione, ut veſtram opinionem probem. ¶ *Donec exſpiravero*] Vel *donec moriar.* Nam latè hîc accipitur verbum גוע de

de cujus propria significatione diximus aliàs. Hîc nota particulam *donec* non excludere tempus futurum. Simile Matth. 1. 25. *Non cognovit virum donec peperisset primogenitum.* Sic Jes. 22. 14. *Si expiabitur iniquitas hæc donec moriamini*, i. si unquam expiabitur: & 2 Sam. 6. 23. *Non erant ei liberi usque ad diem mortis suæ.* Sic dico, עד, ἕως *usque ad* & *donec* ità referuntur ad tempus præcedens ut de sequenti non affirmetur contrarium. Hujus loci est, *Sede ad dexteram meam donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Id quidam enarrat *postquam posuero*: sic, *postquam peperisset.* Cave, sequaris. ¶ *Removebo*] *Amovebo, auferam.* ¶ *Integritatem meam*] *Innocentiam meam*: q. d. Non patiar mihi adimi quod vos mihi adimere vultis, cùm bene mihi conscius sim, nec ullius delicti culpam agnoscam ob quod tam acerbam pœnam subire debeam & tot tantáque mala perpeti. Ubique tuetur innocentiam suam contra socios & amicos.

6. *Justitiam meam*] *Innocentiam meam*, justitiam causæ meæ. Vulg. *Justificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.* LXX Δικαιοσύνῃ δὲ προσέχων οὐ μὴ προῶμαι, οὐ γὰρ σύνοιδα ἐμαυτῷ ἄτοπα πράξας, *Justitiæ autem inhærens non deseram, nec enim conscius sum mihi* me *commisisse absurda.* Tharg. *In justitia mea confirmatus sum, non derelinquam eam: non probro afficiet* me *cor meum à diebus meis.* ¶ *Firmiter prehendi*] *Hucusque mordicus retinui.* Licet etiam vertere, *quam firmiter prehendi, & hactenus retinui.* ¶ *Non dimittam illam*] Non sinam mihi eam eripi, sed constanter retinebo & pertinaciter defendam. ¶ *Non afficiet me probris*] Alii, *non declinabit à recto*, alii, *non rejuvenescet.* Nam חֹרֶף *juventus* Job 29. 4. חֵרֵף pro *exprobrare* usitatius est in conjug. secunda. Hîc est יחרף in Kal, unde tam variæ interpretationes. ¶ *Cor meum*] Conscientia mea, ut Cohel. 7. 22. *Novit cor tuum*, i. conscientia tua, q. d. *Tibi conscius es.* Aut *cor*, h. e. cogitatio. Nam cogitationes ex Corde, imò Cor sedes est cogitationum, aut, ut Ebræi loquuntur, *perficit eas.* Hoc videtur velle, Cùm mihi conscius sim, cor meum nunquam testabitur contra me, quod mihi probro sit aut dedecori, quod ignominiam mihi adferat. ¶ *A diebus meis*] Dies vitæ intelligit, & tam futuros quàm præteritos significat. Sed hîc de præteritis loquitur, quia præcedit verbum futurum *probris afficiet.* Sensus ergò, *quoad vixero.* Quidam *de diebus meis*, de vita mea, de moribus meis. Non adeò placet.

7. *Sit*] Vel *Erit.* Sed imprecatio magis placet. Vulg. *Sit ut impius inimicus meus, & adversarius meus quasi iniquus.* LXX Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ εἴησαν οἱ ἐχθροί μου ὥσπερ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀσεβῶν, καὶ οἱ ἐπ' ἐμὲ ἐπανιστάμενοι, ὥσπερ ἡ ἀπώλεια τῶν παρανόμων, *Veruntamen sint inimici mei sicut eversio impiorum; & qui contra me insurgunt, sicut perditio iniquorum.* Quædam ex his omissa in ed. Rom. Lex. vet. Παράνομος, *contrarius, contra legis.* Tharg. *Sit quasi reus hostis meus, & qui consurgit in me sicut improbus.* ¶ *Ut improbus*] Revera improbus, i. reus sons, condemnetur, cadat causâ. רשע verbum fori, ut etiam צדיק *justus*; quorum uno significatur *reus insons*, altero *reus sons*, qui ἀδύδικος Græcis. ¶ *Hostis meus*] *Inimicus meus*, qui me innocentem ità oppugnat. ¶ *Insurgens contra me*] *Qui contra me insurgit*, integritatem & innocentiam meam oppugnando, *adversarius meus.* Verbum è verbo *insurgens meus.* ¶ *Sicut perversus*] Habeatur pro homine pravo ac perverso perditóque, aut sit verè perversus, ut sit Caph ἀληθινὸν, h. e. Veritatis particula, non similitudinis; quale in illo, *Erunt sicut contendentes cum Sacerdote, sicut transferentes terminum*, &c. Sic, *Vidimus gloriam ejus* ὡς μονογενοῦς *quasi unigeniti*, verè unigeniti, ὡς pro ὄντως. Vide ... Joh. 1. 14.

8. *Nam*, &c.] Vulg. *Quæ enim est spes hypocritæ, si avarè rapiat, & non liberet Deus animam ejus?* LXX Καὶ τίς γάρ ἐστιν ἐλπὶς ἀσεβεῖ, ὅτι ἐπέχει; πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον ἆρα σωθήσεται; *Etenim quæ spes impio quia exspectat?* (malim *sustinet?*) *Confidénsne super Dominum salvabitur?* Sic Augustinus, quod Græcè est ὅτι ἐπέχει. Posset verti *quia tenax est*, aut *quia in habendo exsuperat.* Olymp. *Cæteri*, ὅτι πλεονεκτεῖ, *quoniam avarus est, quia plus capit, & aliena ad se rapit.* Tharg. *Nam quæ spes delatori quando coacervat divitias mendacii, quando evellit Deus animam ejus?* ¶ *Quæ spes hypocritæ*] Perit ei omnis spes in morte. Nam quid speret mortuus, qui simulatè coluit Deum dum viveret? ¶ *Cùm avaritiæ studuerit*] Cùm lucro inhiaverit quæstuíque deditus fuerit. Tales uno verbo *lucriones* vocantur. *Lucrio* autem Ebraicè dicitur בצע, & בֹּצֵעַ בֶּצַע *lucri avidus.* ¶ *Extraxerit*] Ut calceum è pede, aut gladium è vagina. Est autem Corpus nihil aliud quàm vagina Animæ. Nam anima corpore continetur ut gladius vaginâ. Cæterùm *extrahendi* verbum notat violentum quid. Nam improbi ægrè moriuntur, & non nisi inviti ex hac vita discedunt. Huc referunt ex Luc. 12. 20. *Stulte, hâc nocte tollent animam tuam à te*, & ex Matth. 16. 26. *Quid prodest homini cùm totum orbem lucratus fuerit, anima autem jacturam fecerit?* נָשַׁל pro שָׁל à נָשַׁל *extraho.* Quidam, *cùm pacatam reddiderit Deus animam ejus?* pro יֵשֶׁל יַשְׁלֵה aut יַשְׁלֶה. Sed tunc esset ישל cum ··.

9. *An clamorem*] *Vociferationem, preces.* Vulg. *Numquid Deus audiet clamorem ejus, cùm venerit super eum angustia?* LXX Ἢ τὴν δέησιν αὐτοῦ εἰσακούσεται ὁ Θεός; ἢ ἐπελθούσης αὐτῷ ἀνάγκης, *Aut deprecationem ejus audiet Deus? aut si evenerit ei angustia.* Aug. *Aut preces ejus exaudiat DOMINUS? numquid enim in necessitate*, i. *tentatione, habuit fiduciam? aut, si invocaverit, exaudiet eum?* Tharg. *Fierine potest ut clamorem ejus accipiat Deus, cùm venerit super eum angustia?* ¶ *Audiet*] *Exaudiet*; simplex pro composito. Nam *audit* qui non *exaudit.* Deus autem omnia & audit & videt. ¶ *Veniat super eum*] Evenerit ei. ¶ *Angustia*] Nam in adversis confugere solemus ad Deum. ἀνάγκη in Græcis non est *necessitas* sed *angustia.* Vide Annot. meas ad N. T.

10. *Si*] *An, Num, Numquid. Si* interrogat etiam apud autores Latinos; ut, *Si domi est, rogas?* an domi est? Vulg. *Aut poterit in Omnipotente delectari, & invocare Deum omni tempore?* LXX Μὴ ἔχει τινὰ παῤῥησίαν ἔναντι αὐτοῦ; ἢ ὡς ἐπικαλεσαμένου αὐτοῦ εἰσακούσεται αὐτοῦ; *Habétne fiduciam coram eo? aut tanquam si invocaverit eum, exaudiet eum?* Tharg. *Si super Omnipotente oblectabit se, invocabit Deum omni tempore?* ¶ *Super Omnipotente*] *De*, vel, *in*, ut, *super arbore sidunt*, in arbore. ¶ *Deliciabitur*] *Delicias aget, oblectabit se.* Deus piis semper in deliciis est, eúmque invocant in adversis. Quod certè non faciunt impii: igitur ego, qui hoc facio, non sum impius. ¶ *Invocabit*] קרא *voco, invoco.* ¶ *Deum*] *Eloah, Deum Judicem*, qui regit & gubernat hæc inferiora. Quod qui non credit, non invocat eum. ¶ *Omni tempore*] *Quovis tempore*, videlicet tam prospero quàm adverso.

11. *Docebo vos*, &c.] Vulg. *Docebo vos per manum Dei quæ Omnipotens habeat, nec abscondam.* LXX Ἀλλὰ δὴ ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ἐστιν ἐν χειρὶ Κυρίου· ἅ ἐστι παρὰ παντοκράτορι οὐ ψεύσομαι, *Quapropter annunciabo vobis quid sit in manu Domini: quæ sint apud omnipotentem, non mentiar.* Tharg. *Docebo vos prophetiam Dei; quod est cum Omnipotente non tegam.* ¶ *De manu Dei*] Vel *manum Dei*, i. potentiam Dei. In fonte ad verb. *in manu.* Sed aliud videtur. Sic differunt *edere panem* & *de pane*, quod Ebræus dicit *in pane.* Sic *bibere vinum* & *de vino. Manus Dei* quandoque Prophetiam notat, quæ venit cum robore & potentia. Vide Aben-melechum Ezec. 1. Quidam *cum manu Dei*, quod Græci dicunt σὺν τῇ Θεοῦ παλάμῃ, h. e. Dei ope & auxilio. Alius *quæ sunt in manu Dei*, i. quæ habet in sua potestate; ut sunt res adversæ & secundæ hominum. Noster *per manum Dei.* Sic Hag. 1. 2. *in manu Haggai, per manum*, per Haggæum. Sic *in manu Mosis*, ductu

& operâ

& operâ ejus. ¶ *Cum Omnipotente*] *Apud Omnipotentem*, quæ sunt velut recondita in decretis & judiciis ejus æternis, aut in arcano consilio ejus. *Manus* Prophetiam designat etiam Jes. 8. 11. *Edixit mihi DOMINUS in robore manus*, i. Prophetiæ. Sic alibi, *Manus DOMINI erat super me.* Hîc videtur potiùs denotare Potentiam Dei, h. e. facta ejus fortia, quibus potentiam suam ostendit & exserit. ¶ *Non celabo*] Omnibus modis patefaciam. Simile ut, *Non gaudet stulti pater.* Nam hoc modo negando affirmant contrarium non sine emphasi.

12. *Ecce vos omnes*,&c.] Vulg. *Ecce vos omnes nostis, & quid sine causa vana loquimini?* Unus MS. habet *ut quid*, i. quare, cur. Lxx Ἰδὲ πάντες οἴδατε, ὅτι κενὰ κενοῖς ἐπιβάλλετε, *Ecce omnes nostis, quia vana vanis adjicitis.* Aug. *quia vanè vana loquimini.* Tharg. *En omnes vos vidistis, & quare hoc, ut evanescatis vanitate?* ¶ *Vidistis*] Experientiâ didicistis; aut *videtis*, i. intelligitis. *Videt* Oculus, *videt* Cor. Oculus *videt* quæ cernit, Cor *videt* quæ intelligit. ¶ *Cur hoc ut evanescatis vanitate?*] Vel, *cur vanitate evanescitis?* Nempe itâ sentiendo & judicando de mea miseria deque Dei providentia. Nihil enim vanius pravâ opinione de Deo ejúsque judiciis.

13. *Pars*] *Portio.* Tralatio à Conviviis, vel certè ab iis qui Hereditatem adeunt. Nam sua pars cuique dari solet quam sors ei designarit. ¶ *Cum Deo*] *Apud Deum.* Quidam *à Deo* מעם אל. ¶ *Possessio*] *Hereditas.* Sæpe obvium, *pars & hereditas*, i. pars aut portio hereditatis. *Hereditas* propriè ירושה. *Possessio* autem נחלה. *Possidemus* autem & ea quæ labore acquisivimus. Sic dico, Non omnia quæ possidemus bona sunt hereditaria. ¶ *Præfractorum*] Tyrannorum, ferocium, qui alios suâ potentiâ opprimunt. Vulg. *Hæc est pars hominis impii apud Deum, & hereditas violentorum quam ab Omnipotente suscipient.* Lxx Αὕτη ἡ μερὶς ἀνθρώπου ἀσεβοῦς παρὰ Κυρίου, κτῆμα δὲ δυναστῶν ἐλεύσεται παρὰ Παντοκράτορος ἐπ᾽ αὐτούς, *Hæc est pars hominis impii à DOMINO, possessio verò potentium veniet ab Omnipotente super eos.* Sym. & Th. καὶ κληρονομία ἣν οἱ ἀκαμπεῖς παρὰ τοῦ Ἱκανοῦ κομίζονται, *& hereditas quam non flexibiles ab Omnipotente capient.* Hîc *Saddai* expositum ἱκανὸς *sufficiens*; & עריץ ἀκαμπὴς *qui flecti nequit.*

14. *Certè*] אם pro אמנם *Verè, Certè, Sanè.* Vulg. *Si multiplicati fuerint filii ejus, in gladio erunt; & nepotes ejus non saturabuntur pane.* Malim *ad gladium erunt*, i. gladio peribunt. אם *si*; hæc est propria hujus particulæ significatio. Lxx Ἐὰν δὲ πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, εἰς σφαγὴν ἔσονται· ἐὰν δὲ καὶ ἀνδρωθῶσι, προσαιτήσουσιν, *Quòd si multi fuerint filii eorum, in occisionem erunt: si autem & viri facti fuerint, mendicabunt.* In AA LL pro αὐτοῦ *eorum* legitur αὐτοῦ *ejus*, & apud Aug. *si juvenes facti fuerint, indigebunt.* Tharg. *Si multiplicabuntur filii ejus, id ideo erit ut occidantur gladio: & filii filiorum ejus non saturabuntur pane.* ¶ *Multiplicabuntur*] *Multi erunt.* Non displicet, *Si multi erunt filii ejus, ad gladium*, sub. *multi erunt:* vult dicere *ut gladio interimantur*, aut *ut cadant in bello.* Nam *gladius* quandoque bellum significat. ¶ *Posteri ejus*] *Liberi ejus*, & quicunque ex illo exierint, ut omnes descendentes ab eo. Mercerus *pignora ejus.* ¶ *Non satiabuntur*] Peribunt fame. Minus dicit, plus intelligit. Grammatici vocant μείωσιν vel *Liptoten.* Quale est illud, *Non remittetur ei, neque in hoc neque in futuro seculo*, i. punietur in utroque. Inter Dei maledictiones est *comedere, & non satiari*; unde illud, *comedent, sed non ad satietatem.* Quod solet accidere iis etiam qui non laborant inediâ. Senes tamen hîc ediderunt *mendicabunt:* q. d. *ostiatim panem mendicabunt, nec eo satiabuntur.* Contrà de justo legimus Psal. 37. 25. *Non vidi justum derelictum, aut semen ejus quærens panem.* ¶ *Pane*] Ullo cibo: q. d. Nullus erit cibus qui eorum famem explebit, aut potus qui sitim eorum restinguet. Tanta erit maledictio Dei: etiam in copia inopiam experientur. Quorsum enim panis, si non saturat nos?

15. *Residui ejus*] *Superstites ejus*, qui gladium aut famem evaserint, sive filii fuerint, sive nepotes, non refert. ¶ *In morte*] In sepulcro. Sic *penetralia mortis* Prov. 7. 27. ubi Tharg. *cubicula sepulcri.* Nam Sepulcrum est domus mortuorum, atque adeò ipsius mortis. Aut *morte*, h. e. pestilentiâ, quam Galli vocant *mortalité.* Similiter Chaldæis *pestilentia* מותנא dicitur, i. *mors*, 2 Sam. 24. 13. ubi דבר in fonte. Sulpitius Severus Hist. sacræ lib. 1. *mortem tridui elegit*, h. e. pestilentiam. *Mors* eo significatu usurpatur in fine Seder Olam Suta, & 1 Reg. 5. 6. item 9, & 11. Sensus ergò, *in morte*, h. e. cum pestilentia, *sepelientur.* ¶ *Vidua ipsius*] Plures uxores habebant, ac proinde mortuo marito plures viduæ supererant. ¶ *Non flebunt*] Non deflebunt defunctum maritum, quin potiùs gaudebunt quòd eo liberati sint, vel propter improbitatem ejus, vel propter alias causas: ut plurimæ sunt quæ viduas exhilarare possunt. Aliter, *sepelientur in morte*, in morte secunda, quæ *mors animæ* dicitur, & à nostro interprete vocatur *interitus.* Ambrosius De fide resurrectionis tres mortes recenset, *Tertia*, inquit, *est de qua dictum legimus, Dimittite mortuos sepelire mortuos suos. Eâ morte non solùm caro sed etiam anima moritur.* Augustinus numerat quatuor mortes; 1. cùm corpus exstinguitur; 2. cùm in peccatis versamur; 3. cùm anima punitur sine corpore; 4. est mors animæ cum corpore in inferno. Hoc observat in Dialogo Quæstionum LXV. qu. 32. Impii ergò sepeliuntur in morte, & pii in vita. Valde placet. Vulg. *Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu, & viduæ illius non plorabunt.* Lxx Οἱ δὲ περιόντες αὐτοῦ ἐν θανάτῳ τελευτήσουσι, χήρας δὲ αὐτῶν οὐδεὶς ἐλεήσει, *Qui circa eum sunt, in morte morientur; & viduis eorum nemo miserebitur:* malim *viduarum.* Tharg. *Superstites ejus* (qui evaserunt communem calamitatem) *in morte sepelientur, & viduæ ipsius non flebunt.*

16. *Si*, &c.] Vulg. *Si comportaverit quasi terram argentum, & sicut lutum præparaverit vestimenta.* Lxx Ἐὰν συναγάγῃ ὥσπερ γῆν ἀργύριον, ἴσα δὲ πηλῷ ἑτοιμάσῃ χρυσίον, *Si collegerit ut terram argentum, & æquè ac lutum paraverit aurum.* עפר *pulvis, terra* synonymum est: unde ἐκ παραλλήλου *terra pulveris, & pulvis terræ.* Tharg. *Si congregaverit ut pulverem argentum, & ut lutum paraverit indumentum.* ¶ *Coacervaverit*] *Congesserit in acervum.* ¶ *Ut pulverem*] Proverbiale, quo copiam notant. Ergò *ut pulverem*, i. magnâ copiâ. Sic emphasis est in verbo *coacervandi.* ¶ *Argentum*] Vel *pecuniam.* Dicitur de pecunia tam aurea quàm argentea. Etiam de ærea usurpatur. Sic ἀργύριον. ¶ *Sicut lutum*] Non modò copiam designat, sed etiam vilitatem. Nam in copia vilitas: & quid vilius luto? Sic tempore Salomonis tam vile erat aurum quàm lutum. Innuit autem lutum platearum. Nam & *lutum figuli* dicitur, quod non adeò vile est. ¶ *Indumentum*] *Vestimentum, vestes.* Quid viderunt Senes cùm hoc loco χρυσίον, i. *aurum*, interpretarentur? ¶ *Præparaverit*] *Paraverit.*

17. *Præparabit*] Vel *Parabit*, i. Si paraverit. Simile, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam*, Si ædificaverint. Licet vertere *Paraverit.* Quale illud,

Graculus esuriens in cœlum jusseris, ibit.

Vulg. *Præparabit quidem, sed justus vestietur illis; & argentum innocens dividet.* Lxx Ταῦτα πάντα δίκαιοι περιποιήσονται, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ ἀληθινοὶ καθέξουσιν, *Hæc omnia justi vendicabunt, & pecunias ejus veraces obtinebunt.* ¶ *Justus*] Vir bonus. ¶ *Induet*] Induet illud vestimentum; vel induetur, aut induet se, illo. ¶ *Argentum*] Vel *pecuniam*, ἀργύριον. ¶ *Innocens*] Purus à crimine. Tharg. *& argentum justus partietur* זכאי. ¶ *Partietur*] Cum aliis justis; vel partem indè accipiet, vel dividet; juxta illud, *Recondita sunt justo opes peccatoris.*

18. *Ædificat*] Vulg. *Ædificavit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit umbraculum.* Lxx Ἀπέβη δὲ ὁ οἶκος αὐτοῦ ὥσπερ σῆτες, καὶ ὥσπερ ἀράχνη, *Evadet autem domus*

mus ejus sicut tinea, & sicut aranea. Schol. *Fortasse illud* ἀκτοιήσονται sign. *non* κλήσονται *Possidebunt, sed* χρήσονται τοῖς δέον, *Utentur quo est opus.* SICUT ARANEA] *In aliis codicibus* ἀ συνετήρησεν. Aug. *quæ servabat.* Tharg. *Ædificat sicut tinea domum suam, & sicut umbraculum quod facit custos fructuum.* ¶ *Sicut tinea*] Quæ non habet stabilem domum, sed fragilem & caducam. Idem dicendum de Aranea; unde *domus araneæ. Tinea* Græcè σὴς dicitur, quod originem habet ex Ebræo סס *tinea.* Hic est עש. ¶ *Sicut umbraculum*] Quod in æstu Solis erigitur ad umbram. סכה etiam redditur *tabernaculum*; unde *festum Tabernaculorum,* i. *Succoth,* quæ ex frondibus & ramis arborum ad tempus exstructa non diu durant. *Attegias* vocat interpres Josephi Ruffinus. ¶ *Custos*] *Vineæ,* aut *pomorum:* נטר *qui vineam aut poma servat;* sub quo nomine & Ficus continentur, qui etiam suos custodes habebant. Hujusmodi tugurium ad custodiendos fructus constructum à Græcis ὀπωροφυλάκιον dicitur Jes. 1. 8.

19. *Dives,&c.*] Vulg. *Dives cùm dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inveniet. Dormierit,* i. obdormierit, mortuus fuerit. Lxx Πλούσιος κοιμηθήσεται, καὶ οὐ προσθήσει· ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ διήνοιξε, καὶ οὐκ ἔστι, *Dives dormiet, & non adjiciet: oculos suos aperiet, & non est.* Legerunt יסף pro יאסף. Tharg. *Dives dormit, & non congregatur: oculos suos aperit, & non est.* ¶ *Cubat*] *Moritur*; unde שכיב *mortuus.* Id reddunt verbis κοιμάω & *dormio*; unde *dormientes* vocantur qui defuncti sunt; & κοιμητήρια, q. *dormitoria.* ¶ *Non colligitur*] *Ad plures,* vel *ad patres suos,* vel sanè *ad populum suum.* Dicunt etiam, *collectus fuit ad populos suos.* Et *non colligitur,* non sepelietur; insepultus abjicietur: sepelietur sepulturâ asini, quam vocant *insepultam sepulturam.* Erat autem valde ignominiosa apud Veteres, qui corporis defuncti singularem curam gerebant ob spem futuræ resurrectionis post hoc seculum. Dicunt etiam *colligeris ad sepulcra tua,* pro *sepelieris,* 2 Reg. 22. 20. Simul occurrunt Jer. 8. 2. *non colligemini, nec sepeliemini.* Hos. 9. 6. *Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos.* Ezec. 29. 5. *non colligeris, neque congregaberis.* ¶ *Oculos suos aperit*] Quomodo aperit oculos mortuus? An sensus est ut ibi, *Aperi oculos tuos, & satiare pane,* Si diligens eris, satiaberis pane? *Aperit oculos,* qui vigilat; *vigilat,* qui diligens est; unde dicimus *jus vigilantibus scriptum esse, non dormientibus,* h. e. sedulis, non ignavis. Sic hoc loco, *& non est,* non est ei quicquam, nihil habet. Sed fortè melius, Tam citò perit quàm oculos suos aperit; aut citiùs perit quàm eos aperiat. Simile, *Verte improbos, & non sunt,* Citiùs quàm vertas eos pereunt. Mercerus, *Aperuerit oculos suos* ad opes, ut illis fruatur, *nec erit ejus opulentia:* nihil inveniet. Alius, *Aperit aliquis oculos in improbum, & non est.* ¶ *Non est*] In vita, sive in vivis.

20. *Assequentur*] In fonte *Assequetur*; & est genus constructionis ut, *Justi sicut juvenis leo confidit,* i. confidunt; aut unusquisque ipsorum confidit: q. d. *Quilibet terror eum assequetur,* aut *apprehendet.* Vulg. *Apprehendet eum quasi aqua inopia, nocte opprimet eum tempestas.* Lxx Συνήντησαν αὐτῷ ὥσπερ ὕδωρ ὀδύναι, νυκτὶ δὲ ὑφείλατο αὐτὸν γνόφος, *Occurrerunt ei sicut aqua dolores, nocte autem sustulit eum caligo.* Tharg. *Adhæsit ei sicut aqua tumultus, nocte transferet eum tempestas,* aut *ventus turbidus.* ¶ *Sicut aqua*] Proverbiale copiæ, ut, *sicut pulvis, sicut arena, tanquam terra.* Sic, *effundam sicut aquam,* i. copiosè, abundanter. ¶ *Abripiet eum*] Clàm & subitò; ut quæ furto abripiuntur, quod ferè nocte committi solet. Verbum è verbo *furabitur eum.* ¶ *Tempestas*] Vel *turbo*; & *tempestas* iræ Divinæ aut *turbo. Abripiet,* inquam, *eum ex improviso, nec opinantem.*

21. *Tollet*] Auferet è medio; vel abducet in captivitatem, ut Hos. 1. 6. *sed tollendo tollam eos:* quod tamen alii aliter enarrant. Vulg. *Tollet eum ventus urens, & auferet, & velut turbo rapiet eum de loco suo.* Lxx Ἀναλήψεται δὲ αὐτὸν καύσων, καὶ ἀπελεύσεται, καὶ λικμήσει αὐτὸν ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, *Tollet autem eum æstus,* aut *ventus urens, & abibit, & ventilabit eum è loco suo.* Tharg. *Tollet eum ventus Orientalis, & ibit, & quasi turbine rapiet eum è loco suo.* ¶ *Eurus*] Ventus vehementissimus in terra Israel ab Oriente flans; de quo aliás. Vocatur *ventus DOMINI* Hos. 13. 15. *Veniet Eurus ventus DOMINI. Diffringit naves Tharsis* Psal. 48. 7. Quin eo Deus pervium reddidit mare Suph Exod. 14. 21. & coturnices adduxit in castra Israelitarum, dum in deserto essent, Psal. 78. 26. Calidissimus est, utpote à Zona torrida profectus: unde à Græcis καύσων, i. *ventus urens,* redditur. Sunt qui קדים *Euronoton* interpretantur. De vehementia ejus, quæ scripsi, dubios nos reddunt Jurisconsulti Ebræi. Nam in tractatu De cultu extraneo in Glossa fol. 29. p. 1. scribunt disertè, *Ventus Orientalis non est fortis.* Si verè, tum alius est ventus Orientalis ab eo qui קדים dicitur. Certè Græci non *Eurum* sed νότον interpretantur cùm alibi tum Exod. 10. Cæterùm *Euri* vocabulo hîc significari putant vim iræ Divinæ. ¶ *Et abibit*] Vel in captivitatem; vel,

Illuc unde negant redire quenquam.

quod suprà dixit, *ivit viam quà non revertetur.* Sic autores Latini mortem *abitionem* vocant, teste Festo. Vel *abibit* vento abreptus. ¶ *Velut turbine rapiet eum*] *Turbinis in morem abripiet & abducet eum,* h. e. subitò, celeriter, inopinatò, ex improviso. Sic alibi, *transit ut turbo.* Verbum hîc in Ebræo quod à *turbine* factum, ut si dicas *turbinabit eum.* ¶ *E loco suo*] *E statu suo.* Sic, *nosce locum tuum,* i. statum tuum, conditionem tuam. Mercerus, *è dignitate & opum amplitudine dejiciet eum Deus, venti more in ipsum desæviens.*

22. *Projiciet*] *Deus,* an *Eurus?* Sed quid projiciet? Conjiciet, inquit, in eum mala omnis generis, calamitates plurimas & ærumnas multas. Vulg. *Et mittet super eum, & non parcet: de manu ejus fugiens fugiet.* Lxx Καὶ ἐπιρρίψει ἐπ' αὐτὸν, καὶ οὐ φείσεται, ἐκ χειρὸς αὐτοῦ φυγῇ φεύξεται, *Et projiciet super eum, & non parcet, de manu ejus fugâ fugiet.* Tharg. *Projiciet super eum, & non parcet, à manu ejus fugiendo fugiet.* ¶ *Nec parcet*] *Neque parcet ei,* qui nemini pepercit unquam. Par pari. Sanè non meretur misericordiam qui nullam unquam exercuit. ¶ *A manu ejus*] *Dei* videlicet; & *à manu ejus,* à plaga ejus: nam plaga quam Deus infligit vocatur *manus ejus.* Aliter, *à manu sua,* à plaga sua, quæ illi inflicta. Sic apud Davidem, *manus mea diffluxit.* Quidam, *è manu ejus fugiet,* i. celerrimè abibit omnis opulentia quam in manu habebat. ¶ *Fugiendo fugiet*] *Fugiet, fugiet.* Sic *videndo vidi,* vidi vidi. *Fugere* pro *celeriter abire* notavi aliás. Sic, *Fugite è Chaldæis,* aut *Babylone.*

23. *Plaudet*] Quilibet piorum. Plaudere manibus gestus est lætantium & approbantium; unde in Comœdiis illud frequens, *Valete & plaudite,* i. Complosione manuum testemini vos approbare hanc quam egimus comœdiam. Sanè quando moritur improbus, gaudent viri boni, & hoc suum gaudium testantur manuum plausu quandoque. Vulg. *Stringet super eum manus suas, & sibilabit super illum intuens locum suum.* Lxx Κροτήσει ἐπ' αὐτοὺς χεῖρας αὐτῶν, καὶ συριεῖ αὐτὸν ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, *Plaudet super eos manibus suis, & exsibilabit eum de loco suo.* Tharg. *Plaudet super eos manibus suis, & exsibilabit eum è loco suo.* ¶ *Super eum*] Vel *eos*; עלימו utrumque sign. ¶ *Manibus suis*] *Volis suis.* Mirum Chaldæum vertere ירדון, cùm præcedat verbum sing. ¶ *Sibilabit*] Signum irrisionis, ut Soph. 2. 15. *Omnis qui transibit per eam sibilabit.* Nos diceremus *exsibilabit eum,* q. sibilo explodet. Thren. 2. 15. *sibilarunt, & moverunt caput:* & 16. *sibilarunt, & frenduerunt dentibus.* Hinc *sibilum* pro *sanna* & *irrisione* seu ludibrio Jer. 25. 9. R. Levi putat esse signum stuporis. Simul ista leguntur 1 Reg. 9. 8. *stupebit & sibilabit:* & 2 Par. 29. 8. *tradidit eos in commotionem, in stuporem* [vel *desolationem*] *& sibilum.* Mich. 6. 16. *habitatores ejus erunt in sibilum*; omnibus ludibrio erunt. *Sibilare ad aliquem* est sibilo advocare ad se, Jes. 5. 26. Zach. 10. 8. Rursum Jes. 7. 18. ¶ *E loco suo*] E regione aut urbe sua; aut è loco ubi erit: מקום pro *urbe* aut *regione* notavi aliás.

IDEM.

IDEM.

5. לא אסיר תמתי. Sym. οὐκ ἀποστήσομαι τῆς ἁπλότητός μου *non recedam à simplicitate mea*] *Discedam, desciscam. A simplicitate mea*; Hier. *ab innocentia mea*. Alii *ab integritate mea*. Sic apud Salomonem, ubi vulgò legimus, *Qui ambulat simpliciter*, alii reddunt, *Qui ambulat integrè*.

8. כי יבצע. Οἱ λοιποὶ, ὅτι πλεονεκτεῖ *quòd plus habeat*] Vel potiùs, *avarus*, sive *plus habendi cupidus, sit*: vel, *ampliorem portionem habeat*. Hier. *si avarè rapiat*. Notum ut בצע antiquâ declaratione sit πλεονεξία, i. *plus habendi cupiditas*. Hab. 2.9. בצע בצע. Lxx πλεονεκτῶν πλεονεξίαν. Licet vertere *si quæstum fecerit*: nam בצע *quæstus*.

13. ונחלת עריצים משדי יקחו. Sym. Th. καὶ κληρονομίαν ἣν οἱ ἀκαμπεῖς παρὰ τοῦ Ἱκανοῦ κομίσονται, *& hereditatem quam rigidi à Deo ferunt*] *Rigidi, duri, præfracti, inflexibiles*. ¶ *A Deo*; *à Sufficiente*, sive ab eo qui solus sibi sufficit.

20. בלהות. Sym. ἀνυπαρξία *inexsistentia*] Suprà 18. 14. בלהות. Aq. ἀνυπαρξία, q. à בל *non* & הוה *fuit*. Psal. 73.19. מין בלהות. Hier. *quasi non sint*.

GROTIUS.

15. *Vidua illius non plorabunt*] Infames magnorum criminum lugere vetitum apud multas gentes. L. Liberorum, D. de his qui notantur infamiâ. Suetonius Tiberio 61. *Interdictum nè capite damnatos propinqui lugerent*.

8. *Ædificabit quasi tinea domum suam*] Domus quam ædificabit ità facilè peribit quàm tineæ domicilium, quod ipsa corrodit. ¶ *Et sicut custos fecit umbraculum*] Non durabilior erit domus ejus quàm pergula quam ad tempus breve sibi facit ὀπωροφύλαξ. Vide Jon. 4. 5, & seq.

19. *Dives cùm dormierit nihil secum auferet*] Gr. Πλούσιος κοιμηθήσεται καὶ οὐ προσθήσει sed legendum videtur περιθήσεται. Nam περιστέλλεσθαι Græcum & אסף Hebræum dicitur de iis qui cum honore in monumentis majorum sepeliuntur, 2 Reg. 22. 20. Jer. 8. 2. & 22. 19. ¶ *Aperiet oculos suos, & nihil inveniet*] Sæpe etiam dum vivet à suis deseretur ob morbos contagio formidandos.

21. *Tollet eum Eurus*] Pestilens aura. Vide Exod. 10. 13. suprà 15. 2. Jon. 4. 8.

22. *De manu ejus fugiens fugiet*] Omnia molietur ut effugiat.

23. *Stringet super eum manus suas*] Quisquis aderit plaudet præ gaudio. ¶ *Sibilabit super eum, intuens locum ejus*] Exsibilabitur mortui nomen.

CODURCUS.

Explicatâ suâ de Majestate & Gloria Dei sententiâ, transit ad defensionem innocentiæ suæ adversus falsas Triumvirorum criminationes: quod quinque capitibus sequentibus exsequitur. Ac primùm hoc capite protestatur se nunquam eorum dicta approbaturum, nec deflexurum ab eo quem institerat vitæ tramite, sed constantissimè verbis factísque in vera pietate perseveraturum, purámque ab omni fraude conscientiam servaturum: quicquid ipsi garriant, probè se nosse quæ sors improbos maneat. Cap. 28. Quàm sit difficilis inventu Sapientia disserit. Cap. 29. Gloriam pristini sui statûs commeminit. Cap. 30. Queritur quòd rebus mutatis atque adversis insurgant in se homines nihili, quamvis de miseris optimè meritum. Tandem cap. 31. pietatis suæ erga Deum & charitatis in proximum singula capita recenset.

1. *Porrò parœmiam suam*, &c.] משלו *parœmiam suam* vertere malui quàm *sermonem, parabolam, sententiam, proverbium*, aut *paranesim*. Græcus habet εἶπε τῷ προοιμίῳ, ut in sequentibus existimo mendum inesse, & reponendum τῇ παροιμίᾳ.

2. *Vivit Deus*] Hæc verba testatam faciunt Jobi singularem pietatem, qui Deum porrò colit veneratúrque, etsi Deus illum atque ejus causam non modò deseruisse videtur, sed etiam infestus esse, qui ejus animam affligat. Est enim hoc jusjurandum sanctissimum. Præstat itaque quod suprà pronunciaverat & spoponderat, liberátque suam fidem. ¶ *Qui judicium meum removet*] i. Qui me quasi sontem habet: vel, qui mihi jus dicere & vindicias pronunciare aspernatur. Ergò interpretor *judicium removere*, comperendinare, diem diffindere, vel aliquem injuriis & contumeliis inimicorum objicere, aut non asserere nec vindicare ab illis. Hactenus igitur dicta Jobi à pietate non abhorrent. Erant enim perquam vera; cùm Deus eâ ratione eum tentaret.

3. *Quamdiu*] Hebr. כל עוד; existimo עוד positum pro עד, vel עת, juxta idiotismum linguæ Jobi.

4. *Lingua mea meditabitur*] i. Meditatam fraudem pronunciabit. Est enim propriè Animi *meditatio*, non Linguæ. Ni malis ità verbum הגה usurpari ut Latinè *meditari*, quod etiam Poeta tribuit Arundini. *Meditatur* autem *lingua fraudem* quando mentitur & concinnat verba quibus mentem & conscientiam dissimulet. Ergò nullo modo assentaturum se illis liberè dicit, nec blando obsequio innocentiam suam proditurum ut eos demereatur. Est enim verum mordax salis instar.

5. *Donec exspiravero*] i. Nunquam. Est autem *exspirare* synonymum verbi *mori*. Octies exstat in hoc libro, nec aliud sign. nisi *mori*. Súntque admodum ridiculi qui Israelem non esse mortuum dicunt, quia *exspirasse* ipsum non *mortuum esse* legimus.

6. *Non removebo à me rectitudinem meam*] Hoc potest de dictis vel factis intelligi, ut vel significet nunquam se commissurum ut suo sibi silentio innocentiæ suæ defuisse videatur, vel nunquam animum suum aversurum à recto: quæ posterior interpretatio sequentibus confirmari videtur. Atque ni aliter metri ratio postularet, Soph Pasuc post אנע statuere oportuit. Tria enim illa commata eódem pertinent; *Nunquam à me removebo integritatem meam. Institutum meum constanter retinebo. Et nunquam animus ætatem antè actam exprobrabit mihi*. Latina Vulg. & Græcus ad præteritum referunt, לא יחרף quod ad futurum pertinet. Ità vernaculè verterem, *jour de ma vie ma conscience ne me reprochera*.

7. *Esto sicut improbus*] Hæc verba non sunt imprecantis. Cap. enim 31. v. 29, 30, 31. negat se tali unquam erga inimicos fuisse animo. Ergò hæc dicuntur juxta communem loquendi morem, quo significetur nullam esse exitialiorem pestem Improbitate; ut si quis inimico malè esse cuperet, optandum esset *eum esse improbum*. Ergò tantum abest vitio aliquo hæc verba laborare, quin potiùs colligas ex illis gnomen egregiam, Non debere esse nos de inimicorum ultione solicitos, satis magnum illis incumbere supplicium suam improbitatem. Non abhorret ab hac sententia Diogenis responsum quod laudatur à Plutarcho. Interrogante aliquo, Πῶς ἀμυνοῦμαι τὸν ἐχθρόν; αὐτὸς ἔφη, Καλὸς κἀγαθὸς γενόμενος, *Quâ ratione ultionem de inimico caperet? Si teipsum, inquit, præstiteris virum probum & justum*. Sed hic observandum activâ voce inimicos Jobum indigitare; ut hinc etiam discas quales pii inimicos habeant, non quos ipsi infestent, sed à quibus infestentur. Nam postquam dixit *inimicos meos* activâ voce, i. *osores meos*, subjicit interpretationis gratiâ *eos qui insurgunt in me*. Non autem possunt alii esse qui in pios insurgunt quàm *improbi*. Ergò neque etiam hoc Jobi dictum eatenus reprehendendum. Ut non nisi improbis exosi simus, quibuscum nulla debet esse nobis vitæ consociatio.

8. *Nam quæ spes hypocritæ quòd fœneratus fuerit?*] i. Quænam merces, quis fructus, quis tandem finis, vitæque exitus? Observandum in Thargum hujus libri חנף verti דילטור *dilator*, quæ vox est Latina *delator*. In odium delatorum & sycophantarum Syri hypocritas *delatores* dixerunt. Hîc *fœnerari* pro quolibet peccati genere συνεκδοχικῶς. Unde quid de Fœnore sentiendum colligere est. Nota

M. Cato-

M. Catonis responsio quærenti *quid maximè expediret in re familiari*, postquam *bene pascere, satis bene pascere, bene vestire, arare* quartùm subjecisset; & ille tandem rogaret sententiam de fœnerando, *Quid fœnerari? Quid hominem*, inquit Cato, *occidere?* Ità ut M. Catoni *fœnerari* perinde fuerit atque *hominem occidere*. Jarhius & R. Levi interpretantur hîc בצע בצע *rapere mammona*. ¶ *Quando rapiet Deus animam ejus*] Græcus vertit ποιῶς ὅτι Κύριον ἀρα σωθήσεται; Hieronymus, *& non liberet Deus animam ejus*. Non sunt assecuti sententiam horum verborum: veram significationem Thargum & Hebræi tradiderunt. Agitur hîc de die mortis, quo Deus inibit rationes cum hypocrita, ישא ראשו *caput ejus tollet*: ut loquitur Joseph apud Moysem, i. purgabit ejus rationes. Verbum ישל *jeschel* Aben Ezra & Jarhius interpretantur ישל *jischal*, quasi à נשל, ut של נעליך *exue calceos tuos*, Exod. 3. R. Levi q. à שלה *quiescere*, יעמוד בשלוה, *statuetur in quiete*. Eorum sententiam sequimur quorum meminit Aben Ezra, qui à שלל deducunt: nam ea significatio magis quadrat. Quicquid sit, tantùm hîc occurrit sic scriptum, unde per Leith notatur in Masora.

9. *An clamorem ejus*] Hîc versus cum sequenti docent quæ sit παῤῥησία apud Deum ejus qui puras manus attollit in cœlum. Neque existimo Jobum versasse in animo se in exemplum proponere, cùm nondum hujus dicti fidem experiretur: quare addidit, se quamvis afflictissimum nullo pacto vera dissimulaturnm. ביד אל interpretor ut Psal. 18. 30. באלהים σὺν Θεῷ. Thargum reddit בנבואת, quod est à sententia alienum.

12. *Ecce vosmet ipsi vidistis*] Significat se non repugnaturum illis in eo quod rectè senserant dixerántve atque experientiâ cognoverant. Vos estis dictorum meorum testes. Quid vana fringultitis, cùm vobis potiùs ab illis metuere debeatis quæ & ipsi vestro vobis calculo probastis, & ego porrò concedo profiteórque, nempe, scelerum suorum pœnas improbos tandem aliquando daturos.

13. *Hæc est portio hominis improbi*] In hoc versu & quatuor sequentibus nihil est difficile. Vox צאצאים vix alibi exstat quàm in hoc Libro, & apud Esaiam. De *propaginibus arborum* & de *liberis* usurpatur.

15. *Residuum eorum mors ipsa sepeliet*] Versio hæc præ se fert nostram de hoc loco sententiam. Lat. Vulgata ad verb. *Qui reliqui fuerint ex eo sepelientur in interitu*; optimé: neque ulla alia magis accedit ad verum sensum; nempe, Carere funere improborum posteros, & mortem esse ipsis sepulturam: quippe qui vel obruantur, vel mergantur, vel devorentur, vel absorbeantur; ut contigit Diluvio mersis, Core, Dathan & Abiram, Absalom, & quinque illis Regibus, de quibus tamen hæc intelligi nefas. Quanquam hîc ex amicorum sententia loquatur vir sanctus. Reliquorum interpretationes à vera sententia abhorrent. ¶ *Viduæ eorum eos non lugebunt*] Significat adeò infamem & ignominiosam eorum mortem futuram ut nè viduis quidem suis ejus gratiâ lugere concedatur. Quod etiam jure Civili cautum fuisse constat ex Ulpiano Dig. De his qui notantur infamiâ leg. 11. §. *Non solent autem*. Quo jure non dubito nixum Tiberium quando vetuit *nè capite damnatos propinqui lugerent*, ut habes apud Suetonium in Tiberio. Vel sensus est, Ex genere improborum neminem fore superstitem qui eos lugeat, sed eorum viduas exstinguendas esse cum illis. Simile est illud Psal. 78. *Sacerdotes eorum gladio ceciderunt, nec viduæ eorum fleverunt*, ואלמנותיו לא תבכינה.

16. צבר est *accumulare, coacervare*. Vox satis infrequens: septies enim tantùm occurrit.

18. *Ædificabit instar tineæ*] Quæ cùm adhærescat vestibus excutitur sedulò cùm primùm deprehenditur, nè eas corrumpat. ¶ *Et sicut custos umbraculum struit*] Optimè Vulg. Latina: sed pessimè Græcus, καὶ ὥσπερ ἀράχνη ἃ συνετήρησεν. סכה enim est ὀπωροφυλάκιον.

19. *Dives discumbit*] Hunc versum nemo interpretatus est præter Thargum, qui totidem verbis Hebraica expressit עתיר ידמוך ולא יתכנש, *Dives dormit, & non collegit se*. Nolumus huc congerere reliquas interpretationes, Græcam, Latinas diversorum, vernaculam Genevensem, Hebræorum commentarios: longè enim exorbitant à germano sensu. Doctiss. Mercerus verbum שכב de *morte* interpretatur cum Græco interprete, & Hebræis. Certum est eam esse hujus verbi significationem passim in Thargum. Et verbum *colligere* intelligit de Sepultura, ut significetur *carere funere & jacere insepultum*. Sed id jam suprà eleganter significatum videmus. Ergò, *Dives discumbit, nec sarcinas collegerat*, significat, Divitem imparatum, ex improviso, & incogitantem decedere. *Discubuerat, nec sarcinas collegerat: Quando oculos aperit*, i. manè, *abivit, excessit, evanuit*, è medio morte sublatus: *Il se met au lict; il ne s'estoit pas preparé; & il est troussé; il luy à falu delogér*. Cujus exemplum habes Luc. 12. Qui cùm dispósuisset per horrea cellásque proventus hornos & uberes, sibi in posterum prudenter cautum existimat, & securus indulget genio. Atqui illâ nocte hausit ejus animam ineluctabile fatum. Dives discubuerat, altúmque dormiebat, nec sarcinas collegerat, resurgente die evasit. Sequentia magis etiam confirmant nostram interpretationem de *eluvione nocturna* & *subito turbine*, quo significare vult Propheta abreptum illum divitem. Ego hîc בלהות *ballahoth* scriptum pro בלהות *ballahuth* existimo, atque sing. esse numeri.

21. *Abibit*] Nempe *dives*: refero enim ad eum qui tollitur, non ad *ventum*. Probat nostram interpretationem quod sequitur, ¶ *Abripiet eum de loco suo*] Nempe *ventus divitem de ejus loco*. Hoc enim de divite intelligendum.

22. *Immittet illum*] Nempe *Deus ventum*. Nec dubitavi nominativum exprimere. Sunt enim venti in manu Dei, quos ipse de thesauris suis expromit. ¶ *De manu ejus repentè fugiet*] Non est absimile illud Poetæ,

Quà data porta ruunt.

23. *Complodent manus*] Sunt signa consternatorum & attonitorum. Loquendi genus frequens apud Jeremiam. Conclusio est, Perculsos multos subitâ & inexspectatâ improborum ruinâ obstupescere, atque stuporis sui signa edere. Notanda est autem hæc conclusio, quia per illam fit transitus ad sequentia. ישפוק per ש Smol pro Samech. Nam שפק vel ספק *complodere* est, & *sufficere*. Rarum in Scriptura pro *sufficere*, frequens apud RR. & Thargum in illa significatione.

CAP. XXVIII.

MUNSTERUS.

1. **U**Nde *educitur argentum*] Omnia, inquit, quæ latent in terris & aqua, manifestantur aut humanâ industriâ aut temporum successu: Sapientia autem Divina est imperscrutabilis.

3. *Finem posuit tenebris*] h.e. Nihil est tam absconditum quod non aliquando reveletur, & cujus interitum Deus non cognoscat. Kimhi tamen exponit תכלת pro *perfectione*; ut sit sensus, Nulla res est in terra aut abysso, quæ adhuc perficitur, quam non cognoscat Deus.

4. *Ut invalescat torrens*] Sensus est, Ipse exsiccat in uno loco fluvium, & facit ut in alio loco arido fluvius profundus incipiat currere.

5. *Convertitur sicut ignis*] Aliud miraculum Dei hoc est, quòd in plerisque locis terra in superficie producit panem, & in fundo invenitur materia sulfurea atque vena salsuginis. Vel, terra quæ modò est fertilis, temporum successu redigitur in fundum sterilem. Sic *sapphirus* & alii pretiosi lapides terræ habent loca sua, etiam quæ nullius animalis pes calcavit, &c. & hæc Deus transmutat.

9. *In silicem mittit*] Ostenditur hîc alia mutatio quæ fit per potentiam Dei, nempe quòd montes transferuntur, & torrentes ex petris producuntur.

11. *Perplexitatem fluviorum*] h. e. Flumina procellosa sæpe in alium coercentur locum, & apparet quicquid in eorum fundo latuit. Alii sic legunt, *E guttis flumina colligit.*

12. *Sapientia ubi invenitur*] Res corporales, inquit, alicubi inveniuntur, at sapientia Dei nullâ peregrinatione inveniri potest, nec ullis emi thesauris.

13. *Terra viventium*] Intellige præsens seculum.

18. *Corallia & gabes*] Non constat ex Hebræis scriptoribus qui lapides per hæc nomina significentur.

21. *Ab avibus cœli*] Hi putantur esse Angeli Dei, qui non noverunt omnia mysteria Dei. Idem sentiendum de hominibus sanctis qui migrarunt ex hoc seculo, & qui hîc significantur nomine *perditionis* & *mortis*, propter corporis dissolutionem.

27. *Tunc vidit*] h. e. Ab initio & ante omnia secula manifestavit sapientiam suam, præscripsitque homini mensuram scientiæ, & voluit ut sobriè saperet.

VATABLUS.

1. Latebra מוצא] *Scatebra.* Ad verb. *egressio*, i. locus unde exeat. Omnia in rerum natura, quantumcunque abdita, humano labore & industriâ pervestigantur: sola Dei sapientia humano studio & conatu est impervestigabilis. *Argentum in reconditissimis locis latet, unde extrahitur.* ¶ *Eliciunt* יזוקו] *Exprimunt.* Quidam vertunt, *Habet argentum venas, & aurum locum in quo conflant ipsum.*

2. *Effundit* יצוק] *Exprimit, exprimere solet*: q. d. Improbo labore è tenebris ad lucem educuntur quæ erant in terræ imis abstrusa visceribus.

3. *Finem ponit tenebris* קץ שם לחשך] Præt. Heb. pro præs. *Finem imponere solet tenebris*, i. privationi, h. e. efficit ut qui non erant sint. ¶ *Et omni perfectioni*, &c. ולכל תכלית וגו׳] i. Contrà, aut vice versâ omnem rem formatam, cujus ipse autor est, redigit usque ad materiam ipsam informem: q. d. Facit ut quæ erant non sint. Alii legunt, *& omni fini quem ipse inquirit*, ponit *lapidem caliginis & umbræ mortis*, i. omnem rem obnoxiam fini ac corruptioni, h. e. quæ habet esse suum, cujus ipse autor est, redigit in nihilum.

4. *Erumpit fluvius*, &c. פרץ נחל וגו׳] i. Alicubi erumpit in magna abundantia fluvius juxta habitatores suos, h. e. in terra habitabili propter aquam: contrà aquæ *ignota pedibus*, h. e. per quas nullus transierat, *& quæ altiores erant homine*, sive quæ altitudine superabant staturam hominis, *recedunt & evanescunt.*

5. *Ex qua egreditur panis*, &c. ממנה יצא לחם וגו׳] Fut. Heb. pro præs. i. Est regio aliqua fertilis ac ferax; & postea *quod illi subest* ariditate exuritur, & ità terra ipsa redditur infœcunda.

6. *Lapides ejus* אבניה] Sub. *loci.* Concisa oratio, in qua antecedens deest, pro, *Est regio aliqua cujus lapides sunt locus sapphiri*, i. in cujus lapidibus inveniuntur sapphiri. ¶ *Et pulveres auri* sunt *ei* ועפרות זהב לו] Concisa item oratio, pro, *Est item terra alia cujus pulvis est merum aurum*, vel *ubi aurum est instar pulveris.*

7. *Semitam non cognovit illi avis* נתיב לא ידעו עיט] Præterita Heb. pro præs. i. Postea avis non cognoscit semitam quâ eatur ad eam regionem, h. e. fit inhabitabilis etiam ipsis avibus. ¶ *Vulturis* איה] Alii volunt esse *picam. Vulturem* vertit noster interpres Levit. 11.14. *Non aspicit eam regionem oculus vulturis*, i. sed nè alongè quidem aspicitur ab ipsis volucribus, tam varia est hujus seculi mutatio.

8. *Non calcant eam filii superbiæ* לא הדריכוהו בני שחץ] Præt. Heb. pro præs. *Filios superbiæ* vocat feras truces ac immanes. Non vagabuntur per eam feræ truces, locorum desertorum alioqui incolæ: sed *nè leo quidem per eam transibit.*

9. *Misit manum suam* שלח ידו] Vel per præsens, *mittit manum suam*, i. comminuit rupes durissimas, ac funditus evertit montes.

10. *E silicibus* בצורות] *In rupibus*: i. Cùm vult, exundare facit totam regionem, ità ut aquis subvertatur. ¶ *Et* tamen *omne pretiosum*, &c. וכל יקר וגו׳] *Cum* tamen *omnem pretiositatem videret oculus ejus.* sub. *hominis*: i. cùm tamen quicquid pretiosum est, antea cerneretur in ea regione.

11. *A stillatione fluminum coercet* מבכי נהרות חבש] Sub. *rupes.* Ad verb. *A fletu fluminum ligavit*, i. reprimere solet, & quasi fasciis adjectis cohibere rupes, nè effundant flumina: q. d. Sistit flumina illa quæ erumpebant, ut siccam reddat regionem. ¶ *Et absconditam*, &c. ותעלומה וגו׳] *Et absconsionem educit in lucem*: i. atque ità quod priùs absconditum erat sive latebat sub aquis, ponit ob oculos: h. e. regionem illam totam priùs aquis obrutam reddit omnium oculis subjectam.

12. *Undenam invenitur?* מאין תמצא] i. Quâ ratione contingit homini? Vide v. 20.

13. *Non novit homo pretium ejus* לא ידע אנוש ערכה] *Nemo novit æstimationem ejus.* ¶ *Viventium* החיים] i. In qua habitant viventes: sed solo Domino infundente per Spiritum suum suscipitur.

15. *Nec ponderabitur*, &c. ולא ישקל וגו׳] *Nec appendetur argentum* ut sit *pretium ejus*: i. Non comparatur ullo auro: argentum appensum in statera non erit pretium ejus: q. d. Tanta est ipsa sapientia ut nullo pretio æstimari possit.

16. *Non æstimabitur auro Ophir* לא תסולה בכתם אופיר] Vel per præsens, *Non æstimatur auro Ophir*, i. advecto ex Ophir regione Indiæ: q. d. Nullo auro quantumvìs puro, nec ullis gemmis aut lapillis quantumlibet pretiosis æstimari potest.

17. *Non æquabit eam* לא יערכנה] i. Pretium, sive valorem illius. Alii, *Non æquabitur illi*, i. Non potest conferri illi ullum aurum. ¶ *Et adamas* וזכוכית] *Aut crystallus.* Alii *beryllum* vertunt. ¶ *Nec permutatio*, &c. ותמורתה וגו׳] i. Nec cum ea permutabitur vas confectum ex auro purissimo.

18. *Et gabis* וגביש] Lapis est pretiosus. Doctus inter Hebræos *unionem* esse dicit, aut *genus vestis ministerialis. Sericum* alii esse existimant. Alii pro eo vertunt *lapis pretiosus.* ¶ *Non commemorabitur* לא יזכר] Sing. pro plur. *non memorantur*: i. si conferantur cum illa negliguntur. ¶ *Et pretiosior est*, &c. ומשך וגו׳] Ità doctus inter Hebræos, ut vertit noster interpres. Alii, *attractio* [i. acquisitio] *sapientiæ* multò pretiosior est *margaritis*: sic etiam Chaldæus.

19. *Non æquabit eam smaragdus* לא יערכנה פטדת] *Non æquabit eam topazius qui ex Æthiopia affertur*: i. Non assequetur valorem ejus. Alii, *Non æquabitur ei*: i. ei comparari non potest.

20. *Undenam igitur sapientia* והחכמה מאין] Sic v. 12. *At sapientia ipsa undenam invenitur?*

21. *Cùm abscondita sit*, &c. ונעלמה וגו׳] Ad verb. *Et abscondita est*, &c. i. Cùm nusquam reperiatur apud ullum viventem, etiam ubi multa pretiosissima reperiuntur: quin & avibus aeris occultata est.

22. *Perditio & mors*, &c. אבדון ומות וגו׳] i. Homo ipse propter peccata primi parentis morti obnoxius, dixit, *Auribus*, &c. i. Relucet tamen & conspicua est sapientia in homine, qui naturâ est filius iræ & perditionis.

23. *Intelligit*, &c. הבין וגו׳] Præt. Heb. pro præs. h. e. Deus est autor sapientiæ, & novit ubi habitet & reperiatur. ¶ *Viam ejus*] i. Naturam ac sortem ejus.

24. *Sub toto cœlo videt* תחת כל השמים יראה] i. Quicquid est sub cœlo intuetur ac contemplatur, q. d. Ex ipsius nutu ac præcepto omnia moventur, agunt & vivunt.

25. *Ut faciat vento pondus*, &c. לעשות לרוח משקל וגו׳] i. Ut faciat aerem servare suam proportionem, & ordinet aquæ suam mensuram: q. d. Ut autor sit concordiæ elementorum: quæ hîc per *ventum* sive aerem & *aquam* synecdochicòs comprehendit. ¶ *Appendat* תכן] *Paret.*

26. *Statutum* חוק] i. Dum præscriberet *pluviæ* leges, ut scilicet illo certo tempore & certâ portione deflueret: & *viæ fulguri*, sive *coruscationi*, quæ fieri solet tempore tonitrui.

27. *Tunc*

27. *Tunc* אז] i. A creationis exordio contemplatus est omnium Conditor Deus illam sapientiam, h. e. appendit usum & finem omnium quæ decreta erant à sapientia sua. ¶ *Et scripsit illam* ויספרה] i. Voluit eam perpetuò observari in rebus illis. ¶ *Et etiam inquisivit illam* וגם חקרה] Quidam per præsens vertunt, *& etiam inquirit illam*, i. hanc quoque studiosissimè observat, q. d. Omnia facit in sapientia.

28. *Et dixit* ויאמר] i. Visus est dicere. ¶ *Est sapientia* היא חכמה] h. e. via quà itur ad sapientiam.

CASTALIO.

EA spes, de qua ad cap. 27. v. 8. est in ea religione, ut dixi, posita, quæ religio est vera sapientia, omnium quæ expetuntur rerum pretiosissima & maximè expetenda. Sed ea quærenda non est ubi quæruntur quæ solent à mortalibus expeti, qui summo labore & diligentiâ gemmas & aurum rimantur penitus in visceribus terræ. Sapientia in suo cuique animo quærenda est. Hoc est totius capitis argumentum, quod si clarè vis intelligere, lege Plin. lib. 33. cap. 4. nihil erit quod ad hujus Jobi loci declarationem requiras. Nos tamen paucis exponemus. *Inveniunt* (inquit) homines metalla, *argentum*, *aurum*, *ferrum ex humo erutum*, *& ex lapide æs*. Hoc Plinius docet lib. 34. cap. 1.

3. *Tenebris imponitur finis*] Penetrant sub terras, ubi tenebræ sunt, eòque lumen inferunt, & ad lucernarum lumina abditis in tenebris perscrutantur gemmas. ¶ *Caliginis & atræ noctis gemmas*] Sc. sub terra abditas.

4. *Derivantur ex peregrino solo flumina*] Sc. ad irrigandam egestam terram, in qua aurum quæritur, quæ flumina vocant *corrugos*, à *corrivando*. ¶ *Et ignorata pedibus, & quæ caruerant hominibus vagantur*] Sc. flumina, h. e. aqua quæ sub terris fluebat, quam nulli accolebant homines, elicitur hominum labore, & docetur alium tenere cursum: ut est in Plinio 33. lib. cap. 6.

5. *Tellus quasi igne evertitur*] Agunt per magna spatia cuniculos, & terram subeunt, non secùs ac ignis facit, ut in Ætna & Vesuvio. Quin etiam occursantes sub terra silices igni rumpunt & aceto dum illic gemmas & aurum quærunt homines, quo nunquam ullæ quantumvìs agrestes aut feræ penetraverant bestiæ; sed nè aspexerant quidem perspicacissimæ.

11. *Ex lacryma perscrutantur fluvios*] Ubi rupes lacrymare vident, eas excavant, ad corrugos eliciendos.

18. *Ramot & gabis*] Puto gemmas. ¶ *Memoranda non sunt*] Cum ea conferenda.

22. *Pluto lethúmque dicunt se ejus quidem audivisse famam*] Eam sibi tantùm auditione notam esse.

CLARIUS.

1. HAbet argentum] Omnia, inquit, quæ latent in terris & aqua, manifestantur aut humanâ industriâ aut temporum successu: sapientia autem Divina est imperscrutabilis.

3. *Finem posuit tenebris*] i. Nihil est tam absconditum quod non aliquando reveletur, & cujus perfectionem Deus non agnoscat. Et *lapidem*, inquit, *caliginis atque umbram mortis*, h. e. abditissimos lapides qui in fundamento terræ sunt, ipse novit.

4. *Ut invalescat torrens*] i. Ipse exsiccat in uno loco fluvium, & facit ut in alio loco arido fluvius profundus incipiat currere. Et nunc *aquæ oblivioni datæ sunt à pede*, h. e. vadabiles sunt, & ob siccitatem transiri possunt pede non tincto: nunc iterum *extolluntur ultrà quàm ut ab homine possint transiri*: quâ vicissitudine multa revelari contingit.

5. *A terra ipsa*] Aliud miraculum Dei, quòd in plerisque locis terra in superficie producit panem, & in fundo invenitur materia sulphurea atque vena salsuginis. Vel, Terra quæ modò est fertilis, temporum successu redigitur in fundum sterilem. Sic *sapphirus* & alii pretiosi lapides terræ habent loca sua, etiam quæ nullius animalis pes calcavit, &c. Et hæc Deus quoque transmutat.

7. *Semitam ignoravit avis*] Semitam illam nullum vidit volatile, &c.

9. *Ad silicem*] Alia mutatio quæ fit per potentiam Dei, nempe quòd montes transferuntur, & torrentes è petris producuntur.

11. *Profunda quoque fluviorum*] Flumina procellosa sæpe in alium coercentur locum, & apparet quicquid in eorum fundo latuit. Hoc enim est quod & dudum dixit, *Omne pretiosum vidit oculus ejus*. Et quod ait *Profunda fluviorum coercuit*, in Hebræo est, *A fletu*, vel, *Ne stillarent, flumina ligavit*.

12. *Sapientia verò*] Res corporeæ, inquit, alicubi inveniuntur, at sapientia Dei nullâ peregrinatione inveniri potest, nec ullis emi thesauris.

13. *In terra viventium*] Intellige præsens seculum.

18. *Corallia & gabes*] Non constat ex Hebræis scripturis qui lapides per hæc nomina significentur.

21. *Volucres quoque cœli*] Hi putantur esse Angeli, qui non noverunt omnia mysteria Dei. Idem sentiendum de hominibus sanctis qui migrarunt ex hoc seculo, & qui hic significantur nomine *perditionis* & *mortis*, propter corporis dissolutionem.

25. *Qui fecit ventis pondus*] Dum exsufflandi & ascendendi præscribitur eis terminus: ità & aqueis vaporibus, quantum ascendere debeant, suus limes positus est.

27. *Tunc vidit illam*] i. Ab initio & ante omnia secula manifestavit sapientiam suam, præscripsítque homini mensuram scientiæ, & voluit ut sobriè saperet.

DRUSIUS.

1. EST *quidem argento*] Utique, aut *sanè est*. Vulg. *Habet argentum venarum suarum principia*; *& auro locus est in quo conflatur*. Lxx Ἔστι γὰρ ἀργυρίῳ τόπος ὅθεν γίνεται, τόπος δὲ χρυσίῳ ὅθεν διηθεῖται· *Est enim argento locus unde fit*; *locus autem auro, unde percolatur*. Aug. *auro, unde purgatur*. Olymp. *Cæteri*, ὅθεν χωνεύθῃ *unde confletur*. Tharg. *Quoniam est argento exitus, & locus auro quod purgant*. כי *quoniam, certè, utique*. ¶ *Exitus*] *Egressus, vena, locus*, unde exit. ¶ *Locus*] Unde eruitur, aut ubi gignitur. ¶ *Quod fundunt*] Aut *purgant*, aut *conflant*, & est sensus, *quod purgatur, conflatur*. Quidam *ubi funditur*, אשר בו. Ad verb. *ubi fundunt*, aut *conflant*, illud. Alii *unde confletur*, אשר משם. Porrò זקק *fundere* sign. Doctores usurpant etiam pro *purgare*: quod ex interpretibus antiquis Chaldæus expressit.

2. *Ferrum*] Metallum impurius. De generatione metallorum legendus Plinius lib. 33, & 34. Vulg. *Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore in æs vertitur*. Secutus est eos qui legunt *lapis fusus in æs*, sub. *vertitur*, aut *mutatur*. Lxx Σίδηρος μὲν ἐκ γῆς γίνεται, χαλκὸς δὲ ἴσα λίθῳ λατομεῖται, *Ferrum quidem de terra fit, æs autem similiter ut lapis caditur*. Aug. *similiter ut lapis excluditur*. Olymp. *Ebræus autem*, ἀπὸ λίθων χωνεύεται *è lapidibus funditur*. Tharg. *Ferrum è pulvere capitur, & lapis fundit æs*, si modò כרבונייא. sign. *æs*. ¶ *E pulvere*] E terra fæculentiore, è terra indigesta nec satis indurata ut ex ea fieret lapis, cujusmodi terra est in Flandria prope Zottinghemiam, unde ferrum eruitur. Vidi his diebus cùm isthic essem. ¶ *Sumitur*] *Capitur, accipitur*. ¶ *E lapide*] Vel *lapis funditur in æs*; nisi mavis *lapis fundit æs*. Quod explicant, *lapis calore solutus æs ex se producit*. Probarem si esset יצק in fonte, nunc cùm sit יצוק videtur potiùs reddendum *funditur*. Repeto מן ex membro præcedente. ¶ *Fuso*] *In calorem soluto*. ¶ *Æs*] Sub. *sumitur*, aut *producitur*. Nomen נחושה, quod *æs* reddidimus, Mercerus latiùs patere putat, ut etiam *chalybem* comprehendat, sed mihi non persuadet. Quod olim scripsi hac de re in primo Quæstionum mearum, sciunt jam ipsi pueri. Notabis hîc אבן masculinè construi. Sunt qui repetant *pulverem* ex præcedentibus: nam lapis priùs in pulverem resolvitur antequam ex eo æs fiat. Sensus ergò, *è pulvere lapidis funditur æs*.

3. *Finem ponit tenebris*] Nam post tenebras lux, quæ à Deo. Aut *finem ponit locis tenebrosis* in quibus metalla, quæ indè eruuntur: ac tunc locis illis finis ac terminus ponitur. Sensus ergò ut si dicat, *In tenebris latentia metalla lucem aspicere facit, in lucem ea producit.* Vulg. *Tempus posuit tenebris, & universorum finem ipse considerat, lapidem quoque caliginis, & umbram mortis.* Lxx Τάξιν ἔθετο σκότει, καὶ πᾶν πέρας αὐτὸς ἐξακριβάζεται, λίθος σκοτία, καὶ σκιὰ θανάτου, *Ordinem posuit tenebris, & omnem finem ipse perscrutatur: lapis, tenebræ & umbra mortis.* Ad verba illa *ordinem posuit* notat Olympiodorus, *Pro eo Aq. Th. & Sym. ediderunt, ille quidem τέλος Finem, alter verò πέρας Terminum, tertius verò προθεσμίαν Præscriptionem, Præscriptum tempus.* Σκοτία *tenebræ*, ità Aug. quod aliis *tenebrositas.* Nam *tenebræ* σκότος. Putant autem Græci hoc significari, *lapides ex quibus fiunt metalla esse in profundo & sub ipsa umbra mortis*, i. ἐν τοῖς κατωτάτω καὶ ἐν σκοτίᾳ βαθείᾳ, *in infimis & in tenebrositate profunda.* Rursum Aug. pro ἐξακριβάζεται, quod sig. *subtilissimè perquirit*, habet *invenit*, quod interpretatur *instituit quid quò perduceret.* Vide Rom. ed. Nam indè hæc desumpsi. Tharg. *Finem posuit tenebris, omnem avem ipse scrutabitur, lapides humidos, unde exeunt tenebræ & umbra mortis.* מפולמין reddo *humidos*, i. לחין quos אבנים מפולמות vocant R. D. Ezec. 43. & Moses de Kotsi libro Præceptorum magno, fol. 82. col. 3. Sic דגים מפולמים aut *pisces humidi.* ¶ *Omnem consummationem*] *Omnia ad finem usque*, consummatè ac perfectè, absolutè. ¶ *Ipse*] Deus per homines. ¶ *Scrutatur*] Etiam ipsa metalla in terræ visceribus latentia. ¶ *Lapidem caliginis & umbræ mortis*] Scrutatur etiam lapides in densissima caligine, h. e. in obscurissimis terræ locis, latentes. Quidam per *lapidem* Gemmam intelligunt, sic enim certè interdum אבן sumitur; *lapis* pro *lapis pretiosus.* Quo sensu & λίθος usurpat Theophrastus: quod alibi à me notatum. Sic, *Qui ligat* אבן *gemmam in acervo lapidum*, Proverbium est apud Salomonem, quod usurpatur de eo qui stulto, h. e. improbo aut indocto, honorem tribuit. Nam honor res est pretiosa ut gemma. ¶ *Umbra mortis*] Quæ umbra est densissima, mortis terrorem incutiens in ea versanti.

4. *Erumpit*] Vel *Erupit.* Vulg. *Dividit torrens à populo peregrinante eos quos oblitus est pes egentis hominis, & invios.* Lxx Διακοπὴ χειμάῤῥου ἀπὸ κονίας, οἱ δὲ ἐπιλανθανόμενοι ὁδὸν δικαίαν ἠσθένησαν, ἐκ βροτῶν ἐσαλεύθησαν, *Decisio torrentis à pulvere, & qui obliviscuntur viam justam, infirmati sunt: ex hominibus commoti sunt. Vel*, inquiunt Græci, *quòd materia metallica sub torrente & glarea sita sit, aut sæpe inveniatur sub aquis, & arena quædam decisa à torrente ferrum nutriat: vel quòd lapides, qui in profundo latent, & quasi radicem miserunt, impetus torrentis in apertum educat, subjectam terram decidens, & labilem illam glaream secum trahens: aut conjungenda cum sequentibus, ut intelligatur, Quemadmodum à torrente pulvis deciditur & trahitur, ità impios è felicitate detorqueri, & auferri ex hominibus.* S. Aug. *& facta est discissio torrentis à cinere*, ex ed. Rom. Tharg. *Invaluit flumen è loco, qui exundat, aqua, quæ oblivioni fuerunt, nè faciant pedem, elevatæ sunt à filiis hominum, vagantur.* ¶ *Fluvius*] Vel *torrens.* Vox Ebræa utrumque sign. Sæpius *torrentem* denotat. Nam *fluvius* נהר dicitur. Sed נחלים ipsa *flumina* vocat Salomo Cohel. 1. 7. ¶ *Ab accola*] Nescit accola. Talia sunt *à visione, à gente, ab urbe, à meretrice, à Rege.* Sanè מן præpositio negationem includit. Vide libellos meos De literis servilibus, lib. 2. Quidam *ex eo loco ubi est accola*, aut *ubi quis commoratur tanquam advena & peregrinus.* Nam *juxta accolam*, quod in quadam editione nupera, coactum est nimis. Senes videntur legisse מניר *à calce.* In fonte ad verb. *à cum accola.* Id aliud (videtur certè) quàm si dicas *ab accola.* Quid si *ab eo loco qui est cum accola*, i. apud accolam? cogitemus ampliùs. Fortè עם in hoc sermone redundat, ut cùm dicimus מעם אל, quod reddunt *à Deo*, ac si esset מאל simpliciter. Sic מעם גר *ab accola.* ¶ *Oblivioni sunt*] Aquæ quæ in oblivionem pedis venerant, per quas propter altitudinem nemo transire poterat, quæ oblivioni fuerant priùs, traditæ oblivioni erant. ¶ *A pede*] Nè pes transiret per eas. Nam cùm depressæ essent, transiri poterant pede; ubi aqua creverat & aucta erat, torrens non erat pervius, nec vadum habebat; unde pedi, qui per eum transire solitus erat, prorsus in oblivionem venit. ¶ *Attenuatæ*] Ad verb. *attenuatæ sunt*, vel *fuerunt*, i. aruerunt & exsiccatæ sunt. Quidam *elevantur*, sic ut homo vadum non inveniat per quod transire possit. ¶ *Ab homine*] *Ab homine mortali*; qui propriè *Enos*, à vitæ conditione, quæ miserrima est & plena doloris. ¶ *Vagantur*] *Abeunt*, alveum siccum relinquentes. Quidam ad *aquarum fluxum & motum* hæc referunt. Alii exponunt *præ hominum frequentia per illum torrentem se moventium & transeuntium:* sic מני רגל *præ pede.* Nam siccato alveo, pedibus eum transibant in magna multitudine ac frequentia, sic ut aquæ ipsius in oblivionem venerint.

5. *Terra*] Vulg. *Terra, de qua oriebatur panis, in loco suo igni subversa est.* Lxx Γῆ, ἐξ αὐτῆς ἐξελεύσεται ἄρτος, ὑποκάτω αὐτῆς ἐστράφη ὡσεὶ πῦρ, *Terra, ex ea egredietur panis, de subtus ea versatum est sicut ignis.* Græci vel de insito calore ad procreandas segetes apto accipiunt, vel priorem partem de terra frugifera, secundam de sulfurea. Aug. *Terra, de qua egressus est panis, & eam incensurus est.* Tharg. *Terra, è qua egreditur cibus*, sive *alimentum, & subter eam Gehenna, cujus frigus nivis convertitur, ut sit sicut ignis.* ¶ *E qua*] אשר ממנה. ¶ *Panis*] Frumentum, unde panis fit. Sic Ruth 1. *visitavit populum suum dando eis panem:* & alibi, *Qui educit panem è terra.* Sic Jes. 28. 28. *panis comminuitur:* & sæpe in Genesi. Item Eccl. 11. 1. Significat terram fertilem & frumenti feracem temporis progressu reddi sterilem & adustam. Aut eadem terra quæ supernè frumentum profert, infernè sulfurea est & ignea, ac proinde sterilis & infrugifera. ¶ *Et subter eam*] Hieron. *in loco suo.* Nam תחת *locus* propriè *qui sub aliquo.* Nam מקום *locus in quo aliquis stat.* Multi putant copulam in hoc loco redundare, ut sensus sit, *Sub terra è qua frumentum egreditur, versus est locus, ut sit igni similis*, h. e. igneus aut sulfureus. Nam sulfur ignem admixtum habet.

6. *Locus*] Vulg. *Locus sapphiri lapides ejus, & glebæ illius aurum.* Lxx Τόπος σαπφείρου οἱ λίθοι αὐτῆς, καὶ χῶμα χρυσίον αὐτῇ, *Locus sapphiri lapides ejus, & agger aurum ei.* Tharg. *Hortus Eden, qui est locus sapphiri lapidum, & pulveres auri ei.* ¶ *Sapphiri*] i. Sapphirorum. Locus è quo eruuntur sapphiri lapides pretiosi. Aut *sapphirorum*, i. gemmarum: species pro genere. ¶ *Lapides ejus*] *Lapides terræ illius.* Fortè hoc vult, Lapides ejus pretiosi sunt sapphiri, qui ex eo loco exciduntur. ¶ *Pulveres auri ei*] In pulvere ipsius reperitur aurum; terra ejus continet multas auri glebas; locus ejus auri ferax est.

7. *Semitam*] *Ejus loci*, sive *quæ ducit ad illum locum*, de quo suprà, *non cognovit avis.* Vulg. *Semitam ignoravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis.* Lxx Τρίβος, οὐκ ἔγνω αὐτὴν πετεινὸν, καὶ οὐ παρέβλεψεν αὐτὴν ὀφθαλμὸς γυπός, *Semita, quam non cognovit avis, nec vidit eam oculus vulturis.* Tharg. *Semitam, quam nescivit avis, nec aspexit eam oculus vulturis.* טופיתא *vultur* apud Sylvaticum *tavi*, q. טפי idem. Sunt qui *picam* ità dici putant. Tharg. aliud, *Semitam arboris vitæ non cognovit Sammael, qui volat sicut avis; & non aspexit eam oculus Hevæ.* ¶ *Non novit*] *Nescit, ignorat.* ¶ *Avis*] עיט: non עוף. quæ sic differunt: עוף propriè *qualibet avis*, à volatu sic dicta; עיט autem *avis rapax & prædatrix:* unde in Ohel Moed, עיט *generale est ad omnes aves* הדורסים. Eadem scribit Aben, Gen. 15. ¶ *Nec aspexit eam oculus vulturis*] *Vultur non vidit illam semitam oculis suis:* si modò איה est *vultur*, & non potiùs *milvus*, aut alia avis. Nam *vultur* ראה dicitur, à *visûs perspicuitate:* ראה autem & איה simul leguntur Deut.

Deut. 14. 13. איה R. D. *picam* interpretatur. Ut ut sit, videtur esse avis genus acutissimi visûs: idque colligunt interpretes ex hoc loco. Sunt qui *milvum rubeum* esse tradant. Cæterùm quasi proverbiale est, *Non aspexit eam oculus vulturis.*

8. *Non calcarunt*, &c.] Vulg. *Non calcaverunt eam filii institorum, nec pertransivit per eam leana.* Lxx Καὶ οὐκ ἐπάτησαν αὐτὸν υἱοὶ ἀλαζόνων, οὐ παρῆλθεν ἐπ' αὐτῆς λέων, *Non calcaverunt eum filii superborum, non transiit super eam leo.* Pro αὐτὸν, quod in ed. Rom. in cæteris est αὐτὴν, i. *ipsam viam. Filios* autem *superborum* Græci exponunt *magnas bestias.* Tharg. *Non ambularunt per eam filii leonum, non transiit super eam leo.* Tharg. aliud, *Non iverunt per eam filii hominum, & non declinavit juxta eam serpens.* ¶ *Filii fastûs*] Homines elati & superbi, ut infra 41. *rex super omnes filios fastûs*, i. גאוה, quomodo Ebræi enarrant. In Gemara, cap. במה אשה, *Viri Jerusalem viri sunt superbiæ*, i. superbi & arrogantes. אנשי שחץ est in fonte. Aliis *filii fastûs* sunt animantia superba, cujusmodi est Leo: imò sunt qui per שחץ *juvenes leones* denotari putant. Sanè Chaldæus Paraphrastes Psalmorum ככפיר *sicut juvenis leo* interpretatur כשחצא. Si rectè, tum certè שחץ genus est Leonis. Vide Mercerum h. l. שחל noster *leanam* reddit, cui adversatur verbum masc. præcedens, quod in fonte.

9. *In*, &c.] Vulg. *Ad silicem extendit manum suam, subvertit à radicibus montes.* Lxx Ἐν ἀκροτόμῳ ἐξέτεινε χεῖρα αὐτοῦ, κατέστρεψε δὲ ἐκ ῥιζῶν ὄρη, *In durissimo lapide extendit manum suam, & evertit à radicibus montes.* Tharg. *In adamantem extendit manum suam, subvertit à radicibus eorum montes. Adamantem* verto, qui Chaldæis שמיר: *petram duram* alii reddunt. Utitur hâc voce Propheta Ezec. 3. 9. *sicut adamas durior petrâ*; Nam ferrum domat. Sunt qui *chalybem* esse malunt. Hîc est חלמיש in Ebræo. ¶ *Silicem*] *Petram durissimam* interpretatur Hier. Jes. 50. 7. Nec aliter Ebræi. Vide librum Radicum. Lxx ἀκρότομον. Chrysost. Ἀκρότομον λέγει τὴν σίδηρῳ οὐ ῥαδίως εἴκουσαν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἄκρων μόλις ἀποθραυομένην· Jonathan טינרא reddit apud Jesaiam, ut hîc Chaldæus שמיר, quod est petræ genus duræ, vel certè adamas ferrum domans. ¶ *Mittit*] *Immittit, extendit*; Vel *homo*, ut metalla indè eruat, vel *Deus*, ut potentiam suam ostendat etiam in ea quæ durissima & robustissima sunt. Psal. 114. 8. *qui convertit silicem in fontes aquarum.* Hinc explicabis quid sit, *in silicem mittit manum.* Nam quando ex ea elicit aquam, opus Dei admiratione dignum, si quod aliud. ¶ *Subvertit*] Evertit per terræmotum. ¶ *A radice*] Ἐκ ῥίζης, *radicitus.* ¶ *Montes*] Quod fit cùm ventus montium visceribus inclusus vi erumpit. Quod exemplis probare nihil opus; caret enim res controversiâ.

10. *In rupibus*] Vulg. *In petris rivos excîdit, & omne pretiosum vidit oculus ejus.* Lxx Δίνας δὲ ποταμῶν διέῤῥηξε, πᾶν δὲ ἔντιμον εἶδέ μου ὁ ὀφθαλμός, *Gurgites autem fluminum dirupit, & omne pretiosum vidit oculus meus*: pro δίνας in plerisque cod. est θῖνας *cumulos.* Schol. βάθη ποταμῶν ἐρευνᾷ *profunditates fluminum vestigat.* Aug. *ripas fluminum dirupit.* Malim *rupes*, & fortè indè mendum est. Sed in Scholiaste, ποταμῶν ὄχθας ῥήγνυσιν *fluminum ripas præruptas rumpit.* Th. ὀχυρώματα *munimenta.* Sym. ῥεῖθρα *fluenta, alveos fluentorum.* Tharg. *In petris flumina findit, & omne pretiosum vidit oculus ejus.* ¶ *Rivos findit*] Non findit *rivos*, sed *rupes*, unde postea rivi profluunt. Simile, *Mole farinam*, i. frumentum, è quo farina, postquam molitum fuerit. Sic post fissionem erumpunt rivi & fluvii è rupibus. Sunt aliæ locutiones non dissimiles quæ mihi nunc non succurrunt. Vide suprà 22. 6. ad, *Vestes nudorum spoliabas.* Sic Amos 8. 5. *pervertendo lances dolosas.* ¶ *Omne*, &c.] Quicquid pretiosum latet in visceribus terræ, Deus educit fissis rupibus, atque ità *videt oculo suo*, h. e. providentiâ suâ, quæ occultissima quæque penetrat & pervadit. ¶ *Pretiosum*] Ἔντιμον. יקר propriè *pretium*, si credendum Mercero, aut *pretiositas*; nam *pretiosum* יָקָר potiùs dicitur. ¶ *Oculus ejus*] Providentia ejus. Omnia enim ipsius providentiæ pervia sunt. Sic alibi, *In omni loco sunt oculi DOMINI, speculantes tam bonos, quàm malos.* Etiam abstrusissima quæque pervidet.

11. *A fletu*] A stillatione. Ut hîc *fletus fluminum*, sic alibi *fletus maris* נבכי ים, videlicet in hoc libro 38. 16. i. fluctus, qui è maris profunditate, ut lacrymæ ex oculis. Vulg. *Profunda quoque fluviorum scrutatus est, & abscondita in lucem produxit.* Interpretatur חפש pro חבש. Lxx Βάθη δὲ ποταμῶν ἀνεκάλυψεν, ἔδειξε δὲ αὐτοῦ δύναμιν εἰς φῶς, *Et altitudines fluminum revelavit, & ostendit virtutem suam in lumine.* Pro ἀνεκάλυψεν Th. vertit ἐξηρεύνησεν *investigavit*, i. חפש, quem Hieronymus mihi secutus videtur. Tharg. *A minutis stillationibus flumina cohibet, & è fenestra occulta educit lucem.* ¶ *Ligat*] *Cohibet, coercet.* Nam qui ligat aliquem, coercet eum nè possit facere quod vult. ¶ *Occultum*] Quicquid occultum est & in fluminibus latet. תעלומה emendatiora exemplaria scribunt cum Mapphic in He, quomodo etiam R. D. adducit. *A fletu*, i. à fluxu & cursu, nè fluant, ut cùm lacrymæ fluunt ab oculis. ¶ *Educit*] Exire facit.

12. *At sapientia*, &c.] Vulg. *Sapientia verò ubi invenitur? & quis est locus intelligentiæ?* Lxx Ἡ δὲ σοφία πόθεν εὑρέθη; ποῖος δὲ τόπος ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης; *Sapientia verò unde reperta est? & qualis locus est scientiæ?* Pro εὑρέθη cæteri habent εὑρεθήσεται *invenietur*: notat Olymp. Tharg. *Et sapientia undenam invenitur? & ubinam locus intelligentiæ?* Metalla in venis terræ inveniri possunt, non item Sapientia, quæ à Deo est & è cœlo. *Sapientiam* autem dicit rationem judiciorum Dei, ut quòd bonis malè sit, & malis bene: quæ Dei judicia homini inscrutabilia sunt. Hæc est illa sapientia de qua nescio quis, *Spissum est iter, nec facilè pervenitur eò ubi ipsa est sapientia.* ¶ *Unde*] Ex quo loco reperta petetur. ¶ *Ubi locus intelligentiæ?*] Ubi est locus ille in quo reperitur intelligentia? q. d. Nusquam est in terris. Nam ut Sapientia sic etiam Intelligentia è cœlo est donum Dei. Dicunt Ebræi, *Ubi Sapientia est, ibi est Intelligentia*; & contrà: quo significant Intelligentiam individuam comitem esse Sapientiæ. Dicunt etiam *Intelligentiam Sapientiæ filiam esse.* Vide Mercerum ad h. l. Sunt qui putant *Intelligentiam Sapientiæ principium esse.* Quod de *Timore DOMINI* asserit Salomo.

13. *Non novit*] *Nescit, Ignorat.* Vulg. *Nescit homo pretium ejus, nec invenitur in terra suaviter viventium.* Lxx Οὐκ οἶδε βροτὸς ὁδὸν αὐτῆς, οὐδὲ μὴν εὑρέθη ἐν ἀνθρώποις, *Non novit homo viam ejus, neque inventa est in hominibus*, i. דרכה. Tharg. *Non novit filius hominis æstimationem ejus, & non invenitur in terra superborum peccantium in vita sua.* עילוי *æstimatio*, ut Levit. 27. 2. in Jonatha. ¶ *Mortalis*] *Homo.* ¶ *Æstimationem ejus*] *Pretium ejus.* Ignorat quanti sit facienda & æstimanda, quanti pretii sit. Nam quâvis re pretiosâ potior est. ¶ *Non invenitur*] *Non est, non exstat, non exsistit. Invenire* pro *esse* notavi aliàs. Sic Esth. 1. *Omnes qui sunt inventi* (i. qui fuerunt) *in Susan castro.* ¶ *In terra viventium*] Inter homines qui in hac terra vivunt. Malè Vulgatus noster *suaviter viventium*; quasi verò inveniantur inter eos qui non vivunt suaviter: nec meliùs Chaldæus, qui nomen *viventium* restringit ad *peccatores*, qui *mortui* dicuntur, non *viventes.* Soli enim justi vivunt in Lege, quæ illis vita est. Scio *vivere* aliquando idem esse quod *facilè ac jocundè vivere*: sed hîc aliud sign. Non displicet quod in ed. τῶν ὁ, *inter homines.* Nam *viventes* peculiariter vocantur Homines, ut cùm Heva vocatur *mater viventium*: non enim certè mater erat Bestiarum. *Terra viventium* hoc sensu sumitur Psal. 52. 5. & 116. 9. Jer. 11. 19. Esa. 38. 11. & 53. 8. Rursum Psal. 142. 5. Vide sis Animadv. meas lib. 2. c. 7. Psal. 116. legimus *in terris viventium*, quod perperam enarrant de *terra Israel*; nam non dicit *in terra*, sed *in terris.* Macrobius pro eo dixit *in regione vivorum*, sed alio sensu: nam de Cœlo intellexit, nisi fallor. חיים etiam *vitam* denotat. Quid si ergò *in terra vitæ hujus?*

14. *Abyssus*] *Vorago*, aquarum copia quæ sub terra. Vulg. *Abyssus dicit, Non est in me ipsa; & mare loquitur,*

tur, Non est mecum. Lxx Ἄβυσσος εἶπεν, Οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοί. καὶ ἡ θάλασσα εἶπεν, Οὐκ ἔνεστι μετ' ἐμοῦ, *Abyssus dixit, Non est in me; & mare dixit, Non est mecum.* Tharg. *Vorago dixit, Non est apud me ipsa; & mare dixit, Non est mecum.* ¶ *Dicit*] Vel *dixit.* ¶ *Non est in me ipsa*] Ipsa Sapientia Dei non est in abysso, sed in mente Divina; unde petenda Homini. ¶ *Mare dicit*] Nec in mari reperitur, imò nusquam in hoc orbe inferiore. Quò accommodant illud,

Cœlum non animum mutant qui trans mare currunt.

Contrà legimus apud Senecam, *Sapientia in itinere discitur*; quod huic dicto contraire videtur. Non est ità: nam Seneca ibi loquitur de sapientia quæ usu rerum comparatur. Quo sensu ille dixit,

Πλάνη βίον τίθησι σωφρονέστερον,

Peregrinatio vitam reddit moderatiorem, sive *moderationem docet.* Verba Senecæ, *Nulla ars loco discitur. Quid ergó? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur.* ¶ *Mecum*] *Apud me.* R. S. per *mare* intelligit eos qui in mari navigant & mercaturæ student, qui lucrum quærunt, non sapientiam; ex quo illud, *Qui negotiatur* (aliàs, *Qui oberrat*) *non fit sapiens.* Idem per *abyssum* intelligit eos qui metalla è locis subterraneis eruunt.

15. *Non dabitur,* &c.] Nullo auro, quantumvìs purissimo, emi aut comparari potest Sapientia. Nam pretio superat omne aurum omnémque adeò rem pretiosam. Vulg. *Non dabitur aurum obryzum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione ejus.* Lxx Οὐ δώσει συγκλεισμὸν ἀντ' αὐτῆς, καὶ οὐ σταθήσεται ἀργύριον ἀντάλλαγμα αὐτῆς. *Non dabit conclusuram pro ea, & non pendetur argentum commutatio ejus.* Gregorius Theologus ait ità nominari pecunias, quoniam has diligenter, ut tutæ sint, concludimus. Aug. *Non dabitur aurum pro ea inclusum.* Tharg. *Non dabitur aurum purgatum pro ea, & non appendetur argentum pro commutatione,* vel *pretio, ejus.* ¶ *Aurum purum*] סגור, inter septem nomina quibus *aurum* significant, denotat *aurum purum putum,* quod זהב סגור vocatur 1 Reg. 6. 20. q. *aurum conclusum.* Nam aurum illud concludi solet & reponi in thesaurum. De his *auri* nominibus diximus aliquid in Observ. nostris. Vide quoque Hier. Jer. 10. ¶ *Appendetur*] *Ponderabitur, solvetur.* Nam olim argentum appendebant. ¶ *Pro pretio ejus*] Ad verb. *pretium ejus:* q. d. Nullo pretio redimetur aut comparabitur, nullum pretium pro ea solvetur.

16. *Non,* &c.] Vulg. *Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi sardonycho pretiosissimo, vel sapphiro.* כתם *macula, tinctura*; כתם אופיר *tincti Indiæ colores.* Nam *Ophir* regio Indiæ. Lxx Καὶ οὐ συμβασταχθήσεται χρυσίῳ Σωφὶρ, ἐν ὄνυχι τιμίῳ καὶ σαπφείρῳ, *Non conferetur auro Sophir, in onyche pretioso & sapphiro.* Aq. οὐκ ἀναβληθήσεται *non conferetur,* aut *rejicietur.* Aug. *non erit deterior.* Pro χρυσίῳ Σωφὶρ Sym. πρωτείῳ *primo.* Aug. *Ophir.* Græci notant *Indiæ regionem esse feracem gemmarum & auri optimi.* IN ONYCHE, Schol. *scilicet Sardonyche, aut Sardonychio.* Tharg. *Non commutabitur cum auro quod ex Ophir, cum beryllis pretiosis & sapphiro.* ¶ *Æstimabitur*] *Æquiparabitur*; nisi mavis *æstimatur, æquiparatur.* ¶ *Cum auro*] Si modò כתם est *aurum*; nam dubitari video. Sanè R. Jona *gemmas* interpretatur, & R. S. *coronam.* Regio Ophir auri ferax erat; unde probabilius videtur ut sit auri genus. Nam quod scribunt *regionem illam feracem esse gemmarum,* probationis eget. R. D. ait esse *aurum optimum.* Mirum autem cur Græci Σωφὶρ scribunt: quanquam in Aug. *Ophir.* An legerunt Samech pro Aleph? Sunt qui כתם πίλωμα reddant, ut Aquila Ponticus Psal. 45. 9. & βάμμα, i. *tinctura.* Hier. etiam *colorem* vertit Thren. 4. 1. ut hîc *tinctis Indiæ coloribus.* ¶ *Ophir*] Aurum primæ notæ: unde *obrysum* quasi *Ophirisum.* Sed ἐπέχω. Nam potiùs ut sit *obrusum.* Sic *Syria* & *Suria.* Græci scribunt ὄβρυζον, quo vocabulo etiam Chaldæi utuntur: nam אובריזו in eorum lingua dicitur. Sunt qui *Ophir* à *colore cinereo* ità dictum putant; nam EPHER *cinis.* Vide Hieronymum in epistola quæ ad Principiam. Potiùs, ut sit nomen regionis. Eusebius in lib. Locor. OPHIR, *ut in Regnorum libris legimus, est insula unde aurum adferebatur Salomoni.* Eucherius De Quæst. V. T. pag. 257. *Ophir regio est in Indiam tendens. Alii aurum Ophir valde pretiosum esse contendunt, quod obrysum apud Latinos appellatur.* De hac insula diximus alibi, quæ nunc non itero. *Sophiræ* meminit Josephus Ant. hist. l. 8. c. 2. quam Rufinus *Ophiram* appellat. Eupolemus autor *esse insulam maris Rubri,* quam Οὐφρῆν vocat. Fallitur. Nam Indiæ potiùs insula est, vel, si mavis, regio. Sed Ebræi *insulas* dicunt etiam quæ mari non cinguntur undique: sic Italiæ ipsis *insula* est. ¶ *Cum onyche*] שהם aliis est ὄνυξ *gemma,* vel *onychitis,* aliis *Sardonyx,* ut Josepho. Sunt etiam qui *Sardium lapidem* esse dicant. A *Soham* est *Soamis* nomen mulieris, ut vult Scaliger Animadv. Euseb. 113. 1. Arabs בלור interpretatur Exod. 25. 7. ut Chaldæus בורלא, & hîc בירולין, quos nos in *beryllos* convertimus, vocum affinitate adducti. Onyx candorem unguis humani præ se fert; unde ei nomen. Idem de שהם scribitur: quod valde roborat interpretationem nostram. ¶ *Et Sapphiro*] ספיר esse *sapphirum* præter antiquos interpretes arguit ipsa similitudo nominis. Doctores pro *adamante* usurpant. De hac gemma vide Abenezram Cant. 5. 14. Ebræi variant. Alii dicunt esse *coloris albi & candidi,* alii *rubri,* i. אדום, cùm Sapphirus sit *coloris cærulei, aureis punctis collucens,* ut quidem Plinius observavit.

17. *Non æquabit eam*] *Non æquiparabitur*; aut *conferetur, cum ea.* Ad verb. *Non instruetur,* aut *ordinabitur, cum ea.* Vulg. *Non adæquabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri,* i. aurea. Lxx Οὐκ ἰσωθήσεται αὐτῇ χρυσίον καὶ ὕαλος, καὶ τὸ ἄλλαγμα αὐτῆς σκεύη χρυσᾶ, *Non æquabitur ei aurum & vitrum, & commutatio ejus vasa aurea. Vitrum* ὕαλος dicitur. Notat autem Scholiastes sic vocari crystallum. Ad verba, *& commutatio ejus,* Augustinus addit, *non sunt, subaudi.* Sym. οὐδὲ ἀντικαταλλαγήσεται σκεύεσι χρυσοῖς, *neque commutabitur cum vasis aureis.* כלי *vasa.* Tharg. *Non æquabit eam aurum & vitrum, & pretium ejus vasa obrysi. Vitrum* hîc reddo quod in fonte אספקלריא *quasi speclaria.* Munsterus *speculum* interpretatur. Sed *specularia* (Græcè σπεκλάρια) Martialis vocat fenestras vitreas, quorum meminit Seneca lib. 14. epist. 91. *Quædam nostrâ demum memoriâ prodiisse scimus, ut speculariorum usum, perlucente testâ, clarum transmittentium lumen.* Dicunt etiam Ebræi *Mosen prophetias suas vidisse è speculario lucido, reliquos autem Prophetas è speculario non lucido:* ubi *speculum* non malè convertas. ¶ *Crystallus*] Gemma est candida & pellucida, pretiosior auro, quæ à Doctoribus זוגיתא חיורתי vocatur. Nomen habet à *puritate.* Scribunt autem זכוכית, cum Holem, & זכוכית, cum Schurec. Pro *vitro* usurpant: unde Munsterus, זכוכיתא *vitrum,* & מני זגוגיתא, sunt *vasa vitrea* Deut. 33. 19. in Jonatha. Sanè vitrum illud quod in nuptiis frangunt à Judæis זכוכית vocatur. A *crystallo* est *crystallinus*; unde *vasa crystallina,* quæ inter vitrea magis pellucent. Genebrardus, 129. זכוכית *diaphanum, transparens, pellucidum, ut vitrum:* aliàs זקיק *Zakik.* Dicimus etiam *crystallum* gen. n. ¶ *Nec,* &c.] *Non permutabitur cum vasis auri Phaz,* h. e. *puri puti.* Verbum è verbo *& permutatio ejus.* Repeti autem debet negatio ex membro præcedenti: sic enim fieri solet quandoque. ¶ *Permutatio ejus*] Quæ res cum rebus permutabat, usurpata olim ante usum pecuniæ. Quin hodiéque gentes quædam merces permutant, rem pro re dando. ¶ *Vas aureum*]. *Vas auri Phaz*; quod & *Ouphaz,* & *obrysum* dicitur. Sed *Ophir* & *Phaz* simul leguntur Jes. 13. Tamen Hier. in lib. Nom. OPHAZ, *obrysum: éstque genus auri quod Græci κιρρὸν vocant.* Aq. sanè χρυσίον κιρρὸν, quod Sym. χρυσίον Ὠφάζ. Vide Prov. 8. 19. Hinc *Fessa* dicta. Joh. Leo in Descript. Africæ, *Fessam dictam opinantur ex eo quòd cùm prima ejus jacerentur fundamenta, eo loco inventus fuerit auri cumulus, quod Arabibus* FES *appellatur.* Sunt qui arbitrantur esse nomen lapidis pretiosi quem *Topazion* interpretantur, φάζ, τὸ φάζ, τὸ πάζ, τοπάζιον. Sic אפר ἔφερ & τέφρα *cinis.* Cæterùm τοπάζιον reddunt

dunt Lxx Psal. 119. 127. & *topazion* alibi Hieronymus interpres Vulgatus. זכוכית quidem nomen esse aiunt lapilli pretiosi, *adamantem* reddunt, qui etiam pellucidus est ut crystallum.

18. *Ramoth*, &c.] Vulg. *Excelsa & eminentia non memorabuntur comparatione ejus: trahitur autem sapientia de occultis.* Lxx Μετέωρα ϗ γαβὶς ὀ μνησθήσεται· ϗ ἕλκυσον σοφίαν ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα, *Sublimia & Gabis non erunt in memoria: & attrahe sapientiam super intima.* Alibi est ϗ γαβεὶς. Sym. ὑψηλὰ ϗ ὑπερηρμένα *excelsa & elevata.* Et notat Scholiastes γαβεὶς videri significare τὰ ὑπερηρμένα, quòd sic etiam nominetur τὸ ὑπερέχον τοῦ χείλους τοῦ μεδίμνου *quod eminet è labio medimni.* Sed Ebræi margaritas uniones aut hujusmodi quædam esse putant. Apud Aug. perperàm *gravis* pro *gabis*. Sequentia interpretatur Aquila Ponticus hoc modo, γλυκὺ ἡ σοφία παρὰ τὰ ἀφέλεπτα, *dulce est sapientia ultra ea quæ sunt illustria & spectabilia.* Tharg. *Sandalchon & Birutsin non memoratur, & æstimatio sapientiæ præ margaritis.* Quid *Sandalchon*? alibi est *Sandalchin* nomen plurale. Aiunt esse genus lapidis pretiosi. Quidam interpretatur *margaritas*, alius *corallia.* In Lexico Chaldaico Eliæ citatur סנדלכין ex hoc loco cum Jod. בירוצין autem quid sit æquè incertum: nam alibi nusquam exstat, quod sciam. Interpretes inter gemmarum genera recensent. Tharg. aliud, *Fieri nequit ut inveniatur in vilitate, sed in caritate, sicut aurum: & qui non conservat eam, abit & frangitur ut vitrum: & commutatio mercedis ejus in seculo venturo vasa aurea.* פיזויא quid sit fateor me ignorare. Interpretatus tamen sum *aurea*; fortè à פז *aurum.* ראמות variè redditur. Sym. ὑψηλὰ *alta.* Hier. *excelsa*: nam רם *altus, excelsus.* Apud Ezecielem idem interpretatur *sericum*, Th. autem *aromata*, & Aq. *serica*, sive *subtilia.* Ebræi scribunt nomina lapidum esse pretiosorum, sic dicta, ut quidam opinantur, quòd *in altis montibus exstant*, unde etiam petantur. Sic א erit loco Vau; quod insolens non est. R.D. in lib. Rad. ראמות *lapis est ex lapidibus pretiosis; & sunt qui exponant, dicentes esse simile* אלמונים, *qui vocatur vernaculè* קורל *corael*, i. *corallium*; unde Santes *corallia*: nam amat ille sequi Rabbinum illum. Obvia hæc vox Prov. 24. 7. ubi *loca sublimia & alta* reddunt. Sunt etiam qui ex hoc loco *gemmas* interpretantur. Videndus Kabvenaki ad h. l. David de Pomis ראמות *lapis pretiosus secundùm Abenezram & Chald. interpretem.* Vide sequentia. Idem, RAMOTH, *loca edita*, sive *celsa, Prov.* 24. 7.

¶ *Gabis*] גביש Gemma ejus nominis, quam Senes γαβὶς vel γαβεὶς vocant. R.D. in lib. Rad. *Lapis est è lapidibus pretiosis.* Cæterùm R. Jona interpretatur dicens *esse vestem è genere vestium ministerialium & polymitarum*, i. הפסים, *cui cognatum* אבני אלגביש, qui sunt *lapides grandinis similes lapidi Gabis*: nam sunt duæ dictiones in libris emendatis: quanquam in nonnullis inveniatur scriptum conjunctim & unicâ dictione. David Pomarius, *Nomen est gemmæ. Diamantem* putat esse R. D. Sed secundùm alios est *indumentum polymitum.* Ità se habent Ebræa. In Latinis est *lapis pretiosus albus nascens in Oriente*; aut secundùm alios *vestis serica*: גב *eminentia quævis.* Sunt qui putant hunc lapidem in eminentiis montium Indiæ aut Orientis inveniri. גבש *congregavit*; גבשושית *elevatio, tumulus, collis, monticulus*; גבשושית הארץ *terra elevata inter duos sulcos, porca*; גבשושית הדרכים *asperitas & quasi gibbositas viarum.* Quæ Græci notarunt de γαβὶς, non itero. Suprà invenies. ¶ *Non memorabitur*] *Cum Sapientia*, cujus comparatione nullius pretii est. ¶ *Æstimatio sapientiæ*, &c.] *Sapientia pluris fit & æstimatur quàm margarita.* משך *protractio*, vel *tractus*, i. æstimatio, pretium. ¶ *Præ margaritis*] Vel *supra margaritas*; המשך משך זמן *tractus temporis*, & משכה *consecutio, illatio*; item *res quæ acquiritur de manu ad manum*; item *Zeugma*, figura nota, quando aliquid est quod trahit aliud post se. נמשך *sequitur, consequitur.* משך חכמה, *quod sapientia post se trahit*, pretium ejus.

19. *Non adæquabit eam*] *Non æquabitur ei.* Vulg. *Non adæquabitur ei topazius de Æthiopia, nec tinctura mundissimæ componetur.* Lxx Οὐκ ἰσωθήσεται αὐτῇ τοπάζιον Αἰθιοπίας, χρυσίῳ καθαρῷ ὀ συμβασταχθήσεται, *Non æquabitur ei topazium Æthiopiæ, auro puro non conferetur.* Scholiastes, *Dictum est* ὀ συμβασταχθήσεται *pro* ὀκ ἀντισταθμηθήσεται, *non ex æquo pendetur. Quæ enim ex æquo penduntur, in utramque lancem posita simul portantur: vel quoniam qui hanc acquisivit, non sustineret unà cum auro & ipsam ferre atque adhibere, sed hanc solam.* Tharg. *Non æquabitur ei gemma viridis quæ venit ex Æthiopia, & auro mundo non æstimabitur.* ¶ *Smaragdus*] Vetustâ interpretatione non est *smaragdus* sed *topazium.* R. D. *Lapis est è lapidibus pretiosis, & dicunt esse gemmam viridem: scribitque R. Jona, Arabicè dici* זמרד *Zemarad.* Obvia hæc vox Exod. 28. David Pomarius, *Lapis pretiosus & viridis quem ex Æthiopia adducunt.* ¶ *Æthiopiæ*] Utrùm Æthiopiam Chusæam intelligit, an eam quæ supra Ægyptum? nam utraque communi nomine כוש vocatur. ¶ *Auro puro*] כתם genus auri esse, & non gemmæ aut lapidis pretiosi, vel ex hoc loco colligi potest: nam epitheton טהור hoc clarè indicat: quorsum enim illud tribueretur gemmis, quæ per se puræ ac mundæ sunt? Sunt alia loca quæ idem docent, ut cùm legimus כתם אופיר *aurum Ophir*; nam insula erat auri ferax. Legimus etiam כתם אופז, ut alibi זהב מופז *aurum Muphaz.* In lib. Nom. CHOTHIM, *Diadema, sive Aurum, vel Tinctura.* ¶ *Non æstimabitur*] *Non æquabitur.* סלה & ערך ferè idem significant.

20. *Sapientia*] Scientia rerum Divinarum. Vulg. *Unde ergò sapientia venit? & quis est locus intelligentiæ?* Lxx Ἡ δὲ σοφία πόθεν εὑρέθη; ποῖος δὲ ὁ τόπος τῆς συνέσεως; *Sapientia autem unde inventa est? & qualis locus est intelligentiæ?* Tharg. *Sapientia igitur undenam veniet? & quis est locus intelligentiæ?* ¶ *Unde veniet?*] E quo loco petetur? ¶ *Quisnam locus*] Ubi inveniri possit? aut unde peti debeat? ¶ *Intelligentiæ*] De qua suprà dictum, quod nunc non itero. Huc refer ex Sirach. 18. 26. *Omnis intelligens novit sapientiam*, i. approbat.

21. *Omnis viventis*] *Omnium viventium*, h. e. Hominum, qui peculiariter *viventes* vocantur; ut cùm Heva dicitur *mater viventium.* Sic suprà, *nec invenitur in terra viventium*, h. e. inter homines. Sanè Senes interpretantur *latuit omnem hominem.* Aug. *latet ab oculis omnis hominis.* Aut, *viventium*, i. omnium eorum qui vivunt. *Vivunt* autem omnes Animantes. Sed & Plantæ *vivere* dicuntur. Vulg. *Abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres quoque cœli latet.* Lxx Λέληθε πάντα ἄνθρωπον, ϗ ἀπὸ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐκρύβη, *Latuit omnem hominem, & à volucribus cœli abscondita est.* Tharg. *Et abscondita est à conspectu omnium viventium, & ab avibus cœli occultata est.* ¶ *Aves cœli lateat*] Vel, *ab avibus cœli occultata sit. Cœli*, i. aeris. Latet etiam aves quæ in cœlo volant. עוף *avis* & *aves*, ut אדם *homo* & *homines.* Quidam per *aves cœli* cœlestes Angelos intelligunt, quibus etiam alæ tribuuntur ob celerem in omnia discursum.

22. *Interitus*] *Perditio, Abaddon.* Intelligit loca subterranea terræ, quæ Deo exposita, nos latent. Sic, *Interitus & infernus coram DOMINO, quantò magis corda filiorum hominis?* Prov. 15. 11. Suprà, *Nudum est sepulcrum coram eo, nec est operimentum perditioni.* Vide Cadmum meum in ABADDON. Vulg. *Perditio & Mors dixerunt, Auribus nostris audivimus famam ejus.* Lxx Ἡ Ἀπώλεια ϗ ὁ Θάνατος εἶπαν, Ἀκηκόαμεν δὲ αὐτῆς τὸ κλέος, *Perditio & Mors dixerunt, Audivimus ejus gloriam.* Tharg. *Domus perditionis & Angelus mortis dixerunt, Cùm traderetur Israeli per auditum: audivimus auditionem ejus.* Per *sapientiam* intelligit Legem quæ tradita fuit Israelitis in monte Sinai. ¶ *Et Mors*] *Mortem* hîc dicit Sepulcrum, ut cùm legimus *penetralia mortis. Sepulcrum*, i. שאול, quo nomine significantur terræ intima, quæ oculos nostros fugiunt. ¶ *Auribus*

bus nostris audivimus] Non est Pleonasmus. Nam etiam Corde audimus; unde, Cor audit, Cor videt, &c. Idem dicit, Audivit auris nostra, vel, Audiverunt aures nostræ. ¶ Auditionem ejus] Rumorem ejus, famam ejus. Aliquid de ea audivimus, nihil plené. Fons enim ille Sapientiæ æternæ nulli unquam auditus fuit. Soli Deo notus est, & cui eum Deus patefecit. Nec supera nec infera eum norunt.

23. Deus, &c.] Vulg. Deus intelligit viam ejus, & ipse novit locum illius. Lxx Ὁ Θεὸς εὖ συνέστησεν αὐτῆς τὴν ὁδὸν, αὐτὸς δὲ οἶδε τὸν τόπον αὐτῆς, Deus bene cognovit viam ejus, & ipse novit locum ejus. Aug. DOMINUS commendavit. Tharg. Deus intelligit viam ejus (ארחא pro ארחה) & ipse novit locum ejus. ¶ Intelligit] הבין. Senes videntur legisse הכין aptavit: quomodo & nonnulli Ebræorum hunc locum legunt. ¶ Viam ejus] Quæ ducit ad eam. Sic, via DOMINI, quæ ducit ad DOMINUM. Novit rationem quâ sit comparanda vel discenda. ¶ Locum ejus] Scit ubi locorum inveniri possit; nam apud ipsum est. Indè quibus vult communicat ac distribuit. Omnis certè sapientia à Deo est, qui solus est sapiens naturâ.

24. Nam, &c.] Vulg. Ipse enim fines mundi intuetur, & omnia quæ sub cœlo sunt respicit. Lxx Αὐτὸς γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν ἐφορᾷ, εἰδὼς τὰ ἐν τῇ γῇ πάντα, ἃ ἐποίησεν, Ipse enim omne quod sub cœlo perspicit (malim omnem eam quæ sub cœlo, i. totam terram) nota habens omnia quæ in terra, quæ fecit. Tharg. Quoniam ipse ad fines terræ respicit, sub omni cœlo videt. ¶ Ipse] Deus, apud quem solum sapientia invenitur. ¶ Ad extrema terræ] Ad ultimos terræ fines ac terminos: q. d. Nihil est in rerum natura quod ipsius providentiam fugiat aut lateat. Sic dico, In omnibus ejus operibus relucet singularis ejus sapientia & potentia; quæ indè peti debet, juxta illud Apostoli Rom. 1. 20. Nam ex visibilibus invisibilia Dei cognoscuntur. ¶ Respicit] Aspicit, intuetur. ¶ Sub omni cœlo] Vel sub omnibus cœlis, quæcunque sunt sub toto cœlo. ¶ Videt] Omnes, & omnia. Omnes, inquam, & bonos & malos. Scitum illud, In omni loco oculi DOMINI, speculantes tam bonos quàm malos.

25. Ad faciendum, &c.] Ut faciat. Vulg. Qui facit ventis pondus, & aquas appendit in mensura. Lxx Ἐποίησεν ἀνέμων σταθμὸν, ὕδατος μέτρα ὅτε ἐποίησεν, Fecit ventorum libramentum, aquarum mensuras quando fecit. Tharg. Ad faciendum vento pondus, & aquam aptavit in mensura. ¶ Vento] Qui naturâ levissimus est & pondere caret. ¶ Pondus] Quomodo pondus? quia spirat ad Dei nutum certo quasi pondere. ¶ Aquam] Cùm pluviam tum marinam. ¶ Appendit] Quidam aptat, sed minùs benè. Nam aptat, i. אתקן, quod Ebræus diceret התקין aptavit. ¶ In mensura] Certâ mensurâ; nè quid aut desit aut redundet ad animantium usum. Mensura שליש dicitur, quæ est mensura magna; unde ἐν μέτρῳ, i. copiosè, largiter Psal. 80. 5. & משורה, quæ est mensura parva; unde bibere aquam in mensura במשורה parcè, tenuiter. Dicitur etiam מדה, ut h. l. Sirach. 31. 30. ἐὰν πίνῃς αὐτὸν ἐν μέτρῳ αὐτοῦ, i. temperatè: nam de vino loquitur, cujus nimius usus nocet. Sic Jes. 27. 8. בסאסאה in mensura, i. moderatè. Vide interpretes & Adagia nostra. מדה sign. etiam mensuram magnam: unde אנשי מדה viri mensuræ, h. e. proceri, ἄνδρες ὑψηλοὶ Jes. 45. 14. Sic בית מדות domus mensurarum, Phesictha fol. 48. col. 1.

26. Cùm ipse, &c.] Vulg. Quando ponebat pluviis legem, & viam procellis sonantibus. Lxx Οὕτως ἰδὼν ἠρίθμησε καὶ ὁδὸν ἐν τινάγματι φωνάς, Sic videns numeravit & viam in concussione voces. Aug. Quando fecit, sicut vidit, numeravit & viam earum. In Comment. Græcis & in Compl. est ἔτος, & ità construitur hic locus, Hic videns voces, quæ in concussione numeravit & viam earum. Volunt autem intelligi tonitrua. Sed posset fortasse ἐν τινάγματι pro una voce accipi, ut significaretur Deum dedisse viam concussioni & voces. Compl. habet ἐν τινάγματι φωνῆς in concussione vocis. Aug. & vim tempestatum vocibus. Tharg. Cùm faceret ipse pluviæ fedus statutum, sive decretum, & iter fulgetris, quæ currunt cum vocibus. ¶ Faceret] Statueret, præfigeret. ¶ Statutum] Certum modum ad humectandum terram, quem non excederet, aut imminutum iret. ¶ Viam] Rationem certam. ¶ Fulgetro] חזיז à חזה vidit, ut הגיג meditatio ab הגה, & זנונים scortationes à זנה scortor. ¶ Vocum] Tonitruorum. Quidam legunt, insertâ copulâ, fulgetro, sive coruscationi, & vocibus. Vox quando tonitru sign. pleniùs dicitur vox Dei, aut DOMINI; ut ibi, Vox DOMINI frangit cedros. Sed & voces simpliciter sunt tonitrua, Exod. 9. 23. DOMINUS dedit voces, i. interprete Hier. tonitrua. Senes φωνάς, & alius βροντάς, & alius ἀνέμων ἤχους ventorum sonos, aut fragores. Sic alibi, Populus videbat voces. Vide Quæst. meas, & Aug. Locut. lib. 2. pag. 78.

27. Tunc] Cùm illa omnia faceret de quibus modò dictum est. Vulg. Tunc vidit illam, & enarravit; & præparavit, & investigavit. Lxx Τότε εἶδεν αὐτὴν, καὶ ἐξηγήσατο αὐτὴν, ἑτοιμάσας ἐξιχνίασεν, Tunc vidit eam, & exposuit eam; cùm parasset, investigavit. Aug. paravit & investigavit. Tharg. Tunc vidit eam, & enarravit eam cum Angelis ministerii; aptavit eam, & valde scrutatus est eam. ¶ Vidit eam] ראה cum Mapphic in He. Codices tamen nonnulli ראה habent absque Mapphic, i. vidit. Prior scriptura verior videtur. Nam in Massora ל, quod valet non est, alibi videlicet cum puncto in He. Cæterùm videt Deus sapientiam quando eam approbat. Sic Hab. 1. 13. Purior es oculis quàm ut videas malum, approbando videlicet. In libro Aboth, Video ego verba, &c. i. probo. Sign. etiam intelligere, & eligere. Sub ficu vidi te, i. elegi. Videt Homo sapientiam cùm eam consequitur per intellectum: ex quo illud, Cor meum vidit multam sapientiam, i. assecutum est. בהשגת השכל ait Moses Ægyptius in More parte 1. cap. 4. Contrà legimus Sirach. 15. 5. Viri peccatores non videbunt illam, non potientur eâ, non fient ejus compotes. ¶ Enarravit] Ut, Cœli enarrant gloriam Dei, i. declarant & manifestant. Quidam, enumeravit eam, & recensuit: alius, descripsit eam, & quasi in codicem aut librum redegit. Nam ספר liber. ¶ Aptavit eam] Aptam reddidit ad usum hominum, aut composuit & concinnavit eam. Sunt qui maluerunt præparavit eam. Nam id הכין etiam sign. ¶ Etiam inquisivit eam] Etiam scrutatus est eam: q. d. Scrutando eam perfectam & absolutam reddidit.

28. Et dixit, &c.] Lxx Εἶπε δὲ ἀνθρώπῳ, Ἰδοὺ ἡ θεοσέβειά ἐστι σοφία, τὸ δὲ ἀπέχεσθαι ἀπὸ κακῶν ἐστιν ἐπιστήμη, Dixit autem homini, Ecce cultus Dei est sapientia; & abstinere à malis est intelligentia. Tharg. Et dixit filio hominis, Ecce metus DOMINI ipsa est sapientia; & recedere à malo ipsa est intelligentia. ¶ Timor DOMINI] Reverentia Numinis, pietas, θεοσέβεια. Satìs sapit qui Deum timet. Hìc sub Timoris vocabulo etiam Amor comprehenditur. Nam Amoris est facere quod Deus jubet, ut propriè Timoris vitare quod prohibet. Pietas duas partes habet, Nosse Deum, & Venerari, Lactantius. Omnis sapientia hominis in hoc uno est, ut Deum cognoscat & colat. Ergò Pietatis membra sunt, Rectus de Deo sensus, & in Deum cultus. ¶ Ipsa est sapientia] Alibi est, Principium sapientiæ timor DOMINI. Nam vera sapientia incipit à pietate. Imò pietas ipsissima est sapientia, quam Deus patefecit in verbo suo, & quam à nobis solam requirit, Deut. 4. 6. Hæc erit vestra sapientia coram omnibus populis, ut mea statuta cognoscatis, & legem observetis. Non ergò sapientia piorum consistit in spinosis & curiosis quæstionibus de iis quæ captum nostrum superant, sed in obedientia mandatorum Dei. ¶ Recedere à malo] Fuga mali germana est Intelligentiæ, quæ ipsam Sapientiam antecedit. Nam priùs recedendum à malo: quanquam in textu, Fac bonum, & recede à malo. Aliter Psal. 1. ad quem te adire jubeo.

IDEM.

I D E M.

1. יוּקוּ. Οἱ λοιποὶ, ὅθεν χωνευθῇ. Hier. *in quo conflatur*] Verbum זקק potiùs sign. διυλίζω *facio, defaco,* unde מוקק interprete Aq. διυλισμένον defæcatum, Psal. 12. 6.

2. וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה. Olymp. ὁ Ἑβραῖος, χαλκὸς δὲ ἀπὸ λίθων χωνεύεται, *as autem è lapidibus conflatur*] Santes *è lapide fuso æs.* Hoc verum non videtur: itaque Hieronym. quondam retulit & *lapis solutus calore in æs vertitur.*

3. קֵץ. A. τέλος *finem.* Th. πέρας, idem. Sym. προθεσμίαν *tempus præstitutum*] Vel *tempus* simpliciter. Nam ab Hesychio exponitur καιρός. Sic Hier. *tempus posuit tenebris.* Cæterùm dubito an hoc Symmachi sit. Nam Gen. 6. 13. קץ. Sym. πέρας. A. τέλος. Hier. *finis.* Verba Olympiodori hac de re sunt, ἀνθ' οὗ Ἀκύλας, Θεοδοτίων, καὶ Σύμμαχος, ὁ μὲν τέλος, ὁ δὲ πέρας, ὁ δὲ προθεσμίαν, ἐξέδωκαν.

10. בִּצּוּרוֹת. Th. ὀχυρώματα *munitiones*] Videtur mihi legisse בצורות, quod ambiguè dicitur: nam sign. *in petris,* & tunc litera Beth serva est; & *loca munita,* & tum eadem litera pars est radicis sive thematis. Porrò *munitiones* מבצרות dicuntur; cujus sing. מבצר ὀχύρωμα *munitio, munimentum, arx, castellum.* ¶ יְאֹרִים. Sym. ῥεῖθρα *fluenta*] Hîc peccatum in ed. Rom. Siquidem τὸ ῥεῖθρα refertur ibi ad בצורות, cùm ea vox id neutiquam significare possit. Spero correctionem meam doctis probatum iri. Hier. *In petris rivos excîdit,* i. ῥεῖθρα.

11. חִבֵּשׁ. Th. ἐξηρεύνησεν *perscrutatus est*] i. חפש: nam Beth & Phe alternant: habent enim communem familiam. Sic בצע & פצע *vulnero.* Sic הבקר & הפקר *libertas.* Hanc sententiam sequendo Hier. vertit, *profunda fluviorum scrutatus est.* Alii aliter interpretantur. Sanè חבש in communi sermone sign. *obligare* vel *ligare,* quod Græci dicunt δεσμεύειν. Sed Aquila exponit suprà 5. 18. ויחבש καὶ μοτώσει, & Sym. ἐπιδήσει.

13. עֶרְכָּהּ. A. τάξιν αὐτῆς *ordinem ejus.* Sym. τίμημα *pretium.* Th. σύνεσιν *intelligentiam*] *Ordinem,* sic Arias. ¶ *Pretium*] *Æstimatio.* Prius elegit Hier. nam vertit, *Nescit homo pretium ejus.* ¶ Σύνεσιν] בינהה. Lxx ὁδὸν αὐτῆς *viam ejus,* דרכה.

16. לֹא תְסֻלֶּה. A. οὐκ ἀναβληθήσεται *non induetur*] Vel *amicietur.* Thren. 4. 2. מסלאים. Hier. *amicti,* i. ἀναβαλλόμενοι. Hîc edidit *non conferetur;* ut Santes *non æstimabitur.* ¶ בְּכֶתֶם אוֹפִיר. Sym. χρυσίῳ πρωτείῳ *auro primo*] Psal. 45. 9. Aq. ἐν βάμματι Ὠφείρ, quod reddunt *in tinctura Ophir.* Sym. *in auro primo.* Jes. 13. 12. כתם אופיר. A. σπίλωμα Ὠφείρ. Est autem σπίλωμα *macula,* sive *labes, aspersa vesti.* Idem כתם apud Magistros, & כתמא in lingua Chaldæorum. ¶ בְּשֹׁהַם יָקָר. Lxx ἐν ὄνυχι τιμίῳ. Schol. σαρδωνυχίῳ --- Hier. *sardonycho pretiosissimo*] Ἐν ὄνυχι; *onyche,* sive *lapide onychino.* Sic alibi שהם vertunt Sym. Th. Hier. ¶ Σαρδωνυχίῳ· σαρδωνύχιον idem cum σαρδῶνυξ, quod rectiùs scribitur σαρδόνυξ, per ο in penultima. Suspicor esse sumptum ex editione Aquilæ. Cur ità suspicor in causa est Hieronymus ad hunc modum scribens, *Onychini à Lxx Smaragdi transferuntur. Josephus Sardonychas vocat, cum Ebræo Aquilàque consentiens.*

17. וּזְכוּכִית. Schol. κρύσταλλος *crystallus*] Nomen lapidis. Appellatio à *puritate* sive *munditia;* nihil enim crystallo purius. Alii וזכוכית *vitrum,* ut Hier. Senes quoque ὕαλος interpretantur. Santes *Adamas.* Arias *crystallus.* Sic etiam Forsterus in Dictionario suo. Pro *vitro* usurpat Elias in Nomenclatore.

18. רָאמוֹת וְגָבִישׁ. Sym. ὑψηλὰ καὶ ἐξέχοντα] Priùs erat μετέωρα καὶ γαβεὶς. Est autem גביש pretiosus lapis ità dictus. Arias *unionem* exponit, ut ראמות. Santes *corallia.* Hanc postremam vocem Ezec. 27. Aq. *serica* vel *subtilia* interpretatur. Videndus Hier. ad illum locum. ¶ וּמֶשֶׁךְ חָכְמָה מִפְּנִינִים. A. γλυκὺ δὲ σοφία παρὰ τὰ περίβλεπτα *dulcis autem sapientia est supra res spectabiles*] Γλυκὺ, מתוקה.

¶ *Supra res spectabiles*] *Supra ea quæ conspicua,* vel *illustria, sunt,* q. à פנים, quod *faciem* denotat. Lxx ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Prov. 8. פְּנִינִים. Sym. λίθων τῶν ἐσωτάτων, ac si esset פנימים: quod nomen occurrit cùm alibi tum 1 Par. 28. Sing. est פנימי *interior* vel ἐσώτατος.

23. הֵבִין. Sym. συνῆκεν *intellexit.*

25. וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה. Sym. ὕδωρ δὲ ἐξίσωσε μέτρῳ *aquam verò adæquavit mensura.* A. καὶ ὕδωρ ἐσταθμήσατο ἐν καταμετρήσει & *aquam ponderavit dimensione*] *Adæquavit mensura;* vel, *exæquavit mensurâ. Ponderavit,* vel *appendit.* Hier. & *aquam appendit in mensura.* Sic quoque Santes, nisi quòd pro *appendit* habet *appendat. Dimensione: mensuratione.*

26. לַחֲזִיז קֹלוֹת. Sym. εἰς κλύπον φωνῶν *ad strepitum vocum*] i. Tonitruorum. Hier. *procellis sonantibus.* חזיז aliis est *coruscatio,* nempe παρὰ τὸ חזה *video, cerno.* Nam ante tonitru videtur. Vide infrà 38. 25.

27. הֱכִינָהּ וְגַם חֲקָרָהּ. Th. διέταξεν αὐτὴν, καὶ ἐξερεύνησεν αὐτὴν, *ordinavit eam,* & *perscrutatus est eam*] *Ordinavit, disposuit.* ¶ *Perscrutatus est; investigavit.*

G R O T I U S.

3. *Tempus posuit tenebris*] Græcè meliùs, τάξιν ἔθετο σκότει. Etiam in ipsis terræ visceribus, quæ & *caligo* & *mortis umbra* meritò nominantur, ordinem rerum disposuit. ¶ *Et universorum finem ipse considerat*] Scit quousque hæc vel illa metalla & subterranea alia pertingant. ¶ *Lapidem caliginis*] Gemmas abstrusas penitus.

5. *Terra de qua oriebatur panis in loco suo, igni subversa est*] Locus paradisi fertilissimus flammâ obsidetur. *Panis,* i. לחם, omne quod editur.

7. *Nec intuitus est eam oculus vulturis*] Sic & Græci. Alii *picam* esse volunt, alii *graculum,* alii *cornicem.*

8. *Non calcaverunt eam filii institorum*] Heb. *filii superbiæ:* & Gr. υἱοὶ ἀλαζόνων. Ità Chaldæus P. in Psalmis appellat leones.

14. *Abyssus dicit, Non est in me: & mare loquitur, Non est mecum*] Apud nautas non solet habitare sapientia.

17. *Non adæquabitur ei aurum vel vitrum*] Sic & Græci & Chaldæi. Alii Græci ponunt κρύσταλλος. Solent ob similitudinem sæpe misceri ista nomina. Vitrum non longè ab Arabia in Judæa repertum: Tacitus Hist. 5. 7. Plinius 36. 26. ¶ *Nec commutabuntur cum ea vasa auri*] Sensum optimè expressit: in Hebræo negativa ἀπὸ κοινοῦ intelligitur.

18. *Excelsa & eminentia non memorabuntur comparatione ejus*] Vox prima in Hebræo est ראמות: eam *coralia* interpretatur Kimchi & Hebræorum alii. Alteram vocem γαβὶς retinuere Græci. Est haud dubiè id ipsum quod Arabes scribunt حبيس, & *carbunculum* sive *pyropum* significat. In vetere dicto Latino est, *Probitas est carbunculus.* ¶ *Trahitur autem sapientia de occultis*] Heb. *Attractio sapientiæ præ margaritis:* i. Sapientia propendet; quod Græci dicunt ἄγει.

19. *Non adæquabitur ei Topazius de Æthiopia*] Sic & Græci. Videtur hîc *Æthiopiæ* nomine intelligi aut insula maris rubri, aut India, unde topazios Plinius nos esse docet.

22. *Perditio & Mors dixerunt, Auribus nostris audivimus famam ejus*] Quòd omnes res compositæ in sua principia redeunt, ingens est sapientiæ Divinæ testimonium.

25. *Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura*] Rerum massas in certa proportione constituit. Confer Prov. 8. 27, 28.

28. *Et dixit homini, ecce timor Domini ipsa est sapientia; & recedere à malo, intelligentia*] De Dei sapientia locutus, ostendit quæ sit pars summa humanæ sapientiæ. Confer Prov. 1. 7. & 9. 10. Eccl. 12. 13. Jer. 9. 23, 24.

CODURCUS

CODURCUS.

HUJUS capitis cum superiori compagem quæsiverunt interpretes. Præterea à v. 1. ad 12. orationis seriem tenuit nemo. Circuitione non utar, sed rem eloquar. Ergò illa ità cohærere sentio. Superioris capitis finis fuit, Multos esse attonitos potentium clade insperatâ. Locus itaque maximè idoneus huic epiphonemati attexendo, Quàm alta sunt & impervia Dei judicia! ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; *O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt ejus judicia, & impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini?* Huic epiphonemati ἰσόῤῥοπα sunt quæ Job affert. Omnia sagacitate atque industriâ suâ lustravit genus hominum: aurum, argentum, gemmas reperit: multa usus docuit: nova in dies apparent: Sed sapientiam quis nactus? quis illam novit? apud quem diversatur? Hunc esse nativum hujus loci sensum deposito sacramento adversùs quemvis contendam.

1. *Est locus auro quod deinde conflant*] In verbo יזקו subintellige relativum ש, quod sæpe fit. Est à זקק, ut docet Camius in Radicibus. Occurrit & pòst cap. 36. 28. & quinquies præterea alibi. Significat *defæcare, purgare.* Quatuor præcipua metalla tangit atque eorum originem tam peritè ut hinc rei metallicæ arti non parva fiat accessio.

3. *Finem aliquem statuit*] Significat esse aliquem tandem finem quærendarum opum. Non contentus homo rebus quas tellus suâ sponte fundit, vel quæ ejus summâ parte nascuntur, ivit in ejus viscera, ex quibus metalla effodit, & in ipsis manium sedibus quæsivit pretiosissimum quodque, & finem statuit aliquem exhauriendæ terræ, gemmas, & lapides pretiosos, queis compendio maximæ opes continentur. Ergò *lapis caliginis & umbræ mortis* sign. gemmas quæ imâ terrâ latent. ¶ *Ipse indagator*] הוא חקר est artium inventor. Qui rerum scrutatur naturam, eousque penetravit donec gemmas invenisset: At illic subsedit; hic finis quærendi fuit; ibi demum conquievit. תכלית & מכלל idem esse sentio, nempe סגלה, κειμήλιον, gemmam pretiosissimam.

4. *Ab accolis erumpit torrens*] Significat nova subinde oriri in rerum natura, atque homines multa usu discere. נר מעם sign. *è vicinia, è proximo.* נר derivat Ab. Ezra à נגר, & interpretatur q. נהר, vel נחל, cujus error Buxtorfio imposuit, qui vertit נר *alveum, fluvium*; malè. הנשכחים מני רגל est aquarum epithetum, quod orationi metricæ convenit quidem, solutæ non item. Ingenti tamen miraculo Christus pede fixo calcavit הנשכחים מני רגל atque ipse Apostolorum coryphæus. ¶ *Exhauriuntur*] *Siccantur.* Hæc vulgò contingunt, ut campi eluvionibus mergantur, agri stagnent exundantibus atque erumpentibus alicunde torrentibus; quæ stagna deinde arte atque industriâ siccentur, ut deinceps arva cultiora & feraciora succedant stagnis. Hoc serium naturæ opus & certantis ingenii humani cum natura refricuit memoriam operis ludicri quod Martialis celebrat lib. Spectaculorum in epigrammate De naumachia Domitiani,

> *Si quis ades longis serus spectator ab oris,*
> *Cui lux prima sacri muneris ipsa fuit:*
> *Ne te decipiat ratibus navalis Enyo,*
> *Et par unda fretis: hîc modò terra fuit.*
> *Non credis? Specles dum laxent æquora Martem:*
> *Parva mora est: dices, Hîc modò pontus erat.*

Ubi pro *Martem* doctissimus Samuel Petitus restituit *Marti*: quòd aquâ Martiâ in amphitheatrum deductâ & collectâ, de arena factum esset æquor, mox apertis repagulis in pristinam formam reditura.

5. *Est terra frugum ferax*] Qualis Sicilia, aliæ plurimæ, quæ bitumine, mineralibus, thermis scatent. Qualis olim erat fortè Tetrapolis. Per *quasi ignem* כמו אש intelligo naphtham, bitumen, sulfur, mineralia, & similia, quæ facilè ignem concipiunt. נהפך est *evertitur.* Reddimus *scatet*, sententiæ magis habitâ ratione quàm verbi.

7. *Via quam non novit volucris*] Hæc vel à superioribus pendere, vel sequentibus hærere oportet, ut intelligantur. Omnes referunt ad superiora; quasi *ad locum sapphirorum & ramentorum auri non penetrent aves, nec feræ, nec via quà itur illuc sit trita.* Sed videtur congruentius ad sequentia referre; ut *via illa quam nulla volucris, nè milvus quidem, nec fera, nè Panthera quidem, viderint aut triverint*, sit quam sibi homo aperit *evertens montes & marmora cadens.* Sibi enim hâc ratione aditum patefacit ad loca quæ nè Soli quidem fuerant pervia. עיט in genere est *volucris*, sed propriè ex illis quæ *præpetes* dicuntur. Verbum enim est *involare*, quod semel occurrit 1 Sam. 25. 14. ויעט בהם *& involavit in illos*, & censetur esse Cal. Thargum hæc verba *quam non novit volucris* vertit דלא חכימיה סמאל *quam non cognovit Samael.* Est autem *Samael* nomen *impuri spiritûs* πνεύματος ἀκαθάρτου. Notæ sunt Thalmudicæ nugæ de Samael, Asmedai & Lilith. איה debet esse nomen avis quæ & acutissimè videat & per opaca & prærupta se ferat. Quidam *picam*, alii *vulturem* interpretantur: ego *milvum* reddo. Nomen איה occurrit etiam Levit. 11. 14. ubi ejus prohibetur esus. Existimo tam hîc quàm illic esse *milvum.* Milvus ità dictus quia oberrando & in gyrum circumvolando, indesinenter respectando ubi ubi sit præda vestigat, & quodammodo inhiat. שוף ter occurrit, semel in Cantico, suprà cap. 26. & hîc. Vox est peregrina.

8. שחץ tantùm in hoc libro, & cum nomine בני hîc, & c. 41. ¶ Verbum עדה hîc Thargum est, ut bene monent Hebræi, atque idem est quod עבר *transire*, ut in Tharg. Gen. 19. Significatione Chaldaicâ tantùm hîc occurrit: apud Danielem sæpe. Hebraicè est *ornari.* ¶ שחל septies occurrit, ter in hoc libro, quater alibi. Oportet feram esse quæ quòvis penetrat. Nos *Pantheram* vertimus: rationem require suprà 4. 10. Dicta est *Panthera* παρὰ τὸ πᾶν θηρᾶν.

9. חלמיש *marmor* vertimus. Omnes interpretantur *lapidem durissimum, silicem.* Ego tametsi *marmoris* significationem huic loco quadrare assero, conjecturam Marini propterea non repudio, qui censet חלמיש esse *magnetem*, ob nominis similitudinem. Obtinuit enim ut vulgò Magnes lapis *calamites* appelletur. Sed tanta etiam durities Magneti inest ut *syderites* dictus sit. Sed & Magnes marmoris genus est. Vox חלמיש quinquies occurrit.

10. *Alveos scindit*] Qui hæc referunt cum superioribus ad *Deum*, sternunt. Atque optimè vernacula nominativum expressit, *l'homme met sa main.* Nam præterquam quòd eleganter est appositus, necesse omnino fuit propter offendiculum tam absurdæ interpretationis errandi ansam tollere. Sed quinam *alvei* sint illi, an quibus flumina ducantur, vel quibus pretiosa effodiantur, anceps est, quia subjicitur, *& quicquid pulcrum est cernit ejus oculus.* Occurrunt autem in aurifodinis intra montium concava aquæ scaturientes, vel collectæ, quæ sunt exhauriendæ & educendæ. Sed si alveos quibus flumina deducantur rebus importandis vel exportandis, aut utilitatis cujusvis alterius gratiâ, intelligas, nihil vetat.

11. *Fluviorum cursum sistit*] בכי *cursum* interpretamur. Metaphoricè accipitur, & non alibi in hac significatione exstat. בכי *fletus* est. Ergò significat, ità humanâ operâ siccari flumina ut nè fleant quidem, nè guttas emittant. Nisi *fletum fluviorum* Poeticè mavis dictum pro *fluxu.* ¶ יצא tantùm hîc cum defectu. Nam יוציא scribendum fuit. ¶ אור pro לאור, vel אורה, *in lucem.*

12. *At sapientia undenam conquiretur?*] Omnia solicitiùs pervestigavit mens humana naturali sciendi desiderio accensa; multa usu est assecuta: Sed rerum omnium pretiosissimæ, Sapientiæ, non est facta compos. Multa dein in laudem & commendationem Sapientiæ congerit encomia.

15. Hîc Auri synonyma vel epitheta quinque exstant,

stant, סגור, כתם, אופיר, זהב, פז. Præter quæ alia, חרוץ, & בצר: nam דהב & אופז non sunt alia præter dicta. Hieronymus in Jer. 10. id notavit; atque autor Ohel-mohed, & Thalmudici. Sed ea Auri nomina tot genera varia esse negant aurifices & Chymici: ergò vel epitheta sunt vel cognomina, à variis mundi plagis. Hoc longè satius fuit expedire quàm pueriliter jactare memoriam septem Auri nominum. Inter illa septem Auri nomina אופיר & אופז videntur esse cognomina auri à regione ex qua auri magna copia advehitur, quæ fortè India Occidentalis fuit, hoc tempore notissima, manente eodem nomine *Peru*. זהב est appellativum & commune nomen. Reliqua sunt cognomina indita vel à ratione inveniendi ejus, vel à qualitate, vel ab usu quem præstat. Existimo פז illud esse quod ex ramentis fluviorum lectum conflatur. Verbum enim פזז videtur esse *colligere*, *ramasser*. Ego verbum potiùs esse à nomine existimo quàm nomen à verbo. Et פזז esse *imitari artem auri colligendi & solidandi è scobe*. בצר puto esse quod dicitur à Plinio *canalitium*, sive *canaliense*; quod puteis effoditur, & exciditur è marmoribus. חרוץ est defæcatissimum, quale quod Plinio *albicratense*, cui trigesimasexta tantùm portio argenti inerat. *Obrysum* etiam eidem dicitur aurum purgatissimum, fortasse ab *obrusa* ità dictum, quæ probatio auri est qualis fit ab aurificibus in lapide Lydio, attrito ad illum nummo vel massâ, auri nota ærugine oblinitur & obruitur. Thargum hîc פז *obrysum* reddit, usus voce Latinâ. Ità Hieronymus etiam פז vertit. כתם & סגור auri genera erant catenis, poculis & cælaturis utiliora; nempe queis plus immixtum esset alieni metalli & argenti, quale electrum, docente Plinio, ex quo utiliter pocula facta, quòd venenum injectum duplici signo proderent. Ego existimo סגור esse illud ex quo torques, armillæ, monilia facta, *or de chaines*. Hoc discriminis inter illa statuimus, quantum valemus ex etymologia & locis quibus leguntur conjicere, quamvìs confundantur & promiscuè aliquando quasi synonyma usurpentur.

16. *Auro Ophir non distrahetur*] Vulgata Lat. vertit, *Non conferetur tinctis Indiæ coloribus*. Ergò ei *Ophir* est *India*. Verbum סלה interpretantur hoc loco *expandi æstimandi pretii gratiâ*. In illa significatione tantùm hîc occurrit, & Thren. 4. per א. Aliàs in Cal & Piel bis sign. *sternere*. At סלל est *aggerare*, *elevare*, *sternere viam*. *Æstimandi* significationem puto esse ex usu linguæ Chaldaicæ. Nam סלסול Thalmudistis est *dominium*, *præstantia*: vide Baal Aruch. ¶ *Soham* esse *Beryllum* docuimus in nostro Specimine, quem *pulcri* epithetum decet maximé. Atque Thargum hîc vertit ברולין.

17. *Non æquiparabitur*] Verbum ערך est *disponere*, *ordinare*. Et dicitur hîc de *æstimatione pretii* & *venditione mercium*, quia in commutationibus & venditionibus res rei æquiparatur, & exæquatur pretium merci. Hinc ערך *æstimatio*, *pretium*. ¶ *Gemma nitidissima*] זכוכית tantùm hîc exstat. Videtur esse à verbo זכך *nitidum*, *purum esse*. Hieronymus vertit *vitrum*, & Græcus ὕαλος. Ego *præstantissimam gemmam* intelligo, qualis Pyropus, vel Carbunculus.

18. *Ramoth & gabisch*] Hieronymus vertit *excelsa & eminentia*, Maluimus Hebraica retinere, quia certi nihil statui potest de illis. ראמות bis occurrit; גביש tantùm hîc. Si quid ex vocum etymo conjiciendum, per ראמות *monocerotis cornua*, vel *gemmas quas dracones gestant*, intelligerem; per גביש *margaritas*, vel *unionem*, vel *crystallum*, vel *lapidem chalaziam*, de quo Plinius, quia אלגביש *grando* est. Arabicè *gabschi* significat *pyropum*, *carbunculum*; quæ vox eadem est quæ גביש. Ità ut primum possit esse *cornu monocerotis*, alterum *gemma quæ ex draconibus petitur*, *pyropus*, *carbunculus*. Sed hæc sunt conjectanea. ¶ *Difficiliùs educitur quàm uniones*] משך חכמה מפנינים. Græcus & Lat. Vulgata optimè vocem משך in propria significatione: est enim *tractio*, vel *extractio*: sed totum comma non perceperunt, nec quisquam alius nostrorum aliorúmve quos videre licuit. Ergò פנינים *uniones* sunt & *margaritæ*, quas è mari extrahi per urinatores, nec sine periculo, norunt omnes. Unde Plinius de illis qui montium ruinâ quærunt aurum ait, *minùs temerarium è profundo maris quærere margaritas*. Et Proverbium R. Akiba צללת במים אדירים ועלית חרש בידך, i. *Urinatus es in profundam aquam, & eduxisti testam manu tuâ*: in eos qui magno periculo vilia quærunt, quòd sæpe nisi testas margaritarum piscatores extrahant. Ergò extractionem Sapientiæ unionum extractioni anteponit, vel quòd difficilior res sit, vel quòd præstantior. Nomen משך semel alibi tantùm occurrit Psal. 126. בכה נשא משך הזרע, *flendo ferens lectissimum semen*: nam ibi משך הזרע intelligo *semen separatum & servatum*. Unde משך הזרע de *re electa & cara & pretiosa* usurpari potest.

19. *Topazius Indica*] Non dubito quin פטדה sit *topazius*. De topazio verò vide Plinium. כוש *India* est. Vide nostrum Specimen.

20. *Atque unde nam*, &c.] Repetitio est interrogationis à qua exorsus fuerat de Sapientia verba facere, Cui subjicit responsionem, nempe, A Deo esse.

25. *Quando ipse ventum ponderabat*] Hæc prompta videntur ex Prov. 8. ut & novissimus versus è fine Ecclesiastæ.

26. *Fulgurantibus tonitruis*] חזיז semel in singulari, nempe hîc; & semel in plurali, nempe Zach. 10. fortasse est à verbo חזה.

28. *Ecce timor Domini*] Ex Deut. 4. 6. Idipsum exstat Psal. 111. v. 10. Prov. 1. 7. & 9. 10. Eccles. 12. 13. Jer. 9. 23. Vetustissimum dictum inter pios atque ab omni ævo usurpatum. Faxit Dominus ut eâ sapientiâ donati & contenti tranquillam vitam exigamus.

CAP. XXIX.

MUNSTERUS.

2. *QUIS ponet me*] Cogitur vir sanctus improbitate adversariorum suarum laudum recensere encomium; ostendítque in primis quàm felix olim fuerit munere Divino.

4. *In diebus juventutis*] Omnes Hebræi exponunt hîc חרף pro נעורים, sicut vertimus, quòd juventus non sit sine opprobrio vitæ.

6. *Cùm inundarent*] h. e. Cùm tantus mihi esset numerus pecorum ut itinera ipsa butyro redundare potuerint.

13. *Benedictio perituri*] h. e. Is quem ex periculis erui, ille benedixit mihi pro accepto beneficio.

14. *Sicut pallio*] Studebam, inquit, omnibus modis fovere in causis suis pupillos, viduas, peregrinos, & id genus miserabilium hominum; & non mediocre ornamentum fuit mihi, ut semper æquum judicium apud me invenerint. *Oculis meis prospiciebam cæco*, &c.

18. *In nido meo exspirabo*] i. In felicitate mea sperabam me victurum usque ad mortem. Vel secundùm alios hunc habet sensum, exspirabo in lecto meo, ut posthac perpetuos vivam dies. Chald. *cum fortitudine mea in sarcophago durabo*.

19. *Radix mea*] Licèt sicut arbor præ senio putrescam, tamen est spes repullulandi & resurgendi propter aquas Divinæ gratiæ, quæ animam meam fovebit. Sic, licèt sicut gramen demetar, tamen ob perpetuum rorem quî morabitur super me, revirescam, & non totus disperibo. Innovabitur gloria mea in resurrectione mortuorum, & robur manuum mearum instaurabitur, &c.

21. *Mihi auscultabant*] Refertur ad superiora.

24. *Cùm riderem*] Si quando per jocum aliquid dicerem, non putabant me jocatum; tantam in me experti erant gravitatem. Cavebant proinde *nè lucem*, i. hilaritatem, *vultûs mei* aliquo modo turbarent.

VATA.

VATABLUS.

1. *ET addidit*, &c. 'ויוסף וגו] Idem versus cum ver. 1. cap. 27.

2. *Utinam essem juxta menses priores* מי יתנני כירחי קדם] Ad verb. *Quis ponat me sicut mensibus prioritatis?* i. tempore prisco: q. d. Utinam ponat me in eo rerum statu in quo eram priùs, sive olim.

3. *Dum splendere faciebat lucernam suam* בהלו נרו] *Dum luceret lucerna ejus:* i. Dum ipse summo favore prosequeretur me. ¶ In *tenebris* חשך] Per *tenebras*, i. afflictiones: h. e. & quando propitium Deum sentiebam in cunctis hujus vitæ incommodis.

4. *Dum esset societas*, &c. 'בסוד אלוה וגו] i. Dum habitabat Deus per gratiam & favorem in tentorio meo: q. d. Dum familiarem sentiebam mihi favorem Dei, Deo me & familiam meam protegente. Multis verbis favorem Dei describit.

5. *In circuitu meo pueri mei* סביבותי נערי] i. Dum tam clara me familia stiparet.

6. *Et è petra fundebantur mihi* וצור יצוק עמדי] Ad verb. *& petra fusa mecum* in *rivos olei:* i. quando tanta mihi erat olei copia acsi fuisset petra in oleum fusa: q. d. Dum ingens copia omnium bonorum erat mihi. Elegantissima Hyperbole.

7. *Juxta urbem* עלי קרת] Ad locum consessûs ac judicii scilicet: vel, deambulaturus.

9. *Tardi erant in sermonibus* עצרו במלים] *Cohibebant sermones*, sub. *inceptos*.

10. *Vox ducum supprimebatur* קול נגידים נחבאו] *Vox primorum* [*procerum*] *supprimebatur:* i. Proceres vocem continebant à locutione. Ad verb. *Vox ducum abscondebantur:* q. d. Proceres unà cum voce sua abscondebantur: i. proceres silentes proripiebant sese: tam admirabilis eram illis. ¶ *Et lingua eorum*, &c. 'ולשונם וגו] i. Nè hiscere quidem audebant me præsente: tanta erat mei reverentia.

11. *Cùm auris audiebat*, &c. 'כי אזן שמעה וגו] *Nam auris audiebat, & beabat me*, &c. Vel, *Nam auris quæ audiebat, beabat me; & oculus qui videbat, testimonium reddebat mihi:* i. Qui audiebant quæ dicebam, beatum me prædicabant; & qui videbant quæ faciebam, testimonium reddebant integritatis vitæ meæ: q. d. Publicâ omnium famâ & laude commendabar.

12. *Et eum cui non erat adjutor* ולא עוזר לו] Referri potest ad pupillum auxilio prorsus destitutum. De hac justitia Job habes suprà 4. 3.

13. *Veniebat* תבא] Fut. Heb. i. Commendabar ab iis qui alioqui periissent nisi succurrissem illis. ¶ *Exhilarabam* ארנן] i. Gestire faciebam ac præ gaudio canere cùm illi opem tulissem.

14. *Justitiam induebam*, &c. 'צדק לבשתי וגו] i. Nullo tempore recedebat à me justitia mea. ¶ *Tanquam pallium*, &c. 'כמעיל וגו] Sub. *erat mihi:* q. d. Juris & æquitatis, quæ virum principem ornant, studiosissimus eram.

15. *Oculi eram*, &c. 'עינים הייתי וגו] i. Vice oculorum & vice pedum: q. d. Doctor fui eorum qui scitu necessaria ignorabant, dúxque illorum qui à recta via aberrabant.

16. *Pater eram pauperibus* אב אנכי לאביונים] *Pater eram egenis:* i. Pietatis viscera semper egentibus exhibui. ¶ *Et causam*, &c. 'וריב וגו] *Et litem* [*controversiam*] quam *non noveram, disquirebam:* i. controversiam quam non satis perspectam habebam, discutiebam: h. e. diligenter quid in causis liquidum esset perscrutabar, ut eas sinceriter definirem.

17. *Et conterebam* ואשברה] *Tunc confringebam.*

18. *Et tanquam arenam* וכחול] Antiqui Hebræi, & cum illis vir ille magni nominis etiam nunc apud illos, exponunt, *& sicut phœnix quæ avis est longissimæ vitæ*. Sensus est, Dicebam apud me, Cum nido meo, i. in medio liberorum meorum, h. e. liberis meis superstitibus, exspirabo, sive moriar citò, ac citra molestiam longæ ægritudinis, posteaquam vixero tot annos quot sunt arenæ maris, h. e. longissimè.

19. *Radix mea aperta est* שרשי פתוח] *Radix* enim *mea exposita est*, patet aquis: i. irrigatur aquis, in solo humenti: q. d. Benedictionem Domini experior in omnibus, & prosperitatem affatim adesse sentio. ¶ *Pernoctat in ramis meis* ילין בקצירי] Fut. Heb. pro præs. & sing. pro plur. *in ramis meis:* i. assiduè humectat fructum meum: q. d. Etiam liberi mei favore cœlesti felicissimè habent.

20. *Innovatur* חדש] Sub. *quotidie:* i. subinde major fit. Ad verb. *nova:* sub. *fit*, vel *est*. ¶ *Roboratur*, תחליף] Fut. Heb. pro præs. i. robur meum in me quotidie redditur majus.

21. *Et exspectabant* ויחלו] i. Pendebant à me, sive à consilio meo. ¶ *Et silebant ad consilium meum* וידמו למו עצתי] i. Tacendo acquiescebant consilio meo.

22. *Post verbum*, &c. 'אחרי דברו וגו] q. d. Me audito nullum habebant verbum: sed inter illos spargebatur sermo meus: sermonem meum omnes veluti oraculum excipiebant.

23. *Et exspectabant me sicut pluviam*, ויחלו כמטר לי] Ad verb. *Et exspectabant sicut pluviam mihi:* i. tanto desiderio exspectabant verbum meum quanto exspectatur pluvia in Autumno irrigandæ sementi necessaria: & aperto ore inhiabant consilium meum, sicut humus pluviam quæ cadere solet verno tempore ad frugum maturitatem.

24. *Ridebam ad eos* אשחק אליהם] *Jocabar apud eos*. Sensus hujus versûs est, Siquando aliquid joco dicebam, putabant me seriò loqui: *& lumen vultûs mei*, i. autoritatem meam, *non dejiciebant*, h. e. nihilominus me reverebantur.

25. *Deligebam*, &c. 'אבחר וגו] i. Siquando me adjungebam illis, obtinebam primum locum. Vel, Præscribebam illis quæ facere debebant. ¶ *Et habitabam*, &c. 'ואשכון כמלך וגו] i. Non aliter ab ipsis cinctus eram quàm Rex à suis militibus. ¶ *Lugentes*, אבלים] Qui scilicet pendere solent ab ore consolatoris.

CASTALIO.

4. *QUalis eram mei veris tempore*] *Hyemis* in Hebræo legitur. Sed cùm dividant Hebræi annum in Hyemem & Æstatem, fit ut Veris pars prior Hyemi tribuatur, sicut posterior Æstati, ut est Matth. 24. Est enim veris initium finis hyemis. Eum autem de *vere suo*, h.e. de adolescentia, loqui patet ex tota sententia.

6. *Mea butyro lavabam vestigia, & apud me fundebat rupes rivos olei*] Butyro & oleo circumfluebam.

8. *Videntes me juvenes abdebant sese*] Autoritate & gravitate meâ territi.

12. *Nam & conquerentes inopes liberabam*] Quibus fiebat injuria.

16. *Nihil ad me pertinentes causas*] Alienas.

24. *Si quando cum eis ludebam, non credebant, neque vultûs mei lumen dejiciebant*] Scilicet non credebant me ludere, sed seria agere; nec mihi ideo minorem tribuebant autoritatem.

CLARIUS.

2. *JUxta menses pristinos*] Cogitur vir sanctus improbitate adversariorum suarum laudum encomium recensere: ostendítque in primis quàm felix olim fuerit munere Divino.

6. *Quando lavabam*] h. e. Cùm tantus mihi esset numerus pecorum ut itinera ipsa butyro redundare potuerint.

13. *Benedictio perituri*] i. Is quem ex periculis erui, alioqui periturum, benedixit mihi pro accepto beneficio.

18. *In nidulo meo moriar*] i. In mea felicitate sperabam me victurum usque ad mortem. Vel secundùm alios hunc habet sensum, Exspirabo in lecto meo, ut posthac perpetuos vivam dies.

19. *Radix*

19. *Radix mea*] i. Licèt ficut arbor præ fenio putrefcam, tamen eft fpes repullulandi & refurgendi propter aquas Divinæ gratiæ, quæ animam meam fovebit. Sic licèt ficut gramen demetar, tamen ob perpetuum rorem qui morabitur fuper me, revirefcam, & non totus difperibo. Innovabitur gloria mea in refurrectione mortuorum, & robur manuum mearum inftaurabitur: evafurus enim fum gloriofior, robuftior ac potentior, imò planè immortalis.

21. *Qui me audiebant*] Ut ad priorem, inquit, fermonem revertar, omnes mihi obediebant, méque verebantur, *&c.*

24. *Si quando ridebam*] Si quando per jocum aliquid dicerem, non putabant me jocatum: tantam in me experti erant gravitatem. Cavebant proinde *nè lucem*, h. e. hilaritatem, *vultûs mei* aliquo modo turbarent. Vel delectabantur in illa mea hilaritate, quæ grata illis erat; neque finebant ut fruftrà effem hilaris.

25. *Cumque federem*] Tanta erat in me majeftas, ut omnes timerent; tanta lenitas ac benignitas, ut omnes mœrentes qui ad me accedebant confolarer.

DRUSIUS.

1. ET *addidit tollere*] *Adhuc*, aut *iterum*, vel *denuò*, *fuftulit.* Vulg. *Addidit quoque Job affumens parabolam fuam, & dixit.* Lxx Ἔτι δὲ προσθεὶς Ἰὼβ εἶπε τῷ προοιμίῳ, *Adhuc autem adjiciens Job dixit procemio.* Malim τῇ παροιμίᾳ *parœmiâ*: nam משל *parœmia.* Sic interpretantur Prov. 1. 1. & 25. 1. & 26. 7. alibi *parabolam* reddunt. Sed nihil mutandum hoc loco. Nam משל προοίμιον convertunt & fuprà 27. 1. & 25. 2. Tharg. *Addiditque Job tollere parabolam fuam, & dixit.* למחל non fig. *tollere*, fed παραβολίζειν. Eft verbum cum fuo verbali, ut *gaudere gaudium*, μάχεσθαι μάχην, *pugnare pugnam*, ἑορτάζειν ἑορτήν, &c. ¶ *Parabolam fuam*] *Tollere parabolam* ut *tollere canticum*, *tollere proverbium.* Marcus Varro, *Antiquum ut tollunt proverbium.* Vulg. *affumere parabolam. Parabola* verò eft fermo figuratus interpretatione indigens; genus dicendi fapiens, h. e. eruditum & obfcurum, quale eft Ænigmaticum & Allegoricum, non fimpliciter fed fimilitudine aliquâ quod intendit proponens. Vide quæ notavimus fuprà 27. 1.

2. *Quis det mihi ut fim*] *Utinam fim. Quis det* optantis eft, idem valens quod ὄφελον *utinam.* Cæterùm *ut fim* non eft in Ebræo: ideo malim, *Quis ponat me?* Verbum enim נתן etiam *ponere* fig. Sic dico, *Do* & *pono* fibi mutuò cedunt. Sanè Gen. 4. 25. *pofuit mihi femen pro Habel*, i. dedit. Vel, *Quis ponat me ficut menfes priores, ficut dies*, &c. Lxx Τίς ἄν με θείη κατὰ μῆνα ἔμπροσθεν ἡμερῶν, ὧν με ὁ Θεὸς ἐφύλαξεν; *Quis utique me ponat juxta menfem priorum dierum, quibus me Deus cuftodiebat?* Aug. *Quifnam me reftituet in menfes priorum dierum?* Tharg. *Quis ponet me juxta menfes priorum dierum, quibus Deus cuftodiebat me?* ¶ *Juxta menfes priores*] Vel *ficut menfes antiqui*, ad verb. *antiquitatis.* קדם autem dicitur *quicquid ante nos*, & tam ad Locum quàm ad Tempus refertur: unde Oriens קדם vocatur. Hîc de Tempore capiendum: & intelligit tempus illud cùm res ipfius felices ac profperæ adhuc effent ante tempeftatem hanc quam Satan ei excitavit: ac fi diceret, *Utinam effem quemadmodum eram ante hanc miferiam, in quam nullâ meâ culpâ incidi. Menfes* autem ירחים vocantur à *Luna*, quæ ירח Ebræis. Propriè igitur denotat *menfes Lunares*, quales olim erant menfes Judæorum. ¶ *Juxta dies quibus* &c.] Secundùm dies vitæ quibus eram in ipfius cura & cuftodia, quibus me confervabat falvum, & tutum præftabat ab omni malo: Nota diligenter, felicitatem noftram de fententia Jobi non pendere à fortuna vel cafu, aut ab induftria prudentiáque noftra, fed à Deo, qui, quos confervatos vult, omnibus modis felicitat: ut poftea ei accidit poft hoc tentamentum.

3. *Cùm fplendere faceret ipfe*] בְּהִלּוֹ dixit pro בההלו aut potiùs בְּהִלּוֹ, quod explicant כאשר היה מאיר *cùm lucere faciebat.* Sic R. L. Gallus Provincialis. Alii aliter. Sanè Abraham Judæus qui *Pheritfol* cognominatur, *Cùm lucerna DOMINI luceret fuper caput meum:* fi modò מאיר fign. *luceret*, & non potiùs *illuminaret.* Quid fi, *Cùm lucernam Dei lucere faceret fuper caput meum?* placet magìs. Sententia eft, *Cùm Deus fplendere faceret lucernam fuam fuper caput meum.* Vulg. *Quando fplendebat lucerna ejus fuper caput meum, & ad lumen ejus ambulabam in tenebris.* בהלו *cùm fplendebat ipfa*, videlicet *lucerna ejus.* Simile Exod. 2. 6. ותראהו את הילד *& vidit ipfum*, videlicet *puerum.* Utrobique relativum antecedenti præponitur. Si rectè, הלו contractum erit ex הללו, ficut dicimus פתחו *aperire ipfius:* aut eft הלו pro ההלו, vel certè ההלו propter gutturalem. Nam יהל *fplendere* infrà 31. 26. Eft enim verbum modò intranfitivum, modò tranfitivum, ut Jef. 13. 10. & alibi. Lxx Ὡς ὅτε ηὔγει ὁ λύχνος αὐτοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς μου, ὅτε τῷ φωτὶ αὐτοῦ ἐπορευόμην ἐν σκότει, *Sicut cùm lucebat lucerna ejus fuper caput meum, cùm lumine ejus ambulabam in tenebris.* Tharg. *Cùm fplendere*, aut *lucere, faceret ipfe lucernam fuam fuper caput meum, ad lumen ejus ambulabam in tenebris.* ¶ *Lucernam fuam*] Vel *lucernâ fuâ*, i. בנרו ut dicat, *Cùm ipfe præluceret lucernâ fuâ fuper caput meum. Lucernâ fuâ*, i. favore ac benevolentiâ fuâ, vel certè Lege fuâ, quæ *lucerna* eft *pedibus piorum*; Juxta illud Pfal. 119. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Paulò aliter fumitur Prov. 20. 27. *Lucerna DOMINI, anima hominis:* nam ibi denotat lucernam lucidiffimam: ut *flamma DOMINI* alibi vocatur flamma luculenta. Hîc fignificare videtur felicitatem, ut 2 Sam. 22. 29. *Tu es lucerna mea, DOMINE*, i. נירי quod idem cum נרי. Sed Mercerus, *Lucernam Dei appellat ejus favorem, quo velut lucernâ in omnibus quæ fufcipiebat, aut agebat, ipfi prælucebat, ut omnia adverfa & rerum difficultates fuperaret.* ¶ *Supra*] Vel *fuper.* Nam difcrimen quod quidam ponunt inter has particulas non eft perpetuum. Sanè Livius dixit, *fupra fubterque terram per dies viginti quinque pugnatum eft.* Ecce hic *fupra* contiguitatem non fpatium quoddam interjectum fign. ¶ *Caput meum*] Videtur hoc velle, *Cùm lucernâ fuâ caput meum*, i. me, *illuminaret:* aut dicit *caput meum*, quia lucerna in altum fupra caput fublata magìs illuminat. ¶ *Ad lucem ejus*] Quæ duplex eft, Veritatis alia, & alia Salutis. *Lux Dei* nihil aliud hîc quàm felicitas & profperitas, quæ à Deo. Innuit fe fuiffe exemptum communibus hominum malis. ¶ *Ambularem*] Viverem. ¶ *In tenebris*] Errorum, an calamitatum? Lux Dei, quâ res noftras illuftrat, & adverfa omnia propellit arcétque à nobis.

4. *Cùm*, &c.] Vel, *Quemadmodum.* Lxx Ὅτε ἤμην ἐπιβρίθων ὁδοῖς, ὅτε ὁ Θεὸς ἐπισκοπὴν ἐποιεῖτο τοῦ οἴκου μου, *Cùm eram gravefcens viis, cùm Deus vifitationem faciebat domûs meæ.* Pro ὁδοῖς in Comment. & in aliis ed. eft ὁδοῖς. *Sicut fructuofæ arbores*, inquit Scholiaftes, *onuftus eram bonis per omnem viam, non levis ac qui facilè impelli poffet, fed ἐμβριθὴς καὶ στερεὸς τὸ ἦθος, gravis, ftabilis ac folidus moribus.* Sym. ὥσπερ ἤμην ἐν ἡμέραις νεότητός μου, quam lectionem habet Compl. Rurfum pro ὁ Θεὸς in Comment. & in Compl. eft ὁ Κύριος DOMINUS. Aug. *Cùm verbum DOMINI infpiceret domum meam.* Tharg. *Quemadmodum fui in diebus juventutis meæ* (Nota *juventutem* hîc חריפות dici, quæ aliàs *acrimonia* redditur. Certè Elias in Lexico fuo Chaldaico interpretatur לשון נערות) *quo tempore fuit arcanum Dei fuper tabernaculum meum.* ¶ *In diebus juventutis meæ*] *Juventus* hîc חרף dicitur, ab *autumno* vel *hieme* temporis, quòd tunc omnia terræ commiffa provenire incipiant, quæ eft quafi prima ætas fructuum. Contrà Senectus vocatur *tempus collectionis*, quod eft tempus æftatis, quando fruges in horrea colliguntur. Ebraicè ימי האסיף. In Syrorum lingua חרפי funt *fructus primores*; & eo fenfu fumitur hoc nomen Cohel. 11. 6. Sanè Aruch exponit ראשונים *prima, priora.*

Sunt qui חרף *ver* interpretantur, i. ἔαρ, ut Lxx Gen. 8. 22. & Psal. 73. 19. *Hiems* propriè קר, & חרף *autumnus*. Sed confundi scias; & Chaldæus hanc postremam vocem interpretatur סתוא, quod *hiemem* denotat. *Juventus* in lingua Chaldæorum affini vocabulo חריפות vocatur, in quo significatio נערות, ut quidem Elias observat. Malè quidam hic emendat *Sicut eram in diebus opprobrii mei:* nam *opprobrium* חרפה dicitur, non חרף, quod sciam. ¶ *Dum erat arcanum Dei*] Ad verb. *in arcano Dei*. Innuit autem arcanam Dei providentiam, aut arcanum ejus consilium, quo tentorium ejus protegebat & felicitabat. Siquidem vox Ebræa סוד etiam *consilium* denotat, quòd consilia, ut felicem eventum sortiantur, arcana & secreta esse debeant. Simile, *Arcanum Dei timentibus ipsum*, vel *erga timentes ipsum*, Psal. 25. 14. Quidam, *in consortio & societate Dei:* nam סוד etiam *consortium*, ut Psal. 111. 1. בסוד ישרים *in consortio rectorum*. Sic loquendo innuit Angelos qui ipsum protegebant, aut viros pios quorum consortio utebatur. *Tentorium*] Domum, familiam.

5. *Dum adhuc*, &c.] Vulg. *Quando erat omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei*. Lxx Ὅτε ἤμην ὑλώδης λίαν, κύκλῳ δέ μου οἱ παῖδες, *Dum eram materiatus nimis, & in circuitu meo pueri*. Schol. *Quando habebam multam materiam opulentiæ, & bonitatem prolis faciebam materiem virtutis*. Tharg. *Dum adhuc esset sermo Omnipotentis in auxilio meo, circum circa me juvenes mei*. ¶ *Omnipotens*] *Saddai*, quod quare ὑλώδης reddant Græci fateor me ignorare. ¶ *Mecum*] *Pro me*. Sic, *Si Deus nobiscum, quis contra nos?* Non malè Tharg. *cùm esset mihi auxilio*. ¶ *Circum me*] Ad verb. *circuitus mei*. Quid si *in circuitibus meis?* quod idem cum illo *in circuitu meo*. ¶ *Pueri mei*] נערי, i. *filii*, aut *famuli, mei*. *Puer* pro *servo*, notavi alias. Sic παῖς Græcè. Aben melech, נער *vocatur qui est minor annis. Et quia mos ut tales ministrent senibus, vocatur Minister* נער, *etiam provectæ ætatis*.

6. *Dum lavarentur*] *Dum lavarent*, i. lavarentur. Personale pro impersonali: ut alibi, *Reputavit ei pro justitia*, interprete Apostolo ἐλογίσθη *reputatum fuit*. Sic *nunciavit Davidi*, nunciatum fuit. Aut est verbum activum in significatione passiva, qualia sunt in infinitivo, *Tunc cœptum est* לקרא *invocari: & Satius est* אמר *dici*, sive *ut dicatur*, Prov. 25. 7. Sic בשפטך *cùm tu litigabis*, aut *judicio contendes*. Vulg. *Quando lavabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi rivos olei*. יצוק pro יוצק. Nam participia generis passivi, quando nominascunt, actionem denotant. Sic alibi עשק *oppressor*, נשוי *qui uxorem duxit*, נושע *servans*, & alia ejus generis. Lxx Ὅτε ἐχέοντο αἱ ὁδοί μου βουτύρῳ, τὰ δὲ ὄρη μου ἐχέοντο γάλακτι, *Cùm fluebant viæ meæ butyro, & montes mei fluebant lacte*. Tharg. *Cùm lavarentur vestigia mea* (vel *gressus mei*) *butyro, & petra funderet mecum stillas* (vel *guttas*) *olei*. טיפי meliùs redditur *rivos olei*, ut suprà 20. 17. ¶ *Gressus mei*] Pedes, quibus gradiebar. Alius *vias meas:* alius *vestigia mea*. ¶ *Butyro*] חמה pro חמאה: nam ea vox propriè *butyrum* denotat. חמה autem propriè dicitur *excandescentia*, à יחם verbo quod *incalescere* sign. Proverbiale Copiæ & Abundantiæ non sine figura quæ *Hyperbole* dicitur, quâ tanta copia butyri significatur ut in ea quis pedes abluere posset. ¶ *Et è petra fusa*, &c.] Vel potiùs, *& petra funderet apud me rivos olei:* ut sit יצוק pro יוצק. *Mecum*, i. apud me. Summam olei copiam innuit & abundantiam: ut Moses Deut. 32. 13. cùm ait, *Sugere fecit eum mel de petra, & oleum de silice rupis*. *E petra fusa*, tanquam è petra fusa, vult dicere *quæ funditur & diffluit*. ¶ *Olei*] Vel *olei* simpliciter, vel *olei boni*, h. e. unguenti. Nam unguentorum usus frequens apud antiquos.

7. *Cùm exirem è porta*] Vel *portam*. Sic dicimus *egredi urbem*, & *ex urbe*. In tali constructione quando את inseritur, Ebræi explicant illud per מן. Portam autem intelligo Judicum, in qua jus reddebatur, quæ nunc dicitur *curia*, & *domus civica*. Ex ea egrediebantur in urbem, non sine comitatu. Loquor de Judicibus honoratis, qui in porta sedebant, & indè in urbem exibant domum redeuntes, aut deambulandi gratiâ. Vulg. *Quando procedebam ad portam civitatis, & in platea parabant cathedram mihi*. Lxx Ὅτε ἐξεπορευόμην ὄρθριος ἐν πόλει, ἐν δὲ πλατείαις ἐτίθετό μου ὁ δίφρος, *Cùm exibam matutinus in civitate, & in plateis ponebatur mihi sella*. Fortè legerunt שחר, h. e. Heth pro Ain. Lex. vetus, Δίφρος, *sella*. *Matutinus*, i. manè. Simile, *matutinus agebat*. Sic, *vespertinus hoc aut illud faciebat*, i. vesperi. Tharg. *Cùm egrederer portam* (sive *è porta*) *in urbem, in platea aptarem sedem meam*. ¶ *In platea*] In foro urbis, ubi conventus mercatorum frequens. Fora enim in plateis erant, ut hodiéque in quibusdam oppidis. ¶ *Parari facerem cathedram meam*] Juberem parari sedem in qua honoris ergô sederem, ut mos erat illius ævi. Nota morem hodie non usitatum.

8. *Videbant me*] Vulg. *Videbant me juvenes, & abscondebantur, & senes assurgentes stabant*. Lxx Ἰδόντες με νεανίσκοι ἐκρύβησαν, πρεσβῦται δὲ πάντες ἔστησαν, *Videntes me adolescentes abscondebantur; senes autem omnes steterunt*. Tharg. *Videbant me juvenes, & abscondebant se: & senes surgebant, erigebant se*. ¶ *Juvenes*] Vel *adolescentes*. Innuit omnes ætate juniores, in queîs & pueri, qui ipsum reverebantur adeò ut aspectum ejus vix ferrent: ideo sese abscondebant & abdebant. ¶ *Occultabant se*] Conspectum meum reveriti. ¶ *Decrepiti*] Senes ultimæ senectutis, qui à Græcis ἐσχατογήροντες vocantur. Sed alias etiam senectutes comprehendit, putà mediam, & primam: unde in Lxx πρεσβῦται, & in Hieron. *senes*. ישישים etiam sunt πρεσβύτεροι Act. 24 1. ¶ *Surgebant*] Assurgebant mihi honoris ergô. ¶ *Stabant*] Adstabant mihi, vel manebant ità stantes, nec iterum sedebant, ut fieri solet interdum. Hæc omnia docent magnam ejus autoritatem fuisse apud omnis ætatis homines, quando etiam senes non solùm illi adsurgebant, sed, cùm adsurrexissent semel, non iterum sedebant coram illo.

9. *Principes*, &c.] Vulg. *Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo*. Lxx Ἁδροὶ δὲ ἐπαύσαντο λαλοῦντες, δάκτυλον ἐπιθέντες ἐπὶ στόματι, *Et potentes cessaverunt loqui, digitum imponentes ori*. Origenes, ἁδροὶ *sunt* οἱ πλούσιοι, *divites, aut juxta cæterorum interpretationem*, οἱ ἄρχοντες *principes*. Lex. vet. Ἁδρὸς, *grandis*. Reperitur hæc vox infrà 34. 19. οὐδὲ οἶδε τιμὴν θέσθαι ἁδροῖς, i. *principibus*; & 4 Reg. 10. 6. ἁδροὶ τῆς πόλεως *primores urbis*. Sed & Jer. 5. 5. πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἁδρούς. Hinc verbum ἁδρυνθῆναι 1 Mach. 8. 14. Vide quoque 4 Reg. 10. 11. Tharg. *Duces cohibebant verba, & manum ponebant super os suum*. ¶ *Cohibebant verba*] Loqui desinebant me adveniente. Hoc faciebant non homines vulgares tantùm, sed Principes & qui cum imperio erant: eâ eram apud ipsos auctoritate. ¶ *Manum ponebant super os*] Vel, *manum imponebant ori suo:* me loquente tacebant penitus. Sic alibi, *Manum ad os*, i Tace, Sile. Vide Prov. 30. 32. Sed & suprà 21. 5. Cognatum est,

——— *Digito compesce labellum:*

Nam os & labia sunt instrumenta sermonis. Similiter digitum ori admovet qui alteri silentium indicit. כף propriè *vola*. Synecdoche.

10. *Vox ducum occultabatur*] Non audiebatur. Duces, proceres & magnates silebant cùm ego loquerer aut præsens essem. Simile, *In platea non auditur vox eorum*. In fonte est ad verb. *occultabantur*. Quod genus constructionis invenitur cùm alibi tum Gen. 4. 10. in illo, *Vox sanguinum fratris tui clamat*, ubi Ebræus habet *clamant*. Verbum enim construitur cum proximo, quod plurale est. Sic hoc in loco *Duces* autem נגידים vocantur, quòd nos antecedant, q. *antesignanos* dicas. נגד enim *ante*. Vulg. *Vocem suam cohibebant duces, & lingua eorum gutturi suo adhærebat*. Lxx Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐμακάρισάν με, καὶ γλῶσσα αὐτῶν τῷ λάρυγγι αὐτῶν ἐκολλήθη, *Qui autem audiverunt, beatum prædicabant*

prædicabant me; & lingua eorum gutturi eorum adhæsit. Tharg. *Vox Principum abscondebatur, & lingua eorum palato eorum adhærebat.* ¶ *Lingua eorum*, &c.] Obmutescebant penitus, nec poterant loqui, ut cùm lingua palato firmissimè adhæret, quasi glutine conjuncta. Nam lingua ad sermonem libera esse debet. Si adstricta fuerit, nullum usum habet.

11. *Nam*, &c.] Vulg. *Auris audiens beatificabat me, & oculus videns testimonium reddebat mihi.* Lxx Ὅτι οὖς ἤκουσε, καὶ ἐμακάρισέ με· ὀφθαλμὸς δὲ ἰδών με ἐξέκλινε, *Quia auris audivit, & beatum dixit me; & oculus videns me declinavit.* Aq. & Sym. ἐμαρτύρησε περὶ ἐμοῦ *testimonium perhibuit de me.* Quod hîc ait, *auris audivit, & beatum dixit me*, suprà dixerat aliis verbis, *Audientes verò beatum dixerunt me:* nam eadem utrobique sententia. Tharg. *Quoniam auris audiens dixit bene mihi, & oculus videns testimonium perhibuit de me.* ¶ *Auris audiebat*] Sapientiam meam: & est sensus, *Qui audiebat sapientiam, beatum dicebat me.* Nam Auris quidem *audit*, sed non *beat* hominem; quod Oris est proprium. Sic Oculus *videt*, sed non *perhibet testimonium.* Per *aurem* igitur & *oculum* intelligimus hominem audientem & videntem. ¶ *Beabat*] *Beatum prædicabat:* quod barbari *beatificare* dicunt, & Græci autores μακαρίζειν. Lex. vet. Μακαρίζω, *beo.* ¶ *Oculus videbat*] Meam gratiam, autoritatem, magnitudinem. ¶ *Mihique testimonium perhibebat*] Testabatur hæc omnia quæ nunc dixi vera esse.

12. *Liberabam enim*, &c.] Qui me videbat testificabatur de me, h. e. de innocentia mea & integritate: aut testabatur me beatum esse, quia liberabam & eripiebam pauperem seu afflictum clamantem præ afflictione aut oppressione, & opem implorantem à me. His verbis innuit se afflictis opem tulisse, & propterea tantam famam obtinuisse. Vulg. *Eò quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupillum cui non esset adjutor.* Lxx Διέσωσα γὰρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνάστου, καὶ ὀρφανῷ ᾧ οὐκ ἦν βοηθὸς ἐβοήθησα, *Salvavi enim pauperem de manu potentis, & pupillum, cui non erat adjutor, adjuvi.* Pro מְשַׁוֵּעַ legerunt aliis punctis vocalibus מְשׁוֹעַ *à liberali, à potente.* Tharg. *Quia liberabam pauperem qui mendicabat* (ad verb. *qui quærebat*, sub. *panem*) *& pupillum cui non erat adjutor.* ¶ *Pupillum*] *Orphanum*, orbatum altero vel utroque parente. ¶ *Cui non erat adjutor*] Qui adjutore carebat & omni ope humanâ destituebatur.

13. *Benedictio pereuntis super me veniebat*] Vis in his verbis ut si diceret *benedicebat*, h. e. bene precabatur mihi. Quapropter? Quia pereunti salutem attuleram, eúmque servaveram. Vulg. *Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum.* Lxx Εὐλογία ἀπολλυμένου ἐπ' ἐμὲ ἔλθοι, στόμα δὲ χήρας με εὐλόγησε, *Benedictio pereuntis super me veniat, & os viduæ benedixit mihi.* ἔλθοι quidam suspicantur positum pro ἦλθε *veniebat.* Tharg. *Benedictio pereuntis super me veniebat, & cor viduæ implebam cantu.* *Pereuntis*, qui inibi erat ut periret, vel propter pauperiem, vel propter aliam causam. De pauperie interpretantur Prov. 31. 6. *Date siceram pereunti.* Nam sequitur, *bibat, & obliviscatur paupertatis suæ.* *Perit* enim qui eò redactus est ut non habeat unde vitam sustentet. ¶ *Cor*] Quare non *os*? quia vera lætitia ex Corde manat. Sed quid? an Cor etiam *canit*? propriè Os *canit:* ideo Græci *cor* mutarunt in *os*, i. στόμα. Cor autem *canere* dicitur impropriè quando cantus oris ex corde proficiscitur, ea est vera lætitia. ¶ *Viduæ*] Quæ ferè tristes sunt quòd marito careant, & ab aliis omnibus destituantur. ¶ *Canere faciebam*] *Exhilarabam, lætificabam.* Nam canit qui lætus & hilaris est: aut *faciebam canere præ gaudio.* אובד sig. etiam *perditionem*, ut aliàs ostendam.

14. *Justitiam*] Vel *induebam*, & *induebat me. Indui justitiam* idem cum illo *indui me justitiâ.* Quod ità dicitur ut *induit se decore, salute, magnificentiâ.* Nam cujus rei accessione quis ornatur & decoratur, eâ *indui* dicitur. Usurpatur etiam in rebus quibus dedecoramur: unde *indui dedecore, confusione, maledictione.* Ut hîc *justitiam indui*, sic Psal. 132. 9. *Sacerdotes tui induent justitiam*, vel, si mavis, *induent se justitiâ:* & Sirach. 27. 8. ἐνδύσῃ τὸ δίκαιον ὡς ποδήρη δόξης *indues justitiam quasi vestem talarem gloriæ.* Rursum Jes. 59. 17. *Induet justitiam ut loricam.* Quidam explicant *induere justitiam*, plenè possidere justitiam. Sic *induere Christum*, &c. Vulg. *Justitiâ indutus sum; & vestivi me, sicut vestimento & diademate, judicio meo.* Lxx Δικαιοσύνην δὲ ἐνδεδύκειν, ἠμφιασάμην δὲ κρίμα ἴσα διπλοΐδι, *Justitiam verò indutus sum, & vestitus sum judicio sicut diploide.* Tharg. *Justitiam indui, & induit me; sicut pallium & cidaris judicium meum.* ¶ *Induit me*] Ipsa justitia videlicet. Nam ut homo *vestem induit*, sic Vestis quoque *induit hominem*, quando eum undique tegit & operit. ¶ *Tanquam pallium*] Pertinet ad sequentia: ut dicat, *Judicium meum fuit mihi ut pallium quo quis ornatur:* Vult dicere, *fuit mihi ornamento.* Vel sensus est, *induebam judicium ut pallium & ut cidarim.* ¶ *Et cidaris*] Sub. *erat.* Vult dicere *admodum ornabat me.* Nam *cidaris* capitis est non integumentum duntaxat sed etiam ornamentum. Vocem צניף quidam *diadema* reddunt, in queîs post Lxx Hieronymus Jes. 62. 3. צניף מלוכה διάδημα, *diadema regni.* Alii *tiaram*, alii *mitram* interpretantur. Sed & *infulam*, quæ *fascia erat Sacerdotum, diadematis ad modum accedens, à qua utrinque vittæ dependebant*, teste Servio, διάδημα ἱερατικόν. Hieron. Zach. 3. צניף *Cidaris, vel secundùm alios Mitra.* ¶ *Judicium meum*] *Æquitas mea.* Sic alibi, *Castiga me*, DOMINE, *in judicio*, h. e. ex æquo & bono, æquanimiter, non ex rigore juris.

15. *Oculi*, &c.] Vulg. *Oculus fui cæco & pes claudo.* Lxx Ὀφθαλμὸς ἤμην τυφλῶν, πούς δὲ χωλῶν, *Oculus fui cæcorum, & pes claudorum.* Tharg. *Lumen oculorum fui cæco, & incessus claudi ego.* Tharg. aliud, *Ductor eram mendico, qui similis est cæco*, &c. ubi *mendicus* מסכן vocatur: unde Italicum *meschino:* de quo aliàs. Loco aut vice oculorum eram cæco, præstabam ei vicem oculi, sic ut cæcus videret per me. ¶ *Cæco*] Cui mens cæca, vel judicium cæcum; vel denique, qui oculis orbatus erat. ¶ *Pedes*] Tanquam pedes. ¶ *Claudo*] Claudicanti in rebus suis, h. e. misero & calamitoso. Sic Israel vocatur *claudus* Jes. 35. 6. quia miseram vitam agebat in exsilio. Sic Mich. 4. 6. *colligam claudicantem*, i. miserè viventem in exsilio. Sic David, *In claudicatione mea lætati sunt*, i. rebus meis adversis, aut in calamitate mea. Legitur & Soph. 3. 19. Vide sodes.

16. *Pater eram egenis*] Vel *egenorum*, quos אביונים appellant παρὰ τὸ אבה *aveo, cupio.* Semper enim avet quia nihil habet, omnibus eget. De his R. Nathan autor libri Aruch, *Ebjon depressior (impulsus magis* דחיק*) est quàm sit* עני *pauper:* & R. S. *Ebjon tenuior* (דל) *est quàm sit pauper, qui appetit omnia*, Deut. 15. 4. & alius, *Ebjon, qui videt rem & non edit, videt rem & non bibit, & appetit omnia.* Ab eadem radice est אב *pater*, nempe ab affectu in liberos. Elegans igitur paronomasia in *Ab* & *Ebjon*, ac si diceret, *Quod pater est liberis suis, id ego eram iis qui semper avent, qui semper egent*, i. egentibus. Vulg. *Pater eram pauperum: & causam quam nesciebam diligentissimè investigabam.* Lxx Ἐγὼ ἤμην πατὴρ ἀδυνάτων, δίκην δὲ ἣν οὐκ ᾔδειν ἐξιχνίασα, *Ego eram pater impotentium, & causam quam ignorabam investigavi.* Tharg. *Pater ego eram obscuris, & litem quam ignorabam scrutatus sum.* ¶ *Litem*] *Causam, judicium, controversiam*, δίκην. In fonte scriptum רב absque Jod, quod subintelligendum. Est enim certè Chirec magnum sine Jod. Autor libri qui vocatur *Ohel Moed*, qui est liber Synonymorum, inter nomina Pauperum recenset חשכים: unde hîc in Tharg. חשיכיא, in quo significatio *tenebrarum* & *obscuritatis.* Ideo vertimus *obscuros*; quales ferè sunt pauperes & egeni, qui propterea חשיכין vocantur: unde עמא חשיכא suprà 5. 15. ubi אביון in fonte. Alibi nomen דל ità reddunt, ut Gen. 41. 19. ubi in Jonatha חסיכן per Samech. ¶ *Quam non noveram*] *Quam ignorabam.* Duobus modis intelligi

intelligi potest; vel quòd causas ignotas & ad se non delatas ultrò investigaverit, & in eas inquisiverit; vel quòd ad se delatas nondum planè cognitas diligentiùs perscrutatus sit. Quod est officium boni Judicis, non judicare ante causam bene perspectam.

17. *Et confringebam*,&c.] Vulg. *Conterebam molas iniqui, & de dentibus illius auferebam prædam. Molas*, i. maxillas; unde *molaris dens*, q. *maxillaris*, quòd cibum à cæteris dentibus confractum molat. Lxx Συνέτειψα ἡ μύλας ἀδίκων, ἐκ μέσου τῶν ὀδόντων αὐτῶν ἅρπαγμα ἐξήρπασα, *Confregi autem molas iniquorum, de medio dentium eorum rapinam eripui.* In Comment. Græcis & in aliis ed. pro ἐξήρπασα legitur ἐξέσπασα *evulsi*. Tharg. *Et confregi molares perversi, & è dentibus ejus projeci prædam. Molares* vocat ניבין: quod notat autor Synonymorum in rad. שן. ¶ *Molares*] A *molendo* sic dicti; nam ii cibum molunt confractum ab aliis dentibus. Sunt autem dentes majores & crassiores; quos & *maxillares* vocant: quibus confractis facilè præda eripitur è cæteris dentibus. ¶ *Perversi*] Hominis perversi & iniqui. ¶ *E dentibus ejus*] Perversi. Tralatio à feris, quæ dentibus prædam rapiunt. ¶ *Projiciebam*] *Extrahebam, eripiebam, excutiebam. Prædam*] Quam rapuerat aliis.

18. *Et dicebam*, &c.] Vulg. *Dicebámque, In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.* חול non sig. *palmam*. Sed φοίνιξ quod in ed. Græca, nomen est ambiguum ad *palmam* & *phœnicem avem*, quo in sensu חול quidam interpretantur. Videndus R.S. Lxx Εἶπα ἡ, Ἡ ἡλικία μου γηράσει ὥσπερ στέλεχος φοίνικος, πολὺν χρόνον βιώσω, *Dixi autem, Ætas mea senescet sicut truncus palmæ, multo vivam tempore.* Tharg. *Dicebam autem, Cum robore meo in nido meo exspirabo, & sicut arenam multiplicabo dies*: quanquam in editis שרכפי. ¶ *Cum nido meo*] Cum domo mea: μείωσις. Sic Prophetes arces Idumæorum nidos appellat, *Si posueris*, inquit, *in cœlo nidum tuum.* Contrà Virgilius,

Antiquásque domos avium:———

i. nidos. ¶ *Exspirabo*] Placidè moriar. ¶ *Sicut arenam*] Ut multa est arena in littore maris, sic multi erunt dies mei. חול *arena*. Mirum autem quod R. S. scribit avem esse ejus nominis quæ non moriatur eò quod non gustavit de arbore Scientiæ boni & mali. Quod de Phœnice dictum suspicatur Mercerus, quæ avis in multos annos ætatem producit, ut non immeritò Ausonius cecinerit,

Et quater egreditur Cornicis secula Cervus;
Alipedem Cervum ter vincit Corvus; & illum
Multiplicat novies Phœnix reparabilis ales.

Conjecturam hanc firmant ex Massora, ubi notatum bis inveniri כחול in duabus significationibus. Loquor de Massora quæ in Bibliis Reginæ. Certum autem Gen. 22. 17. *arenam* denotare. Accedit interpretatio Græca στέλεχος φοίνικος, quod de *trunco*, h. e. corpore, *phœnicis* exponunt, cùm potiùs videatur esse *truncus palmæ arboris.* ¶ *Dies*] Dies vitæ meæ.

19. *Radix mea*] Comparat se arbori, cujus radix aquâ & ramus rore irrigatur. Vulg. *Radix mea aperta est secus aquas, & ros morabitur in messione mea.* Malim *in messe mea*. Nam קציר propriè *messis*. Hîc pro *ramo arboris* sumitur. Lxx Ἡ ῥίζα διήνοικται ἐπὶ ὕδατος, ἡ δρόσος αὐλισθήσεται ἐν τῷ θερισμῷ μου, *Radix aperta est super aquam, & ros morabitur in messe mea.* Tharg. *Radix mea patet ad fontes, & ros pernoctat in messe mea.* ¶ *Patet ad aquas*] Exposita est aquis in loco irriguo sita. Licet etiam vertere *patet aquis*. ¶ *Pernoctat*] Nam ros nocte decidit. *Ros est humor ille*, ait Plinius, *qui sereno cœlo noctibus fit.* ¶ *In ramo meo*] *Ramis meis*. Heterosis numeri. *Ramum* autem hîc dicit קציר, quæ vox communiter & usitatè *messem* denotat: unde in Græca ed. θερισμὸς, & in Chaldaica חצר. Sed pro *ramus arboris* accipitur & suprà 14. 9. item Psal. 80. 11. *Emittit propagines suas usque ad mare*, de Vinea quam Deus in Ægypto plantarat. Notat Hiscuni, *terram Chanaan rore fœcundari majore parte anni, cùm bis tantùm in ea pluat, videlicet in Marchesvan, qua pluvia propriè* יורה *dicitur, & in Sivan qua* מלקוש *appellatur: proinde eget ea regio imprimis rore cœlesti.* Sunt qui *roris* vocabulo quemvis humorem cœlitus ad irrigandam terram descendentem notari putant. Fortè innuit his verbis, Posteros suos rore donorum cœlestium irrigatos fuisse.

20. *Gloria mea*] *Honos meus.* Vulg. *Gloria mea semper innovabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur.* Lxx Ἡ δόξα μου κενὴ (leg. καινὴ) μετ᾽ ἐμοῦ, ἡ τὸ τόξον μου ἐν χειρὶ αὐτοῦ πορεύεται, *Gloria mea vana mecum, & arcus meus in manu ejus graditur.* Κενὴ est etiam in Comment. & exponitur, *Gloria*, i. *spes & exsultatio mea, vana facta est.* In nonnullis tamen cod. καινὴ, & in Aug. *nova*. Sym. Ἡ δόξα μου ἀνανεώσει παρ᾽ ἐμοί, *Gloria mea innovabitur præsens mihi.* Rursum pro πορεύεται in Compl. est πορεύσεται, & in Aug. *gradietur*. Tharg. *Gloria mea nova est penès me, & arcus meus in manu mea mutatus.* ¶ *Recens est*] *Novus est*; non veterascit, subinde innovatur, accedentibus quotidie novis honoribus. ¶ *Mecum*] *Apud me.* ¶ *Arcus meus*] *Robur meum.* Sic Gen. 49. 24. *sedit in firmo arcus ejus.* R. S. exponit חוקו *robur ejus.* ¶ *Instaurabitur*] Ad verb. *immutat*; & *vires* subintelligitur, aut aliquid tale. Sic suprà 14. 7. ועוד תחליף *& adhuc revirescit*, aut *repullulat*. Sed vide Quæst. meas. Jes. 40. 31. *Sperantes in DOMINO* יחליפו כח *immutabunt robur*, i. subinde novum robur suscipient & novas vires acquirent.

21. *Me audiebant*] Mihi obediebant & dicto audientes erant. Vulg. *Qui me audiebant, exspectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum.* Lxx Ἐμοῦ ἀκούσαντες προσέσχον, ἐσιώπησαν ἡ ἐπὶ τῇ ἐμῇ βουλῇ, *Qui me audierunt attenderunt, & siluerunt super consilio meo.* Tharg. *A me acceperunt, & exspectarunt, & tacuerunt ad consilium meum.* ¶ *Et exspectabant*] Dum loquerer, q. d. Pendebant omnes ab ore meo. ¶ *Silebant ad consilium meum*] Cùm eis consilium darem, me loquentem tacitè audiebant.

22. *Post verbum meum*] *Post sermonem meum.* Vulg. *Verbis meis nihil addere audebant, & super illos stillabat eloquium meum.* Lxx Ἐπὶ τῷ ἐμῷ ῥήματι οὐ προσέθεντο, περιχαρεῖς ἡ ἐγίνοντο ὁπόταν αὐτοῖς ἐλάλουν, *Ad meum verbum non adjecerunt; gavisi verò sunt cùm loquerer eis.* Tharg. *Post verbum meum non iterabant, sed eis placebat sermo meus.* ¶ *Non iterabant*] h. e. Quod barbari dicunt, *Non replicabant*. Nihil addebant dictis à me, sed tacebant & acquiescebant eis quæ dixeram. ¶ *Super eos stillabat*] Sermo meus erat eis tam gratus quàm pluvia stillans super herbam, quæ semper gratissima est. Sic Deut. 32. 2. *stillabit sicut imber sermo meus. Stillare* sumitur quandoque pro *vaticinari* & *prophetare*, ut Mich. 2. 6. Amos 7. 16. ¶ *Sermo meus*] *Oratio mea, eloquium meum.*

23. *Et exspectabant*] Vulg. *Exspectabant me sicut pluviam, & os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum.* Lxx Ὥσπερ γῆ διψῶσα προσδεχομένη τὸν ὑετόν, οὕτως οὗτοι τὴν ἐμὴν λαλιάν, *Sicut terra sitiens exspectans pluviam, sic isti meum sermonem.* Προσδεχομένη in ed. Rom. redditum *suscipiens*. Pro *exspecto* etiam Homerus usurpat. Tharg. *Et exspectabant velut pluviam me, & sicut hortulani os suum aperiebant ad imbrem serotinum.* ¶ *Ut pluviam*] Quàm avidissimè. Pluviam autem intellige priorem, quam יורה vocant, quæ autumno decidit post factam sementem, quando grana recens humo mandata sunt. מטר nomen est generale, quod hîc restringitur ad certam speciem. Nam etiam מלקוש species est pluviæ. Vide Mercerum. ¶ *Me*] Meos sermones. ¶ *Os suum aperiebant*] Ore hiante & aperto exspectabant, ut agricolæ solent imbrem serotinum, qui vere decidit, ac proinde *vernus* rectiùs dicitur quàm *Jore*, quæ est pluvia autumnalis. ¶ *Ad imbrem serotinum*] Qui cadit mense Nisan, qui ex parte Martio nostro respondet, & Ebræis *Malcos* dicitur. Nam יורה, quæ & מורה in Octobri decidit, qui *Marchesvan* Ebræis. Jac. 5. 7. ὑετὸς πρώϊμος ἡ ὄψιμος quorum prius declarat imbrem qui paulò post sementem

mentem decidit, posterius eum quo maturescunt mox metendæ segetes. Sanè totum illud tempus quo in sinu terræ continentur semina uni diei comparatur, cujus velut aurora sit ipse seminum exortus, vespera verò messis, cùm videlicet fruges in horrea conduntur. Cæterùm pluviam serotinam non nemo *cordam* vocat, & R. S. annotat vulgò dici *tardivam*; éstque pluvia quâ maturescunt mox metendæ segetes. R. D. Comment. in Jer. & ex eo Abenmelech, *Dicunt Doctores*, יורה *in Marchesvan*, i. *Octobri*, cadit, *&* מלקוש *in Nisan*.

24. *Arridebam eis*] Verbum è verbo *ridebam ad eos*. Non irrisionem designat, sed lusum & jocum; qui autoritatem viri gravis minuere solent. Vulg. *Si quando ridebam ad eos, non credebant: & lux vultûs mei non cadebat in terram.* LXX Ἐὰν γελάσω πρὸς αὐτοὺς, οὐ μὴ πιστεύσωσι, καὶ φῶς τοῦ προσώπου μου οὐκ ἀπέπιπτεν, *Si riderem ad eos, non credebant, & lumen faciei meæ non decidebat.* Tharg. *Ridebam propter eos, & non credebant, formam vultûs mei non contemplabantur.* ¶ *Non credebant*] Me cum eis jocari, aut ridere ludereque. Tanta apud eos eram in gratia & autoritate. ¶ *Lumen vultûs mei*] Vultum meum lucidum ac serenum: aut *lucem vultûs mei*, i. vultum meum. ¶ *Non dejiciebant*] *Non faciebant cadere*, non pudefaciebant me. Lucem accipit ex illo, *Cur cecidit vultus tuus?* Nam qui hilaris est & bene sibi conscius, incedit erecto vultu: contra ejus vultus *cadere* dicitur qui tristitiâ & pudore afficitur. Sic alibi, *Dominus est qui extollit caput meum*, qui facit ut erecto corpore incedam.

25. *Deligebam*, &c.] Vulg. *Si voluissem ire ad eos, sedebam primus: cùmque sederem quasi Rex circumstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.* LXX Ἐξελεξάμην ὁδὸν αὐτῶν, καὶ ἐκάθισα ἄρχων, καὶ κατεσκήνουν ὡσεὶ βασιλεὺς ἐν μονοζώνοις, ὃν τρόπον παθεινοὺς παρακαλῶν, *Elegi viam eorum, & sedi princeps; & habitabam sicut Rex in accinctis, quasi consolans tristes.* Olymp. Μονόζωνοι *sunt milites honoratiores, qui non idem ac cæteri cingulum ferunt, vel, qui non sunt in ordinibus, & quasi latrones.* Isidorus, Μονόζωνοι sign. *Ordines militares, vel Catervas barbaricas, vel Prædatorias coitiones.* Aug. *Rex cinctus fortibus*: & mox, *quasi consolans tristes*, quod Græcè est ὃν τρόπον παθεινοὺς παρακαλῶν. In Comment. Græcis & in Compl. est παρεκάλουν, *quemadmodum perturbatos consolabar.* Tharg. *Eligebam vias eorum, & sedebam in capitibus eorum, & sedebam ut sponsus, & habitabam sicut Rex in exercitu, quemadmodum qui lugentes consolatur.* ¶ *Viam eorum*] Cùm eorum viam eligerem, & ad eos irem, illi me summo honore afficiebant. Hoc innuit cùm ait *sedebam in capite*, h. e. in summo loco. ¶ *In capite*] Præpositio non est in fonte: unde quidam *sedebam caput*, i. primus. Sensus in idem recidit. Alibi, *hostes ejus fuerunt in caput.* ¶ *Habitabam*] Versabar inter illos. ¶ *In exercitu*] *In turma*, vel *caterva, militum.* Dictio גדוד alibi *cuneus* redditur: sed & *exercitum* denotat. Regem autem, dum in exercitu est, omnes honorant, suspiciunt & venerantur. Ità fieri solet ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. ¶ *Quando lugentes consolatur*] Cùm consolatur milites qui in luctu sunt ob cladem acceptam, aut alia de causa. Sunt qui elegerunt *quemadmodum qui lugentes consolatur*; quod se magis probaret mihi si addita esset copula in fonte. Suum cuique.

I D E M.

2. מִי יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי. Aq. Sym. Τίς δῴη με κατὰ τοὺς μῆνας τοὺς πρώτους, κατὰ τὰς ἡμέρας ἃς ὁ Θεὸς ἐφύλαξέ με; Hier. *Quis mihi tribuat ut sim juxta menses pristinos, secundùm dies quibus Deus custodiebat me?*] Πρώτους, *primos.* ¶ Ἐφύλαξέ με, *custodivit me.*

4. כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי. Sym. ὥσπερ ἤμην ἐν ἡμέραις νεότητός μου· *quemadmodum eram in diebus juventutis meæ*] Hier. *Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ.* Psal. 73. 19. חרף. LXX reddunt *ver*. Hinc pro *juventute* ponitur, quæ est quasi ver ætatis. Alii ab *hieme* sic dictam putant juventam, inter quos Moses Ger. quem vide, si placet, Levit. 19. 19. חרף certè communi & receptâ interpretatione est *hiems*; quo tempore semina terræ commissa provenire ac pullulare incipiunt, maximè sub extremum ejus, vere jam appropinquante ac ineunte. ¶ בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי. Sym. ὁπότε περιέφραττεν ὁ Κύριος τὴν σκηνήν μου, *quando circumvallavit Deus* [*Dominus*] *tabernaculum meum*] *Circumsepivit*, aut *circumsepsit*. Hier. *quando secretò Deus erat in tabernaculo meo.* Inclino ut credam Symmachum legisse סוך pro סוד. LXX ὅτε ὁ Θεὸς ἐπισκοπὴν ἐποιεῖτο *quando inspectionem faciebat*, בפקדת אלה. Idem צפה significat.

9. שָׂרִים. Οἱ λοιποί, οἱ ἄρχοντες *principes*] Sic etiam Hier. Prius erat ἁδροί *magni, opulenti, crassi, potentes.*

13. תָּבֹא. Sym. κατήντα *deveniebat, perveniebat, occurrebat, descendebat.* ¶ וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנִן. Th. καὶ καρδίαν χήρας εὔφρανα, *& cor viduæ exhilaravi*] *Oblectavi, lætum reddidi.* Santes hic edidit *lætificabam*. Deut. 32. 43. הרנינו. LXX εὐφράνθητε. רני. Soph. 3. 14. χαῖρε *gaude*. Zach. 2. 10. τέρπου. Psal. 84. 2. ירננו ἠγαλλιάσαντο.

18. וָאֹמַר עִם קִנִּי אֶגְוָע. Sym. Ἔλεγον δὲ μετὰ τῆς νοσσιᾶς μου γηράσειν, *Dixi autem cum nido meo consenescere*] Dixi apud me, i. cogitavi. Vel, *Dixi, Cum nido meo consenescam*; vel, *Dicebam autem fore ut cum nido meo senescerem.* Hier. *In nidulo meo moriar*: alii, *exspirabo.* Moses Ger. Gen. 25. גויעה definit esse *mortem absque morbo dolorem afferente & absque castigationibus.* Verba sunt, מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורים.

20. כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי. Sym. Ἡ δόξα μου ἀνανεώσει παρέσται μοι, *Gloria mea renovabitur præstò mihi*] Vel, *præsens mihi*; ἀνανεώσει magis denotat *renovabit*, sed hîc passivè accipi videtur, ut etiam Hier. ex Ebræo vertit. LXX Ἡ δόξα μου καινὴ μετ' ἐμοῦ· quod manus aberrans in κενὴ mutavit. Sic permutantur ἐλαίω & ἐλέω, item ἄναιμος & ἄνεμος.

24. אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם לֹא יַאֲמִינוּ. Sym. προσεγέλων αὐτοῖς, οἱ δὲ οὐκ ἐπίστευον, *Arridebam eis, illi verò non credebant.*

25. אֶבְחַר דַּרְכָּם. Sym. Εἰ προῃρούμην ὁδεῦσαι πρὸς αὐτοὺς, *Si eligebam iter facere ad eos.* ¶ בַּגְּדוּד. Sym. ἐν στρατοπέδῳ *cum exercitu*] Verbum è verbo *in exercitu*. LXX ἐν μονοζώνοις *cum militibus unius zonæ*, i. unam tantùm zonam habentibus. Olymp. Μονόζωνοι δέ εἰσιν οἱ τίμιοι τῶν στρατιωτῶν, οἱ μὴ τὸ αὐτὸν τοῖς ἄλλοις ζωστῆρα φοροῦντες. ἢ οἱ ἀσύντακτοι, καὶ ὡσανεὶ λῃσταί. Suprà 19. 12. גדודיו. Th. μονόζωνοι αὐτοῦ. Sym. λόχοι *cohortes*. Hier. *latrones*. 4 Reg. 13. 20. LXX μονόζωνοι Μωάβ. Hier. *latrunculi Moab.* ¶ כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם. Sym. καθὼς ἀπάγει αὐτοὺς ὁδηγῶν *quemadmodum abducit eos dux itineris exsistens*] *Sicut deducit eos dux viæ.*

G R O T I U S.

2. QUIS *mihi tribuat ut sim juxta menses pristinos*] Optat audientiam sibi præberi, ut olim cùm auctoritate floreret.

4. *Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ*] Sic & Symmachus diligens interpres. Est autem חרף in hoc significatu vox Syriaca. ¶ *Quando secretò Deus erat in tabernaculo meo*] Meliùs, *Cùm arcanum Dei* (i. oraculum) *esset in tentorio meo*: i. cùm mea responsa pro oraculis haberentur.

6. *Et petra fundebat mihi rivos olei*] Olea etiam in saxosis locis Syriæ & Arabiæ provenit, Deut. 32. 13.

7. *Quando procedebam ad portam civitatis*] In curiam. ¶ *Et in platea parabant cathedram mihi*] In foro.

8. *Senes assurgentes stabant*] Signum reverentiæ. Juvenalis,

> *Si juvenis vetulo non assurrexerat.*——

9. *Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo*] Ut apud Virgilium Æneâ loqui orso,

> *Conticuere omnes, intentique ora tenebant.*

13. *Benedictio perituri*] Vox אובד *pauperem* sive *miserum* significat Prov. 31. 6.

15. *Oculus fui cæco, & pes claudo*] Simile loquendi genus in Epigrammate de cæco & claudo,

'Ανέρα τις λιπόγυιον ὑπὲρ νώτοιο λιπαυγὴς
Ἦγε, πόδας χρήσας, ὄμματα χρησάμενος.

16. *Causam quam nesciebam diligentissimè investigabam*] Confer Prov. 29. 7.

18. *Sicut palma multiplicabo dies*] Ex Græco, ὥσπερ στέλεχος φοίνικος. At Hebræi multi φοίνικα hîc intelligunt, non arborem, sed avem, quæ aliter ארשניה ipsis dicitur, miræ vivacitatis, sed quam auxerunt Poetarum fabulæ.

20. *Arcus meus*] i. Robur meum, μεταφορικῶς.

23. *Quasi ad imbrem serotinum*] Serotinum intellige sero anni tempore, ὄψιμον Theophrasto & aliis. Jacobus 5. 7. distinguit ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον *maturum & serotinum. Maturus imber* מורה Joel 2. 23. est in autumno, cùm incipit annus naturalis; *serotinus*, fine ejusdem anni, מלקוש.

24. *Si quando ridebam ad eos, non credebant*] Etiam joca mea putabant aliquid occultare serii. ¶ *Et lux vultûs mei non cadebat in terram*] Heb. *& lucem vultûs mei non faciebant cadere:* auctoritas mihi mea apud ipsos constabat.

25. *Cùmque sederem quasi Rex circumstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator*] Cùm respicerer quasi Rex, aptabam me tamen etiam minimis: eram συμπαθὴς, συγκαταβατικός. Illud בגדוד Græci vertunt ἐν μονοζώνοις. Habuimus hanc vocem jam aliquoties: κατασκόπους ἢ μαχίμους interpretatur Hesychius, ἀσυντάκτους καὶ ὡσανεὶ λῃστὰς Suidas, στρατιωτικὰ τάγματα Isidorus, *latrunculos* interdum Hieronymus. Puto esse *velites*.

CODURCUS.

1. ETSI hæc verba, *Atque porrò parœmiam suam prosequens Job dixit*, intercalata à Propheta, significant Jobum ibi modicum substitisse, ac deinceps interpositâ aliquantulâ morâ subjecisse ea quæ sequuntur, ità ut orationis serie interruptâ penitus necesse non sit ad eandem referri sententiam; quia tamen attexuntur, aliquâ ratione conjuncta esse debent. Verùm non video interpretes admodum solicitos tradere quomodo hæc cohæreant, atque appositè à Jobo superioris fortunæ facta sit mentio. Quæri ergò potest quorsum attinet Jobum recensere res florentes pristinas ad tuendam innocentiam suam. Igitur hoc primum expediendum erit. Multa graviter, vehementer atque ornatè de Justitia Divina déque vera Sapientia dicta fuerant à Jobo, quæ tamen non excipiebantur ab amicis eâ attentione ac reverentiâ quam erant merita, quia ex præsenti Jobi conditione verba ejus æstimabant. Ut vilis erat eorum oculis, ità sordebat illis ejus oratio. Quamobrem non abs re subiit ejus animum temporis recordatio quo verba sua erant effata atque axiomata, omnésque ab ejus ore pendebant. Siquidem certissimum est illud Euripidis,

——Λόγος γὰρ ἔκ τ' ἀδοξούντων ἰὼν
Κἀκ τῶν δοκούντων αὐτὸς οὐ ταυτὸν σθένει·

quod usquequaque bene expressit Ennius, *Nam cùm opulenti loquuntur pariter atque ignobiles, eadem dicta eadémque oratio non æquè valet.* Etenim Jobi hoc exemplum comprobat prosperæ fortunæ inesse Suadæ medullam, cùm idem eadem dicens non idem valeat; quia felix paulò antea, mox miser est. Desiderat itaque vir sanctus reddi sibi priorem gloriam, ut suæ orationi fides aliqua atque autoritas accedat.

2. *In eo quo fui antehac loco*] Heb. *secundùm menses priscos.* Ità Hier. ad verb. ut & Symm. & Aqu. κατὰ τοὺς μῆνας τοὺς πρώτους. Anni, Menses, Dies partes sunt temporum, secundùm quas numerantur, & quarum nomina usurpantur in genere pro *tempore.* Significat autem per *menses superiores* statum suum pristinum. ¶ *Quando me Deus tutabatur*] Heb. *juxta dies quibus me Deus servabat.* Non absimile fuit quod de eo Satanas dixerat in medio filiorum Dei concilio, *Jobum à Domino fuisse circumquaque obseptum.*

3. *Lucerna ejus illucescebat*] בהלו est ab הלל, vel Piel, vel Hiphil contractè, quod inter alia sign. *splendere.* Vide suprà c. 25. ¶ *Ambularem per tenebras*] Genus loquendi simile exstat Psal. 23.

4. *In prima ætate*] Hîc vox חרף non sign. *hiemem*, sed *florentem ætatem*, vel *pristinam.* Idque existimant ex significatione linguæ Aramææ. Ità censet Salomo Jarhius. Aben Ezra & Levi Gersonites interpretantur *adolescentiam*, ab *hieme*, quòd ut Hiems ità Adolescentia sationis tempus sit. Juxta illud Hieronymus interpretatur *adolescentiam.* Sed laudatus Aben Ezra ait quosdam interpretari juxta significationem loci illius 2 Sam. 23. בחרפם בפלישתים, qui locus est difficilis: ubi verbum חרף videtur significare *lacessere, provocare*, ut & 1 Sam. 17. ubi multoties verbum חרף sign. *provocare, lacessere*, vernaculè *defier.* Propriè חרף est *acerbis & amarulentis dictis exasperare, urere.* Unde חרף *hiems*, propter *asperitatem.* In Thargum pro *acuto* ponitur, & in Gemara. Jonathan enim Hebraica לטש & חד reddit per חרף. Et Elias in Thisbi ait *virum acuti & solertis ingenii* appellatum חריף, & חריפות esse *solertiam*, & סכינא חריפא, Rabbinis dici *gladium acutum.* Id ipsum significant Arabicè *chariph* & *chariphuth.* Ergò hîc חרף est *florens ætas*, vel hîc חרפי est infinitivus cum affixo, ut videtur Græcus interpretari, ὅτε ἤμην ἐπιβρίθων. Alius habet ὅτε ἤμην ὑλώδης λίαν. Sym. ὥσπερ ἤμην ἐν ἡμέραις νεότητός μου, vel בימי חרפי *in diebus vigoris mei.* ¶ *Condita erant arcana Dei*] בסוד אלוה, pro בימי סוד אלוה, vel בימי שיש סוד אלוה, vel בהיות, *cùm esset arcanum Dei.* Ità verò intelligo, Cùm esset domus mea quasi fanum aut adytus, quasi sacrarium, ex quo pandebantur oracula. Consulebar quasi os Dei: ut de consilio Achitophel dictum 2 Sam. 16. *quasi quis consuleret oraculum Dei.* Hier. vertit, *quando secretò Deus erat in tabernaculo meo.* Mallem *secretum Dei erat.* Græcus, ὁ Θεὸς ἐπισκοπὴν ἐποιεῖτο τῆς οἰκίας μου. Sym. ὁπότε Θεὸς ἐφρούρει τὴν σκηνήν μου.

6. *Quando tingebam*] Rectè Hier. hunc versum & sequentes expressit, *rupes apud me fundebat rivos olei.* Græcus pro *rupe, montes*, pro *oleo, lac* intellexit, τὰ δὲ ὄρη μου ἐχέοντο γάλακτι. Genus loquendi Hyperbolicum, quo maximæ opes & res lætissimæ significantur.

7. *Quando progrediebar ad portam*] Hîc morem gentis atque temporis illius observare oportet. *Porta* plateæ loca erant quibus conventus habiti, conciones calatæ, judicia deliberata & publicata. Significat autem principem se locum in concione obtinuisse, qui *in platea disponeret & statueret sedem suam.* Verbum אכין sign. sedem illam honorificam fuisse, & *solium.* Nam solium Dei dictum fuisse תכונה vidimus suprà c. 23. ¶ קרת] Idem est quod קריה. Occurrit hîc, & aliquoties in libro Proverbiorum. Vox est Syriaca.

8. *Cùm viderent me juvenes*] Hoc versu & tribus seq. repræsentat quibus illum prodeuntem in publicum colerent honoribus ob virtutem eximiam & probatam fidem. Hos quatuor versus Lat. Vulgata summâ fide ad verbum reddidit; non item Græcus, cujus interpretatio longè exorbitat à germana sententia. Tantùm pro *gutture palatum* positum velim ab Hieronymo, quia חך non *guttur* sed *palatum* significat; & tantùm in posterioribus Prophetis & Chetubim occurrit. Eadem locutio exstat Psal. 137. 6. תדבק לחכי לשוני *adhæreat palato meo lingua mea.* Nomen ישש occurrit tantùm in hoc libro, hîc tertiúm. ישש *jeschas* semel exstat, nempe ultimo c. 2 Chron. cujus historia est posterior libro Jobi, ut vox illa non sit usurpata ante hoc scriptum in Sacris literis.

10. *Duces vocem coercebant*] קול נגידים נחבאו, ad verb. *Vox ducum condebatur.* Duces voce præstant, soléntque pro imperio efferre; unde βοὴν ἀγαθοὶ apud Homerum; qui tamen accedenti Jobo ore favebant. Observandum huc venit, Verbum sequi numerum nominis proximi,

proximi, positis multis simul quod huic linguæ familiare est.

11. *Qui me videbant reverebantur*] Hebr. *oculus intuitus me testimonium præbebat mihi.* Id autem testimonium non potest aliud esse quàm demissio vultûs & reverentia, cujus sedes est in oculo maximè; ubi & impudentia & fastus spectantur. Unde κυνὸς ὄμματ' ἔχων Homero est *impudens.*

12. *Quoniam liberabam afflictum*] Ratio affertur venerationis quâ observabatur, Misericordia, Justitia, Liberalitas. Nempe eæ sunt veræ artes quibus gloriam consequare. Sex illi versus quibus explicat officia sua erga miseros & afflictos, insignes sunt maximè: partes enim divitis εὐσεβοῦς & boni Principis graphicè adumbrant. *Se verò justitiâ & judicio ornatum & coronatum fuisse quasi pallio & cidari:* Quæ sanè indumenta atque ornamenta purpurâ & auro longè præstant. Talia decent ornamenta Reges, talia Sacerdotes & Principes; ut Psal. 132. Propheta cecinit, *Sacerdotes tui induantur justitiâ.*

14. *Sicut pallio indui me illâ*] Hîc nulla ratio habenda τῶ Athnach quantùm ad sententiam, quia metri causâ tantùm adhibitum est: quod sæpe nobis observatum. Verbum לבש in Cal est significationis immanentis & passivæ, in Piel transeuntis. Nomen צניף quater occurrit, semel in hoc libro, bis apud Esaiam & apud Zachariam semel.

16. *In causam quam non noram inquirebam*] Conferendum huc Prov. 29. 7. dictum Sapientis, ידע צדיק דין דלים, *Cognoscit & inquirit justus causam tenuiorum.*

17. מתלעות sunt *molares*, *genuini.* Deducunt à לתע, cujus Niphal est illis *nittah* pro *nilthah.* Vide suprà c. 4. Sed נתע & נלתע *nugæ* sunt & *commenta.*

18. *Dicebam itaque*] Hæc meritò speravit Job, ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος τοῦτο καὶ θερίσει, ut ait Apostolus ad Gal. 6. 7. Sed tempus messis patienter exspectandum, & multa ferenda, ἀγαθοποιοῦντες ἐν μὴ ἐκκακῶμεν. ¶ *Moriar in nido meo*] Hebr. *Cum nido meo exspirabo.* Unde quorundam Hebræorum in mentem venit elegantissima interpretatio, quæ à Jarhio affertur. Dicit *avem esse cujus nomen est* חול, *quæ nunquam moritur, quòd de arbore Scientiæ non gustaverit; sed post mille annos renovatur, atque iterum cernitur in primo juventæ flore.* Hæc è Rabbinis traduntur in Bereschit Rabba, & in codice Sanedrin, ut refert Baal Haruch, *omnes gustasse de arbore Scientiæ, unâ exceptâ ave cui nomen est* חול. כחול Masora notat bis inveniri. Atque in nostris exemplaribus excusis literæ ב' attexitur Siman alterius loci על שפת הים. Loca illa sunt 1 Sam. 13. 5. כחול אשר על שפת הים: & 2 Sam. 17. 11. Sed Mercerus asserit se in Masora Bibliorum manuscr. Reginæ legisse ב' בתרו ליש', i. *bis in diversa significatione.* Unde sequitur hîc juxta illam Masoram non significare *arenam*, quia apud Samuelem id significat. Dubium non est avem illam esse nostrum fabulosum *phœnicem.* Hinc manavit error Græci interpretis, qui חול στέλεχος φοίνικος interpretatur. Acceperat ab aliquo Judæo חול esse *phœnicem* quod illi imposuit. Nam Judæus intellexit avem, Græcus arborem putavit. Latina Vulgata obsecuta est Græco, & *palmam* vertit: sed חול nunquam *palmam* significat. חול apud Rabbinos opponitur *Sabbato*, éstque *dies profestus, dies profanus.* Vide Eliam in Thisbi. Est quidem scita admodum & lepida illa Rabbinorum interpretatio, sed inani fabulâ nixa. Tritum est in Scriptura per *arenam* significari numerum innumerum & copiam maximam, ut Psal. 139. 18. מחול ירבון de Divinis cogitationibus dictum, quarum magnitudo & multitudo arenas superat.

19. *Radix mea*] Metaphora ab arboribus quæ secundùm aquas satæ, de quibus Psal. 1. ¶ *In ramis meis*] Vulgata Lat. & Græcus interpretantur *messem*; sed malè, quia hîc קציר *ramus* est, ut suprà c. 14. ועשה קציר. Ergò קציר *messis* est, & *ramus* aliquando, ut & suprà 18. 16. & Psal. 80. 11. de vite quæ *extendit palmites suos usque ad mare* תשלח קצירה עד ים, & Hos. 6. 11. qui tamen locus est difficilis & varias admittit interpretationes.

20. *Arcus meus*] Per *arcum* vires & potentiam intelligit.

21. *Auscultabant mihi*] Non malè etiam illa ità vertas, *Statim atque me audiebant exspectabant, & stupebant ad consilium meum; post verba mea nihil iterabant.*

22. *Super illos stillabat*] *Stillare* quid sit notissimum ex Prophetis est. Hoc loquendi genus componendum cum Deut. 32. principio.

23. *Os suum aperiebant*] Elegantissima Metaphora petita à terra quæ æstatis torridæ solibus siccata rimas agit, videtúrque pluviam, quæ מלקוש dicitur, expetere. De מלקוש vide suprà 24. 6. quæ adnotavimus. Octies occurrit. Cum nomine ירה componitur Deut. 11. & Jer. 5. ירה ומלקוש.

24. *Arridebam illis*] Significat, quanquam aliquando jocaretur & rideret, nunquam despectum, etsi in risu est quædam levitas, & de gravitate multùm decedit. Unde non abs re Ecclesiastes, *Risui dixi, Insanis.* Risus tamen Jobo non obfuit quin suam dignitatem & autoritatem tueretur & obtineret apud omnes. ¶ *Nunquam frontis contrahendæ causam præbebant*] Heb. אור פני לא יפלו *lucem vultûs mei nunquam cadere faciebant*, i. nunquam mihi molestiam facessebant, nunquam mihi graves erant. Sic Dominus ad Cainum, מה נפלו פניך, *quare concidit vultus tuus?* i. quare tristis es?

Ultimi versus non possunt aliam interpretationem admittere quàm Salomonis Jarhii: quam etiam secuti sumus, quia sola certa est. ¶ *Viam eorum eligebam*] i. Deliberabam & statuebam de rebus eorum præcipuis. Consulebant me in rebus suis dubiis: nihil me inconsulto moliebantur: pronunciabam quid illis optimum factu esset. Hanc interpretationem sequentia confirmant. ¶ *Sedebam primus*] ראש hîc sign. *principem, ducem.* Sic apud R R. ראש הישיבה, & ראש גליות. ¶ *Qui solatur afflictos*] Docet hîc Spiritus S. quo loco habendi sunt qui afflictos consolantur.

CAP. XXX.

MUNSTERUS.

1. *Rident super me*] Declarat in hoc capite vir sanctus triplicem sibi accidisse molestiam, unam ab adversariis, alteram à semetipso, & tertiam à Deo. Adversarios & illusores patiebatur viles & ignominiosos homines, quos in felicitate sua custodiæ canum dedignatus fuisset deputare; quippe qui sibi & aliis inutiles nullo tempore bene usi fuerunt, sed ob famem fugerunt in solitudines, non audentes ob mala sua comparere in conspectu hominum proborum, & poscere ab eis panem.

7. *Colligebantur*] Chald. מתחברין *sociabant se.*

11. *Solvit nervum meum*] Kimhi hunc locum sic exponit, *Solvit Deus retinaculum timoris mei, quo illi me timuerunt.* Alii accipiunt יתר pro מיתרי הגוף *funibus corporis*, h. e. nervis & compagibus, & פתח pro הרפה *laxavit.*

13. *Nec opus habuerunt adjutore*] h. e. Non potui evadere manus eorum, ideo facilè potuerunt invalescere contra me.

15. *Terrores conversi sunt in me*] Præter externas illas, inquit, afflictiones, sustineo & internos dolores atque terrores, qui cruciant animam meam, & impellunt eam haud secùs quàm ventus, qui stipulam pro libito impellit.

17. *Perfodiuntur ossa mea*] Nocte, inquit, cùm cæteri homines quiescunt, ego crucior in ossibus & nervis meis. Exponunt autem hîc Hebræi ערקי pro גידי, sicut nos vertimus.

18. *Vis doloris*] Sensus est, Tam vehemens est dolor meus ut etiam exsudet in vestes vis doloris per saniem & humorem.

20. *Tu consideras*] Aspicis, inquit, sed nullam das consolationem. Alii subintelligendam putant negationem, ut sit sensus, Sto coram te in precatione mea, sed tu non attendis.

22. *Facis me vehi*] Elevas, inquit, me in sublime, ut videar mihi equitare super nubes; & conversus dejicis me in imum, & *enervas robur meum*.

23. *Quæ debetur omni viventi*] Heb. *Domus est testimonii omni viventi*, pro quo Chald. *Et domus sepulcri parata est omni viventi*.

24. *Non in tumulum*] Sensus est, Non est liberatio in morte: nec poterunt preces aut divitiæ hominem liberare, ut non fiat mancipium mortis. Quidam enim exponunt שׁוע pro *clamore*, alii pro *opibus*.

VATABLUS.

1. *Ponere cum canibus gregis mei* לשית עם כלבי צאני] i. Præficere canibus qui custodiebant gregem meum.

2. *Ad quid mihi?* למה לי] Sub. *Fuisset utilis*. Vel, *quid erat, collata cum potentia mea?* ¶ *Senium* כלח] i. Miseriores fuerunt quàm ut senectutem attingere potuerint præ fame, & egestate. Alii legunt, *super ipsos periit tempus*: i. in vanum contrivere ætatem suam: h. e. vixerunt inutiles.

3. *Solitarii* erant גלמוד] Ad verb. *Solitudo: vivebant solitarii*: q. d. Quilibet eorum erat solitarius. Alii, *mera solitudo*. ¶ *Qui fugiebant*, &c. הערקים וגו'] Sub. & illi erant *qui fugiebant ad siccitatem* (i. ad locum arentem ac siticulosum) *tenebras, desolationem ac vastitatem*, i. & vastas solitudines.

4. *Maluah* מלוח] Herba erat vilis, contempta & amara. ¶ *Et radicem juniperorum*, &c. ושרש רתמים לחמם] A radice חמם *caluit* transtulit noster interpres, ut ל sit servile. Alii à לחם *comedit*, ut postremum ם sit affixum pronomen, vertunt, *& radix juniperorum* erat *cibus eorum*: q. d. Utebantur cibo abjectissimo.

6. *Et petris* וכפים] *Et petrarum*, sive *rupium*.

7. *Inter arbusta rugiebant* בין שיחים ינהקו] *Inter arbores vociferabantur*: vel, *clamabant*, præ frigore scilicet. ¶ *Carduo congregabantur* חרול יספחו] Sing. pro plur. & fut. per præt. imperf. reddendum, *sub carduis* [alii, *spinis*] *congregabantur*. Alii, *pungebantur*: quò scilicet se proripiebant ut fugerent injuriam frigoris.

8. *Stulti* נבל] Sing. pro plur. *stultorum*. ¶ *Filii absque nomine* בני בלי שם] i. Filii hominum famâ carentium, h. e. obscurorum & ignobilium, ideo ignobiles. ¶ *Humiliati sunt*, &c. נכאו וגו'] i. Qui terrâ ipsâ, quæ ab hominibus calcatur, abjectiores sunt.

9. *Nunc autem canticum eorum sum*, &c. ועתה נגינתם הייתי וגו'] i. De me nunc ridiculè cantitant, ac de me fabulantur tanquam de re abjecta.

10. *Elongant sese à me* רחקו מני] Præterita Heb. pro præs. *procul stant à me*. ¶ *Non prohibent* לא חשכו] *Non removerunt*: vel *averterunt*: i. vultum meum sputo conspurcare non continent in signum ludibrii.

11. *Solvit* פתח] Sub. *Deus*: i. Vinculum timoris mei, quo illi reverebantur me, dissolvit, sive abstulit ex animis illorum. ¶ *Et afflixit me* ויענני] Sub. *Quilibet illorum*: Vel, *Quia funem suum solvit Deus, & afflixit me*: i. quasi soluto nervo sagittas suas contra me emisit, ut ictibus afflictionum transfoderet me. ¶ *Projecerunt* שלחו] *Excusserunt*, sub. *à sese*: i. & ità frænum ipsius timoris mei, quo cohibebantur & continebantur in officio, excusserunt à se.

12. *Juventus insurgunt*, פרחח יקומו] Fut. Heb. pro præs. vel præt. *adolescentia insurrexerunt*, i. in me adolescentes florentes ætate insurgunt. *Sunt*, inquit doctus inter Hebræos, *qui existimant nomen esse compositum, ac si dicat* פרח חוח *flos spinæ, per quem indicat filios hominum leves atque contemptibiles, qui assimilantur flori spinæ*. ¶ *Impellunt* שלחו] Sub. *ut me deturbent in terram*. Præt. Heb. pro præs. ¶ *Et calcando terunt*, &c. ויסולו עלי וגו'] i. Super me reddunt vias tritas frequenti calcatione confractionum suarum: h. e. assiduis confractionibus me conficere student.

13. *Diruerunt semitam meam* נתסו נתיבתי] *Subvertunt semitam meam*: i. Studia mea invertunt: h. e. Atque ità nullo tempore reddor voti mei compos. ¶ *Ex contritione mea profecerunt* להותי יועילו] *Ex destructione mea fructum capiunt*: i. læti sunt ad contritionem meam, perinde acsi nacti fuissent magnam utilitatem. Alii, *destructionem meam* [*calamitatem, damnum*] adjuvant, i. me cadentem impellunt. ¶ *Quibus non erat adjutor* לא עוזר למו] i. Qui antea omni ope & auxilio destituti erant.

14. *Tanquam per fracturam*, &c. כפרץ רחב יאתיו] *Tanquam per rupturam amplam veniunt ad me*: i. Magno impetu, ut ingens flumen ruptis aggeribus, invadunt me. ¶ *Sub calamitate*, &c. תחת שאה התגלגלו] *Sub calamitate advolvuntur*, sive *devolvuntur*, sub. *ad me*: i. prætextu calamitatis meæ: sive, cùm vident me obrutum calamitate, violenter me adoriuntur.

15. *Persecuti sunt*, &c. תרדוף כרוח נדיבתי] Ad verb. *persequetur instar venti spontaneam meam*: vel *principem meam*: *ultroneam meam*: i. animam meam nobilem & inclytam. *Persequitur*, sub. *quilibet terrorum*. ¶ *Et sicut nubes*, &c. וכעב עברה ישעתי] Subaudi præcedens verbum, *Persequitur, inquam, sicut nubes quæ præterit, salutem meam*: h. e. animam meam à qua pendet salus mea: q. d. Quàm celerrimè persequuntur me terrores ipsi.

16. *In me effusa est anima mea* עלי תשתפך נפשי] i. Vita mea: q. d. Sum penè exanimatus. ¶ *Apprehenderunt me* יאחזוני] *Arripuerunt me*: i. durissimè urgent me tempora calamitosa in quæ nunc perveni.

17. *Perforat* נקר] Præt. Heb. pro præs. sub. *dolor*: q. d. Noctu quoque sentio gravissimum dolorem. Gravitatem morbi sui describit. ¶ *Et pulsus mei* ועורקי] *Et arteriæ meæ*: i. nec pulsus meus redditur minor tempore nocturno.

18. *Mutatum est* יתחפש] Fut. Heb. pro præt. *Præ copia roboris morbi*, *Præ ingenti vi morbi*, *vestimentum meum sanie infectum est*. ¶ *Sicut ora* כפי] *Sicut os*, i. superior pars, *tunicæ meæ*: h. e. me undique accingens, assiduè cruciat morbus ipse.

19. *Projecit me* הורני] *Deturbavit me*, *Dejecit me*, i. Gravissimè oppressit me dolor ille, *& similis factus sum* mortuo.

20. *Clamavi* אשוע] *Clamabam*, &c. Vel per præsens, *Vocifero*, aut *Clamo*, *& non exaudis*. ¶ *Steti* עמדתי] *Sto*; silendo scilicet: vel, *conticui*, *& nihil me curas*.

21. *Vertisti te* תהפך] *Conversus es*. ¶ *Robore manûs tuæ*, &c. בעוצם ידך תשטמני] i. Pro viribus, quasi me *odisses*, percussisti me. Fut. Heb. pro præt.

22. *Elevasti me*, &c. תשאני וגו'] Ad verb. *Tolles me*, *super ventum imposuisti me*: i. me sublatum ac vento expositum, celerrimè aliò transtulisti. ¶ *Et eliquasti mihi sapientiam* ותמוגגני תושיה] Fut. Heb. pro præt. *& liquefecisti mihi rectitudinem*: vel *dissolvisti*, i. abstulisti à me rectam vivendi rationem: q. d. Ità me afflixisti quasi nunquam permansissem in officio.

23. *Congregationis omnis viventis* מועד לכל חי] *Constitutionis* [i. constitutam] *omni viventi*: q. d. Facilè conjicio te propediem morti me traditurum, ac in sepulcrum commune omnibus viventibus.

24. *Non in tumulum*, &c. לא בעי ישלח יד וגו'] i. Deus non porrigit manus in sepulcrum ut restituat hominem in vitam ante resurrectionem novissimam: *quamvis in contritione*, sive *confractione*, *ejus*, i. tempore calamitatis immissæ ab eo, *sit illis omnibus clamor*: h. e. quamvis clamare soleant homines oppressi. Vult dicere, Constituta est cuique hominum periodus vitæ, quam nullâ prece vel clamore possit avertere. Alii hoc ordine vertunt, *Profectò tunc precatio non porriget manum*, i. non adjuvabit, &c.

25. *Annon flevi*, &c. אם לא בכיתי וגו'] *Nonne deploravi*

ploravi difficilem die, nonne, inquam, *indoluit anima mea propter egenum? Durum*, sive *difficilem*, *die* vocat infelicem hominem: q. d. gravatum ærumnis hujus calamitosæ vitæ.

26. *Et* quando *præstolatus sum*, &c. ואיחלה לאור] Idem repetit, sed parabolicè. *Cùm prosperitatem exspectarem à Deo, venit adversitas.*

28. *Ater* קודר] *Subniger*; præ tristitia scilicet, non propter Solem.

29. *Frater fui draconum*, &c. אח הייתי לתנים וגו'] i. Naturam draconum & struthionum imitatus sum, vocem edens lugubrem. Est enim & draconum & struthionum vox lugubris.

21. *Cithara mea*, כנורי] *Citharam* pro *lætitia* posuit.

CASTALIO.

10. NEC *se à mea facie conspuenda continent*] h. e. me contumeliosissimè tractant.

11. *Laxato nervo*] Scilicet arcûs sui. ¶ *Abjecto erga me fræno*] Verecundiâ.

13. *Cui nullus subveniat*] למו, sicut Gen. 9. positum est pro לו, interpositâ literâ מ, sicut Ose. 12. in עמנו literam נ interjectam docuimus, alioquin frigeret sententia.

18. *Tanta me vis*] Morbi. ¶ *Tanquam mea tunica ora circumcingit*] Undique. ¶ *Ut mea vestis tentetur*] Afficiatur & putrescat.

19. *Illo me in lutum redigente*] Sc. Deo.

20. *Sin sto*] Non queror. ¶ *Contemplaris me*] Cernis & affligi sustines.

22. *Me sublatum vento imposuisti*] Effecisti ut non magis obniti aut proficere valeam quàm si in aere penderem, ubi nullum solidum esset solum.

28. *Ater nec tamen insolatus dego*] Non æstu Solis atratus, sed luctu.

29. *Germanus sum draconum, & struthionum familiaris*] Vociferor ut dracones & struthiones.

CLARIUS.

1. DEridet *me juniores*] Declarat hoc capite vir sanctus triplicem sibi accidisse molestiam; unam ab adversariis, alteram à semetipso, & tertiam à Deo. Adversarios & illusores patiebatur viles & ignominiosos homines quos in sua felicitate custodiæ canum dedignatus fuisset deputare, quippe qui sibi & aliis inutiles nullo tempore bene usi fuerint, sed ob famem fugerint in solitudines, non audentes ob mala sua apparere in conspectu proborum hominum, & poscere ab eis panem.

11. *Pharetram enim suam aperuit*] Sub. *Deus*. Quidam tamen referunt ad *illusores*, qui ludibrium quoddam facerent ex viro sancto, agentes quasi inutile pecus, nunc frænum immittentes, nunc extrahentes, & nunc protrudebant, nunc prosternebant, &c.

12. *Ad dexteram surgunt*] Validiores ex adolescentioribus stabant ad latus, & ad iter urgebant, pedésque ad lapsum impellebant; corrumpebant semitam objectis lapidibus & offendiculis, &c.

13. *Et non fuit qui ferret auxilium*] Heb. *Non fuit adjutor eis*: ut videatur sensus, *Non opus habuerunt adjutore.*

15. *Terrores conversi sunt in me*] Præter externas illas, inquit, afflictiones, sustineo & internos dolores atque terrores, qui cruciant animam meam, & impellunt eam haud secùs quàm ventus, qui stipulam pro libito impellit. Vocat autem *liberalem animam*, vel, ut alius vertit, *spontaneam*, & *salutem*, eò quòd anima salus & liberalis conservatrix est corporum. Alius exponit, *non est in me ultrà libertas ut velim aliquid, nec vis ut possim: ità persecutio totam animam absorbet.*

17. *Nocte os meum*] Nocte, cùm cæteri homines quiescunt, ego crucior in ossibus & nervis meis.

18. *Mutatur vestimentum meum*] Tam vehemens est dolor meus ut etiam exsudet in vestes vis doloris per saniem & humorem; & ipse dolor me ut ora vestimenti circumdat sic ut eum exuere nequeam.

22. *Quasi super ventum*] Attollis me, inquit, in sublime, ut videar mihi equitare super nubes; & conversus dejicis me in imum, & *enervas robur meum.*

23. *Scio quòd morti trades me*] Quamvis, inquit, sciam mortem & paratum vivis omnibus sepulcrum evitare me non posse, una tamen consolatio est, quòd post mortem in sepulcro affligere cessabis, & erit clamori illi maximo finis. Vel, Non poterit clamor precum liberare hominem quò minùs fiat mancipium mortis. Nam versus hic, *Veruntamen non in tumulum*, &c. variè exponitur ab Hebræis.

25. *Flebam quondam*] Objecerant adversarii viro sancto immisericordiam, idcirco hanc commemorat nunc, & ait se non ob hoc flagellatum quòd non fuisset miseratus alios, quin ob id ipsum *se exspectasse bona*, quamvis contraria evenerint.

29. *Frater fui draconum*] Ejulatum ingentem se edidisse commemorat. Ferunt enim Dracones ab Elephantis, cum quibus pugnant, victos miserabiliter lugere. Idem tradunt Hebræi de Struthiis in deserto escam non habentibus. Unde & Micheas dicit, *Plangam & ululabo, faciam planctum velut dracones, & luctum sicut struthius.*

30. *Præ caumate*] Intellige *præ æstu*: nam Græcam dictionem reliquimus ut erat.

DRUSIUS.

1. NUnc *autem*, &c.] Vulg. *Nunc autem derident me juniores tempore, quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.* LXX Νυνὶ δὲ κατεγέλασάν μου ἐλάχιστοι, νῦν νουθετοῦσί με ἐν μέρει, ὧν ἐξουδένουν τοὺς πατέρας αὐτῶν, οὓς οὐχ ἡγησάμην ἀξίους κυνῶν τῶν ἐμῶν νομάδων, *Nunc autem deriserunt me minimi, nunc monent me in parte, quorum spernebam parentes eorum quos non putavi dignos canibus meorum gregum.* Aug. *Nunc autem derident me infimi, nunc monent me minores tempore.* Th. νεώτεροί μου ἡμέραις *juniores me diebus.* Aq. βραχεῖς παρ' ἐμὲ τῆς ἡμέραις *breves præ me diebus.* Illud autem *in parte* explanant Græci, *quasi nunc ipsis vicissim illæ partes monendi sint agendæ quas ego agebam. Dignos canibus*] Olymp. *Cæteri*, μετὰ τῶν κυνῶν τῶν προβάτων μου *cum canibus pecorum meorum.* Desumpta hæc sunt ex ed. Romana. Tharg. *Nunc autem irrident me juniores me diebus, quorum aversabar patres ponere cum canibus custodientibus gregem meum.* ¶ *Rident*] *Derident, irrident.* Non jocantur aut ludunt mecum, sed irrident sannísque excipiunt me. Hoc שחק sign. quando cum על construitur, *ridere* autem & *jocari* quando construitur cum אל, ut suprà 29. 24. ¶ *Minores me diebus*] Ætate me juniores. Grave crimen est ridere alium; gravius, si quis senem derideat & hominem ætate provectum. ¶ *Dedignatus essem ponere*] Vel, *non dignabar ponere*; renuebam & aversabar ponere, sive ut ponerem. ¶ *Cum canibus ovium mearum*] Qui custodiebant oves meas. Canis vilissimum est animal: unde, *Pretium canis*, & alia quædam, quæ invenies in Proverbiis meis sacris, ut, *Caput canum*, &c. q. d. Tam viles erant in oculis meis ut eos hoc vili munere indignos judicarem. Si patres tam viles erant, quid de filiis sentiendum?

2. *Etiam*, &c.] Vulg. *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vitâ ipsâ putabantur indigni.* LXX Καί γε ἰσχὺς χειρῶν αὐτῶν ἵνα τί μοι; ἐπ' αὐτοὺς ἀπώλετο συντέλεια, *Et quidem virtus manuum eorum ut quid mihi? super eos peribat consummatio.* Aug. *Virtus manuum eorum quasi nihilum mihi erat.* Sententiam expressit, non verba. Ad illud ἀπώλετο συντέλεια Scholiastes annotat, τῶν συντελούντων πρὸς τὴν ζωὴν εὐπορία, *eorum quæ ad vitam conferunt bona copia.* Sym. ἀπώλετο αὐτοῖς πᾶν τὸ πρὸς ζωὴν, *perierat illis quicquid ad vitam facit.* Aug. *in eis peribat omnis vita.* Tharg. *Etiam robur manuum eorum ad quid mihi? super eos periit senium.* כלח *senium*, *senectus*, ut suprà 5. 26. *in consummatione annorum in senio ad sepulcrum*, בכלחא. ¶ *Robur manuum eorum ad quid mihi?*] q. d. Inutile mihi

mihi est, cùm sit valde exiguum in senibus, & absit propria illi ætati senilis prudentia, sine qua robur corporis parùm potest. ¶ *Super illos*] *In illis.* ¶ *Senectus*] Senectutis adjuncta, quæ sunt Prudentia, & Usus rerum. In fonte כלח quod est *tempus senii*, perperàm à לח deducunt, q. *vivida senectus.* Alii ex Gematria colligunt è literis annos 58. quibus si addas literam, ut sit בכלח, sunt anni 60, quod initium primæ senectutis. Senes interpretantur כלה: nam id valet συντέλεια. Si Symmacho credimus, כלח non est *senium*, sed *quicquid necessarium ad vitam sustentandam.* In altero Thargum, *Etiam robur manuum ipsorum ad quid mihi ad accipiendum munus? si decretum est de illis ut pereant in fovea sepulcri.*

3. *In penuria*] *Egestate, inopia.* חסרון propriè *defectus rerum omnium.* Vulg. *Egestate & fame steriles, qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate & miseriâ.* Lxx Ἐν ἐνδείᾳ καὶ λιμῷ ἄγονος, οἱ φεύγοντες ἄνυδρον ἐχθὲς συνοχὴν καὶ ταλαιπωρίαν, *In egestate & fame sterilis, qui fugiebant inaquosam heri pressuram & miseriam.* Ἄγονος] Schol. *id est,* ἄπορος καὶ ἐνδεὴς γονὴν ἔχων καρπῶν, *inops & nullum semen ac fœturam habens fructuum.* Aug. *egestate & fame instabiles.* Ἄνυδρον] Schol. *qui patriam derelinquebant tanquam* λυπρὰν καὶ χέρσον καὶ ἔρημον *sterilem ac vastam & desertam.* Aug. *qui fugiebant in desertum heri.* Tharg. *In egestate ac fame absque liberis fugiebant improbi in terram siccam, tenebras ut vespertinas, in locum foveæ ac tumultûs.* ¶ *Et fame*] Fames hîc כפן dicitur vocabulo Syriaco, quæ aliàs Ebraicè רעב appellatur. ¶ *Ut solitarius*] Nota Similitudinis non est in fonte, subintelligitur tamen, ut ibi, *eram ei* אמון *ut alumnus,* Sic in Latio,

> *Nec excitatur classico miles gravi,*

ut miles. Huc referunt,

> *Nec verbum verbo curabis reddere fidus*
> *Interpres,* ———

ut fidus interpres. ¶ *Fugiebant*] Et hîc usus fuit verbo Chaldaico ערק, quod Ebræus exprimit per ברח *fugio.* ¶ *Siccitatem*] Loca sicca. Vide num sit meliùs *fugiebant in siccitatem,* h. e. loca sicca, tenebris obducta, desolata & vasta: q. d. Fugiebant procul ab hominum conspectu. ¶ *Tenebras*] אמש communiter exponunt *hesternâ nocte.* Hîc interpretantur חשך *tenebras, obscuritatem, caliginem.* Chald. *tenebras vespertinas.*

4. *Qui decerpebant*, &c.] Vulg. *Et mandebant herbas & arborum cortices; & radix juniperorum erat cibus eorum.* Lxx Οἱ περικυκλοῦντες ἅλιμα ἐπὶ ἠχοῦντι, οἵτινες ἅλιμα ἦν αὐτῶν τὰ σῖτα, *Qui circuibant alima in resonante, quorum alima erant cibaria.* Schol. *quòd propter egestatem necesse haberent circuire ad quærendas herbas.* Nonnulli cod. & Compl. habent περικλῶντες *confringentes, qui confringebant.* Sym. ἀποκνίζοντες φλοιοὺς φυτῶν *qui vellicabant,* sive, ut Aug. *qui radebant, cortices arborum.* Chrysost. *Alima herba quædam est, ut aiunt, quæ citò implet comedentem, & satietatem affert.* IN RESONANTE] Chrysost. *h. e. in convallibus & locis petrosis. Loca enim hujusmodi sunt benè sonantia, & respondent loquentibus. Aut etiam* RESONANTEM *dicit locum nemorosum, in quo quidem spiratio ventorum movens silvam sonum efficit.* Mox Aug. *quorum erat cibus radix herbarum.* Tharg. *Qui evellunt spinas pro herbis edulibus, & radices juniperorum cibus eorum.* ¶ *Halimum*] Cum aspiratione appellatio à *sale.* Alii scribunt *alimum* sine aspiratione, quod nomen deducunt ab α privata particula & λιμὸς *fames,* eò quòd famem sedet. Olus est notum ipsis Medicis. Vide Ruellium. Eo pauperes utebantur. Mauri *Molochia* vocant. Vide Quæst. meas, ubi doceo מלוח *halimum* denotare & nomen habere à *sale,* autoribus Ebræis מלח dicto. ¶ *Juxta virgultum*] *Juxta virgulta, secus arbusta:* sing. pro plur. Videtur hoc olus crevisse olim secus virgulta: quod vel ex hoc loco colligi potest. ¶ *Radix juniperorum*] Ut halimus, sic radices hæ cibus erant pauperum, quo vescebantur in fame: quod notatum ab Ebræis. Sunt qui legunt *radices juniperorum ad calendum.* Nam halimo vescebantur, ad radices autem hasce se calefaciebant: ut לחמם sit Gerundium à חמם. De junipero Hieronymus De 42 mansionibus, *Fertur autem lignum hoc ignem multo tempore conservare, ità ut si prunæ ex ejus cinere fuerint opertæ, usque ad annum perveniant.* Scaliger contra Cardanum Exercit. 328. *Aiunt ex junipero factos carbones tantâ esse vi ut per annum integrum ignem servent incorruptum.* Videndus R. D. Psal. 120. 4. ad locum, *Sagittæ fortis acutæ cum prunis juniperorum.* רתם quidam *genistam* interpretantur, alii ἄρκευθον, quod aliud genus arboris denotare contendunt. ¶ *Panis eorum*] *Cibus eorum.*

5. *E medio*] *Urbis,* aut *hominum.* גו *medium*; quod Syri dicunt גו vel גוא, Ebræi autem תוך: alibi *tergum* sive *dorsum* notat in Ebraismo. Vulg. *Qui de convallibus ista rapientes cùm singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.* Interpretatur גו ac si esset גי sive גיא *vallis.* Lxx Ἄτιμοι καὶ πεφαυλισμένοι, ἐνδεεῖς παντὸς ἀγαθοῦ, *Inhonorati autem & abjecti, egentes omni bono.* Tharg. *A lassis expelluntur; jubilant contra eos ut contra furem.* ¶ *Clamabant*] *Homines* videlicet; *clamabatur.* ¶ *Contra furem*] כגנב pro כמו על גנב, & est sermo brevis. Fures omnibus invisi sunt, unde si deprehensi fuerint, contra eos omnes vociferantur, & ejiciuntur è consortio hominum.

6. *In fissura*] i. Fissuris. ערוץ *fractura, fissura, scissura*; formæ זבול *terminus,* & זבול *habitaculum.* Vulg. *In desertis habitabant torrentium, & in cavernis terræ, & super glaream.* Lxx Οἱ καὶ ῥίζας ξύλων ἐμασῶντο ὑπὸ λιμοῦ μεγάλου· ἐπανέστησάν μοι κλέπται, ὧν οἱ οἶκοι αὐτῶν ἦσαν τρῶγλαι πετρῶν, *Qui & radices lignorum manducabant propter magnam famem: insurrexerunt super me fures, quorum domus erant cavernæ petrarum.* Tharg. *In robore alveorum torrentium ad habitandum, in foraminibus pulveris, & petris,* sive *lapidibus.* ¶ *Torrentium*] Aut *vallium.* Vox Ebræa etiam *flumina* notat. ¶ *Ad habitandum*] Ordo verborum inversus: nam ità construendum erit, *Ad habitandum in scissuris torrentium.* ¶ *Pulveris*] *Terræ.* Synonyma hæc sunt: unde παράλληλον *Terra pulveris,* ut *Lutum cœni,* & alia ejus generis. ¶ *Petris*] Vel *petrarum.* חרי כפים *foramina petrarum.* Ejus sing. כף, unde כפא & *Cephas,* i. Petrus, vocabulum Syriacum magìs quàm Ebraicum. *Cepha, Cephas,* ut *Juda, Judas.* *Foramina* etiam חורים dicuntur; eòque nomine veniunt מערות *speluncæ* & *cavernæ,* ut Jes. 42. 22. בחורים Santes *in speluncis.* Hinc scies quid sit, *Ebræi egrediuntur è foraminibus suis in quibus latitarunt,* 1 Sam. 14. 11.

7. *Inter,* &c.] Vulg. *Qui inter hujuscemodi lætabantur, & esse sub sentibus delicias computabant.* Lxx Ἀνὰ μέσον εὐήχων βοήσονται οἱ ὑπὸ φρύγανα ἄγρια διῃτῶντο, *Inter medium bene sonantium clamabant* (malim *inter bene sonantes*) *qui sub sarmentis agrestibus manebant.* Aug. *& inter arbores clamabant, sub urtica congregabantur.* ¶ *Virgulta*] *Arbusta. Nomen est generale,* inquit Mercerus, *ad Arbores, Frutices, atque adeò omnia Virgulta.* ¶ *Rudebant*] *Clamabant ut onagri.* Verbum נהק eo sensu usurpatur suprà 6. 5. *An rudet onager super herbam?* Est autem *onager* asinus silvester. Ergò נהק Asinorum vocis proprium. Quidam *rugiebant,* quod Leonum est. ¶ *Sub urtica*] *Sub urticis,* vel *subter urticas.* חרול *urtica.* Sunt qui *carduum* interpretantur. Chaldæis היני dicitur. Recensent inter decem genera Spinarum. ¶ *Aggregant se*] *Aggregantur.* Id Ebræi dicunt יספחו *associantur: q. d. Adjungebant se urticis, ut sub illis laterent inter urticeta.*

8. *Filii,* &c.] Vulg. *Filii stultorum & ignobilium, & in terra penitus non parentes.* Lxx Ἀφρόνων υἱοὶ καὶ ἀτίμων, ὄνομα καὶ κλέος ἐσβεσμένον ἀπὸ γῆς, *Stultorum filii & ignobilium; nomen & gloria exstincta est de terra.* Tharg. *Filii hominis stulti cum filiis idiotarum (i. vulgarium hominum) conjunctim humiliantur præ terra.* ¶ *Hominis stulti*] NABAL, *stultus, stolidus, insipiens, qui de mente defluxit,* παρὰ τὸ נבל *defluo*; unde Psal. 1. *cujus folium* לא יבול *non defluit,* alii *non marcescit.* Idem nomen in illo, *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus* Elohim,

Elohim, &c. Ut hîc *filii Nabal*, sic alibi *filii Belial*, i. hominis nequam. ¶ *Filii absque nomine*] בני בלי שם *filii sine nomine*, i. innominati, ignobiles, incelebres. In opposito sunt אנשי שם *viri nominis*, i. nominati, celebres. Nota, si placet, particulam non impedire constructionem. Nam aliàs esset בנים in statu absoluto. Chald. *filii hominum vulgarium*: ad verb. *idiotarum*, qui sunt inglorii & obscuri & sine nomine. ¶ *Afflicti sunt præ terra*] Magis quàm terra. Terra non est afflicta, sed humilis: unde malim *humiliati sunt quàm terra*. Sanè *humi sedere* dicitur qui in terra sedet. Aut est sensus, *humiliores & abjectiores sunt quàm ipsa terra*. Sic *terræ filios* vocamus homines ignotos & obscuros. נכאו quidam reddunt *percussi sunt*. נכה רגלים *percussus pedibus*, i. claudus; נכה רוח *percussus spiritu*, i. animo. Sed vide Mercerum.

9. *Nunc autem*, &c.] Vulg. *Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis in proverbium*. LXX Νυνὶ δὲ κιθάρα ἐγώ εἰμι αὐτῶν, καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν, *Nunc autem cithara eorum sum, & me fabulam habent*. Tharg. *Nunc autem cantica eorum sum, & sum eis in sermonem*. לשותא, i. *sermo, fabula, proverbium*. ¶ *Cantilena eorum sum*] De me cantilenas faciunt, canúntque. Sic Thren. 3. 14. *Cantilena eorum sum*. נגינה propriè *musica pulsatio*. Nam נגן *qui manu pulsat instrumenta*. ¶ *In sermonem*] i. Sermo, fabula, loquela. De me loquuntur apud omnes, me semper in ore habent. Sic dicimus, *Sum fabula vulgi*. Proverbium non מלה sed potiùs משל dicitur.

10. *Abominantur*, &c.] Vel, *Abominati sunt, procul recesserunt, non prohibuerunt sputum*. Vulg. *Abominantur me, & longè fugiunt à me, & faciem meam conspuere non verentur*. LXX Ἐβδελύξαντο δέ με ἀποστάντες μακρὰν, ἀπὸ δὲ τοῦ προσώπου μου οὐκ ἐφείσαντο πτύελον, *Abominati autem sunt me discedentes procul, nec in faciem meam pepercerunt spuere*. Tharg. *Abominantur me, procul recedunt à me, & à conspectu meo non prohibent sputum*. ¶ *Procul recedunt à me*] Tanquam à re abominanda. ¶ *A facie mea*, &c.] Conspuunt faciem meam, quæ est gravissima contumelia & ignominia quam homo homini facere potest. ¶ *Sputum*] רק, unde רקא *conspuendus*, κατάπτυστος. Sic Theophylactus. Obvia hæc vox & suprà 7. 19.

11. *Quia funem meum solvit*] *Deus solvit funem meum* quo antea eos quasi constrictos tenebam, h. e. autoritatem meam, & reverentiam quâ me prosequebantur, metúmque mei. Vel, *solvit nervum meum*, ut nervum arcûs intelligat: quo significatu יתר sumitur apud Hymnographum. His verbis innuit omne robur sibi ademptum fuisse à Deo, omnémque potentiam imminutam, & se quasi capitis diminutionem passum esse. Nam per *arcum* omne robur denotatur. Vulg. *Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me, & frenum posuit in os meum*. LXX Ἀνοίξας γὰρ φαρέτραν αὐτοῦ ἐκάκωσέ με, καὶ χαλινὸν τοῦ προσώπου μου ἐξαπέστειλεν, *Aperiens enim pharetram suam afflixit me, & frenum faciei meæ emiserunt*. Aug. *& frenum in faciem meam miserunt*. In quibusdam cod. & in comment. Græcis & Compl. est ἐξαπέστειλε *emisit*: ut intelligatur juxta interpretes Græcos *Deum obstruxisse os ejus, eique fiduciam loquendi abstulisse*. Tharg. *Quia catenam meam & fila funis mei solvit, & afflixit me, & camum eos conspectu meo solverunt*. ¶ *Habenam*] Frænum, quo eos coercebam & in officio continebam. ¶ *A facie mea*] A me. ¶ *Laxarunt*] שלחו *emiserunt*. Si legas שלחו aliis punctis vocalibus sonat *laxavit*, videlicet *Deus*. Quæratur an רסן sit generis masculini.

12. *Contra dexteram*] Plenum est, *Contra dexteram meam*, in qua præcipuum meum robur, quod isti debilitare & infirmare conantur. Quidam *ad dexteram*, alii *in dexteram*. Vulg. *Ad dexteram orientis calamitatis meæ illico surrexerunt, pedes meos subverterunt, & oppresserunt quasi fluctibus semitis suis*. LXX Ἐπὶ δεξιῶν βλαστοῦ ἐπανέστησαν, πόδα αὐτῶν ἐξέτειναν, καὶ ὡδοποίησαν ἐπ' ἐμὲ τρίβους ἀπωλείας αὐτῶν, *Ad dexteram germinis insurrexerunt, pedem suum extenderunt, & straverunt super me semitas perditionis ipsorum*. Schol. interpretatur, *quòd sibi quondam rebus dexteris & secundis florenti, vel operibus ipsius bonis, insultarunt, omnia deteriorem in partem interpretantes, quasi non purè pietatem coleret*. Sed alius fortasse, & propiùs Ebræo, potest esse sensus, ut intelligatur eos qui in flore ætatis sunt in Job consurrexisse. Aug. *& à dexteris germinantes consurrexerunt*. Ad *pedem suum extenderunt* S. Augustinus *pedes meos vinxerunt compedibus*. In Comment. Græcis & aliis ed. est πόδας αὐτοῦ ἐξέτεινε, καὶ ὡδοποίησαν ἐπ' ἐμὲ, ut intelligatur *Deum esse qui commovens se adversùs Job, aditum aliis patefecerit insultandi in ipsum, quæ quidem illis est occasio perditionis*. Pro quo Aq. & Sym. ἐπικλυσμοῦ *inundationis*. Desumpta hæc sunt ex ed. Romana. Tharg. *Ad dexteram cum impudentia inter eos stant, pedes meos extendunt, & calcarunt super me vias contritionis suæ*. ¶ *Pueri parvuli*] פרחח alii *juventutem*, alii *pueros parvulos* reddunt, quos nunc secutus sum, i. נערים קטנים. In hoc nomine repetita ultima thematis: nam ejus origo פרח *effloresco*. Nam quod Flores in plantis, id Pueri sunt in adolescentia. Sanè Thalmudici filios tenellos admodum & parvulos filios, inquam, Sacerdotum appellant פרחי כהונה *Flores Sacerdotii*. Vulgò etiam dicimus *flos juventutis*. Et omnino Juventus comparatur cum Flore; & ipsa Pueritia est quasi flos ætatis. Senes videntur legisse פרחה per He in fine, quod βλαστὸν interpretantur. Siquidem פרח est *flos*. Fortè פרחח *efflorescentia*, i. Pueri qui sunt in flore ætatis, vixdum primos annos aut cunas egressi. ¶ *Insurgunt*] *In me*, ut me rideant & sannis excipiant. ¶ *Pedes meos emittunt*] Vel *emiserunt*: h. e. extenderunt, ut solent qui cum aliquo ludunt, ejus pedes prehendere, atque ipsum in ruinam propellere. Quod noster dixit *pedes meos subverterunt*. Notum ut שלח inter alia significet *extendo*. Quocirca non malè vertes *pedes meos extendunt*, & per consequens *impellunt*. ¶ *Calcant super me semitas*] Potiùs *attollunt super me semitas*, aut *vias*, *calamitatis suæ*. Nam סלל *elevo*, unde מסלה *via elevata*. Et dicit *exitii sui*, quod ei struebant, perdere ipsum cupientes. In hoc sensu pronomen activè sumitur, *exitium meum*, quod alteri molior. Contrà *injuria Jacobi*, quam quis Jacobo inferre conatur. ¶ *Exitii sui*] איד propriè *vapor*. Metaphoricè autem *exitium*, *calamitas*.

13. *Diruerunt semitam meam*] *Semita* est via angusta, quæ hîc נתיבה dicitur. Est autem נתיבה, teste Cabvenaki, *via brevis & arcta sive angusta*. *Callem* quidam reddunt; sed *callis* est via callo pedum trita. *Semitam* autem dicit rationem vitæ suæ, quam hi planè destruxerunt & conturbarunt. Ut *via* est vitæ institutum, sic etiam *semita*. Vulg. *Dissipaverunt itinera mea, insidiati sunt mihi, & prævaluerunt: & non fuit qui ferret auxilium*. LXX Ἐξετρίβησαν τρίβοι μου· ἐξέδυσαν γάρ μου τὴν στολήν· βέλεσιν αὐτοῦ κατηκόντισέ με, *Contritæ sunt semitæ meæ: exuerunt enim me stolâ; jaculis suis vulneravit me*. Tharg. *Vastarunt semitas meas, ad pœnam meam profuerunt: non est qui opituletur eis*. ¶ *Ad contritionem meam prosunt*] Vel, *ad perniciem meam juvant*. Nam *juvat* qui *prodest*. Sed *juvare* עזר dicitur: hîc est הועיל in fonte, quod magìs *prodesse* sign. Quidam *ex contritione mea profecerunt*, מהיתי. Est autem הוה sive היה *contritio*, *calamitas*, *pernicies*: qui sonus est in voce *Jehova*. ¶ *Non est adjutor eis*] Nullum habent adjutorem, quia soli sufficiunt ad me vexandum & affligendum: non egent aliorum operâ.

14. *Quasi per rupturam latam*] *Quasi rupturâ latâ*, i. per rupturam latam. Est autem *ruptura*, quam *bresche* Galli vocant, pars muri disjecta & labefactata per quam milites in urbem irrumpunt; *ruina* sive *ruptura muri*. Quod Livius dixit *oppidum ruinis patefacere*. Quò latior est eò plures simul intrare possunt. Vulg. *Quasi rupto muro & apertâ januâ irruerunt super me, & ad meas miserias devoluti sunt*. LXX Κέχρηταί δέ μοι ὡς βούλεται, ἐν ὀδύναις πέφυρμαι, *Judicavit autem mihi sicut vult: in doloribus maceratus sum*. In Comment. Græcis & aliis ed. est Κέχρηται δέ μοι aut μου & Aug. *Abusus est me sicut voluit*. SICUT VULT] Schol. q. d. *Ego autem ignoro*. Tharg.

Sicut

Sicut robur latitudinis fluctuum maris veniunt, sub tumultu volvunt sese, vel, *in loco tumultûs*. ¶ *Veniunt*] *Intrant, ingrediuntur*. ¶ *Subter desolationem*] *Sub*, vel *in loco, desolationis*, aut *vastitatis*. Vult dicere, Ubi desolatio mea cœpit, eò se proripiunt, & in locum vastitatis meæ se devolvunt, nihil aliud quàm ruinam meam molientes.

15. *Conversi sunt super me terrores*] Verbum Ebræum sing. est ההפך *conversus est*. Quod autem sequitur בלהות si non est sing. ut תחנות, constructio erit sensu congrua; quam sic explicant, *Conversus est quilibet terrorum*: & mox, *persequitur sicut ventus*, &c. Nam & hoc verbum in sing. numero est. Talia sunt, *Bestia clamat*, *Filia incedit*, &c. pro *Unaquaque bestiarum*, aut *filiarum*. Vulg. *Redactus sum in nihilum: abstulit quasi ventus desiderium meum, & velut nubes pertransiit salus mea*. LXX Ἐπιςρέφονταί μοι αἱ ὀδύναι, ᾤχετό μου ἡ ἐλπὶς ὥσπερ πνεῦμα, καὶ ὥσπερ νέφος ἡ σωτηρία μου, *Convertuntur in me dolores: discessit spes mea sicut spiritus, & sicut nubes salus mea*. Aliter, *Revertuntur mei dolores*, & S. Aug. *& iterantur dolores mei*. In Comment. est μοι, & exponitur *renovantur & augescunt mihi dolores*. SPES MEA] Sym. τὰ καταθύμιά μου *desideria mea, jocunditates meæ*, sive, *quæ animo grata sunt*. Tharg. *Conversus est super me quilibet tumultuum: persequitur sicut ventus impetuosus dominationem meam, & sicut nubes transiit salus mea*. ¶ *Persequuntur*] *Insectantur*. ¶ *Sicut ventus*] Quo nihil velocius. Innuit ergò hanc persecutionem celerem ac velocem esse: ut sit proverbiale, *Sicut ventus*, pro *quàm celerrimè*. Sanè Ventorum celeritas in proverbio est: unde *ocyor vento*, & *venti alis*, & *à vento tolli*, pro *celeriter*: ut Zach. 5. 9. *Duæ mulieres egrediebantur habentes ventum in alis suis*: & Psal. 18. 10. *volavit super alas venti*. ¶ *Ultroneam meam*] Animam meam. נדיבה alii *spontaneam* reddunt, quod in idem recidit: alii *principalem*, aut *munificam*. Sanè נדיב est *princeps* à *munificentia* sic dictus; q. *munificus* & *liberalis*. Alibi anima יחידה dicitur, h.e. *unica*, ut Psal. 22. 20. ¶ *Sicut nubes*] Quàm velocissimè. Sic enim nubes transit exoriente Sole. Hinc scies cur dictum sit Jes. 19. 1. *Deus equitat super nubem levem*, & 60. 8. *sicut nubes volabunt*. עב propriè *nubes densa*. Jes. 44. 22. *Delevi ut nubem densam iniquitates tuas, & ut nubem peccata tua*. Hic est ענן in fonte. Abenezra, *Ut nubes, quæ transit cùm Sol exoritur, nec amplius exsistit*. Hinc etiam proverbiale, *Ut nubes transiens*, quod Chaldæi enunciant כענן עדי.

16. *Nunc autem*, &c.] Vulg. *Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis*. LXX Καὶ νῦν ἐπ' ἐμὲ ἐκχυθήσεται ἡ ψυχή μου, ἔχουσι δέ με ἡμέραι ὀδυνῶν, *Et nunc effundetur super me anima mea, habent autem me dies dolorum*. In Comment. est ἐκλυθήσεται *dissolvetur*: & notatur *dictum esse pro* συγχεῖται, *confunditur & suspensa hæret, quòd neque Deo adscribere injustitiam velit, neque sibi cujusquam absurdi conscius sit*. Tharg. *Nunc autem super me afflicta est anima mea, & apprehenderunt me dies afflictionis*. ¶ *Super me*] In me. ¶ *Effunditur*] Liquesio penitus & contabesco; ut Psal. 42. 4. *horum recordor, & effudi super me animam meam*. Sic 1 Sam. 1. 15. *effudi animam meam coram DOMINO*. Sunt verba Hannæ matris Samuelis Prophetæ. Thren. 2. 12. *cùm effunderetur anima eorum*, videlicet præ doloris acerbitate. Nam tunc anima quasi exire videtur, & homo ipse exanimari. ¶ *Anima mea*] Vita mea. ¶ *Apprehenderunt me dies afflictionis*] Non eget explicationis.

17. *Nocte*] Exaggerat malum suum à circumstantia temporis. Vulg. *Nocte os meum perforatur doloribus, & qui me comedunt non dormiunt*. ערקי *qui me comedunt*. In lib. Nom. Ebr. ערקי *circumrodentem me*. Ex Syro sermone sign. *fugientes me*. LXX Νυκτὶ δέ μου τὰ ὀςᾶ συγκέχυται, τὰ δὲ νεῦρά μου διαλέλυται, *Nocte verò ossa mea confusa sunt, & nervi mei dissoluti*. Plerique cod. habent συγκέκαυται *combusta sunt*. Aug. *confracta sunt*. Tharg. *Nocte ossa mea perforantur à me, & qui premunt me non cubant*, sive *non dormiunt*. ¶ *Ossa mea*] Quæ sustinent molem corporis, súntque firmissima ejus pars. ¶ *Perforavit*] *Perfodit*; & *Deus* subint. ¶ *Desuper me*] E cœlo, quod est supra terram, ac proinde supra hominem. ¶ *Nervi mei*] עורקים *nervi, venæ, arteriæ, musculi*. Sic sanè Medici. Arabes appellant *venas pulsatiles*, quæ Ebræis דפקים vocantur, à דפק *pulsavit*. Autor libri qui *Ohel Moed* vocatur, in גיד ait *in Arabica lingua nervos* אל ערק *dici*. Idem annotat R. D. in lib. Rad. Abenezra, ערקים *in lingua Cedarena sunt* גידים *nervi*. R. S. *Nervus in lingua Arabica* עורק. Moses Ger. ait *esse vocem linguæ Ismaeliticæ*: quod eódem recidit. Abraham Gabirol interpretatur ורידי התנועה *venæ motus*. ¶ *Non quiescunt*] Ad verb. *non cubant*: quod solent reddere *non dormiunt*. Hîc sign. *non quiescunt*. Solent autem venæ noctu, quando homines dormiunt, quiescere. Videndus Gabirol ad h. l. Idem verbum in illo Cohel. 2. 23. *etiam nocte non quiescit cor ejus*.

18. *In multitudine roboris*] *Robur* dicit vim morbi. Morbus autem erat ulcus pessimum, cujus sanies vestem ejus inquinabat, ac proinde immutabat. Pure enim vestimentum maculatur. Vulg. *In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, & quasi capitio tunicæ succinxerunt me*. *Capitium tunicæ* vocat os tunicæ, sive orificium ejus, quod collo inseritur. Nova significatio. Nam *capitium*, si Nonio credimus, est *tegumentum capitis*. Varroni autem aliud est: & Ulpianus recenset inter vestes muliebres. LXX Ἐν πολλῇ ἰσχύϊ ἐπελάβετό μου τῆς στολῆς, ὥσπερ τὸ περιςόμιον τοῦ χιτῶνός μου περιέσχε με, *In multa virtute apprehendit stolam meam, & quasi ora vestimenti mei circumdedit me*. Περιςόμιον V. interpres *capitium* reddit Exod. 36. in illo περιςόμιον τοῦ ὑποδύτου. *Ora vestimenti* aliud est. Lex. vet. Περιςόμιον *rictus*. Ab Hesychio exponitur ὁ τοῦ ἐπιγλωσσίδος τόπος ἐν τῷ βρόγχῳ. Vide βρογχωτὴς, quæ est *vestimenti apertura quâ collum inseritur inter induendum*. Tharg. *In multo robore mutatur vestimentum meum, juxta os tunicæ cingit me*. ¶ *Immutatur*] יתחפש hoc modo sumitur 1 Reg. 22. 30. Nos etiam יתבלש eodem sensu interpretati sumus: an rectè, viderint eruditi & harum rerum periti. ¶ *Indumentum*] *Vestimentum*. ¶ *Sicut os tunicæ meæ*] Quod cingit collum, ità Deus aut morbus me cingunt. *Os tunicæ* est apertura tunicæ quâ collum inseritur. A nostro interprete vocatur *capitium*, à Græcis περιςόμιον, ut diximus: vocatur etiam βρογχωτὴς. Malè *oram* interpretantur. Sunt qui malunt *sicut tunica mea*; ut פי sit adjectio syllabica, *non secùs ac tunica mea cingit me dolor meus undique*. Cave, spernas.

19. *Projecit me*, &c.] הורני Hiphil à ירה, quod inter alia sig. *projicere*. Quidam *assuefecit me luto*. Nam הורה *docuit*: unde & תורה *lex, doctrina*. Vulg. *Comparatus sum luto, & assimilatus sum favillæ & cineri*. LXX Ἥγησαι δέ με ἴσα πηλῷ, ἐν γῇ καὶ σποδῷ μου ἡ μερίς, *Reputasti autem me sicut lutum, in terra & cinere pars mea*. Tharg. *Æquavit me luto, assimilatus sum pulveri ac cineri*. Thargum aliud, *Compararunt me cum Adamo, qui creatus fuit è luto; & assimilarunt me Abrahamo, qui similis fuit pulveri & cineri*. ¶ *Similis factus sum*] *Comparatus*, aut *assimilatus, sum*. ¶ *Pulveri & cineri*] Ad verb. *sicut pulvis & cinis*. Plena oratio erit, *comparatus*, seu *assimilatus, sum ità ut fuerim sicut pulvis & cinis*. Similis locutio Psal. 49. 13, & 21. נמשל כבהמות *assimilatus est bestiis*: ad v. *sicut bestiæ*: item Rom. 9. 29. ὡς Γόμοῤῥα ἂν ὡμοιώθημεν, ubi Vulg. Int. *sicut Gomorrha similes fuissemus*. *Pulvis & cinis*, alibi est *terra & cinis*, & est periphrasis Hominis. Sirach. 10. 9. *Quid superbit terra & cinis?* i. homo è terra & cinere factus. Græcè est γῆ καὶ σποδός. Sic Gen. 18. 27. *& ego pulvis & cinis*: verba sunt Abrahami de se. Dicit autem *se similem fuisse pulveri ac cineri* propter sordes & squalorem. Sanè κονιορτοὺς Græci vocant homines sordidos & squalidos. Psal. 103. 14 *nos pulverem esse*: quod mutuò sumptum ex illo Gen. 2. 7. *formavit Deus hominem pulverem è terra*. Hinc etiam illud, *Memento, Homo, quia pulvis es, & in pulverem reverteris*: quod etiam dicunt, quia

quia cinis es, & in cinerem reverteris. Unde *Dies cinerum* apud Romanenses.

20. *Vociferor*] Clamo tuam opem implorans in adversis, more precantium. Vulg. *Clamo ad te, & non exaudis me: sto, & non respicis me.* Lxx Κέκραγα δὲ πρὸς σέ, καὶ οὐκ ἀκούεις μου· ἔστησαν δὲ, καὶ κατενόησάν με, *Clamavi autem ad te, & non audis me, steterunt autem, & consideraverunt me.* Tharg. *Posco à te, & non respondes mihi: sto, & consideras sermonem meum.* ¶ *Non exaudis me*] Non respondes mihi. ¶ *Steti*] Vel *sto*. Stabant olim precantes; unde *stare* dicitur qui Deum precatur. Jer. 15. 1. *Si steterint coram me Moses & Samuel*, videlicet ad orandum; Si me precati fuerint, aut preces ad me fuderint. Manahem in Mosen 52. 3. *Non est statio, nisi oratio.* Hoc notat ad illud Geneseω, *In loco ubi steterat Abraham coram DOMINO*; quod exponit, *ubi precatus fuerat.* Aben-melech Jer. 15. *Stare coram DOMINO dicitur qui precatur & confitetur coram eo, & suscipit prophetiam.* Paulò aliter sumitur in illo, *Vivit DOMINUS in cujus conspectu ego sto*, i. cui ministro: & Psal. 135. 2. *Qui statis in domo DOMINI.* Alibi. *Quis stabit in loco sancto ejus?* quis ministrabit ei? Minùs rectè Mercerus, *steti*, i. *tacui*. Malim *perstiti*, videlicet clamans & opem tuam exspectans. Sic alibi, *steterunt, & non sunt reversi*, i. manserunt: & infrà 32. 16. *steterunt, nec ultrà sunt locuti.* Vide sis Mosen Ægyptium in More lib. 1. c 13. ¶ *Et considerasti me*] Sunt qui repetunt negationem ex præcedenti membro, *& non considerasti me.* Sic enim certè Int. Vulg. *& non respicis me.* Sed alii *consideras me*, non ut opituleris, sed ut graviùs punias, quasi voluptatem capiens ex mea miseria.

21. *Verteris*, &c.] Qui priùs eras mitis & clemens in me, nunc mutatus es, & factus es crudelis & immisericors. Vulg. *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manûs tuæ adversaris mihi.* Lxx Ἐπέβησαν δέ μοι ἀνελεημόνως, χειρὶ κραταιᾷ με ἐμαστίγωσας, *Insultarunt autem mihi immisericorditer, manu forti me flagellasti.* In plerisque cod. ἐπέβης *insultasti*. Tharg. *Converteris in crudelem mihi, in fortitudine manûs tuæ vocasti me in jus.* ¶ *In robore manûs tuæ*] Manu tuâ robustâ & validâ. *Manum* autem dicit plagam, ut sæpe aliàs. ¶ *Adversaris mihi*] שטם idem quod שטן, unde SATAN, *adversarius, contrarius*, ἐναντίος, ἀντικείμενος, *calumniator*. Quidam *odisti me*. Sic interpretantur Psal. 109. 4. *pro amore meo* ישטנוני *oderunt me*. שטם usitatius.

22. *Tollis*] *Levas, Sustollis, Elevas.* Vulg. *Elevasti me, & quasi super ventum ponens elisisti me validè.* Lxx Ἔταξας δέ με ἐν ὀδύναις, καὶ ἀπέρριψάς με ἀπὸ σωτηρίας, *Statuisti autem me in doloribus, & projecisti me à salute.* Tharg. *Levas me in ventum, equitare facis me, & dissolvis me debilitatibus.* ¶ *Me ad ventum*] Quod sequitur *equitare facis me* pro eo habendum ac si dixisset *cui vento inequitare facis me.* Innuit instabilem suam conditionem. Licet etiam vertere, *Tollis me, super ventum equitare facis me*, ut fit אל pro על, quæ Enallage insolens non est. Argumentum Levitatis & Instabilitatis: nam Vento nihil levius, nihil instabilius. Interdum Celeritatem arguit. Sic quando legimus, *Deus equitat super nubem levem.* Hinc *à vento tolli*, i. velociter: &, *ambulat super alas venti*, &, *volavit super alas venti*, q. d. Se alis venti libravit. Aut, *Levas me in ventum*, ità aufers me ut penitus evanescam: ut Jer. 5. 13. *Prophetæ tui abibunt in ventum.* ¶ *Equitare facis me*] *Facis ut equitem super ventum*, h.e. ut quàm celerrimè auferar è medio. Nam *Venti celeritas* in proverbio est. Sic *Deus equitat super nubem levem.* Sed alia expositio quam suprà posui non displicet. Deus non solùm *equitat super nubem levem*, sed *ponit nubes currum suum*: qua de re aliàs si ipse voluerit. ¶ *Dissolvis me à ratione*] Ità ut ratione & sapientiâ, quâ me gerere debeam, planè destituar. תושיה *essentia, certa ratio vivendi, sapientia.* Præpositio autem מן desideratur, quam supplent qui sic hunc locum enarrant. Alii aliter explicant & vertunt, videlicet, *Dissolvit me debilitas*, sive *imbecillitas*, à תשש verbo Chaldaico, quod *infirmum esse* sign. Sed hoc alienum, meo judicio, imò coactum. Vulg. *elisisti me validè*, בתושיה *in efficacia*, i. efficaciter, validè, potenter. Pro *elisisti* malim *liquefacis me*. Cæterùm *liquefieri* dicitur & *in aquam abire* qui in summo metu versatur.

23. *Novi enim* &c.] Desideratur *quòd* vel *quia*. Vulg. *Scio quia morti trades me, ubi constituta est domus omni viventi.* Lxx Οἶδα γὰρ ὅτι θάνατός με ἐκτρίψει· οἰκία γὰρ παντὶ θνητῷ γῆ, *Novi enim quòd mors me conteret: domus enim est omni mortali terra.* Tharg. *Patefactum est mihi quòd ad mortem reduces me: nam domus sepulcri parata est omni viventi.* ¶ *Ad mortem reduces me*] *Reduces*, h.e. redire facies. Quomodo *redire facies*? nam *ad mortem* nemo *redit*. An igitur *mors* hîc ponitur pro *sepulcro*? ut apud Salomonem in libro Proverbiorum *penetralia mortis*, i. sepulcri, quæ est domus mortis. Aut *reduces* dicit pro *adduces*. Sic *redeo* ponitur pro *venio* vel *eo* Ruth. 1. Sunt qui hîc referunt, *mors recreabit me, & domus* &c. Sed obstat genus: nam מות masculinè semper construitur, ut videre est Ruth. 1. 17. Psal. 116. 15. Jes. 38. 18. Jer. 9. 20. Rectiùs *ad mortem*, h.e. ad pulverem mortis. Homo autem propriè *redire* dicitur *ad pulverem*, unde sumptus fuit, ut liquet ex creatione Adami. ¶ *Ad domum conventûs*, &c.] Ad locum in quem conveniunt omnes viventes, quæ *domus æterna* vocatur. Periphrasis Sepulcri. מועד *conventus*, unde *tentorium conventûs*: alii *congregationem* interpretantur. Quidam *domum statuti*, i. constitutam & assignatam omni viventi. *Sepulcrum* etiam vocatur בית דמכא à Chaldæis, h.e. *domus dormitionis*, suprà 14. 12. in Thargum. ¶ *Omnis viventis*] Vel *omni viventi*. Sed ל sæpe notat genitivum possessivum. *Viventes* autem appellat homines; ut cùm Heva vocatur *mater viventium*: aut *viventes*, h.e. animantia, quæ בעלי חיים ab Ebræis Doctoribus vocantur. Nam terra etiam corpora bestiarum recipit.

24. *Verùm*, &c.] *Veruntamen, Profectò*. Vulg. *Veruntamen non ad consumptionem meam emittis manum tuam; & si corruerint, ipse salvabis.* Lxx Εἰ γὰρ ὄφελον δυναίμην ἐμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεηθείς γε ἑτέρου, καὶ ποιήσει μοι τοῦτο, *Atque utinam possem mihi ipsi manus afferre, aut rogarem alium, & faceret mihi hoc.* Tharg. *Verùm non cum fervore (ira) immittet plagam suam, si tempore angustiæ ipsorum susceperit preces eorum.* Aliud Tharg. *Verùm non corpori suo suscitat plagam suam, si in scabie posuerit emplastrum.* אספלניתא ἀπλώτιον. Dicitur & אספלניתא. Malè *clamorem* interpretantur. ¶ *In acervum*] In hominem qui in acervo lapidum, h.e. in tumulo vel sepulcro, conditus est. ¶ *Mittet manum*] Vexandi aut flagellandi gratiâ. Sic Esth. 2. 21. *quæsiverunt mittere manum in Regem Asverum.* Interdum aliquid additur, ut 2 Sam. 1. 14. *Quomodo non es veritus mittere manum ad perdendum unctum DOMINI?* Alioqui *mittit manum* qui eam extendit. Sed & auxiliandi causâ aliquis *mittere* dicitur *manum*. ¶ *Si in contritione ipsius*] *Dei* videlicet. Sensus est; Deus non flagellat mortuos & vitâ functos, si, dum eos contereret, ad ipsum clamarent, opem & auxilium ejus implorantes. Scitum illud, *Propè est DOMINUS omnibus qui eum invocant.* Nam qui ex animo hoc faciunt & optimâ fide semper exaudiuntur. Deus enim summè misericors est. ¶ *Clamor*] Vel *salus*. שוע *salus* à ישע, ut בול *germen* à יבל. Si eos, inquit, in adversis servaverit, post mortem non immittit manum in eos. להן pro להם, ut Ruth. 1. 13.

25. *Si non*] Capiendum ut ibi, *Si Davidi mentiar*; *Si introibunt in requiem meam.* Vulg. *Flebam quondam super eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.* Lxx Ἐγὼ δὲ ἐπὶ παντὶ ἀδυνάτῳ ἔκλαυσα, ἐστέναξα δὲ ἰδὼν ἄνδρα ἐν ἀνάγκαις, *Ego autem super omni impotente flevi, gemui videns virum in necessitatibus*; h.e. in angustiis. Nam ἀνάγκη *angustia*. Tharg. *Si non flevi ob durum die, tristis fuit anima mea propter obscurum.* ¶ *Flevi propter*] Vel *deflevi durum die*. Cujus dies vitæ duri ac difficiles sunt, tempora dura & nubila, *miserum, calamitosum.* Verbum è verbo *durum diei*; quem *afflictum* vocat noster interpres, & Lxx ἀδύνατον. ¶ *Tristis*] *Anxia*,

xia, contristata. Hinc ענמי נפש *dolores animi*, pro quo legitur אנמי Jes.19.10. Videndus R. D. ad h. l. Jesaiæ; sed & Ohel Moed (liber est ejus nominis) in אבל. ¶ *Propter egenum*] *Propter pauperem & inopem*, quem חשיכא vocant, q. *obscurum*, & Lxx ἄνδρα ἐν ἀνάγκαις *virum in angustia constitutum*.

26. *Quia*] *Siquidem, Sanè, Profectò*. Vulg. *Exspectabam bona, & venerunt mihi mala: præstolabar lucem, & eruperunt tenebræ*. Lxx Ἐγὼ δὲ ἐπέχων ἀγαθοῖς, ἰδοὺ συνήντησάν μοι μᾶλλον ἡμέραι κακῶν, *Ego autem inhærens bonis, ecce occurrerunt mihi magis dies malorum*. Schol. *Cùm essem in magna felicitate atque opulentia; cujus interpretationis facit mentionem etiam Chrysostomus quamvìs alteram magìs probet*, ἐπεῖχον ἀγαθοῖς, i. *propter meam in alios misericordiam* προσεδόκων ἀγαθὰ *exspectabam bona*. Nam & Symmachus ità vertit, Ἀγαθὰ προσεδοκώμην, ἦλθε δὲ κακά, *Bona exspectabam, venerunt autem mala*. S. Aug. *Ego bona præstolabar*. Tharg. *Quia bonum speravi, & venit malum: & exspectavi lumen, & venit caligo*. ¶ *Bonum exspectavi*] Exspectavi cum spe ut mihi bona evenirent, propterea quòd inopum calamitosorúmque misertus eorum vicem dolui. ¶ *Venit malum*] Contrà ac sperabam, pro bonis mala evenerunt mihi. ¶ *Præstolatus sum lucem*, &c.] *Lucis* nomine secunda omnia, ut *caliginis* adversa significat. Sic, *Post tenebras lux*. Adversis res prosperæ succedunt.

27. *Viscera mea*] *Interiora mea*, vel *intestina mea, venter meus*. Sed *venter* בטן dicitur. מעים autem sunt *viscera*, τὰ σπλάγχνα. Vulg. *Interiora mea efferbuerunt absque ulla requie, prævenerunt me dies afflictionis*. Lxx Ἡ κοιλία μου ἐξέζεσε, καὶ οὐ σιωπήσεται· προέφθασάν με ἡμέραι πτωχείας, *Venter meus efferbuit, & non tacebit: prævenerunt me dies mendicitatis*. Tharg. *Viscera mea concaluerunt*, &c. *prævenerunt me dies afflictionis*. ולית בהון חיוו דמא *nec est in eis aspectus*, aut *forma, similitudinis*. דמאין *similitudines*. Quæramus ampliùs. ¶ *Efferbuerunt*] Ut aquæ ferventes & ebullientes: fervent dolore aut ægritudine. ¶ *Non siluerunt*] *Non quieverunt*. Doctè Sym. οὐκ ἐπαύσατο *non cessavit venter meus*. ¶ *Anteverterunt*] *Prævenerunt, occuparunt*. ¶ *Dies afflictionis*] Tempora adversa.

28. *Pullatus ambulavi*] Vel *Ater incessi*. *Pullatus*, i. pullis vestibus indutus, ut solent qui lugent aliquem aut in mœrore sunt. Vulg. *Mærens incedebam sine furore, consurgens in turba* (aliàs *tuba*) *clamabam*. Lxx Στένων πεπόρευμαι ἄνευ φιμοῦ, ἕστηκα δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ κεκραγώς, *Gemens ambulavi sine fræno, & steti in cœtu clamans*. Schol. i. *impos sum cohibendi gemitum etiam in conventu hominum*. Compl. πορεύομαι ἄνευ θυμοῦ *ambulo sine furore*. Tharg. *Ater incessi absque Sole, steti in cœtu, clamavi*. ¶ *Absque Sole*] In tenebris rerum adversarum. Aut est proverbiale, *Ater absque Sole*, de eo qui ater est ex mœrore, non à Sole. Vult dicere *quem Sol non decoloraverit, sed res aspera pullatum incedere fecerint*. Sic, *ebrius absque vino*. *Sol* hîc חמה dicitur à *calore*; alibi vocatur שמש à *ministerio*, & חרס à *siccitate*. *Sine furore*, i. ἄνευ θυμοῦ, בלא חמה. ¶ *Steti*] Vel *surrexi*. Verbum enim Ebræum utrumque sign. Licet etiam vertere *sto & clamo*. ¶ *In cœtu*] *In cœtu hominum, in ecclesia*. In ed. vulg. perperàm *tuba* legitur pro *turba*; nam *tuba* חצצרה dicitur. ¶ *Clamavi*] אשוע *clamo, vociferor*; quod est eorum qui preces ad Deum fundunt: & est fut. pro præt. aut per futurum præsens designat. Quidam *si steti*, Ellipsi tritâ & notâ.

29. *Frater fui*] *Evasi, effectus sum, frater*, i. similis, ut Prov.18.9. *Qui remissus est in opere suo, frater ipse est*, &c. Aut *frater draconum*, qui habitat in loco draconum; ut Psal.44 19. *contrivisti me in loco draconum*, h.e. interpretibus Lxx, ἐν τόπῳ κακώσεως *in loco inhabitato*: nam dracones habitant in locis desertis. Est autem proverbiale, ut *fraterculus gigantis*, dicente Poetâ,

Unde fit ut malim fraterculus esse gigantis.

Dracones autem alii sunt marini, & alii terrestres: & תנים per Syncopen dicitur pro תנינים, quod est plur. à תנין *draco*; unde apud Avicennam *Al Thennin al baari, draco marinus*. Rectiùs *frater draconum*, i. similis, ob miserabilem & lamentabilem planctum quem edebat instar draconum. Mich.1.8. *planctum edam ut dracones, & luctum ut filia struthionum*. Vulg. *Frater fui draconis, & socius struthionum*. Lxx Ἀδελφὸς γέγονα σειρήνων, ἑταῖρος δὲ στρουθῶν, *Frater factus sum Sirenum, & socius struthionum*. Chrysostomus *Sirenas* dicit *aves quasdam cantatrices, alcyonas*, aut *noctuas*; utræque enim sunt querulæ: *Struthiones* autem, *struthiocamelos, sicut etiam Symmachus reddidit*. Sunt autem animalia solitudinis amica. Tharg. *Frater fui draconum, & socius filiarum struthionis*. ¶ *Draconum*] Vel *draconibus*; תנים potest esse pluralis ab inusitato תן *draco*; unde *leviathan*, cui aliquid accessit ad magnitudinem draconis. Sic dicimus תם *integer*, & תמים; ab illo est תמים *integri*, ab hoc תמימים. ¶ *Socius filiarum struthionis*] Filiæ struthionis in deserto degunt, & ibi lamentabilem luctum edunt, fortè propter ova quæ in sabulo pedibus bestiarum calcanda relinquunt, immemores loci ubi pepererunt. De hoc luctu Mich.1.8. *luctum edam ut filiæ struthionis*. Propter similem luctum quem in miseria sua habuerat vocat se *socium filiarum struthionis*. Sed quare dicit *filiæ struthionis*, & non *filii*? An quia, ut Abenezra scribit Exod. 23.19. nihil editur ex illa specie præter filiam, quæ est femella juvenis? Sanè legimus in loco citato *filia struthionis*. Sunt qui totum genus eo nomine significari putant. Quidam etiam hîc referunt *socius struthionum*, & Græci ἑταῖρος στρουθῶν. Est autem *struthio*, sive *struthius*, qui vulgò *struthiocamelus*.

30. *Cutis mea*] *Pellis mea*. Vulg. *Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerunt præ caumate*. Lxx Τὸ δὲ δέρμα μου ἐσκότωται μεγάλως, τὰ δὲ ὀστᾶ μου ἀπὸ καύματος, *Cutis autem mea obtenebrata est valde, & ossa mea ab æstu*. Chrysost. *Cæteri*, ἐμελάνθη εἰς βάθος *nigra fuit in profundum*. Aug. *innigrata est valde*. Mox cæteri libri, ὀστᾶ μου συνεφρύγη *ossa mea sunt confrixa*. Tharg. *Pellis mea denigrata fuit desuper me, & os meum adustum præ ariditate*. ¶ *Denigrata est*] Ἐμελάνθη *nigra evasit*, præ doloris vehementia. Sic Thren.5.10. *Pelles nostræ sicut furnus* נכמרו *denigratæ fuerunt*, vel certè *exustæ & contractæ ex combustione*. ¶ *Desuper me*] Desuper carnem meam. ¶ *Os meum aruit*] *Ossa mea aruerunt*, vel *adusta sunt*. חרר, inquit Mercerus, *propriè aduri, & contrahi ad ignem*. Posses ergò reddere *os meum exustum est præ ariditate*, vel certè *concrematum est*, quomodo Hieronymus reddit idem verbum Ezech.24.10. ubi Senes συμφρύγῃ, aliàs συμφρυγήσεται. Sic Psal. 102. 3. נחרו Lxx συνεφρύγησαν *confrixa sunt*. Sym. αὖα γέγονεν. Aq. ἐψαθυρώθη *ità exaruit ut facilè friari possit*. Suidas hunc locum Aquilæ citat. Idem ψαθυρὸς *friabilis* exponit *aridus*. ¶ *Præ siccitate*] Vel *ariditate*. Sic hunc locum enarrabis, *adusta sunt præ ariditate*, vel *aruerunt præ æstu*, quem Græci καῦμα vocant, *ardorem & calorem nimium*. Quo vocabulo usus fuit hoc loco Interpres Vulgatus. Sed & in Græcis est ἀπὸ καύματος.

31. *Fuitque*] *Proinde versa*, vel *conversa, est*. Vulg. *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium*. Lxx Ἀπέβη δὲ εἰς πένθος μου ἡ κιθάρα, ὁ δὲ ψαλμός μου εἰς κλαυθμὸν ἐμοί, *Versa est autem in luctum cithara mea, & psalmus meus in fletum mihi*. Tharg. *Et fuit in luctum cithara mea, & tibia mea assimilata fuit voci flentium*. ¶ *Cithara mea*] Omnis mea lætitia, omnis musica mea. ¶ *Organum meum*] Instrumentum gaudii, ut cithara: unde suprà 21.12. *lætantur ad vocem organi*. Qui *lyram* interpretantur, confundunt duo instrumenta distincta, videlicet *Ugab* cum *Nebel*, si modò *Nebel* est *lyra*. *Nablam* & *Nablium* alii vocant. *Tibia* potiùs חליל dicitur. ¶ *In vocem flentium*] h.e. In fletum.

IDEM.

1. צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים. Aq. βραχεῖς παρ' ἐμὲ τῶν ἡμέραις *breviores me diebus*] *Breves supra me*. Sensus est, Quorum dies breviores sunt, qui minùs longævi sunt.

2. עָלֵימוֹ

2. עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח. Sym. ἀπώλετο αὐτοῖς πᾶν τὸ πρὸς ζωὴν, *periit ipsis quicquid ad vitam pertinebat*] Ad vitam sustentandam, ad victum. כלח aliis est *senium*, aliis *avi maturitas*. Lxx συντέλεια, i. כָּלָה.

4. הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי שִׂיחַ. Sym. ἀποκνίζοντες φλοιοὺς φυτῶν *qui vellicant cortices stirpium*] Lxx περικλῶντες ἅλιμα ἐπὶ ἤχοῦντι. Malè vulgò περικυκλοῦντες. מלוח *alimus* vel *halimus*. Olus est famem sedans. Chrysost. Ἅλιμα δὲ βοτάνη τίς ἐστιν, ὥς φασι, ταχὺ πληροῦσα τὸν ἐσθίοντα, καὶ κόρον ἐμποιοῦσα. Vide nunc sodes Quæst. meas, si otio abundas. ¶ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם. Sym. καὶ ῥίζα σῖτον ἀγρίων ἡ σίτισις αὐτῶν, *& radix herbarum agrestium cibus eorum*] Σῖτος quemlibet *cibum* denotat; in quo genere sunt etiam Herbæ. Alioqui *frumentum* sign. non *herbas*. ¶ *Cibus, victus, alimentum*, τροφή.

7. בֵּין שִׂיחִים יִנְהָקוּ. Sym. Μεταξὺ φυτῶν ἀγρίων ἠχοῦντες λιμώδεις, *Inter stirpes agrestes sonantes famelicum quid*] Præ fame gementes & suspirantes. Suprà 6. 5. ינהק. Sym. ϛένει λιμῷ *gemit fame*. Hier. *rugiet*. Alius *rudet*.

12. אֵידָם. Sym. ἐπικλυσμὸς. - - -] Gen. 2. 6. איד. Aq. ἐπιφλυγμός alias ἐπιβλυσμός. Prov. 1. 26. Lxx ἀπώλεια. Aq. ἐπιβλυσμός. Sym. συνταγή. Gen. 2. in ed. Rom. Aq. ἐπιβλυγμός. Testimonia quæ adduxi faciunt ut dubitem an hoc loco pro *Symmacho* sit reponendum *Aquila*. Docti viderint.

27. לֹא דָמוּ. Sym. οὐκ ἐπαύσατο *non quievit*] *Non cessavit*. Jos. 10. דם σιώπα *sile*. Sym. παῦσον *quiesce*. Psal. 4. 5. דֹּמּוּ. Aq. ἡσυχάσατε *silete*, aut *quiescite*.

29. לִבְנוֹת יַעֲנָה. Sym. ϛρουθοκαμήλων] Chrysost. Στρουθοὺς λέγει τὰς ϛρουθοκαμήλους, ὡς καὶ Σύμμαχος ἐξέδωκεν.

30. שָׁחַר מֵעָלָי. Οἱ λοιποὶ, ἐμελάνθη εἰς βάθος *denigrata est profundè*] i. Magnopere, vehementer. Sic *profunda avaritia* pro *magna*, *profunda libido*, &c. μελαίνομαι *nigresco*.

GROTIUS.

1. *Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei*] Similis locutio apud Martialem,

Dispeream si tu Pyladi præbere matellam
Dignus es, aut porcos pascere Pirithoi.

3. *Egestate & fame steriles, qui sedebant in solitudine*] Propiùs sic, *Qui inopiâ & fame erant desolati, ac fugiebant in loca deserta*: nempe ut obtegerent ibi inopiam suam. Et vox כפן, quæ hîc *famem* sign. & ערק, quæ *fugere*, Syriacæ sunt. ¶ *Squallentes calamitate & miseriâ*] Heb. *Qui heri erant in vastitate & squallore*. אמש propriè *noctem quæ jam exacta est* significat.

4. *Et mandebant herbas*] מלוח videtur significare *herbas salsuginosas & sapore ingratas*, quas nemo nisi valde esuriens comederit.

8. *Filii stultorum*] נבל hîc potiùs *vilem* quàm *stultum* significare videtur ob sequentia: *filii vilium*, i. homines viles. Locutio Hebræis, Chaldæis & Arabibus usitata. ¶ *Et in terra penitus non parentes*] נכאו, quod hîc vertit *non parentes*, propriè sign. *contriti erant*, ut Psal. 35. 15.

11. *Et frænum posuit in os meum*] Heb. *frænum dimiserunt me præsente*, i. effræni licentiâ in me invecti sunt.

12. *Ad dextram orientis calamitates meæ illico surrexerunt*] Heb. *Ad dextram adolescentes insurgunt*, ut falsi testes in judicio. ¶ *Pedes meos subverterunt*] Everterunt me ut luctatores solent. ¶ *Et oppresserunt quasi fluctibus semitis suis*] *Struxerunt contra me vias exitiosas*, nempe ut solent obsessores.

13. *Dissipaverunt itinera mea*] Omnem amicis ad me aditum obstruxerunt. Hoc quoque de obsidionibus sumptum.

14. *Quasi rupto muro*] Hoc jam ab urbium oppugnationibus trahitur. Illud quod sequitur, *aperta janua*, non est in Hebræo. ¶ *Et ad meas miserias devoluti sunt*] Irruerunt globato agmine in perniciem meam.

17. *Et qui me comedunt non dormiunt*] Aliter in Hebræo, *Arteriæ meæ non conquiescunt*. Pulsus est turbidus. ערק est vox Arabica عروق: significat autem aut *venam*, aut *arteriam*. Hîc de *arteriis* sumenda.

29. *Frater fui draconum*] Sibilum edunt dracones ubi ab elephantis opprimuntur: ideo & hîc & Mich. 1. 8. pariter junguntur dracones cum ululis ob sonum lugubrem.

CODURCUS.

Hujus capitis nexum cum superiore supervacaneum videtur indicare: cuilibet enim conspicuus. Triplici argumento amicorum impudentiam exaggerat; Primum à dignitate personæ cui illudebant petitum fuit; quam superiori capite fusiùs descripsit. Alterum, quod sequitur, ducitur à vilitate sortis & conditionis eorum qui id nefas attentare audent. Quibus tertium accedit, à mutatione fortunæ, quæ magis eorum animos frangere & dejicere quàm efferre & efferare debuit. Eorum vecordiam perstringit primùm, quòd minores natu in provectiorem ætate & sapientiâ insolescant. Deinde, quòd obscuro loco nati atque inter sordes nutriti virum nobilissimum & gravissimum petulanter increpent. In hoc capite multæ sunt voces quarum usus infrequens: Quædam Chaldaicæ, quas suo loco observabimus.

1. *Præficere canibus*] Vel *ponere cum canibus*; quòd canes essent utiliores illis, vel quòd essent homines nihili, *des vauneants*. Quod etiam subjicitur.

2. *Cùm illos prudentia deficeret*] Heb. ad verb. *perierat illis senium*, i. prudentia. Nomen כלח hîc, & suprà c. 5. non alibi, exstat.

3. Nomen etiam כפן tantùm hîc & suprà c. 5. Vox est Chaldaica. Nam כפן Chaldaicè est *esurire*. כפין *famelicus*, כפנא *fames*. Vide Methurgman, & Baal Haruc. Verbum ערק tantùm in hoc capite occurrit. & infrà ערקים, quod sign. *arterias*. Chaldaicum est & Thargum verborum ברח & נוס *fugere*. ערקים sunt etiam *fibræ, nervi, junci, gramina, palustris locus*. נלמוד ter tantùm exstat, atque in hoc libro c. 5. 15. & hoc. Videtur esse cujusvis & numeri & generis. נלמודה fem. semel exstat Esa. 41. 21. אמש interpretantur *heri*, quod non probo, quia *heri* refertur ad alium diem, nempe ad superiorem, sed אמש est *diei præsentis nox præterita*: quia diem inchoabant ab occasu Sole. Ergò אמש est prima pars diei civilis quæ tenebris cessit, vernaculè *la nuict passée*. שואה 14. ferè occurrit, ter cum synonymo משואה, quod semper postponitur, bis in hoc libro, semel Soph. 1. Illi verò quos *desolata & deserta per opacam noctem petiisse* Job asserit avibus lucifugis persimiles fuerunt, nempe Vespertilionibus, Noctuis, & Bubonibus, quæ אמש שאה ומשואה amant.

4. Versus quartus ab interpretibus non est intellectus, quia de *maluah* & *radicibus juniperi* nescio quid alienum planè confingunt. Verum sensum expressimus in versione nostra. Dixerat eos *fame & egestate coactos petere deserta*; quid verò illic agitent subjicit. Nempe *radices juniperorum* effodiunt, quas humeris vel asello impositas gestant, divendúntque, ut eo ære *panem sibi* comparent: Atque in *desertis* lignantes, & *radices juniperorum* effodicantes, *salsamento* victitant, quod summis digitis *decerpunt*, *secundùm dumeta*, vel *sub arbuscula*. Hæc nos quotidie fieri cernimus in hac ora maritima, quæ non abundat sylvis cæduis & proceris arboribus. Tenuis plebecula radices juniperorum & lentisci it effossum, quas deinde distrahit; cujus opsonium ut plurimùm domi forísque pisciculi salsi cauda capútve est. Id propriè significare מלוח docet Baal Haruc, qui adductis è Gemara locis, in quibus vox illa occurrit, dicit esse דג מלוח, i. *salsamentum*. Radicum verò juniperi ignis non modò ardentissimus sed & suavissimi odoris, ut non modò illis calefiant tenues, sed etiam opulenti, quibus ejus ligni innotuit utilitas. Verbum קטף non est frequens; quater enim tantùm occurrit. מלוח hoc tantùm loco. שיח quater exstat, bis in Genesi, toties in hoc libro: Frutex est sive arbor humilis, *un buisson*.

5. *E medio abigebantur*] נו מן נו, i. מן תוך נו enim est Chaldaicum pro תוך. Vide Methurgman. Tantùm hîc occurrit in illo significatu. Apud Danielem & Esdram נו & גוא pro eodem. At נו Hebraicè est *corpus*, & *dorsum* in libro Proverbiorum, & alibi. Existimo vocem illam Babylonicam *Bagou* quæ exstat apud Plinium l. 13. c. 4. hinc manare ex Beth servili & nomine נו. Sign. autem BAGOU *spadonem* & *eunuchum* Babylonicé. Ità custodem amicæ spadonem *Bagoum* appellat Ovidius Amor. 2. eleg. 2. Et in libro Judith Eunuchus Holophernæ *Bagoas* appellatur. Ità verò *Eunuchi* dicti Chaldaicè, quòd gynæciis custodes assiderent, & in mediis ædibus remanerent, quasi servi mediastini & cubicularii. Observa מן נו *min geu* dici idiotismo hujus libri pro מנו *miggeu*. ¶ *In illos clamabant quasi in fures*] *On leur crioit comme au larron.*

6. *Salebras torrentium inhabitabant*] בערוץ scribendum per Vau Schurec. Plenum enim est, & hîc tantùm exstat, ut notatur in Masora, לית ומלא. Non rectè scribitur in Bibliis magnis Rob. Stephani per Holem & sine Vau, & mendosè in parvis per Holem cum Vau. Est enim nomen, & sign. *rupturam, concavitatem, salebras.* Hic locus ità vernaculè verti possit, *Pour leur habitation ils avoient les fentes des torrens, les creux de la terre, & les rochers.* כפים Chaldaicum est pro סלעים. Verbum נחק tantùm in hoc libro, & ter, nempe c. 6. & 24, & hoc. נחק, נאק & אנק synonyma sunt. Ab initio hujus capitis è Græco vel Lat. Vulgata nihil quicquam speres, quia non sunt assecuti verborum Jobi sententiam.

8. *Vecordes & ignobiles*] Qui existimant בני נבל & בני בלישם esse *filios vecordium & ignobilium*, ità ut Job non ampliùs loquatur de patribus Triumvirorum, sed de ipsismet amicis, non bene perpenderunt Hebraismum. Hîc itaque בני נבל & בני בלישם non sunt *fatuorum* & *ingloriorum filii*, sed ipsimet *fatui* & *inglorii*; ut quando aliquis dicitur *filius decem* vel *centum annorum* non significat eum cujus pater habuerit tot annos. Ità *ben Belial* & *bath Belial* non significant eum eámve cujus parentes fuerint Belial. Ità *filius rebellis* Jonathan à Saule appellatur, non quòd ejus mater talis fuerit. Ità בני שחץ, בני מות. Ergò בני נבל, בני בלשים sunt *vecordes* & *inglorii*, déque ipsismet Triumvirorum patribus intelligendum. *Belischem* compositum nomen est, ut *Icabod*. Súntque synonyma. ¶ *Conculcatiores terrâ*] נכאו מן הארץ. Verbum נכאו est à נכה, à quo הכה Hiphil. א pro ה positum נכאו est Niphal; נכה est *cadere, percutere.* נכאו מן הארץ est *proculcatiores terrâ*, i. depressiores vel pulsatiores, i. magis percussi & attriti. Terra verò omnium pedibus teritur & percutitur. Vel *attriti à terra*, quòd jugiter terram terant & attrectent, vel quòd in pulvere repant & terram verrant. χαμαιπέτεις appellarem, *qui ne font que trainer par terre.* Utitur nomine ab hoc verbo deducto in parili causa David Psal. 35. Queritur quod *homines* נכים *adversùs se insurgant.* Ubi נכים sign. *homines miseros & nihili*, vel *plagis dignos, verberones, flagriones.* Sumitur etiam in bonam partem נכה Esa. 66. נכה רוח *contritus corde.*

9. *Nunc verò cantilena illis facta sum*] Nempe illis quorum patres fuerunt *vecordes & ignobiles.* Ità David queritur Psal. 69. *se factum* נגינות שתי שכר *comessatorum & ganeonum cantilenas.* Suprà verò aliquid simile Job etiam expostulavit c. 17. 6. *se fuisse à Deo positum in dicterium, & tympanum factum.*

10. *Neque avertunt se à facie mea sputantes*] Heb. מפני לא חשכו רק *à facie mea non cohibent sputare.* Quod quidam interpretantur *consputantes faciem meam:* in quo esset Hyperbole. Sed ad verbum nostra interpretatio congruit. Magnus enim contemptus est *non avertere se sputantes*; quod κατὰ τὸ ῥητὸν aliquem ex illis inter disceptandum patrasse existimo. רק ter occurrit, suprà c. 7. cum affixo, hîc, & Esa. 50. Est *sputum*: à ירק derivant.

11. *Quoniam Deus vinculum solvit*] Nominativum expressimus, qui alius esse non potest: hæc enim ad *Deum* necessariò referenda. Occurrit hîc nota τοῦ Keri velo Ketib. Keri est *jithri*, Ketib *jithro*. Græcus & Lat. Vulgata sequuntur scriptum, interpretantúrque *pharetram ejus*: quia *jether* Psal. 11. sign. *nervum quo tenditur arcus.* Vox frequens pro *abundantia* & *residuo*: sed in significatione *funis* & *vinculi* tantùm hîc, Jud. 16. & Psalmo laudato. Sign. propriè *vimen, vinculum factum ex viminibus seu viburnis*; aut *flagella, virgas tenues quæ circa arbores pullulant, & quasi superflua exscinduntur*, de quibus restes fiunt; itaque hoc loco est *restis, vinculum, funis.* Duplex verò esse potest interpretatio, vel juxta τὸ Ketib, vel juxta τὸ Keri. Juxta scriptum *solvit vinculum suum*, vel *transennam suam*, ut impetum in me faceret. Metaphora à Cursoribus vel à Feris. Vel *solvit funem suum*, quo illos vinctos tenebat, habenas illis laxavit. Atque hæc maximè placet. Sive juxta Keri *funem meum*, Metaphora à Fasciculis sumpta & rebus illis quæ communi vinculo coercentur, quo soluto dissolvuntur & disperguntur, vel ab iis qui diligenti custodiâ continentur & conservantur, quâ laxatâ diffluunt & injuriæ patent. Utralibet longè est accommodatior huic loco alterâ quam de Jobi autoritate eximii quidam interpretes excogitarunt. ¶ *Abjecerunt frænum coram me*] Græcus & Lat. Vulgata hæc ad *Deum* ipsum referunt, non bene; quia de ipsis Jobi amicis agitur, quorum inverecundia significatur, qui petulanter in Jobum insurrexerant, omnésque modestiæ terminos excesserant, quòd viderent Jobum à Domino afflictum. Tale aliquid conqueritur David Psal. 69. 27. כי אתה אשר הכית רדפו ואל מכאוב חלליך יספרו, *Ipsi persequuntur eum quem percussisti, & de dolore vulnerum tuorum garriunt.* Suprà c. 19. parilem impudentiam exprobraverat ipsis. *Miseremini, miseremini vos, amici, quoniam manus Dei percussit me. Quare me juxtà cum Deo persequimini?* Secundùm illam sententiam sequentia optimè jungunt.

12. *Micantes insurrexerunt ad dexteram*] Vox פרחח tantùm hîc occurrit, éstque Millath hattaham, sumitúrque adverbialiter, & sign. *fortiter, gnaviter, instanter, fervidè.* Ità optimè Thargum interpretatur per בחוצפא. Verbum enim חצף est *urgere, instare*, ut constat ex duobus locis Dan. 2. 15. & 3. 22. Ergò על ימין פרחח יקומו est *ad dexteram insurgunt fervidi atque instantes*, vel *fervidè atque instanter.* Nam פרחח est adverbium. Præter Thargum, cæcutiunt interpretes, nec quisquam quid esset פרחח novit. Masora notat tantùm hîc exstare, additque per He semel inveniri, nempe Num. 8. 4. ubi פרחה est *flos ejus.* Est autem hoc loquendi genus, *fervidè ad dextram alicujus insurgere*, translatum à Litibus & judiciis, in quibus accusatores ad dextram instabant reorum; ut Psal. 109. 6. videre est ושטן יעמד על ימינו *Adversarius stet ad dextram ejus*: & Zach. 3. 1. *stat Satanas ad dextram Josue.* ¶ *Pedes meos truderunt*] Alia Metaphora est à Lucta. ¶ *Straverunt viam injuriæ suæ contra me*] i. Omnes machinas intenderunt in me, nihílque illis prætermissum quo in me injurii essent: omnia instruxerunt quorum opus erat ad me evertendum. Metaphora est à Bello & obsidionibus. איד in hoc libro duo diversa sign. hîc ἄτην, *cladem, calamitatem*, & sæpius in hoc libro, ut & alibi: at infrà c. 36. sub finem sign. *vaporem*, idem quod Geneseos initio. In illis tantùm duobus locis sign. *vaporem*, & scribitur sine Jod. Mendosè quædam exemplaria habent scriptum per Jod hujus libri laudato loco.

13. *Semitam meam dissipaverunt*] Nempe nè quà possem evadere. Verbum נתם non alibi exstat, neque aliud ex eo. Videtur esse idem quod נתץ. ¶ *Ad perniciem meam strenui sunt*] Egregiam verò laudem! Unde meritò exprobres illis quod Doego David Psal. 52. 3. מה תתהלל ברעה הגבור, *Quare de malo gloriaris, ô fortis?* Ità quoque isti sunt gnavi & strenui ad inferendas injurias afflictis. Hic Ketib est להיתי, Keri להות. At contrà infrà Ketib est תשוה, Keri est תשיה. Atque utrobique Keri præstat τῷ Ketib. In Bibliis Bombergianis in 4. successit in locum τοῦ Ketib τὸ Keri, & in Bibl. 4. Rob. Stephani.

14. *Quasi*

14. *Quasi ruina lata*] Metaphora est à re militari, ab irruptione quæ fit effractis mœniis. Verbum אתה Chaldaicum, frequens in hoc libro & apud Esaiam. ¶ *Agmen fecerunt*] Potest etiam verti *conglobati sunt*. Atque hactenus descripsit consilia amicorum, qui collatis capitibus atque unanimiter ejus innocentiam venerant oppugnatum. Iterum redit ad sensum ærumnarum suarum, Deúmque identidem compellat.

15. *Versi sunt in me terrores, persequeris tanquam ventus*] Comparat Deum vento, & se Nubi agitatæ. Nomen נדיבה in eadem significatione non aliàs occurrit. Sign. propriè non *animum*, sed *vota*, *spem*, *optata*, & *desideria*. In nomen נדבתי notat Masora *Leith Hesron*, tantùm hîc occurrere cum defectu Jod; ergò tam potest esse à נדבה *nedaba*, quàm à נדבה *nedibà*, & legi נדבתי *niddabathi*. Manifestum est locum postulare ut intelligamus *vota*, *spem*, *desideria*.

16. *Anima mea effundit se super me*] Ad verbum Hebraica expressimus. Ità Græcus ἐπ' ἐμὲ ἐκχυθήσεται ἡ ψυχή μου. Sed dicendum quid sit *effundit se in se anima mea*. Hieron. *marcescit in memetipso*, i. deficit, languet & liquitur. Tharg. עלי מצטערא נפשי *super me excruciat se anima mea*. Rasi paraphrasticôs subjicit כאדם שתתפעם רוחו *instar viri cujus perculsus est animus*. Hæc locutio non alibi occurrit. Ego existimo esse Metaphoram ab iis qui fatiscunt & flaccescunt, & se planè rejiciunt in alium, quia se sustinere & erigere nequeunt. Ità *anima mea effundit se super me* est *deficit*, *non potest se sustinere*, *labascit atque in meipsum relabitur*, cùm nihil aliud sit quo nitatur vel erigatur.

17. *Nocte ossa mea effodit à me*] Hîc verbum נקר existimatur esse Piel. Sed potest etiam esse Niphal infin. mod. vel tertia præt. Et nomen plurale cum verbo sing. quod non caret exemplo. Atque ità vertendum esset, *ossa mea effodiuntur & evelluntur à me*. Verbum נקר in Cal bis occurrit, ter in Piel: nonnisi hîc Niphal est; in Pual semel, nec pluries. Nomen נקרה, quod est *foramen*, bis invenitur. Usurpatur autem hæc vox in Lege, Prophetis & Hagiographis. Propriè dicitur de Oculis, éstque *exenterare oculos*, *excavare*, *effodere*. Ità Prov. 30. 17. *Corvi torrentis effodient illum*, ponitur absolutè יקרוה ערבי נחל. ¶ *Arteria mea*] Heb. ערקי. De hac voce suprà diximus. Aben Ezra dicit *linguâ Cedar esse* גידים, i. *nervos*. Jarhius ità interpretatur hæc verba וערקי לא ישכבון per גידי אין להם מנוחה, *arteriæ meæ*, *non est illis quies*. Addit deinde גיד בלשון ערבי עורק, i. *nervus linguâ Arabicâ dicitur* Horeb. גיד autem sign. tam *nervum* quàm *arteriam*. Non sunt assecuti hujus loci sensum Thargum, nec Lat. Vulgata, quæ ità habet, *qui me comedunt non dormiunt*. Græcus meliùs τὰ νεῦρά μου διαλέλυνται. Optimè vernaculo, *mes arteres n'ont point de cesse*.

18. *Ità me vis arctat mali*] Sensum expressimus: Sed ad verb. *ob multam vim sese condit vestimentum meum*, i. ità arctor ut vestes meæ imprimantur in me & subeant carnem meam. Verbum התחפש in conjug. reciproca quinquies tantùm occurrit. Ubique sign. *se occultare*, éstque *fodere*, *penetrare*, *scrutari*. *Ità me cingit capitium tunica mea*. Optimè Vulgata Lat. כפי כתנתי vertit *capitium tunica mea*, quæ interior vestis est, quæque maximè ad modum corporis conficitur & aptatur, ità ut quâ parte collum ambit quàm arctissimè fieri potest corpori jungatur. Admodum venusta est Metaphora.

Cruciatus quos tam animo quàm corpore ferebat significavit; jam eorum causam subjicit, Deum scilicet, de quo hæc intelligi par est, 19. *Projecit me in volutabrum*] Atque illud propriè & eleganter dictum. Superiùs enim saniem, pus, & crustas ulcerum quibus scatebat, Propheta commeminit; ità ut in cinere jacens ipsemet erat quasi recrementum & fœcutina ut rectè dicat *se comparatum & assimilatum cineri immundo*. Ad Deum ipsum se convertit ¶

20. *Clamo ad te, nec respondes mihi*] Hæc vera sunt per aliquod tempus. Id ipsum Psalmo cujus titulus Cerva Matutina conqueritur David typus Messiæ. ¶ *Steti*] Nempe apud te clamans. ¶ *Cogitabundus me aspectas*] Id propriè sign. verbum reciprocum התבונן, *stare ad considerandum*, *& non moveri*. Sic cap. 32. 12. Vernaculè sic verterem hunc locum, *tu t'arrestes à me regarder*. Quod immisericordiam arguit, quando miserum contemplaris, neque fers opem. Unde optimè subjecit,

21. *Factus est in me crudelis*] Heb. *in crudelitatem*. Nam אכזר est *crudelitas*, אכזרי *crudelis*. Primum quater occurrit, secundum octies: & אכזריות semel in Proverbiis *crudelitas*. Nomen est quadriliterum. Videtúrque compositum ex particula אך & זר *peregrinus*, *extraneus*. Latinè *hostis* etiam sign. *extraneum & inimicum*. ¶ *Exsertâ manu*] Heb. *in robore manûs tuæ adversaris mihi*. Violentiam illam aliâ illustrat Metaphorâ:

22. *Tu me vento abripis quasi curru impositum*] Sed tangit etiam subitam calamitatem quæ suprà ad vivum est expressa. Tam subitæ verò & violentæ calamitatis effectum docet; nempe mentis perturbationem; ¶ *Confundis rationes meas*] תמגגני תשיה i. *conturbas intellectum meum*: ubi sim nescio, *tu m'as tout élourdy*. Verbum מוג est *dissolvere*, *colliquare*, *confundere*. Tantùm hîc, & Psal. 65. 11. A radice מוג *solvi*, *liquari*. At quamvis quassatus tam subitâ & tam violentâ tempestate vir sanctus fuisset, quæ tamen ejus pietas in dictis emicuit? quanta fides & constantia in factis apparuit? Potuit omnes fortunas evertere tentatio, potuit formam corporis perdere, viresque & valetudinem frangere, potuit intellectum confundere; sed minimè pietatem ejus & charitatem erga Dominum profligare valuit, quam mors ipsa extinguere nequit, unde suam in morte consolationem testatam fecit his verbis,

23. *Equidem scio quòd me ad mortem*, &c.] Eleganti mortem insignivit epitheto בית מועד לכל חי *domui assignationis omni viventi*. Et superiora quidem converso ad Deum sermone: His autem compellat amicos, séque erigit adversùs eorum sannas & ludibria.

24. *Saltem in tumulum*] *Saltem manum suam Deus in tumulum non injiciet*. Tandem mors aderit, quæ his laboribus finem imponet: saltem in tumulo conquiescam, neque mihi gravis erit manus ejus præter illum terminum. Atque ea mihi certa est meta laborum & ærumnarum. ¶ *Si illis amicis meis in clade à Deo missa exsultatio fuit*] Vel *vox exsultationis*. Si non sibi à cachinno temperarunt. Quòd si aliquis orationem Jobi Hyperbolam putet, animo recolat Bildadis & Eliphæ superiora dicta. Atque ea est germana sententia horum verborum אך לא בעי ישלח יד, &c. quæ difficilia esse bene monet magnus Mercerus; quorum duplicem interpretationem affert, sed neutri adstipulari possum: non enim sponte procedunt, sed invitæ trahuntur. Ità vernaculè redderem, *Au moins ne mettra t'i point la main dans le sepulchre, s'ils on crié contre moy quand il m'a ruiné*. Quæ est conclusio Jobi adversùs amicos. Hîc in בעי, quod per *Leith* Masora notat, Beth litera non est radicalis, quod malè putavit R. Levi, quasi à verbo בעה, quod est *petivit*. Sed est præpositivum Beth. עי verò sign. *acervum* alibi; hîc *tumulum*, *sepulcrum*, הקבר & bene, interpretatur Aben Ezra. פיד tantùm ter occurrit, semel Prov. 24. bis in hoc libro, & sign. *ærumnam*, *cladem*.

25. *Nonne flevi miseri causâ*] Doctiss. Mercerus hæc cum superioribus coagmentat quasi per jurisjurandi formulam. Sed non est opus in voculis quærere cæmentum, cùm res ipsæ cohærent. Expostulavit vir sanctus amicos suos exsultavisse in ejus calamitate, neque ullo humanitatis sensu tactos fuisse. Poterat quis excipere id illi meritò evenire, & quasi talionem rependi, quòd immiti atque aspero erga miseros fuisset animo. At contrà ea se immeritò pati queritur, *Nonne flevi miseri causâ*? quæ magis etiam amicorum ingratum animum perstringunt. Simile aliquid habe-

habetur Psal. 35. ישלמוני רעה תחת טובה *rependerunt mihi malum pro bono*: ubi David refert *se flevisse in rebus eorum adversis, cùm illi contrà de ejus miseria exsultaverint.* Porrò ex verbo עגם nihil alibi occurrit. Syriacum est, & sign. *tristari.* Vide Methurgman & Baal Haruc. עגמא est *tristitia.* Existimat Marinus verba Domini in horto, *Tristis est anima mea*, Hebraicè fuisse עגמה נפשי עד למות.

26. *Quapropter bonum speraveram*] Idem habes c. 29. 18. superiori, *Dicebam itaque, Moriar in nido meo*, & cap. 17. 22. versus illustratur parallelus.

27. *Efferbuerunt intestina mea*] Ab hoc versu ad finem capitis ærumnas suas iterum inculcat, idque ingenito naturæ mortalium sensu, quo sæpe manum dolori admovemus. Verbum רתחו tantùm hic occurrit in illa conjugatione: semel in Piel Ezech. 24. ubi & רתחים *ebullitiones*: semel in Hiphil post cap. 41. hujus libri; vestigia ejus alibi nulla apparent: sign. *fervere*: vox est Syriaca. Vide Methurgman. רתחא est *calor.*

28. *Ater ambulo, & non solis æstu*] Græcus & Vulgata non bene interpretantur Στένων πεπόρευμαι ἄνευ φιμοῦ. Ego per ἄνευ φιμοῦ intelligo *sine modo.* Hieronymus dixit *sine furore.* Legebant חמה *hema* pro חמה *hama*, quod *Solem* hic sign. & apud Esaiam bis, in Cantico semel. At Psal. 19. *calor* est. Non alibi exstat.

29. Vocem יענה malè interpretatur Græcus στρουθῶν, & Lat. Vulgata *struthionem*, i. struthiocamelum. Nam *struthio* appellatur נוצה, ut videtur cap. 39. יענה autem est *ulula.* Nescio quomodo *Sirenes* Græco interpreti in mentem venerunt, qui תנים sic vertit. Dracones deserta colere & per illa stridere certum est. Dicitur תנים & תנינים. Singularis est תנין: nomen satis frequens.

CAP. XXXI.

MUNSTERUS.

3. A*Balienatio*] h. e. Segregatio ab hereditate sanctorum manet illos qui voluptatum sunt servi. Quapropter ego continui membra mea à nefariis operibus: refrænavi oculos ab illicito aspectu mulierum, linguam à dolo & mendacio, manus & pedes à crudelitate, violentia, vindicta & rapacitate. *Considerabam*, inquit, *in virgine* quod erat in ea spectandum, munditiam & honestatem, &c.

8. *Seminem ego*] h.e. Accidat mihi quod aliis facere volui. Si ego meis rebus non contentus fui, rapiat alienus labores meos, &c. Sic si alienam concupivi *mulierem*, abducatur *uxor mea*, & fiat ancilla in pistrino. Chaldæus interpres vertit תשמיש *dormiat cum alieno uxor mea.* Est enim adulterium *scelus magnum quod Judices punire* debent, & *quasi ignis* cujus valido incendio omnia bona pariter intereunt. Irritatur enim maritus, polluitur mulier, pueri ex ea nati redduntur suspecti, & ordinatio Dei atque naturæ confunditur.

15. *In utero uno*] h. e. Pari dispositione.

16. *Oculos viduæ consumpsi*] h. e. צערתי *afflixi*, & petitionem abnui.

20. *Lumbi ejus*] Quos scilicet operui vestibus.

21. *Si agitavi*] Sub. *ad percutiendum*, vel *ad molestandum.* Per *auxilium in porta* intellige Judices, qui injuriam vindicare tenentur. At vir sanctus injuriâ lacessitus à miseris hominibus noluit ut Judices ultionem sumerent de irrogata sibi injuria.

22. *A canna*] Vocat brachium *cannam*: extensum enim cannæ habet formam.

27. *Applicata est*] Sensus est, *& osculatum est os meum manum meam.*

31. *Non saturamur*] Non permisi, inquit, servis meis ut ultionem sumerent de injuriis mihi illatis, etiam cùm se quocunque cibo non satiari quererentur nisi & talium hominum *vescerentur carnibus*, h. e. discerperent eos.

34. *Si formidabam*] Sensus est, Citra personarum respectum liberè quos oportebat argui. Alii hunc versum sic legunt, *Quoniam invalui contra multitudinem magnam, ut etiam me nihil deterreret contemptum*, h.e. severam correptionem, *inferre toti cognationi delinquenti.*

35. *Respondebit pro me*] h. e. Testimonium feret pro me, contestabiturque innocentiam meam, etiam si adversarii mei librum contra me scripserint querelis & accusationibus plenum, calumniæ erunt & mendacia. *Portabo in humeris* quicquid scriptum est in libro illo, imò *pro corona* decoris erit mihi, ubi Deus innocentiam meam declaraverit. Confidenter *accedam ad* adversarium meum, *veluti princeps* qui securus de victoria ad bellum procedit; & *enumerabo* omnia opera mea, conscius mihi quòd nemo in *terra*, etiam agricolæ, defraudati sint mercede laborum suorum, aut quòd ullius rem sustuli & comedi citra justam compensationem. Hæc autem omnia eò referuntur ut ostendat vir sanctus quàm temere ab amicis condemnetur, quasi ob peccata sua ferat durissimos illos cruciatus, & non magis innocens flagella illa Dei pertulerit in Patientiæ exemplum.

VATABLUS.

1. F*Edus pepigi*, &c. ברית כרתי לעיני] i. Mens mea, sive animus, *pactum iniit cum*, &c. i. Fuit magna concordia carni meæ cum spiritu meo. ¶ *De virgine?* על בתולה] Sub. *corrumpenda.*

2. *Quæ enim portio*, &c. ומה חלק וגו'] i. Quænam merces à Deo obvenisset mihi, vel manet eos qui talia agunt? *& quodnam præmium ab Omnipotente de excelsis* manet eos qui talia designant, h. e. qui libidines cunctas sequuntur absque timore Dei?

3. *Iniquo* לעול] i. Iniquum decet. *Confractionem* vocat calamitatem. ¶ *Et insuetum quid* ונכר] *Et alienum quid*: i. insueta pœna.

4. *Vias meas*, &c. דרכי וכל צעדי] i. Quicquid ago & quæcunque instituo ac molior.

5. *Cum mendacio* עם שוא] *Cum* [*in*] *vanitate*: i. An vanitatem unquam sectatus sum? ¶ *Et festinavit ad dolum* ותחש על מרמה] Sub. *perpetrandum.* Quidam hæc referunt ad præcedentem versum, *Videt*, *inquam*, *an ambulaverim.* Alii sequenti versui jungunt.

6. *Justitia* צדק] i. Æqua & justa.

7. *Et si post oculos*, &c. ואחר עיני הלך לבי] i. *Si cor meum secutum est concupiscentiam oculorum meorum*, h. e. Si ego consensi concupiscentiæ rerum quas videbam. ¶ *Quicquam* מאום] *Macula*: i. si manus meæ contaminatæ sint aliquo flagitio.

9. *Si seductum fuit cor*, &c. אם נפתה וגו'] i. Si turpi & insano amore correptum ac *seductum fuit cor meum super muliere* aliena. ¶ *Amici mei insidiatus sum* רעי ארבתי] *Proximi mei insidiatus sum*: sub. *ad decipiendam uxorem.*

10. *Molat* תטחן] i. Conficiat farinam, & ex farina panem alteri viro: q. d. Eripiatur mihi uxor mea, & alteri famuletur. ¶ *Et super eam*, &c. ועליה יכרעון אחרין] Rem alioqui turpem honestis verbis exprimit S. Scriptura: i. coeat cum illa. Alio loco dicit, *Ingrediatur ad eam.*

11. *Judicata* פלילים] i. De numero iniquitatum jam judicatarum: q. d. Sine controversia adulterium est gravissimum peccatum & judicio ac mulctâ dignum. Vide ver. 28.

12. *Devorasset* תאכל] Fut. Heb. quod quidam per præsens vertunt, *devorat*; ut ad omnes pertineat. *Et omnem proventum*, sive *omnes fruges*, *eradicet*, sive *radicitus exstirpat*: i. Talis est iniquitas propter quam omnia perdit qui eam committit.

13. *Si contempsi judicium* אם אמאס משפט] *An sprevi* [*respui*] *jus*, vel *causam.*

14. *Cùm surrexisset Deus*, &c. כי יקום אל וגו'] Subaudienda sunt quædam hoc modo, *Cùm surrexisset Deus ut judicaret inter me & illos*, *& cùm visitasset mores meos.*

15. *Unus?*

15. *Unus?* אחד] Sub. *Deus:* q. d. Nónne mecum eundem creatorem ac plasmatorem habent servus meus & ancilla mea?

16. *A voluntate* מחפץ] i. Ab eo quod volebant ac optabant: h.e. Si denegavi quicquam pauperibus quod vellent ac optarent. ¶ *Deficere feci* אכלה] Longâ scilicet exspectatione: i. si non statim inopibus succurri ac viduis.

18. *Crevit mecum* גדלני] Sub. *pupillus.* ¶ *Deduxi illam* אנחנה] Sub. *viduam:* q. d. A pueritia mea paterno affectu pueros fovi, & à primis annis dux fui viduarum.

19. *Pereuntem* אובד] Sub. *frigore.*

20. *Si non benedixerunt*, &c. אם לא ברכוני חלצו] *Annon benedixerunt mihi latera ejus?* quòd scilicet vestivissem illa: q. d. Nónne vestivi illum, unde postea gratias egit mihi? certè veste confectâ *ex vellere agnorum meorum fotus est.*

21. *In porta auxilium meum* בשער עזרתי] i. In promptu homines præstò auxiliaturos mihi.

24. *Pavor mihi erat contritio à Deo* פחד אלי איד אל] Erat *mihi timori confractio Dei*, vel *calamitas Dei:* i. Quæ immitti solet à Deo: q. d. Quia timebam ultionem Divinam. ¶ *Et à celsitudine*, &c. ומשאתו לא אוכל] *Nam propter majestatem ejus* [vel, *excellentiam*] *non potuissem:* sub. *eripi è manibus ejus.*

25. *Multum* כביר] *Multas:* sub. *facultates:* i. cùm ingentes divitias adipiscerer.

26. *Vidi* אראה] Fut.Heb.pro præt. *contemplatus sum: consideravi.* ¶ *Pretiosum abit* יקר הולך] *Pretiosum* [sub. *lumen*, quo nihil pretiosius] *discedit:* vel *discedere solet:* i. à qua subinde discedit lumen Solis, à quo lumen accipit.

27. *Et seduxit sese*, &c. ויפת בסתר לבי] *Et deceptum fuit in secreto cor meum:* i. Et adductus sum in hoc ut adorarem ipsum Solem. ¶ *Et osculata est*, &c. ותשק ידי לפי] Hebraismus pro *tacui apud me.* Infrà 39.37. dicit, *Manum posui ori meo.*

28. *Etiam hoc fuisset*, &c. גם הוא וגו'] Addit *Etiam*, quòd jam suprà v. 11. dixisset de Adulterio, *Est scelus & iniquitas judicata.* ¶ *Desuper* ממעל] i. Qui habitat in excelsis.

29. *In contritione* בפיד] *De calamitate:* vel, *incommodo ac damno.* ¶ *Et gestivi* והתעוררתי] *Et commotus sum præ gaudio:* sub. *& non potiùs indolui quando*, &c.

30. *Cùm nè palatum*, &c. ולא נתתי וגו'] Ad verb. *Et non dedi ad peccandum palatum meum ad petendum in maledictione animam ejus:* i. Cùm nè verbo quidem offenderim eum, ut ei dira imprecarer.

31. *Viri tabernaculi mei* מתי אהלי] Sic vocat domesticos ac familiares suos. ¶ *Quis det*, &c. מי יתן וגו'] i. Utinam liceret nobis vesci *carne ejus*, ac propriis dentibus eam lacerare: *non saturaremur* donec totus à nobis laceratus esset. Hoc dicunt quòd nimiùm onerarentur in tractandis peregrinis, ut seq. versu apparet: acsi dicat Job, Studiosissimè suscepi advenas & peregrinos, adeò ut præ fastidio laboris quem in eis tractandis facessebam famulis meis, malè mihi imprecarentur famuli ipsi.

32. *Viatori* לאורח] *Ad iter:* sive *juxta iter:* ut scilicet faciliùs declinarent peregrini in domum meam.

33. *In abdito meo* בחובי] Chald. *in sinu meo:* i. apud me. Alii vertunt, *ut absconderem iniquitatem meam propterea quòd diligerem illam.*

34. *Nam fregissem*, &c. כי אערוץ וגו'] *Nam frangere poteram turbam multam:* quòd scilicet pollerem viribus. ¶ *Et despectio familiarum*, &c. ובוז משפחות יחתני] *Despectionem* vocat abjectissimos quosque. Et ו pro *Attamen:* q. d. Attamen cùm abjectissimus quisque me ignominiâ aut probro afficiebat, tacebam. Alii exponunt, *Quoniam invalui contra multitudinem magnam, ut etiam nihil me deterreret contemptum*, h.e. severam correptionem, *inferre toti cognationi delinquenti.* Alii vertunt totum versum hoc pacto, *Si expavi multitudinem magnam, & contemptus familiarum terruit me, ità ut tacuerim, nec egressus sim ostium:* q. d. Nunquam perverti judicium, tametsi turba multa æquitati causæ adversaretur, aut terrerent me quidam viles & abjecti: non tacui æquitatem causæ, nec desertâ causâ domi me continui, quin potiùs prodii in judicium, ac pronunciavi quod æquum erat. Exod. 23. 2. præcipitur, *Neque respondebis in causa, ut declines post multos ad pervertendum.*

35. *Utinam haberem*, &c. מי יתן וגו'] Ad verb. *Quis det mihi audientem me?* i. causam meam. ¶ *Signum meum*, &c. תוי שדי יענני] i. Indicium innocentiæ meæ est quòd Omnipotens reddet mihi testimonium de illa. ¶ *Scripsit vir*, &c. כתב איש ריבי] Quidam vertunt per futurum, *scripturus est vir contentionis meæ*, i. is qui aget causam meam, ut exponit ex doctioribus Hebræorum alter. Alii *virum litis* exponunt *adversarios.*

36. *Nisi super humerum*, &c. אם לא על שכמי וגו'] q. d. Super humerum meum portabo illum, &c. Alii, *Annon super humerum meum portabo illum* [sub. *librum*] aut *colligabo illum in coronas mihi?* i. Gestabo super humerum, circa caput instar coronæ, ut omnes videant & legant quæ dixerunt adversùm me.

37. *Narrabo illi* אגידנו] Sub. *qui paratus fuerit audire me*, *narrabo*, inquit, *illi quæcunque feci.* ¶ Et *tanquam* ad *ducem*, &c. כמו נגיד אקרבנו] Posteaquam *tanquam* ad *ducem accessero ad eum:* i. cum honore & reverentia.

38. *Si adversùm me*, &c. אם עלי וגו'] i. Si non jure possideo terram quam habeo, & si coegi arare terram meam sine mercede agricolarum.

39. *Fructum ejus* כחה] Ad verb. *virtutem ejus.* ¶ *Absque pecunia* בלי כסף] h.e. Non redditâ mercede agricolis.

40. *Pro tritico egrediatur spina* תחת חטה וגו'] *Vice tritici proveniat carduus.* Sing. pro plur. ¶ *Finita sunt*, &c. תמו דברי איוב] i. Finem habet disputatio Job cum amicis.

CASTALIO.

7. Oculos meos mente secutus sum] Cupidus fui.

16. *Viduarum oculos confeci*] Feci ut plorarent.

27. *Ut ore manum meam oscularer*] Admirabundus & tacitus Solem adorarem.

31. *Illius carnem insatiabiliter exoptarent*] Eum perdere ac devorare arderent.

34. *Quòd turba frequentiam reformidarem, & vulgi contumeliâ deterritus silerem, nec extra fores prodirem*] Quasi mihi malè conscius essem.

35. *Mea quidem cupiditas est*] תוי pro תאותי contracto vocabulo positum est, sicut Esa. 43. בי pro בויה. Hoc enim cogit fateri sententia, quæ alioqui inepta est. Adde quòd vertit Vetus interpres *desiderium.* ¶ *Codicem scribente ipso adversario meo*] Vobis disputationem scribentibus.

37. *Illi meorum passuum numerum exponerem*] Omnem meam vitam. ¶ *Principaliter congressus*] Præclarè non timidè.

38. *Si de me mea terra conqueritur*] Malè parta est.

39. *Si vires ejus sine pecunia comedi, aut ejus dominorum animos vexavi*] Si non emptam à me occupavi invitis dominis.

CLARIUS.

1. Et quid consideravi in virgine?] q. d. Cùm virginem intuebar, nihil cogitabam aliud quàm quod ad munditiem cordis atque honestatem pertineret; neque illam ad concupiscentiam aspiciebam.

3. *Et alienatio*] h.e. Segregatio ab hereditate sanctorum manet illos qui voluptatum sunt servi. Quapropter ego continui membra mea à nefariis operibus, frænavi oculos ab illicito aspectu mulierum, linguam à dolo & mendacio,

dacio, manus & pedes à crudelitate, violentia, ultione & rapacitate, *&c.*

11. *Iniquitas judicata*] Vel, *iniquitas Judicum*, quæ scilicet vel communi judicio damnata est, vel digna quæ in primis à Judicibus puniatur. Est enim adulterium *scelus magnum*, & *quasi ignis* cujus valido incendio omnia bona pariter intereunt. Irritatur enim maritus, polluitur mulier, filii ex ea nati redduntur suspecti, & ordinatio Dei atque naturæ confunditur.

15. *In utero uno*] h.e. Pari dispositione.

26. *Si vidi solem*] Hunc versum quidam ad cultum siderum referunt, quæ vetus erat idololatria. Alii de prosperitate viri sancti intelligunt, quæ illum nunquam inflaverit, ut ipse sibi in suis tantis successibus placuerit: quod fuisset quasi *osculari manum suam*, & sibi ascribere Dei beneficia. Felicibus autem *Sol lucere* & *Luna jucundiùs incedere* dicitur: contrà verò Scriptura passim *tenebras* pro *afflictione* accipit.

31. *Quis det de carnibus ejus?*] Hunc volunt esse sensum, Non permisi servis meis ut ultionem sumerent de illatis mihi injuriis, etiam cùm se quocunque cibo non satiari quererentur nisi ut talium hominum *saturarentur carnibus*, h. e. discerperent eos. At Chrysostomus putat referendum ad Job, ut scilicet domestici ejus ità affecti essent viro sancto ut non satis haberent versari cum eo, sed optarent etiam, si fieri potuisset, illum in se trajicere, ut unum quid cum illo fierent. *Solent enim*, inquit, *interdum homines eorum quos amant brachia morsu apprehendere, in maximi amoris significationem.*

33. *Si abscondi quasi homo*] Vel *sicut Adam*, qui damnatus est quòd peccatum occultare vellet.

34. *Si expavi*] Citra personarum respectum liberè quos oportuit redargui, neque timui nè ob eam causam despicerer.

35. *Et librum scribat*] Si Dominus, inquit, testimonium tulerit innocentiæ meæ, quamvìs adversarii mei librum contra me scripserint querelis & accusationibus plenum, calumniæ erunt ac mendacia. *Portabo in humeris* quicquid scriptum est in libro illo; imò *pro corona* decoris erit mihi, ubi Deus innocentiam meam declaraverit. Confidens *accedam* ad adversarium meum, *veluti princeps* qui securus de victoria ad bellum procedit; & enumerabo omnia opera mea, conscius mihi quòd nemo in *terra*, etiam agricolæ, defraudati sint mercede laborum suorum, aut quòd ullius rem sustulerim & comederim citra justam compensationem. Hæc autem omnia eò referuntur ut ostendat vir sanctus quàm temere ab amicis condemnetur. Porrò illud, *& desiderium meum audiat Omnipotens*, alius vertit, *En signum meum, quòd Omnipotens respondebit pro me*: alius, *Ecce signum meum, Altissimus humiliavit me.*

D R U S I U S.

1. **F**Edus pepigi] Aut *percussi*, ad verb. *excîdi*. Græci hoc eleganter dicunt Διαθήκην ἔθέμην· quod alius mallet Συνθήκην συνεθέμην, *Pactum*, aut *Fedus*, *pepigi.* Vulg. *Pepigi fedus cum oculis meis, ut nè cogitarem quidem de virgine.* LXX Διαθήκην ἔθέμην τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνήσω ἐπὶ παρθένον, *Testamentum posui oculis meis, & non intelligam super virgine. Testamentum*, i. fedus, pactum, ut cùm dicimus *Novum* aut *Vetus Testamentum.* Aug. *Testamentum feci.* Pro καὶ οὐ συνήσω Aug *& non cogitabo de virgine.* Tharg. *Pactum constitui oculis meis, & quid considerarem de virgine?* ¶ *Cum oculis meis*] In quibus quasi sedes amoris & mira vis concupiscentiæ: unde dictitant, *Oculi & cor proxenetæ sunt peccati.* Notum & illud,

> ——*Uritque videndo*
> *Femina.*

Vult dicere, & dum videtur, & dum alium videt. Sanè vitiis per oculos in animum via est. Aut per *oculos* innuit concupiscentiam oculorum, quæ 1 Joh. 2. 16. ἐπιθυμία ὀφθαλμῶν dicitur. Sic Cohel. 4. 8, *oculus ejus non satiatur divitiis*, i. concupiscentiâ oculi. Sed Ovidius inquit,

> ——*Oculi sunt in amore duces.*

& 2 Pet. 2. 14. *Oculos habentes plenos adulterii:* quod de iis dicitur qui crebrò mulierem contemplantur ad adulterandum eam. ¶ *Et quid*] *Ut quid ergò, quare*, aut *cur igitur:* q.d. Quare contemplarer virginem, quando pactum inii cum oculis meis? ¶ *Contemplarer*] Scortandi causâ. Nam qui hoc facit *scortatur cum ea in corde suo.* Vide Matth. 5. 28. ¶ *Virginem*] Nedum mulierem quæ virum habet, h.e. maritatam. In virgine minùs peccatur quàm in maritata. Si ergò in virgine non peccavit, multò minùs in ea quæ imminuta fuit per maritum proprium.

2. *Quæ enim*, &c.] Quam partem habet à Deo supernè qui pactum init cum oculis suis? aut qui sic virginem aspicit aut contemplatur? Vulg. *Quam enim partem haberet in me Deus desuper, & hereditatem Omnipotentis de excelsis?* LXX Καὶ τί ἐμέρισεν ὁ Θεὸς ἄνωθεν, καὶ κληρονομία Ἱκανοῦ ἐξ ὑψίστων; *Et quid partitus est Deus desuper, & hereditas Omnipotentis ex altissimis?* Aug. *Et quæ est alia pars Dei super?* sub. *non cogitabo:* aut ità, *& quæ est nisi illa?* Græci autem sic explanant, *Cur post tam exquisitam vitæ meæ rationem talem mihi partem & talem hereditatem potens & excelsus Deus desuper partitus sit, ignoro causas.* Tharg. *Et quam partem bonam dedit Deus è supernis, & quæ hereditas Omnipotentis è cœlis altissimis?* ¶ *Pars*] Non *portio*, sed *pars:* nam sequitur, *hereditas. Pars & hereditas*, h. e. pars hereditatis. *Portio* potiùs convivii est: unde *portio calicis.* ¶ *Dei*] Μερὶς τοῦ Θεοῦ. ¶ *Desuper*] *Supernè*, *cœlitus*, è cœlo. ¶ *Et hereditas*] Non ירושה est in fonte, sed נחלה, quod propriè *possessionem* denotat. ¶ *Omnipotentis*] *A Deo Omnipotente:* Græci Ἱκανὸν reddunt. ¶ *De excelsis*] *E cœlis* ἐξ οὐρανῶν. Dicitur autem מרום & מרומים eodem sensu. מרום propriè *altitudo.*

3. *An non*, &c.] Vulg. *Numquid non perditio est iniquo, & alienatio operantibus injustitiam?* LXX Οὐαὶ, ἀπώλεια τῷ ἀδίκῳ, καὶ ἀπαλλοτρίωσις τοῖς ποιοῦσιν ἀνομίαν, *Vah, perditio injusto, & abalienatio facientibus iniquitatem.* Tharg. *Nónne angustia superbo, & contritio facientibus mendacium?* ¶ *Exitium*] *Contritio*, *calamitas.* איד propriè *vapor.* ¶ *Perverso*] *Iniquo. Nónne perverso*, inquit, *imminet exitium?*

> *Raro antecedentem scelestum*
> *Deseruit pede pœna claudo.*

&, *Noxa caput sequitur.* ¶ *Alienatio*] Vel quòd à Deo alienentur, vel potiùs quòd alienam, cui minimè assueverunt, & inusitatam calamitatem sustineant. Abd. 12. ביום נכרו *quo die alienus factus est.* Vide Lectiones meas. ¶ *Operantibus iniquitatem*] Vel potiùs *operatoribus iniquitatis*, quos Græci κακούργους appellant, h. e. *maleficos*, qui quasi opificium quoddam exercent iniquitatis, τέκτονες κακῶν *malorum architecti.*

4. *An non ipse*, &c.] Vulg. *Nónne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?* LXX Οὐχὶ αὐτὸς ὄψεται ὁδόν μου, καὶ πάντα τὰ διαβήματά μου ἐξαριθμήσεται; *Nónne ipse videbit viam meam, & omnes gressus meos enumerabit?* Tharg. *Nónne ipse videt vias meas, & omnes passus meos numerat?* ¶ *Videt vias meas*] i. Actiones meas. Deus omnia videt, ergò etiam opera nostra. Quia videt omnia, ideo vocatur πάντα ὁρῶν καὶ ἀκούων· nam etiam audit omnia. Hunc designare voluit Poeta cùm ità caneret,

> *Qui quæ facimus cunque & audit & videt.*

¶ *Omnes gressus meos dinumerat*] Non aliquos, sed omnes in numerato habet. Rursum, Si dinumerat eos, ergò etiam curæ cordíque ei sunt.

5. *Si ambulavi*, &c.] Vulg. *Si ambulavi in vanitate, & festinavit in dolo pes meus.* LXX Εἰ δὲ ἤμην πεπορευμένος μετὰ γελοιαστῶν, εἰ δὲ καὶ ἐσπούδασεν ὁ πούς μου εἰς δόλον, *Si autem incessi cum irrisoribus, vel si festinavit pes meus ad dolum.* Schol. γελοιαστῶν, i. γελωτοποιῶν *scurrarum qui risum movent. Non enim*, inquit *Julianus*, *interdictum est uti citharâ, sicut Job fatetur in capite superiore se usum esse, modò cum pietate id fiat (nam organis etiam in templo utimur) sed* γελοιαστὰς *vitat* τοὺς κώμοις καὶ μέθαις σχολάζοντας

χοντας, *eos qui comessationibus procacibus & ebrietatibus dant operam.* Sym. μετὰ ματαιότητος *cum vanitate ac mendacio.* Tharg. *Si incessi cum mendacio, & festinavit ad fraudem pes meus*, vel potiùs, *festinare feci ad dolum pedes meos*: nam est רגליו cum duplici Jod. ¶ *Cum vanitate*] *Ambulat cum vanitate* qui non vivit sincerè cum hominibus, qui fallaciis ac fraudibus utitur ad decipiendum alios. *Ambulare* est vivere: *vanitas* autem falsitas: unde *vanitas orationis*, quæ pugnat cum veritate. Igitur in oppositio est *ambulare cum veritate.* Sanè Chaldæus hìc habet, *Si ambulavi cum mendacio.* Quod arguit *vanitatem* & *mendacium* synonyma esse. *Vanitas* autem שוא dicitur & הבל, & *mendacium* שקר & כזב. R. D. Psal. 62. 9. כזב *Mendacium est sicut* הבל *Vanitas, res quæ non stat*, i. durat, aut *permanet.* Cæterùm particulam *Si* quidam ad præcedentia referunt, *Deus videt vias meas, si ambulavi*, &c. Alii accipiunt ut ibi, *Si Davidi mentiar*; *Si introibunt in requiem meam.* Vide Mercerum. ¶ *Et festinavit*] *Properavit, acceleravit.* Si properavi quempiam fraudare, aut cum aliquo dolosè ac fraudulenter agere. ¶ *Ad dolum*] Ad dolosè agendum. Hic על positum pro אל, ut è contrario אל quandoque ponitur pro על *super.* Sic alibi, *Ad auxilium meum festina*, videlicet Psal. 22. 19. & 40. 13. ¶ *Pes meus*] Nam pedibus aliquò properamus. Sic, *Pedes eorum currunt ad faciendum malum.* Sunt enim instrumenta actionum ibidem, ut Manus. Sic alibi, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*

6. *Appendat me*, &c.] Vulg. *Appendat me in statera justa; & sciat Deus simplicitatem meam.* Lxx Ἔσταμαι γὰρ ἐν ζυγῷ δικαίῳ, οἶδε δὲ ὁ Κύριος τὴν ἀκακίαν μου. *Steti enim in statera justa; novit autem Dominus innocentiam meam.* Schol. *Steti in ipso honesto & mediocritate illa quæ propria virtutis est.* Aq. Σταθμήσει με ἐν ζυγῷ δικαίῳ, *Appendet me in statera justa.* Schol. *nimirum Deus. Videtur enim justus hìc suam virtutem Deo acceptam referre.* Pro ἀκακίαν in Compl. est ἀδικίαν *injustitiam*, sed perperàm. Tharg. *Appendat me mensurâ justâ, & cognoscet Deus integritatem meam.* Olim argentum appendebatur, h. e. ad libram lancémque ponderabatur. Jer. 32. 10. *appendi argentum* (pecuniam) *bilancibus.* Vult igitur se appendi ad lancem justitiæ, perinde ut argentum appenditur ad explorandum ejus pondus, utrùm justum sit néene? ¶ *In bilancibus justitiæ*] i. Justis. *Bilanx* est statera duas lances habens; quæ *libra* quoque dicitur. *Bilances justæ* memorantur etiam Levit. 19. 36. ubi & *lapides justi.* Prov. 16. 11. vocantur *bilances judicii*, quibus opponuntur *bilances doli* sive *dolosæ* Prov. 11. 1. & 20. 23. item Hos. 12. 7. Amos 8. 5. & *bilances improbitatis* Mich. 6. 11. Licet etiam vertere *appendet & cognoscet*, hâc sententiâ, *Si appenderit me lance æquâ, cognoscet me integrum esse & alienum ab omni culpa crimineve.* ¶ *Integritatem meam*] *Integritas* est virtus à qua abest omnis dolus, omnis simulatio, quâ qui præditi sunt *integri* & ἄκακοι dicuntur, h. e. *minimè mali.* Tales deceptu faciles sunt. *Simplex* is est propriè qui Ebraicè פתי dicitur.

7. *Si declinaverit*] Aut *deflexerit* in ullam partem, ad dexteram vel ad sinistram. Tam enim peccat qui ad dexteram deflectit quàm qui ad sinistram declinat: utrumque culpam habet. Vulg. *Si declinavit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meum* (lectio varians, *& secutum est oculos meos cor meum*) *& si in manibus meis adhæsit macula.* Lxx Εἰ ἐξέκλινεν ὁ πούς μου ἐκ τῆς ὁδοῦ, εἰ δὲ τῷ ὀφθαλμῷ ἐπηκολούθησεν ἡ καρδία μου, εἰ δὲ καὶ ταῖς χερσί μου ἡψάμην δώρων, *Si declinavit pes meus de via, vel si oculo obsecutum est cor meum, vel si manibus meis tetigi dona.* מאום pro מאומה *quicquam*, i. ullum donum. Tharg. *Si declinavit gressus meus de via, & si post oculos meos abiit cor meum, & manibus meis adhæsit quicquam vitii*, vel *labis*, aut *corruptionis.* ¶ *Gressus meus*] אשרי est in nonnullis cod. & in aliis אשּׁרי cum Daghes. Illud singularem habet אשור per Camets. ¶ *A via*] Recta. ¶ *Et post oculos meos ambulaverit cor meum*] Si cor meum secutum fuerit ductum oculorum meorum; quod fit quando cor appetit quod oculi videntes concupiscunt; qui duo sunt conciliatores peccati, secundùm illud Ebræorum, *Oculus & Cor duo sunt proxenetæ peccati.* ¶ *Et manibus meis adhæserit*] Si in factis aut actionibus meis ullum crimen aut vitium. Non quòd sine crimine vixerit, sed quòd nihil tale commiserit propter quod tot mala pati debuerit. ¶ *Macula*] *Labes, vitium*, מאום pro מום, Aleph redundante: unde μῶμος. בלא מום *absque macula, immaculatus.* Sunt qui pro מאומה accipiunt, i. *quicquam.* Chaldæus utrumque conjungit, ut videre est ex iis quæ suprà protulimus. In Massora scriptum מאום, & lectum מום: ergò Aleph in otio cubat.

8. *Seminem*, &c.] Vulg. *Seram, & alius comedat; & progenies mea eradicetur.* Lxx Σπείραιμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοισαν, ἄρριζος δὲ γενοίμην ἐπὶ γῆς, *Seram igitur, & alius comedat; & sine radice sim super terram.* Aug. *sine stirpe.* Sym. καὶ τὰ ἔγγονά μου ἐκριζωθείη *& posteri mei eradicentur.* Tharg. *Seminem & alius comedat; & germina mea flores mei eradicentur.* ¶ *Alius comedat*] Quod seminavero. ¶ *Germina mea*] Quicquid è terra exit, fruges meæ: aut liberi mei, progenies mea. צאצאים à יצא *exiit.* ¶ *Eradicentur*] *Radicitus evellantur.*

9. *Si*, &c.] Vulg. *Si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum.* Lxx Εἰ ἐξηκολούθησεν ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἑτέρου, εἰ καὶ ἐγκάθετος ἐγενόμην ἐπὶ θύραις αὐτῆς, *Si secutum est cor meum mulierem viri alterius, aut si obsedi januas ejus.* Aq. & Sym. ἐνήδρευσα *sum insidiatus.* *Si obsedi januas*; ità Augustinus vertit εἰ καὶ ἐγκάθετος ἐγενόμην. Tharg. *Si deceptum fuit cor meum super muliere viri, & juxta portam socii mei sum insidiatus.* ¶ *Seductum fuit*] *Deceptum, illectum.* Si persuasum fuit animo meo concumbere cum uxore alterius, aut concupiscere illam ad concubitum. Nam juxta Christi dictum *qui concupiscit hujusmodi feminam, in corde suo mœchatur.* ¶ *Super muliere*] Innuit *mulierem viri*, quæ Græcis ὕπανδρος γυνὴ dicitur, *quæ virum habeat*, sive quæ nupta sit & alterius viri uxor. Nam in libera peccatur quidem, sed non tam graviter. ¶ *Ad ostium*] *Ad januam, fores, portam.* ¶ *Socii mei*] Alterius, sive is amicus fuerit, sive non, nihil refert. Nam *socius* quicum nobis res est. ¶ *Insidiatus sum*] *Insidias struxi* uxori ejus, ut eâ faciliùs potirer.

10. *Molat alteri*] Fortè vertendum, *Molatur alteri*, sive *ab altero.* Nam *molere* propriè virorum est. Sic Horatius dixit, *alienas permolere uxores.* Et Thren. 5. 13. *juvenes ad molendum rapuerunt*, interpres noster vertit *adolescentibus impudicè abusi sunt*: qui tamen locus firmat receptam versionem, *Molat alteri*: nam molebant adolescentes cùm paterentur quod feminæ solent. Vide nunc Quæst. meas lib. 2. qu. 38. *Molat* à Græcis ἀλέσαι dicitur, quod fortasse corruptum in ἀρέσαι, unius literæ immutatione: quod ab iis factum putarim qui sensum hujus verbi non intelligebant. Nam imperitia quid non audet, quid non corrumpit? Aiunt μύλλω eo significatu exstare apud Theocritum. De ἀλέω nihil mihi liquet. Ut ut sit, actus Venereus molendi quandam speciem habet; ut mirum non sit si *molere* usurpatur pro *coire.* Sunt ex Ebræis qui ad literam accipiant, *Molat uxor mea in pistrino alterius*: q. d. Serviat servitutem gravissimam & durissimam. Minùs hoc se probat mihi. *Scortum alterius sit uxor mea, & super illam incurventur alii.* Lxx Ἀρέσαι ἄρα καὶ ἡ γυνή μου ἑτέρῳ, τὰ δὲ νήπιά μου ταπεινωθείη, *Placeat quoque uxor mea alteri, & filii mei humilientur.* Schol. *Ebræus habet* ἀλέσαι *molat.* Tharg. *Rem habeat cum alio uxor mea, & super eam incurventur alii.* ¶ *Incurvent se alii*] Coeant cum ea. Ut *molere* ità *incurvare* denotat rem obscœnam. Martialis,

Incurvabat Hylam posito Tirynthius arcu.

Plautus *inclinare* dixit, *Inclinabo me cum liberta tua.* Est autem כריעה *incurvatio capitis cum parte corporis.*

11. *Quoniam*, &c.] Vulg. *Hoc enim nefas est & iniquitas maxima.* Lxx Θυμὸς γὰρ ὀργῆς ἀκατάσχετος τὸ μιᾶναι ἀνδρὸς γυναῖκα, *Furor enim iræ indomitus commaculare viri uxorem.* Aug. *Furor enim animæ meæ est indomitus.* Quis credat eos intellexisse verba Ebræa? Tharg. *Quoniam id*

id est scortatio, & est peccatum grande. Scortatio? imò adulterium, quod plus est quàm scortatio. Sed latè hîc sumitur nomen זנו, ut etiam *adulterium* comprehendat. פריש autem non tam *grande* sign. quàm *admirabile*, vel certè *separatum*; unde *Pharisæi* dicti פרישים, quòd vitæ sanctitate à vulgo *separati* essent. ¶ *Hoc*] Rem habere cum alterius uxore, aut solicitare illam ad stuprum. ¶ *Scelus*] *Nefas, flagitium, facinus nefarium.* זמה, quod ἀρχαϊκῶς legebant ζεμμά *zemma*, Mercerus ait *vocabulum esse suâ naturâ μέσον*, i. *medium, quòd modò in bonam partem, modò in malam accipi possit.* Potest ità esse: tamen ubi in bonis ponatur, mihi non occurrit; ego scio in malis ubique usurpari: quanquam מזמה, quod ab eadem radice, verbum sit medium, tam *bonam* quàm *malam cogitationem* designans, ut liquet ex libro Proverbiorum Salomonis. Hinc discimus Adulterium non esse leve peccatum. Adulterat autem uxorem alterius & qui eam concupiscit ad stuprum, etiam si concupiscentiam in actum non deducat. ¶ *Iniquitas ad Judices pertinens*] h. e. A Judicibus punienda, sive in quam Judices animadvertere debent: tam grave est scelus. Verbum è verbo, *iniquitas est Judicum*, si modò פלילים sint Judices; de quo dubito: nam potest esse plurale contractum pro פליליים, sicut פלשתים dicimus pro פלשתיים, à sing. פלילי, quem invenies infra v. 28. עון פלילי *iniquitas judicialis*, vel *judiciaria*. Ut ut sit, עון positum est pro עָוֹן, h. e. status absolutus pro constructo. Sunt qui referunt *iniquitas judicata*, sed minùs rectè. Cæterùm פלילים pro *Judicibus* sive *arbitris* invenies Exod. 21. 22. Vide, si placet.

12. *Nam*, &c.] Vulg. *Ignis est usque ad perditionem devorans, & omnia eradicans genimina*, i. γεννήματα. Sic interpretes Græci vocant *proventus*. LXX Πῦρ γάρ ἐστι καιόμενον ἐπὶ πάντων τῶν μερῶν· οὗ ἂν ἐπέλθῃ, ἐκ ῥιζῶν ἀπώλεσεν, *Ignis enim est ardens super omnes partes: quocunque supervenerit, à radicibus perdidit.* Pro μερῶν Polychronius legit μελῶν *membra*, quomodo & Compl. ed. habet. Tharg. *Quia ignis est qui usque ad interitum consumit, & omnes fructus eradicat.* אבדנא *perditio, interitus*; quæ *Abaddon* Ebræis; & est Angelus abyssi ejus nominis. ¶ *Ignis ipse*, &c.] Vel, *Ignis est qui usque ad.* Hîc *ignem* vocat iram Divinam, quæ exardescit tanquam ignis, ut habetur Psal. 18. & 89. 46. *exardescet velut ignis excandescentia tua?* Sic alibi, *Ignis ardens in ira mea:* &, *Ignis accensus est in Jacob.* Imò ipse Deus vocatur *ignis consumens.* Sunt qui locum illum *ignis accensus* de Bello interpretentur, in queis R. David. ¶ *Usque ad perditionem*] Penitus. ¶ *Devorasset*] *Consumpsisset*; ad verb. *comedisset.* Ut Ignis ità etiam Gladius *comedere* dicitur ea quæ consumit. Hoc vult dicere, Si tantum scelus commisissem, provocassem in me iram Dei velut ignem exardescentem, i. ignem iræ Divinæ. ¶ *Omnem proventum meum*] Omnes fruges meas. ¶ *Eradicasset*] Radicitus excidisset.

13. *Si*, &c.] Vulg. *Si contempsi subire judicium cum servo meo & ancilla mea, cùm disceptarent adversùm me.* LXX Εἰ δὲ καὶ ἐφαύλισα κρίμα θεράποντός μου ἢ θεραπαίνης, κρινομένων αὐτῶν πρός με, *Quòd si & despexi judicium famuli mei aut ancillæ, cùm ipsi litigarent mecum.* Tharg. *Si rejeci causam servi mei & ancillæ meæ, cùm esset eis contentio mecum.* ¶ *Aversabar*] *Spernebam, rejiciebam.* ¶ *Judicium*] *Jus, causam.* ¶ *Servi mei*] Servis olim non competebat actio in Jure civili: unde facilè ab heris opprimi poterant. ¶ *Et*] *Aut*; ut ibi, *Qui maledicit patri & matri.* ¶ *Cùm litigarent*] ברבם pro בריבם. Sign. his verbis se non detrectasse cum famulis suis aut ancillis in jus venire, judiciúmque aliorum subire, si fortè lis & contentio, ut fit, orta esset domi suæ.

14. *Nam quid*, &c.] Ad verb. *Et quid.* Vulg. *Quid enim faciam cùm surrexerit ad judicandum Deus? & cùm quæsierit, quid respondebo ei?* LXX Τί γὰρ ποιήσω ἐὰν ἔτασίν μου ποιῆται ὁ Κύριος; ἐὰν δὲ καὶ ἐπισκοπήν τινα, ἀπόκρισιν ποιήσομαι; *Quid enim faciam si inquisitionem mei faciat DOMINUS? & quid si & visitationem aliquam, responsum dabo?* Olymp. ἔτασιν vocat τὴν ἐξέτασιν, *diligentem & accuratam exquisitionem. Divinam autem* ἐπισκοπὴν *& visitationem vocat* τοὺς ἐλέγχους, *redargutiones & correptiones.* Tharg. *Et quid faciam cùm surget Deus? & quia visitabit, quid respondebo ei?* ¶ *Facerem*] Vel *fecissem.* Quomodo me excusassem apud Deum si talium criminum reus fuissem? ¶ *Cùm surget*] Ad judicium, sive ad judicandum. Propriè Deus neque *sedet*, neque *stat*, neque *surgit*; figuratè hæc omnia de eo dicuntur. Sic dico, Deus Judex *sedere* dicitur quando jus reddit; ut ibi, *Sedet in solio Judex justus.* In exsecutione sententiæ idem quasi *surgit.* Nam acturus aliquid, si sedet, surgere solet. Ergò Surgere est ejus qui se accingit ad aliquid faciendum. Hier. in Comment. Zach. 2. *Surgere dicitur Deus quando consurgit in vindictam populi sui; juxta illud, Exsurge, ut quid dormis, DOMINE?* R. D. ad locum illum Psal. 68. 1. *Surgat Deus, dispergantur hostes ejus*, ità scribit, *Surrectio est declaratio potentiæ ipsius. Tum*, inquit, *surgit, quando declarat potentiam suam.* Sed hæc omnia, ut dixi, impropriè. Nam, ut Sapientes Ebræorum dictitant, *Suprà non est neque Statio neque Sessio*; ac proinde nec Surrectio. Vide Mosen Ægyptium Perplexorum l. 1. c. 12. ¶ *Cùm visitabit*] Pœnas sumet de me, aut exquiret in facta omnium hominum in extremo Judicio. *Visitatio Dei* hoc sensu sumitur Jes. 10. 3. Mich. 7. 4. Sirach. 16. 18. ἐν ἐπισκοπῇ αὐτοῦ *in visitatione ipsius*, i. cùm ipse in nos animadvertet. Sanè Synesius ἐπισκοπὴν Θεοῦ vocat animadversionem Divinam in malos. Sumitur etiam in bonam partem, pro *respicere* 1 Pet. 2. 12. *in die visitationis*, i. quando eos respiciet. Sic, *visitavit nos Germen ex alto*; &, *visitavit populum suum dando eis panem.* His adde visitationem Correptionis; de qua David Hymnographus, *Visitabo in virga iniquitates eorum.* ¶ *Responderem ei*] Vel *respondissem ei*; & est אשיבנו pro אשיב לו, quod pleniùs dicerent אשיב לו דבר *redire facerem ei verbum.* Id uno verbo dicunt *responderem. Respondet* autem reus ad objecta crimina, cùm in judicio de iis interrogatur.

15. *Nónne in*, &c.] Vulg. *Numquid non in utero fecit me qui & illum operatus est, & formavit me in vulva unus?* i. Deus, qui unus est in mundo suo, perpetuóque sui similis & semper idem. Matth. 19. 17. *Nemo bonus est nisi unus, Deus*, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. In lib. Musar, 78. 1. *Deus unus, & nomen ejus unum*, (vel *unus*,) *& populus Israel gens una.* Liber Aboth, *In sermone Unius*, i. Dei benedicti, qui est unus in mundo, fol. 54. pag. 2. Cur Deus אחד, i. *Unus*, vocetur docet Thanchuma in Ilmed. 65. 2. Vide, si placet, & si librum habes. LXX Πότερον οὐχ ὡς καὶ ἐγὼ ἐγενόμην ἐν γαστρί, καὶ ἐκεῖνοι γεγόνασι; γεγόναμεν δὲ ἐν τῇ αὐτῇ κοιλίᾳ. *Nónne sicut ego factus sum in utero, & illi facti sunt; facti autem sumus in eodem ventre.* Sym. ἐν ὁμοίῳ τρόπῳ *in simili modo.* Aug. *& fuimus similiter in ventre*, i. יחד aut יחדו. Tharg. *Nónne in utero fecit me is qui fecit illum? & aptavit nos in visceribus unus?* ¶ *In utero*] In eodem utero matris, non quidem numero, sed ratione formandi. Nam simili modo formatur homo in omnibus uteris. ¶ *Fecit me*] *Condidit, formavit, creavit.* Dicunt Ebræi tres concurrere ad creationem hominis, Patrem, Matrem, & Deum: quò accommodant illud, *Acquisivi virum cum DOMINO.* Deus certè facit & creat omnem hominem cujuscunque conditionis sit: unde legimus Prov. 22. 2. *Pauper & dives occurrunt: factor utriusque DOMINUS.* ¶ *Fecit illum*] Servum videlicet; quo nomine & ancilla comprehenditur. ¶ *Aptavit nos*] Vel *eum.* Nam exempl. Ebræa variant. In quibusdam est Daghes in ultima radicis. ¶ *In vulva una*] Vel *in matrice una.* ברחם אחד ità dicitur ut הכרוב אחד *Cherub unus*, & הכבש אחד *agnus unus*, & הראש אחד *caput unum.* Videndus Abenmelech Gen. 19. 33. Aliquid etiam in altero De literis servilibus, pag. 23. Jam verò רחם nomen masc. est Hos. 9. 14. & alibi. Sunt tamen qui maluerunt *in vulva unus.* Sic enim certè Abenezra *unus Deus*, & R. S. *formator unus*, & R. L. *factor*,

ctor, sive *operator*, *unus*: nec aliter Chaldæus P. Quod noto propter Interpretem nostrum. Cui firmando quòd inter Dei epitheta sit אחד *Unus*. Chaldæi similiter Deum *Had* sive *Hada* vocant, ut alibi *Dominus*.

16. *Si prohibui*, &c.] Quicquam. Vulg. *Si negavi quod volebant pauperibus, & oculos viduæ exspectare feci.* Lxx Ἀδύνατοι δὲ χρείαν ἣν ποτε εἶχον οὐκ ἀπέτυχον· χήρας δὲ τὸν ὀφθαλμὸν οὐκ ἐξέτηξα, *Impotentes autem, quâcunque aliquando re opus habebant, non sunt frustrati; & viduæ oculum non tabefeci.* Tharg. *Si prohibui nè perficeretur voluntas pauperum, & oculos viduæ consumpsi.* ¶ *De voluntate*] *De eo quod volebant*, aut *desiderabant*. Nam cùm abundarem, non potui eis denegare quod peterent. Quidam *de desiderio tenuium*; eòdem redit. ¶ *Consumpsi*] *Deficere feci*, nimio desiderio ejus quod avebat. Nunquam eam frustravi spe suâ. Semper quod à me intentis oculis exspectabat impetravit.

17. *Et si comedi*] *Si* repetendum ex superioribus ἀπὸ κοινοῦ. Lxx Εἰ δὲ καὶ τὸν ψωμόν μου ἔφαγον μόνος, καὶ οὐχὶ ὀρφανῷ μετέδωκα, *Quòd si & buccellam meam comedi solus, & pupillo non communicavi.* Tharg. *Et si comedi bucceam meam solus, & si non comedit pupillus ex ea.* ¶ *Buccellam*] *Bucceam*, *panem*, *cibum*. פת ψωμὸς *frustum rei esculentæ quantum bucca semel potest capere*; *buccella*. Pro *pane* etiam sumitur apud Doctores Ebræos. Quanquam in textu פת לחם *buccea*, sive *frustum*, *panis*, Gen. 18.5. ¶ *Solus*] Sine pauperibus. ¶ *Pupillus*] *Orphanus*.

18. *Siquidem*, &c.] Vulg. *Quia ab infantia mea crevit mecum miseratio*, (videtur legisse כאב *dolor*) *& de utero matris meæ egressa est mecum.* Lxx Ὅτι ἐκ νεότητός μου ἐξέτρεφον ὡς πατήρ, καὶ ἐκ γαστρὸς μητρός μου ὡδήγησα, *Quoniam à juventute mea enutriebam ut pater, & de ventre matris meæ dux eis fui.* Tharg. *Propterea quòd à pueritia mea educavi eum sicut pater, & à ventre matris meæ deduxit me quietè.* Ad verb. *in quiete*. Fortè legendum *duxi eam*. ¶ *Crevit mecum*] *Educatus*, *enutritus fuit*. *Pupillus* videlicet. Hîc est גדלני pro גדל עמי, commodâ subauditâ præpositione, ut alibi יגורך *habitabit tecum*. ¶ *Ut cum patre*] Ità apud me educatus fuit ac si pater ejus fuissem. ¶ *Ab utero matris meæ*] Hyperbole. Vult dicere *ab infantia*. ¶ *Deduxi*] Dux ei fui non tam itineris quàm rerum agendarum. ¶ *Eam*] *Viduam*.

19. *Si vidi*, &c.] Vulg. *Si despexi pereuntem eò quòd non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem.* Lxx Εἰ δὲ καὶ ὑπερεῖδον γυμνὸν ἀπολλύμενον, καὶ οὐκ ἠμφίασα αὐτόν, *Si verò etiam despexi nudum pereuntem, & non operui eum.* Tharg. *Si vidi nudum absque vestimento, & non esse operimentum pauperi obscuro.* Neminem passus sum perire frigore: nam simul ac vidi nudum, vestivi eum. ¶ *Pereuntem*] Videtur pauperem innuere, cui nihil sit quo se tegat aut operiat. Sic, *Date siceram pereunti*; mox sequitur, *bibat, & obliviscatur paupertatis suæ*. Aut, *Si vidi pereuntem, eò quòd vestes non haberet* præ nuditate. ¶ *Eò quòd*, &c. Vel *absque indumento*. Chald. אובד *nudum* interpretatur. Nam qui nudus est facilè perit frigore. Sed quomodo dicit *nudum absque indumento*? *Nudus* aliquando vocatur qui malè vestitus est: qua de re diximus alibi, quæ repetenda non sunt. ¶ *Non esset indumentum*] בלי לבוש *investis*, *qui veste caret*; *impannis*, Catullus. ¶ *Non esse operimentum egeno*] Minus dicit, plus intelligit. Nam significat se pauperem texisse veste cùm eâ careret. Sensus ergò est, *Si vidi, & non operui*: & subauditur, *malè mihi sit*.

20. *Si non benedixerunt*, &c.] Si non pro virili, quantum potuit, aut totis viribus benedixit mihi. In Lumbis est virium sedes; juxta illud, *In lumbis ejus robur ejus*. Ergò ut Anima facere dicitur quod fit ex animo, & Cor facere dicitur quod fit ex corde, sic Lumbi facere dicuntur quod fit è lumbis virium & roboris sede. Cæterùm *lumbi* hîc חלצים dicuntur; quod nonnulli transferunt in *renes*, qui communiter כליות vocantur, quòd in iis sit sedes concupiscentiæ. Ego *lumbos* interpretatus sum, primùm quia legimus Jes. 5.27. *cingulum lumborum*; deinde, quia jungitur verbo *accingendi*, ut ibi, *accingimini super lumbos* על חלצים. Tertiò, quia Chaldæi *lumbos* חרצין vocant, unius tantùm literæ immutatione. Omitto interpretes Ebræos, qui omnes pro nobis faciunt. Vulg. *Si non benedixerunt mihi latera ejus, & de velleribus ovium mearum calefactus est.* Lxx Ἀδύνατοι δὲ εἰ μὴ εὐλόγησάν με, ἀπὸ δὲ κουρᾶς ἀμνῶν μου ἐθερμάνθησαν οἱ ὦμοι αὐτῶν, *Et si non benedixerunt mihi impotentes, & de tonsura agnorum meorum calefacti sunt humeri eorum.* Aug. *Si non benedixerunt mihi humeri, de tonsura ovium mearum calefacti sunt.* Tharg. *Si non benedixerunt mihi lumbi ejus, & de velleribus agnorum meorum calefacti sunt.* חרץ *lumbus*. ¶ *De vellere*] Panno ex vellere confecto; vel si mavis, vestibus laneis, quæ ex vellere fiunt ovium. ¶ *Ovium mearum*] כבש dicimus, & כשב literis transpositis; melius *agnorum meorum*. Nam כבש dicitur *intra annum suum*, ut ait R.S. Num. 15.11. ¶ *Calefecit se*] *Calefactus est*, vel *incaluit*, aut *incalescebat*. Nam calor ex vestibus quibus tegimur aut induimur.

21. *Si*, &c.] Vulg. *Si levavi super pupillum manum meam, etiam cùm viderem me in porta superiorem.* Lxx Εἰ ἐπῆρα ὀρφανῷ χεῖρα, πεποιθὼς ὅτι πολλή μοι βοήθεια περίεστιν, *Si levavi super pupillum manum, confidens mihi esse adjutorium multum.* Augustinus addit *manum meam*. Sym. κατὰ ὀρφανῶν *contra pupillos*. Tharg. *Si sustuli contra pupillum manum meam, quia vidi in porta auxilium meum.* ¶ *Agitavi*, &c.] More percutientium. Id ductum ab hominum consuetudine. Solent enim qui aliquem castigare volunt, manum agitare, ut plagas & verbera inferant. Obvia hæc phrasis Jes. 10.32. *agitabat manum contra montem*: & Zach. 2.9. *Ecce ego agito manum meam contra eos.* Interdum est gestus eorum qui aliquem ad se vocant, Jes. 13.2. *agitate manum*. Sunt qui hîc legunt *levavi*, *sustuli*. ¶ *In porta*] Judicum, in curia. ¶ *Auxilium meum*] Qui mihi auxilio fuisset si eum percussissem. Hoc videtur velle, Si levavi manum contra eum, etiam cùm impunè hoc mihi facere licuisset. Nam non deerant qui mihi suppetias tulissent, si quis dolorem pupilli ulcisci voluisset aut injuriam vindicare. Impunitas homines audaces facit.

22. *Scapula mea*] Ad verb. *Scapula mea*. Ebr. כָּתֵף & כָּתֶף, à quo ultimo hîc est כְּתֵפִי: nam ab altero esset כְּתֵפִי: propriè *os cum quo humerus colligatur*. Vulg. *Humerus meus à junctura sua cadat, & brachium meum cum suis ossibus confringatur.* Lxx Ἀποσταίη ἄρα ὁ ὦμός μου ἀπὸ τῆς κλειδός, ὁ δὲ βραχίων μου ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος συντριβείη, *Discedat humerus meus à junctura, & brachium meum à cubito confringatur.* Olymp. κλεῖδα vocat juncturam humeri cum collo. *Th. autem & Sym. pro* κλειδός, *ille quidem reddidit* τοῦ αὐχένος *Cervice & Jugulo, hic autem* τοῦ ἀκρωμίου *Summo humero.* Aug. *Discedat humerus meus à jugulo meo.* Rursum Aq. pro *discedat* πεσάτω habet, h.e. *cadat*. Tharg. *Scapula mea ab humero meo cadat, & brachium à canna sua confringatur.* ¶ *Ab humero suo*] שכם *humerus*, שכמה *humerus ejus*, ac si esset שִׁכְמָהּ. Solet enim in hoc affixo abesse Mapphic interdum. *Mapphic* appello punctum quod in litera He, quam educit & legendam esse docet. Sic mox קנה *canna* pro קָנָהּ *canna sua*, ut alibi שדה *ager ejus* fem. ex absoluto קנה *canna*, formæ שדה *ager*. Cæterùm כתף nomen fem. esse liquet ex secundo librorum Mosis Exod. 27.15. ¶ *Brachium meum*] Si percussi manu pupillum, luat brachium meum. Quod à *manu* ità discriminatur, ut quandoque *manus* pro *brachio* ponatur, ut suo loco à nobis ostensum fuit. *Brachium* autem hîc novè dicitur אזרוע cum א in capite. ¶ *A canna sua*] Ac si esset קָנָהּ: quod ità dicitur ut שָׂדָה 2 Reg. 8. *ager ejus*. Quanquam in communi usu שָׂדֵהוּ, sicut in masc. dicimus שדהו *ager ejus viri*. *Cannam* autem hîc vocat os illud oblongum brachii quod à cubito ad supremum os humeri protenditur: nam oblongum est ac teres in modum arundinis. Videndus hoc in loco Mercerus. ¶ *Frangatur*] *Rumpatur*, *confringatur*.

23. *Quia*

23. *Quia metus*, &c.] Vulg. *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus ejus ferre non potui.* Videtur legisse aliis punctis vocalibus מַשָּׂאתוֹ, quod interpretatur *pondus ejus*. Nam משא & משאה *pondus*. לא אוכל *non potero ferre*. Lxx φόβ☉ γὰρ Κυρίου συνέσχε με, ἀπὸ τοῦ λήμματ☉ αὐτοῦ οὐχ ὑποίσω, *Metus enim DOMINI continuit me, à prehensione ejus non sustinebo.* *Cogitans*, inquit Scholiastes, εἰ ἐπελάβετό μου ὁ Θεὸς ἢ ἀδικήσαντ☉ ἢ μὴ εὐεργετήσαντ☉, *Si deprehenderit me Deus aut injustè agentem, aut non bene facientem, intolerabile supplicium mihi subeundum.* Aug. *à pondere ejus.* Tharg. *Quia metus ad me ob contritionem Dei, & consumptionem ejus non tolerabo. Metus ad me*, sub. *venit.* דְּלֵח *metus*, nisi scribendum דָּלַח, quod sæpius dicunt דחל & דחלא. מן מסייפה potest reddi *à fine ipsius*. Vult dicere *post finem* aut *consummationem*. Sed hîc adhuc hæreo. ¶ *Mihi*] אלי pro לי: aut fortè legendum *ad me*, & *venit* subintelligitur aut aliquid hujusmodi. Sunt qui exponunt עלי *super me*, ut sit אל pro על *super*: quæ particulæ se mutuò explicant. ¶ *Contritio Dei*] Calamitas, exitium. Metuo, inquit, Deum, qui tales conterere solet. Sanè qui pupillos opprimunt aut injuriâ afficiunt, non impunè ferent, cùm Deus ipsorum pater sit. Licet etiam exponere *contritio magna*, ut *Dei* nomen sit additum ad emphasin. Sic *arbores Dei, cedri Dei*, &c. Vide Quæst. meas. ¶ *A celsitudine*] *Ab elatione, sublimitate, majestate ipsius Dei.* Hîc & particula posita videtur pro *nam*. ¶ *Non possem*] Desideratur aliquid ad plenam orationem: id nos supplevimus, *non possem evadere*. Alii *non potuissem eripi*: eòdem redit.

24. *Si posui*, &c.] Vulg. *Si putavi aurum robur meum; & obryzo dixi, Fiducia mea.* Lxx Εἰ ἔταξα χρυσίον εἰς χοῦν μου· εἰ δὲ καὶ λίθῳ πολυτελεῖ ἐπεποίθησα, *Si posui aurum in congium meum; si autem & in lapide pretioso fidebam.* Pro *congium meum* cæteri ἰσχύν μου. Aug. *posui aurum robur meum.* Tharg. *Si posui super aurum spem meam; & obryzo dixi, Fiducia mea es.* ¶ *Aurum*] Plus est quàm si dixisset *in auro*. Aurum spes est & fiducia hominum avarorum & eorum qui illud tantùm non pro Deo habent, quibus Aurum numen est; quos ideo Apostolus *idolorum cultores* appellat: siquidem Aurum ipsis idolum est. ¶ *Spem meam*] Qui vertit *robur meum* secutus est interpretes Græcos, quorum libri variant. Nam in quibusdam ἰσχύν μου licèt iidem eandem vocem reddiderint Psal. 78.7. כסלם τὴν ἐλπίδα αὐτῶν *spem suam*. Εἰς χοῦν μου, quod in editis Romæ, mendum videtur pro ἰσχύν μου *robur meum*: quam lectionem etiam Augustinus agnoscit. ¶ *Obryzo*] Est aurum purum putum, quale quod Ebræi כתם vocant, & ab aliis *aurum optimum* exponitur. Senes etiam χρυσίον καθαρὸν convertunt suprà 28.19. licèt hoc in loco ediderint καὶ λίθῳ πολυτελεῖ ἐπεποίθησα. Jes. 13.12. est ἔντιμ☉ λίθ☉ ὁ ἐκ σαπφείρ.

25. *Si lætabar*, &c.] Vulg. *Si lætatus sum super multis divitiis meis, & quia plurima reperit manus mea.* Lxx Εἰ δὲ καὶ εὐφράνθην πολλοῦ πλούτου μοι γενομένου, εἰ δὲ καὶ ἐπ' ἀναριθμήτοις ἐθέμην χεῖρά μου, *Si & lætatus sum cùm esset mihi census multus, & si in innumerabilibus posui manum meam.* Aug. *animam meam.* *Ideo*, inquit Scholiastes, *Job non posuit manum in innumerabilibus, quoniam terminum posuit incremento opum, & quicquid ex certo numero redundaret ad usum pauperum transtulit. Propiùs esset Ebræo si repeteretur illud* εἰ εὐφράνθην, *Si lætatus sum quòd in bonis innumerabilibus ponerem manum, atque ex infinito acervo sumerem*, ex ed. Rom. Tharg. *Si gavisus sum quia multæ erant divitiæ meæ, & quoniam copiam invenit manus mea.* ¶ *Potentia*] *Substantia, facultas, opes, divitiæ.* Sic *Multæ filiæ fecerunt potentiam*, ἐποίησαν δύναμιν, h. e compararunt opes. Nam in opibus divitum potentia; juxta illud, *Divitiæ divitis arx ejus valida.* Vox est חיל quæ hoc apud Ebræos denotat. Vide libellos meos. ¶ *Multum*] Multas opes & facultates. ¶ *Invenisset manus mea*] *Adepta*, vel *consecuta, esset manus mea*; quòd multum parassem mihi. Sic alibi, *Si non invenit manus tua quod offeras*: & Levit. 25.28. *& non invenerit manus ejus quod sufficit ad restituendum.* Vide quoque Levit. 12.18. Rursum Jud. 9.33. *facies ei secundùm id quod invenerit manus tua.* Cohel. 9. 10. *Quicquid invenerit manus tua, ut facias pro virili, fac illud.* Sic *manus assequi* dicitur ubi quis dives evadit invento thesauro, aut ex hereditate, quæ ei ex inopinato obtigit. Levit. 25.47. *si assecuta fuerit*, sub. *divitias* aut *facultates*. Vide Annotationes.

26. *Si vidi*, &c.] His verbis innuit se nunquam astra pro Diis coluisse: quod gentes olim faciebant: unde θεοὶ dicti ἀπὸ τοῦ θεῖν, *quòd astra in perpetuo motu sint & semper quasi currant*, ut Plato ἐτυμολογίζει. Vulg. *Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam incedentem clarè.* Lxx Ἦ οὐχ ὁρῶμεν ἥλιον τὸν ἐπιφαύσκοντα ἐκλείποντα, σελήνην δὲ φθίνουσαν; *Annon videmus Solem, qui lucebat, deficientem, Lunam autem decrescentem?* Tharg. *Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam superbè incedentem.* ¶ *Solem*] *Sol* hîc אור vocatur, i. *lux*, quòd luce suâ cuncta collustret. Et est Metonymia, quâ adjunctum ponitur pro subjecto, vel certè effectus pro causa; ut *calorem* dixit Lucretius ignem lib. 1.

Cùm lapidi lapidem terimus, manare calorem.

אור hoc sensu sumitur Jes. 5. & hinc Ægyptiaca vox Ὧρ☉, quâ *Solem* appellitant, teste Macrobio. ¶ *Honorificè*] Vel *gloriosè*. יקר propriè *pretiosus*. Et est locutio ut *matutinus agebat, vespertinus veniebat*, pro *manè, vesperè*: nomen pro adverbio. Sic *pretiosam incedentem*, i. pretiosè. Hier. *incedentem clarè.* Cave spernas: nam יקר *claritas*; unde אור יקרות *lux claritatum*, i. clara & illustris. Vide Mercerum.

27. *Et seductum*, &c.] *Deceptum, persuasum.* Vulg. *Et lætatum fuit in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo.* Lxx Καὶ εἰ ἠπατήθη λάθρᾳ ἡ καρδία μου, εἰ δὲ καὶ χεῖρά μου ἐπιθεὶς ἐπὶ στόματι μου ἐφίλησα, *Et si deceptum est clàm cor meum, & si osculatus sum manum meam, ponens ad os meum. Pro* ἠπατήθη *Sym. habet* ἐπλατύνθη *dilatatum est, q. tumens præ opum amplitudine.* Sic Rom. ed. Malim *dilatatum fuit gaudio*, quod noster dixit *lætatum fuit*. Tharg. *Et decepit se in occulto cor meum, & osculata est manus mea os meum.* Cor seducitur cogitatione. Significat ergò se nullum honorem Divinum astris exhibuisse, neque clàm, neque palàm; clàm cogitatione, palàm adoratione. Santes *& seduxit se.* ¶ *In occulto*] *Clàm*, λάθρᾳ. ¶ *Cor meum*] Etiam animus abhorruit ab eorum cultu aut adoratione. ¶ *Osculata est manus mea os meum*] Mos antiquus in adorando, quo manum ori admovebant honoris ergô. Vide quæ observata nobis hac de re Observ. l. 1. c. 20. ne cogar eadem repetere.

28. *Etiam*, &c.] Vulg. *Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.* Lxx Καὶ τοῦτό μοι ἄρα ἀνομία ἡ μεγίστη λογισθείη, ὅτι ἐψευσάμην ἐναντίον Κυρίου τοῦ ὑψίστου, *Et hoc igitur mihi iniquitas maxima reputetur, quòd mentitus sum coram Domino altissimo.* Tharg. *Etiam hoc est peccatum grande, quia abnegassem Deum supernè.* ¶ *Hæc*] Idololatriæ species. ¶ *Iniquitas judicialis*] *Ad Judices pertinens*, in quam ipsi animadvertere debent. ¶ *Quia negassem*] *Abnegassem.* ¶ *Deum desuper*] Qui suprà nos habitat in altis locis, h. e. in cœlo.

29. *Si lætabar*, &c.] Vel, *lætatus sum*. Vulg. *Si gavisus sum ad ruinam ejus qui me oderat, & exsultavi quòd invenisset eum malum.* Lxx Εἰ δὲ καὶ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτώματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Εὖγε, *Quòd si & gavisus sum super ruina inimicorum meorum, & dixit cor meum, Euge.* In Comment. Græcis reperitur *Euge, euge.* Sym. καὶ ἐπανέστην ὅτε κατέλαβεν αὐτὸν κάκωσις, *& insurrexi quando apprehendit eum afflictio*, sive *vexatio*. Tharg. *Si lætatus fui de angustia osoris mei, & jubilavi cùm occurrisset ei malum. Non esse lætandum de casu*, aut *calamitate, inimici* docet Salomo Prov. 24.17. & addit hanc rationem, *Nè videns hoc Deus, ei displiceat, & avertat iram abs eo.* Vide, si placet. ¶ *De infortunio*] *De casu*, aut *calamitate*. ¶ *Osoris*] *Hostis, inimici.* ¶ *Excitatus sum*] *Ad gaudendum*; alii, *ad insultandum*

tandum ei : valde placet. ¶ *Cùm invenisset eum malum*] *Malum invenire* dicitur qui in illud incidit. Sic alibi, *Multa mala me invenerunt* : &, *invenerunt eum pericula*, i. pericula subiit, aut in ea incidit. Affine, *Angustia & ærumna invenerunt me* : item, *ferrum invenit socium, & moritur*, Deut. 19. 5. Huc facit & illud Mimographi,

Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.

Similiter *invenire sepulcrum* dicitur cui mori contingit, suprà 3. 22. *Gaudio gestiunt quando invenerunt sepulcrum* : nam & eos invenit etiam Sepulcrum. ¶ *Malum*] *Vexatio, ærumna.*

30. *Non dedi ad peccandum*] *Non sivi*, sive *Non permisi, ut peccaret.* Sic passim sumitur verbum נתן *dedit* quando cum infinitivo aut gerundio construitur ; ut Psal. 16. 10. *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* Sic Num. 21. 23. Gen. 20. 6. Suprà 9. 11, 18. Vulg. *Non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus.* Lxx Ἀκούσαι ἄρα τὸ οὖς μου τὴν κατάραν μου, θρυλληθείην δὲ ἄρα ὑπὸ λαοῦ μου κακούμενος, *Audiat auris mea maledictionem meam, & diffamer à populo meo malè affectus.* Tharg. *Et non sivi peccare palatum meum, poscendo per juramentum animam ejus.* ¶ *Palatum meum*] Os meum, sermonem meum. ¶ *Per exsecrationem*] Vel *cum jurejurando*, aut *maledictione.* ¶ *Animam ejus*] *Vitam ejus*, optando ei mortem, ut fieri solet.

31. *Si non*, &c.] Vulg. *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus ejus, ut saturemur?* Lxx Εἰ δὲ καὶ πολλάκις εἶπον αἱ θεράπαιναί μου, Τίς ἂν δῴη ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ πλησθῆναι; *Quòd si & sæpe dixerunt ancillæ meæ, Quis utique det nobis ut carnibus ejus satiemur?* Olymp. *Cæteri autem sic reddiderunt*, εἰ μὴ πολλάκις εἶπον οἱ ἄνδρες τῆς σκηνῆς μου, Τίς δῴη τῶν σαρκῶν αὐτοῦ, καὶ ἐμπλησθησόμεθα; *Si non sæpe dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus ejus, & saturabimur?* [*ut impleamur, repleamur, saturemur*] *ut alterum sit crudelitatis detestatio, alterum impotentis cujusdam & insatiabilis amoris indicium.* Tharg. *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis abscindet*, sive *decerpet de carne ejus? non saturaremur.* ¶ *Dixerunt*] In corde suo cogitarunt. Nam apertè de Jobo non ausi fuissent hoc dicere. ¶ *Viri tentorii mei*] Qui eodem tabernaculo mecum utebantur, contubernales mei. Idem cum illo *viri domûs meæ*, i. domestici mei. Nam olim in tentoriis habitabant, unde אהל *tabernaculum* quandoque pro *domo* usurpatur. Nota etiam מתי אהלי quod explicant אנשי אהלי. Dicerent etiam בני אהל, sicut dicimus בני הבית *filii domûs*, i. domestici. Verbum è verbo *mortales tentorii mei.* Ut hîc *viri tentorii mei*, sic suprà 19. 19. מתי סודי *viri secreti mei*, qui mihi sunt à secretis aut consiliis, consiliarii mei. ¶ *Quis dabit de carne ejus*] *Osoris mei* videlicet. Utinam potiremur semel carne ipsius : non possemus edendo expleri aut satiari eâ : tam avidè illam appetimus. Quidam pronomen ad *Jobum* referunt, cujus domestici infesti ei fuerint ob nimiam hospitalitatem.

32. *Foris*, &c.] In platea, ἔξω, extra domum meam. Vulg. *Foris non mansit peregrinus : ostium meum viatori patuit.* Lxx Ἔξω δὲ οὐκ ηὐλίζετο ξένος· ἡ δὲ θύρα μου παντὶ ἐλθόντι ἀνέῳκτο, *Foris autem non diversabatur hospes ; & ostium meum omni venienti patuit.* Tharg. *In platea non pernoctabat advena ; fores meæ hospitibus patuerunt.* ¶ *Non pernoctabat*] *Non diversabatur*, aut *non traducebat noctem.* ¶ *Advena*] *Peregrinus.* ¶ *Fores meas*] *Ostium meum, januam meam.* ¶ *Viatori*] Qui præteribat domum meam. Et nota nomen hoc habere articulum in fonte. ¶ *Aperiebam*] Si clausæ erant. Hæc est interpretatio τοῦ אורח, cujus loco fortè positum ארח per contractionem. Quod si displicet, vertendum erit *ad semitam* : q. d. Ostium meum aperiebam ad semitam communem sive ad viam publicam, nè quispiam è domo mea excluderetur, aut emanendi occasionem inde arriperet.

33. *Si*, &c.] Vulg. *Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celavi in sinu meo iniquitatem meam.* Lxx Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτὼν ἀκουσίως ἔκρυψα τὴν ἁμαρτίαν μου· οὐ γὰρ διετράπην πολυοχλίαν πλήθους, *Quòd si & cùm non spontè peccassem, abscondi peccatum meum : non enim expavi turbam multitudinis.* Pertinent hæc ad versum seq. *Nam voluntarii peccati*, inquit Olymp. *non erat sibi conscius, involuntarium autem*, i. *repentinas quasdam perturbationes, à quibus homo cavere non potest, confessione purgabat.* Aug. *Quòd si & spontè peccavi, abscondi peccatum meum.* Tharg. *Si texi, ut homo, coram illo rebelliones meas, abscondendo in sinu meo peccatum meum.* ¶ *Texi*] *Celavi*, excusando peccatum meum, ut plerique homines faciunt, qui hoc modo peccatum peccato accumulant, h. e. dupliciter peccant. Nam excusare velle crimen quod commiseris, grave crimen est. ¶ *Ut homo*] Ut homines solent, qui scelera à se patrata elevant apud alios. Quidam *ut Adam*, i. ut primus homo : qui tamen peccatum suum non texit, sed dixit, *Mulier quam dedisti mihi decepit me.* Historia nota est. ¶ *Scelera mea*] פשעי sic libri emendatiores. In aliis est פשעי *scelus meum.* Sunt qui maluerunt *prævaricationes meas.* Sanè vox Ebræa פשע latissimè patet, ut etiam leviora crimina comprehendat, quale est Mendacium ; dicente Salomone, *In multitudine verborum non deerit* פשע *scelus*, aut *prævaricatio.* ¶ *Abdendo*] *Occultando, abscondendo.* ¶ *In sinu meo*] חוב sive חובא usurpant aliquoties interpretes Chaldæi, ut Jonathan Exod. 4. 6. & Jerosolymitanus ibid. Id leges חבא ex h. l. Dicitur & עבא, Heth in Ain versâ. Hanc interpretationem firmant Paraphrastes h. l. & Vulg. noster. Quidam *in occulto.* Nam quæ in sinu, occulta sunt : unde *donum in sinu*, i. occultum, abditum : &, *continere probrum suum in sinu* Psal. 89. 50. i. in gremio sive in scrinio pectoris, apud se. Suprà 19. 27. *consumpti sunt renes mei in sinu meo*, h. e. intra me. Nam *sinus* notat interiores partes corporis. Sic Cohel. 7. 9. *Ira in sinu stultorum quiescit.* Sunt qui exponunt באהבתי *amore mei*, & φιλαυτίᾳ quadam, quâ homines plerumque laborant. Vide Mercerum. Chaldaicum est חבב pro *dilexit.*

34. *Quia terrebam*, &c.] Vulg. *Si expavi ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui, nec egressus sum ostium.* Lxx Οὐ γὰρ διετράπην πολυοχλίαν πλήθους, τοῦ μὴ ἐξαγορεῦσαι ἐνώπιον αὐτῶν· εἰ δὲ καὶ εἴασα ἀδύνατον ἐξελθεῖν θύραν μου κόλπῳ κενῷ, *Non enim expavi turbam multitudinis, ut non enarrarem coram eis : aut si dimisi infirmum sinu vacuo exire januam meam.* Tharg. *Quoniam prævalui adversùs multitudinem superborum, & contemptus inter familias confregit me, & silui, non exivi ostium.* Quamvìs autoritate meâ potuerim terrori esse magnæ hominum multitudini, tamen abjectissimus quisque inter familias consternebat me, peccatum meum mihi objiciendo : adeò demisse me gessi ubi culpa erat mea, quam non excusabam, ut alii, sed eam confitendo domi me continebam, nec limine egressus sum. ¶ *Turbam multam*] המון רבה *multitudinem magnam.* Notabis hîc המון femininè construi. Alibi masc. est, ut 1 Reg. 20. 13. Sig. autem τὸν ὄχλον & *vulgus promiscuum, hominésque è plebe*, quos Græci τοὺς τυχόντας appellant, ut cùm dicunt המון העם *multitudo populi*, & המון בני אדם *multitudo hominum.* ¶ *Contemptus familiarum*] Vel *despectio familiarum* : quam familiæ non tantùm contemnebant, sed ipsa eis contemptio & despectio erat, h. e. contemptissimus & abjectissimus inter eas. ¶ *Consternebat me*] Cùm mihi peccatum meum proponeret. Licet etiam vertere *conterebat me.* ¶ *Tacui*] Non excusavi factum meum. *Tacet* qui culpam agnoscit. Prov. 30. 32. *Si malè cogitasti, manum ad os.* Hoc est quod nos diceremus, *Digito compesce labellum, & tace.* ¶ *Nec egressus sum ostium*] Domo non extuli pedem meum, sed intra limen ejus me continui, ut solent quos pudet alicujus criminis. Quidam *ad ostium.* Sed *egredi ostium* ità dicitur ut *egredi urbem*, quod explicant *ex urbe.* Sic, *egressus domum*, è domo. Nota hæc utriusque linguæ peritis.

35. *Quis det mihi ut habeam audientem me?*] Utinam habeam qui audiat me causam meam agentem & defendentem. Vulg. *Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium*

meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse qui judicat? Lxx Τίς δῴη ἀκούοντά μου; χεῖρα δὲ Κυρίου εἰ μὴ ἐδεδοίκειν· συγγραφὴν δὲ ἣν εἶχον κατά τινος, *Quis mihi tribuat auditorem? & manum Domini si non timui: syngrapham verò quam habui contra quempiam*, &c. Hæc cum sequentibus connectunt Aug. *Conscriptionem, si quam habeo, & si non dirupi, eam super humeros meos, & coronatus publicè legam*; Ambrosius De Tobia, cap. 17. *Conscriptionem, quam habui adversus aliquem juramento conceptam, imponens coronam legebam. Et si non scindens eam reddidi, nihil accipiens à debitore*; Olymp. *Non enim, quemadmodum quis gloriosè exsultans in debitores, evolvens utrisque manibus syngraphas publicè subinde legebam, sed conscindens eas, & remittens debita reddebam debitoribus.* Tharg. *Quis decernat pro me ut audiat me? ecce desiderium meum ut Omnipotens respondeat mihi, & liber, quem scripsit vir litis meæ.* ¶ *En*] Ecce הן cum Segol: quod quinquies ità scriptum inveniri annotant Critici Ebræorum Massoritæ. ¶ *Desiderium meum*] תוי pro תאוי: quod usitatiùs dicunt תאותי *desiderium meum*. Radix אוה, unde Latinum *aveo*. Alii *signum meum*: nam תו *signum*. Sig. etiam ea dictio *terminum*: unde *Thau* litera, quòd claudat Alphabetum. Hoc dicit, *Scopus meus est in quem collimo, ut Omnipotens respondeat pro me*, vel certè *testificetur de me*. Qui *signum* interpretantur locum hunc ità enarrant, *En signum innocentiæ meæ est Deus Omnipotens, qui pro me testatur, testatur, inquam, me innocentem esse & extra culpam.* ¶ *Respondeat pro me*] Vel *testificetur de me*, testimonium perhibeat de innocentia mea. ¶ *Liber*] Accusationis. ¶ *Vir litis meæ*] Adversarius in judicio, pars adversa, qui contra me litigat.

36. *Si non* &c.] Defecta oratio: quam plenam facies si subaudias, *malè sit mihi*; *dispeream*; *emoriar*, aut aliquid tale. Vulg. *Ut in humero meo portem illum, & circundem illum quasi coronam mihi.* Lxx Ἐπ' ὤμοις ἂν περιθέμενος στέφανον ἀνεγίνωσκον, καὶ εἰ μὴ ῥήξας αὐτὴν ἀπέδωκα οὐδὲν λαβὼν παρὰ χρεωφειλέτου, *In humeris utique circumponens coronam legebam, & si non scindens eam reddidi, nihil accipiens à debitore.* Quæ omnia pendent à præcedentibus. Tharg. *Si non super humerum*, aut *scapulas meas portarem illum, alligarem illum coronas mihi.* ¶ *Super humerum meum gestarem*] Ut solemus res charas & dilectas nobis. ¶ *Illum*] Librum accusatorium. ¶ *Coronas*] Ut coronas, quæ capiti alligantur ad ornatum. Sic liber iste in me scriptus, si prodiret in publicum, esset mihi potiùs ornamento quàm dedecori: nihil enim continet contra me præter mendacia & calumnias.

37. *Numerum gressuum meorum*] Omnes actiones meas, quicquid unquam egi aut feci. Vulg. *Per singulos gradus meos pronunciabo illum, & quasi principi offeram eum.* Tharg. *Numerum passuum meorum indicarem ei; quasi principem admoverem eum.* ¶ *Indicarem ei*] Qui talem librum conscripsisset aut conscripturus esset. ¶ *Ut ducem*] Vel *tanquam principem*. נגיד *dux*, q. *antesignanus*. נגד enim *ante*, qui nos præcedit quasi dux. ¶ *Admoverem eum*] *Adjungerem eum mihi*, facerémque ut ad me accederet & appropinquaret, amicitiámque cum eo interiorem colerem.

38. *Si adversùm*] Vulg. *Si adversùm me terra mea clamat, & cum ipsa sulci ejus deflent.* Lxx Εἰ ἐπ' ἐμοί ποτε ἡ γῆ ἐστέναξεν, εἰ δὲ καὶ οἱ αὔλακες αὐτῆς ἔκλαυσαν ὁμοθυμαδὸν, *Si super me unquam terra gemuit, aut si sulci ejus ploraverunt simul.* Tharg. *Si contra me terra mea clamat, & pariter sulci ejus flent.* ¶ *Humus mea clamet*] *Terra*, sive *Tellus*, *clamare* dicitur, (ut *Sanguis* Gen. 4. 10. & *Lapides* Hab. 2. 11.) quando injustè occupatur, vel quando quis colonos suos nimiis laboribus exercet, aut quando intervertitur merces operarum. Eâdem figurâ loquendi *Sulci flere* dicuntur quando ab alienis dominis ducuntur.

39. *Si*, &c.] Vulg. *Si fructus ejus comedi absque pecunia, & animam agricolarum ejus afflixi.* Lxx Εἰ δὲ καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆς ἔφαγον μόνος ἄνευ τιμῆς, εἰ δὲ καὶ ψυχὴν κυρίου γῆς ἐκλαβὼν ἐλύπησα, *Aut si virtutem ejus comedi solus sine pretio, aut si animam domini terra recipiens contristavi.* Tharg. *Si virtutem ejus consumpsi absque argento, & animam dominorum ejus exspirare feci.* ¶ *Vim ejus*] Quam terra edit: h. e. fruges aut proventus ejus. Sic alibi, *terra dedit vim suam*, fructus suos. Meliùs fortè *robur ejus*, & *robur suum*. Sic Levit. 26. 20. *consumetur in vanum robur vestrum*, i. proventus, aut facultates. ¶ *Absque pecunia*] *Absque argento*, quod ἀργύριον dicunt. Id pro *pecunia* etiam Græci usurpant. ¶ *Dominorum ejus*] Vel *Domini ejus*: nam בעלים tam *dominus* quàm *domini*. Sic אדנים & אלהים communis sunt numeri. Qui hoc nescit, nihil scit. ¶ *Difflavi*] *Exspirare feci.*

40. *Pro tritico*, &c.] Vulg. *Pro frumento oriatur mihi tribulus, & pro hordeo spina.* Lxx Ἀντὶ πυροῦ ἄρα ἐξέλθοι μοι κνίδη, ἀντὶ δὲ κριθῆς βάτος, *Pro tritico egrediatur mihi urtica, & pro hordeo spina.* Olymp. *Th. autem & Sym. ille quidem pro* κνίδη *reddit* ἄκανθα, *hic verò pro* βάτος, ἀτελεσφόρητα, *germina imperfecta & inutilia, & Cnide & Batus sunt plantæ spinosæ.* Schol. *Sym. quidem sic reddidit*, Ἀντὶ σίτου βλαστησάτω ἄκανος, *Pro tritico germinet acanus. Legi autem in Regnis* (i. in Regnorum libris) *plantam sic dictam Acanum.* Tharg. *Pro triticis egrediantur spinæ, & pro hordeis sentes.* ¶ *Spina*] חוח Senes hîc reddunt κνίδη *urtica*, & alibi ἄκαν, ut hîc Sym. ἄκανος. Sed & ἄκανθα eandem vocem convertunt Prov. 26. 9. Cant. 2. 2. Hos. 9. 6. Est etiam ubi retinent vocabulum Ebræum ἀχοὴχ החוח, videlicet 2 Par. 25. 18. Id reddunt *carduus*, ut etiam ἄκαν 4 Reg. 14. 9. ¶ *Lolium*] Si modò באשה est *lolium*, ac non potiùs *spina quadam* ejus nominis [illegible]tida. Nam in באש significatio *fœtoris*: unde באשים *uvæ fœtidæ*, quas *labruscas* interpretantur. באשה etiam *fœtorem* denotat Joel. 2. 20. & Jes. 34. 3. ubi ὀσμὴ in Græcis. ¶ *Finita sunt verba Job*] Lxx Καὶ ἐπαύσατο Ἰὼβ ῥήμασιν, *Et cessavit Job à verbis.* Tharg. *Consummata sunt verba Job* quæ ad socios habuit. Nam deinceps non loquitur cum eis.

IDEM.

1. ומה אתבונן על בתולה. Sym. καὶ οὐδὲν ἐνόησα περὶ παρθένου, *& nihil cogitavi de virgine*] *Animo concepi, mente volutavi.*

8. וצאצאי ישרשו. Sym. καὶ τὰ ἔκγονά μου ἐκριζωθείη, *& progenies mea radices non agat*] Santes *& filii mei eradicentur.*

10. תטחן. Schol. ὁ Ἑβραῖος, ἀλέσαι, *Molat*] Sensum expressit Hieronymus transferens, *Scortum alterius sit uxor mea.*

13. אמאס. Sym. ἀπέρριψα *abjeci*] Lxx ἠφαύλισα. Hieron. *contempsi.* Santes *abhorrui.* Amos 2. 4 על מאסם *eò quòd abjecerint*, aut *reprobaverint*, 5. 21. מאסתי. Hieron. *projeci.* Lxx ἀπῶσμαι.

14. כי יקום. Sym. ἐὰν ζητῇ *si inquisiverit*] Vel, *si inquirat.* Vide an hoc non pertineat potiùs ad כי יפקד quod sequitur. Id valet interpretante Hieronymo, *cùm quæsierit.*

22. משכמה. Th. Sym. τοῦ αὐχένος· τοῦ ἀκρωμίου] Plenum est ἀπὸ τοῦ αὐχένος *à cervice.* Sic ἀπὸ τοῦ ἀκρωμίου *ab humeri summitate.* Olymp. Θεοδοτίων δὲ καὶ Σύμμαχος ἀντὶ τ κλειδὸς, ὁ μὲν ἀπὸ τοῦ αὐχένος, ὁ δὲ τοῦ ἀκρωμίου, ἐξέδωκαν. Dignum notâ; כתף *humerus*, ὦμος, & שכם propriè *humeri summitas*, i. ἀκρώμιον, vel *junctura humeri.*

23. ומשאתו. Sym. ἀπὸ τοῦ βάρους αὐτοῦ *ab onere ipsius*] Βάρος etiam *pondus* sign. & *molestiam*, & *gravitatem.* Hieron. *pondus ejus ferre non potui.* Santes maluit *à celsitudine ejus.* Lxx ἀπὸ τοῦ λήμματος. Sic etiam משא interpretantur, quod alii *onus* vel *pondus* reddunt.

24. כסלי. Sym. ἀφοβίαν μου] Ἀφοβία *metus vacuitas*, *animus imperterritus & intrepidus.* Posses reddere, *Si posui aurum fiduciam meam.*

27. ותשק ידי לפי. Sym. καὶ προσεκύνησεν ἡ χείρ μου περὶ τὸ στόμα μου, *& adoravit manus mea circum os meum*] i. Ori admota. Licet etiam vertere, *& adoravit manus mea os meum*; ut περὶ ex Hellenismo redundet.

Hieron.

Hieron. *& osculatus sum manum meam ore meo*, minùs rectè. Nec meliùs LXX, εἰ δὲ καὶ χεῖρά μου ἐπιθεὶς ἐπὶ στόματί μου ἐφίλησα, *si manum meam ori admotam deosculatus sum.*

29. וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי מְצָאוֹ רָע. Sym. καὶ ἐπαρθεὶς ὅτι κατέλαβεν αὐτὸν κάκωσις, *& assurrexi quando comprehendit eum vexatio*] *Assurrexi*, præ lætitia; vel, *excitavi me*, nempe ad exsultandum, ut Santes edidit. Qui sensus & in verbis LXX, καὶ εἶπον ἡ καρδία μου, Εὖγε.

39. הִפַּחְתִּי. Sym. ἐλπίδος ἐστέρησα *spe privavi*] Vel *spem ademi*. Santes *dolore affeci*. Arias *efflari feci*.

40. תַּחַת חִטָּה יֵצֵא חוֹחַ. Sym. Ἀντὶ σίτου βλαστησάτω ἄκανθα, *Pro frumento germinet spina*. Th. —— ἄκανθα] Ἄκανθα, quæ & ἄκαινα & ἄκανθα. Appellatio παρὰ τὴν ἀκμήν. Schol. Ἀνέγνων ἐν ταῖς Βασιλείαις φυτὸν, ἄκανον οὕτω λεγόμενον, *Legi in libris Regum ubi mentio stirpis cujusdam quæ ἄκανον dicitur*. Hieron. hîc habet *tribulus*. ¶ בָאְשָׁה Sym. ἀτελεσφόρητα *quæ ad frugem*, vel *matu itatem*, *non perveniunt*. Olymp. Θεοδοτίων δὲ καὶ Σύμμαχος, ὁ μὲν ἀντὶ τῆς κνίδης, ἄκανθα ἐξέδωκεν· ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ βάτου, ἀτελεσφόρητα *ad maturitatem non perducta*.] Nam τελεσφορέω *ad maturitatem perduco, fructum perfectum & absolutum fero*. Cæterùm באשה Hieron. est *spina*, Santi *lolium*, Ariæ *herba fœtida*. Sanè באש *fœtere*, *putere*, unde Exod. 5. 21. הבאשתם. Aq. Sym. ἐσαπρίσατε *putere fecistis*.

G R O T I U S.

1. FEdus pepigi cum oculis meis] Nam, ut Poeta,
—— *Oculi sunt in amore duces*.

In Pirke Aboth legimus, *Aspectus oculi, initium criminis*. Vide Matth. 5. 28, 29. ¶ *Ut nè cogitarem quidem de virgine*] Multò minùs de nupta.

7. *Et si secutum est oculos meos cor meum*] Nam *Oculus & cor sunt proxeneta peccati*, ut est in Ebræo vetere proverbio. ¶ *Et si manibus meis adhæsit macula*] Heb. *& si manibus meis quidquam adhæsit*, si donis corrumpi me sum passus.

10. *Scortum alterius sit uxor mea*] Videtur *molat*, quod in Hebræo est, sumpsisse in sensu obscœno, quomodo de viris, non autem de feminis eam vocem usurpant Græci & Latini. Sed ea locutio non est moris Hebræi, multóque rectiùs interpreteris, *molat alteri uxor mea*, i. ancilla fit vilissimi ministerii. Vide Exod. 11. 5. Esa. 47. 2. Quod autem sequitur, rem turpem honestè enunciat.

11. *Iniquitas maxima*] Heb. *iniquitas Judicum*, i. quæ ad Judices publicos perduci solet. Eorum enim est in bene moratis populis non adulteria tantùm sed & stupra punire.

18. *Quia ab infantia mea crevit mecum miseratio*] Illud כאב bene sumpsit, non ut voces duas, sed ut unam, quæ *dolorem* significat *ex malo alieno*, quod frequentiùs חסד dicunt. Sed גדלני malim vertere *educavit me* quàm *crevit mecum*. ¶ *Et de utero matris meæ egressa est mecum*] Meliùs, *Ab utero matris meæ deduxi eam*, i. comitem habui. *Ab utero matris* ὑπερβολὴ pro *à prima ætate quæ boni aut mali capax est*. Sunt tamen & in prima infantia bonitatis quædam semina, qualem in sua filiola observavit Plutarchus.

21. *Si levavi super pupillum manum meam*] Si verbera ei intuli. Vide Esa. 10. 32. Zach. 2. 9.

26. *Si vidi Solem cùm fulgeret*] Bene אור vertit *Solem*. Nam Ægyptiis Sol Ὧρος vocabatur, ut nos docet Macrobius Saturn. l. 1. c. 21.

27. *Et lætatum est in abscondito cor meum*] Heb. *& seduxit se in abscondito cor meum*, i. subrepsit mihi hæc opinio, ut Solem aut Lunam summos Deos rerúmque omnium arbitros crederem, contrà quàm Abrahamus posteros suos & in his Esavum docuerat. Eundem sensum hîc sequitur Chaldæus. ¶ *Et osculatus sum manum meam ore meo*] Nempe eo quo dictum est animo. Manum alicujus osculari signum reverentiæ. Cùm manum alterius osculari non liceret, suam pro aliena eodem significatu osculabantur. Hoc est *basia jacere*, *adorare*.

28. *Negatio contra Deum altissimum*] Quia Dei loco habetur id quod Deus non est, imò quòd à Deo datum in usum præcipuè hominum, & motu præditum est, non intellectu.

29. *Quòd invenisset eum malum*] Nam, ut Mimus ait,
Quem sæpe transit casus, aliquando invenit.
Magna est hæc bonitas, non lætari inimici malo, Prov. 24. 17.

35. *Et librum scribat ipse qui judicat*] Meliùs in Hebræo, *Librum scribat vir litis meæ*, i. scriptam accusationem tradat adversarius meus.

36. *Ut in humero meo portem librum illum*] Non abscondam illum librum, sed omnibus eum ostentabo.

40. *Pro hordeo spina*] באשה est herba frugibus nocens, qualis Hordeo Ægilops, quæ & *festuca* Plinio.

C O D U R C U S.

HOC capite sigillatim omnes anteactæ vitæ rationes explicat atque excutit, suámque innocentiam ex adverso sycophantiarum Eliphæ statuit, maculámque omnem detergit quâ vitæ pristinæ nitorem adversarii infuscare tentaverant. Nec se tantùm probat & commendat externâ rerum gestarum specie, sed motus animi sui atque affectus omnes expectorat, ut explorentur. Et sanctas fuisse sibi cogitationes, modesta dicta, pia facta probat; cùm neque oculis indulserit, ut concupiscerent virginem, uxorémve proximi, aut rem ejus, quæ peccati prima est origo; neque impotentiâ efferatus servum suum ancillámve injuriâ affecerit, neque insolenter inopes impetiverit, sed omnia pietatis erga Deum & charitatis in proximum officia domi forísque coluerit. Maximè verò quæ ad secundæ Tabulæ obrusam subjicienda sunt facta recenset, *Non concupisces*; *Non mœchaberis*; *Non furaberis*; *Non occides*; *Falsum non testaberis*; *Diliges proximum sicut teipsum*. Prioris etiam Tabulæ religiosam observationem præ se fert, Solis adorationem quasi immane piaculum exsecratus. Ordo autem quem sequitur videtur confirmare suspicionem nostram, Floruisse Jobum ante Legem scriptam, cùm sanctis Patriarcharum institutis, manuducente quodammodo etiamnum Naturâ, Ecclesia Dei erudiretur.

1. *Fedus pepigeram*] Significat se prava carnis desideria ità sub jugum rationis misisse ut non decollarent. כרת ברית est *imponere legem*, *indicere*, *modum imponere oculis*, *imperare*. ¶ Verbum התבונן est *deliberare de aliqua*, *cogitabundum esse*, *spectare curiosè & diligenter*: quod supra indicavimus. Hîc tamen videtur esse *concupiscere*. Est enim *oculorum concupiscentia*, de qua Joannes 1 Cath. 2. 16. ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου.

2. *Et quæ merces*] חלק est *portio*, נחלה *hereditas*. Hîc in malum usurpantur; Psal. 16. in bonum.

3. *Et portentosum*] Exemplaria quædam habent נכר per Daleth, significatione huic loco inconcinnâ. Est ergò legendum נכר, quod idem planè est quod suprà cap. 24. תפלה, & pòst cap. 42. נבלה. Sanctissima hæc est de Dei providentia cogitatio, Patere ejus oculis singula & universa, maximéque intendi in Hominum vitam.

5. *Si temerè ambulavi*] Ad verb. *Si cum vanitate ambulavi*, i. Si obsecutus sum vanitati, ut *ambulare cum Deo* est *Deo obsequi*. ¶ *In fraudem pes meus concitatus est*] Juxta illud Esaiæ, *Currant ad malum pedes eorum, & properant ad effundendum sanguinem*. תחש est à verbo חוש *properare*. Vox צאצאים frequens apud Esaiam & in hoc libro: nusquam alibi occurrit, quod sciam.

7. *Cor meum meis oculis obsecutum est*] Elegans Concupiscentiæ definitio sive descriptio. Non absimile loquendi genus exstat Eccles. 11. 9. הלך בדרכי לבך ובמראה עיניך, i. *obsequere cordi tuo atque oculis tuis*. Observandum hîc est, nomine *pedum*, *cordis*, *oculorum*, *manuum* totum hominem intelligi, i. omnes partes seu facultates tam animi quàm corporis. Significat autem Job se purum ab omni scelere. ¶ *Aliqua macula adhæsit*] Hebr. מאום quidam pro מום accipiunt, alii pro מאומה *quicquam*. Existimo abundare א, ut Psal. 22. in כארו. Jarhius ait scribi א & non legi in Masora magna.

8. *Seram, & alius edat*] Quod censetur maledictionis extremum genus in hoc seculo, compendio posuit.

9. *Si cor meum*] Decerpserat breviter summa sanctimoniæ suæ capita: iterum accuratiùs retractat omnes vitæ suæ partes. Est autem proverbiale dictum inter Rabbinos, ut refertur in Thisbi, in voce סרסר, *Cor & oculi proxenetæ peccati*, הלב והעינים סרסורי העבירה.

10. *Molat alteri*] Vel servitutem intelligit, vel quod passim contingit justissimâ talionis lege contra adulteros ut maritorum flagitia uxorum flagitiis puniantur: quod sæpe Dominus per Prophetas futurum interminatur. Græcus interpres vertit, Ἀρέσαι ἄρα ἡ γυνή μου ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Suspicor inesse mendum, & reponendum ἀλέσαι, quod est *molat*.

11. *Flagitium capitale*] עון פלילים tantùm hoc capite exstat, semel in plurali, & semel in singulari עון פלילי. Existimo esse peccatum ob quod quilibet ἔνοχος τῇ κρίσει.

12. *Quoniam id ignis est qui serpit usque ad inferos*] Hæc in adulteros sanctio utinam animis hominum jugiter obversaretur, ut si non justitiæ & sanctitatis amore capti castitatem colant, saltem horrendi supplicii formidine deterriti alienum metuant calcare thalamum.

13. *Si venire in jus*] Quàm chara Deo sit & accepta ταπεινοφροσύνη *humilitas*, quámque contrà detestabilis superbia, clamor unus idémque perpetuus Legis, Prophetarum & Apostolorum. Duplici autem argumento usum se docet adversùm libidinem & insolentiam quâ facilè mens humana efferatur. Unum ab eodem fine petitum est,

14. *Quid facerem quando Deus surget?*] Alterum ab eodem omnium principio promptum,

15. *Numquid qui me condidit in utero & illum condidit?*] Hæc duo qui memori mente revolvet, Unde ortus sit, & Quo reversurus, modum tenebit.

16. *Si vota tenuiorum*] Hic versus & quatuor sequentes verum & legitimum divitiarum usum & finem copiosè & eleganter explicant. Se non modò liberalem & munificum egisse in maxima proventuum ubertate & fortunarum abundantia, quales ut plurimùm divites præstant se ex superfluis; sed rara quæque sibíque necessaria desiderantibus etiam impertitum significat: quod his verbis innuit,

17. אם אכל פתי לבדי] Quæ elegantissima sunt & notâ insignienda, quadrántque viduæ Marc. 12.

18. *Nam à primis annis educavit me*] Hic versus duplicem interpretationem sortitur, utramque elegantem. Una est Vulgatæ Lat. *Quia ab infantia mea crevit mecum miseratio, & de utero matris meæ egressa est mecum.* Altera est Græcorum, Ὅτι ἐκ νεότητός μου ἐξέτρεφον ὡς πατὴρ, καὶ ἐκ γαστρὸς μητρός μου ὡδήγησα· ubi subaudiendum τὸν ὀρφανὸν, καὶ τὴν χήραν. Ego malo גדלני interpretari *educavit me* quàm גדל עמי *crevit mecum*, vel גדלתי אותו *educavi illum*. כאב hîc positum pro חסד nec *sicut pater* significare existimò, & si plures sequuntur Græcos.

19. *Si vidi pereuntem*] Hæc confirmant interpretationem nostram cum Vulgata Lat. quæ optimè hunc locum vertit, nempe de εὐσπλαγχνία Jobi & misericordia quâ facilè afficeretur miseros intuitus.

21. *Si pupillo manu interminatus sum*] הניפותי est *agitavi manum*: quod fit à minantibus. Est etiam sacrificiorum proprium verbum, ubi תנופה ceremoniæ genus est. Prov. 6. 13. מרה באצבעותיו intelligendum de eo *qui digito minatur*: ubi מרה non est *qui docet*, sed *qui dominatur, imperat*. ¶ *Quòd viderem in porta*] i. Quòd forem potentior illo in judicio, quòd plùs gratiâ valerem. In nomine אזרועי abundat א. Semel præterea cum א occurrit, Jer. 32. sed sine affixo אזרע pro זרוע.

23. *Quoniam terruit me*] פחד אלי i. עלי *super me*. Et פחד est nomen, *Terror in me*, i. expavi, pertimui. ¶ *Neque summum ejus Numen evasissem*] שאת est *dignitas, autoritas*, ut Gen. 4. 7. אם תטיב שאת *Si bene egeris, gloriam & autoritatem obtinebis*. At hîc שאתו est *autoritas ejus, numen ejus*, ut כבודו. משאתו לא אוכל *non potuissem à Numine ejus*, sub. להמלט *eripi*; *evadere ejus potestatem*.

25. *Quas plurimas*] כביר refero ad nomen חיל.

24. *Si aurum spem meam*, &c. 26. *Si videns micantem lucem*] Idololatriæ duo genera conjunxit, unum quod latet in Avaritia, alterum quod patet in Adoratione externa siderum, & quod dicitur עבודה זרה *alienus*, vel *externus, cultus*. Utrique autem idololatriæ subjicit,

28. *Quoniam abnegassem Deum*] Ergò Avaritia & Idololatria est veri Dei abnegatio.

29. *In clade osoris mei*] פיד idem est quod איד. Ter occurrit, hîc, superiori cap. & semel in Proverbiis. Cæterùm inimicum *osorem* sancti appellant; nequis cogitet odium in proximos admittendum. Hinc æstimare par est quàm bene Christianis animis insideant odia. Psal. 8. 2. impius appellatur simpliciter מתנקם *ultor propriarum injuriarum*, quia non potest Deum amare qui proximum odit. Non solùm autem sibimet temperasse ab ira, odio, probris, diris contra proximum, sed domesticis etiam firempse legem indixisse præ se fert vir sanctus.

31. *Nec passus sum ut dicerent*] Verba sunt irâ percitorum atque odio flagrantium: Ex quibus rectè furor & ira dicatur *insatiabilis fames sitisque inexplebilis sanguinis viscerúmque humanorum*. Hunc locum illustrem Hebraicâ linguâ interpretes subobscurum faciunt, qui magìs paraphrasim ex sua sententia quàm metaphrasim concinnarunt. Lat. Vulgata, quæ Hieronymi est, ad Hebræos fontes propiùs accedit. Hebraica sunt אם לא אמרו מתי אהלי מי יתן מבשרו לא נשבע: Ad verb. Latinè, *Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis daret de carne ejus? non satiaremur*. Vernaculè, *Si ceux de ma maison n'ont point dict, Qui nous donneroit de sa chair? nous ne nous scaurions assouuir.* Græcè Εἰ μὴ εἶπον οἱ ἄνδρες τῆς σκηνῆς μου, Τίς δῴη τῆς σαρκὸς αὐτοῦ; μὴ ἐμπλησθησόμεθα. Quæ verba bifariàm sumere est: Vel negativè, nempe, *Familiares & domesticos viri sancti immania illa dicta non usurpasse, Quis nobis viscera ejus traderet? non exsatiaremur*; quæ furentis & effervescentis sæva dicta sunt. Sic versus superior negativè accipitur, ולא נתתי לחטא חכי לשאל באלא נפשו, *Non permisi os meum peccare ut diris vitam ejus devoveret*: ubi repetenda ex proximo est vocula אם, ubi exstat אם אשמח בפיד משנאי והתעוררתי כי מצאו רע, ità ut in sequenti ולא נתתי particula אם subintelligenda veniat, quasi scriptum esset ואם לא נתתי. Satìs autem claret ex serie vers. 29, 30, 31. eódem spectare, nempe ad animi odio perciti motus & magno fluctuantis irarum æstu: quibus Job se minimè indulsisse contestatur, nec osorum suorum rebus adversis oblectatum, nec diris vitam eorum devovisse, neque domesticis & familiaribus concessisse ut in illas vulgi indignantis & excandescentis voces erumperent, מי יתן מבשרו לא נשבע i. *Utinam viscera ejus traderentur, non satiaremur*. Quales sunt illæ impotentis & ardentis iracundiâ Getæ apud Terentium,

> *Nihil est quod malim quàm illam totam familiam*
> *dari mihi obviam,*
> *Ut iram hanc in eos evomam omnem, dum ægritudo hæc est recens.*
> *Satis mihi id haberem supplicii dum illos ulciscar modò.*
> *Seni animam primùm exstinguerem ipsi, qui illud produxit scelus.*
> *Tum autem Syrum impulsorem, vah! quibus illum lacerarem modis!*
> *Sublimem medium arriperem, & capite primùm in terram statuerem,*
> *Ut cerebro dispergat viam.*
> *Adolescenti ipsi eriperem oculos; post hæc præcipitem darem.*
> *Cæteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, & prosternerem.*

Significat itaque vir sanctus se non modò iram sibi suam compescuisse, sed eundem modum domesticis adhibuisse. Alii verò qui affirmativè hæc verba intelligunt ab Jobi familiaribus prolata, nè Jobum quidem domesticorum exemplis irâ ferventium atque maledictorum flammas eructantium, *Utinam daretur ejus caro*, &c. tentatum à

vero

vero charitatis erga proximum tramite abreptum delirasse sentiunt. Sanctum verò Chrysostomum (pace tanti viri dixerim) paraphrasticâ versione Græcâ usum germanam hujus loci sententiam non fuisse assecutum existimo.

33. *Si peccatum meum texi more humano*] כאדם malo interpretari *more humano*, vel *vitio humanæ gentis*, quàm de primo Homine. ¶ *In sinu meo*] בחבי sic verto cum Vulgata Lat. Vox est quæ tantùm hic exstat. In Thargum verbum חבב fig. *dilectionem* & *amorem*. At חיק, i. *sinum*, תרגמו, *vertunt*, Paraphrastæ Syri per עוב. Consule Eliam. Existimo itaque בחבי esse Thargum, & significare *præ amore*, *amore cæcus*. ἀεὶ γὰρ ὁ φιλῶν τυφλοῦται ὑπὸ τοῦ φιλουμένου. Sed maximè excæcat philautia.

34. *Et si percellebam*] Significat se, *quamvis* alioquin gravitate suâ & autoritate *multitudini reverendum*, adeò tamen verecundum & modestum fuisse ut, si minimùm deliquisset, quilibet *domesticorum pudorem illi suffunderet*: eóque superiora confirmat, Se non impudenter peccata dissimulare solitum. Verbum אדם potest esse vel à דמם vel ab אדם, & per contractionem אדם pro אאדם, ut pòst cap. seq. און pro אאון. Reliqua ad finem capitis ex interpretatione nostra facilia sunt. *Optat maximopere se à Deo judicari cum adversario suo*, quicunque fit qui illi *dicam scribat*. תוי idem quod תאותי. *Finis* & *desiderium* synonyma sunt. Unde Gen. 49. 26. in benedictione Josephi עד תאות גבעות עולם, *ad finem usque æternarum collium*.

36. Verbum ענד bis occurrit, hic, & Prov. 6. nulla alibi ejus exstant vestigia: est *accingere*, *alligare*.

37. *Tanquam dux accederem*] Θαῤῥοῦντα καὶ μετὰ παῤῥησίας significat accessurum se in hac causa ad Deum.

38. *Si terra mea clamat*] Merces retenta inter ea peccata quæ clamant.

39. *Atque animam agricolarum confeci*] בעליה Jarhius interpretatur *cultores terræ*, i. agricolas. Et נפש הפחתי Ab. Ezra confert cum superioris cap. 11. loco מפח נפש. Itâ ut juxta illum נפש הפיח fit *exanimare*, *conficere*, ut Hiphil hîc habeat significationem propriam, nempe duplicem activam, *facere agere animam*, *faire rendre l'ame*. Est à נפח. At Psal. 10. & 12. יפיח לו & יפיח בהם est à פוח, estque *exhalare*, *efflare*, ut vulgò dicunt *eructare*, *evomere*, *effundere iram*.

40. באשה tantùm hic exstat. Nomen herbæ. Puto *zizania* esse, à Chaldaico באש *malum esse*, non ab Hebraico באש *fœtuit*.

CAP. XXXII.

MUNSTERUS.

1. *Cessaverunt respondere*] Non ex ignorantia; sed prætexuerunt quasi Ijob esset incorrigibilis, eò quòd sibi justus videretur; judicantes eum superbum & præfractum, cùm revera ipsi tales essent.

2. *De cognatione Ram*] Descendit iste ex prosapia Nachor fratris Abraham. Genuit enim ei Milka עוץ & בוז. Vide Gen. 22. in fine.

7. *Dies loquentur*] h. e. Homines annosi, qui habent majorem experientiam & maturitatem quàm juvenes: etiam si scientia sit donum Dei, & is sine delectu personarum dividat singulis prout vult Spiritum suum.

11. *Quandiu disquiritis*] Quamdiu deliberatis verba quibus occurratis verbis Ijob?

13. *Invenimus sapientiam*] Excludit objectionem quâ illi dicere potuissent, Non imprudentes tacemus & non respondemus ei, cum Deus impulsurus sit eum, & pœnis ipsis ostensurus quàm impius fuerit, ut non sit opus quòd homo percutiat eum virgâ oris sui.

15. *Translata*] Verbum Hiphil העתיקו hîc à Chald. interprete exponitur passivè pro אסתלקו, sicut & nos vertimus.

18. *Angustiam facit mihi*] Sensus est, Video tempus esse ut rumpam silentium, & scientiam atque sententiam meam in medio proferam.

20. *Ut evacuem*] Hebraicum verbum רוח sig. *spatium facere & dilatationem in re coarctata*.

21. *Neque cognominabo hominem*] h. e. Non loquar adulatorum more, usurpans gloriosos titulos, ut appellem Hominem *sapientem*, *prudentem*, aut *justum*, sciens quòd in brevi Deus me sit rapturus ad judicium, ut illi rationem reddam verborum & factorum meorum.

VATABLUS.

1. *Justus*, &c. צדיק בעיניו] i. Sibi ipsi justus videbatur: h. e. pertinaciter tuebatur innocentiam suam.

2. *Et exarsit furor* ויחר אף] *Excanduit autem ira*. ¶ *Ram* רם] Chald. *de cognatione Abraham*, quasi *Ram* & *Abraham* idem sint. ¶ *Justificaret animam suam* צדקו ונו׳] i. Seipsum esse justum dicebat supra Deum: nam se justum esse dicebat, Deum autem affligere eum citra culpam.

3. *Propterea quòd*, &c. על אשר לא ונו׳] i. Rationibus carerent.

4. *Exspectavit ipsum*, &c. חכה את איוב בדברים] i. Sustinuit ipsum Job loquentem, q. d. Elihu hactenus tacuerat quòd junior esset. Vide v. 11.

5. *Non esset responsio*, אין מענה] Non esset sermo, i. quòd prorsus tacerent.

6. *Cœpit ergò loqui* ויען] Ad verb. *Et locutus est*, vel, *respondit*. ¶ *Parvus sum diebus* צעיר אני לימים] i. Juvenis sum ætate.

7. *Dies loquentur*, &c. ימים ידברו ונו׳] Hebraismus. *Ità cogitabam apud me, Senes different de re proposita, & provecti ætate notam reddent sapientiam*, q. d. Putabam ab ætate petendam esse sapientiam, sed res non ità habet: nam petenda est à Deo.

8 *Profectò spiritus est in homine* אכן רוח היא באנוש] Sub. *quovis*, i. Nemo est qui non sit particeps spiritûs & donorum. ¶ *Sed inspiratio* ונשמת] *Et Spiritus*: q. d. A Deo Omnipotente & Spiritu ejus petenda est sapientia ipsa. ¶ *Intelligere facit eos* תבינם] Sub. *homines*. Fut. Heb. pro præs.

9. *Honorabiles* רבים] *Magnates*, i. Non continuò fit ut qui magnates sunt sint sapientes. ¶ *Nec senes intelligunt* וזקנים יבינו] Ad verb. *& senes intelligunt*. Fut. pro præs. & negatio præcedens repetitur, i. Non sequitur, Senes sunt; Ergò intelligunt quæ ex æquo & justo agenda sunt, q. d. Sapientia ipsa neque authoritati neq; ætati alligata est.

10. *Scientiam meam* דעי] i. Quod sentio, h. e. quod de te sentio, ego declarabo.

11. *Exspectavi verba vestra* הוחלתי לדבריכם] i. Satis supérque sustinui vos loquentes. ¶ *Usque ad intelligentias*, &c. עד תבונותיכם ונו׳] i. Donec audirem quid sentiretis: dum excogitaretis quæ locuturi essetis.

12. *Vósque consideravi* ועדיכם אתבונן] Ad verb. *Et usque ad vos consideravi*. ¶ *Et ecce nemo vestrûm est* והנה אין ונו׳] Ad verb. *Et ecce non contra Job redarguens, respondens verbis ejus ex vobis*.

13. *Invenimus sapientiam* מצאנו חכמה] i. Fecimus de industria, non adducentes validas rationes.

14. *Non equidem*, &c. ולא ערך ונו׳] Ad verb. *Et non disposuit Job ad me sermones, & secundùm sermones vestros non respondebo illi*.

15. *Extimuerunt*, &c. חתו ונו׳] *Formidaverunt*, ideo *non locuti sunt ultrà, abjecerunt à se verba*, i. conticuerunt. Contemptim eos alloquitur in tertia persona.

16. *Loquuntur* ידברו Fut. Heb. pro præs. i. desierunt loqui. ¶ *Respondent* ענו] Præt. Heb. pro præs.

18. *Sermonibus* מלים] *Verbis*, i. rationibus. ¶ *Spiritus uteri mei* רוח בטני] i. Quod concepi in animo meo.

19. *Qui non est apertus* לא יפתח] i. Cui nullum datur respiraculum, acsi dicat, *Mens mea plena est rationibus*. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Sicut utres novi* כאובות חדשים] Sub. *pleni musto*. Solent enim facilè disrumpi utres novi propter calorem vini: q. d. *Venter meus disrumpitur*, sive *crepat*, *nisi loquar*, ut postea dicit.

20. *Et respiratio erit mihi* וירוח לי] i. Recreabor. ¶ *Et loquar* ואענה] *Et sermonem exordiar*.

21. *Nequaquam accipiam*, &c. אל נא אשא פני איש ואל אדם לא אכנה] Ad verb. *Non nunc accipiam*, vel, *suscipiam*, i. Non alloquar illum ad gratiam, nec habebo rationem illius: neque adulatorum more usurpabo gloriosos titulos, ut appellem hominem *Sapientem*, *Prudentem*, aut *justum*; sed planè alloquar illum.

22. *Mutato nomine alloqui* אכנה] Fut. Heb. pro infinit. Quidam vertunt *cognominare*. Significat hoc verbum *vocare quempiam non proprio nomine*, *sed nomine occulto*, q. d. Non solitus sum nomen alicujus tegere, sive dissimulare siquid impiè fecerit, ut illi blandiar. Hoc verbo utitur & Jesaias, 45. 4. ¶ *Brevi comburat* כמעט ישאני] *Illico tollat me*, i. perdat.

CASTALIO.

9. NON *sapiunt magistri*.] Vos non sapitis.

13. *Nè fortè dicatis invenisse vos sapientiam, eum à Deo persequendum esse, non ab hominibus*] Neque verò est quòd dicatis vos ideo ei non contradicere quòd satis jam à Deo prematur malis, nè sit insuper oratione vestrâ vexandus. Imò ideo non refellitis quia estis indocti.

CLARIUS.

1. O*Miserunt autem*] Prætexentes quasi Job esset incorrigibilis eò quòd ipse sibi justus videretur; judicantes eum superbum & præfractum, cùm revera ipsi tales essent.

2. *Heliu*] Dicunt hunc descendisse ex prosapia Nachor fratris Abraham. Novus hic Actus est; in quo Job tacet: nam Deus post Heliu loquitur, & ipsius Heliu mentem dictis suis confirmare videtur.

8. *Spiritus est in hominibus*] Nihil, inquit, sapientiæ est in hominibus, nisi ab Altissimo affientur.

13. *Invenimus sapientiam*] Excludit objectionem quâ illi dicere potuissent, Non imprudentes tacemus & non respondemus ei, cùm Deus impulsurus sit eum, & pœnis ipsis ostensurus quàm impius fuerit, ut non sit opus ut homo percutiat eum virgâ oris sui.

21. *Neque cognominabo hominem*] h. e. Non loquar adulantium more, usurpans gloriosos titulos, ut appellem Hominem *sapientem*, *prudentem*, aut *justum*, sciens quòd brevi Deus me sit rapturus ad judicium, ut illi rationem reddam verborum ac factorum meorum.

DRUSIUS.

1. ET *cessaverunt*] Vulg. *Omiserunt autem tres viri isti respondere Job, eò quòd justus sibi videretur*. Lxx Ἡσύχασαν δὲ καὶ οἱ τρεῖς φίλοι αὐτοῦ ἔτι ἀντειπεῖν Ἰώβ· ἦν γὰρ Ἰὼβ δίκαιος ἐναντίον αὐτῶν, *Cessaverunt autem & tres amici ejus ultra contradicere Job: erat enim justus coram eis*. Sym. διὰ τὸ αὐτὸν δίκαιον φαίνεσθαι ἐπ' αὐτῶν, *eò quòd ipse justus appareret super eos*. Pro ἐναντίον αὐτῶν Aug. videtur legisse αὐτοῦ· nam vertit *in conspectu suo*. Tharg. *Et desierunt*, sive *cessarunt*, *tres hi viri respondere Jobo, quia ipse erat justus in oculis suis*. ¶ *Tres viri*] Eliphaz, Baldad & Sophar. ¶ *Quia ipse justus erat*, &c.] Vel, eò quòd *justus esset in oculis suis*. Latinè, *quòd sibi & judicio suo justus videretur*. Sic, *Vidisti virum sapientem in oculis suis*, Qui judicio suo sapiens est, sibi sapere videtur.

2. *Et incanduit*, &c.] *Excanduit*, *exarsit*. Vulg. *Et iratus indignatúsque est Eliu filius Barachel Buzites, de cognatione Ram; iratus est autem adversùm Job, eò quòd justum se esse diceret coram Deo*. Lxx Ὠργίσθη δὲ Ἐλιοὺς ὁ τοῦ Βαραχιὴλ ὁ Βουζίτης ἐκ τῆς συγγενείας Ῥάμ, τῆς Αὐσίτιδος χώρας· ὠργίσθη δὲ τῷ Ἰὼβ σφόδρα, διότι ἀπέφηνεν ἑαυτὸν δίκαιον ἐναντίον Κυρίου, *Iratus est autem Elius filius Barachiel Buzites de cognatione Ram, Ausitidis regionis; iratus est autem in Job valde, eò quòd pronunciaverat seipsum justum coram Domino*. Tharg. *Et invaluit ira Elihu filii Barachel Buzitæ ex prosapia Abrahami; in Job, inquam, invaluit ira ejus, eò quòd justificaret ipse animam suam pra Deo*. ¶ *Ira*] Nam licet excandescere cum modo ubi de gloria Dei agitur. ¶ *Eliu*] Perperàm *Eliu* in Latinis. Nam quòd Græci scribunt Ἐλιοὺ necessitatis est, quia voces in medio non aspirant. In Ἐλιοὺς additum -ς, ut in Λευΐς, & *Jesus*, & *Judas*, & aliis sexcentis. Vide sis Observ. meas. ¶ *Barachel*] Quod scribunt בַּרַכְאֵל cum gemino (ּ) licèt in nonnullis cod. sit (ְ) sub Beth, *Barachiel*, i. בְּרַכְיאֵל. ¶ *Buzita*] הבוזי ὁ Βουζίτης *Buzita*, vel *Buzites*, à *Buz* filio Nahor fratris Abraham, ut communis opinio est. Sic cum articulo dicunt הישראלי *Israelita*. ¶ *De familia*] *Cognatione*, συγγενείᾳ. ¶ *Ram*] Quis iste fuerit quærunt interpretes.

Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

¶ *Ipse*] Job. ¶ *Justificaret*] *Justum diceret*. ¶ *Animam suam*] Seipsum. ¶ *Magìs quàm Deum*] Ad cujus comparationem nemo justus est. Sed quomodo *justificavit se magìs quàm Deum*? Murmurando contra eum, & querendo de iniquitate judicii.

3. *Et in tres*, &c.] Vulg. *Porrò adversùm amicos ejus indignatus est, eò quòd non invenissent responsionem rationabilem, sed tantummodo condemnassent Job*. Lxx Καὶ κατὰ τῶν τειῶν δὲ φίλων ὠργίσθη σφόδρα, διότι οὐκ ἠδυνάσθησαν ἀποκριθῆναι ἀντίθετα Ἰώβ, καὶ ἔθεντο αὐτὸν εἶναι ἀσεβῆ, *Et verò adversùs tres amicos iratus est valde, eò quòd non potuerant respondere opposita ipsi Job, & posuerant ipsum esse impium*. Tharg. *Et in tres socios ejus invaluit ira ejus, eò quòd non invenissent responsionem, & condemnassent Jobum*. ¶ *Socios ejus*] Jobi videlicet. ¶ *Ira ejus*] Elihu filii Barachel. ¶ *Eò quòd*, &c.] Iniquissimum est condemnare illum quem non possis convincere, ad cujus rationes nequeas respondere: quod hodie nimis pervulgatum est. ¶ *Et condemnassent Jobum*] Tanquam improbum & reum sontem: quod est Judicis, non partium. Simul ergò utramque personam sustinebant. Priùs erat *& condemnassent Deum*: id quia durum videbatur, Scribæ mutarunt in *Jobum*. De hac Scribarum correctione quid sentiendum sit dicam aliàs, si Deus voluerit. Vide nunc, si placet, Petrum Galatinum De arcanis cath. veritatis l. 1. c. 8. & Mercerum h. l. Nam est ex 18 illis locis quæ à Scribis correcta fuerunt: si bene, tum corrupta olim fuerunt Biblia Ebraica; si malè, tum hodie corrupta sunt.

4. *Porrò Elihu*, &c.] Vulg. *Igitur Elihu exspectavit Job loquentem, eò quòd seniores essent qui loquebantur*. Lxx Ἐλιοὺς δὲ ὑπέμεινε δοῦναι ἀπόκρισιν Ἰώβ, Ἰώβ, ὅτι πρεσβύτεροι αὐτοῦ εἰσιν ἡμέραις, *Elius autem sustinuerat dare responsionem Job, quoniam seniores ipso erant diebus*. Tharg. *Et Elihu exspectarat Jobum in verbis, quia seniores erant illi diebus*: exspectaverat dum verba sua finiret, & videret num cæteri, qui ætate provectiores erant, ad ea respondere possent. Nam hic honor debetur ætati. Juvenes debent senibus in loquendo cedere.

5. *Videns itaque*, &c.] Vulg. *Cùm autem vidisset quòd tres respondere non potuissent, iratus est vehementer*. Lxx Καὶ εἶδεν Ἐλιοὺς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόκρισις ἐν στόματι τῶν τειῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ αὐτοῦ, *Et vidit Elius quòd non esset responsio in ore trium virorum, & indignatus est irâ suâ*. Tharg. *Et vidit Elihu non esse responsionem in ore trium virorum, & invaluit ira ejus*. Malè habebat ipsum quòd, cùm senes essent, non possent Dei honorem meliùs vindicare ac defendere. Cætera plana sunt, nec egent explicationis.

6. *Et respondit*] *Exorsus est sermonem*, *cœpit loqui*. Sic ἀποκριθῆναι sumitur aliquoties in N. F. *Respondit Jesus*. Rectè igitur Lxx ὑπολαβὼν *excipiens sermonem*. Vide Matth. 11. 25. & Mar. 11. 14. Autor Synonymorum Ebr. in חלל notat ענה sumi pro *exordiri*, *incipere*; & R. D. pro דבר *loqui* Jer. 23. 38. & Ezec. 13. 3. Hinc מענה *verbum*: ut ubi legimus *Responsum molle*, i. sermo mollis. Vulg. *Respondensque Eliu filius Barachel Buzites dixit, Junior sum tempore, vos autem antiquiores: idcirco demisso capite veritus sum vobis indicare meam sententiam*. Lxx Ὑπολαβὼν δὲ Ἐλιοὺς ὁ τοῦ Βαραχιὴλ ὁ Βουζίτης εἶπε, Νεώτερος μέν εἰμι τῷ χρόνῳ, ὑμεῖς δέ ἐστε πρεσβύτεροι.

διὸ ἡσύχασα φοβηθεὶς τοῦ ὑμῖν ἀναγγεῖλαι τὴν ἐμαυτοῦ ἐπιστήμην, *Suscipiens autem Elius filius Barachiel Buzites dixit, Junior quidem sum tempore, vos autem estis seniores: quare silui timens in vobis annunciare meam ipsius scientiam.* Chrysost. *Cæteri,* γνῶσιν, *cognitionem.* Tharg. *Respondit que Elihu filius Barachel Buzita, & dixit, Parvus ego diebus, & vos decrepiti: expavi & timui indicare scientiam vobis.* ¶ *Buzites*] Vel *Buzita:* nam uterque erat Buzita. Sed præstat ad filium referre. Hîc omisit *ex cognatione Ram.* ¶ *Parvus ego,* &c.] Hic alium versum inchoant quædam exemplaria. *Parvus diebus,* i. minor ætate, aut junior, non ità provectus. ¶ *Diebus*] Diebus vitæ, annis. ¶ *Decrepiti*] Qui in ultima senectute. A Græcis ἐσχατογήρωντες vocantur. Incipit autem hæc senectus ab anno octogesimo. ¶ *Expavi*] *Exhorrui, veritus sum.* זחל videtur idem esse cum דחל, Daleth in Zain versâ. Sic נועך explicatur per נדעך *exstinctus fuit.* Alii ex Arabica significationem petunt, ubi sign. *retrocedere.* Quidam etiam interpretantur *reptilium more demisi me:* quod noster in mente habuit referens *demisso capite veritus sum.* ¶ *Sententiam meam*] De hac socii vestri calamitate.

7. *Dixi,* &c.] Apud me cogitavi. Vulg. *Sperabam enim quòd ætas prolixior loqueretur, & annorum multitudo doceret sapientiam.* LXX Εἶπα δὲ ὅτι οὐχ ὁ χρόνος ἐστὶν ὁ λαλῶν, ἐν πολλοῖς δὲ ἔτεσιν οἴδασι σοφίαν, *Dixi non esse tempus quod loquitur, & in multis annis noverunt sapientiam.* Tharg. *Dixi, Dies loquentur, & multi annorum notam facient sapientiam. Multi annorum* ut *Sapientes mulierum, Canum degeneres, Nigra lanarum,* &c. ¶ *Dies*] Pro *dies multi,* aut *longi:* quæ alibi *longitudo dierum* dicitur. Sic,

Longa dies homini docuit parere leones.

¶ *Loquentur*] Vel *loquantur;* & repete *sapientiam* ἀπὸ κοινοῦ ex sequentibus. ¶ *Multitudo annorum*] Anni multi. Nomen רוב collectivum est, ut *turba ruunt;* aut est constructio qualis apud Mosen, *Vox sanguinum fratris tui clamant;* ubi verbum refertur ad proximum pluralem. ¶ *Notam facient*] *Docebunt.* Suprà, *cum decrepitis sapientia.* Nam longo rerum usu comparatur & multâ experientiâ. Quò diutiùs autem quis vivit, eò plura experiendo discere potest.

8. *Profectò*] *Certè, Utique, Verè, Verùm.* Vulg. *Sed, ut video, Spiritus est in hominibus, & inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam.* LXX Ἀλλὰ πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, πνοὴ δὲ Παντοκράτορός ἐστιν ἡ διδάσκουσα, *Sed Spiritus est in hominibus; spiratio autem Omnipotentis est quæ docet.* Tharg. *Verè spiritus propheticus est in filio hominis; & sermo Omnipotentis dat eis intelligentiam.* ¶ *Spiritus*] Dei Omnipotentis. Artes, linguæ sunt externa adminicula; internum auxilium est à Deo, qui mentes nostras illustrat, sine quo nihil possumus in Divinis intelligere aut sapere. ¶ *In homine*] In homine misero ac ærumnarum pleno. ¶ *Flatus*] *Afflatus, inspiratio.* Deus inspirat cui vult intelligentiam; quam neque multa ætas neque doctrina aut industria hominis dare possunt. ¶ *Omnipotentis*] *Saddai.* Hoc nomen non potest deduci à שדד, si verum quod vir doctus observat, nomina illius formæ derivari à verbis quiescentibus Lamed He, quale est רמי *impostor, deceptor.* Tamen שמי antiqui interpretantur ac si esset à שמם *desolavit.* ¶ *Intelligere facit eos*] Vel *intelligentes facit eos,* ut apud Plautum, *qui te flentem facit.*

9. *Non,* &c.] Vulg. *Non sunt longævi sapientes, nec senes intelligunt judicium.* LXX Οὐχ οἱ πολυχρόνιοί εἰσι σοφοί, οὐδ' οἱ γέροντες οἴδασι κρίμα, *Non longævi sunt sapientes, neque senes noverunt judicium.* Tharg. *Non magnates sapiunt, & senes intelligunt judicium.* ¶ *Magni*] *Magnates,* & qui in dignitate aliqua sunt. Nam dignitas non adfert sapientiam. רב *magnus,* ut Prov. 26. 10. *Magnus format omnia,* i. Deus. Quid si, *Non multi dies sapiunt?* vel *Non multi anni,* i. πολυχρόνιοι. Sic Græci. Usitatè *multus:* unde *Rab,* & *Rabbi, magister,* qui multam eruditionem habet, multùm eruditus est. Sic *magister* à *magis.* ¶ *Sapiunt*] *Sapientes sunt.* ¶ *Nec senes*] Ad verb. *& senes;* repeti autem debet negatio ex præcedenti membro. Hîc nomen est ætatis, ut videtur: alibi *sapientes* notat. Nam senes ut plurimùm sapientiâ pollent. ¶ *Judicium*] *Ipsum jus,* quod rectum & æquum est. Sæpe enim Deus senibus, qui per ætatem sapientes esse deberent, sensum adimit, sic ut æqua videre non possint. Dei donum est verè sapere.

10. *Ideo dixi,* &c.] Vulg. *Ideo dicam, Audite me: ostendam vobis etiam ego meam sapientiam:* aliàs *meam scientiam;* quæ scriptura cum Ebræo, Chaldæo Græcóque textibus convenit. LXX Διὸ εἶπα, Ἀκούσατέ μου, καὶ ἀναγγελῶ ὑμῖν ἃ οἶδα. *Ideo dixi, Audite me, & annunciabo vobis quæ novi.* Tharg. *Propterea dixi, Accipe à me: indicabo scientiam meam ego quoque.* ¶ *Audi me*] O Job. In Thargum קביל מני potest reddi *Audi me.* Nam qui audit, ab alio *accipit* quod audit. ¶ *Scientiam meam*] *Id quod scio, sententiam meam.*

11. *Ecce,* &c.] Vulg. *Exspectavi enim sermones vestros, audivi prudentiam vestram, donec disceptaremini sermonibus.* LXX Ἐνωτίζεσθέ μου τὰ ῥήματα· ἐρῶ γὰρ ὑμῶν ἀκουόντων ἄχρις οὗ ἐτάσητε λόγους, *Auribus percipite mea verba: dicam enim vobis audientibus, quoadusque exquiratis sermones.* Origenes, *Alia exemplaria post verba ista habent & hos versiculos,* Ἰδοὺ ἤκουσα τοὺς λόγους ὑμῶν, ἠνωτισάμην ἄχρι συνέσεως ὑμῶν, *Ecce audivi sermones vestros; auscultavi usque ad intelligentiam vestram. Cæteri autem interpretes sic reddiderunt,* Ἰδοὺ ἐξεδεξάμην τοὺς λόγους ὑμῶν, ἠκροασάμην ἐφ' ὅσον ἐξετάσητε λόγους, (Quæ sequuntur, ad sequentem versum pertinent) καὶ μέχρι τοῦ ἐφικέσθαι ὑμῶν συνιόντων, *Ecce excepi sermones vestros; auscultavi donec exquireretis sermones, & quoadusque vos perveniretis considerabam.* Tharg. *Ecce exspectavi verba vestra; auscultavi usque ad intelligentias vestras, donec investigaretis sermones.* ¶ *Exspectavi verba vestra*] Audivi vos patienter loquentes ad finem usque; exspectavi dum loqueremini & finiretis verba vestra. *Exspectat verba alterius* qui eum loquentem non interpellat: q. d. Non interpellavi vos loquentes. ¶ *Auscultavi*] *Auribus percepi.* אזין pro אאזין in futuro Hiphil. ¶ *Usque ad intelligentias vestras*] Usque dum sermones vestros probè intelligerem. Prudentis est non respondere priusquam intelligat rem de qua agitur. ¶ *Donec scrutaremini*] *Dum investigaretis.* ¶ *Sermones*] Res de quibus inter vos & Jobum socium vestrum controversia fuit.

12. *Et usque ad vos considerabam*] Alii, *Vos considerabam.* Sed עד emphasin habet, *usque ad intima vestra considerabam vos.* Aut positum עד pro אל *ad.* Vulg *Et donec putabam vos aliquid dicere, considerabam: sed, ut video, non est qui possit arguere Job, & respondere ex vobis sermonibus ejus.* LXX Καὶ μέχρι ὑμῶν συνήσω, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν τῷ Ἰὼβ ἐλέγχων ἀνταποκρινόμενος ῥήματα αὐτοῦ ἐξ ὑμῶν, *Et usque ad vos intelligam, & ecce non erat ipsi Job qui argueret, qui vicissim responderet verbis ejus ex vobis.* Tharg. *Et ad vos usque consideravi, & ecce non erat qui Jobum redargueret, respondens verbis ejus ex vobis.* ¶ *Non est Jobo redarguitor*] Qui eum redarguat ità ut oportet. ¶ *Qui respondeat sermonibus ejus*] Qui appositè respondeat ad rationes quas produxit. ¶ *Ex vobis*] Pertinet ad præcedentia, *Non est ex vobis,* i. quisquam vestrûm.

13. *Ne quando*] Μή ποτε. Ità פן meliùs redditur quàm *Ne forte.* Vulg. *Ne forte dicatis, Invenimus sapientiam: Deus projecit eum, non homo.* LXX Ἵνα μὴ εἴπητε, Εὕρομεν σοφίαν Κυρίῳ προσθέμενοι· ἀνθρώπῳ δὲ ἐπετρέψατε λαλῆσαι τοιαῦτα ῥήματα, *Ut ne dicatis, Invenimus sapientiam Domino adjecti: homini autem permisistis loqui talia verba.* Chrysost. *Neque dicatis, Hoc ipsum sapienter fecimus, quod ad Dei partem nos applicavimus, ejúsque justitiam defendimus: nihilominus enim peccastis, quando Job redarguere non potestis.* Aug. *Deus abjecit eum, & non vir.* Tharg. *Ne forte dicatis, Invenimus sapientiam: Deus impulit eum, non vir.* ¶ *Invenimus sapientiam*] *Adepti sumus sapientiam, dicendo, Deus impellit eum, non vir.*

Hoc saltem est sapientiæ indicium & argumentum contra Jobum evidens, quòd asseramus eum à Deo puniri, non ab homine. Deus certè, qui justus est, neminem temere affligit. Alii, *Invenimus sapientiam*, Rem acu tetigimus, & ipsum cardinem in quo tota controversia nostra vertitur de Jobo. ¶ *Propellit*] *Vexat, affligit.* ¶ *Non vir*] *Non homo*; איש & אדם invicem cedunt, & se mutuò explicant: notavi aliàs.

14. *Neque*, &c.] Vulg. *Nihil locutus est mihi; & ego non secundùm sermones vestros respondebo illi.* Aug. *& sermonibus vestris non respondebo ei.* Tharg. *Non ordinavit ad me verba, & sermonibus vestris non respondebo ei.* ¶ *Instruxit ad me verba*] *Ordinavit ad me orationem*, locutus est ad me. Nota phrasin, *Instruere verba ad aliquem* pro *cum ipso loqui*, ut rectè interpres noster, *Nihil locutus est mihi.* ¶ *Neque sermonibus vestris*, &c.] *Nec rationibus vestris respondebo ei*: q.d. Non utar iis argumentis quibus vos usi estis adversùs eum. ¶ *Respondebo*] *Redire faciam*, sub. *verbum*; i. respondebo.

15. *Consternati sunt*, &c.] *Territi, Perculsi*, ad responsiones Jobi scilicet. Vulg. *Extimuerunt, nec responderunt ultrà, abstulerunt à se eloquia.* Lxx Ἐπτοήθησαν, οὐκ ἀπεκρίθησαν ἔτι, ἐπαλαίωσαν ἐξ αὐτῶν λόγους, *Exterriti sunt, non responderunt ultrà, veteres fecerunt ex se sermones.* Schol. *Suos ipsorum sermones veteres & putridos & inutiles suo ipso silentio ostenderunt.* Tharg. *Contriti sunt, non responderunt ultrà, remota sunt ab eis verba.* ¶ *Non responderunt ultrà*] *Nihil ei ampliùs responderunt*: nam magis muti quàm pisces. ¶ *Transtulerunt à se verba*] Posses reddere *translata sunt ab eis verba*: q. d. Adempta eis omnis loquendi facultas, ut qui adducuntur ad metam, non loqui. Cujus farinæ sunt, *Nunciavit Davidi*, pro *nunciatum est*; *Hâc nocte animam tuam tollent à te*, pro *anima tua tolletur à te*; *Reputavit ei pro justitia*, ἐλογίσθη, *reputatum fuit.*

16. *Exspectavi*] Dum responderunt ad argumenta socii Job. Vulg. *Quoniam igitur exspectavi, & non sunt locuti: steterunt, nec ultrà responderunt.* Lxx Ὑπέμεινα, οὐ γὰρ ἐλάλησαν, ὅτι ἔστησαν, οὐκ ἀπεκρίθησαν, *Sustinui, non enim locuti sunt; quia steterunt, non responderunt.* Cæterùm ἐλάλησα habet ed. Compl. quam nunc secutus sum, & ità videtur legisse S. Aug. quanquam in Rom. & aliis nonnullis ἐλάλησα *locutus sum.* Tharg. *Exspectavi, quia non loquebantur; siluerunt, & non responderunt ultrà.* ¶ *Quia*] Vel *sed*, ut fit כי pro כי אם. ¶ *Non sunt locuti*] Vel *non loquebantur.* ¶ *Steterunt*] *Tacuerunt, siluerunt.* Sic interpretatur Chaldæus. *Stare* pro *tacere* notavimus & suprà 30, 20. Vide notas ad illum locum. & Merceri commentarium. Licet etiam exponere *constiterunt attoniti.* Hîc כי reddimus per ἀλλά *sed.*

17. *Respondebo*] אֶעֱנֶה dicimus promiscuè & אַעֲנֶה, ut יְהוָה *faciam* & אֶעֱשֶׂה. Sic יְהוֶה, unde *Jave*, & יִהְיֶה *erit.* Semel inveniri cum (-) notat Massora. Vulg. *Respondebo & ego partem meam, & ostendam scientiam meam.* Lxx Ὑπολαβὼν δὲ Ἐλιοῦς λέγει, Πάλιν λαλήσω, *Suscipiens autem Elius ait, Rursus loquar.* In Comment. Græcis, ὅτι ἀποκριθῶ κἀγὼ μέρος, *quare respondebo & ego partem*, i. pro mea virili parte. In aliqua editione utrumque legitur. Tharg. *Respondebo & ego partem meam, indicabo scientiam meam etiam ego.* ¶ *Partem meam*] *Pro mea parte.* ¶ *Scientiam meam*] *Sententiam meam.*

18. *Quia sum*, &c.] Vulg. *Plenus sum enim sermonibus, & coarctat me spiritus uteri mei.* Lxx Πλήρης γάρ εἰμι ῥημάτων· ὀλέκει γάρ με τὸ πνεῦμα τῆς γαστρός, *Plenus enim sum verborum: perdit enim me spiritus ventris.* Tharg. *Quia plenus sum sermonibus, arctat me spiritus uteri mei.* ¶ *Plenus sermonibus*] Tralatio à Muliere gravida, quæ *plena* vocatur; & legimus, *Virgo Deo repleta.* Ut igitur mulier prægnans non potest continere fœtum in utero, sic nec ego sermones meos. ¶ *Coarctat me*, &c.] Cogitationes quæ in corde adeò me arctant & premunt ut diutiùs eas continere nequeam foràs prodire volentes. ¶ *Spiritus*] Animi sensus & cogitatus. ¶ *Uteri mei*] Aut *ventris mei*, i. cordis. Nam *venter* pro *corde* usurpatur, ut Psal. 40. 8. *& legem tuam in medio ventris mei.* Hab. 3. 16. *commotus est venter meus.* Joh. 7. 38. *flumina ex ventre ipsius fluent.* Theophylactus ad h. l. *Ventrem cor nominat tropo Ebraico, sicut & David innuit, Legem tuam in medio ventris mei.* Suprà 15, 35. *Venter eorum parat dolum.* *Spiritum* autem pro *animi sensu* & Salomo usurpat cùm ait *stultum omnem spiritum suum educere.*

19. *Ecce*, &c.] Vulg. *En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas novas disrumpit.* Lxx Ἡ δὲ γαστήρ μου ὥσπερ ἀσκὸς γλεύκους ζέων δεδεμένος, ἢ ὥσπερ φυσητὴς χαλκέως ἐρρηγώς, *Venter autem meus ut uter musto fervens ligatus, aut veluti follis ærarii disruptus.* Tharg. *Ecce venter meus ut vinum novum non aperitur, ut lagena nova finditur.* ¶ *Venter meus*] Cogitationes cordis mei. ¶ *Sicut vinum*] Chald. *sicut vinum novum*, & noster *quasi mustum.* Sym. quoque ὡς οἶνος νέος. Sed *mustum* propriè תירש dicitur. יין autem *vinum* sign. in genere, hîc autem pro *musto* sumi videtur, quoniam abs eo periculum maximum vasis nisi dolium aperiatur, quod Belgicè dicunt **lucht geven.** Sunt qui *vinum* hîc interpretantur *utrem vini*, ut Lxx ἀσκὸς γλεύκους *uter vini dulcis*, aut *musti.* ¶ *Quod non aperitur*] Vinum non *aperitur*, sed vas in quo vinum. *Aperiri* autem dicitur quando ei lux datur. ¶ *Sicut utres novi*] Ut utres novi disrumpuntur à musto si non aperiantur, sic venter meus non valens ampliùs continere cogitationes suas. *Utres* hîc אבות vocantur; quod nomen terminatione femininum masculinè construitur.

20. *Loquar*, &c.] Vulg. *Loquar, & respirabo paululùm: aperiam labia mea, & respondebo.* Lxx Λαλήσω, ἵνα ἀναπαύσωμαι ἀνοίξας τὰ χείλη, *Loquar, ut requiescam aperiens labia.* Tharg. *Loquar, & respiratio erit mihi ipsi, aperiam labia mea, & respondebo.* ¶ *Respiratio*] Vel *dilatatio.* *Latum* & *arctum* opponuntur. Si non loquor, venter meus in arcto est; si loquor, dilatatur. ¶ *Aperiam labia mea*] Loquar. Sed *aperire* aliquis potest *labia* qui tamen non loquatur: ideo subjicit, *& respondebo*, i. dicam: latè enim hîc sumitur, ut alibi passim in hoc libro. Dicunt etiam *aperire os* eodem sensu. Sed & *aperio* simpliciter: unde Psal. 49. 4. *aperiam in cithara ænigma meum*, i. loquar. In libro Musar sæpe obvium *aperuit, & dixit.*

21. *Ne nunc*, &c.] Ne habeam respectum personarum aut rationem cujusquam in hac mea disceptatione. Licet etiam vertere, *Non accipiam*, ut sit אל pro לא, quæ Enallage insolens non est. Vulg. *Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo.* Lxx Ἄνθρωπον γὰρ οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βροτὸν οὐ μὴ ἐντραπῶ, *Hominem enim non verebor, sed neque erga mortalem confundar.* Tharg. *Non nunc accipiam faciem viri, & hominem non cognoscam.* ¶ *Ad hominem non loquar*, &c.] Ad verb. *ad hominem non cognominabo*, i. non utar cognomento, h. e. cognomentis & tectis titulis. Quidam *ad hominem non loquar mutato nomine.* כנה, inquit Mercerus, *est occultè aliquem designare, cognominare, titulis & tectis verbis loco nominis proprii uti, & per ambages aliquid dicere quod simpliciter dici poterat, vitandi odii vel captandæ benevolentiæ causâ.* Paulò pòst כנה explicat *adulari, ad gratiam loqui, assentari.*

22. *Quia non*, &c.] Vulg. *Nescio enim quamdiu subsistam, & si post modicum tollet me Factor meus.* Lxx Οὐ γὰρ ἐπίσταμαι θαυμάσαι πρόσωπα· εἰ δὲ μή, καὶ ἐμὲ σῆτες ἔδονται, *Non enim novi admirari vultus: alioquin & me tinea edent.* Tharg. *Quia nescio cognoscere, ferè suscipiet mihi faciem qui fecit me.* ¶ *Cognomentis uti*] Aut *epithetis*, ut solent qui alicui adulantur & palpum faciunt. Verbum è verbo, *nescio ut cognominem.* *Cognominare* autem est ad gratiam loqui, ut dictum est. Dicit ergò se imperitum esse assentationis. ¶ *Brevi*] כמעט *quasi modicum*, i. modico tempore, propediem. ¶ *Tolleret me*] *Auferret, abriperet.* Si adularer & ad gratiam loquerer, brevi tolleret me è medio. Quidam *combureret me*, quod verbum Ebræum etiam significat. ¶ *Factor meus*] Deus qui fecit, h. e. creavit, me. Alibi *factor meus* aliud significat.

IDEM.

IDEM.

1. כי הוא צדיק בעיניו. Sym. διὰ τὸ αὐτὸν δίκαιον φαίνεσθαι ἐπ' αὐτῶν, *propterea quòd ipse justus appareret coram illis*] Verior interpretatio Hieronymi, *eò quòd justus sibi videretur:* nam in fonte בעיניו, non בעיניהם. Quædam etiam exempl. Græca habent ἐναντίον αὐτῶ.

8. אכן רוח היא באנוש. Sym. Ὄντως δὲ πνεῦμα Θεοῦ ἐστιν ἐν ἀνθρώποις, *Revera autem Spiritus Dei est in hominibus.*

11. הן הוחלתי לדבריכם אזין עד תבונותיכם עד תחקרון מלין. Οἱ ἕτεροι, Ἰδὲ ἐξεδεξάμην τοὺς λόγους ὑμῶν, ἠκροασάμην ... ἐφ' ὅσον ἐξητάζετε λόγους, *Ecce, admisi sermones vestros: audivi quamdiu inquiritis sermones*] Vel *quatenus scrutamini.*

12. ועדיכם אתבונן. Alii, καὶ μέχρι τῶν ἐφικέσθαι ὑμῶν, ἐνενόουν] Ἐφικνέομαι, *attingo, pertingo*; item, *assequor, consequor.* ¶ *Considerabam, cogitabam, animo ac mente concipiebam.*

18. הציקתני. Sym. συγκαίει *simul urit*] *Comburit.* Santes *coarctavit me.*

19. כיין לא יפתח. Sym. ὡς οἶνος νέος ἀδιάπνευστος, *ut vinum novum non perflabile*] *Quod non habet perspiratum.* Vult dicere, *quod per poros & spiritales meatus non exhalatur*; vel, *quod in vase undique occluso adservatur.* Nam sæpenumero vinum illud in causa est cur vasa disrumpantur. Verbum è verbo, *sicut vinum quod non aperitur.* Significat autem puto vas in quo vinum. Quale illud, *& vina coronant:* nam non vina coronabant, sed pocula in quibus vinum continebatur.

GROTIUS.

2. DE *cognatione Ram*] i. Syrus origine. Nam Buzus Nachoris Syri filius. *Ram* & *Aram* inter se commutantur: diximus de eo ad Lucam 3.33.

3. *Sed tantummodo condemnassent Job*] Sic emendarunt Legisperiti, posuerúntque את איוב, cùm olim legeretur יהוה.

6. *Iccirco demisso capite veritus sum*] In textu *expavi & timui.* In Chaldæo דחל est *timere.* Literæ autem ד & ז sunt affines, faciléque inter se commutantur. Non longè abit Arabicum زحل quod *retrò cedere* significat.

21. *Deum homini non æquabo*] Heb. *Hominem non agnominabo.* Sic & commate sequente. Sensus est, Non tribuam illi magnifica ἐπίθετα. Non dicam, *Vir optime, Vir sapientissime, Vir admirande.* אל hîc præpositio est.

CODURCUS.

SUperioris capitis finis fuit, Tandem conticuisse Jobum. Propheta refert hoc capite tres amicos ejus suprà nominatos nihil subjecisse, atque silentii eorum causam reddit. Sed cùm non probaret eorum factum Elihu, qui cum illis aderat, cui non fuerat satisfactum, & multa volvebat animo adversùs Jobi sententiam, ex illorum silentio, quod intempestivum judicat, dissertationis liberrimæ atque fusissimæ ansam arripit; quæ sex capitibus patet. De qua dissertatione non possum quin dicam quod de terra Ægypto Homerus, inesse illi

Φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

quæ suo loco indicabimus. Maximo autem verborum ambitu & apparatu orditur hîc Elihu; quod prætermittendum non est: hinc enim apparet ingenium viri quale fuerit. Cujus natales Propheta sedulò commemorat: dicit enim *filium Barachielis, Buzitam,* atque *è familia Ram* exstitisse: quod quidem ad rei gestæ certitudinem plurimùm confert. Sed non magis nobis innotescit tot cognominibus; quia qui fuerint Barachiel, Buz & Ram certò nobis non constat. Etsi Buz esse illum Nachoris fratris Abrahæ ex Milca secundum filium, de quo Gen. 22. non est alienum à verosimili. Ea tamen nota fuisse seculo quo scripta sunt non dubito. Itaque dicta ejus exploremus & expendamus. Non enim illis assentior qui in sententiam Elihu pedibus eunt, Jobi verba distorquentes & calumniantes, quorum non sunt assecuti sensum. Obiter observandum censeo Græcum interpretem attexuisse post verba illa *è familia Ram* τῆς Αὐσίτιδος χώρας, atque id satis temere factum ab illo.

1. *Quòd justus sibi videretur*] Nihílne ergò Jobo respondendum si justus? At tantò magis alloquio & solatio dignus fuit, tantò accuratiùs quæstio proposita tractanda & discutienda fuit, quòd justus tot ærumnis premeretur. Meritò igitur succenset Elihu. Sed Job quid peccaverat?

2. *Seipsum justificabat plusquàm Deum*] נפשו significat *seipsum.* Sic Jer. 3.11. צדקה נפשה *Israel rebellis seipsam justam præbuit plusquam Juda.* Hæc verò ex sententia Elihu dixit Propheta, non ex sua; cave aliter sentias: non enim illud ex superioribus Jobi verbis erui potest, sed sic visum Elihu. At planè contrarium professus est Job cap. 9. Ergò verba Jobi immeritò stomachum fecerunt Elihu Buzitæ; qui jure optimo succenset tribus illis, quia Jobum nullis argumentis convictum, sed constanter atque acriter justitiam causæ suæ asserentem, nihilominus damnaverant: fuit enim temerarium valde & iniquum eorum judicium. Sed longè gravissimum eorum peccatum fuit, si verum est quod Masora notat, hunc locum esse de 18 של תקון סופרים *ex emendatione Scribarum.* Et pro את איוב olim scriptum fuisse את יהוה, quod mutaverint Scribæ, & planè delentes illud in ejus locum את איוב subrogaverint. Si ità est, enimvero non potuit evincere aut inferre Elihu ex cujusquam trium illorum sermone, damnatum ab illis Deum; sed potiùs ex omnium silentio, quo arbitratus est prodidisse illos Dei causam: Ut cùm ageretur de gloria judiciorum Dei vindicanda, atque illi tacuerint cùm loqui debuissent, perinde esse censeat ac si Deum damnavissent, vel quòd illi tres viri dictis Jobi assensum præbuisse viderentur, quem existimavit Elihu sese præ Deo justificavisse; ità ut Jobi sententiam probare non possent quin Deum ipsum damnare viderentur. Quanquam Ab. Ezra non existimat hunc locum reliquis accensendum, cùm dicat, *Ii qui hoc asserunt sciunt quod planè me latet.* Sed illud Ab. Ezræ dictum posset etiam de omnibus illis decem octo locis intelligi. Verùm pluris esse debet autoritas Masoræ atque constans RR. omnium sententia quàm simplex unius negatio. Plura de illis 18 locis diximus suprà ad c. 7.

4. *Exspectaverat autem Elihu Jobum*] Commendatur prudentia & modestia Elihu, qui ætate minor majores natu reveritus est, neque ausus aggredi sermonem facere antequam omnes illi conticuissent, quanquam eorum dicta non probabat, cupiebátque ardentissimè dicere sententiam. Laudabile hactenus exemplum, atque junioribus imitandum, quos pudor & modestia maximè ornat. Sed modum in præfatione tenuisse Elihu non mihi videtur. Exordium enim inanes efflat glorias & vanâ confidentiâ nimiùm multùm turgescit. Neque ejus oratio est quasi alma pluvia, quæ plurima descendit in terræ gremium, atque arentia temperat arva (de qua Moses initio cantici; unde & Prophetæ *stillare* dicuntur) sed torrentis instar est intempestivi, qui per salebras & scopulos præcipitatus reboat, exundánsque per agros sternit arbores, sternit segetes, & verticosis voraginibus tandem absorbetur.

6. *Ego sum natu minimus*] Fronte principium πατεινοφρονοῦντος, sed mox effert sese & insolescit in his, *Etiam indicabo ego sententiam meam.* ¶ Verbum זחלתי tantùm hîc occurrit: at Benoni bis in regimine, nempe Deut. 32. & Mich. 7. זחלי עפר *serpentes* vel *repentes, humi.* Thargum *bruchum* & *limacem* זחלא & זחיל vocat. Ab. Ezra זחלתי interpretatur פחדתי *expavi.* Unde serpentes dictos putat זחלי עפר. quòd *ad eorum conspectum paveant homines.* Quæ ratio cur gigantes etiam אימים dicti. Hæc Ab. Ezra. Addit etiam esse alios qui interpretentur

זחלתי

וחלתי *retrocessi*; quòd in lingua Cedar, quæ est Arabica, vel Tartarorum, זחל est *retrocedere:* unde etiam serpentes ità dicti, quòd *incedentes avertant se retro ab homine.* Sed Jarhius interpretatur *metuere, timere.* Scilicet existimavit זחל idem esse quod דחל Chaldaicè. h. e. ירא, frequens in Thargum Jonathan, & Daniele, & דחילא *timorem* sign. Atque hîc etiam per verbum דחל interpretatur וחלתי. Nomen *elohim* pro *falso numine* positum Thirgemu דחלא, ut Jacob verum Numen appellabat פחד. Sed in Deut. 32. videtur Thargum intelligere זחלים *repentes, reptantes.* Sic sentio זחל esse primò *repere, serpere*; deinde etiam *metuere*, quia qui repunt videntur metuere. Verbum חוה Chaldaicum est, frequens in hoc libro; quinquies enim offenditur; semel Psal. 19. sæpius apud Danielem.

8. *Animus utique est in homine*] Hîc רוח & נשמה sunt synonyma. Sed נשמה hîc Deo tribuitur, pro quo רוח sæpe usurpatur quando de Spiritu Dei sermo est.

9. *Nec primates*] Ità רבים interpretor. *Longævos* Hieronymus vertit. Sed præstat intelligere de dignitatis & sapientiæ excellentia, ut alibi in Scriptura hâc notione occurrit, ut in libro Esther. Neque Gen. 25. ubi dicitur *major serviturus minori, senior* significatur, quia æquævi erant; sed potiùs *primogenitus*, qui aliquâ dignitate antepollebat. Hinc *Magistri* & *Domini* ità dicti inter Judæos circa ætatem Messiæ. ¶ *Nec senes quod rectum est*] Repetenda est in Hebræo ex priore membro negativa. Continet autem hîc versus sententiam Euangelicam, quæ est de rejecto Christo à Principibus Judæorum: fuerunt enim excæcati & infatuati, qui amarunt tenebras plusquàm lucem.

10. *Ego sententiam meam etiam indicabo*] Eadem verba repetit paulò infrà: unde facilè intelligas ejus viri linguam in udo fuisse.

11. *En exspectavi sermones vestros*] Videtur hæc præfari, ut sibi vicem attentionis rependerent quam illis præbuerat. Idque talionis lex postulabat, ut quemadmodum audiverat illos patienter, ipsi quoque mutuò aurium operam darent, neque tantulùm interpellarent. ¶ *Aures præbui sententiis vestris*] Verbum אזין notatur per Leith in Masora, quòd non aliàs occurrat positum pro אאזין contractè. ¶ עד תבונותיכם] Quædam exemplaria habent תכונותיכם per Caph. Idem sensus est, *Ego non modò patienter exspectavi cùm loqueremini, sed etiam cùm cogitaretis*, vel *disponeretis, quod elocuturi essetis. Quando restitabatis, nec vobis præsto erat ad manum sententia.* ¶ *Et sustinui donec verba quæreretis*] i. Postquam invenistis & disposuistis dicenda, ego etiam sustinui quando verba apta & ornata exquireretis. Ex his Elihu verbis intelligimus superiores Jobi & amicorum sermones magnâ animi contentione factos, atque imo de corde promptos & pensiculatos. Quod discrimen statuitur inter verba sapientum & voces inanes obstreperorum graculorum, quorum oratio ex ore nata fluitat; prudentium verò surgit ex pectore, ut de suo Ulysse cecinit Homerus.

12. *Atque in vos attento animo conversus sum*] עדיכם *usque ad vos.* Significatur animus attentus, qui totus versatur in re aliqua consideranda. Verbum התבונן suprà interpretati sumus.

13. *Nè fortè dicatis*] Hic versus non est interpretibus pervius. Missis omnibus alienis, simplex sensus est, Hæret vobis aqua; ad incitas verborum redacti estis. Neque est quòd ita causemini infantiam vestram; *Sapienter factum à nobis*; Hominem pervicacem & contumacem missum fecimus, atque illum Divinæ Providentiæ permisimus. *Eum coerceat & cogat in ordinem Deus, non homo.* Quando ità recalcitrat, nec monitis morem gerit, sed exacerbatur adversùs amica dicta, & remedium afferentibus convitium facit, atque in ipsum Deum insurgit, habeat Deum vindicem. Hic est sensus. Verba autem illa etiam extremo anathemati quadrarent, quod *Samatha* & *Maranatha* dictum, אל ידפנו לא איש. Ecclesiæ vocem non audit, aderit Dominus qui ferociam ejus contundat. Usurpari etiam potest hoc dictum in causa ancipiti, quando non liquet, & hæret animis Judicum scrupulus, maximè in causa capitali, אל ידפנו לא איש, *Deus illum coerceat, non homo.* Nostram interpretationem sequentia confirmant, in quibus subsannat iterum eorum ignaviam, atque magnificè sese effert. Namque à v. 14. ad finem capitis paratragœdat Elihu.

14. *Equidem sermonem*] Verbum ערך bene de oratione & vocibus dicitur. Est itaque ערך מלין *disponere orationem, verba meditari.* At Psal. 5. ponitur absolutè אערך לך *disponam tibi*, i. orabo te meditatis verbis. Hoc caput Chaldaismis scatet, ubi toties vox מלין etiam terminatione Chaldaicâ occurrit, & aliæ multæ, quas indicavimus.

15. *Verba illos deficiunt*] העתיקו מהם מלין *Verba recesserunt ab illis, remota sunt.* Ita Esa. 28. עתיקי משדים *remoti ab ubere, depulsi.*

17. *Respondebo etiam ego partem meam*] Verbum ענה non modò de eo dicitur *qui sermonem reciprocat*, sed etiam de *eo qui exorditur.*

18. *Plenus sum verborum*] Elegantissima est Metaphora, cujus venustatem non sunt assecuti interpretes. Nos quantum valuimus accessimus ad proprietatem vocum. Significat ergò se turgescere verbis quasi vento; &, nisi loquatur, fore ut findatur, crepétque quanto fragore novi utres musto pleni, quibus non est spiraculum.

19. אבות] Vox est quæ hîc tantùm exstat pluraliter: nam singularis אוב pluries, sed aliâ significatione: est enim *spiritus Pythonicus.* אבות Thargum interpretatur לגינין, Hieron. *lagunculas*, Hebræi נאדות *utres*; R. Ab. Ben Ezra, Rasi, alii. Hinc spiritus Pythonicus אוב dictus fortasse, quòd de ventre Pythonissarum resonaret. Unde mulierem Pythonissam Actuum Apost. 16. *ventriloquam* appellat Augustinus lib. 2. De doctr. Christ. Quas Græci ἐγγαστριμύθους dixere. 2 Reg. 21. inter Manassis piacula dicitur *fecisse* אוב *Pythonem*, vel *oraculum Pythonicum*, ועשה אוב. Variat Græcorum interpretatio. Quædam exempl. habent ἐποίησεν θελητὰς, στήλας, alia τεμένη. Sed Synodus Constantinopolitana 6. in Trullo can. 65. locum illum integrum afferens legebat ἐποίησεν ἐγγαστριμύθους. Ità etiam legebat Theodoretus in commentariis, laudatus in Schol. Græc. Bibl. Rom. edit. sed 1 Sam. 28. γυνὴ ἐγγαστρίμυθος Pythonissa dicitur: & spiritus Pythonicus etiam ἐγγαστρίμυθος dicitur. Certum est אבות hic esse genus vasis, vel *dolium*, vel *seriam*, vel *utrem*, vel *lagenam.*

21. *Ego quidem personam cujusquam non accipiam*] Virum gravem, censorium & severum jactitat se fore.

22. Verbum כנה hîc tantùm exstat & apud Esaiam. Hic est *circuitione uti & ambagibus, & troporum involucris rem obscurare*; *Res mutato nomine enunciare.* Hinc apud Grammaticos כנוי vox. ¶ *Ignoscat mihi*] Verbum נשא inter alia significata etiam *ignoscere, parcere, condonare*, ut Gen. 4. גדול עוני מנשא. Ergò quia rigidum animadversorem & liberum objurgatorem prædicaverat se, ut in illam partem potiùs peccaret, petit ut Deus ignoscat sibi. Loquendi genus satis familiare. Vernaculè, *Je suis un peu brusque & severe, je n'épargne personne. Dieu me le pardoint.* Quod non sunt assecuti interpretes.

CAP. XXXIII.

MUNSTERUS.

6. *Ex pulvere excisus sum*] Sunt qui exponunt נבראתי *creatus sum.* Loquitur humiliter cum Ijob, & non tam insolens fuit & crudelis erga virum sanctum sicut tres amici. Loquitur ex præmeditato corde, loquitur Divina, loquitur amicè & humiliter; quas conditiones omnes habere debent qui de rebus sacris disputare contendunt.

7. *Coactio mea*, &c.] Kimhi putat אכפי idem esse quod כף *manus*, ut sit sensus, *Manus mea tibi non erit gravis*; *tam humiliter loquar tecum.*

9. *Purus*

9. *Purus sum*] Post longam præfationem proponit tandem Elihu in quo Ijob reprehensibilem judicat, nempe *quòd dixerat se justum*, & *quòd Deus eum flagellarit non exigentibus peccatis ejus*, &c. Sententiæ istæ scribuntur supra c. 13, & 16.

14. *Semel loquitur Deus*, &c.] Potest hic locus & sic verti, *Semel loquitur Deus, & alterâ vice*, ei qui *non advertit illud*, ut sit sensus, quòd Deus variis modis hominem conatur retrahere à malo & perditione. Loquitur *nocte* ad hominem: & nè vanam putet esse *visionem, consignat* eam veluti *sigillo, castigatione* & flagello. Adjicit stimulos multiplicium languorum, & tam graviter sæpe attrectat obstinatos ut *anima* eorum *nè panem* quidem *desideret comedere, deficiat corpus*, deficiat *visus*, & *ossa* cum cute *promineant*, quæ antea sub crasso latebant corpore, & nihil redet nisi ut *anima* efflетur, & per *interfectores* morbos *vita* tollatur.

23. *Nuncius eloquens*] Hæc est alia via quâ Deus multos ad se vocat, scilicet per bonum doctorem & sincerum interpretemS. Scripturæ, sed qualem vix *unum ex mille* invenies.

24. *Inveni propitiationem*] h. e. Inveni medium per quod ille consecutus est propitiationem. Medium illud est morbus & doctrina sana.

25. *Reflorescet*] Liberabitur à morbo, & restituetur perfectæ sanitati.

27. *Considerabit homines*] h. e. Dicet omnibus hominibus, quomodo dono Dei liberatus sit à peccato. Alii sic exponunt, *Aspicit Deus homines, & solo aspectu convertit eos, ut se cognoscant peccatores.*

VATABLUS.

1. *Et quidem audi quæso* ואולם שמע נא] *Certè* [*Igitur*] *audi nunc.* ¶ *Ausculta* האזינה] *Auribus percipe.*

2. *Aperiam* פתחתי] Præt. Heb. pro fut. vel præs. ¶ *In palato meo* בחכי] *In faucibus meis*, i. in ore meo.

3. *Rectitudo cordis*, &c. יושר לבי אמרי] i. Veritatem loquar. ¶ *Et scientiam* ודעת] *Cognitionem, sententiam*: i. puram veritatem.

4. *Spiritus Dei fecit me*, &c. רוח אל עשתני וגו'] i. Nam & me Deus Spiritu suo condidit, & vitam tribuit mihi.

5. *Dispone* ערכה] Sub. *orationem tuam.*

6. *En ego juxta os tuum* הן אני כפיך] i. En ego adsum pro voto tuo: h. e. Habes quod optas: q. d. Invenisti talem disputationem qualem optabas: adsum, inquam, disputaturus pro Deo.

7. *Terror meus*, &c. אמתי לא תבעתך] i. Non incutiam tibi timorem. ¶ *Et manus mea* ואכפי] i. Percussio mea: h. e. non percutiam te, neque affligam.

8. *In auribus meis* באזני] i. Me audiente: q. d. Audivi te dicentem quod sequitur. ¶ *Et vocem sermonum audivi*, &c. וקול מלין וגו'] q. d. Hisce auribus te dicentem audivi.

9. *Innocens sum* חף אנכי] *Mundus sum.*

10. *Occasiones* תנואות] Ad verb. *discessiones*, i. occasiones discedendi à me & me relinquendi conatur invenire in me Deus. ¶ *Reputat me* יחשבני] Fut. Heb. pro præs.

11. *Posuit in compede*, &c. ישם בסד וגו'] Fut. Heb. pro præt. vel præs. i. *Continet quasi in compede*, vel *nervo, pedes meo*, efficítque ut nunquam fiam voti compos.

12. *Hâc viâ non es justificatus* הן זאת לא צדקת] i. Hâc ratione non vicisti causam tuam. ¶ *Major est* ירבה] i. Sapientior.

13. *Contendisti?* ריבות] Vel per præsens, *contendere audes.* ¶ *Omnia enim verba sua*, &c. כי כל דבריו לא יענה] Fut. Heb. pro præs. i. omnia arcana & secreta sua non revelat: q. d. Omnia bono nostro facit, quamvis non intelligamus.

14. *Uno* modo באחת] Ad verb. *in una*, sub. *via*: in ablativo. ¶ *Aut* etiam *duobus*, &c. בשתים לא ישורנו] Ad verb. *& in duobus* [vel, *duabus*, sub. *viis*] *non videbit illum*: sub. *priorem modum*, i. qui non perspexerit sive adverterit priorem illam rationem sive viam: q. d. Multis modis consulit Deus nostræ saluti; nonnunquam per revelationem, ut postea dicit.

15. *In dormitationibus super cubile* בתנומות עלי משכב] i. Dum quiescunt homines in lecto suo.

16. *Revelat aurem hominum* יגלה און אנשים] Fut. Heb. pro præs. & sing. pro plur. Hebraismus pro *solet monere homines*: q. d. Nonnunquam Deus avocat nos à malis per inspirationem. ¶ *Et castigationem*, &c. ובמוסרם יחתום] Repetendum verbum præcedens, *& revelat*, sive, *aperit castigationem eventuram illis quam sigillavit*: h. e. quam statuit sententiâ quasi sigillatâ se immissurum illis.

17. *Ut auferat*, &c. להסיר אדם מעשה] *Ut abjiciat* à se *homo opus*, sub. *pravum*: i. ut desistat ab instituto. ¶ *Abscondat* יכסה]. Sub. *Deus*: i. ut reddat hominem humilem: ut humiliet eum sub manu sua.

18. *Prohibeat* יחשך] *Retrahat, abstrahat, removeat*: i. Ut hâc ratione servet seipsum homo à corruptione, & nè pereat gladio.

19. *Corripitur etiam*, &c. והוכח וגו'] Loquitur de secunda via quâ Deus avocat nos à malis. ¶ *Et in multitudine*, &c. ורוב עצמיו איתן] Duplex est lectio רוב à רבב *multiplicavit*; quam lectionem secutus est noster interpres: & ריב à ריב *litigavit*: juxta quam lectionem quidam vertunt, *& dissidium* [*lis, contentio*] *ossium ejus vehemens est*: i. acerrimo dolore premitur.

20. *Et abominari facit*, &c. וזהמתו חיתו לחם] i. Anima ipsius fatigata morbo abhorrere facit eum *panem*, sive *cibum*. Alii vertunt, *Et abominatur eum anima ipsius*, nempe *panem*: ut ponatur relativum unà cum antecedente. ¶ *Desiderabilem* תאוה] Ad verb. *desiderii*, i. suavem.

21. *Deficit caro ejus à visione* יכל בשרו מראי] Fut. Heb. *deficiet*, &c. i. definit: vel, *desinet caro illius videri*: h. e. reddetur homo ipse macilentus. ¶ *Et confringentur*, &c. ושפו עצמותיו לא ראו] *Et elevabuntur* [*extabunt, eminebunt*] *ossa ejus* quæ priùs *non videbantur.*

22. *Et appropinquat*, &c. ותקרב לשחת וגו'] *Anima* pro ipso *homine*. Ipse tandem ad foveam sepulcralem proximè accedit: *& vita ejus appropinquat mortiferis* morbis, qui homines solent tradere morti. Pluribus verbis incommoda morborum describit.

23. *Interpretans unum ex mille* מליץ אחד מני אלף] *Qui interpretetur* [i. notum faciat] *unum ex mille*: i. qui ponat illi ante oculos millesimam partem beneficiorum Dei. ¶ *Rectitudinem illius* ישרו] Sub. *Dei*: i. Deum omnia rectissimè agere: sub. *& homo ille acquiescat*: *Tunc*, &c.

24. *Tunc miserebitur*, &c. ויחננו וגו'] *Tunc miserebitur* [sub. *Deus*] *ejus* hominis: *& dicet Angelo.* ¶ *Redime illum* פדעהו] i. Vindica illum ab interitu: q. d. Curabit Deus illum sanandum per Angelum. ¶ *Inveni propitiationem* מצאתי כופר] Subaudiendum aliquid, nempe, *& dicet illi, Inveni*, &c. i. Accepi, sive Suscepi, *propitiationem*, sive *redemptionem*: h. e. Volo esse illi propitius.

25. *Tenerior* רטפש] Semel tantùm invenitur hæc dictio in Sacris literis, ait doctus inter Hebræos, qui *molle & tenerum* interpretatur. Idem admonet quosdam existimare dictionem esse compositam ex רטב *viruit* & פש à פוש *crevit*: propterea quidam vertunt *succulentior* [*corpulentior*] *erit caro ejus quàm in juventute.* ¶ *Revertetur ad dies adolescentiæ suæ* ישוב לימי עלומיו] i. Erit eo habitu corporis quo erat in adolescentia sua.

26. *Et diliget eum* וירצהו] *Qui diliget eum.* ¶ *Ac videbit ejus faciem in jubilo* וירא פניו בתרועה] i. Summo favore prosequetur eum, concedétque ei omnia optata. ¶ *Justitiam suam* צדקתו] i. Fructum justitiæ suæ.

27. *Prospicit* ישר] Vel per præsens, *Contemplatur. Considerat*, sub. *Deus, donec resipiscant.* ¶ *Et non profuit mihi* ולא שוה לי] Sub. *quod feci*: *quia nullum ex malis operibus fructum consecutus sum*: *modò agnosco quòd* illa

illa quæ feci vana sunt. Ità doctus inter Hebræos. Alter, *& non feci ut æquum erat.* Chald. *& non fuit æquum mihi.* Alii, *Et non æquale fuit mihi*, i. *non recepi pro peccatis meis æqualia.*

28. *Redimet animam ejus* פדה נפשו] Sub. *Deus.* Præt. pro fut. Alii, Is *redimet animam suam.* Legitur & נפשי *animam meam.* ¶ *Et vita ejus* וחיתו] i. Anima ejus. De luce illa cœlesti intelligit: fruetur Dei conspectu. Legitur & וחיתי *& vitam meam.*

29. *Facit* יפעל] Ad verb. *operabitur.*

30. *Illustretur* לאור] i. Ut tandem sit conspicuus in medio viventium.

32. *Si sint sermones* אם יש מלין] i. Si suppetant sermones: q. d. Si tamen habes quod loqui possis.

33. *Et docebo te sapientiam* ואאלפך חכמה] i. Dicam tibi quæ redolent sapientiam Divinam.

CASTALIO.

4. *ME Omnipotentis Dei spiritus afflatúsque fecit ac vitâ donavit*] Homo sum, ut & tu, nè tibi eum Deo impar certamen esse conquueraris.

12. *Si major est homine Deus*] Ineptè facis qui velis disputare cum Deo, tanquam sis ei par. Est enim hoc eorum qui inter se æquales sunt, inter sese disputare & invicem rationes audire. Sed Deus tantò est homine major ut indignũ sit eum homini *reddere* omnium *rationem* quæ faciat. Nam rationem reddere ejus est de cujus facto rectum nécne sit dubitari potest. Deus is est de quo dicendum sit, *Ipse dixit*, ést que ejus autoritas pro ratione habenda. *Itaque semel quod pronunciavit, non iterat.* Interim *homines per somnia monet*, & *eorum pœnam concludit*; h. e. ostendit non esse disputandum cur ità malis afficiantur; sed pœnam esse certam atque fixam, & ejus autoris à quo non sit exigenda ratio. Quod dum facit, *detrahet homini facta*, h. e. ostendet eum nocentem esse, & ea fecisse ac peccasse propter quæ non sit superbiendum, sed oranda venia. Ità fit ut homo Dei magnitudinem animadvertens, sese submittat, atque ità veniam salutémque obtineat. Vide eadem penè cap. 36.

23. *Si quis ei adsit*] Sc. Ægroto. ¶ *Qui homini suum ostendat officium*] Persuadeat ut mores suos corrigat, Deóque supplicet.

24. *Sese invenisse mulctam*] Sibi illâ hominis correctione satisfactum dicens.

26. *Ejus vultum ovantis aspicit*] Eum aspiciens efficit ut ovet. ¶ *Hominique suam reddit innocentiam*] Hominem pœnâ liberat, datâ veniâ.

27. *Et ille homines intuens*] Palàm. ¶ *Illum non sibi par retulisse*] Pro merito punivisse.

CLARIUS.

4. *SPiritus Dei fecit me*] Non debes me, inquit, aversari ut profanum, nam agnosco & ego Conditorem meum.

6. *Et de eodem luto*] Loquitur humiliter cum Job; & non tam insolens est ac crudelis erga virum sanctum, sicut tres amici. Loquitur ex præmeditato, loquitur Divina, loquitur amicè atque humiliter: quas conditiones habere omnes debent qui de rebus præsertim sacris disputare contendunt.

9. *Mundus sum ego*] Post longam præfationem proponit tandem Heliu in quo Job reprehensibilem judicat, nempe *quòd dixerit se justum*, & *quòd Deus eum flagellaverit, & querelas atque occasiones adversùs eum invenerit, cùm non id exigerent peccata ejus*, &c. Sententiæ istæ scribuntur suprà cap. 13, & 16.

14. *Semel loquitur Deus*] Non exspectet, inquit, homo dum semper Deus rationem omnium judiciorum suorum reddat. Potest hic locus & sic verti, *Semel loquitur Deus & alterâ vice ei qui non advertit illud*: ut sit sensus, quòd Deus variis modis hominem conetur retrahere à malo & perditione. Loquitur *noctu ad hominem*, & nè vanam putet esse *visionem*, *consignat* eam veluti *sigillo*, *castigatione* & flagello. Addit stimulos multiplicium languorum, & tam graviter sæpe attrectat obstinatos, ut *anima* eorum *ne panem* quidem *desideret comedere*, *deficiat corpus*, deficiat *visus*, & *ossa* cum cute *promineant*, quæ antea sub pingui latebant corpore, & nihil restet nisi ut *anima* effletur, & per *interfectores* morbos *vita* tollatur. Illud tamen *ossa quæ tecta fuerant nudabuntur*, potest sic verti, *Conterentur ossa ejus, non videbuntur.*

23. *Angelus eloquens*] Hæc est alia via quâ Deus multos ad se vocat, scilicet per bonum doctorem & sincerum interpretem Scripturæ sacræ, sed qualem vix *unum ex mille* invenies. Per hunc ergò *miseretur ejus* Deus, atque hoc pacto *invenit propitiationem*, h. e. medium per quod ille assequitur propitiationem. Medium illud est morbus & doctrina sana. Sunt qui *Angelum* intelligunt Christum, magni consilii Angelum, per quem justificati sumus.

25. *Revertetur ad dies*] Liberabitur à morbo & restituetur perfectæ sanitati.

31. *Attende, Job*] Et hoc modestè atque humiliter. Hæc quidem, inquit, mihi videntur irreprehensa: si tamen habes quod objicias, objice; sin minùs, tu me audi, &, ut cœpi, docebo.

DRUSIUS.

1. *ENimvero audi*, &c.] *Et sanè*, *Veruntamen*, *Equidem.* Vulg. *Audi igitur, Job, eloquia mea, & omnes sermones meos ausculta.* Lxx Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ ἄκουσον, Ἰὼβ, τὰ ῥήματά μου καὶ λαλιὰν ἐνωτίζου μου, *Veruntamen audi, Job, verba mea, & auribus percipe locutionem meam.* Tharg. *Veruntamen audi nunc, Job, verba mea, & omnes sermones meos ausculta.* ¶ *Nunc*] Alii *quæso.* Sed *quæso* potiùs אנה dicitur. Hîc est נא *nunc.* ¶ *Eloquia mea*] *Verba mea.* ¶ *Omnia*] Qui omnia audit, nihil prætermittit. ¶ *Verba mea*] *Sermones meos.* ¶ *Auribus percipe*] *Ausculta.*

2. *Ecce nunc*, &c.] Vulg. *Ecce aperui os meum, loquatur* (aliàs *loquitur*, aut *loquetur*) *lingua mea in faucibus meis.* Lxx Ἰδοὺ γὰρ ἤνοιξα τὸ στόμα μου, καὶ ἐλάλησεν ἡ γλῶσσά μου, *Ecce enim aperui os meum, & locuta est lingua mea.* Excidit ἐν φάρυγγί μου *in faucibus meis.* ¶ *Aperui os meum*] Vel *aperio.* *Aperire os*, aut *labia*, & *aperire* simpliciter sign. *loqui*, licèt non omnis qui *aperit os* loquatur: idque sapientiæ tribuunt, cùm stulti os patulum semper habeant. Cum phrasi hac sæpe jungitur *dixit*, *locutus est.* Interdum per se *loqui* denotat, ut Psal. 38. 13. *sicut mutus non aperit os suum*, non loquitur. Nam muti aperiunt os, sed non loquuntur. Sic, *Aperiam in parabola os meum.* In libro Musar פתח ואמר *aperuit & dixit.* ¶ *In palato meo*] In ore meo. Nam lingua non est in palato, sed in ore. *Palatum* igitur hîc latè sumitur, ut totum os eo nomine comprehendatur. Aut dicit *in palato meo* quia intra palatum os movetur. Quid dico *intra palatum*? imò sub palato. Nam *palatum* oris cœlum, i. οὐρανός. Dicitur & *palatus.* Cicero, *Non sequitur ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatus.*

3. *Rectitudo cordis*, &c.] Vulg. *Simplici corde meo sermones mei, & sententiam puram labia mea loquentur*: aliter *scientiam puram.* Quod invenitur in uno MS. codice. Lxx Καθαρά μου ἡ καρδία ῥήμασιν, σύνεσις δὲ χειλέων μου καθαρὰ νοήσει, *Mundum est cor meum verbis, & intellectus labiorum meorum munda cogitabit.* Tharg. *Rectitudo cordis mei sermo meus, & scientia labiorum meorum purum loquitur.* Latinè, *In rectitudine cordis.* Simile, *Copia cibi novalis pauperum*, in novali. *Cor rectum* est cor sincerum & ab omni fuco alienum. Omnes sermones mei, inquit, proficiscuntur ex animo recto & sincero, nihil in iis simulationis. ¶ *Scientia labiorum meorum*, &c.] *Labia mea id quod sciunt purè loquuntur.* Scientia propriè non loquitur, sed labia loquuntur scientiam. ¶ *Purum*] *Purè*, ut *vespertinus agebat.* Quidam *scientiam labia mea puram loquuntur.* Probarem si non obstaret genus. ברור enim masc. est, & דעת *scientia* nomen fem. Quod autem

autem in fonte *loquuntur*, constructio ut *Vox sanguinum fratris tui clamant*, pro *clamat*. Sic 32. 7. *Multitudo annorum notam facient sapientiam*. Vide & 15.20. & 19.15.

4. *Spiritus Dei*] Per quem omnia creata sunt: unde Psal. 104. 30. *Emittis spiritum tuum, creantur*. In eo etiam vita. Suprà 27.3. *& spiritus Dei in naso meo*. Lxx Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἡ διδάσκουσά με, *Spiritus Divinus fecit me, spiratio autem Omnipotentis est quæ docet me*. Tharg. *Spiritus Dei fecit me, & sermo Omnipotentis vivificat me*. Vulg. *vivificavit me*. Cætera ut nos. ¶ *Fecit*] *Condidit, creavit*. ¶ *Spiraculum*] *Flatus, afflatus*. Respexit ad historiam Creationis Gen. 2. 7. *inspiravit in eo spiraculum vitæ*. ¶ *Vivificat me*] *Vitam dat mihi*, aut *in vita conservat me*.

5. *Si potes, responde mihi*] q. d. Facio tibi potestatem ad singula mea argumenta respondendi, si potes. Vulg. *Si potes, responde mihi, & adversus faciem meam consiste*. Lxx Ἐὰν δύνῃ, δός μοι ἀπόκρισιν, πρὸς ταῦτα ὑπόμεινον, σῦ δὲ κατ' ἐμὲ, *Si poteris, da mihi responsum, ad hæc sustine me, sta juxta me*. Tharg. *Si potes, responde mihi, ordina (sive dispone) coram me, consiste*. ¶ *Instrue*] Verba tua, ut suprà 32. 14. *rationes tuas*. ¶ *Consiste*] *Siste te*, ut Psal. 2. *Consliterunt Reges terræ*, &c. Sta quasi in acie ad pugnandum contra me, & convincendum me rationibus.

6. *Ecce ego*, &c.] Vulg. *Ecce & me sicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoque formatus sum*. Lxx Καὶ ἐγὼ κατὰ σε' ἐκ πηλοῦ διήρτισμαι σὺ ὡς καὶ ἐγὼ, *Et ego juxta te: de luto formatus es tu, sicut & ego*. Tharg. *En ego sicut tu pro Deo; ex luto evulsus sum etiam ego*. ¶ *Secundum os tuum*] Juxta sermonem tuum. Nam dixerat se optare ut posset coram Deo æquo causam suam agere. Id nunc ei offert, ac se Dei causam acturum spondet. ¶ *Excisus*] *Formatus, creatus*.

7. *Ecce terror*, &c.] Vulg. *Veruntamen miraculum meum non te terreat, & eloquentia mea non sit tibi gravis*: aliàs *& eloquium meum non sit tibi grave*. Lxx Οὐχ ὁ φόβος μου σε στροβήσει, οὐδὲ ἡ χείρ μου βαρεῖα ἔσται ἐπὶ σοί, *Non timor meus te turbabit, neque manus mea gravis erit super te*. Pro στροβήσει Aq. edidit ἐκθαμβήσει *terrebit, obstupefaciet*: quam lectionem habet Compl. Tharg. *Ecce terror meus non terrebit te, & onus meum super te non erit grave*, טוני pro טועני, elisâ literâ asperiore, quam literam è *Bel* & similibus consuetudo elegans Chaldaici sermonis evellit. ¶ *Exterrebit*] *Consternabit*. ¶ *Manus mea*] אכפי pro כפי *vola mea*, i. manus, plaga. Sic אורעי *brachium meum*. Suprà 13. 21. *Manum tuam à me summove, & terror tuus ne consternet me*. Non est autem dubium quin respexerit ad illum locum: unde libentiùs hîc sumpserim אכפי pro *manu mea*, licèt non nemo interpretetur *onus meum*, παρὰ τὸ אכף, quod *incurvare* & *urgere* denotat. Quidam divisim legunt אך פי *utique os meum*, i. sermo meus, eloquium meum.

8. *Profectò*, &c.] Vulg. *Dixisti ergò in auribus meis, & vocem verborum tuorum audivi*. Lxx Πλὴν εἶπας ἐν ὠσί μου φωνὴν ῥημάτων σου ἀκήκοα, *Veruntamen dixisti in auribus meis; vocem verborum tuorum audivi*. Tharg. *Verùm dixisti in auribus meis, & vocem sermonum audivi*. ¶ *In auribus meis*] Me audiente: q. d. *Hisce auribus audivi cùm hoc diceres*. Sic suprà 13. 17. *indicatio mea erit in auribus vestris*: ubi Senes ἀναγγελῶ ὑμῶν ἀκουόντων *nunciabo vobis audientibus*. ¶ *Vocem sermonum*] Aut *verborum*. *Vocem* hîc appellat sonum: verba tantùm sunt articulata. Alibi est *vox spinarum, vox tubæ, vox fluctuum tuorum*. Sic Virgilius,

———*Fractásque ad littora voces*.

Ubi *voces* non modò sonitum animalis ore editum Poeta vocat, sed strepitum undarum littoribus illisarum. *Voces* à *verbis* distinguit Augustinus De civit. Dei, l. 22. c.9. *Exsultabant in Dei laudem voces sine verbis tanto sonitu quantum aures nostræ ferre vix possent*. Huc refer *vox sanguinum, malitiæ*, &c.

9. *Mundus ego*, &c.] *Purus, Justus, Innocens*. Vulg. *Mundus sum ego & absque delicto; immaculatus, & non est iniquitas in me*. Lxx Διότι λέγεις, Καθαρός εἰμι, οὐχ ἁμαρτὼν· ἄμεμπτός εἰμι, οὐ γὰρ ἠνόμησα, *Quandoquidem dicis, Mundus sum, non peccavi; sine crimine sum, non enim inique egi*. Tharg. *Mundus ego absque rebellione; lotus ego, & non est iniquitas mihi*. ¶ *Absque prævaricatione*] *Absque peccato*, aut, ut noster, *absque delicto*. Nam פשע dicitur etiam de levioribus peccatis, quale est Mendacium. *Omne* autem *peccatum est prævaricatio Legis*. ¶ *Innocens*] Purus & mundus, ut qui pexi & loti sunt. Ideo Chaldæus habet *lotus*. Thema חפף *pexo*. Sed sunt qui à *tegendo* derivant, ut apud Davidem כסוי פשע dicitur, *cujus scelus tectum*, h.e. condonatum est. Minùs placet. ¶ *Non est iniquitas mihi*] *Nulla est in me*, aut *nulla mihi adhæret iniquitas*.

10. *Ecce*, &c.] Vulg. *Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi*. Lxx Μέμψιν δὲ κατ' ἐμοῦ εὗρεν· ἥγηται δέ με ὥσπερ ὑπεναντίον, *Accusationem autem contra me invenit, putavit autem me sicut contrarium*, sive *adversarium*. Tharg. *Ecce querelas contra me invenit, reputavit me pro inimico sibi*. ¶ *Confractiones*] Causas ad me confringendum & conterendum, sive ad omnes meos conatus abolendos & irritos faciendos: quod הניא sign. unde hîc תנואות *confractiones, contritiones*, & quasi *abolitiones*. Sunt qui reddunt *occasiones*, q. esset תואנות, literis transpositis. Alii *querelas*, i. תלונות *murmurationes*: quod Int. Chaldæus secutus est. ¶ *Adinvenit*] Ut solent qui alicui malè volunt: facilè adinveniunt aliquid quo inimico noceant; sicut vulgò dici consuevit, *Facilè inveniet baculum, si quis velit canem percutere*. ¶ *Pro hoste*] Ad verb. *in hostem*, i. quasi hostem, ac si hostis & inimicus ipsius essem; habet me pro inimico. Videtur in mente habuisse locum illum Job. 14. 17. *assuis ad iniquitatem meam*.

11. *Ponit in cippo pedes meos*] Me vinctum & constrictum tenet, nè quò elabar aut evadam. סד *cippus*, vinculi genus quo pedes includuntur, *compes*, ποδοκάκη. Vulg. *Posuit in nervo pedes meos, custodivit omnes semitas meas*. Lxx Ἔθετο δὲ ἐν ξύλῳ τὸν πόδα μου, ἐφύλαξε δέ μου πάσας τὰς ὁδούς, *Posuit autem in ligno pedem meum, & observavit omnes vias meas*. Tharg. *Posuit in compede pedes meos, observat omnes calles meos*. ¶ *Observat omnes semitas meas*] Ut solent qui aliquem observant. Et *semitas meas*, i. actiones meas. Aut *observat* & obsidet *vias meas*, nè quà elabi aut effugere possim.

12. *Ecce*, &c.] Vulg. *Hoc est ergò in quo non es justificatus: respondebo tibi, quia major sit Deus homine*. Lxx Πῶς γὰρ λέγεις, Δίκαιός εἰμι, καὶ οὐκ ἐπακήκοέ μου; αἰώνιος γάρ ἐστιν ὁ ἐπάνω βροτῶν, *Quomodo enim dicis, Justus sum, & non exaudivit me? Æternus enim est qui est super homines*. Tharg. *En in hoc non es justificatus, quoniam magnus est Deus supra hominem*. ¶ *In hoc*] Vel *hoc modo, hâc viâ*. ¶ *Non es justus*] Sis licèt justus, tamen in eo non es justus quòd cum Deo contendas, qui in omnes partes major est homine. Dei majestas te inexcusabilem reddit. ¶ *Respondebo*] *Dicam*, vel *dico*. ¶ *Quia*] Redundare videtur, ut ὅτι Matth. 2.23. *Quia Nazaræus vocabitur*. *Dico*, inquit, *tibi, Major est Deus immortalis homine mortali*: quocirca cum eo non est temere contendendum. ¶ *Major est*] ירבה *magnus est quàm homo mortalis*: רב *magnus*, & רבים *magnates*, qui & רברבים, geminatis syllabis, ut fit. Aut verte, *Plus est Deus quam homo*. ¶ *Homine*] *Homo* hîc *Enos* vocatur, à misera & ærumnosa ejus conditione: nam A N A S *doluit*, unde E N O S *plenus dolorum*.

13. *Quare igitur*, &c.] Vulg. *adversus eum contendis, quòd non ad omnia verba responderit tibi?* Lxx Λέγεις δὲ, Διατί τῆς δίκης μου οὐκ ἐπακήκοέ μου πᾶν ῥῆμα; *Dicis autem, Cur causam meam non exaudivit, meum omne verbum?* In Comment. Græcis & in Compl. est, Διατί τῆς δικαιοσύνης μου οὐκ ἐπακήκοε πᾶν ῥῆμα; *Cur justitia mea non audivit omne verbum?* Dictio δικαιοσύνης est etiam in alia quapiam editione. Chrysost. *Pro quibus Aquila ac Theodotio, ille quidem*, Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ἐνδικάσω; ὅτι πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ οὐκ ἀποκρίνεται, *Quid igitur contra eum judicio contendisti?* omnia

omnia enim verba ejus non ferunt responsum: hîc verò, Τί ἐν αὐτῷ διαδικάζῃ; πάντες γὰρ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀναντίῤῥητοι, *Quid igitur ipsum vocas in judicium? omnes enim sermones ejus sunt hujusmodi quibus contradici non potest.* Tharg. *Quid igitur cum eo litigas? quia omnes sermones suos non respondet.* ¶ *Cum eo*] Vel *adversùs eum.* ¶ *Contendis*] *Judicio litigas.* Nam ubi Deus pars adversa, ibi contra stimulum calcitrat qui sic litigat. רִיבוֹתָ meliùs redditur *contendisti.* Nam est præt. contractum pro הֲרִיבֹתָ. Sic Dan. 9. 2. בינתי *intellexi.* ¶ *Omnia verba sua non respondet*] *Omnia argumenta sua non dicit, non loquitur*: aut *in omnibus verbis*, h. e. judiciis, *suis non dicit*, cur hoc aut illud ità faciat. Quocirca non sapit qui cum eo contendit.

14. *Quia*, &c.] Vulg. *Semel loquitur Deus, & secundò ad ipsum non repetit.* Lxx Ἐν γὰρ τῷ ἅπαξ λαλῆσαι ὁ Κύριος, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐνύπνιον, *Semel enim loquatur Dominus, secundò autem somnium*: λαλῆσαι habet nostra ed. & Compl. i. *loqui*; sed in Comment. Græcis λαλήσει, & in Aug. *loquitur.* Etiam punctum est ante ἐνύπνιον, quod pertinet ad seq. versum. Tharg. *Quia uno sermone loquitur Deus, & secundò non opus est accipere illum.* שותא *sermo, loquela*, idem quod שׂיחה. ¶ *Semel*] באחת *unâ*, sub. *vice*, i. semel. ¶ *Loquitur*] Admonet hominem officii sui, vel per Prophetas, vel per somnium, vel denique alio quovis modo. Quidam *Uno modo loquitur Deus.* Sic Apostolus Ebr. 1. 1. *Multifariàm multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis*, &c. ¶ *Deus*] *Deus fortis.* ¶ *Bis*] *In duabus*, sub. *vicibus*, i. bis: quod uno verbo dicunt פעמים, aut *secundò*, i. iterum. Semel iterúmque loquitur Deus, unâ admonitione non semper contentus. ¶ *Non aspicit*] *Homo non aspicit*, h. e. non considerat aut intelligit. Quidam *secundò non respicit*, non iterat, non retractat. ¶ *Illud*] Quod Deus loquitur, & de quo admonet hominem. Sunt qui maluerunt, *iterum loquitur ad eum qui non considerat primam vicem.* Ità vertendum erit *& non aspicit illam.*

15. *In somnio* &c.] Vulg. *Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo.* Lxx Ἐνύπνιον, ἢ ἐν μελέτῃ νυκτερινῇ, ὡς ὅταν ἐπιπίπτῃ δεινὸς φόβος ἐπ᾽ ἀνθρώπους ἐπὶ νυσταγμάτων ἐπὶ κοίτης, *Somnium, aut in meditatione nocturna, sicut quando incidit sævus timor in homines in dormitationibus super cubili.* Pro ὡς ὅταν in Comment. & aliis est ἢ ὡς ὅταν *aut sicut quando.* Aug. *aut sicut incidit.* Tharg. *In somnio & visionibus noctis, quando cadit somnus profundus super homines, in dormitatione super cubili.* Sunt autem somniorum varia genera. Hic locus capiendus est de iis quæ à Deo immittuntur, quibus hominem admonet, ut olim Labanem & Abimelechum, Gen. 20. 7. & 31. 24. ¶ *Visione noctis*] *In visione noctis.* Alius *in somnio visionis nocturnæ*: cui versioni obstat accentus qui in fonte, quem *Legarme* vocant, ut rectè Mercerus annotavit. ¶ *Cadit*] *Irruit.* ¶ *Sopor*] *Profundus somnus.* ¶ *Super homines*] *Super viros*, i. homines. Hic est אנשים in fonte. ¶ *In dormitationibus*] Quando homines levem somnum capiunt, sive, quod idem, leviter dormiunt. Nam *dormitatio* est levior somnus, ut שנה, *somnus*, ὕπνος, & תרדמה *somnus profundior.* Sed fortasse *dormitationem* hîc posuit pro *somno* quolibet. ¶ *Super cubile*] *In lecto*, ubi dormitur.

16. *Tunc*, &c.] Vulg. *Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos instruit disciplinâ.* Lxx Τότε ἀνακαλύπτει νοῦν ἀνθρώπων, ἐν εἴδεσι φόβου τοιούτοις αὐτοὺς ἐξεφόβησεν, *Tunc revelat mentem hominum, in speciebus metûs talibus eos exterruit.* Tharg. *Tunc retegit aurem hominum, & castigationem eorum obsignat.* ¶ *Revelat*] *Retegit*: Virgilius dixit *vellit*, & alius *vellicat.* Verba Virgilii

———*Cynthius aurem*
Vellit, & admonuit.

Nam qui aliquem admonet, ejus *aurem vellere* dicitur. ¶ *Castigationem eorum*] Pœnam quâ eos castigare decrevit. ¶ *Obsignat*] Quando non obtemperant admonitioni Divinæ, aut non parent Deo aurem eorum vellicanti.

17. *Ut amoveat*, &c.] Vulg. *Ut avertat hominem ab his quæ fecit, & liberet eum de superbia.* Lxx Ἀποστρέψαι ἄνθρωπον ἀπὸ ἀδικίας, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἀπὸ πτώματος ἐῤῥύσατο, *Ut avertat hominem ab injustitia, & corpus ejus à ruina liberavit.* Tharg. *Ut auferat hominem maleficum* (ad verb. *dominum mali operis*) *& superbiam à viro tegat.* ¶ *Ab homine*] Vel *hominem ab opere.* Nam præpositio nulla in fonte quæ huc accersi debet ἀπὸ κοινοῦ ex membro quod proximè sequitur. ¶ *Opus*] Opus malum quod fecit. ¶ *Superbiam*] Radicem omnis mali. גֵוָה pro גַאֲוָה. ¶ *A viro*] *Ab homine.* ¶ *Tegat*] *Abscondat*, ità ut non ampliùs conspiciatur in eo. Nam quæ non apparent ea tecta videntur. *Tegit* autem Deus *hominis superbiam* quando ejus fastum deprimit, eúmque domat ad humilitatem. Ut hîc *opus* pro *opus malum*, sic alibi *mulier* pro *mulier bona*, & *lana* pro *lana alba*, & alia ejus generis.

18. *Cohibebit*] *Prohibebit* Deus. Vulg. *Eruens animam ejus à corruptione; & vitam illius, ut non transeat in gladium.* Lxx Ἐφείσατο δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀπὸ θανάτου, καὶ μὴ πεσεῖν αὐτὸν ἐν πολέμῳ, *Pepercit autem animæ ejus à morte, & ne cadat ipse in bello.* Tharg. *Prohibebit animam ejus à fovea, & vitam ejus ne transeat in gladium.* ¶ *Animam ejus*] *Vitam ejus.* Aliter, *Ut prohibeat homo animam suam*, &c. Sed præstat ad *Deum* referre, qui propterea hominem admonet ut eum à morte, tam hâc quam alterâ, conservet. ¶ *A corruptione*] Vel *à fossa*, i. à sepulcro, vel à morte. *Mors animæ* vocatur, quæ & *mors altera*, sive *secunda*, quâ homo moritur unà cum anima totus quantus quantus est. ¶ *Et vitam ejus*] Idem aliter. Nam *anima* est Vita; & *vita transit in gladium* quando homo gladio necatur. Ut hîc *vita transire* dicitur *in gladium*, sic alibi anima *occiditur*, quæ tamen propriè dicta occidi nequit. Sed *anima*, ut dixi, pro *vita* usurpatur. Ut Anima, sic etiam Vita *occiditur* quando adimitur alteri. *Gladius* autem nunc שלח vocatur, q. *missile telum.* Paulò pòst, *redemit animam ejus nè transiret in fossam*, sive *foveam*, v. 28.

19. *Corripitur*] *Increpatur*, *Castigatur.* Vulg. *Increpat quoque per dolorem in lectulo, & omnia ossa ejus marcescere facit.* Lxx Πάλιν δὲ ἤλεγξεν αὐτὸν ἐπὶ μαλακίᾳ ἐπὶ κοίτης, καὶ πλῆθος ὀστῶν αὐτοῦ ἐνάρκησεν, *Iterum autem arguit eum in languore super cubile; & multitudo ossium ejus obtorpuit.* Tharg. *Corripitur dolore super cubile; & multitudinis membrorum ejus robusta sunt.* מתמכסן *corripitur*, verbū à nomine מכסנותא derivatum, & servilis in radicalem versa ut fit in התחיל *incepit*, מתמכסן, &c. ¶ *Dolore*] Morbi, aut ipso morbo, qui non est sine dolore. Licet etiam vertere *per dolorem*, aut *morbum.* ¶ *Super cubile suum*] *In lecto suo.* ¶ *Etiam copia ossium ejus*] Sub. *corripitur.* ¶ *Robusta*] *Fortis, valida.* Ossa firmissima sunt corporis pars; quæ si corripiantur ac debilitentur, accessio fit non levis ad morbum & dolorem.

20. *Et aversari facit eum*, &c.] Ordo & constructio, *Vita ejus dolore plena facit ut aversetur panem*, i. cibum quemlibet. Nam omnia esculenta *panis* nomine veniunt. Vulg. *Abominabilis ei fit in vita sua panis, & anima illius cibus antè desiderabilis.* Lxx Πᾶν δὲ βρωτὸν σίτου μὴ δύνηται προσδέξασθαι, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ βρῶσιν ἐπιθυμήσει, *Et omnem escam frumenti non poterit sumere, & anima ejus cibum desiderabit.* Tharg. *Præ insania, quæ mœrore afficit eum, anima ejus facit ut aversetur alimentum, & anima ejus cibum desiderabilem.* חיובא redditur etiam *perturbatio mentis*, & מרחיקא *aversatur alimentum.* ¶ *Anima ejus*] *Aversari*, sive *abominari, facit eum.* Nam qui in morbum cadit cibum omnem aversatur. ¶ *Desiderii*] *Desiderabilem.*

21. *Consumitur*, &c.] Vulg. *Tabescet caro ejus; & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur.* Lxx Ἕως ἂν σαπῶσιν αὐτοῦ αἱ σάρκες, καὶ ἀποδείξῃ τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ κενά, *Quoadusque putruerint ejus carnes, & ostenderit ossa sua inania.* Tharg. *Exscinditur caro ejus ab aspectu; & comminuuntur ossa ejus, non videntur.* ¶ *Caro ejus*, &c.] Caro, quæ priùs fuerat pinguis, nitida & bene curata, ità nunc tabescit & consumitur ut ampliùs non cernatur qualis fuerat. Aut, *caro ejus*, i. corpus ejus, quod in macie consumitur, nihil

præter

præter ossa & cutem remanente. ¶ *Ab aspectu*] Nè aspici aut videri possit, præ deformitate. ¶ *Comminuuntur*] In lectione est שפו *comminuuntur*, *confringuntur*, & in scriptura שׁפי *comminutio*: eòdem recidit. ¶ *Ossa ejus*] Quæ totum corpus firmant & sustinent fulciúntque. ¶ *Non videntur*] Ità comminuuntur ut non ampliùs appareant aut sub aspectum cadant. Quidam, *& eminent*, vel *exstant*, *ossa ejus*, *quæ antea non videbantur præ pinguedine*, *cùm tecta essent carne pingui & cute*. Vide Mercerum. Jes. 41. 18. שפיים *loca alta*, *prominentia*: unde hæc significatio petita. ראו ex iis locis est quæ ponunt Dages in Aleph: quod tamen non apparet in libris. In ed. quadam Veneta Dages legitur in Res. Sunt autem hujúsmodi loca quatuor. Vide De recta lectione linguæ sanctæ.

22. *Et*, &c.] Vulg. *Appropinquavit corruptioni anima ejus*, *& vita illius mortiferis*. Lxx Ἤγγισε δὲ εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ἡ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ἐν ᾅδῃ, *Appropinquavit autem ad mortem anima ejus*, *vita ejus in inferno*. Tharg. *Et appropinquavit ad fossam anima ejus*, *& flatus ejus ad foveam*. ¶ *Appropinquat*] Vel *appropinquavit*. Nam est fut. conversum in præterit. per Vau. ¶ *Foveæ*] *Sepulchro*. Alii *corruptioni*, ut Interpres noster, qui à שחת deducit, quod *corrumpere* sign. Idem nomen in illo, *Nec sines Sanctum tuum videre corruptionem*, διαφθοράν. Sunt qui à ישח derivant, quòd sit *locus depressus*. Sed quid si à שוח, ut נחת ducimus à נוח *quievit*, & רחת *vannus* à רוח. Sanè *fovea* etiam שוחה vocatur à Doctoribus Ebræis. ¶ *Anima ejus*] Capiendum ut ibi, *Non relinques animam meam in inferno*, h. e. sepulcro, ubi *anima* corpus denotat: Aut, *anima ejus*, i. vita ejus, ut mox se ipse explicat. ¶ *Mortem afferentibus*] Qui aliis mortem afferunt, interimunt atque occidunt.

23. *Si fuerit*, &c.] Vulg. *Si fuerit pro eo Angelus loquens*, *unus de millibus*, *ut annunciet hominis æquitatem*. Lxx Ἐὰν ὦσι χίλιοι ἄγγελοι θανατηφόροι, εἷς αὐτῶν οὐ μὴ τρώσῃ αὐτόν· ἐὰν νοήσῃ τῇ καρδίᾳ ἐπιστραφῆναι πρὸς Κύριον, ἀναγγείλῃ δὲ ἀνθρώπῳ τὴν ἑαυτοῦ μέμψιν, τὴν δὲ ἄνοιαν αὐτοῦ δείξῃ, *Si fuerint mille Angeli mortiferi*, *unus eorum non vulnerabit eum*: *Si cogitaverit corde reverti ad Dominum*, *annunciaverit autem homini suum ipsius crimen*, *& suam stultitiam ostenderit*. *Mortiferi*, i. mortem adferentes, interimentes. Tharg. *Si fuerit pro eo præparatus Angelus unus*, *advocatus è mille accusatoribus*, *ad indicandum homini rectitudinem ejus*. ¶ *Pro eo*] Vel *juxta*, sive *apud*, *eum*: Et *Deum* intellige, apud quem Angeli stant cùm nobis advocationem præstant. ¶ *Advocatus*] Vulgò *interpres*. Sed מליץ certè est *advocatus*, quem Chaldæi vocant פרקליטא *paracletum*, ut suprà 16. 2. Sed vide sis Annot. nostras in N. T. quas non ità pridem vulgavimus. Significat eadem vox *oratorem*, *rhetorem*, *qui &* בעל הלצה dicitur. Nam הלצה *rhetorica*, item *prosa oratio*, πεζὸς λόγος. ¶ *Unus è mille*] *E mille Angelis advocatis*, vel è *mille Angelis*. Nam sunt inter eos κατήγοροι, qui hominum crimina deferunt ad Deum. Hoc postremum amplexus fuit Chaldæus. ¶ *Ad annunciandum*] *Ut annunciet*, *indicet*. ¶ *Rectitudinem*] *Æquitatem*, *justitiam*. *Rectus* & *vir bonus* synonyma sunt, ut *pravus* & *vir malus*. Nam *rectum* in moribus quod justum est. Sunt qui ישר *resipiscentiam* exponant: nam ea nos rectà ducit ad Deum.

24. *Tunc*, &c.] Vulg. *Miserebitur ejus*, *& dicet*, *Libera eum*, *ut non descendat in corruptionem*: *inveni in quo ei propitier*. Lxx Ἀνθέξεται τοῦ μὴ πεσεῖν εἰς θάνατον· ἀνανεώσει δὲ αὐτοῦ τὸ σῶμα ὥσπερ ἀλοιφὴν ἐπὶ τοίχου, τὰ δὲ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐμπλήσει μυελοῦ, *Retinebit nè cadat in mortem*: *& renovabit corpus ejus sicut tectorium in pariete*, *& ossa ejus implebit medullâ*. Tharg. *Et parcet ei*, *dicétque*, *Redime illum nè descendat in fossam*: *inveni redemptionem*. ¶ *Misertus ejus*] Ad verb. *miserebitur ejus*, *& dicet*, videlicet *Deus*. ¶ *Dicet*] Angelo, advocato ejus: quo nomine nonnulli Sacerdotem aut Prophetam denotari putant, juxta illud Mal. 2. 7. *quia angelus DOMINI exercituum est*, de Sacerdote. ¶ *Redime illum*] A morte, quia jam resipuit & pœnitentiam egit, culpámque agnovit & confessus est. ¶ *Nè descendat in foveam*] *Nè descendat in sepulcrum*, h. e. nè moriatur. ¶ *Inveni*] *Nactus sum*, *adeptus sum*. ¶ *Pretium redemptionis*] Quod datur pro redimenda vita, λύτρον, ἄποινον.

25. *Mollitur*] *Tenerescit*, *Succulenta fit*. Vulg. *Consumpta est caro ejus à suppliciis*, *revertatur ad dies adolescentiæ suæ*. Lxx Ἁπαλυνεῖ δὲ αὐτοῦ τὰς σάρκας ὥσπερ νηπίου, ἀποκαταστήσει δὲ αὐτὸν ἀνδρωθέντα ἐν ἀνθρώποις, *Molliet carnes ejus*, *sicut parvuli*, *& restituet eum virum factum inter homines*. Schol. i. *corroborans*, *& vigorem virilem præbens*, *restituet eum hominem suæ ætati & consuetudini*. Tharg. *Subtilis fit caro ejus magìs quàm pueritia*, *redit ad dies adolescentiæ suæ*. *Subtilis fit*, אתקליש: ità Mercerus laudat. In nostris cod. est אתחליש *infirmus fit*, i. tener ac mollis. ¶ *Caro ejus*] Vel *corpus ejus*. ¶ *Præ pueritia*] *Magìs quam pueritia*, h. e. caro pueri, quæ mollis est ac tenera succíque plena. ¶ *Redit*, &c.] Planè rejuvenescit, perinde ut Aquila, quæ, teste Davide, *juventutem suam renovat*: de quo variæ interpretum sententiæ.

26. *Deprecabitur Deum*] *Precabitur Deum*. Verbum è verbo, *Orabit ad Deum*. Vulg. *Deprecabitur Deum*, *& placabilis ei erit*: *& videbit faciem ejus in jubilo*, *& reddet homini justitiam suam*. Lxx Εὐξάμενος δὲ πρὸς Κύριον, καὶ δεκτὰ αὐτῷ ἔσται· εἰσελεύσεται προσώπῳ ἱλαρῷ σὺν ἐξηγορίᾳ· ἀποδώσει δὲ ἀνθρώποις δικαιοσύνην, *Deprecatus autem ad Dominum*, *& accepta ei erunt*: *intrabit facie hilari cum professione*: *reddet autem hominibus justitiam*. In Comment. εὐξάμενος, *Cùm deprecatus fuerit*. Ἱλαρῷ Olympiodorus annotat esse cæterorum interpretum, Senes autem habere καθαρῷ *purâ*, quod etiam in aliquot cod. & Compl. est. Olymp. ἐξηγορίᾳ pro σὺν ἐξηγορίᾳ. Tharg. *Precabitur coram Deo*, *qui acceptabit eum*: *& videbit faciem ejus cum benevolentia*: *& reddet homini secundùm justitiam ejus*. ¶ *Qui acceptabit eum*] Ad verb. *& acceptabit eum*, videlicet *Deus*. Nos, *&* per *qui* expressimus: quod insolens non est. Licet etiam vertere *qui bene volet ei*, aut *benevolentiâ complectetur eum*. Quidam *placabitur*, aut *reconciliabitur*, *ei*. *Acceptabit*, i. acceptum habebit. ¶ *Ostendet faciem suam*] Vel *videbit faciem ejus*, i. respiciet eum & propitius erit ei, יַרְא pro יִרְאֶה *videbit*, aut יַרְאֶה *ostendet*. Hoc videtur velle, Deus illum respiciet cum lætitia & hilaritate, cum jubilatione, vultu hilari. Quod *lumen vultûs* appellat David, cùm ait, *Attolle super nos lumen vultûs tui*, i. vultum tuum lucidum ac serenum. Cæterùm *facies Dei* quandoque Iram, quandoque Favorem notat. ¶ *Cum jubilo*] *Cum læta acclamatione*, vel *cum gaudio*. Nam ex gaudio jubilatio. ¶ *Justitiam suam*] Quæ *justitia Dei*, & *justitia Christi*, quâ homo justificatur. Dicit autem *reddet*, quam priùs habuerat, sed amiserat per peccatum. Aut, *reddet justitiam ejus*, i. præmium justitiæ ac virtutis ejus. Sic *iniquitas* pro *pœna iniquitatis* ponitur. Aut *reddet ei secundùm justitiam*, i. justa facta ejus, ut Chaph subaudiatur.

27. *Respicit ad homines*, &c.] Qui hoc modo afflictus fuit, *resipiscens intuetur homines*, *& dicit*, &c. Vulg. *Respiciet homines*, *& dicet*, *Peccavi*, *& verè deliqui*, *& ut eram dignus non recepi*. Lxx Εἶτα τότε ἀπομέμψεται ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτῷ, λέγων, Οἷα συνετέλουν; καὶ οὐκ ἄξια ἤτασέ με ὧν ἥμαρτον, *Deinde tunc accusabit homo se ipse*, *dicens*, *Qualia consummabam*? *& non dignè in me inquisivit pro iis quæ peccavi*. Tharg. *Respondet filiis*, *dirigit filios hominum*, *& dicit*, *Peccavi*, *& rectum perverti*, *& non profuit mihi*. ¶ *Rectum*] *Quod rectum erat*. Vera confessio, quando is qui peccavit culpam agnoscit, & peccata sua ex animo confitetur. ¶ *Nec profuit mihi*] שוה hoc significatu sumitur Esth. 3. 8. & 5. 13.

28. *Redemit*] *Liberavit pretio*. Suprà v. 24. *inveni redemptionis pretium*. Interdum *redimere* est *liberare* simpliciter. Vulg. *Liberavit animam suam nè pergeret in interitum*, *sed vivens lucem videret*. Lxx Σῶσον ψυχήν μου τοῦ μὴ ἐλθεῖν εἰς διαφθοράν, καὶ ἡ ζωή μου φῶς ὄψεται, *Salva animam meam nè veniat in corruptionem*, *& vita mea lucem videbit*. Tharg. *Redemit animam ejus nè transiret in foveam*,

foveam, & anima ejus lucem supremam cernet. פרוק potest reddi, *Redime animam ejus*, i. פדה. Fortè sic legit ut Græci σῶσον. ¶ *Animam ejus*] Verba Elihu. Sic est in lectione quam secuti sunt interpretes Chaldæus & noster: in scriptura est *animam meam*; quæ sunt verba hominis afflicti, & jam restituti. Sic pòst paulò in scriptura est *vita mea*. ¶ *Ne transiret in foveam*] *Ne iret in sepulcrum*, nè moreretur. Sed quid? an Anima moritur? Propriè loquendò non moritur: sed *anima* pro *vita* ponitur, item pro *corpore*. Corpus autem transit in sepulcrum quando sepelitur; ex quo illud, *Non relinques animam meam in inferno*: quod nos diceremus *in sepulcro*. ¶ *Vita ejus lucem videbit*] Si legas *vita ejus*, verba erunt Elihu; si *vita mea*, verba erunt ægroti restituti. Sensus horum verborum ut si diceret, *Vita ejus luce fruetur*, h. e. felicitate ac prosperitate rerum omnium: aut *videbit lucem sempiternam*, quâ pii fruuntur in altera vita. Suprà 3. 16. *lucem videre* dicitur qui nascitur, *sicut pueri qui non viderunt lucem*, qui nunquam nati fuerunt. Aliter, *videbit lucem Dei*, quâ res nostras illustrat, adversa omnia propellit arcétque à nobis. Sic, *In luce tua videbimus lucem*.

29, 30. *Ecce*, &c.] Vulg. *Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos, Ut revocet animas eorum à corruptione, & illuminet luce viventium*. Lxx Ἰδοὺ ταῦτα πάντα ἐργᾶται ὁ ἰσχυρὸς ὁδοὺς τρεῖς μετὰ ἀνδρός· καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχήν μου ἐκ θανάτου, ἵνα ἡ ζωή μου ἐν φωτὶ αἰνῇ αὐτόν, *Ecce hæc omnia operatur Fortis vias tres cum viro; & eruit animam meam de morte, ut vita mea in lumine collaudet illum*. Schol. διὰ τριῶν τούτων τρόπων. *Tribus his modis peccatores convertit, Loquendo, Terrendo per somnia, Morbos inferendo*. Aug. *vices tres*. Sym. δὶς τρὶς πρὸς ἕκαστον, ὥστε μετακαλέσαι τὴν ψυχήν μου, *bis ter ad unumquemque, ut revocet animam meam*. Tharg. *Ecce omnia hæc facit Deus duabus vicibus aut ter cum homine, ut avertat animam ejus à fovea, quò illuminetur luce viventium*. ¶ *Omnia hæc*] Quæ suprà memorata sunt. ¶ *Operatur*] Vel *facit*. Idem verbum in illo, *testem quid fecit?* פעל & עשה invicem explicant. ¶ *Bis ter*] *Bis térve*, sæpius. ¶ *Cum viro*] *Cum homine*. ¶ *A fovea*] Ab exitio, à morte: quod de utraque morte intelligendum. ¶ *Quò illustretur*] Aut *illuminetur*, לאור pro לְהֵאוֹר, quò fruatur. ¶ *Luce viventium*] Hâc vitâ. Sic alibi *ambulare in luce viventium* est frui hâc vitâ, quæ etiam *lux* vocatur. Unde *lucem videre* dicitur puer cùm primùm lucem aspicit.

31. *Attende*] Aurem, &c. Vulg. *Attende, Job, & audi me; & tace dum ego loquor*. Lxx Ἐνωτίζου, Ἰώβ, καὶ ἄκουέ μου· κώφευσον, καὶ ἐγώ εἰμι λαλήσω, *Auribus percipe, Job, & audi me; obmutesce, & ego sum, loquar*. Putarim εἰμι redundare. Tharg. *Ausculta, Job, accipe à me, audi me: tace, & ego loquar*. ¶ *Obmutesce*] *Sile, tace*. ¶ *Loquar*] Agam causam Dei.

32. *Si sunt verba*] Quibus te defendas. Si quid habes quod pro te facit aut pro causa tua, agè, profer in medium. Vulg. *Si autem habes quod loquaris, responde mihi, loquere: volo enim te apparere justum*. Lxx Εἰ εἰσὶ σοι λόγοι, ἀποκρίθητί μοι, λάλησον· θέλω γὰρ δικαιωθῆναί σε, *Si sunt tibi sermones, responde mihi, loquere: volo enim justificari te*. Nec aliter Thargum. ¶ *Loquere*] Tuetor causam tuam, defende te. ¶ *Volo*] *Cupio*; vel *cuperem*, vellem libenter. ¶ *Justificare*] *Justum & insontem declarare*. Quæ protuli, non odio tui feci, sed potiùs amore, ac studio causæ tuæ.

33. *Si non sunt*] *Verba* scilicet. Si nihil habes quod respondeas ad hæc. Vulg. *Quòd si non habes, audi me: tace, & docebo te sapientiam*. Lxx Εἰ μή, σὺ ἄκουσόν μου· κώφευσον, καὶ διδάξω σε, *Sin minùs, tu audi me: obmutesce, & docebo te*. Tharg. *Sin, tu audi me; tace, & docebo te*. ¶ *Obmutesce*] *Sile, tace*. ¶ *Docebo te sapientiam*] Quam hactenus ignorasse videris. Ad hæc verba Job tacuisse videtur, culpam aliquam agnoscens.

IDEM.

7. תְּבַעֲתֶךָּ. A. ἐκθαμβήσει *attonito pavore percellit*] Plenum, ἐκθαμβήσει σε *percellet te*. Hier. *terrebit te*: ἐκθαμβέω *attonito pavore percellor*. Sed activè hîc sumitur, ut θαμβέω 1 Reg. 22. 5. χείμαρροι ἀνομίας ἐθάμβησάν με, *torrentes iniquitatis pavefecerunt me*.

13. מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה. A. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ἐδικάσω, ὅτι πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ οὐκ ἀποκρίνεται; *Quid igitur adversus eum contendam, quoniam ad omnia verba sua non respondet?* Sym. Τί σοι αὐτῷ διαδικάζῃ; πάντες γὰρ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀναντίρρητοι, *Quid cum illo disceptas? omnes enim sermones ejus irrefutabiles sunt*] *Adversùs eum*; Vel *cum eo*. ¶ *Contendam*, אָרִיב. Si me non fallit augurium, legit ריבתי pro רִיבוֹת. Hier. *Adversùs eum contendis?* omisit dictionem מדוע *cur? quare?* ¶ *Ad omnia verba sua non respondet*; vel *omnia verba sua non eloquitur*. ¶ *Omnes enim sermones ipsius irrefutabiles sunt*: vel *nullis enim sermonibus ipsius contradici potest*. Ἀντίρρητος *cui contradici potest* in opposito habet ἀναντίρρητος *cui contradici non potest, irrefutabilis*.

26. יֶעְתַּר אֶל אֱלוֹהַּ וַיִּרְצֵהוּ. Th. Δεηθήσεται τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐλογήσει αὐτόν, *Deprecabitur Deum, qui benedicet ei*] *Qui benedicet ei*, ויברכהו. Meliùs Hier. *& placabilis ei erit*. Est tamen cur malim *& acceptus ei erit*. Lxx καὶ δεκτὰ αὐτῷ ἔσται *& accepta ipsi erunt*, nempe quæ precabitur. ¶ בִּתְרוּעָה. A. Th. ἐν ἀλαλαγμῷ *jubilatione*. Sym. ἐν ὑμνολογίᾳ *hymnorum recitatione*] *Jubilatione*, vel *jubilo*. Hieronymus etiam *ululatum* reddit Amos 1. 14. & ululatum vincentis exercitûs. Amos 2. 2. sign. *militum clamorem quem edunt in congressu acierum, aut quando urbem aliquam oppugnant*. Psal. 89. 15. יודעי תרועה. Hier. *qui scit jubilum*. Lxx ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν. 27. 6. זבחי תרועה. Hier. *hostiam jubili*. Lxx θυσίαν αἰνέσεως· aliàs ἀλαλαγμοῦ. Psalt. Rom. *jubilationis*; Gallicum, *vociferationis*.

29. פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם גָּבֶר. Sym. δὶς τρὶς πρὸς ἕκαστον *bis ter cum quolibet*] Santes *vicibus tribus cum viro*.

GROTIUS.

6. **E**cce & me sicut & te fecit Deus] Heb. *Ecce ego secundùm os tuum Deo*: i. Ità ut tu ipse postulaveras suprà c. 13. loquar pro Deo, sed vera.

7. *Et eloquentia mea non tibi sit gravis*] Heb. *Manus mea non erit gravis apud te*. Sic & Græci, οὐδὲ ἡ χείρ μου βαρεῖα ἔσται ἐπὶ σοί. Nimirum א in אכפי est προσθετικόν.

13. *Quòd non ad omnia verba responderit tibi*] Ideo te victorem putas quòd ille justa sua non proposuit?

14. *Semel loquitur Deus, & secundùm id ipsum non repetit*] Meliùs, *Semel loquitur Deus aut bis, fitque ut non curet*, is nempe quem Deus alloquitur.

15. *Per somnium in visione nocturna*] Ostendit quomodo Deus illis temporibus alloqui homines soleret. Vide Gen. 20. 6. & 31. 24.

19. *Et omnia ossa ejus marcescere facit*] Heb. *Utut multitudo ossium ejus fortis*: i. etiamsi robustissimâ sit corporis compage.

23. *Si fuerit pro eo Angelus loquens*] מליץ, quod hîc *loquens* vertitur, sign. μεσίτην *advocatum*; & sic hîc explicat Maimonides. Alii quoque Hebræi putant respici historiam Abimelechi, qui per Angelum admonitus fuit. Angeli duobus modis μεσῖται sunt, & monendo homines, & pro eis orando. Hic est ascensus & descensus in scala Jacobi. ¶ *Ut annunciet hominis æquitatem*] Ut hominem officii sui commoneat.

24. *Miserebitur ejus*] Meliùs vertes *supplicet ei*, nempe Deo: firmant hoc sequentia. ¶ *Inveni in quo ei propitier*] Heb. *Inveni redemptionis pretium*, i. inveni in eo pœnitentiam: ἐξιλασμὸς ἀποστῆναι ἀπὸ ἀδικίας, Eccles. 35. 3.

26. *Videbit faciem ejus in jubilo*] Deus ipsum benignè respiciet.

respiciet. ¶ *Et reddet homini justitiam suam*] Emendatum eum eo loco habebit quasi numquam peccasset. Idem jus sanati quod forti.

29. *Ecce hæc omnia operatur Deus tribus vicibus per singulos*] Hæc Cabalistæ ad Pythagoricam suam μετενσωμάτωσιν referunt. At Maimonides multò rectiùs ait Deum aliquoties experiri an sanabile sit hominis ingenium: quòd si sæpe monitus in gravia peccata recidat, tunc omittere ejus curam, & habere eum pro deplorato; quod est judicium obdurationis, bonitatem Dei sæpe contemptam subsequens.

CODURCUS.

1. QUÆ superiori capite 32. continentur ad castigationem Triumvirorum spectant. Nunc conversâ ad Jobum oratione, ad oppugnandam ejus sententiam se accingit Elihu, flagitátque à Jobo attentionem his verbis, *Jam verò dictis meis*, &c. Quam ut sibi conciliet pollicetur se dicturum clarâ voce, sincero animo, recta & vera.

2. *Lingua mea loquetur disertis verbis*] דברה לשוני בחכי *loquetur lingua mea cum palato meo*, i. disertis verbis, distinctè & articulatè loquar. Sunt enim lingua & palatum præcipuæ partes ad formandum vocem: atque tunc maximè enucleatè vox exprimitur quando facilè lingua adigitur ad palatum: quod blæsi præstare nequeunt.

3. *Rectitudo cordis mei dicta mea*] i. Loquar ex animi mei sententia, verbis animum meum non dissimulantibus; sed idipsum quod apud me rectum existimavero ingenuè profitebor. Elegans dictum signandum. ¶ *Et peritia labiorum meorum*] *Labiorum peritia* est eloquentia, facundia. Significat se minimè dicendi peritiâ commendaturum falsa & prava.

4. *Spiritus Dei fecit me*] Significat se hominem esse, Jobi similem, neque eum conditionem pugnæ detrectare posse. Proinde Jobum hortatur ut se erigat, & stet ex adverso, respondeátque, si valet, argumentis suis.

6. *Ecce ego adsum Deo advocatus*] Optaverat Job cap. 13. ut esset aliquis quem vice Dei posset interrogare, legatus aliquis, Angelus, vel Propheta, cujus ab ore eloquia Dei posset intelligere; vel hæc duo sibi contingerent, nempe *ut removeretur à se manus Dei* quâ premebatur, & *nè ejus præsentiâ percelleretur:* His conditionibus fidem suam & pietatem apud Deum ipsum tuiturum se confidere. Ergò Elihu ad illa Jobi respondens dicit *se adesse Deo advocatum.* Proinde Jobum esse voti reum, qui possit liberè secum advocato Dei contendere, quòd ex eadem terræ massa excisus sit, nec manus ejus gravis aut præsentia terribilis illi futura sit. Hanc Elihu sponsionem plerique laudant, quam planè temerariam existimo: quia Elihu non ad hoc à Deo electus erat qui legatione illâ fungeretur; neque poterat agitatam inter Jobum & amicos controversiam dirimere; nec patebant illi Jobi cogitata, nec quale fuerat apud Deum cor ejus testari poterat. Solus Dei Spiritus, qui cardiognosta est, id certò prodere valebat. Nec nisi oraculo ex sententia Jobi transigi res potuit, quod probavit eventus. Ergò pollicitatio Elihu vana & futilis valde fuit; *Ecce ego adsum Deo advocatus, ut postulasti*, Heb. הן אני כפיך לאל *Ecce ego juxta os tuum ad Deum.* Breviter admodum dictum: in quo vel est Aposiopesis, vel demonstrativi pronominis emphasis hoc infert; אני *ego sto, ego exsisto, ego adsum.* כפיך *ut postulasti*, eleganter admodum. Sed horum verborum sensum non assecuti sunt qui aliter vertunt. Jarhius verum & genuinum affert, quem nos expressimus. ¶ *E luto excisus etiam sum*] Metaphora est a figlina: quam usurpant Prophetæ Esaias 45. Jeremias 18. Apostolus Rom. 9. Verbum autem קרצתי est Pual, & tantùm hîc in illa conjugatione & significatione occurrit. Nomen קרץ pro *excisione* & *exitio* Jer. 46. 20. In Cal quater occurrit, semel Psal. 35. ter in libro Proverbiorum: éstque *nictare oculis*, vel *labiis.* Hoc verò loco est planè idem quod קרץ, vel קצר, literarum metathesi. In Thargum frequens est satis *obtrectandi* significatione & *calumniandi.* Præposito per compositionem verbo אכל *sycophantas* & *calumniatores* vocant אכלקרצין *acalkurtsin*, Syriacè in N. T. *Diabolus* appellatur אכלקרצא. *Calumnia*, vel *criminis delatio* מאכלקרצא *maacalkurtsa.* Existimo ità appellatos *scurras, parasitos* & *sycophantas*, quia קרץ est *placentæ genus* apud Thalmudicos, (Vide Baal haruk) vel quòd sit excisa à panibus, vel quòd multis incisionibus dividatur. Ità Provinciales barbarè *focaciam* vocant, *une taillade.* Parasiti autem & sycophantæ dicti Syriacè אכלקרצין, ut Hebraicè Psal. 35. לעגי מעוג, placentæ causâ parasitantes & assentantes & mentientes, vernaculè *écornifleurs.* Barbarâ hâc linguâ Occitanicâ dicunt *mangecroustes.* Vox Latina *crusta* & *crustulum* non longè abest voce & significatione à Syriaca קרצא. Aurora etiam in Thargum dicitur קריץ & קריצתא.

7. *Terror meus*] אימתי. In quibusdam exempl. est cum defectu Jod, ut suprà 9. v. ult. In aliis plenum est. Et אכפי pro כפי, ut suprà אזרע pro זרוע. Hieronymus vertit *eloquium meum non erit tibi grave.* Dividebat אך פי etiam *os meum.* Quod fecisse aliquos testatur Ab. Ezra, ut superiùs אכזר & Psal 10. חלכאים, atque interpretatos אך פי per דבר קשה *verbum durum.*

8. *Dixisti utique me audiente*] Verba illa Jobi habentur c. 13. non tamen prorsus eadem, eáque aliorsum rapta ab Elihu.

9. *Tersus ego*] Hebraicum חף tantùm hîc exstat. Deducta vox vel à חפף, vel à חפה, quod *tegere* sign. Quæ enim conservare pura, munda & nitida volumus, tegimus & operimus, nè inquinamentis, sordibus & pulvere polluantur. Sancta præterea teguntur. Hunc usum præbuit כפרת *operculum*, ἱλαστήριον. Hinc Sol comparatur sponso, qui exit מחפתו *è thalamo suo tersissimus.* In Gemara frequens est חף pro *terso, compto, pexo* & *nitido.* Et verbum חופף *pectere, comere.* Vide Baal Haruk. Sed non est opus recurrere ad alienam significationem, cùm propriè in Gemara *comere se* atque *ornare velo* significet; vernaculè *s'atiffer, se coiffer.* Est enim propriè de feminis dictum.

10. *Ecce vanas querelas*] Hæc verba à Jobo dicta non sunt. Ergò verba Jobi commentatur Elihu. Vox תנואת tantùm hic exstat pluraliter, & semel singulariter, Num. 14. 34. Hic Græcus vertit μέμψιν κατ' ἐμοῦ εὗρεν, Vulgata Latina *querelas.* Existimo esse ab הניא, quod est *frangere*; & תנואת מצא esse *causas inanes atque fictas violandæ & infringendæ amicitiæ vel serendi jurgii nectere*, *Cercher des occasions de rompre, faire des quereles d'Alemand.* Ità loco Num. laudato, *cognoscetis* את תנואתי, *Vous cognoistrez que i'ay rompu avec vous.*

11. *Quasi adversarium reputat me; posuit in nervo pedes meos: observat omnes semitas meas*] Hæc quidem cap. 13. verbis æquipollentibus exstant: Sed quàm verè id queratur Job, evincit tentationis series. Neque hinc bene colligit Elihu,

12. *Atqui in hoc justus non es*] Non enim peccavit Job quando tot malorum sibi agminatim ingruentium causam innotescere summopere expetivit, cùm vitam ejus monitores illi hac de causa criminarentur. Neque appositè additum ab Elihu. ¶ *Respondebo tibi quòd Deus mortali præpollebit*] Quia hæc & plura superiùs Job ipse professus est cap. 9.

13. *Non tenetur omnium dictorum suorum*] Egregia hæc est Elihu sententia de summo & liberrimo Dei imperio, qui nulli est obnoxius, sed omnia gerit pro arbitratu suo. Nec cuiquam fas est dictorum factorúmve ejus rationem quærere. Solet tamen pro suâ in electos infinitâ clementiâ arcana sua per Prophetas patefacere: *Nec quicquam aggreditur quod non antea Prophetis revelaverit*, Amos 3. דבריו interpretati sumus *dictorum suorum*; etsi ad facta etiam extenditur. Vox enim est significationis latissimæ. Variant excusi codices: quidam enim habent דבריו, sed vera lectio est דברו.

14. *Quoniam semel Deus loquitur*] Hinc ad finem capitis insignis gnome continetur, in qua modus castigationum Divinarum explicatur. Cujus exemplum in libro Geneseos

neseos præbent Abimelechi duo. Objurgat itaque Deus, inquit Elihu, semel atque iterum quem perire non vult, quémque à peccato vult servatum, variis modis, in somniis, visione nocturnâ, morbis, ut aversus ab opere malo revertatur ad Deum. Hæ rationes quibus Deum à peccato deterruisse homines tradit Elihu ante Legem obtinuere. Post Legem latam Moysi traditam, per Moysem populo Israelitico commendatam, aliam inivit viam Dominus: Usus enim est doctrinâ Legis, Prophetarum & Sacerdotum monitis. ¶ *Qui non observaverat primam vicem*] Hebr. לא ישורנה, affixum fem. refero ad nomen באחת, quod fem. generis est: vernaculè, *Qui n'y avoient pas pris garde la premiere fois.* תנומה à verbo נום *dormitavit.* נים autem & תנומה tantùm occurrunt in libris Psalmorum, Proverbiorum, Esaiæ, there hasar, & Job: unde licet conjicere de tempore hujus scripti.

16. *Et castigando eos obsignat*] Heb. *in castigatione eorum*; i. castigatio eorum est instar signaculi à Deo impressi, quo illos commonefacit, vel potiùs hâc ratione Deus obsignat, quasi notâ & charactere, filios suos; juxta illud Heb. 11. μαστιγοῖ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. Locus insignis ad commendandas & leniendas sanctorum afflictiones.

17. *Ut hominem coerceat ab incœpto*] Vulg. Latina, *ut avertat hominem ab his quæ facit.* Videtur legisse מעשה *à faciendo*, infinitivum cum litera Bichlam, non nomen, quæ lectio meliùs respondet verbo הסיר. ¶ *Et auferat ab eo superbiam*] Heb. *& superbiam ab homine tegat.* Optimè Hier. *ut liberet hominem à superbia.* Nomen גוה pro גאוה, ut notant Jarhius, & Aben Ezra, quod ferociam, *insolentiam & superbiam* propriè significat. Hic ponitur pro quolibet alio peccato: quia Superbia & Vana confidentia est origo peccati: unde orat Propheta Psal. 19. גם מזדים חשך עבדך *A superbia cohibe servum tuum.* Usus est autem Elihu verbo כסה ad significandam remissionem peccatorum maximè proprio, quam Propheta Psal. 32. his duobus insinuat אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, *Beatus homo cujus remissum est delictum, & cujus peccatum tectum est*, i. ablatum; quæ per exegesin illustrat sequenti commate duobus aliis idem significantibus, *cui Dominus non imputat iniquitatem, & cujus in corde non est dolus.* Sic illam graphicè adumbrat Esa. 6. Angelus tangens os Prophetæ candente carbone, *Recessit iniquitas tua, & peccatum tuum tegetur*, i. auferetur. Rectè igitur Elihu dixit, *ut superbia ab homine tegatur*, i. auferatur. Aufertur enim peccatum ab homine cùm tegitur: quippe unà remittit aufértque. Remittit indulgens veniam misericordiâ, aufert detergítque contritione per gratiam ingenitâ. Græcus verò hæc verba וגוה מגבר יכסה sic vertit, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἀπὸ πτώματος ἐρρύσατο. גו est *corpus.* Est etiam *medium*, ut suprà vidimus. Ità etiam Gersonites *corpus* interpretatur. Et per *corpus* carnem intelligit, i. carnis concupiscentiam. Latina Vulg. infrà nomen גאוה vertit *corpus* cap. 41. ubi agitur de squamis Leviathan. Vide illic. Sed hic pro גבר aliud aliquid legebant Græci, fortasse פגר, quod est πτῶμα, vel נבל, propter literarum Nun & Gimel similitudinem, & literarum Lamed & Resch. נבלה enim vertunt πτῶμα.

18. *Et vitam ejus, ne hauriat illam ensis*] Heb. ad verb. *& vitam ejus, ne transeat per telum*; vernaculè, *qu' elle ne passe pas l' épée.*

19. *Objurgatur etiam fortis doloribus*] Hunc versum fecit difficilem nominativi postpositio, atque accentûs Atnah interpositio. Sed nomen איתן, quod versum claudit, debet esse primum in constructione, hâc serie, *fortis etiam castigatur doloribus in lecto suo, & rixa ossium suorum.* Lectio est רוב *rub*, sed juxta τὸ Ketib, quod est ריב *rib*, interpretandum. Et per *rixam ossium* vel vires fractas & luxata ossa intellige, vel horrorem, concussionem & trepidationem membrorum, ut in febri quercera.

20. *Fastidit vita ejus cibum*] Verbum זהם non alibi exstat. Aramæum est. Vide Thargum. & Baal Haruk. Et sign. *pollutum habere, nauseare, fastidire, esse averso stomacho.* Et זוהמא sign. *sordes, scoriam, purgamentum*, in Thargum Ezech. 24. Hic זהם idem est quod תעב Psal. 107. כל אכל תתעב נפשם. Nota זהמתו esse 3. pers. fem. g. conjug. Piel, cum affixo relativo ad *panem*: sed hîc relativum præter morem præponitur. מאכל תאוה est *cibus sciti saporis*, quem in Genesi Moyses appellat מטעמים.

21. *Conficitur ejus caro*] Verbum שפה juxta nostram interpretationem est Hebraicum, & sign. *exstare, eminere.* Quidam accersunt illi significationem Chaldaicam, *conteri*; sed non est opus: est enim perspicua sententia. Scribitur שפי, legitur שפו, quæ lectio probatur doctis, prætatque. Censetur esse Pual, & Dagessandum ità, שֻׁפּוּ *schupphu*, atque ità pro שפי *schuphi* restituendum שפו: non alibi exstat. In Niphal semel apud Esaiam, הר נשפה *mons excelsus.* שפי *schephi* semel *altitudo.* שפים *schephajim, altitudines*, sive *excelsa*, sæpiùs. In לא ראו subaudiendum relativum ש, vel אשר. שלא ראו *quæ non videbantur.* Est autem hoc dictum eleganter, *Caro quæ videbatur evanescit, & ossa quæ non videbantur apparent.* Optimè hæc Hieronymus expressit, *Tabescet caro ejus, & ossa quæ tecta fuerant nudabuntur.* Sequentium sententiam cùm non assequerentur interpretes, per varios tramites diversi abiere. Lat. Vulgata totidem ferè verbis Hebraica transtulit, sed parùm aptis, aliúdque ab Hebraicis significantibus. Græcus verò liberè vagatus est, nec curavit sequi Hebraica; sed quod in animum venit, id promiscuè ingessit, Judæorum fortasse secutus deliria: Qui ex hoc loco asserunt plures Angelos letiferos hominum vitæ insidiari, unum esse qui illum sospitet. Vide Ab. Ezra. Nostra metaphrasis facilis est & sine offendiculo.

22. *Et conclamata est ejus vita*] וחיתו לממתים *vita ejus ad letiferos.* Siquidem est Benoni Hiphil, ut existimant qui per Hirec deficiente Jod scribunt. Sed valde miror non notatum in Masora. Hæc lectio mendi mihi valde suspecta est: Et literæ postulant ut legatur לממתים *lammethim* pro להממתים *lehammethim*: quod occurrit aliàs, nec novum est, nempe Psal. 88. 11. Ità ut למתים esset *ad manes.* Sic videtur legisse & intellexisse Græcus, qui vertit ἐν ᾅδῃ, pro quo meliùs εἰς ᾅδην. Sanè hîc nulla exstat nota Masoretica. Quanquam 2 Reg. 17. 26. in ממיתים notet Masora ter exstare, semel cum defectu (laudátque Jobi hunc locum) & bis plenum. Qui existimant esse Benoni Hiphil, vel *Angelos mortis* intelligunt, vel *signa letalia*, vel *sandapilarios, vespillones, pollinctores*, & *funerum curatores.* Nos quid sentiamus diximus, & verum sensum expressimus in versione nostra. Elegantissimus Arbiter de eo qui in discrimine mortis versatur dixit, *licet ad tibicinas mittas.* Vernaculè verterem *conclamata est ejus vita, sa vie est aux abois, sa vie tire aux traits de la mort.*

23. *Si pro eo exstiterit Angelus interpres*] מלאך מליץ. Per *Angelum interpretem* intelligo Prophetam, Legatum à Deo, juxta illud Apostoli, ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. Non enim de cœlestibus Angelis hîc agitur, (quia Angelorum operâ Deus non utitur ad commonefaciendos homines peccatores) sed Prophetarum, Sacerdotum & Levitarum & cæterorum ministrorum quos instituit. Confirmat insuper quod adjicitur, *unus ex mille*, quia non opus esset delectu, cùm posset id quilibet cœlestium sedulò præstare: Sed cùm agatur de *aliquo electo inter mille*, videtur innui Propheta aliquis, cujus operâ Deus utatur. Adde quòd videtur hîc tangi historia de Abimelecho ægrotante ob raptum Saræ, quæ exstat Gen. 20. quod bene animadvertunt Hebræi. Est autem *unus ex mille* usurpatum loquendi genus de viro inclyto, qui pietate, virtute, sapientiâ claret (Eccles. 7. *Virum unum inter mille reperi*) déque viro aliis præfecto, tribuno, chiliarcha. ¶ *Qui hominem illum moneat de rectitudine ejus*] ישרו anceps est, potéstque vel ad *Deum* vel ad *hominem* referri tam nomen quàm affixum, ut *admoneatur homo de justitia Dei*, vel *de sua ipsiusmet justitia*, quæ debeat esse, ut per pœnitentiam & studium vitæ sanctæ viam rectam insistat.

24. *Et supplicet ei*] ויחננו. Ea est significatio verbi חנן in hoc libro, ut cap. 19. 17. *Supplex factus sum filiis meis.* Supplicat autem hîc Angelus Deo ejus gratiâ qui decubuit. Est autem ejus precatio, ¶ *Libera illum nè descen-* dat

dat in foveam, consequar peccati veniam] Verbum פרע pro פרה positum hîc tantùm occurrit, ex idiomate quo hic liber scriptus est. Arabicè verbum *padagh* sign. *dividere, separare*, ut ferè omnia verba Hebraica quæ liberationem significant, נצל, פלט, חלץ, מלט. Dicit autem hîc Angelus *se peccati veniam consecutum*, pro fiducia orantis, vel מצאתי כפר dictum ut מצא חן vel מצאתי חן, quod frequens est in Genesi & in libro Esther. Ità ut מצאתי כפר optantis sit oratio. Possunt etiam hæc verba esse innuentis Prophetæ se exauditum à Deo, & consecutum propitiationem illi pro quo orabat. Quod etiam sequentibus inducitur. Enimverò qui secundùm Christi institutum sacrosancta corporis & sanguinis Dominici mysteria versat manibus, Deóque offert pro universis & singulis fundens orationem apud Deum, verba illa meritò usurpare potest מצאתי כפר.

25. *Revirescit ejus caro*] Postquam Angelus ille Deum exoravit, pristina incolumitas ægroto redditur, ità ut revirescat. Verbum רטפש tantùm hîc occurrit. Est quadriliterum Pual. Censetur compositum ex פוש *crescere* & רטב *humidum esse*. Utrumque Chaldaicum, & sæpe in Thargum. רטב tamen sæpius per Beth quàm per Pe: sed literæ sunt commutabiles inter se & ejusdem organi, ut monet Elias. רטב bis occurrit in hoc libro, nec alibi Hebraicé. Hinc conjicitur רטפש esse vocem exoticam, & hujus idiomatis. Græcus interpres vertit ἁπαλυνεῖ δὲ αὐτοῦ τὰς σάρκας ὥσπερ νηπίου. Vulgatæ Latinæ author *consumpta est ejus caro in suppliciis*. Verbum רטפש intellectum ei non est. Sed sequens hemistichium poterat illum in viam reducere, ¶ *Revertetur ad dies adolescentiæ suæ*] i. Repubescet. Quod sequitur est de gratiarum actione.

26. *Preces fundet apud Deum*] Nempe ille qui convaluit. ¶ *Et propitiabit ipsum*] וירצהו. רצה hîc idem sign. quod Levit. 26. 41, 43. & hujus lib. cap. 20. 10. superiori, habétque significationem conjugationis Hiphil. Sunt qui referunt ad *Deum*, quod de ægro sanato intelligendùm existimamus. Non enim בתרועה quadrare Deo potest in his *videbis faciem ejus in exsultatione*. Nempe ægrotus ille incolumis & sospes faciem Dei videbit, i. sacris dabit operam. ¶ *Et ipse adducet in medium*, scilicet Deus, *ejus justitiam*, quem castigavit, concedens illi res lætas.

27. *Tunc conversis ad homines oculis*] Simile est illud Davidis Psal. 22. *Celebrabo te in medio Ecclesiæ*, בתוך קהל אהללך. Est autem optimus ordo: Homo peccat; Deus animadvertit in eum; Propheta hortatur peccatorem, atque ejus gratiâ preces fundit apud Deum; Deus miseretur, pœnitentiam ingenerat, sanat ægrum; Qui salvus gratias agit Deo, & in medio Ecclesiæ laudes ejus concelebrat. Similis hujus est locus Jacobi, *Infirmatur quis*, &c. Celebratur autem Dei gloria publicâ peccatorum confessione, quæ hîc etiam locum suum obtinet. ¶ *Peccaveram, & rectum perverteram*, לא שוה לי *non profuit mihi*] *Non conducibile fuit*. Vertimus, *sed non bene cessit*. Verbum שוה eodem significatu hîc usurpatur quo Esth. 3. 8. Aman dicit Regi *non esse conducibile* stare Judæos. Atque cap. 5. 13. *nihil sibi prodesse tantam felicitatem quamdiu Mardochæum in limine palatii Regii sedentem cernat*. Non alibi in hac significatione exstat. Reliqua ad finem capitis plana sunt. Tantùm observandum verbum לאור esse pro להאור *ad illuminandum*: & verbum אלף *docere* ter in hoc libro exstare: semel in libro Proverbiorum pro *discere*. Non alibi occurrit: éstque Chaldaicum.

CAP. XXXIV.

MUNSTERUS.

5. **D***Ixit Ijob*] Proponit hîc Elihu dictum Ijob, & impugnat atque exagitat duabus rationibus: una est, Quòd Deus non eget consiliario; altera, Quòd Regibus detrahere non licet, multò minùs Deo.

6. *Mendax ero*] Sensus est, Cùm justus sim, & tamen flageller, judicium quod de me profero tanquam de innocente mendax aliis apparet. Atque hoc loco Elihu non rectè intellexit verba Ijob, quæ suprà cap. 13. 17. & 19. dixerat, impulsus amicorum importunitate. Alii sic sensum vertunt, *Justus sum, & Deus me tractat indignis modis. Falsus sum exspectatione judicii mei.*

7. *Qui bibit subsannationem*] h.e. Ab omnibus malè audit propter absurdam doctrinam.

9. *Cùm acquieverit Deo*] i. Cùm fecerit voluntatem Dei, nihil ei proderit. At Ijob hoc non dixit; sed dixerat justos sæpe in hoc mundo flagellari, & judicium eorum abscondi coram oculis hominum.

13. *Quis visitavit in ipso*] Sensus est, Quis visitat per judicium terram & omnes populos nisi Deus? Qui si malè vellet nobis, posset uno flatu omnes redigere in pulverem.

17. *Num qui odit judicium*] Hæc est alia ratio. Nullus, inquit, populo commodè præesse potest qui non est justus & servat judicium: Deus autem totum mundum gubernat, idque cum summa laude: quomodo igitur injustus esse potest?

19. *Qui non accipit personam*] Hæc verba ad Deum referuntur, sicut sequentia docent.

20. *Mediâ nocte tumultuabuntur*] h. e. Tam potens est Deus ut solâ voluntate, absque manibus & exteriori potentia, homines morte obruere possit quando minimè mortem exspectant. Nec est latibulum aliquod in quo se homo abscondat ab oculis Dei. Neque cùm Deus quenquam in judicium vocat, amplius quiddam illi imponit quàm ille iniquè gessit.

24. *Absque investigatione*] h.e. Absque numero, *conterit robustos*, & maxima regna; nec ullius formidat potentiam. Et cùm fortes illos deleverit, *substituit alios in locum eorum*: idque summo agit judicio. Atque ideo *nota facit opera eorum*, & *convertit noctem*, h. e. quæ in tenebris fiebant educit in lucem, ut multi videant æquum judicium Dei, cùm illos publicè *conterit*. Et hæc faciens *perducit ad se clamorem pauperum*, &c.

29. *Quis condemnabit*] Alii pro ירשיע legendum censent ירעיש, i. *turbabit*.

30. *Ne regnet homo impius*] Alii sic legunt, *Non regnat hypocrita nisi propter offendicula populi*; & alii sic, *Avertit Deus faciem suam propter Regem impium & offendicula populi.*

33. *Nunquid à te est*] h. e. Putas quòd Deus nihil agat absque consilio tuo?

34. *Dicent mihi*] Per hæc verba defert judicium sapientioribus.

36. *Pater mi*] Chald. צבינא *Desiderium nostrum est ut probetur Ijob quantum satis est, & donec resipiscat propter responsiones quibus impiis patrocinatur.*

VATABLUS.

1. **E***T respondit*, &c. ויען] i. Sermonem prosecutus est Elihu, dicens: sive, *Resumpto autem sermone, dicere cœpit*.

2. *Et scientes* ויודעים] *Et periti*. ¶ *Auscultate me* האזינו לי] *Aures præbete mihi*, sub. *loquenti*: q. d. Nolo mei ipsius judex esse: judicent qui inter vos sunt sapientes & eruditi.

3. *Ut palatum* וחיך] Ad verb. *& palatum*: i. ut palatum de sapore escarum judicat: q. d. Auribus sermo probatur, ut gustu cibus.

4. *Judicium eligamus nobis* משפט נבחרה לנו] i. Instituamus inter nos æquam de jure hujus causæ disceptationem. ¶ *Bonum* טוב] i. Probatum sit: nam hîc versamur circa arduam quæstionem.

5. *Judicium meum* משפטי] *Justitiam meam*: i. non agit mecum pro justitia mea: q. d. Affligit me citra culpam.

6. *De jure meo* על משפטי] *Super jure meo*. *De justitia* [*æquitate*] *mea*: q. d. An par sit ut mentiar super inno-

innocentia mea? h. e. Debeóne tacere innocentiam meam? ¶ *Sagitta mea* חצי] Significat vulnus suum quod accepit sagittâ à Deo immissâ, & hoc citra suum meritum.

7. *Sicut Ijob* כאיוב] i. Qualis habebatur Job, vir sapientissimus scilicet. ¶ *Subsannationem* לעג] Verba *subsannationis*: i. qui plenus sit verbis ridiculis.

9. *Quando ambulaverit cum Deo* ברצותו עם אלהים] Istum Hebraismum vide Gen. 5. 22.

10. *Viri cordis* אנשי לבב] i. Cordati & sapientes. ¶ *Impietas* מרשע] Hebræi subaudiunt מעשות, & legunt, *ut faciat impietatem*; *& ab Omnipotente ut faciat iniquitatem*: q. d. fieri non potest ut Deus aliquid impiè aut iniquè agat.

11. Juxta] Istud subauditum est ex mox sequenti, כאורח *juxta viam*. Verti possunt hæc futura per præsentia. ¶ *Et juxta viam*, &c. וכאורח איש ימצאנו] i. Facit unicuique secundùm facta sua.

12. *Præterea sanè* אף אמנם] *Etiam certè. Ad hæc verè Deus*, &c. ¶ *Non pervertit judicium* לא יעות משפט] i. Nulli facit injuriam.

13. *Quem præfecit sibi super terram?* מי פקד עליו ארצה] *Quem constituit pro se super terram?* Alii, *Quis visitavit super eum terram?* i. quis major eo rexit terram? vel, *Quis visitavit terram post eum?* ut eam scilicet rectiùs disponeret, postea quam facta est ab illo? Doctus inter Hebræos, *Quis præcipiat ei in terra, cum ipse mundum creaverit?* Vel, *quis memorabit ei* opera atque judicia ejus in *terra, tanquam sit illorum oblitus?* Vide infra 36. 24.

14. *Apponeret super eum cor suum* ישים אליו לבו] *Poneret super eum* [nempe *hominem*] *animum suum*: i. Si Deus vellet omnem hominem perdere, spoliaret quemlibet vitâ.

16. *Quòd si est intelligentia* ואם בינה] Sub. *tibi*: i. si sapias.

17. *Dominabitur?* יחבוש] *Regnabit?* i. dignus est ut regnet? ¶ *Justum insignem* צדיק כביר] i. Insigniter justum, *pronunciabis impium?* Alii, *justum multùm*.

19. *Non accipit personam*, &c. לא נשא פני וגו'] i. Non respicit personam Principum: sive, qui personâ Principum non movetur; neque miratur opulentum præ tenui.

20. *Subitò morientur* רגע ימותו] *In momento morientur*. Fut. Heb. pro præs. sub. *quantumvis fuerint potentes & opulenti*. ¶ *Aut mediâ nocte*, &c. וחצות לילה] Ad verb. *& in dimidio* [*dimidiatione*] *noctis*: dum scilicet minimè putant. ¶ *Ac transibunt* ויעבורו] *Ac præteribunt*, i. insiliunt, aut, *prosiliunt*. Futura quæ alii per præs. vertunt, & sing. numero, sic, *commovetur populus*, *& insilit*, *ejicitque* de statu suo *tyrannum*, *non manu*, i. non potentiâ ac virtute, sed seditione factâ.

21. *Oculi ejus super vias*, &c. עיניו על דרכי איש] h. e. Deus contemplatur ac discutit consilia & opera hominum.

22. *Non tenebræ*, *nec*, &c. אין חושך ואין וגו'] i. Nullæ sunt tenebræ quantumlibet densæ ubi homines iniqui abscondantur, & Deum latere possint.

23. *Non posuit super virum*, &c. לא על איש ישים וגו'] i. Deus non commisit homini futura, sed ea sibi reservavit, ut justè coram Deo versetur.

24. *Conterit fortes*, &c. ירוע כבירים לא חקר] Fut. Heb. pro præs. *Confringit*, i. perdit tyrannos *innumerabiles*.

25. *Ideo cognoscere facit*, &c. לכן יכיר מעבדיהם] *Propterea cognoscere facit*, &c. i. atque ità efficit Deus ut homines cognoscant sua ipsorum opera; h. e. se perperàm egisse. ¶ *Nam vertetur nox*, והפך לילה] *Et vertet sese nox*, vel, *vertet noctem*: i. exactâ nocte, h. e. propediem ac breviffimè, *contererentur* illi omnes.

26. *Pro impiis*, &c. תחת רשעים וגו'] i. Tanquam impios & improbos percutere eos solet in conspectu omnium.

27. *Propterea quòd sic*, &c. אשר על כן סרו] Ad v. *propterea quòd sic recesserunt depost eum*, i. quòd tam impudenter desierunt sequi illum, & nè unum quidem institutum ejus intellexerunt.

28. *Ut pervenire faciat ad sese*, &c. להביא עליו] i. Ut pauperes oppressi confugiant ad eum, *&* ità *clamorem pauperum audiat*.

29. *Et ipse quietem dabit*, &c. והוא ישקט ומי ירשע] *Nam si quietem dederit*, *quis obturbabit?* ¶ *Si abscondat*, &c. ויסתר פנים ומי ישורנו] Ad verb. *Et abscondet faciem*, *& quis*, &c. q. d. Quòd si absconderit faciem suam, quis dignabitur intueri illum à quo faciem suam absconderit? ¶ *Et super gentem*, &c. ועל גוי ועל אדם יחד] i. Nationi uni & singulis eveniunt mala.

30. *Hypocrita* חנף] *Scelestus. Hypocritam* vocat propterea quòd cùm sit injustus & impius, justitiam tamen & pietatem prætexit. Duabus, inquit, de causis mala eveniunt populis omnibus, propter peccata quæ sunt *offendicula populi*, & ob Principum impietatem.

31. *Sanè ad Deum qui dicit*, &c. כי אל אל האמר וגו'] Præt. Heb. pro præs. *Utique ad Deum qui dicere potest*, *Remisi* [sive *Remitto*, aut *Parco*, sub. *iniquitati*] *non destruam*, i. non puniam: subaudi, *debueras dicere quæ sequuntur*, *Tametsi non videam*, &c. q. d. Par erat ut diceres Deo cujus est remittere iniquitatem, & qui dicere potest, Non puniam vos pro merito delictorum vestrorum.

32. *Absque eo quod video* בלעדי אחזה] i. Præter ea peccata quæ agnosco in me, doce me alia quæ non video. Alii vertunt, *Cùm non videam*, sub. *iniquitatem meam*, &c. i. Cùm ignorem peccata mea, opto ut doceas me quâ ratione peccaverim, nè iterum peccem.

33. *An à te quòd perficiat illam?* המעמך ישלמנה] Subaudienda quædam, *An ex te provenire debet quòd perficiat illam afflictionem?* i. An debes esse in causâ quòd Deus perfectè te puniat? ¶ *Nam abominatus es*, &c. כי מאסת] Concisa oratio, quæ sic impletur, *Nam abominatus es* vitam tuam, *quia elegisti* mori, *at non ego* sum tuæ opinionis: *sed quid nosti loqui?* vel, *quid autem loqui possis?* q. d. Quid habes quod respondere possis?

34. *Viri cordati* אנשי לבב] Ad verb. *Viri cordis*, ut v. 10. i. viri sapientes dicent in gratiam meam favendo sermoni meo, viri, inquam, sapientes, probabunt sermones meos, dicendo quæ sequuntur.

35. *Cum scientia* בדעת] *In cognitione*: i. Non scitè loquitur Job, neque prudenter.

36. *Pater mi* אבי] Sub. *ô Deus*. Alii vertunt, *Utinam*. Alii, *Voluntas mea non est ut probetur patientia Job longo tempore*. ¶ *Pro responsionibus*, &c. על תשובות באנשי און] i. Ut habeamus quod dicamus adversùs homines iniquos: h. e. quod respondeamus hominibus iniquis.

37. *Inter nos plaudit* בינינו יספוק] i. Explodit sententiam ac opinionem nostram.

CASTALIO.

4. V*ideamus inter nos quid sit bonum*] Justum.

9. *Et tamen dicit nihil profecturum hominem si cum Deo cursu contendat*] Queritur se insontem opprimi, quòd cum Deo certet tantò inferior.

13. *Qui homini terram commisit*, *& orbem condidit universum*] Qui homini & terram dedit & vitam, si utrumque adimat, non facit injuriam.

17. *Fierine potest*, *ut qui tam rectè curat quæ agit*, *is sit juris inimicus?*] Quod interpretor *Rectè curat quæ agit*, id verbum in Hebræo significat *vulnus fasciis involvere & mederi*. Et quia Medici est morbos non solùm abigere, sed etiam arcere, fit ut id verbum ad alia translatum significet non solùm *mederi præsenti malo*, sed etiam *ità aliquid agere ut malum absit*, *bonúmque adsit*, quod Græcè uno verbo dici potest κατορθοῦν. Est autem hic sensus, Si injustus esset Deus, non posset quæ curat & facit rectè facere. Nec enim dici hoc potest, eum peccare metu. Sit hoc hominum proprium, ut potentiorum metu delinquant: Deo adeò

adeò nullus est potentior, ut etiam Reges pro nihilo ducat. Atqui mundum rectè administrat: est ergò justus.

20. *Repentè moriuntur*] Scilicet interdum. ¶ *Nullâ adhibitâ vi*] Divinitus nullâ vi extrinsecùs adhibitâ.

26. *Vertente nocte contunduntur*] Citò & ex improviso.

30. *Ad populi detrimenta*] Ut ità populum mulctet.

33. *An id à te perficietur, ut tu improbes, tu idem probes, ego non item?*] Cur plus juris habeas in disputando quàm ego, ut quæ videantur vel improbes vel probes?

36. *Volo Jobum eousque exerceri*] Disputando agitari. ¶ *Dum recantet apud homines improbos*] Nos, quos dicit improbos.

37. *Plaudens inter nos*] Se tanquam victor jactans, & non explodens.

CLARIUS.

3. *Auris enim verba probat*] Si sonos auribus & sapores palato discernimus, cur non, ut constet inter nos quid bonum sit, certo indubitatóque judicio exploremus?

5. *Dixit Job, Justus sum*] Proponit hîc Heliu dictum Job, & impugnat illud atque exagitat duabus rationibus: una est, Quòd Deus non eget consiliario; altera quòd Regibus detrahere non licet, multò minùs Deo.

6. *In judicando me mendacium*] Vel, *in judicio meo mendax ero*: q. d. Cùm justus sim, & tamen flageller, judicium quod de me profero tanquam de innocente mendax aliis apparet. Atque hoc loco Heliu non rectè intellexit verba Job, quæ suprà cap. 13, 14, & 19. dixerat, impulsus amicorum importunitate.

7. *Bibit subsannationem*] h. e. Ab omnibus malè audit propter absurdam doctrinam, dum impiis patrocinatur, asserens nihil prodesse viro bono etiamsi in præceptis Dei sedulus ambulet. At Job hoc non dixit, sed dixerat justos sæpe in hoc mundo flagellari, & judicium eorum abscondi coram filiis hominum.

13. *Quem constituit*] Quis visitat per judicium terram & omnes populos nisi Deus? qui si malè vellet nobis, posset uno flatu omnes redigere in pulverem. Hoc enim est quod ait, *Si dixerit ad eum*, &c. quod alii verterunt, *Si posuerit ad illum cor suum, congregabit contra illum spiritum suum atque flatum suum.* Alii sic, *Si posuerit ad illum cor suum, spiritu suo & flatu suo ad se congregabit.*

17. *Qui non amat judicium*] Alia item ratio. Nullus, inquit, populo commodè præesse potest qui non est justus & servat judicium: Deus autem totum mundum gubernat, idque cum summa laude: quomodo igitur injustus esse potest? Et cùm prohibeamur *Diis*, h. e. Judicibus, *detrahere*, quomodo quis dicet Deo, *prævaricator es justitia?*

19. *Qui non accipit personam*] Hæc verba ad Deum referuntur, sicut sequentia docent.

20. *Mediâ nocte turbabuntur*] h. e. Tam potens est Deus ut solâ voluntate, absque manibus & exteriori potentia, homines morte obruere possit quando minimè mortem exspectant. Nec est latibulum aliquod in quo se homo abscondat ab oculis Dei. Neque cùm Deus quenquam in judicium vocat, amplius quippiam illi imponit quàm ille iniquè gessit. Nam illud, *Neque enim ultrà* &c. quidam sic vertit, *Non etiam imponit homini amplius quid, cùm vadit ad Deum in judicium.* ¶ *Et auferent*] Heb. *transibunt.* Quare alius vertit *discedéntque*, nempe virtute illius qui est fortis, *absque manu.*

25. *Inducet noctem*] Alius, *convertit noctem*, h. e. quæ in tenebris fiebant educit in lucem, ut multi videant æquum judicium Dei cùm illos publicè conterit.

29. *Qui condemnet*] *Qui conturbet. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Si* rursum *avertat faciem, non est qui aspiciat*, h. e. qui adjuvet aut à calamitate liberet. Et hoc aget *super gentes, & super omnes homines.*

30. *Qui regnare facit*] Alius vertit, *Nè regnet homo impius propter illaqueationes populi.* Aliis sic, *Avertit Deus faciem suam propter Regem impium & offendicula populi.*

31. *Quia ergò ego locutus sum*] Alius vertit, *Quod de Deo potest dici, sustinui & non adjiciam.* Alius sic, *Numquid enim ad Deum dicere potest, Ego sic portavi populum ut non obsuerim?* Variè enim etiam ab Hebræis exponitur.

33. *Numquid à te est*] Censes fore ut Deus nihil agat absque consilio tuo? Et hic quoque versus variè admodum exponitur.

36. *Pater mi*] Chaldæus vertit, *Desiderium nostrum est ut probetur Job quantum satis est, & donec resipiscat propter responsiones quibus impiis patrocinatur.*

DRUSIUS.

1, 2. *Respondítque*, &c.] *Prosequens sermonem suum, pergens loqui, dixit.* Ad hanc expositionem cogit nos rei veritas. Nam neque respondebat ad interrogata, quod propriè *respondere* sign. neque alterius orationem aut sermonem excipiebat, quod Græcè sonat ὑπολαβὼν *suscipiens.* Vulg. *Pronuncians itaque Elihu, etiam hac locutus est, Audite sapientes, verba mea; &, eruditi, auscultate me.* LXX Ὑπολαβὼν δὲ Ἐλιοὺς λέγει, Ἀκούσατέ μου, σοφοί· ἐπιστάμενοι, ἐνωτίζεσθε. *Excipiens autem Elius dixit, Audite me, sapientes; qui habetis scientiam, auribus percipite.* Tharg. *Et respondit Elihu & dixit, Audite, sapientes, verba mea; &, scientes, auscultate sermonem meum.* ¶ *Sapientes*] *Eruditi & periti rerum. Sapientia* vocatur ab Ebræis quicquid homo discit ab alio. ¶ *Scientes*] *Intelligentes.* ¶ *Auribus percipite*] Alii *auscultate.* ¶ *Me*] Sermones meos.

3. *Quia*, &c.] Vulg. *Auris enim verba probat, & guttur escas gustu dijudicat.* LXX Ὅτι οὖς λόγους δοκιμάζει, καὶ λάρυγξ γεύεται βρῶσιν, *Quia auris sermones probat, & guttur gustat escam.* Tharg. *Quoniam auris verba probat, & palatum gustat edendo.* Ut *Palatum gustu dijudicat cibos*, ità tam animi *Auris* quàm ea quæ corporis est *probat & dijudicat sermones*, sintne veri an falsi. Auris hæc *externa*, illa verò *interna* dicitur, & à Græcis νοῦς vocatur, quæ vox alibi legitur in Græca ed. pro οὖς *auris*, cùm sit ipsa Mens quæ verba & res dijudicat.

4. *Judicium*] De iis quæ in controversia sunt, aut, *jus & æquum*, aut *disceptationem juris.* Siquidem משפט sign. *judicio contendere.* Vulg. *Judicium eligamus nobis, & inter nos videamus quid sit melius.* LXX Κρίσιν ἑλώμεθα ἑαυτοῖς, γνῶμεν ἀναμέσον ἑαυτῶν καλόν, *Judicium eligimus nobis, noscamus inter nos quod bonum.* Tharg. *Judicium eligamus nobis; sciamus inter nos quid bonum sit.* נבחרה *eligamus.* ¶ *Quid bonum sit*] Utrum melius sit, quod Job dixit, an quod ego nunc dicturus sum.

5. *Dixit enim Job*, &c.] Vulg. *Quia dixit Job, Justus sum & Deus subvertit judicium meum.* LXX Ὅτι εἴρηκεν Ἰώβ, Δίκαιός εἰμι, ὁ Κύριος ἀπήλλαξέ μου τὸ κρίμα, *Quia dixit Job, Justus sum, & Dominus removit judicium meum.* Schol. ἀπήλλαξε *immutavit, alienavit.* Olymp. *Deus autem mihi facultatem judicantem non custodivit*, verùm juxta Sym. & Aq. ἀνέτρεψε καὶ ἀπέστησεν ἀπ' ἐμοῦ τὸ κρίμα, *pervertit & amovit à me judicium.* Tharg. *Quia dixit Job, Justus sum, & Deus amovit judicium meum.* ¶ *Justus sum*] Suprà 27. 6. & 31. 1. & 23. 10. ex verbis quæ ibi habentur hoc colligitur. Sanè ubique prædicat suam justitiam, non quòd se ab omni parte aut absolutè justum crederet, cùm dicat 14. 4 *Quis dabit mundum ex immundo?* sed quòd civilem quandam justitiam agnosceret, sibique bene conscius esset, nec peccati ullius ob quod tanta pateretur reum se putaret. ¶ *Deus removit judicium meum*] *Abstulit* suprà 27. 2. Cæterùm *aufertur judicium* ejus qui non potest se judicio defendere aut jure causam suam persequi; quod Job summopere desiderabat; aut cui jus petenti denegatur.

6. *Super judicio meo*] *In judicio meo.* Simile in Latio, *super arbore sidunt.* Licet etiam vertere, *De judicio meo.* Vulg. *In judicando enim me mendacium est; violenta sagitta mea absque ullo peccato.* LXX Ἐψεύσατο δὲ τῷ κρίματί μου· βίαιον τὸ βέλος μου ἄνευ ἀδικίας, *Mentitus est in judicio meo; violentum jaculum meum absq; injustitia.* Tharg. Super

Super judicio meo mentior, filius hominis, qui mittit sagittam meam absque peccato. ¶ *Mentior*] Mercerus explicat, *In meo jure & causa mendax habeor & falsus, quasi injustè me tuear, & me falso dicam innocentem: itaque tyrannicè, quoque jure, quâque injuriâ, punior & condemnor. Mentior ergò*, i. *mentiri videor, in meo jure, & quasi mendax & injustus damnor.* Hucusque Mercerus. Quidam, *In judicio meo fallor.* Non laudo. Nam *mentiri* non sign. *falli*, sed *fallere*, ut ibi, *Mentietur opus oliva*, &, *Mustum mentietur ei.* Quid si, *In judicio meo mentior*, i. frustrà habeor, excido spe meâ, & frustror eâ? Probarem si *mentiri* hoc sensu de persona dici inveniretur. Nam de re usurpari certum est: Hab. 3. 17. *mentietur opus oliva.* Jes. 58. 11. *cujus aqua non sunt mentita.* Job. 41. 6. *Ecce spes mea mentita est.* Hos. 9. 2. *mustum mentietur ei.* Horatius hoc sensu *fundum mendacem* dixit: &, *spem mentita seges:* & Virgilius,

Victum seges agra negabat.

Esset igitur, *Judicium meum mentitum fuit mihi*, i. fefellit exspectationem meam. R. L. cum interrogatione legit, *In jure meo mentiar?* An cùm norim me nocentem, dicam innocentem esse? Hoc est mentiri, & causam suam prodere. ¶ *Malè affecta est*] אנוש *doloris plena, agra, desperata, deplorata*; ut Jer. 15. 18. ומכתי אנושה *& plaga mea malè affecta est.* Hinc & אנוש *mortalis.* ¶ *Sagitta mea*] Plaga mihi inflicta. Respexit ad locum Job. 6. 4. *quia sagitta Omnipotentis apud me.* ¶ *Absque scelere*] Nullo meo crimine, nullâ culpâ meâ. פשע de leviori crimine dici notum est. Quocirca quidam non *scelus* sed *prævaricationem* reddunt, h. e. delictum, aut peccatum.

7. *Quis vir*, &c.] Quis est qui ità rideatur & sannis excipitur ut Job? Vulg. *Quis est vir ut est Job, qui bibit subsannationem quasi aquam?* LXX Τίς ἀνὴρ ὥσπερ Ἰώβ, πίνων μυκτηρισμὸν ὥσπερ ὕδωρ; *Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam?* Tharg. *qui bibit subsannationem sicut aquam.* ¶ *Bibit subsannationem*] Subsannatur. Ut hîc *bibere subsannationem*, sic alibi *bibere iniquitatem*, *bibere violentiam*, Prov. 26. 6. *bibere vinum violentiarum*, Prov. 4. 17. ¶ *Sicut aquam*] Copiosè, largiter, abundanter, suprà 15. 16. *Bibimus, tanquam aquam, iniquitatem omnes nos*, i. Largiter peccamus & iniquè agimus. *Sicut aquam* proverbiale est quod Copiam & Abundantiam notat, ut suprà 3. 24. *Effusi sunt sicut aqua rugitus mei.* Licet etiam vertere *aqua in morem.* Quidam hunc locum sic enarrant, *Quis Jobo similis, qui talia proferat qualia ipse protulit? Is bibet subsannationem aqua in morem.* Aut, *Qui, sicut Job, talia facit & dicit, bibet*, &c.

8. *Et iter fecit*] Qui profectus est, & quasi semitam iniit, ivitque. Vulg. *Qui graditur cum operantibus iniquitatem, & ambulat cum viris impiis.* LXX Οὐχ ἁμαρτὼν οὐδὲ ἀσεβήσας, ἢ οὐδ' ἐκοινώνησας μετὰ ποιούντων τὰ ἄνομα, τοῦ πορευθῆναι μετὰ ἀσεβῶν; *Qui neque peccavit neque impiè egit, aut neque communicavit cum facientibus iniqua, ut ambularet cum impiis?* In Comment. Græcis & aliis ed. pro ἢ οὐδ' ἐ legitur οὐδ' ὅλως *neque omnino.* Tharg. *Et ivit ut societatem iniret cum iis qui operantur mendacium, & ut ambularet cum hominibus improbis.* ¶ *Ad societatem*] Ità ut in societatem cum illis coeat, in consortio eorum sit. ¶ *Cum operatoribus iniquitatis*] Cum iis qui iniquitatem tanquam opificium quoddam exercent; quos κακούργους & τεχνίτας κακῶν Græci vocant. ¶ *Ad ambulandum*, &c.] *Ambulat cum improbis* qui cum iis conversatur. Sic, *Qui ambulat cum sapientibus, sapiens evadit*; exstat hoc in Proverbiis Salomonis. ¶ *Cum hominibus improbis*] Ad verb. *cum viris improbitatis.* Ebraismus est notus.

9. *Nam dixit*, &c.] Vulg. *Dixit enim, Non placebit vir Deo etiamsi cucurrerit cum eo*, ברצתו. LXX Μὴ γὰρ εἴπῃς, Ὅτι οὐκ ἔσται ἐπισκοπὴ ἀνδρός, καὶ ἐπισκοπὴ αὐτῷ παρὰ Κυρίου, *Ne enim dixeris, Non erit visitatio viri, & visitatio ei à Domino.* Olymp. Th. & Aq. aliter quidem reddiderunt, Ὅτι εἶπεν, Οὐ κινδυνεύσει ἀνὴρ ἐν τῷ εὐδοκιμῆσαι αὐτὸν μετὰ Θεοῦ, *Quoniam dixit, Non periclitabitur vir dum ipse bene complacuerit cum Deo.* Alter verò, Οὐχὶ σωθήσεται ἀνήρ; *Non salvabitur vir? Et verba quidem Theodotionis per enunciationem legenda sunt, Symmachi autem moratè, & per interrogationem.* Aug. *Dixit enim, Non visitabitur qui ambulaverit cum Deo.* Sic etiam alius ex Ebræo, *quando ambulaverit cum Deo.* Hoc Persius dixit *vivere cum Deo.*

Baro, regustatum digito terebrare salinum
Contentus perages, si vivere cum Jove tendis.

Thargum hîc duplex. Posterius est, *Quoniam dixit, Non periclitatur vir cùm cucurrerit ipse cum Deo.* Prius, *Quia dixit, non discit vir quando sibi placet ipse cum Deo.* ¶ *Non proficit vir*] *Non facit profectum homo:* vel potiùs, *Non proficit viro*, i. non prodest ei. Sic Ulpianus, *Matris igitur jusjurandum patri non proficiet*, i. non proderit. Quidam certè, *Non proderit viro*, hanc sententiam expressit non malè. Infrà 35. 3. לא יסכן לך. Sym. οὐδὲν συμβαλεῖταί σοι *nihil conferet*, aut *proderit tibi.* Verbum סכן etiam *periclitari* sign. unde סכנה *periculum*, ex quo Th. οὐ κινδυνεύσει *non periclitabitur.* ¶ *Quando sibi placet cum Deo*] Quando ità colit Deum ut in eo cultu sibi placeat. Sunt qui maluerunt *quando ambulaverit cum Deo.* Nam רצה significationem habet הליכה, ut R. D. annotat in lib. Rad. Alius, *quando cucurrerit cum Deo*, ut רצה & רוץ idem significent, quod Eliæ Germano placuisse videtur. Sanè Psal. 50. 18. ותרץ עמו. Tharg. reddit, *& currebas cum eo.* Ad priorem sensum interpretantur Ezech. 1. רצוא ושוב *eundo & revertendo.* Locum Davidis potes vertere in propria significatione, *& placebas tibi cum eo:* quod R. S. & Abenezra sequuntur. Vel *bene tibi conveniebat cum eo.* Sed ubi hoc dixit Job? Vide Mercerum, qui hunc nodum secat magis quàm solvit.

10. *Propterea*, &c.] Vulg. *Ideo, viri cordati, audite me. Absit à Deo impietas, & ab Omnipotente iniquitas.* LXX Διὸ, συνετοὶ καρδίας, ἀκούσατέ μου. Μή μοι εἴη ἔναντι Κυρίου ἀσεβῆσαι, καὶ ἔναντι Παντοκράτορος ταράξαι τὸ δίκαιον, *Quare, intelligentes corde, audite me. Absit à me coram Domino impiè agere, & coram Omnipotente turbare justitiam.* Sym. Ἄπειη τῷ Θεῷ ἀνομία, καὶ τῷ Ἱκανῷ ἀδικία. *Absit à Deo iniquitas, & à Sufficienti injustitia.* Aug. *Absit à Deo impietas.* Tharg. *Ideo, viri sapientes, accipite à me. Absit Deo ab improbitate, & Omnipotenti ab injustitia:* τῷ Ἱκανῷ, i. *à Deo Saddai*, quem Ἱκανὸν reddit quòd suo contentus sufficienter habeat omnia ad vitam beatam necessaria. ¶ *Viri cordati*] i. Sapientes, prudentes. Ad verb. *viri cordis.* Sic apud Ciceronem 1. Tusc. *egregiè cordatus homo. Cor* pro *sapientia* ponitur: unde *corde carere* dicitur qui desipit. Nam Corde sapimus. Glossæ veteres in Persium, *Physici tradunt homines splene ridere, felle irasci, jecore amare, corde sapere, pulmone jactari.* ¶ *Absit à Deo improbitas*] Verbum è verbo, *Absit Deo ab improbitate.* Nos sensum expressimus post alios interpretes, qui eodem modo hunc locum reddiderunt. ¶ *Ab Omnipotente*] Qui *Saddai* Ebræis, quem ἱκανὸς Græci hîc reddunt, tanquam à ש & די, *sufficiens, qui sibi sufficit.* ¶ *Iniquitas*] Ebræus hîc habet *absit Omnipotens ab iniquitate:* quod in idem recidit.

11. *Quia*, &c.] Vulg. *Opus enim hominis reddet ei, & juxta vias singulorum restituet eis.* LXX Ἀλλὰ ἀποδιδοῖ ἀνθρώπῳ καθὰ ποιεῖ ἕκαστος αὐτῶν, καὶ ἐν τρίβῳ ἀνδρὸς εὑρήσει αὐτόν, *Sed reddat homini sicut facit unusquisque ipsorum, & in semita viri inveniet eum.* Tharg. *Quoniam opera hominis rependet ei, & juxta semitam viri facit occurrere ei.* ¶ *Opus hominis*] Vel *secundùm opus hominis*, ut Caph repetatur ex membro quod proximè sequitur. ¶ *Secundùm semitam viri*] *Semitam viri* vocat vitam cujusque, h. e. opera tam bona quàm mala. Sic passim nomen דרך usurpatur, quod *viam* reddunt. Unde & ארח *semitam inire, ambulare*, pro *conversari cum aliquo.* ¶ *Invenire faciet eum*] *Suppeditabit*, aut *subministrabit ei.* Sic, *Pecunia invenire facit omnia*, i. suppeditat, facit ut eveniat cuique secundùm vivendi rationem quam instituit.

12. *Etiam*, &c.] Vulg. *Verè enim Deus non condemnabit frustrà, nec Omnipotens subvertet judicium.* LXX Οἴει

τ͂ Κύριον ἄτοπα ποιήσειν, ἢ ὁ παντοκράτωρ ταράξει κρίσιν; *Putas autem Dominum absurda facturum? aut Omnipotens turbabit judicium?* ὃς ἐποίησε τ͂ γῆν *qui fecit terram:* hæc addita sunt à Græcis. Tharg. *Verùm in veritate Deus non condemnat, & Omnipotens non pervertit jus.* ¶ *Sanè*] *Certè, verè, revera.* ¶ *Deus*] *Fortis*, h.e. *El.* ¶ *Non improbè aget*] Vel *improbè agit.* Licet etiam vertere *non condemnat*, videlicèt *injustè*, aut *pervertendo judicium.* ¶ *Judicium*] *Jus & æquum:* non perversè judicat quemquam, aut condemnat. Nam pars judicii condemnatio.

13. *Quis*,&c.] Vulg. *Quem constituit alium super terram? aut quem posuit super orbem quem fabricatus est?* Lxx Τίς δέ ἐστιν ὁ ποιῶν τ͂ ὑπ' οὐρανὸν καὶ τὰ ἐνόντα πάντα; *Quis autem est qui facit eam quæ sub cœlo, & quæ insunt omnia?* Tharg. *Quis præcepit ei facere?* Quis unquam mortalium ei præcipere potuit in terra? Imò nè in cœlo quidem est quisquam qui hoc facere possit, cùm neminem habeat superiorem, cujus est jubere quid fieri velit ab eo qui est inferior. ¶ *Præcepit ei*] פָּקַד עָלָיו, ut Ezræ 1.2. *& ipse* פָּקַד עָלַי *jussit mihi ut ædificarem ei domum.* Verba sunt Cyri de Deo. ¶ *In terra*] ארצה: hîc ה valet ב, non ל. Quod quia rarum, ideo diligentiùs notandum est. Sic שמה *ibi, illic.* Coh. 3.16. אנה *ubi*, Ruth. 2.19. ¶ *Orbem*] Habitabilem: οἰκουμένην vocant. Quidam, *Quis præfecit ei terram*, ut sit ארצה pro ארץ, & He paragogicum. Hæc omnia eò pertinent ut doceat Deum summè potentem esse, neminémque metuere, sicut homines, qui metu aut gratiâ aliorum quandoque jus pervertunt. Nota hîc חבל construi cum affixo feminino.

14. *Si poneret*, &c.] Vulg. *Si direxerit ad eum cor suum, spiritum ejus & flatum ad se trahet.* Lxx Εἰ γὰρ βούλοιτο συνέχειν, καὶ τὸ πνεῦμα παρ' αὐτῷ κατασχεῖν, *Nam si velit cohibere, & spiritum apud se detinere.* Tharg. *Si posuerit super eum cor suum, spiritum ejus & flatum ejus ad se congregabit.* *Si apponeret cor*, aut *applicaret animum*, ad facta ejus omnia consideranda & expendenda. ¶ *Ad ipsum*] Erga ipsum hominem. ¶ *Spiritum ejus*] Vitalem. Sic Psal. 104.29. *Colligis spiritum eorum, exspirant:* & 146.4. *Exit spiritus ejus, redit in humum suam.* ¶ *Animam ejus*] Animam intelligit rationis participem, quam Deus Homini inspiravit. Ea redit ad eum in morte. Unde ipsam *colligere* dicitur. Sunt qui elegerunt *flatum ejus*; alii *halitum ejus.* Sed anima rationalis, ut dixi, *nesama* vocatur. Hinc factum ut *colligi* dicatur qui moritur, quia spiritus ejus ad Deum colligitur, qui dedit ipsum. Psal. 26.9. *Nè colligas cum peccatoribus animam meam.* Pleniùs dicunt *colligi ad populum suum*, aut *colligi ad sepulcra sua*, & *colligi ad patres suos.*

15. *Exspiraret*] *Moreretur.* Nam discrimen quod inter *exspiro* & *morior* hîc locum non habet. Id alibi notavimus. Vulg. *Deficiet omnis caro simul, & homo in cinerem revertetur.* Lxx Τελευτήσει πᾶσα σὰρξ ὁμοθυμαδὸν, πᾶς δὲ βροτὸς εἰς γῆν ἀπελεύσεται, ὅθεν καὶ ἐπλάσθη, *Peribit omnis caro simul, & omnis mortalis in terram abibit, unde & formatus est.* Tharg. *Exspiraret omnis caro pariter, & filius hominis in pulverem rediret.* ¶ *Omnis caro*] Omnis homo; ut ibi, *Non timebo quid mihi faciat omnis caro:* quod alibi dicit *omnis homo.* Mox se explicat cùm ait, *& homo in pulverem redibit.* ¶ *In pulverem*] *In terram:* על pro אל. *Terra* & *pulvis* synonyma sunt: unde παρόμοιον, *Terra pulveris*, ut *Lutum cœni*, &c. ¶ *Rediret*] Propriè. Nam redit eò unde venit. Homo enim è pulvere. Unde *pulvis & cinis* vocatur: & tritum illud, *Memento homo quia pulvis es, & in pulverem revertêris.* Quod alius dixit, *Cinis es, & in cinerem.*

16. *Et, si est*,&c.] Vulg. *Si habes ergò intellectum, audi quod dicitur, & ausculta vocem eloquii mei.* Lxx Εἰ δὲ μὴ νουθετῇ, ἄκουε ταῦτα, ἐνωτίζου φωνὴν ῥημάτων, *Vide, non es monitus, audi hæc, auribus percipe vocem verborum.* Sententia est, *Si non es monitus, & vide, ecce.* In comment. Græcis & in aliis ed. εἰ δὲ μὴ, *sin autem non:* quomodo etiam interpretantur ἴδε μή. Tharg. *Et, si præditus es intelligentiâ, audi hoc, ausculta vocem verborum meorum.* ¶ *Intelligentiâ*] Non בִּינָה est in fonte, sed בִּינָה cum accentu in penultima: unde non potest esse nomen verbale. Quid igitur? Infinitivus est qui loco nominis usurpatur: *Si est intelligere*, h. e. *intelligentia.* Quale illud, *Scire tuum nihil est.* Item Cicero, *Videamus beatè vivere vestrum, quale sit.* Plautus *tuum amare*, pro *tuas amationes.* Idem, *hoc vereri perdidi*, τὸ αἰδεῖσθαι, i. τ͂ αἰδῶ *pudorem.* Lucretius, *meminisse nocet*, i. memoria. Sic השכל *intellectus*, & בינה pro הבינה in Hiphil, cum ה paragogico, pro הבין *intelligere.* ¶ *Audi hoc*] Quod dicturus sum. ¶ *Auribus percipe*] Ἐνωτίζου· quod etiam verbum est ab *aure* deductum, ut Ebræum האזין. ¶ *Vocem verborum meorum*] Verba mea. Dicunt Ebræi eodem sensu, *Audi verba mea*, & *vocem meam*, ut Coh. 5.6. *cur irascatur Deus propter vocem tuam?* & suprà 33.8. *vocem verborum meorum.* Nam est etiam *vox* rerum aliarum.

17. *An etiam*, &c.] Vulg. *Numquid qui non amat judicium sanari potest? & quomodo tu eum qui justus est in tantum condemnas?* Lxx Ἴδε σὺ τ͂ μισοῦντα ἄνομα, καὶ τ͂ ὀλλύντα τοὺς πονηρούς, ὄντα αἰώνιον δίκαιον. *Vide tu eum qui odit iniqua, & perdit malignos, esse æternùm justum.* Tharg. *Verùm an odio habens justitiam medicinam faciet, & si purè justum condemnabit?* ¶ *Odio habens judicium*] Qui non modò non exercet judicium, jus & æquum cuique reddendo, sed etiam odio prosequitur illud, iniqui studiosus & amans. ¶ *Imperabit*] *Dominabitur*; ut Jes. 3.7. חבש *dominator.* Sic עצר pro *imperare* sumitur. Quod ideo noto quia חבש propriè *obligare vulnus.* ¶ *Justum validum*] *Qui valde justus est.* ¶ *Condemnabis*] Improbum & reum sontem pronunciabis.

18. *An dicetur*] *An dicere?* h. e. *Dicetur?* Sic Prov. 25.7. טוב אמר לך *Melius est dici tibi*, ut tibi dicatur. Verbum infinitum hoc modo sumitur Gen. 4.26. *Tunc cœptum est* לקרא *invocari:* ac si esset להקרא in voce passiva. Quidam subaudiunt ראוי, *Num dicere convenit?* Vulg. *Qui dicit Regi, Apostata; qui vocat duces, impios.* Lxx Ἀσεβὴς ὁ λέγων βασιλεῖ, Παρανομεῖς, ἀσεβέστατε τοῖς ἄρχουσιν, *Impius est qui dicit Regi, Injustè agis, impiissime Principibus.* Alibi est ἀσεβέστατος, quod exponitur à Scholiaste, *Qui dicit Regi, Injustè agis, sicut impiissimus judicatur à Principibus.* Tharg. *An rectum est dicere Regi, Improbus es? Peccator es, Principibus?* ¶ *Regi*] Si Regi terreno, qui est caro & sanguis, hoc non licet dicere, multò minùs Regi cœlorum, qui est Deus benedictus in secula. ¶ *Nequam*] Homo nihili, qui nequicquam valet, & *Belial* vocatur ab Ebræis: unde *filii Belial*, homines nequam. ¶ *Impius*] Malim *improbus*; quod latiùs patet. ¶ *Principibus*] *Ad Principes*, qui à liberalitate ac munificentia hîc נדיבים vocantur, q. tu d. εὐεργέται.

19. *Qui non*, &c.] Vulg. *Qui non accipit personas Principum, nec cognovit tyrannum, cùm disceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus sunt universi.* Lxx Ὃς οὐκ ἐπαισχυνθῇ πρόσωπον ἐντίμου, οὐδὲ οἶδε τιμὴν θέσθαι ἁδροῖς, θαυμασθῆναι πρόσωπα αὐτῶν, *Qui non est veritus faciem honorati, neque novit honorem ponere potentibus, admirari facies eorum.* Pro ἐντίμου cæteri, teste Olympiodoro, ἀρχόντων *Principum.* Tharg. *Qui non accipit faciem magnatum, & non agnoscitur liberalis coram paupere, quia opera manuum ejus omnes ipsi.* Hic subaudiunt אף כי *Quantò minùs licet dicere ei qui non accipit*, &c. h. e. Deo, qui est Rex Regum & Dominus dominantium. ¶ *Accipit faciem*] i. Personam: qui non habet rationem Principum in judicando. *Accipere faciem* est habere respectum personarum; quod Lex vetat disertè. ¶ *Non agnoscit*] Vel *non agnoscitur potens*, ut נכר sit præteritum Niphal. ¶ *Potentem*] Vel *divitem.* Nam in opposito habet דל *tenue*; quod est unum ex nominibus quibus pauper vocatur apud Ebræos. Psal. 72.12. מְשׁוּעַ. Lxx ἐκ δυνάστου *à potente*, quod legerunt מִשׁוֹעַ. Nec aliter Hieronymus. Sic etiam suprà 29.12. Alibi שוע est *liberalis*, vel potiùs *prodigus*, cui opponitur כילי *sordidus, avarus.* Quo significatu & Sapientes utuntur in Historia Ebraica, שועי המלך, *viri*

apud Regem illustres & nobiles magnique nominis, milites excellentissimi Regis. ¶ *Coram tenui*] *Ante tenuem*, i. præ tenui. ¶ *Opus manuum ejus omnes ipsi*] Quadrat cum illo, *Dives & pauper occurrunt ; factor amborum Dominus*. Non pluris facit opulentum, inquit, quàm pauperem, quia utrumque condidit: ideo pares apud ipsum sunt. Cæterùm quicquid à Deo creatum aut factum vocatur *opus manuum ejus*. Sic alibi, *Opus manuum ejus firmamentum*.

20. *Momento*, &c.] Vulg. *Subitò morientur, & in media nocte turbabuntur populi, & pertransibunt, & auferent violentum absque manu*. LXX Κενὰ δὲ αὐτοῖς συμβήσεται, τὸ κεκραγέναι, καὶ δεῖσθαι ἀνδρός· ἐχρήσαντο γὰρ παρανόμως, ἐκκλινομένων ἀδυνάτων, *Vana autem eis evadent, clamasse, & orare virum : abusi sunt enim iniquè, exhonoratis infirmis*. In aliis libris partim est ἐγκλειομένων *inclusis* partim ἐκκλειομένων *exclusis*. Schol. *Malè*, inquit, *sunt usi potestate quoniam ad gratiam hominum spectantes despexerunt justitiam, & pauperes à jure sibi debito excludendos curarunt*. Tharg. *In hora morientur Sodomitæ, & mediâ nocte commovebuntur Ægyptii, & transibunt, tolléntque è medio potentem non robore manûs*. בשעתא potest reddi *momento* : nam שעתא *momentum, articulus temporis*. ¶ *Morientur*] Ubi volet ille qui omnia potest ; qui quod vult facit, nec quisquam impedire ipsum potest. ¶ *Mediâ nocte*] Quando homines quiescunt & à nulla re sibi metuunt. ¶ *Commovebuntur*] Dimovebuntur loco aut statu suo. ¶ *Populus*] Locutio est qualis in Latio, *Turba ruunt*. Est enim nomen collectivum *populus*, ut etiam גוי *gens*. ¶ *Transibunt*] *Peribunt*. Sic *transire* flos dicitur qui perit, Jac.1.10. *Transire* hoc sensu sumi videtur Psal.37.36. *Transiit, & ecce non est* ; item Nah. 1.12. Aut, *transibunt ad sepulcrum*. Ut *transeo*, sic *abeo* usurpatur in illo, *Ætas abit, & ætas venit*, i. moritur. Sic suprà 14.20. & Psal.141.10. *donec transiero*, i. *obiero diem* ; quod tamen alii explicant, *donec evasero impendentia pericula*. ¶ *Auferéntque*, &c.] Licet vertere *auferetur fortis non manu*. Simile, *Hâc nocte tollent animam tuam à te*, tolletur anima tua. Vel, *auferent è cœlo*, sive *cœlitus*, ut cùm dicunt, *Qui venit ut se mundet, adjuvant eum è cœlo*, משמים : quod à quibusdam libris abest. Aut, *auferent Angeli* ad hoc deputati. ¶ *Fortem*] *Potentem, Abbir*, qui & *Chabbir* ; unde Κάββειροι, & Καμβειρική τελετή. ¶ *Non manu*] *Auferent non manu*, sc. hominum, nullâ humanâ manu adhibitâ : q. d. auferent Divinitus, non humanitus, sine ullo robore. Chaldæus *non robore manûs*.

21. *Quia* &c.] Vulg. *Oculi enim ejus super vias hominum, & omnes gressus eorum considerat*. LXX Αὐτὸς γὰρ ὁρατής ἐστιν ἔργων ἀνθρώπων, λέληθε δὲ αὐτὸν οὐδὲν ὧν πράσσουσιν, *Ipse enim inspector est operum hominum ; latuit autem eum nihil eorum quæ agunt*. Tharg. *Quoniam oculi ejus super vias filiorum hominis, & omnes ipsos gressus eorum videt*. ¶ *Oculi ejus*] Providentia. ¶ *Vias*] Actiones, facta. ¶ *Viri*] *Hominis*, i. hominum. ¶ *Omnes*] Nullo excepto. ¶ *Gressus ejus*] Idem quod *vias ejus*. Quicquid agit & audit & videt. ¶ *Videt*] Et ipsos homines videt, & eorum facta considerat. Scitum illud Salomonis, *In omni loco oculi DOMINI, speculantes tam bonos quàm malos*. Videt? etiam audit, juxta illud, *Deus quæ facimus cunque & audit & videt*. Deus, inquam, qui supra nos est.

22. *Non tenebræ*, &c.] Vulg. *Non sunt tenebræ, & non est umbra mortis, ut abscondantur ibi qui operantur iniquitatem*. LXX Οὐδὲ ἔσαι τόπος τοῦ κρυβῆναι τοὺς ποιοῦντας τὰ ἄνομα, *Nec erit locus, ut latitent qui faciunt iniqua*. Aug. *& non est umbra mortis, ut latitent*. Locus ità restitui posset, Οὐκ ἔστι σκότος οὐδὲ σκιὰ θανάτου τοῦ κρυβῆναι, &c. *Non sunt tenebræ, nec est umbra mortis, ut abscondantur*. Tharg. *Non sunt tenebræ, nec est umbra mortis, ut abscondantur ibi operantes mendacium*. Nullus locus ità tenebrosus ubi peccator latere possit. *Infernus*, inquit Sapiens, *& perditio coram DOMINO : quantò magis corda filiorum hominis?* Suprà 26.6. *Infernus coram eo nudus, & non est integumentum perditioni*. *Nudus est ei*, i. patet ei. ¶ *Umbra mortis*] Umbra densissima, mortem afferens iis qui in ea versantur. Aut *umbra mortis*, h.e. inferni. Sic, *penetralia mortis*. ¶ *Ut lateant illic*] *Ut abscondantur* aut *occultentur ibi*, nè videri possint. Nam in tenebris homo facilè latet. ¶ *Operatores iniquitatis*] Plus est quàm *operantes iniquitatem*. Hos Græci vocant κακούργους καὶ τέκτονας κακῶν, Latini autem *maleficos*.

23. *Quia super*, &c.] Vulg. *Neque enim ultrà in hominis potestate est ut veniat ad Deum in judicium*. LXX Ὅτι οὐκ ἐπ' ἄνδρα θήσει ἔτι· ὁ γὰρ Κύριος πάντας ἐφορᾷ, *Quoniam super virum non ponet ultrá : Dominus enim omnes inspicit*. Exponunt Græci, *quòd post mortem non sit ampliùs in hominis potestate electio agendorum*. Tharg. *Quia non super virum ponet ultrà, ut eat ad Deum in judicio*. ¶ *Virum*] *Hominem*. ¶ *Non ponet ampliùs*] Non imponet ei amplius quàm ferre possit. Vel *ponit*. ¶ *Ut eat*] Ut judicio contendat : vel *ut veniat*. *Eo* & *venio* sibi mutuò cedunt. Sic alibi, לכו *Venite, faciamus lateres*. Contrà, בא *eo* sign. ut Jon.1. *invenit navem* באה *euntem*, non *venientem*. ¶ *Ad Deum*] *Cum Deo*, אל pro עם. ¶ *In judicio*] *In judicium*. Simile, *fuerunt in carne una* ; *in capite* : pro *in carnem unam* ; *in caput*. *Venire in judicium cum aliquo* est cum eo litigare & judicio experiri. Alius, *Venire in judicium dicuntur qui ab aliquo judicantur & condemnantur ; ut cùm dicunt, Quatuor non veniunt in judicium, Extremè pauper*, &c. Cæterùm, אל pro עם accipitur etiam Gen.49.29. *Sepelite me ad patres meos*. Sanè Hier.& Santes interpretantur *cum patribus meis*, & LXX μετὰ τῶν πατέρων μου.

24. *Conterit*] *Confringit*. Thema רעע, non רע, ut quidam volunt. Idem verbum Psal.2. in illo, *Conteres eos virgâ ferreâ* ; quod alius legit *pasces*, i. תרעם. Vulg. *Conteret multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis*. LXX Ὁ καταλαμβάνων ἀνεξιχνίαστα, ἔνδοξά τε καὶ ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, *Qui comprehendit non vestigabilia, & gloriosa & magnifica, quorum non est numerus*. Videntur mihi legisse ירע, h.e. Res pro Daleth. Tharg. *Conterit fluctus maris, qui plurimi sunt in medio aquarum, & statuit alios post eos*. ¶ *Fortes*] *Potentes*. כבירים, unde κάββειροι, *Dii fortes ac potentes*. ¶ *Non est investigatio*] Numerus eorum investigari nequit, h. e. innumerabiles sunt. כבירים Hier. interpretatur *multos*. Sic עצומים *validos*, denotat & *multos*. Hinc intelligentiam habet illud, *Validiores fuerunt viduæ ejus arenâ maris*, i. plures. Quidam *sine perscrutatione*. Nam Deus, cui omnia nota sunt, non opus habet in facta hominum inquirere. ¶ *Statuit*] *Stare facit, constituit*. ¶ *Alios*] Minùs potentes. Ità est profectò. Deus Regna transfert & gentes: alta humiliat, & humilia exaltat. Quod ei facile, cùm sit Omnipotens, nec ullus ei resistere possit.

25. *Ideò*, &c.] Vulg. *Novit enim opera eorum, & idcirco inducet noctem, & conterentur*. LXX Ὁ γνωρίζων αὐτῶν τὰ ἔργα, καὶ στρέψει νύκτα, καὶ ταπεινωθήσονται, *Qui cognoscit eorum opera, & vertet noctem, & humiliabuntur*. Tharg. *Ideo nota facit opera eorum, & vertit noctem, & conteruntur*. ¶ *Cognoscit*] Santes *cognoscere faciet*. Cui firmando ed. Chaldaica, יהודע *nota faciet*, aut *reddet*. Nam γνωρίζων tam potest reddi *cognoscens* quàm *nota faciens*. Utrumque enim hoc verbum sign. Sanè Phil.1.22. οὐ γνωρίζω V. Interpres convertit *ignoro* ; & bene, meo animo. הכיר non sign. *notum facio*, quod sciam, sed tantùm *cognosco* : ideo transtuli *cognoscit*. Senes ferè reddunt per ἐπιγινώσκω, ut Gen.27.23. & alibi passim. ¶ *Opera eorum*] *Facta eorum*. Thema עבד *fecit*, quod magis Syriacum quàm Ebraicum : ὁ γνωρίζων, *qui nota reddit*, qui facit ut ab omnibus eorum scelera cognoscantur. Sententiam continet non inelegantem : sed ambigua reducenda sunt ad veritatem Ebraicam. Ideo bene vertit interpres Rom. *qui cognoscit*. Quanquam הכיר verbum sit conjug. Hiphil. ¶ *Convertitque noctem*] Inducit super eos noctem calamitatum. Aut quàm citò diem convertit in noctem, tam citò conteruntur ab eo improbi. Alibi, *Verte impro-*

improbos, & non sunt. Sensus, Citiùs quàm vertas eos peribunt improbi.

26. *Pro improbis*] *Loco*, aut *Vice*, *improborum*. Vulg. *Quasi impios percussit eos in loco videntium.* Lxx Ἔσβεσε δὲ ἀσεβεῖς, ὁρατοὶ δὲ ἐναντίον αὐτοῦ, *Exstinxit autem impios, conspicui verò coram eo sunt.* Tharg. *Pro improbis complosit eos in loco videntium.* Aliud, *In loco improborum vindicta eorum, postquam viderunt justi, & justificarunt judicium.* ¶ *Percutit*] *Complodit, collidit.* ¶ *In loco videntium*] Ubi multi sunt qui vident eos ità percuti, in loco publico & conspicuo; cujusmodi ferè sunt loca illa ubi supplicium de sontibus sumitur, omnibus ad videndum exposita; ut sunt fora urbium. Quidam *in loco videntium*, cum voluptate, qui eorum calamitatem libenter vident. *Videre* hoc sensu sumitur in illo Abdiæ, *Non debuisses videre in diem fratris tui.* Vult dicere, *Non debuisses cum gaudio spectare calamitatem fratris tui.*

27. *Propterea quòd*] Ad verb. *Quòd propter sic*, sive *Quòd propter hoc*, i. Propterea quòd, ordine verborum inverso. Vulg. *Qui quasi de industria recesserunt ab eo, & omnes vias ejus intelligere noluerunt.* Lxx Ὅτι ἐξέκλιναν ἐκ νόμου Θεοῦ, δικαιώματα δὲ αὐτοῦ οὐκ ἐπέγνωσαν, *Quia declinaverunt de lege Dei, & justificationes ejus non cognoverunt.* Tharg. *Eò quòd recesserunt abs eo, & omnes vias ejus non prudenter expenderunt.* ¶ *Recesserunt*] *Declinarunt, diverterunt.* ¶ *Ab eo*] Verbum è verbo *de post eum*, h. e. deserendo eum. Sic alibi, *scortati sunt de post Dominum*, deserto DOMINO. ¶ *Vias ejus*] Judicia ejus. Sic Hos. 14. 9. *quia recta sunt via DOMINI; justi ambulant in eis, improbi verò impingunt in eis.* Vide præcedentia. ¶ *Prudenter considerarunt*] Alius *intellexerunt*, הבינו.

28. *Adducendo*, &c.] Vel *ut adducant ad eum*, videlicet improbi, qui in causa sunt cur clamor tenuium perveniat ad Deum, dum eos ità opprimunt. Quidam, *Ut adducat ad se*, nempe Deus, qui facit ut clamor pauperum veniat ad aures suas. Est enim pater eorum. Vulg. *Ut pervenire facerent ad eum clamorem egeni, & audiret vocem pauperum.* Lxx Τοῦ ἐπαγαγεῖν ἐπ' αὐτὸν κραυγὴν πενήτων, καὶ κραυγὴν πτωχῶν εἰσακούσεται, *Ut perferatur ad eum clamor pauperum, & clamorem mendicorum exaudiet.* Tharg. *Ut adducerent super eum clamorem egeni, & clamorem ipsorum pauperum exaudiret.* ¶ *Ad eum*] Ad verb. *super eum.* על ergò pro אל. ¶ *Clamorem*] *Vociferationem.* Sic, *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me.* Nam & ipse pauper clamat, & injuria quæ illi fit tacitè loquitur. Quomodo etiam *lapides clamare* dicuntur. ¶ *Tenuis*] Qui est in re tenui; aut cujus valetudo tenuis & infirma. ¶ *Pauperum*] Vel *afflictorum.*

29. *Et ipse*, &c.] Vulg. *Ipso enim concedente pacem, quis est qui condemnet? ex quo absconderit vultum, quis est qui contempletur eum, & super gentes, & super omnes homines?* Lxx Καὶ αὐτὸς ἡσυχίαν παρέξει, καὶ τίς καταδικάσεται; καὶ κρύψει πρόσωπον, καὶ τίς ὄψεται αὐτόν; *Et ipse quietem dabit, & quis condemnabit? & abscondet faciem suam, & quis videbit eum?* καὶ κατὰ ἔθνους, καὶ κατὰ ἀνθρώπου ὁμοῦ, *& contra gentes, & contra hominem simul.* Tharg. *Et ipse quietem conciliabit, & quis reum peraget? & pervertet Divinitatem, & quis intuebitur eum? visitabit peccatum contra populum, & contra hominem simul.* ¶ *Quietem*] Vel *quietem dat*, pacat, sedat, mitigat, lenit, placat, ἡσυχίαν παρέξει *quietem prabet.* ¶ *Commovebit*] Turbabit quietem quam dedit. הרשיע hoc significatu sumitur 1 Reg. 14. 47. ובכל אשר יפנה ירשיע *& quocunque se vertebat, commovebat omnia.* Hinc appellatio nominis רשע *improbus*: nam ab inquietudine animi sic dicitur. Videndus R. D. Psal. 1. 1. Huc referunt, אל תרשע הרבה *Nè commovearis multùm*: quod alii referunt, *Nè esto impius nimiùm*; malè: nam in improbitate nulla mediocritas quæ sit laudanda. Eòdem accommodant, *Non liberabit improbitas dominos suos*, i. opes per improbitatem, quæ רשע dicitur, partæ & acquisitæ. Sæpius idem verbum sign. *condemno*: unde vulgatæ interpretationes, etiam Symmachi, κατακρινεῖ *adversum eum judicabit.* ¶ *Abscondet faciem*] Gratiam & favorem suum subtrahet. *Abscondere faciem* gestus hominis avertentis se ab aliquo. Forma sermonis à communi hominum consuetudine sumpta: cui enim irascimur, hunc non dignamur aspectu, sed avertimus ab eo vultum. Psal. 13. 1. *Quousque abscondis faciem tuam?* Alibi *abscondere oculos* eodem sensu, & חעלים Psal. 10. 1. ubi עיניך subaudiunt. ¶ *Quis aspiciet*] *Quis intuebitur eum* læto ac hilari vultu? quis favorem ei exhibebit? ¶ *Eum*] Hominem à quo Deus vultum averterit. ¶ *Contra gentem, & contra hominem*] Contra totam gentem, & contra unum hominem; aut, singulares quosdam homines qui in una gente aliqua. ¶ *Simul*] *Pariter*, ὁμοῦ.

30. *Nè regnet*, &c.] Vulg. *Quia regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Lxx Βασιλεύων ἄνθρωπον ὑποκριτὴν ἀπὸ δυσκολίας λαοῦ, *Qui regnare facit hominem hypocritam propter perversitatem populi.* Sic interpretes Rom. Cave spernas. Nam βασιλεύω peculiari usu in S. literis denotat *regnare facio*, sive *Regem cieo*, ut 4 Reg. 17. 21. ἐβασίλευσε τὸν Ἱεροβοάμ. & 21. 24. ἐβασίλευσεν ὁ λαὸς τῆς γῆς τὸν Ἰωσίαν. Sic Jud. 9. 6. καὶ ἐβασίλευσαν τὸν Ἀβιμέλεχ βασιλέα, *crearunt Abimelech Regem.* Id Ebræi dicunt המליך. Nam βασιλεύω, quando sign. *regno, dominor, impero*, מלך dicitur; quod nunc in fonte. Fortè interpretes pro ממלך, cùm puncta olim vocalia abessent, legerunt מַמְלִךְ *regnare faciens*, quod pleniùs ממליך scriberetur. Sanè Chaldæus habet, *Constituens Regem hominem delatorem propter scandala quæ in populo.* Ecce nihil dissidet à reliquis, & eodem modo locum hunc legit. ממלך *nè regnet*, ut מקסם *nè divinet*, מראות *nè videant*, τοῦ μὴ βλέπειν Rom. 11. 10. Vide secundum De literis Mosche Vechaleb, pag. 18. ed. ultimæ. ¶ *Homo hypocrita*] Impius & sceleratus. Sanè hypocritâ nihil sceleratius, nihil magis impium. Locutio est ut *Homo sacerdos.* Satis erat *hypocrita.* Sic *Vir piscator*, ἀνὴρ ἁλιεύς, *Mulier ancilla*, ἄνδρες Ἀθηναῖοι. ¶ *Nè sint offendicula populi*] *Nè sint scandala in populo*; nè populus offendatur si non pœnas daret hypocrita, aut si non punirentur impii. ממוקשי *nè sint offendicula*, ut מגוי *nè sit gens*, מזונה *nè esses meretrix*, מאדם *nè sint homines.* Plura exempla talia invenies in loco citato. Quidam *propter offendicula populi*; nam מן etiam *propter* significat.

31. *Nam*, &c.] Vulg. *Quia ergò ego locutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo.* Lxx Ὅτι πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ὁ λέγων, Εἴληφα, οὐκ ἐνεχυράσω, *Quia ad fortem qui dicit, Suscepi, non auferam loco pignoris.* In ed. Rom. Lat. *erga Fortem*, & Deum intelligit, qui אל Ebræis, cujus interpretamentum ὁ ἰσχυρὸς *fortis.* Aliqui volunt hoc significari, *Quia de Deo* (aut *de Forti*) *consentaneum est ut dicatur, Suscepi, non destruam.* In plerisque certè cod. est εἴληφα, in nonnullis tamen est εἴληφας *tulisti*: & in Scholio hæc quorundam explanatio adfertur, *Si erga se potentiorem nemo dicit, Tu abstulisti mea quæ minimè loco pignoris acceperas, quantò minùs id erga Deum dicetur?* Tharg. *Quia Deo fierine potest ut dicatur, Sustinui, non corrumpam?* vel, *Pertuli, non destruam?* ¶ *Ad Deum dici*] *Deo dici convenit*, aut *par est.* Alius *qui Deo dicit*, ut ה vim habeat relativi pronominis אשר, quod insolens non est. הָאֹמַר *qui dicit*, nisi positum pro הֶאָמַר *dici*, sive *ut dicatur, æquum est*, q.d. *Deberes dicere.* Sed quis est qui hoc ità dicit? placet vehementer. Mox, *Condonavi, non corrumpam*: sub. *verba mea quibus condonavi alteri scelus quod in me commisit.* Sed vide Mercerum. Sunt etiam qui ה exponunt per interrogationem, *an dicit*, sub. *homo*? Segol autem pro (-:) propter sequens א cum Camets. Sic alibi ההיתה *an fuit?* ¶ *Pertuli*] *Sustinui* hæc mala patienter & æquanimiter. ¶ *Non corrumpam*] *Mores meos*, aut *vitam meam.* Posthac vitam incorruptè traducam: non ampliùs patiar me corrumpi ab improbis hominibus.

32. *Absque hoc quod*] *Si quid in me vitii est præter id quod*

quod cerno aut adverto, tu doce me. Nam occulta solus Deus novit. Homo sæpe peccat, & nescit se peccare. Psal. 19.12. *Errores quis intelligit? ab occultis munda me.* Vulg. *Si erravi, tu doce me: si iniquitatem locutus sum, ultra non addam.* LXX Ἄνευ ἐμαυτοῦ ὄψομαι· σὺ δεῖξόν μοι, εἰ ἀδικίαν εἰργασάμην, οὐ μὴ προσθήσω, *Absque me videbo: tu ostende mihi, si injustitiam operatus sum, non adjiciam.* Tharg. *Præter quod video, tu doce me: si mendacium feci, non addam.* שקרא *mendacium.* Videtur hic potiùs denotare *pravitatem* aut *perversitatem*. In Lexico Chaldaico שקרא *pravaricatio.* ¶ *Cerno*] *Adverto, animadverto. Cernunt* Oculi, *cernit* Cor. Oculi *cernunt* quæ vident; Cor *cernit* quæ intelligit. Nemo autem mortalium intelligit omnes nævos suos: nam in propriis delictis ferè cæcutimus. ¶ *Tu*] O Deus καρδιογνώστης. ¶ *Si perverse egi*] Ad verb. *si pravitatem operatus sum*, i. feci. Nam *operor* & *facio* se invicem explicant. Sic alibi, *Justus quid operatus est?* quid fecit? ¶ *Non addam*] Operari perversitatem, non ampliùs perversè agam.

33. *An*, &c.] Vulg. *Numquid à te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim cœpisti loqui, & non ego: quòd siquid nosti melius, loquere.* LXX Μὴ παρὰ σοῦ ἀποτίσει αὐτὴν, ὅτι σὺ ἀπώσῃ; ὅτι σὺ ἐκλέξῃ, καὶ οὐκ ἐγώ; καὶ τί ἔγνως λάλησον, *Numquid à te reddet eam, quia tu expelles? quoniam tu eliges, non ego? & quid nosti loquere.* Nonnulli cod. & Polychronius habent, ὅτι ἀπώσω, & Aug. *quia repulisti.* Scholiastes videtur legisse ὅτι μὴ ἀπώσῃ, *quare nè repellas.* Ità enim interpretatur, *Nònne tu debes reddere vices sermonum meorum? nè igitur repellas, sed redargue quæ dicta sunt: tuum enim est eligere & judicare utrùm bene an secus dixerim, non autem meum, qui dixi.* Tharg. *Fierine potest ut ex te rependat eam, quia procul repulisti? quoniam tu eliges, & non ego; & quid nosti loquere.* ¶ *Ex te*] Tuo arbitratu: vel *propter te*. Num tuâ causâ, inquit, rependet illud? Sed malo *ex te*, tuo consilio & arbitrio; ut apud Hoseam, *Regem crearunt, sed non ex me*, meo consilio. ¶ *Retribuet*] *Reddet, rependet.* ¶ *Illud*] Bonum vel malum. Deus unicuique reddit secundùm opera sua; quod facit suo non alterius arbitratu. ¶ *Aversatus es*] Deum, an pœnas ab eo tibi inflictas? aut *abominatus es* judicium ejus quo te nunc exercuit, importando hanc præsentem ærumnam. ¶ *Tu eliges, & non ego*] Pronunciatione juvandum, ut *Tùne eliges, & non ego?* Verba Dei per Mimesin, Electio, inquit, debet esse penès me, non penès te. Non tu debes mihi præscribere. Æquum est ut ex meo arbitratu te affligam, non ex tuo. ¶ *Quid nosti*] Si quid nosti, aut habes quod opponas. ¶ *Loquere*] Agè, defende te. *Loquitur in judicio* qui causam suam tuetur sive per se sive per advocatum. *Tacet*, qui se ipsum non defendit, qui causam suam deserit & indefensam relinquit. Sic accipies, *Ut justus sis cùm loqueris*, i. te defendes in judicio.

34. *Viri cordati dicent*, &c. 35. *Job non cum scientia*, &c.] Vulg. *Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me. Job autem stultè locutus est, & verba illius non sonant disciplinam.* LXX Διὸ συνετοὶ καρδίας ἐροῦσι ταῦτα, ἀνὴρ δὲ σοφὸς ἀκήκοέ μου τὸ ῥῆμα. Ἰὼβ δὲ οὐκ ἐν συνέσει ἐλάλησεν, τὰ ῥήματα αὐτοῦ οὐκ ἐν ἐπιστήμῃ, *Quare intelligentes corde dicent hæc, & vir sapiens audivit verbum meum. Job autem non in intellectu locutus est; verba ejus non in scientia.* Tharg. *Viri sapientes corde dicent mihi, & vir sapiens accipiet à me. Job non in scientia loquitur, & verba ejus non cum intellectu.* ¶ *Viri cordati*] *Viri cordis*, i. Cordati. Hinc *excordes* & *vecordes*. Vide notata ad v.10 hujus capitis. *Cor* Sapientiam notat, unde *corculum*. Et *carere corde* dicitur qui desipit. Plautus de meretrice. *Mulier cui pectus sapiat. Nam cor non potest, quod nulla habet. Cordati* ergò, i. sapientes. ¶ *Audiet me*] *Auscultabit*, & acquiescet mihi dictísque meis: quod Job, &c. ¶ *Cum scientia*] Ad verb. *in scientia*; quod reddes non malè *scienter*. Sic *in justitia* dicunt pro *justè*, & *in veritate* pro *verè*. Mox *in intellectu*, i. intelligenter. Job inscitè, inquit, insciénterque loquitur. ¶ *Cum intellectu*] Intelligenter prolata. השכיל nomen ex infinito Hiphil.

36. *Pater mi*] Sic Deum compellat, qui est Pater omnium nostrûm. Mal. 1.6. *Si Pater ego, ubi honor meus?* Sic apud Gentiles *Pater* commune nomen erat Deorum: unde *Diespiter, Marspiter, Jupiter*, & peculiariter Liber *pater* vocabatur. Quod autem Christus vetat quempiam vocari *Patrem*, in eo sensu *pater* nomen est dignitatis, ut *Rabbi*. Sunt qui maluerunt, *Voluntas mea est ut Job probetur:* quod Chaldæus in mente habuit. אב *voluntas*, παρὰ τὸ אבה *voluit*. Optat autem Jobum probari, quia *probatio dat intellectum*. Bono igitur ipsius hoc optat, non odio, aut malevolentiâ. Cæterùm cur Deus *Pater* vocandus sit docet Lactantius l.4. c.3. Vulg. *Pater mi, probetur Job usque ad finem: nè desinas ab homine iniquitatis.* LXX Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ μάθε, Ἰώβ· μὴ δῷς ἔτι ἀπόκρισιν ὥσπερ οἱ ἄφρονες, *Veruntamen disce, Job; nè dederis ultrà responsionem sicut insipientes.* Tharg. *Volo ego ut probetur Job usque in secula, propter responsiones in viros mendacii.*

37. *Quoniam*, &c.] Vulg. *Qui* (aliàs *Quia*) *addit super peccata sua blasphemiam: inter nos interim constringatur, & tunc ad judicium provocet sermonibus suis Deum.* Libri quidam descripti manu, *multiplicet sermones suos ad Deum.* LXX Ἵνα μὴ προσθῶμεν ἐφ' ἁμαρτίαις ἡμῶν, ἀνομία δὲ ἐφ' ἡμῖν λογισθήσεται, πολλὰ λαλούντων ῥήματα ἐναντίον τοῦ Κυρίου, *Nè adjiciamus super peccata nostra, & iniquitas super nos computabitur, multa loquentibus verba contra DOMINUM.* Tharg. *Quandoquidem addet ad peccatum suum rebellionem, inter nos plaudet, & multiplicabit sermones suos coram Deo.* ¶ *Addit*] Nunc; vel *addet*. ¶ *Peccato suo*] Ad peccatum suum per ignorantiam aut errorem commissum. ¶ *Scelus*] Quod de industria patratur. Vulg. interpres *blasphemiam* intelligit, quam in Deum evomuerat præ impatientia doloris. ¶ *Plaudit*] *Complodit manus.* Signum lætitiæ, an doloris? Plenum est suprà 27.23. ¶ *Ad Deum*] *Contra Deum*, vel certè *coram Deo*, aut *de Deo* multos sermones habet conquerens de illius acerbitate.

IDEM.

6. עַל מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב. Sym. Aq. καὶ περὶ τοῦ κρίσιν μου ψεύσομαι, *circa judicium meum, mendacium.*

9. כִּי אָמַר לֹא יִסְכָּן גָּבֶר בִּרְצֹתוֹ עִם אֱלֹהִים. Th. Ὅτι εἶπεν, Οὐ κινδυνεύσει ἀνὴρ ἐν τῷ εὐδοκιμῆσαι αὐτὸν μετὰ Θεοῦ, *Nam dixit, Non periclitabitur vir quando bene audit apud Deum.* Sym. - - - οὐχὶ σωθήσεται ἀνήρ; *Nònne servabitur vir?*] *Periclitabitur*; יסכן, unde סכנה *periculum*, ut in proverbio illo, סכין ביד שוטה סכנה *Culter in manu stulti periculum*, i. res periculosa, vel periculi plena. Notum illud, *Nè stulto gladium.* ¶ *Nònne servabitur*; Olymp. Ἀναγνωστέον δὲ τὸ μὲν τοῦ Θεοδοτίωνος κατ' ἀπόφασιν, τὸ δὲ τοῦ Συμμάχου ἐν ἤθει καὶ χ' ἐρωτήσει. Santes *Non proderit viro*, &c.

10. חָלִלָה לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל. Sym. Ἄπειη τῷ Θεῷ ἀνομία, καὶ τῷ Ἱκανῷ ἀδικία, *Absit à Deo iniquitas, & à Potente injustitia*] *Ab eo qui* αὐτάρκης *est sibique sufficit*. Suprà 22.3. שדי. Sym. Ἱκανός. Hieron. *Deus.* LXX Κύριος. 6.4. Schol. τῷ Ἱκανῷ. Sym. Σαδδαΐ. Exod. 6.3. באל שדי. A. ἐν Θεῷ ἱκανῷ. Hier. alibi שדי, *sufficiens ad omnia perpetranda*, alibi *potens*.

16. וְאִם בִּינָה שִׁמְעָה זֹּאת. Οἱ λοιποί, Εἰ μὴ συνιεῖς, ἄκουε, *Si non intelligis, audi.*

17. הַאַף שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ. Cæteri, ἆρα ὁ μισῶν κρίσιν ἐπιλήσει. Schol. ἐπιλήσει εἰς ἴασιν.

23. כִּי לֹא עַל אִישׁ יָשִׂים עוֹד. Sym. Οὐ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπῳ κεῖται ἔτι, *Neque enim in homine situm est ampliùs*] Ad verb. *jacet*.

29. וְהוּא יַשְׁקִט וּמִי יַרְשִׁעַ. Sym. αὐτοῦ δὲ ἠρεμίαν διδόντος, τίς καταχρινεῖ; *Ipso autem dante quietem, quis est qui condemnet?*

31. כִּי אֶל אֵל הֶאָמַר נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל. Sym. Ὅτι Θεὸν ῥῆσιν ἀνέλαβον, οὐχ ἕξω ἀκωλύτως, *Quia ad Deum*

Deum sermonem habui, nemo me impediet] *Quoniam erga Deum dictionem assumpsi, non habebo sine impedimento.* Ἀκωλύτως, *sine obstaculo*; *nullo impediente*, aut *prohibente.*

32. אַתָּה הֹרֵנִי. Sym. σὺ διασάφησόν μοι *tu declara*, sive *explana*, *mihi.*

GROTIUS.

5. *Quia dixit Job, Justus sum*] Suprà 27. initio.

6. *In judicando enim me mendacium est*] Heb. *judicio meo mentiri faciam eum*, i. mendacii convincam. Sic idem verbum usurpatum suprà 24.25. nec aliter hîc accepit Chaldæus. ¶ *Violenta sagitta mea absque ullo peccato*] Heb. *Sagitta mea dolorifera, sed citra injuriam.* Dicam verba minimè ipsi blandientia, sine odio tamen aut iniquitate.

7. *Quis est vir ut Job, qui bibit subsannationem quasi aquam?*] Videtur hîc שתה, quod *bibere* plerumque sign. positum pro *facere bibere. Quis unquam ità Deo potanda prebuit ludibria, ut Job?*

12. *Verè enim Deus non condemnabit frustrà*] Bene ירשיע vertit *condemnabit.* Supplendum autem *frustrà*, ut hîc supplevit Latinus interpres, aut *innocentem*, ut infrà 17.

14. *Si direxerit ad eum cor suum*] *Si poneret ad se cor suum*, i. Si Deus vellet sibi tantùm bonus esse: εἰ γὰρ βούλοιτο σωέχειν Græci hîc. ¶ *Spiritum illius & flatum ad se trahet*] Vita omnium animantum à Deo est: si revocet, cuncta moriantur. Idem loquendi genus Psal. 104.29.

17. *Numquid qui non amat judicium sanari potest?*] حبس i. חבש apud Arabas est & *vincire* & *in carcerem dare.* Nónne ii qui judicio resistunt vinciri & in carcerem dari solent? Talem vult esse Jobum. ¶ *Et quomodo tu eum qui justus est in tantum condemnas?*] Heb. *& quomodo tu condemnas justum potentem?* Si Judici alicui mortali te opponeres, in carcerem dareris: Et quomodo audes ejus actus damnare qui & justissimus est & potentissimus, ità ut nec Reges vereatur nec Principes?

19. *Qui non accipit personas Principum*] Vide Eccles. 35.12. 1 Pet. 1.17. Rom. 2.11. Gal. 2.6. Ephes. 6.9. ¶ *Nec cognovit tyrannum cùm disceptaret contra pauperem*] שוע rectè, ut puto, accepit pro *potente.* Nam & à Græcis vertitur δυνάστης suprà 29.12. Psal. 72.11. Optimè hæc & sequentia referas ad judicia Dei in Pharaonem qui Israelitas oppresserat.

20. *Subitò morientur, & in media nocte turbabuntur populi*] Vide Exod. 12.29. ¶ *Et auferent violentum absque manu*] Nempe Angeli. Aut est activum sine persona pro passivo, ut sæpe: ut sit, *auferetur violentus ille absque manu.*

23. *Neque enim ultrà in hominis potestate est, ut veniat ad Deum in judicium*] Heb. *Non ponet super aliquem amplius ut ad Deum in jus ambulet.* Græci, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄνδρα θήσει ἔτι, i. Ubi aliquem in jus vult rapere, non ampliat, non patitur diffindi diem. Confer sequentia.

24. *Conteret multos & innumerabiles*] Heb. *Conterit insignes sine investigatione.* Non habet opus longâ inquisitione, cui omnia aperta sunt. ¶ *Ac stare faciet alios pro eis*] Dignitates eorum tradit aliis.

25. *Novit enim opera eorum*] Heb. *Sic cognita faciat opera eorum.* Nam homines cùm potentem aliquem tam durè à Deo tractari vident, quærunt quæ ejus vita fuerit, & inveniunt merita pœnæ paria.

26. *Quasi impios percussit eos in loco videntium*] Tanquam impios quales erant, eos tractavit, idque palàm. Quod Græci elegantiores dicerent ἐνθεάτειον αὐτούς.

29. *Ex quo absconderit vultum, quis est qui contempletur eum, & super gentes, & super homines?*] *Abscondere vultum* in sermone Orientali est *aversari.* Sensus est, Si quem Deus aversatus fuerit, sive hominem, sive populum, eum nemo respicit. Ex adverso positum illud Pauli Rom. 8.33. *Deus qui justificat, quis est qui condemnet?*

30. *Qui regnare facit hominem hypocritam*] Meliùs & cohærentiùs cum iis quæ præcesserunt, *Nè regnet homo hypocrita.* ¶ *Propter peccata populi*] Meliùs & hîc מ pro *nè* sumas; ut sensus sit, Nè diu regnans populum peccare faciat suo exemplo; id enim qui faciunt dicuntur מקש.

31. *Quia ergò ego locutus sum ad Deum, te quoque non prohibebo. Si erravi, tu doce me*] Rectiùs sic, *Oportuit enim Deo dici, Pertuli pœnas: non agam perversè. Si quid prætervidero, tu me doce.*

33. *Numquid à te Deus expetit eam, quia displicuit tibi? tu enim cœpisti loqui, & non ego*] Videtur facillima fore hæc expositio, *An verò abs te?* supple *profecta est talis oratio qualem dixi. Vicem tibi reddet quod eum abjecisti. Tu hanc fecisti optionem, non ego.*

36. *Pater mi*] Potiùs illud אבי sig. *velim*, vel *utinam.*

CODURCUS.

NON contentus Elihu jubere Jobum esse attentum, & quasi discipulum ex ore suo dictata excipere, extremo capite superiori, principio hujus pergit lacessere sapientissimum quemque, ut de proposita controversia audiant se pronunciantem. Deinde dicta Jobi calumniatur, damnátque illum quasi impiè locutum, atque iterum fastidiosè inculcat thesim illam, *Deum esse justum, & reddere cuique secundùm bona opera sua.* Et *necessariò bene esse bonis, malè malis*, multis argumentis contendit.

1. *Subjecitque Elihu*] Hebraicum verbum ענה non modò usurpatur pro *eo qui sermonem reciprocat*, sed etiam *pro eo qui exorditur*, vel *continuat*, ut hîc; quod & suprà monuimus.

2. ידעים absolutè hîc ponitur, atque idem est quod משכילים.

3. *Quandoquidem auris*] Postulat aures sibi adhiberi purgatissimas, ut valeant dictorum suorum percipere elegantias, quas suavissimarum instar cupediarum esse jactitat.

4. *Judicium inter nos*] משפט in hoc libro multa significat, aliquando *litem*, aliquando *causam*, aliquando *juris dictionem*: Hîc pro *statu quæstionis* positum esse videtur. ¶ *Quod bonum est*] Hîc טוב ponitur pro *justo*, vel *vero.*

5. *Quandoquidem Job dixit, Justus sum*] Verba Jobi in aliam planè sententiam detorquentur ab Elihu; & sycophantam agit hoc loco. Equidem innocentiam suam Job suprà tuitus est adversùs calumnias amicorum, sed verè, sanctè, constanter. Quæ verò hîc composuit Elihu, *Justus sum, & Deus removit judicium meum*, aliter disposita fuerant à Jobo. Verba hæc הסיר משפטי usurpavit Job initio cap. 27. in religiosissimo jurejurando חי אל הסיר משפטי i. *Vivit Deus, qui judicium meum removet*, i. differt, procrastinat. Vide in nostris Adnotationibus ad illum locum quid sit הסיר משפט. Hîc Elihu accipit pro *jus pervertere.* Viderint illi qui Elihu virum bonum & cordatum prædicant, & suspiciunt, quasi solus recta senserit, quâ poterunt arte stellionis illius tendiculas & fraudes prætexere & excusare, qui statum controversiæ fingit, arctâtque ut lubet, adjiciens etiam insuper,

6. *Convincam falsi adversarium meum in judicio*] Quæ quidem verba non eadem exstant inter Jobi responsiones; accedunt tamen proximè ad illa quæ cap. 31. sub finem Job dixit, *Utinam audiat me Deus: Id summopere exopto, ut Omnipotens mihi respondeat, & mihi dicam scribat adversarius meus. Illam humeris meis palàm efferrem, & cingerem me illâ quasi coronâ.* Atque eodem capite vitæ suæ integritatem coactus profiteri, desierat in illam provocationem, quâ se, Deo Judice, magnâ suâ gloriâ adversariorum calumnias refellere confidebat. Itaque hæc ad totum 31. caput refero. Quodnam verò peccatum Jobi est, si Deo Judice de calumniis adversariorum victoriam reportaturum se speravit? Verba autem illa על משפטי אכזב, quæ nos vertimus, *Convincam falsi adver-*

 sarium

sarium meum in judicio, cùm ob brevitatem essent difficilia ab interpretibus obscurata magis sunt. Solus Chaldæus P. facem prætulit, qui reddit על דיני אכדב בר נש, *In judicio meo convincam falsi hominem*: vernaculè, *Je feray mentir en jugement.* Ubi observandum venit P. Chaldaicum pro אנוש *anusch* legisse אנוש *enosch*, & construxisse אכזב אנוש, atque aliter dispunxisse quàm Hebræos hodiernos: quæ lectio mihi maximè probatur, præstàtque hodiernâ Judæorum: quanquam eadem est utriusque sententia. ¶ *Letalis est plaga mea*] Heb. אנוש חצי מבלי פשע *languida est sagitta mea sine peccato*: sauciatus sum immeritò, grave est vulnus meum nullo peccato meo. *Sagitta* ponitur pro *inflicto vulnere*, Metonymiâ causæ. Atque illa novissima verba quæ Jobo adscribuntur ab Elihu non abhorrent à Jobi sententia, digna tamen non erant tam virulentâ objurgatione.

7. *Quis homo Jobo similis, qui sannas bibit quasi aquam?*] Hæc aliter quàm par est ferè omnes intelligunt, qui *sannas* interpretantur passivè, i. quas Job pateretur, quasi se deridendum propinaret; cùm potiùs significare voluerit Elihu profanum Jobi animum, qui blasphemas in Deum voces funditaret, cujus judicia culparet irriderétque. Significat igitur Elihu Jobum liberè & ore pleno Numen subsannare, & sese profano risu ingurgitare. Ità exprobrat Propheta Jacobæis, quasi pisces aquam, peccatum illos sorbere. Hîc ergò per לעג intelligo *profanum risum & contemptum Dei*, impiè dicta, quæ dicuntur in prophetia Enoch τὰ σκληρά. Sic contemptores Numinis לצים *irrisores* dicuntur Psal. 1. & passim in libro Proverbiorum. Atque hanc interpretationem certam esse sequentia verò vincunt. Apponit enim ad *sannas bibere*.

8. *Cum improbis ambulare, atque eodem consortio cum operariis iniquitatis*] Quod fecisse Jobum probare nititur, quia dixit *nihil prodesse homini Deum colere*.

At tantum nefas Jobi nusquam excidit ore.

Et quæ capitibus 9, & 21, elocutus est Job toto cœlo diversa abeunt. Igitur cum larva umbratili luctatur deinceps Elihu. Sed vide fatuitatem hominis, quem cordis loco peponem habuisse non dubito. Nam Eliphæ & reliquorum sententiis fastidiosè repudiatis, magnifica pollicitatus, nunc in eandem turpiter delabitur sententiam, & ad fœtorem decoctam cramben recoquit.

10. *Apagute à Deo*, &c.

11. *Quoniam unicuique reddet secundùm opus suum*] Idipsum Tresviri certatim sunt professi Jobum irritantes; qui in eandem sententiam longè plura & præstantiora quàm ipsi disseruit. Illud verò unum Jobum angebat, Quî fieret, cùm Deus sit justissimus, quòd improbis tamen in hac vita res lætas indulgeat; adversùs se verò innocentem desæviat tam immaniter. Hic cardo controversiæ, quem nunquam senserunt illi fungi; quos tamen vulgus imperitum Theologos & sapientes censet propter nescio quas verborum ac sententiarum ampullas, quas meritò Jobus suprà *stercoreas* nuncupavit. Eas tamen excutere necesse fuit, ut omnibus paterent, nè ultrà fucum facerent, & splendore suo cujusquam oculos perstringerent. ¶ *Et concedit ei*] Heb. *faciet illum reperire, faciet occurrere illi*: vernaculè, *Il luy fera renconter selon le chemin qu'il tiendra.*

12. *Non improbè agit*] Hebraicum verbum est Hiphil, & sign. *condemnare*: sed hîc habet significationem verbi Cal. Quòd si in significatione transitiva accipis, subaudiendum nomen צדיק, *Deus non condemnat justum.* Hæc autem propositio non egebat Elihu defensore, neque argumentis opus erat ad illam Jobo commendandam. In illa tamen probanda operam abutitur Elihu. Argumenta ejus sunt: Deum subjectum esse nemini; summum rerum omnium Arbitrum; omnium Conditorem, & Conservatorem omnium; ac proinde justissimum.

13. *Quis visitavit apud illum terram*] i. Nemo illum rerum universitati præfecit: Nulli est obnoxius: Nulli administrati orbis rationem reddet. Est ἀνυπεύθυνος. ¶ *Quis posuit totum orbem?*] i. Ipse condidit omnia.

14. *Si apud se animum contineat*] Significat eundem sustentare omnia. Hieronymus & reliqui metaphrastæ & interpretes germanam hujus loci sententiam non videntur assecuti. Solus Græcus rem acu tangit, qui sic vertit, εἰ γὰρ βούλοιτο συνέχειν, καὶ τὸ πνεῦμα παρ' αὐτῷ κατασχεῖν, i. *Si Deus vellet suspendere* (nempe virtutem suam, vel curam & cogitationem) *& continere apud se spiritum suum*, neque illum extendere extra se ad fovendas creaturas, totus orbis corrueret & in nihilum rediret. *Si tantùm cogitationem suam Deus retraheret, & virtutem suam apud se retineret, illicò exspiraret omnis caro, & reverteretur homo in pulverem suum.* Igitur illud אליו malè ad *hominem* refertur; quia sign. *ad sese*, nempe ad Deum; *Si Deus ad sese cor suum poneret*, neque aliò respiceret; si oculos suos tantummodò averteret, conturbarentur omnia. Egregia hæc est de Divina providentia sententia. Huic autem loco congermanescit alter Psal. 104. *Occultas faciem tuam, & confunduntur*: & Psal. 30. *Occultasti faciem tuam, & confusus sum.*

16. *Et siqua est intelligentia*] Vox בינה habet hîc accentum Milhel, ut sit imperativus; alioquin esset nomen. Utrinque idem sensus est: sed elegantior paulò & liquidior mihi videtur si בינה nomen hîc est. Non sum verò admodum solicitus de accentibus, potissimùm in libris אמת. Potest etiam esse infinitivus; & sic perinde est ac si esset nomen. Sequentia continent alium elenchum, quo utitur Elihu ad Dei Justitiam vindicandum: Argumentatúrque ab adjuncto; Deus ideo justus est quia regnat: Justitia & Regnum cohærent. Quod quidem de Deo certissimum est. Sed videtur Elihu argumentari ab humanis ad Divina, atque ex Politica ad Theologiam transvehere hoc axioma; cùm potiùs rerum humanarum leges & exempla de Divinis peti debeant. Quòd nè Anaxarchus quidem Philosophus, cùm Alexandro Magno parasitaretur post Cliti necem, inficias iret, quanquam Poetarum hoc proloquio abutebatur, *Jovi Themidem assidere.* Voluit enim ab exemplo Jovis Clitum jure interfectum asserere, quòd Reges Jovis instar Justitiam habeant comitem assiduam. Potest tamen stare argumentum Elihu ductum à minori ad majus; Si mortalium imperia nonnisi justitiâ stabiliuntur, quomodo regnum Dei, quod æternum est, non erit summâ æquitate temperatum? Ità satis commodè procedere rationem Elihu existimo.

17. *An qui odio habet judicium dominabitur?*] Verbum יחבוש interpretantur ימשול R. Levi & Aben Ezra, qui eâdem ratione verbum חבש, quod est *ligare*, pro *dominari* hîc usurpatum dicit, quâ verbum עצר, quod *stringere* est, etiam *dominari* sign. 1 Sam. 9. 19. זה יעצור בעמי, ubi de Saule agitur. Et nomen עצר *dominationem* sign. Jud. 18. 7. ירש עצר *qui possidet dominatum.* Sed laudat etiam Esaiæ locum c. 3. 6. לא אהיה חבש *non ero dominator.* Ergò hoc loco & Esa. 3. verbum חבש est *dominari.* Non alibi exstat eâ significatione. Ratio autem est in aperto cur חבש & עצר aliquando *dominari* significent; quòd imperium, jura, leges sint vincula Reipub. Unde Psal. 2. מוסרות & עבות de dominio & legibus usurpantur. Et sine imperio & Magistratu solvuntur omnes civilis societatis compages, valde appositè Duces appellantur ראשים, scitéque admodum comparari possunt τοῖς ὀμφαλοῖς τῶν ψαλίδων, & clavis trabalibus, quos Divina Politice appellat דרבנות ומשמרות בעלי אספות *clavos compagum dominos.* Observandum maximè & attento studio considerandum quòd Esaias 34. in descriptione & appellatione confusionis maximæ, in qua Tohu & Bohu obtinent, eleganter & scienter nomen concinnavit אין שם מלוכה. ¶ *Improbitatis notam inures*, &c.] Verbum תרשיע interpretor hîc *damnabis improbitatis.* כביר צדיק *fortem, justum*, est asyntheton. Camius interpretatur כביר per מאד, quod non probo. Ego ità accipio כביר, quomodo pòst cap. 36. אל כביר לא ימאס כביר. Nomen כביר tantùm exstat apud Esaiam, & in hoc libro, sed sæpius in hoc libro.

18. *Dicétne aliquis Regi?*] האמר est infinitivus quem per futurum interpretamur; quia infinitivus vice omnium modo-

modorum & temporum est. Jarhius videtur existimare subaudiendum aliquid כי הנון וראוי לאמר למלך בליעל, *Est conveniens & decorum ut dicatur Regi, Belial.* הנון וראוי sign. *decorum & æquum*, honestum & par, *seant & convenable.* Confer cum sequenti versu 31: Si Reges & Principes observamus & colimus, neque quisquam tam perfrictæ frontis invenitur qui Regibus & Principibus ingerat probra, quantò magìs revereri decet eum qui eodem ordine habet Principes & proletarios, divites atque inopes, quos omnes formavit pariter. Nomen שוע sign. *opulentum* & *liberalem.* Opponitur hîc להדל *tenui.* Apud Esaiam 32. opponitur לכילי, ubi Aben Ezra dicit כילי: quod sign. *deparcum, tenacem, avarum,* dictum esse quasi כי ליו, vel כל לי. Dictus autem *liberalis* שוע, quòd omnes illum respiciant. Opponuntur autem ibidem apud Esaiam נבל & נדיב. שוע *schoah* in hac significatione tantùm hîc exstat & loco Esaiæ laudato, & שוע *schuah* pro *opulentia* semel, nempe hujus libri cap. 36.

20. *Media nocte*] Etsi passim hæc mortalibus contingunt, ut morte repentinâ & nocte tollantur è medio, veruntamen quia *populi* & magnæ multitudinis meminit, ad primogenitorum Ægypti & exercitûs Sennacherib internecionem alludere videretur nisi hæc dicta ab Elihu antequam ea contigissent. Sed nihilominus confirmatur ejus dictum hoc gemino exemplo. Verbum ינעשו est conjug. Pual: bis autem occurrit; semel in Cal Psal. 18. qui repetitur apud Samuelem; & hîc in Pual: est *concuti, commoveri.* אביר nomen est. Idem quod כביר & נבור. לא ביד, i. facilè, nullâ vi. At apud Danielem *lapidem sine manu excisum* existimo esse nullâ hominum industriâ, nullâ operâ.

Versus 21, & 22 faciles sunt & laudabiles: sunt enim παροιμιώδεις.

Versus 23. nulli patuit interpretum quos consulere licuit. Thargum ad verbum tot vocibus transtulit ut æquè lateat sensus ejus atque Hebraicorum. Nostra versio clara est. Nostráque interpretatio cohæret antecedentibus & sequentibus; *Nulla est nox neque umbra mortis qua possit occultare operarios iniquitatis. Quare diem non diffundit, ut quisquam ambulet in jus apud Deum. Confringit fortes sine mora: non opus est inquirere.* לא על איש ישים עוד. Vernaculè, *Il ne donne point de delais pour venir en jugement devant luy.* שם עוד *user de remises, donner delais. Diem diffundere, comperendinare, ampliare judicium,* & *litem ducere, prolatare, causas moræ nectere, diem differre.* ירוע est *confringeret.* Aben Ezra interpretatur ישבור, sicut Psal. 2. *Confringes illos virgâ ferreâ.* Sed sæpe apud Esaiam & Jeremiam in illo significatu occurrit. Chaldaicum est. Addimus in nostra versione *sine mora* παρενθετικῶς.

24. *Non opus est inquirere*] לא חקר: hæc per parenthesim, quia illud, *& in locum eorum alios subrogat*, cohæret cum illo *confringet fortes.*

25. *Proinde in medium proferet eorum opera*] Continuatur Metaphora à Judiciis. *Opera eorum palàm faciet,* & pro eorum flagitiis *percutiet illos in loco publico.* Verbum יכיר est Hiphil: sign. *in lucem proferre.* מעבדיהם R. Abr. Ezr. interpretatur מעשיהם *opera eorum*, atque locum Eccles. 9. confert, ubi idem sign. juxta Chaldaicam verbi עבד significationem. ¶ *Noctem evertet*] Tenebras illustrabit, & deprehendet eos in latibulis suis.

26. תחת רשעים *Tanquam improbos* vertimus, obsecuti interpretibus, qui omnes ad personas & homines referunt: quanquam id intelligimus de factis & operibus, quasi esset רשעם *rischham.* Sic in Epistola Judæ dictum est περὶ πάντων ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν. Nam id propriè est תחת, *pro flagitiis suis pœnas dabunt in loco celebri & publico.* ספק per Samech hîc est *percutere.* Sic sentiunt Hebræi. Causa supplicii de illis in loco publico sumpti additur,

27. *Quia ab ipso defecere, nec vias ipsius intellexere*] Hæc sunt facilia.

Sequenti versu fertur *pervenisse ad Deum clamorem afflictorum.*

Versum 29. ad verbum transtulimus. Suspicamur tamen illa Apostoli ad Rom. 8. Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; hinc prompta. Opponitur hîc verbo ירשיע verbum ישקיט. Prima verbi רשע significatio est *agitationis,* & רשע est ἀκαταστατέω, רשע *reschah* ἀκαταστασία. In lib. Eccles. *non servabit* רשע את בעליו. ¶ *Propter gentem, propter hominem*] Significat Deum occultare vultum suum propter peccata gentis universæ, vel singulorum hominum.

30. *Eò quòd regnat hypocrita*] Explicat causam iræ Divinæ, *quia regnavit hypocrita.* מקשי עם sunt *scandala populi.* Ità vocat Christus *offendicula* & *decipulas*, in Euangelio. Vox illa naturam scandalorum graphicè exprimit: Irretiunt enim & impediunt, quasi tendiculæ & pedicæ.

31. *Hæc autem par erat dici Deo*] Verbum האמר est Macor Niphal. Subaudiendum juxta Rasi נכון וראוי *rectum & æquum fuit* להאמר *ad dicendum:* quam rationem secuti sumus in nostra versione. Sic suprà v. 18. idem subaudiendum monuit הנון וראוי ante האמר. ¶ *Pœnas dedi*] Id verbum נשא sæpe significat. Verbum חבל idem hîc quod מעל *prævaricari*, ut Neh. 1. 7. חבל חבלנו לך. Tradit Elihu præcepta ad pœnitentiam hoc & seq. versiculo.

32. *Præter ea quæ video tu me doceto: Si deliqui, non pergam*] Hæc verba אם עול פעלתי לא אסיף sunt satisfacientis atque veniam deprecantis, quorum elegans admodum est brevitas.

33. *An Deus initurus tecum est rationes?*] Hæc conversus ad Jobum dixit Elihu המעמך ישלמנה *La rendra il de par toy? Prendra-il avis de toy pour rendre à chacun le sien, pour distribuer les salaires & les peines?* Affixum verbi ישלמנה referendum ad aliquod nomen quod subintelligendum venit, quale הרעה או הטובה, vel המשכרת, i. השכר, vel החלכה. ¶ *Quia hoc aversaris*] כי מאסת, *quia hoc respuis*, quia hoc tibi non probatur. Quod absurdum est proponit Jobo, nempe ut Deus petat ab unoquoque quod sibi videtur antequam quicquam agat, assignetve cuiquam suam partem & sortes distribuat. Conclusio est, Deum esse justissimum rerum omnium Arbitrum, neque cuiquam esse obnoxium, aut ad nutum cujusquam partes assignare; sed pro liberrima atque justissima voluntate sua libraré lances, atque ex æquo omnia dispensare & suum unicuique tribuere. Versus hic elegantissimus, sed ab interpretibus obscuratus. Nos illi suam lucem reddidimus. ¶ *Dic liberè quod sentis*] מה ידעת דבר, *Dis ce que tu en penses.*

35. *Nec verba ejus apposita sunt*] בהשכיל *ad faciendum intelligere, ad docendum apta.*

36. *Pater mi*] Vocis אבי triplex est interpretatio. Quidam putant positum pro אביא, atque ità intelligunt, *Adducam plura*, donec *se victum Job fateatur.* Alii אבי ab אבא *desiderare* ducunt, & אבי interpretantur תאותי רצוני *desiderium meum, voluntas mea*; i. *Utinam probetur Job.* Tertia sententia est quam secuti sumus; videturque simplicior. Est exclamatio Elihu, qui Jobum detineri in probatione æquum censet donec recta sentiat & loquatur. ¶ *Quòd paria responderit cum iniquis*] Heb. *propter responsiones cum iniquis*, i. quòd eadem quæ iniqui responderit. Verbum ספק est *complodere.* Votum autem Elihu atque ejus sententia de Jobo quàm temere & frustrà fuerint testatur eventus. Deus enim tandem lingulacam illum compescet, & Jobum liberabit.

CAP. XXXV.

MUNSTERUS.

2. IN *judicio*] i. Rectâ ratione. Sic quod sequitur, *Supra judicium Dei*, hunc habet sensum, Nulla est ratio justitiæ meæ apud Deum.

3. *Ex peccato meo*] Remisso, & per pœnitentiam diluto.

5. *Respice cœlum*] i. Poteris agnoscere majestatem Dei ex *cœlo*, quod est sedes ejus, & ex *nubibus*, quæ sunt vehicula ejus, quæ cùm sint altissima, nec prodesse nec obesse illis possumus, & multò minùs Deo qui illis præsidet. *Si peccasti*, inquit, *quid egisti contra eum?* h. e. quid nocuisti ei? Tibi magìs nocuisti si peccasti: *sicut & unicuique sua obest impietas, & prodest justitia*, non autem Deo.

10. *Ubi est Deus factor meus*] h. e. Fiduciam non habent ad Deum, nec ex corde clamant ad eum, *qui dat cantica in nocte*, h. e. exhilarat hominem in mediis tribulationibus, & *docet* hominem *sapientiam*, ubi מלפנו scribitur pro מאלפנו.

12. *Ibi clamabunt*] *Clamant* quidem *qui vim patiuntur*, sed quia non clamant ad Deum verum auxiliatorem, *in vanum* clamant. Idem tibi, ô Ijob, accidit, quando *dicis te illum non videre*.

15. *Nunc quidem non visitat*] i. In hoc tempore invocandus est, antequam ultionem exigat in ira sua. Non est exspectandum usque dum nullus ultrà veniæ locus fuerit, sed quærendus est quando inveniri potest.

VATABLUS.

1. TUM *respondit* ויען] *Locutus est autem*: i. Resumpto sermone cœpit dicere, cùm videret ipsum Job obmutescere.

2. *An hoc putas*, &c. הזאת חשבת למשפט ונו'] Ad verb. *An hoc putasti ad judicium? dixisti, Justitia mea plus quàm Dei*: q. d. An justum & æquum esse existimas quòd dixeris majorem esse justitiam tuam justitiâ Dei?

3. *Tibi* לך] Pro *mihi* positum. Enallage personæ: i. *Quid proderit mihi, & quam utilitatem capiam*, si studuero emendare vitam meam, cùm affligas me?

5. *Cœlos* שחקים] *Nubes.*

6. *Quid facies adversùs eum?* מה תפעל בו] i. Quid nocebis illi?

8. *Viro simili tibi*, &c. לאיש כמוך] i. Si malè feceris, damno tuo id feceris: si autem bene, bono tuo.

9. *Fortium* רבים] *Magnatum.*

10. *Nullus dicit* ולא אמר] Ad verb. *Et non dixit*. Præcedenti versui jungi debet iste versus, & redundat ו: dicit enim, *Ex tam multis qui opprimuntur nemo est qui resipiscat & opem Divinam imploret*. Aut subaudiendum in fine præcedentis versûs, *nemo resipiscit*. *De multitudine*, inquit, *eorum qui vim ac violentiam patiuntur à tyrannis, nemo resipiscit, neque dicit, Ubi*, &c. ¶ *Qui dat cantica in nocte* נותן זמירות בלילה] i. Qui creavit in hoc mundo inferiori ac tenebricoso res quæ invitare debent homines ad laudandam sapientiam ac bonitatem Divinam. Vel, *qui in nocte versantibus*, h. e. afflictis, *solet adesse, & dare materiam cantici & gratiarum actionis*.

12. *Tunc* שם] Ad verb. *Ibi*, pro *tunc*, cùm scilicet opprimuntur. ¶ *Clamant, & non exaudit* יצעקו ולא יענה] Fut. Heb. pro Præs. Ordo talis esse debet, *Clamant propter superbiam malorum, & non exaudit*: sub. *Deus*. *Superbiam malorum* vocat vehementiam afflictionum.

13. *Mendacium* שוא] *Vanitatem*: i. Deus non solet exaudire preces vanas, & non serias, quæ non fiunt ex animo.

14. *Etiamsi dicas*, &c. אף כי תאמר לא ונו'] *Quamvis dicas* [*dicere possis*] *quòd non videas illum*: i. te non posse videre illum. ¶ *Judicium* fit *coram eo* דין לפניו] *Judica* te *in conspectu ejus*: i. condemna te apud illum, & tunc exaudiat te.

15. *Paululùm visitavit te ira ejus* אין פקד אפו] *Nihil est* id quod *visitavit ira ejus*; i. quod iratus immisit: q. d. scito Deum non agere tecum pro rigore justitiæ. ¶ *Neque novit* ולא ידע] Mutatio personæ, pro, *neque nosti*. ¶ *Multum admodum* בפש מאר] Sub. *mali*. Ad verb. *in multitudine valde*: i. nimis multam afflictionem.

16. *Aperit os suum* יפצה פיהו] Futura Heb. pro præs. i. Job in vanum atque imprudenter loquitur.

CASTALIO.

10. NON *dicunt, Ubi est Deus creator noster?*] Non se ad Deum toto pectore convertunt. ¶ *Nocte cantare dat*] Lætitiam conciliat in rebus tristibus.

15. *Nec sciat esse vehementior*] Non te puniat tam graviter quàm dignus eras.

CLARIUS.

5. SUspice cœlum] Sensus est, Poteris agnoscere majestatem Dei ex *cœlo*, quod est sedes ejus, & ex *nubibus*, quæ sunt vehicula ejus, quæ cùm sint altissima, nec prodesse nec obesse illis possumus, & multò minùs Deo qui illis præsidet. *Si peccasti*, inquit, *quid nocuisti ei?* tibi magìs nocuisti si peccasti, *sicut & unicuique sua obest impietas, & prodest justitia*, non autem Deo.

8. *Homini qui similis tui est*] Sensus est, *Unicuique, sicut & tibi tua, obest impietas; & filio hominis, sicut & tibi tua, prodesse potest justitia.*

9. *Propter multitudinem calumniatorum*] Non est, inquit, quod objicias multorum tyrannorum sævitiam & infirmorum oppressiones tolerari. Attende potiùs quàm multi sint qui à potentioribus oppressi nec sic excitentur ut cum fide precentur ac dicant, *Ubi est qui adjuvet nos, conditor noster, qui dat cantica in nocte*, h. e. exhilarat hominem in mediis afflictionibus, quod alii de cantu aviculárum nocturnu cantillantium accipiunt.

12. *Ibi clamabunt*] *Clamant* quidem *qui vim patiuntur*, sed quia non clamant ad Deum verum auxiliatorem, *in vanum* clamant. Idem tibi, ô Job, accidit, quando *dicis illum non videre te nec considerare*, sed *judicium est coram illo*, modò *exspectes eum*.

15. *Nunc enim non infert*] Alius vertit, *nunc quidem non visitat per iram suam, neque cognoscit in multitudine nimia*, h. e. hoc tempore invocandus est, antequam ultionem exigat in ira sua. Non est exspectandum usque dum nullus ultrà veniæ locus fuerit, sed quærendus est dum inveniri potest.

DRUSIUS.

1, 2. REspondit] Prosecutus est orationem suam. Vulg. *Igitur Elihu rursum locutus est, Nunquid æqua videtur tua cogitatio, ut diceres, Justior sum Deo?* LXX Ὑπολαβὼν δὲ Ἐλιοὺς, λέγει, Τί τοῦτο ἡγήσω ἐν κρίσει; σὺ τίς εἶ, ὅτι εἶπας, Δίκαιός εἰμι ἔναντι Κυρίου. *Suscipiens autem Eliu, dicit, Quare hoc existimasti in judicio? tu quis es, quia dixisti, Justus sum ante conspectum Domini?* In plerisque cod. hæc sequuntur, ἢ ἐρεῖς, Τί ποιήσω ἁμαρτών; *aut dices, Quid faciam cùm peccavero?* quæ ad sequentia pertinere putantur. Tharg. *Et respondit Elihu, & dixit, Num hoc reputasti pro justitia? dixisti, Purior sum Deo.* ¶ *Pro justitia*] *Pro justo*, h. e. bono ac laudabili dicto, facto aut opere. Sic, *Credidit Abraham Deo, reputavit hoc ei pro justitia*: sed ibi est לצדקה, hîc verò למשפט pro *jure & æquo*, pro *recto & justo dicto*. Verbum è verbo *in judicium*, i. tanquam jus & æquum. Nam ל in hoc sermone vim habet eandem quam litera Caph, quæ nota est Similitudinis apud Ebræos. ¶ *Justitia mea*] Justitia causæ meæ. ¶ *Major quàm Dei*] Ad verb. *quàm Dei*. Doctè interpres noster *Justior sum Deo*. Vult dicere, *Justior est mea causa quam tueor contra Deum*. Hoc apertè non dixit, sed tamen ex verbis ejus colligitur. Nam ubique prædicat justitiam suam, & de Dei judiciis conqueritur ac si injustè ab eo vexaretur.

3. *Quia dicis*, &c.] Vulg. *Dixisti enim, Non tibi placet quod rectum est, vel quid tibi proderit si ego peccavero?* Aug. *Aut dicis, Quid prodest tibi, aut quid faciam, si peccavi?* Tharg. *Quia dicis, Quid proderit tibi? qua utilitas est ex peccato meo?* Pro אית מן סורחני, quod in ed. Veneta secunda, in alia est מיתעל סורחני, quod minùs se probat mihi. ¶ *Quid*, &c.] Neque tu neque ego ex peccato

cato meo quicquam proficimus. Sic dico, Nihil tibi prodest, multò minùs mihi, si peccatum deseruero. Quidam, *Neque tu ex rectè factis utilitatem capis, nec ego ex peccato meo, si ab eo recessero aut illud reliquero.* ¶ *Prodest*] Aut *proderit.* ¶ *Tibi*] Esset *mihi:* sed mutat sermonem, ut ostendat neque se neque alios utilitatem inde percipere. ¶ *Quid utilitatis capio*] *Quid proficio?* ¶ *Ex peccato meo*] Relicto: aut ex pœna peccati mei. Ex peccato commisso nemo utilitatem capit, nisi fortean ex voluptate, quæ corpori prodest, animæ semper nocet. Ex quo illud,

Sperne voluptates: nocet empta dolore voluptas.

4. *Egò,* &c.] Vulg. *Itaque ego respondebo sermonibus tuis, & amicis tuis tecum.* Ἐγὼ σοι δώσω ἀπόκρισιν, καὶ τοῖς τρισὶ φίλοις σου, *Ego tibi dabo responsum, & istis tribus amicis tuis.* Tharg. *Ego respondebo tibi verba, & sociis tuis tecum.* ¶ *Respondebo tibi verba*] Ad verb. *redire faciam ad te verba,* i. respondebo tibi. Quanquam השיב absolutè sign. etiam *respondere:* sed tum est defecta oratio. Propriè *respondeo* ענה dicitur. השיב autem est *redire facio.* Qui enim respondet, facit ut redeant verba ad eum qui primùm loqui cœpit. Id barbari dicunt *replicare* & *triplicare.* Igitur dictio illa *verba* post *respondebo* in otio cubat & superfluit. ¶ *Sociis tuis*] *Tribus sociis tuis,* qui non satis validè rationes tuas confutarunt téque convicerunt. ¶ *Tecum*] *Unà tecum.* Cùm tibi respondebo, simul etiam illis respondebo. Unâ fideliâ duos parietes dealbabo.

5. *Intuere,* &c.] Vulg. *Suspice cœlum, & intuere; & contemplare æthera quòd altior te sit.* Lxx Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἴδε· κατάμαθε δὲ νέφη, ὡς ὑψηλὰ ἀπὸ σοῦ, *Aspice in cœlum, & vide; respice autem in nubes, quàm alta sunt à te.* Tharg. *Contemplare cœlum, & vide; & aspice nubes, quæ altiores te sunt.* ¶ *Cœlum*] Sidereum, aut aerium. ¶ *Nubes*] Vel æthera, quæ suprema regio aeris est, sic dicta à subtilitate substantiæ ipsius. שחק enim *minutum* quid sig. ¶ *Altiores te sunt*] Tam nubes quàm cœlum. Si cœlum tam altum, quantò altior Deus qui in cœlo habitat, non primo aut medio, sed supremo, quod *cœlum cœli* & *cœlum tertium* dicitur. Quomodo igitur vel tuâ justitiâ juvari vel tuo scelere lædi potest, cùm sit altissimus?

6. *Si peccaveris*] Vel, *Si peccator es,* i. improbus. Nam in opposito *justus. Justus* non opponitur *peccatori* nisi quatenus *improbum* denotat. Vulg. *Si peccaveris, quid ei nocebis? & si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eum?* Lxx Εἰ ἥμαρτες, τί πράξεις; εἰ δὲ καὶ πολλὰ ἠνόμησας, τί δύνασαι ποιῆσαι; *Si peccasti, quid ages? quòd si & multa iniquè egisti, quid poteris facere?* Tharg. *Si peccasti, quid facies in eum? & si multa sunt rebelliones tuæ, quid facies ei?* ¶ *Quid facies*] Vel *quid ages?* In Ebræo ad verb. *quid operaberis?* Sed פעל *operor* & עשה *facio* se invicem explicant. Sic, *Justus quid operatus est?* quid fecit? In fonte quædam exempl. habent תִּפְעַל cum (ֵ) in ultima: alia scribunt תִּפְעָל cum Camets brevi, quod vocant *Hatuph.* Prior scriptura est in textu cujusdam ed. Venetæ, altera verò in margine. ¶ *In eum*] *Contra, vel adversùs, eum.* ¶ *Scelera*] Vel *crimina.* Sed alii referunt, *si multiplicatæ fuerint prævaricationes tuæ.* Diximus nomine פשע & *scelus* & *levius crimen* denotari.

7. *Si justus,* &c.] Vulg. *Porrò si justè egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua accipiet?* Lxx Ἐπεὶ δὲ εἶ δίκαιος, τί δώσεις αὐτῷ; ἢ τί ἐκ χειρός σου λήψεται; *Quoniam igitur justus es, quid dabis ei? aut quid è manu tua capiet?* Tharg. *Si justus es, quid dabis ei? aut quid è manu tua accipiet? Justus* verbum fori, sign. *reum insontem:* item *qui absolvitur in judicio, etiamsi sons sit.* ¶ *Quid dabis ei*] Quid poteris dare, cùm nihil habeas proprium? Tu enim & omnia tua illius sunt. Nam à Deo habemus quod habemus. Scitum illud Sapientis Ebræi, *Da illi de suo, quia tu & omnia tua illius sunt.* Quod æmulati Græci in Liturgia sua, Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν σοι, Κύριε, *Tua ex tuis offerimus tibi, Domine.* Vide Apophthegmata Ebr. & Arab. ¶ *A manu tua*] A te: vel *à manu tua,* quia manu damus. Est enim instrumentum dandi Manus.

8. *Viro sicut tu*] *Qualis tu es; qui tui similis est,* h. e. tibi. Plautus Sticho, *Fuit olim quasi ego sum, senex;* & mox, *Anillæ quasi tu?* Pag. 1079. Vide Taub. 1080. 2. i. quemadmodum tu. Vulg. *Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua: & filium hominis adjuvabit justitia tua.* Lxx Ἀνδρὶ τῷ ὁμοίῳ σου ἡ ἀσέβειά σου, καὶ υἱῷ ἀνθρώπου ἡ δικαιοσύνη σου, *Viro tui simili impietas tua, & filio hominis justitia tua.* Tharg. *Viro improbo qui tui similis est, peccatum tuum, & homini puro* (aut *justo*) *justitia tua.* ¶ *Improbitas tua*] Nocebit, officiet. ¶ *Filio hominis*] *Homini quasi tu es,* aut *tui simili,* quod repetendum ἀπὸ κοινοῦ ex præcedenti membro, videlicet כמוך *sicut tu es;* h. e. tibi. ¶ *Justitia tua*] *Probitas tua.* Deus neque læditur improbitate nostrâ, neque juvatur probitate. Dicit enim certè David Rex, *Bonum meum haudquaquam ad te,* sub. *pervenit:* q. d. Ego non possum te demereri meis benefactis. Multò minùs potest nocere malefactis.

9. *Propter multitudinem oppressorum*] Casus pro casu, quam figuram Grammatici vocant ἀντίπτωσιν, qualis in illo, *De fructu oris viri comedet bonum,* pro *Vir comedet bonum de fructu oris sui.* Item Psal. 10. 2. *Præ superbia improbi ardenter persequitur pauperem,* i. Improbus persequitur pauperem. Sic h. l. *Oppressi vociferantur propter multitudinem oppressionis,* & *oppressi* per calumniam, vel alio quovis modo. Vulg. *Propter multitudinem calumniatorum clamabunt, & ejulabunt propter vim brachii tyrannorum.* Lxx Ἀπὸ πλήθους συκοφαντούμενοι κεκράξονται, βοήσονται ἀπὸ βραχίονος πολλῶν, *Præ multitudine calumniis appetiti vociferabuntur, clamabunt à brachio multorum. Præ multitudine,* sub. *calumniarum.* Tharg. *Præ multitudine oppressorum clamantium expostulant propter robur brachii præpotentium,* aut *clamant.* ¶ *Vociferantur*] *Ad clamorem adigunt.* Videndi sunt R. D. in זעק, & Mercerus v. 11. hujus cap. יזעיקו quidam interpretantur *clamare faciunt,* malim *vociferantes faciunt,* si quis probare posset hujusmodi usum esse verbi הזעיק. ¶ *Brachium*] Robur ac vires. ¶ *Magnorum*] *Magnatum,* ut suprà 32. 9. alii *multorum.* Utrumque רבים significat.

10. *Nec dixit,* &c.] Vulg. *Et non dixit, Ubi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?* Lxx Καὶ οὐκ εἶπε, Ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας με, ὁ κατατάσσων φυλακὰς (שמירות) νυκτερινάς; *Et non dixit, Ubi est Deus qui fecit me, qui distribuit custodias nocturnas?* Tharg. *Nec dixit, Ubi Deus, qui fecit me, ante quem Angeli excelsi ordinant laudes in nocte?* Nemo oppressorum dixit seriò & ex animo, fidéque bonâ. ¶ *Deus*] *Eloah,* nomen singulare. ¶ *Factor meus*] עשי participium plurale, quod sonat οἱ ποιηταί μου, *factores mei.* Sic usu obtinuit. De Deo loquuntur promiscuè, modò singulariter, modò pluraliter: sensus tamen ubique singularis est. Ideo nomen אלהים, quando de vero Deo dicitur, interpretes reddunt semper *Deus,* ubi ratio habetur sensûs, non terminationis. Græci enim & Latini autores ità non loquuntur. Igitur locum illum, *Eritis,* ὡς θεοὶ, *sicut Dii,* Senes non intellexerunt de Deo, sed vel de Angelis, qui etiam *Elohim* vocantur, vel de Magistratibus, ut Chaldæus Oncelos accepit. Qui aliter sentiunt, ostendunt se hospites esse in lingua Sancta. Jam, *factor meus,* qui fecit me, i. creavit, condidit. Malo enim latè accipere quàm strictè, ut quidem accipitur in illo, *Qui fecit Mosen & Aharonem:* nam hîc sign. *ad honores provexit, ornavit dignitatibus.* ¶ *Dans cantica*] Qui præbet materiam & argumentum cantandi celebrandíque nomen suum, non interdiu modò, sed etiam noctu, quando homines quiescunt à curis diurnis. Sic David ait *se mediâ nocte surrexisse, & laudasse Dominum.* ¶ *Noctu*] בלילה *in nocte,* nocturno tempore.

11. *Qui docet,* &c.] Vulg. *Qui docet nos super jumenta terræ, & super volucres cœli erudit nos.* Lxx Ὁ διορίζων με ἀπὸ τετραπόδων γῆς, ἀπὸ δὲ πετεινῶν οὐρανοῦ, *qui separat me à quadrupedibus terræ, & à volatilibus cœli.* Origenes, *Juxta cæteros autem, Qui docet nos supra jumenta terræ, & facit sapientes super volatilia quæ per aerem volitant.* Aug. *& à volatilibus cœli sapientiorem me fecit.* Tharg. *Qui docet nos præ bestiis terræ, & præ ave cœlorum sapientes reddit* nos.

nos. Doctiores & eruditiores reddit quàm sint bestiæ terrestres. Ità est profectò; Ratione nos donavit, quâ cæteris animantibus præstamus, per quam etiam doctrinæ capaces sumus. Magnum Dei beneficium erga genus humanum. Quod cùm oppressi non agnoscunt, quid mirum si Deus patiatur eos opprimi à tyrannis & sceleratis hominibus? ¶ *Bestiis terræ*] Malim quàm *jumentis terræ*; licèt vox Ebræa utrumque significet. ¶ *Præ ave*, &c. *Sapientiores nos reddit quàm sint aves.* Sed quid? an aves etiam sapiunt? Sapientia interdum pro *calliditate* ponitur, quæ naturalis est inclinatio ad evitandum malum. Quo sensu Serpens dicitur *esse sapientior cæteris animantibus*, h. e. callidior & astutior. Ab hoc effato excluditur Homo, qui non solùm cæteris animantibus sed etiam ipso Serpente sapientior & callidior est. *Sapientiam* autem propriè dictam Deus Homini peculiarem dedit, nec communem cum Bestiis fecit. Quocirca locus hic de illa sapientia intelligi non potest: nam eâ Bestiæ non sapiunt. ¶ *Cœli*] Aeris, ut cùm dicimus, *sudum & serenum cœlum*; item *pluvium*, &c. Hoc cœlum medium est inter aquas marinas & pluvias, quæ in media regione aeris.

12. *Ibi*] *Tunc*; ut Cohel. 3. 17. ubi Hieron. *tunc.* Soph. 1. 14. & Psal. 14. 5. *Ibi pavebunt pavore.* Sic Terentius Eunucho, *Ibi homo cœpit me obsecrare ut sibi liceret id de me.* Homerus Iliad. α

Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες——

i. Τότε *Tunc.* Aut *ibi*, i. eo loco in quo vexantur & affliguntur. Vulg. *Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter superbiam malorum.* Lxx Ἐκεῖ κεκράξονται, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσῃ, καὶ ἀπὸ ὕβρεως πονηρῶν, *Ibi vociferabuntur, & non exaudies, & ab injuria malorum.* Schol. *Illud* ἐκεῖ, *Ibi, dictum est pro* τότε, *Tunc. Tunc*, inquit, *cùm ii qui injuriis & calumniis sunt vexati clamabunt ad te, non exaudies, neque vindicabis eos à contumelia? nimirum omnino vindicabis.* Tharg. *Illic clamabunt, & non respondebit propter superbiam malorum.* ¶ *Vociferantur*] Qui pauperes oppresserunt, ab aliis oppressi clamabunt ad Deum, qui non exaudiet eos, propterea quòd non exaudierunt pauperes. Par pari; quod Ebræi dicunt, *Mensura pro mensura.* ¶ *Superbiam*] *Elationem, fastum.* ¶ *Malorum*] *Perditorum hominum.*

13. *Sanè*] *Profectò, Utique, Veruntamen.* Vulg. *Non ergò frustrà audiet Deus, & Omnipotens causas singulorum intuebitur.* Lxx Ἄτοπα γὰρ οὐ βούλεται ἰδεῖν ὁ Κύριος· αὐτὸς γὰρ ὁ Παντοκράτωρ ὁρατής ἐστι τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα, καὶ σώσει με, *Absurda enim non vult Dominus videre: ipse enim Omnipotens perspector est eorum qui consummant iniqua, & salvabit me.* Aug. *perspicit eos qui faciunt justitiam, & salvum me faciat.* Tharg. *Veruntamen mendacium non audit Deus, & Omnipotens non aspicit illud.* ¶ *Vanitatem*] Vanum clamorem eorum qui non ex animo Deum invocant. V. interpres, qui reddit *frustrà*, videtur accepisse שוא pro לשוא *in vanum*; ut alibi legimus בטח pro לבטח *securè, tutò.* Psal. 127. 2. שוא, Lxx εἰς μάτην. Hieron. *frustrà.* Aq. εἰκῇ. Sym. μάταιον, quod Psal. 24. 4. לשוא, ubi Lxx ἐπὶ ματαίῳ. ¶ *Audit*] Exaudit. ¶ *Illud*] Quod faciunt improbi, pauperes affligendo & vexando. Quidam *illam vanitatem.* Probarem si scirem nomen שוא fem. esse. Notum ut Ebræi fem. pro neutro usurpent. Alibi de Deo, *Purior es oculis quàm ut aspicias malum*, videlicet approbando illud. Sic *Deus novit omnia*, & *novit* tantùm *viam justorum*, approbando illam. Sic in N. F. *Non novi vos.*

14. *Quantò magis*, &c.] Vulg. *Etiam cùm dixeris, Non considerat, judicare coram illo, & exspecta eum.* Lxx Κρίθητι δὲ ἐναντίον αὐτοῦ, εἰ δύνασαι αὐτὸν αἰνέσαι, *Judicare autem coram eo, si potes eum collaudare:* κρίθητι, i. *litiga, judicio contende coram eo.* Sed alibi Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, *Litigate cum matre vestra.* Tharg. *Verùm quia dicis, Non aspicit eum, causam age corā eo, & exspecta eum.* ¶ *Te non visurum eum*] Vel *aspecturum.* Verbum è verbo, *Non aspicies eum.* Dicendum potiùs in obliqua oratione, *Non aspiciam eum.* Licet etiam vertere, *te non videre ipsum.* Frustrà, inquis, eum quæro qui nusquam apparet, nusquam videtur aut conspicitur. ¶ *Judicium sit coram ipso*] דין *judicium.* Alii *judica te*, ut sit דין pro הדין, ut בין dicimus pro הבין *intellige. Judica*, i. age causam tuam. Licet vertere, *causa tua coram eo:* nam דין *causa*, δίκη. ¶ *Spera in eo*] *Exspecta eum.* Quidam *judica*, i. condemna teipsum. Cave, spernas. Nam *judicare* pro *condemnare* tritum est. Judicium enim duas partes habet, Absolutionem insontis, & Condemnationem rei sontis, unde *judicare* pro *condemnare* sæpe sumitur.

15. *Et nunc*, &c.] Vulg. *Nunc enim non infert furorem suum, nec ulciscitur scelus valde.* Lxx Ὡς ἔστι καὶ νῦν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐπισκεπτόμενος ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔγνω παράπτωμά τι σφόδρα, *Sicuti est ut nunc, quia non est visitans iram suam, neque cognovit delictum aliquod vehementer. Et nunc* ab Olympiodoro & Chrysostomo conjungitur cum superioribus, ut ità intelligamus, *Quid ità, Job, erga tantam majestatem vis judicio contendere? si neque satis pro dignitate illum laudare potes etiam in his suppliciis quibus nunc te afficit.* Augustinus conjungit cum sequentibus, *nunc quia non est visitans.* Tharg. *Et nunc quoniam ac si non esset, visitat ira ejus, & non novit augmenta valde*, vel *augere admodum.* לאפושי à פוש. ¶ *Nihil est*, &c.] Parùm aut nihil quòd ita punitus fuisti. Hæc pœna tua levis est si comparetur cum gravitate peccatorum tuorum. ¶ *Quod visitavit ira ejus*] Quòd visitavit & animadvertit in te iratus. Duplex *visitatio*, Iræ, Favoris: Iræ, ut hìc; Favoris ut ibi, *Visitavit nos Germen ex alto*, & Ruth 1. 6. *visitavit populum suum dando eis panem.* ¶ *Non novit*] Non judicat, non punit. Nam judicium non fit sine cognitione. Priùs cognoscere debet Judex de facto. Unde *cognoscere* valet *punire*, quia pœnam antecedit causæ cognitio. Sic Prov. 10. 9. *pervertens vias suas cognoscetur*, i. punietur. ¶ *Multitudinem*] Peccatorum tuorum. Non valde animadvertit in delicta tua, quæ multa sunt. Pœna levior est quàm mereantur crimina tua. ¶ *Admodum*] *Valde, validè.* Quidam ad Jobum hæc referunt, *Nescit*, inquiunt, *multùm admodum quæ sunt judicia; ideo temere stomachatur in eum.*

16. *Ideo Job*, &c.] Vulg. *Ergò Job frustrà aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.* Lxx Καὶ Ἰὼβ ματαίως ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐν ἀγνωσίᾳ ῥήματα βαρύνει, *Et Job vanè aperit os suum, in ignorantia verba aggravat.* Aug. *sua verba multiplicat.* Tharg. *Et Job frustrà aperit os suum, absque scientia verba multiplicat.* ¶ *Vanè*] הבל pro להבל *in vanum, frustrà, sine causa, temere.* ¶ *Aperit os suum*] Loquitur. ¶ *Absque scientia*] *Inscienter, inscitéque.* ¶ *Verba multiplicat*] *Verba multa profundit.*

IDEM.

3. כִּי תֹאמַר מַה יִּסְכָּן לָךְ. Sym. Εἶπας γὰρ τί σοι συμβαλεῖται σοι, *Dixisti enim quòd nihil conferet tibi*] Vel *proderit.*

11. מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ. Οἱ λοιποὶ, Διδάσκων ἡμᾶς ὑπὲρ τὰ κτήνη τῆς γῆς, καὶ σοφίζων ὑπὲρ τὰ κατὰ τὸν ἀέρα διιπτάμενα πετεινά, *Docens nos super jumenta terræ, & sapientes reddens super volucres per aerem volantes.*

GROTIUS.

3. *Dixisti enim, Non tibi placet quod rectum est: vel quid tibi proderit si ego peccavero?*] Meliùs sic, *Quasi dicas, Quid aut tibi proderit, aut quid ego utilitatis accipiam, expiando peccatum?* חטא sæpe est μετωνυμικῶς *peccati expiatio.*

9. *Propter vim brachii tyrannorum*] רבים i. *potentum.*

10. *Qui dedit carmina in nocte*] Qui in mediis calamitatibus subitò dedit lætandi materiam.

11. *Qui docet nos*] Sic & Origenes, Διδάσκων ἡμᾶς ὑπὲρ τὰ κτήνη τῆς γῆς. Nimirùm ut omissa sit per compendium scribendi litera א post מ. Dedit nobis Deus animum

mum scientiarum artiúmque omnium capacem, eóque nos animantibus cæteris plurimùm prætulit.

12. *Ibi clamabunt*] In calamitatibus positi.

13. *Non ergò frustrà audiet Deus*] Heb. *Virum mendacium* (i. mendacii) *non audit Deus.* Sensu eodem qui est apud Joannem in Euangelio 9. 31.

14. *Etiam cùm dixeris, Non considerat*] Suprà 23.

16. *Et absque scientia verba multiplicat*] Coacervat. Id enim sæpe sign. כבר.

CODURCUS.

PERGIT Elihu calumniis onerare Jobum. Superioris capitis finis fuit, *Jobum adversùs Deum verba multiplicasse:* quod est falsissimum. Quæ sequuntur non magis vera sunt, *Jobum dixisse se justitiâ Deo præstare.* Nec quæ attexuntur.

3. *Quid juvaret*] Ubi subaudiendum *Deum colere*, vel *justitiam.* ¶ *Satius est me peccare*] Vel *è peccato meo plus redit commodi.* Sycophantiæ meræ: nunquam Jobi sententia tam impia fuit. Apage oblatrantem canem, qui profanis & flagitiosis Jobum accenset.

4. *Respondebo tibi & tui similibus*] Vernaculè, *Je répons à toy & à tes compagnons.* Quos verò *Jobi socios* censes? cujus similem vitæ sanctitate nè in universo terrarum orbe vidisse se quenquam mortalium suprà Deus ipse testatus est?

5. *Contemplare cœlos*] Id ipsum suprà dixerat Eliphas cap. 22. sed contractiùs.

9. *A multitudine oppressionum*] Hæc superioribus ità cohærent: Non læditur nec juvatur Deus factis nostris: nulla fit illi decessio vel accessio boni malíve per nos. Hæc sunt mortalium commercia vicésque, ut sibi mutuò adminiculentur vel noceant: Ità reciprocis devinciuntur beneficiis, vel offensionibus lacessuntur. Hunc totum locum Elihu ex superioribus Triumvirorum commissionibus corradit, convasat, & vanâ loquacitate commentatur, atque iterum Jobo temere oggerit, imponítque illi quod vulgò fit ab improbis & nefariis hominibus, qui neglectâ pietate & religione quasi inutili & nihil profuturâ ruunt in omne scelus feruntúrque præcipites in rapinas, injuriasatque omnigena facinora. Hinc *querelæ excitantur afflictorum.* Nec quicquam improbi de Deo cogitant, qui res lætas eis indulget. Hinc fit ut vicissim res adversas experti clamitent, Deus non respondeat; quia scelerosos non exaudit, quorum in peccata quamvis è vestigio non animadvertat, tandem aliquando tamen peccatorum suorum pœnas justissimas luituri sunt. Hæc est series Elihu dictorum hoc capite. ¶ *Excitant querelas*] Verbum יזעיקו est Hiphil, *vociferari faciunt.* ¶ *Clamántque propter vim*] Heb. *ob brachium*, i. Alii inferunt injuriam, alii patiuntur. Hîc עשוקים sunt *oppressiones*, ut Eccles. 4. זרוע sign. *violentiam.* רבים eâdem significatione quâ suprà, *magnatum & potentiorum.*

10. *Atque inter illa*] Inter injurias passas & illatas. ¶ *Non dicit homo*] Nomen *homo*, quod subintelligitur, expressi. ¶ *Ubi Deus est qui me condidit?*] Nemo de Deo cogitat: Providentiam ejus nemo suspicit. Observandum hîc nomen אלוה construi cùm עשי pl. numeri: quod fit venerationis ergô. זמירות sunt *cantica.* Concedit autem Deus *cantica per noctem*, i. argumentum traducendi noctes in cantico & lætitia. Cap. 3. cùm Job devoveret noctem illam in qua conceptus fuit, dixit, *Non accedat ad illam cantilena.*

11. *Qui erudit nos*] מלפנו *mallephenu.* Multum utique debemus illis qui hanc vocem signarunt punctis: esset enim oppidò difficilis propter defectum literæ Aleph. Ergò מלפנו positum pro מאלפנו *meallephenu.* Significat Elihu neminem ferè esse qui Deo gratias agat de concessis sibi rebus prosperis; neminem qui recogitet se hominem à Deo conditum, præditum intellectu, ut assurgat ad cœlestia, nè vitam transigat veluti pecora, quæ Natura prona atque ventri obedientia finxit. Huc confer ex cap. 38, מי נתן לשכוי בינה. Id genus hominum qui mentis humanæ præstantiam & excellentiam non animadvertunt, de animæ immortalitate securorum, tangit Ecclesiastes cap. 3. qui locus cùm hoc est componendus. Ex illo Numinis neglectu evenit ut rebus adversis ingruentibus homines clament, Deus non audiat.

12. *Ibi clamaverunt, & non respondit, ob superbiam malorum*] Illud *ob superbiam malorum* est ambiguum, quia potest referri ad prius, *clamaverunt*, vel ad posterius, *Deus non respondit.* Malo ad posterius, propter sequentia.

13. *Deus utique non exaudit peccatorem*] Heb. שוא sign. *vanitatem & peccatum*, quod pro *ipso homine vano & peccatore* hic ponitur; abstractum pro concreto.

14. *Quando dixisti te eum non vidisse*] Hæc spectant ad Jobi dicta cap. 23. quæ consule & confer. Aliorsum enim dicta fuerant.

15. *Nunc enim non agit censum*] Malo hæc referre ad omnium hominum ultionem, quam Deus in diem Judicii differt, quàm ad Jobi singularem vindictam; quia dixerat futurum aliquando Divinum judicium, quod nondum conspicuum est: Quia in hoc mortali ævo non admodum sævit ira Dei, atque oppidò in paucos. Alii referunt ad Jobum, existimántque sententiam Elihu esse, *Deum parcere plurimùm Jobo, neque ejus peccata pro meritis punire.* Quod etiam suprà obtruderat Sophar Naamathites cap. 11. duplicem esse Divinarum rationum paginam, déque iniquitate Jobi partem deductam à Deo. Sed non illud cogitavit Elihu: quippe dixerat exspectandum esse Dei judicium, cujus vix aliquantula pars obversatur oculis nostris in hoc seculo: *Atque eum exspecta.* Hebraica תחולל לו sic vertimus, autoritatem secuti Camii in Radicum libro, qui componit hunc locum cum Psal. 37. 7. loco דום ליי והתחולל לו. Ità Ab. Ezra & Jarhius interpretantur קוה *exspectat*, & locum Psal. 37. laudatum conferunt. Masora notat hunc locum per Leith, & semel in eadem significatione accipi alio casu, notátque Psal. 37. locum. Sic etiam Thargum interpretatur. Lat. Vulg. *& exspecta eum.* Ut videatur hoc loco & Psal. 37. significationem mutuari à יחל. Nomen פש hîc tantùm occurrit: Est *multitudo, turba, copia*, à verbo פוש, quod tantùm ter in scriptura Hebraica: Quia Chaldaicum est, ut suprà observatum est in cap. 33. אין est *nihilum:* sumitur pro *pauxillo & minimo.* פצה est *os aperire.* Occurrit in Lege & Prophetis & Hagiographis aliquoties. Verbum הכביר tantùm hîc occurrit, & cap. seq. Si quidem מכביר est Benoni. Est autem *coacervare, colligere.*

CAP. XXXVI.

MUNSTERUS.

3. *IN longinquam*] h. e. Non tractabo vulgaria, sed sublimia, nempe quòd Factor omnium sit justissimus.

4. *Apud te sit*] h. e. Cùm & tu illum agnoscas, vel saltem in afflictione tua.

5. *Neminem respuit*] Hoc de electis accipiendum est, quos non deseret post hanc vitam. Impios autem non resuscitabit ad gloriam.

9. *Annunciabit eis opus*] Sensus est, Revocat errantes & peccatores flagellis & afflictionibus. Hypocritæ verò falsam simulantes pœnitentiam, revocari non possunt ab errore, sed moriuntur in obstinatione sua.

16. *Te excitavit*] Hebræi expositores addunt אם ut sit sensus, *Si tu libereris ex hac tua angustia, & restitutus fueris in tuam felicitatem, & super te iram Dei & judicium ejus provocaveris tuâ impietate, senties iterum flagellum Dei & justum ejus judicium, à quo te liberare non poteris omnibus rebus & bonis tuis.* Ubi notandum quòd ab Hebræis הסית exponitur pro הסיר, & ספוק pro ממון, licèt quidam exponant pro *complosione manuum.*

19. *In*

19. *In æstimatione habiturus sit*] R. Moses aliter legit hunc versum, nempe in hunc modum, *Num putas quòd Deus accepturus sit clamorem tuum? Non etiam cùm venerit super te tribulatio, nec si quidam omni robore suo id contendant.* Diversa lectio nascitur ex vocabulis בצר שוע & ערך. Nos interpretationem R. Abraham secuti sumus.

20. *Non absorbeas noctem*] Sensus est, *Non fatiget te per noctem hæc cogitatio, quomodo aut quare Deus auferat populos de locis suis, etiam qui magnis pollent viribus.*

21. *Delegisti*] h.e. Incidisti in reprobum sensum propter afflictionem. Confugiendum igitur ad summum illum & verissimum Doctorem, qui in nullo est reprehensibilis.

24. *Cantant*] Homines grati & sancti cantant & glorificant Deum in operibus suis, & veluti per speculum à longè cognoscunt majestatem ejus.

30. *Lumen suum*] Quidam post Chald. interpretem exponunt hîc אור pro *pluvia.* Per *radices maris* intellige ambitum ejus.

31. *Per illas judicat populos*] i. Per nubes Deus exserit judicium suum, cùm plerosque per eas terreat & submergat horribili tempestate, alios verò exhilaret, fœcundans terram salutari pluviâ.

32. *Per nubes operit lucem*] Alii Chald. interpretem sequentes sic vertunt, *Continet veluti manibus pluviam, & rursum præcipit ei propter interventionem orantis. Quod cùm unus alteri nunciat, ascendit super eum æmulatio iræ.* Putà is qui sperabat futuram caristiam, & ob id multum congregavit frumentum, audiens sublatam famis causam, indignatur. Alii exponunt hos duos ultimos versus de mirabili operatione naturæ quæ fit in nubibus tempore tonitrui & fulguris; idque in hunc modum, *Per nubes operit lucem,* i. exhalationem, quæ mox in fulgur rumpitur, *& præcipit Deus ut exhalatio occurrat vapori, & impellatur,* donec inflammata violenter rumpat nubem. Et tunc *annunciat de ea socius ejus,* nubes scilicet violenter rupta, quæ horribilem edit boatum, & veluti immensam *iram* declarat, quæ ex *ascendente* vapore spirat.

VATABLUS.

1. **A**Ddidit autem ויוסף] i. Adjecit quæ sequuntur præcedentibus. *Rursum quoque dixit.*

2. *Exspecta me* כתר לי] *Sustine me.* ¶ *Et indicabo tibi* ואחוך] Sub. *quod sentio:* quod habeo in animo. ¶ *Adhuc pro Deo,*&c. עוד לאלוה מלים] i. Plura habeo quæ pro Deo respondeam.

3. *Scientiam meam* דעי] *Sententiam meam*; i. Utar sententiâ longè petitâ, quâ ostendam Deum esse justissimum.

4. *Perfectus scientiis apud te* תמים דעות עמך] i. Sapientissimus est tuo judicio: q.d. Tu facilè mihi concedes Deum esse sapientissimum: convenit mihi tecum in hoc.

5. *Fortis* כביר] *Magnus, insignis*; i. qui maximè valet intelligentiâ. ¶ *Non abjicit,*&c. לא ימאס כביר כוח לב] *Non abominatur insignem virtute cordis:* vi intellectûs, i. virtute intellectivâ: q. d. Deus non potest sui similem spernere.

6. *Non vivificat,* &c. לא יחיה וגו'] Subaudiendum aliquid, & futura pro præs. Et propterea *non conservat in vita impium,* i. non tuetur vitam illorum, conservat autem pauperes.

7. *Non prohibet* לא יגרע] Fut. Heb. pro præs. *Non arcet. Non avertit à justis oculos suos:* q.d. Clementer intuetur justos. ¶ *Collocat eos* וישיבם] *Sedere facit eos*; ו redundat.

9. *Opus eorum* פעלם] *Opus ipsorum*; i. sua ipsorum facta quæ mala sunt. ¶ *Et quòd prævaricationes eorum* ופשעיהם כי] i. Quòd pœnæ transgressionum ipsorum invalescant.

10. *Et revelat aurem eorum* ויגל אזנם] Hebraismus, *& admonet eos ipsis audientibus.*

11. *Et servierint* ויעבודו] Sub. *Deo.* ¶ *Dies suos in bono,* &c. ימיהם בטוב ושניהם בנעימים] i. Ætatem suam prosperè transigent, & tempus vitæ suæ *in suavibus,* sive *delectationibus,* h.e. in summa voluptate animi.

12. *In ensem transibunt* בשלח יעבורו] Hebraismus, *ense peribunt.* ¶ *Sine scientia* בבלי דעת] i. In summa ignorantia.

13. *Cæterùm impii corde* וחנפי לב] Ad verb. *Et hypocritæ corde*; i. animo scelerato homines. ¶ *Tribuunt furorem* ישימו אף] *Attribuunt* ad *iram*; sub. *Deo*: i. dicunt Deum hæc immittere quòd iratus sit, & non attendunt ad sua scelera. Ad verb. *ponent.* ¶ *Neque clamant cùm alligaverit eos* לא ישועו כי אסרם] *Neque vociferabuntur cùm vinxerit eos:* i. conjecerit in vincula.

14. *Anima eorum* נפשם] Pro *persona* posuit *animam.* Verti potest per præsens, *Moritur in ipsa juventute persona eorum:* i. moriuntur juvenes.

15. *Eruet* יחלץ] Vel per præs. *liberat.* ¶ *Et revelabit,* &c. ויגל בלחץ אזנם] *Et aperiet,* &c. Hebraismus, Reddit eos dociles & cautiores afflictionibus, agnoscentes peccata sua, & resipiscentes.

16. *Removisset te* הסיתך] *Transposuisset te*; *deposuisset te:* sub. *si non peccasses.* ¶ *De ore angustiæ,* &c. מפי צר וגו'] i. De angustia *in locum latitudinis,* sive *latum, qui non est angustus,* h. e. spatiosissimum & amplissimum. ¶ *Et requies mensæ,*&c.] ונחת שולחנך מלא דשן] i. Et quod requiescit sive superponitur mensæ tuæ, nempe mappa, aut vasa, essent *plena escis pinguibus* ac delicatis.

17. *At verò judicio impii,* &c. ודין רשע וגו'] *At verò justitia impii,* &c. i. Admiscuisti justitiam & judicium justitiæ impii: h.e. Tu verò secutus es impiorum judicium: dixisti justitiam Dei, quæ sustentat omnia, esse injustitiam.

18. *Ira* חמה] Sub. *Dei est tibi*; i. irascitur tibi: sive, iratus te affligit. ¶ *Nè auferat te flagello* פן יסיתך בשפק] i. Nè tollat te de medio, ac perdat vehementi percussione. Alii, *nè projiciat te cum sufficientia,* i. cum opibus quas habes; acsi dicat, nihil profuerint tibi divitiæ. Ità exponit doctus inter Hebræos. ¶ *Et magnitudo redemptionis* ורב כפר] *Et magnitudo pretii,* &c. i. Quantumvis magnum pretium dederis, non eripiet te ab imminente plaga Dei.

19. *Numquid æstimabit,*&c. היערוך שועך] *An æquipollebunt divitiæ tuæ?* sub. *illi Divinæ ultioni:* i. an ullis opibus vitare possis ultionem Dei? Respondet, Nullæ divitiæ quantumvis magnæ poterunt te eripere. Doctus inter Hebræos admonet, quosdam exponere, *Num æstimabit clamorem tuum?*

20. *Nè anxius sis,* &c. אל תשאף וגו'] Ad verb. *Nè consideres* [*anheles, desideres*] *noctu ad excidendum populos sub se*; i. Nè anxiè desideres, aut consideres noctu, quo tempore solent homines meditari quâ ratione fiat ut tot populi succidantur in loco suo, qui etiam magnis pollent viribus.

21. *Ad iniquitatem* אל און] i. Ad id quod te inducere possit ut dicas Deum aliquid injustè egisse. ¶ *Præ paupertate* מעוני] *Præ tenuitate*; sub. *ingenii tui:* i. in ea es sententia propterea quòd ingenium tuum non potest altiùs penetrare.

22. *Exaltabit* ישגיב] Vel per præs. *exaltat*; i. eruit: aut, *protegit*; sive *protegere solet.* ¶ *Docens* מורה] *Qui doceat?* quâ scilicet viâ eundum sit, ut repellamus à nobis iniquitatem, & vitemus pericula, nè pereamus.

23. *Quis constitutus est,* &c. מי פקד עליו דרכו] Quidam Hebræorum dicunt versum istum similem esse illi Jesaiæ 40.13. *Quis direxit Spiritum Jehovæ, & quis vir consilii ejus, indicavitque illi? A quo petiit consilium, & instruxit eum, docuitque eum semitam judicii, atque erudivit eum scientiâ, & viam intelligentiarum ostendit illi?* Alii vertunt, *Quis memoravit ei viam suam?* tanquam scilicet sit oblitus; *vel ut dicat ei, Operatus es iniquitatem.* Ità doctus inter Hebræos. Alii, *Quis visitavit supra illum viam ejus?* i. Quis major ac superior illo, visitavit quæ facere solet? q. d. Quis corrigere possit quæ fecit?

Vide suprà 24.13. ¶ *Dixit* אמר] Vel per futurum, *dicet*; i. quis dicere possit vel ausit Deum aliquid inique egisse?

24. *Quod contemplantur homines* אשר שוררו אנשים] Fut.Heb. pro præs. q.d. Tu memineris ut opera illius magnifices nobis videntibus.

25. *Vident* חזו] Præt. Heb.pro præs.

26. *Cognoscimus* נדע] Sub. *eum*. Fut. Heb. pro præs. i. à nobis perfectè cognosci non potest, q. d. Maximus est & incomprehensibilis. ¶ *Numerum annorum ejus*, מספר שניו] Sub. *non cognoscimus*. Illud mox sequentibus jungitur, & est conjuncta oratio, *Numerum annorum ejus, nec est investigatio*, pro, *Numerus annorum ejus est impervestigabilis*.

27. *Cùm prohibuerit stillas*, &c. כי יגרע נטפי מים] Alii vertunt per præsens, *Cùm prohibet stillas aquæ, stillant* [sub. *nubes*] *pluviam ad vaporem illius*; sub. *nubis*: i. pluviam factam ad vaporem quem subduxit in mediam regionem aeris. q.d. Aliquando in summa siccitate educitur vapor humidus, unde generatur pluvia copiosa.

28. *Quia stillant*, &c. אשר יזלו וגו׳] *Nam stillant aquæ è nubibus*, [*è cœlo*] *stillant*, inquam, *super homines multos*: h. e. itá ut per stillas defluat è nubibus pluvia copiosa super quamplurimos homines. *Operit* enim *cœlum nubibus, & parat terræ pluviam*, Psal.147.8.

29. *Differentias nubium* מפרשי עב] *Varietates nubis*, pro *nubium*. Homo capere non potest varietates nubium. Vide infrà 37.16. ¶ *Tonitrua firmamenti ejus?* תשואות סכתו] Ad verb. *& fremitus tentorii ejus*: i. nubium, quæ dicuntur esse Deo vice tentorii.

30. *Ob id* עליו] i. Ut educat vaporem. Alii, *propter illum*, sub. *vaporem*. ¶ *Lumen suum* אורו] Significat radios Solares quos expandit super terram. ¶ *Et radices maris operit* ושרשי הים כסה] Præt. Heb.pro præs. Sic vocat superficiem maris, ob fluctus vagos qui in diversa scinduntur more radicis. *Operit* autem, abscondit, sive tegit, nempe *vapor*; i. vapor copiosus consurgit è mari propter radios Solis, unde fit pluvia.

31. *Per ipsas judicat populos* בם ידין עמים] i. Deus per ipsas aquas interdum ulciscitur se de populis. Leg potest *per illa* eodem sensu. ¶ *Affluenter* למכביר] *In copia*, i. copiosissimam; nam sæpe ex copiosa aqua proveniunt fruges.

32. *Super nubes*, &c. על כפים וגו׳] i. In media illa regione aeris tegere solet lucem, sive lumen, h.e. exhalationem calidam & siccam: *& præcipit propter illam exhalationem adesse quod illi occurrat*; h.e. præcipit ut occurrat illi exhalationi vapor frigidus.

33. *Annunciat de eo socius ejus* יגיד עליו רעו] Fut. Heb. pro præs. i. *Socius ejus*, h.e. vapor ille frigidus qui occurrit illi, *annunciat de eo lumine*, h.e. de adventu illius exhalationis: q.d. Colligit omnes suas copias, videtúrque annunciare hostem suum advenisse, & propterea petit sibi succurri: *tunc acquisitio iræ est super ascendentem*, i. irascitur exhalatio illa quæ nata est ascendere, & colluctantur, atque itá fit tonitru.

CASTALIO.

2. HAbet enim Deus adhuc quod dicat] Scilicet per me, qui ejus causam ago.

14. *Inter effeminatos*] In juventute; nam libido mortem accelerat.

15. *Eis in calamitate aures vellat*] Salutem nunciet atque conferat.

16. *Itá ut mensam habeas & quietam & adipe scatentem*] Dives fias & quietus.

17. *Si injusto judicio fungeris, te judicium atque jus tenebunt*] Si malè de Deo judicas, dabis pœnas.

20. *Noli anhelare noctem, quâ evestigio tolluntur homines*] Nè conare improbos imitari, ut noctu repentè pereas, sicut jam dixi. Vide cap.34.

22. *Deus quidem doctor incomparabilis*] Cujus est docere & imperare, non rationem reddere.

30. *In quas quidem suum lumen explicans, maris radices tegit*] Cùm nubilum est cœlum, lux excepta latè nubibus & impedita non potest in inferiora penetrare. Itá *maris radices teguntur*, h. e. lux impeditur nubium tegumento quò minus in maris fundum penetret: sic enim appellat *radices*, imam partem. *Per nubes autem* Deus *& populos ulciscitur*, dum sata nimio aut intempestivo imbre corrumpit; *& victum copiosè largitur*, dum modicè & tempestivè pluendo fruges alit.

32. *Lucem palmis tegit*] h. e. Nubibus, quæ sunt quasi Dei palmæ sedentis in æthere. ¶ *Curátque ut luci occurratur*] h. e. Ut eam impediant nubes: quas *dum luci nunciat Deus*, h. e. excitat adversùs lucem, *irascitur lux adversùs ascendentes* nubes, quæ sibi obstent. Vide cap.38. de Mari.

CLARIUS.

4. CUM & is apud te sit] h. e. Cùm & tu illum agnoscas, saltem in afflictione tua.

9. *Indicabit eis opera eorum*] h. e. Revocat errantes & peccatores flagellis & afflictionibus. Hypocritæ verò falsam simulantes pœnitentiam revocari non possunt ab errore, sed moriuntur in obstinatione sua, cùm verè ad Deum non clament, &c.

17. *Judicium quidem impii implevisti*] Nempe dum videris illorum causæ patrocinari.

20. *Nè protrahas noctem*] Vel, *Nè absorbeas noctem*: h. e. Non fatiget te per noctem hæc cogitatio, quomodo aut quare Deus *auferat populos de locis suis*, etiam qui magnis pollent viribus.

21. *Cœpisti sequi*] h. e. Incidisti in reprobum sensum propter afflictionem. Confugiendum igitur ad summum illum & verissimum Doctorem, qui in nullo est reprehensibilis.

24. *De quo cecinerunt viri*] Homines grati & sancti cantant, & glorificant Deum in operibus suis, & veluti per speculum à longè cognoscunt majestatem ejus.

29. *Elevationes tabernaculi ejus*] Nubes propter varias operationes, & judicium Dei quod in illis agnoscitur, *tentorium* vocat *Dei*.

30. *Ecce expandit super ipsam*] Videlicet nubem. Mutat enim numerum, nam dixerat *expansiones nubium*. ¶ *Radices maris*] Intellige ambitum ejus.

31. *Per hæc enim judicat populos*] Per nubes Deus exserit judicium suum, cùm plerosque per eas terreat & submergat horribili tempestate; alios verò exhilaret fœcundans terram salutari pluviâ.

32. *In manibus abscondit lucem*] Quidam sic interpretantur, *Per nubes operit lucem*, i. exhalationem quæ mox in fulgur rumpitur: & *præcipit* Deus ut exhalatio occurrat vapori, & impellatur donec inflammata violenter rumpat nubem. Et tunc *annunciat de ea socius ejus*, nubes scilicet violenter rupta, quæ horribilem edit boatum, & veluti immensam iram declarat, quæ ex *ascendente* vapore spirat. Et quod ait, *præcipit ei ut subitò adveniat*, potest & verti, *præcipit ei propter orantem*.

DRUSIUS.

1. ADdidit] Dictis antea hoc insuper addidit.

2. *Exspecta*] כתר hoc significatu Chaldaicum est. Exstat in Thargum Jes.42. & alibi, ubi יחל in fonte. Hinc est quòd Hier. Prov.14.18. יכתירו interpretetur *exspectabunt*. Interpretes hic habent המתין, & Chaldæus אמתין, quod apud Eliam depravatum in ארתן. Senes hîc ediderunt Μεῖνόν με μικρὸν ἔτι. Hier. *Sustine me paululùm*. Qui emendat *Sta circum me*, quid velit nescio. An, *Cinge me paululùm?* כתר est *cidaris*; eâ caput cingitur: sed & ornatur. Unde Abenezra, *Pone mihi honoris paululum*. *Pone*, i. Da, Tribue. ¶ *Paululùm*] Et hoc Chaldaicum est, pro eo quod Ebræi dicunt מעט. In Commentariis exponitur per מעט מוער, *quasi parùm modicùm* dicas ὀλίγον παντελῶς. ¶ *Indicabo tibi*] Hoc Ebræus

bræus diceret אוירך. Hic autem est אחוך: & omninò totus hic versus Chaldaicus est. ¶ *Adhuc pro Deo sunt verba*] Rationes quibus defendi potest ejus justitia. Hier. *adhuc enim habeo quod pro Deo loquar.*

3. *Tollam*] *Assumam, Repetam.* ¶ *Scientiam meam*] Ea quæ scio de Divina justitia. ¶ *A longinquo*] Quidam *à longè.* Si rectè, רחוק erit adverbium, & particulæ tres simul leguntur in למרחוק, ubi Lamed *redundare* putatur. Sed certè רחוק nomen est; itaque verti *à longinquo:* & est sensus, *A Dei operibus admirandis, quæ longè à nobis remota sunt.* ¶ *Operatori meo*] *Factori meo.* Deum intelligit, qui eum condidit & creavit. *Operor* & *facio* se invicem explicant: sæpe notatum est. Tharg. *Ei qui fecit me dabo justitiam.* Hier. *Operatorem meum probabo justum.* Amat ille צדק *justum reddere:* ad quam formam obvia sunt ארך *longus,* כבר *gravis,* & alia.

4. *Certè*] *Verè,* בקושטא *in veritate.* ¶ *Non sunt mendacium*] Plus dicit quàm si dixisset, *Non sunt mendacia.* Simile, *Verba tua veritas.* Sed negando magis affirmant. Ergò sensus, *Verissima sunt verba mea.* Talia, *Non gaudet stulti pater, Non prosunt opes improbè partæ, Non est bonum,* pro *Pessimum est,* Sic, *Non remittetur ei,* i. punietur. ¶ *Integer sententiis*] Aut *opinionibus*; ad verb. *scientiis.* Sic דעת est *sententia*; ut cùm dicunt, *secundùm sententiam meam:* aut, *de sententia Doctorum nostrorum* לדעת. *Integer sententiis,* qui habet sententias de Deo integras & sinceras miniméque corruptas. Sic *integer via,* quem Horatius *integrum vitæ* vocat. Verbum è verbo *integer scientiarum.* ¶ *Tecum* sum] *Apud te sum. Sum* non est in fonte. Quidam *est* subaudiunt. Sed cur non potiùs *sum?* Tam enim hoc quàm illud subintelligi potest. *Cum* pro *apud* notum est. Sic, *satias lætitiarum tecum,* i. apud te. Hier. *tecum est,* i. *probabitur tibi.* Non laudo.

5. *Deus potens*] In אל significatio *fortitudinis*; ut si dicas *fortis potens.* כביר *potens* etiam Arabicum est: unde אל שולטן אל פרש אל כביה *magnus Persiæ Sultanus.* Indè ad Græcos dimanavit: nam κάβειροι *Dii potes.* ¶ *Nec aversatur*] In libris emendatis est ולא cum copula, quam nec Chaldæus agnoscit, nec Lxx, nec Hier. Aliquid abest. Græci supplent τὸ ἄκακον, autor Thargum *justum.* Alius, *non aversatur quenquam sine causa,* i. חנם. q. d. Si te abjecit, non deest ei ratio & causa. Nam & potens est & justus. ¶ *Robore cordis*] *Præstantiâ animi. Robur* vel Animi est vel Corporis. Robur Animi propriè *fortitudo* dicitur. Sed quid? an Deus etiam Cor habet? Ut Anima sic ei Cor tribuitur ἀνθρωποπαθῶς.

6. *Non vivificabit*] Vitâ privabit, occidet. Simile, *Non gaudet stulti pater.* Occidet improbum ante tempus; juxta illud, *Dies improborum decurtabuntur.* ζωοποιήσῃ, est sensus, *Vivere sinet, In vita conservabit;* quod noster dixit *salvat.* Nam *salvat* qui à morte vindicat. Quidam huc accommodant, *Anni improborum decurtabuntur.* Contrà pietas producit vitam. ¶ *Improbum*] Tharg. *peccatorem.* Nam *peccator* & *improbus* synonyma sunt. Aliquando simul leguntur, *peccatores improbi.* Lxx ἀσεβῆ *impium.* Ei *pius* opponitur: *Peccatori* autem & *improbo* צדיק *justus,* h. e. vir bonus & probus. Illud ad primam Tabulam, hoc ad secundam pertinet. ¶ *Jus*] *judicium.* ¶ *Pauperum*] Pauperibus & afflictis. Antiptosis. ¶ *Dabit*] *Reddet.* Simplex pro composito.

7. *Subtrahet*] *Abstrahet, detrahet.* Tharg. *prohibebit.* Hier. *auferet.* Sic etiam Lxx: nam ἀφελεῖ reddunt. ¶ *A justo*] A viro bono & probo. ¶ *Oculos suos*] Providentiam suam. Curæ illi semper sunt justi & viri boni piique. Sic alibi, *Oculi DOMINI erga timentes eum.* Sed quid? nónne etiam malos videt? Videt sanè, sed alio modo. Disertè Sapiens, *In omni loco sunt oculi DOMINI, speculantes tam bonos quàm malos. Videt malos* cùm eos perdit; *videt bonos* cùm eis propitius est. ¶ *Cum Regibus in solio*] Facit eos regnantes cum Regibus. Nam *in solio sedere* est regnare. Sed hîc quædam notanda. Primùm לכסא valet *in solium,* ut si Græcè dicas εἰς θρόνον pro ἐν θρόνῳ. Εἰς pro ἐν usitata Enallage. Sic εἰς Χριστὸν *in Christo,* Philem. 6. Deinde in וישיבם Vau convertit tantùm; itaque omissum ab Hieronymo. Senes tamen & Chaldæus illud expresserunt; & fortè sensus, *& est cum Regibus in solio sedentibus, & collocat eos illic in perpetuum.* Sanè Tharg. *Et cum Regibus aptis ut sedeant in soliis regni,* &c. ¶ *Collocat*] *Sedere facit,* καθιεῖ. ¶ *Eos*] Constructio sensu congrua, non voce. Nam præcedit *à justo;* quod est nomen sing. Quanquam in Tharg. *à justis.* Fortè sing. est pro plur. quod crebrum in his libris. Sed quid si, *Reges in solio collocat?* nam את particula ambigua est ad utrumque. Sic V. interpres, *Reges collocat eos.* Pleonasmus Ebraicus vel pueris notus. Cæterùm in solio cum Regibus quasi collocantur qui eis à consilio sunt. ¶ *In perpetuum*] Lxx εἰς νῖκος, quòd reddunt *in victoria:* malim *in victoriam:* sed εἰς pro ἐν non est novum. νῖκος victoria, quæ & νίκη. Idem נצח, si credendum his interpretibus. Sanè נצח *vinco,* νικῶ & מנצח νικοποιός. Sed quid *in victoriam?* Victoria est in fine; unde Græci explicant εἰς τέλος *in finem.* Nondum eò perventum quò volumus. Augustinus interpretatur *in perpetuum.* Sic etiam Hier. ex Ebræo. Germana interpretatio. Sic 2 Sam. 2. 26. Μὴ εἰς νῖκος καταφάγεται ἡ ῥομφαία; *in perpetuum:* nec aliter accipies Jer. 3. 5. Thren. 5. 20. Amos 1. 11. & 8. 7. Sanè in operibus Hieronymi εἰς νῖκος redditur *in æternum.* Psal. 49. 9. in ed. Aquilæ ζήσεται εἰς νῖκος. Prov. 21. 28. לנצח Aq. Sym. Th. εἰς νῖκος. Tharg. hîc habet לעלמא *in seculum, in sempiternum.* Quid ampliùs dubitamus? Hinc lux Apostolo 1 Cor. 15. 54. ¶ *Extolluntur*] Evehuntur ad honores & dignitates.

8. *Si vincti fuerint*] Justi, an improbi? hoc Thargum habet, illud alii. Senes hîc ediderunt πεπεδημένοι *compediti.* Hier. *si fuerint in catenis,* ad sensum non malè. ¶ *Catenis*] Quibus manus & pedes vinciuntur. Vincula pedum propriè πέδαι, i. *compedes,* dicuntur; manuum verò, χειροπέδαι *manicæ.* Interpretes hîc variant. Nam in Hier. & Tharg. *catenis,* i. שלשלאות: in Sante *compedibus:* in Lxx verò χειροπέδαις *manicis.* Sed iidem Psal. 149. 8. habent ἐν πέδαις, ubi Hier. *catenis,* & Chald. בשירין ἐν σειραῖς. Nam σειρὰ sive σειρὰς (utrumque enim dicitur) *catena.* Jer. 40. *catena, quæ super manum,* ubi similiter Lxx χειροπέδαι. R. D. in libro ubi vocum sensa colligit, interpretatur כבלים *compedes.* His motus verti hoc loco *catenis,* quæ tam pedum sunt quàm manuum. Cæterùm perperàm in ed. Rom. ἐν χειροπέδαις redditur *compedibus,* cùm propriè *manicas* denotet: usúque sunt eâ interpretatione Lxx etiam Jes. 45. 14. & Nah. 3. 10. ¶ *Capiantur*] *Capti fuerunt.* Hier. *vinciantur.* Tharg. *comprehendantur.* Lxx συσχεθήσονται, quod reddunt *capientur.* ¶ *Funibus afflictionis*] Vel *paupertatis.* עני enim utrumque sign. Nota genus loquendi, *capi,* vel *constringi, funibus afflictionis:* quod de iis dicitur quos res adversæ quasi funibus constrictos tenent. Sic quos extrema paupertas premit dicuntur *capti funibus paupertatis.* Ut hîc *funes paupertatis,* sic in libro Musar *funes somni* 49. 1. *Qui cadere facis funes somni super oculos meos.* חֲבָלֵי *funes,* חֶבְלֵי *dolores:* hoc à חֵבֶל, illud à חֶבֶל. Notavit ante me Mercerus.

9. *Tunc indicat*] Ad verb. *Et indicat. Et* pro *Tunc.* Vide libellos meos De literis servilibus. Sed quis indicat? Haut dubiè Deus. ¶ *Opus eorum*] *Opera eorum:* sing. pro plur. Scitum illud, Τὰ παθήματα μαθήματα, *Nocumenta documenta.* Sanè per res adversas homo eruditur, juxta illud Salomonis, *Virga & castigatio sapientiam conciliant.* Ideo *Deus suos castigat, ut pater filium quem amat.* ¶ *Scelera eorum*] *Prævaricationes eorum.* Nomen hoc usurpatur etiam de levioribus vitiis, quale Mendacium est. Sanè Deus minima quæque in suos animadvertit. ¶ *Cùm invalescunt*] *Cùm incipiunt invalescere.* Nam ubi invaluerunt, serum est.

Principiis obsta: serò medicina paratur
Cùm mala per longas invaluere moras.

quanquam Deo nihil serum, nihil impossibile.

10. *Rete-*

10. *Retegit aurem*] Auris obturata non bene audire potest quæ dicuntur. Ideo retegenda & aperienda est, ut sit apta disciplinæ, quando Deus nos castigat. Loquitur autem de *aure* Cordis vel Mentis. Scitum illud, *Mens audit, mens videt, cætera surda & cæca sunt.* Affine est *vellere aurem.* Nam qui hoc facit, familiariter admonet alium de re aliqua. *Perforare aurem* sumptum ex ritu Judæorum; de quo aliàs. ¶ *Ad castigationem*] Nè castigatio sit eis absque fructu. *Retegere aurem* etiam legitur suprà 33.16. ubi pro *admonere* positum videtur. Certè castigando admonet nos officii nostri, & errantes in viam revocat. ¶ *Certè revertantur*] כי *utique, certè, verè, profectò*, ut Gen.31.42. Malim *ut revertantur:* nam aliàs dixisset potiùs, *Certè revertimini.* Nam כי valet *ut.* Sic Gen.38.16. כי תבא *ut venias.* Jud.8.6. כי נתן *ut demus.* Cui firmando Tharg. & Hier. ¶ *Ab iniquitate*] Ità Hier. Sed & Lxx ἐξ ἀδικίας. Cæterùm non est עון in fonte, quod propriè *iniquitatem* reddunt, sed און, in quo significatio *nihili.* Unde Chald. *ab operibus suis malis, quæ similia sunt vanitati*, aut *nihilo.*

11. *Audiverint*] *Audientes dicto fuerint, auscultaverint, obedierint.* Vel, *si audierint monentem Deum, & coluerint eum.* ¶ *Coluerint*] Δουλεύσωσιν *servierint.* Quid si *fecerint?* Nam in Hier. *observaverint*, & עבד ex Chaldaismo etiam *facio* sign. Sanè verbum עשה Tharg. reddit per עבד. Sic Jes. 19.21. עבדו זבח *facient sacrificium*; ועשו, quod R. D. notavit, qui etiam admonet posse exponi *colent sacrificio.* De hoc verbo notant Ebræi, *Verbum* עבד *commune est.* Nam & *servio* sign. & *servior:* diciturque tam de domino quàm de servo; sed cùm de domino usurpatur habet post se ב, cùm de servo את. Videndus R. D. in lib. Rad. Cæterùm *colere* absolutè pro *colere Deum* nescio an alibi exstet. Sensus ferè in idem recidit. Nam qui *colit Deum* facit sermonem ejus, h. e. ea quæ jussit fieri. ¶ *Consument*] *Finient, Transigent, complebunt.* Quod ultimum exstat in Hieronymo, ut in Lxx συντελέσουσιν, & in Tharg. *perficient, absolvent, finient.* Quæ omnia firmandæ sunt lectioni quam secutus sum. Altera, quæ in textu cujusdam ed. Venetæ, quâ utor, יבלו scribit cum Beth, & sign. *inveterabunt.* Similis varietas suprà 21.13. *consumunt in bono dies suos*; ubi alii *inveterant.* ¶ *Dies suos*] Dies vitæ suæ. ¶ *In bono*] In gaudio & lætitia; vel certè in divitiis & opulentitate. Sic *invidere bonis* apud Comicum, i. beatis & divitibus. Et *bonæ res*, cui opponuntur *malæ.* Sed *bonus*, i. lætus; unde *dies boni:* quod de Juventa usurpatur; ut *dies mali* de Senectâ, quæ & *mala ætas.* Similiter *cor bonum* est cor lætum. Suprà 21.25. *non comedit in bono*, cum gaudio. Aliter, *consumet dies suos in bono*, i. feliciter. *Boni dies* triplici sensu dicuntur: uno, cùm ità vocantur dies Juventutis; altero, cùm significantur eo nomine Tempora felicia; tertio, cùm *diem bonum* dicimus Luculentum, qui & *dies convivii & gaudii.* Cohel.7.15. *Esto in bono*, fruere eo: ubi Lxx ζῆθι ἐν ἀγαθῷ, i. חיה. ¶ *In jocundis*] *Jocundè, hilariter.* Tharg. במומטין, quod Elias explicat *in canticis*, Munsterus *in epithalamiis*, Lxx ἐν εὐπρεπείαις *in decoribus.* In Comment. autem legitur ἐν εὐπραγίαις *in prosperitatibus.* Alibi est בנעימים *in amœnis*, & *locis* subintelligitur: ut Psal.16.6. *Funes ceciderunt mihi in amœnis*, sub. *locis*, aut *pratis*, aut *prædiis.*

12. *Non audierint*] *Et coluerint:* quod omissum, quia qui *non audiunt Deum* ritè *colere* non possunt. *Colit Deum* qui novit eum: Non novit qui *non audit: Non audit* qui monita ejus spernit. Nam monet quando castigat. ¶ *Per gladium transibunt*] Ità Hier. In Ebræo est שלח, quod potiùs *missile* aut *jaculum* significare videtur: nam thema שלח *mitto.* Sed pro *ense* usurpat autor Historiæ Ebraicæ; & sic interpretatur etiam Hier. suprà 33.18. & Neh.4.17. In Tharg. h.l. habetur *arma bellica.* Senes βέλος interpretantur, i. *telum*, Joel.2.8. & βολίδα *jaculum* Neh.4.17. & ὅπλα 2 Par.23.10. & 32.5. Ebræi per חרב exponunt, quod *gladium* sign. Cæterùm *per gladium transire* dicitur qui gladio perit & occiditur, ut suprà 33.18. *non transeat in gladium*, quod idem cum illo *per gladium:* nam eadem particula in fonte. Luc.2.35. *Tuam ipsius animam pertransibit gladius*; de quo aliàs. ¶ *Exspirabunt*] Morientur. Alibi aliter accipitur. Hier. *consumentur.* ¶ *Absque scientiâ*] *Per inscitiam*, quod Hier. dixit *in stultitia.* Videtur hoc velle, Eò quòd Dei monita per castigationes scire & intelligere noluerunt.

13. *Hypocritæ corde*] Ad verb. *cordis:* qui cor habent plenum simulationis & hypocriseos. Hier. *simulatores & callidi.* Hypocritæ sunt simulatores, qui unum ore & aliud corde loquuntur, sive, ut David ait, *qui loquuntur corde & corde.* *Cor* autem Sapientiam & Calliditatem notat. Prov.11.9. *Ore hypocrita corrumpit* (sive *perdit*) *socium suum.* Hier. *Simulator ore decipit.* Lxx ὑποκριταὶ καρδίᾳ. Tharg. וזהוחי לבא, quod reddunt *superbi*, aut *elati, corde.* Santes *impii corde*; in quo D. Camium æmulatus videtur, cui חנף est *improbus.* Sed idem addit ונשוא פנים, i. *hypocrita*; ut Matth.6.2. ὑποκριταὶ à Syro vocantur נסבי באפא, quod verbum è verbo sonat προσωποληπται, à sing. προσωπολήπτης *qui personarum habet rationem*, & inter eas discrimen aliquod statuit. Sanè hypocritæ personas acceptare & respicere, rationémque earum habere, solent. ¶ *Ponunt iram*] *Apponunt, addunt, adjiciunt, accumulant:* & *iram, Dei* videlicet. Aut mala malis accumulant, quibus iram Divinam in se provocant. Doctè Hier. *provocant iram Dei*, q.d. irritant eum hypocrisi & simulatione suâ, dum justitiam suam ubique prædicant, & Deo culpam adscribunt. ¶ *Non clamant*] Ad Deum; non implorant opem ejus. Tharg. *Non petunt misericordiam ejus*, i. ab eo. Senes hîc habent ὰ βοήσονται, & in præcedentibus τάξουσι θυμόν, quod interpretantur *ordinabunt furorem.* Sed in Aug. *ponent:* & Græci intelligunt *hypocritas ipsos ordinare contra se furorem.* ¶ *Cùm vincit eos*] Cùm Deus castigat eos. *Vincire* pro *castigare*; species pro genere. In fonte hoc יסר, illud אסר dicitur, unius literæ immutatione. Lxx ὅτι ἔδησεν αὐτούς *quia vincivit eos.* Hier. *cùm vincti fuerint.*

14. *Morietur anima eorum*] Ipsi morientur. Sic *Deus jurat per animam suam*, i. per seipsum. Nam alioqui Anima immortalis est. Aut *anima eorum*, i. vita eorum. *Vita* ut *exstingui* ità etiam *mori* dicitur. Sic, *occidit animam ejus*, i. vitam. Unde & *amissio animæ* in Jure Civili. ¶ *In pueritia*] Sic Thargum, בטליות. Senes ediderunt ἐν νεότητι *in adolescentia.* Vox Ebræa etiam *juventutem* notat: latissimè enim patet. Hier. *in tempestate.* Quid vidit cùm ità verteret? ¶ *Vita eorum*] Sub. *morietur.* Ut hîc Vita *mori* dicitur, sic autores Latini dicunt *vitâ vivere*, & *vitam vivere.* *Vita moritur* cùm homo vitam cum morte commutat. ¶ *Inter cinædos*] Vel *cum cinædis.* ב enim tam *cum* quàm *inter* significat. Hier. *inter effeminatos.* Quidam scribunt *cynædos*, sed minùs bene: nam alius κυναιδος, & alius κίναιδος, unde *cinædus.* Ità vocant puerum meritorium cùm alii tum Plautus & Catullus. Hesychius, Κύναιδος, λίαν ἀναιδής, *valde impudens*, ut canis. Κίναιδος, ἀσελγής, πόρνος. Paraphrastes legit Chaph pro Beth. Nam vertit *ut magistri scortationis*, i. scortatores. Lxx τιτρωσκομένη ὑπὸ ἀγγέλων *vulnerata ab Angelis.* Fortè legerunt קדשים, quod interdum de Angelis usurpatur.

15. *Eripit*] *Eruit, extrahit, educit, liberat:* quod Chald. verbo פצא expressit. ¶ *Afflictum*] Vel *pauperem.* Tharg. nihil variat à fonte, *in afflictione sua.* Hier. *de angustia.* Hîc ב redditum per מן *de, ex*; ut ibi, *Diliges DOMINUM Deum tuum* בכל לבך *ex toto corde tuo:* quod Latinè reddi meliùs potest *toto corde.* Sunt qui malunt *per afflictionem*, ut mox *per oppressionem.* ¶ *Retegit aurem eorum*] *Revelat, aperit.* Hier. *aurem ejus.* Tharg. *manifestat auditum eorum.* Vide quæ scripsimus suprà v.10. ¶ *Aurem*] Cordis, sive mentis.

16. *Removisset*] *Liberasset.* Verbum הסית Aben. exponit per הסיר *removit.* Thargum autem hîc usus est verbo quod sign. *liberare, eripere*, sententiâ id mirificè comprobante. Nam & Hier. habet *salvabit.* Senes verò ἠπάτησεν

ἐπιπάτησέν σε, quod reddunt *superdecepit te.* Quanquam Polychr. & Schol. πρὸς ἔτι ἠπάτησέν σε, ubi πρὸς accipiunt acsi esset πρὸς τούτοις *adhuc, præterea.* Scholiastes addit, *in Ebræo esse,* καὶ προσέτι ἠπάτησέν σε, *& præterea decepit te.* Verbum הסית eo modo interpretatur Tremellius Jes. 36. 18. ¶ *Ex ore angustiæ*] Hieron. *de ore angusto.* צר *angustia,* & *adversarius,* unde in Lxx ἐκ στόματος ἐχθροῦ quod Aug. interpretatur *ab ore inimico,* cùm possit verti *ex ore inimici.* Græci explanatores hunc locum sic explicant, *Quoniam decepit mansuetum ore inimico suo.* Licet etiam vertere *ex angustia,* ut פי sit particula expletiva. A thesi transit ad hypothesin; h. e. quæ generaliter dicta, ea ad Jobum accommodat. ¶ *In latitudinem*] Desideratur aliquid, putà *posuisti,* aut *adduxisti, me in latitudinem,* i. לרחב. Simile, *in angustia dilatasti mihi,* i. latum exitum dedisti mihi. רחב *latitudo.* רָחָב *latus,* unde רחב לב *latus corde:* quod tamen nonnulli absolutum esse putant, ut sit רחב idem quod רחב *latitudo cordis,* formæ מעט. Locus est Prov. 21. ¶ *Coarctatio*] מוצק *arctatio.* Thema צוק. Potest etiam esse *arctatum.* Sed Græci vertunt κατάχυσις, & רחב interpretantur ἄβυσσον. Vide Rom. ed. Hieron. *fundamentum,* i. יסוד, vel certè מוסד; quod potiùs *fundatum* notat. *Latitudo non arctata sub se* videtur vera interpretatio esse. ¶ *Quies mensæ tuæ*] Mensa tua quieta ac tranquilla. Pro *quies* Hieron. habet *requies,* quod eòdem recidit. Senes autem legerunt ונחת *& descendit* ex lingua Chaldaica: nam vertunt καὶ κατέβη τράπεζά σε, נחת *quies* à נוח, ut רחת *vannus* à רוח. Alii à ינח deducunt, q. d. *quicquid ponitur in mensa tua.* נחת *positio,* ut דעת *scientia* à ידע. De שחת ambigitur: nam tam potest esse à שוח, unde & שוחה, quàm à ישח *depressus fuit.* Sunt qui à שחת derivant. ¶ *Pinguedini*] Cibis pinguibus. Alibi *pinguedo* Pluviam designat, quæ terram pinguem reddit; ut Psal. 65. 11. *orbita ejus stillant pinguedinem.*

17. *Causam improbi comples*] *Si compleveris,* ut, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam:* vel *complevisti.* Videtur hoc velle, Qualis causa improbi, talis est tua: quippe mensuram & judicium ejus imples. Hieron. *Causa tua quasi impia judicata est.* Tharg. *Et judicium peccatoris perficis.* Hic notandum, *peccatorem* & *improbum* synonyma esse; deinde, רשע meliùs reddi *improbum* quàm *impium:* nam in adverso habet צדיק *justum. Impius* autem, i. ἀσεβὴς, *pio* potiùs opponitur. Senes nimiùm divertunt à veritate Ebraica: nam vertunt, Οὐχ ὑστερήσει ἀπὸ δικαίων κρίμα, *Non deficiet à justis judicium.* ¶ *Tenent*] Sub. *te constrictum.* Quidam, *Judicio improbi complevisti causam & judicium Dei, quæ suffulciunt omnia.* Alius, *Si complebis causam improbi, causa & judicium Dei te impeditum tenebunt, nec pœnam improbitatis unquam effugies.*

18. *Excandescentia est*] *Dei excandescentia est,* aut, *Deus est vir excandescentiæ,* i. excandescens in malos; *vide igitur nè auferat te & è medio tollat.* Sermo valde concisus, qui frequens in hoc libro, Jobum obscuriorem reddit, ac nescio an alius obscurior. חמה pro איש חמה: nota Ellipsis nominis *vir.* Sic alibi *vinum* pro *vir vini,* & *dolus* pro *vir doli,* & alia non pauca. Alium sensum habet interpretatio Hieron. *Non te ergò superet ira, ut aliquem opprimas.* Quid vidit cùm ità verteret? Lxx Θυμὸς δὲ ἐπ' ἀσεβεῖς ἔσαι, *Ira super impios erit.* בשפק Chaldæus interpretatur, *sufficientia opum,* aut *fortunæ:* quod sumptum è Lingua Syra, in qua Deus vocatur מסתפק *sibi sufficiens,* & ספק *sufficienter dedit.* In Arabum dictis, *Ordo impensarum dimidia sufficientia,* i. impensa sufficiens ad victum & amictum. Elegans apophthegma. Qui enim ordine singula emit, h. e. suo loco & tempore, putà frumentum in messe, & vinum in vindemia, &c. dimidio minus impendit quàm qui aliter facit. ¶ *Complosione*] Complodendo & percutiendo. Santes *flagello.* Hoc vult, *Nè auferat te plagâ tibi inflictâ.* ¶ *Multitudo lytri*] Vel *magnitudo. Lytron* autem est *pretium quod datur pro redemptione.* כפר Ebræis dicitur. Senes δῶρα, & Hieron. *dona* reddit, quæ latiùs patent. Tharg. *redemptio divitiarum,* quæ fit divitiis. ¶ *Non avertit te*] Ab excandescentia. Verbum è verbo, *non declinare faciat te.* Cæterùm voce *excandescentia* sign. pœnam quam Deus iratus & excandescens infligit hominibus. Sic Prov. 11. 4. *Non prosunt thesauri in die iræ,* i. cùm Deus iratus pœnas sumit de improbis.

19. *Æstimabit*] ערך hoc sensu sumitur suprà 28. 17. ¶ *Opes tuas*] Alius *clamorem tuum.* Nam שוע *clamavit.* Id Senes in mente habuisse videntur: nam vertunt δεήσεως. Thargum hîc duplex est: In uno habetur בעותך *petitio tua,* in altero autem צלותך *precatio tua.* שוע *opulentitatem* sign. suprà 30. 24. Concretum est שוע *opulentus, dives, prodigus,* 34. 20. Jes. 32. 5. R.D. ibi exponit יתרן בממונא, cui opponitur non *pauper,* sed כילי *parcus.* ¶ *Non in angustia*] Nè quidem in angustia. Sic alibi *non unus* pro *nè unus quidem. Nè quidem,* inquit, *cùm in adversis eris, æstimabit clamorem tuum,* aut *opes tuas.* Sunt qui בצר *aurum* reddunt, quod minùs se probat mihi. Sensus tamen non inelegans, *Non æstimabit opulentitatem tuam, non aurum:* expende. ¶ *Et omnes vires roboris*] *Nec ullas vires roboris.* Particula *omnis,* si negatio præcedat, idem valet quod *ullus;* ut, *Non justificabitur omnis caro. Non est impossibile omne verbum,* &c. Vide sis Observ. meas. Nihil æstimabit, non divitias, non robur validum. Quomodo ergò te redimes? מאמצים *vires, robora, firmitates.* Et est πυρίλληλον, ut *Terra pulveris,* &c. Sic *Lutum cœni.*

20. *Nè anheles*] Nè tantopere desideres noctem, quâ homini quies à laboribus. *Ascendent,* h. e. excidentur, *etiam populi noctu in loco suo. Anhelare* est cum anhelitu quippiam desiderare, ut suprà 7. 2. *servus anhelans umbram,* Cohel. 1. 5. de Sole, *& ad locum suum anhelat.* ¶ *Noctem*] Quando homines somnum capiunt: de quo Poeta,

Somne, quies rerum, placidissime, Somne, Deorum.

Eo tempore quies est à negotiis diurnis: ideo fessi eam vehementer desiderant. Aut intelligit *noctem* Calamitatum, quâ *exscindendi sunt populi loco suo:* Eam non appetendam esse ait. ¶ *Ascendent*] *Evanescent, exscindentur.* Tralatio à Candelis, quarum lumen ascendit, atque ità paulatim consumuntur ipsæ. Sic Job 5. 26. *ascendit acervus frugum in tempore suo,* i. consumitur. In לעלות subintelligitur עתיד *futurum est ut ascendant,* μέλλοντες ἀναβαίνειν qui defectus frequens est in his literis. Sunt qui לעלות positum putant pro להעלות *exscindent populos.* Sic Psal. 102. 24. *Nè ascendere facias me in medio dierum meorum,* Nè tollas me. Licet etiam vertere, *cùm excidunter populi loco suo.* ¶ *In loco suo*] Vel *eorum.* תחת propriè *sub, subter.* Quandoque *locum* notat *qui sub nobis,* aut *subter nos;* ut מקום *locus* est *in quo stamus.* Hieron. *Nè protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis.* Thargum alterum, *Nè adulteres uxorem proximi tui nocte,* &c.

21. *Cave*] Φύλαξον Lxx. ¶ *Nè respicias*] Vel *flectas te.* ¶ *Ad iniquitatem*] Vox Ebræa sign. etiam *vanitatem.* Chaldæus hîc habet שקרא *mendacium.* Lxx ἄτοπα *absurda, indecentia.* Idem aliter. Nam innuit iniquam & absurdam opinionem quam habebat de Dei judiciis, de quibus tam acerbè conquestus fuerat. ¶ *Hanc*] *Iniquitatem.* ¶ *Præ afflictione*] *Magis quàm afflictionem* quæ tibi à Deo immissa. Atque satius fuisset eam patienter ferre quàm prolabi ad tales blasphemias. Lxx ἀπὸ πτωχείας *à paupertate.* Aug. *super inopiam.* מן ἀπὸ videtur hîc commodè reddi posse *præ;* ut Psal. 88. *oculi mei elanguerunt* ἀπὸ πτωχείας *præ inopia, propter inopiam.* Sic Ebr. 5. 7. ἀπὸ τῆς εὐλαβείας quod tamen vir doctus oppugnat, negans ἀπὸ ità unquam accipi. Quærendum ampliùs.

22. *Deus*] אל, pro quo in Lxx ὁ ἰσχυρὸς, quod potiùs Aquilæ esse docuit nos olim Hieronymus in epist. ad Marcellam. Sanè Psal. 22. 1. pro אלי אלי *Deus mi, Deus mi,* idem habet Ἰσχυρέ μου, Ἰσχυρέ μου, *mi Fortis, mi Fortis.* Καὶ ἀκριβέστερον, inquit Euseb. *sig.* ἰσχὺν καὶ δύναμιν *vires ac potentiam.* ¶ *Sublimis est*] השגיב *sublimis est,* ut הלבין *albus fuit.* Sic הוביש *pudefactum est.* Talia plurima sunt in Ebraismo. Quid

Quid si attollit se robore suo? Idem verbum in illo, *Turris valida timor Domini: eò fugit justus, & exaltatur.* ¶ *Robore suo*] *Potentiâ suâ:* quæ ubique perspicua est; nec est ulla creatura quæ illam non indicet;

Præsentem loquitur qualibet herba Deum.

¶ *Similis ei*] *Sicut ille.* ¶ *Docet*] Vel *docens*, aut *doctor:* unde MORE NEBUCHIN, *Doctor perplexorum.* Quis est talis Doctor ut Deus, qui omnes doctrinâ suâ illuminat?

23. *Quis præcepit ei*] פקד cum על constructum sign. *jubere, præcipere, injungere,* suprà 34.13. item Ezræ 1. 2. הוא פקד עלי *ipse præcepit mihi.* ¶ *Viam*] Rationem quâ hæc inferiora gubernat, aut mundum regit, quis ei præscripsit? q. d. Nemo gentium. *Via Dei* alibi Lex vocatur, quia nos ducit ad Deum. Et *via Dei* sunt judicia ejus. ¶ *Ejus*] Vel *suam.* Lxx αὐτοῦ τὰ ἔργα *ejus opera.* Hieron. *vias ejus.* ¶ *Operatus es*] *Fecisti.* ¶ *Pravitatem*] *Perversitatem.* In Lxx ἄδικα, ubi & Ἐπράξεν *Fecit* pro Ἔπραξας *Fecisti.* Hieron. *iniquitatem*, עון, vel certè און. *Facere perversitatem* ità dicitur ut *Loqui veritatem*, *Facere voluntatem*, & alia ejus generis. *Loquitur veritatem* qui verum loquitur, sic *facit perversitatem* qui perversè agit, & *facit voluntatem* qui facit quod quis vult. Antea dixi, *Operor* & *facio* se mutuò explicant.

24. *Magnifices*] Usi sunt hoc verbo Plautus & Terentius. Dicitur autem eâ formâ quâ dicunt *lætifico, notifico, pacifico, turpifico.* Ebraicè השגיא, sed usitatum magis הגדיל, Græcè μεγαλύνω. Hieron. confundit שגא cum שגא: nam vertit *Memento quòd ignores opus ejus:* quanquam שגה potiùs *errare* quàm *ignorare* sign. ¶ *Opus ejus*] *Opera ejus.* ¶ *Quod contemplati sunt viri*] *Quæ viderunt*, non *homines*, sed *viri præstantes*; ut sit nomen ἀρετῆς. Sic alibi, *In loco ubi non sunt viri, virum te præsta.* Non enim certè omnes Dei opera considerant. Aut *viri*, i. homines: quod sequentia firmant.

25. *Omnes homines*] Plerique omnes, vel Aliqui. Sic, *Omnes gentes præputium habent.* Nam stulti non vident opera Dei, sed tantùm sapientes. Aut vident *eminus* & *è longinquo.* Aut *vident* quidem, sed non *contemplantur* illud. Suprà, ubi nos vertimus *quod contemplati sunt*, ibi noster habet *de quo cecinerunt viri:* nam שר *canere* sign. unde משוררים *cantores.* Chaldæus quoque, *quod laudarunt viri justi.* Quomodo & Aug. *quem laudaverunt viri.* Mirum unde acceperit. Sed Lxx ὧν ἦρξαν ἄνδρες *quibus præfuerunt*, aut *quorum dominati sunt viri. Vult dicere*, inquit Scholiastes, *quorum operum imperium à principio homines acceperunt.* Transferunt punctum quod in שרו à dextro cornu ad sinistrum: nam שׂר *princeps*, non שׁר. ¶ *Viderunt*] Non est ראו in fonte, sed חזו: ideo malim *cernunt.* ¶ *Mortalis*] Homo miser & ærumnosus, multísque doloribus obnoxius, qui Ebræis *Enos* dicitur παρὰ τὸ אנש *doluit.* ¶ *E longinquo*] *Eminus, de procul*, sive *à longè:* quæ quasi per nebulam aut speculum duntaxat videmus, non ità clarè ut quæ propè sunt. In altera vita perfectiùs omnia videbimus.

26. *Magnus est*, &c.] Ignoramus quàm sit magnus. Nam opera ejus tantùm ex parte contemplamur, in quibus magnitudo ejus potissimùm elucet. שגיא & *multus* & *magnus*; *multus robore* videlicet: quod Senes amplexi sunt; nam vertunt, Ἰδοὺ ὁ ἰσχυρὸς πολύς, *Ecce fortis multus.* Schol. *Illud* πολὺς *Scriptura ponit in eo quod interminatum, & numero comprehendi non potest.* ¶ *Nescimus*] *Non cognoscimus.* Hieron. *vincens scientiam nostram.* ¶ *Numerus annorum ejus*] Pro ἀριθμὸς ἐτῶν αὐτοῦ *quadam exemplaria*, inquit Olympiodorus, *habent* ἀριθμὸς ὁδῶν αὐτοῦ, *numerus viarum ejus.* ¶ *Et non est investigatio*] Talis est ut investigari non possit: q. d. *Inscrutabilis est.* Tharg. *non est finis*; i. infinitus est. Sic Græci καὶ ἀπέραντος. Nam quicquid in æternitate, numero caret & infinitum est. A quibusdam libris abest καὶ, & sanè redundare videtur, etiam in Ebræo: ideo Hieron. prætermisit, *numerus annorum ejus inæstimabilis.*

27. *Imminuit*] Alii *detrahit.* Hieron. *aufert.* Tharg. *prohibet.* Lxx ἀριθμηταὶ *numerabiles.* ¶ *Stillas aquarum*] Vel *aquæ.* Lxx σταγόνες ὑετοῦ, unde Hieron. *stillas pluviæ*, quod corruptum libris quibusdam in *stellas*, unius literæ immutatione. Simile mendum in libro Nominum: nam ubi vulgò *Stella maris*, quod est interpretamentum nominis *Marjam*, legendum ἀναφορισμὸς σταγόνος *Stilla maris:* siquidem *mar*, i. מר, *stilla*, non *stella.* Error hic irrepsit in cantionibus Ecclesiasticis, *Ave, Stella maris*, pro *Stilla maris*; emendatio tam certa quàm quæ ad Sagram. ¶ *Eliquant*] *Colliquant, effundunt.* Plenum esset *quæ colliquant*; ut ad *aquas* referatur, quæ in sublimi resolutæ sunt. Nam *cœlorum* nulla memoria in hoc versu: mox tamen *nubium* meminit. ¶ *Ad vaporem ejus*] Vel *ad nubem ejus.* Sed vide h. l. Mercerum. אד *vapor*, qui à sole ex aquis tepefactis aut ex aquis excitatur. Vapor vel humidus est, vel siccus: Ab humido pluvia, à sicco ventus. *Vapores ascendunt ex angulis Aquilonis & Austri*, R.D. Jer. 10.13. Hieron. *ad instar gurgitum.* Tharg. *ad nubem ejus.* Lxx εἰς νεφέλην.

28. *Unde*] אשר pro אשר משם: & est sensus, *Ex quo vapore.* Hieron. *Qui de nubibus fluunt*, quod referendum ad *imbres*; *Effundit*, ait, *imbres ad instar gurgitum.* In Ebræo etiam desideratur præpositio, ut sit משחקים *ex nubibus.* Sed hoc durum mihi videtur. ¶ *Nubes*] Nubes enim pluviam stillant. Sic alibi, *nubes stillant rorem*, ubi eadem vox in fonte. Quidam, *cœli stillant rorem.* Vox enim Ebræa nunc *cœlum*, nunc *nubes* denotat, à tenuissima earum substantia. Siquidem שחק aliquando *pulvis minutissimus*, unde & שחקים, quod *cœlum* vel *æthera* interpretantur. Verùm omnes aeris partes Ebræum nomen complectitur, cùm ros in infima regione aeris gignatur. Psal. 36. 5. Sym. ἕως τῶν αἰθέρων. Lxx νεφελῶν. Hier. *usq; ad nubes.* 108. 5. Hier. *usque ad æthera.* Prov. 8.28. Sym. αἰθέρα. ¶ *Stillant*] Hic est ירעפו in fonte, quod idem cum יזלו *distillant.* Propemodum effugerat. שחקים Senes hîc reddunt παλαιώματα *vetustates*, aut *antiquitates.* Scholiastes ait *ità vocari* σταλαγμὰς, *guttas* & *stillas*, *quòd hoc ità fiat ab antiquo.* Aug. *fluent nubes.* ¶ *Super hominem multum*] *Super homines multos.* Quidam *super homines affluenter*, ut רב sit adverbium, quod eò minùs se probat mihi quia רב hîc scribitur cum Camets. Fortè (ֶ) mutatum in (ָ) propter pausam. רב propriè *satis, sufficienter*, ut Num. 16. 7. רב לכם *satis vobis, filii Levi.*

29. *Si*] Interrogat secundùm quosdam, ut apud Terentium, *Si domi est?* An domi est? Sunt etiam qui *Etiam* exponunt per *Insuper.* ¶ *Intelligit*] Homo. ¶ *Expansiones nubis*] i. Nubium. *Et expansiones*, quàm longè se expandit cùm imbres fundit. Quidam *differentias nubis.* Hi legerunt מפרשי cum puncto in dextero cornu vel dente literæ ש, cùm exempl. omnia quæ vidi punctum habeant in sinistro dente. Hieron. *Si voluerit extendere nubes.* In sequentibus est מפלשי עב *libramenta nubis.* Pro *super hominem multum* in Lxx est ἐπὶ ἀμυθήτῳ βροτῷ *super inenarrabili homine.* In nonnullis cod. & in Comment. Græcis est ἀμυθήτων βροτῶν *innumerabilibus hominibus.* Aug. *& tenebrescent super homines plurimos.* Nonnulli cod. & Compl. βροντῶν *tonitruis.* ¶ *Strepitus*] Tonitrua. ¶ *Tabernaculi ejus*] Nubis, an Dei? Sanè Deus *in nubibus contabulat cœnacula sua*, ut habetur Psal. 104. 3. qui etiam *in occulto nubis ponit latibulum suum*, Psal. 18. 11. *Tabernaculum* hîc סכה dicitur, unde *festum Succoth*, i. *Tabernaculorum.* Sunt qui *umbraculum*, alii *attegias* interpretantur. *Tentorium* potiùs אהל dicitur.

30. *Super eam*] Nubem. ¶ *Lucem suam*] Capiendum ut sonat. Nec ex h. l. probari potest אור *pluviam* denotare, quæ potiùs יורה dicitur, & מורה, sed propriè *pluvia verna.* Chaldæus tamen hîc habet מטרא, i. *pluvia:* quem secuti sunt M. Ger. & Abenezra. Vide, si placet. Abraham Pheritsol de Sole locum enarrat, *Ecce Deus benedictus*, inquit, *expandit super mare lucem Solis, qui in causa est cur ascendant vapores è mari sursum*, &c. In Græcis est ἤδω, sive ἠδὼ, vox corrupta ex ὠρῶ errore lectionis. Nam Daleth pro Res legerunt; quod frequens in illis interpretibus. Symmachus, teste Chrysostomo, *expandit super eam lumen suum.* Quædam exempl. pro ἤδω habent

habent τόξον *arcum*, quem *arcum cœlestem* interpretantur. Aug. *Ecce fundit super omnia lucem suam.* ¶ *Radices maris operit*] Extrema maris tegit nubes. Quidam fundum maris hîc significari putant. Hieron. *cardines maris.* Lxx ῥιζώματα τῆς θαλάσσης. Sic etiam Chaldæus.

31. *Judicat*] Vel bono vel malo eorum; bono, ut cùm terram arentem imbribus humectat; malo, ut cùm diluvium inducit. ¶ *Cibum*] *Escam, annonam.* ¶ *Ad copiam*] *In copia, copiosè, abundanter, affluenter.* Sym. παρέξει τροφὴν παμπόλλην, *prabebit escam permultam, omnino plurimam, copiosam.* Non omnino displicet. Hieron. *dat escas multis mortalibus.* Lxx ἰσχύοντι *valido.* AA. LL. habent ἀκούοντι *audienti.* Tharg. לסוגעא *ad copiam.* מכביר nomen est formæ משחית *corruptio, perditio.* Et nota locutionem, *Esca ad copiam*, i. copiosa. Simile, *Canes ad venandum*, i. venatici: *Aqua ad manus, ad pedes.*

32. *Nubibus*] Ad verb. *Super nubes.* Hieron. *in manibus.* Vox enim כפים ambigua est ad *manus* & *nubes*. Propriè *volas* denotat, quarum similitudinem referunt initio nubes. Unde 1 Reg. 18. 44. *nubecula parva ut vola viri.* Utrobique est כף: hic *volam*, ibi *nubeculam* notat. Senes quoque ἐπὶ χειρῶν. Sed Tharg. *Propter rapinam manûs prohibet pluviam.* אור, ut suprà, interpretatur *pluviam.* ¶ *Lucem*] Solem, à quo lux. Hinc Ὧρος dictus. Vide Cadmum meum. ¶ *Ei*] luci. עליה constructio sensu congrua, non voce. Nam אור nomen est masc. Sed אורה etiam reperitur. Aut habuit rationem sensûs: nam שמש *Sol* femininum est. Suprà 35. 13. ubi vertimus *aspiciet illud*, vide an melius sit *aspiciet illam*, sub. *vanitatem*, ut sit constructio qualis hîc est, videlicet sensu congrua, non voce. Aut quærendum an שוא femininè construatur. ¶ *Per occurrens*] Per occurrentem nubem, quâ interveniente lucem Solis tegit. Sed vide Mercerum, qui præter alia notat צוה cum על constructum negationem includere, ità ut *vetare* significet. Sed vide fis.

33. *Annunciat*] *Nunciat, Indicat.* ¶ *De illa*] Pluvia. ¶ *Strepitus*] Tonitru, sive tonitruum. ¶ *Pecus etiam*] Futuram pluviam præsagit. ¶ *De ascendente*] De vapore ascendente nunciat. Hieronymus hunc versum ità convertit, *Annunciat de ea amico suo, quòd possessio ejus sit & ad eam possit ascendere.* רע *amicus, socius.* מקנה à קנה *pecus.* Nam *possessio* potiùs קנין. Sym. ἀπαγγελεῖ περὶ τούτων ἑταίρῳ αὐτοῦ, *annunciabit de his sodali suo.* Sed vide Rom. ed. Tharg. hîc meminit *linguæ tertiæ*, quæ לשן תליתי dicitur. Vide Quæst. meas.

IDEM.

9. כִּי יִתְגַּבְּרוּ. Sym. ὅτι κατεδυνάστευον· *quia tyrannidem exercuerunt*] Psal. 12. 5. נגביר. Alius δυναστεύσομεν *potentes evademus.* Amos 2. 16. גבור. Lxx δυνάστης *potens.* Alibi eandem vocem reddunt γίγας, & Sym. τύραννος *tyrannus.*

20. אַל תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם. Sym. Μὴ προθυμηθῇς νυκτὸς ἐπαναβῆναι λαοὺς ἐπὶ τῷ τόπῳ αὐτῶν, *Nè studeas nocte ut superascendant populi in loco suo*] Vel *ut supergrediantur locum suum.* Hier. *ut ascendant populi pro eis.* Santes, *Nè cogites nocte excidere populos è loco ipsorum.*

25. אֱנוֹשׁ יַבִּיט מֵרָחוֹק. Sym. ἕκαστος ἀποβλέπων μακρόθεν. Hieron. *unusquisque intuetur procul*] Vel *aspiciens à longè.*

28. אֲשֶׁר יִזְּלוּ שְׁחָקִים. Sym. ἅτινα ῥυήσονται ἐκ τοῦ αἰθέρος, *quæ fluent ex æthere*] Hieron. *qui de nubibus fluunt.* Psal. 89. 6. בשחק. Lxx ἐν νεφέλαις. Hieron. *in nubibus.* Sym. ἐν αἰθέρι *in aere.* 108. 5. עד שחקים. Lxx ἕως τῶν νεφελῶν. Hieron. *usque ad æthera.* Santes *usque ad nubes.* Arias ut Hieron.

30. פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ. Sym. ἐκπετάζει ἐπ' αὐτὴν φῶς αὐτοῦ, *expandit super eam lucem suam*] Lxx videntur mihi legisse אידו, h.e. Daleth pro Resch, & Joth pro Vau. Sanè in vulgatis cod. ἠδὼ legitur. Sed annotat Chrysostomus, ἕτερα ἀντίγραφα ἀντὶ τοῦ ἠδὼ, τόξον, ἔχειν, i. *arcum.* Schol. ὁ Ἑβραῖος ἔχει, ἀρῶ.

31. כִּי בָם. Sym. Διὰ γὰρ αὐτῶν, *Per illa enim*] Senes reddunt, Ἐν γὰρ αὐτοῖς. ¶ יִתֶּן אֹכֶל לְמַכְבִּיר. Sym. παρέξει τροφὴν παμπόλλην, *præbebit victum permultum*] Santes *dabit escam affluenter.* Arias *ad copiam*, i. copiosè, abundanter. ¶ *Victum*] *Alimoniam, cibum.*

32. וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ. Sym. καὶ ἐντάξει αὐτῷ ὥστε ἀπαντῆσαι, *& præcipiet ei ut occurrat*] Hieron. *& præcipit ei ut rursus adveniat.* Santes *& præcepit ut pluat propter orantem.*

33. יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ. Sym. ἀπαγγελεῖ περὶ αὐτοῦ ἑταίρῳ αὐτοῦ, *annunciabit de illo socio suo*] Vel *sodali suo.* ¶ מִקְנֶה אַף עַל עוֹלֶה. Sym. ζῆλον περὶ ἀδικίας *zelum de iniquitate*] Vel *pro injustitia. Zelum*, קנאה. *De iniquitate*, על עולה.

GROTIUS.

1. *Sustine me paulùm, & indicabo tibi*] Tam vox כתר quàm vox חוה, quæ hîc exstant, Chaldaicæ sunt.

7. *Non auferet à justo oculos suos, & Reges in solio collocat*] Meliùs, *cum Regibus*: nam de Josepho agi innuunt & sequentia, *etsi fuerint in catenis.* Græci hîc, μετὰ βασιλέων εἰς θρόνον. Numeri mutatio frequens, ubi ex uno exemplo intelligenda & similia.

10. *Revelabit quoque aurem eorum, ut corripiat*] Latini pro eodem dicerent *vellet aurem.*

11. *Si audierint & observaverint, complebunt dies suos in bono*] Sic & Græci, συντελέσουσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐν ἀγαθοῖς. Legerunt, ut nos, יכלו, non malè: quanquam alii codices habuere יבלו, i. *vetustiscent dies eorum.*

13. *Simulatores & callidi provocant iram Dei*] Heb. *Falsi corde ponent iram*: ubi *ponere* est id ipsum quod θησαυρίζειν dixit Apostolus Rom. 2. 5. ¶ *Neque clamabunt cùm vincti fuerint*] Non dabitur illis tempus ad agendam pœnitentiam: ità subitò opprimentur.

14. *Vita eorum inter effeminatos*] Sic intercipietur eorum vita quomodo Sodomitis intercepta fuit.

16. *Igitur salvabit te de ore angusto latissimè, & non habente fundamentum subter se, requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine*] Commodiùs sic, *Longè te amovisset Deus ab ore angustiæ, prope latitudinem sub qua nulla angustia: & quod imponitur mensæ tuæ plenum fuisset pinguedine*: nempe si ità egisses ut jam dixi. Ostendit autem sequentibus, se aliter de Jobo opinari.

17. *Causa tua quasi impii judicata est: causam judiciúmque recipies*] Meliùs, *Etsi tu quidem improbo judicium implevisti*, i. quale optabat dedisti: *attamen causa & judicium cohærebunt*, nempe apud Deum.

18. *Non te ergò superet ira ut aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te*] Meliùs sic, *Quare ira vide nè in te plùs satis incitetur, ità ut eam nè maximo quidem oblato pretio possis effugere.*

19. *Depone magnitudinem tuam absque tribulatione & omnes robustos fortitudine*] Meliùs sic, *An ille æstimaret opes tuas? nè aurum quidem & omnem potentiæ vim.*

20. *Nè protrahas noctem, ut ascendant populi pro eis*] Rectiùs sic, *Nè nocte id mediteris quomodo populi exturbentur de locis suis.* Nam nocte, cùm maximè vacat cogitationibus animus, solent homines rationes quærere ad ea implenda quæ maximè desiderant.

22. *Et nullus ei similis in legislatoribus*] Græci non malè, τίς γάρ ἐστι κατ' αὐτὸν δυνάστης; nam מורה Chaldæis *dominum* sig. Ab eadem radice ניר *regnum* sig. teste R. Solomone.

29. *Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum*] Meliùs sic, *An intelliget* (nempe homo, ex eo quod præcessit suprà 24.) *expansiones nubis* (quomodo aquæ in cœlo pendeant) *& fremitum tentorii ipsius*, i. tonitru: nam tentorium Dei sunt ipsæ nubes. Psal. 18. 11.

31. *Per hæc enim judicat populos*] i. Punit. ¶ *Et dat escas multis mortalibus*] Nutrit homines: nam imbres ex nubibus aliàs exitiosi sunt, aliàs salutares.

32. *In manibus abscondit lucem*] Obtegit eam velut manu. ¶ *Et præcipit ei ut rursus adveniat*] *Ut occurrat*, in Hebræo. Sensus bene expressus est.

33. *Annunciabit de ea amicò suo*] Imò *annunciabit de ea sodalis ejus*, i. Lucifer diei prævius. ¶ *Quòd possessio ejus sit, & ad eam possit ascendere*] Rectiùs, *pecori & proventui terræ*: quæ scilicet lucis adventu gaudent. Seneca in Hercule Furente antelucanum tempus sic depingit,

Pastor gelidâ cana pruinâ
Grege dimisso pabula carpit.
Ludit prato liber aperto
Nondum ruptâ fronte juvencus.
Vacua reparant ubera matres.
Errat cursu levis incerto
Molli petulans hœdus in herbâ.

CODURCUS.

SEQUITUR quarta & novissima Elihu commissio: Cujus principio metuens interpellari à Jobo, attentionem flagitat; quam ut sibi conciliet, grandia promittit: Ea autem sunt; Primùm, Deum bonis bene facere, malos verò malè perdere. Deinde, de providentia Divina disserit, déque Dei liberrimo nutu & omnipotentia, quæ patet in Meteoris, Imbribus, Tonitruis, Fulminibus, Ventis, Nive, Glacie, Frigoribus, Rore, Iride, Caloribus, Luce, Tenebris: Quæ omnia homines assequi nequeunt, quanquam naturalia; multò minùs admirandam ejus sapientiam pervestigare. Hæc summa est capitum 36, 37.

2. *Sustine me aliquantisper*] Hic versus totus ferè est Chaldaicus. Quia verbum כתר significatione Chaldaicâ accipitur pro *exspectare*. Sic Thargum, Græcus, Latina Vulgata, Hebræi interpretantur. Nisi Aben Ezra, qui ità explicat שים לי כבוד מעט *Dignare me aliquantulo honore*: vernaculè diceremus, *Faites moy un peu l'honneur de m'écouter*. זעיר tantùm hic & Esa. 28. זעיר pro מעט etiam Chaldaicum est. Et verbum אחוה *ahauvé* pro אגיד *aggid*. Sed verbum כתר, quod est *cingere*, *ornare*, Hebraicè etiam pro *attentè audire* usurpari potest. Ut *corona* pro *concione* & *turba circumstantium* ponitur, ità potest esse *circumstare ad audiendum*, *attentum esse*: atque ità interpretarer *circumsta*, *atque attende ad me*.

4. *Habebis me rectà sentientem*] Heb. Ad verb. *perfectus sententiis apud te ero*.

5. *Illud teneto, quòd Deus fortis fortem & magnanimum*] Si liberè & nullâ accentuum ratione habitâ hæc interpreteris, primum כביר tam de *Deo* quàm de *homine* potest accipi, ut & novissimum. Sed minister accentus cum *Deo* primum כביר copulat: Ergò אל כביר quasi appositione: & כביר כוח לב de *homine* præstat intelligere. Itaque כביר כוח לב verto *fortem & magnanimum*, vel *cordatum*. Accentus Athnah in hoc libro alium usum plerumque præstat quàm in aliis, servítque metro: Quod sæpe monuimus. Valde autem suspicor *Cabirorum* deorum appellationem à lingua Phœnicum, i. Hebraica, fluxisse.

6. *Improbum non eriget*] Heb. *vivificabit*, i. suscitabit, recreabit.

7. *Et cum Regibus in solio*] Nullâ habitâ ratione τῆ Athnah & particulæ Vau, Thargum, Jarhius, Græcus interpres, alii componunt verbum ישיבם, *constituet eos*, cum illis את מלכים לכסא, *cum regibus in solio*. Est autem affixum verbi ישיבם pl. numeri, antecedens autem singularis; quia vox est collectiva hoc loco הצדיק.

8. *Quòd si catenis vincti*] Vox זקים quinquies occurrit. אזיקים apud Jeremiam idem significat. Videtur זקים positum pro אזיקים, deposito א. Hæc fratrum Josephi, Manassis, & Israelitarum Babylonem abductorum exemplis maximè illustrari possunt.

9. *Facti illos commonefacit*] Idipsum suprà c. 33. tradiderat, nec erat admodum necessarium repetere. ¶ *Quoniam animum obfirmaverunt*] יתגברו conjugationis reciprocæ significationem habet, *obstinatum esse & contumacem*, *obfirmare sese*. Non dubito quin mediæ sit significationis, & tam de *constanti* quàm de *contumaci & rebelli* dicatur. Ità verba חזק & עוז in utramque partem tam de virtute quàm de vitio accipiuntur.

10. *Et aperit aurem*] Eodem verbo usus est laudato cap. 33. אז יגלה און אנשים, quod sumus interpretati, *tunc vellit aurem hominibus*. ¶ *Dehortatúrque*] Heb. ad verb. *dicit illis ut revertantur ab iniquitate*, i. ut peccati eos pœniteat. Est ergò hîc שוב מאון *pœnitere*. Hinc תשובה *pœnitentia*.

11. *Si dicto audientes fuerint*] Verbum עבד est hîc *facere*, significatione Chaldaicâ. Ad verbum igitur, *si audierint & fecerint*. Optimè hæc duo componuntur. Ità Jacobus in Catholica hortatur *esse factores verbi*, *& non modò auditores*. R. Levi & R. Abraham interpretantur *servire*, & subintelligunt את השם יתברך *si serviant Deo*: sed præstat significatione Chaldaicâ accipere, quâ sæpius usurpatur in hoc libro, & suprà observatum. ¶ *Exigent dies suos*] In Bibliis quarto Roberti Stephani scriptum est יבלו *jeballu*: sed in emendatioribus editionibus, quales sunt Bibliorum in 16. ejusdem, & Venetorum, scriptum est יכלו *jecallu*; quam nos scriptionem secuti sumus; ut Hieronymus, qui vertit *complebunt*, & Græcus συντελέσουσι. At suprà cap. 21. ubique scriptum est יבלו בטוב ימיהם planè eodem sensu.

12. *Hauriet illos ensis*] Eadem locutio exstat cap. 33.

13. *Hypocritæ reponunt sibi iram*] Græcus non satis accuratè τάξουσι θυμόν. Mallem θησαυρίσουσι ἑαυτοῖς θυμόν, quâ voce usus est Apostolus Rom. 2. *Iram* autem intellige *Dei*, quem irritant. ¶ *Quia non invocarunt*] Redditur ratio ingravescentis iræ Dei in hypocritas, Quia malis animus eorum non mitigatur, in rebus adversis Deum non invocant, qui eos exercet. Ità R. Levi interpretatur ישועו *jeschauvehu* per יתפללו *jithpallelu*.

14. *Vita ejus inter catamitos*] i. Peribit eodem exitio quo impuri & nefarii. Ponitur autem nomen הקדשים unius speciei pro quolibet sceleratissimo.

15. *Liberat afflictum*] Antithesis fit verborum חלץ & לחץ, quæ iisdem literis contrarium significant. חלץ enim est *educere*, ut pedem è calceo, mammam è sinu, juvenes ad militiam, seipsum è medio, vestes ex arca: unde מחלצות *vestes mutatoriæ*, ornatiores illæ, quæ diebus festis educuntur ex arca. Item *ex angustia liberare*, *mettre au large*. Habétque significationem illam potissimùm in Piel. At contrà לחץ *est opprimere*, *arctare*, *angere*: unde לחץ *oppressio*, *angustia*. ¶ *Aperit illi aurem*] Hæc locutio tertiùm occurrit. Et גלה און est *aurem vellere*, *monere*, & *animum alicujus commovere*, *mentem flectere*. *Auris* enim hîc ponitur pro *mente* & *corde*.

16. *Etiam te pepulisset*] Verbum הסית, quod Hiphil est tantùm, sign. *incitare*, *impellere*. Sumitur alibi pro *tentare*. Hîc verò & paulò inferiùs hoc cap. est *pellere*, *propellere*, *removere*, *avertere*. Sic videtur accipiendum 2 Chron. 18. 13. Hic autem versus & sequentes in tenebris demersi sunt Cimmeriis per interpretes: neque eorum sententia deprehendi potest nisi ab ipso Hebræo fonte petas. Ergò missis omnibus alienis, nostram interpretationem illustrabimus. Dicit itaque Elihu quòd Deus Jobum asseruisset ab omni angustia in latitudinem, & concessisset ei res lætas, nisi animo fuisset obstinato. Ergò applicat ad Jobum quæ in genere dixerat, accenséique eum hypocritis. רחב ponitur pro רחבה, vel subaudiendum אל. ¶ *Sub qua nulla subesset angustia*] לא מוצק תחתיה significat integram liberationem, perfectam & absolutam, cui nihil defuisset. מוצק à יצק est *solidum*, *firmum*, *fusile*: sed à צוק, quod est *arctare*, sig. *angustum*, *arctum*: quâ significatione hîc usurpatur. Per *mensam implere pinguedine* significat res opimas & maximè florentes concedere. Sunt qui nomen נחת interpretentur non *quietem*, sed *analecta*, à verbo הניח *relinquere*, *reponere*: cujus radix נוח. In qua significatione verbum הניח venit Psal. 17. extremo. Hæc tibi, ô Jobe, contigissent.

17. *Nunc verò causam improbi implevisti*] Optimè Hieronymus vertit דין *causam*. Tu temet obnoxium judicio reddidisti; tu teipsum scelere obstrinxisti; manifesto crimine teneris. *Tu t' és fait ton procez.* Idem suprà dixerat *Jobum iter fecisse cum operariis iniquitatis.* ¶ *Causa & judicium cohærent*] Laudabile dictum דין ומשפט יתמוכו. Ultio te manet, imminet tibi dies atra; Væ capiti tuo; tibi clades est parata.

18. *Quandoquidem est indignatio*] Nempe Dei Judicis, quem tuâ contumaciâ irritasti. ¶ *Nè te pellat percussione*] Vel *ictu*, scilicet palmæ aut pedis. Simile loquendi genus exstat Esa.14.6. מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה *qui populos percutit in ira percussione inevitabili.* Verbum הסית eâdem acceptione quâ suprà, ut & שפק. Genus loquendi ab eodem sumptum, quod solenne est fieri ab iratis, qui pedis vel palmæ ictu removent à se quæ sibi sunt odio. Usus autem est Elihu elegantissimis & maximè aptis vocibus. Neque est opus longè accersere significationem Chaldaicam nomini שפק, quod per ש Smol scriptum est pro ס, ut sæpe fit in multis vocibus, in quibus etiam interest plurimùm distinctionem illam adhiberi; v.g. in voce שכל, quæ in libro Ecclesiastæ scribitur per ש Smol pro סכל. ¶ *Quam tu quovis pretio declinare nequeas*] ורב כפר אל יטך. Hæc verba cum sequentibus perplexa sunt. Significant hominem Dei judicio nequaquam eripi posse; neminem ipsius manus evadere posse. Idipsum clarè exprimitur Psal.49. quem conferre cum hoc loco juvabit. כפר autem vel ἀντίλυτρον sign. ut Psalmo laudato; vel *intercessionem* aut *veniam*, ut suprà c.33. Ad verb. Hebraica sonant, *pretium ingens non faciat te declinare.* Appositè autem usus est verbo הטה. Ictus enim plerumque vitantur declinatione totius corporis, aut partis ejus.

19. *Æstimarétne opes tuas*] Verbum ערך est *æstimare*, ut suprà c.28. שוע *opes* sign. quod suprà monuimus c.34.19. בצר est *aurum*. Hunc locum, qui valde obscurus erat, ità me dilucidavisse puto ut jam non sit alius magis perspicuus.

20. *Noli nocte anhelare*] Dehortatur eum ab avaritia, cujus artibus absorbetur populus, & plebs suo loco evanescit rapinis, injuriis, fœnore. Hæc cogitant per noctes avari, volvúntque cum animo suo quâ ratione devorabunt plebeculam. Ergò hîc tangit technas hominis avari & δημοβόρου. ¶ *Ut populi suo loco tollantur*] Heb. לעלות תחתם, *ascendere sub se. Sub se* autem est *loco suo.* Et *ascendere* est *exhauriri, exinaniri, exsugi.* Elegantissima Metaphora. Avari faciunt ascendere populos loco suo, quia exsugunt illos. Exsiccant & exhauriunt eorum substantiam, ità ut consumantur, & evanescant. Est autem calumniator Elihu, ut & Eliphas, qui suprà c.22. idem Jobo exprobraverat. Ità vernaculè verterem, *N' ahannes point la nuict pour engloutir les peuples.*

21. *Nè respexeris ad iniquitatem*] Nè animum convertas ad omne nefas. Significat malas artes quibus opes parantur, quas paupertati anteferunt divites, qui malunt improbi esse quàm pauperes. עני *paupertatem* hîc significat. Per און autem intelligit divitias scelere quæsitas; quia divitiæ plerumque ità comparantur. Neque magnum discrimen est inter און *on* & און *aven.* Unde non minùs verè quàm scitè & eleganter dici potest כי און הוא און *ki on hu aven:* Ut *mammona iniquitatis* dixit Dominus.

22. *Ecce Deus extollet*] Admonet Jobum de Dei potestate, cujus summum est in genus humanum imperium, qui tollit vel præcipitat ut lubet. Nomen מורה non est *doctor*, sed *Dominus*, Chaldaicâ significatione. Ità dicitur Chaldaicè *Dominus seculi*; *Dominus cœlorum*; *Dominus noster veniet.* Frequens vox in Thargum.

23. *Quis quæsivit ab illo*] Similis locus exstat suprà, *Quis visitat apud illum terram?* ¶ *Improbè egisti*] i. Quis objurgaverit illum? Sicut Laban objurgat Jacobum Gen.31. הסכלת עשות *agendo stultus fuisti*, i. stultè egisti.

24. *Memento*] Probat Dei omnipotentiam rerum naturalium, maximè meteororum, consideratione, ad quorum contemplationem Jobum adhortatur. Verbum תשגיא & nomen שגיא Syriaca sunt, de quibus suprà c.12. Semel occurrit in libro Psalmorum, in hoc libro aliquoties, sæpe apud Danielem, & Esdram. Hieronymus alienam prorsus ab hoc loco sententiam secutus est, vertens, *Memento quòd ignores opus ejus, de quo cecinerunt viri.* תשגיא deducit à שגה *erravit.* שור quoque inter alia sign. *canere.* Hoc verbum tria sign. *canere, cernere, dare.* Propriè est *intendere*, & dicitur de Voce inter canendum, de Oculorum acie inter videndum, & de Manu inter porrigendum. *Opera* autem illa *magnifica quæ homo contemplatur cernitque eminus*, quæ hîc proponit Elihu, sunt quòd

27. *Extrahat guttas aquæ*] Verbum גרע in Piel tantùm hîc occurrit: In Cal passim alibi. Est propriè *detrahere, minuere.* Hîc interpretamur *extrahere*, quia de vaporibus agitur nubium materiâ, qui extrahuntur. נטף *gutta*, vel *stilla*, tantùm hîc, & Exod.30. Verbum נטף multoties. ¶ *Liquant pluviam*] Nempe guttæ aquarum extractæ & elevatæ sursum. Relativum ש subintelligendum, שיזקו *schejazocu.* Verbum זקק metallorum est proprium, ut suprà c.28. vidimus: Dicitúrque de minera quando igne soluta & liquata conflatur, purgatúrque igne, funditúrque per canales. Hîc transfertur ad pluviam, venustâ Metaphorâ; quia Deus ad eundem modum extrahit guttas aquarum, quæ liquantur in vapore, & deinde effunduntur. Verbum זקק septies occurrit, & videtur propriè esse *purgare, defæcare*, ex Psal.12. Esa.25.1 Chron. 28, & 29. Nomen אד idem hîc sign. quod Gen.2. *vaporem.* Malè in Bibliis Rob. Stephani quarto scribitur per Jod. Nam scriptum per Jod איד est *clades, exitium.* Verbum רעף *stillare* est. Occurrit tantùm hîc, Psal.65. & Prov.3. & semel in Hiphil apud Esaiam.

29. *Etiámne novit expansiones*] Repete nominativum ex superioribus אדם, vel אנוש. Vox מפרשים, & in regimine מפרשי, bis exstat, semel pluraliter, nempe hîc, & semel singulariter, apud Ezechielem. Est *extensio, expansio*, à פרש *expandere.* Scribitur per ש Smol in omnibus exempl. excusis quæ videre licuit. Tamen R.L. interpretatur quasi scriptura esset per ש Jamin מפרש. Atque idem significare dicit quod הפרש, i. *differentia*, in Commentariis Rabbinorum. Et varias species & differentias nubium notari ait, quarum pars imbribus fœta, pars ventis, pars aliis meteoris. Sed alia interpretatio, de *extensione*, quadrat magìs huic loco. Quærit enim *quis homo intelligere potest rationem extensionis nubis.* ¶ *Et strepitum tentorii ipsius*] Vocat nubem *tentorium Dei.* Per תשאת intelligit *nubis strepitum*, quando cum murmure tonitruorum nubes extenditur & dilatatur. Est enim mirabile visu ut nubes in altum sublimata diffundat se cum murmure, & terras atque maria tegat. Eleganter verò dictum תשאת סכתו, quia tentoria quando explicantur strepitum edunt.

30. *Ecce [illegible] illam expandit lucem suam*] Super nubem scilicet. [illegible] Solis enim radii in nubes diffunduntur, earúmque densitate & opacitate obtunduntur. Sed videtur significare Elihu eâ lucis diffusione ità extendi nubes ut *radices maris tegant*, i. extremos maris fines. Sunt enim hîc *radices maris* ultima maris littora. Certum est radiis Solaribus nubes extendi & dilatari. Deus itaque diffundens lucem suam in nubes, explicat illas, tegítque abyssi faciem. Præterea

31. *Per illas judicat populos, escam suppeditat collectori frugum*] Imbrium duo sunt effectus; Alii sunt læti, almi atque utiles; alii sunt tristes, infesti & noxii: His Deus improbos ulciscitur, illis ceu muneribus pios cumulat. Hoc etiam repetit Elihu cap. seq. למכביר vertimus *collectori frugum:* Quia הכביר, quod tantùm hîc & superiori capite occurrit, sign. *coacervavit* & *collegit.*

32. *Palmarum objectu lucem tegit*] Significat Deum nubibus quasi palmis objectis lucem revocare, obtendere luci nubes quasi palmas, & reducere illam, ità ut *in occursum*, vel *occurrentem*, *reflectatur*, recurrátque versus originem

ginem suam. In voce עליה affixum est fem. generis, antecedens verò אור est masc. Regula est, *Nomina quæ promiscuè terminatione femininâ & masculinâ usurpantur, indiscriminatim etiam utroque genere ponuntur.* Ut אור, quod & אורה dicitur : נן, quod & נגה. *Adduxit Dominus hominem* לגן עדן לעבדה ולשמרה. Gen. 2.

33. Versus ultimus plerisque omnibus malè intellectus, quia voces רעו, מקנה, אף, & עלה non rectè sunt interpretati. Significat Elihu *fragorem nubis*, sive tonitru, *munere repositam esse iram in superis*, vel apud Deum, vel in nubibus, propter fulmina, quæ sunt arma & tela Dei in nubibus recondita. Ergò רעו est *fragor ejus*, à רעע *frangere*. Non probo quòd Ab. Ezraites à ריע *clangere* ducit, interpretatúrque תרועה, sicut Exod. 22. 18. מקנה est *thesaurus, possessio*. Propriè dicitur de gregibus & armentis, quòd priscis temporibus greges & armenta essent omnium thesaurorum instar. אף sign. *iram*. עלה est vel *nubes quæ ascendit*, vel אל עליון. Sed malo pro nube ipsa. Vulgata Latina eleganter sed non appositè hæc vertit, *Annunciat amico suo quòd possessio ejus sit, & ad eam possit ascendere*. Reliqui interpretes valde exorbitant. Nos acu rem tetigimus.

CAP. XXXVII.

MUNSTERUS.

2. SOnum] Vocat horribilem Tonitrui sonum *vocem Dei*, quæ rugit *subter universum cœlum*, simúlque *lux* ipsa & Fulguratio discurrit *in alis* seu finibus *terræ*.

4. *Non supplantabit ea*] Refertur *ea* ad Pluviam, Grandinem, & similia, quæ mox comitantur boatum tonitrui. Hebræi exponunt hîc עקב pro אחר *tardare*.

7. *Signaculum facit*] Quia variæ fiunt in aere immutationes, coguntur *homines facere signacula*, unde colligunt quando terra est invertenda, seminanda, & stercoranda, arbores putandæ, aut propter superventurum frigus tegendæ. Quin & animalia cognoscunt temporum vicissitudines, & hyemali tempore aut tempore pluvioso sese recipiunt in *latibula* terræ. Alii aliter exponunt.

9. *Ex penetrali*] R. Abraham sic exponit, *Ex penetralibus nubium venit ventus tempestuosus*.

11. *Fatigat*] Kimhi exponit יטריח pro יכביר *aggravat*. Irrigatio enim exsiccatæ terræ opus habet copiosâ nubium effusione. ¶ *Rursum dispellit nubem*] Alii sic interpretantur, *rursum dispellit nubem pluviæ suæ*, h.e. nubem cum pluvia tollit; ut sit אור idem quod יורה.

12. *Revolvit orbes*] R. Moses post Chald. interpretem sic vertit, *Ipse invertit causas, ut homines perficere possint labores suos*. Si enim perpetuò plueret, nemo terram colere posset.

13. *Pro flagello*] Pruinam & grandinem omnia devastantem vocat hîc *flagellum*, seu *virgam, Dei*.

15. *Illustrátque nubes*] Putant per hæc significari Iridem.

17. *Tranquillam reddit terram*] Sensus est, *Quando quiescit ventus Australis & inhorrescit frigidus ventus Aquilonaris, unde suppeditatur corpori tuo calor?*

19. *Quid dicamus ei*] Nos, inquit, versamur in tenebris & laboramus ignorantiâ; tu ergò, qui te Deo ferè æquas, ostende nobis quid de Deo sublime loquamur.

20. *Nunquid narrabitur ei*] Sensus est, Nihil potest à nobis narrari de Deo quod Deo satis sit dignum, cùm in tenebris versemur : & si quispiam id præsumpserit, is absorbebitur & opprimetur à gloria.

21. *Non vident lucem*] Fit interdum ut nubes nobis intercipiant lumen Solis, sed quas ventus Aquilonaris iterum dispellit, serenitatem afferens aeris.

23. *Non affligit*] Quantum ex se, pronus est ad miserendum : sed peccata nostra cogunt justum Judicem ad infligendum pœnas.

24. *Non videbit eum*] i. Nullus est tam sapiens qui possit eum comprehendere. Alii sic legunt, *non intuetur Deus omnes sapientes corde*.

VATABLUS.

1. AD *id expavescit* לזאת יחרד] *Propter hoc tremit, formidat*. Fut. Heb. pro præs. Declarat omnipotentiam Dei ex his quæ fiunt in cœlo & aere.

2. *Cum tremore vocem ejus* ברוגז קולו] *Terrorem vocis ejus* : i. diligenter audite vocem ejus terrificam quæ incutere solet timorem hominibus. ¶ *Et eloquium* והגה] *Et sonum, sonitum* : ac si dicat tonitru vocem Dei esse quâ terret homines.

3. *Dirigit illud* ישרהו] Sub. *eloquium*, sive *fulgur* : i. efficit ut per totum aerem vagetur ac discurrat. Alii, *& irrigat illam*, sub. *nubem* : i. efficit ut nubes illa quæ operit totum aerem liquefiat aliquando & vertatur in imbrem. ¶ *Et lumen ejus* ואורו] Sub. *Dei*, aut *nubis* quæ dissolvitur. Subaudiendum autem verbum præcedens, *dirigit*. i. mittit super, &c. ac si dicat, Ex illa nube decidunt & apparent fulgura.

4. *Post ipsum* אחריו] Sub. *lumen*, quo fulgur significat; i. fulgore viso, rugit sono terribili : q.d. Mirum est tonitrua illa subinde repetita tam frequenter iterari, nam unum succedit alteri. ¶ *Voce superbiæ suæ* בקול גאונו] i. Sono maximo. Priùs enim apparent fulgura, dein audiuntur tonitrua; & tamen priùs fit tonitru. Nam visio fit citra motum in momento; ideo priùs videtur fulgur : vox autem fit cum motu : oportet enim distantiam esse ut percipiatur. ¶ *Neque retardat illa*, &c. ולא יעקבם] *Neque remoratur illa* [sub. *tonitrua*] *cùm exauditur tonitruum ejus* : i. Tonitrua excipiunt fulgura : mox enim audiuntur tonitrua, modò sint in ea distantia ut exaudiri possint.

5. *Voce suâ* בקולו] i. Cùm vocem suam exserit. ¶ *Et non intelligimus* ולא נדע] Sub. *illa* : q.d. Quæ ab homine cognosci non possunt.

6. *Esto* super *terram* הוא ארץ] i. Descende in terram. ¶ *Et imbri pluviæ* וגשם מטר] Sub. *dicit, Esto in terra. Imbrem pluviæ* vocat imbrem tenuissimum : ut *imbrem pluviæ fortitudinis* appellat imbrem impetuosum : cui etiam dicit, *Esto in terra*.

7. *Vehementiâ omnem hominem recludit* ביד כל אדם יחתום] *Vi* [*potentiâ*, sub *pluviæ*] *omnem hominem sigillat*; i. claudit, sive recludit, domi suæ : sub. *Deus*. Doctus inter Hebræos dicit quosdam exponere de *imbre*, quòd claudat & prohibeat omnem hominem exire domum ut sciant omnes homines opus suum in Agro. Alios verò de *frigore* interpretari, quòd claudat manum omnium hominum, ut non possint facere opus suum propter frigus. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Quò minùs recognoscat*, &c. לדעת כל אנשי מעשהו] i. Quominus homo recognoscat omnes operarios suos : h.e. ut non possint aspicere quid faciant operæ suæ homines. q.d. Deus abundantiâ pluviæ cogit homines remanere domi, quominus possint exire ut invisant operarios suos. Ad verb. *ad cognoscendum*. Subauditur לא *non*.

8. *Et ingreditur*, &c. ותבוא חיה ונו'] Fut. Heb. pro præs.

9. *De intima* nube מן החדר] *A Meridie*. Ex doctioribus Hebræorum alter dicit significare stellam Australem quam non vident qui Aquilonem incolunt, quia est juxta Polum Antarcticum. ¶ *Et à ventis Aquilonaribus* וממזרים קרה] Ad verb. *& à dispergentibus*, vel *dispersoribus*. Solet enim Aquilo dispersis nubibus reddere aerem nitidum : propterea dicitur *Scopa cœli*. Alii, *& de inundationem faciente* : q.d. Nonnunquam de nube quæ inundationem facere solet, prodit frigus, aliquando enim nubes illa vertitur in grandinem vel nivem.

10. *Dat* יתן] Fut. Heb. pro præs. i. nubes illa aliquando, *prout vult Deus, dat grandinem, & ponit latitudinem*, &c. i. facit ut aqua lata astringatur, & fiat pruina : h.e. interdum pluvia lata antequam descendat congelatur ac vertitur in pruinam.

11. *Propter irrigationem*, &c. [ברי יטריח עב] i. Ut irriget Deus mundum, aggravat nubem multitudine pluviæ. A רוה *irrigavit* deducit doctus inter Hebræos. Alii à ברר, & exponunt, *serenitas* [vel, *claritas*] *fatigat nubem:* i. nonnunquam nubes dissolvitur, & cœlum redditur serenum. Declarat mox, ea enim claritas *dispergit nubem luminis ejus*, i. nubem quæ constat exhalatione calidâ & siccâ; quia ex ea facilè suscitatur lumen, & educitur fulgur.

12. *Ipsa quoque* in *circuitibus volvitur* [והוא מסבות מתהפך] i. Ipsa nubes varios agit circuitus, h. e. in diversa fertur, sive contrariis viis rapitur: nam certis de causis nunc nubes vertitur in aquam, nunc in grandinem, nunc in nivem. ¶ *Machinis ejus* [בתחבולותו] i. Arte & operâ Dei. ¶ *Ut efficiant illa* [לפעלם] In quæ scilicet nubes vertitur, nempe grando, nix, pluvia, quæcunque præceperit illis Deus.

13. *Sive in flagellum*, &c. [אם לשבט וגו'] Declarat quomodo id fiat: i. *Sive flagella* Dei sint nubes, *sive* ad procreandos fructus *terræ*, sive ut incrementum majus accipiant quæ in terra sunt. Id enim sign. vox חסד *gratiam* sive *misericordiam*, i. abundantiam & excellentiam bonitatis.

15. *Num nosti cùm disponeret*, &c. [התדע בשום אלוה וגו'] Fut. Heb. pro præt. *noveras:* i. Erásne cùm Deus statueret nubes aliquando verti debere in nivem, aliquando in grandinem, aliquando in pluviam: & cùm indidit nubi suæ naturam ut verti posset quasi in ignem, & ex ea elici fulgur?

16. *Num nosti differentias nubis* [התדע על מפלשי עב] *Num nosti varietates nubium?* Vide suprà 36. 29. Alii vertunt, *Num nosti libramenta nubium*, i. quomodo nubes pendeant in aere? ¶ *Perfecti scientiis?* [תמים דעים] i. Dei sapientissimi. Vide suprà 36. 4.

17. *Cùm quiesceret terra à Meridie?* [בהשקיט ארץ מדרום] i. Cùm nullus esset ventus in Meridie, sed in parte opposita, nempe in Septentrione? h. e. numquid nosti vestes tuas fore calidas quando Sol erit in signis Septentrionalibus, & non in Australibus? q. d. An nosti calorem vigere in hyeme cùm maximè flat Aquilo; & Æstate cùm flat Auster, vigere frigus? ac si dicat, Non.

18. *Fortes* [חזקים] *Solidi.* ¶ *Sicut speculum fusum?* [כראי מוצק] *Velut aspectus rei fusæ?* i. qui sunt perspicui, ut vitrum perspicuum est.

19. *Non disponemus*, &c. [לא נערוך מפני חושך] *Non disponemus* [sub. *sermonem cum eo*] *propter tenebras.* i. Non disponemus sermonem tanquam disputaturi cum illo, quia versamur in tenebris & ignorantia: Deus autem nihil ignorat.

20. *Num narrabitur ei* [היספר לו] q. d. Numquid opus habet interprete qui annunciet ei quæ loquimur? Nequaquam: quia omnia sunt ei nota: novit enim corda hominum. ¶ *Num loquetur*, &c. [אם אמר וגו'] q. d. Quis resistere poterit Deo volenti perdere aliquem?

21. *Nunc quoque non viderunt*, &c. [ועתה לא ראו וגו'] Rursum perstringit unum miraculum quod fit in cœlo. *Non vident*, inquit, *homines lumen clarum ac splendidum quod est in cœlo*, propter nubes offuscantes illud: i. fit interdum ut nubes nobis intercipiant lumen Solis: at subitò adveniente vento fugantur nubes, & statim apparet lumen Solis.

22. *Aurum veniet* [זהב יאתה] i. Serenitas purissima, ut est aurum inter metalla, venit flantibus ventis Aquilonaribus propter Deum terribilem laude, i. voluntate ac jussu Dei summa cum reverentia laudandi. Repurgat enim Deus aerem ventis Aquilonaribus. Alii vertunt, & hâc ratione *laus est super* [vel, *ad*] *Deum terribilem:* i. laudatur Deus mirabilis in operibus.

23. *Quem non invenimus*, [לא מצאנוהו] Ad verb. *non invenimus eum:* i. qui est incomprehensibilis, & cujus essentia intellectu hominis comprehendi non potest. ¶ Propterea *non affligit* [לא יענה] Sub. *libenter*, *sed quasi invitus.* Fut. Heb. pro præs.

24. *Timebunt* [יראוהו] Quidam per præsens vertunt, *timent:* saltem timere deberent. ¶ *Non videbit*, &c. [לא יראה וגו'] Vel per præsens, *non aspicit omnes sapientes corde:* i. non habet respectum personarum: affligit etiam ob peccata ipsorum eos qui putantur sapientes, aut qui sibi sapere videntur.

CASTALIO.

17. *Terras ab Austro quietas reddente*] Serenitatem inducente.

19. *Qui propter tenebras sumus impares*] Propter ignorantiam.

20. *Scilicet illi exponetur si loquar, aut fabitur homo cùm fuerit absorptus?*] Si volet cum Deo disputare homo, conficietur.

21. *Nè fulgentem quidem lucem aspicere possint homines quæ est in æthere*] Nè Solem quidem, nedum Dei majestatem.

22. *Veniente à Septentrionibus auro*] Aureo sereno. ¶ *Dei terribilis est majestas*] Deus metuendus est, non cum eo disputandum.

23. *Respondere non debeat*] Facti rationem reddere.

CLARIUS.

2. *Et sonum*] Vocat horribilem Tonitrui sonum *vocem Dei*, quæ rugit *sub universo cœlo*, simúlque *lux* ipsa & Fulguratio discurrit *in finibus terræ.*

4. *Post eum rugiet sonitus*] Coruscationem tonitrui rugitus sequitur: non multò autem pòst sequitur vel Pluvia, vel Grando, vel Fulmen: *non enim tardat in eis*, i. in nubibus.

7. *Qui in manu omnium*] Quia variæ sunt in aere immutationes, coguntur *homines notare signa*, unde colligant quando terra sit invertenda, seminanda, stercoranda, arbores putandæ, aut propter superventurum frigus tegendæ. Quin & animalia temporum agnoscunt vicissitudines, & hyemali tempore vel pluvio sese recipiunt in *latibula* terræ. Alius vertit, *omnem hominem includit*, *ut sciat unusquisque opus suum*, &c. quòd scilicet homines ob pluviam contineantur domi, soliciti quo pacto res in agris se habent.

9. *Ab interioribus*] Quod quidam sic exponit, *Ex penetralibus nubium venit ventus tempestuosus.* ¶ *Ab Arcturo frigus*] Alii verterunt, *Ex dispersionibus nubium frigus:* quando scilicet post grandines pulsis nubibus frigora sequi solent.

12. *Quæ lustrent cuncta*] Alii verterunt, *Ipse revolvit orbes gubernatione suâ in opus suum*, &c. h. e. *Ipse invertit causas, ut homines perficere possint labores suos.* Si enim perpetuò plueret, nemo terram colere posset.

13. *Sive pro flagello*] Pruinam & Grandinem omnia devastantem vocat hìc *flagellum*, seu *virgam*, *Dei.*

15. *Lucem nubium ejus*] Putant per hæc significari Iridem.

17. *Cùm perflari desierit terra Austro*] Alius vertit, *Quando ille tranquillam facit terram à Meridie:* ut sit sensus, *Quando quiescit ventus Australis, & inhorrescit frigidus ventus Aquilonaris, unde suppeditatur corpori tuo calor?*

19. *Non enim valemus*] Nos, inquit, versamur in tenebris, & laboramus ignorantiâ: tu ergò, qui te Deo ferè æquas, ostende nobis quid de Deo sublimè loquamur.

20. *Quis narrabit*] Nihil, inquit, potest narrari de Deo quod Deo satìs sit dignum, cùm in tenebris versemur: & si quispiam id ausus fuerit, is absorbebitur & opprimetur à gloria.

21. *Nunc non vident lucem*] Fit interdum ut nubes nobis intercipiant lumen Solis, sed quas ventus Aquilonaris iterum dispellit, serenitatem afferens aeris.

23. *Non affligit*] Quantum ex se, est ad miserendum pronus, sed peccata nostra cogunt justum judicium infligere pœnas.

DRU-

DRUSIUS.

1. **O**B *hoc*] Ob tonitru. Quis enim eo audito non consternatur? Maximè Athei expavescunt tonante Deo, qui tamen nullum Deum esse credunt. Hier. *Super hoc*, על זאת. Lxx ἀπὸ ταύτης· quod reddunt *ab hac*, & interpretantur, *Ab hac consideratione incomprehensibilis sapientiæ Dei.* Scire licet Ebræos feminino pro neutro usurpare. Sic alibi, *Unam petii à DOMINO*, μίαν, i. *unam*: &, à *DOMINO facta est hæc.* Latinè, *factum est istud*, aut *hoc*. Aug. *Sed & in hoc obstupuit cor meum.* Tharg. לדא, quod idem cum לזאת, ubi ל valet בעבור *propter*; ut Gen. 2. 23. *Propter hoc vocabitur Vira, quia de viro sumpta est*, לזאת. Quidam, *Insuper ad id.* ¶ *Expavescit*] Lxx ἐταράχθη *turbatum est.* Tharg. יתווא *obstupescit.* ¶ *Subsilit*] *Movetur, transfertur.* Hier. *emotum est.* Lxx ἀπεῤῥύη *effluxit.* Schol. *id est, parùm abfuit quin propriam sedem derelinqueret.* Aug. *evulsum est.* Tharg. ויטפין *salit*, sive *subsilit.* Hæc est propria significatio verbi Ebraici. Sed vide Radices D. Çamii.

2. *Audite audiendo*] *Plus est*, inquit R. D. *quàm, Audiendo audite: nam infinitum postponitur.* Ego nihil aut parùm referre puto hoc an illo modo efferas. Sic *Videndo vidi afflictionem populi mei*: quod explicant, *Vidi, vidi*, geminato verbo, in quo emphasis aliqua. Lxx Ἀκούε ἀκοῶ, & Hier. *Audite auditionem.* Qualia sunt in Latio *Vivere vitam*, *Gaudere gaudium*, *Pugnare pugnam*, & alia sexcenta. In Euangelio, *audivit* ἀκοὼ τοῦ Ἰησοῦ, i. *famam de Jesu.* Abd. 1. *Audivimus auditionem à DOMINO.* Quæ sic etiam habentur in Ebræo. ¶ *Cum commotione*] Ad verb. *in commotione*: רוגז *commotio*; unde רגזו *Commoveamini, & nolite peccare*: ubi vulgò, *Irascimini*; & hinc רגז *ira.* Lxx ἐν ὀργῇ. Tharg. ברונוא. Hier. *in terrore*; quod minùs placet. ¶ *Vocem ejus*] *Dei* videlicet, i. tonitru. Sic enim passim vocatur, ut Psal. 29. 3, & deinceps. Interdum *Voces* absolutè dicuntur tonitrua; ut in Exodo, *Populus videbat voces*, i. audiebat. Sic φωνὴ est βροντή. Quidam *vocem ejus nubis*; nam tonitru è nubibus erumpit. ¶ *Sermo*] *Sermo meditatus.* הגה propriè *meditatio.* Sed ea ex corde prodit, non ex ore. Ideo verti *sermonem*. Nam הגה *loqui* etiam significat: itaque tribuitur Palato, Gutturi, Linguæ, ut hîc Ori; ore enim loquimur. Innuit autem Tonitru. Nam si *vox Dei* est, etiam *ex ore ipsius exit.* Quæ humano more dicuntur. *Vox* interdum est sonus inconditus & inarticulatus.

3. *Omni cœlo*] Vel *toto cœlo*; כל & *omnis* & *totus.* Quid si, *sub universo, toto, cœlo?* nam sic quandoque Latini loquuntur. Suprà הגה Senes reddunt μελέτη. Aq. verò φθογγή, i. *locutio*. Vide Rom. ed. & Fragmenta interpretum veterum in Psalmos, ad Psal. 2. 1. ¶ *Dirigit illud*] Tonitru. Sunt qui ad *nubem* referunt, & vertunt *resolvit illam*, à שרה verbo Rabbinico. ¶ *Lux ejus*] Fulgur. Hier. *lumen ejus.* Hîc subaudiunt *diffundit se*, aut tale quid. Aug. *lumen ejus in finibus terræ.* ¶ *Super extrema terræ*] *Ad extrema*, seu *fines, terræ.* Ad verb. *super alas terræ*: unde Lxx ἐπὶ πτερύγων τῆς γῆς. כנף *ala* propriè avium est. Sign. etiam *oram vestis*, & *extremam partem terræ*, ut hîc. Tralatio à Vestibus, quarum ultima pars *ala* dicitur. Hoc significatu sumitur & Jes. 24. 16. Tharg. hîc habet *fines terræ.*

4. *Post eam*] Lucem, i. fulgur. ¶ *Rugit*] Insonat. A Leonibus sumptum. ¶ *Vox*] Tonitru: quod ipsum fulgur antecedit; sed priùs cernitur fulgur, quia eò penetrant oculi nostri momento temporis, sonus propter distantiam sine intercapedine temporis ad nos pervenire non potest. ¶ *Tonat*] *Intonat*, vel βροντήσει *tonabit.* ¶ *Voce elationis suæ*] *Voce suâ elatâ & superbâ*: vel *voce excellentiæ suæ.* Nam גאון verbum medium est: unde הגאון *excellentia*, i. excellens ille Doctor: & fuerunt hoc nomine Sapientes qui peculiariter גאונים dicebantur. Hier. *voce magnitudinis suæ.* Lxx ἐν φωνῇ ὕβρεως αὐτοῦ *in voce contumeliæ suæ*: quod Scholia explicant, *in voce minarum plenâ.* Aug. *in sonitu superbiæ suæ. Et ità*, inquit, *Superbiam pro Celsitudine posuit.* Paulò antè ad *post eum* Scholiastes annotat *positum esse*, *Post eum*, pro θελήσαντος αὐτοῦ, *Volente ac jubente illo. Nam simulac voluit, sequitur opus; & per tonitruum erumpunt voces*, q. *minæ illius*: ut videatur legisse φωνῇ, ut Aug. *post eum fremet vox*, φωνὴ, inquam, non φωνῇ, ut nunc est in libris. ¶ *Retardat*] *Differt.* עקב per Coph idem hoc loco quod עכב per Caph. Alii à עקב deducunt *calcaneo*, qui pro *fine* ponitur: q. d. *differt ad finem usque.* ¶ *Ea*] Quæ tonitru consequuntur, Imbrem, & Grandinem. ¶ *Vox ejus*] Tonitru, an Dei?

5. *Mirandum in modum*] נפלאות *mirabiliter, admirandè.* Lxx θαυμάσια, quod reddunt *mirabiliter.* Sic Psal. 139. 14. נוראות *terribiliter.* Tharg. *mirabilibus quæ facturus est.* Suprà, ubi Senes ediderunt ἐκ ἀνταλλάξει αὐτῆς, &c. Sym. habet οὐκ ἐξιχνιασθήσεται ἀκουσθέντος τῆς ψόφου αὐτῆς. Aug. *& non poterit investigari cùm audita fuerit vox ejus.* Ut hîc נפלאות redditur à V. interprete *mirabiliter*, & à Græcis θαυμάσια pro θαυμασίως, sic & alibi nomen ponitur pro adverbio, ut תמים הולך *ambulat integer*, i. integrè: &, *egressi sunt* דחופים *impulsi, celerantes*, i. celeriter, aut festinantes, festinanter. Talia sunt, *Venit vespertinus*, i. vesperè. *Matutinus agebat*, i. manè. Mich. 2. 7. *Qui rectus ambulat*, i. rectè. ¶ *Nescimus*] Causas eorum & rationem ignoramus. *Scire* autem est per causam scire; quam qui nescit, nescit etiam quod scit.

6. *Dicit*] *Jubet, præcipit.* Sic, *Ipse dixit, & facta sunt*, quod in Davide exponitur per *jussit*. ¶ *In terra*] Vel *super terram.* Lxx συντάσσων χιόνι, Γίνε ἐπὶ γῆς. Tharg. בארעא *in terra.* Aug. *præcipiens nubi ut sit super terram.* ¶ *Imbri pluviæ*] Quasi unius pluviæ; *imber pluviarum multarum*, copiosa pluvia: ὡς πτερύγια, *pluvia imbris* Zach. 10. 1. ubi מטר in fonte. Alioqui posset reddi *pluvia imber*: ut *Lutum cœnum*, sic *Imber pluvia.* Sed meliùs *Lutum cœni*, ut *Terra pulveris*, quod est אדמת עפר, &, *Pulvis terræ.* Hier. *hyemis pluviis.* Lxx καὶ χειμὼν ὑετὸς *& hyems*, vel *tempestas, pluvia.* Sed in Comment. χειμὼν ὑετῶν *tempestas pluviæ.* Compl. habet ὑετῶν *pluviarum*, quod mox sequitur. Sym. καὶ χειμὼν ὑετοῖς χειμάσει ὄμβρους (aliàs ὄμβρος) ἰσχύος αὐτοῦ, *hyems pluviis hyemabit imbres* (aliàs *imber*) *fortitudinis suæ.* Aug. *& tempestas pluviæ & tempestates imbrium potestates ejus.* ¶ *Imbri pluviarum*] Qui est vehementior & concitatior quàm *imber pluviæ*, si Ebræis credendum: qui etiam *imbrem* à *pluvia* eò differre putant quòd *pluvia* sit levior. Alii aliter censent. Nam Ger. *Pluviam* ait *esse copiosiorem; & Imbrem, leviorem.* R. Mardochai libro Concordantiarum מטר *pluviam* explicat per גשם *imbrem*: si rectè, synonyma sunt. Ego imbibi מטר esse nomen generis, & גשם speciei nomen, ut יורה & מלקוש, & רביבים & רסיסים, de quibus suo loco. Videndus P. Chaldæus ad h. l. Vertit enim utrobique *pluvia post pluviam*, sub. *dicit. Imber pluviæ*, qui æstate decidit; *imber pluviarum*, qui hyeme in magna copia: ut non una pluvia esse videatur. ¶ *Roboris ejus*] Pronomen Ebræi redundare putant. *Pluviæ roboris*, i. vehementes. Et *imber pluviarum*, q. ex multis pluviis constans, imber vehementior, omnia prosternens. Potest retineri pronomen, ut dicat *imbri suo vehementissimo*: & *pluviarum*, ut non una pluvia, sed instar multarum esse videatur.

7. *In manum*] *In manu*, i. in loco certo; putà domi, aut alibi, ubi à pluvia tuti sint. Quocirca *pluvia* סגריר dicitur, quòd conclusos domi teneat homines, qui propter eam exire non audent. *Manus* autem pro *loco* sumitur Jes. 10. 5. Sanè R. D. בידם ibi interpretatur במקומם *in loco suo*, h. e. in terra Israel. Sic Nu. 2. 17. Quibus addi posset hic locus, nisi codex Ebræus haberet, *In manu omnium hominum.* Quid si, *Manum omnis hominis obsignat*, nè videlicet possint exire ad opus? aut ruri, *ut cognoscant homines operis sui*, i. operarios suos? Sensus non inelegans. *In manu omnium hominum* valet etiam *in manum omnes homines*, ut sit casus pro casu: qualia sunt,

De fructu oris viri, i. vir, *comedit bonum* : & alia. ¶ *Obsignat*] Reclusos & quasi obsignatos tenet. ¶ *Ut sciant*] Vel potiùs *cognoscant*. Debuisset dicere *nè cognoscant*. Sed aliquid subaudiunt, videlicet, *exire possint ut cognoscant*. Durum hoc in oculis meis. An est לדעת pro מלדעת? Quæramus simile. ¶ *Viros operis sui*] *Operarios suos*.

8. *Fera*] חיה potiùs *fera* quàm *bestia*, quæ potiùs בהמה dicitur: quanquam hoc strictiùs accipitur, pro *jumento*. Dicta autem חיה à *vivacitate* : nam eadem vox *vitam* denotat. ¶ *Latibulum suum*] *In latibulum suum*, quod hîc ארב dicitur ab *insidiando*. Nam ibi est tanquam in insidiis, & indè insidiatur bestiis. Lxx θηρία. Lex. vet. θηρίον, *bestia, fera*. θηριώδης, *belluus, efferus*. ¶ *In lustris suis*] *In habitaculis suis*. Habitacula ferarum nihil aliud sunt quàm lustra. Hieron. *in antro suo*. מעון *habitaculum*. ¶ *Moratur*] *Habitat*, i. manet. Sic, *In domo non habitant pedes ejus*, diu manent. Hieron. *morabitur* : quod mihi non displicet. Sic alibi, *Habitet super eum diem nubes*. Num. 9. 17. *in loco ubi habitabat nubes*, & v. 18. *Omni tempore quo habitabat nubes supra tabernaculum*. Vide quoque Job 3. 5. Hinc שכינה *Divinitas* : fortè quoniam *habitavit in nobis* corporaliter per Christum Mediatorem, *in quo omnis Divinitas σωματικῶς resedit*.

9. *A penetrali*] Ab Austro; ut suprà 9. 9. *qui facit penetralia Austri*, quo nomine stellas intelligit quæ sunt in Austro versùs Polum alterum. Quidam *ab intima nube*, ab interiore parte nubis. חדר *Cubiculum interius, Penetrale, Interior pars domûs, Omne quod in intimis partibus est*. Aliquando adjectivum est. Tacitus, *penetralis Germania*, i. interior. Virgilius *penetrali in sede*, i. intima. ¶ *Turbo*] Vel *tempestas* : ità Hieron. Lxx Ἐκ ταμιείων ἐπέρχονται ὀδύναι, *De promptuariis superveniunt dolores*. Aug. *Supervenit tempestas*, Aq. συσσεισμοὶ *concussiones, terræmotus*. Tharg. *A cœnaculo superiori venit* ויעא *tempestas*, terræmotus. *Cœnaculum* autem dicit אידרון, quod & *cubiculum* reddunt & *conclave*. Cur non etiam *penetrale*? Affinitatem habet cum Græco ἀνδρών. ¶ *A Septentrionibus*] ממזרים. Lxx ἀπὸ δὲ ἀκρωτηρίων ψῦχος *ab extremis partibus frigus*. Aq. καὶ ἀπὸ Μαζούρ *& à Mazur*. A Μαζούρ est Μαζουρώθ, quo significari putant XII signa Zodiaca. Vide Cadmum. Ebraicè מזרות, quod idem esse putant cum מזלות, Lamed in Res mutatâ. Adi sis ad Rom. ed. 4 Reg. 23. 5. Theodoretus Μαζούρ interpretatur ἑωσφόρον *Luciferum* : quàm rectè, viderit. Tharg. *è fenestra Septentrionum*, si modò *Mazarim* sunt *Septentriones*. *Fenestram* verò vocat כוא, quæ vox etiam *caminum* notat : unde Flandricum cave pro καπνοδοχεῖον. Nunc ad rem. מזרים pro *plaga Septentrionali* quosdam accipere notat Abenezra : nam certè ab ea plaga *frigus venit*. Idem tamen mavult ut sint כוכבים *sidera*, sive *stellæ*. Nam & alibi legimus, *Qui educit* מזרות *stellas in tempore suo*. Mercerus quoque opinatur certum sideris genus esse contrarium ei quod *ab Austro*, sive *penetrali*. Quidam hoc nomen à זרה *dispergo* deducunt, ut sign. *Septentriones*, aut *sidera illius plagæ*, quòd indè nubes dispergantur. Vide Abenezram.

10. *A flatu Dei dabit gelu*] *Glaciem*. Sensus, *Deus dabit gelu flatu suo*. Simile, *De fructu oris viri comedet bonum*, pro, *Vir comedet bonum de fructu oris sui*. Sic Lxx Ἀπὸ πνοῆς ἰσχυροῦ δώσει πάγος, *A spiratione Fortis dabit gelu. Fortis*, i. Dei. Aut *dabit*, h. e. *dabitur*. Aug. *A spiritu Dei dabitur glacies*. Tharg. *A sermone Dei dabitur gelu. Sermo Dei* est ipse Deus. Quidam, *A spiraculo Dei*, quo nomine quidam Voluntatem Dei significari putant, ut Santes, qui vertit, *Pro voluntate Dei dat gelu*. Sed malo de Vento exponere quem Deus immittit, à quo glacies. De Voluntate accipiunt suprà 4. 9. *à flatu Dei pereunt*. ¶ *Latitudinem aquæ in arctum*] Sub. dat, i. constringit, & in arctum cogit. Vel, *latitudo aquæ in arcto est*. מוצק propriè *arctatio* à צוק. Alii à יצק *fundo* : ut dicat, *Aqua lata in fusione est*, i. funditur rursum in imbres commutata. *Latitudo aquæ*, ut *viriditas herbæ*, pro *aqua lata, herba viridis*.

11. *In rigatione*] Vel *irrigatione*. רי *irrigatio* à רוה, ut *adustio* à כוה, ut apud Jesaiam כי תחת יופי *adustio pro pulcritudine*. Est qui ברי à ברה *eligo* deducit, quod vicinam significationem habet cum בר, ut sensus sit *Etiam in puritate* (vel *serenitate*) *fatigat nubem*. Sed hoc mihi coactum videtur. Hieron. *Frumentum desiderat nubes*. Legit בר, quod tamen magìs sonat *triticum*. Lxx καὶ ἐκλεκτὸν καταπλάσσει νεφέλη, *& electum format nubes*. In aliis codd. est καταπλήσσει vel καταπλήττει *obstupefacit*. Græci interpretantur, *Obstupefaciunt hæc miracula electum & intelligentem hominem*. Sym. Ἀλλὰ καὶ καρπῷ ἐπιβρίσει νεφέλη, *Sed & fructui incumbet nubes*. Quare illud καταπλάσσει, quam lectionem & Olymp. notavit, dictum est, inquit editor Romanensis, pro ἐπισκιάζει *obumbrat*. Nomine autem τοῦ ἐκλεκτοῦ significatur *fructus*. *Nubes igitur fructui ἐπιβρίσει*, i. ἐπιλεύσονται καὶ ἐπιχυθήσεται, *superveniet, superfundetur*. Thargum hîc habet בברי רותא *in puritate*. ¶ *Nubem*] עב propriè *densa nubes*. ¶ *Dispergit*, &c.] i. Nubem quâ dispersâ & discussâ lux Dei & serenitas exoritur. Hieron. *spargit nubes lumen suum*. Lxx διασκορπιεῖ νέφος φῶς αὐτοῦ, *disperget nubes lucem ejus*. Tharg. *disperget nubes pluviam ejus*. Thalmudici, *disperget lucem pluviæ suæ*. Suprà etiam *lucem*, i. אור, de *pluvia* usurpari diximus. Nec aliter Jurisprudentes Ebræi accipiunt cùm in hoc ipso capite tum in superiori. ¶ *Nubem lucis suæ*] Ità vertimus quia ענן hîc ponitur in regimine. *Dei lucem* appellat quia nube discussâ serenitatem inducit Deus : est enim autor & imbrium & sereni temporis.

12. *Ipsa*] Nubes. ¶ *Per circuitus vertitur*] Vel *convertit se*. In aere circumvolvitur huc illuc per gyrum Dei nutu ac solertiâ. Hieron. *Quæ lustrant per circuitum, quocunque eas voluntas gubernantis duxerit*. Lxx Καὶ αὐτὸς κυκλώματα διαστρέψει, quod ad Deum referendum : nam νέφος generis neutri est. Aug. *& ipsa per circuitum vertitur*, videlicet *nubes*. Sed vide sis Rom. ed. ¶ *Solertiis ejus*] Solerti ejus providentiâ & gubernatione, quâ cuncta dirigit & gubernat. Senes vocabulum Ebraicum retinuerunt, fortè quòd illud non intelligerent : nam verterunt ἐν θεεβουλαθώ, בתחבולת, ἐν θαβουλαθώ, vel certè θεεβουλαθώ. Hinc apparet corruptam omnia esse in libris illis. Aug. *in gubernaculis ad operandum omnia quæ mandaverit eis*. Schol. *Alia exemplaria sic habent*, Ἐν τοῖς κατωτάτω θεὶς ἔργα αὐτοῦ, *In infimis ponens opera sua*, i. *propter nos, qui sumus super terram, hæc faciens*. Thargum hîc habet, *sapientia ejus*. תחבולת propriè *rei nauticæ peritia*, quæ in tractandis funibus potissimùm consistit; unde nominis appellatio: siquidem חבל *funis*, & חבלים *nautæ*, & רב החבל *navarchus*. Usus fuit Salomo Prov. 1. ubi Senes κυβέρνησιν reddunt : ut mirum sit cur hîc non ità reddiderint, siquidem intellexerunt. ¶ *Ad faciendum ea*] *Ut faciant ea*. לפעלם Gerundium est in Kal. Potest etiam esse nomen, *ad opus eorum*. ¶ *Super faciem*] *Orbis faciem* vocat superficiem ejus. Sic *facies terræ, cœli, maris*, &c. Virgilius dixit *vultum maris placidi*. Sanè superficiem rei cujuscunque autores Ebræi *faciem* vocant. ¶ *Orbis*] *Habitati*, quem οἰκουμένην Græci vocitant. *Orbem habitabilem* non malè appelles. ¶ *In terra*] ארצה pro לארץ, בארץ, notavi aliâs. Communiter & usitatè sign. *in terram*. Sic השמימה *in cœlum*.

13. *Si*] In his locis *si* valet *sive*, ut quandoque apud autores Latinos. ¶ *Ad virgam*] *Ad castigationem*. Nam pater filium virgâ castigat. Sic alibi, *Virga sapientiam conciliat*, i. castigatio. Mich. 6. 9. *Audite virgam*, i. pœnam vobis infligendam. Job 9. *virgam suam*, τὴν ῥάβδον. Th. *plagam suam*. *Ad virgam* ergò, i. ad castigandos homines propter peccata sua. Hieron. *Sive in una tribu, sive in terra sua*. Nam שבט etiam *Tribus*. Lxx Ἐὰν τε εἰς παιδείαν, למוסר, *sive in disciplinam*. Id Græci enarrant, *Sive ad correctionem peccatoris hæc fiant, sive ad fertilitatem terræ*. Aug. *sive in tribu, sive in terra sua*. Tharg. *Si pluvia ultionis in maribus & in desertis. Pluviam ultionis* appellat quæ ad pœnam immittitur. ¶ *Si pro terra sua*] Vel *ob terram suam*. Vult dicere, *ad fœcundandum*

dandum eam, sive *ad fertilitatem ejus*. Pronomen autem *sua* alii ad *nubem* referunt; ut dicat, *pro terra in qua genita fuit*: alii, quod malo, ad *Deum*; ut *terra Dei* sit quam Deus favore suo prosequitur, vel potiùs quia *Dei est terra & omnis plenitudo ejus*. Peculiariter autem *terra Dei* vocatur Terra sancta, in qua Dei cultus exercetur. Sic *agrorum meorum* שדי, quod alii reddunt *agrorum* simpliciter. ¶ *Si ad benignitatem*] Sive *ob benignitatem* seu *beneficentiam*; ut benignè fiat terræ citra necessitatem, ut cùm pluvia descendit in summo æstu ad aerem refrigerandum. Dixi *si* hoc loco idem valere quod *sive*. Sic in Latio. Plautus Rudente, *Si aurum, si argentum*. Dicunt etiam *Si, sive*. Ennius, *si vivimus, sive morimur*. Lucilius, *si irati seu cui propitii sunt Dii*. In formula precum quæ apud A. Gellium, *Si Deo, si Deæ*. Vide Plautum Taubmanni 1848. 2. ¶ *Suppeditat eam*] Vel *subministrat eam*. Ad verb. *invenire facit eam*. Idem verbum in illo, *Argentum* (sive *Pecunia*) *suppeditat omnia*, i. invenire aut exsistere facit. Santes h. l. *exsistere facit pluviam*. Hieron. *sive in quocunque loco misericordiæ suæ eas jusserit inveniri*. Vide Thargum.

14. *Auribus percipe*] Ἐνωτίζου *ausculta*. ¶ *Sta*] Στῆθι, i. tace, sile: ut suprà 30. 20. Sic suprà 32. 16. *Steterunt, & non sunt locuti*: ubi Chaldæus interpres שתקו *siluerunt*. Sic acceperim libenter Sirach. 6. 36. *In multitudine seniorum stato*, i. sileto. Nam inter senes, quibus ætas sapientiam conciliat, non est loquendum. Aut, *noli sedere, sed sta*: nam seniores sedebant, juvenes stabant. Mercerus, *subsiste tacitus*: firmat expositionem meam, si quis alius. ¶ *Intellige*] *Considera*. Lxx νουθετούμενος *commonitus*. Sic ed. Rom. In Commentariis Græcis & aliis ed. est νουθετοῦ, & apud Aug. *commonere*. Olymp. *hoc est, repone in mente quæ dicta sunt, & cogita potentiam Dei, quanta sit*. Aq. Th. Sym. κατανόησον, σύνες, ἐνθυμήθητι, *considera, intellige, in mente habe*. ¶ *Mirabilia Dei*] *Admiranda Dei facta*, vel *opera*.

15. *Cùm disponeret Deus de illis*] Admirandis. Vel, *cùm poneret Deus eas*, nubes videlicet, & *poneret*, h. e. in cœlo collocaret. Pronomen in עליהם masc. est, ideo non potest referri ad נפלאת nisi per Enallagen generum: meliùs ergò ad *nubes* refertur. ¶ *Lucem nubis*] Lucem quæ oritur discussâ nube. Suprà *nubem lucis suæ*, quod eòdem redit. Nam ut lux, ità nubes Dei est, quoniam eam dispellit, & serenitatem inducit. *De illis* V. interpres ad *pluvias* refert. Vide si placet. Lxx Οἴδαμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔθετο ἔργα αὐτοῦ, &c. *Scimus quia posuit Deus opera sua*, &c. Sym. Ἆρα γνώσῃ πότε ἔταξεν ὁ Θεὸς περὶ αὐτῶν; *Numquid nosces quando constituit Deus de ipsis?* Tharg. ut alibi hoc libro, ità hîc quoque per *lucem* Pluviam intelligit: nam sic interpretatur, *Nostine, cùm poneret Deus decretum de illis, & splendere faceret nubes pluviæ suæ?* Pluviæ autor Deus; ideo *pluvia Dei* vocatur: & *nubes pluviæ* est pluvia quam nubes effundunt, juxta illud Sapientis, *Si plenæ fuerint nubes, effundunt pluviam*. Hoc dicit quia nubes aliquæ steriles sunt: unde proverbiale, *Nubes absque pluvia*.

16. *Libramenta*] Sequor hîc Mercerum, qui מפלשי deducit à פלש, quod idem esse ait cum פלס *libro*, unde *libramenta* sive *librationes* interpretatur, quando in aere appensæ veluti librantur à DOMINO. ¶ *Nubis*] *nubium*. ¶ *Admiranda*] *Miracula, mirabilia facta*, quæ hîc מפלאות vocantur, & suprà נפלאות. ¶ *Integri scientiis*] i. Dei, qui perfectus & integer est in omni scientia: vel *integri sententiis*, ut suprà 36. 4. Nam דעים à דע idem quod דעות à דעה *sententia*. Verbum è verbo, *integri scientiarum*: ut *Integer vitæ*.

17. *Quòd vestes*, &c.] An nescis vestes tuas calidas reddi cùm Deus tranquillam reddit terram à ventis Meridionalibus? Nam in æstu, ubi ventus non refrigerat aerem, ibi calidissimus est, & vestimenta calefacit, imò ipsum hominem. ¶ *A Meridie*] *Ab Austro*, h.e. à ventis Australibus, vel *propter Austrum*. Nam ventus iste calidus est in his locis, & glaciem dissolvit: quod de Orientali sive Euro proditum ab Ebræis. Hunc sensum expressit Hieronymus referens, *Nonne vestimenta tua calida sunt, cùm perflata fuerit terra Austro?* Lxx Σοῦ δὲ ἡ στολὴ θερμή, ἡσυχάζεται δὲ ἐπὶ τῆς γῆς, *Tua verò stola est calida, quiescit verò in terra*. Augustinus pro *calida* posuit *valida*. Cæterùm in Comment. Græcis & in aliis cod. ※ Lxx additum ἀπὸ νότου *ab Austro*, quod etiam legitur apud Aug. Tharg. *Quòd indumenta tua sint calida quando tranquillat terram ab Austro*.

18. *Diduces*] *Distendes, expandes*. Ab hoc verbo est רקיע q. *expansum* dicas, quod Senes interpretantur στερέωμα *firmamentum*, & hîc reddunt στερεώσεις *firmabis*. Sunt qui nomen esse putant, quod interpretantur *firmationes* à sing. στερέωσις *firmatio*. Scholion, *Aquila pro his reddidit*, αὐτὸς ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν εἰς τροπάς, *Ipse firmavit cœlum in conversiones. Et mox*, ἰσχυροὶ ὡς ὅρασις συγχύσεως, *Validæ velut aspectus fusionis, ut sententia sit, Ipse ab Antiquo firmamentum fecit validum & firmum ex fluxili & fusili natura aquarum. Suntque cum eo congelationes & quasi κρυσταλλώσεις, mutationes in crystallum: attamen aspectus ejus est sicut aspectus fusionis, i. aqueæ & fusæ substantiæ*. Quædam hîc omissa, quæ invenies in ed. Rom. Latina, unde hæc descripsimus. ¶ *Cum eo*] Cum Deo. ¶ *Cœlos*] Quid si *expandes cum eo* (sub. *expansum*. In verbo inclusum verbale, ut aliàs) *ad nubes?* Nam est לשחקים in fonte, quæ vox *nubes* denotat, & ipsum *aerem qui supra nubes*, quem *athera* vocant. ¶ *Fortes*] *Solidos*. Doctè Hieron. *qui solidissimi quasi ære fusi sint*. ¶ *Quasi speculum fusum*] Aut *fusile*. ראי *speculum*, aut *aspectus*: unde in Lxx ἰσχυραὶ ὡς ὅρασις ἐπιχύσεως, *robusta ut visio effusionis*. Aug. *qui æqualiter ad videndum fusi sunt*. Tharg. *fortes, quorum aspectus est sicut speculare purum*. Nam in libris Beth pro Coph אספקלריא σπεκλάριον. Quidam *visionem*, alii *speculum* interpretantur. Sic dicunt *Mosen prophetias suas vidisse in speculari lucido, reliquos autem Prophetas in speculari non lucido*. Videndus Gerundensis Gen. 16. & 18. *Speculariorum* meminit Seneca lib. 14. epist. 91. *Quædam nostrâ demum memoriâ prodiisse scimus, ut speculariorum usum perlucente testâ clarum transmittentium lumen*. Reperitur & ספקלר absque Aleph.

19. *Notum fac*] *Indica, Ostende*. ¶ *Ei*] Deo, si vis nos cum eo contendere. ¶ *Non instruemus*] Plenum est suprà 32. 14. *Non instruxit ad me verba*. Cum defectu legitur etiam Psal. 5. 4. *instruo*, sub. *precationem*. ¶ *Propter tenebras*] *Præ tenebris*, & rerum omnium ignorantia, in qua versamur, & quâ mentes nostræ laborant. *Tenebræ* aliæ Calamitatum, aliæ Errorum. De tenebris ignorantiæ & errorum capiendus locus ille Jesaiæ, *Populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam*; aut *lux affulsit ei*. De *luce* Veritatis loquitur.

20. *An narrabitur ei*] q. d. Minimè narrabitur. Nemo enim audebit ei referre quæ ego pro causa mea probaturus sum: tanta est ejus majestas & celsitudo. ¶ *Cùm loquar*] Cùm causam meam agam, méque defendam in judicio: hoc enim *loqui* significat: notavi aliás. Vide si lubet, & si vacas. ¶ *Si dicet*] Hîc *si*, ut passim, interrogat. *Et dicet ei* quæ locutus fuero, pro quo in Thargum *si loquetur*. ¶ *Vir*] Quispiam. Hieron. *Quis narrabit ei quæ loquor? etiam, si locutus fuerit homo, devorabitur*. ¶ *Certè*] כי *certè, sanè, utique*. ¶ *Absorbebitur*] Perdetur vir ille qui hoc ei referet, fulgore celsitudinis & majestatis ejus perstrictus. Sunt aliæ expositiones, quas nunc non commemoro. Propero enim ad finem.

21. *Viderunt*] Vel *vident*. ¶ *Lucem splendidam*] Vel *lumen lucidum*. Argumentum à minori. Si homines non possunt videre lumen Solis, cùm cœlum est à nubibus vento purgatum, quantò minùs Divinæ celsitudinis aspectum intueri poterunt? בהיר propriè *candidus*, unde בהרת *candens lepra*, & liber *Habbahir* sæpe citatus in Manahemo Ricinensi, liber vetus & Cabbalisticus. ¶ *Quæ in cœlis*] Propriè *in ætheribus*. שחק *æther* à tenui ejus substan-

substantia: nam שחק comminuo. Sign. etiam *mediam regionem aeris*, in qua nubes, unde pro *nubibus* accipitur. ¶ *Cùm ventus transit, & mundat eos*] Cœlos videlicet, qui à vento præsertim Aquilonari mundantur & purgantur, discussis nubibus, quæ Solem obscurare solent.

22. *Ab Aquilone*] *A vento Aquilonari*, qui serenus Judææ: unde Prov. 25. 23. *Ventus aquilonaris* מחולל *dissipat imbrem*. Alii tamen reddunt *parturit*, *gignit*, prorsus contrario sensu. Ex hoc loco meliùs redditur *dolore afficit*, *dissipat*. Plinius tamen 2. 47. scribit ventum *Aquilonem Africæ nubilum* esse. ¶ *Aurum*] *Aurum* vocat aerem serenum & purum quasi aurum. Et omnino quicquid in suo genere purum est *aurum* dicitur, i. זהב, ut Vinum & Oleum. Vide Zach. 4. 12. ubi exemplum de oleo puro ac nitido. Videndus R. D. in lib. Radicum, item Altare aureum 39. 2. & Jer. 51. ubi *aurum* est vitigeni liquoris latex purus putus ut aurum. Nam auro nihil purius. ¶ *In Deo*] על אלוה *super Deo*, h. e. in Deo; ut *super arbore*, in arbore. Alii *apud Deum*: alii *coram Deo*. Suprà בשחקים, Lxx ἐν παλαιώμασιν. Sic alibi לשחקים iidem εἰς παλαιώματα. Scholiastes hîc annotat, ἐξ ἀναριθμήτων χρόνων *à temporibus innumerabilibus*. Aug. *Sed utique colliquimur: omnibus autem non est visibile lumen quod refulget in nubibus: & spiritus transiit, & mundabit eas*. Item Lxx זהב *aurum* interpretantur νέφη χρυσαυγοῦντα *nubes aurei coloris*. ¶ *Tremenda*] *Terribilis*. Santes *propter Deum terribilem laude*. ¶ *Majestas*] הוד *celsitudo*, *majestas*; ut, ירום רום הודו, *extollatur celsitudo majestatis ejus*: de Regibus ità loquuntur. Qui *laudem* aut αἶνον interpretantur, ejus radicem ponunt ידה, unde הודה & תודה *laudatio*.

23. *Quem non invenimus*] Ad verb. *non invenimus eum*. Mutuatur lucem ex illo Job 11. 7. *An investigando Deum invenies? si usque ad perfectionem Omnipotentem invenies?* Nam inscrutabilis est & incomprehensibilis. *Invenitur* quidem cùm nobis præstò est, & propitium se declarat peccatoribus, ad pœnitentiam eos vocando; unde Jes. 55. 6. *Quærite Dominum dum inveniri potest*, h. e. interprete Jonathâ, dum adhuc in hac vita estis. Joseph Camius, *eâ re quâ invenire potest*, h. e. fide ac veritate. Abenezra, *Deus inveniri potest ubique & quovis tempore ante obsignata decreta*. Hæc est communis & recepta Judæorum opinio. Potest ergò inveniri. Quomodo igitur dicit *quem non invenimus?* Ejus potentiam, judicia, justitiam perfectè *non invenimus*, h. e. non assequimur. Quocirca Job dicit 23. 3. *Utinam scirem, & invenirem eum*. Licet etiam vertere, *Omnipotentem non inveniemus eum*, cum Pleonasmo Ebraico nusquam non obvio. Ità Sym. sed sine Pleonasmo, τὸν Ἱκανὸν οὐκ ἐξιχνιάσομεν, *Sufficientem*, i. Deum, *non invenimus*. Quidam, *Non invenimus alium qui sic robore præstet*, &c. ¶ *Magnus robore*] Vel *multus est robore*. שגיא *multus*, qui & סגיא: unde סגיא נהור *multus lumine*, i. cæcus, per Antiphrasin Gen. 46. 3. לעם סגי est in Thargum, ubi in fonte *in gentem magnam*. Sic רב *multus* & *magnus*. ¶ *Judicio*] *Magnus* aut *multus*. *Judicium* hic vocat jus & æquitatem. ¶ *Multâ justitiâ*] *Multus* aut *magnus copiâ justitiæ*. Aq. καὶ κρίσιν καὶ πλῆθος δικαιοσύνης οὐ κακώσει, & *judicium & multitudinem justitiæ non affliget*. *Judicium vexat* qui pervertit jus. *Multitudo justitiæ* pro *justitia multitudinis*, i. multa. Genus loquendi ut *viriditas herbæ* pro *herba viridis*. ¶ *Non affligit*] Non solet affligere quenquam temere & sine causa aut præter jus, licèt immensa ejus potentia sit. Quidam *non respondebit*, non exaudiet. Probarem si esset יַעֲנֶה in fonte. Nunc cùm sit יְעַנֶּה, non potest aliter reddi quàm *affligit*, *vexat*.

24. *Ideo*] Propter potentiam ejus. ¶ *Timent*] *Reverentur*. Propriè *veretur* Deum pius, *timet* superstitiosus. Hanc differentiam interpretes non observant. Nam passim *timere* usurpant pro *vereri*, & *timor Domini* eisdem nihil aliud est quàm *pietas*, θεοσέβεια, *religio*; unde homines *religiosi* dicuntur qui Deum verentur. ¶ *Viri*] *Homines*, οἱ ἄνθρωποι. ¶ *Non videt*] *Non contemnit*. Sic *despicio* sumitur per translationem. Sic alibi, *nè videte me*, i. despicite: & Prov. 25. 7. *quem viderunt oculi tui*: utrobique ראה in fonte. Videndus Kabvenaki. *Non contemnit*, i. maximi facit. Simile ut, *Non gaudet stulti pater*. Alii, *non videt*, non curat, non advertit ad eos, nec parcit, eò quòd sapientes sunt. Quin *ipse sapientes capit in eorum sapientia*. Non habet ergò rationem sapientum cùm punit, magìs quàm aliorum. Nam Deus, qui est sapientissimus, imò ipsa Sapientia, parvi facit sapientiam eorum. Quidam, *Non videbit eum omnis sapiens corde*, vel *non videbunt eum* (Deum) *omnes sapientes corde*; q. d. Nullus eorum ipsum videbit. Simile, *Justi sicut juvenis leo confidit*, i. quilibet justorum. ¶ *Sapientes corde*] Ad verb. *cordis*, quibus cor sapit. Cor autem sedes est sapientiæ. Sunt qui pectore non corde sapiunt, ut illi qui corde carent, i. sapientiâ. *Cor* enim Sapientiam sign. unde *vecordes*, & *excordes*, item *cordati*.

IDEM.

1. אַף לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי. Sym. καὶ ἐπὶ τούτων πτοηθήσεται καρδία μου, *& de his metu contrahitur cor meum*] Vel *expavescit*. Hieron. *Super hoc expavit cor meum*. Amos 3. 6. יחרדו. Lxx πτοηθήσεται. Hieron. *expavescet*.

2. וְהֶגֶה. A. καὶ φθογγὴ *& vox*] Vel *sonus*. Hieron. *& sonum de ore illius procedentem*.

4. גְאוֹנוֹ. A. ὑπεροχῆς αὐτοῦ, *præstantiæ suæ*] Vel *superlationis*, vel *celsitudinis*, vel *excellentiæ*, *suæ*. Hos. 5. 5. גאון. A. Th. ἀλαζονεία. Hieron. *arrogantia*. Lxx & Sym. ὕβρις. Alibi est ὑπερηφανία *superbia*, ut Amos 8. 7. Nam est verbum μέσον, i. *medium*. ¶ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי יִשָּׁמַע קוֹלוֹ Sym. καὶ οὐκ ἐξιχνιασθήσεται ἀκουσθέντος τοῦ ψόφου αὐτοῦ, *& non investigabitur cùm auditus fuerit sonus ejus*] *Strepitus*, *fragor*. Hieron. *cùm audita fuerit vox ejus*.

6. וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ. Sym. καὶ χειμὼν ὑετοῖς χειμάσει ὄμβρους ἰσχύος αὐτοῦ, *& hyems pluviis per tempestatem dimittet imbres roboris ejus*] Hieron. *& hyemis pluviis, & imbri fortitudinis suæ*. Lxx καὶ χειμὼν ὑετός, καὶ χειμὼν ὑετῶν, *& hyems pluvia, & hyems pluviarum*.

9. סוּפָה. A. συσσεισμοὶ *procellæ*] *Concussiones*: terræ motus. Suidas συσσεισμὸς exponit λαῖλαψ καὶ συστροφὴ ἀνέμων. Vox Ebræa sign. *turbinem*. Quo significatu Budæus adducit συσσεισμὸς ex 4 Reg. 2. ubi agitur de raptu Eliæ. ¶ וּמִמְּזָרִים. A. καὶ ἀπὸ Μαζουρ *& à Mazur*] Hieron. *ab Arcturo*. Santes *à ventis aquilonaribus qui dispergunt nubes*. Μαζουρ, Ebraicè מזר, unde מזרות, quæ & מזלות, & Græcè 4 Reg. 23. 5. Μαζουρώθ. Vide quæ notavimus ad illum locum.

10. מִנִּשְׁמַת אֵל יִתֶּן קָרַח. Sym. Ἀπὸ ἐμφυσήματος Θεοῦ δοθήσεται πάγος, *Ab insufflatione Dei dabitur gelu*] *A flatu Dei*, sive *Flante Deo*. ¶ *Gelu*] vel *glacies*. Nam *gelu* aliud nihil quàm glaciale frigus. Lxx δώσει πάγον. Nempe ὁ Θεός· quod bene interpretatur *δοθήσεται*. Hieron. *Flante Deo concrescit gelu*: doctè & eleganter.

11. אַף בְּרִי יַטְרִיחַ עָב. Sym. ἀλλὰ καὶ καρπῷ ἐμβριθεῖ ἐπιβρίσει νεφέλη, *sed & fructui magno cum pondere ingruet nubes*] *Fructui*, *fructibus*. Legit, ut apparet, פרי, h. e. Phe pro Beth. ¶ *Magno cum pondere ingruet*. Usus sum periphrasi. Potest etiam verti *degravat fructus*, aut *impressionem facit in fructum*. Santes, *Etiam propter irrigationem defatigabit nubem*. Arias vero ברי interpretatur *serenitas*, nempe cùm aer purus est, quod בר etiam denotat. Olymp. ἐπιβρίσει ἡ νεφέλη τῷ καρπῷ, τουτέστιν, ἐπιπλεύσεται, ἐπιχυθήσεται.

12. וְהוּא מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ. Sym. αὐτὸς κυκλόθεν ἀναστρέφεται, *ipse in orbem retro vertetur*. ¶ בתחבולתו לפעלם. Sym. ἐν τῇ κυβερνήσει αὐτοῦ εἰς τὸ ἐργάζεσθαι αὐτά, *in gubernatione ipsius, ad operandum ea*] *Ut ipsa operentur*.

14. הִתְבּוֹנֵן. A. Th. Sym. κατανόησον, σύνες, ἐνθυμήθητι, *considera*, *intellige*, *animo perpende*] Vel, *in mente habe*.

15. הֲתֵדַע

15. הֲתֵדַע בְּשׂוּם אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם. Sym. ἄρα γνώσῃ πότε ἔταξεν ὁ Θεὸς περὶ αὐτῶν; *Num igitur scis quando ordinaverit Deus de illis?*] Hieron. *Numquid scis quando præcepit Deus pluviis?* Santes, *Numquid nosti quando posuit Deus decretum super his?*

17. אֲשֶׁר בְּגָדֶיךָ חַמִּים. A. οὐχ ἱμάτιά σου θερμά; Hier. *Nónne vestimenta tua calida sunt?* Sym. ὁπότε ἱμάτιά σου θερμά, *quando vestimenta tua calida sunt.*

18. תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק. Sym. Αὐτὸς ἐστερέωσε τὸν οὐρανὸν εἰς ὕπτας, ἐνισχύουσαι ὡς ὅρασις συγχύσεως, *Ipse firmavit cœlum ad conversiones, quæ validæ sunt ut visio confusa*] *Firmavit* ἐστερέωσε. Hinc vetus interpretatio רקיע στερέωμα *firmamentum.* Psal. 136. 6 לרקע Lxx τῷ στερεώσαντι· alius πλήσαντι. Hodie transferunt הרקיע *extendit, expandit:* & רקיע *expansum.* ¶ *Validæ sunt* ad ὕπτας referendum. Aliter Hieron. nam vertit, *qui solidissimi quasi ære fusi sunt:* præcedit autem, *Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos.* ¶ *Ut visio confusa*] Non intelligo. Alii transtulerunt ex Ebræo *sicut speculum fusum.*

21. בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים. Sym. συννεφήσει τὸν ἀέρα, *coget aerem in nubes*] Hieron. *subitò aer cogetur in nubes.*

22. עַל אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד. Sym. περὶ δὲ Θεοῦ φοβερὸς αἶνος, *de Deo formidolosa laus.* Th. ἐπὶ τῷ Θεῷ μεγάλη ἡ δόξα, *in Deo magna est gloria*] *Formidolosa: terribilis, metuenda.* Hieron. *ad Deum formidolosa laudatio.* Santes, *propter Deum terribilem, gloriosum.* ¶ *Gloria:* כבוד. Tamen הוד ità reddunt Senes Psal. 21. 6. & alibi. Vide Hier. in Comment. Zach. 6.

23. שַׁדַּי לֹא מְצָאנֻהוּ. Sym. τὸν Ἱκανὸν οὐκ ἐξευρίσκομεν, *Deum non invenimus*] Deum sufficientem. Hieron. hoc vertit, *dignè eum invenire non possumus.* Nam ἱκανὸς *dignus.* Sig. etiam *potentem.*

GROTIUS.

7. Q*UI in manu omnium hominum signat?*] Rectiùs, *in manu omnes homines recludet*, i. imbre effuso (continuat enim præcedentem sermonem) ab omni ruris opere eos intercludet. ¶ *Ut noverint singuli opera sua*] Meliùs, *ut noverint omnes homines opus* (nempe rusticum) *esse ipsius:* i. in ipsius arbitrio ac potestate. Vide Psal. 128. 1.

8. *Ingredietur bestia latibulum, & in antro suo morabitur*] Psal. 104. 18.

9. *Ab interioribus egredietur tempestas*] *A penetralibus*, i. ab Austrino Polo, qui nobis inconspicuus. Confirmatur hæc interpretatio ex loco qui suprà 9. 9. Auster imbricitor Ennio, imbricus Plauto, imbrifer aliis. ¶ *Ab Arcturo frigus*] Ab Arcto puto scripsisse Interpretem: ea enim pars Austro directè opponitur. Ob varias interpretationes Græci quidam ipsam vocem Μαζὲρ, & infrà 38. 32. Μαζουρὼθ retinuere. *Arctos gelidas* etiam Poetæ vocant. Notat Aristoteles Meteor. l. 2. c. 4. plerosque ventos ab Arcto aut ab Austro flare.

11. *Frumentum desiderat nubes*] Ex Hebræo optimè vertas, *Etiam serenitas premit nubem*, nempe ut rorem emittat qui serenis noctibus manat. ¶ *Et nubes spargunt lumen suum*] Iridem faciunt lumine vario.

12. *Quæ lustrant per circuitum*] Huc illuc vagantur nubes. Hic ante מסבות deficit particula ב, ut sæpe. ¶ *Quocunque se voluntas gubernantis duxerit*] Rectiùs verti putem, *volvit se montibus suis.* Nam حبل Arabicè *mons* est. Habent autem nubes montium speciem.

13. *Sive in una tribu*] Sæpe enim pluit in urbe una, in altera satis vicina non pluit, Amos 4. 7. ¶ *Sive in terra sua*] *Terram Dei* vocat indivisam, quæ nulli adhuc hominum in proprietatem obvenit. Sic alibi *mare Dei* esse dicitur, comparatione factâ ad terram.

15. *Numquid scis quando præceperit Deus pluviis ut ostenderent lucem nubium ejus?*] i. Potésne tu prædicere quando futura sit Iris? Vide quæ suprà 11.

16. *Numquid nosti semitas nubium, magnas & perfectas scientias?*] Meliùs sic, *Nostine libramenta nubium, admiranda opera ejus qui perfectissimus est in scientiis?* In voce מפלשי est permutatio ש pro ם, frequens Hebræis & Arabibus.

18. *Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sint*] In voce quæ hic est לשחקים particula ל usum habet satis rarum pro את. Ipsa vox modò *aereas regiones*, modò *æthereas* sign. ut & שמים. Pro eo, *quasi ex ære fusa sint*, Chaldæus habet *quasi specularia*, è vitro scilicet. At quomodo his convenit חזקים *fortes?* Vir quidam pereruditus putabat scriptum fuisse חלקים, i. *leves.* Consulant libros veteres ii quibus copia est.

21. *At nunc non vident lucem, subitò aer cogetur in nubes, & purificabit eas*] Rectiùs sic, *En nunc non vident Solem splendentem in æthereis regionibus: subitò venit ventus qui eas junget*, nempe & Solem rursus conspici faciat. אור esse *Solem* diximus suprà 31. 25, 26. Illud בהיר est Arabicum بهر

22. *Ab Aquilone aurum veniet*] *Serenum*, nam βορέας αἰθρηγενέτης. ¶ *Et ad Deum formidolosa laudatio*] Sensus est, *& Deo illi venerando ob id laus.* Græci omnes non malè, ἐπὶ τούτοις μεγάλη ἡ δόξα καὶ τιμὴ τοῦ παντοκράτορος. Alius, ἐπὶ τῷ Θεῷ μεγάλῳ ἡ δόξα. Alius, περὶ τοῦ Θεοῦ φοβερὸς αἶνος.

23. *Dignè eum invenire non possumus*] Rectiùs. *Omnipotens est incomprehensibilis*, ἀκατάληπτος. ¶ *Magnus fortitudine & judicio & justitiâ, & enarrari non potest*] Hæc ultima rectiùs vertas, *& non respondebit*, i. nemini rationes reddet suarum actionum. Considera sequentia.

24. *Et non audebunt contemplari omnes qui sibi videntur esse sapientes*] Heb. *Minimè curat eos qui suâ opinione sapientes sunt.* Valde appositè ad sententiam Eliu.

CODURCUS.

1. SUperioris capitis ultima verba principio hujus adhærescunt, nec bene sunt divisa ab eo. Dixerat tonitrua signa esse irarum apud Superos. Pergit de tonitruis, & quàm terribilia sint suo sibi sensu significat, *Etiam trepidat cor meum, & suo loco excedit*] Quantum omne genus animantum tonitrua percellant & concutiant, vide Psal. 29. Verbum נתר in Cal tantùm hìc, in Piel suprà c. 6. sed in Hiphil aliquoties. Est *subsilire.* Hinc ductum existimo נתר *nitrum*, quòd igni impositum resiliat.

2. *Audite fremitum*] Tremulum & inæqualem tonitruorum sonitum notat, & fortasse usus voce modis aptâ רגז *roguez*, ubi crebritas modulorum suaviorem efficit cantionem, quod genus modulationis *chroma* appellatur. Vernaculè diceremus *fredons.* Nam & הגה מפיו יצא est *modulatio ore ejus emittitur.* הגה enim de voce canora dicitur: éstque *melos, epos, modulatio.* Unde Græcus vertit μελέτη ἐκ στόματος αὐτοῦ ἐξελεύσεται. Verbum הגה accipitur etiam pro *modulari* Psal. 115. 7. & Psal. 7. 17. Sed Esa. 31. Leonis & Leopardi obmurmurantis vox, ubi prædam corripuit, significatur per verbum הגה. כאשר האריה והכפיר יהגה על טרפו. Vernaculè, *comme le Lion & le Leopard grommele sur sa proye*, h. e. *Quemadmodum Leo & Leopardus raptâ prædâ obmurmurat.*

3. *Intendit illam quacunque cœlum patet*] Quidam ישרהו à ישר, alii à שור ducunt. Sunt qui à שרה per ש Smol, ut Græcus, qui vertit ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Sed sive à ישר sive à שור perinde est: verbum enim שור sig. *intendere*, ut capite superiori monuimus. *Alæ terræ* sunt fines ejus quàm latè patet. *Lucem* autem omnes interpretantur de coruscationibus, ídque perbene. Post fulgura sequuntur tonitrua, quæ metaphoricè *rugitus* appellat. Est enim שאג Leonum proprium.

4. *Nec tardatur effectus*] Heb. *nec retardat ea*, vel *eos*; scilicet *opera*, vel *effectus:* nam subaudiendum מעשיו: nempe ea quæ deinceps enumerantur, Grandinem, Imbres, Fulmina. Nominativus autem verbi *non retardat* est vel *nubes*, vel *tonitru*, quo audito continuò sequuntur illa pro Divino nutu & arbitrio. Omnia enim illa præstò sunt Deo, atque ejus dicto audientia. Quippe

6. *Nivem jubet esse in terra*, &c. נשם גשם] נשם מטר *nimbum* interpretamur. *Nimbus* autem sig. pluviam densatam & glomeratam & cum impetu cadentem, quam vernaculè dicimus *une horrée*. עוז ad *Deum* refero, *nimbum pluviarum potentia ejus*, nempe *Dei*.

7. Versus septimus, qui sequitur, elegantissimam continet Metaphoram, sed quæ nullius interpretum venit in mentem, Hebræorum, nostrorúmve. Ergò illustris locus, qui supinitate interpretum hactenus delituit, in lucem veniat. ¶ *In manu omnem hominem obsignavit*] Dixit nos non assequi quæ Deus præstat. Atque exorsus est de Nive déque Nimbis sermonem, cui plura attexturus de reliquis meteoris, comparat Deum patrifamilias, qui recenset familiam suam & servitia, antequam emittat domo, ut quisque operi incumbat. Meteora verò servis assimilat. Sic etiam Davidi appellantur Psal. 104. *Qui facis nuncios tuos spiritus, & flammam urentem*. Dicitur itaque Deus *obsignare* singula meteora tanquam operarios suos *in manu*, ut eos cognoscat. Quo dicto ritus Orientalium tangitur. Consuetum enim & familiare fuit apud Orientales, dominos signum applicare operariis suis in manu dextra, ut eos recognoscerent. Fronti etiam servorum inustæ notæ, nec tantùm fugitivorum. Non enim fugitivum innuere videtur Cicero 2. Offic. ubi servos *compunctos & stigmatias stipatores Alexandri Pheræi* commeminit, quibus plus fidei habebat quàm uxori. Plato quidem initio libri noni De legibus pœnam adversùs sacrilegos sanciens ait, *Si quis servus peregrinúsve in sacrilegio deprehendatur, crimine in vultum & manus signato, flagris cæsus pro Judicis arbitrio, nudus finibus pellatur*, ἐν τῷ προσώπῳ καὶ χερσὶ γραφεὶς τὴν συμφοράν. Hæc quidem inscriptio manuum vultûsque infamis est, & criminis index: Sed videtur aliunde fluere, nempe ex illo more signandorum servitiorum quem in Oriente pervulgatum fuisse non inanibus conjecturis sed certâ autoritate inducti existimamus. Hesychius duobus locis, in quibus Babyloniorum meminit, quod nomen comœdiæ Aristophanis fuit, monet Babyloniis servis ora compuncta fuisse, in vocibus Ἰστριανὰ, & Σαμίων δῆμος, *Appellavit*, inquit, *ora servorum Babyloniorum* Istriana, *quòd compuncta essent quemadmodum accolarum Istri*. Eadémque Babylonia servitia indigitavit Σαμίων δῆμον *Samium populum*, qui πολυγράμματος vulgò dictus. Meminit & Plinius *Mossynorum*, qui *notis signabant corpora*, Nat. hist. l. 6. c. 4. Sed & *tyronum & eorum qui militiæ nomen dederant brachiis & manibus notas inustas* Aetius scriptum reliquit, στίγματα καλοῦσι τὰ ἐπὶ προσώπῳ ἢ ἄλλῳ τινὸς μέρους τοῦ σώματος ἐπιγραφόμενα οἷα τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς χερσί. Vegetius l. 1. c. 8. *Sed non statim punctis signorum scribendus est tyro delectus*. Et l. 2. c. 5. *Nam victuris in cute punctis milites scripti, & matriculis inserti jurare solent*. Unde Chrysostomus hom. 3. extremâ in 2. ad Corinth. in illud σφραγισάμενος ἡμᾶς πνεύματι ἁγίῳ, inquit, Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγὶς οὕτω καὶ τοῖς πιστοῖς πνεῦμα ἐπιτίθεται, κἂν λειποτακτήσῃς κατάδηλος γίνῃ πᾶσι. Idem & fabricensibus fiebat. Imperatores Arcadius & Honorius Codice de fabricensibus leg. 3. *Stigmata, h. e. nota publica, fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, ut hoc saltem modo possint latitantes agnosci*. Imperator Zeno l. Decernimus Cod. de aquæ ductib. l. 11. *Aquarios hydrophylacas singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostræ signari decernimus*. Strabo refert lib. 7. *Iapodas* κατεστιγμένους ὁμοίως τοῖς ἄλλοις Ἰλλυριοῖς καὶ Θρᾳξί, *compunctos esse Illyricorum & Thracum more*. Eustat. in Hom. Odyss. lib. ult. dicit *quasdam feminas Thraces commentas fuisse ex illarum notarum varietate per totum corpus conciliare sibi ornatum, ut ità confunderent probrosa stigmata quæ sibi inusta fuerant*. Sed mos ille priscus compungendorum militum etiamnum obtinet in ordine Equitum Hierosolymitanorum, qui dicuntur S. Sepulcri Hierosolymitani, qui stigmate Crucem inustam in brachio dextro habent. Quod signum cùm videremus in ejusmodi Equite, sciscitantibus ab illo stigmatis ejusce inurendi rationem, tunc primùm innotuit nobis quid esset & unde dictum *compungi*. Nam primùm exaratas penicillo notas literásve in brachio vel qualibet alia corporis parte, tribus deinde aciculis junctis & compactis, in acetum atramentúmve causticum tinctis, compungunt ordine totum literarum ductum, ut sanguis compunctione erumpens & pharmaco ustus liventes notas intercutes præstet, quæ nullo pacto obliterari valeant. Sic inurebatur olim compunctione notum fugitivorum epigramma. Ad illum morem signandorum in brachio vel manu cùm servorum tum militum adludit Esaias cap. 44. וזה יכתב ידו ליי *Ille manui suæ inuret hoc epigramma*, DOMINO SACRUM. Quod Græcus Interpres optimè expressit, ἕτερος ἐπιγράψει χειρὶ αὐτοῦ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι. Nam illud ליהוה *Ladonai* est epigraphe, σφραγὶς, qualis illa קדש ליהוה *Codesch ladonai*, DOMINO SACRUM. *Scribet in manu sua*, DEI SUM, *ut novo tyrocinio servitutis Christi se militem glorietur*, inquit Hieronymus in illum locum. Illum etiam morem respexisse Spiritum S. Ezech. 9. & Apoc. 7. Simile vero est, ubi per Angelum *servi Dei signati in frontibus suis fuisse* dicuntur; atque Apoc. 13. ubi *Bestia signum in dextera vel in fronte omnem hominem gestasse* legimus. Eódem adlusisse S. Apostolum existimamus 2 Tim. 2. *Fundamentum Dei firmum manet, habens* τὴν σφραγῖδα ταύτην, *Novit Deus qui sui sunt: &, Recedat ab omni iniquitate qui Christi nomen præ se fert*. Ubi inscriptionem servorum videtur tangere Apostolus, cujus vice insignitos hoc gemino elogio electos Dei, *Novit Deus*, &c. *Recedat*, &c. quo quasi signaculo à reliquis dignoscantur. Eódem etiam referendum quando *se stigmata Christi gestare in corpore suo* gloriatur, *nequis illi porrò negotium facesseret*, in fine Epist. ad Galatas. Revocemus nos. Deus recenset omnia meteora quasi paterfamilias universam familiam, atque unumquodque meteororum signavit in manu sua antequam illud emittat foràs, ut incumbat instar mercenarii vel operarii mandato operi. Omnes illi viri Dei parati sunt & accincti, ut dilucescente die aggrediantur opus suum: quod verbis illis significatur,

8. *Recipiunt se feræ*] Quæ ex Psal. 104. lucem mutuantur, in quo initium diei sic describitur, *Et repetunt feræ lustra sua: Egreditur autem homo ad opus suum*. Sequitur ministrorum Dei, i. meteororum, nomenclatura, *Procella*, *Frigus ab Aquilonibus*, *Glacies*, *Nubes roscida*, *Iris*, *Nimbus*: In quibus nominandis Elihu naturalis scientiæ non rudem se prodit. Scitè enim scientérque dictum, *Ab Australi plaga procella oritur, & frigus ab Aquilonibus*. Ab illis enim plagis venti oriuntur maximè. Atque ejusce rei rationem tradit Aristoteles Meteorolog. 2. *Quòd Sol ab uno Polo ad alium non feratur, sed ab Oriente in Occasum jugiter: unde cùm sese recipiant ad utrumque latus* ἀναθυμιάσεις, καπνοὶ, ἀτμίδες, *necesse est illinc ventos flare ubi copiosissima ventorum materia*. Est autem Auster magìs procellosus quàm Aquilo, ut ibidem docet Aristoteles. Ergò rectè Elihu *ab Austro procellam oriri* dixit. Vidimus suprà cap. 9. חדר *heder* esse *Austrum* vel *plagam Australem*: Ubi tamen non solùm חדר exstat, sed compositum cum nomine תימן *theman*, חדרי תימן. In eo significatu non alibi occurrit. מזרים tantùm hîc exstat. Ratio veriloquii indicat esse *ventos*, qualitas verò *Aquilonares* arguit. Non est confundendum inter מזרים & מזרות quod capite seq. occurrit, ut illîc adnotabimus: sunt enim planè diversa. Nomen קרה, quod *frigus* est, ut קר *cor*, à verbo Chaldaico קרר *frigescere* apud RR. frequenti, sed quod Hebraicè non exstat. Vidimus suprà epithetum aquarum apud Jeremiam, מים קרים.

10. Frigus sequitur *Glacies*, quâ concrescunt arctantúrque effusæ & luxuriantes aquæ inter Autumnum & Brumam. Vulg. Latina repugnat ex diametro veræ sententiæ. Ad verb. Hebraica sonant, *& latitudo aquarum in arctum*, sub. *stringitur*; Latina V. verò, *& rursum latissimè funduntur aquæ*.

11. Qui sequitur versus undecimus continet totam Iridis rationem, tam claram intelligenti quàm illustre in nubibus sacramentum est federis cum Noacho & universo genere animantum pacti à Domino post Diluvium. Sed locum

locum nobilem obscurarunt & dehonestarunt quotquot videre licuit interpretes, qui vel verba malè sunt interpretati, vel sensum non assecuti, quamvis verba intellexerint. Ab. Ezra, R. Levi, Thargum, Græcus interpres בְּרִי interpretantur quasi à בָּרָה juxta formam בְּכִי מְרִי. Atque intelligunt per בְּרִי *tempus sudum*, *puritatem & serenitatem aeris*. Latina V. interpretatur *frumentum*. Alii in בְּרִי agnoscunt ב servile, & nomen רִי esse à רָוָה *ravah*, & significare *irrorationem*: quæ germana est interpretatio; quanquam rejicit illam Ab. Ezra. Nec tamen isti sensum totius loci viderunt. Ergò בְּרִי est *in ipsa irroratione*, vel *inter irrorandum*. Verbum יַטְרִיחַ tantùm hîc exstat. Et derivatur à nomine טֹרַח, quod bis reperitur, Deut. 1. & Esa. 1. & fig. *grave pondus*, *onus*. Ergò hîc יַטְרִיחַ est *premit*, *cogit*. Metaphora petita ab iis quorum succus exprimitur vel prelo vel alio quovis imposito gravi pondere. Quare sic illa interpretamur, *Deus immisso vento, dum nubes effundit rorem*, *premit illam magis. Nubes autem coacta vento in ipsa irroratione spargit lucem ipsius*, nempe *Dei*, excipiendo scilicet radios Solares in ipsa irroratione, cùm premitur vento reflectit illos, formátque Iridem. Quæ propriè est reflexio radiorum Solis vel Lunæ in nube roscida, sive in rore denso, pendulo & in aerem sublato, quæ certò apparet, quando compulsa nubes in alteram horizontis partem fundit pluviam, ex altera verò per aerem sudum & purum Sol radiat. Nominativus verbi יָפִיץ est עָנָן. Hîc maximo verborum compendio Iridis causas & naturam significavit Elihu. Pergit de Nube disserere, & de significatione Iridis.

12. *Illa*, inquit, nempe nubes, *circulari rotatione*] In voce מְסִבּוֹת subintelligendum præpositivum ב, בִּמְסִבּוֹת. In hoc casu hic tantùm occurrit, & fig. *volutationes*, *conversiones*. תַּחְבּוּלוֹת aliquoties occurrit; sign. *machinas*. Hæc autem verba, *Illa circulari rotatione conversa per ejus machinas*, conferenda sunt cum illis c. 38. extremi verbis, *Quis cados cœlorum disposuit?* Metaphorica enim sunt, & petita ab organis & machinis quæ ad hauriendam aquam comparantur, qualia sunt Tympanum, Cochlea, Ctesibium, quorum descriptio exstat apud Vitruvium lib. 10. Deus igitur elevat, volvit, torquet, ut vult, nubes suis machinis. Sunt autem imbrium varii effectus: quod etiam Iris significat. Nam Deus in nube posuit illam signum Diluvii præteriti & gratiæ promissæ in posterum. Unde appositè de Pluviarum effectibus agit. Deus enim illis utitur.

13. *Vel ad flagellum*, (V. Latina vertit שֵׁבֶט *tribum*) *vel ad irrigandam terram suam*] Est autem *terra Dei* dicta non in universum, meâ quidem sententiâ, sed ea terra cui Deus favet, quam Deus amat, etsi totus orbis Domini est. ¶ *Sive ad gratiam*] Scilicet ut benedictionis & gratiæ suæ mortalibus copiam faciat. Jam verò hortatur Jobum ut sedulò attendat ad illa quæ interrogaturus est.

14. *Nostine quando in illa ponat Deus?*] Posset illud referri ad Pluvias, vel ad Fulmina, sed malo subintelligere signum קֶשֶׁת אוֹת הַבְּרִיתוֹ *arcum sui federis*. Nam ἐξηγητικῶς additum est,

15. *Et splendescere faciat lucem nubis suæ*] Quæ magis propriè referuntur ad Arcum cœlestem quàm ad Coruscationes & Fulmina. Causæ enim Iridis in nube non sunt cuilibet perviæ, quæ ex Optica partim, partim è Physica petendæ, ut notat Aristoteles Posteriorum Analyt. l. 1. c. 10. quod fusius tractat Meteorolog. l. 3. c. 4, & 5. in quibus Iridis naturam & causas explicat.

16. Quærit autem Elihu causas eorum quæ mirabilia videntur inter meteora: unde etiam continenter *librationum nubis* rationem interrogat. Nomen מִפְלְשֵׂי tantùm hîc occurrit, in quo שׂ Smol positum pro ס censent Hebræi, ut sit idem quod פֶּלֶס *peles*, quod bis occurrit, éstque *libratio*, *statera*, à verbo פִּלֵּס *pilles*, *librare*.

17. Quærit item ab eo an causas *æstûs* & *malaciæ* accuratè teneat.

18. Atque altiùs assurgens, quærit teneátne rationes *extensi firmamenti*, quod dicit esse *solidum speculi fusi instar*. In hoc versiculo duæ sunt voces non alibi occurrentes: verbum תַרְקִיעַ Hiphil, & nomen רְאִי, quod *speculum* esse dicit Rasi *in quo se mulieres spectant*. Et Thargum vertit כְּרָאִי מוּצָק *kirei mutsac* כְּאִסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא *kispaclaria senina*, *Sicut speculum fusum*, voce è Latio in Syriam deductâ. Loquitur autem Elihu de orbibus cœlestibus, quos esse *solidos & firmos* asserit *quasi speculum fusum*: quæ est etiam omnium rectè philosophantium sententia. Noli autem hærere in eo quòd תַרְקִיעַ construitur cum לִשְׁחָקִים: exstant enim multa ejusmodi. Ità Psal. 21. תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ *manus tua reperiet omnes inimicos tuos*. Ergò aliquando præpositivum ל pro אֵת ponitur.

19. Postquam autem omnia illa Jobo proposuit Elihu, petit ab eo *quid responsuri sint apud Deum*, si quæratur ab illis ratio rerum quæ jugiter oculis hominum obversantur. At, inquit, nè consistere quidem apud illum poterimus, *neque valebimus quicquam in ordinem digerere*, *ob tenebras* quæ ab ejus præsentia deterrent omnem hominem. Ac si quis interpres id suscipiat, *ipsius majestate absorbebitur*. Quantò minùs sustinebit homo gloriam ipsius? & radios vultûs ipsius instar *auri* micantes? Si Dei præsentiam nemo sustinet quando nube obvelatur, quis ἀπρόσιτον ejus lucem ferre poterit? Non possumus mente assequi hæc sublunaria; quantò minùs cœlestia?

21. Nomen בָּהִיר tantùm hîc occurrit. בַּהֶרֶת de *lepra* dicitur in Lege. Est liber Cabalisticus qui inscriptus est סֵפֶר הַבָּהִיר. Arabicè *bahar* est *splendere*. זָהָב *aurum* hîc ponitur pro *splendore*: à quo Latinè dicitur *aurum*: *aura* enim *splendor* est; ut,

Discolor unde auri per ramos aura refulsit.

Verbum אָתָה Chaldaicum est. Nomen שַׂגִּיא Chaldaicum est; de quo vide cap. sup. Describit autem Elihu, lucem Dei invisibilem per illam naturalem & ætheream, cùm depulsis toto cœlo nubibus Sol nitet & coruscat.

23. Postquam verò multa de admirabilibus Dei operibus disseruit Elihu, ejus tandem conclusio est, Neminem à Deo cruciari: *Nec quenquam torquet*] Subintelligendum esse opinor *sine suo magno peccato*. Quæ tamen sententia non est recta, sed ἑτερόδοξος. Deus enim etiam justissimum quemque affligit. Cujus rei causam non capiebant graculi isti: Quos omnes Deus O. M. compescit è turbine, ut viro pio satisfaciat, qui ex ipso Deo tantarum turbarum scire causas desiderabat.

CAP. XXXVIII.

MUNSTERUS.

1. EX *turbine*] Dominus totius litis, quæ in hoc libro agitatur, arbiter & diremptor, *ex turbine* apparet viro sancto, ærumnoso scilicet homini conformem exhibens aspectum. Vel, ut alii *turbinem* exponunt, apparuit Dominus in gravi somno, mentísque excessu, qualis in Adam fuit. Reprehendit autem primò Dominus Ijob, quòd cum Deo contendere voluit, & confidentiùs locutus sit de sua justitia & judiciis Divinis; & deinde amicos ejus, qui juxta hujus seculi fortunam virum sanctum temere judicaverunt, neglectâ in amicum amicitiâ.

7. *Stellæ matutinæ*] Hebræi per *stellas* intelligunt corpora cœlestia, quæ hîc referuntur pro modulo suo laudasse Deum, cùm poneret fundamentum terræ. Sed cùm Cœlum & Terra simul sint fundata, ut patet ex principio Geneseως, nostri per *stellas* intelligunt Angelos.

8. *Progreditur*] Semper movetur mare, & agitatur immensis procellis, & tamen per Deum coercetur intra limites suos. Nebulæ & nubes, sunt indumentum ejus, tenetúrque ligatum in loco suo, veluti infans qui fasciâ ligatus tenetur in cunabulis.

13. *Ut apprehendat alas terræ*] Sensus est; Subitò exporrigitur *lux auroræ in universam terram*; & tunc

impii, qui fugiunt lucem, *ejiciuntur de terra*, abdentes se in locis tutioribus. *Tunc convertitur terra, ficut cùm sigillum figuram suam imprimit luto*; sic impii in terra simulant se justos & rectos, & veluti aliud induunt *vestimentum*, qui in tenebris nullum non sunt moliti malum. Alii aliter hunc exponunt locum.

16. *Interiora maris*] Heb. *perplexitates maris*, per quas significantur gurgites, voragines & recessus maris: sicut & per *portas umbræ mortis* intelliguntur tenebrosi specus subterranei.

20. *Tolléſne eam*] Loquitur de *luce*.

21. *Qui tunc nasciturus eras*] Quidam Hebræi hîc sic legunt, *qui tunc nascebaris*; colligúntque hinc omnes animas à principio mundi simul creatas: sed hoc commentum Christiana respuit pietas. Alii sic legunt, *Cognosceres quidem ista, si ab olim creatus fuisses, & haberes numerum dierum multorum*.

23. *Usque in tempus tribulationis*] h.e. Cùm volo punire homines, utor nonnunquam grandinibus, fulminibus & inundationibus.

26. *In qua nullus est vir*] h.e. Ubi nemo habitare potuit propter siccitatem.

30. *Aquæ absconduntur*] Aquæ *abscondi* dicuntur quando in glaciem indurescunt, & aquæ amittunt liquiditatem.

31. *Vim attractivam*] h.e. Vim illam quâ terrænascentia ab hac constellatione impediuntur, quò minùs in copiosum assurgant fructum. De his constellationibus diximus Amos 5. Per מערנות quidam Hebræorum intelligunt פירות *fructus*, qui incrementa suscipiunt à constellatione כימה. Quæ verò sit constellatio מזרות incertum est apud Hebræos, nisi quòd quidam putant esse מזלות, i. duodecim signa cœlestia.

34. *Numquid elevabis usque ad nubes*] Sensus est, *Numquid voce tuâ poteris imperare nubibus ut pro arbitrio tuo effundant aquas*, &c.

36. *Cordi*] Derivatur שכוי à verbo שכה, quod *contemplari* sign. Sunt etiam apud Hebræos qui תרנגול i. *gallum*, interpretantur.

37. Per *lagenas cœli* intellige nubes, quæ dum effundunt aquas, dissipatum pulverem conglutinant, &c.

VATABLUS.

1. DE *ipso turbine* מן הסערה] *De ipsa caligine*, in qua scilicet videtur nobis Deus delitescere.

2. *Qui obscurat*, &c. מחשיך וגו׳] i. Qui obscurum reddit consilium, sive qui sic obscurè loquitur imprudenter? h.e. qui verbis obscuris explicat consilium? Hæc verba repetit Job infrà 42.3.

3. *Accinge nunc sicut vir lumbos tuos* אזר נא כגבר חלציך] Phrasis Hebræa, *Accinge te ad futuram disceptationem*. Vide infrà 40.2. ¶ *Et notifica mihi* והודיעני] i. Responde mihi. Hæc verba repetit Job infrà 42.4.

4. *Si nosti intelligentiam* אם ידעת בינה] i. Si peritus sis tantarum rerum. q.d. Ego solus sine auxilio adjutricis creaturæ firmavi ac stabilivi terram, ut stet in medio aeris: quod est hominibus maximè mirandum.

5. *Mensuras ejus* ממדיה] Sub. *terræ*. ¶ *Quod noscas* כי תדע] h.e. Eam mensuram habet terra quâ nulla alia aut major aut minor debuerit esse; habet enim mensuram exactissimam. ¶ *Lineam* קו] Ut ædificaret eam scilicet: i. quis descripsit terram ipsam, ac designavit veluti fune fundamenta ejus?

6. *Super quo bases ejus*, &c. על מה אדניה הטבעו] i. Super quas bases collocata est terra? ¶ *Lapidem ejus angularem* אבן פנתה] Qui scilicet sustineret pondus totius terræ.

7. *Cùm laudarent*, &c. ברן יחד וגו׳] Subaudiendum aliquid, Et numquid eras *cùm canerent* [vel, *cùm cecinerunt*] *simul* [i. cùm cœperunt laudare Deum, quando scilicet creatæ sunt] *stella lucida, & cùm jubilare cœperunt Deo omnes Angeli?* Chaldæus P. *omnes cœtus Angelorum*. q.d. Ubi eras in creatione Angelorum?

8. *Et clausit ostiis* ויסך בדלתים] *Et obstruxit foribus*: i. quis conclusit maria quasi foribus appositis, statim post creationem aquarum? ¶ *Prodiit* יצא] Sub. *in lucem?* De mari loquitur.

9. *Quando posui nubem*, &c. בשומי ענן וגו׳] i. Quando texi maria nubibus velut vestimento, & quando caligine velut fasciis involvi illud?

10. *Vectem & ostia* בריח ודלתים] i. Fores & vectem quo firmarentur fores: h.e. quando statui terminos mari, quos non transgrederetur.

11. *Neque addes* ולא תוסיף] *Neque ultrà progrederis*. ¶ *Ponet elationem fluctuum tuorum* ישית בגאון גליך] *Ponet*; sub. *ventus*: i. illic elevabit ventus fluctus tuos. Juxta hanc versionem redundat ב in בגאון. Alii vertunt *ponet* te ventus *in elatione fluctuum tuorum*.

12. *Manè* בוקר] Lucem matutinam; i. An mandato tuo exstitit aurora? sive, manè ipsum fecisti? & an jussisti ut aurora appareret æstate in loco isto, hyeme in alio? nam quotidie Sol mutat locum suum.

13. *Ut apprehendat extrema terræ* לאחז בכנפות הארץ] *Ut arriperet* [sub. *aurora*] *angulos terræ*: Nam quando Sol est in Cancro, oritur in loco multùm distante ab eo quando est in Capricorno. ¶ *Ex ea* ממנה] Sub. *terra*; quia ex illa mutatione Solis varia temperamenta oriuntur & varii morbi.

14. *Mutatur* תתהפך] Fut. Heb. pro præs. i. varios affectus suscipit terra. ¶ *Sicut lutum sigilli* כחומר חותם] Quod quidem recipere solet varias impressiones: sic terra mollis quæ admittere potest impressionem. ¶ *Et stant sicut vestimentum* ויתיצבו כמו לובש] *Et stant* [sub. *homines*] *sicut vestimentum*: quod subinde mutari solet. Fut. item Heb. pro præs. hoc dicit propter diversum occasum Solis, ità vario modo tunc afficiuntur homines.

15. *Et prohibetur*, &c. וימנע וגו׳] Futura Heb. quæ per præsentia vertuntur, i. cadunt impii à felicitate sua, & vires insignes (id significat *brachium excelsum*) debilitantur ac redduntur infirmæ.

16. *Numquid ingressus es* הבאת] *Numquid pervenisti*; *penetrasti*. q.d. Oportet Judicem nosse ea de quibus judicaturus est: tu verò judicas de operibus meis, cùm ea non noris. *Numquid penetrasti usque ad profunditates maris?* h.e. usque ad eum locum maris ubi decurrit ingens copia aquæ? *Profunditates* sive *profunda* vocat נבכים à בכה *flere*, quòd flendo decurrant lacrymæ. ¶ *Et in vado voraginis* ובחקר תהום] Ad verb. *& in investigatione abyssi*. Ex doctis Hebræorum alter exponit *infimum*, ab חקר *investigavit* deductum, quòd cognosci nequeat nisi post longam investigationem. i. Numquid in fundo maris deambulasti, ut nosse possis quæ illic fiant? q.d. An totum mare est tibi perspectum?

17. *Numquid detecta sunt tibi*, &c. הנגלו לך וגו׳] *Numquid revelatæ sunt tibi*, &c. i. An nosti quæ fiant in visceribus terræ? nam corpora illa cœlestia influunt in mortalia: ab illis dicimus vitam pendere, à terra verò mortem: propterea vocat *mortem* & *umbram mortis* viscera terræ.

18. *Usque ad latitudines terræ* עד רחבי ארץ] i. Ea quæ sunt sub Polis ipsis. Et an fuisti in eo loco in quo annus constat unico die naturali?

19. *Ubinam* est *via*, &c. איזה הדרך וגו׳] i. Indica, inquam, si nosti, ubinam dies sit longissimus, & ubi nox longissima. Quando enim Sol accedit ad Polos in Tropico Cancri, in æstate, ii qui habitant sub Polo Arctico habent diem per sex menses, & noctem per totidem: cùm verò Sol recedit ab eis, & est in Tropico Capricorni, qui sub Polo Antarctico sunt, illis est dies per sex menses, alias verò nox.

20. *Quod acceperis*, &c. כי תקחנו אל גבולו] Subaudiendum ex præcedentibus, *An nosti*, ut vertas, *An nosti omnia ista, quòd acceptam collocaveris eam lucem quemadmodum est in ea regione: & quòd intelligas semitas loci ejus?* h.e. scias ubinam sint dies illi longissimi, & quando recedente lumine fiant illic tenebræ? q.d. Non.

21. *Natus*

21. *Natus esses* תולד] q.d. An tunc natus eras quando lumen creatum est, esséśne tam longævus?

22. *Numquid ingressus es thesauros*,&c. הבאת וגו'] i. An ascendisti in sublime, ubi hyeme nix, & æstate grando generatur ac reconditur?

23. *Retinui* חשבתי] *Reposui*; sub. *mihi*: h. e. quâ grandine utor vice flagelli, cùm scilicet volo affligere aliquos.

24. *Exhalatio* אור] Hîc *exhalationem* vocat אור *lumen*, quòd facilè concipiat lumen, ac facilè inflammetur. Sensus est, *Et num nosti quânam parte & ubinam dividatur exhalatio ex qua fit ventus qui spargitur per totam terram?* ¶ *Ventum* קדים] Eurum. Subsolanum.

25. *Quis divisit*,&c. מי פלג וגו'] Verti possunt per præsens, *Quis dividit*, sive *designat*, *pluviæ vehementi eductum?* ¶ *Et viam fulguri tonitruorum* ודרך לחזיז קלות] i. Et quis designat vel dirigit *viam fulguri*, sive *coruscationi*, *tonitruorum?* Quidam subaudiunt conjunctionem, *& viam fulguri* & *tonitruis*; i. Cujúsnam arbitrio in aliqua regione fit pluvia maxima, fiúntque fulgura & tonitrua potiùs quàm in alia?

26. *Nullus est* לא איש] Ad verb. *non vir*: q.d. ut pluat etiam in terra deserta & inhabitata.

27. *Exitum germinis* מוצא דשא] Significat scaturiginem terræ; i. terram ipsam.

28. *Numquid est* היש] Sub. *præter me*. i. An pluvia habet qui eam certo tempore mittat in terram præter me? ¶ *Stillas roris* אגלי טל] Significat rorem minutissimum. Ostendit opera Dei non esse satis perspecta hominibus, neque ea posse imitari homines.

29. *Egreditur* יצא] Præt. Heb. pro præs. i. Quis est opifex glaciei præter me? sive, Quis ex omnibus hominibus possit imitari glaciem ipsam? ¶ *Et pruinam cœli* וכפור שמים] i. Rorem illum congelatum & conglaciatum qui de cœlo decidit.

30. *Aquæ* מים] Sub. *concretæ*, sive *astrictæ & induratæ*. q.d. Induunt aquæ aliam faciem, ut jam non videantur esse aquæ quando constrictæ sunt & congelatæ & instar lapidis induratæ. ¶ *Congelatur* יתלכדו] *Constringitur*. Fut. Heb. pro præs. & plurale, quia refert פני *facies*, sive *aspectus*, plurali numero.

31. *Delicias Vergiliarum* מעדנות כימה] i. Numquid cohibebis nè erumpant deliciæ quas Pleiades sive Vergiliæ præbere solent, quæ vere oriuntur, tempore illo quo flores erumpere solent? q.d. Quis possit æstate prohibere nè flores erumpant? Nemo præter Deum. ¶ *Aut contractiones*, &c. או מושכות כסיל תפתח] *Aut constrictiones*, &c. est enim frigoris constringere. Orion autem tempore hyberno consurgit. q.d. Efficiésne ut tempore hyberno flores erumpant?

32. *Tempore suo* בעתו] i. Quo oriri solent. An, inquit, efficere possis ut pro voluntate tua oriantur signa Zodiaci? ¶ *Et Arcturum cum filiis suis deduces* ועיש על בניה תנחם] i. Et Arcturum cum stellis quibus constat, vel sibi propinquis, deduces per circuitum suum? Ad verbum legitur *deduces ea*. Redundat *ea*.

33. *Numquid pones dominium ejus* אם תשים משטרו] *An dispones imperium ejus?* Declaratio est prioris partis versûs: h. e. Nónne Deus est qui corporibus cœlestibus dedit jus in hæc inferiora?

34. *Numquid elevabis*, &c. התרים לעב קולך] i. Numquid descendet ad te pluvia imperio tuo?

35. *Et ibunt* וילכו] Sub. *quò voles*. i. An imperabis fulguri, & parebit tibi? q.d. Non.

36. *In renibus* בטוחות] *In visceribus*. Propriè significat *viscera*, sive *partes intimas*, *hominis*. Intelligit Cor.

37. *Quis numeravit*,&c. מי יספר שחקים בחכמה] i. Quis tam prudenter fecit cœlos eo numero quo sunt? ¶ *Et quæ descendunt è cœlo* ונבלי שמים] i. ex aere. Significat quæ naturâ suâ è sublimi cadere solent in terram. q.d. Quis effecit ut omnia illa gravia quæ deferuntur ex aere in terram, consistant in terra tanquam in centro, nisi ego?

38. *Pulvis in duritiem illam* עפר למוצק] *Terra in duritiem illam*; insignem scilicet quam præ se fert.

CASTALIO.

2. QUI *tam indoctâ oratione prudentiam abolet?*] Negat prudentiam re.

7. *Universóque divorum genere latum personante*] Angelorum.

13, 14, 15. *Et ab ea disjiciantur impii*, &c.] Adulteri, fures, latrones, proditores, & cæteri, quos hîc vocat *impios*, noctu suis flagitiis invigilant: iidem adveniente die lucifugi diffugiunt: *& mutato tanquam rubrica sigillo*, h.e. discussâ nocte, quæ eos tegit ac concludit, sicuti rubricæ aut cujusvis rei sigillum operit ea quæ eo signata sunt, *fiunt vestis similes*, sese contrahunt, & quasi vestes complicant, ac in latebras conjiciunt: *& suâ luce privantur impii*; quemadmodum cap. 24. dixit Jobus *impiis matutinum esse pro tetra nocte*, quòd ut cæteri homines manè ad opus prodeunt, sic illi tum sese recipiunt; ità hîc Deus *impiorum lucem* appellat noctem, quòd noctu agant, & noctuarum ritu diem pro nocte & noctem pro die habeant. *Subliméque lacerti franguntur*: impii ortâ luce vires amittunt & audaciam, & sese pavidi recipiunt, qui alioquin noctu sunt feroces.

23. *Quam ego in adversorum tempus reservo, in conflictûs pugnaque diem?*] Ad fontes ulciscendos.

30. *Aqua lapidea*] Indurata gelu.

31. *Vergiliarum delicias*] Veris amœnitatem, quæ fit per Vergilias.

34. *Aqua copia te operiat*] Pluat.

CLARIUS.

1. DE *turbine*] Dominus totius litis, quæ in hoc libro agitatur, arbiter & diremptor, ex turbine apparet viro sancto, ærumnoso scilicet homini conformem exhibens aspectum. Vel, ut alii *turbinem* exponunt, apparuit Dominus in gravi somno, mentísque excessu, qualis in Adam fuit. Reprehendit autem primò Dominus Job, quòd cum Deo contendere voluerit; deinde amicos ejus, qui juxta hujus seculi fortunam virum sanctum temere judicaverunt, neglectâ in amicum amicitiâ.

2. *Quis est iste obscurans consilium*] Qui suam mentem sine amicorum offendiculo explanare non potuit, quomodo ad Divina dijudicanda per se aptus erit?

7. *Astra matutina*] Hebræi intelligunt corpora cœlestia, quæ hîc referuntur pro modulo suo laudasse Deum cùm poneret fundamenta terræ. Sed cùm Cœlum & Terra simul sint fundata, ut patet ex principio Geneseos, nostri per *stellas* intelligunt Angelos.

8. *Quando erumpit*] Semper movetur mare, & agitatur immensis procellis, & tamen per Deum coercetur intra limites suos. Nebulæ & nubes sunt indumentum ejus, tenetúrque ligatum in loco suo, velut infans, qui fasciâ ligatus tenetur intra cunabula.

13. *Ut apprehendat extrema terræ*] Sensus est, Subitò exporrigitur *lux auroræ in universam terram*; & tunc *impii*, qui fugiunt lucem, *ejiciuntur de terra*, abdentes se in locis tutioribus. Tunc *convertitur terra*, *sicut cum sigillum figuram suam imprimit luto*; sic impii alias facies sumunt, & simulant se probos, ac veluti aliud induunt *vestimentum*. Alii tamen aliter hunc locum exponunt.

16. *Profundum maris*] Heb. *perplexitates maris*; per quas significantur gurgites, voragines & recessus maris: Sicut & per *portas mortis* intelliguntur tenebrosi specus subterranei.

21. *Sciebas tunc*] Alii sic interpretantur, *Cognosceres quidem ista si jam olim creatus fuisses, & haberes numerum dierum multorum*.

23. *In tempus hostis*] h.e. Cùm volo punire homines, utor nonnunquam grandinibus, fulminibus & inundationibus.

24. *Dividitur æstus*] Pro *æstu* in Hebræo est *ventus Orientalis*, vel *urens*.

34. *Elevabis ad nebulam*] Numquid voce tuâ poteris imperare nubibus ut pro arbitrio tuo effundant aquas?

36. *In renibus sapientiam*] Interiora *renes* vocat, ut sapientiæ sedes. ¶ *Cordi*] Sunt etiam inter Hebræos qui *gallum* interpretentur.

37. *Lagenas cæli*] Intellige nubes, quæ dum effundunt aquas, dissipatum *pulverem conglutinant, & gleba compinguntur*.

38. *Quando fundebatur pulvis in terram*] h.e. Quando pulvis in rem solidam firmabatur.

39. *Num capies leoni prædam?*] Transit ad animalia: In quibus Divinam sapientiam mira ingeniorum varietas testatur. Quare autem Deus huic talem & alteri aliam naturam dederit, nullus explicabit homo.

DRUSIUS.

1. **R***Espondit Jobo*] Allocutus est Jobum. ¶ *DOMINUS*] Nomen tetragrammaton. ¶ *E turbine*] Nah. 1. 3. *In turbine & procellis via ejus.* Ezec. 1. 4. *& ecce ventus turbo veniebat ab Aquilone, nubes magna*, &c. Vide quinetiam 1 Reg. 19. 11. Senes hic habent, Μετὰ τὸ παύσασϑαι Ἐλιοὺ τῆς λέξεως, εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰὼβ διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν, *Postquam cessavit Elius loqui, dixit DOMINUS Jobo per turbinem & nubes.* Pro καὶ νεφῶν Compl. habet καὶ νεφέλης *& nubem.* Aug. verò *per turbinem nubis.*

2. *Obscurat*] *Obtenebrat, involvit, tenebris obducit.* ¶ *Consilium*] *Dei consilium* vocat occulta ejus judicia. Et nota, *consilium* absolutè pro *consilium Dei*, ut *via* pro *via Dei*, *sermo* pro *sermo Dei*, *præceptum* pro *præceptum Dei*, & alia ejus generis. ¶ *Verbis absque scientia*] i. Inscitis imperitisque. Lxx ὁ κρύπτων με βουλὴν, *qui celat me consilium*, i. מעלים, quod habetur infrà 42. 3. Cæterùm à Compl. abest με. Aug. autem videtur legisse με· nam vertit *meum consilium*. Sym. σκοτεινὸς γνώμῃ *tenebricosus sententiâ ac mente.* Tharg. *quasi obscurans* מְ־כָא: ubi legerim libentiùs מַלְכָא *consilium*; siquidem מַלְכָא potiùs *regem* sonat. Notabis etiam in 1. v. scribi מנ, & legi מִן. Fortè in scriptura erat מִנִּי pro מִנִּי cum Jod paragogico. Sed vide sis judicium Joh. Merceri, quod exstat in Comment. ad hunc locum.

3. *Accinge*, &c.] *Succinge.* Hîc est אזור, & alibi חגר, ut Prov. 31. 17. *Succingit in robore lumbos suos.* More eorum qui se ad opus aliquod faciendum sedulò parant. Etiam profecturi aliquò lumbos accingebant, & cibum sumpturi se discingebant. Contrà factum in Ægypto cùm Pascha ederent. Videndus R. L. Exod. 12. 11. ¶ *Sicut vir*] Strenuus & industrius. ¶ *Lumbos tuos*] Alii *renes tuos*. Nicetas ad Nazianzenum 471. *In lumbis renes sunt*, i. *retro lumbos ad spinam dorsi*: unde in iis Veneris sedem ponunt. Cæterùm ex hoc ritu accingendi se factum ut *accinctus* dicatur qui industrius, & *discinctus* qui negligens est. ¶ *Notum fac mihi*] Quod te interrogabo, si potes, indica mihi.

4. *Cùm fundarem ego terram*] Ἐν τῷ ϑεμελιοῦν με τὴν γῆν, *Cùm terræ fundamenta ponerem*, aut *jacerem*. ¶ *Si nosti intelligentiam*] Si præditus es intelligentiâ & ab ea vales.

5. *Quis posuit*, &c.] Quis mensus est eam? ממדיה *mensuras ejus*, nomen est plurale à sing. ממד, formæ מצר *angustia*, unde מצרים cum (ּ) quia Res non admittit Dages. Lxx Τίς ἔϑετο τὰ μέτρα αὐτῆς; ¶ *Si nosti*] Ità Hier. Non aliter Lxx: nam vertunt εἰ οἶδας. כי ergò hîc positum pro אם *si*, ut contrà אם ponitur pro כי *cùm*. ¶ *Lineam*] *Normam, regulam, canonem.* Lxx σπαρτίον *funiculum*; quod capiendum de *funiculo mensorio*, quem Sym. σπαρτίον μέτρου appellat, *funiculum mensuræ*; Aq. verò κανόνα *canonem, regulam*. Eodem vocabulo usus fuit David Psal. 19. *In omnem terram exivit* קום *linea* (seu *regula*) *eorum*, ubi Aq. similiter κανόνα interpretatus est: unde liquet eos errare qui locum illum in vitio cubare censent. Lex. vet. Κανὼν, *regula, norma.*

6. *Super quid bases ejus*, &c.] Psal. 104. 5. *Fundavit terram super bases suas.* Hîc est הדניה, ibi autem, h. e. in Davide, מכוניה. Utrumque *bases* interpretantur. *Terræ bases* Abenezra Montes esse ait; alii Mare. Nam legimus Psal. 24. 2. *Super maria fundavit eam.* Ego Centrum terræ potiùs intellexerim, super quod ipsa fundata est, & cui ceu basi aut fundamento ipsa innititur. Hoc innuitur suprà 26. 7. *appendit terram* על בלימה *super nihilum.* Nam centrum nihil aliud est quàm ima pars terræ, quæ naturaliter deorsum fertur, atque ità se sustentat & fulcit. ¶ *Fixæ*] *Defixæ, solidatæ.* Lxx κρίκοι αὐτῆς πεπήγασι, i. *circuli ejus.* Olymp. Alii, αἱ βάσεις, αἱ καταπηγες, *bases, pali*; κρίκους *autem dicit* τὰς ἀναβασταχϑέσεις *libramenta.* ¶ *Jecit*] *Projecit.* ¶ *Lapidem angularem ejus*] Qui totius ædificii molem sustinet. Tralatio ab ædificiis accepta: unde frustrà se fatigabit qui hîc quæret quisnam sit *lapis angularis* terræ. Idem dici potest de *basibus*. Tamen ex Ebræis per hunc *lapidem* alii Centrum significari putant; alii è medio mari eum sumunt, & appellant אבן שתיה *lapidem fundationis*, ex quo totum orbem fundatum asserunt. Vide h.l. Mercerum. *Angularem lapidem quem architecti rejecerant* memorat David Psal. 118. 22. Is in Euangelio de Christo exponitur.

7. *Canerent pariter*] Hier. *me laudarent simul.* Tharg. *Quo tempore laudarent pariter.* ברן gerundium est à רנן, quod inter alia *canere* sign. unde רנה *cantus.* ¶ *Stellæ matutinæ*] Hier. *astra matutina.* Lxx ἄστρα. Tharg. *stellæ matutinæ.* Licet etiam vertere *sidera matutina.* Siquidem כוכב tam *sidus* quàm *stella.* Santes *stellæ luminis.* Abenezra, *Stellæ matutinæ sunt septem ministrantes, h.e. Planetæ, quæ & Stellæ luminis vocantur.* Ità vocantur Psal. 148. 3. non septem, sed quinque Planetæ, Mars, Mercurius, Jupiter, Venus, Saturnus: nam *Solis* & *Lunæ* priùs meminerat. Aliis *stellæ luminis* stellæ sunt lucidæ & matutinæ, quæ manè in aurora maximè splendent. Huc refer, *Cœli enarrant gloriam Dei*, nempe motu suo perpetuo & eleganti structurâ. Sic etiam *astra canunt laudes Dei.* Par ratio est. ¶ *Omnes filii Dei*] Omnes Angeli, ut suprà 1. 6. Quidam Orbes cœlestes & Sphæras superiores significari putant.

8. *Obtexit*] *Operuit.* Hîc repetunt מי *quis* ex præcedentibus. Hier. *Quis conclusit ostiis mare?* Lxx Ἔφραξα δὲ ϑάλασσαν πύλαις, *Conclusi autem portis mare.* Malim ἔφραξε. Quidam *obsepsit*, vel *circumsepsit*, ac si esset à שך *sepio*, cùm sit à סכך *tego, obtego, operio, obumbro*: unde סכה *umbraculum, tabernaculum.* Nam שך usitatum duntaxat in Kal. סוך autem per Samech sign. *ungere.* Hîc est ויסך in Hiphil. ¶ *Foribus*] *Fores maris* sunt aggeres qui ei objecti, quos vulgò *Dunas* appellant. ¶ *Cùm extraheretur*] Vel *educeretur.* Licet etiam vertere *cùm extraheret ipsum.* Nam est גיחו pro הגיחו in conjug. tertia, quam vocant *Hiphil.* Ab eo est גחי *extractor meus* apud Davidem in libro Hymnorum. ¶ *E matrice*] *E vulva.* Tralatio ab animatis ad inanima. Psal. 22. 9. *Tu extractor meus ex utero matris meæ.* Abyssus erat quasi matrix ejus. ¶ *Exiret*] *Et exiret*, ἀσωϑέτον.

9. *Cùm ponerem*, &c.] ויסך, quod antecedit, Senes vertunt ὅτε ἐμαίμασε *cùm fremeret.* Chrysostomus autem dictum existimat pro *habebat stimulos quosdam, quibus incitaretur.* Libri quidam, ὅτε ἐμαιοῦτο, *quando quis per manum obstetricis pariebatur*: ad verb. *obstetricabatur.* Aquila, ἐν τῷ παλαίειν *cùm luctaretur.* Quid legit cùm ità verteret? ¶ *Nubem*] Nubes, quæ mare, unde oriuntur, vaporibus in altum vi radiorum Solis sublatis, quasi veste tegunt & operiunt. ¶ *Vestimentum*] *Indumentum.* Lxx Ἔϑέμην δὲ αὐτῇ νέφος ἀμφίασιν, *Posui autem ei nubem operimentum.* ¶ *Et densam caliginem fasciam ejus*] Perstat in Metaphora Puerorum, qui fasciis involvuntur recèns nati. Hier. *& caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem.* Lxx Ὁμίχλῃ δὲ αὐτὴν ἐσπαργάνωσα, *& nebulâ quasi fasciâ obvolvi illud.* Cæterùm *fascia* Chaldæis ליפופא dicitur, unde מלפף, quod Græci dicunt σπαργανοῦν, à verbo σπαργανόω *fasciis involvo*, quæ σπάργανα dicuntur, cujus sing. σπάργανον. Quanquam in Glossis

sis veteribus, Σπάργανα, *cunabulum: singulare non habet.* Sed fortè dicit *cunabula* singulari carere: nam *cunabulum* non memini legere. Emenda igitur, Σπάργανα, *cunabula; singulare non habet.* חתלה ergò *fascia, pannus longus in quo infans involvitur,* à חתל σπαργανόω, quod invenies Ezec. 16.4. החתל לא חתלת *fasciando non es fasciatus,* i. fasciis involutus. Spartianus, *Tiliacus tabulis in pectore positis fasciabatur.* Celsus l. 8. c. 8. *rursùsque sub ala sua fasciari debet.*

10. *Fregi*] *Decidi, decrevi*, unde גזרה *decretum,* à *decidendo.* Sed hîc est שבר *frango.* Eòdem redit: nam *frangere* & *excidere* quasi fratres sunt. *Fracta* ergò *sententia,* i. decisa; quæ & *decretum* dicitur à *decernendo,* & חתוך דין *decisio causæ* aut *judicii.* Extat in Thargum Jonathæ. Quidam, *confregi mare decreto meo,* h. e. impetum & vehementiam ejus, nè possit transilire terminum quem ei posui. Hieron. *Circumdedi illud terminis meis.* Lxx Ἐθέμην δὲ αὐτῇ ὅρια, *Posui ei terminos.* Tharg. *Statui* פסקין *super eo decretum meum.* Sic Mercerus interpretatur, cùm פסק sign. *abscindere.* Sed פוסק *arbiter qui litem dirimit.* פוסקים fit mentio in Thesbi Eliæ Levitæ, radice פסק. Fagius *causidicos* interpretatur. ¶ *Statutum meum*] Terminum, quem non transgrederentur. Mentio hujus Prov. 8. 27. *Cùm poneret mari statutum suum,* & Jer. 5. 22. *posui arenam* (aggeres arenaceos) *terminum mari statutum seculi, quod non transibit.* Sic de aqua quæ supra cœlum Psal. 148. 6. *Statutum dedit, quod non transibit.* Igitur & pluvia aqua & marina suos terminos habent à Deo constitutos, quibus tanquam vectibus aut valvis continentur. Ideo sequitur, ¶ *Posui vectem,* &c.] Translatum ab Ædificiis, quæ foribus clauduntur; fores autem vectibus muniuntur, nè aperiri possint. Lxx. περιθεὶς κλεῖθρα καὶ πύλας, *circumponens claustra & portas.* Sed בריח etiam Hier. *vectem* interpretatur. Quid in Thargum sint פריריא quærendum puto. In Lexico Munsteri, פרורין *insulæ.* Sed fortè legendum פרוריא, ut lapides notet qui in littore maris. Nihil decerno. פירור est *frustum,* & פרר *frango.* ¶ *Fores*] *Valvas.* Sunt autem *valvæ* fores geminas habentes partes; unde & *bifores valvæ,* quod propriè דלתים sign. in numero duali.

11. *Et dixi*] Capiendum ut Gen. 1. 3. *Dixit Deus, Fiat lux:* quod David explicat, *Jussit, & facta sunt. Dicere* igitur *Dei* est jubere. ¶ *Nec addes*] *Nec ultrà procedes,* aut *progedieris.* Lxx. καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ. Hieron. *& non procedes ampliùs.* Hic esto terminus tuus. ¶ *Ponet in elatione fluctuum tuorum*] Videtur esse Antiptosis pro *ponet fluctus tuos in elatione tua:* & subintelligitur *ventus, tempestas,* aut aliquid tale. Simile, *In superbia improbi non benedicit.* Sensus, *Improbus non benedicit præ superbia.* Sic, *De fructu oris viri comedet bonum,* pro *Vir comedet bonum de fructu oris sui.* Alii, *ponet elationem,* i. ponetur, cessabit, desinet *elatio fluctuum tuorum,* i. fluctus tui elati. Est cur malim *pones elationem,* quomodo sanè legisse videtur Chaldæus P. referens תשוי *pones.* Hieronymus quoque, cujus hæc interpretatio est, *& hîc confringes tumentes fluctus tuos.* Lxx ἀλλ᾽ ἐν σεαυτῇ συντριβήσεταί σου τὰ κύματα, *sed in teipso conterentur fluctus tui.*

12. *A diebus tuis*] A diebus vitæ tuæ. Vult dicere, *ab eo tempore quo natus es:* q. d. *Num unquam præcepisti?* ¶ *Ipsi manè*] Tempori matutino. Ei *præcepit* qui id existere aut oriri jubet, quod solius Dei est. ¶ *Notum fecisti,* &c.] *Scire fecisti auroram locum suum?* vel, si mavis, *fecisti ut sciret aurora locum suum?* Hieron. *Numquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?* Lxx Ἦ ἐπὶ σοῦ συντέταχα φέγγος πρωϊνόν; ἑωσφόρος δὲ εἶδεν τὴν ἑαυτοῦ τάξιν; *Aut numquid tecum lumen constitui matutinam? & cognovit lucifer ordinem suum?* שחר *lucifer:* imò *aurora.* Nam *lucifer* הילל dicitur. Chrysost. *Cæteri autem,* ἐγνώρισας τῷ ὀρθρῷ τόπον αὐτοῦ; ¶ *Locum suum*] Ubi oriri debet.

13. *Ut apprehenderet*] Aurora. ¶ *Alas terræ*] *Extrema terræ.* ¶ *Et excuterentur*] Nam manè judicia exercebantur. In judiciis autem *improbi,* h. e. rei sontes, damnabantur, & damnati supplicio capitis afficiebantur, atque ità *è terra excutiebantur.* Sic dico, Manè, prima & optima diei pars, olim juri reddendo impendebatur: Jer. 21. 12. *Judicate manè judicium.* Liber Musar cap. de Judicibus, *Manè judicabant, & toto die non judicabant, nisi cùm res manè liqueret, dicebant sententiam.* Cæterùm *Manè verum est quando oritur Sol:* item, *Vocatur Manè, cùm ascendit columna auroræ, quando incipit videri lux in nubibus,* Abenezra Exod. 18. 13. *Manè* בקר *dicitur, & usurpatur etiam pro Diluculo, quando adhuc tenebræ sunt, ut in crepusculo matutino,* Idem Exod. 12. 31.

14. *Vertit se*] *Terra.* Nam est verbum fem. in fonte. Quocirca de *aurora* commodè accipi nequit, quòd sit nomen masc. ¶ *Ut lutum sigilli*] *Vertitur & mutatur ut lutum sigilli,* quod facilè cedit, & varias formas recipit pro libidine imprimentis aliquid in eo. Ut hîc *lutum sigilli,* sic alibi *lutum figuli* & *lutum platearum,* & *lutum calcis;* item *lutum cœni,* sive *lutum cœnum.* ¶ *Consistunt*] Homines in terra, & imprimis improbi. ¶ *Quasi vestimentum*] Quod tempore deteritur & veterascit, Psal. 102. 26.

15. *Lux eorum*] Vita vel felicitas eorum: q. d. Prohibentur à luce sua, nè fruantur eâ felicitate quâ viri boni ac probi. Licet etiam vertere, *ut prohibeantur,* & *confringatur.* Sic alibi, *Lux improborum exstinguetur.* ¶ *Prohibetur*] Hieron. *Auferetur.* Lxx ἀφεῖλες *abstulisti.* Tharg. *Tegetur.* ¶ *Ab improbis*] Hîc in רשעים est Ain pendulum sive suspensum supra cæteras literas: *Fortè,* inquit Mercerus, *quòd felicitas eorum semper sit in suspenso, nunquam stabilis.* Autores Massora vocant hujusmodi literas תלויות, & notant quatuor esse. ¶ *Brachium*] Robur, vires, potentia. ¶ *Altum*] *Elatum, celsum, excelsum.* Lxx βραχίονα ὑπερηφάνων, i. רמים. Porrò brachium attollit qui aliquem percutere vult. Sic alibi, Psal. 37. 17. *Brachia improborum confringentur,* i. vires quas illis conciliant opes, dignitates, amici, favor Principum, &c. Rursum Psal. 10. 15. *frange brachium improbi.* Ut hîc *brachium excelsum,* sic alibi *brachium extensum,* videlicet Exod. 6, ubi Hieron. *brachio extento,* & uterque Chaldæus *brachio elevato,* sive *sublato,* nempe ad feriendum. Sic Jes. 9. 21. *adhuc manus ejus extensa.*

16. *Venisti*] *Pervenisti, ingressus es.* ¶ *Ad fluenta maris*] Hieron. *ad profunda maris.* Lxx. ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης *ad fontem maris.* Tharg. *ad perplexa clausura maris.* Videtur legisse נבכי à בוך. Sanè Exod. 14. 3. in Oncelo מערבלין, ubi in fonte נבוכים *perplexi.* Abenezra *ad undas maris.* Ger. *ad profunditates maris.* נבכי ים verbum è verbo *plorata maris,* à בכה *flevit, ploravit.* Suprà 28. 11. מבכי נהרות *à fletu fluminum,* ubi aquarum fluxus lacrymis comparatur. Sed ego hîc ἐπέχω. ¶ *Investigatione abyssum,* &c.] Peragrasti totam abyssum investigando eam? q. d. Minimè gentium: nam hoc homini ἀδύνατον. Hieron. *& in novissimis abyssi deambulasti?* Lxx ἐν δὲ ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας; *aut in vestigiis abyssi ambulasti?*

17. *Retecta sunt*] *Patent, aperta sunt.* ¶ *Portæ mortis*] Per quas ad mortem intratur, aut introitus est ad mortem. Per *mortem* sunt qui Sepulcrum aut ipsos Inferos denotari putant, ut in libro Proverbiorum Salomonis, *penetralia mortis,* i. sepulcri aut inferni. Sic Psal. 107. 18. *qui pertingunt ad portas mortis.* Rursum Psal. 9. 13. *qui extollis me è portis mortis,* ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, i. ab imminente periculo. Innuit autem locum inferiorem: ideo usus est verbo *extollendi.* Tharg. *ab introitibus mortis.* Nam per portas introitus est in ædes. ¶ *Umbræ mortis*] Ubi densissima caligo, in qua qui versatur nihil præter mortem ob oculos habet. Quidam Centrum terræ, aut Loca subterranea significari putant, in queis caligo sine luce obscurissima. Hier. *aut ostia tenebrosa vidisti?* Lxx πυλωροὶ δὲ ᾅδου, i. שערי. ¶ *Vides*] *Perspectas habes.* Tharg. *& introitus umbræ mortis Gehennæ vides?*

18. *Considerasti usque ad*] Videtur עד hîc positum esse pro אל, ut aliàs quandoque fieri solet. Sanè Hieronymus vertit, *Numquid considerasti latitudines terræ?* & est sensus, An perpendisti quanta sit latitudo terræ, quàm

lata & ampla sit terra? Pronunciatione juvandum. Lxx Νενουθέτηκας δὲ, quod Augustinus vertit, *Aut cognovisti.* ¶ *Latitudines*] רחבי pluralis est constructus à רחב *latitudo*, quod per geminum (-) scribitur. Nam רחב per geminum (..) est *latus*. Lxx videntur legisse רחב absque Jod: nam vertunt τὸ εὖρος· unde in quibusdam Latinis *latitudinem*. Terræ latitudo, ut etiam longitudo, quam Geographi quidam adferunt à Septentrione ad Meridiem, admodum incertis conjecturis nititur, cùm magna pars terræ inculta & inhabitata sit. ¶ *Terra*] Lxx τῆς ὑπ' οὐρανόν. Sic *terram* eleganter circumloquuntur. Nam quicquid sub cœlo aereo Terra est. Aer enim terram ambit. Sed quid? nónne etiam aquam? *Terra* vocabulum cùm latè patet & Aquam comprehendit. Obvia hæc locutio absque articulo suprà 18. 4. ἀοίκητος ἡ ὑπ' οὐρανόν, i. *in terra*. Aliàs cum articulo reperitur, ut suprà 2. 2. & 34. 13. & infrà v. 24, & 33. rursum cap. 42. 15. ¶ *Totam ipsam*] Terram. Alii *totum illud*, quod videlicet te interrogavi. Hier. *indica mihi, si nosti omnia.* Lxx ἀνάγγειλον δή μοι, πόση τίς ἐστιν; *narra ergò mihi quantanam sit.* Tharg. *usque ad latitudines terræ horti Edenis*, i. paradisi, &c.

19. *Quanam in via*] Ubi Lxx ποίᾳ δὲ γῇ *in qua terra*. ¶ *Habitet lux*] Maneat lux ubi ab hemisphærio nostro recessit. ¶ *Tenebrarum quisnam locus sit*] Quonam locorum tenebræ se recipiant quando nos deserunt, & lucescere incipit? Sed vide sis Mercerum. Lxx σκότους δὲ ποῖος ὁ τόπος;

20. *Ut accipias*] *Acceptam adducas.* Simile, *accepit dona* pro *accepta dedit*, sive *accepit & dedit*: unum pro duobus. Sic, *capies carbones ignis super caput ejus*, accipies & pones: & in Euangelio παραλάμβανει *accepit eum in pinnaculum templi*, i. acceptum transtulit. Exemplorum talium pleni sunt libri. Defectum autem indicat constructio: nam *accepit ad limitem* seu *terminum* absolutè ità non dicitur. Aliquid igitur subaudiendum est, & hoc loco *accipias* positum est pro *accipias & ducas*. Hieron. *ut ducas unumquodque ad terminos suos.* Lxx εἰ ἀγάγοις με εἰς ὅρια αὐτῶν. Sic Apostolus *accepit dona in hominibus* vertit ἔδωκε *dedit*. ¶ *Eam*] Lucem, an tenebras? Nam חשך apud Ebræos singulare masc. est, ut σκότος apud Græcos neutrum. אור etiam nomen masc. est. ¶ *Semitas domûs*] Vias quibus itur ad locum ejus. *Domus* pro *loco*. Sic ביתאל τόπος τοῦ Θεοῦ, antiquâ declaratione. ¶ *Ejus*] Tam lucis quàm tenebrarum.

21. *Sciebas quòd tunc nascereris*] *Tunc*, i. cùm natus es. Vel ordo & constructio, *Sciebas tunc*, h. e. cùm conderem hunc mundum, *te nasciturum aliquando esse*. Ità Hieron. *Sciebas tunc quòd nasciturus esses?* In ed. Rom. οἶδα ἄρα sed in aliis cod. & in Comment. οἶδας, quod sic exponitur, *Si hac nosti, scias necesse est te eo tempore natum esse quo hac sunt ordinata: aut si hoc non est, certè nec illud.* Aug. *Numquid scis, quia tunc natus es?* ¶ *Et numerum dierum tuorum multorum*] *Sciebásne tunc numerum dierum vitæ tuæ multorum*, h. e. longævam fore vitam tuam? Lxx ἀριθμὸς δὲ ἐτῶν σου πολύς, *quòd numerus annorum tuorum multus.* Cave spernas. Simile, *Vox sanguinum fratris tui clamant*, pro *clamat*. Sic hoc loco, *quòd numerus dierum tuorum multorum*, i. *multus*. Cuique linguæ sua proprietas. Ebraica nomen adjectivum cum posteriore construit; secùs Latina, quæ hîc poscit *multus*, & non *multorum*. Sic etiam Græca. Chaldaismus cum Ebraismo consentit. *Dies multi*, ut *anni multi*, i. vita longæva, vel longa ætas & provecta, qualis erat Jobi, ut liquet ex historia.

22. *Venisti*] *Pervenisti.* ¶ *Ad thesauros nivis*] Unde Deus nivem tanquam è thesauro promit. אוצר *thesaurus, apotheca, promptuarium.* Ut hîc *thesauros nivis & grandinis*, sic *thesauros venti* memorat David Psal. 135. 7. *educit ventum è thesauris suis.* Aut *thesaurus nivis*, ubi copia nivis; & *grandinis*, ubi copia grandinis. Sic *thesaurus boni*, & apud Plautum *thesaurus stupri*. Aliter Jes. 45. 3. *thesauri tenebrarum* vocantur, qui in locis tenebrosis & obscuris sub terra. Vide Deut. 32. 23, & 34. Lxx ἦλθες δὲ ἐπὶ θησαυροὺς χιόνος; ¶ *Thesauros grandinis*] Tharg. לקורטורי תלגא *ad thesauros nivis*, & אפותיקי ברדא *apothecas grandinis*. קורטור pro *thesauro* legitur etiam Num. 22. 18. in Jonatha Chaldæo Paraphraste.

23. *Quas*] *Nivem & grandinem.* ¶ *Cohibui*] *Retinui, reposui, reservavi, recondidi.* Hieron. *præparavi.* Lxx ἀπόκειται *reposita sunt.* Tharg. די גנזית *abscondi*, quod Græci dicunt ἀποκρύπτειν, unde גנזין vocantur *libri Apocryphi*: & dicunt Ebræi, *Sapientes aliquando*, cùm videlicet de Canone ageretur, *voluisse librum Coheleth* לגנוז, i. *apocryphum, facere, sive inter apocryphos referre, quòd seipsum in multis locis destrueret. Fuit nihilominus*, inquiunt, *in Canonem receptus, quoniam initium ejus verba Legis, & finis ejus verba Legis.* Hæc Ebræi. ¶ *Ad tempus angustiæ*] Ad tempus adversum, cùm scilicet vult punire homines, ut olim fecit hostes populi sui. Vide librum Judicum in historia Sisaræ. Lxx εἰς ὥραν ἐχθρῶν, & Hieron. *in tempus hostis.* Tharg. *Nivem recondidi ad tempus angustiæ in Gehenna, & grandinem in diem prælii Pharaonis & conflictûs Ægyptiorum.* Hinc robur accipit quod Hieron. olim notavit ex loco quodam Jobi perperàm intellecto, *duplicem esse Gehennam, caloris, & frigoris*: nam ubi nix, ibi frigus. ¶ *Conflictûs*] *Pugna*, μάχης, quando acies inter se concurrunt. Minùs rectè Lxx εἰς ἡμέραν πολέμων· nam non קרב est πόλεμος, sed מלחמה. ¶ *Et belli*] Vel *prælii*. Vox enim Ebræa utrumque significat.

24. *Quânam viâ dividatur lux*] Vel, *Quanam hac est via quâ dividitur lux.* Nam הדרך in fonte cum articulo, & אשר hoc modo sæpe desideratur. Quî fiat, inquit, ut ab una parte sit lux, & ab altera tenebræ. Ità *lux* quasi *dividitur*: nam media duntaxat apparet. ¶ *Spargat Eurum*] Lux à Sole; à quo & ventus: qui propterea *pater ventorum* dicitur. Aut lege *spargit se*, vel *spargitur, Eurus*: Ventus Orientalis. Sunt qui per *lucem* hoc loco Pluviam, alii verò Exhalationem intelligunt. Hieron. *spargitur lux, & dividitur æstus*, pro *dividitur lux, & spargitur æstus*: ut קדים sit *æstus*, quem καύσωνα vocant. Lxx אור πάχνη *pruina*. Id in viam reduxit Aquila, referens *lux*. Scire licet אור aliquando *pluviam* denotare. ¶ *Super terram*] Lxx εἰς τὴν ὑπ' οὐρανόν, *in eam quæ sub cœlo.* Ità passim in hoc libro *terra* significatur.

25. *Divisit*] *Partitus est, dedit.* Priùs erat in Lxx ἡτοίμασεν *præparavit*. Aq. διεῖλεν· alii ἔτεμε. Utrumque reddunt *divisit*. Mercerus *derivavit, corrivavit*. Nam פלג *rivus*. ¶ *Inundationi*] Aquarum cœlestium, quæ *pluviæ* dicuntur. Aqua pluvia, quæ è cœlo decidit; unde & *pluviæ* nomen. Lxx ὑετῷ λάβρῳ, quod interpretantur *validæ pluviæ*. Th. Sym. τῷ κατακλυσμῷ *inundationi*. Hieron. *vehementissimo imbri.* R. S. *In Arabia vocant* לשערה *tempestatem*, vel *turbinem*, שטפא. Mercerus *capillum* interpretatur, quod sequentia roborant. Nam ibi כל שיער ושיער שבראש *omnem pilum & pilum qui in capite.* ¶ *Aquaductum*] Sym. Th. ὑδραγωγόν. Hier. *cursum*. Lxx. ῥύσιν *fluxum*. Tharg. קובטא *aquaductum*. ¶ *Fulgetro*] *Coruscationi*. חזיו à חזה *vidit*, ut הגין ab הגה *meditatus fuit*. Ed. Rom. κυδοιμῶν. Compl. verò κυδοιμῷ *tempestati*. Tharg. *nubibus vocum*. ¶ *Vocum*] Tonitruorum.

26. *Ad pluendum*] *Ut pluat*, vel *plueret*: quod Græci dicunt ὑετίσαι. Licet etiam vertere *ut faceret pluere*. Nam cœlum pluit: Deus autem facit illud pluere. Ebraicè להמטיר. ¶ *Ubi non est vir*] οὐκ ἀνήρ, i. ἄνθρωπος. Hieron. *absque homine*. Nam in fonte ad verb. *non vir*. Tharg. *Ut descendere faceret pluviam super terram, in qua non est* גבר *vir*. ¶ *In quo non est homo*] Ubi nemo habitat aut commoratur. Hieron. *ubi nullus mortalium commoratur*. Lxx οὐκ ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐν αὐτῇ. Verbum *est* non habetur in fonte. Alioqui sign. *commorari, habitare*, ut Ruth 1. *& fuerunt ibi*, i. commorati sunt.

27. *Ad satiandum*] *Ad rigandum abundanter & copiosè*, vel, *ut riget ad satietatem usque*. Hieron. *Ut impleret*. Nam qui *satiat* implet: unde *satur dierum* & *plenus dierum* synonyma sunt. Lxx τοῦ χορτάσαι. Lex. vet. Χορτάζω. *saturo, satio*. ¶ *Vastitatem & desolationem*] Loca vasta & deso-

desolata. Lxx ἄβατον καὶ ἀοίκητον. Hieron. *inviam & desolatam.* Ἀοίκητον potiùs denotat *inhabitatam.* Sic τὸ ξηρὸν est *arida*, quam & ξηρὰν appellant. ¶ *Ad faciendum germinare*] *Ut faciat germinare.* Lxx τοῦ ἐκβλαστῆσαι *ut germinet.* Hieron. *& produceret.* Quid si *ut progerminaret?* ¶ *Egressum*] *Exitum*, ἔξοδον. *Exitum herbæ* vocat herbam primùm è terra prodeuntem, ut *viriditas herbæ* vocatur herba viridis. Locutio nota doctis. ¶ *Herbæ*] דשא propriè *herba tenera*, ut עשב *adulta.* Chaldaicè דתאה, Schin in Thau versâ. Hieron. *herbas virentes.* Fortè in mente habuit Græcum χλόης, quod reddunt *herbæ viridis.* Lex. vet. χλόη, *viriditas, gramen, muscus, herba.*

28. *An est pluviæ pater?*] Lxx Τίς ἐστιν ὑετοῦ πατήρ; Hieron. *Quis est pluviæ pater?* ¶ *Quis genuit stillas roris?*] Lxx τίς δέ ἐστιν ὁ τετοκὼς βώλους δρόσου; *quis est qui peperit glebas roris?* τίκτω interdum idem quod *gigno*, ut,

——— Ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς,

quem immortalis peperit Jupiter. Sic ילד sumitur in Ebræo; quanquam hîc הוליד γεννάω. ¶ *Stillas roris*] Chald. רסיסי טלא. Abenezra טיפי הטל *guttas roris.* Ger. אגלי טל. Abraham Pheritsol F. Mardochæi, אגלי, *idem quod* נגלי, *ut alibi* אורע *pro* זרע. *Sunt autem guttæ roris quasi undæ parvæ conspicuæ, quæ coeunt super herbas & folia.* Vide, si placet.

29. *Ex ventre cujus*, &c.] Quis fuit pater, an mater, glaciei? *Quis mater*, ut *quis mulier* apud Plautum. Infans exit è ventre, seu utero, matris. An etiam *patris?* Psal. 132. 11. *De fructu ventris tui ponam super solium tuum:* verba sunt Dei ad Davidem. ¶ *Pruinam cœli*] Hieron. *gelu de cœlo.* Lxx πάχνην ἐν οὐρανῷ *pruinam in cœlo.* Iidem קרח κρύσταλλον interpretantur. Tharg. גלידא *gelu*, aut *glacies.* ¶ *Quis peperit*] i. Genuit. De Viro dicitur; ut Psal. 2. 7. *ego hodie peperi te.* Sic, *Oenei partu edita:* &, *Chalcis ait se peperisse illam vobis*, i. genuisse. Lxx τίς τέτοκεν. Hieron. *quis genuit:* τίκτω *gigno.* Homerus,

——— Ὃν ἀθάνατος τέκετο Ζεύς.

Quòd si de muliere hîc sermo esset, dixisset ילדתו, meo judicio, imò nullum omnino dubium est.

30. *Tanquam*] *Quasi, Sicut.* Ut lapis durus est, ità etiam aqua quæ congelata est. Ideo quidam vertit, *Instar lapidis aquæ*, &c. Hieron. *In similitudinem lapidis aquæ durantur.* ¶ *Occultantur*] *Abduntur.* Ità ut non ampliùs videantur esse aquæ. Nam congelatæ naturam aquarum amittunt. Ideo Tharg. *Sicut lapis aquæ condensantur* (aut *congelantur*) *& absconduntur.* Nam durescunt in lapidem, ut jam aquæ non aquæ sint, & veriùs lapideam quàm aqueam naturam habeant. ¶ *Et facies*, &c.] Superficies, externa facies. Hieron. *& superficies abyssi constringitur.* Lxx πρόσωπον ἀσεβοῦς τίς ἔπτηξεν; *faciem impii quis exterruit?* Alii cod. τίς ἔτηξεν; *quis tabefecit?* Schol. *Ebræus*, πρόσωπον δὲ ἀβύσσου πήγνυται, *facies abyssi concrescit & constringitur.* Sic etiam ed. Compl. nisi quòd in ea ἔπηξεν. Tharg. *frigore comprehenduntur.* ¶ *Abyssi*] *Voraginis.* Mare vastum intelligit, quod interdum congelatur, ut mare illud quod *Glaciale* vocant. Sed & in nostris oris maria gelu constricta vidimus eo anno quo induciæ factæ sunt inter Illustriss. Archiduces & Ordines Provinciarum Unitarum. Testentur qui viderunt. ¶ *Capiuntur*] i. Constringuntur gelu.

31. *An constringes*] *Ligabis, vincies, impedies?* Lxx Συνῆκας δὲ *Aut intellexisti?* Tharg. *An ligabis?* ¶ *Delicias Pleiadum*] כימה sing. est; ideo quidam vertunt *Pleiadis.* Sunt autem Pleiades alio nomine *Vergiliæ* vocatæ: unde in quadam editione nupera *delicias Vergiliarum.* Hæ stellæ Veris nunciæ sunt, & tempus resolvunt, quod nemo mortalium constringere potest. Sunt autem numero septem in genu Tauri, ità dictæ quòd circa æquinoctium vernum oriantur. Septima vix apparet: nam obscurior est. Hieron. *micantes stellas Pleiadas.* Lxx δεσμὸν Πλειάδος *nexum Pleiadis.* Aq. (aliàs Sym.) ἢ (aliàs εἰ) συνάψεις μέσια Πλειάδος; *aut conjunges partes Pleiadis?* aliàs, *an conjunges?* ¶ *Attrahentia*] *Vincula.* ¶ *Orionis*] Qui ortu suo nimbos & tempestates excitat; unde *nimbosus Orion* vocatur. Lxx φραγμὸν Ὠρίωνος *septum Orionis.* Hieron. *gyrum Arcturi.* ¶ *Aperies*] *Solves.* Hieron. *poteris dissipare.* Lxx ἤνοιξας *aperuisti.* Tharg. *An constringes reliquias Pleiadis, aut funes qui trahunt Orionem solves?* aliter, *vincula quæ trahunt Orionem.*

32. *Educes*] *Produces*, ἀναφύσεις· ità Symmachus interpres vetus. ¶ *Mazzaroth*] מזרות nomen sideris. Ideo mox ait *in tempore suo.* Hieron. *Numquid producis Luciferum?* Sic Theodoretus interpretatur, quod in fonte מזרות, & Græci Lxx verterunt Μαζουρώθ, a in u versâ. *Lucifer* stella est lucis prænuncia, quæ הילל dicitur in Esaia, & à Græcis ἑωσφόρος, cujus & suprà meminimus. Locus Jesaiæ, *cecidisti è cœlo, Lucifer:* quem malè de Diabolo interpretantur: nam sermo ibi est de Babylonio, qui *è cœlo*, h. e. à summa dignitate, *deciderat. Lucifer* autem vocatur quia eminebat inter cæteros mortales, ut Lucifer inter sidera. De *Mazuroth* ità scribit Aureus os, i. Chrysostomus, *Sunt collectiones siderum, quæ usus obtinuit ut vocentur* ζώδια, q. *Parva animalia: alii verò dicunt significare* τὸν ἀστέρων κύνα *sidereum Canem.* Eadem, nisi fallor, habentur in Suida. Vide Cadmum meum. Sym. *Numquid produces* τὰ σκορπισθέντα κατὰ καιρὸν αὐτοῦ ἕκαστον; *quæ sparsa sunt unumquodque juxta tempus suum?* An legit מזורות *sparsa*, παρὰ τὸ זרה *sparsit?* Durum hoc in oculis meis, imò coactum. Nam est מִזָּרוֹת in scriptura Ebraica. Sed fortè legit, ut Lxx, מִזָּרוֹת cùm puncta libris abessent; sicut olim revera libris abfuerunt. Nunc legunt מזרות *Mazzaroth*, quod aiunt usitatiùs dici מזלות, nam hæ literæ permutantur inter se. Sic quod Ebræus dicit אלמנה *vidua* Chaldæus effert ארמלא χήρα. Sic in Hellenismo ἀργαλέος & ἀλγαλέος. Huc refer ארה & אלה *maledictio, diræ:* unde κατάρα. Sunt autem מזלות *duodecim signa Zodiaci:* item *Planetæ.* Unde dictitant, *Omnia pendent à Planeta:* &, *Vita & victus non à meritis hominum pendent, sed à Planeta pendet res.* Nimiùm illi tribuebant Planetis. R. David in libro ubi vocum significata colligit mavult esse nomen unius sideris: cui firmando quod sequitur, בעתו, si vertas *in tempore ipsius*, cùm potiùs vertendum sit, meo animo, *in tempore suo.* Hoc ergò nihil probat. Thargum hîc habet שטרי מזליא *potestates*, vel *dominia, Planetarum.* Quod etiam legitur suprà 9. 9. Abenezra מזרות *figura una è figuris Australibus: & puto quòd non fuerit visa in regione ubi habitabat Job, nisi modico tempore.* ¶ *Arcturum*, &c.] Hieron. *& Vesperum super filios terræ consurgere facis?* עיש *Vesperus*, qui & *Hesperus*, i. Ἕσπερος. Lxx καὶ ἕσπερον ἐπὶ κόμης αὐτοῦ ἄξεις αὐτά; *& Vesperum super comam ejus duces ea?* Schol. *Comam vocat præstantiam fulgoris & venustatem.* Aug. *& Vesperum super ædificationem ejus* (על בנינו) *induces?* Tharg. *& conjugem ad pullos suos duces ea?* si modò זנתא *conjunx* à זין. Quæramus adhuc. Hic est עיש in fonte, & suprà עש, videlicet c. 9. 9. ubi Hieron. *Arcturum* interpretatur. Vide quæ notavimus ad illum locum. Mercerus *Bootem* vel *Plaustrum* intelligit. ¶ *Cum filiis suis*] Cum stellis suis è quibus constat. Hic על sumitur pro עם, ut sæpe aliàs. ¶ *Duces ea*] Et *Arcturum* & *Mazzaroth:* & *duces* per cœlum; quod solius Dei opus. In fonte ad verb. *duces eos*, pronomen masc. quod ad מזרות referri non potest, nisi fuerit constructio sensu congrua. Judicent qui harum rerum peritiam habent.

33. *Statuta cœli*] Quibus legibus cœlum regatur, & quoad motum ejus, & quoad influentiam & potestatem quam Deus astris dedit in hæc inferiora; unde dictitant, *Omnia sunt in manu cœli præterquam timor cœli*, i. Dei. Pietas non regitur ab astris. ¶ *Si pones*, &c.] Hoc Homo non facit, sed solus Deus. *Ponere dominium* est facere ut dominetur, & quasi dominum constituere. ¶ *Dominium*] משטרו à שטר indè & שוטר *præfectus.* Ideo non nemo *præfecturam* vertit. Hieron. *rationem ejus.* Idem *statuta cœli* vocat *ordinem cœli.* Lxx τροπὰς οὐρανοῦ, quod Augustinus interpretatur *commutationes*

tiones cœli. Schol. τὰς τοῦ ἀέρ⊕ τροπὰς *conversiones aeris*. Tharg. *Decreta*: & mox, *dominium rota ejus*. ¶ *Ejus*] *Cœli*. Constructio sensu congrua, non voce. Nam שמים sensum habet singularem, ut etiam אלהים quando de *vero Deo* usurpatur.

34. *An attolles*, &c.] Sensus ut si dicas, *An si sustuleris ad nubem vocem tuam, aqua abundantia teget* (aut *operiet*) *te?* Pluvia in potestate solius Dei est: Homo non potest eam elicere nisi à Deo impetret. ¶ *Ad nubem*] עב propriè *nubes densa*. ¶ *Abundantia aqua*] Aqua copiosa & abundans. Intelligit autem aquam pluviam, quæ è cœlo decidit quandoque in magna copia, atque ita tegit totum hominem. ¶ *Operiet te*] Terram in qua tu es. Sic, *ivit ad Pompeium* pro *ad domum Pompeii*. Nihil vulgatius.

35. *Num*, &c.] Tharg. *Fierine potest ut mittas*. ¶ *Emittes*] *Mittes*, ἀποστελεῖς. Fulgura Deo parent, non Homini. Si fulgura non potest mittere caro & sanguis, quomodo audet in Dei arcana inquirere? ¶ *Fulgura*] Vel *fulmina*, κεραυνούς. Lex. vet. Κεραυνός, *hoc fulmen*. Κεραυνῶ, *fulmino*. Κεραυνωθεὶς, *tactus*. Virgilius, *de cœlo tactas quercus*. Apud Augustinum perperam est *mittis vi flumina*, pro *mittes verò fulmina*: aut usus fuit inemendato codice. ¶ *Et ibunt*] Quò mittes, aut jubebis ire? Fulgura significari quidam putant Psal. 104. 4. *qui facit ministros suos ignem flammantem*. Non ergò mortalis imperat fulguribus, sed solus ille qui omnia ex nihilo creavit. ¶ *Ecce nos*] Præstò ad obsequium tuum, aut parata facere ea quæ jubes.

36. *Quis posuit*, &c.] Hieron. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam?* טוחות *viscera hominis*. Quis credat in Visceribus sapientiam esse? Meliùs Tharg. *Quis posuit in renibus?* Nam est כלין in eo, quæ vox indubitanter sign. *renes*, ex Ebræo כליות, in quo sensus concupiscentiæ. Nam Renes concupiscunt, sed & consulunt; unde כליות יועצות. Consilium autem à sapientia, sine qua nemo consulere alteri rectè potest. Senes nimium hîc exorbitant: nam vertunt, Τίς ἔδωκε γυναιξὶν ὑφάσματ⊕ σοφίαν; *Quis dedit mulieribus textura sapientiam?* Quid viderunt cùm ita verterent? ¶ *In renibus*] Per *renes* intelligit omnia interiora, in quibus & Cor. Nam alioqui Renibus consilium tribuunt, & Cordi sapientiam. Sed, ut dixi, ex sapientia consilium: est enim quasi anima ipsius consilii. Cæterùm *Renes* hîc טוחות vocantur, ut quidam volunt, quia sunt טחות, h. e. *oblita adipe*. Vide Ohel Moed, in voce כלה. Reperitur hæc vox & Psal. 51. 6. ubi טחות in fonte. Abenmelech interpretatur *loca occulta, qua sunt bases cordis*. ¶ *Cordi*] לשכוי etiam Thargum interpretatur ללבא, i. *cordi*, à שכה, quod est *prospicere*; unde משכיות לבב *prospectus*, vel *imaginationes, cordis*. Sed in alio Thargum est לתרנגול ברא *gallo silvestri*, & in R. S. simpliciter *gallo*. Sic Thalmudici & veteres Ebræi hunc locum acceperunt: unde in Precibus Judæorum Pragæ impressis, *Tu, DOMINE Deus noster, Rex seculi, qui dedit gallo intelligentiam ad discernendum inter diem & noctem*. Non solùm inter diem & noctem discernit, sed etiam inter horas & momenta noctis: quod non aliunde habet quàm à Deo. Moses Ger. & Abraham Pheritsol *cor* denotari putant, post Abenezram, quos nunc secutus sum. Santes, *Quis dedit intellectui?* Ut Sapientia ità etiam Intelligentia tribuitur *cordi*. Nam Cor longè latéque prospicit, quod סכי in Chaldaismo significat. Senes hîc ediderunt ἢ ποικιλτικῆς ἐπιστήμην; *aut variegandi scientiam?* nam משכיות *pictura*. Audiamus nunc quid R. D. in lib. Rad. de hoc vocabulo scribat: verba ejus hæc sunt, *Vocatur Cor* שכוי, *quia speculatur & considerat omnia: unde cogitationes cordis vocantur* משכיות לבב. *Amplius exposuerunt de Gallo. Et sic in verbis doctorum nostrorum f. m. Dicit R. Simeon F. Lakis, Cùm ambularem per terminum Kennasaria, vocabant ibi sponsam νυμφίω, & gallum Schevi. Item dixerunt, Roma vocant gallos* שכויא, *vel certè* סכויא, *aut, Quis dedit gallo intelligentiam? Similiter dixerunt, Cùm audivit vocem galli, dicit, Benedictus qui dedit gallo intelligentiam ad probandum, i. discernendum, inter diem & noctem*. Cæterùm שכוי in emendatis exemplaribus habet accentum in ultima, non in prima, ut in aliis, etiam in ed. Veneta secunda, alioqui satis correcta. Symmachi editio hîc olim habuit, Τίς ἔδωκε μαμωεφῶ ἔννοιαν; *Quis dedit insipienti* (vel *stulto*) *intelligentiam?*

37. *Quis*, &c.] Hieron. *Quis enarrabit cœlorum rationem?* Lxx Τίς δὲ ὁ ἀριθμῶν νέφη σοφίᾳ; *Quis est qui numeret nubes sapientia?* שחקים *nubes*, item *aeris regio superior*, quam *atherem* vocant. Tharg. *Quis numerabit septem cœlos in sapientia?* Vult dicere *rationem septem cœlorum*. ספר ità sign. Psal. 22. 17. *Numerarem omnia ossa mea*. ¶ *Enarrabit*] Vel *enumerabit*. ¶ *Nubes*] Rationem nubium, aut cœlorum ætherísve. Vel *cœlos*, i. stellas cœli aut cœlorum. Continens pro contento. Sic *terra*, incolæ terræ. ¶ *Sapientiâ*] *In sapientia*, i. sapienter, doctè, perité. Nam *sapientia* vocatur quicquid homo discit à præceptore suo. Stellas autem numerare solius Dei est, juxta illud Davidis Psal. 147. 4. *Qui numerat numerum stellarum*. Nam innumeræ sunt in Via lactea, quæ sub aspectum non cadunt, ac proinde numerari nequeunt ab homine. ¶ *Et utres cœli*, &c.] Nubes intelligit, in quibus aquæ pluviæ, velut in utribus aut lagenis cadísve continentur & asservantur non sine miraculo. Hieron. *Et concentum cœli quis dormire faciet? Dormire*, i. quiescere. נבל *uter, lagena*. נבל per quinque puncta, *nabla*, sive *nablium*: unde נבלים *nablia*; & in regimine נבלי vocabulum ambiguum: nam & *utres* sive *lagenas* denotat, & *instrumenti musici genus* est: quo sensu hîc accepit Interpres noster, nomine latiùs accepto pro *concentu musico*, quem in cœlo esse Philosophi quidam prodiderunt. Hîc tamen non harmoniam musicam, qualem Pythagorei somniant, denotari putant, sed concordiam, quâ orbes cœlestes revolvi constat. ¶ *Quis collocabit*] Aut *collocat*, in media regione aeris videlicet: imò quis continet eos illic? Ad verb. *quis cubare faciet?* nam verbum Ebræum hæc etiam sig. Lxx οὐρανὸν δὲ εἰς γῆν ἔκλινε; *cœlum verò in terram inclinavit?* Aug. *& organa cœli in terram declinavit?* Nonnulli hæc ex ed. Lxx adferunt, τὰ νέφη συνίζων ἐπισκευάζων, οὐρανὸν δὲ εἰς γῆν ἐκκλίνων, *qui parat nubes concrescere, & cœlum in terram declinans*. Santes h. l. *& qua descendunt de cœlo quis quiescere fecit?* Malim *qua defluunt è cœlo*, à נבל *defluo*. Hunc versum reperio in Thargum alio modo expositum, *Quis numerat stellas cœli sapientiâ, & nubes, qua similes sunt utribus* (vel *lagenis*) *cœli quis collocat?*

38. *Cùm induratur*] *Indurescit, roboratur*. Ad verb. *funditur*. צקת à יצק Hieron. *Quando fundebatur pulvis in terra*. Lxx Κέχυται δὲ ὥσπερ γῆ κονία, *Diffusus est autem sicut terra cinis*. Sed vide Rom. ed. ¶ *Pulvis*] *Terra*. ¶ *Ad robustum*] *Ità ut consolidescat*. Sic מוצק accipitur suprà 11. 15. & 37. 18. ¶ *Et gleba agglutinantur*] Firmiter adhærescunt ut quæ glutine conjuncta sunt. רגבים נושי העפר R. L. exponit dicens esse *glebas pulveris*: Abenezra, *fissuras terra ex calore aut pluvia*. Sed videndus R. D. in libro ubi vocum sensa colligit. Hier. *compingebantur*. Lxx κεκόλληκα αὐτὸν ὥσπερ λίθῳ κύβον, *agglutinavi eum sicut lapide cubum*. Sed in Aug. *sicut lapidibus cibum*: fortè usus fuit vitioso codice. Vide sis ed. Rom. מוצק Abenezra de Centro videtur accipere. Id est velut fundamentum omnium, quod hîc Thargum שיתאסה appellat.

39. *Venaberis*] Θηρεύσεις. Hieron. *capies*. *Capere* autem pro *rapere* poni notavimus aliás. ¶ *Leoni vetulo*] Qui לביא Ebræis, quem Hieron. hîc *leanam* interpretatur, i. לביאה. Lxx λέουσι. Tharg. ליתא, quod factum ex Ebræo ליש, unde Græcum λῖς, *leo*. ¶ *Prædam*] Vel *cibum*: unde & הטריפני *ciba me*. Sic sanè Lxx βορὰν *escam*, & Chaldæus מזונא *cibum*. Leones multis indigent, & quidem carnibus animalium vescuntur, quas tu non vales eis suppeditare. ¶ *Vitam*] *Animam, appetitum, victum*. *Anima* & *vita* se invicem explicant. Sed & *vita* pro *victu* poni amat. *Victum explere* est suppeditare ad satietatem. *Anima* pro *appetendi facultate* seu appetitu

appetitu æquè tritum eſt. Quidam, *cœtum juvenum leonum explebis*, i. ſaturabis, ut Pſal. 68. 30. חית קנה *cœtus haſtatorum*. *Satur* & *plenus* quaſi ſynonyma ſunt: unde *ſatur dierum*, qui & *plenus dierum*. ¶ *Juvenum leonum*] Quos alii *leunculos* vocant, ſed parùm Latinè.

40. *Deprimuntur*] Vel *incurvantur*: aut *deprimũt & incurvant ſe*, ut Pſal. 10. 10. ישח *deprimit ſe*: geſtus hominis inſidiantis alicui. ¶ *In habitaculis*] *In luſtris ſuis*. ¶ *Sedent*] Inſidiandi cauſâ. *Sedere* inſidiantium eſt; ut ibi, *ſedet in inſidiis pagorum*. Sic Num. 14. 25. *ſedet in valle*, i. inſidiatur. Hinc *inſeſſores viarum*, & *inſidere itinera*: unde & *inſidiæ*, & *inſidior*, & *inſeſſis omnibus viis* apud autores Latinos. Hieron. h. l. *Quando cubant in antris, & in ſpeculis inſidiantur?* Lxx Κάθηνται ῥ ἐν ὕλαις ἐνεδρεύοντες *ſedent in ſilvis inſidiantes*. Aug. *in inſidiis*. ¶ *In umbraculo*] Nota hîc סכה, quod *umbraculum* reddunt, de *leonis antro* dici. Sæpius *tabernaculum* redditur. ¶ *Ad inſidias*] *Ad inſidiandum*.

41. *Parat*] *Præparat*, ἡτοίμασε. ¶ *Corvo*] Κόρακι. ¶ *Eſcam*] Βορὰν, propriè *venationem* quæ ציד Ebræis. Sed pro *quovis cibo* uſurpatur. ¶ *Nati ejus*] *Filii ejus*, *pulli ejus*. Sic Pſal. 147. 9. *Dat beſtiis cibum ſuum; filiis corvorum, qui clamant*. Clamant autem ad Deum ſuo quodam modo cùm eſuriunt. Nam à parentibus, ſimulac volandi poteſtas eſt, primùm nido ejiciuntur, deinde robuſtiores regione totâ expelluntur: Fortè quòd pluribus non ſatìs cibi ſit, præſertim in vicis locíſque arctioribus: unde & bina duntaxat conjugia ibi reperiuntur. Sed de pullis hiſce mira narrant autores: Albertus Magnus narrat pullos corvorum deſeri à parentibus immani ἀστοργίᾳ. In tanta rerum omnium inopia ſcribit vermiculos quoſdam ex ſtercoribus natos ſuâ ſponte ſe ingerere in roſtra hiantia pullorum, & hoc modo mirabiliter eos ali. Thanchuma 87. 1. *Deus parat muſcas* (vel *culices*) *ex ſtercore corvorum, quas pulli edunt. Nam à parentibus negliguntur, qui feminas ſuas ſuſpectas habent adulterii*. Vide quoque Juchaſin 82. 1. Chryſoſt. *Corvi oderunt pullos ſuos ingenitâ crudelitate, vel quòd albi ſint: ſed Deus eos enutrit, dum hiando ac crocitando animalcula ex aere venantur in cibum*. Alii ſcribunt eos ali vermiculis ex ſtercore enatis, ut Albertus, cujus locum modò produximus. R. D. Comment. in Pſal. 147. *Quia albi ſunt pulli corvorum, matres eorum relinquunt eos, & non adducunt eſcam eorum. Nam putant ipſos non eſſe pullos ſuos, quoniam albi ſunt. Et ipſi clamant ac ſi invocarent Deum pro victu ſuo. Deus autem benedictus eis parat muſcas aut culices, quos comedunt*. Wotonus lib. 7. cap. 138. *Incubat corvus viginti diebus; & pullos, cùm jam poteſtas volandi eſt, primùm nido ejicit, deinde robuſtos jam regione totâ expellit fugátque longiùs. Itaque parvis in locis vicíſque arctioribus, & ubi non ſatis cibi pluribus ſit, non plus bina conjugia ſunt*. Sunt qui dicunt eos ali aurâ quadam roſcidâ, inquit Euthymius Monachus Zigabinus. Mercerus ad h. l. *Tradunt qui naturalem hiſtoriam ſcripſerunt, corvum pullos ſuos recens natos, quòd albeſcant, per aliquot dies relinquere ſolitum, donec nigreſcant, & è nido excludere: interim quis eos alit niſi Deus? Et ſunt qui dicant muſcis genitis ex putrefactione ſtercoris eorum in nido ali eos, dum in os eorum à DOMINO inſeruntur*. ¶ *Errant*] *Oberrant*, *vagantur*, *huc illuc eſcam quærentes*. Hoc ſign. Lxx cùm vertunt πλανώμενοι τὰ σῖτα ζητοῦντες. Hieron. *vagantes, eò quòd non habeant cibum*. Sic etiam Int. Chaldæus. Non ergò in nido aluntur animalculis è ſtercore ſuo enatis.

IDEM.

2. מַחְשִׁיךְ עֵצָה. Sym. σκοτεινὸς γνώμῃ *obſcurus conſilio*] Vult dicere, cujus conſilia tenebroſa & obſcura ſunt. Hieron. *Quis iſte involvens ſententias ſermonibus imperitis?* Eſt cur malim *obſcurans conſilium*. Nam החשיך σκοτόω.

5. קַו. A. κανόνα *regulam*. Sym. σχοινίον μέτρου *funiculum menſorium*. Hieron. *lineam*] *Regulam*. Pſal. 16. 6. קו. A. κανών. ¶ *Funiculum menſorium*: ad verb. *funiculum menſuræ*. Sic alibi Jonathan חוט דמשחתא, & Lxx σπαρτίον γεωμετρίας, i. *Geometricum*. Alii *perpendiculum*, *amuſſim*.

6. אֲדָנֶיהָ. Οἱ ἄλλοι, αἱ βάσεις, οἱ καταπῆγες, *baſes, pali*] Hieron. *baſes illius*, αἱ βάσεις αὐτῆς.

7. כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים. Οἱ ἄλλοι, ἅμα υἱοὶ Θεοῦ *ſimul filii Dei*] *Simul*, יחד, quod in membro præcedente. Hieron. *omnes filii Dei*.

9. בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ. A. περιείλησα *circumvolvi*] Hier. *Cùm ponerem veſtimentum ejus*. ¶ עָנָן. νέφος, *involvi me nube*. Sym. ὡς νεφέλῃ περιείλησα αὐτὴν, *ut nube circumvolvi eam*. Hoc ed. Rom. retulit ad ſequens membrum, וערפל חתלתו. Sym. ὡς νεφέλῃ περιείλησα αὐτὴν, dubito an rectè.

11. ופא יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ. Sym. ἕως ὧδε ταχθῷ τὸ ἔπαρμα τῶν κυμάτων σου, *huc uſque ordinetur elatio fluctuum tuorum*] Santes & *hîc* תשת *pones elationem fluctuum tuorum*. Porrò Sym. repetit עד ex membro præcedenti, ut ſit עד פא *hucuſque*. ¶ *Ordinetur elatio*, &c. *ponatur*, ſive *conſtituatur*, *ordo elationi fluctuum tuorum*. Arias & *hîc ponet in elatione fluctus tuos*.

12. יִדַּעְתָּה שַׁחַר מְקֹמוֹ. Οἱ λοιποὶ, Ἐγνώρισας τῷ ὄρθρῳ τόπον αὐτοῦ; *notum feciſti diluculo locum ejus?*] Tempori antelucano ſive matutino.

18. הִתְבֹּנַנְתָּ. A. μὴ συνῆκας; *intellexiſti?*

19. יִשְׁכָּן אוֹר. Lxx αὐλίζεται τὸ φῶς· οἱ ἄλλοι, σκηνοῖ *habitat*, ἠρεμεῖ *quieſcit*] *Habitat*, vel *commoratur*. Hieron. *In qua via lux habitet*. Mich. 4. 10. ושכנת בשדה *& commoraberis in agro*. Joh. 1. 14. ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν *commoratus eſt inter nos*. שכן Lxx ferè reddunt verbo κατασκηνοῦν. ¶ *Quieſcit*. Pſal. 55. 7. ואשכנה, Lxx καὶ καταπαύσω. Hieron. *& requieſcemus*. Cæteri non diſſentiunt. Rurſum Pſal. 15. 1. מי ישכן, Interpres, *Quis requieſcet?* ubi tamen Lxx κατασκηνώσει, & Hieron. *habitabit*. Sic exponas Prov. 7. 11. *In domo non habitant pedes ejus*, לא ישכנו *non quieſcunt*. Sanè Lxx ibi habent οὐχ ἡσυχάζουσιν, & Hieron. *non valent conſiſtere*.

20. נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ. Sym. ἀτραποὺς οἰκήσεως *ſemitas domûs*] Pleniùs interpres noſter *domûs ejus*, οἰκήσεως αὐτοῦ. Propriè οἴκησις *habitatio*. Interdum idem eſt cum οἴκημα *domicilium*, & οἶκος *domus*.

22. בָּרָד. Sym. κρυστάλλου *glaciei*] Meliùs Lxx χαλάζης & Hieron. *grandinis*. Nam *glacies* קרח dicitur, non ברד.

25. מִי פִלַּג. A. τίς διεῖλεν; *quis diviſit?*] Aut *diſtribuit?* Hieron. *Quis dedit?* Locus iſte plenior extat in Chryſoſtomo, מי פלג לשטף תעלה. οἱ ἄλλοι, Τίς δὲ ἔστησε τῷ κατακλυσμῷ ὑδραγωγόν; *Quis miſit diluvio aquagium?* ſive *aquaductum*. Uſus eſt hoc ſignificatu Sirachides 24. 32. nec תעלה aliud ſign. apud Ebræos. ¶ לחזיז קלות. Aq. εἰς κτύπον φωνῶν *ad fragorem vocum*. Sym. ψόφον βροντῆς *ſonum tonitrui*] *Fragorem*: *ſonitum*, *ſtrepitum*. Hieron. *& viam ſonantis tonitrui*. ¶ *Sonum*, ſuprà 37. 4. קולו. Sym. ψόφον αὐτοῦ *ſonum ejus*. Sed 28. 26. ubi vulgavimus לחזיז קלות, *Sym.* εἰς κτύπον φωνῶν, reponendum videtur ex hoc loco pro *Symmacho*, *Aquilæ* nomen: nolim tamen quicquam immutari. Chryſoſtomi verba ſunt unde hæc deſcripſimus, Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος, ὁ μὲν, εἰς κτύπον φωνῶν· ὁ δὲ, ψόφον βροντῆς. Fortean Aq. edidit ψόφον βροντῆς, & Sym. εἰς κτύπον φωνῶν quod tamen mihi non videtur. Docti dijudicent.

28. הֲיֵשׁ לַמָּטָר אָב. A. Μήτις ἔνεστιν τῷ πατήρ; *Num quis eſt pluviæ pater?*] Ἔνεστιν ἔστιν· nam ἐν otium agit.

30. וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ. Schol. ὁ Ἑβραῖος, πρόσωπον ἀβύσσου πήγνυται *ſuperficies abyſſi compingitur*. Alia editio, πρόσωπον δὲ ἀβύσσου τίς ἔπηξεν; niſi legendum τίς ἔπηξεν; *quis compegit?*

31. הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה. A. ἢ συνάψεις μοίρια Πλειάδος; *aut conjunges partes Pleiadis?*] Hieron. *Numquid conjungere valebis micantes ſtellas Pleiadas? Pleiadis*, vel *Pleiadum*. Sed ſingulariter uſus eſt Ovidius in illo,

Quatuor autumnos Pleïas orta facit.

Vocantur etiam *Vergiliæ*, quod *vere* oriantur. *Pleiades* autem

autem dicuntur ἀπὸ τῆ πλεῖν, ut Grammatici volunt quòd ortu suo *navigationis tempus* ostendant.

32. הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ. Sym. ἢ ἀναφύσεις τὰ σκορπισθέντα κατὰ καιρὸν αὐτῶ ἕκαστον; *aut produces dissipata in tempore suo?*] Aut *dispersa*, vel, si mavis, *sparsa*; ut de seminibus capiatur. Santes *signa cœlestia*. Chrysost. Μαζουρὼθ, τὰ συστήματα τῶν ἀστέρων, ἃ ἐν τῇ συνηθείᾳ ζώδια καλοῦνται. ἄλλοι δὲ φασι Μαζουρὼθ Ἑβραϊκὴν μὲν εἶναι λέξιν, σημαίνειν δὲ τὸ ἀστέρων χυμα.

33. חֻקּוֹת. A. ἀκριβείας] *Exquisitas rationes*, leges. Hier. *ordinem*. LXX τροπάς, i. *conversiones*, *solstitia*. Santes *statuta*.

35. הִנֵּנוּ. Aq. Ἰδοὺ ἐσμὲν, *Ecce sumus*] Hier. *adsumus*.

36. מִי נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה. Sym. τίς ἔδωκε μεμωραμένῳ ἔννοιαν; *quis dedit stulto solertiam?*] Hier. *quis dedit gallo intelligentiam?* לשכוי alii reddunt *cordi*, alii *contemplationi*, alii aliter.

37. וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב. Sym. καὶ ὄργανα οὐρανῶ τίς κοσμήσει; *& organa cœli quis gubernabit?*] *Ornabit*. Hier. *& concentum cœli quis dormire faciet?*

40. בַּסֻּכָּה. Schol. ἐν κοίταις *in cubilibus*] Alii *in umbraculo*. Sign. autem *cubile ferarum* Psal. 10. 9. & hîc.

GROTIUS.

1. RESpondens autem Dominus Job de turbine dixit] Job rectè quidem se non ob scelera puniri dixerat, neque se ulla ex parte pejorem esse iis qui occasione calamitatum ejus acerbissimè eum tractabant: Attamen præ impatientia interdum ebulliente quædam ei exciderant quæ castigationis egebant. Itaque & Job hæc tanquam ad se pertinentia agnoscit cap. 42. *Dominus*, i. Angelus, Domini nomine. *De turbine*, i. de nube aliqua præter naturæ ordinem facta.

5. *Quis tetendit super eam lineam?*] *Amussim*. Similitudo ab Architectis sumpta, ut diximus 2 Reg. 21. 13.

6. *Super quo bases illius solidatæ sunt?*] Perseverat in similitudine Ædificii. Videtur autem obscurè significari Centrum, quod terræ pro fundamento est. ¶ *Aut quis demisit lapidem angularem ejus?*] Videntur obscurè designari Poli terræ.

7. *Cùm me laudarent simul astra matutina*] Astra lucidissima: nam בקר sæpe idem quod אור. Intelligit Abenesdra Planetas, qui כוכבי אור Psal. 148. 3. ¶ *Et jubilarent omnes filii Dei*] i. Angeli, ut hic habet Græca versio, quæ confirmatur ex eo quod suprà est 1. 6.

8. *Quis conclusit ostiis mare?*] *Quis protexit in valvis mare?* סכך sæpe est *protegere*. Quis mari pro obstetrice fuit? nam tota similitudo à Partu sumitur. דלתים *valvæ* sunt τὰ χείλη uteri.

9. *Cùm ponerem nubem vestimentum ejus*] Aer enim mari impendet. ¶ *Et caligine illud quasi pannis infantiæ obvolverem*] Græci optimè, ὁμίχλῃ δὲ αὐτὴν ἐσπαργάνωσα. Multæ enim nebulæ solent oriri supra mare.

10. *Circumdedi illud terminis meis*] Eadem locutio Prov. 8. 29. ¶ *Et posui vectem & ostia*] Nempe littora, ut ostendit locus Jeremiæ 5. 22.

11. *Et dixi, Usque huc venies*] Hebræi פה pro *termino* ponunt, ut apparet Ezech. 41. 15. ideo rectè עד פה vertit *hucusque*.

13. *Et tenuisti concutiens extrema terræ*] Rectiùs, *Ut obtineat extremas partes terræ*: ut subitò se in omnes terræ partes diffundat; aurora scilicet, de qua præcessit. ¶ *Et excussisti impios ex ea*] Id ideo quia manè judicia exercebantur.

14. *Restituetur ut lutum signaculum*] Heb. *Vertet se ut argilla signatoria*. ¶ *Et stabit sicut vestimentum*] Non magis sibi constabit quàm vestis versicolor. Rei solent subinde mutare vultum & colorem.

15. *Auferetur ab impiis lux sua, & brachium excelsum confringetur*] Damnabitur ad mortem, & quidem cruciabilem, qualis est In rota fractio.

16. *Numquid ingressus es profunda maris?*] Heb. *An pervenisti ad guttas maris?* Nostíne quot in mari sint guttæ?

17. *Numquid apertæ tibi sunt mortis portæ, & ostia tenebrosa vidisti?*] Abditissima terræ.

21. *Sciebas tunc quòd nasciturus esses*] Adeò ista Dei opera nesciebas, ut nè quidem scires te unquam exstiturum. Hoc ad προϋπαρξιν animarum detorquent Hebræorum quidam.

23. *Quæ præparavi in tempus hostis, in diem pugnæ & belli*] Ut adversus Ægyptios Exod. 9. 23.

25. *Quis dedit vehementissimo imbri cursum?*] Heb. *Quis distribuit inundationi elices?* Sic vocat eas partes cœli per quas imber erumpit.

30. *Et superficies abyssi constringitur*] Mare in nonnullis partibus gelascit.

31. *Numquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas*] كوم Arabicè *acervum* significat: unde videntur bene conjecisse qui כימה interpretantur *Pleiadas*, ἀθροισμὸν quendam clarorum siderum. Sensus est, Potésne impedire flores vernos Vergiliarum? ¶ *Aut gyrum Arcturi poteris dissipare*] Græci, καὶ φραγμὸν Ὠρίωνος ἤνοιξας. Sic etiam כסיל Hieronymus suprà 9. 9. vertit *Orionem*, hybernum sidus labores impediens. كسل Arabibus *otium*. Sensus est, Poterísne tu rusticis facultatem dare laborandi ubi labores Orion inhibet?

32. *Numquid producis Luciferum in tempore suo?*] Arcturum, ut suprà 37. 9. *suo tempore*, nocte scilicet. ¶ *Et Vesperum super filios terræ consurgere facis?*] Suprà עש, quod idem est cum עיש, *Arcturum* reddidit 9. 9. عيس Arabicè *robur*. Pro illo *super filios terræ* Hebræum habet *cum filiis suis*, i. cum aliis signis Septentrionalibus quæ circa Arcturum sunt.

36. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam?*] In Hebræo & Chaldæo *in renibus*: in quibus vim consilii collocant Hebræi.

37. *Concentum cœli quis dormire faciet?*] Meliùs *Hydrias cœli quis sistit?* i. imbres.

38. *Quando fundebatur pulvis in terra, & glebæ compingebantur*] Nempe quo tempore pulvis terræ concrescit in glebas imbre fermentante.

39. *Numquid capiet leænæ prædam?*] Hîc transitus fit ab Ætheriis Aeriísque rebus ad Animantium historiam. ¶ *Animam catulorum ejus implebis*] i. Famem, Psal. 34. 10. & 104. 21.

40. *Quando cubant in antris*] Vide Psal. 10. 9.

41. *Quando pulli ejus clamant ad Deum*] Eadem ἐν[illegible] *voia* Psal. 147. 9.

CODURCUS.

TAndem itaque Dominus silentium rumpit, ut garrulitatem rabularum compescat, & sapientiam suam notam faciat, deturbatísque solio iniquis Judicibus in causa Jobi sententiam ferat. Ergò Job factus est voti damnas. Dominus enim consilium suum aperit, explicátque omnium Jobi ærumnarum causam esse liberrimam & sapientissimam Voluntatem suam, cui par subjici mortales, qui nihil aliud quàm cinis & pulvis sunt. Loquitur autem Dominus, quia insolescebant Jobi amici, atque ipsemet Elihu, qui Jobum cum reliquis damnaverat: jam jámque sub iniquis eorum sententiis Job fatiscebat, nisi justo Dei judicio sublevatus esset. Noluit itaque Dominus justum diutiùs premi tam improbo jugo, nè ejus animus planè frangeretur. Contundit autem confundítque sapientiam humanam, quâ Eliphas ipséque Elihu gloriabantur, qui quasi Dei interpretes haberi volebant. Adversùs eos Dominus hæc pronunciat; 2. *Quis suâ inscitiâ consilium obscurat?* fulminátque hoc dicto eorum arrogantiam, nè porrò hiscant. Deinde convertit se ad Jobum, eúmque perquam amicè & familiariter affatur; 3. *Accinge sodes tanquam vir lumbos tuos*. Hortatur eum ut se componat & comparet ad respondendum quæsitis. Atque hâc methodo Jobi fidem patefacit, eámque magis

magis informat & confirmat. Quærit autem Dominus à Jobo Creationis & Gubernationis rerum in universum & sigillatim rationem; ut suam sortem hâc ratione Job per-sentiscat, in séque descendat, atque agnoscat infinitam Dei potentiam, bonitatem & imperversigabilem sapientiam; ac proinde rationes providentiæ, quæ humanos casus regit, suspiciat deosculetúrque. Quærit autem illa instanter Dominus à Jobo, qui constanter mentem suam atque universam prudentiam suam sapientiæ Divinæ mancipat. Quamobrem exantlato hoc agone, à Deo laudatur coronatúrque, atque in pristinum locum restituitur. Summa autem & argumentum Divini oraculi ad Jobum duobus versibus Psalmi 36. continetur, *Domine, in cœlis misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes. Justitia tua sicut montes excelsi, tua judicia abyssus magna. Homines & jumenta conservas, Domine.*

1. *Compellavit autem Dominus Jobum è turbine*] Qui in nomine quadrilitero mysterium hîc quærunt, meminerint initio libri usurpatum sæpiùs, atque ab ipso Jobo, *Dominus dedit, Dominus abstulit; sit nomen Domini benedictum.* Sed verba sunt Prophetæ hæc scribentis, qui nomen המיוחד hîc usurpat, quia oraculum Dei propositurus erat. מנהסערה *minhassahara.* Per Nun Kephupha scribitur מן, ut infrà מנסערה, quia pro una dictione habetur. Estque ex idiomate hujus scripti, ut מנהסערה & מנסערה pronuncietur pro מסערה *missaharah.* Deus autem loquitur *ex turbine*, i. è nube conflata & conglomerata per exortum subitò ventum; Majestatem gloriæ suæ tegens hoc symbolo, quo suam præsentiam testatam sæpe voluit cùm Legem sciseeret. Post Legem locutus est Deus per Angelum, per Spiritum suum, in somniis & visionibus, per Urim & Thumim, è medio Cherubinorum. Unde hunc turbinem argumentum esse existimo exstitisse Jobum ante Legem latam.

4. *Ubinam eras dum fundarem terram?*] Quando Deus interrogat, *Ubi eras?* revocat in mentem Jobo quis sit, & ex quo, & quàm ævi brevis. ¶ *Si rationem tenes*] בינה nomen est, quia Milrah, non Milhel.

5. *Quis posuit mensuras*] Continuat Metaphoram ab architectura petitam. ממדים non alibi exstat, éstque idem quod מדות, *les mesures.*

7. *Quando simul exhilarabantur*] Siderum creationem significat, quibuscum componit *Filios Dei:* Qui vel *Angeli* sunt, vel *orbes cœlestes.* Malo *Angelos* intelligere, qui exsultabant Deo architectante terram, cœlos, maria, vel saltem firmamentum sideribus ornante. Nam Cœlos primùm creatos existimo, deinde Angelos; ut in terra primùm consitus est hortus Heden, deinde in illo Homo collocatus. Sed illa non sunt hujus loci. Transit ad creationem Maris.

8. *Quis valvas maris inunxit?*] Hunc in locum tenebræ hactenus incubuerunt densissimæ verbi יסך malâ interpretatione. Hebræi enim Doctores interpretantur per סתם, סגר. Thargum per אנף, quod est *claudere.* Ità Græcus & Latina Vulg. quasi esset à סוך, pro ש Smol posito Samech; quod est *claudere, sepire:* cùm sit à סוך, quod idem est quod משח & נסך *ungere, inungere.* Sed quia non potuerunt capere quid esset *inungere valvas maris*, ideo quæsiverunt alienam ab hoc verbo significationem, cùm non esset opus. Est autem elegantissima hæc Metaphora sumpta à parturientibus è re notissima medicis & obstetricibus. Inunguntur enim partes genitales, quâ datur exitus partui, ut lævioribus, mollioribus & lubricis magis factis labor enitentis levetur. Quærit ergò Dominus à Jobo, *quis inunxerit valvas maris*, è quibus videlicet eductum est; quæ Lucina præfuerit parentis Naturæ puerperio, quando est enixa Mare. Verba sequentia confirmant nostram interpretationem. ¶ *Quo obstetricante*, &c.] Id enim verbum גוח sign. *è ventre educere.* גחי מבטן Psal. 22. *obstetricatus es mihi.*

9. *Quando nubem*] Hæc etiam Metaphoram continuant. Nomen enim חתלה sign. *fasciam*, τὸ σπάργανον, quod hîc tantùm exstat. חתול idem, semel apud Ezechielem. Verbum passivum Pual, & Hophal semel etiam unumquodque apud Ezechielem pro σπαργανῶσαι. Est etiam genus loquendi observatu dignum אשבר עליו חקי. *Decretum* dicitur *præcidi.* Ità כלה ונחרצה apud Esaiam cap. 10, & 28. vertit Apostolus Rom. 9. λόγον συντετμημένον, i. *rationes purgatas, summam contractam & conclusam.* גזר est *secare*; sed ponitur etiam pro *deliberare*, & *decernere:* ut Esth. 2. *Meminit rex* את אשר נגזר *ejus quod decretum fuerat.* Et suprà hujus libri cap. 22. תגזר אמר ויקם לך *deliberabis, & fiet.* Et גזרה apud Danielem pro *decreto.* Deliberatione enim & decreto res circumscribuntur, terminantur & finiuntur.

10. *Apposuique vectem & valvas*] Hæc non bene intelliguntur nisi ei cui Creationis & Diluvii nota est historia.

11. Quæritur autem hîc nominativus verbi ישית, quod tertiæ est personæ. Thargum interpretatur quasi esset תשירו secundæ. Alii subintelligunt *Deum:* Alii censent in voce בגאון abundare Beth, & גאון esse nominativum ejus. Sed nominativi loco est פא, quod hîc scribitur per א, alibi semper per ה, & significat *terminum*; qui *terminus* ישית, i. *subsidere faciet, fluctus tuos in superbia.* Res est clara. פה, i. *littus hoc*, vel *quod hîc est, sistet*, &c. גלים fluctus rectè dicti, qui *volvuntur* ventis;

—*Et magnos volvunt ad littora fluctus.*

Dicuntur etiam משברים, à *fragore*, vel quòd *frangantur* in littora & scopulos, vel quòd inter se *collidantur.*

12. *An post dies tuos*] Heb. מימיך *à diebus tuis*, i. post dies tuos. Duo quærit à Jobo; primum, An exstiterit ante primum diluculum; alterum, An dies noctésque principio rerum distinxerit & ordinaverit; quæ Dei sunt partes & propria. ¶ *Assignastine auroræ locum suum?*] Ego juxta τὸ Keri interpretatus sum. Scribitur ידעתה שחר *itdahtha schahar*, sed legitur ידעת השחר *iidahtha hassahar.* Sanè vel hic locus indicat satis puncta apposita fuisse aliquando ab eruditissimis viris, cùm libera & nuda antiquitùs esset scriptura notulis illis & apicibus. Nam illud Patach sub He & Dagesch in ש significant noluisse eos dividere literas quas unitas in unam vocem receperant, quanquam adhibita puncta separandas esse, ut loci sententia constet, satis testentur.

13. *Ut extremis terrarum oris adhæresceret*] Hæc de aurora & surgente die valde appositè dicta. Hæret enim extremis Horizontis oris diluculum. Exorto autem Sole aurora transiit. Est enim aurora tempus antecedens exortum Solis, & veluti diei anteambulo. Lucis verò proprium est dissipare tenebras, quibus fugatis homo aggreditur opus suum. Et fugiunt unà cum tenebris, adventante die, feræ, séque in suis lustris abdunt Psalm. 104. & superiori cap. 37. 8. Hunc lucis effectum Dominus Jobo significat. ¶ *Improbi terrâ excutiuntur*] Sunt enim improbi feræ lucifugæ, filii tenebrarum, atque tenebræ: delectantur tenebris, atque tenebrarum opera præstant. Vide suprà cap. 24. quod de illis Job pronunciavit. Natura itaque ipsa, surgente aurorâ, genus humanum adhortatur ut justitiæ & sanctitati det operam: Is enim est lucis usus, quâ malè abutuntur improbi, daturi pœnas aliquando in die novissima. Cujus imago diurna Sol oriens. Ex hoc loco intelligitur quàm bene Christus dicatur *Aurora*, φωσφόρος, *Sol oriens.* Et sancti Apostoli clamant *noctem transiisse.* Ità bene cohærent hujus versiculi partes; quia & situs auroræ indicatur, & ejus effectus; quem fusius sequentibus prosequitur.

14. *Immutarétque seipsam*] i. Varias subinde formas indueret, ut mollis cera, cui facilè sigillum imprimitur. Singulis diebus variæ inducuntur species in terram. Quia *generatio abit, generatio venit; ipsa verò terra manet*; quæ comparatur *luto sigilli*, i. molli luto, quod facilè aliam atque aliam formam admittit. Hoc & sequens comma pertinent ad idem postulatum, atque eâdem periodo claudenda erant. ¶ *Excitantur*] Nempe homines. Atque illis quasi veste novâ terra induitur, illísque commodùm exuitur. Deus enim *lucem subducit improbis*, i. vitâ illos orbat, *frangitque* eorum superbiam & tyrannidem.

16. De amplitudine maris, ejus profunditate, & terrarum

rum ſpatiis pergit quærere. *Ad extremum maris tractum*] נבכי ים. Hæc vox non alibi exſtat, quæ in caſu abſoluto deberet eſſe נבכים. Ab. Ezra putat eſſe Benoni Niphal, à בכה, unde ſuprà vidimus מבכי נהרות. Sed non poſſum ei aſſentiri. Accedo lubens ad ſententiam Raſi, qui interpretatur ut נבכים Exod. 14. 3. נבכים הם הארץ *C'eſt la le bout de la terre.* Ità נבכי ים ſign. *le bout de la mer*, ubi mare hæret & ſiſtitur, neque ultrà progreditur. Eſt autem dictum נבכי ים tam ratione latitudinis & littorum quàm ratione profundi: Quod Jonas cap. 2. vocavit בריחי הארץ & קבצי הרים. Ego exiſtimo Rambam hinc mutuatum titulum libri *More nebuchim*, i. *Doctor eorum qui hærent, qui ſont acculez, qui ne peuvent paſſer outre.* ¶ *Et ad dimetiendam abyſſum ambulaſti?*] Heb. *in investigatione*, i. ad inveſtigandam. Qui agrum aliquem luſtrant & explorant, per illum ambulant & exſpatiantur, paſſúſque dinumerant.

17. *Portas mortis, & portas umbræ mortis*] Exiſtimo eſſe antra ſubterranea ſpecúſque profundos.

20. *Siquidem in finibus ejus*] Hæc & ſequentia ἀ[ν]θρωποπαθῶς & Metaphoricè dicta monent quæ ſit anguſtia tam ingenii quàm vitæ hominum, quæ nè ad naturales quidem cauſas rerum cognoſcendas ſufficit. Utitur autem hâc arte Spiritus Sanctus accommodans ſeſe noſtro modulo. Eſt enim familiaris valde ratio colloquendi, quâ Dominus de ſeveritate vocis vultûſque incredibile quantum remittat.

22. *Theſauros nivis & grandinis*] Notatur hîc prima cauſa efficiens nivis & grandinis, quando præter ordinem & modum naturalem ningit & grandinat, magno omnigenum animantium exitio & internecione: ubi mens humana attonita ſtupet. Incurſiones enim meteororum, quibus infeſtamur, neque prævideri neque prohiberi neque præcaveri à quoquam poſſunt. Sunt autem Ægypti plagæ exempla illuſtria eorum quæ hîc Dominus declarat, habere ſe *theſauros nivis & grandinis* conditos. Non eſt alienum ab hoc loco quod ſuprà Elihu dixerat, *vocem tonitruorum* ſignificare *repoſitam eſſe in ſuperis iram.*

24. Quod de *via lucis* interrogat non idem eſt cum eo quod ſuprà de *cauſa lucis* quæſiverat. Multa enim in Lucis tractatione conſideranda veniunt: ac primùm natura lucis, deinde cauſa ejus & origo prima, pòſt ejus communicatio & diffuſio, tandem effectus: Quæ omnia naturalia ſunt. Neque opus eſt per אור intelligere *pluviam* aut *exhalationem.*

25. *Quis diduxit eluvioni canales?*] Duplex eſſe poteſt horum verborum interpretatio; vel, *Quis aperit viam eluvioni?* quis mittit illam? vel, *Quis eluvionem ſiſtit, & coercet illam canalibus?* Ità enim agris ſuis cavent agricolæ foſſis & canalibus nè eluvionibus mergantur. Sed videtur prior interpretatio accommodatior, quia addit, ¶ *Et coruſcationi ſignavit viam?*] Quod ad eruptionem fulguris attinet. Vox חזיו hîc tantùm, & in numero plurali חזיזים Zach. 10. Eſt à חזה. Videtur eadem ratio etymi eſſe in barbara voce Occitanica *œillau*, quâ *coruſcationem* ſignificant, quod vernaculè diceretur *regard, œillade.* Voces שואה ומשואה, ter ſimul occurrunt. Vide ſuprà cap. 30.

27. *Ut gramina germinarent*] Heb. להמציח מוצא דשא, *Pour faire ſortir le germe de l'herbe.*

28. *Guttas roris*] Vox אגלי tantùm hîc exſtat. Idem ſignificat quod רסיסים.

29. כפור ter occurrit, nempe hîc, in Exodo, ubi de manna agitur, & in Pſalmo 147. 16.

30. *Aquæ ſub ſpecie lapidis*] Ad verb. *Sicut lapis aquæ conduntur.* Quia congelaſcunt & ſolidantur inſtar lapidum, atque ità ſub forma lapidis occultantur. ¶ *Facies abyſſi concreſcit*] פני תהום יתלכדו, Vernaculè *le deſſus de l'abiſme ſe prend.* Notiſſimus eſt Oceanus glacialis. Ab elementaribus tranſit ad cœleſtia, quæ in hæc inferiora dominantur; atque ſiderum notiſſima nominat, eorúmque virtutem ſignificat.

31. *Numquid Vergiliarum delicias ligabis, aut ſolves Antaris contractiones?*] Occurrunt hîc duo nomina, כימה & כסיל, quæ ſunt ſiderum & conſtellationum propria, tribus locis poſita ſimul, nec alibi exſtant, hîc, ſuprà cap. 9. & Amos 5. Alterum in numero plurali & cum affixo apud Eſa. 13. כסיליהם. Aben Ezra in h. l. dicit *duo ſidera eſſe in Zodiaco, quorum unum,* nempe כימה, *Boreale eſt; alterum,* כסיל, *eſt Auſtrale:* atque *veteres exiſtimaſſe* כימה *eſſe ſeptem ſtellas in cauda Arietis poſitas, quarum ſex tantùm cernuntur.* Sunt autem dictæ *Pleiades*, Latinis *Vergiliæ*, admodum notæ & celebres, in Tauri parte anteriore, infra pectus ejus. Sole verò in Tauro exſiſtente, quod contingit ultimo Aprilis quadrante & dodrante Maii primo, gratiſſimâ totius anni tempeſtate fruimur qui cis Æquatorem terram colimus. Quare huic ſideri מעדנות, i. *deliciæ*, propriè ſunt tributæ. Huic de כימה ſententiæ refragatur nemo: Sed de כסיל par non eſt conſenſus. Alii enim *Orionem* interpretantur, Græcus, V. Latina alibi, hîc *Arcturum*, multi præterea. Alii *Cynoſuram.* Alii *Suculas* ſive *Hyadas*, quæ ſunt in capite Tauri. Alii *ſtellas erraticas.* Camius in Radicibus refert *R. Jona exiſtimaſſe Keſil eſſe ſtellam quæ Arabicè* סוהיל *dicta.* Fortaſſe à Suil *Suillæ* & *Suculæ* dictæ, vel à noſtris Arabes *Suillarum* nomen accepere. Sed idem laudatus Ab. Ezra in h. l. aſſerit *veteres ſenſiſſe Keſil eſſe Cor Scorpionis*; quæ eſt ſtella ſecundæ magnitudinis, valde rutilans, *Antares* dicta: quæ fuit etiam ipſius ſententia; ſed nullam ejus rationem reddit. Ego ei adſtipulor, perſuaſúſque planè ſum כסיל eſſe *Antarem* vel *ſcorpionem*, his argumentis. Omnes Hebræi agnoſcunt כסיל & כימה eſſe contraria atque oppoſita ſidera, contrariarum atque appoſitarum tempeſtatum duces & anteſignanos. Eſt autem oppoſitus Tauro Scorpius, Pleiadibus Antares. Unum ſignum eſt Boreale, alterum Auſtrale. כימה medium quadrantis verni obtinet; ergò etiam כסיל medium quadrantis autumnalis obtinebit. כימה, qui *Taurus* eſt, vel pars ejus, creditur Aſtrologis æqualiter calidus humidus; Scorpius item æqualiter frigidus ſiccus. Capite nono ſuperiori quatuor nominibus quatuor cœli oppoſitæ plagæ videntur ſignificatæ per עיש, חדרי תימן, כימה, & כסיל. עיש eſt *Arctica pars* mundi; חדרי תימן *Antarctica:* Ergò כימה & כסיל pro partibus oppoſitis ponuntur, *Oriente* ſcilicet & *Occidente.* Ità Amos 5. videntur opponi כימה & כסיל. Quod ex hoc loco fieri manifeſtum eſt. Nam verba adverſantia planè ſunt *ligare, ſolvere*; *deliciæ, contractiones.* Sed præter ſitus adverſos Tauri & Scorpii, effectus & affectus contrarios, מושכות, quæ aſſignantur לכסיל, quadrant Antari vel Scorpioni. Nam Antares inter exitiales ſtellas ab Aſtrologis cenſetur. *Contrahere* autem Scorpionis eſt proprium, quia frigidus & ſiccus eſt. Omnes, oriente eo, telluris, plantarum & animantium vires concidunt per *contractionem* virtutum cœleſtium. Ipſa tellus quæ ſeſe vere reſolverat tunc *contrahitur.* Sed nomen ipſum Hebraicum כסיל, & Chaldaicum נפילא, quod eſt ubique Thargum nominis כסיל, probat eſſe *Nepam.* Videtur enim dictus כסיל ab effectu, quòd *inſanus* ſit *infeſtus.* Hoc verò Scorpioni ab Aſtrologis tribuitur, quo ſidere melancholicus humor dominatur: unde graviſſimi tunc morbi ex melancholia orti, fovetur atra bilis, & facilè aguntur in furorem qui peccant illâ intemperie. Sed נפילא dictum videtur quòd tunc rerum omnium vires acciſæ *concidant*, defrondeſcant ſilvæ, tota natura labaſcat. Favet etiam noſtræ ſententiæ (quæ veterum Hebræorum eadem eſt & doctiſſimi Philoſophi R. Abraham) nomen menſis quo Sol eſt in Nepa. Non enim video unde כסלו dictus, qui ferè Novembri reſpondet, niſi à כסיל, qui tunc oritur cum Sole, & propriè *Scorpius* eſt ſive *Antares.* Dici autem pluraliter apud Eſa. 13. כסליהם antonomaſticè manifeſtum eſt pro *ſignis cœleſtibus*; ſed cum ratione illic etiam poſitum: Quia agebatur de die furoris exardeſcentis, quo Deus interminatur ſtragem, cladem, vaſtationem, ubi ſideris infeſti nomen ſcitè ſcientérque eſt uſurpatum. Igitur hoc loco quærit Dominus à Jobo an *poſſit ligare delicias*

tias Pleiadum, i. impedire parturientis naturæ fœtum, & cœlum claudere quando sidera almo influxu hæc inferiora fovent; *& contractiones Antaris solvere*, i. cùm sidus hibernum ingruit, quod siccitate & frigore in hæc inferiora grassatur, possitne aperire cœlum, ut tellus denuo vernet. Solus verò Deus, qui sidera per ordines disposuit, ut essent לאותות & למועדים, alternantes naturæ vices mutare potest. Qui *Pleiadum delicias aperit*, potest idem *claudere*. Qui vim *contrahendi* indidit Antari, ejus etiam repagula solvit quando lubet. מושכות omnes ferè existimant esse Benoni f. g. in Cal, ac proinde significare *contrahentes*. Posset autem id intelligi de chelis & cauda quæ tribuuntur Nepæ. Nam quemadmodum contrahendo se terrestris scorpio sauciat, (chelis enim carpit & comprimit, & retortâ in caput caudâ pungit) ità cœlestis frigore & siccitate luxuriantia corpora superioris tempestatis calore subitò contrahens multùm lædit. Nomen מערנות Masora notat bis inveniri in diversa significatione, alterum cum defectu, nempe 1 Sam. 15.32.

32. *Jubebisne oriri signa Zodiaci?*] מזרות interpretamur *signa Zodiaci*. Ratio veriloquii suasit, & hoc loquendi genus, *oriri facies in tempore suo*. Vox est quæ tantùm hîc occurrit. Nam מזרים cap. superioris aliud planè est. מזרים ducimus à זרה. מזרות autem à נזר, unde נזר *nezer, corona, cingulum*. Sunt autem signa Zodiaci quasi corona vel zona quâ totum cœlum cingitur, ducta ab uno solstitio ad aliud per medium Æquatorem. Ab. Ezra atque alii existimant מזרות esse positum pro מזלות, mutatione ל in ר. Thargum interpretatur שטרי מזליא *dominationem siderum*. Græcus retinuit nomen Hebraicum Μαζουρὼθ. Chrysostomus interpretatur Μαζουρὼθ τὰ σύστημα τῶν ἀστέρων ἃ ἐν τῇ συνηθείᾳ ζῴδια καλοῦνται. ἄλλοι δὲ φασι Μαζουρὼθ Ἑβραϊκὴν μὲν εἶναι λέξιν, σημαίνειν δὲ τῶν ἀστέρων τινά. ¶ *Atque Helicem cum filiis ejus duces?*] עיש vertimus *Helicem*, quæ dicitur & *Plaustrum*. Ab. Ezra in cap. 9. superiùs docuit עש *septem* esse *stellas*, i. Septentriones. Is ipse עיש & עש synonyma esse arbitratur, cui assentimur. *Filios* verò *Helices* existimamus esse omnia circumstantia sidera borealia quæ Polum ambiunt, Cynosuram, Draconem, Bootem, atque alia.

33. *Nostine legem cœlorum: statuistine dominium eorum in terram?*] משטר tantùm hîc exstat. שטר *schoter* frequens. שטר *schetor* Chaldaicum est, tritum apud RR. Vide Eliam in Thisbi. Videntur autem hæc & superiora favere Astrologiæ, atque illam commendare. Sed modus tamen adhibendus ejus studio, nè justos naturalis scientiæ terminos transiliamus, néve quid nimis astris tribuamus, sed Providentiam suas semper habere rationes statuamus. In sequentibus nihil est admodum difficile. שפעה vide suprà cap. 22. טוחות occurrit hîc & Psal. 51. *Amas veritatem* בטוחות. Venit autem à טוח *oblevit*, quòd præcordia adipe sint obducta. שכוי tantùm hîc occurrit. Ab. Ezra & unum Thargum interpretantur *cor, mentem*. Jarhius & aliud Thargum cum Thalmudistis interpretantur תרנגול *gallum gallinaceum*. Ità habet Thargum posterius, *Quis dedit gallo intelligentiam?* Usurpatum in Judæorum precibus nocturnis ad gallicinium, ברוך נתן לשכוי בינה, i. *Benedictus qui dedit gallo intellectum*. שכה Chaldaicum magìs quàm Hebraicum est *aspicere, cogitare*. Unde שכיה *imago*, semel apud Esaiam, משכית *imaginatio, pictura*, quinquies tantùm. Græci verò hunc locum in laudem sequioris sexûs, secùs quàm par fuit, vertunt, τίς δὲ ἔδωκε γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν, ἢ ποικιλτικὴν ἐπιστήμην; בטחות interpretati sunt γυναιξὶν. Locus autem hic cum v. 10. c. 35. superioris conferendus est.

37. *Quis recensuit nubes*] Thargum videtur hoc intellexisse de orbium cœlestium numero. Sed Ab. Ezra interpretatur de nubibus ob sequentia. ¶ *Et cados cœlorum disposuit?*] Heb. נבלי שמים ישכיב vernaculè verterem *Qui a couché ou arrangé les barils des Cieux?* Est autem Metaphora petita à ratione hauriendæ è puteis & lacunis aquæ rotis, in quas *cadi* vel modioli & urceoli juncti vinctíque incumbunt, quos rota vertens hinc effundit, illinc tingit immergítque: Quæ machinæ & artificia appellantur *tympana, cochleæ, ctesibia*; de quibus consule Vitruvium lib. 10. Vide cap. superioris v. 12. Comparat itaque Dominus nubes cadis illis & modiolis, vel tympano & cochleæ, quibus aqua ad irrigandum agrum hauritur è flumine vel ex fossa. Post ישכיב oratio non postulat Siluc, sed tantùm minorem interpunctionem, quia sequens comma adhærescit superiori.

38. *Quando pulvis duratur ut solidum, & gleba cohærent*] Quod dixit Virgilius,

Aret ager vitio moriens, sitit aeris herba.

Illud nempe significant Hebraica. Vox רגבים tantùm hîc occurrit, & suprà cap. 21. sign. *glebas*. Ità Gersonites interpretatur גושי עפר, rectè. Aliter Hebraicè dicerem רגבי ארץ. Sed Ab. Ezra videtur intellexisse rimas quas tellus agit calore nimio exusta, quando interpretatur בקיעות הארץ מהחום. Cùm sitim terræ attigisset Dominus, ad famem Leonum & Corvorum transit. Dehinc quædam selectiora de historia animalium promit illustrandæ suæ providentiæ gratiâ. Quæ sequuntur de Leone lucem mutuantur ex Psalm. 10. præbéntque illi vicissim. Utrobique verbum שחה Leonibus in insidiis sese contrahentibus tribuitur. In Psalmo laudato dicitur de Leone ידכה ישוח, *Il se tapit, & se rabaisse*. Ex hoc autem alterplici loco de Leonis indole & natura singulari aliquid colligi potest, quòd plurimùm fame premitur, ut etiam Psal. 34. habetur de Leopardis. כפירים רשו ורעבו. Quod superest de pullis corvi confer cum Psal. 104. & 147. Tradit Aristoteles Corvum pullos nido expellere, & tota regione fugare.

CAP. XXXIX.

MUNSTERUS.

3. *Dirimunt*] h. e. Cum magna difficultate pariunt. ¶ *Partus suos emittunt*] Heb. *dolores suos emittunt*. De difficultate partûs cervarum mira hîc scribunt Hebræi. Psalmo quoque 29. fit mentio de difficili earum partu.

5. *Onagrum*] Exponunt Hebræi tam פרא quàm ערוד pro חמור חבר *asino silvestri*.

13. *Alas plausibiles pavonibus*] Quibus scilicet pavones se oblectant. Sunt autem רננים *aves jucundæ*, quæcunque tandem illæ sint. Kimhi exponit טוסין *pavones*, Chald. תרנגול ברא *gallum silvestrem*. R. Abraham putat esse סטרוצא *struthionem*. Porrò נוצה hîc sign. *plumam*, non accipitrem, ut quidam vertunt.

14. *Calefacit ea*] Non quòd insideat eis, cùm corporis ejus pondere facilè ova comminuerentur; sed dimittit ea in pulvere, ut calore Solis foveantur. Habet præterea innatam hanc crudelitatem aut, si mavis, oblivionem, ut editis ovis, non sit solicita propter ea, neque curet si dispergantur aut conculcentur.

19. *Strepitu monilium*] Hebræi addunt שירים. Et significatur per hunc *strepitum* animositas equi. Per *virtutem narium* ejus significatur fremitus & sternutatio ejus; & per *fodere*, scalpere pedibus.

35. *Unum locutus sum*] i. Semel atque iterum leviter locutus sum, sed nunc tacebo, prudentior factus ex ipso lapsu, confitens temeritatem meam.

VATABLUS.

1. *Numquid venaris leoni prædam* התצוד ללביא טרף] *Numquid apparas leoni escam?* vel *cibum*; q. d. Præterea quis est qui dat escam leonibus alius quàm ego? ¶ *Et animam leunculorum* וחית כפירים *Et vitam leonum juvenum*: significat desiderium & appetitum, q. d. Numquid satias desiderium sive appetitum leonum?

2. *Se-*

2. *Sedémque in umbraculo suo* ישבו בסוכה] i. Dum stant insidiantes prædæ.

3. *Corvo* לעורב] Sing. Heb. pro plur. corvis ipsis quando sunt juvenes. Statim enim abigunt corvi pullos suos. ¶ *Quòd non sit esca* לבלי אוכל] Ad verb. *absque esca.*

4. *Ibices* יעלי סלע] Ad verb. *capræ, petræ*, i. habitantes in rupibus: i. quo tempore parere soleant animalia quæ magnâ difficultate pariunt, ut illis succurras?

5. *Numerasti menses*, &c. תספור ירחים תמלאנה] Ad verb. *Numerabis menses, adimplebunt?* i. Numquid numerare potes menses quibus fœtum conceptum adimplere solent? q. d. Cùm non noscas tempus, quomodo opem feres illis?

6. *Incurvant sese* תכרענה] *Accumbunt*: i. præ dolore, feræ prosternunt sese in terram: q. d. Cætera animalia optimè sese componunt ut facilè pariant, ista verò alio modo sese componunt, fœtus suos confringunt. ¶ *Conterunt* תפלחנה] *Confringunt.* Quia vulva earum stricta est, doloribus debilitantur: membranas quæ sunt in ventre earum confringunt vehementibus agitationibus. ¶ *Dolores suos remittunt* חבליהם תשלחנו] i. Fœtus suos (dictos חבלים quòd partus cum dolore fiat) *remittunt*: q. d. Siquando natura conetur emittere fœtus suos, videntur resistere, non adjuvant naturam, non enituntur, sed remissæ fiunt. Alii, *dolores suos emittunt*, i. tempore quo emittunt fœtum, dolore afficiuntur.

7. *Convalescunt* יחלמו] Ad verb. *Pinguescunt*, pro *convalescunt*, i. attamen sani evadunt. ¶ *Crescunt foris* ירבו בבר] *Incrementum capiunt* etiam *sub dio*: vel, *in frumento*: utroque modo exponit doctus inter Hebræos. ¶ *Egrediuntur, & non*, &c. יצאו ולא וגו'] *Exeunt, neque redeunt ad illas*: discedunt à matribus suis, neque redeunt ad matres suas. Deus enim alit eos.

9. *Terram salsam* מלחה] i. Aridam ac sterilem in qua nihil crescit: i. quem feci habitare in deserto & locis sterilibus.

10. *Deridet multitudinem civitatis* ישחק להמון קריה] i. Non timet sibi, etiamsi magna multitudo hominum impetat ipsum: q. d. Mirum est quòd illud animal tantis viribus polleat. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Exactoris* נונש] i. Ejus qui vult eum subdere jugo: h. e. non vult audire eum qui vult redigere in servitutem: q. d. Cicurari non potest.

11. *Investigatio montium*, &c. יתור הרים וגו'] q. d. Eligit montes herbosos, & vescitur herbâ.

12. *Numquid volet rhinoceros*, &c. היאבה רים עבדך וגו'] q. d. Præterea est aliud animal quod solâ herbâ vescitur, quod etiam cicurari non potest.

13. *In sulco fune suo* בתלם עבותו] *Loro suo in sulco*: i. numquid continebis rhinocerota in jugo ut boves? Legi potest, *Numquid ligabit* [i. ligatum detinebit] *rhinocerota in sulco lorum ejus?* ¶ *Post te* אחריך] i. Numquid arando sequetur te, quemadmodum boves arando sequuntur? *Valles* dicit, quòd terræ arabiles ut plurimùm sint in vallibus.

14. *Et derelinques ei laborem tuum* ותעזוב אליו יגיעך] i. Committes ei laborem terræ tuæ, h. e. sperásne te araturum terram tuam viribus ejus? q. d. Non: quia non vult summittere colla jugo.

15. *Numquid credes illi*, &c. התאמין בו וגו'] *Credésne illi*, vel *de illo*, &c. i. credésne quòd delaturus sit *semen tuum* ad terras tuas, & quòd semen tuum *area tua congreget*? q. d. Hoc animal cicurari non potest. Quis autem indidit illi hanc naturam? Deus certè, & non homo.

16. *Exsultat* נעלסה] Præt. Heb. pro præs. Hebræi magis per participium exponunt, שמחה *læta*, ac exponunt, *penna pavonum læta est*, i. pennæ pavonum sunt plenæ lætitiæ ac voluptatis. ¶ *Et pluma* ונוצה] Sub. *læta est, & affert ei tantam voluptatem?* q. d. Pavo consideratione pennarum suarum ductus, quòd pulcræ sint, venit in oblivionem sui: quâ pennarum pulcritudine caret struthiocamelus, & tamen obliviscitur sui, nempe ovorum suorum, relinquens ea in arena.

17. *Et super terram* ועל עפר] *Humi*, i. sine nido, vel non in nido, & non in loco excelso: q. d. Ponit ova humi. ¶ *Calefacit* תחמם] Sub. *illa ova*, i. incubat illis. Futura Heb. pro præs. q. d. Mirum est quâ ratione obliviscatur ovorum suorum, & non statuat nidum suum in loco occulto.

18. *Et obliviscitur*, &c. ותשכח וגו'] i. Non venit illi in mentem quòd poterunt conteri à conculcantibus.

19. *Oblivisci facit* הקשיח] Sub. *illum Deus.* Alii, *Obfirmat* cor illius contra *pullos suos.* Alii, *Derelinquit crudeliter filios suos*: i. nullam curam videtur habere de pullis suis. ¶ *In quo non illi* ללא לה] i. In loco in quo non erunt ei pulli, sive in quo loco nullos pullos habitura est. ¶ *In vanum*, &c. לריק וגו'] i. Sed inanis futurus est labor ejus, idque *sine pavore*: h. e. sine timore relinquit illa humi, & tamen conservat hanc speciem Deus suâ providentiâ.

21. *Cùm tempus* fuerit, &c. כעת וגו'] i. Adveniente occasione, erigit sese, conjicit se in pedes, nimirum saluti sui consulens. Non enim volat, nec deserit terram; tantummodo currit pedibus: & tunc vincit equum cursu quantumvis velocem: non timet quod eques possit eum assequi: q. d. Struthiocamelus habet cursum velocissimum.

22. *Numquid dedisti*, &c. התתן וגו'] Fut. Heb. pro præt. i. Numquid equus accepit à te ingenium suum & robur? ¶ *Numquid induisti collum ejus tonitru?* התלביש צוארו רעמה] i. Numquid adornas guttur ejus sonitu vehementi, i. hinnitu?

23. *Numquid terrebis illum* התרעישנו] *An moves illum.* Fut. Heb. pro præs. Vel, *movet sese*: i. Numquid effecisti ut equus motitet sese instar locustæ: h. e. Fecistíne equum agilem tanquam locustam? ¶ *Robur* הוד] *Gloria*: i. fremitu narium suarum terret homines. Alii, *Numquid posuisti gloriam narium ejus* ut sit *terror?* i. Numquid effecisti ut terreat homines fremitu narium suarum?

24. *Fodiunt* יחפרו] Futura Heb. pro præs. sub. *pedes ejus vallem*, i. terram mollem, *& lætatur fortitudine suâ, egreditur obviàm hominibus armatis*, nihil timens cætera animalia.

25. *Deridet pavorem* ישחק לפחד] *Deridet timorem*, i. spernit quod plenum est timoris. ¶ *Neque revertitur*, &c. ולא ישוב וגו'] i. Non cedit neque resilit viso ense evaginato.

26. *Super eum sonat pharetra* עליו תרנה אשפה] *Propter eum stridet pharetra*, i. sagitta educta è pharetra: i. Propterea quòd non cedit gladio, solent eum appetere sagittis, hastis & lanceis. ¶ *Et hasta* וכידון] *Et lancea.*

27. *Cum impetu & ira fodit terram* ברעש ורגז יגמא ארץ] *Cum impetu & ira deglutit terram*: i. magno animo deglutit terram præ celeritate cursûs: tantâ celeritate currit ut videatur absorbere terram. ¶ *Neque credit*, &c. ולא יאמין וגו'] i. Neque videtur credere tubam esse quæ sonat: q. d. Nihili facit clangorem tubæ.

28. *Inter buccinas*, &c. בדי שופר וגו'] *Clangente tubâ, dicit, Euge*: i. lætatur ad clangorem tubæ. ¶ *Commotionem*, רעם] Ad verb. *tonitru*: i. tumultum, *principum*, sive *ducum.* ¶ *Et clamorem* ותרועה] Sub. *exercitûs.*

29. *Numquid per intelligentiam tuam* המבינתך] *An per prudentiam tuam*, i. quam dederis illi: q. d. Quisnam dedit accipitri hanc prudentiam ut adveniente frigore abscedat in terram calidiorem, nempe plagam Australem?

30. *Numquid ad sermonem tuum*, &c. אם על פיך] Ad verb. *An juxta os tuum*, &c. i. An freta consilio tuo *attollet sese in altum*, sive *in sublime, aquila?* q. d. Dedistíne hanc naturam aquilæ ut attollet sese in sublime? ¶ *Et cum*

cùm exaltaverit, &c. [וכי ירים קנו] i. Cùm in loco alto & sublimi posuerit nidum suum. Perficitur istud seq. versu.

31. *In petra habitat*, &c. [סלע ישכון וגו'] i. An freta tuo consilio parabit, vel parat, nidum suum in rupe sublimi & locis inaccessis? q. d. Hanc naturam à me habet, non ab homine.

32. *Illinc* [משם] i. Ex illa rupe explorat escam suam. ¶ *Contemplantur* [ביטו] Sub. *illam escam.*

33. *Absorbent* [יעלעו] *Devorant.* ¶ *Illic est* [שם הוא] Ut scilicet inde habeat escam suam quam afferat pullis suis.

34. *Respondit autem* [ויען] *Et locutus est*; i. Et addidit Jehovah quod diceret ipsi Job.

35. *Eruditio?* [יסור] *Castigatio*, vel *castigare*: sub. *seipsum*: i. eruditionem admittere? Chald. *erudietur?* q. d. Qui cupit erudiri & castigari, non debet cum Omnipotente contendere: aut, Qui castigant seipsos, non solent contendere cum Deo. ¶ *Disputans*, &c. [מוכיח וגו'] *Qui arguit Deum* [*qui disceptat cum Deo*] *respondeat ad illud*, sub. *quod dico*, nempe ad eam interrogationem, *An liceat ei qui corripitur, contendere cum eo à quo jure castigatur.*

37. *Quid respondebo tibi?* [מה אשיבך] *Quid respondere possim tibi?* ¶ *Apposui ori meo* [שמתי למו פי] Sub. *tacendo*. Suprà 31. 27. dicit, *& osculata est manus mea os meum.*

38. *Semel locutus sum*, &c. [אחת דברתי וגו'] Ad verb. *Unâ vice locutus sum, nec loquar* ultrà; *& duabus* vicibus, *& non addam*: i. Semel atque iterum locutus sum, nec ultrà quicquam locuturus sum.

CASTALIO.

6. *Salsas assignavi mansiones*] Steriles. Nam salsa terra est teterrima.

13. *Utrùm generosiores sunt alæ struthiocameli, an pennæ plumaque ciconiæ?*] Ut struthiocamelus formosior, sic ciconia sapientior est.

20. *Tûne eum ceu locustam commovebis*] Tanquam pavidum. ¶ *Terror fit ejus naribus decorus?*] Ad formidabilia fumet generosè naribus, nihil formidans.

23. *Pharetrâ*] Sagittis.

24. *Nec id habet pro tuba sonitu*] Non metuit tubæ sonitum ceu rem terribilem.

CLARIUS.

3. *Partus suos emittunt*] Heb. *dolores suos.* De difficultate partûs cervarum mira scribunt Hebræi. In Psalmis quoque fit mentio de difficili earum partu.

9. *Numquid volet Rhinoceros*] q. d. Morietur potiùs quàm libertatem suam amittere velit.

14. *Calefacit ea*] Non quòd incubet eis (nam corporis ejus pondere facilè comminuerentur) sed dimittit ea in pulvere, ut calore Solis foveantur. Habet præterea innatam hanc vel crudelitatem vel oblivionem, ut, editis ovis, non sit solicita propter ea, neque curet si dispergantur aut conculcentur.

19. *Hinnitum*] Alius vertit *strepitum*: & intelligitur animositas equi.

20. *Numquid suscitabis eum quasi locustas?*] h. e. Numquid terrorem incuties ei quasi locustæ? ¶ *Gloria narium*] Virtus narium ejus habet terrorem.

35. *Unum locutus sum*] Locutus quidem sum iterum atque iterum, sed nunc tacebo: & hoc lapsu prudentior factus, nè ad eundem lapidem rursus impingam sedulò cavebo.

DRUSIUS.

1. *Tempus pariendi rupicaprarum*] *Quo rupicapræ pariunt.* De quorum partu Joseph Albo Soriensis Judæus in libro Articulorum fidei, *Rupicapræ difficulter pariunt ob angustiam matricis. Ideo Deus præparat draconem, qui mordet eas.* יעלים *ibices, capræ silvestres.* Hieron. *Numquid nosti tempus partûs ibicum in petris?* סלע *petra, rupes.* Lxx Εἰ ἔγνως καιρὸν τοκετοῦ τραγελάφων πέτρας; *Si nosti tempus partûs tragelaphorum petræ?* quasi tu *hircicervorum* dicas. Nam τράγος *hircus*, unde τραγέλαφος *animal Hirci & Cervi figuram habens*, è quibus duobus animantibus q. mixtum est. Cujus cùm alii meminere, tum Plinius l. 8. c. 32. *Tragelaphus*, inquit, *eâdem est specie cum cervo, barbâ tantùm & armorum villo distans, non alibi quàm juxta Phasin amnem nascens.* ¶ *Parturire cervarum*] Quæ etiam difficilem partum habent. Undè Psal. 29. 9. *Vox DOMINI parturire facit cervas*: ubi R. D. *Cervæ difficulter admodum pariunt, quia matricem habent angustam. Eædem, cùm gravidæ sunt, audito tonitru, metu consternatæ ac perterritæ pariunt. Parturire* autem, i. חולל, posuit pro *parturitione*. Qualia sunt in Latio *Tuum scire, Tuum amare*, pro *tua scientia, tuæ amationes.* Sic Græci dicunt τὸ ἐρᾶν pro τὸ ἔρως. Plautus Bacchidibus, *Hic vereri perdidit*, τὸ αἰδεῖσθαι, i. τὴν αἰδῶ *pudorem.* Lucretius, *meminisse jacet*, i. memoria jacet: quæ notata aliis. Hieron. *vel parturientes cervas observasti?* שמר *custodio*, item *observo*: unde שומרים *observatores* Jud. 1. 24. Lxx ἐφύλαξας δὲ ὠδῖνας ἐλάφων; *aut custodivisti partus cervarum?* Tharg. *Cùm dolore afficiuntur cervæ, observásne?* Intelligit *dolorem parturientium*, qui חיל Ebræis.

2. *Numeras*] *Dinumeras.* ¶ *Menses*] Qui hic ירחים vocantur à *Luna*. Menses enim Ebræorum Lunares erant. Cæterùm *Luna* יָרֵחַ dicitur, & *mensis* יֶרַח, aliâ formâ nominis. ¶ *Quos implent*] Fœtum in utero gestantes. Sanctes *quibus conceptus adimplent.* Lxx μῆνας αὐτῶν πλήρεις τοκετοῦ αὐτῶν; *menses earum plenos partûs earum?* ¶ *Tempus*] Momentum quo pariunt. ¶ *Partûs ipsarum*] Ad verb. *parere ipsarum*; ut suprà *parturire*, parturitiones. Sic, *Seire tuum nihil est.* Vide quæ notavimus ad eum locum.

3. *Incurvantur*, &c.] Scísne quo pacto incurventur & fœtus suos excludant? Incurvatur autem femina in partu propter dolores quos sentit; qui dolores ob difficultatem pariendi sunt intensiores in hisce animantibus. ¶ *Natos suos*] *Fœtus suos.* ¶ *Excludunt*] Nam fissâ quasi matrice fœtus suos edunt. פלח autem propriè *findo, diffindo, trajicio.* Th. Ἐὰν δώσωσι τὰ παιδία αὐτῶν, διασώσεις αὐτά, *Si dederint parvulos suos, salvabis eos.* Legit תְּ֯לַטְנָה h. e. Teth pro Heth, quæ est aspiratio gemina. ¶ *Dolores suos emittunt*] Nixus parturientum intelligit, & ità loquendo fig. ipsos fœtus, quos cum doloribus pariunt & eniuntur. Lxx ὠδῖνας δὲ αὐτῶν ἐξαποστελεῖς. Chrysost. *Si ὠδῖνας ipsammet passionem intelligas, illud ἐξαποστελεῖς sumptum erit pro παύσεις. Expedies enim, inquit, dolorem illum pariendi, ut non semper sint in illis doloribus. Sin autem ὠδῖνας accipias illa quæ partu nata sunt, illud ἐξαποστελεῖς sign. ἐκπέμψεις αὐτά, emittes ea: quod etiam Symmachus innuit, ità referens*, ἃ ὠδίνησαν, ἀπολείπουσι, *quæ pepererunt, derelinquunt.* Ex ed. Rom. Lat. Tharg. חמטן *incurvantur*, ut suprà 31. 10. Sic suprà 4. 4. חמטן *incurvantia se.* Lex. Chald. Munsteri, חמט *incurvari, genuflectere* Jes. 46. ubi potiùs denotat *putrescere, mucescere, corrumpi.*

4. *Sani sunt*] *Valent.* Licèt matres difficilem partum habeant, filii tamen salvi & incolumes sunt benéque valent. Alii, *Pinguescunt.* ענין בריא ait R. D. Alii, *Validi sunt, Convalescunt.* Vide Ohel moed in חוק. Hier. *Separantur filii earum.* Lxx Ἀπορρήξουσι τὰ τέκνα αὐτῶν, *Abrumpent filios suos.* Aug. *abrumpent filii earum.* Sed Græci hæc volunt significari, *Num sciat Job quomodo matres materna charitatis oblitæ adultos filios separent & abrumpant à se, & tamen illi exeuntes ad pascua multiplicentur, i. convalescant.* Habentur hæc in ed. Rom. ¶ *Crescunt*] *Multiplicantur*, πληθυνθήσονται. ¶ *Tritico*] Ad verb. *in tritico.* Sed *in* redundat in Latio. בר *triticum.* Aug. præpositionem retinuit, *in tritico*; cùm priùs esset in Lxx ἐν γεννήματι. Tharg. בעבורא *frumento.* Sic etiam Mercerus. Hieron. *& pergunt ad pastum.* Alii, *crescunt in agro*, sive *foris.* ברא *ager*: unde חית ברא *fera agrestis.* Sed hìc est בר, quod in lingua Chaldæorum *extra* denotat: unde *barbarus*, geminatis syllabis. In pronomine בניהם videtur esse Enallage generum pro בניהן. Sed promiscuè ità loquuntur: nam in talibus non distinguunt sexum. Nomina enim certè animantium ferè utrum-

que sexum complectuntur. ¶ *Exeunt*] A parentibus. ¶ *Non redeunt sibi*] *Sibi* hîc eleganter abundat. Aut vertendum, *non redeunt ad eas*, ut למו de feminis dicatur confusione generum: quod observavit ante me Mercerus.

5. *Emisit*] *Dimisit*. ¶ *Onagrum*] Ὄνον ἄγριον, i. *asinum agrestem*, aut *silvestrem*, qui פרא Ebræis: unde *ferus* & *fera*. Nam etiam *asinus ferus* vocatur. Thargum hîc habet מרודא, in quo significatio *rebellionis*: siquidem מרד *rebello*. Sed *onager* ità vocatur non hîc tantùm sed etiam suprà 11. 12. Sic accipies in Oncelo Gen. 16. מרוד באנשא *onager inter homines*: ubi Ebræus codex habet *onager homo*, & Jonathan, *similis onagro inter filios hominum*. Cave מרוד *rebellem* ibi exponas. Nec audiendi sunt qui vertunt *ferus homo*. Nam ut Onager animal ferum sit, non tamen omnis qui ferus est *onager* dici potest. Intelligens intelligit me, & quid velim. ¶ *Liberum*] Ab hominibus, ità ut in eorum potestate non sit. ¶ *Asini silvestris*] h.e. ערוד in fonte; quæ vox à Chaldæis mutuò sumpta, qui sic etiam vocant onagrum, h. e. asinum agrestem aut silvestrem. Ideo Hieron. transtulit *vincula ejus*, & Lxx δεσμοὺς δ' αὐτοῦ. ¶ *Quis solvit?*] Τίς ἔλυσεν; ad verb. *quis aperuit?* Sed hoc verbum in secunda conjug. sign. *solvo*. Nam *aperio* potiùs פתח dicitur in Kal. Si nemo unquam solvit, nemo eum ligavit; ex eo quod sequitur, id quod præcedit intelligendo. Quod in his literis non est insolens.

6. *Domum*] *Locum habitationis*. Lxx τὴν δίαιταν αὐτοῦ, quod reddunt *habitationem ejus*. Hieron. *Cui dedi in solitudine domum*. שם & נתן se invicem explicant. SEMUEL Aben. ἐτυμολογίζει שמו אל *posuit*, i. dedit, *eum Deus*. Sic, *posuit ei semen pro Habel*, i. edit. שת, quod idem cum שם. ¶ *Solitudinem*] *Desertum*. Onagri enim in desertis habitant. P. Chaldæus hîc reddit *planitiem*. Vide Cadmum. ¶ *Habitacula*] *Tabernacula*, σκηνώματα. ¶ *Salsuginem*] Sub. *posui*. *Salsugo* sive *salsilago* propriè est aqua salsa. Hîc sign. *terram salsam* sive *salsuginosam*: quam Hieron. appellat *terram salsuginis*; Lxx ἁλμυρίδα, & alibi, videlicet Psal. 107. 34. ἅλμην, quæ & ἁλμυρότης. Hujusmodi terra etiam sterilis est, infrugifera, vasta & desolata. Quocirca Thargum habet ארעא צדיא *terra vasta*. Fortè מלחה *salsuginosa*, ut יבשה *arida*; quod est nomen concretum, non abstractum. Sic apud Davidem, *Vertit terram frugiferam* למלחה *in salsuginosam*. Sanè Sal sterilitatem importat, & loca in quibus seritur infrugifera reddit.

7. *Ridet*] Contemnit, non curat, non est solicitus de *multitudine civitatis*. *Ridere* hoc sensu sumitur suprà 5. 22. *Vastitatem & famem ridebis*: & Prov. 31. 25. *ridet diem novissimum*, i. posterum tempus, nihil solicitus de illo, ut solent quibus curæ sunt crastina, contra præceptum Christi, *Nolite soliciti esse de crastino: sufficit enim diei vexatio sua*. Similiter Deus *ridere* dicitur quos contemnit, aut ridendos aliis propinat, Psal. 2. 4. & 37. 13. Sic alibi, *Tu, DOMINE, ridebis eos, subsannabis omnes gentes*. Huic expositioni meæ firmandæ est Hieron. qui hîc vertit, *Contemnit multitudinem*, &c. ¶ *Multitudinem civitatis*] Vel *turbam civitatis*, i. civium. Lxx καταγελῶν πολυοχλίας πόλεως *multas turbas civitatis*. Tharg. *strepitum civitatis*, ut sit המון ab המה, quod *strepere* sign. *tumultuarique*. Sic & alii exponunt. *Civitas* autem hîc קריה dicitur, quam vocem Aq. reddit πολίχνην, & Hieron. *civitatulam*: nos *oppidum* vertere solemus. Usurpatur etiam de majoribus oppidis, ut de Jerosolyma. Ejus synonymum קרת: unde *Carta* sive *Certa*, & *Tigranocerta*, quæ Græcè diceretur *Tigranopolis*, sicut dicimus *Pompeiopolis*, *Constantinopolis*. ¶ *Strepitus exactoris*] Hieron. *clamorem exactoris*. Lxx μέμψιν φορολόγου *querelam ejus qui tributum colligit*. Tharg. *strepitum dominantium*, vel potiùs *dominantis*, h. e. dominatoris. רדוי Onagri enim in deserto liberi sunt, nullius imperio subditi: unde nec operas ab iis exigunt, ubi nulli homines sunt. Aq. εἰσπράκτου *exactoris*. Nam εἰσπράττω sive εἰσπράσσω *exigo*, idem videlicet quod ἀπαιτῶ. Vocatur autem *exactor* non modò qui tributa exigit, sed etiam qui operas urget, ut fit cùm ab iis animantibus qui nobis inserviunt operas exigimus. Tale nihil metuendum Onagris, qui in locis degunt ab hominum consortio remotis.

8. *Investigatio montium*] Quicquid in montibus investigari potest, id ei pabuli loco est; indè pascitur. יתור *investigatio, exploratio*, à תור *exploro*: ut יקום *substantia* dicitur à קום, quod *stare* sign. Sic יבול *proventus*. ¶ *Montium*] Herbarum quæ in montibus. Aut *investigatio montium* dicitur ipsum gramen, quod onagri vestigant in montibus ad vitam sustentandam. ¶ *Post omne virens inquirit*] Quærit omnem herbam virentem ad pabulum. ירק *virens, viride, quicquid viret*. Herba virens alibi dicitur *viriditas herbæ*, q. per Hypallagen.

9. *Unicornis*] *Monoceros*. Sic Græci Lxx μονόκερως. Sed Aq. ῥινόκερως, quem Hieron. secutus vertit *rhinoceros*. Sunt animalia diversa. Rhinoceros cornu habet in naribus non adeò altum; unde nomen: hunc mansuefieri posse scribunt. Monoceros unicum habet cornu, sed altum; unde appellatio ejus: siquidem ראם & רים, unde ראמים & ראם, dicitur à רום, quod *altum esse* significat. Præterea hoc animal mansuefieri nequit, ut nec vivum capi. Qua de re consulendæ sunt Historiæ animalium. In Tharg. רימנא est, quod potiùs *monocerotem* quàm *rhinocerotem* designat: nam eadem ratio etymi. In ר Dages habent quædam exemplaria; quod tamen à plerisque abest, etiam ab ed. Veneta secunda: sed hîc esse potest propter Athemerahic. Vide Mercerum. ¶ *Pernoctabit*] *Commorabitur*. ¶ *Ad præsepe tuum*] Ità Hieron. Sed & Lxx ἐπὶ φάτνης σου. Sanè in plerisque cod. אבוסך absque Jod. Santes tamen secutus eos qui legerunt אבוסיך cum Jod; nam vertit *ad præsepia tua*. Ut ut sit, non est ex absoluto אבוס, quod sua puncta non mutat, sed ex אֵבוּס formæ גבול *terminus*. Dixi אבוס non mutare suas vocales. Liquet ex Jes. 1. ubi אבוס בעליו in regimine. Dixi רים *unicornem* esse. Adversari videtur locus qui est Deut. 33. 17. *cornua ejus cornua unicornis*: ubi plura cornua ei tribuere videtur. Respondeo singularem ibi positum esse pro numero multitudinis, ut sit *unicornis* pro *unicornium*. Sic *arbor* ponitur pro *arboribus*, *rana* pro *ranis*, *locusta* pro *locustis*, & alia sexcenta.

10. *Ligabis*] *Vincies*, δήσεις. ¶ *Unicornem*] Μονόκερωτα. ¶ *In porca*] Priùs erat *in sulco*. *Sulcus* propriè lacuna vomere facta, תלם autem est terra inter duos sulcos elata, quam *porcam* appellant, vel quòd *frumenta porrigat*, vel quòd *aquam porrò arceat*. Hieron. *ad arandum*. Lxx ἐν ἱμᾶσι *loris*. Tharg. *in porca lori sui*, i. in porca ubi alligetur suo fune. Sed quid? an monoceros funem habet peculiarem? Fortè Vau in עבתו paragogicum est, quale in בנו *filius*. Aut *fune suo* dicit qui tunc ipsius erit cùm eo vincietur & ligabitur. עבות propriè *funis densus & crassus*, cujusmodi est lorum quo boves aut equi ad aratrum ligantur. R. L. F. Gerson interpretatur, *Num ligabit unicornem in sulco lorum ejus?* Probarem si constaret עבות nomen fem. esse; cujus pluralis עבתים & עבתות utroque genere. עבות non tantùm de *funibus* dicitur, sed etiam de *frondibus*: unde עץ עבות *arbor densa*, ξύλον δασύ, ut interpretantur Lxx, cujus rami tegunt lignum ejus. Sic myrtum circumloquuntur, i. הדס, liber Præceptorum major 120. 4. & Musar 67. 1. Fortè species est myrti quam Plinius *exoticam* appellat, quam variis frondium ordinibus constare scribit. ¶ *Si occabit*] *Occare* est glebas frangere aut comminuere, quod Græci dicunt βωλοκοπεῖν, Ebræi verò לשדד cum puncto in lævo cornu. Cave confundas cum שדד *vasto*, quod punctum gerit in dextero cornu. Habetur hoc verbum Hos. 10. 11. ישדד לו Hieron. *confringet sibi sulcos*; & alius *occabit sibi*. Scholia Ebraica, המשדד, *qui occat, ipse est qui contundit glebas post aratorem ad complanandam & æquandam faciem terræ, quò aptiorem eam reddat ad sationem*. ¶ *Valles*] Non porcas, sed sulcos potiùs intelligit, h.e. lacunas illas quas vomere faciunt, quæ speciem habent vallium, ut porcæ montium. Sanè inter porcas sunt sulci quod inter montes sunt valles: nam aqua omnis descendit in eos. Hier. hîc edidit con-

confringet glebas vallium post te. Nam etiam in vallibus aratur & sulci ducuntur. Thargum hîc habet גלמתא, quod *colles* interpretantur. Id Ebræa vox numquam, quod sciam, significat. Gen. 49. 12. in Jon. גולמתוי & in Jerosᶜ. גולמתיה, ubi Oncelos edidit בקעתיה, quod Fagius reddit *campi ejus.* ¶ *Post te*] Ac si arator fuisset Job. Nam occatio post arationem. Priùs arant, postea occant & glebas confringunt. Lxx ἐν πεδίῳ *in campo.* Sed alia lectio ἐν ποσὶ *in pede.* Neutrum quadrat cum veritate Ebraica.

11. *Fides ei*] *Confides in eo:* quod Græci dixerunt πέποιθας ἐπ' αὐτῷ. An, inquit, confidis ipsum opus tuum in agro facturum, h. e. aut araturum aut occaturum post te? ¶ *Quia multum est robur ejus*] Nam qui robore valent, ad opera rustica facienda maximè idonei sunt, si natura cum eorum robore consenserit. Non omnibus omnia conveniunt. Hieron. *Numquid fiduciam habebis in magna fortitudine ejus?* Lxx ὅτι πολλὴ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, quod reddunt *quia multa est virtus ejus.* Et *fortitudo* & *virtus* etiam apud classicos autores pro *robore* usurpantur. Alioqui *fortitudo* animi est, & *robur* corporis; *virtus* autem, quam Græci ἀρετὴν appellant. ¶ *Derelinques*] *Relinques, permittes, concredes,* ἀφήσεις *dimittes.* Quidam, *relinques super eum?* q. d. onerabis eum labore tuo? ¶ *Laborem tuum*] Quem arando & occando impendere soles. Hieron. *labores tuos,* & Lxx τὰ ἔργα σου.

12. *An credis ei*] Hieron. *numquid credis illi?* Lxx πιστεύσεις pro πιστεύσεις αὐτῷ; Omittunt pronomen sine causa. Hoc Ebraismus dicit, *An credis in eum?* nec aliter Chaldaismus. Sic *credere in Deum* & *credere Deo* synonyma sunt. Reperitur etiam *credere in Deo* eodem sensu. In Historia Ebraica, *credidit in militem Romanum.* Latinè, *credidit se militi Romano.* Qui hoc nesciunt, magnum discrimen ponunt inter hoc & illud. Beati quibus lux linguarum sic affulsit ut videre possunt quod alii non vident. ¶ *Quod reddet semen tuum*] Propriè Terra *reddit semen,* non Boves aut Equi arantes. Hieron. *quoniam sementem reddat tibi:* quod quidem Ebraica vox significat Gen. 8. 22. & Jes. 5. 10. sed hîc pro *semine* sumi videtur: nisi per *sementem* intelligas omne id quod seminatum est. Id *semen* Latinè dicitur. Lxx ὅτι ἀποδώσει σοι τὸν σπόρον, i. σπέρμα: ità sumitur σπόρος Mar. 4. & Luc. 8. Sed & Xenophon ità usus est, & legimus Epig. l. 2.

—ὅτε σπόρον ἔμβαλε γαίῃ,

cùm mandasset semina terra. Alioqui σπόρος est *sementis;* & in ed. Rom. *quia reddet tibi sementem.* Sed *semen* prætulerim. Hinc ἀντίσπορος γῆ *terra semen praparce reddens,* aut *cui semina commissa non sunt omnino. Semen* Chaldaicè דרעא dicitur, Zain in Daleth versâ. Cæterùm pro ישיב *reddat* in scriptura est ישוב *redeat: An credis ei quòd redibit per ipsum semen tuum?* idem aliter. ¶ *Aream tuam*] Fruges aut fructus areæ tuæ: continens pro contento. Grammatici *Metonymiam* appellant. Licet etiam vertere *& in aream tuam colliget,* i. collectum semen inferet. Sic Græci εἰσοίσει δέ σου τὴν ἅλωνα, quod reddunt *& in aream tuam inferet.* Tharg. & Hieron. *& aream tuam congreget?*

13. *Ala pavonum,* &c.] Pro eo habendum ac si dixisset, *Pavones exsultant alis suis,* vel, quod malim, *pennis suis:* ut pennas caudæ pavonum innuat. Sic בעל כנף *pennipotens,* vel quòd pennis valeat, vel quòd pennis potiatur: & Κνὴφ, Deus Ægyptiorum in capite gestans pennam regiam, de quo Eusebius Προπαρασκ. pag. 69. Lucretius, *corpora pennipotentum,* i. avium. Ex pennis etiam cauda constat. *Penna* durior est, ut *pluma* mollior: unde aves *volare pennis* dicimus, non *plumis.* Pavo autem de cauda sua exsultat, non de ala. Sed nihil affirmo. Nam רננים quid sit dubitatur. Hieron. *Penna struthionis.* Si rectè רננים vocatur *struthio:* cui firmando sequentia. כנף autem *pennam* interpretatur, ut Lxx πτερόν. Lex. vet. Πτερόν, *pinna, pluma, ala. Pinna,* i. penna. Varro l. 3. c. 9. *eligat fœcundas, rubicundâ plumâ, nigris pinnis,* i. pennis. Sunt qui *pennam* à *pinna* differre putant, ut *pinna* sit quæ mollior, *penna* verò generale ad *plumas* & *pinnas.* Redeamus unde digressi sumus. רננים Senes interpretantur τερπομένων *latantium, delectantium.* Malim *canentium.* Nam רנה *cantus.* Sym. πτερὸν ἀγλαϊσμοῦ περιφυσᾶται, *penna exsultationis circumnectitur.* Aq. πτερύγιον αἰνούντων συναπτλέκη, *ala canentium* (vel *laudantium*) *complicatur.* Tharg. *penna galli silvestris,* aut *agrestis.* Ecce alia interpretatio, quam ego nusquam alibi invenio. Relinquatur ergò huic interpreti. R. S. *Nomen est avis magna qua in Deuterosi vocatur* בר יוכנה *Bar Juchne.* Elias Thesbite, *Invenitur in Aggada magnam avem esse qua vocatur Barjuchne, de cujus ovi magnitudine hyperbolicè locuti sunt in tractatu Bechoroth, Etiam audivi Deum benedictum celebraturum ex ea convivium justis unà cum Leviathane, & Bove agresti.* Meminit Altare aureum 24. 2. item Chaldæus P. Psal. 49. 10. qui Ebræis est 50. si modò תרנגול ברא ibi est *Barjuchne,* ut quidam existimant: qui locus facit ad hunc elucidandum. Nam ait *avis hujus talos esse in terra, & caput pertingere ad cœlum;* item, *eam cum reliquis cantare coram Deo.* מרננין קדמי, inquit, h. e. *cantant coram me:* unde fortasse רננים. Sunt etiam qui *Juchne* corruptum putant in *Henoch* 4 Ezræ 6. 49. Sed ego יוכנה absolutè adhuc non legi, sed tantùm בר יוכנה. Quod autem de convivio scribunt justis dando ex his tribus animantibus, Behemoth, Leviathan, & Barjuchne, id Abenezra putat esse mysterium sive arcanum, nec ad literam intelligendum: cui ego assentior. R. D. in libro ubi vocum sensa collegit, רננים *nomen avis, qua si fortè vocatur quòd exsultet in pennis suis, qua pulchra sunt ut pavonis penna; & fortasse ipse pavo est.* Pavonem appellat טווס, unde Græcum ταὼς, ut אויר ἀήρ. Si *pavo* est, tum non malè, meo animo, expones, *Penna pavonum exsultat,* h. e. pavones gaudio perfundit & exsultantes facit, cùm eas intuentur. Sic *pallida mors,* quæ homines pallidos facit. Figura loquendi nota. Aben. *Nomen est avis, qua fortè sic vocatur eò quòd suavem vocem habeat.* Nam à *canendo* dicta, quod est רנן: unde רנה *cantus.* Abraham Pheritsol commentario in hunc librum vernaculâ linguâ interpretatur פאון *paon,* i. *pavo.* Vocabulum est Gallicum. Nam Itali dicunt *pavone,* & Hispani *pavon.* Sequentia in hoc libro pro *Struthione* militant: quod secutus fuit Interpres noster quem *Vulgatum* dicimus. Sanè pennas struthionum gestant in cristis & pileis ad ornatum. Quidam avem cantu excellentem fuisse putant, quam Galli vocant *rossignole,* i. *lusciniam.* ¶ *Exsultat*] *Gaudet, latitia perfunditur.* Penna propriè loquendo non *exsultat* sed *exsultantes facit* pavones: nam gaudent de pennis suis pulcris. Hieron. hunc versum seorsim ab aliis reddit, *Penna struthionis similis est pennis herodii,* &c. נעלסה *similis est.* Quis hæc legens non miretur novitatem interpretationis? Lxx Νεέλασσα, ut si esset nomen avis. Olymp. *Neelassa* pro avi accipit: & mox, Τερπνὸν δέ τι τῇ θέᾳ ἡ νεέλασσα, *Jocundum quiddam aspectu est Neelassa.* Schol. *Volucris est pennas habens varias & pulchras, atque adeò magis pavone.* Græca sunt, Νεέλασσα πτηνὸν ποικίλας καὶ ὡραίας ἔχον τὰς πτέρυγας, καὶ πλέον τοῦ ταῶνος. Hîc *pavo* ταὼς vocatur: quod his diebus cùm quærerem in Thesauro Stephani, non repertum mihi. Aug. *Penna struthionis mista est alis herodionis & accipitris.* Vide Rom. ed. ¶ *Si penna*] Prætulerim *si ala,* ut priùs *penna pavonum.* Quanquam כנף & אברה se invicem explicant. *Si ala,* inquit, *ciconia* à te est, & non potiùs à me? Pavones non de alis suis gaudent, sed de pennis caudarum. Lxx hîc habent ἐὰν συλλάβῃ, *si conceperit.* ¶ *Ciconia*] In dandi casu, ut sit חסידה pro לחסידה τῷ πελαργῷ. Appellatio à *pietate:* nam pietate in suos pullos nemini cedit: quocirca *pietaticultrix* à Petronio Arbitro vocatur. Sed alii aliter interpretantur. Hieron. *pennis herodii.* Aug. *herodionis:* quod in idem recidit, חוריתא forte ab *albedine plumarum.* Nam & πελαργὸς à Græcis dicitur, quod *pennas habeat albas & nigras,* παρὰ τὸ πελὸν, quòd est μέλαν, & τὸ ἀργὸν, quod est λευκόν. Lxx ἀσίδα quod aspirandum, ut sit ἁσίδα. Olymp. *Hasida est* ὁ ἐρωδιὸς κατὰ Ἀκύλαν, ἡ πελαργὸς, ὥς τινες ἔφασαν, οὐ καλῶς νοήσαντες, *Herodius,* secundùm

secundùm Aquilam; aut Ciconia, ut nonnulli dixerunt, non bene considerantes. Imò meliùs considerantes, ut suo loco probabimus. Idem paulò inferiùs, *Est autem & Hasida avis maxima, veruntamen stolida, quam Aquila reddidit Herodium & ἱέρακα, Accipitrem,* sive *Milvum.* Non חסידה ità reddidit, sed נֹצָה, quod legit נֵצָה, tanquam à נץ *accipiter, nisus.* Ergo hinc Interpreti חסידה est *herodius,* & νεσσά, *nisus,* ἱέραξ, *accipiter.* Idem paulò inferiùs, *Quidam dixerunt* ἀσίδα *esse avem quæ in Mesopotamia reperitur.* Schol. *Hasida & Neessa sunt & ipsæ aves, sed stolidæ & robustæ. Frustrà laboraverunt, cùm salvos non præstiterint filios suos. Abstulit enim Deus ab eis sapientiam. Hoc enim significatur verbis illis, Quia tacere fecit ejus sapientiam:* habet enim αὐτῆς τὸ σοφὸν, non αὐτῇ σοφίαν, ut est in cæteris codicibus. Santes, *Numquid pennas struthioni & plumas dedisti?* Huic interpreti חסידה est *struthio.* Quem secutus sit nescio. Ego ex Jer. 8. 7. didici hanc avem certo tempore, quod observat diligenter, ad hemisphærium nostrum redire: unde non potest esse *Struthio*; nam Struthio non observat certum tempus. Abenezra, *Avis est quæ venit tempore statuto ac noto. Nam ità scriptum est in libro Jesaiæ. Jeremiæ,* error memoriæ. Ger. *Si dedisti alam ciconiæ ad veniendum in tempore suo?* Abraham Mardochæi F. cognomento *Pheritsol, Alibi* חסידה *est ea avis quæ vernaculè vocatur Cigonia: Sed hæc non relinquit ova sua, nec in pulvere illa calefacit, sed ponit nidum suum in loco alto, in ædificiis & in tectis: sicut alibi dicitur, Ciconia domus, abietes. Verùm existimo quæ hìc dicuntur capienda esse de ave quæ vernaculè Straga vocatur, i. Struthio: nam ea deserit ova sua, & est avis crudelis; vocatúrque* בת יענה *Filia struthionis; & hìc, Hasida.* Videtur Santes hunc secutus esse. Nam & historia pro illo facit: nam quæ sequuntur, ad Ciconiam accommodari nullo modo possunt. Non est omittendum quod R.S. hìc annotavit, *Omnis avis,* inquit, *vocatur* אברה, *à volando: q. d. Avis cujus nomen Hasida, & Avis cujus nomen Notsa, vide quæ sit consuetudo ejus.* Consule sequentia. ¶ *Et pluma*] Quæ נֹצָה Ebræis. Sed Græci legerunt נֵצָה, i. νέσσα, priscâ ratione legendi. Quid νέσσα? Videtur idem esse cum נץ, quo *nisum* & *accipitrem* denotant. Sanè Hieron. hìc habet *accipitris,* & priùs Aq. ἱέρακα ediderat. Sym. autem חסידה interpretatur ὁ κύκνος, *olor,* vel *cygnus*; & נֹצָה, quod legit cum Mapphic in He, πτίλοις αὐτῆς *plumis suis.* Modò diximus נצה Salomonem Jarium etiam pro ave sumpsisse. Ego rectum puto quod posui.

14. *Relinquit*] *Deserit, derelinquit.* ¶ *In terram*] *In terra.* לארץ positum pro בארץ, ut si Græcè dicas εἰς τὴν γῆν pro ἐν τῇ γῇ. quæ Enallage insolens non est apud eos. Aut subaudiendum aliquid; ut dicat, *relinquit in terram projecta.* Sic alibi, *in pulverem collocat* pro *in pulvere.* ¶ *Ova sua*] Hæc neque Ciconiæ conveniunt, neque Pavoni, sed tantùm Struthioni; quod mecum pariter sciunt quibus natura ejus animantis cognita & perspecta. Quocirca non planè aberrant à vero qui vel רננים *struthiones,* vel certè חסידה *passerem marinum* sive τὸ στρουθὸν μεγάλων, qui & *struthocamelus,* denotare putant. Nam omnia quæ hìc dicuntur huic animanti probè quadrant: nam ova sua in arena recondit, timens fortè ne illa mole corporis frangat; ubi calore Solis excluduntur. De pennis autem ità scribit Plinius lib. 8. c. 1. *conósque bellicos & galeas adornantes penna.* Cæterùm *ova* hìc ביצים dicuntur, cujus sing. ביצה non invenitur in textu Biblico. ¶ *Super pulverem*] Vel *super pulvere,* i. in pulvere; ut *super arbore sidunt,* in arbore. *Pulverem* dicit arenam, in qua relicta ova struthionis calore Solis excluduntur. Hæc arena frequens est in Arabia & Libya, itémque Æthiopia, ubi struthocameli reperiuntur: qui propterea vocantur *struthiones Libyci,* aut *Arabici, Æthiopici.* ¶ *Calefacit*] Quis calefacit? an Struthio, qui ea deserit? aut potiùs ipse Sol? Fortè dicit *calefacit* pro *calefiunt,* personale pro impersonali. Sic alibi, *Nunciavit Davidi, Reputavit ei,* pro *Nunciatum, Reputatum fuit.* תחמם *calefacit,* sub. חמה aut חסידה, quæ nomina fem. sunt. Licet etiam vertere *calefacis*: ut sensus sit, *An tu calefacis ova relicta à struthione?* Sic Hieron. *tu forsitan in pulvere calefacies ea?* Lxx Ὅτι ἀφήσει εἰς γῆν τὰ ὠὰ αὐτῆς, καὶ ἐπὶ χοῦν θάλψει, *Quia dimittet in terram ova sua, & in pulvere calefaciet.* Quod Thargum dixit תדגר. Lexicon Chald. דגר *calefacio, ova confoveo.* Cæterùm pronomen quod in ביציה arguit hæc referenda esse potiùs ad חסידה quàm ad רננים. Igitur ἀσίδα *struthio,* fortè per antiphrasin, quòd impia sit in suum partum, deserendo eum contra naturam aliorum animalium. Sic *sacrum* vocatur & propriè τὸ ἅγιον, & impropriè sive ἀντιφραστικῶς quod immundum & pollutum est. Hinc & illud Virgilii, *auri sacra fames.* Sic *lucus,* quòd minimè luceat; *bellum,* quòd minimè bellum sit.

15. *Obliviscitur,* &c.] Non recordatur fieri posse, ut illa ova, dum in arena jacent, pedibus hominum conterantur & comprimantur ínque frusta dispergantur: tanta ejus stoliditas est. Quam & alio indicio prodit: Nam ubi caput occultaverit, existimat se undique tutam esse & ab omni periculo immunem. Vide Plinium. ¶ *Comprimet*] Hieron. *conculcet.* Lxx σκορπιεῖ *disperget.* Nam quod in ed. Rom. *disperdet,* videtur esse mendum typographicum. Lex. vet. Σκορπίζω, *dissipo, dispergo, spargo.* Thargum quoque *disperget*: sed & Santes. R. L. *conteret & conculcabit.* R.S. *findet,* vel *scindet.* ¶ *Illud*] R.S. לביצתה *ovum illius.* Alius *unumquodque ovorum ejus.* Hieron. *ea.* Abr. Pheritsol *disperget ea.* ¶ *Agri*] *Agrestis.* Lxx θηρία ἀγροῦ. ¶ *Calcabit*] *Conculcabit.* Hieron. *conterat.* Lxx καταπατήσει *conculcabit.* Sed quia præcedit θηρία, vertunt *conculcabunt.* Simile ut τὰ ζῶα τρέχει, quod vertunt *animalia currunt.* Hellenismus notus. In fonte ad verb. *triturabit*: nam דישה *tritura.* דוש autem sign. *comprimere* Jud. 6. 38. & Jes. 1. 6. ¶ *Illud*] Ovum unumquodque.

16. *Duriter habet filios suos*] Quidam *Indurat se* (aut *cor suum*) *contra filios suos.* Sed *contrà,* i. על, non habetur in fonte: ideo malui *Duriter habet,* aut, si mavis, *tractat*: quod Senes dixerunt, Ἀπεσκλήρυνε τὰ τέκνα ἑαυτῆς *Obduravit filios suos.* Olymp. *Hæc ipsa avis, quæ ovum deseruit, permisit filios suos laborare, indurans naturalem illam erga filios propensionem, ut non seipsam labore conficiat in pullis nutriendis.* S. Aug. *Obduravit contra filios suos, ne sint ejus.* Hieron. *Duratur ad filios suos quasi non sint sui.* הקשיח *induratur,* ut הלבין *dealbatus est,* & alia ejus generis. Sic, הוביש *pudefactum est.* Cave, spernas. Tharg. *Incalescit contra filios suos, quia non sunt sui*: si modò שיחנא sign. *incalescit.* Potest aliud significare. ¶ *Filios suos*] Ex ovis à se relictis in arena exclusos calore Solis. ¶ *Ac si non essent sui*] Videtur hìc ללא positum esse pro כלא, ut sæpe aliàs Lamed pro Chaph usurpatur. Sic, *erunt in carnem unam,* quasi caro una, i. corpus unum. Lxx ὥστε μὴ ἑαυτῇ *ut non seipsam.* Vide superiorem annot. Tharg. דלא דילה *qui,* vel *quia, non sunt sui.* Vult dicere *quia eos non exclusit.* Abenezra, *Crudelis fit contra filios suos* כאילו לא היושלה *ac si non essent ipsius, filii* videlicet. Simile הקשיח לבנו *induras cor nostrum.* Nota hìc esse הקשיח pro הקשיחה, verbum masc. pro fem. ¶ *In vanum labor ejus absque metu*] *Labor ejus, qui est absque metu* (nam ovis suis non metuit) *prorsus inanis est & sine fructu.* Innuit autem laborem concipiendi & pariendi ova, qui ei perit, eò quòd ova sua derelinquat quasi oblitus eorum. Hieron. *frustrà laboravit nullo timore cogente.* Lxx εἰς κενὸν ἐκοπίασεν ἄνευ φόβου, *frustrà laboravit absque metu*: εἰς κενὸν idem quod κενῶς, aut διακενῆς, *vanè, inaniter, frustrà, nequicquam, inani conatu.* Id Ebr. est לריק, Chald. לסריקותא. Sanè ריק τὸ κενὸν *inane,* aut κενότης *inanitas.* Idem סריקות aut סריקותא κένωμα. Εἰς κενὸν reperitur etiam Levit. 26. 20. Sed & Jes. 65. 23. ἐκλεκτοί μου οὐ κοπιάσουσιν εἰς κενόν item Jer. 51. 58. κοπιάζουσιν εἰς κενόν.

17. *Oblivisci fecit eam,* &c.] Hieron. ad sensum non malè, *Privavit eam sapientiâ.* Nam qui privatur aliquâ re, quasi venit in oblivionem ejus, nec ampliùs meminit quòd habuerit. Sed quid? an hæc avis habuit aliquando sapientiam? aut oblita & privata est ejus quod nunquam habuit?

Ità

ità videtur. *Sapientiam* autem dicit naturalem affectum in suos, aut artem conservandi partum, vel quod ex se natum. Lxx κατεσιώπησεν αὐτῇ ὁ Θεὸς σοφίαν, *tacere fecit ei Deus sapientiam.* Aug. *despexit eam Deus in sapientia.* הִשָּׁה Hiphil est à נָשָׁה *oblitus fuit:* unde & נשים *mulieres*, quòd in iis nomen familiæ obliteretur. Cæterùm *in oblivionem venire* dicitur quod non ampliùs est, ut Gen. 41. *oblivioni erit omnis ubertas.* Non enim certè ubertatis oblivio est vigente fame, sed potiùs memoria & desiderium. Affine est quod apud Virgilium,

Pomáque degenerant succos oblita priores,

h. e. amisso priore sapore. Nec dissimile admodum quod Juvenalis dixit,

———*Vinum toto nescire Decembri,*

pro *non uti eo.* Quin *oblivisci* aliquis dicitur cujus nullam unquam scientiam aut notitiam habuit: Suprà 8. 13. *Sic sunt semitæ omnium obliviscentium Dei*, i. improborum, qui nullam Dei notitiam habuerunt. ¶ *Non partitus est ei*, &c.] Hieron. *nec dedit illi intelligentiam.* Lxx καὶ οὐκ ἐμέρισεν αὐτῇ ἐν τῇ συνέσει, *& non partitus est ei de intellectu.* Sym. καὶ οὐκ ἐνειμεν αὐτῇ σύνεσιν, *& non distribuit ei intellectum.* Sic etiam Aug. nisi quòd in eo desideratur pronomen ei. Tharg. *non divisit ei de intelligentia.*

18. *Quo tempore*] כעת *juxta tempus.* Hieron. *Cùm tempus fuerit.* Lxx κατὰ καιρὸν *secundùm tempus:* pro quo in ed. Rom. *Cùm fuerit tempus.* Quidam *sub tempus quo.* ¶ *In altum extollit*] Hier. *in altum alas erigit.* Lxx ἐν ὕψει ὑψώσει *in altum exaltat:* & sub. *seipsam.* Tharg. *quo tempore in altum volat.* Nam interpretatur hunc locum de *gallo silvestri*, quem vocat תרנגול ברא, de quo suprà. מרום propriè ὕψος *altitudo.* Sic *germen ab alto*, ממרום, i. è cœlo. Etiam Deus ità vocatur. תמריא exponunt תגביה *extollit se:* alii תגבה *extollitur.* ¶ *Ridet equum*, &c.] Plinius l. 10. c. 1. *Sequitur natura avium. Quarum grandissimi & penè bestiarum generis struthiocameli Africi vel Æthiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritatem vincunt, ad hoc demum datis pennis ut currentem adjuvent.* ¶ *Sessorem ejus*] *Equitem insidentem equo*, ut loquitur Plinius. Lxx τοῦ ἐπιβάτου αὐτοῦ, quem Hieron. *ascensorem* appellat.

19. *An dabis equo*] Equus robur suum accipit à Deo, non ab ullo mortalium. Sensus ergò est, *Non dabis.* ¶ *Robur*] Δύναμιν, quam *virtutem* interpretantur: unde *Deus virtutum*, δυνάμεων, i. exercituum. Sic, *virtutes cœli commovebuntur.* Hîc *robur* & *fortitudinem* notat. ¶ *An indues collum ejus*] *Indui* dicimur eâ re quâ vel ornamur vel dedecoramur; ut *indui decore*, *justitiâ*, &c. Sic *indui dedecore*, *pudore*, *maledictione*, *ignominiâ*; item *indui tremoribus.* Sic h. l. *indui tonitru*, i. tremitu, aut hinnitu. Et dicit *collum ejus*, quia hinnitus ex collo. Lxx ἐνέδυσας δὲ τῷ τραχήλῳ αὐτοῦ φόβον; *& induisti collum ejus metu?* Chrysost. *ut elatione cervicis timorem incutiat.* Aug. *& inseruisti collo ejus hinnitum?* Tharg. תוקפא *fortitudine; Fierine potest ut induas collum ejus fortitudine?* ¶ *Tonitru*] Hîc est רעמה: cum *tonitru* aliàs רעם dicatur. Nota hîc usurpari de *equi fremitu* aut *hinnitu.*

20. *Commovebis eum*] Hieron. *Numquid suscitabis eum?* ¶ *In morem locustæ*] Vel *quasi locustam*, h. e. sicut locusta commoveri solet. Et *locustam* dicit pro *locustis*, ut alibi *rana* ponitur pro *ranis*, *arbor* pro *arboribus.* Sanè Hieron. *quasi locustas.* ¶ *Majestas*] *Magnificentia, decus, celsitudo, gloria, robur magnificum.* In Thargum hîc שיבהוד vocatur per Daleth, licèt alibi & in Lexicis sit שיבהור per Res. Vide Rom. ed. ¶ *Naris ejus*] Sic,

———*balba de nare locutus.*

Sæpius pluraliter efferunt נחירים *nares.* Est & נחרה *fremitus narium.* Cæterùm *celsitudo naris* est vehemens sonitus quem naribus sternutans edit, quo cunctis terrorem incutit. Hoc sig. R. L. cùm ait, *Vehementia sternutationis ejus, quæ exit è naribus ejus, terrori est omnibus.*

21. *Fodiunt*] *Pedes ejus:* quod Hieron. dixit, *Terram ungulâ fodit:* & Poeta nescio quis, *pedibus scrobem cavat.* Sic Virgilius,

———*cavatque*

Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.

& alibi,

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

¶ *In valle*] *Cavant scrobem in valle:* quod Senes dixerunt ἐν πεδίῳ *in campo.* Sed עמק *vallis*, non *campus.* Tharg. *Scrutantur in colle:* si modò גלימא est *collis.* Solent autem equites insidiari viatoribus quos observant è colle de longè venientes. Verbum חפר sig. etiam *explorare*, ut Deut. 1. 22. ויחפרו לנו את הארץ *& explorent nobis terram.* Igitur R. S. *Mos*, inquit, *equitum ut insidientur in vallibus ac torrentibus.* Secundùm hanc interpretationem vertendum, *Explorant in vallibus.* ¶ *Gestit robore*] *Gestit gaudio propter robur suum.* Hier. *exsultat audacter.* Lxx γαυριᾷ *luxuriant.* Tharg. *lætatur* (sive *gaudet*) *robore.* ¶ *Prodit in occursum armorum*] Vel potiùs *armaturæ:* nam est נשק in fonte. Lxx ἐκπορεύεται δὲ εἰς πεδίον ἐν ἰσχύϊ. Chrysost. *Secundùm cæteros, In occursum armaturæ, & in occursum cataphractorum, non metuens jaculum nec aciem ferri.* Aug. *in prælium cum virtute.* Ὅπλον *omne teli & armorum genus.* Lex. vet. Ὅπλον, *telum, scutum.* Cæterùm נשק ab Elia exponitur **harnas**, i. *armatura*, item *thorax ferreus aut æneus.* Sed & *arma* eo nomine veniunt. ביום נשק quidam reddunt *in die belli*, alii *in die pugnæ.* Quid si *in die armaturæ?*

22. *Ridet ad metum*] Vel *Irridet metum*, i. id quod metuitur: contemnit omnia metuenda. Sic Prov. 1. 26. *cùm venerit metus vester*, id quod metuitis. Cæterùm metuenda in acie plurima sunt, quæ equus natus ad bellum contemnere solet, juxta illud Virgilii,

Nec vanos horret strepitus.——

Item,

——*tum, siqua sonum procul arma dedere,*
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.

¶ *Percellitur*] Aut *consternatur.* Hieron. hîc habet, *Contemnit pavorem.* Senes ità construunt לקראת נשק ישחק, Συναντῶν βέλει καταγελᾷ, *Occurrens jaculo irridet.* Quædam exempl. βέλη, *jacula deridet.* Alia, βασιλεῖ, *Occurrens Regi.* ¶ *Non avertitur*] Hier. *Nec cedit gladio.* Si videt gladium, non retrocedit propterea, nec in fugam se dat. Lxx καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῇ ἀπὸ σιδήρου, *non se avertit à ferro.* Hîc *ferrum* dicit gladium. Sic in Latio *stringere ferrum.* Psal. 2. vocatur *virga ferrea.* Cicero 2. De legibus, *Æs & ferrum arcet à delubris, ut duelli instrumenta, non fani.* ¶ *A facie gladii*] *A conspectu gladii, à gladio.* Sic *fugere ab aliquo* & *à facie alicujus* synonyma sunt. *Ferrum* pro *gladio* usurpat etiam Hieronymus epist. 49. *non credens ferro.* Suprà 5. 20. ἐκ χειρὸς σιδήρου, ubi in Ebræo *è manibus gladii.* Chal. סייפא.

23. *Super eum resonat*, &c.] Super equum resonat pharetra, quam eques insidens ad sellam pendentem habet, in qua sagittæ, quæ collisæ inter equitandum sonitum edunt. Hieron. *Super ipsum sonabit pharetra.* Lxx Ἐπ' αὐτῷ γαυριᾷ τόξον, *Super eum gaudet arcus.* Malim *gestit.* Lex. vet. Γαυριῶ, *exsulto, gestio.* Tharg. *Super eum agitatur armatura.* ¶ *Pharetra*] Φαρέτρα, βελοθήκη, *instrumentum*, inquit R. L. *in quo reponunt sagittas.* Perperàm Græci τόξον: nam *arcus* קשת dicitur. אשפה citra controversiam est *pharetra*; unde sagittæ vocantur בני אשפה *filii pharetræ* Thren. 3. ¶ *Ferrum hastæ & lanceæ*] Vel *ferrum lanceæ & hastæ.* Quidam *acies lanceæ.* Hieron. *vibrabit hasta & clypeus.* Tharg. *gladius acutus, lancea, & hasta.* *Ferrum hastæ*, ferrum quod in hasta, vel lancea. Sic להב חרב *ferrum gladii*, h. e. lamina, vel folium, mucro gladii. Polybius ὀβελίσκον appellat. Belgicè **de lemmer.** להבת חניתו *ferrum lanceæ ipsius*, 1 Sam. 17. est alia forma. *Lancea* potiùs חנית dicitur. Hîc est כידון in fonte, quod Hier. *clypeum* interpretatur etiam Jos. 8. 18. ubi Lxx γαῖσος. R. D. interpretatur dicens *esse lanceam in qua militare signum.* Cognationem habet cum *cudon.* Est autem *cudon* pellis cruda quâ vice galeæ olim utebantur ad munienda capita. Silius lib. 8.

———*caput his cudone ferino*
Stat cautum.

Jos.

Jos.8.26. בכידון Lxx ἐν τῷ γαίσῳ. Symmachus *scutum* appellasse perhibetur. Vide Aug. Locut. l.6. pag.94. In libro Nominum, *Chidon, Clypeus, vel Scutum.* Sanè 1 Sam. 17. est *clypeus*, quo humeri & scapulæ teguntur. Mercerus ait *esse instrumentum bellicum hodie ignotum.* Jer. 6. *arcus & chidon*, ubi Thargum תריסין θυρεοὶ, *clypei.*

24. *Cum commotione & ira*] Hier. *Fervens & fremens.* ¶ *Absorbet*] *Deglutit, vorat.* Poëtica locutio. Sic *vorare viam.* Nec dissimile, *vorat literas.* Lxx ἀφανιεῖ τὴν γῆν *evertet terram.* Aug. *evertit.* Santes *fodit.* Tharg. *facit foveam in terra.* Hi duo ad scrobem quam fodiens ungulis facit ista referunt; ego potiùs ad cursûs celeritatem, q. d. *Ità pervadit & percurrit terram ut eam vorare videatur.* ¶ *Vox*] *Sonitus.* Hier. *Nec reputat tuba sonare clangorem.* Lxx καὶ οὐ μὴ πιστεύσει ἕως ἂν σημάνῃ σάλπιγξ, *& non credit donec significaverit tuba*; vel *clanxerit.* Hinc σημασία, de quo aliàs. כי pro עד כי: expende: vel pro כי אם *nisi voci buccinæ.* ¶ *Buccinæ*] Vel *tubæ.* Sed *tuba* propriè חצצרה dicitur. Hîc est שופר in Ebræo, i. *buccina*, quam Aq. κερατίνην olim dixit.

25. *Ad buccinam*] Ad verb. *In buccina*, i. Cùm buccina sonat,

Ac tuba terribili sonitu Taratantara dicit.

Sed videtur ב positum pro אל, & די adjectio est syllabica, quæ penitus redundat; aut est nomen constructum ex די *sufficientia.* Sic enim certè Thargum, במיסת *in sufficientia tubæ.* Vult dicere, *Quando satis & abundè resonat tuba*, sive *in multa tuba.* Hier. *ubi audierit buccinam.* Lxx σάλπιγγος δὲ σημαινούσης, *tubâ significante*, i. clangente, cùm tuba clanxerit. ¶ *Euge*] האח interjectio lætantis & exsultantis. Lex. vet. Εὖγε, *Evax, Euge.* Plautus, *Evax, jurgio tandem uxorem abegi.* Lxx Εὖγε. Hier. *Vah.* Sic interpretantur Psal.40.15.& 70.3. Tharg. הדוא *gaudium, lætitia. Vah* insultantis est, mirantis & exsultantis. Plautus extulit *Vaha.* Scholia Ebraica, *præ nimio gaudio dicet* האח, *quod habet significationem Gaudii.* Sic apud Davidem האח האח *Euge, Euge.* ¶ *Eminus*] *De procul, à longè*, πόῤῥωθεν. ¶ *Odoratur*] *Olfacit*, ὀσφραίνεται. ¶ *Fremitum*] Ad verb. *tonitru.* Virgilius,

——tum siqua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit.

¶ *Jubilum*] *Classicum, ululatum exercitûs.* Aug. *tonitrum ducum & clamorem.* Lxx σὺν ἅλματι καὶ κραυγῇ, *cum saltu & clamore.* Tharg. *clamorem Principum & ululatum.*

26. *Ex intelligentia tua*] *Per*, vel *Propter, intelligentiam tuam.* Hier. *Per sapientiam tuam*, מחכמתך. Lxx Ἐκ δὲ σῆς ἐπιστήμης, *Ex tua scientia.* ¶ *Volat*] Alii *plumescit.* Sic Interpres noster Vulg. sed & Aug. Sed Ebræi exponunt יעוף *volat.* ¶ *Nisus*] *Accipiter*; נץ *nisus*, ἱέραξ. Vide Cadmum meum. Mercerus, *Nisi nomen Latinum sunt qui ab Ebraico* נץ *non abludere putant.* נץ *nisus*, ut אל *Ilus* Deus Phœnicum. ¶ *Expandit alas suas*] *Volat.* Idem aliter. ¶ *Ad Austrum*] *Austrum versus*, quæ est plaga calidior, ubi libenter diversatur, vel ubi plumas renovat, calore Solis veteribus decidentibus, & novis renascentibus.

27. *Si*] *An, Num, Numquid.* ¶ *Ad os tuum*] *Ad sermonem tuum*, vel *ad jussum tuum.* Hier. *ad præceptum tuum.* Lxx ἐπὶ τῷ σῷ προστάγματι. Tharg. *ad sermonem tuum.* ¶ *Attollit*] *Elevat, exaltat.* Aquila non solùm volatu præstat, sed etiam altiùs cæteris volat. ¶ *Et quomodo*] Admirantis est: q. d. *Non ad jussum tuum hoc facit.* ¶ *Extollit nidum*] Abd. 4. *Si extuleris quasi aquila nidum tuum.* Nidificat enim certè in locis altissimis.

28. *In rupe*] Vel *In petra.* Cæterùm præpositio non est in fonte, ut possis vertere, *Rupem inhabitat.* ¶ *Commoratur*] Idem verbum Psal.91.1. *in umbra Omnipotentis commoratur.* ¶ *In dente*] Ad verb. *super dentem. Dentem* autem vocat prominentiam, aut quod præruptum est in rupe. Lxx ἐπ' ἐξοχῇ πέτρας, quod reddunt *in summitate petræ.* Tharg. על כרך *in arce*, vel *munitione.* ¶ *Rupis*] *Petræ.* ¶ *Munitionis*] Aug. *in summitate petræ & caverna.* Hier. *atque inaccessis rupibus.*

29. *Illinc*] E prominentia rupium, ubi commoratur. ¶ *Explorat*] חפר *fodit*, i. חפש *investigat, scrutatur, pervestigat.* Hier. *contemplatur:* quod verbum Ebræum non significat. Lxx ζητεῖ *quærit.* ¶ *Cibum*] *Escam*, τὰ σῖτα. ¶ *Eminus*] Hier. *de longè*, ut si Græcè dicas ἀπὸ μακρόθεν, pro quo Senes hic habent πόῤῥωθεν. Sed in fonte למרחוק q. d. *In de longè*, sicut dicimus *inante* pro *ante.* Sic eleganter geminabant particulas antiqui, ut etiam Ebræi. ¶ *Prospiciunt*] Lxx σκοπεύουσι *speculantur.* Tharg. *contemplantur.* Aquila ut altissimè volat, ità etiam acutissimè videt. Videt, inquam, eminus prædam, quam rapit.

30. *Pulli ejus*] Νεοσσοὶ αὐτοῦ. ¶ *Obsorbent*] *Absorbent, deglutiunt.* Hier. *lambent.* Santes *absorbebunt.* Lxx φύρονται *conspergentur, inquinabuntur.* Aug. *volutantur.* Aq. ἐστομισμένοι, quod reddunt *formati* (nisi legendum *firmati*) *& roborati.* Tharg. גמען *absorbent.* Videtur hoc velle, *Pulli aquilarum non bibunt aquam, ut aliæ aves, sed absorbent & exsugunt sanguinem animalium recèns occisorum; quorum corporibus etiam vescuntur:* quod sign. cùm ait, *Ubi*,&c. Cæterùm יעלעו, quod interpretatus sum ac si esset ילועעו, quidam, inter quos Abenezra, à עלעא *costa* deducunt, ut dicat *excostant*, h. e. è costis & artubus cadaverum sanguinem exsugunt. Sic עצם *exosso*, & in Latio *expectoro*: unde, *Sapientiam mihi omnem expectorat*, i. è pectore excutit. Nam in Pectore sapientia. Pectus enim *sapere* dicitur, ut & Cor: sed aliter Pectus, aliter Cor. Mulier enim impudica *sapit pectore*, sed non *corde.* Qua de re aliàs. ¶ *Ubi sancii*] Τραυματίαι *vulnerati*, h. e. ex vulnere mortui, & simpliciter τεθνεῶτες *mortui*, vel *occisi.* Quadrat cum illo Christi, *Ubi cadaver, ibi aquilæ.* Vide Proverbia mea sacra. Hier. *Ubicunque cadaver fuerit, statim adest. Cadaver* propriè πτῶμα dicitur à *cadendo.* Sed & σῶμα vocatur, i. *corpus*; unde in quibusdam libris, *Ubi corpus, ibi aquilæ. Corpus* pro *corpore mortuo.* Lxx οὗ δ' ἂν ὦσι τεθνεῶτες, παραχρῆμα εὑρίσκονται, *ubicunque fuerint mortui* (vel *cadavera*) *statim inveniuntur.* Tharg. *In loco ubi fuerint occisi, ibi est.* Hîc aliqua exemplaria finiunt caput XXXIX.

31. *Respondítque*, &c.] Hic videtur Deus aliquantulùm subticuisse; pòst, cùm Job nihil responderet, continuato sermone dixisse, *An contendens*, &c.

32. *An contendens*] רב *contendens*, ut אור *lucens*, טוב *bonus*; quæ sunt participia temporis præsentis ex forma אור *lux*, טוב *bonus fuit*: sic רב *contendit*; unde & ריב *lis, contentio, jurgium.* Alii aliter. Nam sunt qui vertunt, *An contendere cum Omnipotente disciplina est?* i. *eruditio, doctrina.* Sic רב erit infinitum, & יסור nomen: quod R.D. probat. Sunt etiam qui יסור positum esse censent pro יִסּוֹר, ut sit infinitum loco nominis, *erudiri* pro *eruditio*, ut alibi *scire* pro *scientia*, & *amare* pro *amatione.* ¶ *Castigabit*] *Corripiet.* ¶ *Eum*] *Omnipotentem*; non est in fonte. Hier. *Numquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquiescit?* Lxx Μὴ κρίσιν μετὰ Ἱκανοῦ ἐκκλινεῖ; *Numquid judicium cum Omnipotente declinat?* Codices alii omnes κρινεῖς, vel κρίνῃς, *judicabis.* Aug. *Numquid qui disputat cum Omnipotente, quiescit?* יסור futurum pro יסור, ubi quies resoluta in Chirec & Dages. Sic יפול dicimus, sed à נפל. ¶ *Arguens Deum*, &c.] Qui vult Deum arguere aut cum eo disputare, respondeat ad unum aliquod eorum quæ in medium attuli. Hier. *utique qui arguit Deum, debet respondere ei.* In quo aliqua ambiguitas. Nam *ei* ad personam referri potest, cùm pronomen Ebræum, quod femininum est, & pro neutro, ut solet, usurpatur, ad rem pertineat. Lxx ἐλέγχων δὲ Θεὸν, ἀποκριθήσεται αὐτήν, *arguens Deum respondebit illud:* pro αὐτήν est αὐτῷ in Compl. i. *ei.* Aug. *respondebit ità.*

34. *Evilui*] *Vilis & abjectus sum contemptúsque.* Hier. *Qui leviter locutus sum:* nam קל *levis.* Aq. hîc edidit Ἰδὲ ἐλαφρύνθην, *Ecce levis factus sum.* Sym. verò

ἰδοὺ κύριε ἐποίησα, *Ecce leviter feci.* ¶ *Respondebo*] Aut *responderem.* ¶ *Manum meam posui ad os meum*] Tacentis est, ut alibi, *Manum ad os.* Sic, *Digito compesce labellum.* Vide suprà 21.5. Prov. 30.32. & Mich. 7.16. Lxx χεῖρα θήσω ἐπὶ τῷ στόματί μου, i. *ponam.* Sic etiam Hier. למו פי pro לפי, quod Chaldæus dixit לפומי. Porrò *manum ad os ponit* non tam qui silet quàm qui silentium sibi indicit.

35. *Unum,——& duo*] Aliqua, quædam locutus, quorum nunc me pœnitet. ¶ *Nec respondebo*] *Non loquar amplius, non dicam ultrà.* *Respondeo* pro *loquor* notavi aliàs. Sic, *Dives respondet dura,* i. loquitur. ¶ *Nec addam*] *Non addam dicere, non ampliùs dicam.* Hier. *Unum locutus sum, quod utinam non dixissem; & alterum, quibus ultrà non addam.* Pro *unum & duo,* licet vertere, *Semel & bis,* ut sit אחת pro פעם אחת. Lxx Ἅπαξ λελάληκα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω, *Semel locutus sum, & ad secundum non adjiciam.* Tharg. quoque חדא ותנא *unâ vice,* i. semel. Sic אחת בשנה *semel in anno intrabat Pontifex Sanctum sanctorum,* Levit. 16.34. Abenezra דברה אחת *verbum unum.*

IDEM.

2. תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה. Sym. ἠρίθμησας δὲ σελήνας πληρῶσαι αὐτάς; *dinumerasti Lunas ad implendum eas?*] Hier. *dinumerasti menses conceptus earum?* Santes, *Numerasti menses quos impleverunt?*

3. תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה. Th. Ἐὰν δῶσι τὰ παιδία αὐτῶν, διασώσεις αὐτά, *Si dederint filios suos, servabis eos*] Hier. *Incurvantur ad fœtum, & pariunt.* Santes, *Incurvant se, fœtus suos pariunt.*

6. עֲרָבָה. A. ὁμαλὴν *planam.* Sym. ἀοίκητον *inhabitatam.* Th. Ἀραβά. Lxx ἔρημον. Hier. *in solitudine.* Sic etiam Santes. ¶ *Planam.* Jos. 11.2. ערבה. A. τὴν ὁμαλὴν *planam.* Sym. πεδινὴν *campestrem.* Zach. 14.10. כערבה. Santes *veluti planities.* Jonathan במישרא *in planitie.* ¶ *Inhabitatam;* Psal. 68.6. בערבות. Sym. ἐν τῷ ἀοικήτῳ *in loco inhabitato.*

7. נוֹגֵשׂ. A. εἰσπράκτου] Priùs erat φορολόγου, quod sign. eum qui *tributa colligit.*

9. רֵים. A. ῥινόκερως *rhinoceros*] Sic etiam Hier. & Santes. Antea erat μονόκερως *unicornis.* Hæc duo nomina ferè apud interpretes confunduntur, sicut & apud Medicos nonnullos. Hinc apud Tertullianum legimus, *Rhinoceros unicornis;* cùm duo gerat cornua, unum in nare, alterum supernè in fronte. Vartomannus, qui se duos vidisse testatur, negat Unicornem ferocem esse.

13. כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה. Aq. πτέρυγιον αἰνούντων συναναπλέκεται, *alam laudantium simul implicat.* Sym. πτερὸν ἀγαλλιωμένων περιφύεται, *ala nitoris circumnascitur*] *Laudantium,* רננים. Siquidem רנן antiquâ declaratione *laudare:* unde Zach. 2.10. רני. Hier. *lauda;* & Psal. 84.3. ירננו, Idem *laudabunt;* & Deut. 32.43. הרנינו. A. αἰνοποιήσατε. Hier. *laudate.* רננים alii vertunt *pavonis,* alii *struthionis* vel *struthiocameli,* alii *galli silvestris,* alii denique, ut Lxx, τερπομένων. Cæterùm nomen cùm sit plurale, malim *pavonum,* aut *struthionum.* ¶ *Nitoris;* i. nitida. Arias hîc habet *exsultantium,* i. רננים antiquâ interpretatione. Quod exemplis clarum faciam: suprà 3.7. רננת. Schol. ἀγαλλίαμα Zach. 2.10. רני Chald. *exsulta.* Id enim בוע sonat. Psal. 84.3. ירננו. Lxx ἠγαλλιάσαντο. Santes *exsultabunt.* ¶ *Circumnascitur;* hodie interpretantur נעלסה *exsultans.* Si quidem עלס & עלץ & עלז synonyma sunt, si credendum Ebræis. Lxx vocabulum Ebraicum retinuerunt, quod scribunt νεέλασα. אִם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה. Sym. εἰ ἐναγκαλίσεται ὁ κύκνος πτίλους αὐτοῦ, *si ulnis complectetur olor (sive cygnus) pennas suas*] Si quasi ulnis amplectitur; i. deosculatur & admiratur. ¶ *Cygnus*] Novè interpretatur חסידה κύκνος, quam alii *ciconiam* esse dicunt, alii *herodium,* alii denique *milvum.* Sanè Ebræi definiunt דיה לבנה, & Chaldæus transfert חוורותא ab *albedine plumarum.* ¶ Πτίλους, i. πτίλα, cujus sing. τὸ πτίλον, i. *penna,* vel *pluma.* Cæterùm pennas suas admiratur Pavo, non Olor, cujus tamen plumæ candidissimæ & pulcerrimæ sunt.

16. הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ. Schol. καταπονήσει τῇ νεοττοτροφίᾳ; *defatigabitur pullorum educatione*] *Labore conficietur;* καταπονέω usurpat passivè pro καταπονοῦμαι *labore opprimor, defatigor.* ¶ *Pullorum educatione,* vel *nutriendis pullis;* νεοττοτροφέω *pullos alo:* unde νεοσσοτροφεῖον *aviarium,* locus ubi pulli aluntur.

17. וְלֹא חָלַק לָהּ בַּבִּינָה. Sym. καὶ οὐκ ἐνέμεινεν αὐτῇ σύνεσιν, *nec distribuit ei prudentiam*] *Intelligentiam.* Interpretes ferè reddunt בינה *intelligentiam,* & תבונה *prudentiam.* Hanc Græcè quidam appellant φρόνησιν, ut illam σύνεσιν. Ergò σύνεσις *intelligentia* potiùs quàm *prudentia.* Sed confundi scias. Lxx hîc ediderunt, οὐκ ἐμέρισεν αὐτῇ ἐν τῇ συνέσει, *non dedit ei partem in intelligentia.*

19. רַעְמָה. Th. χρεμετισμὸν *hinnitum.* Sym. κραυγὴν *clamorem*] Olymp. Θεοδοτίων δὲ καὶ Σύμμαχος, ὁ μὲν, χρεμετισμὸν, ὁ δὲ, κραυγὴν ἐξέδωκεν. Hier. *aut circumdabis collo ejus hinnitum?* Santes, *An indues collum ejus tremore?* Arias *tonitru.* Dubito an χρεμετισμὸν Symmachi sit; quem Hier. solens ac lubens sequitur.

21. לִקְרַאת נָשֶׁק. Οἱ λοιποὶ, εἰς ἀπάντησιν ὅπλων, καὶ εἰς ἀπάντησιν καταφράκτων, *in occursum armorum, & in occursum cataphractorum*] *Armorum,* i. armatorum. Hier. *in occursum pergit armatis.* Santes, *egredietur in occursum armorum.* Arias *armaturæ.*

24. בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא. Sym. ἐν σάλῳ καὶ ὀργῇ ὡς καταπίνων, *in commotione & ira veluti absorbens*] Santes, *Cum impetu & ira effodiet.* ¶ *Commotione: salo, jactatione.*

28. וּמְצוּדָה. A. καὶ ὀχυρώματος *& munimenti*] Vel *munitionis;* quomodo Arias exposuit מצדה. Santes maluit *turrim excelsam.* Alibi exponitur ἄκρα· unde ἀκρόπολις *castellum.*

32. הֲרֹב עִם שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה. Sym. Ἆρα ὁ δικαζόμενος πρὸς τὸν Ἱκανὸν παιδευθήσεται; διελεγχόμενος Θεῷ ἀντιφθέγξεταί τι; *Ergóne qui contendit cum Deo vincet? redarguens Deum contrà loquetur aliquid?*] Vel simpliciter, *An qui contendit?* ¶ *Cum Deo; cum Omnipotente.* ¶ *Vincet; superior evadet.* Ad verb. *superetit.* ¶ *Contrà loquetur; contradicet, obloquetur,* loquetur contraria & repugnantia iis quæ Deus locutus est?

GROTIUS.

1. Numquid *nosti tempus partûs ibicum*] Id ideo, quia in rupibus inaccessis pariunt. ¶ *Vel parturientes cervas observasti?*] An obstetricari potes cervis feminis? sunt enim earum partus difficiles; Plinius 8.32.

5. *Vincula ejus quis solvit?*] Sic & Græci. Attamen in Hebræo præcessit פרא, sequitur ערוד, quod proinde aliud videtur animal ab Onagro, non tamen multùm differens.

7. *Clamorem exactoris non audit*] Angariatoris qui ad operas cogit asinos cicures. Simile quid de hominibus mortuis habuimus suprà 3.18.

9. *Numquid volet rhinoceros servire tibi?*] רים Syris est *monoceros;* & sic solent vertere Græci interpretes, ut diximus Deut. 33.17.

10. *Aut confringet glebas vallium post te?*] Occabit.

13. *Penna struthionis similis est pennis herodii & accipitris*] Græci has voces reliquere ut in Hebræo sunt. Alii interpretes multùm variant. Maximè probabilis versio hæc est, *Alámne exsultabandam* (supple *tu dare posses,* ut infrà 19.) *pavoni, aut pennam ciconiæ aut struthocamelo?* רננים *pavones* esse sentit & R. Abraham & alii. חסידה *ciconia,* ob pietatem. Et sic Græci quidam verterunt, quanquam alii avem dicunt esse Indicam. נצה autem esse *struthocamelum* evincunt sequentia ei animali propriè convenientia.

14. *Quando dereliquit ova sua in terra, tu forsitan in pulvere calefacies ea?*] Ex Hebræo meliùs Græci, ὅτι ἀφήσει εἰς γῆν τὰ ὠὰ αὐτῆς καὶ ἐπὶ χοῦν θάλψει. Sed כי est pro אשר, *Qui humi relinquit ova sua, & in pulvere ea calefacit.*

15. *Obli-*

15. *Obliviscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri conterat*] Plurima ova pariunt struthiocameli, ut docet nos Plinius 10. 52. Itaque facilè fit ut aliqua à feris conculcentur; quod non fieret si loca solitaria ad incubationem sibi deligerent. Idem volunt sequentia, quæ sic optimè vertas, *Durè habet* (ἀστοργεῖ) *pullos suos. Labor ejus evanescet per incuriam.*

17. *Privavit eam Deus sapientiâ, nec dedit illi intelligentiam*] Pone *eum*, i. Struthiocamelum; de quo Plinius 11. *Mira natura: sed non minùs stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine cùm colla frutice occultaverint latere se existimantium.*

18. *Cùm tempus fuerit in altum alas erigit: deridet equum & ascensorem ejus*] Hoc ipsum est quod dicit Plinius, *Sequitur natura avium, quarum grandissimi & penè bestiarum generis struthiocameli. Africi vel Æthiopici altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritate vincunt.*

19. *Circumdabis collo ejus hinnitum*] Bene expressit quod in Hebræo positum est μεταφορικῶς, *tonitru.*

20. *Numquid suscitabis eum ut locustam?*] Túne illi agilitatem dare posses, qualem ostendit cùm locustæ modo subsultat? ¶ *Gloria narium ejus terror*] Virgilius,

Collectúmque premens volvit sub naribus ignem.

21. *Terram ungula fodit*] Virgilius,

Pulverulenta putrem sonitu quatit ungula campum.

¶ *Exsultat audacter: in occursum pergit armatis*] Virgilius,

——tum, siqua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit.

25. *Ubi audierit buccinam, dicit, Vah*] Rectiùs, *Euge:* quod Græci hîc posuere; id enim valet Hebræum האח.

26. *Numquid per sapientiam tuam plumescit accipiter?*] In Hebræo pro *plumescit* est *volat. Per sapientiam tuam,* i. abs te datam. *Accipiter* hîc est *haliaetus* נץ, *Nisus* Græcis & Latinis. ¶ *Expandens alas suas ad Austrum*] Calorem enim captat.

27. *Et in arduis ponet nidum suum*] Hic est *Melanaetus* Plinio.

28. *In petris manet*] Plinius, *Nidificans in petris,* 10. 2. Aristoteles Historiæ Animantium 9. Ποιοῦνται νεοττιὰς οὐκ ἐν πεδινοῖς τόποις, ἀλλ' ἐν ὑψηλοῖς, μάλιστα μὲν ἐν πέτραις ἀποκρήμνοις.

29. *Et de longè oculi ejus prospiciunt*] Horatius,

————tam cernis acutùm
Quàm aut aquila aut serpens Epidaurius.

30. *Ubicunque cadaver fuerit, statim adest*] Matth. 24. 28. Proprium id γυπαετῷ docet Aristoteles Hist. Animal. 9. 32.

32. *Numquid qui contendit cum Deo tam facilè conquiescit?*] Meliùs sic, *Satísne à parte Dei argumentorum?* Supple, *allatum est.*

34. *Qui leviter locutus sum, respondere quid possum?*] Meliùs, *Ecce vilis sum; quid respondeam?*

CODURCUS.

PErgit hoc capite quærere à Jobo Dominus nonnulla quæ ad naturam ferarum, quadrupedum, volucrúmque pertinent, quibus illustratur providentia in conservandis & multiplicandis illis speciebus; quarum pars cicurata citra præsidium hominum interiret; pars tamen ab hominum consortio ità remota est ut nè cognitione quidem eorum naturam liceat adipisci, in secula tamen perpetuetur; ut sunt Ibices, Cervi, Onagri, Unicornes, quædam aves. יעלי סלע *ibices* vertimus, quod genus caprarum ferarum est: nec facile dictu quodnam sit. Caprarum enim ferarum genera in multas species transfigurantur, ut Caprearum, Damarum, Rupicaprarum, Ibicum, aliarúmque quas commeminit Plinius. Quarum pernicissimæ, quæ locis asperrimis habitant, sunt Ibices. Loca autem asperrima habitant היעלים, ut constat ex 1 Sam. 24. quò Saul Davidem persequens penetrasse dicitur אל פני צורי היעלים. לדת & חולל sunt infinitivi modi. לדתנה etiam infinitivus cum affixo. Loquitur autem de earum partu, quia ità sunt feræ ut non innotescat cuiquam quot menses gerant, quo tempore pariant. Sed & Cervarum partus difficilis nullâ hominum operâ levatur. Significat autem Dominus ægrè parere his vocibus כרע, פלח, חבלים. Ægrè autem parere cervas narrat Plinius, referens eas quærere herbam, quâ comesâ faciliùs enitantur, leventúrque dolores earum. Idipsum præterea probatur quòd loca humanis vestigiis trita quærant, ut idem Plinius post Aristotelem memorat.

4. *Hinnuli earum*] Mira est providentia Divina in Subulonum & Hinnulorum nutricatione, qui nullo custode, nullo opilione reguntur, sicuti Vituli, Hœdi, vel Agni; sed *pinguescunt & adolescunt in agro*, vel *foris*, i. in saltibus. Nec caulâ clauduntur aut septis, vitulorum instar, hœdorum aut agnorum, qui non aliter pinguescunt nisi coerciti & conclusi. ¶ *Pinguescunt*] Hebr. יחלמו. Verbum חלם præter *somniandi* significationem significat etiam *pinguescere, convalescere, vigere:* quæ significatio est è Thargum & lingua Chaldaica. Sic Esa. 38. usurpatur. Vox בר est Chaldaica, & sign. vel *agrum*, vel *foris*, quod Hebraicè dicitur השדה, vel חוץ. Hîc autem Dominus meminit *ibicum, cervarum, onagrorum, alcium, unicornium*, quibus constant greges sui & armenta, de quibus in Psal. 50. כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף, *Meæ sunt omnes de silva feræ, atque armenta in montibus mille.* Greges autem illi armentáve non arte non curâ hominum surgunt, sed solâ Dei providentiâ reguntur, conservantur, multiplicantur.

5. פרא & ערוד vertimus *onagrum* & *alcen*, quæ sunt Equorum & Asinorum, vel jumentorum agrestium genera. Distinguit inter *onagrum* & *alcen* Plinius lib. 8. c. 15. Fortè Onager est monyx, Alce dichelos, ut in Monocerote tradit Aristoteles, quem *asinum Indicum* vocat. Nam Unicornium alii μώνυχες, alii δίχηλοι, qui *oryges* appellantur Aristoteli; nec alio differentes quàm ungulâ. In Lapponia, quæ regni Sueciæ regio est, cicurata curribus jungunt animalia quæ *Ranges* nominant, voce ad *Oryges* proximè accedente; quæ duo habent cornua, cervorum valde similia. Existimo esse Hippelaphos, quorum meminit Aristoteles, quanquam nomen accedit ad *oryges:* quia Oryges sunt unicornes. Sed tam Oryges quàm Hippelaphi sunt bifidi, cætera Equorum persimiles. ¶ ערוד] Tantùm hîc exstat, & Chaldaicum esse censetur. Nomen יתיר hîc tantùm occurrit, & vel à תור, vel à יתר ducitur. Si à primo, *lustratio* est, vel *gyrus* & *circuitus:* Si à posteriori, est *abundantia*, vel *superfluum*, herba quæ non secatur sed neglecta per montes disperit. מרעה frequens satìs, est *locus pascuus*, vel *pascuum.* Eleganter autem admodùm libertas Onagri describitur oppositione quietis & licentiæ montium, nemorúmque ad tumultum servitutémque civitatum.

7. *Non audit publicanorum tumultus*] תשאת נגש לא ישמע. Proverbiale dictum ad significandam tranquillitatem. Quod usurpatur cap. 3. de sitis & sepultis, לא שמעו קול נגש, *Non audiunt vocem exactoris.*

9. *Cogésne monocerota?*] רים ponitur pro ראם, & רימים pro ראמים. Ità autem interpretantur Ab. Ezra & R. Levi.

10. *Alligabísne funibus monocerota ad sulcos agri?*] Hebraica ad verbum sonant, *Alligabísne monocerota ad sulcum jugi sui?* Ego enim existimo per עבות intelligi *jugum*, ad quod jumenta vel boves loris nectuntur. Sed manifestum est Hyperbaton. Sensus est, *Alligabísne monocerota jugo suo ad sulcos.* Vel idiotismo linguæ Hebraicæ *sulcus lori sui* est sulcus ad quem loro suo destinatur. Vel etiam subintelligendum præpositivum Beth בעבותו. Vox תלם tantùm quinquies. In libro Job bis, apud Hoseam bis, & semel in libro Psalmorum. Nostri *porcam* interpretantur. ¶ *Numquid occabit*] Id genus occandi existimo quo jumenta subsequuntur, quod usurpatum vidi in agro Andegavensi, in quo rustici jumentis præeunt cum stimulo. Verbum שדד ter tantùm occurrit, semel apud Esaiam, semel apud Hoseam, & hîc. Interpretantur *confringere*

gere glebas, occare. Vulg. Latina vertit רים rhinocerota, & שדד confringere glebas. Ex Ose. 10. ver. 11. apparet propriè quid sit: ubi etiam D. Kamius, משודד הוא הכותש הרגבים אחרי החרש וכו׳, Mesoded est qui contundit glebas post aratorem ad aquandam superficiem terra, & aptandam eam sementi. Eo loco dicit Propheta Judam arare (vel proscindere) & Jacobum occare, vel offringere. Docet Varro, Cùm primùm arant, proscindere appellant; cùm iterum, offringere. Sed offringunt aratro; occant verò vel malleis, vel etiam ad tribulum trahámve junctis jumentis, aurigante aliquo vel præeunte, ut ità grandiores glebæ comminuantur.

12. Semina relaturum & in aream collecturum] Hæc de messe & tritura intellige, quæ præcipuè jumentorum operâ maturantur.

14. Túne pennam pavonibus, &c.] Transit ad aves, agítque primùm de iis quæ pennarum specie & elegantiâ sunt celebres, רננים, חסידה, נוצה, pavonibus, herodio, struthione: sic enim intelligimus hæc tria. Græci elegantissimum hunc versum planè corruperunt, vertentes, Πτέρυξ τερπομένων νεέλασα, ἐὰν συλλάβῃ ἀσίδα καὶ νέσσα. נעלסה nehelasa, quod est Benoni, putarunt esse nomen proprium, & nescientes quid esset חסידה & נוצה Hebraicas voces retinuerunt. Ex hoc satis patet versionem Græcam libri Job esse opus cujusdam malè docti viri. Latina V. alienum etiam immiscuit, quæ נוצה vertit accipitrem. Sed optimè חסידה herodium interpretatur. Olympiodori Scholium in Bibliis Græcis Sixti Romæ excusis, Ἀσίδα, ὁ ἐρωδιός ἐστι κατὰ Ἀκύλαν ἢ πελαργός, ὥς τινες ἔφασαν, οὐ καλῶς νοήσαντες. חסידה vulgò ciconia redditur, Græcè πελαργός. Sed vox Hebraica latius patet, & complectitur omnia Herodiorum genera, quæ proximè accedunt ad Ciconias, & quibusdam scriptoribus ciconiæ appellantur. Herodii verò ardeæ sive ardeolæ dicuntur; quas Cornelius Nepos intellexit apud Plinium, qui scripsit quasdam esse ciconias quæ mensis accedunt, [illegible] sunt saporis: cùm alias, quæ propriè ciconiæ nominantur, nè attingere quisquam velit. Aristoteles quoque conjunctim recensuit ἐρωδιόν, λευκερωδιόν, & πελαργόν λευκερωδιός est id genus ardeolarum quod nos vernaculè appellamus herons blancs, egrettes, cui voci si præponatur liquida nomen Græcum est: Quæ candoris sunt nivei, visuntúrque in hac ora maritima passim: quarum pennis delicatiores divitiorésque lasciviunt tam viri quàm feminæ, pileos illis comásque ornantes, additis etiam gemmis. Laudantur & quorundam herodiorum pennæ apud Turcas, quas etiam missas viris principibus inter pretiosissima accepimus. Nullus ergò dubito inter aves plumarum nitore & elegantiâ præstantissimas Herodios reponere. De Pavionibus res est notissima. Sed & נוצה nomen est avis. Quod exsertè docet Jarhius & R. Levi. Epithetum verò quo pavonum pennæ insigniuntur est valde appositum, נעלסה nehelasa, verbum quod ter tantùm occurrit: semel in Cal, suprà c. 20. semel in Hithpael Prov. 7. & hîc in Niphal. Est autem lascivire, exsultare, gloriari. Notissimum est cuilibet turgescentes libidine pavones distendere in orbem caudam, ejúsque radiantes oculos explicare, atque omnes pennarum ordines crispare, lentóque incessu atque ambitiosâ rotatione sese respicere, sibi adstupere & superbire. Tertium genus quod hîc laudatur appellatur נוצה. Nos Struthionem vel Struthiocamelum intelligimus. Quod enim hic de ovis, stoliditate, proceritate, pernicitate ejusce avis notatur, nonnisi Struthioni quadrare potest. Vide Aristotelem & Plinium, & Herodianum in Commodo. Nomen נוצה proprium speciei avis est. Non aliàs occurrit in hoc significatu: alibi ter pro pluma ponitur. Ego existimo Struthionem dictum נוצה quòd ejus plumæ sertorum & florum instar sint. Desideratur autem hîc verbum quod Jarhius repetit ex superioribus, הידעת considerasti, naturam scilicet illarum volucrum: aut verbum ראה vide supplet. Ab. Ezra subintelligit האתה נתת dedistíne. Quæ sequuntur indolem propriam Struthionis exprimunt.

15. Pes premet illa] רגל תזורה reguel thezureha: זור, quod sign. alienare, separare, habet comprimendi significationem, quæ videtur contraria alteri. Non sunt tamen duæ illæ significationes adeò repugnantes ut convenire illis non possit. Est enim זור comprimere ut separes & rejicias, ut quando ulcera & vulnera comprimuntur ut sanies & pus exprimatur, ejiciatur & separetur; cùm ovum premitur ut frangatur & dispergatur. Esa. 59. dicitur de eo qui ovum Basilisci frangit, calcat vel premit. Esa. 1, de vulnere compresso. Jud. 6. de lana expressa. Hîc in תזורה & תדושה affixum est fem. g. sing. n. quod referendum ad ביצה sing. n. & fem. g. Est ergò Enallage numeri in affixo.

16. Crudelis est erga pullos] Verbum הקשיח bis tantùm occurrit, hîc, & Esa. 63. sub finem תקשיח לבנו indurasti cor nostrum. Ex illo verbo nihil alibi exstat. Videtur significare ἀστοργῆσαι. Sumitur apud Esaiam transitivè, hîc passivè vel neutraliter.

18. Extendit se in altum] Verbum תמריא est Binjan Hiphil, sed nullibi exstat nisi hîc. Deducunt à מריא, quod interpretantur bovem saginatum, vel bubalum. Significatur propriè hoc verbo extensio alarum & colli struthionis inter currendum. Non enim tollit se humo suis alis, sed earum agitatione duntaxat corpus sublevat, curritque concitatiùs. Plinius ait cùm tollitur ad currendum altitudinem equitis insidentis equo excedere, & celeritatem vincere: quod hîc significatur per Ridet equum & sessorem ejus.

19. Et quia Equi facta est mentio, quîcum comparatus Struthio est, ex occasione Jobum interrogat Dominus de Equi natura. Exstat hîc equi generosissimi elegantissima descriptio, in qua nihil difficile, quia familiaris est & omnibus nota domestici quadrupedis natura. Voces tantùm & loquendi genera non admodum trita observabimus. Tria hîc in Equo commendantur, robur, audacia, acritas sive alacritas ad bellum. Robur ejus percipitur in collo, animus in naribus indicatur, quibus iras efflare dicitur. Ejus ardor atque impatientia quando sistitur, ungulâ quâ terram cavat significatur. Audacia probatur, quòd telis occurrat, neque se ab illis subtrahat. Acre ad bellum ingenium, quòd tubâ exhilaretur atque clamoribus accendatur. Tria armatorum militum genera hîc commeminit triplici armorum genere, arcu, hastis, lanceis. Dicitur collum equi indutum robore, i. præditum. Nam indutus Hebræis est ornatus, instructus, præditus. צואר est collum. Vox communis tam Chaldaicæ quàm Hebraicæ linguæ. Per tonitru colli equi significatur ejus fremitus & hinnitus.

20. Abigésne illum quasi locustam?] Locustæ sunt fugacissimæ, & facilè aguntur ventis. ¶ Gloria narium ejus terror] הוד, הדר, כבוד synonyma sunt. נחר hîc tantùm occurrit. נחירים semel etiam, nempe cap. 41. sequenti, & nares significant. נחרה semel, Jer. 8. éstque hinnitus, vel fremitus, qui naribus equorum efflatur. Kamius interpretatus est העשיטה sternutationem. Vocabula ῥινὸς & narium non valde recedunt ab Hebraicis.

21. Fodiunt campum ejus ungula] יחפרו est n. plur. cujus nominativus est סוסים. Quia frequens est Enallage numerorum ubi agitur de vocibus collectivis vel speciem significantibus. Aut subintellige cum R. Abraham רגליו ungulas equi. עמק hîc campum, ut suprà hoc ipso capite in occabit valles. Ità eodem significatu נחל usurpatur cap. 21. רגבי נחל, ubi sumus interpretati glebas vallis. ¶ In occursum armorum] נשק arma sign. sed propriè tela, atque ea quibus adorimur & congredimur. Existimo verbi נשק primam significationem esse adoriri, appetere: unde נשק arma quibus hostem appetimus. Hinc נשק osculari, salutare; quod salutantes dexterâ petant atque occurrant invicem. Unde Virgilius petere posuit pro salutare.

22. Non terretur] Verbum יחת est Niphal à חתת. ¶ Ob strictos enses] Hebraicè מפני חרב propriè dictum. Gladii enim acies etiam στόμα Græcis, unde δίστομος. Ità acies ferri פנים dicta Eccl. 9. לא פנים קלקל.

23. Super

23. *Super eo stridet pharetra*] Verbum רנה tantùm hîc. Idem est quod רנן. Metaphoricè רנה *pharetra* tribuitur. Hic להב חנית *flamma hastæ*, i. acies, mucro, ut Gen. 3. להט חרב Nam להב & להט videntur esse synonyma. כידון *lanceam* esse puto, ut חנית *hastam*. Nam כידון vertit Thargum רומחא, quod *lancea* propriè est. Vulg. Latina reddit כידון *clypeum*. Nomen כידון novies occurrit; nempe ter Jos. 8. bis 1 Sam. 17. bis apud Jeremiam, & bis in hoc libro, hîc & pòst cap. 41. In libro Josuæ videtur significare *vexillum lanceæ appensum*; quod & *flammula* dicitur in libello De re militari. In libro Samuelis aliud est, ut & apud Jeremiam, vel *parma*, vel *pelta*, vel quod nos vernaculè *un plastron*.

24. *Fervens & fremens sorbet terram*] Heb. ברעש ורגז *in fervore*, vel *agitatione & fremitu*: quod potest referri ad equum, vel ad primum motum militum, quando primus de prælio rumor spargitur. Accepto primo clangore tubæ equus moræ impatiens atque ardens *sorbet terram*. Idipsum intelligo per *sorbet terram* quod dictum suprà יחרו ארץ. Nempe scrobem quam cavat ungulâ, cùm habenis sistitur, vel cùm stat in ordine miles. Ità Thargum interpretatur יעביד גומצא בארעא *facit scrobem in terra*. R. Abraham ad celeritatem refert, cùm pernicissimo cursu stadium carpit vel æquor. Ità *viam vorare* dixit Plautus. גמא in Piel tantùm hîc; in Hiphil semel in Genesi, non alibi, neque in alia ulla conjugatione. Ab hoc verbo est גמא *juncus*, אגמון *stagnum*. ¶ *Vix credit vocem tubæ*] Ità pugnæ est cupidus ut primùm auditâ tubâ metuat, incertúsne sit ejus clangor. Quando verò *ingeminant tubæ*, & clarè hausit classicum, *dicit*, *Euge*. בדי שפר, i. quando tubarum clangor validus intenditur, & litui fortiter resonant. Vox בדי constat præpositivo Beth, & particulâ די, quæ non est tantùm adjectitia & euphonica, ut Jer. 51. sed *copiam* etiam significat. Ità Rasi explicat per בהרבה. Atque בדי שפר oppositum existimo superiori ברעש ורגז, quo primus motus significabatur, quando dubius adhuc est clangor tubæ, adeò ut metuat nè sit fallax. Sed cùm manifestò personuit, cedit metus in exsultationem.

25. *Tribunorum clamorem*] Bene *clamor* & *clangor* componuntur. Ità Virgilius,

Insequitur clamórque virûm clangórque tubarum.

26. Et quia hæc de Equo per occasionem dicta sunt, ab eo redit ad aves, *Tuâne industriâ volat accipiter*] Verbum יאבר est *volabit*. Tantùm hic in illo significatu à conjugatione Hiphil. אבר est *ala*. נץ nomen avis immundæ & rapto viventis. Hieronymus *accipitrem* interpretatur; Græcus ἱέραξ, quod idem est. Quod de ejus natura prodit Dominus Accipitri maximè quadrat: Cujus varias esse species perhibent Aristoteles, Plinius, alii. Rei accipitrariæ scriptores accipitribus etiam accensent quos nostri *Falcones* & *Astorgios* appellant. Omne autem genus accipitrum frigus metuit: unde quidam per hiemem non visuntur. Alii verò per totum annum diversantur apud nos, qui *Æsali* Plinio dicti. Qui vulgò appellantur *épreviers* vernaculè, etiam frigoribus plurimùm infestantur: unde cicuratis lues potissimùm, quia remedio orbantur quo sibi per libertatem prospiciunt. Pervulgatum enim est inter rei accipitrariæ peritos atque aucupii studiosos, quod & accepi ab illis, & legitur in nostratum commentariis, Accipitrem vesperi opimiore prædâ satiatum, antequam se cubitum recipiat, primùm occurrentem sibi aviculam venari solitum, nec jugulare, sed vivam atque illæsam complexam alterâ manu, & pectori admoventem servare totam noctem, atque ità se ab infesto frigore tueri; Die verò dilucescente, dimissâ sine injuriâ & libertate donatâ aviculâ, observare in quam se cœli plagam vertat, atque illico oppositam carpere, ut securè vitalibus auris fruatur quas illi pro accepto beneficio reddidit. Quæ causa cur nefas ducatur inter nobiles viros Accipitrem telo petere & neci dare. Habetur enim avium nobilissima, quæ aliquem habeat honesti sensum. Quare Falconum & Astorgiorum mangones, quos vernaculè *Cagiers*, siquà per Galliam volucres eas venales vectitent, telonio sunt obnoxii nisi si quem inter illas Accipitrem ferant, qui non modò à tributo est immunis, sed reliquis etiam comitibus eandem immunitatem præstat. Arenis etiam Sole calescentibus Accipitrem gaudere accepi, atque in illas mergere se. Ergò multorum experimento comprobatum quod hîc à Domino de volatu accipitrum industrio & caloris meridiani amore docetur.

27. Sequitur de Aquila: de cujus sublimi volatu, nidificatione, visu acutissimo, cædis amore & sanguinis aviditate quæstio instituitur. Verbum עלע tantùm hîc occurrit. Interpretantur illud per בלע, לוע & שתה R. Abraham, Levi Gersonites, Jarhius. Nomen אפרחים ter tantùm occurrit, hîc, in Deuteronomio, in libro Psalmorum.

30. Verba autem illa, *Ubi cadavera, illic est*, quæ videtur Christus expressisse Euangelii secundùm Mathæum 24. ὅπȣ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί, existimo continere indicium nidulationis Aquilarum. Nempe illic esse Aquilam, & nidum congessisse, atque pullos ejus versari, ubi visuntur passim cadavera, quorum sanguinem sugit: Atque secundùm illam sententiam à Christo Domino usurpata fuisse, ut quæratur Ecclesia ubi τὸ πτῶμα vel, ut loquitur S. Lucas 17. τὸ σῶμα, nempe Jesus Christus crucifixus & doctrina Euangelica obtinet, corpúsque ipsius jugiter & indesinenter repræsentatur Deóque offertur, & ut eo pascantur passim sancti congregantur, atque arctissimis charitatis compagibus devincti in corporis ipsius communione conjunctissimi permanent. Ea est hujus loci genuina sententia; quæ etiam Græci interpretis animo obversata est, qui vertit, ȣ̃ δ' ἂν ὦσι τεθνεῶτες παραχρῆμα εὑρίσκονται.

[CAP. XL.]

31. Postquam de Leonum fame, de pullorum Corvi nutricatione, de Ibicum & Cervarum partu, de Hinnulorum educatione, de Pavonum, Herodiorum & Struthionum elegantia & natura, de Equi fortitudine, de Accipitris industria, déque Aquilæ præpeti volatu Dominus Jobum interrogavit, ut ex illis de historia animalium promptis suspicere Providentiam disceret, secundò Jobum compellat, urgétque ut ex adverso contendat, respondeátque vicissim, si quid habeat. Sed cùm Jobus culpam deprecaretur, & sapientiam Domini adoraret, quò suam potentiam cumulatiùs illustret Dominus, Elephantorum, Balænarum naturam hoc & sequenti capite considerandam proponit. *Deinceps autem Jobum compellavit*] Quædam exemplaria Hebraica hîc principium capitis 40. statuunt; alia tantùm post quinque sequentes versiculos. Quam posteriorem distinctionem V. Latina & Græcus sequuntur.

32. *Num contendere cum Deo est erudiri?*] Hebraica רוב & יסור quibusdam sunt infinitivi modi, quorum nos sententiam secuti in versione nostra. Quòd si יסור *jissor* est infinitivus, ponitur pro יסר *jesor*, vel יסור *jassor*, vel pro הוסר *hinvaser*, Macor Niphal, tanquam ordinis deficientium Pe Jod. Aliis רב est Benoni, & יסור Ethan: atque ità vertendum, *Numquid litigans cum Deo castigabitur?* vel *erudietur?* Nam in significatione passiva vel absoluta accipio: & sic Thargum interpretatur. Eódem res recidit. Significat enim, *eum qui cum Deo contendere paratus est, debere esse instructissimum, neque discipulum agere, sed adversarium.* Secùs autem agebat vir sanctus, qui summâ modestiâ & reverentiâ Divina oracula excipiebat meditabatúrque. Græcus vertit, μὴ κρίσιν μετὰ Ἱκανȣ̃ κλινεῖς; עם שדי μετὰ Ἱκανȣ̃. Ridiculè nisi nomine τȣ̃ Ἱκανȣ̃ Deum intelligant, quod ego suspicor. Eleganter Hieronymus vertit, *Numquid contendens cum Deo tam facilè conquiescit?* Legebat יסור, q. à verbo סור *recedere*. Sensus esset, *Qui descendit in arenam cum Deo tam facilè pedem refert?* Sequentia cum nostra interpretatione optimè coalescunt. Solicitat enim Dominus Jobum ut respondeat, ¶ *Qui disceptat cum Omnipotente respondeat ad hæc*] יעננה affixum fem. referendum ad superio-

superiorem orationem, cui aliquid subjici à Jobo Dominus postulat.

33, 34. *Respondit autem Job, Ecce vilis sum*] Græcus & Latina V. alium sensum expresserunt, quasi Job superiores cum amicis sermones habitos à se levitatis damnaret: Sed Hebraica in nostram interpretationem proclivia magis videntur. Dixit autem קלותי *Vilis sum*, non ratione status quo tunc erat, sed potiùs naturæ humanæ & communis conditionis. Ergò omnes in conspectu Dei contremiscere atque animos demittere par est. Etiam Angeli majestatis Divinæ gloriâ perculsi *oculis suis alas obtendunt*; Propheta pavidus exclamat *actum de se*; Abraham agnoscit *se cinerem & pulverem*. Sic Job id quod res est nunc fatetur. ¶ *Manum opponam ori*] In למו פי particula מו est paragogica, ut suprà cap. 38. sub finem למו ארב, adjiciturque ad Lamed, sicut in כמו ad Caph. Ergò למו פי pro לפי. Docet Ab. Ezra. Est autem parœmiodes *manum opponere ori*. Sic Prov. 30. 32. אם זמות יד לפה, *Si cogitasti*, scilicet malum, *manum ad os*, sub. תשית *appones*.

——*Digito compesce labellum*.

35. *Locutus sum semel & secundâ vice*] i. Unum aut alterum verbum respondi. Referenda esse puto ad ea ipsa quæ pronunciabat, non ad superiora, quia superiora cum amicis disseruit maximè apposité. Innocentiæ enim suæ deesse non debuit. Sed cùm res apud Dominum ageretur, universa Domini dicta adorare in silentio debuit. Est itaque verbum unum quod dixit, *Vilis sum*; alterum, *semel locutus sum*.

CAP. XL.

MUNSTERUS.

6. D*Issipa indignationes iræ tuæ*] h. e. Si es tam potens ut ego, *disperge omnes* adversarios tuos, *humilia superbos, & contere impios de terra*. Si id nequis, agnosce infirmitatem tuam.

10. *Animal Behemoth*] Ostendit Deus in Behemoth & Liveiathan magnificentiam suam, quòd possit facere quæcunque vult. Est *Behemoth* secundùm Hebræos animal terrestre miræ magnitudinis, quale est Elephas, sicut & per *Liveiathan* intelligunt cetum & ingentem piscem marinum. Insipientiores Jehudæi intelligunt per *Behemoth* Bovem quendam magnum quem שור הבר, i. *bovem communem*, vocant, quem in resurrectione mortuorum omnes justi simul esuri sunt, bibituri simul vinum quod interim crescit in גן עדן, i. *paradiso*, & conservatur ad magnificum illud convivium; sicut & Liveiathan, quem Deus à principio occidit, aiunt salitum conservari pro justis. De his næniis edidimus aliquando proprium libellum, ideo hîc abstinemus ab eis recensendis.

12. *In modum cedri*] Hyperbole est, volens ostendere caudæ proceritatem & rigiditatem. Idem sentiendum de *ossibus ferreis*. Sunt autem עצמים *ossa majora*, & גרמים *minora*.

14. *Applicat ei gladium suum*] h. e. Potest interficere ipsum.

18. *Vim facit flumini*] Sensus est, Cùm bibit, ingentem facit haustum, quasi totum cupiat ebibere flumen. Imò nutibus oculorum ostendit quasi totum flumen velit exhaurire: & si quispiam obsistat, hunc naribus conatur adigere in pericula. Alii aliter hunc versum exponunt, qui hæc omnia de Elephanto dicta putant.

20. *Liveiathan*] Per *Liveiathan* intellige Cetum & magnam belluam marinam, in quam solus Deus potestatem habet, ut illam pro voluntate sua coerceat, capiat, & ponat hamum in maxillam ejus.

25. *Aut refectionem parabunt*] Solent convivia publica fieri quando capiuntur grandiores pisces, aut negotiatores partiuntur illos inter se: sed quod cum Leviathan homines facere nequeunt, qui in solius Dei est potestate. Atque cùm is genuinus hujus loci sit sensus, mirum est quomodo cæcitas Judaica hinc fecerit magnum quoddam & generale convivium, quod in resurrectione mortuorum celebraturi sint. Venerunt quidam inter eos in hanc insaniam ut partem suam nolint vendere magnâ vi pecuniæ, nè ab illo excludantur convivio.

26. *Numquid implebis*] Hoc versiculo ostenditur magnitudo hujus belluæ, sicut duobus sequentibus terror ejus. Nam si quispiam voluerit inire cum eo certamen, cogitétque quàm periculosum sit pugnare adversùs talem belluam, desistet, & metu percussus fugiet *ad conspectum ejus*.

VATABLUS.

1. E *Turbine* מן סערה] Videtur nobis Deus loqui è turbine, quia sumus clausi velut in carcere cæco: non quòd sit caligo apud Deum aut circa Deum; sed quasi oculi nostri exhibeant aliquid interpositum inter Deum & nos propter materiam, videtur Deus loqui nobiscum è turbine.

2. *Sicut vir* כגבר] *More viri*: q. d. Esto bono animo, & compone te ad audiendum quæ locuturus sum. ¶ *Et notifica mihi* והודיעני] *Et indica mihi*, i. Responde. Ad verb. *& scire fac me*. Vide suprà 38. 3.

3. *Judicium meum* משפטי] *Justitiam meam*. Quia Job dixerat se pati præter culpam, propterea videbatur dicere Deum injustè administrare hæc inferiora, & injustum esse.

4. *Et an est tibi brachium*, &c. ואם זרוע וגו'] i. Súntne tibi tantæ vires quantæ Deo? æquásne Deum viribus? & quando talem sonum edes ut ille? i. potésne tonare ut ille tonat? q. d. Deus est potentissimus; fieri non potest ut non servet justitiam hominibus.

5. *Celsitudine* גאון] *Exaltatione, majestate*. Sequenti v. perficitur iste versus.

6. *Disperge furores iræ tuæ* הפץ עברות אפך] Hebraismus, Ostende te iratum. ¶ *Omnem superbum* כל גאה] Quemque arrogantem; i. omnes superbos & arrogantes: ac dejice sive perde illos, quemadmodum ego perdere soleo quando volo: q. d. Collige omnes vires tuas, & perde omnes superbos, ut ego, qui sum Deus, perdo.

7. *Et deprime illum* הכניעהו] *Et humilia illum*: vel, *incurvare fac illum*, ut deprimere soleo quando volo. ¶ *Et contere* והדוך] *Et conculca*. Ità doctus inter Hebræos: i. Perde impios apud se habitantes.

8. *Absconde eos in pulvere* טמנם בעפר] *Tege eos terrâ*: i. interfice illos. ¶ *Facies eorum*, &c. פניהם וגו'] i. Fac sepeliantur.

9. *Quòd servet te dextera tua* כי תושיע לך ימינך] *Quòd salutem pariat tibi dextera tua*: i. quòd sit teipsum servatura: q. d. Dicam te insigniter potentem.

10. *Ecce nunc behemoth* הנה נא בהמות] *En tibi elephas*: maximum scilicet animal. ¶ *Quem feci tecum* אשר עשיתי עמך] i. Quem virtute meâ creavi ut tecum habitaret, & tibi inserviret: q. d. Mansuetus est, & cicurari potest. ¶ *Herbam tanquam bos comedit* חציר כבקר יאכל] Fut. Heb. pro præsente: q. d. Non vivit carne.

11. *Potentia ejus* כוחו] *Vires illius*: sub. *sunt*, vel *existunt*. ¶ *In lumbis ejus*, &c. במתניו וגו'] Lumbi & umbilicus ventris in aliis animalibus imbecillæ sunt ac debiles partes.

12. *Sicut cedrus* כמו ארז] i. Quæ magnitudine videtur æquare cedrum. Hyperbolica locutio. ¶ *Perplexi sunt* ישרגו] *Implicantur*. Fut. Heb. pro præs. *sunt implicati*, sunt validi & multi, h. e. è multis inter se plicatis nervis dependent testes ejus.

13. *Baculi ærei* אפיקי נחושה] *Fistulæ æneæ*. Alii *laminæ æneæ*, i. similia laminis chalybeis. Hyperbole est: h. e. fortia sunt admodum. ¶ *Ossa*, inquam, *ejus* גרמיו] Repetitio ejusdem.

14. *Ipse est principium viarum Dei* הוא ראשית דרכי אל] Est veluti specimen viarum Dei: q. d. Inter animantia

mantia quæ Deus creavit hoc animal primas obtinet partes. ¶ *Applicabit* יגש] *Admovebit*, sub. *illi*, i. invadet eum ense suo: q. d. Nemo præter Deum qui fecit illum, & non alius, audebit eum appetere gladio.

15. *Germen montes ferunt ei* בול הרים ישאו לו] i. Herbam sive pascua præbent ei montes: q. d. Apparat ei Deus montes herbosos ut pascat eum. Futura Heb. pro præs.

16. *Arboribus jacet* צאלים ישכב] Fut. Heb. pro præs. q. d. Non: quia non possunt tegere eum arbores umbrâ suâ. Quidam scribunt צאל *arborem* significare *quæ umbram magnam reddat*. ¶ *In secreto calami & limo* בסתר קנה ובצה] *In abdito arundinis, aut in limo*, i. an in loco ubi arundines crescere solent, aut in loco lutoso, ut quædam animantia latere solent?

17. *Circumdabunt eum salices torrentis* יסובוהו ערבי נחל] i. An circumquaque tegere eum possent salices torrentis, h. e. crescentes in loco humido?

18. *Rapiet* יעשוק] Ad verb. *calumniabitur: vi extorquebit, suffurabitur, spoliabit*. Fut. Heb. pro præs. q. d. Opprimit fluvium, i. surripit aquas fluvii, h. e. ebibit. Metaphora tracta à calumniatoribus: acsi dicat, eâ vi rapit aquas ut qui volunt ab aliis extorquere pecuniam, calumniantur, quò faciliùs extorqueant. ¶ *Ità ut non festinet* ולא יחפוז] Sub. *fluvius*. Ad verb. *& non festinabit*. Fut. item Heb. pro præs. i. ità ut eo bibente fluvius cursum suum sistere videatur. ¶ *Confidit quòd educet* יבטח כי יגיח] *Speràtque quòd attrahet*, vel, *attracturus sit*, i. putat se hausurum ac ebibiturum omnem aquam Jordanis.

19. *Oculis suis tollit illum* בעיניו יקחנו] *Oculis suis accipit illum*, i. Visum Jordanem putat ingurgitare totum, usque ad oculos profundans oris & narium foramina instar boum & equorum. ¶ *Offendiculis*, &c. במוקשים וגו'] i. Tantâ aviditate bibit ut immergat nasum suum usque in fundum amnis, & illic offendit quod lædat nares ejus.

20. *Extrahes Liviathan* תמשוך לויתן] i. Attrahes ad te, sive expiscaberis, *cetum* [vel *balænam*] (significat piscem maximum) *hamo & fune, quem* [sub. *hamum*] *demerseris* ut hæreat *linguæ illius*? q. d. Non.

21. *Et spinâ* ובחוח] i. Hamo: q. d. Poterísne cetum hamo captum extrahere?

22. *Numquid multiplicabit*, &c. הירבה וגו'] i. Fierine potest ut aliquando expugnes illum ac devincas, accedátque ad te supplex more vinctorum, & an verbis mollibus ac blandis te alloquetur? sive, adulabitúrne tibi nè eum lædas? q. d. Non.

23. *Numquid feriet*, &c. היכרות וגו'] i. Poterísne inire amicitiam cum eo? accipiésne illum ut tibi perpetuùm inserviat? q. d. Est insuperabilis ac invincibilis; non potest redigi in servitutem.

24. *Puellis tuis* לנערותיך] i. Ut puellæ tuæ ludant illo, & recreentur.

25. *Socii?* חברים] De mercatoribus cetariis intelligit. Sensus est, Celebrabúntne convivium mercatores cetarii tanquam vendituri illum aliis mercatoribus? Solent enim mercatores celebrare convivia ut meliùs merces suas vendere possint; & interim loquuntur de mercibus vendendis: q. d. Nullâ arte capi potest.

26. *Cultris* בשוכות] Instrumentis acutissimis ferreis. ¶ *Et cultro piscatorio* ובצלצל דגים] *Et fuscinâ piscium*, i. quâ capi solent pisces reliqui: q. d. Tanta est durities pellis ejus ut aciem ferri respuat, nec ferro lædi possit.

27. *Pone* שים] Imperat. Heb. pro fut. *Pones*. i. si semel injicias illi manum, h. e. si impetas illum, nunquam postea cum alio dimicaturus es: interficiet enim te. Ad verb. *Pone manum tuam super eum: memento belli, nè addas*.

28. *Mendax est* נכזבה] Ad verb. *mentita est*, ut quidam vertunt, i. spes sive expectatio quam habent homines de illo devincendo & capiendo est fallax: non enim capi potest. ¶ *Ad aspectum ejus prosternitur* אל מראיו יוטל] *Ad aspectus ejus consternitur*, sub. *homo*, *quasi exanimatus*: q. d. Non videris mihi credere quòd homines concidant quasi exanimati eo viso. Fut. Heb. pro præs.

CASTALIO.

8. Eos *humi simul obrue, eorum facies in obscurum demerge*] Interfice & è rerum natura tolle, sicut ego.

12. *Ramosis summa caudæ nervis*] *Caudam* hîc appellat promuscidem. פחד autem est *summa caudæ pars*, adhærens spinæ dorsi, quæ à *pavore* ideo vocatur, quòd bestiæ dum metuunt solent eam contrahere. Atque eodem modo Græcè vocatur ὀῤῥὸς, unde fit ὀῤῥωδεῖν *reformidare*. Deum autem de cauda hîc loqui, patet ex eo, quòd antè comparavit *caudam cedro*: quam sententiam cùm, ut solet, iterare vellet, jam non *cedrum* vocat, sed (quod proximum est) *ramosos nervos*.

14. *Opificii Divini caput; eúmque armis aggredi solus is audeat qui condidit*] Dei opus excellentissimum, & soli Deo superabile.

19. *Tantum abest ut se capi cernat*] Sinat.

27. *Memineris non repetendum prælium*] Et memento tibi ab ea pereundum.

28. *Adeóque spes tua fallax erit, ut vel ad ejus conspectum consternère*] Heb. *spes ejus*. Sed cùm priùs usus esset secundâ personâ pro quavis, nempe *Consere cum ea manum*, pro, *Si quis cum ea congrediatur*, volui obscuritatem evitare quæ fuisset in tertia persona. Est autem hic sensus, *Frustrà speres eam posse vinci: nè aspectum quidem ferre possis*.

CLARIUS.

6. Disperge *superbos*] h. e. Si es tam potens ut ego, *disperge omnes* adversarios tuos, *humilia superbos, & contere impios de terra*. Sin id nequis, agnosce infirmitatem tuam.

10. *Ecce Behemoth*] Ostendit Deus in Behemoth & Leviathan magnificentiam suam, quòd possit facere quæcunque vult. Est *Behemoth* secundùm Hebræos animal terrestre miræ magnitudinis, sicut & per Leviathan intelligunt Cetum & ingentem piscem marinum.

12. *Stringit caudam* (vel potiùs, *pro arbitrio movet*) *sicut cedrum*] Significat proceritatem ac rigiditatem caudæ. ¶ *Nervi testiculorum*] h. e. In infimis & vilissimis membris, in quibus alia animantia magis infirma cernuntur, majus robur inest.

14. *Principium viarum Dei*] Ipse unus ab initio major creaturis quas fecit Deus in seculo inferiori. Vel, *Ipse est caput bestiarum omnibus diebus seculi*: sic enim quidam Hebræi exponunt. ¶ *Applicabit gladium*] h. e. Potest interficere ipsum.

18. *Absorbebit fluvium*] Sensus est, Cùm bibit, ingentem facit haustum, quasi totum cupiat ebibere flumen. Imò nutibus oculorum ostendit quasi totum flumen velit exhaurire: & si quispiam obsistat, hunc naribus conatur adigere in pericula. Variè tamen exponitur, & putant quidam hunc esse Elephantum.

20. *Leviathan*] h. e. Magnam belluam marinam, in quam solus Deus potestatem habet, ut illam pro voluntate coerceat, capiat, & *ponat hamum in maxillam ejus*.

25. *Concìdent eum*] Solent convivia publica fieri quando capiuntur grandiores pisces, aut negotiatores partiuntur illos inter se; sed quod cum Leviathan homines facere nequeunt, qui in solius Dei est potestate. At cæci Judæi finxerunt hinc magnum quoddam & generale convivium, quod in resurrectione mortuorum sint celebraturi. Atque eorum quidam partem suam magnâ vi pecuniæ non venderent, nè ab illo excludantur convivio.

26. *Numquid implebis*] Hoc versiculo ostenditur magnitudo hujus belluæ, sicut duobus sequentibus terror ejus. Nam si quisquam voluerit cum eo inire certamen, cogitétque quàm periculosum sit pugnare adversùs talem belluam, desistet, ac metu percussus fugiet *ad conspectum ejus*.

DRUSIUS.

1. Respondit *Jobo*] *Allocutus est Jobum*, ¶ *E turbine*] Suprà 38. 1. est מן הסערה cum articulo, ut si Græcè

Græcè dicas ἐκ τῆς λαίλαπος, hîc autem מן סערה ἐκ λαίλαπος, qui est ventus violentus & procellosus, infernè sursum versùs repentè se convolvens. Senes hîc habent ἐκ τοῦ νέφους *è nube*. Vide Ger. & quæ notavimus ad v. 1. c. 38. Hîc notandum peculiariter מן scribi præter morem eo charactere qui adhiberi solet in pincipio & medio, non מן: quod cur ità nunc factum sit, aliis discutiendum relinquo. *Turbo* autem in Thargum hîc עלעוליתא dicitur; quanquam in Lexico Eliæ citatum ex hoc loco עלעלא.

2. *Accinge nunc*, &c.] Vide quæ scripsimus suprà 38. 3. nam non lubet eadem repetere. ¶ *Sicut vir*] Non איש est in fonte, sed גבר, qui sic dicitur à *prævalendo*, quod est גבר, vel certè à *robore* quo pollet, quod גבורה vocatur. ¶ *Interrogabo*] Ἐρωτήσω. ¶ *Notum fac*] *Notifica*: quod ità dicitur ut *pacifico*, *glorifico*, *clarifico*, & alia ejus farinæ. Usi sunt hoc verbo Agellius, & Ovidius. Hier. *judica*. Lxx ἀπόκριναι *responde*.

3. *Etiam*] An non satìs tibi quòd justam causam tuam defendas, nisi etiam me judiciúmque meum injustitiæ insimules? Ea vis in particula *etiam*. ¶ *Irritum facies judicium meum*] *Irritum facit judicium Dei* qui illud perversum esse dicit, aut de eo tanquam injusto queritur. *Judicium* autem *suum* vocat quo hunc mundum regit ac gubernat, h. e. administrationem hujus Universi. Sed hîc restringitur peculiariter ad judicium quod in Jobum exercuerat, de quo ipse Job sive vi vexationis sive importunitate sociorum tantopere questus erat. *Irritum facies*: dissipabis. Lxx Μὴ ἀποποιοῦ μου τὸ κρίμα, *Ne repellas judicium meum*. In Comment. Græcis & in aliis ed. est, Ἦ ἀποποιῇ; *Numquid repelles*? Tharg. *An etiam mutabis*, &c. ¶ *Damnabis me*] An putas te non esse justum nisi me condemnaveris? Vel, *An ideo me improbum dices ut tu sis justus?* Hieron. *& condemnabis me ut tu justificeris?* Nam qui aliquem condemnat, eum injustum pronunciat & improbum, h. e. reum sontem. ¶ *Ut sis justus*] Lxx ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος; *ut appareas justus*? Vult dicere, *ut tua causa videatur esse justa*.

4. *Si*] Interrogat. Aut sensus est, *Si habes brachium sicut Deus, orna te magnificentiâ*, &c. ut cum sequentibus cohæreat. ¶ *Brachium*] *Robur*, *fortitudo*. An eo robore præditus es quo Deus? ¶ *Sicut Deo*] vel *quale Deo*. Hieron. *Et si habes brachium sicut Deus?* Lxx κατὰ τοῦ Κυρίου; *contra Dominum?* על אל *contra Deum*. Solenne hisce interpretibus *Dominum* cum *Deo* confundere. Licet etiam vertere, *brachium quale Dei est?* Alia Dei potentia, alia Hominis: nulla comparatio est. ¶ *Voce sicut ille tonabis?*] *Vox Dei* est Tonitru. Quis potest tonare sicut Deus? Indicat autem Deus per tonitru singularem potentiam suam, maximè cùm cedros frangit, cervas parturire facit, & alia opera insignia edit. Pro κατ' αὐτοῦ *contra eum* plerique cod. habent κατ' αὐτὸν *sicut ipse*: quæ lectio congruit cum veritate Ebraica.

5. *Ornare*] *Ornator*, *Orna te*. Hieron. *Circumda tibi decorem*. Lxx Ἀνάλαβε δή, *Assume nunc*. Tharg. *Apta nunc magnificentiam*: si modò גיותנותא nomen est medium, ut גאון, quod in bonam partem sumptum sign. *magnificentiam*, aut *elationem*. Senes hîc vertunt ὕψος *altitudinem*. ¶ *Altitudine*] *Sublimitate*, quod Hieron. dixit *in sublime erigere*. Lxx καὶ δύναμιν. Id vox Ebræa non significat. ¶ *Majestate*] *Celsitudine*. Lxx δόξαν unde Hieron. fecit, *& esto gloriosus*. Tharg. וזיוו *& splendore*. ¶ *Decoréque induaris*] Vel *indues te*. *Indui decore*, ut *indui majestate*: utrumque simul habetur & Psal. 104. 1. Sic *indui magnificentiâ*. Dicimus etiam *indui dedecore* vel *ignominiâ*. Nam quâ re ornamur aut dedecoramur, eâ eleganter *indui* dicimur. Lxx δόξαν καὶ τιμὴν ἀμφίασαι, *gloriam & honorem induere*. Hier. *& speciosis induere vestibus*. Simile in historia Esther, *Induit se regno*, i. vestibus regiis. Pro *speciosis* malim *decoris vestibus*.

6. *Dissipa*] *Irritas fac*. Hieron. *Disperge*. Sic etiam Chaldæus. Lxx ἀπόστειλον, *mitte*, *dimitte*. ¶ *Indignationes*] עברה *indignatio*, à *transeundo*, vel quòd *citò transeat*, juxta illud,

Ira furor brevis est;

vel quòd *modum transcendat*: ità vertendum erit, *Dissipa immodicas indignationes iræ tuæ*. *Indignatio iræ* dictum ἐκ παραλλήλου, ut *Lutum cœni*, *Terra pulveris*, &c. Quid viderunt Senes dum verterent ἀγγέλους? aut Hieron. referens *superbos*? Nam *superbi* גאים. ¶ *Vide*, &c.] Sensus, *Si videbis, humilia eum*. Simile, *Verte improbos, & non erunt*. Si vertas eos, non ampliùs erunt; aut citiùs quàm vertes eos peribunt. Aliter, *Vide oculo minaci*. Prius magìs se probat mihi. Geminum est, *Ædifica, & ego destruam*: nam sensus, *Si ædificaveris*. Quod si non repertum, tamen in Malachia invenitur, *Ipsi ædificabunt, & ego destruam*, pro, *Si ædificaverint*. ¶ *Omnem superbum*] Lxx πάντα δὲ ὑβριστὴν *omnem contumeliosum*. Hic est גאה in fonte. Cald. גיותן *superbus*. Hieron. *omnem arrogantem*. ¶ *Humilia*] Ταπείνωσον, *dejice*.

7. *Vide*] *Vide, inquam*. ¶ *Deprime*] *Dejice*; ut Deus facit, qui alta humiliat, & humilia exaltat. Lxx ὑπερήφανον δὲ σβέσον, *superbum verò exstingue*. Hieron. *& confunde eos*. Malim *contunde*. Tharg. *confringe illos*. ¶ *Contunde*] Ut quæ in mortario contunduntur. Hieron. *contere*. Sic etiam Santes. Lxx σῆψον *corrumpe*. Aq. ἀνάστρεψον *inverte*. הדך σῆψον potest reddi *putrefac*. Tharg. דעדק *imminue*, vel *comminue*. הדך alibi non exstat: sed videtur idem esse cum דוך *contundo*. Quidam reddunt *conculca*. Sic R. D. sed & Abenezra. *Conculca*, i. רמום. ¶ *In loco suo*] במקומם. Sic R. D. in libro ubi vocum sensa explicat: nec aliter Hieron. Quanquam in Lxx παραχρῆμα *statim*, *confestim*. Tharg. *comminue peccatores in locis suis*.

8. *Absconde*] Κρύψον *occulta*. Sym. Καταχώνευσον αὐτοὺς εἰς κενόν, *Confla eos in vacuum*, vel *in vacuo*: ut mox εἰς γῆν *in terra*: malim εἰς χοῦν. ¶ *In pulvere*] Ubi defuncti absconduntur. Nam qui sepelitur, quasi absconditur in terra. *Pulvis* autem ac *terra* synonyma sunt: unde παράλληλον, *Terra pulveris*. Proinde Lxx εἰς γῆν *in terra*, ἐν τῇ γῇ. ¶ *Simul*] *Pariter*, ὁμοθυμαδόν. ¶ *Liga*] *Alliga*, δέσμευε. Nam fasciis ligabant mortuum cùm feretro imponeretur terræ mandandus. Hieron. *demerge*. Lxx ἀτιμίας ἔμπλησον, *ignominiâ imple*. Tharg. *subige*. ¶ *In abscondito*] Sub. *loco*, qualis est ille in quo corpora defunctorum absconduntur. Idem ergò dicit aliis verbis: nam *in pulvere* idem cum illo *in abscondito*; siquidem in pulvere absconduntur defuncti. Hieron. *in foveam*. Nam foveæ interdum occultantur frondibus & ramis arborum. Sed non putarim hîc *foveam* denotari. Ut ut sit, sensus eòdem redit. Nam *fovea* vocatur etiam Sepulcrum; & hoc videtur velle, *Detine illos alligatos in pulvere, nè unquam indè possint exire, quemadmodum ego facere solitus sum*.

9. *Confitebor*] Ὁμολογήσω *fatebor*. Licet etiam vertere *laudabo te*. ¶ *Tibi*] *Apud te*: aut redundat. Sanè Lxx & Hieron. omittunt: & satìs, *fatebor quod*, &c. Sed si legas *laudabo te*, tunc nullus erit Pleonasmus. ¶ *Quòd servaverit te*] *Servare potuerit te*. Hieron. *quòd salvare te possit*. Lxx ὅτι δύναταί σε σῶσαι. Alii *quòd servet te*, aut *servare possit*. Tharg. *quòd liberaverit te*. ¶ *Dextera tua*] Potentia tua, non mea. Quid si, *Nam servabit te dextera tua?* q. d. Si illa quæ dixi poteris facere, etiam dextera tua te servare poterit: ideo laudabo & commendabo eam apud omnes: nam à mea nihil differet.

10. *Nunc*] Vel *sanè*. Vide Mercerum. Hieron. omittit. Lxx Ἀλλὰ δὴ ἰδού, *Verùm utique ecce*. Tharg. *En nunc*. ¶ *Bellua*] *Elephas*. Sic apud Comicum, *Eóne ferox es quia imperium habes in belluas?* h. e. Elephantos: ubi tamen facta fuit antea *elephantorum* mentio. Verbum è verbo, *belluæ comedit*: & est sensus, *unaquæque belluarum*. Sic, *Bestiæ clamat*, quælibet bestiarum; *Filiæ incedit*, unaquæque filiarum. Sic Græcè diceretur θηρία ἐσθίει, ut τὰ ζῶα τρέχει, quod interpretantur *animalia currunt*. Hîc aliter exponi debet: quanquam in Lxx ἐσθίουσιν non enim de multis belluis hîc agit, sed de una specie. Ideo malim θηρία ἐσθίει, ut sensus sit quem dixi. Notat Suidas, Nomen θηρία, *quod generale est, ad Elephantos restringi*. Polybius, θηρία μεμονωμένα καὶ φιλὰ τῶν Ἰνδῶν. In Hieron.

 est

est *behemoth*, quod *bestias* denotat in genere: sed hîc, ut dixi, de certa quadam specie loquitur, quæ propter magnitudinem generis nomen obtinuit, ut dicatur בהמות, i. *bestia*, aut *bellua*, in numero multitudinis, q. quæ par sit multis aliis belluis. Thargum quoque habet בעיריא *jumenta*; quod vox Ebræa etiam sign. Nam angustè sumpta *jumenta* denotat, ut latè accepta *bestias*, & in his *belluas* præcipuè. Sic θὴρ pro *leone* κατ' ἐξοχὴν accipi notarunt Grammatici. Sic צפור & *avem* denotat & *passerem*, ὄρνις & *avem* in genere & *gallinam* in specie. Abenezra בהמות *nomen est magna bestia, qua parem non habet quoad magnitudinem in orbe habitato. Quia verò sequitur [herbam ut bos comedit] ideo conjecerunt interpretes Elephantem esse: sed non est demonstratio perfecta.* R. L. ait *esse animans ejus nominis.* Nihil præterea nos juvat. Ger. *Nomen est generale omnium bestiarum & ferarum magnarum. Doctores autem nostri dixerunt esse bestiam singularem quæ sic vocetur.* R. S. addit *eam paratam esse ad tempus futurum.* Fortean ex ea convivium instruetur sanctis: quod de Leviathan fabulantur, & de Barjuchne, quæ avis est immensæ magnitudinis, quam autor quarti Ezræ *Henoch*, & Chaldæus Paraphrastes hujus libri, ut vidimus, *gallum silvestrem* appellat, h. e. תרנגול ברא. Certè quod inter quadrupedes *Behemoth*, id inter pisces est *Leviathan*, & inter aves *Barjuchne*. Si fabulæ sunt, recipimus ut fabulas. Sunt tamen, in queis Abenezra, qui mysterium magnum hîc subesse putant: quod mihi nondum patefactum. Suspendamus ergò judicium. ¶ *Quam feci tecum*] *Quam creavi terrestrem animantem, qualis tu es*: vel, *quam die sexto juxtà tecum formavi.* Aliter, *Cui hoc tribui, ut inter quadrupedia excelleret, quemadmodum tu excellis inter omnia animalia.* Sic *facere* sumitur in illo, *Qui fecit Mosen & Aharonem*, i. ad honores & dignitates evexit. Mercerus, *quam cicurem reddidi, ut tibi possit inservire.* Vide si placet. Nam ejus usus olim in bello. ¶ *Herbam*] Hieron. *fœnum*. & Lxx χόρτον, quod etiam *fœnum* reddunt, sed in N. F. pro *herba* usurpatur, quæ עסבא hîc dicitur interpreti Chaldæo. Bos & *herbam* comedit, & *fœnum*, h. e. herbam desectam. ¶ *Sicut bos*] Vel *sicut boves.* בקר *boves*, ut אדם *homines*. Quanquam & בקרים inveniatur. Hinc *bucerum pecus*, & *buceria greges.* ¶ *Comedit*] Vescitur herbâ, non carnibus, ut animalia rapacia & carnivora. Abenezra, חציר *est herba*, *ut ibi, Qui germinare facit montes herbam*, i. עשב. Cæterùm *Behemoth* sunt qui putant dici *Bovem silvestrem*, de quo mira fabulantur Thalmudici, non ad literam intelligenda, ut rectè censet Mercerus: quem vide, si placet, ad h. l. Idem sentiendum de *Leviathan*, quem salsum Deus apponet justis in altero seculo; sed & de *Barjuchne* sive *Gallo silvestri*.

11. *Nunc*] Mercerus, *Sanè*. ¶ *In lumbis ejus*] In quibus virium sedes. Unde *elumbis* vel *elumbus*, qui præ lumbi debilitate se erigere non potest, q. *sine lumbis*, i. viribus. Sed pro *molli* usurpatur, an etiam pro *debili*? Virium sedem in lumbis esse docet R. D. Psal. 69. 23. ad locum, *lumbos eorum nutare fac.* Nah. 2. 1. *robora lumbos.* Hinc adagium, *Minimus digitus meus grossior est lumbis patris mei.* Et in Latio *delumbare* est *debilitare*; unde apud Plinium l. 28. c. 4. *delumbatâ quadrupede*: & *delumbis*, qui lumbis caret & ideo debilis est, ἀσθενής. In lumbis enim vires corporis sitæ sunt. Sig. etiam *mollem* & *effeminatum*. Lxx ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐπ' ὀσφύϊ, *fortitudo ejus in lumbo*. Olymp. *Siquidem de sensibili bestia accipias quæ dicuntur, potentiam illi adesse testificatur oratio; & locum ostendit in quo ei sit fortitudo: Locus autem est Lumbus, vel secundùm Aquilam* ὁ νῶτος, *Dorsum, aut, sicut Sym. reddidit*, ἡ λαγὼν, *Ilia*. Tharg. *Ecce nunc Leviathan, cujus potentia in lumbis ejus*, &c. ¶ *Vires ejus*] *Virtus*, aut *potentia*, *ejus*, ἡ δύναμις αὐτοῦ. Tharg. *fortitudo ejus*. Ebr. אונו, quod reddi potest *robur ejus*. Nam & *Benoni* vertunt *Filius roboris mei*: & Abenezra און exponit per כח *robur*. ¶ *In umbilico*] Itâ Hieron. Sed & Lxx ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστρός. Nec aliter Thargum. Nam פרת *umbilicus*, & est nomen sing. ut שר & שריר. Sed in textu שרירי. An igitur vertendum *in umbilicis*? Aut *umbilicus* pluraliter שרירים vocatur, ut apud Græcos δεξιαὶ *dextera*: unde, *Sedet* ἐν δεξιῶν, i. *ad dexteram, Patris*: nam una tantùm dextera. Sic umbilicus unus est, non plures. Aut fortè in umbilico sunt multæ partes, ut propterea dicatur שרירים. Præstat referre ad idiotismum & proprietatem linguæ. Sic in Latio *liberi* de uno filio. Potest etiam esse heterosis numeri, ut *flumina Nili* pro *flumen Nili*.

12. *Cupidè movet*] Vel, *Celeriter movet*: ut sit יחפץ pro יחפז, h. e. Tsade pro Zain, quæ literæ affinitatem habent. Hieron. *stringit*. Lxx ἔστησεν, quod vertunt *erexit*. Abenezra יעמיד *stare facit*, *sistit*, *stabilit*, *firmat*: quæ in idem ferme recidunt. Tharg. citante Gerundensi, כפיף *incurvat*, *reflectit*. Quod noto quia in libris editis est כפין, quod Munsterus ex Ebræo interpretatur *voluit*, *desideravit*. R. Mosche, quem Gerundensem vocare soleo, firmat interpretationem *celeriter movet*, *accelerat*, *Quoniam*, inquit, *Tsade & Zain permutantur, cùm sint literæ ejusdem organi. Sic* צעקה & זעקה *clamor*, צרב & זרב. *Aut movet caudam suam, quæ sicut cedrus est, pro libidine & ut vult.* Hactenus Gerundensis. ¶ *Sicut cedrus*] *Quæ est sicut cedrus.* Itâ Santes. Hieron. *quasi cedrum*. Lxx οὐρὰν ὡς κυπάρισσον, *caudam sicut cupressum*. Licèt caudam, inquit, habeat quæ magnitudine cedrum æquet, tamen celeriter eam movet. Insignis Hyperbola. ¶ *Nervi*] Τὰ νεῦρα. וירניא. ¶ *Testium*] *Testiculorum*. Novè scriptum פחדו ex dialecto Chaldaica pro פחדיו, quomodo R. D. citat in lib. Rad. Sunt autem פחדין *testiculi*. ¶ *Implicantur*] Hieron. *perplexi sunt*. Lxx συμπέπλεκται *complicati sunt*. Ab eo שריגים *rami perplexi & implicati*, *intricati*; quos Chaldæi שבשין appellant: unde verbum quod hîc usurpat autor Thargum. Ut caudam *cedro*, sic nervos testium comparat cum *ramis intricatis*.

13. *Ossa ejus*] Lxx Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, *Latera*, vel *Costæ*, *ejus*. Dicimus πλευρὰ & πλευρόν. Lex. vetus, Πλευρόν, *laterum*, *latus*. Vox Ebræa hoc non sig. Tharg. *Membra ejus*, si modò איבר est *membrum*, & non *os ossis*. Nam in hoc libro & in libro Psalmorum interpretamentum est τοῦ עצם, quod *os*, i. ὀστοῦν, denotat. ¶ *Robora æris*] Vel *robusta æris*. Id exponunt *robusta sicut æs*. R. L. נחשת non *æs* interpretatur, sed *ferrum durum*, quod vernaculè vocant אציר, i. *chalybem*. Sic etiam R. D. in libro Hymnorum Davidicorum. Nos ea de re scripsimus in Quæst. nostris, quæ in omnium manibus. Videant qui habent. Hieron. *fistulæ æris*. Lxx πλευραὶ χάλκειαι, *costæ æreæ*, seu *aneæ*. Tharg. פצידי נחשא, quod interpretantur *frusta æris* Idem adjicit particulam הין, *sicut frusta æris*, quæ in fonte desiderari videtur. Santes *baculi ærei*. Suprà 12. 21. *Zonam robustorum solvit*. Hîc est אפיקים in Ebræo. R. L. *frusta valida ex chalybe*. ¶ *Ossa ejus*] Hîc est גרמיו in fonte, quæ vox in Chaldaismo notat *ossa*, idem videlicet quod עצמיו. Hieron. *cartilago ejus*. Lxx ἡ δὲ ῥάχις αὐτοῦ *spina ejus*. Tharg. גרמוי *ossa ejus*. ¶ *Sicut frustum ferri*] Vel *massa ferri*, h. e. ferrea. מטיל alibi non exstat: unde variæ interpretationes. Hieron. *lamina ferrea*. Lxx σίδηρος χυτὸς *ferrum fusile*. Notat autem Olymp. τὴν ῥάχιν, *quam Spinam vertimus*, *esse* σύνδεσμον πάντων τῶν μελῶν *conjugationem omnium membrorum*. R. L. *sicut frustum ferri*. Ger. *malleum* interpretatur *quo rupes & saxa dispergunt*. Tharg. *sicut onus* (aut *pondus*) *ferri*. Sic etiam R. S. Judæus Trecensis. In libro Synonymorum qui *Ohel Moed* vocatur, exponitur שבט *virga*, vel *baculus*. Nec aliter in lib. Rad. Davidis Camii. Id Santes expressit.

14. *Ipse*] Elephas, quem per *belluam* intelligi voluit. Sed & *Behemoth* Hieronymus masculinè construit, *Ecce Behemoth, quem feci*: si sanè pronomen הוא refertur ad *Behemoth*. Sed est constructio sensu congrua, non voce: nam pronomen sing. masc. construitur cum nomine plurali feminino. Ubi nunc Serarius, qui talia tantopere culpat? ubi

ubi Orbilius ejus? Ubi flagra quæ sic loquentibus comminatur? ubi ferulæ tristes sceptra Jesuitici pædagogii? ¶ *Principium viarum Dei*] h. e. præcipua & primaria Dei creatura in genere quadrupedum aut animalium terrestrium. Hoc Senes indicant vertentes, *Τοῦτ' ἔστιν ἀρχὴ πλάσματ@ Κυρίου, Hoc est principium formationis DOMINI; animantium* vult dicere, animalium à DOMINO formatorum. Cæteri ediderunt *κεφάλαιον ὁδῶν Ἰσχυροῦ, caput viarum Fortis*, i. Dei. Sic ראשית חכמה quidam reddunt *caput sapientiæ*; meliùs *principium sapientiæ*. Id duobus modis exponi potest. Nam est *principium* à quo quid incipit, & est *principium* quod præcipuum in aliqua re, τὸ ἐξαίρετον· ut *principium unguentorum*, & apud Sirachidem *ἀρχὴ γλυκασμάτων*, de Melle, quod dulcedine præstat rebus omnibus. Hoc ראשית vocatur, illud propriè תחלה dicitur. *Caput* autem ראש appellatur. Porrò *vias Dei* nuncupat opera Dei. Alibi sic vocantur judicia ejus. Sed & *via DOMINI* sunt sancti mores, qui nos ducunt ad Dominum. Interdum ipsa Dei facta & gesta sic vocantur, plurali præsertim numero, ut Psal. 18, 30. *Dei perfecta & integra via est*: ubi ego Legem potiùs intellexerim; nam ea nos ducit ad Deum. ¶ *Qui fecit eum*] *Deus, qui fecit eum, admovebit gladium suum ad eum occidendum*. He in העשו vim habet relativi pronominis אשר *qui*, & est עשו pro עשהו. Lxx *πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, factum ut illuderetur ab Angelis ejus*. Videtur legisse העשוי. Quanquam & צפוי repertum pro צפוי. Sic fortè h. l. עשו pro עשוי *factum*. Eodem modo legit Sym. *ποιηθὲν προσαχθῆναι τῇ μαχαίρᾳ αὐτοῦ, factum ut admoveatur gladio ejus*. Tharg. *Qui fecit eum, applicabit gladium suum*: quasi à solo Deo sit occidendus.

15. *Nam*] כי Sanè, Utique, Profectò, Certè. ¶ *Germen*] בול pro יבול, *quicquid terra profert*, ut sunt Herbæ & Arbores: unde Levit. 26. *terra dedit* יבולה *proventum suum*. Potest autem esse à בול, ut יקום *substantia* à קום *stetit*. Sic יתור *investigatio*, cujus suprà facta mentio. Hier. h. l. *Huic montes herbas ferunt*. בול *herba*. Est autem *herba* pabulum Elephantum; nam *herbâ vescuntur ut boves*: quod Senes dixerunt *χόρτον ἴσα βουσὶν ἐσθίουσιν, herbam sicut boves comedunt*. Thargum hîc habet עלל *proventum*, i. pabulum. ¶ *Proferunt*] *Ferunt, suppeditant*. Quid viderunt Lxx cùm hîc redderent *ἐπ' ὄρος ἀκρότομον*; Id exponunt *ad montem præruptum*. Sed *ἀκρότομ@, cujus summæ partes secta sunt*: item *silex*. Hier. Amos 3. צור *propriè refertur ad petram durissimam, quæ Græcè appellatur ἀκρότομ@, & quam nos Latinè Silicem dicere possumus*. Apud Suidam, *Ἀκρότομ@ πέτρα dura adeò ut ferro secari non possit*. ¶ *Omnis bestia agri*] *Omnes bestiæ agrestes*. ¶ *Ludunt ibi*] Ubi Elephas est, quia sibi non metuunt ab eo, cùm herbâ vescatur, non carnibus, ut animalia quæ Ebræis טורפים & דורסים vocantur. Mercerus ad h. l. *Tradunt eâ esse mansuetudine elephantum, ut siquando per greges animalium transeat, nè fortè ejus conspectu terreantur, velut manu signum dare se nihil ea læsurum aut offensurum, sed sibi tantùm viam per illa facturum*. Senes hîc habent, *ἐποίησε χαρμονὴν τετράποσιν ἐν τῷ ταρτάρῳ, fecit lætitiam quadrupedibus in tartaro*. Quidam *ludunt ibi cum illo*.

16. *Sub opacis arboribus*] Aut *umbrosis arboribus*, si modò צאלים idem quod צללים, Lamed in א versâ, ut factum in בזאו *diripuerunt* pro בזזו. Alioquin *arbores* denotat *provenientes circa loca aquosa & palustria limosáque*. Hier. *sub umbra dormit*. Lxx *ὑπὸ παντοδαπὰ δένδρα κοιμᾶται, sub omnigenis arboribus dormit*. שכב & *cubo* & *dormio*: sæpius *cubo*. Nam *dormio* potiùs ישן dicitur. *Cubat* autem & qui non *dormit*; & *dormire* potest qui tamen non *cubat*. Tharg. *sub umbris cubat*, i. arboribus umbrosis, quæ umbram faciunt. Sed quia propter vastam corporis magnitudinem cubare sub arboribus non facilè potest, ideo per interrogationem hæc quidam legunt, in queis & R. D. *Cubátne sub arboribus, aut in secreto calami limine?* ¶ *Cubat*] Vel *dormit*. Nam qui dormit, ferè cubans dormit. ¶ *In latibulo cannæ*] Vel *in latebra calami*, aut *arundinis*. Hier. *in secreto calami*. קנה *calamus*; unde Latinum *canna*. Lxx *παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον, juxta papyrum & calamum*. Si rectè, tum סתר erit *papyrus*. Credat Judæus apella. Tharg. *in abscondito cannarum*. ¶ *Et limo*] i. Limosis locis. Hier. *in locis humentibus*. Lxx καὶ *βούτομον & carectum*. Sed *βούτομον* sive *βούτομ@* aliud esse videtur. Suidas ait esse *φυτάριον παραπλήσιον καλάμῳ, ὃ ὑπὸ ἐσθίουσιν οἱ βόες*: quod ex hoc loco sumptum putarim. Vide Gorræum, cujus verba invenies in Thesauro linguæ Græcæ. Lex. vet. *Βούτομον, spina alba, carex*. Tharg. ועירקא. Lexicon Munsteri, עירקא *limus, cœnum*. Suprà 8. 11. interpretamentum est אחו *pratum*. R. L. exponit טיט ורקק, & Abenezra *locum cœni*, i. מקום טיט.

17. *Obtegunt eum*] Vel, *An tegent eum?* q. d. Quâ est magnitudine, fieri hoc nullo modo potest. Hier. *Protegunt umbræ*, i. arbores umbrosæ. Lxx *Σκιάζονται δὲ ἐν αὐτῷ δένδρα μεγάλα σὺν ῥαδάμνοις, Umbrantur autem in eo arbores magnæ cum ramis*. Sym. *σὺν τῇ παραφυάσιν cum propaginibus*: *σκιάζομαι umbror, inumbror, obumbror, opacor*. Sic Virgilius, *tempora umbrata quercu*. Tharg. *obumbrant eum umbræ tegmine suo*. ננונא *tegmen, protectio*, à ננן *texit*. Sed quæramus ampliùs. ¶ *Arbores*] Arbores opacæ. ¶ *Umbra ejus*] *Quæ sunt umbra ejus*, aut *ut sint umbra ejus*. Videtur esse appositio. Aut *arbores umbra*, i. umbrosæ. (צלל idem quod צל *umbra*, ut לבב & לב *cor*.) Sed צאלים per se hoc significat. Qui sine interrogatione hæc legunt, videant quæ ad h. l. annotavit Mercerus: item consulant commentarium quem edidit Abr. Pheritsol, qui scribit ibi *se vidisse arundinem ex Oriente allatam quæ aquè crassa esset ac latitudo dorsi hominis*. Sanè ut animantia in illis locis, ità etiam sunt arbores. ¶ *Circumdant*] Hier. *circumdabunt eum*. ¶ *Salices torrentis*] Quæ secùs torrentes proveniunt. Lxx *κλῶνες ἀγροῦ sarmenta agri*. In aliis est *ἄγνου agni*; est autem planta similis salici. Habentur hæc in ed. Rom. Latina.

18. *Rapit*] *Opprimit, intervertit, raptim absorbet*. Hier. *absorbebit*. Nam qui bibendo rapit aquam, eam absorbet. Lxx *ἐὰν γένηται πλημμύρα, si fuerit inundatio*. Lex. vet. *Πλημμύρα inundatio*. *Πλημμυρεῖ, inundat, torret, exuberat*. Tharg. *Ecce nequiter agit flumen*; aliter *audacter rapit fluvium*. ¶ *Fluvium*] Sunt qui Euphratem intelligunt, qui *κατ' ἐξοχὴν* aliquando vocatur נהר, i. *flumen*. ¶ *Non accelerat*] Fluvius ille ità epotus & absorptus non accelerat cursum suum, ut antea, ob aquæ paucitatem. Vel, *non festinat nec trepidat bibere*; ut canis, cùm aquam è Nilo sumit, metuit sibi à crocodilo, ideo festinanter potat: quod bellua hæc non facit, quia neminem timet aut veretur. Aristoteles de Elephante tradit *manè quatuordecim amphoras aquæ, vesperi octo ebibere*: quod arguit ipsum magno potu indigere. Pro *non accelerat* in Hier. est *& non mirabitur*, in Lxx verò *οὐ μὴ αἰσθηθῇ, non sentiet*. Tharg. *non conturbatur*. ¶ *Confidit*, &c.] Hier. *habet fiduciam quòd influat Jordanis in os ejus*. Lxx *πέποιθεν ὅτι προσκρούσει ὁ Ἰορδάνης εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, confidit quia subibit Jordanis in os ejus*. Tharg. *Confidit quòd trahet Jordanem in os suum*. ¶ *Extrahet*] *Educet*, יגיח, unde גחי *extractor* (seu *eductor*) *meus*. ¶ *Jordanem*] Flumen Judææ, quod ità dictum putant eò quòd descendat è *Dan*, ubi ejus fons esse creditur. Sed hac de re aliás.

19. *Capit*] *Rapit*; ut Gen. 34. 2. *& cepit eam*: ubi Hier. *rapuit*. Contrà יטרוף vertit *capit*, Psal. 7. 2. Rursum suprà 5. 5. pro *capiet eam* idem habet *rapiet*. Similiter 15. 12. *capit cor tuum*, i. rapit, abripit. Alii *tollit eum*. Sic suprà 5. 5. *tollet* (vel *auferet*) *eam*; sub. *messem*. Quid si *capit*, i. sumit, haurit; sicut dicimus, *sumere aquam è puteo*? Suprà, *En rapit flumen*; ubi tamen aliud verbum in Ebræo fonte. ¶ *Offendiculis*] Quæ in fundo fluminis, quod tam avidè haurit. ¶ *Perforat*] ינקב pro יקב. ¶ *Nasum*] *Promuscidem*, sive *proboscidem*. Sed vide sis h. l. Mercerum. Hier. *& in sudibus perforabit*

forabit nares ejus. Lxx ἐν σκολιευόμενος τρήσει ῥῖνα, *intortus forabit nasum.*

20. *Extrahes*] *Trahes?* ἑλκύσεις; Pronunciatione juvandum; alioqui falsum est. Nam *Leviathan* magnus ille piscis *hamo extrahi* non potest. Hic locus perspicuè docet interrogationis notam aliquando abesse. Sanè desideratur in illo Micheæ, *Parva es, ut sis in chiliadibus Juda?* quod pro eo habendum, ac si dixisset, *Nequaquam parva es*, vel Apostolo Matthæo teste, qui vertit οὐδαμῶς ἐλαχίστη. ¶ *Leviathan*] Lxx τὸν δράκοντα *draconem*, qui potiùs תנין diceretur. Iidem ἄξεις ediderunt, pro quo Sym. Ἑλκύσεις δὲ λευϊαθὰν, *Trahes autem Leviathan.* Bene correxit quod malè versum erat à Græcis: nisi κατ' ἐξοχὴν *draconem* appellant ipsum Leviathan, qui inter dracones marinos eminet ut Hesperus inter sidera. Sed dracones etiam terrestres sunt, de quibus hic locus non potest intelligi. Quæ de Leviathan fabulantur Judæi, non commemoro. Nec est Balæna, ut quidam putant, sed aliquis piscis major singularis nobis ignotus, cui ad draconis vastitatem aliquid accessit. Nam hoc ipsum nomen sonat לוה *addidit*, תן inusitatum, unde תנים *dracones.* Sanè à תנין *draco*, pluralis est תנינים *dracones.* R. D. Leviathan *nomen est magni draconis qui in mari*, i. marini. Abenezra verò, teste Eliâ Levitâ, scribit *esse piscem magnum.* Quæ dubio omni carent: non tamen omnes magni pisces eo nomine veniunt. Sed aliàs plura. ¶ *Hamo*] Lxx ἐν ἀγκίστρῳ *in hamo.* Sic est in Ebræo ad verb. sed *in* redundat in Latio. Lex. vet. Ἄγκιστρον, *hamus.* Scholia Ebr. *Trahes Leviathan reti*; sic Abenezra. Sed & R. L. חכה, inquit, *est rete quo venantur pisces: venantur*, i. piscantur. ¶ *Fune demerges*] i. *Demersam extrahes. Demersam* dico, vel in ore ipsius, vel certè in fundo maris. Aut, *fune, quem demerges in mari, trahésne linguam ejus hamo detentam?* Videndus R. L. sed & Moses Ger. Hier. *Et fune ligabis linguam ejus?* Lxx περιθήσεις δὲ φορβαίαν περὶ ῥῖνα αὐτοῦ; *circumponésque capistrum circa nares ejus?* Videtur interpretamentum esse membri sequentis. Tharg. *& funiculo terebrabis linguam ejus?*

21. *An pones*] Lxx Ἢ δήσεις *Aut ligabis.* התקשור *An ligabis?* ¶ *Uncum*] Vel *uncinum*, i. אונקלא, ut habet ed. Chaldaica; vel κρίκον, i. *circulum*, ut Lxx & Hier. Ebraicè אגמון, quod propriè *juncum* sonat. Fortè hamum denotat è junco, aut in morem junci aduncum & incurvum, licèt ferreus fuerit. R. L. אגמון *est spina peracuta quâ pisces piscantur.* R. D. in lib. Rad. *Instrumentum est, quale acus ferrea, quo piscantur pisces; & vocatur ità quoniam caput ejus incurvum est in morem junci, qui* גמא *dicitur.* ¶ *Spinâ*] Videtur esse genus hami, sic dicti vel quòd è spina fieret, vel quòd spinæ speciem haberet. Tharg. סילוא *spina, sentis.* ¶ *Perforabis*] Lxx τρυπήσεις *terebrabis.* ¶ *Malam*] *Maxillam*, σιαγόνα. Lxx τὸ χεῖλος αὐτοῦ *labium ejus.*

22. *An multiplicabit*, &c.] Numquid multùm te deprecabitur nè sibi noceas, quasi te metuat? ¶ *Deprecationes*] Lxx δεήσεις. Lex. vet. Δέησεις· *hæ preces, singulare non habet.* Ibidem, Δέησις, *deprecatio, precatum, obsecratio, petitio, supplicatio, oratio. Precamur* etiam bona, *deprecamur* mala tantùm. Idem nomen in illo Prov. 18. *Deprecationes loquitur pauper*; ubi alii *precationes*, alii *supplicationes*: q. d. *Suppliciter loquitur pauper.* Sic h. l. An supplex tibi erit hæc bellua? an te blandidicis verbis deprecabitur ut ei parcas? quod soliti sunt facere qui in alterius potestate sunt. ¶ *Si loquetur*, &c.] An molliter te alloquetur more supplicum? ¶ *Mollia*] רכות, & subintelligitur מלות *verba*, aut אמרות *molles sermones*, aut tale quid. Adjectivum sine substantivo. Sic קשות *dura loqui*, h. e. duriter. Propriè *dura verba.* Lxx Λαλήσει δέ σοι δεήσει ἱκετηρίᾳ μαλακῶς; *Loquetur autem tibi prece supplicatione molliter? Loqui mollia*, i. molliter; ut *loqui dura*, i. duriter. Polychronius habet δεήσει ἱκετηρίας *prece supplicationis*, & Compl. δεήσεις ἱκετηρίας. Schol. *Ebræus autem habet*, Μὴ πληθυνεῖ πρὸς σε δεήσεις (aliàs ἱκετηρίας· unde apparet, quod in ed. Rom. δεήσει ἱκετηρίᾳ, duas diversas interpretationes esse vocis ejusdem) ἢ λαλήσει πρὸς σε μαλακά; *Numquid multiplicabit ad te preces* (al. *supplicationes*) *numquid loquetur ad te mollia?* Tharg. *Fieríne potest ut multiplicet ad te precationes*, (vel *petitiones*) *si loquetur ad te mollia?*

23. *An*, &c.] Lxx Θήσεται δὲ μετὰ σοῦ διαθήκην; *Ponet autem tecum testamentum?* Hic θήσεται positum videtur pro διαθήσεται, & διαθήκην pro συνθήκην, h. e. *testamentum* pro *fedus*, *pactum*, ex lingua Græciensi, quâ olim Judæi usi fuerunt qui Græcè scribebant, ut Jason Cyrenæus, Lxx interpretes, Apostoli & Euangelistæ, Interpres Jesu Sirach, & alii. ¶ *Feriet*] *Percutiet, iciet, panget, decernet*: quod ultimum exstat in Thargum. ¶ *Capies*] *Emes*; quod in Thargum תזבנניה. *Capit* enim qui emit, & *dat* qui vendit. *Capit* etiam qui discit, & *dat* qui docet. ¶ *In servum seculi*] *Ut serviat tibi in seculum*, h. e. quamdiu vivet. Simile,

Serviet æternùm qui parvo nesciet uti.

Aut usque ad annum Jobilæum. Sic, *serviet ei in seculum*, i. usque ad annum quinquagesimum. Hier. *accipies eum servum sempiternum.* Tharg. *in servum servientem in seculum.*

24. *Ludes eo sicut avi*] צפור & *avem* notat in genere, & *passerem* in specie; ut possis vertere *sicut passerculo*, vel *passeri*; quemadmodum pueri cum passere ludere solent. Sunt qui per צפורים significari putant propriè *aviculas manè cantillantes*; unde & nomen. Nam צפר in Chaldaismo *manè.* Hier. *numquid illudes ei quasi avi?* Lxx παίξῃ δὲ ἐν αὐτῷ ὥσπερ ὀρνέῳ; *ludes autem in eo sicut avi?* ¶ *Alligabis eum*] Hier. *ligabis eum.* Lxx ἢ δήσεις αὐτὸν ὥσπερ στρουθίον παιδίῳ; *aut ligabis eum sicut passerem puero? Et* pro *aut* notavi aliàs. Στρουθίον non tam *passerem* denotat quàm *parvam avem* sive *aviculam.* Nam quæ στρουθία vocantur in ed. Græca Tobiæ, in alia dicuntur *hirundines*; ut Moschopulus observat στρουθία dici *parvas omnes aves*, h. e. *aviculas.* ¶ *Puellis tuis*] Hier. *ancillis tuis.* Solent enim ancillæ infantes oblectare passerculis aliisque aviculis, quæ propterea iis alligantur nè avolare possint.

25. *Epulantur de illo*] Vel *convivantur de illo.* עליו ad verb. *super illum*; quod non nemo exponit *propter illum.* כָּרָה *convivari*; unde כֵּרָה *convivium*, *epula.* Joseph Camius in libro Retecto, sive Revelato, annotat dici de *convivio magno*, ut ברה de *convivio parvo*: unde ברה *cibus*, & fortè indè βορά. Hier. *concìdent eum.* Nam כרה *fodio*; unde כארו *foderunt manus meas & pedes meos*: quod nunc legunt כארי *tanquam leo*, Psal. 22. Lxx ἐνσιτοῦνται ἐν αὐτῷ; *Pascuntur in eo?* quod pronunciatione juvandum, ac si diceret, *An pascuntur in eo?* i. de eo? ¶ *Socii*] Mercatores qui societatem inierunt inter se ad capturam piscium. Hier. *amici.* Lxx ἔθνη *gentes.* Tharg. *sapientes.* Nam חבר *Licentiatus*, qui proximus est ut fit Doctor; item *literatus*, qui & רב. In Cabbala Historica, *Sæpe vocatur* חבר *Socius, & sæpe vocatur* רב *Doctor, Magister.* Propriè חבר non est *Rabbi*, sed aspirat ad eam dignitatem, *candidatus.* Abenezra, *fures, qui in societatem coeunt*; ut alibi, *socii furum.* ¶ *Dividunt eum*] Ad verb. *dimidiant eum*, q. dividunt in duas partes. Sic Aq. ut quidem Olymp. eum laudat, ἡμισεύσουσιν αὐτὸν *dimidiabunt eum.* Sed in Schol. citatur ex Aq. διαμερισθήσονται *divident.* Fortè Symmachum in mente habuit: nam sæpe hæc nomina permutantur. Th. ἀγοράσουσιν αὐτὸν, *mercabuntur eum.* Priùs in Lxx erat μερίζονται αὐτὸν, *partiuntur eum*: & in Hier. *divident illum.* ¶ *Inter Chananæos*] i. *Mercatores*, aut *negotiatores.* Nam Chananæi propter vicinum mare mercaturæ olim dediti erant præ cæteris gentibus terræ Chanaan: unde *Chananæus* quandoque pro *mercatore* ponitur. Vide Observat. meas. Hier. *negotiatores.* Lxx Φοινίκων ἔθνη. Nam Chananæa propriè dicta pars terræ Phœnicum, seu Phœniciæ. *Phœnix* autem, unde hæc regio nomen accepit, ut quidam suspicantur, est Phinees. Aquila, citante Olymp. μεταξὺ Χαναναίων *inter Chananæos*: sed in Schol. μεταξὺ

μεταξὺ μεταβόλων, *inter permutatores*, aut *mangones*. Lex. vet. Μετάβολος, *μεταπράτης ἀνδραπόδων*, *mango*, *venalicíarius*: item Μετάβολος, *dardanarius*, *cociator*, *arillator*. Tharg. *inter mercatores*. R.L. & Aben. סוחרים *negotiatores*.

26. *An implebis spinis*, &c.] *Spinas* appellat sagenas sepium spinarum in morem factas. Nam שכות *spina*; appellatio à *sepiendo*, quod est שך: nam iis agri & horti sepiuntur. Hier. *Numquid implebis sagenas pelle ejus?* שכות vertit *sagenas*. Alii *retia* interpretantur *ex spinis facta*. Sed quis unquam vidit hujusmodi retia? Videtur hoc velle, *Numquid implebis sagenas pelle ipsius?* q. d. Minimè gentium. Nam tantus piscis capi non potest, nedum ut impleantur retia cute ipsius. Lxx Πᾶν δὲ πλωτὸν συνελθὸν, &c. *Omne navigans conveniens non ferent pellem unam caudæ ejus*. שכות pro סכות *tabernacula*: unde festum *Succoth*, i. *Tabernaculorum*, σκηνοπηγία. ¶ *Pellem ejus*] Τὸ δέρμα αὐτοῦ. ¶ *Nassâ piscium*, &c.] Genus loquendi quasi per Hypallagen, pro, *& nassam piscium capite ipsius*, sub. *implebis?* Simile, *Conjecerunt civitatem in ignem*, pro *ignem in civitatem*. Sic, *dare classibus Austros*, pro *classes Austris*. Hier. hîc habet, *& gurgustium piscium capite illius*. Quid *gurgustium?* Onomasticum Græco-Latinum, *Gurgustium*, οἰκίδιον, i. *domuncula*. Diminutivum est *gurgustiolum*. In Calepino, *Genus habitationis angustum, à Curculione verme sic dictum*. *Servius docet Gurgustium esse obscuram & latentem tabernam*. In eodem, *Nassa, genus vasis piscatorii ex vimine contextum, quò cùm intraverit piscis exire non potest*. *Gurgustium* ergò nassa, sive nassella, q. domuncula piscium, in qua pisces detinentur, & unde non possunt exire. Sed צלצל alii *cultrum* interpretantur, in queis R. L. scribens *cultrum esse quo scindunt capita piscium magnorum*: idem שכות ait *esse cultrum quo scindunt pelles piscium magnorum*. R. D. scribit *esse instrumentum quo transfodiunt piscem in aqua, & eo educunt eum: vernaculè Piziera*. *Et sunt*, inquit, *qui dicunt esse instrumentum factum ex virgis vimineis, quò cùm intraverit caput piscis, capitur in eo*. Hæc ille in lib. Rad. Lxx καὶ ἐν πλοίοις ἁλιέων κεφαλὴν αὐτοῦ, *& in navigiis piscatorum caput ejus*. Sym. καὶ ἐν ἰχθυοφόροις, quod interpretantur *nassellis piscium*. Tharg. *Fierine potest ut impleas umbraculo pellem ejus, & nassâ* (vel *fiscellâ*) *piscium caput ejus*. גנונא sunt qui *cultrum piscatorum* interpretentur; alii *vas in quo reconduntur saliti pisces*.

27. *Pone*] Si tantùm *manum ei injeceris*, mox te interimet: *nec ampliùs belli*, aut *pugnæ*, *recordaberis*. ¶ *Super eum*] Super Leviathan piscem illum maximum. ¶ *Manum*] *Volam*, quæ כף dicitur à *curvitate*. Sed pro *manu* sumitur passim. Pars pro toto. ¶ *Meminisse*, &c.] *Non ultrà memoriam usurpabis belli*, sed in oblivionem ejus penitus venies, ubi te occiderit. Hier. *memento belli, nec ultrà addas loqui*. זכור tam potest esse imperativi modi quàm verbum infinitum. ¶ *Belli*] Vel *prælii*: nam מלחמה utrumque sign. propriè tamen *bellum* מלחמה dicitur, i. πόλεμος, & *prælium* קרב, i. μάχη, *congressus acierum*. ¶ *Non addes*] אל pro לא. Sed fortasse melior interpretatio, *nè addas*: quæ robur accipit ex interpretatione, *memento belli*. q.d. *Si memor eris belli, non addes meminisse, non ampliùs memor eris*. תוסף autem habet (-) in accentu majore.

28. *Exspectatio ejus*] Vel *spes ejus*. Sed *spes* propriè תקוה. Hîc est תוחלת in fonte, quod nunc reddunt *exspectatio*. Mutat autem personam. Nam dicendum fuerat *exspectatio tua*, quam videlicet de illo capiendo concepisti. ¶ *Frustrà est*] *Frustrata est*, *mendax*, aut *fallax est*: & est sensus, *frustrabitur*; præt. pro fut. Sanè Hier. *Ecce spes ejus frustrabitur eum?* Th. Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ διεψεύσατο. *Ecce principium ejus mentitum est*. Legit תחלתו aliis punctis vocalibus. ¶ *An etiam ad aspectus ejus prosternetur?*] Pronomen *ejus* refero ad Hominem, non ad Piscem. Alioqui subaudienda esset negatio, ut sit, *An non ad aspectus ejus prosternetur?* quod idem cum illo *planè consternetur*. Sed hoc durum in oculis meis. Negatio enim hoc modo non solet abesse. Quid, inquit, an putas ad aspectum hominis piscem illum consternendum esse? erras toto cœlo si hoc putas. יטל sine Daghes in ed. Veneta, יוטל cum Schurec in libro Rad. in טיל. Perperàm ergò יטּל cum Daghes in cod. nonnullis. Hier. *Et videntibus cunctis præcipitabitur*. Tharg. *An etiam ad videndum projicietur?*

I D E M.

3. הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי. Sym. Μήτι καὶ παρακυρώσῃς κρίσιν μου; Hier. *Numquid irritum facies judicium meum?*] Suprà 5. 12. מפר. A. ἀκυροῦντα *abrogantem, abolentem, irritum facientem*. Sym. διαλύοντα *dissolventem*. Th. διασκεδάζοντα. Hier. *qui dissipat*. ¶ תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק. Sym. ἄδικον ποιήσεις με ἵνα δικαιωθῇς; *injustum facies me ut justificeris?*] *Facies*; declarabis, pronunciabis. ¶ *Ut justificeris*; *ut justus sis*.

8. טָמְנֵם בֶּעָפָר. Sym. καταχώνευσον αὐτοὺς εἰς κενὸν, *conflabis eos in vanum*] Hunc locum, ut ille ait, suspicio de menda. Quis enim credat Aquilam ità vertisse? Si tamen ità vertit, errat graviter. Meliùs noster, *Absconde eos in pulvere*, & Lxx κρύψον δὲ εἰς γῆν.

11. בְּמָתְנָיו. Lxx ἐπ' ὀσφύϊ. Hier. *in lumbis ejus*] Olymp. ὁ δὲ τόπος οὗτός ἐστιν ἡ ὀσφύς ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ὁ νῶτος ἢ, ὡς ὁ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, ἡ λαγών. Νῶτος, *tergum*, sive *dorsum*. Λαγὼν, *ile*, sive *ileum*. Suprà 12. 18. במתניהם. Sym. κατὰ λαγόνων *circum ilia*. Hier. *renes*. Lxx ὀσφύας. Santes *in renibus*. Arias *in lumbis*.

12. כְּמוֹ אָרֶז. Οἱ λοιποὶ, ὡς κέδρος *ut cedrus*.

13. כִּמְטִיל בַּרְזֶל. Sym. ὡς συμβλήματα σιδήρου *ut commissura ferri*] Santes, *sicut virga ferrea*.

14. רֵאשִׁית דַּרְכֵי אֵל. Οἱ ἄλλοι, Κεφάλαιον ὁδῶν Ἰσχυροῦ, *Caput viarum Dei fortis*] Vel *summa*. Gen. 1. 1. בראשית. A. ἐν κεφαλαίῳ, i. interprete Ambrosio, *in capite*; *quo significatur*, inquit, *in brevi & exiguo momento summa operationis impleta*. Gen. 49. 3. ראשית אוני: idem, κεφάλαιον λύπης μου, *caput doloris mei*. ¶ הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ. Sym. ποιηθὲν προσαχθῆναι τῇ μαχαίρᾳ αὐτοῦ, *factum adducet ad gladium suum*] Vel, *admovebit gladio suo*. Hieron. *qui fecit eum, applicabit gladium ejus*.

17. צְלָלוֹ. Sym. σὺν τῇ παραφυάσιν *cum ramis adnatis*] Vel *propaginibus*. Hier. *umbram ejus*, & meliùs. Παραφυάδες alibi יונקים vocantur. Lxx & hîc & alibi ῥάδαμνοι. ¶ עַרְבֵי נָחַל. A. ἰτέαι χειμάῤῥου] Hier. *salices torrentis*.

18. לֹא יַחְפּוֹז. Symm. οὐ καταπλαγήσεται *non consternabitur*] Aut *pavebit*, aut *metu percelletur*. Thema est καταπλήττω. Psal. 116. 11. בחפזי. A. ἐν τῷ θαμβεῖσθαι. & 31. 22. A. ἐν θαμβήσει μου. Sym. ἐν τῇ ἐκπλήξει μου *in consternatione mea*. Exod. 12. 11. בחפזון. A. ἐν θάμβῳ. Sym. ἐν ἐπείξει· nisi leg. ἐκπλήξει.

19. בְּמֹקְשִׁים יִנְקָב אָף. Sym. ἐν περόνῃ τρυπηθήσεται τὴν ῥῖνα; *fibulâ perforabitur in naribus*] Vel, *in fibula perforabitur nasum?* Hier. *in sudibus perforabit nares ejus?*

20. תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן. Sym. Ἑλκύσεις δὲ λευϊαθὰν; *Trahes Leviathan?* Aq. *Extrahes Leviathan hamo?*] Hier. *An extrahere poteris Leviathan hamo?* ¶ וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁונוֹ. Aqu. *& funibus colligabis linguam ejus?*

21. וּבְחוֹחַ תִּקֹּב לֶחֱיוֹ. Th. καὶ χαλινῷ τρήσεις σιαγόνα αὐτοῦ; *& fræno perforabis maxillam ejus?*] Lxx ψελλίῳ. Hier. *armillâ*. Santes *spinâ*.

22. הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת. Schol. Ὁ Ἑβραῖος, Ἆρα πληθυνεῖ πρὸς σὲ δεήσεις (sive ἱκετείας;) ἆρα λαλήσει πρὸς σὲ μαλακά; Hieron. *numquid multiplicabit ad te preces? aut loquetur tibi mollia?*

25. יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים. A. ἡμισεύσουσιν αὐτὸν μεταξὺ Χαναναίων, *dimidiabunt illum inter Chananæos*] *In duas partes divident*, aut *ad dimidiam partem redigent*. Aliud Scholion, Ἀκύλας, διαμερισθήσονται μεταξὺ μεταβόλων, *dispertientur inter negotiatores*. Th. ἀγοράσουσιν

συνῶν αὐτὸν, *vendent eum.* ¶ *Dispertientur, dividentur.* Hieron. *divident illum negotiatores.*

26. הֲתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ. Sym. Μὴ πληρώσεις σκηνῶς τὸ δέρμα αὐτῶ; *Num replebis tabernaculis pellem ejus?*] *Tabernaculis*, i. סכות, unde *festum Tabernaculorum* Ebraicè חג סכות dicitur, Græcè verò σκηνοπηγία. Ruffinus *Attegias* appellat. Santes, *Numquid succîdes cultris pellem ejus?* Arias, *Numquid replebis in umbraculis pellem ejus?* ¶ וּבְצִלְצַל דָּגִים. Sym. καὶ ἐν ἰχθυοφόροις] Santes *cultro piscatorio.* Arias *nassellâ piscium.* Ἰχθυοφόρον videtur esse *vas quo pisces portantur.*

27. זְכֹר מִלְחָמָה אַל תּוֹסַף. A. μνήσθητι πολέμυ, μὴ προσθῇς, *memento belli, ne adjicias.*

28. הֵן תּוֹחַלְתּוֹ נִכְזָבָה. Th. Ἰδὲ ἡ ἀρχὴ αὐτῶ διεψεύσατο, *Ecce principium ejus mentitum fuit*] *Principium ejus*, תחלתו. Meliùs Interpres noster, *spes ejus*, i. ἡ ἐλπὶς αὐτῶ.

GROTIUS.

2. ACcinge sicut vir lumbos tuos] Metaphorica locutio; i. Para te labori. Vide Lucæ 12. 35.

4. *Et si*] *Et si* hîc posuit pro *an.*

5. *Et speciosis induere vestibus*] Indue majestatem.

7. *Contere impios in loco suo*] Ubicunque habitant.

8. *Et facies eorum demerge in foveam*] Ex sepultura mortem vult intelligi.

9. *Et ego confitebor quòd salvare te possit dextera tua*] Si ista potes, agnoscam te mei auxilii non egere.

10. *Ecce, Behemoth, quem feci tecum*] בהמות pro בהמת בהמות, i. *fera excellentissima.* Elephantem intelligunt omnes Hebræi. *Feci tecum*, i. talem feci ut quantumvis ferus mansuescere & homini inservire possit. ¶ *Fœnum quasi bos comedet*] Rectiùs *herbam.* Cùm tantus sit tàmque validus, non tamen rapto vivit, ut multa animantia, sed ex terræ fructibus, ut jumenta.

11. *Fortitudo ejus in lumbis ejus*] Dorsum intelligit. Plinius, *Durissimum dorso tergum.* ¶ *Et virtus illius in umbilico ventris ejus*] Vox אונו rectiùs hîc de *dolore* quàm de *virtute* intelligetur, & sæpe sic sumi constat. *Ventres molles Elephanto*, docente Plinio: ideo facillimè vulnerantur. Præterea elephanti *alvi profluvium, nec alia morborum genera sentiunt*, eodem teste.

12. *Stringit caudam suam quasi cedrum*] Proboscidem intellige. Pro *stringit* in Hebræo est יחפץ, nimirum צ posito, ut sæpe, pro ז: est autem חפז *movere:* hoc est quod ἑλίττειν dixit Aristoteles De Hist. Animant. 2. 16. ¶ *Nervi testiculorum ejus perplexi*] *Intricati sunt:* nam testiculos intus absconditos habet; Aristot. De gener. Animal. lib. 12.

13. *Ossa ejus velut fistulæ æris*] Per *ossa* intellige quæ aliis *cornua*, aliis *dentes* vocantur. Vide Plinium 8. 3. ¶ *Cartilago illius quasi laminæ ferreæ*] Etiam quæ hîc in Hebræo est vox גרמיו *ossa ejus* significat. Rursus ergò dentes intellige.

14. *Ipse est principium viarum Dei*] *Vias Dei* vocat opera; *principium*, id quod præcipuum est. Sic ראשית sumitur Amos 6. 1. Num. 24. 20. Sic ἀρχὴ Eccl. 11. 3. ¶ *Applicabit gladium ejus*] *Cornu rhinocerotis perfodi elephas solet*, Plinius 8. 20.

15. *Huic montes herbas ferunt*] *Edit uno pastu modios Macedonicos novem*, Aristot. Hist. Animant. 8. 9. ¶ *Omnes bestiæ agri ludent ibi*] Tanta est Elephanti clementia: Arist. Hist. Animal. 1. 1. & 9. 46.

16. *Et in locis humentibus*] Aristoteles de elephante dicto loco 9. 46. ἔςι ᾗ τὸ ζῶον παραποτάμιον, & 2. 16. ἑλῶδες ζῶον. Plinius 8. 10. *Gaudent amnibus maximè, & circa fluvios vagantur.* Idem prodidit Ælianus.

17. *Ecce absorbebit fluvium*] Simile illud,

——*epotáque flumina Medo*
Prandente.

Cæterùm ingentem esse elephantis sitim etiam Polybius Historiarum 3. prodidit. Aristoteles dicto loco 8. 9. *amphoras mensuræ Macedonicæ quatuordecim ab elephanto uno potu* dicit *haustas.*

19. *In oculis ejus quasi hamo capiet eum*] Rectiùs sic, *An quis in oculis ejus*, i. palàm & sine insidiis, *eum capiat?* q. d. Minimè verò: elephantes tantùm insidiis capi solent; de quibus vide Plinium 8. 8. ¶ *Et in sudibus perforabit nares ejus*] Unco, quod minutis piscibus fieri solet, ut infrà 21.

20. *An extrahere poteris Leviathan hamo?*] A terrestribus ad maritima transit. Multæ sunt in Oceano Indico ingentes belluæ, quædam *quaternûm jugerum.* Vide Plinium 9. 3. Videntur autem quæ hîc de Leviathane dicuntur optimè convenire in eam cui nomen *Musar.* Leviathani autem comparari solent tyranni, qui minutiores sui generis comedunt: Esaias 27. 1. ubi de Rege Ægypti sermo; Psal. 74. 14. Vocem hanc Græci modò κῆτος vertunt, modò ex simili δράκοντα. Refert autem hîc Deus omnes modos quibus pisces capi solent, ut ostendat marinum hoc animal immensò esse majus, ut nequeat ullo talium modorum capi. ¶ *Et fune ligabis linguam ejus?*] Hamus à linea pendens modò linguam piscis, modò nasum, modò aliam partem apprehendit. Vide sequentia.

21. *Numquid pones circulum in naribus ejus?*] Quomodo capti pisces retineri solent: κρίκον hîc Græci quidam. ¶ *Aut armillâ perforabis maxillam ejus?*] Quod hîc *armilla* dicitur & ψέλλιον Græcis, idem esse videtur quod modò *circulus.*

22. *Numquid multiplicabit ad te preces?*] Hæc & quæ sequuntur ducta sunt à populis infirmis, qui adventante magno exercitu precibus agunt ut deditionem moliantur, ut Gabaonitæ.

24. *Numquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis tuis?*] Meliùs ex Hebræo, *puellis tuis.* Solent puellæ delectari passeribus, ut Lesbia; aut columbis, ut Violantilla.

25. *Concîdent eum amici, divident illum negotiatores?*] Prior pars in Hebræo habet, *Cœnabunt propter eum socii.* An cœna venditionalis propter ipsum celebrabitur? Sic Chaldæus quoque & Græci. Illud *negotiatores* in Hebræo est *Cananæi*, Φοινίκων ἔθνη Græcis hîc, nempe συνεκδοχικῶς species pro genere. Phœnices mercatu notissimi.

26. *Numquid implebis sagenas pelle ejus, & gurgustium piscium capite illius?*] Si Rabbino Levi credimus, & שכות, quod hîc vertit *sagenas*, & צלצל, quod *gurgustium*, instrumenta sunt quibus confodi pisces solent: q. d. *An implebis fuscinis pellem ejus, aut cultro piscatorio caput illius?* Solent fuscinis primùm feriri pisces, ut & Aristoteles docet De Historia Animal. 4. 10. & postea cultris aperiri.

27. *Pone super eum manum tuam: memento belli, nec ultrà addas loqui*] Meliùs sic ex Hebræo, *Pone super eum manum tuam, belli ne ultrà memineris*, i. Quando vi eum capere non vales, vide an dolo possis, eum demulcendo, & amicitiam simulando.

28. *Ecce spes ejus frustrabitur eum*] Heb. *Ecce spes ejus* (i. de eo) *mentita est:* i. Etiam hæc spes dolo eum capiendi non succedet. ¶ *Et videntibus cunctis præcipitabitur*] Rectiùs, *ad aspectum ejus concidet*, supple *quilibet.* Nemo ausurus sit tam propè ad eum accedere ut dolos tentet.

CODURCUS.

CUM Job attento esset animo, Dominus iisdem quibus suprà vocibus adoritur illum, suámque illi omnipotentiam proponit duplici argumento: Unum est è providentia in exitio improborum & superborum; alterum è creatione immanium belluarum, *Behemoth*, & *Leviathan.*

3. *Judicium meum irritum*] הפיר est *infringere, irritum facere.* ¶ *Condemnabis me*] Quàm perfecta justáque judicia sua sint Dominus probat, quòd superbos de summo honorum & gloriæ culmine præcipitet. Quod autem quærit à Jobo Dominus, *condemnabis me*, id nunquam in animum suum Job induxit: extremæ enim esset vesaniæ. Sed quia itá existimarant Quatuorviri superiores, ab

ab illa tam impia sententia Dominus purgatum Jobum vult. Ex adverso statuendum, Judicare nosmetipsos oportere, Deúmque justificare, ut ipsi judicio Divino absolvamur. Ità damnavit seipsum David, & peccati veniam consecutus est. Idque verè est satisfacere, culpam agnoscere, & reatum ingenuè confiteri, pudere, & purgare se, & veniam postulare.

7. Verbum הכניע est *deprimere* & *dejicere*; & in Niphal *dejici*. Ductum existimo à nomine proprio כנען, quòd Canaan à Noacho constitutus sit *servus fratrum suorum*. Ergò in Hiphil est *facere Canaan*, in Niphal *fieri*. *Canaan* etiam *mercatorem* sign. quia Canaanitæ & Phœnices plurimùm mercatores & negotiatores erant. ¶ Verbum הדוך est vel à דוך, vel à דכה. ¶ תחתם est *in loco suo*; vernaculè *sur la place*. Significatur subitus impiorum interitus, ut quodammodo absorbeantur ut Core, Dathan, Abiram.

8. *Allide faciem*] Verbum חבוש sign. *alligare*. Sed tam verbi significationem spectavimus in versione quàm totius orationis sententiam, in qua ità dejectus superbus significatur, ut impacto in terram ore ejus, ei adhærescat & alligetur.

10. *En tibi Elephas*] Quæ sequuntur de Elephante déque Leviathan optimè cum antecedentibus coalescunt, *Deprime superbum*. Probat enim exemplo Dominus summum jus se habere in Reges & Principes & filios superbiæ, facilè posse se tollere & dejicere quemlibet, cùm ipse fecerit Behemoth & condiderit Leviathan, cùm in terra & mari immania illa corpora & monstra excitet sistátque ut lubet. Aliquando enim Metaphoricè per *Behemoth* & *Leviathan* intelliguntur Reges & Principes seculi, quibus Deus imperium concessit. *Non est enim potestas nisi à Deo.* Quos Deus ferocientes & insolescentes coercet. Sic Psal. 68. dicitur Deus *increpare* חית קנה, i. *Elephantum*; & Psal. 74. *frangere capita thynnorum*, & *conterere capita Leviathan*. Ubi Deus comparat Reges cum Elephantis & Balænis. Et apud Esaiam Pharao appellatur *Leviathan*. Hîc autem *Behemoth* & *Leviathan* propriè accipiuntur, & significant *Elephantum* & *Balænæ* aliquod genus: quorum descriptio instituitur in sequentibus. Nullus enim dubito בהמות terminatione plurali esse Elephantum, ut בהמה *Bovem*. Et fortasse vox Græca βοῦς ab Hebræa. Elephanti etiam *boves* dicti Latinè. Nam ubi primùm visi in Italia, *boves Lucæ* appellati, teste Plinio. Sed & vox *Elephas* Hebræa est, quæ *bovem* significat. Hæc vox terminatione plurali in Scriptura quindecies occurrit, sed tantùm hîc in hac significatione singularis speciei. Significat enim terminatione plurali rem unam, & construitur in tota hac descriptione cum verbis sing. numeri; & omnia affixa ad hoc nomen relata sunt sing. numeri. Significat itaque aliud quàm in reliquis locis in quibus occurrit. Quæ autem de Behemoth hîc dicuntur à Domino vero vincunt propriè Elephantem esse. ¶ *Quem feci pariter tecum*] *Tecum* Ab. Ezra censet dictum quòd in terra degat unà cum Homine, non in mari; vel quòd eâdem quâ Hominem die creaverit illum Deus, juxta quorundam sententiam. Ego verò existimo per *tecum* notari potissimùm Dei charitatem erga humanum genus, מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו *qui erudit nos præ bestiis terræ, & præ cœli volucribus concessit nobis intellectum*, quod ait suprà Elihu cap. 35. & *qui* נתן לשכוי בינה *indidit menti intellectum*. Nam qui fecit Behemoth pariter atque Hominem, fecit Hominem Divinæ mentis participem, & creavit eum ad suam similitudinem. Sed bonitas etiam Dei tangitur, qui tam immania belluarum corpora hominis gratiâ condiderit atque eidem subjecerit: constituit enim Hominem omnium dominum. Sed suspicor etiam innui industriam atque ingenium Elephanti, qui præstat ingenio atque intellectu brutorum quamplurimis, queis *negavit Deus intellectum*, ut dictum suprà de Struthione לא חלק לה בבינה. Quanquam verò & mole & robore atque ingenio exsuperat, atque opus Dei est perinde ac Homo, *pascitur* tamen *fœnum sicut bos*: tantúmque discriminis inter illum & Hominem intercedit, quantum jumentis interest Homo.

11. *Ecce robur ejus in lumbis*, &c.] Nomen שרירים tantùm hîc exstat. Interpretamur *cancellos* & *rugas*, quæ sunt in ventre barrorum. Ità dictas existimamus quòd sint circa *umbilicum* & ab *umbilici* corrugatione. Nam שרר est *umbilicus*. Plinius refert *tergus dorsi Elephantorum esse durissimum, ventris perquam molle, ejúsque cancellos appeti muscis & serpentibus, propter cutis tenuitatem*. Quod probè norat Eleazarus Abaram de quo 1 Mach. 6. qui gladio Elephantum perfodit, cùm ejus ventrem subiisset. Cave igitur intelligas אונו de *robore Elephanti*, ut Ab. Ezra interpretatur, conferens locum Gen. 29. de Ruben, quem Jacob ראשית אוני appellat. Falsum enim est *Elephanti vires ventri inesse*, cùm nulla pars corporis ejus magis obnoxia sit offensioni ob mollitiem. Sed hîc אונו sign. ejus *cruciatum*, quia eâ parte facilè læditur, eâque potissimùm infestatur. Et manifesta est oppositio, *Robur ejus in lumbis*; *cruciatus ejus in cancellis ventris*.

12. *Distendit proboscidem suam*] Voces זנב & פחדים Hebræi, ut videre est ex R. Abraham, Gersonite & Rasi, interpretantur de *genitali membro* & de *testiculis*, existimantes nomen פחדים hîc esse Thargum. Hieronymus in eadem fuit sententia, in quam omnes trahuntur. Sed neque verbum יחפוץ, neque *cedri* comparationem, neque *perplexitatem nervorum* existimamus quadrare Elephanti *genitalibus* & *testiculis*; cùm ei genitale sit perexiguum pro corporis magnitudine, ut tradit Aristoteles; testiculi non propendeant, sed intra corpus condantur, eodem teste. Et absurdum maximè videatur laudari ab obscœna & pudenda & obscura, prætermissâ nobilissimâ totius corporis parte atque admirabili. Ergò פחדים non Chaldaicum est sed Hebraicum. זנב hîc *proboscidem* sign. quæ & *manus* dicitur, quia ei manûs instar est. Propendet autem caudæ instar. Quæ verò de Elephanti proboscide narrantur ab Aristotele, Plinio, aliis, mira sunt. Elephas enim ἰδιώτατον ἔχει τοῦτο τὸ μόριον τῶν ἄλλων ζώων. τό,τε γὰρ μέγεθος καὶ τὴν δύναμιν ἔχει περιττόν. Extendit enim τὸν μυκτῆρα complicátque ut lubet, ejus beneficio tranat profundissima flumina. Eodem δένδρα περιελίσσων ἀνασπᾷ. Vocem quidem ore edit citra proboscidis opem: Sed ipsâ etiam proboscide horribiliter intonat ὅμοιον σάλπιγξι τετραχυσμένη. Ut appositè *terrores* de illa intelligantur. Et quæcunque hîc dicuntur de *cauda Behemoth* quadrant ejus manui, non veretro. Et promuscis distenta bene *cedro* comparatur; illam enim sublimem erectámque cedri instar protendit. Optimè etiam יחפוץ dictum de ea est, quia stringit, arctat extendítque illam ut lubet. Sed & verbum ὀρέγειν, quod usurpat Aristoteles, quando *manum extendere* Elephantum dicit, respondet Hebraico חפץ: est enim *porrigere ultro*, vel *appetere*. Quin etiam גידי פחדיו ישרגו, nonnisi de proboscide intelligi possunt. Et affixum refertur ad זנב. Verbum ישרגו est fut. Pual: hîc tantùm occurrit. Ejus significatio manat à nomine שריגים *palmites, vimina*.

13. *Ossa ejus sunt vectes*] אפיקים *canales* sunt. Hîc verò significant *longas æris massas*, quales ex ære fuso conflantur vel ducuntur, vernaculè *lingots ou barreaux*. Psal. 18. ויראו אפיקי מים significantur canales & valles queis decurrunt flumina, eorum alvei, *le lict des rivieres*. Hinc transfertur ad *palos* seu *vectes æreos*, quòd liquefactum æs fundatur per ejusmodi canales & quasi alveos. Et cap. sequenti ad *ordines squamarum Leviathan*. ¶ *Dentes ejus*] Sic interpretamur גרמיו. גרם sign. propriè *prominentiam, propugnaculum, antemurale, antes*; ut patet 2 Reg. 9. Ità ossa dicta, quòd illis corpus muniatur, quódque promineant. Dentes autem Elephantorum appositè dicti גרמים, ut vice versâ suprà c. 39. petra prominens, quæ est גרם, dicta est שן סלע *dens rupis*, ubi aquilam nidificare refert Dominus. מטיל tantùm hîc exstat. Videtur esse *palus*, sive *sudes*, & Mem esse illi radicale. Sed aliunde nequit illi lux accedere quàm ex hoc loco. ופירושו לפי מקומו בכח, inquit R. Abraham, i. *interpretantur ex hoc ipso loco per robur*.

14. *Ipse est principium operum Dei*] Jarhius interpretatur

tatur *à principio creationis institutum principem omnium jumentorum*, vel *bellnarum*. Hæc verba duplicem interpretationem sortiri possunt: unam, quâ maximè laudatur Elephas, quòd sit *operum Dei præstantissimum*, *opus affabre factum*, vernaculè *chef d'œuure:* alteram, quâ Dei sapientia commendetur, quòd rudimenta prima creandi fecerit in Elephanto, qui licèt sit opus eximium & excellens, longè tamen præstantiora potest Deus condere; ut habeatur Elephas inter *artis præludia*. Sed Jarhii interpretatio nobis etiam valde probatur. Sequentibus enim videtur Elephas comparari Regi vel Principi. ¶ *Qui fecit eum, admovit illi gladium suum:* &, *Montes illi farraginem ferunt*] Quæ translata existimamus à Principibus & dominatoribus, qui baltheo & gladio accinguntur, præponuntúrque provinciis. Ità Deus *accinxit gladio Elephantum*, i. instituit eum Principem & Præfectum, cui *montes* serviant. Est enim Gladius insigne principatûs & dominii. Unde Psal. 45. *Accinge femur tuum, ô fortis, gladio, decore tuo & ornamento tuo.* In nomine autem חרבו malo affixum referre ad *Elephantum* quàm ad *Deum*; ut *gladius* ille sit Elephanti gladius, & sit Metaphorica locutio. Hebræi verbis illis, *Admovit illi gladium suum*, prorsus alienum sensum affingunt. R. Abraham sic interpretatur, *Qui fecit illum potest illum mactare.* Jarhius tantundem exorbitat, *Benedictus Deus cædet illum.* Existimarunt *gladium* illum à Deo admovendum Elephanto immolationis gratiâ; nempe ut illi recutiti lautè & opiparè epulentur in futuro seculo. Stolidi nesciverunt Behemoth esse de genere immundorum. Sed nonnihil succenseo viris doctis, qui id etiam Judæis indulserint, Hunc *gladium* paratum ad cædem Behemoth. Græcus alia prorsus legebat, qui vertit πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσϑαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Sed nugas Thalmudicas insuper versabat animo, quia mox de *tartaro* loquitur. Fortasse legerat pro העשו יגש חרבו *hahoso jagges harbo*, aliquid ejusmodi העשוי נשחק רבבות *factus irridendus myriadibus.* Sed in sequentibus etiam vestigia apparent eos codicibus usos in quibus dictiones cohærebant, & nullæ erant notæ motionum & accentuum. Hieronymus valde prudenter ad verbum reddidit, *Qui fecit eum, applicabit gladium ejus.*

15. *Montes ei farraginem ferunt*] בול pro יבול positum docent R. Abraham & Rasi. Parva Masora docet positum bis in duplici significatione, hîc, & 1 Reg. 6. ubi nomen mensis octavi est. Sed præterea occurrit Esa. 44. cum ל præpositivo. לבול sign. *proventum.* ¶ *Omnes bestiæ agri ludunt illic*] Hoc dictum vel quòd pascatur ubi lætissima pascua & maxima soli ubertas, vel quòd Elephas non cæde & rapto, sed gramine, frondibus & stirpibus vescatur. Ergò quia est innoxius reliquis quadrupedibus, tutò ad illum omnes accedunt, & securè unà pascuntur.

16. *Sub opacis recumbunt inter densa cannarum*] Cum his valde congruunt quæ de Elephantis refert Plinius; *Gaudent*, inquit, *amnibus maximè, & circa fluvios vagantur.* Aristoteles verò, ἔστι ζῷον παραποτάμιον, οὐ ποτάμιον. Ælianus, Ἀσπάζεται ὁ ἐλέφας τὰ ἔνυδρα καὶ χωρία μαλακά· φιλεῖ τὸ ὕδωρ, καὶ ἐν τοῖς ἕλεσι τὰς διαίτας ἔχειν, καὶ ὡς ἐν τοῖς ἕλεσιν ἐστι. Unde etiam videtur Propheta Psal. 68. appellavisse Elephantum חית קנה *hajath canne*, significat enim illic quadrupedum maximum & nobilissimum. Vox צאלים tantùm hîc & seq. versu. בצה tantùm hîc & suprà c. 8. non alibi. בצות in n. plur. semel apud Ezechielem, & בץ semel apud Jeremiam, est *cœnum*, vel *palustris locus.*

17. *Opacæ arbores quæ illum obumbrant*] צללו vel est infinitivus, vel nomen. צלל sign. *umbraculum.* ערבים sunt *salices.* Quinquies occurrit, semel in Lege, semel in libro Psalmorum, bis apud Esaiam, & hîc.

18. *En fluvium interverteret*] Etsi elegans his inest Hyperbole, existimo tamen ardorem atque impetum innui quo sitientes petunt flumina, immergunt se illis, & nonnunquam præcipites dant. Lege Polybium, Hist. lib. 3. qui non est assecutus rationem cur Elephanti metuant navigio flumina transvehere. Non enim ab aqua deterrentur, sed ab agitatione & fluitatione navigiorum, quia firma ponere amant vestigia. Quæ causa erat quòd quidam Hannibalis Elephantes agitationis illius metu sese in flumen præcipitarent. ¶ *Et tardaret cursum ejus*] לא יחפז. Refero ad *fluvium*, interpretórque, *fluvium exhaustum Elephanto bibente non properare, non fluere, tardari ejus cursum & quodammodo sisti. Jordanis* autem meminit nominatim; quia nobilissimus amnis, ejus aquæ saluberrimæ, perquam notus & familiaris, vicinúsque Idumæis & Jacobæis.

19. *Oculis suis eum capiet*] Ità etiam possis interpretari per verbum passivum, *Oculis suis capietur, & laqueis nares ejus perforabuntur.* Glossas interpretum in hunc & superiorem versiculum tædet adducere. Qui existimant hîc rationem indicari domandorum Elephantorum, nec tentata nec explorata sibi referunt, sed nec ab aliis accepta, quorum commentarii extent. Ego, si quis locus conjecturis concedendus esset, vigiliis posse mansuescere Elephantum verisimile reor, atque suâ proboscide quasi manu facilè ductari. Vigiliis enim cicurari feras alites accepi à rei accipitrariæ peritis. Sed quia tale aliquid nihil de Elephanto Aristoteles, Plinius, Strabo, Ælianus, aliúsve, quod sciam, tradiderunt (nisi quòd Strabo ait collo Elephantorum incisiones fieri, ínque illas indi vincula quibus alligentur cicurati, ut faciliùs retineantur regantúrque) cogitamus hæc posse referri ad id quod Elephantibus contingere scribit Plinius in pugna cum Draconibus. Refert enim Dracones *erigere se* contra Elephantos, atque *oculos* eorum *petere, ut plerumque cæci, ac fame & mœrore confecti inveniantur.* Præterea *nodos* implexorum suis gressibus Draconũ *manu resolvere* cùm parat Elephantus, Dracones *in ejus narem caput condunt, & simul spiritum præcludunt, partémque mollissimam lancinant.* Tradit etiam Plinius *cruciatum maximum sentire Elephantum haustâ inter potandum hirundine*, quæ intra proboscidem ejus infixa *intolerando eum dolore afficit.* Sed & morbis oculorum affligi plurimùm, & maximè recreari medicinâ referunt Arrianus atque Ælianus. Ergò hîc fortè tangitur modus quo victi fatiscunt Elephanti perimuntúrque à Draconibus. Neque adversatur sententiæ nostræ quod subtexitur de *Leviathan.* Cùm enim Dominus pugnam Elephanti cum Draconibus attigisset, memoriali nomine invitatus, de *Leviathan* disserere aggreditur.

20. *Leviathan* verò non modò *immane Cete, Balænam*, sive *piscem Mular*, qui in mari Mediterraneo passim occurrit, de quo consulendus Rondeletius, sed etiam *Draconem* significat. Atque illâ significatione usurpatur suprà c. 3. *Quæ præ se ferunt exire Leviathan.* Unde Græcus hîc vertit δράκοντα, quod suprà c. 3. μέγα κῆτος reddiderat ubi magìs appositè δράκοντα, hîc verò μέγα κῆτος posuisset. Est enim certo certius hîc agi de Balæna, vel de pisce Mular, in cujus mirabilibus explicandis occupatur postrema pars hujus capitis, & totus sequens. ¶ *Trahésne Leviathan hamo?*] Quia *capi* vel *superari naribus Elephantum* supremùm dixerat, transitũ sibi facit ad sermonem de *Leviathan.* Cùm superesset aliquid è mari promptum in medium adducere ad illustrandam ipsius providentiam qui fecit cœlos, terras, maria. Quærit itaque Dominus an pariter possit superari Leviathan *funiculo* aut Levi vulnere. Usurpat autem verba petita ab arte piscandorum hamato filo pisciculorum. Deest in verbo תמשך non quidem He Hattema, ut ait R. Abraham, sed He Hasseala, i. *interrogativum He.* Quod est observandum, Orationi interroganti non semper He interrogativum apponi. Exempla multa sunt præter hoc. Ità Zach. 8. 6. כי יפלא וג׳. Et 1 Reg. 21. אתה עתה תעשה מלוכה אל ישראל, verba Jesabel irritantis Achabum, *Tu serois Roy en Israel?* Ità apud Jonam אתה חסת על הקיקיון, *Túne pepercisti ricino?* Hæc observatio rationem suppeditat ad conciliandum hunc sancti Matthæi locum, Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, cum Hebraicis Mich. 5. ואת ביתלחם אפרתה צעיר להיות וג׳. ubi videtur Michæas asserere *minimam*, quod Matthæus negat. Sed Hebraica cum interrogatione legenda & intelligenda.

genda. Quæ interrogatio æquiparat negantem propositionem. Sed quia desideratur interrogativum He, fugit interpretes germana ratio S. Matthæum cum Propheta Michæa conciliandi. חכה, quod *hamum* vertimus, Hebræi per רשת hîc interpretantur. Ter occurrit, semel in Thereasar, semel Esa. 19. & hîc. ¶ *Funiculo quem demerseris*] Subaudiendum in Hebræo אשר, vel relativum ש. שתשקיע *scethaskiah*. Hoc verbum satis frequens in Cal, Niphal, Hiphil, est *mergere*, *mergi*, *profundum petere*, *subsidere*.

21. *Perforabis junco branchias ejus?*] Notum est, genus cetaceum carere branchiis, quarum vicem gerit fistula, per quam spirant: pulponem enim habent. Sed hoc quærit Dominus de Leviathan, ex eo quòd solenne est fieri pisciculis, quorum branchiis juncus inseritur, ut faciliùs feras. Eleganter autem molem illius Cete æstimandam proponit comparatione modicorum, qui vulgò in macello distrahuntur ab opsonantibus. Vocem אגמון vertimus hîc *juncum*, & cap. seq. v. 11. *paludem*. Occurrit tantùm quinquies, bis in hoc libro, & ter apud Esaiam, neque alibi.

22. *Multiplicabitne apud te preces?*] Hæc petita sunt ab iis qui alterius amicitiam ambiunt, vel supplices ei fiunt.

23. *Recipiésne illum in servum perpetuum?*] *Servitutis perpetuæ* quæ hîc tangi videtur Gabaonitarum exemplum aptius esse duco quàm eorum qui libertatem detrectantes auriculam ad postes perforandam admovebant. *Deditiios* enim significari existimo, eósque qui viribus impares cum valentiori hoste congressi, victi blandis verbis adoriuntur ejus ferociam vel serviliter occurrunt, metúque perculsi mentiuntur.

24. *Ludésne eo quasi passere?*] Comparatione hâc tam lepidâ tria præstat Dominus: primò Jobum suæ parvitatis admonet, deinde magnitudinem virium molísque Leviathan celebrat, tandem omnipotentiam suam commendat. Quæ enim homini impossibilia sunt, nempe ut *de alligato Leviathan quasi de avicula ludat, eúmque delectandis tradat puellis*, ea utique Dominus perficere facillimè potest.

25. *Paciscentúrne de eo*] Rasi interpretatur de *magicis incantationibus* quibus extrahatur è mari Leviathan, & כרה idem esse censet quod *incantare atque artibus uti magicis*. Explicat enim per verbum חכם, quod *magis* etiam tribuitur; & חברים *habbarim*, per מכשפים, quasi idem esset quod חברים *hobrim*. Verisimile est contulisse hæc cum eo quod dictum suprà c. 3. de illis qui *carminibus præ se ferunt excitare Leviathan*. Sed verus sensus est quem expressimus. Atque verbum כרה idem est quod suprà c. 6. sub finem, *vos etiam de amico pacisceremini*. Doctissimo Mercero est *comessari in venditione*. Ità P. Chaldaicus vertit *instituere convivium*, & Græcus ἐνσιτοῦνται. ¶ *Mercatores*] כנענים hîc nomen est appellativum, de quo suprà egimus. Græcus interpretatur *Phœnicum gentem*.

26. *Implebísne cutem ejus*] Vox שכות tantùm hîc, ut & צלצל. Piscationis genus significari puto, quo pisces singulares secundùm ripas fluminum & rivulorum piscantur. Fuscinis enim, sudibus & contis mucronato ferro & multifido armatis utuntur, spargentes & jaculantes quasi tela in pisces, quos transfossos extrahunt. Narrat etiam Aristoteles De historia animal. l. 4. c. 10. τειδόντι i. *fuscinâ*, *capi quosdam pisces dormientes*. Id genus piscationis significat Amos 4. 2. *Tollam vos* בצנות *betsinnoth*. Quallos etiam vimineos torrentium ripis aptant intra quos pisces capita condunt: quæ nos à piscatoribus non sine oblectamento fieri vidimus. Sic Kamius videtur interpretari in libro Rad. in voce צלצל, ubi dicit esse *instrumentum quo pisces transfixi ex aqua extrahuntur*: quod erat dicendum in voce שכות. Nam צלצל est propriè quod *fieri è virgis & vimine* asserit: atque sic erant distinguenda quæ ipse commiscuit & confudit. Dicit autem in voce שוך, Dages in שכות esse amœbæum quiescentis Vau. Ità שכות deducit à verbo שוך *sepire*: unde & nomen שכית, quod Num. 33. *mucrones & aculeos* significat. צלצל ductum esse à צל per reduplicationem docet Jarhius, atque appellari vernaculè *brets*. Ego memini Luscellenses atque accolas fluminis Vidurlii appellare id clathrorum genus, quo piscantur, *bresses*.

27. *Injice manum*] Significat eum qui semel ausus fuerit ad Leviathan accedere tanto metu perculsum iri ut nunquam in posterum adoriri illum sustineat, si sospes evaserit.

28. *Spes de illo capiendo mendax*] תוחלתו נכזבה. Hîc תוחלתו passivè accipitur, nempe *spes quæ est de Leviathan*, i. Si quis sperat illum capere, fallitur. Quia nemo quantumvìs extrilidus & impavidus, in *conspectu ejus* stare potest. Verbum יוטל est fut. Hophal. Radix est טול, vel טיל, sed in Cal. non venit; tantùm in Hiphil & Hophal: & in Hophal est *cadere*, *jacere*, *procumbere*; in Hiphil *projicere* Psal. 37. dicitur de justo כי יפול לא יוטל, *cadit, sed non jacet: quia Dominus erigit illum*.

CAP. XLI.

MUNSTERUS.

1. *Quis est ille*] Quis est, inquit, qui audet contendere mecum, & in faciem resistere, cùm nemo sit tam audax qui Liveiathan belluam marinam dormientem & quietam excitare conetur, quæ tamen à me creata est, mirabili corporis & membrorum dispositione & fortitudine? Vocantur autem hîc membra ejus בדים *rami*, propter excellentem ejus fortitudinem & ingentem molem. Per *gratiam dispositionis* intellige harmoniam & dignitatem membrorum.

4. *Quis discooperuit*] h. e. Quis audebit exspoliare cutem ejus? aut quis audebit accedere ut illi frænum multiplex injiciat & extrahat?

6. *Propter robur clypeorum*] Tantæ, inquit, squamæ obsident corpus ejus ut putes illud infinitis tectum *clypeis*, qui tam arctè sunt juncti *ut nè ventus pertransire possit*. Præterea *sternutatio* ejus est tam vehemens ut putes ex anhelitu ejus *fumum* emitti, & *ignem* accensum. Sic *oculi* ejus rubent ut similes esse videantur *primis radiis auroræ*.

13. *Protruditur labor*] h. e. Tantæ est fortitudinis ut nihil sibi sit laboriosum. Exponitur autem hîc תדוץ pro תדוש.

14. *Portiones carnis*] Capitur hîc מפלי pro חלקי. Et est sensus, Omnia sunt in hoc animali sic compacta ut nihil hæreat pendulum, marcidum & diffluens.

16. *Ab elevatione ejus*] Scribitur hîc שתו pro שאתו: & est sensus, *Cùm se movet in mari, tanti excitantur fluctus, ut fortes quique metu soluti, stercore & lotio sese coinquinent*. Exponitur enim hîc יתחטאו pro ילכלכו.

17. *Non figetur*] Heb. *non consurget*: sed nos sensum expressimus. Sic qui adhibuerit *lanceam*, *hastam* & *loricam* nihil efficit.

20. *Jacula*] Est תותח *machina bellica lapides ejaculans*, vel secundùm alios איל המגנה *aries insultans*, instrumentum scilicet bellicum sic vocatum.

21. *Acuta testa*] Sensus est, Tam durum & forte habet corpus ut tam suaviter *cubet super asperas* duras & præacutas testas *ac si cubaret in luto*. Et cùm se movet, *fervet mare* tempestatibus in modum *bullientis ollæ*, & omnia confunduntur in mari sicut cùm variæ species permiscentur *in mortario*. Et cum vagatur per mare, relinquitur post ipsum *via* quædam *spumosa & alba*, ut *abyssus cana* videri possit ab ipsa spuma.

24. *Non est in pulvere potestas ejus*] h.e. Non in terra sed in mari est potestas ejus. Vel secundùm alios hæc est litera, *Nihil est in terra quod possit comparari fortitudini ejus; quippe qui sic conditus est ut neminem formidet*: ubi העשו legitur pro העשוי.

25. *Omne sublime videt*] h. e. Quicquid sublime & forte est despicit præ nimia fortitudine sua, cùm *rex sit super cunctas creaturas magnificas & sublimes*, præsertim super eas quæ vagantur in mari. Nostri hæc omnia quæ hîc de Liveiathan scribuntur, referunt per Allegoriam in Diabolum & membra ejus. Hujus os dolosum & mendax nemo infrænare potest: Is habet dentes præacutos & varios

nocendi modos: Tegitur squamis, i. technis: Spumat ignem, seminans scilicet incendia discordiarum: Quando movet se, sævit mare; quia à Satana sunt bella, homicidia & tumultus, quæ fiunt in mundo: Nec quicquam metuit in toto mundo præter Divinam majestatem.

VATABLUS.

1. *Nemo est tam audax qui suscitet eum* לא אכזר כי יעורנו] Ad verb. *Non crudelis qui suscitabit eum*, i. nemo tam temerarius qui ausit eum lacessere: cùm ergò ità res habeat, quis est qui ante me creatorem hujus belluæ marinæ poterit consistere?

2. *Quis præcessit*, &c. מי הקדימני ונו'] *Quis prævenit me* [*antevertit*] *& perfeci?* Ità Chaldæus P. q.d. Quis ostendit mihi viam, aut quem habui socium in creatione totius mundi? ¶ *Quicquid est sub cœlo, meum est* תחת כל השמים לי הוא] Ad verb. *sub toto cœlo meum est.*

3. *Non silebo* לא אחריש] *Non reticebo. Nolo reticere.* ¶ *Et statum virium* ודבר גבורות] Ad verb. *& verbum virium*, i. vires ejus. ¶ *Atque gratiam dispositionis ejus* וחין ערכו] i. Quàm egregiè ac concinnè membra ejus composita sint.

4. *Detexit faciem indumenti* גלה פני לבושו] *Revelavit* [*invertit*] *faciem* vel *vestimenti ejus?* i. Quis unquam detraxit pellem ejus? q.d. Quis audeat spoliare eum pelle, cùm sit tam mirabile ac terrificum? ¶ *Cum duplici*, &c. בכפל ונו'] Ad verb. *cum duplicitate* [*duplicatura*] *fræni ejus quis accedet?* sub. *ad illum*, i. cum fræno duplicato, h. e. fortissimo: q.d. Quis audeat illi injicere frænum quo deducat huc & illuc, ut solet deduci equus?

5. *Ostia faciei ejus* דלתי פניו] i. Maxillas ejus. ¶ Est *terror* אימה] i. Habet dentes terribiles.

6. *Res magnifica, fortia scutorum* גאוה אפיקי מגנים] i. Fortia scuta: h. e. squamæ illius fortes admodum ac prædura (quas vocat *scuta* ob magnitudinem & fortitudinem) sunt res magnifica. Ad verb. *superbia.* ¶ *Clausum est* unumquodque *clausurâ arctâ* סגור חותם צר] *Clausum est* unumquodque scutorum *sigillo arcto*, i. singula scuta constricta sunt tanquam sigillo: q.d. Optimè sunt dispositæ squamæ ejus.

7. *Unum* אחד] Sub. *Scutum.* Declarat quod præcessit: q.d. Singulæ squamæ singulis propinquæ sunt; squama squamæ adhæret, ità ut ventus penetrare non possit usque ad cutem: tam bene dispositæ sunt.

8. *Unum alteri jungitur* איש באחיהו ידובקו] Fut. Heb. pro præs. Ad verb. *vir cum fratre suo adhærent*, i. singulæ singulis adjunctæ sunt squamæ. ¶ *Retinent sese* יתלכדו] Ad verb. *sese tenent*, i. cohærent. Futura pro præs. cohærent, nec separari possunt.

9. *Sternutationibus ejus*, &c. עטישותיו תהל אור] Ad verb. *Sternutationes illius lucere faciunt lumen*: i. Dum sternutat, videtur emittere lumen: tantus est calor internus. ¶ *Ut palpebræ auroræ* כעפעפי שחר] i. Ut radii diluculi: q.d. Sunt lucidi admodum.

12. *Et flamma*, &c. ולהב ונו'] q.d. Tantus est calor ejus internus ut videatur emittere ignem.

13. *In collo ejus moratur*, &c. בצוארו ילין ונו'] i. Collum habet robustissimum: *& coram illo mœror in lætitiam vertitur*, h. e. nihil est quod dolorem illi afferre possit.

14. *Particulæ carnis ejus* מפלי בשרו] i. Partes illæ corporis quæ propendere solent & in aliis animalibus sunt laxæ, cohærent inter se: q.d. Caro ejus est solida & non mollis. ¶ *Fortis est* יצוק] *Firma est, solida est*, sub. *caro ejus.* ¶ *Non commovetur* בל ימוט] Fut. Heb. pro præs. i. ità ut non commoveatur: h. e. carne admodum solidâ est, & corpore valde solido.

15. *Cor ejus firmum* לבו יצוק] Sensus hujus versus est, Nullo metu movetur: cor namque ejus est firmum sicut frustum *molæ inferioris*: solet enim mola inferior esse durior superiore. Latinis dicitur *meta*, quòd sit radix & fundamentum operis.

16. *A majestate ejus* משתו] *Præ majestate ejus*, vel, *excellentia*, aut, *altitudine.* Fut. pro præs. ¶ Et *à contritionibus*, &c. משברים יתחטאו] Et *præ confractionibus* [*consternationibus*] *purgant sese*: i. præ magno metu ac timore solvitur illis alvus.

17. *Qui attigerit eum* משיגהו] Quidam præponunt ל, & vertunt, Ei *qui attigerit eum gladio, non permanebit*; sub. *gladius integer*: h. e. frangitur. ¶ *Et lorica* ושריה] *Et clypeus.* Plures Hebræorum pro *lorica* interpretantur: quod aliis non probatur, eò quòd lorica non apponatur illi animali, idcirco interpretantur teli genus quoddam.

18. *Reputat*, &c. יחשוב ונו'] i. Non magìs læditur *ferro* quàm *paleâ*: & *æs* sive *chalybem* non pluris reputat quàm *lignum putridum.*

19. *Sagitta* בן קשת] Ad verb. *filius arcûs*: quòd emittatur arcu. ¶ *In stipulam*, &c. לקש ונו'] *In paleam*, &c. i. reputantur illi in paleam lapides qui fundâ mittuntur: q.d. Non plùs læditur lapidibus missis fundâ quàm læderetur paleâ.

20. *Tela* תותח] Lapides *catapultæ*, i. qui catapultâ mittuntur.

21. *Acutæ testæ* חדודי חרש] Ad verb. *acies* [*acumina*] *testæ*, i. partes testæ acutiores. ¶ *Sternit*, &c. ירפד ונו'] Ubi scilicet jacet; & tamen non perforatur, neque læditur: q.d. Cutis ejus est admodum dura.

22. *Profundum* מצולה] *Profunditatem*, sub. *maris.* ¶ *Sicut* ollam *pigmenti* כמרקחה] i. Sicut ollam, in qua decoquuntur pigmenta, sive unguenta. Hoc dicit, quòd per canalem quendam quem gestat in capite solet emittere aquas in altum, & tunc videtur mare bullire.

23. *Lucere facit semitam* יאיר נתיב] Relinquit enim post se aquam albicantem, quòd aqua ipsa sit pauca, vel spumans. ¶ *Reputabit* יחשוב] Sub. *aliquis qui videbit.* ¶ *Canitiem* לשיבה] Hominem *canitiei*: i. reddit aquam à tergo albam, ut quis putet aquas canescere.

24. *Ei simile* משלו] Ad verb. *similitudo ejus*: i. bellua similis illi. ¶ Quam *fecerit* העשו] *Fecerunt.* Verbum plurale cum nomine Dei *Elohim*, i. quam fecerit Deus, quæ nihil timeat.

25. *Omne sublime despicit* את כל גבוה יראה] i. Omnes alias belluas spernit. ¶ *Elatos* בני שחץ] Ad verb. *filios elationis*, vel *superbiæ*: i. super omnes vastas belluas: q.d. Dominatur omnibus aliis belluis. Sic suprà 28, 8. *Non calcant eam filii superbiæ.*

CASTALIO.

16. *Eâ se commovente formidant divi*] Homines primarii.

19. *Ei vertuntur in stipulam fundarum silices*] Non plùs nocent quam stipula.

CLARIUS.

1. *Et quis est ille*] Quis est, inquit, qui audeat contendere mecum & in faciem resistere, cùm nemo sit tam audax qui Leviathan belluam marinam dormientem & quietam excitare conetur, quæ tamen à me creata est, mirabili corporis & membrorum dispositione ac fortitudine?

4. *Quis revelabit*] h. e. Quis audebit exspoliare cutem ejus, aut quis audebit accedere ut illi frænum multiplex injiciat, & extrahat?

6. *Corpus illius quasi scuta*] Hebraïsmus habet, *Superbit robore scutorum, quæ clausa sunt signaculo angusto.*

13. *Comminuetur labor*] Tantæ est fortitudinis ut nihil ei sit laboriosum.

16. *Cùm elevatus fuerit*] Cùm se movet in mari, tanti excitantur fluctus ut fortes quoque, metu dissoluti, stercore & lotio sese coinquinent.

17. *Cùm apprehenderit eum gladius*] Vel, *qui adhibuerit ei gladium, non figetur in eo.* Sic qui adhibuerit *lanceam, hastam & loricam*, nihil efficiet.

21. *Acutæ testæ*] Tam durum, inquit, ac forte habet corpus ut *tam suaviter cubet super asperas*, duras & præacutas testas *ac si cubaret in luto.* Et cùm se movet, *fervet mare* tempestatibus in modum *bullientis ollæ*, & omnia confunduntur in mari sicut cùm variæ species commiscentur in *mortario.* Et cùm vagatur per mare, relinquitur post ipsum *via* quædam *spumosa & alba*, ut *abyssus cana* viderit possit ab ipsa spuma.

24. *Non*

24. *Non est super terram*] Heb. *Non est in pulvere potestas ejus.* Quod quidam interpretantur, non in terra sed in mari potestatem habere. Priori tamen sententiæ multi favent.

25. *Omne sublime*] Quicquid sublime & forte est despicit præ nimia fortitudine sua, cùm Rex sit super cunctas creaturas magnificas & sublimes, præsertim qui vagantur in mari. Nostri hæc omnia quæ de Leviathan scribuntur, referunt per Allegoriam in Diabolum & membra ejus. Hujus os dolosum & mendax nemo fræno cohibere potest: Is habet dentes præacutos & varios nocendi modos: Tegitur squamis, i. technis: Spumat ignem, seminans scilicet incendia discordiarum: Quando movet se, sævit mare; quia à Satana sunt bella, homicidia & tumultus, qui fiunt in mundo: Nec quicquam metuit in toto mundo præter Divinam majestatem.

DRUSIUS.

1. NON *est crudelis*, &c.] Nemo adeò crudelis & sævus est ut eum excitare ausit tantum támque immanem piscem. Santes, *Nemo est tam audax qui suscitet eum.* Hieron. *Non quasi crudelis suscitabo eum.* Quid si, *Nónne crudelis erit qui suscitabit eum?* ut interrogatio subaudiatur, quæ sæpe hoc modo desideratur. Crudelis erit in seipsum qui hoc faciet: nam summum vitæ periculum sibi creabit. Ex Symmacho hîc producitur, Ἀλλὰ καὶ Θεὸς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καταβαλεῖ, *Veruntamen & Deus speciem illius dejiciet.* Malè: nam pertinet ad finem capitis præcedentis, ubi nos edidimus, *An etiam ad aspectus ejus projicietur?* Tharg. *Non crudelis qui excitabit eum?* ¶ *Quis est*, &c.] Si huic pisci, qui est creatura mea, nemo potest resistere, multò minùs poterit mihi resistere, qui audio *Omnipotens.* ¶ *Consistat*] Vel *sistat se.* Hieron. *Quis enim resistere poterit vultui meo?* Lxx τίς γάρ ἐστιν ὁ ἐμοὶ ἀντιστάς; *quis enim est qui mihi ex adverso stet?* Tharg. *Quis coram me sistet se?* Nam etiam in Ebræo fonte videtur הוא redundare.

2. *Quis antevertit me*, &c.] *Occupavit prior*; bene faciendo videlicet: q. d. *Quis prior de me bene meritus est, ut possim ei referre gratiam?* Hieron. *Quis antè dedit mihi?* Tharg. *Quis antevertit me in operibus creationis, & rependam?* ¶ *Ut reddam*] Vel *rependam.* Plenum est, *ut reddam ei mercedem: ut remunerer eum.* Significat se nulli debitorem esse. Nam homines non possunt de Deo bene mereri: quod indicat David Rex, inquiens, *Bonum meum haudquaquam ad te:* sub. *pertingit.* Sed planiùs noster Apostolus in epistola quam ad Romanos scripsit, 11. 35, 36. *Quis prior dedit ei, & retribuetur ei? Nam ex eo, & per eum, & in eo sunt omnia. Ipsi sit gloria in secula. Amen.* ¶ *Sub omni cœlo meum est*] Pleniùs & manifestiùs alii, *quicquid sub omni cœlo meum est.* Licet etiam vertere, *sub toto* (vel *universo*) *cœlo.* Aliter, *omne quod sub cœlo meum est:* ut sint voces transpositæ. Sanè Hieron. *omnia quæ sub cœlo sunt mea sunt.* Lxx εἰ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν ἐμή ἐστιν; *si universa, quæ sub cœlo, mea est?* *Terram* intelligunt, quæ passim in hoc libro ἡ ὑπ' οὐρανὸν vocatur. Tharg. *Nónne omne quod sub cœlo meum est?* Nihil magìs huic ultimæ interpretationi firmandæ est.

3. *Non tacerem membra ejus*] Celebrarem ejus membra valida & robusta, in quibus sita fortitudo corporis. *Non tacerem*, prædicarem apud omnes, plenis buccis deprædicarem. Simile, ut *Non gaudet stulti pater. Non prosunt thesauri parti improbè. Suscipere personam in judicio non est bonum*, pro *pessimum est.* בדים propriè *rami:* unde transfertur ad *membra*, quia Membra in corpore quod Rami sunt in arbore. Sig. eadem vox *mendacia*, & *filios.* Hieron. *Non parcam ei.* Lxx οὐ σιωπήσομαι δι' αὐτόν, *Non tacebo propter eum.* Tharg. *Non tacebo mendacia ejus.* ¶ *Rem fortitudinum*] i. Fortitudines ejus. *Res fortitudinum*, ut *res voluptatum* in Plauto. Sic alibi, *Verba cantici, Verba fraudum, Verba mendaciorum.* Vide sis Observ. meas. In fonte *verbum potentiarum.* Notum ut דבר pro *re* sumatur. Sic, *Non est impossibile apud Deum ullum verbum*, i. ulla res. Hieron. *& verbis potentibus.* Lxx καὶ λόγον δυνάμεως, *& sermonem*, vel, ut alii, *rationem, potentiæ.* Alibi λόγος δυνάμεως *sermo virtutis.* In Comment. autem, & cæteris ed. λόγῳ, vel λόγοις. Vide Rom. ed. Tharg. *& sermonem potentiæ.* ¶ *Gratiam instructionis ejus*] Quâ se instruxit contra me, aut cetum. Talis vocatur ערוך מלחמה *instructus ad prælium.* Alii *gratiam compositionis membrorum ejus.* חין *gratia*, novè dictum pro חן. Sic alibi בין *filius* pro בן. Hieron. *verbis ad deprecandum compositis.* Lxx ἐλεήσει τὸν ἴσον αὐτοῦ, *miserebitur æqualem sibi.* Sic ed. Rom. Latina. Tharg. *& deprecationem quæ pro illo*, vel potiùs *æstimationis ejus.* Lex. Chald. עילויא *æstimatio, pretium.* Id meliùs quadrat cum ערכו, quod in fonte.

4. *Retexit*] *Revelavit, patefecit*, ἀπεκάλυψε. Minùs rectè Senes ἀποκαλύψει, & Hieron. *revelabit:* nam est גלה in fonte, non יגלה. ¶ *Faciem indumenti ejus*] Vel *indumentum ejus*, ut פני redundet. Sic *fugere aliquem* & *faciem alicujus* synonyma sunt. Alioqui *facies* vocatur superficies rei cujusque seu extrema pars. *Indumentum* autem *Leviathan* vocat cutem ejus, quâ tanquam indumento tegitur & operitur. Sic *vestimentum* in Serpente ipsius pellis est. Sensus, *Quis detraxit ei cutem? quis excoriavit eum? quis nudavit*, aut *spoliavit, eum pelle suâ?* Lxx πρόσωπον ἐνδύσεως αὐτοῦ. Hier. *faciem indumenti ejus.* Sic etiam Thargum. Suprà 10. 11. *pelle & carne induisti me.* Hinc לבוש *de cute* seu *pelle.* ¶ *In duplicaturam fræni ejus*] Ut *viriditas herbæ* est herba viridis, sic *duplicatura*, sive *duplicitas fræni* est frænum duplicatum. Quo sermone intelligit os, aut labia, quæ diducta fræni duplicati speciem habent. Sanè Hieron. vertit, *Et medium oris ejus quis intrabit?* & Lxx εἰς πτύξιν θώρακος αὐτοῦ τίς ἂν εἰσέλθοι; *in complicationem thoracis* (vel *pectoris*) *ejus quis ingrediatur:* Ed. Rom. *in rugam pectoris ejus quis utique*, &c. πτύξις *plicatio*, à πτύσσω *plico.* In rugis autem cutis plicatur. *Frani: habenæ, lupati.* ¶ *Venit*] Aut *veniet, ingredietur, intrabit?*

5. *Fores faciei ejus*] Labia & rictus oris ejus quis aperuit? *Fores: valvas, ostia.* Hieron. *Portas vultûs ejus quis aperiet?* & Lxx Πύλας προσώπου αὐτοῦ τίς ἀνοίξει; ¶ *Circuitus*, &c.] Hieron. *per gyrum dentium ejus formido.* Lxx κύκλῳ ὀδόντων αὐτοῦ φόβος, *circum dentes* (vel *in circuitu dentium*) *ejus metus.* Th. περὶ τοὺς ὀδόντας, *circa dentes.* Tharg. *circuitus dentium ejus terror.* Videtur locutio esse, ut, *Copia cibi novalis pauperum*, pro *in novali.* Sic *circuitus dentium* pro *in circuitu.*

6. *Elatio*] Plus est quàm si dixisset *elatæ sunt.* Possumus etiam exponere *res elata & superba*, vel certè *magnifica.* Nam גאוה *superbia*, & *magnificentia*, verbum μέσον, i. *medium.* ¶ *Robora*, &c.] Robusta scuta, ut *viriditas herbæ. Scuta* autem dicit squamas, quæ sunt ei scutorum loco: & אפיקי *robora*, ut 40. 13. *Ossa ejus robora æris.* ¶ *Scutorum*] Vel *clypeorum.* Hieron. *corpus ejus quasi scuta fusilia.* גו *corpus*, σῶμα, i. גוף. Sic R. D. גוה *corpus ejus.* Probarem si non esset גאוה in textu. אפיקי מגנים *fusiones scutorum*, i. scuta fusilia. Lxx τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ἀσπίδες χάλκεαι, *interiora ejus scuta ænea.* Ἀσπίδες *scuta.* Græci de *aspidibus* interpretati sunt, quod est genus serpentum. ¶ *Clausum unumquodque*] Scutum ejus. *Unumquodque* non est in fonte, sed duntaxat *clausum. Scuta clausum*, plurale cum sing. quod sic resolvunt ut *Bestia clamat, Filia incedit, Sapientes mulierum ædificat.* Notavi sæpius. ¶ *Sigillo arcto*] *Quasi sigillo arcto & angusto.* Nota Similitudinis hoc modo sæpe desideratur. Sic, *fui ei alumnus*, tanquam alumnus: nam sunt verba Sapientiæ. Sic Horatius,

Nec excitatur classico miles gravi,

sicut miles.

7. *Unum uni accedit*] Unum scutum appropinquat alteri, h. e. una squama alteri, sic ut nullum spatium sit inter eas. Hieron. *Corpus illius compactum squamis se prementibus.* Lxx Σύνδεσμος δὲ αὐτοῦ ὥσπερ σμυρίτης λίθος· οὐ τὸ ἓνὸς κολλῶνται, *Et colligatio ejus sicut lapis smyrites: unus uni conglutinantur.* Schol. ἀποκλείσει σφραγὶς στενή, *interclusi sigillum angustum.* De smyrite autem lapide inquit Scholiastes *esse durum prope atque adamantem, & rapere ferrum, & vitrum radere.* ¶ *Et ventus* non

non venit inter ea] Interstitium aut intervallum inter ea nullum est. רוח רוח *spiritus, ventus,* רֶוַח *respiratio, intervallum.* Ubi nullum est interstitium, ibi ventus penetrare nequit. Hier. *& nè spiraculum quidem incedit per eas,* sub. *squamas,* quæ per *scuta* hîc denotantur. Lxx πνεῦμα δὲ οὐ μὴ διέλθῃ αὐτὸν, *spiritus non transibit eum.* Tharg. *Unus alteri appropinquat molares ejus, & ventus non venit inter eos.* Cæterùm in יגשו est (-) sub Gimel cum accentu majore qui *Athnach* vocatur, & aliàs mutare solet (-) in (.) : quod, teste Mercero, notatum à Massoritis in Bibliis Reginæ manuscriptis.

8. *Vir fratri suo*] *Unus alteri,* vel potiùs *una alteri.* Nam ad *squamas* refertur, quæ quasi glutine junctæ & invicem annexæ sunt. *Vir fratri adhæret,* Ebraismus est notus. Sic, *mulier ad sororem suam.* Quæ de inanimatis etiam dicuntur. Sanè apud Mosen, *Non accipies mulierem ad sororem suam,* nunc interpretantur quidam, *unam ad alteram,* cùm Antiquitas de duabus sororibus ista intellexerit. Hier. *Una alteri adhærebit.* Lxx Ἀνὴρ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ προσκολληθήσεται, *Vir fratri suo agglutinabitur.* Aq. Ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ προσκολληθήσεται, *Unusquisque proximo suo* (איש ברעהו) *agglutinabitur.* Tharg. *Unus cum socio suo.* Idem aliter. ¶ *Adhæret*] Ut quæ glutine juncta sunt, h.e. firmissimè. Usus est hoc verbo Moses de conjunctione uxoris & viri, quod alii reddunt *agglutinabitur.* Nam à *glutine* ductum, quod דבק appellatur. ¶ *Retinent sese*] Quasi captas & constrictas. ¶ *Nec separantur*] Nec *divelluntur ab invicem.* Hier. *tenentes se nequaquam separabuntur.* Lxx συνέχονται, καὶ οὐ μὴ ἀποσπασθῶσιν, *cohærent, & non divellentur.*

9. *Sternutationes ejus,* &c.] Vel, *Sternutationibus ejus splendescit lux,* i. ignis. Nota hîc *ignem* אור dici, qui potiùs אור vocatur: nam אור propriè *lux.* Ab אור est Germanicum **Fewr**, i. ignis, unde & Belgæ habent suum **Vier**, & Latini suum *urere.* Sic ab אור luce Græcum ὁράω. Santes, *Sternutationibus ejus accenditur ignis.* Lxx Ἐν πταρμῷ αὐτοῦ ἐπιφαύσκεται φέγγος, *In sternutamento ejus effulget lumen.* תהל & transitivum est & intransitivum. Aq. Πταρμὸς αὐτοῦ φέγγος πυρός, *Sternutamentum ejus lumen* (aut *splendor*) *ignis.* Vides plerosque אור *ignem* hîc reddere. Tharg. זרירוי *sternutationes ejus,* à sing. זרירא vel זריר *sternutatio, sternutamentum. Sternutationes;* unaquæque sternutationum. Nam est locutio ut *Bestia clamat.* Verbum enim quod sequitur singulare est; & תָּהֵל ob retractum accentum pro תְּהֵל. ¶ *Lucem*] *Ignem.* Nam ab igne lux, ut etiam à Sole. Quocirca superiùs *Solem* ità vocavit. Sic Lucretius *calorem* dixit pro *igne,*

Cùm lapidi lapidem terimus, manare calorem,

i. ignem. Videtur hoc velle, *Sternutans ignem è naribus efflat hic piscis: ignis* è naso ejus emanat. Porrò *sternutationem* Doctores appellant עטוש, quam dicunt ægroto bonam esse. ¶ *Sicut palpebræ auroræ*] Lucem à se diffundunt ut aurora. Hier. *ut palpebræ diluculi.* Lxx οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἶδος ἑωσφόρου, *oculi ejus species luciferi. Lucifer* stella est manè oriens, lucis prænuncia. An ea שחר dicatur nescio, cùm alibi ea vox *auroram* denotet. Tharg. כתמרי קריצתא *sicut palpebræ auroræ.* Alibi est חִמוּרֵי, quod scribunt תימורי fine punctis vocalibus. עפעפים *palpebræ* à עוף *volando.* Suprà 3.9. *nè videat palpebras auroræ,* i. ipsam auroram, aut radios qui sub auroram emicare solent. Tralatio ab Oculis, quibus auroram assimilat, & ideo etiam *palpebras* ei tribuit.

10. *Ex ore ejus*] Propter innatum calorem, quo cibos digerit & concoquit. ¶ *Lampades*] *Faces.* R.L. *faces accensæ.* Lxx ὡς λαμπάδες καιόμεναι *quasi lampades ardentes.* Tharg. בעוריא *lampades.* Obiter noto, λαμπὰς ex Ebræo לפיד, insertâ Nun per Epenthesin. Nec omittendum quod R.L. observat ad *palpebras auroræ*] *Locus est ex hemisphærio, unde oritur Sol circiter horâ & quintâ horæ parte.* Vide Mercerum. ¶ *Procedunt*] יהלכו *prodeunt, ambulant.* Lxx ἐκπορεύονται, יצאו. ¶ *Scintillæ ignis*] Hier. *sicut tedæ ignis.* Lxx ὡς ἐσχάραι πυρός, quod reddunt *ut scintillæ ignis.* Aq. δαλοὶ, *torres, trabes igneæ.* Lex. vet. Δαλὸς, *titio, torris.* Tharg. נוצין דנור *scintillæ ignis:* ἐσχάραι πυρὸς potiùs *foci* sunt *ignis.* Quærendum ergò unde interpretatio illa. ¶ *Excluduntur*] *Ejiciuntur.* Senes Lxx διαρριπτοῦνται *projiciuntur.* Tharg. *eruuntur, eripiuntur.* Scholia Ebraica, *sparguntur huc illuc.* Verbum מלט propriè sign. *evadere:* item *excludere fœtum.* Vide Mercerum.

11. *E naribus,* &c.] Lxx Ἐκ μυκτήρων αὐτοῦ ἐκπορεύεται καπνός. In Tharg. מאפותיה, utrùm è *fronte,* an *naribus?* In Lex. Munsteri אפותא *frons.* Hîc *nares* denotare videtur. קטרא autem est *fumus,* qui velut ex igne egreditur è naribus sternutantis Leviathan. ¶ *Ut ex olla inflata,* &c.] Hier. *sicut ollæ succensæ atque ferventis.* Lxx καμίνου καιομένης πυρὶ ἀνθράκων *camini accensi igne carbonum.* Tharg. *sicut olla inflata quæ facit fornicem,* aut *testudinem;* si modò כיפא hîc est *fornix;* de quo dubito. Licet vertere *more lebetis inflati.* Inflatur autem olla sive lebes, cùm fervet: unde Santes *sicut ex olla fervente.* ¶ *Et aheno*] Vel *cacabo.* Putant denotare propriè *ahenum magnum instar stagni,* quod אגם dicitur: unde hîc est אגמון, quod *ahenum* reddidimus ex conjectura. Sic *mare* nominatur inter vasa Templi magnum aquarum receptaculum.

12. *Anima*] *Halitus.* Sic apud Comicum, *nè quid animæ amittat dormiens.* Hinc intelligentiam habet, *anima non fuit relicta in eo,* de Daniele, & filio viduæ Sareptanæ 1 Reg 17.17. Vide More Nebuchin parte 1. cap. 42. Lxx Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἄνθρακες, *Anima ejus carbones.* Sed Hier. *Halitus ejus prunas ardere facit.* ¶ *Carbones*] Alii *prunas.* Sed *pruna* propriè carbo accensus: sequitur autem *accendit:* quomodo *accendit* si jam erat accensa? נחל ergò posuit pro פחם *carbone.* Sed fortè fallor, & pro *accendit* vertendum *inflammat,* aut, ut Hier. habet, *ardere facit, prunas.* Hyperbolicè significat calidum & fervidum ejus halitum, qui vel ipsas prunas inflammare possit. ¶ *Flamma*] Φλὸξ, להב, שלהוביתא. Halitus ejus, inquit, planè igneus est, ut possit etiam arbores accendere.

13. *In collo ejus*] Ἐν τῷ τραχήλῳ αὐτοῦ· quod in hoc animante durius ac robustius validiúsque. ¶ *Commoratur robur*] Hier. *morabitur fortitudo.* Lxx αὐλίζεται δύναμις, *diversatur potentia,* vel certè *habitat.* Sed hîc est ילין, quod propriè sign. *pernoctat.* ¶ *Ante illum,* &c.] Hier. *& faciem ejus præcedit egestas.* Lxx ἔμπροσθεν αὐτοῦ τρέχει ἀπώλεια, *ante eum currit* (תרוץ Res pro Daleth) *perditio.* ¶ *Exsultat*] *Gaudio gestit, lætatur.* Significatio hæc petita est à Chaldæis, in quorum lingua דוץ significationem habet *gaudii & lætitiæ.* Sanè שישו *exsultate, gesti gaudio,* Thargum interpretatur דוצי. Sunt qui malunt *comminuitur, conteritur,* ac si esset תדוש per Sin. ¶ *Mœror*] *Tristitia, molestia.* Hîc est דְּאָבָה, & alibi דְּאָבָה. Reperitur & דאבון: unde hîc in Thargum דאבונא. Pro *exsultat mœror* Santes habet *vertitur in lætitiam tristitia.*

14. *Decidua*] *Frusta decidua, Particula, Tori.* Hier. *Membra carnium ejus cohærentia sibi.* Lxx Σάρκες δὲ σώματος αὐτοῦ κεκόλληνται, *Carnes corporis ejus sunt agglutinatæ.* Tharg. שילדי בסריה *membra carnis ejus.* Lex. Munsteri, שלד *spina dorsi cum costis.* Suprà 20.23. בשלדה *in corpus ejus.* Matth. 14.12. שלדא, σῶμα, *corpus, cadaver,* i. πτῶμα. ¶ *Carnis ejus*] De pisce loquitur. *Caro* de piscibus dici invenitur Levit. 11.11. Meminit & *carnis piscium* Abenezra Levit. 17.2. Sic Apostolus 1 Cor. 15.39. *alia est caro piscium:* ubi per *carnem* corpus intelligunt; nam sic *caro* sumitur interdum. Vide Augustinum De civit. Dei lib. 14. c. 2. Sic, *Erunt duo in carnem unam,* quasi unum corpus. ¶ *Firmum est*] Unumquodque frustum deciduum carnis ejus firmum ac validum est & prædurum. Hier. *Mittet contra eum flumina,* (aliàs *fulmina*) *& ad locum alium non ferentur.* Lxx καταχέει ἐπ' αὐτὸν, *effundit super eum.* Tharg. *fundatum est in eo nè commoveatur.* Vult dicere *ità ut non possit commoveri.* ¶ *Non emovetur*] Non nutat aut vacillat, non movetur loco. Verbum è verbo, *haudquaquam emovebitur.*

15. *Fir-*

15. *Firmum*] *Forte, durum.* Hier. *indurabitur tanquam lapis.* Lxx πέπηγεν ὡς λίθος, quod reddunt, *induratum est ut lapis.* Tharg. *fundatum est.* Mercerus *compactum, praedurum, solidum.* *Lapis*, inquit Georgius Agricola De natura fossilium, *corpus fossile, siccum & durum.* Unde *lapidum robur*, i. duritia, suprà 6.12. ¶ *Sicut fragmen molae inferius*] Duplex fragmen in mola; superius, inferius. Superius vocatur פלח רכב, q. d. *fragmen inequitationis* Jud. 9. 53. Inferius hic dicitur פלח תחתית, quod durius erat superiore. Santes *molam inferiorem* appellat. Sic etiam R. D. in lib. Rad. *Est*, inquit, *inferior è molis.* פלח autem *fragmen* sig. Cant.4.3. Sed & 1 Sam.30. פלח דבלה *fragmen massae caricarum.* Hieronymus hîc edidit, *Et stringetur quasi malleatoris incus.* Haut dubiè fabrum ferrarium innuit, quem *malleatorem* appellat, ut Augustinus lib.15. De civitate Dei, *Thubal-Cain erat ararius, & malleator aeramenti & ferri.* Dictus *malleator* à *malleo*: unde & *malleatus*, i. malleo contusus & complanatus; ut *libri malleati*, malleo percussi ante compactionem. *Malleator* igitur qui ferrum malleo percutit in incude. Lxx ἕστηκε ὥσπερ ἄκμων ἀνήλατος, *stetit sicut incus immota.* Lexica ex hoc libro citant, Ἀνήλατος ἄκμων, *indomita incus.* Est & ἐλατὸς *ductilis*, ab ἐλαύνω. Tharg. *fudit quasi fragmen molae inferius.*

16. *Ab elevatione ipsius*, &c.] Cùm se in altum elevat, ità ut in superficie maris appareat instar montis alicujus. Hier. *Cùm sublatus fuerit.* Lxx στραφέντος δὲ αὐτοῦ, *Cum autem se verterit.* Sym. ἀπὸ τῆς κινήσεως αὐτοῦ, *à motione ejus.* שתו pro שאתו, à verbo נשא *elevo.* ¶ *Pavent fortes*] Qui robore valent, tam nautae quàm pisces, pavebunt cùm se è mari attollet. Hier. *timebunt Angeli*, אלים *Dii, Angeli*, qui & אלהים: & *timebunt* ייראו. Sed praestat de aliis creaturis intelligere. Lxx φόβος θηρίοις τετράποσιν ἐπὶ γῆς ἁλλομένοις, *metus feris quadrupedibus super terram saltantibus.* Id meritò correxit Sym. εὐλαβηθήσονται ἰσχυροί. Sed & Aquila retulit ὑποσταλήσονται ἰσχυροί, *pavebunt fortes.* אלים *fortes*, absque Jod septies occurrit in Prophetis & Hagiographis, si non fallunt notae marginales editionis Venetae majoris, & autores Massorae, quos *Massorethas* vocant. ¶ *A confractionibus*] *Confractiones* vocat quando Leviathan elevando se fluctus excitat, qui propterea משברים appellantur quòd *se invicem frangant*: & fortè שברים hîc sunt *fluctus*, sicut שפטים sunt *judicia*, quae & משפטים. Sanè R. S. videtur hîc legisse מִשַּׁבְּרִים cum Dages in Beth, & non in Schin, ut dicat, à *fluctibus purgantur.* Nam quando mare fluctibus intumescit in tempestate, nausea oboritur, & qui sunt in navi ferè vomunt stomachum purgantes. Hieronymus hîc habet *& territi purgantur.* Si esset *contriti*, putarem eum legisse מִשְׁבָּרִים aliis punctis vocalibus. ¶ *Purgantur*] Vomitu. R. Levi de *purgatione alvi* accepit. Alii *peccant*, errore se obstringunt, ut nesciant quid faciant. Nam חטא, ut Graecè ἁμαρτάνειν dicitur, qui aberrat à scopo. Sic isti à fluctibus, quos haec bellua excitabit, aberrabunt extra se positi.

17. *Assequens eum gladius*] *Gladius qui assequetur eum, non poterit consistere.* Sed fortè melior interpretatio, *Qui assequetur eum, gladio non consistet.* Simile, *Si iniquitatem observaveris, quis consistet?* Idem verbum in illo Psal.1. *Propterea non consistent improbi in judicio*: propriè *non stabunt*, sed cadent causâ. Licet etiam vertere *non resurgent*: quod jungi debet cum illo *in coetu justorum.* Nam justi resurgent ad vitam; non sic improbi. Hier. *Cùm apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit neque hasta, neque thorax.* Lxx Ἐὰν συναντήσωσιν αὐτῷ λόγχαι, οὐδὲν μὴ ποιήσωσι, δόρυ καὶ θώρακα, *Si occurrerint ei lanceae, nihil facient, hastam & thoracem.* In aliis ed. est μὴ πτοήσωσι, *non exterrefacient*: item δόρυ ἐπηρμένον *hasta elevata.* Tharg. *Adhaerebit ei gladius, & non consistet.* ¶ *Lancea, missile*] Vel *lancea missilis.* Ad verb. *lancea profectionis*, vel, si mavis, *ejaculationis.* Aut *lancea missile*, ut rete *jaculum*: πολύβολον. Priorem sententiam firmat quod 1 Reg.6.7. אבן מסע *lapis translationis*, qui ab uno loco transferebatur in alium. מסע propriè *profectio*; unde מסעות *profectiones, itinera.* Titulus est libri quem Benjamin Tudelensis edidit Ebraicè. Arias, qui vertit eum in sermonem Latinum, vocat *Itinerarium Benjamini.* Eum nos aliquando legimus, & non optimè versum ab Aria deprehendimus. Tharg. *funda tollens lapides.* ¶ *Lorica*] *Thorax.* שריה, quae alibi שריון, & שרין, quo ultimo usus fuit hoc loco Chaldaeus. Abenezra inter genera armorum ponit.

18. *Reputat*] *Aestimat*, ἥγηται. ¶ *Pro palea*] *In paleam.* Sic alibi, *Reputavit ei pro justitia*, quod in fonte εἰς δικαιοσύνην *in justitiam.* Hier. *quasi paleas.* Sic, *erunt in carnem unam*, quasi caro una: *domus Esau erit in stipulam*, quasi stipula. Lxx ἥγηται σίδηρον ἄχυρα, *ferrum putat paleas.* ¶ *Pro ligno putrido*] *In lignum putredinis*, i. putridum. Hier. *quasi lignum putridum.* Lxx ὥσπερ ξύλον σαθρὸν *sicut lignum putridum.* Tharg. *pro ligno putrefacto & à teredine* (seu *cosso*) *exeso*, quod קיסא בולטיתא appellat. Est autem בולטיתא *teredo, tarmes*, vermis qui ligna exedit. ¶ *Aes*] Χαλκὸν, non chalybem.

19. *Filius arcus*] *Sagitta.* Sic Thargum. Ebraei *filii pharetrae*, בני אשפה, i. sagittae. *Vir sagittarius*, Hier. ¶ *In stipulam*] Εἰς καλάμην, לגילי. ¶ *Lapides fundae*] Qui fundâ torquentur & jactantur. Ut hîc *lapides fundae*, sic alibi legimus *lapides sacculi*, qui sunt pondera in sacculo adservata. Perperàm *lapides seculi* in quibusdam libris. Locus est in libro Proverbiorum Salomonis. Caeterùm *funda* Graecis σφενδόνη dicitur, sive, ut Lxx hîc habent, πετροβόλον, quae est *machina petras jaciens.* Olymp. πετροβόλον *est* ἡ σφενδόνη, i. *funda. Caeteri ediderunt*, λίθους σφενδόνης, Chald. אבני קלעא.

20. *Tela*] Vel *jacula.* תותח nomen est universale, quod vocant collectivum: & est constructio ut, *Turba ruunt*; *Pars in frusta secant. Synthesin* vocant. Aut est singularis pro plurali. Alibi non exstat. Hier. *Quasi stipulam aestimabit malleum.* Lxx Ὡς καλάμην ἐλογίσθησαν σφυρα, *Sicut stipula reputati sunt mallei.* Perperàm in ed. Rom. *sicut calamus*, ὡς κάλαμος. Lex. vet. Καλάμη, *stipulum, stipula, culmus.* Κάλαμος, *harundo.* Κάλαμος, δι' οὗ γράφομεν, *canna.* Tharg. נרגיא *jacula sec res.* R. D. in libro ubi vocum sensa explicat, exponit חצים *sagittas.* Abenezra נשק *armaturam.* R.L. *ballistam*, quae est machina quâ saxa torquentur. Sed & sagittae ballistâ torquebantur. Itaque defectum hunc locum ità supplent, ut subaudiant אבני *lapides ballistae.* Cur non *sagittas ballistae*? nam ballista communis erat tam sagittis quàm lapidibus. Graeci βάλλισραν dicunt. Plura notata sunt in Commentariis R. Levi, quae versa in Latinum invenies apud Mercerum. Gerundensis ex Targum citat נרגיא, quod מעצד *securim* interpretatur, sed mendosè ibi scriptum מעצר per Resch. Pheritsol *arietem* interpretatur, quod est instrumentum bellicum aut machina quâ lapides torquent ad subvertendum moenia & aedificia. *Bombardas* ipse reddit, cùm sint potius *ballista.* Nam bombardae non emittunt lapides, sed globos ferreos. Sunt tamen majora tormenta bellica, quae lapides etiam jaculantur vi pulveris tormentarii. ¶ *Ridet*] *Irridet, deridet*, καταγελᾷ. ¶ *Commotionem*] *Concussionem, vibrationem.* ¶ *Hasta*] Vel *lancea.* Hier. *deridebit vibrantem hastam.* Lxx σεισμοῦ πυρφόρου *concussionem igniferam.* Tharg. *concussionem lanceae*, i. רמחא, unde fortè Latinum *rumex.*

21. *Sub eo acumina testae*] i. Testae acutae. Sic loquendo scopulos intelligit, quibus insidet sine periculo propter duritiam cutis. Hier. *Sub ipso sunt radii Solis.* חרש pro חרס *Sol*, qui sic vocatur ab *ariditate.* Sic R.S. Suprà 9.7. *Qui dicit* לחרס *Soli, & non oritur.* Lxx ἡ στρωμνὴ αὐτοῦ ὀβελίσκοι ὀξεῖς, *Lectus ejus obelisci acuti.* Tharg. *Sub ipso frusta quae acuta sunt sicut testa.* Abenezra, *Sub ipso sunt testa acuta, nec sentit eas.* Pro *sub ipso* posset verti *in loco ejus*, ubi videlicet ipse est. ¶ *Sternit rem acutam*] i. חרוץ, quae vox propriè *tribulam* notat, quae acuta est. Eadem vox *aurum* denotat: unde in Hier. *sternit sibi aurum quasi lutum*;

lutum; propriè *aurum excisum.* Lxx πᾶς ὁ χρυσὸς θαλάσσης ὑπ' αὐτὸν ὥσπερ πηλὸς ἀμύθητος, *omne aurum maris sub eo sicut lutum inenarrabile.* Tharg. *Sternit aurum purum super lutum*, vel *in luto.* חרוץ sign. etiam *incisum*: unde suprà 14.5. *præcisi sunt dies ejus.* Ab eo *aurum* dictum חרוץ quòd è terra *excidatur.* ¶ *Super lutum*] *In luto.*

22. *Ollam*] Aquam quæ in olla. Metonymia continentis pro contento. ¶ *Profundum*] Fundum maris. Hier. *profundum mare.* Lxx τὴν ἄβυσσον *abyssum.* Et per *abyssum* & per *profundum* intelligitur mare. Sanè *profundum* idem quod *mare*: unde *Rubrum profundum*, quod vulgò *Rubrum mare* vocatur: & *pater profundi*, i. Neptunus: & *indomito jactari profundo*, i. mari. ¶ *Mare ponit*] Hier. *profundum mare, & ponet.* Fortè scripsit, *profundum, & mare ponet*, adjectâ copulante, quæ in fonte desideratur. ¶ *Sicut condituram*] Aromatum videlicet, aut pigmentorum. Sic omnia miscet in mari ut mixtionem aromatum esse putes. Santes *sicut ollam pigmenti.* Alii ad varia aromata referunt, quæ in mortario miscentur & conteruntur. Lxx ὥσπερ ἐξάλειπτρον, aut, ut est in ed. Compl. ἐξάλιπτρον, quod reddunt *vas unguentarium.* Sign. autem τρυλλίον μύρου, *trullam unguenti.*

23. *Post se lucere facit*] Vel, *Post eum lucet semita. Semitam* autem dicit viam quam facit in mari dum illud nando permeat. *Eam*, inquit, *lucere facit & albicantem.* ¶ *Abyssum*] *Voraginem.* ¶ *Pro canitie*] Vel *ut canitiem*, nempe propter aquam albicantem, quam talem reddit commotione suâ. Ad verb. *in canitiem.* שיבה *media senectus*, quando canescere incipiunt homines. Quanquam sunt qui etiam in prima senectute canescunt. Hæc incipit ab anno sexagesimo, illa ab anno septuagesimo. In tertia est ישיש ἐσχατογήρων, quæ est ultima senectus, & durat usque ad annum centesimum, & ultrà. Hier. *æstimabit abyssum quasi senescentem.* Lxx ἐλογίσατο ἄβυσσον εἰς περίπατον, quod reddunt, *reputavit abyssum in deambulatorium.* Paulò antè, τὸν δὲ τάρταρον τῆς ἀβύσσου ὥσπερ αἰχμάλωτον, *& tartarum abyssi tanquam captivum.* Tharg. *Post eum lucet semita*, &c.

24. *In pulvere*] *In terra.* Ad verb. *super pulvere*: ut, *super arbore sidunt*, quod explicant *in arbore.* Lxx Οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ὅμοιον αὐτῷ, *Nihil est super terram simile ei.* Sym. Οὐκ ἔστιν ἐπὶ χοὸς ἐξουσία αὐτοῦ, *Non est super terram potestas ejus.* מֹשֶׁל *potestas*, à משל *dominor*; unde & מֹשֵׁל *dominator*, ἐξουσίαν ἔχων. Tharg. *Non est super pulverem potestas ejus.* ¶ *Comparatio ejus*] Vel *similitudo ejus.* Ad verb. *comparari* (aut *assimilari*) *ejus.* Infinitum loco nominis; quale illud,

Scire tuum nihil est.———

Sic τὸ αἰδεῖσθαι *pudor.* ¶ *Qui factus est*] העשו pro העשוי, ut alibi צפו *pravisus* pro צפוי, ac si esset à צפא, unde esset צבוא, & absque Aleph צפו. Alii, *quem fecerunt*: quod idem cum illo, *qui factus est.* Simile, *Hâc nocte tollent animam tuam à te*, pro *tolletur anima tua.* Potest etiam הַ interrogandi nota esse, *An fecerunt eum?* quod Aben. probat. ¶ *Absque terrore*] Ità ut sit imperterritus. Hier. *qui factus est ut nullum timeret.* Lxx πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων μου, *factum ut illudatur ab Angelis meis.* Tharg. *quem fecit* (sub. *Deus*) *ut non conservaretur*, confringeretur, contereretur. Vide nunc Mercerum.

25. *Altum*] *Celsum, excelsum, sublime.* ¶ *Videt*] *Despicit.* Lxx Πᾶν ὑψηλὸν ὁρᾷ. Th. Πάντα ὑπερήφανον ἐμβλέψεται, *Omnem superbum inspiciet.* Hîc *videre* pro *contemnere* sumitur; quod Latini autores dicunt *despicere.* Sic Cant. 1.6. *Nè videte me*, i. despicite, *eò quòd nigra sim.* Prov. 25.7. *quem viderunt oculi tui.* Videndus Kabvenaki ad h. l. Tharg. *Omnem altitudinem videt.* ¶ *Super omnes filios*, &c.] Ut suprà 28.8. *non calcarunt eam filii superbiæ.* Inter omnia superba vel elata facilè princeps est. Lxx πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν, *omnium eorum quæ in aquis sunt*, i. piscium. Vide sequentia. Sym. παντὸς βρωμώδους, *omnis virus redolentis.* In ed. Rom. *omnis naturæ reddentis virus.* Scribitur & βρωμώδης, cum ω in prima syllaba. Th. υἱῶν βαναυσίας *filiorum tumoris & arrogantiæ.* Tharg. *omnium filiorum piscium. Filii piscium*, i. pisces, *ut filii hominum*, homines. כוורי *pisces*: unde כוורי ימא *pisces maris.* Gen. 48.16. in Jonatha, ubi נוני ימא in Oncelo. Sic פירא דכוורי *fossa in qua pisces*, Ohel in שוח. Lex. vet. Βάναυσος, *adrogans.* Βαναυσότης, *adrogantia.* ¶ *Superbiæ*] *Elationis, fastûs, arrogantiæ.*

IDEM.

1. הֲגַם אֶל מַרְאָיו יֻטָל. Sym. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καταβαλεῖ, *sed & Deus speciem ejus dejiciet*] Hoc habetur in extremo capitis præcedentis. Nos secuti sumus non cod. Ebræos, sed ed. Græcam quæ Romæ impressa. ¶ *Deus*, אֵל pro אֶל. Mutatio unius punctuli vide quid faciat. ¶ *Speciem*; *ideam.*

4. בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא. Symm. εἰς ὑποδίπλωσιν φολίδος αὐτοῦ τίς ὑπεδύσει; *Duplicitatem squamæ ejus quis subibit?*] *In subduplicationem.* ¶ *Squamæ*; squamarum. Accipio autem de squamis loricarum. Certè Senes hîc ediderunt θώρακος *thoracis.* Santes & Arias *freni.*

6. גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים. Aq. σῶμα αὐτοῦ ὑπερεκχύσεις θυρεῶν, *corpus ejus effusiones scutorum.* Sym. ὑπερφρονῶν προερχόμενος ἐν θυρεοῖς, *insolescit procedens cum scutis*] Vel, *superbit procedens in scutis.* ¶ *Corpus ejus*; גויתו. ¶ *Effusiones*; ὑπερέκχυσις, *effusio, supereffusio.* Hier. *quasi scuta fusilia.* Ad verb. *quasi fusiones scutorum.* Notum genus loquendi. ¶ *Procedens*; *progressus.* ¶ *Cum scutis*; vel *cum clypeis.* Olympiodori locus, unde hæc descripsimus, habetur in ed. Rom. his verbis conceptus, Ἀκύλας δὲ καὶ Σύμμαχος, ὁ μὲν, σῶμα αὐτοῦ ὑπερεκχύσεις θυρεῶν· ὁ δὲ, ὑπερφρονεῖ προερχόμενος ἐν θυρεοῖς. ¶ סָגוּר חוֹתָם צָר. Schol. ἀποκλεισοῦ σφραγὶς στενὴ, *clausi sigillum arctum*] Vel potiùs *exclusi.* Nam ἀποκλείω *excludo.* Cæterùm videtur hîc usurpari pro simplici κλείω.

8. אִישׁ בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ. A. ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ προσκολληθήσεται, *quisque proximo suo adhærebit*] Verbum è verbo, ἀνὴρ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ i. alter alteri. Ebraismus notus.

9. עֲטִישֹׁתָיו תָּהֶל אוֹר. A. πταρμὸς αὐτοῦ φέγγος πυρὸς, *Sternutatio ejus splendor ignis*] Vel *sternutamentum.* Hier. *Sternutatio ejus splendor ignis.* Agnoscis, opinor, unde hauserit. עטישות ad verb. *sternutamenta.* In lingua Magistrorum עטוש πταρμὸς, i. *sternutatio*: unde dicunt, עטוש סימן יפה לחולה *Sternutatio signum est pulcrum ægroto.* Nam sternutando expellit sibi noxia. Vulgò dicimus, *Bonum signum ex mala causa.* Est autem Sternutatio, ut Gorræus definit, *motus cerebri quo per nares acto confertim spiritu nititur sibi molesta expellere.*

10. כִּידוֹדֵי אֵשׁ. A δαλοὶ πυρὸς, *titiones ignis*] Vel *torres.* Santes *scintilla.*

13. דְּאָבָה. A. ἐκλιμία *vehemens esuritio*] seu *fames, egestas, esuries.* Santes *dolor.*

14. יָצוּק עָלָיו בַּל יִמּוֹט. Sym. σάρκες αὐτοῦ περικεχυμέναι αὐτῷ ἀκλινεῖς, *carnes ejus circumfusæ illi stabiles*] *Carnes ejus.* בשרו, quod in membro præcedenti. ¶ *Stabiles*; *immotæ, solidæ, firmæ, quæ inclinari nequeunt*, vel *rigidæ.* Nam homo ἀκλινὴς *qui flecti non potest, rigidus.*

16. מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים. Sym. ἀπὸ τῆς κινήσεως αὐτοῦ εὐλαβηθήσονται ἰσχυροὶ, *à commotione ejus verebuntur fortes*] *Motione*, sive *motu.* Santes, *à magnitudine ejus timebunt fortes.* Aq. ὑποσταλήσονται ἰσχυροὶ, *metuent fortes*, aut *formidabunt.* Propriè *metu contrahentur animoque dejicientur.* יגורו meliùs redditur *pavebunt*: nam מגור *pavor*, i. metus mentem loco movens. Ex quo illud Ennii, *Tum pavor sapientiam mihi omnem expectorat.* Appellatio à גור, quia in pavore spiritus contrahuntur & colliguntur.

17. מִשֵּׂתוֹ

17. מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה. Sym. καταλαβοῦσα αὐτὸν μάχαιρα οὐχ ὑποστήσεται, οὐδὲ λόγχης ἄρσις καὶ θώραξ, *Comprehendens eum gladius non subsistet, neque lanceæ elevatio, neque thoracis*] Vel *gladius qui eum comprehenderit*.

19. אַבְנֵי קָלַע. Οἱ λοιποὶ, πέτρους σφενδόνης, *lapides fundæ*] Vel *saxa*. Hieron. *lapides fundæ*: sic etiam Santes.

23. לְרַעַשׁ כִּידוֹן. Sym. σειομένου θυρεοῦ. Aq. ἀσπίδος] θυρεοῦ, *scuto*. In libro Nom. *Chidon*, *Clypeus, vel Scutum*. Sic etiam Glossæ veteres. Jos. 8. 26. בכידון. Lxx ἐν γαίσῳ. Sym. *scuto*. Augustinus Locut. l. 6. *Gæsum Symmachus Scutum appellasse perhibetur*. Θυρεὸς, i. תריסא. Sic Chaldæi vocant *scutum*. Jer. 6. Jonathan, תריסין, i. θυρεοὶ, ubi codex Ebræus כידון habet. ¶ Ἀσπίδος, *clypeo*, vel *clypei*. 1 Sam. 17. 6. כידון. Lxx ἀσπίς. Hieron. *clypeus*. Jos. 8. 18. Lxx γαῖσον. Hieron. *clypeum*. Theodoretus Quæst. 10. in Josuam. *Γαῖσον Symmachus & Josephus ἀσπίδα dixerunt*. De Josepho potest ità esse: de Symmacho dubitare lubet: potiùs nominasset *Aquilam*. Sed novum non est ut nomina interpretum ità permutentur.

21. חַדּוּדֵי חָרֶשׂ. A. ὀξυωτῆρες ὀστράκων. Th. σιδήρεια τέκτονος] Ὀξυωτῆρες nomen ab ὀξύνω *acuo*: ὄστρακον, *testa*. Santes *petra acuta testacea*. Arias *acumina testæ*. Hieron. *radii Solis*: nam חרס חרם *Sol*. ¶ Σιδήρεια, *ferramenta*. ¶ Τέκτονος, *fabri*, חרש.

22. יַרְתִּיחַ. A. καγχλάσει] *Ebullire faciet*. Lxx ἀναζεῖ *fervefacit*, sive *fervere facit*: optima interpretatio, quam etiam Hieronymus expressit; nam transfert, *Fervescere faciet quasi ollam profundum mare*: nec aliter Santes. In Thesauro Καγχλάζω exponitur *cachinnor*; quæ significatio huic loco non convenit. ¶ כַּמֶּרְקָחָה. A. μυρεψητήριον, *vas pigmentarium*, aut *unguentarium*. Sym. ὡς ἀναβρασσομένην ἄρτυσιν, *ut ebulliens condimentum*] Μυρεψητήριον, vel *capsa pigmentaria*, vel *locus in quo unguenta conficiuntur*. Sanè μυρεψὸς, qui Ebræis רקח dicitur, est *unguentarius* sive *pigmentarius*, i. unguenta & odoramenta conficiens. Lxx ὥσπερ ἐξάλειπτρον, *sicut vas unguentarium*, quod τρυβλίον μύρου appellat Olympiodorus, si rectè eum capio. Lex. vet. Τρύλλα, *trulla*. Hinc τρυλλίον *parva trulla*, q. *trullulam* dicas. Hoc pono, non statuo. Ἄρτυσις *ipsa actio condiendi*. Nam ἀρτύω *condio*. Vide an posset exponi, *condimentum*, i. ἄρτυμα. Ἀναβράσσω *fervefacio*, *bullire facio*. Ἀναβράσσομαι. Hieron. *quasi cùm unguenta bulliunt*, ac si esset כמרתחה: siquidem רתח *ferveo*, *bullio*.

24. אֵין עַל עָפָר מָשְׁלוֹ.——— Ἐπὶ χοὸς ἐξουσία αὐτοῦ, *in pulvere potestas ejus*] Desideratur οὐκ ἔστιν *non est*. Hieron. *Non est super terram potestas quæ comparetur ei*. Santes, *Non est super terram ei comparabile*. Hoc Latiniùs diceres *quod comparetur ei*. Arias, *Non est super pulverem comparatio ejus*. Verbum est משל, quod sign. *dominari* & *similem esse*. Hinc diversitas interpretationum. Nam & Lxx ὅμοιον αὐτῷ *simile ei*.

25. אֵת כָּל גָּבֹהַּ יִרְאֶה. Th. Πᾶν ὑπερήφανον ἐμβλέψεται, *Omne superbum intuebitur*] Vel *inspiciet*. Hieron. *Omne sublime videt*. Santes *despiciet*. ¶ עַל כָּל בְּנֵי שָׁחַץ. Sym. Παντὸς βρομώδους *omnis fœtidi*, aut *graveolentis*. Th. υἱῶν βαναυσίας *filiorum operis quod ad caminum* (vel *ad ignem*) *conficitur*] Lxx Πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν, *omnium quæ in aquis degunt*. Hieron. *super universos filios superbiæ*. Santes *super omnes cetos magnos ac fortes*.

GROTIUS.

1. NON *quasi crudelis suscitabo eum*] Continuatio est prioris sermonis malè discerpta capitibus. Verus sensus est hujus loci, *Nemo ità est audax ut eum* (dormientem scilicet) *suscitare audeat*; nedum ut vigili ei se ostendat. ¶ *Quis enim resistere potest vultui meo?*] Particula ו rectiùs per *ergò* quàm per *enim* vertetur. Si Leviathan adeò est terribilis, quis est qui mihi opifici ejus possit resistere?

2. *Quis antè dedit mihi, ut reddam ei?*] Quis me beneficio prævenit? Hunc locum respexit Paulus Rom. 11. 35. τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Hoc verò dictum velut παρενθετικῶς: redditur enim statim ad priorem sermonem.

3. *Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis*] Rectiùs sic ex Hebræo, *Non silebo ramos ejus*, (fistulas in fronte) *& rem omnem virium ejus, & concinnitatem commensûs* (ità Vitruvius vocat συμμετρίαν, quam Gellius *competentiam*) *ipsius*. Est hîc חין pro חן, quia Jod antiquitus etiam pro Tsere scribebatur.

4. *Quis revelabit faciem indumenti ejus?*] Simile ab Equo sumptum. Quis ei detrahet stragulas aut ephippia? ¶ *Et in medium oris ejus quis intrabit?*] Heb. *Cum lupato ejus quis adveniet?* Quis veniet ut lupatum ei injiciat? Id fræni genus asperrimum est: ideo *duplicitas fræni* dicitur Hebræis.

5. *Portas vultûs ejus quis aperiet?*] Maxillas ad inserendum lupatum. ¶ *Per gyrum dentium ejus formido*] Ipsi ordines dentium ejus formidabiles sunt.

6. *Corpus ejus quasi scuta fusilia*] *Corpus ejus* vertit & Aquila. Pro *scuta fusilia* rectiùs ponas *fortitudines scutorum*, i. συνασπισμὸς, *testudo*, cui simillimus squammarum ille connexus, quem & sequentia explicant.

9. *Sternutatio ejus splendor ignis*] Flatu ejus collisæ aquæ ignescunt. Idem pluribus verbis ac poeticâ ubertate explicant quæ sequuntur.

13. *In collo ejus morabitur fortitudo*] Alacritas. ¶ *Et faciem ejus præcedit egestas*] *Et ei vertetur in lætitiam dolor*, gaudebit metu nautarum, quorum sæpe naves evertit. Vide infrà 15.

14. *Membra carnium ejus cohærentia sibi*] Pulpæ. ¶ *Mittet ad eum fulmina, & in locum alium non ferentur*] Heb. *Solidæ sunt, ideóque non commoventur*.

15. *Et stringetur quasi malleatoris incus*] Durum est *ut incus*, ut hic habent Græci, aut, ut alii vertunt, *mola meta*.

16. *Cùm sublatus fuerit, timebunt Angeli*] Cùm se supra aquas extulerit, timebunt etiam fortissimi. אילים vertitur ἄρχοντες & ἡγέμονοι, Exod. 15. 15. Ezech. 17. 13. & 31. 11. ¶ *Et territi purgabuntur*] *Præ confractione* (i. præ metu naufragii) *se purgabunt*, i. solvetur eis alvus. Sic R. Levi.

20. *Quasi stipulam æstimabit malleum*] Alii meliùs, ut puto, *catapultam*, quâ tela ejiciuntur, ut conveniat cum sequenti membro.

21. *Sub ipso erunt radii Solis, & sternet sibi aurum*] Meliùs sic, *Apud ipsum erunt* (hastæ illæ catapultâ ejectæ, de quibus egerat) *ut testarum fragmina*, (ità à dura cute resilient) *& acutum* (ferrum nempe) *ille dejiciet in lutum*, i. in fundum maris.

22. *Fervescere faciet quasi ollam profundum mare*] Spumas tantas excitabit. Plinius 9. 3. *Ab imo vertunt maria*: cap. 6. *fluctus verò ad anhelitus ictúsque quanti nulli turbines volvunt*. ¶ *Ponet quasi cùm unguenta bulliunt*] *Faciet eam ut ahenum pigmentarii*: quod ἐξάλειπτρον Lxx. Aquilæ & Symmacho μυρεψητήριον. Olympiodorus interpretatur τρυλλίον μύρου.

23. *Post eum lucebit semita, æstimabit abyssum quasi senescentem*] Sensus est, *Post se albicantem relinquet semitam*, *ità ut putet* (nempe qui videt) *pelagus canescere*.

25. *Omne sublime videt*] i. Despicit. ¶ *Ipse est rex super universos filios superbiæ*] Lxx αὐτὸς δὲ βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασιν. Vox شحص quæ hîc in Hebræo שחץ scribitur, Arabibus *emergere* significat, *Regnum obtinet in omnia quæ è mari emergunt*.

CODURCUS.

1. SEquentia cohærent cum superioribus. Continuatur enim sermo institutus de Leviathan, ejúsque descriptio. Neque hîc appositè instituta est capitum sectio, quæ magis congrueret principio dissertationis de Leviathan, *Numquid trahes Leviathan hamo?* Sed quia id nullius momenti est, de sententia modò nihil decedat, receptæ ca-

pitum distinctioni obsequendum. *Nemo adeò truculentus*] Optimè hæc Jarhius & R. Levi interpretantur, *Nemo adeò est fortis & intrepidus qui audeat illum vel è somno excitare, vel è loco suo arcessere: tantum abest ut quisquam excitato occurrere sustineat.* Balænas autem atque omne genus cetaceum dormire, exsertâ fistulâ summo mari, dormientésque fluitare, exploratum est, & sibi plurimùm ab ejusmodi monstris nautas metuere. ¶ *Ecquis ergò ille erit*] Hæc per parenthesin intercalantur iis quæ de Leviathan referuntur: *Nemo est qui aggredi & excitare Leviathan, vel excitato obsistere sustineat. Quis ergò erit ille qui mihi omnium conditori obluctari valeat? Cuinam ego sum obnoxius? Quacunque cœlum patet omnia mea sunt.* Ex hoc loco promptum esse videtur Apostoli dictum Rom. 11.35. Τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Hæc verò signare videntur quorsum superiora & sequentia à Domino proponantur, nempe ut liberrimum Optimi Maximi ejusdémque Sapientissimi arbitrium suspiciat omnis homo, & nè tantulum contra ejus providentiam mussitare ausit.

3. Pergit de Leviathan disserere, & quærendo interrogandóque Jobum docere, *Non reticescam vires ejus*] Horum & proximè sequentium genuinum sensum Græcus & Latina V. minimè assequuntur. בדיו hîc *vires ejus* interpretamur. Vocis illius significationem suprà fusiùs tradidimus cap. 11. ver. 3. Dictio לא notâ Masorethicâ insignitur, quia lectio est לו, etsi scribitur לא. Sed planè lectionem valere jubeo: non enim constat sensus nisi juxta τὸ Ketib. Hîc חין pro חן positum R. Abraham & Gersonites censent. Nusquam alibi sic scribitur.

4. *Quis ejus stragulam vestem retexit?*] Verba hujus & sequentis versiculi ab re equestri sumuntur. Notum est, in stabulis generosos equos ut plurimùm stragulis opertos esse & obvelatos, atque equisonem antequam sternat eos & conscendat primùm stragulam vestem detrahere; deinde pollice injecto rictum diducere, atque in os frænum indere. Interrogat ergò Dominus, *Quis erit tam firmo animo qui ad Leviathan accedat cum lupato fræno, eúmque non aliter atque equum tractare tentet?* Vox כפל singulariter tantùm hîc. Dualiter כפלים suprà cap. 11. & Esa. 40. non alibi exstat. Significat *duplum*. *Duplum* autem *frænum* significat validum & durum frænum, quod *lupatum* est. Verbum כפל *duplicare* rarò etiam occurrit, in participio Paul ter, & semel in præterito.

5. De *terrore dentium*] Leviathan nemo dubitat.

6. *Magnifici sunt ordines clypeorum ejus*] Hebraica ad verb. sonant *magnificentia ordinum clypeorum*. Latina V. vertit גאוה *corpus*, aliorsum. Idem enim est quod גאון *magnificentia, superbia*. Suprà 33.17. Græcus interpres nomen גוה reddidit πτῶμα· illic vide. Laudat autem hîc Dominus *squamas* sive *tergus Leviathanis* comparatione ad clypeos militum, tam ratione formæ quàm magnitudinis & duritiei: celebrátque dispositionem squamarum ejus, inter se simili phalangis aut legionis ordinatæ, ubi miles militem premit, & scuta junguntur invicem; quæ ordinatio & coagmentatio συνασπισμὸς Græcè, Latinè *testudo* dicitur. Cujus exempla in militia Romana sunt frequentia. Vide Plutarchum in M. Crasso. Sed graphicè Homerus expressit hunc locum Ἰλ. ν'.

> Φράξαντες δόρυ δουρί, σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ·
> Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Quos ità ordinatos Danaos Hector turri comparat ob compagem arctam,

> ——Ὡς πυκνοὶ ἐφέστασαν ἀλλήλοισι.

אפיקים quid significet diximus superiori capite. Elegans est atque secundùm literam vera tergoris Leviathan descriptio, & sine Hyperbole; in qua rerum conjunctissimarum atque unionis arctissimæ symbolum & emblema exstat illustre. Tanta verò inest Hebraicis gratia ut mereantur ejus linguæ studiosorum memoriâ teneri: סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא בינידם איש באחיהו ידבקו יתלכדו ולא יתפרדו. Quinque enim commatibus synonymis una eadémque res variè enunciatur mirâ & maximè ornatâ dicendi copiâ.

9. *Sternutationes ejus ignis splendens*] Quatuor sequ. versibus Leviathan fistula, oculi, os, narésque describuntur. *Sternutationes* ad fistulam refero, quâ tantam aquæ copiam eructat in altum ut etiam mergi navigia si propiùs accedant nautæ metuant. Quando verò jaculatur difflátque in aerem sublimes fluctus, ità ad Solis radios refulgent ut quodammodo Iridem imitentur. Atque id de pisce Mular accepi à nautis, quod & Rondeletius refert. Nomen עטישות tantùm hîc occurrit: nec radix ejus aut fibra ulla ramúsve apparet usquam Scripturarum. Sed frequens est apud Rabinos Hithpael, quod est *sternutare*. Verbum תהל, si construatur cum præcedenti nomine עטישות, est transitivum, & numeri mutatio: atque ità vertendum, *Sternutationes ejus illuminarent lucem.* Si cum sequenti אור, tunc significationis est immanentis, quam rationem secuti sumus in nostra metaphrasi. ¶ *Oculi ejus sicut auroræ palpebræ*] Non dubium est, quin valde rubescant rutiléntque ejus oculi.

10. *Ab ejus ore lampades*] Ex hac descriptione & delineatione os Leviathan & spiritus narium ejus res est adeò portentosa ut existimem hunc locum Hyperbolá illustratum. Non enim os Cete, sed Ætnæ caminos & fornaces flammas & favillam prorumpentes concipias ex hoc loco. כידודי אש. Vox hæc non alibi occurrit. אין לו ריע *non est illi sodalis*, inquit R. Abraham. Thargum *scintillas* interpretatur, Græcus ἐσχάρας πυρὸς, Latina V. *tædas ardentes*. Sed tam Græcus quàm Hieronymus videntur existimasse Caph esse servile in illa voce, interpretantes *sicut*. Ego, siquidem alibi non occurrit, nec aliunde lucem illi fœnerari licet, interpreti Chaldæo assentior, & *scintillas* sive *igniculos* intelligo.

11. De nomine נחירים suprà diximus. דוד *caldaria* est, & *cophinus*. Existimo ità dictum utrumque à forma, quòd *mammarum* atque *uberum* formam imitentur. דוד נפוח idem est quod סיר נפוח Jer. 1.13. אגמון. Ab. Ezra optimè est interpretatus *paludem, stagnum*: quia palus abundat juncis, & propriè est juncetum; unde eleganter *juncus* ponitur pro *palude*. Loca verò palustria perpetuò vapores, & nubes exhalant; & nebulæ ut plurimùm stagnis incumbunt.

13. *Coram ipso dolor exhilararetur*] Significatur ejus alacritas. Sunt enim lætabundi & lascivientes admodum pisces. Verbum תדוץ non alibi occurrit Hebraicè: sed דוץ est Thargum, atque idem quod שמח & שוש. Nomen דאבה hîc tantùm & apud Jeremiam semel. Verbum דאב etiam rarò occurrit. Hoc verò dictum, *Mœror & tristitia coram eo exhilararetur*, potest esse parœmiodes, & de illis usupari qui genialiter ætatem agunt, atque ità æquo animo fortunam adversam ferunt ut nullo turbentur fato, & nè acerbo quidem conjunctissimorum funere contristari queant.

14. *Fila carnis ejus*] Nomen מפלים pluraliter tantùm hîc; & singulariter semel Amos. 8.6. ubi *frumenti deciduum & purgamentum, quod cribro excutitur*, significat. Hîc *mapelim* titivillitia sunt, & tenuissimæ carnis piscium fila, in quæ facillimè comminuitur: ductum nomen à verbo נפל. Tremellius *melandria* est interpretatus: sed non rectè; quia *melandria* salsamenti tantùm dicuntur, ut docet Plinius. ¶ *Solida est*] Refero ad בשר.

15. *Quasi incus*] כפלח תחתית. Omnes Hebræi intelligunt *fragmentum molæ inferioris*, quæ Latinè *meta*, Hebraicè שכב, sed tantùm apud Rabbinos. Superior, *catillus*, Hebraicè רכב Deut. 24.6. V. Latina *malleatoris incudem* vertit, Græcus ἄκμωνα ἀνήλατον, & per ἀνήλατον significat *eam in quam malleus adigitur, sustinétque ejus impetum, nec movetur.*

16. *Quando movetur*] Heb. משתו, *Quando tollitur, elevatur. Ab elevatione ejus.* Parva Masora notat hîc tantùm occurrere cum defectu א. Ergò pro משאתו. Est itaque à נשא. V. Latina optimè, *cùm sublatus fuerit.* ¶ *Oberrant propter decumanos*] Heb. יתחטאו. Hæc nemo, quod sciam, rectè est interpretatus. Alii ad *perturbationem* referunt; alii ad *confessionem peccatorum*; alii ad *fluctus*

fluctus ipsos, quos omnes impetu suo Leviathan frangit, summo mari supernatantis. Sic videtur sentire Jarhius. Sed est omnium maximè Saliaris & lepida R. Levi interpretatio, qui de *purgatione stercoris & lotii*, i. de alvi dejectione, quæ metu contingit, intelligit יתחטאו, quam V. Latinæ autor versabat animo, qui posuit *& territi purgabuntur*: quam nos procul facessere jubeamus: nec quisquam hîc faxit oletum. Nucem fregimus. Verbum התחטא est *oberrare*. Vide quæ suprà commentati sumus in cap. 24. in illud, *infernum oberrant*. Ergò hîc notantur errores nautarum toto pelago propter fluctus excitatos à Leviathan palantium; quibus veluti exortâ mari procellâ agitantur. עברים hîc idem quod משברים, i. גלים: & משברים pro ממשברים positum.

17. *Si illum adoriaris*] משיגהו refero ad secundam personam, nempe ad Jobū, qui si *armatus gladio congrediatur* cum Leviathan, *non stabit* ex adverso ejus. In חרב præpositivum Beth subintelligendum, quod etiam in vocibus חנית & שריה repetendum. Ità sensus est perspicuus. חנית מסע est *hasta vibrationis*, quæ vibratur & mittitur, vel quæ crispatur. שרידה tantùm hîc occurrit. Idem est quod שריון.

18. *Lignum putre*] Heb. *lignum putrefactionis*. רקבון *putrefactio*, tantùm hîc. Idem quod רקב nomen, quod quinquies exstat, verbum bis.

19. *Sagitta*] Scitè & eleganter appellatur *filius arcûs*, בן קשת. R. Abraham intelligit *sagittam*. Rasi interpretatur בעל קשת *sagittarium*. Sed præstat Ezraitæ sententia.

20. *Pro stipula habetur illi catapulta*] Verbum נחשבו est plurale; nomen תותח est singulare. Ratio est vel ab instrumenti bellici apparatu magno, vel quòd intelligantur lapides & tela missa ab illa machina, vel est Enallage numeri. תותח *non habet sodalem*, inquit Ab. Ezra, & tantùm hîc exstat; neque aliunde quid sit sciri potest. Tota ejus ratio pendet ex hoc loco. Ego cum R. Levi existimo esse *balistam*, vel *catapultam*, sive machinam quâ ingentes lapides torquentur ad dejiciendos vel evertendos muros, qualis illa quæ appellatur ab Ezechiele מחיקבלו, qualis ἑλέπολις Demetrii. V. Latina vertit *malleum*. ¶ *Strepitum lanceæ*] Quid sit כידון dictum suprà in Equi descriptione.

21. *Sub illo acutæ testæ*] Vulg. *Sub ipso erunt radii Solis, & sternet sibi aurum quasi lutum*. Longè abit à recta sententia; etsi חרש est etiam *Sol*, חדודים ad *radios* accommodari potest, & חרוץ est *aurum*. Sed hîc agitur de stramento vel strato & cubili hujus monstri, quod propter duritiem squamarum & tergoris acutissimis, asperrimis & durissimis innititur. Græcus magìs apposìtè, Ἡ δὲ στρωμνὴ αὐτοῦ ὀβελίσκοι ὀξεῖς· πᾶς δὲ χρυσὸς θαλάσσης ὑπ' αὐτὸν ὥσπερ πηλός. Verùm hîc חרוץ non est *aurum*, sed *asperum & præruptum*. חדודים tantùm hîc exstat, à חדד *acutum esse*; quod tantùm semel etiam exstat Abd. 1. Verbum ירפד est Cal, & tantùm hîc occurrit. In Piel suprà c. 17. semel, & semel in Cantico. Nomen רפידה semel etiam in Cantico. Ex eo nihil præterea exstat quicquam. Est *sternere*, & רפידה *stratum*.

22. *Æstuare facit profundum*] Verbum ירתיח est Hiphil. In illa conjugatione non alibi exstat, in Pual suprà c. 30. Illic vide plura de eo. Est synonymum verbi רחש, quod semel reperitur, nempe Psal. 45. Nam הביע dicitur de *scaturitione fontium*. Sequentia pessimè interpretatur Græcus Metaphrasta. ¶ *Mare ponit quasi unguentum*] i. *Miscet, turbat*, מרקחה bis occurrit singulariter, hîc, & Ezec. c. 24. semel pluraliter Cant. 5. Verbum רקח *condire* frequens est. Unde רקח *rokeah* & רקח *raccah, unguentarius*.

23. *Collucere post se facit semitam*] Significant hæc tanto impetu & tam perniciter per maria ferri ut post illum appareat magnus hiatus, atque ità motu suo collidere fluctus ut videatur ob spumam excitatam mare canescere. Quod etiam remorum impulsu & agitatione contingit.

——— *adductis spumant freta versa lacertis*.

24. *Non est super terra*] Nomen משל tam de Similitudine quàm de Dominio potest intelligi, quòd *nihil sit in terra cum Leviathan comparandum*, vel quòd *nihil sit in terra quod habeat imperium in Leviathan*. Sed prius malo: atque eum sensum asserit R. Abraham: ut sit quidem in mari quod cum illo componi possit; (Sunt enim multa immania corpora cetacea, Balænæ, Mulæ, Orcæ, Lamiæ, alia) sed in terra nullum est tantæ molis animal. ¶ *Is est factus impavidus*] העשו pro אשר עשוי, vel הוא עשוי. Et tantùm hîc sic occurrit. לבלי חת per Maccaph nectuntur, ut possit haberi vox una. Editio Rob. Stephani in quarto mendosè habet לבני חת, Nun pro Lamed posito.

25. *Quicquid sublime est despicit*] Verbum ראה est etiam *despicere*. Sic suprà 40. 6. accipitur in *Despice omnem superbum*. ¶ *Filios superbiæ*] Bis occurrit, ut notatur in Masora, hîc & suprà c. 28. R. Levi per שחץ *robur & superbiam* intelligit. Sunt ergò בני שחץ animalia robore atque animis ferocientia, & sæva, qualia Leones, Pantheræ, Tigres, Thoes, Ursi, Lupi inter terrestria, & inter aquatica quamplurima. Atque in hac voce substitit Dominus, postquam tam magnifica & admiranda de Leviathan professus est apud Jobum; ut tandem vicissim aliquid subjiceret Job ipse, qui sapientiam & omnipotentiam Dei veneratus providentiæ ipsius totum se commendat.

CAP. XLII.

MUNSTERUS.

2. *Nulla prohibetur à te cogitatio*] Ut es potentissimus ità quoq; es sapientissimus, quem nullum latet secretum, & cui manifestæ sunt cogitationes cordis. Ego agnosco me illum esse de quo tu dixisti, *Quis est iste qui occultat consilium absque scientia?* dum disputarem de his quæ longè sunt supra captum meum. Audi igitur nunc confessionem meam, qui nunc clariùs te video quàm antea, cùm solùm per aures tunc de te audierim.

8. *Stultitiam*] Hebræi exponunt *pœnam stultitiæ & peccato debitam*.

10. *Captivitatem Ijob*] Chaldæus vertit גלוות *exsilium*. Vocatur tota miseria ejus *captivitas* quædam, quòd & corpus ejus captivum teneretur à morbis, & omnia jumenta ejus captiva abducta essent, filii quoque ejus morte intercepti essent. Ex nostris quidam vertunt שבות pro *conversione*. Omnia enim conversa sunt in consolationem. Habuerat autem quatuor insignes afflictiones, Corporis gravem dolorem, Contemptum & derelictionem ab amicis, Amissionem divitiarum, Filiorum exstinctionem.

11. *Summam certæ pecuniæ*] Hebræi exponunt קשיטה pro מעה *certa moneta*.

14. *Jemima*] Chaldæus adjicit rationem quare filias his appellaverit nominibus: *Vocavit*, inquit, *unam Jemima, quòd pulcra esset sicut Dies; alteram Kezia, quòd nobilis esset sicut species aromatica quam Cassiam vocant; & tertiam Karenhaphuch*, i. *Cornu stibii, propter elegantiam vultûs ejus*.

VATABLUS.

2. *Omnia potes*] כל תוכל i. Maximis viribus te prædictum esse. Alii, *valendo vales*, vel, *possendo potes*: i. quòd valendo omnia possis. ¶ *Cogitatio* מזמה] Subulla: i. Non prohibetur à te quicquam eorum quæ venerint tibi in mentem: h. e. scio te facere posse quæcunque cogitaveris & in animum induxeris: q. d. Nulla cogitationum tuarum est irrita. Alii, *Nec te latet cogitatio ulla*.

3. *Quis est iste qui, &c.* מי זה מעלים וגו׳] Multa subaudienda, hoc modo, *De eo quod dicebas* [suprà 38. 2.] *O Domine Deus, Quis est iste qui abscondit consilium à Deo sine scientia? certe ego indoctè & imprudenter id dicebam.*

¶ Pro-

¶ *Propterea annunciavi*, &c. 'לכן הגדתי וגו] Præt. Heb. pro præs. i. fateor me multa dixisse quæ non intelligebam. ¶ *Occultata erant à me* נפלאות ממני] Sub. *opera tua*: i. me latebant, nec cognoscebam illa perfectè.

4. *Audi, quæso*, &c. 'שמע נא וגו] Sunt verba Dei, ut præcedentia, quæ Job repetit ex capite 38. 3. ubi sic legitur, *Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo enim te, & notum fac mihi*. Subaudiendum autem nonnulla, ut & præcedenti versu, *Quantum ad illud quod adjecisti* [vel, *dicebas*] *Audi nunc, & ego loquar*, &c. perficitur sententia seq. versu, *Auditu auris audiveram*, &c.

5. *Auditu* לשמע] *Auditione*: q. d. Audiveram quidem de te ac tuis operibus & providentia, sed nihil præter auditum habebam; nunc autem cùm me docuisti, oculus mentis meæ, mens mea, novit opera tua: q. d. Nunc ego sapio.

6. *Abjicio* אמאס] *Repello*, sub. *à me, abominor*, i. abhorreo à sententia illa quâ putabam aliqua fieri sine tuo consilio. ¶ *Et pœnitet me*, &c. 'ונחמתי וגו] *Et pœnitet me* sedentem [*vel*, dum sedeo] *in pulvere & cinere*: more lugentium scilicet. Alii, *& consolationem accipio super pulvere & cinere*, i. super afflictione quâ adactus sum sedere in pulvere & cinere. Solent enim qui lugent sedere in pulvere & cinere.

7. *Exarsit ira mea* חרה אפי] i. Vehementer irascor. ¶ *De me* אלי] *Propter me*. Ad verb. mihi. ¶ *Sicut servus meus Ijob* כעבדי איוב] Posteaquam scilicet resipuit.

8. *Orabit pro vobis* יתפלל עליכם] Sub. *Ut remittatur vobis noxa*. ¶ *Faciem enim ejus suscipiam* כי אם פניו אשא] *Quandoquidem* [*imò, quin potiùs*] *faciem ejus suscipiam*, i. magno favore prosequar illum, & exaudiam. ¶ *Nè afficiam vos ignominiâ* לבלתי עשות עמכם נבלה] Ad verb. *nè faciam vobiscum ignominiam*, sub. *propter hanc culpam*.

9. *Et suscepit Jehovah*, &c. 'וישא יהוה וגו] i. Exaudivit Job, ac preces ejus admisit.

10. *Convertit captivitatem Ijob* שב את שבות איוב] Quâ scilicet detinebatur à Satana. Fuerat enim captivus in manu Satan; & eduxit illum de potestate illius. Ità exponit ex doctis Hebræorum alter. At magni nominis apud illos vir exponit sic, *Redire fecit captivitatem Job*, i. *ea quæ Sabæi & Chaldæi abstulerant, Boves, Asinos, Camelos, Pueròsque custodes. Deus enim, orante Job pro amicis, misit illis in cor ut omnia ad illum reducerent*. ¶ *In duplum* למשנה] i. Dedit ei duplo plura quàm priùs habuerat.

11. *Comederúntque cum ipso panem* ויאכלו עמו לחם] More Hebraico dicitur, pro *convivati sunt apud eum domi ejus*. ¶ *Et commoti sunt super eum* וינודו לו] i. Commota sunt viscera illorum propter illum. Alii, *& condoluerunt ei*; sive, *illius gratiâ*. ¶ *Pecudem unam* קשיטה אחת] *Numum unum*.

12. *Benedixit novissimo Ijob*, &c. 'ברך את אחרית איוב וגו] *Benedicere* pro *multiplicare* & *augere* accipi, ex hoc loco satis patet. Dicit itaque, Deus auxit posteriores fortunas Job magìs quàm priores: q. d. Redditus est Job opulentior quàm priùs. ¶ *Fuerúntque illi* ויהי לו] *Habuit namque*: sic seq. versu.

14. *Jemimah* ימימה] i. *Diurna*. Chald. P. exponit, *quòd pulcra esset ut dies*. ¶ *Cesiah* קציעה] Quòd nobilis esset ac pretiosa sicut species aromatica, quam *cassiam* vocant. ¶ *Ceren-haphuc* קרן הפוך] Quod sonat, *Cornu stibii*, sive *fuci*, ob elegantiam vultûs ejus.

15. *In tota terra* בכל הארץ] i. In tota illa regione in qua habitabat Job. ¶ *In medio fratrum suorum* בתוך אחיהם] i. Inter fratres suos, sive inter hereditates fratrum suorum.

16. *Quatuor generationes* ארבעה דורות] i. Usque ad quartam generationem.

17. *Et satur dierum* ושבע ימים] *Exsaturatus diebus*. Hebraismus, i. vixit longam ætatem, & felicissimè, ut exponit doctus inter Hebræos. De hac locutione dictum est Gen. 25. 8. Dicitur & *plenus dierum* Jer. 6. 11.

CASTALIO.

3. QUI *providentiam tollit*] Te prudenter orbem regere negat.

13. *Habuit & septem filios & tres filias*] Atqui paulò antè dicitur Deus *ei omnia conduplicasse*: quod cùm fiat in pecore, in liberis non fit; habuerat enim totidem. Sed hic intelligendum est, latère mysterium Resurrectionis. Nam cùm pecora Jobo periissent, liberi hâc vitâ defuncti non perierant, vivunt enim omnes Deo. Quòd si ei duplex liberûm numerus redditus fuisset, habuisset triplicem numerum. Hanc rem me docuit Italus quidam.

CLARIUS.

2. ET *nulla te latet cogitatio*] Ut enim es potentissimus, ità quoque es sapientissimus, quem nullum latet secretum, & cui manifestæ sunt cogitationes cordis. Ego agnosco me illum esse de quo tu dixisti, *Quis est iste qui occultat consilium absque scientia?* dum disputarem de iis quæ longè sunt celsiora quàm ut ea assequi intelligentiâ possem. Audi igitur nunc confessionem meam, qui nunc clariùs te video quàm antea, cùm solùm per aures tunc de te audierim.

10. *Dominus quoque conversus est*] Alius vertit, *Dominus convertit captivitatem Job*. Vocatur enim tota miseria ejus *captivitas* quædam, quòd & corpus ejus captivum teneretur à morbis, & omnia jumenta ejus captiva abducta essent, filii quoque ejus morte intercepti. Et observa, Dominum tunc demum convertisse captivitatem Job cùm ipse oravit pro iis qui ei fuerant adversati.

11. *Et dederunt ei*] Simul cum hoc symbolo veram servitutem atque obedientiam promittentes.

14. *Diem*] *Jemima*, h. e. *Diurnam*. Chaldæus interpres adjicit rationem quare filias his appellaverit nominibus: *Vocavit*, inquit, *unam Jemima, quòd pulcra esset sicut Dies; alteram Casia*, sive *Kezia, quòd nobilis esset sicut species aromatica quam casiam vocant; & tertiam Cerenhaphuch*, i. *Cornu stibii, propter elegantiam vultûs ejus*. Vel etiam *à copia omnium bonorum*, quasi *beatam*.

DRUSIUS.

2. SCio] Novi, Οἶδα. Scriptum ידעת *Nosti*, & lectum ידעתי *Scio, Novi*: quomodo & Chaldæus legit. ¶ *Quòd omnia potes*] Ὅτι πάντα δύνασαι. Omnes quos vidi interpretati sunt כל *omnia*. Sunt tamen qui putant infinitum esse à יכול *potuit*: ac si diceret, *Scio quòd valendo vales*, i. plurimum potes: כל *valendo* pro יכל, ut Jer. 42. 10. שוב *habitando* pro ישוב, formâ perfectâ. Non admodum laudo. ¶ *Non prohibetur è te cogitatio*] Ulla cogitatio. Nihil cogitas quod non possis, si velis, efficere. Quid enim te prohibeat aut impediat? Hieron. *Nulla te latet cogitatio*. LXX ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδὲν, *Nihil tibi est impossibile. Nihil non potes*. Quadrat cum illo, *Non est impossibile apud Deum ullum verbum*: ut sensus sit, Nihil dicit quod non possit facere: aut *nullum verbum*, i. nulla res. Sed prius malo.

3. *Qui abscondit consilium*] Suprà 38. 2. *qui obscurat consilium*. Nota *consilium* absolutè dici pro *consilium Dei*, Qualia sunt *sermo* pro *sermo Dei*, *via* pro *via Dei*, *præceptum* pro *præceptum Dei*. Cæterùm qui de Deo ejúsque providentia inscitè imperitéque loquitur, is *ejus consilium abscondere* dicitur *absque scientia*. ¶ *Absque scientia*] *Inscienter*. Hieron. *Quis est iste qui celat consilium?* LXX Τίς γάρ ἐστιν ὁ κρύπτων σε βουλήν; *Quis enim est qui celat te consilium?* Aut constructio est, *consilium absque scientia*, i. inscitum imperitúmque. Id *abscondit* qui celat, nec agnoscit aut fatetur. ¶ *Indicavi*] *Narravi, locutus sum*. ¶ *Nec intelligebam*] *Quæ non intelligebam*. Hieron. *ideo insipienter locutus sum*. Nam qui loquitur quæ non intelligit, loquitur insipienter. ¶ *Mirabiliora me*] Sub. *indicavi*, aut *exposui*. Hieron. *& quæ ultra modum excederent*

derent scientiam meam. Lxx μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἃ οὐκ ἠπιστάμην, *magna & mirabilia, quæ nescivi,* נפלאות ממני *quæ captum meum superant & excedunt.*

4. *Audi,* &c.] *Audi me loquentem:* non ut antea cùm tecum disputare vellem; sed *interrogabo te: tu doce me.* ¶ *Notifica*] *Notum fac, ostende.* Lxx δίδαξον *doce.* Licet etiam vertere *scientem fac me.* Nam דע *scientia.* Nunc se submittit Dei disciplinæ, à quo discere cupit, quem propterea interrogare vult. Nam qui rogat, discit. Hinc illud, *Interrogare sapientem dimidia sapientia est.* Exstat inter apophthegmata Arabica.

5. *Ad auditum auris,* &c.] *De quo antea rumore nuncio aliquid inaudiveram, eum coram oculis nunc vidi meis.* Scitum autem illud, *Plus oculatus testis unus quàm auriti decem.* Sanè quæ oculis videmus firmiùs inhærent quàm quæ audimus auribus. ¶ *Audieram te*] *De te.* Hier. *Auditu auris audivi te.* Lxx Ἀκοὴν μὲν ὠτὸς ἤκουόν σου τὸ πρότερον, *Auditu enim auris audiebam te antea.* ¶ *Oculus meus*] Animi aut Mentis *oculus*, non Corporis. ¶ *Vidit te*] Alibi est, *Deum nemo vidit unquam.* Et historia testatur Jesaiam à Judæis serrâ sectum fuisse propterea quòd scripsisset, *Vidi DOMINUM.* Nam Antiquitas credebat Deum ab homine vivente videri non posse. Quod verum est si de oculis corporeis intelligatur. Adde, si placet, quòd Deus, licèt non videatur ut est in natura sua, tamen videri potest in specie aliqua. Aug. *Deus naturâ suâ invisibilis est: apparet tamen quibus voluerit, in qua voluerit specie, ut apud eum integra maneat ejus invisibilis natura.* Et mox, *Moses dicit, Ostende mihi temetipsum. Ipse ergò erat in ea specie quâ apparere voluerat; non autem ipse apparebat in natura propria, quam Moses videre cupiebat.*

6. *Aversor*] Meipsum, aut vitam meam, & ea quæ antea in te dixi. Hieron. *Idcirco ipse me reprehendo.* Lxx Διὸ ἐφαύλισα ἐμαυτὸν, *Quamobrem sprevi meipsum.* Tharg. *Quamobrem aversor divitias meas.* ¶ *Pœnitet me*] Ritu prisco pœnitens in pulvere & cinere sedebat: unde hîc ait *cum pulvere & cinere*, ut על pro עם accipiatur. Hieron. *& ago pœnitentiam in favilla & cinere.* Lxx ἥγημαι δὲ ἐμαυτὸν γῆν καὶ σποδὸν, *reputo me terram & cinerem.* Sic Abraham Gen. 18. 27. *etsi sim pulvis & cinis.* Tharg. *consolor me de filiis, qui sunt pulvis & cinis.* נחם, quando est verbum in Niphal, sig. *consolari*, h. e. consolationem accipere: quando autem est in Piel, tum sig. *pœnitere*, etiam *consolari.* Infrà v. 10. *consolati sunt eum.* Si prius eliges, erit vertendum, *consolor me de pulvere ac cinere,* h. e. de liberis meis, qui sunt pulvis & cinis. Sed priorem sententiam magìs probo, Cæterùm נחמתי non producit (-) in Athnach.

7. *Ad Jobum*] Tharg. *cum Jobo.* Lxx πρὸς Ἰὼβ, i. לאיוב *Jobo.* ¶ *Themanitam*] Vel *Themaniten.* Tharg. *qui ex Theman.* Lxx πρὸς Θαιμανίτην, *Thamanita.* Hunc nominat & compellat præ cæteris, quia primarius erat, & primus locutus fuerat ad Jobum. ¶ *Incanduit ira mea*] Hieron. *Iratus est furor meus.* Lxx Ἥμαρτες σὺ καὶ οἱ δύο φίλοι σου, *Peccasti tu & duo amici tui.* Sensum potiùs expresserunt quàm verba. Nam irascebatur eis quia peccaverant. Ira enim Dei propter peccata. ¶ *In te*] *Contra te.* ¶ *Duos socios*] Hieron. *duos amicos.* ¶ *Ad me*] Lxx ἐνώπιόν μου. Hieron. *coram me.* Alii *de me,* עלי. ¶ *Rectum*] Lxx ἀληθὲς οὐδὲν *verum nihil.* Nota, *non estis locuti verum nihil,* pro *nihil veri locuti estis.* Duæ negationes non affirmant, sed magìs negant. Idem fit in Latio quandoque. Exempla extant apud Plautum. ¶ *Servus meus*] *Cultor meus.* Lxx ὁ θεράπων μου *famulus meus.*

8. *Accipite*] *Sumite,* λάβετε. ¶ *Vobis*] Videtur redundare: aut *vobis*, i. in vestrum usum, vestro bono. ¶ *Septem*] Sic Levit. 23. 18. *Offeretis septem agnos integros filios anni.* Nam erat numerus Plenitudinis & Perfectionis: unde crebra ejus mentio in Sacris. Sanè *Moses instituit*, si Salmanticensi credendum in lib. Juchasin 9. 2. *septem dies Nuptiarum, & totidem Luctûs. Item septem erant Lucernæ in Candelabro, & septem Dies in septimana, & totidem anni in Hebdomade annorum, quam* שמטה *appellant. Septem quoque Planetæ sive Stellæ erraticæ, & septem Sphæræ, totidémque Species quas* vocant המינים, *ut sunt Triticum, Hordeum, Vitis, Ficus, Malogranatus, Oleum olivarum, & Mel.* His adde septem dies *Mensium*, sive *Nidda*, & *Partûs*, & מצה, & סוכה, Phesictha 14. 4. ¶ *Juvencos*] פרים. Hier. *tauros,* תורין. Lxx μόσχους, quæ vox & *vitulos* denotat & *boves.* Tharg. *boves.* Santes *vitulos*, עגלים. Fem. *juvenca,* δάμαλις. Sic τῇ Βααλ τῇ δαμάλει, *juvencæ.* Lex. vet. Δάμαλις, *bucula, juvenca, vacca.* Δαμάλιον, *vaccinia.* ¶ *Septem arietes*] Ἑπτὰ κριούς. ¶ *Ite ad servum meum Job*] Fortè quia Sacerdos erat, vel certè primogenitus, qui olim ante Legem Sacerdotis munus obibat. ¶ *Offeretis*] Per Jobum. Nam & Sacerdos offert, & Israel, sed Israel per Sacerdotem. Itaque in Lxx καὶ ποιήσει κάρπωσιν *& faciet holocaustum.* ¶ *Enimvero*] *Sed.* Alii *nam, quia*: ut אם redundet. Vide Prov. 2. 3. ¶ *Faciem ejus suscipiam*] Lxx λήψομαι alii προσδέξομαι. *Suscipit* autem *faciem* Deus quando precantem exaudit. Sed Deus non est προσωπολήπτης. Verum hoc in judiciis, non in precibus. Sanè Salomo dicit, *Suscipere faciem in judicio non est bonum.* Sed nè in precibus quidem faciem suscipit nisi cùm rationem vel respectum habet personæ quam amat, ut hîc rationem habuit Jobi precantis pro sociis & amicis suis: nam ipsius causâ eis ignovit. ¶ *Nè faciam vobiscum stultitiam*] Nè pœnas sumam de stultitia vestra. Vel est humanitus dictum, ut alibi, *Cum perverso perversus eris,* Psal. 18. 26. Nam Deus non est perversus, nec quicquam stultè unquam agit; sed videtur perversus esse perversis, & agere stultè cum iis quorum stultitiam punit, humano more loquendo. Hieron. *ut non vobis imputetur stultitia.* In ed. Rom. εἰ μὴ versum *non nisi*, cùm sign. *non*, vel, si mavis, *haut non.* Sequitur, εἰ μὴ γὰρ δι' αὐτὸν, ἀπώλεσα ἂν ὑμᾶς, *nam nisi propter ipsum perdidissem utique vos.* Tharg. *ut non faciam vobiscum ignominiam*, i. קלנא. Latinè, *nè vos ignominiâ afficiam*; *nè faciam quod vobis dedecori sit, puniendo vos.* Sic etiam R. D. in lib. Rad. Sunt etiam qui *stultitiam* pro *stultitiæ pœna* sumunt, sicut *iniquitas* ponitur pro *pœna iniquitatis.* Sed videatur Mercerus. ¶ *Sicut servus meus Job*] Ὡς ὁ δοῦλός μου Ἰὼβ quod notatum in Scholiis Græcis. Nam in Lxx κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰὼβ, *contra famulum meum Job.*

9. *Iverunt ergò*] Hieron. *abierunt ergò.* Lxx ἐπορεύθη, numero sing. quod genus constructionis etiam in Ebraismo invenitur. Hîc tamen est καὶ ἐπορεύθησαν. ¶ *Themanita*] Vel *Themanites.* Θαιμανίτης, quod in Lxx, eâ consuetudine scriptum quâ scribebant olim Ἀγγαδδὶ & Ἀγγομόῤῥα & alia ejus generis. Contrà scribebant *Mesrem* pro *Mesraim,* & *Ephrem* pro *Ephraim,* & *Jerusalem* pro *Jerusalaim.* ¶ *Subita*] Sive quod idem, *Subites*, ut est in Hieron. Nam *H* Heth in Scriptura Ebraica. Lxx ὁ Σαυχίτης. Tharg. *qui est ex Sua.* ¶ *Sophar*] Σωφάρ nunc *Tsophar.* ¶ *Naamathita*] Vel *Naamathites.* Lxx ὁ Μιναῖος *Minæus.* Tharg. *qui ex Naama.* ¶ *Quemadmodum locutus fuerat ad eos*] Lxx καθὼς συνέταξεν αὐτοῖς, *sicut præceperat eis.* Tharg. להום pro להון *eis,* αὐτοῖς, i. להם. ¶ *Suscepit faciem Jobi*] Exaudivit precantem pro eis. Lxx καὶ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῖς διὰ Ἰὼβ, *& solvit peccatum eis propter Job.* ¶ *DOMINUS*] Tharg. *Sermo DOMINI.* Quod passim in ea editione pro Nomine tetragrammato.

10. *Reduxit*] *Restituit.* ¶ *Captivitatem Job*] Captiva ejus animalia: quæ si non eadem numero restituta fuerunt, saltem alia benedictione Divinâ in locum amissorum recepit. Cæterùm hic locus non potest enarrari de Jobo, qui nunquam captus fuerat. *Captivitatem* autem poni pro *ipsis captivis* notum est. Sic, *In altum abduxit captivitatem*, i. captivos. Sic *deportatio* pro *ipsis deportatis.* Hieronymus hæc de *pœnitentia* intellexit: nam vertit, *DOMINUS quoque conversus est ad pœnitentiam Job.* Probarem si esset תשובה ubi nunc שבות: nam תשובה *conversio, pœnitentia.* Lxx Καὶ ὁ Κύριος ηὔξησε τὸν Ἰὼβ, *Et*

Dominus

Dominus auxit Job. Tharg. *Et Sermo DOMINI restituit deportationem Jobi.* Mercerus, *à captivitate illum reduxit, & pristinæ libertati restituit.* Quid si *à captivitate Satanæ*, in cujus potestate fuerat? ¶ *Pro sociis suis*] רעהו aut est singularis pro plurali, aut *socio suo* dixit pro *unoquoque sociorum suorum: Cùm orasset*, inquit, *pro quolibet sociorum suorum.* Hier. *pro amicis suis.* Tharg. *pro sociis suis.* Lxx περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ. רע & *socius*, & *amicus*, & *alius quilibet quicum nobis negotium est.* ¶ *Adjecit*] *Addidit.* Quidam *auxit* וירב. Senes addunt de suo ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, *dimisit eis peccatum.* Tharg. *addidit Sermo DOMINI.* ¶ *Omnia quæ fuerant Jobi*] Tam bona ipsius mobilia quàm immobilia, item liberos, i. filios & filias. ¶ *In duplum*] Hier. *duplicia.* Lxx διπλᾶ *dupla.* Iidem pro *addidit* habent ἔδωκεν *dedit*; & mox, ὅσα ἦν ἔμπροσθεν Ἰὼβ εἰς διπλασιασμὸν, *quæcunque fuerant antea Jobi in duplicitatem.* Schol. pro *dupla* προσθήκην habet, h.e. *accessionem, additamentum.* Tharg. *in duplum.* Vox Ebræa משנה sign. etiam δευτέρωσιν· unde *Deuterotæ* appellati. *Deuterosis* est iteratio Legis.

11. *Fratres*] *Cognati.* Sic acceperim in illo, *Omnes fratres pauperis oderunt eum.* Et nota fratres jam venire cùm ei bene est. Sic est profectò,

Si fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Sic Christi *fratres* dicuntur ipsius cognati & propinqui. Nam fratres πρός τι nullos habuit, quod sciam. ¶ *Sorores*] *Propinquæ, cognatæ.* Sic Abraham de Sara loquens, *Verè soror mea est*, i. propinqua, interprete Augustino. Erat enim, testibus Ebræis, filia patrui ejus: unde sequitur Abrahamum & Saram patrueles fuisse, qui etiam *fratres* vocantur à Cicerone. Sic Rebecca Isahaci *soror* erat, h.e. propinqua, etiam sanguine materno, ut ait Augustinus De civit. Dei l. 16. c. 36. Vide ipsum & l. 16. c. 30. Idem Contra Faustum l. 22. c. 35. *Tobias dicit, Tu scis, DOMINE, me non luxuriæ causâ accipere sororem meam: cùm esset illa non ex concubitu ejusdem patris, nec ex eodem matris utero, sed ex eadem stirpe cognationis exorta.* Senes hîc aliquid addiderunt de suo, Ἤκουσαν δὲ πάντες οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πάντα τὰ συμβεβηκότα αὐτῷ, καὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, *Audiverunt autem omnes fratres ejus & sorores ejus quæcunque acciderant ei, & venerunt ad eum.* ¶ *Priùs*] *Antea.* Vult dicere *ante hanc afflictionem.* Lxx ἐκ πρώτου quod reddunt *à principio*, ἐξ ἀρχῆς. ¶ *Comederunt cum eo panem*] Convivati & epulati sunt cum eo. Lxx φαγόντες δὲ καὶ πιόντες, *comedentes & bibentes.* ¶ *In domo ejus*] *Domi ejus*: quod Senes dixerunt παρ' αὐτῷ *apud eum.* ¶ *Condoluerunt ei*] Hier. *moverunt super eum caput*: quod est condolentium. ¶ *Super omni malo*] *De omni malo.* ¶ *Quisque*] Ἕκαστος *unusquisque.* ¶ *Agnam unam*] Numum Agnæ imagine signatum. Hier. *ovem unam.* Lxx ἀμνάδα μίαν, quod reddunt *agnum unum.* Tharg. חורפא חדא *agnam unam.* Santes *pecudem unam.* Eadem vox habetur Gen. 33. 19. & Jos. 24. 32. ubi Patriarcha Jacob *emisse* dicitur *agrum* מאה קשיטה *centum agnis*, i. numis tali signatis imagine. Sanè Stephanus dicit eum *emisse agrum pretio argenti*: qua de re olim nos admonuimus. ¶ *Inaurem auream*] נזם etiam est *ornamentum nasi*; unde Sym. ἐπίρρινον χρυσοῦν. Vide num legendum sit ἐπιρρίνιον. Nam ἐπίρριν@ *nasutus*, naso justo præditus. Hier. *inaurem auream.* Quo vocabulo usus est & in alio sensu. Nam in libro Proverbiorum Salomonis, *Inauris aurea in naribus suis*, ubi ἐπιρρίνιον significat. Quidam hîc referunt *monile aureum.* Lxx τετράδραχμον χρυσοῦ καὶ ἀσήμου, *tetradrachmum auri & non signati.* Polychronius habet τετράδραχμον χρυσοῦν ἄσημον ἕν, *tetradrachmum aureum non signatum unum.* Idem annotat ἄσημον dictum esse pro ἀτύπωτον σταθμὸν καὶ ἀχαρακτήριστον, *pondus non formatum & sine charactere.* Tharg. קדשא דדהבא חד, quod est *ornamentum aurium & narium*, h.e. ἐνώτιον & ἐπιρρίνιον.

12. *Benedixit novissimo*, &c.] *Felicitavit novissimum (vel extremum) Jobi magìs quàm principium ejus.* Nam omnia in duplum restituit, exceptis liberis. ¶ *Quatuordecim*] Priùs, *septem* tantùm. ¶ *Sex millia*] Antea, *tria* duntaxat. ¶ *Mille juga*] Antea, *quingenta.* ¶ *Mille asinæ*] Priùs, *quingentæ.*

13. *Septem filii & tres filiæ*] Quot antè habuerat. Interpretes hîc se torquent propter illud *in duplum* quod suprà legitur v. 10. Atqui sermo ibi est non de personis sed de bonis amissis & ablatis: quocirca nulla omnino hîc difficultas.

14. *Vocavit*] Ipse Job. Hîc pater, alibi mater nomina imponit liberis. Vide his Observ. meas. ¶ *Unius*] *Primæ.* Lxx ἐκάλεσε τὴν πρώτην, *vocavit primam*; ut Gen. 1. *Fuitque vespera & fuit mane dies unus.* Sic μία τῶν σαββάτων *una Sabbati*, i. prima, quam *feriam primam* appellant. Notum hoc ipsis pueris. ¶ *Jemimam*] Hier. *Diem*, i. יום vel יומא. Senes quoque Ἡμέραν, q. יומא, i. *Diem* Chaldaicé. Sed Aq. & Sym. Ἰεμιμά *Jemima*, ut etiam Thargum ימימא, He in Aleph versâ. ימימה *in dies*, ut מימים ימימה *de anno in annum.* *Diurna* potiùs יומית, à masculino יומי *diurnus.* Videtur esse nomen factum ex Chaldaico יממא *dies*: unde Tharg. *Vocata fuit* ימימה, *quia pulcritudo ejus sicut diei* כיממא. ¶ *Cassiam*] Ità Hier. nec malè. Nam קציעה *Cassia.* Græci habent Κασίαν· & in Scholio est Κεσίαν. קציעה *Cassia*, ut דבירה *Dabira*: & *Cesia*, ut ימימה Ἰεμιμά. Utrumque vocabulum est Ebraicum, cujus interpretamentum *Cassia*, quam vulgò *canellam* vocant; quæ vox exstat apud Nicolaum Myrepsum, κανέλλα. Scribitur & *casia*, sed Græcè κασία, & κασία σύριγξ, & σύριγξ τῆς κασίας, & simpliciter σύριγξ. Hier. *Casia ipsa est quæ ab aliis* σύριγξ, *i. Fistula, nuncupatur.* Scribit hoc tom. 3. pag. 396. Vide Basilium hom. in Psalm. 45. pag. 190. Sed קציעה ex Ebræis alii *costum*, alii *gingiber* interpretantur. Sunt etiam qui putant esse id quod Arabes *ambre* vocant, nos *succinum* dicimus, nisi fallor. In libro Præceptorum magno 20. 2. autor Moses de Kotsi scribit *esse id quod Arabes* ננבל אלנדריא *appellant.* Pro *Cassiam* est cur malim *Casiam.* Quamvis enim Græcè gemino σσ scribatur, κασσία, Latini tamen libentiùs scribunt *casia*, unico *S.* Virgilius,

Tum casiâ atque aliis intexens suavibus herbis.

¶ *Cornu stibii*] Ità Hier. à quo temere discedendum non est. פוך *stibium* etiam sign. 2 Reg. 9. 30. Est & nomen gemmæ quam alii *carbunculum*, alii *rubinum* reddunt. Hîc *stibium* denotat, quo feminæ faciem fucant. Lxx Ἀμαλθείας κέρας, *Cornu Amalthea.* Sed in Scholiis Καρναφὺχ *Carnaphuc*; malim Καρναφούχ. *Carna*, i. קרנא, Chaldaicum est, idem valens quod קרן *cornu.* Tamen interpres ejus linguæ hîc retinet קרן, unde Græcum κέρας, ultimâ nominis barbari, ut fit, in σ versâ. Sunt qui malunt interpretari *Cornu conversionis*, ac si esset הפוך, ut ה fit litera thematis. Non admodum se probat hoc mihi. Tharg. *Vocavit eam Jemima, quoniam erat pulcra ut Dies*, כיממא *(pulcritudo ejus ut diei) Casiam nominavit eam, quia erat pretiosa instar Casiæ: Cornu phuch vocavit eam, quia multùm splendebat facies ejus ut Smaragdus.* Secundùm hunc interpretem פוך erit *smaragdus*, quem vocat אומרגדא.

15. *Inventæ sunt*] *Fuerunt.* Sic Exod. 35. 23. *apud quem inveniebatur*, i. erat Mal. 2. 6. *Iniquitas non est inventa in labiis ejus.* Et alibi, *Non est inventus in ore ejus dolus.* Sic Phil. 2. 8. *Figurâ inventus est ut homo*; fuit, aut exstitit. Sic dicimus, *Hic unus inventus est qui hoc posset*, pro *hic unus exstitit*, 2 Par. 19. 3. *Res bonæ inventæ sunt in te*; insunt in te quædam laudabilia. ¶ *Pulcræ*] *Speciosæ, formosæ.* ¶ *In universa terra*] Uz, unde Job oriundus erat. Quocirca non optimè Lxx ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν, *in ea quæ sub cœlo.* Nam tota terra est sub cœlo; hîc autem restringitur ad certam regionem. *Nomen Terræ*, inquit Hieronymus, *etiam cùm additur particula Omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.* Vide Lectiones meas in Prophetam Joelem. ¶ *Pater earum*] Job. Tharg. אבוהום. ¶ *Possessionem*] *Hereditatem*, κληρονομίαν. Nota hîc esse in fonte להם, & in Chaldaismo להום pro להן & להון. Similiter in fonte est אביהם *pater earum*, & אחיהם *fratres earum*, per Enallagen generum.

16. *Centum*

16. *Centum & quadraginta*] Si verum quod Ebræi prodiderunt, Jobum vixisse annos CCX, quanto tempore Israelitæ fuerunt in Ægypto, sequitur indè, Cùm à Satana primùm tentaretur, ipsum egisse annum septuagesimum: qui anni duplicati efficiunt annos CXL. ¶ *Filios filiorum*] Nepotes & pronepotes. An etiam abnepotes? Si in primâ ætate est Filius, tùm in quarta sunt Abnepotes. Nam inter Nepotem & Abnepotem est Pronepos. ¶ *Ætates*] Vel *generationes*. דור *tempus vitæ humanæ*; unde, *Ætas venit, & ætas abit.*

17. *Satur dierum*] Sic alibi *satur irâ*, Lxx πλήρης ὀργῆς, videlicet suprà 14.1. ubi etiam Aq. πλήρης κλονήσεως *plenus commotionis ac turbationis*. *Satur dierum* obvium & Gen. 35.29. pro quo est שבע *satur* simpliciter Gen. 25.8. *qui ad saturitatem usque vixit, satur annis*, aut *ætate*. Suprà 10.15. *satur ignominiâ* שבע קלון.

Quæ præterea hìc leguntur in cod. Græcis, invenies in ed. Rom. & apud Theodotionem; sed absunt à reliquis interpretibus, h. e. ab Aquila & Symmacho.

IDEM.

2. וְלֹא יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה. Οἱ ἄλλοι, Καὶ οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπὸ σοῦ ἐνθύμημα, *& non auferetur à te cogitatio*] Psal. 76.13. יבצור. Hier. *auferet*. Lxx καὶ ἀφαιρούμενος. Gen. 11. *Et nunc non auferetur ab eis quicquam eorum quæ cogitaverunt facere*. Sic interpres recentior; & est idem verbum in Ebræo. Santes hìc *non prohibebitur*. Ἐνθύμημα, *animi conceptus, sensus, sententia*; item *commentum*. Nunc usurpari videtur pro ἐνθύμησις *cogitatio*. Lex. vet. Ἐνθύμησις, *cogitatio*. Ἐνθυμοῦμαι, *cogito, excogito, animadverto, voluto*. Prov. 1.4. מזמה. Hier. *intellectum*. Lxx ἔννοιαν. Th. συλλογισμόν. Santes *cogitationem*. Psal. 139.20. למזמה. Sym. διαλογισμῷ. Th. εἰς διαλογισμόν. Aq. εἰς ἀπέννοιαν.

3. דַעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין. Sym. ἔγνων, διὰ τοῦτο ἐλάλησα ἀνοήτως, *sciebam, ideo locutus sum insipienter*] *Sciebam*; בלי דעת *absque scientia*, quod idem cum illo, οὐκ ἔγνων *nesciebam*. Aut legit דעתי *scire meum*, i. *sciebam*. Aut est Enallage cujusmodi Psal. 8. תנה *dare* pro *dedisti*. Sic fortè דעת *scire* pro ידעתי *scivi* aut *sciebam*. ¶ *Locutus sum*, דברתי. Hier. quoque, *ideo insipienter locutus sum*. Alioqui הגדתי magis denotat *indicavi, annunciavi*. ¶ *Insipienter*, ולא אבין *& non intelligam*, i. absque intelligentia. Sensum ergò expressit Interpres.

5. שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ. Οἱ λοιποὶ, Ἤκουόν σε, νῦν δὲ ὁ ὀφθαλμός μου ἑώρακέ σε, *Audivi te, nunc autem oculus meus vidit te*.

6. וְנִחַמְתִּי עַל עָפָר וָאֵפֶר. A. καὶ παρεκλήθην ἐπὶ χοῒ καὶ σποδῷ, *& consolationem accepi in pulvere & cinere*] Santes, *& resipiscam in pulvere & cinere*. Suprà 14.8. בעפר. A. ἐν χοῒ *in pulvere*. 5.6. מעפר. Sym. ἀπὸ κόνεως, vel *de pulvere*, vel *de cinere*. ¶ *Consolationem accepi*; vel *consolatus sum*: sicut dicimus, *consolor abs te*, pro eo quod est *tu me consolaris*. Est enim *verbum commune, ac dici utroqueversum potest*, Gellius l.15.c.13. Vide, si vacas. Suprà 7.13. תנחמני. Lxx παρακαλέσει με. Hier. *consolabitur me*.

7. חָרָה אַפִּי בְךָ וּבִשְׁנֵי רֵעֶיךָ. Sym. Ὠργίσθη ὁ θυμός μου σοὶ καὶ τοῖς δυσὶν ἑταίροις σου, *Iratus est furor meus tibi & duobus sociis tuis*. Th. Ἐθυμώθη ἡ ὀργή μου ἐν σοὶ καὶ ἐν τοῖς δυσὶ φίλοις σου, *Excanduit* (vel *indignata est*) *ira mea in te & in duos amicos tuos*. ¶ כִּי לֹא דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה. Th. οὐ γὰρ ἐλαλήσατε εὐθύτητα, *non enim locuti estis quod rectum est*, vel *rectitudinem*. Sym. ὀρθῶς *rectè*.

8. וְהַעֲלִיתֶם עוֹלָה. A. ἀναβιβάσετε ὁλοκαυτώματα, *offerte holocautomata*. Sym. ἀναφορὰν *oblationem*. Th. ὁλοκαύτωσιν *holocaustum*] *Offerte*; *ascendere facite*, העלה: id ἀναβιβάζω propriè significat. Nos sensum expressimus, ut etiam Hier. qui retulit, *& offerte holocaustum*. ¶ *Oblationem*: Nomen hoc latiùs patet: tamen Gen. 8. 20. עלות. Sym. ἀναφορὰς *oblationes*: & Psal. 51.19. עולה. Lxx ἀναφορὰν *oblationem*. ¶ *Holocaustum*, ὁλοκαύτωσις propriè *peractio sacri in quo tota hostia comburitur*. Hìc signi. ὁλοκαύτωμα sive ὁλόκαυστον. Hier. Jesa. 56. *Holocautomata & Holocausta sunt quæ super altare integra concremantur; Victimæ autem & Hostiæ, quarum pars offertur altari, pars Sacerdotibus traditur*. Dicitur etiam ὁλοκάρπωσις, & simpliciter κάρπωσις, quod hìc legitur ἐν τοῖς ό. ¶ פָּנָיו אֶשָּׂא. Οἱ ἄλλοι, πρόσωπον αὐτοῦ παραδέξομαι. Hier. *faciem ejus suscipiam*.

9. וַיִּשָּׂא יְהוָה אֶת פְּנֵי אִיּוֹב. Sym. καὶ προσήκατο ὁ Θεὸς τὸ πρόσωπον Ἰώβ, *& admisit Deus faciem Job*] Hier. *& suscepit Dominus faciem Job*, παρεδέξατο. Nec aliter Thargum. Suprà v. 8. אשא, παραδέξομαι *suscipiam*. Est autem Aorist. 1. προσήκατο, *accepit, admisit*, à verbo προσίημι. Gen. 19.21. נשאתי פניך. A. ἦρα τὸ πρόσωπόν σου. Sym. ἐδυσωπήθην *exoratus fui*.

11. עַל כָּל הָרָעָה. Sym. περὶ πάσης τῆς κακίας, *de omni malo*] Κακίας, i. κακώσεως *vexatione*. Sic *malitia* vocabulum accipitur in illo, *Sufficit diei malitia sua*: quod alii reddunt *vexatio sua*, sive *afflictio sua*. Lxx hìc dixerunt, ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτῷ ὁ Κύριος. Hinc ἐπαγωγὴ, vox obvia aliquoties apud Sirachidem. ¶ נֶזֶם זָהָב אֶחָד. Aq. Th. ἐνώτιον χρυσοῦν ἕν *inaurem auream unam*. Sym. ἐπίρρινον, quod est *ornamentum narium*, ἐπιρρίνιον alio nomine dictum. Ezec. 16.12. נזם. Sym. ἐπιρρίνιον· alii omnes *inaurem*. *Non quòd inauris*, inquit Hieronymus, *ponatur in naribus, quæ ex eo quòd de auribus pendeant Inaures vocantur, sed quòd circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur: & usque hodie inter cætera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere & imminere naribus*.

17. שְׂבַע. Schol. ἐμπεπλησμένος *repletus*] Lxx πλήρης ἡμερῶν, & Hier. *plenus dierum*. Alii, & meliùs, *satur dierum*: nam *plenus*, i. מלא.

GROTIUS.

1. *Respondens autem Job Domino, dixit*] Agnoscens jam quædam sibi excidisse minùs bene cocta, vidénsque, cùm tanta Dei sapientia in omnibus rebus conditis appareat, nihil ab eo fieri absque ratione.

3. *Quis est iste qui celat consilium absque scientia?*] i. Quis est hominum qui tam imperitus sit ut negare audeat Dei consilio sapientissimo cuncta administrari? Approbat quod Deus dixerat 38.2. ¶ *Ideo insipienter locutus sum*] 19.6. & alibi.

5. *Auditu auris audivi te*] Perfectiùs jam te cognosco ex hac revelatione, ut illi qui hominis vocem primùm audierunt, deinde eum conspiciunt.

6. *Iccirco ipse me reprehendo*] Muto factum. ¶ *Et ago pœnitentiam in favilla & cinere*] *In pulvere & cinere*, ut lugentes solent. Hìc est finis metricorum.

7. *In te & in duos amicos tuos*] Elihu hìc non nominatur, ut nec suprà 2.11. fortè quòd assecla esset alicujus trium. ¶ *Quoniam non estis locuti coram me rectum, ut servus meus Job*] Job pleraque vera dixerat, maximè de vita sua; at illi ex præsente infortunio innocentem calumniabantur.

8. *Et offerte holocaustum pro vobis*] Nempe per Jobum, quem ut mihi amicissimum vobis esse volo pro Sacerdote. Græci hìc rem παραφραστικῶς explicant, λάβετε ἑπτὰ μόσχους καὶ ἑπτὰ κριοὺς, καὶ πορεύθητε πρὸς τὸν θεράποντά μου Ἰώβ, καὶ ποιήσει κάρπωσιν ὑπὲρ ὑμῶν. Holocaustum eò pertinet ut Dei dominium liberrimum in res omnes agnoscatur. Et id solum fuisse sacrificii genus ante legem Mosis putant Hebræi. Heptas autem sacrificiis dicata, Levit. 23.18. ¶ *Ut non imputetur vobis stultitia*] Heb. *Nè afficiam vos ignominiâ*, i. pœnâ aliquâ prodigiosâ. Græci, εἰ μὴ γὰρ δι' αὐτὸν, ἀπώλεσα ἂν ὑμᾶς.

9. *Et suscepit Dominus faciem Job*] Eum exaudivit pro aliis deprecantem. Lxx καὶ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῖς διὰ τὸν Ἰώβ. Job hìc figura Christi.

10. *Dominus quoque conversus est ad pœnitentiam Job*] Heb. *ad conversionem Job*, i. ut eum restitueret in priorem

fortunam. LXX ὁ δὲ Κύριος ηὔξησε τὸν Ἰώβ. ¶ *Cùm oraret ille pro amicis suis*] Eo ipso tempore id facere cœpit Deus quo Job amicorum causam apud Deum agebat. Addunt LXX ἀφῆκεν αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν. ¶ *Et addidit Dominus omnia quæ fuerunt Job duplicia*] Hoc de possessionibus intellige, non de liberis, ut apparet infrà 13. Causam reddunt Hebræi, Quia & liberi priores ei manebant apud Deum.

11. *Et moverunt super eum caput*] Gestu ipso ostenderunt quàm dolerent de malis quæ ipsi obvenerant. ¶ *Et dederunt ei quisque ovem unam*] Numum intellige Ovis signo percussum, ut Gen. 33. 19. & Jos. 24. 32. Apparet hinc quàm vetus sit mos ἐρανισμοῦ. ¶ *Et inaurem auream unam*] Sic & Aquila & Theodotion. At Symmachus ἐνώτιον, quo modo vox Hebræa manifestè sumitur Prov. 11. 22.

14. *Nomen unius Diem*] *Dies* Hebræis est felicitas. Id nomen oppositum *tenebris* illis in quibus versari se conquestus erat Job 19. 8. & alibi. ¶ *Nomen secundæ Cassiam*] Optimè olens aroma: oppositum id nomen *putredini* & *fætori* de quibus idem Job questus erat 7. 5. ¶ *Et nomen tertiæ Cornu-stibii*] Stibio oculi pulcriores fiunt, ut diximus alibi. Id nomen oppositum *fletui* quo intumuerant oculi Jobi 16. 16. *Cornu* abundantiam stibii significat. Hæc nomina monumenta erant Jobo familiæque ejus, ex quibus miseriis quantæ felicitati eos Deus reddidisset.

15. *Deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum*] Ob ingentes divitias filiabus non paulùm aliquid pro dote, sed de hereditate decimas cuique partes dedit, præter morem. Vide Num. 27. 8.

16. *Et plenus dierum*] Quæ hîc sequuntur in Græcis codicibus parùm certæ sunt fidei.

CODURCUS.

CUM Dominus superiori de Leviathan dissertationi terminum statuisset in his verbis, *Rex est filiorum superbiæ*, quod de Behemoth non dictum fuerat, cui quidem principatus aliquis est concessus à Domino, *Qui fecit eum accinxit eum gladio: montes ei farraginem ferunt, & circumquaque securè pascuntur reliquæ animantes*. Sed variis rationibus domatur, torquetur, necatur, ab Homine, Hirudine, Draconibus. Leviathan verò de omnibus triumphat, atque invictus manet. Quocirca Dominus desiit in illis, *Et rex est omnium filiorum superbiæ*. Invitátque denuo Jobum silentio suo ut proprium consilium explicet. Cùm verò Job probè intelligat tentari se à Domino, in eodem proposito constanter manet, atque immotus & inconcussus fide stat, nec quicquam contradicit. Sed summum numen & potentiam Domini infinitam supplex veneratur, culpam deprecatur, in luctu & sordibus quid de se tandem statuere velit Dominus patienter exspectat. His artibus vir sanctus stetit, vicit, triumphavit. Atque in integrum restitutus à Domino & in statum florentissimum evectus, omnium quæ conceduntur in hac mortalitate bonorum cumulo quasi coronâ revinctus, æternâ tandem requie donatus est.

1. *Respondit autem Job*] Quanquam Job superioribus nihil quicquam se subjecturum professus est, quando tamen Dominus facit illi rursum loquendi potestatem, solvit ora demum liberiùs, audétque, sed reverenter, ad thronum gratiæ accedere, non arrogantibus humanæ sapientiæ nixus argumentis, dictísque procacibus, sed precibus, satisfactione, lacrymis.

2. *Novi*] Hæc vox habet notam lectionis diversæ à scriptura. Nam cùm secundùm scripturam, quæ est ידעת, legendum videretur *jadahtha*, quod sensus non patitur, nè scriptura dubiam faceret lectionem, appositum fuit ידעתי τὸ Keri. Quod enimvero confirmat principio puncta non adscripta fuisse. Hîc enim nunquam puncta secundæ personæ יָדַעְתָּ sunt admota. Quòd si puncta primæ personæ ידעתי notata fuissent, non erat utique opus adhibere τὸ Keri ידעתי, cùm satis perspicuum esset punctis adhibitis legendum esse ידעת *jadahthi*, & quiescentem literam, licèt non notatam, subintelligendam. ¶ *Nec quicquam in cogitationem venire*] Heb. לא יבצר ממך מזמה *nulla cogitatio coercetur à te:* nihil quicquam potestati tuæ subducitur. Synonymum est huic quod habetur Gen. 18. היפלא מיהוה דבר: & quod ab Angelo dictum, οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα.

3. *Quis ille est*] Græcus interpres, Τίς γάρ ἐστιν ὁ κρύπτων σε βουλήν, φειδόμενος δὲ ῥημάτων καὶ σὲ οἴεται κρύπτειν; Existimo מעלים idem esse quod suprà מחשיך, *involucris verborum tegens & obscurans consilium*; cujus contrarium est *explicare, illustrare*. Ergò nimis argutus videtur fuisse Græcus interpres. Optimè Latina V. *Quis est iste qui celat consilium absque scientia?* Sed per pronomen *iste* intelligenda est persona loquens, nempe ipse Job, qui de se vult dictum, quasi ità loqueretur, *Quis ego sum qui celo consilium?* vel *quis iste*, quem scilicet compellas & invitas? Significat autem Job hominis prudentiam, consilia, rationem esse tenebras, quibus magis obscuretur & occultetur Dei sapientia quàm illustretur. Nè præsumat itaque homo mentem Domini explicare, atque Divina ad modulum ingenii sui dimetiri; sed tacitus Divina oracula exspectet veneretúrque. ¶ *Admirabilia sunt suprà quàm*] Hîc rectè Admiratio Scientiæ opponitur. Non enim miramur nisi quorum causas nescimus. Est tamen duplex Admiratio, una cum stupore, altera cum laude & quodam voluptatis sensu. Hæc apud Scientiam non diversatur, altera ejus individua comes.

4. *Audi, obsecro, & ego loquar*] Ex hoc loco & superiori cap. 38. partes discipuli docentísque innotescunt. *Quærit* primùm discipulus, *audit* qui docet: Sed deinde docentem & respondentem discipulus *audire* tenetur. Unde tam sæpe occurrit in Lege, *Audi, Israel*. Eódem pertinet illud Psal. 50. *Audi, popule mi, & loquar, Israel*. Atque illud Psal. 40. *Aures præparasti mihi*, אזנים כרית לי. Hìc autem Job palàm testatur se quamvìs verâ religione imbutum plura tamen evidentiora & certiora accepisse ab ipsomet ore Domini. Quod argumentum est firmissimum exstitisse Jobum ante Legem, cùm in Lege perfectissima & certissima tradatur Dei cognitio: Cujus elogia vide Psal. 19, & 119. Et quemadmodum Moses allocutus Deum est, audivítque vicissim; ità etiam qui Legem Domini spectat meditatúrque, is coràm compellare Dominum atque audire existimandus est. Neque ei cui Lex innotuerit לשמע אזן tantùm Deum innotuisse propriè diceretur.

5. *Quicquid de te acceperam, id famâ pervenerat ad me*] לשמע אזן *famâ*. Vernaculè *par oüir dire*. Longè evidentior & certior est notitia eorum quæ ipsi coràm cernimus. Propterea Regina Saba accessit ad Salomonem; & Moses videre optavit. Quanquam hîc *videre Deum* est ipsum de turbine loquentem audire. Ergò *vidisse se Deum* Job exsultat, quia Deus non per internuncium sed ipsemet Jobum alloquitur. Cùm verò vicem suam tanti faciat vir sanctus quòd nubem spectasset, & Deum in illa præsentem sensisset, vocémque nube erumpentem excepisset, quanto feliciores Apostoli qui Christum viderunt & audiverunt! Multa de Messia audiverant Patriarchæ, Prophetæ, Israelitæ: Apostoli propriè exclamare potuerunt, *Nunc verò te viderunt oculi nostri, illum scilicet contemplati ἐν ᾧ τὸ πλήρωμα Θεότητος ἐνοικεῖ*.

6. *Factum muto*] Heb. *repudio*, nempe priùs consilium. ¶ *In pulvere & cinere*] Hæc non tam Jobi statum superiorem spectant, qui mœrore confectus jacuit in sterquilinio, ut suprà refertur, quàm habitum ejus præscribunt, qui Deo & hominibus testatam vult suam pœnitentiam. Hîc per אפר non modò *cinerem immundum* sed etiam *cinerem ex igne subsidentem* intelligo. Atque *super pulvere & cinere* significat tristitiam domi & foris propter peccatum mœrentis, qui foris humi jacet *in pulvere* sine stragula, domi ad focum *in medio cinere*. Is itaque seriò dolet qui foris & intus, qui domi latens inter domesticos lares, & in hominum conspectu frequenti populo, vultu, verbis, toto habitu, victu, moribus pœnitentiam prodit. Atque illud verè est *pœnitere in pulvere & cinere*.

7. Factum

7. *Factum eſt autem poſtquam*] A principio capitis tertii ad hunc verſum interpoſita oratio metrica eſt; ab hoc verſu uſque ad finem libri ſoluta, ut & duorum primorum capitum: quod principio monuimus. Ergò quæ ſequuntur difficultatis nihil aut parùm habent. Hactenus verò ſatis explorata Jobi fides & pietas, quam tandem Dominus approbat, eúmque rude donat: *Eliphaꝫ* autem *cum ſociis* graviter increpat, quòd *rectum* nec ſenſiſſent *nec eſſent locuti ſicut Job.* Quibus verbis palàm confirmatur, & comprobatur Jobi ſententia; ex adverſo repudiatur damnatúrque Eliphæ & ſociorum hypotheſis. Trium autem nominatim meminit Dominus; quartus Elihu prætermittitur: Unde multi exiſtimant manere ſarta tecta ejus hypomnemata, & commendari à Domino quòd non reprehendantur. Id verò in animum inducere nequaquam poſſum: quia laus ejus ſilentio non eſſet condita. Deinde temeritatem Elihu repreſſam à Domino obſervatum ſuprà eſt. Neque uſquequaque culpâ vacabat Elihu, multáque ejus dicta ſeveram animadverſionem erant merita. Ergò trium illorum nomine venit etiam quartus Elihu; ut ſuprà accedentibus illis ad Jobum, innominatus Elihu etiam intelligitur. Damnantur itaque omnes quotquot ſunt locuti. Solum Jobum recta ſenſiſſe & pronunciaſſe teſtatur Dominus. Job tamen, cujus dicta commendantur, qui juſtificatur à Domino, ſuppliciter peccatum deprecatur, ipſis qui graviter impegerant, qui damnantur, tacentibus. Ergò quia malè ſunt locuti, & malè tacuerunt; ipſis jam bene tacentibus, orante & procurante Jobo, eorum piacula publicum ſacrificium profiteatur.

8. *Accipite vobis ſeptem juvencos*] Qui exiſtimant *ſeptenos tauros* & totidem *arietes* ſingulis imperatos in holocauſtum, id enimvero ex hoc loco extorquent, qui ſponte nonniſi ſeptem in commune offerri poſtulare videtur. Porrò quòd *holocauſtum* pro ſociis à Jobo fieri Dominus mandarit, certum eſt argumentum hæc contigiſſe ante Legem latam; cùm holocauſti ſolius duntaxat in hoc libro facta ſit mentio; alia verò ſacrificiorum genera purgandorum peccatorum gratiâ per Legem inſtituta fuerant, alia gratiarum agendarum cauſâ, quæ omnia ſigillatim recenſentur, זבח השלמים זבח האשם זבח חטאה מנחה זבח התודה. Præterquam quòd Lege latâ nemini niſi ex genere Sacerdotali ſacrificare licuit. ¶ *Nequid vobis accidat exitiale*] Qui נבלה hîc *ſtultitiam* interpretantur, nullam loci rationem habent, qui ferre non poteſt interpretationem illam. Ergò נבלה hîc eſt *portentum, horrenda pœna.* Idem quod תפלה ſuprà c.24. ואלוה לא ישים תפלה, eſt à תפל, ubi תפלה *peccati pœnam* ſignificat. Sic & נבלה pro *pœna portentoſa* accipitur. Eâdem notione בריאה dicitur Num.16.30. & נכר ſuprà c.31.

10. *Et Dominus aſſeruit Jobum ex adverſis ejus*] Heb. ad verb. *reduxit captivitatem Jobi.* שבית ſcribitur, & legitur שבות: nec præſtat lectio ſcripturâ, quia utraque forma eſt in uſu. Hîc *captivitas* pro *ærumna* & *miſeria* ponitur. Manifeſtum enim eſt πιεσμὸν ϗ ταλαιπωρίαν Jobi appellari שבות. Loquendi genus ex Lege fluere videtur Deut.30.3. שב יהוה אלהיך את שבותך, *Dominus Deus tuus reducem faciet captivitatem tuam.* In hoc verò Jobi loco V. Latina vertit, *Dominus quoque converſus eſt ad pœnitentiam Job:* quod quadrare non videtur.

11. *Venerunt autem*] Quid illos excitarit induxerítve non adnotatur. Id tamen facile eſt conjicere, amicorum operâ hujus facti famam longè latéque diſſeminatam fuiſſe. Sed & corda hominum in manu Dei ſunt, verſátque illa ut lubet. ¶ *Numiſma unum*] Vox קשיטה *Keſchita* ter tantùm occurrit, nempe hîc, Gen.33.19. Joſ.24.32. Alii *pecudem*, alii *pecuniam* interpretantur. Nos cenſemus utrumque ſignificare. Ut enim *pecunia* à *pecude* dicta eſt, éſtque numus, ità *Keſchita* primùm *pecudem*, deinde *pecuniam* ſignificavit.

13. *Septem filii*] שבענה pro שבעה, interpoſito Nun, idiotiſmo hujus linguæ. Sic ſuprà מן הסערה, & מני אלף. Et cap.18. קנצי pro קצי. ¶ *Tres filiæ*] Sunt qui quærant cur numerus Liberorum Jobi non ſit duplicatus, ut omnium Jumentorum & Pecudum. Reſponſio eſt, Illa quidem internecione & direptione periiſſe, ſed Jobi liberos per mortem non periiſſe, ut poſt mortem etiam liberi Jobi eſſe cenſeantur, atque revera exſiſtant. Non ſunt itaque amiſſi liberi noſtri qui fato functi ſunt, ſed in manu Dei aſſervantur: Quos in adventu Domini recuperaturi ſunt parentes; quos ſequuntur quo Deus & Natura permiſerit ordine cuncti parentes; ad quos indeſinenter labentibus horis propiùs accedunt. Hic locus firmiſſimum pro Immortalitate animorum & mortuorum Reſurrectione argumentum ſuppeditat.

14. Tria verò filiarum Jobi nomina interpretati ſumus, *Dianam, Caſiam, Cornucopia.* Primum, quia ſicut ימימה *Jemima* à יום *jom*, ſic à *die* vel *dio Diana*, ob ſplendorem & lucem formæ, ut rectè Thargum explicat. Alterum eſt *Caſia*, ab aromatis genere, ob fragrantiæ pretium. Tertium *Cornucopia*, ob floridam & vernantem ſpeciem: nam קרן הפוך *Keren happuc* id propriè ſignificat. Sed *Cornu ſtibii* quid ſit neſcio. Meliùs Græcus Κέρας Ἀμαλθείας. Sed non tam bene attexuit quaſi ad hunc librum attinerent, Γέγραπται ϗ, αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ᾽ ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησι, & quæ ſequuntur. Quæ confirmant ſententiam noſtram de hujus libri Græco interprete, Non eſſe ſcilicet ab eadem manu exaratum opus à qua Græca verſio Legis & Prophetarum. Sed quid ſibi velint illa, Γέγραπται ϗ, αὐτὸν πάλιν ἀναστήσεσθαι μεθ᾽ ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησι, non poſſum conjicere, niſi verba eſſe cujuſdam Chriſtiani, qui acceperit Jobum fuiſſe unum ex illis qui cum Chriſto reſurrexiſſe dicuntur in Euangelio ſecundùm Matthæum. Fortè hoc conjectavit aliquis ex illis capitis 19. verbis, *Scio Redemptorem meum vivere,* &c. Id ſe mihi primum obtulit cùm nullo modo aſſequerer quid ſibi Paraphraſtes ille velit. Quæ tamen intelligere operæpretium magnum non eſt, cùm ſpuria ſint & adulterina. Cæterùm numerus annorum Jobi, qui minimùm ducentorum fuit, cùm CXL annos poſt liberationem ab ærumnis vixerit, ſuperiorum argumentorum cumulo accedit, Ante Moyſem Jobum exſtitiſſe. Ea enim ferè ſpatia vitæ Patriarcharum fuiſſe conſtat.

ANNOTATA
AD LIBRUM
PSALMORUM.

PSAL. I.

MUNSTERUS.

APpellant Hebræi librum Psalmorum ספר תלים & ספר תהלות, i. LIBER HYMNORUM; aiúntque Spiritum S. illius, sicut & totius Scripturæ, autorem fuisse, atque ob id titulum fecerunt huic & sequentibus libris כתובים, nempe quòd הם כתובים ברוח קדש. Conscripsit autem majorem partem hujus libri Regius Propheta David, consarcinatis in eundem quorundam aliorum sanctorum virorum Psalmis & Canticis, quorum nomina tituli ipsi indicant. Porrò Aben Ezra est in hac opinione, כל מזמור שכתוב בראשו לדוד הוא לדוד או לאחד מן המשוררים המתנבאים על דוד על דרך לשלמה אלהים משפטיך למלך תן שגם הוא לאחד מהמשוררים המתנבא על שלמה. h. e. *Omnis Psalmus in cujus capite scriptum est*, IPSI DAVID *est Davidis, aut alicujus ex cantoribus prophetantibus de David, juxta formam* Psalmi, SALOMONI: DEUS JUDICIUM TUUM REGI DA, *qui etiam alicujus cantoris est vaticinantis de Salomone.* Unde qui Cantoribus inscribuntur, sunt Cantorum; ut sunt לאסף & לבני קרח. Non igitur juxta Hebræorum vetustorum sententiam, quorum opinionem iste Rabi non approbat, omnis Psalmus cui est præfixus titulus לדוד est ipsius David tanquam scriptoris, sed dubium nonnunquam est num David illum conscripserit & cantori in instrumentis musicis ludendum aut ore canendum tradiderit, aut quòd cantor illum de Rege David Spiritûs S. afflatu ediderit: ut sit לדוד idem quod בעבור דוד. De Psalmis verò quibus nullus est præscriptus titulus dicit idem Aben Ezra *inter Magistros esse* מחלוקת גדולה *controversiam magnam, aliis aliud sentientibus.* Sunt enim qui putant omnes Psalmos à David conscriptos, etiam qui aliorum inscribuntur nominibus, ut est Psal. 90. qui Mosi inscribitur; & hunc aiunt esse Davidis, sed quem cantandum tradidit filiis Mosi, puta Samueli & filiis ejus. Kimhi verò & Abraham F. Ezræ aliter sentiunt, ut jam suprà indicavimus. Unde dicit D. K. דוד כתב ספרו על ידי עשרת זקנים, h. e. *David conscripsit librum suum per manus decem Seniorum, quorum nomina sunt, Adam, Malkizædec, Abraham, Asaph, Heman, Jeduthun, Moses, & tres filii Corah, nempe Aser, Elkana & Abiaseph. Hi*, inquit, *viri suos ediderunt Psalmos; & sunt à David relati in librum Psalmorum.* Verùm hîc errare deprehenduntur, quando Psalmum, *Dixit Dominus Domino meo*, ipsi Malkizædec asscribendum contendunt, Christo in Euangelio refragante. Quod autem quidam ex nostris aiunt, Psalmos ab Ezra Scriba in unum collectos librum atque in hunc redactos ordinem, nihil de hac re invenio apud Hebræorum scriptores. Hoc quidem dicunt, librum hunc varia continere genera Psalmorum. Quidam enim sunt נצוחים *epinicia & triumphi*, quidam נגונים *concentus*, quidam שירים *cantica*, quidam הללים *laudes*, quidam שכלים *contemplationes*, quidam תחלות *hymni*, quidam תפלות *orationes*, quidam ברכות *benedictiones*, & quidam הודאות *confessiones*, vel *gratiarum actiones*.

5. *Non resurgent impii*] Qui enim perpetuæ morti sunt addicti, resurgere non valent, sed jacebunt pressi onere peccatorum suorum. Quid autem sit *non resurgere peccatores in judicio* explicat Propheta altero hemistichio, quando dicit *peccatores non inveniri in cœtu justorum.*

6. *Iter impiorum peribit*] Scelera, inquit, impiorum hominum finem habebunt, quando *Dominus viam justorum*, h. e. conversationem optimam, *agnoscet* & æternâ remunerabit vitâ.

VATABLUS.

LIbrum istum LXX Interpretes Ψαλτήειον denominaverunt, nomine instrumenti musici, ad quod ut & ad alia hi Psalmi decantabantur. Hebræi verò תהלים sive ספר תהלות, h. e. *librum Laudum*, appellant. Christus Dominus noster *Psalmos*, & *Librum Psalmorum*, Luc. 20. 42. & 24. 44. Sic & Petrus Act. 1. 20. Ex quibus testimonia sumens Christus Salvator noster, testatur afflatu Spiritûs S. fuisse scriptos, Matth. 22. 43. & Petrus, Act. 1. 16.

1. *Beatus vir* אשרי האיש] Adjectivum est plurale אשרי, ut quidam Hebræorum scribunt, quod verbo aut nomini plurali vel singulari jungitur pro loco, unde quidam vertunt, *Beatus* (sive *Felix*) *vir*; aut, *Beata* (sive *Felicia*) *viro.* Aliis magis placet esse substantivum plurale, ut Latinis *divitiæ*: vertentes *Beatitudo* (sive *Beatitudines*, aut *Felicitates*) *viri*: vel, *illius viri*; propter ה emphaticum & significativum, quod Hebræi vocant *hajediah*, quo significatur aliquis insigniter beatus. ¶ *Ambulavit* הלך] Sunt præterita Hebræis, quæ per præsens verti possunt, *ambulat, stat, sedet*: nam frequens est apud illos temporum permutatio, præterito utentes pro præsenti, aliquando pro futuro; imperativo pro futuro aut præterito; infinitivo pro omni tempore; & futuro pro præsenti, aut vice præteriti, aut etiam imperativi: quod diligenter observandum est: nam in his vertendis plurimùm variant interpretes, maximè in his Psalmis. ¶ *Impiorum* רשעים] *Improborum.* Significat eos qui indesinenter & sine ulla quiete impiè agunt, aut qui malis animi perturbationibus moventur ad malè agendum, *tanquam mare impulsum quod quiescere non potest*, ut de illis scribit Jesaias 57. 20. ¶ *Et in via* ובדרך] *Via* pro *instituto & ratione vivendi.* ¶ *Peccatorum* חטאים] *Flagitiosorum.* Non sunt qui quovis modo peccatores sunt, sed qui jam perfrictâ fronte ità peccatis sese addixerunt ut jam nihil eos pudeat; & indè meruerint cognomen *peccatorum*, quales ii erant qui in historiis Euangelicis *peccatores* vocantur, qualísque illa *in civitate peccatrix*, Luc. 7. 37. & Sodomitæ, Gen. 13. 13. &

13. & Amalecitæ 1 Sam. 15. 18. ¶ *Non stetit* לא עמד] *Non stat*, sive *consistit*: i. qui vivendi rationem hominum peccatis deditorum non amplectitur. ¶ *Et in cathedra* ובמושב] *Et in consessu*, vel *sede*. ¶ *Derisorum* לצים] *Elatorum*, *superborum*. Vel, *oblocutorum*, sive *obtrectatorum*. i. Qui nullum commercium habet cum iis qui Divinas Leges ridere solent, nec est contubernalis eorum. Alii, *revelantium* secreta.

2. *Sed in Lege* כי אם בתורה] *Lex* pro ipsa Lege & omnibus S. Scripturæ libris qui sunt Legis expositio. ¶ *Jehovæ* יהוה] Hoc nomen superstitiosi Judæi pridem ineffabile fecerunt, legentes אדני, i. *Dominus*, ubicunque in Scripturis habetur יהוה: quos Græci & Latini postea secuti sunt. Verùm ipse Dominus quid hoc nomine intelligi vellet satis expressit, cùm rogatus à Mose nomen, respondit, אהיה אשר אהיה, i. *Sum qui sum*. Et mox, *Sic dices filiis Israel*, אהיה *misit me ad vos*, Exod. 3. 14. Quibus verbis apertè significat *Exsistenti* nomen sibi esse, & quòd solus à se, ac ideo semper exsistat & exsistendi virtutem omnibus suppeditet. Id verò quàm non exprimat nomen *Dominus* quis non videat? Propterea quidam pro eo vertunt *Exsistens*. Alii αὐτοφυής, quod nomen Græcis *à se & per se exsistentem* significat. Nonnulli nomen ipsum JEHOVA non mutant; nec ipse etiam Sanctes in suis Annotationibus manu scriptis, quas apud me asservo: quos & secuti sumus. ¶ *Voluntas ejus* חפצו] *Desiderium ejus*. Vox Hebræa sign. *voluntatem*, *propensum animi affectum*, *voluntatem & delectationem animi in re aliqua*: propterea dicit, *meditatur die ac nocte*, i. eam unicè amat. ¶ *Et in lege ejus* ובתורתו] Repetitio frequens Hebræis, pro *& in ea*. ¶ *Meditatur* יהגה] Fut. Heb. pro præs. Vox Hebræa & ad *cordis cogitationes* & ad *oris garritum* refertur, ut Psal. 19. 15. והגיון *Et meditatio cordis mei coram te*. Et Psal. 37. 30. *Os justi* יהגה *loquetur sapientiam*. Idem ponitur & Psal. 35. 28.

3. *Sicut arbor* כעץ] Palmam aut oleam intelligit: utrique enim decerpto fructu folia non decidunt. *Justus ut palma florebit*, Psal. 92. 13. Jer. 17. 8. *Et erit tanquam arbor plantata secus aquas, & quæ juxta rivum mittit radices suas*. Benedictionem viri qui fidit Jehovæ describit. ¶ *Decidit*, יבול] *Marcescit*, *inarescit*. Præt. Heb. pro præs. ¶ *Et omne quod*, &c. וכל אשר יעשה יצליח] *Et quicquid facit*, *prosperos habet successus*: fructus edit qui non pereunt. Fut. Heb. pro præt.

4. *Tanquam gluma* כמוץ] *Sicut quisquilia*, *pulvis*, *minutum palearum*. Impii prorsus inutiles & omnis fructûs expertes, ut gluma, palea, sive tegumentum tritici, quibus comparantur Math. 3. 12. Esa. 17. 13. *Et persecutionem patiuntur sicut gluma montium à facie venti, & sicut stipula coram turbine*. Et Psal. 35. 5. *Sint ut gluma ante ventum*.

5. *Stabunt* יקומו] *Consistent*. sub. *cum justis*: i. non habebunt locum inter justos; sed separabit eos Deus ab illorum consortio, cùm mundum judicabit, Matth. 25. 41. *Ite maledicti*, &c. Alii, *resurgent*. ¶ *Neque peccatores* וחטאים] Repetitio Hebraica idem bis dicens.

6. *Novit* יודע] *Agnoscit*: sive per futurum, *agnoscet*, i. probabit; vel, illorum curam aget: cui contrarium est *Peribit*, pro *improbabitur*, vel *damnabitur*. ¶ *Et via impiorum peribit* ודרך רשעים תאבד] Hebraismus, pro, Omnia eorum studia & instituta in nihilum redigentur: vel, Impii ipsi disperibunt unà cum vita & actibus suis.

CLARIUS.

Existimant plerique non omnes Psalmos esse David, sed illos ab iis factos quorum nominibus sunt prænotati, ut *Idithun*, *filiorum Chore*, *Asaph*, *Emam*, *Etham*, & siqui alii sunt hujus generis tituli. Cæterùm alii has inscriptiones id significare tantùm volunt, quòd his viris, quos B. David elegerat ex tribu Levi in duces ac principes chororum, quósque instituerat ut variis organis Deum laudarent, quorum genera apertè postremus omnium Psalmus commemorat; his, inquam, viris, privatim illi Psalmi qui eorum nomina præferunt canendi, aut certè acceptâ à David materiâ componendi, traditi sint. Quod etiam manifestius esse dicunt ex iis quæ in libro Paralipomenon legimus, *Cecinit*, inquit, *canticum hoc in manu Asaph*. Quocirca etiam eos qui inscriptione carent non dubitant illius esse, hoc præsertim argumento, quòd 94. Psalmus inscriptione caret, quem tamen in Epistola ad Hebræos Apostolus adscripsit ipsi *David*. Alii ejusmodi Psalmos crediderunt ab iis compositos quorum proximè nomina in præcedentium Psalmorum inscriptionibus expressa habentur. Cúmque hâc lege Psalmus qui incipit, *Dominus regnavit: irascantur populi*, Mosis esse debeat, fiat autem in illo mentio etiam *Samuelis*, qui multò post Mosen fuit, confugiunt ad propheticam præcognitionem, quâ & Josiæ Regis nomen multis antè seculis quàm nasceretur prædictum à Propheta legimus 3 Reg. 13. Alii decem fuisse volunt hujus libri Psalmorum autores, vel David conscripsisse librum suum per manus decem Seniorum. Verùm cùm *omnis Scriptura*, teste Apostolo, *sit Divinitus inspirata*, certum est principem hujus libri autorem esse Spiritum sanctum; ut non multum opus sit per quos id opus composuerit digladiari. Id quoque vulgatum est, Ab Esdra in unum volumen has sacras Odas collectas & digestas esse: quanquam ferunt quidam hoc apud Hebræorum scripturas non inveniri. Creditæque sunt fuisse quasi reliquiæ quædam quæ tunc exstarent. Nam quando mille & quinque unus Salomon composuit, dubium non est intercidisse quamplurimas. Eodem modo creditur à quibusdam, aliquot à posterioribus adjectas, maximè religione instauratâ per Machabæos: Etenim 74. & 78. & 79. Psalmos de ea populi calamitate quam ab Antiocho Judæi pertulerunt, canere, non dubitari. Nam quòd ii *Asaph* nomine prænotati sint, non plus valere putant quàm compositos ab eo sacrorum cantorum ordine quorum Asaph pater & princeps fuerit. Constat etiam Psalmos non esse juxta rerum quas canunt ordinem digestos. Qui enim tertio loco habetur, de seditione Absalom memorat, & 139. de persecutione Saulis. Sic & alii multi posteriore loco positi res priùs gestas continent, & contrà. De inscriptionibus quoque Psalmorum nihilo certiora afferuntur tam ab Hebræis quàm à nostris. Quæ ex iis historias sacras notant, clavium vice hactenus sunt ad Psalmos intelligendos: sed præter apertè indicatas historias, habent ferè dictiones quasdam quarum intelligentia nè Hebræis quidem adhuc pervestigari potuit. Omnium frequentissima est illa, LAMNAZTACH, quam verterunt, *In finem*. Præter hanc vocem pleræque aliæ in inscriptionibus identidem recurrunt, æquè ancipitis significationis tam Hebræis quàm nostris: ut ALAMOTH, quam dicunt significare *Absconditas*, vel *Adolescentulas*; NEGINOTH, i. *Modulationes*; SCHIAGION, *Ignorantiam*; SCHIGINOTH, *Ignorantias*, vel *Curas*; GITHITH, *Torcular*; SCHOSANNIM, *Lilia*, vel *Rosas*; NECHELOTH, *Hereditates*; MICHTAM, *Insignem*; MACHELACH, *Congregationem*, vel *Infirmitatem*; SCHEMINITH, *Octavam*; MASCEL, *Erudientem*, vel *Intelligentiam*; MAÆIOTH, *Gradus*. His alii putant significari modos & genera certa melodiarum, alii instrumenta, alii initia carminum, ad quorum modos sunt Psalmi cantati, quibus hæc prænotata leguntur. Alii singularum etymon excutientes quærunt mysteria. Sed apud illos Hebræos qui & doctrinâ præstant & certiora sectantur, omnia propria nomina habentur vel modulationum vel instrumentorum musicorum. Fateamur ergò, quòd & doctissimos & vetustissimos Hebræorum fateri non piguit, has inscriptiones, ubi nullas notant historias in S. Bibliis memoratas, à nobis cognosci non posse, propterea quòd institutum sacrorum cantorum & rationem has modulandi sacras cantiones penitus ignoramus. Quod ad nomen pertinet, nostri *Psalmum* dicunt esse sonum organi, cessante voce humanâ; *Canticum*, quando humanâ voce fit modulatio sine concentu organi; *Canticũ Psalmi*, cùm vox humana concentû sequitur organi;

Psalmum cantici, ubi contrà fit. Hebræorum Doctores differentiæ hujus rationem se ignorare ingenuè fatentur. De *Selah*, quod etiam *Diapsalma* dicitur, varia feruntur, ut credatur significare vel Mutationem sententiæ aut cantûs, vel Pausam seu Interjectionem quandam pulsationis, vel Fulgorem atque Illuminationem Divini Spiritûs quæ tunc canentibus apparebat. Sed ex Hebræis eruditiores putant fuisse Notam attollendæ vocis, ac propterea Admonitionem cogitationis animi intendendæ.

1. *Beatus vir*] Hebraismus habet, *Felicia illi*. Quod verò sequitur, *in consilio impiorum* (vel *improborum*) *in via peccatorum*, *in sede versutorum* (vel *derisorum*) schema est quod Congeries dicitur, dum propè idem significant; vel certè Amplificatio, dum *stare* plus videtur quàm *ire*, & *sedere* plus quàm *stare*. Observant autem Hebræi omnem hominis vitam *eundo*, *stando* & *sedendo* peragi: nam *jacere* sub *sessione* comprehenditur. Pulcrè verò hos gradus Propheta posuit. Nam primùm aliquantùm arrident perversorum studia, & ad imitationem sui alliciunt, sed nondum animo in illis fixo *stamus*: quòd si non illico pedem referimus, usu ipso facta illorum magìs placebunt, & *stabitur* jam inter illos. Postremò eorum etiam instituta profitemur, & tanquam earundem rerum magistri facti *sedemus*. Fortasse verò non dixit, *Beatus qui non fuerit impius, nec peccator*, sed *qui non abiit in consilio impiorum*, &c. ut significaret homines potissimùm imitatione evadere peccatores & in scelera delabi. Superiores verò illi gradus in rectè factis etiam servantur: Ut primùm bonorum consuetudine delectati, quasi cum illis *ambulare* incipiamus, antequam fixâ mente illis adhæreamus; pòst verò progressu temporis, intellecto rectè vivendi fructu, tanquam pedem in eorum sententia defigimus animúmque offirmamus; tum demum amorem illius pulcritudinis in aliorum animis inseri cupientes, tanquam prædicatores & doctores *sedemus*. ¶ *In cathedra pestilentiæ*] Pulcrè sensum expressit Interpres, quod alii verterunt *in sede versutorum*, vel *in consessu derisorum*: nam verè nihil pestilentius pravis doctoribus.

2. *Sed in lege Domini*] In illis locis ubi nos habemus *Dominum*, in Hebræo est nomen illud Dei præcipuum τετραγράμματον, nempe JEHOVAH, quod volunt significare *Ens*, sive *Exsistens*. ¶ *Et in lege ejus meditabitur die ac nocte*] Illud est quod præcepit Dominus Deut. 6. *Audi, Israel*, inquit Moses; *Dominus Deus noster, Dominus unus est. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, omnibúsque viribus tuis. Sintque hæc quæ ego hodie tibi præcipio, insculpta cordi tuo, expones ea filiis tuis; loquerisque de illis dum sedes domi tuæ, cùm iter facis per viam, cùm accubas, cùm stas. Alligabis ea manui tuæ signum: sint tibi pro monili inter oculos tuos; inscribésque ea postibus domûs tuæ & portis tuis.*

3. *Et erit tanquam lignum*] Parabola Arboris in Scripturis admodum frequens est. In hac enim & bonorum & malorum, & arrogantium & humilium natura exprimi magìs perspicuè quàm aliis in rebus videtur; ut pluribus locis facile est observare. Ait ergò Probum virum adhærentem Divinæ Legi & fructus ferre, & speciem suam ac gratiam nunquam amittere, haud aliter quàm *arbor juxta aquas plantata*, &c. *prosperè autem omnia ei cedent*, quia, ut ait Apostolus, *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*.

4. *Non sic impii*] Synecdoche est, cùm brevitatis & argutiæ gratiâ verbum subtrahitur. ¶ *Tanquam pulvis*] Alii verterunt *glumam, quisquilias, festucam*, res nimirum quas facilè dispellit ventus. Repetitio quidem illa, *non sic*, & illud, *à facie terræ*, non sunt in Hebræo: sed ejusmodi loca, quæ sensum potiùs adjuvant quàm impediant, non fuerunt mutanda.

5. *Non resurgunt impii*] Dictio Hebræa significat *erigere sese*. Qui ergò perpetuæ morti sunt addicti *resurgere* non valent, sed jacebunt pressi onere peccatorum suorum. Quid autem sit *non resurgere peccatores in judicio*, explicat Propheta altero hemistichio, quàndo dicit *peccatores non inveniri in cœtu justorum*. Alius vertit *non stabunt*, ut *stare in judicio* sit pro *vincere judicium*, & *causam probare*: unde & Terentius, *Vix steti*, inquit, pro, *vix fabulam approbavi*. Huic contrarium est *cadere causâ*.

6. *Novit Dominus viam justorum*] Synecdoche est quâ ex eo quod præcedit id quod est consequens intelligitur. *Cognitionem* enim solet amor consequi. *Iter* verò *impiorum peribit*, quoniam scelera impiorum hominum finem habebunt, quando *Dominus viam justorum*, h. e. conversationem optimam, *agnoscet* atque æternâ munerabit vitâ.

DRUSIUS.

1. אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ. Th. v. & vi. τίλειος ὁ νεώτερος ὃς οὐκ ἀπῆλθεν] Hæc descripsi ex ed. Romana: τίλειος, i. תמים, ὁ νεώτερος הנער. Quis credat eos ità legisse? ¶ בַּעֲצַת רְשָׁעִים. Th. v. & vi. ἐν βουλῇ ἀλλοτρίων, i. זרים. Et hic locus mihi suspectus. Verba Euthymii sunt apud interpretem, *Vel aliter Consilium impiorum pro Concilio & Conventu intelligendum, quemadmodum Aq. & Th. interpretati sunt*. Quæ sic capienda, non quòd uterque utrumque vocabulum usurpavit, sed quòd unus *in concilio*, aliter interpretando dixit *in conventu*. ¶ וּבְמוֹשַׁב לֵצִים. Aq. καὶ ἐν καθέδρᾳ χλευαστῶν. Sym. καὶ ἐν καθέδρᾳ ἐπιθετῶν. v. & vi. καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ παρανόμων. ¶ Ἐν καθέδρᾳ χλευαστῶν, *in cathedra derisorum*, Hieron. ¶ Ἐπιθετῶν. Lex. vet. Ἐπιθέτης, *impostor, stellionator*. Ἐπίθεσις, *impostura, stellionatus*. ¶ לֹא יָשָׁב. Sym. Οὐ κατωκηνήκαν. v. & vi. οὐχ εὑρέθη, i. לא נמצא.

3. שָׁתוּל. Aq. *transplantatum*] Sic etiam Hieron. i. μεταφυτευόμενον. Lex. vet. Μεταφυτεύω δένδρον, *transplanto*.

5. בַּעֲדַת. Aq. Ἐν συναγωγῇ. Th. ἐν συλλόγῳ. Sym. ἐν συνελεύσει] Ἐν συναγωγῇ, i. *in congregatione*, vel, si placet, *in synagoga*. Nam ità vocabant propriè conventus Judæorum, ad quorum religionem Aquilam olim descivisse accepimus. Quapropter ἀποστάτης à nonnullis dictus est. ¶ Ἐν συλλόγῳ, *in collecta*. Nam συλλέγω *colligo*. Alibi est ἐν συναγωγῇ· ità olim posuimus in Fragm. Antverpiæ impressis. Erat certè Theodotio, si verum scribit Hieronymus, ex hæresi Ebionitarum, qui etiam Ecclesias suas *Synagogas* appellabant. Epiphanius lib. 1. Adv. hæreses, quo in loco de Ebionæis agit, συναγωγὴν δὲ οὗτοι καλοῦσι τὴν ἑαυτῶν ἐκκλησίαν. Est & σύλλογος *colloquium, collocutio*. ¶ Ἐν συνελεύσει. Lex. vet. Συνέλευσις, *conventio*.

GROTIUS.

ODÆ istæ DAVIDIS dicuntur quòd is multas veteres collegerit, multas ipse, psallendi sciens, addiderit, aut per homines idoneos addi fecerit. Cæterùm dubitari non debet quin multa accesserint carmina posteriorum temporum, Esdrâ addente. Nam quin Psalmus 137 (Hebraicos numeros nunc sequor, non quòd multùm referat, sed quia ità incepi, & eos sequitur Hieronymus in versione ex Hebræo) scriptus sit in Exsilio Babylonico, Psalmus autem 126 & alii quidam in Reditu, stultum sit dubitare. Horum autem Psalmorum inter se distinctio jam olim non eadem est. Exempli causâ, primus Psalmus in multis exemplaribus cum secundo cohæsit. Itaque vetera Scholia Græca ad secundum habent, ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ συνημμένοι. Et Act. 13. 33. pro eo quod nos habemus ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ multi veteres libri habent πρώτῳ.

1. *Qui non abiit in consilio impiorum*] Tres hîc gradus describuntur malè viventium, eorum qui incipiunt, eorum qui perstant, eorum qui planè jam in mala vita acquiescunt. Præterita autem hæc rectiùs per præsens vertentur, *abit, stat, sedet*. ¶ *In cathedra pestilentiæ*] Aquila optimè, ἐν καθέδρᾳ χλευαστῶν. לצים apud Hebræos sunt *homines arrogantes eousque ut pios irrideant*.

3. Et

3. *Et folium ejus non defluet*] Sic in Epigrammate Græco,

Ὅυτω καὶ ἱεραὶ Ζηνὸς δρύες ἔμπεδα πᾶσαι
Ἑστᾶσιν, φύλλων δ' ἄνα χεῦσ' ἄνεμοι.

4. *Tanquam pulvis quem projicit ventus à facie terræ*] Bene verteris *tanquam acus:* nam frumentum manet.

5. *Ideo non surgent impii in judicio*] Mira hinc inferunt Kimchi & Hebræi. Sensus est, Futurum ut causâ cadant, ubi vita ipsorum sine affectu examinabitur. Nam קום est *subsistere*, ut Jos. 7. 12. Nah. 1. 6. Esd. 9. 15. usurpatúrque sæpe in re judiciali, ut σταθῆναι Luc. 21. 36.

6. *Novit Dominus viam justorum*] i. Approbat. ¶ *Iter impiorum peribit*] i. In exitium eos ducet.

PSAL. II.

MUNSTERUS.

Hunc Psalmum nullus non Christianus post Apostolos de Christo Salvatore humani generis exponendum censet, qui tam expressam facit mentionem Nativitatis, Passionis & Resurrectionis ejus. Id idem ferè confitentur Jehudei, etiamsi constanter de Christo nostro exponendum negent.

2. *Principes*] R. S. exponit *senatores & summos consiliarios.* Hi enim potissimùm conspiraverunt contra Christum. Porrò נוסדו putant esse à radice סוד, quod *arcanum consilium* sign. Potest etiam esse ut sit à radice יסד, quod *fundare* sign. Immobili enim & immutabili consilio decreverant perdere Christum Domini.

3. *Funes eorum*] Quod priùs vocavit *vincula*, jam vocat *funes.* Hoc enim plerumque agitur in Psalmis, ut eadem sententia bis ponatur, aliis & aliis verbis.

4. *Qui habitat in cœlis deridebit*] Pertinet hoc ad consolationem Ecclesiæ, quòd Deus non solùm videt machinationes impiorum, sed etiam ridet eos. Est tamen Sardonicus risus, quem sequitur furor & dispersio.

6. *Constitui Regem*] Verbum נסך sign. *libare & fundere:* & quia Reges oleo perfundebantur cùm Regno præficerentur, utitur hîc Propheta verbo נסך. R. S. tamen exponit pro מלוך *regnare*, vel *Principem agere.*

7. *Narrabo*] *Dominus*, inquit, *dixit ad me, Filius meus es tu:* & hoc verbum sæpe replicabo & *narrabo* aliis, *veluti statutum & præceptum* mihi de hac re datum. Unde R.S. hunc locum sic exponit, חוק קצוב הוא עלי לספר זאת *Statutum decretum est super me, ut enarrem illud, nempe quòd Dominus dixerit ad me, Filius meus es tu.* Et hîc autor libri Nizahon more suo invehitur atque disputat contra Christianos in hunc modum, פסוק זה פותרי' ואמ' על התלוי. וי"ל והלא במעשה בראשית כתיב נעשה אדם ופותרי' אתו שהאב אמר לבן נחנו נעשה אדם. אם היה או נולד היום נמצא שהוא נולד פעמים ואם הם אחד א"כ כשנולד הבן נולד האב כי אין בו פרוד. א"כ איזה מהם קורא לחבירו בני ואיזה נקרא אב והלא לא קדם זה לזה אפילו כחוט השערה. על כרחך אתה צריך לומר שהאב היה קודם לבן ימים רבים שהאב היה עריר ויחיד בלא בן. Omitto reliquas blasphemias quas recutitus ille nebulo hoc loco scribit, & tamen prudentissimè se scribere putat, qui ignorat Christum duplicem habere nativitatem, æternam & temporalem, secundùm duplicem naturam. Sunt tamen qui putant hîc per Prophetam insinuari innovationem illam quâ Christus redivivus ex sepulcro ad immortalem resurrexit vitam; quando additur, *Postula à me*, &c. Et Christus Matthæi ultimo dixit, *Data est mihi omnis potestas in cœlo*, &c.

12. *Osculamini Filium*] Est hîc בר idem quod בן, licèt receptius sit Chaldæis quàm Hebræis, & est sensus, Amplectimini Filium illum toto cordis affectu, qui vobis Patrem cœlestem offensum placare potest, &c. Sunt etiam qui בר exponunt pro *munditia.* Aben Ezra hunc locum sic exponit, *Servite Domino, & osculamini Filium qui est Meschias.*

VATABLUS.

1. *Congregant se turmatim* רגשו] *Ad tumultum conveniunt.* Vel, *cum tumultu convolant.* Alii, *turmatim congregantur*, veluti in tumultu fieri solet. Alii, *fremunt*, vel *frendent.* Præteritum Heb. pro futuro, ut versûs sequentis verba quæ futura sunt. Continet enim hic Psalmus prophetiam conjurationis Judæorum & Gentium adversùs Christum, ut apparet ex Act. 4. 25. Vertuntur autem hæc futura per præsens. ¶ *Meditantur* יהגו] *Loquuntur*, aut *murmurant.* Fut. Heb. pro præt. vel præsenti, i. vanos sermones jactaverunt, cùm se memoriam Christi abolituros morte putarunt, qui tertio die postea resurrexit.

2. *Astant* יתיצבו] *Astabunt*, consilii scilicet captandi causâ. ¶ *Et principes* ורוזנים] *Et Reges.* Vel, *consiliarii Regum*, i. quorum consilio & prudentiâ Rex administrat regnum.

3 *Vincula eorum* את מוסרותימו] Quibus alligantur animalia ad jugum. Vide pro expositione hujus loci Jer. 5. 5. Verba sunt hostium Dei & Christi, Regum scilicet, Principum & Sacerdotum. *Vincula* vocat leges quibus quasi vinciri solent subditi & contineri in officio; *funes* verò, sive *ligamina* imperium. Sumpta Metaphora ab iis qui vincti coguntur facere opus. Legibus eorum, inquiunt, nè pareamus; demúsque operam nè imperent nobis. ¶ *Funes eorum* עבותימו] *Ligamina eorum.*

4. *Habitans in*, &c. יושב בשמים ישחק] Verti potest per præsens, *Qui sedet in cœlis* (vel *domicilium habet in ipsis cœlis*) *deridet.* Verba Davidis: q. d. Quomodo pugnabunt cum eo qui est in cœlis? ¶ *Subsannabit eos* ילעג למו] Repetitio ejusdem sententiæ, quæ magnam vim habet in S. literis.

5. *Tunc* אז] Cùm scilicet tempus id exiget. ¶ *In furore suo* באפו] Id est iratus: q. d. Increpabit eos vehementissimé. ¶ *Terrebit eos* יבהלמו] *Conturbabit eos*, vel *perdet:* i. gravi irâ percitus perdet eos.

6. *Constitui* נסכתי] *Unxi.* Alii, *regnare feci*, vel per præt. plusquam perfectum, *constitueram, regnare feceram.* Verba Dei Patris sedentis pro tribunali, & condemnantis impios qui dederunt operam ut Regnum Christi everterent: i. Præfeceram Regem meum Messiam populo meo Israelitico ut illi nomine meo imperaret; verùm illius Regnum perpetuò oppugnatis, negantes eum esse Messiam. Quis nunc dicat me immeritò sumpturum de vobis pœnas? Aut, Sumam igitur de vobis gravissimas pœnas ob tantum Christi mei contemptum. Hæc subaudienda sunt, quòd oratio sit Dei irati, qui more hominum orationem concidit cùm iratus loquitur. ¶ *Sijon* ציון] Sion est populus Jerosolymitanus: tota præterea terra Chanaan, quæ montosa est. ¶ *Montem sanctum* הר קדשי] *Sanctum montem* vocat, quòd illuc translata esset Arca Domini à Davide. Vide 2 Sam. 6. 17. & 1 Par. 16. 1.

7. *Decretum* אל חוק] i. Quod Dominus præcepit ut narrarem tanquam decretum & edictum. Tametsi Apostoli Christum à Patre creatum esse Regem testati sint, hîc tamen Christus sibi ipse unus vendicat quicquid per eos egit. Variè exponunt hanc *vocem* interpretes. Alii, *legem*, i. quod Dominus tanquam legem vult promulgari. Alii, *statutum*, aut *præceptum*, sub. *à Patre.* Alii, *in statutum*, aut *legem:* i. tam solicitè promulgabo ut abeat mihi in consuetudinem & morem. ¶ *Hodie genui te* היום ילדתיך] Hunc diem interpretatur Paulus Act. 13. 33. diem quo apparuit Christus, & à Patre declaratus est Filius. *Genitus* ergò fuisse dicitur, non ut Filius Dei esse, quoad se, inciperet; sed ut talis patefieret mundo. Neque hæc *genitura* de mutuo Patris & Filii respectu intelligi debet, sed tantùm significat eum qui fuerat ab initio absconditus in arcano Patris sinu, & obscurè deinde sub Lege adumbratus, ex quo prodiit cum claris insignibus, cognitum fuisse Dei Filium: sicuti etiam dicitur Joh. 1. 14. Con-

Conspeximus gloriam ejus tanquam unigeniti Filii. Idem Paulus Rom. 1. 4. dicit *Filium Dei declaratum fuisse in potentia dum resurrexit à mortuis:* ideo præcipuè in diem illum competit quod hîc dicitur.

8. *Postula à me* שאל ממני] Invitat Filium suum Deus ut aliquid ab ipso petat more regum & principum. Etiamsi postulaveris imperium super omnes populos, non sum denegaturus: támque tui erunt quàm fundus hereditarius germani heredis.

9. *Conteres eas* תרועם] *Franges eos:* i. siqui rebellare voluerint, aut parêre recusarint, dissipabis eorum consilia & artes sceptro præduro, nempe Spiritu oris tui: hoc enim sceptro (de quo Jes. 61. 1.) Christus perdit adversarios. ¶ *Confringes eas* תנפצם] *Disperges eos.* In plura nempe frusta confractos.

10. *Prudenter agite* השכילו] *Præstate vos sapientes.* Exhortatio Davidis ad Principes nè conspirent in Christum. Fingit autem se eorum tempore vivere qui Christum negaturi erant esse Regem.

11. *Servite Jehovæ* עבדו את יהוה] *Colite Jehovam:* i. ità colite ut metuatis illum offendere: exsultate præterea quòd vobis talem Regem præfecerit: verùm lætitia vestra nè sit effrænis, sed conjuncta ingenuo metui.

12. *Osculamini Filium* נשקו בר] i. Osculo manuum testamini vos Filium Dei habere pro Rege: amplectimini Filium toto mentis affectu, & subditi estote illi. Osculum manuum in Palæstina argumentum subjectionis erat, ut & apud nos. ¶ *Et pereatis via* ותאבדו דרך] Ablativus est *via*, i. propter viam: h. e. propter vestrum vivendi modum, &c. Aut verte, *nè via vestra pereat*, i. nè ratio vitæ vestræ damnetur, ut Psal. 1. 6. *Via impiorum peribit.* ¶ *Vel paululum* כמעט] *Derepente.* ¶ *Beati*, &c. אשרי וגו'] Acclamatio: q. d. Beati qui fiduciam suam in Christo collocant, salutem ab eo exspectantes, quam certò sunt consecuturi.

CLARIUS.

CUM Paulus in Actis Apostolorum 13. 33. citans illud, *Filius meus es tu*, dixerit id *primo Psalmo* contineri, unde factum sit ut postea ex uno duo facti sint Psalmi, non magnopere laborandum est, cùm item Græci & Latini ex Nono & Decimo apud Hebræos unum, sicut & ex Centesimo decimo quarto & Centesimo decimo quinto item unum conflaverint, tum Centesimum decimum sextum & Centesimum quadragesimum septimum utrumque diviserint in duos. Hunc autem Psalmum de Christi Servatoris salutifero Regno canere, apud neminem orthodoxorum unquam dubitatum est, cùm præter Paulum alii quoque discipuli eum de Christo interpretati sint. Sed quia pleraque omnia in V. T. sub figura obtegebantur, hîc quoque in David adumbratus est Christus: Cujus hîc expressa fit mentio Nativitatis, Passionis & Resurrectionis. Id idem ferè confitentur Judæi, etiamsi constanter de Christo nostro exponendum negent. Historia igitur, quatenus pertinet ad David, ea est quæ scribitur 2 Reg. 5. de Philistæis qui contra David, posteaquam audierant eum in Regem super omnem Israelem unctum, universi ascenderant, idque cùm ille jam Sion, quæ postea *ipsius civitas* vocata est, expugnasset. Contra hos Dominus insignem David victoriam dedit semel atque iterum, Regnúmque ei miris incrementis auxit ac roboravit, atque Sion in Regni caput, in qua & Sacrarii sui sedem esse voluit, evexit: nam eò David, dejectis Philistæis, Arcam federis transtulit. Hæc autem omnia apposite ad Christum verum Regem aptantur.

1. *Quare fremuerunt gentes*] Vel *tumultuata sunt.* Hebræa dictio significat *turmatim & per tumultum congregari:* quod animadvertens Græcus interpres reddidit ἐφρύαξαν, quod sign. autore Hesychio, *concitati sunt.*

2. *Astiterunt Reges*] Qui sint hi, aperuerunt Apostoli ipsi, qui in Actis allegantes hunc locum sic sunt interpretati, *Convenerunt enim verè adversus sanctum Puerum tuum Jesum, quem unxisti, & Herodes, & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & populis Israel.* Quidam Hebræorum interpretatur per *principes*, *senatores & summos consiliarios:* at hi potissimùm conspiraverunt contra Christum.

3. *Dirumpamus vincula eorum*] Subaudi, *dicentes*, *Dirumpamus*, &c. Atque hoc illud est quod legitur in Euangelio, *Nolumus hunc regnare super nos.*

6. *Ego autem*] Heb. *Ego autem constitui Regem meum:* nam frequens est Hebræis mutatio personarum. Verùm cùm sententia non discrepet, noluimus locum hunc mutare: sicut & quod infrà sequitur, *prædicans præceptum ejus*, cùm in Hebræo sit, *Narrabo decretum*, nempe hoc quod sequitur, *Dominus dixit ad me*, *Filius meus es tu.* Et mihi videtur factum ut pro *Rege* vel alio titulo *Filium* appellaret, quò nos faciliùs ad cogitationem veri Filii Dei invitaremur. Hoc ipsum est quod Dominus Concilio Judæorum respondebat, *Ex hoc tempore erit Filius hominis à dextris virtutis Dei.* His enim satis apertè decretum Patris de se illis narravit, Regémque ab ipso creatum se palàm professus est: quod & coram Pilato non tacuit. Sunt qui de æterna Verbi Dei generatione hunc locum intelligant: Paulus tamen in Actis 13. de Regno Mediatoris, quod ut homo administrat, hunc locum intellexisse videtur; sic enim ait, *Et nos euangelizamus vobis promissionem factam Patribus, quòd eam Deus filiis illorum, nempe nobis, præstitit, resuscitato Jesu. Quemadmodum in primo Psalmo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Eodem sensu & Epist. ad Hebræos locum istum accepit, *Christus* inquiens, *non glorificavit seipsum, sed is qui dixit ad eum, Filius meus es tu.* Et quod sequitur, *Ego hodie genui te*, videtur aptari posse ad illud tempus quo in Baptismo facta est vox Patris, dicens, *Hic est Filius meus dilectus.* Sunt tamen qui referant ad innovationem illam quâ Christus redivivus ex sepulcro ad immortalem resurrexit vitam, quando additur, *Postula à me, & dabo tibi gentes*, &c. Christus Matth. 28. dixit, *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.*

9. *Reges eos*] Vel *Confringes eos*; nimirum eos qui conspirantes in Dominum adversùs eum tumultuabantur.

12. *Apprehendite disciplinam*] Sic & Chaldæa Paraphrasis: nam ait, *Suscipite doctrinam*; juxta illud, *Tollite jugum meum super vos.* Hebr. *Osculamini Filium*, *nè forte irascatur, & pereatis à via.* ¶ *Cùm exarserit in brevi*] Si vel paulùm exarserit ira ejus, vel significat eum citius opinione affuturum, ut pœnam de contemptoribus suis sumat. ¶ *Beati omnes qui confidunt in eo*] Epiphonema est, adjectum cum affectu, qui in eo notatur, quòd per quandam apostrophen velut exclamat.

DRUSIUS.

1. לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם. Aq. Ἱνατί ἐθορυβήθησαν ἔθνη; S. Εἰς τί ἔθνη κυκᾷ;] Lex. Hesychii, Κυκᾷ, ταράσσει. Dicitur & κυκέω. ¶ וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק. A. καὶ φῦλα φθέγξεται κενῶς] Lex. vet. Φῦλον, *gens.*

2. יִתְיַצְּבוּ. Sym. Συνίςανται βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ὕπαρχοι συσκέπτονται ὁμοθυμαδὸν] רוזנים ὕπαρχοι, i. *præfecti*, non malè.

5. יְבַהֲלֵמוֹ. A. κατασπουδάσει.

6. וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי. A. & V. ed. Καὶ ἐγὼ ἐδιασάμην βασιλέα μου. S. Κἀγὼ ἔχρισα τὸν βασιλέα μου. VI. ed. κἀγὼ διέσωσα τὸν βασιλέα μου] Lex. Vet. Διάζεται, *orditur.*

7. אֲסַפְּרָה אֶל חֹק יְהוָה. VI. ed. καταγγέλλων εἰς Θεὸν διαθήκην. Th. διαγγέλλων ἰσχυροῦ πρόςαγμα. Scholion, ἀναγγέλλων ἰσχυροῦ ἀκριβασμόν. Videtur esse interpretamentum Aquilæ, sed tamen non affirmo hoc.

9. תְּנַפְּצֵם. A. προσρήξεις αὐτούς.

10. וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ. A. Καὶ νῦν βασιλεῖς ἐπιστημόνες ἐπιστημονίσθητε] Verbum factum ex nomine ἐπιστήμων, *sciens, gnarus, peritus.*

12. נַשְּׁקוּ בַר. A. Καταφιλήσατε ἐκλεκτῶς. Sym. Προσκυνήσατε καθαρῶς. A. *Osculamini electè.* Sym. *Adorate purè*] Nunc reddunt, *Adorate Filium.* Utraque interpretatio exstat apud Hieronymum in Apologia contra Ruffinum: Bar, inquit, & Filius *dicitur* & Electus *ac* Purus. *Quid igitur peccavi si verbum ambiguum diversâ interpretatione converti? & qui in commentariolis, ubi libertas est disserendi, dixeram*, Adorate Filium, *in ipso corpore*

pore, nè violentus viderer interpres & Judaicæ calumniæ locum darem, dixerim, Adorate purè, *sive electè: quod Aq. quoque & Sym. transtulerunt.* Vide præcedentia.

GROTIUS.

1. *Quare fremuerunt Gentes?*] Philisthini, Moabitæ, Sabæi, Damasceni, Ammonitæ, Idumæi, 2 Sam. 8, & 10. Sensus enim primus & apertus ad Davidem pertinet, mysticus & abstrusior ad Messiam, ut hic agnoscit D. Kimchi, & ad Danielem Saadias Gaon, quomodo sumpsere Apostoli.

2. *Adstiterunt reges terræ*] Nominati in dicta jam Historia 2 Sam. ¶ *Adversus Dominum*] Nam gentes illæ ab unius Dei cultu defecerant, ideòque oderant Judæos. ¶ *Et adversus Christum ejus*] Davidem, solenniter unctum Divino jussu, 1 Sam. 16. 13. 2 Sam. 2. 4. & 5. 3.

3. *Dirumpamus vincula eorum*] Subintellige *dicentes*: sunt enim hæc verba illorum regum ac populorum. *Eorum*, i. Israelitarum. *Vincula* & *jugum*, i. Legem Mosis cum suis ritibus.

6. *Prædicans præceptum ejus*] *Narrabo constitutionem ipsius*.

7. *Filius meus es tu: ego hodie genui te*] Optimè vertas, *O Fili mi, hodie* (i. hoc tempore) *ego te genui*: novam vitam, Regalem scilicet, tibi contuli. אתה Hebræis sæpe nihil aliud quàm nota vocativi. Apparet Gen. 49. 8. Reges dicuntur *filii Dei*, & qui inter eos excellunt *primogeniti*, Psal. 89. 27.

8. *Dabo tibi gentes in hereditatem tuam*] In proprietatem ex belli jure. Vide dicta jam capita 2 Sam. & Ps. 108

9. *Reges eos in virga ferrea*] Heb. *Conteres eas virgâ ferreâ*, i. gladio.

12. *Osculamini Filium*] בר pro בן Chaldaicum reperitur & Esdræ 5. 1, & 2. & in Paraphrastis Chaldæis sæpe: interdum & ביר. Sic hoc loco sumpsit & Abenesdra. Aquila, καταφιλήσατε ἐκλεκτόν· ità enim legendum videtur pro ἐκλεκτῶς. Osculum signum subjectionis sive homagii. Sic Gen. 41. 40. ישק Græci vertunt ὑπακούσεται. Hoc est quod dicit, Vos alii vicini Reges, interfectorum Regum exemplo territi, in tempore venite ad fedus obsequiosum. ¶ *Beati omnes qui confidunt in eo*] Qui fidei ejus Regis (i. meæ) se permittunt.

PSAL. III.

MUNSTERUS.

Historia fugæ David scribitur 2 Sam. 15.

2. De dictione *Sela* diximus Habakuk ultimo.

5. *Ego jacui & dormivi*] Sensus est, In maximis periculis suaviter quievi, Domino me protegente.

7. *In maxilla*] i. Ignominiosâ cæde stravisti adversarios meos.

VATABLUS.

Canticum מזמור] *Oda, Carmen*: nam eruditis *Psalmus* significat *sonū citharæ*. ¶ *Davidis* לדוד] i. Quod cecinit vel scripsit David. ¶ *A facie* מפני] i. Metu, vel propter.

1. *Quàm multiplicati* מה רבו] *Valde multiplicati: perquam multi facti sunt.* ¶ *Hostes mei* צרי] Tribulatores mei.

2. *Dicunt de anima mea* אומרים לנפשי] i. Existimant, aut cogitant de me. Hebraica phrasis est: q. d. Non dubito esse multos qui apud se de me in hunc modum cogitant, Derelictus est à Deo: nullum illi auxilium à Deo exspectandum. ¶ *Selah* סלה] Elevationem & exclamationem significat hæc vox: quæ quoties in Psalmis ponitur, signum est excitandæ vocis, & animi maximè intendendi. Etiam olim solebant cantores, quoties hæc vox occurrebat, vocem intendere in cantione & harmonia, tanquam in re attentiùs considerandâ. Sed & nos cùm res aliqua exigit auditoris animadversionem & attentionem, exclamare solemus. Hujusmodi erat hæc exclamatio: acsi sic exclamet, *O gravem calamitatem meam!*

3. *Clypeus es pro me* מגן בעדי] *Clypeum esse alicujus* est eum defendere, protegere, & pro eo pugnare. ¶ *Gloria mea* כבודי] i. Qui soles mihi dare materiam gloriandi apud omnes ob crebra beneficia quæ in me confers. Aut *gloria mea*, qui potes mihi dignitatem pristinam restituere. ¶ *Et exaltans caput meum* ומרים ראשי] Phrasis Hebraica, *Exaltare caput alicujus*, pro *Tristem & præ dolore dejectum, reddere lætum*. Luc. 21. 28. *Attollite capita vestra, quoniam*, &c. Gen. 4. 6. *Utquid concidit vultus tuus?* dicit Dominus ad Cain tristem.

4. *Et exaudivit me de monte sancto suo* ויענני מהר קדשו] *Et respondit mihi. Respondere* pro *adnuere* & *exaudire*. Scio, inquit David, quid mihi agendum sit: implorabo opem Dei: certò autem scio quòd me exaudiet. *Clamare ad Deum voce suâ* Phrasi Hebraicâ dictum est pro *Opem Dei implorare*. Verti possent hæc per futurum, *clamabo* & *exaudiet*, &c. *De monte sanctitatis suæ*, vel *sancto suo*, i. de propitiatorio quod est super arcam federis in Sion monte sancto: pollicitus enim fuerat Deus se exauditurum à medio Cherubimorum eos qui illum invocarent cum fiducia. ¶ *Sélah* סלה] Exclamationem significat: q. d. *O rem Deo acceptam, cum fiducia ipsum implorare!*

5. *Accubui* שכבתי] Præterita Hebræis, quæ verti possunt per futura, *accubabo & dormiam*, &c. *Et expergiscar; quia Dominus fulciet me*: q. d. Ego cujus caput tot hostes petunt, ubi opem à Deo petivero, committam me quieti, & securiùs dormiam: quia Deo defensore fido. Somnus summam hic tranquillitatem significat. Nam qui anxii sunt, & malis premuntur, lectum quietis causâ petere nequeunt, curis somnum adimentibus. Quidam vertunt, *Equidem jacebam, ac dormiebam: experrectus autem sum, quia*, &c.

6. *Timebo* אירא] Futurum pro præterito si præcedentia legas per præteritum. Aut verte, *Non metuam à myriadibus populi qui me circumquaque obsident. Ponere in circuitu alicujus* pro *adversus aliquem instruere aciem* more Hebraico dictum est. *Myriades*, sive *decem millia*, populum innumerabilem intelligit. Hic se David in spem erigit. Verti etiam potest, *Non timui*, per præteritum, ut dictum est.

7. *Surge* קומה] *Exsurge*; ut scilicet auditâ tubâ strenuus & promptus miles exsurgere solet: erige te in pedes, & accipe arma, collige vires tuas & potentiam: ut *percutias hostes meos in maxillam, ità ut dentes eorum confringas*; quibus confractis & comminutis conficere & concidere panem non poterunt, & ità interibunt. Istud significat concisum hoc dicendi genus. ¶ *Percussisti* הכית] Vel per fut. *Exsurge: quia percuties omnes inimicos meos in maxillam*, id est, *dentes improborum confringes*.

8. *Salus* הישועה] *Salus* pro *auxilio*. *Benedictio* autem pro *favore* & *beneficio*: q. d. Domini interest servare & liberare populum ab iis quæ illi accidunt: ipse est à quo petendum auxilium: illi soli debetur victoria, quòd vicerim filium Absalom. Vide 2 Sam. 18. 33. Mutatio personæ à tertia in secundam ad affectum ostendendum valet, *Tu, Deus, populum tuum*, i. tibi fidentem, *servare, tutari liberare soles, & bonis cumulare*. In fine adjicitur *Sela*: q. d. O excellentiam & exuberantiam bonitatis Dei, qui ipsi fidentibus tam promptus est auxiliator!

CLARIUS.

Historia hujus Psalmi habetur secundo Regum à cap. 15. usque ad 20. In hoc autem Psalmo, quem tamen peractâ re compositum creditur, more suo se per hypotyposin introducit ceu in eo periculo constitutum, volens scilicet suo exemplo ad fidendum Domino provocare. Interim memineris & hic & hujuscemodi locis animum referre ad Christum, cujus typum gessit David.

2. *Non est salus ipsi in Deo*] Non sine emphasi dictum est: nam hic nomen à *virtute* & *robore* Scriptura Domino tribuit,

tribuit. Hujus ergo favore & ope ac virtute existimabant David destitutum. ¶ *Selah*, quod hîc positum est, vel attollendæ vocis nota est, vel fortasse quædam admiratio, consistente animo & intra se cogitante; ac si diceret admirabundus, *Tam inveniuntur impudenter scelerati.* Pulcrè autem & hic Psalmus figuram Servatoris præfert. Nam quemadmodum David in persecutione filii, egressus Jerusalem, in vertice montis Olivarum ad Dominum precem fudit, sic Dominus Jesus Christus, cùm totus ferè Israel cum Principibus suis omnibus contra ipsum conspirassent, & ipse afflictus in monte Olivarum Deum patrem oravit.

3. *Gloria mea*] Dictio Hebræa, quæ *gloria* vel *decus* verti solet, hîc & multis aliis locis à quibusdam Hebræis pro *mente* accipitur, ut sit sensus, *Domine, scutum es corpori meo, & scutum es menti meæ.* ¶ *Et exaltans caput meum*] Caput dejiciunt qui pudore suffunduntur, vel etiam graviùs lugent. Caput verò erigunt qui honorantur & exhilarantur. Sic demisso capite ingrediebatur Achab cùm ob cædem Naboth pœnitentiam testaretur. Contrà alio Psalmo, *Propterea exaltabit caput.* Et ad Discipulos Dominus, *Suspicite, & attollite capita vestra.*

4. Post illa autem verba, *de monte sancto suo*, *Selah* positum est, quod, præter superiùs adnotata, potest esse confirmatio quædam: q. d. *Ità est*, aut *certius certo.*

5. *Accubui, & dormivi, & evigilavi*] Securitatem animi & fiduciam erga Deum significat. In maximis, inquit, periculis suaviter quievi, & securus à somno surgebam, Domino me protegente. ¶ *Dominus suscepit me*] Heb. *sustentavit me.* Interim observa ut Spiritus S. verbis usus est quæ ad mortem & resurrectionem Domini aptari possent: cujusmodi morem etiam aliis locis notare poteris.

7. *Tu percussisti*] *Tu percutere soles omnium inimicorum meorum maxillas*, & ignominiosè veluti colaphum impingere illis, & *dentes impiorum* malè de me loquentium *confringere.* Per *dentes* belluinam quandam ferociam & truculentiam, à bestiis immanioribus mutuatâ similitudine, exprimere voluit.

8. *Domini est salus*] Epiphonema est. Et quò ardentiorem adhuc affectum indicaret, subitò personam mutavit. Deum alloquens sic, *& super populum tuum benedictio tua.*

DRUSIUS.

3. סֶלָה. Th. Sym. Διάψαλμα. V. ed. διαπαντός. VI. εἰς τέλος. Aq. *semper*] Suidas, Διάψαλμα, μέλους ἐναλλαγὴ *mutatio cantûs.* Vide Euthymium Præfat. in Psalmos, & Isidorum. ¶ Εἰς τέλος, i. לנצח. Sic Ebræorum nonnulli exponunt. Improbat id Abenezra, cui placet ut sit dictio Confirmandi, tanquam si dicas *Verè*, aut *Profectò*, vel, *Sic est sanè:* εἰς τέλος, ad verb. *in finem.* Ebræa phrasis est, quam prisci illi patres (quod pace eorum dictum sit) non rectè intellexerunt. ¶ *Semper*; ἀεὶ. Hier. ep. 138. quæ Marcellæ inscripta, hanc Aquilæ declarationem præ cæteris probat: nam post enumeratas varias sententias, *Nobis*, inquit, *nihil horum videtur; cùm Aquila, qui verborum Ebraicorum diligentissimus explicator est, SELA, h. e,* Diapsalma, *quod ex Samech, Lamed, He scribitur,* semper *transtulerit: & inveniamus in Psalmorum quoque fine* Diapsalma *positum.* Cæterùm Hab. 3. סלה. Th. εἰς τέλος, ut hîc VI. Sym. autem εἰς τὸν αἰῶνα. Cur nunc ità vertunt, alibi aliter? Tharg. לעלמין *in secula.* Chaldæi perpetuò sic interpretantur.

4. מֵהַר קָדְשׁוֹ. A. ἐξ ὄρους ἡγιασμένου αὐτοῦ. Sym. ἐξ ὄρους ἁγίου ἑαυτοῦ] Hic locus pleniùs legitur apud Hier. nescio quo in loco, *Et exaudivit me ex monte sancto suo semper.* Sed ἡγιασμένου magis sonat *sanctificato.*

GROTIUS.

Psalmus David cùm fugeret à facie Absalom filii sui] Non quòd hæc dixerit, sed quòd talia dicere potuerit luctuoso illo tempore, 2 Sam. 15. 14.

1. *Quid multiplicati sunt qui tribulant me?*] *Quàm multi fiunt hostes mei?* qui Absalomum sequuntur. Vide 2 Sam. 15, 13.

3. *Dicunt animæ meæ*] Dicunt de me. ¶ *In Deo ejus*] Hîc sequitur in Hebræo סלה, nota quæ cantum hîc intendendum significat: quod modò in mœrore, modò in gaudio fit.

4. *De monte sancto suo*] De Sione, ubi tunc Arca.

5. *Ego dormivi*] Dormio securus, Deo fidens.

7. *Tu percussisti omnes adversantes mihi*] Saulem primùm, deinde progeniem ipsius, eorúmque sectatores.

PSAL. IV.

MUNSTERUS.

Vincenti in melodiis] Est מנצח participium à verbo נצח *vicit, victoriam assecutus est.* Psalmus igitur iste cantandus traditus est Magistro cantorum vel Præfecto musicorum instrumentorum, qui cæteros facilè in arte musicæ antecelluit. Unde Kimhi, נקרא בעל השיר והנינון מנצח כלומר שהוא חוק על המלאכה ושר עליה.

2. *Filii viri*] Hebræi per איש plerumque intelligunt *virum insignem aut cordatum*, sicut per אדם *hominem vulgarem* accipiunt; exponúntque Psalmum hunc de Absalom & David fugiente, quem *Dominus sibi* veluti *pium hominem delegerat.* Monentur autem hostes ejus ut *contremiscant* & caveant sibi *nè peccent* in Christum Domini: & si incidant malæ & secretæ cogitationes, has in tempore reprimere studeant, & non permittant prodire in opus.

6. *Multi dicunt, Quis ostendet nobis bonum?*] Paulò obscuriora sunt quàm ut hîc brevibus explicari possint.

VATABLUS.

Victori, למנצח] *Præfecto cantorum*; sub. *commissus Psalmus ut decantaretur.* Sic dicebatur is cui committebantur Psalmi decantandi, aut ad cujus imperium Psalmi decantari solebant aut pulsari, qui arte musicâ alios superabat ac vincebat; adeò ut illius artis dux & magister meritò esset. Unde qui vim vocis Hebraicæ reddere volet, vertet, *Præfecto citharœdorum peritissimo & excellentissimo.* ¶ *In Neginoth,* בנגינות] *Ad* [vel *super*] *Neginoth.* Instrumentum erat musicum. Ad instrumenta enim musica decantatos fuisse Psalmos notum est; sed sic ut modulatio organorum animum pararit ad percipienda pleniùs verba Sacri carminis. De cantorum & organis modulationum institutione vide 1 Par. 15. 16.

1. *Cùm invoco* בקראי] Ad verb. *In clamando me.* i. *Dum clamo*, aut *Cùm clamavero*, sive *invocavero.* Aut, *Cùm implorem opem tuam.* ¶ *Justitiæ meæ,* צדקי] i. Justificator mi, sive autor justitiæ meæ. Aut potiùs, Deus innocentiæ & integritatis meæ testis, qui nosti nullâ me injuriâ affecisse filium meum Absalom, ut in me conspiraret. Quidam vertunt *vindex justitiæ meæ.* Nam ELOHIM *judices* etiam significat. ¶ *Dilatationem fecisti mihi,* הרחבת לי] *Eduxisti me in latitudinem. Educere in latitudinem*, sive *latitudinem facere alicui*, pro *è loco arcto & angusto in locum spatiosum educere.* Metaphora ab iis qui redacti sunt in locum angustum ab hostibus, ità ut elabi nequeant: q. d. Qui me redactum in summas angustias aliquando liberasti & exhilarasti.

2. *Filii viri* בני איש] Hebræi *filios virorum* vocant potentes & principes viros. Alloquitur autem hîc nobiles & proceres Israelitas qui cum Absalom conjuraverant:

q.d. O vos viri Principes. ¶ Vertetis] Aut subaudiendum *conanimi deducere*, aut aliquid tale. Alii vertunt, *quousque tandem gloria mea in ignominiam?* sub. *erit apud vos. Gloriam suam*, sive *honores suos*, vocat Regnum suum à Deo sibi datum: q. d. Quousque moliemini adversùm me cædem, ut Regno ignominiosè me spolietis? ¶ *Inane* ריק] *Vanitatem. Inane, vanitatem, mendacium* vocat rem fallacem, quæ non solet succedere pro animi sententia; frivola consilia & conatus qui spem fallunt: q. d. Quousque operam dabitis me Regno evertere? quod non consequimini, Deo mihi consulente.

3. *Et scitote* ודעו] *Scitote autem*, vel *itaque*. Redundat ו. Aut subaudiendum, *Resipiscite, ô nobiles Israel, & scitote.* ¶ *Segregavit* הפלה] *Selegit.* ¶ *Pium* חסיד] *Misericordem*. Vox Hebræa passivè accipitur pro eo in quem misericordia exercetur. Alii vertunt *probum*, vel *beneficum*. Loquitur autem de se David in tertia persona, Me selegit in Regem suum quem misericordiâ suâ dignaretur.

4. *Pavete* רגזו] *Contremiscite, Timete*; sub. *vobis à Deo, ô proceres Israel*. Si non me timetis, saltem Deum timete, qui me Regem constituit. Chaldæus P. vertit, *Domate concupiscentiam vestram, & irascimini*; sub. *vobis*. In hunc sensum adduxisse videtur Paulus Ephes. 4. 26. ¶ *Et nè peccetis* ואל תחטאו] Sub. *diutiùs in me*; i. nè perseveretis in conjuratione vestra contra me. ¶ *Loquimini* אמרו] *Dicite*: i. cogitate, & rem ipsam expendite *apud vos dum jacetis in cubili vestro*, h.e. noctu; quo tempore vacatis à negotiis gravioribus. ¶ *Et tacete*, ודומו] Imperat. pro fut. *tacebitis*: q.d. Cùm rem accuratiùs expenderitis, desistetis de me impiè loqui, & Israelem adversùm me concitare. ¶ Addidit Selah, acsi dicat, O amentiam eorum qui extrema moliuntur in Regem quem Deus constituit!

5. *Sacrificia justitiæ* זבחי צדק] *Sacrificia* intelligit quæ Lex præcepit offerri pro peccato, sacrificia legitima: *Justitiæ* autem, i. quæ animi resipiscentiam & mutationem testentur: q.d. O conjurati, peccatum vestrum agnoscite, & in illius expiationem offerte sacrificium Deo, & sperate vos consecuturos veniam: vel, in solo Deo sperate, non in vobis. Chald. *Domate concupiscentiam vestram, & reputabitur vobis in sacrificia, & sperate in Deo.*

6. *Quis videre*, &c. מי יראנו טוב] Optandi formula est: acsi dicant inimici Davidis, *Utinam optatis potiamur, nempe ut videamus Davidem exstinctum.* Aut est oratio eorum qui Deum non habentes, temporalia sibi dari postulant. ¶ *Eleva super*, &c. נסה עלינו וגו'] Hebraismus, pro *Precor ut nos tuo favore prosequaris.* Verba Davidis. *Habeo*, inquit, *adversarios multos*; *alii aliis rebus fidunt: tantùm ego benevolentiam tuam opto, & eâ solâ fido: precor igitur ut tuo favore nos prosequaris.* Ut odium vultu declaratur, sic & favor: quos enim amamus, suaviter & hilariter intuemur. *Lumen vultûs* vocat vultum lucidum. Fac ut appareat nobis quòd nos diligas, respiciendo ad nos.

7. *Dedisti lætitiam*, &c. נתתה שמחה וגו'] q. d. Tantum abest ut hostibus meis invideam ut illis gratuler *ubertatem frumenti & vini*, i. omnium rerum ad vitam necessariarum copiam. Hoc autem dono tuo habeo, ut eorum felicitate gaudeam, non doleam.

8. *In pace* בשלום i. Spero futurum te duce ut mihi hostes ità reconcilientur, ut cum illis, etiamsi undique cingant me, tutò & intrepidè habitare possim, imò etiam tranquillè dormire: tu enim solus id præstare potes. ¶ *Solus* לבדד] *Seorsum*; i. per me, meo arbitrio, nemine facessente mihi negotium. Quidam vertunt futurum in præsens, *solus securè habitare me facis.*

CASTALIO.

ANtequam ad singulorum locorum explicationem veniamus, pauca in universum præfanda sunt. Hic liber apud Hebræos vocatur *Liber laudationum*, quòd in eo Dei laudes continentur. Græcè poterat *Hymnorum liber* dici: sed quia psalluntur, h. e. fidibus canuntur, hæc carmina, & pleraque *Mizmor*, h. e. ψαλμὸς, inscribuntur, vocavere *Psalmos*, aut *Psalterium*: quod nomen Latinis usitatum nos retinuimus. Titulos alii habent, alii non habent. Qui non habent, hos Davidis esse puto. Qui habent, aut habent in Græco tantùm, aut etiam in Hebræo: & in Græco quidem bifariàm: nam aut totus titulus Græcus est, aut tituli pars; atque illud aliquando in Græco indicatur his verbis, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις, h.e. *titulo carens apud Hebræos*, aliquando non indicatur. Quod autem de Græco dico, idem de Latino dictum volo: nam vulgaris Latina Psalmorum translatio, meo quidem judicio, ex Græco ducta est, non ex Hebræo. Significant autem tituli aut rem gestam quæ carmini dederit occasionem, aut autorem, aut argumentum, aut genus carminis, aut musicum instrumentum quo canendum carmen sit, aut cantorem à quo canendum sit, aut horum modò plura, modò pauciora. Quod ad res gestas attinet, eæ patent ex Sacris historiis. Autorum præcipuus est David: sed sunt & alii, ut Moses. Quod ad eos attinet qui inscribuntur לבני קרח, h.e. *Filiorum Cora*, sive *Filiis Coræ* (est enim apud Hebræos ambiguum) eos Davidis esse puto, sed scriptos ut à Coranidis (sic enim nos Corâ prognatos nomine patronymico appellamus) canerentur, ideóque *Coranidarum* appellari: ut si *puellarum cantionem* dicas, non significes puellas autores esse carminis, sed cantatrices. Sed an idem de Asapho & Hemane & Jeduthune dicendum sit, an verò ipsi autores fuerint eorum quæ ipsis asscribuntur, ego nescio. In 2 Par. 29. *laudari* dicitur *Deus verbis Davidis & vatis Asaphi*, ubi videtur Asaphus autor esse: sicut & Jeduthun appellatur *vates regius* 2 Par. 35. Quod ad carminum genera musicáque instrumenta attinet, ea hodie adeò ignota sunt ut nihil facilè affirmari possit: quod eò minùs in Hebræo mirum est, cùm etiam in Gallica lingua exstent quædam carminum genera quorum nominis ratio reddi vix, aut nè vix quidem, possit: quale illud est quod vocatur *Balade*. Igitur quæ potui ea sum interpretatus: alia Hebræa reliqui, ut *Gutthith*, ut *Almuth Labben*: quod item feci & in voce *Sela*, quæ in Psalmis sæpe occurrit; quæ quidem videtur musicæ rationis esse, sed hodie ignotæ.

2. *Quousque meam gloriam in infamiam?*] Scilicet *convertetis*.

6. *Collustra nos luce tui vultûs, Jova*] Effice ut intelligantur tua in eos beneficia, qui eis fruges præbeas: id quod equidem gaudeo.

CLARIUS.

TItulus hujus Psalmi est, VINCENTI IN MELODIIS; & videtur traditus esse cantandus magistro cantorum, vel musicorum instrumentorum, qui cæteros facilè in arte musica antecelleret. Quorundam autem Hebræorum opinio est & hunc Psalmum de conjuratione Absalom agere.

1. *Cùm invocabo exaudi me*] Cùm anxiè implorem auxilium tuum, exaudi me, quæso, Deus, innocentiæ meæ testis, qui in angustias redacto mihi latissimum sæpe derepente campum aperuisti, etiam nunc miserere & votis meis responde.

2. *Filii hominum*] Vel *filii viri*, h.e. vos principes viri. Apostrophe est, quæ & efficaciam habet & movet attentionem. ¶ *Usquequo gravi corde*] Sub. *estis?* Est enim reticentia. Quousque, inquit, gravi erga me odio laboratis, ut cogitetis semper quo me pacto contumeliâ afficiatis? Interpres videtur, ubi vertit *corde*, legisse, aut certè in suo codice habuisse, Beth pro Caph, quæ literæ affinitate figuræ plerumque fallunt: & tunc, si puncta desint, vertendum est, *Usquequo gravi corde?* Nunc legunt Hebræi, *Usquequo gloria mea in ignominiam?* h.e. quâ tandem fronte me, quem Deus hoc honore dignatus est, studebitis contumeliâ afficere? Porrò *diligere vanitatem, & quærere mendacium*, significat, irritos illorum fore conatus.

natus. Sic *ficus mendax*, & *arcus mendax* in Scriptura dicitur, quòd spem eludat nostram.

3. *Sanctum suum*] Se autem intelligit: h. e. miris modis Deus sanctum quendam sibi elegit.

4. *Irascimini, & nolite peccare*] Dictio quam Hebræi ferè reddunt *contremiscite*, vel *expavescite*, sign. *conturbari, commoveri*, vel *metu*, vel *dolore*, vel *indignatione*: hoc certè loco sign. *commotionem iræ*, quod Græcus interpres reddidit, & hanc apud Græcos invulgatam versionem secutus est Paulus Eph. 4. ubi scripsit, *Irascimini, & ne peccetis*: videturque quod dixit *irascimini*, significasse *consternamini*, dum contra fratres ira subit, nequid præter dilectionem in illos agentes peccetis. Sit ergò hic sensus, *Date operam sedulò ne peccetis: si enim perpenderitis rem ipsam apud animum vestrum in lectis vestris soli, desinetis de me sinistrè loqui.* Heb. *Dicite in corde vestro super cubili vestro, & tacete.* Et quod ait, *ne peccetis* potest hic accipi secundùm morem Scripturæ pro *aberrare*, ut illud Jud. 20. *Jaciebant lapides ad capillum, neque lapides peccare faciebant.*

5. *Sacrificate sacrificium justitiæ*] Chald. *Domate concupiscentiam vestram, & reputabitur vobis sicut sacrificia, & sperate in Deo.* Sic & Paulus, *Exhibete corpora vestra hostiam viventem.* Vel sic, Si quemadmodum externis sacrificiis ità innocentiâ studeretis placare Deum, tutò illi fidere possetis.

6. *Multi dicunt*] Multitudo ista atque hostes mei dicunt, *O si videamus* quod nobis *bonum* quærimus, h.e. exstinctum David, vel alia quævis bona: *tu verò fac luceat nobis*, qui te divitiis & rebus omnibus præterimus, *lumen vultûs tui, ac favor tuus.*

7. *A fructu frumenti*] Conjunge sic, *Dedisti lætitiam cordi meo*, ex eo quòd *cùm illis frumentum & vinum*, quemadmodum optaverat, *abunde provenerit*, *ego* sine metu, favore tuo contentus, non minùs feliciter quàm divites illi, *& tacebo, & obdormiscam.* Hebraismus habet, *Plùs quàm tempus frumenti*: ut sit sensus, Dedisti lætitiam in corde meo plùs quàm cùm in tempore frumenti & vini eorum ipsi ditantur. Et *ego in pace* ac tranquillè simul atque eodem tempore *jacebo & dormiam*, h. e. ubi primùm me sopori dedero mox obdormiscam: quod signum est securi animi & minimè soliciti, quíque *onus omne suum*, sicut alibi admonet faciendum, *projecerit in Deum. Quia tu solus*, inquit, *præstas ut securè habitem.*

DRUSIUS.

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד. A. Τῷ νικοποιῷ ἐν ψαλμοῖς μελῴδημα τοῦ Δαυίδ. Sym. Ἐπινίκιος διὰ ψαλτηρίων ᾠδὴ τοῦ Δαυίδ. Th. Εἰς τὸ νῖκος ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τοῦ Δαυίδ] Νικοποιῷ· h.e. τῷ νίκην ποιοῦντι. Macarius Ægyptius nescio ubi τὴν νίκην σοι ποιεῖ dixit pro *facit te vincere*, h.e. ποιεῖ σε νικᾷν. ¶ Ἐπινίκιος ᾠδὴ est *oda quæ canitur ob partam victoriam.* Hier. Procemio in Danielem ait propriè *triumphum* sive *palmam* significare. Cæterùm apud Basilium hom. in Psal. 45. ἐπινίκιον legitur genere neutro. Posset exponi *ad canendum* ἐπινίκιον, ut למנצח sit nomen pro infinitivo. Nec aliud sanè voluisse videntur Ebræi veteres, quos David Grammaticus laudat, præfat. in hunc librum, qui נצוח ponunt inter genera cantionum quibus usus vir pius in hoc opere. Sunt autem decem numero. 1. נגון, à verbo quod *pulsare* significat, *pulsare*, dico, *instrumenta musica manu aut plectro*; unde נגינות. 2. מזמור, ψαλμὸς, *Psalmus.* 3. הללויה, *Hallelu-ja.* 4. השכל *Haschel* sive *Maschil.* 5. תהלה, ὕμνος, *Laus, Hymnus.* 6. תפלה, *Oratio.* ברכה, εὐλογία, *Benedictio.* נצוח, unde מנצח, ἐπινίκιον. 9. שיר, *Canticum*, ᾠδή. 10. הודאה, ἐξομολόγησις, ἢ εὐχαριστία, *Confessio*, sive *Gratiarum actio.* Sic illi. Nunc ad Symmachum, à quo digressi sumus. Ἐπινίκιον genus est cantilenæ quod canebatur victoribus, alio vocabulo καλλίνικος dictum. Dicitur & ὕμνος ἐπινίκιος. Gregorius Nyssenus Oratione quam scripsit De occursu Domini, ἡμεῖς δὲ τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄσωμεν. Est etiam ἐπινίκιον *victoriæ præmium*, ut in illo Macarii Ægyptii hom. 43. καὶ τὰ ἐπινίκια καὶ τοὺς στεφάνους λαμβάνουσι ἀπὸ τοῦ βασιλέως. Lex. vet. Ἐπινίκιος, *victorialis.* Ἐπινίκια ἄγω, *triumpho.* ¶ Εἰς τὸ νῖκος. Huic etiam tribuitur νικοποιῷ, ut liquet ex Fragmentis nostris: vertunt *Victori.* Ità Hier. citat & Eusebius lib. 10. Ἐπιδείξ. Videndus Hier. Procemio in Danielem. Porrò Hab. 3. 19. in vulgata τοῦ νικῆσαί με.

1. עֲנֵנִי. O. εἰσάκουσόν μου *exaudi me.*

2. כְבוֹדִי. O. ἔνδοξοί μου, *incliti mei.* Lex. vet. Ἔνδοξος, *gloriosus, inclytus.*

4. רִגְזוּ. A. κλονεῖσθε. Sym. ὀργίζεσθε] Hesychius, Κλονέονται, ταράττονται. Κλονέοντο, ἐθορυβοῦντο, ἐταράσσοντο. Nomen est κλόνος, quod idem interpretatur ταραχὴ πολέμου ἢ σεισμός. Ergò κλονεῖσθε, i. *conturbamini, commoveamini*: bene ità explicat verbum Ebræum. ¶ וְאַל. Sym. ἀλλὰ μή. ¶ וְדֹמּוּ. A. καὶ ἡσυχάσατε, *& quiescite.*

5. וּבִטְחוּ. καὶ πεποίθατε. Hoc interpretamentum citatur à Chrysostomo, incerto autore. Dicit enim, ἐλπίσατε ἕτερός φησι, πεποίθατε. Videtur Aquilæ esse.

6. נְסָה. A. ἔπαρον. Sym. ἐπίσημον ποίησον. Ἔπαρον, *Tolle*, i. נשא. Lex. vet. Ἐπίσημον, Lex. vet. Ἐπίσημον, *conspicuum, notabile.* Ἐπίσημος, *insignis, nobilis.*

8. לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי. A. κατ' ἰδίαν εἰς πεποίθησιν καθίσεις με.

GROTIUS.

IN *finem in carminibus*] Illud למנצח Τῷ νικοποιῷ ἐν ψαλμοῖς vertit Aquila originum sectator. Sed R. D. Kimchi rectè, ni fallor, ità vocari ait *eum qui in cantu princeps erat.* Sequitur בנגינות, i. *in iis instrumentis quæ pulsu sonant*: nam sunt alia quæ sonant flatu.

2. *Filii hominum, usquequo gravi corde?*] Ex Græco, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Apparet eos legisse in Hebræo כבדך *aggravatio vestra.* Sic & Chaldæus hic. *Aggravare cor suum* dicuntur qui pigri sunt & ignavi ad discendum. Sensus qui nunc est in Hebræo talis est, *Quousque gloriam meam in dedecus*, supple, *vertere laboratis?*

3. *Sanctum suum*] Unctum.

4. *Irascimini, & ne peccate*] Potest verti, *Irascimini? at ne peccate.* Dolet vobis quòd ego Regno destinor? sed videte ne ex eo dolore Deum offendatis. Ità רגזו scribendum erit, cum punctis indicativi. ¶ *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini*] Meliùs, *Cogitate in corde vestro, in cubili vestro*, nempe quæ egeritis, *& silete*, i. *pœnitentiam agite*, ut explicat hic Arabs. Quod ait *in cubili vestro* optimè convenit cum isto præcepto Pythagorico,

> Μηδ' ὕπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι
> Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρὶς ἕκαστον ἐπελθεῖν·
> Πῇ παρέβην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἐτελέσθη;
> Ἀρξάμενος δ' ἀπὸ πρώτου ἐπέξιθι· καὶ μετέπειτα
> Δειλὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσεο· χρηστὰ δὲ, τέρπου.

6. *Signatum est super nos lumen vultûs tui, Domine; dedisti lætitiam cordi meo*] Meliùs sic, *Si extuleris super nos lumen vultûs tui, Domine* (i. nos benignus aspexeris) *dabis lætitiam cordi meo.*

7. *A fructu frumenti, vini & olei sui multiplicati sunt*] Sensus est, *Majorem* (scilicet lætitiam) *quàm esse solet ubi frumentum, vinum & oleum ubertim proveniunt.*

8. *In pace in idipsum dormiam*] Eâ spe dormiam securè, ut suprà 3. 5.

PSAL. V.

MUNSTERUS.

IN *musicis concentibus*] R. Haii dicit נחילה *esse musicum instrumentum cujus vox similis est* לשריקת דבורים *susurrio apum*; puto quòd *lyram* velit significare. Exponitur autem Psalmus iste ab Hebræis de David & Doeg atque Ahitophel hostibus ejus, quorum prior *vir* fuit *sanguinum*, adulator & traductor, & posterior *vir dolosus* & machinans seditiones.

8. *Anto*

8. *Ante faciem meam*] Sic habet Hebraismus, & est sensus, *Fac me sic ambulare in via tua ut nunquam deflectam oculos meos ab ea.*

9. *In ore ejus*] h. e. In ore cujuslibet eorum. *Intimum*, inquit, *eorum*, & cor ipsum plenum est malitiâ, atque ideo *guttur eorum est veluti fœtidum sepulcrum*, unde nihil per os fluere potest quàm quod est pessimum.

VATABLUS.

VIctori למנצח] Vide Psal. 4. v. 1. ¶ *Nehiloth* הנחילות] Insigne aliquod instrumentum musicum olim notum, dictum à *sono apum* quem imitabatur.

1. *Locutionem meam* הגיגי] *Meditationem meam: murmur meum:* q. d. Utinam advertas animum tuum ad tacitum meum eloquium, & ostendas te inaudivisse tacitas meas preces.

2. *Oro* אתפלל] Fut. Heb. pro præs.

3. *Audies* תשמע] *Audi.* Fut. Heb. pro imperat. ¶ *Præparabo tibi* orationem, *& speculabor* אערך לך ואצפה] *Præparo tibi* orationem, *& contemplor:* vel, *& exspecto;* i. soleo te manè deprecari, & exspectare auxilium tuum. Fut. Heb. pro præs.

4. *Impietatem* רשע] *Impietas*, sive *iniquitas*, & *malitia*; Metonymia, pro *impiis* & *malis:* aut subaudi *vir*, ut sit, *non es, Deus, cui placeat* vir *impietatis, neque morabitur tecum* vir *mali.* Liberabis me, ô Deus, à Saule & adulatoribus ejus; quia tu non es Deus cui arrideat iniquitas.

5. *Non stabunt* לא יתיצבו] *Non consistunt.* Fut. Heb. pro præs. i. non habent apud te locum. Alii, *Non statuent se:* aut, *Non apparebunt.* ¶ *Iniquitatem* און] *Vanitatem.*

6. *Sanguinolentum & fraudulentum* דמים ומרמה] Ad verb. *sanguinum & doli.*

7. *In multitudine misericordiæ tuæ* ברוב חסדך] Hebraismus, pro, *amplâ tuâ bonitate*, sive *misericordiâ, fretus.* ¶ *Incurvabo me templo sancto* אשתחוה אל היכל קדשך] *Adorabo versus templum sanctitatis tuæ*; vel, *sanctum tuum:* i. fixis oculis in tabernaculum federis. Solus Pontifex Sanctum sanctorum ingrediebatur, ut illic oraret: reliqui verò omnes versùs Templum (i. oculis fixis in tabernaculum federis) orabant. *Ego*, inquit, cùm *misericordiâ tuâ* adjutrice reversus fuero ab exsilio, *adibo domum tuam*, ut antehac semper feci: interim autem quòd mihi non liceat te in Templo adorare, conversus ad tabernaculum federis te colam: quod certè *cum tua reverentia* facturus sum; vel servatâ reverentiâ quam omnes tibi debent, impellente me ad id ingenuo *timore* quo timeo mihi à te.

8. *In justitia tua* בצדקתך] i. Per viam justitiæ tuæ, per justitiam quam doces & probas. i. Da ut vivam cum summa innocentia: nè peream insidiis quas mihi struunt hostes mei. Exponi etiam potest, *Deduc me pro tua justitia:* rogo te per eam justitiam & benignitatem quâ præditus es, ut deducas me; propter eos qui insidiantur vitæ meæ. ¶ *Dirige* הישר] *Rectam fac:* i. Fac ut mihi recta videatur via tua. Vel, Fac me ambulare in via tua, ità ut non deflectam ab ea.

9. *In ore ejus rectum* בפיהו נכונה] Sing. pro plur. *in ore uniuscujusque eorum. Rectum* vocat rectitudinem, veritatem, verùmque sermonem. ¶ *Pravitates* הוות] i. Cor eorum plenum est dolis & fraudibus. ¶ *Sepulcrum* קבר] Sepulcro aperto & cadaveribus pleno simile dicit guttur suorum adversariorum: nam ut sepulcrum apertum exspectat cadaver quod conficiat & exedat, ità hostes mei suâ blandiloquentiâ eò tendunt ut me pellectum ad se perdant & subvertant, h. e. me à te deficere faciant.

10. *Desola eos* האשימם] *Perde eos. Errare fac eos.* Chald. *Condemna eos.* ¶ *Cadant* יפלו] *Utinam excidant.* ¶ *Expelle eos* הדיחמו] Vel, *depelle eos*, sub. à te. Metaphora ab iis qui labantes impelluntur. ¶ *Rebellant* מרו] Præt. Heb. pro præs.

11. *Et lætentur* וישמחו] *Ut lætentur*, &c. *& exsultent in te qui*, &c. ¶ *Et operi eos* ותסך עלימו] *Et operies* [sive, *operire facies*] *super eos.* Fut. Heb. pro imper. *operi*, vel *protege eos.* ¶ *Et exsultent* ויעלצו] *Ut exsultent.*

12. *Bonâ voluntate coronabis eum* רצון תעטרנו] *Beneplacito* [vel, *benevolentiâ*] *undique cinges eum:* i. benevolentiâ tuâ, *veluti clypeo* insigni, undique cinges & munies eum.

CASTALIO.

1. VErbis meis ausculta, *Jova*, &c.] Confer cum Psalmo 14. & 53.

3. *Manè*] Maturè.

CLARIUS.

QUia præcipuè de *mendacibus & dolo blandientibus inimicis* David hic queritur, videtur hoc Psalmo precationem memorare quam habuit in exsilio, pulsus patriâ à Saule, cujus furorem Doeg ac alii quidam adulatores suis mendaciis falsísque criminibus incendebant.

3. *Manè exaudies*] Hic versus legi potest & enunciativè & optativè: nam Hebræis futura in utrumque valent, quippe qui nullum voce optativum habeant, optationem vel futuro indicativi vel imperativo exprimentes. *Manè* verò, præter id quòd matutino tempore precibus operam dabat, significat etiam tempestivè, & tanquam post tenebrosas molestias, lucem salutarem ac requiem. Quidam ex Hebræis *mane* hoc referunt ad tempus judicii in improbos exercendi; ut illud, *Et dominabuntur eorum justi manè.* ¶ *Manè astabo tibi*] Heb. *Manè ordinabo*, vel *præparabo, ad te*, videlicet orationem meam, *& videbo* me compotem voti factum.

7. *Adorabo ad templum sanctum tuum*] Ut enim verè Deum & ex animo colebat, ità nihil in suo exsilio ferebat tam molestè quàm se à societate religionis exclusum: quod expostulatio illa cum Saule indicat quam 1 Reg. 26. habes.

8. *Deduc me in justitia*] Dirige me ad normam justitiæ tuæ: non habeant unde glorientur qui insidias parant mihi: fac plana sit ante oculos meos via quà itur ad te: hoc enim est quod ait, *Dirige in conspectu meo viam tuam.*

10. *Judica illos, Deus*] h. e. Condemna: nam in Hebræo est, *in desolationem redige.* ¶ *Irritaverunt te*] Potest etiam verti, *rebelles fuerunt contra te.*

12. *Ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti eum*] Quomodo quis *coronatur scuto?* Illud ergò *coronasti* idem est quod *circumdedisti:* quod in alio Psalmo apertius est, ubi dicitur, *scuto circumdabit te veritas ejus.* Sensus ergò est, *Domine, circumdedisti & protexisti eum undique bonâ voluntate tuâ & propenso erga eum affectu, tanquam scuto.*

DRUSIUS.

אֶל הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד. A. Sym. Th. ὑπὲρ τῶ κληρονομούσης ψαλμὸς τῷ Δαυίδ] Sic & Lxx. retinent ergò declarationem veterem. Nec absurdum erit si dicamus fuisse olim genus cantilenæ aut carminis cujus initium נחילות, quod interpretatur κληρονομῆσαι, vel, si placet, *Hereditates.* Hoc postremum invenies in translatione Hieron.

2. אֶתְפַּלָּל. Οἱ λοιποὶ, εὔχομαι, i. *opto, voveo.*

3. וַאֲצַפֶּה * Καὶ σκοπήσω.

4. לֹא יְגֻרְךָ. A. οὐ προσηλυτεύσει σοι] *Commorabitur apud te tanquam proselytus.* Nam גר *proselytus, advena:* eleganter.

8. לְמַעַן שׁוֹרְרָי. A. διὰ τοὺς ἐφοδεύοντας. Sym. διὰ τοὺς ἀποθλίβοντάς με] Ἐφοδεύοντας, *observatores.* Propriè ità dicuntur *qui murum civitatis aut castra obeunt, vigiliásque perlustrant.* ¶ Ἀποθλίβοντάς με, i. צוררי per S, Sade. ¶ הוֹשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ. A. Κατεύθυνον εἰς πρόσωπόν

τόν μȣ ὁδόν σȣ. Sym. ὁμάλισον ἔμπροσθέν μȣ τὴν ὁδόν σȣ] O. κατεύθυνον, dirige: εἰς πρόσωπόν μȣ, i. ἐνώπιόν μȣ coram me: ὁμάλισον, plana, complana. Lex. vet. Ὁμαλὸς, planus. Ὁμαλίζω, plano. Τὴν ὁδόν σȣ. Hanc lectionem in quibusdam exempl. ed. vulgatæ reperiri scribit Theodoretus, & in Vaticanis Sirletus. Vide Hieron. epist. ad Suniam & Fretellam. Interpres Euthymii, *Explana, quæso, Domine, viam meam ad te: ità Symmachus reddidit.* Hunc locum adduxi, quia dictis adversari videtur: sed non est ità; nam verba illa, *quæso, Domine, viam meam ad te*; sunt Euthymii, non Symmachi. Apud Theodoretum, *Symmachus, pro Dirige, Explana, dixit.*

11. וְיַעְלְצוּ. A. γαυριάσουσιν] i. *Lætabuntur, exsultabunt.* Lex. vet. Γαυριῶ, *exsulto, gestio.* Γαυρίαμα, *exsultatio.* Γαῦρος, *latus, alacer.* Γαύρως, *lætanter.*

12. תְּעַטְּרֶנּוּ. A. στεφανώσεις αὐτὸν, *coronabis eum.*

GROTIUS.

IN *finem pro ea quæ hereditatem consequitur*] Vox prima למנצח quid significet dictum jam est. De altera voce הנחילות nihil probabilius reperio quàm quod Hebræi complures dixere נחיל *esse bombum quem edunt apes, & ex ejus soni similitudine dictum instrumentum musicum.* Etiam Arabibus نحل est *apis.*

3. *Manè adstabo tibi, & videbo*] Τὸ πρωὶ παραστήσομαί σοι, καὶ ἐπόψομαι. Nempe ut salutatores matutini apud dominos solent. Prius illud verbum ערך vertitur in Psalmis aliquoties ἑτοιμάζειν, in Ezechiele κοσμεῖν.

8. *Domine, deduc me in justitia tua*] q. d. *Hic verus est cultus qui tibi placet.* ¶ *Propter inimicos meos dirige in conspectu tuo viam meam*] Legit לפניך דרכי, ut & Græci, κατεύθυνον ἐνώπιόν σȣ τὴν ὁδόν μȣ. Fac ut eam vitam vivam quæ tibi placet, nè quid habeant inimici mei quod carpant. Simile infrà 27. 11. In nostro Hebræo est לפני דרכך, i. *respice ad me meáque facta.* Ego illud præferam.

PSAL. VI.

MUNSTERUS.

SUPER OCTAVAM] Putant שמינית hîc esse כינור *citharam*, propter octo chordas quas habet. Psalmum verò ipsum editum putant à David cùm gravi aliquo teneretur morbo, & veluti precandi formam sibi & aliis infirmis in eo præscripsit.

4. *Eripe animam meam*] Vel, *Extrahe animam meam*, scilicet ab hac cui obnoxius sum infirmitate.

5. *In fovea*] Repetitio est prioris sensûs; capiturque hîc שאול pro *sepulcro.*

6. *Humecto*] Hebræi hoc verbum sic exponunt, *natabilem facio lectum meum.* Et est Hyperbole, quâ fletûs magnitudo exprimitur.

7. *Caligavit*] Potest hic locus & sic verti, *Corrosa est præ turbatione forma mea.* Est enim עששה ab עש *tinea.* Et *oculus* non rarò capitur pro *toto aspectu alicujus rei.* Internus enim sæviens morbus & hostiũ indefessa persecutio faciem corporis viri sancti dittermina verant & vires exhauserant, ut jam efflatio exspectaretur animæ. Sed acceptâ consolatione Divinâ, veluti ex mortis faucibus erutus, clamat confidenter, *Discedite à me operarii iniquitatis*, &c.

VATABLUS.

VIctori in Neginoth למנצח בנגינות] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Super octavam* על השמינית] *Super Seminith.* Octavus sonus in musica intentissimus est. Hic Psalmus datus fuit præfecto Symphoniacorum, ut ad Neginoth decantaretur, intentissimâ voce & clarissimâ. Cùm David gravi aliquo laboraret morbo partem hujus Psalmi composuit, & alteram cùm jam esset pristinæ valetudini restitutus.

1. *Corripias me* תוכיחני] *Castiges me.* Subaudiendum aliquid, quale illud Jer. 10. 24. *Ne forte ad nihilum redigas me.* Peculiare enim est iratis & malè habentibus ut suos sermones concidant. Verba Jeremiæ hæc sunt, *Corripe me, Domine, veruntamen in judicio*, [i. servato modo & mensurâ] *& non in furore tuo, nè ad nihilum redigas me.*

2. *Debilis sum* אומלל] Sub. *morbo*: vel, *fractus*, aut *confectus*, aut *imbecillis morbo*: q. d. Fractus sum morbo; restitue mihi vires pristinas.

3. Conteres me?] Vel, *differes auxilium tuum?* Aposiopesis, anxio & exspectanti auxilium familiaris.

4. *Revertere* שובה] Existimabant hostes Davidis Deum recessisse ab eo: propterea dicit, *Revertere ad me*, pristinæ valetudini me restitue.

5. *In morte* במות] i. Qui mortui sunt prædicare te non possunt & celebrare laudibus in ecclesia & cœtu superstitum. ¶ *In sepulcro* בשאול] *In fovea.* ¶ *Confitebitur tibi* יודה לך] *Celebrabit te?* vel, *quis te laudet?* Repetitio est: nam *in morte* & *in sepulcro* idem sunt. Optat David servari in vita: q. d. Serva me, ut te laudare possim inter vivos: nam si morior, quis erit tui laudator inter homines, tot impiis laudem tibi soli debitam invidentibus?

6. *Laboravi in gemitu meo* יגעתי באנחתי] *Defatigatus sum suspiriis meis*: vel, *gemendo*, aut *flendo.* ¶ *Natare facio* אשחה] Præt. Heb. pro præs. i. ut videatur illis innatare. Alii, *macero*: ut solent quæ aliquandiu in aquis retinentur & emolliuntur. Hæ hyperbolæ ostendunt acerbitatem morbi Davidis.

7. *Caligavit* עששה] *Contabuit, Putruit, Veluti à tineis corrosus est.* Nitorem suum amisit oculus meus: aut, *Facies mea tabida facta est* & senium contraxit planéque deformata est præ summa indignatione quâ indignor hostes meos lætari ob morbum meum. Vel, Facies mea similis facta est panno à tineis corroso, aut similis faciei cadaveris, i. omnino obscurata est ob, &c. ¶ *Inveteravit* עתקה] *Evanuit, obtenebratus est, senuit, amotus est.* *Oculum* pro *facie* posuit. q. d. Facies mea tabida facta est, aut similis faciei cadaveris, h. e. obscurata est omnino. ¶ *Inimicos meos* צוררי] Sub. *Angustiis afficientes me.*

10. *Pudore afficiuntur & terrentur* יבשו ויבהלו] *Pudore afficiantur & conturbentur*: q. d. Inimici mei, qui toti erant in exspectatione mortis meæ, pudore suffundantur & valde terreantur, quia Regem me diutiùs sunt habituri quàm putarant. ¶ *Convertentur, pudore afficientur subitò* ישובו יבושו רגע] *Convertantur, pudore afficiantur in momento*: vel, *abeuntes pudefiant subitò.*

CASTALIO.

AD OCTAVAM] Scilicet *chordam.*

CLARIUS.

CReditur ab Hebræis correptum fuisse David gravi aliquo morbo ac periculoso, quo exstinguendum eum hostes speraverint. Cùm ergò perpenderet suâ morte fore ut perditi illi gloriæ Dei & hominum saluti plurimùm obsisterent, obnixè Deum pro salute oravit, quem cùm exorasset, tum hoc carmen condidit, & de more, velut sic etiam afficeretur, ista cecinit, & veluti precandi formam sibi & aliis infirmis præscripsit. ¶ *Super octavam*] Putant hic esse citharam octo chordarum.

4. *Eripe animam meam*] Vel, *Extrahe animam meam*, scilicet ab hoc cui obnoxius sum morbo.

5. *In inferno*] i. In sepulcro quis te laudet? Gloriæ Dei erat studiosissimus; hanc cœperat illustrare: quòd si hinc migrasset, videbat futurum ut hostes sui obscurarent illam. Porrò *infernus* in Scriptura statum significat mortuorum, tam bonorum quàm malorum: malorum autem peculiariter à Servatore *Gehenna* dicitur, sicut etiam Hebræi eam jam tum vocare cœperant. De qua in Esaia diximus.

6. *Lavabo*]

6. *Lavabo*] Hyperbole eſt, quâ fletûs magnitudo exprimitur: *quâ figurâ*, ut ait Fabius, *conceditur dicere ampliùs, quando dici quantum ſatis eſt non poteſt, meliúſque ultrà quàm citrà ſtat oratio.*

7. *Turbatus eſt*] Caligavit præ nimio mœrore oculus meus; hebetata eſt acies ejus præ metu tantæ hoſtium turbæ, qui me ſubvertere cupiunt. Poteſt & ſic verti, *Corroſa eſt præ turbatione forma mea:* nam *oculus* non rarò capitur pro toto aſpectu alicujus rei. Internus enim ſæviens morbus & hoſtium indefeſſa perſecutio faciem corporis viri ſancti immutaverant, & vires exhauſerant, ut jam efflatio exſpectaretur animæ: ſed acceptâ conſolatione Divinâ, veluti ex mortis faucibus ereptus, clamat confidenter, *Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem*, &c.

DRUSIUS.

5. זִכְרְךָ. A. μνήμη σου. Sym. ἀνάμνησίς σου] Μνήμη, *memoria, mentio.* ¶ Ἀνάμνησις, *recordatio.*

8. עָשְׁשָׁה. A. ἀυχμώθη. Sym. ἐφλέγμαινεν] Lex. vet. Ἀυχμὸς, ὁ ῥύπος, *ſqualor, inluvies.* Ἀυχμὸς, ἡ ἐν τῇ γῇ ξηρότης, *hæc ſiccitas.* Ἀυχμῶ, *ſqualeo.* ¶ Ἐφλέγμαινεν. Idem Lexicon, Φλεγμαίνω, *ſuppuro.* Φλεγμονὴ, *ſuppuratio.* ¶ מִכַּעַס] Sym. ἀπὸ πικρασμοῦ. ¶ עָתְקָה בְּכָל צוֹרְרָי. A. Μετήρθην ἐν πᾶσιν ἐνδεσμοῦσίν με. Sym. ἐτειβανώθην διὰ τοὺς θλίβοντάς με] Credendo legendum μετήρθη: nam ad *oculum* refertur. Mihi vix dubium quin interpres Aquila itâ ſcripſerit. Legerim quoque libenter ἐτειβανώθη in tertia perſona. ¶ Ἐνδεσμοῦσίν με, quod eſt צרר. Hodie deducunt à צור. Quod & Symmachus facit, ut paret ex interpretatione ipſius.

8. אָוֶן. A. Ἀνωφελὲς, *inutile*] Lex. vet. Ἀνωφελὴς, *incommodus, inutilis, infructuoſus.* Ἀνωφελία, *incommoditas.* Ἀνωφελῶς, *inutiliter.*

11. יִבָּהֲלוּ. A. Κατασπουδασθείησαν] Tralatio à properatis actionibus, quæ nunquam felicem ſucceſſum habent. Sic alibi eſt נחלה מבהלת *hereditas properata*, i. properè acquiſita. ¶ מְאֹד. O. σφόδρα] i. *Valde.* ¶ רָגַע. A. ἐξαίφνης· alius neſcio quis, ἀθρόως] Ἐξαίφνης, *ſubitò, repentè.* ¶ Ἀθρόως. Lex. vet. Ἀθρόως, *ſummatim, repentim.*

GROTIUS.

PRO *octava*] *Super octochordo :* Ità hîc Chaldæus. Adde quæ diximus ad 1 Par. 15. 21.

6. *Laboravi in gemitu meo*] *Confectus ſum.* Sic verbum hoc ſumitur Eccl. 12. 12. Græci hîc ἐκοπίασα.

7. *Turbatus eſt præ furore oculus meus*] *Tabuit:* ηὐχμώθη hîc Aquila. Sic & infrà 31. 10. Hebræa vox ſumitur, & eodem modo vertitur ab Aquila. ¶ *Inveteravi inter omnes inimicos meos*] Heb. *ſenuit*, nempe *oculus*, ſive *vultus.*

PSAL. VII.

MUNSTERUS.

PRimam tituli dictionem, nempe SIGAION, non vertimus, quòd incertum ſit quid hoc loco ſignificet, niſi quòd putant eſſe אחד ממיני הניגון, h. e. *genus aliquod melodiæ*; vel inſtrumentum muſicum ad quod Pſalmus iſte fuit decantatus. Et quando in eodem titulo ſequitur, IN NEGOTIIS (vel VERBIS) CHUS, Hebræi nomine *Chus* accipiunt Saulem, præſertim cùm ſubjiciatur FILII JEMINI; fuit enim Jeminæus. Vocari autem aſſerunt eum *Chus* ſeu *Æthiopem* ob immutabilem animi malitiam quam contra innocentem concepit David. Sunt tamen qui hanc opinionem non probant.

3. *Si feci iſtud*] h. e. Si conatus ſum unquam *veluti leo rapere animam ejus*, id quod ipſe mihi molitur, aut ſi unquam *reddidi malum alicui qui nihil mali merebatur* nec ſuſpicabatur de me, quemadmodum Saul contra me agit, qui etiam paratus fui *opem ferre illi in neceſſitate conſtituto*, quantumlibet mihi adverſaretur, etiam *ſine cauſa.*

6. *Elevare propter indignationes*] i. Oſtende potentiam tuam ſublimem contra hoſtes meos, qui ſine cauſa innocentem perſequuntur, & *excitare ad me in judicio quod præcepiſti*, h. e. jus Regni, quod juxta Patriarchæ Jacob vaticinium in tribum meam tranſtuliſti: illud excita, nè populus tuus ſic diſſipatus oberret quaſi non habens paſtorem, ſed in unum congregatus tibi adhæreat, & tu *in excelſum reverſus* flagellum tuum ab eo avertas. Hoc enim ſignificat *Dominum in excelſum aſcendere*, quando immiſſam ultionem amovet.

9. *Abſumatur*] h. e. Finem accipiet malitia eorum. ¶ *Diriges juſtum*] Senſus eſt, Tu dirige cogitationes ejus & motus interiores, qui ſolus *noſti corda & renes.*

11. *Deus Judex juſtus*] Kimhi ſic legit hunc locum, *Deus judicat juſtum ſecundùm juſtitiam ſuam, & impium juxta impietatem ſuam, qui per ſingulos dies offendit Deum.* Chald. verò interpres ſic vertit hunc locum, *Deus eſt Judex juſtus, & graviter offenditur contra impium totâ die. Et niſi ille converſus fuerit ad timorem ejus, acuet* Deus *gladium ſuum*, &c. Per *vaſa mortis* intellige letifera tela, h. e. peſtem.

13. *Contra perſecutores*] Chald. *contra perſecutores juſtorum.*

14. *Parturit iniquitatem*] Vita, inquit, impii hominis ſimilis eſt mulieri parienti. Primò enim concipitur cogitatio dolore & amaritudine plena, deinde cùm perducitur ad linguam, anxiatur quaſi mulier quæ tenetur doloribus partûs, donec in opus nefarium procedat. Et hâc Metaphorâ Scriptura ſæpe utitur. Et nota quòd hîc און עמל שקר pro eodem accipiuntur. Impius enim cogitat, loquitur & facit iniquitatem.

VATABLUS.

SIggaion שגיון] Initium erat vulgaris cantilenæ ad cujus modulos decantatus fuit hic Davidis Pſalmus. Gallicè dicimus, *Sur le chant de Siggaion.* ¶ *Super verbis* על דברי] *De factis, de negotio:* i. Propter ea quæ dixerat vel perpetraverat *Chus*, i. Æthiops, *filius Jemini.* Vide 2 Sam. 16. 7. Saulem vocat *Chus*, quòd atris eſſet moribus, quos non magis mutaret quàm cutem Æthiops. *Filius Jemini*, i. Benjaminita. Jemini fuit tritavus Saulis, & Cis atavus, 1 Sam. 9. 1.

1. *Spero* חסיתי] *Confido.* Præt. Heb. pro præſ.

3. *Iſtud* זאת] Per reticentiam intelligit id quod Saul ſuſpicabatur, vel quod Sauli adulatores de ipſo ſuggerebant, quòd ſcilicet ambiret Regnum, aut capiti ejus inſidiaretur. ¶ *In manibus meis* בכפי] *Manus* pro *factis:* i. Si in factis meis eſt iniquitas, ſi iniqua perpetravi adversùs Saulem. Repetitio eſt.

4. *Et ſi non erui* ואחלצה] *Qui eripui:* vel, *ſpoliavi.*

5. *Vitam meam* חיי] i. Me. ¶ *Et gloriam meam*, &c. וכבודי וגו'] Hebraiſmus. i. Mori me faciat: vel, Gloriam meam ità exſtinguat ut nulla mei memoria ſit apud ſuperſtites & poſteros. Memoria juſtorum non caret gloriâ apud homines. Hic *gloriam* pro *memoria ſui* poſuit.

6. *In furore tuo* באפך] i. Iratus: q. d. Oſtende te illis eſſe iratum. ¶ *Propter indignationes* בעברות] *Contra commotiones*, vel, *ob furores:* i. Commoveant te hoſtium meorum conatus pleni furore & ſtomacho. Vel, *exaltare*, i. altum & potentem te oſtende, ad opprimendos hoſtium meorum conatus. ¶ *Et evigila*, &c. ועורה אלי משפט צוית] *Et expergiſcere ad me* ob *jus* regni quod *præcepiſti:* i. Cura vigilantiſſimè ut Regno potiar quod tuo judicio mihi decreviſti. Fac tandem potiar jure Regni quod contuliſti, ad quod juxta præceptum tuum inunctus ſum à Samuele, rejecto Saule. *Nam congregatio populorum circumdat te: itaque adversùs eam in altum revertere.* Oppugnat te, inquit, populorum

congregatio cùm me oppugnat: itaque conscende tribunal adversùs multitudinem illam, quod jampridem reliquisse videris, propterea quòd improbum hostem non punias. Alludit ad locum in quo Judices solent ferre sententiam, qui editus & altus esse solet. Ità doctus inter Hebræos exponit. Alii exponunt de populo Israelitico: acsi promitteret David, simul ac in Regni solium evectus esset se operam daturum ut populus antea dissipatus iterum coalesceret in purum Dei cultum. Nam sub Saule vel neglecta fuerat religio, vel tanta scelerum licentia grassata fuerat ut pauci ad Deum respicerent. Per me, inquit, ad te revocabitur, & in tuum cultum adunabitur. Alii de multis populis dictum accipiunt; ac dicunt, fructum suæ liberationis Davidem hîc commendare, quòd longè latéque pateret ejus fama: acsi dixisset, Domine, regnum mihi asserendo, non privatim beneficium hoc conferes in meam personam, sed commune multis populis documentum erit justi tui judicii, ut oculos convertant ad tuum tribunal.

7. *In altum* למרום] *In excelsum:* i. conscende tribunal ut judices.

8. *Judicabit* ידין] *Judicat.* Fut. Heb. pro præs. Personæ item mutatio, pro *judicas:* q. d. Domine, tu solus es ad quem pertinet pronunciare inter populos: tu igitur Judex es adversariorum meorum: quare te obsecro ut judices secundùm me; ostende harum inimicitiarum me non esse autorem. ¶ *Et secundùm perfectionem*, &c. וכתומי עלי] Ad verb. *Et secundùm integritatem meam super me.* Vel, quæ est *super me*, sive *in me.* Redundat *super me* cùm *meam* dixerit.

9. *Consumat nunc malum impios* יגמר נא רע רשעים] *Consumat quæso malum impios.* Vel, *Cesset quæso malitia impiorum.* Fut. Heb. pro imperat. ¶ *Et stabili* ותכונן] *Et dirige.* Fut. Heb. pro imperat. ¶ *Et renes* וכליות] Scriptura solet per *renes* affectus interiores significare. Siquidem, inquit, solus exploras & vides corda & intimas hominum cogitationes: quod cùm tibi peculiare sit, non dubium est quin videas Saulem sincero tui amore non affici, me verò tui sincerissimum esse cultorem. ¶ *Juste* צדיק] *Justus.*

11. *Judex justus*, &c. שופט צדיק וגו'] *Judicat justum, & spernentem* [*irritantem*] *Deum omni die:* i. tam pium quàm impium indesinenter judicat.

12. *Nisi conversus fuerit*, אם לא ישוב] Si ad Saulem referas, sic leges, *Nisi conversus fuerit*, sed *gladium suum acuerit, arcum suum tetenderit, & paraverit illum: Et paraverit sibi jacula lethifera, sagittas suas ardentes fabricatus fuerit. En parturiet*, &c. vel, *sanè parturit, iniquitatem:* q. d. Frustrà conatus fuerit: nam Deus irritos faciet conatus ejus. David horribiles hostium conatus referens, Dei gratiam hâc descriptione magìs illustrat, acsi dixisset, Nisi animum mutaverit hostis meus, vel impetum suum ac vires aliò converterit, quis impediet quominus sub manu ejus peream? nam cùm illi arma suppetant, cædem meam modis omnibus machinatur. Quòd si ad Deum referas, dic, *Nisi conversus fuerit* impius, *acuit* Deus *gladium suum*, &c.

13. *Vasa mortifera* כלי מות] *Vasa* pro *instrumentis*, more Hebraico: hîc pro *jaculis lethiferis.* ¶ *Persequentibus operabitur* לדולקים יפעל] i. Faciet, sive accommodabit. Aut futurum est pro præsenti. Dicit *sagittas aptasse persecutoribus*, quia multos ad manum habebat satellites Saul, qui operam suam libenter ad perdendum Davidem locassent.

14. *Perversitatem* עמל] *Afflictionem, molestiam.* Hâc Metaphorâ & Jesaias utitur 33.11. *Concipietis quisquilias, parietis stipulam.* Quidam sic resolvunt istam orationem, *Ecce iniquus parturiet, quia molestiam concepit:* h. e. sicuti pridem apud se meditatus est mihi perniciem, ità inferre conabitur. Alii vertunt, *Sanè parturit rem vanam: quia concepit molestiam, ideo pariet rem inanem. Parturire fraudem, malum, injuriam* est Totum esse in concinnanda injuria. *Concipere malum*, Nihil aliud in animo versare quàm fraudem. Dicit igitur, *Si ille impius non resipuerit, sed acuerit*, &c. *certè cupiet parere scelus, sed non edet: quia concepit animo malum, calamitatem & damnum, pariet rem vanam*, i. conatus ejus successum non habebit.

16. *Perversitas ejus* עמלו] *Ærumna* [*labor, molestia*] *ejus*, i. vis quam mihi inferre conatur. ¶ *Iniquitas ejus* חמסו] *Injuria ejus: violentia.*

17. *Confitebor Jehovam secundùm justitiam ejus* אודה יהוה כצדקו] *Celebrabo Jehovam pro justitia ejus:* q. d. Cùm hæc videro, laudabo Dominum quòd se justum præstiterit liberando me.

CASTALIO.

OB ÆTHIOPEM JEMINIENSEM] Saulum hominem nigrum, i. malum.

9. *Qui corda exploras atque renes*] Mentes & animi affectiones.

14. *Nefas pariet*] Heb. *falsum pariet.* Ut autem *verum* pro *æquo justóque* tum apud Hebræos tum apud Latinos dicitur, ità *falsum* apud Hebræos pro *injusto*, ut & in Psalmis frequenter, & Esa. 44. quod & apud Latinos fit in adverbio *falsò* pro *immeritò* & *injustè*.

CLARIUS.

IN hujus Psalmi titulo est hæc vox, *Higaion*, quod Hebræorum opinio est quorundam fuisse unum ex instrumentis ad quæ Psalmi fuerint decantati, aut aliquod genus melodiæ. ¶ *Pro verbis* (vel *in negotio*) *Chusi*] Hebræi hoc nomine accipiunt Saulem, præsertim cùm subjiciatur *Benjaminita.* Fuit enim ex ea tribu: & *Chus* potiùs quàm suo nomine appellatum putant propter reverentiam dignitatis Regiæ. Apposite autem ideo fortasse *Chus*, i. *Æthiopem*, vocavit, ob mentem mutari nesciam, tanquam Æthiopis colorem. Annotandum autem, & hîc, & in libris Judicum & Regum, & ubicunque interpretes verterunt *filii Jemini*, legendum esse *Benjaminitæ*.

3. *Si feci istud*] i. Si conatus sum unquam *veluti leo rapere animam ejus*, id quod ipse mihi molitur, & si unquam *reddidi malum alicui qui nihil malè mereretur* nec suspicaretur de me, quemadmodum Saul contrà me agit, *qui etiam* paratus fui *opem ferre illi in necessitate constituto*, quantumlibèt mihi adversaretur, etiam *sine causa.* Opem autem tulit cùm illum Abisai suâ ipsius lanceâ perfodere vellet dormientem 1 Reg. 26. & in spelunca, nisi suis obstitisset, actum de Saule erat 1 Reg. 24.

6. *Exaltare ob furorem*] i. Ostende potentiam tuam sublimem contra hostes meos, qui sine causa innocentem persequuntur; & excitare ad me *in judicio quod præcepisti*, h. e. jus Regni, quod juxta Patriarchæ Jacob vaticinium in tribum meam transtulisti, illud excita, nè populus tuus sic dissipatus oberret quasi non habens pastorem, sed in unum congregatus tibi adhæreat, & tu *in excelsum reversus* flagellum tuum ab eo avertas. Hoc enim significare volunt illud *in altum regredere*; ut *in excelsum ascendere* dicatur quando immissam ultionem amovet. Potest & sic intelligi, Orabit populus tuus ut digneris te in altissimo Regni tui solio collocare, & Rex esse illius.

8. *Dominus judicat populos*] Vel *judicabit.* Hanc, inquit, provinciam non gravatè suscipiet Dominus, & justè *judicabit populos illos: judica & me, Domine, secundùm innocentiam meam.*

9. *Consumetur*] i. Finem accipiat malitia eorum, & *dirige justum*, i. Cogitationes ejus ac interiores motus, qui solus *nosti corda & renes*, per quæ intelligitur summè intimarum cogitationum & cupiditatum exploratorem esse Deum.

11. *Deus Judex justus*] Quidam sic interpretantur, *Deus judicat justum secundùm justitiam ejus, & impium juxta impietatem ejus, qui per singulos dies offendit Deum.* Chaldæus verò Interpres sic vertit, *Deus est Judex justus, & graviter offenditur contra impios totâ die, & nisi ille conversus fuerit ad timorem ejus, acuet Deus gladium suum*,

suum, &c. Potest autem hic locus & hunc sensum habere, *Deus judicat justè, & judicat eum qui illum provocat quotidie ad iracundiam.*

13. Per *vasa mortis* intellige letifera tela, i. pestem. ¶ *Sagittas suas ardentibus effecit*] Illud *ardentibus* intellige ardentibus odio & studio insectandi justos. *Deus sagittas effecit*, i. paravit mala. Alii verterunt *persequentibus*: nam dictio Hebræa utrumque significat. Sunt & qui vertant, *sagittas suas, ut incendant, inficit.*

14. *Parturiit injustitiam*] Vita, inquit, impii hominis similis est mulieri parturienti. Primò enim concipitur cogitatio doloris & amaritudinis plena; deinde cùm perducitur ad linguam, angitur quasi mulier quæ tenetur doloribus partûs, donec in opus nefarium procedat. Et hac Metaphorâ Scriptura sæpe utitur. Cogitationem ergò *conceptui*, consiliorum anxiam dispositionem ac concinnationem *parturitioni*, factum *partui* assimilat. *Injustitiam* autem, *dolorem*, *iniquitatem* pro eodem accipi volunt, pro injuria scilicet dolosa & violentia. Impius enim cogitat, loquitur & facit iniquitatem.

17. *Confitebor Domino secundùm justitiam ejus*] h.e. Laudabo Dominum ob justa judicia ejus quæ pro me declaravit.

DRUSIUS.

שִׁגָּיוֹן לְדָוִד. Alius, ψαλμὸς ὑπὲρ ἀγνοίας τοῦ Δαυίδ· alius, Ἀγνόημα τοῦ Δαυίδ] Ὑπὲρ ἀγνοίας, *pro ignorantia.* Lex. vet. Ἄγνοια, *ignorantia, inscitia.* Locus iste pleniùs legitur in comment. Pseudo-Hieronymi, *A. Pro ignoratione David, qui cecinit DOMINO pro verbis Æthiopis. Sym. Pro ignoratione David, quod cecinit DOMINO pro verbis Chusi filii Jemini.* ¶ Ἀγνόημα τοῦ Δαυίδ, *Ignoratio David*, Hieron. ¶ כּוּשׁ. A. Αἰθίοπος] i. כּוּשִׁי. Sunt qui Saulem ità vocari putant eò quòd pravis moribus esset, juxta illud,

—— *Hic niger est, hunc tu, Romane, caveto.*

5. סֶלָה. Aq. ἀεί] Vide suprà 3. 2.

6. בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי. Aq. ἐν ἀνυπερθεσίαις ἐνδεσμένων με. Sym. ἐν χόλῳ τῶν θλιβόντων με. Th. ἐν θυμῷ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς μου] Ἐν ἀνυπερθεσίαις. Apud Pseudo-Hieron. *in celeritate.* Puto legisse ἐν ἀνυπερθεσίᾳ, quomodo posuimus olim in Fragmentis Antverpiæ cusis. Sed placet ἐν ἀνυπερθεσίαις. Est autem ἀνυπερθεσία *ira quæ citò transit.* Expressit etymon vocabuli Ebraici, quod à *transeundo*: nam עבר *transeo.* Et sanè quidem ira nihil aliud est quàm *furor brevis*, ut Poeta cecinit. Ergò *in celeritate* tantundem valet ac si dicas *in ira celeri.* Lex. vet. Ἀνυπερθέτως, *immoranter, incunctanter, proculdubio.* ¶ Ἐνδεσμένων με· με abest ab ed. Rom. nos adjecimus ex 6. 7. suprà צוֹרְרָי. A. θλίβοντάς με. Cur nunc ità & alibi aliter reddit? Forsan erratum ibi in nomine, & pro *Aquila* reponendum *Symmachus.* Vide. ¶ Ἐν χόλῳ, *in bili.* ¶ Ἐν θυμῷ, *in excandescentia*, vel, ut Vetus habet, *in furore.* Hîc obiter emendo Chrysostomum, cujus verba citantur in ed. Rom. ὁ δὲ Ἑβραῖος τὸ ἐν τοῖς πέρασι, βεβαρθὼ, φησί· nam legendum perspicuè βεαβρωθ, transpositis literis: emendatio certa, & cui firmandæ verbum non est faciendum. ¶ Ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς μου. Simile. חמס אחיך ἀδικία κατ' ἀδελφοῦ σου. ¶ מִשְׁפָּט. ἐν κρίματι] *In judicio*, vel *propter judicium.*

7. תְּסוֹבְבֶךָּ. κυκλώσει σε. ¶ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה. Alius καὶ ἐπάνω αὐτῆς εἰς τὸ ὕψος ἀνάστρεψον· alius, καὶ ἐπὶ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον | Ἐπάνω αὐτῆς &c. *supra illam in altum revertere.* ¶ Ἐπὶ ταύτης, *pro ea* Hieron.

8. יְהוָה יָדִין עַמִּים. * Κύριος δικάζει λαοὺς] *Judicat.* Sign etiam *litigare.* Lex. vet. Δικάζω, *judico, litigo.* Δικαζόμενος, *litigator.* ¶ כְּצִדְקִי. O. κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου ¶ וּכְתֻמִּי עָלָי. Sym. καὶ κατὰ τὴν ἁπλότητά μου τὴν ἐπ' ἐμοί, *secundùm simplicitatem meam quæ est in me*, Hieron.

9. יִגְמָר־נָא רַע רְשָׁעִים. Sym. Ἀπαρτισθήτω κάκωσις τῶν ἀσεβῶν, *Consumatur vexatio impiorum.* Lex. vet. Ἀπαρτίζω, *perficio, consumo.* Κάκωσις, *adfectatio, adflictatio.* ¶ וּתְכוֹנֵן צַדִּיק. A. Sym. & Th. καὶ κατευθύνει δίκαιον. * καὶ ἑδράσεις δίκαιον] Κατευθύνει, *dirigit.* Sed melior interpretatio ἑδράσεις δίκαιον, i. *stabilies, confirmabis*, Lex. vet. Ἑδράζω, *conloco, sedo, stabilio.* ¶ בֹּחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת. * ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς *scrutator cordium & renum.*

10. אֱלֹהִים צַדִּיק וּמָגִנִּי. * ὁ Θεὸς δίκαιος ὁ ὑπερασπιστής μου *Deus justus protector meus.* Alius, ὁ Θεὸς δίκαιος. Sic habent exemplaria quædam ed. vulgatæ: in aliis est, ὁ Θεὸς δικαίως. Faber Stapulensis, *Justum adjutorium meum à DOMINO, illud JUSTUM ex Ebræo & Græco ad versûs præcedentis finem pertinet, legendúmque potiùs esset Scrutans corda & renes Deus justus, & Græcè ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεὸς δίκαιος*, examinans corda & renes Deus justus: *sunt qui habent δικαίως, i. justè.* Hucusque Faber. Quæ verba adduxi ut ostenderem eum legisse in Græco δίκαιος. Sed de hoc loco aliàs.

11. זֹעֵם בְּכָל יוֹם. A. ἀπειλούμενος κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, *comminans totâ die.* * ἐμβριμώμενος κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, *infrendens totâ die*] *Comminans*: ità Hieron. ¶ *Infrendens*, vel *infremens.* Lex. vet. Βριμῶμαι, *frendo.* Aut ἐμβριμώμενος *comminans iracundè.*

12. חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ. Sym. τὴν μάχαιραν αὐτοῦ ἀκονήσει, *gladium suum acuet*] Sic etiam Hieron. Lex. vet. Ἀκονῶ, *acuo.* Ἀκόνη, *cos.* Ἀκόνιον, *coticula.* ¶ יִדְרֹךְ. * ἐντενεῖ *intendit.*

13. לְדֹלְקִים. Sym. εἰς τὸ καίειν.

14. וְהָרָה. * καὶ κυήσας. ¶ שָׁקֶר. A. ψεῦδος *mendacium.*

15. בְּשַׁחַת. A. ἐν διαφθορᾷ.

GROTIUS.

Psalmus David] שִׁגָּיוֹן, quod hîc in Hebræo est, initium Hebræi aiunt fuisse cantici veteris ad cujus modulos facta sit hæc Oda. ¶ *Pro verbis Chusi*] Meliùs *ob verba*, minacia scilicet. Chusus videtur fuisse aliquis ducum Saulis, cui mandatum fuit datum persequendi Davidis. ¶ *Filii Jemini*] i. E tribu Benjaminis, ut 1 Sam. 22. 7.

3. *Si feci istud*] Quod Saulis comites mihi exprobrant. Vide 1 Sam. 24. 10. & 26. 10.

4. *Si reddidi retribuentibus mihi mala*] Optimè sic, *Si malum reddidi ei qui mihi fecerat*: Nam שלם sensu *faciendi* reperias apud Esaiam 44. 26. & ità hîc cepere interpretes Syrus & Arabs. ¶ *Decidam meritò ab inimicis meis inanis*] Rectiùs sic, *Et oppressi eum qui mihi infestus erat sine causa.* Nam חלץ interdum sig. *opprimere*: & ità Lxx Jobi 36. 15. חלץ עני verterunt ἐξελεῖται ἀδύνατον. Neque aliter hîc accepit Syrus. Eundem sensum habebat, mutatâ gutturali אלץ. Et fortè olim hîc scriptum fuerit אלצה. Respicit historiam quæ est 1 Sam. 24, & 26.

6. *Et exsurge, Domine Deus meus*] Legit hîc אלי cum Chiric non cum Patach sub Lamed. Græci quoque sic legerunt: vertunt enim, ἐξεγέρθητι, Κύριε Θεός μου. Nec aliter aut Syrus aut Arabs.

10. *Justum adjutorium meum à Domino*] Ex Græco, ut propè omnia in hac versione: nam aliam ex Hebræo fecit Hieronymus, sed ea in Ecclesias recepta non est: δικαία ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ. Illud *justum* huc transtulere Græci, cùm nunc in Hebræo comma præcedens finiat. מגני *adjutorium meum* etiam Syrus & Arabs interpretantur. Ergò על, quod sequitur, est pro מן, ut & infrà 22. 9. & alibi.

14. *Ecce parturiit injustitiam; concepit dolorem, & peperit iniquitatem*] Meliùs, *En parturit vanitatem: concepit enim molestiam, & pariet inania.* Successu carebit omnis ille labor. Vide Job 15. 35.

PSAL. VIII.

MUNSTERUS.

G*Ithith*] Putant esse מין הנינון genus instrumenti musici. Aut secundùm alios Psalmus iste fuit editus in Gath civitate Phelistæorum.

1. *Qui posuisti*] Vel, *ut ponas gloriam tuam.* Est enim hic תנה idem quod תת, infinitivus scilicet à verbo נתן. *Mirabile*, inquit, *& magnificum est nomen tuum in universa terra*, quòd tu cùm in cœlis habites, & illic sedem collocaveris pro tua majestate, adhuc digneris præsentem te exhibere omnibus creaturis tuis, in quem unum totus mundus & omnia quæ sunt in eo suspiciunt, quippe à quo habent ut sint.

2. *Ex ore infantium*] Christus Matth. 21. dicit in se impletum versiculum illum, quando pueri illum laudantes & acclamantes non parùm solidarunt existimationem illam quam vulgares conceperant de Christo, & confundebant Pharisæorum inimicorum Christi impios conatus.

5. *Angelis*] Heb. אלהים *Diis*, capitur tamen hîc pro מלאכים, sicut nos post Hebræorum interpretationem vertimus. Qui verò hunc versiculum de Christo dictum asserunt, hi אלהים pro *Deo* accipiendum contendunt.

VATABLUS.

V*Ictori* למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Haggithith* הגתית] Aut, *Githith*. Melodiæ genus fuit: q. d. Psalmus decantandus juxta melodiam quæ *Githith* dicebatur. Aut fuit nomen instrumenti musici super quod decantatus fuit Psalmus iste, sic dicti (ut quidam volunt) ab urbe Palæsthinæ *Gath*, in qua primùm inventum & constructum fuerit. Chaldæus, *ad citharam advectam è Gath.*

1. *Grande* אדיר] *Magnificum, potens, præclarum, admirandum.* ¶ *Nomen tuum* שמך] *Nomen* pro *potentia* vel *majestate*: q. d. O Domine, quàm magnam esse potentiam tuam ostendit universa terra! ¶ *Qui posuisti* אשר תנה] *Quòd dederis*, vel *posueris*. Infinit. pro præt. ¶ *Gloriam tuam* הודך] i. Magnificentiam sive præstantiam tuam: q. d. Magnificè & cum summa omnium admiratione elucet potentia tua, etiam in cœlo, nedum in terra.

2. *Ex ore parvulorum* מפי עוללים] Ostendit linguas infantiles antequam verbum efferre queant, sonorè loqui quàm liberalis sit Deus erga genus humanum. Unde enim statim ab utero egressis alimentum præstò est, nisi quia Deus mirabiliter sanguinem in lac transformat? unde etiam sugendi industria, nisi quia idem Deus arcano instinctu linguas eorum aptat? ¶ *Fundasti fortitudinem* יסדת עז] i. Stabilem esse declarasti gloriam fortitudinis tuæ, & eam confirmasti contra inimicos tuos: q. d. Ea quæ mirabiliter agis in infantibus, quos omnium injuriis opportunos conservas, ostendunt & eloquuntur te esse eum qui res humanas curet, cujus providentiâ omnia fiant & regantur. Matthæus 21. 16. testimonium istud citat: unde probat, illam puerorum in Templo acclamationem opus Divinæ bonitatis esse præcipuâ admiratione dignum, quod hostes Dei confutabat non minùs quàm reliqua beneficentiæ Dei miracula quæ in infantibus cernuntur. ¶ *Propter inimicos tuos* למען צורריך] i. Ut confundantur hostes tui qui te Deum esse non credunt, qui mortalia curet. ¶ *Ad compescendum* להשבית] *Ad cessare faciendum, ad abolendum*, vel, *perdendum*, i. ut inimicos & ultores perdas. *Ultores* vocat illos qui lædunt eos qui fidunt Deo; aut qui pœnas de hostibus suis sumunt, vindictam Deo non relinquentes, quem humana curare non credunt.

3. *Cùm video* כי אראה] Fut. Heb. pro præs. & perficitur sententia v. seq. *Quid est homo.* Alii, *Etenim suspicio*: ut sit causa cur tantopere bonitatem Dei miretur.

4. *Visites eum* תפקדנו] i. Quòd rationem ejus habeas?

5. *Siquidem deficere fecisti eum paululum ab angelis* ותחסרהו מעט מאלהים] *Paululum siquidem Deo inferiorem fecisti illum.* Homines tot decoribus ornatos esse dicit ut eorum conditio Divinâ & cœlesti gloriâ non longè sit inferior: Deinde externum in omnes creaturas imperium & jus commemorat: ex quo apparet in quàm altum dignitatis gradum eos Deus extulerit. Hic locus citatur in epist. ad Hebræos, 2. 6. verùm juxta LXX versionem, accommodatúrque Christo. Accommodatur itaque & ad Hominem & ad Christum Filium hominis. Sic plura loca sunt quæ duplicem habent sensum, Propheticum scilicet, & Prophetiæ expertem, i. nudum & simplicem. Quicquid prædicat Scriptura de Hominis dignitate, Christo primùm, ut generis nostri Capiti & Instauratori, congruit. Unde hic versus & sequentes jure in ea epistola de eo exponuntur. ¶ *Coronasti eum* תעטרהו] Fut. Heb. pro præt. ut seq. versu, i. honore & gloriâ ornasti eum veluti coronâ.

9. *Grande* אדיר] Vide v. 1.

CASTALIO.

6. U*T operum tuarum manuum dominum feceris, omniaque ejus pedibus subjeceris*] Alludit ad illud Gen. 1. *Faciamus hominem, qui dominetur.*

CLARIUS.

QUod in titulo Psalmi ponitur, *Githith*, alii descendere volunt à *Gath*, quod sig. *torcular*. Alii, quòd Psalmus iste factus sit in *Gath* urbe Philisthæorum. Sunt rursum alii qui dicunt ideo præfixum illi esse hunc titulum quòd traditus sit Obedædom *Gethæo* cantandus. Canit Propheta in hoc Psalmo Divinæ potentiæ ac bonitatis vim.

1. *Quàm admirabile est nomen tuum*] De sacrosancto nomine JEHOVAH quidam Hebræorum hoc dictum intelligunt, quòd ità esse proprium Dei & substantiale volunt ut reliqua adjectiva & epitheta putent, atque ideo secundùm eos hoc, *Quàm admirabile est nomen tuum!* idem valet quod, *Quàm admirabilis es tu!* Videtur autem hic esse sensus, *Mirabile & magnificum est nomen tuum in universa terra*, quòd tu, cùm in cœlis habites, & illic sedem collocaveris pro tua majestate, adhuc digneris præsentem te exhibere omnibus creaturis tuis, in quem unum totus mundus, & omnia quæ in eo sunt, suspiciunt, quippe à quo habent quòd sint. Vel sic, Meritò magnifica sparsa est fama nominis tui per universam terram: argumenta sunt gloriæ & majestatis tuæ maximè ea quæ apparent in cœlis.

2. *Ex ore infantium*] Dominus Christus apud Matthæum dixit impletum in se versiculum hunc, quando pueri illum laudantes & acclamantes non parùm solidarunt existimationem illam quam vulgares conceperant de Christo, & confundebant Pharisæorum inimicorum Christi impios conatus. Quidam Hebræi existimant Deum initium facere prædicandæ virtutis suæ ex ore infantium, cùm primùm sugere incipiunt: mirandúmque esse quòd tam tenello puero papillarum modus ità egregiè attemperatus sit lactísque copiam ubera abunde suppeditent. Alii mirum hoc tum fieri putant cùm loqui incipiunt; quo munere Homines animantia cætera antecellunt. Confirmantur autem in eis miracula, quæ in ipsis maternis uteris cœpta sunt, in quibus etiam non minora sanè reperiuntur quæ admiremur, quæque alii Prophetæ interdum commemorant. ¶ *Perfecisti laudem*] Alii verterunt *fundasti robur*: & *fundasti* pro *confirmasti*, vel *initium fecisti*, accipiunt; & *robur* vel *virtutem* per Metonymiam, h. e. laudem virtutis. ¶ *Inimicum & ultorem*] Enallage numeri est, pro eo quod est *inimicos & ultores*. Intelliguntur autem impii, qui negant Deum esse, & iccirco ad ulciscendum & puniendum eos qui Deo credunt propendent. Destruuntur autem hi, cùm Pater cœlestis arcana sua, quæ à sapientibus & prudentibus abscondit, revelat humilibus, qui *infantes* quodam modo dici possunt.

3. *Videbo*

3. *Videbo cœlos tuos*] Cùm dixisset Deum revelasse parvulis sua miracula, nunc ad ea contemplanda conversus ait, Cùm Cœlos suspicio, & tam egregium opus tuum contemplor, atque ex eo majestatem admiror, tum demum stupeo cur tu tantus Hominis, rei tam abjectæ, tam solicitè curam geras. Alii sic, Cùm in Cœlo multa admiranda contemplor, rursum in terra Hominis structuram magìs obstupesco. *Quid* enim *est homo*, &c. Putant hoc loco non factam mentionem *Solis*, quòd quo tempore videtur *Luna* & *Stellæ* is non videatur.

5. *Minuisti eum*] Sunt qui verterint *fecisti eum paulò minorem Deo*, vel *fecisti eum tantùm non Deum*. Quod autem ait, *homo*, & *filius hominis*, conditionem ærumnosam & abjectam & sordidam notat. Quare quò Servator testaretur omnem se humilitatem nostram & miseriam, solo peccato excepto, subiisse, *Filium hominis*, i. mortalem, & unum è vulgo ac infima plebe, sese vocabat, eúmque titulum sibi proprium fecerat. Epistola ad Hebræos cap. 2. hunc locum de Christo interpretatur, ídque jure: per Servatorem enim Filium Dei primogenitum, omnia Divinæ dignitatis reliquis nobis conciliata sunt, ejúsque beneficio illa percipimus. Propterea quicquid de Hominis dignitate Scriptura prædicat, Christo primùm ut generis nostri Capiti atque Instauratori competit, ac de eo jure intelligitur, cujus dignitatis tantum quisque particeps evadit, quantò Christi Spiritu fuerit largiùs donatus. Nam hanc dignitatem quâ cæteris dominamur, ob peccatum magna ex parte amissam, Christo credentes recipimus. Nam quod ait, *constituisti eum super opera manuum tuarum*, expressit illud Geneseως, cùm Deus dominari eum jussit in cæteras creaturas.

8. *Qui perambulant*] Quia in Hebræo per participium dicitur *perambulans*, sunt ex Hebræis qui referant ad Hominem, quòd scilicet homo viam sibi fecerit per mare.

9. *Domine Dominus noster*] Epiphonema est, quo eâdem admiratione quâ Psalmum cœpit etiam finit.

DRUSIUS.

1. מָה אַדִּיר שִׁמְךָ. Τί μέγα τὸ ὄνομά σου. i. *grande*. Ità Hier. David Grammaticus hanc interpretationem confirmat cùm ait אדיר לשון גדולה ¶ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ. Ὃς ἔταξας τὸν ἔπαινόν σου] *Laudem tuam*. Ità sumitur in illo, כסוס הודו במלחמה, *sicut equus cujus laus est in bello*. Hier. *gloriam tuam*, & Lxx δόξαν. Psal. 21. 5. ¶ Ἔταξας, *ordinasti*. Nam τάξις *ordo*. Est cur malim ἔθηκας *posuisti*.

2. מִפִּי עוֹלְלִים. A. ἐκ στόματος βρεφῶν. ¶ יִסַּדְתָּ עֹז. A. ἐθεμελίωσας κράτος. VI. ed. συνεστήσω ἰσχύν] Ἐθεμελίωσας κράτος, *fundasti robur*; h.e. veram ac solidam laudem. ¶ לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ. A. διὰ ἐνδεσμοῦντάς σε. ¶ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם. VI. ed. ὥστε παῦσαι ἐχθρὸν καὶ τιμωροῦντα ἑαυτὸν] *Ulciscentem sese*.

3. כִּי אֶרְאֶה. VI. ed. ὅτι ὄψομαι γάρ. ¶ שָׁמֶיךָ. Eadem, τοὺς οὐρανούς· sed Th. τοὺς οὐρανούς σου *cœlos tuos*. ¶ כּוֹנַנְתָּה. A. ἡτοίμασας. VI. ἥδρασας.

4. מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ. Τί ὁ κατ' ἄνδρα ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ.

5. מְעַט מֵאֱלֹהִים. Th. & V. ed. βραχύ τι παρὰ Θεόν· alius ὀλίγον παρὰ Θεόν. In comment. Chrysostomi, ὁ δὲ Ἑβραῖος, Οὐθασρὴν ματ μηελωήμ· verba aliquantùm corrupta: lege ἐθασρὴν ματ μηελωείμ. In quo archaismus, ματ pro μεάτ, item Ѳασρὴν pro Ѳεασρὴν, quod nos scriberemus *Thechasren*, vel *Thehasren*.

6. תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ. Ἐξουσιάζειν ἐποίησας αὐτὸν τῶν ἔργων τῶν χειρῶν σου, *fecisti ut potestatem habeat in opera manuum tuarum*.

8. בַּהֲמוֹת שָׂדָי. Τὰ κτήνη τὰ ἄγρια *pecora agrestia*.

GROTIUS.

1. **P**RO *torcularibus*] In tempore vindemiæ cantandum. Sed Chaldæus existimat גתית esse instrumentum musicum petitum à Philistinis, quorum urbs Geth.

2. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem*] Ex mirabili structura mammarum ad alendos infantes eo alimento cui in utero assueverunt, quas mammas sine ullo magistro attrahunt infantes, quibus id initium est στοργῆς. ¶ *Propter inimicos tuos*] *Ad destruendos*, i. confundendos, *inimicos* eos qui Deum negant esse aut res nostras curare. Lxx hic bene, τοῦ καταλῦσαι τὸν ἐχθρόν. Idem verbum Ezech. 30. 10. vertitur ἀπολῶ. ¶ *Et ultorem*] Καὶ ἐκδικητὴν Græci: i. τὸν πολεμοῦντά σοι, ut hæc vox vertitur Esth. 8. 13. Videtur tacitè Saul significari.

5. *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*] i. Dominantem in res has inferiores eum fecisti. In primo enim statu omnia ei sponte parebant. Ea felicitas per peccatum amissa per Christum redditur. Id & Hebræos de Messia sperasse ostendunt R. Juda & R. Jacob in libro Caphthor.

PSAL. IX.

MUNSTERUS.

ALmuth] Chald. interpres hanc dictionem in duas secernit voculas: nam sic interpretatus est, על מיתותא דגברא דינפק מביני משירייתא, i. *Super morte viri qui egressus erat de mediis castris*, Goliath scilicet Philistæum significans, ut sit לבן idem quod לבין. Alii putant בן in לבן esse nomen cantoris cui iste Psalmus decantandus traditus fuit. Alii putant *Laben* nomen fuisse cujusdam Principis Philistæi, quo cæso, pro concessa victoria fuit iste editus Psalmus.

4. *Fecisti judicium meum*] Sensus est, Vindicasti me de inimicis meis, & quasi aliunde venisti sessurus in tribunali tuo, ut sententiam ferres pro me innocente contra hostes meos.

6. *Desolationes finem perpetuum*] Prostrato hoste, *desolationes* & incursiones, quas facere consueverat, *finem habuerunt*, *periitque memoria* hostium *unà cum civitatibus quas in solitudinem redegerunt*. Vel, sicut hostis conabatur in perpetuum delere nomina civitatum, sic è diverso accidit ut Deus deleret nomen hostis manentibus civitatibus.

16. *Meditatio*] Inveniunt, inquit, electi Dei in operibus ejus multa quæ meditentur, & unde plurimùm mirentur, quomodo Deus ad tempus permittit impios *facere foveas*, *abscondere laqueos*, atque struere insidias piis, in quas tamen ipsi tandem Divino judicio incidunt, cùm Deus suos in finem non deserat, sed opportuno tempore opem salutarem ferat.

VATABLUS.

VIctori למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Super Muth labben* על מות לבן] Nomen est cantilenæ ad cujus modos decantatus fuit hic Psalmus. Aut nomen est instrumenti musici. Quidam volunt *Labben* esse nomen cujusdam Philisthæi, quo cæso, pro concessa victoria editus fuit hic Psalmus; exponentes, *Super morte Labben*. In hunc sensum Chaldæus P. vertit, *Super morte viri qui egressus erat de mediis castris*, Goliath Philistæum significans.

1. *Confitebor Jehova* אודה יהוה] *Celebrabo Jehovam*. *Confiteri Domino* pro *celebrare Dominum*, vel *laudibus vehere Dominum*, in Psalmis ferè semper legitur. ¶ *Mirabilia tua* נפלאותיך] Personæ mutatio more Hebræorum.

2. *In te* בך] *De te*; vel, *propter te*: q. d. Tibi victoriam feram acceptam: gloriabor de tuo auxilio. ¶ *Nomini tuo* שמך] *Nomen tuum*; sive *famam tuam*. *Altissimum* sive *Supremum* Deum vocat quòd omnes mortales superet.

3. *Impegerint & perierint* יכשלו ויאבדו] *Corruerint & perierint*. Fut. Heb. pro præt.

4. *Quoniam fecisti*, &c. 'כי עשית ונו] Subaudiendum ex v. 1, & 2. *Celebrabo te*, vel, *Lætabor de te*, quoniam pro me pronunciasti, sedistique pro tribunali. Videntur inversa hæc, pro *Quoniam sedisti pro tribunali ubi pronunciasti*. ¶ *Qui judicas justitiam* שופט צדק] *Judex justitiæ. Judex justus. Judex juste*.

5. *Subvertisti* גערת] *Perdidisti. Exterminasti. Increpasti*.

6. *Finitæ sunt solitudines in seculum* תמו חרבות לנצח] *Finem habent ædificia destructa* [sive *desolationes*] *in universum: consummatæ sunt vastitates in perpetuum*. Insultatio adversus inimicum qui sibi persuaserat se omnia ità apud Israelitas vastaturum ut nè memoria quidem ulla rerum destructarum superesset: quod tamen aliter accidit. Nam *Dominus in seculum*, &c. Fut. Heb. pro præt.

7. *Et Jehovah* ויהוה] *Sed Jehova*. ¶ *Permanebit* ישב] *Permanet*. Fut. Heb. pro præs. Vel, *sedet*; sub. *pro tribunali*. ¶ *Paravit* כונן] *Parat*. Præt. Heb. pro præs. in conjug. quadrata: q.d. Dominus perpetuò sedet pro tribunali, paratus judicio suo liberare justos ab insidiis & vi improborum.

8. *Judicabit orbem* ישפוט תבל] *Judicat orbem*; *jus dicit orbi*. Fut. Heb. pro præs. q.d. Jus dicit cunctis populis cum summa æquitate, ità ut ii interficiantur qui morte digni sunt, & ii contrà serventur & à morte asserantur qui exstingui non debent. ¶ *In rectitudine* במישרים] *In æquitatibus*.

9. *Exaltatio* משגב] Vox Ebræa sign. *locum editum* sive *elevatum*, ad quem confugimus imminente calamitate: ideo ponitur pro *asylo* & *perfugio*, *arce* & *munimento*.

10. *Et sperabunt* ויבטחו] *Sperent igitur. Fiduciam igitur habeant*. Fut. pro imp. ¶ *Scientes nomen tuum* יעודי שמך] i. Qui te cognitum habent. *Nomen Dei*, inquit doctus inter Hebræos, *est Deus*; *& Deus, suum nomen*. Per *nomen* autem attributa Dei intelligimus. Vertere igitur potes, *Qui notam & perspectam habuerint clementiam tuam, qui noverint bonitatem & humanitatem tuam*, &c.

11. *Habitanti in Sijon* יושב ציון] Hoc dictum est Spiritu Prophetico antequam illata esset Arca in Sion, super cujus propitiatorium & tegumentum inter ipsos Cherubim consulebat populo suo Dominus: propterea dicebatur *habitare in Sion*. ¶ *Opera ejus* עלילותיו] *Studia ejus*. Vel, *facinora & egregia facta ejus*.

12. *Requirens sanguinem, ejus recordatus est* דורש דמים אותם זכר] *Requirens cædes, ipsarum* [sub. *cædium*] *meminit*, vel *recordatur*. i. Deus qui quæstionem instituit de cædibus innocentium, tempore suo illarum recordatur atque ulciscitur.

13. *Vide afflictionem* ראה עניי] Hâc precatione usus est David cùm esset constitutus in periculo mortem minitante. Etiam, inquit, contemplare nunc meam afflictionem, ut olim fecisti: i. libera me ab omnibus hostibus meis, ut me à Goliath liberasti.

14. *In portis* בשערי] *Porta* in S. significat locum ante portam in quem populus cogi & convenire solebat, ubi & Judices congregabantur ut illic jus redderent. Dicit igitur David *se enarraturum laudes Dei in portis congregationis Sion*, i. in locis in quibus conciones haberi solebant à populo Israelitico, in conventu frequentissimo; acsi dicat, in media Ecclesia. Vox Hebræa בת, pro qua *filiam* vertit noster Interpres, sign. *congregationem*. ¶ *In salute tua* בישועתך] *De salute tua*; i. de auxilio tuo salutifero: sive, ut lætitiam meam protester de auxilio à te accepto.

15. *Demersæ sunt* טבעו] Duplex est Metaphora; altera à Venatoribus, qui lupis & vulpibus fodiunt foveas in quas incidant; altera ab Aucupibus. David fiduciâ erectus hostibus suis insultat; acsi dicat, Paraverant mihi foveas & laqueos, sed in illos inciderunt: industriâ & arte suâ ceciderunt. Hoc dicit quia Philisthæi gloriabantur in virtute Goliath; verùm fuit illis exitio; nam eo cæso cæsi sunt & ipsi.

16. *Notus est Jehovah* quòd *judicium fecit* נודע יהוה משפט עשה] *Cognitus Jehovah judicio* quod *fecit*, sub. *adversus Goliath*, quando eum cecidit atque omnes impios. Vel, *Notus Jehova, judicium fecit*. Aut, *Innotuit Jehova, judicium fecit*. ¶ *Meditatio in seculum* הגיון סלה] *Higgaion sela*: q. d. O rem perpetuâ meditatione dignam! Hoc perpetuò meditari debent fideles, nimirum quod improbi consilio suo pereant.

17. *Revertentur* ישובו] *Convertentur. Recident*. Aut est fut. pro præt. *Reversi sunt*; i. hostes mei reversi sunt in terram unde prodierant, in sepulcrum sive in foveam, in imam terræ partem & profundam abyssum, quò reverti solent omnes quibus curæ non est Deus, qui judex est vivorum & mortuorum.

18. Non] Nulla est negatio apud Hebræos in hac secunda parte versûs; verùm eam suo more repetunt ex præcedenti: h. e. Nunquam Dominus obliviscetur afflictorum & calamitosorum: neque unquam excidet spes eorum; h. e. non erit vana, neque frustrabuntur suâ spe.

19. *Nè roboretur* אל יעוז אנוש] *Nè fortificetur homo*; i. nè prævaleat mortalis: h.e. effice nè vires humanæ aliquid esse videantur: ostende humanas vires adversùm te nihil posse. Vox Hebræa אנוש, pro qua quidam vertunt *mortalem*, sign. *hominem infirmum & imbecillam*. ¶ *Judicentur Gentes* ישפטו גוים] i. Utinam exerceatur à te in Gentes judicium: h.e. utinam à Gentibus pœnas scelerum suorum exigas.

20. *Pone, Jehovah, timorem eis* שיתה יהוה מורה להם] Hebraismus, *O Jehova, incute illis metum*. ¶ *Sciant* ידעו] i. Utinam Gentes, & quicunque Deo adversantur, sciant se mortales esse homines & imbecilles præ Deo. Additur in Hebræo in fine hujus versûs *Sela*: q.d. O sententiam exactâ consideratione dignam! expendant homines diligenter apud se, hominis vitam bullam esse, umbram, somnium; quicquid item fragile est atque fugax.

CLARIUS.

IN titulo hujus Psalmi, ubi nostra habent, *Pro occultis filii*, in Hebræo est, *Almuth Labben*, quod Chaldæus sic interpretatus est, *Super morte viri qui egressus erat de mediis castris*, Goliat scilicet Philisthæum significans. Alii putant *Labben* nomen fuisse cujusdam Principis Philisthæi, quo cæso, pro concessa victoria fuerit iste editus Psalmus. Alii aliter sentiunt.

1. *Narrabo omnia mirabilia tua*] Non quòd id vel ipse vel quivis alius possit, sed quòd ità vellet posse.

3. *Dum convertitur inimicus*] Post prooemium connumerare incipit beneficia, & ait, *Dum convertuntur inimici mei retrorsum, labuntur & peribunt à facie tua*.

4. *Fecisti judicium meum*] h.e. Ultus es inimicos meos, & quasi aliunde venisti sessurus in tribunali tuo ut sententiam ferres pro me innocente contra hostes meos.

6. *Inimice*] Vocativi est casûs, *ô inimice*. Interpretatio autem hujus loci duplex est. Aut enim commemorat quod ab hoste factum erat, aut ironicè objicit hosti quæ ipse hostis animo destinarat, ut dicat, *O hostis*, qui animo jam omnia vastaras, num *confectæ* tibi *sunt vastitates* illæ *æternæ*? &c. qui sensus potior videtur, quàm quòd malus hostis, quem David devicit, sic regionem Israelis excisis urbibus desolaverit, ut dici potuerit *perfecisse eum vastitates æternas, & abolevisse memoriam Israelitarum unà cum ipsis*. Quod nostra habent, *defecerunt frameæ in finem*, alii verterunt, *desolationes finem perpetuum acceperunt*, vel, *consummatæ sunt vastitates in sempiternum*: pro quo sæpe Interpres vertit *in finem*. Dicamus autem rursum sic, *O inimice, finem habent populationes tuæ*, neque posthac ampliùs tibi unquam dabitur populandi potestas. *Civitates* certè aliis sic *subvertisti ut memoria illarum perierit*, cum admiratione transeuntium: & tu quidem ista, Domino ad tempus connivente, fecisti, verùm ille *in perpetuum regnabit*, & observabit omnia, & jam nunc *solium suum parat* ut sedeat pro tribunali.

16. *In operibus manuum suarum*] Per hæc verba videtur

tur significari Goliath suo ipsius gladio confectum. In fine hujus versûs est positum *Higaion. Selah*, i. *Meditatio*; *in seculum est salus hæc*: ut per illud, *Meditatio*, intelligas invenire electos Dei in operibus ejus multa quæ meditentur, & unde plurimùm mirentur, quomodo Deus ad tempus permittat impios *facere foveas, abscondere laqueos*, ac struere piis insidias, in quas tamen ipsi tandem Divino judicio incidunt; cùm Deus suos in finem non deserat, sed opportunè opem salutarem ferat.

20. *Constitue, Domine, legislatorem*] Qui scilicet eos coerceat ac terreat: nam alii verterunt, *Pone, Domine, timorem eis.*

DRUSIUS.

לַמְנַצֵּחַ עַל מוּת לַבֵּן. Aq. Τῷ νικοποιῷ νεανιότητος τοῦ υἱοῦ, *Victoria autori juventutis filii*. Sym. Ἐπινίκιος περὶ θανάτου τοῦ υἱοῦ, *Victorialis de morte filii*. Th. & V. ed. Τῷ νικοποιῷ ὑπὲρ ἀκμῆς. VI. ed. Εἰς τὸ τέλος νεανιότης] Περὶ θανάτου τοῦ υἱοῦ, *super morte filii*, Hier. ¶ Ὑπὲρ ἀκμῆς. Lex. vet. Ἀκμή, *maturitas, vigor*. Alibi est Th. *de florida ætate filii*, ὑπὲρ ἀκμῆς τοῦ υἱοῦ. ¶ Εἰς τὸ τέλος, i. לנצח ¶ מִזְמוֹר לְדָוִד. A. μελῴδημα τοῦ Δαυίδ. Sym. ᾆσμα τοῦ Δαυίδ] Μελῴδημα, idem quod μελῳδία, *cantus suavis, modulatio*. ¶ Ἆσμα. Lex. vet. Ἆσμα, *cancio, cantus, canticum, canor*. Ἀσμάτιον, *cantilena*.

2. וְאֶעֶלְצָה. A. & Sym. καὶ γαυριάσω *& exsultabo*] Lex. vet. Γαυριῶ, *exsulto, gestio*. ¶ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן. Sym. ᾄσω τῷ ὀνόματί σου, ὕψιστε, *canam nomini tuo, Altissime*.

4. בְּשׁוּב אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ. Sym. Ἀναστραφέντων τῶν ἐχθρῶν μου εἰς τὰ ὀπίσω, σκελοφάντων καὶ ἀπολομένων ἐκ προσώπου σου, *Conversis enim inimicis meis retrorsum, & collisis atque perditis à facie tua*.

5. עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי. * ἐποίησας τὴν δίκην μου.

6. אִבַּדְתָּ. * ἀπώλεσας *perdidisti*.

7. חֳרָבוֹת. A. ἔρημα. Sym. ἐρείπια] Ἔρημα, *deserta, desolata*. ¶ Ἐρείπια, *parietinæ*. Psal. 101. 7. בחרבות. Lxx ἐν οἰκοπέδῳ. Est autem οἰκόπεδον propriè *domicilium collapsum*, aut *solum domûs diruta*. Itaque Augustinus exponit *in parietinis*: *ubi*, inquit, *parietes stant sine tecto. Nam ibi habitat nycticorax, avis noctem amans*. Hæc Aug. Lex. V. Ἐρείπιον, *semirutum, semirutus*. ¶ הֵמָּה, σὺν αὐτοῖς. Ità Hier. *cum ipsis*. Quod autem in Chrysost. ὁ δ' Ἑβραῖος, ἦμα, mendum est pro ἦμμα, vel potius ἧμμα. Tale est σελ pro σελᾶ.

8. יֵשֵׁב. * καθῆσται *sedet*] Fut. 2. med. à καθίζομαι *sedeo*. Sign. etiam *manere*. Ergò καθῆσται *manebit*, *mansurus est*. Id alii dixerunt μένει *manet*; & Ebræus ἰνσιβ. ¶ כּוֹנֵן. A. & Sym. ἡτοίμασεν *stabilivit*, Hier.

10. לַדָּךְ. Alius, τῷ ἐπιτετριμμένῳ & alius, τῷ τεθλασμένῳ] Ἐπιτετριμμένῳ, *contrito*: nomen ab ἐπιτρίβω *detero*. Τεθλασμένῳ *fracto, contuso*, à θλάω. Lex. V. Θλῶ, *tundo*. ¶ לְעִתּוֹת. A. *in tempore*. Sym. *opportunè*] *In tempore*, εἰς καιρόν. Priùs erat ἐν εὐκαιρίαις. Sed ἐν εὐκαιρίᾳ videtur legisse Clemens Strom. 6. *Opportunè*, εὐκαίρως. Puto leg. ἐν καιροῖς. Nam facilis lapsus de hoc in illud. Vide infrà 10 I.

11. וְיִבְטְחוּ. A. καὶ πεποιθήσουσι. Sic etiam Sym. Testatur Theodoretus per hæc verba, SPERENT *Aquila, & Symmachus* CONFIDENT, *dixerunt, verbo utentes Indicandi pro Imperandi*.

12. יֹשֵׁב. * τῷ καθημένῳ. ¶ עֲלִילוֹתָיו. A. ἐναλλαγὰς αὐτοῦ. Sym. μηχανὰς αὐτοῦ. Ἐναλλαγὰς, i. *mutationes*. Μηχανὰς, *machinationes*, vel *machinamenta*. Interpres Theodoreti vertit *artes*. Lex. V. Μηχανὴ *machina*. Μηχάνημα, *machinatio*. Usus est ergò μηχανὴ pro μηχάνημα. Idem Lexicon, Μηχανῶμαι, *machinor, molior*. In Comm. Chrysostomi, Ἄλλος, ἐν τοῖς λαοῖς τὰ μηχανήματα αὐτοῦ, i. *Alius interpres vertit, In populis molitiones ejus*: ἐν τοῖς λαοῖς, i. בעמים.

16. טָבְעוּ. * ἐβαπτίσθησαν.

17. נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה. * Ἐγνώσθη Κύριος κρίμα ποιήσας, *Innotuit* DOMINUS *judicium faciens*] Ποιήσας, i. עֹשֶׂה, aliis vocalibus. ¶ כַּפָּיו. * ταρσῶν αὐτοῦ *palmarum ejus*. Sed de hoc consule sis Lexica Græca. ¶ הִגָּיוֹן סֶלָה. A. ᾠδὴ ἀεί. Sym. μέλος διαψάλματος.

18. כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח. * Οὐ γὰρ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται, *Non in perpetuum oblivioni erit*. ¶ תִּקְוַת עֲנִיִּים. * ἡ ὑπομονὴ πενήτων] i. ענוים. Sed & עני ponitur pro ענו *mitis, mansuetus*. Vide Lectiones meas in Zachariam.

19. אַל יָעֹז. A. *ne temere agat homo*] In Chrysost. Ἄλλος, μὴ θρασυνέσθω. Credo Aquilam significari. Lex. V. Θρασὺς, *temerarius*.

20. שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם. A. Θὲς, Κύριε, φόβημα αὐτοῖς, *Pone*, DOMINE, *terrorem illis*. Sym. Τάξον, Κύριε, νόμον αὐτοῖς, *Ordina*, DOMINE, *legem illis*, i. תורה. Th. Κατάστησον, Κύριε, φόβον αὐτοῖς, *Constitue*, DOMINE, *metum illis*. Alius nescio quis, ἐπίλαμψαι, *illuce*. Lex. V. Ἐπιλάμπω, *inluceo*.

GROTIUS.

1. *In finem pro occultis filii*] Rectiùs *Principi cantorum*: *super morte Laben*; i. Nabal: voluit enim ἀναγραμματικῶς occultare nomen illius.

17. *Convertantur peccatores in infernum*] Malè pereant. Mysticè ad pœnas post hanc vitam referunt Rabbini.

18. *Patientia pauperum non peribit in finem*] Bene supplevit negativam particulam, quæ in Hebræo ex superioribus tacitè intelligitur.

PSAL. X.

MUNSTERUS.

Argumentum hujus Psalmi non habet difficultatem aliquam, cùm oratio sit contra perversos & præfractos homines, qui malitiâ, dolo, injuriis & vi circumveniunt atque opprimunt innocentes, quos *pauperes* Propheta hîc vocat: sed magna est in vocabulis quibusdam & orationis serie difficultas, ubi non parùm laboris est Hebræis ut concinnè omnia interpretentur.

2. *Propter concupiscentiam suam*] Philargyria, inquit, in causa est ut impii plerumque persequantur & opprimant impotentiores. Hæc etiam facit ut in animo suo non revolvant nisi מזמות *versutas & nefarias cogitationes*. Alii sic legunt, *Ex insolentia impii exardescit pauper*.

3. *Quoniam laudavit*] Potest hic versiculus & sic reddi, *Quoniam laudat impius impium*, *propter concupiscentiam animæ ejus, & benedicit avaro, Deum autem blasphemat*; omnia scilicet contrario faciens ordine, cùm Deum laudare & benedicere debuerat, & exsecrari avaros.

4. *Elevationem vultûs*] Superbia oculorum procedit ex elevatione cordis: & quia impius non habet Deum in cogitationibus suis, ostendit quoque foris quod latet in corde ejus.

5. *Molestæ sunt viæ ejus*] h. e. In omni conversatione sua gravis & molestus est tyrannus subditis, in quos sævit, tanquam hostes essent sui. Hoc autem facit quòd judicia Domini sunt in excelso, & non illico ultio ejus procedit contra tales grassatores. Chald. interpres hîc exponit יחילו pro מצלחין *Prosperantur viæ ejus*.

8. *Vicorum*] Potest חצרים quoque pro *atriis & aulis* accipi, in quibus habitant tyranni tanquam leo in lustro suo. ¶ *Oculi ejus contra pauperem absconditi sunt*] Repetitio est ejusdem sententiæ. Abscondit enim se insidiator, & advertit in secreto quem circumveniat & capiat reti, h. e. astutiâ suâ.

10. *Comprimit & humiliat se*] Alludit similitudo ista ad animalia quædam, quæ dum aliam bestiolam venari instituunt, comprimunt se, & quantum licet contrahunt, nè capiendæ bestiolæ innotescant: sic impii

impii variis artibus conantur imponere simplicibus. Et nota quòd חלכה est ab חלך He otiosè supperadito. At חלכאים duæ putantur dictiones, valentes idem quod עדת הנכאים *cœtus contritorum.*

14. *Ut reponas in manum tuam*] h.e. Ut conserves & ultionem de eis sumas. Quod enim in manum ponitur, non facilè oblivioni traditur.

15. *Requires impietatem ejus*] Sensus est, Si tu dissipaveris impios, non invenies impietatem in terra, cùm non pii sed impii impiè agant.

VATABLUS.

1. IN *longinquo* ברחוק] *In remoto,* sub. *loco,* i. procul. ¶ *Abscondis* תעלים] Sub. *faciem tuam.* Concisa oratio, quæ paulò infrà v. 11. integra legitur, *Occultavit faciem suam nè videat,* &c. ¶ *Tempore* quo sumus *in ipsa angustia* לעתות בצרה] Ad verb. *ad tempora in angustia:* pro, *temporibus quibus sumus in angustia & tribulatione, & malis afficimur ab improbis.* Metaphora sumpta ab homine absente, cujus auxilium imploramus; aut si adest, connivente ad mala nostra: q.d. Quodnam tantum est scelus quod possit obscurare clementiam tuam? Causa autem admirationis est summa Dei bonitas; acsi dicat, Cùm sis summopere bonus, cur non sentio auxilium tuum?

2. *Præ superbia,* &c. בגאות רשע וגו'] Ad verb. *Præ arrogantia improbi persequitur pauperem.* Hebraismum convertit noster interpres. ¶ *Capiantur in cogitationibus* יתפשו במזמות] *Illaqueentur in versutiis:* vel, *cogitationibus fraudulentis.* Mutatio numeri, pro *illaqueetur improbus cum sociis scelerum quos habet.* Utinam capiantur velut laqueis, pravis suis consiliis quæ cogitant contra pauperes afflictos.

3. *Laudat se impius super desiderio* הלל רשע על תאות] *Jactat se improbus de desiderio,* i. propter pravum animi sui desiderium; ut solent perditissimi homines, qui cùm malefecerint, jactant sese ob maleficium perpetratum, homicida de cæde facta, fur de furto admisso, &c. Quidam tanquam transitivum vertunt, *Laudat impius alios juxta desiderium animi sui.* Ut improbi avari avaros laudant, impudici impudicos; laudant & alios qui eisdem vitiis obnoxii sunt quibus & ipsi. Hanc versionem confirmat quod mox sequitur, *Et avaro benedicit.* ¶ *Et avaro benedicit* ובוצע ברך] i. Et lucro intentum commendat. ¶ *Irasci facit Jehovam* נאץ יהוה] Et *provocat ad iracundiam Jehovam:* sub. *suo contemptu.* Vel, *contemnit Jehovam.* Aut, *contemptu provocat Jehovam.* Alii, *blasphemat Jehovam.*

4. *Propter superbiam quam facie præ se fert non quærit* כגבה אפו בל ידרוש] Ad verb. *præ altitudine naris suæ non requirit.* Fut. Heb. pro præs. i. præ fastu suo non requirit Deum. Exprimit gestum hominis fastuosi. ¶ *Nec est Deus,* &c. אין אלהים כל מזמותיו] Ad verb. *Non Deus, omnes cogitationes ejus:* q. d. Impius non implorat Deum, quia omnes ejus cogitationes sunt quòd non sit Deus qui res mortalium curet: unde omnia agit pro suo arbitratu.

5. *Dolore afficiunt* יחילו] *Molesta sunt. Discruciant,* sub. *pios.* Fut. Heb. pro præs. Toto tempore vitæ nocent probis, idque semper student. ¶ In *altitudine* sunt *judicia tua* מרום משפטיך] Ad verb. *altitudo* sunt *judicia tua:* i. remota sunt & longè ab eo posita: q. d. Non putat te de impiis sumere supplicium. *Judicia Dei* vocat animadversiones & plagas. ¶ In *omnes hostes* כל צורריו יפיח בהם] Ad verb. *omnes adversarios suos sufflat in eos.* Alterum relativum redundat, more Hebræorum, pro, *in omnes adversarios suos sufflat:* h. e. flatu eos prosternit, sive prosternere solet, sub. *opinione suâ:* q. d. Opinione & sententiâ suâ confidit solo suo flatu se posse prosternere omnes inimicos suos. Hyperbole est, quâ etiam Galli utuntur cùm dicunt, *C'est une chose qu'on n'ha pas pour suffler,* i. non facilè, neque citò. Unde hîc *solo flatu hostes dejicere* est facilè parvóque negotio & citò illos dejicere. Vel, existimat se tam facilè hostes dejicere posse & extirpare quàm facile est vento arbores convellere & evertere radicitus.

6. *A generatione in generationem,* &c. לדר ודר אשר לא ברע] Heb. *in ætate & ætate: quia non in malo,* sub. *ero;* i. nihil incommodi sentiam: q. d. Improbus cogitare solet intra se, nunquam se à gradu & dignitate sua excisurum: sibi persuadet se quamdiutissimè victurum; neque quamdiu vivet, quicquam incommodorum accepturum. Chaldæus vertit, *à generatione in generationem,* quem LXX secuti sunt. Quidam sic intelligunt, *per unam atque alteram ætatem,* sub. *vivam: quia non sum visurus incommodum:* quia nihil mali accidet mihi. Alii, *in generatione & generationem victurus est, cui nihil incommodi continget.* Quidam vertunt, *quia non* est *in malo:* pro, *nihil sentit adversi.*

7. *Os ejus* פיהו] *Os* pro *sermone* accipitur in S. literis, *Lingua* pro *corde;* quòd positum sit sub lingua. Dicit igitur, Improbi ut probis faciliùs imponant, pleno ore perjuria evomere solent: præterea dolo & fraudibus utuntur; nam aliud dicunt, aliud cogitant. Postremò, in corde eorum sive cogitatione est injuria & vexatio: i. nihil aliud cogitant quàm quomodo injuriâ afficiant & vexent. ¶ *Perversitas & iniquitas* est עמל ואון] *Afflictio & vexatio:* aut, *molestia & pravitas,* sive *vanitas.*

8. *Manet* ישב] *Sedet. Habitat.* Acsi dicat, Struere solet insidias in pagis: nam in pagis parva est hominum frequentia. Fut. Heb. pro præs. etiam v. seq. ¶ *Super pauperem aspiciunt* לחלכה יצפונו] *In pauperem intenti sunt: pauperem observant:* cædis causâ scilicet.

9. *Cùm trahit eum* במשכו] Heb. *in trahendo eum,* i. dum allicit eum *in rete suum,* dilaniandi causâ. Metaphora sumpta ab Aucupibus. Hîc autem est antecedens pro relativo, cùm dicit *rapit pauperem* pro *rapit eum.* Per hæc omnia intelligit secreta consilia quibus solent improbi probos obruere.

10. *Contritum,* &c. ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכאים] *Atterit sese, dejicit sese, &* tum *cadit in robusta ejus cœtus attritorum. In robusta,* h. e. in ungues in quibus est fortitudo leonis. Vel, *Comprimit* [aut *Colligit*] *sese, & cadit viribus ejus congregatio,* &c. Fut. Heb. pro præs. Leo prædam invasurus incurvat sese, & humilem facit, ut potentiùs insiliat in prædam: sic interdum dejectionem animi simulat improbus, ut commodiùs pauperem opprimat & evertat: simulat se esse debilem & nullarum virium; & tum corruit in manus ejus plenas robore congregatio sive multitudo contritorum, debilium & confractorum.

11. *Dicit in corde suo* אמר בלבו] i. Cogitat intra se, *Oblivisc itur Deus, abscondit faciem suam, non videbit in perpetuum.* Superiorum causam exponit David: q. d. Sic cogitat apud se impius, Deus rerum quæ hîc perpetrantur nullam curam habet: avertit faciem suam nè unquam videat illa. Sibi persuadet, Deum oblivisci peccatorum quæ ipse impius facit. Quidam subaudiunt *aut* in secunda parte versûs, *Obliviscitur Deus,* aut *abscondit faciem suam,* & *non videbit,* &c. q. d. Certè non novit, aut connivet, ac simulat se non videre. Alii dicunt, *Quamvis videat, obliviscitur.* ¶ *Occultavit* הסתיר] *Avertit.* ¶ *In seculum* לנצח] *Unquam.*

12. *Surge* קומה] *Exsurge,* quasi scilicet opem laturus oppressis. Et *attolle manum,* tanquam percussurus inimicos. ¶ *Nè obliviscaris pauperum* אל תשכח עניים] q. d. Ostende te non teneri oblivione pauperum; quod te facere improbi persuasum habent. Vindica injurias eorum qui licèt omni humano auxilio destituantur, tibi tamen fidunt.

13. *Irasci facit* נאץ] *Præ contemptu provocat: blasphemat.* Præt. Heb. pro præs. ¶ *Requires* תדרש] *Peccata eorum* scilicet. Putant namque impii se omnia impunè facturos, nec te quæstionem instituturum de peccatis quæ perpetrant. Verti potest, *Quamobrem contemnit impius Deum? Cur præ nimio contemptu impius Deum contemnit? nonne quia cogitat corde suo quòd non inquires,* sub. *id quod dicit & facit, ut de illis pœnas sumas?*

14. *Perversitatem & iram* עמל וכעס] *Molestiam & in-*

indignationem: vel, *nam injuriam & indignationem cernis*; vel, *cernere soles*. Vides, inquit, omnia, nihil te latet: injurias & malevolentiam improborum erga probos & fideles tuos tu cernis, quæ putant te latere improbi. *Indignationem* vocat rem indignatione dignam, & quæ illum cui fit injuria provocat ad iram. *Indignationem* igitur dicit quâ pii afficiuntur, propterea quòd impii Deum maledictis incessunt. ¶ *Ad dandum in manus tuas* לתת בידך] *Ut ponas in manibus tuis*; sub. *eam injuriam*: h. e. ut paratus sis semper ad rependendam injuriam; vel eos qui injuriam & molestiam patiuntur, ut illos vindices. ¶ *Tibi relinquit*, &c. עליך יעזוב] Præt. Heb. pro præs. Scriptura nomine *pupillorum* et *viduarum* intelligit eos omnes qui hominum ope carent. *Tibi*, inquit, *se committit pauper*; *neque immeritò*: *pupillo enim & ei qui humano auxilio est destitutus adjutor esse soles*.

15. *Contere* שבור] *Frange. Confringe*. ¶ *Quæres impietatem*, &c. תדרוש רשעו אל תמצא] *Inquires improbitatem ejus, non invenies*: sub. *improbum illum*: q. d. Quæstionem institue de improbitate ejus, non sistet se in conspectum tuum, nec comparebit, improbitatis suæ conscius, ut causam suam defendat. Fut. Heb. pro imperat.

16. *Rex in seculum & in æternum* מלך עולם ועד] *Regem seculi* vocat *Regem æternum*: q. d. Si contriveris vires improborum, & supplicium de ipsis sumpseris, declarabitur tua majestas, tuum Regnum erit æternum: tunc omnes te agnoscent Deum. Oratio est concisa. ¶ *Perierunt* אבדו] Præt. Heb. pro fut. David hîc *Gentes* vocat Israelitas impios: q. d. De impiis tandem pœnas sumet, nec locum habebunt in terra Domini.

17. *Humilium* ענוים] *Afflictorum*. ¶ *Præparas*, &c. תכין לבם תקשיב אזנך] *Dirigis cor eorum: intendit auris tua*. Fut. Heb. pro præs. q. d. Prævenis eos ut petant quæ tibi grata sunt, & precibus eorum aurem tuam facilem præbes.

18. *Ut judices*, &c. לשפוט] *Ut jus dicas pupillo & misero*. Ostendit cur aurem sit adhibiturus, nempe ut ferat sententiam pro afflictis. Attentam (inquit) reddis aurem tuam, ut audias causam calamitosorum, & tandem eos omni ope destitutos obtinere facias jus suum, & illos vindices. ¶ *Nè addat*, &c. בל יוסיף וגו'] *Nè addat ultrà terrere mortalis è terra*: vel, *posthac non terreat* [sub. *pupillum*] *mortalis terrenus*; i. terrenus homuncio, qui hîc Deo excelso opponitur. Acsi dicat, Si semel supplicium de improbis sumpseris, ultrà non terrebit pios homo mortalis; quia & probi omnem in te habebunt fiduciam, & impii sibi timebunt. Alii, *Nè sit ultrà ut formidet mortalis terrenus*.

CASTALIO.

15. BRachium] Vires & (ut loquuntur Latini) nervos.

CLARIUS.

UT *quid, Domine, recessisti longè*] Initium alterius Psalmi est apud Hebræos, & oratio est contra perversos & præfractos homines, qui malitiâ, dolo, injuriis & vi circumveniunt atque opprimunt innocentes; quos *pauperes* Propheta hîc vocat. Sed magna est in vocabulis quibusdam obscuritas, quæ in omni ferè sensu ambigua sunt: unde non parùm laboris est Hebræis ut aptè omnia interpretentur.

2. *Dum superbit impius*] Alius vertit, *Propter concupiscentiam suam impius persequitur pauperem*: ut sit sensus, Philargyria in causa est cur impii plerumq; persequantur & opprimant invalidiores.

3. *Laudatur peccator*] *Laudat se*, i. placet sibi, *peccator*, & facit quicquid illi petulantia animi suggesserit. Potest & sic reddi hic versus, *Quoniam laudat impius impium propter concupiscentiam animæ ejus, & benedicit avaro, Deum autem blasphemat*; omnia scilicet contrario faciens ordine, cùm Deum laudare ac ei benedicere debuerit, & execrari avaros.

4. *Secundùm altitudinem iræ suæ*] Alius vertit, *Propter elevationem vultûs sui non requirit, Deum* scilicet: nam sublati oculi arrogantiam animi designant. Latini tales *attollere* dicunt *supercilia*.

5. *Auferuntur judicia tua à facie ejus*] Hæc, inquit, facit impius, quia quæ interim, ô Deus, de illo statuis penitus ignorat, sed veluti furibundus & cæcus adversarios suos universos vel solis minis perditurum se confidit.

6. *Non movebor*] Hîc facienda est distinctio: postea sequitur, *in generationem & generationem ero sine malo*.

8. *In occultis*] Alii verterunt *in atriis*. Isti, inquit, insidiantur & latrocinantur, sed non, ut vulgò solent latrones, è silvis & speluncis suis cum periculo, verùm in ipsis principalibus atriis & aulis. Et quod Interpres vertit *cum divitibus*, sensum transtulit, cùm in Hebræo sit *in atriis*. Alii verterunt *in vicis*, vel *villis*.

10. *Inclinabit se*] Alludit similitudo ista ad animalia quædam, quæ dum aliam bestiolam venari instituunt, comprimunt se & quantum licet contrahunt, nè à capienda bestiola avertantur: sic impii variis artibus conantur imponere simplicibus.

14. *Vides*] Fallitur, inquit, qui putat te non curaturum hæc: nam *vides* omnia, & malevolentiam ac scelera ejus diligentissimè considerasti, ostensurus te nosse flagitia illius, & potestatem habere sumendi supplicium de illo. ¶ *Ut tradas eos in manus tuas*] Potest esse Hebraismus, ut dicat, *ut reponas in manum tuam*, h. e. ut conserves, & ultionem de eis sumas. Quod enim in manum ponitur, non facilè traditur oblivioni.

15. *Quæretur peccatum illius*] Si tu dissipaveris, inquit, impios, non invenies impietatem in terra, cùm non pii sed impii impiè agunt. Vel, *inquire in impietatem illius quoad nulla reliqua fuerit impunita*. Alius sic, *Si tantùm quæstionem institueris de horum improbitate, nusquam apparebunt*. Vel, *Quæres impietatem ejus, quam dixit quòd non invenies*.

17. *Præparationem cordis eorum*] Alius vertit, *Tu præparas cor eorum, & auscultavit auris tua*: h.e. gubernabis corda ipsorum, præbebis aures tuas precibus eorum. Vel, vota cordis eorum diriges, optata eis concedens.

DRUSIUS.

1. לְעִתּוֹת. A. εἰς καιρὸν. Sym. ἐν καιροῖς] Suprà 9. 9. לעתות. Sym. *opportunè*, i. εὐκαίρως. Id descripsi ex Theodoreto, cujus Græcum exemplar non exstat. Fortè interpres erravit legendo εὐκαίρως pro ἐν καιροῖς. Potest etiam esse mendum scribarum. ¶ בַּצָּרָה. S. θλίψεως· ἐν καιροῖς θλίψεως, i. temporibus adversis.

2. יִדָּלֵק. A. καίεται. Sym. φλέγεται] Καίεται, *conflagrat*. Lex. V. Καίομαι, *ardeo, conflagro*. Φλέγεται, *ardet*. Idem Lex. Φλέγομαι, *ardeo*. Φλεγόμενος, *ardens*. In ed. Hieron. *ardet pauper*.

3. כִּי הִלֵּל רָשָׁע וגו'. Alius, Ὅτι αἰνέσας παράνομος κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ πλεονέκτης εὐλογήσας, παρώξυνε τὸν Κύριον· & alius, Ὅτι ὕμνησεν ἐπὶ πόθῳ ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ πλεονέκτης εὐλογήσας διέσυρε τὸν Κύριον] Lex. V. Παράνομος, *contra juris, contra legis*. Πλεονέκτης, *avarus*. Παρώξυνε, *irritavit, acerbavit*. Lex. V. Παροξύνω, *acerbo, irrito, incito, stimulo, concito, exacuo, advoco*. Ἐπὶ πόθῳ ψυχῆς αὐτοῦ, *pro desiderio animæ suæ*. Lex. Πόθος, *desiderium, cupido*. Διέσυρε. Idem Lex. Διασύρω, *obtrecto, detracto*.

4. כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל יִדְרֹשׁ. Alius, ὅταν ὑψωθῇ ὁ θυμὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐκζητεῖ. Alius, κατὰ μετεωρισμὸν θυμοῦ αὐτοῦ, οὐ μὴ ἐκζητήσῃ] *Secundùm altitudinem animi sui*. Idem ferè cum illo, ὅταν ὑψωθῇ ὁ θυμὸς αὐτοῦ, *quando sublatus fuerit animus ejus*. Hîc *animum* accipio ut in illo,

Ira furor brevis est, animum rege.———

¶ רָשָׁע. * ἀσεβὴς *impius*. ¶ אֵין אֱלֹהִים. * οὐκ ἔστι Θεὸς, *non est Deus*. ¶ כָּל מְזִמּוֹתָיו. Alius, πάσαις ἐννοίαις αὐτοῦ. Alius, διʼ ὅλων τῶν ἐνθυμημάτων αὐτοῦ.

5. מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ. * ἦρται ἡ κρίσις σου. ¶ כָּל צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם. * Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει,

ὑώσει, in omnes hostes suos dominabitur. A. flatu dejicit ac prosternit] Vide Theodoretum.

6. אָמַר בְּלִבּוֹ. * ἄπεν δὲ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. ¶ בַּל אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר. Sym. Οὐ σαλευθήσομαι εἰς γενεὰν καὶ γενεάν, Non titubabo in ætatem & ætatem] Lex. V. Περιτρέπομαι, titubo. ¶ אֲשֶׁר לֹא בְרָע. Sym. neque in malis ero: ex Theodoreto.

7. וָאָוֶן. A. ἀνωφελὴς inutile.

8. יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי. Sym. Ἐγκάθηται ἐνεδρεύων περὶ τὰς αὐλάς, ἐν ἀποκρύφοις ἀποκτεῖναι ἀναίτιον, Sedet insidians juxta vestibula, in absconditis interficit innocentem, Hieron.] Περὶ τὰς αὐλάς, circum atria. Lex. V. Αὐλή, atrium. Ἀποκτεῖναι, i. ἀποκτείνει aut verte ut interficiat, τὸ ἀποκτεῖναι.

9. בְסֻכֹּה. * Ἐν τῷ περιφράγματι αὐτοῦ in septo suo] Lex. V. Περίφραγμα, septum. Περιφράγματα, sepes. Videtur in ea sententia fuisse hic interpres ut existimarit סוך idem esse cum מסוכה, cujus radix שוך: nam ס & ש alternant. ¶ בְּרִשְׁתּוֹ. * Ἐν τῇ σαγήνῃ in sagena.

10. יִדְכֶּה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים. Ο΄ ὁ θλαδεὶς καμφθήσεται, ἐπιπεσεῖται αὐτὸς μετὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτοῦ τοῖς ἀσθενέσιν, Fractus incurvabitur, irruente illo cum validis suis membris in debiles.

12. נְשָׂא יָדֶךָ. * Ἔπαρον τὴν χεῖρά σου attolle manum tuam.

14. רָאִתָה כִּי אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט. A. Εἶδες, ὅτι σὺ πόνον καὶ παροργισμὸν ἐπιβλέπεις, Vidisti, quia tu laborem & irritationem inspicis. Sym. Ὁρᾷς, ὅτι σὺ μόχθον καὶ παροργισμὸν ἐποπτεύεις, Vides, quoniam tu lassitudinem & irritationem intueris. ¶ לָתֵת בְּיָדֶךָ. Sym. ἵνα δοθῶσιν εἰς χεῖράς σου, ut tradantur in manus tuas. ¶ אַתָּה הָיִיתָ. Alius, σὺ ἐγένου, alius, σὺ ἔσῃ.

15. תִּדְרוֹשׁ רִשְׁעוֹ בַל תִּמְצָא. Sym. Ἐκζητηθήσεται ἡ ἀσέβεια αὐτοῦ ἵνα μὴ εὑρεθῇ αὐτός, inquiretur impietas ejus ut non inveniatur ipse.

17. תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ. Sym. τὴν ἑτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν προσέχει τὸ οὖς σου, propositum cordis eorum attendat auris tua.

18. לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ. * Κρῖναι ὀρφανῷ καὶ ταπεινῷ, ad judicandum pupillo & contrito.

GROTIUS.

3, 4 Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur, exacerbavit Dominum] Optimè videtur mihi sic posse verti, Quia gloriatus est impius in desideriis suis & impletione, (nempe desideriorum suorum) propterea maledixit Deo, & eum irritavit. ברך propriè est benedicere; sed κατ' ἀντίφρασιν aut εὐφημισμὸν sumitur pro maledicere; ut Job 1. 5, 11. & 2. 5. בצע autem vertitur συντελεῖν Prov. 1. 19. Esa. 10. 12. Jer. 6. 13. Thren. 2. 17. Ezech. 22. 12, 13.

4. Peccator secundùm multitudinem iræ suæ non quæret: non est Deus in conspectu ejus] Meliùs, Peccator ob superbiam vultûs sui non quærit (supple Deum, ex sequentibus) neque Deus est in ulla cogitatione ejus.

PSAL. XI.

MUNSTERUS.

1. Avola de monte] Sic dicebant hostes David, cùm eum urgerent ut secederet de Jehuda, nullum illi tutum relinquentes locum apud populum Dei, quin & in aviis quibusque montibus & solis ibicibus perviis quærebant eum, ut illi nulla esset spes nisi in solo Domino. Capitur autem hîc mons pro tota terra Jehuda.

2. In ipsa caligine] Sensus est, Ubique innocenti insidias struunt, ut illum perimant.

3. Fundamenta diruuntur] Versiculus iste variè exponitur ab Hebræis. Kimhi intelligit per fundamenta cogitationes & versuta consilia. R. S. autem intelligit Sacerdotes justos à Saul trucidatos. Potest etiam esse ut per fundamenta intelligantur conditiones pacis & sacramenta ipsa quæ Saul toties violavit. Queritur igitur David injuriam Deo, qui cum in sublimitate cœlorum sedeat, tamen omnia videt quæ in his inferioribus fiunt.

6. Procellarum] Kimhi exponit ולעפה pro בעתה terrore & רעדה tremore.

7. Rectum videbunt] Capitur hîc פנימו pro פניו. Quidam tamen sic legunt, Facies eorum qui sunt justi vide- 10 bunt Deum rectum.

VATABLUS.

Victori למנצח] Vide Psal. 4. 1.

1. Speravi חסיתי] Spero, spem colloco, confido. Præt. Heb. pro præs. ¶ Anima meæ לנפשי] i. Mihi. Alloquitur David amicos, qui metuentes nè à Saule impio occideretur, illum incitabant ut ad Philisthæos confugeret, cùm in Judæa nullus esset tutus locus. Alii di- 20 cunt fuisse verba hostium Davidis cùm eum urgerent ut secederet de Juda, nullum illi tutum relinquentes locum apud populum Dei. Lege à primi libri Samuelis capite 21, usque ad 27. In Domino, inquit, omnem meam spem colloco: quî fit ergò ut dicatis mihi, sive quâ fronte audetis dicere mihi, Recede à nobis? vel, Recede è monte nostro, celerrimè, veluti avis quæ videt insidias aucupis? Per montem intelligit habitationem Judæ: nam terra Juda montosa est. Chaldæus P. vertit in montem quem Lxx secuti sunt. ¶ Ut transmigret à, נודי הרכם צפור] Chald. 30 Transmigra in montem sicut passer?

2. Tetenderunt arcum, paraverunt sagittam ידרכון קשת כוננו חצם] Intendunt arcum, parant sagittas. Fut. & præt. pro præs. Aliquid subaudiendum est quo præcedentia sequentibus conjuncta videantur: cujusmodi quod sequitur, Cogor equidem imitari ingenium avis quæ oculos sagittariorum fugere vult. Postea sequatur, Nam ecce, improbi ipsi tetenderunt arcum, direxerunt sagittas suas super nervum ad mittendum sagittas in locum obscurum, in rectos corde. Cùm dicit in locum obscurum, de- 40 bet referri ad locum perfugii, ubi boni delitescunt & latitare student: q. d. Ut suis sagittis figant rectos corde in latebris deprehensos. Verti potest, ad mittendum sagittam è caligine (sive è loco obscuro) in eos qui sunt recto animo, i. me & eos qui mecum sunt. Hoc modo si interpreteris, erunt verba Davidis. Alii volunt esse verba amicorum Davidis, quæ præcedentibus & seq. versui jungantur, quibúsque rationem reddant cur avolare & celerrimè aufugere debeat è Judæa. Nam, inquiunt, impii tetenderunt, &c. præterea, Perfugia fracta sunt, &c.

3. Certè retia destructa sunt כי השתות יהרסון] i. Dis- 50 sipatæ sunt impiæ fraudes quibus me adorti fuerant impii: minimè autem factum est operâ aut industriâ meâ ut diruptis retibus salvus evaserim; quin potiùs quietus & quasi dormiens, Divinitus ex retibus hostium fui ereptus. Id significabit, Quid operatus est, si retia vertas. Alii, Fundamenta destruentur. Alii, perfugia destructa sunt. Fut. Heb. pro præt. ¶ Quid operatus est מה פעל] Quid admisit? ut scilicet nullum tutum locum inveniat in quo possit consistere: q. d. Quid ego David admisi propter 60 quod Israelitæ tam inimico animo me persequantur, ut nullum locum perfugii inveniam? nusquam tutus est ab improbis locus. Perfugia vocat arces. Metaphora ab ædificiis sumpta, quæ diruptis fundamentis tota concidere necesse est. Queritur igitur David se coram mundo funditus eversum, ut nihil in suis fortunis salvum maneret.

4. Jehova in cœlis est solium יהוה בשמים כסאו] Ad verb. Jehova in cœlo sedes ejus. Jehova in cœlo habet solium suum. Humanis auxiliis exclusus David ad Divinum 70 auxilium se confert. Idem bis dicit: templum enim sanctitatis & cœlum idem sunt: q. d. Etiamsi hîc nunc deplorata omnia, tamen Deus è cœlo respiciet & providebit. ¶ Vident יחזו] Considerant. Fut. Heb. pro præs. respiciunt, aut, respicere solent, sive contemplantur,

sub-

sub. *quæcunque fiunt in hoc mundo:* vident calamitates afflictorum & impiorum conatus. ¶ *Probant filios hominum* יבחנו בני אדם] *Examinant filios hominis*, i. homines: q. d. Unum me consolatur, quòd quamvis Deus in cœlis agat, tamen è regia sua omnia omnium facinora videt quæ exercent in fideles & pios: oculi Dei explorant & perspiciunt quàm improbi sint homines adversus eos qui illi fidunt.

5. *Jehovah justum probat* יהוה צדיק יבחן] *Jehovah justus explorat*, sub. *suos, malis & calamitatibus*. Vel, *justos examinat*, i. sic inquirit de uniuscujusque causa ut justos ab impiis distinguat. Hanc interpretationem confirmat quod ultimo versu dicitur. ¶ *Anima ejus* נפשו] i. odit ex animo. Improbum odit vehementer Dominus; licèt id prosperis ejus successibus dissimulet.

6. *Laqueos* פחים] *Carbones, prunas:* i. Instar pluviæ immittet laqueos ut capiat eos & perdat: q. d. Acerrimè improbos sive impios puniet. De laqueis aucupis intelligit. ¶ *Procellarum* ולעפות] *Vertiginum, terrorum*, vel, *combustionum:* sub. *erit*, i. *portio & calix ipsorum erit:* h. e. comburentur. *Spiritum vertiginum*, vel *combustionum* vocat turbinem incensum. *Portio* ad cibum refertur, *calix* ad potum. *Calix* pro *portione*. Metaphora sumpta ab eo qui præest convivio, qui unicuique partiri solet quod bibat: q. d. Talia bibent.

7. *Justitias diligit* צדקות אהב] Præt. Heb. pro præs. i. homines justos diligere solet: acsi dixisset *homines justitiarum*. Aut potiùs *justitias* vocat rectitudinem, quæ grata est illi: ideo bonis causis favere solet: unde concludit, *rectos homines ab eo aspici*. ¶ *Rectum videt facies ejus* ישר יחזו פנימו] Ad verb. *rectum viderunt facies eorum*. Pronomen plurale est pro sing. ut vertas, *rectum vultu suo intuetur*. Vel, *rectum facies ejus inspicere solet:* q. d. A piis vultum suum non solet avertere. More autem Hebraico dicitur *aspicit facies ejus* pro, *ipse aspicit*. Sic LXX vertunt. Aut, *rectitudine præditi aspicient vultum ejus*, nempe *Dei:* ut sit simile illi quod est Psal. 17. 15. *Ego in justitia videbo faciem tuam*, i. justitiâ tuâ fretus intuebor te. Chald. *Recti videbunt jucunditatem facierum ejus*. Alii pronomen plurale referunt ad *justos*, sic, *Facies hominum justitiæ studentium aspicient Deum qui rectus est & æquus*; vel, *quòd rectus sit & æquus:* q. d. Tandem facilè in judicio faciem judicii sustinebunt pii.

CASTALIO.

3. **Q***Uòd si fundamenta diruuntur, quid agent justi?*] Si ego, qui tibi confido, tamen pereo, cui confident viri boni, hoc fiduciæ quasi fundamento labefactato?

6. *In impios tendiculas, ignem, sulfur, atrocémque ventum depluet*] Alludit ad Jos. 10. ¶ *Hæc sors est eis exantlanda*] Ad verb. legitur, *Portio calicis eorum*. Sed id verbum pro *sorte* & *conditione* ponitur, ut Psal. 63. *Portio vulpium erunt*; h. e. eandem cum vulpibus conditionem subibunt. Quod verbum in N. T. modò μερὶς modò μέρος dicitur, ut Lucæ 10. Μαρία τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, *Maria bonam conditionem elegit*. Et Matth. 24. καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει, *Faciet eandem ejus sortem quàm fictorum*, h. e. habebit eum eodem numero aut loco quo fictos & impuros homines. Gallicè quoque *party* vocatur *conditio*, deducto à *parte* vocabulo. *Calix* autem dicitur pro *re quâ fungendum est*, sive lætâ, ut Psal. 16. sive tristi, ut hîc: quæ posterior translatio Latinè exprimitur per verbum *exantlare*, quod *exhaurire* significans, & à *calicis potione* non abhorrens, ponitur pro *perfungi* atque *pati*.

CLARIUS.

1. **I***N Domino confido*] *Cùm in Domino spem*, inquit, *meam posuerim, cur me ridere audetis, dicentes, Fuge de monte in montem, sicut soles cum tuis, & delitesce in aliquo antro, sicut consuevit passer?* Alloquitur enim David eos qui sibi exsuli nullum tutò latitandi locum in populo Dei concedebant, continuò ipsum prodentes Sauli, quocunque fugisset, ut tandem coegerint ut relicto regno Israelis ad Philisthæos concederet, ut legimus 1 Reg. à cap. 22. usque ad cap. 27. Potest & sic accipi, *Cur me demigrare de latebra in latebram compellitis, ut avem oberrantem, cui nusquam nidulari concedatur?* Rectè autem aviculæ erranti similem se facit: nam duodecies, postea quàm subducere se à Saulis conspectu coactus fuerat, latibula mutavit. Alius vertit, *Avola de monte:* ut per *montem* intelligatur *tota terra Judæa*.

2. *Peccatores intenderunt arcum*] Ait nunc in quo sit periculo constitutus. ¶ *In obscuro*] Intelligit occulta latibula sua.

3. *Quæ perfecisti destruxerunt*] Videtur Græcus interpres voluisse idem exprimere quod Hieronymus vertit, *Leges dissipatæ sunt:* iccirco non mutavimus hunc locum, præsertim cùm variè etiam ab Hebræis hic versiculus exponatur. Alii verterunt, *fundamenta diruta sunt*; & per *fundamenta* intelligunt alii cogitationes & versuta consilia, quæ irrita tandem facta fuerunt, alii, Sacerdotes justos à Saule trucidatos, qui nihil iniquè egerant; alii, conditiones pacis, quas Saul toties violavit; alii, omnem consistendi locum, & quasi habitandi fundamentum sublatum. Chaldæus sic vertit, *Quoniam si fundamenta destruuntur, justus cur operatus est bonum?*

4. *Dominus in templo*] Non me lædere, inquit, isti poterunt, quia *Dominus in regia sanctitati suæ dicata est, & in cœlo habet solium suum*, unde *oculi ejus* omnia *contemplantur* quæ in his inferioribus fiunt, & *palpebræ* (per quas lumen oculi significatur) *illius observant diligentissimè* quæcunque designant *posteri Adam*.

5. *Dominus interrogat*] Vel *exquirit*. Debet enim rectiùs sic verti, *Dominus justum probat, impium autem & diligentem iniquitatem odit anima ejus*.

6. *Pars calicis eorum*] Frequens est in Scripturis hæc Metaphora, quâ per *calicem*, h. e. ad mensam vini portionem, certa cujusque sors sive merces, tam optata quàm contrà, significatur. Mutuata verò est à potantium veteri ritu, quo per convivii præsidem sua cuique vini portio, quam hauriret, statuebatur.

7. *Æquitatem vidit*] Et hic versus conjungendus est superiori verbo, sic, *Justus Dominus, & justitiam diligit, & diligit eos quorum vultus vident recta*. Observent enim Hebrææ linguæ studiosi, Hebræam particulam *Mo* in fine positam pronomen esse tertiæ personæ pluralis, & hujus usum esse in versibus. Hæc autem particula hic posita est, ut non possit dici *vultus ejus*, sed *vultus eorum*; ut sic dicas, *Quorum vultus vident æquitatem, hos Deus diligit*.

DRUSIUS.

1. נוּדִי. Alius, ἀναστατοῦ· alius, μετακινοῦ] Ἀναστατοῦ verbum est ἀναστατόω· unde ἀνάστατος *sedibus suis pulsus, exsul, extorris*. Μετακινοῦ Lex. V. Μετακινῶ, *demoveo*. ¶ הַרְכֶם. * εἰς ὄρη, i. הָרִים.

2. כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל יֶתֶר. Aq. & Sym. ἥδρασαν βέλος αὐτῶν ἐπὶ τὴν νευρὰν *posuerunt sagittam suam super nervum*, Hieron. ¶ לִירוֹת בְּמוֹ אֹפֶל. VI. ed. εἰς τὸ ἐπιδεῖξαι τὸ σκότος. Sym. - - - - ὡς ἐν ζόφῳ *ut in caligine*.

3. הַשָּׁתוֹת. VI. ed. αἱ διαδοχαὶ, i. *successiones*. Alius, αἱ διδασκαλίαι *doctrina*. A. οἱ θεμέλιοι *fundamenta*. Sym. οἱ θεσμοὶ *leges*. ¶ יֵהָרֵסוּן. * συντριβήσονται *conterentur*. A. καθαιρεθήσονται *destruentur*. Sym. κατελύθησαν *dissoluta* (aut *dissipata*) sunt. ¶ צַדִּיק מַה פָּעָל. A. δίκαιος τί κατηργάσατο; *justus quid operatus est?* S. δίκαιος τί ἔδρασεν; *justus quid fecit?*

4. יֶחֱזוּ. Th. ἐπιβλέπουσιν *respiciunt*. A. ὁραματίζονται *vident:* Nam חזון ὅραμα, i. *visio, visus*.

5. יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן. * Κύριος δίκαιος ἐξεταστής, *DOMINUS justus exquisitor*, vel *examinator*. Alius, Κύριος δίκαιον δοκιμάζει, *DOMINUS justum probat*. ¶ וְרָשָׁע καὶ ἀσεβῆ, *& impium*. ¶ וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ.

Alius, καὶ ἀγαπῶντα ἄδικα ἐμίσησεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ· alius, ὁ ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν. *Diligentem iniquitatem odit anima ejus.* Hieron.

6. יַמְטֵר עַל רְשָׁעִים פַּחִים. * ὕσει ἐπὶ παρανόμους ἄνθρακας, *pluet super iniquos carbones.*

7. יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ. *. Εὐθύτητας ὄψεται τὸ πρόσωπον αὐτῶν, *æquitates videbit vultus eorum*] Τῶν δικαίων videlicet. In aliis est αὐτοῦ, ἤγουν τοῦ Θεοῦ· quod rectum puto.

GROTIUS.

1. IN *Domino confido : quomodo dicitis animæ meæ*] Meliùs, *Deo confisus sum : quid est quod mihi dicitis?* Est enim dialogus inter Davidem & comites ejus, qualis in Horatio lib. 3. Ode 9. ¶ *Transmigra in montem velut passer*] Amici loquuntur. Legit autem hic Interpres, & Græci quos sequitur, נודו הר כצפור, non, ut nos nunc legimus, נודו הרכם צפור.

4. *Quoniam quæ perfecisti destruxerunt*] Meliùs, *Fundamenta destructa sunt*, i. leges & jura nihil valent. Confer Psal. 82. 5.

5. *Dominus in templo sancto suo*] Respondet David, Cùm omnes humanæ spes se destituant, in Deo sibi spem esse positam.

PSAL. XII.

MUNSTERUS.

DOcet Psalmus iste, inter filios hominum interiisse fidem & justitiam, atque mendaces homines invaluisse; & nisi Dominus succurrat verbo suo afflictis, actum esse de illis. ¶ *Super octavam*] Instrumentum musicum esse affirmant octo constans chordis.

1. *Deficit pius*] Quis sit *pius* altera pars versiculi explicat, ubi dicitur, *Imminuti sunt fideles à filiis hominum.*

4. *Linguâ nostrâ prævalebimus*] Poteris & sic vertere, *Propter linguam nostram potentes erimus, cùm talia nobis sint labia quibus facilè quod volumus efficere possimus.*

5. *Qui sufflat in eum*] Vel, *qui ponit ei laqueum.*

6. *In exquisito loco*] Sunt qui עליל exponunt pro כור *furnulo aurifabri de exquisita formato terra.* Alii exponunt pro בעל *domino.*

7. *Servabis eum*] h. e. unumquemque eorum.

8. *Per circuitum impii ambulant*] Sensus est, Circumveniunt impii bonos quosque; & cùm illis contingit præfectura, viliter tractantur ab eis subditi.

VATABLUS.

VIctori למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Super octavam* על השמינית] Vide Psal. 6. 1.

1. *Defecit misericors* גמר חסיד] *Desiit esse sanctus*: aut *pius*, *bonus* & *probus.* Vide Psal. 4. 3. i. Fer opem nobis veritati & probitati studentibus; quia jam nulli sunt qui aliorum commodis studeant. De aulicis Saulis hæc intelliguntur: q. d. *Desiit pius*, & qui de aliis bene mereri curet, in aula Saulis, in qua omnes assentationi student. Potiùs David in genere deplorat mores suæ ætatis, in qua neque liberales erant, neque fidei datæ servantes. ¶ *Defecerunt fideles à filiis hominum* פסו אמונים מבני אדם] *Imminuti sunt* [vel, *desierunt esse*] *fideles inter mortales.* Aut, *excisi sunt fideles*, &c. *à filiis hominum*, i. inter homines: quia, inquit, nulli sunt inter homines bonæ fidei studiosi, dictorum & conventorum servantes; nulla fides inter eos: aliud namque dicunt, & aliud faciunt.

2. *Loquitur* ידברו] Fut. Heb. pro præs. Vel, *mendacium loqui solent alter cum altero.* ¶ *Labio blanditiarum*, &c. בשפת חלקות] Hebraismus, pro, *sermone blando, duplici animo, loquuntur. Labium* pro *sermone. In corde & corde loqui* est duplici animo loqui: aliud dicere, aliud sentire.

3. *Magna* גדולות] i. Superba & arrogantia, Deíque contemptum præ se ferentia.

4. *Linguam nostram roborabimus* ללשוננו נגביר] *Linguâ nostrâ prævalebimus*; vel, *Propter linguam nostram robusti erimus*: i. Autoritatem nobis conciliabimus sermone nostro. ¶ *Labia nostra nobiscum* שפתינו אתנו] Adulatorum Saulis verba, Periti sumus artis dicendi, possumus quidvis persuadere, sumus apti & idonei ad dicendum: quis est qui sermonem nostrum cohibere possit? quis Sauli dissuadeat quod illi semel suaserimus in Davidis perniciem?

5. *Propter vastitatem pauperum* משוד עניים] *Propter vastationem afflictorum*: q. d. Commotus calamitate pauperum quam video; quia res pauperum vastatæ sunt. ¶ *Propter clamorem* מאנקת] *Propter gemitum*, vel, *ejulatum*, ut scilicet opem illis feram: acsi dicat, Hactenus visus sum connivere, nunc tandem surgam. ¶ *Ponam in salute*, &c. אשית בישע יפיח לו] *Ponam in salute, illaqueabit eum*: q. d. Circumdabit eum impius ut illaqueet & capiat eum; sed ego eripiam eum è manu ejus. *Ponere in salute* pro *eripere*, *juvare*, & *opem ferre.* Verti potest, *Ponam in salute* ab eo qui *sufflabit in eum*: i. liberabo afflictum ab eo qui eum flatu prosternere conabitur. Alii vertunt, *Ponam in salute, loquetur sibi.* Quod postremum videri possit adjectum à Propheta ad exprimendam Divini auxilii certitudinem, q. dicere voluerit *Deum secum ità esse locutum, & sic definivisse ut salutem afflictis suis ferret.* Si verò vertas, *loquetur ei*, & subaudias, *pauperi & afflicto*, sensus erit, *Deum non solùm apud se statuere, verùm etiam ipsis afflictis testari, se eis opem laturum.* Solet enim Deus, & id de eo tota Scriptura prædicat, suos, dum affliguntur graviùs, ipse affari, certósque salutis reddere.

6. *Excoctum in fornace terrea* צרוף בעליל לארץ] *Excoctum in terra præstantissima*: vel, *in fictili confecto è terra præstantissima & aptissima ad excoquenda metalla.* Deum in suis promissis certum, fidum ac constantem esse prædicat. Postquam retulit, Deum servis suis spem propinquæ liberationis facere in ultimis angustiis, jam ad fidei & spei fulturam subjicit, nihil futiliter vel frustrandi causâ ab eo promitti: q. d. Promisit Deus auxilium: promissiones autem Dei nunquam fallunt, ut argentum sæpe repurgatum nunquam fallit homines. Quidam, *Conflatum ipsi domino terræ*: q. d. Verbum Dei est instar argenti purissimi quod exactè summâque arte & curâ omni fæce purgatum est, non in usum vulgarem, sed principis terræ. ¶ *Defæcatum septempliciter* מזוקק שבעתים] *Repurgatum septies*, i. sæpius.

7. *Serva eos* תשמרם] Fut. Heb. pro imperat. *custodi eos*, sub. *pauperes*: q. d. Cùm tuæ promissiones sint veræ, tu igitur illos custodi. ¶ *Custodi eum* תצרנו] i. Unumquemque ipsorum ab hominibus his pravis & atris, ut pollicitus es.

8. *Ambulant* יתהלכון] Quærentes scilicet occasionem perdendi probos. ¶ *Vilitates filiorum hominum* זולות לבני אדם] i. Homines nihili & perditi: q. d. Circumfluunt undique improbi dum probrosi primas inter homines obtinent, & illos sectantur. Vel, *dum exaltantur, vilitas est filiis hominum*; i. reliquis hominibus: q. d. Cùm fæx illa hominum evehitur & primas tenet, reliqui homines jacent, h. e. abjectè & viliter ab eis tractantur. Aut, *vilitas est filiis hominum*, i. vilia, sordida, fœda, & quæ nullius pretii sunt, sectantur homines: nihil laudabile & gloriosum patrant homines, adigentibus illos improbis qui rerum potiuntur ad omnia turpia, nefaria & ignominiosa. Alii vertunt, *vilitas est filiis hominum*, i. abjectè & viliter tractantur reliqui homines. Alii, in *ignominia sunt filii hominum.*

CLARIUS.

CLARIUS.

Verisimile est & hunc Psalmum contra eos esse compositum qui regnante Saule primas in Regno habebant, homines perditi & omnibus molesti; de quorum improbitate etiam Psal. 5, 56, 57, 58, 59, 60. vehementer queritur. Quòd verò titulus habet, *Pro octava*, instrumentum musicum esse affirmant octo chordarum.

1. *Salvum me fac, Domine*] Opus habeo, inquit, te servatore: *nullus enim reliquus est sanctus inter filios hominum*: periit fides & justitia; & mendaces homines invaluerunt; & nisi Dominus verbo suo afflictis succurrat, actum de illis est.

2. *In corde & corde*] h. e. Duplici corde, dum quivis aliam intra animum sententiam servans, aliam verbis exprimit.

4. *Labia nostra apud nos sunt*] Nam & Græcus habet παρ' ἡμῶν *apud nos*: quod interpres videtur legisse παρ' ἡμῶν· & est sensus, *Loqui nobis & facere licet quæcunque libuerit: nemo enim est quem vereamur: & talia nobis labia sunt quibus facile quod volumus efficere possimus.*

5. *Ponam in salutari*] h. e. Ponam & collocabo pauperem eo loco ut tutus futurus sit. ¶ *Fiducialiter agam*] Idem est quod *liberè agam*: nam in Græco est παῤῥησιάσομαι. Alius vertit *respirare eum faciet*: alius, *loquetur ei*: alius, *ab eo qui deridendo sufflat in eum*. Heb. *Ponam in salutem*; *loquetur ei*, vel *pro eo*: h. e. *Servabo, ait Dominus, eum*; *& Dominus loquetur pro eo*, i. pro unoquoque paupere, & aget causam illorum.

6. *Eloquia Domini*] h. e. verba ac promissiones ejus: per quod intelligit, Fidendum esse illius promissis neque in quibusvis adversis desperandum. ¶ *A terra purgatum*] Alius vertit *in exquisito loco terræ defæcatum*: quod quidam accipiunt pro *furnulo aurifabri de exquisita formato terra*. Alius vertit, *manifestum terræ*, i. omnibus apertum.

7. *Servabis nos*] Idem est sensus cum Hebræo ubi legitur, *Tu, Domine, custodies eos, servabis eum*, h. e. unumquemque eorum, nempe pauperum tuorum & oppressorum: & non vacat affectibus, quòd neque eos pro quibus, neque eos contra quos orat nominatim exprimit.

8. *In circuitu*] Sensus est, Circumveniunt impii optimum quemque: & cùm illis contingit præfectura, viliter ab eis tractantur subditi. Alius sic est interpretatus, *Circumquaque tum impii obambulant securi, cùm principatum nacti fuerint qui inter homines sunt perditissimi*. Vel, *In circuitu impii ambulant*, ut ii qui vertiginem patiuntur: sic & illud, *Deus meus, pone illos ut rotam*.

DRUSIUS.

1. חָסִיד. Aq. ἁγνὸς *castus*. ¶ פַּסּוּ. * ἐπεράνθησαν. Verbum à πέρας deductum. Est autem πέρας *finis, terminus*. Ergò ἐπεράνθησαν *consumpti sunt, desierunt esse*. Videntur esse interpretamentum Aquilæ, ut & illud quod sequitur. ¶ אֱמוּנִים. * πιστοὶ *fideles*. Sym. αἱ πίστεις.

2. שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ. Sym. χείλη δόλια ἐν καρδίᾳ ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ λαλεῖ, *labia dolosa in corde aliud & aliud loquuntur*] Interpres Theodoreti habet *lubrica*.

4. נַגְבִּיר. * δυναστεύσωμεν *potentes evademus*. ¶ שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ. Aq. χείλη πάρεσιν ἡμῖν· τίς δεσπότης ἡμῶν; *labia nobis adsunt: quis Dominus noster?*

5. מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים. A. Ἀπὸ προνομῆς πενήτων, ἀπὸ οἰμωγῆς πτωχῶν. *Ob vastitatem* [aliàs *direptionem*] *pauperum, ob ejulatum egenorum*. Sym. Διὰ κακοπάθειαν πτωχῶν, διὰ οἰμωγὴν πενήτων, *Propter vexationem egenorum, propter ululatum pauperum*. ¶ אָשִׁית בְּיֵשַׁע. Sym. τάξω σωτήριον ἐμφανές, *ordinabo salutem manifestam*] Chrysostomus explicat, τυτέστι, φανερῶς σώσω, *hoc est, palàm & apertè salvabo*. Apud interpretem Theodoreti, *manifestam salutem perficiam*. ¶ בְּיֵשַׁע. Alius, ἐν σωτηρίᾳ σου *in salute tua*.

6. צָרוּף. * τὸ χωνευόμενον *conflatum*. ¶ בַּעֲלִיל לָאָרֶץ. A. χωρῶν τῇ γῇ. Chrysost. ὁ δὲ Ἑβραῖος, τὸ ῥέον ἐν τῇ γῇ. ¶ מְזֻקָּק. A. διυλισμένον *defæcatum*] Lex. V. Διυλίζω, *defæco, fæco, sacco, percolo*.

7. תִּשְׁמְרֵם. Alius, φυλάξεις αὐτούς; & alius, φυλάξεις αὐτά. *Custodies ea*, Hieron. ¶ מִן הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם. * ἅμα τῇ γενεᾷ τῇ εἰς τὸν αἰῶνα *simul cum generatione quæ in æternum*.

8. יִתְהַלָּכוּן. * περιπατήσουσι *ambulabunt*. ¶ כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם: Alius, κατὰ τὸ ὕψος εὐωνισμένοι τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Alius, ὅταν ὑψωθῶσιν οἱ εὐτελεῖς τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων] Εὐωνισμένοι. Lex. V. Εὐωνία, *vilitas*. Εὔωνος, *vilis*. Εὐώνως, *vile*. Οἱ εὐτελεῖς, *viles*. Chrysost. ὁ δὲ Ἑβραῖος, χάρμ ζολλὼθ λεβνὴ ἀδάμ· puto legendum χερὺμ, vel certè, χερὼμ· sed hoc minùs sincerum est. ¶ זֻלּוּת. VI. ed. ἐξουθένωσας· *nihili fecisti*. Lex. V. Ἐξουθενῶ, *sperno, respuo, adnichilo, sperno, asperno*.

GROTIUS.

3. *Disperdat Dominus universa labia dolosa*] Syrus *labia divisionum*: quam interpretationem optimè recipit vox Hebræa. Et videtur David agere de iis qui Absalomum contra se incitaverant.

8. *In circuitu impii ambulant*; *secundùm altitudinem tuam multiplicasti filios hominum*] Meliùs Græci quidam, ὅταν ὑψωθῶσιν οἱ εὐτελεῖς τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων.

Asperius nihil est humili cùm surgit in altum.

Id autem maximè evenit in discordiis civilibus.

Ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ ὁ πάγκακος ἔμμορε τιμῆς.

PSAL. XIII.

MUNSTERUS.

2. *Usquequo ponam consilia*] i. Quamdiu cogor intra me deliberare & varia excogitare consilia ut imminens evadam periculum? Quamdiu cruciabor in corde meo, ut nunquam mihi vel tantilla quies sit cordis? Certè nisi tu, Domine, servo tuo in tenebris tribulationum constituto, lumen attuleris gratiæ tuæ, dormiam somnum mortis.

6. *Retribuit mihi*] Subaudi *juxta confidentiam meam*.

VATABLUS.

Victori למנצח] Vide Psal. 4. 1.

1. *In seculum* נצח] *Perpetuò, in perpetuum*: i. Usquequo tandem. Vel, Quousque tandem negliges me? Queritur David auxilium sibi negatum fuisse à Deo, aut certè dilatum. Hebræi dicunt Psalmum hunc scriptum fuisse cùm David in gravissimo aliquo esset periculo. Quidam Hebræorum dicit, hæc dicta esse secundùm opinionem non Prophetæ, sed eorum qui, cùm eum viderent in tanta tribulatione, putabant illum à Deo neglectum. *Usquequo tandem*, inquit, *oblivisceris mei?* quousque tandem videberis hominibus negligere res meas & negotium meum? ¶ *Abscondes faciem tuam* תסתיר את פניך] *Avertes vultum tuum à me?* quod irati facere solent. Quousque tandem dedignaberis aspicere me? Chald. vertit *splendorem vultûs tui*, i. favorem & misericordiam.

2. *Ponam consilia*, &c. אשית עצות בנפשי] Hebraismus, pro, *consilia inibo apud me*. *Ponere consilia in animo* dicimur quando quærimus consilia quibus periculum evadamus: q. d. Quousque anxius, & dubius rerum agendarum apud me consilia inibo, ut rationem inveniam quâ à tot periculis liberer? ¶ *Dolorem* יגון] *Anxietatem*. Vel, *molestam cogitationem*. ¶ *In die* יומם] *Interdiu*:

Interdiu; q. d. non solùm noctu, sed etiam interdiu. Solent interdiu recedere curæ, quæ redeunt nocte: dicit ergò *interdiu*, acsi dicat, dum in aliis curæ sopiri solent. Quidam vertunt *quotidie*.

3. *Illumina oculos meos* [האירה עיני] *Illuminare oculos* tantundem valet ac *dare spiritum vitalem*: vitæ enim præcipuus vigor in oculis apparet. Cùm Jonathas præ inedia deficeret, dicit S. historia *caliginem fuisse offusam ejus oculis*; rursum postquam favum mellis gustavit, *lucem ejus oculis fuisse redditam*, 1 Sam. 14. 27. Dicit itaque, Dispelle tenebras tribulationum à me, quæ me propè enecant. Quidam totum versum sic exponunt, *Habe, quæso, rationem calamitatis meæ, exaudi me: dona mihi vigilantiam & cautionem, nè imprudens incidam in manus hostis mei, & interficiar: dormiam, non eum somnum quo reparantur vires & membra fessa levantur, sed qui est mors*. Mors piorum dicitur *somnus*, propter resurrectionem carnis: qui resurgent, velut à somno diuturno excitabuntur. ¶ *Dormiam in morte* [אישן המות] Vertendum potiùs, *dormiam* dormitionem *mortis*: nam in hujusmodi solent Hebræi subaudire verbale ejus verbi quod in oratione ponitur: i. nè succumbam tribulationi, & interficiar ab inimico.

5. *In misericordia tua spero* [בחסדך בטחתי] *In bonitate tua spero*. Præt. Heb. pro præs. q. d. Ità, obsecro, mecum age ut precatus sum: nam ego spero in te. ¶ *Exsultabit*, &c. [יגל לבי בישועתך] Fut. Heb. pro præs. *exsultat cor meum de ope tua*. Vel, *propter opem tuam*, quæ mihi saluti erit cùm me ab hostibus meis eripies. ¶ *Quoniam retribuit mihi* [כי גמל עלי] *Quòd beneficium in me contulit*. Chald. *quòd benignè mecum egit*. Liberando me scilicet ab hostibus meis. q. d. Neque futurus sum ingratus: odas enim edam in laudem Dei, qui me periculo eripuerit.

CLARIUS.

Apparet & hunc Psalmum esse compositum ob præsens aliquod periculum in quo fuerit deprehensus dum exsularet, & eum Saul proximè persequeretur.

2. *Quamdiu ponam consilia*] Quamdiu cogor intra me deliberare & varia excogitare consilia ut imminens evadam periculum, & cùm hæc nihil præter dolorem & mœrorem quotidianum atque continuum pariant? Certè nisi tu, Domine, servo tuo in afflictionum tenebris constituto lumen attuleris gratiæ tuæ, dormiam somnum mortis.

6. *Qui bona tribuit mihi*] Heb. *quoniam retribuit mihi*; ut subaudias *juxta fiduciam meam*, & ultus est injuriam quâ me affecerunt hostes mei.

DRUSIUS.

1. תִּשְׁכָּחֵנִי. * ἐκλανθάνῃ με. ¶ נֶצַח. Alius, τέλεον· alius, εἰς νῖκος] Τέλεον, i. *omnino, penitus, prorsus*. Εἰς νῖκος, *ad victoriam*. Siquidem νῖκος *victoria*. Dicitur & νίκη. Alibi est למנצח, Τῷ νικοποιῷ, & apud Hier. *Victori*. Ergò נצח *vinco*. ¶ תַּסְתִּיר. A. S. Th. κρύψεις *abscondes*.

2. אָשִׁית עֵצוֹת. * τάξω γνώμας. ¶ יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם. Sym. μέριμναν ἐν τῇ διανοίᾳ μου καθημέραν, *solicitudinem in mente mea quotidie*. A. & Th. ὀδύνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας] Καθημέραν· scribitur divisim, καθ' ἡμέραν, *cottidie*, in Lexico vetere. Ἡμέρας, i. *interdiu*.

GROTIUS.

6. *Cantabo Domino qui bona tribuit mihi*] Τῷ εὐεργετήσαντί με. Sic & Syrus. Verbum גמל per εὐεργετεῖν vertitur etiam infrà 116. 7.

PSAL. XIV.

MUNSTERUS.

Ostendit Psalmus iste impiorum affectus. Nam dum peccator in actu est peccandi, non videt Deum, nec sentit Deum: Judicat Deum non videre nec sentire quæ facit.

4. *Devorantes populum*] Loquitur contra perniciosos Principes populi, qui aliud nihil agunt quàm quòd populum expilant, &, ut apud Micham legimus, *comedunt carnem populi usque ad ossa*, postposito omni timore Domini, quem neque colunt neque invocant. Sed veniet tempus ultionis Divinæ, quando magno timore timebunt, sensuri Deum populi sui, quem devoraverunt, defensorem, & qui eripiet suos ex captivitate talium tyrannorum.

VATABLUS.

Victori [למנצח] Vide Psal. 4. 1.

1. *Dixit* [אמר] *Dicit*. Præt. Heb. pro præs. & sing. pro plur. *Homines impii dicunt*: i. Versat in animo quòd nullus sit Deus judex, qui scelera hominum puniat, & qui res humanas curet. Hic Psalmus ingenium & naturam hominis infidelis describit: cujus supplicium & pœnam ad salutem innocentum prædicit. Scribitur ergò de origine omnium malorum, h. e. de Infidelitate. ¶ *Corruperunt*, &c. [השחיתו וגו'] *Depravare solent* [sub. *vias suas*] *abominabile reddunt opus*, sub. *suum*. Vel per plurale, *abominabilia reddunt opera sua*: i. conspurcare solent mores suos, neque quicquam rectè operantur: & ut semel dicam, *non est qui faciat rem gratam* aut Deo aut hominibus: hoc autem faciunt, quia nullum credunt esse Deum.

3. *Omnes declinaverunt*, &c. [הכל סר וגו'] Ad verb. *Omnis recessit* [sub. *à via recta*] *pariter rancidi facti sunt*; aut, *putruerunt*: vel, *Omnes retrocesserunt*, & *fœtuerunt pariter*. Sing. pro plur. Metaphora à cibis fœtidis & rancidis, à quibus omnes abhorrere solent.

4. *Nónne cognoverunt*, &c. [הלא ידעו וגו'] *Annon cognoverunt* [sub. *Deum esse*; aut, *me esse judicem*] *omnes facinorosi, devorantes* [vel, *deglutientes*] *populum meum acsi devorarent*, &c. Aut, *Annon norunt*, i. numquid ignorant, aut ignorare possunt? aut, *Annon nosse potuerunt*, sub. *ex iis quæ facta sunt, Deum esse?* Verti potest, *An ignorare possunt* [sub. *quòd malè agant*] *admittentes scelera*, & *deprædantes*; aut, *expilantes*, &c.

5. *Ibi timent timore* [שם פחדו פחד] *Tunc trepidant trepidatione*. Vel, *Tunc trepidabunt timore: quia Deus erit in generatione justi*, i. in natione justa: stabit pro natione justorum. q. d. Nunc lætantur, & rerum prospero successu fruuntur impii: tunc verò cùm Dominus veniet ut sumat supplicium de ipsis improbis, gravissimè timebunt, ubi viderint Deum adesse & favere nationi justæ, i. hominibus justis. ¶ *In generatione justi* [בדור צדיק] *In natione justa*.

6. *Consilium pauperis pudore afficitis* [עצת עני תבישו] *Consilium afflicti confunditis*; vel, *confundere conamini*: i. pudore & ignominiâ eum aspergitis, *quòd Deus sit spes ejus*. Vos planè ridetis consilium pauperis probi, quòd omnem fiduciam suam in Deo habeat, & in eo ponat præsidium suum.

7. *Quis dabit* [מי יתן] *Quis det*. Hebræa phrasis pro adverbio optandi *Utinam*: q. d. *O utinam Deus ex sua Sion*, h. e. è cœlo, *opem ferat Israeli*, liberando eum à tyrannide Saulis. *Salus* pro *auxilio* in libris Sacris. Confirma, inquit David, ô Deus, Regnum meum, & fac ut Jerosolymis regnem invito Saule; ut populo tuo auxilio sim, docendo illum quæ fieri jubes. ¶ *Quando converterit*, &c. [בשוב וגו'] *Cùm reduxerit Jehovah captivitatem populi sui, exsultabit*, &c. i. cùm restituerit Dominus populum suum in pristinam libertatem, & reduxerit in suas sedes, quando exemerit illum tyrannide Saulis, & me Davidem constituerit Regem, habiturus est occasionem *exsultandi Jacob*, i. populus fidelis, & veri *Israelitæ* qui Deum amant.

CASTA-

CASTALIO.

S*Ese panem comesse Jovæ*] A Jova ali. Vide Psal. 4, & 53.

CLARIUS.

HUnc Psalmum quidam Hebræi putant contra Gentes compositum: Nos Paulum secuti ad Rom. 3. intelligimus etiam ad Judæos pertinere. Loquitur ergò contra perniciosos Principes populi, qui nihil agunt aliud quàm quòd populum expilant, atque, ut apud Michæam legimus, *comedunt carnes populi usque ad ossa*, postposito omni timore Domini, quem neque colunt neque invocant. Sed veniet tempus ultionis Divinæ, quando magno timore timebunt, sensuri Deum populi sui, quem devoraverunt, defensorem, & qui eripiet eos ex captivitate ejusmodi Tyrannorum. Hic enim est sensus Psalmi.

4. *Dominum non invocaverunt*] *Invocatio* hîc pro *cultu* accipitur. Et Gen. 4. ubi scribitur, nato Enos *cœptum invocari nomen Dei*, idem est quod *cultus Dei exerceri cœptus est*.

5. *Illic trepidaverunt timore*] Pavor corripiet eos cùm viderint Deum iis adesse qui justitiæ sunt studiosi. ¶ *Ubi non erat timor*] Videtur acceptum à 53. Psalmo.

6. *Consilium inopis*] Irrident, inquit, eos qui spem ponunt in Domino.

7. *Quis dabit*] Idem Hebræis valet quod *utinam*. *Utinam*, inquit, *præstet Dominus ut ex Sion prodeat salus Israeli promissa*.

DRUSIUS.

4. הֲלֹא יָדְעוּ. A. μὴ οὐκ ἐπέγνωσαν; *nonne cognoverunt?* Sym. μὴ γνώσονται; *nonne cognoscent?* ¶ אֹכְלֵי לֶחֶם. Sym. ὡσεὶ ἄρτον *sicut panem*: quod idem cum illo, *ac si comederent panem*. Sensum ergò expressit, si non verba.

GROTIUS.

1. D*Ixit insipiens in corde suo, Non est Deus*] *Insipientes* vocat, more Platonico, eos qui improbi sunt, etiamsi sapere sibi plurimùm videantur. Vult autem dicere, Seculum esse tam depravatum quàm fuerat ante Diluvium.

2. *Dominus de cœlo prospexit super filios hominum*] Ex Gen. 6. 5. unde &, quoad sensum, sumpta quæ sequuntur.

3. *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*] Hyperbole, quâ & Paulus de temporibus ante prædicatum Euangelium utitur: quæ occasio fuit cur & quæ sequuntur Rom. 3. τάφος ἀνεῳγμένος usque ad τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, hîc in quosdam codices Græcos, item Latinos, Arabicos, Æthiopicos inserta sint.

7. *Quis dabit ex Sion salutare Israel?*] i. Utinam ex Sione, ab Arca Domini, salus nobis obveniat. Sic sumitur מי יתן Psal. 55. 6. Jer. 9. 1. 2 Sam. 18. 33. ¶ *Cùm averterit Dominus captivitatem plebis suæ*] Melius *Cùm reduxerit Deus reducem populum suum*: i. cùm nos vi Absalomi fugatos Hierosolyma salvos reverti fecerit.

PSAL. XV.

MUNSTERUS.

2. I*Nteger*] Vocat Hebraismus *integrum* qui est sine macula & nævo.

3. *Transgressus*] Est hîc רגל idem quod רכל *decepit, imposuit*. Sunt enim Caph & Gimel literæ ejusdem prolationis.

4. *Qui despectus est*] *Qui*, inquit, *integra est vita, & operatur justitiam, loquitur veritatem, & non prævaricatur linguâ suâ*, ille ob has virtutes non elevatur & despicit proximum, sicut fecit superbus Pharisæus, sed *est humilis in oculis suis*. Et huic sententiæ alludit verbum Christi, cùm diceret, *Cùm feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, dicite quia inutiles servi sumus*. ¶ *Jurat malum inferre*] Hebræi id intelligunt de votis & maceratione carnis. Potest quoque intelligi de quocunque juramento, quod etiam juranti grave & damnosum est; quale Jonathan Davidi fecerat, qui maluit amittere Regnum quàm violare jusjurandum.

VATABLUS.

1. P*Eregrinabitur* יגור] *Commorabitur, deget, habitabit*. Chald. *Domine, quis dignus est ut habitet tecum in cœlo?* Dicunt Hebræi Davidem vocavisse cœlum *tabernaculum*, quòd distendatur instar tabernaculi; & per *montem* idem intelligi. Sunt tamen qui intelligunt per *montem* montem Moria. ¶ *Habitabit* ישכון] *Sedem habebit*. Repetitio est, pro, *Quis locum habiturus est in cœlo tuo, ô Domine?*

2. *Perfectè* תמים] *Integer*: i. integrâ vitâ, & innocens: qui vivit vitam innoxiam & alienam à dolis. Vide Job 1. 1.

3. *Detrahit* רגל] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Non accipit* לא נשא] Ad verb. *non levat*, sive, *elevat*, aut *assumit*; i. non convitiatur proximo.

4. *Contemptus est*, &c. נבזה בעיניו נמאס] *Contemptus est in oculis ejus rejectus*. Vel, *abominabilis*; & sic Chaldæus P. Quidam vertunt, *Qui despicit se in oculis suis, abjicit se*: quæ versio, tametsi pia, non usque adeò tamen loco congruere videtur, quòd duo contraria opponat. ¶ *Juravit in malum* נשבע להרע] *Jurat in damnum*; sive, *incommodum*. Præt. Heb. pro præs. ut & seq. versu. De juramento loquitur: quod etsi damnosum sit juranti, præstat tamen qui juravit. Eodem sensu alii, *jurat proximo suo, & non mutat*. Perperàm quidam Hebræorum interpretes hunc locum de voto Jejuniorum & Abstinentiæ exponunt, tanquam vota sint implenda ubi quis promiserit se jejunio affligere: cùm hîc de secunda tabula tantùm loquatur, & mutua inter homines rectitudine.

5. *Non accipit* לא לקח] *Non accipere solet*; ut scilicet evertat causam insontis, & pronunciet adversùs innocentem. De Judicibus loquitur. Ii autem quorum iniqua est causa, muneribus Judices corrumpere solent. ¶ *Non labetur* לא ימוט] *Non dimovebitur*: i. perpetuò erit civis cœlestis civitatis.

CASTALIO.

4. Q*Uódque juravit alteri, non revocat*] Heb. *Quódque juravit ad malum*: sed sententia non satis apta est; nam *jurare ad malum*, si Hebræum sermonem spectes, esset jurare se malè facturum, aut alicui nociturum, ut licet videre in Psal. 37. Apud Hebræos idem verbum & *malum* & *proximum* significat, mutatis punctis vocalibus, in quibus facilis est lapsus. Itaque Græcus vertit τῷ πλησίον αὐτοῦ, & Latinus *proximo suo*: quæ sententia mihi videtur aptior. *Proximus* autem pro *alio* non solùm Hebraicè dicitur, sed etiam Græcè, ὁ πέλας.

CLARIUS.

1. Q*Uis habitabit*] Quidam vertit *peregrinabitur*; quod cum Græco convenit, ubi legitur παροικήσει· ubi pulcrè hujus verbi occasione M. Basilius in hujus Psalmi expositione tractat quid sit *peregrinari in tabernaculo Domini*. Sed quod ad rem præsentem pertinet, Sicut in altero Psalmo per *templum* Cœlum, sic nunc per *Tabernaculum* & *montem sanctum* Regnum cœlorum adumbrabatur allegoricus: quod ità esse, illud indicio est quod in fine Psalmi ait, *Qui facit hæc, non movebitur in æternum*.

2. *Qui loquitur veritatem*] *Veritas* Latinis dicitur *fides*, & definitur à Cicerone Offic. 1. *dictorum conventorúmque constantia & veritas*: quam & *justitiæ fundamen-*

tum vocat. Unde & Scriptura ipsam ubique ferè cum *justitia* conjungit; & ubicunque concidisse illam queritur, & hujus simul casum deplorat, ut Psal. 12. & aliis locis.

3. *Opprobrium non accepit*] Dum scilicet defendit proximum quemque contra detrahentes.

4. *Ad nihilum deductus est*] h.e. Malignum nihil æstimandum putat: quod alius vertit, *Despectus in oculis ejus contemptus est:* ut sit sensus, Qui ob scelera sua meretur contemni, eum pius aversatur. Sunt tamen qui sic interpretentur, *Qui despectus est in oculis propriis & contemptus*; h.e. Qui cùm *integra sit vita*, & *operetur justitiam, loquatur veritatem, nec prævaricetur linguâ suâ*, is ob has virtutes non extollitur, nec despicit proximum, ut superbus ille Pharisæus, sed est *humilis in oculis suis*: Ut hoc alludat ad sententiam Servatoris, ubi dixit, *Cùm feceritis omnia quæ vobis præcepta sunt, dicite, Servi inutiles sumus.* ¶ *Qui jurat proximo*] Heb. *Qui jurat malum inferre, & non mutat:* quod Hebræi intelligunt de votis & maceratione carnis. Potest etiam intelligi de quocunque juramento, quod etiam juranti grave ac damnosum est; quale Jonathas Davidi fecerat, qui maluit amittere Regnum quàm violare jusjurandum.

5. *Et munera*] *Qui non accepit munera*, non solùm in causa injusta, verùm nè in re justa quidem. ¶ *Non movebitur in æternum*] Quia scilicet etsi interdum mutet, non tamen id perpetuò ei accidet, juxta illud, *Septies in die cadit justus, & resurgit.*

DRUSIUS.

4. נִשְׁבַּע לְהָרַע וְלֹא יָמִר. Sym. ὀμόσας ἑταίρῳ ... μὴ ἀλλαγεὶς, *jurans fore ut societatem colat, & non mutans.* A. - - - τῷ κακῶσαι, *ut malefaciat.*

GROTIUS.

1. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo?*] In Sione, regiâ Davidis, ubi tunc erat Arca.

3. *Et opprobrium non accepit adversùs proximos suos*] Ὀνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ· *non accepit*, nempe *in os suum*, ut Exod. 20. 7. At Syrus pro חרפה legit חרמה, i. ἀνάθεμα.

4. *Qui jurat proximo suo, & non decipit*] Ex Græco, τῷ πλησίον αὐτοῦ. Alii, *qui juravit se affligere*, i. votum fecit jejunandi, *& non mutat.* Est enim inter piorum officia, vota talia persolvere, Num. 30. 3. Deut. 23. 21.

PSAL. XVI.

MUNSTERUS.

INsignia David] Sunt qui dictionem מכתם exponunt pro instrumento musico. Alii accipiendum putant pro *insignibus & dignitate militari*; cùm radix ejus sit כתם, quæ *auri optimi massam* & *insigne aureolum* significat.

3. *Tota mea voluntas*] Non Domino, inquit, beneficentia nostra & pia voluntas nostra aliquid confert; sed sancti & pii homines qui adhuc in terra versantur, hi affici possunt beneficiis nostris. D. K. tamen paulò aliter exponit, nempe in hunc modum, *Bonum meum, quod tu, Domine, mihi facis, & quod à te est, illo ego non sum dignus, sed magìs in sanctos tuos collocari debuerat, quos habes in terris, & in quos totum meum desiderium fertur.*

4. *Multiplicabuntur anxietates*] Exponit K. עצבות per דאגות, sicut nos vertimus. Multæ autem sunt apud idololatras anxietates, qui in cultu idolorum sese incidunt, filios jugulant, & offerunt libamina de sanguine humano, &c. Potest etiam esse ut hìc per *sanguinem* intelligantur ea sacrificia quæ ex furto & rapina ad altare deferuntur.

5. *Pars hereditatis meæ*] Capiuntur hìc *pars*, *hereditas*, *calix*, *funiculi distributionis*, & *sors* ferè pro eodem. Nam posteaquam dixit sibi nullum esse commercium cum impiis & eorum sacrificiis, quæ sanguine plena sunt, addit, solum Dominum esse *possessionem* suam, *sortem* suam & omne bonum suum. *Benedicit* quoque *Domino* quòd hunc sibi dedit animum ut, cæteris spretis, in spiritualibus oblectetur bonis. Per *renes erudientes* intellige stimulum secretum ad bona quæque incitantem. Nam aiunt Renes esse officinam consiliorum.

10. *Non derelinques in inferno animam meam*] Potest hic locus & sic verti, *Non derelinques in sepulcro animam meam, neque permittes pium tuum videre foveam.* Porrò *videre foveam* est recondi in foveam ad corruptionem. Et est locus iste impletus in Salvatore nostro, sicut & Act. 2. & 13. citatur ab Apostolis. Nam licèt Christus mortuus sit & sepultus, non tamen mansit in sepulcro, sicut cæteri mortales. Unde & *sepulcrum non vidisse* hìc scribitur, quòd illico post triduum ex eo resurrexit. Cùm autem Propheta hæc de se scriberet, non dubitandum quin tunc mens ejus in Christum fuerit rapta, agnosceretque se Christi gerere typum. Cujusmodi multa alia typicè de Patribus scribuntur, quæ tamen verè in Christo sunt adimpleta.

VATABLUS.

MIctham מכתם] *Insignia.* Quidam volunt fuisse initium carminis vulgaris ad cujus modulos cantatus fuerit hic Psalmus. Alii, instrumentum musicum. Significat *aurum*, sive *insigne aureolum*, quòd hic Psalmus pretiosus esset Davidi veluti aurum.

1. *Spero* חסיתי] Præt. Heb. pro præs. *Spem meam pono in te.* q. d. Serva me, non quòd sim dignus tuo beneficio, sed quòd præsidium meum in te statui, & non in alio.

2. *Dic* אמרת] Ad verb. *Dixisti.* Præt. pro fut. & futurum pro imperativo, *Dic Domino.* Verbum est femineum; propterea ferè omnes Hebræi, etiam Chaldæus P. subintelligunt *animam.* Et aliàs animam suam in Psalmis alloquitur David, ut Psal. 42. 5. & 43. 5. Hortatur ergò animam suam, h. e. seipsum, ut se Domino planè consecret, & Dominum suum in omnibus agnoscat. Chald. *Dixisti, anima mea, semper:* i. semper tale testimonium mihi præbuisti. ¶ *Bonum meum non ad te* טובתי בל עליך] Sub. *pervenit*; i. beneficiis meis nihil juvaris, *sed sancti qui*, &c. Versu seq. perficitur sententia. Alii, *Bonum meum non provenit nisi à te.* Ità Chaldæus P. Alii, *Bonum meum non est super te:* i. non obligaris conferre beneficia in me.

3. Sed *ad sanctos*, &c. לקדושים וגו'] Sub. *perveniunt mea beneficia*, & illis prosunt, non tibi: i. beneficia mea non perveniunt ad te, *sed ad sanctos*; h.e. juvant sanctos qui in terra habitant, & præclaros, quos summâ prosequor amicitiâ: q. d. Quia de te bene mereri non possum, ô Deus, qui facultatibus meis non eges; certè de hominibus bene merebor, erga quos benevolentiam præcepisti & beneficentiam. Quidam vertunt, *In sanctis qui in terra sunt, & præclaris, omnis voluntas mea in eis:* i. illis toto animo delector, & magno eos amore prosequor.

4. *Multiplicabuntur dolores*, &c. ירבו עצבותם וגו'] Chald. *Multiplicant imagines suas, & postea festinant eis offerre oblationes.* Alii, *Multiplicata sunt idola eorum, alteri deo donaverunt.* Alii, *Multiplicentur molestiæ eorum qui alteri deo donaverunt.* Imprecationem esse volunt Hebræi, q.d. Multis malis exagitentur qui alium Deum colunt quàm Deum Israelis: vel, *Multæ sunt molestiæ eorum* qui post *alienum festinant*, i. cupidè sectantur alios quàm sanctos. ¶ *De sanguine* מדם] i. Quæ sanguine constant. Gentes in suis sacrificiis sanguinem libare solebant. Judæis verò gustus sanguinis tam in victu communi quàm in sacrificiis fuit vetitus; quò magis à cædibus & omni sævitia abhorrerent. Pronunciat ergò David se non modò alienum fore à pravis erroribus qui idololatras seducunt, sed in externa quoque professione sibi curæ fore nè ullum det signum consensûs. Eòdem spectat quod mox sequitur, *Nec assumam*,

mam, &c. Tanto enim odio & detestationi sibi fore idola dicit ut ab eorum nominibus tanquam à nefando sacrilegio sibi caveat. Quod etiam apparet in ejus forma loquendi: relativa enim tantùm ponens, idola ipsa subticet; *eorum* namque refert *idolorum*.

5. *Pars portionis mea* מנת חלקי] *Portio partis mea*; vel *pars* & *portio mea*, & *calix meus*: i. Dominus est portio mea esculenta & portio mea poculenta: perinde acsi dicat, *Deus est meus cibus & meus potus*: à Deo proveniunt omnia hujus vitæ necessaria. Capiuntur hîc *pars*, *hereditas*, *calix*, *funiculi distributionis* & *sors* ferè pro eodem: nam posteaquam dixit sibi nullum esse commercium cum impiis, addit solum Dominum esse *possessionem* suam, *sortem* suam, & bonum. ¶ *Sustentas sortem meam* תומיך גורלי] Quidam Hebræorum exponunt, Deum juvisse Davidem ut eligeret sibi hanc sortem: q.d. Tuâ operâ factum est ut sors mea in partem optimam ceciderit. Verior eorum expositio videtur qui dicunt, plerumque contingere à sua possessione depelli justos dominos, quòd nullus eos tueatur; propterea Davidem hîc dicere, Deum itâ se illi in hereditatem dedisse ut ejusdem virtute salva illi maneat fruitio.

6. *Funes* חבלים] *Funiculi*; sub. *distributionis*, vel *mensoris*. Alii, *Portiones*. *Hereditates*. *Sortes*. In Palæsthina mensores agrorum utebantur funibus. Paucula sunt subaudienda ex præcedenti versu, ut dilucidior sit sensus, *Cùm Deum habeam pro hereditate, cùm Deus sit fundus meus hereditarius, optima illa partium agri, in quas funiculi à mensore porrecti sunt, obtigit mihi: agrorum mensores assignarunt mihi loca amœna.*

7. *Benedicam* אברך] *Celebrabo*, inquit David, *Dominum*, cujus consilio & voluntate ipsum mihi delegi pro hereditate: *celebrabo*, inquam, *Dominum*, quia *noctu renes mei*, i. interni mei affectus, non incitaverunt me ad libidinem, verùm *erudierunt me*, ut nihil animo versem noctu quàm quæ ad pietatem pertinent: q.d. Humani affectus, alioqui proclives ad malum, impulerunt me ad pietatem etiam noctu, quo tempore ad mala converti solent homines. Sanctis omnia cooperantur in bonum; nam Deus semper adest illis. *Renes* per Metonymiam pro *vehementibus affectibus*.

8. *Pono* שויתי] Præt. Heb. pro præs. i. Propono mihi Dominum ob oculos semper, tanquam scopum, ut illius nutu omnia agam. ¶ *Non declinabo* בל אמוט] *Nè labar*, *nè dimovear*, *nè nutem*; i. quia adest mihi ad latus meum dexterum Dominus ut me juvet, perire non potero, neque quicquam nocere poterit.

9. *Lætatum est* שמח] Præterita sunt apud Hebræos pro futuris aut præsentibus, *lætatur*, *exsultat*, *requiescit*. ¶ *Gloria mea* כבודי] *Honor meus*; *dignitas mea*. *Gloria* sive *honor* pro *anima* & *mente*. Aliis significat *linguam*. David enim non tantùm se intus gaudere affirmat, sed *linguam* quoque suam, imò *carnem* hujus gaudii participem facit. ¶ *Habitabit confidenter* ישכון לבטח] *Quiescet in fiducia*, i. secura omnium periculorum.

10. *Animam meam* נפשי] i. Corpus. Levit. 21. 1. *Super animam non contaminabit se* quisquam *in populis suis*. ¶ *Nec permittes* לא תתן] Ad verb. *nec dabis sanctum tuum*. ¶ *Videre corruptionem* לראות שחת] *Videre foveam*: i. non permittes ut is quem sanctificasti, sive sanctum esse vis & corruptionis expertem, diu commoretur in fovea & sepulcro, & sentiat corruptionem, sicque expers resurrectionis & vitæ æternæ; sed mox resurgere facies. Repetitio est; nam *derelinqui in inferno* & *videre corruptionem* idem significant. *Videre* autem *foveam* est condi in foveam ad corruptionem. Hic locus impletus est in Salvatore nostro, ut Act. 2. 31. & 13. 34. citatur ab Apostolis Petro & Paulo, quia à sepulcri corruptione fuit prorsus & solidè exemptus, ut membra sua gradatim & pro cujusque mensura in societatem suam vocet.

11. *Semitam vitæ* אורח חיים] i. Quà itur ad vitam: h. e. Suscitabis me & donabis immortalitate. Sumpta Metaphora à viatoribus: q. d. Donabis me vitâ, non temporariâ, sed eâ in qua sit omne genus voluptatis, nempe vitâ æternâ. ¶ *Cum vultu tuo* את פניך] i. Cumulatissimâ abundantiâ omnium quæ animum lætitiâ perfundere solent, omne genus jucunditatis est in præsentia tua, apud te, téque comitatur, & tibi adstat: q. d. Ubi præsens es, ibi est omne lætitiarum genus, & quicquid animum verè & seriò lætitiâ afficit. Plurali *lætitiarum* utitur ut ostendat copiam lætitiarum. ¶ *Jucunditates* נעימות] *Delectationes*. ¶ *In seculum* נצח] *Semper*, *perpetuò*.

CASTALIO.

7. *Ut etiam mei renes me noctu castigent*] Ut meæ nocturnæ coerceantur libidines: nam *renes* pro *cupiditate* dicuntur & 4 Esd. 5.

CLARIUS.

Tituli inscriptio est, *Insignia David*. Sunt qui dictionem Hebræam exponant pro instrumento musico, alii pro *insignibus & dignitate militari*. Hoc autem Psalmo videtur Propheta præcipuè canere quanta sit dignitas & felicitas, agere in Ecclesia Dei, atque inter sanctos & electos Dei habere locum.

2. *Dixi Domino*] Heb. *Dixisti*. Et cùm feminini sit generis, *animam* ferè omnes Hebræi & Chaldæus P. subintelligunt. ¶ *Bonorum meorum non eges*] Si quid in me, inquit, est boni, id tibi usui non erit. Sed quia in Hebræo est, *Bonum meum non est super te*, potest habere hunc etiam sensum, *Non mihi debes ea quæ in me confers beneficia, neque ego his dignus sum, sed sancti qui sunt in terra, propter quos habeo quicquid opto*. Hoc enim est quod ait, *Omnes voluntates mea in eis*. Aliter illa verba, *Sanctis*, &c. sic interpretabimur.

3. *Sanctis qui in terra sunt*] Cùm beneficia nostra, inquit, & pia voluntas nihil Domino conferat, id saltem sanctis qui sunt in terra præstabo, ut iis ex animo studeam.

4. *Multiplicata sunt infirmitates*] Quod alii verterunt *anxietates*, vel *molestias*; ut sit sensus, Multæ sunt apud idololatras anxietates, qui in cultu idolorum sese incidunt, filios jugulant, & offerunt libamina de sanguine humano. Vel per *sanguinem* intelliguntur sacrificia quæ ex furto & rapina fiebant. Potest & hic esse sensus, *Qui multo labore & superstitione victimas offerre conabuntur, illos mihi illarum victimarum sanguine adeò libare non jubebo, ut nè mentionem quidem unquam ampliùs ejusmodi libaminum fieri apud me velim*. Illud autem, *Multiplicata sunt*, &c. potest esse imprecatio, ut sic dicas, *Multiplicentur dolores eorum qui accedunt ad Deum alienum*.

5. *Dominus pars hereditatis mea*] Capitur hîc *pars*, *hereditas*, *calix*, *funiculi distributionis* ferè pro eodem. Nam postea quàm dixit sibi nullum esse commercium cum impiis & eorum sacrificiis, quæ sanguine plena sunt, addit solum Dominum esse *possessionem* suam, *sortem* suam & omne bonum suum: iccirco ait *funes*, i. sortem, *cecidisse sibi in præclaris rebus*, cùm Deus sors ejus sit; & alludit ad illud quòd sortibus à Josue terra Chanaan duodecim Tribubus divisa fuit ex præcepto Domini.

7. *Benedicam Dominum*] Gratias agit Deo, qui hunc sibi animum dederit ut, cæteris spretis, in spiritualibus oblectetur bonis. ¶ *Per noctes erudierunt* (nam & Græcus habet ἐπαίδευσαν) *me renes mei*] Per *renes erudientes* intellige secretum stimulum ad optima quæque incitantem. Nam aiunt Renes esse officinam consiliorum. Solet etiam Scriptura interiores affectus per *renes* significare, hanc fortasse ob causam, quòd cum gignendi affectus in renibus sedem habeat, & is sit omnium potentissimus, hinc *renes*, tanquam omnium affectuum sedes & origo, pro ipsis *affectibus* per Metonymiam usurpentur.

9. *Exsultavit lingua mea*] Quod in Hebræo est *gloria* Græcus reddidit *lingua*; nam Sermo est quo præcipuè dignitas Hominis constat. Hic locus ab Apostolis Petro & Paulo in Act. 2, & 13. adducitur de Christo Servatore. Et sanè verba hujus loci, scilicet, *Non derelinques animam*

meam in inferno, &c. non propriè in David quadrant; sed Prophetæ mens tunc in Christum fuit rapta, & agnovit se Christi typum gerere. Cujusmodi multa alia typicè de Patribus scribuntur, quæ tamen verè in Christo sunt adimpleta.

11. *Notas mihi fecisti vias vitæ*] Noluisti, inquit, ut corruptioni fiam obnoxius, sed viam potiùs ostendisti quâ ad vitam perveniretur, nempe ad resurrectionem atq; ad tui contemplationem, ubi vera gaudia sunt & nunquam finienda: nam hæc & exigua sunt, & finem habent. ¶ *Usque in finem*] Rectiùs vertitur *in perpetuum*.

DRUSIUS.

1. מִכְתָּם. A. Ταπεινόφρων κὴ ἁπλοῦς, *Humilis & simplicis*. Sym. Ταπεινόφρων κὴ ἄμωμος, *Humilis & immaculati*] Hæc perperàm citantur in Romana: nam citantur in Psalmo superiore ad verba ed. Lxx, ἐπ' ἀθῴοις. Nos ea in suum locum revocavimus, cùm ex ipsa sententia, tum ex Commentariis Theodoreti antiqui Theologi. ¶ אֵל. A. ἰσχυρέ.

2. טוֹבָתִי בַּל עָלֶיךָ. A. Ἀγαθωσύνη μου οὐ μὴ ἐπὶ σέ, *bonitas mea non ad te*. Sym. ἀγαθόν μοι οὐκ ἔστιν ἄνευ σοῦ, *bonum mihi non est sine te*.

3. אַדִּירֵי כָּל חֶפְצִי בָם. A. Ὑπερμεγέθεσί μου πᾶν θέλημα ἐν αὐτοῖς, *Amplis omnis voluntas mea in eis*. Sym. εἰς τοὺς μεγάλους πᾶν τὸ θέλημά μου ἐν αὐτοῖς, *in magnos omnis voluntas mea erga eos*. Th. θαυμαστόν μοι πάντα τὰ θελήματά μου ἐν αὐτοῖς, *mirabile mihi, omnes voluntates meæ in eis*.

4. יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם. A. Πληθυνθήσονται διαπονήματα αὐτῶν, *Multiplicabuntur labores eorum*. Sym. Πολλαὶ αἱ κακοπάθειαι αὐτῶν, *Multæ sunt vexationes eorum*. Th. Ἐπληθύνθησαν τὰ εἴδωλα αὐτῶν, *Multiplicata sunt idola ipsorum*. ¶ אַחֵר מָהָרוּ. Sym. ἀκολουθοῦσαι ταχέως, *sequentes citò*. Th. Εἰς τὰ ὀπίσω ἐτάχυναν, *retro festinarunt*. ¶ בַּל אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם. A. Οὐ μὴ σπείσω σπονδὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων, *non libabo libamenta ipsorum ex sanguine*.

11. שֹׂבַע שְׂמָחוֹת. A. Th. πλησμονὴ εὐφροσυνῶν *satietas lætitiarum*. Sym. ἑπτὰ εὐφροσύνας *septem lætitias*, i. שבע. ¶ אֶת פָּנֶיךָ. Sym. παρὰ τῷ προσώπῳ σου *apud vultum tuum*.

GROTIUS.

T*ituli inscriptio*] Ità vertit quod in Græco est Στηλογραφία, per *titulum* intelligens columellam aliquam marmoream cui has sententias inscribi voluit David, ut suas Job, 19.24. legerunt enim מכתב, non ut nos, מכתם, quod Arabicâ voce *absconditum* sign. i. *rem dignam servatu*.

2. *Dixi Domino*] Legit אמרתי, ut & Græci, non אמרת. ¶ *Quoniam bonorum meorum non eges*] Sensus est non malus: sed meliùs & cohærentiùs cum iis quæ sequuntur vertas, *Quia bonum meum non est apud te*, scilicet reconditum: non invides mihi cognitionem rerum salutarium. על pro *apud* habes Gen. 18. 2. Exod. 14 2. & alibi.

4. *Multiplicatæ sunt infirmitates eorum*] Heb. *Multiplicentur falsi Dii illorum*. Δεικτικῶς, i. Syrorum, Moabitarum, Ammonitarum. ¶ *Postea acceleraverunt*] Meliùs, *Alienum* (supple *Deum*) *cupidè sectentur*. ¶ *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*] Heb. *Non libabo libamina eorum quæ sunt de sanguine*. Potabant enim gentes istæ sanguinem sacrificiorum, sæpe & humanum, ut diximus ad Matth 26.28. ¶ *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*] *Eorum*, i. falsorum Deorum, de quibus suprà egerat. Vide legem Exod. 23. 13.

5. *Dominus pars hereditatis meæ*] Id Regnum mihi obtigit in quo verus ille Deus colitur.

6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*] Optima terra mihi velut forte obtigit.

9. *Et exsultavit lingua mea*] Ex Lxx, qui videntur pro כבדי legisse non levi differentiâ לשני, quomodo & Lucas Act. 2. 26. ¶ *Caro mea requiescet in spe*] *Requiescit*: solatur se bonâ spe.

10. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno*] *Animam meam* pro me, Hebraicè. שאול *sepulcrum* pro *morte*; consequens pro antecedente. Sensus historicus (latet enim mysticus sublimior, ut in plerisque Psalmis) est hic, Quanquam undique opprimor à Saule, tamen certus sum ex promissione Regni mihi facta, non fore ei potestatem me interficiendi. ¶ *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*] *Sanctum tuum*, i. me. In hac voce Hebræa post ד abundat י: quod & Scheva præcedens ostendit. *Videre corruptionem* est corrumpi. Lxx hic, οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν, quomodo & Lucas Act. 2. 27. nec aliter 13. 35. Sic Thren. 4. 20. בשחיתותם vertunt Lxx ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν. Sic & Psal. 107. משחיתותם, ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Nec aliter Prov. 28. 10. Jer. 13. 14. & 15. 3. Ezech. 19. 4. & 21. 13. Dan. 10. 8. Ose. 13. 9. Sensus idem qui in priore membro, more Hebræorum.

11. *Notas mihi fecisti vias vitæ*] *Notas facies*, i. ostendes, mihi viam quâ liberer ab his periculis. ¶ *Delectationes in dextera tua usque in finem*] Gaudebo fretus auxilio tuo usque ad vitæ finem, nempe ubi in Regno ero collocatus.

PSAL. XVII.

MUNSTERUS.

1. A*Bsque labiis dolosis*] Sensus est, Simplici corde effundo ad te orationem meam, quippe qui nullis dolis circumveni proximum.

3. *Quod cogitavi non pertransibit os meum*] Ferè eundem habet sensum. Nam sicut *labia* ejus erant *absque dolo*, sic *cogitatio* cordis ejus fuit sincera & recta.

4. *Propter operationes hominum*] Quidam putant hunc versiculum sic exponendum, Operibus hominum intentum habui animum propter verbum tuum, & observavi vias hominis corrumpentis vias suas, ut scilicet illos redarguerem.

8. *Ut pupillam oculi*] Vocat Hebraismus Pupillam oculi אישון בת עין *virunculum ipsum oculum occupantem*, propter imaginem humanam quæ in nigredine oculi apparet.

9. *Pro anima circumdant me*] i. Ut animam extorqueant, & vitam auferant.

10. *Adipe clauduntur*] Sensum hunc hic versiculus videtur habere, *Opulentiâ magnâ stipantur, & divitiis suis mihi omnia itinera obstruunt, ideo loquuntur magnifica verba superbo ore*. Alii sic intelligunt, *Saginantur quotidianis deliciis, atque ideo reliquos homines contemptui habent*.

11. *Oculos suos ponentes*, &c.] i. Nihil aliud spectant quàm terrena, quibus per fas & nefas inhiant, proximo insidias struentes *sicut leo*, qui in latibulo transeuntem feram exspectat quam dilaceret.

14. *A viris qui sunt manus tuæ*] i. Libera me à viris illis quibus tu vice flagelli uteris, sicut Nebuchadrazar flagellum fuit Jehudæorum. ¶ *Quorum pars est in vita*] Qui scilicet in hac tantùm vita quærunt quæ corpori blandiuntur, *& tu quidem satias ventrem eorum*, & ventres *filiorum ipsorum* juxta voluntatem eorum, ut hic saturentur, & in futuro seculo esuriant. Nec parentes aliud curant pro filiis quàm ut illis multum relinquant divitiarum, quas ipsi secum ferre non possunt. *Ego verò* & omnes electi tui, Domine, non ità quæremus has temporarias & transitorias divitias ut in illis deliciemur, sed justè & piè vivemus in hoc seculo, ut aliquando in futuro seculo *videamus faciem tuam, & eâ satiemur, cùm* scilicet è pulvere *evigilaverimus*, & reformati fuerimus *ad similitudinem Christi tui*.

VATA-

VATABLUS.

1. *Justitiam* צדק] Sub. *meam*, i. Orationem quâ te justè obsecro: vel, audi quæ ex justitia oro. ¶ *Clamori meo* רנתי] *Vociferationi meæ*, i. orationi quam apud te vociferando fundo. ¶ *Absque labiis doli* בלא שפתי מרמה] *Sine labiis doli:* i. dolosis quæ carent sermone fraudulento; quæ sunt sincera & candida. *Labia* pro *sermonibus* accipit.

2. *A facie tua* מלפניך] i. A te: *jus meum*, quo judices sive liberes me ab hostibus meis: q. d. Fer sententiam sive judicium de jure meo, in causa mea: constituo te arbitrum in causa mea. Hic versus indicat quemnam sibi judicem constituat. ¶ *Videant æquitates* תחזינה מישרים] Hebraismus, i. æquitatem: q. d. Fac ostendas te prospicere ea quæ hîc rectè geruntur ac fiunt. Tu nosti meam justitiam: te arbitrum constituo mei & Saulis: per me tibi licet pronunciare quid tibi videatur de lite quam habeo cum Saule: declara te eorum quæ recta sunt habere rationem.

3. *Probasti* בחנת] *Explorasti*, i. occultos cordis mei recessus excussisti, omnes cordis mei sensus tenes: nosti me non esse duplicem, nec quicquam fraudis intus alere, ut isti perperàm falsâ invidiâ me gravant. ¶ *Visitasti nocte* פקדת לילה] Sub. *animum meum*. Noctu animi affectus faciliùs se produnt, quando remoto hominum aspectu liberiùs & sine pudore quis peccat: qui tunc non peccat, minùs peccabit interdiu. Dicit igitur David, Domine, cùm noctis tenebræ conscientiam sublatis integumentis magìs aperiant, & tunc sine testibus & arbitris liberiùs se proferant affectus, si eo articulo me examines, nihil in corde meo reperietur perfidiæ. Aut præt. pro fut. *Explorabis*, &c. ¶ *Conflasti me* צרפתני] *Excoxisti me*, ut scilicet solent excoqui & examinari metalla: vel, *igne me examinabis*. Alii, *examinasti* [vel, *explorasti*] *me*. Verbum צרף significat *fundere, purificare, & examinare metalla*. Hic autem per translationem pro *examinare* & *explorare* ponitur. *Examinasti me*, sive *explorasti*, inquit, velut metalla igni probari solent sive examinari: i. multis tribulationibus accuratissimè me examinasti. ¶ *Quod cogitavi*, &c. זמותי בל יעבר פי] Hebraismus, pro, *nihil aliud sentio quàm quod loquor*. Verba Hebræa solent sua verbalia complecti: ideo subaudiendum *cogitatio mea*: hoc modo, *Cogitavi, & cogitatio mea non transiit os meum*: q. d. Nulla fuit discrepantia inter os & cor meum: ore expressi sine fraude quicquid in animo habebam.

4. *Quòd ad opera hominum* לפעולות אדם] *Ad* [vel, *Quantum ad*] *opera hominum*, sub. *aliorum*. Alii, *Propter operationes hominum* quæ fiunt *contra verbum*, &c. Alii, *Operibus hominum* aliorum *juxta verbum labiorum tuorum*, sub. *intentus fui*, *nè mandatis tuis adversarentur*. Non solum (inquit) fui justus, sed etiam *quantum ad factum hominum spectat, per verbum tuum*, sive *juxta præcepta tua*, præceptorúmque tuorum commemoratione dedi operam, atque prohibui nequis grassatorem ageret, aliísque inferret injuriam. ¶ *Custodivi*, &c. שמרתי וגו'] *Observavi* nequis ambularet per *semitas grassatoris:* vel *prohibui* nequis, &c.

5. *Sustenta*, &c. תמוך אשורי וגו'] Infinitivus est Hebræis pro imperativo; vel, ut alii volunt, infinit. pro præt. *Apprehenderunt gressus mei* [vel, *pedes mei*] *semitas tuas, nec declinaverunt pedes mei:* aut, *Stabiles* [sive, *Firmi*] *fuerunt gressus mei in semitis tuis, nec declinaverunt plantæ pedum meorum*. Futurum Hebræis posteriore loco pro præterito.

6. *Invocavi te* קראתיך] Præt. Heb. pro præs. *invoco te:* vel, *invocare soleo*.

7. *Mirifica pietates tuas* הפלה חסדיך] *Admirandas fac misericordias tuas. Fac insignem bonitatem tuam*. Alii, *Segrega* [vel, *Subtrahe*] *misericordias tuas*, &c. *ab insurgentibus*, &c. i. *Segrega misericordias tuas, tu qui liberas sperantes* [sub. *in te:* *subtrahe, inquam, misericordias*] *ab iis qui insurgunt contra dexteram tuam*, i. ab iis qui oppugnant te, repugnantes iis quæ à te decreta sunt, & nituntur adversùs sententiam tuam: nolunt enim me regem esse, cùm tamen me constitueris. Quidam Hebræorum *dexteram* interpretantur *eos qui fidunt dexterâ Dei & favore. Misericordias* dicit plurali numero ad declarandam Dei misericordiam, quæ latissimè patet.

8. *Ut nigrum*, &c. כאישון בת עין] Ad verb. *ut pupillam filiam oculi:* i. ut pupillam, quæ est oculi præcipua & eximia pars. Hebræi enim nomine בן & בת quæ præcipua, eximia & admodum chara sunt intelligere solent: aut, *ut pupillam quæ est medium oculi:* q. d. Custodi me eo studio quo homines oculorum suorum pupillas custodire solent. *Pupilla* & *filia oculi* idem sunt, ut nonnullis placet; duæ voces pro una, ut alibi, *Lutum facis* pro *luto*, & *Orbis terræ* pro *terra*. Chald. *Tanquam sphæram quæ est in medio oculi*. ¶ *In umbra alarum tuarum* בצל כנפיך] i. Eâ diligentiâ libera me à periculo imminenti quâ solent gallinæ subter alas suas abscondere pullos suos, imminente & insidiante milvo. Scriptura Deo tribuit *alas*, ut summum ejus studium in servandis piis ostendat. Eâdem similitudine usus est Christus Matth. 23. 37.

9. *A facie impiorum* מפני רשעים Hebraismus, propter impios. ¶ *Vastant me* שדוני] *Vim mihi inferunt*. Præt. pro præs. & seq. versu. ¶ *Propter animam* בנפש] *In animam:* i. ut vitâ me spolient. Chald. ad verb. *in animam suam:* i. qui ex animo obsident me. Hunc sensum sequitur ex doctioribus Hebræorum alter.

10. *Adipe suo clauserunt* חלבמו סגרו] *Præ pinguedine præcluserunt*; sub. *sibi os & fauces:* i. præ pinguedine præcluserunt sibi os & fauces: aut, Usque adeò pingues sunt ut fauces eorum præ pinguedine præclusæ sint: q. d. Diffluunt deliciis, & ob id superba loquuntur. Chald. *Adeps eorum clausit os eorum*. Integra locutio legitur Job 15. 27. *Operuit impius faciem suam adipe suo*.

11. In *gressu nostro*. &c. אשורנו וגו'] *Gressum nostrum observantes, nunc circumdant me:* vel, *nos:* nam duplex est Hebræis lectio: q. d. Quocunque fugimus, illuc nos insectantur ac circumdant. ¶ *Ad expandendum* לנטות] *Ut expandant:* i. oculos intentos habent ad expandendos laqueos suos in terra, quibus nos capiant: quærunt occasionem perdendi nos, sive ut prosternant nos in terram.

12. *Manentis* יושב] *Sedentis*, i. delitescentis.

13. *Surge* קומה] i. Surge, Domine, sume arma, strenui defensoris more: jam satis distulisti opem; nunc surge declaraturus vires tuas: *præveni faciem* hostis mei Saulis, & illi obsiste. ¶ *Incurva eum* הכריעהו] *Humilia eum, dejice, prosterne*. ¶ Qui est *gladius tuus* חרבך] i. Quo tanquam gladio uteris in castigandis aliis. Ità ferè omnes vertunt. Quidam volunt esse Instrumenti ablativum, hoc sensu, *Libera me gladio tuo ab impio*. Sic v. seq.

14. *A viris* qui sunt *manus tua* ממתים ידך] Alii vertunt, *A viris* erue me *manu tuâ*, sive potentiâ & fortitudine tuâ: ut sit Instrumenti ablativus, ut v. præcedenti. ¶ *De mundo* מחלד] *De seculo*, i. qui tantùm mundana sapiunt. Alii, *de tempore*, i. temporariis. Alii, *à seculo*, i. qui non à triduo vel nuper emerserunt, sed à seculo duravit jam eorum felicitas, quam momento evanescere oportuit. Queritur hostes suos viguisse ultra justum tempus. ¶ *Quorum pars* est *in vita* חלקם בחיים] Hebraismus. pro *quorum felicitas tota sita est in bonis temporariis & voluptatibus hujus mundi*. *Portio* cujusque dicitur in quo suam quisque felicitatem locat. Vel, ut alii, qui ab omnibus incommodis sunt immunes, & à communi hominum sorte exempti, ac deliciis diffluunt. ¶ *Et abscondito tuo imples* וצפונך תמלא] *Et thesauro tuo implere soles*. Fut. Heb. pro præs. quamdiu scilicet hîc vivunt. Per *ventrem* desiderium intelligit: q. d. *Quorum desiderium exples opibus tuis*, quæ à te solo proficiscuntur. ¶ *Saturantur filii* ישבעו בנים] *Saturabuntur liberis*. Fut. Heb. pro præs. i. copiam habent liberorum. ¶ *Et dimittent*, &c. והניחו וגו'] *Et relinquent residuum*, &c. *Parvulos* intelligit nepotes & posteros.

15. *Faciem*

15. *Faciem tuam* פניך] i. Paterni tui favoris sensum, quo afflictos non modò exhilaras, abstersis doloribus nostris, sed in cœlum usque rapis. Quamvis in speciem procul à Deo sit rejectus, sibi tamen familiarem ejus conspectum promittit, superbæ inimicorum jactantiæ insultans. *Justitiæ* nomine significat se bonæ conscientiæ mercede nequaquam frustratum iri. ¶ *Satiabor*, &c. אשבעה וגו'] *Satiabor, cùm evigilavero, specie tuâ:* vel, *cùm evigilare feceris similitudinem tuam;* aut, *cùm evigilaverit similitudo tua:* i. cùm ego ad similitudinem tuam conditus resurrexero. Alii non ad Resurrectionem referunt, sed *satiari* interpretantur, ubi Deus sanctos suos paterni favoris sui sensu irradiat; in qua luce acquiescunt. Hanc pacem & gaudium Spiritûs David vocat *satietatem.* Et *evigilandi* verbum ad Davidem referunt; ut tantundem valeat ac *respirare à tristitia.* Etsi enim nunquam stupore fuerat oppressus, fieri tamen non potuit quin post longam fatigationem sopitus jaceret. Hanc perturbationem David Sopori comparat. Ubi autem iterum affulserit Dei favor, quem *faciei* nomine significat, se recepto vigore tranquillum fore dicit.

CASTALIO.

15. **T***UM satiandus, cùm tua experrecta fuerit imago*] Per Christi resurrectionem, qui Dei imago est, plenam consecuturus justitiam & felicitatem.

CLARIUS.

IPsa Psalmi verba abunde indicant, David precationem hanc contra hostes suos, à quibus premebatur, composuisse, atque ità animi sui in maximo periculo à sceleratis inimicis suis deprehensi habitum hîc referre.

1. *Non in labiis dolosis*] h. e. Simplici corde effundo ad te orationem meam, quippe qui nullis dolis circumveni proximum: vel, Oratio mea ex animo profecta est, & ab omni fuco quàm alienissima. Et quod infrà ait, *Quod cogitavi, non pertransivit os meum*, ferè eundem habet sensum. Nam sicut *labia ejus erant absque dolo*, sic cogitatio cordis ejus fuit sincera & recta.

2. *De vultu tuo*] Pronuncia tu, inquit, in causa mea, & expendant oculi tui quæ recta sunt.

3. *Visitasti nocte*] Quando scilicet maximè dediti cogitationibus esse homines solent. Nocte enim, dum ab externis negotiis animus vacat, ea quæ in penetralibus animi latent magis sese proferunt. Nisi quis malit hanc Allegoriam ex more hominum mutuatam, qui eos quorum secreta nosse cupiunt nocte inopinatos aggrediuntur, & res actionésque eorum pervestigant: eo enim tempore maximè sui similes sunt.

4. *Propter opera hominum*] Odio malorum quæ passim ab hominibus fiunt, memor præceptionum tuarum, operam dedi ut essem à duris moribus sceleratorum alienus.

6. *Quia exaudisti me*] Quia solitus es me exaudire, vel certus quòd me esses exauditurus.

10. *Adipem suum concluserunt*] Nam rerum copiâ freti, angusto erga alios corde sunt & stricto ore, neminem facilè compellantes.

11. *Oculos suos statuerunt declinare in terram*] h. e. Nihil aliud spectant quàm terrena, quibus per fas & nefas inhiant, proximo cuique insidias struentes, sicut leo, qui in latibulo transeuntem feram exspectat, quam dilaceret.

13. *Framea tua*] Ut sit appositio, & ablativi casûs, sic, *Eripe animam meam ab impio, qui est framea tua*, h. e. qui est veluti gladius tuus. Eodem modo appellat inimicos suos *manum Dei*, quibus scilicet vice flagelli Deus utitur.

14. *Quorum pars est in vita*] Qui scilicet in hac tantùm vita quærunt quæ corpori blandiuntur. ¶ *De absconditis tuis*] Vel *thesauris.* Tu satias, inquit, ventrem eorum & filiorum ipsorum juxta voluntatem eorum: nec parentes aliud curant pro filiis quàm ut illis multum relinquant divitiarum, quas ipsi secum ferre non possunt: ego verò & omnes electi tui, Domine, non has quæremus temporarias & transeuntes divitias, sed justè ac piè vivemus in hoc seculo, ut aliquando in futuro videamus faciem tuam, & eâ satiemur, cùm scilicet è pulvere terræ evigilaverimus & reformati fuerimus ad similitudinem Christi tui. Nam illud, *satiabor cùm apparuerit gloria tua*, verti etiam potest, *satiabor cùm evigilavero ad similitudinem tuam.* Quod tamen quidam sic interpretatur, *Vellem satiari gloriâ tuâ vigilans, & non per somnium vel nocturnam visionem.*

DRUSIUS.

1. יְהוָה צֶדֶק. Sym. & Th. Κύριε δικαιοσύνης, *Domine justitiæ.* A. Κύριε, δίκαιον, i. *justum*] Plenum erit si legas, Εἰσάκουσον, Κύριε, δίκαιον, *Exaudi, DOMINE, justum.* Scholion, δίκαιον ἀντὶ τοῦ δικαίως, i. *justè.* ¶ רִנָּתִי. A. αἰνέσει μου *laudi mea.* ¶ בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה. Sym. οὐ διὰ χειλέων δολίων *non per labia dolosa.*

2. יֵצֵא. Sym. ἐξελεύσεται *egredietur.*

4. אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ. Sym. ἐγὼ ἐφυλαξάμην ὁδοὺς παραβάτου, *ego observabam vias prævaricatoris.*

5. תָּמֹךְ. Sym. συγκράτησον. Th. τελείωσον] Συγκράτησον, *contine;* συγκράτησις, *sustentatio.* Τελείωσον, *perfice.*

10. חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ. Sym. τῷ στέατι αὐτῶν ἀπεφράγησαν, *adipe suo obstruxerunt*] Lex. vet. Ἀποφράσσω, *obstruo.* Lexicon Constantini, Ἀποφραγνύω, idem. Ἀποφράττω, *obturo,* &c.

11. אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה סְבָבוּנִי. Sym. Μακαρίζοντές με παραχρῆμα περιεκύκλωσαν, *Beatum prædicantes me statim circumdederunt*] Μακαρίζοντές με, אשרוני, *beatum prædicarunt me.* ¶ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ. A. τοῦ ἐκκλῖναι ἐν τῇ γῇ *declinare in terra.* Sym. ἐστερίκασιν ἐν τῇ γῇ] Apud Theodoretum *statuerunt oculos suos torquere in terram.* Videndum an in Græco sit ἐστερικλινεῖν· *statuerunt oculos suos,* ישיתו עיניהם.

13. קַדְּמָה פָנָיו הַכְרִיעֵהוּ. A. πρόφθασον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, κάμψον αὐτόν, *prævenito faciem ejus, incurva eum.* Sym. πρόφθασον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ὄκλασον αὐτὸν *anticipa faciem ejus, & incurva eum.* ¶ חַרְבֶּךָ. A. ῥομφαίας σου *gladio tuo.* Sym. *in gladio tuo,* εἰς μάχαιράν σου.

14. יְהוָה מְתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים. A. Κύριε, ἀπὸ τεθνηκότων ἐκ καταδύσεως μερὶς αὐτῶν ἐν ζωῇ, *DOMINE, à mortuis ex immersione pars eorum in vita.* Sym. Κύριε, ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἐνδεδυκότων ἡ μερὶς ἐν ζωῇ, *DOMINE, à mortuis qui occiderunt pars in vita.* ¶ מְמְתִים. * ἀπὸ ὀλίγων *à paucis*] Exstat hodie in LXX, pro eo quod in antiquis libris ἀπολύων. Suidas, Ἀπολύων, τῷ θανάτῳ παραπέμπων. Δαυΐδ, Κύριε, ἀπολύων ἀπὸ γῆς· ἄλλος ὁ ἑρμηνευτής, ἀπὸ ὀλίγων, φησί. Vide sis notata ad ed. Rom. ¶ צְפוּנְךָ. Sym. ἀποθέτων σου *repositis tuis.* ¶ יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם. Sym. χορτασθήσονται υἱοὶ, καὶ ἀφήσουσι τὰ λείψανα αὐτῶν τοῖς νηπίοις αὐτῶν, *saturabuntur filii, & dimittent reliquias suas infantibus suis.*

15. בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ. A. ἐν τῷ ἐξυπνισθῆναι ὁμοίωσίς σου, *cùm expergefiet similitudo tua.* Aliàs *faciam similitudine tuâ.* Hoc malo. Sym. ἐξυπνισθεὶς τῇ ὁμοιώσει σου *expergefactus similitudine tuâ.* Th. ἐν τῷ ὀφθῆναι τὴν δεξιάν σου, *nam ubi conspicua erit dextera tua.*

GROTIUS.

3. **E***T non est inventa in me iniquitas*] Illud זמתי non pro verbo sed pro nomine sumpserunt, & cum præcedentibus connexuere Græci, quos hîc sequitur & Syrus & Arabs. Sic sumitur זמה Levit. 19. 29. ubi ἀνομίαν vertere Græci.

4. *Ego custodivi vias duras*] Heb. *Cavi semitas latronis.* שמר pro *cavere*, ut Jos. 6. 18. & est defectus voculæ מן, ut Ruth 3. 2. 1 Reg. 18. 32.

10. *Adipem suum concluserunt*] Arabs & Syrus explicant,

plicant, *condensati sunt adipes eorum*. Vidi qui mallet legi סגרו, i. *fune suo me vinctum tenent*.

13. *Et supplanta eum*] Verbum כרע etiam *tollere* sign. ut apparet Psal. 78. 31. Est enim כרע inter alia *cadere*, ut Esa. 65. 12. & indè usurpatur pro *facere ut quis cadat*.

14. *Saturati sunt filiis*] Ex Græco, ἐχορτάσθησαν ὑῶν, *prole abundant*. Vitio scriptorum factum est ut pro ὑῶν irreperet ὑῶν aut ὑείων, quod & in Arabicum & in Romanum Psalterium fluxit. Estque ejus corruptæ lectionis apud Arnobium, Paulinum & Augustinum mentio.

PSAL. XVIII.

MUNSTERUS.

SCribitur Psalmus iste penè eisdem verbis 2 Sam. 22. & ibi exposui difficiliora quæque vocabula; ut non sit opus illa hîc denuo repetere.

42. *Attenuabo eos*] Kimhi magis probat ut אריקם sit à radice רקק in duplicatorum ordine, quàm à ריק, quod *evacuare* & *exinanire* significat. Unde & in Samuele habetur אריקם per Daleth.

44. *Filii extranei mentientur mihi*] Putat Aben Ezra hîc Prophetam gloriatum quòd inimici sui, qui gloriabantur de virtute sua, & pollicebantur sibi victoriam contra David, deprehensi sunt mendaces, cùm subjicerentur imperio David: aut, quòd *ficto animo illi parerent*. Kimhi sic exponit, *Eò quòd me timuerunt, mentiti sunt, dicentes sese non processisse contra me in prælium*. In Hebræo propriè legitur, *filii alieni populi*. Est enim נכר singulare & genitivus.

VATABLUS.

VIctori למנצח] Vide Psal. 4. 1.

2. *Petra mea*, &c. סלעי ומצודתי] *Rupes mea, & præsidium* [*propugnaculum*] *meum*. *Rupem* Deum appellat, Metaphorâ sumptâ à refugio: nam propter hostes solemus rupes petere. Secundâ Metaphorâ Deum *arcem* sive *propugnaculum* appellat, quòd fortius rupe esse solet: ideo dicit, *& liberator meus*. q. d. Jehovah eripuit me è periculis; nec mirum; est enim potentissimus & inexpugnabilis. ¶ *Fortitudo mea* צורי] *Robur meum*; *rupes mea*. ¶ *Sperabo in eo* אחסה בו] *In quo sperabo*; vel, *in qua rupe sperare soleo*: ut sit fut. pro præs. *spero*. ¶ *Scutum meum* מגני] *Clypeus meus*. Sic illum vocat quòd instar clypei illum protegeret. ¶ *Et cornu salutis mea* וקרן ישעי] Hebraismus, *& cornu meum salutiferum*; sive, *cornu in defensionem meam*; h. e. potens ac salutaris defensor meus. Per *cornu* vires intelligit; quia quemadmodum animalia cornuta se tuentur cornibus, itá David auxilio Dei & defensione, quâ veluti cornu utebatur: q. d. Virtus quâ servor sive liberor à vi & impetu hostium meorum, est Deus, qui veluti cornupetit & conficit hostes meos. ¶ *Elevatio mea* משגבי] *Arx mea*. Significat locum editum & elevatum in refugium: vel, *elevatio mea*, qui me extrahit & eripit è mediis hostibus. Multis verbis ac variis fatetur Deum esse Protectorem suum.

3. *Laudatum* מהולל] i. Celebrem; vel *laudatum*, sub. *à me cùm illi gratias ago*. Alii vertunt *Laudabilem*, vel, *laudandum*, i. omni laude dignissimum. ¶ *Invocabo*, &c. אקרא ונו'] Quidam vertunt hæc futura per præsens, *invoco* [vel, *invocare soleo*] *& ab inimicis meis servor*, vel, *servari soleo*; alii per præt. imperf. *invocabam Jehovam, & ab inimicis meis servabar*.

4. *Circumdederant me* אפפוני] Futura Heb. quæ meliùs per præt. plusquam perf. vertuntur. ¶ *Dolores mortis* חבלי מות] *Funes mortis*; i. periculis mortis sum undique implicitus. ¶ *Et torrentes impietatis* ונחלי בליעל] *Et torrentes belijaal*. De *Belijaal* vide Deut. 13. 13. & Prov. 6. 12. *Torrentes belijaal* vocat multitudinem tribulationum quæ ab impiis infliguntur: quia ut aquâ pereunt homines cùm non possunt resistere, itá & multitudine tribulationum. Alii injurias gravissimas & crebras interpretantur: vel potiùs improbos homines ac perversos qui in eum conspiraverant.

5. *Dolores sepulcri* חבלי שאול] Sic vocat dolores lethales, qui tanti sunt ut penè enecent homines & in sepulcrum detrudant. ¶ *Prævenerant me* קדמוני] *Anteverterant me*; *occupaverant me*. ¶ *Laquei mortis* מוקשי מות] Significat insidias mortiferas: q. d. Paulum aberat quin inciderem in insidias inimicorum mortiferas: doli quibus Saul & ejus socii mortem mihi intentabant, anticipaverant me; & jamjam periturus eram laqueis constitutis ante faciem meam.

6. *In angustia mea invocavi* בצר לי אקרא] Per præsens potes vertere, *Cùm est* [vel, *erat*] *tribulatio*; sive, *dum tribulatione premor*. ¶ *Coram eo* לפניו] Sub. *effusus*.

7. *Tum commota est & contremuit* ותגעש ותרעש] Terræmotum significat: q. d. & fiebat terræmotus magnus. Ut autem magnitudinem terræmotûs exprimat, utitur duabus vocibus idem significantibus. ¶ *Et fundamenta*, &c. ומוסדי הרים ירגזו] *Et bases montium concussa sunt*, vel, *concutiebantur*, i. commovebantur vehementissimè, ut hostes mei perspicerent tremendam Dei potestatem cùm ferebat mihi suppetias. Alii, *trepidaverunt*; *agitaverunt sese*. Fut. Heb. pro præt. *Fundamenta montium concuti* est montes radicitus & à fundamentis concuti. ¶ *Quoniam iratus erat* כי חרה לו] Ad verb. *quoniam iratus erat ei*. Quidam tamen volunt לו redundare: aut vertendum verbum tanquam nomen, *quoniam indignatio erat illi*. Nisi quis velit pronomen istud referre *inimicum*; *quoniam erat iratus inimico meo*, i. inimicis meis. Nam frequenter sine antecedente ponitur relativum. Alii vertunt, *quando indignatus est*.

8. *In ira ejus* באפו] i. Dum iratus erat: h. e. dum irasceretur, fumum emittebat. Hoc dicit quòd causa sit tempestatum in quibus fiunt fulgura sive fulgetra, tum cœlum obscuratur nubibus, quæ sunt velut *fumus*. Præterita sunt Heb. quæ per præterita imperf. vel plusquam perf. verti possunt, ut in præcedentibus. Alii vertunt, qui egreditur *de nare ejus*, i. naribus. ¶ *Ex ore ejus consumpsit* מפיו תאכל] *Ex ore ejus* egrediens *absumit*; sub. *omnia*. Fut. Heb. pro præs. *Carbones* vocat fulmina. Describit habitum aeris turbulenti. ¶ *Ab eo* ממנו] Sub. *igne*.

9. *Et inclinavit cœlos* ויט שמים] *Et demisit* [sive, *demittebat*] *cœlum*, i. nubes. Videtur enim, cùm ejusmodi excitat tempestates, demittere cœlum in terram, ut illic appareant miracula ejus. ¶ *Et caligo*, &c. וערפל] Nè scilicet agnosceretur.

10. *Et equitavit super Cherub* וירכב על כרוב] Per hæc celeritatem auxilii Divini intelligit. q. d. Velocissimè venit ut mihi ferret auxilium. *Cherub*, sing. pro plur. Sunt qui CHERUB *volucrem* exponant; unde imagines illæ quas Scriptura *Cherubim* vocat, quæ erant super Propitiatorium, alas habebant. Non simpliciter Deum facit ventorum moderatorem, & qui suâ virtute eos impellat, sed simul dicit *equitare super Cherub*, ut sciamus ipsos ventorum impetus ejus mandato per Angelos gubernari. Scimus enim sub figura Cherubim repræsentatos fuisse Angelos. Postea *super ventos & turbines equitantem* inducit, ut celeri cursu vel pernici volatu potiùs totum orbem perlustret. Similis descriptio & Psal. 104. 3. ubi dicitur Deus *vehi super alas ventorum*, & illos quaquaversum ut celeres *nuncios* emittere.

11. In *circuitibus ejus*, &c. סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים] *Circum se tabernaculum suum, tenebras aquarum, crassiores nubes*; sub. *posuit*: q. d. circumfundens undique tabernaculo suo obscuras aquas, densas nubes. Alii, *in circuitu suo tabernaculum suum* [sub. *constituit*,] *tenebrositatem aquarum & nubes cœli*; aut, *ætheris*. Pro *nubes cœli* vertere potes *densitates nubium*. *Tabernaculum Dei* dicit esse atras & densas nubes. In secundo Samuelis pro *tenebras*, sive *tenebrositates aquarum*, legitur *colligationes*; colligatione enim nubium inter sese, ob illarum

rum multitudinem, quia sunt plenæ aquâ, tenebrescit terra. Repetitio autem est superioris sententiæ aliis verbis, quòd scilicet Deus tenebris aerem obducens, homines quodammodo prohibeat à sui conspectu, perinde acsi Rex quispiam populo infensus in recessum & latebras sese abdat.

12. *Præ fulgore coram eo* מנוגה נגדו] *A splendore coram eo:* i. à splendido conspectu ejus profectæ sunt nubes contra inimicos. ¶ *Nubes ejus transierunt*, &c. עביו עברו וגו'] Redit ad fulgetra quæ discussis nubibus cœlum aperiunt. Ideo dicit *nubes Dei transisse à fulgore*, vel *præ fulgore*; nam subitæ istæ mutationes vehementiore potentiæ Dei sensu nos afficiunt. In 2 Samuelis pro hoc legitur *succensi sunt carbones ignis.* ¶ *Et carbones ignis* ונחלי אש] i. Et fulmina ignita. Periphrasis fulminis. Hæc omnia pertinent ad descriptionem tempestatis; perinde acsi diceret, *A splendore gloriæ* (ità vertit Chaldæus P.) i. à splendido conspectu. *ejus egrediuntur nubes*, in quibus generantur fulmina, quibus perduntur impii.

13. *Vocem suam* קולו] *Strepitum suum; fragorem.*

14. *Sagittas suas* חציו] i. Grandinem & tela ignita, sive fulgetra. ¶ *Et confregit eos* ויפיצם] *& dissipavit* [*dispersit*] *eos*, i. hostes suos.

15. *Profunda* אפיקי] *Effusiones, vada, alvei, fundum.* Chald. *profunditates*; i. increpante Jehova & insufflante alvei per quos fluvii rapidissimi decurrere solent, conspicui facti sunt. Hos alveos atque voragines & abyssos aquarum vocat *fundamenta orbis*, propter altitudinem eorum. ¶ *Propter flatum*, &c. מנשמת רוח אפך] *Ab exspiratione flatûs naris tuæ.* Sing. pro plur. *narium*, i. cùm præ ira spiritum quendam per nares emittis.

16. *Misit de summo* ישלח ממרום] *Misit de excelso*; vel, *è sublimi*; i. de cœlo: sub. *Angelos ministros suos:* h.e. eripuit me à gravissimis periculis, quæ significant *aquæ multæ*, h.e. vehementes.

17. *Quoniam robustiores erant me* כי אמצו ממני] *Cùm fortiores erant me*; vel, *quòd fortiores essent me.*

18. *Prævenerant me*,&c. יקדמוני ביום אידי] *Præverterant me die vastationis meæ*; *perditionis*; *calamitatis*: i. irruerant in me incautum & nihil tale cogitantem, atque oppresserant impressione repentinâ tempore quo calamitate afficiebar, cùm jam accisæ essent res meæ. ¶ *Baculus* למשען] *Fulcrum, sustentaculum, firmamentum.* Ad verb. *in baculum.*

19. *Et eduxit* ויוציאני] Sub. *de angustiis in locum spatiosum:* h.e. depulsâ omni tristitiâ, perfudit me gaudio, quod animum laxare solet. Multis versibus prædicat sui liberationem. ¶ *Complacuit sibi in me* חפץ בי] *Complacitum erat illi in me.* Alii, *dilexit me*; vel, *bene volebat mihi*; aut *favebat mihi.*

21. *Custodivi vias Jehovæ* שמרתי דרכי יהוה]. *Observavi* [*observaveram*] *vias Jehovæ.* Sic vocat præcepta: i. quia totus fui in operibus quæ Deo probantur. ¶ *Et non impiè egi à Deo meo* ולא רשעתי מאלהי] Sub. *discedendo*; *nec ut impius recessi à Deo meo*: vel, *nec impiè defeceram*; aut, *improbè egeram:* i. neque per improbitatem defeci à Deo meo; vel, *neque impiè sentiens de Deo meo, ab illo defeci.*

22. *Judicia ejus* משפטיו] *Instituta ejus, decreta ejus.* ¶ *Non submovi à me* לא אסיר מני] *Non rejeci à me.* In secundo Samuelis legitur, *non recedam ab eo.*

23. *Perfectus* תמים] *Immaculatus, sincerus, integer*; i. præstiti me illi semper integrum. ¶ *Ab iniquitate mea* מעוני] i. Ad quam naturâ meâ pronus sum: h.e. cavi nequid pravi admitterem: aut, nè scelus admitterem quod antea admisissem.

24. *Et reddidit* וישב] *Rependit itaque.* ¶ *Coram oculis suis* לנגד עיניו] Hebraismus, pro *quam vidit*; vel, *quâ illo judice præditus sum.*

25. *Cum misericorde*, &c. עם חסיד תתחסד וגו' *Cum benigno benignus esse soles*; *& cum homine sincero sincerè agere soles*, sive *agis*: vel. *cum liberali liberalem te præstas*; *& cum homine sincero probè agis.* Fut. Heb. pro præs. Alii, *Etenim bono te bonum exhibes*; *& viro sincero te sincerum præstas:* i. promissiones exhibes, propter quas illi bene facis. Sensus hujus loci est, Deum nunquam frustrari servos suos cùm benignè eos tractet, si modò ejus auxilium cum mansuetudine & patientia exspectent.

26. *Cum mundo*,&c. עם נבר וגו'] *Cum candido candidè agere soles*; *at cum perverso pervertis:* i. præter morem tuum, durum te ultorem exhibes, qui te promiseras benefactorem. Versu seq. exponuntur duo isti. Alii, *Cum puro purus es, & cum perverso perverteris.* Similis loquendi modus legitur & Levit. 26. 21. qui istum velut interpretatur, *Si mecum ambulabitis perversè* (vel *temere*) *ego vicissim contra vos perversè* (vel *fortuitò*) *ambulabo.* Acsi diceret pervicaciam eorum in causa fore ut solitæ moderationis oblitus quaquaversum in eos irruat.

27. *Pauperem salvum facies* עני תושיע] *Afflictum* [*infirmum, debilem*] *servabis.* Fut. quod per præs. verti potest, *salvum facis*, sive, *servas.* ¶ *Et oculos excelsos humiliabis* ועינים רמות תשפיל] In 2 Sam. legitur, *at oculos tuos* pones *super excelsos, humiliabis* eos.

28. *Illuminas lucernam meam* תאיר נרי] *Illustras candelam meam*; vel, *splendere facis lucem meam:* i. facis ut prospera mihi omnia contingant. In 2 Sam. legitur, *Quia tu es lucerna mea*; eodem sensu. ¶ *Illumina tenebras meas* יגיה חשכי] *Illustrabit tenebras meas.* Mutatio personæ à secunda ad tertiam; & fut. pro præs. Per *lucem* sive *candelam* Scriptura passim significat res secundas, ut per *tenebras* adversa: q.d. Si quid mihi secundi acciderit, tu in causa es, qui vertis tribulationes meas in prosperitatem. Id verum esse probat versus sequens, cui præposita est conjunctio rationalis כי.

29. *Quoniam in te contrivi*, &c. כי בך ארוץ גדוד] *Perfregi enim in te aciem.* Alii à verbo רוץ *currere* vertunt *incurram*, vel *occurram, turmæ:* sub. *hostium meorum.* Hìc ostendit quomodo *illuminatæ fuerint ejus tenebræ.* Futura Heb. quæ vel per præterita perf. ut præcedentia, verti debent, aut per imperf. Nisi fortè futuro illo tempore ostendere velit non modò id se fecisse, sed se quoque facturum quoties aliquid adversi acciderit. *Transilire murum* pro *urbem expugnare* posuit.

30. *Dei perfecta* est *via* האל תמים דרכו] i. Omnia Dei opera sunt perfecta. Quidam vertunt, *Deus* est *cujus perfecta* est *via.* Alii, *Deus, integra via ejus.* *Deus sincerus viâ suâ*, i. præstat quod pollicetur. Deus nunquam frustratur servos suos, neque in ipso articulo deserit, sicuti homines clientibus suis opem non ferunt nisi quatenus expedit; sed bonâ fide tuetur quos suscepit in fidem suam. *Via* pro *ratione agendi quam tenet erga suos.* ¶ *Purgatum* צרופה] *Conflatum*; i. purum, velut igni examinatum. *Eloquium* sive *sermonem* vocat promissiones. q.d. Pollicitus est se fore salutis nostræ custodem: ejus promissio certa est veritas: proculdubio protegit omnes qui sperant in ipso.

31. *Quoniam quis Deus* כי מי אלוה] *Quis enim Deus?* i. Quis jure optimo dici possit *Deus* præter te? Fictitios Deos & vanas spes prosternit. ¶ *Fortis* צור] *Petra*, i. defensor & propugnator; à firmitate & stabilitate.

32. *Qui accingit me fortitudine* המאזרני חיל] Metaphora est vel à Balteo sumpta, vel ab ipsis Renibus, in quibus Scriptura interdum vigorem aut robur locat. Perinde igitur est acsi diceret se virtute Dei fuisse fortem, qui alioqui futurus erat mollis & enervis. In 2 Sam. legitur, *Fortitudo mea in exercitu.* ¶ *Et ponit perfectam* ויתן תמים] *Et expeditam reddit*, i. liberam reddit, *viam meam*, ità ut reddatur perfecta & plana sine ullo offendiculo. q. d. Tollit omnia impedimenta de via mea; h.e. efficit ut ad finem optatum deveniam. Metaphora sumpta à vinctis. In 2 Sam. legitur, *Et solvit perfectam*, &c. eodem sensu. *Via* pro *cursu actionum* ponitur: acsi diceret, Quicquid aggressus sum, Deus prosperè suâ benedictione direxit.

33. *Stare fecit me* יעמידני] Fut. Heb. pro præs. *collocat me*; nè scilicet corruam: i. dum cogor fugere, dat pedibus meis celeritatem cervorum, & efficit ut tandem recipiam me ad arcem in qua tutus sim.

34. *Et conteritur* ונחתה] Præt. Heb. pro præs. *& frangi-*

frangitur; i. dat mihi vires ut vel arcum fortiſſimum frangere poſſim. Fatetur pugnandi dexteritatem ſibi propriâ induſtriâ non fuiſſe partam, vel exercitatione, ſed obtigiſſe ſingulari Dei dono.

35. *Et dediſti mihi*, &c. ותתן לי מגן ישעך] *Et dediſti mihi ſcutum ſalutem tuam.* Alii, *Et protendis mihi clypeum ſalutis tuæ.* Alii, *muniviſti me clypeo tuo ſalvifico.* i. Tu es mihi vice clypei quo defendor in bello. Tu me auxilio tuo defendis velut clypeo impenetrabili. ¶ *Et manſuetudo tua*, &c. וענותך תרבני] Fut. Heb. pro præt. vel præſ. i. gratiâ vel benignitate *multiplicas me*: h. e. convertis animos militum ad me, & efficis ut multi me ſequantur; vel, ut pauci milites mei reſiſtant multitudini hoſtium: q. d. Videris multiplicare milites meos. Alii exponunt, *magis ac magis provehis & auges. Augendi* enim verbum continuos favoris Dei progreſſus notare dicunt. Quidam vertunt, *magnificaſti me.*

36. *Dilataſti greſſus*, &c. תרחיב צעדי תחתי] Sing. pro plur. *Dilataſti greſſus meos*, i. effeciſti ut quocunque irem, lato & amplo greſſu ingrederer; h. e. liberè & ſine metu; aut, pateret mihi iter expeditum & inoffenſum. Pro *ſub me* Chaldæus P. vertit *in loco meo*, i. ubi eram. Alii ſic exponunt, eodem ferè ſenſu, Per *dilationem ingreſſûs* intelligit viam ſibi æquabilem per invia fuiſſe patefactam. Subeſt enim antitheſis inter *latum ſpatium* & *anguſtias* ex quibus pede movere non licet. Senſus eſt, Cùm in extremam deſperationem conjectus eſſet, Divinitus fuiſſe expeditum. ¶ *Et non declinarunt*, &c. ולא מעדו וגו'] *Et non nutarunt* [*vacillarunt*] *crura mea*: aut, *vertebræ meæ.* Præt. item pro præſ. i. Das mihi greſſum liberum, ut poſſim diſcurſare huc illuc: & confirmas crura mea ut poſſim perſequi hoſtes meos.

37. *Perſecutus ſum* ארדוף] Fut. Heb. pro præt. vel præſ. verti poſſet per imperf. q. d. *Quando perſequebar*, &c. ¶ *Et comprehendi eos* ואשיגם In 2 Sam. legitur, *& diſperdidi eos.*

38. *Transfixi eos*, &c. אמחצם ולא יוכלו קום] Fut. Heb. pro præt. perf. quod etiam per imperfectum verti poteſt, *Cædebam* [vel, *Cecidi*, *Confregi*, *Vulneravi*] *eos*, *ità ut non potuerint ſurgere.* In 2 Sam. legitur, *Et conſumpſi eos*, *& confodi eos*, *nec ſurgent.* ¶ *Ceciderunt ſubtus*, &c. יפלו תחת רגלי] i. Proſtratos in terram poſtea calcavi, vel calco pedibus. Oſtendit perfectam hoſtium dejectionem.

39. *Et accinxiſti*, &c. ותאזרני וגו'] Idem dicit quod ſuprà v. 33. ¶ *Incurvaſti* תכריע] *Supplantaſti*, *depreſſiſti*, *proſtraſti*, *humiliaſti*, *dejeciſti.* Fut. Heb. pro præt.

40. *Et inimicorum*, &c. ואיבי וגו'] Hebraiſmus, Vertis in fugam inimicos meos. ¶ *Et odio habentes*, &c. ומשנאי אצמיתם Ad verb. *& oſores mei*, *& perdidi eos.* Anteced. cum rel. pro ſolo antecedente; i. *efficis ut terga mihi vertant inimici mei*, *& oſores meos perdam.* Vertere potes, ſubaudiendo verbum præcedens, *& oſorum meorum dediſti mihi cervicem*, *& tum ſuccidi eos.* In 2 Sam. legitur, *Et inimicorum meorum dediſti mihi cervicem odio habentium me*, *& excidi eos.*

41. *Clamabant* ישועו] *Vociferabantur.* Fut. Heb. pro præt. perf. vel imperf. i. Quamvis ad Deum clamaverint, rejectæ fuerunt eorum preces. In 2 Sam. legitur, *Aſpexerunt.* ¶ *Ad Jehovam* על יהוה] Sub. *clamaverunt*, *inquam.*

42. *Et contudi eos* ואשחקם] Fut. Heb. pro præt. *Et comminui eos*, vel *contrivi.* ¶ *Coram vento* על פני רוח] In 2 Sam. legitur, *ut pulverem terræ.* ¶ *Attenuavi eos* אריקם] *Comminui eos.* In 2 Sam. leguntur duo verba, *comminui eos*, *diſtendi eos*; ſive, *contrivi eos*, *dilatavi eos.* Hyperbole: reddidi eos ſimiles luto qui omnium pedibus ſubigitur, vel attenuavi eos ut lutum, &c.

43. *A contentionibus* מריבי] *A contradictionibus*; vel, *rixis*: i. à populo reluctante & repugnante mihi. Commemorat David, cùm tumultuaretur in eum populus, illos inteſtinos motus nonniſi à Deo fuiſſe compoſitos. Deinde ejuſdem auſpiciis & virtute, validis gentibus ſub jugum redactis, propagatum fuiſſe imperium quod debile & ſemifractum fuerat ſub Saule. Hinc patet, non minùs intus & domi quàm contra exteros hoſtes fuiſſe adjutum. Sub hoc autem typo Spiritus S. Regnum Chriſti depingit. ¶ *Poſuiſti me in caput Gentium* תשימני לראש גוים] i. Conſtituiſti me principem Gentium. Hoc dicit quòd adjecerit Regno ſuo Ammonitas, Moabitas, Syros, Palæſthinos, & alias gentes vicinas. In 2 Sam. legitur, *cuſtodiſti me*, &c. quod ad ſtabilem & diuturnam Regni poſſeſſionem refertur. Difficillimè in officio retinentur qui jugo non ſunt aſſuefacti. Ideo pronunciat, Deum fuiſſe cuſtodem dignitatis quam ipſius auſpiciis adeptus erat ut Gentibus dominaretur.

44. *Ad auditum auris* לשמוע אזן] i. Ad ſolam famam nominis mei; ſimulátque de me audierunt. ¶ *Mentiti ſunt mihi* יכחשו לי] *Negaverunt mihi*, ſub. *ſe inſurrexiſſe in me*, *aut faviſſe inimicis meis*, *aut ſe unquam molitas eſſe aliquid contra me.* Vel, *alienigenæ fœdus quod cum aliis inierant propter me ruperunt*, *& ad me deſciverunt.* Quidam putant Prophetam hîc gloriatum quòd inimici ſui qui gloriabantur de virtute ſua, & pollicebantur ſibi victoriam contra Davidem, deprehenſi ſunt mendaces, cùm ſubjicerentur ejus imperio. Aut (quæ verior eſſe videtur expoſitio) fictâ & coactâ humilitate, ſerviliter non ſponte, parent mihi: quod in novis dominationibus ut plurimùm accidere ſolet. Atque id verbum כחש *mentiri* Hebræis Metaphoricè ſignificat aliquando, nempe *humiliari*, vel *ſubjectionis jugum ſuſcipere*, *ficto tamen & illiberali animo. Filios alienos* vocat alienigenas.

45. *Defluxerunt* יבולו] Fut. Heb. *defluent*, pro *defluxerunt.* Alii, *deciderunt*; i. vires alienigenarum emarcuerunt: h. e. perierunt alienigenæ, quemadmodum folia quæ decidunt perire ſolent. ¶ *Et contremuerunt è clauſuris ſuis* ויחרגו ממסגרותיהם] Doctus inter Hebræos duas affert hujus loci interpretationes. Prior, *& claudicaverunt ob carceres ſuos*, i. coacti ſunt claudicare ob pondus & gravitatem compedum ſuarum, quas induerunt me jubente, & quarum pondus vix ferre poſſunt. Altera, *& contabuerunt* [*defecerunt*, *expaverunt*, *formidarunt*] *è clauſuris ſuis*, locis munitis, in quibus tanquam carceribus ſe continebant: q. d. Trementes & expavefacti continuerunt ſe in arcibus ſuis; aut metu perculſi in lucem prodierunt.

46. *Vivit* חי] *Vivens eſt*; i. oſtendit ſe ſummâ virtute eſſe præditum cùm exſerit virtutem ſuam contra inimicos meos. q. d. Deus meus non eſt Deus mortuus & vitæ expers, ut idola quæ ſuis opem ferre non poſſunt. Alii vertunt, *Vivat Jehovah.* ¶ *Et benedictus ſit Fortis meus* וברוך צורי] *Et laudetur Rupes mea*; i. omni laude dignus eſt Propugnator meus, ſive Præſidium meum. Significat Deum qui robur confert. ¶ *Et exaltetur* וירום] *Et exaltandus eſt*, ſub. *ab omnibus.*

47. *Et adduxit* וידבר] *Et ſubdidit.* In 2 Sam. legitur, *& dejicit*, eodem ſenſu; i. dedit ut ulciſcerer me de hoſtibus meis, & ſubjecit populos mihi.

48. *Erutor meus* מפלטי] In 2 Sam. legitur, *Et educis me.* ¶ *Ab inimicis meis* מאויבי] i. De poteſtate inimicorum meorum. ¶ *Etiam ab inſurgentibus in me* אף מן קמי] *Etiam præ inimicis meis*; vel, *ſupra adverſarios meos.* ¶ *Exaltaſti me* תרוממני] Fut. Heb. pro præt. vel præſ. *elevas.* ¶ *A viro iniquo* מאיש חמס] Ad verb. *à viro injuriæ*, i. violento.

49. *Confitebor tibi* אודך] *Laudabo* [*celebrabo*] *te*; i. gratias agam. ¶ *Et nomini tuo pſallam* ולשמך אזמרה] *Et nomini tuo canam*, i. in honorem nominis tui laudes dicam.

50. *Magnificans ſalutes* מגדיל ישועות] A ſecunda ad tertiam tranſiens, de ſe loquitur in tertia perſona, *Qui magnam ſalutem affert Regi ſuo.* Vertitur & pro præt. *Qui magnificavit ſalutes Regis ſui*, i. magnificè me Regem ſuum juvit: magnam opem tulit mihi, quem Regem conſtituit. In 2 Sam. legitur, *Arx ſalutum Regis ſui.* ¶ *Et faciens* ועשה] Quidam per futurum, *& facturus eſt*: q. d. *Beneficiis proſecutus eſt & proſequetur Davidem*, *quem unxit in Regem*, *& poſteros ejus in ſeculum.*

CASTALIO.

28. *Etenim tu mihi lucem accendis*] Auxilium fers.

34. *Ferreos ut arcus*] Heb. *aneos*; sed ære non fiunt arcus. Et ponitur pro *metallo*, & porrò pro *ferro* si de re ferrea agatur, ut apud Homerum χαλκός.

CLARIUS.

Titulus ipse indicat hujus Psalmi argumentum. Atque hic Psalmus penè eisdem verbis invenitur 2 Reg.22. ubi observa pium animum, qui non contentus per singula pericula Psalmos composuisse, generatim etiam complecti voluit hoc Psalmo Dei erga se beneficia.

3. *Laudans invocabo Dominum*] Vel, *laudatum invocabo Dominum*; ut sit sensus, Posteaquam his encomiis celebravi Dominum, nunc eum invocabo. Vel, *omni laude dignissimum invocabo Dominum*.

4. *Torrentes iniquitatis*] Vel, *inundationes impiorum*; per quod intelligit ingentia pericula ac terrores.

7. *Commota est & contremuit terra*] Potentiam Dei canit quam in tempestatibus declarat: cujus rei & aliis Psalmis fit mentio. Job etiam similia ad prædicandam Dei potentiam memorat. Legimus Deum ità fecisse sæpius: ut Legem daturus Exod.19. item cùm ad preces Samuelis declararet se populo offensum fuisse quòd Regem postulassent; sic cùm præclaram ab Assyriis liberationem promitteret per Esaiam, *Inviseris*, inquit, *cum tonitruo, commotione, voce grandi, turbine, tempestate, & flammâ ignis vorantis*. In morte Filii Dei Sol obscuratus est, terra tremuit; sic cùm mitteretur Spiritus S. Talibus credi potest portentis Deum erga David suam declarasse benevolentiam contra hostes, & auxilii promissionem confirmasse, concussâ terrâ, missis fulminibus, fulgetris, grandine & nimbis. Hebræi aliquot Allegoricè omnia dicta putant: per vim *tempestatis* intelligentes subitam ac vehementem vim Divini auxilii, ut eorum eversio *concussioni terræ & motioni* conferri queat.

8. *Ascendit fumus*] Induit Deo personam irati hominis, qui *fumum spiret è naribus, ignem ex ore, unde & accendantur carbones*. Intelligit autem per *fumum ascendentem* nebulam, quæ densatur in atram nubem; per *ignem*, fulgura; per *carbones*, tela fulminea.

10. *Et ascendit super Cherub*] h. e. Super volucri, ut celeritatem ejus notet. Dicitur enim Deus ventis ferri, & pro equis habere spiritus angelicos: unde imagines illæ quas Scriptura *Cherubin* vocat, quæ in Propitiatorio collocatæ erant, alas habebant. De hoc etiam alibi habes, *Qui facit Angelos suos spiritus*, &c.

11. *Posuit tenebras latibulum suum*] Deus se quasi caligine involvit, ut præsentem se quidem testaretur, & tamen invisibilem: ut populus disceret credere eum, qui in cœlis præsidet, suis nunquam deesse, etiamsi non videretur. ¶ *In circuitu ejus*] Fecit, inquit, latibulum circum se, dum in modum tugurii habebat obscurissimas aquas & densissimas nubes.

12. *Præ fulgore*] Describit tonitrua & pluviam, & ait, *Præ fulgore*, quo apparet justis, densissimæ illæ *nubes abeunt* ad hostes, unà cum *grandine*, & veluti *ignitis carbonibus* cum grandine permixtis. Bis autem dicit, *grando & carbones ignis*, & sine conjunctione, ut attoniti animi affectum exprimat.

14. *Dissipavit eos*] Hostes relativo designat, cùm tamen nomina eorum non præmiserit. Nam circa quæ animi magno affectu occupantur, putant ea neminem latere, in quibus ipsi sunt toti: ut cùm Maria dixit, *Si tu sustulisti eum*, &c.

15. *Apparuerunt fontes aquarum*] Alii verterunt *alvei aquarum*, h. e. receptacula aquarum. Quasi inducat Propheta Deum increpatione & spiritu suo tota exhausisse ac siccasse flumina, ut alvei absorptâ omni aquâ apparerent. Hos alveos & profundas fluviorum sedes propter altitudinem eorum *orbis fundamenta* vocat. Intelligit autem hostes suos, qui eâ subnixi potentiâ videbantur ut minùs credibile esset eos posse exstingui quàm ingentia flumina exsiccari. ¶ *Ab inspiratione*] Vel *à flatu*. Allusit autem ad exsiccationem maris Rubri. Nam scriptum est, cùm Deus vellet suis iter dare per Sinum Arabicum, immisisse ventum Orientalem prævalidum, qui perflans totâ nocte maris partem exsiccaret ac velut scinderet; sic nunc tam facilè sublatos hostes.

23. *Et fui immaculatus*] Videtur hæc Propheta prædicare de se, quatenus pertinet ad studium & conatum piè & inculpatè vivendi, non ratione factorum singulorum: quemadmodum & 1 Joan. 3. Apostolus se *natum ex Deo* gloriatur, atque ideo *esse sine peccato*, & tamen in eadem epistola pronunciat eos *mendaces qui se absque peccatis esse dicant*: ut lapsus concedatur sanctis, sed peccandi voluntas ac studium adesse negetur. ¶ *Et observavi me*] h. e. Natam intra me quamlibet malam suggestionem repressi.

25. *Cum sancto sanctus eris*] Rectissimè quidem semper agit Deus ac purissimé: sed pravorum vita digna est cujus rationes omnes perturbentur, & sempiterno errore ac confusione omnium consiliorum & actionum rotentur. Quidam sic exponunt, *Consortium fugi malorum hominum, non ignorans quòd apud pios discitur pietas, & apud perversos impietas*.

30. *Impolluta via ejus*] Deus integerrimus, inquit, est in omnibus operibus suis, & facta ejus probè promissis respondent: nam verba ejus sunt exploratissimæ ac certissimæ veritatis.

33. *Super excelsa*] Videtur hîc canere, quòd quamlibet excelsas & præruptas hostium munitiones occupaverit. Nam hîc victorias suas canit. Et 1 Par.12. hi qui è tribu Gad ad David venerant, memorantur *facie leonibus, pedum celeritate capreis similes fuisse*; & ob id bello maximè idoneos Scriptura prædicare voluit. Quare & Propheta ad victoriam *pedum* sibi datam *celeritatem* profitetur.

44. *Filii alieni mentiti sunt mihi*] Vel, *mentientur*. Et quidem variis modis hic locus ab Hebræis exponitur: verùm nè omnes hîc omnium sententias ponamus, id dicemus quod vero est similius. Videtur hic ille esse Hebraismus qui habetur Deut. 33. *Mentientur tibi inimici tui, & tu super excelsa eorum calcabis*; & Psal.81. *Inimici Domini mentiti essent ei*: quibus locis idem est *mentiri* quod *supplices fieri & penitus subjici*, vel, *saltem ficto animo parere*: ut intelligamus trepidantem ac servilem subjectionem, quòd qui ità subditi sunt multa ob timorem soleant iis mentiri quibus serviunt. Sic Latini *fures* pro *servis* dicebant, quòd servi omnes furari soleant, propter nimiam herorum scilicet erga eos parsimoniam.

45. *Inveteraverunt*] Vel *defecerunt*, aut per futurum potius *deficient*. ¶ *Claudicaverunt à semitis suis*] Alii verterunt, *expavescent de ergastulis suis*: & significat eos etiam in locis munitis trepidasse. Et erit totius versiculi sensus, *Desertores semper in metu erunt, & abdent sese in latibulis suis*.

50. *Faciens misericordiam Christo suo David*] Hîc Christi typum exhibuit. Nam ut nihil antiquius habuit Christi promissione de semine suo nasciturì, ità credendum est eum animum & verba, dum salutis meminit sibi & semini suo factæ, ad canendum Regnum Christi intendisse, unde toti orbi sempiterna salus facta est. Alioqui ubi semen ac posteritas David in sempiternum fuit firmata, si non Christum ipsum cum sibi credentibus hanc Davidis sobolem agnoverimus? Quanti sanè ei Christi promissio fuerit, ipsius verba & 2 Reg.7. & 1 Par.17. & multorum Psalmorum luculenter declarant; unde nihil mirum eum qualibet occasione ad canendum de Christo & Regno ejus arreptum fuisse. Licet etiam in eo David ut Christi typum considerare, quòd tam multa illum perpeti antè quàm ad justam Regni gloriam attolleretur oportuit, & quòd tam præclarè illi Dominus affuit, ac periculis eum exemit, & hostes ei subjecit. Prætereà observandum quàm solicitè Propheta multis versibus omnia ab uno Deo geri, ejúsque unius dona esse prædicet tam animi quàm corporis dotes.

DRU-

DRUSIUS.

7. וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ. A. *mota & concussa est terra*, καὶ ἐκινήθη καὶ ἐσείσθη ἡ γῆ, Eusebius ex Aquila.

8. מִפִּיו תֹּאכֵל. A. ἀπὸ στόματος αὐτοῦ φάγεται, *ab ore ejus devorat*. Sym. ἐκ στόματος αὐτοῦ ἀναλίσκον *ex ore ejus consumens*.

13. בָּרָד וְגַחֲלֵי אֵשׁ. Th. χάλαζαν καὶ ἄνθρακας πυρὸς, *grandinem & carbones ignis*] Hoc membrum abest in Lxx. olim sub asterisco legebatur additum ex editione Theodotionis. Cujus rei autor Hieronymus. Vide sis epistolam ejus ad Suniam.

18. בְּיוֹם אֵידִי. Sym. ἐν ἡμέρᾳ ταλαιπωρίας μου, *in die miseria mea*.

25. עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד. Sym. Πρὸς ὅσιον ὁσίως πράξεις, *Erga pium piè te geres*. Alius, Μετὰ κεχαριτωμένου χαριτωθήσῃ, *Cum gratioso gratiosus eris*. Nam חסד *gratia* interdum.

27. עַם עָנִי. Sym. λαὸν πρᾶον, *populum mitem*.

30. אִמְרַת יְהוָה צְרוּפָה. Sym. ῥῆσις τοῦ Κυρίου δόκιμος, *sermo Domini probatus*.

33. כָּאַיָּלוֹת. O. ὡσεὶ ἐλάφων *tanquam cervorum*. ¶ וְעַל בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי. A. καὶ ἐπὶ τὰ ὑψώματά μου στήσεις με, *& super excelsa mea statues me*] Credo legendum στήσει με *statuet me*.

36. מָגֵן. VI. ed. ὑπερασπισμὸν *protectorem*. ¶ יִשְׁעֶךָ. Plerique omnes σωτηρίας σου *salutis tua*. VI. τὸ σωτῆρά μου *salvatorem meum*: corrige τὸ σωτῆρά σου. Idem mendum irrepsit in ed. Rom. Porrò autem *salus* ישע dicitur: unde nomen JESUS. וְעַנְוַתְךָ תַרְבֵּנִי. Th. καὶ ἡ παιδεία σου αὐτή με διδάξει. *& disciplina tua ipsa me docebit*] Vide quæ notata in hunc locum in ed. Rom. Διδάξει με, תרבני. Nam רב διδάσκαλος.

37. תַּרְחִיב. Sym. *ampliasti*] Prius erat ἐπλάτυνας *dilatasti*: id Hier. vertit *dilatabis*, & meliùs. Lex. V. *Ampliat*, ἐπιτίθεται *Ampliatus*, ηὐξημένος.

39. תַּכְרִיעַ קָמַי. A. κάμψεις ἐπανεστηκότα μοι, *incurvabis insurgentem in me*.

44. תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי. A. διασώσεις με ἀπὸ δικασιῶν, *servabis me à litigiis*. Sym. ῥύσῃ με ἀπὸ ἀντιλογιῶν, *liberabis me à contradictionibus*.

46. יִבֹּלוּ. Sym. ἠτιμάσθησαν *dehonestati fuerunt*. Aliàs, ἀτιμωθήσονται *dehonestabuntur*. ¶ וְיַחְרְגוּ. Idem, καὶ ἐντραπήσονται *& avertentur*.

47. צוּרִי. ὁ Θεός μου *Deus meus*] Videndus Hier. ad Suniam.

GROTIUS.

IN *die quâ eripuit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, & de manu Saul*] 2 Sam. 22.

5. *Praeoccupaverunt me laquei mortis*] Rectiùs vertas *ambierunt me*. Nam קדם sæpe est *circumdare*, ut Jobi 30. 27. 2 Sam. 22. 19. Sic quod in Psal. 59. est יקדמני, idem est in Psal. 32. יסובבני.

10. *Et adscendit super Cherubim, & volavit*] Videtur olim pro כרוב scriptum fuisse רכוב, quod *currum* sign. ut in loco persimili 104. 3. Simile Platonis illud in Phædro, ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων, πρῶτος πορεύεται διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος.

21. *Nec impiè gessi à Deo meo*] i. *contra Deum meum*. Sic particula מ sumitur interdum pro *contra*, ut Cant. 3. 8. & alibi.

26. *Cum electo electus eris, & cum perverso perverteris*] *Cum candido agis candidè, cum obliquè incedente obliquè incedis*: ex Levit. 26. 23.

34. *Et posuisti ut arcum æreum brachia mea*] Ex Græco, ἔθου τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου. Legerunt nimirum נחת, non, ut nos nunc, נחתה.

44. *Filii alieni mentiti sunt mihi*] Blanditi mihi sunt animo invito.

45. *Et claudicaverunt à semitis suis*] Heb. *Pavescent à penetralibus suis*: ipsa sua suffugia suspecta habebunt. Quidam malunt in Hebræo ממסגרותיהם, i. *à gladiis suis*. Nam & infrà 35. 3. סגור quidam vertunt *gladium*; Σαγάρεις vel σάγαρις *gladii Persici* Herodoto, Xenophonti & aliis.

PSAL. XIX.

MUNSTERUS.

PRædicat Propheta in initio hujus Psalmi magnificam Dei potentiam, quæ in cœlorum mirabili opificio & structura tantâ majestate contuentium oculis sese ingerit, præsertim qui advertunt motum, lucem, calorem, vim influentiarum, magnitudinem & numerum siderum, &c.

1. *Cœli enarrant*] Hunc versiculum Chaldæus sic exponit, *Qui contemplantur cœlos enarrant gloriam Domini, & opera manuum ejus demonstrant qui rimantur æthera.*

2. *Dies diei eructat sermonem*] Sensus est, sicut dies succedit diei, & nox nocti, itâ perpetuò gloria & majestas Dei innotescit per nova opera quæ per virtutem & influentiam cœlorum quotidie in his inferioribus efficit locis; ut homini nunquam desit occasio loquendi & laudandi Deum. Unde sequitur, *Non est locutio neque sunt verba in quibus non auditur vox eorum*: h. e. Nunquam transit dies in qua homines non loquantur de operibus Dei quæ fiunt ministerio cœlorum & stellarum. Jam enim incitamur ad loquendum de Deo propter pluviam salutarem, jam propter aeris serenitatem, jam propter subministratum calorem: jam miramur acerbum frigus omnia constringens; jam miramur mirabilem illum effectum, quando tam subitò liquidus aer cogitur in densas nubes, in grandines, in nives, in ignes & fulgura atque in horrenda tonitrua. Nec illa fiunt in hac tantùm vel illa terra, sed sic omnia sunt disposita & ordinata per sapientiam Divinam ut nulli nationi sub cœlo desit dies & nox, æstas & hiems, pluvia & serenitas, frigus & calor. Hæc, inquam, verba, h. e. effectus, dimanant per universum orbem, & nullus est locus qui cœlorum destituatur quotidiano beneficio. Et quia nullum sidus cœleste præclariùs Dei attestatur majestatem quàm *Sol* ipse, specialem ejus facit Propheta mentionem, nempe quòd Deus ei tanquam *sponso thalamum* in cœlo collocavit, hemisphærium inferius *tabernaculum* ejus vocans, unde *Sol* manè *egreditur tanquam sponsus de thalamo suo*, omnibus creaturis lætantibus ad aspectum aurei illius orbis. Et Sol quoque ipse *quasi exsultans gigas* strenuè exsequitur injunctum officium, *currens viam suam*, Zodiacum in anni spatio circuiens, quo omnibus mortalibus calorem suum subministret, & nihilominus per singulos dies motu Primi mobilis diem sua præsentiâ & noctem absentiâ constituens. Porrò D. Paulus Rom. 10. hunc versiculum, *In omnem terram exivit*, &c. citat allegoricωs, sicut & Gal. 4. dicit per duos filios Abraham significari *duo Testamenta*. Per *cœlos* igitur significantur hîc Apostoli, qui per orbem divulgaverunt Solem justitiæ Christum Dominum, haud secus quàm cœli Solem suo motu in omnem deferunt terram. Et cùm sic piissimè sentiamus de Salvatore nostro, mirum est quantas hîc excitet tragœdias בעל נצחון, qui impium os suum in hæc laxat verba,

לשמש שם אהל. כתוב בספריהם. זהו ישו אשר חריא נעשית אהלו כאשר היה עובר במעיה והוא ישו כחתן וגו׳ ובכן כל חכם לב יבין וישכיל שאין ממש בכל דבריהם ואינו אלא דברי בידוי. וכשהם אמרי׳ כי כל הנביאים נבאו עליו אומר אני כי כל הנביאים אמרו שלא לשמע לו: משה אמר. כי יסיתך אחיך בן אמך זה ישו עתיד לומר שהוא בן אם ולא בן אב: ירמיה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם וזהו ישו: וכאן אין יכולין לומר כי ממעי אמו אשר שם שם אהלו כחתן יצא לרוץ אורח. הלא מלוכלך יצא ומושכב בעריסו כשאר ילדים. ועוד ממעי אמו איך אתה יכול לקרות אהל.

אהל. הא אין קרוי אהל אלא דבר שמאהיל למעלה ולא למטה וישו כשהיה במעי אמו רחם אמו סבבו בין מלמעלה ובין מלמטה מתחתיו והוא היה כרוך בשלייא מראשו ועד רגליו : Parce, lector, quòd tam absurda hîc annotavi : quod alio animo non feci quàm ut videas quàm crassum intellectum Jehudæi habeant in his locis ubi de mysteriis agitur Christi.

7. *Lex Domini immaculata*] Prædicat Propheta in hoc & seq. versiculis Legem Domini, quam Dominus populo suo præscripsit, veluti incomparabile donum, quippe quæ Dei cognitionem homini ostendit quantum illud externâ fieri potest doctrinâ. Vocat autem eam תורה *documentum*, quòd normam ostendat rectè vivendi & agendi, vocat & עדות *testimonium*, quòd de voluntate Dei nobis afferat testimonium: vocat פקדים *commissiones*, quòd complectatur ea quæ Deus nobis vult esse commendatissima : vocat מצות *præcepta*, quòd contineat præcepta affirmativa & negativa ; affirmativa, quæ exigit à nobis Deus ; negativa, quæ vetat : vocat quoque משפטם *judicia & edicta*, quòd omnia recto judicio fieri in ea decernantur.

12. *Errores* (seu *ignorantias*) *quis intelligit?*] Docet hîc Propheta ut, quantumlibet soliciti simus nè impingamus, satis tamen cavere non possimus quin in multis labamur & ignoranter peccemus, multáque in nobis esse peccata quæ nostram fallere possunt conscientiam, etiamsi nobis conscii non simus. Orat igitur Propheta ut ab illis occultis delictis & affectibus repurgetur.

VATABLUS.

Victori למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Firmamentum* הרקיע] *Expansum*, vel *extensio*: i. Ipse aer & tota cœli exactissima structura testatur quàm eleganter & ad amussim operetur Deus manibus suis. Vox Hebræa רקיע, pro qua *expansum* sive *extensionem* vertimus, pro *cœlis* & *aere* accipitur, qui sunt *expansi velut pellis*, juxta illud Psal. 104. 2. *Qui extendis cœlum sicut pellem.* Ostendit hic excellentiam Dei partim à cœlo condito & toto mundi opificio ; partim à Lege, quam absolutissimam prædicat.

2. *Diei eloquitur* ליום יביע] *Ad diem eructat*: i. Dies una abunde alteram docet quàm potens & magnus sit Jehovah. Alii volunt ליום *diei* esse genitivi casûs, subaudientes participium, sic, *Dies* succedens *diei eructat* [sive, *fundit*] *verbum*: nè quis diem narrare diei existimet, sed nobis : q. d. Singuli dies nobis loquuntur potentiam Dei, posterior dies semper auget scientiam. *Eructare verbum* pro *eloqui*. Alii in eandem sententiam vertunt, *Dies de die eructat verbum*. *Dies de die*, i. dies subsequens præcedentem. Vicissitudo illa dierum ac noctium perpetuo suo cursu & ordine Dei potentiam & sapientiam concelebrant. Nam Deus per sapientiam suam cœlo certum illum & constantem motum indidit.

3. *Non* est *sermo*, *nec* sunt. &c. אין אמר ואין דברים וגו'] i. Nulli sunt populi, quantumvis differant linguis, quos non doceat communis cœlorum sermo, & præconium quod Creatori suo reddunt : nec quicquam præter socordiam obstat quominus alienissimi quique quasi ex ore unius Doctoris proficiant. Quidam non satis rectè vertunt, *Non* est illis *sermo*, *nec* sunt *verba*, *neque auditur vox eorum*, attamen *in omnem terram*, &c. q. d. Muti sunt cœli, neque ut homines fari possunt ut potentiam Dei extollant ; attamen in ipsam terram, &c.

4. *Exivit linea eorum* יצא קום] *Dimanavit filum eorum* ; vel, *directio*, aut *ædificium eorum*. Alii, *amussis eorum*: i. structura eorum ad amussim facta. Id est, in extremis quibusque terræ partibus conspicitur illa fabrica corporum cœlestium quasi ad amussim facta, quæ est vice verborum Pro *linea* & *amussi* quidam vertunt *scripturam*, quòd in cœlis tanquā in volumine omnibus conspicuo descripta sit Dei gloria, & simul indita illis sit sonora vox quæ ad omnium aures perveniat. Atque Jes. 28. 10 קו pro *versu* sive *scriptura* poni dicunt, ubi dicitur, *Præceptum ad præceptum*, *præceptum ad præceptum* ; *versus ad versum*, *versus ad versum*, &c. Sensum itaque talem esse, Gloriam Dei non obscuris literulis notatam, sed splendido charactere expressam esse, cujus lectio omnibus exposita sit ac facilis. Quidam allegoricè Paulum ad Rom. 10. 18. locum istum adduxisse scribunt, dicentes sonum Euangelicæ prædicationis per Apostolos factæ pervenisse in omnes terras. Verùm si propiùs locum Pauli intueamur (ut doctus quidam admonet) Paulus à literali sensu hujus loci non recessit. Nondum enim Apostolorum prædicatio exierat in regiones longinquas, Judææ finibus adhuc inclusa. Sed cùm Judæi specie sacrilegii non carere ducerent quòd Paulus salutis promissionem Gentibus vulgaret, quærit an non ipsæ quoque Gentes audissent : Ac respondet ex hoc loco, apertam illis fuisse scholam in qua pietatem & Dei cultum discerent, quia *In omnem terram exivit*, &c. volens dicere, jam anteactis seculis Deum patefecisse Gentibus suam gloriam : atque hoc amplioris doctrinæ fuisse præludium. Nam etsi ad tempus separata fuit electi populi conditio à Gentibus, mirum tamen videri non debere quòd utrisque tandem Deus promiscuè se patefaceret, quos pridem communiter ad se invitasset. ¶ *In ipsis* בהם] Sub. *cœlis*. Domicilium, inquit, circumscripsit in cœlis ipsi Soli, ut illic tanquam in sublimi theatro meliùs consiceretur.

5. *Gaudet ut potens* ישיש כגבור] *Exsultat ut gigas*, aut, *velut heros*. Fut. Heb. pro præs. Vel, *exsultare solet ut potens*, aut *athleta* & *cursor*, *ad currendam viam*, i. ad decurrendum spatium suum. Ubi, inquit, ortus est Sol, peragit cursum suum prompto, læto & alacri animo, quemadmodum alacri & generoso animo tendit cursor ad metam sibi in stadio propositam. De ortu Solis loquitur.

6. *Et revolutio ejus* ותקופתו] *Et recursus ejus* ; *circuitio* ; *lustratio*. Per *extrema cœli* intelligit quatuor cœli partes, Ortum, Occasum, Meridiem & Septentrionem : q. d. Cursus Solis quem tam celeriter peragit, est ab Oriente ad Occidentem : ab altero extremo cœlorum est egressus ejus, & recursus ejus usque ad alterum extremum. ¶ *Et non* est qui *abscondat se* ואין נסתר] *Et nihil est quod abscondatur*. Nihil est ad quod non perveniat calor ejus. Sol præterquam quòd totum cœlum lustrat, emittit calorem, sine quo vivere non possumus. Sentiunt omnia calorem Solis vivificum.

7. *Perfecta* תמימה] *Immaculata*, *sincera*, *integra*. Sub. *Legis* nomine non tantum intelligit regulam justè vivendi, vel decem præcepta, sed comprehendit totum fœdus quo Deus populum illum à reliquo mundo distinxerat, ac totam Mosis doctrinam, cujus partes deinde enumerat sub vocibus *Testimonii*, *Statutorum*, & aliis : neque enim hæc Legis commendatio solis decem præceptis quadraret, nisi accederet adoptio gratuita, & quæ ex ea dependent promissiones. ¶ *Convertens* משיבת] *Restituens*, *recreans* ; i. hilaritatem animo pariens : q. d. Certissimum est cœlos commendare virtutem Dei cùm ob motum regularem, tum ob singulare Solis jubar ; sed si illa commendatio cœlorum componatur cum commendatione quæ provenit ex contemplatione Legis Dei, nihil est. Cœli quidem miro artificio creati sunt, & ob id Divinam potentiam ostentant ; at Lex Dei est omnibus numeris absoluta. ¶ *Testimonium Jehovæ fidele* עדות יהוה נאמנה] *Testimonium Jehovæ firmum : constans : verum* : q. d. Doctrina Dei (quæ alio nomine dicitur *testimonium*, quòd testetur nobis ejus voluntatem) fallere non potest. Repetitio est proximæ sententiæ, ut *Legis integritas & fides* atque *veritas testimonii* idem valeant ; nempe ubi nos Dei verbo regendos tradimus, non esse errandi periculum, quia certò hâc viâ Dominus suos in salutem dirigit. ¶ *Parvulum* פתי] *Imperitum*, *simplicem*.

8. *Præcepta* פקודי] *Mandata*. *Jussa*. *Recta* vocat *præcepta*, quæ rectum ad vitam iter docent. non flexuosum, quale docet caro & cautio humana. ¶ *Præceptum* מצות] Mutatio numeri à plurali ad sing.

9 *Mundus* טהורה] *Purus*, *sincerus*. Quidam vertunt *Religio* [vel, *Reverentia*] *Jehovæ sincera est*. *Timorem* vocat doctrinam quæ nobis præscribit quomodo Deum timere oporteat. ¶ *Judicia* משפטי] *Judicia Dei* vocat Leges

Leges quibus Deus ostendit quid judicet agendum esse. Leges, inquit, à Deo latæ ut juxta illas vivamus, sunt veræ, h. e. nihil habent imposturæ: sunt etiam per omnia justæ. ¶ *Justificata sunt pariter* צדקו יחדו] *Justa sunt simul*, vel, *simúlque justa:* q. d. Omnia ad unum sine exceptione recta sunt, nihil in eis maculæ aut vitii deprehenditur, sed absoluta sunt omnibus numeris.

10. *Et quàm aurum multum* ומפז רב] *Et quàm obrizum multum.* Vox Hebræa פז sign. *aurum obrizum*, i. defæcatius, fortius & repurgatius: significat & *gemmas excellentissimas.* Chald. *aurum defæcatissimum Ophir.* ¶ *Et stillatione favorum* ונופת צופים] *Et liquore favorum.* Repetitio est: nam mel est liquor favorum. Alii vertunt *& stillatione, placentis melle confectis*, i. dulciora stillatione favorum, aut aromatis, dulciora, inquam, placentis melle confectis.

11. *Etiam servus tuus illustratur in eis* גם עבדך נזהר בהם] *Servus quoque tuus admonetur per ea:* sub. *quid illi agendum.* Aut, *cautior redditur*, sub. *in rebus agendis.* Testatur David se proprio experimento probè tenere quicquid hactenus docuit: fatetur namque quicquid habet prudentiæ ad regendam & formandam vitam, ex Lege Dei se adeptum esse.

12. *Errores quis intelligat?* שגיאות מי יבין] *Errata quis intelligat? Ignorantias quis intelligere possit?* Hâc exclamatione ostendit quomodo accipere conveniat promissiones Dei, quibus addita est conditio, nempe ut quisque vitam suam examinet; nec facta modò sua sed cogitationes etiam exigat ad perfectam illam justitiæ normam quæ in Lege traditur. Dicit David pluribus Satanæ fallaciis nos implicari quàm ut quisque centesimam malorum suorum partem intelligat.

13. *A superbiis prohibe* מזדים חשך] *A flagitiis cohibe. Ab insolentiis averte* [vel, *retrahe*] *servum tuum.* Per *superbias* intelligit apertas transgressiones quibus adjuncta est contumacia. ¶ *Perfectus* איתם] *Integer, sincerus.* ¶ *Et mundus ero à prævaricatione magna* ונקיתי מפשע רב] *Et innocens ero à transgressione gravi.* Alii, *& mundabor à scelere grandi.*

14. *Sint ad placitum* יהיו לרצון] Hebraismus, pro *Complaceant. Sint accepta*, vel *grata*, sub. *tibi.* ¶ *Petra mea, & redemptor mi* צורי וגאלי] *Rupes mea, & liberator meus:* vel, *propugnator meus, & vindex meus.*

CLARIUS.

DUO agit in hoc Psalmo Propheta. Primò magnificam Dei potentiam prædicat quæ in cœlorum mirabili opificio & structura tantâ majestate sese contuentium oculis ingerit, præsertim qui advertunt motum, lucem, calorem, vim influentem, magnitudinem & numerum siderum, &c. ut qui nescit magna Dei in hac mundi admiranda structura contemplari miracula, hoc hymno admoneatur & ad considerandum provocetur. Deinde ad prædicandam Dei Legem convertitur, & quasi factâ utriusque rei comparatione, multò eam hâc mundi fabricâ illustriorem canit.

1. *Cœli enarrant*] Chaldæus interpres sic exponit, *Qui contemplantur cœlos, enarrant gloriam Domini; & opera manuum ejus demonstrant, qui rimantur æthera*, ut illud *æthera* exprimat quid per *cœlos* significarit: & magìs proprium esse quidam putant quàm si dicatur *firmamentum*, cùm RAKIA *expansionem* non *firmitatem* significet, & Mosen hâc appellatione vocasse cœlos; cui etiam externi consentiant. Nam Aristoteles in libro De mundo scribit, cœli siderúmque naturam hoc nomine appellari, origine hujus vocabuli indè ductâ quòd *semper currat:* nam αἰθὴρ quasi ἀεὶ θέων.

2. *Dies diei*] Hic versus variè exponitur. Quidam hunc afferunt sensum, *Dies de die loquitur, & nox de nocte scientiam monstrat: unde discimus, sicut prioris ratio fuit, ità & posterioris futuram, perseverantibus suo ordine Solis ortu & occasu.* Alius sic, *Sicut dies succedit diei, & nox nocti, ità perpetuò gloria & majestas Dei innotescit per nova opera, quæ per virtutem & influxus cœlorum quotidie in his inferioribus efficit locis, ut homini nunquam desit occasio loquendi & laudandi Deum:* unde sequitur, *Non sunt loquelæ*, &c. Si ergò sic intelligas, quemlibet diem & quamlibet noctem nova Dei opera depromere, quibus Dei potentia, sapientia & bonitas peculiariter manifestetur, simile erit hoc, *Dies diei loquitur*, versiculo illi *Discipulus est prioris posterior dies.* Chaldæus reddidit, *Dies diei apponit & manifestat verbum, & nox nocti diminuit & nunciat scientiam.* Quibus verbis fortasse exprimere voluit illas vices incrementi ac diminutionis, dum adjungitur diei quod adimitur nocti, & contrá: quem ordinem & alii sapientes viri sunt admirati.

3. *Non sunt loquelæ*] Nullum est idioma nec ulli sermones quibus audita non sit vox illorum, nec tam barbarus populus ad quem horum notitia non pervenerit. Alius sic interpretatur, *Nunquam transit dies in qua homines non loquantur de operibus Dei quæ fiunt ministerio cœlorum: nam Pluvia, Serenitas, nunc Caloris nunc Frigoris vicissitudo, Grandines, Nix, Ignis, Fulgura, Tonitrua, Fulmina, & ejusmodi materiam præbent commemorandi mira opera Domini.* Alius sic vertit, *Non sermo & non verba, non auditur vox eorum. In omnem terram*, &c. ut sit sensus, Etsi sine voce sunt cœli, ordo tamen ad amussim compositus pro voce est.

4. *In omnem terram*] Paulus Rom. 10. hoc testimonio usus est per similitudinem, quòd scilicet ità Apostolorum prædicatio mundo fuerit declarata quemadmodum cœli gloriam Dei prædicant in quavis orbis terræ parte. In eundem se habet modum & illud 2 Cor. 8. Cùm enim hortaretur ut Corinthii ex sua abundantia sarcirent fratrum in Judæa inopiam, subjecit, sicut scriptum est, *Qui multum, ei nihil redundabat; qui parùm, ei nihil deerat:* non enim negat id scriptum fuisse de manna Exod. 16. sed vult hortari ut ità studerent sancti res vitæ æquare ut manna olim ex æquo populo tribuebatur. Sic de Bove triturante 1 Tim. 5. & 1 Cor. 9. Porrò quod ait, *Sonus eorum*, in Hebræo est *linea*, vel *directio*, vel *ædificium eorum.* Ut discamus in ejusmodi locis sensum magìs quàm verba exprimere. ¶ *Soli posuit*] Cùm nullum sidus cœleste præclariùs Dei attestetur majestatem quàm Sol ipse, jam ad ejus speciem commemorandam accedit; nempe quòd Deus ei tanquam sponso thalamum in cœlo collocarit, vocans *tabernaculum ejus* hemisphærium inferius, unde Sol manè *egreditur tanquam sponsus de thalamo suo.* Quam Sponsi similitudinem positam putant quòd mos esset Hebræis, qui etiam nunc observetur, ut sub expanso velo sponso sponsam tradant, è quo cùm progreditur, cunctos exhilarat, & nuptiarum festum inchoatur. Ad quod & Joannes allusisse visus est cùm diceret, *Amicus sponsi gaudet ad vocem ejus.* Sic exoriente Sole & aureum os orbi proferente, creaturæ omnes mirum in modum recreantur. Laudatur & ejus pernicitas, quæ dos præcipuis Heroibus tribuitur. Unde & Homerus suum Achillem πόδας ὠκὺν ubique prædicat: quam dotem & David sibi donatam memoravit. Hæc verò quasi dissimilis similitudo, quâ Sol Heroi comparatur, non caret gratiâ, sicut & cùm nubes ac cœlos *Dei tabernaculum* facit, motum ventorum quasi *remigium alarum*, & tonitruum *vocem*, sic *sagittas* ejus fulmina. Nam hæc disparilitas objecta animo stupere Dei amplitudinem facit, quam collatam rebus humanis, videt nullis quamlibèt excellentibus apud nos posse conferri.

7. *Lex Domini*] Hactenus, inquit, dixi cœlos gloriam Dei prædicare, quod magnum quidem & præclarum est: at nihil est si *Legi Domini* conferatur. Ea enim *sincera*, perfecta & absoluta est, nihil mutationis admittens, nihil continens insinceri, cùm in cœlis lucis vicissitudo & aliæ mutationes multæ obveniant. *Animos* hominum hæc verè *restituit* & in æternum recreat, cùm cœli tantùm corporibus opitulentur. *Fidele & certum* est testimonium Domini in Scripturis, at cœlorum sæpe variat & immutatur. Cœli sapientiæ quidem Dei præclarè admonent, at Scriptura etiam *imperitis sapientiam suppeditat. Jussa Domini æqua & recta* sunt, in quibus nihil desiderare queas; at cœ-

lorum lux obliqua & sui dissimilis fit. Præterea *exhilarat* illa *cor* gaudio spirituali & sempiterno, cœli autem suâ luce ad tempus tantùm, & evanidam lætitiam afferunt. *Præcepta Dei pura* sunt, quibus nihil iniqui admixtum est; at cœlorum lucem sæpe terræ nubes obscurant: tum hi *oculos* corporis, illa mentis *illuminat*. Lampas cœlorum mirâ quidem puritate pollet, at *purior timor* & religio *Domini*: obtinet illa ordinem & cursum suum dum hoc seculum perstiterit, at *ultra seculum hoc* stat observantia Dei. *Judicia Dei vera* sunt, at sæpe judicia astrorum fallunt. *Justa* sunt *per omnia*, ut nullâ unquam sui parte non observanda exsistant, sed ab indicatura siderum plerumque recedere oportet. Lux ipsa plerumque deficit, cùm vita quam præcipit Scriptura æterna sit. Per hanc Legem & ipse Dominus Deut. 4. suum populum testatus est universos alios antecellere, hanc & Salomon & Paulus vehementer commendant. In hoc autem Psalmo Propheta eam variis nominibus appellat & celebrat, & etiam in Psal. 119. Vocat eam *legem* vel *doctrinam*, quòd vivendi ac rectè agendi rationem præscribat; *testimonium*, quia de voluntate Dei nobis testatur; *jussa* vel *mandata*, quòd contineat quæ nobis Deus imperat observare; *præceptum*, quòd in se habeat & quæ exigit à nobis Deus, & quæ vetat; *timorem* vel *reverentiam* potiùs *Domini*, quòd timere Deum doceat, & veram ingerat religionem; *judicia* vel *edicta*, quòd recto judicio agere omnia instituat.

9. *Justificata per omnia*] h. e. Modis omnibus æquissima. Græcus habet ἐπὶ τὸ αὐτὸ, i. *in idipsum*. Alius vertit *pariter*.

11. *Custodit ea*] Alius vertit *admonetur per ea*. ¶ *In custodiendis*, inquit, *illis retributio multa*] Ipsa siquidem observatio merces per se amplissima est.

12. *Delicta quis intelligit?*] Cernens se non posse integrè Legi Dei operam dare nisi mundo corde fuerit, rursúsque nimis lubricam esse hominum vitam, & irrepere tam latenter vitia ut sæpe & sanctos fallant, precatur se *ab eis occultis liberari*, & ab iis affectibus qui fallere possunt conscientiam nostram: idcirco ait,

13. *Et ab alienis parce servo tuo*] Vel *prohibe servum tuum*. Alius vertit *ab insolentiis*; alius *à flagitiis*; nè scilicet videretur reliquorum & crassiorum peccatorum jam securus. Sunt qui per *alienos* intelligant malorum societatem, à qua servari se oravit. Sed non displicet quòd hîc petat se liberari præcipuè à superbia & fastu, qui si ei non fuerit *dominatus*, à gravi quovis scelere futurus sit alienus. Postremò concludit Psalmum solito epiphonemate, *Domine, adjutor meus & redemptor meus*.

DRUSIUS.

2. לַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה דָּעַת. Sym. *nox nocti indicabit scientiam*, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγελεῖ γνῶσιν.

3. אֵין אֹמֶר וגו׳. Sym. Οὐ ῥῆσιν, οὐ λόγοις ὧν οὐκ ἀκούονται φωναί, *non verbis, non sermonibus, quorum non audiuntur voces*] Apud interpretem Theodoreti, *non verba, neque sermones*, i. οὐ ῥήματα οὐδὲ λόγοι. Aliàs ῥῆσιν *dictionem*, & mox, ποίησιν.

4. בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם. Sym. ἀλλ᾽ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ ἦχος αὐτῶν, *sed in omnem terram exivit sonus eorum*. Aq. εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ κανὼν αὐτῶν, *in omnem terram exivit regula ipsorum*. ¶ לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם אֹהֶל בָּהֶם. A. Sym. Th. τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκήνωμα ἐν αὐτοῖς, *Soli posuit tabernaculum in ipsis*. Justinus Martyr Quæst. ξγ'. Syra interpretatio, ἐν αὐτοῖς ἔθετο τοῦ ἡλίου τὸ σκήνωμα, *In ipsis posuit Solis tabernaculum*.

12. שְׁגִיאוֹת. A. ἀγνοίας *ignorantias*.

13. גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ. Sym. καίγε ἀπὸ ὑπερηφάνων συντήρησον τὸν δοῦλόν σου, *etiam à superbis conserva servum tuum*.

GROTIUS.

3. NON *sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*] Meliùs, *non est illis sermo neque verba: at sine* (his scilicet) *intelligitur vox eorum*, nempe significatio Divinæ sapientiæ.

4. *In omnem terram exivit sonus eorum*] Apparet olim duplicem fuisse lectionem; קום, quod nunc in Hebræo habemus, unde ὁ κανὼν est apud Aquilam, Metaphorâ ab architectis sumptâ; & קולם, unde Lxx posuere ὁ φθόγγος αὐτῶν, quos sequitur, similitudine quadam ab astris ad Apostolos desumptâ, Paulus Rom. 10. 18. quomodo & hîc Syrus & Arabs, ambo Christiani. Chrysostomus, ità ut hîc in Græco legitur, citat totum hunc locum, Oratione CHRISTUM ESSE DEUM.

5. *In Sole posuit tabernaculum suum*] Heb. *Soli posuit tabernaculum in eis*, supple *cœlis*: magnificam ei habitationem dedit. Par similitudo Psal. 104. 2. ¶ *Tanquam sponsus procedens de thalamo suo*] De lecto nuptiali, cujus similitudinem refert umbraculum illud sub quo sponsus & sponsa benedictionem in synagoga accipiunt, indè dictum חפה.

6. *Exsultavit ut gigas ad currendam viam*] Heb. *ut potens*: i. sicut viri principes equis celeribus currunt.

10. *Et lapidem pretiosum multum*] פז, quod hîc est, pro *auro* sumunt interpretes Job 28. 17. *Ophirinum* hîc Chaldæus, unde *Obrisum* dictum putat Hieronymus ad Esaiam. At hîc Lxx vertunt λίθον τίμιον, in Psal. 119. 72, 126. τοπάζιον. Indè Hesychius, Πάζιον, ὃ καὶ τοπάζιον, λίθος πολύτιμος.

13. *Et ab alienis parce servo tuo*] Legit זרים, ubi rectiùs est זדים. Sensus est, Arce me à peccatis quæ scienter & volenter committuntur. Nam ea sunt Hebræis זדים, ὑπερήφανα Symmacho. Sic verbum זוד Exod. 18. 11. vertunt quidam ὑπερηφανεύσαντο· nec aliter in recepta versione Dan. 5. 20. Neh. 9. 10, 16. alibi ἀσεβεῖν, ut Deut. 17. 13. & 18. 20. Est & ubi vertitur per ἐπιτίθεσθαι, ἀνδρίζεσθαι, παραβιάζεσθαι, ut d. l. Exod. 18. 11. Jer. 50. 29. Deut. 1. 43. Et adjectivum quod hîc habemus זד vel זדון vertitur ὑπερήφανος, θρασύς, ἄνομος, παράνομος. ¶ *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo*] Sensus est, Si illa superbia sive contumacia me non abripiat, tunc à te pro innocenti habebor, liberque ero à delictis saltem gravioribus.

PSAL. XX.

MUNSTERUS.

PRecatur populus in hoc Psalmo salutem Regi David cùm ad bellum proficisceretur difficile & anceps; gratulatúrque illi de victoria Divinitus concessa.

2. *De sanctitate*] i. De Sanctuario, vel de sacratiori loco Sanctuarii.

3. *Incineret*] Sensus est, Mittat ignem de cœlo qui absumat holocaustum tuum & in cinerem redigat, per quod cognoscatur beneplacitum Dei. Alii legunt *pingue æstimet*. Pinguia enim grata erant.

5. *Triumphabimus*] Hebraismus propriè habet *vexilla* (seu *signa triumphi*) *erigemus*.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Elevet te* ישגבך] *Exaltet te*: i. in loco arduo, h. e. tuto, collocet. *Nomen* vocat potentiam sive majestatem. *Deum* autem *Jacob* dicit, quem ipse Jacob summâ religione coluit, quíque ipsi Jacob variis afflictionibus exagitato & exercitato affuit. Aut *Deus Jacob* dicitur, i. totius Israelitici populi. Hic Psalmus complectitur populi precationem pro salute Davidis. Aiunt Psalmum hunc scriptum fuisse cùm gestum est bellum cum Ammonitis 2 Sam. 10. 7. Præterea populo formulam precandi præscribere pro Rege suo.

2. *De sanctitate* מקודש] *De sancto*, sub *loco*, i. è Sanctuario ubi erat Arca, signum præsentiæ Dei in terra Israel. ¶ *Fulciat te* יסעדך] *Firmet te*.

3. *Recordetur omnium sacrificiorum tuorum* יזכור כל מנחותיך] Utinam *olfaciat omnia munera tua*, i. grata habeat. *Olfaciat* dicit, quòd thus in illis incenderetur in memoriam offerentis, Levit. 2. 2. ¶ *Incineret* ידשנה] *In cinerem vertat*, sub. *Deus*, igni cœlitus demisso, quo testetur sibi gratum esse sacrificium: Levit. 9. 24. & 1 Reg. 18. 38. Alii, *pingue faciat* vel *sit*, aut *æstimet*. In fine versûs additur *Selah*, ut ostendatur quanto ardore pro Rege populus debeat orare: q. d. Quàm magnum est offerre oblationem Deo gratam! quàm magni momenti est holocaustum à Deo probari, & preces ab eo exaudiri!

5. *Exsultabimus in salute tua* נרננה בישועתך] *Ovemus in salute tua*, i. de victoria quâ incolumis potitus fueris. ¶ *Vexillum elevabimus* נדגול] *Vexillum jactemus*, aut *attollamus*: q. d. Utinam habeamus occasionem attollendi vexillum, more triumphantium. Alii, *vexillum erigemus*. Alii, *triumphabimus*.

6. *Exaudiet illum* יענהו] Quòd *exauditurus sit illum*. Vel *exaudierit*. Gratulatio in qua recitant fideles se expertos esse Dei bonitatem in intuenda Regis salute. ¶ *In fortitudinibus*, &c. בגבורות ישע ימינו] *In potentiis salus dexteræ ejus*. Ordo inversus Hebræis pro, *in potentiis dexteræ ejus est salus*. Præterea Hebraismus est, pro, *in forti dextera ejus est salus*: virtute suâ omnes servare potest.

7. *Nomen Jehovæ*, &c. בשם יהוה אלהינו נזכיר] *Nominis Jehovæ Dei nostri recordabimur*, i. invocabimus Deum nostrum: vires illius & auxilium implorabimus, illi soli fidentes. Alii, *de nomine Jehovæ Dei nostri commentabimur*.

8. *Incurvati sunt, & ceciderunt*, &c. כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד] *Curvabuntur & corruent: at nos surgemus, & erigemus nos*. Præt. Heb. pro fut. quòd de victoria certus esset: q. d. Illi qui omnia dicebant se facturos viribus humanis, corruent; nos verò erigemur, sive erigemus nos in pedes, erectique stabimus. Alii, *succumbent & cadent; nos verò stabimus & confirmabimur*.

9. *Jehova, serva* יהוה הושיעה] Sub. *nos*, vel *Regem*; i. Regem tuum benedicendo, totius populi servator appareas. ¶ *Rex ille exaudiat nos* המלך יעננו] A secunda ad tertiam personam fit transitus, pro, *O Rex inclyte, exaudi*: cujus vices in terra gerunt Reges, annue nobis quoties auxilium tuum imploraverimus. Verti potest, *Jehova, serva Regem, responde*, &c. vel, *serva nos*, & *Regem*. Rectius tamen ut vertit noster interpres; ut exprimatur salutis modus, nempe ut Rex Dei virtute instructus sit ad liberandum populum, quoties ejus opem imploraverint: quia non aliter quàm ejus manu & operâ promiserat Deus suos fore salvos.

CASTALIO.

4. Vertat in cinerem] Hoc est, *eâ placetur*.

CLARIUS.

QUIA hic Psalmus pro Rege orat, existimant quidam Hebræorum eum ab alio compositum esse ut pro David caneretur. Sed cur non optasset pro se David, bellum pro salute populi gerente, fieri publicam precem, eámque ut dirigeret, Psalmum populo composuisset? Nisi quis magis credat eum partâ jam victoriâ, & prece populi auditâ, Psalmum hunc composuisse, ut & populi erga se studium declararet, & exemplum proponeret & Principibus & populis ad unum Deum in periculis confugiendi. Credibile autem est hoc bellum illud fuisse quod suscepit adversùs Ammonitas & Syros, ut habetur 2 Reg. 10. & 1 Par. 19. præsertim cùm *curruum* & *equitum* fiat mentio, quorum ingens eo bello copia fuit. Ut igitur insigne fuit periculum, ità solennem pro Rege supplicationem suscipere conveniebat.

2. *De sancto*] h. e. De sanctuario, vel de sacratiori loco Sanctuarii.

3. *Holocaustum tuum pinguefiat*] Alius vertit *incineret*, h. e. mittat ignem è cœlo qui absumat holocaustum tuum & in cinerem redigat, per quod agnoscatur beneplacitum Dei.

5. *In salutari tuo*] *In salute tua*. ¶ *Magnificabimur*] Potest verti *triumphabimus*, vel *vexilla erigemus*.

6. *In potentatibus*] *Potentiâ salutaris dexteræ ejus*, h. e. Salutiferis omnipotentiæ suæ viribus succurret illi.

7. *Invocabimus*] Heb. *recordabimur*.

8. *Obligati sunt*] Rectius erat *incurvati*; ut opponatur ei, *nos erecti sumus*.

9. *Domine, salvum fac Regem*] Quidam sic distinguunt, *Domine, serva; & Rex cœli exaudiat nos in die quâ invocaverimus*. Potest & sic verti, *Domine, serva. Et Rex respondebit nobis*, h. e. strenuè aget te adjuvante, *in die quo invocaverimus*.

DRUSIUS.

3. ידשנה. * φαιδρυνάτω, σιαπάτω] Sumptum ex ed. Rom. In ea sic legimus, παιάνω. Scholion, φαιδρυνάτω, σιαπάτω. Valde fallor, si non hæc fragmenta interpretum veterum. φαιδρυνάτω, i. *faustum reddat*. Lex. V. Φαιδρὸς, *lætus, faustus, festus*. σιαπάτω, *pingue faciat*. Verbum à σίαρ, αλ@. Idem Lexicon, Στίαρ, *spissum, adeps, pingue*. Integrum locum adducit Theodoretus, cujus verba hæc sunt apud interpretem Latinum, *Hoc enim holocaustum tuum pinguefiat, ità Symmachus explanavit*, [ϰ̀ τὴν ἀναφορὰν σε πιοvα ποιήση] *Oblationem tuam pinguem faciat*, i. *Ille qui dedit tanquillitatem ob pacem præcedentis temporis, præbeat tibi ansam ut pluribus ipsum sacris concilies. Oblationem tuam*, i. τὴν ὁλοφορὰν σε.

GROTIUS.

PRecatio est & bona omina, quibus Regem in bellum euntem populus prosequitur.

3. *Et holocaustum tuum pingue fiat*] *Pro pingui habeatur*, i. acceptum sit, ut Dan. 3. 40.

5. *Magnificabimur*] Μεγαλυνθησόμεθα. Apparet egisse eos נגדל non נדגל. Sic & Syrus & Arabs.

6. *Nunc cognovi quoniam salvum fecit Dominus Christum suum*] i. Nunc pro certo habeo futurum ut Deus Regi det victoriam.

8. *Ipsi obligati sunt, & ceciderunt*] *Prolapsi sunt & ceciderunt*. Nam כרע inter alia *prolabi* significat, ut diximus 17. 13. Sunt autem hîc præterita more Hebræo pro futuris.

10. *Et exaudi nos in die quâ invocaverimus te*] Apparet Græcos, quos hîc sequitur, legisse ועננו, non, ut nostri codices Hebræi habent, יעננו: quanquam alioqui non infrequens Hebræis est ut de secunda persona in tertiam transeatur, & contrà. Posses etiam μεταφορικῶς interpretari illam quam in Hebræo habemus lectionem, *Sentiat Rex opem à precibus nostris*: nam in Hebræo non est illud *te*.

PSAL. XXI.

MUNSTERUS.

2. *Prolationem labiorum ejus*] h. e. Id pro quo tibi supplex fuit, ex tuo munere obtinuit.

3. *Prævenies eum benedictionibus*] i. Prosequeris eum amplissimis beneficiis tuis, & confirmabis eum in Regno gloriâ & magnificentiâ. Vel alludit versiculi hujus alterum hemistichion ad coronam illam quam David ab Ammonitis à se devictis abstulit, de qua habes 2 Sam. 12.

8. *Inveniet manus tua*] Rex, inquit, non nutabit, eò quòd manus ejus inveniet inimicos suos, & coercebit eos, ut nihil possint nocere ei. Exponitur tamen hic ab Hebræis תמצא per תספק *sufficiet*, ut sit sensus, *Manus tua, ô Rex, sufficit contra omnes inimicos tuos, quantum libet fortes sint & armati.*

9. *Pones eos ut clibanum ignis*] Clibanus igne succensus subitò absumit quicquid illi injicitur; sic ultio Divina, quæ hîc per *clibanum* significatur, subitò disperdit impios: quemadmodum subditur, *Dominus in ira sua devorabit eos.*

10. Per *fructum* & *semen* intelliguntur filii & nepotes.

11. *Quoniam segregaverunt super te malum*] Subaudi, ô *Rex*, ad quem sermo iste dirigitur. *Segregaverunt* pro *moliti sunt.*

12. *Pones eos seorsum ad partem*] Declarat victoriam Regis, qui pro voto hostes suos devicit, non propriis viribus, sed per fortitudinem Domini.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Canticum Davidis* מזמור לדוד] *Psalmus de Davide*, sive *pro Davide*, pro successu Davidis. Agit hîc David de successu Regni sui in sua aut populi persona. Quidam dicunt esse ἐπινίκιον quod cecinit David victis Ammonitis & Syris: tunc vertendus esset per præteritum hic Psalmus. Nonnulli aiunt ab alio quàm à Davide Psalmum hunc fuisse editum pro salute Davidis. ¶ *In fortitudine tua* בעזך] *De virtute tua*, i. de ope tua. ¶ *Lætatur* ישמח] *Gaudebit, lætabitur.* Ità per futurum vertunt quidam verba hujus Psalmi. ¶ *Et in salute tua* ובישועתך] *Et de salute tua, & de ope tua. Salutem* vocat opem quâ eripere solet: i. quia autor victoriæ illi fuisti.

2. *Dedisti* נתתה] *Dabis.* Præt. Heb. pro fut. ut quidam volunt. ¶ *Et prolationem labiorum*, &c. וארשת שפתיו בל מנעת] *Et prolationem labiorum ejus non denegasti ei.* Vel per futurum, *non denegabis ei. Prolationem*, sive *sermonem, labiorum* vocat ea quæ precatus est. *Selah* additur, acsi dicat, O magnam & admirabilem Dei benevolentiam erga Davidem!

3. *Prævenisti eum benedictionibus boni* תקדמנו ברכות טוב] Hebraismus, pro, *omni genere bonorum ultro affluere facies eum*: quocunque se vertat erit felicissimus: etiam nihil tale cogitantem afficies amplissimis beneficiis. ¶ *Auream* פז] *Auri puri*; vel, *gemmeam.* Vide Psal. 19. 11. Hebræi dicunt per hoc intelligi favorem Dei: acsi dicat, Stabilies Regnum ejus perpetuò.

5. *In salute tua* בישועתך] i. Propter opem quam tulisti ei. ¶ *Gloriam & decorem* הוד והדר] *Honorem & splendorem, celebritatem & magnificentiam*, sive *claritatem.*

6. *Posuisti eum benedictiones in seculum* תשיתהו ברכות לעד] Hebraismus, pro, *in eum locum constituisti eum ut omni genere bonorum perpetuò affluat.* Nam ברך sign. etiam *beneficentiam*, & *bonorum omnium affluentiam & multiplicationem.* Vel, *effecisti ut alii per eum benedictionis formulam accipiant*: nam dicturi sunt, *Diligat te Deus perinde atque Davidem dilexit. Tanto rerum successu polleas quanto David.* ¶ *Vultu tuo* פניך] i. Favore tuo: cùm benigno & favente vultu fueris eum intuitus.

7. *Non declinabit* בל ימוט] *Non nutabit.*

8. *Inveniet*, &c. תמצא ידך לכל איביך] *Assequetur* (vel *Apprehendet*) *manus tua omnes inimicos tuos.* Acsi dicat, non effugient omnes inimici tui manum tuam, sive potentiam quâ illos comprehendes ac perdes. Alii vertunt, *Satis erit* (vel *Sufficiet*) *manus tua ad* perdendos *omnes inimicos tuos.* ¶ *Inveniet* תמצא] *Assequetur, apprehendet.* Idem verbum quod paulò antè.

9. *Ut clibanum ignis* כתנור אש] *Tanquam fornacem ignis*; aut, *velut accensam fornacem*: i. facies eos perire ut ligna quæ conjiciuntur in fornacem ardentem. Vel, ardere eos facies instar clibani ardentis & incensi. ¶ *Disperdet eos* יבלעם] *Devorabit eos, absorbebit illo.*

11. *Declinaverunt* נטו] *Intenderunt, expanderunt.* ¶ *Cogitationem* מזמה] *Scelus, dolum, fraudem.*

12. *Humerum* שכם] *Humerus* pro *aggere.* Alii, *ad partem*, vel *seorsum*, i. sepones eos. ¶ *In funibus tuis præparabis* במיתריך תכונן] *In nervis tuis diriges.*

13. *Exalta te* רומה] *Attolle te, Exaltare*: q. d. O. stende potentiam tuam ferendo auxilium Regi.

CLARIUS.

SÆpe Psalmi junguntur qui eâdem occasione compositi sunt & eadem de re loquuntur; sicut patet Tertium & Quartum de conjuratione Absalon esse conscriptos, Undecimum cum tribus sequentibus de persecutione quam à Saule atque adulatoribus ejus David perpessus fuit. Ità videtur hic Psalmus de eadem victoria canere de qua & superior locutus est: ea enim non solùm maxima sed ultima etiam contra externos hostes fuit. Nam post eam omnes finitimæ gentes, Syri, Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, Philisthæi, Davidis imperium agnoverunt. Ex eo etiam quòd in hoc Psalmo ait, *Posuisti super caput ejus coronam de lapide pretioso*, conjectura est hunc Psalmum victoriam de Ammonitis canere, quorum Regis coronam suo capiti David imposuisse legitur, eámque pretii multò maximi. Hæc habentur 2 Reg. 12. & 1 Par. 20.

2. *Voluntate labiorum ejus*] h. e. Id pro quo tibi supplex fuit ex tuo munere obtinuit.

4. *Longitudinem dierum in seculum*] Hoc ad votum populi respicit; cùm interim tamen ad Christum referenda sit cogitatio, in quem propriè quadrat.

6. *Lætificabis eum in gaudio cum vultu tuo*] Ut qui Regibus proximi sunt & in oculis semper versantur, chariores habentur, ità Scripturâ summè chari Deo *videre faciem ejus* & *coram eo agere* dicuntur, ut de Angelis scriptum est.

8. *Inveniatur manus tua*] Rex, inquit, non nutabit, eò quòd *manus ejus inveniet inimicos suos*, & coercebit eos, ut nihil possint nocere ei.

9. *Pones eos ut clibanum ignis*] Hypallage est pro *pones* (vel *mittes*) *ignem in eos.* Sic illud, *Pones eos sicut ignem qui comburit silvam, sicut flammam quæ comburit montes.* Significari autem putant genus pœnæ quo David in devictos Ammonitas desævierit, quos in calcis fornace concremavit. Cæterùm solet in Scripturis sævior Dei ultio *conflagratio ignis* vocari per Hyperbolen & allusionem ad ignem Sodomiticum. ¶ *In tempore vultûs tui*] Hebraismus est, pro *in tempore iræ tuæ.*

10. *Fructum eorum*] Per *fructum* & *semen* intelliguntur filii & nepotes.

11. *Declinaverunt in te mala*] Sub. ô *Rex*, ad quem sermo iste dirigitur.

12. *Pones eos dorsum*] h. e. In fugam convertes eos. Alius vertit, *pones eos seorsum ad partem*, h. e. in unam partem, ceu signum & scopum ad quem jaciantur sagittæ.

DRUSIUS.

4. וָעֶד. A. Th. & V. ed. καὶ ἔτι. Sym. καὶ εἰς ἀπέραντον *& in infinitum*] Καὶ ἔτι. וָעֶד, *& adhuc.*

6. תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת פָּנֶיךָ. Sym. χαροποιήσεις αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ παρὰ τῷ προσώπῳ σου, *lætificabis ipsum gaudio apud vultum tuum*] Lex. V. Χαροποιῶ, *gaudifico, gratifico.*

8. תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ. Sym. Καταλήψεται ἡ χείρ σου πάντας τοὺς ἐχθρούς σου· ἡ δεξιά σου εὑρήσει τοὺς μισοῦντάς σε, *Comprehendet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inveniet eos qui oderunt te.*

11. כִּי נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה. * ὅτι συνέφραξαν κατά σου εἰς κακὸν, *simul sepem obduxerunt contra te in malum.* ¶ חָשְׁבוּ.

¶ ו חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל יוּכָ. Sym. *cogitaverunt cogitationes quæ non possunt fieri.*

¶ 12. כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם. Sym. *quoniam facies ipsos aversos,* ὅτι τάξεις (aliàs θήσεις) αὐτοὺς ἀποστρόφους.

GROTIUS.

3. *QUoniam prævenisti eum in benedictionibus dulcedinis*] Mel ùs in Hebræo, *Circumdedisti eum beneficiis bonitatis.* Nam sæpe קדם pro *circumdare* poni diximus suprà 18. 5.

PSAL. XXII.

MUNSTERUS.

SUper cervam auroræ] Incertum est nedum apud Latinos verùm & apud Hebræos quid hâc dictione significetur. Quidam enim putant esse instrumentum musicum, alii *stellam matutinam*, alii *fortitudinem*, alii *cervam*, per quam Metaphoricôs significetur Israel, sicut & in Canticis *capreæ* assimilatur. Qui *stellam matutinam* interpretantur, hi putant per eam Christum significari, qui mundum suo illustravit jubare. Nam testantibus omnibus Euangelistis, Psalmus iste compositus est de Christo Salvatore nostro, qui tam expressam de ejus passione, exaltatione & Regni ejus ad extremos orbis terminos propagatione facit mentionem.

1. *Deus meus*] Matth. 27. hæc verba impleta scribuntur, licèt non in Hebræa sed in Chaldæa lingua, quæ tunc Jehudæis fuit vernacula. Nam codices vetustiores Latini & Græci non habent עוזבתני *sed* שבקתני, i. *Sabactani*, non *Azabthani*. Porrò hæc Christi verba non impatientiam aliquam aut diffidentiam præ se ferunt, sed Christi veram humanam naturam verámque ejus declarant passionem. Mentitur igitur in os suum impius quidam Jehudæus, qui super hunc Psalmum in hunc scribit modum, פה נמצא שישו היה מתלונן על מה שעזבו אלוה א׳כלא היה צדיק כי כן אמר קוהלת לא ראיתי צדיק נעזב ואיך בא ישו לפדות העולם במיתתו והוא צעק לישועה הלא שכח למה בא לעולם או אם כשהרגיש הצרות ניחם ונתחרט:

5. *Permanes*] Alii hunc locum sic interpretantur, *Sessor laudum Israel*, h. e. qui sedes inter Cherubim super Arcam, quæ est laus & gloria Israelis.

8. *Devolvat se ad Dominum*] In Matthæo habetur quòd *prætereuntes movebant capita sua, dicentes, Confidit in Deo; eripiat eum nunc, si vult.*

9. *Tu extractor meus es*] Testatur his verbis se Dei esse figmentum & verum hominem ex claustris virginalibus, bonitatéque Divinâ educatum; atque ideo rogat nè longè à se recedat. Non autem negamus hæc omnia Davidi evenisse, & occasione quadam atque summâ tribulatione ad has querelas eum adactum; sed tamen cùm hunc dictaret Psalmum, typum se Christi agnoscens, præcipuè ad illum suum deflexit animum.

12. *Boves multi*] Comparat hostes suos atroces ferocissimis & fortissimis *tauris* qui in pascuis *Basan* enutriuntur, & se inermem queritur ab illis circumseptum.

16. *Foderunt manus meas*] Hebræi hic communiter legunt, *Sicut leo manus meas & pedes meos*, sub. *observaverunt*, nè scilicet me defenderem manibus, & aufugerem pedibus. Veteres verò translatores legerunt כרו *foderunt* pro כארי. Et quidem hic consulenda essent antiquissima Hebraica exemplaria pro hujus rei veritate indaganda. Ego hic nihil habeo nisi Nizahonis irrisionem, qui hîc convitia in nos congerit propter ineptam hujus loci translationem, perinde quasi datâ operâ veteres hîc ex כארי fecerint כרו. Scribit autem sic, בספריהם כתו׳ פודירונט ידי ורגלי ואמרו שזה המסמרות שהיה מסמר בידיו ורגליו לשתי וערב כשנתלה. וי׳ל דבר זה לא היה בישראל לתחוב המסמרות ברגלי ובידי אדם הנסקלין והנתלין: h. e. *Scriptum est in libris eorum, Foderunt manus meas & pedes meos: ubi dicunt hos esse clavos quibus affixus fuit manibus & pedibus suis ad crucem, postquam fuit suspensus. Ad quod ego dico, morem illum tunc non fuisse in Israel, ut clavi figerentur in manibus & pedibus hominum qui lapidabantur & suspendebantur.* Bene in hoc dicit quòd ex Lege non habetur manus & pedes crucifigendorum esse transfigendos: sed cùm illo tempore Jehudæis potestas judicandi esset per Romanos adempta, jam non præcisè secundùm legem Mosi malefactores puniebantur, sed secundùm quod Præses Romanus, qui provinciæ Jehudæorum præerat, sententiam tulit, sic pœnæ infligebantur. Unde & Joseph rogabat Pilatum ut illi donaret corpus Jesu, quod tamen secundùm Legem ante Solis occasum erat deponendum. Crurifragium quoque & transfixio pectoris ex Lege non sunt; eâdem ratione & clavorum infixio.

27. *Convertentur ad Dominum omnes fines terræ*] Hîc ostendit Christi fidem propagandam inter omnes gentes, atque ex omnibus aliquot credituras Christo, qui scilicet ad Regnum Christi ab æterno fuerunt electi.

29. *Comederunt & adoraverunt*] Versus hic est obscurus: putant autem hunc continere sensum; Deliciosi & opulenti incurvabunt se, & agnoscent Christum: imò & illi qui jamdudum in pulverem terræ descenderunt & excesserunt hâc vitâ, flectent genua sua, & agnoscent Christum esse piorum Redemptorem.

30. *Semen eorum serviet ei*] h. e. posteritas credentium adhærebit Domino, annumerabitúrque ei per generationes succedentes, quæ venient & narrabunt priores posteris suis, quæ & qualia Dominus egerit pro redemptione generis humani.

VATABLUS.

1. *VIctori* למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Super Cervam matutinam* על אילת השחר] *Super cervam auroræ*, i. matutinam: h. e. ad modos cantilenæ vulgaris cujus initium erat *Cerva matutina.* Alii vertunt, *Super stellam matutinam:* quòd totus Psalmus sit de Christo Lucifero. Quidam, *super Ajeleth hasahar:* ut sit nomen instrumenti musici. ¶ *Elongatus es*, &c.] רחוק מישועתי דברי שאגתי] *Longè abes à salute mea*, atque *à verbis*, &c. Alii, *Longè à salute mea verba rugitûs mei.*

3. *Sanctus, permanens laudes Israel* קדוש יושב תהלות ישראל] *Sanctus habitator* (vel *sessor*) *laudum Israelis*, i. habitans in loco in quo te celebrat Israel, nempe in tabernaculo, vel, in loco de quo gloriatur Israel. Alii vertunt, *O sancte, permanens, & laudes Israelis*, i. autor ut multi laudent Israelem. Alii, *habitans in laudibus, Israelis*, i. qui semper laudaris ab Israele. Subaudiendum aliquid, cujusmodi, *exaudi me.*

5. *Et evaserunt* ונמלטו] *Et erepti sunt*, vel, *liberati.* ¶ *Et non fuerunt pudore affecti* ולא בושו] q. d. Consecuti sunt quod petebant.

6. *Et contemptus populi* ובזוי עם] Passivum est *contemptus*, vel *despectus, à populo.* Quidam vertunt *& rejectamentum populi.*

7. *Emittunt per labium* יפטירו בשפה] Sub. *subsannatoria verba.* Alii, *effutiverunt in labio*, sub. *calumniam.* Fut. Heb. pro præs. aut præt. Alii, *profuderunt per labium*, i. ore suo probra jaciunt in me, sive ingerunt, aut objiciunt.

8. *Devolvit ad Jehovam* גל אל יהוה] Hebraismus, pro, *& committit res suas omnes Jehovæ*, pendet ab eo solo. ¶ *Complacet sibi in eo* חפץ בו] Hebraismus, pro *deamat eum Deus, ut ipse ait.* Vel, *cùm dicat se diligi ab eo.*

9. *Quoniam tu es eductor meus* כי אתה גחי] *Cùm sis extractor meus.* ¶ *Confidere faciens me super ubera* מבטיחי על שדי] *Sperare faciens me super ubera*, pro, *ab uberibus*, h. e. cùm jam tum ab infantia omnem fiduciam meam in te haberem.

10. *Super te projectus sum à vulva* עליך השלכתי מרחם] i. Tuæ curæ demandatus sum. Quidam vertunt, *Veluti expositilius tibi fui à matrice.*

11. *Quia*

11. *Quia non* [כי אין] *Quia* repetitum loco & conjunctionis.

14. *Effusus sum* [נשפכתי] *Defluxi*: q.d. Caro mea ferè versa est in aquam. His hyperbolis declarat magnitudinem sui timoris.

15. *Fortitudo mea* [כחי] *Viror meus*; *succus meus*. *Virorem* vocat humidum radicale: quia per illud vivimus. Futura in hoc versu pro præt. ¶ *Et in pulverem mortis* [ולעפר מות] *Pulvis mortis* pro *terra sepulcri*, & ipso *sepulcro*: q.d. Ex hac tribulatione nihil aliud exspecto quàm mortem; ità me afflixisti ut brevi recondar in terram. Vide infrà v. 29.

16. *Foderunt* [כארי] Varia est lectio Hebræis; scribitur enim כרו *foderunt*. Et in hunc sensum, dicenti Thomæ, *Nisi videro in manibus ejus vestigium* (sive *figuram*) *clavorum*, &c. Christus respondet, *Infer digitum tuum huc, & vide manus meas; & admove manum tuam, & immitte in latus meum*, Joh. 20. 25, & 27. Scribitur & כארי *sicut leo*, sub. *cinxerunt*, vel *momorderunt me*. Prior lectio verior.

17. *Numerabo* [אספר] *Numerare licet*. *Numerarem*; aut, *Numerare possem*. Sic aliàs sæpe vertitur futurum. ¶ *Aspiciunt* [יביטו] Fut. Heb. pro præs.

18. *Diviserunt* [יחלקו] Futura Heb. pro præs. aut præt.

19. *Nè elonges te* [אל תרחק] *Nè procul absis*, sub. *à me*.

20. *E manu canis unicam meam* [מיד כלב יחידתי] Sing. pro plurali, *canis* pro *canum*, h.e. adversariorum. *Manus* pro *vi* & *potentia*. *Unicam suam* vocat animam, quòd (ut scribunt Hebræi) sola cœlestis sit, habitans in domo lutea.

21. *Exaudias me* [עניתני] Hebraismus, pro, *exaudiendo eripe me*. Propterea nonnulli sensum reddentes verterunt *eripe me*. Præt. Heb. pro fut. & futurum pro imper.

23. *Glorificate eum* [כבדוהו] *Magnificate eum*.

24. *Humilitatem pauperis* [ענות עני] *Afflictionem afflicti*.

25. *A te laus mea* [מאתך תהלתי] *De te laus mea*. Hebraismus, Causa & fundamentum laudis meæ tu es. ¶ *Timentibus eum* [יראיו] Pronomen tertiæ personæ loco secundæ. *timentibus te*.

26. *Pauperes* [ענוים] *Humiles*, *afflicti*, *mansueti*. ¶ *Cor vestrum* [לבבכם] Pronomen secundæ personæ loco tertiæ, *cor eorum*.

27. *Reminiscentur* [יזכרו] Sub. *bonitatis Dei*. ¶ *Et inclinabunt se* [וישתחוו] *Et adorabunt*.

29. *Comedent* [אכלו] Sub. *de sacrificiis pacificorum quæ obtulerint*; acsi dicat, *sacrificabunt illi*. Præt. Heb. pro fut. ¶ *Descendentes in pulverem* [יורדי עפר] Ad verb. *descensores pulveris*, i. qui descendunt in sepulcrum. Vide suprà v. 15. Vel, *qui in pulverem rediguntur*. ¶ *Et* qui *animam*, &c. [ונפשו לא חיה] Mutatio numeri, pro, *non vivificaverunt*: i. cùm nemo eorum vitam suam conservaverit, aut conservare potuerit. Quidam interpretantur de Christo, *Cùm tamen animam suam non vivificaverit*: acsi dicat, licèt Christus morte turpissimâ moriturus sit, non propterea deterrebuntur Gentes à fide in ipsum.

30. *Narrabitur*, &c. [יספר לאדני לדור] *Annumerabitur Domino in nationem*. Vel, ut alii, *Semen* quod *serviet ei*, *annumerabitur Domino in perpetuum*, &c. i. posteri qui coluerint eum, dicentur semen Dei in perpetuum.

31. *Populo genito* [לעם נולד] i. Qui nascetur ab eis. Alii, *populus natus*, sive *genitus*, nempe à Deo, ut ait Joh. 1. 13. q.d. Populus ex Deo natus Euangelio prædicato, annunciabit justitiam Dei, quâ illos justificabit, vel quâ justum se esse ostendet, præstando quod promiserat: nam sequitur, *quia fecit*, sive *quòd fecerit*, h.e. promissam per Christum salutem (de qua toto hoc Psalmo) præstiterit. Alii vertunt, *Populo illius geniti*, sive *illius qui nascitur*, aut *natus est & genitus*: nam לעם regit genitivum. ¶ *Quia fecit* [כי עשה] *Quòd fecerit*; *quòd exhibuerit*, sub. *illam justitiam promissam per Christum*.

CASTALIO.

SUPER AURORÆ CERVA] *Cervam* Christum vocat, quem Judæi, tanquam cervam canes, infestabant. *Aurora* autem vocat propter resurrectionem mox secuturam, quæ etiam Psal. 49. vocatur *matutinum*, quòd ea est lucis, h.e. beatæ vitæ, initium.

12. *Tot me tauri circumdant*, *opimi boves Basanici*] Pingues, quales fert Basana regio.

25. *A te mea laudatio*] h.e. Tu eris meæ laudationis autor, téque laudabo. Quomodo dixit Virgilius,

Ab Jove principium Musæ.

Et illud,

A te principium, tibi desinet.

CLARIUS.

DAvid Christi se typum admodum apertè hoc Psalmo exhibet. Primùm ergò summam ejus dejectionem, deinde exaltationem, Regnique ejus & ad orbis terminos propagationem & ad finem usque seculi deductionem in se adumbratam canit. Quod verò ad titulum pertinet, variè etiam Hebræi interpretantur dictionem illam *Ajeleth*. Quidam dicunt hoc nomine significari instrumentum musicum; alii speciem carminis; alii *stellam*; alii *virtutem*, vel *fortitudinem*; nonnulli *capream*, vel *cervam*, ut Israel hâc Metaphorâ vocetur sicut & in Cantico, ubi Sponsus *adjurat filias Hierusalem per hinnulos* (vel *capreas*) *agri*, quibus Israelitas designatos putant. Thalmudici nomen stellæ esse autumant, *Luciferum* hoc nomine vocantes. Præter Euangelistarum indubitatam autoritatem, ipsa Psalmi verba enunciant de Servatore nostro hunc Psalmum esse compositum. Ergò cùm non conveniens esset de eo fine aliquo involucro canere, *Sidus matutinum* illum vocavit, propterea quòd Divinitatis Solem hominibus per ipsum hominem adducendum prævideret. Vel certè vocavit *Cervam*, illud prævidens quòd esset hostia futura quæ oblata semel in sempiternum absolveret sanctificatos. Quid si voluisset alludere ad AJIL, i. *arietem*, illum quem Abraham pro Isaac filio suo Domino mactavit? Nec offendit quòd in fem. genere voce hâc usus est: fortasse enim voluit per id summam ejus dejectionem, de qua hic canit, subindicare. *Matutinam* autem jure vocavit, eò quòd ultima, ut & epistola ad Hebræos multis probat, omnia perficiens hostia fuerit. Ut enim à vespera diem Hebræi auspicantur, ità vespertinas victimas matutinæ sequebantur, & ceremonias cultúmque religionis consummabant. Nec inepta esset Metaphora si Ecclesiam Christi *cerva* nomine vocasset, Sponsa est siquidem Servatori unicè dilecta: jam chara uxor & in Proverbiis *cerva* vel *caprea* appellatur.

1. *Deus Deus meus*] Matth. 27. hæc verba impleta scribuntur. Et quia interpres de suo addidit *respice in me*, sunt qui conjectent interpretem illum fuisse ante Servatoris adventum, quippe qui, si post scripta Euangelia fuisset, non illud adjecisset quod ab Euangelistis non esset positum. Usque ad versum 23. quibus in malis fuerit canit, & quàm anxiè atque ardenter Dei opem implorarit; indè ad finem usque de Divinæ gloriæ veræque religionis illustratione & dilatatione. Utrumque verò ità cecinit ut apertè videas illum nequaquam se, nisi quantum ad rationem typi attinet, sed ipsum Servatorem in omni narratione ante oculos habuisse. Ut igitur nihil impium feceris si cogitaveris David, improbitate Saulis & assentatorum ejus exagitatum, Christum adumbrasse, ità nullos haberes oculos pietatis, si non cerneres omnia propriè in Christo consentire. Quòd autem hîc videtur queri quòd *derelictus* à Patre fuerit, ut videatur non impetraturus liberationem, quam magnis clamoribus postulet, non impatientiam aliquam aut diffidentiam hæc verba præ se ferunt; sed Christi veram humanam naturam verámque ejus declarant passionem. ¶ *A verbis rugitûs mei*] Potest etiam verti, *Longè à salute mea verba rugitûs mei*. *Rugitum* dixit vocem immanem qualem

lem viri alioqui fortes emittere solent cùm intolerabili cordis angore distringuntur, & vis doloris, quamvis renitentibus, lacrymas & ejulatum exprimit. Ea vera natura doloris est ut cogat in vocem erumpere, eò quòd faciat spiritum retineri, qui quando retineri ampliùs nequit, universus cum clamore erumpit: quemadmodum & Philosophi tractant.

3. *In sancto habitas*] Interim tu, inquit, veluti securus horum quæ patior, desidere videris. Tu, inquam, *laus Israel*, h.e. qui succurristi toties, & materia fuisti carminum ipsi Israeli.

6. *Ego autem sum vermis*] Videor ego esse vermis magìs quàm homo, dum ità negligor: Cùm tamen patres olim nostros nunquam neglexeris.

8. *Speravit in Domino*] Sub. *dicentes*. Et est Ironia, quâ dicere volebant stultè & ridiculè eum fecisse quòd à Deo diligi se charúmque tantopere haberi fuisset arbitratus. Quæ de hac irrisione canit, narratio potiùs quàm vaticinium sunt eorum quæ Christus perpessus est. Sic enim Matthæus scripsit, *prætereuntes convitia jaciebant in eum, moventes capita*: & post pauca memorat *Pontifices cum Scribis & Senioribus* inter cætera *dixisse*, *Confidit in Deo*; *eripiat eum, siquidem vult eum*.

9. *Tu extraxisti me de ventre*] Testatur his verbis se Dei esse figmentum, & verum hominem è claustris virginalibus bonitatéque Divina educatum, atque ideo rogat nè longè à se recedat.

14. *Sicut aqua effusus sum*] Metus cogit calorem ab extremis in intima, & è supernis in infima. A frigore ergò quod circa pectus est, & tam superna quàm extrema cuncta occupat, omnia refrigerantur, ipsæque membrorum compages solvuntur: quare & Poeta ait,

Extemplò Æneæ solvuntur frigore membra.

Hanc dissolutionem videtur per Hyperbolen significasse, cùm dixit, *velut aqua effusus sum* (vel *defluxi*) *& luxata sunt omnia ossa mea*. Ex eadem verò causa, quòd metus caloris defectio & in infima depulsio est, accidunt & quæ subjicit, *Factum est cor meum quasi cera liquescens, & succus meus velut testa exaruit*: nam calor pectus deserens facit cor colliquescere: idem humorem in intimis absumens, ariditatem invehit & sitim excitat.

16. *Foderunt manus meas*] Hebræi legunt *quasi leo*, & nescio quam fabulam comminiscuntur de Leonis venatione, opinor, ut evertant sensum qui pro nobis facit. Hebræa dictio CAARI, si puncta negligas, & Aleph redundet, significat *foderunt*: quam vocem sine Aleph Felix Pratensis testatur Deum se hoc loco in commentario quodam legisse, cui non minus fidei Judæi habeant quàm ipsi scripto Prophetæ. Chaldæus habet, *Mordentes veluti leones manus meas & pedes meos*.

17. *Dinumeraverunt omnia ossa mea*] Vel *dinumerabo*. Si ad historiam Christi supplicii spectes, hunc sensum habebit, *Ità extensus sum & distractus ut numerare licuerit omnia ossa mea*. Neque obstat quòd in David, qui typum Christi gessit, nihil tale præcesserit. Sæpe enim ultra typos rapti Prophetæ ea canunt quæ in uno Christo perfecta sunt. ¶ *Consideraverunt & inspexerunt me*] Adhuc post omnem cruciatum torvè aspiciebant & contemplabantur me.

18. *Diviserunt sibi vestimenta mea*, &c.] Hic versus omnium evidentissimè Christi hîc prædictum supplicium probat, cujus vestes, cùm eum milites crucifixissent, inter se partiti, & de inconsutili sortiti sunt.

21. *A cornibus unicornium exaudi me*] h. e. Fer opem jam cornibus sævissimarum belluarum permisso. Et observa elegantes antitheses. Questus erat primùm *se à Domino derelictum*; jam ergò orat *nè procul absit*. Deinde *se die ac nocte* frustrà auxilium implorasse; jam ergò precatur *ut properet auxilium ferendo*. Tum se *cinctum* à cœtu noxiorum, item & à *canibus*; à cæde igitur & *canum rabie* hìc se petit liberari. Postremò hostes sibi instar *leonum* imminere; nunc orat *ex ore leonis cornúque unicornium eripi*. Neque verò hîc Christus tanquam mortem deprecans orat: sed meminisse debemus David Christi fuisse typum, & ejus corporalem liberationem adumbrasse illam Christi spiritualem, atque hunc non minùs pro hac salute spirituali quàm illum pro corporali orasse, præsertim cùm Ecclesia corpus ejus intelligatur. Temporis autem ratio Divinitus sic comparata tum fuit ut quæ Christi sunt tectè atque raro sine umbrarum velamento traderentur. Non mirum igitur & hîc quædam sic dicta ut in David Christi exemplar magìs quàm in ipsum Christum videantur quadrare. Non desunt autem simul & quæ sicut typum apertè excedunt ità Christo soli competunt.

22. *Narrabo nomen tuum fratribus meis*] Ex hoc versu epistola ad Hebræos cap. 2. communionem naturæ probat quam nobiscum Servator habet.

25. *A te laus mea in ecclesia magna*] Græcus habet παρὰ σοῦ quod videtur interpres legisse παρὰ σοὶ, h.e. *apud te*, ut priùs nostra habebant. Testantur passim S. literæ morem piis Regibus fuisse, quoties singulari aliquo beneficio essent Divinitus adjuti, peculiari hymno in frequenti ecclesia Dei in se beneficia prædicare. Id nemo studiosiùs præstitit quàm David, qui simulátque in Regno confirmatus fuit, & Arcam federis Jerusalem transtulit, Levitas instituit qui quotidie Dominum ante Arcam federis celebrarent. Tum verò cùm cultum Dei toto ferè Israele præsente instaurasset, &, ut 1 Par. 16. commemoratur, populo bene precaretur, magnificè & ipse Deum prædicavit, & per Asaph fratrésque ejus prædicari fecit hymno qui illic recitatur, *Confitemini Domino, & invocate nomen ejus: nota facite in populis opera ejus*. Tum vota sua regia holocaustis & victimis, quas Lex *pacificas* vocat, ut ibidem memoratur, persolvit. Et epulum præbuit populo, quo epulo Israelitæ accepti saturati fuerunt, & in Domino exhilarati, domúmque redierunt, servatâ & memoriæ mandatâ illâ jucunditate. Hinc ait, *vivent corda eorum in seculum seculi*, intelligens hoc verbo singularem alacritatem. Quæ si in umbrarum velamine tam grata fuerunt, quâ nos decet affici voluptate quibus proposita est caro & sanguis Filii Dei, qui in filios & heredes Dei fuimus adoptati?

27. *Reminiscentur & convertentur*] Satis liquet Prophetam hîc non de suo sed Christi Regno cecinisse, quod adumbratum fuit regnante David & Salomone, qui à flumine Ægypti usque Euphratem, à mari usque ad ultimos fines Syriæ imperarunt. Ostendit ergò hîc fidem Christi propagandam inter omnes gentes. Et per id quod ait *reminiscentur*, ad id respexit quòd Gentes Dei veri cognitionem & religionem primùm habuerunt, quæ restituenda iis fuit per Christum. ¶ *Adorabunt in conspectu ejus universa familia Gentium*] Intelligit ex omnibus Gentibus aliquot credituros Christo. Mos etiam est Hebrææ linguæ *omnes* dicere pro *multis*.

29. *Manducaverunt & adoraverunt*] Versus hic obscurus est: putant autem hunc continere sensum, *Deliciosi & opulenti incurvabunt se, & agnoscent Christum*; *imò & illi qui jam dudum in pulverem terra descenderunt, & excesserunt hâc vitâ, flectent genua sua, & agnoscent Christum esse piorum redemptorem*. ¶ *Et animam suam nullus vivificabit*] Vel, *& anima eorum non vivet*. Pro Hebrææ linguæ consuetudine sic accipiendum est, *& quorum nemo animā suā potuit vitam servare, vel prorogare*: ut etiam genua flectantur καταχθονίων, i. *eorum qui sub terra sunt*. Nam & quidam Hebræorum de mortuis intelligunt. Alius continuat cum superiori sic, *flectent ei genua etiam mortui, qui propriam vitam non est dedignatus impendere pro illis*. Quidam etiam Hebræi illud, *Omnes qui descendunt in terram, & anima eorum non vivet*, sic exponunt, *Homines è terra facti, & qui animam suam non vivificavit, est impius. Semen autem quod servierit Domino, ascribetur* (vel *annumerabitur*) *Domino in generationem*, h.e. *tanquam peculiare genus ejus*.

30. *Semen meum serviet ipsi*] In Hebræo deest illud *meum*. Et est sensus, Posteritas credentium adhærebit Domino, annumerabitúrque ei per generationes succedentes, quæ venient & narrabunt priores posteris suis quæ & qualia Dominus egerit pro redemptione generis humani.

31. *Justi-*

31. *Justitiam ejus*] *Bonitatem ejus*; nam per hoc nomen absoluta bonitas accipitur. Illa verò juris severitas *judicii* nomine vocatur.

DRUSIUS.

לַמְנַצֵּחַ. A. Τῷ νικοποιῷ. Sym. Ἐπινίκιον] Videndus Eusebius lib. 10. Ἀποδείξ. ¶ עַל אַיֶּלֶת. Sym. ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως.

1. אֵלִי אֵלִי. Sym. Ἰσχυρέ μου, ἰσχυρέ μου, *Fortis mi, fortis mi*. Sym. & Th. Ὁ Θεός μου, ὁ Θεός μου, *Deus mi, Deus mi*. ¶ לָמָה עֲזַבְתָּנִי. A. ἱνατί ἐγκατέλιπές με; *cur dereliquisti me?* ¶ רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי. Aq. μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου ῥήματα βρυχήματός μου, *procul à salute mea verba rugitus mei*. Sym. ἀφεστήκασιν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν ὀδυρμῶν μου, *abscesserunt à salute mea verba gemituum meorum*. V. ed. μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν δεήσεών μου, *longè à salute mea verba deprecationum mearum*] Βρυχήματός μου alii reddunt *fremitus mei*. Lex. vet. Βρυχηθμός, *fremitus*. Βρυχῶ, *fremo*. Sed vox Ebræa magis *rugitum* denotat; quæ est vox Leonum propria. In Commentariis Hieronymo tributis, sed falsò, legitur, *Aquila, Longè à salute mea verba gemitus mei*, i. ὀδυρμοῦ μου. Τῶν ὀδυρμῶν μου. Sic in Eusebio, & apud Hier. *gemituum meorum*. Sed placet magis quod in Theodoreto. Lex. V. Ὀδυρμὸς, *fletus, lamentum, questus*. Sym. *fletus mei*. Τῶν δεήσεών μου ità Eusebius. Sed est cur malim τῆς δεήσεώς μου. In Rom. ed. *V. editio*, τῆς βοήσεώς μου. *VI. editio*, τῆς δεήσεως μου. Alibi est, *Sexta editio, sermones clamoris mei*, i. βοήσεώς μου. *Sic etiam Theodotio*.

2. אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה. A. Ὁ Θεός μου, βοήσω ἡμέρας, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, *Mi Deus, clamabo interdiu, & non exaudies*. ¶ וְלַיְלָה וְלֹא דוּמִיָּה לִי. A. Sym. & Th. καὶ νυκτὸς, καὶ οὐκ ἔστι σιγή, *& nocte, & non est silentium*] Supple est ed. Rom. σιγή μοι, *non est silentium mihi*. In eadem edit. *V. ed.* σιωπή.

3. קָדוֹשׁ. Sym. ἐν ἁγίοις *in sanctis*. ¶ תְּהִלּוֹת. A. Sym. & Theod. ὕμνος *hymnus*. Locus plenus erit si legas, ὁ ὕμνος τοῦ Ἰσραήλ.

12. אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי. * Δυνάσται Βασὰν διεδεσμάτισαντό με] Inclino ut credam legendum ἐδιαδηματίσαντό με· nam כתר *diadema*. Sed nihil statuo. ¶ בָשָׁן. A. λιπαροὶ *pingues*. Sym. σιτιστοί] In Euangelio Matthæi τὰ σιτιστά *altilia*. In Fragmentis editis בשן. Sym. *altiles*. Amos 4.1. פרות בשן, idem, αἱ βόες εὔτροφοι *vaccæ pastæ*. Lex. V. Εὔτροφος, *pastus*.

14. נִשְׁפַּכְתִּי. O. ἐξεχύθην *effusus sum*.

16. כְּלָבִים. A. Th. κυνηγέται *venatores*. ¶ כָּאֲרִי. A. ᾔσχυναν.

20. יְחִידָתִי. A. μοναχήν. Sym. μονότητα] Μοναχήν i. *solitariam*.

27. מִשְׁפְּחוֹת. A. Sym. αἱ συγγένειαι *cognationes*.

29. דִשְׁנֵי. A. λιπαροὶ *pingues*. Sic etiam Sym. ¶ יִכְרְעוּ. Sym. ὀκλάσουσιν *geniculabunt*. Th. κάμψουσιν *flectent*. ¶ עָפָר. Sym. κόνιν *cinerem*. Th. χοῦν *pulverem*. ¶ וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה. Th. καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ζῇ *& anima ejus vixerit*. Sym. οὗ ἡ ψυχὴ ζήσει *cujus anima vivet*. A. - - - - αὐτῷ ζῇ *ipsi vixerit*, i. לו. Editiones V. VI. & VII. ἡ ψυχή μου - - - *anima mea*.

30. זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ. Sym. σπέρμα δὲ λατρεύσει αὐτῷ, *semen verò serviet ei*. ¶ יְסֻפַּר לַאדֹנָי. Sym. ἀναγραφήσεται ἐν βιβλίῳ τοῦ Κυρίου, *perscribetur in libro Domini*] Τῷ Κυρίῳ, *Domini*, ut ψαλμὸς τῷ Δαβίδ, *Davidis*.

31. כִּי עָשָׂה. A. ὅτι ἐποίησεν *quia fecit*.

GROTIUS.

PRO *susceptione matutina*] Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς, i. ad implorandum manè Dei auxilium. Videntur Græci interpretes pro eo quod habemus אילת legisse עזרת, nam עזרה ἀντίληψις vertitur, hoc ipso Psalmo commate 19. Si receptam nunc lectionem sequamur, אילת השחר videtur esse *initium auroræ*. Eò enim nos ducit Arabismus cognatus Hebraismo. Ode hæc Davidis profugi calamitates describit. Neque tamen id impedit quò minùs sensu sublimiore ad Messiam respiciat, quod & Hebræorum Scholia quæ *Midras* vocant ad hunc locum indicant. Et sæpe evenit ut verba in sensu mystico significationem habeant apertiorem minúsque figuratam.

1. *Deus Deus meus*] Vox אל per se *fortitudinem* significat, & in eo sensu de Deo usurpatur: quapropter Aquila vertere solet ἰσχυρέ μου. ¶ *Respice in me*] Πρόσχες μοι. Sumpserunt illud secundum אלי quasi præpositionem cum pronomine significantem *ad me*. ¶ *Quare me dereliquisti?*] למה עזבתני, quod Syriacè est למה שבקתני, rectè verteris, *quousque me deseres?* nam & למה pro *quousque* sæpe sumitur; & præterita pro futuris apud Hebræos frequentia. ¶ *Longè à salute mea verba delictorum meorum*] Apparet Græcos, qui habent οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου, fine hujus commatis legisse שגגתי. At rectiùs textus quo utimur שאגתי, quod Aquila vertit, ut solet, addictè, τοῦ βρυχήματός μου. Symmachus ad sensum non malè τῶν ὀδυρμῶν μου, alii τῆς βοήσεώς μου, alii τῆς δεήσεώς μου. Sensus est, *Longè abes à salute mea, & à verbis gemituum meorum*, supple *exaudiendis*.

7. *Locuti sunt labiis*] Propriè in Hebræo, *Hiatum fecerunt labiis suis*: qui mos irridentium, ut apparet Jobi 16.10. hoc ipso Psalmo 13. & 35.21.

11. *Nè discesseris à me*] Nè longiùs te à me removeas.

16. *Foderunt manus meas & pedes meos*] Hìc quoque duplex fuit antiquitus lectio, quam utramque Chaldæus in versione sua conjunxit. Jacob Ben Chaiim ait fuisse כארו per ἐπένθεσιν literæ א: idem testatur Moses Hadarsan. In quibusdam exemplaribus sic fuisse agnoscunt Masoretæ. Lxx ὤρυξαν, quomodo ex eis citat Justinus & alii. Aq. ᾔσχυναν. Nulla ergò hìc fraus Christianorum: inter quos est & interpres Æthiops. Video quidem & Masoreticam lectionem posse defendi. Sed altera loco magìs convenit, tum ob alia, tum quia *Leonis* comparatio non multò antè posita est 13.

18. *Diviserunt sibi vestimenta mea*] In Davide hoc intelligendum μεταφορικῶς, i. fortunas meas ut confiscatas inter se partiti sunt. Sic & Latini *spolia* dicunt de re quavis, cùm propriè *spolia* sint vestes; unde *spoliarium* in balneo, & Gallicum *despoüiller*.

PSAL. XXIII.

MUNSTERUS.

1. PAstor meus] Frequens est hæc Allegoria in Scriptura, ut Dominus *pastor*, & pii homines *oves* dicantur. Quid autem sit *ovem ducere ad pascua* mox ostendit per hæc verba, *Animam meam ducet & reducet per semitas justitiæ*, &c. Porro *baculus* quo oves rationales ducuntur, est verbum Dei: *Mensa* sunt promissiones, quibus homo roboratur contra hostes; *oleum*, beneficia Dei; & *calix inebrians*, gratia consolationis.

VATABLUS.

1. PAscit me רעי] *Pastor meus*; *pascens me*. ¶ *Deficiam* אחסר] *Egebo*: q. d. Nullius rei indigere potero.

2. *In tuguriis germinis* בנאות דשא] *In caulis herbæ. In pascuis herbidis*. ¶ *Ad aquas requietum* על מי מנוחות] *Ad aquas quietum*; vel, *lenitatum*: i. placidas & leniter fluentes, quæ carent omni periculo.

3. *Convertit* ישובב] *Reducit*; sive *redire facit*, sub. *in viam bonam*. Alii, *quiescere facit*; *tranquillam reddit*; *restituit*. ¶ *Justitiæ* צדק] Quidam hìc *rectas & complanatas semitas* exponunt, sive *aquatas*, non montosas, in quibus non defatigetur ovis.

4. *Ambulavero* אלך] Mihi *sit ambulandum*; aut *versandum*: i. etiamsi versarer in tenebris exitialibus & summo periculo. ¶ *Et baculus tuus* ומשענתך] *Et pedum tuum*. His curam & studium pastoris significat.

5. *Preparas* חערך] *Instrues.* Fut. Heb. pro præs. His omnium rerum copiam significat, sive necessariæ fuerint sive voluptariæ. ¶ *Impinguasti in oleo caput meum* דשנת בשמן ראשי] *Perungis unguento caput meum.* Vel, *Unguento caput meum delibutum reddis.* Præt. Heb. pro præs.

6. *Veruntamen bonum* אך טוב] *Certè bonitas:* vel, *felicitas.* ¶ *In longitudinem dierum* לארך ימים] Hebraismus, pro, *in multos dies.*

CLARIUS.

1. **D***Ominus regit me*] Vel, *pascit me.* In hoc Psalmo mirificam prædicat fiduciæ in Deum & securitatem & felicitatem. Frequens autem est in Scripturis hæc Allegoria, quâ pii *oves*, Deus *pastor* vocatur. Non est enim aliud pecus quod æquè pastoris operâ indigeat, quod minùs sibi ipsi prospicere possit, (unde & proverbium natum est, *Ovilli mores*) & tamen æquè tanto sit homini usui. Sic necesse est Hominem prorsus perire, nisi eum ducat & foveat suo Spiritu Deus; quo destitutus nihil earum rerum quibus salus constat vel suspicari potest.

2. *In loco pascuæ*] Vel, *in amœnis locis & germinosis.* Qui optimè pascunt greges, stabula non longè à pascuis habent, præsertim in Judæa, cui silvarum umbræ raræ sunt. Medio enim die, cùm sævit æstus, in umbram ducendæ sunt, quod & Poeta admonet,

Æstibus in mediis umbrosam exquirere vallem.
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacrâ nemus accubat umbrâ.

Addit Psaltes quòd & *ad aquas refectionis*, vel *refrigerii*, & *lenè fluentes* ducat, quod & ipsum bis in die fieri solet. Vel ità appellat aquas, quia periti rei pecuariæ canalibus salem imponere solent, quem redeuntes à pastu oves lambant, eóque sapore cupidinem bibendi pascendíque concipiant.

3. *Animam meam convertit*] Vel *restituit mihi*, sive *duxit & reducit per semitas justitiæ.* Quod versu præcedenti per Allegoriam dixerat, hîc declarat. Quanquam Hebræi illud *convertit* dictum putant quasi *leniter deduxit*, quòd & hoc verbo ad pastoris curam indulgentem Psaltes respexerit. Nam istud quoque præcipiunt, ut qui sequitur gregem circumspectus ac vigilans, magnâ clementiâ moderetur, & duci propior quàm domino in cogendis recipiendísque ovibus acclamatione ac baculo minetur, nec unquam telum emittat.

4. *Virga tua*] Per *baculum* & *pedum pastorale* nihil aliud intelligitur quàm cura & sedulitas pastoralis. Synecdoche enim est, ut per instrumentum actionem intelligas. *Baculus* ergò, quo oves rationales ducuntur, est verbum Dei; *mensa* sunt promissiones, quibus homo roboratur contra hostes; *oleum*, beneficia Dei; & *calix inebrians*, gratia consolationis.

5. *Parasti in conspectu meo mensam*] Alterâ Allegoriâ canit, se omnium rerum copiâ abundare, pascente Deo. ¶ *Impinguasti in oleo caput meum*] In lautioribus conviviis olim etiam unguenta, præsertim in Palæstina, adhibebantur.

6. *Et ut inhabitem*] Vide votorum ejus finem, nempe ut hostium turbis ereptus versetur quietiùs cum Deo.

DRUSIUS.

2. בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי. Aq. & Sym. *ἐν ὡραιότητι πόας κατεσκήνωσέν με*, *in pulcritudine herbæ collocavit me.*

3. יְשׁוֹבֵב. Sym. *ἀνεκτήσατό με.* ¶ בְּמַעְגְּלֵי. Sym. *δι' ἀτραπῶν per semitas.*

5. כּוֹסִי. Th. Ποτήριόν μου. Sym. *ποτήριον.* V. ed. *καὶ ποτήριόν μου.* VI. *τὸ ποτήριόν μου.* ¶ רְוָיָה וְאַךְ טוֹב. Sym. *μεθύσκον πλὴν ἀγαθόν*· eodémque modò Quinta. Latinè id reddas, *calix meus inebrians, verùm bonus.* VI. ed. *μεθύσκον ὡς κράτιστον inebrians quàm præclarus.*

6. שִׁבְתִּי. Sym. *ἡ κατοίκησίς μου habitatio mea.*

GROTIUS.

1. **D***Ominus regit me*] Chaldæus putat esse Oden factam nomine Israelitarum qui in deserto fuerunt. Nam solent Poetæ sæpe fingere quæ olim dici potuerunt, quale est vaticinium Nerei apud Horatium.

5. *Parasti in conspectu meo mensam*] Non ligneam aut lapideam, sed facilem ex cespitibus subitò aggestis. ¶ *Impinguasti in oleo caput meum*] Pro *oleo* rectè verteris *pinguibus*, ut hîc Chaldæus. Sic enim שמן sumitur Prov. 21. 20. Psal. 109. 24. Esa. 5. 1. Intellige autem hîc cum Chaldæo aves illas pinguissimas quibus pasti sunt in deserto Israelitæ, sive illæ *ὀρτυγομῆτραι* fuere, sive aliæ.

PSAL. XXIV.

MUNSTERUS.

PSalmum hunc editum putant Hebræi cùm David cognovisset locum quem sibi Deus peculiariter in monte Morija delegit, ubi pro honore nominis sui construi Templum ordinavit, in quo præ cæteris totius mundi locis inter homines habitare constituit.

1. *Domini est terra*] Cùm, inquit, terra, & omnia quæ in ea sunt, Dei sint, quanta est hæc suæ Majestatis dignatio ut populum Israeliticum sibi peculiari ratione delegerit?

2. *Super maria fundavit eam*] Super fragile, inquit, fundamentum collocavit firmissimum ædificium.

3. *Quis ascendit in montem Domini?*] A monte terrestri Morija ascendit ad montem cœlestem, docétque quis ascensurus & post resurrectionem illuc perventurus sit, nempe qui *mundo corde* puris studet operibus, & qui *non sine causa jurat per animam Dei*: ubi tamen quidam legunt *animam meam*, ut sint hæc verba Dei respondentis.

6. *Jacob*] Necesse est ut hîc aliquid subintelligamus, putà, *Deus Jacob*, vel, *in Jacob.*

7. *Levate, portæ, capita vestra*] Alloquitur Templum ipsum, ut Domino majestatis sese aperiat & mansionem concedat perpetuam. Priùs enim Arca Domini stabilem mansionem non habuit; sed cùm aliquandiu in Gilgal mansisset, translata est in Silo; deinde reducta ex Palæstina, mansionem habuit in Bethsæmes, in Kiriathiarim, atque in domo Obed-Ædom: donec tandem cum magna solennitate David illam duxit in montem Zion in tabernaculum Mosaicum; ubi mansit quousque per Salomonem exstructa fuit domus Domini.

VATABLUS.

1. **E***T plenitudo ejus* ומלואה] Hebraismus, pro quicquid in ea continetur, sive quicquid ipsa continet.

2. *Super maria* על ימים] *Juxta maria, ad maria.* Situs enim continentis est supra mare & flumina, non in ipso mari & aquis: nam dixit Deus, *Congregentur aquæ in locum unum, & appareat arida.* Gen. 1. 9. Sic paulò pòst, *Juxta flumina.*

4. *Non accipit in vanum animam suam* לא נשא לשוא נפשו] Qui *animum suum ad vanitatem non extulit*: i. qui vanis rebus non inhiat, aut intentus est. Hebraicè legitur, *Non assumit frustrà animam ejus*, aut *meam.* Varia enim est hîc lectio: nam quædam exemplaria habent נפשי, alia נפשו, sed punctatum cum Hiric, ut appareat י pro ו positum esse. Hinc inter Hebræos doctiores, in hac versûs hujus particula, Deum loqui intelligunt: & *assumere animam Dei idem* esse aiunt atque *jurare per animam Dei*: ut sit idem *assumere animam Domini in vanum*, sive *frustrà & temere*, atque *assumere nomen Domini in vanum*, Exod. 20. 7. i. nihil falsi per nomen Domini assumit. Ejusmodi locutio legitur & Jer. 51. 14. & Amos 6. 8. *Et juravit Jehovah per animam suam.*

5. *Salutis suæ* ישעו] Sic Hebraicè, pro, *salvatore suo.*

6. *Faciem tuam* פניך] Mutatio personæ, pro, *faciem ejus.* ¶ *Jaacob* יעקב] Aut subaudiendum *in*, acsi dicat, *Talis est generatio eorum qui in Jacob quærunt faciem Dei.* Aut verbum substantivum, hoc modo, *Jacob sunt, & veri Israelitæ, qui quærunt faciem Dei.*

7. *Elevate* שאו] *Attollite.* Abrumpit David sermonem, optátque Templi Jerosolymitani exstructionem, ut Arcam (quam *Jehova* nomine significat) inferat. ¶ *Perpetuæ* עולם] *Æterna, sempiterna:* sic dictæ quòd illic Arca esset perpetuò habitatura, h.e. usque ad destructionem Templi.

8. *Et potens* וגבור] *Et robustus, validus, heros.*

CASTALIO.

2. NAM *ipse eam super mari fundavit, supérque fluminibus fixit*] Mare fluminàque super eminentem.

4. *Qui non animo suo ad nequitiam utitur*] h.e. *Qui non falsò & malitiosè jurat*, ut continuò sequitur, nam jurantes id testamur quod habemus in animo, ut videre licet Jer. 38. ubi jurat Sedecias. Quòd si falsum juramus, abutimur animo nostro.

CLARIUS.

CUM Dominus & aspectu Angeli cædentis, & oraculo Prophetæ Gad, denique acceptatione holocaustorum igni demisso cœlitus, demonstrasset ipsi David aream Araunæ Jebusæi, quæ in monte Moria erat, locum esse in quo vellet sibi Templum exstrui, cogitans hic David incomprehensam Dei erga Israelitas bonitatem, inter quos sedem sibi peculiarem delegerat, cùm tamen omnis terra cunctíque mortales ejus opificium sint, canit, Quibus verè in loco sancto Dei locus pateat, Quæ verè Dei natio sit, Apud quam Deus habitare dignetur, cùm *non omnes qui sunt ex Israel, ipsi sint Israel.* Tum ad exstructionem Templi hortatur, promittens Dei præsentiam per Arcam fœderis in eo reponendam.

1. *Domini est terra*] Cùm, inquit, terra, & omnia quæ in ea sunt, Dei sint, quanta hæc est ejus Majestatis dignatio ut populum Israeliticum sibi peculiari ratione delegerit?

2. *Super maria fundavit eum*] Super fragile, inquit, fundamentum collocavit firmissimum ædificium. ¶ *Super flumina*, &c.] Sunt qui intelligant sic, *fluminibus elegantissimè distinxit eum.*

3. *Quis ascendet*] A monte terrestri Moria ascendit ad montem cœlestem, docétque quis ascensurus & post resurrectionem illuc perventurus sit, nempe qui *mundo corde* puris studet operibus, & *qui non sine causa jurat per animam Dei.* Alii sic intelligunt, *qui non jurat falsò ad obstringendam animam suam.* Hieron. *Non exaltavit frustrà animam suam.* Summâ autem hâc comprehenditur qui sit ascensurus, qui scilicet sit *innocens* opere, *purus* corde, ore *verus.*

7. *Attollite, portæ, capita vestra*] His versibus hortatur ad exstructionem Templi, & per prosopopœiam ipsum Templum alloquitur, *O portæ*, inquiens, *templi, attollite capita vestra, & assurgite, ut inferatur per vos Arca fœderis. Æternales* autem sive *sempiternas* vocat, quòd intra Templum Arca jam fixa permansura erat, non, ut antea, de loco in locum transferenda. Antea enim in deserto sæpius locum mutaverat, postea è deserto in Galgal, è Galgal in Silo, indè in terram Philisthæorum, ex ea in Betsames, indè Cariathiarim, ex hac in domum Obed Ædom, indè in Civitatem David, & ex hac in Templum delata fuerat: in Templo autem usque ad excidium Urbis perstitit. Unde & Salomon dicebat, *Ædificans ædificavi domum in qua permaneres, locum ubi habitares in secula.* ¶ *Et introibit Rex gloriæ*] Arcam intelligit, sicut & Mosen Num. 10. legimus, cùm Arca proficiscebatur, dixisse, *Exsurge, Domine, & dissipentur inimici tui*, &c. Et cùm reponeretur, dicebat, *Revertere, Domine, ad myriades millium Israel.* Repetitio autem illa versûs septimi testatur quantopere animus ejus studio domûs Dei ædificandæ flagrarit.

DRUSIUS.

2. הוא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וגו׳. Sym. Οὗτος ἐπὶ θαλάσσης ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ σὺν ποταμοῖς ἥδρασεν αὐτήν. *Ipse super mare fundavit eam, & cum fluminibus stabilivit eam.*

3. בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ. A. Ἐν τόπῳ ἁγιάσματος——*in loco sanctificationis*——

6. פָנֶיךָ יַעֲקֹב. A. Sym. V. & VI. πρόσωπόν σου, Ἰακώβ, *faciem tuam, Jacob.*

7. שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וגו׳. A. Ἄρατε, πύλαι, κεφαλὰς ὑμῶν· καὶ ἐπάρθητε, ἀνοίγματα αἰώνια, *Tollite, portæ, capita vestra; & elevamini, aperturæ sempiternæ.* Sym. Μετάβαλε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, ὑψωθήτωσαν δὲ αἱ πύλαι αἰώνιοι, *Levate portas Principes vestri, extollantur verò portæ sempiternæ*] Ἀνοίγματα, i. *januæ.*

GROTIUS.

2. IPse *super maria fundavit eum*] Hebræus textus *eam* nempe *terram.* Secundùm materiæ rationem, quod hîc Abenesdra dicit בדרך התולדת, aqua deberet totam terram circumdare: At Deus depressit mare ut terra exstaret. Vide quæ ex Strabone & aliis ad hanc rem attulimus initio Testimoniorum ad lib. 1. De V. R. Chr. Vide & Exod. 20. 4. & oppositum statum Gen. 7. 17, 18.

7. *Introibit Rex gloriæ*] Arca. Historia est 2 Sam. 6. 12.

8. *Attollite portas principes vestras; & elevamini, portæ æternales*] Heb. *Attollite, portæ, capita vestra; & elevamini vos, fores longævæ. Longævæ*, quia ex cedro factæ. Videntur autem portæ istæ Sionis fuisse eo ex genere quas καταῤῥάκτας aut ἐπιῤῥάκτας Græci vocant; Livius *pendulas, recidentes*; quæ, ubi amovendæ sunt, attolluntur in sublime. Non dissimilis ἔννοια Sapphus, ὕψοι δὴ τὸ μέλαθρον ἀείρετε, τέκτονες ἄνδρες· γαμβρὸς ἔρχεται ἶσος Ἄρηϊ, ἀνδρὸς μεγάλω πολλῷ μείζων.

PSAL. XXV.

MUNSTERUS.

VErsus hujus Psalmi in Hebræo incipiunt juxta ordinem alphabeti Aleph Beth, etiamsi hæ tres literæ Beth, Vau, & Kuph in ordine deficiant. Est autem hic Psalmus oratio hominis sancti, gravati peccatis, & impiorum patientis persecutiones, rogantis Dominum ut se liberet à peccatis, vias suas doceat, & ab hostium tyrannide eripiat, propter bonitatem suam.

VATABLUS.

1. DAvidis לדוד] Sub. *Psalmus.* Hic primus Psalmus est eorum quorum versus à literis juxta ordinem Alphabeti Hebraici incipiunt. Desunt tamen ב & ו atque ק, & incipiunt duo versus in א, totidémque in ר, quanquam à ב incipiat statim altera dictio versûs secundi, ut tertia quinti à ו. A פ initium habet versus ultimus. Causam hujus instituti certam nè Hebræi quidem reddere possunt. Apparet vulgatam rationem carminis fuisse: etsi perpauci Psalmi, nempe præter hunc quatuor, ut 34. 111, 112, & 119, hoc carminis genere constent, iidémque non pari ratione. ¶ *Levo* אשא] *Attollo.* Fut. Heb. pro præs.

2. *In te spero* בך בטחתי] *In te confido, in te fiduciam habeo:* vel, *te nitor.* Præt. Heb. pro præs.

3. *Etiam*

3. *Etiam omnes*, &c. גם כל קויך לא יבשו] *Certè omnes sperantes in te non pudefient*, &c. Alii, *Etiam nè pudefiant qui exspectant te.*

4. *Scire fac me* הודיעני] *Ostende mihi, demonstra mihi, notas mihi fac.*

5. *Ambulare fac me per veritatem tuam* הדריכני באמתך] *Duc* (vel *Deduc*) *me in veritate tua.* Alii, *Deduc me per fidelitatem tuam*; aut, *per fidem tuam*: i. da ut credam te esse promissorum servantem. ¶ *Salutis meæ* ישעי] *Servator* (vel *salvator*) *meus.* ¶ *Te exspecto* קויתי] Præt. Heb. pro præs.

6. *A seculo sunt* מעולם המה] i. Quibus nunquam uti desiisti: vel, quia semper fuisti misericors.

7. *Adolescentia mea* נעורי] *Juventutis meæ.*

8. *Viam* בדרך] Sub. *illam quam approbat.* Alii, *in via.*

9. *Ambulare faciet humiles* ידרך ענוים] *Diriget mansuetos.* ¶ *In judicio* במשפט] *Per judicium*: i. efficiet ut rectè & ex ordine vitam instituant. ¶ *Humiles* ענוים] Antecedens pro relativo, more Hebraico, pro, *docebit illos viam suam.*

11. *Jehova* יהוה] Sub. *pepercisti mihi*: nam non potest hæc prima pars versûs jungi sequenti à conjunctione incipienti. ¶ *Parce iniquitati meæ* וסלחת לעוני] *Et remisisti peccatum meum.* Conjunctio *&* vacabit, si per reticentiam non subaudias *pepercisti* in principio versûs, ut legas, *Propter nomen tuum, Jehova, remisisti.* Potest verti præteritum per imperativum.

12. *Viam quam eligat* בדרך יבחר] *Viam quam elegit*, vel, *elegerit*: i. quam ipse Jehova probaverit.

13. *Commorabitur* תלין] *Permanebit, conquiescet*, i. summâ lætitiâ perfruetur.

14. *Secretum* סוד] Sub. *revelatur*, sive *revelari solet*. ¶ *Et pactum*, &c. ובריתו להודיעם] Ordo inversus, pro, *ut notum faciat eis pactum*, sive *fedus, suum.*

16. *Unicus* יחיד] Ità vocat ab omnibus desertum, & omni ope destitutum. ¶ *Et pauper* ועני] *Et afflictus.*

17. *Dilatatæ sunt* הרחיבו] *Dilataverunt*, sub. *se*, vel *locum suum*, sive *cor meum*: i. repleverunt cor meum, & ità distenderunt illud.

18. *Et laborem meum* ועמלי] *Et molestiam meam.*

19. *Vide* ראה] *Considera.* ¶ *Iniquo* חמס] *Violento, tyrannico.* Vel, *injusto & implacabili.*

20. *Nè confundar* אל אבוש] q. d. Vide nè patiar repulsam, quoniam in te præsidium meum posui.

21. *Perfectio & rectitudo* תם וישר] *Integritas & æquitas. Sinceritas & rectum.* ¶ *Te exspecto* קויתיך] q. d. A te omnia exspecto, & totus à te pendeo.

CASTALIO.

Hujus carminis versus in Hebræo scripti sunt ordine literarum.

CLARIUS.

Precatio est Sancti & peccatis & inimicorum improbitate pressi. Orat ergò Dominum ut à peccatis eum liberet, ac vias suas doceat, hostiúmque furori eripiat. In fine annectit precatiunculam pro toto populo Dei. Hic primus Psalmus est eorum quorum versus à literis juxta ordinem alphabeti incipiunt: desunt tamen Beth, Vau & Coph, & incipiunt duo versus in Aleph, totidémque in Res. Causam hujus instituti certam nè Hebræi quidem reddere possunt. Apparet vulgatam rationem carminis fuisse, etsi perpauci Psalmi hoc carminis genere constant, iidémque non pari ratione.

3. *Iniqua agentes supervacuè*] Qui scilicet me persequuntur sine causa.

5. *In veritate tua*] Simile hoc illi est, *Deduc me, Domine, in justitia tua.* Nam & *justitia* & *veritatis* vel *fidei* nomine ea vita significatur quâ justè & fideliter, atque ut decet & è re proximorum est, vivitur. Solet verò in Psalmis præcipuè *veritas* vel *fides* cum *benignitate* & *commoditate* conjungi. Dei autem esse Fides, Justitia, Bonitas meritò dicuntur, quia ipse nobis dat veris, justis & bonis esse.

8. *Dulcis & rectus Dominus*] Quia benignus, inquit, est Dominus, non dedignabitur docere vel ipsos peccatores quo pacto vivere illos hîc oporteat. Solet autem orantis mens diutiùs in consideratione Divinæ bonitatis immorari.

9. *Diriget mansuetos in judicio*] Docebit optimâ ratione quo pacto vivere modestos velit.

10. *Universæ viæ Domini*] Meminerat toties *viarum Domini*, & postulaverat illas sibi *ostendi*, h. e. effectum earum exhiberi: nunc quæ eæ sint dicit, *Quæcunque*, inquiens, *facit Dominus plena sunt misericordiæ & fidei*, sed *iis qui recipiunt pactum & admonitiones illius*, nam aliis hæc sunt *odor mortis.*

12. *Quis est homo qui timet Dominum?*] Exclamatio est, Quàm felix est, inquit, ille vir! Et quæ illum bona sequantur adjungit & per partes explicat; ac primùm omnium, *viam*, inquit, *selectam docebit eum*: nam à cognitione solidâque persuasione veritatis initium est omnis & rectæ & beatæ vitæ.

13. *Anima ejus in bonis demorabitur*] Judæi interpretantur de sanctorum quiete in seculo futuro, & optata posterorum successione in præsenti. Sed de utraque vita etiam intelligi potest: nam soli recti his bonis liberè ac feliciter utuntur.

14. *Secretum Domini*] *Secretum Domini* est quod carni & sanguini patefieri nequit, & revelatur solis electis, de quibus ait Apostolus, *Quoniam autem estis filii Dei, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem, Abba, Pater.*

16. *Unicus & pauper*] h. e. Ab omnibus derelictus sum & afflictus.

18. *Vide humilitatem*] *Afflictionem*, vel *paupertatem.*

21. *Innocentia & rectitudo*] *Innocentiæ & æquitatis studia servent me: solicitè enim exspecto adventum tuum.* Ultimus versus loco epiphonematis est.

DRUSIUS.

3. קֹוֶיךָ. A. *Qui te exspectant*] Οἱ προσδοκῶντές σε οὐ μὴ καταισχυνθῶσιν. ¶ הַבּוֹגְדִים. A. Sym. Th. V. ed. οἱ ἀποστατοῦντες *deficientes.*

7. וּפְשָׁעַי. A. Καὶ ἀθεσιῶν μου *& trangressionum mearum.* Sym. καὶ παραπτωμάτων μου *& delictorum meorum.*

8. יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ. Sym. ὑποδείξει ἁμαρτάνουσιν ὁδὸν, *demonstrat peccantibus viam.* A. φωτήσει ἁμαρτωλοὺς ——*illuminabit peccatores*] *Peccantibus*, i. aberrantibus. Φωτήσει, an potiùs φωτίσει; Nam φωτίζω dicimus, nescio an etiam φωτέω aut φωτάω. יורה φωτίσω, , tanquam ab אור φῶς, φωτὸς, i. *lux*: infrà 13. φωτίσει αὐτὸν יורנו.

12. יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר. Sym. ᾧ ὑποδείξει ὁδὸν ἣν ἐπιλέγεται, *cui demonstrabit viam quam eligit.* Aq. φωτίσει αὐτὸν ἐν ὁδῷ ᾗ ἐκλέξεται, *illuminabit ipsum in via quam eliget.*

14. סוֹד יְהוָה לִירֵאָיו. A. Ἀπόῤῥητον Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, *Secretum Domini timentibus ipsum.* Sym. Ὁμιλία Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, *Sermo Domini cum iis qui ipsum timent.* Th. Μυστήριον Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, *Arcanum Domini timentibus ipsum.* VI. ed. Κραταίωμα Κύριος τῶν φοβουμένων αὐτὸν, *Roboramentum est Dominus timentium ipsum*] Μυστήριον Κυρίου· hoc interpretamentum etiam Symmacho tribuit Theodoretus. ¶ וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם. Sym. & Th. *& testamentum suum declarabit illis.* A. καὶ τὴν συνθήκην αὐτοῦ γνωρίσει αὐτοῖς, *& fedus suum notum faciet illis*] *Testamentum suum*, &c. Τὴν διαθήκην αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς.

16. יָחִיד. A. μοναχὸς *solitarius.* Sym. μόνος *solus*] Suprà יחידתי. Sym. μονότητά μου, quod in recto casu facit μονότης, si non me fallit Grammatica. Ad quam formam φιλότης dicitur & ὁσιότης. Sed hoc ἀπροσδιόνυσον. Priùs erat μονογενής, i. *unicus.* Theodoretus, *Unicus, Solus*

reliqui interpretati sunt. Etiámne Theodotio? Ità videtur. ¶ אני. Aq. & Th. ἐγώ. Sym. verò ἐγώ εἰμι.

17. הרחיבו. Sym. πλατεῖαι *lata.* Th. ἐπληθύνθησαν *multiplicata sunt*] Talis lectio in Lxx. Est qui corrigat ἐπλατύνθησαν, unius literæ immutatione. Quam correctionem juvat Psalterium Romanum, in quo *dilatata sunt.* Tum etiam Graduale Missæ. Nam Dominicâ secundâ ibi legitur, *Tribulationes cordis mei dilatatæ sunt.* Credo etiam Aquilam ità habuisse: sed & V. & VI. & VII. Vide Rom. ed. ¶ ממצוקותי. Aq. ἐκ τῶν συνοχῶν μου ex *angustiis meis.* Lex. V. Συνοχή, *pressus, compressus.*

GROTIUS.

1. AD *te, Domine, levavi animam meam*] Est & hic Psalmus alphabeticus, ut multi alii, in usum puerorum qui scribere discebant. Sed commata non bene distincta sunt: nam secundum comma debet incipere ibi בך, & quintum ibi ולמדני. & initio commatis 17 deest vox קום *surge.* Verba autem illa פדה ad finem usque accessio esse debent commatis præcedentis, non novum comma.

5. *Dirige me in veritate tua*] Deus bene viventes & solicitè precantes (qualem hîc se ostendit David) magìs magísque illustrat.

PSAL. XXVI.

MUNSTERUS.

POnitur in hoc Psalmo specimen, qualis esse debeat vita innocentis hominis; ut scilicet totus pendeat à Deo, mundos habens affectus & cogitationes atque puras manus, h. e. opera immaculata, & fugiens societatem malorum hominum. Quòd autem Deum ad judicium provocat videtur falsò insimulatus à malis hominibus, qui illum veluti plurimis obnoxium criminibus traduxerunt & diffamaverunt.

VATABLUS.

1. JUdica me שפטני] *Jus dicito pro me.* ¶ *In perfectione mea* בתמי] *In sinceritate mea: in integritate mea: in innocentia mea,* i. innocenter. ¶ *Non nutabo* לא אמעד] Vel est fut. pro præs. *non nuto: labor, vacillo.*

2. *Et tenta mè* ונסני] *Periculum facito de me.* ¶ *Funde* צרופה] *Examina: excoque, explora:* Metaphora à repurgatoribus auri & argenti.

3. *Et ambulavi,* והתהלכתי באמתך] *Et ambulo (& ambulare soleo) in veritate tua.* Præt. Hebr. pro præs. *Veritatem Dei* vocat quam Deus exigit: cui opponit seq. v. *fallaciam & vanitatem.*

4. *Non sedi* לא ישבתי] *Non mansi. Non habitavi.* ¶ *Mendacibus* שוא] *Vanis: fallacibus.* ¶ *Occultantibus* נעלמים] *Occultis, absconditis, latentibus, dissimulatoribus, quærentibus latebras:* q. d. Cum fucatis non habui commercium.

5. *Cœtum malignantium* קהל מרעים] *Ecclesiam noxiorum, sceleratorum.*

6. *Lavi in innocentia* ארחץ בנקיון] Fut. Heb. pro præt. aut præs. *Lavo* (sive *lavare soleo*) *in munditia.* De oblatione victimarum loquitur, quas obtulit mundis manibus non aquâ, sed innocentiâ: alludens ad ablutiones quæ fiebant à Sacerdotibus ante sacrificium. ¶ *Et circumdedi* ואסובבה] *Et circumdabo,* vel *circumdo:* sub. *offerendo sacrificia.*

7. *Ut audire facerem vocem confessionis* לשמע בקול תודה] *Ut audire faciam* (vel *auditam faciam*) *vocem laudis.* Hebraismus, pro *palàm te celebrem.* ¶ *Et narrarem* ולספר] *Et exponam: recenseam.*

8. *Gloria tua* כבודך] Hebraismus, pro *gloriosi:* vel significat Tabernaculum ubi erat arca federis, quam vocat *gloriam Dei.*

9. *Nè congreges* אל תאסף] *Nè colligas,* vel *reponas, seponas:* i. nè perdas me cum improbis cùm de ipsis sumes pœnas.

10. *Pravaricatio* זמה] *Consilium pravum, dolus, opus à scelesta cogitatione profectum.*

11. *In perfectione mea* בתמי] *In sinceritate mea,* vel *innocentia.*

12. *In rectitudine* במישור] *In recto* h.e. in loco recto & plano, i. tuto.

CASTALIO.

2. MEos *renes atque cor explorans*] Affectus atque mentem.

CLARIUS.

VErisimile est occasionem hujus Psalmi dedisse eos qui David multorum falsò insimulabant: Contra quos, ut in laudem Dei, qui integram ac religiosam vivere vitam ei dederat, ità in confirmationem bonorum, quos malorum mendacia perturbabant, de integritate & sanctimonia sua hæc canere dignum se duxerat. Ubi considerandum est, quibus rebus fretus David sese judicio Dei efferat; nempe sinceritate, quâ fecit quæcunque fecit, & fiduciâ in Deum, & jugi Divinæ bonitatis consideratione. Simul hoc Psalmo discimus qualis esse debeat vita innocentis hominis, ut scilicet totus pendeat à Deo, mundos habens affectus & cogitationes, atque *puras manus,* h. e. opera immaculata, & fugiens societatem malorum hominum.

2. *Ure renes*] Scrutare omnia mea, inquit, & experire qui sim: explora tanquam igne interiora mea, &c.

3. *Quoniam misericordia tua*] Invenies memorem me beneficiorum tuorum fuisse semper: exercui enim me diligenter in fide quàm concepi de te. Hoc enim est quod ait, *complacui in veritate tua.*

8. *Dilexi decorem*] Vel, *habitaculum domûs tuæ.* Qui enim Deum ex animo colit, nusquam libentiùs est quàm in cœtu colentium eum.

DRUSIUS.

1. שפטני. A. Sym. Th. κρῖνόν με *Judica me.* ¶ בתמי. A. ἐν ἁπλότητι *in simplicitate.* S. ἐν ἀμωμότητι. ¶ לא אמעד. A. οὐκ ἀτονήσω *non deficiam.* Sym. οὐ σφαλήσομαι *non titubabo.* VI. ed. οὐ μὴ σαλευθῶ *non movebor*] Lex. V. Ἀτονῶ, *lasso, deficio.* Ἀτονία, *defectus.*

6. בנקיון. A. ἐν ἀθῳότητι *in innocentia.*

8. מעון. Sym. τὸ ἀνάκτορον] Est autem ἀνάκτορον inter alia *templi adytum.*

9. אנשי דמים. Sym. ἀνδρῶν μιαιφόνων *viris parricidii.*

12. במישור. Sym. ἐν ὁμαλῷ *in plano.*

GROTIUS.

6. LAvabo *inter innocentes manus meas*] Heb. *in innocentia,* i. ut innocens. Lavabant manus populi illi cùm se puros à scelere testabantur, ut Deut. 21.6. Vide & quæ allata ad Matth. 27. 24.

PSAL. XXVII.

MUNSTERUS.

1. QUem *timebo?*] Hinc patet, Prophetam hunc Psalmum composuisse cùm in maximo discrimine positus esset. nec ullum usquam pateret auxilium humanum, sed solâ spe nixus Divinarum promissionum animum usque adeò contra ingruentia firmavit mala ut facilè sibi contra quoscunque hostes polliceretur victoriam.

18. *De*

18. *De te dixit cor meum*] Sensus est, Ego jugiter versavi in corde meo hæc tua verba quæ tu dixisti, *Quærite faciem meam*, atque ideo confidenter venio & accedo ante faciem tuæ majestatis, cùm tu neminem à te excludas.

VATABLUS.

2. *CUM appropinquarent* בקרב] *Cùm aciem instruerent, pugnarent, bellum pararent.*

3. *Huic ego fido* בזאת אני בוטח] *Hâc re nitar:* quòd scilicet *sis lux mea, salus mea:* in hac re fiduciam habebo.

4. *Ut videam pulcritudinem* לחזות בנעם] *Ut contempler amœnitatem*, aut *voluptatem*, i. quantum sit voluptatis apud ipsum. ¶ *Et quæram* ולבקר] *Et ut investigem: & ut scruter*, sub. *promissiones ejus*, & similia. Alii, *& lustrem Templum ejus.*

5. *Abscondet* יצפנני] *Absconderet.* ¶ *In die mala* ביום רעה] *In die adversitatis.* ¶ *In petram exaltabit me* בצור ירוממני] *In rupem extolleret me*, i. in locum editum, tutum & inaccessum statueret me.

6. *Et nunc exaltabitur caput meum* ועתה ירום ראשי] *Et mox extollet caput meum*, vel *exaltabit*. *Extollere caput alicujus* more Hebræo dictum pro *dignitati pristinæ restituere*, aut *superiorem reddere*. Vide Gen. 40. 13. ¶ In *circuitibus meis* סביבותי] *Qui circum me sunt.* ¶ *Vociferationis* תרועה] *Jubilationis*, i. quæ cum clangore tubarum & summa jubilatione fiunt.

7. Quâ *clamo* אקרא] Cùm *clamavero*.

8. *Tibi dixit cor meum* לך אמר לבי] *Pro te dicit* mihi *cor meum*, i. tuo nomine, vice tui: q. d. Dicis mihi in corde. Alii, *De te dixit cor meum:* i. jugiter versavi in corde meo hæc verba quæ tu dixisti, *Exquirite*, ideo confidenter accedo. ¶ *Quærite* בקשו] *Exquirite*, i. Implorate auxilium meum. ¶ *Faciem tuam* את פניך] Subaudiendum, *& propterea*, hoc modo, *Et propterea exquiram*, &c.

9. *Neque declinare*, &c. אל תט באף עבדך] *Nè declinare facias* (aut *prolabi sinas*) *in iram:* ob repulsam scilicet. Alii, *Nè averseris in ira servum tuum.*

10. *Quoniam pater*, &c. כי אבי] *Quando pater meus & mater mea derelinquunt me, Jehova colligit me.* Alii, *Quamvìs*, &c. *dereliquerint me, Jehova tamen recollegit me.*

11. *Rectitudinis* מישור] *Rectam.*

12. *Voluntati* בנפש] *In animam*, vel, *anima*, i. voluntati. ¶ *Iniquitatem* חמס] *Violentiam, injustitiam, injuriam.*

13. *Defecissem*] Istud additum est quòd reticentia sit in hoc versu: nam Hebraicè tantùm legitur לולא האמנתי *Nisi credidissem*, &c. q. d. *Planè despondissem animum inter tot calamitates nisi credidissem*, &c. ¶ *Bonitatem* בטוב] i. Me fruiturum bonis Jehovæ.

14. *Exspecta Jehovam*, &c. קוה אל יהוה] *Exspecta Jehovam, fortis esto, & corroborabit*, &c. Seipsum hortatur David: acsi dicat, *Pendeas à Domino, & esto forti & infracto animo, & animus sufficiet tibi: totus pende ab eo.*

CASTALIO.

14. *SPem habe in Jova, fortis & constantis animi esto, in Jova spem habens*] Seipsum alloquitur.

CLARIUS.

HOC periculum de quo canit, num à Saule, vel exteris hostibus, aut denique ab Absalon fuerit, incertum est. Exhibet autem se tanquam jam secum magnitudinem periculi in quo erat considerantem, & statim consideratione Dei, in quo spem omnem collocaverat, quicquid id erat, fortissimè contemnentem, salutémque sibi securissimè pollicentem.

3. *In hoc ego sperabo*] In ipsa pugna firmissimè credam auxilio futurum te mihi. Alii intelligunt de eo quòd sequenti versu se dicit *petiisse unam rem.*

4. *Ut videam pulcritudinem Domini*] Græcus habet τερπνότητα *delectationem*. Vide mirum Regis in Deum affectum. Quotidie, inquit, adero in domo Domini, mira ejus super nos quæ facit consideraturus, & videbo quantum sit amœnitatis apud Dominum, & scrutabor quàm sint in regia illius varia multa & admiratione dignissima. Primum, unicum, ac perpetuum hujus votum fuit, ut Regnum suum perstaret, & in populo sincerus Dei cultus vigeret, donec Christus omnium instaurator adveniret, cùm hinc totius orbis salus exspectaretur. Id cùm promissum sibi cogitabat, nullo negotio quævis pericula & mala contemnebat. Quòd verò Latinus interpres Græcum imitatus dixit, *Unam petii*, genere fem. Hebraismus est: nam cùm neutro genere careant Hebræi, pro neutro utuntur feminino. Aptiùs autem jungetur illud, *Quoniam abscondit me*, &c. si per subjunctivum sic dicas, *Absconderet me in tabernaculo suo, nec sineret unquam sentire me incommodi quippiam. Occultaret me in penetralibus domûs suæ, & veluti super petram hostibus meis inaccessam collocaret me.*

6. *Hostiam vociferationis*] Vel *sacrificia clangoris*. Intelligit solennes pro victoria gratias, adhibitis holocaustis, cum hymnis & canticis.

8. *Tibi dixit cor meum*] Alius vertit, *De te dixit cor meum Inquirite faciem meam:* ut sit sensus, *Cor meum cogitat quid nobis mandes per eos quos ad nos mittis; & respondes, Inquirite faciem meam: propterea faciem tuam inquiram.* Vel sic, *Expertus bonitatem tuam, hortatus sum ex animo alios ut studeant comparare favorem tuum sibi: egò certè (faciant illi quod volunt) sedulò conabor ut placido sis, Domine, erga me vultu.*

9. *Adjutor meus esto*] Alii verterunt, *Auxilium meum fuisti.* Quamlibet autem firmarint sancti spem, flagranter tamen opem implorant, nam *spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Accedit præterea in illa anxia prece ut animus inardescat in Dominum.

10. *Pater meus & mater mea*] Sive eos dicat qui verè parentes fuerant, sive qui fuerant illi parentum loco, ait Deum tum etiam sibi affuisse cùm intimorum & summè necessariorum auxilium nullum haberet.

11. *Legem pone mihi*] Ostende mihi, Domine, viam quâ itur ad te, & porrectâ manu, quemadmodum parvulo mater solet, duc me per semitam rectam nè hostes mei viam intercipiant mihi.

12. *Et mentita est iniquitas sibi*] Heb. *Et loquens injuriam*, vel *iniquitatem*. Insurrexerunt, inquit, in me testes iniqui, & is qui falsò scelus commentus est quod impingat mihi.

13. *Credo videre bona Domini*] In Hebræo est aposiopesis, sic, *Nisi credidissem videre bona Domini in terra viventium*, ut subaudiatur, *tum animum planè despondissem. Terram viventium* etiam quidam Hebræi de futuræ vitæ statu intelligunt; pluribus tamen Scripturæ locis etiam pro præsenti vita invenitur, ut cùm dixit Ezechias, *Non videbo Dominum Deum*, i. templum Domini, *in terra viventium.*

14. *Exspecta Dominum*] Promiserat Deus David inter cætera & vitam longævam, cùm illi dixerat, *cùm impleti fuerint dies tui*, i. cùm ad justam ætatem perveneris: promiserat & pacem rerúmque copiam. Hæc ergò Dei promissa secum reputans, cùm extrema hostes minarentur, semetipsum alloquebatur, & confirmabat his verbis, *Exspecta Dominum, fortis esto, & ille roborabit cor tuum, & tu spera in Domino.* Nam Interpres frequentissimè ponit *sustinere* pro *sperare* & *exspectare*. Hæc autem propter imperitiores admonuimus.

DRUSIUS.

4. בְּנֹעַם. Sym. τὸ κάλλος *pulcritudinem.*

6. יָרוּם רֹאשִׁי. A. ὑψωθήσεται ἡ κεφαλή μου *extollitur*

caput

caput meum. ¶ סְבִיבוֹתַי. A. Sym. Th. τῶ κύκλῳ μȣ *qui circum me.* ¶ וְאֶזְבְּחָה. A. *& sacrificabo.*

8. לְךָ אָמַר. Sym. σοὶ προσελάλει. ¶ בַּקְּשׁוּ פָנָי. A. ἐζήτησαν πρόσωπά μȣ *quæsiverunt faciem meam*, vel potiùs *facies meas.* Sym. σὲ ἐζήτει τὸ πρόσωπόν μȣ *te quæsivit facies mea*, לך בקשו.] Quod si recipitur, verba illa אמר לבי, *dicit cor meum*, includenda erunt parenthesi.

9. אַל תִּטְּשֵׁנִי. Sym. & alii, μὴ ἀπορρίψῃς μȣ *nè projicias me.*

11. הוֹרֵנִי. A. & Th. φώτισόν μȣ *illumina me.* Sym. ὑπόδειξόν μοι *demonstra mihi*] Si Euthymio credimus, Aquila vertit non φώτισόν μȣ, ut est apud Theodoretum, sed *doce*: quomodo scriptum in Fragmentis nostris editis Antverpiæ. Vide suprà 25.8, & 13. & 119.37. Nam indè colligo Theodoreti lectionem germanam esse.

12. קָמוּ בִי. A. *steterunt contra me.* ¶ עֵדֵי שֶׁקֶר. A. *testes falsi.* Sym. μάρτυρες ψευδεῖς *testes mendaces.* ¶ וִיפֵחַ חָמָס. Aq. *& apparuit injustitia.* Sym. καὶ ἐξεφάνη ἡ ἀδικία] *Apparuit*, i. יפיע.

GROTIUS.

PSalmus David priusquam liniretur] Πρὸ τȣ̃ χρισθῆναι Græci. Hebræi hoc non habent. Pertinet hoc ad tempus de quo 2 Sam. 2. 4.

13. *Credo videre bona Domini in terra viventium*] i. In terra hominum felicium, Hierosolymis, non in his speluncis & quasi sepulcretis. In Hebræo est, *Nisi credidissem visurum me* (i. experturum) *bonitatem Domini in terra viventium*, per ἀποσιώπησιν. Adintelligitur enim, *pridem succubuissem his malis.*

PSAL. XXVIII.

MUNSTERUS.

1. HIS qui descendunt in lacum] Sensus est, Si à te destitutus fuero, Domine, actum erit de vita mea, assimilabórque his qui mortui jacent in sepulcris, hostibus meis sine intermissione animam meam quærentibus.

3. *Nè traxeris me*] i. Nè deputes me cum impiis, ut scilicet me talis apprehendat ultio quæ illis ob sua debetur demerita.

8. *Robur est illorum*] Subaudi, hominum qui mecum ierunt ad bellum, & longè impares fuerunt hostibus suis, & tamen auxilio Dei prævaluerunt illis.

VATABLUS.

1. CLamo אקרא] Fut. Heb. pro præs. *Te, Jehova, invoco.* ¶ *Nè taceas à me* אל תחרש ממני] *Nè obsurdescas*, vel *nè sileas à me.* Oratio concisa, pro *nè sileas ità ut non respondeas mihi*, sive *orationi meæ.* ¶ *Sileas à me* תחשה ממני] Hebraismus, pro, *nè si fortè votis meis non responderis, peream.* ¶ *Sepulcrum* בור] *Foveam, lacum*, pro *sepulcro* positum est.

2. *Ad adytum sanctitatis tuæ* אל דביר קדשך] *Ad oraculum sanctuarii tui*; vel *sanctum tuum*: in quo scilicet erat Arca, unde opem se laturum implorantibus promiserat.

3. *Nè trahas me* אל תמשכני] Sub. *ad mortem.*

4. *Et secundùm malum* וברע] *Et juxta malitiam.* ¶ *Retributionem eorum* גמולם] *Talionem ipsorum.*

5. *Advertunt animum* יבינו] Fut. Heb. pro præs. *intelligunt*, i. advertunt animum. ¶ *Destruet*, &c. יהרסם ולא יבנם] *Destruat eos, & non ædificet eos*, vel, *nec postea ædificet*; i. perdat eos in æternum sine ulla spe futuræ instaurationis.

6. *Benedictus* ברוך] *Laude dignus est. Laudetur.* Aut, *Gratias ago Jehovæ, quòd*, &c.

7. *Et exsultavit* ויעלז] Vel per futurum, *ideò exsultabit*; aut, *gestiet.*

8. *Fortitudo eis* עז למו] *Fortitudo illorum.* Relativum sine antecedente: illorum scilicet hominum qui mecum ierunt ad bellum; aut, qui sine me Rege suo profecti sunt ad prælium. ¶ *Et fortitudo salutum uncti sui est* ומעוז ישועות משיחו הוא] *Et corroboratio auxiliorum uncti sui ipse*; vel, *& robur quo servatus est unctus ejus.* Quidam & pro *quemadmodum* accipiunt, vertúntque, *Quemadmodum fuit robur salutum*, &c. i. ut ipse unctum suum robustissimè servavit.

9. *Et benedic* וברך] *Et benefac*; aut, *beneficiis cumula.* ¶ *Et pasce eos* ורעם] *Pastorem age erga illos.*

CASTALIO.

1. FIam quales qui descendunt in barathrum] Moriar.

CLARIUS.

1. IN gravi quopiam periculo positus, primùm Dei auxilium implorat; deinde rogat nè innocens cum nocentibus in ultione jungatur; tum eisdem meritum judicium est imprecatus; pòst gratias agit pro victoria; postremò precatur pro populo. Illud verò *Deus meus* in Hebræo est *petra mea*, seu *fortis meus.* Hoc & aliis etiam locis accidit. ¶ *Nè sileas à me*] Per *silere* vel *tacere* significatur permittere, negligere, quiescere. Contrà *loqui* pro *facere* Scriptura usurpat. Porrò quanto in periculo fuerit ex eo ostenditur quòd queritur *se parem futurum fuisse descendentibus in sepulcrum*, h. e. mortuis, nisi Deus opem tulisset.

3. *Nè simul tradas me cum peccatoribus*] Ut scilicet me talis apprehendat ultio quæ illis ob sua debetur scelera.

5. *Non intellexerunt opera Domini*] Non sunt conati cognoscere Dominum per ea quæ facta sunt ab illo, nec per mirabile hoc creationis opus, in quo tam manifestè relucet omnipotentia manûs illius: idcirco ipse destruet funditus eos, à nullo unquam restituendos.

DRUSIUS.

1. אַל תֶּחֱרַשׁ. A. μὴ κωφεύσῃς *nè surdescas.* Sym. μὴ σιγήσῃς *nè sileas.* ¶ מִמֶּנִּי. Sym. ἐξ ἐμȣ̃ *ex me.* ¶ פֶּן תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם יוֹרְדֵי בוֹר. Sym. μήποτε ἡσυχάσαντός σȣ ἀπόθεν μȣ ὁμοιωθῶ τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον, *nequando quiescente te procul à me similis fiam descendentibus in lacum.*

2. דְּבִיר. A. & Sym. χρηματιστήριον. Th. Δαβείρ.

7. וַיַּעֲלֹז לִבִּי. A. καὶ ἐγαυριάσατο ἡ καρδία μȣ. Sym. καὶ ἱλαρύνθη ἡ καρδία μȣ, *& exhilaratum est cor meum*] Lex. V. γαυριῶ, *gestio, exsulto.* ¶ וּמִשִּׁירִי. A. καὶ ἀπὸ ᾄσματός μȣ *& de canticis meis.* Sym. καὶ ἐν ᾠδαῖς μȣ *& in odis meis.*

GROTIUS.

1. DEus meus, nè sileas à me] Meliùs, *Nè recedas à me*: quomodo חרש sumitur infrà 35.22. 1 Sam. 7.8. παρῆκας vertunt Græci Esth. 7.4.

PSAL. XXIX.

MUNSTERUS.

1. FIlii procerum] Kimhi in Radicibus post Chaldæum interpretem exponit כתי מלאכים *cœtus Angelorum.* Hebraismus autem habet *filii Deorum.* Sunt etiam inter Hebræos qui exponunt *stellas*, quòd hæ invitentur ad laudandum Deum, sicut & Job 38. vocantur *filii Deorum.* Nihil tamen est quod hîc vetat *filios Deorum* accipi pro *filiis potentum & magnatum.* Utcunque accipias, Propheta id hoc loco voluit, quòd nihil est tam sublime tamque magnificum quod non teneatur laudare & magnificare Deum Creatorem suum.

3. *Vox Domini super aquas*] Mira, inquit, sunt opera Dei, qui in humidis nubibus tam stupendas tonitruorum excitat voces ut putes cœlos & elementa scindi & disrumpi. Tam vehemens, inquit, est hæc vox Domini ut ad ejus sonitum & fulminis ictum altissimæ & fortissimæ *cedri Libani* dejiciantur & *confringantur:* non quidem simpliciter, imò totus mons *exsilire* putetur. Porrò mons *Sirion* est mons Hermon conjunctus Antilibano.

7. *Succidit flammas igneas*] Sensus est, Ex tonitruo & nube rupta nascitur seu rumpit flamma ignis.

8. *Tremere facit desertum*] h.e. Nullum est animal tam sævum & crudele in deserto illo vastissimo quod non expavescit & contremiscit ad horribilem illam vocem Domini: sicut & animalia quædam, quæ cum difficultate pariunt, tonitrui terrore concussa illico ejiciunt fœtum. *Deteguntur & silvæ* fulmine ictæ. At in his omnibus pii homines potentiam Dei animadvertentes, *dicunt Deo gloriam & laudem in templo suo*; quod est totus mundus, quem Deus implet.

10. *Dominus supra diluvium sedet*] Sensus est, Deus præsidet, & in potestate sua habet inundationes illas quæ comitantur tonitrua terribilia, &c.

VATABLUS.

1. D*Ate Jehovæ, filii fortium,* הבו ליהוה בני אלים] *Afferte Jehovæ, filii potentum*; vel *insignium*, Abrahæ nempe, Isaac & Jacob. Alii, *vos insignes & potentes. Afferte*, sub. *laudes*, ut habet Chaldæus P. i. laudate. Aut repetito sequenti verbo jungitur.

2. *Gloriam nominis ejus* כבוד שמו] i. Dignam nomine ejus, h.e. ipso dignam. Repetitio est. Quidam vertunt, *Tribuite nomini Jehovæ gloriam.* ¶ *Incurvate vos Jehovæ*, &c. השתחוו ליהוה בהדרת קדש] *Adorate Jehovam in decore sanctitatis:* vel, *in decore sancto.* Aut, *in magnificentia sanctitatis*; h.e. in Sanctuario magnifico & decoro, in Tabernaculo federis, ubi se manifestabat.

3. *Super aquas* על מים] Subaudi, *auditur*. Ratio quare laudandus Deus. *Vox Jehovæ*, pro *tonitru*. ¶ *Gloria tonare facit* הכבוד הרעים] *Majestatis tonat*; vel *gloriosus* (aut *majestate venerandus*) *tonat*.

4. *In potentia* בכח] *Cum potentia:* q.d. Validum & vehemens tonitru. ¶ *In gloria* בהדר] *Est cum magnificentia*; *cum decore*; *cum splendore:* i. magnifica est & splendens.

6. *Et saltare facit eas sicut vitulus* וירקידם כמו עגל] *Et exsilire facit eas more vituli.* Vel, *subsilire facit eas instar vitulorum.* Hyperbole Scripturis S. frequens. ¶ *Libanum* לבנון] Sub. *subsilire, inquam, facit.*

7. *Excîdens* חצב] *Dissectas ejaculans.* Vel, *solet elicere*, i. ejicere. q.d. Unà cum tonitru emicat fulgetrum.

8. *Trepidare facit desertum, trepidare facit* יחיל מדבר יחיל] *Parturire facit desertum, parturire facit*, &c. *Desertum* pro *feris deserti*.

9. *Et detegit* ויחשף] *Et denudat.* Præt. Heb. pro præs. ¶ *Dicit gloriam* אמר כבוד] *Dicit laudem:* i. sancti omnia Deo tribuunt & eum laudant.

10. *Et sedebit* וישב] *Et præsidebit.* Quidam volunt ו hoc loco esse Similitudinis particulam, sic vertentes, *Ut Jehova præfuit in ipso diluvio, ità sedebit Rex in æternum:* q.d. Ut Jehova fuit autor Diluvii tanquam Rex, ità semper penès eum erit summa potestas.

CASTALIO.

3. J*Ova sonitus*] h.e. Tonitru.

CLARIUS.

1. I*Nvitat ad prædicandum Dei majestatem & potentiam omnibus supereminentem, quam per tonitrua & reliquas cœli tempestates exserit. Et vide ut Scriptura omnibus modis doceat nos quo pacto in meditatione rerum Divinarum assiduè immoremur. ¶ *Filii Dei*] Vel *filii procerum*. Heb. *filii Deorum*. Quidam intelligunt *cœtum Angelorum*. Alii *stellas*, quòd hæ invitentur ad laudandum Deum: sicut & Job 38. vocantur *filii Deorum*, i. Dii. *Filios* enim *Dei* & *Deos* Scriptura vocat quicunque Deum præsentiùs & excellentiùs referunt, non solùm Angelos, verùm etiam Principes ac potestate pollentes. Quos autem cunque Propheta hîc intelligat, significare voluit, nihil tam sublime & præstans esse quod non supplex Deo canere laudem debeat.

3. *Vox Domini super aquas*] Mira, inquit, sunt opera Dei, qui in humidis nubibus tam stupendas tonitruorum excitat voces ut putes cœlos atque elementa scindi & disrumpi. Tam vehemens, inquit, est hæc *vox Domini* ut ad ejus sonitum & fulminis ictum altissimæ & fortissimæ *cedri Libani* dejiciantur & *confringantur*, neque id solùm, sed sic comminuantur ut fragmenta eorum in Libano *more vitulorum saltare* videantur, imò totus mons *exsilire* putetur. Porrò *Sirion* est mons Hermon conjunctus Antilibano. Simile quid de hac voce Dei & Job cecinit cap. 23.

7. *Intercidentis flammam ignis*] h.e. Ex tonitruo & nube rupta erumpit flamma ignis. Superiùs de tonitru & fulminibus, nunc de fulgetris loquitur, quæ celeri quadam vi flatûs ceu ex lapide exciduntur, & tanquam excisæ ignis partes jaciuntur. Ordine tamen ultimum est fulmen, & primum tonitru, indè fulgur. Quòd autem antè fulgura videntur, & fulminis ictus sentitur priùs quàm tonitru exaudiatur, tarditas efficit auditûs, qui naturæ est aeriæ & spirabilis, cùm oculi sint ignei; tum & lux velocior est sonitu.

8. *Concutientis desertum*] h.e. Nullum tam sævum est animal in deserto illo vastissimo quod non expavescat & contremiscat ad horribilem illam *vocem Domini*, sicut & animalia quædam quæ cum difficultate pariunt, tonitrui terrore concussa, illico ejiciunt fœtum: *deteguntur & silvæ* fulmine ictæ. At in his omnibus pii homines potentiam Dei animadvertentes *dicunt Deo gloriam* & laudem *in Templo suo*, quod totus est mundus, quem Deus implet, nec tamen capitur ab eo. *Deserti* autem *Cades* meminit, quòd sit multò vastissimum & maximè horrendum, per quod populus Israel XL annis circumductus fuit.

9. *Parere facit cervas*] Ferunt has difficillimè parere. Proinde terroris magnitudinem ex eo indicat quòd tempestate consternatæ parturiant. Et fortasse de intempesta parturitione & abortu intellexit, ut sit majus Divinæ potentiæ miraculum, cujus vox ante legitimum tempus parturire faciat etiam eas animantes quæ suo etiam tempore ægrè pariant. ¶ *Revelabit condensa*] *Detegit silvas*. Id intelligunt Hebræi de arborum dejectione. Quidam intelligunt ob terrorem prodire quicquid antea latebat in silvis.

10. *Dominus diluvium inhabitavit*] Vel, *supra diluvium sedet*, vel *diluvio præsidet*; h.e. in potestate habet inundationes illas quæ comitantur tonitrua illa, &c. Vel, *Dominus tempore Diluvii Regnum obtinuit, & manebit Rex perpetuò.* Alius sic exponit, *Dum sævit tempestas & nimbi descendunt, nos admonemur Diluvii, quo orbis periit, cui præsidet Deus, & hodie æquè atque olim eodem nos absumere potest.* Chaldæus sic vertit, *Deus in tempore Diluvii super sedem judicii sedit, ut vicem redderet pravis; seditque super sedem misericordiæ, & liberavit Noe; & regnabit super filios ejus in secula seculorum.*

DRUSIUS.

1. וְעֹז. A. καὶ κράτος *robur*. Sym. καὶ δύναμιν *potentiam*.

2. כְּבוֹד שְׁמוֹ. Οἱ λοιποὶ, εὐπρέπειαν ὀνόματος αὐτοῦ *decorem nominis ejus*.

6. וַיַּרְקִידֵם. A. σκιρτώσει. Sym. καὶ ὀρχεῖσθαι ἐποίησεν αὐτὰς, *& saltare fecit illas*] Hesychius, Σκιρτᾷ, ἅλλεται, ὀρχεῖται. Videtur hîc usus esse pro eo quod ex Quinta editione notatum, σκιρτοποιήσει αὐτὰς ὡσεὶ μόσχον, *faciet eas subsilire instar vituli*.

7. חֹצֵב. Sym. καταδιαιροῦντος *dividentis*.

8. יָחִיל. Sym. ἐκτοκίζοντος. A. ὠδίνοντος *parturire facientis*] Ἐκτοκίζοντος, idem quod ὠδίνοντος, nisi fallor. Nam τόκος *partus*. Alibi ἐκτοκίζω est *fœnero*. ¶ יָחִיל יְהוָה. A. ὠδινήσει Κύριος. Sym. ἐκτοκίσει Κύριος *faciet parturire*. Sic suprà ἐκτοκίζοντος *facientis parturire*: ità poscit sententia. Alioqui ἐκτοκίζω *parturio*.

9. יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת. A. ὠδίνοντος ἐλάφους *parturire facientis*. Sym. πληθύνοντος πεδία *multiplicantis campos*. V. ed. μαιουμένου ἐλάφους, i. *obstetricantis*. Nam μαῖα *obstetrix*.

10. יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב. A. Κύριος εἰς κατακλυσμὸν ἐκάθισεν, *Dominus ad diluvium sedit*. Sym. Κύριος ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκάθισεν, i. *tempore diluvii*.

GROTIUS.

IN consummatione tabernaculi] Hoc in Hebræo non est, sicut nec omnia Græca habent ἐξοδίου σκηνῆς. Videtur pertinere ad id quod est fine 2 Samuelis.

5. *Confringet Dominus cedros Libani*] Syros Libano vicinos. Scripta hæc eo tempore cujus historia 2 Sam. 8.

6. *Et dilectus quemadmodum filius unicornium*] Sensus est, *Et Hermonem montem ut juvenes monocerotes*. Ità fugere faciet incolas Hermonis, *quem Sidonii vocabant Sarion*, Deut. 3. 9.

8. *Et commovebit Dominus desertum Cades*] i. Moabitas.

9. *Vox Domini præparantis cervos*] Heb. *Cruciatu afficiet cervas*: i. perterrebit Moabitas quasi cervas. חול verti solet modò ὠδίνειν, modò πονεῖν, κοπάζειν, ἀλγεῖν, φοβεῖσθαι. ¶ *In templo ejus omnes dicent gloriam*] Quilibet in Templo Deum laudabit verbis iis quæ jam annectet.

10. *Dominus diluvium inhabitare facit, & sedebit Dominus Rex in æternum*] In Hebræo ad verbum, *Dominus in diluvio sedit, & sedebit Dominus Rex in perpetuum*. *Sedere* est Judicis. Hoc ergò dicit, *Sicut Deus humanum genus judicavit tempore Diluvii, ità & in posterum judicare perget*.

PSAL. XXX.

MUNSTERUS.

CAnticum dedicationis domûs] Utebantur olim Israelitæ sub lege Mosi ceremoniis quibusdam cùm novas domos inhabitare vellent; sicut & solenni dedicatione domus Domini, quam Salomon exstruxerat, consecrata fuit Deo; datáque fuit ad hujusmodi initiationem benedictio Dei; sicut rursus Dominus minatur maledictionem transgressoribus Legis, ut *domos novas exstruant, & illas minimè inhabitent*. Sic igitur & David, cùm in Jerusalem novam ædificasset domum, sicut 2 Sam. 5. legitur, putatur illam cum laudibus Dei & hujus Psalmi decantatione primùm inhabitasse. Tametsi principale argumentum hujus Psalmi esse videatur gratiarum actio pro recuperata post infirmitatem sanitate, quemadmodum primi tres versus testantur.

5. *Momentanea est ira ejus*] *Iram* vocat adversitatem & infirmitatem, quæ à Deo ceu irato immitti videntur, cùm tamen interim voluntas ejus sit ut ipsâ infirmitate castigati perpetuò vivamus. Sic cùm vespere turbatio accidit, subitò evanescit malum illud, ut manè rursum affulgeat clementia Dei.

6. *Ego dixi in felicitate mea*] Cùm omnia, inquit, in Regni primordiis feliciter succederent, & ego dixissem, *Jam confirmatus sum in Regno, nec facilè amoveri possum*, subitò immisit Dominus morbum, quo erectum animum humiliaret.

7. *Collocasti fortitudinem super montem meum*] h. e. Cùm me roborasses in Regno veluti fortissimum & immobilem montem, subitò *abscondisti faciem tuam, & factus sum conturbatus*, gravi percussus infirmitate, & tunc *clamavi ad te, Quæ utilitas in sanguine meo, si descendero in sepulcrum?* &c.

11. *Solvisti saccum meum*] h. e. Dedisti sanitatem & lætitiam, ut saccum & lugubrem vestem, qualem mœrore confecti portare solent, abjicerem.

VATABLUS.

1. *PSalmus cantici* מזמור שיר] Quidam dicunt *Psalmum* esse sonum organi cessante voce humanâ; *Canticum* verò, cùm hâc fit modulatio sine concinente organo; *Canticum Psalmi*, cùm vox humana concentum sequitur organi; *Psalmum Cantici*, ubi contrá. Hebræorum Doctores differentiæ hujus rationem se ignorare ingenuè agnoscunt. ¶ *Exaltasti me* דליתני] *Extulisti me*, sub. *è profundo*; i. eripuisti è profunda morte. Metaphora à fovea. Alii, *attrivisti me*. ¶ *Nec lætificasti*, &c. ולא שמחת איבי לי] *Nec exhilarasti inimicos meos de me*: aut, *propter me*. Vel, *nec fecisti ut de me gauderent hostes mei*.

2. *Clamavi* שועתי] *Vociferatus sum*.

3. *Ascendere fecisti*, העלית] *Eduxisti, revocasti, exaltasti*. ¶ *Animam meam* נפשי] Hebraismus frequens, *Anima mea* loco pronominis *ego*, aut *me*. ¶ *Vivificasti me*, &c. חייתני מיורדי בור] Ad verb. *Vivificasti me à descendendo me in foveam*. Hebraismus est, pro, *vitam mihi restituisti nè descenderem in foveam*; sive *sepulcrum*: h.e. nè morerer.

4. *Misericordes ejus* חסידיו] i. Qui experti estis misericordiam ejus, sive bonitatem. ¶ *Et confitemini memoriæ* והודו לזכר קדשו] *Et celebrate memoriam sanctitatis ejus*: i. celebre reddite nomen sanctum ejus.

5. *Vita in voluntate ejus* חיים ברצונו] Sub. *in*: sic, *in vita in benevolentia sua*; vel, *in beneplacito suo*. Hebraismus, pro, *tempore vitæ longissimæ est in beneplacito suo*, q.d. Momentanea est illius ira, h.e. brevissimo tempore affligit: amor verò quo nos prosequitur per omnem vitam durat. ¶ *Vesperi pernoctabit*, &c. בערב ילין בכי ולבקר רנה] *In ipsa vespera manebit* aliquis *in fletu*: *at in ipso manè exsultatio*, sub. *aderit*. Alii, *ad vesperam aderit fletus, manè autem ovatio*. Vel, *ad vesperam accedat fletus licèt, sub auroram tamen lætitia*, sub. *redit*: q.d. Si fortè sub vesperum accedat flebile quiddam, illud in ipsa aurora in gaudium commutabitur.

6. *Dixi in felicitate mea*, &c. אמרתי בשלוי כל אמוט לעולם] *Dicebam in tranquillitate mea*, *Non movebor in sempiternum*. Vel, *Cogitabam dum prosperè me habebam, Non nutabo unquam*: i. cùm confirmatum esset Regnum meum, cùm omnia mihi succederent ex animi sententia.

7. *Stare fecisti in monte meo fortitudinem* העמדתה להררי עז] *Stabilivisti monti meo virtutem*. Vel, *stare feceras montem meum in fortitudine*: i. dignitatem meam regiam in robore stabiliveras. Per parenthesim legendum, & subaudiendum *enim*, sic, *Non nutabo* (*Tu* enim, *Jehova, in benevolentia tua collocaveras robur monti meo*) protinus ut *abscondisti*, &c. ¶ *Abscondisti* הסתרת] Sub. *statim*, sic, *statim ut abscondisti*, vel *avertisti*. ¶ *Territus* נבהל] *Conturbatus, consternatus*.

8. *Clamavi* אקרא] Futura Heb. pro præt. ¶ *Dominum oravi* אדני] Mutatio personæ, pro, *ad te*. Alii, *& Dominum meum deprecatus sum*.

9. *In sanguine meo* בדמי] *Sanguinem* pro *vita* posuit. q.d. *Quid mihi profuerit vixisse, si nunc moriar?* sub. *antè quàm veram religionem instauravero in Israele, debellatis hostibus meis?* Quidam vertunt, *Quodnam emolumentum in sanguine meo, cùm descendam ad foveam?* ¶ *Numquid confitebitur tibi pulvis* היודך עפר] *Num celebrabit te pulvis?* i. homo in pulverem redactus. Chald. *Numquid possunt te laudare habitantes in pulvere?*

10. *Audi, Jehova* שמע יהוה] Hebræi subaudiunt,

Propterea dixi, sic, *Idcircò dixi, Audi, Jehova, restitue mihi valetudinem.*

11. *In chorum* למחול לי] *In tripudium mihi.* Quod sequitur *mihi* vacat hoc loco. Subaudiendum autem aliquid, cujusmodi, *Statim ut oravi:* ut postea sequatur, *vertisti*, &c. i. restituisti mihi valetudinem. ¶ *Solvisti saccum* פתחת שקי] *Dissolvisti saccum meum*; vel, *discinxisti saccum*, aut, *exuisti me sacco.* Sacci dissolutione remotionem luctûs significat. Phrasis est Hebraica.

12. *Canet tibi gloria* mea יומרך כבוד] *Gloriam* vocat linguam, vel animam. Alii vertunt, *canet tibi* quisque *gloriam.* Alii, *psallet tibi decus.* Chald. *laudabunt te honorabiles mundi.*

CASTALIO.

7. M*Eum montem in tuto collocaveras*] Me in tuto monte.

CLARIUS.

SCribunt Hebræi Psalmum hunc à David esse conscriptum pro dedicatione Templi, alii primi Templi exstructi per Salomonem, alii secundi ædificati per reduces è Babylone, alii exstruendi per Messiam, quem exspectant: Verùm ipsa verba apertè indicant odam esse quâ David gratias agere Domino voluit pro restituta valetudine. Quòd autem inscriptio *dedicationis domûs* meminit, videtur hunc Psalmum in dedicatione domûs ejus primùm fuisse cantatum. Fieri enim potest ut hoc ipso tempore ex aliquo gravi morbo convaluerit. Neque mirum est dedicationem domûs solenni hymno fuisse celebratam. Nam inter mala quæ Deus in Lege contemptoribus suis minatus est, & hoc numeratur *domum exstruere quam alius inhabitet*, Deut. 28. Erat verò hoc tam infaustum, ut Dominus jusserit, imminente bello *renunciari per Tribunos, ut siquis in populo ædificasset novam domum quam nondum initiasset, ab exercitu reverteretur, maneretque domi suæ, nè fortè in bello caderet, & alius domum illius dedicaret.*

5. *Ira in indignatione ejus*] Momentanea est, inquit, ira ejus, h.e. afflictio quæ à Deo ceu irato immitti videtur, cùm tamen interim voluntas ejus sit ut ipsâ afflictione castigati perpetuò vivamus. Sic si fortè sub vesperam accidit flebile quicquam, illud in ipsa aurora commutabitur in gaudium. Insignem profectò significationem paternæ erga nos charitatis, qui nunquam nisi necessariò & nostræ duntaxat salutis causâ severè nobiscum agat, atque in ipsa severitate quàm minimùm potest immoretur, nihilque longius ei videatur quàm ut finitâ castigatione benignitatem rursum sibi propriam exerceat.

6. *Ego autem dixi*] Cùm omnia, inquit, in Regni primordiis feliciter succederent, & mecum ipse dicerem, *Jam confirmatus sum in Regno, non facilè amoveri possum*, subitò immisit Dominus morbum, quo erectum animum humiliaret.

7. *Præstitisti monti meo virtutem*] Cùm me roborasses in Regno veluti fortissimum & immobilem montem, subitò *abscondisti faciem tuam, & factus sum conturbatus*, gravi percussus morbo: & tunc *clamavi ad te*, *Quæ utilitas, si mihi vita eripiatur, & si descendero in sepulcrum? Numquid laudabit te homo conversus in pulverem, aut prædicabit veritatem*, i. constantiam & stabilitatem *tuam* in promissis? Per id quod ait, *Quæ utilitas in sanguine meo*, i. ereptâ vitâ, significatur, virum sanctum in gloriam tantùm Dei vivere optasse, quam gloriam cœperat illustrare: quod opus eo mortuo fuisset interceptum.

11. *Conscidisti saccum meum*] h.e. Dedisti sanitatem & lætitiam, ut saccum & lugubrem vestem, qualem mœrore confecti portare solent, abjicerem: per *exuitionem* ergò & *conscissionem sacci* luctûs remotionem Synecdochicè intellexit.

12. *Gloria mea*] h.e. Lingua. Nam decus præcipuum est Hominis facultas loquendi. Alii animam intelligunt, quæ *decus & pars optima nostri est.* In Hebræo non est *mea*, sed tantùm *ut cantet tibi gloria*; idcirco quidam interpretatus est, *ut unusquisque canat tibi gloriam.*

DRUSIUS.

1. דִלִּיתָנִי. A. ἀνεβίβασάς με *ascendere fecisti me.*

3. חִיִּיתַנִי. Sym. ἀνεζώωσάς με *vivificasti me.*

4. לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ. Sym. ἀναμιμνήσκοντες τὸ ἁγιασμὸν, *reminiscentes sanctimoniam.* Aq. τῷ μνημοσύνῳ. - - - Est autem μνημόσυνον *monumentum memoriale.*

5. כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ. V. ed. ὅτι συντέλεια ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ, *quia consummatio in ira ejus.* ¶ רֶגַע. A. ὁ ἀθροισμὸς *coacervatio.*

6. בְשַׁלְוִי. Sym. ἐν τῇ ἠρεμίᾳ - - - *in quiete.* - - -

7. יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ וגו׳. Sym. *Domine, in bona voluntate tua primo meo parenti fortitudinem statuisti*] Ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου. Sed in ed. Rom. ἐν τῇ διαλλαγῇ *in reconciliatione tua.* Vide sequentia; nam varia lectio. *Primo meo parenti*, להורי *genitori meo.* Symmachi verba Græca exstant in R. ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ἔστησας τῷ προπάτορί μου κράτος. ¶ לְהַרְרִי. A. & V. ed. τῷ ὄρει *monti.* ¶ הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ. A. ἀπέκρυψας τὸ πρόσωπόν σου *abscondisti faciem tuam.*

12. לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם. Sym. ἵνα ᾄδῃ σε δόξα, καὶ μὴ παρασιωπήσῃ, *ut cantet te gloria, & nè conticescat.*

GROTIUS.

IN *dedicatione domûs David*] i. Cùm David domum suam ab Absalomo fœdatam repurgavit.

7. *Præstitisti decori meo virtutem*] Ex Græco, παρέσχες τῷ κάλλει μου δύναμιν. Apparet legisse eos non להררי, i. *in monte meo*, sed להדרי à הדר vel הדרה, quod est *dominari. Regno meo vires addidisti.* Nec aliter Syrus & Arabs.

PSAL. XXXI.

MUNSTERUS.

2. IN *petram fortitudinis*] Sic plerumque vocat Hebraismus arces & fortia ædificia quæ super montes & petras contra hostium insultus exstruuntur. Patet proinde ex v. 4. quòd David hunc Psalmum composuerit cùm ab exercitu Saulis in deserto Maon in modum coronæ cingeretur, & desperatus frustrà fugere conaretur. Historia ipsa scribitur 1 Sam. 23.

5. *In manum tuam commendo spiritum meum*] Cùm Christus in cruce hunc usurparit versiculum, constat David in plerisque typum fuisse Christi, sicut & suprà Psal. 22. diximus.

10. *Propter iniquitatem meam*] Sunt qui hîc עון pro *pœna* accipiendum putant; ut sit sensus, Tot patior miserias & calamitates ut omnis virtus mea corruerit.

15. *Sunt tempora mea*] h.e. Quantumlibèt sæviant contra me hostes mei, & circumquaque immineant pericula, quorum metus etiam animam extorquere possit, adhuc tamen consolatur id me, quòd in manu tua sunt tempora mea & ævum vitæ meæ, & non in manu hostium.

19. *Coram filiis hominum*] h.e. In manifesto fidelibus tuis bonitatem tuam ostendis, *& abscondis eos in abscondito faciei tuæ*, quod alibi vocat *umbram alarum.*

21. *Segregavit mihi pietatem suam*] q.d. Pietate suâ mirabiliter me defendit ab hostibus meis, ut etiam cùm in medio essem hostium tutior essem quàm si fuissem *in civitate munita. Et cùm fugere festinarem*, putans Dominum *à me suos avertisse oculos*, en ille *clamorem* cordis *mei exaudivit*, & fuit mihi liberator & adjutor.

VATA-

VATABLUS.

1. *Vincenti* למנצח] Vide Psal. 4. 1. ¶ *Speravi* חסיתי] Vel per præsens, *spero.* ¶ *Nè pudore afficiar in seculum* אל אבושה לעולם] *Nè unquam finas me pudefieri*; si scilicet non exaudieris me: q. d. Nè patiar repulsam.

2. *Fortis* מעון] Hebræi carent adjectivis, propterea dicunt, *Petra fortitudinis*, *domus munitionum*, vel *munimentorum*, pro, *petra* sive *rupe forti*, & *domo munita*. *Domus* pro quovis *loco* usurpatur Hebræis.

3. *Et propter* ולמען] Hoc loco ו ponitur pro *ideo*, sive *idcirco*, sic, *ideo propter*, &c. ¶ *Duc me* תנחני] Fut. Heb. pro imp.

5. *Commendo* אפקיד] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Redimes* פדיתה] *Redempturus es: liberaturus es.* Præt. Heb. pro fut. Alii, *redemisti* enim *me*, sub. *aliàs cùm ad te clamavi.* ¶ *Veritatis* אמת] Substantivum in genitivo pro adjectivo, *verax & fidelis.*

6. *Vanitates frustrà* הבלי שוא] *Vanitates mendacii*, aut, *vanitatis*: i. Vanitates fallaces & vanissimas. Alii, *funes vanitatis*. Chald. *Odi observantes opera quæ præ se ferunt vanitatem & mendacium.*

7. Et *agnovisti in*, &c. ידעת בצרות נפשי] *Et animum advertisti ad tribulationem animæ meæ.*

8. *Stare fecisti* העמדת] *Statuisti*: i. fecisti ut latè, intrepidè & liberè egrederer & ingrederer, liberans me à tam gravi obsidione.

9. *Computruit in ira* עששה בכעס] *Contabuit præ ira*; *corrosus est præ indignatione*: i. similis factus est vesti à tineis corrosæ præ angore oculus meus, & vis illa animæ quæ appetit cibum, & ventriculi vis quæ cibum concoquit. Idem verbum quod Psal. 6. 8.

10. *Defecit* כלו] *Consumpta est.* ¶ *Concidit* כשל] *Debilis reddita est: corruit.* ¶ *Computruerunt* עששו] Idem verbum quod v. 9.

11. *Omnibus hostibus meis fui opprobrium* מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד] *Propter omnes hostes meos fui probro etiam vicinis meis quamplurimùm.* Alii, *Præ cunctis hostibus meis fui*, &c. ¶ *Et pavor* ופחד] *Et terror: horror.*

12. *Factus sum*, &c. הייתי ככלי אבד] *Similis fui fictili confracto*; vel, *quod perit*: i. habitus sum ab hominibus ut vas confractum.

13. *Vituperationem* דבת] *Convitium, contumeliam.* ¶ *Circumquaque* מסביב] Sub. *fuit mihi*. Vel, *timor circumstetit me.*

14. *Speravi* בטחתי] Vel sunt præt. pro præs. *spero, dico.*

15. *Tempora mea* עתותי] i. Tempus ævi mei, & vita mea.

17. *Invocavi te* קראתיך] Vel per præsens, *invoco te.* ¶ *Excidantur* ידמו] i. Postquam perierint, deferantur ad sepulcrum. Alii, *sileant in sepulcro*: i. Silentes efferantur ad sepulcrum. Chald. *taceant, & descendant in infernum.*

18. *Dura* עתק] *Durum*, sub. *verbum*, sing. pro plur. i. verba atrocia. Alii, *rem superbam*; sive, *superba.*

19. *Seposuisti* צפנת] Ad verb. *abscondisti*: pro *seposuisti, recondisti.* Alii, *Quàm copiosa est bonitas tua quam reposuisti*, &c. ¶ *Operatus es* פעלת] Hebraismus est, pro, *exhibuisti*, vel *præparasti.*

20. *Abscondis eos* תסתירם] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Ab elationibus viri* מרכסי איש] *Ab arrogantiis virorum*: vel, *cujuscunque.* ¶ *A contentione* מריב] *A rixa*: i. à Calumniis. Quidam, *à conjunctionibus*, i. conspirationibus. Alii, *à duritiis & fortitudinibus.* Alii, *à perversitatibus.*

21. *Benedictus Jehovah*, &c. ברוך יהוה כי הפליא] *Laudabilis est Jehovah, quia mirabilem fecit bonitatem suam*, &c. Hebraismus, pro *Omni laude dignus est Jehova qui miro quodam modo ostendit misericordiam suam in me, tutando me perinde acsi fuissem in urbe munitissima.*

22. *Dum festinarem* בחפזי] *In præcipitatione mea*: i. dum præceps fugerem Saulem. ¶ *Excisus sum*, &c. נגרזתי מנגד עיניך] *Projectus* (sive *rejectus*) *sum à conspectu oculorum tuorum.* ¶ *Verum* אכן] *Propterea.*

23. *Misericordes ejus* חסידיו] i. Quotquot sensistis misericordiam ejus & bonitatem. ¶ *Propter superbiam* על יתר] *Pro superbia*: vel, *residuo*, sub. *hominum.* Alii, *abundanter.*

24. *Roboramini* חזקו] *Viriliter agite. Fortes estote.*

CASTALIO.

15. *Cujus in manu tempora sunt mea*] Rerum status.

CLARIUS.

Omnia hujus Psalmi ad illud tempus congruunt cùm urgeret Davidem Saul in deserto Maon, jámque suo exercitu cinxisset.

1. *In justitia tua libera me*] h.e. Pro justitia tua: quia nimirum soles ex fide optima & quàm benignissimè agere cum iis qui tibi sese crediderint.

2. *In petram fortitudinis*] Sic plerumque vocat Hebraismus arces & fortia ædificia quæ super montes & petras contra hostium insultus exstruuntur.

5. *In manus tuas*] Cùm Christus in cruce hunc usurparit versum, constat David in plerisque typum fuisse Christi.

6. *Odi observantes vanitates*] Alii verterunt *vanitates superstitiosas*, vel *sortes vanitatis*, sive *vanas*. Ut sit sensus, David, cùm Deo innixus esset, curiositatem sortium esse aspernatum, ad quem confugiunt interdum ii maximè qui in discrimine sunt constituti: indè se imposturis quibuslibet ac sæpe plusquàm anilibus stultissimè addicunt. Hinc augures, astrologi, somniorum interpretationes, vaticinia, &c. de quibus præcipit Deus Deut. 18. & propter hæc gentes Chananæorum sedibus suis ejecit atque delevit.

8. *Statuisti in latitudine*] Accepta est similitudo ab iis qui dilatant crura ut solidiùs stent. Sic in Proverbiis dicitur, *Cùm incedis, non sint stricti gressus tui*; & alibi David, *Dilatasti gressus meos sub me.*

9. *Conturbatus est in ira*] In molestia quæ ab hostium contra me indignatione proficiscitur, & interdum ab ira Dei immittitur. Videtur & posse intelligi de indignatione sua: nam quò magis animus malo quod premit indignatur, eò atrociùs vis doloris incrudescit. Jam multa erant quæ accendere David contra Saul & ejus assentatores poterant, qui crudeliter ipsum minimè meritum, atque adeò optimè potiùs de omnibus meritum, persequebatur.

¶ *Anima mea, & venter meus*] *Animæ* nomine vim intelligit quâ vita constat animalis. Eam volunt habere sedem suam in media corporis parte super diaphragma, ubi natura cor pulmonésque collocavit; ubi Audacia, Metus, Fuga, Iracundia, Spes, Amor, Odium, Voluptas, Dolor stationem suam obtinent. *Ventris* nomine significavit quæ sunt infra diaphragma. Dum enim animus totus ad id quod urebat intenderetur, impediebatur concoctio, macies oriebatur, contrahebantur intestina, arescebat cutis, denique umbræ similior quàm viventi reddebatur. Quamvìs autem has odas Psaltes composuerit postea quàm pericula evasit, solet tamen affectus suos quibus in periculis æstuabat potissimùm referre.

10. *Infirmata est in paupertate*] Tot, inquit, patior miserias & calamitates ut omnis virtus mea corruerit.

11. *Super omnes inimicos meos*] *Præ cunctis inimicis meis fui probro vicinis meis*, cùm ii tamen inimici essent sceleratissimi. Alius sic vertit, *Cunctis hostibus meis fui opprobrium, maximè autem vicinis meis.*

12. *Mortuus à corde*] Qui à corde viventium evanuit; nec speratur unquam pristinæ vitæ restituendus.

13. *Audivi vituperationem multorum*] In his omnibus Servator Christus, infra cunctos mortales abjectus, in David hæc patiente fuit adumbratus: neque minùs de ipso quàm de se ista David cecinisse cogitandum est.

15. *In*

15. *In manibus tuis sortes meæ*] Vel *tempora mea*: h.e. Quamlibet sæviant hostes mei contra me, & circumquaque immineant pericula, quorum metus etiam animam extorquere possit, adhuc tamen consolatur id me, quòd in manu tua sunt tempora mea & ævum vitæ meæ, & non in manu hostium.

17. *Deducantur in infernum*] Compescantur in sepulcro, vel taceant sepulti in inferno, prædictio est enim malorum quæ eos manent.

19. *In conspectu filiorum hominum*] h.e. In manifesto fidelibus tuis bonitatem tuam ostendis & *abscondis eos in abscondito faciei tuæ*, quod alibi vocat *umbram alarum*.

21. *Mirificavit mihi*] Miro quodam modo ostendit misericordiam suam mihi; & tanquam in munitissima fuissem civitate, tutatus est me.

22. *Dixi in anxietate*] Cùm putarem me abjectum abs te, continuò clamorem meum exaudisti.

DRUSIUS.

3. סַלְעִי. Aq. & Sym. πέτρα μου *petra mea*. ¶ וּתְנַהֲלֵנִי. Sym. καὶ τημελήσεις —— i. *curabis*, ità vertit interpres Theodoreti. Lex. V. Τημελῶ, *colo*. In ed. Rom. τημελήσεις, τουτέστι παντοδαπῆς μου προνοίας ἀξιώσεις, *omnimodâ provisione me dignaberis*.

9. כִּי צַר לִי. A. ὅτι στενόν μοι *quoniam angustia mihi*] Vel *res angusta*: ad verb. *angustum*. Quale est,

Triste lupus stabulis——

Res tristis. ¶ עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי. A. ἀυχμώθη ἐν παροργισμῷ ὁ ὀφθαλμός μου, *squaluit in iracundiam oculus meus*. Sym. ἐθολώθη διὰ παροργισμὸν, *turbatus est propter iracundiam*] *Caligavit* legitur apud Euthymium, non *turbatus est*.

10. כָּלוּ. Sym. ἀνηλώθη *consumpta est*. ¶ בַעֲוֹנִי כֹחִי. Idem, διὰ τὴν κάκωσίν μου ἡ ἰσχύς μου, *propter vexationem meam virtus mea*. ¶ וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ. Idem, καὶ τὰ ὀστᾶ μου ἐσητίασε, i. *cariem senserunt, putiverunt*. Aq. καὶ τὰ ὀστᾶ μου ἠυχμώθη, i. *squaluerunt*.

11. מִכָּל. A. παρὰ πάντων *ab omnibus*.

13. מָגוֹר. A. συστροφῆς.

15. עִתּוֹתָי. A. & cæteri, οἱ καιροί μου *tempora mea*. In Theodoreteis, *Aq. & Sym. in manibus tuis tempora mea*.

17. יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל. Aq. & Sym. σιωπησάτωσαν εἰς ᾅδου *sileant in sepulcro*.

19. מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ. Sym. τί πολὺ τὸ ἀγαθόν σου ὃ ἔκρυψας ἀπόθετον τοῖς φοβουμένοις σε; *quam multa est bonitas tua quam repositam timentibus te occultasti?*

20. בְּסֻכָּה. Sym. ἐν σκέπῃ *in protectione*.

21. כִּי הִפְלִיא. Sym. ὁ παραδοξάσας *mirabilem faciens*. Lex. V. Παράδοξον, *mirabile*. ¶ בְּעִיר מָצוֹר. Sym. ὡς ἐν πόλει περιπεφραγμένῃ *ut in urbe circumvallata*.] Videtur legisse כעיר per Caph. Locus iste ità legitur apud Theodoretum Latinum, *Benedictus* DOMINUS, *qui misericordiam suam mihi illustravit tanquam in civitate munita*.

22. אָמַרְתִּי בְחָפְזִי. A. εἶπον ἐν θαμβήσει μου, *dixi in stupore meo*. Vel, *in stupefactione mea*. Sym. εἶπον ἐν τῇ ἐκπλήξει μου, *dixi in stupore meo*.

GROTIUS.

11. *Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium*] Rectiùs, *coram omnibus inimicis meis*. Nam particula מ pro *coram* sumitur Job 32. 12. & 35. 2. Esa. 18. 1. ¶ *Foràs fugerunt à me*] *Procul*. Sic interpretatur Chaldæus חוץ Num. 31. 19.

15. *In manibus tuis sortes meæ*] In Græco fuit καιροί μου, quod Hebræo convenit: quomodo legerunt Apollinaris, Arabs, Æthiops; & in Psalterio Romano vetere *tempora mea*. Librarii quidam pro καιροί μου scripsere κλῆροί μου, & indè hæc versio.

20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te? perfecisti iis qui sperant in te in conspectu filiorum hominum*] Sensus est, Quanta est multitudo bonorum quæ reservas piis, ac suo tempore coram omnibus etiam exhibes? Solet verti צפן per φυλάττειν, τηρεῖν, θησαυρίζειν.

22. *Ego autem dixi in excessu mentis meæ*] Dum paveo: nam חפז vertitur δειλιάζειν Psal. 104. 7.

PSAL. XXXII.

MUNSTERUS.

Erudiens] Vel *intellectum præstans*. Unde & infrà dicitur, *Ego prudentem te reddam*, vel, *ego intellectum tibi dabo, & docebo te in via*: & ob id putat Aben Ezra hunc Psalmum hoc titulo insignitum. Alii aliud sentiunt.

3. *Quoniam tacui*] Jacens in infirmitate cruciabatur cogitationibus suis, cogitans quàm bene esset homini cui condonata essent peccata, & rursum quàm importabile onus illi incumberet super quem Dominus misisset manum suam, peccata illius gravi puniens ultione: id quod in seipso experiebatur, cùm gravi premeretur morbo, qui etiam humores exhauriebat.

6. *In tempore quo invenire licet*] Sic quoque Jesaias dixit c. 55. *Quærite Dominum dum inveniri potest*. In hoc tempore clemens invenitur, quando etiam peccatum ex corde recognitum condonatur: & si *inundationes multorum malorum* insurgant, ad talem hominem, qui in tempore opportuno Dominum invocaverit, *non pervenient*. Alii sic legunt, *Inundatio aquarum magnarum ad eum non pertinget*.

VATABLUS.

1. Intelligentia משכיל] *Erudiens, eruditio*: i. Psalmus eruditione plenus. Aut vox Hebræa *Maschil* nomen est carminis & harmoniæ ad cujus modos decantatus fuit hic Psalmus. Alii volunt nomen fuisse instrumenti musici. ¶ *Dimissa est pravaricatio* נשוי פשע] *Condonatum est scelus*.

2. *Imputat* יחשב] Fut. Heb. pro præs. aut præt. ¶ *Dolus* רמיה] *Simulatio, fucus*: i. qui sincero corde convertitur ad Deum.

3. *Quoniam tacui, inveteraverunt* כי החרשתי בלו] *Dum tacui, contabuerunt*: aut, *putruerunt*. Vel, *Dum tacerem, contabescebant*: i. Dum tacitus mecum considerarem peccatum, prorsus periit virtus mea ejulatu meo quotidiano.

4. *Aggravatur* תכבד] Fut. Heb. pro præs. vel præt. *gravior est, ingravescit, invalescit*: q. d. Premit me dolor meus. ¶ *Viror meus* לשדי] *Succus meus*. Humidum radicale vocant. q. d. Præ metu tui succus meus exaruit, ut vehementi æstate humor desiccatur.

5. *Notum feci tibi* אודיעך] Fut. Heb. quod nonnulli vertunt in præt. quòd sequentia verba Hebraicè sint præterita, quæ nonnulli in futura vertunt, *Peccatum meum notum faciam tibi, & pravitatem meam non celabo tibi*. ¶ *Iniquitatem* עון] *Pravitatem*.

6. *Tempore inveniendi* לעת מצא] *Tempore inventionis*, i. quod ab ipso inventum fuerit ad eam rem idoneum: tempore quo inveniri soles. Esa. 55. 6. *Quærite Jehovam dum inveniri potest*.

7. *Absconsio* סתר] *Latibulum: profugium*. ¶ *Ab angustia custodis me* מצר תצרני] *A tribulatione custodies me*. Alii, *ab hoste custodies me*. ¶ *Clamoribus liberationis, &c.* רני פלט תסובבני] *Canticis* (vel, *ovationibus*) *liberationis circumdabis me*. Fut. Hebræis. Phrasis Hebraica, pro, *lætitiâ quâ gaudere solent qui ab hostibus liberati sunt, perfundes me*.

8. Intelli-

8. *Intelligere faciam te* אשכילך] *Erudiam te.* ¶ *Consulam tibi oculo meo* איעצה עליך עיני] *Annuam super te oculo meo.* Vel, *consulam tibi prospectione meâ*: i. ipse videbo quid tibi sit utile.

9. *Nè sis* אל תהיו] Mutatio numeri Hebræis frequens, pro, *Nè sis.* ¶ *Intellectus* הבין] Infinit. Heb. pro nomine. ¶ *In camo*, &c. במתג ורסן עדיו לבלום בל קרוב אליך] Hebraicè ad verbum legitur, *In lupato & fræno os ejus ad constringendum*, (vel *constringere*) *non appropinquare ad te.* Infinit. pro fut. aut præs. Latinè sic, *quorum os nisi lupato & fræno constringas, non appropinquabunt* (vel *appropinquant*) *ad te.* Vel, *quorum os lupato & fræno coercere oportet, nè accedant ad te*, i. nè mordeant. Uterque sensus potest ex verbis Hebraicis elici. ¶ *Et exsultate*, &c. והרנינו כל ישרי לב] *Et incitate ad ovationem omnes rectos corde.*

CASTALIO.

6. *Quantumvis redundent fluctus*] Res adversæ.

8. *Oculo meo*] Curâ.

CLARIUS.

Titulus hujus Psalmi est, *Intellectus David*, vel *Erudiens*, sive *Intellectum præstans*, & pulcrè aptatur iis quæ infrà in hoc Psalmo dicuntur, *Intellectum tibi dabo, & instruam te*, &c. & ob hoc putant Psalmum hoc titulo insignitum. Ex versu autem 3. & 4. quibus Propheta queritur se cogitationibus discerptum præ dolore fremuisse, ac interim *ossa sua contabuisse, omnémque fuisse succum exhaustum*, & ex v. 10. quo canit, *multos dolores accidere improbis*, conjectura fit, referri hoc Psalmo quemadmodum morbo aliquo graviore correptus peccatorum suorum, quibus ipse sibi id mali asciverat, fuerit admonitus.

3. *Quoniam tacui*] Jacens in infirmitate, cruciabatur cogitationibus suis, cogitans quàm bene esset homini cui condonata essent peccata; & rursum quàm importabile onus illi incumberet super quem Dominus misisset manum suam, peccata illius gravi puniens ultione, id quod in seipso experiebatur, cùm gravi premeretur morbo, qui etiam humorem exhauriebat. Vel sic, *Quamdiu tacui, conterebantur vires meæ, præ erumpente ejulatu assiduè. Quia per diem & noctem ingravescebat manus tua contra me, sic mutatus sum, ut ex succulento factus sim aridior quàm sunt arista in media messe.* Sed aptior videtur hic sensus, *Si tacuissem* (peccatum scilicet meum) *emarcuissent ossa mea: propter hoc clamo totâ die.*

6. *In tempore opportuno*] Vel, *in tempore quo invenire te licet.* Sic Esaias, *Quærite Dominum dum inveniri potest.* In hoc tempore clemens invenitur, quando etiam peccatum ex corde recognitum condonatur; &, si *innundationes multorum malorum* insurgunt, *ad talem* hominem, qui tempore opportuno meo exemplo Dominum invocaverit, *non pervenirent.*

7. *Canticis liberationis circumdabis me*] Gaudiis quibus gaudere solent è manibus hostium elapsi, afficies me.

8. *Intellectum tibi dabo*] *Prudentem*, inquit Dominus, *faciam te*, & *docebo* quo pacto vivere oporteat te, & studiosissimè *observabo te oculo proprio. Tantùm nè similes efficiamini equo vel mulo, qui* non solùm, *nihil intelligit* beneficiorum in se collatorum, sed *capistro vel fræno os ejus constringere* oportet, *nè appropinquet* ac mordeat *vos.* Docet non exspectandum ut à pravitate cohibeamur adversis, quasi fræno & lupato.

DRUSIUS.

2. בְּרוּחוֹ. Sym. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Aq. & alii, ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ] Ἐν τῷ καρδίᾳ. Alibi est ἐν τῷ σόματι, sed perperàm, ut opinor. Nihil affirmo, tamen potest videri sumptum esse ex illo Esaiæ, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ σόματι αὐτοῦ. Adeundus Hieron. in epist. ad Suniam.

3. כִּי הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי. A. Ὅτι ἐκωφώθην, κατετρίβη τὰ ὀσᾶ μου ἐν βρυχήματί μου, *Quia obmutui, detrita fuerunt ossa mea in rugitu meo.* Sym. Ὅτι ἀπεσιώπησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀσᾶ μου ἀπὸ τοῦ ὀδύρεσθαι, *Quoniam tacui, inveterata sunt ossa mea lamentando*, sive *propter lamentationem.* ¶ כָּל הַיּוֹם. Sym. πᾶσαν ἡμέραν.

4. נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ. Sym. μετεσράφη μοι εἰς διαφθορὰν ὡς καῦσος θερινός, *conversa est mihi in corruptionem, ut ardor æstivus.* A. ἐσράφη εἰς προνομήν μου ἐν ἐρημώσει θερείᾳ, *conversa est in direptionem meam in vastitate æstiva.* V. ed. ἐσράφη εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐρημωθῆναι ὀπώραν, *conversa est in miseriam cùm vastaretur pomum*] Ἐσράφη εἰς προνομήν μου. Priùs erat ἐσράφην *conversus sum*: sed poscit sententia ut legatur ἐσράφη· quam lectionem veram esse nullus dubito. *Pomum*, i. poma, aut fructus autumnales.

5. וְאַתָּה נָשָׂאתָ עֲוֹן חַטָּאתִי סֶלָה. A. καὶ σὺ ἦρας ἀνομίαν ἁμαρτίας μου ἀεί, *& tu abstulisti iniquitatem peccati mei, semper.* Th. καὶ σὺ ἀφῆκας ἁμαρτίαν τῆς ἀσεβείας μου ——— *& tu condonasti peccatum impietatis meæ* ——— Sym. ἵνα σὺ ἀφέλῃς τὴν ἄνομον ἁμαρτίαν, *ut tu auferas iniquum* (sive *exlex*) *peccatum.*

6. עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חָסִיד וגו׳. Sym. Ὑπὲρ τούτου προσεύξεται πᾶς ὅσιος καιρὸν εὑρών, ὥστε ἐπικλύζοντα ὕδατα πολλὰ πρὸς αὐτὸν μὴ ἐγγίσαι, *Pro hoc orabit omnis pius opportunitate inventâ, nè aquæ multæ inundantes ad ipsum appropinquent*] Lex. V. Ἐπικλύζω, *inundo.* Ἐπίκλυσις, *inundatio.*

8. אַשְׂכִּילְךָ וְאוֹרְךָ בְּדֶרֶךְ זוּ תֵלֵךְ. Aq. Ἐπισημώσω σε καὶ φωτίσω σε ἐν ὁδῷ ᾗ πορεύσῃ, *Scientem te faciam & illuminabo te in via quâ ibis.* Sym. Συνετιῶ σε καὶ ὑποδείξω σοι ὁδὸν ἣν ὁδεύσεις, *Prudentem efficiam te & ostendam tibi viam quam incedas.* ¶ אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי. Sym. Βουλεύσομαι περὶ σοῦ τῷ ὀφθαλμῷ μου, *Consultabo de te oculo meo.* Lex. V. Βουλεύομαι, *cogito.* Aliàs, *consulam tibi oculo meo.*

11. וְהַרְנִינוּ. A. Καὶ αἰνοποιήσατε. Sym. καὶ εὐφημεῖτε *favete.*

GROTIUS.

Intellectus] משכיל. Lxx vertunt συνέσεως vel εἰς σύνεσιν, i. carmen eximiè διδακτικόν.

1. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*] Videtur Psalmus esse in id factus ut in die Expiationum cantaretur: eo enim tempore generalis quædam fiebat peccatorum confessio.

3. *Inveteraverunt ossa mea*] Aq. κατετρίβη. Sic & Syrus. Idémque verbum בלה per κατατρίβειν vertitur Deut. 8. 4. & 29. 5. Solent enim quæ vetustiscunt atteri atque consumi.

4. *Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua*] Opponit statum præteritum huic præsenti.

6. *Pro hoc orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno*] Heb. *Ob id deprecabitur te pius quivis in tempore inveniendi*: i. quàm primùm, dum adhuc inveniri Deus potest. Non enim semper manet inveniendi eum tempus, Esa. 55. 6. ubi Abenesdra, *dum inveniri potest*, i. *antequam decreta damnatoria obsignentur.* Vide quæ dicta ad Luc. 19. 44. ¶ *Veruntamen*] Illud רק meliùs vertas *certè*, quomodo sumitur Gen. 20. 15. ubi Græci ἄρα, & 1 Reg. 21. 25.

9. *In camo & fræno maxillas eorum constringe qui non approximant ad te*] Heb. *Lupato & fræno obstringendum illis os, quia non accedunt ad te*, nempe suâ sponte. Illud ל verbo infinitivo præpositum exponitur per *nisi* vel *alias*, ut apparet 2 Sam. 5. 10. Simile ל Ose. 9. 13. & alibi.

PSAL. XXXIII.

MUNSTERUS.

1. **R**Ectos decorat laus*] Kimhi putat נאוה derivari ab אוה, & tunc sic vertendus erit locus iste, *rectis expetibilis est laus*, h. e. Qui recti sunt aliud nihil desiderant quàm laudem & gloriam Dei.

4. *In fide*] Vel *veritate*. Est enim Deus fidelis in promissionibus, & verax in comminationibus. Alii vertunt *firmum*.

7. *Quasi in cumulum*] Mirabilis, inquit, Deus in operibus suis, qui omnes aquas maris in unam maximam congessit molem, separans eam à terra & à naturali situ suo, in unum Oceani locum, ubi *abyssos posuit veluti in thesauris suis*.

VATABLUS.

1. **E**Xsultate* רננו] *Ovate*. ¶ *Pulcra est* נאוה] *Decora est*. Vel, *convenit*.

2. *Confitemini Jehova* הודו ליהוה] *Celebrate Jehovam*.

3. *Benefacite canendo in clamore* היטיבו נגן בתרועה] *Benefacite pulsando cum jubilatione*. Vel, *bene modulamini in clangore*. Hebraismus, pro *pulsate sive sonate suaviter & arte unà cum voce læta*. Eadem locutio & Esa. 23. 16.

7. *In thesauris* באוצרות] q. d. Conclusit certo loco servandas abyssos, non aliter quàm thesauri concludi solent. Quidam vertunt, *velut thesauros reposuit abyssos*.

11. *In generationem & generationem* לדור ודור] Sub. *permanebunt*, aut *perdurabunt*.

14. *Ex habitaculo* ממכון] *De basi*. *De firmo domicilio*.

15. *Considerans* המבין] *Animum advertens: intelligens*.

16. *Potens* גבור] *Fortis: heros*.

17. *Mendacium* שקר] *Vanitas: fallacia*. Nomen pro verbo: q. d. Fallit equus si illi fidamus.

19. *Ut eruat* להציל] *Ut liberet: eripiat*. ¶ *Et vivificet eos* ולחיותם] Hebraismus, pro, *servet eos in vita*. Quidam vertunt, *nutriat*. Alii, *ut alat eos*.

20. *Exspectat* חכתה] Præt. Heb. pro præs. Verti potest, *exspectet*.

21. *Certè in eo lætabitur* כי בו ישמח] *Quia in eo lætatur*. Fut. Heb. pro præs. Pendet à fine præcedentis, reddens rationem quare auxilium ferat: nempe quòd semper de eo lætemur, & in eo spem omnem reponamus. ¶ *Speramus* בטחנו] Præt. Heb. *speravimus*.

22. *Speramus in te* יחלנו לך] Præt. Heb. *speravimus in* [illegible], vel *exspectavimus te*.

CASTALIO.

4. **F**Acta omnia vera sunt*] Æqua.

CLARIUS.

1. **J**Ustos & rectos*, & qui in hoc incumbunt ut ex bono & æquo cum omnibus agant, invitat ad celebrandum & prædicandum Deum, quia soli bonitatem Dei ut verè percipiunt ità agnoscunt & laudare possunt.

2. *In cithara, in psalterio*] Sanctus Rex, ut in populi animis affectus quàm religiosissimos excitaret, ac de Divinis beneficiis lætitiam adaugeret, non solùm vocum verùm etiam organorum concentum adhibuit. Animales enim spiritus, quibus affectus animæ constant, aeriæ materiæ sunt, atque ideo ab infracto extrinsecùs temperatóque commodè aere atque per aures ad animum delato mirum in modum citantur, próque illius temperatura immutantur. Indè tam varios & inter se pugnantes affectus Musica mutatio efficit: hinc modi Phrygii, Lydii, Dorii & Ionici tam celebris differentia.

3. *In vociferatione*] Rectius esset *in jubilo*: non enim hìc *vociferandum* jubet, sed læto atque alacri corde psallendum: alioqui *vociferatio* insanum quiddam est.

4. *Rectum est verbum Domini*] h. e. Quæcunque agit Dominus recta sunt: nam appellatione *verbi* Scriptura negotium, rem, factum, mandatum intelligit. ¶ *Et omnia opera ejus in fide*] Est enim Deus fidelis in promissionibus, & omnia summa cum æquitate & fide gerit.

5. *Diligit justitiam & judicium*] Ubicunque *judicium* & *justitia* junguntur, significant rectè & ordine quid fieri & administrari.

6. *Verbo Domini*] Id canit quod Geneseos primo loquitur.

7. *Congregans sicut in utre*] *Cœli* & *aquarum* nominatim meminit, tanquam in quibus præclariùs Dei majestas reluceat. Eleganter autem dicit *aquas velut in utrem collectas*, & suo ac naturali loco *veluti in thesauris repositas*. Immensa enim hìc Dei potentia apparet, qui in tam vastum mare eam habeat potestatem quam homo in pauxillum aquæ, quam utri concludens reponit ut libet. De hoc miraculo cecinit & Job. 38. & Psal. 104.

12. *Beata gens*] Cùm Deus intueatur & regat omnia, beati imprimis fideles, qui rectè de Deo sentiunt, & intelligunt omnia tandem in salutem sibi cooperatura.

15. *Qui finxit pariter*] *Qui finxit sine ulla exceptione corda omnium*. Alius vertit, *Qui solus finxit corda eorum*.

DRUSIUS.

1. רַנְּנוּ. Aq. Αἰνεῖτε, *Laudate*. Sym. Εὐφημεῖτε, *Favete*] Suprà αἰνοποιήσατε *facite ut laudent*. ¶ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה. A. τοῖς εὐθέσιν ὡραιοῦται ἡ ὕμνησις, *rectis pulcra est cantatio*.

3. בִּתְרוּעָה Sym. μετὰ σημασίας] Lex. V. Σημασία, *significatum, significatio, significatus*.

6. נַעֲשׂוּ. A. ἐποιήθησαν *facti sunt*. Sym. ἐγένοντο *fuerunt*. ¶ כָּל צְבָאָם A. πᾶσα στρατιὰ αὐτῶν *omnis exercitus eorum*. Sym. --- ἡ διακόσμησις αὐτῶν *ornatus eorum*.

7. כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם. Sym. συνήγαγεν ὡς ἐν ἀσκῷ ὕδατα τῆς θαλάσσης, *congregavit tanquam in utre aquas maris*.

8. יָגוּרוּ. Sym. εὐλαβείσθωσαν. A. *Formidabunt*] Lex. V. Εὐλαβὴς, ὁ δειλὸς, *pavidus*. Εὐλαβοῦμαι, *revereor, vereor, formido*.

14 מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ. A. ἀπὸ ἑδράσματος καθέδρας αὐτοῦ, *è stabilimento sedis suæ*. Sym. ἀπὸ ἕδρας κατοικίας αὐτοῦ, *è sede habitationis suæ*.

15. יַחַד. A. & V. ἅμα. Sym. ὁμοῦ.

16. בְּרָב. Sym. διὰ πλῆθος *per multitudinem*.

GROTIUS.

6. **V**Erbo Domini cœli firmati sunt*] Heb. *facti sunt*. Ex Gen. 1. 6. ¶ *Et spiritu oris ejus omnis exercitus eorum*] Sidera. *Spiritus oris Dei* קול פי יה Phœnicibus. Et de Verbo sive Ratione rerum opifice & de hoc Spiritu videri possunt quæ diximus ad librum 1 De V. R. Chr.

7. *Congregans sicut in utre aquas maris*] Ex Græco, συνάγων ὡσεὶ ἀσκὸν ὕδατα θαλάσσης. Legerunt interpretes non כנד, ut nos, sed rectiùs כנד, vel כנאד: nec Græci tantùm, quos plerumque sequuntur Syrus & Arabs, sed & Chaldæus. Deus mare in littoribus velut in utre constrinxit. ¶ *Ponet in thesauris abyssos*] Rectiùs *ponit*. Aliâ comparatione idem dicitur: nam ἄβυσσος sunt maria. Ea Deus velut in apothecis reclusa tenet. Sic *thesauros* sive *apothecas nivis* dixit Job 38. 22.

8. *Timeat Dominum omnis terra*] Nam quis dubitat quin in terra faciat quæ velit, qui tam indomitam naturam maris domat?

9. *Ipse dixit, & facta sunt*] Ut Latinè dicimus, *Dictum factum*, nullâ morâ interpositâ.

15. *Qui finxit sigillatim corda eorum*] Καταμόνας Græci. Legisse videntur יחיד, non יחד.

PSAL. XXXIV.

MUNSTERUS.

INdicat titulus hujus Psalmi quâ ratione David motus ediderit eum. Historia scribitur 1 Sam. 21. Porrò טעם, quod nos pro *eloquio* vertimus, quidam putant accipiendum pro ראיה *visione*, alii pro עצה *consilio*. Simulabat enim David moribus exterioribus atque verbis oris se fatuum & insanum esse, nè agnosceretur.

5. *Illustrati sunt*] Kimhi putat verbum נהרו esse ab אור, cùm alioquin radix ipsa *currere* & *fluere* significet.

10. *Leones penuriam habent.* Sensus est, Citiùs leones juniores, qui aliud nihil agunt quàm quòd prædæ insidiantur, penuriam paterentur quàm ut inquirentes Dominum inopiâ laborarent.

VATABLUS.

VUltum suum את טעמו] *Sensum suum, rationem suam, sermonem suum :* h. dum fingeret sensum suum esse immutatum; h. e. cùm insaniam simularet.

1. *Benedicam Jehova* אברכה את יהוה] *Laudabo Jehovam*, vel, *prædicabo.*

2. *Laudabit se* תתהלל] *Gloriabitur, jactabit se.* ¶ *Humiles* ענוים] *Mansueti, afflicti.*

4. *Quæsivi* דרשתי] *Studiosè quæsivi : Requisivi : Exquisivi.* ¶ *Timoribus meis* מגורתי] *Pavoribus*, vel, *terroribus, meis.*

5. *Aspicient ad eum, & illuminabuntur* הביטו אליו ונהרו] Præt. Heb. pro Fut. *Aspicient ad eum, & accurrent*, vel, *concursabunt.* Alii, *Aspiciant ad illum, & properent.* Alii, *Aspicient ad illum, & splendebunt*, vel *illustrabuntur :* & ità Chaldæus P.

6. *Pauper* עני] *Afflictus.*

7. *Et eripit eos* ויחלצם] Fut. Heb. pro præs. *& tuetur eos*, vel, *liberat :* aut, *liberare solet :* nam per futurum dicunt Hebræi, quod Latini exprimunt per infinitivum & verbum *soleo.* Singulare *Angelus* vertere potes in plurale, *Angeli castrametantur.*

10. *Indigebunt* רשו] Præterita Heb. quæ nonnulli vertunt in præsens, *egent, indigere solent, esuriunt.* ¶ *Non deficient omni bono* לא יחסרו כל טוב] *Nullo bono destituuntur.*

11. *Venite* לכו] Hebræi verbo imperativo uti solent pro adverbio hortantis, utì verbo *Agite* Latini.

12. *Vult vitam* החפץ חיים] *Cupiat vitam*, sub. *longævam.* Hebræi sæpe omittunt adjectiva quæ facilè subaudiuntur. ¶ *Diligit dies* אהב ימים] *Optat dies.* Subaudienda quædam, sic, *quis, inquam, optat sibi dies multos?* ¶ *Ut videat bonum* לראות טוב] *Videre bonum* phrasi Hebraicâ dicitur pro frui bonis.

16. *Vultus* פני] *Ira.*

17. *Clamant* צעקו] Præt. Heb. pro præs. q. d. *Cùm clamant justi*, &c.

18. *Contritis* לנשברי] *Confractis.* ¶ *Servat* יושיע] Fut. Heb. pro præs. *servare solet.*

19. *Eruit* יצלנו] Fut. Heb. pro præs. *liberat, eripit.*

21. *Interimet* תמותת] Vel per præsens, *interficit, & devastat :* q. d. Malum jugulat autorem mali.

CASTALIO.

ET hoc carmen apud Hebræos scriptum est ordine literarum.

CLARIUS.

INdicat titulus hujus Psalmi quâ ratione David motus ediderit eum. Reges Palæstinorum *Abimelech* vocabantur, utì Reges Ægyptiorum *Pharaones.* Accommodatum autem Regibus nomen, quos Patrum loco esse decet: significat enim, *Pater meus Rex.* Cæterùm hic Rex ad quem David fugerat *Achis* proprio nomine dictus fuit. Sunt qui putent eum fuisse binominem. Historia hæc habetur 1 Reg. 21. Cùm itaque Deus hujus simulationi favens effecisset ut Rex juberet David à se expelli tanquam insanientem, tanto liberatus periculo hunc Psalmum composuit in quo & Dei erga se bonitatem prædicat, & ad fidendum illi hortatur.

2. *Dominum laudabit*] Vel, *in Domino gloriabitur :* nam *de Domino gloriari* nihil aliud est quàm laudes ejus magno affectu prædicare.

3. *In idipsum*] *Pariter : unà omnes.*

4. *Ex omnibus tribulationibus*] Quàmvis adhuc Saul ipsum persequeretur, videbatur tamen sibi omni se periculo liberatum simul atque præsens periculum evasisset. Observandum verò quòd David hanc ereptionem Divinæ benignitati non suæ sagacitati vel fortunæ acceptam retulit : quod si idem homines facere discerent, multò magìs essent pii ac Deo grati.

5. *Accedite ad eum*] Alius vertit, *respexerunt ad eum, & illustrati sunt, nec facies eorum erubuerunt.* Et illud *ad eum* quidam intelligunt David ipsum, de quo facit alios loqui quæ sequuntur, *Iste pauper clamavit*, &c. Fructum ergò canit qui ex sua liberatione provenit, nempe quòd visâ Dei bonitate in ipso tam præclarè demonstratâ & alii ad Deum sese receperint.

7. *Castrametatur*] Sic & Græcus interpres vertit παρεμβαλεῖ, quanquam noster interpres significatione vocis non satis intellectâ vertisset *immittet.*

10. *Divites eguerunt*] Alii verterunt *leones*; sed Interpres sensum exprimere voluit, quòd videlicet qui potentiâ leonibus similes videbantur, ad inopiam redacti sint & famem passi, cùm interim quærentibus Dominum nihil unquam defuerit. Sunt tamen qui hunc sensum afferant, *Citiùs leones, qui semper prædæ insidiantur, penuriam paterentur quàm inquirentes Dominum inopiâ laborarent.*

13. *Prohibe linguam*] Vide ut primam rem cujus commonefaciat *Linguam* ponat, veluti à qua omnia ferè mala proficiscantur.

14. *Inquire pacem, & persequere eam*] Quam scilicet nisi studiosè quæras atque adeò, tanquam venator feram, totis viribus persequare, frui eâ non licebit.

21. *Mors peccatorum pessima*] Alius vertit, *Impium interficiet malum.*

22. *Non peribunt*] Sic & in Proverbiis, *Septies in die cadet justus, & surget tamen; at impius in mala corruet:* h. e. In plurima pericula justus incidet, at emerget; impium verò mala quæ inciderint penitus exstinguent.

DRUSIUS.

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וגו׳. A. & V. ed. Τοῦ Δαυὶδ, ὅτε ἠλλοίωσε τὸ γεῦμα αὐτοῦ εἰς πρόσωπον Ἀβιμέλεχ καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθεν, *Davidis, cùm immutasset gustum suum coram Abimelech, & ejecisset eum, abiissétque.* Sym. ὅτε μεμόρφωκεν τὸν τρόπον αὐτοῦ, *cùm immutasset formam moris sui.*

3. יַחְדָּו. A. ὁμοθυμαδὸν *pariter*] Lex. V. Ὁμοθυμαδὸν, *universi, unà, pariter, gregatim, simul.*

4. וּמִכָּל מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי. Sym. καὶ ἐκ πασῶν τῶν περιστάσεών μου ἐξείλετό με, *ex omnibus necessitatibus meis exemit me.*

5. הִבִּיטוּ. A. ἀπoβλέψατε.

22. בּוֹ. A. ἐν αὐτῷ. Sym. ἐπ᾽ αὐτῷ.

GROTIUS.

CUM *immutavit vultum suum*] Cùm furere se simulavit 1 Sam. 21. 13. ¶ *Coram Achimelech*] Heb. *Abimelech*, quod ab antiquo nomen regum illius tractûs, ut apparet Gen. 20, & 26. unde & successoribus adhæsit, ut *Cæsarum* nomen Romanis Imperatoribus. Nam proprium Regis de quo hîc agitur nomen fuit *Achis.*

5. *Accedite*

5. *Accedite ad eum, & illuminamini*] Illud & debuit incipere novum comma, quod incipit à litera ו.

20. *Custodit Dominus omnia ossa eorum, unum ex eis non conteretur*] Vide quæ ad Joh. 19. 36. Rabbini de osse quod *Lutz* vocant mira hîc nugantur.

PSAL. XXXV.

MUNSTERUS.

3. *Conclude*] Sunt qui hîc סגור exponunt nominaliter pro instrumento bellico. Rectiùs tamen videtur exponendum pro *claudere viam armatis viris*, unde hosti aditus patere potuit.

12. *Privare animam meam*] Heb. *ut sterilem facerent animam meam:* quod quidam intelligunt de *interfectione*, alii de *summa desolatione*, in quali sunt orbi qui neque amicum neque patronum quempiam habent.

13. *Oratio mea in sinum meum revertetur*] h. e. Tam fideliter oravi pro eis ut cupiam orationis meæ effectum redire in sinum meum: tantum abest ut mali quippiam illis imprecatus sim.

14. *Juxta luctum matris*] Kimhi exponit hîc אבל pro תינוק בוכה *puero lugente matrem suam:* sic, inquit David, ego dolui & tristis incessi cùm illis aliquid adversi accidisset, & ipsi jam quærunt animam meam.

15. *In adversa valetudine mea*] Hebraismus propriè habet *in claudicatione mea.*

16. *Garruli subsannatores*] Exponitur hîc מעוג pro שיחה בטילה *inutili fabulatione*, cùm alioquin significet *placentam & panem subcinericium.*

19. *Annuant oculo*] h.e. Prohibe eos, Domine, nè voluptatem, quam de malo meo habent, oculis ostendant.

21. *Vah*] Interjectio est gaudentis, aut magis insultantis, q.d. *Jam videt oculus noster quod diu optavimus.* Idem sentiendum de hoc quod sequitur, *Euge anima nostra*, h. e. Jam bene est animæ nostræ, posteaquam evenit quod optavimus.

VATABLUS.

1. *Litiga, Jehova, cum litigantibus mecum* ריבה יהוה את יריבי] *Discepta cum disceptantibus mecum.* Vel, *contende cum contendentibus mecum:* aut, *cum litigatoribus meis.* Alii, *Judica judicantes me.* ¶ *Pugna*, &c. לחם את לחמי] *Expugna impugnantes me.* Vel, *devora devorantes me.*

2. *Apprehende clypeum* החזק מגן] *Celeriter apprehende clypeum.* Alii, *Robora*, vel *corrobora, clypeum*, sub. *meum*, i. da robur clypeo meo, ut possim te duce tueri me.

3. *Et educ* והרק] Ad verb. *Et evacua*, vel *denuda*, pro *deprome & expedi*, à ריק. ¶ *Et interclude viam in occursum persequentium me* וסגור לקראת רדפי] *Et prodi obviàm persecutoribus meis.* Vel, *praoccupa ex adverso persequentes me.* Aut, *conclude* viam *adversùs persequentes me.*

5. *Ut gluma* כמוץ] *Ut pulvis, palea tenuis: quisquiliæ.*

6. *Tenebræ & lubricitates* חשך וחלקלקות] Substantiva pro adjectivis, *tenebrosa* (sive *caliginosa*) *& lubrica.*

7. *Foderunt* חפרו] Additum est *foveam:* nam apud Hebræos omne verbum includit nomen quod ab ipso deducitur, ut à *fodio fovea.*

8. *Contritio* quam *non cognoscit* שואה לא ידע] *Tumultus* quem *non novit.* De eo tumultu loquitur quo subita infertur ruina. Alii vertunt, *calamitas* quam *non prævidit*, aut quam *ignorat.* Nonnulli, *interitus* aut *excidium* quod *nesciat*, i. improvisum & inexspectatum. ¶ *In desolationem ipsam cadat* בשואה יפל בה] *Cum tumultu cadat in illud.* Vel, *cum fragore corruat in illud.* Alii, *cum calamitate incidat in ipsum.*

9. *Exsultet* תגיל] Fut. Heb. *exsultabit de Jehova, lætabitur de ope ejus.*

10. *Ossa mea* עצמתי] Pars pro toto, *totum corpus meum.*

11. *Insurrexerunt* יקימון] Fut. Heb. pro præt. ¶ *Mendaces* חמס] *Iniquitatis, violentiæ.* ¶ *Quæ non noveram* אשר לא ידעתי] *De eo quod non agnoscebam*, vel, *de eo cujus conscius non eram.*

12. *Sterilitatem* שכול] *Orbitatem*, sub. *rependerunt:* i. privarunt me vitâ.

13. *Vestimentum meum* erat *saccus* לבושי שק] Sic Hebraicè, pro *induebar sacco.* ¶ *Revertebatur* תשוב] Sic quidam vertunt, propterea quòd veteres ferè orabant incurvi cùm essent in luctu, atque ità precatio quasi in sinum revertebatur. Si ità accipias, non tam precationem quàm habitum precandi Psaltes hâc oratione expressit. Hinc nonnulli, *In precationibus curvabar.* Alii, *revertatur:* acsi dicat, *Adeò bene precabar ut orationem meam redire velim in memetipsum: siqua mala illis imprecatus fuero, in me recidant.*

14. *Humiliabam me* שחותי] *Incurvabar*, i. tristis dejecto capite incedebam ut qui mœsti sunt.

15. *Sed ipsi in claudicatione mea* ובצלעי] *Claudicatio* pro *infirmitate.* ¶ *Claudi* נכים] *Percussi: tristes.* Dolore affecti, ac vulnerati. ¶ *Prosciderunt* קרעו] *Aperuerunt*, sub. *os suum præ vehementi risu.* Alii *oblocuti sunt.* Alii, *sciderunt*, sub. *cor meum.* ¶ *Siluerunt* דמו] *Cessaverunt.*

16. *Cum hypocritis*, & *subsannatoribus qui indulgent ventri* בחנפי לעגי מעוג] *Cum impiis subsannatoribus subcineritii panis*, i. indulgentibus ventri, & parasitis. Alii, *Cum adulatoribus & subsannatoribus subsannatione*, vel, *verbo otioso.* Alii, *cum simulatoribus derisionum vanitatis:* i. cum hypocritis sannis deditis, sannis, inquam, futilibus & vanis.

17. *Videbis?* תראה] Sub. *istud, & connivebis.* ¶ *Eripe* השיבה] *Retrahe, revoca, reduc.* ¶ *A desolationibus eorum* משאיהם] *A tumultibus eorũ. à calamitatibus eorum.*

18. *Forti* עצום] *Robusto: valido*, i. multo.

19. Neque *odio habentes* שנאי חנם] More Hebræorum negatio præcedens secundo loco subaudienda est. Alii, *qui oderunt me sine causa, & innuunt oculis.* ¶ *Innuant oculo* יקרצו עין] *Colliment oculo.* Alii, *nictent oculo*, i. subinde oculum claudant adversùm me.

20. *Loquuntur* ידברו] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Et contra humiles terræ* ועל רגעי ארץ] *Et contra mansuetos terræ.* Vel, *tranquillos:* aut *quietos. Mansuetos terræ* vocat qui pacato animo vivunt & quieto. Nonnulli, *Et cum quietis terræ*, i. cum pinguibus & divitibus.

21. *Et dilataverunt* וירחיבו] *Et distendunt, dilatant*, i. aperto ore adversùm me loquuntur. ¶ *Vidit* ראתה] Sub. *quæ optavimus videre.*

22. *Vidisti* ראיתה] Aut per præsens, *Vides*, sub. *injurias quibus me afficiunt.*

23. *Excitate*, העירה] *Exsurge.* ¶ *Ad judicium meum* למשפטי] *Ut jus mihi dicas*, i. ut jus meum vindices.

24. *Judica me* שפטני] *Jus mihi redde*, i. Pronuncia de jure meo.

25. *Euge anima nostra* האח נפשנו] *Vah anima nostra.* Vel, *Vah votum*, sive *desiderium nostrum:* q.d. Pro voto successit, נפש enim significat etiam *votum, desiderium, & cupiditatẽ.* ¶ *Disperdidimus eum* בלענוהו] *Voravimus eum.*

26. *Et erubescentiâ* וכלמה] *Et ignominiâ.* ¶ *Magnificantes sese* המגדילים] *Attollentes sese.*

27. *Laudent* ירנו] *Ovent: Jubilent.* ¶ *Volunt justitiam meam* חפצי צדקי] *Delectantur justitiâ meâ: favent justitiæ meæ.* ¶ *Vult* תחפץ] *Amat:* i. cui placet ut servus suus rerum successu fruatur. ¶ *Loquetur* תהגה] *Meditabitur: resonabit.*

CASTALIO.

13. *Preces in sinu meo iterans*] Apud me.

16. *Et impurorum heluonum ritu dentibus in me stridentes*] Ut heluones cibum, sic illi me mordent.

19. *Nè oculis significent*] Inter sese gaudeant.

CLARIUS.

David à Deo in Regem fuerat unctus. Ei electioni inserviebat cum nullius injuria; salutem Regni & Regis totis viribus tutatus fuerat; nec aliud quàm Dei gloriam illustrare unquam quæsierat: hâc conscientiâ fretus non dubitabat Deum in se ab iniquo Saule & adulatoribus ejus oppugnari: Deum ergò magnâ fiduciâ invocat ut ipse bellum contra hostes suscipiat; eúmque solitâ sibi Anthropopathiâ velut Hominem armat *clypeo* & *lanceâ*.

3. *Conclude*] Viam scilicet hosti, unde ei aditus patere posset.

6. *Fiant viæ illorum*] Via per quam fugiendum erit eis destituatur lumine, & præterea *lubrica* sit, *& persequatur* etiam *eos Angelus Domini*.

8. *In laqueum cadat*] In illum ipsum laqueum quem mihi paraverat cadat.

11. *Quæ ignorabam interrogabant me*] Interrogantes objiciebant mihi ea quorum non eram mihi conscius.

12. *Sterilitatem animæ meæ*] Ad inopiam redigere conabantur me. Hebraismus enim sic habet, *ut sterilem facerent animam meam*. Quod quidam intelligunt de interfectione; alii de summa desolatione, in quali sunt orbi, qui neque amicum neque patronum quempiam habent.

13. *Ego autem cùm molestiam paterentur*] Ego contrà atque illi nunc in me faciunt, in eorum calamitatibus agebam, ea scilicet quæ lugentes solent. Nam luctus tribus constabat, Jejunio, Habitu tristi, Precatione. ¶ *Et oratio mea*] Quidam verterunt *in precationibus curvabar*, ut habitum precandi Propheta expresserit. Alii Hebraismi hunc sensum afferunt, *Precatum me pro hostibus nemo potest inficiari; at fortè dicent me malum illis imprecatum, non bonum: peto igitur ut in sinum meum oratio mea redeat, h.e. mihi eveniat quod oravi illis.*

14. *Lugens matrem*] Solent matres diligi à liberis teneriùs quàm patres; quare mortes earum ferunt graviús.

15. *In meis adversis*] Hebraismus habet *in claudicatione mea*.

18. *In populo grandi*] Vel *forti*. *In hominum frequentia*, inquit, *& apud populum fortem extollam te*.

19. *Annuunt oculis*] Dum voluptatem quam de meo malo habent oculis ostendunt.

21. *Dixerunt, Euge, euge*] Vel, *Vah, vah*. Interjectio Gaudentis, aut magis Insultantis. q. d. *Jam videt oculus noster quod diu optavimus*. Idem sentiendum de eo quod sequitur,

25. *Euge animæ nostræ*] h. e. Jam bene est animæ nostræ, postea quàm evenit quod optavimus. Talem de Servatore triumphum gesserunt Judæi, sed magno suo malo.

DRUSIUS.

1. לְדָוִד. A. τῷ Δαυὶδ *Davidis*.

3. וְהָרֵק חֲנִית וּסְגוֹר. A. Sym. Th. & V. ed. καὶ γύμνωσον λόγχην, καὶ περίφραξον, *nuda lanceam, & intersepi*.

7. חִנָּם טָמְנוּ לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם. Sym. ἀναιτίως ὤρυξάν μοι διαφθορὰν δικτύων αὐτῶν, *sine causa foderunt mihi foveam retium suorum*] Lege κατέκρυψαν, & vide ed. Rom. Lat. ¶ חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי. Sym. ἀναιτίως ὑπώρυξαν τὴν ψυχήν μου, *sine causa suffoderunt animam meam*] Alibi est διέῤῥηξαν, quod non ità placet.

8. לֹא יֵדָע. A. οὐ γινώσκοντι *nescienti*. Sym. ὃ μὴ οἶδεν, *quod non novit*.

12. תַּחַת טוֹבָה. A. ἀντὶ ἀγαθωσύνης *pro benignitate*. Sym. ἀντὶ ἀγαθοῦ *pro bono*. ¶ שְׁכוֹל. A. ἀτέκνωσιν *orbitatem*. ¶ שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי. Sym. ἀντεστραμμένα κατὰ τῆς ψυχῆς μου] Lectio alia συνεστραμμένα, & alia notata ex Eusebio ἀνεστραμμένα.

13. וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק. A. καὶ ἐγὼ ἐν ἀῤῥωστίᾳ αὐτῶν, ἔνδυσίς μου σάκκος, *Mihi autem in infirmitate ipsorum saccus erat indumentum.* Vide Rom. edit. Lat. Th. & V. ed. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ παρενοχλεῖσθαι αὐτοὺς, *Cùm ipsi molestarentur*] Lege παρενοχλεῖσθαι. Lex. Vet. Ἐνοχλῶ, *molesto, convicior*. Lxx, ἐν τῷ αὐτοὺς παρενοχλεῖν μοι, *cùm ipsi molesti essent mihi*. ¶ תָּשׁוּב. Sym. ὑπέστρεψεν *reversa est*.

14. כְּרֵעַ כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי. Sym. Ὡς πρὸς ἑταῖρον, ὡς πρὸς ἀδελφὸν ἀνεστράφην, *Ut cum socio, ut cum fratre conversabar*. ¶ כַּאֲבֶל אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי. * ὡς πενθῶν ὁμομήτριον σκυθρωπῶς ἐκύφην, *ut lugens uterinum mœstè inclinabam me*.

15. וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ. Aq. ἐν σκασμῷ μου ηὐφράνθησαν καὶ συνελέγησαν, *in claudicatione mea lætati & collecti sunt*. Sym. σκάζοντός μου ηὐφραίνοντο καὶ ἠθροίζοντο, *claudicante me lætabantur & coibant*. ¶ נֵכִים. Sym. πλῆκται *percussores*] Locus hic plenior exstat apud Theodoretum, *Congregati sunt contra me percussores, & nescivi*, συνελέγησαν ἐπ' ἐμὲ πλῆκται, καὶ οὐκ οἶδα. ¶ קָרְעוּ וְלֹא דָמּוּ. Sym. ἀποῤῥήξαντες οὐκ ἠρέμουν, *prorumpentes non quieverunt*. Aq. ἔῤῥηξαν, καὶ οὐκ ἐσιώπησαν, *ruperunt, & non siluerunt*.

16. בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג וגו'. Sym. ἐν ὑποκρίσει ῥήμασι πεπλασμένοις ἔπριον κατ' ἐμοῦ ὀδόντας αὐτῶν, *In simulatione verbis confictis serrabant contra me dentes*] Lectio varians ἐπηχείουν· fortè ἐπηγείουν *exasperabant*, ab ἀγειόω.

17. יְחִידָתִי. A. μοναχήν μου *solitariam meam*. Sym. μονότητά μου] Ità dicitur μονότης ut ἑνότης, ut ἁπλότης. In Theodoreteis *juventutem meam*. C. νεότητα· error manifestarius. Vide quæ scripsimus lib. 3. Quæst. 35.

18. בְּעַם עָצוּם. Aq. ἐν λαῷ ὀστείνῳ *in populo osseo*. Sym. ἐν λαῷ παμπληθεῖ *in populo plurimo*] Ὀστείνῳ, τουτέστι ἰσχυρῷ, *valido, forti*.

20. כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ. Sym. Οὐ γὰρ εἰς εἰρήνην λαλοῦσι, ἀλλὰ περὶ συναρπαγῆς ἐν τῇ γῇ λόγους δολίους λογίζονται, *Non ad pacem loquuntur, verùm de correptione in terra sermones dolosos cogitant*. V. ed. Ὅτι οὐκ εἰρήνην λαλοῦσι, καὶ ἐπὶ συντελείᾳ γῆς ῥήματα δόλια λογίζονται, *Nam non loquuntur pacem, sed de consummatione terræ verba dolosa cogitant*. Aq. καὶ ἐπὶ ἀθρείᾳ γῆς ῥήματα ἐπιθέσεων λογίζονται, *in locis confertis terræ verba imposturarum cogitant*.

22. אַל תֶּחֱרַשׁ. Sym. μὴ ἡσυχάσῃς *nè quiescas*.

23. לְרִיבִי. Sym. εἰς τὴν δικαίωσίν μου.

28. כָּל הַיּוֹם. Sym. πᾶσαν ἡμέραν *omnem diem*. ¶ תְּהִלָּתֶךָ. A. ὑμνήσει σε, *hymnos canet tibi*.

GROTIUS.

3. Effunde frameam, *& conclude*] Verti potest, *frameam & sagarim*, ut admonuimus suprà 18. 46.

7. *Quoniam gratìs absconderunt mihi interitum laquei sui*] Non malè sic Græci, δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος αὐτῶν· hîc δωρεὰν est *immeritò*. שחת διαφθορὰν verti jam suprà notavimus. Est autem Hebraismus διαφθορὰ παγίδος pro *laqueo exitiali*. Ab Aucupio sumpta similitudo. ¶ *Supervacuè exprobraverunt animam meam*] *Supervacuè* dixit pro *sine causa*. Quod autem vertit *exprobraverunt* in Hebræo est חפרו. Est autem חפר propriè *fodere*, & per Metaphoram *insidiari*, quod hîc posuit Chaldæus.

15. *Et adversùm me lætati sunt*] Heb. *In miseriis meis lætati sunt*. Nam ità sumi solet צלע, quod propriè est *claudicare*. ¶ *Congregata sunt super me flagella*] Meliùs, *Congregati sunt adversùs me homines viles*, demptâ in Hebræo interpunctione post עלי. Bene autem נכים verti *viles* apparet ex loco simili Job 30. 8. ¶ *Et ignoravi, dissipati sunt, nec compuncti*] Optimè sic vertas, *Ii quos ignorabam prosciderunt me indesinenter*. קרע est *probris afficere* apud Arabes. Apparet enim id verbum eo sensu aliquoties in versione Arabica libri hujus. דמם pro *desinere* ponitur, & vertitur παύειν. At Chaldæus & Rabbini quidam, *Si proscinderent me, non educerent sanguinem*: nimirum quòd macie factum exsangue esset corpus.

18. *In populo gravi laudabo te*] *In populo numeroso.* עצם per πολὺς vertitur Gen.18.18. Num.14.12. Deut. 7.1. Joel 2.5. Zach.8.22. & verbum עצם per πληθύνεσθαι Jer.15.8. & 30.14.15.

21. *Dilataverunt super me os suum*] Irriserunt hiantibus labiis, ut suprà 22.7. Alioqui *os dilatare* etiam est audacter loqui 1 Sam.2.1.

25. *Non dicant in cordibus suis*] i. Toto animi affectu. Sic Esa.47.8. suprà 14.1. Apoc.18.7.

PSAL. XXXVI.

MUNSTERUS.

1. *Loquitur*] Sensus est, Iniquitas illa quam video fieri ab impio, certum judicium est apud me, illos Deum non habere pro Deo, nullo denique Dei timore eos teneri; sed blandiuntur sibiipsis, & delectantur in rebus pessimis, ut & Deus & homines nauseam habeant à malefactis eorum.

5. *Domine, in cœlis pietas tua*] Cùm tam impudenter, inquit, peccent homines impii, quis non miretur, Domine, bonitatem tuam, quæ à terra usque ad cœlos & ad æthera usque pertingit, omnia replens atque omnibus supereminens? Exponitur autem hîc בשמים pro עד שמים, i. *in cœlis* pro *usque ad cœlos*, & *veritas* pro *fidelitate* seu *fideli prospectione*.

6. *Justitia tua similis est montibus magnificis*] Heb. *montibus Dei*. Sed familiare est Hebraismo ut quod magnificum est vocet *Divinum*. Vocat autem *justitiam* & *judicia* moderationem illam Divinam quâ Deus omnibus præsidet, omnia gubernat, & omnia conservat, & præsertim homines & animalia in vita servans, non quidem in פרטים, h.e. *in individuis*, sed in מין *specie*. Alii accipiunt *jumenta* pro peccatoribus, quos Dominus æquè salvat ut homines qui rectè vivunt, h.e. benefacit eis in hoc mundo, & *facit Solem suum oriri super bonos & malos*.

10. *Continua pietatem tuam*] Heb. *Trahe*, seu *Protrahe*, ut scilicet continuò hîc & in futuro tuâ fruantur pietate.

12. *Ibi ceciderunt*] h.e. Impii in eo loco in quo iniquè egerunt, &c.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal.4.1. ¶ *Dicit prævaricatio impio* נאם פשע לרשע בקרב לבי Ad verb. *Dictum prævaricationis est ipsi impio in medio cordis mei*; i. Sic cogito apud me & in animo meo, improbitatem suggerere impio, *Non est quòd timeas*; idcirco *non est timor Dei*, &c. Alii, *Dicit scelus de improbo (loquitur iniquitas impii) in medio cordis mei*, quòd *non est timor*, &c. q. d. Testantur mihi in animo meo scelera impii, nullum illi esse Dei timorem.

2. *Blanditur ei* &c. החליק] i. Prævaricatio lenibus verbis suadet impio ut suam peccandi voluntatem expleat, designet iniquitatem quam cupit, ad odiendum illam, h.e ad odium usque & fastidium. Alii vertunt, *Blanditur sibi in oculis suis ad inveniendum iniquitatem ejus ad odiendum*; vel *odium*: i. donec digna inveniatur iniquitas ejus qui odio habeatur; sive, donec summo odio digna iniquitas ejus evadat. Alii posteriorem partem vertunt, *Ut inveniat iniquitatem suam ad odium*, i. eousque persuadet transgressio ut malè agat, ut ipse tandem fastidio teneatur illius, & lassetur peccandi assiduitate. *Invenire* hîc pro *deprehendere*, *palàmque cognoscere* accipitur.

3. *Desiit intelligere*, &c. חדל להשכיל להיטיב] *Desiit instituere* cor suum *ut emendet* viam suam. Alii vertunt, *renuit erudiri ut bene faceret*; vel, *detrectat intelligere ut bene agat*.

4. *Stat* יתיצב] Fut. Heb. pro præs. aut præt. ¶ *Abjicit* ימאס] Fut. Heb. pro præsenti, aut præt. *aversatur*, *abominatur*.

6. *Dei* אל] i. Altissimi; nam quicquid eximium, magnum & præstans est, id *Dei* esse dicunt Hebræi. q.d. Tam immensa est bonitas sive misericordia tua quàm sunt immensi montes, quantumvis alti. ¶ *Servas* תושיע] *Conservare soles*. Fut. Heb. pro præs.

7. *Pretiosa* יקר] *Præclara*. ¶ *Et filii* ובני] *Propterea filii*. ¶ *Sperant* יחסיון] Fut. Heb. *sperabunt*.

8. *Inebriabuntur* ירוין] *Inebriabunt se. Implebunt se. Saturabuntur opulentiâ*, &c.

9. *Videbimus* נראה] i. Consequemur, h.e. tenebris & ignorantiâ liberabimur.

10. *Protrahe* משך] *Obtende. Extende. Prolixam fac.*

11. *Pes superbiæ* רגל גאוה] Pro, *pes superborum*; h.e. nè invadant me superbi. ¶ *Migrare faciat me* תנידני] *Impellat me*; *commoveat*, *dimoveat*; *abducat*, sub. *loco meo*.

12. *Illuc ciciderunt* שם נפלו] Vel est præt. pro fut. *Illuc cadent*, quò scilicet me impellere conabantur. ¶ *Impulsi*, &c. דחו ולא יכלו קום] *Impellentur, nec poterunt surgere*.

CASTALIO.

9. *In lumine tuo lumen videmus*] Vivimus.

CLARIUS.

Admiratur effusissimam Dei in omnia bonitatem, qui, quamvìs improborum perversitas maxima sit, tamen bonitatem suam in illos non claudat. In inscriptione vocat se *servum Domini*, quo putant Hebræi voluisse eum significare, quamlibèt multi scelerati & perditi rebus secundis utantur, ipse verò & multi alii pietatis studiosi innumeris adversis exerceantur, se nihilo tamen minùs in studio atque observatione legis Divinæ perseverare, & *servum* sese *Domini* approbare.

1. *Dixit de injusto cor meum*] Heb. *Dixit iniquitas impii in corde meo*. Quantum, inquit, cogitatione assequi possum, persuasit sibi impius non esse ei metuendum nè Deus supplicium sumat de sceleribus illius. Perversa enim cupiditas dicit improbo & exlegi non esse Deum metuendum; atque ut ità judicem iniquitas quam video ab eo exerceri mihi persuadet.

2. *Blanditur sibi ipsi*] Dum pravi homines sibi ipsis blandiuntur in flagitiis, efficiunt ut eorum pravitas summo Dei & hominum odio obnoxia inveniatur.

5. *Domine, in cœlo*] Effusam Dei bonitatem admiratur, canitque quod & Servator ait de Patre, *Qui Solem suum facit oriri super bonos & malos*. *Nubes* & *cœlos* pro eodem accipit, sicut *bonitatem* & *veritatem* seu fidem, & *justitiam* & *judicia*: & dicere vult, omnem orbem terræ ità beneficentiâ Dei plenum ut hæc pertingat usque ad *cœlos*: quam benignitatem etiam altis *montibus* (quos more Hebrææ linguæ *montes Dei* vocat) & *immenso mari* assimilat. Cùm verò subjicit, *Homines & jumenta conservas*, idem simplicibus verbis dixit, Porrigi scilicet Dei beneficentiam ad omnia.

7. *Quemadmodum multiplicasti*] Heb. *quàm pretiosa* (vel *præclara*) *est*, &c.

8. *Torrente voluptatis tuæ*] Vel *deliciarum*, τῆς τρυφῆς. Et vide ut, dum conaretur exprimere ingentem vim bonorum quæ Deus fidelibus suis præparavit, novam quandam excogitavit similitudinem, ut *torrentem voluptatis ac deliciarum* appellaret. Sic Paulus de eadem re loquens admirandâ & ipse oratione usus est, dum conaretur id eloqui quod eloqui vox humana non potest; *Momentanea*, inquit, *levitas afflictionis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur nobis*.

9. *In lumine tuo*] Cùm illuminati fuerimus lumine tuo, à tenebris liberi erimus perpetuò. Sin abstrusiùs scrutere, non errabis, mysterium hinc Trinitatis piè eruens.

10. *Extende*] Sive *Continua*. In Hebræo est *trahe*, seu *protrahe*, ut scilicet hîc & in futuro tuâ fruamur pietate.

12. *Ibi ceciderunt*] In eo loco in quo impiè egerunt. Vel, in ipſo conatu collapſi ſunt ac proſtrati, *nec potuerunt ſurgere.*

DRUSIUS.

1. נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע וגו׳. Sym. Φησὶν περὶ ἀσυνθεσίας τοῦ ἀσεβοῦς ἔνδοθεν ἡ καρδία μου, Οὐ πρόκειται φόβος Θεοῦ ἀντικρὺς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, *Dicit de defectione impii intus cor meum, Non eſt propoſitus timor Dei ante oculos ipſius.*

2. כִּי הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא וגו׳. Idem, Ὅτι ἐξολισθάνειν τὰ περὶ αὐτοῦ δοκεῖ τοῦ εὑρεθῆναι τὴν ἀδικίαν αὐτοῦ τοῦ μισηθῆναι αὐτήν.

4. רָע לֹא יִמְאָס. Sym. κακὸν οὐκ ἀποδοκιμάσει *malum non improbat.* Aq. - - - οὐκ ἀπέῤῥιψε *non abjecit.* Th. - - - οὐκ ἀπώσατο *non repulit.*

5. אֱמוּנָתְךָ עַד שְׁחָקִים. Sym. ἡ βεβαιότης σου ἕως αἰθερίων, *firmitas tua uſque ad æthera*] *Firmitas*, i. fides. Lex. V. Βεβαιότης, *certitas, firmitas.*

6. צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל. A. Δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη ἰσχυροῦ, *Juſtitia tua ut montes Dei fortis*] Aliàs ἰσχυρέ· minùs placet.

7. מַה יָּקָר. Sym. Τί τίμιον; *Quàm eſt chara?* ¶ בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן. Sym. ὑπὸ σκιὰν τῶν πτερύγων σου ἀμεριμνοῦσιν, *ſub umbra alarum tuarum ſecuri ſunt.*

8. תַּשְׁקֵם. Ο΄. ποτιεῖς αὐτοὺς *potabis eos.*

10. וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב. Sym. καὶ τὴν ἐλεημοσύνην σου τοῖς ἁπλοῖς τὴν καρδίαν, *& eleemoſynam tuam ſimplicibus corde.*

12. שָׁם נָפְלוּ וגו׳. Sym. *Ubi cadent operantes iniquitatem, illic impellentur, & nequibunt ſtare.*

GROTIUS.

3. *NOluit intelligere ut bene ageret*] Diſcimus hinc etiam Voluntatem aliquid poſſe in Intellectum, nempe ut imperet Intellectui ut is in hac vel illa re ſe occupet ac laboret.

PSAL. XXXVII.

MUNSTERUS.

1. N*ON irriteris*] Verbum תתחר ſecundùm quoſdam eſt à radice חרה. Alii autem putant radicem ejus eſſe חרר. Capitúrque hîc pro כעס, ſicut nos vertimus. Eſt autem hic ſenſus, Infirmi cùm vident impios florere in hoc mundo, non turbentur, perinde quaſi Deus nullam curam habeat hominum; *neque zelent operantes iniquitatem*, h. e. non torqueat eos invidia propter proſperitatem eorum, quoniam caduca eſt felicitas eorum, & tranſibit *ſicut herba virens.*

3. *Paſcêris in veritate*] h.e. Cùm peccatores perierint & deſtituti fuerint felicitate ſuâ, juſtus, qui ſperat in Domino, verè paſcetur beneficiis Divinis perpetuò manentibus, quando dives perpetuò eſuriet & ſitiet. Sunt qui hîc רעה tranſitivè ſic exponunt, *& paſce veritatem*, ſeu *fidem.*

5. *Ipſe faciet*] h. e. Nunquam deerit tibi, ſed perficiet & velle & operari.

8. *Deſine ab ira*] Eſt hîc הרף imperativus Hiphil à radice רפה.

20. *Sicut optimum quod eſt in agnis*] i. Sicut adeps igni ſuperpoſitus illico inflammatur. Heb. *ſicut pretioſum.*

22. *Benedicuntur*] Eſt hic מבורך participium præteritum, refertúrque Vau affixum ad *Deum.* Nam dixerat paulò ſuperiùs, *Inimici Domini conſumentur ſicut adeps*; & hîc infert, *Benedicti autem ejus non diſperibunt, ſed poſſidebunt terram.*

24. *Non abjicietur*] i. Non cadet ſic, ſicut cùm aliquis dejicitur in terram qui reſurgere non valet. Hebræi tamen exponunt de infortunio irruente, cui talis homo non ſuccumbit, nec dejicit animum, quantumlibèt adverſa incidant, Domino moderante tribulationem.

35. *Impium inſignem*] Hebræi exponunt עריץ pro *impio proficiente in opulentia & proſperitate*: & מתערה exponunt pro מתלחלח *vireſcente & in ſucco augeſcente.* Porrò אורח accipiunt pro *arbore ſemper viridi & ſucculenta*, qualis eſt Laurus, Buxus, Cedrus, & ſimiles.

VATABLUS.

1. N*E commoveare propter malignos* אל תתחר במרעים] *Nè ſuccenſeas ob malos. Nè irriteris propter malignos. Nè bilem tibi moveant malitioſi.* Alii, *Nè admiſceas te cum noxiis.* Vel, *Nè ſocietatem ineas cum perversè agentibus.* ¶ *Nè zelaveris*, &c. אל תקנא בעשי עולה] *Neque invideas facientibus iniquitatem*: i. nè illis invideas proſperum rerum ſucceſſum. Alii, *neque urat te æmulatio ob facientes iniquitatem.*

2. *Tanquam herba velociter ſuccidentur* כחציר מהרה ימלו] *Inſtar graminis velociter marceſcent*; aut, *marceſcendo concident*, ſive *flacceſcent.* ¶ *Et ſicut olus germinis* וכירק דשא] *Et ſicut viror herbæ*; i. virens herba.

3. *Et paſce veritatem* ורעה אמונה] *Et paſce fidem*; i. nutri te fide & veritate. Alii, *& paſce fide*; vel *fideliter*: i. doce; ut Jer. 3. 15. *& paſcent vos ſcientiâ & intelligentiâ.* Chald. *robora te fide*, aut *veritate.* Alii imperativa vertunt in futura, *Inhabitabis terram, & paſcêris in veritate*: q. d. *Si ſpem collocaveris in Jehova, & feceris bonum, licebit ut terram inhabites, & nutrieris fideli & certo ſive confirmato rerum ſucceſſu*: nam id *fides* hoc loco ſignificare videtur, nempe reſpondentem exſpectationi noſtræ rerum ſucceſſum, ut nihil deſit timentibus Jehovam, Pſal. 34. 10.

7. *Ne commoveare* אל תתחר] Idem verbum quod in principio primi verſûs, i. *nè moveat tibi bilem eorum poſteritas, nè invideas.* ¶ *Abominationes* מזמות] *Fraudes, ſcelera.*

8. *Ab ira* מאף] Quam ſcilicet concepiſti ob improborum felicitatem. ¶ *Nè miſceas te* אל תתחר] Rurſum idem verbum quod in principio primi verſûs, *Nè movearis ut etiam noceas. Nè ſuccenſeas ut & tu nocere velis*: vel (ut alii) *ſaltem ad malefaciendum.*

10. *Et contemplaberis* והתבוננת] Hebraiſmus, pro, *Cúmque contemplatus fueris*, ſive *adverteris animum diligenter ut ſcias locum ubi habitat, nuſquam reperies.*

11. *At humiles* וענוים] *At afflicti, manſueti.* ¶ *Multitudine pacis* על רב שלום] Hebraiſmus, pro *plurimo rerum ſucceſſu.*

12. *Cogitat* וזמם] *Molitur, Machinatur.*

18. *Perfectorum* תמימים] *Integrorum, innocentium.*

20. *Quia impii peribunt* כי רשעים יאבדו] *Quando* (vel *Quo tempore*) *impii peribunt.* ¶ *Sicut pretioſum* כיקר כרים] *Sicut pretioſitas agnorum*; aut *optimum quod eſt in agnis.* Periphraſis eſt adipis. q. d. *Sicut adeps agnorum.* ¶ *Deficient* כלו] *Conſumentur, diſperibunt, evaneſcent.*

21. *Donat* חונן] *Miſeretur, benignè largitur.*

22. *Benedicti ab eo* מברכיו] *Qui illi bene precantur*; *benedicentes ei*, juxta illud Gen. 12. 3. *Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicentibus tibi.* ¶ *Et maledicti ab eo* ומקלליו] *Et maledicentes ei*, ſub. *juſto*: vel, *Qui verò eum deteſtati fuerint.*

23. *Et viam ejus vult* ודרכו יחפץ] *Et viæ ejus favet*; vel, *viam ejus gratam habet*: aut, *via ejus grata eſt ei.* Fut. Heb. pro præſ.

24. *Cùm ceciderit non proſternetur* כי יפל לא יוטל] Fut. Heb. quod per præſens verti poteſt, *Cùm ruit, non corruit. Cùm cadit, non colliditur.*

26. *Donat* חונן] *Beneficus eſt*; *miſeretur*; *benignè agit.* ¶ Eſt *in benedictione* לברכה] Eſt *in benedictionem*; i. ab omnibus laudatur, & bene audit. Alii, erit *in beneficium.* Vel, *beneficentiam*: i. perpetuâ Dei beneficentiâ fruetur. Sic Pſal. 21. 7.

27. *Et habitabis in ſeculum* ושכן לעולם] *Et habita in æternum.* Imper. pro fut. *habitabis perpetuò*, ſub. *in terra.*

terra: q. d. *Multùm diùque inhabitabis terram.* Sic v. 3. *Inhabita terram.*

30. *Loquetur sapientiam* יהגה חכמה] Vel per præsens, *loquitur sapientiam*, aut *verba sapientiæ plena.* Alii, *disserit de sapientia.* Alii, *meditatur sapientiam.* ¶ *Judicium* משפט] *Æquitatem*: i. recta & utilia.

31. *Pedes ejus* אשריו] *Gressus ejus.*

32. *Speculatur* צופה] *Observat.*

33. *Nec condemnabit*, &c. ולא ירשיענו בהשפטו] *Nec damnabit eum cùm judicabitur*: i. non finet eum injuriâ judiciorum opprimi dum accusabitur, & causa ejus agetur.

34. *Cùm succisi fuerint* בהכרת] *Cùm excidentur*: vel *exterminabuntur.*

35. *Fortem* עריץ] *Robustum, terrificum, insignem, potentem*, i. magnâ autoritate prædıtum.

36. *Et transivit* ויעבר] *Et præteriit, abiit, evanuit.*

38. *At prævaricantes dissipabuntur* ופשעים נשמדו] *At transgressores delebuntur.* Vel, *scelerati consumentur.* Aut, *iniqui destruentur.* Præt. Heb. pro fut. ¶ *Novissimum impiorum succidetur* אחרית רשעים נכרתה] *Finis miserorum succinditur*: i. impii ad postremum pereunt; aut, fine suo frustrantur.

40. *Adjuvátque eos* ויעזרם] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Speraverunt in eo* חסו בו] Vel per præsens, *confidunt ei*, aut *sperant in eo.*

CASTALIO.

Hujus cantionis alterni versus in Hebræo scripti sunt ordine literarum.

3. *Bene fac, incoles terram*] In Hebræo verbum *Incoles* est imperativi modi, sed hic ponitur pro futuro, ut in hoc eodem Psalmo, *Recede à malo, & benefac, & dura in perpetuum*: sic enim legitur ad verbum, pro *durabis*: neque enim jubet *durare in perpetuum*, cùm id penès hominem, cui jubet, positum non sit. Sic loquitur & Esaias cap. 5. Latini quoque, ut Virgilius,

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

16. *Multò præstat tenuis res bonorum quàm impiorum opulentia*] Heb. *Præstat tenuis res bonorum quàm impiorum multorum opulentia.* Qualis Hebraismus est in illis Christi verbis, *Nónne vos pluris estis quàm multi passeres?* pro hoc, *Nónne vos multò pluris estis quàm passeres?*

29. *Improbi verò dabunt pœnas*] Hic dimidius versus in Hebræo desideratur; sed est addendus: nam hujus carminis alii versus omnes constant binis membris, quod in hoc non fieri esset absurdum. Præterea cùm sit hoc carmen ordine literarum scriptum, hîc desideratur litera Ain: ex quo patet mutilum esse locum: qui mutilus non erat cùm est in Græcum translatus, ubi ità legitur, ἄνομοι δὲ ἐκδιωχθήσονται, & in Latino *Injusti punientur*, ex quo eos conjectura est legisse עוילים.

CLARIUS.

Consolatur infirmiores, qui dum vident florere impios perturbantur, & ut impietatis studio strenuè perseverent hortatur. Tentatio hujuscemodi infrà Psalmo 73. graphicè descripta est: idem Jer. 12.

1. *Noli æmulari*] Nè movearis, inquit, cùm vides impios florere in hoc mundo, perinde quasi Deus nullam curam habeat hominum.

3. *Fac bonum, & inhabita terram*] Intellige, ut inhabites terram longo tempore. ¶ *Pasceris in divitiis ejus*] Quod alii verterunt *in veritate*, vel *fide.* Sed idem sensus est. Omnibus enim copiosè provenientibus & affluentibus divitiis, victus est *fidelis* & *certus*; non fallit aut frustratur. Sic & *fideles aquæ* pro *non deficientibus* dicuntur.

5. *Revela Domino viam tuam*] Committe Domino statum rerum tuarum: fide illi: optimâ enim fide curabit & te & tua omnia; neque unquam tibi deerit.

8. *Noli æmulari ut maligneris*] Nè sic incendaris ut illorum sceleratorum exemplo ad perpetranda similia animum inducas.

20. *Ut adeps agnorum*] Sicut *adeps agnorum* qui *adoletur* super altare illico inflammatur & consumitur, sic isti finem capient, & *unà cum fumo deficient.*

21. *Mutabitur*] *Mutuum accipit impius, nec reddet; justus autem misericordiâ motus* ultro etiam *dat* iis qui opus habent.

22. *Benedicentes ei*] Alius vertit, *Qui benedicuntur ab ipso*, nempe Deo, *possidebunt terram*; *& qui maledicuntur ab eo, exterminabuntur.*

24. *Non collidetur*] Non sic cadet ut resurgere non valeat.

27. *Inhabita in seculum*] h. e. Ut possis durare perpetuò.

37. *Reliquiæ sunt huic homini pax*] Hominem qui talis est pax manet perpetua.

DRUSIUS.

1. אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים. Sym. item V. & VI. editiones, Μὴ φιλονείκει κακὲργοις, *Nè altereare cum maleficis.* Aq. Μὴ διαμάχου, *Nè dimica.* Th. Μὴ παρεριζε] Puto leg. Μὴ παρεριζε, quod interpres Theodoreti vertit, *Nè irritare*, & rectè. Nam ἐρεθίζω, *irrito, provoco, incito.*

2. כְּיֶרֶק. Sym. ὡσεὶ χλωρὰ *ut virentia.*

3. רְעֵה אֱמוּנָה. Sym. ποίμαινε διηνεκῶς *pasce assiduè.* Aq. νέμου πίστιν *pasce fidem*] Lex. V. Νέμομαι, *possideo.* Νέμω, βόσκω, *pasco.*

5. גּוֹל. A. κύλιε *volve.* Sym. ἀποκύλισον *devolve.*

7. דּוֹם לַיהוָה. A. Σίγησον τῷ Κυρίῳ, *Sile Domino.* Sym. Ἡσύχαζε τῷ Κυρίῳ, *Quiesce Domino.* ¶ וְהִתְחוֹלֵל לוֹ. A. ἀποκαραδόκει αὐτὸν, *exspecta ipsum.* Sym. καὶ ἱκέτευε αὐτὸν, *& supplica ipsi.*

17. סוֹמֵךְ צַדִּיקִים. Sym. ἀντιλαμβάνεται τῶν δικαίων, *suscipit justos.*

18. יוֹדֵעַ יְהוָה יְמֵי תְמִימִם. Sym. Προέγνω Κύριος τὰς ἡμέρας τῶν ἀμώμων, *Præscivit Deus dies immaculatorum.*

20. וְאֹיְבֵי יְהוָה. A. & Sym. Καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου, *Et hostes Domini.*

22. מְבֹרָכָיו. Sym. Οἱ εὐλογημένοι ὑπ' αὐτοῦ, *Benedicti ab eo.* ¶ וּמְקֻלָּלָיו. Idem, καταρώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, *maledicti ab eo.*

23. וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ. Sym. καὶ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ εὐδοκεῖται, *& via ipsius accepta est*] Ex Euthymio alibi scripsimus *prosperabit*, i. εὐοδεῖται. Potest esse error interpretis Latini. Qui habent Græcum exemplar, id quærent, si me audient.

25. גַּם זָקַנְתִּי. Sym. ἀλλὰ καὶ ἐγήρασα *sed & senui.*

26. כָּל הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה. Aq. Ὅλην τὴν ἡμέραν δωρεῖται καὶ δανείζει, *Totâ die donat & commodat*] *Commodat*: ità Hieron. Potes legere *& mutuat.* Lex. V. Δανείζω, *fenero, mutuo.*

27. וּשְׁכֹן. Sym. καὶ ἠρεμήσεις *& prosperè deges.*

32. צוֹפֶה. * Περισκοπεῖ *circumspicit, undique speculatur.*

33. בְּהִשָּׁפְטוֹ. A. ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν *cùm ipse judicio contendet.*

35. רָאִיתִי רָשָׁע עָרִיץ וגו׳. VI. ed. Εἶδον ἀσεβῆ καὶ ἀναιδῆ ἀντιποιούμενον ἐν σκληρότητι, καὶ λέγοντα, Εἰμὶ ὡς αὐτόχθων πειραθεὶς ἐν δικαιοσύνῃ, *Vidi impium & impudentem*, &c.

37. שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר וגו׳. Sym. Φύλασσε ἁπλότητα, καὶ ὅρα εὐθὺ, ὅτι τὰ μέλλοντα, *Custodi simplicitatem, & aspice rectum quoniam sunt futura*] In Theodoreto additur, *homini pacifico*, ἀνδρὶ εἰρηνικῷ. ¶ אַחֲרִית. Aq. ἔσχατον *extremum.*

38. וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ וגו׳. Sym. *Impiè agentes simul delebuntur: extrema iniquorum excidentur*] Οἱ δὲ ἀδικοῦντες ἐξαλειφθήσονται ὁμοῦ. Sic est in ed. Rom. *Extrema*, τὰ ἔσχατα. Aq. καὶ ἔσχατον *& extremum.*

GROTIUS.

2. *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent*] *Fœnum* posuit quia in Græco reperit ὡσεὶ χόρτος. Sed mos est Judæis Græcè loquentibus χόρτον dicere pro *herba*. Itaque Petrus 1. 1. 24. & Jacobus 1. 10. dixere ἄνθος χόρτε *herba virorem*. Sicque bis hîc idem dicitur more Hebræo.

3. *Et pasceris in divitiis ejus*] Heb. רעה אמונה, & אמונה quidem aut *fidem* significare potest, aut *veritatem*. Illud autem רעה difficilem ideóque variam habet significationem. Alii vertunt *roborare veritate*; alii *nutri te in fide*, sicut Abacuco *justus* dicitur *ex fide sua vivere*; alii *pasce*, i. doce, *fidem*. At Syrus legit בעה, & sensum reddit facillimum, *inquire veritatem*.

20. *Inimici verò Domini mox ut honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient*] Quod hîc in Hebræo est כרים sæpe *agnos* significat, interdum *viros principes*. Sic 2 Reg. 11. 4. כרי alii vertunt ἑκατοντάρχυς, alii ἡγεμόνας. Ezech. 21. 22. כרים Chaldæus vertit אמרורין voce Arabicâ, nisi rescribas אמרנין, quod *agnos* significat. Sed simplicissima expositio est, *Et inimici Domini, sicut pinguedo agnorum evanescit in fumo, ità evanescent*. Comparatio ab holocaustis ad impios frequens. Diximus ad Marcum 9. 49.

21. *Quia benedicentes ei hereditabunt terram; maledicentes autem ei disperibunt*] Sic LXX. οἱ εὐλογοῦντες & καταρώμενοι. At Sym. οἱ εὐλογημένοι ὑπ' αὐτῦ & καταρώμενοι ὑπ' αὐτῦ, ut sit in Hebræo constructio talis qualis מכה אלהים Esaiæ 53. 5. & in lingua Hellenistarum, διδακτοὶ τῦ Θεῦ, διδακτοὶ πνεύματος ἁγίε, εὐλογημένοι τῦ πατρὸς, ubi ὑπὸ tacitè intelligitur. Vide quæ ad Joh. 6. 45.

23. *Apud Dominum gressus ejus dirigentur, & viam ejus volet*] Hebraismus est, pro quo communis locutio diceret, *Deus gressus ejus dirigit cujus viam approbat*.

24. *Cùm ceciderit non collidetur*] Mala ejus sunt temporaria: Esa. 22. 17. Rom. 11. 11. ubi hæc sententia aptatur illis Judæorum qui errore magìs quàm malitiâ peccabant.

27. *In seculum seculi*] Heb. *in seculum*, i. diu. Sic & infrà.

28. *In æternum conservabuntur*] In Hebræo est & hîc *in seculum*, i. diu. Incipere autem hîc debet novum comma, & ל auferri. Sic & Psal. 89. 3. est עולם positum pro לעולם. Talia qui annotat nullam Masoretis facit injuriam. Nisi quod diximus admittatur, deerit in Alphabeto hoc ע, quod quis crediderit?

35. *Et elevatum supra cedros Libani*] Legerunt Græci non, ut nos, אורח, sed ארזה, quod tam longè non abit quàm quòd pro רענן legerunt לבנן.

36. *Et transivi*] Græci (unde hoc sumptum est) legerunt ואעבר, quos sequuntur (ut ferme semper) Syrus & Arabs. Sensus sic melior est ob sequentia.

38. *Injusti autem deperibunt simul*] יחדו potiùs significat *penitus*, ut in Græcis scriptoribus ἀπαξάπαξ. Habet hunc sensum vox eadem Hebræa suprà 4. 8. & 9. 10. infrà 49. 10. & alibi.

PSAL. XXXVIII.

MUNSTERUS.

1. *Ad reminiscendum*] Incertum est ad quid illud referatur. Fieri tamen potest ut cùm sæviore corriperetur morbo, & Dei atrocem sentiret iram propter peccata sua, & rursum cùm liberaretur agnosceret benevolentiam ejus, composuerit hunc Psalmum aliis in exemplum & memoriale.

2. *Sagittæ tuæ*] Vocat vim illam morbi intolerabilem, quicquid demum fuerit, pestis aut ulcus, unde claudicatio suborta fuit; *sagittas* & *manum Domini gravem*, h. e. plagam.

4. *Iniquitates meæ transcendunt caput meum*] h. e. Dolor infirmitatis propter iniquitates meas inflictus occupavit omnia corporis membra. Idem ferè dicit sequenti versu.

5. *Computruerunt livores mei propter stultitiam meam*] *Stultitiam* vocat remissiorem anteactam vitam. Per *livores* Kimhi intelligit הבועות *pustulas in corpore natas, & in stillantem saniem resolutas*.

7. *Femora mea*] Præcipuus dolor & origo morbi fuit sub lumbis juxta ilia & juxta juncturas femorum; ideo timebat futuram claudicationem.

10. *Circumvagatur*] Destitutum se dicit omnibus viribus corporis, usqueadeo ut etiam cor, quod est fons vitæ, ferè exanimatum fuit, & nullam habuit quietem, ut fieri solet in acutioribus morbis.

12. *Laqueos tetenderunt*] Laquei illi fuerunt verba ad desperationem inducentia.

VATABLUS.

1. *Ad commemorandum* להזכיר] Subaudi, *beneficium Dei, quo à gravi morbo liberatus fuerat*: ut alios provocaret ad similiter orandum, siquando in morbum inciderent. Vel, *quo ipse sua mala commemorat*. Quidam Hebræorum dicunt הזכיר fuisse initium vulgaris carminis.

2. *Descendit in me, & descenderunt* נחתו בי ותנחת] *Depressa sunt in me, & depressa est*. Vel, *contorta sunt in me, & descendit*. Alii, *demissa sunt in me, & demissa est*.

3. *Non est integrum* אין מתם] *Non est perfectio*. *Non est sanitas*. ¶ *Non est pax ossibus meis* אין שלום בעצמי] i. Non est quies membris meis. Nam *pax* pro *quiete* ponitur, quòd in pace omnia sint tranquilla. *Ossa* verò pro ipsis *membris*.

4. *Transierant* עברו] Vel per præsens, *transcendunt*, *supergrediuntur*. ¶ *Graviores fuerunt me* יכבדו ממני] *Aggravata sunt præ me*, i. ponderosiores sunt quàm ut illas ferre queam.

5. *Tabuerunt livores mei* נמקו חבורתי] *Sanie diffluunt livores mei*: sive vibices ex castigatione tua contractæ. Alii, *ulcera mea*.

6. *Incurvatus sum, inclinatus sum* נעויתי שחותי] *Incurvatus* & *depressus sum*. Vel, *depressus sum* & *incurvatus sum*. Alii, *Distorto corpore sum & incurvo*. ¶ *Pullatus* קדר] *Atratus*: *mœstus*: *obscurus*, & *facie subnigrâ*.

7. *Ilia mea plena sunt ardore* כסלי מלאו נקלה] *Ilia mea plena sunt fœdo*, sub. *ulcere*, aut *apostemate*. Alii, *femora mea prorsus occupat ardens ulcus*. Alii, *coxendicem meum penitus occupavit fœdum*, sub. *ulcus*. ¶ *Integritas* מתם] *Perfectio*; *sanitas*: *sani quicquam*.

8. *Debilitatus sum & attritus* נפגותי ונדכיתי] *Dissolutus sum ac dejectus*, vel *contritus*, aut *percussus*. ¶ *Præ fremitu*, &c. מנהמת לבי] *Præ anxietate cordis mei*: *præ turbatione*, *præ tumultu cordis mei*.

10. *Circumit* סחרחר] *Circumcursat*: *circumagitatur*: *circumvagatur*: *vertitur in gyrum*: i. alia atque alia versat: q. d. Crucior vanis cogitationibus. ¶ *Ipsi* הם] Sub. *oculi*: i. non funguntur suo officio. Posset etiam legi *ipsum*, nempe *lumen*, ut הם pro המא accipiatur.

11. *A conspectu* מנגד] Ad verb. *de coram*: i. subducti à plaga mea, aversi à me steterunt, quòd morbus meus esset contagiosus. ¶ *Stant* יעמדו] Fut. & præt. Heb. pro præs.

12. *Pravitates* הוות] *Iniqua*: *perniciosa*. ¶ *Meditantur* יהגו] Fut. Heb. pro præs. *immurmurant*.

13. *Audio* אשמע] Fut. Heb. pro præs. vel potiùs pro præt. imperf. *audiebam*, i. dissimulabam me audire quæ dicerent.

14. *Redargutiones* תוכחות] *Reprehensiones*: i. non habet quod respondeat.

15. *Exspecto*

15. *Exspecto* הוחלתי] Præt. Heb. pro præs.

16. *Dum declinat* במוט] *Dum nutat: vacillat: commovetur.* ¶ *Adversum me magnificant* os suum עלי הגדילו] Præt. Heb. pro præs. i. magnifica & superba adversùm me loqui solent: super me extolluntur, & insultant mihi.

18. *Annuncio* אגיד] Fut. Heb. pro præs. fateor, patefacio. ¶ *Timeo* אדאג] Fut. Heb. pro præs. *anxius sum, doleo, solicitus sum,* sub. *de peccato meo.*

19. *Roborantur, & multiplicantur* עצמו ורבו] Præt. Heb. pro præs. *invalescunt, & augentur.*

20. *Adversantur mihi* ישטנוני] Fut. Heb. pro præs.

CLARIUS.

INcertum est, illud quod in titulo ponitur, *Ad reminiscendum*, vel *memorandum*, an sit nota cantûs, an ad aliud quid referatur. Fortasse cùm morbo gravi correptus David iram Dei ob peccata sua sensisset, ac indè & benevolentiam ejus cùm morbo rursus esset liberatus, voluit hoc carmine id memorare quod aliis esset exemplo. Canit & superioribus aliquot Psalmis de morbo quo laboraverat, præsertim Psalmo 35. in quo *claudicationis* meminit: & videtur hîc de ejuscemodi morbo canere. Fortasse pestilenti aliquo ulcere laboravit, unde claudum se fore timuerit. Qualis verò cunque fuerit morbus, summos illum attulisse cruciatus abunde queritur.

2. *Sagittæ tuæ*] Vocat vim illam morbi intolerabilem, quicquid demum fuerit, pestilentia, aut ulcus, unde claudicatio suborta fuit, *sagittas* & *manum Domini gravem.*

4. *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum*] Dolor morbi, qui mihi propter iniquitates meas inflictus est, occupavit omnia corporis membra. Et quod hic *iniquitatem* vocat, mox appellat *insipientiam* vel *stultitiam.*

5. *Putruerunt*] Quod *cicatrices* vertit Interpres, alii verterunt *livores*, vel *ulcera.* Et videtur speciem morbi exprimere. Fortasse verò ut Ezechias ità hic pestilenti aliquo abscessu laboravit in femore, eóque tam noxio ut totum corpus dejiceretur, periculúmque esset non recuperandam gradiendi facultatem. Dictio sanè Hebræa *abscessum* & *ulcus in quo sit collectum pus* significat. Numeratur & inter maledicta Legis, ac item Esa 1. inter ea quæ tum populo ob suam impietatem acciderant.

7. *Lumbi mei*] Vel *femora mea.* Præcipuus dolor & origo morbi fuit sub lumbis juxta ilia & juncturas femorum, ideo timebat futuram claudicationem. ¶ *Impleti sunt ardore*] Alius vertit *fœda*, ut subaudiatur *plaga.* Et putant Hebræi fuisse ulcus tam abominandum ut veritus sit Psaltes illud in hoc sacro carmine nominare.

10. *Cor meum conturbatum est*] Alius vertit *circumvagatur.* Dicit se destitutum omnibus viribus corporis usqueadeo ut etiam cor, quod est fons vitæ, ferè exanimatum fuerit, & nullam habuerit requiem, ut fieri solet in acutioribus morbis.

12. *Et vim faciebant*] Quod alius vertit, *laqueos tetenderunt*: per quos intelliguntur verba ad desperationem inducentia.

16. *Quia dixi*] Valde, inquit, metuebam nè nanciscerentur ipsi ansam gloriandi adversùm me, qui quoties vel tantillum accepissem incommodi erigere solent cristas.

17. *In flagella paratus sum*] Alius vertit *ad claudicationem.* Causam, inquit, habebam metuendi quòd ferendis verberibus destinatus essem, quódque vulnus meum cogeret circumferre mecum jugiter.

18. *Quoniam iniquitatem meam annunciabo*] Quarta mansuetudinis causa, cur omnia tacitus tulerit muto ac surdo similis: Primam enim dixerat Spem in Deum; secundam, quòd sciret hostes suos odio à Deo haberi; tertiam, morbi diuturnitatem. Persuasum quippe habebat Deum nequaquam se tantis malis perpetuò oppressurum. Et quod ait, *cogitabo*, in Hebræo est *formidabo*, vel *anxius ero.*

DRUSIUS.

2. נִחֲתוּ בִי. Sym. καθίκλαι μου] Transcripsi ex Basilio, hom. in hunc Psalmum. Apud interpretem Euthymii legitur *attigerunt*, καθίκοντο. Thema est καθικνοῦμαι.

3. מִפְּנֵי זַעְמֶךָ. Aq. & Sym. ἀπὸ προσώπου τῆς ἐμβριμήσεώς σου, *à facie indignationis tuæ.* ¶ מִפְּנֵי חַטָּאתִי. Sym. διὰ τὰς ἁμαρτίας μου *propter peccatum meum.*

6. קֹדֵר הִלָּכְתִּי. Sym. σκυθρωπὸς περιεπάτουν *tristis deambulabam.*

7. כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה. A. Ὅτι ἐπληρώθησαν αἱ λαγόνες μου ἀτιμίας, *Quoniam impleta sunt ilia mea ignominiâ.* Sym. Ὅτι αἱ ψύαι μου ἐμπλησθήσονται ἐμπαιγμάτων ἢ ἀτιμίας, *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus aut ignominiâ*] Lex. V. Ψύα, *lumbus.* Lxx αἱ ψόαι μου quod Symmachi esse testantur Ambrosius & Euthymius. Prius erat ἡ ψυχή μου. Adi ad Conjectanea mea in illam editionem. Ἐμπαιγμάτων ἢ ἀτιμίας. Ità legitur in Scholiis Græcis. Sunt autem duo interpretamenta, quorum alterum Aquilæ est, alterum exstat in editione τῶν Lxx. Utrum autem Symmachi sit fateor me ignorare.

8. שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי. Aq. ἐβρυχώμην ἀπὸ βρυγμοῦ τῆς καρδίας μου, *fremebam à fremitu cordis mei*] Lex. V. βρυγμὸς, *stridor.*

11. אֹהֲבַי וְרֵעַי מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ. Sym. Οἱ φίλοι μου καὶ ἑταῖροί μου ἐξ ἐναντίας τῆς πληγῆς μου ἔστησαν, *Amici mei & socii mei ex adverso plagæ meæ steterunt.*

12. רָעָתִי. Alius κακίαν μου & alius κακόν μου.] Ità divino. In ed. Rom. Aq. κακίαν μου, κακόν μου. Aliquid omissum. Fortè A. κακίαν μου. S. κακόν μου. Nam S. *Symmachum* significat in ea editione. Vide infrà 40. 14.

16. עָלַי הִגְדִּילוּ. Sym. Καταμεγαλύνονταί μου *magnificantur contra me.*

17. לְצֶלַע נָכוֹן. Sym. εἰς τὸ σκάζειν παρεσκεύασμαι, *ad titubandum paratus sum*] Aut *vacillandum.* Lex. V. Σκάζω, *titubo, vacillo.*

19. חַיִּים עָצֵמוּ. Sym. ζῶντες ὑπερισχύουσιν, *viventes prævalent.*

20. יִשְׂטְנוּנִי. Sym. ἀντίκεινταί μοι, *adversati sunt mihi*] Hinc Satan ἀντικείμενος, i. *adversarius, obtrectator.* Lex. V. Ἀντίκειμαι, *obsto, refragor, officio.*

22. חוּשָׁה. Οἱ λοιποὶ, Σπεῦσον, *Festina.*

GROTIUS.

1. IN *rememorationem de sabbato*] Illud *de sabbato* in Hebræo non est, sed in Græco. Nec sanè ad Sabbatum hoc carmen pertinet, sed ad inculcandam perpetuò Davidi & peccati sui & indultæ veniæ memoriam.

10. *Cor meum conturbatum est*] Ἐταράχθη. Propriè *à me evagatur*, ut mercatores facere solent. Vide quod sequitur.

11. *Amici mei & proximi mei adversùm me appropinquaverunt*] Heb. *eminus à plaga mea constiterunt.* Sic sumitur מנגד 2 Sam. 18. 13. 2 Reg. 2. 7. & alibi.

17. *Quoniam ego in flagella paratus sum*] Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἕτοιμος, Lxx, quos suo more sequuntur Syrus & Arabs. צלע, quod hîc est, pro *miseriis* poni notatum suprà 35. 15. ubi quædam versiones habent ἐν τῇ ἀσθενείᾳ μου. Aquila ibi ἐν σκασμῷ μου. Sym. σκάζοντός μου. Idem Symmachus hîc εἰς τὸ σκάζειν.

19. *Inimici autem mei vivunt, & confirmati sunt super me*] Syrus, pro eo quod habemus חיים, videtur legisse חזים, ut sensus sit, *Inimici mei ad me spectantes intumuerunt.* Vide similem usum verbi חזה Mich. 4. 11.

PSAL. XXXIX.

MUNSTERUS.

1. *Jeduthun*] Putat Kimhi hunc Psalmum à David editum, & Jeduthun cantori præcipuo unius ordinis decantandum traditum. Alii aliud sentiunt.

2. *Dolor meus irritatus est*] Apparet hinc Prophetam gravi laborasse morbo, qui etiam eum ad querelas impulerit; unde impii quasi voluptatem capientes illi insultarunt.

3. *Caluit cor meum intra me*] Cùm enim se contineret à querelis, quas naturæ suggerebat ingenium, exagitabatur dolor, atque vis ejus adeò intendebatur ut impotens esset se continere ampliùs, sed cogebatur erumpere in verba hujusmodi, *Notum fac mihi, Domine, finem meum*, &c.

6. *In imagine*] h.e. In umbra inani. Putant enim צלם hîc idem esse quod צלמות, i. *umbra mortis.*

11. *Expetibile ejus*] Accipitur hîc per חמוד secundùm Hebræos שומן הבשר וחוזק הגוף *pinguedo*, vel *succus, carnis atque robur & vigor corporis*, quæ per infirmitatem consumuntur haud secùs quàm vestis à tinea.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Ipsi Jeduthun* לידיתון] Hic fuit unus ex illis præclaris cantorum Præfectis quos Davidem instituisse legimus 1 Par. 16. 38. & 25. 1. ¶ *Custodiam os meum clausurâ* אשמרה לפי מחסום] *Cohibebo os meum capistro: ponam custodia vice ori meo capistrum*, vel *fiscellam*. Gallicè *une museliere.*

2. *Silentio* דומיה] Subaudiunt quidam præpositionem, *in silentio*, vel, *præ silentio*. Alii, *silendo*, sive *tacitus*: q. d. Tamdiu silui ut penè viderer mutus. ¶ *Et dolor meus turbatus est* וכאבי נעכר] *Interim dolor meus incruduit: irritatus est: exagitatus est.*

3. *In meditatione mea* בהגיגי] *Dum mecum immurmurarem.*

4. *Scire fac me* הודיעני] *Notum fac*, vel *Indica mihi*. ¶ *Quàm temporalis sum* מה חדל אני] *Quamdiu mundanus ero*, i. Quamdiu victurus sim in hoc mundo. Alii, *cujus ævi ego*. Vel, *quanti ævi sim*. Alii, *quàm brevis temporis sim*. Alii, *quòd mundanus sim.*

5. *Ut palmos posuisti* טפחות נתתה] Ad verb. *palmares dedisti*, vel, *pugillos*: h. e. breves ut mensura quatuor digitorum. ¶ *Stans* נצב] *Consistens*, vel, *exsistens*, i. quamlibèt firmus consistere videatur.

6. *In imagine* בצלם] *In tenebris*, vel, *umbra instar*: nam quidam codices habent כ *similitudinis* notam pro ב præpositione. ¶ *Tumultuantur* יהמיון] *Turbantur: perstrepunt: tumultibus sese ingerunt*: Fut. Heb. pro præs.

7. *Exspectavi* קויתי] Vel per præsens, *exspecto.*

8. *Prævaricationibus meis* פשעי] *Transgressionibus: sceleribus meis*. ¶ *Opprobrium*, &c. חרפת נבל אל תשימני] Hebraismus, pro, *Nè exponas me ludibrio stolidis hominibus.*

9. *Quia*] Subauditum, ut sit ratio quare nolit esse opprobrio.

10. *A bello* מתגרת] *A conflictu: à vulnere: ab exagitatione*. Alii, *Propter infestam manum tuam*: i. nam plagâ quam mihi inflixisti confectus sum.

11. *Et liquescere facis* ותמס] *Et ilico tabescere facis*. ¶ *Ut tinea* כעש] Sub. *perdere solet*. ¶ *Desiderium ejus* חמודו] *Desiderabile ejus*. Vel, *quicquid in eo est desiderabile*. Alii, *decorem ejus*. *Desiderium* pro *desiderabili & eximio*, ut Thren. 1. 11. *Dederunt desideria sua pro cibo.*

12. *Et clamorem meum* ושועתי] *Et vociferationem meam*. ¶ *Nè ut surdum te exhibeas* אל תחרש] *Nè obsurdescas, nè taceas.*

13. *Cessa* השע] *Desine, Declina, Recede, Deflecte*. ¶ *Et roborabor* ואבליגה] *Ut corroborer: ut vires recipiam: ut refociller*. ¶ *Et non sim* ואינני] Ad verb. *& non ego.*

CASTALIO.

Confer hoc carmen cum 90.

12. *Peregrinus apud te sum, advena*] Ævi brevis. Hæc vita mihi propria, h. e. diuturna, non est; sicut nec peregrino terra in qua habitat.

CLARIUS.

Quòd in titulo ait *Idithun*, putant hunc Psalmum à David editum, & Idithun cantori præcipuo unius ordinis traditum decantandum. Alii putant aliquod carmen celebre fuisse cujus initium fuerit *Iduthun*, ad cujus modulationem & hic Psalmus cantatus sit. Sed ingens est harum rerum etiam apud Hebræos ignoratio. Canit & hoc psalmo de quodam morbo cujus acerbissimis doloribus exagitatus, continuerit se tamen, nè, si quereretur, indigna proferret, præsertim audientibus improbis.

2. *Et silui à bonis*] Metuens scilicet nè & illa in calumniam raperent, quamvis ea taciturnitas vehementer auxerit dolorem mihi.

3. *Concaluit cor meum intra me*] Ità namque homini accidit, dum dolore affectus à querelis temperat & spiritum continet. Is etenim intentus (ut Aristoteles ait) calefacit doloris incitabula, contracto intrinsecùs calore, quo potissimùm vis doloris intenditur. ¶ *Locutus sum in lingua mea*] Naturæ ingenium expressit. *Ignis*, inquit, *qui intra me ardebat*, erumpere coegit in vocem hanc, *Notum fac mihi, Domine, finem meum*: Vel, *ut sciam quamdiu mihi* vivendum sit in miseriis: Vel, si longiora spatia & meliorem vitæ statum sis concessurus, ut ferri possit tam atrox ultio.

5. *Ecce mensurabiles*] Certum est enim, inquit, te veluti in digitis numeratos habere paucissimos dies meos.

6. *In imagine*] Velut umbra inanis & imago descripta lineis. Alii pro *tenebris* accipiunt: sed quadrat ut intelligamus velut *inanem umbram*, quæ illico evanescat, hominem in hoc seculo versari. Et *vanè*, inquit, *conturbatur*, h. e. in vanum tumultibus his & curis sese ingerit, ob exiguam hanc temporis umbram.

9. *Quoniam tu fecisti*] Quòd scirem ad exercendam patientiam abs te immitti hæc mihi.

11. *In increpationibus propter iniquitatem*] *Castigationibus propter iniquitatem immissis erudire soles hominem & absumere, quemadmodum tinea* vestimentum consuevit.

13. *Remitte mihi*] Abstine paululùm à flagellando me, ut vires pristinas recipiam, priusquam migrare cogar, nunquam huc reversurus.

DRUSIUS.

1. לִידִיתוּן. οἱ λοιποί, ὑπὲρ Ἰδιθούν. ¶ אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם. Sym. φυλάξω τὸ στόμα μου φιμῷ, *custodiam os meum capistro.*

2. מִטּוֹב. Sym. μὴ ὢν ἐν ἀγαθῷ, *cùm non bene mihi esset*. ¶ נֶעְכָּר. Idem. ἀνεταράχθη *iterum turbatus est.*

3. חַם לִבִּי בְּקִרְבִּי וגו׳. Sym. *Exaruit cor meum intra me, & dum in animo versarem flagrabam igne*] Ex Theodoreto. Ἐν τῷ ἀναπολεῖν με ἐνεκαιόμην πυρί, ex Chrysostomo.

5. הִנֵּה טְפָחוֹת נָתַתָּה יָמַי. Sym. Ἰδοὺ ὡς σπιθαμὰς ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου, *Ecce ut mensuras duodenûm digitorum reddidisti dies meos*] Respexit, ut videtur, ad proverbium Græcum, Σπιθαμὴ τοῦ βίου. Alioqui טפח magìs est παλαιστή, i. quatuor digitorum mensura. ¶ וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ. Sym. καὶ ἡ βίωσίς μου ὡς οὐδὲν ἀντικρύς σου, *& vita mea ut nihil coram te*. Aq. καὶ κατάδυσίς μου ὡς οὐκ ἔστιν ἐναντίον σου. ¶ כָּל אָדָם. A. πᾶς ἄνθρωπος.

6. הֶבֶל. Sym. ἀτμὶς *vapor*. ¶ נִצָּב. ἑστὼς *stans*. A. ἐστηλωμένος *constitutus*] Nempe ut cippus aut titulus, qui Græcis στήλη· unde στηλόω. Verti etiam potest *stans* aut *consistens*,

consistens, ut Jud. 18. ἑστηκότες παρὰ τὴν θύραν *stantes ad januam*. ¶ מִי אֹסֵף. A. & Th. τίς συλλέξει αὐτὰ *quis collecturus sit illa*.

7. וְעַתָּה מַה קִּוִּיתִי וגו׳. Sym. Καὶ νῦν τί προσδοκῶ, Κύριε; ἡ ἀναμονή μου εἰς σέ ἐστιν; *Et nunc quid exspecto, Domine? remansio mea in te est*] i. Exspectatio, præstolatio. Nam *manere* dicimus pro *exspectare*. Vox Græca etiam sign. *tolerantiam*. ¶ תוחלתי. A. ἡ καραδοκία μου *præstolatio mea*] Id posui ex conjectura. In ed. Rom. Ἀκύλας τὴν ὑπόστασιν καραδοκίαν εἴρηκεν. Hîc latet ὑπουλον ulcus. Nam τὴν ὑπόστασιν dixit κατάδυσιν, ut vidimus. Quare huc potiùs pertinet καραδοκία. Rei firmandæ est quod in Fragmentis nostris editis, an. 81. תוחלתו. A. *præstolatio mea*. Judicent eruditi.

8. מִכָּל פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי. Sym. Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀθεσιῶν μου ἐξελοῦ με, *Ab omnibus transgressionibus meis exime me*. ¶ חֶרְפַּת נָבָל אַל תְּשִׂימֵנִי. A. ὄνειδος ἀπορρέοντι μὴ θῇς με, *probrum stulto nè ponas me*. Sym. ἐπονείδιστον ἄφρονι μὴ τάξῃς με, *probrosum insipienti nè posueris me*] Ἀπορρέοντι ad verb. *defluenti*: expressit etymon Ebraicum. Nam נבל *stultus* vocatur, παρὰ τὸ נבל, quod *defluere* significat.

9. נֶאֱלַמְתִּי וגו׳. Sym. Ἄλαλος ἐγενόμην, οὐκ ἀνοίξω στόμα μου· σὺ γὰρ ἐποίησας, *Mutus fiebam, non aperiam os meum: tu enim fecisti*.

11. עַל עָוֹן. Sym. δι᾽ ἀδικίαν *per injustitiam*. ¶ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ. Sym. καὶ διαλύεις ὡς εὐρῶτα τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτοῦ, *& dissolvis ut cariem desiderabile ejus*.

12. אַל תֶּחֱרַשׁ. Sym. μὴ παρακούσῃς *nè inauditum prætereas*.

13. הָשַׁע מִמֶּנִּי וגו׳. Sym. Ἀπόσχου μου, ἵνα μειδιάσω, πρὶν ἀπελθεῖν με, καὶ μὴ ὑπάρχειν, *Abstine à me, ut rideam, antequam abeam & non subsistam*.

GROTIUS.

1. IN *finem ipsi Idithun*] Principi cantorum Idithuno, cujus mentio 1 Par. 16. 41. 2 Par. 5. 12. ¶ *Posui ori meo custodiam*] *Capistrum*. Ità hîc bene Symmachus. ¶ *Cùm consisteret peccator coram me*] Meliùs, *dum seditio obversabatur mihi*: illa scilicet quam Absalomus suscitaverat. Verbum רשע, ut notant Hebræi, primitivâ significatione est *inquietum esse*. לנגדי pro *obversatur* habes & Psal. 51. 4.

3. *Silui à bonis*] Abstinui ab omnibus rebus lætis. Nam verba Hebræa quæ *silere* significant sumuntur & in sensu *abstinendi, cessandi, desinendi*: itaque & per παροράω hoc verbum vertitur Esa. 57. 11. Simile habuimus suprà 28. 1.

6. *Ecce mensurabiles posuisti dies meos*] Fuit haud dubiè in Græco παλαιστὰς pro παλαιστιαίας, tam exiguos ut palmo quasi comprehendi possint; quod Symmachus aliter vertit ὡς σπιθαμάς. Idem vult Hebræum. Ex hac bona lectione fluxit corrupta παλαιάς, quam sequuntur Ambrosius, Apollinaris, Psalterium Romanum, Arabicum & Æthiopicum. Nec magis rectè Chrysostomus & alii quidam παλαιστὰς sumunt pro πλήρεις πάλης.

6. *Veruntamen*] אך meliùs vertas *certè*: ut Gen. 29. 14 & alibi. ¶ *In imagine pertransit homo*] Alii libri pro בצלם habent כצלם. Abit homo velut imago somnii. Hanc interpretationem firmat locus infrà 73. 20. & illud Sophoclis Ajace,

> Ὁρῶ γὰρ ἡμᾶς οὐδὲν ὄντας ἄλλο πλὴν
> Εἴδωλ᾽, ὅσοι περ ζῶμεν, ἢ κούφην σκιάν.

11. *Et tabescere fecisti sicut araneam animam ejus*] עש *tinea* intelligitur Hebræis, & huic interpreti Job. 4. 19. & 27. 18. Rectè ergò vertes, *Ità vitam ejus tabe consumpsisti quomodo tinea*, supple *vestem solet*. At Syrus *ut stipulam* vertit.

PSAL. XL.

MUNSTERUS.

2. EDuxit *me de lacu stupendo*] Hîc ostendit Propheta in quali fuerit periculo, de quo illum Dominus eduxit, nempe quòd fuerit in *lacu cœnoso*, in quo sibi fuerat moriendum nisi Dominus eripuisset eum.

5. *Qui ea ordinet ad te*] Ingrati, inquit, sumus, qui quotidie tuis fruimur beneficiis, & tamen pauci sunt qui ea ad tuam ordinant gloriam, sed plurimi abutuntur in luxum & vanam gloriam.

6. *Sacrificium noluisti*] Exsecratur Deus sacrificia etiam à se præcepta, quando per se & absque cordis fiunt pietate. Acquiescere autem & auscultare præceptis Domini, quod hic per *aurium perfossionem* innuitur, id Deo semper est gratum & acceptius omni sacrificio.

7. *In volumine libri scriptum est de me*] h. e. In lege Mosaica scriptum est de me, & de quocunque alio homine, *ut faciamus voluntatem tuam, Domine*. Et hæc verba potissimùm competunt Christo, cujus typum David gessit.

15. *Desolentur*] Sensus est, Præmium eorum qui parati sunt omnes contumeliis afficere, sit desolatio.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Exspectando exspectavi* קוה קויתי] Geminatio verbi summam curam & diligentiam significat: vertere potes *exspectabam*. ¶ *Et inclinavit* aurem suam *mihi* ויט אלי] *Et declinavit ad me*, vel, *divertit: mihi inflexus est*. ¶ *Clamorem meum* שועתי] *Vociferationem meam*, vel, *implorationem*.

2. *Et ascendere fecit me è cisterna sonitûs* ויעלני מבור שאון] *Et extraxit me è cisterna strepitûs*, i. in quam aquæ decidunt magno cum impetu: aut, de puteo in quo aquæ nimiâ agitatione perstrepebant & sonitum edebant. Aquarum profunditatem circumloquitur, quibus ingentissimum periculum significat. ¶ *Cœni* היון] Substantivum vice adjectivi, *cœnoso*, sive *limoso*, i. copioso. ¶ *Super petram* על סלע] *Super rupem*. *Petram* sive *rupem* pro *tuto ab omni periculo perfugii loco* usurpat Scriptura. Vox Hebræa סלע significat etiam *arcem* & *munitionem*, quòd arces ut plurimùm super rupes construantur. ¶ *Direxit* כונן] *Confirmavit: corroboravit: apparavit*.

3. *Laudem* תהלה] Sub. *dedit, inquam*: i. dedit occasionem laudandi Deum nostrum.

4. *Posuit* שם] Verti potest per præsens, *ponit*: aut per futurum conjunctivi, *posuerit*. ¶ *Spem suam* מבטחו] *Fiduciam suam*. Hebraismus, *ponere Deum fiduciam suam*, pro *collocare in eo suam fiduciam*. ¶ *Et ad declinantes* ad *mendacium* ושטי כזב] *Et ad sectatores mendacii*, i. rerum quæ nos fallunt. Sunt qui intelligant ariolos & malarum artium studiosos.

5. *Multa fecisti tu Jehova Deus meus, mirabilia tua* רבות עשית אתה יהוה אלהי נפלאתיך] Hebraismus, quem nonnulli sic convertunt, *Multa sunt mirabilia tua, Jehova Deus mi, quæ fecisti*. Alii, *Miranda multa patrasti*. ¶ *Et cogitationes tuas erga nos, nemo est*, &c. ומחשבתיך אלינו אין ערוך אליך] Hebraicè ad verb. *Et cogitationes tuas nobis non est ordinare tibi*. Quod sic quidam vertunt, *Et cogitationum tuarum erga nos non potest iniri coram te ratio*. Alii postremum verbum prioris partis hujus versûs conjungunt huic secundæ parti, hoc modo vertentes, *Admirandorum facinorum tuorum, & consiliorum tuorum erga nos, non potest*, &c. Alii *Mirabilia tua & consilia tua* sunt *propter nos*, *neque* licet illa *in ordinem redigere* ac recensere *coram te*: q. d. Tot & tanta sunt beneficia tua erga nos ut nemo ea in ordinem redigere ac coram te recensere possit. ¶ Si *annunciare*, &c. אגידה ואדברה עצמו מספר] Ad verb. *annunciabo & eloquar, multiplicata sunt à narratione*.

6. Sacrificium

6. *Sacrificium & oblationem noluisti* זבח ומנחה לא חפצת] *Sacrificium & donum non amas*; aut, *expetis*. *Sacrificio & oblatione non delectaris*. *Sacrificium & oblatio non sunt tibi accepta.* ¶ *Fodisti mihi* כרית לי] i. Aures cavatas tribuisti mihi ut audirem Leges tuas: auscultare me tibi fecisti.

7. *Veni* באתי] Vel præt. pro præs. *venio.* ¶ *In volumine libri* במגלת ספר] Veteres Hebræi in membranis aut chartis scribebant quæ in rotundum complicabantur; in hujusmodi etiam hodie scribunt Legem & Prophetas. *In volumine igitur libri*, i. in libro plicatili, sive membranis plicatilibus.

8. *Ut facerem voluntatem tuam Deus mi, volui* לעשות רצונך אלהי חפצתי] Hebraismus, pro, *voluntatem tuam cupio facere, magnóque illius desiderio teneor.* ¶ *Viscerum meorum* מעי] *Intestinorum*, vel *præcordiorum meorum.* Vox Hebræa מעי dualis est numeri, quòd *superiora viscera* significet, nempe Cor & Pulmonem, quæ à visceribus inferioribus, Jecore, Liene & Renibus, separantur diaphragmate sive septo transverso; unde & pro *corde* accipitur: q. d. Legem tuam vehementer amplector.

9. *Prohibui* אכלא] Fut. Heb. pro præt. *cohibui, continui.*

10. *Dixi* אמרתי] *Dixi* pro *celebravi* & *prædicavi* more Hebræorum ponitur.

11. *Prohibeas* תכלא] *Subtrahas, cohibeas, contineas*; tanquam clausas, scilicet, nè pertingant ad me. ¶ *Custodiant me* יצרוני] *Custodient me.*

12. *Innumera* עד אין מספר] Ad verb. *usque non numerus.* ¶ *Et non potui* ולא יכלתי] *Et* pro *ut*, sive *ità ut non potuerim*, &c. ¶ *Multiplicatæ sunt* עצמו] *Prævaluerunt: plures fuerunt quàm capilli capitis mei*, quare animo destituor præ dolore.

13. *Velis* רצה] *Libeat tibi.*

14. *Avertantur retrorsum* יסגו] *Retrocedant*; *agantur retrorsum.*

15. *In mercedem pudoris sui* על עקב בשתם] Hebraismus est, q. d. *Pro eo quòd me pudefacere conabantur.*

16. *Magnificetur* יגדל] *Exaltetur. Extollatur. Magnus sit.*

17. *Pauper* עני] *Afflictus.* ¶ *Cogitat* יחשב] Fut. Heb. pro præs.

CASTALIO.

6. A*urem mihi vellis*] Me familiariter mones.

7. *En adsum, mecum scriptum libri volumen ferens*] De tua Lege cogitans, eíque obediens.

15. *Qui de me sic dicunt, Oho, oho*] Mihi insultant.

CLARIUS.

QUodcunque malum fuerit de quo se auxilio Dei ereptum hîc canit, proculdubiò anceps & perdifficile fuit, sed fidem suam expugnare non potuit: pertinaci enim fiduciâ semper opem Dei præstolatus est.

1. *Exspectans exspectavi*] Hebraismus est, pro, *Solicitè & anxiè exspectavi.*

5. *Cogitationibus tuis erga nos*] Consilia tua erga nos exemplo carent, & cogitationes quibus sedulò curas nos tam sunt multæ & mirabiles ut nemo hominum intelligere queat quantum tibi debeat pro illis. Alius vertit, *Sicut & cogitationes tuæ quæ sunt erga nos, & nemo est qui ordinet ad te*, h.e. Ingrati sumus, qui quotidie tuis fruimur beneficiis, & tamen pauci sunt qui ea ad tuam ordinent gloriam, sed plurimi abutuntur in luxum & gloriam inanem. Vel, Non potest eorum ordo aliquis nec numerus statui, ut sese ad te habent, i. ut à te proficiscuntur.

5. *Annunciavi*] h. e. Si aliis enarrare coner eas, inveniam plures esse quàm ut numerare sufficiam, nedum verbis explicare.

6. *Sacrificium & oblationem noluisti*] Videtur sic continuanda superioribus sententia, Cùm cogito quod tibi reddam pro hac liberatione, invenio te sacrificia hæc animantium ratione carentium non desiderare, sed velle ut acquiescam & auscultem præceptis tuis, idcirco aures purgatas dedisti mihi, & eas mihi aperuisti. Nam in Hebræo est, *aures autem perfodisti mihi*: & videtur alludere ad illud quod legimus præceptum de servo Hebræo, qui in anno Remissionis servitutem libertati prætulisset: ejus enim aurem jussit Dominus per herum ostio vel posti affigi, in signum servitutis sempiternæ, Exod. 21. Porrò in his David simul Christi typum in se exhibuit: unde epistola ad Hebræos de Christo hæc interpretatur, atque ex eo ceremoniarum abolitionem rectè probat. Unde enim ausus fuisset Propheta hîc canere Deum nihil affici religioni sacrificiorum à se præceptæ, nisi novisset illa esse abroganda, cùm scilicet sincerior Dei cultus mundo per Christum traderetur? Græca editio legit, *corpus autem perfecisti mihi*; sed videtur idem sensus. Cùm enim ad auscultandum auris aptatur, etiam omne corpus, alioqui voluntati Dei rebelle, ad obsequium Dei formatur. ¶ *Et pro peccato*] Subintellige *hostiam*; quæ erat alia ab *holocausto.*

7. *In volumine libri*] h.e. In Lege Mosis *scriptum est de me*, & de quocunque alio homine, *ut faciamus voluntatem tuam, Domine.* At hæc verba potissimùm competunt Christo, cujus typum gessit David; ideo aptissimè privatim dixit *de me.* Christus enim solus *omnem implevit justitiam.* Vulgata apud nos versio habet *in capite libri*; sed Græca dictio, & multò magis Hebræa, propriè significat *in volumine libri*, ut conscriptionem *librum* appellet, & involutas chartas *volumina.* Adhuc enim gens ista in oblongis membranis, quæ convolvuntur, legem scriptam habet. Ethnicis quoque hic usus voluminum multus fuit: quod proverbium illud indicat, *Ad umbilicum perducere.* Erat enim umbilicus lignum circum quod rotabatur membrana & volumen illud.

12. *Et non potui videre*] Tot, inquit, sunt, ut earum numerus oculos fallat.

15. *Ferant confestim*] Heb. *Desolentur pro mercede confusionis suæ.*

DRUSIUS.

5. מַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ. Sym. τοὺς διαλογισμοὺς σου τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἐκθέσθαι σοι, *& cogitationes tuas pro nobis non potes exponere.* ¶ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר. Sym. ἐὰν ἀπαγγέλλω καὶ ἐὰν λέγω, πλείω ἐστὶ τοῦ διηγηθῆναι, *si annunciavero & si dixero, plures sunt quàm ut enarrari queant.*

6. אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי. * ὠτία δὲ ἔσκαψάς μοι, *aures autem perfodisti mihi.* Alius, τὰ ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι, *aures verò perfecisti mihi*: & alius, ὠτία δὲ κατεσκεύασάς μοι, *aures autem præparasti mihi.*

7. אָז אָמַרְתִּי. Sym. Ὅτε εἶπον, *Cùm dixi.* ¶ בִּמְגִלַּת סֵפֶר. A. Ἐν εἰλήματι τοῦ βιβλίου *in volumine libri.* Sic etiam Symmachus. Est tamen ubi legatur, Sym. ἐν τῷ τεύχει τοῦ ὁρισμοῦ σου. ἄλλος, ἐν τόμῳ *in sectione*, sive *tomo.*

8. בְּתוֹךְ מֵעָי. Sym. ἐν μέσῳ τῶν ἐγκάτων μου, *in medio interaneorum meorum.*

10. חַסְדְּךָ. Sym. τὴν χάριν σου *gratiam tuam*] Talis sensus nominis חסד apud Chaldæos: unde טביא חסדא *caprea gratiosa.* Vide Notas meas in Estheram. ¶ לְקָהָל רָב. Sym. ἐν πλήθει. Aq. & Th. ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ *in ecclesia magna.*

11. יִצְּרוּנִי. Sym. περιφρασσέτω με *circumsepiat me.*

14. רָעָתִי. A. κακίαν μου. Sym. κάκωσίν μου *vexationem meam.*

15. הֶאָח הֶאָח. Sym. ἆ, ἆ.

GROTIUS.

4. B*Eatus est vir cujus est nomen Domini spes ejus*] Ex Græco, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ. Fuit ergò illis Schin forte cum Tsere in voce שם, cùm Hebræi Schin lene cum Camets habeant, & exponant *posuit.*

6. *Aures autem perfecisti mihi*] כרה *perfodere* significat propriè, interdum & *perficere. Perfodisti mihi aures*, i. me tibi perpetuo jure mancipatum tenes. Allusio ad morem

rem de quo Exod. 21. 6. Apparet ex hac interpretatione, quæ sequitur LXX Senes, in eorum versione fuisse ὦτία, quod & Scholia multa ostendunt. Qui reposuerunt σῶμα, versionem aptarunt ad locum divini scriptoris ad Hebr. 10. 5. At is scriptor, ut & alii, sæpe loca citat magis κτ̀ διάνοιαν quàm κτ̀ λέξιν, nisi quis putet in quibusdam exemplaribus fuisse נדנה, quod est *corpus* Chaldæis & Syris.

7, 8. *In capite libri scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam*] LXX ἐν κεφαλίδι. Aq. & Sym. magis accuratè ἐν εἰλήματι. Mos est Hebræis contractus suos scribere in membrana volubili, & voluminis modo eos asservare. Indè sumpta similitudo, non à libro Legis, quem itidem in voluminis formam compingunt. Contractum velut perscriptum dicit inter se & Deum, ut ipse quidem Deo serviat, Deus autem ipsum tueatur.

PSAL. XLI.

MUNSTERUS.

1. IN *die quo malum ingruit*] Oratio est cujuslibet illorum qui veniebant ut inviserent Prophetam gravi laborantem morbo, & summis affectibus expetebant valetudinem ejus, dicentes, *In die mali liberet eum Dominus.*

3. *Totum stratum ejus vertas in infirmitate ejus*] Hebraismus habet *vertisti*; exponitur tamen ab Hebræis præteritum pro futuro. Est autem sensus, Tu commutare digneris morbum ejus in sanitatem.

6. *Vanitatem loquitur*] Hoc dicitur de his qui fucatâ amicitiâ veniebant ad David languentem, simulantes & mentientes se dolere propter ejus infirmitatem, cùm tamen illius mortem atque nominis ejus exstinctionem intimis optarent præcordiis: Et egressi foràs, quæcunque exploraverant, in alios spargebant qui Regi malè cupiebant, & nihil aliud optabant quàm ut res noxia & pestis mortifera illum exstingueret. Sunt tamen qui דבר בליעל, i. *res Belijaal*, accipiunt pro insigni quodam scelere quo æmuli David illum dixerunt perfusum, propter quod lueret morbum illum tam gravem.

9. *Homo pacis meæ*] Joan. 13. asserit Christus in se versiculum illum impletum, qui proditione Jehudæ simulati Discipuli in mortem traditus fuit. Sed jam sæpe diximus Prophetam David in multis Christum præfigurasse, sicut expresse habetur suprà Psal. 22. Faciunt proinde hîc quidam Hebræi libri primi Psalmorum finem.

VATABLUS.

1. V*Ictori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Pauperi* אל דל] *Ægro, ægroto, attenuato.*

2. *Et vivificabit eum* ויחיהו] Vel, *& vivificet eum*: i. vitam sive bonam valetudinem præstet illi. Imprecantis verba esse possunt, ut & seq. versu. ¶ *Neque trades eum* ואל תתנהו] Vel, *neque tradas eum.* Personæ mutatio, pro *neque det.* ¶ *In animam* בנפש] i. Voluntati & libidini.

3. *Fulciat*] יסעדנו] *Confirmet, roboret*; nè scilicet morbo succumbat. ¶ *Vertisti* הפכת. Mutatio personæ pro *vertit*; vel potiùs *vertet*, aut *vertat*; sub. *in sanitatem & quietem*: i. omnem laborem quem, cùm decumbebat in lecto, infirmitate detentus sustinebat, vertet in tranquillitatem.

4. *Dixi* אמרתי] Nonnulli vertunt per præt. imperf. *dicebam*, sub. *dum sic ægrotarem.* Alii adjectis pauculis vertunt, Hinc *ego* quoque *dico.*

5. *Dicunt* יאמרו] Fut. Heb. quod quidam vertunt per præsens, *dicunt*; alii per imperfectum, *dicebant*; nonnulli per præt. perf. *dixerunt.*

6. *Loquebatur* ידבר] Sub. *alia quàm locutus erat coram.* Alii subaudiunt, *ea quæ collegerat in animo suo.* Futura sunt Hebræis pro imperfectis, præsentibus, aut præteritis pro voluntate interpretis.

7. *Murmurabant* יתלחשו] Futura Heb. pro præsentibus, ut vertunt quidam; *susurrant*; *mussitant.*

8. *Res impietatis adhæret ei* דבר בליעל יצוק בו] *Res prava tenaciter inhæret illi*; i. gravissimo morbo correptus est. Aut, ut alii, *Iniquitas mala adhæsit ei: unde par est ut pœna sit magna, non surget ultrà è cubili.* Fut. Heb. pro præs. Alii, *Verbum Belial effusum est in ipsum*, i. ultio grandis cujuspiam sceleris penitus occupavit & penetravit istum, ut liberari ab illa nequeat.

9. *Vir pacis meæ* איש שלומי] Hebraismus pro *amico, & eo cum quo amicè & pacificè vivimus.* ¶ *Magnificavit adversum me calcaneum* הגדיל עלי עקב] *Calcaneum* pro *pede.* Hebraismus, pro, *Sublato pede, velut calce petivit me*, i. injuriâ me affecit. Metaphora ab equis calcitronibus. Pulsare aliquem pede, contemptûs est. Aut, *magnifecit passus suos*, h.e. dignum me non habuit quem inviseret. Vel potiùs, adversùm me struxit insidias; in quem sensum de proditore Juda Johannes 13. 18. locum istum adducit.

10. *At tu* ואתה] *Et* pro *igitur*, sive *ergò*, vel *autem.* *Tu igitur. Tu autem.* ¶ *Et erige me* והקימני] *Et restitue me.*

11. *Cognovi quòd complacuisti in me* ידעתי כי חפצת בי] Præt. pro præs. vel fut. *agnosco*, vel *agnoscam quòd complacuit tibi in me*, i. charum me habes; aut, ut alii, faveas mihi, sive mihi bene velis.

12. *Et ego in perfectione mea sustentasti* ואני בתמי תמכת בי] Præt. pro fut. Præterea locutio est Hebraica, pro, *Sed me sustentabis in integritate mea*: ut vacet *ego.* Vel, ut alii, *Sed utinam tuearis me in sinceritate mea*; ut subaudias *obsecro*, *Sed ego* obsecro ut *sustentes* &c. præt. pro fut. opt. Alii inversa esse verba existimant, *Pro integritate mea* in qua *ego* sum, *sustentabis me*, h. e. in vita servabis, aut serva. Nonnullis & hic sensus esse videtur, subauditis etiam pauculis, *Et ego in sinceritate mea* vivere studebo, propterea *sustentabis me*; aut, *vivere studui*, ideo *sustentasti me.* ¶ *Et statuisti* ותציבני] Præt. pro fut. *statues.*

13. *Amen & amen* אמן ואמן] i. *Firmum sit & firmum*; aut, *Sit ità, sit ità*, sive, *Fiat & fiat.* Venit enim à verbo אמן quod *firmum esse ac solidum* significat; unde & אמת *veritas*, & אמונה *fides* deducitur. Approbantes ac confirmantes auditum sermonem eâ voce apud Hebræos utebantur, ut Num. 5. 23. & Deut. 27. 14. videre est.

CASTALIO.

3. L*Aborantis cubile prorsus evertens*] Hoc fit persanato morbo.

CLARIUS.

VErisimile est David, cùm jam Regno potiretur, eo morbo laborasse de quo hîc cecinit. Quidam ergò non tam ipsi quàm pietati inimici, dum laboraret periculosiùs, mirè gaudebant, jámque libidini ac violentiæ suæ viam muniebant, quâ defuncto Rege in optimum quemque & Regi amicum grassarentur. Plerique ex amicis quoque & iis conjunctioribus, desperatis suis commodis, cum inimicis facere & Regno fortasse, uxoribus, liberis & sanctis institutis ejus unà insidiari cœperant, quibus restitutâ sibi valetudine, ut Regem decebat, dignam perfidiæ hujus & impietatis mercedem rependit.

1. *In die mala*] *Beatus qui non aspernatur afflictum*, sed cogitans apud se ità dicit, *In die quo malum ei ingruerit, liberet eum Dominus.* Alius sic exponit ut sit oratio cujuslibet illorum qui veniebant ut inviserent Prophetam gravi laborantem morbo, & summis affectibus expetebant valetudinem ejus, dicentes, *In die mali liberet eum Dominus.*

3. *Universum stratum ejus verses*] h.e. Sanum reddes, ac ità afficies ut lectum, in quo ægrotus modò detinetur, penitus relinquat, alióque, ut fieri solet, commutet. Alius sic, *lectum illius totum*, angulis undique ventilatis, *in ipso morbo versabis, Domine*, ut molliùs cubet. Vel simpliciter

pliciter sit sensus, Tu commutare digneris morbum ejus in sanitatem.

5. *Dixerunt mala mihi*] *Dixerunt mala de me*, vel *male precabantur mihi*, dicentes, *Quando morietur?*

6. *Et si ingrediebatur*] Subaudi, *aliquis eorum*, is loquebatur fucatè. Loquitur de iis qui fucatâ amicitiâ veniebant ad David languentem, simulantes & mentientes se dolere ob ejus infirmam valetudinem, cùm tamen *illius mortem atque nominis ejus exstinctionem* intimis optarent præcordiis, & *egressi foras*, quæcunque exploraverant, in alios spargebant qui Regi malè cupiebant.

8. *Verbum iniquum*] Vel *res iniqua*, sive *noxia*. Morbus, inquiunt, gravissimus corripuit illum, & decumbere tam graviter cœpit ut nunquam valetudinem pristinam recepturus sit. Illud tamen, *verbum iniquum*, quod Hebraismus habet, *verbum Belial*, quidam accipiunt pro *insigni quodam scelere* cui æmuli David illum dixerunt obnoxium, propter quod daret pœnas tam gravi morbo.

9. *Homo pacis meæ*] Hic Judæ Scariotis umbra præcessit: proinde rectè Dominus dicebat Joannis 13. proditione Judæ in se hunc versiculum completum. Etenim sancti cùm patiuntur, Dominus ipse in eis perfert. Indè Paulus aiebat *se implere adhuc in sua carne quæ afflictionibus Christi deerant.* Homo ergò, inquit, cum quo mihi arctissima fuit familiaritas, cui fidebam, qui & meo victitabat cibo, sublato pede velut calce petebat me, & magnas mihi struxit insidias.

10. *Et retribuam eis*] Non ulciscendi gratiâ, sed quia ad eum tanquam Regem pertinebat ulcisci sceleratos: sic & Christus ulciscitur impios.

13. *Benedictus Deus*] Epiphonema est quo sæpe in fine Psalmorum gratulabundus & gratias Deo agens uti consuevit.

DRUSIUS.

1. אֶל דָּל. A. S. Th. ἐπὶ πτωχὸν *de paupere.* ¶ בְּיוֹם רָעָה. Sym. κακώσεως ἡμέρας *vexationis die.*

2. יִשְׁמְרֵהוּ. A. Th. *custodiet ipsum*] Legitur apud Euthymium. ¶ וִיחַיֵּהוּ. A. Th. *& vivificabit ipsum*] Ζωώσει. Sed in Rom. ed. A. καὶ ζωώσαι· prius haustum ex Euthymio. Sym. καὶ διασώσει αὐτὸν *& conservabit eum.* יְאֻשַּׁר. Sym. μακαριστὸς ἔςαι *beatus prædicandus est.* ¶ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו. A. ἐν ψυχῇ ἐχθρῶν *in anima hostis.* Sym. ἐν ψυχαῖς. Th. εἰς ψυχὴν] *In anima*, i. libidini. Ἐχθρῶ· puto legendum ἐχθρῶν αὐτῶ.

3. יִסְעָדֶנּוּ. A. & Th. *opem feret ei*, βοηθήσει αὐτῷ.

4. אֲנִי אָמַרְתִּי וגו׳. Sym. Ἐμῶ λέγοντ☉, Κύριε, οἴκτειρόν με, ἴασαι τὴν ψυχήν μου· καὶ εἰ ἥμαρτόν σοι, *Cùm dicerem, Domine, miserere mei, sana animam meam: etsi peccaverim tibi.*

5. אוֹיְבַי וגו׳. Sym. Οἱ ἐχθροί μου ἔλεγον περὶ ἐμῶ κακά, Πότε ἀποθάνῃ, καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτῶ; *Hostes mei dixerunt de me mala, Quando morietur, & peribit nomen ipsius?*] In ed. Rom. ἔλεγον κακὰ περὶ ἐμῶ. Talis ordo verborum in textu Ebræo.

6. וְאִם בָּא לִרְאוֹת וגו׳. Sym. Καὶ εἰ εἰσήρχετο ἐπισκέψασθαι, ματαιὰ ἐλάλει ἡ καρδία αὐτῶ· ἤθροιζεν ἀδικίαν ἑαυτῷ· ἐξερχόμεν☉ δὲ ἔξω, κατελάλει, *Et si veniebat ut visitaret me, vana loquebatur cor ejus: coacervabat iniquitatem sibi: egrediens verò foràs, detrahebat*] Legitur & καὶ εἰσερχόμεν☉ *ingrediens, intrans.* Sed καὶ εἰ præter Theodotionem, etiam V. & VI. ediderunt. Ἐπισκέψασθαι· aliàs ἐπισκοπῆσαι, quod exstat in ed. Rom. Aquila hunc locum ità transfert, ἐὰν ἔλθῃ τῦ ἰδεῖν, εἰκῆ λαλήσει, *si venerit visum, inaniter loquetur.* Ἐλάλει, alibi est λαλεῖ.

7. יַחַד עָלַי. Sym. Ὁμοθυμαδὸν ἐψιθύριζον κατ᾽ ἐμῶ πάντες οἱ μισοῦντές με, περὶ ἐμῶ ἐννοοῦντες κακά μοι. *Simul una contra me susurrarunt omnes qui oderunt me, de me cogitantes mala mihi.*

8. דְּבַר בְּלִיַּעַל וגו׳. Sym. Λόγ☉ παράνομ☉ ἐκκέχυται, καὶ πεσὼν οὐκέτι ἀναςήσεται, *Sermo iniquus effusus est intra eos: & cadens non ampliùs resurget*] In nonnullis cod. οὐκ ἐπαναςήσεται. Aquilæ interpretamentum hujus loci est, ὃς κοιμηθῇ, ἐ προσθήσει τῦ ἀναςῆναι, *qui dormiverit* (i. mortuus fuerit) *non addet ut resurgat.* Lectio varians ὃς ἂν κοιμηθῇ.

9. גַּם אִישׁ שְׁלוֹמִי וגו׳. Sym. Ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπ☉ ὁ εἰρηνεύων μοι, ᾧ ἐπεποίθειν, συνεσθίων μοι ἄρτον ἐμόν, κατεμεγαλύνθη μου ἀκολουθῶν, *Sed & homo qui mecum pacem habebat, cui confisus eram, qui unà mecum panem meum edebat, extulit se contra me*] Ἐπέποιθα· ità legitur apud Eusebium. In ed. Rom. ἐπεποίθειν. Aq. & Th. Καίγε ἀνὴρ εἰρήνης μου, ᾧ ἐπεποίθησα, *Atque etiam vir pacis meæ, cui confisus fueram.*

10. וְאַתָּה יְהוָה חָנֵּנִי וגו׳. Sym. Σὺ δὲ, Κύριε, οἰκτείρησόν με, καὶ ἀνάγειρόν με, ἵνα ἀνταποδώσω αὐτοῖς, *Tu autem*, DOMINE, *miserere mei, & excita me, ut reddam eis.*

11. בְּזֹאת יָדַעְתִּי וגו׳. Sym. Διὰ τῦτο γνώσομαι ὅτι θελήσεις ἐὰν μὴ καταλαλήσει ὁ ἐχθρός μου, *Propter hoc cognoscam quòd velis * si non maledixerit hostis mihi.*

12. וַאֲנִי בְּתֻמִּי וגו׳. Sym. Ἐμῶ δὲ διὰ τὴν ἁπλότητα ἀντίλαβε, καὶ παραςήσεις με ἔμπροσθέν σε διὰ αἰῶν☉, *Me autem propter simplicitatem complectere, & statues me coram te in perpetuum.*

13. אָמֵן וְאָמֵן. Sym. Ἀμήν, ἀμήν, *Amen, amen.* Aq. Πεπιςωμένως, πεπιςωμένως, *Fideliter, fideliter.*

GROTIUS.

6. *Egrediebatur foràs, & loquebatur*] Nempe in triviis; quomodo Latini dicunt,

Omnibus in triviis vulgatur fabula passim.

& Græci, ἐν τριόδοισιν ἀκέει.

7. *Adversùm me susurrabant omnes*] In Hebræo præcedit יחד *unà*, scilicet *congregati*, in circulis: quam vocem Latina versio annectit verbis præcedentibus.

PSAL. XLII.

MUNSTERUS.

1. *Erudiens*] Vel, *intellectum dans*. Incertum autem est an filii Corah, qui descenderunt ab Asir, Elkana & Abiasaph, qui superstites manserunt cùm pater eorum cum multis propter seditionem à terra absorberetur, hunc ediderint Psalmum, aut à David editum receperint decantandum. ¶ *Inhiat*] Significat ערג propriè hoc loco *mugire & vociferari ex desiderio alicujus rei*; vel, ut alii dicunt, est clamor proprius Cervorum, sicut *mugitus* Boum. Porrò queritur Propheta & dolet quòd propter hostium persecutionem adesse non potuerit solennitati Domini, ut & ipse in cœtu plurimorum ad templum Domini ter quotannis convenientium laudet & magnificet bonitatem Divinam.

3. *Fuit mihi lacryma mea*] Hebraismus est pro, *die & nocte tantum flevi ut nec cibum corporalem comedere liberit.* Et hoc potissimùm urebat *animum*, quoties incidit me unà *cum numero multitudinis* ascendisse in *domum Domini*, & læto animo in tanta ecclesia Domino gratias egisse. Nunc autem semotus à Templo & populo festivante, ago circa *Jordanem* atque circa *montes Hermonim* & circa hunc *montem exiguum*, in quo detineor ob rabiem hostium meorum, cùm populus Domini versetur in monte illo glorioso Morija, & hilaris sit in Domino.

7. *Abyssus advocat abyssum*] Significatur hoc versiculo maxima calamitas quæ Davidi accidit in sua fuga. Nam inducitur Deus, quasi maximam vim aquarum demiserit è cœlo veluti per canales super David, unde inundarint abyssi, commoti sint fluctus, & natæ procellæ.

8. *Interdiu præcipiebat Dominus*] h. e. Cùm ego unà cum populo dies solennes ageremus, *Dominus per diem* adeò affatim ostendebat beneficentiam suam, ut & *ego nocte canticis eius* addictus illum laudarem, & *orationem* meam *ad eum* effunderem.

VATA-

VATABLUS.

1. Victori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Filiis Corah* לבני קורח] Sub. *datus ut decantaretur*; erant enim periti musices. Quidam vertunt, *Eruditio filiorum Core*, i. Psalmus eruditione plenus, conscriptus de Davide ab uno è posteris Core. Fuerunt enim ei tres filii qui doctrinâ valuerunt, dono ac munere prophetiæ insignes: unde & studio musices dediti erant. ¶ *Clamat* תערג] *Glocitat, desiderat*. Fut. Heb. pro præs. Singulare item pro plurali, *ut cervæ*, sive *cervarum armentum*. ¶ *Ad torrentes aquarum* על אפיקי מים] *Ad rivos aquarum*. Alii, *ad divisiones aquarum*. *Torrentes* sive *divisiones aquarum* pro *fluminibus* accipiunt nonnulli. ¶ *Clamat* תערג] Idem verbum Hebræum quo cervam *glocitantem* dixit, i. ardenti desiderio fertur.

2. *Sitivit* צמאה] Præt. pro præs. *sitit*; *sitire solet*: summo desiderio Dei tenetur. ¶ *Et apparebo*, &c. ואראה פני אלהים] *Et videbor* [*conspiciar*] *in conspectu Dei*: i. tuo; tertia persona pro secunda: h. e. in Templo. Alii, *& videbo faciem tuam?* i. Arcam federis in Templo, super quam apparere soles. Cupit David restitui in patriam, ut in Templo cum aliis possit Jehovam laudare.

3. *Dum dicerent mihi* באמר אלי] *Dum dicunt mihi*. Vel, *cùm diceretur mihi*; i. cùm objiceretur mihi ab hostibus.

4. *Horum recordabar*, &c. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי] *Hæc recordatus sum, & effudi super* [vel *in*] *me animam meam, quòd*, &c. i. Hæc reduxi in memoriam, unde animus meus fuit quasi liquefactus in gaudium, h. e. effuso gaudio lætatus sum *quòd transierim*, sive *transibam*. Futura Heb. pro præt. imperfect. vel perfectis. Quidam, *Hæc dum recordor, effundo super me animam meam, quòd transibam*, &c. i. Recordatio illa festorum quæ quondam cum gaudio agere solebam, excutit mihi lacrymas amaras, quòd id amplius facere non liceat. Sic Anna, 1 Sam. 1. 15 dicit *se effudisse animam suam coram Jehova*. Eadem ipsam exponens v. seq. dicit, *Ex multitudine eloquii mei & indignationis mea locuta sum hactenus*. ¶ *Quòd transibam in numero, incedebam cum eis* כי אעבר בסך אדדם] *Quòd præibam in caterva*, [vel *comitatu*] *lento gradu incedebam cum eis*. אדדם ponitur pro אתדדה עמהם. Quidam vertunt *deducebam* sive *adducebam eos usque*, &c. ¶ In *multitudine tripudiante* המון חוגג] In *turba festum agente*; aut, *læta*: subauditur præpositio *in*. Alii, deducens, inquam, *turbam festivantem*.

5. *Dejicis te* תשתוחחי] *Dejiceris*; *deprimeris*; *dejecta es*. ¶ *Et personas* ותהמי] *Et tumultuaris*; *infremis*; *inquieta es*. ¶ *Exspecta Deum* הוחלי לאלהים] *Spera* tantùm *in Deum*; vel, *spem tuam colloca in Deo*. ¶ *Confitebor ei*, &c. אודנו ישועות פניו] *Celebrabo eum* quòd sit *salutes faciei meæ*. Vel, est enim *salutes faciei meæ*, est, *inquam, Deus meus*. Hebraismus, *Salutes faciei meæ*, i. coram me salus: q. d. Author est auxilii mei multiplicis & præsentis; ipse est mihi præsentissima salus: vel, est auxilium in quod solum prospicere debet facies mea. Aut, auxilium semper mihi expromptum & expositum & ante oculos positum. Sic panes Propositionis dicuntur *panes facierum*, i. propositi faciei Dei & in conspectu ejus. Aut *salus faciei meæ* dicitur auxilium propter quod facies mea solet hilarior & lætior reddi.

6. *Dejecta est* תשתוחח] *Consternata est*; *depressa est*. ¶ *Recordor tui* אזכרך] Fut. Heb. pro præs. vel præt. ¶ *Parvo* מצער] *Misar*. Quis sit iste mons nè Hebræi quidem dicere possunt.

7. *Vorago voraginem* תהום אל תהום] *Abyssus abyssum*. Hebraismus, pro, *calamitas calamitatem invitat & adducit eâ voce & eo strepitu quem emittunt fistulæ tuæ*, h. e. pluvia vehemens quam exprimunt nubes tuæ. Fistulis nubes comparat, quòd effundant aquas ut fistulæ. Vel, *cùm magnâ vi perstrepunt cataractæ tuæ*. Sive, *perstrepentibus jugiter cataractis tuis*; i. te pluente super me tribulationes, altera alteram secum trahit. ¶ *Inundationes tuæ, & fluctus tui* משבריך וגליך] *Fluctus tui & procellæ tuæ*.

8. Sic cogito, *In die præcipiet* יומם יצוה] Hæc verba *Sic cogito* subaudita sunt ut dilucidior esset sensus. Quidam vertunt, *Interdiu mandabit*, i. efficiet ut interdiu fruar suâ misericordiâ. Alii referentes ad festa de quibus v. 7. vertunt per præt. imperfect. *Die mandabat Jehova bonitatem suam*, sive *benignitatem*, curabat illam populo suo obvenire amplissimé. Sic Psal. 133. 3. ¶ *Canticum* שירה] Sub. *erat*, vel *erit*: i. noctu canam de illo carmina.

9. *Pullatus ambulabo propter oppressionem* קדר אלך בלחץ] *Mœrens incedam ob tribulationem*. Vel, *mœstus ingredior*; aut, *incedere cogar*, &c.

10. *Ut occiso* ברצח בעצמותי חרפוני] Varia est lectio: nam quædam exemplaria habent ב *in*; alia כ *sicut*. Ad verb. *In occisione in ossibus meis opprobrio affecerunt me*. Vel, *Cum sectione in ossibus meis opprobrio affecerunt me*, &c. Alii, *Quasi gladio in ossibus meis*, i. perinde me afficiunt dolore acsi me gladio confoderent.

11. *Cur dejecta es*, &c. מה תשתוחחי] Idem est versus cum sexto præcedenti.

CASTALIO.

4. *Recordor solitum me illis numerosè præire ad fanum*] Composito gressu in numerum.

CLARIUS.

Quod in titulo positum est, *filiis Core*, incertum est Hebræis, cùm aliquot Psalmi iis inscripti legantur, an ipsi eorum Psalmorum authores sint, an à David editos acceperint decantandos. Core pronepos Levi, princeps conjurationis contra Mosen & Aaron, à terra absorptus fuit Num. 16. Servati fuerunt filii ejus tres. Horum fuerunt aliquot cum aliis Levitis à David ad decantandum sacros Hymnos constituti, & inter eos Heman præcipuus cantorum princeps 1 Par 6. 33. Quatuor namque millia cantorum, qui certos habebant ordines certásque vices, David selegerat 1 Par. 23. Verisimile quibusdam videtur, Psalmos qui nomen *filiorum Core* prænotatum habent à primoribus ex eodem ordine fuisse dictatos: nam si ab aliis dictati essent, vel alicubi autorum nomina legerentur adscripta, sicut Psalmus 39. suprà titulum habet *Pro Idithun canticum David*, ut per ordinem Idithun decantatum, & per David agnoscas editum. Præterea S. historia 3 Reg. 4. volens prædicare sapientiam Regis Salomonis, quâ cunctos mortales præcelluit, confert eum nominatim *Æthan Ezrachitæ, Heman, Calcal, & Darda*; fuerunt igitur hi sapientiæ quàm clarissimæ, ut quibus ex omni hominum genere selectis Salomon sapientiâ major fuisse dicatur. Cúmque Salomon præditus fuerit spiritu componendi sacras odas (nam ibidem *mille & quinque composuisse* legitur) non est dubitandum & Heman aliósque aliquot ex posteris Core idem potuisse, eos nimirum quos David pollentes spiritu dictandi sacras odas sacris præfecerat cantionibus.

1. *Quemadmodum desiderat cervus*] Cùm nemo magis quàm David arderet studio festa Deo celebrandi, non potuit ei non molestissimum esse, id sibi per improbos minimè licere. An autem hoc fuerit cùm Saul ipsum in exsilium egisset, vel cùm fugisset à filio Absalon, incertum est. In regione trans Jordanem detentum se fuisse queritur v. 6. & in hanc concesserat cùm ei exercitus Absalon immineret 2 Reg. 17. quanquam in eadem eum fuisse etiam cùm illum Saul persequeretur, legimus 1 Reg. 22. Quod ad similitudinem à Cervis acceptam pertinet, scribit Aristoteles Cervos à canibus infestatos cupidissimè ad aquas fugere propter æstum atque anhelitum. Idem facere dicuntur & cùm voraverunt serpentes; quod identidem solent.

2. *Sitivit anima mea*] Ex verbis hujus loci, videlicet, *Deum, Fortem, Viventem*, existimant quidam sumptum illum hymnum quem Græci *Trisagion* vocant, videlicet, *Sanctus Deus, sanctus Fortis, sanctus Immortalis*. Nam & Græca

Græca habent *fortem* ἰσχυρὸν pro quo nostri depravatè legebant *fontem.*

3. *Ubi est Deus tuus?*] Dum dicunt mihi hostes mei, *Ubi est nunc Deus ille tuus* cujus auxilium tam confidenter jactabas, in cujus ceremoniis tam multus eras?

4. *Hæc recordatus sum*] In memoriam revocabam quæ olim patribus præstitisti, *& effundebam intra me animam meam*, memetipsum consolans, & futurum sperans ut liberer aliquando à malis præsentibus, & hinc *transeam cum multis, & proficiscar cum illis usque in domum Dei* tali cum gaudio quali festus dies celebrari solet. Alii de præterito intelligunt, sic, *Hoc potissimùm urebat animum quòd memineram illius temporis quo ascendere cum reliqua multitudine solitus eram in domum Domini*, &c. Quod ait, *sonus epulantis*, in Hebræo est *turba festivans*, vel *tripudians*.

5. *Adhuc confitebor illi*] *Quorsum*, inquit, *affligeris, anima mea? bene spera de Deo*; veniet enim tempus ut ipse pro sua benignitate eripiat me ex his malis, & ego occasionem habeam laudandi & pro acceptis ab eo beneficiis gratias agendi.

6. *De terra Jordanis*] Nunc semotus à Templo & populo festos agente dies, ago circa *Jordanem* & circa montes *Hermon* & circa hunc *montem exiguum*, in quo detineor ob rabiem hostium meorum, cùm populus Domini versetur in monte illo glorioso Moria, & hilaris fit in Domino. Alius sic vertit, *O Deus, anima mea super me dejecta est, propterea quòd memor tui eram à terra Jordanis, & Chermonim à monte Mizaar.* Alii intelligunt Prophetam recordatum beneficia Patribus exhibita juxta Jordanem, &c.

7. *Abyssus abyssum invocat*] Calamitas calamitatem invitat. Significatur hoc versiculo maxima calamitas quæ Davidi accidit in sua fuga. Nam inducitur Deus quasi maximam vim aquarum demiserit è cœlo, veluti per canales, super David, unde inundarint abyssi, commoti sint fluctus, & natæ procellæ.

8. *In die mandavit Dominus*] Vel commemorat felicitatem pristinam, cùm unà cum populo dies solennes ageret, & *Dominus per diem* adeò affatim *ostenderet beneficentiam suam* ut & ipse *nocte canticis ejus* addictus illum laudaret; vel sperat pulsis molestiis etiam totâ nocte se operam daturum laudibus Dei.

DRUSIUS.

1. כְּאַיָּל תַּעֲרֹג. A. Ὡς αὐλὼν πεπρασιασμένος, *Ut pratum imbrem sitit.* Sym. Ὡς σπεύδει ἔλαφος, *ut festinat cervus.* VI ed. Ὃν τρόπον πεδίον πρασιαδῇ, *Quemadmodum campus imbrem desiderat*] Joel 1. 20. תערג. Aq. ἐπρασιώθη, i. interprete Hieron. *tanquam area imbrem sitiens clamat:* verbum ab *area* effectum, quæ Græcè πρασιά. Ebraicè autem vocatur ערוגה, a quo verbum ערג, si Aquilæ credendum, quo hîc usus est David Propheta. Σπεύδει. Euthymius, *Desiderare hîc posuit pro Festinare, & ità Aquila reddidit.* Hic locus mihi olim imposuit, itaque in Fragmentis legitur, תערג, *Aq. Festinat.* Nunc errorem meum animadverto, puto legendum, *& ità Symmachus reddidit.*

3. לֶחֶם יוֹמָם וָלָיְלָה. Sym. Ὡς ἄρτος συντάξεώς μου, *ut panis mihi constitutus & ordinatus*] Videtur innuere panem quotidianum, quem Salomo vocat לחם חקי *panem statuti mei.* Nam σύνταξις *constitutio.* Licet vertere *ut panis meus ordinarius.*

4. אֶזְכְּרָה. Sym. ἀναπολῶν *volvens animo.*] Suidas ἀναπολεῖν ait interdum significare ἀναμιμνήσκεσθαι, i. *recordari, reminisci.* Idem זכר Ebræis. ¶ בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם עַד בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה. A. ἐν συσκίῳ παραβιβάζων αὐτοὺς, ἕως οἴκου τοῦ Θεοῦ ἐν φωνῇ αἰνέσεως καὶ εὐχαριστίας, *in umbroso præteriens eos usque ad domum Dei, cum voce laudis & gratiarum actionis.* Sym. * διαβαστασθήσομαι ἕως τοῦ οἴκου μετὰ φωνῆς εὐφημίας καὶ ἐξομολογήσεως, *bajulabor usque ad domum cum voce fausta acclamationis & confessionis.*] *In umbroso*] Subintelligitur *comitatu*, aut aliquid tale. *In comitatu umbroso*, i. magno, frequenti. סך *umbrosum*, σύσκιον, à quo quod σκιὰ dicunt fortasse effluxit. Ab eodem סכה *tabernaculum.* Lexicon Stephani, Σύσκιος, *umbrosus, opacus.* His adde ex Theodoreto אעבר *egrediar.* סך *summa numeri:* unde dicitur de numero multo ac frequenti. *Bajulabor*] vel *portabor*, nempe ut portari solent onera à bajulis, vel infantes à nutricibus. *Usque ad domum*] Ἕως τοῦ οἴκου, abest Θεοῦ, quod excidit non interpretis culpâ, ut opinor, sed librariorum. *Fausta acclamationis*] Vel *laudis.* Nam ità redditur etiam εὐφημία. Prius malo. ¶ המון חוגג. A. ὄχλου ἑορτάζοντος, *turbis festum celebrantibus.* Sym. πλήθους πανηγυριζόντων, *multitudinis panegyrim agitantium*, sive *ludos panegyricos celebrantium.*

5. מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי. A. Τί κατακύπτεις; *Quid deprimeris?* Sym. Τί κατατήκῃ; *Quid contabescis?*] *Quid deprimeris?*] Quid demittis oculos? Quid deorsum aspicis? *Quid contabescis?*] Vel, *quid maceras te?* ¶ הוחלי לֵאלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדֶנּוּ. A. ἀνάμενον τὸν Θεὸν, ὅτι διηνεκῶς ὁμολογήσομαι αὐτῷ, *exspecta Deum, quia continuè confitebor ei*] *Assiduè, identidem, continenter, perpetuò.* Hoc dicunt עד & לעד. Sed & עוד eo significatu sumi videtur Psal. 84. 5. Vide K. ad h. l. Gen. 8. עוד כל ימי הארץ. Est ubi Galli reddant *incessament*, & Trem. *perpetuò*, & Græci εἰς τοὺς αἰῶνας, ubi Hieron. *adhuc laudabunt te.* Credo Psal. 84. ¶ פָּנָיו: אֱלֹהָי. Aq. σωτηρίας αὐτοῦ Θεός μου, *vultus ejus Deus meus.*

6. נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר. Sym. *Anima mea liquefit quando recordor tui à terra Jordanis & Hermonii à monte minimo*] *Liquefit*, κατατήκει, *contabescit, macerat se.* Vide suprà ver. 5. *Hermonii*, חרמונים, pluralis ut *Alpes.* Sunt qui scribant plures montes esse qui simul *Hermonim* vocentur.

7. תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ. Sym. Ἄβυσσος ἀβύσσῳ ἀπήντα ἀπὸ ἤχου τῶν κρουνῶν σου, *Abyssus abysso occurrit à sonitu scaturiginum tuarum*] Vel *tuborum tuorum*; Lex. V. Κρουνὸς, *fluor, tubus.* Hac voce Thalmudistæ utuntur. Dicunt קרונה: unde in Res Gemara רחץ בקרונה של ציפורי *lavit in scatebra quæ est Sephori.* Aruch interpretatur dicens significare *aquas scaturientes & frigidas.* *Occurrit*] Alii ex Ebræo reddunt *advocat.* Verbum קרא utrumque sign. Non malè ad sensum, *Abyssus abysso occurrit*, ut sit proverbiale de abysso malorum: sicut vulgò dicimus, *Mala malis succedunt*, item, *Mala non veniunt sine comite.* Dicimus etiam, *Calamitas calamitatem excipit.* ¶ מִשְׁבָּרֶיךָ. A. οἱ συντριμμοί σου *contritiones tuæ.* Sym. αἱ καταιγίδες σου *procellæ tuæ*] *Contritiones tuæ.* Fluctus intelligit, qui sic vocantur à *conterendo*: nam se mutuò conterunt & frangunt: quod est שבר in lingua Ebræorum. Alibi שר. Lxx συντριμμὸς videlicet Jes. 59. 7. & Amos 5. 9. *Procella tua*] Jon. 2. 4. משבריך, *fluctus tui.* Jonathan, נחשולהי דימא *tempestates maris.* Posses vertere *contritiones maris.* Nam חשל *contero, contundo.*

8. וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי. Sym. καὶ κατὰ νύκτα ᾠδὴ παρ' αὐτῷ] Legit שירה *canticum*, & עמו pro עמי, i. *mecum*, παρ' ἐμοί.

9. סַלְעִי. A. Sym. πέτρα μου.

10. בְּרֶצַח בְּעַצְמוֹתַי. A. Ἐν τῷ φονεῦσαί με ἐν ὀστέοις μου. Sym. ὡς σφαγὴ διὰ τῶν ὀστέων μου] Ὡς σφαγὴ. Santes quoque *ut occisio.* Caph loco Beth. ἐν τῷ φονεῦσαι με, ברצח.

11. מַה תִּשְׁתּוֹחֲחִי. A. Τί κατακύπτεις; Sym. Τί κατατήκῃ; ¶ וֵאלֹהָי. Th. καὶ ὁ Θεός μου] Vide Hieron. epist. ad Suniam & Fretellam.

GROTIUS.

INtellectus filiis Core] Heb. *Principi cantorum instruenti posteros Core*, qui ad hilarandum animum aptos modos habebant.

1. *Quemadmodum desiderat cervus*] Heb. ערג, quæ vox propria Cervorum. Videtur autem hoc carmine David sibi renovasse memoriam malorum quæ olim pertulerat

lerat extorris, procul ab Urbe & sacris, Saule eum quærente ad exitium.

7. *Abyssus abyssum invocat in voce catarractarum tuarum*] Comparatio sumpta à magno Diluvio, cùm *apertæ sunt catarractæ*, sive *emissaria, cœli*, Gen. 7. 11. & abyssus maris invocavit sive attraxit velut alteram abyssum è nubibus. Huic Diluvio suas calamitates comparat.

PSAL. XLIII.

MUNSTERUS.

NON habet Psalmus iste aliud argumentum quàm præcedens, cùm Propheta queratur iniquam, quam à gente sua patiebatur, à Templo & urbe sancta abjectionem. Putant autem hunc Psalmum, sicut & præcedentem, in fuga Absalomis compositum.

VATABLUS.

1. *Et litiga litem meam à gente* [וריבה ריבי מגוי] *Et discepta disceptationem meam adversùs gentem.* Vel, *contende contentionem meam*, i. disceptando tuere causam meam adversùs, &c.

2. *Fortitudinis meæ* [מעוזי] i. A quo omnes vires meæ habent originem. Latinè dixeris *robur meum, fortitudo mea.* ¶ *Ut quid pullatus* [למה קדר] Vide eadem verba suprà 42. 9.

3. *Ipsa deducent me*, & *introducent* [המה ינחוני יביאוני] *Hæc me deducant* & *introducant*. Vel, *quæ me deducant* & *introducant*.

4. *Et introibo* [ואבואה] *Ut ingrediar. Ut ingredi liceat*: ו *&* pro *ut*, frequens in Scripturis. ¶ *Ad Deum lætitiæ exsultationis meæ* [אל אל שמחת גילי] *Deum lætitiæ gaudii sui* vocat Deum autorem summæ lætitiæ suæ. Geminatio substantivorum pro adjectivis. ¶ *Et confitebor* [ואודך] *Ut celebrem te*.

5. *Cur dejecta es*, &c. [מה תשתוחחי] Idem versus legitur Psal. 42. 5, & 11.

CASTALIO.

3. *Mitte lucem*] Præsidium.

CLARIUS.

HUnc Psalmum ejusdem esse argumenti cum superiore etiam Hebræi agnoscunt; sed ad suum in quo nunc sunt exsilium torquent utrumque.

1. *Judica me, Deus*] *Litiga pro me, & age causam meam adversùs gentem* quæ *nihil minus* est *quàm sancta*.

2. *Quare me repulisti*] Cùm *tu autor sis* omnimodæ *fortitudinis meæ, quare* nunc *me deseruisti?*

3. *Ipsa me deduxerunt*] *Ipsa me deducant & pervenire faciant usque ad montem* quem *tua sanctitas* inhabitat, *imò in ipsa penetralia cubiculi tui, ut perveniam usque ad altare tuum*, & ad sanctam *celebritatem* in monte Sion, ubi tabernaculum tuum est.

DRUSIUS.

1. וְרִיבָה. Sym. ἐκδίκησον· Ἐκδικέω, *defendo, patrocinor.* ¶ מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה. A. ἀπὸ ἀνδρὸς ἐπιθέσεως καὶ παρανομίας] Ἐπιθέσεως, *invasionis*. Nam cùm hostis hostem invadit & adoritur ἐπίθεσις dicitur. Ejus synonymum ἐπιβολή, sicut ἐπιβάλλειν & ἐπιθέσθαι, idem & ipsa sign. Sciendum autem מרמה, quod nunc in Ebræo, affinitatem habere cum רמא, quod apud Chaldæos *projicere* denotat. Videtur sanè huc respexisse Aquila, sed nihil assevero.

3. שְׁלַח אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל הַר קָדְשְׁךָ וְאֶל מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ. A. Sym. Th. *Emitte lucem tuam & veritatem tuam, quæ deducent me & adducent in montem sanctum tuum & in tabernacula tua*] Ἀυτὰ ὁδηγήσει με καὶ ἄξει με, ex ed. Rom. Vide, si tibi vacat.

4 וְאָבוֹאָה אֶל מִזְבַּח אֱלֹהִים אֶל אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר אֱלֹהִים אֱלֹהָי. Sym. Ἵνα τι ἔλθω πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν τὴν εὐφροσύνην τῆς εὐθυμίας μου, καὶ ἐξομολογήσομαι ἐν ψαλτηρίῳ, ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου] Desumpta hæc sunt ex Comment. Theodoreti, quæ interpres Antonius Caraffa ità in Latinum sermonem recens convertit, *Ut veniam ad altare Dei, ad Deum lætitiam voluptatis meæ, & confitebor tibi in psalterio, Deus, Deus meus. Voluptas* ἡδονὴ dicitur: εὐθυμία potiùs est *bonus animus*, sive *animi tranquillitas, animus metu & terrore liber. Confitebor tibi*] In Græcis abest σοι, culpâ, ut suspicor, exscriptorum. *In psalterio*] בכנור. alii reddunt *cithara*, & LXX ἐν κιθάρᾳ· sed Psal. 149. 3. כנור iidem ψαλτήριον interpretantur, ut hîc Symmachus. Scilicet *psalterii* & *citharæ* discrimen non magnum fuisse, si vera scribit ille cujus verba nunc adscribam, *Psalterium propriè genus organi est musici quod est quasi cithara. Similitudinem habet citharæ, sed non est cithara. Inter Psalterium & Citharam hoc interest, Cithara deorsum percutitur, cæterùm Psalterion sursum percutitur, quod verbo vulgari dicitur Polyphthongum.* Hæc autor ille (Est autem is cujus comment. exstat in Psalmis inter opera Hieronymi) ad Psal. 149.

5. תִּשְׁתּוֹחֲחִי. Sym. κατερρύης. V. ed. ταπεινώσαι] Κατερρύης, *defluis*, aut *collaberis*. Suprà idem verbum reddit κατατήκῃ. ¶ כִּי עוֹד אוֹדֶנּוּ. Sym. εἰς ἀεὶ γὰρ ἐξομολογήσομαι, *semper enim confitebor*] Suprà עוד. A. διηνεκῶς.

GROTIUS.

1. *De gente non sancta*] Comitatum Saulis indicat. ¶ *Ab homine iniquo & doloso*] Saule.

3. *Et in tabernacula tua*] Tentorium & arcum.

PSAL. XLIV.

MUNSTERUS.

DOcet D. Paulus Rom. 8. Psalmum istum intelligendum de veris Israelitis, qui sunt Christiani, qui tempore primitivæ Ecclesiæ omnia sunt experti quæ in hoc præcinuntur Psalmo. Mentiuntur igitur Jehudæi qui hunc Psalmum de moderna sua captivitate exponendum contendunt, quandoquidem versus ille, *Cùm istud eveniat nobis, non obliviscimur tui, neque perversè agimus in testamento tuo*, nequaquam quadret in eos, sicut nec reliqui versiculi sequentes.

2. *Et fecisti illos mittere radicem*] Verba sunt Martyrum Christi & aliorum Christi fidelium, qui persecutionem patiebantur à Gentibus. Ubi, inquiunt, sunt, Domine, miracula tua, quæ olim ostendisti *patribus nostris*, quando *expulsis* Chananæis populum tuum in terra eorum *collocasti?* Nos autem à te deserimur, & permittis gentes pro voto suo grassari contra nos. Blasphemamur enim ab eis, subsannamur, opprobriis saturamur, vertimur *in proverbium* toti mundo, agimur in exsilium, ut habitare cogamur cum *draconibus* in locis horrendis, quæ præ se ferunt *umbram mortis*; *interficimur & mactamur quasi oves*; sed *in omnibus istis non obliviscimur tui*, neque ad hoc adigimur, quantumlibet inimici nostri hoc unum à nobis exigant, ut *manus nostras extendamus ad Deos alienos*: scientes quòd cùm tibi placuerit, fortiores futuri simus hostibus nostris, conculcantes etiam eos sub pedibus nostris.

VATABLUS.

1. *Victori*, &c. [למנצח] Vide Psal. 42. ¶ *Pristinis* [קדם] *Prioritatis*, i. prioribus: q. d. Tempore ipsorum, tempore, inquam, prisco.

2. *Et emisisti eos* ותשלחם] *Et ejecisti eos*, nempe Chananæos. Alii, *germinare fecisti illos*. Vel, *& fecisti illos mittere*, sive *projicere*, sub. *radicem*: nempe patres nostros: q. d. Fecisti ut patres nostri propagines suas expanderent.

3. *Non salvavit eos* לא הושיעה למו] *Non attulit opem illis*. ¶ *Et lux vultûs tui* ואור פניך] Hebraismus pro *auxilio & favore*. ¶ *Complacueras in eis* רציתם] *Voluisti eos*. Vel, *diligebas eos*.

4. *Præcipe salutes* צוה ישועות] Hebraismus, pro, *jube ut servetur verus Israel*: vel, *eripe verum Israelem de tantis tribulationibus*. Imperativum pro fut. & futurum pro præt. perfecto, vel imperfecto, ut redditur à quibusdam.

5. *Cornu petemus* ננגח] Futura hujus versûs & duorum sequentium per præterita à nonnullis vertuntur, & rectè; vel per præterita imperfecta, *cornu percussimus*, *conculcavimus*; vel, *conculcabamus*, *sperabam*, *servabat*, *servabas*, *pudore afficiebas*, ut lectori magis loco congruere videbitur: nam anteacta narrat.

8. *In Deo laudabimus* באלהים הללנו] *In Deo jactabimus nos*: aut *laudabamus*. Vel per præsens, *in Deo gloriamur*: aut, *Deum laudamus*. ¶ *Et nomini tuo*, &c. ושמך לעולם נודה] *Et nomen tuum in æternum celebrabamus*: sive, *celebramus*.

9. Nunc autem *etiam repulisti* אף זנחת] Subaudita sunt, *Nunc autem*: nam Hebraicè tantùm legitur, *Etiam repulisti*. Reticentia autem est acsi dicat, *Nunc non solùm non audis preces nostras, sed etiam repellis nos à conspectu tuo*. Quidam volunt esse præterita pro præs. Alii vertunt, *Veruntamen repulisti*. Alii, *At tu longè abes*: vel *deseruisti*. ¶ *Et erubescere fecisti nos* ותכלימנו] *Et projecisti nos*. Alii, *& confudisti nos*: vel, *ignominiâ exponis nos*.

10. *Reverti fecisti nos retrorsum ab hoste* תשיבנו אחור מני צר] *Convertisti nos ut tergum ab hoste* esset, i. vertisti nos in fugam coram hoste. Nos hosti vertere terga cogis. Præterita pro præsentibus, etiam in seq. versibus, ut nonnullis placet.

11. *Ut pecudes cibi* כצאן מאכל] *Ut oves escæ*: q. d. Reddis nos similes ovibus cibo selectis & mactationi destinatis: acsi dicat, Partim occidis nos, partim inter Gentes dispergis.

12. *Vendidisti* תמכר] Fut. Heb. pro præt. aut pro præsenti, ut quidam vertunt, *Vendis*. ¶ *Nullius divitiis* בלא הון] Ad verb. *in non opibus*: sive, *pro non opibus*, i. nullis opibus, & gratis, nullius pretii nos reputans. ¶ *Neque multiplicasti*, &c. ולא רבית במחיריהם] q. d. *Vendis populum tuum ità ut rem tuam non augeas*. Alii, *nec multiplicasti pretia eorum*, sive *auxisti*: in licitando scilicet, cùm distraheres eos.

13. *Posuisti nos* תשימנו] Vel per præsens, *Exponis nos probro*.

14. *Proverbium* משל] *Fabulam*. Hebraismus, pro, *facis ut fabula simus Gentibus*. Alii, *similitudinem*: i. Facis ut dicant Gentes de re vili, *Hæc res est tam vilis quàm Judæus*. Vel de homine calamitoso, *illum esse infeliciorem Israelitâ*, sive *Judæo*.

15. *Omni die* כל היום *Quotidie*: *Totâ die*. ¶ *Verecundia* כלמתי] *Ignominia*: q. d. Omni tempore ignominia quâ afficior versatur mihi ob oculos, nec possum ejus oblivisci. ¶ *Faciei meæ*, &c. פני כסתני] i. Pudor quo vultus meus suffunditur, totam faciem meam occupat.

16. *Probra jacientis* מחרף] *Exprobrantis*. ¶ *Propter inimicum* מפני אויב] Ad verb. *A facie inimicorum*: i. propter inimicos qui jactant se à te commissos ut de me pœnas sumant.

17. *Nec mentiti sumus in pacto tuo* ולא שקרנו בבריתך] *Nec prævaricati sumus in fedus tuum*. Vel, *Nec perversè egimus in testamento tuo*. Alii per præsens, *Nec irritum reddimus fedus tuum*: aut, *Nec perfidi sumus in fedus tuum*.

18. *Non vertit se retrorsum* לא נסוג אחור] *Non agitur retrorsum*. *Non retrocedit*. *Non deflexit retro*. ¶ *Neque declinavit* ותט] Nulla hîc negatio Hebræis, verùm præcedentem negationem repetunt in sequentibus.

19. *Cùm contrivisti* כי דכיתנו] *Cùm contereres*: ut ad sequentia referatur. Alii, *Nam percussisti nos*: aut, *Licèt attriveris nos*; referentes ad præcedentem versum. ¶ *In loco draconis* במקום תנים] *Locus* pro *regione*: q. d. In regione in qua habitant homines feritate draconibus similes. ¶ *Umbra mortis* בצלמות] *Umbram mortis* pro *afflictionibus* posuit *quæ ab homine non facilè sustineri possunt*.

21. *Exquireret* יחקר] *Inquireret*, i. exploratum haberet disquisitione factâ. Alii, *scrutabitur*.

22. *Imò propter te occidimur* כי עליך הורגנו] q. d. Tantum abest ut illa fecerimus ut sæpe non refugerimus mortem propter te. Alii vertunt, *Quoniam propter*, &c. Alii, *Et quidem propter*, &c. Quidam referentes hæc ad seq. v. vertunt, *Cùm ergò propter te occidamur totâ die, reputemúrque sicut*, &c. ¶ *Ad jugulandum destinata* טבחה] Ad verb. *mactationis*.

23. *Nè repellas*, &c. אל תזנח לנצח] *Nè deseras in perpetuum*. Alii, *nè absis* à nobis *in sempiternum*.

25. *Incurvavit se usque in pulverem* שחה לעפר] *Procumbit* (sive *decumbit*) *humi*. Alii, *depressa est* (aut *declinavit*) *in humum*: ut scilicet solent qui vi hostili prostrati sunt in faciem. ¶ *Anima*] Pro *corpore*.

CASTALIO.

2. CÆterisque nationibus malo affectis immiseris] *Immitti* sive *summitti* dicuntur reseces, h.e. sarmenta, quæ cæteris amputatis relinquuntur ut sint fructuaria. Sic hoc loco Deus excisis Chananæis dicitur Hebræos immisisse ac propagasse. Hoc eodem verbo שלח usus est & Ezechiel pro *comam diffundere*, & *materiâ luxuriare*, cap. 31.

CLARIUS.

MEmoratur hoc Psalmo quibus cogitationibus veri Israelitæ (nam de iis intelligendum esse docet Paulus Rom. 8.) moveri non nunquam soleant, libidini impiorum expositi, & modis omnibus divexati, reputantes secum ut magnificè Deus suos olim vindicarit. Dum enim procul abesse opem Domini sentiunt, in mentem eis venit quàm præclarè ille affuerit veteribus. Mentiuntur ergò Judæi, qui hunc Psalmum de ista nunc captivitate sua exponendum contendunt; quandoquidem versus ille, *Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te*, &c. nequaquam quadrat in eos, sicut nec reliqui versiculi sequentes.

2. *Et plantasti eos*] Nempe Patres. Verba sunt Martyrum Christi, & aliorum fidelium, qui persecutionem patiebantur à Gentibus. Ubi, inquiunt, Domine, sunt miracula tua quæ olim ostendisti *patribus nostris*, quando *expulsis* Chananæis populum tuum in eorum terris *collocasti*? Nos autem à te deserimur, & permittis Gentes pro voto suo grassari contra nos: blasphemamur enim ab eis, subsannamur, opprobriis saturamur, vertimur *in proverbium* toti mundo, agimur in exsilium, ut habitare cogamur cum *draconibus* in locis horrendis, quæ præ se ferunt *umbram mortis*: *interficimur & mactamur quasi oves*; sed *in omnibus istis non obliviscimur tui*, neque ad hoc adigimur, quantumlibèt inimici nostri hoc unum à nobis exigant, ut *manus nostras extendamus ad Deos alienos*, scientes quòd, cùm tibi placuerit, fortiores futuri simus hostibus nostris, conculcantes etiam eos sub pedibus nostris. ¶ *Et expulisti eos*] Alius vertit, *Et fecisti illos mittere radicem*: ut sit sensus, Afflixisti populos, & patres nostros fecisti germinare sive mittere radices.

5. *Ventilabimus*] Et alii quidem per futurum verterunt; sed aptius fortasse est ut de præterito accipiamus, ut scilicet superiora facta commemoret, & quæ Deo favente feliciter olim gesserant.

9. *Et non egrederis*] Non egrederis nunc cum exercitibus nostris in prælium.

12. *Non fuit augmentum in commutationibus eorum*] h. e. Non es factus ditior ex hac venditione.

18. *Et declinasti*] Multi negationem præcedentem subintelligunt in sequenti, sic, *Non recessit retro cor nostrum, nec declinavit semita nostra à via tua.*

19. *Humiliasti nos*] Heb. *contrivisti*, vel, *detrusisti*, *nos in locum draconum.*

22. *Quoniam propter te*] Continua sic, *Si obliti essemus nomen Dei nostri*, meritò ista nobis evenirent; nunc verò quamvis sciat Deus nihil in nobis esse tale, tamen hæc patimur; *propter te enim occidimur assiduè.*

DRUSIUS.

1. בִּימֵי קֶדֶם. ἄλλ⊕, ἐν ἡμέραις ταῖς πρὶν· ἄλλ⊕ - - - ταῖς ἀρχῆθεν] Ἡ πρὶν ἡμέρα *dies quæ ante fuit*, ut ὁ πρὶν χρόν⊕ *tempus prius*, aut etiam *superius*: elegans sermo. Sic ἡ ἀρχῆθεν ἡμέρα *dies antiqua.*

2. וַתְּשַׁלְּחֵם. A. καὶ ἐξαπέστειλας αὐτούς. Sym. καὶ ἐξήλασας αὐτοὺς, *expulisti* (sive *abegisti*) *eos*] Thema ἐξελαύνω.

3. וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם. Alius, τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, ὅτι ηὐδόκησας ἐν αὐτοῖς, *lumen vultûs tui, quoniam acceptos eos habes.*

4. צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב. Sym. ἔντειλαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰακώβ, *manda de salute Jacobi.*

5. צָרֵינוּ. Alius, τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς *affligentes nos*] Puto esse Aquilæ interpretationem. Propriè θλίβω *premo*. Idem צור apud Ebræos. ¶ נָבוּס. A. & Sym. συμπατήσομεν, *conculcabimus.*

8. בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל הַיּוֹם. Alius, τὸν Θεὸν ὑμνήσομεν πᾶσαν ἡμέραν, *Deum hymnis celebrabimus per omnem diem.* ¶ הִלַּלְנוּ. A. καυχησόμεθα *gloriabimur*] Hoc Euthymius Symmacho tribuit per hæc verba, *Pro, Laudabimur, Symmachus dixit, Gloriabimur. Nam qui gloriatur seipsum laudat.* Idem aliquantò pòst, *Totâ die, Symmachus, Per omnem diem, dixit; & Aquila, Per totam vitam.* ¶ לְעוֹלָם. Omnes, *semper*] Rursum Euthymius, quem nunc sequimur, *In seculum, omnes alii interpretes passim transferunt, Semper.*

9. אַף זָנַחְתָּ. Alius, καίτοι ἀπώσω· alius, καίγε ἀπώσω· alius, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἀπέβαλες. ¶ וְלֹא תֵצֵא בְּצִבְאוֹתֵינוּ. Sym. καὶ οὐ προσέρχῃ ἐν τοῖς στρατεύμασιν ἡμῶν. Euthymius, *Hîc etiam tempus pro tempore ponitur, quemadmodum Symmachus reddidit. Nec simul egredieris cum exercitibus nostris.*

10. תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר מִנִּי צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ שָׁסוּ לָמוֹ. Sym. Ἔταξας ἡμᾶς ἐσχάτους πάντων ἐναντίων, καὶ οἱ μισοῦντες ἡμᾶς διαρπάζουσιν ἑαυτοῖς, *Ordinasti nos ultimos omnium adversariorum, & qui oderunt nos diripiunt sibi.*

11. תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ. Idem, Ἔδωκας ἡμᾶς ὡς βοσκήματα βρώσεως, καὶ εἰς τὰ ἔθνη ἐλίκμησας ἡμᾶς, *Reddidisti nos ut pecus quod comeditur, & ingentes ventilasti nos*] i. Ventilando dispersisti.

12. תִּמְכֹּר עַמְּךָ בְלֹא הוֹן וְלֹא רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם. Idem, Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἐκ ὑπάρξεως, καὶ οὐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν, *Tradidisti populum tuum absque substantia, nec multum æstimasti pretium eorum*] *Tradidisti*: *vendidisti.* Posterius membrum ità convertit olim Th. καὶ οὐκ ἦν πλεόνασμα ἐν τῷ ἀλαλάγματι ἡμῶν. Vide, sodes, ed. Rom.

13. לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ. Sym. περιπλακισμὸν μετὰ χλευασμοῦ τοῖς κύκλῳ ἡμῶν, *opprobrium cum irrisione iis qui circum nos sunt.* קֶלֶס. V. ed. & Th. χλευασμόν. VI. & VII. καταγέλωτα. Alius, πομπήν.

14. תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם מְנוֹד רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים. Idem, Ἐποίησας ἡμᾶς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν ταῖς φυλαῖς, *Fecisti nos ut essemus parabola in Gentibus, commotio capitis in tribubus* | Κίνησιν alius μελακίνημα. Vide Rom. ed. *Tribubus*: vel, *populis*. Nam φυλὴ interdum idem quod φῦλον, i. *populus, gens*: unde συμφυλέται, *qui sunt ex eadem natione.*

15. כָּל הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת פָּנַי כִּסָּתְנִי. Idem, Δι' ὅλης ἡμέρας ἡ ἀσχημοσύνη μου ἀντικρύς μου, καὶ ὁ καταισχυμὸς τοῦ προσώπου μου καλύπτει με, *Per totum diem dedecus meum contra me est, & pudor vultûs mei operit me*] Alius, ἡ ἀσχημοσύνη μου.

16. מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם. Idem, Ἀπὸ φωνῆς ὀνειδίζοντ⊕ καὶ βλασφημοῦντ⊕, ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ τιμωροῦντ⊕ ἑαυτῷ, *A voce exprobrantis & blasphemantis, à facie inimici & ulciscentis se*] Βλασφημοῦντ⊕ sic etiam Aquila vertit. Euthymius, *Quod hîc legimus, Obloquentis, Aquila, Blasphemantis, dixit.*

17. וְלֹא שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ. Sym. οὐδὲ παρελογισάμεθα τὴν συνθήκην σου, *neque falsâ argumentatione usi corrupimus fedus tuum.*

18. לֹא נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ. Alius, οὐκ ἀπεχώρησεν. Alius, καὶ οὐκ ἀπεστράφη ἡ καρδία ἡμῶν. ¶ וַתֵּט אֲשֻׁרֵנוּ מִנִּי אָרְחֶךָ. Sym. οὐδὲ μετεκλίθη τὰ ὑποβάντα ἡμᾶς. Alius, καὶ ἔκλινε βήματα ἡμῶν] Οὐδὲ μετεκλίθη, &c. Hæc verba reperi hunc in modum, *Non declinata sunt à via tua ea quæ dirigunt nos. A via tua*, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου.

19. כִּי דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים. A. συνέθλασας ἡμᾶς ἐν τόπῳ ἀοικήτῳ, *contudisti nos in loco inhabitato*: ἄλλ⊕ - - - ἐν τόπῳ σειρήνων *in loco Sirenum.* ¶ וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת. A. καὶ ἐπεκάλυψας ἡμᾶς ἐν σκιᾷ θανάτου, *obtexisti nos umbrâ mortis.* V. ed. ἐπεπώμασας ἡμῶν *quasi operculo clausisti nobis*] Ἐπιπωμάζω Columella *operculare* dixit. Origo verbi est πῶμα *operculum*. Ebraicè מכסה *operculum vasis* vel *ollæ* apud Magistros. Radix כסה, quâ hîc usus est Prophetes.

21. יַחֲקָר. A. ἐξιχνιάσει. Sym. ἐξερευνήσει *investigabit, exquiret.*

23. עוּרָה. Alius, ἐξυπνίσθητι. Alius, ἐξύπνισον. ¶ לָמָּה תִישַׁן. Alius, ἱνατί ὡς ὑπνῶν εἶ;

24. תַסְתִּיר. Alius, κρύπτεις *abscondis.* ¶ עָנְיֵנוּ. Sym. κακουχίας *malæ tractationis.* ¶ לַחֲצֵנוּ. Alius, τῆς κακίας ἡμῶν *vexationis nostræ.*

25. שָׁחָה. A. κατέκυψεν. Sym. κατεκάμφθη.

26. קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ. Alius, στῆθι ἀντιλαμβανόμεν⊕ ἡμῶν, καὶ ῥῦσαι ἡμᾶς. ¶ לְמַעַן חַסְדֶּךָ. A. & Sym. διὰ τὸ ἔλεός σου.

GROTIUS.

12. VEndidisti *populum tuum sine pretio, & non fuit multitudo in commutationibus eorum*] Heb. *Vendidisti populum tuum pro nihilo, neque lucrum fecisti ex pretio eorum.* Adeò contempsisti populum tuum ut sine ullo lucro tuo eos in servitutem traderes, modò Moabitis, modò Cananæis, modò Philisthinis: quæ historiæ sunt in libro Judicum. Solent domini quos nullius faciunt servos vili vendere, neque tam spe lucri quàm ut liberentur ab inutilibus mancipiis. Diodorus ad h. l. πέπρακας ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι τοῦ μηδενός· τοῦτο γὰρ λόγῳ ἀνδ᾽ τιμῆς· ὡς ἀχρήστους δούλους καὶ οὐδενὸς ἀξίους. Quod hîc est in LXX, ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν αὐτῶν, significat *in pretio eorum.* Nam ἄλλαγμα *juxta idioma Scripturarum pretium dicitur*, ait Hieronymus ad 5. Amosi. Corruptè quidam codices habuere ἐν ἀλαλάγμασι, quod vitium in Psalterium Romanum & Æthiopicum fluxit, & in Augustinum, qui vertit *jubilationibus.*

22. *Æstimati sumus sicut oves occisionis*] Trucidamur ut victimæ.

PSAL. XLV.

MUNSTERUS.

TAM secundùm Hebræos quàm Christianos hic Psalmus agit de Meschia, etiamsi quibusdam videatur exponendus de Salomone, qui typus fuit Christi. Unde titulus habet, *Canticum amorum*, quia Dominus dilexit Salomonem, suppeditavítque illi summam pacem & indicibiles opes, & affluere eum fecit magnis deliciis, dilatavítque terminos imperii ejus: in quibus omnibus præfiguratum est Regnum Christi unicè Deo dilecti, per quem & nobis omnia

omnia obveniunt bona. Porrò vocabulum ששנים, quod in titulo scribitur, putant significare instrumentum musicum.

1. *Eructavit*] Kimhi exponit verbum רחש per הוציא *eduxit* & הניע *vocaliter protulit.* ¶ *Dico ego opera mea Regi*] Intelligitur per *opera* carmen ipsum in honorem Regis dictatum.

2. *Pulcrior factus es*] Incipit hîc laudare Regem, commendátque eum in primis ab elegantia formæ & gratia eloquentiæ. Chald. *Pulcritudo tua, Rex Meschia, excedit filios hominum, & datus est spiritus prophetiæ in labiis tuis,* &c.

3. *Cinge gladio tuo*] Hîc commendatur à fortitudine.

4. *In magnificentia tua prosperè age*] Prædicat hîc Propheta Salomonis, & in Salomone Christi, Regnum feliciter succrescens, quippe quod ad fines usque orbis dilatatum est. Quomodo? Insedit Apostolis veluti *equo*, & expugnavit orbem *verbo veritatis, mansuetudinis & justitiæ*, sicut Zech. 6. clariùs habes.

5. *Sagittæ tuæ peracutæ*] Commendatur cum mutatione personæ ab efficacia verbi. *Penetrabiliora* enim *sunt verba Dei omni gladio ancipiti.*

6. *Solium tuum, ô Deus*] Hîc expressè vocatur Meschias *Deus*. Sed Jehudæi sic hunc pervertunt locum, ut suum tueantur errorem, *Solium tuum præparavit Deus:* aut, *solium tuum, solium Dei.*

7. *Præ consortibus tuis*] Hi *consortes* seu *socii* fuerunt Reges, Prophetæ & Sacerdotes, quorum omnium officia in uno Christo convenerunt: sed nullus fuit illi similis, quippe qui etiam potestatem habuit in terris dimittere peccata, & cujus Regnum est æternum, & qui unico sacrificio totius mundi expiavit peccata. Hic igitur unctus à Deo Patre lætificavit omnes justos. *Vidit Abraham* in spiritu, *& gavisus est.*

8. *Myrrham, aloen*] Commendatur hîc à suavè olentibus vestimentis, ex quorum fimbriis tanta processit efficacia ut nulli non morbi eorum attactu curarentur. Et fortassis humana ipsa natura indumentum fuit Christi, ex virginea educta aula. Porrò Hebræam vocem *kezia* Kimhi dicit quosdam exponere per קרה *caryophyllis:* alii aliud putant esse aroma.

9. *Filiæ Regum*] Habent hîc Hebræi crassissimum intellectum, qui hæc verba ad literam intelligunt de filiabus Regum, quas Reges Gentium certatim mittent ad Meschiam, sed ille unam, nempe quam eliget ex populo Israelitico, præ omnibus puellis deliget. Nos hæc in Spiritu dicta accipimus de Ecclesia, unica & prædilecta sponsa Christi, quæ omnibus modis Christi contendit sequi vestigia.

16. *Pro patribus tuis*] Christi *filii* sunt Apostoli; ad quos dixit, *Filioli mei, adhuc modicum tempus vobiscum sum:* & hi verè *principes terræ loco patrum*, Regum & Prophetarum, *sunt constituti.*

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Sosannim* על ששנים] Hebræa vox significat *lilia*. Hîc verò nomen est musici instrumenti: vel principium cantici alicujus vulgaris apud Hebræos ad cujus modulos decantatus fuit iste Psalmus. ¶ *Filiorum Corah* לבני קרח] Genitivus iste jungitur primæ dictioni, *Victori*, sive *Præfecto filiorum Corah*, ut illum curaret ab illis decantari. ¶ *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Canticum amorum* שיר ידידת] *Carmen dilectionum:* i. amatorium carmen, sive de amato. ¶ *Eructat* רחש] Præt. Heb. pro præs. i. Ebullit: q.d. Præclarum quidpiam gestit dicere cor meum. ¶ *Dico ego opera mea Regi* אמר אני מעשי למלך] Istum Hebraismum sic exponunt nonnulli, *Censeo ego opus meum*, i. carmina mea, *dicari debere Regi*, i. scribenda esse de Rege ipso. Vel, *Dico ego, Opus meum erit de Rege*; ut sit dativus pro ablativo: ut illud Gen. 20. 13. אמרי לי *Dic mihi*, i. de me. Alii, *Quod dicam, erit de Rege.* ¶ *Velocis* מהיר] *Expediti: properantis:* i. velociter & expeditè scribentis.

3. *O potens* גבור] *O heros*, vel, *fortis heros.* Dictio Hebræa significat *virum fortem & bellicâ virtute potentem.* ¶ *Gloria tua*, &c. הודך והדרך] *Decus tuum & splendorem tuum*, vel, *magnificentiam tuam.* Per appositionem dictum, i. quo gloriam & decus tibi pares. Alii, *gloria tua & decus tuum* est. Alii, quo *decus tuum & splendorem tuum exseras.*

4. *Et in decore tuo prosperè age* והדרך צלח] *Cum splendore tuo feliciter ingreditor:* q. d. Adveni, regnum auspicaturus cum splendore & magnificentia. Alii, *Nam decus tuum est perrumpere*, sub. *Gentes:* id enim etiam significat dictio צלח, *perrumpere, pervadere, superare:* q.d. Hoc tibi decus immortale conciliabis si adieris Gentes & pervaseris, quæ Deum non norunt. ¶ *Equita super verbum veritatis, & mansuetudinis & justitiæ* רכב על דבר אמת וענוה צדק] i. Perfer citò ad Gentes verbum quod docet veritatem, &c. Alii, *inequita propter verbum veritatis & mansuetudinis justitiæ*, &c. ut sint hæc causa hujus splendoris & successûs. Quidam, *equita propter veritatem & afflictionem justitiæ*, i. defensurus fidem populi, & afflictam ac depressam justitiam. ¶ *Docebit te terribilia* ותורך נוראות] Hebraismus, pro, *mirabilia perpetrabit dextera tua.* Alii explicant, *Docebit te fides scilicet, mansuetudo & justitia, ut per dexteram tuam tam præclara designes facinora.* Nonnulli, *Videbis tantum successum adfore dexteræ tuæ ut mirabilia sis perpetraturus.*

5. *Cadent* יפלו] Verbum istud repetendum, *Sagittæ cadent in cor*, &c. *Et populi cadent.* ¶ *Inimicorum Regis* איבי המלך] Personæ mutatio, pro *inimicorum tuorum.*

6. *In seculum & seculum* עולם ועד] *In seculum & usque.* Alii, *in sempiternum & perpetuò.* Alii, *perpetuum est & sempiternum.* ¶ *Virga* שבט] *Sceptrum.*

7. *Diligis* אהבת] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Impietatem* רשע] *Improbitatem.* ¶ *Propterea unxit* על כן משחך] *Propterea quod unxit.* ¶ *Præ participibus tuis* מחבריך] *Præ sociis*, vel *sodalibus tuis.*

8. *Casia, omnia vestimenta tua* קציעות כל בגדתיך] Casiam aromaticam & ligneam intelligit. Quidam vertunt *flexuræ* (vel *plicæ*) *omnium vestimentorum tuorum*, secuti Aven Ezram Hebræum doctissimum, quòd dictio קציעות subjecta sit præcedentibus duabus dictionibus, *myrrha & aloe*, sine conjunctione. Quanquam solet plerumque Scriptura duabus vocibus conjunctione connexis tertiam subjicere absque conjunctione, quæ tamen nihilo minùs superioribus cohæreat, acsi cum conjunctione esset adjecta. Sic v. 4. substantivum *justitiæ* subjectum est dictionibus *veritatis* & *mansuetudinis*. Dicit igitur *flexuras* sive *plicas omnium vestimentorum* Christi *circumquaque redolere myrrham.* ¶ *Ex ædibus eburneis* מן היכלי שן] *E palatiis eburneis*, sub. *extracta.* Alii, *ex tabernaculis eburneis.* *Palatia* sive *tabernacula* vocat magnas arcas in quibus reponuntur vestimenta. ¶ *Lætificaverunt te* שמחוך] Sub. *qui ea tibi donarunt.*

9. *Inter honorabiles tuas* ביקרותיך] Sunt *in inclytis tuis*, i. inter uxores tuas inclytas sunt non paucæ quæ à Regibus ducunt originem. Alii, *in pretiositatibus tuis*, vel, *in magnificentiis tuis:* i. adstant tibi ornatæ mundo pretioso & magnifico quo eos condecorasti. ¶ *Conjunx* שגל] *Concubina.* Plures uxores habuit Salomon, quas hîc *Regum filias* vocat, præcipua verò fuit filia Pharaonis, quam hîc vocat שגל ab actu conjugii, ut quæ præcipuum cum Rege dormiendi jus habuerit. ¶ *In auro Ophir* בכתם אופיר] Hebraismus, pro *ornata veste pretiosissimâ confectâ ex auro quod affertur ex Ophir.*

11. *Decorem tuum* יפיך] *Formam tuam: pulcritudinem tuam.* ¶ *Et incurva te ei* והשתחוי לו] *Et adorabis ipsum:* vel, *& supplex ei eris.*

12. *Et filia Tyri* ובת צר] Collectivum nomen est *filia* pro *populo*; propterea verbo plurali *deprecabuntur* jungitur: q. d. Tyrii alienigenæ allatis muneribus cupient tecum inire amicitiam, etiam qui in populo Israelitico divites sunt.

13. *Tota*

13. *Tota inclyta est filia Regis intrinsecus* כל כבודה בת מלך פנימה] *Omnis gloria filiæ Regis intus est*: i. quòd in interiore regia sedet cum Rege. Alii, *Omnis dignitas filiæ Regis* quòd *intima est*, i. in intima regia sedet. ¶ *Ex vestibus auro ocellatis* ממשבצות זהב] *Ex texturis auri*, vel *ex intertexto auro*.

14. *In vestibus Phrygionicis* לרקמות] *Vestibus acu pictis induta*. ¶ Quæ *post eam* אחריה] i. pedisequæ. ¶ *Proximæ ejus* רעותיה] *Sodales ejus*.

17. *Memorare faciam* אזכירה] *Memorabo*: *Memor ero nominis tui*. Alii, *Commemorabo gloriam tuam*. ¶ *In seculum & perpetuò* לעלם ועד] *In æternum & semper*, ut suprà v. 6.

CASTALIO.

5. **I**N *hostium Regis corda dirigendo*] *Regis*, i. Tuorum.

16. *Parentibus tuis succedent tui liberi*] In Hebræo relativa sunt masc. generis, sed referenda sunt ad *Reginam*: cujusmodi relativorum transitus sæpe accidit, ut in Jer. 11. declaramus. Talia invenies etiam Num. 27, & 36. Nam si hæc ad *Regem* referas, erit frigida sententia; ad *Reginam* verò, aptissima, & ad id conveniens quod dixerat, *patriam domum ei esse obliviscendam*.

CLARIUS.

TAM secundùm Hebræos quàm Christianos hic Psalmus agit de Messia, etiamsi quibusdam videatur exponendus de Salomone, qui typus fuit Christi. Unde titulus habet, *Canticum amorum*, quia Dominus dilexit Salomonem, quem etiam *Jedidia*, h. e. *Dilectum Domini*, à Propheta Nathan vocatum legimus 2 Reg. 12. Hanc verò dilectionem Dominus abunde declaravit, dum eum opibus & sapientiâ cunctis Regibus terræ augustiorem fecit, in quibus omnibus præfiguratum est Regnum Christi unicè Deo dilecti, per quem & nobis omnia obveniunt bona.

1. *Eructavit*] Primi duo versus proœmii loco sunt, post quos aggreditur narrationem. Ait ergò Erumpit ex corde meo sermo optimus, quem unà cum reliquis operibus meis dedico Regi.

2. *Speciosus formâ*] Jam laudare incipit Regem, & primùm à dignitate formæ, ut & Scriptura Joseph, & Homerus Hectorem & Achillem, & Virgilius Æneam; deinde à gratia eloquentiæ. Chaldæus hunc locum sic vertit, *Pulcritudo tua*, *Rex Messia*, *excedit filios hominum*, *& datus est spiritus prophetiæ in labiis tuis*. Porrò illud *propterea* aliqui volunt positum pro *propterea quòd*: sic enim dictionem Hebræam & hîc & aliis multis Scripturæ locis solere accipi.

3. *Accingere gladio tuo*] Persequitur reliquas virtutes, & successum ac splendorem Regni.

4. *Et ob decorem tuum*] Honorem virtutibus tuis debitum assecutus, tenta quicquid volueris; prosperrimè enim cedet tibi: veheris prædicatione fidei & mansuetæ justitiæ; designabit stupenda dextera Divinitatis tuæ, quæ summo tibi erunt honori. Describit ergò hîc in Salomone Regnum Christi feliciter succrescens, quippe quod ad finem orbis dilatatum est. Insedit enim Apostolis veluti *equo*, & expugnavit orbem *verbo veritatis*, *mansuetudinis & justitiæ*, tanquam quadrigæ cuidam insidens, sicut Zacharias sexto clariùs habet.

5. *Sagitta tua acuta*] Commendatur cum personæ mutatione ab efficacia Verbi. *Penetrabiliora* enim *sunt verba Dei omni gladio ancipiti*. Sit autem is ordo, *Sagitta tua acuta cadent in corda inimicorum Regis*: *populi sub te erunt*, vel *supplices tibi fient*: ut illud *cadent* referatur & ad *sagittas casuras in corda inimicorum*, & ad *populos subjiciendos*. Quòd verò ait *inimicorum Regis*, subita est personæ mutatio, familiaris Prophetæ.

6. *Sedes tua, Deus*] Regem appellatione *Dei* ornavit: ex quo animos in ipsum Servatorem subducere voluit. Sed Judæi (ut solent) verentes nè dicamus hîc Christum nostrum *Deum* vocatum, ut suum tueantur errorem, perverterunt hunc locum sic, *Solium tuum præparavit Deus*, vel *Solium tuum solium Dei*.

7. *Unxit te Deus*] Ait Christum *unctum fuisse oleo fragrantiore quàm omnes participes* sive *socii ejus*. Hi fuerant Reges, Prophetæ & Sacerdotes, quorum omnium officia in uno Christo convenerunt; sed nullus fuit illi similis, quippe qui etiam potestatem habuit in terris dimittendi peccata, & cujus regnum est æternum, & qui unico sacrificio totius mundi expiavit peccata. Hic igitur unctus à Deo Patre, non, ut alii Reges, ab hominibus, lætificavit omnes justos. *Vidit Abraham illum* in spiritu, *& gavisus est*.

8. *Myrrha & gutta & casia*] *Gutta*, pro qua alii verterunt *aloen*, Græcis *stacte* dicitur. Humor est quidam qui à Myrrha stillat; unde *gutta* nomen accepit. Omnis autem stilla seu gutta (ait M. Basilius) deorsum fertur, & ad inferiora delabitur. Dum igitur *myrrham & stacten* proventuras dixit *à vestimentis* Divinitatis Christi, i. à corpore & ab anima ejus, quid aliud quàm corporis mortem absque corruptione, & animæ ad inferos descensum significat? *Casia* etiam cortex quidam est odoratissimus. Per *casiam* igitur suavissimum Dominici corporis odorem significat, quòd naturâ ipsâ optimi erat odoris, eò quòd sine peccato semper fuerit. Commendatur ergò hîc à suavè olentibus vestimentis, ex quorum fimbriis tanta processit efficacia ut morbi eorum attactu curarentur. ¶ *A domibus eburneis*] Videtur intelligendum de repositoriis vestium eburneis.

9. *Filiæ Regum inter honorabiles tuas*] Habent hîc Hebræi crassissimum intellectum, qui hæc verba ad literam intelligunt de filiabus Regum quas Reges Gentium certatim mittent ad Messiam; sed ille unam, nempe quam eliget ex populo Israelitico, præ omnibus puellis diliget. Nos hæc in Spiritu dicta accipimus de Ecclesia, unica & prædilecta Sponsa Christi, quæ omnibus modis Christi contendit sequi vestigia. Una ergò est, tametsi ex omnibus gentibus congregetur. Quod verò ad literam pertinet, ex uxoribus Salomonis præcipua fuit filia Pharaonis, quam vocant *Contoralem*, ut quæ præcipuum dormiendi cum Rege jus habuerit. Hanc ornamentis aureis, reliquis pretioso mundo Rege digno & à Rege subministrato decoratas, canit. Quia autem hæc contoralis erat alienigena, hortatur eam sequenti versu, *Audi*, *filia*, &c. ut scilicet probè intelligat quæ ille de vera Dei bonitate cultúque tradebat.

12. *Et filia Tyri*] Græcus etiam sic habet, ϗ θυγάτηρ Τύρε. *Filiam Tyri* pro *Tyro* ponunt, sicut *filiam Sion* pro *Sion*. Hiram autem Rex Tyri peculiari amicitiâ junctus fuit Salomoni. Tyrus ergò & opulentissimi quique populi, quales Ægyptii, Syri & Sabæi erant, muneribus te certatim honorabunt.

13. *Omnis gloria filiæ Regis*] Varius erit ornatus Reginæ Regis illius, sed non omnium oculis expositus: animi enim magis erit quàm corporis: vestis illius auro intexta erit artificiosissimè. Quod ad filiam Pharaonis pertinet, promittitur ei fore ut in interiore regia semper assideat Regi proxima, aureis vestibus ornata, & intus in ejus cubiculo, quod aliis non licebat nisi certis temporibus adire, perpetuò versetur.

14. *Et virgines post eam*] Virgines proximæ ac sodales ejus comitabuntur eam, & adducentur ad te, ô Rex.

16. *Pro patribus tuis*] Christi *filii* sunt Apostoli: ad quos dixit, *Filioli mei*, *adhuc modicum tempus vobiscum sum*: & hi *loco patrum*, Regum & Prophetarum, *constituti sunt*, & verè *principes terræ* positi. Hæc enim, quæ in Salomone adumbrata sunt, præcipuè in Servatore Christo impleta fuerunt: imò quædam non nisi in Christum quadrant, ut quæ de sempiterno Regni successu sunt, & ea quæ habet versus ultimus.

17. *Memor ero nominis tui in omni generatione & generatione*] h. e. Per secula omnia. ¶ *Propterea populi confitebuntur tibi in seculum & in seculum seculi*] Quis sanæ mentis hæc tribuat Salomoni? Successor ejus filius meliorem Regni partem amisit; & demum omni dignitate genus illud spoliatum est. Hujus Psalmi, ut qui ad Christum referatur, meminit epistola ad Hebræos cap. 1.

DRUSI-

D R U S I U S.

1. לַמְנַצֵּחַ עַל שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת. A. Τῷ νικοποιῷ ἐπὶ τοῖς κρίνοις τῶν υἱῶν Κορὲ ἐπιςήμονΘ ᾆσμα προσφιλίας, *Victoria autori de liliis filiorum Core scientis canticum amabile*] Ἆσμα προσφιλίας, i. προσφιλές. Sym. Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν τῶν υἱῶν Κορὲ, συνέσεως ᾆσμα εἰς τὸ ἀγαπητὸν, *Epinicion pro floribus filiorum Core, intelligentia canticum in dilectum:* alius, τοῖς ἠγαπημένοις, i. *amatis*, sive *dilectis*. Hier. epist. 140. *Sym. more suo manifestius, Triumphum pro floribus, interpretatus est.* Malim *triumphale pro floribus*. Nam ἐπινίκιΘ *triumphalis, victorialis.* Rursum Hier. SOSANNIM *in Lilia transfertur & Flores.* Rectè, transfertur: sed an bene? Viderit qui sic vertit. Hier. Ezec. 48. pag. 492. *sive, ut interpretatus est Aquila, Pro Liliis, Symmachúsque, Pro Floribus.* Basilius in homiliis, על ששנים. A. Th. ὑπὲρ τῶν κρίνων. SOSANNIM, *lilia*, à foliorum *senario numero*; unde *Susa* dictæ. Athenæus lib. 12. Κληθῆναι δὲ τὰ Σοῦσά φασιν διὰ τὴν ὡραιότητα τοῦ τόπου· σοῦσον γὰρ εἶναι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ τὸ κρίνον. Idem scribit Stephanus in voce *Susa* Σοῦσα. Hinc etiam σούσινον μύρον, *unguentum susinum* sive *lilinum*. Suidas, Σούσινον μύρον, ἢ τὸ κρίνον. Lego, Σούσινον μύρον. Σοῦσον, τὸ κρίνον. Neque Græca vox est, ut Athenæus existimat, sed Persica, etiam Phrygia. Magnum Etymologicum, Σοῦσον, τὸ κρίνον ὑπὸ Φρυγῶν λέγεται. Græci autem à Persis eam acceperunt, ut innumeras alias voces, de quibus aliquando edemus librum peculiarem, si Deus volet. Idem Etymologicon, Σοῦσα, ἡ πόλις, ἀπὸ τῶν πεφυκότων κρίνων· σοῦσα γὰρ τὰ λείρια λέγεται. Quid λείρια; In Lexico Constantini, *Susa, flores, apud Phœnicas.* Id Græcè legitur in Etymologico, τὰ λείρια ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Malim ergò, *Susa, lilia, apud Phœnicas.* Sed ἐπέχω. Nam Pollux notat omne genus florum λείρια ab Homero nominari. Addam pro corollario, λείρια *lilia*, ut κρίβανΘ *clibanus*, quod & κλίβανΘ. Nam hæ literæ alternant. ¶ רָחַשׁ לִבִּי דָּבָר טוֹב. Sym. Ἐκινήθη ἡ καρδία μου λόγῳ ἀγαθῷ, *Commotum est cor meum verbo bono*: ἄλλΘ, ἐξερεύσατο. - - - ¶ מַעֲשַׂי. Alius, τὰ ποιήματά μου. ¶ לְשׁוֹנִי עֵט סוֹפֵר מָהִיר. Sym. ἡ γλῶσσά μου ὡς γραφεῖον γραφέως ταχινοῦ, *lingua mea ut stylus scribæ velocis*. Aq. κοινὸν - -

2. יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם. A. Κάλλει ἐκαλλωπίσθης παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Sym. Κάλλει καλὸς εἶ παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. In ed. Rom. ἐκαλλωπίσθης ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων. Prius exstat in Basilio, hom. in hunc Psal. pag. 185. Καλλωπίζομαι, *honestor, ornor, comor. Pulcritudine*, inquit, *ornatus es supra filios hominum.* ¶ הוּצַק חֵן בְּשִׂפְתוֹתֶיךָ. Alius, ἀνεχύθη χάρις τοῖς χείλεσί σου. ¶ עַל כֵּן. Alius, ἐπὶ τούτῳ.

3. חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ. Alius, Ζῶσαι μάχαιράν σου ἐπὶ μηρὸν, *Accinge gladium tuum femori:* alius, Περίθου ὡς μάχαιράν σου ἐπὶ μηροῦ, *Circumpone ut gladium tuum femori.* ¶ הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ. Alius, τὸν ἔπαινόν σου καὶ τὸ ἀξίωμά σου, *laudem tuam & amplitudinem tuam.* Alius, ἐπὶ δοξότητί σου καὶ διαπρεπείᾳ σου] Διαπρέπεια *decor*, τὸ διαπρεπές.

4. צְלַח. Alius, εὐοδοῦ *procede*] In virtute, sive ad virtutem. ¶ וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ. Alius, καὶ φωτίσει σε ἐπὶ φοβερὰ ἡ δεξιά σου. Alius, ὑποδείξει σοι *ostendet tibi*] Καὶ φωτίσει σε, ותאירך.

5. בְּלֵב אוֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ. A. & Sym. κατὰ καρδίας οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως, *secundùm cor inimici Regis.*

6. כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד. Sym. Ὁ θρόνΘ σου, ὁ Θεὸς, αἰώνιΘ καὶ ἔτι, *Thronus tuus, ô Deus, æternus & adhuc.* Aquila verò pro ὁ Θεὸς retulit Θεὲ, i. *Dee*. A. Ὁ θρόνΘ σου, Θεὲ, εἰς αἰῶνα καὶ ἔτι· σκῆπτρον εὐθύτητΘ σκῆπτρον βασιλείας σου, *Thronus tuus, ô Deus, in seculum & ultra; sceptrum rectitudinis sceptrum regni tui.* Ex Eusebio. Vide Hier. epist. ad Principiam virginem.

7. עַל כֵּן. Alius, ἐπὶ τούτῳ. A. Ἠγάπησας δίκαιον, καὶ ἐμίσησας ἀσέβημα· ἐπὶ τούτῳ ἤλειψέ σε, Θεὸς, ὁ Θεός σου ἔλαιον χαρᾶς ἀπὸ ἑταίρων σου. Euseb. Ἀποδείξ. lib. 4.] Legerim, Θεὲ, ὁ Θεός σου. Sic apud Hier. Aulim reponere, *Dee Deus meus*, pro eo quod in editis vulgò, *Deus Deus meus*. Rei firmandæ sunt verba illa, *Unde & Aquila* ELOHIM *verbum Ebraicum non nominativo casu sed vocativo interpretatur, dicens,* Θεὲ, *& nos propter intelligentiam* DEE *posuimus, quod Latina lingua non recipit.* Hæc Hier. in epist. ad Principiam. ¶ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן. Alius, ἔλαιον ἀγλαϊσμοῦ] Laudat Chrysostomus, & addit, ὁ δὲ Ἑβραῖος, Σασὼν, τουτέστι καλλωπισμοῦ, δόξης, κόσμου. Ἀγλαϊσμὸς, idem quod ἀγλάϊσμα, sign. *oblectamentum, ornamentum, honestamentum*, ab ἠγλάϊσμαι primâ præt. τοῦ ἀγλαΐζομαι *ornor*. Sign. etiam *splendeo, niteo:* unde potiùs ἔλαιον ἀγλαϊσμοῦ, quod nitidam faciem reddat. ¶ מֵחֲבֵרֶךָ. Sym. παρὰ τοὺς ἑταίρους σου *præ sociis tuis.*

8. כָּל בִּגְדֹתֶיךָ. Alius, εἰς τὸν ἱματισμόν σου. Alius, πάντα τὰ ἱμάτιά σου *omnia vestimenta tua.* ¶ מִן הֵיכְלֵי שֵׁן. A. & Sym. ναῶν ὀδόντων. Alius, ἀπὸ ναῶν ἐλεφαντίνων] Ὀδόντων *dentium* pro *dentium elephanti*, i. eburneis. ¶ מִנִּי שִׂמְּחוּךָ. Alius, ὅθεν εὔφρανάν σε *unde oblectarunt te.*

9. בִּיקְּרוֹתֶיךָ. Alius, ἐν τῇ τιμῇ σε· alius, ἐν τοῖς ἐνδόξοις σου. ¶ נִצְּבָה. Alius, ἐστηλώθη. ¶ בְּכֶתֶם אוֹפִיר. A. ἐν βάμματι Ὠφείρ. Th. ἐν διαδήματι χρυσοῦ ἐκ Σωφείρ. Sym. ἐν χρυσῷ πρωτείῳ *auro primo*] Ἐν βάμματι, *in tinctura*. Ἐκ Σωφείρ, mendum vetus pro ἐξ Ὠφείρ. Vide sis Hier. pag. 64. Quinta & Sexta, ἐν χρυσῷ Ὠφείρ *in auro Ophir. Ophir* genus auri. Hieronymus *dici* ait *ab insula Indiæ, vel à colore.* Nam אפר *cinis: unde ductum fortè* OPHIR, *quòd coloris cinerei esset. Chaldæus paraphrastes interpretatur* OBRYSSUM, *quod ex* OPHIR, *ut nonnulli volunt.* OBRYSUM *quasi* OPHYRISUM. Ità Hieronymus: sed verius etymon Latinum, *obrysum* quasi *obrusum*. Jes. 13. 12. כתם אופיר. Aq. σίλωμα Ὠφείρ. In Thalmude (quod est quasi corpus quoddam Juris Ebræorum) כתם pro *macula* notissimum verbum. Propriè *nota in vestibus macularum in modum dist incta, & ipsa vestis sic notata* כתם dicitur.

11. וְיִתְאָו. Alius, ἵνα ἐπιθυμήσῃ *ut concupiscat.* ¶ כִּי הוּא אֲדֹנַיִךְ. Alius, αὐτὸς γὰρ Κύριός σου, *ipse enim Dominus tuus*] In Fragmentis à me editis, *Sym. Ipse enim Dominus tuus.* Vide Theodoretum. ¶ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ. Sym. καὶ προσκύνησον αὐτῷ *& adorato ipsum.* Sic etiam A. & Th.

12. בַּת צֹר. A. Th. & VI. ed. θυγάτηρ Σὸρ *filia Tyri.* Sym. θυγάτηρ κραταιά] Σὸρ malim Σὼρ cum ω. *Sor* & *Sar*, unde *Sarra*, i. Tyrus, & *Sarrana vestis* pro *Tyria* apud Plinium. Θυγάτηρ κρατίστη, *filia fortissima*. Ità leg. non θυγάτηρ κρατίστου, i. *filia fortissimi*. Quod disces ex his verbis B. Hieronymi, qui tamen κρατίστου prætulit, quod ad Deum refert, *Sexta*, inquit, *verbum Ebraicum posuit* SOR: *Symmachus* κρατίστην, *i. fortissimam. Nos id ad Deum retulimus; ut illa cui supra dixerat,* AUDI, FILIA, ET VIDE, *filia Fortissimi nuncupetur: aut rectè ipsa fortissima sit, quia imitata est fortem patrem,* &c. Ratio hujus interpretationis est quia *Sor*, quando de Deo dicitur, *petram* significat, pro quo nonnulli interpretando *fortem* posuerunt. Glossarius Nom. propriorum, SOR, *Fortis, Petra, vel Tyrus.* In Nom. de Josua, SOR, *Fortitudo*. ¶ בְּמִנְחָה. Sym. δῶρα οἴσει. ¶ יְחַלּוּ. Th. *honorabunt*] Ex Euthymio.

13. מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב. Alius, διὰ συσφιγκλήρων χρυσῶν.

14. לִרְקָמוֹת. Alius, ἠμφιεσμένη ποικίλα. Scholion, ἔνδυσις αὐτῆς εἰς ποικιλτά. ¶ תּוּבַל. Alius, ἀπενεχθήσεσαι. Alius, ἀνενεχθήσονται. ¶ רֵעוֹתֶיהָ. Alius, αἱ φίλαι αὐτῆς *amicæ ejus.*

16. יִהְיוּ בָנֶיךָ. ἄλλΘ, ἔσονταί σοι υἱοί σου, *erunt tibi filii tui.*

17. אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל דֹּר וָדֹר עַל כֵּן עַמִּים יְהוֹדוּךָ לְעֹלָם וָעֶד. A. S. Th. Ἀναμνήσω τὸ ὄνομά σου καθ' ἑκάστην γενεάν· διὰ τοῦτο λαοὶ ὑμνήσουσίν σε εἰς αἰῶνα διηνεκῶς. Alius, ἐπὶ τούτῳ λαοὶ ἐξομολογήσονταί σοι] Ἀναμνήσω, &c. Hæc versa reperi, *Cantabo nomen tuum quolibet seculo: propterea populi celebrabunt te in seculum semper.* [*Celebrabunt te*] Hier. *Quod nos interpretati sumus, Confitebuntur tibi, Symmachus transtulit,* laudabunt te.

GRO-

GROTIUS.

1. *In finem pro iis qui commutabuntur*] Lxx על ששנים vertunt ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων. Significat hæc vox & *lilia*; sed origo est à שש, quod *sex* significat: unde *hexachordum* significare videtur, quod sex fides habet, non minus quàm Lilium sex folia. ¶ *Canticum pro dilecto*] Heb. *Carmen dilectarum*. Ità vocabantur virgines quæ novam nuptam cingebant: ficut is qui novo marito aderat vocatur ὁ φίλος τοῦ νυμφίου, Joh.3.29. Est ergò hoc carmen ad modulos filiorum Core cantatum à virginibus in honorem Solomonis novi mariti, & novæ nuptæ filiæ Regis Ægypti. Solebant enim in nuptiis tum à virginibus tum ab juvenibus cani carmina etiam apud Græcos & Romanos, ut ex Catullo discimus. Cæterùm μυστικῶς hoc carmen ad Messiam pertinere etiam Chaldæus P. agnoscit.

6. *Sedes tua, Deus, in seculum seculi*] Potest ex Hebræo verti, *Sedes tua, Deus*, durans in *secula & ætates. Sedes*, i. firmitas.

13. *Omnis gloria ejus, filiæ regis, ab intus*] Nativâ pulcritudine prædita est, ità ut opus non habeat à vestibus & gemmis commendari: quæ tamen ipsi ubertim adsunt ad fimbrias usque.

16. *Pro patribus tuis*] i. Pro parentibus tuis, patre & matre, quos reliquisti, suprà 10. Nam Hebræi masculinis utuntur pro communibus. Sic & Hebr.11.23.

17. *Confitebuntur tibi*] i. Laudabunt te.

PSAL. XLVI.

MUNSTERUS.

1. *Alamoth*] Plerique asserunt *Alamoth* esse כלי הניגון *instrumentum musicum*; aliis verò aliud placet. Est autem Psalmus iste gratulatio pro insigni aliquo auxilio urbi sanctæ Jerusalem collato. ¶ *Opportunum*] Heb. *auxilium in tribulationibus valde repertum*, vel *valde præsens*, h.e. Tam validum auxilium es sperantibus in te ut *non timeant etiamsi tota terra moveatur, aut montes ipsi in medio mari loco cedant*, horribiles *undæ* & חמר, i. *cumulus aquarum*, *excitentur*, unde טיט חמר *bitumen & lutum* in littus exspuantur, aut si usque adeò mare sæviat per tumorem suum & agitationem procellarum ut etiam *montes ipsi contremiscant*, adhuc non timebimus. Et significantur hâc Allegoriâ hostes sævientes in populum Dei.

4. *Rivi fluminis ejus*] Opponit rivulos fluvii Gihon labentes per Jerusalem impetuosis fluctibus maris: h.e. Exiguus populus Dei, ejus fretus auxilio, non timebit maximam vim hostium.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal.4. ¶ *Filiis Corah* לבני כרח] Vide Psal.42. ¶ *Super Alamoth* על עלמות] *Ad Alamoth*. Musicum instrumentum; aut initium vulgaris cantilenæ Hebræis ad cujus modos ut decantaretur traditus fuit filiis Corah. ¶ *Protectio* מחסה] *Refugium*; *spes*; *fiducia*. ¶ *Invenimus* נמצא] *Invenimus*. Alii, *repertus est*, sive *inventus*.

2. *Etiamsi permutarit terram* בהמיר ארץ] *Etiamsi nutet terra*. Alii, *etiamsi moveatur terra*, sub. *loco suo*. ¶ *Et moverit*, &c. ובמוט הרים בלב ימים] *Etiamsi moveantur* (i. transferantur) *montes in cor maris*. Alii, *etsi commoveantur montes in corde maris*: aut *nutent montes in medio mari siti*.

3. *Fremant* יהמו] Futura Heb. quæ per præsens conjunctivi vertunt qui cum præcedenti istum versum connectunt, *Perstrepant*, *strepitum faciant*. ¶ *Turbentur* יחמרו] *Intumescant*. Alii, *lutulenta fiant*, sub. *præ nimia agitatione*. ¶ *Contremiscant montes propter sublimitatem ejus* ירעשו הרים בגאותו] *Concutiantur montes in superbia ejus*, i. in elevatione sive æstu ejus, ut alii vertunt. Nonnulli, *in celsitudine ejus*: qui vertunt omnia in futuro, ut est Hebraicè, non conjungentes hunc versum præcedenti.

4. *Rivi ejus* פלגיו] Relativum vacat, quod refert *flumen*. Vertendum, *Fluminis rivi exhilarabunt*. ¶ *Sanctum* קדש] Positivum pro comparat. aut superl. *sanctissimum tabernaculorum*, sive *habitaculorum*. Nam omnis terra Israel est habitaculum Dei, sed Jerusalem est sanctior locus.

5. *In medio ejus* בקרבה] Relativum est fem. nempe *civitatis*. ¶ *Commovebitur* תמוט] *Nutabit*. ¶ *Appetente manè* לפנות בקר] Ad verb. *dum aspiciet manè*, vel *auroræ*, sub. *eam*. Alii, *ad prospectum auroræ*; i. cùm tempus postulabit. Ideo *manè*, quòd tunc oppugnantur urbes.

6. Statim ut *infremuerunt*, &c. המו גוים] *Concurrerunt turmatim Gentes*, sed *collapsa sunt regna*: statim ut *edidit vocem suam, defluxit terra*: i. Statim atque fremitu ipso aut concursatione ostenderunt Gentes se moliri adversus nos perniciem, conciderunt & corruerunt; jussit enim Dominus ut deficerentur omnibus viribus, ideo animos abjecerunt, atque ità perierunt vires earum ut terra ad Solem liquescit, & postea evanescit, ut de nive est manifestum. Alii per præt. plus quàm perf. vertunt, *Confremuerant Gentes, mota erant regna: dedit vocem*, &c. Alii per præsens indicativi, *Tumultuantur Gentes, & commoventur regna: dedit vocem*, &c. Nonnulli per præsens conjunctivi, conjungentes hunc versui sequenti, *Tumultuentur Gentes, motus conciτent regna, & tellus dato fragore defluat, Jehova* tamen *exercituum à nobis stat*.

7. *Nobiscum* עמנו] *A nobis stat*. ¶ *Arx sublimis* משגב] Vide Psal.9.10.

8. *Qui posuit solitudines* אשר שם שמות] *Quasnam solitudines fecerit*. *Ponere solitudines in terra* pro *totam terram vastare*, Hebraismus.

9. *Cessare facit*, &c. משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש] Futura Heb. quæ per præt. perf. quidam vertunt, *Delevit bella usque ad fines ipsius terræ, arcum contrivit, & lanceam fregit, plaustra combussit igni*. Alii per præsens, *Abolet* (sive *Quiescere facit*) *bella usque ad fines terræ, arcum confringit, detruncat* (sive *conscindit*) *lanceas*, sive *hastam*, &c.

10. *Cessate, & scitote* הרפו ודעו] *Desistite, & cognoscite*. *Remittite, & agnoscite*. ¶ *Exaltabor* ארום] *Excelsus ero*, vel, *sublimis, extollar*.

CASTALIO.

5. *Deo ei maturè succurrente*] Heb. *Sub ortu matutini*, h.e. manè, quod sæpe ponitur pro *maturè*: sicut Gallicè *matin*, *Tu n'es pas venu prou matin*; & Germanicè *fru*; & Latinè *serò* pro *tardè*.

6. *Illo vocem emittente tellus ipsa colliquescet*] Confer cum Psal.76.

CLARIUS.

Satis ex ipsius Psalmi verbis apparet esse gratulationem pro insigni aliquo auxilio urbi sanctæ Jerusalem collato: quæ res fiduciam affert sanctis de præsidio Dei quibusvis in periculis. *Alamoth* plerique asserunt esse instrumentum musicum. Alii aliud sentiunt.

2. *Transferentur montes in cor maris*] *Cor maris* pro *medio* dixit. Non timebimus, inquit, etiamsi tota terra subvertatur, aut montes ipsi in medium mare præcipitentur. Alii intelligunt, si montes, qui sunt in medio mari, loco cedant; ut montes dicantur siti *in medio maris* eò quòd terra mari ambitur.

3. *Sonuerunt*] Vim hostium tempestuoso mari comparat. Quamvis, inquit, usque adeò hoc mare sæviat per tumorem

morem suum & agitationem procellarum, ut etiam *montes ipsi contremiscant*, adhuc non timebimus.

4. *Fluminis rivuli*] Rivulos prætenuis fluminis, nempe Gihon, quod Jerusalem interfluit, opposuit frementibus undis maris, h.e. consolationem Dei in exiguo populo Jerusalem, ingenti & terrificæ vi hostium. Eâdem Allegoriâ usus est Esaias c.8. *Propterea quòd populo isti aquæ Siloe fluentes leniter despecta sunt*, &c. *Rivuli* itaque *fluminis* sunt vel variæ Divini auxilii rationes, vel sancti homines Spiritu Dei prædici. ¶ *Sanctum tabernaculum Altissimi*] Ex omnibus locis Israel, quæ omnia Dei habitacula erant, selecta fuit Jerusalem: juxta illud, *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.*

6. *Dedit vocem suam*] Sub. *Deus.* Sensus ergò est, Dum aliæ gentes terrentur, *Dominus virtutum*, i. in cujus potestate sunt omnes exercitus, *adest nobis.*

10. *Vacate*] Diligenter hæc perpendite. Vel, dimittite conatum vestrum.

DRUSIUS.

1. עֲלָמוֹת. A. νεανιοτήτων. Sym. τῶν αἰωνίων] Νεανιότης *juventus.* Ὑπὲρ τῶν αἰωνίων *pro æternis*: nam עולם αἰών. ¶ נִמְצָא מְאֹד. Οἱ λοιποὶ, εὑρέθη ἐνεισκόμενος, cæteri, *inventus est, inventus est.* Sic ראה ראיתי, *Vidi, vidi.* Pro אמר videntur legisse מצא.

2. בְּמוֹט. A. Σφάλλεσθαι. V. ed. σαλεύεσθαι] Ἐν τῷ σφάλλεσθαι, *quando collabentur*: καὶ σαλεύεσθαι *& commovebuntur.*

3. יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ. Sym. ἠχούντων καὶ θολουμένων τῶν ὑδάτων, καὶ σειομένων ὀρέων ἐν τῷ ἐνδοξασμῷ αὐτοῦ, *Cùm resonarent & turbarentur aquæ, & concuterentur montes in celebritate ipsius*] *Turbarentur*, cœno videlicet fæculento excitato. Hujusmodi *cœnum* Ebraicè חֹמֶר dicitur: unde verbum חָמַר, quo nunc usus est David. Græcè πηλὸς, vel etiam θολὸς· unde θολόω *turbo.* ¶ *In celebritate ipsius*] Nam ἔνδοξος *celebris.* Sed meliùs *in gloriosa celebratione ipsius.* Nam δοξάζω *gloriosâ celebratione colo*, vulgò *clarifico*, sive *glorifico.* ¶ בְּגַאֲוָתוֹ. A. V. & VI. ed. ὑπερηφανίᾳ] Ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτοῦ, *in superbia ejus.* ¶ סֶלָה. Alius, ἀεὶ] i. *Semper.* Interpretamentum est Aquilæ.

4. נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר אֱלֹהִים. A. Sym. Th. *Fluminis divisiones lætificant civitatem Dei*] Æmulatus est Hieronymus. פלגיו etiam V. ed. convertit διαιρέσεις. Hinc exponas Psal. 1. פלגי מים *divisiones aquarum*, i. divortia sive divergia, ubi videlicet aqua in diversas partes vergit. ¶ קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן. Sym. τὸ ἅγιον τῆς κατασκηνώσεως τοῦ ὑψίστου, *sanctum habitationis Altissimi.*

5. לִפְנוֹת בֹּקֶר. A. τῷ νεῦσαι πρωΐαν. Alius, πρὸ τοῦ ὄρθρου.

6. הָמוּ גוֹיִם. Alius, συνώθησαν ἔθνη. Alius, συνήχθη ἔθνη, *congregatæ sunt gentes.* ¶ מָטוּ. A. ἐσφάλησαν. Sym. περιετράπησαν.

9. וְקִצֵּץ. Alius, συνέκλασε. ¶ עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ. Alius, καὶ ἁμάξας ἐμπρήσει ἐν πυρὶ, *& currus comburet igne.*

10. הַרְפּוּ וּדְעוּ. Alius, ἐάσατε ἵνα γνῶτε· alius, ἱλάσθητε· alius, ἰάθητε] Ἐάσατε, *finite.*

GROTIUS.

PRO *arcanis*] על עלמות. Sensum esse puto, *qui puellis præerant*, i. qui chorum puellarum docebant canere, ut 1 Par.15.20.

PSAL. XLVII.

MUNSTERUS.

1. P*Laudite manu*] Aiunt hunc Psalmum continere jubilum populi Israelitici cùm arcam Dei exsultantes introducerent in domum Domini à Salomone constructam, in figuram & typum Christi, qui est vera Arca federis, verum Propitiatorium atque vera Divinitatis sedes, *Mediator Dei & hominum.* Magna quidem fuerunt quæ Salomon gessit in Templo, sed umbra fuerunt majorum quæ per Christum fieri debebant, quippe qui habitaturus erat in cordibus fidelium, & subjecturus sibi nationes populorum, atque *coadunaturus Principes populorum populo Dei Abraham*, facturus unam ex Gentibus & Jehudæis Ecclesiam. Porrò משכיל hîc à K. exponitur pro *unoquoque prudenter & juxta intellectum agente.*

9. *Eò quòd Dei sit veluti scuto protegere terram*] Potest hic locus etiam sic reddi, *Quia Dei sunt Principes* ceu *scuta terræ*: h.e. posuit eos Deus super terram, & tradidit eis gladium, ut populum tueantur, & nocumenta quæque avertant.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal.4. ¶ *Filiis Corah* לבני קרח] Vide Psal. 42. ¶ *Cantus* מזמור] *Psalmus.* ¶ *In voce exsultationis* בקול רנה] *In voce ovationis.* Alii, *laudis*, sive *cantici.*

2. *Altissimus* עליון] *Sublimis*; *sublimi loco positus*; *excelsus.*

3. *Ducit* ידבר] Fut. Heb. pro præt. *Deduxit.* Vel pro præs. *Agit*: aut, *Subjicit populos nobis.*

4. *Selegit* יבחר] Futurum Heb. pro præt. ¶ *Gloriam* גאון] *Præstantiam*; *magnificentiam*; *splendorem.* Per appositionem dictum: i. id de quo verus Israel gloriatur; vel, quod est ipsi Jacob materia gloriæ, magnificentiæ & splendoris.

5. *Deus* אלהים] Pro *arca Dei* ponitur, quòd super eam in medio Cherubim loqueretur populo suo Deus.

7. Quotquot *intelligitis* משכיל] Quidam, *cum intelligentia.* Alii, *intelligibiliter.* Alii, *prudenter.* Hebraicè, *canite intelligens.* Singulare cum verbo plurali, quod per nomen partitivum *unusquisque* resolvi debet, hoc modo, *quicunque sapientiâ & eruditione præcellitis.*

9. *Congregati* ut sint *populus* נאספו עם אלהי] *Adjunxerunt se populo Dei.* Alii, subaudito *&*; *adjunxerunt se, & populus Dei.* Quidam legentes עם cum Hiric subscripto, quod tunc significat *cum* (nam cum Pathah est *populus*) vertunt, *Congregati sunt cum Deo.* Vel, *adjungent se Deo.* ¶ *Dei sunt scuta terræ* לאלהים מגני ארץ] *Dei sunt clypei terræ*; i. defensio eorum qui in terra sunt, accepta referri debet Deo. Vel, ut alii, Magnates & reges qui subjectis sunt vice clypei, & illorum protectores, accedent ad Deum. ¶ *Elevatus* נעלה] *Exaltatus.*

CLARIUS.

INcredibili pompâ & magnificentiâ Solomonem Templum à se exstructum dedicasse, Arcámque federis illuc intulisse, legitur 3 Reg. 8. & 2 Par.5. Hîc ergò vol... populos invitari ad laudes Dei sacrámque lætitiam. In his omnibus typus & figura quædam exhibita est eorum quæ per Christum postea perfecta sunt, & quotidie perficiuntur. Quare de Christi Regno hæc sunt præcipuè intelligenda: id quod & Judæi agnoscunt. Hinc sacri cantores omnes populos invitant ut plaudant.

3. *Subjecit populos nobis*] Subjectæ enim sunt Christo omnes nationes; de quibus infrà dicit, *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham*, vel *cum populo Dei Abraham*, ut fieret una ex Judæis & Gentibus Ecclesia.

5. *Ascendit Deus in jubilo*] Pompam canit, quâ illata Templo Arca fuit, quam nomine *Dei* vocat; ut etiam illud, *Introibit Rex gloriæ*, i. Arca.

6. *Psallite Deo*] Sunt qui piè observaverint (quod profectò admittendum est Christianis) ubi ter fit *Dei* mentio, secundo loco additum *noster* significare Filium, qui naturam nostram suscepit: ut illud, *Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus*; & hîc, *Psallite Deo, psallite Regi nostro, quoniam Rex omnis terræ Deus.* Nam hoc loco *Rex* idem valet quod *Deus.* Et Deut.6. *Dominus Deus noster, Dominus unus est*, &c.

9. Dei

9. *Dei sunt fortes terræ*] h. e. Deus habet potestatem in fortissimos quosque totius terræ, & infinitis modis factus est superior omnibus illis.

DRUSIUS.

1. תִּקְעוּ כָף. Alius, κροτήσατε χειρί. ¶ הָרִיעוּ. Alius, σημήνατε. Alius, εὐφημήσατε] Εὐφημέω, *fausta precor, faveo linguis, bene ominor*.

3. יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ. Sym. ὑπέταξε βασιλεῖς ἡμῖν *subjecit Reges nobis*] Ex Theodoreto.

4. אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב. A. *Excellentiam Jacob*. Sym. τὸν ἐνδοξασμόν. V. ed. τὸ καύχημα] *Excellentiam*, sic habet interpres Theodoreti. In ed. Rom. A. τὸ ὑπερφερές.

8. עַל גּוֹיִם. Alius, ἐπάνω τῶν ἐθνῶν.

9. מָגִנֵּי אֶרֶץ, A. θυρεοὶ τῆς γῆς *scuta terræ*. V. ed. ὑπερασπισμοί. Sym. & Th. *protectiones*.

GROTIUS.

9. PRincipes populorum congregati sunt cum Deo Abraham*] Legerunt Græci עם cum Chiric, non, ut nos, cum Patach. Sensus in Hebræo est, *Primores populorum adjunxerunt se populo Abraham*; i. federa nostra ambierunt. Vide & Psalmum seq. & quæ diximus ad Psal. 2.

PSAL. XLVIII.

MUNSTERUS.

2. PUlcer locus*] Exponit נוף pro *climate* & *regione*. Est autem sensus, Non est in toto illo climate quod Ptolemæus tertium ponit, imò in toto orbe, locus aliquis præclarior quàm sit Jehudæa, in qua sola illo tempore *notus erat Deus*, & in cujus solo Templo laudabatur & colebatur verus & æternus Deus. Contra hujus metropolim, nempe contra Jerusalem, *convenerunt Reges*, & *simul transeuntes* venerunt ut illam expugnarent; sed *viderunt* & experti sunt cum damno suo virtutem inhabitantis Dei, *contritique sunt veluti naves maris quas corripit ventus Orientalis*.

12. *Circumdate Zion*] Contemplamini, inquit, *mœnia* urbis, *palatia, muros & turres*, atque totam ejus magnificentiam, *ut memoriam ejus transmittatis ad posteros*. Ea enim omnia invicta & insuperabilia videntur esse, præsertim cùm Dominus *Deus noster* sit protector ejus.

13. *Extollite palatia ejus*] h. e. Prædicate magnificentiam palatiorum ejus. Hæc autem omnia non tam de Jerusalem terrena, quæ post aliquot annos solo fuit æquata, sunt accipienda quàm de Ecclesia Dei, cujus typum illa expressit, cùm hinc Euangelium Christi dimanaverit usque ad fines terræ. Hæc *urbs Dei* verè invicta mansit & manebit usque ad finem mundi, ut etiam *porta inferni non prævalere possint contra eam*.

VATABLUS.

1. CAnticum Psalmi* שיר מזמור] Vide Psal. 30. ¶ *Filiis Corah* לבני קרח] Vide Psal. 42. ¶ *Magnus* גדול] Quidam in superlativo (quo carent Hebræi) vertunt, *Maximus*.

2. *Pulcer termino* יפה נוף] *Elegans climate*, vel *regione*. Alii, *Pulcrum clima*. *Pulcer locus*. *Amœna regio*.

3. *In arcem sublimem* למשגב] i. Agnoscitur esse vice præsidii. Alii, *ad exaltandum*. Quidam, *ad protegendum*: aut, *ad elevationem*. Hæc omnia pro *refugio* accipiuntur: propterea nonnulli vertunt, *veluti tutum refugium*.

4. *Transierunt pariter* עברו יחדו] *Accesserunt simul*.

5. *Festinaverunt* נחפזו] *Præcipitati sunt*: *præcipites dati*, i. in præcipitem fugam adacti sunt.

7. Quasi *vento*, &c. ברוח קדים תשבר אניות תרשיש] Velut *ventus Orientalis confringere solet naves Tharsis*. Fut. Heb. pro præt. vel præs. Alii, Velut *vento Orientali*, (aut, *per ventum Orientalem*) qui *confringit naves Tharsis*, sub. *sic dissipati sunt*. Hæc pars versûs, qui *confringit*, &c. virtutem venti describit. Hâc similitudine usus est & Jeremias, 18. 17. Per *ventum Orientalem*, &c. Eurum intelligit.

8. *In civitate* בעיר] *De civitate*. ב pro מ *de*: q.d. Ut audivimus à Prophetis, sic deprehendimus rem habere *de civitate Jehovæ exercituum, de civitate, inquam*, &c. ¶ *Firmabit* יכוננה] Fut. Heb. pro præterito, ut quidam vertunt, *firmavit, stabilivit*.

9. *Consideravimus* דמינו] *Animo concipiebamus*. Alii, *Exspectavimus*.

11. *Lætabitur* ישמח] Futura pro præs. ut quidam vertunt.

13. *Ponite cor vestrum* שיתו לבכם] Hebraismus, pro *considerate*. ¶ *Aspicite* פסגו] *Exaltate, extollite, quasi rem magnam ducite, admiramini turres ejus*.

CASTALIO.

8. QUalia audivimus, talia videmus*] Quod verbis promissum erat à Deo, id re nobis præstitum est.

11. *Exsultant Judææ puellæ*] Civitates.

CLARIUS.

CAnit eximiam Ecclesiæ felicitatem ob præsentiam & tutelam Dei, ídque sub typo Jerusalem. Occasio autem fuisse apparet, insignis aliqua urbis Jerusalem contra hostes victoria, sive ea fuerit nobilis illa contra Ammonitas, Syros & Edomitas, de qua Psal. 20. sive quâ donatus fuit Rex Josaphat, de qua paulò pòst, sive alia quæpiam.

2. *Pulcer locus*] Vel, *Pulcrum clima*. Meritò diversis appellationibus celebratur Jerusalem, è qua in omnem terram salutaris Dei doctrina sparsa est. Vocat autem eandem *montem Sion*, & *latus Aquilonis*, à parte scilicet ejus: in Aquilonari enim urbis parte Sion erat; sicut & Esa. 14. notatur, ubi Rex Babylonis inducitur dicere, *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis*.

4. *Quoniam ecce Reges terræ*] Contra hujus regionis metropolim, nempe contra Jerusalem, *convenerunt Reges*, ut illam expugnarent: sed *viderunt*, & experti sunt cum suo damno virtutem inhabitantis Dei, *contritique sunt veluti naves maris quas corripit vehemens ventus*. Et putant appellatas *naves Tharsis*, h. e. maximas, à *Tharsis*, quam volunt esse Ciliciam, à *Tharsish* nepote Japhet: unde & metropolis ejus, quæ insignem portum habuit & mercatum maximum, *Tharsus* nomen habuerit, quæ Paulo patria fuit. Hinc & mare Ciliciæ, *Tharsis*; & naves quibus in Mediterraneo mari navigabatur, maximæ quas quidem norant Israelitæ, *naves Tharsis* dictæ sint. Solinus scribit Tharsum olim *matrem urbium* dictam, & *Ciliciam usque ad Pelusium Ægypti pertinuisse, habuiséque sub imperio Lydos, Medos, Armenios, Pamphyliam & Cappadociam*. Memorantur quoque Cilices Xerxi contra Græcos centum naves suppeditasse.

8. *Sicut audivimus*] Hoc dicebant vel ipsi hostes, vel populus Dei, qui vidit quod audierat, Deum scilicet promisisse se affuturum populo.

9. *Suscepimus*] Vel *exspectavimus*. Cum fiducia, inquit, exspectavimus, Deus, benignitatem tuam, qui versamur in medio domûs regiæ tuæ.

10. *Secundùm nomen tuum*] Sicut nomen tuum evulgatum est, sic & laus expanditur tuæ majestatis. ¶ *Justitiâ plena est dextera tua*] Quæcunque enim facis, justissimè facis.

12. *Circumdate Sion*] Contemplamini, inquit, *mœnia* Urbis,

Urbis, *palatia, muros & turres*, atque totam ejus magnificentiam, *ut memoriam ejus transmittatis ad posteros.* Ea enim omnia invicta videntur esse, præsertim cùm Dominus *Deus noster* sit protector ejus. Hæc autem omnia non tam de Jerusalem terrena, quæ post aliquot annos solo fuit æquata, sunt accipienda quàm de Ecclesia Dei, cujus typum illa expressit, cùm hinc Euangelium Christi dimanaverit usque ad fines terræ. Hæc *urbs Dei* verè invicta mansit & manebit usque ad finem mundi, ut etiam *portæ inferi non prævalere possint adversùs eam.*

14. *Reget nos in secula*] Heb. *Reget nos usque ad mortem.*

DRUSIUS.

2. יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ. A. Καλῷ βλαστήματι χάρματι πάσης τ͂ γῆς. Sym. Ἀπ᾽ ἀρχῆς ἀφωρισμένῳ ἀγλαΐσματι πάσης τ͂ γῆς. Th. εὐείτῳ. V. ed. εὐκλάδῳ. ¶ יַרְכְּתֵי. V. ed. οἱ μηροὶ, i. *latera.*

3. אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׂגָּב. V. ed. Ὁ Θεὸς ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτῆς γνωσθήσεται εἰς ὀχύρωμα· alius, Ὁ Θεὸς ἐν τ͂ βάρεσιν αὐτῆς ἐγνώσθη εἰς τὸ ἐξελέσθαι αὐτήν. A. εἰς ὑπέπαρσιν.

4 נוֹעֲדוּ. Alius, συνετάξαντο.

5. תָּמְהוּ. A. ἐθαμβήθησαν. Sym. ἐξεπλάγησαν· aliàs ἐθαύμασαν. Vide Rom. ed. Lat.

7. בְּרוּחַ קָדִים. A. πνεύματι καύσωνος. Alius, δι᾽ ἀνέμου βιαίου.

9. דִּמִּינוּ אֱלֹהִים. Alius, Εἰκάσαμεν ὁ Θεὸς, *Assimilavimus, Deus.* Chrysostomus, *In Ebræo*, Δημηνῦν, τουτέστιν ἠλπίσαμεν, προσεδοκήσαμεν, ἔγνωμεν τὴν φιλανθρωπίαν τὴν σήν· ex ed. Rom.] Legerim δεμμήνου, vel, si placet, δεμμεῖνου. ¶ הֵיכָלֶךָ. A. Sym. Th. V. & VI. ed. ναοῦ σου *templi tui.*] Græca exemplaria Lxx hîc variant. Nam quædam habent λαοῦ σου *populi tui.* Vide sodes Quæst. meas.

11. יִשְׂמַח הַר צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה. Sym. & Th. Εὐφραίνεται τὸ ὄρος Σιὼν, καὶ ἀγαλλιῶσιν αἱ θυγατέρες τ͂ Ἰουδαίας, *Lætatur mons Sion, & exsultant filiæ Judææ.* ¶ לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ. Alius, διὰ κρίσεις σου.

12. וְהַקִּיפוּהָ. Alius, περιέλθετε. ¶ סִפְרוּ. A. ψηφίσατε *calculate:* alius, ἐπαινέσατε *laudate.* Sym. ἀριθμήσατε.

13. לְחֵילָה. A. εἰς εὐπορίαν *ad copiam*, sive *abundantiam.* Sym. εἰς τ͂ περίβολον *ad ambitum muri.* ¶ פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ. Sym. διαμετρήσατε τὰ βασίλεια αὐτῆς. ¶ לְדוֹר אַחֲרוֹן. Sym. γενεᾷ μεταγενεστέρᾳ.

14. עַל מוּת. Sym. τὸ διηνεκές.

GROTIUS.

1. **S**Ecundâ *sabbati*] Non est in Hebræo; non tamen id frustrà annotatum est: nam alii Psalmi diebus festis, alii certis diebus hebdomadis canebantur.

14. *Ipse reget nos in secula*] Variæ lectiones varias hoc loco & versiones peperere. Lxx & Symmachus legere עלמות per Holem ad Ayn, & putarunt esse pro עלמים *secula*, subaudito, ut & alibi, ל. Alii iisdem literis, sed cum Patach sub Ayn, & Schurech ante ultimam, *à pueritia.* Alii iisdem literis, vocalibus aliis, vertunt *in abscondito.* Alii dividunt voces על מות, & על sumpto pro עד interpretantur *ad mortem:* & hoc in versione ex Hebræo sequitur Hieronymus, ut & Kimchi.

PSAL. XLIX.

MUNSTERUS.

5. **C**UR *timeam in diebus malitiæ*] Hîc incipit proponere *sapientiam* & prudentiam de quibus præfatus est, idque sub *parabolis*, h. e. gravioribus sententiis: monetque in primis, nè quis multùm solicitus sit in hoc seculo de rebus fluxis & caducis, vocans ævum hujus mundi *dies malos*, sicut & Jacob Patriarcha coram Pharaone dixit, *Dies mei pauci & mali sunt.* Porrò per *calcaneos*, qui sunt ultima pars corporis humani, Kimhi intelligendum docet *finem operum*; ut sit sensus, Cur timeam hujus vitæ incommoda, quandoquidem hi qui se totos hujus mundi negotiis implicant, nihil reportant in fine nisi iniquitatem & conscientiam oneratam?

7. *Redemptionem ejus*] Inanis, inquit, est confidentia opum, quando his nullus suam aut alterius etiam charissimi *fratris* possit prorogare vitam & *redimere* animam à morte. *Pretiosior enim est redemptio animæ* quàm ut possit his rebus liberari, *& cesset mors ab ea in perpetuum, aut vivat in perpetuum, & non videat sepulcrum.*

11. *Et tamen cogitatio* (sive *intimum*) *eorum est*] Sensus est, *Vident sapientes & stultos æqualiter morientes*, & tamen extruunt magnificas domos, *nominis æternitatem* meditantes, ex quibus paulò pòst, nolint velint, migrare coguntur, nec juvabunt opes aut dignitas aliqua, sed *similes erunt* in morte *pecoribus.* Hæc cùm ità sint, adhuc tamen *tradunt posteris hanc stultitiam* observandam veluti legem: & illi sunt tam insipientes ut non vereantur prædecessorum suorum vestigia sequi, opes scilicet, dignitatem & sanguinis nobilitatem omnibus rebus præferentes.

14. *Manè dominabuntur eorum recti*] *Manè* illud est resurrectio mortuorum: interim autem *mors pascit*, h. e. dominatur in *impios:* sed post resurrectionem *justi* cum Christo *dominium habebunt in impios*, sicut impii modò nihil non injuriarum inferunt rectis.

15. *Benedicebat anima sua*] Quidam Hebræorum sic exponunt hunc versum, *Benedicebat animæ suæ*, h. e. *suaviter & molliter vivebat in hac vita, nihil negans animæ suæ: quod te irritare non debet, sed tu magìs cogitabis, quòd te homines laudaturi sunt si tu benefeceris tibi, virtutibus studendo.* Kimhi verò sic interpretatur, *Benedicere debuerat animæ suæ in vita sua, & magìs curare salutem animæ suæ quàm delicias corporis. Et si tu sic feceris & benefeceris tibi, confitebuntur tibi.*

19. *Perveniet anima ejus*] Qui scilicet in hoc mundo duntaxat his studet quæ blandiuntur corpori, putátq; ob ea se esse felicem, rapietur subitò *ad patres suos*, quos in hoc malo imitatus est, & *in æternum non videbit lumen.*

VATABLUS.

1. **V**Ictori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Filiis Corah* לבני קרח] Vide Psal. 42. ¶ *Auscultate* האזינו] *Auribus percipite.*

2. *Etiam filii hominum, etiam filii viri* גם בני אדם גם בני איש] Hebraismus est, pro, *Tam plebeii quàm dignitate aliquâ pollentes.* Vel, *& plebeii & nobiles*, sive *filii magnatum.* Quidam, *Tam filii hominum ignobilium quàm filii cujuscunque nobilis.*

3. *Loquetur* ידבר] Fut. pro præs. quidam esse volunt. ¶ *Sapientias* חכמות] *Scientias*, i. quæ ad comparandam scientiam plurimùm valent. ¶ *Intelligentias* תבונות] Sunt *intelligentiæ.* Plurali utitur quòd de multiplici intelligentia loquatur. Quidam & pro *qui* accipientes, vertunt, *Quia animus meus meditatur res plenas prudentiâ.* Vel, *Nam quæ apud me ego meditor, ad rectam intelligentiam pertinent.*

4. *Inclinabo ad parabolam* אטה למשל] *Accommodabo parabolæ. Intendam sententiis.* Quod dicturus est vocat *parabolas*, quòd similitudine & collatione non careant: & tam præclaras sententias ut etiam ipse illis aures accuratè præbere velit. ¶ *Aperiam cum cithara* אפתח בכנור] *Exponam adhibitâ citharâ:* ad quam scilicet canendus erat Psalmus.

5. Cùm *iniquitas*, &c. עון עקבי יסובני] Quidam hanc partem versûs non jungunt priori: nam Hebraicè tantùm legitur, *Iniquitas calcaneorum meorum circumdabit me*, vel, *circumdaret me.* Alii futurum vertunt per præteritum, *Pravitas insidiatorum meorum circumdedit me.* Alii hunc versum quatuor sequentibus conjungunt, vertentes, *Ecquid pertimescerem in diebus malis, dum me circumvenit iniquitas meorum supplantatorum, Qui rebus fidunt*

fidunt suis, opésque suas grandes ostentant. Si frater neminem redimere, nec Deo quenquam reconciliare potest? Tanti quippe redemptio talium constat animarum, ut omittere cogatur id perpetuò, etiamsi vivat diutissimè, nec intereat, &c.

6. Ex illis *qui fidunt opibus suis* הבטחים על חילם] Qui non subaudiunt hæc verba *Ex illis*, sic vertunt, *Qui spem collocant in opulentia sua, & multitudine divitiarum suarum gloriantur.* Posthæc subaudiunt, *Timent tempore adverso, quia opes fluxæ sunt.* Alii, *Sunt qui sperant in*, &c. Alii, *Nitentes opibus suis, & qui de amplitudine divitiarum*, &c. referentes ad *calcaneos*, pro quibus verterunt *insidiatores*.

7. *Fratrem redimendo non redimet quisquam* אח לא פדה יפדה איש] Ad verb. *Fratrem non redimendo redimet vir.* Ubi negatio transposita est, pro, *Fratrem redimendo non redimet.* Sic v. 17. *Quoniam non cùm mortuus fuerit, accipiet quicquam*: pro, *Quoniam cùm mortuus fuerit non accipiet quicquam.* Hebraismus autem est, pro, *Nemo fratrem suum ullâ ratione redimere potest quin moriatur, & impetrare vitam longiorem pecuniis.*

8. *Nam pretiosa est redemptio animæ ipsorum* ויקר פדיון נפשם] *Nimii siquidem pretii est redimi* à morte *animam ipsorum.* Relativum *ipsorum* pro antecedente *hominum.* ¶ *Et desinet in seculum* וחדל לעולם] *Et cessavit in æternum*: q. d. Id nunquam fiet, nempe quod sequitur. Alii, legentes חלד, *& seculum perpetuum.* Vel, ut alii, *& avi in seculum*, sive *perpetui*, vitæque æternæ, potiùs quàm divitiis possit acquiri.

9. *Videat foveam* יראה השחת] Hebraismus, *videre foveam* sive *sepulcrum*, pro *corrumpi in sepulcro*, sive *mori*.

10. *Videt* יראה] Fut. Heb. *Videre est ut sapientes*, &c. ¶ *Alienis* לאחרים] *Aliis: posteris.*

11. *Interiora eorum*, quòd mansuræ sint *domus suæ* קרבם בתימו] Ad verb. *Intima illorum, domus illorum.* Est autem Hebraismus, pro, *In animo cogitant quòd mansuri sint perpetuò in domibus suis.* Quidam, *Intima illorum* cogitatio quòd *domus ipsorum* futuræ sint *sempiterna.* Alii, Et tamen *cogitatio eorum est* quòd *domus suæ maneant in æternum.* ¶ *Tabernacula sua* משכנתם] *Habitacula sua.* ¶ *Nominibus suis terras* בשמותם עלי אדמות] Ad verb. *in nominibus suis super terras.*

12. *In honore* ביקר] *In splendore, in pretio.* ¶ *Intereunt* נדמו] Fut. Heb. pro præs.

13. *Hæc via eorum*, nam inest *stultitia ipsis* זה דרכם כסל למו] *Hæc via ipsorum stultitia est eis.* Vel, *stultitia eorum est*: i. ut quidam vertunt, *Hoc illorum institutum planè stultitia illorum est.* Aut, ut alii, *Cúmque hæc eorum consuetudo tam stulta sit, tamen posteri eorum instituto ipsorum delectantur.* ¶ *Ore ipsorum ibunt* בפיהם ירצו] *In ore ipsorum ambulant.* Alii, *currunt.* Fut. Heb. pro præs. בפיהם *in ore eorum* pro כפיהם *secundùm os eorum* positum est. *Os* pro *sermone, præceptis & sententiis.* Propterea quidam vertunt, *Præcepta ipsorum cupidè sectantur.* Alii, *Verbum eorum approbant.* Nonnulli, *Os eorum diligunt*: i. quæ illi commendarunt placent: vel, gratissima habent eorum præcepta & sententiam de divitiis coacervandis. Non desunt qui vertunt, *Ut jusserunt perficient*: nam verbum Hebraicum id etiam significat.

14. *Pascet eos* ירעם] *Reget eos*: i. pastorem aget erga illos. ¶ *Manè* לבקר] *Exortâ luce.* ¶ *Et figura*, &c. וצירם לבלות שאול מזבל לו] Multa subaudienda, *Et figura eorum* itâ comparata est *ut absumat* eam *sepulcrum tralatam de termino suo.* Vel, *habitaculo suo.* Alii pro *figura* sive *forma* vertunt *robur*, sic, *Et robur illorum peribit: infernus cuique illorum pro habitaculo erit.* Nonnulli, *Et forma eorum ut veterascat*, (vel, *aboleatur*) *infernus domicilium eis.*

15. *De potestate* מיד] *De manu*, i. potestate, aut (ut alii) loco. ¶ *Cùm acceperit* כי יקחני] *Quoniam suscepit me.*

16. *Cùm ditatus fuerit vir* כי יעשר איש] *Cùm dives factus fuerit quispiam.*

17. *Cùm morietur non accipiet quicquam* לא במותו יקח הכל] Ad verb. *Non in morte sua accipiet omnia.* Negatio inversa, pro, *in morte sua non accipiet quicquam*, sive, *nè unum quidem*, ex omnibus quæ habet.

18. *Anima sua in vita sua benedicet* נפשו בחייו יברך] Hebraismus, pro *beatum se prædicabit quamdiu vivet*: aut, *quòd vivat in hoc mundo.* Nonnulli futurum in præsens convertunt, *Anima sua benefacit*, i. divitiis fruitur dum vivit, juxta illud Luc. 12. 19. *Anima mea, habes multa bona*, &c.

19. *Introibit* תבא] Sub. *anima*: nam תבא est femineum: q. d. Tandem morietur cum majoribus suis.

20. *In honore & non intelligit* ביקר ולא יבין] *In pretio, & non intelligit.* Alii, *in splendore vivens, & scientiâ destitutus.* Alii, *cùm sit pretiosus & nobilis, non expendit.*

CASTALIO.

5. *Circumstante me meorum pœnâ calcaneorum*] h. e. Imminente mihi morte, cujus causa est hominis peccatum: quæ propterea minùs metuenda est quòd calcem duntaxat lædit, nec hominem prorsus exstinguit, cùm sit in vitam à Christo revocandus. Alludit autem ad illud Gen. 3. *Ut illud tibi caput, tu illi calcem illidas.* Diabolus enim, qui serpens erat, hominem non lethaliter vulneravit, medente Christo. Nec videri debet hæc interpretatio longiùs petita: nam sic solent ænigmata: & hoc carmen *ænigma* vocat autor. עון autem pro *pœna* (ut vertimus) ponitur cùm alibi, tum 1 Reg. 28.

14. *In eósque dominabuntur probi ad matutinum*] Cùm reviviscent mortui.

CLARIUS.

Irridet hic Psalmus insaniam admirantium divitias: docet paupertatem aliáque vitæ hujus incommoda non esse timenda; opes & copias non admirandas; Deum iis qui in gratiam ipsius omnia respuunt, dare beatam & perpetuam vitam: quæ cùm obscura & perplexa sint iis qui per Spiritum Dei renati non fuerint, jure *se in parabolis & ænigmatibus locuturum* pollicetur. *Parabola* autem, *enarrationes, verba sapientium & ænigmata* pro eodem accipiuntur, ut est Prov. 1. ea scilicet quæ gravioribus sententiis constant, & reconditi aliquid habent, atque ideo explicationem apud imperitos requirunt. Esa. 14. carmen de casu Regis Babel, eò quòd audentiores Translationes & Hyperbolas more Poëmatum habet, *Maschal*, i. *parabola*, à Propheta nuncupatum est. Infrà Psal. 78. cantaturus Asaph beneficia & miracula quæ Deus Israeli exhibuit, dixit *se aperturum os suum in parabolis, & elocuturum ænigmata temporis prisci.*

2. *Quique terrigenæ*] Heb. *Etiam filii Adam, etiam filii viri*: ut *filii viri* intelligantur præstantiores. Sic ergò Hebraismus explicetur, *Et plebeii, & principes.*

4. *Inclinabo*] *Adhibebo ad expendendam parabolam aurem meam.*

5. *Cur timebo in die mala?*] Hîc incipit proponere *sapientiam & prudentiam* de quibus præfatus est, idque *sub parabolis*, i. gravioribus sententiis: monétque in primis, nequis multùm solicitus sit in hoc seculo de rebus fluxis & caducis, vocans ævum hujus mundi *dies malos*: idcirco alius vertit *in diebus malitiæ.* Porrò per *calcaneos*, qui sunt ultima pars corporis humani, quidam docent intelligendum *finem operum*, ut sit sensus, Cur timeam hujus vitæ incommoda, vel solicitus ero de hujus vitæ bonis, quandoquidem ii qui se totos hujus mundi negotiis implicant, nihil reportant in fine nisi iniquitatem & conscientiam oneratam, ut scilicet finis operum nostrorum iniquitatis nos condemnet?

6. *Qui confidunt in veritate sua*] Conjunge sic hunc versum sequenti, *Quicunque confidunt in operibus suis, & in multitudine divitiarum gloriantur, nemo horum fratrem suum redimere ullâ ratione poterit, vel vitam cuiquam prorogare, nec offerre Deo quicquam quod pro ejus redemptione velit suscipere.*

8. *Et pretium redemptionis animæ suæ*] Alius vertit,

Pretiosa est redemptio animæ eorum: ut sit sensus hujus loci, Rarissimè servantur qui divitiis inhiant; & qui perit ex eis, peribit perpetuò. Vivet quidem in æternum, sed sic ut nè optatus quidem interitus illi contingat. Vel, *Pretiosior est redemptio animæ* quàm ut possit iis rebus liberari, *ut vivat in perpetuum, & non videat sepulcrum.* Ut illud *pretiosum* significet *charum ac majoris pretii quàm ut permutari possit.* Quare quidam Hebræorum sic interpretantur, *Pretiosa est redemptio animæ eorum,* h. e. charior quàm ut redimi possit, *& prohibita est in æternum,* h. e. homo non potest redimere vitam cujusquam, *ut evadat mortem, & non videat sepulcrum. Videt enim & sapientes & stultos mori.*

10. *Cùm viderit sapientes morientes*] Quia videbunt quidam mori sapientes, nihil interesse putabunt inter mortem sapientum & stultorum: cùm stulti & bruti homines non moriantur solùm sicut sapientes, sed post mortem perpetuò intereant, destituti omnibus illis quæ hîc magno studio & animæ detrimento congesserant: relinquere enim ea aliis coguntur.

11. *Sepulcra eorum*] Sepulcra eorum erunt illis pro domibus & tabernaculis perpetuis. Alius sic vertit, *Et tamen cogitatio eorum est quòd domus suæ maneant in æternum, & habitacula sua sint in generationem & generationem.* ¶ *Vocaverunt nomina sua*] Cùm viverent famæ magis, quæ ad posteros perveniret, studiosi quàm salutis æternæ, *nomina sua indiderunt terris.*

12. *Et homo in honore non perdurabit*] Fieri non potest ut ejusmodi homo in pretio diu sit: stoliditas enim illius deprehenditur, & non fiet pluris quàm bestiæ, quibus se similem fecit.

13. *Hæc via illorum*] Hic est successus stultitiâ illorum dignus: sed *& posteri illorum* quod ab illis didicerunt sequentur. Quod alius vertit, *Et posteri eorum approbant verbum eorum.*

14. *Mors depascet eos*] Pabulum erunt morti perpetuæ. Vel, *mors pascet eos,* h. e. pastor eorum erit Mors. ¶ *Dominabuntur eorum justi in matutino*] Vel, *manè,* per quod futura vita & resurrectio mortuorum intelligitur, quando sancti cum Christo judices erunt impiorum, qui nunc opprimunt justos. De hac aurora novæ vitæ locuturus Psaltes, meritò præfatus est *se ænigma dicturum,* ænigma videlicet filiis hujus seculi. ¶ *A gloria eorum*] h. e. A magnificis ædibus. *Forma,* inquit, & robur *eorum peribit* ubi ad *inferos à magnificis ædibus,* quas hîc exstruxerant, translati fuerint.

18. *Quia anima ejus*] Quia in hac vita beatus sibi visus est, & alios ad idem vitæ genus hortatus est, ut videlicet genio indulgeas, & exemplo ejus bene cures te. Alii tamen hunc sensum afferunt, *Benedicere debuerat animæ suæ in vita sua, & magis curare salutem animæ suæ quàm delicias corporis. Et si tu sic feceris, & benefeceris tibi, confitebuntur tibi,* h. e. laudabunt te.

19. *Introibit*] Quia in hoc mundo duntaxat iis studet quæ blandiuntur corpori, putátque ob ea se felicem esse, rapietur subitò *ad patres suos,* quos in hoc malo imitatus est, & *in æternum non videbit lumen.*

20. *Homo cùm in honore esset*] Miserabilis *homuncio, cùm in honore* propter divitias *esset, nihil intellexit,* sed *pecudum* vitam imitatus, *sese similem fecit illis,* &c.

DRUSIUS.

1. שִׁמְעוּ זֹאת. Ἄλλ. Ἀκούσατε τοῦτο. ¶ חָלֶד. Alius, τὴν ἐγκατάδυσιν· alius, τὴν καταδυτον] Ἐγκατάδυσις *immersio;* item *latibulum,* sive *cùm quis terram subit latendi causâ.*

2. גַּם בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ. Sym. Ἤτι ἀνθρωπότης, προσέτι δὲ καὶ οἱ υἱοὶ ἑκάστου ἀνδρός] Ἀνθρωπότης, *humanitas.* Sensum hujus interpretationis pete ex Theodoreto. Ἑκάστου ἀνδρὸς, *cujusque hominis,* אִישׁ ἕκαστος· ut cùm dicimus אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ *quisque ad proximum suum.* ¶ יַחַד. Alius, ὁμοῦ.

3. וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת. Alius, καὶ μινυρίσει ἡ καρδία μου σύνεσιν, *exiliique voce loquitur cor meum intelligentiam.*

4. אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי. Alius, Κλινῶ παραβολῇ τὸ οὖς μου, *Inclinabo parabolæ aurem meam*] Priùs erat εἰς παραβολὴν *ad parabolam.* Tam hoc quàm illud se tueri potest ex Ebraismo. ¶ חִידָתִי. Alius, αἴνιγμά μου.

5. בִּימֵי רָע. Alius, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ· alius, - - - κακοῦ. ¶ עֲקֵבַי. Sym. τῶν ἰχνέων μου.

7. הַבֹּטְחִים. Alius, ἀλαζονευόμενοι.

8, 9. וְחָדַל לְעוֹלָם: וִיחִי עוֹד לָנֶצַח. A. καὶ ἐπαύσατο εἰς αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς νῖκος. Sym. ἀλλὰ παυσάμενος τῷ αἰῶνι τούτῳ ζῶν ἀεὶ διατελέσει] Εἰς νῖκος capiendum ut Amos I. 11. τὸ ὅρμημα αὐτοῦ ἐφύλαξεν εἰς νῖκος. Sic Matth. 12. ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν.

10. יַחַד כְּסִיל וָבַעַר אֹבֵדוּ. Sym. *simul stultus & insipiens peribunt*] *Simul,* ὁμοῦ. *Stultus & insipiens:* aliàs *indoctus,* i. ἀμαθής. Quid inter hæc duo nomina intersit docet Theodoretus in comment. ad h. l. Vide, si vacas & si vis. Vide & ed. Rom. Lat.

11. מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר. Alius, * τὰ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν αὐτῶν εἰς αἰῶνα· alius, κατασκηνώσεις αὐτῶν εἰς γενεάν] קִבְרָם וגו׳. Vide notas in vers. Hieron. ¶ קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת. Alius, ὀνομάσαντες ἐπ᾽ ὀνόμασιν αὐτῶν τὰς γαίας, *nominantes nominibus suis terras.* A. ἐκάλεσαν ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐπὶ χθόνας, *vocarunt de nomine suo terras.* Th. ἐπικαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ γαιῶν αὐτῶν.

13. כֶּסֶל. Sym. ἄγνοια] Positum videtur pro ἄνοια *amentia.* Certè Hesychius ἀμαθίαν reddit, & vox Ebræa denotat *stultitiam.* Alioqui ἄγνοια est *ignoratio* vel *ignorantia.*

14. כַּצֹּאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ. Sym. Ὡς βοσκήματα [aliàs, πρόβατα] ᾅδου ἔταξεν αὐτοὺς, *Pecora inferni posuit eos*] Ἔταξεν αὐτοὺς· apud interpretem Theodoreti, *Sicut oves inferorum constituerunt seipsos, mors reget eos:* i. ἔταξαν αὐτοὺς. *Mors reget eos:* ירעם *pascet eos,* i. reget. Sic alibi, *Reges eos virgâ ferreâ,* ποιμανεῖς αὐτούς. ¶ וַיִּרְדּוּ. κατακχθήσονται. ¶ צוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ. A. χαρακτὴρ αὐτῶν κατατρίψαι ᾅδην ἐκ κατοικητηρίου αὐτῶν. Sym. τὸ κραταιὸν αὐτῶν παλαιώσει ᾅδης, - - -

18. יוֹדְךָ כִּי תֵיטִיב לָךְ. Sym. ἐπαινέσουσί σε ἐὰν καλῶς αὐτῷ ποιῇς, *laudabunt te si bene ei feceris*] Αὐτῷ. לו pro לך, i. *tibi.*

19. תָּבֹא. A. Sym. Th. *introibis.* ¶ לֹא יִרְאוּ. A. Th. & VI. ed. οὐκ ὄψονται. Sym. οὐ βλέποντες. V. ed. οὐκ ὄψεται.

GROTIUS.

12. **E**T *homo cùm in honore esset non intellexit*] Legerunt יבין: at nostri codices ילין, i. *non pernoctavit,* pro *non perstitit.* Alii curiosiùs hinc inferunt Adamum primo die peccasse.

PSAL. L.

MUNSTERUS.

1. **A***saph*] Fuit Asaph iste unus ex præcipuis cantoribus, sicut patet 1 Par. 15, & 16. Docet autem Psalmus iste secundùm nostros quomodo Deus nationes terræ vocaverit ad Euangelium, & suos potenti manu protexerit, gratiarum actionem & laudem confessionis omnibus sacrificiis prætulerit, &c. Rabini quoque intelligunt eum de Judicio, quod futurum asserunt tempore redemptoris: unde principium hujus psalmi אל אלהים exponunt, *Judex judicum.*

14. *Redde Altissimo vota tua*] Quæ scilicet fecisti ad laudem Dei, & quæ novisti Deo veluti laudem acceptа; nè putes stultis votis, & quæ non sunt in potestate tua, Deum oblectari. Porrò quid sit *sacrificium laudis*, quo Deus se vult honorari, potest ex Jes. 51. adverti, ubi sic scribitur ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה, i. *Lætitia & gaudium invenietur in ea, gratiarum actio, & vox cantici* vel *laudis*. Est igitur תודה nihil aliud quàm *vox laudis & gratiarum actio*, quam Domino ex corde offeramus.

18. *Consensisti*] Impingunt hîc communiter interpretes nostri, qui similitudine vocabulorum decepti רוץ, quod *currere* sign. legunt pro רצה *complacuit*, *voluit* seu *consensit*. Si ותרץ esset à רוץ, scribendum esset ותרוץ *vattaruz*, vel ותרץ *vattaraz*, ficut habetur Jud. 13. & non ותרץ *vattarez*, ut iste habet locus. Verùm hæc ex Grammatica petenda fuerant.

23. *Qui ordinat viam*] Heb. *Qui ponit* (vel *componit*) *viam*. Accipitur autem *via* pro *conversatione* & *vivendi ratione*.

VATABLUS.

1. *Ipsi Asaph* לאסף] Sub. *traditus ut decantaretur*. ¶ *Deus Deorum* אל אלהים] *Fortis Deus*, vel *Fortissimus Deorum*.

2. *Perfectione decoris Deus splenduit* מכלל יפי אלהים הופיע] *Consummata pulcritudinis Deus emicuit*, vel, *ornamento pulcro Deus effulgebit*, aut *Perfectè decoratus Deus illustris prodit*. Hebraicè legitur, *universitate formæ*, per appositionem, i. perfectæ pulcritudinis.

3. *Silebit* יחרש] *Tacebit*, *obsurdescet*. ¶ *Coram eo vorabit* לפניו תאכל] *De conspectu ejus flagrabit*. ¶ *Tempestate commovebitur* נשערה] Præt. Heb. pro futuro, femineum autem: nam subauditur *terra*, hoc modo, *in circuitibus ejus perturbabitur* terra *valde*.

4. *Ut judicet* לדין] *Ad vindicandum*, sub. *à servitute diaboli*, &c.

5. *Sanctos meos* חסידי] *Misericordes meos*, *bonos meos*, *pios meos*. ¶ *Pactum meum*, &c. בריתי עלי זבח] Ad verb. *pactum meum* (pro *mecum*) *cum sacrificio*, vel, *adhibito sacrificio*. Quidam, *Qui percussuri sunt mecum fedus* (sub. *fidei*) *ultra sacrificia*, aut, *pro sacrificiis*.

6. *Et annunciaverunt* ויגידו] *Et annunciabunt*. Præt. Heb. quod per imperativum quidam reddunt, *Et annunciate*.

7. *Et testificabor tibi* ואעידה בך] *Contestabor te*. Alii per præsens, *testificor per te*, i. teipsum in testem adhibeo.

8. *Super* על] *Propter*. ¶ *Nec super*, &c. ועולתיך לנגדי תמיד] Ad verbum legitur, *& holocautomata tua coram me jugiter*. Negatio præcedens repetenda, aut præcedentibus ità connectendum, *Non arguam te propter sacrificia tua, nec propter holocausta tua quæ coram me sunt semper*.

9. *De septis tuis* ממכלאתיך] *De caulis tuis*. ¶ *Mea est omnis* לי כל חיתו יער] Sing. pro plur. *Mea sunt omnes bestiæ*, &c.

11. *Novi* ידעתי] i. In numerato habeo. ¶ *Mecum est* עמדי] *Apud me est*, i. in animo meo, vel in potestate mea.

12. *Et plenitudo ejus* ומלאה] *Et quicquid illum implet*: i. quicquid ille continet.

13. *Numquid comedam* האוכל] *Numquid vescor*, aut *vesci soleo*.

14. *Deo* לאלהים] Antecedens pro relativo, *mihi*.

17. *Disciplinam* מוסר] *Correctionem*.

18. *Si vides* אם ראית] Præt. Heb. *Quando vidisti*. ¶ *Statim curris* ותרץ] Ad verb. *& cucurristi*.

19. *Mittis in malum* שלחת ברעה] Præt. Heb. *Misisti in malum*, sub. *sermonem*: i. sermone tuo lædis fratrem tuum. ¶ *Concinnat* תצמיד] *Concinnas*, vel, *nectis*, ut *linguâ* sit ablativus.

20. *Sedes* תשב] Sub. *cum aliis in compitis*. ¶ *Das probrum* תתן דפי] *Ponis probrum*. Hebraismus, pro, *filium matris tuæ probro afficis*. Quidam, *struis calumniam*: q. d. Non solùm alienis obloqueris, sed etiam fratribus.

21. *Et tacui*: propterea *existimasti* והחרשתי דמית] Præt. Heb. pro præs. *& taceo*: ideo *arbitraris*. ¶ *Essendo ero* היות אהיה] Hebraismus, pro, *omnino futurus sim*: *planè ero*. ¶ *Et ordinabo*, &c. ואערכה לעיניך] *Et proponam ante oculos tuos*. Alii, *resistam tibi in faciem*, vel, *statuam me contra oculos tuos*. Alii, *& producam* quæ fecisti *ante oculos tuos*.

23. *Qui sacrificat laudem* זבח תודה] *Qui sacrificat* sacrificium *laudis*. Nam verbum includit nomen verbale, i. qui laudat me ex animo. ¶ *Honorificabit me* יכבדנני] Fut. Heb. pro præs. *glorificat me*. ¶ *Et ponenti viam* ושם דרך] *Et componenti viam*: i. rectè instituenti vitam suam. Alii, *Et hîc iter est*: nam varia est lectio: legitur enim & שם cum puncto in dextro cornu, *hic*, *illic*, *ibi*; & שם cum puncto in sinistro cornu, *posuit*.

CLARIUS.

Canit de adventu Christi, Euangeliique exortu, ac populi Dei selectione, quod requisiturus sit sacrificium, & quantopere eos exsecraturus qui religionem ejus jactant absque sincero pietatis studio. Rabbini quoque intelligunt eum de Judicio, quod futurum asserunt tempore Redemptoris: unde principium hujus Psalmi sic exponunt, *Judex judicum*. Porrò *Asaph* & ipsum principem fuisse cantorum, præter 1 Par. 15, & 16. alia quoque loca testantur.

2. *Ex Sion*] *Ex Sion*, veluti quadam omnis elegantiæ summâ, *illustris apparuit*. Illic enim lampas Euangelii primùm effulsit, indè in mundum totum pervenit.

3. *Ignis in conspectu ejus exardescet*] Quo significat virtutem omnia devincentem.

4. *Advocavit cœlum*] Tam cœlestes mentes quàm mortales in hoc seculo inservire fecit ad auferendam Satanæ tyrannidem. Vel apertiùs, si de Judicio intelligas, illud est quod in Euangelio legis, *virtutes cœlorum movendas, & congregandos omnes ut dijudicentur*. Nam illud *discernere* in Græco est διακρῖναι, h. e. *dijudicare*, vel *ut dijudicet*, sive *redarguat*. Vel, quemadmodum & in Mosis Cantico habes, *advocabitur cœlum & terra* in testes, tanquam firmiora & durabiliora corpora, & veluti ea quæ & peccatores & virtute præditos homines complectantur: ut sit Prosopopœia, quando inanimis rebus personam imponimus.

5. *Congregate*] In Hebræo introducitur Deus loquens, *Congregate mihi*, inquit, *sanctos meos*, de quibus tam sum meritus bene, & *qui mecum inierunt pactum de sacrificandi ratione*. Chaldæus sic vertit, *Collige ad me bonos meos, qui statuunt pacta mea, paciscuntur legem meam, & occupantur in precibus, quæ pares habentur oblationibus*. Qui sensus pulcrè quadrat cum sequentibus.

6. *Et annunciabunt cœli justitiam ejus*] Bonitas ejus ubique invulgabitur: est enim ipse justissimus.

7. *Audi, populе meus*] Cùm admonuisset Propheta futurum Deum Judicem omnium, nunc inducit ipsum Deum loquentem, & dicentem quid à nobis velit, ut paratiores simus judicii illius tempore. ¶ *Testificabor tibi*] Vel *contra te*. Alius vertit, *teipsum testem adhibeo, quòd ego Deus tuus sim*.

16. *Peccatori autem dixit Deus*] Ei nimirum in primis qui se Dei Ministrum appellare audet, & verbum Dei tractat, cùm longè aliter vivat atque servum Dei decet.

21. *Et statuam contra faciem tuam*] *Producam ea quæ fecisti ante oculos tuos*. Alius vertit, *statuam me contra oculos tuos*.

23. *Et illic iter*] *Et hâc viâ ostendam illi salutem Dei*: h. e. felicitatem planè Divinam. Alius vertit, *Et qui ordinat viam, huic ostendam salutem Dei*. Ut *ordinare viam* idem sit quod *rectà ire ad eum*.

DRUSIUS.

1. אֵל אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא אָרֶץ. A. Sym. Th. Ἰσχυρὸς Θεὸς Κύριος λαλήσας ἐκάλεσε τὴν γῆν, *Fortis Deus Dominus locutus vocavit terram*] Κύριος desideratur in ed. Rom.

3. נִשְׂעֲרָה. A. ἐλαιλαπίσθη. Th. & VII. ed. καταιγίσθη] Ἐλαιλαπίσθη σφόδρα, *multum turbinis excitatum fuit*. Λαιλαπίζω verbum est à nomine λαίλαψ deductum: id sign. *turbinem*. Sic καταιγίζω à nomine καταιγὶς *procella*.

4. אִסְפוּ לִי חֲסִידָי. οἱ λοιποὶ, Συναγάγετέ μοι τοὺς ὁσίους μου, *Congregate mihi sanctos meos.*

8. עַתּוּדִים. A. Sym. & V. ed. κριοὺς. Lxx τράγους.

20. דִּמִּיתָ הֱיוֹת אֶהְיֶה כָמוֹךָ. Th. & VII. ed. ὑπέλαβες ἐσόμενος ἔσομαι ὅμοιός σοι. ¶ אֲעָרְכָה. Th. στοιβάσω.

22. זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים. *Sacrificans super laude honorabit me, & modestè eunti Divinam salutem ostendam*] In Ebræo est ad verb. *ponenti viam: ac si diceret, compositè eunti:* h. e. modestè, ordinatè. Interpretamentum auro contra non carum.

GROTIUS.

2. *EX Sion species decoris ejus*] Heb. *Ex Sione perfectæ pulcritudinis* (loco scilicet) *Deus illucescet*. Pro *perfecta pulcritudine* Syrus hîc posuit *coronam gloriosam*.

4. *Advocabit cœlum desursum & terram, discernere populum suum*] Cœlum claudet, & terram sterilitate damnabit, propter hominum peccata. Videtur hic Psalmus memoriam recolere illius temporis de quo 2 Sam. 21. Mysticè Judæi hoc referunt ad Animam & Corpus, quæ cùm unà peccaverint unà & judicabuntur.

13. *Numquid manducabo carnem taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?*] Instituta hæc fuere pro eo tempore, hominum, non Dei causâ. Euripides,

Δεῖται γὰρ ὁ Θεὸς, εἴπερ ἔσ' ὄντως Θεὸς,
Οὐδενός· ἀοιδῶν οἵδε δύστηνοι λόγοι.

PSAL. LI.

MUNSTERUS.

2. *PLurimùm*] In Hebræo scribitur הרב pro הרבה, in imperativo scilicet Hiphil, ut sit sensus, *Multiplica pietatem tuam circa me, & lava me.*

4. *Contra te solum peccavi*] h. e. Peccatum quod commisi, in occulto feci; & nemo novit nisi tu solus. Peccavit alioquin contra Urijam & totum exercitum. ¶ *Ut justus sis in sermone tuo*] Refertur ad priora verba, *à peccato meo munda me, ut scilicet justus inveniaris in sermonibus tuis*, qui pœnitentibus veniam promisisti & rectum pronuncies judicium, qui delinquentium peccata non in judicium trahere pollicitus es si ad te conversi fuerint.

5. *Formatus sum*] Est hîc חוללתי passivum in conjug. Piel quarti ordinis verborum, h. e. quiescentium in media Vau. Kimhi exponit pro יצר *fingi*, seu *concipi, ex innata mala concupiscentia.* ¶ *Calefecit me mater mea*] Idem exponit verbum יחמתני pro יחמה אותי, sicut nos vertimus: & in Radicibus sic exponit יחמה ממני *calefacta est propter me mater mea*: ut sit sensus, *Inordinatâ libidine calefacta est propter me, & transfudit* דרך טיפה *peccatum in me.* Certum tamen est Prophetam hîc loqui de peccato quod puero jam concepto mox adhæret.

6. *Ecce veritatem exigis*] Tu, inquit, Deus, vis habere ut interiora nostra sint justa recta, vera & incorrupta, qui tamen mox ab exordio nostro contrahimus labem injustitiæ: quid igitur faciemus, nisi ut ad te clamemus, ut quod ex nobis non possumus nec habemus, tu dones, & illustres interiora nostra spiritu sapientiæ tuæ, atque expies nos veluti hyssopo? Hebræi exponunt טחות pro כליות *renibus*; dicúntque eos sic vocari quòd operiantur ab adipe. Significat enim טח *linire & oblinire* seu *operire*.

14. *Libera me de sanguinibus*] h. e. Ab ultione sanguinis Urijæ & aliorum, quos morti destinavi. Chald. *Libera me de judicio interfectionis.*

18. *Benefac ex benevolentia tua Zion*] Precatur ut Jerusalem & cultus Dei in ea instaurentur, & propter peccatum suum ea quæ Deus in ea agere instituerat non intermitterentur. Nec spectavit Propheta tantùm Urbis externum ædificium & solum ceremoniarum strepitum, sed oculos mentis magis direxit in Regnum Christi, cujus umbram se esse cernebat. Idem intelligendum de *holocausto & consummato sacrificio*, quod figura erat veri sacrificii, quod fit in *justitia*.

VATABLUS.

1. *VIctori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Prævaricationes meas* פשעי] *Scelera mea.*

2. *Multiplica lavare me* הרבה כבסני] *Multiplica misericordiam, lava me.* Aut, In *multitudine lava me.* Vel, *Multùm lava me. Plurimùm*, &c.

3. *Prævaricationes* פשעי] *Scelera mea.* Quidam hæc usque ad illam partem seq. versûs, *Ut justificeris*, &c. includunt parenthesi, ut illud, *Ut justificeris*, &c. referatur ad præcedentem versum.

4. *Ut justificeris dum loqueris*, &c. למען תצדק בדברך] *Ut justus sis in sermone tuo, & purus cùm judicaveris.* Alii, *ut justus agnoscaris in verbis tuis*, &c. Hebraicè ad verb. *Ut justificeris in loquendo te, purus sis in judicando te.* Quo loco Hebræis pronomen affixum potest significare personam agentem & patientem. Idcirco quidam sic vertunt, *Quapropter justificaberis in verbis tuis, & purus eris cùm judicaberis*, aut, *cùm judicaris*, sive *reprehenderis*, ab aliis scilicet tanquam injustus, qui non stes promissis.

5. *Genitus sum* חוללתי] *Fictus sum: formatus sum: natus sum:* sive *in lucem editus.* ¶ *Et in peccato* ובחטא] Quidam vertunt ו, quod significat *&*, in *postquam*, sic, *Postquam in peccato calefecit me mater mea*: acsi dicat, Postquam me peccatum habentem gestavit utero mater mea. ¶ *Calefacta est*, &c. יחמתני] *Calefecit me.* Doctus Hebræus vertit, *Calefecit se de me*, i. gravida facta est de me, acsi legeretur יחמה ממני.

6. *Voluisti in renibus* חפצת בטחות] *Dilexisti in intimis. Optasti in interioribus*, vel *in reconditis.* Præterita quidam vertunt in præsens; alii in præt. imperf. ¶ *Et in occulto*, &c. ובסתם חכמה תודיעני] *Et in abstruso sapientiam notam mihi faciebas.* Vel, *& in penetrali* [i. in corde] *sapientiam mihi manifestam facis.* Alii, *& in absconditis ostendisti mihi sapientiam.*

7. *Purifica* תחטאני] Futura Heb. *Expiabis me*, vel *lavabis*, pro imperativis. ¶ *Et præ nive*, &c. ומשלג אלבין] *Et nive candidior ero:* vel, *præ nive albescam.*

8. *Contrivisti* דכית] Subaudiendum אשר quæ *contrivisti.* Alii, quæ *percussisti.*

10. *In visceribus meis* בקרבי] *In intimo meo*, sive *in medio mei*, vel *intra me.*

12. *Salutis tuæ* ישעך] i. De ope tua. ¶ *Et spiritus*, &c. ורוח נדיבה תסמכני] *Et spiritus libertatis* [vel, *liberalis & ultroneus*] *suffulciat me*, i. quo pronus & facilis reddar ad faciendum quæ præcipis. Alii, *& Spiritu munifico sustenta me.* Vel, *& Spiritu spontaneo* (aut *voluntario*) *stabili me.*

13. *Prævaricatores* פשעים] *Transgressores: sceleratos: iniquos.*

14. *De sanguinibus* מדמים] Per *sanguines* Hebræi cædes & homicidium intelligunt. ¶ *Prædicabit* תרנן] *Decantabit: resonabit cum ovatione: commendabit: clarâ & latâ voce declarabit.*

15. *Aperi* תפתח] Fut. Heb. pro imperat.

16. *Non vis sacrificium* לא תחפוץ זבח] *Non delectaris*

ris [sive *oblectaris*] *sacrificio: non desideras sacrificium.* ¶ *Et dedissem* ואתנה] *Alioqui darem.* Alii, *& dabo:* i. non enim vis sacrificia, etiam si dedero. Sunt qui conjungunt hoc sequentibus, sic, *Et si dem holocausta, non moraris.* ¶ *Non vis* לא תרצה] *Non amas: non desideras: non exigis.*

17. *Contritus* נשברה] *Confractus.* ¶ *Et confractum* ונדכה] *Et dejectum.* Alii, *& depressum:* vel, *concussum.*

18. *In voluntate tua* ברצונך] *In beneplacito tuo.* Variè vertunt interpretes verbum istud Hebraicum, eodem tamen sensu. Quidam, *cum* [vel *ex*] *benevolentia tua.* Alii, *per bonam voluntatem tuam:* vel, *secundùm voluntatem tuam:* aut, *voluntate tuâ.*

19. *Voles sacrificia* תחפוץ זבחי] *Oblectaberis sacrificiis.* Vel, *acceptabis sacrificia.* ¶ *Et oblationem* וכליל] Docti inter Hebræos dicunt idem geminari, quia holocaustum erat כליל, totum enim comburebatur. Vel appellat כליל sacrificium Sacerdotis, quia erat כליל, i. *totum combustum*, ut legimus Levit. 6. 23.

CASTALIO.

6. *Equidem tu veritatem in præcordiis amas, & occultè sapientiam mihi demonstras*] Ostendit sapientiam esse, puram habere religiosámque mentem.

14. *Vindica me à sanguine*] A cæde & scelere.

CLARIUS.

2. *Ampliùs lava me*] Iterum atque iterum lavando elue iniquitatem meam.

4. *Tibi soli peccavi*] Peccavi quidem & in Uriam, & in totum exercitum; verùm id in primis me excruciat quòd te offenderim. Alius sic exponit, *Peccatum quod commisi, in occulto feci, & nemo novit nisi tu solus.* ¶ *Ut justificeris*, &c.] Ità continuabitur, *Miserere mei, & dele peccata mea, quia ego agnosco, atque in te solùm admissa confiteor, ut justus agnoscaris in verbis tuis, & vincas* (vel *purus sis*, ut est in Ebræo) *in judicio, cùm disceptare voluerit homo tecum.* Et hoc sensu Apostolus ista Rom. 3. adduxit: ut dicere voluerit David, Si hanc iniquitatem mihi condonaveris, & promissa servaveris mihi perfido, meritò æquissimus judicaberis, & in servandis promissis constantissimus, & in damnandis illis qui resipiscere nolunt justissimus. Quidam Hebræorum sic aiebat, *Peccavi, & malum coram te feci; ideo sis justus in sermone tuo, ut scilicet judicio tuo ignoscas peccanti, sicut in Lege tua pollicitus es.*

5. *Ecce enim iniquitatibus*] Ut Deum magis ad misericordiam trahat, ait iniquitatem esse sibi veluti genuinam. Dum fingimur, inquit, & concipimur, nos statim occupat perversitas, ut, nisi novos suo Spiritu Deus faciat, ad malum propendeant omnes vires nostræ.

6. *Ecce enim veritatem dilexisti*] Quanquam ergò, inquit, vitiatæ carnis impulsu fœdissimè lapsus sim, à fide tamen & candore, qui in penetralibus pectoris situs est, & quem maximè amare soles, non omnino sum alienus: non enim tam malitiâ hoc scelus admisi quàm concupiscentiâ victus. Quare iterum *occultis* inspirationibus *docere me* solidam *sapientiam*, sicut soles, non dedignaberis. Vel sic, *Ecce veritatem quam voluisti habeo in cogitatione: & in occulto sapientiam tuam manifesta mihi:* h. e. Habui semper in cogitatione veritatem & rectam vitam, quam amas; & si quid me latet, fac me illud scire, & ostende mihi sapientiam tuam.

7. *Asperges me hyssopo*] *Hyssopi* meminit quia in solenni sacrificio pro peccato, de quo Num. 19. item in purgatione leprosi, de qua Lev. 14. hyssopus adhibebatur: id quod Dominus fortasse ità statuit, quòd hæc herba singularem habeat vim purgandi.

8. *Auditui meo*] Ubi exhilaraveris me in *gaudio* & solita *lætitia, tum exsultabunt ossa mea, quæ tu vulneraveras.*

10. *Spiritum rectum*] Vel, *spiritum illum integrum & stabilem.*

12. *Spiritu principali*] *Spiritu illo principe muni me*, spiritu digno Principibus, & ad eorum officia necessario, quos oportet plurimis sapere. Alii verterunt *spiritu libertatis.* Per *Spiritum* verò *sanctum* quidam intelligunt donum prophetiæ, quod precatur nè à se ob patratum scelus auferatur.

13. *Docebo iniquos*] Meo exemplo discent peccatores quibus viis revertantur ad te. Et profectò Psalmus hic non solùm dat fiduciam civis peccatori accedenti ad petendum à Deo veniam, verùm etiam pulcrè docet quo se pacto quis gerat, ubi post commissum facinus reverti ad Deum cupit. Cernis enim ut in ipsa confessione peccati in ingentem surgat fiduciam & Divinæ misericordiæ assequendæ, & eadem dona quæ priùs habuerat reparandi. Sed meminerimus illud in primis oportet (nè quod pro remedio institutum est, trahatur in occasionem carnis) David ità petiisse veniam ut nunquam postea ad idem peccatum sit reversus. Id enim præcipuum est animi quem verè pœniteat indicium, Post pœnitentiam non iterum sordidari.

14. *Libera me de sanguinibus*] Ab ultione sanguinis Uriæ & aliorum, quos morti destinavi. Chald. *Libera me de judicio interfectionis.*

15. *Domine, labia mea aperies*] Pium animum, qui post reconciliationem continuò de laudibus Dei cogitat, quibus indignum se illo scelere factum intellexerat.

16. *Si voluisses sacrificium*] Hoc tibi, inquit, obtuli & oblaturus sum sacrificium, & *contriti cordis*, & tuæ *laudis*, quo te scio unicè delectari, alioqui suppetebant multa brutorum animalium sacrificia, quæ obtulissem, si his te delectari intelligerem.

18. *Benignè fac*] Precatur ut Jerusalem, & cultus Dei in ea, instauretur, & nè ob peccatum suum ea quæ Deus in ea agere instituerat intermitterentur. Nec spectavit Propheta tantùm Urbis externum ædificium & solum ceremoniarum strepitum, sed oculos mentis magis direxit in Regnum Christi, cujus umbram se esse cernebat. Idem intelligendum de *holocausto* & consummato *sacrificio*, quod figura erat veri sacrificii quod fit in *justitia*. Externa enim sacrificia internæ signa erant justitiæ.

DRUSIUS.

1. בַּת שֶׁבַע A. Sym. Th. & VII. Βηθσαβεὲ *Bethsabeth*] Pro *Bethsabe*. Antiquum est, ut Ἐλισαβέτ sic Γεννησαρέτ quanquam in his τ, in illo autem θ. Ad hanc consuetudinem pertinet Εὐιλάτ pro *Hevila*. Putarim ego interpretes edidisse Βηθσαβεὲ, ex quo deinde vitio librariorum factum sit Βηθσαβεὲθ· sed nihil affirmo. ¶ חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ A. Δώρησαί μοι, Θεὲ, κατὰ ἔλεός σου, *Dona mihi, Deus, secundùm misericordiam tuam.* Sym. Οἰκτείρησόν με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ ἔλεός σου, *Miserere mei, Deus, secundùm misericordiam tuam.*

4. תִזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ. Sym. νικᾷν κρίνοντα. A. ἀποκρίνῃς. Th. νικήσῃς.

5. בְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי. Sym. *In peccatis genuit me*] Ex Euthymio.

6. חָפַצְתָּ. A. ἐβουλήθης. Sym. θέλεις.

14. תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ. Sym. διαλαλήσει ἡ γλῶσσά μου τὴν ἐλεημοσύνην σου] i. *Benignitatem tuam.* Ità צדקה sæpe usurpatur in Sacris. Interpres Theodoreti, unde hæc descripta, *loquetur lingua mea misericordiam tuam*, i. τὸ ἔλεός σου.

13. לֵב נִשְׁבָּר. Sym. —— καταχθέν.

19. הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת צִיּוֹן. A. Ἀγάθυνον εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών. Sym. Εὐεργέτησον.

GROTIUS.

1. *Cum venit ad eum Nathan*] i. De hoc argumento scriptus, quanquam non eo tempore. ¶ *Quando intravit ad Bethsabee*] Exponendum per plusquam-

quam-perfectum, *Postquam congressus esset cum Bethsabee.*

3. *Peccatum meum contra me est semper*] Heb. *Peccatum meum quotidie mihi observatur* : se mihi ostendit, & pœnæ metu me exterret.

4. *Tibi soli peccavi*] A te solo pœnas metuere possum. Nam *liberi sunt Reges à vinculis delictorum*, ut ait Ambrosius ad h. l. Harmenopulus, Ὁ βασιλεὺς ἁμαρτάνων οὐ κολάζεται. Vide quæ in hanc rem protulimus De J. B. ac P. l. 1. c. 3. §. 1. ubi & dictum illud posuimus Rabbinorum, *Nulla creatura judicat Regem, sed Deus benedictus.* Alioqui nomine non re Rex fuisset. ¶ *Ut justificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm judicaris*] Illud בדברך, quod hîc vertitur *in sermonibus*, optimè vertas *in actionibus*, i. ut quidquid de me statueris, & ego, & omnes alii mecum nullam mihi fieri injuriam sint professuri. *Vincas*, habent Lxx & Syrus & Paulus Rom. 3. 4. In Hebræo est *purgeris* : nam verbum in Cal sæpe pro *esse* significat *apparere.*

5. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea*] Illud *enim* abest in Hebræo. Sensus est. *Non nunc tantùm sed & à pueritia mea sæpius peccavi.* Est enim loquendi genus ὑπερβολικόν, ut ostendit collatio locorum Job 31. 18 Psal. 22. 9, 10. & 58. 3. & 71. 5 6. Esa. 48. 8. Occasione hujus gravis criminis meminit & antecedentium quamlibèt non tam gravium. Pro *concepit* in Hebræo est *fovit.*

6. *Ecce enim veritatem dilexisti*] Etiam hîc *enim* in Hebræo deest, & rectiùs verteris, *Attamen certè veritatem tu diligis in renibus*, i. intimé : non amas facinorosos. ¶ *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi*] Heb. *In abstruso sapientiam mihi cognitam fecisti.* Quò minùs excusatio mihi de peccato suppetat, noram ego qualis tu esses, quàm aversus à dolo malo & injustitia omni. Lex tua hanc notitiam cordi meo inscripserat.

7. *Aspergis me hyssopo*] i. Asperge. Precatur ut à pœnis quas commeritus erat, Deus se liberet, sicut leprosi per hyssopum vitæ sociali reddebantur, Lev. 14. 6.

10. *Cor mundum crea mihi, Deus*] Nè viam mihi ad pœnitentiam præclude. Ità Maimonides, docens non omnibus id beneficii à Deo contingere, testimoniis Exod. 7. 3. Esa. 6. 9, 10. 2 Par. 36. 16. Job 11. 28.

14. *Et Spiritu principali confirma me*] Lxx πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με, quomodo & Chrysostomus citat Oratione De Spiritu S. Optima versio videtur, *Spiritu liberali* (i. liberaliter in me effuso) *confirma me.*

16. *Libera me de sanguinibus*] Hebræorum mos est sanguinem pluraliter efferre: intelligit autem homicidii crimen. Sic eadem vox pluralis sumitur Exod. 22. 3. Lev. 20. 9, 11, 27. Num. 35. 27. Deut. 19. 10. Jos. 2. 19.

18. *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique*] Nulla erat in Lege constituta hostia quæ tam grave crimen expiaret. Pœna aut ab homine aut à Deo erat exspectanda, nisi Deus supra Legem ignosceret. Vide quæ diximus in libro De Satisfactione Christi, capite de sacrificiis expiatoriis.

PSAL. LII.

MUNSTERUS.

Historia hujus Psalmi scribitur 1 Sam. 21. quomodo Doeg iste prodidit Sauli Sacerdotes Domini, quòd tradidissent Davidi panes & gladium Goliath, unde commotus Saul trucidavit omnes Sacerdotes, nempe octoginta-quinque. Hebræi putant hunc Doeg fuisse Edomæum, non genere, sed quòd aliquandiu inter Edomæos habitasset.

1. *O potens*] Vocat *potentem* quòd præcipuus esset inter pastores Saulis, aut quòd gloriaretur se acceptum Regi, atque ideo magna facere posset ; cùm David è diverso gloriaretur in Domino, in quo magna posset, & cujus beneficia semper sentiret.

2. *Novacula acuta*] Hæc vel leviter attacta graviter vulnerat : sic quem Doeg dolis suis circumvenit, huic grave imminebat periculum.

9. *Quia fecisti*] Videlicet hoc judicium, *ut periret impius de domo tua, ego autem veluti olea frondosa fructum ferrem in ea.*

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Intellectus* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Edomæus* הארמי] Sic dictus quòd in terra Edom peregrinatus esset, non quòd natione esset Idumæus. ¶ *Cur jactas te de malitia* מה תתהלל ברעה] *Quid gloriaris in malo* : vel, *de malo.* ¶ *O potens* הגבור] i. Qui etiam in sanctos te viribus pollere arbitraris, & hoc nomine gloriaris. ¶ *Omni die* כל היום] Sub. *est cum sanctis, & nunquam eâ destituuntur, quantumvìs affligantur.* Quidam vertunt, *quotidiana est.*

2. *Contritiones cogitat* הוות תחשב] *Perniciem meditatur. Pravitates*, aut *perversitates, cogitat.* ¶ *Faciens dolum* עשה רמיה] Referri potest & ad *novaculam*, quæ aberrans petit jugulum, vel quam si leviter contingas suâ acutie vulnerat gravissimé ; & ad *linguam* ; item ad *Doeg, Tu es faciens dolum*, pro *dolosè agis mecum.*

3. *Diligis malum potiùs*, &c. אהבת רע מטוב] Ad verb. *Dilexisti malum præ bono ; mendacium præ quàm loqui justitiam*, sive *quod justum est.* Substantivum pro adjectivo & præt. pro præs. *Justitiam* vocat veritatem, sive quæ vera sunt.

4. *Verba perditionis* בלע] *Verba corruptionis, absorptionis, demersionis, voraginis*, i. Quæcunque perniciem afferre possunt proximo. ¶ *Linguam dolosam* לשון מרמה] Hebraismus, pro, *diligis sermonem fraudulentum & delatorium.*

5. *Destruet te* יתצך] *Perdet te, evellet te* : q.d. Quod patrasti non impune feres : Deus quoque te perdet, ut sacerdotes Nobe occidisti manu tuâ. ¶ *Tollet te* יחתך] Sub. *è medio.* Vel, *exuret te*, à verbo חתה. ¶ *Et evellet te* ויסחך] *Abradet te, demolietur te.* ¶ *Et eradicabit te* ושרשך] Quidam putaverunt esse nomen, vertentes *& radicem tuam*, at verbum est ex conjug. Pihel.

7. *Fortitudinem suam*, &c. מעזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו] *Robur suum, sed spem posuit in multitudine divitiarum suarum, & in pravitate sua obfirmatus est.* Vel, *robur suum ponit in pernicie sua*, i. in hoc putat se fortem si alios læserit. Alii, *roboratus est per fraudem suam.* Observa, *Ponere Deum fortitudinem suam*, & *Fidere multitudini divitiarum*, contraria.

8. *Viridis* רענן] Malè quidam vertunt *frondosa.* ¶ *In seculum & seculum* עולם ועד] In *sempiternum & perpetuó.* Qui vertunt *in seculum & ultrà*, obscuriùs sanè, & præter veram Hebraicæ dictionis עד significationem, maximè cùm præponitur aut postponitur dictioni עולם, quod *seculum* sign. Quidam subaudiunt עולם, ut sit *in seculum & ultra seculum*, pro *perpetuó.*

9. *Quoniam facturus es* כי עשית] *Quòd feceris.* Præt. Heb. quod nonnulli pro futuro positum putant more Prophetico, *quòd facturus sis*, sub. *quod dixi.* ¶ *Nomen tuum* שמך] *Nomen* pro *favore.* ¶ *Coram misericordibus tuis* נגד חסידיך] *Misericordes Dei* vocat, quos bonitate & misericordiâ suâ dignatus est. Quidam referunt hanc posteriorem partem ad priorem, *celebrabo nomen tuum coram misericordibus tuis.*

CLARIUS.

Historia hujus Psalmi legitur 1 Reg. 21, & 22. Quidam aiunt Doeg *Idumæum* hîc dictum quòd in Idumæa aliquando habitarit, non quòd genere fuerit Idumæus. Sicut Obed Edom *Gethæus* dictus est eò quòd in Geth aliquando sedem habuerit. In hunc Doeg & assen-

assentatores alios hunc Psalmum & plerosque alios David conscripsit.

1. *Quid gloriaris in malitia, potens*] *Potentem* vocat quòd præcipuus esset inter pastores Saulis. *Quid gloriaris*, inquit, *& multa posse te putas per malitiam?* An ignoras *Deum suâ clementiâ adesse* bonis *omni tempore?*

2. *Novacula acuta*] Hæc vel leviter attacta graviter vulnerat; sic quem Doeg dolis suis circumvenisset, huic grave imminebat periculum.

9. *Quia fecisti*] Videlicet hoc judicium, *ut periret impius de domio tua, ego autem velut oliva fructum ferrem in ea*, &c.

DRUSIUS.

1. אֲחִימֶלֶךְ. A. Ἀειμέλεχ. Sym. & Th. Ἀχιμέλεχ *Achimelech*] Varietas hæc accidit quia Heth aspiratio ab Aquila neglecta, à reliquis duobus expressa per χ Græcum. ¶ כָּל הַיּוֹם. Sym. καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν *per singulos dies*. Euthymius Aquilæ tribuit.

2. תַּחְשֹׁב. Th. ἐλάλησε *locuta est*.

7. יָעֹז. A. ἐκραταιώθη. Sym. ἐνισχύσατο.

PSAL. LIII.

MUNSTERUS.

Mahalath] Incertum est quid hîc significet *Mahalath*, nisi quòd quidam suspicantur esse nomen instrumenti musici. Chaldæus vertit פורענות, ut scilicet מחלת sit *infirmitas*, à radice חלה *infirmatus est*. Aben-Ezra putat esse initium carminis ad cujus numeros hic Psalmus fuerit decantatus. Et idem senties de titulis multorum aliorum Psalmorum. Est alioquin Psalmus iste ferè idem cum Psalmo 14.

VATABLUS.

1. Victori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Mahalath* על מחלת] Nomen est instrumenti musici; aut initium cantilenæ vulgaris apud Hebræos ad cujus modos decantatus fuit hic Psalmus. ¶ *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Dixit stultus* אמר נבל] Vide varias lectiones Psalmi 14. qui est idem cum hoc, paucis mutatis, ut in versu 5.

5. *Dispersit* פזר] Præt. Heb. pro fut. *disperget*, vel *dissipabit*. ¶ *Pudore affecisti* הבישותה] *Pudore obrues*. Quidam, *contemnes*.

CASTALIO.

4. Se *Dei victu vesci*] Confer cum Psal. 4. & 14.

5. *Cùm Deus membra tuorum discerpet oppugnatorum*] Seipsum alloquitur, ut & Psal. 55.

CLARIUS.

Hic Psalmus idem est cum decimo quarto, exceptis duobus versiculis, qui & ipsi plani sunt. *Mahalath* putant esse nomen instrumenti musici.

5. *Qui oppugnant te*] Potest esse apostropha ad Christum.

DRUSIUS.

1. עַל מָחֲלַת. A. ἐπὶ χορείᾳ. Sym. διὰ χοροῦ. Th. ὑπὲρ τῆς χορείας] In Fragmentis editis an. 81. *Th. pro chorea. Sym. pro choro. A. tripudia.* ¶ הִשְׁחִיתוּ. Sym. διεφθάρησαν.

4. שָׁם פָּחֲדוּ פַחַד לֹא הָיָה פָחַד. A. ἐκεῖ ἐπτοήθησαν. - - - Sym. φοβηθήσονται. - - - Th. ἐθαμβήθησαν τοῦ οὐκ ὄντος θάμβος. ¶ אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ. A. ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὀστᾶ παρεμβαλόντων περὶ σὲ, *Deus dissipavit ossa castrametantium circa te*] In Fragmentis meis, *Deus enim dissipavit ossa aggredientium te.*

GROTIUS.

Pro *Maheleth intelligentia David*] Illud quod hîc est מחלת significat *carmen in choro cantandum*. Id apparet ex Psal. 30. 11. & 149. 3. Cant. 6. 13. & Judic. 21. 13. De voce משכיל diximus ad initium Psalmi 32.

PSAL. LIV.

MUNSTERUS.

Historia hujus Psalmi scribitur 1 Sam. 23, & 26.

1. *Vindica me*] Heb. *age causam meam.*

4. *Qui sustentant animam meam*] Loquitur de his paucis qui sibi bene volebant.

7. *Quod volui*] Hoc adjeci ex Kimhi: Chaldaicus verò interpres adjecit נקמתא *ultionem*.

VATABLUS.

1. Victori in Neginoth למנצח בנגינות] Vide Psal. 4. ¶ *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Judica me* תדינני] *Age causam meam*. Quidam, *vindica me*, Hebraismum exponentes. Vel, *jus meum tuere*, sive *innocentiam*.

3. *Et formidabiles* ועריצים] *Et tyranni*; *præpotentes*; *terribiles*; *prævalidi*. Saulem cum assentatoribus suis intelligit; quos *alienigenas* vocat, tametsi Israelitas, quòd, ut mox dicit, *Deum non ponerent in conspectu suo*, h. e. Dei nullam haberent rationem.

4. *Inter sustentatores animæ meæ* בסמכי נפשי] *Inter eos qui tutantur animam meam*; i. aderit iis qui auxilio mihi fuerint, & meas partes tuebuntur.

5. *Reddet* ישוב] Fut. Heb. quod quidam per imperativum vertunt, *Repende*. Alii, *Revertetur malum ad inimicos meos*. Mutatio personæ, etiam præcedenti versu. ¶ *In veritate tua* באמתך] *In fide tua*; *per fidem tuam*: i. ut promisisti, sive ut promissa præstes.

6. *Voluntariè sacrificabo* בנדבה] *Spontè* [vel, *liberaliter*] *sacrificabo tibi. Voluntarium sacrificium faciam tibi. Ultroneo sacrificio sacrificabo tibi.*

7. *Eruit* הצילני] Mutatio personæ, pro *eruisti*, sive *liberasti*. ¶ Quod volui] Alii subaudiunt *ultionem*.

CASTALIO.

3. Nam *hostes consurgunt in me*] Heb. *peregrini*: sed *peregrinus* ponitur pro *hoste*, ut Esa. 1. ut Latinè *hostis* pro *perduelle*: cùm tamen *hostis* olim esset idem qui *peregrinus*.

4. *Dominus is est qui hanc animam sustentet*] Heb. *Dominus est in sustentantibus animam meam*; cùm de uno loquatur: est enim iterata sententia, idem significans quod prior, *Deus mihi succurrit*. Hujus loquendi rationis non dissimile est quod Græci dicunt, οἱ περὶ τὸν Πλάτωνα, h. e. *Plato*; ut & Johan. 11. τὰς περὶ Μάρθαν καὶ Μαρίαν· itémque quod Psal. 55. enotatum invenies; & Psal. 69. *Quem tu vulnerasti, insectantur, sauciorum tuorum dolorem adaugentes.* Itémque Judic. 11. *Tu es in perturbantibus me*, h.e. Tu me perturbas: & Esa. 41. *Cum postremis ego sum*, h.e. postremus: & Ose. 11. *Eisque fui quasi allevantes*, h. e. quasi qui allevaret. Gallicè quoque dicimus, *Je ne suis pas des plus riches, non sum ditissimorum*: h. e. Non sum admodum dives; quomodo Græci dicunt εἶναι τῶν πλουσίων, pro εἶναι πλούσιον.

CLA-

CLARIUS.

HIstoria hujus Psalmi habetur 1 Reg. 23, & 26. Canit ergò ut in periculum maximum proditione Ziphæorum adductus Domini opem orarit & exorarit, & pro ea agere gratias instituerit; ut denique Deus de ejus hostibus ultionem sumpserit.

1. *In nomine tuo*] *Nomen* sæpe pro *favore* & *auxilio* in Scriptura accipitur, & pro *majestate* ac *nomine* ipso. ¶ *Judica me*] Vel, *vindica me*, h. e. age causam meam.

3. *Alieni insurrexerunt*] Erant quidem Israelitæ, sed alieni animo & moribus.

7. *Dispexit oculus meus*] Hebraismus est, ut dicat, *super inimicos* (vel *in inimicis meis*) *vidit oculus meus*; ut subaudias *optatam ultionem*.

DRUSIUS.

1. תְּדִינֵנִי. A. & V. κεινεῖς με. Sym. δικάσεις. Th. ut VII. | Κεινεῖς με. Scholia Græca emendant κεινεῖς μοι. Vide sis ed. Rom. In Lxx κεῖνόν με *judica me*.

GROTIUS.

IN *carminibus*] בנגינות, de qua voce diximus ad initium Psalmi quarti.

PSAL. LV.

MUNSTERUS.

VIdetur Psalmus iste conscriptus à David dum ob imminens periculum fugeret Saulem capitalem inimicum, quando etiam in civitatibus non erat tutus, sed optabat sibi esse pennas columbæ, quibus volitaret in desertum & tutum locum. Alii exponunt eum de conjuratione Absalom, quando David cum multis fugit de Jerusalem, &c.

10. *Die ac nocte circumdant eam*] Sub. *injuria & contentio, quæ versantur intra muros urbis*, cujus cives ipsi David machinabantur perditionem; apud quos tamen ipse se tutum esse putabat.

12. *Non enim hostis est apertus*] Queritur hîc de quodam singulari amico, qui tamen ficto animo sese adjunxerat ipsi David, de quo ille non diffidens secretorum suorum illum fecit conscium. Chaldæus interpres, sicut D. Kimhi, intelligit hos versus de Ahithophel dictos. Unde Chaldaica translatio habet sic, *Et tu, Ahithophel, homo similis mihi, præceptor qui docuisti me, & scire me fecisti sapientiam.* Porrò hic simulatus amicus typum gessit Judæ proditoris, atque omnium qui perfidè agunt cum sanctis.

14. *Conjuncti*] Heb. ברגש *cum strepitu*, vel *cum frequentia.* Kimhi tamen exponit בחבורה *cum societate*; i. simul sicut socii deambulavimus.

15. *Condemnet illos mors*] Exponitur hîc verbum ישי pro יחייב, sicut vertimus, & deficit tertia radicalis Aleph: venit enim à radice נשא, indè Hiphil השיא.

18. *Quoniam multi fuerunt mecum*] Aben Ezra intelligit de Angelis protectoribus. Kimhi verò sic intelligit, *quoniam cum multis* (sic enim habent Hebraica) *fuerunt contra me, qui scilicet bellum intulerunt.*

20. *Misit manus suas*] Sub. *fictus ille amicus.*

22. *Onus tuum*] Capitur hîc יהב pro משא, loquiturque Propheta ad seipsum, & ad quemcunque justum in Deo confidentem.

VATABLUS.

1. VIctori in Neginoth למנצח בנגינות] Vide Psal. 4. ¶ *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Abscondas te à deprecatione mea* תתעלם מתחנתי] *Averseris orationem meam.*

2. Nam *clamo* אריד בשיחי ואהימה] Fut. Heb. *clamabo in sermone meo, & strepam*: quod per præsens vertunt interpretes, Dum *conqueror in lamentatione mea, & strepo.* Alii, dum *plango* [vel *ululo*] *in meditatione mea.* Pro *meditatione* docti inter Hebræos vertunt *in afflictione, infirmitate & angustia.*

3. *A facie angustiæ* מפני עקת] *A facie violentiæ*: vel *afflictionis*, aut *tribulationis.* Hebraismus autem est, *à facie* pro *propter.* ¶ *Conjiciunt* ימיטו] Fut. Heb. pro præs. aut præt. *voluerunt, inclinarunt.* Ad verb. *labi* (aut *cadere*) *facient*: i. comminiscuntur adversùm me consilium iniquum, sive conspirant adversùm me. ¶ *Adversantur mihi* ישטמוני] Fut. Heb. pro præs. *me insectantur, & odio prosequuntur.*

4. *Dolet* יחיל] Fut. Heb. pro præs. *trepidat, contremiscit, parturit, affictatur.*

5. *Et operuit me tremor* ותכסני פלצות] *Et obtexit me terror*: vel, *adobruit me horror.*

6. *Quis dabit* מי יתן] Hebraismum sic quidam vertunt, *Utinam essent mihi alæ* tam celeres quàm sunt *columbæ.*

7. *Elongarem fugam* ארחיק נדוד] Chald. *Elongabo locum ad fugiendum*, vel *fugiendo.* Quidam vertunt, *longè profugerem.* Alii, *elongarem me aufugiendo*, sive *migrando*: nam sunt qui נדוד volunt esse Macor, sive infinitivum.

8. *Ernere me*, &c. מפלט לי מרוח סעה מסער] *Liberationem* [vel *effugium*] *mihi* velocius *vento qui excitatur à tempestate.* Alii, *salvationem mihi propter ventum turbinis & tempestatis.* Vel, *à vento evellente & disperdente.* Aut, *à vento procelloso & tempestate.*

9. *Divide* פלג] *Finde, disperti*, i. dissipa sententias eorum varias. ¶ *Violentiam* חמס] *Iniquitatem, injuriam, vim.*

10. *Circumdant* יסובבה] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Et perversitas* ועמל] *Et molestia*, vel, *& dolor.*

11. *Pravitates* הוות] *Fraudes*: *Corruptela.* Alii, *Pravitatum*, sub. *homines*, i. pravi homines.

12. *Probris affecit me* יחרפני] Fut. Heb. pro præt. ¶ *Magnificavit* os suum הגדיל] Sese *erexit*; vel, *extulit.*

13. *Juxta æstimationem meam* כערכי] i. Quantum ego judicare potui. Alii, *juxta pretium meum*; i. quem in tanto pretio habebam atque me haberi cupio. Nonnulli, *velut æqualis ac socius meus.* ¶ *Dux meus* אלופי] *Præceptor meus.*

14. *Dulciter communicabamus secretum* נמתיק סוד] Ad verb. *dulcescere faciebamus secretum*, i. cum summa animi voluptate de rebus nostris consilium inibamus. Fut. Heb. pro præt. imperf. Nonnulli vertunt, *Dulciter fruebamur secreto.* Alii, *Dulce erat secreta communicare.* ¶ *In societate* ברגש] *In cœtu*, i. conjunctim & simul.

15. *Exigat debitum mors ab eis* ישי מות עלימו] *Exactricem constituat* Deus *mortem adversùs illos.* Alii, *Irruat super illos mors.* Vel, *Condemnet illos mors.* Imprecatio vel prophetia de fine Proditoris & consortium. ¶ In *infernum* שאול] In *sepulcrum.* ¶ *In societate eorum* במגורם] *In habitatione*, vel *in conventiculis*, aut *congregatione eorum.*

16. *Clamabo* אקרא ויהוה יושיעני] *Clamabam, & Jehova servavit me.*

17. *Loquor & tumultuor* אשיחה ואהמה] Futura Heb. pro præs. aut imperf. *loquebar & fremitum edebam*: vel, *clamabam & conquerebar*: aut, *precabor & importunus ero, & exaudiet vocem meam.*

18. *Multi erant mecum* ברבים היו עמדי] Sic 2 Reg. 6. 16. dicebat Elisæus, *Plures qui nobiscum sunt quàm qui cum illis.* Hebraicè verò legitur, *in multis*, quod nonnulli vertunt, *cum multis fuerunt mecum*, i. multi impugnaverunt me.

19. *Et manens* וישב] *Et sedet.* Quidam convertunt *&* in *nam* vel *quia.* ¶ *Selah* סלה] Vide Psal. 3. ¶ *Quibus*

bus non sunt mutationes אשר אין חליפות למו] *Nam non sunt mutationes ipsis*: i. non est spes quòd illi mutentur.

20. *Misit* שלח] Sub. *fictus ille amicus*. ¶ *In eos qui*, &c. בשלמיו] Ad verb. *in paces suas*. Vel, *in virum pacium suarum*: aut, *federum suorum*. Sic & Psal. 109.4. *Et ego oratio*, pro *vir orationis*: i. adortus est virum quicum in tranquillitate summa vivebat. Quidam vertunt eodem sensu, *in pacificos suos*.

21. *At prælium in corde ejus* וקרב לבו] Ad verb. *& prælium cor ejus*, sub. *meditatur*. ¶ *Et ipsa sunt gladii* והמה פתיחות] *Et ipsi sunt* homines *gladiorum*: i. cùm tamen sint sanguinarii, & studeant me perdere.

22. *Pondus tuum* יהבך] *Onus tuum*: *molestiam tuam*: *quod te malè habet*. Docti inter Hebræos vertunt *donum tuum*; sive, *quod dedit tibi*: & exponunt, *Projice super illum id quo habes opus, & ipse educabit te ut hactenus fecit*. ¶ *Sustentabit te* יכלכלך] *Suffulciet te*. ¶ *Nutationem* מוט] *Lapsum, casum*. Hebraismus, pro *non sinet unquam moveri*, vel *labascere*, *justum*.

23. *Descendere facies eos in puteum foveæ* תורידם לבאר שחת] *Deduces eos in foveam perditionis*: aut *dejicies* [vel, *detrudes*] *eos in foveam corruptionis*; vel, *in puteum interitûs*: i. in gehennam.

CASTALIO.

15. *Vivi descendant in Tartara*] Alludit ad excidium Dathanis & Abirami.

18. *Tam multi mihi adsunt*] Deus mihi pro multis adest.

20. *Ille quidem iis manus affert qui erant cum eo pacati*] Mihi.

22. *Rejice tuum onus in Jovam, qui te fovebit*] Seipsum alloquitur.

CLARIUS.

Verisimile est hunc Psalmum conscriptum fuisse de eo discrimine in quo erat David cùm oraculo didicisset advenire Saulem ut ipsum in urbe Cæila comprehenderet. Historiam legis 1 Reg. 23.

1. *Ne despexeris*] Heb. *nè abscondas te à precatione mea*.

3. *Quoniam declinaverunt*] *Quoniam machinantur contra me iniquitatem*.

7. *Manerem in solitudine*] In desertis habitarem potiùs quàm inter hos impios.

8. *Exspectarem eum*] Heb. *Accelerarem mihi salvationem*. ¶ *A vehementia spiritûs*] A periculo venti vehementis & tempestatis. Est autem Metaphora.

10. *Die ac nocte*] Sic distinguendum esset, *die ac nocte hac (i. iniquitas & contentio) circumdant eam intra muros ejus; & sunt iniquitas & dolor in medio ejus*.

12. *Si inimicus meus maledixisset*] Queritur hìc de quodam singulari amico, qui tamen ficto animo se adjunxerat ipsi David, de quo ille non diffidens secretorum suorum illum fecerat conscium. Quidam intelligunt de Achitophel. Hic simulatus amicus typum gessit Judæ proditoris.

13. *Dux meus*] Quem præfeci rebus meis, & veluti dux fuisti mihi.

14. *Cum consensu*] Heb. *cum strepitu*, vel *cum frequentia*, h. e. cum societate simul, sicut socii deambulavimus.

15. *Veniat mors*] Inferet Deus mortem de improviso illis.

18. *Quoniam inter multos*] Quidam intelligunt de Angelis faventibus David, ut sit simile illi 4 Reg. 6. *Plures sunt nobiscum quàm cum illis*. Alii sic accipiunt, *quamvis plurimi sint qui oppugnant me*.

19. *Non enim est illis commutatio*] Nunquam sceleratum vitæ genus mutabunt, idcirco digni sunt qui pereant.

20. *Extendit manum suam in pacificos suos*] Injecit manum violentam in eum cum quo pacem simulaverat, amicitiæ vinculo turpiter rupto: id enim significat *contaminavit testamentum*, h. e. fedus, *suum*.

22. *Jacta onus tuum*] Loquitur ad seipsum Propheta, & ad quemlibet justum qui Deo fidat, & ait, *Rejice in Dominum sarcinam tuam*, nec dubita quin ipse perfecturus sit omnia, qui nunquam sinet obrui justum.

DRUSIUS.

2. אריד בשיחי. Sym. κατηνέχθην φεολαλῶν ἐμαυτῷ. A. ——— ἐν ὁμιλίᾳ μου. ¶ ואהימה מקול אויב מפני. עקת רשע Sym. καὶ συνεχύθην ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ, ἀπὸ ὀχλήσεως ἀσεβοῦς] Interpres Theodoreti, *Somno correptus sum, mecum ipse loquens; & confusus sum à voce inimici, à perturbatione improbi*.

3. כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני. Sym. Ὅτι ἐπέρριψαν κατ' ἐμοῦ εἰς ἀσέβειαν, καὶ μετ' ὀργῆς ἠναντιώθησάν μοι. Interpres cujus modò mentionem feci, *Quia inclinarunt in me impietatem, & in ira adversati sunt mihi*] *Inclinarunt in me impietatem*, ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀσέβειαν. און. A. ἀνωφελὲς *inutile*. Th. ut VII.

8. אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער. A. S. Th. *Festinabo ut salver à spiritu tempestatis & turbinis*] Hieron. epist. ad Suniam & Fretelam, *Pro* ὀλιγοψυχία *Aq. & Sym. & Th. interpretati sunt* ἀπὸ πνεύματος, *i.* à spiritu; *& in Ebræo scriptum est* מרוח, *omnisque sensus ità apud eos legitur*, Festinabo ut salver à spiritu tempestatis & turbinis.

10. ואון ועמל. Sym. ὀδύνη καὶ ταλαιπωρία, *dolor & miseria*.

13. ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי. Sym. Ἀλλὰ σὺ ἄνθρωπος ὁμότροπος καὶ συνήθης μου καὶ γνώριμος. Eusebius Ἀποδείξ. l. 10. Symmachi nomine citat, *Sed tu, homo, iisdem quibus ego moribus præditus, & dux meus & notus meus*. Σὺ δὲ ἄνθρωπε ὁμότροπέ μοι, καὶ ἡγεμών μου, καὶ γνωστέ μου. Puto eum bibisse ex flumine Lethes cùm *Symmachum* pro *Aquila* exscriberet. Sanè inclino ut credam interpretamentum hoc Aquilæ esse, non Symmachi: cui firmando est Theodoretus ità scribens, *Pro duce meo Symmachus* familiarem meum *interpretatus est*.

14. אשר יחדו נמתיק סוד. A. οἱ ὁμοῦ ἐγλυκαίνομεν ἀπόρρητον, *qui simul habuimus dulce secretum*. Sym. οἵτινες ἐκοινολογούμεθα γλυκεῖαν ὁμιλίαν] Citat Eusebius lib. 10. Ἀποδείξ. p. 293. legitur quoque in ed. Romana.

18. כי ברבים היו עמדי. Sym. πολλοὶ γὰρ ἐγένοντο πρός με] Alibi citatum reperi è Sym. *multi in me fuerunt*. Sic Hieron. *multi fuerunt adversum me*. Ebræus habet ad verb. *in multis fuerunt mecum*. Estque Hypallage ab interpretibus non observata, *in multis*, i. cum multis: *cum multis fuerunt in me*, i. contra me: q.d. Multorum auxilio usi sunt adversùm me. Alia expositio, *in multis mecum pugnabant*: in quo *in* præpositio παρέλκει, ut ibi, *In timore Domini recedere à malo*. Nam sensus est, *Timor Domini est recedere à malo*. Sic ed. vet. Lat. *Quoniam multi bellantes adversùm me*. Utro modo exponas, pluma non interest ad sensum. Vide sis Hieron. in epist. ad Suniam & Fretelam.

19. אשר אין חליפות למו. A. οἷς οὐκ εἰσὶν ἀλλαγαὶ αὐτοῖς, *quibus non sunt mutationes*. Sym. οὐ γὰρ ἀλλάσσονται *non enim mutantur*. ¶ ולא יראו אלהים. Sym. *neque Deum timent*.

21. שלח ידיו בשלמיו. A. ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἐν εἰρηνικοῖς αὐτοῦ] In Theodoreteis, A.S.Th. ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτόν, *extendit manum suam in eos qui pacem habent cum illo*] Vel *secum*. ¶ חלל בריתו. Sym. παρέβησαν συνθήκην *transgressi sunt pactum*.

22. חלקו מחמאת פיו וקרב לבו. Sym. Λειότερα βουτύρου τὰ στόματα αὐτῶν, καὶ καρδία αὐτῶν πολεμεῖ, *Leniora butyro ora eorum, cor eorum pugnat*. Apud Interp. Theodoreti, *cor uniuscujusque eorum*. *Pugnat*] Chald. קרב. Sanè קרבה πόλεμος, *pugna* μάχη. Dicitur & קרב. ¶ פתיחות, A. *dolos*, δόλους, tanquam à פתה *decepit*. Schol. ἀκόντια, λογχάρια.

GRO-

GROTIUS.

23. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos* Οὐ μὴ ἡμισεύσωσι τὰς ἡμέρας αὐτῶν· non pervenient ad ætatem ad quam hominum multi perveniunt, & ipsi pervenire potuerant. Idem loquendi genus infrà Psal. 102. 24. Res autem Exod. 20. 12. Si hæc pœna talibus Legis tempore fuit præstituta, quantum exspectare debent qui post lucem Euangelii tales sunt?

PSAL. LVI.

MUNSTERUS.

Super columbam muti in remotis] Putant Prophetam hîc seipsum vocare *columbam mutam* & *in remotis agentem*, quippe qui causam suam Deo committens, adversariis suis nihil respondit, sed longè ab eis discessit. De dictione מכתם diximus suprà Psal. 16. Historia Psalmi scribitur 1 Sam. 21.

1. *Absorbere me conatur homo*] Loquitur de Saule, qui illum sæpenumero in summum adduxit vitæ discrimen, ut aliquando etiam desperaret se posse illius evadere insidias.

4. *In Deo laudabo verbum ejus*] h. e. Laudabo Deum propter verbum suum, quo ille me confortavit & in se sperare fecit.

7. *Propter iniquitatem eritne*] Monet hîc Kimhi hunc versum legendum בתמיה cum admiratione; ut sit sensus, *Impunè'ne erunt propter hanc iniquitatem quâ innocentem persequuntur? Non erunt; sed tu, Deus, depones eos & humiliabis eos.* Alii sic legunt, *Vanè sperant se evasuros.*

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super columbam mutam in remotis* על יונת אלם רחקים] *De columba taciturnitatis in remotis*: i. De columba taciturna & muta, constituta in locis remotis à Terra sancta. *Columbam* se vocat David, Metaphora quâ priùs petebat *sibi dari alas columbæ* quæ perniciter volat. ¶ Ad *Michtham* מכתם] Hæc vox Hebræis sign. *aurum*: propterea quidam vertunt, *Davidi insigne aureolum*: acsi dicat Psalmum sive cantum istum tam pretiosum fuisse Davidi quàm aurum. Vide Psal. 16. ¶ *Absorbere voluit me* שאפני] Præt. Heb. *absorpsit me*, vel *hausit*: quod nonnulli vertunt per præsens, *absorbet me*: aut, *absorbere me conatur*. ¶ *Quotidie bellans*, &c. כל היום לחם ילחצני] *Totâ die oppugnans divexat me*: vel, *jugiter impugnando coarctat me.*

2. *Absorbere voluerunt me inimici* שאפו] Præt. Heb. *absorbuerunt me*, &c. pro præsenti, *Absorbent me hostes mei per singulos dies*, aut *jugiter*. ¶ *O Excelse* מרום] Quidam vertunt *elato animo*, referentes ad dictionem *pugnantes*.

3. *Timebo* אירא אני אליך אבטח] Vel per præt. imperf. *timebam, ego te nitebar*. Aut per præsens, *Quocunque die metu corripior, fiduciam ego meam in te colloco*. Alii, *Licèt per diem timerem, tamen in te sperabam.*

4. *Laudabo verbum ejus* אהלל דברו] Hebraismus, pro *Deum laudabo propter verbum suum*. Quidam vertunt, *gloriabor de verbo ejus*. Promissionem intelligit de Regno Israelis. ¶ *Fidam* בטחתי] Præt. Heb. *speravi.*

5. *Verba mea dolore afficiant me* דברי יעצבו עלי] Hebraismus, res meæ, sive negotia mea, me fatigant. Quidam vertunt, *Verba mea molesta reddebant*: vel, *calumniabantur*. Alii, *causam meam molestam reddunt.*

6. *Congregantur, delitescunt* יגורו יצפונו] Præt. & fut. Heb. *Simul ipsi morantur*, & *delitescunt*. Alii, *Convenerunt, contemplati sunt*. Alii, *Conspirant, & insidiantur*. ¶ *Dum exspectant animam meam* כאשר קוו נפשי] *Sicut exspectant: cùm exspectant*. Alii, *si quo pacto capiant animam meam*. Præt. Heb. Nonnulli, *quemadmodum exspectaverunt animam meam.*

7. *Propter iniquitatem evasio erit eis?* על און פלט למו] *Quia peccaverunt, servabis eos?* Aut sine interrogatione, *Spem evadendi collocant in versutia.*

8. *Migrationes meas* נדי] *Evagationem meam: fugas meas*. Ad verb. *motionem meam*. Sing. pro plurali. ¶ *Numerasti* ספרתה] *Numeratas habes*, i. cognosces numerum migrationum quas migravi, i. quoties fugerim. ¶ *Pone lacrymas*, &c. שימה דמעתי בנאדך] Hebraismus, & Metaphora ab aquis, acsi dicat, Memor esto lacrymarum mearum quas fudi coram te, & nè obliviscaris. ¶ *Nónne in libro tuo* הלא בספרתך] *Nónne in commentario tuo* sunt? Hæc interrogatio præparationem sive accinctionem quandam significat ad rem peragendam; & etiam confirmationem, resque certitudinem: propterea quidam vertunt, *Certè in libro tuo sunt.*

9. *Tunc convertentur*, &c. אז ישובו] Quidam או *tunc* vertit in *quoties*, & fut. per præs. sic, *Quoties invoco, hostes mei retrocedunt: in hoc certus fio quòd*, &c. ¶ *Pro me est* לי] Ad verb. *mihi*, sub. *favet.*

10. *In Jehova* ביהוה] Repetitione hâc vim fiduciæ suæ in Dei promissione exprimit. Vide v. 4.

11. *Deo fido* באלהים בטחתי] Hic versus est altera pars quarti præcedentis.

12. *Super me* עלי] *In me*. Hebraismus, pro, *meâ interest reddere tibi vota, nempe ut te laudem: laudo igitur*. Sunt qui Hebraismum sic reddunt, *Vota nuncupabo tibi, ô Deus.* ¶ *Reddam* אשלם] *Rependam.*

13. *Nónne pedes*, &c. הלא רגלי] *Certè pedes*, &c. Vide 8. versûs annotationem.

CASTALIO.

1. *De columba procul muta*] De ipso Davide, qui inter extraneos tanquam columba præ metu obmutescebat.

4. *In Deo promissa laudabo*] Stabit Deus promissis, idque laudabo. Vide animadversa in Psal. 138.

8. *Refer meas lacrymas in tuum sacculum, hoc est in tuum commentarium*] Memor esto mearum lacrymarum.

CLARIUS.

Titulus hujus Psalmi in Hebræo habet, *Vincenti, De columba muta longè avolante, insignia David, cùm eum Philisthæi comprehendissent in Geth*. Quod autem ait, *De columba muta*, quidam putant carminis cujusdam fuisse initium ad cujus numeros sit hic Psalmus compositus. Alii existimant David seipsum *columbam mutam* & *longè volantem* vocasse, propterea quòd omnia Deo committens, & nihil adversariis suis respondens, longè à suis fugisset, nimirum ad Philistæos usque, gentem non solùm alienigenam sed & hostilem. Historia hæc legitur 1 Reg. 21.

1. *Conculcavit me homo*] Conculcare conatus est. Et per *hominem* intelligit Saulem, qui illum sæpenumero in summum adduxit vitæ discrimen, ut aliquando etiam desperare se posse illius evadere insidias.

4. *In Deo laudabo sermones ejus*] h. e. Laudabo Deum propter verbum suum, quo ille me corroboravit & in se sperare fecit. Vel fretus Dei benignitate, boni consulam quicquid ab illo immittitur mihi, &c. Recordabatur autem promissionis factæ sibi per Samuelem.

5. *Verba mea execrabantur*] i. Calumniabantur quicquid instituebam.

6. *Inhabitabant & abscondent*] Vel *simul morantur, & delitescunt, ac plantas meas observant, dum exspectant ut capiant animam meam.*

8. Fugas

8. *Fugas meas tu numerasti*] Quàm scilicet fugere sæpe compulsus sim. ¶ *Pone lacrymas meas in conspectu tuo*] Heb. *in utre tuo*, vel *lagunculâ tuâ*, ut scilicet videas quàm multæ sint: & in *libro rationum tuarum* scribe eas.

12. *In me sunt, Deus, vota*] i. Constitui offerre tibi sacrificia quæ voveram.

13. *Ut ambulem coram Deo*] Ut possim ambulare in conspectu tuo, mi Deus, illustratus *lumine* quo solent qui perpetuò *vivunt*.

DRUSIUS.

1. לַמְנַצֵּחַ עַל יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים לְדָוִד מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אוֹתוֹ פְלִשְׁתִּים בְּגַת. A. Τῷ νικοποιῷ ὑπὲρ περιστερᾶς ἀλάλου μακρυσμῶν τοῦ Δαυὶδ, ὅτε τοῦ κρατῆσαι αὐτὸν Φυλισαῖοι ἐν Γέθ. Sym. Ἐπινίκιος ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς, ὑπὲρ τοῦ ἀλλοφύλου, ἀπωσμένου τοῦ Δαυὶδ, τοῦ ταπεινόφρονος καὶ ἀμώμου, ὅτε κατέσχον αὐτὸν οἱ Φυλισαῖοι ἐν Γέθ. V. ed. Τῷ νικοποιῷ ὑπὲρ τῆς περιστερᾶς τῆς μογιλάλου κεκρυμμένου τοῦ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν.

2. כָּל הַיּוֹם. Sym. πᾶσαν ἡμέραν] i. *Assidue & semper*, Theodoretus. ¶ כִּי רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם. A. ὅτι πολλοὶ πολεμοῦσί με, ὕψιστε. Sym. ὅτι πολλοὶ οἱ πολεμοῦντές με ὑψηλότερον.

3. יוֹם אִירָא אֲנִי אֵלֶיךָ אֶבְטָח. A. ἡμέρας φοβηθήσομαι ἐγὼ, πρὸς σὲ πεποιθήσω. Sym. ἡ ἂν ἡμέρᾳ φοβηθῶ σοι πέποιθα. Th. ἡμέρας φοβηθήσομαι, ἐγὼ δὲ ἐπὶ σὲ ἐλπιῶ. Quidam legunt, ἀπὸ ὕψους ἡμέρας] In Fragmentis à me collectis, Sym. *Altitudinem diei non timebo: tibi enim confisus sum:* quod descripsi ex Theodoreto, nisi fallor. Alibi est, *Ab altitudine diei non timebo*, ἀπὸ ὕψους ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι. Hieron. in epist. ad Suniam & Fretellam dicit *non* additum esse. Idem legit, *Ab altitudine diei timebo:* quod itâ enarrat ac si diceret, *non bellantes adversum me, sed tuum excelsum timebo lumen*. Cæterùm Theodoretus vulgatam lectionem exponit: quem vide, si vacas. Vide quoque Euthymium.

5. כָּל הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ. Sym. Διὰ πάσης ἡμέρας λόγους ἐμοῦ ἐφρόντιζον.

6. יָגוּרוּ יִצְפּוֹנוּ הֵמָּה עֲקֵבַי יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי. Sym. Συνήγοντο λάθρα, καὶ τὰ ἴχνη μου παρετήρουν, προσδοκῶντες τὴν ψυχήν μου, *Congregabantur clam, vestigia mea observabant, exspectantes animam meam.*

7. עַל אָוֶן פַּלֶּט לָמוֹ. A. ἐπὶ ἀνωφελὲς διέσωσεν αὐτούς. Sym. διὰ τὴν ἀδικίαν ῥύσῃ ἀπ' αὐτῶν. V. ed. ὑπὲρ τοῦ μὴ εἶναι διασωσόμενον αὐτοῖς. ¶ הוֹרֵד. Sym. κατασεῖσαι, *concute, prosterne*. In epist. ad Suniam, *Pro eo quod est Dejicies*, i. καταβαλεῖς, *malè error obtinuit* κατάξεις, i. *Confringes* (imò *deduces*, ut sit fut. à κατάγω, non à κατάγνυμι) *nam & in Hebraico* הורד *habetur*, i. καταβίβασον· *quod nos possumus dicere, Depone, & Sym. interpretatus est* κατασεῖσαι. Hucusque Hieronymus.

8. נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה. Sym. τὰ ἔνδον μου ἐξηρίθμηνται σοι, *interiora mea numerata sunt tibi.* ¶ שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ. Sym. θὲς τὰ δάκρυά μου ἔνδον σου, μὴ οὐχὶ ἔτι ἐξαριθμῆς.

9. אָז יָשׁוּבוּ. A. Sym. Th. & V. ed. τότε ἐπιστρέψουσιν.

GROTIUS.

PRO *populo qui à sanctis longè factus est, David in tituli inscriptionem, cùm tenuerunt eum Allophyli in Geth*] Videntur Lxx pro יונה legisse אמה, & pro אלם legisse אלים, & eâ voce intellexisse *Dei filios*; quomodo multi interpretantur בני אלהים Gen. 6. 2. prætera pro מכתם legisse מכתב, ut suprà 16. Ex Hebræo versio sic optimè fluet, *Principi cantorum, de columba muta, Davide scilicet, carmen columnæ inscribendum de eo tempore quo tenebatur à Philisthinis in Geth. Columbam mutam* eleganter se vocat, quòd & innocens esset adversus populum suum, & tamen hanc suam innocentiam Philisthinis prodere non auderet.

PSAL. LVII.

MUNSTERUS.

1. NE *perdas*] Kimhi putat istud titulo adjectum quòd David suos represserit his verbis qui conabantur & incitabant ipsum ad id ut perderet Saulem in spelunca cacantem atque in castris dormientem.

2. *Qui transigit causam*] h. e. Qui causam meam perficiet & deducet ad justum & optatum finem.

4. *Inter flammâ succensos*] Tanto enim furore & invidiâ ardebant æmuli David contra eum ut viderentur quasi flammâ succensi contra eum.

5. *Exaltare super cœlos*] h. e. Ostende te Dominum cœli, & declara *gloriam tuam in universa terra*. Id autem fiet si innocentes liberes de manu persequentium eos.

8. *Exsurge, gloria mea*] *Gloriam* vocat laudem, quam linguâ, nablo & citharâ Domino reddebat.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Ne disperdas* [אל תשחת] Sub. *me*. ¶ *Michtham* [מכתם] Vide Psal. 16, & 56. ¶ *Sperat* חסיה] Præt. Heb. *confisa est: fiduciam habuit*. ¶ *Spero* אחסה] Fut. Heb. *confidam; sperabo*. ¶ *Transierit contritio* יעבר הוות] Ad verb. *transierit contritionum*, sub. *tempus:* vel *calamitatum*, sive *fraudum*. Alii volunt verbum sing. jungi nomini plurali, proinde vertunt *transeant contritiones*.

2. *Clamabo* אקרא] Fut. Heb. pro præt. ut quidam vertunt, *Clamavi*. Alii, *Clamabam*. ¶ *Retribuentem mihi* גמר עלי] *Perficientem mihi*, sub. *quæ promisit*. Alii, *qui benefacit mihi*. Alii, *reddentem mihi*, sub. *misericordiam*. Nonnulli, *qui transigit causam mihi* impendentem.

3. *Mittet* [ישלח] Futura Heb. pro præteritis, ut quidam vertunt. ¶ *Probro deglutire volentis me* חרף שאפי] *Probro absorbente me*, vel *vorante*. Quidam Hebræorum dicunt חרף esse præteritum, vertentes, *probris affecit absorbentem me:* vel *sprevit* robur illius qui *me absorbere cupit*.

4. *Jaceo* inter *urentes* [אשכבה להטים] *Habito* inter *flammâ succensos*. *Accubui* inter *flammis exurentes: inflammantes*, sub. *me suis sycophantiis & maledictis*. Repetitur *inter* primo loco positum. Fut. Heb.

5. *Exalta te super cœlos* [רומה על השמים] *Attolle te supra cœlos:* q. d. Ostende opem tuam, ut homines te extollant supra cœlos. ¶ *Gloria tua* [כבודך] Sub. *extendatur*. Sunt qui vertunt, *gloriam tuam*, sub. *attolle*.

6. *Incurvavit* ille [כפף] *Depressit*, sub. *Saul:* i. studuit me prosternere. ¶ *Animam* [נפשי] Pro toto homine.

7. *Paratum* [נכון] *Confirmatum:* vel, *Firmum*, aut *Stabile*. Similia prorsus leguntur & Psal. 108.

8. *Gloria mea* [כבודי] *Decus meum*, i. anima mea: aut, ut alii, laus quam illis instrumentis volebat reddere. Hebraismus. Itâ solet se excitare & hortari ad laudem Dei. Idem Psal. 146. 1. dicit, *Lauda, anima mea, Jehovam.* ¶ *Nebel* [הנבל] *Psalterium*. ¶ *Exsurgam* [אעירה] *Evigilabo*. Vel, *suscitabo*, sub. *vos*, vel *meipsum*, *ad laudandum Dominum*. Alii, *cùm evigilavero:* q. d. *Quotidie manè dicam, Excitare*, &c. Vel, cùm *expergiscar in aurora*.

9. *Celebrabo te* [אודך] Quidam subaudiunt *Quia*, sic, *Quia laudaturus sum te*. ¶ *Canam*, &c. אזמרך בלאמים] *Psallam tibi in nationibus*.

10. *Veritas tua* [אמתך] *Fides* [vel *fidelitas*] *tua:* q. d. Ubique omnes te veracem & fidelem experiuntur.

11. *Exalta te* [רומה] Idem versus cum quinto.

CLARIUS.

Illud, *Nè perdas*, quod in Psalmi titulo est, quod & duobus sequentibus Psalmis præmittitur, sunt qui putent significare quòd David suos represserit qui eum ut perderet Saulum incitabant, seséque ad id offerebant. Alii putant carminis esse initium ad cujus numerum fuerint hi Psalmi compositi. Historia legitur 1 Reg. 24.

1. *Donec transeat iniquitas*] i. Iniquorum & tyrannorum perversitas. Hieron. *donec transeant insidiæ.*

2. *Qui benefecit mihi*] Hieron. *ultorem meum.* Alius, *qui transfigit causam meam*, h. e. qui causam meam perficiet & perducet ad rectum & optatum finem. Heb. *qui perficit super me.*

3. *Dedit in opprobrium*] Infames faciet eos qui conculcare me conantur. ¶ *Veritatem suam*] Vel *fidem*, quam suis servat.

4. *Inter furentes*] Quod alius vertit *inter flammâ succensos.* Tanto enim furore & invidiâ ardebant æmuli David contra eum ut viderentur quasi flammâ succensi.

5. *Exaltare super cœlos, Deus*] i. Ostende te Dominum cœli, & declara *gloriam tuam in universa terra*: id autem fiet si innocentes liberes de manu persequentium eos.

7. *Paratum cor meum*] Optimè animatus sum, Deus: quare & voce cantabo, & musicis instrumentis Psalmos modulabor.

8. *Exsurge, gloria mea*] *Gloriam* appellat Linguam, vel Animam; & eam cum musicis instrumentis per Prosopopœiam invitat, ut ipsam excitet auroram. Tale quid & apud Pindarum legis.

9. *Psalmum dicam tibi in Gentibus*] Prædicit divulgandam in Gentes Euangelii veritatem & lucem.

DRUSIUS.

1. עַד־יַעֲבֹר. Sym. *donec transeat.* ¶ הַוּוֹת. A. ἐπιβουλή *insidiæ.* Sym. ἐπηρεαστὴς *obtrectator*] Alibi est *calumniator*: ἐπηρεαστὴς, *qui aliquem damno afficit & vexat*; item *qui injuriam infert.* Aquilam secutus Hieronymus vertit, *donec transeant insidiæ.* Hoc loco ausim supplere lacunam quæ in Theodoreto, apud quem disertè scriptum legitur, *Hanc verò clausulam* [*Donec transeat iniquitas*] *Sym. Donec transeat calumniator, dixit. Non conquiescam igitur ait observando donec ab insidiantibus liber ero.* Insidiantes *enim Lxx* iniquitatem *ab effectu appellaverunt.* Aliquid desideratur. Puto leg. *Sym. Donec transeat calumniator, dixit, Aquila, Donec transeant insidiæ. Non conquiescam igitur*, &c. Euthymius, *Aquila autem* insidias *dixit quod Lxx hîc* iniquitatem *reddiderunt.*

4. לְבָאִים אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים. Sym. εὐθαρσῶν ἐκοιμήθην μεταξὺ φλεγόντων. A. --- μετὰ λαύρων, aliàs, μετὰ λάβρων. Th. -- ἐκοιμήθην μετὰ ἀναλισκόντων] Μεταξὺ φλεγόντων. Alibi *cum accendentibus*, i. cum iis qui Saulum Regem in me incendunt. להטים *incendentes.* Hoc Galli *boutefeus* appellant. Vulgò *incendiarii* dicuntur. Noli ambigere quin hæc declaratio vera ac germana sit. Chaldæus hunc locum παραφράζει, *Dormivi tanquam inter carbones, quos succendunt filii hominum.* Μετὰ λαύρων, *cum nimiùm voracibus.* λαῦρος *vorax nimiùm, qui & λάβρος.* Apud interpretem Theodoreti *cum incontinentibus.* Μετὰ ἀναλισκόντων *cum consumentibus.* ¶ חֲנִית. A. δόρυ *hasta.* Sym. δόρατα *hasta.* Th. τόξον. V. & VI. ὅπλον *clypeus*, vel *arma.*

7. נָכוֹן לִבִּי. Sym. ἑδραία ἡ καρδία μου, *stabile cor meum.*

GROTIUS.

Nè disperdas] i. Deprecatio.

PSAL. LVIII.

MUNSTERUS.

1. *O Concilium*] Exponit hîc Kimhi אלם pro קיבוץ, ut sit quasi אלומה ; *manipulus colligatus.* Et notantur per hanc *congregationem* proceres Saulis, qui conspiraverant contra David unà cum Saule Rege eorum, quorum tamen officium erat Regem revocare à proposito tam iniquo. Competit quoque hæc invectiva in Judices malos, rabulas forenses, & adulatores aulicos.

2. *Rem injustam manus vestræ appendunt*] h. e. Iniquam cogitationem corde conceptam manibus & operibus exsequimini, abutentes potestate vestrâ in injuriam proximi. Sed mirum non est quòd tam mali sunt, qui ab eo quo in hanc lucem nati sunt *abalienati fuerunt* à timore Dei, mancipia facti spiritûs mali, qui exagitat eos & infundit pessimum *virus*: & cùm monentur ut à lædendi studio quiescant, *obsurdescunt in morem aspidis obturantis aurem suam, ne audiat vocem incantantis.*

6. *Contere dentes eorum*] Per *dentes* accipe verba noxia.

7. *Colliquescant sicut aqua*] Ponit aliquas similitudines quibus exprimit illis adimendam nocendi potestatem: Prima est *Aqua dilabentis*; secunda, conantis jacere arcu jam extenso, sed cujus *sagittæ* dissiliunt; tertia, *limacis* intra testam *deficientis* & pereuntis; quarta, *abortivi*; quinta, carnis raptæ antequam *ollæ* calorem sensit: h. e. citò superveniat illis perditio & ultio Dei, dum adhuc sunt in felicitate sua, & antequam consummetur perversitas eorum.

10. *Lavabit vestigia sua in sanguine impii*] Hyperbole est, quâ significatur impios delendos, superviventibus justis.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Nè disperdas* אל תשחת] Vide Psal. 57. & 59. ¶ *Michtham* מכתם] Vide Psal. 16 & 56. ¶ *Justitiam loquimini* צדק תדברון] Fut. Heb. pro præs. Quidam vertunt, *Quod justum est decernitis*, vel *pronunciatis.* ¶ *Filii hominum* בני אדם] *Filiis hominum*, vel, *mortalibus.*

2. *Quin potiùs* אף] *Etiam.* ¶ *Violentiam manuum*, &c. חמס ידיכם תפלסון] *Vim* [*calumniam, rem injustam*] *manus vestræ appendunt.* Hebraismus, pro, *quasi in pondere & æquitate factum videri vultis quod per vim agitis.*

5. *Incantantis incantationem periti* חבר חברים מחכם] *Magi inter magos præstantis.* Vel, *magi magicas artes scitè exercentis*, aut *eruditi.*

7. *Colliquescant* ימאסו] *Diffluant.* Modum precandi habent hæc quibusdam: aliis magìs placet ut sint prædictiones pœnarum adversùs impios. ¶ Et *abeant sibiipsis* יתהלכו למו] i. Evanescant: q. d. Irriti sint conatus illorum. Alii ad *aquas* referunt, vertentes *quæ pertranseant in seipsis: quæ dilabuntur: quæ abeunt sibi.* ¶ *Intendat* ידרך] Ità quidam, quòd tenso arcu tendatur & sagitta. Alii, *dirigat.* ¶ Sed sint *ac si*, &c. כמו יתמללו] Ad verb. *acsi exciderentur*, vel, *confringerentur.*

8. *Nè videant* בל חזו] Quidam subaudiunt אשר *quæ non viderunt, quæ*, nempe *limax & abortivum.* Alii vertunt, *Non aspicient Solem*, ut sit præt. pro fut.

9. *Antequam*, &c. בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו] Ad verb. *Antequam intelligant lebetes vestri* [vel *spinæ vestræ*] *rhamnum: sicut vivum* [aut *crudum*, sive *caro cruda*] *sic ira, ut turbo perdat eum*, aut *perdet eos*: sing. pro plur. Petit ut celeriter pereant adversarii sui. Aut prævidet eos citissimè perituros: quod duabus similitudinibus, *spinarum* videlicet & *Carnis crudæ citò raptæ* ostendit: aut unâ tantùm, nempe *Carnis crudæ*: nam varia est lectio. Si una fuerit similitudo, inversus est ordo, qui sic ordinabitur, *Quàm citò cruda caro*

caro rapitur antequam lebetes in quibus ipsa coquitur senserint (id enim hoc loco *intelligere* significat) *ignem rhamni velociter excitatum*, *tam celeriter Deus perdat istos impios*, sive *perdet*. Vel, *Quàm subitò exstinguitur ignis spinarum*, *antequam lebetes senserint ignem rhamni*, *unde caro remanet cruda* [*sic*, vel *tam citò*] *iratus Dominus perdat eos*, sive *tollat de medio*. Si verò similitudines duæ fuerint, pro *ollis* vertendo *spinas* (nam utrumque significat סירים] rectus erit ordo, hoc sensu, *Antequam spinæ vestræ minores adoleverint & excreverint in rhamnum*, *& ut caro cruda celerrimè rapitur antequam excocta sit*; *sic tam repentè pereant impii*, aut *peribunt*: ut prævideat potiùs (ut dictum est) quàm optet futurum ut impii illi perdantur, & id quàm celerrimè, antequam perversitas illorum adolescat. Chald. *Priusquam impii teneri durescant sicut spinæ, donec sunt herbæ, turbine destruet illos.*

10. *Latabitur* ישמח] Verti potest per optativum, *Lætetur justus*, &c. ¶ *Lavabit* ירחץ] *Laverit*: i. dum viderit Deum tam gravem ultionem de impiis sumere ut possit pedes suos lavare in sanguine ipsorum.

CASTALIO.

9. AC *veluti si cujus olla spinas nondum senserint*, *sic illi tanquam crudi per iram vexentur*] Pereant ætate immaturâ, ut si carnes ex olla extrahantur semicrudæ. *Spinas*, i. ignem, qui fieri solet ex spinis.

CLARIUS.

INvectiva est in assentatores Saulis, ex quorum ultione prædicit justos mirè esse exhilarandos. Sed horum typo notantur omnes Christi & Christianorum hostes.

1. *Si verè utique*] Alius sic vertit, *Num verè*, *ô concilium*, *quod justum est decernitis*? *& rectè judicatis*, *ô filii hominum*? Et notantur per hoc *concilium* proceres Saulis, qui conspirarant contra David unà cum Saule Rege eorum, quorum tamen officium erat regem avocare proposito tam iniquo.

2. *Injustitias manus vestræ concinnant*] h. e. Iniquam cogitationem corde conceptam manibus & opere exsequimini, abutentes potestate vestrâ in proximorum injuriam. Sed mirum non est quòd tam mali sunt, qui ex quo tempore in hanc lucem editi sunt *abalienati fuerunt* à timore Dei, mancipia facti spiritûs mali, qui exagitat eos & infundit pessimum virus.

8. *Sicut limax*] Similes erunt limaci, quæ inter rependum colliquescit, *& abortivo*, vel *talpæ*, *quæ non videt Solem.* Ponit ergò quasdam similitudines quibus exprimit adimendam illis nocendi potestatem. Prima est *aquæ dilabentis*; secunda, cõnantis jacere arcu jam extenso, sed cujus *sagittæ dissiliunt*; tertia, *limacis* intra testam deficientis, vel inter rependum colliquescentis; quarta, *abortivi*; quinta *carnis*, raptæ antequam olla calorem senserit: h. e. superveniet illis perditio & ultio Dei dum adhuc sunt in felicitate sua.

9. *Priusquam intelligant*] Priusquam crescant spinæ vestræ, ô impii, in rhamnum, in flore ætatis veluti iratus Dominus subvertet eum, qui dux est vester, unà vobiscum. Alius vertit, *Priusquam percipiant ollæ vestræ rhamnum accensum, sicut crudum quid, sic furor exagitet eum*: h. e. similes erunt carni raptæ antequam olla calorem conceperit rhamni ab igne accensi.

10. *Latabitur justus cùm viderit vindictam*] Justi, ut Deum toto corde diligunt, ità, ut illustretur nomen Dei, etiam liberos odisse parati sunt. ¶ *Pedes suos lavabit*] Hyperbole est, quâ significatur impios delendos supervenientibus justis.

DRUSIUS.

3. דֹּבְרֵי כָזָב. Sym. οἱ λαλῦντες ψευδῆ.

5. מְלַחֲשִׁים. A. & Th. ἐπᾳδόντων. Sym. ψιθυριζόντων. ¶ חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם. A. ἐπαείδειν ἐπαοιδὴν σεσοφισμένου. Sym. ἐπάσει ἐπῳδὰς σεσοφισμένου. Th. φαρμάκου φαρμακευομένου παρὰ σοφοῦ. V. ed. φαρμακεύουσα φαρμακοὺς] Apud interpretem Theodoreti, Sym. *incantatur incantationibus sapientis.*

8. כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ. A. Ὁμοίως γῆς ἐντέρῳ τακὲν πορεύσεται· ἔκτρωμα γυναικὸς οὐ μὴ ὀραματισθῶσιν ἥλιον, *Similiter ac intestinum terræ colliquefactum abit: ut abortus mulieris non vident Solem.* Sym. ὥσπερεὶ χόριον διαλυθὲν διαφωνεῖ, ἢ ἔκτρωμα γυναικὸς ἵνα μὴ ἴδωσιν ἥλιον. Th. ὡσεὶ κηρὸς τακεὶς ανταναιρεθήσεται, ὡς ἔκτρωμα γυναικὸς οὐκ εἶδεν ἥλιον. Χόριον. Scribitur & χορίον. Lex. Græco Lat. vetus, Χορίον γυναικὸς, *folliculum.* Διαφωνεῖ, *exanimatur.*

9. בְּטֶרֶם יָבִינוּ סִירֹתֵיכֶם אָטָד כְּמוֹ חַי כְּמוֹ חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ. Sym. Πρὶν ἢ αὐξηθῶσιν αἱ ἄκανθαι ὑμῶν, ὥστε γενέσθαι ῥάμνον, ἔτι ζῶντα ὡς ἐλόξηρον λαίλαψ ἀρεῖ. Apud interpretem Theodoreti, Sym. *Priusquam spinæ vestræ crescant in rhamnum, adhuc viventes tanquam turbo omnia siccans tollet*] *Crescant*, יבינו αὐξηθῶσιν. Nè sperne. Scholia Camii Ebræi פי' יבינו יפרחו. R. quidam Hai apud Abenezram exponit יגמלו, quod eundem sensum habet. Verbum הבין hoc significatu usurpant etiam Deuterotæ, quos *Thalmudistas* indigitant. ישערנו. A. λαιλαπίσει. Sym. λαίλαψ ἀρεῖ. Th. καταπίεται. *Viventes*. Ex contrario intellige quo spinam *mortuam* dicimus, i. siccam & aridam.

GROTIUS.

10. PRiusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, *sicut viventes*, *sic in ira absorbet eos*] Optima versio ad Hebræum videtur, *Priusquam caldaria vestra* (sive *lebetes*) *sentiant rhamnum*, (i. ignem ex rhamno, qui celerrimè ardescit & calefacit) *sic vos quasi viventes absorbebit ira* Dei *turbine*, i. rapidissimé. סירת sunt *caldaria.* Apparet id Eccl. 7. 6. ubi pariter *ignis è spinis* mentio. Vide & Exod. 16. 3. ubi & aliis multis in locis λέβητα vertunt Græci, alibi χαλκεῖον.

PSAL. LIX.

MUNSTERUS.

HIstoria hujus Psalmi scribitur 1 Sam. 19. quomodo David ab inimicis suis vallatus, ferè captus fuit, nisi ab uxore monitus fuisset.

6. *Revertuntur ad vesperam*] h. e. Sanguinarii à Saul missi ibant & redibant, domum David custodientes, nè ille effugeret manus eorum, *fremebántque in morem canum* qui feram insequuntur, *& discurrebant per civitatem*, nè ullo modo evaderet manus eorum, illi insidias tendentes.

7. *Quoniam quis audit*] Dum circuirent domum varia captabant consilia, quæ David intra domum audivit: illi autem putabant se secretò loqui, arbitrantes neminem ea audire; cùm tamen Deus audiret etiam si nullus homo audisset. Elapso igitur David & proditis consiliis, dicebant, *Quisnam audivit hæc nostra consilia?*

9. *Fortitudinem ejus ad te custodiam*] Loquitur de seipso quasi de alio in hunc modum, Domine, ipsi quærunt servum tuum ut illum perdant, sed *fortitudo ejus* erit *apud te*, apud te, inquam, ille *repositam habet fortitudinem suam*, quâ fortior illis erit. Est enim subita personarum mutatio frequens apud Prophetas.

12. *Propter peccatum oris eorum*] In Hebræo non est *propter*. Est autem sensus, Magnum est peccatum oris eorum, dum nihil loquuntur nisi mera *mendacia & perjuria* in perditionem innocentium. Mihi videtur hîc יספרו capiendum pro ידברו. Exponit enim posterior pars versiculi priora verba.

14 *Revertentur ad vesperam*] Sensus est, *Sicut vespere me capturi ibant & revertebantur, sic Deus percutiet eos fame, ut cogantur vespere quærere panem, & reverti in domum suam, atque pernoctare, ventre non satiato.* Sunt etiam qui hunc locum sic intelligunt, *Vagabuntur pro cibo quærendo, sed non satiabuntur, nec habebunt ubi divertant & nocturnam habeant quietem.*

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Nè disperdas* אל תשחת] Sub. *me*; i. nè finas me perdi. ¶ *Ipsius Davidis Michtham* לדוד מכתם] Vide Psal. 16, & 56. ¶ *Ut observarent* וישמרו את הבית להמיתו] Ad verb. *& custodierunt domum, ut interficerent eum:* pro, *ut custodirent* [sive *observarent*] *domum, & interficerent eum.* ¶ *Extolle me* תשגבני] *Statue me in loco alto*, i. tuto: nam *sublimis locus* pro *tuto* sæpe ponitur. Alii, *recipe me.* Alii, *protege me.*

3. *Insidiantur* ארבו] Præt. Heb. *insidias paraverunt*; *insidiati sunt.* ¶ *Absque prævaricatione mea* לא פשעי] *Non ob scelus meum*; aut *iniquitatem meam.* Alii, *non transgressionis meæ gratiâ:* vel, *nullâ transgressione meâ adducti.*

4. *Absque iniquitate mea accurrerunt* בלי עון ירוצון ויכוננו] Ad verb. *In non iniquitate current, & instruent se.* Fut. pro præt. aut præs. ¶ *Suscita te* עורה] *Vigila, exsurge.*

6. *Revertuntur*, &c. ישובו] Futura Heb. pro præsentibus. Idem versus cum 14 sequenti.

9. *Fortitudinem ejus tibi reservabo* עזו אליך אשמרה] De se loquitur in tertia persona, i. apud te habeo fortitudinem meam repositam. Alii, *Robur illi* [sub. *Sauli, at*] *te observabo.* ¶ *Elevatio mea est* משגבי] *Arx* [*protectio*] *mea est*; aut, *vice arcis altissimæ & propugnaculi.* Paulò post, v. 16. *elevationem* & *refugium* conjungit.

11. *Nè occidas eos* אל תהרגם] Chaldæus addit *statim.* ¶ *Vagari fac eos fortitudine tuâ* הניעמו בחילו] *Commove eos in exercitu tuo*, i. in populo tuo. Alii, *disperge eos in exercitu tuo.* ¶ *Et depone eos* והורידמו] Sub. *de dignitate sua.*

12. *Et ob exsecrationem*, &c. ומאלה ומכחש יספרו] *Et de maledictione & mendacio* eorum *narrabunt* alii. Quidam pro *mendacio* vertunt *maciem*, q. d. *Sint fabula vulgo: dicat populus quòd à te maledicti sint & confecti macie.* Alii, *& de maledicto & de mendacio narrant.*

13. *Et finibus* לאפסי] *Et usque ad fines.*

14. *Et revertentur* וישבו] *Et convertantur.*

15. *Ipsi vagabuntur*, &c. המה ינועון לאכל אם לא ישבעו וילינו] *Ipsi vagentur ad comedendum: profectò non saturabuntur, quando hospitium ad pernoctandum quærent:* i. divertent ad hospitium incœnati. Hîc אם לא pro *certè*, & ו pro *quando* ponitur. Alii volunt לא præcedens servire loco duorum, & legunt, *Ipsi vagabuntur ut comedant: si non fuerint saturati, & non dormient*; vel, *nec dormient.* Chald. *Ipsi fatigabuntur quærentes prædam ut comedant: & non quiescent donec saturentur & dormiant.* Nonnulli futura per præsentia vertunt, *Ipsi vagantur ad edendum: si non saturantur, & dormiunt.* Quidam liberiùs, sic, *Vagabuntur pro cibo, at nec satiabuntur, nec tectum eis subire dabitur.*

16. *Et laudabo* וארנן] *Et ovabo*; vel, *clarâ voce laudabo.* ¶ *Elevatio mihi* משגב לי] Vide suprà v. 9.

17. *Elevatio mea* משגבי] Eadem vox Hebræa quæ v. 9, & 16.

CASTALIO.

9. *Tibi vires meas acceptas fero*] *Vires ejus* legitur in Hebræo: sed & sententia repugnat, & Græca Latinaque vetus interpretatio; ex quibus apparet non עזו sed עזי legendum; ut etiam legitur in ultimo versu.

CLARIUS.

Historia hujus Psalmi scribitur 1 Reg. 19. quomodo David ab inimicis suis vallatus, ferè captus fuit, nisi ab uxore monitus fuisset.

6. *Convertentur ad vesperam*] i. Sanguinarii à Saul missi ibant & redibant, domum David custodientes, nè ille effugeret manus eorum; *fremebántque in morem canum*, qui feram insequuntur, *& discurrebant per civitatem*, nè ullo modo evaderet, illi insidias tendentes.

7. *Ecce loquentur in ore suo*] Res mira: inquit, *ore & labiis suis gladios loquuntur*, nec tamen quenquam esse putant qui *audiat.*

10. *Ostendit mihi super inimicos meos*] Alius vertit, *Deus faciat me videre in adversariis meis*, ut subaudias *ultionem*; & sit Hebraismus, sicut & illud, *Et super inimicos meos vidit oculus meus.*

11. *Nè occidas eos*] Nè occideris subitò eos, Domine, nè penitus in oblivionem veniat hæc ultio tua populo meo, sed vagari coge illos de loco ad locum.

12. *Et de exsecratione*] Qui loquuntur de exsecratione, sive perjurio & mendacio.

14. *Convertentur ad vesperam*] Sicut vesperè me capturi ibant & revertebantur, sic Deus percutiet eos fame, ut cogantur vesperè quærere panem, & reverti in domum suam, atque pernoctare, ventre non satiato.

DRUSIUS.

4. בְּלִי עָוֹן יְרֻצוּן וְיִכּוֹנָנוּ. Sym. Μὴ οὔσης ἀνομίας ἐπιτρέχουσιν ἵνα πατάξωσί με, *Cùm iniquitas nulla sit, currunt ut percutiant me*] Videtur legisse ויכוני *& percutiunt me.* Notum ut Vau pro ἵνα sumatur. ¶ לִקְרָאתִי. Idem, ἐξ ἐναντίας ὑπὲρ ἐμοῦ.

6. יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר. Sym. Ἀνακάμψουσιν ἑσπέρας, καὶ συνηχήσουσιν ὡς κύνες, κυκλοῦντες πόλιν, *Redeunt vesperi, perstrepunt ut canes, circumeuntes urbem.*

7. הִנֵּה יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם. Idem, Αὐτοὶ μὲν ἀποβλύζουσι τοῖς στόμασιν αὐτῶν, ὡς μαχαίρας τοῖς χείλεσιν αὐτῶν, *Ipsi quidem evomunt ore suo, ceu gladios labiis suis.* ¶ כִּי מִי שֹׁמֵעַ. Idem, ὡς οὐδενὸς ἀκούοντος, *quasi nemo audiat:* ità Hier. Vide Euthymium.

11. יִשְׁכְּחוּ עַמִּי. Sym. ἐπιλάθωνται ὁ λαός σου τοῦ νόμου μου. A. & Th. - - - λαοῦ μου. ¶ הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי. Sym. ἀνάστατωσον αὐτοὺς τῇ δυνάμει σου, καὶ κάθελε αὐτοὺς, ὑπερασπιστὰ ἡμῶν Κύριε. Apud interpretem Theodoreti, *Transfer ipsos in virtute tua, & dissipa ipsos, protector noster Domine.*

12. חַטַּאת פִּימוֹ דְּבַר שְׂפָתֵימוֹ. Sym. *peccato oris eorum & verbo labiorum ipsorum.* ¶ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם וּמֵאָלָה וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ. Idem, συλληφθήτωσαν μετὰ τῆς ὑπερηφανίας αὐτῶν, ἀρὰν καὶ ψεῦδος λαλοῦντες, *comprehendantur cum superbia sua, diras & mendacia loquentes*] *In superbia sua*, Euthym.

13. כַּלֵּה בְחֵמָה כַּלֵּה וְאֵינֵמוֹ. Idem, Συντέλεσον ἐν θυμῷ, ἀνάλωσον ἵνα μὴ ὦσιν, *Consume in ira, consume ità ut non sint.* ¶ לְאַפְסֵי הָאָרֶץ סֶלָה. A. εἰς πέρατα τῆς γῆς ἀεί. Sym. εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Th. τῶν περάτων τῆς γῆς.

14. וְיָשֻׁבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר. Sym. Ἀνακαμπτέτωσαν ἑσπέρας, θορυβείτωσαν ὡς κύνες περιερχόμενοι πόλιν] Interpres Theodoreti, *Flectantur vesperi, tumultuentur ut canes circumdantes civitatem.* Eadem verba invenies suprà v 6.

15. הֵמָּה יְנִיעוּן לֶאֱכֹל אִם לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ. A. - - - ἐὰν μὴ ἐμπλησθῶσιν. Sym. ῥεμβόμενοι, ἵνα μὴ ἀχόρταστοι αὐλισθῶσιν. Apud interpretem Theodoreti - - - *nè jejuni pernoctent.*

GRO-

GROTIUS.

IN tituli inscriptionem quando misit Saul] Carmen inscriptum columnæ in memoriam istius rei positæ eo loco ubi id evenerat.

PSAL. LX.

MUNSTERUS.

SCribitur historia hujus Psalmi 2 Sam.8. & 1 Par.18. ubi scribitur *Abisai prostravisse* XVIII *millia Ædomitarum.* Quòd autem in Samuele memorantur occubuisse *Syri*, noveris tunc commune gentium harum fuisse bellum: & id quod duces exercitûs David egerunt, perinde est ac si David ipse egisset. De *Susan testimonii* nihil certum habent Hebræi quod hîc proferamus.

2. *Commovisti terram*] Metaphora est, per quam significatur populum fuisse concussum & interruptum per hostiles impetus.

3. *Potasti nos vino letali*] Alia est Metaphora, per quam significatur populum tantis obrutum malis ut in morem insanorum hominum nescirent rebus suis consulere. Unde quidam exponunt תרעלה pro מבוכה *perplexitate*, alii pro סם המות *veneno mortifero*.

4. *Dedisti timentibus te signum*] h.e. Sicut olim tuis clementer affuisti, victoriam contra hostes dedisti, ut jam insultarint hosti atque *triumpharint* & vexillum in altum sustulerint, idque *propter veritatem*, h.e. ut promissionibus tuis satisfaceres, sic nunc salva me & populum meum ab imminentibus periculis, &c.

6. *Exsultabo*] Quòd scilicet Deus per Spiritum suum sanctum promisit se mihi daturum Regnum Israel, etiam *Sichem* & *vallem Succoth*, in quibus Abner Regem constituit Isboseth filium Saul. *Dividere & dimetiri* accipiuntur pro *possidere jure hereditario*. Per *Gilead* & *Menassen* significatur regio trans Jordanem. Porrò *Ephrajim* vocat *fortitudinem capitis sui*, quòd aliis Tribubus potentior & numerosior esset.

7. *Jehuda legifer meus*] Alludit ad illud Gen.49. *Non auferetur sceptrum de Jehuda, & legifer* (seu *scriba*) *de medio pedum ejus*, &c. h.e. Regnum ex promissione debebatur tribui Jehuda, unde Christus erat nasciturus; nec erat spes venturi Meschiæ quousque Sceptrum perveniret ad tribum Jehuda.

8. *Moab olla loturæ meæ*] Significatur per istas Allegorias humilis subjectio *Moabitarum* & *Ammonitarum*, quos sibi David quoque subegerat. Per *jubilationem* verò *Phelistæorum* intelligitur acclamatio eorum quâ David dominum suum cognoverunt.

9. *In civitatem munitam*] Hoc intelligendum putant de Rabbath metropoli Ammonitarum, quam exercitus David cum magna difficultate expugnavit.

VATABLUS.

1. *VIctori* למנצח] Vide Psal.4. ¶ *Susan eduth* שושן עדות] Nomen instrumenti musici. Quidam vertunt *rosam testimonii*. Alii, *Susan decorum*. Nonnulli, *Susan testimonii*. ¶ *Michtham* מכתם] Vide Psal.16, & 56. ¶ *Cùm bellum gereret* בהצותו] *Cùm rixaretur*; *contenderet*. Doctus inter Hebræos, *Quando desolavit Aram*, &c. ¶ *Aram Naharaim* את ארם נהרים] Sic ad verb. quod quidam vertunt *cum Mesopotamia*. Alii, *contra eam Syriæ partem quæ Mesopotamia dicitur*. Alii, *contra Syriam Mesopotamiæ*. ¶ *Aram Sobah* ארם צובה] *Syriam Soba*. Alii, *contra Syriæ partem quæ vocata est Soba*. ¶ *Projecisti* זנחתנו] Sunt qui istos duos versus per plusquamperf. vertant, *repuleras*, sive *deserueras*, aut *abjeceras*: sive ut quidam, *elongaveras*. ¶ *Dissipasti nos* פרצתנו] *Diripuisti nos*; *discerpsisti*; vel, *discerpseras*.

2. *Tremere fecisti terram* הרעשתה ארץ] *Commovisti terram*. *Concusseras terram*. *Contremuit terra*. ¶ *Scidisti eam* פצמתה] *Diripuisti eam*: *aperueras eam*; aut *dehiscere feceras*. ¶ *Fracturas ejus* שבריה] *Contritiones ejus*; *confractiones*; *rupturas*. ¶ *Nutat* מטה] *Mota est*, *inclinata*, *commota*; aut, *vacillat*.

3. *Videre fecisti*, &c. הראית עמך קשה] *Ostendisti populo tuo dura*. Hebraismus, pro *dura sæpe fecisti experiri populum tuum*. ¶ *Soporiferum* תרעלה] *Letale*; *toxicum*; *tremoris*; *perturbationis*. Hebraismus, pro, *perturbasti nos plurimùm*.

4. *Vexillum, ad elevandum* נס להתנוסס] *Signum, ut triumpharent*. Alii, *signum ad sustollendum* ipsum. Alii præterita vertunt per imperativum, *Da timentibus te vexillum quod erigant*. Optat dari suis militibus in bello animum. ¶ *Propter veritatem* מפני קשט] Ad verb. *A facie veritatis*: i. ut ostendas promissiones liberationis tuæ esse veras.

5. *Ut liberentur* למען יחלצון] Quidam vertunt, *Propterea liberabantur*.

6. *Per Sanctitatem suam* בקדשו] *In Sancto suo*. Alii, *in sacrario suo*, aut *sanctuario*.

7. *Fortitudo capitis mei* מעוז ראשי] Hebraismus, pro quo quidam vertunt, *principatûs mei robur*. Alii, *firmamentum regni mei*. ¶ *Legifer meus* מחקקי] *Dux meus*. Vox Hebræa propriè *conditorem legum* significat, & etiam *Regem*. *Rex* autem pro *regno* accipitur: q.d. *Regio Juda est Regnum meum*.

8. *Olla ablutionis meæ* סיר רחצי] Hebraismus, quem sic quidam convertunt, *Moabitæ mihi serviliter subditi erunt*. Alii, *Moab subjecta mihi erit, ceu lebes in quo lavem pedes*. ¶ *Projiciam calceamentum meum* אשליך נעלי] Phrasis Hebraica, *projicere calceamentum*, pro *immittere pedem*: q. d. Calcabo Edom tanquam mihi subjectam. ¶ *Super me Peleseth jubila* עלי פלשת התרועעי] *Ad me, Palæsthina, veni cum plausu*. Alii, *Mihi, Philisthæa, cum plausu acclama*. Quidam, *Adversùm me, Palæsthina, jubila*; ut sit ironia, quâ Palæsthinorum superbiam taxat: q. d. Non poteris jubilare, quia fortior te sum.

10. *Projeceras nos* זנחתנו] Idem verbum quod in principio primi versûs.

11. *Da nobis auxilium de angustia* הבה לנו עזרת מצר] *Fer nobis auxilium propter tribulationem*: vel, *in tribulatione*. ¶ *Nam mendax* ושוא] *Nam vanum*.

12. *In Deo faciemus militiam* באלהים נעשה חיל] Hebraismum sic quidam reddunt, *In Deo fortiter faciemus*. Vel, *Deo freti fortiter agemus*. Alii, ut vertimus, *faciemus militiam*: i. Favente Deo pugnabimus, & egregia facinora edemus.

CASTALIO.

4. *AD arcus effugiendos*] Malè קשט legitur, cùm debeat קשת per Tau ultimam legi, ut & sententia & veteres Græcus & Latinus interpretes ostendunt.

7. *Meus est Galaadus, meus Manasses*] Galaaditæ, Manassenses.

8. *Moabus meum ahenum eluacrum: ad Iduminum jaciam meum calceamentum*] Moabitas & Idumæos ad infimam redigam servitutem.

CLARIUS.

HOC accidit dum bellum gereret David contra eam Syriæ partem quæ *Mesopotamia* dicitur, & contra eam partem quæ vocata est *Zoba, & Joab reversus percussisset* XII *millia Idumæorum in valle Salis*. Historia habetur 2 Reg.8. & 1 Par.18. Quòd autem ibi legitur *decem & octo millia cæsa*, sic solvitur, quòd Joab ab alia hostium cæde reversus, Abisai fratri velut suppetias tulerit, & ipse cum sua exercitûs parte interfecerit duodecim millia, & Abisai tantùm sex. Quòd autem in libro Regum *Syri* cæsi, & in libro Paralipomenon atque hîc *Idumæi* leguntur, indè factum est quòd commune harum gentium bellum fuit, ut 2 Reg.10. & 1 Par. 19. scribitur. De *Susan* nihil certè habent Hebræi quod proferant.

2. *Commovisti terram*] Metaphora est, per quam significatur populum fuisse concussum & interruptum per hostiles impetus.

3. *Potasti nos vino compunctionis*] Vel *letali*. Alia Metaphora est, per quam significatur populum tantis obrutum malis ut in morem insanorum hominum nescirent rebus suis consulere. Vel, sumus tanquam qui vinum biberint, non quod bibentes exhilaret, sed mœstissimos faciat.

4. *Dedisti metuentibus te*] Sicut olim tuis clementer affuisti, ut hostes verterentur in fugam, sic nunc serva nos. Sunt qui per futurum exponant sic, *Dabis iis qui reverentur te vexillum, ut erigant illud contra hostes suos*, & viso eo in fugam convertantur: hoc enim te facturum pollicitus es. Alius vertit, *Dedisti metuentibus te signum, ut triumpharent propter veritatem*, vel *à facie veritatis*, i. promissionis Divinæ.

6. *Deus locutus est in sancto suo*] Alius vertit *in sacrario suo*, i. oraculum edidit, & promisit per Spiritum sanctum suum hæc se facturum, & daturum mihi Regnum Israel, etiam *Sichem*, & *vallem Soccoth*, in quibus Abner Regem constituit Isboseth filium Saul: idcirco minùs quàm alia cessura Davidis imperio credebantur. *Dividere* & *dimetiri* accipiuntur pro *possidere jure hereditario*. Per *Galaad* & *Manassen* significatur regio trans Jordanem. Porrò *Ephraim* vocat *fortitudinem capitis sui*, quòd aliis Tribubus potentior & numerosior esset.

7. *Juda Rex meus*] Sive *dux*, vel *legifer*. Alludit ad illud Gen.49. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux* (seu *legifer*, & *scriba*) *de medio pedum ejus*, &c. h. e. Regnum ex promissione debebatur tribui Juda, unde Christus erat nasciturus: nec erat spes venturi Messiæ quousque Sceptrum perveniret ad tribum Juda.

8. *Moab olla lotionis meæ*] Significatur per istas Allegorias humilis subjectio *Moabitarum* & *Ammonitarum*, quos etiam sibi David subegerat. Per *jubilationem* verò *Philistæorum* intelligitur acclamatio eorum quâ David agnoverunt suum dominum.

9. *Civitatem munitam*] Hoc intelligendum putant de Rabbath metropoli Ammonitarum, quam exercitus David cum magna difficultate expugnavit.

10. *Et non egredieris*] *Nónne egredieris* nunc in prælium nobiscum, & dux eris *exercitibus nostris?*

DRUSIUS.

לַמְנַצֵּחַ עַל שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד. Sym. Ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν, * τῶ ταπεινόφρονος ᾗ ἀμώμου Δαυῒδ εἰς διδαχήν. ¶ עַל שׁוּשַׁן. A. ἐπὶ κρίνων. ¶ וַיַּךְ אֶת אֱדוֹם בְּגֵיא מֶלַח. A. *& percussit valles*, Hilarius in comment. ad hunc Psalmum. Locus meritò suspectus.

1. אֱנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב לָנוּ. A. Θυμωθεὶς μετέστρεψας ἡμᾶς. Sym. ὠργίσθης ᾗ ἀνήγαγες ἡμᾶς.

3. יַיִן תַּרְעֵלָה. A. --- καρώσεως. Sym. σάλου] Κάρωσις propriè *soporatio*, i. actus ipse soporem inducendi. Σάλος *jactatio*.

7. מָעוֹז רֹאשִׁי. Sym. --- τῆς ἀρχῆς μου *principatus mei*. ¶ יְהוּדָה מְחֹקְקִי. A. Ἰούδας ἀκριβαστής μου, *Judas diligens inquisitor* (sive *accuratus explorator*) *meus*. Th. Ἰούδας ἀκριβαζόμενός μου. Sym. Ἰούδας πρωτόδοτον ὁ ἐμός. Cæteri, Ἰούδας βασιλεύς μου.

8. מוֹאָב סִיר רַחְצִי. A. Μωὰβ λέβης λουτροῦ μου, *Moab lebes lavacri mei*. Sym. Μωὰβ λέβης ἀμεριμνίας μου, *Moab lebes securitatis meæ*.

9. עִיר מָצוֹר. Sym. εἰς πόλιν περιπεφραγμένην] Vide Basilium hom. 59. pag. 214.

11. הָבָה לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם. Sym. *Da nobis auxilium ex tribulatione; vana enim salus hominis*] Ex Euthymio. *Vana enim*, ματαία γὰρ, ex ed. Rom.

GROTIUS.

CUM *succendit Mesopotamiam Syriæ*] In memoriam omnium victoriarum quæ hîc breviter indicantur, latiùs autem describuntur in libris Samuelis & Paralipomenon. Verbum נצח, quod hîc per ἐμπυρίζειν verterunt Græci, quos hæc versio sequitur, alibi vertitur per μάχεσθαι, quod huic loco optimè convenit: ut sensus sit, *Cùm bellum gereret adversùs Syriam duorum fluminum* (sic habet lectio Hebræa) i. Mesopotamiam ab Euphrate & Tigride ità dictam. Eò autem usque prolata arma Davidis apparet 2 Sam. 8.3. & 1 Par. 18.3. ¶ *Et Sobal*] Scripsere Lxx Σωβὰ non Σοβάλ· nam sic habent dictis jam locis. In Hebræo hîc est *adversùs Syriam Soba*, i. partem Syriæ hoc nomen habentem, de qua vide 2 Sam. 8. 5, 12. & 10.6. & 1 Par. 18.3, 9. ¶ *Et convertit Joab*] Meliùs, *& reversus est Joab*, nempe à cæde in Syros edita 2 Sam. 8.13. Fecisse autem dicitur Joab quod per Abisai fratrem suum fecit, quia Joabi sub Davide summum erat imperium, 2 Sam. 8. 16. 1 Par. 18. 15. ¶ *Idumæam*] Heb. *Edom*, i. Idumæos. ¶ *In valle Salis*] 2 Sam. 8. 13, 14. ¶ *Duodecim millia*] Nempe uno prælio, præter sex alia millia in minoribus conflictationibus interfecta, 1 Par. 18. 12.

7. *Juda rex meus*] *Legifer* in Hebræo. Sensus idem; vult enim dicere populus, *Regem sibi esse è tribu Juda*.

8. *Moab olla spei meæ*] Græci cùm scripserunt, Μωὰβ λέβης τῆς ἐλπίδος μου, in animo habuerunt vocem Syriacam רחץ, quæ significat *confidere*, ut Dan. 3. 28. Sed vera interpretatio ex Hebræo est, *lebes lotionis meæ*, i. *pollubrum*, ποδόνιπτρον. Aquila, λέβης λουτροῦ μου. Hoc volunt dicere, *Se imperaturos Moabitis & Idumæis ut servis*. ¶ *In Idumæam extendam calceamentum meum*] *Idumæo extendam calceum meum*, nempe ut eum mihi detrahat, ut viles servuli solent. Vide quæ ad Matth. 3. 11.

PSAL. LXI.

MUNSTERUS.

2. AB *extremo terræ*] Patet hinc Psalmum istum editum cùm David propter Saul extorris ageret in extremis partibus terræ Israel. ¶ *In petram quæ altior me est*] h.e. Duc me in locum tutum, & ad quem ego conscendere nequeo.

VATABLUS.

1. VIctori super Neginath למנצח על נגינת] Vide Psal. 4. Quidam vertunt, *Ad præcinendum in canticis Davidis*. Alii, *Vincenti in melodiis Davidis*. ¶ *Clamorem meum* רנתי] *Vociferationem meam*.

2. *Clamabo* אקרא] Nonnulli futurum convertunt in præsens, *clamo*. ¶ *Dum in mœrore est* בעטף] *Dum anxiatur*. Alii, *cùm defecerit; quando affligetur*. ¶ *Quæ celsior est me* ירום ממני] Ad verb. *quæ exaltabitur à me*. Fut. pro præs. Quidam vertunt, *editiorem quàm ut ego illam conscendere queam*.

3. *Spes* מחסה] *Protectio*; *asylum*.

4. *Sperabo* אחסה] *Tutus agam*. Alii, *Securè agam sub velamento*, &c.

5. *Timentium* יראי] *Timentibus*.

6. *Adjicies* תוסיף] *Addas*. ¶ Et erunt *anni*, &c. שנותיו כמו דור ודור] *Anni ejus erunt ut ætas & ætas*, i. quantum homo vivere naturâ solet, ipse vivet. Alii, *annos ejus generationi ac generationi* æquabis. Alii, *annos ejus in multas generationes* produces.

7. *Habitabit* ישב] *Sedebit*. Vel, per optativum, *Sedeat*.

8. *De die* in *diem* יום יום] Ad verb. *dies, dies*; vel, *die, die*: i. quotidie, sive per singulos dies.

CASTALIO.

2. QUI *te ex ultimis imploro terris*] Vide Psal. 63.

6. *Ætatem ætati Regis adjice*] h.e. Mea.

CLARIUS.

CLARIUS.

Videtur hunc Psalmum editum fuisse cùm David propter Saul extorris ageret in extremis partibus terræ Israel.

2. *In petram*] In rupem ad quam viribus meis pertingere non possem, perducas me, in locum videlicet tutum.

6. *Dies super dies*] *Annos addes annis Regis*: quare *anni* vitæ *illius erunt*, non quales esse solent reliquorum hominum, sed *generationum infinitarum*. Ut securus *sedeat* Rex ille *perpetuò in conspectu Dei*, &c. At hic quis alius est præter Christum, cujus typus erat David?

GROTIUS.

3. *A Finibus terræ ad te clamavi*] Nempe ultra Jordanem, quò profugerat Absalomi metu, 2 Sam. 17. 22.

PSAL. LXII.

MUNSTERUS.

Jeduthun] Quidam putant *Jeduthun* fuisse nomen præcipui cujusdam cantoris.

1. *Silet anima mea*] Secundùm Kimhi דומיה est nomen תואר, i. *formale*; ut sit sensus, *Quieta est anima mea ad Deum*, h.e. præstolatur in silentio auxilium ejus.

2. *Ipse exaltatio mea*] Est משגב *locus altus & tutus ad quem confugitur imminente periculo.*

3. *Quasi paries inclinatus*] Sensus est, Paries inclinatus omni momento minatur casum, sic vos manet repentinus interitus.

4. *Exaltet*] i. Conantur eos qui ad Deum confugiunt, avertere ab eo.

8. *Effundite cor vestrum*] Sensus est, Curas & necessitates vestras Deo committite, qui vobis opem ferre potest.

9. *Ipsi pariter leviores sunt*] Heb. *Ipsi præ vanitate simul sunt*: h.e. Si eos omnes simul in unam posueris trutinæ lancem, & Vanitatem ipsam in alteram posueris lancem, *erunt ipsi leviores Vanitate ipsâ*. Non igitur est ut homines tam inanes timeas.

11. *Vice unâ atque secundò*] h.e. Sæpe Deus contestatus est in Lege & Prophetis Se esse potentissimum & clementissimum, & suum esse salvare hominem; omnem autem hominem esse vanum & mendacem. Non igitur timendus est homo nihili, nec apud eum quærenda salus, &c.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Ipsi Jeduthun* על ידותון] Vide Psal. 39. Quidam vertunt, *pro Jeduthun*; ut scilicet illi committeretur decantandus. ¶ *Tantùm* אך] *Duntaxat*. Alii, *Utique*. Sic v. seq.

2. *Petra mea* צורי] *Propugnaculum meum*. ¶ *Elevatio mea* משגבי] *Exaltatio mea*; *arx*; *munimentum*; *perfugium*: significat arcem sublimem ad quam ascendit quis ut tutus sit. ¶ *Non labascam multo* lapsu לא אמוט רבה] *Non vacillabo multo*, sub. *lapsu*, i. gravi: h.e. graviter. Quidam, *non nutabo multùm*. Alii, *non movebor multùm*.

3. *Cogitabitis prava contra unumquemque* תהותתו על איש] Ad v. *loquemini contra virum*? Quidam, *fraudem struitis cuique*? Alii, *insidiamini quibuscunque*? Fut. pro præs. Chald. *detrahetis singulis*? ¶ Eritis tanquam paries בקיר] Ad verb. tantùm legitur *sicut paries*.

4. *Tantummodo à magnitudine ipsius* Dei *consultant repellere* אך משאתו יעצו להדיח] Sub. *eos*; i. consultant quomodo depellant unumquemque à fiducia quam habent in Deo excellenti, magno & potente. Quidam, *Utique exaltationem ejus consultarunt dejicere*. Alii, *Utique dignitatem ejus deturbare cogitant*. Alii, *Utique nè ipse* Deus *quenquam exaltet, consultant, moliunturque impellere*.

5. *Tantùm* אך] *Veruntamen*; *utique*.

6. *Tantùm ipse est petra mea* אך הוא צורי] *Utique ipse est fortitudo mea*: vel, *rupes*, sub. *in qua sita est fortitudo mea*. ¶ *Elevatio mea* משגבי] Eadem vox quæ & Psal. 59. 9. & in hoc Psalmo, v. 2.

7. *In Deo* על אלהים] *Apud Deum*. *Super Deum*. ¶ *Robur fortitudinis meæ* צור עזי] *Rupes roboris mei*; vel, *petra fortitudinis meæ*.

9. *In stateras*, &c. במאזנים] i. Si simul ponantur in trutina, ipsâ vanitate leviores erunt. Quidam hæc præcedentibus jungunt sine distinctione, sic, *Mendacium filii viri in lancibus*, sic *ut ascendant præ nihilo* [aut *vanitate*] *simul*.

10. *Calumnia & rapina* בעשק ובגזל] *In injuria & rapina*; *in malè parto & rapina*. Quidam istud *& rapina* sequentibus jungunt, *Et pro rapina nè inaniter satagite*.

11. *Bis hoc audivi* שתים זו שמעתי] *Duo hæc audivi*. Alii, *Vice unâ locutus est Deus*, atque *secundò*, quod & *audivi*. Vel, *Semel atque iterum locutus est Deus*, *idque audivi*. Hebraismus, pro *Sæpius audivi*, nempe in Lege & Prophetis.

CASTALIO.

3. *Quousque in me injuriosi eritis*] Latinè *novi hominem* pro *novi eum* dicitur. Hebraicè fit hoc etiam in prima persona: quo modo dicit sæpe Christus *Filium hominis* pro *homine*, de seipso loquens. Igitur quod hîc vertimus *in me*, in Hebræo est *in hominem*: qui Hebraismus, quia huic loco obscuritatem afferret, locum ad Latinam consuetudinem traduximus. Eum autem de se loqui, apparet ex eo quòd & antè & pòst dicit *se in Deo acquiescere*, *eóque niti*, *sic ut eorum conatibus labefactari nequeat*. ¶ *Perimere conantes*] In Hebræo unum est verbum, quod significat *perimere*: quanquam passivum esse notæ vocales indicant; sed activum esse, & V. Interpres & sententia ostendit: quomodo & verbum חלץ positum est Prov. 11. Est autem animadvertendum, Hebræorum verborum notiones latè patere, ut idem verbum & primarium sit, & frequentativum, & desiderativum, quando his figuris carent Hebræi. Itaque hîc *perimere* ponitur pro *peremptuire*, ut ità loquar, h.e. *velle perimere*: qualis Hebraismus est etiam Act. 7. his verbis, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην· non enim reduxit rixantes in gratiam Moses, sed id facere conatus est: & Matth. 23. εἰσερχομένους pro εἰσελθεῖν θέλοντας. Atque eodem modo obiter dico de verbis apud Latinos compositis, quibus carentes Hebræi uno verbo multa significant; ut לחם fit *pugnare*, *propugnare*, *oppugnare*, *repugnare*, & *expugnare*; & ità in multis aliis.

CLARIUS.

Docet suam in Deum fiduciam, quódque nullis mortalium viribus vel copiis sit fidendum. Porrò *Jeduthun* putant nomen fuisse cantoris.

1. *Nónne Deo*] Interpres explicuit Hebraismum, qui sic habet, *Utique ad Deum silet anima mea*, h.e. Quieta est anima mea ad Deum, & præstolatur in silentio auxilium ejus. Meritò, inquit, patienter Deum exspectas, anima mea: *ab ipso enim provenit salus mihi*.

2. *Non movebor ampliùs*] Heb. *Non movebor multùm*, h.e. non admodum solicitus ero.

3. *Irruitis*] Heb. *insidiamini*. ¶ *Tanquam paries inclinatus*] i. Paries inclinatus omni momento minatur casum; sic vos manet repentinus interitus.

4. *Utique honorem meum*] Et Græcus habet τιμήν. Hebræa pro *meum* habent *ejus*, ut de se tanquam in tertia persona loquatur, sic, Causa certè odii in virum illum ea fuit præcipua quòd videbant illum auxilio Dei crescere: hoc ut impedirent stulti, inito consilio sanè ridiculo, subvertere illum conabantur: &, quasi falli posset Deus, *ore suo blandiebantur* illi, cùm *animo vellent pessimè*.

5. *Ab ipso spes mea*] Ipse salutem quam exspectas afferet tibi.

7. *Deus auxilii mei*] Heb. *petra fortitudinis meæ.*

8. *Effundite coram illo corda vestra*] Curas & necessitates vestras illi committite, qui vobis opem ferre potest.

9. *Ipsi pariter leviores sunt vanitate*] Heb. *ipsi præ vanitate simul sunt*, h. e. Si eos omnes simul in unam posueris trutinæ lancem & Vanitatem ipsam in alteram lancem, erunt ipsi leviores vanitate ipsâ. Non ergò est ut rem tam inanem timeas.

11. *Bis hoc audivi*] Hebraismus est, sic, *Unum quiddam locutus est Deus, sed sæpenumero illud audivi, solum Deum esse qui possit omnia, & te Dominum naturâ esse clementissimum:* quare & malos malè perdere potes, & tuos pro tua clementia perpetuò facere felices. Ab illo enim non ab homine pendere debemus.

DRUSIUS.

1. לַמְנַצֵּחַ עַל יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד. Sym. Ἐπινίκιος διὰ Ἰδιθὺν, ᾠδὴ εἰς Δαυίδ] Interpres, *Triumphalis per Idithun.*

9. אַךְ הֶבֶל בְּנֵי אָדָם כָּזָב בְּנֵי אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם. Th. *Atqui vapores filii hominum, mendaces filii hominum, ut momentum stateræ*] In ed.Rom. πλὴν ἀτμίς. *Ut momentum stateræ*, ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ. Legit, ut apparet, Caph pro Beth. ¶ הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד. Sym. αὐτοὶ ματαιοῦνται ὁμοῦ, *ipsi evanescunt simul.* Sic interpres Theodoreti.

10. וּבְגָזֵל אַל תֶּהְבָּלוּ. A. καὶ ἐν βίᾳ μὴ ματαιοῦσθε. Sym. καὶ ἐπὶ ἅρπαγμα μὴ γίνεσθε ἀτμίς. Th. καὶ ἐπὶ ἁρπάγματι μὴ ματαιοῦσθε.

GROTIUS.

12. *SEmel locutus est Deus, duo hæc audivi*] Semel Deus in Sinai locutus est majoribus nostris; indè duo colligo longè certissima; Deum & potentissimum esse ad vindicandas injurias suas, & in pios mirè benignum. Exod.20.5 6,7.

13. *Quia tu reddes unicuique juxta opera sua*] Rom. 11. 6.

PSAL. LXIII.

MUNSTERUS.

IN deserto Jehuda] Hoc est desertum Ziph, in quo multo tempore delituit David, donec tandem per Ziphæos fuit proditus hosti suo Sauli. De qua re & Psalmus 54. canit. Et quia David supra modum quærebat provehere gloriam Dei,& nihil æquè quærebat atque illam cum sanctis celebrare, grave erat sibi separari à Sanctuario Domini,& à sinceris cultoribus ejus, ideo totis affectibus clamabat in deserto, *Diluculò & manè te, Domine, requiram, ad te suspiro & te adoro in hac vasta solitudine: & quia non licet mihi id facere in cœtu sancto tuo, ego pro modulo meo hîc contemplor te in spiritu meo, perinde ac si essem in sacrario tuo, & viderem arcam virtutis & gloriæ tuæ.*

10. *Dejiciant eos*] Heb. *facient ruere eum in manus gladii.* Putántque id dictum de Saule. Potest etiam esse ut affixum הו referatur ad totum exercitum qui unà cum Saule persequebatur David. Prædicit ergò illorum casum, quòd videlicet per hostes adigendi fuerint in gladium, & cadavera eorum per vulpes laceranda.

VATABLUS.

1. *QUæro te manè* אשחרך] *Manè vigilabo ad te: quæram te mané.* Fut. Heb. pro præsenti quibusdam. ¶ *Desiderat* כמה] *Ardet te: concupiscit.* Præt. Heb. ¶ *Deserti* ציה] *Siccitatis:* i. sicca & arida. Alii, *squalida, horrida.*

2. *Sic ut in Sanctitate vidi te* כן בקדש חזיתיך] Præt. Heb. quod in præsens quidam vertunt, *Sic* quasi *in sanctuario contemplor te.* Alii in futurum, *Sic in sacrario contemplabor te.*

4. *Levabo* אשא] *Extollam.* Alii, *Levo.*

5. *Saturatur* תשבע] Fut. Heb. *satiabitur.* ¶ *Et labiis jubilationum* ושפתי רננות] *Cum labiis exsultationum laudat* te *os meum.*

6. *Cùm recordor* אם זכרתיך] *Cùm meditor.* Præt. & fut. Heb. pro præsentibus. Quidam interrogativè legunt, *Annon tui recordatus sum in stratis meis, & in vigiliis meditatus sum de te?*

7. *Et in umbra* ובצל] *Ideo sub umbra.* ¶ *Exsulto* ארנן] Fut. Heb. *ovabo, exsultans cantabo.*

8. *Adhæsit anima mea tibi* דבקה נפשי אחריך] Ad verb. *Apprehendit anima mea te.* ¶ *Sustentat* תמכה] Præt. Heb. pro præs. *suffulcit.*

9. *Ipsi autem* qui *ad desolationem* והמה לשואה] *Illi autem frustrá.* Alii, *Illi verò ad devastandum.* Quidam, *Illi verò qui devastare quærunt.*

10. *Occident eum* יגירהו] *Occidet eum.* Sing. pro plur. *interfectores occident ipsum Saulem:* vel *unumquemque ex hostibus meis.* Alii, *Fundere facient eum.* Alii, *Distrahent eum in acie gladii.* Alii, *Pertraxit eum in manus gladii.* Alii, *Dejicient eos in aciem gladii.*

CASTALIO.

11. *PER quem quicunque jurant*] Quem qui colunt. Quem enim colunt homines, per eundem jurare solent.

CLARIUS.

DEsertum Juda desertum est Ziph, in quo diu David delituit. Cùm ergò ad sacrum cœtum convenire minimè ei per hostes liceret, & fortè jam unum ex tribus illis solennioribus festis instaret, æstuans desiderio cecinit hoc carmen.

1. *Ad te de luce vigilo*] Ὀρθρίζω, *de manè surgo*; quod alius vertit *manicabo.* Vult ergò dicere, *manè*, i. antequam dies oriatur, *ad te suspicio*, cupiens in tuo te cœtu adorare. Cupiebat enim sanctus David suprà modum provehere gloriam Dei, & nihil æquè quærebat atque illam cum sanctis celebrare. Grave illi erat separari à Sanctuario Domini, & à sinceris cultoribus ejus; ideo totis affectibus clamabat in deserto, *Diluculò & manè te. Domine, requiram; ad te suspiro, & te adoro in hac vasta solitudine.* Et quia non licet mihi id facere in cœtu sancto tuo, ego, ut possum, hîc contemplor te in spiritu meo, perinde ac si essem in sacrario tuo, & viderem arcam virtutis & gloriæ tuæ: & hoc est quod ait, *in sancto apparui tibi, ut viderem virtutem tuam & gloriam tuam.* Potest & sic dici, *Ego te in loco sanctitati tuæ destinato videre cupivi & contemplari potentiam & majestatem tuam.*

3. *Melior est*] *Melior est benignitas*, inquit, quâ nos prosequeris *quàm* ipsa hæc corporis *vita*; quare *labia mea* nunquam desinent *laudare te:* tanquam dicat, Quæ enim esset hæc vita si eam sine tuis laudibus & contemplatione tuæ majestatis & misericordiæ, degere cogeremur? Et profectò ità est, quamvis miseri mortales id plerique omnes non agnoscant.

9. *Introibunt in inferiora terræ*] Periphrasis est sepulcri.

19. *Partes vulpium erunt*] h. e. Erunt esca vulpium & ferarum. Prædicit enim illorum casum, quòd videlicet per

per hostes adigendi essent in gladium, & cadavera eorum per vulpes laceranda.

11. *Qui jurant in eo*] *Quisquis juraverit in verba illi-us.* Et quidam referunt ad *Regem*, nempe David.

DRUSIUS.

1. צָמְאָה לְךָ. Omnes, ἐδίψησέ σοι *sitivit tibi*] Hier. in ep. ad Suniam, *Sitivit tibi anima mea: pro quo in Græco sit ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου, i. sitivit te anima mea. Sed in Ebræo non habetur OTECHO, quod sig.* te: *sed LECHO, quod sig.* tibi: *quod & omnes interpretes transtulerunt.* Hæc verba adduxi Hieronymi bono. Nam in vulgatis, *sed in Ebræo non habetur ATA, quod sign. Te.* Quem errorem miror Mariano non animadversum, qui in Erasmi erratulis tam vidit acutúm. ¶ כָּמַהּ. A. ἐπετάθη *expansa est.* Sym. ἱμείρεται *desiderat.* Th. ποσαχῶς; *quot modis?*] *Expansa est:* nam πετάω *expando.* Alibi est *intecta est:* puto apud interp. Theodoreti. Ἱμείρεται. Verbum est כמה, cum puncto in He, quod etiam R. David exponit per תאב, i. *concupisco, desidero.* Nec aliter R. S. Hanc interpretationem secuti sunt Hieron. & P. Chaldæus. Abenezra prætulit יבש, i. *aruit.* Verbum ἅπαξ λεγόμενον. *Quot modis,* vel *multis modis*, i. πολλαχῶς. Interpres Theodoreti *multipliciter.* Euthymius *quàm sæpissime.* Id Ebræi dicunt כמה פעמים sine Mapphic in He, quod hîc additum puto differentiæ causâ in alio sensu.

6. אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה בָּךְ. Sym. Ἀναμιμνήσκομαί σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, καθ᾽ ἑκάστην φυλακὴν ἐμελέτων σε. *Recordor tui in strato meo, singulis vigiliis meditabar te.*

7. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן. Idem, καὶ σκεπόμενος ἐν ταῖς πτέρυξίν σου εὐφήμουν, *& tectus alis tuis bene precabar*] Interpres Theodoreti, *& amictus sub alis tuis benedicebam.* Sic εὐφαμία, quod ità Doricè dicitur pro εὐφημία, ab Etymologo exponitur εὐλογία. Suprà 51. 14. תרנן. Sym. διαλαλήσει.

GROTIUS.

1. CUM *esset in deserto Idumææ*] Scribendum hîc & in exemplaribus Græcis *Judææ*, tum ex textu Hebræo, tum ex historia 1 Sam. 22. 5. & 23. 14, 15.

2. *Quàm multipliciter tibi caro mea*] Putarunt LXX כמה esse compositum ex כ & מה. At meliùs Hebræi pro uno verbo sumunt, quod *desiderare* significat. Itaque Aq. vertit ἐπετάθη, Sym. ἱμείρεται.

PSAL. LXIV.

MUNSTERUS.

2. A *Commotione*] h. e. Qui virulentis linguis suis excitabant seditiones & tumultus.

6. *Etiam intimum cujusque*] h. e. Non est secretum aliquod tam arcanum & profundum quod malitia eorum non producat in lucem.

7. *Sagittabit eos*] In Hebræo hæc verba scribuntur in præterito, sed capiuntur pro futuro.

8. *Facient ruere super seipsos linguam suam*] i. Malum illud quod falsâ suâ linguâ aliis conflarunt, recidet in caput eorum, ut *miraturi sint omnes qui eos aspexerint* quomodo eorum consilium tam in diversum abierit effectum, agnoscetúrque illud *opus esse Dei.*

VATABLUS.

1. V*ictori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *In oratione mea* בשיחי] *In sermone meo: in precatione mea.* ¶ *Custodi* תצר] Fut. Heb. pro imperativo.

2. *A secreto* מסוד] *A consilio.* ¶ *A congregatione* מרגשת] *A societate, à turba, à commotione,* vel *tumultu.*

3. *Acuerunt* שננו] Præt. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, *exacuunt.* ¶ *Tetenderunt* דרכו] Præt. Heb. pro præs. *dirigunt, emittunt.*

4. *Ut jaculentur in absconditis in integrum* לירות במסתרים תם] *Ut iciant absconditè innocentem.* Alii, *Ut sagittis impetant in absconditis sincerum:* vel *eum qui est integer.* ¶ *Sagittas jaciunt* ירהו] Fut. Heb. pro præs. *ejaculantur* sagittas.

5. *Corroborant sibi ipsis verbum nequam* יחזקו למו דבר רע] Fut. Heb. pro præs. vel præt. *Firmarunt* [sive *Confirmant*] *sibi verbum malum.* Vel, *Obfirmant sibi rem malam*, i. multis technis corroborare student noxiam delationem apud Saulem. Quidam, *corroborant se in re mala.* ¶ *Narrant* יספרו] Fut. Heb. pro præsenti, *commentantur.*

6. *Scrutantur iniquitates,* &c. יחפשו עולת תמנו חפש מחפש] Fut. Heb. pro præs. *Investigant pravitates, consummarunt pervestigatam pervestigationem.* Alii, *Scrutantur occasiones, perficiunt scrutinium astutè investigatum.* Alii, *Exquirunt malitias, & exsequuntur quod scrutando excogitatum est.* ¶ *Et intimum,* &c. וקרב איש ולב עמק] Sub. *absolvunt.* Repetitione utitur: q. d. Quicquid inveniri potest humanâ diligentiâ, quicquid excogitare potest homo. Quidam, *etiam intimum,* &c. Alii in ablativo, *& intimo cujusque, & corde profundo.*

7. *Et jaculatus est in eos* ויורם] *Sed sagittabit eos.* Alii, *Et jaculabitur in eos.* ¶ *Fuerunt* היו] Præt. Heb. pro futuro quibusdam, *erunt*, inquam, aut *exsistent.* Alii vertunt, *Subita*, inquam, *erunt plagæ illorum.*

8. *Et impingere,* &c. ויכשילהו עלימו לשונם] Fut. Heb. *Et impingere facient eam linguam suam contra se.* Relativum cum antecedente, pro antecedente solo, more Hebræorum: i. facient ut lingua sua in seipsos impingat. q. d. Suis delationibus perituri sunt. Quidam, *facient impingere seipsos linguis suis.* Alii, *Et irruere illam adversum se linguâ suâ cogent.* Alii, *Prosternéntque super se linguam suam.* ¶ *Fugient* יתנודדו] *Exagitabuntur, commovebuntur, stupebunt.*

9. *Et timebunt* וייראו] *Et videbunt.* ¶ *Intelligent* השכילו] *Prudenter considerabunt,* sive *expendent.* Alii, *facient intelligi.*

10. *Et sperabit in eo* וחסה בו] *Et fiduciam in illum collocabit.*

CASTALIO.

4. N*ihil tale metuentes*] In Hebræo vocabulum antecedens est sing. numeri, sed pro plurali positum: itaque verbum sequitur plurale: id quod sæpe fit: & contrà, ut Psal. 62, & 63, & 68.

CLARIUS.

ADversus fallaces linguas & noxios delatores & hîc & sæpe aliàs canit.

6. *Exsequuntur quod scrutati sunt*] Ubi excogitaverunt varios nocendi modos, absolverunt consilia sua, & in unum contulerunt quicquid ullâ diligentiâ excogitari potuit ab animo humano etiam summâ prudentiâ prædito.

8. *Infirmata sunt contra eos*] h. e. Malum illud quod falsâ suâ linguâ in alios conflarunt, recidet in caput eorum, ut *miraturi sint omnes qui eos aspexerint* quomodo eorum consilium tam diversum habuerit exitum: agnoscetúrque illud *opus esse Dei.* Quæ autem per præteritum dixit, ut *sagittavit eos, infirmata sunt, turbati sunt,* &c. de futuro sunt intelligenda. Hebrææ enim linguæ mos est tempora pro temporibus ponere.

DRUSIUS.

1. קוֹלִי. οἱ λοιποὶ, προσευχῆς μου.

3. דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר. Sym. ἐπλήρωσαν τόξον αὐτῶν λόγῳ πικρῷ, *impleverunt arcum suum re amarâ*. Interpres Theodoreti, *impleverunt arcum suum sermonem amarum*, i. λόγον πικρὸν. A. ῥῆμα πικρὸν. Th. λόγον πικρὸν. ¶ בַּמִּסְתָּרִים. Sym. κρυφῇ *clanculùm*, i. *insidiis & dolis utentes*, ait Theodoretus.

5. יְחַזְּקוּ לָמוֹ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים. Sym. *Firmaverunt* * *sermonem pravum, narraverunt ut occultarent laqueos*] *Firmaverunt*: desideratur ἑαυτοῖς, i. *sibi*. *Narraverunt*, διηγήσαντο, ex ed. Rom. Apud interpretem Euthymii, *Narraverunt*, *Sym. reddidit*, *Consuluerunt*; *Consuluerunt etenim ut laqueos absconderent & plagas, dum collocarent insidias*.

6. חִפֵּשׂ מְחֻפָּשׂ. A. σκαλεύσει σκαλευόμενος, *scrutabitur scrutans*. S. ἐξερευνῶν ἐξερευνήσει, *diligenter & accuratè investigabit*] In ed. Rom. σκαλευόμενοι. Puto me rectè emendasse. In eadem habetur ἐξερευνῶντες. Fortè Sym. scripserat ἐξερευνῶν τι. In σκαλεύσει tralatio est ab iis qui sarculo terram egerunt, & res abditas in ea scrutantur. ¶ קֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק. A. ἔγκατον ἀνδρὸς καὶ καρδία βαθεῖα, *Interaneum viri & cor profundum*. Th. *& mentem & profundum cor hominis*] Puto leg. *& mentem hominis & profundum cor*. Hæc olim ità conjeceram: pòst in ed. Rom. reperi, *Th*. διάνοια ἀνδρὸς καὶ καρδία βαθεῖα. Sym. ἐξ ἐγκάτων ἕκαστος καρδίας βαθείας.

7. וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם. A. Καὶ ῥοιζήσει αὐτοὺς ὁ Θεὸς, βέλη παραχρῆμα ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν, *Cum stridore circumaget eos Deus; sagittæ evestigio fuerunt plagæ ipsorum*. Sym. Ἀκοντίσει οὖν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, βέλος αἰφνίδιον ἔσονται αἱ πληγαὶ αὐτῶν, *Jaculo igitur petet eos Deus; sagitta repentina erunt plagæ ipsorum*. Th. καταλοχεύσει αὐτοὺς ὁ Θεὸς, *sagittâ conficiet eos Deus*.

8. וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם. A. καὶ ἐσκανδάλισαν αὐτοὺς ἐπ' αὐτοὺς αἱ γλῶσσαι αὐτῶν. Sym. καὶ ἔπταισε καθ' ἑαυτῶν ἡ γλῶσσα αὐτῶν.

GROTIUS.

7. **S**Crutati sunt iniquitates: defecerunt scrutantes scrutinio: accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus: sagitta parvulorum facta sunt plagæ eorum] Apparet LXX pro וירם *& telis confixit* legisse וירום καὶ ὑψωθήσεται. Cæterùm cùm תמנו similiter legatur Thren. 3. 22. ubi significat *consumpti sumus*, per ἐνδεῖαν non infrequentem נ literæ; videtur sensus, supplendo voculas quæ omitti solent, sic optimè posse sarciri; *Investigarunt illi iniquitates*: (vias nobis nocendi) *consumpti essemus. Sed investigatio perfectissima* (supple, *Dei est*, ex sequentibus) *& ad intimum hominis & profundum cor*: (supple *pervenit*.) *Confecit* igitur *eos Deus telo: subitò exstiterunt vulnera eorum*.

PSAL. LXV.

MUNSTERUS.

1. **T**E exspectat laus] Heb. *Tibi silet laus*. Exponitur tamen ab Hebræis דומיה pro תוהלת, sicut nos vertimus. Est enim frequens in hoc libro ut *silere* capiatur pro *exspectare*.

4. *Applicueris*] Est hîc תקרב verbum grave; id quod litera futuri temporis indicat. ¶ *Satiabitur*] In Hebræo propriè est *satiabimur*. Nedum scilicet qui Christo præsentes fuerunt, sed & qui præcesserunt & qui sequentur, lætabuntur in domo ejus, præsertim quibus ille condonat peccata. Agit enim Psalmus iste de Regno Christi: id quod ex his verbis adverti potest, *Ad te omnis caro veniet*.

5. *Terribilia in justitia*] Cùm justitia Dei per Christum afferretur hominibus, quàm terribilia & stupenda tunc portenta visa fuerint, Scriptura N. T. abunde explicat.

6. *Qui parat montes*] Potest esse ut hæc Allegoricôs sint intelligenda, sicut subditur, *atque fremitum populorum*.

8. *Qui in progressibus matutinis*] Per hos *progressus* intelligunt ortum Solis manè, & vespere ortum Lunæ atque stellarum, in qua re cognoscitur admiranda Dei vis & potentia: & verè qui pio est animo & hæc Dei advertit opera, rapietur & excitatur ad Dei laudem. Narrantur consequenter alia Dei quotidiana & magna beneficia: *Visitat* enim suâ dignatione *terram*, *afficitur ei*, *& ubertim ditat eam*. Ubi notandum quòd חשקקה est à radice שוק, quod *appetere* sign. unde תשוקתך *appetitus tuus ad maritum tuum erit*, &c.

9. *Rivus Dei plenus est aquâ*] *Rivum Dei* vocat salubrem imbrem terram fœcundantem, quâ Deus disponit terram ad productionem frumenti.

10. *Sulcos ejus inebrias*] Sunt hîc רוה, נחת infinitivi.

11. *Coronas annum*] Sensus est, Exornas annum omni genere frugum, & meram *pinguedinem stillas de cœlis* in hæc inferiora. Habet tamen Hebraismus *semitæ tuæ*, ubi nos vertimus *nubes tuæ*, quòd Deus in superioribus *gradi & vehi* à Scriptura dicatur.

12. *Exsultatione colles accingentur*] Hæc *exsultatio* est læta illa pascuorum & collium germinatio.

VATABLUS.

1. **V**Ictori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Te exspectat* לך דמיה] *Tibi silet*. q. d. Tanta sunt opera tua ut te nemo dignè laudare possit.

3. *Res iniquæ* דברי עונות] *Verba iniquitatum*, vel *pravitatum*. Alii, *Rationes iniquitatum*, i. iniquitates. ¶ *Prævaricationibus nostris*, &c. פשעינו אתה תכפרם] Ad verb. *Scelera nostra tu expiabis* [vel, *condonabis*] *ea*. Relativum cum antecedente pro solo antecedente. Alii, *prævaricationes nostras tu expias*.

4. *Quem elegeris*, &c. תבחר ותקרב] Fut. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, *quem eligis*, *& tibi adjungis*. ¶ Loco *sanctiore* קדש היכלך] *Sanctioris loci tabernaculi tui*: vel, *sacrarii templi tui*. Alii, *sacra regia tua*.

5. In *terribilibus* miraculis *in justitia exaudies nos*, נוראות בצדק תעננו] Per *stupenda* miracula *pro* tua *justitia exaudies nos*. Alii, Ex *justitia* tua *stupenda annues nobis*. Alii, *Terribiliter pro justitia respondes nobis*. Fut. Heb. quod per præsens quidam vertunt. Alii per præt. imperf. *respondebas*. Nonnulli, *Terribilia in justitia respondebis*. ¶ *Et* insularum *maris distantium*. וים רחקים] Ad verb. *& maris remotorum*, *longinquorum*, *distantium*, sub. *à Sione*. Quidam, *& eorum qui remoti degunt in mari*: vel, *& eorum qui procul ad mare habitant*.

6. *Qui firmat* מכין] *Qui instruit*: *parat*.

7. *Sonitum* שאון] *Strepitum*, *fastum*, *commotionem*, *fremitum*. ¶ *Et strepitum* והמון] *Et fremitum*, *tumultum*.

8. *Et timent* וייראו] Fut. Heb. ¶ Ob *exitus*, &c. מוצאי בקר וערב תרנין] *Egressibus matutini & vesperæ facies ovare*. Alii, *qui in progressibus matutinis & vespertinis laudem excitas*. Vel per futurum, (ut Hebraicè legitur) *exsultare*, sive *laudare*, aut *ovare facies*. Sunt qui vertunt, *Egredientes manè & vespere exhilaras*.

9. *Postquam desiderare fecisti eam* ותשקקה] Sub. *benedictionem pluviæ*. Quidam, *& desiderium dedisti ei*. Alii, *& bene cupis ei*. Nonnulli à שקה deducentes vertunt *& irrigasti eam*. ¶ *Præparas* תכין] Futurum Heb. *dispones*, *adornabis*, *instrues*.

10. *Liras ejus inebrias* תלמיה רוה] Fut. Heb. *Sulcos ejus inebriabis*, i. *irrigabis*. Hebraismus, pro, *fertilem*

lem reddes terram copiâ aquarum. ¶ *Descendere facis* pluviam in *sulcos ejus* נחת גדודיה] *Demittis pluviam in valliculas ejus.* ¶ *Benedicis* תברך] Fut. Heb. i. feliciter provenire facis germen ejus.

11. *Coronas annum bono tuo* עטרת שנת טובתך] Fut. Heb. *Cinges* [vel, *Cumulabis*, aut, *Exornabis*, sub. *bonis omnibus*] *annum bonitatis tuæ*: i. in quo bonitatem tuam notam facies. ¶ *Et semita tua* ומעגליך] *Et vestigia tua.* Per *semitas* sive *vias* aut *vestigia* intelligit nubes, *super quas ambulare* dicitur.

12. *Stillant super habitacula* pastorum ירעפו נאות] Fut. Heb. *Stillabunt mansiones*: vel, in *habitacula*. Alii, *super campestria*, sive *pascua*.

13. *Induerunt se pascua* לבשו כרים] Præt. Heb. pro futuro, prout præcedentia versa fuerint, *Operiuntur planities, plana, campi.* ¶ *Operuerunt se* יעטפו] Fut. Heb. *accingentur, amicientur.* Alii, *obteguntur, operiuntur.* ¶ *Clamant* יתרועעו] *Jubilabunt* sive *jubilant.*

CLARIUS.

CAnit hoc Psalmo Deum, in Sion peculiariter præsidentem, agnoscendum colendúmque ab omnibus, ut à quo omnia sint, quíque ut rerum vitæ hujus omnimodam abundantiam, ità non minore liberalitate etiam cœlestia bona largitur.

1. *Te decet hymnus*] *Deus, qui es in Sion*, ob Tabernaculum videlicet, *te decet laus*, Heb. *Tibi silet laus.* ut *silere* idem fit quod *exspectare.* Quia enim is qui silet cessat atque exspectat, hinc dictio quæ *silere* sig. accipitur in Scripturis ad significandum *quiescere, æquo animo esse, cessare, exspectare.* Hunc Hebraismum habes suprà in Psalmo 62. *Ad Deum silet anima mea*, h. e. Deum exspectat anima mea. Quidam tamen hunc locum, *Tibi silet laus*, exponunt, Tibi silentium laus, quòd scilicet idoneis verbis laudari non possit.

2. *Ad te omnis caro veniet*] Laus Dei à facilitate commendatur, quem adire omnis possint: quod apertum est de Regno Christi vaticinium.

3. *Res iniquæ*] Gravissimæ *iniquitates nostræ superaverunt vires cujusque nostrûm*; quare *pro peccatis nostris* ut ipse *tu satisfacias* necesse est. Heb. *Verba iniquitatum*, &c.

4. *Beatus quem elegisti*] *Felix* modis omnibus *ille quem tu elegeris & tibi propinquum feceris: habitabit enim ille in atriis tuis; & nos unà perfruemur elegantiâ domûs tuæ & sanctimoniâ regii palatii tui.* Quidam de Judæorum populo intelligunt, qui ex omnibus gentibus à Deo electus est.

5. *Mirabiliter in æquitate exaudies nos*] *Dictu mirabile*, inquit, cùm simus peccatores, tanquam justos *exaudies nos*, *Deus autor salutis nostræ*, *qui spes omnium finium es terræ, & incolentium extremas oras maris.* Alius vertit, *Terribilia in justitia respondebis nobis*, &c. Cùm enim justitia Dei per Christum allata est hominibus, quàm visenda ea fuerint quæ tunc fuerunt declarata mundo, Scriptura N. Testamenti abunde explicat. Nam hunc Psalmum agere de Regno Christi, ex illis verbis adverti potest, cùm dixit, *ad te omnis caro veniet.*

6. *Præparans montes*] Convertitur ad contemplandam potentiam Dei, & dicit ipsas *montium moles Dei potentiâ conditas*, ipsum *compescere tempestatem exagitati maris*, & sedare quantumvis *multorum populorum tumultum.* Sunt qui per *montes* intelligant Regna, quorum robur à Deo est.

8. *A signis tuis*] *Signa* cœlestia & horum admirandus motus *omnes fines terræ timere & revereri* Deum faciunt: Et eorum *matutino exitu & vespertino occasu exhilarantur.* Alius vertit, *Qui in progressibus matutinis & vespertinis laudem excitas:* & per hos *progressus* ortum Solis manè, & vespere ortum Lunæ atque stellarum intelligunt, in qua re cùm agnoscatur admiranda Dei vis & potentia, qui pio animo est & hæc Dei advertit opera, rapitur & excitatur ad laudem Dei.

9. *Visitasti terram*] Narrat deinceps quotidiana Dei & magna beneficia, *visitat* enim suâ dignatione *terram*, afficitur ei, & ubertim ditat eam. Diversa enim illa *flumina*, inquit, bonitate tuâ, *Deus, plena erunt aquis*, & curabis ut copiosè proveniat è terra pabulum illis quæ degunt in ea. Alius vertit illud, *Flumen Dei*, &c. *Rivus Dei plenus est aquâ*; *tu præparas frumentum eorum, eò quòd sic disponis eam.* Et per *rivum Dei* intelligit salubrem imbrem, terram fœcundantem, quâ præparat Deus terram ad ferendum frumentum.

10. *Frangis*] Seu *comprimis glebas*: alius vertit, *demittis in valliculas*, nempe *pluviam.*

11. *Coronas annum*] Exornas annum omni genere frugum, & meram pinguedinem stillas de cœlis in hæc inferiora. ¶ *Semitæ tuæ*, inquit, *stillabunt pinguedinem*] i. Quocunque ieris, apparebunt in vestigiis tuis signa fertilitatis maximæ. Semitas quidam *nubes* interpretantur.

12. *Exsultatione colles accingentur*] Hæc *exsultatio* est læta illa pascuorum & collium germinatio.

13. *Induentur pascua ovibus*] Vel, *vestient gramine pascua gregem.* Significat ergò & pascuorum & gregum copiam.

DRUSIUS.

3. גָּבְרוּ מֶנִּי. A. ἐδυναμώθησαν παρ' ἐμέ. Sym. κατεδυνάστευσάν μου. V. ed. ἐκραταιώθησαν ὑπὲρ ἐμέ.] Apud interp. Theodoreti & in Fragmentis nostris, *Sermones impiorum tyrannide me oppresserunt.* Sic Jac. 2. 6. οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, i. *per potentiam & tyrannidem opprimunt vos.* Eleganter interpretatur verbum גבר ex sensu quo veteres nonnulli per גבורים intellexerunt *tyrannos*, quos alii transferunt in *gigantes.* Chrysostomus ad locum qui est Gen. 10. Οὗτος ἤρξατο εἶναι γίγας, τουτέστι, ait, τύραννος. In Hebræo est גבור. Sed & *gigantes* Ebraicè גברין dici nisi hospes in ea lingua ignorat nemo.

6. מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ. Sym. Ὃς ἥδρασας ὄρη τῇ δυνάμει αὐτοῦ, *Qui stabilit montes potentiâ suâ*] Euthymius, *Quod verò ait*, Præparans, *Sym. dixit*, Stabiliens. *Subintelligitur autem Substantivum verbum* est; *Deus, inquit, ille est qui stabiles reddit montes, ità ut nullis tametsi validissimis ventorum flatibus dimoveri possint.*

7. מַשְׁבִּיחַ. Th. καταπραΰνων *mitigans.*

8. מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין. Sym. *progrediente diluculo & vesperi hymnos dicent.*

9. פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וַתְּשֹׁקְקֶהָ רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם. Idem, *Visita terram, potabis eam, fructuum ubertate ditabis ipsam, rivulis Dei aquis refertis*] Leg. *visitabis*: docent consequia verba. *Ubertate ditabis ipsam*, πολυκαρπίᾳ πλουτίσεις αὐτήν, ex ed. Rom. ¶ תָּכִין דְּגָנָם כִּי כֵן תְּכִינֶהָ. Idem, *facies ut semen ejus opportunos fructus ferat, sic confirmans ipsum.* Græca leguntur in ed. Rom. τελεσφορήσεις παρασπορίαν αὐτῆς, ὅτι οὕτως ἥδρασας αὐτήν.

12. יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר, Sym. Γνοφωθήσονται τὰ ὡραῖα τῆς ἐρήμου. Alius, Ὁμιχλωθήσονται αἱ νομαὶ τῆς ἐρήμου.

13. בָּר. A. ἐκλεκτόν. Sym. βοφλώ. Th. σῖτον.

GROTIUS.

CAnticum *Jeremiæ & Ezechielis populo transmigrationis cùm inciperent exire*] Non est hoc in Hebræo, nec in interpretibus aliis, sed in quibusdam exempl. versionis LXX. Cæterùm non malè conveniunt hæ querelæ, & simul preces isti tempori: & multa esse hîc ævi post Davidem initio libri notavimus.

1. *Te decet hymnus*] In Hebræo, *Tibi silentium, laus*: sileant alia omnia ubi de te laudando agitur: Favete linguis.

5. *Beatus quem elegisti & assumpsisti*] Beatos præ se prædicant illos quos, ut nulli usui homines, Chaldæi in Judæa reliquerant. 2 Reg. 25. 11.

PSALM.

PSAL. LXVI.

MUNSTERUS.

3. *Mendaces erunt tibi inimici tui*] Suprà Psal. 18. in fine eadem ponuntur verba cum sua expositione.

6. *Vertit mare*] Loquitur de mari Rubro, sicut per *fluvium* intelligitur Jordanis, quem filii Israel sub duce Jehosua *sicco transierunt pede*.

7. *Qui increduli sunt*] Aut, si mavis, *qui ab eo recedunt*, vel *deficiunt*, hos ipse humiliat, etiamsi hîc ad tempus exaltentur.

9. *Ponit animam nostram in vitam*] h. e. Conservat nos in vita, etiamsi mille discrimina mortis irruant.

11. *Anxiam molestiam*] Quidam intelligunt hîc per מועקה *catenam quæ lumbos constringit*. Agit enim Psalmus iste de magna tyrannide quam perpessi Israelitæ fuerunt ab hostibus.

12. *Imposuisti hominem*] Heb. *fecisti equitare hominem in capite nostro*, h. e. Permisisti hostes nostros tyrannicè agere in nos, ut nobis instar jumentorum abuterentur. *Ingressi sumus* præterea *ignem & aquam*, h. e. venimus in summum vitæ periculum: *sed tu nos* indè *in optimum induxisti locum*.

17. *Exaltatúsque est ille*] Est hîc רומם passivum in conjugat. gravi, vel, ut prisci aiunt Grammatici, in quadrata conjugatione. Est autem sensus secundùm Kimhi, *Ore meo clamavi ad Deum, & exaltatus est in corde meo, quod est sub lingua*.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Canticum Psalmi* שיר מזמר] Vide Psal. 30.

2. *Gloriam nominis ejus* כבוד שמו] Hebraismus, pro *glorioso nomini ejus*. ¶ *Ponite gloriam*, &c. שימו כבוד תהלתו] Hebraismus, i. pro summa gloria ducite Deum laudare: eò tendant omnes laudes vestræ ut glorificetur nomen Dei. Alii, *date decus laudis ejus*.

3. *Quàm terribilia sunt opera tua* מה נורא מעשיך] Hebraicè verbum plurale jungitur nomini sing. *Quàm terribile est opera tua*: quod genus dicendi sic resolvunt Hebræi, *Quàm terribile est unumquodque operum tuorum*. Alii vertunt, *Quàm tremendus es operibus tuis*.

4. *Omnes* habitatores *terra incurvabunt* כל הארץ ישתחוו] *Omnis terra adorabit te*. Alii, *adoret te*; ut fit fut. pro imper.

5. *Terribilis opere* נורא עלילה] *Tremendum facinus*.

6. *Latati sumus in ipso* נשמחה בו] *Lætabamur de ipso*.

7. *In seculum* עולם] *Seculo*, i. toto orbi. ¶ *Rebelles non exaltabunt sese* הסררים אל ירימו למו] *Defectores non exaltabuntur*: vel, *increduli non extollent seipsos*: i. cadent dignitate suâ.

9. *Posuit animam nostram in vitam* השם נפשנו בחיים] Hebraismus, pro, *vitam nostram servavit in vita*. *Et non permisit ut*, &c. ולא נתן למוט רגלינו] Ad verb. *& non dedit in commotionem pedes nostros*: vel, *& non dedit ut labarent pedes nostri*.

10. *Conflasti nos*, &c. צרפתנו כצרף כסף] *Examinasti* [vel, *examinabas*] *nos sicut examinatur* igni *argentum*. A tertia persona præcedentium versuum transit ad secundam. Quidam vertunt, *excoxisti*. Alii, *conflasti*.

11. *In rete* במצודה] *In laqueum*. Alii, *in angustum*. ¶ *Angustiam* מועקה] *Coarctationem*; vel, *arctum*, sub. *vinculum*. Alii, *anxiam molestiam*; vel, *morbum constringentem*.

12. *In* terram *irriguam* לרויה] *In refrigerium*. Alii, *in satietatem istam*.

14. *Voverunt* פצו] Ad verb. *aperuerunt*; vel, *distinxerunt*: i. quæ diductis labiis vovi tibi. ¶ *Dum esset angustia mihi* בצר לי] Ad verb. *in angustia mihi*; sive *mea*. Quidam, *dum esset coarctatio mihi*.

15. *Cum suffitu* עם קטרת] *Cum incenso*. ¶ *Faciam boves cum hircis* אעשה בקר עם עתודים] *Faciam bobus & hircis*, sub. *sacrificium tibi*.

16. *Audite, & narrabo* (*omnes*, &c. שמעו ואספרה כל יראי] Ordo inversus, pro, *audite omnes timentes Deum, & narrabo quæ*, &c.

17. *Lingua mea* תחת לשוני] Ad verb. *sub lingua mea*.

19. *Sed* אכן] *Certè*.

CASTALIO.

6. *Mare convertit in siccum*] Exitus ex Ægypto.

11. *Cruciatu laterum*] Gravi.

CLARIUS.

Propheta tanquam mirificè gratulabundus universos mortales invitat ad laudandum pariter Deum. Et videtur insignis aliqua liberatio ab hostibus occasionem dedisse componendi hujus Psalmi.

2. *Date gloriam laudi ejus*] Vel, *magnificentiæ ejus*. Palàm facite, inquit, quàm sit magnificâ dignus laude. Et illud, *Psalmum dicite*, in Hebræo est *psallite gloriam*.

3. *Mentientur tibi inimici tui*] Alibi hunc Hebraismum declarávimus. Vel hic potest hoc loco esse sensus, Magnitudine potentiæ tuæ mendaces palàm deprehendentur fuisse in te hostes, qui Divinitatem non tribuebant tibi.

6. *Convertit mare in aridam*] Loquitur de mari Rubro; sicut & per *flumen* intelligitur Jordanis, quem filii Israel sub duce Josue *sicco transierunt pede*. *Ibi*, inquit, *lætabamur*: ea res incredibili nobis, in quorum gratiam id fecerat, gaudio fuit, & in amorem illius nos accendit.

7. *Qui increduli sunt*] Desertores Dei non exaltabuntur, quamvìs diversum sibi persuaserint.

9. *Qui posuit animam nostram ad vitam*] Qui conservat nos in vita, etiamsi mille mortis discrimina ingruant.

11. *Posuisti tribulationes*] Alius vertit, *posuisti anxiam molestiam in lumbis nostris*. Significat defectionem virtutis, & magnam tyrannidem quam Israelitæ perpessi fuerunt ab hostibus.

14. *Et locutum est os meum*] *Et quæ scilicet vota promisit os meum cùm essem in afflictione mea*.

DRUSIUS.

1. כָּל הָאָרֶץ. Sym. *πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ*, *omnes qui in terra sunt*.

4. כָּל הָאָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ. Sym. *Πάντες οἱ ἐν τῇ γῇ προσκυνήσουσί σοι, μελῳδοῦντές σοι ᾄσουσι τὸ ὄνομά σου*, *Omnes qui in terra sunt adorabunt te, canentes laudabunt nomen tuum*.

5. נוֹרָא עֲלִילָה עַל בְּנֵי אָדָם. Idem, *φοβερὰ μηχανήματα ὑπὲρ υἱῶν ἀνθρώπων*. Th. *terribilis in consiliis super filios hominum*] *φοβερὰ μηχανήματα*, i. *terribiles machinationes*. Apud interpretem, nisi fallor, Theodoreti, Sym. *terribiles artes pro filiis hominum*. Euthymius, *In consiliis*, *Sym. reddidit*, *In machinationibus*, *h.e. inventionibus*: *ἐν μηχανήμασι*. Suprà 9.11. עֲלִילוֹתָיו. S. *artes ejus*.

6. הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל. Sym. *Convertit mare in aridam*: *flumen transierunt pede*.

7. הַסּוֹרְרִים. A. *ἀφιστάμενοι*. Sym. *οἱ ἀπειθεῖς*. Th. *ἐκκλίνοντες*] Apud interp. Theodoreti, *A. deficientes*. *Th. declinantes*. 'Απειθεῖς apud eundem, Sym. *infideles non exaltentur in semetipsis*. Ebræa sunt אל ירימו למו. Sic etiam Hier. hunc locum convertit.

8. הַשְׁמִיעוּ. Sym. *ἀκουστὴν ποιεῖτε auditam facite*.

17. אֵלָיו פִּי קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי. Sym. *Αὐτὸν τῷ στόματί μου ἐπικαλεσάμην, καὶ ὑψώθη παραχρῆμα ἡ γλῶσσά μου*, *Ipsum ore meo invocavi, & actutum lingua mea in altum elata est*.

18. אָוֶן אִם רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי. Idem, *Iniqui-*

Iniquitatem si pravidi in corde meo, nè exaudiat Dominus.

GROTIUS.

Canticum psalmi resurrectionis] Non est hoc in Hebræo, neque fuit in Hexaplo. Videtur Græca Ecclesia id addidisse.

18. *Iniquitatem si adspexi in corde meo, non exaudiet Dominus*] Sensus est; *Si animo meo spectassem ad consilia improba, non exaudisset me Dominus.* Nunc autem cùm me exaudierit, apparet omnibus me non tali fuisse animo. Pessimè hoc ex loco infert Kimchi, Deum cogitationibus malis, dum actu non impleantur, non offendi: quæ ipsa est sentina Pharisaismi, quam & Christus & Paulus sæpe repurgatum eunt.

PSAL. LXVII.

MUNSTERUS.

1. *Illustret*] Horribilis est cæcitas nostra nisi illuminemur radiis Divinis. Quid enim discimus ex libris hominum, si non accesserit cognitio sacrorum, nisi tenebras? Nullus Philosophus potuit ostendere veram originem mundi, nec viam ad æternam salutem. Unde qui carent literis Divinis, vivunt in errore, ignorantes & Deum & seipsos, nescientes qui sint & unde sint.

VATABLUS.

1. *Victori in Neginoth* למנצח בנגינות] Vide Psal. 4. ¶ *Psalmus cantici* מזמור שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Lucere fac*, &c. יאר פניו אתנו] *Illuminet facie suâ nos.* Alii, *illustret nos* lumine *vultûs sui.* Alii, *illustret inter nos* lumen *vultûs sui.*

2. *Ut cognoscant* לדעת] Ad verb. *ad cognoscendum.* ¶ *Viam tuam* דרכך] Mutatio personæ.

3. Tunc *celebrabunt* יודוך] *Celebrent te.*

4. *Lætabuntur, & ovabunt* ישמחו וירננו] *Lætentur & exsultent*; vel, *jocundentur.*

5. *Celebrabunt* יודוך] Idem versus cum tertio.

6. Tunc *terra dabit* ארץ נתנה] *Terra det.*

7. *Benedicet* יברכנו] *Benedicat. Benefaciat. Benignè foveat.*

CLARIUS.

Favorem & Divini vultûs irradiationem precatur populo Israelitico, ut indè Divinæ bonitatis agnitio spargatur per universum orbem; quod factum est Servatoris adventu.

1. *Illuminet vultum suum super nos*] Heb. *nobiscum*: idem autem est quod, *illustret nos lumine vultûs sui.*

6. *Terra dedit fructum suum*] Vel, *dabit. Tunc*, inquit, *dabit terra proventum suum, & benedicet nobis amplius adhuc Deus, Deus iste noster*; & exemplo nostro invitati religiosè illum culturi sunt *universi termini terræ.*

GROTIUS.

7. *Confiteantur tibi populi omnes: terra dedit fructum suum*] Laudant te gentes omnes, terrâ suum fructum dante.

PSAL. LXVIII.

MUNSTERUS.

4. *Qui orbibus cœlorum insidet*] Exponunt Hebræi ערבות pro גלגל העליון המקיף בכל ומניע כל גלגלים בתנועה, h. e. *pro cœlo supremo ambiente omnia, & motu suo omnes movente sphæras.* Et vocatur sic quòd desertum sit stellis, ut quidam aiunt. Dicit autem Propheta *psallendum* Domino *in* JA *nomine ejus*, hoc enim significat essentiam ejus, quâ cuncta condidit & conservat, cùm sit ab היה, sicut & יהוה. Porrò licèt Deus inhabitet summos cœlos, est tamen adhuc *pater* omnium *afflictorum, defensor pupillorum & viduarum, & donat familiam his qui unici & absque liberis sunt.*

9. *Pluviam voluntariam*] Hebraica propriè habent *pluviam munificentiarum.* Et est sensus, Tu bonis omnibus studuisti fœcundum reddere hunc agrum, populum scilicet tuum Israeliticum. Et dicit *pluviam elevabas* pro *desuper mittebas.*

10. *In ea*] In terra promissa, vel, ut Hebræi exponunt, in Jerusalem, ubi Dominus pro paupere & afflicto populo magnificam præparavit mansionem.

11. *Dominus dabat verbum*] Patet ex hoc loco, Dominum sub David populo suo de hostibus insignem contulisse victoriam, ut etiam mulieres publicis laudibus illam celebrarent. Sunt tamen qui hunc versum sic distinguunt, *Dominus dabat verbum annunciatricibus exercitûs magni*, h. e. Dominus dedit carmen mulieribus, ut prædicarent victoriam exercitûs Israelitici magni.

13. *Si jacueritis inter ollas*] Sensus est, Vobis qui fuistis in magna afflictione omnia contigerunt alba, optata & felicia. Rursus subnectit aliam Metaphoram de montibus, quâ felicitatem explicat populi Dei. Nam dicit *montes multos exsiliisse contra montem Dei*, h. e. Reges multos & potentes sese extulisse contra montem *Basan pinguem*, qui est populus Dei. Et capitur hîc *gibbus montis* pro *celsitudine & robore montis.*

17. *Currus Dei*] Ostendit quibus auxiliis freti fuerint sancti Dei contra impios Gentiles, & quàm terribilem Deus sese ostenderit: id quod ex nomine *Sinai* colligitur.

18. *Ascendisti in altum*] h. e. Tu, Deus, superior fuisti hostibus, & inobedientes ad obedientiam coegisti. Aben Ezra verò exponit de David, qui transcendit hostium fortalitia. Kimhi exponit de recessu Dei à populo suo, permittens eos capi, & hostem habitare in loco Domini, qui est Jerusalem. D. Paulus Eph. 4. intelligit hunc locum de exaltatione Christi & de donorum Spiritûs distributione. In Christo enim veriùs Deus virtutem suam exseruit, revocans eum ex mortuis & collocans ad dextram, quàm in Davide, cùm gentes deficientes & ab Israele alienas captas subjecit.

20. *Mors & exitus*] h. e. Sicut populi sui est salvator, ità hostium est ultor.

22. *Ex Basan*] h. e. Liberabo populum meum, sicut olim liberavi de manu Regis Og Basan, atque de manu Regis Ægypti in mari Rubro, quos sic contrivi cum populis suis ut pedes Israelis potuerint tingi in sanguine eorum.

24. *Incessus tuos*] Vocat *incessum Dei* pompam populi in cujus medio *Deus incedebat veluti in sacrario*, vel qui præsidebat sacrario Arcæ. Et in hoc incessu *cantores præibant, & sequebantur lusores instrumentorum musicorum, & puellæ tympana pulsantes.* Aderant & *Principes* Tribuum: præsertim numeratur *Binjamin*, qui ante David *dominator* fuit in Israel propter Saulem. Et vocatur Binjamin *parvulus* propter populi paucitatem, quandoquidem propter scelus Gibeonitarum ferè deletus fuit. *Principes* autem *Jehuda* fuerunt רגמתם, i. *præcipua multitudo* in hoc incessu.

30. *Dissipato cœtu*] Juxta interpretationem Kimhi est hîc גער infinitivi modi: & est sensus, Cùm hostes *lancearii, & validi illi vituli populorum*, h. e. principes & rectores, sic sint castigati & repressi ut etiam *humiliter* veniant *afferentes fragmenta argenti*, h. e. מעות *pecuniam*, quâ se tributarios agnoscunt, & Deus *dispersit populos qui* perpetuò populum suum *impugnare contenderunt*, audientes id *Æthiopes, venient* & ipsi *obtensuri manus suas Deo.* Non autem caret locus iste mysteriis Regni Christi. Exponuntur autem hîc גער pro השחת, & קנה pro

pro רמחים, & חית pro עדת, atque מתרפס pro מבניע.

31. *Celeriter exhibebit*] Heb. תריץ *faciet currere.*

33. *Dat in voce sua vocem robustam*] Sensus est, *Terribilis est Deus qui insidet cœlis, in nubibus*, poteritque *fortitudo ejus* cognosci per solam *vocem* tonitrui, quâ exercitum hominum multò maximum terrere potest, ut omnes suas amittant vires. Vix enim aliud est unde mortalibus Dei potentia æquè tremenda appareat sicut in aeris tempestatibus. Quapropter Prophetæ illas sæpe commemorant, quibus per Allegoriam describunt virtutem Dei, potentem omnia subitò immutare.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Psalmus cantici* מזמור שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Exsurgat* יקום] Possunt hæc verti quasi precetur David, aut potiùs optet, aut quasi vaticinetur futuram impiorum perniciem. Meliùs tamen (ut quibusdam placet) per præsens vertitur, *Simulatque Deus exsurgit*, nempe ut potentiam suam depromat.

3. Et *exsultabunt* וישישו] *Et exsultent, tripudient.*

4. *Exaltate eum qui equitat super cœlos* סלו לרכב בערבות] *Elevate* viam lapidibus *equitanti in cœlos*. Alii, *Tollite* offendicula de via *ei qui orbibus cœlorum veluti equo insidet.* ¶ *In Jah nomen ejus* ביה שמו] Hebraismus, pro *vocatur Jah*; *& hoc nomine celebrandus.* Quidam, *cum Jah nomen ejus.* Alii, *in Jah nomine ejus.* JAH ab היה *fuit*: quòd per eum sint & existant omnia.

5. *Et judex* ודין] *Et vindex.* Alii, *& causam agit.*

6. *Habitare facit unicos in domo* מושיב יחידים ביתה] Hebraismus, pro, *efficit ut qui liberis carebant, habeant amplam familiam.*

8. *Iste Sinai* זה סיני] *Ille Sinai.* Demonstrativum pronomen, quòd Sinai mons esset inclytus & nobilis. Quidam volunt esse relativum *Dei*, vertentes, *A facie Dei istius qui in Sinai, à facie*, &c.

9. *Abundantem elevabas* נדבות תניף] Ad verb. *munificentiarum* [vel *liberalitatum*, aut *voluntatum*] *stillare facies*: pro, *stillasti*; aut, *stillas*, sive *stillabas.* Quidam, *pluviâ liberarum voluntatum rigas, Deus, hereditatem tuam.* *Pluviam munificentiarum*, sive *liberalitatum*, aut *voluntatum*, vel *voluntariam* vocat quam voluntate suâ pro necessitate in tempore stillare facit copiosam & abundantem. Nonnulli, *Ex munificentia, ô Deus, pluviam destillabas.* ¶ *Et si fatigata*, &c. ונלאה אתה כוננתה] *Et defessam recreabas.* Alii, *& labore affectam* [vel *laborantem*] *tu confirmasti.* Alii, *& cùm defecta est viribus, tu reficis eam.*

10. *Congregatio tua* חיתך] Quidam, *Pecus tuum.* Alii, *armentum tuum.* ¶ *Habitat* ישבו] Fut. Heb. ¶ *Praparas*, &c. תכין בטובתך לעני] Fut. Heb. *confirmabis* [vel *stabilies*] *benignitate tuâ pauperes, ô Deus.* Alii, Tu enim *præparabas in bonitate tua pro paupere, ô Deus.* Alii, *Bono tuo provides afflictis, ô Deus*: vel, *Dirigis in bonitate tua afflictum, Deus.*

11. *Earum qua*, &c. המבשרות צבא רב] Quidam non distinguunt post sermonem, vertentes, *dedit verbum* etiam *renunciantibus* [vel *annunciatricibus*] *magni exercitûs*: i. quæ prædicarent victoriam exercitûs Israelitici magni.

12. *Exercituum* צבאות] Hebraismus, pro *Reges ingentibus copiis instructi.* ¶ *Fugerunt, fugerunt* ידדון ידדון] Fut. Heb. *elongabuntur, elongabuntur.* ¶ *Et habitatrix domûs*, &c. ונות בית תחלק שלל] *Et habitatrices domûs divident spolia*: i. mulieres imbelles quæ domi habitare solent. Alii, *& turba domestica*, &c.

13. *Si dormieritis inter tripodes* אם תשכבון בין שפתים] *Etiamsi habitaveritis inter ollas*, vel, *chytropodes*, i. in loco in quo reponuntur ollæ & caldariæ. q. d. Etiamsi jacueritis inter vasa plena fuliginis, i. etiamsi oppressi fueritis magnâ calamitate: candidi lætique reddemini ob librationem. Ad verbum legitur, *Si jacueritis inter ollas*, [vel *chytropodes*] *alæ columbæ obductæ argento, & pennæ ejus in fulvore auri.* Quæ verba obscuriora sic quidam transferunt, *Si etiam tanquam inter ollas desidentes, atri fuitis, jam eritis candidi, velut tecti pennis columbæ, quæ ob candorem operta videtur argento, & alas habet tanquam aurum fulvas.* Alii, *licèt sederitis inter ollas fuliginosi, sicut penna columbæ deargentata facti estis, & cujus alæ sunt deauratæ.*

14. *Cùm dissipavit* בפרש] *Cùm dispergeret.* ¶ *In ea* בה] *Propter eam.* ¶ *Alba facta est*, &c. תשלג בצלמון] Ad verb. *ninget in Salmon.* תשלג enim est verbum intransitivum. Quòd si transitivum fuerit, ת erit signum secundæ personæ, & vertendum, *Dealbabas*, [aut *reddebas eos candidos* [sub. *ô Deus*] *tanquam nivem in Salmon.* Dicitur enim mons Salmon hibernis nivibus semper albere. Alii intransitivè vertunt, *Albescebas tanquam nix*, qui antea fueras *in tenebris*: nam SALMON *tenebras* significat. Illud *ninget* quidam vertunt *candescebat velut nix in Salmon.* Alii, *canduit in Salmon.* Alii, *nivea erat velut Salmon.*

15. *Excelsus* גבננים] Ad verb. *excelsorum*: i. velut unus ex altissimis montibus: aut, *in juga assurgens, & gibbosus.*

16. *Exsilitis* תרצדון] *Saltatis*: præ desiderio scilicet perdendi montem quem amat Deus? Vel, laudantes vosipsos qui præ monte Dei estis minimi pretii? Alii, *litigatis*, vel *contenditis.* Alii, *humiliabitis*, sive *humiliare & deprimere conabimini montem quem diligit*, &c. Nonnulli, *Quare invidetis vos*, &c. ¶ *Mons ille*, &c. ההר חמד אלהים לשבתו] Ad verb. *montem istum desideravit Deus ad habitandum eum.* Quod nonnulli vertunt, *Hic est mons Dei in quo complacuit ei habitare.* Vel per præsens, *Mons iste est in quo desiderat Deus habitare.* Alii, *Hic mons Deo placet.*

17. *Currus* רכב] *Equitatus.* ¶ *Angelorum* שנאן] Quidam deducunt שנאן à שנה, & vertunt *duplicata.* Alii, *secunditatis*, i. millia quæ statuuntur secundo loco: & Dominus est in ea secunda acie. ¶ *In Sanctitate* בקדש] *In Sacrario*: vel, *in Sanctuario.*

18. *Ut inhabitent*, &c. לשכן יה אלהים] *Ad habitandum, ô Jah Deus.* Alii, *ut habitet Dominus Deus*: i. ut ostendat se habitare in Jerusalem.

19. *Confert nobis* יעמס לנו] *Portat nos*: *apportat*, sive *affert nobis.* Alii, *onerat nos.*

20. *Deus, nobis*, &c. האל לנו אל למושעות וליהוה אדני למות תוצאות] *Ille Deus noster, salutum* [vel *salvationum*] *Deus est, & Jehovæ Domini sunt mortis egressus.* Vel, *Ipse est Deus noster, Deus cujus sunt salutes*: *Jehovæ Domini* etiam *est mors* & animarum *exitus.* Alii, *Ille Deus nobiscum, Deus auxiliorum, & Jehovæ Domini egressus ad mortem.*

21. *Veruntamen Deus transfiget* אך אלהים ימחץ] *Etiam Deus vulnerabit*, sive *vulnerat.* ¶ *Verticem capilli* קדקד שער] Sing. pro plur. *verticem capillorum*, i. capillatum. Alii, *cæsariei.* Significat summam partem capitis in qua capilli dividuntur, parte unâ ad dexteram, alterâ ad sinistram tendente.

22. *Ex Basan reducam* מבשן אשיב] Quidam converso ordine vocum, *restituam* meos sicut *ex Basan.*

23. *Ut rubescat* למען תמחץ] *Propterea rubebit.* ¶ Sanguine dico *inimicorum & ipsius* מאיבים מנהו] Ad verb. *de inimicis, de ipso*, sub. *sanguine*: q. d. De inimicorum sanguine, de ipso, inquam, sanguine. Aut, *de eo*, i. de unoquoque ipsorum inimicorum, ut *de eo* sit additum explicandi gratiâ: nam cùm dixisset *de inimicorum sanguine*, rursum dicit *de sanguine, inquam, singulorum inimicorum.* Alii volunt esse relativum sine antecedente, *de sanguine ejus*, nempe regis qui totius exercitûs moderator erat.

24. *Viderunt* ראו] Quidam per futurum vertunt, *Videbunt*: & seq. v. *precedent.* ¶ *In Sanctitate* בקדש] *In Sanctuario, in Sacrario.*

25. *Pracedebant cantores, pòst pulsantes musica instrumenta* קדמו שרים אחר נגנים] *Praeunt cantores, sequuntur canentes organis*: vel, *modulatores.* Præt. Heb.

26. *Ex vena* ממקור] *Ex fonte*: i. qui emanastis ut è fonte, *ex Jacob.* Periphrasis est Judæorum.

27. *Prin-*

27. *Principes Jehudah congregatio eorum* שרי יהודה רגמתם] Hebraismus, pro *Congregatio principum Judæ illic aderat.* Quidam, *purpurati eorum.* Alii, *Lapis eorum*, i. robur & fortitudo, ut etiam quidam vertunt.

28. *Præcepit Deus tuus fortitudinem tuam* צוה אלהיך עזך] Hebraismus, pro, *Suppeditavit tibi Deus tantum robur, nequid superbias.* Israelem alloquitur: mox convertitur ad Deum. ¶ *Robora*, &c. עוזה אלהים זו פעלת לנו] *Fortitudo Deus, hanc operatus es nobis.* Vel, *robur istud, ô Deus, fecisti nobis.*

29. *A templo tuo*, &c. מהיכלך על ירושלם] Ad verbum tantùm legitur, *A templo tuo super Jerusalaim:* propterea quidam pauculis subauditis vertunt, *A templo tuo super Jerusalem* prodit tale auxilium: *ob id tibi offerent*, &c. *A templo tuo*, i. à te. Alii, *A templo tuo in Jerusalaim* prodeat robur tuum: & *afferant tibi*, &c. quia scilicet hoc tibi referri debet acceptum.

30. *Disperdidit* גער] *Increpa. Disperde.* Alii, *Cùm disperdideris.* ¶ *Calami* קנה] *Cannæ, arundinis:* i. gentem armatam longis fustibus instar arundinis. ¶ *Taurorum* אבירים] Quidam velut exponentes vertunt *fortium*, sive *validorum.* ¶ *Cum vitulis* בעגלי] *In vitulis, inter vitulos.* ¶ Quisque eorum *conculcatus fuit cum fragmentis argenteis* מתרפס ברצי כסף] *Gloriantem in incisionibus* [vel *fragmentis*] *argenti.* Alii, donec quisque eorum *conculcatus sit in frustis argenti:* i. donec calcandos se præbeant coram te ut dent tributum. Sive, donec dejecti, vectigalésque facti, argenti tributa pensitent. Alii, dum *supplicet* quisque *fragmentis argenti.* Quidam, *supplicem in tributis argenti reddendis.* Ità *conculcatum* exponunt *supplicem*, qui se veluti conculcandum præbet inimico. ¶ *Dispersit* בזר] *Dissipa: disperde.* ¶ *Bella volunt* קרבות יחפצו] *Bellis delectantur: quibus cordi sunt bella.* Fut. pro præs.

31. *Magni principes* חשמנים] Variè transfertur hæc dictio: nam pro ea quidam vertunt *munera*, alii *satrapas*, alii *viros magnos & duces*, alii *optimates*, alii *præstantiores.* Non desunt inter Hebræos qui existiment fuisse nomen familiæ. ¶ *Currere faciet*, &c. תריץ ידיו לאלהים] *Accelerabit, celeriter protendet, celeriter exhibebit: curret manibus suis ad Deum.* Hebraismus est, pro, *promptè offeret munera Deo testando obedientiam suam.* Dixit de manibus (ait quidam inter Hebræos doctus) *currere faciet*, quod est proprium pedum, eò quòd manus munera ferant.

32. *Selah* סלה] Vide Psal. 3. 3.

33. *Equitanti super cœlos cœlorum antiquitatis* לרכב בשמי שמי קדם] *Insidenti cœlis cœlorum ab initio:* i. in extremo cœlorum sempiternorum. Hebraismus est pro *regente cœlum amplissimum quod tale ab initio durat.* ¶ *Edit* יתן] Fut. Heb. pro præs. Est autem Hebraismus, dat in voce sua vocem robustam, vel, prævalidam. *Vocem Jehovæ* vocat tonitru.

34. *Date fortitudinem Deo* תנו עז לאלהים] i. Date laudem fortitudinis. Hebraismus, pro, *Referte Deo omnes acceptas vires:* vel, *Laudate Deum à potentia.* ¶ *Magnificentia ejus* גאותו] *Splendor ejus.* ¶ *In cœlis* בשחקים] *In nubibus.*

35. *A sanctuariis tuis* ממקדשיך] *A sacrariis tuis:* i. propter gloriam quæ habitabant in Sanctuario tuo. Unum erat Sanctuarium: plurali autem numero utitur, quòd Templum constaret tribus partibus, quarum prima vocabatur אולם *porticus*, altera היכל *templum externum*, tertia דביר *oraculum, adytum*, pars templi interior. Ità Hebræi. *Terribilis igitur à sanctuariis tuis*, i. à templo tuo. h. e. propter opera quæ proficiscuntur à te habitante in templo tuo.

CASTALIO.

1. QUoniam carmen hoc obscurum est, id pluribus explicabimus, sic tamen ut nihil affirmantes judicium aliis relinquamus. Moses proficiscente Arcâ oraculi solebat ità præfari, *Exsurge, Jova, & dissipentur hostes tui*, &c. A quibus verbis cùm David carmen hoc exordiatur, intelligendum est, in hoc illius declarationem contineri. Sed hoc intelligi non potest nisi sciamus eum qui & illic & hîc *Jova*, & *Angelus*, & *Deus*, & *Dominus* appellatur, esse Christum, ut in Exod. c. 2. declaravimus. Certè hoc ignoráto, necesse est in præcipuis Christianæ disciplinæ locis hallucinari. Igitur carmen hoc ità declarabimus, *Exsurget Deus*, Christus, idem qui Mosis tempore ducebat Israelitas: cùm veniet in terras, & victis suâ vitâ & disciplinâ atque resurrectione hostibus, diabolo, ejúsque servis improbis, bonos perducet ad felicitatem. Hoc est totius carminis argumentum. Deinde jubet hujus rei gloriam ad Deum Christi Patrem referri, cujus mandato Filius ea facturus sit, qui Pater Filio suo nomen suum *Jovam*, & porrò potestatem accommodaverit. Hoc enim est quod dicit, *cujus nomen est in Jova*, h. e. cujus Dei nomine præditus est Christus, ut est Exod. 23. ubi Deus sic populum alloquitur, *Ego sum tibi præmissurus Angelum, qui te tuetur in itinere, & perducat in locum à me præparatum. Ab hoc tibi caveto: huic pareto: hunc ne irritato: neque enim ignoscet criminibus vestris: quoniam meo nomine præditus erit.* Vides eum *Angelum* Christum esse, qui idem cum Jova nomen habeat; cui *Deus nomen dedit quod est supra omne nomen:* ut bene dixisse videatur qui ostendit JESU nomen à JOVA esse deductum. Ergò hujus salutis nobis per Christum partæ laudem Deo tribuit, qui cœlestem sacrámque domum incolens humiles evehit & superbos deprimit. Mox totum argumentum fusiùs repetit, hunc in modum; Quemadmodum tu, Deus, Israelitas ex Ægypto eductos collocasti in promissa terra, superatis eorum hostibus, sic Christus est veros Israelitas in Regnum cœleste intromissurus, cujus Regni terra illa Chananæa umbra quædam fuit. Christus, inquam, Dominus *suppeditabit argumentum feminis magni exercitûs nunciis:* h. e. Morte devictâ reviviscet, & sese mulieribus ostendet, quæ ejus resurrectionem Discipulis (qui *magnus* vocatur *exercitus*) nunciabunt: qui nuncius erit lætissimus; quippe victis Morte, Diabolo, Mundo, & hominis pravâ Naturâ, tanquam quibusdam militiæ ducibus; & ità victis ut domi residens & imbelles Christi discipuli de eis per Christum triumphent. Itaque *etiamsi jacueritis inter atra ahena*, ô discipuli Christi, quamvis mortuo Christo squalore & mœrore deformati fueritis, deinceps jam eo vivente nitebitis; & *ea*, scilicet terra, h. e. Ecclesia, deinceps *erit nive candidior.* Vocat autem Ecclesiam *montem Dei, in quo Jova* Christus *sit semper habitaturus*, multas habens copias (hoc est enim quod dicit, *non semel decem millia*, h. e. multa decem millia: ut Latinè *Non semel* pro *sæpe* dicimus, & ut Psal. 62. *bis* pro *non semel*, h. e. pro *sæpe*, positum est, *inter quas* copias *est ipse in sacro suo loco*, qui idem in monte Sinai Legem dederat. Deinde sermonem ad Christum convertit; Tu, inquit, devictâ Morte *ascendis in cœlum*, tuos *abducens* qui fuerant *captivi* (nam multi cum Christo revixerunt) & indè *donis fungeris*, mittens scilicet Apostolos & cæteros Ecclesiæ Magistros, idque *inter homines ei rei repugnantes*; quorum magistrorum operâ fiat *ut* Christus agnoscatur, *Deúsque* colatur. *Laudetur* igitur *Dominus* Christi Pater, *nostræ salutis autor*, dum *Jovæ Domino Deus est ad mortis exitum*; h. e. dum Christum Jovam & Dominum in vitam revocat. Legitur autem hîc, למות תוצאות pro המות לתצואות, sicut Esa. 58. משבת עשות pro מעשות השבת, & Amos 5. ומספר אל ידעי נהי pro ילא מספר ידעי נהי. *Sanè Deus caput truncabit hostium ejus*, scilicet Christi: h. e. subiget improbos: nam ità promittit, *Retraham* & liberabo *Dominum*, scilicet Christum, ex morte & capitali periculo; quale posset esse ab Ogo *Basana* Rege, aut in *mari* Rubro: *ità ut tuos pedes* (personæ mutatio est) *in hostium sanguine laves*, Christe, *& tui canes eum lingant*, h. e. ut plenam assequare victoriam, atque ità triumphes, magno cùm carminum & laudum apparatu. *Collaudate Deum ex fonte Israelis*, h. e. Israelitæ: quod Græcè significantiùs dici potest οἱ ἐκ τῆς πηγῆς. & Gallicè *ceux de la fontain:* (ut Psal. 148. *Laudate Jovam de cœlis*, h. e. cœlestia) *præcipuè Benjamitæ & Zabulonii atque Nephthalenses*, apud quos scientiâ præ-

stantes, Christus in primis innotuit: de qua re plura in Esa. 9. *Deus constituit tuam*, Christe, *potentiam*: quam opto ut *nobis confirmet*, ut cæteræ gentes ad Christum accedant: hoc est enim *munera afferre Hierosolymam*. Perde *rempublicam eorum* qui cæteras nationes turbant ut *tauri vitulos*, *demersam in argenti segmentis*: h. e. avaram & habendi cupiditate bella gerentem: h. e. Dele, Christe, Regnum Romanorum; ut cùm à cæteris gentibus, tum ab *Ægyptiis* & *Æthiopibus* agnoscaris. Nam Romano Imperio succedit Christi Regnum, ut videre licet in statua illa à Nabuchodonosore in somnis visa apud Danielem, quam delapsus Lapis perfringit. Quod hic dicitur *Æthiopia Deo manus suas curret*, h. e. cursum præbebit: ut illud Virgilii,

Talia secla suis dixerunt currite fusis.

h. e. Talia secla properate aut properè afferte. Igitur *cantate Deum*, qui quamvìs *in cœlo sit* habet tamen terrarum tantam curam ut efficacissimam Euangelii *vocem* sit ad homines missurus, quò ad salutem vocentur cùm cæteri, tum vel in primis Judæi.

CLARIUS.

Videtur compositus Psalmus ob insignem illam victoriam de Allophylis, in quo verbis planè heroicis Dei in suum populum & sanctam civitatem bonitatem prædicat; apertè simul Christi Regno in his delineato, cui nimirum totum orbem nomen daturum prævidit. Quare & laudem Domino canere universos hortatur.

1. *Exsurgat Deus*] Alludit ad Mosis dictum. Cùm enim Arca in deserto transferebatur, legimus dixisse Mosen, *Surge, Domine, & dissipentur inimici tui*, &c. Num. 10.

4. *Qui ascendit super cœlos*] *Qui orbibus cœlorum velut equo insidet*. Vel, *qui pro vehiculo utitur nubibus*. Hieron. *Ascendenti per deserta*. Et vocant Hebræi *desertum* supremum cœlum ambiens omnia & motu suo omnes movens sphæras, quòd desertum sit stellis, ut quidam volunt; vel quòd melius sit & dignius inferioribus sphæris: nam verbum unde ea dictio sumitur plura habet significata. ¶ *Dominus nomen illi*] Alii verterunt, *in IA nomen ejus*: quam vocem significare volunt naturam ejus, quâ cuncta condidit & conservat, q. d. *Proprium nomen ejus est Servator Deus*. Porrò licèt Deus inhabitet summos cœlos, est tamen adhuc *Pater omnium afflictorum, defensor pupillorum & viduarum, & donat familiam iis qui unici & absque liberis sunt*. Ut *domus* accipiatur pro *familia*.

8. *Terra mota est*] Memorat miracula in deserto & monte *Sinai* declarata, quibus potentia Dei apparuit.

9. *Pluviam voluntariam*] Susceperat Deus hunc populum tanquam agrum hereditarium excolendum: ait ergò, Tu modis omnibus studuisti fœcundum reddere hunc agrum, populum scilicet Israeliticum; & hereditatem tuam, licèt afflictam, tu stabilies.

10. *Animalia tua*] Alius vertit, *Cœtus tuus habitabit in ea*, h. e. terrâ Promissâ, vel, ut Hebræi exponunt, in Hierusalem, ubi Dominus *pro paupere*, & afflicto populo magnificam *præparavit* mansionem.

11. *Dominus dabit verbum euangelizantibus*] Vel, *annunciatricibus*; quales illæ fuerunt quæ canebant, *Saul percussit mille, & David decem millia*: ait ergò, Dominus suppeditabit efficacem sermonem annunciatricibus potentiæ illius admirabilis & maximæ. Potest & sic dici, *Dominus dabat verbum*, h. e. occasionem loquendi, *& annunciatricum exercitus erat magnus*.

12. *Reges exercituum*] Fortasse illud est quod legimus 2 Reg. 12. ¶ *Fideles domûs*, &c.] Alius vertit, *quæ sedit domi divisit prædam*.

13. *Si dormiatis inter nigras ollas*] Si hucusque inter fuligine obductas ollas jacuistis, & tam atri quàm carbo facti estis, eritis posthac tam candidi quàm *ala* alicujus *columba*, etiamsi *argento exornata* fuerit, *& penna illius* eleganter admixtum habeant *auri pallorem*.

14. *Dum dispergit Cœlestis Reges*] Alius vertit, *Cùm dissiparet Omnipotens propter eam Reges, candescebat veluti nix in Selmon*. Hic mons prope Jordanem situs nive præ aliis solet albere. Alii afferunt hunc sensum, *Cùm distribueris, ô Omnipotens, per varias provincias qui regant eam, tum candidiorem reddes eam nive, qua hucusque versata est in obscuro*.

15. *Mons Dei mons Basan*] Loquitur Metaphoricôs. Basan regio, in qua Og unus ex gigantibus reliquis regnaverat, præpinguis erat, ut legimus Num. 32. Vocat ergò Jerusalem *montem Basan*, intelligens, *præpinguem & celsum*.

16. *Ut quid invidetis?*] Quidam verterunt, *Quid exsilitis?* Dicit *montes multos exsiliisse contra montem Dei*, h. e. Reges multos & potentes invidisse, & sese extulisse contra montem hunc, videlicet populum Dei.

17. *Currus Dei*] Ostendit quibus auxiliis freti sint sancti Dei contra impios Gentiles, & quàm terribilem sese Deus ostenderit. *Equitatus*, inquit, *Dei centenorum est millium, habet & Angelorum millia, quibus comitatus, nunc huic monti adest Dominus, sicut olim Sinai cum sanctimonia*. Nam illud, *Decem millibus multiplex*, &c. in Hebræo est, *viginti millia, millia Angelorum*.

18. *Ascendisti in altum*] h. e. Superior tu fuisti hostibus, & inobedientes ad obedientiam coegisti. D. Paulus Eph. 4. intelligit hunc locum de exaltatione Christi & de donorum Spiritûs distributione. Ubi observare possumus, quàm multa delitescant loca alia quæ ad Christum pertinent, atque in media historiæ narratione ad ipsum referuntur. Interpretemur ergò hunc locum juxta sensum Pauli, *Ascendisti in altum*, asseruisti eos tibi qui olim à Diabolo captivi detinebantur, acquisivisti varia *dona* posteris Adæ, quin & *rebelles* plurimos & Dei penitus ignaros in gratiam recepisti (hoc enim est quod ait, *etiam non credentes*, &c.) ut verè dici nunc possit, *habitare inter homines servatorem Deum*.

20. *Domini exitus mortis*] In ejus potestate est quemcunque voluerit à morte eripere.

21. *Verticem capilli*] Findet Dominus caput ejus qui perdurat in peccatis suis obstinatus.

22. *Ex Basan convertam*] h. e. Liberabo populum meum sicut olim liberavi de manu Og Regis Basan, atque de manu Regis Ægypti in mari Rubro: quos sic contrivi cum populis suis ut *pedes* Israelis *potuerint tingi in sanguine* eorum, & *lingua canum* sanguinem *inimicorum* lamberet ab ipso Domino interfectorum.

24. *Viderunt ingressus tuos*] Viderunt pii hos successus, & agnoverunt eos esse abs te, qui Deus meus es insigni sanctimoniâ præditus. Alii *incessus Dei* intelligunt pompam populi *in cujus medio Deus incedebat veluti in sacrario*, vel qui præsidebat *sacrario* Arcæ. Et in hoc incessu *cantores præibant, & sequebantur lusores instrumentorum musicorum, & puellæ tympana pulsantes*. Aderant & Principes Tribuum: præsertim numeratur *Benjamin*, qui ante David *dominator* fuit in Israel propter Saulem. Et vocatur Benjamin *adolescentulus*, vel *parvulus*, propter populi paucitatem, cujus causam habes Jud. 20.

26. *De fontibus Israel*] Intellige, qui emanaverunt veluti è fonte Israelis.

27. *In mentis excessu*] Vel, *sopore corripitur*. Alius vertit *dominator eorum*.

28. *Mandat Deus*] *Constituit Deus tuus robur addere tibi*: quare perge, quæsumus, *confirmare hoc, Deus, quod cœpisti in nobis*.

29. *A templo tuo*] Quidam sic exponit, *A templo tuo in Jerusalem prodeat robur tuum, & afferent tibi reges munera*. Vel sic, *Aliter longè & magnificentiùs quàm olim in templo Jerosolymitano offerent tibi munera reges*: ut hoc ad tempus adventûs Christi pertineat.

30. *Increpa cœtum lanceæ*] Sensus est, Cùm hostes *lancearii & validi illi vituli populorum*, h. e. principes & rectores, sic sint castigati & repressi ut etiam *humiliter* veniant *afferentes fragmenta argenti, pro tributo, & Deus dispersit populos qui* perpetuò populum suum *impugnare conten-*

contenderunt; audientes id *Æthiopes venient & ipsi obtensuri manus suas Deo.* Nam Æthiopia contermina Ægypto religionis & innocentiæ jam olim studiosissima (Unde & Homerus Æthiopas ἀμύμονας vocavit) edocta Deum ab exsulantibus apud se Judæis, veram religionem magno ardore coluit. De quo præclarè Esa. 18. & 48. Item Soph. 3. Ex hac regione Eunuchum Reginæ Candaces venisse Jerusalem habes in Actis.

33. *Dabit voci suæ vocem virtutis*] Sensus est, *Terribilis est Deus qui insidet cœlis, in nubibus*; poteritque *fortitudo ejus* agnosci per solam *vocem* tonitrui, qua exercitum hominum multò maximum terrere potest, ut omnes suas amittant vires. Vix enim aliud est unde mortalibus Dei potentia æquè tremenda appareat sicut in aeris tempestatibus. Quapropter Prophetæ illas sæpe commemorant, quibus per Allegoriam describunt virtutem Dei, quæ possit omnia subitò immutare.

34. *Date gloriam Deo*] Quidam sic distinguunt, *super Israel magnificentia ejus*: ubi observatur *Israelis* cum *cœlis* conjunctio. Verus Israel verum Regnum Dei est, Regnúmque cœlorum, in quo præclariùs quàm in istis visibilibus cœlis virtutem & bonitatem suam exserit.

35. *Mirabilis Deus in sanctis suis*] Vel *de sanctuario suo*, sive *de sacrariis suis*.

DRUSIUS.

2. רְשָׁעִים. ἄλλοι, ἀσεβεῖς *impii*.

4. סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת. Sym. κατασρώσατε τῷ ἐποχουμένῳ ἐν τῇ ἀοικήτῳ, *sternite viam ei qui vehitur in terra inculta*. A. ἀποσκολοπίσατε *palos figite*] Ἐν τῇ ἀοικήτῳ. *Araba* Sym. interdum *campestrem*, interdum * *inhabitabilem* transfert. Aq. *planam*, i. ὁμαλὼ, *hanc habens consuetudinem*, inquit Eusebius, *ut eremum propter planitiem* ὁμαλὼ, i. *Æqualem*, *interpretetur & Planam*. Jos. 3. 16. ים ערבה. S. τῆς ἀοικήτε. 15. 61. בית ערבה. Idem, *in locis quæ juxta inhabitabilem sunt*. ¶ בְּיָהּ שְׁמוֹ. Sym. διὰ τῦ Ἰὰ ὀνομασία αὐτῦ. V. ed. ἐν τῷ Ἰὰ, *in Jah*.

5. בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ. A. ἐν βασιλείοις ἁγίοις αὐτῦ. Sym. ἐν ἡγιασμένῳ κατοικητηρίῳ αὐτῦ.

6. מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה. A. καθίζει μονογενεῖς ἐν οἴκῳ *collocat unigenitos in domo*. Sym. δίδωσι μοναχοῖς οἰκεῖν οἰκίαν. V. ed. κατοικίζει μονοζώνς ἐν οἴκῳ] In Comment. Hieron. *Dominus inhabitare facit monachos in domo*. Euthymius ad h. l. *Sym. pro hominibus quos unius moris esse dixit Propheta seu unanimes*, Monachos *reddidit, quasi ab omni mundano negotio prorsus segregatos ac solitarios*. Gen. 22. 2. את יחידך. Sym. τὸν μόνον σε. A. τὸν μοναχὸν i. *solitarium*, sive *unicum*, interprete Hieron. Alibi est τὸν μονογενῆ. Μονοζώνς. Legitur & μονοζώνες, *unicam zonam habentes*. ¶ סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה. A. οἱ ἀφιστάμενοι ἐσκήνωσαν λεωπετείαν. Sym. οἱ δὲ ἀπειθεῖς κατοικήσεσι καύσωνι ξηρότητα. Th. ἐκκλίνοντες - - -] Λεωπετείαν, *lævem petram*. In Suida λεωπετεία. Dicitur & λεωπέτρα.

7. אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ. Sym. Ὁ Θεὸς, προερχόμενός σε πρὸ τῦ λαῦ σε] Apud interp. *Deus cum præcederet populum suum & ambularet per terram incultam*. ¶ יְשִׁימוֹן. *terra inculta*. 1 Sam. 23. 19. A. *dissipatam*. S. *desertam*. Glossæ veteres, ISIMON, *desertus*. BETH AISIMOTH, *domus deserta*. Obiter hîc emendabo Hieronymum. In libro De locis, *Isimoth, ubi absconditus fuit David*: lego, *Isimon*. Nam *Isimoth* aliud est, ut liquet ex Jos. 12. 3.

8. אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ. Sym. *Terra concussa est, etiam cœlum stillavit*.

9. וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ. A. *tu fundasti eam quæ laborabat*. S. *quam effecisti & fundasti*.

11. אֲדֹנָי יִתֶּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב. Sym. Κύριος ἔδωκε ῥήσεις, τοῖς εὐαγγελιζομένοις τρατιᾷ πολλῇ, *Dominus dedit verba, euangelizantibus multo exercitu*] Fortè ταῖς εὐαγγελιζομέναις.

12. מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל. Idem, Βασιλεῖς τῶν τρατιωτῶν ἠγαπήθησαν, ἀγαπητοὶ ἐγένοντο, καὶ ἡ διαίτα τῦ οἴκε διαιρεῖ λάφυρα, *Reges militum dilecti fuerunt, amabiles facti sunt, & regimen domûs distribuet spolia*] Est cur malim τρατιῶν, ἢ τρατευμάτων, i. *copiarum*, sive *exercituum*.

14. בְּצַלְמוֹן. Th. ἐν σκιᾷ *in umbra*.

16. לָמָּה תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים. A. Εἰς τί ἐρίζετε, ὄρη ὀφρυωμένα; Sym. ἱνατί παρατάσσεσθε;] Interpres Theodoreti, A. *Cur æmulamini editos montes?* & mox, ¶ הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ. A. *mons quem desideravit Deus ut ibi seipsum collocaret*.

18. וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן. A. καίπερ ἀπειθεῖς τῦ κατασκηνῶσαι] Interpres Theodoreti, *Utique non credentes ut in ipsis habitares*.

21. קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו. S. κορυφὴν ἐντειχον, ἀναςρεφομένω ἐν ταῖς πλημμελείαις αὐτῆς.

22. אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם. Sym. *Dixit Dominus, Ex Basan convertam, convertam à profundis maris*.

23. לְמַעַן תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ. Idem, Ὅπως ἂν συγκαταξῇ ὁ πῦς σε μετὰ αἵματος, καὶ λάψῃ γλῶσσα τῶν κυνῶν σε ἀπὸ ἑκάςε τῶν ἐχθρῶν σε, *Ut frangatur pes tuus cum sanguine, & lambat cruorem lingua canum tuorum ab unoquoque inimicorum tuorum*.

24. רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים. Ἐθεώρησαν τὰς πορείας σε, Θεὸς, *Viderunt itinera tua, Deus*] Sic & LXX. Vide Hieron. epist. quæ ad Suniam scripta; Suniam dico & Fretelam.

25. אַחַר נֹגְנִים. S. ἀκόλεθα ταῖς μελῳδοῖς.

27. שָׁם בִּנְיָמִן צָעִיר רֹדֵם. A. *Ibi Benjamin parvus imperans ipsis*. Th. - - - *præceptor eorum*. In edit. Rom. νεώτερος κρατῶν αὐτῶν] *Præceptor eorum*, παιδευτὴς αὐτῶν.

28. צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ. Sym. Πρόσταξον, ὁ Θεὸς, τῇ ἰσχύϊ σε· ἐνίσχυσον, ὁ Θεὸς, τῦτο ὃ ἐποίησας ἡμῖν, *Impera, Deus, de fortitudine tua; corrobora, Deus, istud quod fecisti nobis*] *Impera*: legit צַוֵּה pro צִוָּה, ut & P. Chaldæus.

29. מֵהֵיכָלֶךָ עַל יְרוּשָׁלָם. Sym. Διὰ τὸν ναόν σε ἐπάνω τῆς Ἰερσαλὴμ, *Per templum tuum quod est super Jerusalem*.

30. עֲדַת אַבִּירִים בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי כָסֶף בִּזַּר. Sym. συνόδῳ παμμεγέθων μετὰ συςρεφῶν λαῶν τοῖς διαλεκτίζεσι τὰς εὐδοκίμες εἰς δόκιμον ἀργύριον] Εὐδοκίμες in alio codice est εὐδοκῦντες.

GROTIUS.

1. EXsurgat Deus] Argumentum hujus carminis est exitus populi ex Ægypto.

5. *Iter facite ei qui ascendit super occasum*] i. Viam ei munite, ὁδοποιήσατε, ut hîc habent LXX. *Super occasum* ἐπὶ δυσμῶν, in Hebræo בערבות, quod Aquila vertit ἐν τῇ ἀοικήτῳ, unde Hieron. in altera versione *per deserta*. Kimchi & Hebræorum alii summum orbem cœlestem intelligunt: & receptum hinc apud Hebræos in eo significatu uti voce *Araboth*. Sed cùm vetustissimi Hebræorum nullum orbium discrimen in cœlo agnoverint, ut & ex Gemara discimus ad initium Geneseos, verius est hâc voce nihil aliud significari quàm quod ἀπρόσιτον dixit Paulus 1 Tim. 6. 16.

9. *Terra mota est, etiam cœli distillaverunt*] Illud נטפו optimè verti potest *conturbati sunt*. Est enim idem verbum Jud. 5. 4. ubi Græca versio ὁ ἐρανὸς ἐταράχθη. ¶ *A facie Dei Sinai, à facie Dei Israel*] Meliùs illud prius *à facie Dei* conjungas cum præcedentibus, ut sequatur deinde *Sinai à facie Dei Israel*: supple ἀπὸ κοινῦ, *motus & conturbatus est*.

10. *Pluviam voluntariam*] Liberalem, ut suprà 51. 14. ¶ *Hereditati tuæ*] Populo Israel.

11. *Animalia tua habitabunt in ea*] Intelligunt Hebræi Angelorum præcipuos, qui חיות Ezechieli: sed potest היה intelligi pro conventu, sicut infrà 31. pro eodem poni videntur חיה & עדה. Nam conventus veri Dei colendi causâ in solo populo Israel frequentabantur.

 12. *Domi-*

12. *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa*] LXX κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. Et sic citat Chrysostomus oratione, Christum esse Deum, & ad Euangelium applicat. Sensus historicus est, *Dominus dabat sermonem* (i. materiam loquendi uberem) nempe *ut feminarum prædicantium* (victorias) *multum agmen* diceret, scilicet ea quæ sequuntur.

13. *Rex virtutum dilecti, dilecti*] ידדון quod bis hic ponitur à ידד derivarunt Lxx, cùm verius sit esse à נדד, ut hoc sit quod cantabant feminæ; *Reges exercituum fugerunt, fugerunt.* ¶ *Et speciei domûs dividere spolia*] Meliùs; *Habitatrix domûs dividet spolia.* i. tanta erit prædæ multitudo, ut etiam mulieres οἰκουροὶ in ejus partem sint venturæ. Simile vide Jud. 5. 30.

14. *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ & posteriora dorsi ejus in pallore auri*] Optimè sic vertas ex Hebræo; *Etiamsi dormiissetis inter cremathras*, eritis *ut ala columbæ quæ sunt velut argentata, & ejus pennæ velut ex auro*, splendent scilicet à sole. שפתים *cremathras* esse, i. uncinos unde carnes pendent, apparet Ezech. 40. 43. Apud eas qui cubant fœdari undique solent, & in talibus angustiis vixerant in Ægypto Israelitæ. Splendent tamen velut columbæ: tam pulcrè distinctus ac bene ornatus erat ipsorum exercitus. שפתים alio sensu *limites* significat, ut Genes. 49. 14. ad quem significatum respicientes Lxx, verterunt κλήρων.

15. *Dum discernit cœlestis reges super eam, nive dealbabuntur in Selmon, mons Dei, mons pinguis.* 16. *Mons coagulatus, mons pinguis*] Sic ex Hebræo sensus fiet commodior; *Ubi disjecerit omnipotens reges* (ut Sehonem & Ogum) tunc *niveus eris* (nitebis pulcrè, ô popule Israel) *in Salmon monte Dei* (i. excelsissimo) *& in monte Basan, monte caseorum, in monte, inquam, Basan*: i. cis & uls Jordanem latè regnabis, tenebísque loca opima. גבינה *caseus* Job 10. 10. Montana Basanis plena pascuis.

17. *Ut quid suspicamini montes coagulatos?*] Ex Hebræo; *Cur saltatis vos montes pleni caseo?* qua de causa lætamini? Respondent montes isti, ὄρος ὃ εὐδόκησεν, *In hoc monte vult Deus habitare, & habitabit perpetuò.* Cultum sui instituet ac retinebit in terra Judæa.

18. *Currus Dei decem millium multiplex*] Ex Hebræo sic, *Curruum Dei duæ sunt myriades & millia plurima.* Angelos comparat exercitui: pars autem validissima exercituum erant currus. Exodi 15. 4. 2 Regum 2. 2. & 6. 17. ¶ *Dominus in eis in Sina, in sancto*] Per talem exercitum Deus in Sinai majestatem suam ostendit. Unus erat Angelus Deum referens: multi ei aderant stipatores. Apparet id collatis locis, Act. 7. 38. Gal. 3. 19. Hebr. 2. 2. Vide quæ ad Lucam 2. 13.

19. *Ascendisti in altum*] A Sinai in cœlum, ut solent reges judicia exercituri tribunal conscendere. Vide Matth. 27. 19. ¶ *Cepisti captivitatem*] Ad captivitatem damnasti populos complures, inter eos Madianitas. Num. 31. ¶ *Accepisti dona in hominibus*] i. *Propter homines: accepisti dona* ad usum Sacerdotum & Levitarum. Putet fortè aliquis pro לקחת, quod est *accepisti*, scriptum fuisse חלקת, quòd pro *dare* sumi solet, ut Deuteron. 4. 19. Job. 39. 17. & indè esse ἔδωκε, quo utitur Paulus, μυστικῶς ad Christum hoc referens Ephes. 4. 8. quomodo & Justinus hunc locum citat: idémque sequitur Psalterium Romanum hoc loco, & Hilarius; item Arabs & Æthiopicus, sed alii secundâ, alii tertiâ personâ ex Paulo. Sed sciendum etiam *accipi* rectè dici quæ in hoc accipiuntur, ut dentur: sicut videre est Exodi 25. 2. & 1. Reg. 17. 10. ¶ *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum*] In Heb. *Etiam rebelles* (supple *accepisti*, ex superioribus) *ut inhabitaret in illis Dominus Deus*: i. ut tu inhabitares in illis, nomine posito pro pronomine, ut apud Hebræos sæpe. Intelligendum hoc de Gabaonitis & eorum similibus, qui diu rebelles Deo facti sunt proselyti. Ità hic Chaldæus, & R. S. quantò autem hæc eminentiùs per Christum sint impleta, nemo non videt.

28. *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu*] Ἐν ἐκστάσει. Sumpserunt רדם pro una voce, cùm verius sit esse à רדה, quod est *dominum*, & affixo quod *eis* significat. *Benjamin parvulus dominatus est eis.* Tribus Benjaminitica exigua, 1 Sam. 9. 20. tamen ex ea rex exstitit Saul.

31. *Increpa feras arundinis*] Agmina sagittifera. Intelligi videntur Ammonitæ. Vide Sam. 11. 20. ¶ *Congregatio taurorum in vaccis populorum, ut excludant eos qui probati sunt argento, dissipa gentes*] Rectiùs vertas, *Cœtum taurorum qui in vitulis populorum gloriantur, ut veniant cum fragmentis argenti. Dissipa gentes quæ bella volunt.* Per *tauros* intelligendi duces, per *vitulos* milites qui eos sequuntur, ut Psal. 22. 13. ut veniant cum fragmentis argenti, nempe ad redimendam pacem.

32. *Venient legati ex Ægypto*] Vox חשמנים est Ægyptia: sed & Hebræis pòst usitata, unde nomen genti Asmonæorum. Judæi Cardinales Romanos hoc nomine appellant. Arabibus حشم חשם *divitiæ*. Vult dicere viros maximæ dignitatis venturos ex Ægypto in Judæam, nempe cùm Salomoni pactam adducerent. ¶ *Æthiopia præveniet manus ejus Deo*] In Heb. *Æthiopia currere faciet manus suas Deo. Manus suas*, i. dona festinabit ad Deum afferre, ut fecit regina Sabæ, quæ Æthiopiæ accensetur 1 Reg. 10. infrà 72. 10. Impleta hæc eminentiùs cùm & Ægyptii & Æthiopes oblationes, quas Christiani solent, in Ecclesia obtulere.

PSAL. LXIX.

MUNSTERUS.

Sosannim] Sunt *Sosannim* Hebraicè *lilia & flores*: hîc verò putantur *esse* כלי ניגון *instrumentum musicum*.

1. *Intraverunt aquæ usque ad animam*] Per *aquas submergentes* intelliguntur plerumque in Scriptura magna mala, quæ vitam eximant nisi subsidium feratur. Queritur autem David de maximis in quæ incidit malis, & precatur ab iisdem liberationem; Christi typum simul exprimens, de quo quædam hujus Psalmi verba veriùs dicuntur quàm de David; ut est illud, *Posuerunt in refectionem meam fel*, &c.

4. *Quæ non rapui rependebam*] h. e. Dedi pœnas eorum quæ non admisi.

5. *Tu nosti stultitiam meam*] Sunt qui hunc locum sic explicant, *Tu, Deus, nosti me nihil ità stultè egisse ut ob id tam atrocem persecutionem patiar ab hostibus meis.*

9. *Zelus domûs tuæ*] Indicat hic versus magnum studium quod Propheta habuit erga domum Dei atque cultum ejus, cujus neglectum & contemptum ferre non potuit, quantumlibèt impii sævirent contra eum. Et in hoc verè repræsentavit Christum, sicut & Euangelistæ hunc versum de eo dictum scribunt, quando funiculo facto vendentes & ementes è Templo pepulit.

23. *Lumbos eorum fac nutare*] h. e. Fac eos vacillare pedibus ut corruant; vel aufer ab eis omnem posteritatem, quæ ex lumbis originem trahit.

26. *De dolore vulneratorum tuorum loquuntur*] h. e. Narrant & loquuntur ad invicem quomodo tuis dolorem super dolorem addant, perinde quasi tu jussisses, & vulnera eorum essent vulnera tua.

27. *Pone iniquitatem super iniquitatem*] i. Fac ut iniquitas eorum tandem consummetur, & ultio de eis sumatur.

32. *Viderunt mansueti*] Kimhi hunc versum sic exponit, *Videbunt mansueti salutem, & gaudebunt; & similiter inquirentes Dominum videbunt eam, & lætabuntur; vivétque cor vestrum.*

33. *Vinctos suos*] Qui scilicet propter nomen suum carceribus sunt inclusi.

35. *Deus salvabit Zion*] Per *Zion*, *Jerusalem* & *Judam* intellige Ecclesiam & ejus instaurationem: & per *terram* accipe credentes qui veram tenent fidem: *horum semen & posteri hereditabunt terram*, viventque ex fide Dei, quæ quodlibet desertum paradisum reddit.

VATABLUS.

1. **V***ictori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Sosannim* על שושנים] Vide Psal. 45. ¶ *Aqua usque ad animam* מים עד נפש] Hebraicâ phrasi dicuntur *Aqua usque ad animam intrare*, pro, *omnibus afflictionibus usqueadeo premi ut de vita periclitemur, & propè suffocemur.*

2. *Profundum* מצולה] Hebraicè, *profundi*, aut, *voraginis*. ¶ *Firmatus* מעמד] *Roboratus*: sub. *limus*. Quidam vertunt, *firma consistentia*. Alii, *statio*. Alii, *nec est ut queam subsistere*. Quidam Hebræorum exponit, *Et non est ullum membrorum meorum statutum*, sive *firmatum & roboratum*: i. non est ullum membrum quod sustentetur sive subsistere queat. ¶ *Et fluxus* ושבלת] *Et cursus*, sub. *aquarum*. Gallicè, *le fil de l'eauè*. Vide plenam locutionem v. 15. ¶ *Operit me* שטפתני] Præt. Heb. pro præs. *inundat, rapit, obruit me*.

3. *Dum exspectarem*, &c. מיחל לאלהי] *A suspiciendo ad Deum meum*.

4. *Roborati sunt* עצמו] *Confortati sunt, invaluerunt, aucti sunt*. ¶ *Reddidi* אשיב] Fut. Heb. pro præt. *rependi*, aut *rependebam*. Vel, fut. pro præsenti, *rependere cogor*.

7. *Confusio* כלמה] *Ignominia*.

8. *Alienus factus sum* מוזר הייתי] *Alienus habitus fui*.

10. *Et fuisti in opprobrium* ותהי לחרפות] Hebraismus, pro, *tuâ causâ probris affectus sum*, *quòd flerem & injuriis affici*.

11. *In parabolam* למשל] *In proverbium*: q. d. Cùm de vili loquebantur, eum mihi comparabant.

12. *Et cantiones* factus sum ונגינות] Vox Hebræa significat *cantiones ad instrumenta musica*.

13. *At ego orationem meam*, &c. ואני תפלתי לך יהוה עת רצון אלהים] Ad verb. *Et ego oratio mea ad te, tempus beneplaciti, Deus*. Hebraismus, pro, *Tunc ego ad te oravi: & oratio mea erat tempus beneplaciti, ô Deus*. i. Te oravi ut adveniret tempus in quo me exaudires: quâ exauditione declares tuam erga me bonam voluntatem.

14. *Et nè infigar* ואל אטבעה] *Et nè demergar*.

15. *Nè inundet me*, &c. אל תשטפני שבלת מים] *Nè transversum rapiat me cursus aquarum. Nè adobruat me tempestas undosa*. Hîc integra est locutio, quæ suprà v. 2. est imperfecta. ¶ *Profundum* מצולה] *Vorago*.

17. *Festina exaudi me* מהר ענני] Duo imperativa sine conjunctione, quorum alterum verti debet in futurum, *Festina exaudire me*: vel, *ut me exaudias*. Aut primum vertendum per adverbium, *Festinanter*, aut *celeriter, exaudi me*. Quidam, *propera & exaudi me*.

18. *Appropinqua animæ meæ, redime* קרבה אל נפשי גאלה] Rursum imperativa sine conjunctione, pro, *Appropinqua ad animam meam ut redimas eam*.

19. *Et pudorem meum* ובשתי] *Et confusionem meam*.

20. *Contrivit*, &c. שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד] Quidam vertunt hoc præteritum cum futuris per plùs quàm perf. & imperf. *fregerat cor meum, & affligebat: & exspectabam qui consolaretur*; vel, *contristaretur*.

22. *Et quod ad paces in offendiculum* ולשלומים למוקש] *Et pro pacibus, in rete*: i. ut Hebræi exponunt, *cùm exspectaverint pacem, vertantur paces in offendiculum*: h. e. pereant iis rebus quas putabant sibi fore saluti. Quidam vertunt, *Et ubi pacem sperant, illic impingant*.

26. *Persequuntur* רדפו] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Narrant* יספרו] Fut. Heb. pro præs. i. jactant se dolore afficere quos vulnerari jubeas: tanquam zelo faciant. Quidam vertunt, *Et super dolorem vulneratorum tuorum addiderunt*.

27. *Pone iniquitatem*, &c. תנה עון על עונם] Hebraismus, pro, *Permitte ut iniquitatem iniquitati cumulent*: desere eos in iniquitatibus suis, nec justos pronuncies illos: non inveniant pœnitentiæ locum. Quidam vertunt, *Da pœnam super iniquitatem eorum*.

29. *In loco*, &c. תשגבני] *Elevet me*: i. in loco sublimi, ac proinde tuto, statuat me: h. e. tu auxilio tuo me juves. Alii, *protegat*. Alii, *extulit*.

32. *Videbunt hæc humiles* ראו ענוים] Præt. Heb. pro fut. *Videbunt hæc mansueti*. Vel, *afflicti*. ¶ *Quærentes Deum* דרשי אלהים] *Inquirentes Deum*: sub. *videbitis*: nam crebræ sunt mutationes personarum. Videbitis vos qui studio Dei tenemini, & reviviscet animus vester qui præ metu emori videtur.

35. *Servabit*, &c. יושיע ציון ויבנה] Fut. Heb. per præs. *Deus est qui salvat Sion, & ædificat*, &c. ¶ *Et ædificabit* ויבנה] *Et instaurabit*.

CASTALIO.

4. **U***T quod non rapui, tamen reddam*] Immeritò dem pœnas.

27. *Eorum vitia vitiis accumula*] Non hæc Christus (de quo scriptum est carmen hoc) omnibus imprecatur à quibus afficitur injuriâ, nam moriens eis veniam oravit à quibus actus erat in crucem, sed additâ causâ, *Quia nesciunt*, inquit, *quid faciant*. Ex quo intelligi convenit eum in hoc carmine perversis & ob ingenii pravitatem peccantibus imprecari. Pergant sanè peccare, postquam sunt adeò scelerati, nè tuâ utantur æquitate, h. e. nè te eorum miserescat. De qua re plura in Esa. 6. & Mat. 12.

CLARIUS.

QUeritur de maximis malis, ut typum Christi ac Christi fidelium præferat, orat pro liberatione; postremò de allato auxilio gratulatur. Dictio verò SOSANNIM significat *lilia* & *flores*: Hic verò putatur instrumentum musicum.

1. *Intraverunt aquæ*] Per *aquas submergentes* intelliguntur sæpe in Scriptura magna mala, quæ vitam eximant nisi subsidium feratur.

2. *Et non est subsistentia*] Non est ubi subsistam: nam fundo penitus caret.

4. *Quæ non rapui*] i. Dedi pœnas eorum quæ non admisi.

5. *Tu scis insipientiam meam*] Nosti nihil me ità stultè & pravè admisisse ut isti hostes mei videri volunt.

6. *Non erubescant in me*] Fac, quæso, nè propter hoc meum infortunium cæteri qui à te pendent pudefiant. Et vide ut semper gloriæ Dei studeant sancti.

9. *Zelus domûs tuæ comedit me*] Indicat hic versus magnum studium quod Propheta habuit erga domum Dei ac cultum ejus, cujus neglectum & contemptum ferre non potuit, quantumlibet impii sævirent contra eum. Et in hoc verè repræsentavit Christum, sicut & Euangelistæ hunc versum de eo dictum scribunt, quando flagello facto vendentes & ementes ejecit è Templo. ¶ *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me*] Probra quibus probrosè affecerunt te perinde ego ægrè tuli atque si ego ipse probris illis affectus essem. Citat hunc locum Paulus ad Romanos.

10 *Flebam & in jejunio*] Siquando flebam, & in jejunio affligebam me, ipsi probro verterunt id mihi.

12. *Qui sedebant in porta*] Forum agi consueverat in portis civitatis, illúcque frequentia populi conveniebat.

13. *In veritate salutis tuæ*] Pro fide tua, quâ salutem te allaturum pollicitus es, succurre mihi.

21. *Dederunt in escam meam fel*] Manifestissimè in Servatore impletum, meritò memoravit Euangelista. Sicut etiam quod sequitur, *Fiat habitatio eorum deserta*, Petrus in Actis Apostolorum retulit ad Judam.

23. *Et lumbos eorum*] i. Fac eos ità vacillare ut corruant; vel aufer ab eis omnem posteritatem, quæ ex lumbis originem trahit.

26. *Et super dolorem*] Putant non ipsos sed te nos persequi. Alius vertit, *De dolore vulneratorum tuorum loquuntur*, h.e. narrant & loquuntur invicem quomodo tuis dolorem super dolorem addant, perinde quasi tu jussisses, & vulnera eorum essent vulnera tua.

28. *Deleantur de libro viventium*] In quo per Christum scripti erant: quod non fieret, si secundùm Prædestinariorum hujus ætatis opinionem esset illa distinctio electorum ac reproborum quam somniant.

35. *Salvam faciet Sion*] Per *Sion*, *Hierusalem* & *Judam* intellige Ecclesiam & ejus instaurationem: & per *terram* accipe credentes, qui veram tenent fidem. Horum *semen & posteri hereditabunt terram*; vivéntque ex fide Dei, quæ quodlibet desertum paradisum reddit.

DRUSIUS.

2. טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד. Sym. *Immersus sum in infinitas voragines, & non est status.*
4. לֹא גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב. Aq. ὅσα οὐκ ἐβιασάμην, τότε ἐπέστρεφον.
5. לְאִוַּלְתִּי. Sym. τὴν ἀπειρίαν μου.
6. אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת. A. Κύριος ὁ Θεὸς στρατιῶν. Sym. Κύριε Θεὲ τῶν δυνάμεων. Th. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων.
7. כְּלִמָּה. Sym. αἰσχημοσύνη.
9. אֲכָלָתְנִי. Idem, *consumpsit me.*
13. וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְהוָה. A. Καὶ ἐγὼ προσευχή μου σοὶ, Κύριε. Sym. Ἐμοῦ δὲ ἡ προσευχὴ σοὶ, Κύριε. Th. Ἐμοῦ δὲ ἡ προσευχὴ πρὸς σὲ, Κύριε] Interpres Theodoreti, Sym. *Oratio mea ad te, Domine:* & mox, *tempus reconciliationis, Deus.* עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים. καιρὸς διαλλαγῆς.
22. יְהִי שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ. Sym. *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in supplicium, ut comprehendantur*] Εἰς παγίδα καὶ εἰς τιμωρίαν ὥστε συλληφθῆναι ex ed. Rom. A. εἰς σκῶλον. Prius erat εἰς σκάνδαλον. Hier. *Nisi fallor enim*, σκῶλον *&* σκάνδαλον *apud Græcos ex Offensione & Ruina nomen accepit.* Ad quem locum Erasmus, *Utrumque ductum videtur ex* σκάζω, i. claudico, *quòd objectum offendiculum cogat claudicare & ad ruinam tendere.*
32. וִיחִי לְבַבְכֶם. Alii, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν *& vivet cor vestrum.*

GROTIUS.

28. NON *intrent in Justitiam tuam*] Bonitatis tuæ nè participes sint. Nam Hebræis frequens per צדק significare beneficentiam.

29. *Deleantur de libro viventium, & cum justis non scribantur*] *Viventes* hîc dicuntur qui bonâ fruuntur valetudine, quod Legem servantibus Lex promittit. Sic contrà mortis nomine sæpe intelliguntur morbi. חי ὑγιὴς vertitur in Levitico aliquoties, nec aliter Esai. 38. 21.

PSAL. LXX.

MUNSTERUS.

3. CONvertantur *pro mercede*] i. Hæc sit merces eorum qui omnes confundunt & omnibus *probra objiciunt*, *& dicunt*, *Euge*, insultantes scilicet eis iniquè, ut *retrorsum agantur*, & redeant opprobria eorum in caput eorum.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Ad commemorandum* להזכיר] Vide Psal. 38. Quidam vertunt, *ad narrandum*: i. memoriâ dignus. Videtur hoc adjicere quòd formulam orandi contineat hic Psalmus, quam sequi debeant fideles.

3. *Convertantur* ישׁבו] *Revertantur retrorsum. Retro agantur. Repellantur. Abeant retrorsum*: q. d. Frustrati spe suâ abeant, pro mercede pudoris quo me afficere conabantur.

4. *Magnificetur Deus* יגדל אלהים] Verba sunt interposita, quod frequens est Hebræis, pro, *Et qui diligunt salutem tuam dicant semper, Magnificetur Deus*: q.d. Qui abs te opem quærunt, dicant perpetuò, *Magnus habeatur*, vel *appareat*, *Deus.*

CLARIUS.

HOstes non tam suos quàm Dei à perversis conatibus suis contra innocentes orat depelli. In multis autem Psalmis similia huic Psalmo cecinit, & ferè ad verbum eadem quæ hîc habentur.

3. *Convertantur ut merentur*] Alius vertit, *Convertantur pro mercede confusionis suæ*, h.e. Hæc sit merces eorum qui omnes confundunt, & omnibus probra objiciunt, & dicunt, *Euge*, insultantes scilicet eis iniquè, ut retrorsum agantur, & redeant opprobria eorum in caput eorum.

4. *Qui diligunt salutare tuum*] Qui salutis tuæ cupiunt fieri participes.

DRUSIUS.

1. לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה. Ἄλλος, εἰς τὸ ῥύσασθαί μοι, Κύριε, σπεῦσον, *ad juvandum me, Domine, festina.*

GROTIUS.

IN *rememorationem quòd salvum fecerit eum Dominus*] Hæc *quòd salvum fecerit eum Dominus*, interpretamenti causâ addidêre LXX. Sunt autem quæ in hoc Psalmo sunt, eadem cum postremis Psalmi 40. Et hic, & qui sequitur Psalmus repræsentat mala quæ Absalomus excitavit. Videntur autem Psalmum sequentem usurpasse, & illi qui cum rege Joachimo in Babylonem abducti sunt. 2 Reg. 24, 12. quod indicat Græca & Latina ejus inscriptio, quæ in Hebræo deest.

PSAL. LXXI.

MUNSTERUS.

3. TU *mandasti*] Potest etiam esse ut præteritum hîc capiatur loco futuri, ut sit sensus, Tu mandabis Angelis tuis de me, ut me liberent.

9. *Nè projicias me in tempore senectutis*] Hoc dicit, quòd sicut à pueritia illi semper affuit, ità quoque in provectiori ætate non deserat.

10. *Qui observant animam meam*] i. Qui insidiantur vitæ meæ, habent conventicula & conciliabula quomodo me perdant.

16. *Incedam in fortitudinibus Domini*] Quod vivo & victurus sum, hoc tibi debeo, qui vires præbes perturbato, & in exilium profligato.

19. *Justitia tua, Deus, patet usque in excelsum*] i. Justitia tua est tam immensa ut suâ altitudine, latitudine & profunditate impleat totum orbem. Justitia enim illa Dei, quâ solâ salvamur, per totum orbem est dispersa, & omnibus communicatur [illegible] qui illam accipere dignantur. Potest quoque intelligi de justitia Dei ultrice, quâ pii liberantur & impii damnantur. *Magna* autem sunt quæ facta sunt in Diluvio, in Ægypto, & aliis liberationibus Divinis.

20. *Ostendisti mihi tribulationes*] i. Fecisti experiri afflictiones multas & duras, cùm & filius & primores Regni atque totus populus consurgerent contra me: sed tu *conversus*, qui recesseras, ad me, *vivificasti me.* Vocat autem mala ipsa *abyssos terræ*, unde emergere non potuisset, nisi

nisi Deus illi manum porrexisset. Et non tantùm eripuit eum ex illis periculis, sed & in priorem restituit dignitatem, æmulo Regni interfecto.

VATABLUS.

1. *In æternum* לעולם] *Unquam.*

2. *Eripe me* תצילני] Fut.Heb. pro imperat. sive optativo, *eripias.*

3. *Robustum habitaculum* לצור מעון] Ad verb. *rupem fortitudinis*; vel, *roboris.* Frequentes namque rupes erant in Terra sancta, in quas se recipiebant metu hostium. ¶ *Præcepisti* צוית] Præteritum pro futuro, & futurum pro optativo, *Mandes ut me servent*, sub. *Angeli tui.* Nonnulli præteritum servant, subaudientes *quemadmodum*, vertentes, *quemadmodum præcepisti ut me servarent.*

6. *Laus* תהלתי] *Gloriatio*; q.d. De te glorior indesinenter.

10. *Locuti sunt inimici mei de me* אמרו איבי לי] Præt. pro præs. ut quidam vertunt, *loquuntur inimici mei contra me.*

13. *Pudore afficiantur* יבשו] Vel per futurum, *Confundentur*, &c. frustrati scilicet suâ opinione.

14. *Laudem tuam* תהלתך] Sing. pro plur. *laudes tuas*; quibus scilicet te laudare solebam.

15. *Tametsi*, &c. כי לא ידעתי ספרות] *Quia non novi numeros*, sub. *beneficiorum tuorum*: q.d. Quia tot sunt beneficia tua ut nullo numero comprehendi possint.

16. *Ingrediar in potentias Domini Jehova* אבא בגבורות אדני יהוה] Hebraismus, pro *aggrediar narrare fortia facta tua.* Anteced. pro relat. Quidam vertunt, *Veniam in virtutibus Domini Jehova.* Alii, *veniam* ad bellum *in fortitudinibus Domini Jehova.*

17. *Et hactenus annunciavi* ועד הנה אגיד] Fut.Heb. *& usque in præsens annunciabo*; alii, *annuncio.*

20. *Ostendisti mihi* הראיתני] *Fecisti me videre.* Hebraismus, pro, *Qui afflictiones magnas & difficiles experiri me fecisti.* ¶ *Reversus vivificasti* תשוב תחייני] Futura Heb. *converteris, vivificabis me*, pro præteritis, *conversus es, vivificasti me.* Alii, *Conversus vivificasti me.* Ità solent vertere quoties duo verba conjunguntur sine conjunctione. Alii, *restituisti me*, & *recreasti.* ¶ *Conversus ascendere* תשוב תעלני] Fut. Heb. etiam sine conjunctione, *reverteris, ascendere facies me*; pro, *conversus*, sive *placatus, revocasti me*: nempe à morte ad vitam. Alii, *iterum reduxisti me.*

21. *Auxisti magnitudinem meam* תרב גדלתי] Fut. Heb. pro præt. *Auxisti magnificentiam meam. Multiplicasti dignitatem*, vel *amplitudinem meam.* ¶ *Et conversus consolatus es me* ותסב תנחמני] Fut. Heb. sine conjunctione: ad verb. *& circuibis, consolaberis me*; pro, *& conversus consolatus es me.* Alii, *rursum consolatus es me*; vel *placatus es mihi.*

23. *Exsultabunt* תרננה] *Ovabunt. Laudabunt.*

24. *Totâ die loquetur* כל היום תהגה צדקתך] *Quotidie meditabitur justitiam tuam.*

CLARIUS.

Communis argumenti Psalmus est, quo memorat quemadmodum in periculo (ut creditur) conjurationis Absalon opem contra conjuratos oraverit, & acceptâ à Domino consolatione, qui sicut à puero ipsum servarat, ità nec in senectute erat deserturus, vota laudis ipsi nuncuparit.

3. *Tu mandasti ut me salves*] Potest & præteritum hîc accipi pro futuro, ut sit sensus, Tu mandabis Angelis tuis de me, ut me liberent.

6. *In te cantatio mea semper*] In te laudando, inquit, meritò sum occupatus assiduè.

10. *Quia dixerunt*] Jam cœperunt de me loqui hostes mei; & ut insidias struant mihi, conspiraverunt inter se.

14. *Adjiciam super omnem laudem tuam*] Majore studio quàm unquam antea canendis laudibus tuis incumbam.

15. *Quoniam non cognovi numerum*] Memorabit os meum, inquit, justitiam tuam, & quam fers salutem quotidie: nam quotidie illâ fruor, atque ità cumulatè, ut numerum beneficiorum ignorem, vel laudum quæ tibi debentur.

16. *Introibo in potentias*] Quidam vertit, *Introeam, Domine Deus, ad commemorandum potentiam & justitiam tuam solius.* Meliùs fortasse vertetur, *Introibo in potentiis tuis*, h. e. Quicquid unquam aggrediar, fretus omnipotentiâ Domini Dei aggrediar: *in memoriam revocabo omnibus, & celebrem faciam integritatem tuam solius.*

18. *Generationi omni*] Quidam sic distinguunt, *Donec annunciem brachium tuum mea ætatis hominibus, & universæ posteritati omnipotentiam tuam. Et justitiam tuam, Deus, laudibus in altum extollam*, &c. Alius vertit, *Et quidem justitia tua, Deus, patet usque in excelsum.*

21. *Multiplicasti magnificentiam meam*] Auxisti me potentiâ & honoribus.

DRUSIUS.

8. כָּל הַיּוֹם. Sym. *perpetuò*] Apud interp. Euthymii, *non semel tantùm laudabo, sed perpetuò id faciam: ità enim Symmachus ea verba reddidit, quæ hîc habentur Totâ die.* R.D. quoque Psal.44. כל היום exponit תָּמִיד, i. *jugiter.* Infrà 86.3. כל היום. Sym. *semper.* Vide notata ad illum locum.

12. אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה. οἱ λοιποὶ, Ὁ Θεός μου εἰς τὴν βοήθειάν μου σπεῦσον] Suprà 70.2. σπεῦσον, & meliùs.

13. יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי. Sym. καταισχυνθήτωσαν καὶ ἀναλωθήτωσαν οἱ ἀντικείμενοι τῇ ψυχῇ μου] Interpres Theodoreti, *Confundantur & consumantur qui adversantur animæ meæ.* Euthymii, *Pro Deficiant, Symmachus dixit Consumantur.*

15. לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת. Sym. οὐ γὰρ οἶδα ἐξαριθμῆσαι *non enim novi numerare.*

16. אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי. Sym. *ingrediar in potentia Domini.*

17. אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי. A. Θεὲ, ἐδίδαξάς με. Sym. & Th. ὁ Θεὸς, ἐδίδαξάς με.

19. אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת. A. Sym. *Deus, usque in altitudinem quæ fecisti magnalia*] Interpres Euthymii, *Aliqui post verba illa* & justitiam tuam *perfectum ponunt punctum, & quæ sequuntur huic versiculo conjungunt*, quæ fecisti mihi magnalia, *Aquilam in hoc secuti, ut sit sensus, Magna & grandia beneficia quæ in me contulisti, tam admiranda fuere ut eorum fama ad ipsas etiam cœlestes potestates pervenerit.* Magnalia, μεγαλεῖα.

20. וְרָעוֹת. Sym. καὶ κακώσεις *& vexationes.*

21. תֶּרֶב גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי. Sym. Αὐξήσεις τὴν μεγαλειότητά μου, καὶ ἐκκυκλώσεις με παραμυθίᾳ, *Augebis magnificentiam meam, & circumdabis me consolatione.* A. & Th. πληθυνεῖς *multiplicabis.* - - -

GROTIUS.

5. *Quoniam tu es patientia mea, Domine*] LXX ὅτι σὺ εἶ ὑπομονή μου κύριε, i. *spes mea.* Sunt autem valde conjuncta spes & ὑπομονὴ, ut Rom.5.4.

15. *Os meum annunciabit justitiam tuam: toto die salutare tuum, quoniam non cognovi literaturam*] Meliùs, *quamvis numerum* (nempe bonitatum tuarum) *non novi*; ut sensus sit idem qui 40.6. Symmachus hîc, οὐ γὰρ οἶδα ἐξαριθμῆσαι. Græci ספרות sumpsere pro arte numeraria quâ utuntur mercatores. Itaque verterunt πραγματείας, & indè Romanum Psalterium *negotiationes.* Alii γραμματείας. Utriusque Græcæ versionis mentio apud Augustinum.

PSAL.

PSAL. LXXII.

MUNSTERUS.

SUnt qui hunc Psalmum à Salomone editum existimant: Alii autem dicunt eum à David pro Salomone dictatum: nec ex titulo hujus rei certitudo haberi potest. Hoc certum est, etiam secundùm Hebræos multa scribi in hoc Psalmo quæ veriùs de Christo quàm de Salomone dicuntur.

2. *Judicabit populum tuum*] Hoc enim præcipuum Regis officium est, defendere innocuos, & servare à malis oppressos.

3. *Et afferent montes pacem populo*] Sicut Salomo pacem habuit cum omnibus Regibus & Principibus, ità cùm Christus adveniret, per Apostolos pacem & justitiam fecit prædicari per orbem.

4. *Judicabit miseros*] i. Defendet innocentes & reprimet oppressores.

5. *Timebunt te cum Sole*] Sensus est, Quamdiu Sol lucebit, h. e. in perpetuum, timebunt & colent. Idem intelligitur per id quod dicitur, *coram Luna*, vel *præsente Lunâ*.

6. *Descendet sicut pluvia*] Ut pluvia resectam herbam crescere facit, ità Christus veniens suos copiosis perfudit donis.

7. *Multa erit pax*] Hinc patet hæc de Meschia dici, cùm pax tempore Salomonis non fuerit perpetua cum Luna, sed desiit cum eo.

9. *Solitudinarii*] Capiuntur hîc ציים pro שוכני ציה *incolis solitudinis*, quales sunt קדריים *Æthiopes*.

10. *Reges Scheba & Seba*] Regiones sunt in Arabia Felice; unde & Reginam Austri venisse Regum liber testatur. Significatur autem hoc versu, ut sicut Reges ditissimi & è longinquo venientes sese subjecerunt Salomoni & munera attulerunt, ità totum orbis imperium colla erat submissurum Christo Domino, & oblaturum illi quicquid pretiosius in orbe invenitur, & quo Christus delectatur.

14. *Pretiosus erit sanguis eorum*] Quem scilicet pro Christo effuderunt.

15. *Vivet pauper*] R.S. hunc versum sic intelligendum putat, *Vivet Rex, & Deus dabit ei de auro Seba: & qui attulerint aurum, orabunt pro salute Regis.* Significatur autem hoc versiculo, ut sicut omnes gentes studuerunt honorare Regem Salomonem ob excellentem sapientiam, gratiam & dignitatem, sic Christum, qui est fons & plenitudo sapientiæ, scientiæ, veræ opulentiæ atque salutis, esset totus mundus adoraturus, & oraturus pro ejus Regni felici successu & profectu.

16. *Erit pugillus frumenti*] Tempore Salomonis magnam Dominus concessit frugum abundantiam, ut ex modico semine multa consurgeret seges: at tempore Christi spiritualium bonorum longè uberior messis contigit piis hominibus.

17. *Coram Sole propagabitur*] i. In perpetuum, & quamdiu Sol manebit, ab una generatione in aliam celebrabitur gloriosum nomen Christi, *per quod solum homini contigit salus, & non est aliud sub cœlo datum hominibus in quo nos salvos fieri oporteat.* Porrò ינון hîc est passivum à nomine נין quod *nepotem* significat.

20. *Finiunt orationes David*] Dicit *orationes*, non autem *Psalmi* aut *confessiones*. Potest etiam esse ut hoc adjectum sit huic Psalmo, quòd contineat ultima vota David; quæ scilicet fuerunt, ut *Deus judicia sua & justitiam suam daret filio suo Salomoni & posteris ejus.*

VATABLUS.

1. IPsi *Selomoh* לשלמה] *Ipsius Selomoh*: i. à Salomone scriptus. Alii, *De Selomoh*: sub. *Psalmus à Davide scriptus.*

2. *Judicabit* ידין] Futura quæ nonnulli vertunt per præsens optativi, *Judicet*, *Afferant montes*, &c. ¶ *Et pauperes tuos* ועניך] *Et afflictos tuos.*

3. *Ob justitiam* בצדקה] Ad verb. *in justitia.* Hebræi dicunt ב hoc loco significare *propter*: q.d. Montes & colles afferent pacem propter justitiam. Alii vertunt, *& colles justitiam.*

4. *Judicabit pauperes populi* ישפט עניי עם] *Vindicabit afflictos populi.* *Judicare* more Hebræorum positum pro *tueri & defendere.* ¶ *Et confringet calumniatorem* וידכא עושק] *Atteret* [vel *contundet*] *calumniatorem*: i. eum qui per calumniam pauperes opprimit.

5. *Cum sole & ante lunam* עם שמש ולפני ירח] Hebraismus, pro; *quamdiu sol iste lucebit, & quoad substiterit luna*: sive, *dum sol & luna lucebunt*, h. e. perpetuò.

6. *Stillantes* super *terram* זרזיף ארץ] *Super herbam excisam terra*: nam על quod præcessit, pro duobus ponitur, & more Hebræorum repetitur. Alii vertunt, *Sicut imbres* [vel *stillicidia*] & *ros* super *terram.*

9. *Habitatores deserti* ציים] *Æthiopes.* Quidam *nautas* interpretantur. Alii vocem Hebræam ציים relinquunt.

10. *Maris* תרשיש] i. Ciliciæ. ¶ *Seba*, &c. שבא וסבא] Hebraicè, *Seba & Seba.* Primum per ש scribitur, & significat *Arabiam Felicem.* Alterum per ס, & significat *Æthiopiam.*

11. *Et incurvabunt se ei* וישתחוו לו] *Et adorabunt eum.*

14. *Et ab iniquitate* ומחמס] *Et à violentia, fraude, injuria.*

15. *Seba* שבא] Per ש *Arabiam Felicem* significat. ¶ *Totâ die* כל היום] *Quotidie, semper.*

16. *Contremiscet* ירעש] *Agitabitur*; *commovebit se*; *strepitum edet.* ¶ *Et florebunt* ויציצו] *Et egredientur.* Alii, *progerminabuntque.*

17. *Quamdiu fuerit sol filiabitur* לפני שמש ינון] Ad verb. *coram sole filiabitur nomen ejus.* Hebraismus, pro *quamdiu videbitur sol, nomen ejus erit memoriale ejus*: q.d. ut filius ducit nos in memoriam patris, & est ejus memoria, sic erit nominis ejus memoria in seculum. Quidam vertunt, *Cum sole permanebit.* ¶ *Et benedicent se* ויתברכו] *Et benedicentur.* Quidam, *& gloriabuntur.*

18. *Benedictus* ברוך] *Laudandus.*

19. *Et benedictum nomen gloriæ ejus* וברוך שם כבודו] *Et laudandum nomen decoris ejus.* ¶ *Amen, & amen* אמן ואמן] Voces Hebraicæ quæ significant, *Verum sit & verum.* Vel, *stabile & firmum sit*: aut, *Sit ità ut dixi.*

20. *Finem habent*, &c. כלו תפלות דוד בן ישי] Versus iste (aiunt Hebræi) adjectus fuit ab iis qui Psalmos Davidis in ordinem redegerunt.

CASTALIO.

8. A *Flumine*] Scilicet Euphrate.

20. *Hactenus precationes Davidis*] Sunt quidem in his duobus primis libris carmina etiam aliorum quàm Davidis: Sed quia David eorum præcipuus autor est, adscribuntur ei: quemadmodum *Ciceronis Epistolas* vocamus, cum quibus tamen sunt & aliorum. Quanquam autem etiam in tribus sequentibus libris sunt & Davidis, tamen hîc dicuntur *finitæ preces Davidis*, vel quòd sequentia plurium sunt autorum, vel quòd prioribus jam conclusis libris reliqua postea condidit.

CLARIUS.

PRecatur advenire Regnum Dei per Christum, & vaticinatur de Regni ejus amplitudine, æquitate, felicitate & diuturnitate, omnia autem sub typo Regni Salomonis. Quidam compositum hunc Psalmum à David putant, ut in quo sit ultimùm precatus pro filio Salomone, & sub ejus typo de Regni Christi successu: Alii, *ultima* quidem hæc fuisse *Davidis vota*, sed Psalmum à Salomone compositum. Verùm hoc certum est, etiam secundùm Hebræos multa scribi in hoc Psalmo quæ veriùs de Christo quàm de Salomone dicantur.

1. *Deus, judicium tuum*] *Deus, judicandi secundùm te formulas Regi da, & æquitatis studium filio Regis: Ut possit judicare populum tuum secundùm æquitatem, & pauperes tua cura relictos cum judicio.* Hoc enim præcipuum Regis officium est, defendere innocuos, & servare à malis oppressos.

3. *Suscipiant montes*] Vel, *afferent montes pacem.* Sicut Salomon pacem habuit cum omnibus Regibus & Principibus, qui *montibus* similes videntur; ità cùm Christus advenit, per Apostolos pacem & justitiam fecit prædicari per orbem.

5. *Timebunt te cum Sole*] i. Quamdiu Sol lucebit, videlicet in perpetuum, timebunt & colent. Idem intelligitur per id quod dicitur, *ante Lunam*, vel *coram Luna*, & *præsente Lunâ.*

6. *Descendet sicut pluvia*] Ut pluvia resectam herbam crescere facit, ità Christus veniens suos copiosis perfudit donis.

7. *Donec auferatur Luna*] Durabit ultra Lunam. Hinc patet hæc ad Messiam pertinere, cùm pax Salomonis non fuerit perpetua cum Luna, sed desierit cum eo.

8. *Et dominabitur à mari*] Terminos ponit mare Rubrum & mare Palæstinæ, flumen Euphratem, & desertum magnum. Quia enim nullum vastius flumen Euphrate Judæis notum erat, Scriptura illum absolutè ferè *flumen* vocat. De his terminis habes 3 Reg. 4. ¶ *A flumine*, &c.] Alius interpretatur *ab oceano Orientali, usque ad extremos Occidentis fines:* quod necesse est ad Christum pertinere.

12. *A potente*] Potest etiam verti *vociferantem.*

14. *Honorabilis sanguis*] Quem scilicet pro Christo effuderunt.

15. *Et vivet*] Quidam sic interpretantur, *Vivet pauper, & Rex dabit ei de auro Arabiæ.* Significatur autem hoc versiculo, quòd sicut omnes gentes studuerunt honoribus afficere Regem Salomonem ob excellentem sapientiam, gratiam & dignitatem, sic Christum, qui est fons & plenitudo sapientiæ, scientiæ, omnis copiæ ac salutis, mundus totus esset adoraturus, & precaturus pro ejus Regni felici successu.

16. *Erit pugillus*] Ex paucis granis etiam *in summis montibus* in eam altitudinem messis crescet ut strepitum aristæ plenæ excitent sicut *cedri* solent *Libani.* *Florebunt* insuper cives & multiplicabuntur *in civitate quemadmodum herba solet in agris.* Sic Euangelica seges ex parvis initiis maxima fecit incrementa.

17. *Sit*] Vel, *erit nomen ejus in seculum*, h. e. durabit perpetuò. ¶ *Ante Solem permanet*] Vel *coram Sole*, & quamdiu Sol manebit. Vel potiùs *priusquam esset Sol*, ab æterno, Filius *erat nomen illi.* ¶ *Benedicentur in ipso omnes tribus terræ*] Ad Christum hoc propriè pertinet: nam quantum, quæso, beneficiorum per Salomonem ad cunctas gentes pervenit? Sed Prophetæ soliti sunt oracula sua canere ut quædam typo quædam antitypo propriè competant.

Quod in fine Psalmi est, *Finiunt preces David*, significat, hæc ut evenirent summam fuisse votorum ipsius David filii Jesse.

DRUSIUS.

5. יִירָאוּךָ עִם שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ. Sym. φοβηθήσονταί σε ἐφόσον ὁ ἥλιος καὶ ἔμπροσθεν τῆς σελήνης.

14. וְיֵקַר דָּמָם בְּעֵינָיו. Aq. καὶ τιμωθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, *& pretiosus erit sanguis eorum in oculis ejus.*

15. וְיִתֶּן לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא. A. Sym. Th. δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς Σαβᾶ.

19. אָמֵן וְאָמֵן. A. πεπιστωμένως, πεπιστωμένως, *fideliter, fideliter*] Alibi πεπιστωμένως. Hieron. epist. 137. AMEN *Aquila* πεπιστωμένως *exprimit, quòd nos* Fideliter *possimus dicere, ductum adverbium ex nomine* Fidei. Idem Matth. 6. AMEN *signaculum orationis Dominicæ est, quod Aquila interpretatur* fideliter, *nos verè possumus dicere.* Lexicon Suidæ, Ἀμὴν, πεπιστωμένως, ἀληθῶς.

GROTIUS.

In Solomonem] i. Celebrandæ memoriæ temporis illius, quo primùm unctus est Solomon, 1 Reg. 1. 39. Sublimiore tamen sensu pertinere hæc ad Messiam agnoscunt vetus Scholiastes Hebræus hoc loco, & R. Saadia Gaon ad Dan. 7. 14. & Salomon Jarchi.

5. *Et permanebit cum Sole & ante Lunam in generatione & generationem*] In Heb. *Timebunt te cum Sole, & dum apparebit Luna soboles sobolis*] i. Posteri Salomonis. Simile illud Ovidii,

Cum Sole & Luna semper Aratus erit.

16. *Et erit firmamentum*] Legit in Græco στήριγμα· quæ lectio pridem invaluit, cùm corrupta sit ex σίτου δράγμα, *pugillus frumenti.* Id enim פסת בר, ut Chaldæus hic interpretatus est, *particula frumenti.* Solemus autem minimam quantitatem designare *pugilli* nomine, ut apparet 1 Reg. 18. 44. ¶ *In terra in summis montium*] In solo verticis montani, qualia loca solent esse saxosa, ac proinde sterilia. ¶ *Superextolletur super Libanum fructus ejus*] Sic & Græci; ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Λίβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ. Sed Hebræum magis sonat, *Movebitur ut Libanus fructus ejus*, i. tam pauxillum frumenti satum in solo infelicissimo segetem producet, quæ concussa vento strepat non minùs quàm arbores Libani: descriptio summæ fœcunditatis, quæ futura erat sub rege Salomone. Ità Abenesdra & Kimchi. Homerus in boni regis descriptione;

——— φέρησι δὲ γαῖα μέλαινα
Πυροὺς καὶ κριθάς, βρίθῃσι δὲ δένδρεα καρπῷ.

¶ *Et florebunt de civitate sicut fœnum terræ*] De civitate ἐλλειπτικῶς dictum pro *homines de civitate*; i. cives. Et *fœnum* rursus dixit, ut Græci χόρτον, herbam virentem significans. Vide suprà 37. 2.

17. *Sit nomen ejus benedictum in secula, ante Solem permanet nomen ejus*] Illud *benedictum* neque in Hebræo est, neque fuit in Hexaplo. Sensus Hebræi est; *Nomen ejus erit perpetuum coram Sole:* (i. dum Sol lucebit, eodem loquendi genere quod suprà de Luna habuimus) *sobolescet nomen ejus*, i. posteri ipsius per ipsius memoriam erunt celebres. נין *filius.* Vox est Philisthinorum Gen. 21. 23. & Arabum Job 18. 19. Hinc Ægyptii sumpsere nomen νόννου. ¶ *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ*] Dicetur enim apud omnes gentes, *Sit regnum tuum simile regno Solomonis.*

20. *Defecerunt laudes David filii Jesse*] In Græco; ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαβὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. Sic & in Hebræo; *Finiunt preces Davidis filii Isai* i. finitur hîc collectio Psalmorum ab ipso Davide facta. Qui sequuntur, eos Asaph aliique, postremò Esdras addiderunt. Sunt tamen inter eos etiam quidam à Davide facti, sed post conclusum volumen illius collectionis.

PSAL. LXXIII.

MUNSTERUS.

2. *Mei penè declinaverunt pedes*] Cùm viderem, inquit, felicitatem impiorum, quibus omnia ex animi succedunt sententia, & rursum cernerem quantis miseriis plerumq; subjaceant pii & amici Dei, penè vis tentationis me præcipitavit, & à fiducia in Deum habenda deturbavit; cùm tamen scirem Deum Israel suis esse bonum, qualitercunque ista exteriora cadant. Nam si ad tempus breve etiam hîc premantur, tamen succedet felicitas perpetua; impii verò, qui pro voto hoc fruuntur mundo, cùm finis vitæ advenerit, perinde est ac si somnium habuissent bonæ vitæ, transituri ad miserias perpetuas.

4. *Ligamina anxietatum*] Cùm, inquit, impii moriuntur, suaviter mori videntur & tranquillè, quippe quibus nihil deest ad leniendum morbum, quin & non multùm anxian-

anxiantur pro filiis & uxore relictis, quibus satis unde vivant relinquunt. Alii contrarium eliciunt sensum, nempe quòd violentâ morte plerumque intereant, nempe quorum vis adhuc est valida & integra, nec habent ligamina aliqua quibus se diutiùs in hac contineant vita.

6. *Et amictus violentia*] Kimhi hunc locum in Radicibus sic exponit, *Abdit se ut diripiat transeuntes, & reponat atque accipiat rapinam.* Sunt qui שית hîc exponunt pro *natibus*, ut sit sensus, *rapina eorum contegit nates eorum.*

8. *Contra excelsum loquuntur*] Quasi Deus non advertat opera eorum. Potest etiam sic verti, *è sublimi loquuntur.*

9. *Ponunt in cœlum os suum*] i. Nemini parcunt, neque superis neque inferis, sed contra omnes venenatam laxant linguam.

10. *Revertitur populus ejus huc*] i. Apud quos versantur impii, eisdem se studiis addicunt, & bene habent qui eos sectantur: quod per *calicem aquæ* intelligitur.

13. *Certè frustrà mundavi cor meum*] Hanc tentationem & desperationem suggerit caro, quæ videt improbos felices & pios miseros. Ratio verò illustrata repugnans dicit, *Si dixero, enarrabo sic*, ut scilicet præmissum est, *injurius ero in filios Dei*, quos ille castigat & miseriis vult esse subjectos, nè ab eo ad creaturas more impiorum deflectant. Hæc cùm secundùm carnem difficilia essent mihi cogitare, tamen cùm *introirem in sacrarium Dei* facilè edoctus fui hujus rei causam, cùm *novissimùm* explicet hujus nodi difficultatem. Video enim sanctos Dei per afflictiones contineri in timore Domini usque ad mortem, impios autem à fluxis & somnio similibus deliciis transire ad perpetuam infelicitatem: id quòd satis Lazari & Divitis epulonis astruit historia.

20. *Imaginem eorum despicies*] i. Dignitatem, potentiam & memoriam eorum in nihilum rediges.

21. *Acerbum factum est cor meum*] i. Antequam perfectè cognoscerem judicium Dei, motus sum intra me, videns improborum prosperitatem: sed quod nunc *stultitiæ* meæ imputo, qui *quasi jumentum* aliud judicare nequivi quàm quod oculis vidi. Interim tamen, Domine, *fui tecum* & in tua cura.

25. *Quis est mihi in cœlis*] Nemo, inquit, in cœlis aut in terris mihi arridet præter te, neque quisquam tibi conferri potest, qui unus es omnia in omnibus.

VATABLUS.

1. *Psalmus Asaph* לאסף] i. Traditus ipsi Asaph cantori decantandus: ità Hebræi exponunt.

2. *Et ego, penè declinaverunt* ואני כמעט נטוי] Similis locutio & Psal. 35. 13. & Psal. 69. 13. Quidam, *parùm abfuit quin lapsi sint pedes.* ¶ *Effusi sint gressus* שפכה אשרי] Hebraismus, pro *recesserim*, nempe à mandatis Dei. Metaphora ab aqua, quæ dum effunditur, locum mutat.

3. *Zelavi in insanos* קנאתי בהוללים] *Zelo raptus sum contra insensatos.* Alii, *urebat me æmulatio propter stultos.* Alii, *æmulatus sum in stolidis.* ¶ *Viderem* אראה] Fut. Heb.

4. *In morte eorum* למותם] *Ad mortem illis.* Alii, *morti eorum*: i. nullis morbis, quasi vinculis ad mortem trahuntur. ¶ *Quin sana* ובריא] *Quin integra.* Quidam, *pingues sunt & fortes ut palatium.* Alii, *quin pingues sunt & prævalidi.*

5. *In labore* בעמל] *In miseria*, vel *molestia.*

6. *Induitur* quisque eorum *veste violentiæ* יעטף שית חמס למו] Sing. pro plur. *Induuntur veste violentiæ*, i. per violentiam partâ. Quidam vertunt, *Amictus violentiæ involvit eos.* Alii, *violentia amicit illis nates.* Alii, *operiet se ut tollat prædam sibi.*

7. *Egressi sunt* יצא] Sing. pro plur. *Prominent propter pinguedinem*, &c. ¶ *Transgrediuntur* עברו] *Superant*: nempe bona quæ illis obveniunt: i. plura à Deo recipiunt quàm optent.

8. *Dissolvunt* ימיקו] *Dissolutos reddunt*, sub. *perfectos verbis suis malis.* Fut. Heb. pro præs. ¶ *Calumniam* עשק] *Oppressionem: occupationem alienorum bonorum*: q. d. Non verentur loqui de oppressione & occupatione rei alienæ quam occuparunt. ¶ *De Excelso* ממרום] *De Celsitudine*: q. d. negant Excelsum esse super se. Quidam, *Contra Excelsum loquuntur.*

9. *Et lingua eorum ambulat in terra* ולשונם תהלך בארץ] Hebraismus, pro, *etiam de hominibus malè loquuntur, ut de Deo.*

10. *Revertitur populus ejus huc* ישיב עמו הלום] *Redire facit Deus populum suum huc*: i. ad hanc cogitationem, nempe, Cur impiis tanta prosperitas, & rerum abundantia, piis autem contrà. ¶ *Pleni* מלא] Adjectivum sine substantivo, propterea subaudiendum *calicis.*

11. *Scientia*, &c. דעה בעליון] *Cognitio apud Altissimum.*

12. *Et pacati seculi* ושלוי עולם] i. Qui in hoc seculo altâ pace fruuntur. Alii, *& locupletes seculi.* Vel, *& felices in seculo.* ¶ *Multiplicant divitias* השגו חיל] *Augent facultates.*

14. *Et fui flagellatus*, &c. ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים] *Nam quotidie plagas fero, singulisque matutinis afflictio mea est.*

15. *Generatio filiorum tuorum* dicent quòd *prævaricatus sum* דור בניך בגדתי] *Generationem filiorum tuorum reprobavi*, vel, *fefelli.* Alii, *in nationem filiorum tuorum injurius fui.* Quidam dicunt vocum ordinem esse perversum apud Hebræos, apud quos sic legitur, *Narrabo ut ecce generatio filiorum tuorum, prævaricatus sum*: quem sic ordinant, *Narrabo sicut generatio filiorum tuorum: ecce prævaricatus sum.* Et exponunt perinde acsi David dicat, *Siquando statui apud me pronunciare de hac re, quòd scilicet fideles tuos non cures, ut pronunciare solent ii quorum etiam pater es, qui à te processerunt, & tamen non putant te habere sui curam; sensi utique me defecisse à fide in te.*

16. *Labor* עמל] *Res molesta*: q. d. Quoties de hac quæstione dissertavi sine Spiritu tuo, laborem maximum mihi peperi.

17. *Ingrederer in Sanctuaria Dei*, אבוא אל מקדשי אל] Fut. Heb. pro præt. perf. conjunct. aut præt. perf. indicativi, *ingressus sum. Sanctuaria* sive *sacraria Dei* vocat Dei arcana. Propterea quidam vertunt *secretiora Dei adyta.*

18. *Posuisti* תשית] Fut. Heb. pro præt. ¶ *Corruere facis* הפלתם] Præt. Heb. quod quidam vertunt per præsens, *dejicis.* Alii per futurum, *Corruere facies*: i. ità eos dejicies ut planè vastentur. Phrasis est Hebraica.

19. *Quomodo fuerunt in desolationem quàm citò* איך היו לשמה כרגע] *Ut vastati sunt penè in momento temporis.* Subaudi, *dicent homines aliquando, admirantes.* ¶ *Defecerunt* ספו] *Finem ceperunt.* ¶ *A terroribus* מן בלהות] i. Interitu repentino, ut exponunt Hebræi.

20. *Expergefacto* homine מהקיץ] Heb. *ab expergefacto.* Quidam vertunt subauditis pauculis, sic, *Velut somnium quod evanuit ab evigilante.* ¶ *Cum suscitabis* mortuos בעיר] Hîc בעיר pro בהעיר positum, *in suscitando.* Alii vertunt *in civitate.* ¶ *Imaginem eorum* צלמם] Ità vocat animam: q. d. In hoc seculo pereunt interitu repentino; in futuro autem, sempiterno.

21. *Excandescebat* יתחמץ] *Quasi aceto acri perfundebatur.* Aut, *veluti acore affectum erat.* Alii, *acetosum erat.* Alii *acerbum factum erat.* Verbum Hebraicum à nomine quod *acetum* significat deducitur, item *fermentum* sive *fermentatum.* ¶ *Et lumbi mei acuebantur* וכליותי אשתונן] Fut. Heb. *& uterque renum meorum quasi telo acuto pungebatur.* Alii, *& renibus meis spinosus eram.* Alii, *& renes mei aculeis puncti.* Chald. *renes mei ardebant sicut ignis.*

22. *Ut jumenta* בהמות] Quidam pro כ Similitudinis legunt ב, & vertunt, *inter jumenta*, eodem tamen sensu.

23. *Tamen ego* ואני] Heb. *Et ego.* ¶ *Tenuisti* אחזת] *Apprehendisti.*

24. *Consilio tuo* בעצתך] *In consilium tuum*: i. in cognitionem consilii tui. ¶ Cum *gloria excepisti me* כבוד תקחני] Subauditur præpositio Hebræis: quidam אל *ad*, & vertunt *ad gloriam*: alii ב *in*, vel *cum*, i. *in gloriam* vel *cum gloria.* Verbum futurum est Hebræis, *suscipies.* Sunt qui vertunt *gloria suscepit me.*

25. *Nolo*

25. *Nolo* quenquam לא חפצתי] Ad verb. *non volui*: i. non amavi; Quidam, *nullo oblector*.

26. *Defecerat* כלה] Ad verb. *Defecit*. Quidam vertunt per præsens, *Consumitur*, aut *deficit*. Alii per futurum, *finem habitura est*. ¶ *Robur* צור] *Rupes*; vel *stabilitas*.

27. *Peribunt: succîdis* יאבדו הצמתה] Fut. cum præt. Heb. Quidam, *pereunt; perdes*. Alii, *pereunt; conficis*. Vel, *perdidisti*.

28. *Et ego*, &c. ואני קרבת אלהים לי טיב שתי באדני יהוה מחסי לספר כל מלאכותיך] Ad verb. *Et ego accessio* [sive, *appropinquatio*] *ad Deum bona est mihi*, ac *posui in Domino*, &c. Hebraismus cum mutatione personarum, pro, *Bonum est mihi accedere ad te, ac me totum à te pendere, ut narrare possim aliis omnia opificia tui, quæ maximâ arte facta sunt à te.* Quidam vertunt, *Mihi autem conjungi Deo, bonum est, posui in Dominum Jehovam spem meam, ut enarrem omnia opera tua.* Alii, *Appropinquatio autem mea ad Deum, bona est mihi, ut ponam in Domino Jehova spem meam, & enarrem*, &c.

CASTALIO.

10. P*Roptereà eò rediguntur illius homines*] sc. Dei, h. e. homines pii. Vide Psal. 125.

15. *En injuriam facio tuorum filiorum generi*] Quasi Deo curæ non sint.

17. *Donec ingressus in Dei sanctuarium*] Penitus contemplatus Dei mentem, arcanúmque consilium.

CLARIUS.

CAnit in consolationem sanctorum qui felicitate impiorum offenduntur, quàm infelicem ea exitum habeat; & rursus, quàm felicem sanctorum infelicitas.

1. *Quàm bonus Israel Deus* Vide sapientiam Prophetæ! Antequam ea conqueratur quæ ei suggerit cogitatio, præmittit fidei sententiam, & agnoscit justissimum esse Deum semper, tametsi sæpenumero ejus judicia non intelligamus. Sic & Jer. 12. *Justus*, inquit, *es Domine, si disceptem tecum; attamen judicia*, i. quæ videantur rationem aliquam habere, *loquar tecum: Quare via impiorum prosperè agit? feliciter agunt quicunque injuriæ sese dediderunt?* Ait ergò hîc, *Quamvis certissimum sit nunquam non esse beneficum Deum in Israelem*, h.e. *illos qui candido sunt pectore* (nam qui alterius sunt generis, hoc intelligere non possunt, tametsi porrigatur in omnes ejus benignitas) mihi tamen hoc accidit absurdi, ut cùm mei penè oblitus essem, *tantùm non labi cœperint pedes mei*, & quemadmodum accidere solet iis qui per lubrica ambulant, *effuso gressu collapsus fuerim*. In causa verò fuit quòd *excandescere cœperim in eos qui ebrietate fortunæ ad insaniam usque sibi placent.* Nam illud *iniquos* alii verterunt *stultos*.

4. *Non est anxietas*] Non solùm (inquit) fortunata est eorum vita, verùm etiam, cùm moriuntur, suaviter mori videntur & tranquillè, quippe quibus nihil deest ad leniendum morbum, atque ætate defecti sine longo cruciatu extinguuntur, & in opulentia magna, quam relinquunt posteris.

7. *Prodiit propter adipem*] Vel *vix apparent præ pinguedine oculi eorum*, & suprà quàm speraverant omnia illis prosperè eveniunt: hoc enim est, *transierunt in affectum cordis*.

8. *Dissipaverunt*] Alius vertit *dissolutos reddunt alios*. Vel, Terrori sunt obviis omnibus propter potentiam illorum, quæ eò excrevit ut scelera sua & vim, quâ opprimunt miseros, latere non cupiant; sed palàm loquantur, & sese ob hujusmodi jactent, neque pudeat eos ipsum Deum, quamvis supra omnia sit, virulentâ linguâ lacessere.

9. *Posuerunt in cœlum*] Neque superis neque inferis parcunt: nam eum qui cœlos inhabitat ore blasphemo irritare audent, & linguâ illorum virulentâ per eos qui terram incolunt obambulant.

10. *Ideo convertetur*] Propter hujusmodi fluctuabit populus Dei, nunc hoc nunc illud animo versans: & hæc, veluti *aquæ* amarissimæ, *pleno calice* obtrudentur illis ut bibant. Alii hunc sensum afferunt, *Apud quos versantur impii, eisdem se studiis addicunt.* ¶ *Et aquæ pleni calicis sugentur eis*] h. e. Bene quoque habent & feliciter qui ipsos consectantur.

13. *Ergò sine causa justificavi*] Hanc tentationem & desperationem suggerit caro, quæ videt improbos felices, & pios miseros: At ratio fide illustrata repugnans dicit, *Si dixero, enarrabo sic*, ut scilicet præmissum est, *injurius ero in filios Dei*, quos ille castigat, & miseriis vult esse subjectos, nè ab eo ad creaturas more impiorum deflectant. Hæc cùm secundùm carnem difficilia mihi essent ad cogitandum, tamen *cùm introirem in sacrarium Dei*, facilè edoctus fui hujus rei causam, cùm *novissimum eorum* explicet hujusmodi difficultatem. Video enim sanctos Dei per afflictiones contineri in timore Domini usque ad mortem, impios autem à fluxis & somnio similibus deliciis transire ad perpetuam infelicitatem: id quod satis Lazari & Divitis illius astruit historia.

14. *Castigatio mea in matutinis*] A summo manè incipiebat afflictio.

19. *Perierunt propter terrores*] Subitis terroribus exterriti in nihilum redacti sunt.

20. *Imaginem ipsorum*] i. Dignitatem, potentiam & memoriam eorum in nihilum rediges. Heb. *despicies*; sed sensum expressit Interpres.

21. *Acerbum factum est*] i. Antequam perfectè cognoscerem judicium Dei, motus sum intra me, videns improborum prosperos successus: sed quod nunc *stultitiæ* meæ imputo, qui *quasi jumentum* aliud judicare nequivi quàm quod oculis vidi. Interim tamen, Domine, *fui tecum* & in tua cura, quamvis non appareret, & *apprehensam semper habuisti manum dextram meam*, & *consilio tuo me dirigebas, & me* tandem *maiestatis* tuæ participem *ad te recipies*.

25. *Quis enim mihi*] Nemo, inquit, in cœlis aut in terris mihi arridet præter te; neque quisquam tibi conferri potest, qui unus es omnia in omnibus.

27. *Qui fornicantur abs te*] Qui te deserto alium Deum quærunt: quæ *fornicatio* appellatur in Scriptura.

DRUSIUS.

2. כְּאַיִן שֻׁפְּכָה אֲשֻׁרָי. Sym. παρ' οὐδὲν ἐλύθη τὰ ὑποσθοῦντά με, *pro nihilo mota sunt ea quæ fulciebant me*] Sic interpres Theodoreti. Suprà 44. 18. אשרנו. Sym. *ea quæ dirigunt nos*.

4. אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם. Sym. οὐκ ἐνεθυμοῦντο περὶ θανάτου αὐτῶν, στερεὰ γὰρ ἦν τὰ πρόπυλα αὐτῶν, *Non cogitabant de morte sua: firma enim erant vestibula eorum.* A. οὐκ εἰσὶν δυσπάθειαι τῷ θανάτῳ αὐτῶν· - - - *non sunt graviores ægritudines in morte ipsorum*] In Theodoreteis, *Symmachus autem sic exposuit, Non sunt ægritudines morti eorum, & non conquerebantur de morte sua.* Hîc mendum subest; sunt enim certè duæ interpretationes: prior est Aquilæ, *Non sunt ægritudines morti eorum*; altera Symmachi, *Non conquerebantur de morte sua*, ut ἐνεθυμοῦντο verterit *conquerebantur*. Quod tamen pono, non statuo.

5. בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ. Th. ἐν μέσῳ ἀνθρώπων.

7. יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵימוֹ. Sym. Προέπιπτον ἀπὸ λιπαρότητος ὀφθαλμῶν αὐτῶν. ¶ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב. Idem, παρέβαινον τὰ φαινόμενα τῇ καρδίᾳ.

11. וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן. Idem, *Hi verò dixerunt, Quomodo scit Deus? & si est scientia Altissimo?*

13. אַךְ. Sym. ἴσως οὖν. Th. πλήν. ¶ זִכִּיתִי. A. ἐκαθάρισα *mundavi*.

16. וָאֲחַשְּׁבָה לָדַעַת זֹאת עָמָל הוּא בְעֵינָי. Sym. Εἰ ἐλογιζόμην ἐπιγνῶναι τοῦτο, μόχθος ἐφαίνετο ἐμοί.

18. אַךְ. Sym. *verè*] Euthymius, *Symmachus pro Veruntamen, Verè dixit, & Parasti pro Posuisti.* ¶ תָּשִׁית לָמוֹ. Idem, *parasti eos.* ¶ הִפַּלְתָּם. Οἱ λοιποί, κατέβαλες.

22. וַאֲנִי בַעַר וְלֹא אֵדָע. Sym. ἤμην δὲ ἀνεπιστήμων καὶ μὴ εἰδὼς *porrò indoctus eram & ignorans*.

25. מִי לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ. A. Τίς μοι ἐν τῷ οὐρανῷ; καὶ μετὰ σοῦ οὐκ ἐβουλήθην ἐν τῇ γῇ, *Quis mihi in cœlo? & tecum in terra nolui conferre.* Sic interpres Theodoreti. Verbum è verbo, *& tecum nolui in terra.* Quod ità enarrat Euthymius, *Et à te quidnam aliud volui quàm utilitatem & commodum tuum? & ad hunc sensum Aquila interpretatur.*

28. מַלְאֲכוּתֶיךָ. A. ἀγγέλους σου, *nuncios tuos:* ex epist. ad Suniam.

GROTIUS.

1. Q*Uàm bonus Israel Deus*] *Certè bonus Israeli Deus:* sic habet Hebræum.

24. *Et cum gloria suscepisti me*] *Et cum honore excepisti me.* Fecisti me Regem. Nam Asaphus hæc composuit in laudem Davidis. אחר per σὺν vertitur, suprà 49.17.

PSAL. LXXIV.

MUNSTERUS.

1. Q*Uare, Deus, abes in perpetuum*] Prævidet Propheta Asaph in Spiritu Templi & populi devastationem, queritúrque Deo contumelias & blasphemias quas gentes spuebant in populum & loca sancta. Sunt tamen qui Psalmum hunc non ab Asaph sed ab aliquo ab eo descendente compositum putant.

3. *Leva vestigia tua*] i. Adveni celeriter.

4. *In medio ecclesiarum tuarum*] Notat hostium tyrannidem, qui passim per Jehudam in urbes & loca sacro studio dedicata irruebant & ea profanabant, atque vexilla sua pro signo victoriæ erigebant. Et hæc quidam putant adimpleta sub Antiocho.

5. *Cognitus erat*] Sensus est, Cùm Templum exstrueretur, insigne quid fecisse putabatur qui pro illo arbores in silva secabat: nunc autem illud in tanto ab hoste habetur contemptu ut putant se rem Diis gratam facere si illud dejiciant, confringant & comburant.

9. *Signa nostra non videmus*] i. In tanta rerum calamitate destituimur auxilio Dei, signis consuetis atque Prophetis, qui nobis dicant quando hæc mala finem accipiant.

13. *Draconum*] Sic vocat Pharaonem & populum Ægyptiacum; quem etiam mox in eodem versu vocat *Leviathan* seu *cetum*, & *quem dedit populo solitudinum in cibum*, h.e. spolia ejus dedit Israeli vaganti per solitudines.

VATABLUS.

1. I*Ntelligentia* משכיל] *Maschil*, i. *Intelligentia*; vel, ut alii, *erudiens*, sive *eruditivum*. Vide Psal. 32. ¶ *In seculum* לנצח] *In perpetuum*, i. penitus. ¶ *Fumat* יעשן] Fut. Heb. *fumabit:* quidam convertunt in præsens, *fumat:* i. ità exæstuat, ut fumum emittere videaris.

2. *Ab antiquo* קדם] Jam olim, jam pridem, priús. Videtur alludere ad liberationem ex Ægypto. ¶ Quòd *redemisti*, &c. גאלת שבט נחלתך הר ציון] Quidam mutato ordine verbi Hebraici vertunt, Et *virga hereditatis tua quam redemisti* [vel, *eripuisti*] *montis Sion. Virgam hereditatis* vocat hereditatem perticis aut funiculis divisam, ut in Palæsthina fieri solebat. Alii, absque inversione ordinis, subauditis pluribus, transferunt, Et quam *redemisti*, recordare, inquam, *tribûs hereditatis tua, montis Sion istius, &c.* ¶ *In quo habitas* זה שכנת בו] Ad verb. *quem habitasti in eo.* Hebraismus, pro, *quem inhabitare soles.* Redundat *in eo.*

3. *Pedes tuos* פעמיך] *Gressus tuos: vestigia tua.* Hebraismus est, *Leva pedes tuos*, pro, *Accelera, Attolle te.* ¶ *Ad desolationes*, &c. למשאות נצח כל הרע אויב בקדש] Ad verb. *ad vastationes in perpetuum, omnem qui malefecit inimicum in Sanctitate.* Quidam convertunt nomen in verbum, sic, *Ut vastes in perpetuum omnem hostem qui afflixit Sacrarium.* Vel, *ut perdas perpetuò hostes universos qui mala intulerunt Sacrario tuo.* Sive, *qui malè egit in Sanctuaria.* Alii, *ad vastationes perpetuas, nihil non labefecit inimicus in Sancto.*

4. *Synagogarum tuarum* מועדיך] *Ecclesiarum tuarum:* i. Templi. Plurali numero utitur, quòd Templum constaret tribus partibus, ut dictum est Psal. 68.35. ¶ *Signa* אותות] Repetit nomen ad certitudinem & veritatem rei. Nam signa certa habebant quibus sibi persuadebant se capturos Templum sanctum. Ezech. 21.21. traditur quomodo consuluerint exta cùm in destructionem Templi sancti proficiscerentur: q. d. ea signa quibus adducebantur se capturos Templum, crediderunt esse vera. Alii subaudiunt præpositionem, vertentes, *pro signis*, vel, *trophais:* i. in signum victoriæ.

5. *Notus* יודע] *Celebris. Nobilis.* ¶ *Velut afferens supernè* כמביא למעלה] *Velut adducens ad sublime.* Aut, *velut adducens* ligna *ad sublime aliquid.* q. d. Qui in silva densa (id significat *perplexitas lignorum*) abscindebat arbores ad ædificium Templi, in tanto pretio habebatur in quanto habitus fuisset si eadem ligna Deo præsenti in cœlo obtulisset. Vel, videbatur rem tam gratam agere quam si obtulisset coram Deo in cœlo. Quidam vertunt, *Palàm est quomodo in superiora* Templi, *velut in condensa silvarum, secures intulerint.* Et per *superiora* intelligunt tabulata Templi quæ auro ornata hostium prædæ patuerunt, ideóque securibus decussa sunt, non secùs quàm si in silvis arbores detruncentur. An ex veritate transferant hi, videant lectores. Versus sequens videtur adversari, cùm dicit, *Nunc autem:* opponit enim præcedentibus sequentia.

6. *Bipenni* בכשיל] *Securi.* ¶ *Conterunt* יהלמון] Fut. Heb. pro præs. vel præt. *dejiciunt, confregerunt, conquassarunt.*

7. *Ignem in sanctuaria tua* באש מקדשיך] Ad verb. *in ignem Sanctuaria tua:* pro, *ignem in Sanctuaria tua. Incenderunt igni Sanctuarium tuum*, i. Templum.

8. *Depopulabimur* נינם] *Interficiamus eos, vim inferamus illis, deprædemur eos.* ¶ *Omnia tabernacula* כל מועדי] *Omnes synagogas:* i. totum Templum.

9. *Signa nostra* אותתינו] *Prodigia:* quæ scilicet olim faciebat Deus nostrâ causâ, ut nos admoneret futurorum.

10. *Spernet inimicus nomen tuum* ינאץ אויב שמך] *Blasphemabit inimicus nomen tuum.* Alii, *comminabitur nomini tuo.* Alii, *floccifaciet, spernet, contemnet.* ¶ *In seculum?* לנצח] *In perpetuum, perpetuó.*

11. *Reducis* תשיב] Fut. Heb. pro præs. *avertis.* ¶ *Et dexteram tuam*, &c. וימינך מקרב חוקך כלה] *Et dexteram tuam de medio sinu tuo arce.* Alii, *& dextera tua è medio sinûs tui otiosa est?* Alii, *& dexteram tuam de medio sinûs tui* profer eam, ut hostem *consuma.* Metaphora ab inertibus & cessatoribus.

12. *Deus autem*, &c. ואלהים מלכי מקדם פעל ישועות] *At tu, ô Deus*, olim *Rex meus* eras, *qui ferebas auxilia in*, &c. Alii *&* pro *cùm* accipiunt vertentes, *Cùm Deus Rex meus*, sub. *fuerit*, &c. Locus concisus. q. d. *Quomodo id accidere potuit, cùm Deus fuerit Rex meus jam olim*, sive *ab initio, & cùm hucusque juverit me, & fecerit mihi salutes*, i. tulerit mihi opem, *in media hostium ditione?*

13. *Confregisti* פוררת] *Divisisti, diremisti, secuisti.*

14. *Contrivisti* רצצת] *Confregisti, concidisti.* ¶ *Deserta* incolenti לציים] *Deserti*, vel *solitudinum.* Alii, *in desertum*, sub. *proficiscenti.*

15. *Excidisti* בקעת] *Secuisti.* Alii, *ex scissuris produxisti.* ¶ *Et torrentem* ונחל] *Et flumen.* ¶ *Fortes* איתן] Ad verb. *fortitudinis, validos, ingentes.*

17. *Plasmasti* יצרתם] Ad verb. *formasti eas:* vel, *ea.* Pronomen redundans more Hebræorum. Alii. *finxisti.*

18. *Sprevit* נאצו] *Violavit.* Idem verbum quod v.10.

19. *Congregationi* inimicorum *animam* לחית נפש] *Bestia animam.* ¶ *Pauperum* ענייך] *Afflictorum tuorum.* ¶ *In æternum* לנצח] *In perpetuum, penitus, perpetuó.*

20. *Repleta*

20. *Repleta sunt*, &c. [מלאו מחשכי ארץ נאות חמס] *Repleta sunt tenebrositates terra habitaculis violentia*: i. quia terra tenebris obruta, plena est hominibus studentibus injuriæ. Quidam, *tenebricosa terra plena sunt habitaculis violentiæ*. Alii, *repleverunt tenebræ terram, habitacula prædonum*. Alii, *repleta sunt* omnia *tenebrosis* carceribus *terræ, & habitaculis violentis*.

21. *Attritus affectus pudore* [דך נכלם] *Pauper* [vel *afflictus, contritus*] *confusus*. Vel, *Nè revertatur contritus cum ignominia*. i. nè revertatur à conspectu tuo obrutus ignominiâ, quòd repulsam passus sit. ¶ *Pauper* [עני] *Afflictus*.

22. *Discepta* [ריבה] *Defende, judica*.

23. Neque *sonitus*, &c. [שאון קמיך עולה תמיד] *Tumultus eorum qui contra te insurgunt, jugiter crescit*; vel, *augescit*. Alii, *fastus eorum*, &c. *ascendat semper*. Vel, *ascendit*, sub. *in conspectum tuum*: ideo non potes dissimulare te illum audire.

CASTALIO.

13. *Capita cetorum in aquis*] Ægyptiorum.

14. *Tu dissectis balana capitibus*] Pharaonis.

15. *Tu vehementia exsiccavisti flumina*] Jordanem.

CLARIUS.

APertè admodum de Templi vastatione hic Psalmus canit: quare creditur eum non ab Asaph, quem David, cum quibusdam aliis, sacris carminibus præfecit, compositum, sed à posteris ejus, quorum ordo patris nomen retinuerit. Hæc autem creditur ea esse vastatio quæ facta est per Antiochum.

1. *Repulisti in finem*] *Deseris nos perpetuò*. Nam familiare est Interpreti *finem* pro *perpetuitate* vertere.

2. *Redemisti virgam*] Vel *tribum*. Commemorat priora beneficia, & per *virgam* videtur significari Regia dignitas.

3. *Leva gressus tuos*] Erige te in pedes, ut obviàm hostibus profectus malis illos afficias nunquam finiendis.

4. *Posuerunt signa tua*] Erexerunt vexilla sua in trophæum: *palàm* videntibus cunctis *ascenderunt* (nam hic usi sumus paraphrasi, ut Hebraicam phrasim devitaremus) *vastaturi Templum tuum, non aliter quàm silvam lignorum* ingressi arbores *truncare* solent. Hi duo versus perquam obscuri sunt etiam apud Hebræos: quare sunt qui & alterum hunc afferant sensum, *Nobilis erat sicut adducens ad sublime, adducens in silva arborũ secures: Et nunc sculpturas ejus simul in bipenni & malleis dejiciunt*. h. e. Olim cùm Templum exstrueretur, etiam cæsores lignorum in pretio erant, qui ad id cooperabantur ut in sublime sacrum ædificiũ perduceretur: nunc omnia destruuntur. Illud vero, *Palàm ascenderunt*, &c. in Hebræo sic habet, *Cognitus erat, tanquam adducens suprà, cum ramo ligni cum securi. Et nunc sculpturas ejus simul malleo & bipenni diruerunt*. Quod quidam sic interpretantur, *Qui afferebat lignum cæsum ad Templum, agnoscebatur à Deo tanquam si attulisset in cœlum*, &c.

9. *Signa nostra non vidimus*] In tanta rerum calamitate destituimur auxilio Dei: Signa liberationis adhuc nulla apparent, nec ullus est Propheta, nec quenquam dedisti nobis qui scire possit quando horum sperare liceat finem.

12. *Rex noster ante secula*] A seculis plurimis. Mirum, inquit, quo pacto nunc deseramur, cùm iste sit Deus qui *in medio hujus terræ* innumeris argumentis palàm ostendit vires sibi non deesse.

13. *Capita draconum*] Sic vocat Pharaonem & populum Ægyptiacum, quem ait *datum fuisse escam populo deserti*, h. e. spolia ejus dedit Israeli vaganti per solitudines; vel projecit cadavera feris & corvis, qui in desertis versari solent.

15. *Tu dirupisti fontes*] Tu aperuisti aridam petram, & eduxisti ex ea aquam, tanquam ex fonte, tam copiosam, ut in justum flumen excreverit: è contrario *rapidissimos fluvios exsiccasti, quoties tibi ità visum fuit*.

18. *Memor esto hujus*] Habe rationem hujus tam insignis contumeliæ: hostis enim ille non solùm affligit nos, sed & *Dominum te* assiduè *afficit contumeliâ*, &c.

20. *Respice in testamentum tuum*] Respice ad fœdus quod cum Patribus pepegisti: eò enim malorum pervenimus, ut in teterrimis locis & veluti *subterraneis*, & *obscuritatis plenissimis* degere mœsti cogamur; nec hæ tamen domus ab injuria & insultibus hostium immunes sunt.

21. *Nè revertatur*] Nè abire, quæso, cogatur *pauper suffusus pudore*: *pauper* enim humano auxilio destitutus, non divites isti, ad te confugiet, ac *nomen tuum laudibus celebre faciet*.

23. *Qui te oderunt*] Heb. *Qui consurgunt adversum te*.

DRUSIUS.

1. לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח. A. Τί, Θεὲ, ἀπώσω εἰς νῖκος;

2. גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ. A. --- ῥάβδον κληρονομίας σου, *virgam hereditatis tuæ*. Sym. ἐλυτρώσω σκῆπτρον κληρουχίας σου, *redemisti sceptrum sortitionis tuæ*. V. ed. --- φυλὴν ---] Ῥάβδον, &c. Descripsi ex ed. Rom. Locus meritò suspectus. Nam & editio vulgata ità habet, & in Euthymio legimus, *Aquila pro Virga hereditatis* Sceptrum *dixit* sortitionis. Ausim emendare, Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου] A. & Sym. ἐλυτρώσω σκῆπτρον κληρουχίας σου. Docti dijudicent. ¶ הַר צִיּוֹן זֶה. Sym. καὶ ἤγαγες εἰς τὸ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιόν σου τοῦτο, *& duxisti ad Sion montem sanctum tuum istum*.

3. בַּקֹּדֶשׁ. A. ἐν ἡγιασμένῳ] In Theodoreteis, *Neque Ebræus, neque cæteri interpretes, neque Lxx in Sextuplici secundùm multitudinis numerum* in sanctis *posuerunt, sed singulariter* in sancto tuo: *ut manifestum esset eos qui hæc inquiunt de Templo dicere*.

4. שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת: יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה. Sym. *posuerunt signa sua manifestè in edito in introitu portarum*] Ex Comment. in Psalmos qui exstat in operibus Hieronymi. Græca sunt in ed. Rom. ἔθηκαν τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐπισήμως γνώρισμα κατὰ τὴν εἴσοδον ἐπάνω. A. --- ἐγνώσθη ὡς εἴσοδος εἰς ἄνω. Th. καὶ γνωσθήτω ὡς εἴσοδος ὑπεράνω.

5. בִּסְבָךְ עֵץ. Sym. ἐν ἀρμοῖς ξυλίνοις.

8. שָׂרְפוּ כָל מוֹעֲדֵי אֵל בָּאָרֶץ. A. ἐνέπρησαν πάσας συναγωγὰς ἰσχυροῦ ἐπὶ τῆς γῆς, *incenderunt omnes synagogas Dei fortis in terra*. Th. ἐνεπύρισαν πάντας καιροὺς ἰσχυροῦ ἐν τῇ γῇ, *igne succenderunt omnia festa tempora Dei fortis in terra*. V. ed. κατέκαυσαν. --- VI. κατακαύσωμεν. --- Sym. ἐνέπρησαν πάσας τὰς ἑορτὰς Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, *incenderunt omnes festivitates Dei in terra*. Vide nunc epist. Hier. ad Suniam.

9. אֹתוֹתֵינוּ. A. S. Th. τὰ σημεῖα ἡμῶν *signa nostra*.

10. יְנָאֵץ. Sym. παροξυνεῖ.

13. תַנִּינִים. Idem. κητῶν *cetorum*. ¶ עַל הַמָּיִם. A. ἐπὶ τῶν ὑδάτων *super aquas*: ex epist. ad Suniam.

14. לִוְיָתָן. * λευιαθάν.

15. מַעְיָן וָנָחַל. A. & Sym. πηγὴν καὶ χείμαρρον. Sic etiam Theodotio. Sed & V. ed. pro πηγὰς edidit πηγὴν, i. *fontem*. ¶ נַהֲרוֹת אֵיתָן. A. --- στερροὺς *fortes*. Sym. ἀρχαίους *antiquos*] Euthymius, *Symmachus pro* ETHAM antiquos *reddidit: Etham*, i. ἠθάμ· mendum vetus pro ἠθάν, quale in Μαδιάμ. Sic Ἐδὲμ legitur pro Ἐδέν· quæ scriptura imposuit doctissimo Theodoreto ut existimarit *Adam* dictum ab Ἐδὲμ, loco in quo formatus fuit. Glossarius nom. propriorum, *Etham, Fortis, vel Robustus*. Locus iste pleniùs exstat apud Theodoretum, *Tu siccasti fluvios Ethan*] *Symmachus exposuit, Tu siccasti fluvios antiquos*, σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς ἀρχαίους.

16. מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ. A. φωστῆρα καὶ ἥλιον. Th. φῶς καὶ ἥλιον. VI. ed. σελήνην καὶ ἥλιον, *Lunam & Solem*.

17. הִצַּבְתָּ. A. & Th. ἐστήλωσας, Sym. ἔστησας] Theodoreti Interpres, *Tu fecisti*] *Aq. & Th. Stabilisti, explanarunt; Sym. verò, Firmasti, dixit*.

20. כִּי מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס. Sym. ὅτι ἐπλήσθησαν ἐσκοτισμένα γῆς περιοίκων ἀδικίας.

23. צֹרְרֶיךָ. A. *hostium tuorum*. Sym. *bellantium contra te*. VI. ed. *odio habentium te*] *Hostium tuorum*, τῶν ἐχθρῶν σου. Vide sis epist. ad Suniam.

GROTIUS.

6. *Quasi in silva lignorum securibus exciderunt januas ejus in idipsum: in securi & ascia dejecerunt eam*] Nempe tentorium Siloh, ubi erat Arca. Repræsentatur hic historia quæ est 1 Sam. 4. פתוחיה *januas ejus*, non ut quidam, *sculpturas ejus*. *Ejus* in Hebræo femininum est, quia subauditur ex superiùs dicto 4. עדה, quod est generis fem. & primò quidem *conventum*, deinde verò & *conventûs locum* significat, ut apud Græcos ἐκκλησία. Hæc quanquam, ut puto, de illo dicta tempore, mirè tamen conveniunt in ea quæ sub Nabuchodonosoro & Tito evenerunt. Vox כילפות, quam *asciam* transfert Latinus, alii meliùs *malleum*, est Philisthina, ad notandum tempus: manet apud Arabas.

13. *Tu confirmasti in virtute tua mare*] Ut transirent Israelitæ. ¶ *Contribulasti capita draconum in aquis*] Regem & Principes Ægyptios. Nam mos est Scripturæ Reges humanitatis immemores describere sub nominibus ferarum terrestrium aut marinarum. Hic autem maluit marinam feram nominare, quia Rex Ægypti ad duo maria imperium suum protendebat.

14. *Dedisti eum escam populis Æthiopum*] Heb. *incolenti deserta*: illis scilicet qui oram Arabici sinûs obtinebant, & piscibus vescebantur, qui pisces solent se pascere carnibus submersorum hominum. Hieronymus Contra Jovinianum, *Porrò Ichthyophagi gens errans in littore maris Rubri, supra petras Solis calore ferventes assant pisces; & hoc solo alimento victitant.* Meminit & Strabo lib. 15.

15. *Tu dirupisti fontes & torrentes*] Est μετάληψις, pro *dirupisti rupes ut fontes ac torrentes emanarent*. Nota historia. ¶ *Tu siccasti fluvios Ethan*] Solent sæpe Senes LXX voces dubias in Hebræo sermone relinquere. Cæterùm איתן bene Aquila reddidit σεῤῥὺς, rapidos nimirum amnes, qualis est Jordanes.

PSAL. LXXV.

MUNSTERUS.

2. *Cum assumpsero cœtum*] Nostri hunc Psalmum exponunt de Christo & ejus Regno, qui potestate acceptâ à Patre, venit restituere labentem mundum, & monere nè quisquam sese erigat contra Regnum ejus, &c. Porrò in hoc versu dicit sese *assumpturum ecclesiam* suam in qua regnet, & omnia summâ *æquitate administret*. Impii autem, qui sunt *terra*, *diffluunt*, & pii veluti *columna* solidantur.

6. *A deserto*] i. *A Meridie*. Sensus autem versûs est, Vera salus & exaltatio in terra non invenitur, sed apud summum Regem & Judicem, contra quem miseri homines, qui illi subjici renuunt, non verentur *loqui collo præfracto*, seu *duro*, ut Hebraismus habet.

8. *Calix est in manu Domini*] Capitur apud Prophetas non raro *calix* pro *ultione Divina*, ut est illud Jirmeiæ 51. *Calix aureus fuit Babel in manu Domini, de cujus vino biberunt gentes, & insanierunt*. Quod igitur ille vocavit *calicem aureum*, Psaltes hîc vocat *calicem vini rubei*, quòd illud fortius sit & insaniores reddat potatores quàm vinum album, quo significatur dira ultio Dei, quæ sævit in impios, qui oblatam Dei gratiam respuerunt, hi etiam novissimum coguntur reddere quadrantem, & ebibere *usque ad faces*.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Nè disperdas*] אל תשחת] Vide Psal. 56. ¶ *Psalmus ipsi Asaph & canticum* מזמור לאסף שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Celebravimus* הודינו] Præterita Heb. pro præs. vel pro futuris, *gratias agemus*. ¶ *Nomen tuum* שמך] i. Numen, auxilium & robur tuum. ¶ *Narraverunt* ספרו] Præt. Heb. pro fut. ut quidam vertunt, *enarrabunt*.

2. *Cùm accepero*, &c. כי אקח מועד] *Quia assumam cœtum*; sive *ecclesiam*, sub. *electorum*. Alii, *Cùm destinatum tempus nactus fuero*: i. cùm præfixero finem calamitati vestræ, ut judicem mortales. ¶ *Rectè* משרים] *Rectitudines*; *æquitates*: i. summâ æquitate iniquitatem profligabo, & pietatis studium asseram.

3. *Liquefiebat* נמגים] *Dissoluti sunt*: vel *Liquescunt*. Quidam per futurum, *Diffluent*; *colliquescent*: sub. *præ timore*; tantùm abest ut mihi possint resistere. ¶ *Direxi* תכנתי] *Disposui summâ arte*. Alii, *confirmavi*. Alii, *fixi*.

5. *In excelsum cornu vestrum* למרום קרנכם] *Cornu* vocat robur: q.d. Vires vestras nè jactetis contra Deum. ¶ *Pingui* עתק] *Duro*; *præfracto*: i. cum fastu, & superbè. Referri potest ad *collum*, & ad *verbum* subauditum; *collo pingui*, *& collo pingue verbum*, i. durum.

6. *Ab Aquilone* ממדבר] *A deserto*: q.d. Dignitatis nullum est emporium, nusquam terrarum venditur dignitas sive potentia; sed à solo Deo est. Monet nequis exaltetur contra Deum ob dignitatem aut vires, quòd ex à Deo sint.

8. *Rubet* חמר] Præt. Heb. pro præs. Alii, *turbidum*, *& turbulentum est*. *Calix* pro *ultione Divina*, ut Jer. 51. 7. *Calix aureus fuit Babel in manu Domini, de cujus vino*, &c. Quod illic vocavit *calicem aureum*, hîc vocat *calicem vini rubri*, quòd fortius sit vino albo, & insaniores reddat potatores. ¶ *Sugent*, & *bibent* ימצו ישתו] Quibusdam transposita verba videntur, pro *bibent & sugent*: i. ebibent calicem ipsum usque ad fæces. Quidam vertunt *exprimens, bibent*.

CLARIUS.

Christus Servator inducitur sub typo David gloriari de potestate sibi tradita restituendi mundi, & monere nè quisquam sese erigat contra Regnum ejus. Illud verò quod in titulo est, *Nè corrumpas*, vel *perdas*, fortasse hîc significat, impios conari perdere Christum, sed prohibente Deo non posse.

1. *Propè adest nomen tuum*] i. Confestim sensimus præsentiam Numinis tui.

2. *Cùm accepero tempus*] Verba sunt Domini dicentis, Statuam mihi tempus quo quæ justa sunt exsequar. Alii verterunt, *Cùm accepero cœtum*, i. ecclesiam.

3. *Liquefacta est terra*] Ubi hoc fecero, sentiet terra iram meam, & præ metu exanimabuntur quotquot inhabitant in ea, cujus ego fundamenta jeci, & veluti *columnis stabilivi*: quare & concutere eam difficile mihi non erit.

5. *Adversùs Deum iniquitatem*] Interpres molliit Hebraismum, qui ait, *Nolite loqui collo præfracto*.

6. *Neque à deserto*] i. A Meridie. Sensus autem est, Vera salus & exaltatio in terra non invenitur, sed apud summum Regem & Judicem, contra quem miseri homines, qui illi subjici renuunt, non verentur loqui *collo præfracto*, seu *duro*, ut Hebraismus habet.

8. *Calix in manu Domini*] Accipitur apud Prophetas non raro *calix* pro *ultione Divina*, ut est illud Jer. 51. *Calix aureus fuit Babel in manu Domini, de cujus vino biberunt gentes, & insanierunt*. Ait ergò, Habet Dominus in manu poculum in quo meracum, vel pulcrè rubens vinum, est, sed cui est plurimum fæcis admixtum: ex hoc porriget meracum piis, fæcem verò noxiam exsugere imò epotare coget impios omnes, quantumvis degant in terra multi. Vel porriget Deus hunc ultionis calicem impiis, ut ebibant illum usque ad fæces: nam cogentur reddere etiam novissimum quadrantem.

DRUSIUS.

1. לַמְנַצֵּחַ אַל תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף. Sym. Ἐπινίκιος περὶ ἀφθαρσίας ψαλμὸς Ἀσάφ, *Epinicius de immortalitate psalmus Asaph*] Ex Theodoreto.

2. כִּי אֶקַּח מוֹעֵד. A. & Sym. *Cùm accepero synagogam*]

In

In ed. Rom. A. συνταγάς. S. συνταγμὸν, i. *tempus statutum & ordinatum*. Id enim מועד Ebræis propriè significat.

3. אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה. A. *Ego ponderavi columnas ejus, semper*. Sym. & Th. *ego confirmavi columnas ejus. Diapsalma*. V. ed. *ego sum qui paravi columnas ejus, semper*. VI. ed. *ego firmavi columnas ejus, jugiter*] Ex ep. Hier. ad Marcellam.

6. מִמּוֹצָא. V. ed. *ab exitu*.

8. וַיַּגֵּר מִזֶּה. Sym. ὥστε ἕλκειν ἀπ' αὐτῶ. ¶ אַךְ שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי אָרֶץ. Sym. πλὴν τὰς τρυγίας αὐτῶ ἐκστραγγίσουσι πίνοντες οἱ φαῦλοι τῆς γῆς, *veruntamen faces ejus guttatim exprimen bibentes improbi terræ*.

9. אַגִּיד. V. ed. ἀπαγγελῶ.

10. אֲגַדֵּעַ. A. ἀποκόψω *circumcidam*. Sym. μετακλάσω *frangam*, aut *confringam*. Th. συγκλάσω *confringam*. Sic etiam οἱ ό. ¶ קַרְנוֹת צַדִּיק. A. & Sym. κέρατα δικαίου. Th. κέρας δικαίων.

GROTIUS.

2. CUM *accepero tempus, ego justitias judicabo*] Supple, *dicet Deus*. *Cùm accepero tempus*, nempe opportunum. Ubi mensura iniquitatum fuerit impleta.

3. *Liquefacta est terra, & omnes qui habitant in ea*] Totus status Judææ conturbatus fuit factione Isbosethi. ¶ *Ego confirmavi columnas ejus*] Ego fortitudinem dedi Davidi, Joabo, aliísque earum partium.

5. *Nolite attollere in altum cornu vestrum*] Contra Davidem.

8. *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto*] q.d. Habet in eo calice & bonum & malum. *Vinum*, quia iram accendit, vindictam significat, Esa. 51. 22. Jer. 25. 16. Apoc. 14. 10. & 16. 19. & 18. 3. & 19. 15. Non longè abit illud Homeri,

Δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει,
Κηρῶν ἔμπλειοι, ὁ μὲν ἐσθλῶν, αὐτὰρ ὁ δειλῶν.

PSAL. LXXVI.

MUNSTERUS.

1. IN *Schalem*] Hæc est *Jerusalem*; sic enim primùm vocata fuit hæc urbs Gen. 14. sed postquam Abraham dixit, *Dominus videbit*, Gen. 22. vocata fuit à fidelibus *Jerusalem*, composito nomine à שלם & ירא.

3. *Ibi confregit jacula*] Ex hoc versu notatur quòd Psalmus iste editus fuerit propter præclaram aliquam hostium dejectionem, in qua Dominus ostendit se defensorem esse Jerusalem.

4. *Montibus*] Vocat *montes prædæ* Regna tyrannica, quæ rapinis & violentis extorsionibus molem congerunt opum. Qui tamen & ipsi tandem *spoliis exponuntur*, qui priùs omnibus fuerunt terribiles; & non tantùm rebus spoliantur verùm & vitâ, nec poterunt se juvare potentiâ & opulentiâ suâ. Scribitur autem hîc אשתוללו in Hithpael pro השתללו, h.e. Aleph pro He.

10. *Furor hominis confitebitur tibi*] Patet hoc in Ægyptiis, qui dixerunt, *Fugiamus Israelem*; *pugnat enim Deus pro eis*. ¶ *Reliquias furoris tu accinges*] Sensus est, Tu cohibebis gentes, nè posthac sæviant contra populum tuum.

VATABLUS.

1. VIctori in Neginoth למנצח בנגינות] Vide Psal. 4. ¶ *Psalmus Asaph canticum* מזמור לאסף שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Notus* נודע] *Celebris*; ex victoriis scilicet quas ipse Jehudæ exhibuit, ut mox v. 3.

4. *Splendidus*, &c. נאור אתה אדיר מהררי טרף] *Conspicuus es, admirabilis præ montibus prædæ*: i. ad prædam idoneis. Vel, *Illustris es, robustus* [vel *admirandus*] *montium prædæ*: i. similis leoni forti & indomito habitanti in montibus. Alii, *Illustris tu, præclarior montibus prædonum*. Alii, *Suspiciendus præ montibus prædæ*. Alii, *Magnificentior montibus præda*.

5. *Spoliati fuerunt* אשתוללו] *Præda fuerunt*. Subaudiunt *propterea*: q. d. Ideo cesserunt in prædam hostes tui forti animo præditi. Alii, *Spoliis expositi sunt*. ¶ *Dormierunt* נמו] *Dormitarunt*. Quidam per præsens *dormiunt*. ¶ *Nec invenerunt*, &c. ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם] Hebraismus, pro, *nihil manibus suis potuerunt efficere cuncti viri bellicosi*. Vel, manus promptas & expeditas non habuerunt ut se tuerentur qui priùs instructi erant arte bellicâ.

7. *Simulátque*, &c. מאז אפך] Ad verb. *ex quo ira tua?* pro, *ex eo tempore quo exarserit ira tua?*

8. *Audire fecisti* השמעת] Præt. Heb. pro fut. quibusdam, *audire facies* [vel *proferes*] *judicium tuum: terra timebit & conquiescet*.

9. *Cùm exsurgeres*, &c. בקום למשפט אלהים להושיע] Ad verb. *In exsurgendo ad judicium, Deus, ad servandum*. Quod quidam in secunda persona vertunt, alii in tertia: i. cùm Deus cœperit exercere judicium in impios, *ut servet omnes*, &c. ¶ *Humiles* ענוי] *Mansuetos*; *Afflictos*.

10. *Confitebitur tibi* תודך] *Celebrabit te*: i. qui priùs erant tibi irati, laudabunt te. ¶ *Residuum irarum cinges* שארית חמות תחגור] *Quod reliquum est furorum constringes*: q.d. Quasi vinculo cohibebis nequis posthac irascatur tibi. Alii, *reliquo indignationum accinges te*.

11. *Afferant* יובילו] *Afferte*. Fut. Heb. pro imperat. ¶ *Terribili* למורא] Ad verb. *terrori*; *timori*. Potest esse adjectivum dictionis *munus*; *afferte munus tremendum*.

12. *Succidit* יבצור] Fut. Heb. *Succidet*, nempe ut vindemiator racemos. Quidam, *Vindemiabit*: i. auferet animum Principibus.

CASTALIO.

5. SUO *somno sopiti*] Occisi. ¶ *Nec invenere tot bellatores suas manus*] Non potuerunt resistere.

CLARIUS.

CAnit insigniter defensam à Deo Jerusalem, & potentiam ejus supereminentem omnibus & unicè formidandam celebrat.

2. *Factus est in Salem*] *Salem* vocat Jerusalem, quæ hoc nomen habuit antè quàm *Jerusalem* diceretur, ut legimus Gen. 14. *Jerusalem* putant dictam postea quàm ei loco Abraham nomen indiderat, *Dominus videt*.

3. *Ibi confregit*] Ex hoc versu conjicitur Psalmum hunc editum fuisse propter præclaram aliquam hostium dejectionem, in qua Dominus ostendit se defensorem esse Jerusalem.

4. *Montibus prædæ*] Vocat *montes prædæ* Regna tyrannica, quæ rapinis & violentis extorsionibus molem congerunt opum: tamen & ipsi tandem *spoliis exponuntur* qui priùs omnibus fuerunt terribiles: & non tantùm rebus spoliantur, verùm & vitâ; nec poterunt se juvare potentiâ & opulentiâ suâ. Vel sic, *Conspicuus apparuisti tu & ferox in hostes magis quàm ullus leo vel ursus egressus ad prædandum è montibus, qui receptacula esse solent rapacium animalium*.

7. *Cùm exarserit ira tua*] Explicuimus Hebraismum, qui ait, *Ex tunc ira tua*.

8. *De cœlo auditum fecisti judicium*] Ità hi versus serviunt propositæ historiæ ut aptari etiam possint ad generale illud Judicium; Efficies, inquit, ut è cœlo audiant æquitatem judicii: quod ubi factum fuerit, metuent sibi quicunque terram inhabitant, nec mutire contrà audebunt.

10. *Indignatio hominis*] Patet hoc in Ægyptiis, qui dixerunt, *Fugiamus Israelem*; *pugnat enim Deus pro eis*. ¶ *Et reliquias indignationis tu accinges*] i. Tu cohibebis gentes, nè posthac sæviant contra populum tuum; quisquid minarum hostilium reliquum fuerit, id vendicabis tibi, & te illi oppones, nè terreantur tui.

DRUSIUS.

2. וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ * καὶ ἐγένετο ἐν Σαλὴμ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, *& fuit in Salem tabernaculum ejus*] Comment. in Psalmos qui vulgò Hieronymo attribuuntur, *Et factum est in Salem umbraculum ejus.*

3. מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה. A. *clypeus & gladius & bellum. Diapsalma.* Th. *scutum & gladium & bellum. Diapsalma.* V. ed. *scutum & rhomphaea & bellum, semper.* VI. ed. *scutum & gladius & bellum, in finem*] *Rhomphaea*, ῥομφαία, aliàs *framea. Scutum*] ὅπλον. *In finem*] εἰς τέλος, לנצח. Ex epist. ad Marcellam.

4. נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי טָרֶף. Aq. φωτισμὸς σὺ μεγαλεῖος ἀπὸ ὀρέων ἁλώσεως. Sym. φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων θήρας. Th. φοβερὸς εἶ θαυμαστὸς ἀπὸ ὀρέων καρπῶν] Theodoretus ex interpretatione Antonii Caraffæ, *Symmachus sic dixit, Illustris es & immensus à montium præda.* Hic locus facit ut de Symmachi verbis quæ suprà produximus dubitare incipiam.

5. כָּל אַנְשֵׁי חַיִל יְדֵיהֶם. Sym. πάντες οἱ ἄνδρες ἰσχυροὶ τὰς χεῖρας αὐτῶν, *omnes viri fortes manus suas*] *Manibus suis* est apud interp. Theodoreti, i. τῇ χειρί.

6. מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס. Sym. Ἀπὸ ἐμβριμήσεώς σου, Θεὲ Ἰακὼβ, ἐκαρώθη καὶ ἅρμα καὶ ἵππος. A. καλιφέρετο. ——

8. הִשְׁמַעְתָּ. Sym. ἀκουστὴν ποιήσεις *auditam facies.*

10. חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר. Sym. Θυμὸς ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται, λείψανον θυμῶν περιζώσειν, *Excandescentia hominis profitebitur; reliquum excandescentiæ præcinctum.*

GROTIUS.

CAnticum ad Assyrios] In Hebræo hoc non est, neque fuit in veteri editione Lxx, neque in aliis multis editionibus, ut notant Græci ad hunc locum. Scriptus videtur Psalmus devictis Ammonitis; sed eo usus posteà Ezechias liberatus ab Assyriis: quale quid & suprà annotavimus ad Psal. 70. & 71.

10. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi*] Ex Hebræo, *Hominis furor in laudem tuam cedet: siquid irarum residuum est, id constringes.* Siquid adhuc in Ammonitis restat malæ voluntatis, id facilè impedies. Potuit Ezechias hoc optimè aptare Assyriis eorúmque sociis.

PSAL. LXXVII.

MUNSTERUS.

2. *PLaga mea*] Non rarum est in Scriptura ut *manus* pro *plaga* capiatur. Et est sensus, Malum meum insanabile est, & est quasi ulcus perpetuò in saniem laxatum. Alii accipiunt simpliciter in hunc sensum, Manus mea totâ nocte extensa fuit propter imminentem necessitatem & animi dolorem, qui etiam omnem somnum sustulit ab oculis meis. Nec minùs angit animam meam, dum præterita ad memoriam revoco, cogitans quomodo præstò fueris beneficiis tuis: nunc autem deseris me in calamitatibus constitutum, &c. Et certè in hac ægritudine animi mei nihil me sustinet & consolatur quàm ardens meditatio factorum tuorum quæ præteritis annis pro tuis edidisti, ubi alii sic legunt, *Dextera Excelsi vices mutat.*

13. *Deus, in sancto via tua*] i. Conatus tui, studia tua & instituta tua sanctissima sunt, qui nihil agis fine maxima ratione & summo consilio.

16. *Viderunt te aquæ, & contremuerunt*] Loquitur de mari Rubro, cujus aquæ senserunt potentiam Divinam, & timentes prævaricari præceptum ejus, steterunt immobiles in modum muri donec transierunt filii Israel: Castra autem Ægyptiorum nimbis, fulminibus & concursu aquarum maris horribiliter fuerunt in profundum demersa.

VATABLUS.

1. *VIctori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Et vociferatus sum* ואצעקה] *Et clamavi.* Alii, *& vociferabar.* Præt. Heb. pro imperf. ut & mox, *Auscultabat mihi.*

2. *Dominum* אדני] *Domine.* ¶ *Defluebat* נגרה] Præt. Heb. Metaphora à vulnerato cujus sanguis non potest sisti.

3. *Recordabar* אזכרה] Futura Heb. pro præt. imperf. ¶ *Et tumultuabar* ואהמיה] *Et inquietus eram, infremebam, conturbabar.* ¶ *Loquebar* אשיחה] *Querelas faciebam, meditabar, deprecabar.* ¶ *Et angustiis afficiebatur* ותתעטף] *Et deficiebat.* Alii, *Et totus in oratione fuit.*

4. *Tenuisti vigilias oculorum meorum* אחזת שמורות עיני] *Tenuisti in vigiliis oculos meos.* ¶ *Contritus sum* נפעמתי] *Contritus sum, consternabar.*

5. *Supputavi* חשבתי] *Reputavi. Recogitavi. Reduxi in animum.* ¶ *Seculorum* עולמים] i. Pristinos, sive priscos.

6. *Recordabar cantici mei* אזכרה נגינתי] Futura Heb. pro præt. imp. i. recordabar temporis quo præ gaudio ob res secundas canebam. *In memoriam revocabam modulationes meas.* ¶ *Corde meo meditabar* עם לבבי אשיחה] *Cum corde meo loquebar.* ¶ *Spiritus meus* רוחי] i. Mens mea: sub. *sequentia.*

7. *Repellet* יזנח] *Elongabit se.* ¶ *Ut bene velit* לרצות] *Ut benignum se exhibeat, benevolus sit, placidus sit.*

8. *Numquid defecit in seculum misericordia ejus?* האפס לנצח חסדו] *Num collegit penitus bonitatem suam?* ¶ *Defecit verbum* גמר אומר] *Consumptum est eloquium: finem habet oraculum:* i. verbum consolatorium.

9. *Conclusit in ira* קפץ באף] *Prohibuit propter iram.* Vel per fut. *continebit in ira.*

10. *Et cogitavi, Mors mea est* ואומר חלותי היא] Ad verb. *Et dixi, Occidere meum:* i. occisio & mors mea est; sive potiùs, *interitus meus est:* i. succumbam, sub. *in hac calamitate, dixi actum esse de me,* ab חלל. Alii ab חלה deducentes, quod est *ægrotare, infirmum esse,* vertunt, *Infirmari meum est,* i. Infirmitas mea est. ¶ *Recordatus sum.* Istud subauditum est ex seq. versu, in quo seipsum exponit quid significet per *dexteram Excelsi,* nempe mira ejus facinora: q. d. In tanta desperatione recordabar temporis quo Deus dexteram suam manifestabat, succurrendo suis.

11. *Recordabar* אזכיר & אזכרה] Futura Heb. ¶ *Jah* יה] Vide suprà Psal. 68. 4. ¶ *A principio* מקדם] *Ab antiquo:* i. in liberandis patribus nostris ex Ægypto: *ab olim.*

12. *Et de operibus tuis loquebar* ובעלילותיך אשיחה] *Et de studiis tuis loquebar.* Alii, *& in operibus tuis meditabar.*

13. *In sanctitate* בקודש] *In sancto.* Hebraismus, instituta & consilia tua sanctimoniæ plena sunt. Alii meliùs, *via tua* (sub. *nota sunt*) *in sacrario,* sub. *tuo:* i. in Templo, aut cœlo tuo.

16. *Timuerunt,* &c. יחילו אף ירגזו תהומות] Fut. Heb. pro præt. *parturierunt, etiam abyssi exagitatæ sunt.* Alii, *doluerunt, etiam commoverunt se abyssi.* Alii, *trepidaverunt, conterritæ etiam sunt abyssi.*

17. *Inundare fecerunt aquas nubes* זרמו מים עבות] *Inundaverunt aquæ,* aquæ, inquam, *nubium densarum,* sive *atrarum.* Vel, *Nubes densæ inundare fecerunt aquas,* i. demiserunt aquas vehementes. Alii, *Nubes effuderunt aquas.* Alii, *Deciderunt nimbi aquarum densarum nubium.* ¶ *Fulgura tua discurrerunt* חציך יתהלכו] *Sagittæ tuæ discurrunt.* Fut. Heb. pro præt. Quidam vertunt *grandines.*

18. *In rotunditate* בגלגל] i. In aere: nam aer est formæ circularis. ¶ *Illustraverunt fulgura orbem* האירו ברקים תבל] *Illuxerunt fulgura orbi.*

CASTA-

CASTALIO.

4. *TE meorum custodiam oculorum agente*] In somnis.

16. *Viderunt aquæ te, Deus, viderunt aquæ trepidantes, & cohorrentibus ipsis fluctibus*] Scilicet in trajectu maris Rubri.

17. *Tua tela*] Fulmina.

CLARIUS.

EXprimit calamitatem populi sancti supra modum afflicti, rursus memoriâ operum olim Dei animum recipit.

2. *Manus meas expandi*] Alius vertit, *Plaga mea nocte diffluebat, & non cessabat.*

5. *Cogitavi dies antiquos*] Non minùs, inquit, angit animam meam dum præterita ad memoriam revoco, cogitans quomodo præstò olim fueris beneficiis tuis, nunc autem deseris me in calamitatibus constitutum.

6. *Recordatus sum carminis mei*] Quo scilicet alios consolari soleo, *& per noctem cum corde meo colloquor.*

8. *Et loqui desinet*] Irritúsne factus est sermo, quo pollicitus est se consolaturum mœstos, non unâ tantùm generatione sed omnibus?

10. *Ægritudo mea*] i. Feram patienter hanc ægritudinem, quia dextera Domini nunc favet inimicis. Quia tamen Hebræa dictio *Senoth* significat etiam *annos*, potest habere & hunc sensum, Cruciat me usque ad mortem hæc recordatio superiorum annorum, quibus toties & tam manifestè affuit omnipotenti dextera sua, is qui supra omnia est Dominus.

11. *Memor fui operum Domini*] Non tamen sperare desinam, inquit, sed memoriâ repetam consilia Servatoris Dei, quibus se aliquando placatum ostendere solet; memoriâ, inquam, repetam quàm miraculosè olim ipse affueris tuis, Deus.

13. *Deus, in sancto via tua*] h. e. Conatus tui, studia tua & instituta tua sanctissima sunt, qui nihil agis sine maxima ratione & summo consilio. Alius sic distinguit, *Deus in sancto*, h. e. qui præsides Sanctuario, & propitium te exhibes: deinde per exclamationem atque admirationem, *ô via tua.*

16. *Viderunt te aquæ*] Loquitur de mari Rubro, cujus aquæ senserunt potentiam Divinam, & timentes prævaricari præceptum ejus, steterunt immobiles in modum muri, donec transirent filii Israel: Castra autem Ægyptiorum nimbis, fulminibus & concursu aquarum horribiliter fuerunt in profundum demersa.

18. *Vox tonitrui tui in rota*] Alius vertit *in sphæra*, scilicet aeris.

19. *In mari via tua*] Per medium mare obambulas & per *aquas plurimas*, non aliter quàm per tritissimas vias, *nec apparent ulla vestigia tui.*

DRUSIUS.

1. יְדוּתוּן. Sym. *per Idithun*] Διὰ Ἰδιθοὺν. ¶ אֶל אֱלֹהִים. A. Th. πρὸς Κύριον. Sym. V. ed. & VI. πρὸς τὸ Θεόν.

2. יָדִי לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג. Sym. ἡ χείρ μου νυκτὸς ἐκτεταμένη διηνεκῶς, *manus mea nocte extensa est continuè.*

3. אָשִׂיחָה וְתִתְעַטֵּף רוּחִי. Sym. διελάλουν ἐμαυτῷ, καὶ ἐλιποθύμουν, *mecum ipse loquebar, & animo deficiebam* In Theodoreteis, *& continuè animo, deficiebam.* Fortè סלה διηνεκῶς. Aquila reddit ἀεὶ, *semper:* aut hoc adjecit de suo.

4. אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי. A. Κατέσχες φυλακὰς ὀφθαλμῶν. Sym. Ἐκώλυον τὰς ἀναβλέψεις τῶν ὀφθαλμῶν μου. Th. Ἐκράτησας φυλακὰς ὀφθαλμῶν μου.

6. וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי. A. καὶ ἐσκάλευσε τὸ πνεῦμά μου. Sym. καὶ ἀνηρεύνων τὸ πνεῦμά μου. Th. ἐξηρεύνησε τὸ πνεῦμά μου] Καὶ ἐσκάλευσεν. In alio Schol. est καὶ σκαλεύσει. Prius germanum puto. Quanquam fieri potest ut in una versione hoc, in alia illud posuerit. Nihil temere affirmandum. *Propriè* σκαλεύω, inquit Hieron. epist. ad Suniam, *in agricultura dicitur, in sarriendo, i. sarculando: & quomodo ibi quæruntur herbæ, sic & iste retractatum cogitationum suarum ostendit à sarculo.* Ἀνηρεύνων] Sic ed. Romana. In Epist. ad Suniam, *Sym. & Quinta*, ἀνηρεύνων. Ἐξηρεύνησεν] Prov. 2. 4. תחפשנה, LXX ἐξερευνήσῃς αὐτὸν. Aliud scholion, *Th.* ἔσκαλλον τὸ πνεῦμά μου. In fragmentis à me editis, Κοινή, i. *communis editio*, ἔσκαλλε, *scopebat. Sym. & Quinta, perscrutabar*, ἀνηρεύνων. *Th. scrutatus est. A. vestigabat.* Quod postremum hausi ex Euthymio, in quo hæc verba habentur, *Vestigabat*, inquit, *& scrutabatur, atque hoc pacto Aquila reddidit.*

8. גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר. Sym. συνετέλεσε ῥῆσιν περὶ γενεᾶς ἑκάστης, *perfecit sermonem de qualibet ætate.*

10. חַלּוֹתִי הִיא. A. ἀῤῥωστία μοι αὕτη. Th. ὠδῖνές εἰσιν. שנות. Sym. ἐπιδευτερώσεις.

11. אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי יָהּ כִּי אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ. Sym. Ἀνεμιμνησκόμην τὰς προνοίας Κυρίου, ἀναπολῶν τὰ ἀρχαῖα τεράστιά σου, *Reminiscebar providentias Domini, animo volvens antiqua miracula tua.*

12. וְהָגִיתִי בְכָל פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה. Idem, Καὶ διεμελέτων πάσας τὰς πράξεις σου, καὶ τὰ μηχανήματά σου διηγούμην, *Et meditabar omnes actiones tuas, & machinamenta tua narrabam.*

13. אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ. Sym. *Deus, in sanctitate via tua. A. in sancto facto*] *In sanctitate.* Ed. Rom. ἐν ἁγιασμῷ. Interp. Theodoreti, *Sym. sic dixit, Deus, in sanctitate via tua; Aq. verò, In sancto facto.* Euthymii, *Sym. pro Sancto, dixit, In sanctitate.*

17. קוֹל נָתְנוּ שְׁחָקִים. Sym. ἦχον ἔδωκεν αἰθὴρ, *sonum dedit æther.*

18. בַּגַּלְגַּל. Sym. ἐν τοῖς τροχοῖς.

GROTIUS.

16. *VIderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi*] Etiam hæc ad exitum ex Ægypto pertinere res ipsa loquitur.

18. *Vox tonitrui tui in rota*] *Rota* hîc aerem, alibi ætherem significat: quia hæc omnia circum nos volvi communis est opinio.

PSAL. LXXVIII.

MUNSTERUS.

1. *LEgem meam*] Vocat *legem* rectæ vitæ institutionem, quæ nascitur, si ritè perpendantur opera Dei, in quibus relucet bonitas atque potentia Dei, quæ diligenter considerata animum accendunt atque efficiunt ut in uno Deo fiduciam ponamus, & juxta præcepta ejus vitam instituamus. Vocat quoque hoc canticum *parabolam*, quòd graves & sapientiâ plenas contineat sententias.

5. *Testimonium in Jacob*] Aliqui accipiunt hîc *testimonium* pro lege Mosi, alii pro lege quâ Deus præcepit Senioribus narrare filiis opera quæ fecit in Ægypto.

9. *Filii Ephraiim*] De hoc bello habetur 1 Par. 7. intelligiturque hîc per *Ephraiim* totus Israel: sed tribus Ephraiim in eo bello primas habuit partes, majorémque accepit cladem. Causa autem hujus subditur, *Non custodierunt pactum Dei.*

12. *Zoan*] Hanc communiter putant fuisse Tanim.

25. *Panem magnificorum*] Chald. מְזוֹן דִנְחַת מִמְדוֹר מַלְאֲכַיָא *Cibum qui descendit de habitaculo Angelorum.* Alii exponunt אבירים pro שחקים *locis æthereis.*

36. *Blanditi sunt*] Potest quoque hîc פתה verti pro *seducere & decipere.*

41. *Limitem præscripserunt*] h. e. Non crediderunt illum esse infinitum, & qui omnia possit in omnibus locis.

50. *Libravit semitam*] Kimhi hunc locum sic exponit, *Complanavit iter pro ira sua, ut sine impedimento procederet contra eos.*

51. *Primitias virtutis eorum*] Textus propriè habet *principium virtutum.* Vocatur autem primogenitus *principium virtutis & virium patris.* Scribitúrque eadem sententia bis, licèt aliis & aliis verbis. Porrò per *tabernacula Cham* intelligitur Ægyptus.

54. *Ad montem istum*] Sic vocat terram Chananæorum quòd sit montana.

67. *Tabernaculum Joseph*] Hoc dicitur quòd Arca Domini, quæ hîc *fortitudo Israelis* vocatur, reducta à Philistæis, non est restituta in Silo, qui locus fuit in tribu *Ephraim* & *Joseph*, sed pro ejus domicilio *electa fuit tribus Jehuda.*

72. *Deduxit eos*] i. Prudenter administravit Regnum.

VATABLUS.

1. INtelligentia משכיל] Vide Psal. 32.

2. *Aperiam in parabolam os meum* אפתחה במשל פי] Hebraismus, pro *Dicturus sum parabolas.* ¶ *A principio* מני קדם] *A tempore antiquo. Ab olim. Jam indè ab antiquo:* i. exponam verbis res quæ præ vetustate obscuræ sunt & penè exciderunt.

4. *Non abscondemus ea à filiis eorum, qui generationi posteræ narrabunt* לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים] *Non celabimus ea filios eorum,* sed *generationi posteræ narrabimus,* &c. Alii, *Non celabimus filios eorum, generationem sequentem, narrantes,* &c. Alii, *Non est celatum filios eorum, generationi posterorum narrantes,* &c.

5. *Et suscitavit testimonium* ויקם עדות] *Ipse enim suscitavit testimonium.* Alii, *Statuit quoque testimonium:* i. testimonium quod contestatione quadam præcepit: h. e. statuit decreto quodam in populo fideli, ut posteri, &c. ¶ *Quæ* אשר] *Quod,* nempe *statutum, & quam legem de narrandis Divinis miraculis, præcepit.*

6. Et ut *filii qui nascerentur,* &c. בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם] *Filii scilicet qui nascituri sunt surgant, & narrent filiis suis.* Alii, *filii nascituri & orituri, narrarent filiis suis.* Alii, *filii qui nascentur, surgent,* & *narrabunt,* &c.

7. *Ut ponerent* וישימו] *Ut ponant,* &c. vel, *Indéq; ponant.*

8. *Deficiens & rebellis* סורר ומרה] *Incredula & rebellis.* Vel, *aversatrix & irritatrix.* Alii, *aversatrix* [sive *perversa*] *& inobediens.* ¶ *Direxit* הכין] *Præparavit.* Alii, *quæ rectè haudquaquam instituit cor suum.* ¶ *Nec fuit,* &c. ולא נאמנה את אל] *Nec firmiter adhæsit Deo.* Vel, *nec est nixus Deo,* aut, *fideliter egit cum Deo.* Alii, *nec est creditus cum Deo.* Alii, *nec credidit Deo.*

12. *Soan* צען] i. Tanitico.

13. *Secuit* בקע] *Interrupit.*

14. *In lumine* באור] *Ad lumen.*

15. *E voraginibus magnis* בתהומות רבה] *In abyssis magnis.* Alii, *abyssis amplissimis.* Hebræi subaudiunt adverbium Similitudinis: hinc vertunt quidam, ut *ex magna abysso.* Quasi *ex abysso multa.*

17. *Ut provocarent Excelsum* למרות עליון] *Exacerbantes Altissimum.* Alii, *irritare Altissimum.* Alii, *deficere ab Excelso,* sub. *addiderunt.*

18. *Anima suæ* לנפשם] Hebraismus, pro *sibi.* Vel, pro *desiderio suo.* Quidam vertunt *cupiditati suæ.*

20. *Ecce percussit* הן הכה] *Percussit quidem. En percussit.*

22. *In salute ejus* בישועתו] *Salus* pro *auxilio.*

24. *Cœli* שמים] i. Ex aere descendens.

25. *Fortium* אבירים] *Magnificorum: potentium:* i. cœlorum, vel nubium. Chald. *cibum qui descendit de habitaculo Angelorum.*

26. *Excitavit* יסע] *Impulit.*

28. *Castrorum ejus* מחנהו] Nempe *Israelis,* sing. pro plur. *eorum.*

29. *Et desiderium,* &c. ותאותם יבא להם] *Attulerat enim eis desiderium eorum,* i. reddiderat illos voti compotes.

30. *Non erant alienati à desiderio suo* לא זרו מתאותם] *Non sunt destituti desiderio suo:* præcedentibus adjungitur. Alii sequentibus adjungentes vertunt, *Nondum recesserant à cupiditate sua, cùm,* &c.

31. *Et electos* ובחורי] *Et juvenes selectiores.* ¶ *Incurvavit* הכריע] *Succumbere fecit, prostravit, humiliavit, dejecit.*

32. *Cum omni hoc* בכל זאת] *In omni hoc. Super hæc omnia:* i. Nihilominus. ¶ *Festinanter* בבהלה] *Cum terrore,* aut, *perturbatione:* q. d. Etiam edito miraculo interfecit eos.

34. *Quærebant eum* ודרשוהו] *Et* [pro *tunc*] *studiosè requirebant eum.*

35. *Rupes eorum* צורם] *Fortitudo eorum.*

37. *Cor autem eorum* ולבם] *Cor enim eorum.* ¶ *Nec fideles fuerunt* ולא נאמנו] *Nec firmi fuerunt.*

38. *Et multiplicavit ut averteret iram suam* והרבה להשיב אפו] Hebraismus, pro, *magnopere iram sedavit.* Vel *strennè curavit ut cohiberet iram suam.* Aut ut alii, *sæpenumero retraxit iram suam.*

41. *Et reversi sunt, & tentaverunt* וישובו וינסו] Hebraismus, pro, *identidem & sæpius tentaverunt Deum,* vel, *identidem & sæpius tentando Deum.* ¶ *Limitaverunt* התוו] *Circumscripserunt:* i. virtutem ejus quasi quibusdam terminis comprehenderunt, dicentes eum quidem aliqua posse, at non esse omnipotentem.

45. *Omne genus muscarum* ערב] *Miscellam:* i. turbam miscellaneam ferarum. Vel, *muscarum venenatarum.*

46. *Fructum eorum,* יבולם] *Proventum eorum.*

47. *Majuscula grandine* בחנמל] *Lapide glaciato.* Alii, *lapide grandinis.*

48. *Carbonibus ignitis* לרשפים] *Fulminibus.*

50. *Ponderavit semitam furori suo* יפלס נתיב לאפו] Hebraismus, acsi dicat, Adæquavit, sive munivit, semitam iræ suæ, ut citra impedimentum exagitaret impios: q. d. citra moram punivit eos. ¶ *Non prohibuit à morte animam eorum* לא חשך ממות נפשם] Hebraismus, pro, *occidit eos,* non pepercit quin eos occideret. ¶ *Et vitam eorum* וחיתם] *Et animantia eorum.*

51. *Primitias fortitudinum* ראשית אונים] Ità vocat primogenita quæ suscipiuntur in prima juventute.

52. *Et proficisci fecit* ויסע] *Et emisit. Et traduxit.*

53. *Tutò* לבטח] *Confidenter,* sive *cum summa fiducia.*

55. *Et cadere fecit eas in funiculo hereditatis* ויפילם בחבל נחלה] i. Prostravit Gentes in sua hereditate: q.d. Partim expulit Gentes, partim in suis finibus occidit. Alii vertunt, *projecítque eis sortem hereditatis.* Vel, *& in funiculo dimisit eis hereditatem,* i. habitare fecit eos in hereditate promissa.

59. *Et sprevit* וימאס] *Et exsecratus est, aversatus est;* vel, *abhorruit ab Israele.*

61. *Fortitudinem suam* עזו] Sic vocat arcam Dei, quòd supeream soleret virtutem & fortitudinem suam declarare filiis Israel. ¶ *Et gloriam suam* ותפארתו] *Et decus suum: magnificentiam suam: decorem suum.* Repetitio est.

63. *Laudatæ* הללו] *Epithalamiis nuptialibus:* i. permanserunt innuptæ. Quidam vertunt *honoratæ,* sub. *nuptiis.* Alii, *nuptiis traditæ.*

64. *Non fleverunt* לא תבכינה] *Non sunt deploratæ,* aut *defletæ.*

65. *A vino* מיין] *Post vinum,* i. ubi edormivit crapulam.

66. *Retrorsum* אחור] *In posteriori parte.* Alii, *tergum vertentes:* i. effecit ut Israel verteret terga hosti, fugiendóque vulnera acciperet. Vel, Israelem egit in fugam, effecítque ut hostis percuteret eos qui erant in postrema acie. ¶ *Dedit eis* נתן למו] *Tradidit eos.*

67. *Sprevítque* וימאס] Idem verbum quod v. 59. q. d. statim auditâ clade mœrore perierunt.

71. Euntémque *post lactantes* מאחר עלות] Heb. *depost fœtas* [vel *fœtantes,* aut *à tergo fœtarum*] *venire fecit eum.*

72. *In simplicitate* בתם] *Secundùm integritatem,* vel, *in*

in integritate. ¶ *Et prudentiis manuum suarum* ובתבונות כפיו] *Cum prudentia manibus suis.*

CASTALIO.

25. **T**AM *nobilem panem comederunt homines*] Ad verb. *panem nobilium:* ut Jud. 8. *phiala nobilium* pro *nobili phiala* dicitur, & Zach. 9. asinus vocatur *filius asinarum*, h. e. asinarius, aut asina natus.

31. *Unctissimos quosque*] Locupletissimos.

51. *Primordia virilitatis in Chameis domiciliis*] Apud Ægyptios, qui sunt à Chamo prognati per Misraimum.

61. *Suámque potentiam*] Arcam federis.

63. *Virgines ingloria*] Innuptæ.

66. *Hostium suorum*] Scilicet Israelitarum, ut & Esa. 11. vocantur.

CLARIUS.

MEmorat facta Dei declarata in suum populum, & monet, salutare præceptum esse ea meminisse. Demum de Christo sub typo David vaticinatus est. Hunc Psalmum citat Matthæus de Christo, cap. 13. dicens, *Sine parabolis non loquebatur eis: ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.*

1. *Legem meam*] Doctrinam meam. Vocat *legem* rectæ vitæ institutionem, quæ acquiritur si ritè perpendantur opera Dei, in quibus relucet bonitas ac potentia Dei, quæ diligenter considerata animum accendunt, atque efficiunt ut in uno Deo fiduciam ponamus & juxta præcepta ejus vitam instituamus. Vocat quoque hoc canticum *parabolam*, quòd graves & sapientiæ plenas contineat sententias.

5. *Testimonium in Jacob*] Aliqui accipiunt hîc *testimonium* pro lege Mosis; alii pro Lege quâ Deus præcepit Senioribus narrare filiis opera quæ fecit in Ægypto.

9. *Filii Ephraim*] Vel meminit historiæ quæ legitur 1 Par. 7. vel per *Ephraim* intelligit Israelem, quòd in horum sorte Silo sedes Arcæ fuerat: unde verisimile est eam Tribum primas in bello partes habuisse cùm Arca à Philistæis caperetur, & iccirco majorem accepisse cladem: & causa subditur, *Non custodierunt pactum Domini.*

25. *Panem Angelorum*] Cibum qui è cœlis Angelorum domicilio descendit.

34. *Cùm occideret eos*] Quamdiu percutiebat illos, *recurrebant ad ipsum, & mane surgentes supplices fiebant* Deo, & agnoscebant Deum *adjutorem suum.* Verùm hæc ab animo eorum non proficiscebantur, sed ore tantùm blandiebantur, &c.

41. *Sanctum Israel exacerbaverunt*] Heb. *Limitem præscripserunt*, h. e. non crediderunt illum omnia posse, sed conati sunt metiri potentiam ejus qui sanctificat Israelem: quædam enim illum posse credebant, sed non omnia.

50. *Viam fecit & semitam iræ suæ*] Complanavit iter pro ira sua, ut sine impedimento procederet contra eos.

51. *Primitias omnis laboris*] Pro quibus laboraverant. Alius vertit *Primitias virtutis eorum.* Vocatur primogenitus *principium virtutis & virium patris.* Per *tabernacula Cham* intelligitur Ægyptus.

54. *Montem quem acquisivit*] Vocat *montem* terram Chananæorum, quòd sit montana.

57. *In arcum pravum*] Vel *dolosum*, qui scopum non petit, sed fractus percutit eum qui tetendit.

63. *Non sunt honoratæ*] Epithalamiis scilicet, ut mos erat, vel *manserunt innuptæ.*

64. *Viduæ eorum non plorabant*] Non fuerunt superstites viduæ quæ eorum casum deflerent.

65. *Crapulatus à vino*] Tanquam qui vino exhilaratus fortiter pericula aggreditur.

66. *Percussit inimicos suos in posteriora*] Vulneravit hostium suorum podices.

67. *Repulit tabernaculum Joseph*] Hoc dicitur, quòd Arca Domini reducta à Philistæis, non est restituta in Silo, qui locus fuit in Tribu *Ephraim* & *Joseph*, sed pro ejus domicilio *electa fuit Tribus Juda.*

69. *Ut terram*] Voluit, inquit, ædem majestati suæ dicatam perpetuò stabilem esse sicut terram ipsam.

71. *Post fœtantes*] A fœtis vaccis, quas sectabatur pastor.

72. *In intellectibus manuum suarum*] Prudenter administravit Regnum.

DRUSIUS.

2. חידות. A. *αἰνίγματα.*

5. וַיָּקֶם עֵדוּת בְּיַעֲקֹב. Sym. *ἀνέστησε διαμαρτυρίαν τῷ Ἰακώβ.*

6. ויספרו. A. & S. *& narrabunt.*

17. לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה. Sym. *φιλονεικεῖν τῷ ὑψίστῳ ἐν δίψει.*

21. וַיִּתְעַבָּר. Idem, *ἐχολώθη*] Euthymius, *Quòd verò Lxx dixerunt, Rejecit, Sym. reddidit, Iratus est.*

26. יַסַּע קָדִים. * *ἀέμησεν καύσωνα.*

31. בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם. A. *ἐν λιπαροῖς αὐτῶν.* Sym. *τοὺς λιπαρωτέρους αὐτῶν.* Th. *ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν*] *Ἐν λιπαροῖς αὐτῶν, in pinguibus eorum.* Nam *λιπαρὸς pinguis.* In epist. ad Suniam, במשמניהם *Aquila interpretatus est* * *εὐπώροις αὐτῶν*, [vitium, ut conjicio, eorum qui Hieronymum primitus correxerunt] *Symmachus τοῖς εὐπορωτέροις*, i. *divitibus & ditioribus.* Euthymius, *Quod Lxx hîc plures eorum, Symmachus* pingues *reddidit, & Aquila ad eundem sensum* abundantes, *periisse intelligentes ditiores quoslibet ac fortiores in populo.* Videtur leg. *Theodotio* pro *Symmachus.* Firmant sequentia. Πίοσιν] Sic etiam Lxx & Quinta editio. Hieron. *Lxx, & Th. & V. ed. ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν· quod quidam non intelligentes putaverunt scriptum ἐν τοῖς πλείοσιν.*

35. עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם. Sym. *ὕψιστος ὑπερμάχησεν αὐτῶν, Altissimus propugnavit eos.*

36. יְכַזְּבוּ לוֹ. O. *ἐψεύσαντο αὐτῷ mentiti sunt ei.*

38. וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ. Sym. *καὶ ὅτι πολὺ ἀπέστρεψε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ οὐ διήγειρεν ὅλον τὸν θυμὸν αὐτοῦ, multùm avertit iram suam, & non suscitavit universam excandescentiam suam.*

45. עָרֹב. A. *παμμυῖαν omne genus muscarum*] Vide sis Exod. 8. 21, 22.

46. לֶחָסִיל. A. *τῷ βρούχῳ brucho*] Priùs erat *τῇ ἐρυσίβῃ*, i. *erugini. Est autem arugo*, ait Euthymius, *novum quoddam germen, seu nova proles locustæ, quam illic etiam Moyses describit: & dicitur Bruchus; atque ità eam Aquila appellavit.* ¶ לָאַרְבֶּה. Sym. *τῷ σκώληκι.*

47. שִׁקְמוֹתָם. *οἱ ἄλλοι, συκομόρους*] *Sycomorus ficus fatua hinc dicta quòd foliis moro similis sit. Hanc Latini Celsam appellant.* Ex Interpretatione vocabulorum in Sacris obviorum. ¶ בַּחֲנָמַל. A. *ἐν κρύει in frigore.*

48. וַיַּסְגֵּר לַבָּרָד בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים. Sym. *τοῦ ἐκδόντος λοιμῷ τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν οἰωνοῖς, tradentis pestilentiæ jumenta ipsorum, & possessiones ipsorum avibus*] Hab. 3. בני רשף. A. *volatile.* S. Th. & V. ed. *volucre.* Hieron. hîc *volucribus.* Ex Ebræis *avem* dici RESEPH post Maimonis filium putat Abenezra Job 5 & Deut. 32. Theodoretus Antonii Caraffæ, *Qui tradidit pestilentiæ jumenta ipsorum, & corpora eorum vulturibus*, i. *τοῖς γυψί.*

49. מַלְאֲכֵי רָעִים. Sym. *ἀγγέλων κακούντων.*

54. הַר זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ. Sym. *montem quem acquisivit dextera ejus*] Vide Hieron. epist. ad Suniam.

57. וַיִּבְגְּדוּ. O. *καὶ ἠσυνθέτησαν & non servaverunt pactum.* Ex epist. eadem.

58. בְּבָמוֹתָם. A. *ἐν τοῖς ὑψηλοῖς αὐτῶν.* In lib. De locis, RAMA *Aquila semper ὑψηλὸς reddit.*

63. לֹא הוּלָּלוּ. A. *οὐχ ὑμνήθησαν non fuerunt hymnis celebrata.* Sym. & Th. *οὐκ ἐπῃνέθησαν non fuerunt laudata.* Sic etiam Quinta editio. Sexta verò ut Lxx.

69. כְּמוֹ רָמִים. A. *ὑψηλῶς.* Sym. *ὡς τὰ ὑψηλά.* Th. *ὡς μονο-*

μονοκερώτων. ¶ כְּאֶרֶץ יְסָדָהּ לְעוֹלָם. Sym. *ut terram quam fundavit in secula*, ὡς τὴν γῆν ἣν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα] In Theodoreteis, *Symmachus autem sic, Ut terram quam fundasti in secula. Cæteri etiam eundem sensum exposuerunt.* Epist. ad Suniam, *In Ebræo ità scriptum est ut Symmachus vertit*, ὡς τὴν γῆν ἣν ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα, *i. Et ædificavit sicut unicornium sanctificium suum in terra quam fundavit in secula.* Hinc erues prius membrum integrum, וַיִּבֶן כְּמוֹ רָמִים מִקְדָּשׁוֹ. Sym. καὶ ᾠκοδόμησεν ὡς μονοκερώτων τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ. Sed ne crede Symmachum ità vertisse εἰς τὴν γῆν, i. בארץ, in qua lectione Chaph cum Beth permutatur. In ed. Rom. Sym. ὡς τὴν γῆν ἣν ἐθεμελίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα. Puto rectum esse.

71. מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ. Sym. ἀκολουθοῦντα ἐγκύμοσιν ἤγαγεν αὐτὸν, *sequentem prægnantes duxit ipsum.* A. ἀπὸ ἐν γαστρὶ ἐχόντων, i. *gravidarum*, sive *prægnantium.*

72. וּבִתְבוּנוֹת כַּפָּיו יַנְחֵם. Th. καὶ ἐν τῇ συνέσει τῶν χειρῶν ὡδήγησεν αὐτούς. A. καὶ ἐν φρονήσει.

GROTIUS.

49. *Immissiones per Angelos malos*] Per Angelum percussorem Ex. 12. 23. Uni Angelo plures adfuisse velut apparitores suprà diximus. Alii intelligunt *prænuncios malorum.* Mosem & Aaronem, μάντεις κακῶν.

PSAL. LXXIX.

MUNSTERUS.

Agit Psalmus iste de desolatione Jerusalem, & de profanatione Templi quam fecerunt impuræ gentes sub Antiocho, aut, ut Hebræi putant, sub Nebuchadnæzar Rege Chaldæorum in prima devastatione.

VATABLUS.

6. *Invocant* קָרָאוּ] Præt. Heb. pro præs.

8. *Nobis* לָנוּ] i. In perniciem nostram. ¶ *Attenuati sumus* דַּלּוֹנוּ] *Miseri facti sumus.*

9. *Salutis nostræ* יִשְׁעֵנוּ] *Salus nostra*: vel *salvator noster.* ¶ *Et propitiare peccatis nostris* וְכַפֵּר עַל חַטֹּאתֵינוּ] *Et placatus esto super peccatis nostris: Remitte*, vel *condona peccata nostra.*

10. *Nota fiat* יִוָּדַע] *Palàm fiat, divulgetur, cognoscatur.*

11. *Relinque* in, &c. הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה] Ad verb. *remanere fac filios mortis*: i. conserva in vita homines morti destinatos, sive addictos: vel, superstites redde eos qui morti destinati sunt.

CASTALIO.

12. *In sinum septuplo*] Penitus.

CLARIUS.

Agit Psalmus iste de desolatione Hierusalem, & de profanatione templi quam fecerunt impuræ gentes sub Antiocho, aut, ut Hebræi putant, sub Nabuchodonosor Rege Chaldæorum in prima devastatione.

6. *Effunde iram*] Evome potiùs iram tuam in impios.

10. *Ultio sanguinis*] Junge sic, *Innotescat in nationibus coram oculis nostris ultio sanguinis.*

11. *Posside*] Residuos fac, atque in vita conserva.

12. *Septuplum*] Hebræorum more *septuplum* posuit pro *multiplici.*

DRUSIUS.

1. לְעִיִּים. A. εἰς λιθοῦσιν] Hier. epist. ad Suniam, *In Ebræo* לְעִיִּים *scriptum habetur, quod Aquila vertit* λιθοῦσιν, i. *Acervum & cumulum lapidum, quibus vineæ & agri purgari solent.* Lectio varians, λιθοῦσιν.

7. נָוֵהוּ. A. ὡραῖον αὐτοῦ. Sym. κάλλονὴν αὐτοῦ *pulcritudinem ejus.* Th. εὐπρέπειαν αὐτοῦ *decorem ejus.* Theodoretus Antonii Caraffæ, *Hanc autem clausulam* locum ejus *Aq. quidem* speciem ejus *exposuit*; *Sym. verò* pulcritudinem ejus, *Th. autem* decorem ejus *interpretati sunt.*

10. לָמָּה יֹאמְרוּ גוֹיִם. οἱ ἄλλοι, εἰς τί λέγει τὰ ἔθνη, *quorsum dicunt gentes*] In Theodoreto additum, *Ubi est Deus eorum?* ποῦ ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν;

GROTIUS.

Videtur hic Psalmus esse ejusdem argumenti cujus 74. Salem sive Hierosolyma videtur fuisse in divisione prima populo Israelitico facta Jos. 15. 8. Sionem arcem videntur semper tenuisse Jebusæi, 2 Sam. 5. 6, 7. Itaque cùm Philisthini ceperunt Arcam, (quæ hîc היכל קדש) nihil mirum si & Hierosolyma sive Salemum, urbem tunc exiguam nec bene munitam, ceperint. Cæterùm optimè hunc Psalmum suis temporibus aptare potuerunt homines temporum Nabuchodonosoris.

1. *Posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam*] Lxx εἰς ὀπωροφυλάκιον· & sic solent vertere עיים, quod alii *acervos* vel *tumulos.* In tumulis autem excubare solebant magnorum pomariorum custodes.

PSAL. LXXX.

MUNSTERUS.

1. *Affulge*] i. Declara præsentiam tuam, ut adsis tuis, opémque illis feras. Et dicit, *Coram Ephraim, Biniamin & Menasse*, quia in profectione Arcæ castra Ephraiim, Biniamin & Menasse ad Occidentem sequebantur cum suo vexillo Arcam Dei.

3. *Reduc nos*] i. Converte corda nostra ad te, & aspice nos sereno vultu, & salvi erimus.

5. *Copiosis*] Dicunt Hebræi שליש esse מדה הגדולה *mensuram magnam.*

8. *Vitem*] Assimilat populum Israel Viti transplantatæ, &c. Allegoria & similitudo non est obscura.

15. *Locum vineæ*] Est כנה idem quod גנה. Sunt enim Caph & Gimel literæ ejusdem prolationis. Est autem גנה *hortus*, capitúrque hîc pro vitiario.

16. *Et ipsi ab increpatione*] Sensus est, Israelitæ interibunt, eò quòd tu iratus es contra eos, nisi manus tua dextra, quâ hactenus eos defendisti & liberasti ex cunctis periculis, sit super hunc populum tuum, quem tibi quasi in filium cooptasti.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Sosannim*] Vide Psal. 45. ¶ *Eduth Asaph* עדות לאסף] *Testimonium Asaph.* Alii, *Ornamentum Asaph*: acsi dicat (ut ait quidam Hebræorum) Psalmum istum gloriosum & desiderabilem fuisse ipsi Asaph. Alii melodiam fuisse volunt, & per appositionem hîc poni *eduth.* Non desunt qui vertant, *super Sosannim decoram.* ¶ *O pastor* רֹעֵה] *Qui pascis.* ¶ *Splende* הוֹפִיעָה] *Affulge.*

3. *Et servabimur* וְנִוָּשֵׁעָה] *Et salvi erimus.*

4. *Fumabis in orationem* עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת] Instar irati scilicet, qui per nares fumum emittere solet, q. d. Velut iratus repudiabis orationem, &c. Præt. Heb. pro fut. Quidam vertunt, *irasceris precationi.*

5. *Et propinasti eis lacrymas*, &c. ותשקמו בדמעות שליש] *Et potasti eos lacrymis amplâ mensurâ*: vel, *copiosissimis*: שליש nomen mensuræ est, sic dictæ quòd tertiam

tertiam partem mensuræ maximæ contineat, quasi Gallicè dicas, *A grand mesure.*

6. *Posuisti*, &c. [תשמנו דמון לשכנינו] Hebraismus, q. d. Effecisti ut contenderent sive rixarentur nobiscum, vel de nobis, vicini nostri. ¶ *Sibi* [למו] i. Animi causâ. Legi potest *subsannaverunt eum*, sub. *Deum*, ut sit tertia persona pro secunda. q. d. Dixerunt te non posse nos eripere & tueri.

7. *Deus exercituum* [אלהים צבאות] Repetitio tertii versûs.

8. *Traduxisti* [תסיע] Futura Heb. pro præteritis, *proficisci fecisti.*

9. *Repurgasti* [פנית] *Evacuasti, expurgasti.* Quidam vertit, *Fecisti spatium*; quâ ratione, ipse viderit. ¶ *Et radicari fecisti* [ותשרש] *Et produxisti radices.*

10. *Cedri Dei* [ארזי אל] *Cedros Dei* vocat altissimas & excelsas cedros.

11. *Misit* [תשלח] Fut. Heb. pro præt.

12. *Macerias ejus* [גדריה] *Sepes ejus.* ¶ *Et collegerunt* [וארוה] *Et decerpunt eam*, vel, *ex ea.*

15. *Et super plantationem*, &c. [ועל בן אמצתה לך] *Et super filium* [i. ramum] *quem roborasti tibi*: i. quem in gratiam tuam fortificasti, sive fortem reddidisti; vel, viribus adornasti.

17. *Super virum dextera tua* [על איש ימינך] Hebraismus, pro, *super homines quos virtute tuâ fortes reddidisti*: h.e. super nos quos tuâ virtute eduxisti ex Ægypto. ¶ *Roborasti tibi* [אמצת לך] Hebraismus, pro, *super homines quos fortes reddidisti in gratiam tuam & honorem.*

18. *Vivifica* [תחיינו] Fut. Heb. pro. imperat. ¶ *Et nomen tuum invocabimus* [ובשמך נקרא] Ad verb. *& in nomine tuo invocabimus.*

19. *Jehova* [יהוה] Tertia versûs tertii repetitio, quæ facta est ad significandum vehementissimum ardorem.

CASTALIO.

6. **T**U *nos finitimis certamen exposuisti*] Certatim illudendos.

11. *Sua sarmenta ad flumen usque distenderit*] Scilicet Euphratem.

CLARIUS.

PRecatur finem malorum, & rogat ut meminerit populi sui, quem *vineæ* nomine appellat, quam tantâ curâ de Ægypto transtulit, & plantavit in Promissa terra.

1. *Qui sedes super Cherubim*] Hoc dicit propter Arcam, quam velabant Cherubim alis suis. Petit ergò ut affulgeat, & declaret præsentiam suam.

2. *Coram Ephraim*, &c.] Hoc dixit quia in profectione Arcæ castra Ephraim, Benjamin & Manasse ad Occidentem sequebantur cum suo vexillo Arcam Dei, quæ in Tabernaculo ad Occidentalem partem posita erat.

3. *Deus converte nos*] Recipe in gratiam nos, vel converte corda nostra ad te, & placito vultu aspice nos.

5. *Lacrymis in mensura*] Alius vertit *copiosis*, ut intelligas *mensurâ magnâ*. Hoc loco is Hebraismus est quem habes Esa. 40. ubi ait, *Quis mensus est mensurâ ternariâ molem terræ?*

9. *Repurgasti*] Repurgasti diligenter ruderibus ejectis superficiem ejus.

10. *Rami ejus cedros Dei*] Rami ejus similes facti sunt ramis cedrorum maximarum, quas idcirco *cedros Dei* per Hebraismum appellavit.

11. *Usque ad mare*] Tangit confinia Terræ promissæ, de quibus supra est dictum.

15. *Propter filium quem*] Si non ipsa mereretur, propter Filium tamen, per quem fortia designare constituisti, fac quod in rem vineæ hujus esse putabis.

16. *Ab increpatione vultus tui*] Quòd exusta sit vinea hæc igni & vastata, austeritas vultûs tui in causa est; quæ si duraverit, funditus peribunt omnes qui hâc vineâ significantur. Quare manus tua dextera, quâ hactenus eos defendisti & liberasti à cunctis periculis, sit super hunc populum tuum quem tibi quasi in filium adoptasti. Verùm dum ait *filium hominis*, indicat singularem illum in primis Filium qui & ipse se *Filium hominis* identidem appellabat.

DRUSIUS.

1. כְּצֹּאן יוֹסֵף. A. ὡς ποίμνιον Ἰωσήφ. Sym. ὡς ποίμνια τὸν Ἰωσήφ. Th. ὡσεὶ πρόβατον Ἰωσήφ.

4. בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ. A. Sym. Th. *in orationem populi tui.*

5. הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ. οἱ ἄλλοι, *Cibasti nos* [eos] *pane lacrymarum, & potum dedisti nobis* [potasti eos] *cum lacrymis mensurâ.*

6. מָדוֹן. Sym. διὰ μάχης.

11. תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ. A. ἀποστελεῖ θερισμὸν αὐτῆς. Sym. & VI. ed. ἐξέτεινε τὰς χαίτας αὐτῆς. Th. & V. ed. ἐξαπέστειλε τὰ κλήματα αὐτῆς.

13. חֲזִיר מִיַּעַר. Sym. ζῶα ἐρημίας.

GROTIUS.

QUI *sedes super Cherubim*] i. Qui te ostendis oraculis & splendore super Arcam.

PSAL. LXXXI.

MUNSTERUS.

1. **G**Ittith] Quidam putant esse instrumentum musicum sic vocatum; alii verò volunt esse adjectivum gentile à Gath, dicentes *David Psalmum istum composuisse interim quò fuit profugus in Gath.* Videtur autem hic Psalmus compositus ut in aliquo præcipuo festo, præsertim in festo Tabernaculorum, caneretur, ad excitandum Dei studium in populo. Porrò כסה scribitur hîc pro כסא, capitúrque pro זמן & מועד.

5. *Cùm egrederetur de terra Ægypti*] Kimhi hunc versum sic putat legendum, *Cùm egrederetur Deus contra terram Ægypti*, h. e. cùm pugnasset contra eam pro Israele, *& subduxisset humerum ejus à gravi onere*, tunc dedit hanc legem, & instituit solennitatem in qua recordarentur beneficiorum Dei. Alii putant sic legendum, *cùm egrederetur Israel de terra Chanaan in terram Ægypti, tunc audivit linguam quam non intellexit.* Nec obstat quòd hîc mutatur persona, cùm textus habeat, *labium quod non cognoscebam audiebam*; quia id frequens est apud Prophetas. Et nisi observentur hujusmodi heteroses personarum & numerorum, pariunt obscuritatem.

7. *In arcano tonitrui*] Sensus est, Tu invocasti me in secreto, ego autem in manifesto exaudivi te, publico scilicet tonitrui miraculo in abyssum demergens Ægyptios.

15. *Odio habentes Dominum*] Indicavimus sensum hujus versiculi suprà Psalmo 18. Significat enim *supplicem fieri serviliter & fucato corde.*

VATABLUS.

1. **V**Ictori [למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Gitthith ipsi Asaph* [על הגתית לאסף] Instrumenti musici nomen est *Githith*, allatum ex Gath urbe Palæsthinorum: acsi dicat, *Psalmus Asaphi Psalmographi, traditus ei qui præerat cantoribus, ut cantaretur super instrumento Githith.* Vide Psal. 8.

3. *In Calendis* [בחדש] *In nova luna*, sive *novilunio*. Græcè *neomenia*. ¶ *In tempore constituto*, &c. [בכסה ליום חגנו] i. In tempore ad id determinato: nimirum die

die festivitatis, &c. Quidam vertunt, *in definito tempore ad diem sacrificii nostri.* Alii, *in insigni die solennitatis nostrae.*

4. *Judicium* משפט] *Jus*; i. mos justè institutus in honorem *Dei Jacob.* Verti potest, *& jus à Deo Jacob*, sub. *profectum.* Quidam vertunt *legitimum.*

5. *Testimonium* עדות] Quidam subaudiunt praepositionem vertentes, *Pro testimonio.* Alii, *Vice testimonii.* ¶ Quam *non noveram, audiebam* לא ידעתי אשמע] Praet. & fut. pro plus quàm perf. & imperfecto: mutatio item personarum, *audiebam*, sub. *in patribus*; i. audierunt patres nostri Israelitae, audierunt majores sermonem Aegyptium illis incognitum.

6. *Ab aheno* מדוד] *A furno.* Alii, *à cacabis*, vel *ab ollis*, sub. *conficiendis*; nam vacabant vasis fingendis.

7. *Exaudivi te* אענך] *Respondi tibi.* ¶ *Meriba* מריבה] *Jurgii*: id significat vox Hebraea.

10. *Dilata os tuum* הרחב פיך] Hebraismus, pro, *ampliter & largè pete, & impetrabis.*

12. *Fortitudini* בשרירות] *Perplexis cogitationibus.* Alii, *duritiei*, vel *obstinationi.* Id etiam *cordis fortitudo* significat.

13. *Utinam* לו] *O si.*

14. *Brevi tempore* כמעט] *Quàm brevi.* ¶ *Humiliassem* אכניע] *Dejecissem.*

15. *Mentiti fuissent ei* יכחשו לו] Fut. Heb. pro praet. i. prae nimio timore negassent se aliquid molitos contra eum. Vel, *supplices fuissent, sed fucato corde.* Alii, *mentirentur.* ¶ *Tempus eorum* עתם] *Felicitas eorum.* Gallicè, *Ils eussent eu le temps a jamais.*

16. *Et cibasset eum* ויאכילהו] Mutatio personae, pro, *Et cibassem te.* ¶ *Et de petra*, &c. ומצור דבש אשביעך] Hyperbole incomparabilis felicitatis & foecunditatis; q. d. Rem infoecundam fecissem abundare omnibus ad vitam necessariis: nam dictione *mellis* id significatur.

CASTALIO.

6. *Subduxi vestros humeros oneri*] Verba sunt Dei. In Hebraeo multa est & personae & numeri mutatio. Nos perspicuitati servivimus; ut & in multis aliis.

7. *Vobis occultus in tonitru postulata concessi*] Scilicet cùm Legem in Sina tradidit.

10. *Aperi os tuum, & ego id implebo*] Tantùm accipe quod dabo, & te pascam.

CLARIUS.

Psalmus hic compositus videtur ut in aliquo praecipuo festo caneretur, ad excitandum Dei studium in populo. Illud verò Neomenia erat, in qua ex Lege Num. 10. buccinis clangebatur ad sacrificia, quò populus admoneretur Domini, qui cùm Legem illi daret & fedus cum eo iniret, tubae sonitum ediderat in nubibus. Porrò *Gitthit*, quod in titulo est, quidam putant esse instrumentum musicum, alii vocem à *Geth* derivatam, quod scilicet David hunc composuerit Psalmum dum profugus esset in Geth.

5. *Testimonium in Joseph*] Totus Israel sub nomine *Joseph* appellatur, quia Joseph ob beneficium fratribus & patri praestitum etiam ipse patris loco colebatur. ¶ *Cum exiret de terra Aegypti*] Quidam putant sic legendum, *Cùm exiret contra Aegyptum*; hoc est, vel quòd Deus exierit contra Aegyptum ut suos ulcisceretur, vel quòd è terra Ramasses venerint, ac transierint Aegyptum: atque hoc pacto non conjungatur cum sequenti. Alii sic legunt, *Cùm egrederetur Israel de terra Chanaan in terram Aegypti; tunc audivit linguam quam ne intellexit*: ut sit sensus, Ritum illum servari voluit à posteris Joseph, in memoriam ejus quòd feliciter versatus fuerit ipse in terra Aegypti, quò cùm venissemus, linguam quam non didiceramus audiebamus: nam in Hebraeo mutatio est personae.

6. *Divertit ab oneribus*] Deus à servitute & à coquendis lateribus liberavit eum.

7. *In abscondito tempestatis*] Vel *tonitrui*; cùm me quasi in occulto rogares ob metum Aegyptiorum, tonitru turbavi eos. ¶ *Probavi te*] *Feci etiam periculum tui juxta aquas Contentionis*, Exod. 17.

8. *Contestabor te*] Sanctissimè tibi pollicebor.

10. *Dilata os tuum*] Aperi quantum velis os tuum, & postula à me quicquid charum fuerit animo tuo, ego copiosissimè voti compotem faciam te.

15. *Inimici Domini mentiti essent ei*] *Subjecti fuissent, & saltem ficto animo paruissent*, ut alibi diximus. Vel, *inimici*, qui de sua virtute gloriabantur, *deprehensi essent mendaces cùm subjicerentur ei*: atque id quidem accidisset hostibus, *at horum*, i. populi mei, *fuissent tempora felicia perpetuò.*

DRUSIUS.

1. הרנינו. A. Αἰνοποιεῖτε. Sym. Εὐφημεῖτε] Apud interp. Theodoreti, *Sym. autem*, Benedicite, *dixit*; *Aq. verò*, Laudate. Αἰνοποιεῖτε, ad verb. *Laudem facite.*

2. כנור. Sym. *Lyra*] Theodoretus, *Sym. Psalterium lyram appellavit.* 1 Par. 15. 16. כנור, LXX κινύρα. Hier. *lyra.* Suidas, Κινύρα, ἡ κιθάρα· dubito an bene. Nam simul leguntur haec duo nomina 1 Mach. 4. 54. Idem, Κιθάρα, ἡ λύρα. Confundit *citharam* cum *lyra*, ut alii multi.

7. אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם. Sym. *exaudivi te per occultum tonitru*: οἱ ἄλλοι ὁμοίως] Theodoretus, *Symmachus autem sic*, Exaudivi te per occultum tonitru, *& reliqui interpretes* tonitru *similiter posuerunt.*

12. וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם. A. Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτὸν ἐν σκολιότητι καρδίας αὐτῶν· πορεύσονται ἐν βουλεύμασιν αὐτῶν, *Et dimisi eum in pravitate cordis ejus: ambulant in consiliis suis.* Sym. Ἀφῆκα οὖν αὐτοὺς τῇ ἀρεσκείᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, ὁδεύειν ταῖς βουλαῖς αὐτῶν, *Dimisi ergo ipsos in placito cordis ipsorum, ut ambulent in consiliis suis.*

15. מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ לוֹ. A. Μισοποιοῦντες Κύριον ἀρνήσονται αὐτόν. Sym. Μισοποιοὶ Κυρίῳ οἱ ψευσάμενοι αὐτῷ] Interpres Theodoreti Antonius Caraffa, A. *Odio habentes Dominum, negabant eum.* Sym. *Osores DOMINI mentientes ipsi.* Μισοποιοῦντες magìs sonat *in odium adducentes, exosum reddentes.* Sic μισοποιοὶ Κυρίῳ, *qui Dominum exosum faciunt.* ¶ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם. Sym. *sederit tempus eorum in seculum*] Καιρὸς αὐτῶν. Sequitur in Theodoreteis, Καιρὸν τὰς συμφορὰς καλεῖ· οὕτω γὰρ καὶ Σύροι καὶ Ἑβραῖοι ταύτας εἰώθασιν ὀνομάζειν, *Tempus autem vocat calamitates. Sic enim & Syri & Ebraei has nominare consueverunt.*

GROTIUS.

Super torcularibus] Vide suprà 8. 1.

PSAL. LXXXII.

MUNSTERUS.

1. *In congregatione magnifica*] Textus habet *in congregatione Dei*: & est sensus, Deus adest & advertit quicquid Judices & Senatus agunt & statuunt, & quomodo subjectos judicent. Est enim Divinum officium judicare hominem & potestatem habere in eum, arbitriúmque esse vitae & necis ejus. Monentur itaque tales ut omnia agant cum grandi timore, & cogitent Deum stare inter eos, ut si pervertant judicium, ille inexorabilis futurus sit Judex & ultor violentiae eorum.

5. *Moventur omnia fundamenta*] i. Cùm impii in judicii loco sedent, qui *nihil noverunt neque intelligunt*, omnia perturbantur, & omnis humanae vitae ratio & ordo confunditur, quae non nisi fide & justitiâ consistit.

6. *Dii estis*] Vocantur Judices *Dii* propter Divinam potestatem: quâ si abutantur, & subjectos non regant, sed pro libidine opprimant, morientur haud secus quàm violenti

violenti Principes, qui subditis magis obsunt quàm prosunt.

8. *Nam tu in hereditatem accipies*] Pertinet hic versiculus ad Regnum Christi.

VATABLUS.

1. A*Stat in congregatione Dei* נצב בעדת אל] *Præsidet in cœtu Dei*, vel, *Deorum*; i. in magnifica & frequenti congregatione Judicum: vel, *in congregatione potentia*, i. potentium, h.e. in senatu, qui solet valere autoritate. *Deos* vocat Judices, ut ipse Christus exponit Joh. 10.35. ¶ *In medio Deorum judicat* בקרב אלהים ישפט] Fut. Heb. pro præsenti, *in medio Deorum judicat*. Alii, *in medio Judicum Judicem agit*.

2. *Iniquitatem* עול] Quidam subaudito nomine verbi vertunt, *judicium iniquitatis*, i. judicium iniquum. Nam verbum Hebraicum includit nomen à se derivatum. ¶ *Et facies impiorum suscipietis* ופני רשעים תשאו] Hebraismus est, pro, *in gratiam impiorum judicabitis*, sive, *eorum ratione habitâ*.

3. *Pauperem* עני] *Afflictum*. ¶ *Justificate* הצדיקו] Ut *judicare pupillo* dicitur Judex cùm jus dicit pro pupillo, ità *justificare pupillum* cùm suâ sententiâ pupillum oppressum absolvit. Seipsum exponit seq. versu.

5. *Nutant* ימוטו] *Moventur*; i. universus orbis vacillat, omnis hominum conversatio perit: ubi vera judicia cessant, omnis humanæ vitæ ratio & ordo confunditur.

6. *Dixi* אמרתי] *Dixeram*.

7. *Sicut homines* כאדם] *Sicut homo*; i. ut aliquis ex reliquis hominibus: ut mox dicit, *Sicut aliquis è Principibus*. ¶ *Sicut unus è Principibus* וכאחד השרים] *Sicut aliquis tyrannorum*; vel, *violentorum*. Alii, *Et sicut unus* [i. privatus] vos, ô *Principes*, *cadetis*.

8. *Quoniam tu*, &c. כי אתה תנחל בכל הגוים] *Nam tu in hereditatem accipies cunctas gentes*: hoc modo redundat ב in בכל. Alii vertunt, *nam tanquam jure hereditario in omni gente possides*, sub. *electos*.

CASTALIO.

1. I*N medio divorum*] Gubernatorum. Vide Psal. 75. 7. *Utque quivis de principibus*] Ut dignum est principes, h.e. mortales, non Deos immortales.

CLARIUS.

MOnet Principes ut justitiæ studeant; invocat Deum ut ipse per Christum orbem judicet.

1. *In synagoga Deorum*] Scriptura Principes & Judices *Deorum* nomine dignatur; omnino enim Divinum quiddam est hominem in homines vitæ ac necis arbitrium habere. Ait ergò, Deus adest, & advertit quicquid Judices agunt & statuunt, & quo pacto subjectos judicent.

2. *Facies peccatorum sumitis*] Accipitis personas, & in gratiam impiorum justos opprimitis.

5. *Movebuntur omnia fundamenta terræ*] h. e. Cùm impii in judicii loco sedent, qui *nihil noverunt neque intelligunt*, omnia perturbantur, & omnis humanæ vitæ ratio & ordo confunditur, quæ non nisi fide & justitiâ consistit. Vel sic, Nihilo facti sunt admonitionibus his sapientiores, sed *in tenebris* assiduè versantur: quæ res ità Deo invisa est ut propterea aliquoties sic totum orbem turbaverit ut bases terræ tantùm non visæ fuerint.

6. *Ego dixi, Dii estis*] Ego vos habui pro Diis, & similes judicavi vos omnes Angelis, qui tam sunt chari Deo ut videri possint *filii Altissimi*. Verùm longè vobis aliter quàm filiis eveniet: moriemini enim sicut abjectissimus quisque in plebe, & quemadmodum tyrannus quispiam præcipitabimini ad inferos.

8. *Surge, Deus*] Hæc cùm ità se habeant, *surge*, quæso, *tu ipse, Deus, ut judices terram: tu enim veluti hereditario jure, & tanquam patrimonium possidebis universas gentes*: quod ad Euangelica tempora pertinet.

DRUSIUS.

1. בְּקֶרֶב. A. ἐν ἐγκάτῳ.

3. דַּל וְיָתוֹם. A. ἀραιῷ καὶ ὀρφανῷ *tenui & orphano*. Sym. ἀγόνῳ καὶ ὀρφανῷ *sterili & orphano*. Th. πτωχὸν καὶ ὀρφανὸν *pauperem & orphanum*.

5. יִמּוֹטוּ כָּל מוֹסְדֵי אָרֶץ] Euthymius, *Hæc verba Symmachus ità reddidit, Conturbabo terram propter habitantes in ea*. Locus perspicuè corruptus.

7. אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ. Sym. ὡς ἄνθρωποι ἀποθανεῖσθε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πεσεῖσθε] Apud Theodoretum, *Symmachus autem sic dixit, Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis*.

GROTIUS.

1. D*Eus stetit in synagoga deorum*] Heb. *in Synagoga Dei*, i. *sua*, more Hebræo. Sic Num. 10. 29. sic & Lucæ 3. 19. & alibi sæpe. Senatus Judicum *senatus Dei* dicitur, quia Dei nomine judicia exercet, 2 Par. 19. 6. Deus primis illis temporibus per se graviter sontes puniebat, ut Cainum, ætatem Diluvii, Sodomitas, alios: Postea substituit suum in locum Judices legitimè constitutos, in Judæa maximé. ¶ *In medio autem Deos dijudicat*] i. Judices; semper enim eam significationem habet אלהים, etiam cùm de Deo ponitur.

2. *Usquequo judicatis iniquitatem?*] Ut illi qui Absalomum fuerant secuti.

6. *Dii estis*] Judices estis, eminenti in dignitate secundùm legem meam constituti. ¶ *Et filii Excelsi omnes*] *Filii* dicuntur qui aliqua ex parte alicui sunt similes.

7. *Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis*] Illud *autem* hîc valet *nihilominus*. *Moriemini nihilominus*; hæc enim sors communis est plebeiis (talem enim vox אדם in Hebræo sæpe significat) & summatibus.

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regúmque turres.

8. *Surge, Deus, judica terram*] Per Regem Davidem. ¶ *Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*] Tu per eum imperium legémque tuam longè latéque proferes.

PSAL. LXXXIII.

MUNSTERUS.

1. N*E contineas te*] Textus propriè habet, *Nè taceas* (vel *sileas*) *apud te*. Putant autem Hebræi hunc Psalmum orationem esse contra hostes illos qui venerunt contra Jehosaphat: de quo bello habes 2 Par. 20.

3. *Contra absconditos tuos*] i. Qui à te in abscondito proteguntur, contra hos conspirarunt Ædomitæ, Jismaelitæ, Hagareni, Gebalitæ, &c.

8. *Filiis Lot*] i. Ammonitis & Moabitis, quos Lot ex incestu filiarum genuit.

13. *Sicut rotam*] Kimhi exponit hîc *rotam* pro קש המתגלגל מפני רוח, *stipula quam ventus in orbem disjicit*.

VATABLUS.

1. C*Anticum & Psalmum* שיר מזמור] *Canticum Psalmi*. Vide Psal. 30. ¶ *Nè taceas* אל תחרש] *Nè obsurdescas*; vel *obmutescas*. Qui surdi sunt, iidem & muti sunt ut plurimùm. ¶ *Néve quiescas* ואל תשקט] *Néve cesses*.

2. *Tumultuantur* יהמיון] *Infremunt*. ¶ *Extulerunt* נשאו] Præt. Heb. pro præsenti, ut quidam vertunt, *extollunt*.

3. *Callidè inierunt consilium* יערימו סוד] Fut. Heb. pro præt. *vafrè inierunt consilium*. ¶ *Absconditos tuos* צפוניך] i. Quos tegis, sive protegis. Vel, qui à te deseri videntur, cùm tamen eos protegas.

4. *De gente* [מגוי] i. Nè sint ampliùs gens. Hebraismus.

5. *Consilium inierunt* [נועצו] *Conspirarunt.*

10. *Perierunt* [נשמדו] *Vastati sunt, exterminati sunt.* ¶ *Fuerunt stercus* [היו דמן] *Facti sunt sterquilinium.* Hebraismus, pro *fuerunt conculcati, & super terram computruerunt more sterquilinii.*

11. *Pone eos*, nempe *duces eorum* [שיתמו נדיבמו] More Hebræorum, alterum relativum redundat, pro, *Pone duces eorum.*

12. *Qui dixerunt* [אשר אמרו] *Quia dixerunt.* ¶ *Possideamus* [נירשה] *Accipiamus in possessionem, vendicemus nobis.*

13. *Velut rotam* [כגלגל] Phrasis est Hebraica, pro, *Instabiles eos redde, ut rota in loco declivi.* Quidam Hebræorum jungunt istud sequentibus verbis, tanquam sit præposterus ordo, hoc modo, *Pone eos ut stipulam quæ velut rota circumvolvitur à vento, & in orbem disjicitur.* Rotæ meminit Esaias 5. 28.

15. *Persequere eos* [תרדפם] Fut. Heb. pro imperativo.

16. *Imple facies*, &c. [מלא פניהם] Optativè hæc leguntur, vel per futurum, *Obrues eos ignominiâ, & requirent nomen tuum*; i. te: nam vexatio dat intellectum.

17. *Et terreantur* [ויבהלו] *Et perturbentur:* vel *consternentur.*

18. *Quòd tu cujus*, &c. [כי אתה שמך יהוה לבדך עליון] *Quòd tu, ô Jehova, solus es,* & *nomen tuum* solum est: & quòd solus sis *Altissimus.* Alii, *quòd tu*, cujus *solius est nomen Jehova*, sis *Altissimus*, &c. i. quòd tu cui soli competit nomen Jehova, *sis*, &c. Alii, *quòd tu solus es nomen tuum*, & quòd sis *Altissimus*; i. solus es id quod diceris, solus verus Deus Jehova, qui præes universæ terræ, non uni tantùm regioni.

CASTALIO.

6. TAbernacula] Castra, & porrò milites, & populi.

8. *Loto prognatis*] Ammonitis & Moabitis.

CLARIUS.

HEbræi existimant hunc Psalmum in hostes illos compositum esse qui contra Josaphat ingentibus copiis venerant, de quibus legimus 2 Par. 20. Ii sanè ità ut hîc populus sanctus precatus est exstincti Divinitus fuerunt.

3. *Adversùs sanctos tuos*] Alii verterunt *absconditos*: nam absconditi Dei electi sunt, eò quòd fruantur tutelâ Dei mundo absconditâ.

8. *Filiis Lot*] i. Ammonitis & Moabitis, quos Lot ex incestu filiarum genuit.

9. *Fac illis sicut Madian*] Horum historias habes Judic. 6. 7. 8.

13. *Ut rotam*] h. e. Instabiles.

16. *Et quærent*] Et quærere cogantur placationem læsi nominis tui, Domine.

DRUSIUS.

1. אַל תִּשְׁקוֹט. Sym. μὴ ἠρεμήσῃς *ne quiescas.*

2. יֶהֱמָיוּן. Sym. συνηχοῦσιν *consonant*] Scholion, ἀντὶ τοῦ συμφωνοῦσιν.

3. עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ. Sym. κατὰ τοῦ λαοῦ σου πανούργως ὁμιλοῦσι, καὶ συμβουλεύονται κατὰ τοῦ ἀποκρύφου σου. A. ——— κατὰ τοῦ συγκεκρυμμένου σου] Theodoretus, *Symmachus autem pro* SANCTIS TUIS *contra occultum tuum dixit*; *Aq. verò*, contra absconditum tuum. *Sic etiam Th. exposuit.*

7. פְּלֶשֶׁת. Φυλισαῖοι, οἱ ἄλλοι] Aliàs, Φυλισαῖοι. Theodoretus, *Alienigenas*] *Alii interpretes* Philistæos *vocant*, *quos nos* Palæstinos *appellamus*. Epiphanius de Epicuræis, ἐν τῇ τῇ Χαναναίων γῇ Ἰουδαίας καὶ Φιλισαίας τῶν κληθεισῶν πάλαι, τανῦν δὲ Παλαιστίνης καλουμένης.

8. גַּם אַשּׁוּר. A. & Th. καίγε Ἀσσύρ. Sym. ἔτι καὶ Ἀσσύρ.

10. נִשְׁמְדוּ בְעֵין דּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה. A. Ἐξετρίβησαν ἐν Ἀενδώρ, ἐγενήθησαν κόπριον τῆς χθονός, *Contriti fuerunt in Aendor*; *facti sunt sterquilinium terræ.*

12. נְאוֹת אֱלֹהִים. Sym. δίαιται τοῦ Θεοῦ] Interp. *mansionem Dei.* Lex. V. Δίαιτα, τὸ ὑπερῷον, *cœnaculum.*

16. פְּנֵיהֶם. Th. πρόσωπα αὐτῶν. A. & S. ut Lxx.

18. כִּי אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה. A. S. Th. ὅτι σοι ὄνομα, Κύριε.

GROTIUS.

8. TAbernacula Idumæorum & Ismaelitæ, Moab & Agareni, Gebal & Ammon & Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum] Non dubito quin hæc pertineant ad tempora quæ describuntur 2 Sam. 8. De Gebale sive Gybliis, vide 1 Reg. 5. 18.

9. *Etenim Assur venit cum illis*] Heb. *Etiam.* Aq. & Th. καίγε. Sym. ἔτι καί. Historia horum non specialiter meminit: sed dubitandum non est quin ab omnibus vicinis auxilia petierint.

11. *Disperierunt in Endor*] Supple *qui.* Endor est in parte Manassis Jos. 17. 11. 1 Sam. 28. 7. ibidem erant Thanach & aquæ Mageddo memoratæ Jud. 5. 19. ut apparet Josue dicto loco & Jud. 1. 27.

12. *Pone principes eorum sicut Oreb & Zeb & Zebee & Salmana*] Jud. 7. 25. & 8. 21.

14. *Deus meus, pone illos ut rotam*] Devolve eos ut rotam de loco declivi. Alii *pappos*, i. lanuginem carduorum, interpretantur.

PSAL. LXXXIV.

MUNSTERUS.

2. DEsiderat anima mea] Patet hinc Psalmum istum factum à filiis Corah de David, quando ob intestina bella cogebatur deserere Tabernaculum Domini, ad quod tamen *passeribus* & *hirundinibus* patebat aditus, quippe qui etiam *juxta altare ponebant pullos suos.* Alii tamen putant hunc versum de passeribus sic legendum, *Etiam passer invenit domum*, &c. *Altaria autem tua, Domine, ego contingere non possum.*

5. *Sunt semitæ*] i. Qui habent animum præparatum ad ambulandum in viis tuis.

6. *Per vallem fletûs*] h. e. Qui flentes & gaudentes catervatim veniebant *per valles* ut inviserent domum Domini, *parabant sibi fontes & piscinas* vel *cisternas* pluviales per itinera. Sunt tamen qui בכא interpretantur pro *moro*, arbore nota, quæ crescebat in vallibus.

10. *Melior est dies*] Sub. *unus, in atriis tuis, quàm mille* alibi. Ubi enim Deus, ibi Regnum cœlorum est, ibi summa pax & felicitas est.

VATABLUS.

1. VIncenti [למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Githith* [על הגתית] Vide Psal. 8. ¶ *Filiis Corah* [לבני קרח] *Filiorum Corah.* Vide Psal. 42, & 45. ¶ *Amabilia* [ידידות] *Dilecta, suavia, delectabilia.*

2. *Deficit* [כלתה] Præ desiderio scilicet. Alii, *deperit, desiderat.* ¶ *Exsultant* [ירננו] Fut. Heb. pro præs. *gestiunt, ovant.*

4. *In seculum laudant te* [עוד יהללוך] Fut. Heb. pro præs. *perpetuò laudant te.* Alii vertunt per futurum.

5. *Via in corde eorum* [מסלות בלבבם] i. Qui habent animum & studium itineris suscipiendi ad domum tuam, aut qui statuunt se ituros, nempe ad templum tuum: vel, qui nihil aliud cogitant quàm quomodo ad te perveniant. Hebraismus.

6. *Per vallem Habacca, fontem ponunt eam* [בעמק הבכא מעין ישיתהו] *Per vallem fontis, fontem ponent eam*, sub. *vallem*: vel, *reddent eam* acsi esset unus *fons*: q. d. Multitudo

titudo transeuntium sive concursus populi transeuntis efficiet ut in loco in quo unus erit fons, sint plures fontes, quòd hic & illic fossuri sint ut aquas scaturire faciant. Alii vertunt *per vallem fletûs:* nam הבכה per ה in fine *fletum* significat, & indè *fontem*, quòd ex fonte emanet aqua velut lacrymæ ex fletu oculorum. *Transeuntes* igitur *per vallem fletûs*, in qua ob siccitatem & ariditatem fletus excitatur transeuntibus, *ponent eam fontes*, i. scaturire facient illic aquas, &c. Legitur & הבכא per א in fine, & tunc *morum arborem* significat. Hinc quidam vertunt, *Per vallem mori arboris*, i. per vallem moris abundantem, h. e. aridam: in loco enim arido morus nasci solet. Quidam interpretantur vocem Hebræam *Habbacha* tanquam nomen loci aridi. Utcunque sit, hoc genere dicendi affirmat, illis qui adirent tabernaculum Domini magno animo nihil defuturum in itinere quantumvìs arido, quòd illi habituri essent aquas aut è fontibus aut è cisternis. Observa, verbum esse futuri temporis. Hebraicè, *ponent*, ut & sequens; quod in præsens quidam vertunt, alii relinquunt in futuro. ¶ *Piscinas operit pluvia* ברכות יעטה מורה] Fut. Heb. *cisternas obteget* [vel *replebit*] *pluvia:* q. d. Non modò fontes verùm etiam piscinæ plenæ erunt aquis, ut ascendentibus ad solennitatem nihil desit. Ità exponunt Hebræi, qui docent ברכות *beracoth*, quod per Camez sub ר significat *benedictiones*, poni hoc loco pro ברכות BERECOTH per Sere sub ר, *piscinis*, à ברכה BERECHA *piscina*. מורה autem & *pluviam*, & *docentem*, sive *doctorem*, aut *doctrinam* significat: propterea Chaldæus Paraphrastes vertit, *Benedictionibus operiet illos qui conversi fuerint ad doctrinam legis.* Hieronymus, *Benedictionibus amicietur doctor.*

7. *De turma ad turmam*, &c. מחיל אל חיל יראה אל אלהים] *De cumulo ad cumulum* (vel, *de caterva ad catervam) comparebit* quisque eorum *apud Deum*, &c. i. ad singulas catervas accedent ut audiant laudes Dei: vel, *Ibunt turmatim*, donec *videant Deum*, &c. vel, *apparuerint coram Deo in Sion:* q. d. Nunquam quiescent donec perveniant ad Templum ipsum ubi Deus super Arcam conspicitur. Quidam vertunt, *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus in Sion.* Alii, *de doctrina in doctrinam*, vel *de academia in academiam:* i. crescet illorum doctrina, adeò ut unusquisque videat eam in Ecclesia: aut, crescet donec perveniant ad perfectam Dei notitiam.

10. *Elegi esse in limine* בחרתי הסתופף] *Malo desidere ad limen:* q. d. Malim esse postremus in Ecclesia, &c. ¶ *Impietatis* רשע] *Perturbationis.*

11. *Nec prohibet bonum*, &c. לא ימנע טוב להלכים בתמים] *Nec avertit bonum ab iis qui ambulant per perfectam viam.* Alii, *nec retrahit bonum ab iis qui ambulant in sinceritatibus:* vel, *perfectione.* Quidam liberiùs, velut exponentes Hebraicum dicendi genus, *Nullo bono destituit eos qui in integritate ambulant.*

CASTALIO.

6. QUI *si per flebilem transeant vallem, eam reddent fontalem*] h. e. Ubicunque versantur, Deus eis necessaria suppeditat: adeò ut si natura ea neget, potiùs contra naturam faciat; ut olim in æstuosa illa solitudine, ubi fontem suis ex rupe elicuit. Quod autem dicit *vallem flebilem*, significat siticulosam. Nam si in vallibus, quæ naturâ fontibus abundare solent, aquam non invenias, quid superest nisi ut fleas? De *piscinis* quod dicit, hæc est sententia: Si piscinas aut cisternas habeant, ut fieri solet in locis montanis, eas ità replebit Deus, pluviâ ut prætexantur & convestiantur herbis: nè quid eis vel in valle desit, vel in monte. Nec obest quòd non ipsi boni fontes excitant, ut hìc dicuntur; h. e. non ipsi sibi, sed Deus necessaria suppeditat: dicuntur enim Poetico more id facere quod ipsorum causâ fit. Alludit ad fontem quem Moses elicuit ex rupe.

CLARIUS.

MUltò flagrantissimum David desiderium veniendi in cœtum sacrum, & felicitas illum adeuntium atque in eo Deum laudantium describitur.

3. *Etenim passer*] Dolebat quòd ob intestina bella cogeretur deserere tabernaculum Domini, ad quod tamen *passeribus* & *hirundinibus* patebat aditus. ¶ *Altaria tua, Domine*] Quidam conjungunt superioribus, sic, *Invenit passer domum juxta altaria tua.* Aliis videtur Aposiopesis, ut dicat, *Altaria tua, Domine, ego contingere non possum.*

5. *Beatus vir*] Heb. *Beatus vir cujus est fortitudo à te, omnes qui habent semitas in corde suo. Transeuntes per vallem mororum, fontem ponent ipsam: etiam canales occupabit pluvia; ibunt catervatim.* Vel, *etiam benedictione amicietur legislator: ibunt de virtute in virtutem, hoc videbitur à Deo in Sion:* ut sit sensus, Dixerat *beatos habitatores domûs Domini:* quare addit, *Beatus est cujus est fortitudo à te*, ut scilicet ire possit ad Templum tuum, & *beati omnes qui habent semitas in corde suo*, h. e. mentem præparatam ad visendum Templum Dei. *Transeuntes per vallem mororum*, intelligit locum aquis carentem ubi ejusmodi arbores crescebant. Homines ergò illi, si *transirent* per ejusmodi viam, ut irent ad Templum Domini, *ponerent ibi fontes*, ut aquam haberent: *etiam piscinas occuparet pluvia*, h. e. & Deus mitteret pluviam. *Ibunt catervatim*, &c. Vel, *benedictione amicietur legislator*, i. ei qui fuerit doctor aliorum omnes benedicent, *& ibunt de virtute in virtutem. Hæc omnia videbuntur à Deo in Sion.* Quod autem ait, *de virtute*, &c. Hebræa dictio significat, *robur, catervam, exercitum, divitias.*

9. *In faciem Christi*] *Uncti*, ipsius scilicet David, quem Deus per Samuelem unxerat in Regem.

10. *Melior est dies una*] *Melior est dies una* quâ degatur *in atriis tuis quàm mille* quocunque alio loco. Verè pium & dignum Davide animum. Sic quod sequitur, *Eligerem magis abjectus esse*, vel *ad limen accubare domûs Dei, quàm habitare in splendidis impietatis ædibus.*

11. *Sol & clypeus*] Lux & securitas.

DRUSIUS.

3. גַּם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ. A. Καίγε ὄρνεον εὗρε * καὶ στρουθὸς νοσσιὰν αὐτῷ, οὗ ἔθετο νεοσσοὺς αὐτῆς, *Etiam avis invenit * & passer nidum sibi, ubi reponat pullos suos*] Desideratur οἶκον aut aliquid tale. In Theodoreteis, *invenit sibi domum*, i. οἶκον, ἢ οἰκίαν. *Passer*] Nihil novum interpretatur. Prov. 26. 2. כדרור, Lxx στρουθοί. Hieron. *sicut passer.* Aliis דרור *hirundo.*

10. מֵאֶלֶף. * ὑπὲρ χιλιάδα.

11. כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים. A. Ἥλιος καὶ θυρεὸς Κύριος ὁ Θεὸς, *Sol & scutum Dominus Deus.* Sym. Ἥλιον γὰρ καὶ ὑπερασπισμὸν Κύριος ὁ Θεός. Th. Ὅτι ἔλεον καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ Κύριος ὁ Θεός.

12. יְהוָה צְבָאוֹת. A. Κύριος στρατιῶν] Origenes Hom. 4. in Jesaiam, *Interpretatur Sabaoth, ut Aquila * tradidit, DOMINUS militiarum.* Soph. 1. 5. לצבא השמים, Lxx τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Epiphanius adv. Hæreses, *Aquila ubique* ADONAI Sabaoth *interpretatur, dicens*, Κύριος στρατιῶν, i. Dominus exercituum.

GROTIUS.

CReditur scriptus Psalmus in memoriam ejus temporis quo majorem Judææ partem tenebat Absalomus.

5. *Beatus vir cui est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit*] *Auxilium* intellige, facultatem eundi ad Templum. Cætera sic optimè vertas, *Viæ sunt stratæ in medio eorum.* In omnibus locis in quibus habitant, viæ sunt bene stratæ quæ Hierosolyma deducunt.

6. *In valle lacrymarum in loco quem posuit, etenim benedictionem dabit legislator*] Multæ hîc voces sunt πολύσημοι. Sed optima interpretatio hæc videtur esse, *Transituri per vallem mororum, fontem facient eam:* (eâ utentur tanquam aquoso loco) *nam benedictio* (supple *Divina*) *operiet eum imbre.* Mori nascuntur in locis siticulosis. Dicit ergò, Etiamsi in itinere occurrant loca siticulosa, Deus illis pluviam dabit pro fontibus. Vide Ezech. 34. 26.

7. *Ibunt de virtute in virtutem*] Ex Græco, Πορεύσονται ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν· sed δυνάμεις his scriptoribus, ut Hebræis חיל, *agmina* significant. *Ibunt distincti in agmina*, ut in magnis συνοδίαις fieri solet.

PSAL. LXXXV.

MUNSTERUS.

1. BEnignus factus es erga terram tuam] Referunt nostri hunc Psalmum ad Regnum Christi, intelligentes per *terram* Ecclesiam.

3. *Contraxisti*] Heb. *congregasti:* capitur autem sæpe *colligere* pro *recludere* & *auferre.*

4. *Converte nos, Deus*] Precatio est Prophetarum pro salute Christi mittenda, quam in Spiritu præviderunt futuram.

8. *Pacem ad populum suum*] i. Loquetur de populo suo res sese feliciter habituras. Non enim rarum est ut אל capiatur pro על, sicut è converso. ¶ Porrò *stultitia* vocatur servitus cupiditatum, quam excludit pax illa cœlestis, ubi cor possederit hominis.

9. *Gloria*] Intelligitur hîc per *gloriam* præsentia Divinæ Majestatis incarnatæ.

10. *Pietas & veritas sibi obviàm facta sunt*] Significatur hoc versiculo Divinarum promissionum adimpletio, veritatis, bonitatis, justitiæ & pacis abundantia, mutuatâ similitudine ab hominibus sibi invicem occurrentibus atque mutuò osculantibus. Additur alia similitudo de fœcunditate terræ respondentis benignitati cœli, per quam significatur omnia plena esse justitiæ & veritatis in Regno Christi.

13. *Justitia ante eum ambulabit*] h. e. Justus quique studebit ambulare ante Deum, *& ponere gressus suos in via* mandatorum Dei, agétque feliciter.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Complacuisti, Jehova, terra tua* רצית יהוה ארצך] *Rediisti in gratiam, Jehova, cum terra tua.* Alii, *Benignus factus es, Jehova, cum terra tua.* Alii, *Gratiam habuisti, Jehova, terram tuam*, vel, *Favisti, Jehova, terræ tuæ.* Sunt qui in futuro vertunt præterita istorum trium versuum usque ad quintum *Redibis in gratiam*, &c. quòd de Messia scriptus sit hic Psalmus, pro cujus adventu precatur. ¶ *Reduxisti* שבית] Præt. Heb. *avertisti:* vel per futurum, *avertes*, *sedabis*, *cessare facies.*

2. *Remisisti* נשאת] Vel *Auferes. Condonabis.*

3. *Abstulisti* אספת] *Tolles, colliges, contrahes.*

4. *Et cessare fac iram* והפר] *Et dissolve, dissipa, dissolve.*

5. *Extendes* תמשך] *Protrahes.*

6. *Converteris, vivificabis* תשוב תחיינו] Duo verba futura sine conjunctione, quorum alterum Latini vertunt in participium, *Conversus vivificabis*, vel, *vita nos restitues mutatâ sententiâ.*

8. *Et non convertentur* ואל ישובו] *Ut non revertantur.* Alii, *nè recidant.*

10. *Obviaverunt* נפגשו] Præterita Heb. pro futuris, ut nonnulli vertunt, quod dictum est v. 1. quod & docere videntur futura Hebræis in versibus seq.

11. *Prospicit* נשקף] Præt. Heb. pro præs. vel fut. *præbebit se visendam.*

13. *Ante se ambulare faciet* לפניו יהלך] *Ambulabit ante eum:* i. ante unumquemque illorum qui in Regno Christi fuerint.

CLARIUS.

VAticinium de Regno Christi, & pro adventu ejus precatio cum descriptione felicitatis quâ omnia plena sunt ubi illud obtinuerit.

1. *Benedixisti*] *Reconciliatus es terra tua, reduxisti enim è captivitate Jacob.*

4. *Converte nos*] Recipe nos in gratiam: precatur enim salutem quæ per Christum danda erat.

8. *Pacem in plebem suam*] i. Loquetur de populo suo res feliciter habituras. ¶ *Ut non revertantur ad stultitiam*] *Stultitia* vocatur servitus cupiditatum, quam excludit pax illa cœlestis, ubi cor possederit hominis.

9. *Ut inhabitet gloria*] Intelligitur hîc per *gloriam* præsentia Divinæ Majestatis incarnatæ.

10. *Misericordia & veritas*] Significatur hoc versiculo Divinarum promissionum adimpletio, veritatis, bonitatis, justitiæ & pacis abundantia, mutuatâ similitudine ab hominibus sibi invicem occurrentibus atque mutuò osculantibus. Additur alia similitudo de fœcunditate terræ respondentis benignitati cœli, per quam significatur omnia plena esse justitiæ & veritatis in Regno Christi.

13. *Justitia ante eum ambulabit*] i. Justus quisque studebit ambulare ante Deum, *& ponere gressus suos in via* mandatorum Dei, agétque feliciter. Vel, *Justitia præcedet illum* qui Domino charus est, *& figet gressus viri illius in via* per quam gradietur: ut propriè referatur ad Christum.

DRUSIUS.

8. אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהוָה. A. Ἀκούσομαι τί λαλήσει ὁ ἰσχυρὸς Κύριος, *Audiam quid loquatur fortis Deus.* Sym. Ἀκούσω τί λαλήσει ὁ Θεὸς Κύριος, *Audiam quid loquetur Deus Dominus.* Th. Ἀκούσομαι τί λαλήσει ὁ Θεὸς Κύριος. *Audiam quid loquetur Deus Dominus.*

GROTIUS.

1. AVertisti captivitatem Jacob] Descriptio est reditûs in Urbem, devicto Absalomo. *Captivitatem* appellat exsilium illud ultra Jordanem, ubi David & qui eum sequebantur obsessi erant partim à popularibus adversariis suis partim ab infestis gentibus. Optimè potuit hic Psalmus usurpari ab Esdra & Nehemia.

PSAL. LXXXVI.

MUNSTERUS.

PRecatur Propheta in hoc Psalmo se juvari à Deo ut innocenter & piè vivat. Deinde in versu, *Omnes gentes quas fecisti venient*, vaticinatur de Regno Christi, sub quo omnes gentes ad veritatem erant venturæ & ad salutem vocandæ. Quando verò se dicit *liberatum ex inferno inferiori*, intelligitur hîc per *infernum* periculum quodque capitale, quod in sepulcrum afflictum demisisset nisi Deus liberatorem se exhibuisset. Et quod ultimo versu rogat *secum fieri signum*, hoc propterea dicit quòd sine magno signo homo abjectus & toto Regno expulsus non poterat evehi in Regni solium.

VATABLUS.

1. PAuper עני] *Afflictus.*

2. *Misericors sum* חסיד אני] *Misericordiæ studeo.* Alii, *sanctus sum*, vel *bonus:* i. sanctitatis, sive bonitatis studiosus.

5. *Et parcens* וסלח] *Et veniæ largitor.*

7. *Invoco*, &c. אקראך כי תענני] Fut. Heb. *invocabo te*, sciens *quòd exaudies me.*

8. *Nec*

8. *Nec* sunt *secundum, opera tua* ואין כמעשיך] Quidam paraphrasticè vertunt, *nec est qui faciat opera qualia tu facis.*

9. *Et genu flectent* וישתחוו] *Et adorabunt: & supplicabunt.*

11. *Uni* יחד] *Constringe*: i. fac ut animus meus nomen tuum solum timeat.

13. *Ex fovea inferiori* משאול תחתיה] *Ex sepulcro inferiori.*

14. *Superbi* זדים] *Contumaces, temerarii: ex malitia peccantes, non lacessiti: arrogantes.* ¶ *Fortium* עריצים] *Robustorum.* Significat illos fortes qui propriis fidunt viribus. Alii, *terribilium.* Alii, *nebulonum.* Quidam, *violentorum.*

15. *Longus irâ* ארך אפים] i. Longanimis. Hebraismus.

17. *Fac mecum signum in bonum* עשה עמי אות לטובה] i. Declara signo aliquo te mihi favere. Hebraismus. Quidam. *Ede signum aliquod bonitatis tuæ erga me.* Alii, *Insigniter benefac mihi.*

CLARIUS.

PRecatur Propheta in hoc Psalmo se juvari à Deo ut innocenter ac piè vivat: ubi & de Regno Christi fit mentio.

2. *Sanctus sum*] Candido sum erga te pectore.

7. *Quia exaudisti me*] Quia solitus es me exaudire.

9. *Omnes gentes*] Vaticinatur de Regno Christi, sub quo omnes Gentes ad veritatem erant venturæ & ad salutem vocandæ.

11. *Ingrediar in veritate tua*] Nihil dubitabo quin bonâ fide mihi comes itineris futurus sis.

13. *Ex inferno inferiori*] Intelligit periculum capitale, quod in sepulcrum afflictum demisisset nisi Deus se liberatorem exhibuisset.

17. *Fac mecum signum*] Hoc propterea dicit quòd sine magna significatione favoris Dei erga se homo ejectus & toto Regno expulsus non poterat evehi in solium Regni.

DRUSIUS.

3. כָּל יוֹם. Sym. καθ' ἑκάστην ἡμέραν *per singulos dies*] Hausi ex Theodoreto. Cæterùm Euthymius, aut potiùs ejus interpres Philippus Saulus, *Pro*, totâ die, *Symmachus* semper *interpretatur.* Vide suprà 71. 8.

5. סַלָּח. A. Th. ἱλαστής. Sym. ἀφιεὶς] Theodoretus, *Hoc autem* mitis *Aq. & Th.* placabilis *dixerunt.* Euthymius, *Pro* mitis, *Aq. & Sym. dixerunt* propitius Ἀφιεὶς, *remittens.* סלח *condonans.*

7. אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי. Sym. ἐπικαλέσομαί σε, ὅτι εἰσακούσῃ μου, *invocabo te, quoniam exaudies me.*

11. יַחֵד. A. μοναχῶς *simpliciter.* Sym. ἕνωσον, *uni*, sive *unito.*

16. תְּנָה עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ. Sym. δὸς ἰσχύν παρὰ σοῦ τῷ δούλῳ σου.

GROTIUS.

ORatio ipsi David] Usurpata, ut Hebræi nos monent, ab Ezechia.

13. *Eruisti animam meam ex inferno inferiori*] ἐξ ᾅδου κατωτάτου. Sensus est, *ex specu profundissima*; i. gravissimo periculo.

PSAL. LXXXVII.

MUNSTERUS.

1. FUndamenta ejus] Celebrat in typo civitatem Jerusalem, ut quam Deus *præ omnibus habitationibus Jacob elegit*, in qua cœlorum institueret Regnum, atque hinc ad cunctas orbis propagaret nationes.

4. *Memor ero Rahab*] i. Agnoscam inter populum meum & hos qui extremi fuere hostes ejusdem populi mei; eritque una Ecclesia Israelitarum & Gentium. Intelligitur autem per *Rahab* Ægyptus. ¶ *Ille natus est ibi*] Unienrur Gentes fidelibus Dei habitantibus in Zijon, eò quòd ille in Zijon sit natus qui ab omnibus justis fuit exspectatus & à Prophetis prænunciatus. Illo autem illic nato & mundo manifestato, factum est ut quàm plurimi ibi renascerentur, ut quotidie diceretur, *Ille & ille natus est ibi*, deditque nomen Christo; & *Altissimus confirmabit hanc* Ecclesiam suam.

6. *Dominus recensebit*] i. Dominus numerabit omnes illos qui renati fuerint, conscribétque omnes populos qui in eum crediderint.

7. *Et cantores sicut tibicines*] i. Quicquid usquam inveniri potest laudis & præconii, erit in Zijon, ad extollendam Dei bonitatem, qui Filium suum pro totius mundi salute tradidit: meræque *scaturigines* sanctissimarum meditationum, cogitationum & locutionum Divinarum erunt in ea. Aut intelliguntur per מעיני effusiones gratiarum & beneficiorum Dei.

VATABLUS.

1. FIliis Corah לבני קרח] *Filiorum Corah.* Vide Psal. 42, & 45. ¶ *Psalmus cantici* מזמור שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Fundamentum ejus* יסודתו] Istud est altera pars inscriptionis Psalmi apud Hebræos. Relativum sine antecedente positum est more Hebræorum. Nonnulli referunt ad Psalmum, vertentes, *Cujus Psalmi fundamentum* jactum est *in montibus sanctis*, i. de Jerusalem quæ fundata est in montibus, nempe Moria & Sion. Alii dicunt referre *Jerusalem*, aut *Templum.* Qui Psalmum propiùs considerant, scribunt relativum istud referre *Deum* qui selegerit sibi montes sanctos in quibus fundaret urbem suam regiam Jerusalem & Templum suum. Nam v. 5. sequitur, *Et ipse confirmabit eam Altissimus.*

3. *Gloriosa* נכבדות] *Præclara.*

4. *Memorabo Ægyptum & Babel inter scientes me* אזכיר רהב ובבל לידעי] *Memor ero Rahab & Babylonis cum his qui me agnoscunt.* Alii, *Faciam memorari Rahab & Babel cognoscentibus me*: i. reputabuntur inter domesticos & familiares meos. ¶ *Iste natus est ibi* זה ילד שם] Pronomen sing. pro plur. *Isti nati sunt ibi*: q. d. De illis urbibus, inimicissimis aliquando Israelitis, multi in consortium illorum & in populum Dei annumerabuntur, & concives efficientur. Id etiam seq. versus 5 & 6 indicant.

5. *Vir & vir* איש ואיש] Hebraismus, i. Iste & ille: sive plures.

6. *Numerabit* יספר] *Recensebit.*

7. *Ut tibicines* כחללים] Concisa oratio, sub. *laudes dicent*: q. d. & voce & musicis instrumentis cantabunt laudes tuas. Quidam Hebræorum vertunt, *Et cantores sicut mulieres*: q. d. Tam viri quàm mulieres te laudabunt. Alii, *At* in Sion *cantores erunt ut tibicines*: q. d. Tam facile erit invenire in Jerusalem præcones Divinarum laudum quàm in aliis regionibus tibicines. Abundantiam fidelium in urbe Jerusalem Deum laudantium describit. ¶ *Fontes* מעיני] *Scaturigines.* Alii, *modulationes.* מעינים *scaturigines* & *fontes* significat: transfertur autem ad *modulationes*, quæ è pectore, velut è fonte aquæ, scaturiunt & ebulliunt. Quidam *oculi* vertunt; acsi dicat, Semper oculos meos habebo in te conjectos.

CASTALIO.

2. AMat Jova portas Sionis præ cunctis Jacobidarum domiciliis] Vide Esa. 54.

4. *Cum Ægyptum & Babylonem apud meos notos commemoro*] Dei verba sunt. ¶ *Ille ibi natus est*] Ità pauci sunt illarum gentium homines, ut possint facilè numerari si cum Sioniis conferantur. *Ille*, h.e. pauci: & quod sequitur, *alium atque alium*, h. e. multos; qui repetitione significantur, ut etiam apud Latinos. Non absimile est quod Esa. 61. dicitur *duplex pudor* pro *magno*, & Psal. 80. *lacryma* שליש *tergemina*, ut ità loquar, pro *grandibus*, & Prov. 22. שלישים *tripliciter* pro *magnopere*, aut *etiam atque etiam.* Sic & Latinus. Poeta *térque quatérque beatos* dixit pro *beatissimos*: & Gallicæ linguæ superlativi tales sunt, *tresgrand*, q. *trigrandis*, i. grandissimus.

5. *De Sione verò dicetur, alium atque alium in ea natum,* &c.] Eadem sententia est; Si ego Jova cæterorum populorum hominum numerum describam, certos & paucos inveniam: At si tuorum, ô Sion, h. e. Christianorum, tantus erit fons ut sit præ multitudine canendum.

CLARIUS.

Ecclesiam sanctorum sub typo Hierusalem sacri Vates prædicant, quia hæc Hierosolymis cœpit, atque indè per orbem diffusa est, & ad cunctas propagata mundi nationes.

2. *Diligit Dominus portas Sion*] Elegit enim Hierusalem *præ omnibus urbibus ac locis Jacob*, i. populi Judæorum.

4. *Memor ero Rahab*] i. Agnoscam inter populum meum & hos qui extremi fuere hostes ejusdem populi mei; eritque una Ecclesia Israelitarum & Gentium. Intelligitur autem per *Rahab* Ægyptus. ¶ *Ille natus est illic*] Unientur Gentes fidelibus Dei habitantibus in Sion, eò quòd ille in Sion sit natus qui ab omnibus justis exspectatus fuit & à Prophetis prænunciatus.

5. *Et de Sion dicetur*] Ubi ille natus illic fuerit & declaratus, factum est ut quàm plurimi ibi renascerentur, ut quotidie diceretur, *Ille & ille natus est ibi*, dedítque nomen suum Christo, *& Altissimus confirmabit hanc* Ecclesiam suam. Vel, *De Sion quidem dicetur quòd plurimi nati sint in ea, sed insignis ille confirmabit eam, cùm sit altissimus.*

6. *Dominus commemorabit*] i. *Dominus efficiet, dum conscribit populos* qui in se credent, *ut commemoretur quod iste insignis ibi natus sit.*

7. *Et cantores*] Quicquid usquam inveniri potest laudis & præconii, erit in Sion, ad extollendam Dei bonitatem, qui Filium suum pro totius mundi salute tradidit, meræque scaturigines sanctissimarum meditationum & locutionum Divinarum erunt in ea: nam quidam vertit, *Omnes scaturigines meæ in te.* Propriè autem significat *studium & diligentiam.*

DRUSIUS.

1. לִבְנֵי קֹרַח. A. & Sym. τῶν υἱῶν Κορὲ *filiorum Core.* ¶ יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ. A. Θεμελίωσις αὐτοῦ ἐν ὄρεσιν ἡγιασμένοις, *Fundatio ejus in montibus sanctificati.*

4. יֻלַּד. A. & Sym. ἐτέχθησαν] Euthymius, *Nam quod Lxx dixerunt ἐγεννήθησαν generati sunt*, Sym. & Aq. reddiderunt ἐτέχθησαν *nati sunt.*

5. וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר. Sym. Περὶ δὲ Σιὼν λεχθήσεται, *De Sion dicetur.* A. Καὶ τῇ Σιών. ¶ אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד בָּהּ. Sym. Ἀνὴρ καὶ ἀνὴρ ἐτέχθη ἐκεῖ. Aliud Scholion, Περὶ δὲ Σιὼν φῶς λεχθήσεται, οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος, ἀνὴρ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος ἐτέχθη ἐκεῖ. Th. V. & VI. ed. - - - ἐγεννήθη. - - ¶ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיוֹן. Sym. αὐτὸς δὲ ἡδρασεν αὐτὴν ὁ ὕψιστος, *Ipse verò stabilivit eum Supremus.*

6. יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד שָׁם סֶלָה. Sym. Κύριος διηγήσεται γράφων λαοὺς, οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ, *Dominus numerabit scribens populos, hic natus est illic.* A. οὗτος ἐτέχθη ἐκεῖ, ἀεὶ, *hic natus est illic semper.* V. ed. ἐν ἀπογραφῇ λαῶν οὗτος τεχθήσεται] Colligo ex verbis quæ in Scholio quodam Græco ad Psalmum proximè sequentem, ὁ μὲν πρὸ τούτου ψαλμὸς τὴν γένεσιν αἰνίττεται τοῦ Χριστοῦ, ἧς ὁ καιρὸν ἤ ὁ Δαβὶδ ἤλαυνεν ἔκλοσις, Ἐν ἀπογραφῇ τεχθήσεται, λέγουσα.

7. וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל מַעְיָנַי בָּךְ. * καὶ ᾄδοντες χοροὶ, πᾶσαι πηγαὶ ἐν Col. Haustum ex Scholio illo ἡ γένεσις τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶ περιλαβόντος εἰρημένου ψαλμοῦ, ἐν ᾧ, Καὶ ᾄδοντες χοροὶ, &c. Vide sis ed. Rom. ad Psal. πιζ.

GROTIUS.

4. *Memor ero Rahab & Babylonis scientium me: Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populi Æthiopum, hi fuerunt illic*] Rahab est Ægyptus, ob *superbiam* sic dicta, ut apparet infrà 89. 10. Esa. 51. 9. Deus autem loquitur, & ait, *Si quæram ex Ægyptiis, vel Babyloniis, vel Palæstinis, vel Tyriis, vel Æthiopibus, qui eorum me noverint*, dicent, *Hi tales nati apud nos sunt.*

5. *Numquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea?*] An in eum modum dicent Hierosolyma, *Hic & ille* (i. unus & alter pius) *natus hîc est?* ¶ *Et ipse fundavit eam Altissimus*] Imò verò hanc civitatem totam *formavit Altissimus: suis moribus imbuit.* כון solet verti πλάττειν.

6. *Dominus narrabit in Scripturis populorum ac principum horum qui fuerunt in ea*] Repetit aliis verbis quæ dixerat, *Deus in matricula populorum facilè numeret* (nempe pios, ex superioribus, dicens,) *Hic ibi natus est.*

7. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*] Heb. *Sicut præcentor, ita chorus: omnes scaturigines meæ in te.* Sensus est, Longè aliter apud te, ô Sion, res se habet: *qualis est præcentor, talis est chorus:* (proverbiale hoc, significans maximos minimósque in hac re esse similes) *abundantia mea* (quæ per *aquas* significatur) *apud te est.*

PSAL. LXXXVIII.

MUNSTERUS.

1. *Mahalath*] Invenitur hæc dictio quoque in titulo Psalmi 53. incertum tamen est quid propriè significet. Quidam accipiunt pro *instrumento*, alii pro certa *modulatione*, alii pro *infirmitate*, & hi exponunt לענות pro *ad affligendum.* Porrò quis *Heman* fuerit incertum est. Quidam putant fuisse cantorem & nepotem Samuelis. Quare autem vocatus sit *Ezrahita* ex Scriptura non constat, nisi quòd putant eum sic denominatum à זרח *Zerah* filio Jehudæ.

5. *Inter mortuos liber*] i. Arreptus per mortem, liber sum à negotiis hujus mundi; querens scilicet se tantis pressum malis, persecutionis vel morbi, ut jam ferè similis mortuis fuerit.

12. *In terra oblivionis*] i. In sepulcro; in quod cùm quis descenderit, memoria ejus citò aboletur.

15. *Animo attonito*] Heb. *Sustinui terrores tuos, dubitabo.* Dicítque Kimhi אפונה esse à פן *nè forte*, ut sit sensus, *Tu aggravasti super me terrores, ut jugiter te expaveam & dicam, nè fortè accidat mihi sic & sic propter iniquitates.*

18. *Tenebris*] i. In absconditio.

VATABLUS.

1. *Canticum Psalmi* [שיר מזמור] Vide Psal. 30. ¶ *Filiis Corah* [לבני קרח] *Filiorum Corah.* Vide Psal. 42, & 45. ¶ *Victori* [למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Super Mahalath* [על מחלת] Vide Psal. 53. ¶ *Ad canendum*, &c. [לענות משכיל להימן] *Ad laudandum erudiens* canticum *Heman*, &c. Alii, *de afflictione erudiens, ipsius Heman.* Alii, *ad humiliandum, intellectus Heman.* De משכיל vide Psal. 32. Quidam Hebræorum dicunt לענות fuisse initium carminis ad cujus numeros & hic Psalmus cantatus sit. Alii instrumentum, alii certam modulationem hâc voce significari arbitrantur. ¶ *In die clamo, in nocte* [יום צעקתי בלילה] *Die ac nocte clamavi.* Alii, *die* [i. tempore] *quo noctu vociferor.*

4. *Sepulcrum* [בור] *Foveam, lacum.*

5. *Excisi sunt* [נגזרו] *Separati sunt, amoti sunt.*

6. *In profundis* [במצלות] *In profunditates*, sub. *maris.* His omnibus atrocitas afflictionis intelligenda est.

7. *Sustentata est* [סמכה] *Sustentavit sese, incubuit.*

9. Oculos

9. *Oculus meus elanguit* [עֵינִי דָאֲבָה] Sing. pro plur. i. dolore affecti emarcuerunt oculi mei. ¶ *Invoco te* [קְרָאתִיךָ] Præt. Heb. pro præs.

10. *Miraculum* [פֶּלֶא] *Mirabilia*: i. num edito miraculo revocabis omnes ad vitam? Seipsum exponit sequentibus. ¶ *Num mortui* [אִם רְפָאִים] Repetitio.

11. *In perditione* [בָּאֲבַדּוֹן] *In interitu?*

13. *Clamo* [שִׁוַּעְתִּי] Præteritum Heb. pro præs.

14. *Repellis* [תִּזְנַח] Futura Heb. pro præs. *elongas, abominaris.*

15. *Pauper sum ego, & deficiens* [עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ] *Afflictus sum ego, & moribundus*: vel, *quasi animam efflans.* גוע significat *eum qui lentâ morte conficitur.* ¶ *Animi dubius sum* [אָפוּנָה] *Suspenso sum animo*: vel, *hæsitans.* Alii, *animo attonito*: Alii, semper & quotidie dicens, *Nè fortè*, sub. *peream*; aut, *sit hoc & hoc.* Alii deducentes à radice אפן, vertunt *multo tempore.* Dicúntque *tempus* in Arabico vocari אפאן.

16. *Succiderunt me* [צִמְּתוּתֻנִי] *Perdiderunt, perdiderunt*, inquam, *me.* Aut, *prorsus perdiderunt me*: id significat verbum Hebraicum in quo ultima syllaba repetitur ad vehementiam.

18. *Notos*, &c. [מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ] *Noti mei in tenebris*, sub. *sunt*: i. delitescunt, nec prodeunt ut opem mihi ferant.

CASTALIO.

5. *Inter mortuos defunctos*] Liber à terrestribus dominis atque negotiis. Vide Job 3.

12. *In oblivionis terra*] Apud inferos.

CLARIUS.

Creditur autorem hujus Psalmi Heman fuisse, traditum verò ad cantandum filiis Core.

5. *Inter mortuos liber*] Ereptus per mortem & liber à negotiis hujus mundi. Alii distinguunt à superiori, & hîc inchoant novum sensum, sic, *Præstaret esse mortuum & liberum ab his malis, quales sunt qui vel vulnerati vel morbo extincti jacent in sepulcris, quorum non recordaberis ampliùs*, ut vitæ huic quâ vixerunt eos restituas, verùm liberi sunt à plagis his tuis quibus ego affligor.

10. *Mortui resurgent*] q. d. Vivo mihi adhuc succurrendum est. Nam ubi mortuus quis fuerit, non revertitur jam ad hanc vitam degendam, ut tibi de reddita vita gratias agat.

12. *In terra oblivionis*] In sepulcro scilicet, in quod ubi quis descenderit, memoria ejus citò aboletur.

15. *Et in laboribus*] Vel, *deficiens*, sive *exspiranti similis.* ¶ *Dico nè fortè*] Scilicet accidant mihi hæc atque hæc.

DRUSIUS.

1. עַל מָחֲלַת. A. ἐπὶ χορείας. Sym. διὰ χοροῦ] Interpres Caraffa. *Sym. autem pro* Maelith *dixit* Duplicis chori. *A. verò*, Pro rebus illis quæ ad chorum spectant.

5. כְּמוֹ חֲלָלִים שֹׁכְבֵי קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד. Sym. ὡς τραυματίαι οἱ κοιμώμενοι ἐν τάφῳ, ὧν οὐ μνημονεύεις ἔκετι, *tanquam saucii jacentes in sepulcro, quorum non es memor ampliùs.* A. ὁμοίως ἀνῃρημένοις] i. *Occisis*: rectè sané. Siquidem חלל usurpatur de *eo qui in pugna occubuit.* Sic dico חלל non solùm *vulneratum* sig. sed etiam *bello casum & interfectum.* ¶ וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ. Sym. οἵτινες ἀπὸ τῆς χειρός σου ἐξεκόπησαν *qui sub tua manu excisi sunt*] Caraffa. *qui è tua manu ejecti sunt.*

7. עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ וְכָל מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ. Sym. Ἐμοὶ ἐπέβεισεν ὁ θυμός σου, καὶ ταῖς κατααιγίσι σου ἐκάκωσάς με, *In me impressionem fecit furor tuus, & procellis tuis afflixisti me*] Ἐπιβεῖσθαι, *irruo magno cum pondere.*

9. עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי עֹנִי. Sym. Ὁ ὀφθαλμός μου ἐξέῤῥευσεν ἀπὸ τῆς κακώσεως, *Oculus meus effluxit ob vexationem.* In alio codice, Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐξέῤῥευσαν, *Oculi mei effluxerunt.*

13. וַאֲנִי אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי. Sym. Ἐμοῦ δὲ πρὸς σέ, Κύριε, ἡ οἰμωγή.

14. לָמָה יְהוָה תִּזְנַח נַפְשִׁי. A. Εἰς τί, Κύριε, ἀπώσῃ ψυχήν μου; Sym. Ἱνατί, Κύριε, ἀποβάλλῃ τὴν ψυχήν μου; Th. Ἱνατί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν προσευχήν μου;

18. אֹהֵב וָרֵעַ. A. & Sym. φίλον καὶ πλησίον;

GROTIUS.

Intellectus Eman Ezrahitæ] Hic Eman is est, ni fallor, qui nominatur inter Cantores sive Poetas 1 Par. 6. 33. qui διδασκαλικὸν hoc carmen composuisse videtur, & *canendum tradidisse Coræ posteris.*

PSAL. LXXXIX.

MUNSTERUS.

2. *Pietas ædificabitur*] i. Crescet vel augebitur pietas tua, sicut & *veritas tua* seu *fides tua* tam firma manet in promissionibus sicut *cœlum* ipsum.

3. *Fedus cum electo meo*] Fedus illud est quo Deus promisit Filii sui incarnationem ex semine David, propter salutem hominum.

6. *Inter filios Deorum*] Per *filios Deorum* intelliguntur Angeli & sancti homines.

12. *Thabor & Hermon*] Omnia, inquit, à Deo sunt creata, & sunt in ejus potestate, sive exponantur versùs montem *Hermon*, h. e. ad Orientem, sive ad montem *Thabor*, h. e. ad Occidentem, sive ad dexteram, h. e. ad Meridiem.

17. *Exaltabis cornua nostra*] i. Superiores nos facies hostibus nostris.

19. *Posui adjutorium super potentem*] Sensus hujus versiculi est, Ego adero, & opem feram Davidi Regi, qui potens est ex Spiritu meo, & facilè superabit cunctos hostes.

25. *In mari*] i. Dominium ejus erit etiam super illos qui finitimi sunt mari, & qui habitant juxta fluvios Euphraten atque Tigrim. Agnoscebant enim imperium David Syri, Palæstini, Moabitæ, Ædomæi, & aliæ finitimæ gentes. Attamen hæc omnia veriùs intelliguntur de Christo, cujus typus fuit David, qui imperium habuit super mare & flumina, qui *Patris* cœlestis unicus, *primogenitus* & consubstantialis est Filius, *celsior cunctis Regibus terræ*, &c.

35. *Si Davidi mentitus fuero*] Est hîc אם *si*, vocula jurandi, sicut hîc, *Si intraverint in terram quam juravi patribus eorum*: h. e. *Absit ut ingrediantur terram. Absit ut mentiar David, sed firmum erit semen ejus*, manebítque *in æternum*, non secundùm carnem, sed in spiritu. Capitur autem hîc *jurare* pro *promittere.*

37. *Testis in æthere fidelis*] i. Sol & Luna testes sunt durationis Regni Christi. Ut enim illi nunquam deficient, ità nec Regnum Christi.

38. *Tu verò exsecratus es*] Querela est populi Jehudaici, quibus omnia videbantur promissionibus Dei contraria evenire in Captivitate Babylonica, vel in Persecutione quam movit contra eos Antiochus. Tunc videbatur Deus abjecisse populum suum, repudiasse Regnum & *Christum suum*, h. e. David atque semen ejus, & *dissipasse fedus* suum, *destruxisse* vineæ suæ *maceriam*, & manum porrexisse hostibus contra populum suum.

47. *Ob quid frustrà*] Sensus est, Cùm tam breve sit humanæ vitæ spatium, & nemo sit quem non mors abripiat, cur nos obnoxios facis tot calamitatibus, alioquin citò morituros? Concede ut respiremus, & tuâ bonitate aliquantulùm fruamur: alioqui frustrà videberis nos condidisse.

51. *Vestigiis Christi tui*] Jehudæi sancti, qui ex suo sanguine Christum sperabant nasciturum, omnia mala & opprobria ipsis irrogata queruntur vergere in ignominiam Christi; præsertim cùm hostes eorum ipsis insultarent se frustrà exspectare adventum Meschiæ, cujus plantas nunquam essent visuri.

VATABLUS.

1. **I**Ntelligentia משכיל] Vide Psal. 32.

2. *Ædificabitur* יבנה] i. Durabit instar ædificii summâ arte constructi: nam verbum Hebraicum significat *ædificare* & *durare*. ¶ *Firmasti* תכן] Fut. Heb. pro præt. ut quidam vertunt. Alii, *firmabitur fides tua*; aut *veritas*.

4. *Stabiliam* אכין] *Præparabo*; *confirmabo*.

5. *Celebrant autem* ויודו] Ad verb. *Et celebrabunt*. Quidam per præsens convertunt. ¶ *In ecclesia Sanctorum* בקהל קדשים] *In ecclesia Sancti*: plurale: repetendum, *num celebrant*, sive *celebrabunt*.

7. *Terribilis* נערץ] *Plurimùm formidandus*.

10. *Tu confregisti tanquam vulneratum* אתה דכאת כחלל] *Tu contrivisti ceu interemptum*, sub. *gladio*, vel, *usque ad internecionem*.

11. *Fundasti* יסדתם] Fut. Heb. pro præt. i. stabilisti eos: redundat *eos*.

12. *Et Meridiem* וימין] Ad verb. *& dexteram*: i. Meridiem, quòd versis ad Orientem sit Meridies ad dexteram. *Thabor* mons in Occidente, *Hermon* in Oriente: unde pro iis partibus accepit Chaldæus. ¶ *Exsultant* ירננו] Fut. Heb. pro præs.

13. *Robusta est*, &c. תעז ידך] Istud declarat priorem versûs partem. Quidam vertunt, *roboras manum tuam, attollis dexteram tuam*. Alii in imper. *Robora manum tuam & eleva dexteram tuam*.

14. *Basis* מכון] *Habitaculum*; *locus paratus solio tuo*. ¶ *Præcedunt* יקדמו] Fut. Heb. *prævenient*.

16. *Exaltabunt se* ירומו] *Exaltabuntur*; *attollentur*.

17. *Et in voluntate tua*, &c. וברצונך תרים קרנינו] *Et pro benevolentia tua exaltabis cornua nostra*: i. vires nostras, nostram autoritatem, imperiúmque nostrum: id significat *cornu* Hebræis.

18 *Jehova est clypeus noster* ליהוה מגננו] *A Jehova est protectio nostra*. Relat. pro anteced. q. d. A te habemus qui nos protegat & regat.

19. *Misericordi tuo* לחסידך] *Sancto tuo*, i. Samueli. ¶ *Adjutorium*, &c. עזר על גבור] *Auxilium in potente*. Hebraismus, pro *Constitui fortem quendam qui futurus est auxilio populo meo*.

21. *Cum quo manus*, &c. אשר ידי תכון עמו] i. Firma & perpetua erit: q. d. Nunquam destituam eum auxilio meo.

22. *Non exiget inimicus ab eo* לא ישיא איב בו] Sub. *tributa, tanquam exactor*, aut *fœnerator*; à verbo נשה. Quidam vertunt, *Non violentus esse poterit contra eum hostis*. Alii, *Non seducet eum inimicus*; *non imponet ei hostis*; à נשא.

23. *Et conteram* וכתותי] *Et contundam*; vel *concutiam*.

25. *Et ponam*, &c. ושמתי בים ידו] i. Subjiciam potentiæ ejus mare, & flumina imperio ejus, multò magis terram illis minorem. Vel, *protendam potestatem ejus usque ad mare*. Laudat Regnum Davidis ab amplitudine.

26. *Rupes salutis meæ* צור ישועתי] *Rupes opis meæ*. Quidam, *firma salus mea*; i. auxilium meum insuperabile.

27. *Excelsum* עליון] *Excelsiorem*. Comparativo carent Hebræi, ut & superlativo.

32. *Tunc visitabo* ופקדתי] Ad verb. *Et visitabo*. *Et* pro *Tunc*.

33. *Neque mentiar*, &c. ולא אשקר באמונתי] i. Neque fallam fidem meam.

34. *Et quod*, &c. ומוצא שפתי] Ad verb. *& egressum labiorum meorum*: i. sermonem non mutabo: vel, non retractabo quod pollicitus sum.

37. *Et testis*, &c. ועד בשחק נאמן] Quæ *testis est in æthere certus*: nempe durationis illius Regni.

38. *Repulisti, & sprevisti* זנחת ותמאס] *Exsecratus es, & aversatus es*; vel, *repudiasti*.

39. *Abjecisti* נארתה] *Destruxisti. Dissipasti. Dissolvisti*.

40. *Contritionem* מחתה] *Terrorem*; vel, *formidinem*. Hebraismus, pro, *fecisti ut propugnacula ejus Regni contererentur*: vel, *ut in propugnaculis Regni formidarent milites Davidis*.

43. *Sublevasti* הקמות] *Exaltasti*. Vel, *reddidisti stabilem*. Quidam, *superiorem fecisti*.

44. *Splendorem ejus* מטהרו] *Nitorem ejus*; *elegantiam ejus*: i. splendore regio eum privasti.

45. *Abbreviasti* הקצרת] *Præcidisti*. ¶ *Pudore* בושה] *Ignominiâ*.

47. *Ego quid sim, quid tempus* אני מה חלד] Ad v. *ego quid tempus*. Dictio מה repeti debet, & retrahi ad præcedens, ut loquuntur Hebræi: ideo vertendum, *Memento quid ego sim, & quod tempus*, i. quàm fragilis, & quàm brevis vitæ in hoc mundo. Quibusdam redundat אני, *Memineris quod sit tempus* vitæ meæ, i. quàm longum, aut quantulum futurum sit, nisi redeas mecum in gratiam. Alii vertunt, *quantuli ævi sim*. Alii, *ego quanti ævi*. Alii, *quantuli temporis ego sim*. Vide aliquid simile & Psal. 39.4. de brevitate vitæ.

48. *De manu* מיד] *De potestate*. Repetitio est.

49. *Antiquæ* הראשנים] *Priores, pristinæ*. ¶ *In veritate tua* באמונתך] *Per fidem tuam?* i. seriò.

50. *Fero* שאתי] Præt. Heb. pro præs. i. quod patientissimè fero. ¶ *Fortium* רבים] *Multorum, magnorum*: i. quo probris me afficiunt populi.

51. *Quia probris affecerunt*, &c. אשר חרפו אויביך יהוה אשר חרפו עקבות משיחך] *Quod opprobrarunt inimici tui, Jehova, quo opprobrarunt calcibus Christi tui*: i. moræ quam facit Christus tuus. Chald. *quo exprobraverunt tarditatem vestigiorum Messiæ tui*, quasi nunquam venturi.

52. *Amen amen* אמן ואמן] Voces Hebrææ, quæ significant *Veritas est, veritas est*: q. d. Certissimè eveniet quod dixi. Quidam Hebræorum dicunt versiculum istum addi solere fini librorum ab Hebræis Grammaticis, sive scriptoribus. Alii dicunt fuisse additum à scriba, quòd auxiliatus esset ei Deus in describendo libro: ut sæpe fit à Latinis, qui in fine librorum addunt, *Laus Deo, Gloria Deo*, & similia. Alii volunt fuisse verba cantoris, qui per Spiritum viderit reditum Israelis de captivitate, & salutem Messiæ brevi venturi: propter quod Deum laudaverit.

CASTALIO.

12. **D**Exteram] Austrum. ¶ *Tabor & Hermon*] Occidens & Oriens.

19. *Auxilium heroi accommodavi, electum ex plebe extuli*, &c.] Quæ hîc Davidi promittuntur, ad Christum successorem Davidis sunt referenda.

24. *Cornu*] Potestas.

25. *Ejúsque manum mari, ejus dexteram fluminibus imponam*] Ei imperium à mari ad Euphratem dabo.

37. *Ut sit testis fidus in æthere*] Scilicet Sol & Luna.

45. *Ejus juventutis tempus decurtasti, eum turpitudine vestiens*] Effecisti ut præ malis consenuerit canúsque sit factus.

CLARIUS.

FEdus, i. *testamentum*, novum & æternum sub typo Davidis copiosè & eleganter celebrat.

2. *Misericordia ædificabitur*] *Crescet*, vel *augebitur*, *pietas* tua; sicut & *veritas tua* seu *fides tua* tam firma manet in promissionibus sicut cœlum ipsum: ut illud *in cœlis* sit Hebraismus pro *cum cœlis*.

3. *Disposui testamentum*] *Testamentum* illud est quo Deus promisit Filii sui incarnationem ex semine David propter salutem hominum.

5. *Con-*

5. *Confitebuntur cœli*] Testantur cœli quàm admirandus artifex sis. Vel per *cœlos*, *nubes*, *filios Dei*, intelligit cœlestes mentes, quæ ut ex hominum instauratione suam perfectionem consequuntur, ità illæ de ea pariter Deum prædicant.

7. *Deus formidabilis*] Deus miris modis *magnus est & suspiciendus*, etiam *in cœtu sanctorum suorum, & metuendus cunctis qui circa illum sunt.*

8. *Veritas tua in circuitu tuo*] Fidei ac stabilitatis tuæ circum te habes testes plurimos.

9. *Tu dominaris potestati maris*] Tu imperium habes in vastitatem maris.

10. *Tu humiliasti*] *Tu contrivisti usque ad internecionem Ægyptum.* Heb. *Rahab*; sicut & suprà, *Memor ero Rahab.*

12. *Thabor & Hermon*] i. Occidentem & Orientem; nam Thabor ad Occidentem, Hermon ad Orientem situs est, præcipui montes in terra Israel.

13. *Brachium tuum cum potentia*] Sub. *est.* Brachium, inquit, habes omnipotentiâ præditum. ¶ *Firmetur*] Vel, *firma est & robustissima.*

16. *In justitia tua exaltabuntur*] Beneficio justificationis tuæ magni erunt.

17. *Exaltabitur cornu nostrum*] Superiores nos facies hostibus nostris.

18. *Domini est assumptio nostra*] Vel *protectio nostra.* Beneficio Domini, inquit, magis quàm ullo clypeo tuti sumus: & auxilio illius qui *sanctimoniæ autor est Israeli* feliciter cedent quæcunque aggreditur *noster Rex.* Nam verti etiam potest sic, *apud Sanctum Israelis Rex noster.*

19. *Tunc locutus es*] *Olim locutus es cum sancto tuo* Samuele quomodo cum Prophetis soles, *& dixisti*, *Robur addidi viro alioqui forti*, *exaltavi adolescentem illum quem è populo elegeram.* Canitur ergò hìc promissio facta David, quam memorat & S. historia 2 Reg. 7. & 1 Par. 17.

25. *Ponam in mari*] Dominium ejus erit etiam super illos qui finitimi sunt mari, & qui habitant juxta flumen Euphratem atque Tigrim. Agnoscebant enim imperium David Syri, Palæstini, Moabitæ, Idumæi & aliæ finitimæ gentes. Attamen hæc omnia intelliguntur veriùs de Christo, cujus typus fuit David. Ille ergò *Patris* cœlestis unicus imperium habet in omnes, *primogenitus* & consubstantialis Filius, *celsior omnibus Regibus terræ*, *cujus thronus* est *sicut dies cœli*, i. æternus.

35. *Semel juravi in Sancto meo*] Per sanctitatem & majestatem meam. ¶ *Si David mentiar*] Hebraismus est, sicut & illud, *Si intrabunt in requiem meam*: q. d. *Absit ut intrent. Absit ut mentiar David*, sed firmum erit *semen ejus & manebit in æternum.*

37. *Testis in cœlo fidelis*] Sol & Luna testes sunt durationis Regni Christi. Ut enim illa nunquam deficient, ità nec Regnum Christi.

38. *Tu verò repulisti*] Querela est populi Judaici, quibus omnia videbantur contraria promissionibus Dei evenire in Captivitate Babylonica, vel in Persecutione quàm movit contra eos Antiochus. Tunc videbatur Deus abjecisse populum suum, repudiasse Regnum & *Christum suum*, h. e. David & semen ejus, *dissipasse fœdus* suum, *destruxisse* vineæ suæ *maceriam*, & manum porrexisse hostibus contra populum suum.

40. *Firmamentum ejus formidinem*] Vel *munitiones in confractionem.*

43. *Avertisti aciem gladii*] Retudisti aciem gladii nostri.

47. *Quæ mea substantia*] Quàm scilicet brevis & nihil sit vita mea. An non ex ipsa conditione mali satis habemus, qui vanitati per totam vitam obnoxii, quotquot sumus posteri Adæ, abs te conditi sumus? Cur ergò nos obnoxios facis tot calamitatibus, alioqui citò morituros?

51. *Vestigiis Christi tui*] Judæi sancti, qui ex suo sanguine sperabant Christum nasciturum, omnia mala & opprobria ipsis irrogata queruntur vergere in ignominiam Christi, præsertim cùm hostes eorum ipsis insultarent, se frustrà exspectare adventum Messiæ, cujus vestigia nunquam essent visuri.

52. *Benedictus Dominus*] Claudit Psalmum oratione dignâ fideli homine, Qualiscunque, inquiens, status sit rerum nostrarum, Deus quod promisit, non poterit non præstare, quamvìs molesta sit nobis mora: quare dignus est qui perpetuò laudetur ab omnibus. *Amen. Amen.*

DRUSIUS.

1. לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי. * Αἰθὰν τῷ Ζαρεΐτῃ *Æthan Zaraitæ.* ¶ חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה. A. Ἔλεος Κυρίου αἰῶνα ᾄσομαι, *Misericordiam Domini æternum canam.* Sym. Τὰ ἐλέη Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ᾄσω. Th. Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ᾄσομαι.

2. תָּכִן. Sym. *stabilies.*

5. אַף אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל קְדֹשִׁים. Th. *& fidem tuam in ecclesiam sanctorum.*

6. כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים. Sym. Τίς γὰρ ἐν αἰθέρι ἀντιπαρεθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεῶν;] Sic ed. Rom. Hic locus plenus exstat in Theodoreto, *Quis enim in æthere se opponet* DOMINO, *se æquabit* DOMINO *in filiis deorum?*

12. צָפוֹן וְיָמִין. A. βορρᾶν καὶ δεξιάν. Th. τὸν βορρᾶν καὶ νότον. Sym. εἰς βορρᾶν καὶ εἰς νότον] Δεξιάν, i. Austrum. Nam qui Orientem respicit, Austrum ad dexteram habet. Vide Quæst. meas. In Theodoreteis, *Th. Boream & Notum tu creasti.* ¶ יְרַנֵּנוּ. A. *laudabunt.* Sym. *benedicent*] Vide Psal. 81. 1.

13. תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶךָ. Sym. Ἀήττητος ἡ χείρ σου, ὑψηλὴ ἡ δεξιά σου, *Invicta manus tua, excelsa dextera tua*] Caraffa, *Inexpugnabilis manus tua, sublimis dextera tua.*

14. צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ. *Justitia & judicium basis throni tui.* Sym. - - - *stabilitas.* - - -] Euthymius, *Aq. transtulit*, Justitia & judicium basis throni tui; *Sym. verò*, stabilitas.

19. אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ. Sym. *Tunc locutus es per visionem sanctis tuis*] Si Hieronymo credimus, ità transtulerunt hunc locum præter Symmachum, Aquila, Theodotio & autor Quintæ. Sexta editio pro *sanctis tuis* τοῖς προφήταις σου posuit, i. *Prophetis tuis.* Græca vulgata τοῖς υἱοῖς σου. Hinc emaculandus Theodoretus, apud quem mendosè, *In visione sanctis tuis*] *Sym. dixit*, *Per visionem filiis tuis*: nam contrarium verum. Symmachus enim dixit *per visionem sanctis tuis*, quod κοινὴ habebat *in visione filiis tuis.* Vide sis epist. quæ ad Suniam & Fretelam.

22. לֹא יְעַנֶּנּוּ. Sym. οὐ κακώσει αὐτὸν *non vexabit eum.* Th. οὐ κακουχήσει.

27. עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי אָרֶץ. A. ὕψιστον τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς *excelsum Regibus terræ.* Sym. ἀνώτατον τῶν βασιλέων τῆς γῆς *supremum Regum terræ.*

29. לְעַד. Sym. *perpetuò*] Ex Euthymio.

33. לֹא אֲשַׁקֵּר. A. οὐ ψεύσομαι *non mentiar.* Sym. οὐ παραβήσομαι *non transgrediar.*

37. עֵד. Sym. διαμαρτυρόμενος] Euthymius ex interpretatione Philippi Sauli, *Sym. pro*, *Testis*, *dixit*, *Contestatus.*

38. וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ עִם מְשִׁיחֶךָ. Sym. Σὺ δὲ αὐτὸς ἀπεβάλου καὶ ἀπεδοκίμασας· ἐχολώθης ἐπὶ τὸν χριστόν σου, *Tu autem ipse rejecisti & reprobasti, iratus es Christo tuo*] Caraffa, *cum Christo tuo.*

39. נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ. Sym. Εἰς καλάραν ἔδωκας τὴν συνθήκην τοῦ δούλου σου] Caraffa, *exsecratus es pactum servi tui.*

44. הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ. Sym. Ἀπέπαυσας τὴν καθαρότητα αὐτοῦ] Caraffa, *Fecisti ut ejus audacia desineret.*

45. יְמֵי עֲלוּמָיו. A. - - - νεότητος αὐτοῦ. Sym. νεότητος αὐτοῦ.

46. עַד מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ אֵשׁ חֲמָתֶךָ. Sym. Ἕως τίνος, Κύριε, ἀποκρυβήσῃ εἰς τέλος; φλεγήσεται ὡς πῦρ ὁ θυμός σου; *Quousque, Domine, absconderis in æternum? exardescet ut ignis furor tuus?*

50. שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל רַבִּים עַמִּים. Sym. ἐβάσταζα ἐν τῷ κόλπῳ μου παμπόλλων ἐθνῶν] Antonius Caraffa, *& portavi*

portavi in sinu meo opprobrium multarum gentium. A. *tuli.* Euthymius Philippi Sauli, SUSTINUI *autem, h. e. gestavi in corde meo. Aq. enim* TULI, *& Sym.* GESTAVI *reddiderunt.*

51. חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ.] Sym. Th. *exprobraverunt vestigia Christi tui*] Sym. τὰ ἴχνη· ed. Rom.

52. אָמֵן וְאָמֵן.] Theodoretus Antonii Caraffæ, *Sanè hunc sensum & Aquila magìs accuratè ostendit: nam cùm* AMEN AMEN *interpretatus esset,* inquit, *Certus & fidelis, videlicet verus & admodum verax.*

Πεπλήρωται καθ' Ἑβραίους καὶ ἡ τρίτη βίβλος τῶν ψαλμῶν, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ οβ' ψαλμοῦ.

GROTIUS.

ETHan] Videtur hic Ethan fuisse tempore μετοικεσίας.

27. *Et ego primogenitum ponam illum*] Nempe inter Reges, quod clariùs eloquuntur verba sequentia, *Excelsum præ Regibus terræ.*

31, 32. *Si justitias meas profanaverint, & mandata mea non custodiverint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum*] Repetit Poëta ea quæ Deus de Salomone posterísque ejus dixerat 2 Sam. 7. 14. ubi dicta vide.

38. *Distulisti Christum tuum*] Heb. *Iratus es uncto tuo,* nempe Sedeciæ, qui oculis orbatus & vinctus ductus est in Babylonem 2 Reg. 25.

45. *Minorasti dies temporis ejus*] Heb. *Præcidisti dies juventutis ejus*; fecisti ut ante tempus senesceret malorum tædio. Et sic poterunt hæc intelligi de eodem Sedecia. Hebræi malunt de Joachimo hæc intelligere, qui per tres tantùm menses regnavit, & juvenis, i. annorum 18. ad Regnum pervenerat 2 Reg. 24. 8.

47. *Memorare quæ mea substantia*] Gr. Μνήσθητι τίς ἡ ὑπόστασίς μου. Heb. *quantilli ævi sim.*

PSAL. XC.

MUNSTERUS.

1. HAbitaculum] Videtur Moses respexisse ad Tabernaculum federis cùm hæc diceret; q. d. Tu ipse es verum habitaculum, & fuisti antequam orbis ipse conderetur, ad quem tutò confugiamus.

3. *Facis redire hominem*] Sensus est, Tu continuò ducis hominem ad mortem, *& dicis, Revertimini,* corpore in pulverem, & spiritu ad me. Et quidem tu, Deus, nosti quàm nihilum sit omne tempus quod vivimus, cùm *mille anni in oculis tuis sint quasi dies quæ jam præteriit, & ceu vigilia noctis.* Tu deturbas nos ex hac vita sicut cùm dejicis nimbos, & facis nos similes *somno* transeunti atque *herbæ virenti,* sed quæ paulò pòst *resecatur.*

9. *Veluti sermonem*] Scilicet illico transeuntem, vel sicuti leve murmur ad momentum aurem percellens.

10. *Septuaginta anni*] Juxta communem cursum naturæ provectiores ætate septuagesimum aut octogesimum attingunt annum, paucissimi centesimum. ¶ *Talium superbia*] i. Qui paucis annis superbiunt & ferociunt, horum vita tandem desinit in ærumnam & molestiam.

11. *Ut quis enim te timet*] i. Pro modo quo quisque te timet & colit, videtur sævire ira tua. *Notum ergò fac nobis numerum dierum nostrorum,* ut sciamus quantæ iræ tuæ subjecti simus, & *consecremus cor nostrum sapientiæ.*

13. *Quousque*] Sub. *abes, & non redis ad nos?*

VATABLUS.

1. HAbitaculum מָעוֹן] *Refugium.* Alii, *habitaculum refugii.*

3. *Convertis hominem usque ad contritionem* תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא] *Reducis hominem donec sit contritus.* Vel, *usque ad rem minutissimam:* i. in pulverem, in quem tu reverti facis eum. q. d. Scis quàm nihilum sit hominis tempus: tu autem mille annos non pluris facis quàm homo diem unum.

5. *Inundas eos* זְרַמְתָּם] Præt. Heb. pro præs. i. Facis ceu impetu quodam ruere eos. Vel, *Facies instar nimbi illos diffluere.* Aut, *Quasi immissâ inundatione subitò rapis eos de mundo,* & *velut somnium* traduntur oblivioni. ¶ *Vires accipit* יַחֲלֹף] *Roboratur.* Fut. Heb. pro præs. Alii, *transit,* vel *præterit,* sub. *homo.* Alii, *exciditur.* Mutat numerum, quòd de unoquoque loquatur, aut quòd pars hominum mori soleat in juventute. Quidam referunt ad *herbam,* vertentes, *quasi herba quæ mutatur.*

6. *Et vires accipit* וְחָלָף] *Et crescit, roboratur.* Idem verbum quod in fine præcedentis versûs.

7. *Consumimur* כָּלִינוּ] *Deficimus.*

8. *Errores nostros* עֲלֻמֵנוּ] *Absconditum nostrum,* sive *occultum:* i. Peccata quæ putamus secreta esse. Alii, *adolescentias nostras,* i. commissa in adolescentia.

9. *Consumpsimus* כִּלִּינוּ] Præt. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, *consumimus.* ¶ *Tanquam sermonem* כְמוֹ הֶגֶה] *Instar locutionis:* ceu *sermonem,* qui scilicet tantùm est dum fit: q. d. *dicto citiùs.*

10. *Quibus* vivimus, *septuaginta anni* בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה] Ad verb. *in ipsis, septuaginta anni:* i. septuaginta anni sunt in ipsis diebus. Quidam vertunt, *Anni nostri qui in ipsis diebus sunt, septuaginta sunt anni.* ¶ *In fortitudinibus* בִּגְבוּרֹת] Sub. *sit natura nostra:* i. si vivaciores sumus. Quidam, *in viribus majoribus.* ¶ *Et fortitudo eorum* וְרָהְבָּם] *Et superbia eorum.* Vel, *robur & vigor,* sive *felicitas, eorum,* sub. *annorum in qua superbire solemus:* q. d. & ut felicissimè vivamus, dies illi sunt *ærumna & vanitas.* Alii, *talium superbia.* Alii, *& fastus illorum.* ¶ *Perversitas, & iniquitas* עָמָל וָאָוֶן] *Labor est & molestia.* Alii, *molestia & ærumna.* Vel, *ærumna & calamitas.* ¶ *Recedit* גָז] *Abit, resecatur:* sub. *superbia illa.* Præt. Heb. pro præs.

11. *Et ut timor,* &c. וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ] *Quantum enim quis te timet,* tanta est *indignatio tua.* Alii, *& sicut timor tui, fremens ira tua.* Alii, *ut te quique timent, ità in eos indignatio tua.* Alii, *cùm timor tui* fit *indignatio tua:* vel, *cùm videaris in tuos pro eo quòd te colunt & timent, indignari:* q. d. Quis habet perspectum modum iræ tuæ? Nullus, nam quò quis est religiosior, eò in eum ira tua videtur esse atrocior.

12. *Ut numeremus,* &c. לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה] Adverbium כֵּן *sic* revocari debet ad principium versûs, hoc modo, *Sic fac scire nos ut numeremus.* Hebraismus, pro, *Sic fac intelligamus quàm brevi temporis spatio simus victuri, ac ità reddemur sapientiores, cautiores & circumspectiores.* Id significat *numerare annos,* & *adducere cor sapientiæ,* sive *adducere in cor sapientiam.* Quidam sic paraphrasticè vertunt, *Ut ergò dierum nostrorum numerum sciamus, tu nobis planè indica ut sapientiæ animum intendamus.*

13. *Et placare* וְהִנָּחֵם] *Et consolare,* vel *consolationem accipe.* Aut, *pœniteat te servorum tuorum.* Chald. *Et convertere à malo quod locutus es ut faceres servis tuis.* Hebræorum quidam, *Et pœniteat te more filiorum hominum, quos pœnitet aliquid fecisse.*

14. *Et exsultabimus* וּנְרַנְּנָה] *Et ovabimus, & cantabimus.*

15. Secundùm *annos,* &c. שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה] Repetitio est. *Videre malum* & *affligi* idem.

17. *Dirige super nos* כּוֹנְנָה עָלֵינוּ] *Confirma in nobis.* Alii, *institue super nos,* i. fac feliciter cedat quicquid instituerimus. ¶ *Opus, inquam,* &c. וּמַעֲשֵׂה] Idem bis dicit.

CASTALIO.

8. TU *vitia nostra in tuo conspectu, abdita nostra in tui vultûs lumine collocas*] Recordaris atque punis, ut Psal. 109.

11. *Quòd si quis iræ tuæ vim norit,* &c.] Si quis intelligat

telligat quæ sit istius iræ causa atque vis quâ vitam nostram tam brevem facis, intelliget te sævire prout metueris, tantóque breviorem vitam efficere quantò minùs te reverentur homines. Quòd si ritè perpenderemus quàm sit vita nostra brevis, & hujus brevitatis causam intelligeremus esse peccata nostra atque tui contemptum, mentem adhiberemus sapientem, h.e. te revereremur (nam *sapientia caput est tui metus*) atque ità vitam & longam & felicem obedientiâ consequeremur, quam peccatum & contumacia brevem reddidit & miseram. Sed ad hoc consequendum vires nobis adimit noxa nostra, superest ut tu hoc in nobis efficias, nósque hanc rectè vivendi rationem doceas: id quod non nisi placatus facturus es; neque porrò placandus nisi per Messiam vitæ nostræ restitutorem. Mitte igitur citò Messiam, cujus operâ nobis pro tua clementia plenam perpetuámque felicitatem conferas, ídque facias *manè*, h.e. cùm reviviscemus. Nam hæc vita nox est, tot malorum tenebris involuta: Illa vita dies erit, plena lucis & gaudiorum. Ut igitur in hac vita perpetuis *malis afficimur*, affer nobis alteram vitam, in qua bonis fruamur sempiternis: & istud tuum tam præclarum *opus nobis nostrisque natis exhibe*, ut Divinam istam felicitatem adipiscamur: *& opus nostrarum manuum nobis perage*, h.e. id perfice quod nos frustrà conamur. Conamur ad vitam pervenire (id enim est omnibus ingeneratum ut bonum cupiant: est autem bonum Deus, vitam agens beatam, cujus nos adipiscendæ causâ laboramus, & ad cujus similitudinem sumus creati) sed quia nihil efficimus hoc à te exspectamus. Confer hunc locum cum Esa. 26.

CLARIUS.

1. DOmine, *refugium*] Vel *habitaculum*, ut videatur respexisse ad tabernaculum fœderis: q. d. Non hoc sed tu ipse es verum habitaculum, & fuisti antequam orbis ipse conderetur, ad quem tutò confugiamus.

3. *Convertis hominem*] i. Tu continuò ducis hominem ad mortem, & dicis, *Revertimini* corpore in pulverem, & spiritu ad me. Et quidem tu, Deus, nosti quàm nihilum sit omne tempus quo vivimus; cùm *mille anni in oculis tuis sint quasi dies*, eáque *quæ jam præteriit*, *& ceu vigilia noctis*, &c.

8. *Occulta nostra*] Peccata quæ nos pro occultis habuimus, & in adolescentia commisimus, ipsâ luce manifestiora sunt in conspectu tuo.

9. *Veluti sermo*] Scilicet illico transiens, vel sicut leve murmur ad momentum aurem percellens, vel res momento desinens, atque, ut dicitur, dicto citiùs.

10. *Septuaginta*] Juxta communem cursum naturæ provectiores ætate septuagesimum, aut ad summum octogesimum, attingunt annum, paucissimi centesimum. ¶ *Et fastus*] i. Qui paucis annis superbiunt & ferociunt, horum vita tandem desinit in ærumnam & molestiam. Vel, qui præcipui sunt inter hos, & tanquam flos ipse hujus tam raræ ætatis, & molestiis & laboriosis miseriis pleni abeunt velocissimè, *& nos toti*, velut alis assumptis, *avolamus*.

11. *Quis novit potestatem*] Vel, *vim iræ tuæ*: maximè si à nobis exigas venerationem majestati tuæ debitam, & ob eam non satis diligenter præstitam, quantum res ipsa requirat, irasci volueris.

12. *Ut numeremus*] Numerare nos doce ad hunc modum paucissimos dies nostros, & semper habere paucitatem illorum in memoria, ut nihil nobis de hac vita magni promittentes Divinæ sapientiæ studio animũ intendamus. Alii hos duos versus sic interpretantur, *Quis novit vim iræ tuæ? nam pro modo quo te quisque timet & colit videtur sævire ira tua. Notum ergò fac nobis numerum dierum nostrorum, ut sciamus quanta ira tuæ subjecti sumus, & consecremus cor nostrum sapientiæ.*

13. *Usquequo*] Sub. *abes, & non redis ad nos?* Vel, *an non satis in miseros nos sævitum videtur?*

16. *Appareat in servis tuis*] *Appareat servis tuis* salutiferum illud redemptionis *opus*; & reconciliatio Divinæ *Majestatis tuæ* nota fiat *servorum tuorum posteris*.

DRUSIUS.

1. בְּדֹר וָדֹר. S. ἐν ἑκάστῃ γενεᾷ *in quaque generatione*] Euthymius Ph. Sauli, *In generatione & generatione, h.e. in omni generatione. Ità enim reddidit Symmachus.*

2. בְּטֶרֶם הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ. O. *Antequam montes nascerentur, & parturiretur terra*] Vide Hieron. ad Cyprianum. ¶ מֵעוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. O. ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ ὁ Θεός, *à seculo & usque in seculum tu es Deus*] Epist. ad Suniam & Fretelam.

3. וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם. A. *& dices, Convertimini, filii hominum.*

7. נִבְהָלְנוּ. A. Sym. *acceleravimus.*

8. שַׁתָּ עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ. Sym. Περιέθηκας τὰς ἀδικίας ἡμῶν ἀντικρύς σου, τὰς ἀμελείας ἡμῶν φαινεσθαι τῷ προσώπῳ σου, *Posuisti iniquitates nostras coram te; negligentias nostras, ut appareant in conspectu tuo.* עלמנו, Aq. παρεόρασεις, i. *errores*, sive *ignorantias*. V. ed. *adolescentiam nostram.*

10. בָּהֶם. Sym. ὁλοκληρεῖ *universi*] Hieron. ad Cyprianum scribens, *Pro eo*, inquit, *quod nos posuimus*, In ipsis, *& in Ebræo habetur* בהם, *Sym. significantiùs transtulit* ὁλοκληρεῖ, *quòd magis ad sensum quam ad verbum transferre possumus* universi. ¶ כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה. A. ὅτι διεπέλασεν ἀνήρ, καὶ ἐπετάσθη. Sym. τμηθέντες γὰρ ἄφνω ἐκπεταννύμεθα. Th. ὅτι ἐπῆλθε πραΰτης, καὶ παιδευθησόμεθα] Ἀνήρ, איש pro חיש. Locum hunc suspectum facit idem quem modò nominavi Hieronymus. Sic enim certè scribit epist. ad Cyprianum, *Satísque miramur quid voluerint verbum Ebraicum* גז חיש, *Th. & VI. ed. transferre* mansuetudinem, *cùm Aq. Sym. & V. ed.* festinationem *& repentè celeritérque transtulerint.* Idem paulò antè, *Quem locum ità Symmachus transtulit*, Succidimur enim repentè, & avolamus. *Quinta ed. hoc modo*, Quoniam transivimus celeriter, & dissolvimur. ¶ וְרָהְבָּם. Sym. *contra opinionem*] Colligo ex verbis Hieronymi, *Sin autem multum, &, ut interpretatus est Symmachus, contra opinionem, octoginta sunt anni.* Locus suspectus. גז חיש exponi etiam potest, *succiditur tacitè*. Nam tale quid חש verbum apud Chaldæos significat: & est sensus secundùm illud,

——*Tacitísque senescimus annis.*

Sensus, ità mihi cœlum faveat, non inelegans.

11. מִי יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ. Sym. Τίς οἶδεν τὴν ἰσχὺν τοῦ θυμοῦ σου, καὶ κατὰ τὸν φόβον σου τὴν ὀργήν σου; *Quis novit vim furoris tui, & secundùm timorem tuum iram tuam?*

12. לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה. A. Sym. V. ed. *Dies nostros sic ostende ut veniamus corde sapienti*] Hieron. Lxx, *Dexteram tuam ità notam fac, & eruditos corde in sapientia*] *Quod Aq. Sym. & Quinta ed. sic verterunt, Dies nostros sic ostende ut veniamus corde sapienti.* Agnosco נבוא pro נביא, quorum prius sign. *veniamus*, alterum *adducemus*, i. ἄξομεν itaque vertendum secundùm scripturam quæ nunc obtinet. An olim aliter scriptum fuerit nescio. Hoc scio, interpretes sæpenumero errasse in Joth & Vau, dum unum pro altera & legunt & interpretantur.

14. שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל יָמֵינוּ, οἱ λοιποί, Ἔμπλησον ἡμᾶς ἐν τῇ πρωΐᾳ ἐλέους σου, καὶ αἰνέσομεν καὶ εὐφρανθησόμεθα ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν, *Imple nos mane misericordiâ tuâ, & laudabimus & exsultabimus omnibus diebus nostris.*

15. שַׂמְּחֵנוּ. οἱ ἄλλοι, *lætifica nos.*

GROTIUS.

ORatio *Mosi hominis Dei*] Non ab ipso facta, sed ejus rebus animóque conveniens. Τινὰς ἂν λόγους εἴποι ὁ Μωσῆς. Idem dicendum videtur de Psalmis sequentibus decem, quos Hebræi Mosi tribuunt.

2. *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra & orbis, à seculo usque in seculum tu es Deus*] Illud *Deus* ex Hebræo

Hebræo additum videtur. Nam in Græco est, Πρὸ τοῦ ὄρη γεννηθῆναι, καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Quod autem in Hebræo sequitur אל non cum Tsere legerunt Græci interpretes, sed cum Patach, & retulerunt ad comma sequens, versum per μή.

8. *Seculum nostrum*] *Abscondita nostra*: i. Peccata hominibus incognita tu vides.

9. *Anni nostri sicut aranea meditabuntur*] Τὰ ἔτη ἡμῶν ὡς ἀράχνη ἐμελέτων. Fortè pro כמו legerunt שמם, subaudito כ, & הגה sumpserunt ut verbum: noster autem textus Hebræus ut nomen quod *sermonem* significat. *Vita volat ut* ἔπεα πτερόεντα.

10. *Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni*] i. In omni tempore annorum nostrorum (nempe quos in sanitate agimus) non ampliùs est quàm LXX anni. ¶ *Si autem in potentatibus, octoginta anni*] *Si autem viribus* (supple *eximiis praditus aliquis fuerit, eximiâ corporis temperaturâ*) *octoginta anni*. Solon apud Herodotum lib. I. ἐς γὰρ ἑβδομήκοντα ἔτεα οὖρον τῆς ζόης ἀνθρώπῳ προτίθημι. ¶ *Et amplius eorum labor & dolor*] Heb. ורהבם, i. *ipsum robur ejus*. Sic vocari juventam censent Abenesdra & R. Salomo; illam quoque ait *laboris & pœna* (quam Hebræo more *iniquitatem* vocat) *esse plenam*. Græci legerunt ורבם τὸ πλεῖον αὐτῶν, quod hîc Latinus vertit *amplius eorum*.

11. *Quis novit potestatem ira tua, & pra timore tuo iram tuam dinumerare*] למנות non ad initium sequentis, ut Masoretæ, sed ad hujus commatis finem retulere. Sensus est, Quis plenè novit omnia severitatis tuæ exempla, &, si quis nosset, quomodo præ timore & anxietate auderet ea recensere & verbis exsequi?

12. *Dexteram tuam sic notam fac*] Legere hîc Græci non ימנו sed ימינך, rectè, ni fallor; rectè etiam interpretati sunt τὴν δεξιάν σου. Auxilium tuum nobis ostende, ut antehac fecisti. ¶ *Et eruditos corde in sapientia*] Rectiùs, *Et venire faciemus cor ad sapientiam*. Hæc erit ad nos emendandos via optima.

PSAL. XCI.

MUNSTERUS.

3. *De laqueo venatoris*] h. e. De insidiis quas hostes clanculum moliuntur. Et nota quòd totus Psalmus agit de tutela hominis qui in Deo habet refugium suum; huic enim nec homines nec Dæmones nocere possunt. Intelliguntur autem Dæmones per *pavorem noctis* & *pestem grassantem in meridie*, per quos Deus immittit mala hominibus.

7. *Cadent à latere tuo mille*] i. Si tanta vis pestis sæviat, à Deo ministerio Dæmonum immissa, ut à sinistris *mille cadant*, non est quòd tibi metuas, si *fiduciam tuam in Dominum posuisti*. Nullum fatum tibi nocere poterit, aut familiæ tuæ, quæ per *tabernaculum* hîc significatur; *quandoquidem Deus Angelis suis mandatum dederit de te, ut ab illis ubique protegaris*, si modò ambules in rectitudine *viarum* Domini, & non tentes Deum, sicut ex hoc loco Satan Christo suadere contendit, Matth. 4. Eris præterea tutus, ut nullum nocivum animal tibi vel morsu vel veneno nocere possit, &c.

VATABLUS.

1. *Qui habitat* ישב] Ad verb. *Habitans. Sedens.* ¶ *Commoratur* יתלונן] Fut. Heb. pro præs.

2. *Dicam de Jehova* אומר ליהוה] Particip. præs. Heb. pro fut. *Dicens*, pro *Dicam de Jehova*, &c. vel ausim polliceri de Jehova, quod nempe seq. versu dicitur, in quo perficitur sententia. Quidam vertunt, *Dicam Jehova*; sed minùs rectè.

3. *Certè ipse eruet te* כי הוא יצילך] *Quòd ipse liberaturus sit te*. Transit à tertia persona ad secundam. ¶ *Venatoris* יקוש] *Aucupis*. ¶ *Pravitatum* הוות] *Exitiorum*, i. exitiali.

4. *Alis suis* באברתו] *Sub penna sua*. Vel, *Sub alis suis*. ¶ *Securus eris* תחסה] *Defenderis*; *tutus eris*; *confides*. ¶ *Scutum & clypeus* צנה וסוחרה] *Pro scuto & clypeo*; i. servabit te juxta promissionem suam fidelem.

5. *A timore noctis* מפחד לילה] *A terrore noctis*; vel, *nocturno*: i. nihil accidere poterit nocte quod te terrere possit. ¶ *A sagitta* מחץ] i. A repentino periculo.

6. *A peste* מקטב] *Ab exterminio*; *à lue*: i. à peste, sive exitiali morbo qui grassatur cùm calor Solis est vehementissimus. ¶ *Vastat* ישוד] Fut. Heb. pro præs.

7. *Cadent* יפול] Sing. Heb. q.d. Videbis passim peste & aliis malis interemptos coram te cadere misereque perire; at tu interim securus manebis. Quidam vertunt, *Cadant* licèt *à latere*, &c. ¶ *Non appropinquabit* לא יגש] *Non pertinget*, sub. *telum ullum*, aut *pestis*: i. permanebis illæsus.

8. *Tantùm*, &c. רק בעיניך תביט] *Sed oculis tuis spectabis*. Alii, *Utique oculis tuis videbis*. q.d. Te nihil moliente, sed tantùm spectante. ¶ *Et retributionem* ושלומת] *Et repensionem*; vel *& talionem*.

9. *Tu* dixisti, *Jehova*, &c. אתה יהוה] Sic vertunt qui istum versum sequenti jungunt, & sermonem ad pium dirigi volunt. Vel sic, *Quoniam tu Jehovam*, *qui tutela mea est*, & est etiam *Altissimus*, *posuisti refugium tuum*, *Non accedet*, &c. Alii dirigunt sermonem partim ad Deum, partim ad pium, sic, *Tu, Jehova, es spes mea*. ¶ *Excelsum posuisti*, &c. עליון שמת מעונך] i. In Deo excelso. Alii referunt ad locum, vertentes, *excelsum posuisti habitaculum refugii tui*. Vel, *in edito loco collocasti habitationem tuam*.

13. *Et basiliscum* ופתן] *Et aspidem*.

14. *Me valde amat* כי חשק] *In me complacuit sibi*: *mihi adhæsit*; *ardet me*; *vehementissimè amat*; *amplexus est me*. ¶ *Exaltabo eum* אשגבהו] i. In loco inaccesso aut alto ponam eum.

16. *Et videre faciam eum* ואראהו] *Et ostendam ei*; *& exhibebo ei*: q.d. Vitâ longævâ donabo eum, ut non decedat nisi plenus & satur dierum; & tandem vitâ æternâ.

CASTALIO.

14. *Quoniam mei percupidus est, eum liberabo*] Dei promissum.

CLARIUS.

Canit quàm tutus agat libérque à malis universis qui Deo sese solidâ fide commiserit, ut nec homines illi nec Dæmones nocere possint.

1. *Qui habitat*] Alius vertit, *Qui sedet in latibulo Altissimi, in umbra Omnipotentis commorabitur*. Quicunque, inquit, committit se protectioni Altissimi, quantumvis occultæ, illius tutelam suscipit omnipotens Deus, & tutò versabitur inter pericula vitæ hujus.

3. *De laqueo venantium*] h. e. De insidiis quas hostes clanculum moliuntur. ¶ *A verbo aspero*] Hebraismus est, ut *verbum* pro *re* accipiatur: rem ergò asperam intellexit Interpres, quod alii verterunt *à peste noxia*.

4. *Veritas ejus*] *Veritatem* hîc, ut sæpe aliàs, fidem intelligit quam servat Deus suis.

5. *Non timebis à timore nocturno*] h. e. Neque nocte te quicquam terrebit, neque die.

6. *A peste perambulante in tenebris*] A peste quæ clàm invadere homines solet, & ab ea quæ de improviso suborta sæviet, securus eris. Hebræi per *pavorem noctis* & *pestem grassantem meridie* intelligunt Dæmones, per quos Deus immittit mala hominibus.

7. *Cadent à latere tuo mille*] h. e. Si tanta vis pestis sæviat ut à sinistris mille cadant, &c. vel si prælium ingressus cum hostibus manus conserueris, corruent à dexteris & à sinistris.

8. *Oculis tuis*] Quin potiùs oculis tuis videbis præliantem pro te Deum, & impios pœnas dare securus aspicies.

9. *Altis-*

9. *Altissimum posuisti*] Tutissimum veluti asylum, habitaculum refugii tui.

DRUSIUS.

3. מִדֶּבֶר הַוּוֹת. Sym. ἀπὸ λόγου ἐπηρείας] Interpres Theodoreti, VERBUM ASPERUM, verbum doloris *Sym. explanavit*. Euthymii, *Sym. pro* VERBO PERTURBATIONIS, calumniarum sermonem *reddit*. Ambrosius Offic. lib. 1. c. 4. *Sym.* irritationis verbum *dixit*, *alii* perturbationis. הוות. Sym. *calumniator*: fortè an ἐπηρεάζων. Ἀπὸ λόγου, מדבר.

6. מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם. A. ἀπὸ δηγμοῦ δαιμονίζοντος μεσημβρίας. Sym. συγκύρημα δαιμονιῶδες μεσημβρίας, *casus dæmoniacus meridie*.

7. מִצִּדְּךָ. A. & Sym. ἐκ πλαγίου] Theodoretus, *Pro* LATERE TUO *Sym. & Aq.* ex transverso *verterunt*.

9. כִּי אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ. A. ὅτι σὺ, Κύριε, ἐλπίς μου· ὕψιστον ἔθηκας οἰκητήριόν σου, *Quoniam tu, Domine, spes mea, excelsum posuisti domicilium tuum.* Sym. σὺ γὰρ, Κύριε, ἀφοβία μου· ὑψίστην ἔθου τὴν οἴκησίν σου, *tu enim, Domine, fiducia mea: excelsam posuisti habitationem tuam*] Οἴκησίν σου. In Eusebio perperàm μου pro σου. Ἀποδείξ. lib. 9. pag. 271.

10. לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ. A. Οὐ μεταχθήσεται πρός σε κακά, καὶ ἀφὴ οὐκ ἐγγιεῖ ἐν σκέπῃ σου, *Non importabuntur tibi mala, & lepra non appropinquabit tecto tuo.* Sym. Οὐ κατισχύσει σου κακὸν, οὐδὲ ἀφὴ ἐγγιεῖ τῇ σκηνῇ σου *Non prævalebit tibi malum, neque lepra accedet ad tabernaculum tuum*] Ἀφή. Eadem vox in Græco Deut. 17. 8. ubi in Latina Vulg. *lepra*. Sic Jes. 53. 4. נגוע, Aq. *leprosum*. Sym. ἐν ἀφῇ ὄντα, i. *in lepra*, ut quidem Hieron. ibi vertit. Alibi est ἀφὴ λέπρας, i. *plaga lepræ*, ut in Levitico, δώσω ἀφὴν λέπρας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς γῆς. Macarius Ægyptius hom. 44. τὸν τόπον τῆς ἀφῆς τῆς λέπρας. Suidas, Ἀφὴ χερσαία λέπρας quæ potiùs ἀλφὴ dicitur sive ἀλφὸς, i. *vitiligo*. Consule Hesychium & Varinum. Propriè ἀφὴ est *tactus*, ut נגע in lingua Ebraica, & generaliùs quamvis *plagam* denotat.

11. כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ. A. Ὅτι ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται τοῦ φυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου, *Quia Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis.* Sym. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ὁδοῖς, *Quoniam Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis.*

GROTIUS.

5. NON *timebis à timore nocturno*] A latronibus.

6. *A sagitta volante in die*] Ab apertis præliis. ¶ *A negotio perambulante in tenebris*] דבר & *negotium* & *pestem* significat. Videtur hîc intelligi pestis & alii morbi quorum causæ latent. ¶ *Ab incursu & dæmonio meridiano*] Apparet Græcos in Hebræo legisse מקטב ושד צהרים. Nam שד δαιμόνιον vertere solent, ut Deut. 32. 17. & infrà 106. 37. Nos in Hebræo habemus מקטב ישוד צהרים, *ab excidio vastante in meridie*, i. ab ardore Solis, qui multis est lethalis iter facientibus, maximè in locis illis Syriæ & vicinis.

PSAL. XCII.

MUNSTERUS.

DOcet Psalmus iste quid *Sabbatis* præcipuè sit agendum, nempe considerare opera Domini, & illum laudare juxta magnificentiam suam. Quod potissimùm agendum decernitur *manè & vesperè*. Per *unguentum virens* intellige vigorem à Spiritu S. immissum, quo nedum animus verùm & corpus, in his quæ Dei sunt, exhilaratur, *floretque* talis homo *quasi palma & cedrus*. Palma fructus producit suaves, & cedrus commendatur à robore: sic *justi qui plantati sunt in domo Domini* atque insiti Christo, *fœcundi sunt & fructum afferunt usque in supremam ætatem*.

VATABLUS.

1. P*Salmus cantici* מזמור שיר] Vide Psal. 30. ¶ *Bonum est celebrare* טוב להודות] Doctus inter Hebræos subaudit *dies Sabbathi*, ex superscriptione Psalmi, hoc modo, *Bonus* dies Sabbathi *ad celebrandum Dominum*, & aptus *ad psallendum*: nam, ut ait, in hoc Psalmo affirmat David Sabbathum fuisse institutum ut in eo laudaremus Dominum.

3. *Cum cantico* עלי הגיון] *Ad Higgaion*: nomen instrumenti musici: nam illi præposuit עלי *super* vel *ad*, quod solet instrumento musico præponi. Quidam vertunt *super instrumento sonoro*. Vox ipsa Hebræa *meditationem* & *sermonem* significat.

4. *Exsulto* ארנן] Fut. Heb. *ovabo*.

6. *Insipiens* בער] *Stupidus*.

7. *Quod floreant* בפרוח] Infinitivus, *In florere*, vel *florendo*. Unde quidam, *Cùm floruerint impii sicut herba, atque germinaverint cuncti qui operantur iniquitatem*: fiet tandem *ut ipsi exterminentur in seculum seculi*. Alii in præsenti, *Cùm florent improbi sicut herba, & progerminant cuncti operarii iniquitatis, ut vastentur in sempiternum*. Alii, Quòd *cùm impii sicut herba germinent, in hoc floreant cuncti facinorosi, ut in perpetuum excidantur*. ¶ *Et flores emittant* ויציצו] *Et vernent: & germinent*. ¶ *Ut dissipentur* להשמדם] *Ut pereant: ut excidantur*, aut *vastentur*.

8. *Excelsus es* מרום] In *sublimi*; vel in *excelso*: tanquam scilicet speculator, & curam omnium gerens. Nihil fato sive fortuitò fieri affirmat.

10. *Conspergar*, &c. בלותי בשמן רענן] Præt. Heb. pro præs. vel futuro, *Delibutus ero oleo fragranti*; aut *unguento præstantissimo*: q. d. Omnia felicia experiar.

11. *In hostibus meis* בשורי] *In insidiantibus mihi*.

12. *Multiplicabitur* ישגה] *Crescet, eminebit, diffundet se*: i. mirum in modum accipiet incrementum.

14. *Pingues & virides* דשנים ורעננים] *Succulenti & vividi*: vel *pleni vigore*. Alii, *florentes*.

15. *Fortitudo mea* צורי] *Rupes* [*petra*] *mea*. ¶ *Iniquitas* עולתה] *Pravitas*.

CLARIUS.

AD diem Sabbati inscriptus Psalmus est, quòd Sabbatis, ut creditur, præcipuè fuerit decantatus. Docet igitur quid Sabbatis in primis sit agendum, nempe considerand opera Domini, & illum laudandum juxta magnificentiam suam; quod potissimùm agendum decernitur *manè & vesperè*.

7. *Cùm exorti fuerint peccatores*] Hæc sunt quæ *stultus non intelliget*, quòd videantur *virere impii sicut gramen*: sed hoc non putandum sit illorum felicitatis argumentum, sed *damnationis perpetuæ*; quódque solida beatitudo apud unum Deum sit, qui *semper altissimus permanet*.

11. *Et aspexit oculus meus*] Sive *aspiciet*: ut sit Hebraismus, sic, *Videbit oculus meus in meis qualia quisquam optaret in hostibus suis, & de insurgentibus in me sceleratis talia audient aures meæ*.

DRUSIUS.

5. מְאֹד עָמְקוּ. A. & Th. σφόδρα ἐβαθύνθησαν. Sym. σφόδρα βαθεῖς] In Theodoreteis, *Sym. Magnopere cogitationes tuæ profundæ sunt. Aq. verò & Th. - - - profunda facta sunt.*

7. וַיָּצִיצוּ. A. ἤνθησαν *& floruerunt*. Sic etiam Sym. explanavit.

10. בְּלּוֹתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן. Sym. ἡ παλαίωσίς μου ὡς ἐλαία εὐθαλής, *inveteratio mea sicut oliva florida*] Prius erat *vetustas*, i. παλαιότης. Vide Theodoretum Antonii Caraffæ.

11. וַתַּבֵּט. Sym. Th. ἐπόψεται] Interpres, *Hoc verbum* Despexit, ἐπεῖδεν, *& Sym. & Th. & ipsum Ebraicum exemplar* Inspiciet *dixerunt*. Quod ait, *ipsum Ebraicum exemplar*, id Græcè extulit Theodoretus αὐτὸς ὁ Ἑβραῖος.

13. שְׁתוּלִים] οἱ ἔτνεοι, μεταφυτευθέντες *transplantati*.

14. עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ. Sym. Ἔτι καρποφορήσουσι γηρῶντες, πίονες καὶ εὐθαλεῖς ἔσονται, *Adhuc fructum ferent senescentes, pingues & floridi erunt*. A. ἔτι γεννηματίζοντες ἐν πολιᾷ πίονες. --- Th. ἔτι καρποφορήσουσι γηρῶντες πίονες. V. ed. ἔτι γεννηματίσουσι. VI ed. ἔτι πληθυνθήσονται. ---] Γεννηματίσουσι, i. *Fructum edent*. Nam γέννημα *fructus*: unde γέννημα τῆς ἀμπέλου, Marc. 14. 25. & τὰ γεννήματά μου *fructus meos* Luc. 12. 18. Legimus quoque Hab. 3. 17. οὐκ ἔσται γεννήματα ἐν ταῖς ἀμπέλοις, *non erunt fructus in vitibus*.

15. לְהַגִּיד כִּי יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא עַוְלָתָה בּוֹ. Sym. Ἀπαγγέλλοντες ὅτι ὀρθὸς Κύριος ὁ περιφράσσων με, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ, *Annunciantes rectum esse Dominum qui circumsepit me, & non est injustitia in eo*.

GROTIUS.

Canticum *Adami* dicitur ab Hebræis, quòd talia dicere Adamus potuit cùm res à Deo primùm conditas aspectit. ¶ *In die sabbati*] Qui dicatus memoriæ creationis. Hebræi tamen nonnulli hæc de felicitate quam per mille annos duraturam putant intelligunt.

10. *Et senectus mea in misericordia uberi*] Heb. בלתי בשמן רענן. At Lxx pro בלתי legerunt כלחי, & verterunt τὸ γῆράς μου ἐν ἐλαίῳ πίονι· & sic legit Augustinus. Librarii quidam pro ἐλαίῳ scripserunt ἐλέῳ, quòd illæ voces non modò scriptione sint vicinæ sed & illâ ætate paris pronunciationis: & hinc fluxit hæc versio.

14. *Et bene patientes erunt*] Vertit χ' πίονας quod in Græco est εὐπαθοῦντες ἔσονται, ubi εὐπαθεῖν est ἀκμάζειν *florere, bene agere*, quæ ipsa est significatio adjectivi Hebraici רַעֲנַנִּים. Quod præcedit in Hebræo, דשנים, id cum voce præcedenti שׂיבה, quæ *canitiem* sive *senectutem* significat, Græci construere.

PSAL. XCIII.

MUNSTERUS.

1. Vestivit se] Prædicat hic Psalmus magnificentiam & potentiam Dei, quæ maximè declarata est in conditione orbis, quem ille immobilem fecit, qui fuit ante omnia tempora.

3. *Elevaverunt flumina*] Allegoria est, quâ significatur hostium contra populum Dei ferocitas, sed quam Dominus facilè compescere potuit, qui etiam formidabilis est *sævis fluctibus marinis*.

5. *Testimonia tua probata sunt*] Sensus est, Vera sunt omnia quæ in Scriptura promisisti, & certa sunt oracula tua. Per *domum* verò *ornatam & perpetuò persistituram* intellige fidelium Ecclesiam.

VATABLUS.

1. Regnat מלך] Præt. Heb. pro præs. Quidam vertunt, *Rex est*. ¶ *Gloriam* גאות] *Splendorem, decorem, celsitudinem*. Alii, *vestivit se*, vel *amictus est, magnificentiâ*. q. d. Vestibus Regiis ornatur. ¶ *Firmavit* תכון] Fut. Heb. pro præt.

2. *Stabilitum* נכון] *Stabile, firmum*.

3. *Elevaverunt* נשאו] *Extulerunt*. Vel est præt. pro præs. *Extollunt*. ¶ *Fluctus suos* דכים] *Contritionem suam, illisionem suam*. Sic vocantur fluctus, à *conterendo & illidendo*.

4. *Fortium fluctuum*, &c. אדירים משברי ים אדיר במרום יהוה] *Admirabilibus fluctibus maris admirabilior est in excelso Jehova*. Doctus inter Hebræos sic priori parti hujus versûs hanc conjungit, *Supra strepitus aquarum ingentium fluctus maris admirandi vehementer: at Jehova mirabilior est in cœlo*. Vel, *Magìs quàm strepitus aquarum ingentium fluctus maris sunt admirandi præ fortitudine: at Jehova est admirabilior in cœlo*.

5. *Fidelia* נאמנו] *Probata, firma, certa sunt*. ¶ *Domui tua decora est sanctitas* לביתך נאוה קודש] *Domum tuam ornat sanctitas*. Alii, *domui tuæ pulcra sanctitas*. Alii, *domum tuam decet sanctitas*: i. itaque tui debent perpetuò sanctitati studere.

CLARIUS.

Prædicat majestatem Dei & potentiam quâ omnia condidit.

3. *Elevaverunt flumina*] Allegoria est, quâ significatur hostium contra populum Dei ferocitas, sed quam Dominus facilè compescere potuit, qui etiam formidabilis est sævis fluctibus maris. In hoc autem salus etiam per Christum parta fuit adumbrata.

4. *Mirabiles elationes maris*] Vehementes quidem sunt marini fluctus, sed multò est potentior Dominus.

5. *Testimonia tua*] Vera sunt omnia quæ in Scriptura promisisti, & certa sunt oracula tua. Per *domum* verò *ornatam & perpetuò persistituram* intellige fidelium Ecclesiam.

DRUSIUS.

3. קוֹלָם. A. φωνὴν αὐτῶν· cæteri φωνὰς] Hic notatum invenio in ed. Rom. A. ἐπήρθη ποταμῶν βάθη αὐτῶν, *sublata sunt profunda fluminum*. Quod fortè referendum ad illud ישאו נהרות דכים.

4. אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה. A. *Maximus in altitudine Dominus*.

GROTIUS.

In *die ante sabbatum quando fundata est terra*] Græci meliùs, ὅτε κατῴκισαι ἡ γῆ, *cùm habitari cœpit terra*, nempe ab Animantibus & Homine. In Hebræo hoc non est, ut nec quod sequenti Psalmo præfigitur.

PSAL. XCIV.

MUNSTERUS.

4. Pronunciant] Hebraismus propè habet *ebulliunt*, h. e. eblaterant impii quicquid illis in buccam venit, neque Deum neque homines verentes: imò non credunt Deum esse ultorem malorum suorum; ideo agunt quicquid illis libet.

10. *Qui castigat gentes*] Kimhi putat referendum ad ultiones Dei insigniores, quales sunt submersio in Diluvio, ignis in subversione Sedomæ, &c. ¶ *Qui docet hominem scientiam*] Si docet hominem scientiam, igitur novit mentem & interiora hominis.

12. *Quem tu castigas*] Non autem quem tantùm *castigas*, sed & quem *doces de lege tua*, ut cognoscat castigationem sibi cedere in bonum, interim scilicet quo impius grassatur in pios, quod tamdiu fit *donec ei fodiatur fovea* in qua pro suis pereat demeritis: & tunc futurum est *ut justitia redeat ad judicium*, & æquum omnibus fiat judicium.

20. *Ut*

20. *Ut fingas afflictionem*] Solium, inquit, impiorum atque conventiculum eorum aliud nihil agit quàm quòd fingit & decernit impia decreta quibus homines affligunt & opprimunt.

VATABLUS.

1. **A**Ppare הופיע] *Fac te conspicuum.* Alii, *conspicuus appare.* Alii, *affulge*, i. prodi in lucem.
2. *Eleva te* הנשא] *Exaltare, Attollere.*
4. *Effutient* יביעו] *Pronunciabunt.* Quidam per præsens vertunt, *Effutiunt.* ¶ *Dura* עתק] *Durum* : sing. pro plur. *dura*, i. superba, sub. *verba.*
5. *Conterunt* ידכאו] *Opprimunt.* Futura Heb. pro præsentibus, usque ad 8 versum.
8. *Intelligetis* תשכילו] *Prudentes eritis? sapietis?*
10. *Qui corripit* היוסר] *Castigat, corripere solet.*
12. *Erudieris* תיסרנו] *Castigaveris.*
13. *Ut quietem præstes ei* להשקיט לו] *Ut tranquillum illum reddas. Ut tranquillitatem illi parias.*
15. *Quia* tandem *usque ad justitiam revertetur judicium* כי עד צדק ישוב משפט] i. Quamvis Dominus differat sua judicia sinâtque suos diutiùs affligi, tandem tamen justitia & judicium restituentur in suum locum, h. e. ex æquitate judicium faciet omnibus. Nam populum suum à manu impiorum eripiet, & impios persecutores perdet. Hebraismus. ¶ *Et post illam* ואחריו] Sub. *justitiam* : vel, *post illud*, sub. *judicium*, *suspirant.* Aut, *post illud*, sub. *Dominum*, ut subintelligas *current* : i. Dominum sequentur ubi viderint judicia ejus.
17. In *silentio* דומה] *Cum silentibus* : ut sit sing. pro plur. i. cum mortuis.
18. *Si dicebam* אם אמרתי] Præt. Heb. pro imperf. *Si dicebam* : vel, *Cùm dicerem.* ¶ *Motus est* מטה] *Lapsus est* : vel per præs. *nutat.* ¶ *Sustentavit me* יסעדני] Fut. Heb. pro præt. perf. vel imperf. *Sustentabat me.*
19. *In multitudine cogit* ברוב שרעפי] Hebraismus, pro, *Dum multa tacitus mecum revolvo*, aut *volverem* : nempe quòd nihil injustè agas, quòd sis justus Judex. Quidam vertunt, *Pro magnitudine anxiarum cogitationum intra me.*
20. *Numquid sociabitur*, &c. היחברך כסא הוות יוצר עמל עלי חוק] *Num tibi quicquam commune erit cum tribunali confractionum quod creat injuriam cum precepto?* vel, *de more*, sive *ex consuetudine?* q. d. Nihil habes commune cum tribunali injusto, cum judicibus improbis qui solent aliis injuriam facere. Alii, *An verò affixum tibi erit solium pravitatum, ut fingas afflictionem pro statuto?* vel, *quod fingit molestiam ex more?*
21. *Congregant exercitum* יגודו] *Turmatim conveniunt. Conglobant se. Concursant.* Fut. Heb. pro præs. aut præterito. Alii, *Deciderunt*, vel *decident* ; sub. *judicium* : i. condemnabunt in judicio justum.
22. *Pro arce* למשגב] *In refugium.* ¶ *In petram fiduciæ meæ* לצור מחסי] *In rupem fiduciæ meæ.* Hebraismus, pro, in *qua fido*; sive, *in qua tutus & securus agam.*
23. *Et reddet eis* וישב עליהם] *Et convertet contra eos.* Alii, *Et rependet eis*; vel, *super eos.* Alii, *Et reducet super eos.* ¶ *Et malo ipsorum succîdet eos* וברעתם יצמיתם] *Et malo suo perdet eos. Malum ipsorum* vocat quod in bonos moliuntur. q. d. Illis artibus peribunt quibus justos perdere volebant. Alii, *Et in malitia eorum perdet eos.*

CASTALIO.

15. **Q**Uin *ad justitiam redeat judicium*] Quin Messias æquum judicium faciat. Vide finem Psal. 96. & initium Esaiæ 42.

CLARIUS.

PSalmus hic solatium præstat piis hominibus qui ab iniquis & impiis opprimuntur.

4. *Effabuntur*] i. Oblatrant impii quicquid illis in buccam venit, neque Deum neque homines veriti, imò non credunt esse Deum ultorem malorum suorum : ideò agunt quicquid illis libet.

10. *Qui corripit gentes*] Putant referendum ad ultiones Dei insigniores, qualis fuit summersio in Diluvio, ignis in subversione Sodomæ, &c.

12. *Quem tu erudieris*] *Quem castigas* ; non autem quem tantùm castigas, sed & *quem doces legem tuam*, ut cognoscat castigationem sibi cedere in bonum, dum impius grassatur in pios: quod tamdiu fit *donec ei fodiatur fovea*, in qua ob sua scelera tandem pereat, & tunc futurum est *ut justitia redeat ad judicium*, & æquum omnibus fiat judicium.

15. *Et qui juxta illam*] Vel, *Et post illam incedent omnes qui recto sunt corde.*

20. *Numquid adhæret tibi*] Numquid commune tibi quicquam erit cum solio & potestate Tyranni, qui struit calumniam insontibus, ídque suo more, & tantâ calliditate ut legitimè illud facere videatur.

DRUSIUS.

1. הוֹפִֽיעַ. A. ἐπιφάνηθι *appare*] Sic etiam cæteri interpretes. Vide Theodoretum in Fragm. nostris, הופיע. *A. S. Th. V. & VI. appare.*

6. אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ. Th. Χήραν καὶ ὀρφανοὺς ἐφόνευσαν, καὶ προσήλυτον ἐκάκωσαν, *Viduam & orphanos occiderunt, & proselytum vexarunt.*

15. וְאַחֲרָיו כָּל יִשְׁרֵי לֵב. A. & Th. *Et post illud omnes recti corde*] Sub. *judicium.* Aut lege *post illam*, ut ad *justitiam* referatur. In ed. Rom. *A. & Th.* καὶ ὀπίσω μου ואחרי *& post me.*

16. מִי יָקוּם לִי עִם מְרֵעִים מִי יִתְיַצֵּב לִי עִם פֹּעֲלֵי אָוֶן. Sym. Τίς ἀναστήσεται ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς κακούργους; τίς στήσεται ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς ἐργάτας ἀδικίας; *Quis surget pro me adversùs maleficos? quis instabit pro me adversùs operarios iniquitatis?* A. & Th. τίς ἀναστήσεταί μοι;

20. הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי חֹק. A. Μὴ μετέχει σου θρόνος ἐπιβουλῆς, ὁ πλάσσων κόπον ἐπὶ ἀκριβασμόν; *Num partem habebit tecum thronus insidiarum, qui fingit molestiam accuratissimè?* Sym. Μὴ συναφθήσεταί σοι θρόνος ἐπηρείας, ὁ πλάσσων ταλαιπωρίαν κατὰ προστάγματος; *Num conjungetur tibi sedes calumniæ, quæ fingit miseriam contra præceptum?* Th. ut LXX] *Calumniæ*, vel *contumeliæ.* Ἐπήρεια, *damnum quod per vim sive violentiam infertur, injuria, contumelia, calumnia.* Interpres Theodoreti, *sedes ærumnæ.* Vide quæ scripsimus suprà 91. 3. Alibi reperio הוות. Sym. *calumniator*, videlicet 57. 1.

23. בְּרָעָתָם יַצְמִיתֵם. O. κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτούς, *secundùm pravitatem eorum disperdet ipsos.* ¶ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. O. Κύριος ὁ Θεὸς *Dominus Deus* - - - ex epist. ad Suniam.

GROTIUS.

9. **Q**UI *plantavit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum, non considerat*] Egregia argumentatio. Quicquid perfectionis est in rebus conditis à Deo est: Est ergò in ipso eminenti modo.

PSAL. XCV.

MUNSTERUS.

4. **P**Enetralia terræ] Sensus hujus versiculi est, quòd nihil est tam abstrusum nihílque tam potens in rerum natura quod non sit in manu Dei.

7. *Oves manus ejus*] Quas scilicet ducit & dirigit manu suâ.

VATABLUS.

1. E*Xsultemus* נרננה] *Cantemus; ovemus.* ¶ *Rupi salutis nostræ* לצור ישענו] *Petræ salutis nostræ.* Hebraismus, pro, *ei qui est propugnaculum in quo tuti sumus.* Quidam, *propugnatori salutis nostræ.*

2. *Præoccupemus faciem ejus* נקדמה פניו] *Prodeamus in conspectum ejus.*

4. *Et fortitudines* ותועפות] *Et cacumina*, i. montes altissimi, *ejus etiam sunt.*

5. *Et siccam* ויבשת] *Et aridam*: i. partem illam terræ quæ aret, exstat, & aquis est vacua.

6. *Prosternamur* נשתחוה] *Adoremus.* ¶ *Et incurvemus nos* ונכרעה] Significat caput in terram inclinare, more eorum qui beneficium accipientes ab aliis gratias agunt.

7. *Et pecus manûs ejus* וצאן ידו] *Et oves* [vel *grex*] *manûs ejus*: i. quem ipse manu propriâ regit & ducit; cujus ipsemet curam habet, non per mercenarium. Hebraismus. ¶ *Hodie si*, &c. היום אם בקולו תשמעו] Quidam mutant secundam personam in primam, vertentes, *Si modò audierimus vocem ejus, erimus grex ejus.* Alii referunt ad v. 6. *Venite, & adoremus eum hodie.* Et *si* pro *utinam* accipiunt; *utinam vocem ejus audiatis.* Alii vocem *hodie* non referunt ad præcedens, sed sequentibus jungunt sic, *Utinam hodie vocem ejus audiatis.* Paulus Heb. 3. 9. citat hæc verba ex versione Lxx interpretum, qui hæc verba, *Hodie si vocem ejus audieritis*, jungunt sequenti versui, *Nè obduretis*, &c. *Quapropter*, inquit, *sicut dicit Spiritus sanctus, Hodie si vocem ejus audieritis, nè obduretis*, &c. Et vocat *hodie* tempus revelati Euangelii.

8. *Sicut in Meriba, sicut in die Masa* כמריבה כיום מסה] Ità quidam vertunt, qui locorum nomina esse volunt. Alii verò nomina Hebræa tanquam appellativa exponunt, convertentes hoc pacto, *Sicut in disceptatione* [sive *contentione*] *sicut in die tentationis*, &c. Quidam Hebræorum scribunt nomina esse locorum duorum: quorum secundi fiat mentio Num. 14. 22. ubi dicitur, *Et tentaverunt me jam decem vicibus*: primi autem Exod. 17. 2, & 7. Alii utroque nomine unius loci nomen significari volunt, de quo scribitur eodem loco Exo. 17. 2. ubi utraque dictio legitur, his verbis, *Cur jurgamini mecum? cur tentatis Dominum?* Et paulò pòst, v. 7. *Vocavítque nomen loci Masa, & Meriba, propter jurgium filiorum Israel, & quia tentaverunt Dominum, dicendo, Num est Dominus in medio nostri, an non?*

9. *In quo* אשר] Sub. *deserto.* Alii, *Ubi.* Alii, *Cùm tentaverunt.*

10. *Litigavi* אקוט] *Rixatus sum; contendi.* Alii, *molestiam passus sum à generatione*; vel, *cum tædio pertuli gentem illam.*

11. *Propterea* אשר] *Quibus.* Alii, *Quia*; non admodum congruenter. ¶ *Si* אם] Jurandi particula Hebræis, & subaudiunt, *Hoc vel illud mihi accidat*: vel, *Sic & sic mihi eveniat, si introierint in regionem in qua pollicebar eis requiem.*

CLARIUS.

COnvocantur hoc Psalmo ad exsultationem fideles omnes qui Christum noverunt: & Judæi admonentur ut, dum idoneum pœnitentiæ tempus habent, convertantur ad Dominum.

4 *Penetralia terræ*] h.e. Nihil est tam abstrusum nihílque tam patens in rerum natura quod non sit in manu Dei.

10. *Semper hi errant corde*] Heb. *populus errans corde hi sunt.*

11. *Si introibunt*] Hebraismus est, pro, *nullo modo introibunt in requiem meam*; de qua pulcrè & copiosè epistola ad Hebræos, hunc citans locum.

DRUSIUS.

3. וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל כָּל אֱלֹהִים. A. καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεούς, *& Rex magnus super omnes Deos.* Sym. καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπάνω πάντων τῶν θεῶν, *& Rex magnus supra omnes Deos.* Th. καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεούς, *& Rex magnus super omnes Deos.*

4. אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי אָרֶץ. A. ὃ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἐξιχνιασμοὶ γῆς, *cujus in manu sunt investigationes terræ.* Sym. ὃ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατώτατα γῆς, *cujus in manu sunt infimæ partes terræ.*

10. אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט. A. & S. τεσσαράκοντα ἔτη δυσηρεστήθην] Interpres Theodoreti, *Aq. & Sym.* pro hac *clausula* proximus fui (προσώχθισα) ægre tuli *transtulerunt.*

11. אֶל מְנוּחָתִי. Οἱ ἄλλοι, εἰς ἀνάπαυσίν μου *in quietem meam*] Interpres idem, *Nam illam terram* ejus requiem (malim, *suam requiem*) *appellavit, vel secundùm alios interpretes* quietem.

GROTIUS.

L*Aus cantici ipsi David*] Non est hoc in Hebræo.

PSAL. XCVI.

MUNSTERUS.

1. C*Anticum novum*] Respexit hîc Propheta ad Regnum Christi, jubétque *novum canere canticum*, quòd in Spiritu videret nova & inaudita beneficia exhibenda universo populo terræ, sicut & paulò pòst monet *salutem ejus, gloriam ejus, & mirabilia ejus* prædicare omnibus gentibus.

5. *Vani sunt*] Est אלילים idem quod אל אלים *non Dii, nihili, & Dii ficti.*

6. *In Sanctuario suo*] Nomine *Sanctuarii* intellige hîc Ecclesiam Christi, decoratam cœlestibus ornamentis, præfiguratam magnificentiâ Templi Jehudaici.

10. *Dominus regnavit*] Sensus est, Regnum Dei per Christum venit in orbem, & est *orbis* sic per illud *confirmatus ut nunquam nutet.* Orbis autem qui recepit Regnum Christi sunt electi Dei, qui ob id tanto gestiunt gaudio ut ad lætandum invitent Cœlum & Terram atque universas creaturas.

VATABLUS.

2. A*Nnunciate* בשרו] *Euangelizate*; sic Lxx ut plurimùm convertunt verbum istud.

4. *Et laudabilis valde* ומהולל מאד] *Et laudatus plurimùm.* Alii, *& plurimâ laude dignus.* ¶ *Terribilis* נורא] *Tremendus.*

5. *Idola* אלילים] *Simulacra*; vel *vanitates*; *meræ nugæ*; *nihili.*

6. *Gloria & decor coram eo* הוד והדר לפניו] *Celebritas & splendor* [vel *honor*] *coram eo*: i. ei adsunt, & illis ornatur.

7. *Afferte Jehovæ*, &c. *gloriam & fortitudinem* הבו לידוה וגו׳ כבוד ועוז] *Date Jehovæ*, &c. Hebraismus, *Date Deo gloriam* [sive *laudem*] *fortitudinis*, pro *Confitemini Deum esse fortem.*

8. *Gloriam nominis ejus* כבוד שמו] *Decus nominis ejus.* Alii, *gloriam nomini ejus* debitam: i. glorificate Deum pro dignitate. ¶ *Afferte munera*, &c. שאו מנחה ובואו לחצרותיו] Hebraismus, Oportet vos, cùm venitis in atria ejus, afferre munera.

9. *Incurvate vos* השתחוו] *Supplicate proni. Adorate.* ¶ *In decore sanctitatis* בהדרת קודש] *In magnificentia Sanctitatis*, sub. *ejus.* Alii, *in splendore Sacrarii ejus.* Alii, *in magnifico & splendido Sacrario ejus.*

10. *Regnat*

10. *Regnat* מלך] Præt. Heb. pro præs. i. regnandi gubernacula habet. ¶ *Firmabitur*, &c. תכון תבל בל תמוט] *Paravit orbem nè nutet*, aut *ruat*, *cadat*, vel *labatur*. ¶ *In rectitudine* במישרים] Ad verb. *in rectitudinibus*. Alii, *in æquitatibus*; i. ex summa æquitate.

11. *Tonet* ירעם] *Perstrepat*, *reboet*. ¶ *Et plenitudo ejus* ומלואו] Hebraismus, quicquid in eo est. Exponit Psaltes Hebraismum seq. versu, cùm dicit, *Exsultat ager*, וכל אשר בו, *& quicquid in eo*.

13. *Judicare* לשפוט] *Ut judicet*. Alii, *ut regat*; nam *judicare* pro *regere* ponitur: quòd Judices eam potestatem haberent in Terra sancta quam nunc Reges & Magistratus. Unde JUDICUM liber. ¶ *In veritate sua* באמונתו] *Ex fide*; vel, *ex fide sua*, i. fide optimâ.

CLARIUS.

INvitat ad laudem Dei omnes creaturas propterea quòd Deus jam utique per Christum suum regnet, unde non homines modò sed universæ etiam creaturæ restituuntur. Vaticinium autem est de Regno Christi & ejusdem incremento.

1. *Canticum novum*] Nimirum quòd in Spiritu videret nova & inaudita beneficia exhibenda universo populo terræ.

6. *In Sanctuario ejus*] Nomine *Sanctuarii* intellige hîc Ecclesiam Christi, decoratam cœlestibus ornamentis, præfiguratam magnificentiâ Templi Judaici.

8. *Gloriam nomini ejus*] Tribuite ei majestatem quæ respondeat nomini ipsius.

9. *In atrio sancto ejus*] Heb. *in magnificentia sanctitatis*.

10. *Dominus regnavit*] h. e. Regnum Dei per Christum venit in orbem; & est orbis sic per illud confirmatus ut nunquam nutet. *Orbis* autem qui recipit Regnum Christi sunt electi Dei, qui ob id tanto gestiunt gaudio ut ad lætandum invitent *cœlum* & *terram* atque *universas creaturas*.

DRUSIUS.

5. אֱלִילִים. A. ἐπίπλαστοι *commentitii*. Sym. ἀνύπαρκτοι *non exsistentes*.

9. חִילוּ מִפָּנָיו כָּל הָאָרֶץ. A. & Sym. *parturite à facie ejus universa terra*] In ed. Rom. *Sym.* ὠδινήσατε· nihil melius; siquidem חיל propriè ὠδίνη, i. *dolor & nixus parturientium*.

10. יְהוָה מָלָךְ אַף תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל תִּמּוֹט. Sym. Κύριος ἐβασίλευσε καὶ ἥδρασε τὴν οἰκουμένην ἀπερίτρεπτον, *Dominus regnavit*, *etiam firmavit orbem terræ immobilem*.

11. יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ. Sym. ἤχησεν ἡ θάλασσα σὺν πληρώματι αὐτῆς, *resonavit mare cum plenitudine sua*] In Theodoreteis, *Th. verò & Sym. sic exposuerunt*, *Resonabit mare cum plenitudine ejus*.

12. יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ. Sym. *gaudebit ager & omnia quæ in eo sunt*] In ed. Rom. γαυριάσει ἀγρὸς *gloriabitur*, *exsultabit*. ¶ יְרַנְּנוּ. A. αἰνέσουσι *laudabunt*.

13. לִפְנֵי יְהוָה כִּי בָא. Οἱ λοιποί, ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται] Vide Rom. ed. in notis ad Psal 97. secundùm Græcos.

GROTIUS.

CAnticum ipsi David] Non est hoc in Hebræo: credibile tamen à Davide factum hoc carmen in commemorationem Arcæ introductæ in Sionem. ¶ *Quando domus ædificabatur post captivitatem*] Nec hoc in Hebræo est: sed sensus, Usurpatum hoc carmen Davidis peropportunè ab Esdra cùm jam restitutum esset Templum.

10. *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit*] Hîc libros quosdam veteres Græcos addidisse ἀπὸ ξύλου affirmat Contra Tryphonem Justinus; & urget hunc locum ut de Cruce prophetiam continentem Tertullianus Adversus Judæos duobus locis, & Adversus Marcionem lib. 3. quos secuti sunt & alii. Fortè quidam librarii pro מלך scripserunt מעץ, postea verò utraque lectio coaluit.

PSAL. XCVII.

MUNSTERUS.

1. LÆtentur insulæ multæ] Prædicat quoque hîc Psalmus Christi Regnum, & docet imperium ejus propagandum per terras & insulas maris. Prædicat & tremendam potentiam ejus, cùm dicit, *Nubes caliginosa per circuitum ejus*: q. d. Ipse agnoscetur esse Dominus ille terribilis & potentissimus qui subitò ex atra & condensata nube tam horribiliter tonat in cœlis ut indè commoveatur universus orbis. Ipse est qui in N. T. non minùs se conspicuum fecit *igne* & fulgure quàm in V. T. id quod Act. 2. probatur, quando Discipuli ejus Spiritum S. acceperunt in signo ignis & in sono venti vehementis. Quin & illi per *orbem* discurrentes illum quasi *fulgure illustrarunt*, fueruntq; omnibus *terrori*, ut Regna & *terra commota fuerint à conspectu* eorum. *Confusi fuerunt omnes idololatræ*, & *adoraverunt hunc* unum & verum Christum *omnes dii*, h.e. Angeli & homines sancti.

11. *Lux sparsa est justo*] *Lux* Fidei, *lux* Veritatis, & *lux* Vitæ atque Felicitatis, & materia perpetuæ *lætitiæ seminata est* per orbem; unde *justi* quique *gaudent & lætantur*, &c.

VATABLUS.

1. REgnat מלך] Præt. Heb. pro præs. ut v. 10. præcedentis Psalmi. ¶ *Insulæ multæ* איים רבים] *Insularum multitudo*.

2. *Habitaculum* מכון] *Locus*; *basis*.

3. *Ambulat*, *& exurit* תלך ותלהט] *Grassatur*, [aut *vadit*] *& inflammat*, sub. *ignis ille*. Fut. Heb. pro præs.

4. *Illustrant* האירו] Præt. Heb. pro præs. *Illuminant*, *Perfundunt lumine*. ¶ *Videt* ראתה] Sub. *terra*.

5. *Domini* אדון] *Dominatoris*.

6. *Annuncient* הגידו] Præterita Heb. pro præs. opt. aut indic. Quidam vertunt in præterito, *annunciaverunt*; *viderunt*.

7. *Qui jactant se de idolis* המתהללים באלילים] *Qui celebrant figmenta*. Vel, *qui in iis qui non sunt Dii gloriantur*. Alii, *in Diis vanis*, aut *nihili*. ¶ *Incurvate vos ei* השתחוו לו] Imperat. Heb. Vel præt. pro præsenti, *adorant eum omnes Dii*: i. qui coluntur pro Diis, ut Sol, Luna, Stellæ.

8. *Audivit* שמעה] Sub. *potentiam ejus magnificam*.

9. *Excelsus super omnem terram* עליון על כל הארץ] *Excelsior omnibus quæ in terra sunt*. Hebraismus, *omnia ditioni tuæ subjecta sunt*.

10. *Misericordium suorum* חסידיו] *Sanctorum suorum*. Alii, *eorum qui sanctitati student*.

11. *Lux sata est* אור זרוע] *Lux seminata est*. *Lucis* nomine Hebræi lætitiam significant. Metaphora autem à tritico, quod aliquandiu sub terra latet antequam proferat fructum: ità justi multa patiuntur antequam lætitiâ fruantur, quam post mortem exspectant. ¶ *Et rectis*, &c. ולישרי לב שמחה] Repetitio, ubi exponit quid per *lucem* intellexerit.

12. *Et confitemini memoriæ* והודו לזכר] Hebraismus, *date gloriam nomini sancto ejus*.

CASTALIO.

8. JUdææ puellæ] Civitates.

CLARIUS.

ET hîc de Regno Christi vaticinium canit, quo potentiam suam mirificè declaravit in salutem suorum & dejectionem hostium vanarúmque superstitionum.

1. *Lætentur insulæ multæ*] Dicit imperium ejus propagandum per terras & insulas maris. Prædicat & tremendam potentiam ejus cùm dicit, *Nubes & caligo in circuitu ejus*, q. d. Ipse agnoscetur esse Dominus ille terribilis & potentissimus, qui subitò ex atra & condensata nube tam horribiliter tonat in cœlis ut indè commoveatur universus orbis.

3. *Ignis ante ipsum præcedet*] Ipse est qui in N. T. non minùs se conspicuum fecit igne & fulgure quàm in V. T. id quod Act. 2. probatur, quando discipuli ejus Spiritum S. acceperunt in signo ignis & in sono venti vehementis. Quin & illi per orbem discurrentes illum quasi *fulgure illustrarunt*, fuerúntque omnibus terrori, ut Regna *terræ commota fuerunt à conspectu* eorum, & Reges, tanquam *montes* quidam, cesserunt, confusi fuerunt omnes *idololatræ*, & *adoraverunt hunc* unum & verum Christum *omnes Angeli*.

6. *Annunciaverunt cœli*] Prophetæ & Apostoli.

8. *Lætata est Sion*] Ecclesia videlicet, sic & *filiæ Judæ*.

11. *Lux orta est justo*] *Lux* Fidei, Veritatis, Vitæ & Felicitatis, & materia perpetuæ lætitiæ *seminata est* per orbem, unde justi gaudent, & laudant, & gratias agunt cum veneratione sanctissimæ Majestati illius.

DRUSIUS.

10. ¶ מִיַּד רָע. A. Th. V. & VI. πονηροῦ. Sym. κακόν. רְשָׁעִים. A. ἐκ χειρὸς ἀσεβῶν. Sym. παρανόμων. Th. ἁμαρτωλῶν.

GROTIUS.

Huic David, quando terra ejus restituta est] Non est in Hebræo. Sensus est, Scriptum hunc Psalmum in memoriam ejus temporis quo Absolomo mortuo Regnum recuperavit totum.

7. *Adorate eum omnes Angeli ejus*] Hic est locus quo scriptor ad Hebræos utitur applicans Christo, ut fit in Novo Federe, id quod de Deo dictum est in Vetere; προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ, mutatâ personâ; quod in allegandis locis nihil refert. Nam in Græco hic est, προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἄγγελοι αὐτοῦ. Sæpe Lxx אלהים vertunt ἀγγέλους, ut suprà 8. 5. & infrà 138. 1. Cæterùm hoc loco legerunt non אלהים, sed cum affixo אלהיו.

PSAL. XCVIII.

MUNSTERUS.

1. *Salutem paravit sibi*] Fieri potest ut salus aliqua magna & victoria obtigerit populo Israelitico de hostibus suis, unde Propheta occasionem acceperit scribendi de salute quam Salvator erat allaturus solâ suâ virtute, quæ hîc per *dexteram* significatur.

7. *Perstrepat mare*] Quòd mare & omnes creaturæ invitantur ad laudem & plausum, monet salutem per Christum paratam tantam esse ut eam Homo non satis dignè perpendere possit, cupiátque ob immensum gaudium quod ex ejus meditatione concipit, omnes creaturas incitare ad laudandum Deum.

VATABLUS.

1. *Servavit eum*, &c. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו] Ad verb. *salvavit sibi dexterâ suâ, & brachio sanctitatis suæ*. Quidam, *salutem operatus est sibi dexterâ suâ*. Alii, *salutem paravit sibi*, &c. Hebraismum quidam sic reddunt, *Opem tulit solâ suâ dexterâ*, &c. Similis locutio legitur Esa. 59. 16. *Admiratus quòd nemo esset qui oraret, servavit itaque sibi brachio suo*: vel, *servavit*, sive *salvavit eum*, pro, *salutem peperit ei brachium ejus*. Et cap. 63. 5. *Admiratus sum, & nemo erat qui fulciret: servavit itaque mihi brachium meum*; vel, *salutem peperit*: pro, *solo meo brachio opem tuli*. Alii vertunt, *salvavit illi dextera ejus, & brachium sanctitatis ejus*: i. Christus dextera & brachium Patris attulit salutem mundo: *illi*, i. in honorem Patris.

4. *Et exsultate* ורננו] *Et ovate*.

5. *Et voce cantûs* וקול זמרה] *Et sono Psalmi*. Quidam vertunt, *cithara vocem psalmi jungite*.

6. *In tubis classicis, & sonitu cornu* בחצצרות וקול שופר] *In buccinis, & voce tubæ*. Alii, *In tubis, & voce buccinæ*.

7. *Tonet* ירעם] Fut. Heb. pro imperat. *perstrepat; fremat; reboet*. Vide hæc eadem verba & Psal. 96. 11.

8. *Exsultent* ירננו] *Vociferentur*. *Manum* tribuit fluminibus per Prosopopœiam: q.d. Edant signa lætitiæ more gaudentium.

9. *Coram Jehova* לפני יהוה] Idem versus qui & ultimus est Psalmi 97.

CLARIUS.

Idem hujus Psalmi argumentum est quod præcedentium duorum Psalmorum.

1. *Salvavit sibi*] Vel, *salutem paravit sibi*. Fieri potest, si literam spectes, ut salus aliqua magna & victoria obtigerit populo Israelitico de hostibus suis; unde Propheta occasionem acceperit scribendi de salute quam Servator erat allaturus solâ suâ virtute, quæ hîc per *dexteram* significatur. Et sanè ipsa hujus Psalmi verba non nisi in Christum propriè quadrant.

3. *Veritatis suæ*] Recordatus est promissionum suarum, & quæ pollicitus fuerat, tanquam fidelis, præstitit.

7. *Moveatur mare*] Quòd mare & omnes creaturæ invitantur ad laudem & plausum, monet salutem per Christum paratam tantam esse ut eam Homo non satis dignè perpendere possit, cupiátque ob immensum gaudium quod ex ejus meditatione concipit, omnes creaturas incitare ad laudandum Deum.

DRUSIUS.

7. יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ. Sym. *Resonet mare cum plenitudine sua; orbis terra, & qui ipsum incolunt*] In ed. Rom. Ἠχείτω ἡ θάλασσα σὺν πληρώμαλι αὐτῆς.

9. כִּי בָא. Οἱ λοιποὶ, ὅτι ἔρχεται.

GROTIUS.

Videtur hic Psalmus, scriptus breviter, ejusdem argumenti esse cujus majus carmen Exod. 15.

PSAL. XCIX.

MUNSTERUS.

1. *Sedet inter Cherubim*] Quòd Dominus regnavit in Israel, & peculiarem sibi sedem delegit in Arca inter duos Cherubim, hinc responsa dedit, & propugnatorem se exhibuit populi Israelitici contra omnes hostes eorum, figura fuit Regni Christi regnantis in cordibus fidelium, ex cujus præsentia Christi fidelis roboratur contra homines impios & Dæmones. Hujus imperium consistit in *judicio, justitia* & *æquitate*: & qui ab his declinat à Regno ejus excidit.

5. *Scabellum*] Per *scabellum* intelligitur Arca, quæ peculiaris erat locus Dei, videlicet ut sinceritas religionis meliùs in populo conservaretur, & præludiū fieret Christianis, qui corda sursum haberent erecta in cœlum. Quòd autem *Samuelis, Mosi* & *Aharonis* fit mentio, exemplum est integrorum & ministrorum Dei, &c.

VATABLUS.

1. *Jehova regnet* יהוה מלך] Idem principium Psal. 97. ¶ *Contremiscunt* ירגזו] Fut. Heb. *contremiscent*. Alii, *commoventur*. Alii, *turbentur*. ¶ *Sedet* ישב *Qui sedebat*. ¶ *Contremiscit* תנוט] Fut. Heb. *commovebitur*. Alii, *agitetur, moveatur, ruat*.

2. Et

2. *Et excelsus est*, &c. ורם הוא על כל העמים] Pro eodem dixit Psal. 97.9. *Excelsus est super omnem terram.*

3. *Quod sanctum est* קדוש הוא] Alii subaudiunt conjunctionem, & *sanctum est.*

4. *Et fortitudo* ועז] *Et robur, potentia*, i. abest à tyrannide. Sunt qui vertunt, *Robur est Regi qui amat judicium.* ¶ *Tu apparas* omnia *ex rectitudine* אתה כוננת מישרים] Mutatio personæ. Ad verb. *tu parasti æquitates.* Quidam vertunt, *Tu recta dirigis.* Alii, *tu fecisti obtinere quæ recta sunt.* ¶ *Fecisti* עשית] Præt. Heb. quod nonnulli vertunt per præsens.

5. *Scabello pedum ejus* להדום רגליו] i. In Templo, ut Chaldæus P. convertit. Hebræi *scabellum pedum Dei* intelligunt Arcam super quam præsentiam suam exhibebat Deus.

6. *Invocabant Jehovam* קוראים אל יהוה] *Clamabant ad Jehovam.*

8. *Eis* להם] *Ipsis*, sub. *populis.* Vel *ipsis*, i. in gratiam ipsorum, Mosis scilicet & Aharonis. q. d. Eo tempore parcebas Israeli ad preces eorum. ¶ *Et ultionem capiens*, &c. ונוקם על עלילותם] *Et vindicans opera eorum:* vel *studia*, i. adinventiones quas alii excogitabant in perniciem eorum, & vindictam sumens ob injuriam illatam ipsis. Alii, *Tu eras peccata remittens illis*, i. in gratiam Mosis & Aharon: & tamen si Moses & Aharon aliquid suo spiritu agebant, tum illos puniebas.

CASTALIO.

4. R*Egia quidem potentia jus amat*] Tu qui regiâ es potentiâ.

8. *Tamen eorum factum ultus es*] Quòd eis aditum in Chananæam negavit. Vide Num. 20. & Deut. 32. ad finem, & Psal. 106.

CLARIUS.

CAnit & hîc bonitatem & potentiam Dei, per Arcam fœderis olim repræsentatam & Israeli multis portentis declaratam.

1. *Sedet super Cherubin*] Demonstravit Deus se delegisse sibi sedem in Propitiatorio inter Cherubin, significans se libenter habitare inter mentes quæ sumptis alis spiritûs in cœlis versantur.

4. *Honor Regis judicium diligit*] Vel, *Virtus* (sive *Potentia*) *Regis judicium diligit:* h. e. Quamvis potens sit Dominus, non tyrannidem exercebit, sed æquitatem, cujus amantissimus est. ¶ *Parasti directiones*] Vel *æquitatem:* h. e. gubernabis omnia cum æquitate summa.

5. *Scabellum pedum ejus*] Intelligit Arcam, quæ peculiaris erat locus Dei, videlicet ut sinceritas religionis meliùs in populo conservaretur, & præludium fieret Christianis, qui corda haberent sursum erecta in cœlum. Quòd autem *Mosis, Aharonis & Samuelis* fit mentio, exemplum est integrorum cultorum & ministrorum Dei.

8. *Et ulciscens*] Hoc ad rebelles in populo refertur. Sæpe enim relativa usurpantur sine antecedentibus apud Hebræam linguam.

DRUSIUS.

4. וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב. Sym. Ἰσχὺν βασιλεὺς τὸ κρίμα ἀγαπᾷ, *Virtutem Rex judicii diligit.* A. καὶ κράτος βασιλέως κρίσιν ἠγάπησεν, *Et potentia Regis judicium dilexit.*

6. וְהוּא יַעֲנֵם. A. ἐπακούσεται αὐτῶν. Sym. Th. & V. ed. ut Lxx. VI. editio ἐπήκουσεν.

8. וְנֹקֵם עַל עֲלִילוֹתָם. Sym. *& ultor in doloribus eorum*] Sic est apud interp. Theodoreti. In ed. Rom. *Schol.* καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ τὰς ἐπηρείας αὐτῶν. Suprà 91.3. λόγον ἐπηρείας idem interpres *verbum doloris.*

GROTIUS.

5. E*T adorate scabellum pedum ejus*] i. Vertite vos versùs Arcam, ut mos Israelitis, Psal. 138.2. 1 Reg. 8. 44. Dan. 6.10. & hoc ipso Psalmo 9. Arca verò dicitur *scabellum pedum Dei* 1 Par. 28. 2. infrà Psal. 132.7. comparatione Cœli scilicet, cujus respectu & Terra, maximè verò Judæa, *scabellum pedum Dei* dicitur Esa. 66. 1. Matth. 5. 35. Thren. 2. 1.

6. *Moses & Aaron in Sacerdotibus ejus*] *Inter ministros ejus:* nam vox כהן valde generalis est, etsi plerumque per ἀντονομασίαν quandam de *Sacerdotibus* usurpatur. Vide 2 Sam. 8. 18.

PSAL. C.

MUNSTERUS.

INvitantur in hoc Psalmo omnes homines ad gratiarum actionem & laudem Dei; & præsertim monetur hoc fieri in cœtu sacro.

VATABLUS.

1. P*RO laude* לתודה] Sub. *Divinæ misericordiæ.* Decantabatur enim hic Psalmus cùm offerebatur sacrificium hostiæ pacificæ pro impetranda Dei gratia. Alii, *pro gratiarum actione.*

2. *Cum exsultatione* ברננה] *Cum ovatione.*

3. *Populus ejus*, &c. עמו וצאן מרעיתו] Simile vides Psal. 95. 7.

4. *Benedicite nomini ejus* ברכו שמו] *Prædicate nomen ejus.*

5. *Veritas ejus* אמונתו] *Fides ejus.* Vox Hebræa significat *veritatem & constantiam promissorum.*

CLARIUS.

INvitantur hoc Psalmo omnes homines ad gratiarum actionem & laudem Dei; & præsertim monetur hoc fieri in cœtu sacro.

4. *Atria ejus*] Sic distingue, *introite portas ejus in confessione*, h. e. laude, *& atria ejus in hymnis: confitemini illi, & laudate nomen ejus.*

DRUSIUS.

2. בִּרְנָנָה. A. ἐν αἰνέσει. Sym. μετ' εὐφημίας.

3. הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא אֲנַחְנוּ. Sym. Αὐτὸς ἐποίησεν οὐκ ὄντας, *Ipse fecit nos, qui non eramus.*

GROTIUS.

P*Salmus in confessione*] i. Adhiberi solitus sacrificiis תודה, quod αἰνέσεως vertunt Græci. Vide Levit. 7. 2 Par. 2. 9.

PSAL. CI.

MUNSTERUS.

1. P*Ietatem & judicium*] *Pietate* movetur animus ad succurrendum proximo; *judicio* verò cuncta aguntur æquo libramine: & in his duobus constat tota vitæ integritas, præsertim illius qui est in officio aliquo. De his itaque gloriatur David, & veluti munus à Deo acceptum, Deo fert gratum.

2. *Quando venies ad me?*] Ut scilicet exsulantem in Regnum evehas.

8. *Manè perdam*] i. Maturè curabo exterminare impios, priusquam malitia eorum in alios serpat. In civitate enim Dei nefas est tolerare impios, præsertim qui proximis sunt scandalo.

VATABLUS.

2. *Intelligam* אשכילה] *Prudentem me geram. Prudenter agam.* Alii paraphrasticè, *prudenter me habebo, vitam vivens innocentem*: i. dabo operam sedulò ut inculpatè vivam quando me docebis & institues. ¶ *Ambulabo in perfectione* אתהלך בתם] i. Conversabor in integritate.

3. *Opus declinantium* עשה סטים] Ad verb. *Facere declinantium.* Infinitivus pro nomine: i. opus eorum qui deficiunt à Deo.

4. *Recedet* יסור] *Recedat: facessat.*

5. *In secreto* בסתר] *In occulto: clàm.* ¶ *Succidam* אצמית] *Conficiam: disperdam.* ¶ *Et latum corde* ורחב לבב] *Et vastum corde.* Alii, *& turgido corde.*

6. *Perfectâ* תמים] *Sincerâ: innocenti.*

7. *Non firmabitur* לא יכון] *Non stabilietur*: i. sedem permanentem non est apud me habiturus.

8. *Singulis matutinis* לבקרים] *Manè, manè, inquam.* Alii, *in dies*, vel *quotidie.* ¶ *Ut exterminem* להכרית] *Ut eliminem: ut exscindam.*

CLARIUS.

Officio pii Principis functurum se pollicetur, h. e. & se victurum innocenter, & malos oppressurum, bonósque evecturum.

1. *Misericordiam & judicium cantabo*] *Misericordiâ* movetur animus ad succurendum proximo; *judicio* verò cuncta aguntur æquo libramine: & his duobus constat tota vitæ integritas, præsertim illius qui præsit. De his gloriatur David, & Deo accepta refert.

2. *Intelligam in via immaculata*] Prudenter me geram, & integritatis morum studiosus ero. Sed conatus mei irriti fient nisi *venias ad me*, i. nisi tu adjuveris. Alii *quando venies ad me* interrogativè pronunciant, & sic intelligunt, *Quando venies ut exsulantem in Regnum evehas?*

8. *In matutino*] i. Maturè curabam exterminare impios, priusquam malitia eorum in alios serperet.

DRUSIUS.

1. אֲזַמֵּרָה. Sym. *μελῳδήσω canam.*

2. אַשְׂכִּילָה בְּדֶרֶךְ תָּמִים. Idem, *συνονήσω ὁδὸν ἄμωμον considerabo viam immaculatam.*

GROTIUS.

2. *Psallam & intelligam in via immaculata, quando venies ad me*] Illud *psallam* rectiùs, ni fallor, Masoretica lectio ad comma præcedens refert. *Intelligam in via perfecta*, i. animi vim intendam ad vitæ integritatem. *Quando venias ad me* positum hîc pro *donec ad me venias*, i. me liberes atque evehas. Est enim hoc votum Davidis de ratione regnandi, quam sibi in animo proposuerat, longè optimam, & cujus modum pauci implent Reges, etiam ii qui plus Deo debent quàm David, i. Christiani.

8. *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ*] Est in Hebræo futurum, ut præcedentia, *excidam.* Hoc ideò dictum, quia manè judicia exercebantur, ut diximus ad Job 38. 13.

PSAL. CII.

MUNSTERUS.

1. *Cum mœsto est animo*] Potest & sic verti, *cùm mœsto esset animo*, sive *dum convolveretur*, &c. Putant enim quidam orationem esse pro reparando Templo & Urbe, pro quibus reparandis tantùm affligebantur ut vis doloris absumeret omnem vitæ vigorem, faceretque populi ætatem consumi ad instar fumi, & exsiccaret ossa.

6. *Factus sum ut bubo*] Hoc dicitur quòd populus insomnis esset quasi aves nocturnæ, in captivitate & exsilio, anxius pro domo Domini.

8. *Jurant per me*] h. e. Gentes imprecabantur illis quibus malè volebant infelicitatem Jehudæorum.

9. *Cinerem quasi panem comedi*] Notatur per hæc magnus luctus eorum qui erant in captivitate.

13. *Venit, inquam, tempus*] Est מועד *tempus certum & statutum.* Loquitúrque de LXX annis quibus Templum & Civitas desolationi subjacere debuerunt. Porrò per *servos qui piè sentiebant de ruinis* Jerusalem intelligunt Cyrum & Darium.

17. *Solitarii*] Populi scilicet in captivitate agentis.

18. *Scribetur istud*] Dicit scribendam pro posteris reædificationem Templi, ut scilicet in memoria habeantur beneficia Dei: præsertim cùm illi Templi & Urbis restauratio typus esset & figura restituendi per Christum orbis, qui ab initio mundi in solitudinem redactus mansit sic squalidus usque ad adventum ejus.

23. *Afflixit in via virtutem meam*] Putant id referendum ad Jehudæos, qui dum operi perficiendo instarent multas passi fuerunt injurias.

26. *Ipsi peribunt*] h. e. Eàdem facilitate poteris eos annihilare quâ eos creasti. Sed quia sancti in æternum vivunt, consequens est ut hæc orbis machina stet in perpetuum.

27. *Tu autem es*] Alludit ad illud Exod. 3. EGO SUM QUI SUM: &, QUI EST *misit me ad vos.*

VATABLUS.

1. *Pauperis* לעני] *Afflicti*, vel, *pro afflicto.* ¶ *Cùm angustiis afficietur*, כי יעטף] *Cùm torquebit sese*, sub. *ob gravem afflictionem.* Alii, *cùm torqueretur.* Alii, *cùm afflicto est animo.* Alii, *cùm consternatus esset.* ¶ *Effundet* ישפך] *Effunderet.*

2. *Angustia mea* צר לי] Ad verb. subaudito relativo, *quo tribulatio mihi.* ¶ *Invoco* אקרא] *Invocavero.*

3. *Defecerunt* כלו] *Consumpti sunt.*

4. *Quia oblitus sum*, &c. כי שכחתי מאכול לחמי] *Usqueadeo ut oblitus sim cibum sumere.*

6. *Pelicano* לקאת] *Onocrotalo, cuculo.*

7. *Vigilo* שקדתי] Præt. Heb. *Vigilavi.*

8. *Insanientes in me* מהוללי] *Subsannatores mei.*

9. *Quia cinerem tanquam panem manducavi* כי אפר כלחם אכלתי] Pauculis subauditis & ordine commutato quidam vertunt, *adeò sum fractus malis quòd* [sive *ut*] *panem tanquam cinerem edam*, &c. i. ut panis non magis mihi sapiat quàm cinis.

11. *Inclinata* נטוי] *Fugax*: i. quæ citò abit. ¶ *Arescam* איבש] Fut. Heb. pro præt. *arui.*

13. *Tu exsurge & miserearis* אתה תקום תרחם] *Tu exsurgens miserearis.* ¶ *Tempus statutum* מועד] Sub. *à Prophetis.*

15. *Gloriam tuam* את כבודך] *Majestatem tuam: decus tuum.*

16. *Dum ædificaverit* כי בנה] *Quòd ædificaverit.* ¶ *Visus fuerit*, &c. נראה בכבודו] *Videbitur* [vel, *apparebit*] *gloria ejus.* Alii præteritum convertunt in futurum, *Quia ædificabit Jehova Sion, & apparebit in majestate sua.*

17. *Ad orationem myricæ* אל תפלת הערער] *Ad orationem solitarii.* Alii, *pauperis*, vel *debilis.* Vox Hebræa ערער, pro qua quidam vertunt *debilem*, significat arbusculam nascentem in deserto, quæ *juniperus* vel *myrica* vulgò dicitur; & per Metaphoram *debiles, miseros & afflictos* denotat. Significat etiam *hominem excitantem se*: propterea quidam *sedulum* vertunt, *Respiciet ad orationem excitantis se*, vel *seduli & diligentis*, nempe ad orationem.

18. *Pro generatione novissima* לדור אחרון] *Generationi posteræ, postero seculo*: i. mandabitur literis hæc liberatio in gratiam posteritatis. ¶ *Qui creabitur* נברא] Chald. *qui futurus est ut creetur.* Hebræi vertunt *creatus.*

19. De

19. *De excelso Sanctitatis suæ* ממרום קודשו] *E sublimi Sanctitatis suæ.* Alii, *è sublimi Sacrario suo.*

20. *Vinctorum* אסיר] Singul. Heb. pro plur. ¶ *Morti destinatos* בני תמותה] Ad verb. *filios mortis.* Hebraismus, pro *homines morti adjudicatos*, *brevi interimendos.*

23. *Fortitudinem meam* כוחי] *Vires meas.* ¶ *Abbreviavit* קצר] *Præcidit.*

24. *Dico* אמר] *Dicebam*, *Dicam*, sub. *ergò.*

25. *Antea* לפנים] *In principio. Olim. Pridem. Jampridem.*

26. *Peribunt* יאבדו] *Corrumpentur.*

27. *Consumentur* יתמו] *Finientur.*

28. *Stabilietur* יכון] *Firmabitur : dirigetur.*

CLARIUS.

VEhemens querela est de miseria populi sancti, qui reversus à Babylone, dum Templum & Urbem conaretur reparare, innumeris injuriis & contumeliis ferè conficiebatur à gentibus vicinis. Consolatio admiscetur ex consideratione æternitatis & benevolentiæ Dei jam illucescentis ex favore Cyri ac Darii.

3. *Sicut focus*] h. e. Locus in quo perpetuò ignis est.

4. *Oblitus sum*] Præ nimia scilicet calamitate *oblitus sum comedere panem meum* : idcirco *aruit cor meum*, &c. Et illud *oblitus sum* φθόνων habet, quòd tanta esset ægritudo ut non ampliùs de cibo cogitaret.

5. *Adhæsit os*] Vix hærebat ossibus pellis mea. In Scriptura *caro* pro *pelle*, & *pellis* pro *carne* interdum accipitur.

6. *Pelicano*] Nempe avibus quæ in desertis habitant & reliquarum avium consortia fugiunt. Vel hoc dicitur quòd populus insomnis esset quasi aves nocturnæ.

8. *Adversum me jurabant*] In perniciem meam conjuraverant. Alius vertit, *jurant per me*, i. jurantes imprecantur sibi sortem Judæorum.

9. *Quia cinerem*] Notatur per hæc magnus luctus eorum qui erant in captivitate.

10. *Elevans allisisti me*] Videris extulisse me in altum ut me graviùs ruere faceres.

13. *Quia venit tempus*] Loquitur de LXX annis quibus Templum & Civitas desolationi subjacere debuerant, post quos erant reædificanda.

14. *Placuerunt servis tuis*] Per *servos qui piè sentiebant de ruinis* Hierusalem intelligunt Cyrum & Darium. Alii Judæos, qui piè erant affecti. Servi, inquit, tui jampridem desiderio tenentur videndorum lapidum ejus ; & quantumvis misera sit facies, piè tamen erga rudera ejus affecti succurrere cupiunt.

18. *Scribentur hæc*] Dicit *scribendam* pro posteris reædificationem Templi, ut scilicet in memoria habeantur beneficia Dei, præsertim cùm illa Templi & Urbis restauratio figura esset restituendi per Christum orbis : qui ab initio mundi in solitudinem redactus manserat sic squalidus usque ad adventum ejus.

22. *Cùm convenient populi*] Vide ut in media suorum temporum historia interserat tempora Euangelica, quando colligendi erant populi & Regna ad fidem.

23. *Afflixit in via*] Putant id referendum ad Judæos, qui dum operi perficiendo instarent multas passi fuerunt injurias.

24. *Nè revoces me*] Nè me hinc sustuleris *in dimidio dierum meorum*, cùm paucissimi sint, & *anni tui* nunquam *ullâ generatione* finem sint habituri. Tu eras priùs quàm terræ fundamenta jacerentur, &c. Hic autem locus adducitur in epistola ad Hebræos, ubi de Christo loquitur.

26. *Ipsi peribunt*] Eâdem facilitate poteris ad nihilum redigere quâ creasti.

28. *Habitabunt*] Securè videlicet, & illorum filiorum filii favore tuo in officio continebuntur.

DRUSIUS.

1. שַׁוְעָתִי. Sym. οἰμωγή - - *ejulatus*, sive *ploratus*] Interpres Euthymii, *Sym. pro Clamore Fletum dixit.* Theodoreti, *Clamorem enim Suspirium Sym. dixit.*

3. וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ. A. καὶ τὰ ὀστᾶ μου ὡς καῦσις ἐφλαγυρώθη, *& ossa mea ut res exusta inaruerunt.* Sym. καὶ τὰ ὀστᾶ μου ὡς ἀπόκαυμα ἀναφλέγονται, *& ossa mea sicut ardor aruerunt.* Th. ὡς φρύγιον *tanquam cremium*] Ὡς καῦσις verbum è verbo, *ut ustio.* Significat autem, *rem ustam & crematam.* Suidas, cùm exposuisset Ψαθυρὸν, ξηρὸν, subjicit, καὶ τὰ ὀστᾶ μου ὡσεὶ καῦσις ἐψαθυρώθη, quæ hinc haud dubiè sumpsit. Interpres Theodoreti, *sicut cinis.* An legit ὡσεὶ κόνις ; Ὡς ἀπόκαυμα] Interpres Euthymii, *Sym. pro Cremio, Torrem dixit.* Lex. V. *Torris*, δαλὸς μέγας.

6. כְּכוֹס. A. Th. & V. ed. ὡσεὶ νυκτικόραξ. Sym. *tanquam upupa.* VI. ed. *ut noctua*] Hieron. epist. ad Suniam, *In Ebræo pro nycticorace verbum* כוס *scriptum est : quod Aq. & Lxx & Th. & quinta ed.* nycticoracem *interpretati sunt* ; *Sym. verò*, upupam, *Sexta ed.* noctuam ; *quod & nos magis sequimur. Denique ubi apud nos & Græcos legitur*, Factus sum sicut nycticorax in domicilio, *apud Ebræos dicitur*, Factus sum sicut noctua in ruinosis. *Plerique* bubonem *contentiosè significare putant.* Hucusque Hieronymus. *Tanquam upupa*] Ὡς ἔποψ. Ad Latinam proximè accedit vox Chaldaica קיפופא, quâ hîc usus interpres ejus linguæ, quem alii Aquilam proselytum, alii Josephum Cæcum fuisse putant. Apud Albertum, *Hakocoz*, *upupa :* vocabulum corruptum, ut apparet, ex Ebræo *Hachoz* sive *Hacchoz* ; quod rectiùs scribitur *Hacchos*, cum s in ultima. Eadem avis Ægyptiacè κουκουφα vocatur, q. κυφουφα nam hæ literæ alternant. *Noctua*] Germanis **Kutz** dicitur, manifesto vestigio vocis Ebraicæ *Chos* ; quam vocem Arabs & Persa interpretes retinuerunt. Observatum præterea in agro Patavino Scopas *Chus* appellari. Sunt autem Scopæ è noctuarum genere minimæ, auritæ. ¶ חֳרָבוֹת. Sym. ἐρείπια *rudera*] Priùs erat ἐν οἰκοπέδῳ. Id vertunt *in domicilio.* Interpres Theodoreti, *Domicilia* Parietinas *Sym. dixit.* Sunt autem *parietinæ* propriè parietum ruinæ sive muri semiconsumpti. Lex. V. Ἐρείπιον, *semirutum*, *semirutus.*

8. מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ. * καὶ οἱ καταπαιζοντές μου, ἐμὲ ὅρκον ἐποίουν.

14. עֲפָרָהּ. O. τὸν χοῦν αὐτῆς] Epist. ad Suniam, *Pro terra* APHAR *in Ebræo positum est*, *quod omnes* τὸν χοῦν *transtulerunt*, *& potest tam* pulvis *quàm* humus, *i. terra*, *interpretari.*

23. עִנָּה בַדֶּרֶךְ כֹּחִי. Sym. ἐκάκωσεν ἐν ὁδῷ τὴν ἰσχύν μου.

26. כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ. Sym. *Et omnes sicut vestimentum senescent, & sicut amictum mutabis eos, & mutabuntur.*

28. יִכּוֹן. Sym. διαμενεῖ *permanebit.*

GROTIUS.

1. ORatio pauperis] לעני propriè eum significat *qui in miseriis est constitutus.* Videtur scriptum hoc carmen in Exsilio Babylonico.

21. *Ut solveret filios interemptorum*] Ex Græcis, qui suprà sic transtulerunt, ubi eædem voces 79. 11. sed utrobique in Hebræo meliùs *filios mortis.* Eo loquendi genere significantur ii qui jam ab aliis, bene aut malè, morti destinati sunt. Apparet id 2 Sam. 12. 5. Joh. 17. 12. 2 Thes. 2. 3. Simile 44. 22. צאן טבחה, ubi LXX ὡς πρόβατα σφαγῆς, nec aliter Apostolus Rom. 8. 36.

PSAL.

PSAL. CIII.

MUNSTERUS.

1. *Omnia interiora mea*] Per hæc intelliguntur cogitationes & intimi affectus.

2. *Retributiones*] Intellige beneficia Dei, quibus nos prævenit, & quæ rependit.

4. *Ab interitu vitam tuam*] Poteſt hic locus & ſic verti, *Qui redemit à fovea vitam tuam*; h. e. curat te ab infirmitatibus tuis, & prolongat dies tuos, ut non mox à pueritia ſepulcrum te devoraverit.

5. *Os tuum*] Heb. *maxillas tuas*. Sunt etiam qui עדי hîc accipiendum putant pro *ornamento*, ſicut & Ezech. 22. invenitur, & intelligunt per ipſum animam bonis Divinis ſatiatam. ¶ De *renovatione Aquilæ* Hebræi dicunt, illam quolibet decennio è ſublimitate cœlorum ſe præcipitem dare in mare, indéque ei novas ſuccreſcere plumas. Id ſive verum ſit ſive non verum, conſtat ex hoc loco Aquilam aliquâ ratione rejuveneſcere & vires inſtaurare.

8. *Miſericors & clemens*] Hic verſus cum ſequenti deſumptus eſt ex 34. cap. Exod. quando Moſes tranſeunte Domino exclamavit, *Deus miſericors*, &c.

16. *Neque agnoſcet eum ampliùs locus ejus*] h. e. Ubi egit & multa labore ſuo congregavit, ibi jam nemo ejus meminit, extinctáque eſt ejus memoria.

20. *Virtute præſtantes*] Quanta ſit virtus Angelica oſtendit ſtrages quam Angelus unâ nocte fecit in exercitu Aſſyriorum.

VATABLUS.

1. *Benedic* ברכי] *Lauda, Prædica, anima mea, Jehovam.*

2. *Beneficiorum ejus* גמוליו] *Retributionum ejus.* Alii, *omnium quæ contulit in me.*

4. *Qui redimit de fovea* הגואל משחת] *Qui vindicat à ſepulcro*: vel, *ab interitu*. ¶ *Qui coronat te*, &c. המע טרכי חסד ורחמים] *Qui coronat te pietate* [vel *benignitate*] *& miſerationibus*: i. undique te cingit & cumulat.

5. Et *renovatur* תתחדש] Alii ſubaudiunt, & cujus beneficio *renovatur*, &c. ¶ *Ut aquilæ* כנשר] Genitivus eſt, & ſubaudiendum *juventus*; ut legas, *Renovatur juventus tua ut aquilæ juventus.*

8. *Longus irâ*, &c. ארך אפים ורב חסד] Hebraiſmum ſic reddunt quidam, *Tardus ad iraſcendum & multâ benevolentiâ præditus*. Alii, *Longanimis & multæ pietatis*. Alii, *remotus ab ira, & multus miſericordiâ*, ſive *bonitate*. *Tardum ad iram* interpretantur qui non illico puniat.

9. *Contendit* יריב] Fut. Heb. *litigabit*, *contendet*, vel *rixabitur*, ſub. *cum homine*. Alii, *objurgabit*. ¶ *Servat* יטור] Sub. *iram*. Quidam vertunt, *ſuccenſebit*. Alii vertunt, *reſervat* memoriam acceptæ injuriæ.

11. *Roboravit miſericordiam ſuam* גבר חסדו] *Valentem fecit bonitatem ſuam*. Alii, *prævaluit pietas ejus*.

12. *Diſtare fecit* הרחיק] *Longè fecit*, *elongavit*, *longè removit*.

14. *Figmentum noſtrum* יצרנו] Vox Hebræa ſignificat *opus figulinum*: q. d. Scit quàm fragiles nos creaverit.

15. *Herba* חציר] *Granum*, *fœnum*.

16. *Nec agnoſcit* ולא יכירנו] i. Itâ perit flos ut non poſſis poſtea oſtendere ubi creverit.

18. *Præceptorum ejus* פיקודיו] *Conſtitutionum ejus*.

19. *Præparavit* הכין] *Stabilivit*, *firmavit*.

20. *Benedicite Jehovæ* ברכו יהוה] *Prædicate Jehovam*. ¶ *Ad obtemperandum*, &c. לשמוע בקול דברו] Ad verb. *ad audiendum in vocem verbi ejus*. Quod quidam convertunt *obediendo voci verborum ejus*.

CASTALIO.

1. *Collauda, anima mea, Jovam*] *Animam ſuam* vocat ſeipſum.

16. *Eúmque ſuus ampliùs neſcit locus*] Non habet.

CLARIUS.

Celebrat Dei bonitatem in homines, peccata illis condonantis, & corporis pariter ac animi bona cumulatè impertientis.

1. *Et omnia quæ intra me ſunt*] Vires omnes meæ: & breviter complectitur illud, *toto corde, totâ animâ*.

2. *Retributiones ejus*] Beneficia quæ in te contulit.

4. *Redimit de interitu*] Prolongat dies tuos, ut non mox à pueritia ſepulcrum te devoraverit. ¶ *Coronat te*] Veluti Regem facit, benignitatis in te ac pietatis officiis.

5. *Ut aquila*] De renovatione Aquilæ Hebræi dicunt, illam quolibet decennio è ſublimitate cœlorum ſe præcipitem dare in mare, indéque ei novas ſuccreſcere plumas. Id verum ſit an non, conſtat certè ex hoc loco Aquilam aliquâ ratione rejuveneſcere & vires inſtaurare.

7. *Notas fecit*] Memorat de more ſuperiora illa beneficia collata patribus, quod & nobis faciendum eſt in commemorandis beneficiis Dei.

16. *Spiritus pertranſibit*] Ubi vento aliquanto duriore attactus fuerit, emarceſcet, & avelletur à loco ſuo, *nec locus ille magis agnoſcet ipſum poſtea* quàm ſi nunquam floruiſſet ibi.

17. *Miſericordia autem Domini*] Noſtra quidem itâ ſe habent, *ſed miſericordia Domini* neque hîc neque in futurum deſerit *timentes ſe*.

20. *Potentes virtute*] Quanta ſit Angelica vis oſtendit ſtrages unius Angeli in exercitu Aſſyriorum unâ nocte.

DRUSIUS.

2. כל גמוליו. Sym. πάσας τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ *omnia benefacta ejus*.

4. רַחֲמִים. A. & Sym. οἰκτιρμοῖς *miſerationibus*. Th. οἰκτιρμῷ *miſeratione*.

14. זָכוּר. Sym. μνημονεύων *recordans*. Th. μνήσθητι *recordare*, i. זְכוֹר.

16. כִּי רוּחַ עָבְרָה בּוֹ וְאֵינֶנּוּ. Sym. *Quoniam ſpiritus pertranſit ipſum, deinde non ſubſiſtit*] Apud interpretem *deinde non ſubeſt ſpiritus*. Videtur ad *ſpiritum*, i. ventum, retuliſſe, quod alii ad *florem* referunt, & meliùs meo judicio.

17. וְצִדְקָתוֹ] Euthymius, *Juſtitiam dixit pro Retributione bonorum operum. Ad hunc enim ſenſum Symmachus tranſtulit.*

GROTIUS.

3. *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat omnes infirmitates tuas*] In Hebræo illud *tuis* & *tuas* non eſt ך, ſed כי, quod redolet Chaldaiſmum.

5. *Renovabitur ut aquilæ juventus tua*] Aquilæ enim novas pennas aſſumunt. Eſa. 40. 31. ubi Græci πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί.

17. *Miſericordia autem Domini ab æterno & uſque in æternum ſuper timentes eum*] i. Diutiſſimè durat, ut Exod. 20. 6. Verba tamen ſunt talia quæ in ſenſu ſublimiore ad æternitatem rectè applicentur ab Abeneſdra & aliis.

PSAL. CIV.

MUNSTERUS.

1. *Gloriam & decorem induisti*] h.e. Omnia opera tua tam absoluta & magnifica sunt ut prædicent & glorificent te summâ ornatum sapientiâ, potentiâ & bonitate. Enarrans sque Propheta opera Dei, incipit à cœlis & luminaribus cœlestibus, qui sunt veluti *cortina* & *vestis* Dei fulgidissima. Et paulò pòst dicit Deum *cœnaculum suum posuisse in aquis superioribus*, quas putant esse nonam sphæram.

4. *Facit Angelos suos spiritus*] Potest hic versus & sic verti, *facit flatus nuncios suos, & ignem flagrantem ministros suos.* q. d. Violenti & repentini flatus exsequuntur jussa ejus, sicut & ignis facit illico quæ ipse jubet. Unde exercitus Ægyptiorum tali tempestate fuit in mare dejectus, & Sedoma eversa, igne de cœlo misso, sicut & aliæ Dei perfectæ ultiones factæ fuerunt igne & tempestate, præter unum Cataclysmum. Potest & hic locus sic intelligi, quòd *Deus mittat Angelos in igne*, &c.

5. *Super basim suam*] *Basis* hæc est aqua, cui terra mirabiliter innatat: Vel est centrum ipsum, ad quod undique terræ partes suo pondere inclinantur, atque in hunc modum in meditullio mundi terra ipsa immobiliter consistit, omnium elementorum fundamentum. Per *abyssum* intellige Oceanum, intra quem ab initio terra & montes demergebantur, sed voce Divinâ, quæ veluti *tonitruum* est, increpatus discooperuit terram, & tunc apparuerunt *montes* excelsi, atque *valles*, & planities campi. Statutúsque est mari *terminus* suus, ut illum transgredi non possit.

10. *Mittit fontes*] Non usque adeò segregavit Deus aquas à terra quin perennes fontes administret, & inexhausto atque perpetuo tenore faciat fluere aquas, non sine magna hominum & animalium commoditate.

13. *E cœnaculis*] h.e. Ex nubibus irrigat altos montes, nè sterilescant, cùm per flumina adaquari non possint, sicut prata in planicie sita.

15. *Et vinum*] Sub. *facit Deus provenire ad cultum & laborem hominis.* ¶ *Nitere facit faciem*] Putant id dictum de unguentis odoriferis. Alii accipiunt de oleo ardente in lampade, unde illucescunt noctu facies hominum.

16. *Reficiuntur & arbores Domini*] h. e. Arbores magnificæ suscipiunt quoque incrementum à Deo.

18. *Herinaceis*] Hebræi communiter accipiunt שפן pro *cuniculo*. Alii interpretantur *murem Alpinum*.

26. *Ut in eo ludat*] *Ludere* dicuntur magnæ belluæ marinæ quando vastis corporibus suis ingentes faciunt maris commotiones, devorant minora animantia, & evertunt naves cum hominibus.

30. *Emittis spiritum tuum*] h.e. Continuò tuâ creatione renovatur orbis, quando in locum intereuntium animantium alia fingis animalia, quibus immittis spiraculum vitæ.

35. *Haleluja*] Est *Haleluja* dictio composita à verbo הללו *laudate*, & nomine יה, quod est medietas nominis tetragrammati.

VATABLUS.

1. *Benedic, anima mea, Jehova*, ברכי נפשי את יהוה] *Lauda* [vel *prædica* *anima mea, Jehovam.* ¶ *Gloriam & decorem indutus* הוד והדר לבשת] Hebraismus, pro *ornaris & commendaris magnificentia & splendore*: per cœlos te decorum & splendidum agnoscimus, ut hominem per vestem.

2. *Qui operit se* עטה] Participium, *Amiciens lumine*. Alii, *Amictus, opertus, indutus*. Vertere potes, *Amicis*, sive *ornas te lumine tanquam veste*: ut nulla sit personæ mutatio. Sic & mox, *Extendens*; & seq. versu *contignans*: pro, *Qui extendis, qui contignas*. ¶ *Veluti cortinam* כיריעה] *Velut pellem quo scilicet fit tentorium.*

3. *Qui contignat aquis superiora sua* המקרה במים עליותיו] *Qui contignat in aquis cœnacula sua.* Alii, *Qui ponit trabes cœnaculorum suorum in aquis*, Alii, *Qui facit* velut *contignationem cœnaculi sui aquas*, i. nubes. Scriptura nubes vocat *aquas*, quòd fiant è vaporibus in aerem excitatis, extenuatis & concretis. Ut autem è vaporibus fiunt, ità in aquam facilè dissolvuntur. *Qui igitur in nubibus ipsis compingit*, sive *ædificat*, *sibi domicilium*, i. qui in nubibus habitat. Nonnulli per prætheritum vertunt, *Qui construxit in nubibus altum suum domicilium*. Infrà v. 13. nubes dicuntur *cœnacula* sive *superiora Dei*, *Qui irrigat montes de superioribus suis*.

4. *Spiritus* רוחות] Hebræi exponunt, *Qui flatibus*, sive *ventis*, *& fulmine ignéque cœlesti utitur tanquam ministris*, ut in subversione Sodomæ. Paulus Heb. 1. 7. *Spiritus* interpretatur *Angelos*.

6. *Operueras eam* כסיתו] *Texisti*, vel *texeras eam*, sub. *terram*.

7. *Festinaverunt* יחפזון] Futura Heb. pro præt. *præcipitaverunt se.* Alii, *festinanter dejiciuntur*. Alii, *præcipites cesserunt*.

10. *Qui emittit* המשלח] Sub. *Lauda*, *inquam*, *anima mea*, *Jehovam*, *qui emittit*. Verti potest, *Qui emittis*, &c. ¶ *In convallibus* בנחלים] *Per valles*. q. d. Jussit Deus ut aqua fontana decurrat per valles. Alii, *in fluvios* qui *inter*, &c. Alii, *qui fiunt torrentes*, vel *fluvii*. ¶ *Ambulant* יהלכון] Hebraismus, pro *decurrunt*, sive *labuntur*.

11. *Potum dant omnibus bestiis agrestibus*] ישקו כל חיתו שדי] *Bibunt* indè *omnes bestiæ agri*. Vel, *potant omnes bestiæ agrestes.* ¶ *Frangunt* ישברו] Fut. Heb. pro præs. *levant*, *exstinguunt*.

12. *Habitant* ישכון] Fut. Heb. pro præs. & sing. pro plur. *sedent*.

13. *De superioribus suis* מעליותיו] *E cœnaculis suis.* Vide v. 3. ¶ *Operum tuorum* מעשיך] Personæ mutatio, i. imbre operâ tuâ in nubibus facto.

14. *Ad usum hominum* לעבודת האדם] *Ad obsequium hominum*. Alii, *ad culturam hominis*, i. adhibitâ culturâ hominum. ¶ *Ut educat panem* להוציא לחם] *Ad educendum escam.* Vel, *dum educit escam*, q. d. Idque facit dum educit escam omnibus animalibus.

15. *Lætificat* ישמח] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Ut faciem nitere faciat præ oleo* להצהיל פנים משמן] i. Illo vino nitidiorem reddat vultum & splendidiorem quàm possit reddi ullo unguento. Alii vertunt, *Ut niteant facies ab oleo.* tanquam dicat quòd Deus faciat provenire & unde niteant facies, nempe oleum. Hoc *nitore faciei* videtur significari unguentorum usus, de quo Psal. 23. 5. In eundem sensum alii, *Et oleum ad illustrandum faciem*.

16. *Saturantur arbores excelsæ* ישבעו עצי יהוה] Ad verb. *Saturabuntur arbores Jehovæ*; pro, *Satiantur*, vel, *Reficiuntur arbores excelsæ*: nam omnia excelsa tribuuntur Deo: unde hîc arbores excelsæ dicuntur *arbores Jehovæ*. *Satiantur*, i. abundè irrigantur ab eodem, imbre è cœlo misso, de quo v. 13.

17. *Ut ibi* אשר שם] *In quibus illic*, &c. Alii, *Quòd ibi*. ¶ *Ciconia*, &c. חסידה ברושים ביתה] Ad verb. *ciconia, abietes domus ejus*, i. Ciconia pro mansione sua habet abietes.

18 *Ibicibus* ליעלים] *Damis*, *rupicapris*. ¶ *Hospitium leporibus* מחסה לשפנים] *Latibulum herinaceis*. Alii, *cuniculis*: vel, ut alii, *leporibus*.

19. *In tempora* למועדים] *In stata tempora*: i. ut distinguat menses.

20. *Ponis* תשת] *Inducis*. ¶ *Reptat* תרמוש] Fut. Heb. pro præt: i. pervagatur, & discurrit.

22. *Et in habitaculis suis* ואל מעונתם] *Et in lustris suis*.

24. *Quàm multiplicata sunt* מה רבו] *Quàm multa sunt*. Alii, *Quanta sunt*. ¶ *In sapientia fecisti* בחכמה עשית] Psal. 136. 5. dicitur, *Qui fecit cœlos cum intelligentia*. ¶ *Possessionibus tuis* קניניך] Hinc videmus

demus Deum omnia poſſidere, & ejus propria eſſe omnia, & in ejus poteſtate: ut hîc quidam Hebræorum annotant.

25. *Et latum locis* ורחב ידים] Ad verb. *& amplum manibus*, i. locis & litoribus.

28. *Das eis, colligunt* תתן לחם ילקטון] Futura Heb. *dabis eis, colligent*. Quidam, *Cùm dederis eis colligent: & cùm aperueris manum tuam, ſatiabuntur bono*.

29. *Abſcondis* תסתיר] Futura item Heb. etiam ſeq. verſu. ¶ *Aufers* תוסף] *Colligis*; *retrahis*. Quidam, *congregabis*.

34. *Dulce erit ei*, &c. יערב עליו שיחי] Ad verb. *Dulceſcet ei*, i. Gratus erit ei ſermo meus. Alii, *Sit ei ſuavis ſermo meus*. Alii, *Erit ſermo meus de illo dulcis*, vel *jucundus*.

35. *Conſumantur* יתמו] *Deficient*. *Conſumentur*. ¶ *Ne ſint* אינם] Ad verb. *non ipſi*, ſub. *erunt*. ¶ *Benedic, anima mea, Jehova* ברכי נפשי את יהוה] *Prædica Jehovam, anima mea*. ¶ *Halelu-Jah* הללויה] Dictio ex imperativo *Halelu*, quod *laudate* ſignificat, & *Jah* nomine Dei compoſita.

CLARIUS

HYmnus eſt quo Deum celebrat à rerum conditione & benigna omnium gubernatione.

1. *Confeſſionem & decorem*] *Gloriam & majeſtatem*: h. e. Omnia opera tua tam abſoluta & magnifica ſunt ut prædicent & glorificent te ſummâ ornatum ſapientiâ, potentiâ & bonitate. Et enarrans Propheta opera Dei, incipit à cœlis & luminaribus cœleſtibus, qui ſunt veluti *pellis*, i. cortina & veſtis Dei fulgidiſſima: ut videatur principium Geneſeos deſcribere.

3. *Qui tegis aquis*] Quidam putant eſſe nonam ſphæram. Alii intelligunt nubes; quæ cùm ſit convolutum craſſamentum exhalationum, vim habens aquæ gignendæ, ideo ipſa quoque nubes *aqua* appelletur. ¶ *Aſcenſum tuum*] *Uteris nube pro vehiculo*. Idcirco & nubes ſuſcepit Dominum, ut Patri æqualis agnoſceretur.

4. *Qui facis Angelos*] Intelligunt ventos, quibus Deus pro nunciis utitur, ſimiliter & ignibus illis qui in cœlo apparent & è nubibus emittuntur. Siquis tamen Deum Angelos mittere cum igne intelligat, is à vero nihil aberrabit: nam de Angelis epiſtola ad Hebræos hunc locum interpretatur.

5. *Super ſtabilitatem ſuam*] Sive *baſim*: & ea eſt Aqua, cui Terra mirabiliter innatat; vel potiùs Centrum ipſum, ad quod undique terræ partes ſuo pondere inclinantur: atque in hunc modum in meditullio mundi Terra ipſa immobiliter conſiſtit, omnium elementorum fundamentum.

6. *Abyſſus*] Intellige Oceanum, intra quem ab initio terra & *montes* demergebantur; & nunc quoque *ſuper montes*, inquit, ſi juſſeris, *ſtabunt aquæ*. Sed *voce Divinâ*, quæ veluti *tonitruum* eſt, *increpatus* detexit terram: & tunc *apparuerunt montes* excelſi, & *valles*, ac planicies *campi*; *ſtatutúſque eſt mari terminus* ſuus, ut *illum tranſgredi non poſſit*.

8. *Aſcendunt montes*] Ad phantaſiam hominum dicit *montes aſcendiſſe, & deſcendiſſe valles*, ubi deſinentibus aquis & in Oceanum collectis montes & campi valléſque apparuerunt. Tale quid & Ovidius,

——*Creſcunt loca, decreſcentibus undis.*

10. *Emittis fontes*] Alius vertit, *Ipſe mittit fontes in fluvios*: quòd ſcilicet non uſque adeò ſegregaverit Deus aquas à terra quin perennes fontes adminiſtret, & inexhauſto atque perpetuo tenore faciat fluere aquas, non ſine magna hominum & animalium omnium commoditate.

11. *Sedabunt onagri ſitim ſuam*] *Onagrorum* meminit nominatim, quòd ſint inter cæteras beſtias ſolitudinis amantiores, atque idcirco ferè habitent in locis arentibus: quare ſitis illorum pro exemplo ardentioris deſiderii ponitur. De his Jer. 2. & Job. 34.

12. *Super eas*] *Juxta eas*, ſcilicet aquas & fluvios, *volucres cœli habitabunt*.

13. *De ſuperioribus ſuis*] Quod alii verterunt *è cœnaculis ſuis*: i. è nubibus irrigat altos montes, nè ſterileſcant.

14. *Producens fœnum*] *Provenire facit* ſuâ ſponte *fœnum* in uſum *brutorum animantium*, & ad *culturam hominis* reliquam ſegetem, *ut accipiat* ſibi *cibum è terra*, & *in ſudore vultûs ſui veſcatur pane ſuo*.

15. *Et vinum lætificet cor hominis*] *Et vinum*, ſubauditur, *facit Deus provenire culturâ & labore hominis, ut lætificet cor hominis*. Et tam ſalutifero liquore támque nobili ebrioſi homines abutuntur in ſuam aliorúmque perniciem, ingrati, cùm ob hanc unam cauſam Scriptura dicat datum ut nimiis curis affectum cor aliquantulùm eo recreetur, tanquam præcipuo quodam afflicti animi medicamento. ¶ *In oleo*] Putant id dictum de unguentis odoriferis: alii de oleo quo lampades accenduntur, unde illuceſcat noctu facies hominum.

16. *Saturabuntur ligna Domini*] Vel *reficiuntur*, h. e. ſuſcipiunt incrementum à Deo; & vocantur *ligna* vel *arbores Domini*, quaſi ingentes & excelſæ, more Hebræo: vel quòd nullâ niſi ejus culturâ creſcant: ideo adjecit *quas plantavit*.

17. *Ciconiæ domus abietes*] *Ciconiæ* peculiariter meminit quòd ea in altioribus ſoleat arboribus nidificare.

21. *Quærant à Deo eſcam ſibi*] Hinc diſcendum, ſi juſtus Deus has truces beſtias innocuis feris paſcit, quibus tamen poſt hanc vitam nihil promiſit, ferendum nobis eſſe ſiquando malorum arbitrio permittimur, qui poſt hanc vitam illam beatam certò exſpectamus. Diſcimus etiam quo pacto Divina providentia in omnia porrigitur: nec metuit Scriptura nequid de Deo indignum loquatur, ſi aſſerat etiam bruta animantia *exſpectare à Deo eſcam*.

24. *Quàm magnificata ſunt*] Facturus finem enarrandi ea quæ in terra digna ſunt quæ quivis aſſiduè contempletur, pulcro epiphonemate exclamat, *Admiranda eſſe & pleniſſima ſapientiæ opera Dei*. Mox convertitur ad ea contemplanda quæ in mari fiunt.

25. *Spatioſum locis*] Latum ſpatiis & littoribus. Sed quia Hebræa dictio ſignificat etiam *manus*, verterat Interpres *ſpatioſum manibus*.

26. *Draco iſte*] Alii verterunt *Leviathan*; & ſignificantur immaniores maris belluæ. ¶ *Ad illudendum ei*] Vel, *ut ludat in eo*: notat immenſum robur; ut naves evertere & omnem vim proterere ſit ei merus luſus.

30. *Emitte ſpiritum tuum*] h. e. Continuè tuâ creatione renovatur orbis, quando in locum intereuntium animantium alia fingis animalia quibus immittis ſpiraculum vitæ.

DRUSIUS.

1. גָּדַלְתָּ מְּאוֹד. Sym. *μέγας εἶ. - - -*] Sic ed. Rom. in Theodoreteis, *Sym. Deus meus magnus valde*. ¶ הוד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ. Sym. *ὕμνον καὶ εὐδοξίαν ἠμφιάσω*, *laudem & gloriam induiſti*. A. *ἐπιδοξότητα καὶ διαπρέπειαν*, *claritudinem & decorem eximium*. Th. *μεγαλοπρέπειαν magnificentiam*.

4. אֵשׁ לֹהֵט. A. *πῦρ λάβρον ignis vorax*, vel *rapidus*. Sym. *πυρίνην φλόγα*] Oppianus lib. 3.

——*καὶ αἰθομένης πυρὶ λάβρῳ.*

Suprà לֹהֲטִים. A. *λάβροι, voraces*.

5. עַל מְכוֹנֶיהָ. A. Sym. *ſuper ſedem ejus*] Puto Græcè fuiſſe *ἐπὶ ἕδραν αὐτῆς*.

6. תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ. A. Th. *abyſſum ſicut indumentum induiſti ipſam*.

11. יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם. Sym. *ἀνακλύσεται ὄναγρος δίψαν ἑαυτοῦ*. Interpres Theodoreti, *recreabit onager ſitim ſuam*.

14. מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ. Sym. *Producens fœnum jumentis, & herbam uſui hominum. ut proferas cibum è terra*.

15. וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד. Idem, *Et vinum ut lætificet cor hominis, illuſtret faciem oleo, & panis cor hominis confirmet*.

16. עָשֵׂי

16. עֲצֵי יְהוָה. Οἱ λοιποὶ, τὰ ξύλα τοῦ Κυρίου *arbores Domini*] Theodoretus, *Ebræus autem & cæteri interpretes ligna Domini posuerunt*, Ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, τοῦ Κυρίου, τεθείκασιν. In ed. Rom. *Sym. V. & VI. ed.* τοῦ Κυρίου. *Th. & A.* τοῦ πεδίου Κυρίου.

17. אֲשֶׁר שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ. A. - - - ὄρνεα νοσσεύσουσιν· ἐρωδιοῦ ἐλάται οἶκος αὐτῆς, - - - *aves nidificant : erodio abietes domus ei.* Sym. Ὅπου στρουθία νοσσεύσει· τῷ ἰκτῖνι βορατ οἴκησις, *Ubi avicula nidulantur : milvo abies domicilium est*] Interpres Theodoreti, *Illic aves nidificabunt : erodii abietes domus ipsi. Erodio*] consentit cum Græca vetere. Est autem ἐρωδιὸς genus Ciconiæ juxta nonnullos, quæ Ebraicè חסידה vocatur, q. *pietaticultrix*; quod epitheton ei tribuit Petronius Arbiter. Suidas, Ἐρωδιὸς, εἶδος ὀρνέου, ἢ πελαργὸς λεγόμενος ἢ ὅμοιος αὐτῷ. Chaldaicè vocatur hæc avis חוריתא ab *albedine*, q. λευκὸν dicas; & ותיא חוריתא, i. λευκερωδιός. *Avicula*] Vel *passeres. Milvo*] Hier. epist. ad Suniam, *Pro herodio Sym.* ἰκτῖνον, *i.* milvum, *interpretatus est. Denique & nos ità vertimus in Latinum*, Ibi aves nidificabunt; milvi abies domus est : *quòd scilicet semper in excelsis & arduis arboribus nidos facere consueverit. Unde & VI. editio manifestiùs interpretata est*, Milvo cupressus ad nidificandum. Idem addit ברושים *magis Abietes quam Cupressos significare.* Βοράτ] Rectius βοράθ ברת. Sic Chaldæi *abietem* appellant. Ebræi dicunt ברוש & ברות. Reperitur & βράθυ pro *abiete*. A βοράτ factum βοράτινος, i. *abiegna*, Cant. 1. 17. in versione Aquilæ.

18. לַשְׁפַנִּים. O. τοῖς χοιρογρυλλίοις] SAPHAN, inquit Hieronymus, *animal est non majus Ericio, habens similitudinem Muris & Ursi: unde in Palæstina ἀρκόμυς dicitur. Et magna est in istis regionibus hujus generis abundantia; semperque in cavernis petrarum & terræ foveis habitare consueverunt.* Idem scribit Lxx vertisse πέτρα καταφυγὴ τοῖς λαγωοῖς, quod interpretatur *petra refugium leporibus.* Sunt qui discrimen ponant inter λαγὼς & λαγωὸς, hoc posterius *erinaceum* interpretantes. Sunt etiam qui tradunt *chærogryllium* & *erinaceum* idem esse. Cæterùm vocabulum Ebraicum שפן à *Lepore* manifestò distinguitur Deut. 14. Reperio Levit. 11. שפן δασύπους. Est autem δασύπους, ut quidam volunt, *lepusculus* sive *cuniculus*, λαγίδης, à Chaldæis טפזא dictus : quo vocabulo hîc usus est autor Jerosolymitanæ. Huc facit *Adapis* Hermolai, & *Dapsicon* Simeonis Sethi (ità *cuniculum* appellant) in quibus haud obscura vestigia vocis Chaldaicæ *Taphza*, facili & usitatâ mutatione *t* in *d*. Porrò שפן hoc significatu occurrit in libro qui *Masal Cadmoni* vocatur, pag. 39. Χοιρογρυλλίοις] Dicitur & γύλιος, si non fallit Suidas, cujus hæc sunt, Γύλιος, τὸ ζῶον ὁ καλούμενος χοιρογρύλλιος. Plinius autor histrices *ex erinaceorum genere* esse : sed *histrici*, inquit, *longiores aculei, &, cùm intendit cutem, missiles.* Apud Albertum, *Succa, histrix.* Fortè à *spinis* nomen : nam שכים *spina* in matrice linguarum; q. ἀκανθόχοιρος, eò quòd spinis horreat. Prov. 30. 28. שפנים, Lxx χοιρογρύλλιοι. Juvat lectionem vulgatam quæ nunc in Græcis codicibus.

22. יֵאָסֵפוּן. Sym. ὑποχωρήσουσι *secedent.*

24. מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ. A. Sym. Th. ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτήσεώς σου, *impleta est terra possessione tuâ*] Apud Theodoretum, Κτίσεως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, puto mendum esse. Si aliter est & si fallor, vertendum *creatione tuâ*, i. rebus à te creatis.

25. רְחַב יָדָיִם. A. S. Th. V. & VI. editiones, εὐρύχωρος χερσὶν *spatiosum manibus.*

26. יְהַלֵּכוּן. A. περιπατοῦσι *ambulant.*

28. תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב. A. ἀνοίξεις χεῖρά σου, ἐμπλησθήσονται ἀγαθοῦ, *Aperies manum tuam, implebuntur bono.* Sym. Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρά σου, χορτασθήσονται ἀγαθῶν. Th. Ἀνοίξαντός σου τὴν χεῖρα, πλησθήσονται ἀγαθωσύνης. VI. ed. τὰ σύμπαντα πλησθήσονται. - - -

33. שִׂיחִי. A. ὁμιλία. Sym. διάλεξις] Interpres Theodoreti, *Eloquium, Sermocinationem Symmachus dixit; Aquila verò, Colloquium.*

GROTIUS.

IPsi David] Non est in Hebræo; sed cujuscunque est hic Psalmus, est Poetæ egregii.

2. *Extendens cœlum sicut pellem*] Ὡς δέῤῥιν in Græco hîc : nec aliter citat scriptor Dialogi Philopatridis qui additur Luciani operibus; quanquam antiquior videtur esse, & scriptus temporibus Trajani. Est autem יריעה pars tentorii, quod ex pellibus fieri solebat. Hinc δέῤῥιν dixere Græci. Tales partes funibus sustineri solebant. Sic & cœlum Deus sustinet arcanis modis. Vide Gen. 1. 6. & ibi dicta.

4. *Qui facies Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem urentem*] Sunt enim Angelorum alii aerei, alii ignei, qui, tam boni quàm mali, dicuntur *Seraphim*. Esse Angelis corpora, sed subtilissima, non Pythagoræ tantùm & Platonis schola sensit, sed & Judæi veteres & veteres Christiani. Intelligentiarum ab omni materia secretarum faber est Aristoteles, quem nimis φιλοπίστως in rebus Theologicis multi sequuntur.

15. *Et vinum lætificet cor hominis : ut exhilaret faciem in oleo*] Magna hæc dona, quorum excultores Græci in Deos retulere. Plinius 14. 22. *Duo sunt liquores corporibus humanis gratissimi, intus vini, foris olei, arborum è genere ambo præcipui, sed olei necessarius.* Confer ea quæ sunt Jud. 9. 8, 9, 12, 13.

26. *Draco iste*] *Leviathan*. De quo Jobum vide.

29. *Auferes spiritum eorum*] Sic Græci : at in Hebræo est *spiritum tuum.* Omnis vita à Deo. Heb. 12. 9. Eam ubi adimit, dicitur *eam ad se recipere* Eccl. 12. 7. Job. 34. 14.

30. *Emittes spiritum tuum, & creabuntur*] i. Nascentur. Par loquendi genus ut id quod præcessit, & ex pari causa. Sublimiori sensu ad Resurrectionem hoc referunt etiam Hebræi.

PSAL. CV.

MUNSTERUS.

8. FEderis sui] Conditiones & leges federis erant, ut *ipse esset eorum Deus, atque ipsi essent populus ejus.* Iniit autem fedus cum Abraham Gen. 17. & cum Jizhac Gen. 26. & cum Jacob Gen. 27, & 28. Et nota quòd aliquando scribitur ישחק pro יצחק.

11. *Sortem*] Heb. *funiculum*, usurpando mensurans pro re mensurata.

14. *Corripuit propter eos Reges*] Id patet in Abimælech Gen. 12, & 20, & 26. Itémque in Pharaone habetur apertum exemplum.

16. *Baculum panis*] Hebraismus est pro *sustentatione panis.*

18. *Ad animam ejus*] Frequens est in Hebraismo ut *anima* accipiatur pro ipso *corpore animato.* Vincula enim ferrea animam ligare non poterant, sed corpus.

22. *Potestatem haberet*] Quidam accipiunt לאסר pro *ligare* & *in carcerem conjicere*; alii verò accipiunt pro יסר *castigare & erudire.*

28. *Non fuerunt rebelles*] Hæc verba referuntur ad *Mosen & Aharon*, qui paruerunt verbo Dei, & illi inobedientes non fuerunt.

36. *Primitias omnis virtutis eorum*] Vocat Hebraismus id quod primùm aperit parentis uterum *primam virtutem*, vel *primitias virtutis.*

VATABLUS.

COgnoscere facite הודיעו] *Nota facite. Pradicate.* ¶ *Opera ejus* עלילותיו] *Egregia facinora ejus.*

4. *Et fortitudinem ejus* ועוזו] Arcam federis vocat hîc *fortitudinem Dei*, quòd in ea virtus Divina se exhiberet. ¶ *Faciem ejus* פניו] Et hîc *facies Dei* pro *Arca* ponitur,

ponitur, quòd in ea Deus erat pollicitus suam præsentiam, q. d. Convenite in eum locum ubi Deus coli solet.

8. *Memor fuit in seculum* זכר לעולם] *Perpetuò meminit.*

9. *Ad IsHac* לישחק] Quod fecit *de Isahac*: vel, *pro Isahac*. Nam legimus, *In Isahac vocabitur tibi semen*, Gen. 21. 12.

10. *Et statuit illud ipsi Jaacob in statutum* ויעמידה ליעקוב לחוק] Ad verb. *Et stare fecit illud ipsi Jaacob in decretum*: i. fedus illud ratum fecit ipsi Jaacob, ità ut habeatur vice legis.

11. *Funiculum hereditatis vestræ* חבל נחלתכם] Mutatio personæ, pro *sortem possessionis tuæ*. *Funis* pro *hereditate*.

12. *Viri pauci numero* מתי מספר] Ad verb. *homines numeri*, i. cùm adhuc possent numerari præ paucitate. ¶ *Et pauco tempore peregrini* כמעט וגרים] Ad verb. *quasi modicum, & peregrini*. Quidam vertunt, *admodum pauci, atque advenæ*. Alii jungunt præcedenti nomini, sic, *viri numero pauci, & advenæ*.

14. *Et corripuit* ויוכח] *Sed coarguit*. Alii, *& castigavit*.

18. Et in *ferrum venit anima ejus* ברזל באה נפשו] *Ferrum ingressum est animam ejus*. *Animam* pro *corpore* posuit, quòd afflicto corpore affligatur & anima: q. d. Corpus ejus vinctum fuit catenis.

19. *Verbum ejus* דברו] Hebraismus, pro, *id quod Deus decreverat de ipso Joseph*: & tum *oraculum Dei*, i. interpretatio somnii Pharaonis immissa à Deo, reddidit illum probatum ipsi Pharaoni. ¶ *Purgavit eum* צרפתהו] *Examinavit eum, probavit eum*, nempe ut probatur argentum.

22. *Ut alligaret* לאסור] *Ad vinciendum*, i. ut in vinculis etiam contineret principes viros ut priùs detentus fuerat. Alii, *ad erudiendum*, à יסר. ¶ *Secundùm animam suam* כנפשו] Hebraismus pro arbitrio suo. ¶ *Sapientes efficeret* יחכם] *Sapientiam doceret*.

27. *Verba signorum ejus* דברי אותותיו] Hebraismus, pro, *facta*, vel *res signorum Dei*: h. e. miracula ediderunt Moses & Aharon inter Ægyptios.

28. *Neque repugnarunt* ולא מרו] *Neque rebellarunt*.

30. *Edidit* שרץ] *Produxit*.

31. *Congregatio mista bestiarum* ערוב] *Fera omnis generis*. Vel, *turba miscellanea ferarum*. Alii, *insectum*. Alii, *mistura*, sub. *insectorum*.

32. *Dedit pluvias eorum grandinem* נתן גשמיהם ברד] *Posuit imbres eorum grandinem*. Hebraismus, pro, *Deus vertit imbres eorum in grandinem*. Vel, *pro pluvia dedit grandinem*. ¶ *Flammarum* להבות] Hebraismus, pro *conflagrantem & urentem*.

35. *Et comedit* ויאכל] *Et depastus est, devoravit*.

36. *Primitias*, &c. ראשית לכל אונם] Ità circumloquitur primogenita quæ solent gigni cùm parentes valent viribus.

37. *Debilis* כושל] *Infirmus, impingens*.

39. *In tentorium* למסך] *In operimentum*.

40. *Et adduxit coturnices* ויבא שלו] *Et venire fecit coturnices*.

41. *Abierunt* הלכו] i. Defluxerunt, decurrerunt.

42. *Verbi sanctitatis suæ* דבר קודשו] i. Promissiones suæ sanctæ quàm fecerat ad Abraham.

44. *Possederunt* ויירשו] *In hereditatem acceperunt*.

CASTALIO.

15. V*Atibus*] Nam Abrahamum vocat *vatem* Deus, Gen. 20. & Jacobus moriens vaticinatur.

22. *Senatores erudiret*] Facienda præscriberet.

23. *Peregrinatus est Jacobus in terra Chamea*] Chamus pater fuit Misraimi, à quo Ægyptii.

CLARIUS.

INvitat ad laudandum Deum apud Arcam federis, & memorat Dei beneficia in populum suum.

8. *Quod mandavit in mille generationes*] h. e. Quicquid promisit constantissimè servabit, etiamsi mille sibi mutuò generationes succedant.

11. *Funiculum*] Usurpat mensuram pro re mensurata.

14. *Corripuit pro eis Reges*] Quod patet in Abimelech Gen. 12, 20, & 26. itémque in Pharaone habetur apertum exemplum.

16. *Firmamentum panis*] Heb. *baculum panis*, pro *sustentatione panis*.

18. *Ferrum pertransiit animum ejus*] Frequens Hebraismus est ut *anima* accipiatur pro ipso *corpore animato*. Vincula enim ferrea animam ligare non poterant, sed corpus.

19. *Donec veniret verbum ejus*] h. e. Usque ad tempus quo id venit quod decretum illi à Deo fuerat, sermo videlicet ille quem suggessit illi Dominus, qui & liberavit illum, &c.

25. *Convertit cor eorum*] *Immutavit animos illorum*, nempe Ægyptiorum, *ut odio prosequerentur populum suum*. Immittit enim Deus suis qui eos exerceant, ubi observandum, Omnem hominum & favorem & odium sub imperio Dei contineri.

28. *Et non exacerbaverunt*] Vel, *non fuerunt rebelles sermonibus ejus*. Hæc verba referuntur ad *Mosen* & *Aaron*, qui paruerunt verbo Dei.

46. *Primitias omnis virtutis eorum*] Pro quibus scilicet laboraverunt. Alius vertit *primitias omnis virtutis*. Vocat enim Hebraismus id quod primum aperit parientis uterum *primam virtutem*, vel *primitias virtutis*.

41. *Decurrerunt in sicco flumina*] *Aqua labebantur instar fluminum per loca arentia*.

DRUSIUS.

1. קִרְאוּ. Sym. κηρύσσετε *prædicate*.

3. הִתְהַלְלוּ. A. καυχᾶσθε *gloriamini*.

18. בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ. Sym. εἰς σίδηρον ἦλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, *in ferrum pertransiit anima ejus*.

20. מוֹשֵׁל עַמִּים. A. Sym. ἄρχων λαῶν *princeps populorum*. Th. ἄρχων λαοῦ *princeps populi*.

28. וְלֹא מָרוּ אֶת דְּבָרוֹ. A. καὶ οὐ προσήρισαν —— Sym. καὶ οὐκ ἠπείθησαν. Th. & V. ed. καὶ οὐ παρεπίκραναν. VI. ed. ut Lxx. καὶ παρεπίκραναν τοὺς λόγους αὐτοῦ.

29. וַיָּמֶת. A. & Sym. καὶ ἐθανάτωσεν. Th. & VI. ed. καὶ ἀπέκτεινε *& occîdit*.

35. וַיֹּאכַל פְּרִי אַדְמָתָם. A. καὶ ἔφαγον καρποὺς χθονὸς αὐτῶν, *& comederunt fructus terræ suæ*. Sym. καὶ ἐξέφαγον πᾶν γέννημα τῆς χώρας αὐτῶν, *& comedendo absumpserunt omnem fructum regionis suæ*. Th. καὶ κατέφαγον τὸν καρπὸν τῆς γῆς αὐτῶν, *& comederunt fructum terræ suæ*.

GROTIUS.

25. C*Onvertit cor eorum, ut odirent populum ejus*] i. Vertit cor Ægyptiorum in odium populi sui. Fecit autem hoc Deus multiplicando populum suum. Prout sunt animi hominum, ità Dei opera eos meliores vel pejores faciunt:

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit,
Uno eodémque igni.

PSAL. CVI.

MUNSTERUS.

13. F*Estinanter obliti sunt*] Heb. *festinaverunt*, scilicet à mari Rubro in desertum, venientes in Marah, ubi obliti sunt mirabilium Dei, & cœperunt murmurare, cùm magis exspectare debuissent consilium Dei.

15. *Maciem in animam eorum*] h. e. Dum cibum cœlestem fastidirent, & concupiscerent carnes, misit cùm carnibus interitum eorum. Vocat enim hîc *maciem animarum*

marum mortem ipsam. Ipsi cogitabant carnibus saginare animas suas, sed contrarium evenit illis.

20. *Decus suum*] Sive *gloriam suam*. *Gloria* populi Israelitici fuit ipse Deus, quem stultè *mutarunt in similitudinem vituli*: id quod ab Ægyptiis didicerant, qui Boves & Vaccas pro Diis coluerunt.

23. *In illa interruptione*] De hac interruptione habes Exod. 32. Quomodo autem Jehudæi abominati sint terram habes Num. 14. Et cap. 25. ejusdem libri scribitur quomodo adjuncti fuerint mulieribus Moabiticis & Baal-Peor.

33. *Ut inconsideratè loqueretur*] Hoc dicitur, quòd Moses, cùm populum objurgaret, magis eum dubitare fecisset de promissis Dei quàm in ejus fide solidasset.

VATABLUS.

2. ENarret ישמיע] Ad verb. *audire faciat*: i. divulget, commemoret, sive commemoraret.

4. *In beneplacito populi tui* ברצון עמך] Hebraismum sic quidam vertunt, *propter favorem tuum erga populum tuum*. Alii, *favore illo quo prosequeris populum tuum*. ¶ *In salute tua* בישעתך] Hebraismus, pro, *ope tuâ salutiferâ*.

5. *Bonum* בטובת] Ad verb. *in bonitate*. *Videre bonum*, sive *in bonitate*, Hebraismus, pro, *Frui bono*. Seipsum exponit mox sequentibus, *ut læter*, &c.

7. *Non intellexerunt mirabilia tua* לא השכילו נפלאותיך] *Non prudenter perpenderunt mirabilia tua*. Alii, *non prudentes fuerunt in mirabilibus tuis*. ¶ *Juxta mare in mari Suph* על ים בים סוף] *Juxta mare, in mari Suph*: i. caricoso, sive juncoso, dum scilicet transituri essent Mare rubrum, quod sanè arundinibus abundat & juncis.

10. *Odio habentis* שונא] *Hostis*.

13. *Festinaverunt, obliti sunt* מהרו שכחו] Duo verba sine conjunctione, quorum alterum Latini per adverbium reddunt, sic, *Festinanter obliti sunt*.

15. *Maciem* רזון] *Tabem, perniciem*: q. d. Carnes illæ quibus volebant corpus suum reddere robustius, illos macriores & imbecilliores reddiderunt. ¶ *In animam eorum* בנפשם] *Anima* pro *corpore*.

16. *Et inviderunt*, &c. ויקנאו למשה] *Et zelati sunt adversùm Mosen in castris, & adversùs Aaron sanctum Jehovæ*: q. d. Inviderunt Mosi in castris & Aaroni, quorum opinionem labefactare cupiebant, & sese præferre illis, vel æquare.

20. *Gloriam suam* כבודם] Hebraismus, Relicto vero Deo, qui erat gloria & decus eorum, coluerunt simulacrum bovis.

23. *In ruptura*, &c. בפרץ לפניו] Ad verb. *in divisione ad faciem ejus*, i. nisi in puncto iræ occurrisset Deo, recente adhuc scelere, quod non minùs erat periculosum quàm est ruptura murorum, quòd eâ parte pateat hostibus in urbem aditus. Metaphora à ruptione murorum obsessorum quâ parte hostes irrumpunt. Vide Ezech. 22.30. similem locutionem.

24. *Spreverunt etiam* וימאסו] *Et abominati sunt*, auditis scilicet exploratoribus.

26. *Et elevavit manum suam* וישא ידו] Hebraismus, sublatâ manu juravit eis.

28. *Et adhæserunt* ויצמדו] *Et copulati sunt*. *Et conjugati sunt*, nempe ut par jumentorum ad jugum allegatur, quo tropo & Apostolus utitur, *Nolite jugum trahere cum infidelibus*, Gal. 5. 1.

29. *Et crevit* ותפרץ] *Et fracta est*, vel *perrupit*, i. amplior facta est: acsi fracta esset maceria plagarum. Alii, *Et multiplicata est*.

30. *Et dijudicavit* ויפלל] *Et vindicavit*. Alii, *judicavit*: i. præbuit se vindicem, non exspectatâ Judicum sententiâ sumpsit pœnas de Zamri. Chald. *& oravit*, quem sequuntur quidam. ¶ *Et cohibita est* ותעצר] *Et cessavit, sedata est*.

32. *Meriba* מריבה] Vide Psal. 95. 8. ¶ *Et malum fuit ipsi Mose* וירע למשה] Quia scilicet frustratus fuit ingressu Terræ propter infidelitatem.

33. *Exacerbaverunt spiritum ejus* המרו את רוחו] *Rebelles fuerunt spiritui ejus*. Vel, *rebellare fecerunt* [sub. *Mosen*] *spiritui ejus*, sub. *Dei*. ¶ *Et protulit* ויבטא] *Et pronunciavit*, sub. *verba quæ dubitationem præ se ferebant de promissis Dei*, nempe, *Audite increduli, an de petra*, &c. Num. 20. 10. Quidam, *Et perperàm locutus est*.

36. *Sculptilibus eorum* עצביהם] *Fastidiis eorum*, *tristitiis eorum*. Hebræi idola vocant *fastidia*, *tristitias*, & *meras molestias*. Seq. versu vocat *dæmonia*.

38. *Sanguine* בדמים] *Sanguinibus*: i. cæde.

41. *Odio habentes eos* שונאיהם] *Hostes eorum*.

42. *Et humiliati sunt* ויכנעו] *Et prostrati sunt*. Alii, *& humiliaverunt sub manum suam*. Vel, *& subegerunt eos sua potestati*.

43. *Exacerbaverunt* eum ימרו] *Repugnaverunt*, sub. Deo. Alii, *rebelles fuerunt*. ¶ *Et humiliati sunt* וימוכו] *Et dejecti sunt*, vel, *attriti*. Alii, *confecti*, vel *depressi sunt*.

44. *Tamen vidit* וירא] Ad verb. *Et vidit*.

45. *Illis* להם] *Erga illos*. ¶ *Et pœnituit eum secundùm multitudinem miserationum suarum* וינחם כרוב חסדיו] *Et pœnitudine ductus est ob amplitudinem misericordiarum suarum*. *Quasi mutasset sententiam, cœpit eos benignè tractare juxta abundantes suas misericordias*, vel *ob multam suam bonitatem*, sive *suâ ingenti misericordiâ*.

46. *Et dedit eos in miserationes* ויתן אותם לרחמים] Hebraismus, fecit ut ii qui illos in captivitatem abduxerant, cum illis summâ misericordiâ agerent.

47. *De laude tua* בתהלתך] i. Quòd habeamus te pro Deo qui omne laude dignus es. Alii, *in laude tua*.

48. *Et dicat* ואמר] *Et dicet*.

CLARIUS.

POpulus Dei hortatur sese ad laudandam Dei bonitatem, & commemorat majorum suorum peccata.

4. *In beneplacito populi tui*] Cum eo favore quo prosequi soles populum tuum.

5. *Ad videndum in bonitate*] *Ut videam & frui liceat bono quo ii fruuntur quos elegisti tibi, ut gaudeam quomodo gentes quæ charæ sunt tibi gaudere solent, ut oblectem me unà cum populo quem tibi velut hereditario jure conquisivisti*.

13. *Citò fecerunt*] *Festinanter obliti sunt operum ejus*.

15. *Maciem in animas eorum*] Dum cibum cœlestem fastidirent, & concupiscerent carnes, misit cum carnibus interitum eorum: quem vocat *maciem*.

19. *Fecerunt vitulum*] Id ab Ægyptiis didicerant, qui Boves & Vaccas pro Diis coluerunt, & in regia sua Memphi insignem illum Apim. Is bos erat albus frontem & quasdam parvas corporis partes, cætera verò niger; quibus signis judicabant qui esset ad successionem idoneus, alio vitâ functo. Hunc in septo quodam alebant, ante quod erat aula in qua erat aliud septum matris ejus.

20. *Et mutaverunt gloriam suam*] Nempe Deum. *Commutaverunt*, ait, Divinam majestatem, quæ *gloria* eorum fuerat, *in similitudinem animantis comedentis fœnum*. Rem mirandam.

23. *In confractione*] In media vastatione, de qua habes Exod. 32.

24. *Pro nihilo habuerunt*] Memorat quæ legimus Num. 14. Et cap. 25. ejusdem libri scribitur quomodo adjuncti fuerint mulieribus Moabiticis & Baal-Peor.

30. *Cessavit quassatio*] Fecit subsistere ultionem.

33. *Ut vacillaret labiis suis*] Hoc dicitur, quòd Moses, cùm populum objurgaret, magis eum dubitare fecisset de promissis Dei quàm in ejus fide solidasset. Et quod ait, *vexatus est Moses*, intellige, malè affectum eum fuisse & afflictum propter eos.

DRUSIUS.

1. כִּי טוֹב. O. ὅτι χρηστὸς] Hieron. ad Suniam, *Sciendum est quòd* χρηστὸς *in* utile *&* *in* bonum *&* suave *verti potest. Denique & in Ebraico scriptum est* כי טוב, *quod omnes voce simili transtulerunt* ὅτι χρηστὸς *ex quo perspicuum est quòd* χρηστὸς bonus *intelligatur.*

4. זָכְרֵנִי יְהוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ. A. Sym. Th. V. & VI. Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τῷ λαῷ σου, *Memento nostri, Domine, quâ es in populum tuum benevolentiâ*] Ἡμῶν, נו pro ני, h. e. Vau loco Joth.

30. הַמַּגֵּפָה. Sym. ἡ πληγὴ *plaga.*

33. וַיִּבְטָא. A. διέκειλεν.

GROTIUS.

20. Mutarunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum] Τὴν δόξαν αὐτῶν. Et sic nunc in Hebræo est כבודם. Attestantur Hebræi veteres olim fuisse כבודו *gloriam ejus.* Cæterùm mutatum id est, quia posterioribus seculis כבוד cœpit significare conspicuum quid Dei majestatem referens; nè scilicet ea vox hâc comparatione vilesceret.

PSAL. CVII.

MUNSTERUS.

4 Aberraverunt] Loquitur in genere, ut quicunque erraverunt in quatuor mundi plagis, & ad Deum se toto corde converterunt, his beneficia Dei non defuerunt. Imò Deus aliquando immittit pericula ut ad eum confugiatur, & ipse rogatus opem implorantibus ferat. Intelligitur autem hîc per *mare* sinus Arabicus, qui est ad Meridiem Terræ promissionis.

8. *Confiteantur igitur Domino*] Hunc versum vertimus ut à Chaldæo interprete exponitur. Is enim addit מטול *propter pietatem ejus,* & מישתען פרישיתיה *enarrantes mirabilia ejus.*

10. *Qui sedent in tenebris*] Loquitur de his qui in obscuro vincti detinentur carcere, & occasionem dederunt suæ incarcerationi per *abjectionem verbi Domini*; hi, inquit, si resipiscant & *ad Deum clament,* non deerit eis salvator.

17. *Stulti propter viam sceleris*] Auxilium, inquit, Dei liberat etiam illos qui propter scelera sua in morbos cadunt & *perveniunt usque ad portas mortis, si ad Dominum clament.*

26. *Ascendunt in cœlum*] h. e. Jactantur sursum & deorsum, & *moventur quasi ebrius,* ad tantúmque non rarò veniunt periculum ut omnis sensûs & rationis usus eis intercipiatur.

36. *Collocat illic famelicos*] Dicit famem nonnunquam causam esse ut homines eligant locum aliquem incultum, & illum inhabitare incipiant, colant, & ex benedictione Dei omnium bonorum hinc sibi parent affluentiam. Et rursum fieri solet ut locus cultus propter perversum imperium & malitiam inhabitantium redigatur in solitudinem.

40. *Effunditque contemptum*] h. e. In potestate Domini quoque est ut principes abjiciat atque humiliet, & *pauperes subvehat,* magnámque illis tribuat *familiam.*

VATABLUS.

4. Civitatem habitationis עיר מושב] Hebraismus, civitatem habitabilem, in qua possunt habitare.

8. *Celebrent,* &c. יודו ליהוה] *Gratias agant Jehovæ* propter *misericordiam ejus, &* narrent *hominibus mirabilia ejus.*

9. *Avidam* שוקקה] *Desiderantem, anhelam*: i. sitibundam. Alii, *inanem.*

10. *Vincti inopiâ* אסירי עני] *Constricti afflictione,* sub. *nervorum*: i. constricti vinculis quibus corpus affligitur.

11. *Despexerunt* נאצו] *Abominati sunt: exsecrati sunt: flocci fecerunt.*

12. *In labore* בעמל] *In molestia,* sive *molestiis.* ¶ *Corruerunt* כשלו] Sub. *in captivitatem.*

14. *Disrupit* ינתק] Fut. Heb. pro præsenti aut præterito.

16. *Contriverit* שבר] *Confregerit.* ¶ *Confregerit* גדע] *Comminuit, destruxit, concidit.*

17. *Propter viam prævaricationis suæ* מדרך פשעם] Hebraismus, ob proclivitatem ad scelera, quæ est velut via. Alii exponunt, *Stulti propter scelera,* &c. ¶ *Affliguntur* יתענו] Fut. Heb. pro præs. vel imperf. *affligebantur.*

18. *Abominetur* תתעב] Fut. Heb. pro imperf. conjunct. *abominaretur, fastidiret.* ¶ *Anima eorum* נפשם] *Anima* pro *appetitu.*

20. *Mittit verbum suum* ישלח דברו] Hebraismus, imper. Fut. Heb. pro præt. vel præs. ¶ *De foveis ipsorum* משחיתותם] *De sepulcris ipsorum*: i. mortibus quibus erant vicini. Alii, *retibus.* Alii, *perditionibus.*

23. *Descendentes ad mare navibus* יורדי הים באניות] Hebraismus, negotiantes in mari. Seipsum declarat mox sequentibus, *Et faciunt opus in aquis.*

25. *Turbinis* סערה] *Procella,* vel, *procellosum.* Hebraismum sic quidam vertunt, *Cùm jusserit, prodit ventus procellosus.* Alii, *qui suo imperio ciet ventum procellosum.*

26. *In malo liquefiat* ברעה תתמוגג] *Ob malum dissolvatur*: i. præ anxietate colliquescat.

27. *Jactantur & nutant* יחוגו וינועו] Fut. Heb. pro præs. *Tremunt & movent se.* Alii, *Vagantur & moventur.* Alii, *Exagitantur & nutant,* vel, *Circumjactantur.* ¶ *Sapientia eorum absorbeatur* חכמתם תתבלע] *Peritia eorum evanescat.*

28. *Tunc clamant* ויצעקו] Præt. Heb. ut & suprà 6, 13, 19.

29. *Stare facit turbinem* יקם סערה לדממה] Fut. Heb. pro præs. *Statuit procellam in quiete.* Alii, *Sedat turbinem, ut sit tranquillitas.* Alii, paraphrasticè, *Et sedatâ tempestate reddit mare tranquillum.* ¶ *Et silent fluctus eorum* ויחשו גליהם] Præt. Heb. *& tacent fluctus eorum,* sub. *nautarum, quibus huc illuc jactabantur.*

30. *Ad terminum voluntatis eorum* אל מחוז חפצם] Hebraismum sic reddunt interpretes, *Ad portum optatum ipsis.* Alii, *ad portum in quem est animus eorum.*

32. *Et in cathedra* ובמושב] *Et in concessu.*

33. *Et exitus aquarum in sitim* ומוצאי מים לצמאון] *Et scaturigines aquarum in locum sitientem.* Repetitio est.

34. *In salsuginem* למלחה] i. Terram sterilem: nam salsugine terra redditur sterilis.

35. *In exitus* למוצאי] *In scaturigines.*

37. *Et faciunt fructum proventûs* ויעשו פרי תבואה] Hebraismum sic quidam reddunt, *quæ copiosum fructum proferunt.*

39. *Et humiliantur,* &c. וישחו מעוצר רעה ויגון] *Et dejiciuntur tyrannide, afflictione,* [vel *divexatione*] *& dolore.* Alii, *& dejiciuntur præ sterilitate, noxa, & ægritudine.* Alii, *Humiliantur oppressione, calamitate, & anxietate.* Alii, *Et decidunt propter imperium tyrannicum, malitiam, & afflictionem.*

40. *In solitudine* in qua *non est via* בתוהו לא דרך] *In inani* in quo *non est via*: q. d. Et tandem regiones eorum ità evertit ut nullum vestigium appareat. Alii, *per vasta loca & invia.*

41. *Contrà sublevat* וישגב] Ad verb. *Et erigit: attollit.* ¶ *Ab inopia* מעוני] *Ab afflictione.* ¶ *Et ponit eos,* &c. וישם בצאן משפחות] Hebraismum sic convertunt quidam, *Efficitque illis familiam instar gregis,* vel, *ut ex eis exstant plurimæ familiæ.* Mutatio numeri cùm dicit *eos,* sub. *pauperes.*

42. *Vident* יראו] Fut. Heb. pro præs. Alii, *Timebunt recti,* à ירא. ¶ *Claudit* קפצה] *Continebit, contrahet, obturabit.*

43. *Et advertet animum,* &c. ויתבוננו חסדי יהוה] Ad verb. *& intelligent misericordias Jehovæ.* Mutatio numeri, *& advertent animum,* vel *perpendent multiplicem Dei bonitatem,* sive *multiplicia Dei beneficia.*

CASTA-

CASTALIO.

7. **U**T *in oppidum veniant quod habitetur*] Hebræa vox communis est *urbis*, *oppidi*, *vici*, & *pagi*.

23. *Qui navibus in mare descendunt*] Latini dicunt *conscendere*, scilicet *in navem*. Virgilius ità,

Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.

Sed hic noster autor dicit *in mare descendere*, h. e. navigare in mari, quò ex terra descenditur: sicut & Jonas scribitur *in navem descendisse*; sic enim ad verbum legitur Jonæ 1. Nam mare inferius esse hàc nostrâ terrâ quæ colitur indè patet, quòd undique per terras in mare decurrunt flumina, neque possis ex terra in mare venire quin descendas. Hinc est quòd Psal. 24. dicitur Deus *super mari fundasse terram*. Nam quòd mare *altum* Latini vocant, intellige *altum* dici Profundum. Quòd autem ex littore spectantibus apparet altum mare, id fit propter rotunditatem aquæ, cùm oculorum aspectus non ad globi rationem incurvetur, sed rectâ tendens offendat in globi tumorem. Si enim mare esset altum, naves in tranquillo mari penderent; utpote in acclivi loco, in quem ex littore ascenderetur; & ex mari ad littus sine vento suâ sponte, ut ad inferiorem locum, tanquam secundo flumine descenderent; & ex littore in altum ægriùs ferrentur quàm ex alto ad littus. Denique maris aqua, si esset altior quàm terra est, in terram deflueret. Nisi fortè placet aquæ invertere naturam, ut ea non suâ sponte defluat.

34. *Terram fertilem in salsam redigit*] i. In sterilem.

CLARIUS.

CAnit cuncta mala Divinitus & immitti & tolli. Memorat pericula *errantium in desertis*, *vinctorum*, *ægrotantium*, & *eorum qui in mari sunt*, quorum omnium liberator est Deus.

3. *Ab Aquilone & mari*] Videtur hìc *mare* positum esse pro *Meridie*; quamvìs aliàs pro *Occidente* usurpari soleat, sed Mediterraneum, quod Judeæ ad Occidentem est. Nam Sinus Arabicus est ei ad Meridiem, quod *mare* hìc videtur appellatum.

4. *Erraverunt in solitudine*] Memorat famis sitísque periculum, quod in summam angustiam errantes adigit. Sunt enim solitudines vastæ circa Judæam & passim in regionibus Orientis; in quibus à via aberrasse, exitio proximum est.

10. *Sedentes in tenebris*] Loquitur de iis qui in obscuro vincti detinentur carcere, & occasionem dederunt ei rei quia *abjecerunt verbum Domini*: qui tamen si resipiscant & *ad Deum clament*, non deerit eis servator.

12. *Humiliatum est*] *Afflixit molestissimis curis animas illorum*, *corruerunt enim*, *nec fuit quisquam qui eis* aut posset aut *succurrere* vellet.

17. *Stulti ob viam*] Auxilium, inquit, Dei liberat etiam illos qui propter scelera sua in morbos cadunt & *perveniunt usque ad portas mortis*; liberat, inquam, eos, si *ad eum clament*.

23. *Facientes operationem*] Qui negotiantur in aquis illis vastissimis, isti re ipsâ didicerunt qualia sint *opera Domini* quámque *admiratione digna* quæ fiunt ab ipso *in profundo mari*.

25. *Dixit*, & *stetit*] Quoties libitum fuerit illi, excitat vento tempestatem.

33. *Posuit flumina*] Canit quo pacto Deus pro arbitrio suo omnia immutet, & terram fœcundam sterilem faciat, & sterilem fœcundam. Exsiccat, inquit, flumina, ut fiat terra ob sterilitatem deserta, &c.

36. *Collocavit illic esurientes*] Dicit famem nonnunquam causam esse cur homines eligant locum aliquem incultum, & illum inhabitare incipiant. colant. & ex benedictione Dei omnium bonorum hinc sibi parent affluentiam. Et rursum fieri solet ut locus cultus propter perversum imperium & malitiam inhabitancium redigatur in solitudinem.

40. *Effusus est contemptus*] h. e. In potestate quoque Domini est ut Principes abjiciat atque humiliet, & *pauperes subvehat*, magnámque illis tribuat *familiam*.

DRUSIUS.

8. וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם. Sym. *& prodigia ipsius erga filios hominum*] In. ed. Rom. καὶ τὰ τέρατα. Interpres Theodoreti, *Symmachus autem sic*, *Et prodigia ejus erga filios hominum edita.*

22. זִבְחֵי תוֹדָה. A. θυσίας εὐχαριστίας *sacrificium gratiarum actionis.*

29. יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה. A. ἀναστήσει λαίλαπα εἰς αὔραν. Sym. ἔστησε τὴν καταιγίδα εἰς γαλήνην. Th. καὶ ἔστησε τὴν καταιγίδα αὐτῶν εἰς αὔραν] Εἰς γαλήνην optima interpretatio. Sic Hieron. *in tranquillitatem. Pellacia* dicitur Lucretio & Prudentio.

36. עִיר מוֹשָׁב. A. & Sym. πόλιν κατοικεσίας] Sic etiam Lxx. Nunc est πόλεις, i. עָרֵי מוֹשָׁב.

38. לֹא יַמְעִיט. A. οὐκ ὀλιγώσει. Sym. οὐκ ὀλίγα ἐποίησεν. Th. οὐκ ἐσμίκρυνε.

39. וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן. Sym. ὠλιγώθησαν καὶ κατεφθάρησαν ἀπὸ συνοχῆς κακῆς καὶ ταλαιπωρίας.

40. וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ. Sym. *& errare faciet eos in vanitate mentis*] In ed. Rom. *A. & Sym.* καὶ πλανήσει αὐτοὺς *& seducet eos.*

41. וַיְשַׂגֵּב אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי. A. καὶ ὑπερεπαρεῖ πτωχὸν ἐκ πενίας. Sym. καὶ ὀχυρώσει πένητα ἀπὸ κακώσεως. ¶ וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת. A. *& ponet ut gregem cognationes.* Sym. καὶ τάξει ὡς ποίμνια τὰς συγγενείας] Apud interp. Theodoreti perperàm *cognationis* legitur pro *cognationes*. Verba sunt, *Aquila sic exposuit*, *Et eripiet pauperem è paupertate*, *& ponet ut gregem cognationis.*

GROTIUS.

10. **V**Inctos *in mendicitate & ferro*] Heb. *Captivos afflictionis & ferri. Afflictionem* vocat ipsum carcerem, *ferrum* verò compedes.

22. *Descendentes ad mare in navibus*] Hoc ideo quia moles altæ sunt ad portus, ex quibus in naves descenditur. Vide Jonam 1. 3.

25. *Ascendunt usque ad cœlos*, *& descendunt usque ad abyssos*] i. Ad maris intima. Ovidius libro Tristium 1.

Me miserum! quanti montes volvuntur aquarum?
Jamjam tacturos sidera summa putes.
Quantæ diducto subsidunt æquore valles?
Jamjam tacturas Tartara nigra putes.

Lucanus Pharsaliâ 5.

Quantum Leucadio placidus de vertice pontus
Despicitur, tantum nautæ videre trementes
Fluctibus è summis præceps mare: cùmque tumentes
Rursus hiant undæ, vix eminet æquore malus.

42. *Et omnis iniquitas oppilabit os suum*] Tacere cogetur. Idem loquendi genus habuimus Jobi 5. 16.

PSAL. CVIII.

MUNSTERUS.

VOcabulum כבוד ab initio hujus Psalmi Hebræi exponunt pro *Corde* nobiliori membro. Alii simpliciter vertunt pro, *ô gloria mea.*

4. *Magna est super cœlos*] Hic versus cum sequenti habetur quoque suprà Psal. 57. nisi quòd ibi habetur עד, & hìc מעל, manente tamen eodem sensu.

7. *Deus locutus est in sanctitate sua*] Hic versus & qui eum sequuntur habentur quoque suprà Psal. 60.

VATABLUS.

1. **C**Anticum *Psalmi* שיר מזמור] Vide Psal. 30. ¶ *Paratum* נכון] *Confirmatum.* Hæc ferè ad verbum usque ad v. 7. leguntur & Psal. 57. 8. ¶ *Gloria mea* כבודי] i. Anima mea, sub. *canit: quæ gloria corporis* dicitur quòd corpore inanimato nihil sit abjectius. Legi potest, *Etiam* cum *anima mea*, sub. *canam.*

2. *Evigilabo in aurora* אעירה שחר] *Cùm evigilavero* [vel, *cùm expergiscar*] *in aurora*: vel, *summo manè.* Legi potest, *cùm excitabo vos in aurora*: i. cùm sumam vos in manus ad canendum in aurora. q.d. Per vos nè stet, ô instrumenta musica, quin canam laudes Dei manè.

4. *Super cœlos* מעל־ שמים] Ad verb. *desuper*, vel *desupra cœlos*: i. ità ut cœlos superet. ¶ *Veritas tua* אמיתך] *Fidelitas tua*, sub. *in promissis servandis.*

5. *Gloria tua* כבודך] *Decus tuum*, *majestas tua*, sub. *sit*, vel *appareat.* Verti potest, *gloriam tuam*: sub. *ostende.*

6. *Ut liberentur* למען יחלצון] Declarat quæ sit gloria Dei, nempe *liberare dilectos.* ¶ *Et exaudi me* ועננו] Legitur יעננו, *Et exaudi nos.* Ab hoc versu usque ad finem Psalmi eadem leguntur ad verbum in Psalmo 60. 7.

CLARIUS.

CAnit ardere se ut laudes Dei voce & organis moduletur: deinde amplitudinem Regni Christi sub typo memorat. Videtur autem hic Psalmus compositus ex Psalmo 57, & 60. quare ad illa loca remittimus lectorem.

DRUSIUS.

10. סִיר רַחְצִי. A. λέβης λουτρῦ μου. Sym. --- ἀμεριμνησίας μου. Th. τῆς ἐλπίδος μου. ¶ עָלַי פְּלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע. O. ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφιλιώθησαν *mihi alienigenæ amici facti sunt*] Divino legendum Φυλιςαῖοι, vel, si mavis, Φιλιςαῖοι. Sic enim amant transferre illam vocem. Supra 60. 8. פלשת. A. S. Th. Φιλιςαῖοι· pro quo Lxx solent ponere ἀλλόφυλοι, nomen commune pro proprio. Hier. in Comment. Jes. 2. *Pro* Philistiim *semper Lxx* Alienigenas *interpretati sunt, nomen commune pro proprio: quæ est hodie gens* Palæstinorum, *quasi* Philistinorum, *quia* P *literam Ebraicus sermo non habet, sed pro ea* Phi *Græco utitur.* Idem Jes. 14. PHILISTÆOS *autem, ut suprà diximus*, Palæstinos *significat: quos* Alienigenas *Vulgata scribit editio; cùm hoc non unius gentis, sed omnium exterarum gentium vocabulum sit.* Cæterùm *Philistæos* Theodoretus & Euthymius dici ἀλλοφύλυς putant in specie, quia vicinam Judæis regionem habitabant. ¶ Ἐφιλιώθησαν· alibi est ἐφιλίασαν.

11. עִיר מִבְצָר. Sym. πόλιν περιτετειχισμένην.

12. הֲלֹא אֱלֹהִים. Sym. εἰ μὴ σὺ, ὁ Θεὸς, *nisi tu, Deus.* ¶ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ. Sym. καὶ οὐ προελθὼν, Θεὲ, ἐν ταῖς στρατεύσεσιν ἡμῶν] Apud interp. Theodoreti, *Et non præisti, Deus, in nostris exercitibus.*

GROTIUS.

EAdem materia quæ Psalmi 60. Eadem quoque verba ab illo loco, *ut liberentur dilecti tui.* Anteloquium duntaxat mutatum est, sumptúmque ex Psalmo 57. 8. mutati, ut credo, & moduli.

PSAL. CIX.

MUNSTERUS.

2. **O**S *impii*] Putant per hunc *impium & dolosum* significari Doeg adulatorem Saulis, & sub typo ejus Judam proditorem Christi.

6. *Et Satan stet ad dexteram ejus*] h. e. Habeat adversarium astantem, à quo injuriis & calumniis conficiatur. Et *cùm judicatus fuerit, reus inveniatur*, & à nemine liberetur. Imprecatur quoque ei vitæ abscissionem & dignitatis ablationem.

10. *Quærant è desolatis suis locis*] h. e. Domi & foris anxiè quærant unde vivant.

11. *Laborem ejus*] Intellige, quæ per laborem sunt parta & conquisita, hæc aliis in prædam veniant & usurario obnoxia fiant.

14. *Sint coram Domino semper*] Ut scilicet jugiter versentur coram oculis ejus, ut ulciscatur iniquitates eorum.

17. *Dilexit maledictionem*] Hîc reddit causam cur impium ità devoveat, & tantis malis eum dignum judicet, nempe quòd in innocentes injurius fuit & inhumanus, & visus sit ex operibus suis quòd maluerit Divinam exsecrationem quàm beneficentiam, quódque Dei maluerit esse inimicus quàm amicus. Orat itaque ut *induatur maledictione tanquam veste interiore*, & deinde *amiciatur eâ tanquam pallio*, & tertiò *cingatur eâ perpetuò veluti cinctorio*, & præterea ut *ipsum perfluat sicut* solet hausta *aqua* perfluere interiora hominis, & *sicut oleum* vel unguentum corpori adhibitum penetrat *ad ossa usque.*

20. *Hoc sit opus*] Kimhi exponit פעלת pro שכר, h. e. *opus* pro *mercede.*

23. *Excutior quasi locusta*] Ut locusta nullo in loco fixam habet sedem, sed saliendo movetur de loco in locum; ità David, cùm Saul quæreret eum perdere, in nullo loco tutus esse potuit.

24. *Propter deficientem pinguedinem*] Id intelligunt de pinguedine corporis sui exsiccata. Potest etiam esse ut intelligatur de lautioribus cibis, à quibus in universum abstinebat, jejunio macerans corpus suum, atque humilians se in oculis Dei.

VATABLUS.

1. **V**Ictori למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Laudis meæ* תהלתי] Hebraismum sic quidam convertunt, *qui laudaris à me.* Alii, *de quo glorior.* ¶ *Nè taceas* אל תחרש] *Nè sileas: nè te contineas.*

2. *Os impii, & os dolosi* פי רשע ופי מרמה] *Os impii, & os doli*, vel *fraudis*: i. hominis dolosi: i. quo improbus & dolosus uti solent. ¶ *Aperuerunt se* פתחו] *Aperuerunt*, sub. *delatores.* Alii, *aperta sunt.* ¶ *Linguâ mendaci* לשון שקר] Ad verb. *linguâ mendacii*; i. sermone ficto. q. d. Aliud loquuntur me præsente, aliud me absente.

3. *Odiosis* שנאה] Ad verb. *odii.* ¶ *Et pugnaverunt contra*, &c. וילחמוני חנם] *Et belligerantur mecum frustrà.*

4. *Pro dilectione mea* תחת אהבתי] i. Cùm diligam eos. ¶ Vir *orationis* תפלה] Ad verb. *oratio.* Hebraismum sic reddunt quidam, *pro illis orabam.* Alii, *orationem fundebam pro eis.*

6. *Constitue super eum impium* הפקד עליו רשע] *Præfice illi improbum.* Sing. pro plur. *Præfice illis improbos*, sub. *magistratus.* ¶ *Et satan* ושטן] *Et adversarius.*

7. *Exeat impius* יצא רשע] Hebraismus, condemnetur impietatis, sive improbitatis, dum de causa ejus agitur in judicio. ¶ *In peccatum* לחטאה] i. Reddat illum Judici magìs odiosum. Aut, *oratio ejus sit frustranea*: i. patiatur repulsam. Ita Hebræi.

8. *Præfecturam ejus* פקודתו] *Munus ejus.* Alii, *munus sibi concreditum.* Alii, *functionem ejus.*

10. *De suis desertis* מחרבותיהם] *De desolatis suis locis.* Vel, *è vastatis suis locis.*

11. *Illaqueet* ינקש] *Irretiat*: i. ponat laqueum vel rete, & insidietur universis quæ habet.

12. *Extendens misericordiam* מושך חסד] *Protrahens misericordiam*, vel *prorogans*: i. non sit qui ejus misereatur.

13. *Novissimum ejus* אחריתו] *Posteritas ejus.* ¶ *In generatione altera* בדור אחר] i. Ita tollatur eorum memoria ut in sequenti seculo nulla sit.

14. *Patrum ejus* אבותיו] Mutatio numeri, pro *eorum*.

15. *Et succidat* ויכרת] *Ut exterminet.*

16. *Pauperem* עני] *Afflictum.*

17. *Et elongavit se ab eo* ותרחק ממנו] *Ideo longè recessit ab eo.*

18. *Et induit maledictionem sicut vestimentum* וילבש קללה כמדו] Hebraismus, pro, *ornavit se maledictione ut vestimento*: vel, *in eos veniat maledictio qui eâ se putant ornari velut vestimento.*

19. *Operiat se* יעטה] *Involvatur, amiciatur.*

20. *Hæc merces* זאת פעולת] *Hoc opus.* Alii, *Hoc operæ pretium.*

22. *Pauper* עני] *Miser, afflictus,*

23. *Abeo* נהלכתי] Præt. Heb. pro præs. *ambulo.* Alii, *pertranseo.* ¶ *Excutior* ננערתי] Præt. Heb. *excussus sum*: vel, *ambulavi de loco in locum*: aut, *instabilis factus sum*: q. d. Cogor subinde locum mutare ut locusta, quæ huc illuc saltitat, nec in eadem sede quiescit diu.

24. *Debilitata sunt* כשלו] Præt. Heb. pro præs. *vacillant, nutant.* ¶ *Marcuit* כחש] *Emarcuit*: i. exhausta est à pinguedine, unde sum illis opprobrio: ità quidam seq. versui istum conjungunt.

25. *Sum* הייתי] Præt. Heb. *fui.* ¶ *Vident* יראוני Fut. Heb. pro præs. vel præt.

28. *Maledicent*, &c. יקללו חמה ונו'] Futura Heb. quæ nonnulli vertunt in præsens conjunctivi, *Maledicant ipsi; at tu benedicas: insurgant, & confundantur; at servus tuus lætetur.*

31. *Quòd stet* כי יעמד] Fut. Heb. pro præs. *Quia astat*: vel, *Quòd astet.* ¶ *Ut servet eum*, &c. להושיע משופטי נפשו] *Ut servet à Judicibus iniquis animam ejus.*

CASTALIO.

1. O *Deus, mea laus*] Quem laudo.

4. *Comprecatione usus*] Deum pro illis comprecatus.

13. *In posterum deleto illorum nomine*] Ejus liberorum.

CLARIUS.

DIræ sunt in Doeg aliósque adulatores Saulis, qui Saulem mendaciis suis contra David incitabant, & sub typo horum in Judam proditorem Christi.

1. *Deus laudis meæ*] Deus author & materia gloriationis meæ, nè, quæso, dissimula. Vel hoc dixit quòd laudibus Dei nihil haberet antiquius.

4. *Pro eo ut me diligerent*] Heb. *Pro dilectione mea*: ut videatur dicere, *Pro dilectione quâ eos diligebam adversabantur mihi.*

6. *Et diabolus*] Vel *Satan*: h. e. habeat adversarium astantem, à quo injuriis & calumniis conficiatur. Et *cùm judicatus fuerit, reus inveniatur*, & à nemine liberetur. Imprecatur quoque ei vitæ abscissionem & dignitatis ablationem.

8. *Et episcopatum ejus*] Hunc locum B. Petrus de Juda dictum ait Act. 1. 16.

14. *In memoriam redeat*] Simile videtur illi quod Deus in Lege de se testatur, Solere *se iniquitatem patrum ulcisci in filiis in tertiam & quartam generationem*: quod videtur ità posse intelligi, Deum, dum filios punit, indicare se majorum scelera exsecrari. Quanquam sit & impiis ea inter ipsos communio ut ad majores quodammodo pertineant mala quæ minores perferunt. Vel dicitur punire in filiis, in quibus scelera ad summum jam pervenerunt, quæ in majoribus visa sunt inulta relinqui. De hoc Hebraismo alibi diximus.

15. *Fiant coram Domino*] Ut scilicet jugiter versentur coram oculis ejus, ut ulciscatur iniquitates eorum.

20. *Hoc opus*] *Hæc sit merces operis eorum à Domino*, &c.

23. *Sicut umbra*] *Sicut umbra*, quæ *inclinante* jam die assiduè crescit, & tenebris noctis propinquior fit, ità & ego *abii & abeo* assiduè magis. Interim vagari cogor de loco ad locum, *quemadmodum locusta* saltat nunc huc nunc illuc, nullam certam sedem habens.

24. *Propter oleum*] *Propter deficientem pinguedinem*, vel, *exuta est pinguedine.* Potest & intelligi de lautioribus cibis, à quibus in universum abstinebat, jejunio macerans corpus, atque humilians se in oculis Dei.

27. *Quòd manus tua hæc*] Sciant non illos suis viribus hæc potuisse contra me, sed quia tibi visum fuit ad hunc modum patientiam meam exercere.

DRUSIUS.

1. אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי. A. Θεὲ ὑμνήσεώς μου. Sym. ὁ Θεὸς ὑμνήσεώς μου. Th. ὁ Θεὸς τὴν αἴνεσίν μου.

10. מֵחָרְבוֹתֵיהֶם. οἱ λοιποὶ, ἐκ τῶν ἐρειπίων *ex ruinis*, *sive parietinis*] Euthymius, Οἰκόπεδα (ità Lxx ediderunt) *vocat ruinas domorum.* Interpres Theodoreti, *De habitationibus suis*: vel, *secundùm alios*, *Ex ruinis suis.*

11. יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל אֲשֶׁר לוֹ. Sym. *Collidat exactor ea quæ sunt ipsi*] Sic est apud interp. Theodoreti. In ed. Rom. Sym. Συγκρούσαι πράκτωρ.

20. שֹׂטְנַי. οἱ λοιποὶ, τῶν ἀντικειμένων] Interpres, *Alii, Qui contrà steterunt, explanarunt.* Priùs erat τῶν ἐνδιαβαλλόντων· unde Satan, διάβολος, i. *calumniator.*

24. וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן. Sym. ἡ δὲ σάρξ μου ἠλλοιώθη ἀπὸ ἀναλειψίας, *& caro mea immutata est propter unctionem.*

29. שׂוֹטְנַי. Alii, οἱ ἀντικείμενοι.

31. מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ. A. ἀπὸ κρινόντων *à judicantibus*. Sym. ἀπὸ τῶν κρινόντων. Th. ἐκ διωκόντων *è persequentibus.* V. ed. ἐκ τῶν δικαζομένων. VI. ed. ἐκ τῶν διωκόντων.

GROTIUS.

HOC carmen possumus appellare Ἀράς, sive, ut Virgilius, *Diras.* Multum habet hoc de spiritu Legis. In Euangelio & Apostolis nihil tale. Quin & pro illo ἀποδῴη αὐτῷ ὁ Κύριος 2 Tim. 4. 14. summæ vetustatis & autoritatis manuscripti habent ἀποδώσει. Usurpavit nihilominus & has voces Ecclesia in Depositionibus Episcoporum, sensu ἀλληγορουμένῳ, & ut peccatoribus horrorem incuterent ipsis salutarem. Vocavítque hunc *Psalmum Iscarioticum*, quòd in Achitophelem, ut credibile, scriptus esset, cui multa cum Juda Iscariote communia; cui propterea verba quæ hîc posita sunt commate 8. aptarunt Apostoli Act. 1. 20.

8. *Et episcopatum ejus accipiat alter*] פקד inter alia significat *curare, inspicere.* Indè פקדה, quod ἐπισκοπὴν tum hîc tum alibi verterunt Lxx. Ipsam vocem Græcam retinuit Latinus interpres, sicut vocem ἐπισκόπους Cicero, cùm se dicit *maritima ora* ἐπίσκοπον à Pompeio constitutum.

11. *Scrutetur fœnerator omnem substantiam ejus*] Quærat undique bona in rem judicatam. Apparet legisse Græcos יבקש, cùm verterunt ἐξερευνάτω. Nos hodie legimus scriptione valdè vicinâ, ינקש i. *teneat obstrictum*, hypothecæ scilicet jure.

PSAL. CX.

MUNSTERUS.

COnstat nedum ex Euangelio verùm & ex antiquorum Rabbinorum scriptis hunc Psalmum intelligendum de regno Christi, quod in *Zijon* cœpit, atque indè propagatum est usque ad fines orbis, & stabit donec Christum superi & inferi universi adorent, *& hostes ejus veluti scabellum pedibus ejus fuerint subjecti.* Unde dicit R. יודן *Jodan* in nomine R. חייא super Psalmum 17. אמר

לעתיד לבא הקרוש ברוך הוא מושיב למלך המשיח לימינו שנאמר נאם יהוה לארוני, h. e. *Futurum est ut Deus sanctus & benedictus collocet Regem Meschiam ad dexteram suam, sicut dictum est, Dixit Dominus Domino meo*, &c. Sic R Jizhac Arama dixit super Genesim, לא מצינו אדם ונבוא שיתנבא ילידתו קודם ילידת אביו ואמו כי אם משיח צדקנו ולזה רמז מרחם משחר לך טל ילדותיך. רוצה לומר קודם שיברא רחם יולדתך נתנבא ילודתך ולזה רמז לפני שמש ינין שמו כי אפילו קודם בריאת השמש היה הזק וקיים שמו של משיחנו והיה יושב בימין האל וזה הוא שאמר שב לימיני: h.e. *Non invenimus hominem, etiam Prophetam, cujus prophetata sit nativitas ante nativitatem patris & matris suæ, nisi Meschiam Justitiam nostram: ideo præsignavit*, A vulva ex aurora tibi ros nativitatis tuæ, *h. e. Antequam crearetur vulva genitricis tuæ, prophetata fuit nativitas tua. Et huc pertinet illud*, Ante Solem propagatur nomen ejus, *quoniam antequam crearetur Sol, subsistens & firmum erat nomen Meschiæ nostri, fuitque sedens ad dexteram Dei: & hoc est quod dicit*, SEDE AD DEXTERAM MEAM. Hactenus ille. Partus ergò naturæ humanæ in Christo est purissimus & planè Divinus. Sicut enim cœlesti vi vapor elicitur è terra, qui circa auroram densatur in rorem, ità supercœlesti virtute corpus verè humanum Filius Dei assumpsit de purissima Virgine, ut in mundum prodiret Sol justitiæ. Quàm crassum verò intellectum habeant moderni Jehudæi in his mysteriis, audi triumphatorem eorum, qui inter cæteras blasphemias quoque sic scribit, איך היה יושב אצל אביו קודם שנולד ועוד קודם שציה לו לישב איך נהג איך שכב איך עמד. אם עמד איך היה עמד אם לפני אביו או לאחריו או לצדדיו. אפס מקרא זה אמר דוד על עצמו ופותר נאם השם אלי בשביל אדני שאיל הרודף אחרי שב לימיני עד אשית שאיל אויבך הדום רגליך. לימיני ר"ל אני אעמד לימינך להושיע נפשך. Sed omissis his nugis genuinum hujus Psalmi dispiciamus sensum.

1. *Dixit Dominus Domino meo*] Dixit Pater cœlestis Filio suo, *Sede ad dexteram meam*, h.e. Regna super omnia. Et hæc Christi magnificentia primùm orbi est revelata cùm ipse cœlos conscendisset, Mar. 16. *Hostes ejus* sunt qui ex Deo nati non sunt: & hi *sternentur pedibus ejus* quando destruxerit Mortem.

2. *Virgam fortitudinis tuæ*] Proficiscetur, inquit, imperium illud Christi *ex Zijon:* dicétque Pater ad Filium, *Dominare in medio inimicorum tuorum*, h. e. Statue de illis pro arbitrio tuo, & potestatem exerce in eos.

3. *Populus tuus spontaneus*] Quippe qui non tantùm res suas verùm & corpora paratus fuit offerre & exponere pro Christo. Per *diem exercitûs* intellige Ecclesiasticam congregationem, quæ propter *magnificentias sanctitatis*, i. propter sublimia dona Dei, fortior fuit omnibus potestatibus hujus mundi. ¶ *Ab utero auroræ est tibi ros*] Intellige Christi nativitatem consecratam benedictione Divinâ ante mundi constitutionem.

4. *Juravit Dominus*] Sensus hujus loci est, Sicut in Salem, quæ postea dicta est *Jerusalem*, regnavit *Malkizadec*, & simul fungebatur Sacerdotio, h.e. docebat populum, orabat pro eo, & sacrificia obtulit; sic Christus regnare debuit & esse *Sacerdos in æternum*, semetipsum semel offerens pro peccatis totius mundi. Et capitur hîc דברתי pro מנהג *more:* & est Jod litera otiosè adjecta.

5. *Dominus ad dexteram tuam*] Significatur hoc versu, Divinâ virtute & potentiâ hostes quoslibet Christi fundendos, quantumlibet videantur esse potentes & magnâ præditi potestate.

7. *De torrente in via bibet*] Innuitur tantum effundendum sanguinis in hostibus Christi ut hinc veluti ex torrente Christus ipse bibere posset. Significatur autem per *bibere hostilem sanguinem* perfectam consequi victoriam, juxta illud, *Sanguinem occisorum bibet*, Num. 23. 24.

VATABLUS.

1. Dixit *Jehova* נאום יהוה] Vel נאום participium est passivum, vel nomen, *Dictum Jehovæ*, aut *sermo Jehovæ*, sub. *erit:* i. dicet Jehova. Prophetia enim est de futuro per præteritum tempus, more Prophetarum. Hâc dictione frequenter utuntur Prophetæ.

2. *Virgam fortitudinis tuæ* מטה עזך] i. Robur quo roboraberis; vel robur Regni tui, quod est fortitudo tua. ¶ *Dominare* רדה] Imper. pro futuro, *dominaberis*.

3. *Spontaneus* נדבות] *Spontanearum*, sub. *voluntatum erit*. Alii, *spontanei*. Alii, *sponte*, sub. *veniet*. ¶ *In die exercitûs tui* ביום חילך] *Cùm educes exercitum tuum*. Alii, *in die roboris tui*; i. tempore triumphi & Regni tui. ¶ *In splendoribus sanctitatis* בהדרי קודש] *In pulcritudinibus sanctitatis:* i. in civitate illa clarissima ac celeberrima, nempe Jerusalem, ubi primùm illuxit Euangelii splendor. Alii, *in magnificentiis Sanctuarii*. ¶ *Tibi ros nativitatis tuæ* לך טל ילדותך] Sub. *erit*. *Rorem* pro *benedictione* & *plenitudine gratiæ* posuit: q. d. O Christe, *ros nativitatis tuæ*, i. gratiæ illæ quæ tibi donabuntur à Patre dum carnem assumes, obvenient tibi jam indè *ab utero* & à principio nativitatis tuæ. Plenitudinem gratiarum in Christo laudat Propheta.

4. *Juravit Jehova*, &c. נשבע יהוה ולא ינחם אתה כהן לעולם] Hebraismum sic quidam exponunt, *Immutabili voluntate suâ statuit Jehova te fore Sacerdotem æternum*. Quidam vertunt, *Jurabit, nec mutabit sententiam*, &c. Ostenditur Christus Mediator Dei & hominum, quòd sit summus Sacerdos. ¶ *Secundùm morem* אל דברתי] Ad verb. *juxta verbum*; & י redundat: i. *secundùm rationem, ritum, morem, ordinem*. Hebræi exponunt, *eò quòd sis Rex justitiæ*.

6. *Judicabit in Gentibus* ידין בגוים] i. Judicium ac potentiam exercebit in Gentibus. Seipsum exponit mox sequentibus, quid per *judicare* intelligat. ¶ *Caput*, &c. ראש אל ארץ רבה] Sing. pro plur. h. e. *percutiet capita*, sive Principes qui præsunt regionibus amplis, & summos potentatus.

7. *De torrente* מנחל] Sub. *sanguinis cæsorum:* q. d. Tantum sanguinis fundetur ut etiam liceat victori bibere è torrente sanguinis cæsorum in via, dum persequetur hostes: & propter eam victoriam multùm attolletur Christus, & evadet clarissimus.

CASTALIO.

3. Ex *utero auroræ habebis rorem tuæ juventutis*] Tot habebis discipulos, per quos hostes vincas, quàm densus est ros matutinus. Vide Mich. 5. *Rorem juventutis* vocat innumerabilitatem juvenum: sicut Num. 23. Balaamus *pulverem Jacobeorum* dicit pro *infinito numero*. *Uterum auroræ* vocat matutinum, quoniam ros manè cadit, & ab aurora paritur.

4. *Ad rationem Melchisedeci*] Vide Heb. 5, & 6.

7. *Ex torrente bibat in via*] Ex redundante cæsorum sanguine bibi possit. ¶ *Caput attollat*] Victor regnet.

CLARIUS.

Canit de Regno Christi, quod in *Sion* cœpit, atque indè usque ad fines orbis omnium terrarum pervenit; obtinebítque quoad Christum superi atque inferi adorent universi, *hostésque ejus scabellum positi fuerint pedibus ejus*. Constat enim non solùm ex Euangelio verùm & ex antiquorum Rabbinorum scriptis hunc Psalmum de Christo intelligendum. Nam quidam Rabbi sic dixit, *Futurum est ut Deus sanctus & benedictus collocet Regem Messiam ad dexteram suam, sicut dictum est*, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, *&c.* Item alius sic dixit, *Non invenimus hominem, etiam Prophetam, cujus prophetata sit nativitas ante nativitatem patris & matris suæ, nisi Messiam Justitiam nostram: ideo præsignavit*, A vulva ex aurora tibi ros nativitatis tuæ, *h. e. Antequam crearetur vulva genitricis tuæ prophetata fuit nativitas tua. Et huc pertinet illud*. Ante Solem propagatur nomen ejus, *quoniam antequam crearetur Sol, subsistens & firmum erat nomen Messiæ nostri, fuitque sedens ad dexteram Dei: & hoc est*

est quod dicit, Sede ad dexteram meam. Hactenus ille.

1. *Dixit Dominus Domino meo*] Dixit Pater cœlestis Filio suo, *Sede ad dexteram meam*, h. e. Regna super omnia. Et hæc Christi magnificentia primùm orbi est revelata cùm ipse cœlos conscendisset, Marci 16. *Hostes* ejus sunt qui ex Deo nati non sunt: & hi *sternentur pedibus ejus*, quando destruxerit mortem. ¶ *Donec ponam*, &c.] Non excludit Regnum ejus post subactos hostes: nam tunc plenissimè regnabit; sed tutum reddit quâ parte illi metuere quis potuisset, h. e. quo tempore nondum subacti essent hostes.

2. *Virgam virtutis*] Vel, *robur fortitudinis*. Proficiscetur, inquit, imperium illud Christi *ex Sion*: dicétque Pater ad Filium, *Dominare in medio inimicorum tuorum*, h.e. Statue de illis pro arbitrio tuo, & potestatem exerce in eos. Qui putant omnia quæ ad Christum attinent sub typo fuisse signata, narrationem hujus Psalmi referunt ad illud quod legimus 1 Par. 15. David cùm vellet Arcam in Sion transferre, totum Israelem collegisse; qui & maximâ alacritate affuit cum Principibus suis, & quicquid in Regno eximium erat: idcirco dictum, *Populus tuus spontaneus*, h. e. spontaneæ voluntatis, *in die exercitûs tui, in magnificentiis Sanctuarii* &c.

3. *Populus tuus*] *Populus tuus spontaneas* offeret & liberas oblationes tibi, quo tempore apparebit *virtus*, i. omnipotentia tua, & omnimodus ille *decor* qui te comitabitur. Ante *auroram* enim cecidit, qui gratissimum te faciet omnibus, *ros nativitatis tuæ*. Quod ait *spontaneas*, intellige, qui non tantùm res suas verùm & corpora paratus sit offerre & exponere pro Christo. *Diem virtutis*, vel *exercitûs*, accipe Ecclesiasticam congregationem. ¶ *In splendoribus sanctorum*] Illud *sanctorum* generis est neutri: quod alius vertit *in magnificentiis Sanctuarii*, h.e. propter sublimia dona Dei. Et videtur alludere ad Sanctuarium & locum Arcæ, quod Sancta sanctorum erat, & figura verorum in quæ Christus introivit. Alius vertit, *Populus autem tuus in die triumphi tui vota offeret cum sancta pompa*. Ubi notandum, quod Græca habent, ἀρχὴ, vertendum fuisse *principatus*, non *principium*. ¶ *Ex utero auroræ*] Quidam Hebræus hunc sensum affert, *Ab utero*, h. e. aurorâ tuâ, tibi cecidit *ros nativitatis tuæ*, h.e. singularis Dei favor te prosequi cœpit. Hieronymus totum hunc versum sic vertit, *Populi tui spontanei in die fortitudinis tuæ, in montibus sanctis: de vulva orietur tibi ros adolescentiæ tuæ*. Chaldæus sic vertit, *Populus tuus domus Israel, qui incumbunt Legi, in die concertationis prælii tui, adjuvabis eos splendoribus sanctæ misericordiæ Dei: præsto erunt tibi tanquam descendens ros, sedebunt confidenter nati tui*. Hæc ille. In Christo autem omnia consummata habentur. Huic enim in die quo veriorem Arcam, i. corpus suum, cœlis intulit, statim adesse cœperunt incredibili frequentiâ populi spontanei, qui etiam vitæ jacturam magno cum gaudio facerent. Ibi cœlestem splendorem & magnificentiam per tam varias & admirandas dotes Spiritus S. exhibuit: & sicut ros manè terram obtegit & fœcundat, ità undique apparuerunt qui Spiritu ejus mundum fertilem pietatis & innocentiæ reddiderunt.

4. *Juravit Dominus*] Sensus est, Sicut in Jerusalem regnavit *Melchisedech*, & simul fungebatur Sacerdotio, h.e. docebat populum, orabat pro eo, & sacrificia obtulit, sic Christus regnare debuit & *esse Sacerdos in æternum*, semetipsum semel offerens pro peccatis totius mundi. Et sicut Melchisedech protulit panem & vinum Abrahæ fesso à prælio, & suis, quo eos refocillaret, ità Christus verus Rex & Sacerdos dat carnem suam & sanguinem fidelibus suis.

5. *Dominus à dexteris tuis*] Significatur hoc versu, Divinâ virtute & potentiâ hostes quoslibet Christi fundendos, quantumlibet videantur esse potentes & magnâ præditi potestate.

6. *Implebit cadaveribus*] Implebit locum prælii cadaveribus, *conquassabit* & cædet *capita* hostium *in terra multa*, h. e. super terram spatiosam.

7. *De torrente*] Significat tantum effundendum sanguinis in hostibus ut hinc velut ex torrente bibere possit hic Rex. Mos enim est hic Scripturæ cùm significare vult perfectam victoriam, ut Num. 23. *Donec voraverit prædam, & sanguinem occisorum biberit*.

DRUSIUS.

2. רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ. A. ἐπικράτει ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου. Sym. σὺ δὲ παίδευε ἔνδον τοὺς ἐχθρούς σου. V. ed. κατακυρίευσον. VI. ed. κατακυριεύσεις] Ἕνεκα, למען, aut בעבור.

3. בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ. Alius, ἐν δόξῃ ἁγίων. ¶ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ. A. ἀπὸ μήτρας ἐξωρθρισμένου σοι δρόσος παιδιότητός σου. Sym. ὡς κατ' ὄρθρον σοι δρόσος ἡ νεότης σου. V. ed. ἐκ μήτρας ἐπὶ ὄρθρου σοι δρόσος, ἡ νεότης σου.

GROTIUS.

1. *Psalmus David*] Heb. לדוד, ut suprà sæpe. Et quibus id adscriptum est eos pro Psalmis à Davide factis aut ab eo approbatis accipiunt Hebræi, quia ל particula sæpe genitivum significat, ut לרגליך Græci vertunt τῶν ποδῶν σου, quos hæc Latina interpretatio sequitur. Sic Mal. 1.2. ליעקב Græci vertunt τῷ Ἰακώβ· & 1 Sam. 1.3. pro ליהוה in Græco est τῷ Κυρίῳ, & multa alibi talia. ¶ *Dixit Dominus Domino meo*] Variè interpretantur Judæi hunc Psalmum, ut ejus sensum Christianis eripiant. Qua de re egimus ad Matth. 22. 42, & seq. Cæterùm de Messiah hunc interpretatur ad Danielem R. Saadia Gaon. ¶ *Sede à dexteris meis*] Securus esto fiduciâ mei auxilii. ¶ *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*] Mos erat in Oriente ut victores victos pedibus suis subjicerent: Jos. 10. 24. Intelligenda hæc in Messia de Peccato, Diabolo, Imperiis multis, postremò de Morte ipsa, ut didicimus 1 Cor. 15. 25, 26.

2. *Virgam virtutis tuæ*] i. *Sceptrum*; quomodo Græci vocem מטה transtulerunt 1 Sam 14. 43. Abac. 3. 8. ¶ *Dominare in medio inimicorum tuorum*] *Dominare*, i. dominaberis, *intra fines hostiles*.

3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus Sanctorum: ex utero ante Luciferum genuite*] Ἡ ἀρχὴ, quod hîc in Græco est, & *principatum* significat & *principium*. Sumpsit ergò hîc Interpres significationem alteram pro altera; nisi *principium* dixerit pro *principatu*, sicut *pontificium* dicitur. Præterea legerunt Græci עמך cum Chirec sub prima litera, quod nos cum Patach legimus. Illud חילך interdum quidem *fortitudinem*, sed sæpius *exercitum* significat. Sensus ex Hebræo sic optimè exprimetur, *Populus tuus promptissimus erit in die prælii pulcerrimè præparatus*. *Ros* (i. semen) *prolis tuæ* (i. unde proles tibi nascetur) *erit ut ros ab utero auroræ*. Non minùs erit fœcundum semen tuum quàm ros matutinus. קדש non *sanctificare* tantùm sed & *præparare* significat, ut Num. 11. 18. & speciatim de præparatione ad bellum usurpatur. Jer. 6. 4. ubi קדשו Græci vertunt παρατάξασθε. *Roris* nomine semen eleganti translatione appellant Hebræi: indè σεμνὴ illa κρύψις, Cant. 5. 2. Vide & Esa. 26. 19. Iidem non minùs aptâ translatione *uterum* tribuunt Auroræ, ut & rebus aliis Job. 38. 8, 28, 29.

4. *Juravit Dominus*] Quod non facit nisi eorum causâ quos valde amat: Gen. 22. 16. ¶ *Et non pœnitebit eum*] Non mutabit hoc decretum. ¶ *Tu es Sacerdos in æternum*] Aut *minister*, ut antè diximus. Chald. *Dominus futuri seculi*. ¶ *Secundùm ordinem Melchisedech*] i. Ad instar Melchisedeci. LXX, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· quomodo & divinus scriptor ad Hebræos 5. 6, 10. & 6. 20. & 7. 11, 17, 21. Ex quibus apparet legisse hos interpretes על דברת. Noster textus Hebræus habet על דברתי מלכי צדק, *Secundùm meam constitutionem, ô rex mi juste*. Vide Prov. 29. 14.

5. *Dominus à dextris tuis*] Adjutor tibi est, & velut παραστάτης. Ità suprà 16. 8. & alibi. ¶ *Confregit in die iræ suæ Reges*] i. Confringet; ut fecit Gen. 14. Exod. 14. Num. 21. Jos. 8, & 10, & 12. Jud. 3. & 1 Sam. 15. & 2 Sam. 8.

6. *Judi-*

6. *Judicabit in nationibus*] i. Vindictam in gentes exercebit. Ità enim sæpe sumitur דין apud Hebræos. ¶ *Implebit ruinas: conquassabit capita in terra multorum*] Quia in Græco est πτώματα, ideò *ruina* vertit, cùm Hebræus textus habeat גויות *cadavera*, quæ & ipsa Græcis πτώματα. *Implebit cadavera*, i. ingentem eorum cumulum faciet. *Conquassabit*, in Hebræo מחץ, in Græco συνθλάσει. *Franget caput super terram multam*: i. Principem aliquem latè regnantem, qualis eximiè est Diabolus, ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου.

7. *De torrente in via bibet*] Descriptio bellatoris alacris, qui dum hostes persequitur, non quærit diversoria aut cauponas ut vino se refoveat, sed aquâ contentus est, quam obiter & raptim sumit ex quovis quem reperit non fluvio tantùm sed & torrente. Sic Christus nullum tempus omisit quò opera Diaboli destruere posset. ¶ *Propterea exaltabit caput*] Id est,

Sublimi feriet sidera vertice.

Idem loquendi genus est Judic.6. 28.

PSAL. CXI.

MUNSTERUS.

2. *Juxta omnia desideria eorum*] Kimhi putat hîc חפץ *Hephez* accipi pro *Haphez*, h.e. substantivum pro adjectivo: ut sit sensus, *Opera Domini pervestigata ab hominibus: complacentiam habent homines in eis*, cognoscentes miram sapientiam & potentiam Dei. Sunt enim *opera & facta ejus gloriosa & magnifica*, & planè *memoria* quædam, quam Dominus *fecit*, ut perpetuò memores ejus essemus, qui *federis sui* quod cum Abraham percussit *nunquam oblitus est*; siquidem *redemptionem misit populo suo*, liberans eum ab Ægyptiaca servitute: quæ figura fuit liberationis Christi. Alii ergò hunc locum sic vertunt, *Quæ inquiruntur ab omnibus qui delectantur ipsis*.

VATABLUS.

1. *Confitebor Jehovæ* אודה יהוה] *Celebrabo Jehovam. Eveham laudibus.*

2. *Explorata omnibus volentibus ea* דרושים לכל חפציהם] *Pervestigabilia omnibus qui optant ea*: vel *delectantur ipsis*.

4. *Fecit ut memoriâ celebrentur mirabilia sua* זכר עשה לנפלאותיו] *Memoriam fecit mirabilibus suis*: i. talia sunt quæ fecit ut nunquam possint memoriâ excidere; vel, ut digna sint perpetuâ memoriâ. Alii, *Memoriam fecit mirabilium suorum.*

5. *Escam* טרף] *Prædam*: eam scilicet quam secum abstulerunt filii Israel cùm egrederentur Ægyptum. ¶ *Memor fuit* יזכור] Fut. Heb. pro præt.

6. *Fortitudinem operum suorum annunciavit* כוח מעשיו הגיד] *Virtutem factorum suorum manifestavit*; vel *declaravit*: i. facinora summæ virtutis.

7. *Opera manuum ejus*, &c. מעשי ידיו אמת ומשפט] Hebraismus, Quicquid agit, id agit ut ostendat se veracem in promissis, & justum, ut qui impiis Gentibus terram suam eripiat, & suis tradat. ¶ *Fidelia* ואמנים] *Certa*.

8. *Confirmata* סמוכים] *Stabilita*; *firma*.

CASTALIO.

10 *Sapientia caput*] h. e. Summa primáque sapientia. Atque hoc Græcis quoque declarat ἀρχὴ, quo verbo interpretari solent ראשית: ut Isocrates in Nicocle vocat τὰς ἀρχὰς τῶν τιμῶν *summos honores*. Et Latini *prima* vocant quæ summa sunt & excellentissima. Vide Job 28.

CLARIUS.

Psalmus hic gratiarum complectitur actiones, & celebrat majestatem Dei: idcirco adjectum habet *Alleluja*.

2. *Exquisita*] Alius vertit *exquisitè facta*: & hunc afferunt sensum, *Magna opera Domini, in quibus qui ea exploraverint inveniunt quæcunque cupiunt: & pervestigata faciunt ad omnia beneplacita illorum*, i. vestigantium. Alius hunc sensum elicit, *Magna sunt opera Domini*; *quod constat omnibus illis qui pio studio scrutantur ea.*

4. *Memoriam fecit*] Effecit ut nunquam perire possit memoria operum suorum.

5. *Escam dedit timentibus se*] Intelligunt Hebræi, cùm 10 eduxit eos Dominus ex Ægypto ditatos auro & argento. ¶ *Testamenti sui*] Quod percussit cum Abraham & Patribus.

6. *Virtutem operum*] Quantâ fuerit opus potentiâ, priusquam fieri potuerint quæ fecit, ostendit re ipsâ populo suo, cùm daret illi possessiones aliarum nationum, pulsis indè illis quorum fuerant antea.

7. *Fidelia omnia mandata ejus*] Optimâ fide statuit atque utiliter quæcunque statuit, ut meritò ei credi possit & obtemperandum sit, *confirmata sunt*, nec convelli poterunt 20 ullo unquam *seculo*; decreta enim sunt ab eo optimâ fide & summa cum æquitate: hoc enim est quod ait, *facta in veritate & æquitate.*

9. *Redemptionem*] *Liberationem attulit populo suo, decrevit perpetuò duraturum pactum* quod iniit cum suis is *cujus nomen sanctissimum est & augustissimum.*

10. *Initium sapientiæ*] *Initium* solidæ *sapientiæ est timor quo reveremur Dominum*, & *prudentia salutaris manet illos qui sese exercent in his*: *laudem* enim assequentur *perpetuò duraturam*. Illud tamen, *Laudatio ejus*, referri 30 & ad *Deum* potest; cùm tamen singulare esse possit pro plurali, more Scripturæ.

DRUSIUS.

2. דְּרוּשִׁים. Alius, ἠκριβωμένα· alius, παρεσκευασμένα.

3. הוֹד וְהָדָר פָּעֳלוֹ. Alius, ἔπαινος καὶ ἀξίωμα ἡ ἐργασία αὐτοῦ.

5. טֶרֶף. Sym. θήραν. ¶ יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ. Sym. μνημονεύων αἰωνίου συνθήκης αὐτοῦ, *meminens æternùm federis* 40 *sui*] Interpres Theodoreti videtur legisse αἰωνίως nam vertit, *recordans sempiterni testamenti sui*. In eodem טרף נתן ליראיו. Sym. *prædam dedit timentibus eum*: & paulò antè, ESCAM *alii interpretes* Prædam *dixerunt*. Unde in Fragmentis nostris, טֶרֶף. *A. & Th.* PRÆDAM.

GROTIUS.

HOC Carmen Alphabeticum est, sed per brevissimos versiculos, quasi dimetros dicas, & sic distinguen-50 dus est.

PSAL. CXII.

MUNSTERUS.

4. *Ortum est in tenebris lumen*] Sensus est, Cùm adversitas aliqua inciderit, justi & recti homines non 60 deserentur à Domino sicut impii.

5. *Moderabitur*] Kimhi exponit hîc כלכל pro *agere* במדה שוה *in mensura æqua*, agere omnia cum justo delectu & judicio bene instructæ rationis.

VATABLUS.

4. *Oritur in tenebris lumen rectis* זרח בחושך אור לישרים] Hebraismum quidam sic exponunt, *Deus solet rectos eripere dum maximè affliguntur.*

7. *Ab auditione mala* משמועה רעה] *Propter rumo-*70 *rem malum*: i. cùm audierit ingentia mala ingruere. ¶ *Paratum* נכון] *Firmum*; *confirmatum*. ¶ *Fidens* בטוח] *Subnixum*; i. nititur Jehovâ.

8. *Confirmatum* סמוך] *Stabilitum. Sustentatum*: ut præcedenti Psalmo, v. 8. ¶ *Donec videat* עד אשר יראה] Sub. exspe-

exspectans, donec videat: vel, *non desinet illo fidere, donec videat*. Aut verte, *Tandem videbit*, &c.

9. *Dispergit* פזר] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Cornu ejus* קרנו] Robur & potentiam significat.

CASTALIO.

1. *Beatus homo*] Hujus Psalmi versus & dimidii versus in Hebræo incipiunt ordine literarum.

CLARIUS.

1. *In mandatis ejus volet nimis*] In mandatis ejus inveniet quibus oblectare se poterit mirificè.

4. *Exortum est in tenebris*] h.e. Cùm adversitas aliqua ingruerit, justi & *recti* homines non deseruntur à Domino, qui *clemens* est videlicet *ac pius & justus*.

5. *Jucundus homo*] Χρηστὸς *benignus*, inquit, *qui misericordiâ movetur* erga pauperes, *& mutuò dat*: dabit enim illi Dominus eam prudentiam ut *dispensare* sciat reliqua quæ tractanda illi erunt *cum judicio*. Et videtur illud *sermones*, vel *verba*, Hebraismus esse quo quælibet *res* intelligitur.

7. *Ab auditione mala*] *A rumore mali* alicujus appropinquantis *nihil metuet sibi, constans* enim erit perpetuò *anima ejus*, &c.

8. *Donec aspiciat*] Hebraismus est quem alibi aliquoties habuimus: unde & D. Hieronymus vertit, *donec aspiciat in hostibus suis*: ut sit sensus, *Tandem visurus est in hostibus suis qualia quivis alius vellet in suis.* Etiam Græcus consentit.

9. *Justitia ejus manet in seculum seculi*] Per *justitiam* intelligit eleemosynam. Dixerat enim, *Dispersit, dedit pauperibus.* Estque Hebraismus, qui etiam in Euangelio à Matthæo servatus est, cùm loquens de eleemosyna Dominus dixit, *Attendite nè justitiam vestram faciatis coram hominibus*, &c. Et mox subdit, *Cùm ergò facis eleemosynam.*

DRUSIUS.

3. צִדְקָתוֹ. Alius, ἡ ἐλεημοσύνη αὐτοῦ· alius, ἡ φιλανθρωπία αὐτοῦ.

5. טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט. Sym. Ἀγαθὸς ἀνὴρ, χαριστικὸς καὶ κιχρῶν, οἰκονομῶν τὰ πράγματα αὐτοῦ μετὰ κρίσεως, *Bonus vir, munificus & commodans, dispensans res suas cum judicio.*

7. מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא. Alius, Ἀγγελίαν κακὴν οὐ φοβηθήσεται, *Nuncium malum non timebit.* ¶ נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה. Sym. ἑδραία ἡ καρδία αὐτοῦ, ἀμέριμνος ἐν Κυρίῳ, *firmum cor ejus, curis expers in Domino*] Theodoretus, *Symmachus* paratum *rursus explanavit* firmum.

GROTIUS.

Et hic Psalmus talis est qualis qui præcedit, parique modo dirigendus.

PSAL. CXIII.

MUNSTERUS.

5. *Sublimat se in habitatione*] Sensus est, Licèt Deus supremum inhabitet locum & omnibus rebus superemineat, tamen nihil est tam humile & abjectum in mundo quod non videat & suâ providentiâ gubernet. Et notaquòd in his dictionibus מגביהי מקימי משפילי Jod ultimum est litera otiosè adjecta, nihil consignificans.

7. *Erigit de pulvere egenum*] h.e. Deus pro arbitrio suo potest omnia mutare: nunc enim evehit ex sordibus pauperes in altum gradum, & dejicit potentes; steriles reddit fœcundas, & fœcundas facit steriles.

VATABLUS.

3. *Laudabile* מהולל] *Laudatum*: i. clarissima ac celeberrima est gloria Domini.

5. *Qui elevat*, &c. המגביהי לשבת] *Qui se attollit ad sedendum*: i. in summo & sublimi deligit sibi sedem, attollit se suprà cœlos.

9. *Qui constituit sterilem in domo* מושיבי עקרת הבית] Hebraismus, pro, *efficit ut quæ priùs erat sterilis, amplam habeat familiam*: efficit, inquam, eam *matrem filiorum* multorum, & propter eos *lætantem*.

CASTALIO.

5, 6. *Qui alta incolens, humilia videt: cœlos incolens, videt terras*] Sic ad verbum legitur, *Qui habitat altè, videt depressè, in cœlo & in terra*; ut *in cœlo* referatur ad verbum *habitat*, & *in terra* ad verbum *videt*. Hujusmodi loquendi ratio est in Levit. 15. ad finem; itemque Deut. 32. ubi sic ad verbum legitur, *Inebriabo tela mea sanguine, & gladius meus comedet carnem, sanguine cæsorum, captivorúmque capitali supplicio hostis*: ut *sanguine cæsorum* referatur ad *inebriabo tela*, & *capitali supplicio* ad *gladium*. Item Matth. 7. sic legitur, *Nè date sacrum canibus, néve objicite margaritas vestros porcis, nè fortè conculcent eos pedibus, & conversi lacerent vos.* Quæ oratio mutato ordine clara fiet, sic, *Nè date sacrum canibus, nè conversi lacerent vos; néve objicite margaritas porcis, nè eos conculcent*: aut repetitione, quâ utuntur Latini, sic, *Nè date sacrum canibus, néve porcis objicite margaritas: porcis, nè conculcent eos; canibus, nè lacerent vos.* Talem figuram invenies & Mich. 1. Tale est & illud de Virgilio,

> *Pastor, arator, eques, pavi, colui, superavi,*
> *Capras, rus, hostes, fronde, ligone, manu.*

Hujusmodi repetitione in hoc Psalmi loco perspicuitatis causâ usus sum.

CLARIUS.

1. *Laudate, pueri*] *Laudate, ô servi, Dominum.* Nam servos fideles decet colere suum Dominum.

5. *Qui in altis habitat*] Licèt, inquit, Deus supremum inhabitet locum, & omnibus rebus superemineat, tamen nihil est tam humile atque abjectum in mundo quod non videat & suâ providentiâ gubernet.

7. *Suscitans à terra*] Deus pro arbitrio suo potest omnia mutare. Nam sæpe evehit è sordibus pauperes in sublimem gradum, & dejicit potentes; steriles reddit fœcundas, & fœcundas facit steriles. *Ponit*, inquit, *sterilem in domum*, i. in familiam, & *in matrem ob filios lætantem.* Hæc autem cogitatio id efficit ut omnibus in rebus, sive ex secundæ sive adversæ sint, æquo animo simus, & neque ineptâ lætitiâ gestiamus aut insolescamus, neque desperatione dejiciamur.

DRUSIUS.

1. עַבְדֵי. A. & Sym. δοῦλοι. Sic etiam Th.] Theodoretus, PUEROS *hoc in loco non Juvenes, ut nonnulli suspicati sunt, sed Servos vocat. Sic enim & Aq. & Sym. & Th. explanarunt.*

GROTIUS.

4. *Super cœlos gloria ejus*] Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ut interdum Paulus loquitur.

7. *Suscitans à terra inopem*] Hæc sumpta sunt ex Annæ cantico, ad cujus historiam pertinet & is qui hunc Psalmum claudit versus.

MUN-

PSAL. CXIV.

MUNSTERUS.

1. **D***E populo barbaro*] Vocant Hebræi omnem linguam quæ non est Hebraica לועז, sicut Germani omnes extraneas linguas vocant **Welsch**. Significatur autem hîc per *populum barbarum* populus Ægyptius.

2. *In sanctificationem*] h. e. Delegit sibi Deus populum Israeliticum in populum electum & peculiarem, in quem ipse solus potestatem & dominium haberet.

4. *Montes exsilierunt ut arietes*] Hoc dicitur quòd terra & montes, præsertim mons Sinai, tremuerunt quando Deus de cœlis descendit super ipsum Legem daturus.

VATABLUS.

1. **B***Arbaro* לועז] Vox Hebræa eos significat qui linguâ aliâ quàm Hebræâ loquuntur.

2. *Sanctificatio ejus* לקדשו] *In sanctitatem ejus*. Hebraismus: i. consecravit sibi populum Juda, h. e. Israelem: pars pro toto. Exod. 19. 6. *Vos estis mihi gens sancta:* q. d. Dum populum Israeliticum eduxit è captivitate, ostendit se illum in primis delegisse. ¶ *Dominium ejus* ממשלותיו] Ad verb. *dominia ejus*: i. tunc cœpit Deus agere principem populi sui Israelitici.

4. *Sicut agni ovium* כבני צאן] Ad verb. *sicut filii pecudum*., vel *ovium*.

6. *Subsilistis* תרקדו] Fut. Heb. pro præt. Et plurali utitur, quòd non solùm mons Sinai sed & vicini montes agitati sint ob præsentiam Dei.

7. *Contremiscit* חולי] *Contremisce*. Alii, *contremiscere meum*, sub. *est*: ut sit infinitivus, & י sit affixum, & responsio terræ ad præcedentis versûs interrogationem: q. d. *Meum est expavescere*. Aut infinitivus pro præsenti, *pavescat*.

CASTALIO.

2. **J***Udæi Israelitæ Deo fuere sanctitati atque potestati*] In eis sanctitatem potestatémque suam ostendit.

7. *Ad Domini præsentiam contremisce tellus*] Contremiscendum est.

CLARIUS.

1. **D***E populo barbaro*] Vocant Hebræi omnem linguam quæ non sit Hebraica *barbaram*.

2. *Facta est Judæa*] Vel *Juda*. *Fuit*, inquit, *Juda particeps sanctimoniæ* Dei, *& totus Israel præ cæteris nationibus ditioni ejus subjiciebatur*.

4. *Montes exsultaverunt*] Hoc dicitur quòd terra & montes, præsertim mons Sion, tremuerunt quando Deus è cœlis descendit super ipsum ut Legem daret.

DRUSIUS.

7. חוּלִי. A. *ὠδινήσατο parturiit*.
8. הַהֹפְכִי. Sym. *τοῦ μεταβάλλοντος qui mutat*, sive *vertit*.

GROTIUS.

7. **A** *Facie Domini mota est terra*] Responsio ad quæstionem quæ præcessit.

PSAL. CXV.

MUNSTERUS.

16. **C***OEli Domini sunt*] Sensus est, In cœlis Dominus mansionem habet, & illic collocavit sedem suam: *filiis autem hominum dedit terram hanc*, in qua ipsum agnoscerent & glorificarent: Et si pii quique hinc rapiantur, & soli impii remaneant in terra, quis in terris laudabit nomen Domini? Per *locum silentii* intellige sepulcrum.

VATABLUS.

1. **N***ON nobis* לא לנו] q. d. Eripe nos à tyrannide Gentium, non ut indè evadamus clariores, sed ut nomen tuum illustrius reddatur: eripe, inquam, ut appareas verax in promissa misericordia.

3. *Certè Deus noster* ואלהנו] Ad verb. *Et Deus noster*. ¶ *Voluit fecit* חפץ עשה] Præt. Heb. pro præs.

5. *Loquuntur* ידברו] Futura Heb. etiam seq. duobus versibus, pro præs.

7. *Resonant* יהגו] *Loquuntur*, *immurmurant*.

9. *Auxilium eorum* עזרם] Nempe sperantium in eo: nam relativa sæpe sine substantivis ponuntur, quæ ex præcedentibus suppleri debent. Vel est personæ mutatio, pro, *Est enim auxiliator noster & propugnator*.

14. *Adjiciet* יוסף] *Addet*: i. majora quàm antea conferet vobis beneficia.

17. In *silentium* דומה] Non legitur præpositio Hebraicè. *Silentium*, i. sepulcrum, quòd ibi perpetuum sit silentium. Vide Esa. 38. 18. *Descendentes in silentium* vocat mortuos.

CASTALIO.

17. **A** *D silentium degressi*] Eò ubi siletur, h. e. ad interitum.

CLARIUS.

1. **N***ON nobis*] Viri sancti omnia quæ cupiunt, etiam ipsam vitam, cupiunt ut Dei cognitio & cultus augeatur. Vel sic, *Non quasi nos mereamur, Domine, non, inquam, quasi nos mereamur, sed nè nominis tui majestas lædatur, libera nos pro tua benignitate & fide*, quâ te obstrinxisti affuturum nobis. Hebræi hîc initium faciunt alterius Psalmi.

16. ¶ *Cœlum cœli*] Alius vertit, *Cœli, cœli, inquam, Domini sunt*. In cœlis, inquit, Dominus mansionem habet, & illic collocavit sedem suam: *filiis autem hominum dedit terram hanc*, in qua ipsum agnoscerent & glorificarent; quòd si pii hinc rapiantur, & soli impii remaneant in terra, quis in terris laudabit nomen Domini?

DRUSIUS.

1. עַל חַסְדְּךָ. Alius, *διὰ τὸ ἔλεός σου*.
4. עֲצַבֵּיהֶם. A. *διαπονήματα αὐτῶν elaborationes eorum*] Ex epist. Hieron. ad Marcellam.

GROTIUS.

3. **O** *Mnia quæcunque voluit fecit*] Et ideo Homo libertatem habet quia Deus voluit.

16. *Cœlum cœli Domino: terram autem dedit filiis hominum*] In cœlo eximiè *habitare* dicitur Deus, quòd Sol & sidera majestatem ejus mirificè demonstrent: terræ autem usus concessus Hominibus.

PSAL. CXVI.

MUNSTERUS.

1. **E***Xponunt hunc Psalmum de David circumdato ab exercitu Saul in deserto Maon, quando nulla erat ratio effugiendi nisi Dominus opem tulisset. Sensus igitur primi versûs hic est, Dilectio Dei vendicavit sibi cor meum, eò quòd ille me in necessitate positum *exaudivit*, & eripuit ex *mortis faucibus* atque *inferni angustiis*. Et quoties deinceps *tribulatio* apprehenderit animam meam, *invocabo nomen ejus*, dicens, *Obsecro, Domine*, &c.

7. *Retribuit*

7. *Retribuit tibi*] Capitur hîc *retribuere* pro *benefacere*.

8. *Ab impactione*] Est דחי *lapsus qui fit ex alterius impulsione*, à verbo דחה, ejusdem formæ cum פרי à verbo פרה.

10. *Credidi*] In hoc periculo mortis firmam habui fidem & spem ad Dominum: & sicut credidi sic egit mecum; atq; hoc ipsum dicam & prædicabo cum summa alacritate.

11. *Ego dixi in festinatione mea*] h.e. Cùm præceps fugerem, exercitu hostis vallatus, non deerant cogitationes titillantes animum meum ut subdubitare inciperem de promissione Regni quam mihi fecerat Samuel, cogitans mecum *omnem hominem esse mendacem*, & neminem non falli, quódque in hac miseria mihi jam moriendum esset. Hæc inquam suggerebat cogitatio carnis.

12. *Retributionibus ejus*] Scribitur hîc תגמולוהי pro תגמוליו, more Chaldaico.

13. *Calicem salutarem*] Kimhi sic exponit, *Quando convivium latum instruxero, levabo calicem vino plenum, & gratias agam Domino propter hanc salutem mihi concessam, in conspectu multorum assidentium.*

15. *Pretiosa in oculis Domini mors piorum*] h.e. In tanto pretio sunt pii homines apud Deum ut non facilè permittat in eos grassari tyrannos, sed liberat eos à periculis mortis, id quod in me non semel sum expertus.

16. *Filius ancillæ tuæ*] Hoc dicit causâ humilitatis, sicut & bis eâdem ratione se vocat *servum*.

VATABLUS.

1. Dilexi אהבתי] Sub. *Dominum*: i. firmè ac unicè Dominum diligo. ¶ *Deprecationes meas* תחנוני] Per appositionem dictum: q.d. *vocem meam supplicem*. Quidam hæc vertunt per præsens.

2. *Et in diebus meis invocabo* ובימי אקרא] *Et* pro *itáque*, sive *propterea*: q.d. *propterea quamdiu vixero, invocabo eum, & non alium*.

3. *Dolores* חבלי] *Funes*, *laquei*: i. eram morti proximus. ¶ *Inferni* שאול] *Sepulcri*, i. deducentes ad sepulcrum. ¶ *Angustiam & dolorem inveneram* צרה ויגון אמצא] Fut. Hebr. pro præt. plusquam perf. *tribulationem & mœrorem*, sive *anxietatem*, &c. Est autem Hebraismus, *tribulationem invenire* pro *incidere in eam*.

4. *Nomen autem Jehovæ invocavi* ובשם יהוה אקרא] Fut. Heb. pro præt. imperf. vel perf. Hebraicè, *Et in nomine Jehovæ invocabo*.

6. *Attenuatus eram* דלותי] i. Viribus destitutus succubueram, sive ad summam paupertatem redactus eram: id significat verbum Hebraicum.

7. *Ad requietem tuam* למנוחיכי] *Ad quietem tuam*: i. ad illum apud quem invenies summam tranquillitatem, nempe ad Deum. Vel, Postea dixi, *O anima mea, fruere tranquillitate quâ antea frui solebas: fruere priore lætitiâ.* ¶ *Benefecit tibi* גמל עליכי] Ad verb. *rependit super te*: i. beneficium in te contulit.

8. *Eripuisti* חלצת] Mutatio personæ à tertia ad secundam: i. eripuisti me de extremo periculo, & omnem tristitiam & mœrorem à me sustulisti, effecistíque nè laberer.

9. *Ambulabo coram Jehovah* אתהלך לפני יהוה] i. Tutus degam inter vivos sub favore Domini.

10. *Propterea locutus sum* כי אדבר] Fut. Heb. *propterea loquar*: q.d. Credidi, sive fide promissorum Dei confirmatus sum, certò persuasus omnia ut pollicitus est circa me perfecturum: ideo hanc tantam benignitatem prædicabo. Alii, *quia loquar*. Alii, *Quando dixi*. ¶ *Afflictus eram* עניתי] *Afflictus sum*. Alii, *ad summam paupertiem redactus sum*. Alii, *affligebar*.

11. *In festinatione mea* בחפזי] *In præcipitatione mea*. Alii, *cùm festinarem*: i. dum præceps fugerem exercitum Saulis, valde afflictus cogitabam, *Nemo non fallit*: promiserat Samuel mihi regnum Israelis & ego credebam, nunc verò miser pereo. Alii exponunt; Cùm præcipiti fugâ saluti meæ consulerem, quo tempore debuissem despondere animum, maximè credidi Deum esse veracem in suis promissionibus, quibus mihi promiserat Regnum: omnes autem homines dixi esse mendaces qui secùs dicerent. Vide eadem Psal. 31. 22.

12. *Beneficiis ejus in me* תגמולוהי עלי] Ad verb. *retributionibus ejus super me? Retributiones* pro *beneficiis* Scriptura usurpat: nequis existimet Deum aliquid dare nobis quòd priores aliquid contulerimus in eum. Scribitur hîc תגמולוהי pro תגמוליו more Chaldaico.

13. *Salutum* ישועות] Plurali numero dixit, quòd insigne auxilium significet: q.d. In omni convivio gratulatorio me hilarem exhibebo, & coram omnibus hilariter bibam, attollendo calicem, quo significem convivis me illius ope servatum, semperque nomen Domini colam.

15. *Misericordium ejus* לחסידיו] Vide Psal. 4. 3. q.d. Gravatè fert mortem proborum Deus: propterea si quis eos interfecerit, non impunè feret.

16. *Utique* אנה] Adverbium affirmandi: q.d. Ità res habet quòd tu non vis pios interfici: nam me liberasti, qui te colo. ¶ *Filius ancillæ tuæ* בן אמתך] i. Mulieris quæ te purè colit. *Ità dixit quòd filii matrum ingenia & mores ferè imitantur ob educationem primam. Propterea etiam in libris Regum sæpiùs dicitur, Rex talis, filius mulieris talis, & non patris.* Hæc doctus inter Hebræos. ¶ *Solvisti vincula mea* פתחת למוסרי] *Dirupisti vincula mea*: i. servasti me nè venirem in vincula hostium meorum.

17. *Laudis* תודה] *Gratiarum actionis*: i. gratias tibi agam, & te laudabo. ¶ *Jehova* יהוה] Personæ mutatio, pro, *nomen tuum invocabo*, i. non desinam te colere.

19. *In atriis* בחצרות] Plurale pro sing. quia unicum atrium habebat Tabernaculum. *In atriis* igitur, i. ad ostium atrii Tabernaculi.

CASTALIO.

11. Atque in hac trepidatione dixi, *omnem hominem esse fallacem*] A nullo homine sperandam salutem esse, sed tantùm à Deo.

13. *Poculum sumam salutis, Jovæ nomen invocans*] Jovæ libabo vinum, qui me conservaverit.

15. *Qui Jova suorum mortem piorum tanti ducat*] Tanti suos faciat ut eos perire non sinat.

16. *Mea rupisti vincula*] Me liberasti.

CLARIUS.

Carmen gratulatorium est Davidis de ope Domini quâ evasit cùm jam cinctus esset ab exercitu Saulis.

1. *Dilexi*] Dilectio, inquit, Dei vendicavit sibi cor meum, eò quòd ille me in anxietate positum *exaudivit*, & eripuit è *mortis* faucibus. Et quoties deinceps afflictio apprehenderit me, *invocabo nomen ejus*, dicens, *O Domine, libera animam meam*.

6. *Humiliatus sum*] Cùm affligerer gravissimè, & consilii inops essem, ipse salvavit me.

9. *Placebo Domino*] Hebraismus habet *Ambulabo coram Domino in terris viventium*. Psalmus hic apud Hebræos conjungitur, & unus est cum superiori: quare sic etiam sensus continuatur; Dixerat, *Placebo Domino in regione vivorum*, vel, *ambulabo in conspectu Domini in terris viventium*, h.e. Securus obambulabo posthac sub tutela Domini in atriis ejus, unà cum illis qui verè vivunt. Subdit ergò, *Credidi firmissimè, quare & loquebar confidenter, etiam cùm gravissimè periclitarer.* Citat autem hunc locum Paulus 2 Cor. 4. de fide resurrectionis loquens.

11. *Ego dixi in excessu*] Hieron. vertit *stupore*. Alius *festinatione*. *In trepidatione*, inquit, & summa propemodum desperatione *mea* constanter *dicebam*, *Omnis quidem homo mentitur* & fallere potest, verùm Deus nequaquam.

13. *Calicem salutaris*] Epulum notat gratulatorium. Sacra enim habebantur convivia, cùm solennes Deo pro insignioribus beneficiis gratias agerent.

15. *Pretiosa*] h.e. Non temerè patitur mortem inferri sanctis suis.

DRUSIUS.

4. אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי. Alius, ἀξιῶ, Κύριε, ἐξελοῦ τὴν ψυχήν μου, *peto, Domine, eripe animam meam.* Alius, ὦ δή, Κύριε, περίσωσον τὴν ψυχήν μου, *obsecro, Domine, serva animam meam.* Sym. *Obsecro, Domine, libera animam meam.* A. & cæteri, [ὦ δή, - - -] Hier. epist. 145. quæ ad Damasum, *Symmachus qui in* 117. *Psalmo cum omnium interpretatione consenserat, ut vobis manifestiorem tribueret intellectum, in* 114 *Psalmo, ubi dicitur,* O Domine, libera animam meam, *ità interpretatus est,* Obsecro, Domine, libera animam meam. *Ubi autem Lxx* ὦ, *& ille* obsecro *transtulerunt, Aquilâ & cæteris editionibus* ὦ δή *interpretantibus, in Ebræo scribitur* אנה *ANNA.* ¶ Ἀξιῶ, *Postulo,* vel *peto.* ¶ *Obsecro,* δέομαι. Hier. in Comment. quos scripsit in epist. ad Philem. pag. 215. *Nonnunquam Symmachus pro ANA* δέομαι, i. obsecro, *transtulit.* ¶ Ὦ δή, Κύριε. Puto esse Aquilæ & cæterorum: tamen non adsevero. In talibus præstat suspendere judicium quàm temere aliquid statuere aut affirmare. Dies certiora nos docebit.

6. דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ. Sym. *defeci, & salutem mihi præbuit.*

9. אֶתְהַלֵּךְ. Al. ἐμπεριπατήσω. ¶ לִפְנֵי יְהוָה. Alius, ἔμπροσθεν Κυρίου.

10. הֶאֱמַנְתִּי וגו׳] Hic Lxx faciunt initium Psalmi 115. etiam Symmachus. Hieronymus, (si modò is autor Comment. in Psalmos qui extant in operibus ipsius) *Hunc Psalmum Quinta & Sexta editio cum superioribus copulant, Symmachus verò & Lxx interpretes dividunt.* De Symmacho est cur dubitem. Quin falli eum credo. Certè Theodoretus ad hunc locum ità scribit, *Ebræus cæterique interpretes atque etiam Syrus hunc Psalmum præcedentibus connectunt.* Quod ampliùs stabilit Scholion in ed. Rom. citatum, Ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ ἑρμηνευταὶ τοῦτον τῷ προτεταγμένῳ συνάπτουσιν· τῆς γὰρ αὐτῆς ἔχεται διανοίας. καὶ τὸν ἔνατον δίχῃ διελόντες, τῇ τοῦ δέκα τῶν ψαλμῶν συναφῇ τὸν ἴσον τῶν ψαλμῶν φυλάττουσιν ἀριθμόν. ¶ עָנִיתִי. Sym. ἐκακώθην *vexatus fui*] Aliud scholion, Sym. ἠτόνησα *languidus fui, torpui.*

11. אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל הָאָדָם כֹּזֵב. A. ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ θαμβεῖσθαι, Πᾶς ἄνθρωπος διάψευσμα, *ego dixi dum obstupescerem, Omnis homo mendacium.* Sym. καὶ εἶπον ἀδημονῶν, Πᾶς ἄνθρωπος διαψεύδεται, *ego dixi angens, Omnis homo mentitur.* Th. - - - Πᾶς ἄνθρωπος ἐκλείπει, - - - *Omnis homo deficit.*

GROTIUS.

1. **D***Ilexi*] Nempe *Dominum,* quod ex sequenti intelligitur. ¶ *Quoniam exaudiet*] Futurum pro præterito, *quia exaudivit.*

10. *Credidi, propter quod locutus sum*] Quia firmam in Deo spem habui, ideo dixi id quod jam præcedit, *Fore ut redirem Hierosolyma sospes ac florens.* ¶ *Ego autem humiliatus sum nimis*] Heb. *Ego afflictus* (supple *tunc eram*) *valde.* Spem illam servavi in maximis calamitatibus.

11. *Ego dixi in excessu meo*] Vox Hebræa חפז *pavorem* significat. Etiam in summo pavore retinui fiduciam in Deum. ¶ *Omnis homo mendax*] i. *Omnis spes in homine posita fallere potest.* Intellige ex opposito, *at quæ in Deo posita est nequit fallere.*

13. *Calicem salutaris accipiam*] *Calicem salutis* vocat calicem gratiarum actionis pro accepta salute, quem paterfamilias solebat familiæ suæ ποτήριον כוס הלל ποτήριον εὐλογίας. Vide quæ ad Matth. 26. 27.

15. *Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus*] Sensus est, Non facilè Deus impiis concedit ut pios occidant. Quæ pretiosa sunt non facilè largimur. Si aliter sumas, non cohærebit cum prioribus.

PSAL. CXVII.

MUNSTERUS.

DOcet D. Paulus ad Romanos cap. 15. hunc Psalmum agere de vocatione Gentium ad Christum, ad quas salus à Jehudæis erat perventura, Jehudæis in excæcatione manentibus.

VATABLUS.

2. **R***Oborata* גבר] *Aucta fuit, exsuperavit:* i. excelluit & magna fuit. ¶ *In seculum* לעולם] Sub. *permanebit,* vel *durabit.*

CLARIUS.

PAulus Rom. 15. citat hunc Psalmum, quippe qui vaticinetur Euangelium communicandum Gentibus. Tu vero observa quàm diligenter oracula Dei sint servanda, quando hæc exigua verba tot annorum millibus perdurarunt, & in orbem omnium terrarum fuerunt disseminata, à communi Ecclesia passim decantanda.

2. *Et veritas ejus*] Constantia ipsius in promissis duratura est perpetuó.

GROTIUS.

2. **C***Onfirmata est super nos misericordia ejus*] Heb. *excelluit.* Plus nobis boni fecit quàm gentibus aliis.

PSAL. CXVIII.

MUNSTERUS.

3. **D***Omus Aharon*] Nomine *Aharon* comprehendit Propheta David omnes Sacerdotes, atque invitat eos ad laudem Domini. Putant autem hunc Psalmum ab eo editum cùm ab universo Israel in Regem eligeretur, aut cùm Arcam federis in civitatem suam cum magna populi frequentia atque pompa introduceret.

5. *Exaudivit me in latitudine*] h. e. Post multas tribulationes & anxietates, in quibus vix respirare licuit, dedit tempora serena & quieta, ut latissimè jam in Regno meo sit diffusa pax & tranquillitas.

7. *Qui mihi sunt auxilio*] Loquitur de sexcentis illis viris qui eum fugitivum stipabant.

10. *Omnes gentes circumdederunt me*] Gens enim propria expulit eum è Regno; & circumjacentes gentes, putà Philistæi & Amalekitæ atque aliæ, quærebant animam ejus, atque odio ejus flagrantes *quasi apes* eum obsederunt, & *ceu ignis qui grassatur in spinis:* at ipse fretus *nomine Domini* victoriam sibi pollicebatur, & illis interitum, præsertim externis gentibus.

13. *Impulisti me*] Hoc peculiariter videtur dictum ad Saulem.

19. *Aperite mihi portas justitiæ*] Vocat Templum *portas justitiæ,* atque cœtum sacrum in quem non veniunt nisi *justi.* Cùm autem ipse extorris esset, videbantur sibi hæ portæ clausæ.

22. *Lapidem reprobaverunt*] Fui, inquit, rejectus veluti lapis inutilis, qui nulli ædificii loco idoneus videtur, & rursus Dei beneficio restitutus in dignissimum Regni locum sum evectus, etiam præter totius populi exspectationem. Atque in hoc Christi gessit typum, qui hæc verba hostibus suis objecit Mat. 21. Utrumque autem *mirabile fuit in oculis* Jehudaici populi.

24. *Hic est dies quem fecit Dominus*] Sic canebat populus cùm David in Regem eveheretur: Sic & omnes Christi fideles canunt & canent, congratulantes Christo ad immortalitatem resurgenti.

25. *Obsecro*

25. *Obsecro, Domine,*] Sic clamabant novo Regi David: sic quoque acclamaverunt Christo, Matth. 21. dicentes, הושענא more Chaldaico, pro הושיעה נא, etiamsi הושענא Chaldaicè sonet, *Salva nos*. Unde veteres ordinaverunt orationem in die octava festi Tabernaculorum dicendam, in qua ramos & fasciculos frondium Jehudæi portare jubentur, quæ sic incipit, *Propter te, Deus, salva nos; Propter te, Domine dominorum, salva nos*, &c. ut non temere turbæ ante Christi passionem ramos acceperint, & clamaverint, *Hosanna, salva nos, Fili David*, cùm usum hujusmodi ritûs etiam priùs habuerint.

VATABLUS.

1. *Confitemini Jehovæ* הודו ליהוה *Celebrate Jehovam.*

5. *In latitudine* במרחב] Subaudiendum, *& statuit me*, hoc modo, *Cùm ego coartarer, imploravi opem Domini, & statuit me in loco lato & amplo*: h. e. liberavit me.

6. *Jehova mecum*, &c. יהוה לי וגו'] *Jehova mihi* [vel *meus erat*] *non timebam: quid* enim *fecisset mihi homo?*

7. *Jehova mecum est* יהוה לי] *Jehova meus est*, vel *pro me est, cum iis qui auxiliantur mihi.* ¶ *Videbo*, &c. אראה בשנאי] *Videbo inimicos meos*: i. despiciam eos.

10. *Spero*, &c. בשם יהוה כי אמילם] Hebraicè tantùm legitur, *In nomine Jehovæ quòd succidam eos.* Quidam subaudiunt bis *speravi*, hoc modo, *& speravi in nomine Domini: speravi, inquam, quòd exscinderem eos*: sic in duobus proximè sequentibus versibus. De Palæsthinis, & vicinis Terræ sanctæ populis loquitur, quorum obsidionem quater repetit.

12. *Velut apes* כדבורים] *Ut multa apum examina.*

13. *Impuleras me* דחיתני] *Impulisti me.* Saulem, aut quem alium inimicum alloquitur: i. vehementer & omnibus modis adortus es me, ad lapsum solicitans.

15. *Facit fortitudinem* עשה חיל] *Facit virtutem*: i. fortia. q. d. Fidelibus parit victoriam strenuè pugnando.

18. *Corripiendo corripuit* יסור יסרני] *Castigando castigavit me*: i. corripuit me seriâ castigatione, at non sivit me mori.

19. *Portas justitiæ* שערי צדק] i. Templum, in quo congregantur justi & sancti, ut coram illis gratias agam Deo. Jubet portas aperiri, quæ quamdiu extorris fuit, clausæ illi fuerant.

21. *Confitebor tibi* אודך] *Celebrabo te.*

24. *Exsultemus & lætemur* נגילה ונשמחה] *Exsultabimus & lætabimur.*

25. *Da nunc felicem successum* הצליחה נא] *Fac nunc prosperè agamus*: vel *agat*, sub. *Christus tuus Rex*: Nam hæc acclamabant illi ingredienti in Jerusalem.

26. *Benedicimus vobis* ברכנוכם] Præt. Heb. pro præs. *felicia omnia imprecamur vobis* nos qui *de domo Domini* sumus: i. nos Sacerdotes, aut qui colimus Dominum.

27. *Fortis Jehova* אל יהוה] *Deus Jehova* est: ut seq. versu. ¶ *Agnum* חג] Propriè *solennitatem* & *festum diem* significat; ab חגג *saltavit, subsilivit*: quòd in illo die lætitiæ gratiâ saltarent. *Agnus* quoque, vel *pecus*, sive *hostia* eodem appellatur nomine, quòd cum lætitia & tripudio offerretur. עבות autem *funem qui filis multis conficitur*; sic dictum ab *implicatione*, vel *densitate*. Unde Græci ἐν τοῖς πυκάζουσιν *in condensis* verterunt. ¶ *Usque ad cornua* עד קרנות] Sub. *adducite alligatum*. q. d. Vos igitur omnes, gratias agentes, ligatas funibus densis victimas Deo offerte, & adducite ad cornua altaris holocausti.

29. *Confitemini Jehovæ* הודו ליהוה] *Celebrate Jehovam.* Eodem versu inchoat & finit Psalmum.

CASTALIO.

22. *Lapis ab ædificatoribus improbatus, adhibitus est ad caput anguli*] Expulsus David, tamen Rex evasit: quod idem accidit & Christo.

CLARIUS.

Hymnus est quo David defunctus jam malis suis, & in Regem totius Israelis evectus, publicè in Tabernaculo Dei gratias egit, ac simul Christi in se imaginem exposuit.

3. *Domus Aaron*] Nomine *Aaron* comprehendit Propheta David omnes Sacerdotes, atque invitat eos ad laudem Domini.

5. *In tribulatione*] Vel, *in angustia*; cui pòst opponit *latitudinem*, & favorem adversitati.

7. *Inter adjutores meos*] Loquitur de sexcentis illis viris qui eum fugitivum stipabant. ¶ *Despiciam inimicos meos*] Heb. *aspiciam in inimicis meis*, scilicet *ultionem*. Sic quod infrà ait, *ultus sum in eos*, in Hebræo est *succidam eos*.

10. *Omnes gentes*] Gens enim propria expulit eum è Regno, & circumjacentes gentes, putà Philisthæi & Amalechitæ atque aliæ, quærebant animam ejus, atque odio ejus flagrantes *quasi apes* eum obsederunt, & *ceu ignis qui grassatur in spinis*: at ipse fretus *nomine Domini* victoriam sibi pollicebatur, & illis interitum, præsertim externis gentibus.

12. *Extincti sunt sicut ignis in spinis*] Qui scilicet citò exstinguitur.

19. *Aperite mihi portas justitiæ*] Vocat Templum *portas justitiæ*, atque cœtum sacrum in quem non veniunt nisi *justi*: cùm autem ipse extorris esset, videbantur sibi hæ portæ clausæ.

22. *Lapidem quem reprobaverunt*] Fui, inquit, rejectus velut lapis inutilis, qui nulli ædificii loco idoneus videtur; & rursus Dei beneficio restitutus in locum Regni dignissimum sum evectus, etiam præter totius populi exspectationem. Atque in hoc Christi gessit typum, qui hæc verba hostibus suis objecit Mat. 21. Utrumque autem *mirabile fuit in oculis* Judaici populi.

24. *Hæc dies*] Sic canebat populus cùm David in Regem eveheretur; sic & omnes Christi fideles canunt & canent gratulantes Christo à mortuis ad immortalitatem resurgenti.

25. *O Domine, salvos fac*] Sic acclamabant novo Regi David; sic quoque acclamaverunt Christo Matth. 21. Veteres autem Hebræi statuerant ut in die octava festi Tabernaculorum, in qua ramos & fasciculos frondium Judæi portare jubentur, hæc precatio diceretur, *Propter te, Deus deorum, salva nos; Propter te, Domine dominorum, salva nos*, &c. ut non temere turbæ ante Christi passionem ramos acceperint, & clamaverint, *Hosanna*, (quæ vox Chaldaica est, & significat *Salva nos*) cùm usum hujusmodi ritûs etiam priùs habuerint.

26 *Benedictus qui venit*] Ea videtur primùm fuisse vox Sacerdotum, quâ exceperunt & Regem & alios ad Tabernaculum Domini venientes.

27. *In condensis*] Hier. vertit *in frondosis*. Colligate, inquit, sub diem festum ramos, & Templum ornate *usque ad cornu altaris*. Potest & verti, *Alligate hostiam funibus*. Sed interpres studuit sensum explicare magis quàm verba.

DRUSIUS.

10. אֲמִילַם. Sym. διέθρυψα *confregi*, sive *contrivi*] Plenum est διέθρυψα αὐτοὺς *contrivi eos*. Sic Sirach. 43. 16. διεθρύβησαν λίθοι χαλάζης. Thema διαθρύπτω, quo usi sunt & Lxx Levit. 2.

11. סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי. Sym. ἐκύκλωσάν με, καὶ πάλιν περιεκύκλωσάν με, *circumdederunt me, & rursum circumdederunt me.*

12. רֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים. A. & Sym. καὶ ἀπεσβέσθησαν ὡς πῦρ ἀκανθῶν, *& exstincti fuerunt ut ignis spinarum.*

22. לְרֹאשׁ פִּנָּה. Sym. ἀκρογωνιαῖος *summus* (vel *imus*) *angularis.*

23. מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת. A. Παρὰ Κυρίου ἐγένετο τοῦτο, *A Domino fuit istud.* ¶ הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ. A. αὐτὸ παράδοξον ἐφάνη ἡμῖν. Sym. αὕτη ἐστὶ θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

25. אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא A. Sym. Th. & V. ed. Ὦ δὴ, Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ δὴ, Κύριε, εὐόδωσον δὴ] In epistola Damaso inscripta, quæ est inter Hieronymianas 145, legitur vulgò ὦ Κύριε sed legendum ὦ δὴ docent consequa verba, *Sola VI. editio cum interpretibus LXX ità congruit ut ubi cæteri posuerunt* ὦ δὴ *illi scripserint* ὦ. ¶ Σῶσον δὴ, *serva, obsecro*, vel *serva nunc.* In Lexico Suidæ Ὡσαννά, δόξαν σημαίνει· παρά τισι δὲ, Σῶσον δὴ, ἐκ ὀρθῶς. Imò contrà, Ὡσαννά, Σῶσον δὴ σημαίνει· παρά τισι δὲ, δόξαν, ἐκ ὀρθῶς. Nam *gloria* כָּבוֹד dicitur, non *Hosanna.* Hier. in Comment. Matth. 21. *Symmachus, Obsecro, Domine: salvum fac, obsecro.* His adde ex epist. ad Damasum, *VI. editio, O Domine, serva, obsecro*; *O Domine, prosperare, obsecro*: & ex Comment. super epist. Philemoni scriptam, אָנָּה. *Sym.* δέομαι. Autor operis imperfecti hom. 37. in Matth. HOSANNA *quidam interpretantur* GLORIAM, *alii* REDEMPTIONEM, *alii* SALVUM FAC. Quomodo *redemptionem*? In Jerosolymitana פְּרַק, i. *redime.* Idem dicit aliis verbis. Nam qui redimit, etiam servat. & contrà. Puto abesse כְּעַן vel כְּדוּן, i. *nunc.* Ei respondet נָא in Ebræo textu: unde compositum הוֹשַׁעְנָא, quod ità contraxerunt ex הוֹשִׁיעָה נָּא *serva nunc*; nihil verius. In lingua Syrorum אוֹשַׁעְנָא valet etiam *serva nos.* Qua de re diximus suo loco. Scribunt Ὡσαννὰ cum duplici *N*; dubito an bene: nam est compositio verbi, non ex אָנָּא sive אַנְנָא, sed ex הוֹשַׁע & נָא, nisi dicamus alterum *N* positum esse pro ע, quod mihi non videtur. Potiùs inclino ut credam patres hujus scripturæ in mente habuisse אָנָּה *obsecro*; unde & Hieronymus putavit factum *Hosanna*, quasi הוֹשַׁעְאָנָּא, aut contractiùs הוֹשַׁאנָּא Ain è medio elisâ extritâque, ut in *Jacob, Chananæus*, & similibus. Pergamus nunc ad alia.

26. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה. A. Sym. Th. & V. ed. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, *Benedictus qui venit in nomine Domini.*

27. אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים. A. δήσατε ἑορτὴν ἐν πιμελέσι, *ligate festum cum pinguibus.* Sym. συνδήσατε ἐν πανηγύρει πυκάσματα, *colligate in panegyri densas corollas*] Πυκάσματα, ad verb. *densitates*, i. densos ramos, aut densas corollas. Chrysost. Τί δέ ἐστι Συνδήσατε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν; κατὰ μὲν τὸν ἕνα ἑρμηνευτὴν (utrùm significat Aquilam?) θύσατε θυσίας λιπαράς· κατὰ δὲ τὸν ἕτερον (Symmachum innuere videtur) στεφανώματα καὶ κλάδους ἀνάψατε τῷ λαῷ.

GROTIUS.

22. LApidem quem reprobarunt ædificantes] Saul & aula ejus.

25. *O Domine, salvum me fac*] Heb. *Domine, serva, quæso*: nempe Regem. Nam prima Psalmi sunt Regis recèns uncti 2 Sam. 2. posteriora, populi ac Sacerdotum bene ominantium Regi. Ex hoc loco sumpta vox ὡσαννὰ Matth. 21. 9. ¶ *Benedictus qui venit in nomine Domini*] Felix sit Rex à Deo nobis datus.

26. *Benediximus vobis de domo Domini*] Etiam nos qui de domo Domini sumus, i. Sacerdotes, fausta precamur Regi ac populo.

27. *Constituite diem solennem in condensis usque ad cornu altaris*] חַג quidem propriè *diem solennem* significat, sed per μετωνυμίαν sumitur pro *victima diei solennis*, ut apparet Esai. 29. 1. & ità hîc accepit Chaldæus interpres. Illud בַּעֲבֹתִים, quod Græci vertunt ἐν τοῖς πυκάζουσι, Latinus *in condensis, funes* potiùs significat; & vox prima אִסְרוּ, *ligate*: ut sensus sit, *Ligate agnum funibus* (& ligatum ducite) *ad cornua usque altaris*, ubi mactandus erat.

PSAL. CXIX.

MUNSTERUS.

COmpositus est Psalmus iste juxta ordinem Hebræi alphabeti, octonis semper versibus ab una litera incipientibus. Nec est versus ullus in quo non invenias unam harum dictionum, *Lex, Statuta, Testimonia, Præcepta, Mandata, Judicia, Eloquium, Verbum, Justitia, Via, Veritas.* Excipitur secundus versus in litera Ain. תּוֹרָה *lex*, Hebræis sic vocatur à *docendo.* חוּקִים verò sunt *statuta* & *ceremoniæ* sive *præscripta Divina*, quæ certam habent rationem, ut Kimhi dicit. פִּקּוּדִים sunt propriè *commissiones* & *præcepta quorum nunquam oblivisci convenit*, ut sunt præcepta juris naturæ. עֵדוּת sunt *testimonia* sive *præcepta*, quòd Dei voluntatem nobis testentur. מִשְׁפָּטִים sunt *judicia*, capiunturque interdum pro *decretis & edictis Dei*, & aliquando pro *ultione Divina* aut *insigni facto Dei*, ut cùm suos liberat è periculo, & hostes eorum reprimit. דֶּרֶךְ *via*, capitur plerumque pro *conversatione & rectè vivendi ratione.*

9. *In quo mundabit*] Sensus est, Cùm difficile sit repressis cupiditatibus carnis verbis Domini toto animo studere, difficillimum id est adolescentibus, in quibus vis carnis potenter adhuc regnat. Sed à puero est huc enitendum.

25. *Adhæsit pulveri anima mea*] h. e. Proximus fui morti, tantis expositus periculis.

26. *Vias meas enarravi*] i. Quicquid incidit periculorum, aut si quippiam esset agendum, tibi insinuavi, & tu respondisti mihi.

29 *Fac ut lex tua grata sit mihi*] Alii sic vertunt, *De lege tua miserere mei.*

32. *Cùm dilataveris cor meum*] h. e. Si tu vires & spiritum suppeditaveris, *curram viam mandatorum tuorum.*

39. *Aufer opprobrium meum*] Opprobrium scilicet transgressionis legis.

45. *Ambulabo in latitudine*] h. e. In cordis lætitia & tranquillitate.

66. *Bonum gustum*] i. Aperi tu mihi rectam intelligentiam eorum quæ latent in lege tua atque in præceptis tuis. Unde frequenter invenies apud Magistros, *Hæc expositio non habet gustum.* h. e. Non habet rectum sensum, &c.

81. *Concupivit salutem tuam*] Alii sic vertunt, *Defecit ad salutem tuam anima mea*: ut sit sensus, Anxiè expectavi auxilium tuum, ut præ anxietate anima & *oculi defecerint, similisque planè fuerim utri in fumo macerato & torrefacto.*

89. *Verbum tuum permanet in cœlis*] h. e. Perpetua est verbi tui constantia, & potiùs *cœlum* ipsum periret quàm ut unum de oraculis tuis non adimpleretur. Et sicut *terra stat* in omne ævum, sic quoque *veritas* Domini firma manet in perpetuum, & *judicia* ejus, h. e. decreta, hæc omnia invariabilia *consistunt hodie*, i. usque in hunc diem: cùm *omnia obsequantur Deo*, & exsequantur voluntatem ejus secundùm conditionem naturæ eorum.

96. *Omnis consummationis vidi finem*] Nihil est quod sit in mundo quod non aliquando ad consummationem veniat & finem accipiat, etiam perfectissima quæque, nisi quòd *lex tua latissima est*: hæc enim se extendit usque in futurum seculum, cùm scopus ejus sit dilectio Dei & proximi. Charitas autem in electis nunquam excidit.

109. *Anima mea in manu mea semper*] *Animam esse in manu* est vitam esse expositam periculis mortis, sicut mulier Pythonissa ad Saul dicebat 1 Reg. 28. *Posui animam meam in manu mea, & audivi sermones tuos*, &c.

113. *Cogitantes mala*] Alii vertunt, *Cogitationes nefarias odio habui.*

119. *Ut scoriam abolebis*] Sicut scoria separatur & rejicitur ab argento, ità impii perdentur de terra.

122. *Dulce fac*] Kimhi exponit hîc עֲרֹב pro הֵיטֵב: ut sit sensus, Age piè cum servo tuo juxta tuam bonitatem, & vindica eum ab injuriis impiorum.

130. *Osti-*

130. *Ostium eloquiorum tuorum*] Sensus est, Simulatque tua aperiuntur eloquia, & datur venire in vestibulum eorum, admirabili is qui ingressus est perfunditur luce: & potissimum simplices, non qui tument spiritu, hanc consequuntur illustrationem. Talis fuit Propheta, qui aperto ore, magno desiderio & spiritu anhelanti suspiravit pro hac Domini luce, quemadmodum sequenti testatur versu.

132. *Secundum judicium*] Capitur hic *judicium* pro מנהג *more & consuetudine*. Est, inquit, mos tuus ut eos quos diligis respicias piis oculis.

160. *Caput sermonis tui*] Quidam sic interpretantur, *A capite & initio rerum usque in omnia secula verba tua veritas & justitia sunt*. Alii autem sic exponunt, *Initium dictorum & factorum tuorum veritas & justitia est*.

VATABLUS.

1. *Perfecti via* תמימי דרך] *Integri itinere, sinceri via*: i. quorum mores sunt probi. Scribitur hic Psalmus per octonarios juxta ordinem Alphabeti. Quidam hoc factum dicunt memoriæ juvandæ causâ. Alii Psalmos ita solere scribi dicunt ob dignitatem rei de qua agitur. Est autem hic Psalmus velut Alphabetum quoddam piis omnibus discendum, ut noverint ubi sita sit vera felicitas & beatitudo. Sunt autem XXII octonarii pro numero literarum Hebraicarum, quorum singuli versus juxta Hebrææ linguæ elegantiam incipiunt ab una & eadem litera. Nullus est præterea versus in hoc Psalmo, præter unum 122, qui non habeat, si non plures, unam saltem ex his decem vocibus, תורה *lex*, חוקים *statuta*, vel *ceremoniæ*, מצוה *preceptum*, פקודים *precepta naturalia* cordibus hominum inscripta, & etiam *mandata* Dei quælibet, עדוות *testimonia* voluntatem Dei testantia, quidam *oracula* vertunt; משפטים *judicia*, quibus cum proximis vivimus, i. *decreta, edicta*, & *leges* Dei; אמרה *sermo, eloquium*; דבר *verbum*, vel *promissio*; צדק *justitia*; דרך *via*. Porrò fatentur & Judæi, in hoc Psalmo *Legem, ceremonias, precepta, mandata* & *oracula* pro Lege & institutione accipi, quâ gloriæ Dei & salutis proximorum studiosa vita præscribitur.

3. *Etiam* אף] *Certè*.

4. *Ut custodiantur valde* לשמור מאד] *Custodiri summâ diligentiâ*.

5. *Firmentur* יכונו] *Parentur*; *dirigantur*; *disponantur*.

9. *Mundabit* יזכה] *Puram reddet*; *emendabit*.

14. *Ut in omnibus divitiis* כעל כל הון] *Sicut in opulentia multa*.

15. *In preceptis tuis meditabor* בפקודיך אשיחה] *De preceptis tuis loquar*. Alii, *De tuis constitutionibus disseram*; vel, *confabulabor*.

16. *Delectabor* אשתעשע] *Oblectabo me*.

17. *Retribue* גמול] *Rependе. Hoc beneficium confer*.

18. *Revela oculos meos* גל עיני] *Velamen detrahe oculis meis. Retege oculos meos*. ¶ *Et aspiciam* ואביטה] *Et considerabo*. Vel, *contemplabor*.

20. *Confracta est* גרסה] *Debilior fit. Atteritur. Comminuitur. Consternitur*.

21. *Disperdidisti* גערת] *Perdidisti*. Quidam præteritum vertunt in futurum, *Perdes*. ¶ *Maledicti* ארורים] *Exsecrabiles*.

22. *Et contemptum* ובוז] Sub. *superborum*.

23. *Meditabatur* ישיח] Fut. Heb. pro præs. *loquitur*; *disserit*.

24. *Viri consilii mei* אנשי עצתי] Hebraismus, pro *consiliariis* & *consultoribus*.

25. *Pulveri anima mea* לעפר נפשי] *Terræ vita mea*; i. parùm abest quin deferar ad sepulcrum, propterea vivifica me. ¶ *Vivifica me*, &c. חייני כדברך] Hebraismus, pro, *restitue me vitæ pristinæ ut pollicitus es*.

26. *Vias meas* דרכי] i. Quæ agere volebam.

27. *Viam preceptorum* דרך פקודיך] i. Quanam ratione vivendum sit mihi juxta ea quæ mandasti. ¶ *Et meditabor in mirabilibus* ואשיחה בנפלאותיך] *Et loquar de mirabilibus tuis*.

28. *Dissluit* דלפה] *Distillat. Stillatim perit vita mea*. ¶ *Præ tristitia* מתוגה] *Præ ægritudine*; vel, *anxietate*.

29. *Et lege tua dignare me* ותורתך חנני] Ad verb. & de *Lege tua miserere mei*: i. & Lege tuâ, sive cognitione Legis tuæ, dona me. Quidam, *Et Legem tuam benignè mihi proponito*.

32. *Dilataveris* תרחיב] *In latitudinem eduxeris*.

33. *Viam statutorum tuorum* דרך חוקיך] i. Vivendi rationem quæ est juxta Leges tuas.

38. *Confirma* הקם] *Statue*. Ad verb. *Fac surgere*: i. confirma servo tuo promissum tuum.

40. *In justitia tua vivifica me* בצדקתך חייני] *In justitia tua recrea me*: i. absolutâ illâ bonitate tuâ. Hoc enim vox Hebræa צדק sæpe significat.

42. *Et respondebo probris afficienti me verbum* ואענה חורפי דבר] Hebraismus, pro, *ut sit quod respondeam opprobrantibus mihi*: *nam*, &c.

43. *Usquequaque* עד מאד] Ad verb. *usque valde*. Alii, *omnino*. ¶ *Quia judicia tua exspecto* כי למשפטיך יחלתי] *Quia ob judicia tua* in te *speravi*. *Judicia tua*, i. quæ exerces in impios.

45. *In latitudine* ברחבה] q. d. Cum conscientiæ tranquillitate & voluptate cordis vivam, nihil mihi timens ab ira tua; ut qui regiâ & latâ viâ gradiuntur, nihil à latronibus sibi timent.

47. *Dilexi* אהבתי] Præt. Heb. pro præs. Sic seq. versu.

48. *Et levabo palmas*, &c. ואשא כפי אל מצותיך] i. Manus admovebo præceptis tuis: q. d. Dabo operam ut factis exprimam præcepta tua. ¶ *Et meditabor* ואשיחה] *Et disseram*; *& loquar*.

49. *Servo tuo* לעבדך] *Ad servum tuum*: i. promissionis tuæ quam promisisti servo tuo.

50. *Vivificavit me* חייתני] Præt. Heb. pro præs. *vivificat me*; *recreat me*.

51. *Deriserunt me* הליצוני] Præterita Heb. pro præsentibus, *derident, illudunt, non declino*. ¶ *Plurimum* עד מאד] Ut v. 43.

53. *Terror invasit me* זלעפה אחזתני] Præt. Heb. pro præs. *Tremor apprehendit me*. Alii, *Ardor* vel *tabes*.

54. *Cantus fuerunt mihi* זמירות היו לי] *Cantiones sunt mihi*; sive *cantica*: i. sunt occasio carminum scribendorum: vel, illa cano. ¶ *Peregrinationum mearum* מגורי] i. Dum exsulo & fugio huc illuc à facie inimicorum.

55. *Recordatus sum* זכרתי] Præterita Heb. pro præs. *Memor sum. Recordor*.

57. *Dixi* אמרתי] Istud *dixi* refertur vel ad id quod proximè præcessit, hoc modo, *Dixi quòd Jehova est portio mea*: *ut observem mandata tua*. Et tunc est personæ mutatio. Aut ad id quod sequitur, sic, *O Jehova, quem habeo pro sorte mea, decrevi custodire verba tua*, ut *dixi* pro *decrevi* positum sit.

59. *Reputavi* חשבתי] *Cogitavi. Diligenter expendi*.

60. *Et non tardavi* ולא התמהמהתי] *Nec moram feci*; *nec distuli*.

61. *Caterva* חבלי] *Cœtus. Turma*. Alii, *Dolores*; vel *Molestiæ*.

62. *Judicia justitiæ tuæ* משפטי צדקך] Hebraismus, pro *judicia tua justa*, sive *leges tuas justas*.

63. *Socius sum* חבר אני] *Adjunxi me*.

66. *Bonitatem sensus* טוב טעם] *Bonitatem sermonis*, i. Optimum & exactissimum judicium. Quidam vertunt *bene judicandi facultatem*. ¶ *Et scientiam* ודעת] *Et cognitionem*; vel, *intelligentiam exactissimam*. ¶ *Credidi* האמנתי] *Fidem adhibui*.

67. *Humiliarer* אענה] *Affligerer*, sub. *à te*. Alii, *loquerer*; vel *commentarer*, sub. *de Lege tua*. ¶ *Custodio* שמרתי] Præt. Heb. pro præs.

69. *Custodio* אצור] *Custodiam*; *observabo*.

70. *Delector* שעשעתי] *Me oblectavi*. Vel est præteritum pro præsenti, *me oblector*.

 73. *Et*

73. *Et praeparaverunt me* ויכוננוני] *Et concinnaverunt me, disposuerunt.*

74. *Verbum tuum exspectavi* לדברך יחלתי] *In verbo tuo spem habeo.* Alii, *ad verbum tuum suspicio.*

75. *Justitia* sunt צדק] i. Justa. Hebraismus: q. d. quòd justè me affligas. Mox seipsum exponit, repetendo eadem cùm dicit, *in veritate afflixisti me*, i. meritò & jure.

78. *Sine causa* שקר] *Falsò, immeritò.* ¶ *Perverterunt me* עותוני] i. Pervertere me voluerunt à via recta. Alii exponunt, *perversum me esse pronunciaverunt.* ¶ *Meditabor* אשיח בפקודיך] *Differam* [*loquar*] *de mandatis tuis.*

79. *Convertantur ad me* ישובו לי] *Convertentur ad me*, i. desertâ impiorum cohorte jungantur mihi.

80. *Perfectum* תמים] *Integrum, sincerum.*

81. *Defecit ad salutem tuam* כלתה לתשועתך] i. Defeci prae desiderio salutis, sive opis tuae. Alii, *Concupivit opem tuam.* ¶ *Verbum tuum exspecto* לדברך יחלתי] *In verbum tuum speravi.* Alii, *ad verbum tuum suspicio.* Alii, *dum verbum tuum exspecto.*

82. *Defecerunt* כלו] Dum scilicet perseveranter aspiciunt an opem feras mihi.

84. *Quot sunt dies servi tui* כמה ימי עבדך] i. Quanto tempore victurus est servus tuus in hoc mundo? sub. parvo tempore: q. d. Cùm parvo tempore sim victurus, fac ut antequam moriar, videam improbos tibi dare poenas. Quidam unâ interrogatione legunt, ut & nos, *Quot sunt dies servi tui, quando facies judicium in persequentes?* i. quot tandem supersunt dies servo tuo, quibus ab improbis istis divexari eum oporteat?

87. *Ferè consumpserunt me in terra* כמעט כלוני בארץ] *Propè perdiderunt me in terra:* i. parùm abest quin me in terram dejectum prorsus perdiderint.

88. *Vivifica me* חייני] *Recrea me.*

89. *In coelo* בשמים] *In ipsis coelis*, i. ipsis coelis testibus: q. d. Quae semel dixisti, non soles retractare, quod coeli testantur, qui permanent, quia olim dixeris, *Sint coeli.*

90. *Fundasti* כוננת] *Firmasti.*

91. *Ad judicia tua* למשפטיך] i. Tuo verbo & imperio. Vel, *Ad judicia tua implenda parent tibi*, ut servi heris suis obsequi solent.

94. *Quaesivi* דרשתי] Praet. Heb. pro praesenti, ut quidam vertunt, *quaero.*

95. *Perpendebam* אתבונן] Fut. Heb. *intelligam.* Alii, *considerabo.* Vel, *testimoniorum tuorum intelligens reddar.* Quidam vertunt in praesenti, *perpendo, considero.* Alii totum versum sic reddunt, *Cùm improbi me observarent ut perderent*, dedi operam *ut oracula tua intelligerem.*

96. *Omni perfectioni vidi finem* לכל תכלה ראיתי קץ] *Omnis perfectionis vidi finem.* Alii, *Omnis consummationis vidi finem.* Alii, *Cujuslibet consummata rei vidi finem.* Alii, *Video finem habere omnia, etiam perfectissima.* ¶ *Latum* רחבה] *Amplum.* Alii, *latissimè patet:* i. nullum finem habere videtur.

97. *Diligo* אהבתי] Praet. Heb. pro praes. ¶ *Meditatio mea* שיחתי] *Sermo meus:* i. de illa commentor.

98. *In seculum sunt mihi* לעולם הוא לי] Ad verb. *in aeternum meum est:* nempe unumquodque illorum, i. singula mea sunt: illa enim semper in corde & ore habeo, & per ea subinde magis ac magis proficio.

99. *Intellexi* השכלתי] *Factus sum prudentior.* Alii, *intelligentior.* Alii, *antecello intelligentiâ omnes*, &c. Sic v. seq. ¶ *Meditatio mea sunt* שיחה לי] *Sunt sermo meus:* i. de illis commentor.

101. *Ut custodiam* למען אשמור] Fut. Heb. pro praes. *quia custodio:* vel, *observo.*

102. *Docuisti me* הורתני] Praet. Heb. pro praes. *doces me.* Alii, *legem* [sive *normam*] *praescripsisti mihi.*

104. *Intelligentiam mihi comparavi* אתבונן] Fut. Heb. pro praesenti, *intelligentiam mihi comparo:* vel, *intelligens reddor.* ¶ *Mendacii* שקר] *Fallacitatis*, i. fallacem.

106. *Et praestabo* ואקימה] Praet. Heb. pro fut. *stabilem.*

107. *Vivifica*, &c. חייני כדברך] i. Fatigatas vires meas restitue sicut pollicitus es.

108. *Voluntaria* נדבות] *Spontanea*, sub. *sacrificia:* i. amplectere laudes quas tibi sponte offero.

109. *Anima mea in manu mea semper* נפשי בכפי תמיד] Hebraismus, pro, *In discrimine vita semper versor.*

112. Et usque in *aeternum* עקב] Et usque in *finem*, sub. *vita mea*, i. quamdiu vivam.

113. *Cogitationes* סעפים] Sub. *humanas*, vel *alienas à Lege tua:* q. d. Commenta humana odi. Alii, *Eos qui mala cogitant, odi.* Alii, *Cogitantes*, sub. *prava.*

114. *Verbum tuum exspecto* לדברך יחלתי] Praet. Heb. pro praes. *in verbum tuum spero:* vel, *in verbo tuo spem colloco.*

116. *Confirma me* סמכני] *Corrobora me: sustenta me: suffulci me.*

117. *Sustenta me* סעדני] *Fulci me. Robora me.* ¶ *Et delectabor in statutis tuis* ואשעה בחוקיך תמיד] *Et considerabo statuta tua.* Alii, *& narrabo*, vel *exponam.*

119. *Cessare fecisti* השבת] Praet. Heb. pro praes. i. tollis, abjicis, & perdis.

121. *Opprimentibus me* לעושקי] *Occupantibus me*, i. bona mea.

122. *Oblecta servum tuum bono* ערוב עבדך לטוב] Ad verb. *Dulce fac servo tuo id quod est bonum.* Alii, *Redde aptum* [vel *idoneum*] *servum tuum ad res bonas.* Alii, *Congruere fac* [vel *apta*] *servum tuum bono.*

123. *Oculi mei defecerunt*, &c. עיני כלו] Eadem dixit suprà v. 81, 82.

126. *Tempus faciendi ô Jehovah* עת לעשות ליהוה] *Tempestivum est, ô Jehova, ut facias*, sub. *judicium de improbis.* Alii, *Tempus agendi Jehovae.* Vel, *Tempus idoneum est Domino ut agat.*

127. *Et obrizum* ומפז] *Et gemmas.*

128. *Praecepta omnium* פקודי כול] Hebraicum dicendi genus simile illi Ezec. 44. 30. *Et primitivum omnium primitivorum omnium, & omnis oblatio spontanea omnium ex omnibus oblationibus spontaneis vestris.* Propterea hic subauditur *praeceptorum Legis:* vel, *rerum quae praecipiuntur in Lege.* ¶ *Recta esse censui* ישרתי] Ad verb. *direxi:* i. recta esse praedicavi apud eos qui recta non esse dicebant, sed injusta.

129. *Mirabilia* פלאות] *Occultationes;* vel, *occulta*, aut *arcana:* i. reconditam quandam scientiam continent.

130. *Ostium* פתח] *Apertio; ingressus:* q. d. Prima illa rudimenta sermonum tuorum illuminant mentes. ¶ *Intelligere facit* מבין פתיים] *Intellectum dat simplicioribus*, vel *rudioribus.* Alii, *erudit parvulos.*

131. *Desideravi* יאבתי] Praet. Heb. pro praes. *desidero, concupisco.* q. d. Tanto desiderio Legum tuarum flagrat cor meum, ut subinde cogar haurire aerem.

132. *Secundùm consuetudinem* כמשפט] Ad verb. *secundùm judicium*, i. pro more quo uteris erga diligentes nomen tuum. Quidam vertunt, *ut soles facere erga nominis tui amatores.*

133. *Dirige* הכן] *Para.* ¶ *Iniquitas* און] *Vanitas.*

134. *Ab oppressione* מעושק] *A calumnia, ab injuria.*

136. *Descenderunt* ירדו] Fut. Heb. pro praes. vel praet. *defluunt.* ¶ *Custodiebant* שמרו] Praet. Heb. pro praes.

137. *Et rectum judicium tuum* וישר משפטיך] Ad verb. *& rectum judicia tua*, i. singula tua judicia. Singulare cum plurali eleganter junctum: q. d. *Omnia tua mandata justa sunt.*

138. *Justitiam testimonia tua* צדק עדותיך] Hebraismus, pro, *Tu admodum praecepisti observari Leges tuas quae sunt aequissima & verissima.*

139. *Succidit* צמתתני] *Confecit me. Consumpsit.* Vel per praesens, *Consumit.* q. d. Adeò gravis est ira quâ ego afficior, quòd hostes, &c. ut illa penè me enecet. Vel, zelus sive studium meum erga Legem tuam adeò auctum est, ut ipsâ vi zeli penè contabuerim.

140. *Repurgatus est* צרופה] *Exploratus est*, tanquam ab igne: q.d. Purgatissimus est.

147. *Pravenio alios crepusculo, & clamo* קדמתי בנשף ואשועה]

ואשועה] Præt. Heb. *Præveni crepusculo, & vociferatus sum.* Alii per præsens, *Antevertens in ipso crepusculo* (sub. *alios omnes*) *vociferor.* ¶ *Quia verbum tuum exspecto* לדבריך יחלתי] *In verbum tuum speravi.* Vel, *spem habeo in verbo tuo,* i. promissis tuis.

148. *Ad meditandum* לשיח] *Ad loquendum.* Alii, *commentando.* Alii, *ut dissseram.*

149. *Secundùm judicium tuum vivifica me* כמשפטך חייני] Hebraismus, pro, *serva me in vita pro more tuo, & ut tuos servare soles in vita.*

150. *Appropinquaverunt,* &c. קרבו רודפי זמה] i. Qui sceleris sunt studiosi, ut sceleri appropinquant, ità sunt longè à Lege tua, & tu vicissim ab illis discedis. Quidam hunc versum sequenti conjungunt per antithesin, *Qui sceleri student, sectantur scelus quàm proximé: & à Lege tua procul absunt, & tu vicissim ab illis. Contrà, tu propinquus ades,* sub. *studiosis Legis tuæ.* Alii vertunt, *Propiùs me accesserunt sectantes scelus:* qui *longè discesserunt à Lege tua.*

152. *Pridem novi,* &c. קדם ידעתי וגו'] *Jam indè ab initio intellexi de testimoniis tuis quòd velis illa sempiterna esse.*

154. *Litiga litigium meum* ריבה ריבי] *Age causam meam. Defende. Assere.* ¶ *Propter eloquium tuum* לאמרתך] Ad verb. *in verbo tuo,* i. juxta promissiones tuas, *conserva me in vita.*

155. *Inquirunt* דרשו] Præt. Heb. pro præsenti: i. statutorum tuorum non sunt studiosi.

156. *Secundùm judicia tua* כמשפטוך] Vide v. 132, & 149. ubi sunt eadem verba Hebraica.

157. *Multi sunt* רבים] *Robusti sunt:* aut, *Fortes.*

158. *Prævaricantes* בונדים] *Perfidos.* ¶ *Et tædio affectus sum* ואתקוטטה] *Et abhorrui.* Doctus inter Hebræos, *& contendi,* sive *litigavi:* acsi dicat, *Plus contentionis cum illis habui quòd tuum eloquium non custodiant quàm quòd sint mihi nocumento.*

160. *Principium verbi tui* ראש דברך] *Caput verbi tui.* Vel, *A principio verbum tuum:* i. à seculo. q. d. Semper fuit verbum tuum verum. ¶ *Et in seculum,* &c. ולעולם] *Et in æternum,* &c. i. à seculo. Quidam, *universa Lex tua justa in æternum,* sub. *erit.*

161. *Et à verbis tuis timuit* ומדבריך פחד] i. Attamen veritus sum transgredi jussa tua. Alii, *à verbis tuis expavit.* Legitur & מדברך *à verbo tuo.*

164. *Septies,* &c. שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך] Præt. Heb. i. *Identidem ac frequenter laudavi te propter judicia tua justa.* Substantivum in genitivo ponere pro adjectivo Hebræis est familiare, & etiam in nominativo, ut paulò pòst, v. 172. *Omnia mandata tua sunt justitia.*

166. *Exspectavi salutem tuam* שברתי לישועתך] Præt. Heb. pro præs. *Spero in salute tua.*

167. *Custodivit* שמרה] Præt. Heb. pro præsenti, ut quidam vertunt, *Custodit.*

168. *Omnes viæ,* &c. כל דרכי נגדך] Hebraismus, pro, *quicquid ago in hac vita est tibi notum.*

171. *Eructabunt* תבענה] *Exprimment. Effundent. Profundent:* more scilicet fontis: i. copiosè te laudabunt: q. d. Pleno ore canam laudes tuas.

174. *Desideravi* תאבתי] Præt. Heb. pro præs. *Concupisco.*

175. *Vivet* תחי] *Vivat.* Hebraismus, pro, *Fac diutiùs vivam, & laudes tuas canam.*

CASTALIO.

1. **B**Eati] Scriptum est in Hebræo Carmen hoc ordine literarum, quæ singulæ singulorum octonariorum versus incipiunt.

32. *Viam præceptorum tuorum curram, cùm mihi mentem explicueris*] Scilicet ex angustiis.

54. *Cantilena mihi sunt tua decreta in peregrinationis meæ domicilio*] In hac vita in qua peregrinus sum ævique brevis.

75. *Méque ve è à te premi*] Rectè.

83. *Sum enim ut uter in fumario*] Areo, & contabesco.

85. *Cavant mihi superbi scrobes, non sanè ex tua lege*] Contra tuam legem: ut Græci dicunt, ὐ φημί, *nego.*

96. *Tuum præceptum perquam latè patet*] Infinitum est.

CLARIUS.

CAnit hîc Psalmus quanti faciant Sancti leges Dei, quantopere illis studeant, ut oppugnari illas ab impiis doleant, quemadmodum orent se illas doceri Divinitus. In hoc Psalmo sæpius memoratur *Lex, Justificationes, Præcepta, Testimonia, Mandata,* &c. quæ Judæi fatentur pro *lege* & *institutione* accipi. Compositus est juxta ordinem Hebræi Alphabeti, octonis semper versibus ab una litera incipientibus: nec est versus ullus in quo non invenias unam illarum dictionum, *Lex, Præcepta, Testimonia, Mandata, Judicia, Justificationes, Justitia, Via, Veritas, Verbum,* præter secundum versum in litera Ain: ut mirum sit eandem penè rem toties variis modis repetitam.

1. *Beati immaculati*] Felices qui innocenter vivunt in hac vita, & quotquot ambulant secundùm doctrinam Domini. Ubi observandum est, sicut ingeniosum est excogitare quo pacto versus omnes hujus Psalmi conjungantur inter se, ità non esse necesse id semper requirere, etiamsi interdum continuentur sententiæ, quando authoris mens videatur ea fuisse, ut quolibet versu aliquid diceret quod ad laudem Divinæ legis pertineret.

8. *Justificationes tuas custodiam*] Mandata tua servabo pro viribus, nisi tu destitueris me auxilio tuo.

9. *Adolescentior*] In quo scilicet affectus carnis majorem habere vim solent; at illis unum hoc remedium est, si diligenter observaverint verba Dei.

10. *Nè repellas me*] *Nè sinas me aberrare à mandatis tuis.* Sic enim in Hebræo est.

12. *Benedictus es*] Laudandus & omni laude major.

13. *In labiis meis*] Indicat quàm gratum esset illi de Deo & ejus Lege assiduè loqui.

17. *Retribue servo tuo*] Præsta hoc servo tuo, & dum vivo liceat parere mandatis tuis.

19. *Incola ego sum*] Atque ob hanc causam tanquam solatium peregrinationis meæ, opto exercitationem in lege ac mandatis tuis.

22. *Aufer à me opprobrium*] Libera me à probro & contemptu illorum superborum, quia admonitiones tuas custodivi.

25. *Adhæsit pavimento*] Vel, *pulveri,* ac *limo.* Proximus fui morti, tantis expositus periculis: restitue me pristinæ valetudini juxta promissa tua.

26. *Vias meas enunciavi*] Opera mea recensui, quare exaudisti me: & cùm hujus rei fructum noverim, doce me, quæso, intelligere mandata tua, quò semper dirigar.

27. *Viam justificationum*] Genuinam sententiam mandatorum tuorum assequi fac me.

28. *Dormitavit*] *Solutus est mihi animus præ anxietate: erige me secundùm verbum tuum.* Nam in Hebræo pro *dormitavit* est *diffluxit,* vel *stillavit.*

29. *De lege tua miserere mei*] *Secundùm legem tuam misericorditer tracta me.* Alius vertit, *Fac ut lex tua grata sit mihi.*

32. *Cùm dilatasti cor meum*] Si tu vires & spiritum suppeditaveris, curram viam mandatorum tuorum.

33. *Legem pone*] Doce me Domine, intelligentiam mandatorum tuorum, ut ad eam servandam quoad vixero accommodem me.

38. *Statue servo tuo*] *Propone servo tuo eum sermonem qui maximè invitat ad venerationem tui.* Alius sic, *Confirma servo tuo eloquium tuum, qui se addixit timori tuo.*

39. *Amputa opprobrium*] *Aufer infamiam à qua metui mihi:* judicia enim tua clementiæ admixtum habent plurimum, atque iccirco fiduciam habeo hæc postulandi.

40. *Ecce concupivi*] *Ego certè amavi mandata tua, quare pro tua æquitate in vita conserva me.*

42. *Et respondebo*] *Ut habeam quod respondeam ei qui exprobrat mihi*, quòd dicere soleam fidere me promissioni tuæ.

43. *Et ne auferas*] Quare nè unquam finas, quæso, irritum fieri hoc quod sæpe dixi, & verè; judicia enim tua exspectavi, quibus palàm fiet meâne an adversariorum causa sit melior.

45. *In latitudine*] In cordis lætitia & tranquillitate.

48. *Et levavi manus*] Vel, *Tollam in altum manus ad amata mihi præcepta.*

49. *Verbi tui*] *Memor esto ejus quod promisisti servo tuo.*

50. *Hæc me consolata est*] Hæc promissio consolata est me tempore afflictionis meæ: verbum enim hoc tuum effecit nè mœstitiâ exstinguerer, sed in vita continerer.

51. *Superbi insultabant mihi*] *Superbi insultaverunt mihi miris modis:* ego verò lege tuâ consolatus sum me, nec aliò quàm ad eam confugi.

52. *Memor fui judiciorum tuorum*] In memoriam revocavi quantâ æquitate & judicio olim tractaveris patres nostros; quæ res plurimum mihi consolationis attulit.

54. *Cantabiles mihi erant*] Pro carminibus fuerunt mihi præceptiones tuæ quocunque loco fuissem tempore exilii mei.

56. *Hæc facta est*] Hoc loco Hebraismum servavit Interpres, ut feminino uteretur pro neutro, quo carent Hebræi. Sensus ergò est, Hoc fuit mihi summæ curæ, ut mandata tua servarem.

57. *Portio mea*] Portio mea tu es, Domine, quare statui servare quæ verbis tuis mandata sunt.

58. *Secundùm eloquium tuum*] Quo promisisti affuturum te mihi.

61. *Funes*] Potest & verti, *Turma impiorum diripuerunt me.*

63. *Particeps*] Socius ego sum & amicus omnium illorum qui venerantur & servant mandata tua.

64. *Misericordia tua*] *Benignitate tuâ, Domine, plena est terra:* Et ob hanc causam *præcepta tua doce me.*

66. *Bonitatem & disciplinam*] Alii verterunt *bonum gustum*, vel *bonum sensum*, h. e. Aperi tu mihi rectam intelligentiam eorum quæ latent in lege tua: vel sic, Utilitatem quæ est in cognitione legis tuæ doce me: mandatis enim tuis maximam inesse vim firmissimè credidi.

67. *Priusquam humiliarer*] Priusquam diligenter auscultarem ad mandata tua, sæpe aberravi: nunc autem attentior factus, verbis tuis parebo.

70. *Incrassatum est*] *Impinguatum est & stupore veluti arvinâ obductum cor illorum*, &c.

71. *Quòd humiliasti me*] Quòd rebus adversis nonnihil afflictus fuerim.

74. *Qui timent te*] Tunc cultores tui videbunt me, & gaudebunt, quòd in promissionibus tuis posuerim spem meam.

75. *Cognovi, Domine*] *Novi quòd justissima æquitas sunt judicia tua, & meritò afflixeris me.*

76. *Fiat misericordia tua*] Verùm fit, quæso, tandem malorum satis, & pro tua benignitate consolare me: id enim promisisti servo tuo verbis tuis.

79. *Convertantur mihi*] Conveniant apud me qui reverenter colunt te, &c.

81. *Defecit in salutare tuum*] Vix ampliùs est apud se præ desiderio salutis quam exspectat anima mea abs te: promissis tamen tuis non diffidam. Sic quod sequitur, *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum*, i. cupiunt videre quod promisisti.

83. *Quia factus sum sicut uter*] Quamvis similis esset cutis mea utri à fumo in rugas contracto, mandatorum tamen tuorum non fui oblitus.

84. *Quot sunt dies*] *Quot adhuc supersunt dies servo tuo? quando de iis tandem qui me persequuntur supplicium sumes?*

85. *Foderunt*] Qui verterat, *Narraverunt mihi iniqui fabulationes*, videtur voluisse Metaphoram sermonis explicare, cùm addatur, *sed non ut lex tua.* Ut fodere foveas, sit ea persuadere quæ præter legem Dei sint.

86. *Omnia mandata tua*] *Universa mandata tua fidei plenissima sunt, quare cùm sine causa persequuntur me, auxilio sis mihi tu.*

89. *In æternum, Domine*] Illud *in cœlo* videtur esse Hebraismus, pro *cum cœlo*, atque *stabiliter.* Perpetua est, inquit, verbi tui constantia: & potiùs cœlum ipsum rueret quàm ut unum de oraculis tuis non adimpleretur. Sicut terra stat in omne ævum, sic veritas Domini firma manet in perpetuum, & judicia ejus ac decreta, hæc omnia invariabilia consistunt hodie, i. usque in hunc diem, cùm omnia obsequuntur Deo, & exsequantur voluntatem ejus, pro cujusque naturæ conditione.

92. *Nisi quòd lex tua*] Nisi doctrina tua recreasset me, tum mœrore periissem cùm affligerer tam periculosé.

96. *Omnis consummationis*] Nihil est eorum quæ in mundo fiunt tam absolutum cujus non viderim interitum, præter legem tuam, quæ latissimè se extendens, usque in futurum etiam seculum porrigitur. *Charitas* enim *finis Legis nunquam excidit.*

99. *Super omnes docentes me intellexi*] Profectò enim frequens Divinæ legis meditatio efficit homines ingenio, eruditione, prudentiâ cæteris præstantiores, idque brevissimo interdum tempore, ut junior multis senibus sapientiâ antecellat.

101. *Ab omni via mala*] Observa, hunc non cavisse à vitiis ob malum pœnæ, sed ob Divinæ legis amorem, cui inter vitiorum consuetudinem operam dare non potuisset.

104. *A mandatis tuis intellexi*] Acquiro intelligentiam & prudens fio ex mandatis tuis.

106. *Juravi & statui*] Vel, *juravi, & persistam in proposito servandi quicquid æquissimo judicio præcepisti.*

108. *Voluntaria oris mei*] *Pias has oblationes oris mei, gratanter, quæso, accipe, Domine*, &c. Ea quæ non ex Lege, nec pro culpa, sed pro gratiarum actione offerebantur, *voluntaria* vel *spontanea* vocabantur.

109. *Anima mea in manibus meis*] Hunc Hebraismum aliquoties habuimus: nam *animam habere in manibus* est illam semper periculis esse expositam: sicut mulier Pythonissa dixit ad Saul 1 Reg. 28. *Posui animam meam in manu mea.*

111. *Hereditate acquisivi*] *In hereditatem accepi*, quasi mea semper futura & nunquam amittenda.

112. *Inclinavi cor meum*] Accommodavi animum meum ut opere præstem præcepta tua usque in finem vitæ meæ. Nam illud *propter retributionem* non habent Hebræa: & profectò tollendum est: nimiùm enim est servile neque dignum tanto Prophetâ, Divinis præceptis operam dare ob mercedem & spem retributionis. Mercenarii hoc est, & ejus qui *filii* appellatione sit indignus, neque *Christianus* appellari meritò potest qui hoc animo Christo serviat. Quid enim? sic dicat Deus, nolle se aliâ retributione nos munerari, quando ob id unum quòd creati sumus ab eo, nunquam satis huic debito facere possumus, servire ei recusabimus? Servire ergò ei debemus toto animo, si etiam decrevisset nos in Gehennam detrudere; tum ob id quòd ei debemus, tum quòd id solum vivimus temporis cùm in rectè facta incumbimus: namqui se in omnia flagitia ingurgitant, hi vivere nullo modo dici possunt. Potest tamen fieri interpretatio verborum Hebræorum sine ejusmodi offensione, ut dicatur, *in æternum est retributio*, ut alibi legimus, *In custodiendis illis retributio multa.* Nam hoc pacto significatur ingentem quidem esse fructum servatæ Divinæ legis: non tamen scopum esse illam retributionem, sed amorem Dei.

114. *Adjutor & susceptor*] Vel, *Latibulum & scutum es mihi tu, quare in verbis tuis spem omnem meam collocavi.*

119. *Ut scoriam erasisti*] Sicut scoria separatur, & rejicitur ab argento, ità impii perdentur de terra,

122. *Suscipe servum tuum in bonum*] Vel, *Oblecta bono servum tuum*, sive, *Instiga ad bonum servum tuum.*

123. *Oculi mei defecerunt*] Oculi mei caligare cœperunt prospectantes diu num alicunde adveniret salus abs te verbo justitiæ tuæ promissa.

126. *Tempus faciendi*] Tempus appetit quo sumpturus es supplicium de impiis: nihili enim fecerunt doctrinam tuam.

128. *Ad omnia mandata tua*] Heb. *Omnia mandata tua, omnia dirigebam*, h. e. pro rectis habebam.

129. *Mira-*

129. *Mirabilia testimonia tua*] *Admiratione digna sunt ceremonia tua, quare observavit eas anima mea.*

130. *Declaratio*] Vel, *apertio*, sive, *initium:* ut sit sensus, Simulatque aperiuntur eloquia tua, & datur venire in vestibulum eorum, admirabili is qui ingressus est perfunditur luce, & potissimum *simplices:* nam qui tument spiritu, non hanc consequuntur illustrationem.

131. *Os meum aperui*] Metaphora est accepta ab iis qui, cùm aliquid vehementer cupiunt, hiatu oris & majoris spiritûs attractione indicant suum desiderium.

132. *Secundùm judicium*] Quomodo misereri soles eorum qui amantes sunt nominis tui.

135. *Faciem tuam*] Fac clarè appareat favor vultûs tui erga servum tuum.

138. *Mandasti justitiam*] Adesse voluisti justitiam *statutis tuis, & veritatem*, h. e. fidem, *valde.*

141. *Adolescentulus sum ego*] Significat se Legis beneficio emersisse in eam dignitatem in qua tunc erat Rex tam augustus.

143. *Tribulatio & angustia*] Ostendit singulare refugium & solatium in afflictionibus esse meditationem mandatorum Dei.

144. *Æquitas testimonia tua*] Justitia comitabitur præcepta tua perpetuò, fac ut intelligam hæc & vivam.

146. *Salvum me fac*] Ut quid? ut custodiam mandata tua, liberationem molestiarum petit, ut diligentiùs & quietiùs operam det Divinis præceptis.

150. *Appropinquaverunt*] Magno conatu egerunt qui persequuntur me, ut scelesta designarent: quare *à lege tua absunt quàm remotissimé. Tu verò propè ades, & omnes via tua veritatis* ac fidei plenæ sunt.

160. *Principium verborum tuorum veritas*] Caput & summa verborum tuorum, sive omnium rerum tuarum, est stabilitas: perpetuò durabit æquissimum judicium tuum. Vel, Ab initio rerum (sic enim quidam interpretantur) usque in omnia secula verba tua veritas & justitia sunt.

161. *Principes persecuti sunt*] Potentes principes persecuti sunt me sine causa, quos non tantopere metui quàm timui ex animo nè à verbis tuis discederem.

164. *Judicia justitiæ*] Judicia justa, vel normas vivendi æquissimas.

168. *Quia omnes via mea*] Omnia facta mea notissima sunt tibi, nec ullum illorum latet te. Itaque, ut qui coram Deo semper essem, ità me gerebam.

169. *Juxta eloquium tuum*] Verborum tuorum intelligentiam præbe mihi.

170. *Secundùm eloquium tuum eripe me*] Quemadmodum promittunt verba tua, è malis eripe me.

176. *Erravi sicut ovis quæ periit*] Petit in fine pulcerrimi hujus Psalmi ejus opem qui perditam ovem suis humeris ad gregem reportavit. In hoc Psalmo Interpres vertit interdum *meditor* pro *oblector*, & *exquiro* vel *scrutor* pro *custodio.*

DRUSIUS.

9. בַּמֶּה יְזַכֶּה נַּעַר אֶת אָרְחוֹ. Sym. Ἐν τίνι λαμπρυνεῖ νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; *In quo illustrem reddet juvenis viam suam?*

18. נִפְלָאוֹת. Sym. τέρατα *miracula.*

20. גָּרְסָה. A. ἐπιπόθησεν. Sym. τηλεία ἦν. Th. V. & VI. editiones ἐπεπόθησαν.

33. הוֹרֵנִי. A. & Th. φώτισον. Sym. ἀπόδειξον *ostende*] Φώτισον, אורני, vel potiùs אירני, quod pleniùs dicunt האירני *illumina me.* Nam אור *lucere* non *illuminare* significat. ¶ *Ostende*, הראני *ostende mihi.* In Theodoreteis, LEGEM PONE, *Sym.* OSTENDE *dixit, Aq. & Th.* ILLUSTRA. Ergo φώτισον non tantùm Aquilæ est sed etiam Theodotionis.

35. כִּי בוֹ חָפָצְתִּי. A. ὅτι ἐν αὐτῇ ἐβουλήθην. Sym. ut Lxx. Th. & VI. ed. ὅτι αὐτὴν ἠθέλησα. V. ed. ὅτι ἐν αὐτῇ ἠθέλησα.

39. אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי. A. ὃν ὑπεστάλην *quod reformidavi.* Sym. ὃν εὐλαβοῦμαι *quod vereor*] Ὃν ὑπεστάλην. Sic etiam Theodotio. In Theodoreteis, *Aquila autem pro* SUSPICATUS SUM formidavi *dixit. Sic etiam Theodotio. Sym. verò* quod vereor *explanavit.* Græca habentur in ed. Rom. Τὸ δὲ, Ὑπώπτευσα, ἀντὶ τοῦ, Ὑπεστάλην, ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεοδοτίων· ὁ δὲ Σύμμαχος, Ὃν εὐλαβοῦμαι.

41. כְּאִמְרָתֶךָ. A. & Th. κατὰ τὸ λόγιόν σου. Sym. κατὰ τὸν λόγον σου *secundùm sermonem tuum.*

54. זְמִרוֹת הָיוּ לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית מְגוּרָי. A. Sym. Th. *Cantica erant mihi omnia mandata tua in loco peregrinationis meæ.*

59. חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי. οἱ ἄλλοι, --- τὰς ὁδούς μου *vias meas*] Theodoretus, Ὁ Ἑβραῖος, τὰς ὁδούς μου, ἔχει ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ἡρμήνευσαν ἡρμήνευται, καὶ οἱ ο' ἐν τῷ ἑξαπλῷ, *Ebræus autem* VIAS MEAS *habet: sic etiam alii interpretes interpretati sunt, & Lxx, in Hexaplo.* ¶ וָאָשִׁיבָה. Sym. ἐπιστρέφον.

63. חָבֵר. A. & Th. ut Lxx, μέτοχος *particeps.* Sym. συνημμένος *conjunctus.* Syrus φίλος *amicus.*

65. טוֹב עָשִׂיתָ עִם עַבְדְּךָ. Sym. ἀγαθοποίησας τὸν δοῦλόν σου, *beneficio affecisti servum tuum.*

70. טָפַשׁ. * ἐσκληρύνθη * ἀπελιθώθη] Ἀπολιθόω, *in lapidis morem rigeo, lapidesco, rigesco*, seu *induror, ut lapis.*

71. טוֹב לִי כִי עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ. Sym. Συνήνεγκέ μοι ὅτι ἐκακώθην ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν τὰ προστάγματά σου, *Utile fuit mihi quòd vexatus fuerim ad discendum præcepta tua.* Th. Lxx, Ἀγαθόν μοι ὅτι ἐταπείνωσάς με, &c.

73. וַיְכוֹנְנוּנִי. Sym. καὶ ἀπήρτισάν με *& perfecerunt me.* ¶ Ἀπαρτίζω, *perfectum & absolutum reddo, omnibus numeris expleo.*

79. יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ. Sym. Th. *convertunt me qui timent te.*

85. כָּרוּ לִי זֵדִים שִׁיחוֹת. A. Ἔσκαλλόν μοι ὑπερήφανοι βόθρους, *Foderunt mihi superbi foveas.* Sym. Ὑπώρυξάν μοι ὑπερήφανοι ὑπόγεια, *Suffoderunt mihi superbi subterranea.* V. ed. Ὤρυξάν μοι ὑπερήφανοι βοθύνους, *Foderunt mihi superbi foveas*] Βόθρους interpretatus sum *foveas*, primùm quia præcedit ἔσκαλλον *foderunt*, deinde quia vocabulum Ebræum שיחות non i. g. unquam *laqueos*, quod sciam. Alioqui βρόχος est *laqueus, tendicula.*

91. הַכֹּל עֲבָדֶיךָ. A. δοῦλα σά. Sym. & Th. τὰ σύμπαντα δοῦλα σά.

95. קִוּוּ. Sym. & Th. προσεδόκησαν *exspectaverunt.*

96. לְכָל תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד. Sym. *Totius structura vidi finem: amplum mandatum tuum nimis*] In ed. Rom. *A.* τῇ πάσῃ τελέσει. *Sym.* πάσης κατασκευῆς.

98. כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי. A. ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα αὐτή μοι. Sym. διὰ εἰς αἰῶνα αὐτή μοι. Th. ὅτι εἰς τὸν αἰῶνά μοι.

101. כָּלָאתִי רַגְלָי. A. εἶρξα πόδας μου. Th. V. & VI. ed. ἐκώλυσα *prohibui.*

109. נַפְשִׁי בְכַפִּי. A. Ἡ ψυχή μου ἐν ταρσῷ μου, *Anima mea in palma mea*, vel *in vola mea.* Sym. Ἡ ψυχή μου μετὰ χειρός μου. Th. ut Lxx, Ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί μου. V. ed. --- ἐν χειρί μου *in manu mea.*

116. כְאִמְרָתְךָ. A. τῷ ῥήματί σου. Sym. & Th. κατὰ τὸν λόγον σου *secundùm verbum tuum*] Τῷ ῥήματί σου, לאמרתך. Videtur legisse באמרתך, h. e. Beth pro Chaph. Fuit tempus cùm putarem leg. κατὰ τῷ ῥήματί σου, ut idem sit cum illo, κατὰ τὸ ῥῆμά σου· nunc aliter sentio.

118. סָלִיתָ כָּל שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם. A. Ἀπεσκολόπισας πάντας τοὺς ἀποσφαλλομένους ἀπὸ ἀκριβασμῶν, ὅτι ψευδὴς συνεπόθησις αὐτῶν. Sym. Ἀπήλεγξας πάντας τοὺς ῥεμβομένους ἀπὸ τῶν προσταγμάτων σου· μάταια γὰρ πᾶσα ἡ δολιότης αὐτῶν. Th. & V. ed. Ἐξουδένωσας πάντας τοὺς πλανωμένους ἀπὸ τῶν ἀκριβασμάτων σου· ὅτι ἄδικον τὸ ἐνθύμημα αὐτῶν.

119. סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל רִשְׁעֵי אָרֶץ. A. Στέμφυλα ἐλογίσω πάντας ἀσεβεῖς τῆς γῆς, *Vinacea reputasti omnes impios terræ.* Sym. Σκωρίαν ἐλογίσω πάντας παρανόμους, *Pro scoria habuisti omnes sceleratos.* Th. & V. ed. Εἰς οὐδὲν διέκοψας τοὺς ἀσεβεῖς τῆς γῆς, *Pro nihilo discidisti*, &c.] *Vinacea*; *brisa, floces*, aut *fraces.* ¶ Ἐλογίσω legerunt

legerunt חשברח, videlicet Heth pro He, quæ est aspiratio duplex pro simplici, quam vocant He. ¶ *Sceleratos*; vel *improbos*.

120. סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי. A. Ἡλώθη ἀπὸ πτοήσεώς σου ἡ σάρξ μου, *Quasi clavis fixa fuit præ consternatione tui caro mea*. Sym. Ὀρθοτριχεῖ ἀπὸ φόβου σου ἡ σάρξ μου, *Pilos erectos habet metu tui caro mea*. Th. ut Lxx, Καθήλωσεν ἐκ τοῦ φόβου σου ἡ σάρξ μου, *Clavis confixa fuit metu tui caro mea*] Ὀρθοτριχεῖ· unde ὀρθότριχες *qui pilos surrectos habent, quibus pili recti* (sive *arrecti*) *sunt*, & ὀρθοτριχία.

121. עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט. A. V. & VI. ἐποίησα κρίσιν. Sym. ἐποίησα τὰ κρίματά σου *feci judicia tua*.

122. עֲרֹב. A. & Th. ἐγγύησαι *fide jube*. Sym. ἀνάδεξαι *recipe*.

126. עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה. Sym. καιρὸς πρᾶξαι τῷ Κυρίῳ. ¶ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ. A. ἠκύρωσαν τὸν νόμον σου *irritam fecerunt legem tuam*. Sym. ὅταν διασκεδαννύουσι τὸν νόμον σου, *quando dissipant legem tuam*. V. & VI. ed. διεσκέδασαν.

139. צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי.] A. Ἐξώλεσέν με ὁ ζῆλός σου. *Perdidit me zelus tuus*. Sym. Ἀπεσιώπησέν με ἡ ζήλωσίς μου, *Silentem fecit me zelatio mea*] *Zelus tuus*; קנאתך Sic alibi, *Zelus domûs tuæ comedit me*. Videtur eo respexisse.

149. חַיֵּנִי. A. ζώωσόν με. Sym. ἀναζώωσόν με. Th. ζῆσόν με] Plenius legitur in ed. Rom. כמשפטיך חייני. A. κατὰ κρίσεις σου ζώωσόν με. Vide sequentia.

150. קָרְבוּ רֹדְפֵי. Sym. ἔσπευσαν οἱ διώκοντές με, *properarunt persequentes me*] Ἔσπευσαν, מהרו.

156. כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי. A. κατὰ κρίσεις σου ζώωσόν με *secundùm judicia tua vivifica me*.

158. בֹגְדִים. A. Th & VI. ed. ἀσυνθετοῦντας. Sym. & V. ed. ἀθετοῦντας] Ἀσυνθετέω, *non sto pactis, violo irritum fœdus*. Ergò ἀσυνθετοῦντας *fœdifragi*. Ἀθετέω, *rescindo pactum & irritum facio*.

164. שֶׁבַע. ✱ *sæpissime*. ¶ הִלַּלְתִּיךָ. A. & Sym. ὕμνησά σε *hymnis celebravi te*.

170. תְּחִנָּתִי. A. *oratio mea*. Sym. *supposito* - - - Alius, *deprecatio*] Δέησις.

173. בָחָרְתִּי. A. & Th. ἐξελεξάμην *elegi*. Sym. εἱλόμην.

174. תָּאַבְתִּי. A. ἐξεῖχόμην. Sym. ὑπερεπεθύμησα *supra modum concupivi & desideravi*. Th. V. & VI. ed, ἐπεπόθησα.

GROTIUS.

Psalmus est Alphabeticus, unaquaque literâ octies repetita.

28. *Dormitavit anima mea præ tædio*] Heb. דלפה, i. *stillavit anima mea*, h. e. *liquefacta est ut cera*. Id Græci verterunt ἔσταξε, ut notavit Ambrosius, qui vertit *stillavit*. Sic & Hilarius. Ex eo librarii, additis duabus literis, fecere ἐνύσταξε, quod est *dormitavit*.

32. *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum, ac exquiram eam semper*] Heb. *Doce me viam statutorum tuorum*. Illud עקב, in Græco διὰ παντὸς, Chaldæus vertit עד גמירא *ad consummationem usque*; D. Kimchi כל ימי *omnibus diebus*. Est eadem vox Hebræa infra 112. ubi Chaldæus eodem sensu vertit סופא *ad finem*. Et Græci ibi δι' ἀντάμειψιν *propter retributionem*; quomodo & hîc accepit Abenesdra. Et suprà 19.11. eandem vocem Lxx verterunt ἀνταποδόσεις.

109. *Anima mea in manibus meis semper*] Loquendi genus Hebræum, quod summa pericula significat; quia quod manu tenemus, facilè eripi nobis potest. Sic 1 Sam. 28.21. Job. 13 14. Defendit hanc lectionem in epistola Hieronymus, & Ambrosius aliquos codices sic habuisse agnoscit. At quibus ignotum fuit id loquendi genus μου mutarunt in σου, quod sequitur Apollinaris, Æthiops, Arabs, Psalterium Romanum.

PSAL. CXX.

MUNSTERUS.

Cur Psalmus iste & aliquot sequentes vocentur *Psalmi graduum*, vel *ascensionum*, certò sciri nequit. Nugantur quidam Hebræorum eos à Levitis decantatos in quindecim gradibus quibus ab æde mulierum ascendebatur ad ædem virorum.

4 *Sagitta potentis acuta*] Comparat verba fraudulenti viri *sagittis à viro potente excussis*, quæ profundiùs infiguntur quàm si ab infirmo aliquo homine excutiantur, qui arcum tam fortiter intendere nequit. Comparantur quoque *carbonibus juniperorum*, qui vehementiùs urunt & diutiùs ignem retinere dicuntur.

5. *Quòd cum Masech habitari cogor*] Sensus est, Interim quò habito cum fraudulentis illis hominibus, perinde est ac si habitarem inter barbaros in regione Mesech & Kedar, qui Ismaelitæ sunt & efferi Arabes, in deserto prædâ & rapinâ viventes.

VATABLUS.

1. *Graduum* [המעלות] *Maaloth*, i. *ascensionum*: q. d. Psalmus decantatus post ascensum sive reditum ab exilio illo Babylonico. Alii *graduum* interpretantur; dicúntque hunc Psalmum & sequentes XIIII à *gradibus* appellatos quòd variis tonis & distinctis decantati fuerunt à vetustissimis illis Hebræis. Alii relinquunt *Maaloth*, scribúntque hos Psalmos decantatos fuisse ad numeros cantionis cujus initium erat *Maaloth*. ¶ *Clamavi* קראתי] Præterita Heb. quæ per præsens sic quidam reddunt, *Ad Jehovam, cùm in summa tribulatione sum, clamare soleo, & annuit mihi*: vel, *exaudit me*. Quidam Hebræorum scribunt ה in dictione בצרתה augendi vim habere, acsi diceret *in multitudine angustiæ*, vel *multiplici afflictione*.

3. *Quid dabit*, &c. [מה יתן] Hebraismus, pro, *Quem fructum capies ex sermone fallaci?* q. d. Tu nocere potes; nihil tamen lucri ad te redit.

4 *Sagittæ*, &c. [חצי וגו'] i. Velut sagittæ emissæ à viro potenti validissimis lacertis: & ut carbones juniperorum vehementissimè perurentes, & diutissimé.

5. *Mesech* [משך] i. Inter Arabes, vel in Hetruria, q. d. Inter barbaros mihi agere videor, non inter Israelitas. Alii vertunt, *Peregrinor* in *exsilio*, sive peregrinatione *protractionis*, aut *dilationis*, vel *durationis*: i. diuturnâ. *Mesech* enim *protrahere* significat.

6. *Habitet* [שכנה לה] *Peregrinetur sibi*: redundat *sibi*.

7. *Ego vir pacis*, &c. [אני שלום וכי אדבר המה למלחמה] Ad verb. *Ego pax, & cùm loquebar, ipsi ad bellum*.

CASTALIO.

3. *Quid tibi dabit, aut quid addet tibi lingua fraudulenta*] Quid proderit?

4. *Sagittæ militares acutæ, carbonésque juniperini*] Quæ & pungit ut sagitta, & urit ut carbo.

5. *Hei mihi qui tamdiu peregriner, habitans cum Cedarianis tabernaculis*] Inhumanis, quales sunt Cedare Ismaelis filio prognati.

CLARIUS.

Cur Psalmus iste & aliquot sequentes vocentur *Psalmi graduum* vel *ascensionum*, certò sciri nequit: quamvis quidam Hebræorum dicunt eos à Levitis decantatos in quindecim gradibus quibus ab æde mulierum ascendedatur ad ædem virorum.

3. *Quid detur tibi*] Quantum putas nocet tibi *lingua fraudulenta*? Profectò quantum ullæ *sagittæ* quas jaculatur

latur *fortissimus* quisque vir arcu, eásque *acutas*, quarum acies inter volandum tantum concipiet ardoris quantum habere solent *carbones juniperorum*. Potest & duplex esse comparatio. Aiunt autem carbones juniperorum urere vehementiùs, & ignem retinere diutiùs favillâ tectum. Interpres sensum contentus exprimere vertit *cum carbonibus desolatoriis*.

5. *Quia incolatus meus*] Alius vertit, *Hei mihi, quòd cum Mesech peregrinari cogor*; h. e. Dum habito cum fraudulentis illis hominibus, perinde est ac si habitarem in regione *Mesech & Cedar*, qui Ismaelitæ sunt & efferi Arabes, in deserto prædâ & rapinâ viventes.

6. *Cum his qui oderunt pacem*] Ità distinguendum esset, *Multùm incola fuit anima mea cum iis qui oderunt pacem. Ego vir pacis sum: & cùm loquor de pace, ipsi bellum adornant.*

DRUSIUS.

1. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת. A. & Sym. εἰς τὰς ἀναβάσεις *in ascensus*. Th. ᾆσμα τῶν ἀναβάσεων, *Carmen ascensuum*.

2. מִשְּׂפַת שֶׁקֶר. Alius, ἀπὸ χείλους ψευδοῦς *à labio mendacii*] Hoc malè notatum in ed. Rom. ad sequens membrum, ἀπὸ γλώσσης δολίας. Vide.

3. מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה. Alius, Τί παρέξει σοι ἢ τί προσθήσει γλῶσσα δολία; *Quid præbebit tibi aut quid addet lingua dolosa?*] Alius, Τί δῴη σοι καὶ τί προσθείη σοι γλῶσσα κατεπιθέσεως; *Quid dabit tibi aut quid addet tibi lingua insidiosa?* quæ insidiis aliquem invadit induitúrque. Alioqui ἐπίθεσις, *impositio, invasio, aggressio*: unde κατεπίθεσις. Quid vidit interpres ille cùm ita redderet? An respexit ad Chaldaïcum verbum רמא *projicio, injicio*? Id Græci dicunt ἐπιτίθεσθαι καὶ ἐπιβάλλειν · expende sodes; nam mihi nunc non vacat. Apud interpretem Euthymii Philippum Saulum, *Alius interpres reddit, Quid dabitur tibi, & quid apponetur?*

4. חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים. Alius, βέλη τοῦ δυνάστου ἠκονημένα μετὰ ἀνθράκων ἐρημικῶν. A. - - - μετὰ ἀνθράκων ἀρκευθίναις *cum carbonibus juniperinis* Alibi est, A. *cùm carbonibus juniperorum*, μετὰ ἀνθράκων ἀρκευθῶν. Vide Fragmenta nostra edita olim à Plantino. In Comment. Hier. super hunc librum, *Pro desolatoriis carbonibus in Ebræo ἀρκευθίνοις habet*.

5. אוֹיָה לִי כִּי גַרְתִּי מֶשֶׁךְ. Alius, ὤμοι ὅτι παροικῶν παρείλκυσα. Alius, ὅτι προσηλύτευσα ἐν μακρυσμῷ, *quia proselytus fui longo tempore*] Προσηλύτευσα interpretamentum Aquilæ, cui גר προσήλυτος, ut Psal. 5. 4. לא יגור. A. οὐ προσηλυτεύσει *non commorabitur ut advena*. Ὤμοι ὅτι, &c. conjicio Symmachi esse. Latinè dicas, *Hei mihi quoniam diu advena fui*.

7. וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה. A. ὅταν ἐλάλουν αὐτοῖς εἰς πόλεμον, *quando loquebar ipsis ad bellum*. Sym. ἐλάλουν αὐτοῖς πολεμικῶς, - - - *loquebar ipsis hostiliter*. Th. ὅτε ἐλάλουν αὐτοῖς ἐπολέμουν με, *cùm loquebar ipsis bellabant in me*] Αὐτοὶ לרם. Id in viam reduces si legas αὐτοὶ, *ipsi ad bellum*; &, *ipsi hostiliter*; &, *ipsi bellabant mecum*. Nihil tamen muto: nam & alibi redditur המה *cum ipsis*, videlicet Psal. 9. si bene memini.

GROTIUS.

Canticum graduum] Eadem inscriptio Psalmorum sequentium ad 134. usque, quòd cantari solerent à Levitis de gradibus Templi: de quibus vide Ezech. 40.

4. *Cum carbonibus desolatoriis*] Heb. *Cum prunis juniperorum*, quas esse ardentissimas scribit ad Fabiolam Hieronymus.

5. *Cum habitantibus Cedar*] Qui *Cedareni* Lampridio, *Cedrai* Plinio.

6. *Multùm incola fuit anima mea. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus: cùm loquebar illis, impugnabant me gratis*] Hebræa distinctio hunc sensum facit, *Multùm sibi habitavit* (i. habitare visa est) *anima mea cum his qui oderunt pacem. Ego vir pacis* (supple *eram*) *& cùm loquebar* pacifica, *illi* (*loquebantur* scilicet) *ad bellum*.

PSAL. CXXI.

MUNSTERUS.

6. *PER diem sol non uret te*] h. e. Dominus depellet omnia mala, sive ea incidant per diem sive per noctem, ut inoffensè liceat egredi & ingredi ad quascunque actiones.

VATABLUS.

1. *Graduum* למעלות] Vide Psal. 120. ¶ *Levo* אשא] Fut. Heb. pro præt. vel præs. ¶ *Ad montes* אל ההרים] *Super montes*, sub. *constitutus*. Exprimit gestum exspectantis auxilium. q. d. *Super montes constitutus, circumspicio num alicunde*, &c.

3. *In commotionem* למוט] *Ad lapsum: ut labatur pes tuus*; vel *nutet*. ¶ *Qui custodit te* שומרך] Ad verb. *custos tuus*; ut & seq. versu, *custos Israelis*.

5. Stans *super manum*, &c. על יד ימינך] Adstans *tibi ad dextram manum*.

8. *Custodiet*, &c. ישמור וגו׳] Hebraismus: faciet Dominus ut omnia tua negotia feliciter cedant.

CASTALIO.

3. *NON sinet tuos labefieri pedes*] Seipsum alloquitur.

CLARIUS.

1. *UNde veniat*] Circumferebam, inquit, oculos meos, veluti stans in monte, sicunde viderem fortè ferri suppetias mihi. Hoc ergo dixit per Allegoriam, similitudine mutuatâ ab illis qui exspectantes auxilia, ex editioribus locis speculantur unde illa demum adveniant.

2. *Auxilium meum*] Id quidem faciebam, verùm deprehendi nullum esse mihi sperandum auxilium nisi à solo Domino, &c.

3. *Non det*] Iste non sinet vacillare pedes tuos, nec dormiet unquam.

4. *Non dormitabit*] Neque dormiet unquam, neque vel leviter obdormiscet.

5. *Dominus custodit te*] Bono, inquit, animo sis, Dominus curat te & tua, erit instar umbraculi tibi ad dextram manum assidué.

6. *Per diem sol*] Hoc umbraculo fiet ut nihil te lædat, sive id incidat per diem sive per noctem.

8. *Introitum tuum*] Hebraismus est illi similis ubi dicitur, *ingredietur & egredietur*. Significat ergò, & profectionem & reditum, & facta ejus omnia prospera futura, curante Domino. ¶ *Ex hoc nunc*] Ἀπὸ τοῦ νῦν, *ex nunc*, i. ab hac hora usque in finem vitæ.

DRUSIUS.

3. אַל יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ. A. μὴ δῷς εἰς σφαλμὸν πόδας σου, *ne des in lapsum pedem tuum*. Sym. μὴ δῷς περιτραπῆναι. Th. μὴ δῷς εἰς σάλον, *ne dederis in commotionem*] Περιτραπῆναι, i. *labi*, quod σφάλλεσθαι dicunt, per hoc illud explicantes. Consule sis Budæum.

5. עַל יַד יְמִינֶךָ. Alius, παρὰ τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν σου.

8. בוֹאֶךָ. Alius, τὴν προσέλευσίν σου *accessum tuum*.

GROTIUS.

1. *LEvavi oculos meos in montes*] Versùs Sionem. Videtur scriptus Psalmus de tempore quo bellum erat cum Absolomo.

5. *Dominus protectio tua*] Σκέπη σου. Heb. *umbra tua*.

6. Per

6. *Per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem*] Heb. *percutiet te.* Sol urit, Luna supra modum humectat: qua de re vide Macrobium Saturnalium 7. circa finem.

8. *Dominus custodit introitum tuum & exitum tuum*] Actiones tuas domi forisque prosperat. Sic Num. 27. 17. 1 Reg. 3. 7. 2 Par. 1. 10.

PSAL. CXXII.

MUNSTERUS.

3. Q*UÆ conjuncta est sibiipsi*] h. e. Est ædificata ut par est ædificari civitatem, consociatâ sibi & optimè institutâ civium unitate. Hic est locus quem sibi Dominus delegit, ad quem omnes *tribus* & *testimonium Israel* ter in anno venire jubentur *ad laudandum Deum. Ibi erat sedes Regni & solium* justi *judicii.* Hortatur igitur ut quærant *pacem* & felicitatem ejus, quòd totius populi & Regni pax ab ejus pendeat pace. Dicit & habitatores ejus esse *fratres & amicos* totius populi. Hæc autem Jerusalem umbra fuit Ecclesiæ Christi, ad quam cùm multi conveniunt, lætantur sancti. Hujus fundamentum est Christus, & sancti lapides vivi superædificati, &c.

VATABLUS.

1. C*UM dicentibus mihi* באומרים לי] *Propter dicentes mihi:* q. d. Lætor inter eos qui dicere mihi solent, & hortari ut ab ædibus meis regiis, ad Tabernaculum federis me conferam, precationis & gratiarum actionis causâ.

2. *Stantes fuerunt* עומדות היו] Præt. Heb. Quidam vertunt, *Stantes sint:* q. d. Conferamus nos ad Ecclesiam sanctam, & illic permaneamus, vel persistemus. Alii præteritum vertunt in futurum, *Stantes erunt*; acsi dicat, *Lætor, inquam, inter eos qui dicunt, Stabunt pedes:* per futurum enim omnia verti possunt, ut referantur ad Ierusalem typum Ecclesiæ.

3. *Quæ ædificatur,* &c. הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו] *Quæ ædificata est, & velut civitas quæ adunata sibi est simul.* Mutatio personæ: acsi dicat, *stabimus, inquam, in portis tuis, ô Jerusalem, cujus ædificatio est absolutissima, & quæ es velut urbs cujus cives unanimiter vivunt.* Referri potest ad ædificia: q. d. Cujus ædificia pulcro ordine sunt conjuncta.

4. Quod est *testimonium Israeli* עדות לישראל] Hebraicè tantùm legitur, *Testimonium Israeli,* sub. *quòd sint populus Dei.* Vel sequentibus jungitur, *Testimonium Israeli ut celebrent nomen Jehovæ:* i. quod testatur Israelem debere laudare Jehovam. Alii, *Quia præceptum est Israeli ut celebret nomen Jehovæ.* Alii subaudiunt præpositionem, hoc pacto, *Ex testimonio Israelis, ad celebrandum,* &c.

5. *Collocata sunt* ישבו] Ad verb. *sederunt*; vel *sedent:* i. ubi solia regalia Davidis constituta sunt, in quibus omnia ex summa æquitate instituuntur & judicantur.

6. *Postulate pacem* שאלו שלום] *Rogate pro pace. Optate pacem.* ¶ *Prosperè agant,* &c. ישליו אוהביך] Mutatio personæ. *Feliciter agant.* Alii, *Bene sit iis qui,* &c.

7. *In antemurali tuo* בחילך] Vox Hebræa significat *foveam quâ cinguntur urbes.* Quidam Hebræorum exponunt *in exercitu tuo.* Alii, *in populo tuo.* Alii, *munitione tuâ.*

8. *Loquar,* &c. אדברה נא שלום בך] Hebraismus, pro, *optabo tibi omnia prospera.*

CASTALIO.

3. H*Ierosolyma exstructa ut urbs sibi simul conjuncta*] Concors, & ideo duratura.

4. *Quò quidem tribus ascendunt, tribus Jovæ, ex edito Israelitis oraculo*] Ut Israelitis oraculo præceptum est.

CLARIUS.

SUB typo Jerusalem Ecclesiæ Christi felicitatem describit, & vota sanctorum optantium semper illam provehi.

1. *Lætatus sum*] *Gaudebam ex animo cùm dicerent mihi, In domum Domini ibimus.*

2. *Stantes erant*] In tribus enim illis solennitatibus omnes virilis sexûs à viginti annis conveniebant ad locum Tabernaculi federis.

3. *Cujus participatio ejus in idipsum*] Vel, ut alius vertit, *quæ conjuncta est sibi ipsi pariter:* sive, *cujus cives in unum coeunt.* Jerusalem, inquit, ædificata est ut par est ædificari civitatem consociatam sibi, & optimè institutam civium unitate.

4. *Testimonium Israel*] Lex & decretum statutum Israeli. Sic enim vocatur lex, quia de voluntate Dei nobis afferat testimonium.

5. *Quia illic sederunt*] Quo tempore illic collocabantur sedes ad exercenda judicia, & solium familiæ David.

6. *Rogate quæ ad pacem sunt*] Hortatur ut quærant pacem & felicitatem ejus, quòd totius populi & Regni pax ab ejus pendeat pace: idcirco addit, *abundantia diligentibus te,* h. e. feliciter evenient omnia illis qui bene volunt & amant te.

7. *In virtute tua*] Alius vertit, *in antemurali tuo,* h. e. Sit pax, & nemo infestet valla tua; prospera sint omnia in palatiis tuis. Interpres per *virtutem* intelligere voluit robur militum: quod non discrepat à sensu.

8. *Loquebar pacem de te*] Vel *loquar.* Precabor, inquit, tibi salutem, & optabo ut omnia prosperè eveniant tibi.

DRUSIUS.

1. שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ. Alius, Εὐφράνθην εἰπόντων μοι, Εἰς τὸν οἶκον Κυρίου ἤλθομεν, *Lætatus sum cùm dicerent mihi, In domum Domini veniemus.*

3. יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה לָּהּ יַחְדָּו. Sym. Ἱερουσαλὴμ τὴν ᾠκοδομημένην ὡς πόλιν συνάφειαν ἔχουσαν ὁμοῦ, *Jerusalem ædificatam civitatis in morem cujus connexio simul est*] Apud interp. Theodoreti, *Jerosolyma quæ ædificatur ut civitas quæ propinquitatem habet.* Euthymii, *vel juxta alium interpretem, Hoc est, cujus participationes atque habitationes ob inhabitantium multitudinem contiguæ atque in unum connexæ sunt.*

4. שְׁבָטִים. Alius, σκῆπτρα.

6. שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ. Sym. *Amplectimini Jerosolymam.* Alius, ἀσπάσασθε τὴν Ἱερουσαλὴμ, *salutate Jerosolymam*] Theodoretus, Chrysostomus & Euthymius. ¶ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ. Alius, εὐπαθήσαισαν ἀγαπῶντές σε. Alius, ἠρεμήσουσι. - - -] In Theodoreteis, *Symmachus sic dixit, Otiabuntur qui diligunt te.*

7. יְהִי שָׁלוֹם. Sym. *Sit pax*] Priùs erat, Γενέσθω δὴ εἰρήνη. Euthymius, *Alius autem interpres in futuro dixit, Fiet.* ¶ בְּחֵילֵךְ. Sym. *in mœnibus.* Alius, ἐν τῷ προτειχίσματί σου *in antemurali tuo.* Alius, ἐν τῷ περιβόλῳ σου *in ambitu tuo*] *In mœnibus*; alibi, *in muris tuis.* Priùs legitur in Theodoreteis. ¶ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ. Alius, ἡσυχία ἐν τοῖς βασιλείοις σου. Alius, εὐπάθεια. Alius, ἠρεμία] Interpres Theodoreti, *Symmachus autem sic vertit,* Robur in regiis domibus. Euthymii, *Alius etiam interpres* in regiis tuis *dixit, & alius* in septis tuis.

8. אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ. Alius, λαλήσω εἰρήνην ἐν σοί, *loquar pacem in te.*

GROTIUS.

5. Q*Uia illic sederunt sedes in judicio, sedes super domum David*] *Ibi est* magnum Synedrium jus dicens toti Regno, quæ est velut domus Regis.

6. *Quæ ad pacem sunt*] i. Salutaria.

7. *Fiat pax in virtute tua*] Heb. *in antemurali tuo:* quod Græci quidam ἐν προτειχίσματί σου verterunt. ¶ *Abundantia in turribus tuis*] Ἐν πυργοβάρεσί σου, quomodo vocari

vocari domos turrium instar structas, ait Hieronymus. Hebræi quoque ארמנות exponunt *palatia*.

PSAL. CXXIII.

MUNSTERUS.

2. *Sicut oculi servorum*] Servi, inquit, qui toti juris sunt dominorum suorum, refugium aliud non habent, nec aliò respiciunt quando injuriis lacessuntur quàm ad dominos suos, qui eos vindicent: ità nos opprobria nostra atque calumnias tibi Domino Deo nostro querimur, ut tu nos pro tui nominis gloria vindices & liberes ab his qui in hoc mundo regnare & felices esse quærunt.

VATABLUS.

1. *Levo* נשאתי] Præt. Heb. pro præs. *levo, elevo, attollo.*

2. *Ad manum* אל יד] i. Ad opem: q. d. ut servi exspectant opem ab heris suis.

3. *Despectione* בוז] *Contemptu; ignominiâ.*

4. *Multùm saturata est* רבת שבעה לה] *Plurimùm* [vel, *Admodum*] *satiata est sibi.* Redundat istud *sibi*, ut & Psal. 120.6. Alii, *Multo jam tempore satiata est.* Alii, *Magnâ* saturitate *satiata est.* ¶ *Despectione* הבוז] *Contemptu*; ut præcedenti versu, contemptu eorum qui superbè dicunt nos esse à te derelictos.

CLARIUS.

2. *Sicut oculi servorum*] Servi, inquit, qui toti juris sunt dominorum suorum, refugium aliud non habent, nec aliò spectant cùm injuriis lacessuntur quàm ad dominos suos, qui eos tueantur: ità nos opprobria nostra atque calumnias apud te Dominum Deum nostrum querimur, ut tu nos pro tui nominis gloria ulciscaris & liberes ab iis qui in hoc mundo regnare & felices esse quærunt, quos appellat *abundantes* & *superbos*.

DRUSIUS.

4. רַבַּת שָׂבְעָה לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים. Sym. Πολλῶν ἐχορτάσθη ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἐπιλαλούντων τῶν εὐθηνούντων καὶ ἐξευτελιζόντων τῶν ὑπερηφάνων. A. πολλὰ ἐνεπλήσθη. - - - Alius, τοῦ μυχθισμοῦ τῶν ὑπερφρόνων] Interpres Theodoreti, *Symmachus hoc pacto interpretatus est, Anima nostra satiata est, obloquentibus his qui abundant, despicientibus superbis.*

GROTIUS.

4. *Quia multùm repleta est anima nostra in opprobrium abundantibus, & despectu superborum*] Meliùs ex Hebræo sic, *Tædio enim affecta est anima nostra, opprobrio abundantium & despectu superborum.* שאננים πλουσίους vertunt LXX Esa. 32.9. & 33.20.

PSAL. CXXIV.

MUNSTERUS.

Putant hunc Psalmum compositum de reliquiis Israel quæ in captivitate Babylonica mortis discrimen evaserunt, debacchante hoste in urbem Jerusalem, in Templum atque in populum.

VATABLUS.

1. *Nisi, &c.* לולי יהוה שהיה לנו] Ad verb. *Nisi fuisset Jehova qui fuit nobis*: i. pro nobis, & à parte nostra stetit.

3. *Cùm irasceretur furor eorum in nos* בחרות אפם בנו] Infinitivum, *in excandescere eos*; vel, *in excandescendo eis.* Quidam volunt esse nomen, vertentes, *in inflammationibus iræ suæ.* Vel, *in excandescentiis*, &c. i. dum exardebat, vel exardesceret, sive excandesceret, aut incenderetur.

4. *Inundassent* שטפונו] i. Inundatione factâ, rapuissent nos, sive obruissent, aut involvissent nos.

5. *Transisset, &c.* עבר על נפשנו המים הזידונים] Ad verb. *transisset super animam nostram aqua superba.* Hîc verbum singulare nomini plurali jungitur more Hebræorum, pro *transissent aquæ. Aquas superbas* vocat magno impetu fluentes, vel tumidas, ac subitò inundantes. Per subitas autem inundationes & violenta flumina hostilis impetus significatur ab Hebræis: q. d. Tunc inimicorum nostrorum hominum petulantium ac inopinantes opprimentium sævitia intolerabilis nos totos vastasset.

6. *Benedictus* ברוך] *Laudetur.*

CLARIUS.

Putant hunc Psalmum compositum de reliquiis Israel quæ in captivitate Babylonica mortis discrimen evaserunt, debacchante hoste in urbem Jerusalem, in Templum atque in populum.

4. *Torrens pertransisset*] Metaphora est. Undæ malorum, inquit, obruissent nos.

DRUSIUS.

2. לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ. Sym. εἰ μὴ Κύριος ὃς ἐγένετο ἡμῖν, *nisi Dominus qui fuit nobis.*

4. אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ. Alius, Τότε ἂν τὰ ὕδατα παρέκλυσεν ἡμᾶς, ὡς φάραγξ παρελθόντα κατὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, *Tunc aquæ proluissent nos, ut in convalle transeuntes contra animam nostram.*

5. אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים. Alius, Τότε παρῆλθον ὑπὲρ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὡς τὰ ὕδατα οἱ ὑπερήφανοι, *Tunc transierunt super animam nostram, velut aqua, superbi*] Hier. in Comment. ad. h. l. *Aq. & Sym. & Th. & omnes interpretes pari voce consentiunt*, aquas superbas & arrogantes *pro* ἀνυπόστατον *transferentes.*

GROTIUS.

4. *Torrentem pertransivit anima nostra*] Rectiùs ex Hebræo, *Torrens superasset animam nostram*, i. nos mersisset: quod & sequentia exponunt.

7. *Laqueus contritus est*] *Ruptus est.*

PSAL. CXXV.

MUNSTERUS.

3. *Non dimittitur virga impietatis*] h. e. Violentia & tyrannis pessimorum hominum non perpetuùm sustinetur à Deo, nè justi à recti studio detorqueantur. Permittit quidem Deus ad tempus, exigentibus peccatis populi, tyrannos grassari in populum suum, sed tandem liberat.

VATABLUS.

1. *Qui non commovetur, &c.* לא ימוט לעולם ישב] Fut. Heb. *non nutabit*, sub. *mons Sion*: q. d. *Qui confidunt in Domino, non nutabunt, sicut nunquam nutabit mons Sion, qui in seculum perstat.* Quidam referunt ad quemcunque confidentem, vertentes, *Non nutabit*, sed *in æternum sedebit.* Vel, *non movebitur*; nam *in æternum permanebit*, sive *stabit.*

2. *Jerusalem montes in circuitu ejus*] ירושלים הרים סביב לה] Antecedens cum suo relativo, pro, *montes in circuitu Jerusalem.* Hebraismus: q. d. Ut Jerusalem optimè munita est & cincta montibus, ità Jehova munit & tuetur populum suum.

3. *Requiescet* ינוח] Ità Hebraicè. Quidam, *permanebit*. ¶ *Virga* שבט] Pro *sceptro* usurpant Hebræi: q. d. Nullus tyrannus diu justis imperabit. ¶ *Nè mittant*, &c. למען לא ישלחו וגו׳] *Ut non extendant*, &c. i. nè admoveant, *manus iniquitati*. Hebraismus, pro, *nè fiant iniqui*, *néve sectentur tyrannorum iniquitates*.

5. *Declinantes autem in perversitates suas* והמטים עקלקלותם] Chald. *Et declinantes post pravitates suas*. Alii, *declinare facientes* [vel, *pervertentes*] *pravitatibus suis*. Alii, *pervertentes* vias suas *pravitatibus suis*. Aut, *Pervertentes* vias suas ut ambulent in *pravitatibus suis*. Alii, *Et declinantes* à via recta, & ambulantes in viis *perversitatum suarum*: i. perversis quas elegerunt. ¶ *Ambulare facit* יוליכם] Ad verb. *ambulare faciet eos*. Redundat pronomen *eos* more Hebræorum. Quidam vertunt *ducet*: vel, *deducet*. Alii, *abducet*, sive *abducat*.

CASTALIO.

3. NON *enim residebit impietatis sceptrum in justorum sortem*] Non dominabuntur impii in bonos. Vide Psal. 73.

5. *Ducet Jova cum maleficis*] Puniet ut maleficos.

CLARIUS.

2. JErusalem, *montes in circuitu ejus*] Jerusalem montes quidem habet in circuitu; verùm illi non hoc possunt in defensionem civitatis quod Dominus, qui adest populo suo à prima hora usque in perpetuum.

3. *Non relinquet Dominus*] h. e. Violentia & tyrannis pessimorum hominum non in perpetuum tolerabitur à Deo, nè & justi à recto studio avocentur. Appellat autem *sortem justorum* ea loca quæ veluti Divinâ sorte obvenerunt justis.

5. *Declinantes autem in obligationes*] Vel, *in perversitates*.

DRUSIUS.

1. לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב יְרוּשָׁלִָם. Alius, ἀπερίτρεπτον εἰς τὸν αἰῶνα οἰκούμενον περὶ Ἱερουσαλήμ] Suspicor esse Symmachi. Suprà 121. 3. למוט. Sym. περιτραπῆναι.

3. לְמַעַן לֹא יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה. Alius, διὰ τοῦτο οὐκ ἐκτείνουσιν οἱ δίκαιοι εἰς ἀνομίαν, *propterea non extendent justi ad iniquitatem*] Supple χεῖρας αὐτῶν *manus suas*.

5. עֲקַלְקַלּוֹתָם. A. διαπλοκὰς *simultates*. Sym. σκολιότητας *obliquitates*. Th. διεστραμμένα *perversa*] In Comment. super hunc librum falsò attributis Hieronymo, *Pro* obligationibus *Aquila interpretatus est*: *Symmachus*, *Quinta editio*. Deest aliquid: id suppleri posset ex hoc loco, *Aquila interpretatus est* simultates; *Sym. & quinta editio*, obliquitates.

GROTIUS.

5. DEclinantes *autem in obliquationes*] Heb. *Declinantes ad tortuosa*. Sym. εἰς σκολιότητας. Th. εἰς διεστραμμένα.

PSAL. CXXVI.

MUNSTERUS.

1. ERamus *sicut somniantes*] Præ lætitiæ, inquit, magnitudine, cùm solutâ captivitate Babylonis, reduces veniremus in terram nostram, videbamur nobis somniare eam felicitatem, & non reipsa cernere. & usqueadeo exuberavit cor nostrum gaudio ut *lingua quoque & os solverentur in jubilum*.

4. *Sicut rivos in Meridie*] Sensus est, Si converteris captivitatem nostram, non minus erit facinus illud quàm si in deserto squalido & exusto rivos facias currere aquarum. Est autem magna quædam exusta solitudo ad Meridiem terræ Promissionis.

5. *Qui seminant in lacrymis*] Putant hâc Allegoriâ significari lætam messem pacis & ubertatis post reparatam non sine mœrore & afflictione Jerusalem. Porrò משך quidam accipiunt pro יקר *pretioso*, alii pro *vase seminario*.

VATABLUS.

1. QUando *redire fecit* בשוב יהוה את שיבת] *Cùm reduceret Jehova*, &c. i. Cùm revocaret Dominus in patriam nos qui è Judæa abducti fueramus captivi in Babylonem, videbamur somniare præ lætitia. Quidam vertunt verba hujus Psalmi per futurum. Docti inter Hebræos vertunt, *Cùm reduxit Jehova reversionem Sion*, i. illos qui reversi sunt in Sion.

2. *Laude* רנה] *Jubilatione*, *ovatione*. ¶ *Res maximas Jehova egit* הגדיל יהוה לעשות] Ad verb. *magnificavit Jehova facere*, vel *ad faciendum*: pro, *magnificè egit*.

4. *Sicut torrentes* כאפיקים] Aliquid subaudiendum, cujusmodi, *& erit id nobis tam gratum quàm torrentes in Austro*, plagâ scilicet Meridionali quæ est sicca. Alii, *ut torrentes austro*, sub. *siccos reducis*.

5. *Qui seminaverunt* הזורעים] *Qui seminant*. Similitudo est ab iis qui quòd annona sit cara, cum mœrore animi seminant.

6. *Eundo*, &c. הלוך ילך ובכה] Fut. Heb. pro præs. Hebraismus, *Ire solet flendo*. Idem dicit quod præcedenti versu, sed aliis verbis. ¶ *Pretiosum semen* משך הזרע] Quidam Hebræorum vertunt *vas seminis*, sive *canistrum in quo est semen*. Alii, *pretiosum semen*, & exponunt, Ut qui fert sementem magno pretio emptam ob caritatem annonæ, it seminatum tristis; verùm postea revertetur à metendo lætus, quòd afferat plures manipulos quàm speraffet: q. d. Piorum non erit perpetua tristitia: similes sunt agricolis, quibus sementis si fuerit tristis, messis erit suavissima.

CASTALIO.

1. CUM *revocaret Jova Sionios captivos*] Israelitas qui nunc sunt Sionii.

4. *Revoca Jova nostros captivos*, *amnium ritu meridianorum*] Ut olim ex Ægypto, cùm quidem in meridiana & siticulosa regione fontem eis elicuisti.

5. *Qui serunt cum lacrymis*, *cum cantu messuri sunt*] Vide 1 Cor. 15.

CLARIUS.

CAnit lætitiam populi è Babylonico exsilio liberati, quod tu ad spiritualem transfer liberationem.

1. *Facti sumus sicut consolati*] Alius vertit, *quieti restituti sumus*. Plures tamen verterunt, *sicut somniantes*, h. e. videbamur nobis præ magnitudine lætitiæ somniare eam felicitatem, cùm solutâ captivitate reduces veniremus in terram nostram.

4. *Sicut torrens in Austro*] Vel, *in Meridie*. Precatur Deum ut pergat: tam enim gratam fore liberationem, quàm esse posset si flumina contingerent habitantibus aridas solitudines, quales sunt vastissimæ in Meridionali plaga Jerusalem, unde *desertum* sæpe pro *Meridie* illis accipitur. Alius tamen vertit, *Vertisti, Domine, captivitatem nostram, non secus quàm cùm Austro flante torrens exsiccatur*.

5. *Qui seminant in lacrymis*] Conjungitur superiori sic; Tam grata est hæc liberatio quàm cùm terra sitiens accipit fluentes per eam rivulos aquâ plenos; in quam qui ante irrigationem jecerant semen, desperantes propemodum & cum fletu, illi metent quæ provenerunt, de improviso cum gaudio summo, &c.

DRU-

DRUSIUS.

1. בְּשׁוּב יְהוָה אֶת שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים. Alius, Ὅταν ἐπιστρέψῃ Κύριος τὴν αἰχμαλωσίαν Σιὼν, ἐσόμεθα παρακεκλημένοι, *Quando restituet dominus captivitatem Sion, consolationem accipiemus.* Alius, —— ὡσεὶ ἐνυπνιαζόμενοι *quasi somniantes.*

2. רִנָּה. A. αἰνέσεως *laude.* Sym. εὐφημίας *faustâ prædicatione*] Interpres Theodoreti, EXSULTATIONEM *Aquila* laudem, *Symmachus* gloriam *interpretati sunt.*

4. כַּאֲפִיקִים. A. καταῤῥοίας *defluxus.* Sym. ὀχετοὺς *canales,* vel *aquaductus,* vel *rivos.* V. ed. ἀφέσεις] Lex. V. Ὀχετὸς, *rivus, canalium, clabata.*

GROTIUS.

1. *IN convertendo Dominus captivitatem Sion*] Esdræ videtur esse, aut alicujus coævi. ¶ *Facti sumus sicut consolati*] Ὡσεὶ παρακεκλημένοι, *ut illi qui ex morbo subitò sanescunt.* Chaldæus hîc interpretatur *convalescentes.* Nam חלם eam significationem habet Esa. 38.16. ubi Græci παρακληθεὶς ἔζησα. Eundem sensum habet idem verbum Jobi 39. 4. & apud Syrum N. Testamenti interpretem aliquoties. Syrus hîc *qui lætantur.*

PSAL. CXXVII.

MUNSTERUS.

1. *FRustrà laborant*] Frustrà erit omnis conatus & labor, *si Dominus non exstruxerit* tam *domum* mansionis quàm familiam inhabitantem. Suâ enim benignitate donatur & domus & familia. Sic, ut resp. salva sit, & *civitas* in tuto sit, à Domino est petendum. Præterea *vanum est manè surgere ad labores, & tardè redire ad quietem,* nisi Dominus incrementum dederit. Quot enim sunt qui frustrà anxiis torquentur laboribus & parum efficiunt, quòd cor eorum non pendeat à Deo? Hi hîc dicuntur *comedere panem dolorum.*

2. *Sic dabit dilecto suo somnum*] h. e. Deus suppeditat electis suis omnia necessaria quasi per somnum, qui non tam anxiè laboribus vacant: sed quia pendent à Deo, habet Deus eorum, ut filiorum, curam. Laborandum quidem est, sed fructus laboris à Deo sperandus.

3. *Hereditas Domini filii sunt*] Dantur liberi à Deo veluti liberalissimum munus, & *fructus ventris* veluti *merces* quædam, non debita, sed ex gratia donata. Sed & Deus fortissimus dat illis vivacem valetudinem & alia munera sua: id quod similitudine *sagittarum in manu potentis* existentium explicatur. Et *beatus est vir ille* cui tales contingunt *sagittæ,* i. filii: nam *non pudefiunt cùm in portis* ad judicium venerint, *disceptaturi cum hostibus suis.* Sunt enim prudenter educati; ideo prudenter omnia administrabunt.

VATABLUS.

1. *IPsi Selomoh* לשלמה *Ipsius Selomoh:* vel, *pro Selomoh,* i. in gratiam Selomonis.

2. *Frustrà,* &c. שוא לכם ונו׳] Quidam subaudiunt *ut,* & vertunt, ut *frustrà vobis* est *manè surgentibus surgere, & differentibus sessionem sedere, comedentibus panem dolorum; sic dabit,* &c. Comparatio facta per contraria. q. d. Ut frustrà laboratis qui bene manè surgitis, & serò admodum vos somno datis, & comeditis panem partum cum maxima animi anxietate, quia nunquam eritis voti compotes; *sic Jehova dabit dilecto suo somnum,* i. omnimodam tranquillitatem. Vel potius, *dabit in somno dilectis suis.* Aut, *per somnum,* i. citra laborem: perinde ac si dicat, Ut frustrà laboratis; sic citra laborem dilecti à Deo assequentur quæ vos summo labore assequi non potestis. ¶ *Maturantibus surgere* משכימי קום] *Quòd maturatis manè surgendo.* ¶ *Tardantibus sedere* מאחרי שבת] *Moram faciatis sedendo.* Alii, *quòd tardatis sedere:* vacantes scilicet totâ die operibus usque ad vesperam, serò sedetis ut quiescatis. ¶ *Dolorum* העצבים] *Molestiarum:* i. plenum ærumnarum & maximis molestiis partum.

3. *Merces, fructus ventris* שכר פרי הבטן] Repetitio: idem bis dicit: q. d. quod à Deo tanquam jure hereditario accipimus, sunt liberi; & donum quo afficit pios Jehova, quódque ab ejus liberalitate proficiscitur, est soboles. *Fructum ventris* vocat liberos.

4. *Juventutum* הנעורים] i. Qui nascuntur in juventute hominis: q. d. ut sagittæ auxilio sunt forti, sic illi erunt patri seni ut eum juvent.

5. *Pharetram suam* אשפתו] Annotant Hebræi *pharetram* pro *domo* poni. ¶ *In porta* בשער] *Porta* pro *senatu & tribunali:* quòd in portis urbium collocaretur: i. defendent patrem suum acerrimè, si in jus vocetur.

CASTALIO.

1. *NIsi Jova domum instruat*] Scilicet liberis.

2. *Frustrà & summo mane surgitis,* &c.] Frustrà laborat qui Deo charus non est. Liberi quidem, quorum causâ laboratur, proveniunt piis, quasi virgulâ Divinâ, sine ipsorum solicitudine.

5. *Non illi frustrabuntur cùm disceptabunt cum adversariis in curia*] Defendentur à suis natis in litibus.

CLARIUS.

1. *ÆDificaverit domum*] In Scriptura *ædificare domum* est augere rem familiarem & familiam. Sic dicitur *Dominum ædificasse domum obstetricibus,* vel, ut alii volunt, *Israelitis,* quando animum dabat obstetricibus nè infantes illorum perderent.

2. *Vanum est vobis*] Vanum est summo manè surgere ad labores, & parùm quiescere, ac serò redire ad quietem, & parto laboribus maximis pane vesci, nisi Dominus dederit incrementum. ¶ *Sic dabit dilectis*] *Dare somnum* est securam omnium & cunctis bonis affluentem quietem dare. Videtur autem Salomon per illud verbum *sic* seipsum in exemplum proposuisse, quem etiam Nathan vocavit JEDIDIA, i. *Dilectum Domini.*

3. *Ecce hereditas Domini*] Distingue sic, *Hereditas Domini filii sunt; & merces, fructus ventris:* i. Hereditas quam Dominus dat, filii sunt; & præmium præcipuum fructus ventris: ut sint munus quoddam liberalissimum Dei, & donum quoddam gratis datum. Quibus liberis dat etiam vivacem valetudinem & alia munera sua: id quod similitudine *sagittarum quæ in manu potentis alicujus sint* explicatur.

5. *Qui implevit pharetram*] Perstat in Metaphora: *Beatus,* inquit, *vir ille cui tales* contingunt *sagittæ,* i. filii: nam *non pudefient cùm in portis* ad judicium venerint, *disceptaturi cum hostibus suis.* Sunt enim prudenter educati; ideo prudenter omnia administrabunt.

DRUSIUS.

2. שָׁוְא לָכֶם מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי שֶׁבֶת. A. Εἰκῆ ὑμῖν ὀρθρίζουσιν ἀνιστάμενοι, βραδύνουσι καθῆσθαι, *Frustrà vobis qui manè surgitis & tardè sedetis.* Sym. Μάταιον μάταιον ὑμῖν ἐξ ὄρθρου ἀνιστάμενοι τὸ ἡσυχάσαι. Alius, χρονίζουσι τὸ καθῆσθαι. ¶ לֶחֶם הָעֲצָבִים. A. ἄρτον διαπονημάτων *panem elaborationum.* Sym. ἄρτον κακοπαθούμενον *panem ærumnosum.* Th. & V. ed. ἄρτον εἰδώλων *panem idolorum.* VI. ed. ———— πλάνης] Descripsi ex Hieronymo. Vide sis epist. 126. quæ ad Marcellam scripta. In ed. Rom. *Sym. Th.* εἰδώλων. *VI. ed.* πλάνης. ¶ *Elaborationum:* suprà 115. עצביהם. A. διαπονήματα αὐτῶν *elaborationes eorum.* Hîc est העצבים *haatzabim* quod interpretantur *dolorum;*

cùm *idola* potiùs עצבים dicantur, aliis punctis; quæ olim aberant: unde non mirum si Aquila utrobique reddat διαπονημάτων. Sic dico, *Idola* עֲצַבִּים vocantur, *dolores* verò עצבים per (-) & sine Dages.

3. שְׂכַר פְּרִי הַבָּטֶן. Alius, μισθὸς ὁ καρπὸς τῆς γαστρὸς, *merces fructûs uteri.*

4. כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים. Th. *Sicut sagitta in manu potentis, sic filii juventutis*] *Secundùm hunc sensum Aq. & Sym. explanarunt.* Hæc Theodoretus. In ed. Rom. נעורים. Sym. τῆς νεότητος. Alius, τῶν πεδητῶν, i. *vinctorum*, sive *compeditorum.* Hieron. epist. 126. ad Marcellam, *Ubi nos habemus*, sicut filii excussorum, *ibi legitur* כן בני נעורים, *quod Aquila interpretatus est*, sicut filii pubertatum. *Sym. & Th.* sicut filii juventutis. *Sexta* ἠκονημένος νῦ, *quod nos dicere possumus* exacuti sensûs.

5. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם. O. *Beatus vir qui replevit pharetram suam ex ipsis*] Hieron. epistolâ memoratâ, *Denique in sequentibus, exceptis Lxx, qui aliter transtulerunt, & in Ebræo & in cunctis editionibus ità reperi*, Beatus vir qui replevit pharetram suam ex ipsis: *ut quia Metaphoram semel sumpserat ex* Sagittis, *& in* Pharetra *quoque translatio servaretur.* ¶ *Beatus vir*; in ed. Rom. *A. & Sym.* ἀνήρ. ¶ *Pharetram suam*; ibidem, *Alius*, τὴν φαρέτραν αὐτοῦ.

GROTIUS.

4 *Sicut sagitta in manu potentis, ità filii excussorum*] Illud quidem הנעורים hanc expositionem patitur, quam Lxx vertunt ἐκτετιναγμένων, alii, τῶν πεδητῶν, nonnulli exponunt ἠκονημένους νῦ. Sed optima est interpretatio Symmachi, qui vertit τῆς νεότητος. Oppositum habemus Gen. 35. 18. & 37. 3. Filii in juventute geniti robustiores esse solent.

5. *Non confundetur cùm loquetur inimicis suis in porta*] Nemo illi audebit injustas lites impingere præ metu tot ultorum. Hæc sunt spiritûs Legis Veteris.

PSAL. CXXVIII.

MUNSTERUS.

3. *Ut vitis frugifera*] Licèt debile & despectum lignum sit Vitis, quæ seipsam nequit sustentare, dulcem tamen profert fructum: sic uxor imbecille est organum, quæ absque viri præsidio vix vivere potest, parit tamen dulces liberos, qui *plantulis olivarum* comparantur, quòd sanctorum filii more olivarum semper optimâ floreant famâ, &c.

5. *Et videas bonum Jerusalem*] Quia felicitas privata non satis firma stat sine publica, rogat ut Deus benefaciat toti civitati, ut in ea vivere possent colentes Deum.

VATABLUS.

2. *Quia comedes* כי תאכל] Mutatio personæ à tertia ad secundam: pro, *nam vescitur.* Istud *quia*, sive *nam*, secundo loco positum, debuit primo loco poni, *Nam laborem manuum tuarum comedet.*

4. *Ecce certè sic* הנה כי כן] *Ecce quia sic.* Alii, *Ecce nam sic.* Alii, *utique res ità habet quòd sic*, &c.

5. *Benedicit tibi* יברכך] *Benedicat tibi. Felicem te reddat.* ¶ *Et videbis bonum Jerusalem* וראה בטוב ירושלם] *Et vide in bono Jerusalaim.* Vel, *bonum* pro *bona*, i. & fruaris felicitate Jerusalem quâ hodie eam florere vides. Quidam imperativum pro futuro esse volunt, *Et oblectaberis videndo bona Jerusalem.* Alii, *Et videas commoda Jerusalem.*

CLARIUS.

Dicit colentem Deum privatim ac publicè bene beatéque habitaturum.

3. *Sicut vitis abundans*] Licèt debile ac despectum lignum sit Vitis, quæ seipsam nequit sustentare, dulcem tamen profert fructum: sic Uxor imbecillum est organum, quæ absque Viri præsidio vix vivere potest, parit tamen dulces liberos, qui *plantulis olivarum* comparantur, quòd sanctorum filii more olivarum semper optimâ floreant famâ. ¶ *In lateribus domûs tuæ*] Respicit ad morem vitis, quæ sese propagare solet per omnia latera.

5. *Videas bona Jerusalem*] Quia felicitas privata non satis stat sine publica, rogat ut Deus benefaciat toti civitati, ut in ea tuti vivere possint colentes Deum.

DRUSIUS.

2. יְגִיעַ כַּפֶּיךָ. A. κόπον ταρσῶν σου *laborum palmarum tuarum.* Sym. κόπον χειρῶν σου *laborem manuum tuarum*] Sic etiam V. ed. Hieron. epist. ad Marcellam, *Quod in Ebræo ponitur* כפיך, *Sym. Quintáque ed. transtulerunt* manuum tuarum, *ut ambiguitatem prioris sermonis effugerent.* Priùs erat in Lxx καρπῶν σου, quod malè convertunt *fructuum tuorum.* Debet converti *manuum tuarum.* Nam καρποὶ, teste Hieronymo, *manus* quoque dicuntur. Propriè καρπὸς *junctura manûs cum cubito.* Sic 1 Reg. 5. ἀμφότεροι οἱ καρποὶ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, *ambo carpi manuum ejus.* Huc facit Scholion quod in ed. Rom. οἱ ό. καρπὸν ἢ τὴν ἐπικαρπίαν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μόριον τῶν χειρῶν quod ex Theodoreto sumptum. Verba sunt apud interpretem, *Porrò Sym.* Labores manuum tuarum manducans beatus es; *ut planum sit Lxx interpretes* καρπὸς *non fructuum perceptionem vocasse, sed manuum partem.* ¶ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ. Sym. *manducans beatus es.*

3. בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ. Alius, ἐν τοῖς ἐσωτάτοις *in interioribus.* Alius, ἐν τοῖς μηροῖς *in femoribus*] *In interioribus* puto Symmachi esse. In Fragmentis à me editis antea, *in penetralibus domûs.*

5. וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָם. Alius, καὶ ὅρα ἐν ἀγαθοῖς Ἱερουσαλήμ, *& vide in bonis Jerusalem.*

GROTIUS.

2. *Labores manuum tuarum quia manducabis*] Vives honesto labore partis, nemini supplex.

PSAL. CXXIX.

MUNSTERUS.

2. *Non prævaluerunt mihi*] Agnoscitur in hoc magna benignitas Dei, qui populum suum, numero & viribus exiguum & imbecillem, semper servavit, quantumlibèt impii sæpe tentarint illum exstinguere.

3. *In dorso meo araverunt*] Assimilat injurias quas Dei populus in captivitate Babylonica pertulit *arationi & ductis in dorso ejus longis sulcis*, volens scilicet significare diuturnam molestiam.

4. *Incidit funes*] h. e. Dominus virtute suâ fregit potentiam impiorum, liberavítq suos à tyrannide eorum.

6. *Sint sicut herba crescens in tectis*] Optat fieri impios, qui cultores Dei persequuntur, similes *herbæ quæ nascitur è rimis & fissuris tectorum* (quæ plana habentur in Palæstina) & *exarescit* defectu humidi soli *antequam evellitur & demetitur: nec messor facilè implet manum suam: & transeuntes non bene precantur* his qui talem resecant herbam, &c.

VATA-

VATABLUS.

1. *Angustiis affecerunt* צררוני] *Infestarunt: coartarunt me:* vel, *adversati sunt mihi.*

3. *Prolongaverunt sulcum suum* האריכו למעניתם] Sing. pro plur. *produxerunt sulcos suos*, i. longos fecerunt sulcos. Metaphora ab arantibus; quâ significat nullam datam illi fuisse requiem ab adversariis, quin semper afflixerint. *Aratores* vocat hostes.

4. *Pracidit* קצץ] Præteritum Hebr. pro futuro. *Funes* vocat consilia & artes nocendi. q. d. Amovebit jugum eorum à nobis.

5. *Pudore afficientur* יבושו] *Confundantur. Pudefiant.*

6. *Erunt* יהיו] *Sint.* ¶ *Egrediatur* שלף] *Educta sit, erumpat.* Quidam, *evellatur.* ¶ *Aruit* יבש] Fut. Heb. pro præt. vel præs. *arescit.*

7. *Implevit* מלא] Præt. Heb. pro præs. *implet*: i. quæ ad messem non pervenit, ut metendo impleret manum messoris. ¶ *Nec brachium suum* וחצנו] *Et sinum suum.* Alii, *& oram vestimenti sui.*

8. *Dicent* אמרו] Præt. Heb. pro fut. vel præs. *dicunt.* ¶ *Benedictio* ברכנו] Præt. Heb. pro præs.

CLARIUS.

1. *Sæpe oppugnaverunt me*] Vox est populi commemorantis beneficentiam Dei erga se, quem numero & viribus exiguum servaverit, quantumlibet impii sæpe tentarint illum exstinguere.

3. *Supra dorsum meum*] Dorso meo tantum oneris imposuerunt ut signa in eo apparuerint qualia aratores agris imprimere solent, & veluti *sulcos longos induxerunt.* Videtur hic Psalmus de Babylonico exsilio compositus: ideo dicit hostes *prolongasse sulcos.*

4. *Concidit funes*] Dominus virtute suâ confregit potentiam impiorum, atque ab eorum tyrannide liberavit suos.

6. *Sicut fœnum tectorum*] Optat fieri impios, qui cultores Dei persequuntur, *similes herba* quæ nascitur è rimis & fissuris *tectorum* (quæ plana habentur in Palæstina) & *exarescit* deficiente humore *antè quàm evellatur & demetatur*, *nec messor facilè implet manum suam*: unde & *transeuntes non bene precantur* his qui talem resecant herbam, ut dicant, Prosperè eveniat hæc seges, &c.

DRUSIUS.

2. גם לא יכלו לי. Alius, ἀλλ' οὐκ ἠδυνήθησάν μοι. Alius, ἀλλ' οὐχ ὑπερίσχυσάν με, *sed non pravaluerunt mihi.*

3. חרשו. A. & Th. ἠροτρίασαν *araverunt.* ¶ האריכו למעניתם. Sym. *protraxerunt malo afficientes.* A. *produxerunt*] Theodoretus, *Aq.* produxerunt; *sed Sym.* protraxerunt malè afficientes; *h. e. diutiùs mihi bellum inferre perseverarunt & suam iniquitatem augere.*

4. עבות. A. & Sym. βρόχους *laqueos.* Th. & V. ed. κλοιοὺς *torques.*

5. ויסגו Alius, ἀναχωρησάτωσαν.

6. שקדמת שלף יבש. A. ὃ ἀρχῆθεν ἀνέθαλεν ἐξηράνθη, *quod ab initio regerminavit, exaruit.* Sym. ἐκκαυλῆσαι. Th. & V. ed. ἐκσπασθῆναι. VI. ἐκστερεῶσαι] Ἐκκαυλῆσαι πρὸ τοῦ ἐκκαυλῆσαι, *prinsquam caulem emiserit*, sive, *in caulem eruperit.* Itâ usurpatur verbum *decaulesco* apud Latinos. ¶ Ἐκστερεῶσαι. Verbum est στερεόω, quod sign. *durum & solidum reddo*: unde quod hîc legitur ἐκστερεῶσαι, q. d. *antequam penitus induruerit firmatúmque ac solidatum fuerit.* ¶ Ἐκσπασθῆναι, *evellatur.* Sic etiam Lxx. Quædam tamen exempl. hujus ed. habent ἐξηράνθη.

7. כפו. Alius, δράγμα αὐτοῦ *pugillum suum.*

8. ברכנו אתכם. Sym. εὐλογοῦμεν *benedicimus.*

GROTIUS.

1. *Sæpe expugnaverunt me*] Voluit dicere *oppugnaverunt*; ἐπολέμησάν με.

3. *Supra dorsum meum fabricaverunt peccatores*] Heb. *araverunt.* Aq. & Th. bene ἠροτρίασαν, *laceraverunt me ut terram qua proscinditur.* ¶ *Prolongaverunt iniquitatem suam*] Legerunt Lxx למעלותם. In Hebræo meliùs למענותם, continuatâ Metaphorâ; *protraxerunt sulcos suos*, diu me vexarunt.

4. *Dominus justus concidit cervices peccatorum*] Domuit eorum ferociam.

6. *Fiant sicut fœnum tectorum*] Fiant similes herbæ (id enim χόρτον vocant Hellenistæ) quæ in tectis nascitur, & humore destituta citò admodum perit.

8. *Et non dixerunt qui præteribant, Benedictio Domini super vos*] Ut mos erat in agris, Ruth 2. 4.

PSAL. CXXX.

MUNSTERUS.

1. *E Profundis*] Subaudi *malis*, quibus sum oppressus, inter adversarios constitutus. Putant autem Psalmum hunc dictum de captivitate Babylonica.

4. *Timeberis*] Non ut tyrannus, sed ut pius pater, qui poscentibus ex corde non denegas veniam.

6. *Ante custodes*] Dicit *custodes* vigiles, qui totâ nocte per vices urbem custodiunt. Hos dicit se antevertisse, manè consurgens ad orationem. Vel est sensus, *Ab agentibus vigilias usque ad agentes vigilias matutinas.*

VATABLUS.

1. *De profundis* ממעמקים] *E profunditatibus*, sub. *aquarum*, i. rerum adversarum. ¶ *Clamo* ad te קראתיך] Præt. pro præs. *invoco te.*

3. *Stabit* יעמוד] *Subsistet, consistet?* sub. *in conspectu tuo.*

4. *Quia tecum est*, &c. כי עמך הסליחה למען תורא] *Verùm apud te est clementia, ut timearis.* Alii, *Certè apud te est clementia*, quâ uteris *ut colaris*: sub. *alioqui homines te non timerent*, sive *colerent*: aut, *Profectò aliqui ante te consistent*; *nam penes te est clementia.*

5. *Exspectavi Jehovam* קויתי יהוה] Præt. Heb. pro præs. *Exspecto Jehovam.* Alii, *Exspectavi* [sub. *opem tuam*] *ô Jehova.* ¶ *Exspectavit anima mea* קיוה נפשי] Hebraismus, quo significat se ex animo exspectasse, non simulatè neque fictè. ¶ *Et in verbo ejus speravi* ולדברו הוחלתי] Præt. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, *Et verbum ejus exspecto.* Vel, *in verbo ejus spem habeo.*

6. *Magis quàm*, &c. משומרים לבוקר שומרים לבוקר] *Ardentiùs quàm excubitores tempus matutinum*: exspecto, inquam, ardentiùs quàm *illi vigiles diem*; quo scilicet illis dormire liceat: noctu enim illis dormire non licet. Vel *cum his* [sive *inter eos*] *qui observant quando dies fuerit, ut manè surgant ad orandum: ardentiùs, inquam, quàm*, &c. Alii, *Ante custodes matutinos, ante custodes*, inquam, *matutinos.* Ad verbum legitur Hebraicè, *à custodientibus* [sive *observantibus*] *mane, observantibus manè.* Utitur repetitione, ut fervorem explicet.

7. *Exspectet Israel Jehovam* יחל ישראל אל יהוה] *Speret Israel in Jehova.* ¶ *Et multa*, &c. והרבה עמו פדות] Hebraismus, pro, *frequenter & abunde nos liberare solet ab adversis.*

CLARIUS.

1. *De profundis*] Cùm tantùm non obrutus essem profundissimis malorum undis, tuum, Domine, auxilium imploravi. Putant & hunc Psalmum dictum de captivitate Babylonica.

6. *Ante custodiam matutinam*] Ut significet se maturè consuesse

consuesse surgere ad precandum. Intelligit autem custodes qui totâ nocte per vices urbem custodiunt. Vel hic sensus est, *Anima mea ardentiùs exspectat adventum Domini quàm vigiles nocturni tempus matutinum ; vigiles, inquam, qui somno gravati matutinum exspectant tempus, quo dormire eis liceat.*

DRUSIUS.

1. מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה. A. Ἐκ βαθέων ἐπεκαλεσάμην σε, Κύριε, *E profundis invocavi te, Domine.* Sym. Ἐκ βαθυτάτων ἐκάλεσά σε, Κύριε, *E profunditatibus vocavi te, Domine.* Th. Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σε, Κύριε, *E profundis clamavi ad te, Domine.* V. & VI. ed. similiter, - - - ἐκέκραξά σε, Κύριε.

4. לְמַעַן תִּוָּרֵא. Alius, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου *propter nomen tuum.* Alius, ἕνεκεν τοῦ γνωσθῆναι τὸν λόγον σου, *ut cognoscatur* ✱ *verbum tuum.* Alius, ἕνεκεν φόβου *propter timorem.* Alius, ἕνεκεν νόμου *propter legem*] *Propter legem*, למען תורה. Symmachi est. Theodoretus, NOMEN *Aq. & Th.* timorem *explanarunt*, *Sym. autem* legem. Græca habentur in ed. Rom. ἀντὶ τοῦ ὀνόματος, Ἀ. καὶ Θ. φόβον ἡρμήνευσαν, Σ. νόμον. Sequitur in eadem ed. ἡ ἑ. ὅπως ἐπίφοβος ἔσῃ, *ut metuaris* : ἡ ἑ. i. *V. editio.* Epistola ad Suniam, *Pro nomine enim sive lege apud eos legitur* תירא, *quod A. interpretatus est* φόβον, *h. e.* timorem ; *Sym. & Th.* νόμον, *i.* legem; *putantes* תורה, *propter literarum Joth & Vau similitudinem & formam, quæ tantùm magnitudine distinguuntur. Quinta editio* terrorem *interpretata est, Sexta* verbum.

5. קִוִּיתִי יְהוָה. Alius, ὑπέμεινα Κύριον. Alius, ὑπέμεινα Κύριον] Hæc verba convertunt cum versu qui proximè antecedit. Quòd si conjecturæ locus, Aquila vertit ἕνεκεν φόβου ὑπέμεινεν Κύριον. Sym. verò, ἕνεκεν νόμου ὑπέμεινεν Κύριον. Hæc conjectura mea nitatur iis testibus quos modò produximus. ¶ קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי. A. ὑπέμεινεν ἡ ψυχή μου, καὶ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ ἐκαραδόκησα. Alius, προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου τῷ ῥήματι αὐτοῦ.

6. נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר. A. Ψυχή μου εἰς Κύριον ἀπὸ φυλασσόντων τὴν πρωΐαν, *Anima mea ad Dominum magis quàm custodientes manè.* Καραδοκέω, *solicitè exspecto.*

GROTIUS.

1. DE *profundis clamavi ad te*] i. Mersus malis. Hanc interpretationem confirmat Psal. 69. 1, 2.

3. *Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit?*] Multa in illo tempore, ut imperfectiore, dissimulabantur quæ non dissimularet Deus sub Federe Christi, ubi tanta est certitudo vitæ æternæ, tanta exemplorum & præceptorum sanctitas, tanta vis Spiritûs: sed in utroque tempore, cum distinctione, tamen verum est quod dicit Philo libro Ὅτι ἄτρεπτον τὸ θεῖον, ad hanc rem appositè, Εἰ γὰρ βουληθείη ὁ Θεὸς δικάσαι τῷ θνητῷ χωρὶς ἐλέου, τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον οἴσει, μηδενὸς ἀνθρώπων τὸν ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς βίον ἄπταιστον ἐξ ἑαυτοῦ δραμόντος, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἑκουσίοις, τοῖς δὲ ἀκουσίοις χρησαμένου τοῖς ἐν ποσὶν ὀλισθήμασιν.

4. *Quia apud te propitiatio est*] כי sæpe valet *sed*, & ità hîc sumi par est הסליחה est *venia, indulgentia.* ¶ *Et propter legem tuam sustinui te, Domine*] Connectunt finem commatis 4. cum initio quinti, ut est in Hebræo, & pro תירא legerunt תורה. Sensus Hebræi est, *ut timearis:* (q. d. Non immeritò enim bonus es : quia desperatio veniæ homines à pœnitentia abstraheret) *Exspectavi Dominum*, &c.

6. *A custodia matutina usque ad noctem*] Hoc in Hebræo non novum comma incipit, sed cum superioribus cohæret: neque *noctis* est mentio ; sed sic habent verba, *Anima mea intenta est ad Dominum magis quàm excubitores matutini, excubitores*, inquam, *matutini :* qui scilicet attentè diem exspectant, ut ab excubiarum labore & insomnia leventur. Repetitio autem vocum in canticis suavitatem quandam habet.

8. *Et ipse redimet Israel*] Liberabit Israelem. ¶ *Ab omnibus iniquitatibus ejus*] A pœnis peccatorum. Peccatis populi totius faciliùs ignoscit Deus. Necessaria venia est ubi totus peccavit exercitus.

PSAL. CXXXI.

MUNSTERUS.

1. NON *ambulavi*] Sensus est, Fastui & arrogantiæ non dedi locum, atque ideo nihil tentavi quod fuit supra captum meum.

2. *Si non posui*] Verè, inquit, ego sic demisi animam meam & coercui eam ut nihil audeat præsumere inhonestum, sed tota pendet à Deo, sicut puer qui jam est *ablactatus*, & tamen adhuc opus habet ut foveatur à *matre.* Alii exponunt hæc duo verba pro *comparare* & *assimilare.*

VATABLUS.

1. EST *exaltatum* נבה] *Superbivit.* ¶ *Exaltati sunt oculi mei* רמו עיני] Hoc dicit quòd fastus appareat in oculis hominis. ¶ *Neque in mirabilibus*, &c. ובנפלאות ממני] *Neque in occultis à me.* Hebraismus, ac si dicat, neque arduas res aggressus sum, nec tentavi aliquid quod esset supra vires meas: vel nec aggressus sum intelligere occultiora & obscuriora quàm ut à me intelligi possent.

2. *Si non posui*, &c. אם לא שויתי ודוממתי] Hebraicum dicendi genus. Confirmat autem superiora jurejurando: q. d. *Frustrer spe meâ*, sive, *Nunquam Dei mihi adsit, si non coercuerim*, sive *compescuerim quietùmve reddiderim animum meum, tanquam nuper ablactatum puerum :* omnia exspectans à Deo, ut ille à matre sua, cùm ex se nihil possit. Quidam secundum verbum, tanquam esset à radice דמה, quod *similem esse* significat, & etiam *silere*, vertunt, *Si non æquiparavi & similem esse feci animam meam.* Ut hæc duo verba pro *æquiparare* & *assimilare* ponantur ; ac si vertas, *Si non adæquavi & similem reddidi animam meam ablactato.* ¶ *Sicut ablactatus* כגמול] Repetitio, & velut præcedentium expositio.

3. *Exspecta Israel Jehovam* יחל ישראל אל יהוה] *Spera Israel in Jehova.*

CLARIUS.

1. NEque *ambulavi in magnis*] Non ambivi magna, & fastui atque arrogantiæ non dedi locum, ut tentarem quod supra me esset.

2. *Si non humiliter*] Heb. *Si non posui & silere feci* (vel *compescui animam meam.*) ¶ *Sicut ablactatus, in me est anima mea*] Eo affectu sum quo infans ab uberibus matris suæ recens depulsus, qui solus figere gressus non potest, sed matris sustentatur manu. Juratio autem est, more Hebræorum, cui non addit quid sibi imprecetur: deest enim *frustrer spe meâ penitus, si ità non est.* Sic est illud, *Si David mentiar*, &, *Si introibunt in requiem meam.*

DRUSIUS.

1. וְלֹא רָמוּ. Alius, οὐδὲ ὑψώθησαν *neque elati fuerunt.* ¶ בִּגְדֹלוֹת. Sym. ἐν μεγαλειότησιν. Th. ἐν μεγαλωσύναις] Sic ed. Rom. In Fragmentis meis, *Sym. In majestatibus. A. In magnificentiis.* Id sumpsi ex Comment. Theodoreti. Ponam ipsa verba, fidei meæ causâ. *Sym. autem, In majestatibus ; Aq. verò, In magnificentiis.* וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי. Th. οὐδὲ ὑπερβάλλουσιν ἐμέ. Sym. *neque transcendentibus me*] Prius haustum ex ed. Rom. alterum ex Theodoreti Commentariis.

2. אִם לֹא שִׁוִּיתִי וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי

עָלַי נַפְשִׁי. Sym. εἰ μὴ ἠξίωσα καὶ ὡμοίωσα τὴν ψυχήν μου ἀπογαλακτισθέντι πρὸς μητέρα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθείη τῇ ψυχῇ μου] In Theodoreteis, *Nisi dignam censui & comparavi animam meam infantulo à lacte depulso apud matrem suam, sic retribuatur animæ meæ.*

GROTIUS.

MUltum de Euangelico spiritu trahit hic Psalmus. Et sanè inter Davidis virtutes fuit magna quædam modestia.

1. *Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me*] Heb. *Non arrogavi mihi magna & inconcessa:* i. non affectavi Regnum meopte instinctu. Th. ἐν μεγαλωσύναις, οὐδὲ ὑπερβάλλουσιν ὑπὲρ ἐμέ.

PSAL. CXXXII.

MUNSTERUS.

1. MEmento, Domine, David] Precatur Propheta ut Deus promissa sua præstet, & Numinis sui sedem in Zijon urbe regia figat, Regnum posteris ejus confirmet, donec veniat qui orbi salutem adferat.

6. *Ecce audivimus eam in Ephrata*] Subaudi *mansionem arcæ Domini.* Per *Ephrata* verò & *campos silvæ* putant intelligendum locum areæ Arafnæ: de quo habetur 2 Sam. 24.

14. *Hæc requies mea in seculum seculi*] Cùm autem Deus in terrena Zijon benevolentiæ suæ sedem perpetuò non habuerit, satis claret Prophetam respexisse ad spiritualem Zijon, h. e. ad Ecclesiam sanctorum.

16. *Vestiam salute*] h. e. Conspicuos faciam conversatione & doctrinâ, ut nihil nisi sempiternam salutem præ se ferant: quod etiam est *justitiam esse indutos.*

17. *Faciam florere cornu David*] h. e. Permanebit Regnum David usque ad Christum, non in exteriori pompa; sed in posteris ejus erunt aliqui qui populo præerunt donec veniat Christus, qui *regnabit in domo Jacob in æternum.* Significatur autem per *ordinatam lucernam* idem quod per *cornu David.* Ut enim cornu David semper germinavit, sic lucerna ejus usque ad Christum luxit, juxta intellectum jam expressum.

VATABLUS.

1. DAvid cum omni afflictione ejus לדוד את כל עונותו] *Ipsi Davidi* [vel *ipsius Davidis*] *universa afflictionis ejus. Ipsi Davidi,* i. in favorem Davidis.

2. *Jehovæ* ליהוה] Mutatio perf. i. tibi. ¶ *Potenti ipsius Jaacob* לאביר יעקוב] i. Qui potenter eripuisti Jaacob à periculis. Alii, *fortissimo* (sub. *Deo*) *Jacob.* Alii, *magnifico* Deo *Jaacob.*

5. *Jehovæ* ליהוה] i. Ubi reponatur arca Jehovæ: h. e. donec construxero Templum in quo reponatur Arca Dei potentis quem coluit Jaacob, vel qui potenter servavit Jaacob. ¶ *Mansiones* משכנות] *Habitationes, tabernacula.* Sing. pro plur. aut plurali utitur quòd tres essent partes Templi, ut Psal. 68. 36. ¶ *Forti ipsius Jaacob* לאביר יעקוב] Vide v. 2.

6. *Audivimus eam* שמענוה] Sub. *mansionem,* vel *requiem.* Quidam vertunt, *audivimus eum*, sub. *locum.* Vel, *audivimus de eo,* nempe *loco*, à Senioribus Israel qui erant in Beth-lehem cùm adhuc pueri essemus. ¶ *In campis silvæ* בשדי יער] i. In agris silvosis. Aream Ornam videtur intelligere, 2 Sam. 24. 20.

7. *Introibimus in,* &c. נבואה למשכנותיו וגו'] *Introeamus tabernacula ejus, adoremus scabellum pedum ejus.* Alii, *Adeamus habitacula ejus, prosternamus nos ad scabellum pedum ejus.* Hortatur omnes ut intrent in Templum. Fut. Heb. pro imperat.

9. *Justitiam* צדק] i. Vestes Sacerdotales, quæ adumbrant & designant omnimodam bonitatem. ¶ *Et sancti tui* וחסידיך] *Et misericordes tui.* Sic infra v. 16. Levitas intelligit. ¶ *Exsultent* ירננו] *Cantent, ovent.*

12. *Christi tui* משיחך] *Uncti tui.*

11. *Avertetur* ישוב] *Deflectet, discedet.*

15. *Escæ ejus* צידה] *Victui ejus, Cibo ejus,* sub. *Sionis:* acsi dicat, Mittam majorem benedictionem in frugibus ac fructibus ejus quàm in aliis terris Israel, ad gloriam domûs meæ quæ est in medio ejus.

16. *Induam salute* אלביש ישע] Hebraismus, pro *servabo & protegam.*

17. *Oriri faciam* אצמיח] i. Florere, germinare aut propagare faciam. ¶ *Parabo* ערכתי] Præt. Heb. pro fut. *Instituam, disponam:* q. d. floridum efficiam illic robur, regnum, regiam dignitatem: nam illic collocabo aliquem è posteris Davidis, qui semper erit populo velut lucerna; idque in gratiam ejus. Posteritas Davidis vocatur *lucerna,* 1 Reg 11. 36. & 15. 4.

18. *Induam pudore* אלביש בושת] Hebraismus, pro, *obruam pudore, pudefaciam.*

CASTALIO.

6. ECce autem id Ephratæ audivimus, id in silvestribus agris invenimus] Hujus loci sententiam non intelligo.

17. *Lucernam uncto meo componens*] Posteritatem concilians.

CLARIUS.

CAnit de sempiternitate & felicitate Regni Christi & præsentia Dei in Ecclesia ejus, sub typo Regni David & Arcæ in Sion repositæ.

1. *Memento, Domine, David*] Precatur Propheta ut Deus promissa sua præstet, & numinis sui sedem in Sion urbe regia figat, regnúmque posteris ejus confirmet, donec veniat qui orbi salutem afferat.

2. *Juravit Domino*] Hoc votum putant Hebræi fuisse nuncupatum cùm sæviret pestilentia 2 Sam. 24. & 1 Par. 21.

6. *Audivimus eam in Ephrata*] Hic versus plurimùm Hebræos fatigat, cùm non legatur Arcam perlatam fuisse Ephrata, i. Bethleem: quare quidam sic interpretantur, *Audivimus eam per David, qui fuit ex Ephrata.* Alius sic, *Audivimus ex ore Prophetarum locum Arcæ debere esse Bethleem, verùm revelante Angelo invenimus eam in campis silvæ,* i. in area Araunæ Jebusæi. Potest autem idem appellasse *Ephrata* & *campos silvæ*, ut prædium Araunæ hoc nomen habuerit ob fertilitatem: nam EPHRATA *fertilem terram* significat. Potest & sic intelligi; David in Bethleem accepisse promissionem de certo Templi loco inveniendo. De hac area habetur 1 Par. 21.

7. *Introibimus in tabernaculum ejus*] Eamus ergò, inquit, in tabernacula quæ ipse elegit sibi, prosternamus nos supplices ante scabellum pedum ejus.

8. *Surge, Domine*] Precatur Deum ut eat ad eum locum quem sibi ad hoc elegerat ut præ cæteris peculiariter requiesceret in eo.

10. *Ne avertas faciem*] *Ne averseris unctum tuum.*

14. *Hæc requies mea in seculum*] Hîc manifestè Propheta ad spiritualem Sion aspexit. Cùm enim Deus in terrena Sion sedem perpetuò non habuerit, necesse est ut Ecclesiam Christi intelligamus.

16. *Induam salutari*] Vel *salute.* Conspicuos, inquit, faciam conversatione & doctrinâ, ut nihil nisi sempiternam salutem præ se ferant: quod etiam est *justitiâ esse indutos.*

17. *Florere faciam cornu David*] h. e. Permanebit Regnum David usque ad Christum, non in exteriori pompa; sed in posteris ejus erunt aliqui qui populo præerunt donec veniat Christus, *qui regnabit in domo Jacob in æternum.* ¶ *Paravi lucernam*] Vocat *lucernam* posteritatem David in Regno; ut idem sit quod *cornu David.* De hac habes 3 Reg. 11. 36. & 15. 4. & 2 Par. 21. 7.

DRUSIUS.

1. עֻנּוֹתוֹ. A. κακουχίας *mala tractationis.* Sym. κακώσεως *vexationis.* V. ed. ταπεινώσεως *dejectionis*] Psal. 44. 24. עָנְיֵנוּ. Sym. κακουχίας ἡμῶν. Forsan & hîc leg. A. κακώσεως. Sym. κακουχίας. Sed nihil decerno. Nam Psal. 89. 22. לֹא יְעַנֶּנּוּ. Sym. οὐ κακώσει & Th. οὐ κακουχήσει.

4. לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה. Th. τοῖς κροτάφοις μου νυσταγμόν. Cæteri, τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν, *palpebris meis dormitationem*] Τοῖς κροτάφοις, *temporibus.* Nam κρόταφοι *tempora.* Hoc membrum in Lxx quondam obelo prænotatum fuit. Vide sis ed. Rom.

6. בִּשְׂדֵי יָעַר. A. & Sym. ἐν χώρᾳ *in regione.* V. ed. ἐν ἀγρῷ *in agro.* Plenum est ἐν χώρᾳ τοῦ δρυμοῦ *in regione silvestri.*

8. אֲרוֹן עֻזֶּךָ. Alius, κιβωτὸς τῆς ἰσχύος σου *arca roboris tui.* Alius, τοῦ κράτους σου *fortitudinis tua.*

9. יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק. Alius, ἐνδυσάσθωσαν δικαιοσύνην, *induant justitiam.* Alius, ἀμφιεσάτωσαν. - - -

10. אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ. A. μὴ ἐπιστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ χριστοῦ σου, *nè convertas faciem uncti tui.* Sym. μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ χριστοῦ σου, *nè averteris faciem uncti tui.* Th. μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ χριστοῦ σου, *nè avertas faciem uncti tui.*

15. צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ. A. ἐπισιτισμὸν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω, *cibaria ejus benedicens benedicam.* Sym. τὸ σιτηρέσιον αὐτῆς. Th. & V. ed. θήραν αὐτῆς *venationem ejus*] Θήραν αὐτῆς. Sic etiam Lxx ediderunt. Vide Comment. qui in operibus Hieronymi ad hunc locum.

16. רַנֵּן יְרַנֵּנוּ. A. αἰνέσει αἰνέσουσιν *laudando laudabunt.* Sym. εὐφημοῦντες εὐφημήσουσιν *fausta prædicando fausta prædicabunt:* vel, *bene ominando bene ominabuntur.* Ad verb. *bene ominantes.* Sic αἰνέσει ad verbum sonat *laude.*

18. נִזְרוֹ. Sym. ὁ ἁγιασμὸς αὐτοῦ *sanctificatio ejus.* Alius, τὸ κέρας *cornu.* Alius, ἀφόρισμα αὐτοῦ *separatio ejus.* Alius, τὸ ἀφωρισμένον αὐτοῦ] Autor commentariorum in Psalmos qui in operibus Hieronymi, נזרו *Aquila consecratum interpretatur: & sig. laminam ex auro quæ in fronte Pontificis ligabatur sculptum habens nomen Domini.*

GROTIUS.

1. Memento, Domine, David] Solomonis est carmen patri destinata implentis. Vide 2 Sam. 7. Confer versum 8, & 16. cum 2 Par. 6. 41. videbis eadem esse verba.

6. *Ecce audivimus eam in Ephrata*] *Audivimus de eo* (supple *Tabernaculo*) *in Ephrata:* i. Bethleemi puer cùm essem audiveram ubi asservaretur Arca. Verba hæc sunt Davidis, quæ Solomo repetit. ¶ *Invenimus eam in campis silvæ*] Heb. *In campis Jahar,* i. in urbe à *locis silvosis* dicta *Cariathiaharim,* ubi habitabat Abinadab 1 Par. 13. 6.

11. *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*] i. Aliquem natum ex aliqua uxorum tuarum. Nam בטן in hoc sensu de feminis dici solet. Uterus autem uxoris ad maritum pertinet cum omni suo fructu.

15. *Viduam ejus benedicens benedicam*] Meliùs, *Escam ejus.* Aq. ἐπισιτισμὸν αὐτῆς. Sym. τὸ σιτηρέσιον αὐτῆς. Vox Hebræa צידה & *escam* & *venationem* significat. Lxx in posteriori significatu sumpserunt, & verterunt θήραν, ut citat Hieronymus. Sed librarii literâ unâ mutatâ fecerunt χήραν, quod sequuntur Hilarius, Apollinaris, Arabs, Æthiops, Psalterium Romanum & Gallicum. Tam facilè fluunt errores.

16. *Et sancti ejus exsultatione exsultabunt*] Ad hunc locum videtur respicere Christus apud Johannem 5. 35.

17. *Paravi lucernam Christo meo*] i. Posteros regnaturos; qui dicuntur genitorum *lucerna,* quòd ab eis lucem, i. dignitatem, trahant: 1 Reg. 11. 36. & 15. 4.

PSAL. CXXXIII.

MUNSTERUS.

INtelligitur Psalmus iste de his qui Spiritu Dei renati veram inter se habent fraternitatem, quâ nihil est jucundius. Assimilâtque Propheta eam pretioso illi *unguento* quo soli Sacerdotes & vasa Tabernaculi inungebantur, quod *effusum* immensum spargebat odorem. *Effusum* autem *super caput Sacerdotis, distillabat in barbam ejus, atque in os vestimentorum ejus.* Utitur & aliâ similitudine, nempe *roris,* qui fœcundat montem *Hermon* pascuosum, & *montana Zijon:* sic ubi vera est concordia, ibi est *benedictio Dei* & omnium gratiarum affluentia, *vitá*que planè beata.

VATABLUS.

1. *Etiam simul* גם יחד] i. Unanimes.

2. *Super caput* על הראש] Sub. *effusum.* Dicit concordiam fratrum suaviorem esse unguento illo odoratissimo quo ungebantur Reges & Sacerdotes.

3. *Illuc præcepit* שם צוה] Præt. Heb. pro præs. & Hebraismus, pro, *mandat,* sive *mittit Jehova benedictionem illuc,* h.e. in tales: i. felices reddere solet eos qui ità vivunt: curat ut ubi est vera fraternitas, omnes suâ beneficentiâ fruantur.

CASTALIO.

2. *Aharonis*] Pontificis: ut Latinè *Cæsares* appellantur à primo Cæsare.

CLARIUS.

INtelligitur Psalmus iste de iis qui Spiritu Dei renati veram inter se habent fraternitatem; quâ nihil est jucundius. Assimilâtque Propheta eam pretioso illi *unguento* quo soli Sacerdotes & vasa Tabernaculi inungebantur, quod effusum immensum spargebat odorem. Effusum autem *super caput Sacerdotis, distillabat in barbam ejus, atque in oras vestimentorum ejus.* Utitur & aliâ similitudine, nempe *Roris,* qui fœcundat montem *Hermon* pascuosum, & *montana Sion.* Sic ubi vera est concordia, ibi est *benedictio Dei,* omnium gratiarum affluentia, *vitá*que planè beata: & idcirco addit, *Illuc mandavit Dominus benedictionem.*

3. *Ros Hermon*] Bis repetendum est, sic, *Ros qui descendit in Hermon, & ros qui descendit in montem Sion.*

DRUSIUS.

1. הִנֵּה מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יָחַד. Alius, Ἰδοὺ δὴ τί ἀγαθὸν, καὶ τί καλὸν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπιτοαυτό; *Ecce verò quid bonum & quid pulcrum quàm habitare fratres simul?*

2. כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל הַזָּקָן זְקַן אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל פִּי מִדּוֹתָיו. A. Ὡς ἔλαιον ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καταβαῖνον ἐπὶ τὸν πώγωνα, τὸν πώγωνα Ἀαρὼν, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ στόμα ἐνδυμάτων αὐτοῦ, *Sicut oleum bonum super caput, descendens in barbam, barbam Aharonis, descendens, inquam, super os indumentorum ejus.* Sym. Ὡς τὸ μύρον τὸ κάλλιστον ἐπὶ κεφαλῆς καταρρέον, ἐπὶ πώγωνα τὸν Ἀαρὼν, τὸ καταρρέουσαν ἐπὶ τὴν ᾤαν τῶν περιμέτρων αὐτοῦ, *Sicut unguentum præstantissimum super caput defluens, super barbam Aharon, defluens super oram ambientium ipsum vestimentorum*] Τὸν Ἀαρών. Suspicor leg. τοῦ Ἀαρών. Suspectum mihi & illud τὸ καταρρέουσαν. Pro τῶν περιμέτρων αὐτοῦ alius edidit ἐνδυμάτων αὐτοῦ. Theodoretus, ORAM *vocavit quem torquem appellamus. Hoc autem Aquila* vestimentorum os *dixit.* Sudas sive Suidas, Τὸ περιστόμιον ᾤαν ἐκάλεσεν ὁ Δαβίδ, ὁ καλοῦμεν περιτραχήλιον. οἱ δὲ, στόμα ἐνδύματος, εἰρήκασιν· οἱ δὲ, τὴν ἀνάκλασιν τοῦ ἱματίου. Autor Comment. in Psalmos qui

qui exstant inter opera Hieronymi, *A. quod descendit super os vestimentorum eius.* In ed. Rom. *Theodotio, ut* Lxx, ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς, &c.

GROTIUS.

1. *Ecce quàm bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum*] Menander,

Ὡς ἡδὺ γ' ἐν ἀδελφοῖσιν ὁμονοίας ἔρως.

3. *Sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion*] At longè Hermon à Sione, non minùs quàm

Πόῤῥω τὰ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα.

Sion est Hierosolymis; Hermon prope lacum Galilææ: quomodo ergò ros hinc illuc defluit? Eruditi probabile putant vocem minùs frequentem שיאן mutatam in vocem similis soni ציון. Est autem mons שיאן idem qui Hermon Deut. 4 48. Bis ergò hîc idem dixit, ut sæpe Hebræi. De rore in vertice montium vide Deut. 33. 13, 14, 15.

PSAL. CXXXIV.

MUNSTERUS.

1. *Qui statis in domo Domini per noctes*] Per hos intelliguntur nedum Levitæ, quorum officium erat excubias agere *in domo Domini*, verùm & reliqui ex populo, quorum plerique *per noctes* in Templo Domino supplicaturi manebant, *attollentes manus suas ad sanctitatem*, i. ad Arcam federis, unde Dominus responsa dabat, quæ & typus fuit Christi, per quem veluti Mediatorem Pater cœlestis nos exaudit.

VATABLUS.

1. *Benedicite Jehovæ* ברכו את יהוה] *Prædicate Jehovam.* ¶ *Qui statis* &c. העומדים בבית יהוה בלילות] Annotant Hebræi hoc loco, Levitarum partes fuisse in domo Jehovæ excubias agere: multos etiam ex reliquo populo fuisse qui dies noctésque Templo adhærebant, & nocturno tempore laudes Deo canebant, quos hîc *stantes in domo Jehovæ* dicit. De his etiam in Psalmo sequenti loquitur, v. 2.

2. Ad *Sanctuarium* קודש] Versùs *Sanctitatem:* i. ad Sancta sanctorum, ubi erat Arca, è qua Dominus promiserat se responsa daturum.

3. *Benedicat tibi* יברכך] Nempe qui id feceris, i. qui laudaveris Deum.

CLARIUS.

1. *Qui statis in domo Domini*] Per hos intelliguntur non solùm Levitæ, quorum officium erat excubias agere in domo Domini; verùm & reliqui ex populo, quorum plerique per noctes in Templo Domino supplicaturi manebant.

2. *In sancta*] Vel *ad sanctitatem*, i. ad Arcam federis, unde Dominus responsa dabat, quæ & typus fuit Christi, per quem veluti Mediatorem Pater cœlestis nos exaudit.

DRUSIUS.

2. קֹדֶשׁ. Alius, ἅγιος. Alius, ἡγιασμένως.

GROTIUS.

2. *In noctibus extollite manus vestras*] Nam Israelitæ multi dies noctésque in Templo continuabant, ut apparet suprà 92. 2. & 119. 147. Vide quæ ad Lucam 2. 37. In horum gratiam factus hic Psalmus & sequens.

PSAL. CXXXV.

MUNSTERUS.

2. *Qui statis in domo Domini*] Invitat ad laudem Dei peculiares ministros ejus, ut erant Sacerdotes, Levitæ, & alii sancti homines, qui per noctes excubias agebant in Templo.

7. *Elevat nubes ab extremo terræ*] h.e. Ministerio cœlorum educit vapores è visceribus terræ, quæ longissimè distat à cœlis, & coagulat in nubes, unde nascuntur flatus, tonitrua, fulgura, & fulmina: & non sine magno miraculo in magnis æstivis tempestatibus, jungit *fulgura pluviis*, & ignem aquis, & tamen aquæ non extinguunt ignem coruscantem.

VATABLUS.

2. *Qui statis* שעומדים] Vide eadem Psal. 134. 2.

3. *Jehova* יהוה] Antecedens pro relativo *ipse*.

4. *In peculium sibi* לסגולתו] i. Ut sit peculiaris & proprius sibi.

6. *Voraginibus* תהומות] *Abyssis.*

7. *Ascendere facit nubes*] מעלה נשיאים] *Elevat vapores; exhalationes:* sub. *ab irrigua terra*, quæ postea vertuntur in nubes: nam ab exhalationibus siccæ terræ gignuntur venti, flatus, tonitrua. ¶ *Cum pluvia* למטר] i. Pluviæ permista: quod est mutare naturam rerum; nam proprium est aquæ extinguere ignem: videntur verò sæpe amplissima fulgetra inter largissimos nimbos emicare. ¶ *De thesauris suis* מאוצרותיו] *E reconditoriis suis*; nam sunt invisibiles, neque scimus unde veniant, & quò eant.

8. *Ab homine usque ad jumentum* מאדם עד בהמה] *Tam hominum quàm pecorum.* Alii, *pariter in genere hominum & in pecore.*

14. *Judicabit*, &c. ידין יהוה עמו] Fut. Heb. pro præt. *judicium fecit populo suo:* i. liberavit à servitute Ægyptiaca. ¶ *Pœnitentiâ ducetur* יתנחם] *Pœnitentiâ ductus est:* i. pœnituit eum tam multis malis affecisse populum suum, & rediit cum eo in gratiam. Alii, *erga servos suos placatus fuit.* Alii, *consolabitur super servis suis.*

19. *Benedicite Jehovæ* ברכו את יהוה] *Prædicate Jehovam; laudate:* sic in sequentibus.

CLARIUS.

Invitat ad laudem Domini peculiares ministros ejus, ut erant Sacerdotes, Levitæ, & alii sancti homines qui per noctes excubias agebant in Templo.

7. *Ab extremo terræ*] h. e. A terra, quæ est extrema pars orbis. Alii intelligunt de mari. Sed etiam à terra ascendunt exhalationes; à sicca quidem, quæ in fumum conformatæ gignunt Ventos, Flatus, Tonitrua, Turbines, Fulgura, Fulmina, & id genus; ab irrigua verò humidæ, à quibus oriuntur Nebulæ, Rores, & Gelu omne genus, Nubes, Pluviæ, Nives, & Grandines; quæ omnia majestatem Dei ingentem referunt atque potentiam. ¶ *Fulgura in pluviam fecit*] Fulgura vertit in pluviam, vel fulgura inter pluviam fecit, ut miro modo aquæ non extinguant ignem coruscantem. ¶ *De thesauris suis*] Educit ventos è locis abditis, tanquam thesaurorum suorum repositoriis.

14. *Judicabit Dominus*] Suscipiet patrocinium causæ populi sui contra adversarios.

DRUSIUS.

3. כִּי טוֹב יְהוָה. Alius, ὅτι χρηστὸς Κύριος. ¶ כִּי נָעִים. A. ὅτι ὡραιότης *quia decorum.*

4. יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ. Sym. *& Israelem in electionem sibi.*

7. מַעֲלֶה. Alius, ἀναβιβάζων. Alius ἀναφέρων. ¶ מִקְצֵה. Alius, ἐπ' ἄκρων. Alius, ἐκ τελέσματος. ¶ מוֹצֵא. A.V. & VI.

& VI. ed. ἐξάγων *educens.* Sym. προφέρων *proferens.* Th. ὁ ἐξάγων nempe ut Lxx. ¶ מֵאוֹצְרוֹתָיו. A. Sym. Th. V. & VI. ἐκ θησαυρῶν αὐτῶν.

12. לְיִשְׂרָאֵל. A. Sym. Th. τῷ Ἰσραήλ.

13. זִכְרְךָ. Alius, ἡ ἀνάμνησίς σου *recordatio tui.*

18. כֹּל אֲשֶׁר בֹּטֵחַ בָּהֶם. A. πᾶς ὃς πέποιθεν ἐπ' αὐτοῖς, *omnis qui confidit in eis.* Sym. πᾶς ὁ πεποιθὼς αὐτοῖς, *omnis fidens* (aut *fretus*) *illis.* Th. καὶ πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτά, *& omnes sperantes in eis.* V. ed. πᾶς ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτοῖς, *omnis qui sperat in eis.* VI. ed. πᾶς ὁ ἐλπίζων ἐπ' αὐτά, *omnis sperans in illa.*

GROTIUS.

7. E*Ducens nubes ab extremo terræ*] i. Ab omni parte horizontis.

PSAL. CXXXVI.

MUNSTERUS.

1. Q*Uoniam in seculum pietas ejus*] Sensus est, Sicut omnia superat virtute & potentiâ, sic omnia excellit pietate & bonitate. Laudandus igitur est, confitendus & celebrandus (hæc enim omnia significat verbum הודה) ab omnibus piis hominibus.

2. *Deo deorum*] Hoc dicitur, non quòd multi sint Dii, sed quòd imago aliqua potentiæ Dei reluceat in his qui summâ videntur pollere potestate.

6. *Qui expandit terram super aquas*] h. e. Denudavit terram ab aquis, & aquas seorsum in abyssis contra naturam earum manere cogit. Et hoc Divinum *beneficium stat in seculum*, ut homines, animalia & plantæ convenienter in superficie terræ manere possint. In diluvio tamen propter impietatem hominum, sed ad breve tempus, permisit aquas redire ad locum suum, donec ultionem sumeret de impietate hominum. Sed nec tunc pietatem suam omnino sustulit, cùm de omnibus speciebus animalium aliqua individua in vita conservaverit.

9. *Lunam & stellas*] Beneficia Dei in Luna & stellis exhibita sentiunt hi qui noctu per deserta gradiuntur invia aut navibus per mare ambulant.

15. *Impulit Pharaonem*] h. e. Renitentem coegit intrare mare, cùm ille diceret, *Fugiamus Israelem, Dominus enim pugnat pro eo.*

VATABLUS.

2 Q*Uoniam in seculum misericordia ejus* כי לעולם חסדו] Hæc repetitio (ut scribunt Hebræi) in fine singulorum versuum commonefacit nos misericordiæ Dei, invitátque ut celebremus eum ex consideratione creaturarum.

5. *Cum intelligentia* בתבונה] Psal. 104. 24. dicit, *Omnia in sapientia fecisti. Cum intelligentia* igitur, i. singulari ingenio & summâ industriâ, ut quidam vertunt.

6. *Extendit* לרוקע] *Expandit:* ità enim terra aquas continet ut aquis superior esse videatur.

8. *In dominium* לממשלת] *Ut dominium habeat. Ut præsit diei.*

13. *Suph in divisiones* סוף לגורים] *Rubrum sectionibus*, i. in partes. SUPH *caricosum* sive *arundinosum* significat.

18. *Potentissimos* [illegible]ירים] *Inclytos, insignes, magnificos, præstantes.* Eadem & Psalmo præcedenti, v. 10. leguntur.

23. *Qui in dejectione nostra* שבשפלנו] *Qui in humilitate nostra*, i. cùm essemus oppressi.

24. *Et vindicavit nos* ויפרקנו] *Et redemit nos. Et asseruit nos,*

CLARIUS.

1. Q*Uoniam in æternum misericordia ejus*] Sensus est, Sicut omnia superat virtute & potentiâ, sic omnibus antecellit pietate & bonitate. Laudandus igitur est, memorandus & celebrandus ab omnibus piis.

2. *Deo Deorum*] Non quòd multi sint Dii, sed quòd imago aliqua potentiæ Dei reluceat in iis qui summâ videntur præditi potestate.

5. *Qui fecit cœlos in intellectu*] h. e. Singulari ingenio & arte.

6. *Expandit terram super aquas*] h.e. Denudavit terram ab aquis, & aquas seorsum in abyssis contra earum naturam manere coegit, & hoc Divinum beneficium stat in seculum, ut homines, animalia & plantæ in superficie terræ aptè manere possint. In diluvio tamen propter impietatem hominum, sed ad breve tempus, permisit aquas redire ad locum suum, donec eos ulcisceretur.

8, 9. *In potestatem*] h. e. Ut præessent, *Sol* quidem *diei, Luna* verò *& stella nocti*, quarum utilitatem ii sentiunt qui noctu per deserta & invia gradiuntur, aut navibus perambulant mare.

15. *Excussit Pharaonem*] Alius vertit *impulit*, h. e. renitentem coegit intrare mare cùm ille diceret, *Fugiamus Israelem; Dominus enim pugnat pro eo.*

DRUSIUS.

6. לְרוֹקַע. Alius, πιλήσαντι *cogenti.*

7. אוֹרִים גְּדֹלִים. A. & Sym. φῶτα μεγάλα *lumina magna.* Th. τὰ ἄστρα *astra.*

8. לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם. Alius, ἐπικρατεῖν τῆς ἡμέρας *ad imperandum diei.*

13. לִגְזָרִים. A. εἰς ἀποτμήματα *in scissuras.* Sym. εἰς τομὰς *in sectiones.*

25. נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר. Alius, διδοὺς ἄρτον πάσῃ σαρκί, *dans panem omni carni.* Alius, ὃς δίδωσιν *qui dat.*

GROTIUS.

1. Q*Uoniam in æternum misericordia ejus*] *Benignitas ejus*, in Hebræo.

5. *Qui fecit cœlos in intellectu*] Miro ordine res cœlestes disposuit.

6. *Qui firmavit terram super aquas*] Depressit maris fundum, ut mare litoribus contineri posset.

15. *Et excussit Pharaonem*] i. Præcipitavit. ¶ *Et virtutem ejus*] *Exercitum ejus.*

23. *Quia in humilitate nostra*] In miseria nostra.

25. *Qui dat escam omni carni*] Omni animanti.

PSAL. CXXXVII.

MUNSTERUS.

PRædicit Psalmus iste captivitatem Jehudæorum & injurias quas in Babylonia erant passuri. Nam Sacerdotes, Levitæ & Cantores juxta flumina considentes à Babyloniis rogantur ut canent carmina illa quæ Jerosolymis in Templo canere consueverant.

2. *Cùm suspendissemus*] Hebraica vox ותלינו apud Hebræos duplicem habet expositionem. Quidam enim putant idem esse quod תלינו, sicut nos vertimus. Alii putant radicem ejus esse ילל *ululavit*, ut sit sensus, *Cùm inter hostes ularemus, ipsi insultantes incitabant nos ad cantum & gaudium.*

5. *Si oblitus fuero tui, Jerusalem*] Sensus est, Ego in captivitate positus Jerusalem oblivisci non possum, & si ejus oblivisci possem, tunc arriperet dextera mea citharam, & exerceret artem suam. Eandem ferè habet sententiam quod sequitur, *Adhæreat lingua mea fauci meæ*, h. e. malo esse mutus

mutus quàm in terra aliena canere carmina Templi: nec accidere potest occasio alicujus lætitiæ, quin semper memoria excidii Jerosolymitani illam excludat & mœrorem ingerat.

7. *Memor esto filiorum Ædom*] Precatur Ædomitis vicissitudinem, qui fraternitatis obliti (fuerunt enim Jacob & Esau, qui & *Ædom*, fratres) læti sunt de excidio Jehudæorum, & incitaverunt hostes ut urbem radicitus exstirparent.

8. *Filia Babylonis devastata*] Precatur hîc talionem urbi Babyloniorum, quam vocat *filiam devastatam*, cognoscens in Spiritu eam meritò devastandam, quæ tantam crudelitatem exercuit contra Jehudæos.

VATABLUS.

1. *Sedimus, etiam flevimus* ישבנו גם בכינו] Fut. & præt. Heb. pro præt. Quidam vertunt per præt. imperf. *sedebamus & flebamus*: vel, *sedentes flebamus*. Videntur fuisse verba Levitarum, & eorum qui solebant laudes Deo canere.

2. *In medio ejus* בתוכה] *Intra eam*: sub. *Babylonem*, per cujus medium fluit Euphrates.

3. *Verba cantici* דברי שיר] Hebraismus, pro *cantica*. ¶ *Et citharis nostris suspensis* verba *lætitiæ* ותוללינו שמחה] Ad verb. *& in suspensionibus nostris lætitiam*. Quidam, *cùm suspendissemus* instrumenta *lætitiæ*. Alii, *& suspenderamus lætitiam*: à verbo תלה. Nonnulli deducunt à ילל *ululare*, ut ת redundet, vertentes, *Et homines ejulatuum nostrorum* peterent *lætitiam*, i. cùm authores luctuum & lamentationum nostrarum peterent, &c. Sive, pro *ululatibus nostris* fuit illis *lætitia*. Alii ab הלל *insanire* vertunt, *Et deridentes nos*, *lætitiam*, sub. *petebant à nobis*. Alii à תלל derivantes, convertunt, *Et qui velut in acervos nos redegerunt*, *lætitiam*.

5. Pulsationis suæ] Alii subaudiunt, *artis musicæ*. Alii, *operis sui*: i. posthac pulsare non possim.

6. *Si non ascendere fecero*, &c. אם לא אעלה את ירושלים] Ità Hebraicè ut vertimus. Quidam paraphrasticè vertunt, *Si non posuero Jerusalem in cacumine summo lætitiæ meæ*. Alii, *Si non omni lætitiæ meæ præposuero Jerusalem*: i. nisi præcipuum meum gaudium ponam in recordatione Jerusalem: vel, si non semper versetur ob oculos meos Jerusalem, quandocunque lætitiæ occasio se ingesserit; ut antequam lætari incipiam, luctum & fletum mihi excitet recordatio Jerusalem tam turpiter vastatæ.

7. *Recordare, Jehova* זכור יהוה] Ita Hebraicè; ut vertimus. Quidam velut exponentes Hebraismum, vertunt, *Memento, Jehovah, ut se gesserint filii Edom cùm Jerusalem vastaretur, dicentes*, sub. *Babyloniis*. ¶ *Filiorum* לבני] *Filiis*: i. in perniciem filiorum Edom. ¶ *Discooperite, discooperite* ערו ערו] *Nudate, nudate*. Alii, *Evacuate, Evacuate*, i. funditus evertite eam. Repetitio ejusdem vocis Diligentiam significat.

8. *Vastata* השדודה] *Vastanda*. Alii, *misera*. Precatur Idumæis & Babyloniis talionem. Vide Esa. 13. ¶ *Retributionem tuam*, &c. את גמולך שגמלת לנו] Hebraismus, pro, *reddet tibi malum pro malis illis quibus nos affecisti*.

CASTALIO.

5. *Quando te sumus obliti*] Causam reddunt cur canere nesciant: Postquam Hierosolymam amisimus, omnem & fides pulsandi & ore canendi scientiam amisimus, *hæretque nobis lingua palato*, h.e. muti sumus (nam hic loquendi modus est Job. 29.) neque magis cantare possumus quàm si nobis lingua palato adhæreret: propterea quòd *Hierosolyma nostra lætitiæ caput* est, quâ privati caremus lætitiâ, ut aves libertate privatæ canere nesciunt. Quod autem est *sumus obliti*, verbum hoc significat hoc loco *amittere*, ut Gen. 41. ubi sic ad verbum legitur, *Exsistent septem anni famis post illos, & oblivioni dabitur omnis ubertas*. Non enim ubertatis oblivio est vigente fame, sed potiùs memoria & desiderium. Ex quo apparet id verbum hîc significare *perdi* & *obliterari*, ut & Deut. 31. ponitur, & Job. 9. & 28. & Lam. 3. ubi alio, sed ejusdem notionis, verbo, Hierosolymitana resp. dicit *se oblitam esse bonum*, h.e. jam nescire bonum, & id amisisse, non enim oblita erat eam rem quam desiderabat. Atque eodem modo locutus est & Virgilius,

Pomaque degenerant, succos oblita priores,

h.e. amisso priore sapore. Et Juvenalis,

———*Vinum toto nescire Decembri*;

h.e. non uti. Hæc causa fuit ut in hoc Psalmo verbum quod *meminisse* significat verteremus *compotem esse*, contrarii secuti rationem.

CLARIUS.

Prædicat Psalmus iste captivitatem Judæorum, & injurias quas in Babylone erant passuri. Nam Sacerdotes, Levitæ, & Cantores *juxta flumina considentes*, ut tumultum populi vitarent, à Babyloniis *rogantur ut cantent carmina illa* quæ Jerosolymis in Templo canere consueverunt.

1. *Super flumina*] Irrigatur regio Babyloniorum multis fluminibus, quorum maxima sunt Tigris & Euphrates.

5. *Oblivioni detur dextera mea*] Obliviscatur operis sui dextera mea. Potest & sic distingui, *Si oblitus fuero tui, Jerusalem, & dextera mea officii sui oblita*, citharam pulsaverit in gratiam alterius quàm unius Dei mei, opto ut sic *hæreat lingua mea* nè possim loqui, imò & *palato meo affigatur, si non* quoad vixero *memor fuero tui, & si non præposuero laudes ipsius Jerusalem summo gaudio* quod unquam contingere poterit mihi.

7. *Filiorum Edom*] Precatur Idumæis vicissitudinem, qui fraternitatis obliti (fuerunt enim Jacob & Edom, i. Esau, fratres) læti sunt de excidio Judæorum, & incitaverunt hostes ut Urbem radicitus exstirparent; & quod ait *in die Jerusalem*, h.e. in calamitate, vel in die desolationis, Jerusalem.

8. *Filia Babylonis misera*] Vel *devastata*. Precatur & Babyloni talionem, quam vocat *filiam devastatam*, cernens in Spiritu eam devastandam meritò, quæ tantam crudelitatem exercuit contra Jerusalem. Et vide ingenium. Priùs Idumæis precatus est ultionem, quòd, ut fratres, multò visi sunt iniquiùs se gessisse hostibus Babyloniis.

DRUSIUS.

2. תְּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ. Alius, ἐκρεμάσαμεν κιθάρας ἡμῶν, *suspendimus citharas nostras*. Alius, λύρας ἡμῶν *lyras nostras*.

3. וְתוֹלָלֵינוּ. Οἱ καταλαζονευόμενοι ἡμῶν *qui insolenter insultant nobis*.

6. עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי. A. ἐπὶ κεφαλῆς εὐφροσύνης μου. Sym. ἐν ἀρχῇ εὐφροσύνης *in principio lætitiæ*. Th. V. & VI. ed. ut LXX, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου.

7. לִבְנֵי אֱדוֹם. Alius, τοῖς υἱοῖς Ἐδώμ.

8. הַשְּׁדוּדָה. A. ἡ προνενομευμένη *deprædata*. Sym. ἡ λῃστεὶς *prædatrix*. Th. ἡ διαρπαθησομένη *direpta*] Malè apud interp. Theodoreti, *Aquila pro* MISERA inclinata *dixit*, tanquam à προνεύω. ¶ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ. Alius, ὃ προεποίησας ἡμῖν, *quod priùs fecisti nobis*.

GROTIUS.

Jeremiæ] Non est in Hebræo. Nec Jeremias in illis locis fuit, sed potuit abituris dedisse hunc hymnum, sanè περιπαθῆ.

1. *Super flumina Babylonis*] Alii ad Tigrim, alii ad Euphraten, alii ad Eulæum aut Chaboram. Nam *Babylon* totum Imperium Babylonicum significat.

3. *Et qui abduxerunt nos, Hymnum*] Heb. *Qui nos in acervos redegerunt*, i. urbem nostram. Illud *hymnum* in Hebræo est שמחה, i. *lætum carmen*.

5. *Oblivioni detur dextera mea*] Meliùs ex Hebræo, *Obliviscatur dextera mea*, supple *artem psallendi*.

6. *Si non proposuero Jerusalem in principio lætitiæ meæ*] Heb. *Si non ascendere fecero Jerusalem super caput lætitiæ meæ*: i. si non pluris fecero recordationem Urbis nostræ eversæ quàm summa quæ mihi in exsilio obtingere possint gaudia.

7. *Memor esto, Domine, filiorum Edom, in die Jerusalem, qui dicunt, Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea*] *In die Jerusalem*: i. cùm Jerusalem exscinderetur. Idumæi Esavi soboles genuina lætati sunt in malis Israelitarum, ut apparet Ezech. 25. 12. Judicia autem Dei in Idumæos propter hanc ἐπιχαιρεκακίαν habes Jer. 49. 7. Thren. 4. 21, 22.

8. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam*] Simile 79. 12.

9. *Beatus qui tenebit & allidet parvulos tuos ad petram*] Ex more illius seculi satis inclemente, sed qui odio impiarum gentium pro illo tempore excusabatur. Vide quæ diximus De J. B. ac P. lib. 3. c. 4. §. 9.

PSAL. CXXXVIII.

MUNSTERUS.

1. IN *conspectu Deorum*] h. e. Præsentibus illis qui potestate aliquâ sublimi sunt præditi: unde Chald. vertit קביל דייניא, i. *coram Judicibus*.

4. *Omnes reges*] Loquitur de Regibus viciniorbus, qui David noverant, & audierant ei promissum Regnum à Deo, atque ob id excitati ad laudandum Deum, *cantaverunt in viis ejus*, h. e. *gratias egerunt pro operibus ejus mirabilibus*, ut Kimhi exponit.

VATABLUS.

1. COram diis נגד אלהים] *In conspectu potentium*, vel, *Judicum*. ELOHIM significat *Deum*, *Angelos*, *potestate aliquâ sublimi præditos*, & *Judices*. Sæpius autem David dicit se coram Regibus & Principibus & sapientibus res Dei agere.

2. *Incurvabo me versus templum* אשתחוה אל היכל] *Adorabo coram Templo. Procumbam ad Templum*, &c. manus scilicet supplices tendens versus illud. ¶ *Magnificasti super omnia*, &c. הגדלת על כל שמך אמרתך] *In omnibus* [sive, *per omnia* facta tua] *magnificasti nomen tuum*, & *verbum tuum*. Subaudita est conjunctio *&*. Alii, *magnificasti* in *omnibus verbis tuis nomen tuum*, i. præclarum reddidisti nomen tuum, adimplendo promissiones tuas.

3. *Roborasti me*, &c. תרהבני בנפשי עוז] *Roborasti me*, & *in anima mea* fuit *virtus*: i. animum meum reddidisti fortem. Alii, *roborans me*, & *anima mea* adjiciens *virtutem*. Alii, *& animo meo robur indidisti*.

5. *In viis* בדרכי] *Vias*. Alii, *de viis*: i. de his quæ aguntur à Jehova.

6. *Et excelsum è longinquo cognoscit* וגבוה ממרחק יידע] *Et quod altum est, eminus cognoscit*. Alii, *& altus longè nota facit*, vel, *eminus*: i. è cœlo nota facere solet gesta sua hîc in terra. Alii, *altum* [vel, *superbum*] *è longinquo conterit*, vel, *frangit*.

7. *Vivificabis me* תחייני] Hebraismus, pro, *incolumem me servabis*. ¶ *Mittes* תשלח] *Extendes*.

8. Opus suum] Subaudiunt alii, *quæcunque mihi est pollicitus*.

CASTALIO.

2. QUI *promissa tua facias majora quàm est tuum tantum nomen*] h. e. Qui majora præstes quàm de te fama est, quæ tamen est magna. Est autem intelligendum, quemadmodum *Dei judicium* pro *actione* sæpe ponitur, quoniam quicquid agendum judicat, id agit, quippe qui nullâ re possit impediri; ità etiam *verbum* sive *promissum* in hoc Psalmo poni pro *promissi præstatione*, quoniam nihil promittit quod non præstet: quemadmodum in Psal. 56. ubi dicit *se in Deo promissa laudare*: nam ità demum laudantur promissa, si præstantur. Ejusdem generis est & illud Esaiæ 44. *Qui Hierosolymam incoli, urbésque Judææ refici impero*, &c. nam ibi *imperare* pro eo quod est *faciendum curare* atque adeò *facere* ponitur: ut & illud Christi, *utrùm facilius est dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere, Tolle grabbatum tuum, & ambula?* Nam ibi *dicere* pro *jubendo efficere* ponitur, alioquin jubere vel quivis possit, sed confidenter, & ideo efficaciter jubere non possit. Eodem modo locutus est Juvenalis Satyrâ 6.

——Minùs ergò nocens erit Agrippinæ
Boletus: siquidem unius præcordia pressit
Ille senis, tremulúmque caput descendere jussit
In cœlum:

h. e. coegit Claudium mori. Et Virgilius,

Hectoris ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori.

h. e. Jussu occisa.

CLARIUS.

1. IN *conspectu Angelorum*] h. e. Præsentibus illis qui potestate aliquâ sublimi sunt præditi. Unde Chaldæus vertit *coram Judicibus*: vel, laudabo te palàm, & invitis aliarum nationum omnibus Diis.

2. *Super misericordia*.] Celebrabo te propter benignitatem quâ usus es erga nos, & constantiam tuam in servandis promissis, multò namque plura quàm tu verbis tuis promiseras, præstitit nobis augustissimum illud nomen tuum.

4. *Omnes Reges terræ*] Auditis scilicet quæ Davidi Deus præstiterit. Et tunc quidem de viciniorbus Regibus, qui David noverant, & audierant ei promissum Regnum à Deo; at in vero David meritò omnes totius orbis terrarum Reges intelliguntur.

8. *Dominus perficiet pro me*] Vel *circa me*, nempe *pietatem suam*.

DRUSIUS.

1. לְדָוִד. Th. τῷ Δαυίδ] Hoc in A. & VI. ed. desideratur: quod docent verba illa quæ in R. παρ' Ἀκ. ς'. ἀνεπίγραφος. ¶ נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ. Alius, ἔναντι θεῶν μελῳδήσω σοι, *coram Diis canam te*. Alius, --- παῤῥησιάσω σοι] Scholion, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἔκδοσιν, θεοὺς τοὺς ἱερέας καλεῖ.

2. כִּי הִגְדַּלְתָּ עַל כָּל שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ. Alius, ἐμεγάλυνας γὰρ ὑπὲρ πάντα τὰ ὀνόματά σου τὴν ῥῆσίν σου. Alius, τὸ λόγιόν σου *eloquium tuum*] Euthymius, *Alius verò interpres, Quia magnificasti super omne nomen*.

3. בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי. Alius, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλέσωμαί σε, ἐπήκουσάς μου, *quo die invocavi te, exandivisti me*. ¶ תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז. Alius, συνέστησας τῇ ψυχῇ μου δυνάμεις. Sym. *constitisti in potentia animæ tuæ*] Græca sunt in ed. Rom. συνέσεις τῆς ψυχῆς μου δυνάμει. Ergò Scholion illud sumptum ex Theodoreto.

5. וְיָשִׁירוּ בְּדַרְכֵי יְהוָה. Alius, καὶ ᾀδέτωσαν τὰς ὁδοὺς Κυρίου, *& canant vias Domini*.

6. וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע. Alius, καὶ ἐπηρμένον μακρόθεν γινώσκει, *& elatum procul cognoscit*.

7. אִם אֵלֵךְ בְּקֶרֶב צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ. Sym. Ἐὰν πορευθῶ διὰ μέσου θλίψεως, περισώσεις με· κατὰ τῆς ἀναπνοῆς ἐχθρῶν μου ἐκτενεῖς χεῖρά σου, καὶ σώσει με ἡ δεξιά σου, *Si ivero per mediam afflictionem, servabis me: contra respirationem hostium extendes manum tuam, & servabit me dextera tua*] Κατὰ τῆς ἀναπνοῆς, i. iram. Nam ἀναπνοὴν ποιεῖ qui irascitur.

8. יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי. Alius, Κύριος ἐπιτελέσει ὑπὲρ ἐμοῦ. Alius, Κύριος συντελέσει, *Dominus perficiet*.

GROTIUS.

HIC in Græco additur quod nec in Hebræo est nec in Latino, Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου, significans hunc Davidis esse Psalmum, sed usurpatum etiam Aggæo & Zachariæ. Quales inscriptiones & suprà habuimus.

2. In

2. *In conspectu Angelorum psallam tibi*] אלהים, quod hic in Hebræo est, & *Angelos* potest significare & *magni Synedrii Senatores*. Ego hoc præferam.

6. *Et alta à longè cognoscit*] Meliùs, *& altus è longinquo cognoscit*: ut bis idem dicatur aliis vocibus.

PSAL. CXXXIX.

MUNSTERUS.

Docetur in hoc Psalmo Deo formatori nostro omnia esse cognita & perspecta, ubique ipsum adesse, nec quicquam oculis ejus esse absconditum, etiam interiora cordis illi patere. Unde dicit, *Tu cognovisti sessionem meam & resurrectionem*, h. e. ut Propheta exponit per subjecta verba, Tu nosti quæ sim cogitaturus & quæ consilia agitaturus ad agendum & cessandum. Intelligitur enim per *sedere* & *surgere*, per *ingredi* & *egredi*, in Hebraismo actio ipsa & conversatio. Eadem autem sententia mox repetitur, licèt aliis verbis, quando subnectitur, *Semitam meam & accubitum circumdas*, h.e. ades & vides cunctas operationes meas. Verbum זרית putant esse à זר, quod *circulum* & *cincturam* in Exodo significat.

5. *A tergo & à facie formasti*] h. e. Undique finxisti me: non est ergò mirum quòd nihil te latet in tuo figmento. ¶ *Posuisti super me manum tuam*] Sensus est, Formasti me manu tuâ, & compegisti me ab exordio conceptionis meæ, quando ex pauculo liquore coagulato formasti carnem & ossa, caput & corpus, cor & cerebrum, sensus & tot meatus, atque infinita ferè membra. Et verè hujus rei cognitio mirabilis est & longè supra captum nostrum.

7, 8, 9. *Quò ibo à spiritu tuo*] Docet hîc Deum ubique esse præsentem. ¶ Per *stratum inferni* intelligi potest sepulcrum, in quo dormiunt mortui. ¶ Et per *alas auroræ* accipiuntur radii Solares, qui subitò ab Oriente micant ad *novissimum mare*, h. e. ad Occidentem.

11. *Nox quasi lux erit*] Nox & tenebræ perinde sunt Deo, atque dies & lux. Nihil ergò potest eum latere, qui etiam penetralia cordis & *renum*, i. affectuum, *possidet* & intuetur. ¶ *Operuisti me in utero*] Heb. *veluti tabernaculo contexisti me*: intelligitúrque de corpore animam contegente.

15. *Substantia corporis mei*] Kimhi hic vertit עצם pro גוף *corpore*; Chaldæus pro גרם *osse*. ¶ Per *inferiora* verò *terræ* intelligitur uterus maternus. Porrò רקמתי, quod significat *vestem distingui variis coloribus*, hîc capitur pro *formatione corporis & distinctione tam multiplicium membrorum*. Et גולם est טיפה הקפאה קודם שיצטירה בה האברים *semen coagulatum, antequam in eo figurata sunt membra*, quod embryonem vocant, & nos *massam informem* vertimus. Hanc videt Deus, & qualis homo hinc futurus sit novit; quippe qui omnia futura ejus *membra, quæ successivè per dies sunt formanda*, veluti *in libro descripta* habet.

17. *Cogitationes tuæ*] Exponunt hîc Hebræi רעיך pro מחשבותיך, & ראשיהם pro כלליהם, sicut nos quoque vertimus. Et est sensus, Tam multiplicia & mirabilia sunt Dei ingenia in conditione hominis ut ea numerari non possint: & ego usque adeò in horum meditationibus distineor, ut etiam in somnis mihi vigilare videar & *agere cum Deo*. Alii verò Chald. interpretem sequentes, hunc versum sic reddunt, *Et mihi quàm pretiosi sunt amici tui, Deus!* q. dicat Propheta, Celebrandus es tu, Domine, super omnia, qui tam mirâ ratione me formasti: sed *& pretiosi sunt in oculis meis amici tui*: & rursum *impii*, quos tu *interficies*, & quos ego veluti *viros sanguinum arceo à me*, hos æquè ut tu *odeo habeo*, animum scilicet illorum impium & mores perversos exsecrans.

24. *Per viam sempiternam*] h. e. Quæ ducit ad vitam perpetuam.

VATABLUS.

1. *Victori* למנצח] Vide Psal. 4. ¶ *Probasti me & cognovisti* חקרתני ותדע] *Scrutatus es me, & pernovisti*. Alii, *exploratum & cognitum me habes*.

2. *Et surrectionem meam* וקומי] *Et stationem meam*. Alii, *sive sedeam, sive surgam*: q.d. Omnes actiones meas quas ago, sive sedendo, sive stando. ¶ *Cogitationem meam* לרעי] *Voluntatem meam*.

3. *Cingis* זרית] Præt. Heb. pro præs. Hebraismus, pro *Semper mihi ades iter facienti & jacenti*. ¶ *Assuevisti* הסכנתה] i. Nosti omnes vias meas, ut homo novit opus suum cui assuevit. Alii, *& omnes vias meas exploratas habes*. Alii, *utiles fecisti*: aut, *proficere fecisti*: *felices & prosperas reddidisti*.

4. *Quia necdum est sermo*. &c. כי אין מלה וגו'] i. Antequam loquar, nosti quæ dicturus sum.

5. *Formasti me* צרתני] *Obsedisti me*: i. circumdedisti me undique scientiâ tuâ instar exercitûs obsidentis civitatem. Metaphora. ¶ *Et posuisti super me manum tuam* ותשת עלי כפכה] *Et mihi admolitus es* [vel, *admovisti*] *manum tuam*, sub. *formando me*.

6. *Mirabilior est scientia à me* פלאיה דעת ממני] *Occulta scientia à me*. Hebraismum sic quidam vertunt paucis additis, *Admirabilem in me formando scientiam exhibuisti, & sublimiorem quàm ut eam possim intelligere*. Alii, *Mirabilior est hujus rei cognitio quàm ut ego consequar. Sublimior est quàm*, &c.

8. *Et si stratum fecero in inferno* ואציעה שאול] *Si sternam sepulcrum*. Vel, *si sternam in sepulcro*. Hebraismus, pro, *si etiam* descendam *ad ima*: *si degam in ima terra*. Alludit ad id quòd sepulcrum mortuis est pro lecto.

9. *Auroræ* שחר] Alludit ad celerrimam radiorum Solis excursionem, qui momento ab Oriente ad Occidentem perveniunt: q.d. Si ab Oriente ad Occidentem me celerrimè proripere velim. ¶ *In novissimo* באחרית] *In extrema parte*.

11. *Cùm dixi* ואומר] Ad verb. *Et dico*. Quidam vertunt, *Et si dixero*, sive *dicam*: i. cogitem apud me. Alii, *Dicam ergò*. ¶ *Saltem tenebræ occultabunt me* אך חושך ישופני] *At* [vel *fortè*] *tenebræ occultabunt me*. A radice נשף, quod significat *crepusculum*. Alii vertunt eodem sensu, *forsitan tenebræ conterent me*: à verbo שוף quod *contundere* & *frangere* significat. ¶ *Propter me* בעדני] *Circum me*: i. vertetur in diem, ut meas cogitationes detegat in conspectu Domini.

12. *Etiam tenebræ* גם חושך] *Siquidem tenebræ*. Alii, *Sed nè tenebræ quidem*. ¶ *Occultant* יחשיך] Futura Heb. pro præs. *obtenebrant*: i. occultant. ¶ *Lucet* יאיר] *Lucida erit*: vel, *lucida est*: sub. *Coram Deo*. Quater idem repetit ad majorem expressionem, ut doceat, Deum nihil latere posse. ¶ *Tenebræ sunt*, &c. כחשכה כאורה] Ad verb. *sicut tenebræ, sicut lux*. Hebraismus est brevissimus, pro, *Apud Deum tenebræ sunt similes luci, & lux tenebris est similis*.

13. *Possedisti* קנית] Præt. Heb. pro præs. *possides*: i. tui sunt, quia eos formasti: q. d. Tu nosti omnes affectus meos. Quidam, *in potestate tua habes*. ¶ *Texisti me* תסכני] Job. 10. 11. *Pelle & carne vestisti me, ossibus & nervis cooperuisti me*.

14. *Terribilia sunt* opera tua, *mirabilis sum* נוראות נפליתי] Ad verb. *mirabilia sunt, mirabilis sum*. Adjectivum primo loco sine substantivo: propterea quidam subaudiunt *opera tua*: q. d. Causæ plasmationis meæ sunt miræ, & mirabile est opificium corporis mei. Quidam vertunt, *Tibi confiteor quòd miris & stupendis modis formatus sum*. Alii adjectiva vertunt in adverbia, hoc modo, *Quia terribiliter & mirificè formatus sum*. Alii, *propterea quòd tremendis modis mirabiliter formatus sum*. ¶ *Cognoscit abunde* יודעת מאוד] Ad verb. *est cognoscens valde*: vel, *exactissimè*.

15. *Corpus meum* עצמי] *Os meum.* q. d. Nè unum quidem ex ossibus meis latuit te quando, &c. Quidam vertunt, *substantia corporis mei.* Alii, *fortitudo mea*; vel, *potentia*, aut *robur meum*: h. e. quid potentiâ essem, quamvis non essem actu: i. quid futurus essem. ¶ *Variis membris*, &c. רוקמתי בתחתיות ארץ] *Variè effectus sum in inferioribus terræ*: vel, *formatus instar scilicet vestis Phrygionicæ.* Alii, *contextus sum.* Alii, *mirâ arte distinctus sum membris.* *Assimilavit*, inquit Hebræus quidam, *opus creationis*, (sive *formationis*) *in nervis, ossibus, carne, & cute, operi Phrygionico: & alvum* (sive *vulvam*) *matris suæ comparavit inferioribus terræ.*

16. *Imperfectum meum* גלמי] *Informe meum*: i. materiam illam rudem & informem unde formatus sum. ¶ *Acsi in libro*, &c. ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם] Fut. Heb. pro præt. Hebraicè sic ad verbum, *& super librum tuum universa scripta erant, diebus formata sunt, & non unum ex eis*: i. imò omnia membra mea erant tibi perinde nota acsi descripta fuissent in libro posito ante oculos tuos: & longo pòst tempore formata sunt ea membra, & nè unum quidem ex eis membris exstabat adhuc. Vel, & nè unum quidem ex eis membris erat tibi ignotum. Legitur etiam Hebraicè in posteriore parte versûs ולו, *& illi unus erat in eis*, i. & illi Deo omnes dies erant velut unus dies. Quidam vertunt, *Et in libro tuo omnia* membra *scripta erant*, quæ per *dies formata sunt, cùm adhuc nullum eorum exstaret.* Alii, *Et in libro tuo omnes conscripti erant*, cùm *dies formarentur, & nè unus quidem in eis esset.* Alii, *cuncta* membra quæ per *dies formata sunt, velut in libro habebas descripta, cùm adhuc nè unum quidem exstaret.*

17. *Quàm pretiosa sunt* מה יקרו] *Quàm eximia sunt, quàm præclara sunt.* Quidam Hebræorum exponunt *quàm rara*, ut 1 Sam. 3. 1. *Et verbum erat rarum.* ¶ *Cogitationes tuæ* רעיך] Quidam Hebræorum vertunt *quàm pretiosi* [vel *gloriosi*] *sunt amici tui.* Alii, *quàm pretiosæ sunt voluntates tuæ.*

18. Si *numerem eas, præ arena multiplicatæ sunt* אספרם מחול ירבון] Ad verb. *Numerabo eas, plures sunt quàm arena.* ¶ Etiamsi, &c. הקיצותי ועודי עמך] Ad verb. *evigilavi, & adhuc tecum.* q. d. Dum recordor tuarum cogitationum, in somnum vertor: & expergefactus, adhuc contemplor illas tuas cogitationes. Quidã vertunt, *vigilabo* propter ista, *& hucusq;* ago *tecum.*

19. *Si occideris* אם תקטול] Quidam volunt optantis orationem esse, & vertunt, *O si tu*, vel *Utinam tu, Deus, interficeres impios, & viros sanguinarios*: quibus dico, *Facessite à me.* Alii, *Si occideris, Deus, impium, tum viri sanguinum declinarent à me.* Alii, *Postquam perdidisti improbos, facessite* ergò *à me vos, viri sanguinarii.* Alii subaudiunt, *semper tecum ero.* q. d. Si interfeceris, ô Deus, improbum, &c. contemplor consilia tua, & id semper sum facturus.

20. *Dixerunt* contra *te abominationem* יומרוך למזמה] Fut. Heb. pro præt. vel præs. *loquuntur contra te nefariè*; vel, *impiè*, aut *scelestè.* Alii, *Qui rebellant tibi nefariè.* Alii, *Qui loquuntur contra te ad scelus.*

21. *Et insurgentium in te tædet me?* ובתקוממיך אתקוטט] *Et contra inimicos tuos contendo?* vel, *litigo?* Alii, *& insurgentibus contra te indignor?* Alii, *Et in eos qui adversùm te insurgunt excandesco?* vel, *molestiâ afficior?*

22. Et *pro inimicis*, &c. לאויבים היולי] *Acsi mihi hostes fuissent.* Aut, *velut inimici essent mihi.*

24. *Via irritationis* דרך עוצב] *Via rebellionis.* Alii, *via perversa.* Alii, *via idoli*: i. num secter impiam vivendi rationem: num rebellis sim, nec lubens feram quod immittis: aut, num secter idola. Nonnulli, *via iræ*: vel, *doloris*, aut, *tristitiæ*: i. an dolore afficiar propter mala quæ eveniunt mihi. ¶ *Per viam mundi* בדרך עולם] *Per viam sempiternam*: vel *per viam seculi.* Hebraismus, pro, *Et si ità res habet, moriar.* Jos. 23. 14. & 1 Reg. 2. 2. dicitur *via universæ terræ*, i. quâ gradiuntur omnes homines à seculo.

CASTALIO.

13. Renes] Affectus.

15. *In ima terra*] In utero ignoratus, ut ea quæ sub terra sunt.

16. *Mei rudimenta vidisti tuis oculis*] Me in utero inchoatum.

18. *Adhuc tecum hæream*] Ad tuam naturam contemplandam attentus, eam nondum pernoscere queam.

24. *Méq; in viam ducito durabilem*] Rectam. Nam recta & proba durant, cùm prava pereant, ut est in Psal. 1.

CLARIUS.

Docetur hoc Psalmo, Deo formatori nostro omnia esse cognita & perspecta, ubique ipsum adesse, nec quicquam oculis ejus esse absconditum; etiam interiora cordis illi patere.

2. *Tu cognovisti sessionem*] Omnes hominis actiones sub Allegoria quatuor appellationum, *sedendi, surgendi, eundi, cubandi*, quibus tota hominis vita constat, complectitur. Clavis Allegoriæ est quod subdit, *Intellexisti omnes cogitationes meas, & omnes vias meas prævidisti.* Et quod ait *de longè*, id est, antequam nobis in mentem veniant.

4. *Non est sermo*] Nè voculam quidem ullam sonare poterit lingua mea quin tu, Domine, (dictu mirum) scias per omnia meliùs me, quid velint illa. Vel, priùs quàm nostra verba in linguam veniant, nosti quid velint.

5. *Retro & antè*] h. e. Undique finxisti me, non est ergò mirum quod nil te in tuo figmento lateat. ¶ *Posuisti super me manum tuam*] Sensus est, Formasti me manu tuâ, & compegisti me ab exordio conceptionis meæ, quando ex pauculo liquore coagulato formasti carnem & ossa, caput & corpus, cor & cerebrum, sensus & tot meatus, atque infinita ferè membra. Et verè *admiranda* est res, & quæ omnium intelligentiam superet.

6. *Mirabilis facta est*] Hæc scientia & cognitio humani opificii mirabilior est quàm ut illam ego consequi possim.

9. *Pennas diluculi*] Allusit ad celerrimam radiorum Solis excursionem, qui momento ab Oriente ad Occidentem usque pertingunt. *Per extremitatem* namque *maris* intelligit Occidentem: dum enim Sol occidit, videtur subire Oceanum.

13. *Renes meos*] Nempe secretissimas corporis mei partes, & affectuum sedes. ¶ *Operuisti me in utero*] Compegisti me incredibili artificio in abditissima parte ventris genitricis meæ. Heb. *veluti tabernaculo contexisti me*: & intelligunt de corpore animam contegente.

15. *Non est occultatum os*] Non est ullum os intra me loco tam occulto ut te lateat. ¶ *Contexuisti me in inferioribus terræ*] h. e. In utero matris, loco magis abdito quàm ullum est antrum terræ.

16. *Imperfectum meum*] Vel *informe meum.* i. Rudem fœtum & informem massam, quasi *in libro descripta essent omnia membra*, tu nosti. ¶ *Per dies formantur*] Hæc membra etsi non nisi multis diebus in justam magnitudinem excrescere possunt, apud te tamen non est ea dierum varietas, sed unus perpetuus dies. Variè tamen hic locus exponitur: nam quidam hunc sensum afferunt, *per dies formata sunt & non ullum in eis*, i. cùm nè unum quidem exstaret ex membris quæ suis diebus fingenda erant. Alius sic, *& ipsi*, scilicet Deo, *unum* (subaudi *omnia sunt*) *in eis, nempe diebus, quibus membra paulatim suam formam accipiunt.* Vel, *nullum inter ea membrum est quod Deus non antè cognoverit quàm esset natum.*

17. *Mihi autem nimis honorificati sunt*] Sic & Chaldæus, ait enim, *Et mihi quàm pretiosi sunt amici tui, Deus*: quasi dicat Propheta, Celebrandus es tu, Domine, super omnia, qui tam mirâ ratione me formasti; sed *& pretiosi sunt in oculis meis amici tui*: & rursum *impii*, quos tu *interficies*, & quos ego veluti *viros sanguinum arcto à me*,

me, hos æquè ut tu *odio habeo*, animum scilicet illorum impium & mores perversos exsecrans. Alii tamen sic interpretantur ut pro *amicis* dicant *consilia*, in hunc sensum, *Interim mihi quàm incomprehensibilia facta sunt consilia tua, omnipotens Deus! quàm supra modum ingentes factæ sunt summæ illorum! Si numerare coner ea, superant numerum arenæ maris: & si pervigil duravero totâ vitâ mea in enumerandis illis, idem egero.*

18. *Exsurrexi & adhuc sum tecum*] h. e. Et nocte somnio, & cùm evigilavero, adhuc apud te sum animo in tuis operibus occupato.

24. *Deduc me in via æterna*] h.e. Quæ ducit ad vitam perpetuam. Quidam tamen hunc versum sic exponunt, *Si tale studium fuerit in me quale est impiis, patiar æquo animo ut more aliorum impiorum occidas me.*

DRUSIUS.

3. אָרְחִי. Sym. τὴν ὁδόν μου. Th. *semitam meam.* ¶ וְרִבְעִי זֵרִיתָ. Th. *& viam meam investigasti.* ¶ דְּרָכַי. A. Sym. V. & VI. ὁδοὺς *vias.* Th. τρίβους *semitas.*

4. מִלָּה. A. λαλιὰ *sermo.* Sym. ἑτερολογία *sermo diversus.* Th. δόλος *dolus.* V. ed. λόγος] Descripsi ex ed. Rom. Aliter est in Fragmentis meis, & apud Hieronymum epist. ad Suniam, cujus verba fidei meæ causâ nunc adscribam, *Pro eo quod est*, quia non est sermo in lingua mea, *vos in Græco invenisse dicitis*, ὅτι οὐκ ἔστι δόλος ἐν γλώσσῃ μου, *i.* quia non est dolus in lingua mea; *quod solùm Sexta editio interpretata est. Cæterùm & apud Lxx & apud omnes interpretes & ipsum Ebraicum vel* λαλιὰν *vel* λόγον, *i.* eloquium *&* verbum, *scriptum habet: denique Ebraicè dicitur* מלה Milla.

6. פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי. Sym. ὑπερβάλλει με ἡ γνῶσίς σου, *superat me scientia tua*] In comment. Hieronymo attributis ad h. l. *Sym.* Prætergreditur me scientia tua. *Alius interpres*, Magna facta est scientia tua super me. Magna facta est, ἐμεγαλύνθη. ¶ נִשְׂגְּבָה. Alius, ὑπερήρθη. ¶ לֹא אוּכַל לָהּ. A. οὐ δυνήσομαι αὐτῇ. Sym. πρὸς αὐτὴν οὐ δύναμαι. Th. V. & VI. οὐ δυνήσομαι πρὸς αὐτήν.

9. אֶשְׁכְּנָה. A. σκηνώσω *habitabo.* Sym. καταμενῶ *manebo.* Th. κατασκηνώσω.

11. וָאֹמַר אַךְ חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי. Sym. Ἐὰν εἴπω, Ἴσως σκότος ἐπισκεπάσει με, *Si dixero, Forsan tenebræ obtegent me.* Alius, καλύψει με. ¶ וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי. A. καὶ νὺξ φῶς περὶ ἐμέ, *& nox lux circa me.* Sym. ἀλλὰ καὶ νὺξ φωτεινὴ περὶ ἐμέ, *sed & nox lucida circum me.*

12. גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר. Sym. καὶ σκοτεινὸν ἔσαι ὑπέρ σε, ἀλλὰ καὶ νὺξ ὡς ἡμέρα φανεῖ. ¶ כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה. Alius, ὅμοιον τὸ σκότος καὶ τὸ φῶς αὐτῆς] Hos duos versus itá versos reperi apud interp. Theodoreti A. Caraffam, *Si dicam, Fortasse tenebræ operient me, tamen nox lucida me circumstat. Neque tenebræ tenebricosæ erunt super te, sed & nox sicut dies apparebit.* ¶ מִמֶּךָ. Alius, *apud te*] Euthymius, A TE *dixit pro* apud te, *quemadmodum alius etiam interpres reddidit.*

14. נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ. A. & Th. θαυμαστὰ τὰ ἔργα σου, *admiranda opera tua.* Sym. παράδοξα *admirabilia*, sive *incredibilia*] θαυμαστὰ alias θαυμάσια.

15. לֹא נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר. A. Οὐκ ἐπεκαλύφθη ὀστᾶ μου ἀπὸ σοῦ, οἷς ἐποιήθην ἐν ἀποκρύφῳ, *Non abscondita sunt ossa mea à te, quibus factus sum in occulto.* Sym. Οὐκ ἔλαθέν σε ἡ κραταίωσίς μου ἣν ἐποιήθην ἐν τῷ κρυφαίῳ, *Non latuit te robur meum quo factus sum in abscondito.* Th. ut Lxx. ¶ רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ. Sym. ἐποικίλθην ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. A. *effictus fui sicut in infima parte terræ.*

16. גָּלְמִי רָאוּ עֵינֶיךָ. A. Ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Sym. Ἀμόρφωτόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, *Informe meum viderunt oculi tui.* ¶ וְעַל סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ. Sym. Σὺν τοῖς ἐν τῷ βίβλῳ σου πᾶσι γεγραμμένοις *cum omnibus qui in libro tuo scripti sunt.* ¶ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם Sym. ἡμέρας πλασθησομένας οὐκ ἐνδεούσης οὐδεμιᾶς. Th. ἡμέρας πλασθήσονται, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς. A. - - - καὶ οὐ μία ἐν αὐτοῖς, *& ne una quidem in eis.* Symmachi exstant apud interpretem Ant. Caraffam, in Latinam conversa hoc modo, *Informem me praviderunt oculi tui cum omnibus qui in libro tuo scripti sunt, nullâ die deficiente ad creationem*; & in Comment. Hieronymo attributis, *dies quibus formati sunt nè una quidem ex iis deest.*

17. וְלִי מַה יָּקְרוּ רֵעֶיךָ. Alius, - - - τίμιοι ἐγένοντο οἱ ἑταῖροί σου. Alius, καὶ ἐμοὶ τί ἐτιμήθησαν. - - - ¶ מָה עָצְמוּ רָאשֵׁיהֶם. Alius, τί παμπληθεῖς αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν; *quàm multa sunt capita eorum?* Th. - - - οἱ πένητες αὐτῶν *pauperes ipsorum*] Euthymius, *Alius interpres* capita eorum *dixit*, *h. e. ipsi amici Dei.*

18. הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ. Sym. ἐξυπνίσω, καὶ εἰς ἀεὶ ἔσομαι μετά σου, *expergiscar, & semper ero apud te.* Alius, ἐξυπνίσω, καὶ εἰς ἀεὶ ἔσομαι παρά σοι.

19. רָשָׁע. Alius, παράνομον. ¶ אַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי. Sym. ἄνδρες μιαιφόνοι ἀπονεύσατε ἀπ' ἐμοῦ, *viri homicidæ abscedite à me.*

20. אֲשֶׁר יֹאמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשׂוּא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ. A. ὅτι ἀντιλέξουσί σοι εἰς ἐπίνοιαν, ἦραν εἰς εἰκῇ ἀντίζηλοί σου. Sym. οἵτινες ἀντιλαλήσαν σοι διαλογισμῷ, ἐπήρθησαν ματαίως οἱ ἐναντίοι σου. Th. ὅτι ἐροῦσί σοι εἰς διαλογισμόν. - - - V. ed. ὅτι παρεπίκρανάν σε ἐν κακοβουλίᾳ. - - -

GROTIUS.

2. Tu *cognovisti sessionem meam & resurrectionem meam*] Sensus est, *Sive sedeam, sive ad eundum surgam.* i. Omnia mea otia & negotia mea nosti.

3. *Et funiculum meum investigasti*] רבעי *cubatum* significat. Itaque Lxx credibile est κοῖτον vertisse, pro quo librarii σχοῖνον scripserint, unde hæc versio.

4. *Quia non est sermo in lingua mea: Ecce, Domine, tu cognovisti omnia*] Optimè vertas, *Cùm nondum sermo in lingua mea, ecce jam omnia tu novisti.* Non opus est ut cogitationes eloquar: jam in animo conceptas tu vides. Hîc quoque λόγος scripserunt Lxx, quomodo legendum docet nos Hieronymus in epistola. Aq. λαλιά. Sed librarii pro λόγος scripsere δόλος, quod sequuntur Psalterium vetus, Hilarius, Augustinus.

5. *Novissima & antiqua: tu formasti me*] Heb. *Retro & antè tu me formasti*, vel *circumsedisti*: nam צור utrumque significat; & posterior significatio magis huic loco convenit. Rabbini qui *formasti* interpretantur referunt hoc ad suam quam somniant animarum προϋπαρξιν.

6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me*] Pro *ex me* rectiùs ponas *præ me*; ut sensus sit, *Admirabilior est scientia tua quàm ut ego ei lateam.* Hoc optimè convenit cum sequentibus.

15. *Non est occultatum os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ*] *Os meum* intellige *ossa.* Itá enim habet Hebræum, quanquam & *corpus* verti potest. Lxx pro רקמתי legêre רכשי. At רקמתי bene huic loco convenit: significat enim *velut acu pictus sum.* Distinctionem pulcerrimam membrorum comparat operi Phrygionico. Illud *in inferioribus terræ* significat *in utero*, ut Ephes. 4. 9. Est mutua Metaphora; nam & inferiora terræ *uterus* dicuntur & *cor terræ.*

17. *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus: nimis confortatus est principatus eorum*] Οἱ φίλοι σου itá verterunt רעיך: & fert quidem vox illum sensum. Sed & alterum, *cogitationes tuæ*, quod loco huic magis convenire videtur; ut sensus sit, *Quàm sunt sublimes supra me cogitationes tuæ? quàm numerosa sunt earum summa?* Nam ראשיהם, quod Græci verterunt αἱ ἀρχαί, vertitur per ἀριθμὸν Num. 1. 49. συλλογισμὸν Exo. 30. 12.

18. *Dinumerabo eos, & supra arenam multiplicabuntur*] Est futurum pro subjunctivo. *Si numerem*, nempe illas *cogitationes tuas, numerum superabunt, ut arena.*

PSAL. CXL.

MUNSTERUS.

PUtant hunc Psalmum compositum contra Doeg & alios adulatores Saulis, qui tot tendiculas posuerunt ipsi David, atque in tot adduxerunt pericula. Cogitaverunt contra eum mala, excitaverunt prælia, traduxerunt eum apud populum *serpentinâ linguâ*, & ubique locorum *posuerunt laqueos* & *extenderunt retia*, ut illum caperent. Sed Dominus fuit illi *galea salutis*, &c.

9. *Caput eorum*] Sensus est, *Caput eorum* qui animæ meæ insidiantur, est Doeg: *labor* igitur & molestia quam *labiis suis* moliuntur contra me, recidat in eos. Ultio Sedomorum, h. e. ignis, desuper cadat & consumat eos.

11. *Vir lingua*] h. e. Doeg ille linguax & mendax nunquam habeat successum prosperum in terra; sed malum quod alteri molitur, comprehendat eum.

VATABLUS.

1. VIctori למנצח] Vide Psal. 4.

2. *Violento* חמסים] Ad verb. *iniquitatum*; *injuriarum*.

3. *Congregant bella* יגורו מלחמות] Fut. Heb. pro præs. *concurrunt ad bella*; *conveniunt*: i. excitant homines ad contentiones.

4. *Exacuunt* שננו] Præt. Heb. pro præs.

5. *Violento* חמסים] Ad verb. *iniquitatum*; *injuriarum*.

6. *In loco semita* ליד מעגל] Ad verb. *ad manum tramitis*, vel *semita*. Quidam distinguunt post *semita*: ut hoc ad præcedens referatur, *extenderunt rete in loco semita*. Alii sequentibus jungunt.

8. Qui *operis* סכותה] Infinit. Heb. pro futuro, ut dicunt Hebræi: *operies*, vel *munies*, &c. i. eris mihi instar galeæ tempore quo arma à me sumentur.

9. *Cogitationem ejus nè perficias* זממו אל תפק] *Nefarium cogitatum ejus* [vel, *quod conatus est*] *nè educas*, *producas*: vel, *nè facias prodire*; i. nè perficias. ¶ *Nè exaltet se* ירומו] Ad verb. *exaltabuntur*; pro, nè *exaltentur*: i. nè superbiant, sub. *improbus cum sociis*. Ex præcedenti subauditur *nè*.

10. *Perversitas* עמל] *Labor*; *injuria*. Hebraismus est, pro, *mendacium labiorum principis eorum qui me persequuntur*, *obruat ipsum*: q. d. Suis consiliis & mendaciis pereat.

11. *Cadere faciat eos* יפילם] *Dejiciat*. Alii, *igne illos prosternat*; de cœlo scilicet misso. ¶ *Nè resurgant* בל יקומו] *Nè emergant*; i. è quibus emergere non possint. Alii, *ut non consistant*.

12. *Vir linguosus* איש לשון] Ad verb. *Vir lingua*; i. delator, linguax. ¶ *Nè firmetur* בלי יכון] *Nè sit stabilis*; *nè dirigatur*: i. nihil succedat linguaci, quamdiu degit in hoc seculo. ¶ *Violentum* חמס] Ad verb. *iniquitatis*; *laboris*; *injuria*; *violentia*: i. virum pronum ad injuriam inferendam calamitas ità rapiat ut decidat in miseriam sempiternam.

13. *Pauperis* עני] *Afflicti*: i. quòd sit vindicaturus afflictos, & asserturus egenos.

14. *Cum vultu tuo* את פניך] *Coram facie tua*: in conspectu tuo: i. perpetuò vivent.

CLARIUS.

PUtant hunc Psalmum compositum contra Doeg & alios adulatores Saulis, qui tot tendiculas posuerunt ipsi David, atque in tot adduxerunt pericula. *Cogitaverunt* contra eum *mala*, *excitaverunt prælia*, traduxerunt eum apud populum *serpentinâ linguâ*, & ubique locorum *posuerunt laqueos* & *extenderunt retia* ut illum caperent: sed *Dominus* fuit illi *protectio & galea salutis* in omnibus.

8. *Nè tradas, Domine*] Nè sinas votorum suorum compotem fieri impium. ¶ *Cogitaverunt*, &c.] Heb. *Sceleratum cogitatum ejus nè perficias*.

9. *Caput circuitûs eorum*] h. e. *Caput eorum qui* animæ meæ insidiantur & *me circundant*, est Doeg: *labor* igitur & molestia quam *labiis suis* moliuntur contra me *recidat in eos*.

10. *Cadent super eos carbones*] Ultio videlicet Sodomorum.

11. *Vir linguosus*] h. e. Doeg ille linguax & mendax nunquam habebit successum prosperum in terra; sed malum quod alteri molitur comprehendet eum.

DRUSIUS.

3. כָּל יוֹם. Sym. *quotidie*] Καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Vide Psal. 86.3. & 71.8.

8. עֹז. Alius, κράτος *robur*.

9. אַל תִּתֵּן יְהוָה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע. Alius, μὴ δῷς, Κύριε, τὰς ἐπιθυμίας τοῦ παρανόμου. A. - - - ἐπιθυμήματα ἀσεβοῦς] *Alius*, Symmachus. Theodoretus ex interpretatione Ant. Caraffæ, *Porro Symmachus sic dixit*, Nè des, Domine, desideria injusti. *Similiter autem Aq. & Th.* ¶ Ἐπιθυμίας παρανόμου· τουτέστιν ἃ ἐπιθυμεῖ κατ' ἐμοῦ. ¶ אַל תָּפֵק יָרוּמוּ. Alius, μὴ ἀποβαίη, μήποτε ὑψωθῶσι.

10. רֹאשׁ מְסִבָּי עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסֵּימוֹ. Sym. ὁ πικρασμὸς τῶν κυκλούντων με, ὁ μόχθος τῶν χειλέων αὐτῶν ἀλωσάτωσαν αὐτούς. A. κεφαλὴ καταστρεφόντων με. Th. ut LXX, ἡ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος αὐτῶν, &c.] Πειρασμός. Leg. πικρασμὸς & mox πωμασάτω αὐτούς. Theodoretus, *Hoc autem planiùs Symmachus interpretatus est*, *Acerbitas eorum qui circumdederunt me*, *labor labiorum ipsorum operiat ipsos*. Æmulatus est Hieronymus, qui libenter Symmachum sequitur, *Amaritudo conviviorum*, *labor labiorum eorum operiet eos*. In ed. Rom. Ἄλλος, Ὁ πικρασμὸς τῶν κυκλούντων με, ὁ μόχθος τῶν χειλέων αὐτῶν πωμασάτω αὐτούς. Absque dubio Symmachum innuit. Est autem πωμάζειν propriè *operculo tegere*, quod uno verbo *operculare* dicunt. Nam πῶμα *operculum*.

11. יַפִּילֵם. A. πτωματίσῃς αὐτοὺς *cadere facies* (sive *præcipitabis*) *eos*. Sym. καταβληθήτωσαν *dejiciantur*. Th. V. & VI. ed. καταβαλεῖς αὐτοὺς *dejicies eos*] Puto leg. πτωματίσῃ *præcipitabit*; & mox καταβαλεῖ *dejiciet*. Nam πτωματίσῃς αὐτοὺς, i. הפילם. ¶ בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל יָקוּמוּ. Sym. εἰς βοθύνους ἵν' μήποτε ἀναστῶσιν. Alius, πεσόντων εἰς βοθύνους, μήποτε ἀναστῶσιν. Alius, ἐσπευσμένως, καὶ οὐ μὴ ἀναστῶσιν. Alius, μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους.

12. בַּל יִכּוֹן. Alius, οὐχ ἑδρασθήσεται *non firmabitur*, *non stabilietur*] Psal. 8.3. כוננתה. VI. ed. ἥδρασας. ¶ חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ. Sym. παρανομίαι ἄνδρα ἀγρεύσουσιν.

14. יֵשְׁבוּ. A. καὶ καθεδοῦνται. Sym. διαμενοῦσιν. Th. καὶ κατοικήσουσιν *& habitabunt*] Καθεδοῦνται, *sedebunt*. Fut. à καθέζομαι *sedeo*. ¶ Διαμενοῦσιν *permanebunt*. ¶ אֶת פָּנֶיךָ. Sym. παρὰ τῷ προσώπῳ σου *apud vultum tuum*.

GROTIUS.

4. VEnenum *aspidum sub labiis eorum*] Rom. 3.13.

10. *Caput circuitûs eorum*, *labor labiorum ipsorum operiet eos*] ראש & *caput* & *venenum* significat. Sensus superioribus bene congruet talis, *Venenum circumvenientium me*, *opus labiorum ipsorum ipsos operiat*: i. In ipsos recidant calumniæ quibus exitium mihi struunt.

11. *Cadent super eos carbones*] *Cadant*, nempe ut ceciderunt super Sodomitas.

PSAL. CXLI.

MUNSTERUS.

2. FIat *sicut sacrificium vespertinum*] David in exsilio agens, semotus à Tabernaculo, ubi sacrificia matutina & vespertina fiebant, loco illorum sacrificiorum levabat puras manus ad Deum.

4. *Non*

4. *Non inclines cor meum*] Precatur Propheta hîc nè Deus eum tradat in reprobum sensum, sed potiùs faciat vas gratiæ, in quo se Dei gloria beneficiis, non ultionibus, exserat. *Inclinat* autem *Deus cor ad res noxias* quando Satanæ permittit ut illud impellat ad ea quæ justam Dei exigunt ultionem: quale exemplum in Pharaone habemus. ¶ *Ut non comedam de his*] h.e. Nè seducar prosperitate eorum quæ illos ad interitum perduxit.

5. *Oleum autem præcipuum*] Quidam Hebræorum putant his verbis hunc subesse sensum, *Opto ut me potiùs percutiant justi quàm ut impii oleo optimo, cujus usus in summis habetur deliciis, caput meum inungant; nè deliciis eorum inescatus, impiis eorum consentiam consiliis. Unguentum enim eorum non sanat sed frangit & turbat caput.* Est autem hujus verbi יני radix נוא, mutatúrque Aleph in He. Alii hunc versum sic vertunt, *Percutiat me justus in pietate, & redarguat me, & erit quasi unguentum primarium, quod nemo prohibeat à capite meo. Contra impios autem & mala eorum est oratio mea: tantum abest ut optem illorum gratiam & beneficia, ut etiam optem Judices & præcipuos eorum præcipitari in scopulosa saxa, ut vel simplices saltem auscultent verbis meis, qui per suos Principes dementantur, ut ego & mei similes pii homines nullibi tuti simus, quippe qui nos frangunt & dissecant, spargúntque ossa nostra, & in tanta inducunt vitæ discrimina, ut in ore sepulcri & inferorum simus.*

10. *Simul ego in seculum transibo*] Ipsi *cadant in retia* & foveas quas mihi paraverunt, *ego autem in seculum evadam* insidias eorum.

VATABLUS.

1. AD *te clamabo* קראתיך] Præt. Heb. pro præs.

2. *Sit stabilis* תכון] *Firmetur. Præparetur,* i. ut quidam vertunt, *Valeat oratio mea pro incenso:* aut *Grata sit sicut suffimentum quod tibi offerri solet.* Vide Exod. 30.1. David summotus à tabernaculo Dei, suffitum ac sacrificium conatur precibus sarcire. ¶ *Munus* משאת] *Donum.* Alii, *elevatio.* Oblatio fiebat manè & vesperi. Num. 28.4. & 8.29.

4. *Et nè vescar* cibo *voluptatum eorum* ובל אלחם במנעמיהם] Ad verb. *& nè comedam voluptates eorum.* Vel, *de voluptatibus,* aut *delectabilibus eorum;* ut ב sit pro מ: i. de cibo voluptatum eorum; i. cibis delicatis. Quidam totum versum sic vertunt, *Nè flectas cor meum ad rem quamcunq; pravam, nè quid moliar cum impietate conjunctum, utens operâ facinorosorum hominum, neque fruar deliciis ipsorum.*

5. *Misericordia* חסד] *Beneficium.* Præfert hic bonorum reprehensionem scelestorum favori & beneficiis. ¶ *Oleum præcipuum,* &c. שמן ראש אל יני ראשי] Istos Hebraismos sic quidam convertunt, *Id erit mihi vice unguenti optimi & fragrantis, & nullum mihi detrimentum afferet, sed plurimum emolumenti: quia quamdiu vixero, preces fundam, nè sinat Dominus me labi in scelera eorum.* Quidam Hebræorum sic intelligunt, *Opto ut me cædant justi potiùs quàm ut impii primario unguento reddant me delibutum, i. summis deliciis me demulceant, & omni genere beneficiorum afficiant: cùm enim illi cædunt, beneficium est, corripiunt enim me; at horum unguentum frangit caput meum, ac perdit, & non demulcet.* Quidam vertunt posteriorem partem sine conjunctione, & juxta posteriorem hanc expositionem, *Oleum autem præcipuum non frangat caput meum: quia adhuc oratio mea contra mala eorum.*

6. *Dejiciantur in locis petrosis* נשמטו בידי סלע] Præt. Heb. pro fut. imper. *Demittantur in manibus petræ;* vel *saxi:* i. præcipitentur è saxo. Quidam, *Præcipitentur in locis petrosis.* Alii, *Dejiciantur in loca petræ:* i. pereant *judices,* sive *principes, eorum* qui eos non castigant.

7. *In ore sepulcri* לפי שאול] *Juxta sepulcrum:* i. In ea discrimina nos adduxerunt ut propè ad mortem accesserimus.

8. *Ne effundas animam meam* אל תער נפשי] Hebraismus, pro *Nè citò perire me sinas.*

9. *A locis laquei* מידי פח] Ad verb. *à manibus laquei,* i. à laqueo.

10. *In retiacula ejus* במכמוריו] *In retia ejus,* nempe Saulis. Vel est sing. pro plurali, *uniuscujusque ipsorum.* ¶ *Simul, dum ego transibo* יחד אנכי עד אעבור] *Simul, donec ego transeam,* i. interim dum evadam. Sic vertendo, verborum Hebraicorum ordo est paulùm immutatus: & *simul* præcedentibus jungitur. Alii jungunt sequentibus, hoc modo, *Simul* [vel *pariter*] *ego in seculum progrediar.* Vel, *simul ego usque transibo.* Aut, *pariter ego perpetuò transeam:* i. vadam illæsus, & non capiar tendiculis illius.

CLARIUS.

SUbmotus David à Tabernaculo federis, & incensum atque sacrificium precationibus sarciens, orat primùm sibi Spiritum dari, quò præferat sanctorum amicitiam & castigationem, quæ sæpe aspera est, gratiæ impiorum quamlibet felicium: deinde, dignam impiis hostibus ultionem, & suam liberationem.

4. *Non declines cor meum*] Precatur Propheta hîc nè Deus eum tradat in reprobum sensum, sed potiùs faciat vas gratiæ, in quo se Dei gloria beneficiis, non ultionibus, exserat. *Inclinare* autem dicitur *Deus cor ad res noxias* quando Satanæ permittit ut illud impellat ad ea quæ justam Dei exigunt ultionem; quale exemplum in Pharaone habemus. ¶ *Et non communicabo*] Alius vertit, *Ut non comedam de iis quæ eis sunt jucunda,* h.e. nè seducar prosperitate eorum quæ illos ad interitum perduxit.

5. *Non infringat caput meum*] Appositè non dixit *ungat,* sed *infringat.* Malo, inquit, ut *percutiant me justi,* & hoc *beneficii* loco habiturus sum, quàm *impii oleo optimo,* cujus usus in summis habetur deliciis, *caput meum inungant.* Unguentum enim eorum non sanat sed *frangit* & turbat *caput.* Quidam tamen sic interpretantur, *Percutiat me justus in misericordia, & redarguat me, & erit quasi unguentum primarium, quod nemo prohibeat à capite meo.* ¶ *Quoniam adhuc*] Non deterrebor, inquit, à proposito, sed pergam potiùs orare Dominum ut servet me quàm alienissimum à sceleratis impiorum operibus.

6. *Absorpti sunt in locis petrosis*] Supplicium sumetur, & veluti de rupibus præcipitabuntur Judices eorum: tunc sentient quantò fuisset illis satius auscultare sermonibus meis, gratiosè conditis, & à maledicentia diversis. Vel sic, *Tantum abest ut optem illorum gratiam & beneficia, ut etiam optem Judices & præcipuos eorum præcipitari in scopulosa saxa, ut vel simplices auscultent verbis meis, qui per suos principes dementantur, ut ego & mei similes pii homines nullibi tuti simus, quippe qui nos frangunt & dissecant, spargúntque ossa nostra, & in tanta inducunt vitæ discrimina ut in ore sepulcri & inferorum simus.*

10. *Simul ego in seculum transibo*] Ipsi *cadant in retia* & foveas quas mihi paraverunt, *ego autem in seculum evadam* insidias eorum.

DRUSIUS.

2. תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ. Alius, ταχθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἔμπροσθέν σου. Alius, ἑτοιμασθήτω. ¶ מִנְחַת עָרֶב. Alius, δῶρον ἑσπέρας *munus vespertinum.* Alius, προσφορὰ ἑσπερινὴ *oblatio vespertina.*

3. עַל דַּל שְׂפָתָי. A. & Th. ἐπὶ τὰ χείλη μου. Sym. ἐπὶ τοῖς χείλεσίν μου.

4. אַל תַּט לִבִּי לְדָבָר רָע לְהִתְעוֹלֵל. עֲלִילוֹת בְּרֶשַׁע. Alius, μὴ παρατρέψῃς τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηροὺς, ἐννοεῖν ἐννοίας παρανόμους] Videtur esse interpretamentum Symmachi. In Theodoreteis, *Sym. dixit, Ad cogitandum cogitationes iniquas.* ¶ בַּל אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם. Μὴ συμφάγομαι τὰ ἡδέα αὐτῶν, *nè unà comedam dulcia ipsorum.* Alius, μὴ συναλισθῶ ἐν τῶν τερπνότησιν αὐτῶν, *nè unà vescar deliciis eorum*] Συναλίζομαι, *convescor,* à *salis communione,* q. κοινωνῶ ἁλῶν καὶ τραπέζης. Notum illud, *Salem & mensam nè prætereas.* Videsis Erasmum. Usus est hoc verbo Euangelista Lucas Act. 1.4.

5. יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי. Alius, Κατελεησάτω με δίκαιος ἐλέει, καὶ ἐλεγξάτω, *Commisereatur mei justus misericordiâ, & reprehendat* me. ¶ כִּי עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם. A. ὅτι ἔτι καὶ προσευχή μου ἐν κακίαις αὐτῶν, *quoniam adhuc & precatio mea in malitiis ipsorum*. Sym. ἔτι γὰρ καὶ ἡ προσευχή μου ἐντὸς τῶν κακιῶν αὐτῶν, *adhuc enim & precatio mea intra malitias ipsorum*. Th.——— ἐν τῇ εὐδοκίαις αὐτῶν] Ἔτι γὰρ in Theodoreteis, *adhuc autem* ἔτι δέ. ¶ Ἐν εὐδοκίαις. Respexit ad verbum Chaldaicum רעא, quod idem cum רצה רצון εὐδοκεῖν, unde εὐδοκία.

6. נִשְׁמְטוּ בִידֵי סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם. Sym. Ἐκτιλήσονται ἐν χερσὶ πέτρας οἱ κριταὶ αὐτῶν, *Evellentur manu petræ Judices eorum*. Alius, ὑπεσπάσθησαν——— *subtracti fuerunt: subducti fuerunt*. ¶ וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ. Sym. ἀκούσονται ῥήσεις μου ἡδίστας, *audient verba mea dulcissima*. A.——— ὅτι εὐπρεπίσθησαν. Th. ἡδυνάσθησαν. Alius, ὅτι ἐδορυφορήθησαν. Alius, ὅτι εὐπρεπώθησαν. Εὐτρεπίζω, *apparo*: non quadrat huic loco. Puto igitur leg. εὐπρεπίσθησαν. Prov. 2. 10 ינעם. A. εὐπρεπώσει. ¶ Ἡδυνάσθησαν. Sic etiam Lxx. Suspicor tamen initio fuisse ἡδύνθησαν, quod nunc legitur in ed. Rom. ¶ Ἐδορυφορήθησαν, *stipati fuerunt satellitibus*, qui δορυφόροι nuncupantur.

7. כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל. A. Ὁμοίως ἀποκλῶντι καὶ διαχίζοντι ἐν τῇ γῇ, ἐσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν εἰς τὸ ᾅδου, *Ut qui diffringit ac discindit in terra, dispersa sunt ossa nostra in sepulcro*. Sym. Ὥσπερ γεωργὸς ὅταν ῥήσσῃ τὴν γῆν, οὕτως ἐσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν εἰς στόμα ᾅδου, *Ut cùm agricola diffringit terram, sic dispersa sunt ossa nostra in ore inferni*. V. ed. Ὡς καλλιεργῶν καὶ σκάπτων ἐν τῇ γῇ, διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ ἡμῶν παρὰ τὸν ᾅδην, *Ut qui pulcrè opus facit & fodit in terra, dispersa sunt ossa nostra apud inferos*] Legitur & διαχίσοντι τὴν γῆν.

8. אַל תְּעַר. A. μὴ ἐκκενώσῃς *nè evacues*. Th. μὴ ἀποκενώσῃς.

10. יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים. Sym. ἐμπέσοιεν εἰς τὰ δίκτυα αὐτοῦ οἱ παράνομοι, *cadant in retia sua iniqui*.

GROTIUS.

5. *Oleum autem peccatoris nè impinguet caput meum*] Videntur Lxx pro ראש legisse רשע, & pro יני legisse יניף. Ut nos nunc Hebræum legimus, videtur hæc interpretatio optima, *Contundat me justus* castigationibus suis, *& benignitas* à me habebitur: *increpet me, & erit ut oleum optimum; non franget caput meum*: (non dolebit mihi) *imò oratio mea* (nempe ad Deum perstabit) *in malis eorum*, i. dum mala mihi dicent. שמן ראש hîc *unguentum præstantissimum*, ut Cantic. 4. 14. ראשי בשמים, & Ezech. 27. 22. ראש כל בשם *præcipuum aromatum*.

PSAL. CXLII.

MUNSTERUS.

4. *Respiciens ad dexteram*] Est hîc tam הביט quàm ראה infinitivi modi, ego autem sensum magìs reddidi quàm verba. Kimhi sic exponit, *Cùm respicerem ad dexteram & sinistram, nemo erat qui me agnosceret, quæreretque animam meam ad liberandum eam*.

7. *Educ de carcere animam meam*] Carcerem vocat speluncam in qua latitabat. ¶ *Me cingent justi*] i. *Si me liberaveris ab hac necessitate, & retributionem* hanc, h. e. beneficium, *feceris mihi, stipabunt me justi* quique, & *confitebuntur nomini tuo*.

VATABLUS.

1. *Intelligentia* משכיל] Vide Psal. 32. ¶ *Clamo* אזעק] Futura Heb. pro præs. vel imperf. *clamabam, & deprecabar*, sub. *cùm nullum mihi superesset effugium*.

2. *Effundo* אשפוך] *Effundebam*. Fut. Heb. pro præs. aut imperf. i. prolixè & profusè exponebam illi mentem meam. ¶ *Commentationem meam* שיחי] *Preces meas, sermonem meum, eloquium meum*.

3. *Cùm deficeret* בהתעטף] *Dum distorqueretur*.

4. *Aspiciebam ad dexteram & videbam* הביט ימין וראה] Infinitivi Heb. pro præt. imperfecto, aut perfecto: i. respexi, vel respiciebam. ¶ *Perierat effugium à me* אבד מנוס ממני] Hebraismus pro, *quò fugerem non habebam*. ¶ *Qui requireret* דורש] Sub. *ut eriperet*. Nemo satagebat me eripere.

6. *Attenuatus sum* דלותי] *Miser factus sum*.

7. *Propter me coronabunt se* בי יכתירו] *Me cingent*. Alii, *coronam facient sibi de me*: i. ero justis vice coronæ, vice exempli, ut cui tu summopere faveris in periculo: ad quod respicientes, laudabunt te. Alii, *jactabunt sese de me*, sub. *tanquam de corona quadam insigni*. Alii, *reputabunt me sibi coronam*. Quidam, *me exspectabunt*. Chald. *de me tibi facient coronam laudis*: i. in cœtu laudabunt te propter me. ¶ *Retribueris* תגמול] Fut. Heb. pro præt. *rependeris*: vel, *benefeceris*.

CLARIUS.

3. *Cum deficeret*] Quo tempore animus meus mœrore conficiebat sese, tu sciebas me insontem illa perpeti: est enim *notissima tibi omnis semita* & vita mea.

4. *Considerabam ad dexteram*] Respiciebam nunc in partem dextram, nunc in sinistram, &c. ¶ *Periit fuga à me*] Desperabam posse me aufugere: nullus enim aderat cui curæ esset vita mea.

5. *Portio mea in terra viventium*] Dixi non esse inter viventes in ullo alio spem ullam reliquam mihi.

7. *Educ de custodia*] Vel *carcere*. Vocat *carcerem* speluncam in qua latebat. ¶ *Me cingent justi*] Si me, inquit, *liberaveris ab hac molestia atque angustia*, & *retributionem* hanc, h. e. beneficium, in me contuleris, *stipabunt me justi* omnes, & *celebrabunt nomen tuum*. Vide autem ut sancti viri finem suarum cogitationum Dei gloriam statuant.

DRUSIUS.

4. וְאַתָּה יָדַעְתָּ. Alius, σὺ γὰρ οἶδας.

7. הַקְשִׁיבָה אֶל רִנָּתִי כִּי דַלּוֹתִי מְאֹד. Sym. Ἀκρόασαι τῆς λαλιᾶς μου, ὅτι ἠτόνησα σφόδρα, *Audi sermonem meum, quoniam valde languidus sum*] Apud interp. Theodoreti, *Hoc Sym. declaravit, Intende loquelas meas, quoniam nimis oblangui*.

8. הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר נַפְשִׁי. Sym. Ἔξω ποίησον ἀπὸ συγκλεισμοῦ τὴν ψυχήν μου. A. ἐξ ἀποκλεισμοῦ] Sic est in ed. Rom. Theodoretus, *Sed Aq. sic, Educ ex carcere animam meam*. ¶ אֶת שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי. Sym. τὸ ὄνομά σε περιφανοῦνται δίκαιοι ὅταν εὐεργετήσῃς με, *nomen tuum coronabunt justi cùm benefeceris mihi*. Alius, ὅτι εὐεργέτησάς με, *quia beneficiis affecisti me*. Aq. ut est apud Euthymium, *me exspectabunt justi, donec remuneratus fueris me*. Sed ambigo: nam sic Græci reddunt, ἐμὲ ἀπομένουσι δίκαιοι ἕως οὗ ἀνταποδῷς μοι.

GROTIUS.

Cum esset in spelunca oratio] Ità & in Hebræo & in Græco. Repræsentatur historia quæ est 1 Sam. 24.

5. *Considerabam ad dexteram, & videbam*] Supple *ad sinistram*. Respectabam in omnem partem num quis mihi esset adjutor: nemo erat.

8. *Educ de custodia animam meam*] De carcere hoc. Ità appellat specum in qua latebat.

PSAL.

PSAL. CXLIII.

MUNSTERUS.

PUtant hunc Psalmum ejusdem esse argumenti cujus superior, nempe quòd factus sit à David cùm in specu anxietate plenus Dominum invocaret.

2. *Non intres in judicium*] Orat nè jure secum agat: alioquin nemo erit qui non reus & immundus in oculis Dei inveniatur. Appellat tamen Deum judicem propter adversarios, quos sciebat non tam suos quàm pietatis esse hostes.

5. *Recordatus sum dierum*] Memoria, inquit, *dierum pristinorum*, & *facta* quæ Dominus gessit, illa pusillanimem & dejectum erexerunt, spem firmaverunt, & bonitatem Domini ob oculos posuerunt: quippe qui suos in necessitate nunquam deseruit.

8. *Ut manè audiam pietatem tuam*] i. Ut celeriter sentiam bonitatem tuam, & sciam quâ viâ elabar hostem.

VATABLUS.

2. J*Ustificabit se* יצדק] *Justificabitur*. Alius, *justus erit*.

3. *Persequitur* רדף] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Attrivit* דכא] *Confregit*. Alii, *prosternit*. Alii, *attritam dejecit*. ¶ *In obscuris* במחשכים] *In tenebricosis*: i. coegit ut habitarem in spelunca tenebrosa. ¶ *Sicut mortuos seculi* כמתי עולם] *Sicut qui ab olim mortui sunt*: vel, *jam pridem*.

4. *Et defecit* ותתעטף] *Et distortus est*: vel, *distorquebatur*. ¶ *Desolatur* ישתומם] *Destituitur*, *attonitum est*. Alii, *obstupuit*: vel, *obstupebat*.

5. *Recordar dierum* qui fuerunt *à principio* זכרתי ימים מקדם] Præt. Heb. Ad verb. *Recordatus sum dierum pristinorum*. Alii, *dies anteactos*, quibus scilicet affuisti patribus nostris. ¶ *Commentor* אשוחה] Fut. Heb. pro præs. *verba facio*, *dissero*.

6. *Expando* פרשׂתי] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Siticulosa* עיפה] Sub. *qua imbrem exspectat*.

7. *Velociter* מהר] *Festina*. *Propera*. Verbum pro adverbio.

8. *Manè* בבוקר] i. Tempestivè. *Manè* dixit, quia orationi aptum; *Misericordiam*, i. vocem tuam quæ testetur misericordiam tuam erga me. ¶ *Spero* בטחתי] Præt. Heb. pro præs. *tibi fido*. ¶ *Scire fac me* הודיעני] *notam fac mihi*, *monstra mihi*.

9. *In te spero* אליך כסיתי] *Ad te* latitaturus, vel protegendus, *confugi*. Alii, *apud te obtego*, vel *abscondo*, sub. *me*. Alii, *tibi abscondi*, sub. *causam meam*: i. tibi uni, non alii cuiquam expono causam & calamitatem meam, ut ei à quo solo opem exspecto.

10. *In terra recta* בארץ מישור] *Per terram rectitudinis*: i. per iter rectum.

11. *Vivificabis me* תחייני] Fut. Heb. pro optandi modo, *vivifica*, i. fac incolumis evadam hoc periculum, ut te laudem.

12. *Disperdes* תצמית] Fut. Heb. pro optandi modo, *dissipa*, *disperde*, *confice*. Sic mox.

CASTALIO.

2. N*Eve in jus mecum, qui tuus sum, venito*] Nè mecum jure agito.

CLARIUS.

PUtant hunc Psalmum ejusdem esse argumenti cujus superior, nempe quòd factus sit à David cum in specu anxietate plenus Dominum invocaret.

2. *Non intres in judicium*] Orat nè illo summo jure secum agat: alioqui nemo erit qui non reus & immundus in oculis Dei inveniatur. Appellat tamen Deum judicem propter adversarios, quos sciebat non tam suos quam pietatis esse hostes.

3. *Collocavit me in obscuris*] Habitare me cogit in locis obscurissimis, quæ mortuorum sepulcris simillima sunt.

5. *Memor fui dierum antiquorum*] *Memoria*, inquit, *dierum pristinorum*, & *facta* quæ Dominus gessit, illa pusillanimem & dejectum erexerunt, spem firmaverunt, & benignitatem Domini ob oculos posuerunt: quippe qui suos in afflictione nunquam deseruit.

7. *Et similis ero*] Nè *similis fiam illis qui decidunt in puteum*.

8. *Auditam fac mihi manè*] h.e. Celeriter sentiam bonitatem tuam, & sciam quâ viâ elabar & effugiam hostes.

10. *Doce me facere voluntatem tuam*] Nihil cupio, inquit, in mediis afflictionibus nisi quod tibi placitum sit. ¶ *In terra recta*] Per viam bonam.

DRUSIUS.

1. בֶּאֱמֻנָתְךָ. Alius, ἐν τῇ πίστει σου *fide tuâ*. Alius, ἐν τῇ βεβαιότητί σου.

4. וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי. Alius, καὶ ἐκυκλοῦτο ἐπ' ἐμὲ ἡ ψυχή μου, *& volvebatur in me anima mea*.

5. בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ. Alius, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου *opera manuum tuarum*.

7. אַל תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ. Alius, μὴ κρύψῃς τὸ πρόσωπόν σου, *nè abscondas faciem tuam*.

8. בַּבֹּקֶר. Alius, ἐξ ὄρθρου] Τουτέστι ταχέως, Chrysost.

10. בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר. Alius, διὰ γῆς ὁμαλῆς *per terram planam*.

11. בְּצִדְקָתְךָ. Alius, ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ σου *in misericordia tua*.

GROTIUS.

Q*Uando persequebatur eum Absalom filius ejus*] Græci hoc argumentum satis convenienter apposuerunt.

5. *Memor fui dierum antiquorum*] In memoriam mihi revocavi pericula è quibus olim divino beneficio evaseram. Vide 1 Sam. 17. 34, 35, 36, 37.

PSAL. CXLIV.

MUNSTERUS.

1. Q*UI docet manus meas ad prælium*] Laudat Deum Propheta quòd eum liberavit ab infestatione hostili, superiorémque fecerit hostibus in prælio, robur & industriam ad devincendum hostes suppeditans.

5. *Inclina cœlos tuos, & descende*] Sic oravit David cùm opem Dei imploraret contra in se sævientes hostes.

9. *Deus, canticum novum cantabo*] Adjutus, inquit, à te, novo carmine celebrabo nomen tuum, nempe *quòd tu sis qui salutem das Regibus*, &c.

12. *Ut sint filii nostri*] Precatur ut se regnante Dominus promissam felicitatem populo præstet, nempe numerosam sobolem, pecora multa & fœcunda, frumenti abundantiam, incolumitatem & pacem, de qua promissiones habes Deut. 28. Comparat autem filios *elegantibus plantulis*, & filias *exornatis angulis palatii*, vel *templi*. Ornatus enim peculiariter est puellarum.

13. *Penuaria nostra*] Kimhi exponit פאות הבית *angulos domûs*, ut sit sensus, *Omnes anguli domûs sint pleni variis speciebus frumenti, ut speciem misceant cum specie*: Sic זן interpretatur pro מין, sicut nos quoque vertimus. Alii verò vertunt *annonam*.

14. *Ad onus assueti*] h.e. Qui validi sint ad agriculturam & trahenda plaustra onerata. ¶ Portò per פרץ *interruptionem* quidam intelligunt urbis ab hoste destructionem, alii sterilitatem, quâ homines patriis sedibus coguntur cedere.

VATABLUS.

1. **B***enedictus Jehova rupes mea* ברוך יהוה צורי] *Laudetur Jehova fortitudo mea:* vel, *Omni laude dignus.*

2. *Et arx mea; elevatio mea* ומצודתי משגבי] *Et munimentum meum, & arx mea.* Iisdem nominibus usus est & Psal. 18. 2. & aliis locis. ¶ *Subdit* הרודד] *Expandit; sternit.* Alii, *subjicit.*

3. *Et agnoscis eum* ותדעהו] *Quòd cognoscis eum*; vel, *ut agnoscas eum:* i. curam illius agere digneris. ¶ *Et reputas eum* ותחשבהו] *Quòd cogites de eo?* vel, *ut cogites de eo?*

7. *Filiorum alienorum* בני נכר] Ad verb. *filiorum alieni*; pro, *alienorum:* i. eorum qui alienum Deum colunt.

8. *Loquitur* דבר] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Dextera mendax* ימין שקר] Ad verb. *dextera mendacii*, i. quorum robur fallet eos.

10. *Qui dat* הנותן] Personæ mutatio, à secunda ad tertiam.

11. *Loquitur* דבר] Præt. Heb. pro præs.

12. *Ut sint filii nostri* אשר בנינו] Itá quidam vertunt, ut sit imprecatio. Alii, *Nam filii nostri*, &c. q.d. Quod ad alia pertinet, res omnes aliæ nostræ bene habent, tantùm nobis opus est ut nos liberes: nam filii à teneris diligenter exculti sunt, & filiæ nostræ formosæ sunt, ut lapides, &c. ¶ *Aucta* מגודלים] *Adulta; summâ curâ enutrita.* ¶ *In adolescentia sua* בנעוריהם] Plur. Heb. *in adolescentiis suis.* Alii, *in juventute sua.* ¶ *Anguli excisi* כזוית] *Anguli ornati*; vel *politi:* i. ut sunt angulares lapides eleganter politi, ad similitudinem lapidum quibus construuntur palatia. מחוטבות

13. *Anguli nostri pleni* מזוינו מלאים] Vox Hebræa significat *angulos:* pro qua interpretes vertunt, *Penuaria nostra plena sunt*; sive *Cella nostræ sunt plena.* Hebræi pro *angulo domûs* accipiunt, exponentes, *In omni angulo domûs est aliqua frugum species.* ¶ *Producentes de specie ad speciem* מפיקים מזן אל זן] Ad verb. *educentes* [i. producentes, vel suppeditantes] *de genere ad genus:* h.e. varia genera annonæ. Alii intransitivè vertunt, *exeuntes* [i. redundantes] *de specie ad speciem:* q. d. Præ frugum copia miscent se species; nempe triticum avenæ miscetur, aut hordeo, aut leguminibus quæ juxtà fuerint. ¶ *Parientes mille* מאליפות] Hebraicè unica est dictio, q. d. *millenantes.* ¶ *Decem millia* מרובבות] Unicum est verbum Hebraicum, quod significat *quæ decies mille pariunt:* q.d. *parientes millenos & decem millia*; adeò ut ex illis repletæ sint, vel repleantur plateæ nostræ. Sive, *ad millenos & decem millia facientes fructum.* Chald. *parientes mille, multiplicantes decem millia.* Quidam vertunt hanc posteriorem versûs partem, *Greges nostri millibus myriadibúsque aucti repleant vicos nostros.* Vel, *millibus, imò myriadibus repleverunt plateas nostras.*

14. *Onusti* מסובלים] Sub. *sint*, vel *sunt carne*, i. pingues & crassi. q. d. Boves nostri fortes sint, vel sunt, & robusti ad ferendum onus suum. Quidam vertunt, *Boves nostri robusti*, vel *onerarii:* i. ferendis oneribus idonei. Alii, *pingues sint.* ¶ *Ruptura* פרץ] *Irruptio*, sub. *hostis:* q. d. Summa sit, vel est pax. ¶ *Qui egrediatur* יוצאת] *Egressus*, vel *emigratio*, sub. *in captivitatem.* ¶ *Clamor* צוחה] Sub. *luctuosus ob cladem ab hostibus acceptam.*

15. *Cujus Deus*, &c. שיהוה אלהיו] Ad verb. *cujus Jehova est Deus ejus*; altero relativo redundante.

CLARIUS.

LAudat Deum Propheta quòd eum liberarit ab infestatione hostili, superiorémque fecerit hostibus in prælio, robur & industriam ad devincendos hostes suppeditans.

3. *Quòd innotuisti ei*] Heb. *quòd cognovisti eum.*

5. *Domine, inclina cœlos*] Sic oravit David cùm opem Dei imploraret contra hostes in se sævientes, & videtur significare terrificam tempestatem, de qua ratione opis Divinæ dictum est Psal. 18.

9. *Deus, canticum novum cantabo*] Adjutus, inquit, à te novo carmine celebrabo nomen tuum, nempe *quòd tu sis qui salutem das Regibus*, &c.

12. *Ut sint filii nostri*] Precatur ut se regnante Dominus promissam felicitatem populo præstet, nempe numerosam sobolem, pecora multa & fœcunda, frumenti abundantiam, incolumitatem & pacem: de qua promissiones habes Deut. 28. Comparat autem filios *elegantibus plantulis*, & filias *exornatis palatiis ac templis*, vel *sicut columnæ angulares summo studio exornatæ*, quales in templis & Regum domibus conspiciuntur.

13. *Eructantia ex hoc in illud*] Alius vertit, *& efferant de specie in speciem.* Sint, inquit, penuaria nostra plena suppeditantia omnis generis annonam. Vel, *omnes anguli domûs sint pleni variis speciebus frumenti, ut speciem misceant cum specie.* ¶ *Oves nostræ*] Heb. *Oves nostræ millia producant & decem millia in plateis nostris.*

14. *Non sit interruptio*] Intelligunt urbis ab hoste destructionem: alii sterilitatem, quâ homines patriis sedibus coguntur cedere. Sunt qui sic interpretentur, *Nihil eorum quæ nostra sunt aberret, nec ulla audiatur lamentabilis vox in plateis nostris.*

DRUSIUS.

1. לְדָוִד. Alii, τῷ Δαυίδ.

3. מָה אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ. Alius, τί ἄνθρωπος, καὶ γνώσῃ αὐτόν; Sym. - - - γνωρίζεις αὐτόν; *agnoscis ipsum?*

4. אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה. Th. Ἄνθρωπος ἀτμίδι ὡμοιώθη, *Homo auræ assimilatus est.* Sym. ἀτμῷ *vapori.*

5. הַט שָׁמֶיךָ וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ. Alius, κλίναντός σου οὐρανοὺς καὶ καταβάντος, καὶ ἁψαμένου τῶν ὀρέων, ἐκαπνίσθησαν, *inclinante te cœlos & descendente ac tangente montes, in fumum evanuerunt.*

12. מְגֻדָּלִים. A. μεμεγαλυμμένα. Sym. ηὐξημένα *aucta.* ¶ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת. A. ὡς ἐπιγώνια διεσκευασμένα. Sym. .... κεκοσμημένα *ornata.*

14. אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ. Sym. οὐκ ἔστι διακοπή, οὔτε ἐκφορά, οὔτε κωκυτὸς ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῶν, *non est intercisio, neque funeris elatio, neque ploratus in plateis eorum.* Alius, ἐν ταῖς ἐπαύλεσιν αὐτῶν *in casis eorum*] Theodoretus, *Sym. sic dixit*, Nec percussio, nec funeris elatio, nec luctus in plateis eorum. *Sic etiam & alii interpretes explanarunt.*

GROTIUS.

A*Dversus Goliath*] In Hebræo non est; sed fuit olim in Hexaplis, & est nunc in Græco quo utimur. Memoriam istius periculi hoc carmine postea celebravit David.

5. *Domine, inclina cœlos tuos*] Vide 2 Sam. 22. 10. q.d. Complana tibi viam.

13. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud*] Sic Græci, ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, i. *de specie in speciem*, quomodo optimè hîc interpretantur Abenesdra & D. Kimchi. Chaldæus mavult *de anno in annum.* Pro illo *eructantia* in Hebræo est *emittentia*, sive *de se edentia.*

PSAL. CXLV.

MUNSTERUS.

TItulus hujus Psalmi est, *Laus*, quòd per totum Propheta canat laudes Dei, celebretque beneficia ejus, quæ largissima sunt in omnes creaturas ejus. Incipit autem primus versus ab Aleph, secundus à Beth, & sic consequenter servato per singulos versus ordine Alphabeti.

14. *Omnes qui corruunt*] h.e. Qui periclitantur & casui, i. morti, proximi sunt. *Depressos* verò & *incurvos* vocat eos qui vel injuriis vel morbis sunt pressi.

20. *Custo-*

20. *Custodit Dominus omnes qui ipsum diligunt*] Consolatur Propheta per hæc verba diligentes Deum, quòd quantacunque incidant mala, se ità custodiri Divinitus ut nihil ipsis possit nocere. Improborum autem felicitatem brevi sempiternis cruciatibus commutandum, illis exterminatis.

VATABLUS.

1. *Laus ipsius David* תהלה לדוד] Hebraismus pro, *Psalmus laudatorius compositus à Davide.* ¶ *Et benedicam nomini tuo* ואברכה שמך] *Et prædicabo nomen tuum.*

3. *Et laudabilis* ומהולל] *Et laudatus.* ¶ *Investigatio* חקר] *Exploratio* : i. cujus magnitudo impervestigabilis est.

4. *Et fortitudines tuas annunciabunt* ונבורותיך יגידו] *Et potentias tuas commemorabunt* : i. egregia tua facinora.

5. *Decorem gloriæ magnificentiæ tuæ* הדר כבוד הודך] Hebraismus, pro, *Splendidam & gloriosam magnificentiam tuam.* ¶ *Et res mirabilium tuorum loquar* ודברי נפלאותיך אשיחה] *Atque gesta tua mirabilia meditabor.*

7. *Eructabunt* יביעו] *Effundent* : *effabuntur* : i. plenis buccis prædicabunt. ¶ *Vociferabuntur* ירננו] *Jubilabunt* : vel, *ovantes prædicabunt.*

8. *Tardus ad irascendum* ארך אפים] Ad verb. *longus furore.*

10. *Celebrat te* יודוך] *Celebrent te.* Futura Heb. pro præs. etiam v. sequenti.

12. *Fortitudines ejus* נבורותיו] *Potentias ejus.* Mutatio personæ, pro *tuas* : h.e. egregia gesta tua.

13. *Omnium seculorum* כל עולמים] i. Quod durat per omnia secula, & est sempiternum. Versus qui à litera נ inciperet, deest in Hebraica & Chaldaica scriptura: Græci autem interpretes in suo codice habuerunt, cujus principium erat נאמן, i. *Fidelis.*

14. *Sustentat* סומך] *Fulcit.* Alii, *auxiliatur corruentibus.* ¶ *Incurvatos* הכפופים] i. Oppressos morbis, aut quavis oppressione.

15. *In te sperat* אליך ישברו] Fut. Heb. pro præs. i. ad te sperantes respiciunt, sive suspiciunt.

16. *Ad voluntatem* רצון] i. Cibo gratis dato. Alii, *beneplacito.* Alii, *pro voluntate.* Alii, *desiderio* : i. cibis optatis, & quos desiderant. Quidam Hebræorum, *secundùm voluntatem suam.* Alius, *quantum sufficit.*

18. *In veritate* באמת] *In fide* : vel, *ex fide* : i. ex vera religione, & ex animo.

19. *Facit* יעשה] Futura Heb. pro præsentibus toto versu.

20. *Disperdet* ישמיר] *Devastabit* : *exterminabit.*

CLARIUS.

Titulus hujus Psalmi est *Laudatio,* quòd per totum Propheta canat laudes Dei, celebrétque beneficia ejus, quæ largissima sunt in omnes creaturas ejus. Scriptus est autem Psalmus per ordinem Alphabeti.

17. *Fidelis Dominus*] Hic versus in Hebræo deest; & invenitur veteres Hebræos dixisse, tempore Messiæ hunc versum, qui tum deerat, reponendum: quod cernimus factum.

19. *Voluntatem timentium se faciet*] Ingentem dignationem! ut illa Majestas polliceatur se voluntati eorum qui illam reveriti fuerint obsecuturam. Sed quo pacto id fit? Quando Deus omnia, quæcunque sano consilio optare quisque deberet, præstat, quæque majori utilitati sint quàm poscere quisquam sciret: id enim omnes tandem volumus, tametsi consilia nostra in quotidianis eventibus impediri interdum videantur.

DRUSIUS.

1. תְּהִלָּה לְדָוִד. A. ὕμνησις τῷ Δαυὶδ. ¶ לְעוֹלָם וָעֶד. Alius, εἰς τὸν αἰῶνα διηνεκῶς *in seculum continuâ & perpetuâ serie.*

3. חֵקֶר. Alius, ἐξεύρεσις.

5. הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה. Alius, εὐπρέπειαν τῆς δόξης τοῦ ἐπαίνου σου καὶ τοὺς λόγους τῶν παραδόξων σου διηγήσομαι. Alius, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τοῦ ἐπαίνου σου, *magnificentiam gloriæ laudis tuæ.*

6. וּגְדוּלֹּתֶיךָ אֲסַפְּרֶנָּה. A. καὶ μεγαλωσύνας σου διηγήσομαι αὐτάς. Th. καὶ τὴν μεγαλωσύνην σου διηγήσομαι αὐτήν. Sym. - - - καταλέξω αὐτήν. V. ed. διηγησόμεθα. VI. ed. ἀειδμήσομαι.

7. טוּב. Alius, τῆς ἀγαθωσύνης σου. ¶ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ. Alius, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας σου εὐφημήσουσιν, *& misericordias tuas laudabunt.*

9. לַכֹּל. Alii, τοῖς σύμπασιν.

GROTIUS.

EST Alphabeticus per versus singulos.

13. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, & Sanctus in omnibus operibus ejus*] Ex Græco Πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Idem habent & Syrus & Arabs. Non est dubitandum quin versus hic in Hebræis codicibus librariorum culpâ exciderit: nam deest versus qui à litera Nun incipiat. Is autem fuerit,

נאמן יהוה בדבריו וקדוש במעלליו.

Quomodo ad hoc respondebunt qui nos jubent per omnia Masoretarum stare decretis?

PSAL. CXLVI.

MUNSTERUS.

3. *IN filio hominis*] h. e. Licèt sint *Principes* & magni esse videantur, adhuc tamen sunt *homines,* sunt mortales, & qui seipsos in summa necessitate juvare non possunt, quantumlibet sint divites & potentes, sed nolint velint in uno momento *emigrat spiritus eorum, & tunc intereunt omnia studia, instituta & consilia eorum.* Sperandum igitur est in solum Deum, cujus potentia est summa, opes immensæ, salus perpetua, *qui creator est cœli & terræ atque maris,* & inconcussâ suâ *veritate* hæc omnia *custodit* & conservat. Ipse *injuriam passos vindicat,* ipse cunctis viventibus *cibum administrat, captivos vinculis eripit, morbis fractos erigit, advenæ, pupilli & viduæ tutor exsistit,* &c.

VATABLUS.

4. *EGreditur* תצא] Fut. Heb. pro præsentibus, *Emigrat spiritus ejus, revertitur in humum suam* : q. d. Homines sunt mortales, & spiritum suum retinere non possunt; Deo illum repetente, tunc omnia eorum instituta remanent infecta.

7. *Injuriâ affectis* לעשוקים] *Calumniam patientibus* : *oppressis.*

8. *Illuminat cæcos* פקח עורים] Ad verb. *aperit cæcos* : i. oculos cæcorum.

9. *Sublevat* יעודד] *Evehit, attollit, exaltat, erigit* ; Fut. Heb. pro præs.

CASTALIO.

3. *CUI salus non est*] Nè se quidem, nedum alios servare potest.

CLA-

CLARIUS.

3. *IN filiis hominum*] Licèt sint *Principes*, inquit, & magni esse videantur, adhuc tamen sunt *homines*, sunt mortales, & qui seipsos in summa necessitate juvare non possunt; sed velint nolint, *emigrat* uno momento *spiritus eorum, & tunc intereunt omnia studia, instituta & consilia eorum.* Spes igitur est in solo Deo collocanda, cujus potentia summa, opes immensæ, salus perpetua, *qui creavit omnia*, & inconcussâ suâ *veritate custodit* & servat. Ipse *injuriam passos vindicat*, ipse cunctis viventibus *cibum administrat, captivos vinculis eripit, morbis fractos erigit, advenam, pupillum, viduam tuetur, & peccatores* demum, qui se hîc aliquid esse credunt, *disperdit*.

DRUSIUS.

3. שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה. Alius, τῷ ἐκ ἔχοντι σῶσαι *qui non potest servare*.
4. יֵשֵׁב. A. & Th. ἀποςρέφει *revertitur*. ¶ אָבְדוּ. A. Sym. V. & VI. ἀπώλοντο. ¶ עֶשְׁתֹּנֹתָיו. Alius, αἱ πρoθέσεις αὐτῦ.
8. פֹּקֵחַ. Alius, φωτίζει *illuminat*] מאיר.

GROTIUS.

1. *ALleluja*] Hæc vox erat velut suscitabulum cantantium in summa lætitia. Tob. 13.20. Apoc. 19. 1, 3, 4, 6. ¶ *Aggai & Zachariæ*] Hoc quoque ex Græco. Et fuit in Hexaplis.

7, 8. *Dominus solvit compeditos: Dominus illuminat cæcos: Dominus erigit elisos*] Mirè hæc congruunt in Christi tempora: nam *compediti* dicuntur qui morbis tenentur. Luc. 13. 16. Pro *elisos* in Hebræo est *curvatos*, quales sunt παραλυτικοὶ, item ἡ συγκύπτουσα Luc. 13. 11. & alii.

PSAL. CXLVII.

MUNSTERUS.

1. *OPtabilis est laus*] Quidam putant נאוה esse passivum ab אוה *desideravit, optavit*: alii putant derivari à נאה, quod *pulcrum* & *decorum* significat.

4. *Supputat numerum stellarum*] Hoc dicitur quod eâdem facilitate quâ stellas in cœlo dispersas numerat, congregare possit dispersos Israelitas in captivitate Babylonica.

8. *Facitque germinare in montibus herbam*] Ut scilicet habeant bestiæ silvestres unde vivant. Vel, *pluviis fœcundos reddit montes*, nè degeneres sint ab irriguis planitiebus. *Pascet* & implumes *pullos corvorum cum* derelictæ à matribus *clamant* in cœlum, Deúsque ex benignitate sua audit crocitationem eorum veluti precem ad se fusam: & quantò magis exaudiet populum suum ex fide ad ipsum clamantem?

13. *Confortavit vectes portarum tuarum*] Hortatur his verbis Jerosolymitanos ut Deum collaudent, quòd restauraturus sit civitatem eorum post captivitatem, & filiis eorum benedicturus, pacem & victualium abundantiam daturus.

15. *Ipse mittit eloquium suum in terram*] Significatur per id, Felicitatem non diu differendam, quippe qui solo verbo quicquid vult subitò efficere potest. Id quod patet in *nive, pruina* & *grandine*, quam veluti buccellas subitò dejicit, & flante vento tepidiore rursus dissolvit.

19. *Annunciat verba sua Jacob*] h. e. Præ cæteris nationibus dedit legem suam populo Israelitico, &c.

VATABLUS.

1. *DEcora est* נאוה] *Pulcra est*, à נאה Chaldaico verbo, quod *pulcrum* & *decorum* significat. Alii, ab אוה *desideravit, optavit*, vertunt *optabilis, desiderabilis*; ut scilicet dignè laudetur.

3. *Et alligat* ומחבש] *Velut fasciis*, scilicet more medici, aut chirurgi. Per translationem dixit *alligat dolores*: quia dixerat *sanat contritos corde*.

6. *Sublevat* מעודד] *Evehit, attollit*.

9. *Filius corvorum* לבני עורב] More Hebraico *filios* pro *pullis* dixit.

10. *Voluntatem habet* יחפץ] Fut. Heb. pro præs. *complacet sibi, delectatur, amat*. ¶ *Delectatur* ירצה] Etiam Fut. Heb. pro præs. *afficitur, voluntatem habet, beneplacitum est illi, complacet sibi*.

11. *Diligit Jehova*, &c. רוצה יהוה את יראיו] *Complacet Jehovæ in his qui ipsum timent*. Alii, *Propenso est affectu Jehova erga timentes se*.

13. *Roborat* חזק] Præterita Heb. pro præs.

14. *Qui ponit terminum tuum pacem* השם גבולך שלום] Hebraismus, pro *Terminos tuos donat summâ pace*. Quidam subauditâ præpositione vertunt, *in pace*. ¶ *Adipe frumenti saturat te*. חלב חטים ישביעך] *Medulloso tritico satiat te*, i. optimo tritico. Tritici abundantiâ aliarum quoque rerum copia significatur. Fut. Heb. pro præs.

15. *Qui mittit* השולח] *Qui immittit*: vel, *demittit*: i. qui jubet terræ. ¶ *Celerrimè* עד מהרה] Ad verb. *usque ad celeritatem*: i. summâ celeritate perficiuntur quæ jubet. Metaphora à cursoribus.

17. *Ut buccellas* כפתים] *Tanquam frusta*, aut *fragmenta*: tunc enim guttæ pluviæ nimio frigore vertuntur in frusta.

18. *Mittit* ישלח] Futura Heb. pro præsentibus, Hebraismus, *mittit verbum suum*, pro *jubet*, sive *præcipit*.

20. *Et judicia*, &c. ומשפטים כל ידעום] Ad verb. *& judicia non noverunt ea*: i. & judicia quæ dedit eis, non noverunt ea gentes: h.e. non fecit eis nota, sive manifestavit. Alii pronomen affixum verbo jungunt nomini, vertentes, *neque noverunt judicia eorum*, sub. *Israelitarum*.

CASTALIO.

15. *COnfestim currunt ejus dicta*] Fiunt ejus jussa.

17. *Jacit suam glaciem frustulatim*] Grandinem, quæ est aqua glaciata.

18. *Fluit aqua*] Liquescunt.

CLARIUS.

1. *DEO nostro sit jucunda*] Vel sic, *jucundus & gratiosissimus est, & ipsum maximè decet laus*.

4. *Qui numerat multitudinem stellarum*] Hoc dicitur quòd eâdem facilitate quâ stellas in cœlo dispersas numerat, *congregare* possit *dispersos Israelitas*. Quod verò ait, *Deum stellas singulas suis nominibus appellare*, significat eum nosse vim cujusque earum: nam illud cujusque rei duntaxat proprium nomen est quod ejus naturam exprimat. Et cùm dicitur *Adam imposuisse nomina animalibus*, significatur eum agnovisse cujusque animalis naturam: quod nemini contigisse post eum credendum est ob corruptam postea naturam nostram. Idcirco videtur Plato dixisse *existimare se eam naturam quæ rebus nomina imposuerit majorem fuisse homine*.

8. *Qui producit in montibus*] Ut scilicet habeant bestiæ silvestres unde vivant.

9. *Pullis corvorum*] Quo scilicet tempore à parentibus adhuc implumes destituuntur. *Quantò* igitur *magis pascit nos pusillæ fidei?*

10. *Non in fortitudine equi*] *Fortitudinem equi nihil æstimabit*; *nec qua videntur esse fortia crura viri ad amorem invitabunt illum. Sed amat Dominus qui eum reverenter colunt*,

colunt, & qui spem suam ponunt in clementia ipsius.

15. *Qui emittit eloquium suum terræ*] Significatur per id, eum solo verbo quicquid vult subitò efficere posse. Jussu enim ejus decidit in terram pluvia, & ejus mandatis parent subitò omnia. *Tribuit nivem similem lanæ, & pruinam tanquam cinerem dispergit. Mittit frustatim grandinem similem glaciei, tam frigidam ut nemo non horreat à frigore ipsius.* Rursus *illo jubente*, Solis ardor *liquefacit* glaciem *illam*; *spirare facit ventum* quemcunque voluerit, *& producere pluviam.* Cernis unde occasiones quærant viri sancti laudandi Deum? & stupidi homines in tanta rerum copia excogitare nesciunt quicquam unde se gratos ex aliqua parte ostendant.

19. *Annunciat verbum suum Jacob*] h. e. Præ cæteris nationibus dedit legem suam populo Israelitico.

DRUSIUS.

1. הַלְלוּיָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה. Sym. *Halleluja, quia bonum est canticum.* Th. *Laudate Ja ---*] *Quia bonum est canticum*; Sic est apud interp. Euthymii. In Theodoreteis verò habetur, *quoniam bonus est Psalmus*, ὅτι ἀγαθὸς ψαλμός. ¶ *Laudate Ja*] Αἰνεῖτε Ἰά. Est autem unum ex nominibus Dei. Theodoretus Quæst. 2. 15. in Exodum, Καλοῦσι δ' αὐτὸ (loquitur de nomine tetragrammo) Σαμαρεῖται μὲν Ἰαβέ, Ἰουδαῖοι δὲ Ἰά. *Jabe*, i. יהוה, aliis punctis vocalibus, & mutatione *V* in *B*. Ἰὰ autem, i. יָהּ, nomen contractum ex יְהוָה. Sed יָהּ non est tetragrammon. Puto igitur Theodoretum scripsisse Ἰαώ, i. יְהוָה. Vide sis Eusebium Ἀποδείξ. 10. Cæterùm in Commentariis qui inter opera Hieronymi pro *Laudate Ja* reperio Αἰνεῖτε Θεὸν, i. *Laudate Deum.*

2. בּוֹנֵה. Sym. οἰκοδομήσει *ædificabit*. ¶ נִדְחֵי. Idem, τοὺς ἐξωσμένους *expulsos*.

3. לִשְׁבוּרֵי. Idem, τοὺς κεκλασμένους *fractos*. ¶ לְעַצְּבוֹתָם. Alius, τὰ καλεαγμένα.

4. לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא. Alius, τοῖς πᾶσιν ὀνόματα καλῶν, *omnibus nomina imponens.* Alius, πάντας αὐτοὺς ὀνομαστὶ καλέσει, *omnes illos nominatim appellat.*

6. מְעוֹדֵד. Sym. ἀναλαμβανόμενος *recuperans.*

7. עֱנוּ. Alius, καταλέξατε. ¶ בְּכִנּוֹר. Alius, διὰ λύρας.

8. חָצִיר. οἱ λοιποὶ, χόρτον καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων.

10. יֶחְפָּץ. A. βούλεται *vult*. Sym. εὐδοκεῖται. Th. V. & VI. θελήσει *volet*.

11. אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ. Alius, τοῖς ἀναμένουσι τὸ ἔλεος αὐτοῦ, *iis qui exspectant misericordiam ejus.*

12. הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ. A. ὕμνει Θεόν σου, *hymnis celebra Deum tuum.* Sym. αἴνει τὸν Θεόν σου, *lauda Deum tuum.* Th. ὕμνει τὸν Θεόν σου.

16. כְּפוֹר. Alius, δρόσον πεπηγυῖαν *rorem concretum.*

17. לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד. Alius, εἰς πρόσωπον ψύχους τίς στήσεται; *coram frigore quis stet?*

18. דְּבָרוֹ. A. ῥῆμα αὐτοῦ. Th. & VI. ed. τὸν λόγον αὐτοῦ. V. ed. λόγον αὐτοῦ *sermonem suum.*

19. חֻקָּיו. Alius, ἀκριβασμούς. Alius, προστάγματα *præcepta.*

20. לֹא עָשָׂה כֵן. Alius, οὐκ ἐποίησεν ὅμοια *non fecit similia*, vel *talia.*

GROTIUS.

2. *Ædificans Jerusalem, dispersiones Israelis congregabit*] Optimè congruit in tempora Nehemiæ.

10. *Nec in tibiis viri beneplacitum erat ei*] Non curat celeres cursores.

PSAL. CXLVIII.

MUNSTERUS.

1. *De cœlis*] h. e. Vos, Angeli, qui estis de natura cœlesti, & qui agitis in supernis, expertes corporeæ molis.

4. *Cœli cœlorum*] Sunt apud Hebræos qui per *cœlos cœlorum* intelligunt השמים אשר תחת השמים, i. *cœlos qui sunt sub cœlis*, h. e. regionem ignis & aeris. Descendit enim Propheta à supremis cœlis, observato ordine naturæ, usq; ad terram, cujus paulò pòst meminit.

7. *Laudate Dominum de terra*] h. e. *Vos qui estis terreni*, & habitatis atque vivitis in terra, sed & *dracones* sive *immanes belluæ atque omnia maria* & quicquid in eis continetur, *laudate Dominum.*

8. *Ignis*] Per *ignem* intelligit hîc tonitrua, fulgura & fulmina, quæ nascuntur in aere proximo terræ: & per *vaporem* intelliguntur exhalationes siccæ, unde generantur venti & flatus. Quod autem omnia condita hîc ad laudem Dei invitantur, quorum multa & ratione & voce carent, magis nobis in exemplum proponuntur, utpote quæ faciunt id ad quod instituta sunt, ostendendo miris operationibus suis incredibilem Dei sapientiam, potentiam & bonitatem, quæ tam mirificè relucent in eis. Nos igitur hîc præcipuè invitamur ut consideremus magnificentiam Creatoris in creaturis, & assurgamus in laudē Dei.

VATABLUS.

3. *Luminis* אור] *Lucis*, i. lucidæ: Hebraismus.

6. *Et stare fecit ea* ויעמידם] *Et constituit ea*: vel *stabilivit*. ¶ *Et non præteribit* ולא יעבור] i. Non delebitur, non abrogabitur, non cessabit. Sic hoc verbo usus est Matthæus 24. 35. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.*

8. *Ignis* אש] *Ignem* pro *fulminibus* & *fulgetris* posuit. ¶ *Ventus turbinis* רוח סערה] *Spiritus procellæ*, i. ventus procellosus.

13. *Gloria ejus* הודו] *Magnificentia ejus, celebritas, dignitas.*

14. *Et extulit cornu populo suo* וירם קרן לעמו] *Et attollet* [vel, *exaltabit*] *cornu populi sui. Cornu* significat vires, robur, virtutem. q. d. Restituet vires populo suo. ¶ *Laus omnibus*, &c. תהלה וגו] *Laus* decet *omnes pios ejus, atque filios Israel, populum illi propinquum.* Vel, *laus* erit *omnibus sanctis ejus, filiis Israel, populo appropinquanti ei.* Affixum pronomen pro separato, i. qui accedit ad eum, & ejus cultui addictus est.

CASTALIO.

4. *Hunc aqua laudate cœlestes*] Pluviæ.

CLARIUS.

1. *De cœlis*] h. e. Vos, Angeli, qui estis è natura cœlesti, & qui agitis in supernis, expertes corporeæ molis.

4. *Cœli cœlorum*] Sunt apud Hebræos qui per *cœlos cœlorum* intelligant cœlos qui sunt sub cœlis, h. e. regionem Ignis & Aeris. Descendit enim Propheta à supremis Cœlis, observato ordine naturæ, usque ad Terram, cujus paulò pòst meminit. Idem intelligunt de eo quod sequitur, *& aqua quæ super cœlos sunt.*

7. *Laudate Dominum de terra*] h.e. *Vos* qui habitatis & vivitis *in terra*, sed & *dracones* sive *immanes belluæ, atque omnia maria*, & quicquid in eis continetur, *laudate Dominum.*

8. *Ignis*] Per *ignem* intelligit hîc tonitrua, fulgura & fulmina, quæ nascuntur in aere proximo terræ: & per *vaporem* intelliguntur exhalationes siccæ, unde generantur venti & flatus. ¶ *Spiritus procellarum*] Ventus turbinem excitans.

DRUSIUS.

2. כָּל צְבָאָו. Sym. πᾶσαι αἱ στρατιαὶ αὐτοῦ *omnes copiæ ipsius.*

3. הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכְבֵי אוֹר. Sym. *Laudate eum omnes stellæ luminis*] Sic etiam cæteri. Vide Theodoretum. In ed. Rom. *Alius*, ἀστέρες φωτὸς *stellæ luminis*, i. luminosæ, lucidæ.

6. וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם. Alius. ἔστησεν αὐτὰ διαμένειν αἰωνίως, *statuit ea ut manerent in æternum.*

8. רוּחַ סְעָרָה. Alius, ἄνεμος καταιγίδος *ventus turbinis.* Alius, τυφῶνες *typhones.*

11. כָּל לְאֻמִּים. Alius, πάντα φῦλα *omnes gentes.*

12. בַּחוּרִים. Alius, ἐκλεκτοὶ *electi.*

13. כִּי נִשְׂגָּב. Alius, ὅτι ὑπερέχον. ¶ הוֹדוֹ. Alius, καὶ ὕμνος αὐτοῦ & hymnus ipsius.

14. תְּהִלָּה. Alius, ἔπαινος laus.

GROTIUS.

4. A *Qua omnes qua supra cœlos sunt*] Nam etiam aer hic infimus *cœlum* Hebræis. Vide Gen. 1. 7.

5. *Ipse mandavit, & creata sunt*] Omnia quæ jam nominata sunt: etiam Angeli, contrà quàm sentiunt Rabbini quidam. Ideo in Nicæna Synodo additum est, *Creatorem visibilium & invisibilium.*

PSAL. CXLIX.

MUNSTERUS.

Agit hic Psalmus de restitutione Israelis ex captivitate, invitátque ob novum Dei beneficium ad novum carmen, ut nè quidem *in cubilibus suis* cessent à laudibus Dei, qui populum abjectum & dispersum iterum in unum *congregavit* & sibi adoptavit, concedens etiam eidem magnificas contra hostes victorias, ut pugnarint feliciter assistente Deo *gladios utrinque exacutos in manibus tenentes, & ultionem in gentibus* incredulis *facientes*, secundùm quod Deut. 32. de hoc sententia à Deo fuit lata & à Propheta conscripta, *Cùm acuero gladium meum, reddam ultionem hostibus meis*, &c. Hanc autem vindictam putant factam sub Machabæis, quando Reges & populi à Jehudæis fuerunt devicti & in eorum potestatem redacti. Hæc autem omnia umbra fuerunt eorum quæ postea facta sunt sub Christo, cujus fideles Ministri armis spiritualibus mundum oppugnare cœperunt, & felices triumphos reportaverunt, vincentes Reges & nationes, & Christi Euangelio subjicientes.

VATABLUS.

1. M*isericordium* חסידים] *Piorum; benignorum; sanctorum.*

3. *In choro* במחול] *Chorum* significare videtur præsertim Exod. 32. 19. Significare etiam *fistulam* vel *tibiam*, ex Ex. 15. 20. Judic. 11. 34 & 21. 21. ac aliis locis, satis liquet.

4. *Complacet sibi* רוצה] *Beneplacet sibi*; i. maximè amat populum suum. ¶ *Glorificabit* יפאר] Fut. Heb. pro præs. *ornat*; i. nam id honoris exhibet mansuetis ut eos dignetur ope suâ.

5. *In gloria* בכבוד] *De gloria*; i. ob gloriam liberationis. Alii, *in decore.* ¶ *Exsultabunt in cubilibus suis* ירננו על משכבותם] *Jubilabunt super cubilibus suis.* Alii, *ovabunt de cubilibus suis*: i. de alta quiete & tranquillitate solida.

6. *Exaltationes* רוממות] i. Summæ laudes: q. d. De magnificis factis Dei semper loquuntur. ¶ *Anceps* פיפיות] Ad verb. *duarum acierum*, i. utrinque incidens. Sing. pro plur. q. d. Invictam potentiam adepti sunt.

7. *Increpationes* תוכחות] *Castigationes.*

8. *Ad alligandum* לאסר] *Ut vinciant.* ¶ *Et nobiles eorum* ונכבדיהם] *Et proceres eorum; dignitate pollentes; magnates.*

9. *Ad faciendum in eos judicium scriptum* לעשות בהם משפט כתיב] Hebraismus, pro, *ut sumant de eis pœnas juxta scriptum Legis.*

CLARIUS.

Agit hic Psalmus de restitutione Israelis ex captivitate: invitátque ob novum Dei beneficium ad novum carmen, ut nè *in cubilibus* quidem *suis* cessent à laudibus.

6. *Gladii ancipites*] *Utrinque acuti.* Ait Deum concessisse illis magnificas contra hostes victorias.

9. *Judicium conscriptum*] h. e. Præscriptum à Deo Deut. 32. *Cum acuero*, inquit, *gladium meum, reddam ultionem hostibus meis* &c. Hæc autem omnia umbra fuerunt eorum quæ postea facta sunt sub Christo, cujus fideles Ministri armis spiritualibus mundum oppugnarunt, & felices triumphos retulerunt, victis Regibus, & subactis Christi Euangelio nationibus.

DRUSIUS.

6. רוֹמְמוֹת אֵל. Alius, ὑμνολογίαι.

9. מִשְׁפָּט כָּתוּב. A. κρίμα γεγραμμένον *judicium perscriptum.* Sym. κρίσιν γεγραμμένην.

GROTIUS.

8. A*D alligandos reges eorum in compedibus*] Ut factum Adonibeseco Jud. 1. 7.

9. *Ut faciant in eis judicium conscriptum*] Similitudo sumpta ex sententiis quæ descriptæ recitari solebant. Deus *describere* dicitur quod decernit, Judæ 4. Apoc. 13. 8. & 20. 15.

PSAL. CL.

MUNSTERUS.

1. I*N sanctitate ejus*] Intelligitur hic per *sanctitatem*, sacrarium Dei cœleste, non illud quod in monte Zijon habebatur, ubi intra Sanctum sanctorum Arca Dei continebatur. Unde & altera hujus versiculi particula habet, *Laudate eum in firmamento potentia ejus*, i. ubi potentia ejus & fortitudo visenda electis apertè exhibetur.

6. *Omnis spiritus*] i. Quicquid spirat, sonare debet laudem Dei, à quo tanta accepimus beneficia.

VATABLUS.

1. I*N sanctitate ejus* אל בקדשו] *In sancto ejus*; vel, *in sacrario ejus*: i. in Templo; aut vos, Angeli, qui versamini semper in cœlo. ¶ *In firmamento* ברקיע] *In expanso*: i. vos, homines, qui continemini ejus firmamento, in quo ejus potentia relucet.

2. *In fortitudinibus ejus* בגבורותיו] *Propter fortitudines ejus*: i. ob egregia facinora ejus. ¶ *Secundùm multitudinem*, &c. כרוב גדלו] *Juxta excellentem magnitudinem ejus.* Alii, *pro eximia magnitudine ejus.* Alii, *pro amplitudine magnitudinis ejus.*

5. *Sonoris* שמע] Ad verb. *auditûs*; vel *auditionis*: i. sonoris, vel canoris.

CLARIUS.

1. I*N sanctis ejus*] *In sanctuario ejus*, vel, *in sanctitate ejus.* Et intelligitur sacrarium Dei cœleste, non illud quod in monte Sion habebatur, ubi intra Sanctum sanctorum Arca Dei continebatur: unde & altera hujus versiculi particula habet, *Laudate eum in firmamento virtutis (vel potentia) ejus*, i. ubi potentia ejus & fortitudo visenda electis apertè exhibetur.

2. *In virtutibus*] Vel *propter fortitudinem ejus.*

6. *Omnis spiritus*] Quicquid spirat, inquit, sonare debet laudem Dei, à quo tam ingentia accepimus beneficia.

DRUSIUS.

1. בְּקָדְשׁוֹ. A. ἐν ἡγιασμένῳ αὐτοῦ. Sym. ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ *in sancto suo.* ¶ עֻזּוֹ. A. κράτους αὐτοῦ *roboris ejus.* Sym. τῷ ἀκαθαιρέτῳ αὐτοῦ *inexpugnabili ejus*] In Theodoretei, *Sym. autem sic, Laudate eum in firmamento inexpugnabili ejus.*

2. בִּגְבוּרֹתָיו. Alius, διὰ τῶν δυναστειῶν αὐτοῦ *per virtutes ejus.*

3. בְּתֵקַע שׁוֹפָר. Sym. δι' ἤχου κερατίνης *per sonum cornea buccina.* ¶ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר. A. ἐν ναυλῷ καὶ λύρᾳ *nablio & lyrâ.* Alius, διὰ ναύλας καὶ λύρας.

4. בְּמִנִּים וְעֻגָב. Alius, διὰ χορδῶν καὶ κιθάρας.

5. תְרוּעָה. Sym. σημασίας.

6. כֹּל הַנְּשָׁמָה. Alius, πᾶσα ἀναπνοή.

GROTIUS.

1. L*Audate Dominum in sanctis ejus*] *In sanctuario ipsius*, i. in Templo.

4. *Et organo*] Heb. עגב: de qua voce vide quæ ad Gen. 4. 21.

RADOLPHI

RODOLPHI BAYNI CANTABRIGIENSIS
ET
Sanctæ Linguæ Regii Professoris Lutetiæ
AD
HENRICUM REGEM GALLIARUM
PRÆFATIO.

PRæclarum magnis principibus præbens exemplum Rex Salomon, etiamnum adolescens & penè puer, à cultu numinis regnum est auspicatus. Ascendens enim ad altare æneum coram tabernaculo federis Domini hostias obtulit. Et in ipsa nocte cœlitus concessâ facultate petendi, *Da mihi*, inquit, *sapientiam & intelligentiam ut populum tuum judicare possim, & discernere inter bonum & malum. Quandoquidem hanc rem postulasti* (Divinum respondet oraculum) *non vitam longævam, non opes, non ultionem ex inimicis, ecce* (inquit) *dedi tibi cor sapiens & intelligens, ut nullus ante te tui similis fuerit, neque post te surrecturus sit.* Et ut scribitur in antiquis annalibus, *dedit Deus sapientiam Salomoni, & prudentiam valde multam, & latitudinem cordis, quasi arenam quæ est in littore maris. Erat* (inquit sacer historiographus) *sapientior cunctis hominibus.* Et quando, ut inquit Paulus, *Unicuique datur manifestatio Spiritûs ad utilitatem,* Salomon omni posteritati prodesse cupiens, hunc Parabolarum librum nobis reliquit לדעת חכמה *ad sciendam sapientiam*, ut est in exordio libri, dubitare poterit nemo, quin rara quædam & cœlestis sapientia sit in hoc opusculo prodita. In quo is qui reliquos mortales sapientiâ præcessit, sapientiam ex professo tradere instituit. Mirata est olim antiquitas hoc nomine Thaletem, Solonem, Biantem, & aliquot alios: sed Socratem imprimis, Apollinis oraculo judicatum omnium sapientissimum; vel quòd constanter assereret se nihil scire, vel quòd primus philosophorum relictâ cœlestium rerum investigatione, nempe de siderum cursu, magnitudine & intervallis, philosophiam è cœlo in urbes avocasset, & à sapientum gymnasiis in privatas deduxisset domos, neque omnium rerum divinarum humanarúmque scientiam esse philosophiam (ut veteres illi) existimavit; sed mortis meditationem potiùs, cum Paulo Apostolo hac in re consentiens, qui quotidie moritur per nostram salutem, & cui mori lucrum est. Meritò igitur Socrates primus obtinuit inter philosophos, ut qui de mortalibus optimè mereri studuit, & eam artem tradere quæ ad bene beatéque vivendum imprimis spectare & valere sibi videretur. De virtute totus fuit illi sermo, in qua sola beatam collocavit vitam. Nam rogatus de magno Persarum rege, beatúsne esset, ut est apud Platonem in Gorgia, Non possum dicere, respondet, cùm ignorem quàm sit vir bonus. Prorsus existimans bonos beatos, improbos miseros. Miser est ergò Archelaus, qui tum temporis fortunatissimus habebatur: Certè, inquit, si injustus. Præclara quidem sunt ista, ut pleraque Stoicorum placita, qui unà nobiscum negant vel corporis dotes, vel fortunæ bona, ad animi felicitatem esse requirenda. Cæterùm istos, quamlibèt præclarè philosophantes, à sapientia quam profitebantur alienissimos fuisse constat, ut qui nè principium quidem sapientiæ noverant. *Initium* (inquit) *sapientiæ, timor Domini*, & unius veri Dei vera & casta religio. Multa ex nostris libris hauserant. Nam apud Platonem, Deum mundi fabricatorem reperias: apud Zenonem, inferos, & immortales animos, unum & summum bonum honestatem. Magno studio circa veritatis investigationem occupati, &, ut inquit Paulus, γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. Sed *cùm Deum*, ipsam veritatem, *cognoverunt, non sicut Deum glorificaverunt, dicentes se esse sapientes, stulti fuerunt:* hæc ille, *qui sapientiam loquitur inter perfectos, non hujus seculi, neque principum hujus seculi, qui destruuntur. Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio* (inquit) *quam prædestinavit Deus.* Hanc Salomon ut longè excellentiùs quàm ullus philosophorum intellexit, ità sensibus hominum objicere & pectoribus instillare modis omnibus conatus est. Nam apud hunc velut in theatrum prodiens Sapientia, imò in suggestum ascendens, concionabunda, *O viri, ad vos clamito* (inquit) *& vox mea ad vos, ô filii hominum: intelligite parvuli astutiam, & insipientes animadvertite. Audite, quia de rebus magnis locutura sum.* Quòd si quæ sim quæras, *Dominus possedit me in initio viarum suarum: quando præparabat cœlos, aderam. Per me reges regnant & principes imperant: mecum sunt divitiæ & gloria: melior est fructus meus auro: ego diligentes me diligo:* &, *Delitiæ meæ esse cum filiis hominum.* Sed antequam has magnas sapientiæ dotes, & sublimitatem proponat nobis Salomon, à magnis sceleribus & flagitiosis criminibus auditorum animos purgare gravissimâ doctrinâ studet. In principio libri, à furto, rapinis, libidine, & aliis id genus flagitiis vehementer deterret: rem familiarem rectè instituere & administrare docet in septem primis libri capitibus. Ut honestate morum & omni probitate ornati accedamus ad Sapientiam suas virtutes in octavo & nono capite prædicantem, & ut mirificos illius concipiamus amores, ac denique aures libenter accommodemus Sapientiæ præceptis, quæ à principio decimi capitis ad trigesimum usque densissimè constipantur,

ſtipantur, ſuboſcuris loquendi ſchematibus, & tanquam mella in favis reconduntur, variis ſtultitiæ generibus è regione collocatis, quò ex tenebrarum horrore gratior ſit lucis aſpectus, miro & incredibili planè artificio. Ad hæc omnibus ferè rebus, ſive à natura productis, ſive ad uſus humanos inventis, abutitur Salomon, ad varias ſapientiæ partes explicandas. Non ſolùm omnes hominum conditiones, Reges & ſubditos, parentes & liberos, conjuges, amicos, divites & pauperes, opifices, agricolas, doctos & imperitos, probos denique & improbos, omnes in theatrum accedere, & Sapientiæ audire præcepta magnopere invitat. Noverat enim nullam vitæ partem, neque in privatis neque publicis rebus, Sapientiæ præceptis poſſe carere. Porrò temerarios eſſe mortales, ſeriis rebus ferè non vacare, gravibus ſapientum elogiis vulgus hominum non delectari haud ignorans, in omnes ſe vertit formas Salomon. Nunc blandè, nunc aſperè caſtigat, pueraſcens penè cum pueris, jocatus cum imperitis, & cum impudicis mulierculis propemodum laſciviens: ſtertit cum ſomnolentis & pigris,cum laborioſis agricolis copioſam colligit annonam.Cum bonis parentibus virgis cædit liberos, cum judicibus populi jura decernit, & civibus æquitatem legum deſcribit: cum regibus denique, & ducibus juſtitiam colentibus, timorem incutit contumacis & præfracti ingenii hominibus, quos imperio facilè parere cogit: unicuique patello dignum coaptans operculum. Novit etiam cum fabris frabilia tractare: rudes & ignaros non ſtatim in ſapientiæ conclave intromittere voluit,neque nudas porrigere margaritas illotis contrectandas manibus, ſed veluti per cancellos obſcuro lumine ſpectandas primò; imò verborum ambagibus, & ſermonis coloribus auditorum pectora percutiens, è lapideis hominum imperitorum cordibus, tanquam è ſilice, ſcintillas ſapientiæ cogit emicare. Sed de his hactenus: nam ad ſapientiam Salomonis dignè decorandam ac depingendam non mediocri ſapientiâ opus eſſe videmus. Suſcepimus hunc librum interpretandum, ut pauca de noſtro dicamus inſtituto, non ſolùm quòd reconditam videretur habere doctrinam, & tanto authore non indignam, ſed etiam quòd concionatoribus ad plebem, & corruptiſſimis noſtri ſæculi moribus caſtigandis vehementer accommodus. Qua in re ſi quando aliàs, nunc maximè eſt elaborandum: Nam ex quo tempore de dogmatibus fidei, de ritibus eccleſiæ, & myſteriis Chriſtianæ religionis dubitare & digladiari cœperunt iſti, quantum fide promovimus, doctorum hominum eſto judicium. Quanta verò clades morum, quanta probitatis & pudicitiæ jactura, quanta denique totius diſciplinæ & ſanctorum Canonum ſubverſio ſubſecuta ſit, heu nimiùm clarè vident omnes! De dogmatibus vel retinendis vel recuperandis, quæ ab importunis hominibus labefactari cœperant, à quamplurimis ſtudioſè & magna cum laude deſudatum eſt, & libris editis pro veritatis defenſione pugnatum eſt egregiè. Ipſe verò in hoc pernicioſo Chriſtiani orbis incendio, unà cum aliis cupiens operæ manus admovere, ſuſcepi hanc Salomonis philoſophiam moralem explicandam, ut ex fontibus Hebræorum reconditis leviter & quàm fieri poteſt lympidè, in legentium animos defluat. Utcunque, ſi non eruditis, tamen lucidis illuſtrare commentariis, & commentandi ratione longè ſejunctâ ab omnibus illis qui priùs huic operi manus admoverunt: nè quis me dicat rem actam agere, & hoc opus poſt magnos viros velut ad incudem fruſtrà revocare. Nam præter aliorum, inter opera D. Hieronymi docti exſtant commentarii, quos doctorum conſenſus jamdudum Bedæ tribuit. Cujus autoritas, & patria communis, mihi quoque calcar addiderunt, cupienti illam operis partem abſolvere, quam ab eo viro ferè prætermiſſam video, nempe hiſtoricum & craſſiorem ſenſum, quem ego fuſiùs proſecutus ſum juxta proprietatem linguæ Hebraicæ, variis modis pro ambiguitate ſive (ut ego interpretor) pro ubertate Scripturæ eundem explicantes locum, ſuum lectori relinquentes judicium, noſtrum quoque interponere ſæpiſſimè non dubitavimus. Novam verſionem adjecimus quibuſdam in locis, ubi noſter Interpres Septuaginta potiùs quàm veritatem Hebræam ſecutus eſt. Allegoriam & ſenſum ſublimiorem minimè neglleximus. Ante omnia dedimus operam, nè noſtris intelligendis aliis eſſet opus commentariis: ſed ut graviſſimas ſententias & magnâ difficultate impeditas, quantâ potuimus luce claras efficeremus. Id quod ſi ſumus aſſecuti, non noſtram, ſed poſt Deum linguæ Hebraicæ laudem eſſe cupimus; Imò tuam, Rex Henrice, cujus nominis Majeſtati hos noſtros labores conſecramus: non ſolùm quòd in celeberrima Academia tuo ſalario literas Hebræas publicè profitemur; ſed quòd præter alias inſignes virtutes & verè heroicas, quas in te admiramur, etiam literarum & artium Profeſſoribus magnificè pergas illuſtrare tuum regnum, ſecutus exemplum Parentis tui feliciſſimæ memoriæ Franciſci, qui hoc nomine immortalitatem per orbem conſecutus, perinde hominum memoriâ vivit hodie, ac cùm ſtipatus ſuorum turmis ſuper terram mortalis incederet. Alia laudum encomia, ſive belli ſive pacis artibus comparata, erunt tibi,Rex, cum aliis Galliarum regibus communia: verùm hic literarum honos, & artium liberalium decus, quibus non tuum regnum ſolùm, ſed orbem Chriſtianum illuſtras, tuum erit & Parentis tui duntaxat; ut quorum magnificentiâ denuo ditatus videatur mundus, & varia linguarum genera conſecutus, ut olim naſcente eccleſiâ Chriſti. Tuo igitur jure vendicare potes, non ſolùm ſi quid à tuis Profeſſoribus adminiculo literarum lucubratum fuerit; ſed quotquot hâc ætate prodeunt literarum monumenta, Chriſtianiſſimi Regis Galliarum ſubſidia agnoſcant oportet. Quare macte virtute perges (nemo dubitat) indies hanc nominis tui celebritatem penè pluſquam regiam augere: adjutus præſertim operâ, prudentiâ invitatus, & firmatus conſilio Reverendiſſimi & Illuſtriſſimi Cardinalis Lotharingi. Qui cùm tuæ Majeſtati ubique adſit, mirâ dexteritate in omnibus rebus gerendis, tum in hac parte laudis inſignem navat operam, & Profeſſoribus literarum & artium addit animos, humanitate invitans, & autoritate calcaria ſubjiciens, ut hoc vel totius orbis lumen accenſum ſemel, indies longiùs & ſplendidiùs porrigat radios, volente Domino Jeſu, qui tuam Majeſtatem diu ſervet incolumem. Lutetiæ.

ANNOTATA

ANNOTATA AD LIBRUM PROVERBIORUM.

CAP. I.

MUNSTERUS.

1. Titulus hujus libri more Hebræorum cohæret cum reliquo contextu. Est autem hic titulus PROVERBIA SALOMONIS FILII DAVID, REGIS ISRAEL. UNDE DISCAS SAPIENTIAM ET ERUDITIONEM &c. Hebræi Proverbium sic definiunt, הוא דבר נאמר על צד הדמיון לתת ציור בדבר הנרצה כמו האשה הט הטובה בשל לתורה והזונה לעבודה זרה. Verùm nescio an hæc descriptio satisfaciat curioso lectori, cùm Salomo magis Sententias vulgares in hoc proponat libro quàm Similitudines. Porrò sententiæ istæ proditæ sunt de variis rebus & eventibus humanis atque communibus casibus, etiamsi plurimæ ad formas virtutum & vitiorum referri possint. Est enim libellus hic compositus ut ratio quædam sit instituendæ vitæ.

2. *Sapientiam*] Nostri accipiunt *sapientiam* pro *cognitione Dei*. Aben Ezra exponit *timorem Domini*; & Kabuenaki עיון *speculativam cognitionem*, sicut מוסר accipit pro *castigatione* מדות המגונות *turpium morum*. ¶ Per *verba intelligentiæ* accipe cognitionem retrusiorum sententiarum Scripturæ.

3. *Eruditionem prudentiæ*] Aben Ezra putat legendum, *eruditionem & prudentiam*. Alii verò advertentes Pathah sub Samech, h.e. statum regiminis, sic legendum contendunt, *Ut suscipias castigationem à rectè instituta ratione*. Per מישרים intellige יושר *rectitudinem in judicio servandam*.

4. *Simplicibus*] Sunt פתיים qui veluti arundo mobiles sunt & non solidati, citò persuasibiles & flexibiles in malum.

5. *Cognitionem*] Est לקח *augmentum scientiæ*, quod discipulus acquirit ex doctrina eruditi præceptoris. תחבולות verò definit Kimhi esse *ratiocinationes & pressas considerationes sublimium cogitationum*.

7. *Timor Domini initium sapientiæ*] Quidam sic interpretantur, *Fundamentum & basis veræ scientiæ est timor Domini*: alii sic, *Prima & præcipua scientia est timor Domini*.

8. *Legem matris tuæ*] h.e. institutionem & formationem in moribus, quibus puer ornatur & fit gratus hominibus.

17. *Frustrà itaque expanditur rete*] h. e. Sicut innocenter & sine earum culpa capiuntur aves, ità accidit bonis quibusque viris, quibus pessimi insidiantur usque ad mortem.

19. *Qui inhiat substantiæ*] Capitur hîc בוצע pro גזול *raptore*, & בצע pro ממון *substantia*, atque *anima* pro *vita*, quæ sustentatur per exteriora bona, quæ raptor tollit.

22. *Ignavi*] R. Levi exponit hîc פתיים pro *his quorum cognitio est parva, & qui facilè seduci possunt*. Est autem querela contra eos qui contemnunt verbum Dei.

30. *Non acquieverunt*] Verbum אבו suprà v. 10. scribitur conversis literis, תבא pro תאבה.

32. *Quies ignavorum*] Aben Ezra exponit hîc משובה pro מנוחה *otio*. *Otium* inquit, *est causa quòd multi cadunt in impietatem*. Alii accipiunt pro *aversione*, quâ ignavi se à Deo avertunt.

VATABLUS.

Librum istum LXX interpretes inscripserunt ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ, PROVERBIA SOLOMONIS. Hebræi autem משלי שלמה, quod significat *Similitudines & Comparationes*, quas Græci παραβολὰς vocant.

2. *Ad sciendum* לדעת] Ad verb. *Ad intelligendum*, sub. *aptè & accommodè*. Quidam vertunt *unde discas*. ¶ *Et eruditionem* ומוסר] *Et castigationem*, sive *correctionem*. Alii, *disciplinam*. Vox Hebræa significat etiam *mores*. ¶ *Intelligentiæ* בינה] *Prudentiæ*.

3. *Eruditionem* מוסר] Eadem vox quæ præced. versu. ¶ *Intelligentiæ* השכל] *Prudentiæ*. Alii, *intelligendi*; ut sit infinitivus: i. prudenter agendi. ¶ *Et rectitudines* ומישרים] *Et æquitates*. Alii, *& ea quæ æqua sunt*.

4. *Simplicibus calliditatem* לפתאים ערמה] Sub. *bonam*. Alii, *astutiam*, sive *solertiam*. *Simplices* vocat qui facilè huc & illuc impelluntur. à verbo פתה quod *inflectere, malè persuadere*, & *seducere* significat. ¶ *Scientiam & cogitationem* דעת ומזמה] *Intelligentiam & consilium*. Alii, *scientiam atque rectam cognitionem*, sive *perspicientiam*.

5. *Audiet* ישמע] Subaudiunt quidam, *quæ cùm audiet*. ¶ *Et addet doctrinam* ויוסף לקח] Chald. *addet scientiam*. Hebraismus, pro *fiet doctior*; sive, *cognitione promovebit*. ¶ *Et intelligens consilia possidebit* ונבון תחבולות יקנה] *Et præditus intelligentiâ artes acquiret*. Alii, *& qui judicio pollet ingeniosa consilia consequetur*. Alii, *solertiam*, vel *industriam*, sive *inventa subtilia*.

6. *Parabolam* משל] i. Sermonem parabolicum. Vide tituli expositionem. ¶ *Et elocutionem* ומליצה] *Et enarrationem, interpretationem*, sive (ut loquuntur Hebræi) *mensuram & pondus verbi*. ¶ *Et ænigmata eorum* וחידותם] Vox hæc, ut & Græca, *obscuros & involutos sermones* significat. Exemplum ænigmatis & parabolæ habes apud Ezechielem, 17. 2.

7. *Et eruditionem* ומוסר] *Et disciplinam*: vel, *correctionem*. ¶ *Despexerunt* בזו] Præt. Heb. pro præs. *contemnunt despicere solent*.

8. *Eruditionem* מוסר] *Disciplinam, castigationem, correctionem*.

9. *Adjectio gratiæ* לוית חן] *Additamentum* [sive *augmentum*] *gratiæ*: vel *copulationem*. Alii, veluti *superaddita gratia*. Alii, *Ea gratiam addent*. Alii, *sertum gratiæ*; i. gratiosum & elegans: vel, *coronam gratiæ*. Similia verba habes infrà 4. 9. ¶ *Gutturi tuo* לגרגרותיך] Ad verb. *gutturibus tuis*, i. collo tuo. Pluralis est vox Hebraica, quòd colli duæ sint partes.

10. *Seducere voluerint te* יפתוך] *Decipere voluerint te*. Alii, *persuadere voluerint*. ¶ *Nè acquiescas* אל תובא] Ad verb. *nè velis, nè desideres*, sive *concupiscas*, aut *complaceas*.

11. *Sanguini* לדם] Pro *hominibus* positum est. ¶ *Insidiemur innocenti*,&c. נצפנה לנקי חנם] *Abscondamus* [sub. *retia*] *innocenti nullâ causâ* : i. etiam non lacessiti. Alii, *abdamus nos contra innocentem* [vel *mundum*] *frustrà*. Alii, *absconditi latitemus contra insontem absque causa*.

12. *Deglutiamus eos sicut sepulcrum* נבלעם כשאול] *Devorabimus eos instar inferorum*, vel *barathri*. ¶ *In foveam* בור] *In voraginem* : significat *foveam in qua non est aqua*.

14. *Inter nos* בתוכנו] Ad verb. *in medio nostri*. Quidam, *Sortire tu nobiscum*.

15. *Prohibe* מנע] Quin potiùs *arceto*, &c. Repetitio.

16. *Currunt, & festinant* ירוצו וימהרו] Futura Heb. pro præs.

17. *Certè* ut *sine causa*, &c. כי חנם וגו'] Variè hic locus vertitur ab interpretibus. Primò ut hîc vides ; cujus versionis sensus est, *Certè* (vel *Quia*) ut *sine causa avibus innocuis expanditur rete, ità hi sine causa insidiantur vitæ eorum quos occidere cupiunt, ut illorum rapiant bona*. Simplicior hæc videtur opinio, cui etiam quadrat sequens versus, *Tales sunt viæ omnium illorum qui lucro inhiantes, sine causa alios occidunt*. Secundò, *Quia ut frustrà sparsum est rete ante aves, quòd illud non percipiant præ aviditate cibi suprà illud jacti, qui causa est ut non sibi caveant à reti ; sic isti nullo periculo deterriti, sed avaritiâ illecti, sanguini suo, sive sibi ipsis, insidiantur, & contra vitam suam abscondentes se, insidiantur aliis*. Tertiò, quidam secundum versum referunt ad *habentes alas*, & exponunt, *Et ipsi homines insidiantur sanguini eorum qui habent alas*, i. volatilium ; *& abscondunt se contra animam eorum volatilium, ut occidant ea*. ¶ *Spargitur* מזרה] Particip. passivum fem. *sparsum est, dispositum, jactum* ; pro *spargitur*. ¶ *Omnis avis* כל בעל כנף] Ad verb. *omnis praditi alâ*, vel *habentis alam*.

18. *Sic hi* והם] Ad verb. *Et hi*. Annotant Hebræi, in hoc libro ו sæpe poni pro *sic*. ¶ *Sanguini eorum* לדמם] Nempe eorum quos occidere conantur. Ità vertendum juxta priorem interpretationem. Si sequaris secundam, vertes *Sanguini suo, & contra vitam suam*, per pronomen reciprocum. Si tertiam, vertendum est, *& ipsi sanguini eorum* [sub. *volatilium*] *insidiantur, & abdunt sese contra vitam eorum* : i. ut volatilia occidant : & sequitur, *Sic semita*, &c.

19. *Tales* כן] Ad verb. *Sic*, pro *Tales*. ¶ *Lucro inhiantis* בוצע בצע] Ad verb. *cupientis cupiditatem* : vel, *concupiscentis concupiscentiam* : i. qui avidè studet divitiis. Alii, *qui inhiat substantia*. ¶ *Dominorum illius* בעליו] Plur. pro sing. Relativum sine antecedente *illius*, nempe *thesauri* quem concupiscunt lucro inhiantes. Alii, *possidentis ipsum*. Sunt qui referunt ad *animam*, vertentes, *animam tollit ab illis qui eam possident*. ¶ *Capiet* יקח] Fut. pro præs. *auferre solet, capit* : i. occidit, nempe impius. Sic Elias dicebat, *Cape animam meam*, i. occide me, 1 Reg. 19. 4.

20. *Sapientia* חכמות] Plurale est Heb. *sapientia*, quo usus est non quòd sit multiplex sapientia, sed quòd (ut quidam ex Hebræorum commentariis scribunt) à multis doceri soleat, à Mose, Prophetis, & aliis. ¶ *Foris* בחוץ] *In vico*, sive *vicis*. ¶ *Dat* תתן] Fut. Heb. pro præs. *edit*.

21. *In capite tumultuantium* בראש הומיות] Sub. *multitudinum*. Alii, *In loco editiore turbarum*. Alii, *In præcipuis comitiis*. Alii, *In capite* platearum *ubi turba sunt*. ¶ *Portarum* שערים] i. Urbium : ità capitur Deut. 12. 12. Alii subaudiunt *judicii*, quòd in portis urbium Judices jus dicerent.

22. *Simplices* פתים] Vide suprà, v. 4. Quidam, *Imperiti diligetis imperitiam*. Alii, *stolidi stoliditatem*, vel *ignavi ignaviam diligitis*. ¶ *Et derisores derisionem* ולצים לצון] *Callidi calliditatem* : vel, *superbi*, sive *elati, superbiam*. Alii, *detractores detractionem*.

23. *Convertimini* תשובו] *Advertite*. Alii, *Resipiscite*. ¶ *Depromam* אביעה] *Effundam*, *efflabo* : Fut. Heb. pro præs. ¶ *Spiritum meum* רוחי] i. Mentem & voluntatem meam. ¶ *Scire vos faciam*, &c. אודיעה דברי אתכם] Hebraismus, pro, *sententiam meam vobis exponam*.

24. *Extendi manum meam* נטיתי ידי] More scilicet indicentis silentium.

25. *Et cessare fecistis* ותפרעו] Ità Hebraicè : pro quo vertunt quidam, *Et propterea quòd respuistis*, vel *neglexistis*. Alii, *irritum fecistis*.

26. *In contritione vestri* באידכם] *In calamitate vestra*. Vox Hebræa איד sig. *vaporem*, & *caliginem*, & *calamitatem* : quia qui sunt in calamitate videntur esse in caligine. Alii vertunt *in dolore vestro*. Alii, *in perditione vestra*. Quidam, *ad perniciem vestram*. ¶ *Timor vester* פחדכם] i. Id quod timebatis.

27. *Sicut desolatio* כשואה] *Sicut vastitas*. Quidam vertunt *sicut clamor* : subitò scilicet. ¶ *Et contritio vestri* ואידכם] *Et calamitas*. Vide præcedenti versu.

28. *Invocabunt* יקראונני] Mutatio personæ, pro *invocabitis*.

30. *Nec acquieverunt* לא אבו] *Nec voluerunt*, sub. *obedire*. Idem verbum quod priùs, v. 10.

31. *Via sua* דרכם] Sic Heb. i. studiorum & operum suorum. ¶ *Saturabuntur* ישבעו] Hebraismus, pro, *ad saturitatem usque utentur consiliis suis*. Deus enim eos deseret, ut suo se consilio regant.

32. *Requies* משובת] q. d. Rebus secundis perdi solent stulti. Alii vertunt, *aversio, defectio*, sive *rebellio*. ¶ *Simplicium* פתים] Vide v. 4, & 22. ¶ *Interficiet eos* תהרגם] Fut. Heb. pro præs.

33. *Mali* רעה] *Afflictionis*. Exponit quod dixerat *confidenter*, sive *in confidentia*.

CASTALIO.

17. *Frustrà autem tenditur rete ante oculos cujusquam alati*] Ut avis visum rete volatu, sic tu malorum insidias præmonitus facilè potes effugere.

18. *Illi quidem suo ipsorum sanguini insidiantur, suam ipsorum vitam insidentes*] Malum consilium consultori pessimum.

30. *Itàque suarum actionum fructu vescentur, suisque saturabuntur consiliis*] Dignas suis conatibus pœnas dabunt.

CLARIUS.

1. CUM titulus hujus libri sit PARABOLÆ SALOMONIS, appellatione *Parabolarum* non comprehenduntur in Scriptura similitudines tantùm, verùm etiam sapienter dicta : ut illud, *Aperiam in parabolis os meum*. Hîc autem sententiæ istæ proditæ sunt de variis rebus & eventibus humanis atque communibus casibus, etiamsi plurimæ ad formas virtutum & vitiorum referri possint. Est enim libellus hic compositus ut ratio quædam sit vitæ instituendæ.

2. *Ad sciendam sapientiam*] Quidam Hebræorum exponunt *timorem Domini*. ¶ Per *verba prudentia* accipe cognitionem abstrusiorum sententiarum Scripturæ. Sed videtur appellatione *sapientia, disciplina, prudentia, eruditionis*, &c. idem voluisse intelligere, videlicet Institutum esse hoc opus ad formandum ad meliora animum.

4. *Ut detur parvulis astutia*] Vel, *simplicibus calliditas* ; iis scilicet qui veluti arundo mobiles sunt & minimè solidi, quibus citò persuadeatur ut inclinent ad malum.

7. *Timor Domini*] Quidam sic interpretantur, *Fundamentum & basis vera scientia est timor Domini* : alii sic, *Prima & pracipua scientia est timor Domini*.

8. *Legem matris tua*] h. e. Institutionem & formationem in moribus, quibus puer ornatur & fit gratus hominibus.

17. *Frustrà jacitur rete*] h. e. Sicut aves innocenter & sine culpa earum capiuntur, ità accidit viris bonis, quibus pessimi insidiantur usque ad mortem. Sed videtur hic

hic propriè sensus, *Frustrà spargitur* (sive *aspergitur*) *rete*: ut dicat, Aucupes spargunt super rete grana seminum, ut capiantur aves; & aves putant illa semina carere dolo, non advertentes rete. Sed aucupes *sanguini eorum insidiantur*, &c.

19. *Animam possidentium rapiunt*] Intellige *eorum qui illam habent*.

20. *In capite turbarum*] h. e. Ubi conveniunt turbæ.

22. *Usquequo parvuli*] Alius vertit, *Quousque, ignavi, diligitis ignaviam, & derisores illusionem sibi vendicant?* Accipitur tamen pro iis quorum cognitio est parva, & qui facilè seduci possunt. Est autem querela contra eos qui contemnunt verbum Dei.

27. *Cùm irruerit repentina calamitas*]. Heb. *Cùm venerit quasi vastitas timor vester*: i. id quod timuistis.

32. *Aversio parvulorum*] Alius vertit *quies ignavorum*: ut sit sensus, *Otium causa est cur multi cadant in impietatem*. Accipitur tamen & pro *aversione*, quâ ignavi se à Deo avertunt.

R. BAYNUS.

1. Parabolæ Salomonis filii David, *Regis Israel*] Tres libros composuisse Salomonem citra controversiam asserunt omnes. Rabbinorum sententiâ Canticum Canticorum etiamnum adolescens conscripsit: Proverbia, jam grandis natu, ac ætate virili: Coheleth, sive Ecclesiasten, consenescens. Atqui hujus rei conjecturam faciunt ex variis istorum operum inscriptionibus. Nam in Cantico nominis sui duntaxat fecit mentionem: Proverbiis, regem Israel adscripsit: in Ecclesiaste denique, rex in Hierusalem vocari voluit. Proverbia משלי vocant Hebræi: quæ vox *Similia* potiùs significat, sive *Metaphoras*, cùm unum dicitur, & aliud intelligitur. Id quod duplici de causa fieri solet: quandoque ut detur cogitandi ratio, & ut meliùs intelligatur quod dicimus, cùm similitudine propositâ docemus aliquid: quandoque ad excitandos auditorum animos parùm attentos: ut cùm non satis intelligant quod dicitur, ansam perscrutandi habeant. Atqui hac de causa Christus à discipulis rogatus, ut est in Euangelio Lucæ c. 8. *Quare in parabolis loqueris eis?* Respondet, *Ut videntes non videant, & audientes non intelligant*: omnes, videlicet; sed hi solùm qui studiosè audientes cum Apostolis, latentem investigarent sensum. Non sunt tamen hujus generis omnia Salomonis proverbia: sed ut inter adagia, à profanis autoribus usurpata, quædam clara sunt, neque ullâ similitudine sensum obumbrant, cujus generis est illud, *Filius sapiens lætum reddet patrem, stultus verò filius est mœstitia matris suæ*: utcunque, nullum ferè reperies quod ad institutionem morum, & moderationem vitæ, atque prudentiam non pertineat. Quare tradita à Græcis adagii descriptio, his proverbiis non minùs quadrare deprehenditur quàm profanis parœmiis, nempe, παροιμία ἐστὶ λόγος ὠφέλιμος ἐν τῷ βίῳ, ἐπικρύψει μετρίᾳ πολὺ τὸ χρήσιμον ἔχων, h. e. *Proverbium est sermo ad vitæ rationem conducibilis, moderatâ quadam obscuritate multam in se continens utilitatem*. Sunt præterea ex his quæ nihil γνωμικὸν habere videntur, neque quidpiam sensûs secretioris: ubique tamen plus in recessu continent, quàm primâ facie præ se ferunt. Neque ullum vel ex universo proverbiorum numero reperias, quantumvis humile aut obvium esse videatur, quod non eximium sapientiæ dixeris elogium, & sapientissimo Salomone dignum, si modò veram & germanam assecutus fueris intelligentiam. *Parabolæ Salomonis filii David regis Israel*] Primus versiculus operis inscriptionem & nomen autoris continens, more Hebræorum veluti pars totius operis initium libello præbet, quem משלי שלמה vocant Hebræi, à שלם *assimilavit*, Græci verò ἀπὸ τοῦ παραβάλλειν, *parabolas*; tamen LXX interpretes παροιμίαι Σολομῶντος, *adagia Solomonis*, reddiderunt. Latinè *Similia*, vel, quod usus magìs obtinuit, *Proverbia*, vel *Exempla* dici possunt. Denique sunt pleræque ex his parabolis, γνῶμαι gravésque sententiæ, aut sapientiæ præcepta, ad vitiorum fugam, & virtutis amorem spectantia. *Filii David*, non solùm ad dignitatem autoris spectat, sed ad commendationem operis, cujus autor fuit vir sapiens, & filius viri sapientis. Ultima versiculi clausula, nempe, *Regis Israel*, juxta distinctionem lectionis Hebraicæ, non ad Davidem, sed ad Salomonem refertur. Contextus denique hunc habet ordinem; Hæc sunt Proverbia, vel hæ sunt similitudines, quas dixit vel conscripsit Salomon, in eum usum & finem, qui sequentibus versiculis continetur, nempe

2. *Ad sciendam sapientiam & disciplinam, ad intelligenda verba prudentiæ*. Hebræum, *Ad intelligenda verba intelligentiæ*] Post titulum, in quatuor primis versiculis, operis proponitur utilitas, quæ est planè maxima, ut ex his quæ dicenda sunt statim apparebit. Per חכמה *sapientiam*, Hebræi speculationem, sive vitam contemplativam, intelligunt. Nos distinctiùs virtutes quæ mentem illustrant & intellectum: cujusmodi sunt, fides & spes, & reliquæ quæ ad Deum dirigunt. Per מוסר *disciplinam, castigationem, eruditionem*, sive *morum correptionem* intelligimus. Sunt ex Hebræis, qui satis doctè per hæc duo חכמה ומוסר *sapientiam & disciplinam*, timorem Dei & observationem mandatorum intelligunt. Et est sensus clausulæ pendens à primo versiculo, *Parabolæ Salomonis sunt, ut scias sapientiam*, h. e. virtutes quibus intellectus ornatur, quas in sapientia intelligimus, & *disciplinam* h. e. virtutes quibus ornatur voluntas, h. e. quibus effrænæ & brutæ voluptates cohibentur, quas in מוסר comprehendit Sapiens. Sequitur, *ad intelligendum verba prudentiæ*, אמרי בינה *verba* sive *sermones intelligentiæ*: nam ab *intelligendo* deducitur nomen בינה. Et Aben Hezra ex Rabbinis facilè doctissimus, clausulam refert ad distinctionem inter rem & rem, juxta præscriptum legis, *inter bonum & malum, mundum & immundum, nè ponamus* (inquit) *tenebras lucem, neq; lucem tenebras*. Aliter, *ad intelligenda verba intelligentiæ*: h. e. verba quæ præbent intelligentiam, & prudentem efficiunt auditorem, ut de futuris rationem habeat, longéque cætera vincat animalia, quæ intelligentiâ carent. Porrò *ad intelligenda verba intelligentiæ*, geminatio Intelligentiæ ad seipsum & alios referri potest, h. e. non solùm ut ipse intelligas, sed ut etiam alios docendi facultatem habeas. Denique, *ad intelligenda verba intelligentiæ*, h. e. verba quæ duplicem habent intelligentiam, alteram extrinsecùs & historicam, alteram intrinsecùs & secretiore sensu reconditam: q. diceret, ex his parabolis disces arcanorum eloquiorum intelligentiam.

3. *Ad suscipiendam eruditionem doctrinæ, justitiam & judicium & æquitatem*. Heb. *Ad suscipiendam eruditionem intellectus*] מוסר eadem vox Hebræa, quam priori versiculo vertit interpres noster *disciplina*, in secundo reddit *eruditionem*, utrumque significat. Aben Hezra subaudit copulam ad hunc modum, *ad suscipiendam eruditionem & doctrinam*, sive *intellectum*, (ut est in Hebræo) ut quod in genere dictum est priùs de sapientia & disciplina, per partes explicari intelligamus. Ac si diceret, Non tam hanc vulgarem & profanam eruditionem suscipies ex his proverbiis, quàm eruditionem intellectûs vel cum intellectu: h. e. non eruditionem, sive virtutes morales quales tradunt philosophi, sed eas quæ cum intellectu & fide sunt conjunctæ. Aliter, *ad suscipiendam eruditionem sive disciplinam*: ut quod priùs dictum est *ad sciendam sapientiam & disciplinam*, referatur ad seipsum. Ex his proverbiis vel discet quisque seipsum castigare, sibi ipsi legem imponere, quæ omnium longè jucundissima est disciplina: vel discet aliis obtemperare, acceptâ intellectione hujus operis: vel denique *per intellectum suscipiet disciplinam, justitiam, & judicium, & æquitatem*. *Justitia in genere comprehendit cultum Dei, & omne opus bonum*, inquit Aben Hezra. *Judicium*, ut rectè judicet inter virum & virum, & recta in judicio loquatur; & subauditur ex præcedentibus, *ad sciendam justitiam, & judicium, & æquitatem*, sive *rectitudines*. Aliter ex hoc libello suscipiet quis intellectum, ut faciat justitiam, judicium & æquitatem. *Judicium* refert Beda ad discretionem boni & mali: ut in

in genere intelligamus dictum, vel ad ea *quæ rectâ discretione cum proximis agimus*, inquit,

4. *Ut detur parvulis astutia, & adolescenti scientia & intellectus*] Hebræa veritas non utitur istâ varietate, sed priore loquendi phrasi, nempe, *ad dandum*: ut superiùs *ad sciendum, ad suscipiendum*: & subauditur *finis*, seu *utilitas, operis hujus erit, ad dandum parvulis*. Vox Hebræa פתאים à verbo פתה *suasit, attraxit, pellexit*. Et ferè in malam partem accipitur, pro his qui facilè persuasionibus ducuntur, h. e. rudibus & imperitis. Lxx *ἀκάκοις πανουργίαν*, *puris, innocentibus, minimè dolosis*, in bonam partem. Hoc loco auditores suos sibi præparat Salomon, dum neminem in his Parabolis neglexisse videatur; imò omnium habuisse rationem, & imprimis eorum qui maximè indigent sapientiâ: cujusmodi sunt ætate moribúsque juvenes, & quos ad suam doctrinam moralem inidoneos judicat Philosophus. Hos inter primos admittit Salomon, Christum adumbrans, qui dicit Mat. 19. *Sinite parvulos ad me venire, talium est regnum cœlorum*. Et sapientiæ Euangelicæ maximè sunt capaces qui parvuli sunt, & de se humiliter sentiunt. Qui sunt *simplices sicut columbæ*, his necessaria est astutia, h. e. profunda cogitatio, astuta inventio, ingenii exercitatio in rebus judicandis, ut cum simplicitate columbina serpentis jungatur prudentia: quam in hoc libello accipient, ut his proverbiis instructi, malorum persuasionibus & technis non capiantur; imò ut astutiâ serpentinâ (Hebraicè ערמה) dolos, insidias, & circumventiones animadvertere, prudentérque cavere possint: q. d. imperiti & parvuli hoc libello diligenter perlecto, prudentes evadent. Aben Hezra sic; *Hæ parabolæ subministrabunt*, sup. *intelligentiam, ut per eas detur astutia imperitis, ut deponant stultam simplicitatem, quæ impedit quò minùs ad sapientiam queant attingere. Et adolescenti scientia & intellectus*, vel potiùs *scientia & cogitatio.*] Indocta est ferè adolescentia, neque novit inter bonum & malum distinguere. Ex his parabolis omnium ferè virtutum & vitiorum scientiam accipiet, & intellectum sive cogitationem, quâ quod honestum est eligat. Non enim scire virtutes laus est, sed sequi: דעת *scientia*, juxta Hebræos, distinguit inter veritatem & mendacium; מזמה *cogitatio* vel *consilium*, honestum secernit à turpi; quamvis parvulis & adolescentibus hæ parabolæ sint necessariæ, & hos imprimis sibi præparat auditores Sapiens, sunt etiam quamlibet sapientibus utiles, juxta id quod sequitur,

5. *Audiens sapiens sapientior erit, & intelligens gubernacula possidebit*. Heb. *Audiet sapiens & addet doctrinam, & intelligens consilia possidebit*] In his proverbiis hujusmodi doctrina est, quæ non solùm parvulis, sed etiam sapientibus possit esse usui, si modò velint audire, vel potius si velint obtemperare, & opere implere quæ docentur. Nam hæc pars philosophiæ in actione consistit, in qua doctissimus est, qui maximè obtemperat. Sapiens igitur, vel qui omnino est sapiens, vel qui habetur sapiens inter homines, magnam accessionem sapientiæ faciet, si Salomonem nostrum studiosè audire velit. Aliter, *Si audiat sapiens has parabolas, addet doctrinam*: h. e. multa discet, & doctior evadet. Aliter, *Addet doctrinam*, quia magis erit idoneus ad docendum, & ut aliis addat doctrinam. Ex his tribus, secunda mihi maximè placet expositio. Potest denique intelligi, quasi in genere dictum, *Audiens sapiens*, ut non solùm ad auditum proverbiorum hujus libri referatur, sed ad auditum cujuscunque sapientiæ. Nemo usque adeò sapiens est, ut sapientior non possit esse audiendo. Imò quantò quis sapientior fuerit, tantò paratior ad audiendum, & tardior solet esse ad loquendum, Jac. 1. Sequitur *& intelligens gubernacula*, Heb. *consilia, possidebit*. Interpres Lxx secutus est qui *κυβέρνησιν* vertentes, metaphoricè *gubernacula* pro *consiliis* posuisse videntur, quibus res agendas moderantur viri prudentes, ut clavo navem dirigit nauclerus. תחבולות *sunt consilia, vel cogitationes* (inquit David Chimchi) *quas secum volvit homo ac versat, quò meliores eligat*: solent enim posteriores cogitationes esse meliores, juxta proverbium. *Intelligens* sive *cogitabundus possidebit* sive acquiret sibi ex his proverbiis cogitationes non quaslibet, sed versatiles & prudentes. In sensum non multum differt à priore clausula, Nempe *sapiens cùm audierit, sapientior erit*, ut vertit interpres, vel *addet doctrinam*, ut nos, quam versionem defendimus etiam nostri Interpretis autoritate, qui Deut. 32. eandem dictionem Hebræam לקח vertit, ut nos hoc in loco, *Concrescat ut pluvia doctrina mea*. Cui Chaldæus astipulatur Interpres pro לקח ut est in Hebræo, מדעא *scientiam* reddens. Ab *accipiendo* nomen habet, propriè *doctrinam* vel *legem*, *quam à majoribus traditam accepimus*, significat, vel לקח *vocatur scientia*, inquit Hezra, *propter suavitatem quam capit aliquis ex scientia*; לקח enim significat *dulcescere*. Potest sensus referri ad moderationem affectuum, & totius vitæ tenorem, ut in hujus mundi fluctibus, neque prosperitate nimiùm elatus, neque adversitate depressus clavum amittat. Potest denique ad eos referri, *qui præsunt in solicitudine*, ut inquit Paulus Rom. 12. qui veluti per mare hujus mundi trajicientes, aliósque secum transmittentes, per has parabolas edocti, & intelligentiam assecuti, gubernacula possidere digni habebuntur.

6. *Animadvertent parabolam & interpretationem, verba sapientum & ænigmata eorum*. Heb. *ad intelligendam parabolam*, &c.] Mihi placet ut retineatur Latinè sicut Hebraicè idem sermonis color, & loquendi modus, ut faciliùs intelligamus sensum pendere à primo versiculo huc usque, ad hunc modum; Non solùm ad ea quæ diximus utilis est parabolarum libellus, verumetiam ad intelligendam quamcunque parabolam & interpretationem: h. e. ex his intelliget sapiens quivis, & alias scripturas parabolicas, & interpretationem earum. Sunt ex Hebræis qui vocem מליצה, *interpretationem*, non ad parabolam, sed ad proprietatem linguæ & elegantiam referunt, quasi ex hoc libello optimè discatur Hebræa lingua. Et משל *parabola est*, (inquit Aben Hezra) *ex qua verbum aliud egreditur, cùm unum dicitur & aliud intelligitur*. *Ænigma* verò verbum occultum sive tectum, quod intelligi non potest nisi explicetur. Interpretes ferè omnes *verba sapientum, & ænigma eorum*, ad verba prophetarum referunt, quæ sunt ænigmatibus involuta, juxta illud Psal. 49. *Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in cithara ænigma meum*. In Hebræo חידתי *ænigma meum* vox eadem quæ hoc in loco legitur. Aliter, *ad intelligendum parabolas*, ut ex præcedente pendeat versiculo, Ubi audierit sapiens nostras parabolas, tantum doctrinæ adjiciet, ut intelligat alias Scripturas parabolicas cum interpretatione earum. *Verba sapientum cum ænigmatibus*, h.e. quantumvis obscura & difficilia. Porrò quatuor illa quæ in contextu ponuntur, nempe *parabola*, & *interpretatio*, *verba sapientis*, & *ænigmata*, reducimus ad duo, ídque duplici ratione: vel ut intelligatur secunda clausula replicare primam (quod frequens est cùm in hoc, tum in Psalmorum libro,) & erit sensus, ad intelligendam parabolam, & interpretationem, h. e. verba sapientum & ænigmata eorum: vel ut idem sit *parabola* & *ænigma*, idem *interpretatio* & *verba sapientum*, & sit sensus non multùm diversus à priore, viz. *ad intelligendum parabolam*, h. e. ænigma parabolæ, & *interpretationem*, h.e. verba sapientum: vel denique ut per *parabolam* & *interpretationem* unum intelligas: nam *parabolam* non *animadvertit* neque intelligit, qui eandem interpretari nequit; *verba sapientum animadvertet*, h. e. intelliget ænigmata eorum. Si quis quatuor distincta malit intelligere, abundet quisque suo sensu: mihi verò secunda combinatio maximè placet.

7. *Timor Domini principium sapientiæ: Sapientiam atque doctrinam stulti despiciunt*. Heb. *Timor Domini principium scientiæ: sapientiam & eruditionem stulti despexerunt*] De duplici timore distinctionem nemo ferè ignorat, quorum *altero* (ut inquit Augustinus) *timetur ne judicetur in tormentum supplicii, sed hunc foras mittit charitas*; *altero*, *nè amittatur gratia beneficii*, juxta illud Pauli, Rom. 11. *Tu fide stas, noli altum sapere, sed time*. Multiplex est hujus versiculi intelligentia; Prima, timere Deum,

Deum, h. e. revereri & colere unum Deum, est principium & radix omnis scientiæ: q. d. qui hoc ignorat, nihil novit. Omnis sapientiæ sive scientiæ (ut est in Hebræo) est ignarus. Et juxta hunc sensum loquitur Abraham Gen. 20, *Forsitan non est timor Dei in isto loco:* h. e. non credunt neque colunt Deum. Et Deut. 4. *Congrega ad me populum ut audiant sermones meos, & discant timere me.* Potest ad præsentem Salomonis scientiam referri quod dicitur, Initium scientiæ, initium scientiæ nostræ quam in hoc opere tradere decrevimus, sumatur à timore Domini. Nam ut timor Domini cujuscunque scientiæ est initium, sic est etiam sapientiæ & disciplinæ, quas omnes sequuntur & amplectuntur, præter stultos. Soli stulti despiciunt sapientiam, quâ Deus cognoscitur, & disciplinam, quâ mores corriguntur. Tertia expositio, Initium scientiæ quam ex Scripturis haurimus sacris, est timor Domini, quem lex Mosaica maximè docet. Ex lege igitur tanquam principium discimus timere Deum: Ex Euangelio verò, sapientiam & disciplinam, h. e. fidem & integritatem vitæ. Denique si voces Hebræas perpendimus, alium quodammodo sensum inveniemus: ראשית enim, non tam *principium* quàm *primitias*, & *præcipuam cujusque rei partem* significat. Primitias frugum offerre Deo lex Mosaica passim jubet, ubique hâc voce Hebræâ ראשית usa. Juxta quem sensum *primitias dormientium* vocat Christum Paulus, 1 *Cor.* 15. h. e. non solùm primam, sed præcipuam & electam partem. Et erit sensus versiculi, *Principium scientiæ*, h. e. præcipua inter scientias est timor Domini, cognoscere Deum esse timendum, tanquam omnium Dominum: & hic sensus mihi maximè placet. *Sapientiam & disciplinam stulti despexerunt.* Juxta ambiguitatem sermonis Hebraici sic verti potest, *Timor Domini est initium scientiæ, initium sapientiæ, & initium disciplinæ*, quem timorem *stulti* hactenus *contempserunt.* Hebræorum commentarii tradunt דעת *scientiam* in genere comprehendere sapientiam & eruditionem, ut sit sensus, Timor Domini est principium scientiæ, h. e. sapientiæ, & eruditionis; & supplere oportebit, quam stulti despexerunt. Quòd si vulgarem versionem sequamur, quam sequuntur hoc in loco omnes interpretes, erit sensus, Stulti despiciunt sapientiam & disciplinam, quia non timent Deum: h. e. cùm principium & præcipuam partem sapientiæ non amplectantur, neque sapientiam & disciplinam, quas nos traditu[r]i sumus, magni faciunt. Sed illis omissis qui sapientiam Dei spreverunt in semetipsis, filium suum erudire aggreditur Sapiens,

8. *Audi, fili mi, disciplinam patris tui, & nè dimittas legem matris tuæ*] Ut filii patres libenter auscultent, & correptionem, sive admonitionem libenter admittant, æquum est. Primò quòd liberos suos monendo & instituendo suo fungantur munere: deinde quòd nemo eos majore prosequatur amore quàm parentes. Porrò cùm sint majores natu, nobis scire plura illos verisimile est: ideo dicit Salomon, *Fili mi*, quisquis es, *audi patris tui disciplinam.* Observant Hebræi, non dixisse Salomonem *Sequere vestigia patris*, sed, *audi disciplinam:* solent enim patres etiam mali rectè filios admonere, juxta illud Euangelii, Luc. 11. *Vos cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quantò magis pater vester cœlestis?* Juxta simplicissimum sensum de seipso loquitur Sapiens, qui animo verè paterno omnes, maximè juvenes, instruere volens, inquit, *Audi, fili mi, disciplinam patris tui.* Per אם *matrem*, אום *populum*, & *cœtum* sive *congregationem* alicubi intelligunt Hebræi. Si Deum omnium patrem intelligamus, [*numquid non ipse est pater tuus qui possedit te, fecit & creavit te?* Deut. 32. 6.] erit sensus, juxta Paulum, Hebr. 12. *Patres quidem carnis eruditores habuimus, & verebamur eos, num multò magis obtemperabimus Patri spirituum & vivemus?* De matre non dixit, *Audi disciplinam matris*, nam ex priori clausula subauditur, viz. *audi disciplinam matris.* Et quod sequitur ad utrumque potest etiam referri, *Ne projicias legem:* potest verti, *nè evellas legem matris.* Solent enim matres magnâ sedulitate, veluti plantare monitiones & legem præscribere, quæ si crescere permittantur, fructum aliquando ferent. Quòd si *evellere* juxta Hebræum vertatur, erit metaphora sumpta ab hortulanis, qui simul evellunt & projiciunt malas herbas. Porrò opportunè post timorem Domini, & cultum unius Dei obiter commendatum, in quo præcepta primæ Tabulæ possumus intelligere, ad paternum descendit honorem, patri filium obtemperare jubens, etiam castigationem & disciplinam imponenti: simul monens patrem sui officii, quasi ad paternam spectaret autoritatem & prudentiam, filium corrigere. Matris est monere, & præcepta salubria potiùs instillare quàm corrigere, ut quæ nimiùm tenerè filium ferè diligit. *Projicere legem matris* est, juxta sensum sublimiorem, Ecclesiæ præcepta contemnere, majoribus non obtemperare, quorum autoritate mores subditorum moderatos esse oporteret.

9. *Ut addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.* Heb. *Quia additio vel conjunctio gratiæ sunt capiti tuo, & torques gutturi tuo.*] *Hoc est primum mandatum in promissione*, inquit Paulus, Ephes. 6. nimirum, *Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longævus super terram.* Cæterùm Salomon præmium quod debetur juvenibus, qui parentibus libenter obtemperant, his rebus confert quibus illa ætas maximè solent oblectari, nempe splendido ornatui, coronis & diademati, auro & gemmis splendentibus, torquibus denique qui pendent ex humeris nobilium, quibus rebus oculis vulgi plurimùm commendari putantur. Et sensus erit versiculi (ut in Hebræo habetur) *Erunt*, supple *disciplina patris, & lex matris, tanquam collectio* vel *cumulus gratiæ, & additio charismatum capiti tuo, & tanquam torques collo:* q. d. Gratiosus omnibus videberis, sic ornatus favore & gratiâ, ut omnes te libenter aspiciant, omnes complectantur & exosculentur, & maximi te faciant; ut qui patris disciplinâ & lege matris juvenis morigerus & studiosus evaseris. Verbum Hebræum לוה duo significat, nempe *addere* sive *copulare*, & *fœnerari*, sive *dare ad fœnus.* Priorem interpretationem sequuntur interpretes, nempe *ut addatur*, sive *copuletur.* In Hebræo *additio gratiæ*, vel *additio earum rerum quæ gratiam & favorem conciliant capiti. Et quasi torques collo:* h. e. undique, ex omni parte, quocunque te vertas, si disciplinam patris audiveris, & legem matris retinueris, omnibus virtutum ornamentis decorus & conspicuus eris. Denique juxta sensum historicum, per *gratiam* vel *favorem* & *laudem*, quam omnes tali tribuunt juveni, possumus intelligere vel honores insignes, quos facilè in republica bene instituta assequentur juvenes, qui à pueritia patris disciplinam, & matris legem amplectuntur. Alioqui *capitis gratia* sive *diadema*, & *torques colli*, qui dependet in pectus, regum sunt ornamenta, & victoriam promittunt. Nam qui statim à teneris annis hujusmodi virtutibus fuerint præditi, de mundo, de carne, & de diabolo victoriam facilè reportabunt. Juxta Hebræos qui *additionem gratiæ* legunt, omnium virtutum cumulus intelligitur, ut dictum est.

10, 11, 12. *Fili mi, si te lactaverint peccatores, nè acquiescas eis, vel si te decipere velint, nè consentias. Si dixerint, Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustrà, deglutiamus eum sicut infernus viventem, & integrum quasi descendentem in lacum.* Heb. *Fili mi, si alliciant te peccatores, noli. Si dixerint, Veni nobiscum, insidiabimur sanguini innocentis gratis. Deglutiemus eos sicut infernus vivos & integros, sicut descendentes in puteum*] Inter patris admonitiones primum est, ut filios à malorum declinet colloquiis & societate. Nam *sensus & cogitatio hominis prona est ad malum, à nativitate sua*, Genes. 6. præsertim si improbus persuasor ad naturæ fragilitatem accedat. Porrò juvenilis ætas malis consiliis admodum est obnoxia, à quibus suum filium deterrere studens Salomon, exemplum proponit de latronibus & sicariis, qui publicas obsident vias, qui prædantur, & strangulant homines innocentes. De hujusmodi inquam potissimùm proponit exemplum, quòd maximè soleant alios allicere ad similia facinora, quò faciliùs efficiant quod moliuntur. Solent præterea hujus farinæ homines certis

tis quibusdam uti persuasionibus, quibus imperiti juvenes faciliùs pelliceantur ad malum. Primùm pollicentur fore secretum quod agunt, nam pudore & verecundiâ cohibentur juvenes à flagitiis, *Insidiabimur sanguini, abscondemus nos contra innocentem gratis:* sic Heb. nam *tendiculas* adjecit interpres, nihil enim huic voci respondet in Hebræo. Sunt ex Hebræis qui putant voces illas, לנקי חנם *contra innocentem gratis* sive *frustrà*, non esse ex verbis latronum, sed scripturam adjicere per parenthesim; q.d. ista absconsio quæ fit contra innocentem, frustrà fiet: res ad lucem aliquando veniet, & de vobis ob effusum sanguinem innocentis supplicium sumetur: vel sunt verba latronum, *contra innocentem gratis*, contra eos qui nobis non nocuerunt. Deinde à facilitate persuadent, nam difficultas multos deterret à vitiis, *Deglutiemus eos sicut infernus, vivos & integros, ut qui descendunt in lacum.* Vox Hebræa שאול ambigua est, significans *sepulcrum* & *infernum.* Similitudo quibusdam meliùs quadrare videtur, si legamus *sepulcrum.* Nobis satis arridet versio vulgaris, eò quòd in contextu legamus, *Et devorabimus eos sicut infernus vivos:* videtur alludere ad historiam, ubi legitur aliquos vivos cum rebus omnibus fuisse receptos in abyssum. Eritque unus sensus primæ clausulæ & secundæ hujus versiculi: Nam per *vivos & integros*, eosdem intelligimus: Per *infernum* quoque sive *sepulcrum* & *lacum*, idem; i. non minore negotio deglutiemus eos, etiamsi multi fuerint innocentes, quàm si in fossam inopinantes aliquis detrudat. Nolunt mutilare quenquam, aut vulnerare, nè prodantur: sed totum hominem è medio subitò tollere, & veluti subitaneo sepulcro claudere, & in abyssum submergere, ut nullum hujus facinoris supersit vestigium: h.e. magnâ facilitate & nullo nostro periculo. Denique ex lucro solent peccatores lactare juvenes, ut sequitur,

13. *Omnem pretiosam substantiam reperiemus: implebimus domos nostras spoliis*] Prædam capiemus opulentam, ædes implebimus & ornabimus spoliis. Te moveat saltem prædæ magnitudo, cùm juvenis sis, & multis indigeas rebus, inquiunt peccatores, qui imperitos juvenes ad barathrum malorum secum trahere moliuntur: quamvis ipsi sint veluti duces, & in illis rebus jam assuefacti, ut suo jure possint vindicare sibi primas partes in præda; tamen omnem æqualitatem pollicentur, usque adeò ut in commune*m* velint conferre loculum, & ut sorte ac æquissimo jure fiat partitio, juxta ea quæ sequuntur,

14. *Sortem mitte nobiscum, marsupium sit unum omnium nostrûm.* Heb. *Sortem tuam projicies inter nos, loculus unus erit omnibus nobis*] q.dicerent, Si volueris statim partem tuam capere ex præda, æquâ sorte tua portio tibi cedet, ut liber abeas cum ingente pecunia. Quòd si unà nobiscum manere volueris, in commune conferemus omnia, ut summa sit æqualitas, & marsupium commune omnium nostrûm. Sed juvat hanc malorum hominum orationem, & persuasionem ad malum repetentes, perpendere propiùs, juxta contextum Hebræum. Fili, si persuadeant tibi peccatores ut societatem ineas cum illis, nè consentias quamvis magna promittant, & dicant, *Veni nobiscum, insidiabimur*, vel, *insidiemur, sanguini*, h. e. per insidias effundamus sanguinem, vel insidiemur sanguini humano: *abscondemus*, sup. *nosmetipsos*, h.e. secretò agemus, *contra innocentem gratis*; q. dicerent, ponemus insidias non solùm inimicis nostris, sed etiam innocentibus, qui nobis nullâ re nocuerunt. Aliter, *abscondemus nosmetipsos ad innocentiam, gratis*, vel *sine causa:* utrumque enim vox Hebræa significat: h.e. eâ ratione faciemus omnia, ut innocentes habeamur, ut nemo possit nos accusare. Quod ad facilitatem negotii spectat, *Absorbebimus eos vivos*, sicut sepulcrum absorbet cadavera integra. Quæ à feris devorantur, paulatim consumuntur; sed sepulcrum vel fossa unico morsu corpus totum devorat. Facilitatem operis nefarii hâc similitudine expressit, *Absorbebimus eos integros sicut qui descendunt in foveam:* h. e. absque negotio erimus viribus superiores, & primo statim impetu superabimus. *Omnem substantiam pretiosam*, omnimodas opes, non solùm ad necessitatem victûs nostri, sed etiam *ædes implebimus spoliis.* Hebræorum commentarii referunt hoc quod dicit, *vivos & integros deglutiemus eos*, ad opes & vires: q. dicat, Quamvis validi & potentes fuerint, superabimus eos, & integras opes accipiemus. Locus hic ad Christi tempora refertur, cujus sanguini innocentissimo insidias posuerunt peccatores, vivum & integrum cum doctrina & nominis fama deglutire festinaverunt: sed de sensu mystico, quem & nos obiter attingemus, Bedæ doctissimos habemus commentarios: nos historicum potissimùm prosequimur, idque juxta veritatem Hebræam.

15, 16. *Fili mi, nè ambules cum eis, prohibe pedem tuum à semitis eorum. Pedes enim eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem.* Heb. *Fili mi, non ambulabis in via cum illis. Prohibe pedem tuum à semitis eorum. Nam pedes eorum ad malum current, & festinabunt ad effundendum sanguinem*] *Noli ambulare in via cum illis*, h.e. noli habere commercium cum illis: & quamvis societatem frequenter jungamus cum ignotis hominibus in itinere, tamen cum hujusmodi tantum absit ut jungas amicitiam, ut nè per viam quidem publicam velis cum illis incedere: vel potiùs metaphoricè dixit, *nè ambules in via*, pro, *nè sequaris eorum vivendi rationem*, juxta id quod sequitur, *Sed prohibe pedem tuum à semita eorum:* nè discas opera & studia eorum. Nam *via* in scripturis mores & consuetudines significat. Geminat *viam* & *semitam*, ad majorem energiam: vel juxta Hebræos, neque publicè neque secretò cum illis quidquam negotii tractes. *Nam pedes eorum ad malum currunt.* Longè alius erit exitus rei quàm primâ fronte præ se ferunt hi qui te lactare volunt: ingentem pollicentur prædam, sed in omne nefas ruunt & festinant; h. e. celerrimè currunt, & incidunt in homicidium, quod ex latrociniis solet sequi. *Ad malum current*, & damnum inferendum innocentibus, vel *ad malum quod sibi inferunt ipsis*, juxta Hebræos: quasi dicat, Festinant dare occasionem, ut sanguis ipsorum proprius effundatur: & juxta hunc sensum bene quadrabit similitudo sequens, de rete quod suspenditur ad capiendas aves.

17, 18, 19. *Frustrà autem jacitur rete ante oculos pennatorum.* Heb. *Frustrà* vel *gratis spargitur rete in oculis omnis pennati. Ipsi quoque contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas.* Heb. *Et ipsi sanguini eorum insidiabuntur, abscondentur contra animas eorum. Sic semitæ omnis avari, animas possidentium capiunt.* Heb. *Sic semitæ omnis avarè cupientis lucrum*, vel *laborantis avaritiâ, animam dominorum illius capient*] Juxta sententiam Hebræorum, duobus prioribus versiculis similitudo proponitur, & in tertio similitudinem ad suum accommodat institutum. Hebræi similitudinem diversis explicant modis: primò, ut vox Hebræa חנם vertatur non *frustrà*, ut Interpr. vertit, sed *ultro* & *gratuitò*, & referatur חנם *gratis*, ad eos qui aucupantur, non ad aves, & ut suppleantur aliquot verba, ad hunc modum: Ultro spargitur, granum supple, aut esca, circa rete, vel prope rete, in oculis pennatorum, quod faciunt aucupes ut aves capiant, & nihilominus insidiantur sanguini earum, & abscondunt sese contra animas avium, quibus granum gratis sparserunt. Sic, subaudi isti latrones & sicarii, qui erga te tantam præ se ferunt benevolentiam, quasi velint sine negotio & sine periculo te locupletem facere, cogita non minùs illos insidias ponere animæ tuæ, quàm aucupes avibus quibus escâ dispersâ blandiri videntur. Imò cujuscunque avari, sive prædonis animæ ipsa avaritia & desiderium inexplebile ponit insidias, & capit animam illius, qui deditus est lucro, cum rapina & homicidio. Aben Hezra vertens locum, ut D. Hier. nempe, *frustrà jacitur*, vel *extenditur rete*, ad stoliditatem & aviditatem avium refert, non ad eos qui extendunt, ut sit sensus, Ante oculos pennatorum frustrà extenditur rete, quod ad aves spectat, cùm illæ non animadvertant rete extensum, sed prædâ illectæ capiuntur, & non vident, quòd illi, scil. aucupes, insidiantur animabus illarum: q. d. escam vident, & rete non vident. Sic multi flagitiosi prædam respiciunt: *Omnem substantiam pretiosam capiemus*, inquiunt, sed non vident pericula, non vident rem esse capitalem, & morte plectendam,

&

& dum alieno insidiantur sanguini, ipsi pœnas morte luunt. Juxta sensum tertii versiculi, Sic est via omnis avari, sive raptoris, ipsa avaritia tandem ad necem ducit animam rapientis. Tertiam explicationem habemus à Levi Bengersoni, qui vertit adverbium חנם *frustrà* & *sine causa*, & refert ad innocentiam avium: q. dicat, Aviculæ nihil tale meruerunt, neminem læserunt, & proinde, ut sine causa extendere solent aucupes rete ad capiendas aves, sic isti peccatores insidiantur sanguini alieno, & occultè agunt ut interficiant innocentes qui nihil tale meruerunt; ut ad exaggerationem & amplificationem referatur, & ut magis deterreat suum filium à consortio eorum: q. diceret, Sanguinem humanum effundere gravissimum crimen est, verùm innocentium sanguinem sine causa effundere est immane flagitium. Et juxta hanc intelligentiam similitudinis, sequetur sensus tertii versiculi, Sic est via prædatoris, ut non sit contentus lucro, nisi animam accipiat possessoris. Ad hunc modum ferè Hebræi hos tres versiculos explicant, ut in duobus primis proponatur simile, & in tertio intelligamus per *aucupes*, qui extendunt rete, latronum insidias contra innocentes, quorum prædâ non sunt contenti, nisi sanguinem quoque & vitam capiant: vel ut sanguinem proprium effundant, & animam perdant. Nostri interpretes longè aliter hunc locum explicant, nempe ut metaphoricè intelligatur Salomon loqui potiùs quàm similitudinem proponere, quasi his verbis *Frustrà jacitur rete ante oculos pennatorum*, revocaret suum filium ab amore rerum terrenarum, & à rapina. *Frustrà jacitur rete*: q. diceret, Aves quæ vident rete suspensum non capiuntur, sed videntes periculum cavent; sic juvenes qui rebus cœlestibus sese oblectant, qui mente & cogitatione sursum volant, ab istis malis hominibus decipi non possunt, sed statim intelligunt pericula, & quàm horrendum sit sanguini innocentium insidiari. Id quod nemo potest facere, nisi periculo vitæ suæ & salutis. Mihi optimè placet expositio Hebræorum. Secunda, quæ est Aben Hezra, cui subscribit autor commentariorum Hebræorum, inquiens, *affert similitudinem, quæ docet quâ ratione isti peccatores sunt sibiipsis causa malorum*, & tertius versiculus claudens similitudinem, reciprocum habet sensum; Omnis avarus, qui alienas rapit opes, animam propriam capit, h. e. ad mortem deducit seipsum, ut יקח sensum habeat, juxta illum locum, *Cape animam meam*, 3 Regum. Nos tertium denique versiculum, quo totum hunc locum claudit, in genere dictum intelligimus contra avaritiam, quæ, ut inquit Paulus, *mergit homines in interitum & perditionem*, 1 Tim. 6. Est enim radix omnium malorum, & aufert animas eorum qui eam possident, aut potiùs ab avaritia possidentur.

20. *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam.* Heb. *Sapientiæ foris clamabunt, in plateis dabit vocem suam*] Pessimorum hominum audivimus consilia, quæ quantumvis pulcra & blanda videantur in principio, tamen imperitos ad extremam pertrahunt miseriam: quos ad longè diversa consilia flectere conatur Salomon. Cæterùm quò plus ponderis habeat illius monitio, Sapientiam ipsam loquentem introducit, & in confusionem humanæ stultitiæ & ignorantiæ, quæ tot erroribus sese implicat, ostendit sapientiam omnibus esse obviam: non latere in tenebris, neq; in desertis aut longinquis locis, quasi ad eam non pateret aditus; imò palàm prædicare cum magna voce, omnibus locis, præsertim publicis, in plateis, in vicis, in ipsis foribus & portis civitatis, in foro ubi concursus fit hominum, nè quis suæ stultitiæ prætexat difficultatem assequendi sapientiam. Possumus intelligere per *vicos & plateas*, ignobile vulgus hominum, per *portas civitatis*, judices & magistratus, per *medium urbis*, divites & potentes, qui civitatis optima quæque loca incolunt: q. diceret, sapientiam esse communem omnibus ordinibus hominum, qui clamantem & concionabundam volunt audire Sapientiam. *Omnibus debitor sum* (inquit Paulus) *sapientibus & insipientibus.* Sed quid tandem intelligimus per istam sapientiam, tam obviam & familiarem? Hebræi libenter intelligunt legem Moysi, cujus intelligentiam & memoriam voluit esse vulgarem & publicam, scribi in foribus ædium, in fimbriis vestimentorum. *Meditaberis*, inquit, *sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua; eruntque & morabuntur ante oculos tuos, scribésque ea in limine domûs tuæ*, Deut. 6. Nos potiùs *Christum Dei sapientiam* intelligimus, *qui factus est nobis sapientia & justificatio*, juxta Paulum: Qui palàm locutus est mundo, & in occulto locutus est nihil, sed suis jussit, quæ audivissent in aure, prædicare super tecta; quorum sonus in omnem terram exivit: hæc est igitur Sapientia Euangelica, quæ in apostolicis viris multiplicata, & in diversis ecclesiis enunciata. Juxta Hebræum, in plurali *Sapientiæ* vocantur. Sic enim hunc legunt versiculum Hebræi, *Sapientiæ foris vociferabitur, in plateis dabit vocem suam*: in futuro, ut per formam ipsam loquendi magis ad Christum referatur locus, quemadmodum & præcedentia; Christo Dei sapientiæ insidiati sunt, & necem ejus machinati sunt Scribæ & Pharisæi, & innocentissimum fuderunt sanguinem. Quamvis hæc tam concinnè Christo coaptentur, ut vel historicus sensus videri possit, quem nos in primis assequi conamur, tamen potest locus aliter, juxta sensum historicum exponi; nempe multiplicem sapientiam quæ foris vociferatur, aut hanc quam in hoc opere complexus est Sapiens, & divulgandam curavit: aut sapientias intelligimus, quibus seniores & prudentiores viri passim pollent, & qui non desinunt monere imperitos, & castigare imprudentes; aliqui exemplo vitæ, aliqui sanâ doctrinâ, alii denique autoritate legum & castigatione: qui etiam antiquitus in portis civitatum, & locis publicis, ad corripiendos malorum mores, omnibus sese offerre solent. Denique si videatur, per *sapientiam*, quæ tantâ curâ clamitat, & dat vocem suam, naturalem cognitionem, & legem scriptam in cordibus hominum intelligemus; quam ex creatura mundi & orbis fabrica haurire licet, dicente Paulo, *Invisibilia ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus & Divinitas.* Aben Hezra vult esse parabolam, neque necessum esse ut intelligamus clamantes sapientias; sed non minùs obtemperandum suis verbis docet Salomon, quàm si Sapientiam clamantem audiret filius. Mihi placet, ut sapientias varias intelligamus hoc in loco, juxta interpretationem Sapientiæ quam secundo versiculo hujus capitis posuimus: nempe ut per *sapientiam*, fidem & cognitionem unius Dei intelligamus, quæ cognitio ubique clamat, *in vicis*, & *plateis*, h. e. inter ignobiles, *in portis*, h. e. inter magistratus. *In medio civitatum*, inter nobiles, clamat (inquam) cum Salomone, Prohibe pedem tuum à consortio & commercio pessimorum hominum, quorum pedes festinant ad effundendum sanguinem. Sapientiæ igitur variæ, & unaquæque ex prædictis sapientiis foris in vico clamitat, ut jam nemo ignorantiam prætexere possit.

21. *In capite turbarum clamitat, in foribus portarum urbis profert verba sua, dicens.* Heb. *In capite tumultuantum clamabit, in ostiis portarum in urbe verba sua loquetur*] Ex hoc versiculo & præcedente intelligimus, quàm sit solicita æterna illa Sapientia de salute nostra, quæ modis omnibus conatur revocare nos à vanitatibus hujus mundi, à caducis rebus ad permansuras. Omnibus in locis clamat sapientia, sive illa quæ sacris codicibus auditur, sive illa quæ cordibus nostris loquitur: quæ non cessat pulsare conscientias eorum, qui spretâ verâ & solidâ felicitate, sectantur vana hujus vitæ gaudia. *In capite turbarum*: vel in loco præcipuo & eminentiore, ut est in Hebræo, ubi strepitus, sive tumultus, h. e. ubi *turba* populi, ut rectè vertit interpres: in portis solet esse concursus populi, intrantium & exeuntium. Christus cum publicanis & peccatoribus versatus in urbe, verba sua prædicavit, non ut Joannes in deserto solùm. Quamvis juxta allegoriam, de prædicatione sive prophetarum, sive Apostolorum & Episcoporum, rectè intelligatur locus indicans excusatione carere eos qui sapientiæ non consultant.

22. *Usquequo parvuli diligitis infantiam, & stulti ea quæ sunt noxia cupient, & imprudentes odibunt scientiam?* Heb. *Quousque imperiti imperitiam diligetis, & derisores derisionem desiderabunt sibi, & stulti odio habebunt scientiam?*]

Non

Non sine causa stultitiam hominum miratur Sapientia, secundùm illud Psal. 4. *Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Mirabitur quoque quisquis secum perpendit hominum studia, quisquis ob oculos ponit occupationes illas, quibus majorem partem, nè dicam universam ætatem, consumunt plurimi qui rebus caducis, & hujus temporis commodis aut incommodis, metiuntur singula. Qui hæc, inquam, secum diligenter perpendit, libentiùs Sapientiæ monitionibus aurem accommodabit, quæ aliquot versiculis sequentibus continentur: in quibus est observandus ordo quem mox aperiemus. *Usquequo parvuli diligetis infantiam?* vel *simplices simplicitatem?* ut alii vertunt, sed meliùs *ignari ignorantiam?* quasi dicat, Jam deceptione & errore, in quo hactenus versati estis, deposito, amplectamini astutiam, de qua superiùs dictum est, *Usquequóque stulti ea quæ sunt noxia cupient?* Heb. *Et derisores deridere concupiscent sibi*, vel *inter se deridere, & sanam doctrinam contemnere:* pessimi verò omnium sunt, qui tantâ stultitiâ laborant, tam procul absunt à sapientia, ut scientiam odio prosequantur. Triplex est ordo eorum qui sapientiâ carent, quorum Primi mundum, & ea quæ in mundo sunt, diligunt: Secundi Euangelicam doctrinam & ecclesiasticam derident, quod hæretici solent: Tertii etiam odio habent & prosequuntur, quod infidelium est & Judæorum: quorum partim ignorantiam & stoliditatem, partim levitatem & insaniam, aliorum denique malitiam & odium admirans Sapientia, ad resipiscentiam & sanam mentem revocare omni benignitate laborat. Deinde segnitiem & tarditatem miratur humanam, quæ cunctatur tam pio præceptori obtemperare; acriter demum objurgat, perniciem minatur & interitum. In quo tantum aberit ut consolationem inveniant, aut ad misericordiam flectant Sapientiam, ut etiam ipsa irrideat & subsannet subsannatores, si quando serâ ducantur pœnitentiâ, ut sequitur,

23, 24. *Convertimini ad correptionem meam: en proferam vobis spiritum meum, & ostendam vobis verba mea: Quia vocavi & renuistis, extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret*] *En proferam vobis spiritum meum.* In Hebræo metaphora tracta est à fontibus vivis qui perpetuò fluunt, & verti potest *fluere*, vel *scaturire, faciam vobis spiritum meum:* q. d. Non impertiar vobis parvam partem sapientiæ meæ, nolite contemnere doctrinam meam, quam copiosissimè vobis effundam, juxta illud Moysi, Deut. 32. *Fluet ut ros eloquium meum*; & in Euangelio, Joan. 7. *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ:* ut totus locus, non solùm ad Sapientiam Salomonis, & hujus libri mensuram referatur, sed potissimùm ad doctrinam Euangelicam, in qua Divina Sapientia non cessat clamare, addens minas & increpationem, *Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis*, Luc. 13. Increpationis principium est, *Clamavi & renuistis, extendi manum meam:* h. e. adjuvi ad conversionem. *Extensio manûs*, promissio & collatio gratiarum intelligitur: vel *extensio manûs*, paternam correctionem & emendationem significat. Denique *porrectio manûs*, indicat studium docendi, & tamen nemo attendit, neque curat. *Proferre spiritum* vel *effundere*, est mentem depromere, & *ostendere verba*, est doctrinam exponere ut locum habeat, *Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent*, Joan. 15. non adhibentes fidem, sed quod in illis fuit, irritam fecerunt illius doctrinam, & sapientiam spreverunt, juxta id quod sequitur,

25. *Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis*] *Despexistis*, Heb. תפרעו, quod verbum Exod. 5. reddidit interpres noster, *solicitare ab operibus*, *otiosum reddere & inutilem:* q. d. Per vos effectum est ut consilium meum sit irritum, neque ad effectum perveniat. Hanc justam Sapientiæ querelam utinam in solos Judæos rejicere liceret, qui, quod Euangelica testatur historia, & Paulus Act. ult. semper Spiritui sancto restiterunt, & non etiam in Christianos aliquot, qui post tot miracula, tot justorum & martyrum exempla, tot correptiones & castigationes, nolunt Sapientiam audire Euangelicam. Aliquos omnino incorrigibiles esse significat, & nec promissionibus nec minis posse ad sapientiam pertrahi.

26. *Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo cùm vobis id quod timebatis advenerit.* Heb. *Etiam ego in calamitate*, sive *fractura, vestra ridebo, subsannabo cùm venerit terror vester*] Non quòd Sapientia Divina subsannet vel rideat aliquem, sed talis est finis malorum ut judicio æquissimo videantur irridendi & subsannandi qui salutem propriam contempserunt. Vel *deridere* & *subsannare Sapientiæ* est subsannandos aliis tradere. Et ea tandem extrema est miseria, cùm non sit neque qui doleat vices miserorum; neque qui succurrat infelicibus. Quòd si fuerint qui gaudeant de calamitate nostra & subsannent, malum erit omnino intolerabile. *Subsannare Dei* est stultitiam malorum palàm ostendere omnibus, conatúsque eorum irritos reddere, comprehendere astutos in astutia sua, cujusmodi videmus hodie Judæos, quamvìs ipsi non videant. Sensus proverbii est, Fletum & stridorem dentium manere eos, qui in tempore pœnitentiæ pœnitentiam noluerunt agere. Porrò quantus futurus sit timor eorum qui Sapientiæ non obtemperant, similibus quibusdam exprimit & metaphoris, comparans pœnas & supplicia malorum vastitati hostili & desolationi civitatis, ubi omnia incendio & rapinis traduntur, ubi crudelitatem hostium nemo effugit.

27. *Cùm irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando venerit super vos tribulatio & angustia.* Heb. *Cùm venerit quasi desolatio metus vester: & calamitas vestra velut turbo venerit, cùm venerit super vos afflictio & angustia*] Explicat in hoc versiculo quantus sit futurus ille timor, de quo superiùs locutus est, Erit veluti desolatio quæ repentè & præter exspectationem solet irruere; ut inquit Paulus, 2 Thes. 5. *Cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus.* Si simplicem sequamur sensum, proverbium indicat ad summas miserias redigi, si non rerum externarum, at certè ad angustias animi, quotquot sapientiam spernunt; horrenda & inexspectata supplicia manere eos qui Sapientiam non complectuntur Euangelicam. Alioqui hæc aptissimè quadrant in Judaicæ gentis ruinam, exsilii & servitutis angustias, quæ teste non solùm eorum conscientiâ, sed universo orbe super eos venerunt, quòd Christum Dei Sapientiam noluerint audire. A quibus liberari & eripi quotidie clamant, sed frustrà; imò sunt juxta præsentem locum ludibrio, súntque risui omnibus, in quibus vera sapientia viget: tantum abest ut quisquam eorum doleat vices, aut miseriis succurrere laboret.

28, 29, 30. *Tunc invocabunt me & non exaudiam, manè consurgent & non invenient me, Eò quòd exosam habuerunt disciplinam, & timorem Domini non susceperunt; Nec acquieverunt consilio meo, & detraxerunt universæ correptioni meæ.* Heb. *Tunc vocabunt me, & non respondebo, manè quærent me, & non invenient me, Eò quòd oderunt scientiam, & timorem Domini non elegerunt: Noluerunt consilium meum, spreverunt omnem increpationem meam. Tunc invocabunt*, vel *vocabunt, me*] Sunt verba Sapientiæ, quæ vocat ad pœnitentiam; objurgando, minando invitat ad sanam mentem. Porrò transacto pœnitendi tempore, non ampliùs dignatur eos alloqui, sed mutatâ personâ quid futurum sit prædicit; futurum, inquam, ut illi clament. Nam hactenus ego clamavi, inquit Sapientia, & noluistis audire; posthac illi clamabunt, & ego non exaudiam, vel non respondebo. In Hebræo *quærent* aut *investigabunt* potiùs, quàm *manè surgent:* sed in defensionem Interpretis nostri asserunt Hebræi hoc verbum שחר *manè quærere* significare; h. e. cum studio & solicitudine: q. d. Ante omnia tunc quærent me, qui nunc consilium meum contemnunt. Ista non solùm damnatis animabus post mortem quadrant, quæ aliquando serâ ducentur pœnitentiâ, ut scribitur Sap. 5. intra se pœnitentiam agentes, & præ angustia spiritûs gementes; neque solùm traditis in sensum reprobum in hac vita, qui locum pœnitentiæ non invenient etiamsi cum lacrymis quærant, ut Esau Heb. 12. sed

omnibus quotquot juvenili ætate bonas & honestas artes spernunt, majores natu & gravati senio seipsos accusabunt, & serâ pœnitentiâ doctrinam quærent, *Eò quòd exosam habuerunt scientiam.* Hujusmodi est sermonis contextus: In angustiis constituti vocabunt me, ut opem illis feram, & ego non respondebo, non juvabo, ut pœna respondeat culpæ: nam odio habuerunt scientiam, quâ Deus cognoscitur, scientiam prophetarum & legis, quæ est *ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*, Joan. 17. Hæc notitia potissimùm nascitur ex timore Dei; hinc addit, *& timorem Domini non susceperunt, non elegerunt timorem Domini, quod est principium sapientiæ*: ut superiùs dictum est. *Non acquieverunt consilio meo.* Heb. *noluerunt consilium meum*, vel potiùs *noluerunt audire consilium meum*, quod fuit hujusmodi, Convertimini ad correptionem meam. Sequitur, *Detraxerunt universæ correptioni meæ*, vel, *spreverunt omnem correptionem meam*, quod ferè solent imperiti & ignari, qui sapientiæ sunt expertes, qui hujus vitæ commodis & amœnitate sese oblectant; hi, inquam, solent floccifacere Divini sermonis & cœlestis philosophiæ correptionem, & subinde meritas pœnas luunt, juxta id quod sequitur,

31. *Comedent igitur fructus viæ suæ, suisque consiliis saturabuntur*] Metaphorica locutio accepta ab agricolis, & quadrat in eos qui sibi sunt ipsis causa malorum & autores. Neque est sensus alienus ab illo Pauli ad Cor. elogio, *Quæ seminat homo, hæc & metet*, 2 Cor. 9. Adjectis duabus vocibus, nempe *viâ* & *consiliis*, apparuit sensum esse de moribus, & cibo animæ, h. e. de his rebus quibus suum appetitum pascunt homines, dum sua studia & consilia sequuntur; quibus aliquando saturabuntur, & ad fastidium & nauseam usque pervenient. Est enim omnium rerum mundanarum saturitas, quantumvis amœnæ videantur in principio; quemadmodum scribitur, *Extrema gaudii occupat luctus. Comedere* denique *de fructu viæ suæ* est dignam factis mercedem recipere; *consiliis suis saturari*, pœnas dare pro peccatis, quæ cum consilio & animo destinato perpetraverunt; vel, perniciosis consiliis quibus aliis machinabantur malum, sibi ipsis conciliant interitum.

32. *Aversio parvulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet eos*] *Aversio* vox Hebræa משובת, pro *quiete* capi potest, & erit idem sensus primæ & secundæ clausulæ hujus versiculi, ad hunc modum, *Pax & requies parvulorum perdet eos*: dum abutuntur prosperitate, mala committunt plurima, quibus interficientur: adversâ fortunâ, & hujus vitæ molestiis sapere coguntur plurimi; nam *vexatio dat intellectum*, Esa. 28. & huic sensui respondet secunda clausula, *& prosperitas stultorum perdet eos.* Quòd si juxta Aben Hezra pronomen *eos* non referatur ad *parvulos* & *stultos* reciprocè, sed ad *peccatores*, de quibus superiùs locuti sumus, erit sensus, Quies parvulorum & prosperitas stultorum, h. e. malorum hominum & pessimorum felix successus in hac vita, plurimos ad perniciem & interitum perducit: q. d. eò quòd non statim puniuntur qui stultè agunt, multi pereunt: & hoc est quod conqueritur Sapiens, Eccles. 9. *Hoc est pessimum inter omnia quæ sub Sole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt, unde & corda filiorum hominum implentur malitiâ.* Prior expositio est melior; hanc posteriorem tamen sequitur Nic. de Lyra. Manifesta satis est intelligentia quam noster reddit Interpres, nempe *Aversio parvulorum*, supple *à sapientia, interficiet eos*, causa erit interitûs & perditionis illorum. Sed stulti non prævident mala futura, præsentibus bonis libenter fruuntur: nempe sanitate, divitiis, honoribus, ex quibus damna capiunt stulti, h. e. Divinæ Sapientiæ expertes.

33. *Qui autem me audierit absque terrore requiescet, & abundantiâ perfruetur, timore malorum sublato.* Heb. *Qui obtemperat mihi, habitabit cum fiducia*, vel *confidenter, & prosperè aget, procul à timore mali*] Id quod sola Sapientia Divina præstare potest. Alioqui qui maximâ hujus mundi felicitate fruuntur, maximis ferè terroribus concutiuntur, timentes videlicet nè amittant ea quæ malis artibus sunt assecuti. Sunt ex Hebræis qui exponunt, *prosperè aget à timore mali, quod veniet super eum*; h. e. non minorem securitatem sentiet, aut etiam felicitatem rebus adversis quàm prosperis, semper sui similis. Adversa sive mala hujus mundi, quæ alios reddunt infelices, non minuunt prosperitatem aut quietem illorum qui Sapientiæ auscultant; vel requiescent absque timore, pacato animo à supervacaneis curis, & tentationum tumultibus, quasi perpetuum agentes sabbatum in timore Domini. Sensus denique est, Solam Sapientiam præstare tranquillitatem animæ, & metum mali expellere.

DRUSIUS.

1. מִשְׁלֵי. A. ΠΑΡΑΒΟΛΑΙ', PARABOLÆ] Hieron. PARABOLÆ SALOMONIS.

2. לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה. Sym. ἐννοεῖν ῥήσεις συνετάς, *ad intelligendum dicta prudentiæ* | *Dicta: orationes, sententias.* ¶ *Ad intelligendum.* Novè usurpat ἐννοέω pro *intelligo.* Nam sign. potiùs *cogito, mente concipio.* ¶ *Prudentia: intelligentia.*

3. לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל. A. τοῦ λαβεῖν παιδείας ἐπιστήμης, *ad capiendum disciplinam scientiæ.* Sym. ——— παιδείαν φρονήσεως *disciplinam prudentiæ*] Hieron. *ad suscipiendam eruditionem doctrinæ.*

4. לִפְתָאיִם. A. θελγομένοις *delinitis.* Sym. νηπίοις *parvulis.* Th. ἠπατημένοις *deceptis*] *Delinitis*, aut *permulsis.* Nam θέλγω *mulceo.* Vult dicere, *quos facilè delinias permulceásve.* ¶ *Parvulis:* vel potiùs *infantibus.* Sed Hieronymus elegit *parvulis*, quem nunc secutus sum, ut ille Symmachum Psal. 19. 8. פתי Lxx νήπια. Hieron. *parvulos.* Νήπιος propriè *infans.* Ad animum relatum sign. *imprudentem* & *imperitum simplicémve, qui non plùs sapiat quàm infans.* Aliquando *stultum* denotat; ut in illo,

——— ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω.

Ut νήπιος ad animum, sic פתי etiam ad ætatem refertur. In Sanhedrin cap. Helec ait R. Aquila, *In civitatibus maritimis appellant infantes* פתאים, i. νηπίους. Hieron. fortè Gallicum *petit*, quod *parvulum* denotat. Expende. ¶ *Deceptis.* ἠπατημένος non tam *deceptum* significat quàm *deceptu facilem*, quod usitatiùs εὐαπάτητος dicitur. Sic acceperim Hos. 7. 11. פותה. Sym. ἠπατημένη, *deceptu facilis.* Lxx h. l. ἀκάκοις, *minimè malis.* ¶ מְזִמָּה. Sym. αἴσθησιν *intellectum.* Th. συλλογισμὸν *ratiocinationem.* Lex. V. Αἴσθησις, *sensus, intellectus.* Exponitur etiam *cognitio, notitia.* Lxx ἔννοιαν, quod reddunt *cogitationem*, ego *intelligentiam.* Suprà ἐννοεῖν *ad intelligendum.* Præcedit in hoc versu דעת ubi Lxx habent αἴσθησιν, i. *notitiam.* Συλλογισμὸς, *Syllogismus, collectio quæ ratiocinando fit.* Alibi est διαλογισμὸς, ut Psal. 139. 20. למזמה. Sym. διαλογισμῷ. Th. εἰς διαλογισμόν. A. εἰς ἀπέννοιαν. Est autem διαλογισμὸς *cogitatio hominis secum ratiocinantis, ratiocinatio.*

6. מְלִיצָה. A. ἑρμηνείαν *interpretationem.* Sym. πρόβλημα *problema*, sive *propositum*, aut *quæstionem.*] Hæc in ed. Rom. malè notata sunt ad νοήσει τὴν παραβολὴν, cui vocabulo respondet משל in Ebræo. Id Lxx suprà παροιμίας *parœmiam*, A. παραβολὴν *parabolam*, sive *comparationem* exposuerunt.

7. יִרְאַת יְהוָה. Lxx φόβος Κυρίου. Schol. Θεοῦ] Κυρίου, i. יהוה. Θεοῦ, i. אלהים, sive אל. Sed hæc nomina sæpe ab interpretibus confunduntur: quod hîc quoque factum nescio à quo. ¶ אֱוִילִים. A. S. Th. ἄφρονες *insipientes*] Hieron. *stulti.* Prov. 10. 21. Lxx ἄφρονες. 14. 1. ἡ δὲ ἄφρων. 3. ἐκ στόματος ἀφρόνων. Psal. 69. 5. אולת, Lxx ἀφροσύνη. Lex. Vet. Ἄφρων, *demens, vanus, imprudens.* Ἀφροσύνη, *amentia, insapientia.*

9. כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ. A. Ὅτι προσθήκη χάριτός εἰσι τῇ κεφαλῇ σου, *Quoniam additamentum gratiæ sunt capiti tuo*] Hieron. *ut addatur gratia capiti tuo.* ¶ עֲנָקִים. A. περιτραχήλια *torques.* Schol. πρόσθεμα]

Περί-

Περιτραχήλια, *ornamenta colli, monilis collaria.* Lex. V. Περιτραχήλιον, *monile, hic falarus, collare.* Cæterum inter colli ornamenta etiam *Torques* est. ¶ Περίθεμα, *id quod circumponitur*, ut περίθεσις *circumpositio.* Sig. videtur περίθεμα τῷ τραχήλῳ, *onamentum collo circumpositum, circumductum.* Cujus hoc sit interpretamentum, aliis disquirendum relinquo: mihi nunc non vacat.

11. נֶאֶרְבָה לְדָם. A. S. Th. ἐνεδρεύσωμεν εἰς αἷμα, *insidiemur in sanguinem*] Hieron. *insidiemur sanguini.* ¶ לְנָקִי. A. ἀθῷον *innocentem*] Hieron. *insontem*: alii *innoxium.*

13. הוֹן. Sym. πλοῦτον *divitias.* A. & Th. ὕπαρξιν *substantiam*] *Divitias*, עשר. ¶ *Substantiam: bona & facultates.* Lex. V. Ὕπαρξις, *substantia, opes.* הון, ut Abenezra censet, propriè denotat *opes auri & argenti.* *Substantiæ* vocabulo usus est hoc sensu Hieronymus, ὑπάρξεως verò Euangelista Act. 2. 45. & Apostolus Ebr. 10. 34. ¶ יָקָר. A. S. Th. τιμίαν. Hieron. *pretiosam*] Sic est in ed. Rom. Cæterùm non dubito quin Sym. τιμὴν ediderit, cùm priùs הון πλοῦτον exposuerit. ¶ שָׁלָל. A. λαφύρων *spoliis*] Lex. V. Λάφυρα, *exuviæ, spolia, præda.* Lxx σκύλων. Hieron. *spoliis.* Prov. 31. Lxx καλῶν σκύλων. Schol. λαφύρων· quod ex Aquila sumptum, ut hinc liquet.

14. גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל. Schol. κλῆρός σου πεσέτω, *sors tua cadat*] *Cadat*, תפול. Error ex similitudine literarum Joth & Vau. ¶ בְּתוֹכֵנוּ. Schol. ἐν μέσῳ ἡμῶν *inter nos*] Hoc in ed. Rom. notatum ad γενηθήτω ἡμῖν· cui respondet in Ebræo לכלנו, quod magis denotat *omnibus nobis*, i. πᾶσιν ἡμῖν.

15. בְּנִי אַל תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ. Schol. υἱὲ, μὴ πορευθῇς ἐν ὁδῷ, *Fili, ne abeas in via.* ¶ מְנַע. A. Th. κώλυσον *prohibe.* Sym. ἀπόστρεψον *averte*] Prov. 11. 26. מנע. Sym. Th. κωλύων *prohibens.*

19. כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע. A. S. Th. παντὸς πλεονεκτοῦντος πλεονεξίαν. Hieron. *omnis avari.* Hab. 2. 9. בצע בצע, Lxx πλεονεκτῶν πλεονεξίαν. Hieron. *qui congregat avaritiam.* Sig. *lucrionem*, h. e. lucri cupidum plùs æquo, sive qui lucro inhiat ultra modum, & cruciatur libidine augendi divitias. Jud. 5. 19. בצע כסף. Lxx πλεονεξίαν ἀργυρίου. Psal. 119. 36. Lxx πλεονεξία. Hieron. *avaritia.* Est autem *plus habendi cupiditas suprà quàm æquum est.* Job. 27. 8. כי יבצע, οἱ λοιποὶ, ὅτι πλεονεκτεῖ *quòd plùs habeat*, vel potiùs, *quòd avarus sit.* Hieron. *si avarè rapiat.* ¶ אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח. Sym. τὴν ψυχὴν αὐτῶν παρ' αὐτῶν λήψεται, *animam ipsorum ab ipsis capiet*] *Rapiet, auferet.*

20. תִּתֵּן קוֹלָהּ. A. S. Th. δώσει φωνὴν αὐτῆς, *dabit vocem suam.*

22. עַד מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי. A. Ἕως πότε, νήπιοι, ἀγαπᾶτε νηπιότητα; *Quousque, infantes, diligetis infantiam?*] *Infantes, animo infantis præditi.* Sic νηπιότης *infantia* pro *imprudentia* vel *stultitia* ponitur. Vide quæ scripsimus suprà ad v. 4. ¶ וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ דָעַת. Sym. καὶ ἀνόητοι μισήσουσι γνῶσιν. *& stulti odio habebunt scientiam*] *Stulti, insipientes.* Lex. V. Ἀνόητος, *ineptus, mente captus.* Ἀνόητος πάνυ, *stultus, stolidus.*

23. תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי. Sym. ἐπιστρέψατε ἐπὶ τὸν ἔλεγχόν μου, *convertimini ad redargutionem meam*] Hieron. *Convertimini ad correptionem meam.* ¶ אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי. A. Th. ἀναβλύσω ὑμῖν πνεῦμά μου, *scaturire faciam vobis spiritum meum*] *Effundam scaturiginis more.*

24. נָטִיתִי יָדִי. Lxx ἐξέτεινον λόγους. A. S. Th. χεῖρά μου. Hieron. *extendi manum meam.*

25. וַתִּפְרְעוּ. Schol. ἀκύρους ἐποιήσατε *irrita fecistis.* Sym. Th. καὶ διεσκεδάσατε *& dissipastis.*

26. בְּאֵידְכֶם. Lxx τῇ ὑμετέρᾳ ἀπωλείᾳ *in vestro interitu.* A. ἐπιβλυσμῷ. Sym. συντυχίᾳ. Gen. 2. 6. איד. A. ἐπιβλυσμός. Alius, ἐπιφλυγμος. Job. 30. 12. אידם. Lxx ἀπωλείας αὐτῶν. Sym. ἐπιβλυσμοῦ. ¶ אֶלְעַג. A. S. Th. μυκτηριῶ *naso suspendam*, sive *subsannabo.* Sic & Lxx interpretantur Psal. 2. 4. Hîc reddunt καταχαροῦμαι.

27. כְשׁוֹאָה. Lxx ὁμοίως καταιγίδι. A. συσσεισμῷ] Συσσεισμὸς exponitur à Budæo *turbo* ex 4 Reg. 2. Suidas quoque interpretatur λαίλαψ καὶ συστροφὴ ἀνέμου. Job. 37. 9. סופה. A. συσσεισμός. Vide Fragmenta mea in h. l. ¶ וְצוּקָה. A. καὶ ἐπίχυσις. Th. κατάσεισις] Ἐπίχυσις, *infusio*, videlicet τῶν θλίψεων, sicut dicimus, ἐπίχυσις τῶν πολιτῶν, quod interpretatur *redundans civium numerus.* Κατάσεισις à verbo κατασείω, quod inter alia sig. *premo, conturbo, perterreo*, ut Dan. 4. τὸ ἐνύπνιον μή κατασεισάτω σε, *insomnium ne terreat* (aut *conturbet*) *te.*

28. אָז יִקְרָאֻנְנִי. Schol. τότε ἐπικαλέσονταί με *tunc invocabunt me.*

29. תַּחַת כִּי שָׂנְאוּ. A. Th. ἀνθ' ὧν ἐμίσησαν *pro eo quòd odio habuerunt.* ¶ וְיִרְאַת יְהוָה. Schol. τὴν δὲ θεοσέβειαν *cultum autem Divinum*] Suprà v. 7. יראת יהוה εὐσέβεια εἰς Θεὸν *pietas erga Deum.* Augustinus in Enchiridio, cap. 2. ad locum Jobi, PIETAS EST SAPIENTIA, *Si quæras*, inquit, *quam dixerit eo loco* pietatem, *distinctiùs in Græco reperies* θεοσέβειαν, *qui est* Dei cultus. *Dicitur etiam Græcè* pietas, *& aliter idem* εὐσέβεια, *quo nomine significatur* bonus cultus.

30. לֹא אָבוּ. A. S. Th. οὐκ ἐξεδέξαντο *non receperunt*] Vel, *non susceperunt, non diviserunt.* Hieron. *nec acquieverint.* ¶ נָאֲצוּ. A. διέσυρον *detractaverunt.* Sym. Th. παρώξυνον *exacerbarunt, irritaverunt*] Psal. 10. 3. נאץ. Alius, παρώξυνε *acerbavit, irritavit.* Alius, διέσυρε *detractavit, obtrectavit.* Hieron. *blasphemavit.* 2 Sam. 12. 14. נאצת. A. παρώξυνας. Lxx παρώργισας. Sic ibi: hîc vertunt ἐμυκτήριζον *subsannarunt.*

31. מִמֹּעֲצֹתֵיהֶם. A. βουλευμάτων *consultationum*, vel *consiliorum.* Sym. Th. διαβουλιῶν *consiliorum.*

32. כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם. Sym. Ὅτι ἀποστροφὴ νηπίων ἀνελεῖ αὐτοὺς, *Quoniam aversio infantium interimet eos*] Hieron. *Aversio parvulorum interficiet eos.* ¶ וְשַׁלְוַת כְּסִילִים תְּאַבְּדֵם. A. S. καὶ εὐθηνία ἀφρόνων ἀνελεῖ αὐτούς, *& prosperitas amentium interimet eos*] Vel *evertet eos.* Nam ἀναιρέω *everto.* Hieron. *perdet illos.*

33. יִשְׁכָּן בֶּטַח. Schol. ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθὼς, *requiescet in pace confidens*] Vel *quiescet.* Psal. 55. 6. ואשכנה. Hieron. *& requiescerem.* Lxx καὶ καταπαύσω. 15. 1. מי ישכון. Lxx τίς κατασκηνώσει; interpres, *quis requiescet?* Prov. 7. 11. לא ישכנו. Lxx οὐχ ἡσυχάζουσι. ¶ Ἐν εἰρήνῃ. בשלום: glossema est. ¶ *Confidens: fidens, fretus, securus.*

GROTIUS.

GRæcè dicitur hic liber Παροιμίαι. Nimirum Hebræum משל propriè *comparationem* sive παραβολὴν significat. Et quia ex comparationibus curtatis plerumque fiebant Proverbia, indè cœpit sumi in significatu παροιμίας· deinde latiùs, ut fit, protendente se vocis usu, omnis Γνώμη sic cœpit dici. Non repetemus hîc quæ de ea re diximus tum in Prolegomenis ad dicta Poetarum è Stobæo, tum ad Matth. 13. 3. Videtur autem hic liber esse ἐκλογὴ optimarum sententiarum ex plurimis qui ante Solomonem fuere scriptoribus, quales ἐκλογὰς multi Imperatorum Constantinopolitanorum conscribi in suos usus fecere. Sunt autem quæ hîc sunt ἠθικὰ omnia, pertinentia aut ad morum aut ad prudentiæ præcepta, sic tamen ut hæc & illa semper ad Dei cultum respiciant; Quæ virtus cæteras omnes ex se parit, neglecta multis Gentibus, maximi autem facta ab Hebræis sapientibus, ut Josepho notatum est. Atque hinc initium ducitur hujus libri.

3. *Justitiam & judicium & æquitatem*] צדק est id quod bonitati convenit: משפט jus συναλλακτικὸν, quod circa contractus & delicta exerceri solet: quidquid præter hæc rectum est & ad aliquam virtutem pertinet, venit sub nomine משרים.

6. *Ænigmata eorum*] Αἶνος multùm frequentes Orientalibus. Vide quæ in dictis jam Prolegomenis, & in Annotatis ad librum 3. de Veritate Religionis Christianæ.

32. Aversio

32. *Aversio parvulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet eos*] Hoc ex Symmacho sumpsit Interpres, *Ἡ ἀποστροφὴ νηπίων ἀνελεῖ αὐτοὺς*, ubi ἀποστροφὴ est id quod Græcis elegantioribus dicitur ἀκαρπία. פתים sunt ἄνοι. Os. 7. 11. καταφρονοῦντες infrà 7. 22. Et quia tales esse solent pueri, ideo sæpe vertitur νήπιοι.

CAP. II.

MUNSTERUS.

3. **P**Rudentia dederis vocem tuam*] h. e. Si *clamaveris* pro ea, & postulaveris eam ex fide & toto corde, *quæsierisque eam veluti nobilissimum thesaurum, invenies eam*, nempe *timorem Dei & cognitionem ejus*. Est enim hæc summa doctrinæ Christianæ, Timere Deum, & Nosse Deum. *Nosse Deum* est nosse voluntatem ejus erga nos, quòd scilicet irascitur peccato, & ignoscit pœnitentibus, quódque adsit credentibus & illos custodiat.

7. *Abscondit pro rectis salutem*] Describuntur hîc fructus qui nascuntur ex Sapientia, nempe *Salus*, *Protectio*, *Justitia*, *Æquitas*, &c. Hebræi tamen intelligunt per תושיה *diuturnitatem temporis* sive *longævitatem*. Est enim heemanthicum à dictione יש, quod *esse* & *exsistere* significat.

11. *Consilium*] Hebræi exponunt מזמה pro *sapiente cogitatione*.

13. *Qui deserunt vias rectas*] Subaudiendum *errant*, & *nihil aliud agunt quàm quòd in tenebris ambulant*, & *destituuntur omni luce*. Vel referendus est hic versus ad præcedentia, ut sit sensus, *Si quæsieris sapientiam, illa liberabit ab hominibus perversis, qui deserunt vias rectas*, &c. *Eruet quoque te à muliere procaci, quæ deserit maritum suum primum*, qui hîc אלוף *dux & præceptor* vocatur.

18. שחה, pro quo *inclinat* vertimus, propriè significat *incurvare*.

VATABLUS.

1. **A**Bsconderis* צפון] *Reposueris*, nè scilicet illorum obliviscaris.

2. *Ut attendere facias* להקשיב] *Ut accommodes*. ¶ *Intelligentiæ* לתבונה] *Prudentiæ, institutioni*.

3. *Ad intelligentiam clamaveris* לבינה תקרא] Hebraismum sic quidam convertunt, *Intelligentiam accersieris*, vel *prudentiam*, sive *institutionem advocaveris*: i. si clamaveris pro ea ad Deum. ¶ *Dederis vocem tuam* תתן קולך] Hebraismus, pro *evocaveris ad te intelligentiam*. Vel, *voce tuâ institutionem accersiveris*. Repetitio est: idem enim bis dicit.

7. *Et recondet rectis essentiam* וצפון לישרים תושיה] *Et reponit* [vel *servat*] *rectis doctrinam veram*. Alii, *Abscondit pro rectis salutem*. Annotant quidam Hebræi תושיה hîc significare *diuturnitatem temporis*, sive *longævitatem*. ¶ *Perfectè* תום] In *integritate, immaculatè, innocenter*.

8. *Semitas judicii* ארחות משפט] More Hebræorum dicitur pro *semitis justis*. ¶ *Misericordium ejus* חסידיו] i. Quos misericordiâ suâ prosequitur. Alii vertunt *sanctorum*, alii *beneficorum*, alii *piè colentium*. ¶ *Custodiet* ישמור] Fut. Heb. pro præsenti, ut quidam vertunt, *custodit*, sive *custodire solet*.

10. *Et cognitio animæ tuæ dulcis fuerit* ודעת לנפשך ינעם] *Et scientia* [vel *intelligentia*] *tibi placuerit*. Ad verb. *pulcra fuerit*, aut *jucunda*. Quidam, *& scientia animum tuum delectaverit*.

11. *Cogitantia* מזמה] *Consilium. Prudentia. Prospicientia.*

14. *Mali* רע] Sub. *viri*. Quidam, & *malitia*.

15. *Quorum semita* אשר ארחותיהם] Ad verb. *Quorum semita eorum*. Redundat pronomen *eorum*. ¶ *Perversa sunt* עקשים] *Obliqua sunt*. ¶ *Et perversi* ונלוזים] *Et perversitates*. Repetitio, idem bis dicit.

16. *Emollit* החליקה] Præt. Heb. pro præs. *lenificat, blanda facit*: i. blanditiis allicere solet. Quidam, *quæ verbis suis blanditur*.

17. *Ducem adolescentiæ suæ* אלוף נעוריה] *Principem pueritiarum suarum*, i. maritum. Nomina ætatum in plurali declinantur apud Hebræos.

18. *Inclinat* שחה] Quidam Hebræorum referunt ad mulierem; *Inclinata est* [*mulier illa* scilicet] *ad mortem*; *quæ mors est domûs ejus*. Alii, *mortem minatur domui ejus*.

19. *Apprehendunt* ישיגו] Fut. Heb. pro præs. ut quidam vertunt.

20. *Ut ambules*, inquam למען תלך] *Propterea ambula*. Vel, *Idcirco bonorum itinere incedito*. ¶ *Custodias* תשמור] *Observes*.

21. *Et integri* ותמימים] *Et inculpabiles, immaculati*.

22. *Eradentur* יסחו] *Eradicabuntur, evellentur, destruentur*.

CASTALIO.

17. **J**Uventutis suæ ducem*] Primum maritum. ¶ *Fœderis Dei sui oblita*] Fidei conjugalis.

19. *Vitæ vias assequatur*] Mortem evadat.

CLARIUS.

3. **P**Rudentiæ dederis vocem tuam*] h. e. Si *clamaveris* pro ea acquirenda, & postulaveris eam toto corde, *quæsierisque eam veluti nobilissimum thesaurum, invenies eam*, nempe *timorem Dei & cognitionem ejus*. Est enim hæc summa Christianæ philosophiæ, Timere Deum, & Nosse eum. *Nosse Deum* est nosse voluntatem ejus erga nos, quòd scilicet irascitur peccato, ignoscit pœnitentibus, adest credentibus, & illos custodit.

7. *Custodit rectorum salutem*] Describuntur hîc fructus qui nascuntur ex Sapientia, nempe *Salus*, *Protectio*, *Justitia*, & *Æquitas*, &c. Heb. *Abscondet pro rectis salutem*. Sed Interpres scitè & hîc & sæpissime aliàs sensum quærit eruere, verba non curans.

11. *Consilium custodiet te*] Intelligunt sapientem cogitationem.

13. *Qui relinquunt iter rectum*] Subaudiendum *errant*, & *nihil aliud agunt quàm quòd in tenebris ambulant*, & *destituuntur omni luce*. Vel referendus est hic versus ad præcedentia, ut sit sensus, *Si quæsieris sapientiam, illa liberabit te ab hominibus perversis, qui relinquunt iter rectum*, &c. *Eruet quoque te à muliere procaci, quæ deserit maritum suum primum*; quem vocat *ducem pubertatis*.

R. BAYNUS.

1. **F**Ili mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te*] Hactenus avaritiam cavere docuit, & rapinas, & alia horrenda peccata, ad quæ juvenes peccatorum consuetudine & consilio nonnunquam pertrahuntur: quibus manet exitus pessimæ vitæ dignus. Sed his relictis convertit sermonem ad filium. In hoc capite Sapientiæ inculcat laudem, studium & amorem, qui nos ad res cœlestes perducit, mundum conculcare docet. *Fili mi*] Sunt verba Sapientiæ. Nemo meliùs ad sapientiam pertrahit homines, nemo meliùs Sapientiæ laudes celebrare poterit, quàm ipsa Sapientia. Quibus ergò vestigiis, & quo studio ad scientiam perveniatur; porrò quæ vitia juvenibus potissimùm obstant, quò minùs sapientes evadant, principio hujus libelli veluti præfatione quadam enumerat Salomon. Et primò, *Fili mi, si acceperis verba mea*] Accipienda sunt verba Sapientiæ, quod ad voluntatem audiendi, ad obedientiam, & intelligentiam verbi Divini referri potest. *Si susceperis sermones meos*] q. d. Sapientia quod ad eam spectat, facit, clamat, dat vocem suam in loco eminentiore, omnes invitat, à sua doctrina neminem excludit: imò veluti unicum filium, unumquemque vocans, Fili mi (inquit) si susceperis, quod meum est feci, vocavi, porrigendo manum

opem tuli, & gratiâ præveni: nunc tuum est obediendo suscipere sermones meos & abscondere penès te, tanquam ingentem thesaurum, & res quasque charissimas. In *capiendo* & *recondendo* ostende quàm chara sint tibi Sapientiæ præcepta. Hebræi referunt ad jugem præceptorum memoriam hoc quod dicit *abscondes tecum*, vel *apud te*. Quibus modis sint *arripienda* verba, & quo loco *occultanda* præcepta, in sequenti versiculo ostendit.

2. *Ut audiat Sapientiam auris tua, inclinabis cor tuum ad cognoscendam prudentiam.* Heb. *Ut attentam prabeas Sapientiæ aurem tuam, inclinabis cor tuum ad intelligentiam.*] Ex proprietate linguæ in verbis, *ut audias* & *inclinabis*, est aliquid energiæ, quam Latinus sermo non assequitur, quâ magnum studium & sedulitas in audiendo commendatur, & humilitas cordis, dum aurem inclinat. Si audieris, inquit, sic ut attendere facias aurem tuam Sapientiæ: hoc est quod Christus toties repetit, *Qui habet aures audiendi audiat.* Valde difficile est juvenibus oblectari sese rebus seriis, habere aurem attentam Sapientiæ præceptis, habere cor inclinatum ad intelligentiam, sup. eorum quæ Sapientia docet: vel potiùs *inclinare cor ad intelligentiam* est applicare animum ad res quæ mente & intelligentiâ præcipiuntur: q. d. remove cor, & desiderium tuum à rebus quæ vides, quæ audis, & quæ reliquis sensibus hauriuntur; & attentum habe ad res cœlestes, quæ cogitatione comprehenduntur & intelligentiâ: usque adeò difficile est ut humanas quodammodo [illegible]eret vires, & proinde ad preces confugiendum est, ju[illegible] id quod sequitur,

3. *Si enim sapientiam invocaveris, & inclinaveris cor tuum prudentiæ.* Heb. *Sed si ad intelligentiam clamaveris, ad prudentiam dederis vocem tuam.*] Septuaginta sic, Ἐὰν γὰρ τὴν σοφίαν ἐπικαλέσῃ, καὶ τῇ συνέσει δῷς φωνήν σου, *Si enim sapientiam invocaveris, & intellectui dederis vocem tuam:* ut sit sensus, Si clamaveris ad intelligentiam, si clamaveris ad Deum pro intelligentia. Vel intelligentiam Dei, qui spiritus Dei est, invocandam docet, quò intelligentiam nobis necessariam assequamur. Prior expositio est melior, ut cui secunda clausula respondet, secundùm Hebr. & Lxx. Sunt ex Hebræis qui duas voculas כי אם *nam si* exponant per כאשר *quando* vel *cùm*; & erit sensus, Cùm invocaveris, vel oraveris, Deum, æquum est ut ores eum, quò te juvet in acquisitione intelligentiæ. Potest verbum קרא *vocavit, invocavit, oravit*, in alio sensu intelligi: nempe sensu *eligendi*, inquit autor commentariorum, juxta illum locum Esa. 48. ישראל מקוראי *Israhel*, non, *vocatus meus* (ut nostri legunt) sed, *electus meus:* atque juxta hanc significationem hujus verbi קרא videtur Rom. 1. *electus Apostolus* potiùs legendum quàm *vocatus Apostolus. Et intelligentiæ*, sive *prudentiæ, dederis vocem tuam.*] Hoc est, oraveris pro intelligentia ut Deus opem tibi ferat in acquirenda intelligentia. Et hæc quod ad necessitatem gratiæ spectat, cui etiam nostra industria accedat oportet juxta omnium etiam Judæorum sententiam: in quem sensum facit sequens versiculus.

4. *Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis illam.* Hebr. *Si quæsieris eam quasi argentum, & sicut thesauros eam scrutatus fueris.*] Effoderis illam scrutando, videlicet ut invenias eam, sicut avidissimè scrutari solent & effodere, qui pecunias vel thesauros alicubi absconditos norunt. Sermo nostri interpretis est obscurior, sed Lxx & Heb. habent pro *effoderis*, *scrutatus fueris*, καὶ ὡς θησαυροὺς ἐξερευνήσῃς· ut idem sit sensus in utraque clausula, nempe, *si quæsiveris eam sicut argentum*, h. e. tanto studio, tanto desiderio, quanto solent homines divitias quærere: q. d. rem esse indignam homines ad sapientiæ cognitionem natos, studio sapientiæ neglecto, opibus congerendis tantâ aviditate vacare. Ad hunc locum alludere videtur parabola Euangelii, *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro.* Inexhaustam videlicet indicans esse Divinarum rerum & Scripturarum intelligentiam, ut quam nulla ætas aut hominum industria possit exhaurire aut penetrare. Similitudines istæ de argento & thesauro huc spectant, ut ostendat labores magnos & animum invictum exigi à juvenibus in sapientia inquirenda. Vel similitudo refertur ad voluptatem, quam capiunt homines invento thesauro; vel denique refertur ad invictum studium & sedulitatem eorum qui lucro dediti sunt, qui totis viribus & omnibus studiis illò respiciunt, qui omnem opportunitatem captent opes augendi: simile aliquid exigit Sapiens in studio sapientiæ, ut quamvis magnus sit labor in acquirenda sapientia, virtus enim versatur circa difficile, tamen præ magnitudine amoris levis apparebit. Atqui ex omnibus his tandem conditionibus, nempe *si acceperis verba mea, si præcepta absconderis penès te*, & cætera quæ à principio capitis recitata sunt, infert,

5. *Tunc intelliges timorem Domini, & scientiam Dei invenies*] Nisi magnâ humilitate & industriâ, nisi sedulis precibus & aliis officiis modò recitatis, nunquam intelliges timorem Domini quod est initium sapientiæ. Magnâ diligentiâ & promptâ voluntate & gratiâ Dei opus est, alioqui de sapientia Dei nihil penitus intelliges, nè rudimenta quidem sapientiæ. A timore Dei, qui primus gradus est, ad scientiam Dei pervenies: inveniésque scientiam Dei. Duplex est sensus; vel ubi omnia hæc feceris, & prædictis modis & laboribus nactus fueris scientiam, quam Deus largitur hominibus, tanquam à Deo datam invenisti eam, ut gratiam Dei cum humano jungat conamine: vel, scientiam Dei invenies, quâ Deus cognoscitur; q. d. à timore Domini ad cognitionem Dei pervenitur, quod donum Dei esse sequens docet versiculus.

6. *Quia Dominus dat sapientiam, ex ore ejus prudentia & scientia*] Non esse virium humanarum hanc investigare & invenire sapientiam frequenter dictum est: unde potissimùm petenda sit, præsens locus aperit. Dominus dabit sapientiam illam quam quæris, juxta illud Jacobi, *Si quis indigeat sapientiâ, postulet à Deo:* ut intelligas ubi quærenda sit sapientia, non in ethnicorum & infidelium libris, sed in his oraculis quæ Deus ore proprio locutus est. Aliter, quærenda est velut thesaurus, non qui in terris absconditur, sed *ubi fures non effodiunt, neque furantur:* perennis est, non consumitur, non contrahit rubiginem, nam ab ore Dei defluit. In contextu tria nomina ponuntur: *sapientia*, quæ ad cœlestia refertur; *scientia*, ad cognitionem rerum in hac vita necessariarum; *intelligentia* sive *prudentia*, ad mores & integritatem conversationis inter homines: quarum unamquamque tanquam ex ore Dei instructi & edocti habent quotquot his virtutibus sunt prædici. Non sunt autem vulgares hæ virtutes, aut omnibus collatæ; sed iis duntaxat qui inculpatè vivunt, & ambulant in perfectione, juxta id quod sequitur,

7. *Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter.* Hebr. *Abscondet rectis salutem, scutum ambulantibus in perfectione*] Et Lxx *thesaurizabit:* καὶ θησαυρίσει τοῖς κατορθοῦσι σωτηρίαν. Quod ad sensum spectat, non est tanta diversitas quanta est in verbis; nam qui abscondit & reponit, diligentissimè custodit. *Dabit Dominus sapientiam ex ore suo*, sed non omnibus dabit, sed occultat quibusdam, & secretam servat rectis: h. e. his qui rectè ambulant in fide & charitate, juxta id quod sequitur; *Proteget gradientes simpliciter*] Vel, ut est in Hebræo, *ambulantes in perfectione*, in hac vita præsente, juxta Hebræos. Subinde verba sapientiæ occultat, ubi non est opus; sed parata est sapientia, velut clypeus in defensionem eorum qui rectè ambulant. Observandum est hoc in loco poni vocem Hebræam תושיה, quam noster Interpres vertit *salutem*. Hebræi, quos alii sequuntur interpretes, vertunt *sapientiam*. Ad sensum haud ità multùm refert; nam dubium non est quin salus illa, sive sapientia, quam Deus abscondit pro rectis, sit salus Novi Testamenti, & æterna sapientia. A nonnullis *essentia* vertitur; nam vox Hebræa à verbo יש, quod *esse* significat, habet originem, solidam firmámque substantiam, h. e. perseverantiam in bono significare potest. Hebræi, suo more

more, legem intelligunt Mosaicam, quam hoc nomen ideo sortitam inquit D. Kimhi, quòd cùm alia sint caduca & vana, sola Lex (inquit) perpetuò durat. Sed quantò certiùs Paulus, qui ad Corinth. scribens de Christo & Euangelica sapientia, *Loquimur Dei sapientiam*, inquit, *qua absconditur in mysterio*: & pòst, *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*. Sunt autem recti, qui faciunt voluntatem Patris, in qua nihil est obliquum. Fuit igitur diu recondita ista, sive sapientia æterna, sive salus æterna, quæ est protectio & clypeus, sive *scutum*, juxta Hebræum, contra omnia hujus mundi adversa, his qui perfectè vivunt, juxta id quod sequitur;

8. *Servans semitas justitiæ, & vias sanctorum custodiens.* Hebr. *Ad servandum semitas judicii, & viam sanctorum custodiet*] Declarat hoc versiculo quid sit ambulare perfectè, vel in perfectione: nimirum *custodire semitas justitiæ*. Versiculus præcedens cum præsente connectitur ad hunc modum, Salus, vel sapientia, æterna, quæ absconditur rectis, erit protectio gradientibus in perfectione, ad servandum vias judicii. Sed cùm hoc sit supra vires nostras, addit, *Et viam sanctorum suorum servabit*; sup. *Dominus*. In Hebræo *supplicum* potiùs legitur quàm *sanctorum*, h. e. illorum qui misericordiam implorant. Et, ut inquit quidam ex Hebræis, est mensura pro mensura, h. e. præmium respondet merito: si is qui ambulat in perfectione servat semitas judicii, tribuens unicuique quod suum est, Deus custodiet viam ejus, ut scriptum est, *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis, nè fortè offendas ad lapidem pedem tuum*, Psal. 90.

9, 10. *Tunc intelliges justitiam, & judicium, & æquitatem, & omnem scientiam bonam, Si intraverit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ placuerit.* Hebr. *Tunc intelliges justitiam, & judicium, & rectitudines, omnem semitam bonam, Cùm intraverit sapientia cor tuum, & scientia animæ tuæ suavis fuerit*] *Tunc* referri potest vel ad præcedentia, ut sit sensus, Cùm perfeceris ea quæ prædicta sunt de invocatione & investigatione sapientiæ; sed meliùs ad sequentia: & particula כי non debet verti *si*, sed *cùm*, & erit sensus, Non solùm has virtutes, *justitiam, judicium & æquitatem intelliges*, sed *omnem viam bonam*, h.e. omnes bonos mores, *cùm intraverit sapientia in cor tuum, & scientia placuerit*: vel, ut est in Hebræo, *amœna & dulcis fuerit animæ tuæ*. Non puto nimis anxiè laborandum in distinctione harum virtutum, Justitiæ, & Judicii, & Æquitatum seu rectitudinum, cùm in S. literis non similis ubique habeatur distinctio. Utcunque, hoc in loco secundùm quosdam *Justitia* ad speculationem & contemplationem, h. e. ad Deum refertur; *Judicium* ad actionem, præsertim eorum qui autoritate prædi i sunt; *Æquitates* ad eos qui privatim agunt vitam. Æquitas est nemini malè velle, proximis facere quod tibi fieri optares. Aliter, *Tunc intelliges justitiam*, h. e. fidem, spem, & charitatem, quibus à Deo justitiam consequimur, *Judicium* justum erga proximum, eadem illi faciendo quæ tibi fieri velis. Denique *rectitudines intelliges in omni via bona*: si sapientia semel intraverit cor tuum, eris idoneus ut quamcunque degas vitam. Equidem simpliciter intelligendum puto, *Intelliges justitiam & judicium*, h.e. poteris distinguere inter veram justitiam Euangelii, & fictam sive umbratilem & legalem. Et ità de cæteris virtutibus, & *ista scientia erit amœna animæ tuæ*, ut quæ conscientiam hominis sola reddit tranquillam. Cæterùm quàm dulcis sit ista animæ quam intraverit sapientia, soli norunt qui sunt experti. *Gustate*, inquit, *& videte quoniam suavis est Dominus*.

11. *Consilium custodiet te, & prudentia servabit te*] Ut ubique eandem vocem Hebræam eodem modo Latinè redderet, interpres curiosus minimè fuit; nam vocem מזמה quam superiùs vertit *intellectum*, hoc in loco *consilium* reddit. Alii secundùm Hebræos *cogitationem* constanter vertunt. Ad sensum non usque adeò refert: sunt enim mentis functiones, intelligere, cogitare, & consultare. Sensus versiculi dependet ex præcedentibus, & prosequendo explicat beneficia quæ sequuntur ex inhabitante sapientia; quorum est illud quòd *cogitatio servabit te*: vel potiùs juxta Hebræos, *excubias & vigilias aget super te, & intelligentia servabit te*: q. d. quorum corda sapientia non intravit, salubres cogitationes vel consilia non habent, quibus tuti esse possint; nam humanæ mentis mira est inconstantia, magna cæcitas, & fragilitas; sæpius de vanis & perniciosis rebus cogitant quàm de honestis, nisi adsit sapientia, quæ suppeditat cogitationes cordatas & cœlestes, quæ hosti nostro aditum excludant, quemadmodum sequitur,

12. *Ut eruaris à via mala, & ab homine qui perversa loquitur*] *Ad eruendum te* potiùs *à via mali*, sup. *hominis*, vel refertur ad id quod proximè præcessit, nempe *intelligentia servabit te*, ut eripiat te à via mala; vel denique refertur ad illum locum, ubi dictum est, *Cùm intraverit sapientia in cor tuum*, sup. *tecum erit ad eripiendum te à via mali*, h. e. ab his qui malè vivunt, *& à viro loquente perversa*, h. e. contraria veritati. Ac si dicat, nisi cogitatio, sive consilium sapientiæ, tanquam custos, intraverit cor tuum, quomodo conversatus inter homines, qui ferè ambulant per viam malam, h. e. quæ ducit ad malum, poteris esse immunis à corruptissimis illorum moribus qui etiam perversa loquuntur, alios subvertere conantur, corruptis illorum sermonibus & dogmatibus? ut ad hæreticos referatur, qui relictâ veritate & luce tenebras sequuntur, juxta id quod sequitur;

13. *Qui relinquunt iter rectum, & ambulant super vias tenebrosas.* Heb. *Relinquentes semitas rectitudinis, ad transeundum per vias tenebrarum*] *Quibus*, ut inquit Petrus, *melius erat non cognoscere viam justitiæ, quàm post agnitionem retrorsum converti, ab eo quod illis traditum est sanctum mandatum*, 2 Pet. 2. Sunt idololatræ, inquit autor Commentariorum Hebræorum, & hi qui credunt opinionibus mendacibus, qui fidem habent verbis scientiæ vanæ, quæ *tenebræ* vocantur, ut putà sapientiæ contrariæ, quæ vocatur *lux*. Magna cæcitas est relictâ luce sequi tenebras, sed tamen hoc illis evenire solet qui sapientiâ carent, qui fidem Christi non servant, qui claritate non fruuntur lucernæ super candelabrum positæ, quæ lucet duntaxat his qui domo Dei, h.e. Ecclesiâ verâ & unicâ, continentur, non his qui ad malam vitam mala dogmata adjunxerunt, qui tenebris obcæcati lætantur in malis, ut sequitur;

14, 15. *Qui lætantur cùm malè fecerint, & exsultant in rebus pessimis: Quorum viæ perversæ sunt, & infames gressus eorum.* Heb. *Qui lætantur ad faciendum malum, & exsultare solent in subversionibus malis: Quorum semitæ perversæ, & obliquitates in viis eorum; exsultant in rebus pessimis*, vel *in perversitatibus*] Sensus pendet ex eo quod superiùs dictum est, *ut eruaris à via mala*, & totus hic locus ad laudem sapientiæ spectat, ostendens à quibus malis eruat sapientia. Quod ad intelligentiam prioris versiculi spectat, possunt prima & secunda pars ad diversa referri, ut sit sensus, Gaudent in eo quod ipsi malè faciunt, & exsultant cùm audiunt recitari perversa, sive perversitates & subversiones malas aliorum; vel potiùs subversiones mali hominis, quibus subvertit bonos. Non solùm ipsi malè facere gaudent, sed exsultant audire aliorum mala. Isti miris tenebris versantur, qui gaudent ubi dolere & erubescere oporteret: sed hujusmodi solet esse exitus eorum qui malis moribus imbuuntur, ut paulatim ad pejora declinantes, donec penitus extinctâ luce sapientiæ in tenebris errorum ambulantes nequeant inter bonum & malum judicare. Imò summo desiderio sequuntur mala. De quibus Paulus Eph. 4. *Tenebris habentes obscuratum intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum. Quorum semitæ perversæ*] Postquam reliquerint viam rectitudinis, quæ non declinat, neque ad dexteram, neque ad sinistram, viæ eorum sunt nihil aliud quàm perversitates: q. d. nemo potest se posse cum illis versari, & rectè incedere per semitas justitiæ & æquitatis. Sed si amplexus fueris sapientiam, ipsa servabit te, & securum reddet, non solùm

lùm ab his hominibus malis & perversis, sed etiam à muliere aliena, à qua majus nonnunquam eminet periculum, præsertim juvenibus, quos instituendos suscepit Salomon in hoc libello.

16. *Ut eruaris à muliere aliena, & ab extranea quæ mollit sermones suos.* Heb. *Ad eripiendum te à muliere aliena, ab extranea quæ verba sua poliit*] Supple, *si intraverit sapientia cor tuum, intelligentia custodiet te, Ad eripiendum te à muliere aliena, ab extranea quæ sermones suos fecit blandos,* ut est in Hebræo. Ab hujusmodi mulieribus, quantum tibi emineat periculi, exemplo Sampsonis & Salomonis licet intelligere, quarum blandiciis, ille corporis oculis, hic mentis captus fuit. Mulier aliena quæ non est conjunx legitima, *extranea* vocatur: Hebræis, quæ non est Israhelitica, sed infidelis & impia. Aben Hezra vocem Hebræam נכריה metaphoricè intellectam sic explicat; *Extranea & aliena, quæ non didicerunt opus bonum, sunt quasi essent ex semine extraneo & alieno.* Quàm blandi autem sint sermones mulieris extraneæ ostendit Salomon loco haud dissimili inquiens, *Favus distillans labia meretricis:* non quòd ità sint, sed juxta affectum eorum qui blandiciis trahuntur, loquitur Scriptura: alioqui omni felle amarulentiores sunt hujusmodi blandiciæ. Possunt hæc referri juxta allegoriam, ad perversam doctrinam, quæ suavitate quadam sermonis solet imperitorum animos ad se allicere, dum jucunda quædam & carni adblandientia pollicentur, cùm vera & catholica doctrina carni minimè laxat habenas. Sed cujusmodi sit hæc mulier externa, à qua eripit sapientia, videamus.

17. *Quæ relinquit ducem pubertatis suæ, & pacti Dei sui oblita est*] Magnum impudicitiæ & impudentiæ argumentum. Solent virgines propensiores esse ad fidum amorem servandum: ista tamen impudica, relicto duce & marito, cui fuerat nupta virguncula, adulterum secuta est, oblita & contemnens *fœdus Dei,* h. e. sacramentum & sponsionem, quæ Dei invocato nomine inter sponsum & sponsam celebrari solet: vel *fœdus Dei,* legem Mosaicam intelligit, quæ fornicarios & adulteros condemnat. Juxta allegoriam mihi videtur illa secta *ducem pubertatis relinquere, & oblita videtur pacti Dei,* quæ novâ conceptâ opinione fidem relinquit, per quam Christo copulata fuerat in baptismate, contemnens pactum & fedus, quod sub duobus aut tribus testibus inivit. Sed hujus infelicis mulieris infelix est exitus: nam rectà in perditionem tendit ipsa, unà cum his qui ingrediuntur ad eam.

18. *Inclinata est ad mortem domus ejus, & ad inferos semitæ ipsius.* Heb. *Cùm declinaverit ad mortem domus ejus, & ad mortuos,* vel *gigantes, viæ ejus*] Relictâ mariti sui domo videbatur splendidas aliquas ædes adulteri ingressura, sed hallucinata est vehementer: nam declinando à domo mariti declinavit ad mortem, quâ veluti domo perpetuâ mansura est: & semitæ, per quas à federe Dei elapsa est, ad mortuos tendunt. Aliter, *declinavit ad mortem,* qui declinavit ad domum illius: *& semitæ illæ,* quæ ducunt ad domum illius mulieris, *ducunt ad mortuos,* sive *gigantes* (ut alii volunt) & dæmones tortores intelliguntur, ut de æterna morte animæ fiat sermo. Sed cùm crebra fiant homicidia ob insanos muliercularum amores, possumus ad temporalem mortem locum referre: nam causa exstitit interitûs & ruinæ totius familiæ.

19. *Ingredientes ad eam non revertentur, nec apprehendent semitas vitæ.* Heb. *Omnes qui ingrediuntur ad eam,* vel *omnes qui rem habent cum ea, non revertentur, non apprehendent semitas vitæ,* vel *viventium*] Qui ad hanc impudicam mulierem, quæ reliquit thorum mariti, sive revera adulteram intelligimus, sive sectam aliquam & doctrinam adulteram, non revertentur. Non solent reverti per pœnitentiam qui eam amplexi fuerint: nam subversi sunt hujusmodi, neque solent *apprehendere vias vitæ* qui hujus mulieris ingressi sunt semitas quæ ducunt ad mortem: nam paucos ex hæreticis pœnitentiam agere novimus. *Non reverti* est rarò difficulterque deserere sive sectam malignam, sive ardentes insanásque libidines, quæ excæcant corda fornicatorum, ut non nisi magnâ & rarâ gratiâ resipiscant.

20. *Ut ambules in via bona, & calles justorum custodias*] Pendet sensus ex eo quod dixerat, intelligentia custodiet te ab iis qui relinquunt vias rectas, & à muliere adultera. *Ut ambules in via bona,* sive, *in via bonorum,* ut in Hebræo legitur. Virtutes & exempla Patriarcharum & Prophetarum intelligimus: *Et justorum semitas custodias* in quibus nullus est error, sed spes præmii, ut sequitur;

21. *Qui enim recti sunt, habitabunt in terra, & simplices permanebunt in ea.* Heb. *Nam recti habitabunt terram, & perfecti relinquentur in ea*] Juxta morem Legis Mosaicæ, sub qua vixit autor, loquitur. Sic enim legimus, *Ut custodiatis universa mandata quæ ego præcipio vobis hodie: & possitis introire & possidere terram, multóque in ea vivatis tempore,* Deut. 11. à qua Cananæi peccatores fuerunt exterminati. Porrò Judæos ob peccata migrasse captivos à terra testatur historia: rectos verò & justos vel relictos fuisse in terra promissionis, vel in terra peregrinationis consolationem accepisse: quamvìs sub Lege possessio terræ promittatur justis, sub Euangelio tamen, cujus perfectio est omnibus renunciare, terram viventium intelligimus. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: mites,* inquam, qui solent esse obnoxii injuriis, & à justis possessionibus expulsionem æquo animo tolerantes, neque sectantes lites, ipsi maximè possidebunt terram viventium, à qua impii exterminabuntur, unde sequitur,

22. *Impii verò de terra perdentur, & qui iniquè agunt, auferentur ex ea.* Heb. *Sed impii à terra excidentur, & transgressores abradentur ab ea*] Secundus hic versiculus cogit nos quodammodo utrumque ad literam intelligere de terra præsente, à qua impii solent exscindi & abradi, non à terra viventium, quam nunquam possederunt: abradi, inquam, ut neque posteri eorum, neque nominis fama permaneat: sed *periit memoria eorum cum sonitu,* Psalm. 9. Contrà *qui reliquerit agros propter me, centuplum in præsenti accipiet,* Matth. 19. Quem sensum si quis non recipiat, alterum sequatur, ut non de præsente terra, sed viventium & futura intelligatur. Nam id genus supplicii Judæis accidit, dispersis videlicet per orbem, ut prædictum fuerat per Prophetas: & manet omnes impios, qui tum ferè auferuntur à terra cùm maximè velint vivere.

DRUSIUS.

2. לְהַקְשִׁיב לַחָכְמָה. A. Sym. Th. τοῦ προσέχειν τῇ σοφίᾳ *attendere sapientiæ*]. Sub. ὦτα. Sic Græci dicunt προσέχειν simpliciter ἀντὶ τοῦ προσέχειν νοῦν. Psal. 5. 2. הקשיבה לקול. Lxx πρόσχες τῇ φωνῇ. Hier. *intende voci.* Mich. 1. 2. הקשיבי. Lxx προσεχέτω. Hier. *attende.* Rursum 130. 2. קשבות, προσέχοντα ὦτα *aures intentæ,* sive *attentæ.* ¶ תַּטֶּה. A. ἀνακλινεῖς *reclinabis.*

3. לַבִּינָה. Schol. σύνεσιν *intelligentiam:* φρόνησιν *prudentiam*] *Prudentiam,* לתבונה.

4. מַטְמֹנִים. Sym. Th. τὰ ἀπόκρυφα *occulta, abdita*] Lxx θησαυρούς. Hier. *thesauros.*

6. מִפִּיו. A. Sym. Th. ἀπὸ στόματος αὐτοῦ *ex ore ejus.*

8. אָרְחוֹת. Schol. ὁδοὺς *vias*] Vide Rom. ed.

9. מַעְגַּל. A. καμπύλους. Sym. ἐπικυλισμοὺς] Καμπύλους, *flexiles.* Infrà v. 15. במעגלתם. A. ἐν καμπαῖς αὐτῶν. Est autem καμπὴ *flexus, inflexio, flexura.* Usus est eodem interpretamento Aquila & v. 18. Vide, si placet. ¶ Ἐπικυλισμοὺς, v. 18. מענליתיה. Sym. ὁδοὺς. Th. κυλισμούς. Est autem κυλισμὸς *volutatio,* & significare hoc in loco videtur *viam contortam & in se quasi convolutam.*

10. בְלִבֶּךָ. Lxx εἰς σὴν διάνοιαν. A. S. Th. καρδίαν. Hier. *cor tuum.* ¶ יִנְעָם. A. εὐπρεπήσει *decora erit*] Psal. 141. 6. כִּי נעמו. A. ὅτι εὐπρεπίσθησαν. Lego εὐπρεπίσθησαν. Emendatio tam certa quàm quæ ad Sagram.

11. תְּבוּנָה. A. S. Th. φρόνησις *prudentia*] Sic etiam Hier.

15. עִקְּשִׁים. Sym. σκαμβαὶ *obliqua, distorta.* Th. στρεβλαὶ *incurva, tortuosæ*] Infrà 11. 20. עקשי לב. A. Sym. Th. στρεβλοκάρδιοι *perverso corde præditi, versuti, dolosi.* 8. 8. עקש.

8.8. עקש. A. Th. διεστραμμένον. ¶ וְנָלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם. A. καὶ θρυλοῦσιν ἐν καμπαῖς αὐτῶν. Th. καὶ μυκτηρίζουσιν ἐν τοῖς ἑλιγμοῖς αὐτῶν] Θρυλοῦσιν videtur positum pro θρυλοῦνται, ut sensus sit, *celebrantur in flexuris suis*: vult dicere, *ex viis suis flexis & tortuosis*. Sed nihil statuo. Nam potest esse verbum personale, ut loquuntur Grammatici, pro impersonali, *Celebrant flexuras eorum*, scilicet *homines*, i. celebrantur. Hoc adeò tritum in his literis ut exemplis probare putidum sit. ¶ Μυκτηρίζουσιν, *naso suspendunt*, *subsannant*. ¶ Ἐν τοῖς ἑλικυλισμοῖς. Vide notata ad v.9. & hic locus, & alius qui est v.18. à me suprà productus, faciunt ut incipiam dubitare de fragmento illius versûs, ubi vulgò, מעגל. *Sym.* ἑλικυλισμός. Nam inclino ut credam pro *Symmacho* reponendum *Theodotio*: quæ nomina tam sæpe permutantur ut mirum id nemini videri debeat.

16. מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה. Sym. ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας, ἀπὸ ξένης ἧς οἱ λόγοι ὀλισθηροί, *à muliere aliena, ab extranea, cujus sermones lubrici sunt*] *Lubrici*, חלקים: nam חלק *lubricus*.

17. אַלּוּף. A. ἡγεμόνα *ducem*. Sym. μάθησιν *doctrinam*. Th. ἡγέμονον *ductorem*] Eusebius, Ἄλφ, sive ἄλφα, μάθησις. Hier. epist. 155. ad Paulam Urbicam, *Aleph*, *doctrina*. Vide connexiones Alphabeti. ¶ בְּרִית אֱלֹהֶיהָ. Lxx διαθήκην θείαν. A. S. Th. Θεοῦ, *fœdus Dei*.

18. כִּי שָׁחָה אֶל מָוֶת בֵּיתָהּ. Sym. ῥέπει. Alius, ἔνευσε γὰρ εἰς θάνατον οἶκος αὐτῆς, *vergit enim ad mortem domus ejus*] *Prona est, inclinat, propendet.* Ὁρίζει, *finit*: q. d. Ibi mortis est terminus & finis. ¶ מַעְגְּלֹתֶיהָ. Lxx τοὺς ἄξονας αὐτῆς. A. καμπὰς *flexuras*. Sym. ὁδοὺς *vias*. Th. κυλισμούς. Vide quæ notavimus ad v.9. Schol. αἱ τροχιαὶ αὐτῆς.

19. לֹא יְשׁוּבוּן. A. S. Th. οὐκ ἐπιστρέψουσιν *non convertentur*] Vel *non referent pedem*.

20. אָרְחוֹת צַדִּיקִים. Schol. ὁδοὺς δικαίων *vias justorum*.

21. יִשְׁכְּנוּ. Sym. κατακληρονομήσουσιν *hereditabunt*] Meliùs Lxx κατασκηνώσουσι, & Hier. *habitabunt*. Licet etiam vertere *requiescent in terra*. Sic alibi, *in domo non habitant pedes ejus*, pro *quiescunt*, aut *diu manent*.

22. רְשָׁעִים. A. S. Th. ἀσεβεῖς *impii*.

GROTIUS.

16. *Uternaris à muliere aliena, & ab extranea*] i. A femina non Hebræa, quales ferè omnes à vera pietate alienæ erant, & facilè juvenum animos poterant corrumpere, ut olim Madianitides.

17. *Et relinquit ducem pubertatis suæ*] *Adolescentiæ suæ*. Deum qui ipsi vitam dedit & alimenta à prima ætate. ¶ *Et pacti Dei sui oblita est*] Pacti ejus quod Deus cum Noa & posteris ejus iniit, in quo pacto comprehenditur unius Dei cultus, fuga Adulteriorum, Homicidiorum, & alia ejusmodi.

18. *Inclinata est enim ad mortem domus ejus*] Ità viventibus Deus nè in hac quidem vita quicquam boni est pollicitus. ¶ *Et ad inferos semita ejus*] Heb. *& ad vitâ cassos semita ejus*: i. currit ad idola, in quibus nihil est vitæ.

CAP. III.

MUNSTERUS.

1. *Ne obliviscaris legis meæ*] Loquitur autem de I præcepto Decalogi, quod paulò pòst subjungit, *Time Dominum*; *Agnosce eum*; *Nè innitaris prudentiæ tuæ*. q. d. *Dilige Dominum Deum tuum, & obedi voci ejus, atque adhære ei: ipse enim est vita tua & longitudo dierum tuorum*, Deut. 30. Hæc si feceris, *pietas & veritas Dei te non deserent*, h. e. beneficentia ejus & fidelitas ejus jugiter aderunt tibi perinde ac si collo eas habeas affixas.

8. *Sanitas erit umbilico tuo*] h. e. Optimè habebis, & nullus erit tibi in his quæ corpori sunt necessaria defectus. Dicit autem *umbilico tuo*, quòd homo prima fomenta suscipiat per umbilicum.

9. *Honora Dominum de tua substantia*] h. e. Agnosce & confitere in oblatione Primitiarum omnia bona tua esse beneficia Dei, & pro illis age gratias Deo. Et non tantùm de victu, sed de omnibus bonis, vitâ, prudentiâ, eruditione, justitiâ, sentire debemus quòd sint dona Dei. ¶ Et quod de *castigatione* addit hunc habet sensum, Quòd in omnibus afflictionibus sentiamus Deum nos vocare ad pœnitentiam, & non cogitemus cum mundo, calamitates temere & sine voluntate Dei nobis accidere.

13. *Beatus homo qui invenit sapientiam*] Docet hîc beatitudinem non esse in his rebus quæ à carne cernuntur, & quæruntur, sed in sapientia verbi Dei. Vocat etiam eum *beatum* qui, cùm invenerit sapientiam Dei, candidè docet illam proximum, & profert eam ex corde suo. *Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in Regno cœlorum.*

19. *In sapientia fundavit terram*] Sic quoque Psaltes cecinit, *Verbo Domini cœli firmati sunt.* ¶ Per *interruptas abyssos* intellige separationem aquarum à superficie terræ, quam Dominus à principio creationis fecit pro commoda habitatione hominum & animalium in terra.

27. *Nè subtrahas bonum*] Notandum quòd אל hîc non capitur pro Deo, sed pro יכולת *potentia*, & בעליו pro בעליו ראויים להיות *qui digni sunt ut habeant* (seu *ut detur illis*) *bonum illud quod est in tua potestate.*

31. *Non æmuleris virum iniquum*] Sensus est, *Si videris aliquem ditescere ex rapinis & fraudibus, cave nè vias illius sequaris.*

35. *Tolle ignominiam*] Hebraismus habet *levat*, cùm מרים sit participium singulare; & est sensus, *Quilibet eorum levat super se ignominiam.*

VATABLUS.

2. *Apponent* יוסיפו] *Afferent, adjicient, advehent.*

3. *Misericordia & veritas* חסד ואמת] *Beneficentia & fides*, sive *fidelitas*. ¶ *Liga eas* קשרם] *Alliga eas*, nempe *misericordiam & veritatem*. Vel, *ea, præcepta* scilicet, i. habe ea semper præ oculis tuis tum animi tum corporis.

4. *Et invenies gratiam & intellectum bonum* ומצא חן ושכל טוב] Imperat. Heb. pro fut. *Nanciscêris gratiam & mentem eximiam*, vel *bonum ingenium*.

5. *Et intelligentiæ tuæ* ואל בינתך] *Et prudentiæ tuæ.*

6. *In omnibus viis tuis recognosce eum* בכל דרכיך דעהו] *In omnibus negotiis tuis cogita illum.*

8. *Sanitas* רפאות] *Medela, medicina.* Per *umbilicum* totum corpus intelligit. ¶ *Et medulla* ושקוי] *Et irrigatio*, vel *pinguedo*.

10. *Saturitate* שבע] *Satietate*: i. bonis ad satietatem usque.

12. *Diligit* יאהב] Futura Heb. pro præsentibus. ¶ *Filium* quem *valde amat* את בן ירצה] *Filium valde amat.* Fut. est Heb. propterea quidam vertunt *filium valde amabit*, aut *gratum habebit*. Vel, *in filio delectabitur.*

13. *Producit* in lucem יפיק] *Eruit.* Alii, *haurit*, i. assequitur.

14. *Et auro* ומחרוץ] *Et lapidibus pretiosis.*

15. *Desiderabilia tua* חפציך] *Quæ expetere potes*, vel *quæ habes in deliciis.*

17. *Delectabiles* נועם] *Voluptatis, suavitatis, delectationis*: i. suaves. ¶ *Pax* שלום] Subaudiunt quidam ex præcedentibus, [*viæ*] *pacis*, h. e. felices & prosperæ.

18. *Et qui tenent eam, beati* ותומכיה מאושר] Ad verb. *& sustentantes eam, beatificatus*: i. Quisque eorum beatus erit. Quidam, *beatus est quisquis eam nactus fuerit.*

20. *Ruperunt sese* נבקעו] *Eruperunt, dehiscunt.*

21. *Custodi legem & cogitationem* נצור תושיה ומזמה] *Observa ut fruaris longævitate & intelligentiâ.* Alii, *observa essentiam & prospicientiam.* Alii, *custodi sanam doctrinam & prudentiam.* Vide suprà 2. 7.

22. *Gutturi tuo* לגרגרותיך] Ad verb. *gutturibus tuis.* Vide suprà 1. 9.

24. *Si accubueris* אם תשכב] *Cùm dormies.* ¶ *Cùm quiesces, suavis* ושכבת וערבה] Ad verb. *& dormies, & dulcis erit.*

25. *Et à desolatione* ומשואת] *Et à clamore, tumultu, internecione.*

26. *Fiducia tua* בכסלך] Ad verb. *in fiducia tua:* i. fiducia tua erit in Deo. ¶ *A captione* מלכד] *Ne capiaris.*

27. *A dominis suis* מבעליו] Hebraismus, pro, *ab eo qui opus habet tali beneficio, ut possideat beneficium illud tanquam dominus.* ¶ *Cùm fuerit facultas manui tuæ* בהיות לאל ידך] *Cùm sit in potestate manûs tuæ.* Vel, *cùm fuerit fortitudo manui tuæ.* Hebraismus, pro, *quando habebis quod manu tuâ possis porrigere.*

28. *Amico tuo* לרעך] *Proximo tuo,* vel, *socio.* ¶ *Cùm quod petit, sit apud te* ויש אתך] Ad verb. *& est tecum.*

29. *Ne cogites* אל תחרוש] *Nè machineris.* ¶ *Securè* לבטח] *In securitate, confidenter:* i. ut quidam vertunt, cùm ipse sibi à te nihil tale metuat.

31. *Nè amuleris* אל תקנא] *Ne imiteris.* ¶ *Injustum* חמס] Ad verb. *injustitia, rapina.* ¶ *Ullam viarum ejus* בכל דרכיו] *Omnes vias ejus.*

32. *Perversus* נלוז] *Declinans, recedens,* sub. *ab eo.* Propterea quidam vertunt, *Abominatur Jehova desertorem.* ¶ *Secretum ejus* סודו] i. Communicat rectis sua secreta.

33. *Benedicit* יברך] Fut. Heb. pro præsenti.

34. *Profectò illusoribus,* &c. אם ללצים הוא יליץ] *Certè sanniones ipse ridiculos reddit.* Alii per interrogationem, *Annon illusoribus,* &c.

35. *Sustinent* מרים] Sing. Heb. junctum plurali, quod sic vertendum, *& unusquisque stultorum suscipit* [vel *sustinet*] *ignominiam.* q. d. Stulti omnes afficiuntur ignominiâ.

CASTALIO.

18. EA *vitalis arbor*] Salutaris.

20. *Ejusdem scientiâ finduntur profunda*] Terra fruges per meatus suos parit.

27. *Ne alteri suum bonum denega, cùm tibi sit in manu facere*] Et benefaciendum & citò benefaciendum est.

CLARIUS.

1. NE *obliviscaris legis meæ*] Loquitur in primis de primo præcepto Decalogi, quod paulò pòst subjungit, *Time Deum.*

8. *Sanitas quippe erit*] h. e. Optimè habebis, & nihil tibi in iis quæ corpori sunt necessaria defuerit. Dicit autem *umbilico tuo,* quòd Homo prima fomenta suscipiat per umbilicum.

9. *Honora Deum de tua substantia*] h. e. Agnosce & confitere in oblatione Primitiarum omnia bona tua esse beneficia Dei, & pro illis age gratias Deo. Neque tantùm de victu, verùm & de bonis reliquis omnibus, vitâ, prudentiâ, eruditione, justitiâ, sentire debemus quòd sint dona Dei, neque dicamus cum iis qui Deum ignorant,

Det vitam, det opes; æquum mi animum ipse parabo:

& illud, *Virtutem nemo unquam Deo acceptam retulit.*

11. *Disciplinam Domini*] *Castigationem.* Docet ut in omnibus afflictionibus sentiamus Deum nos vocare ad pœnitentiam, & non cogitemus, cum mundo, calamitates temere & sine voluntate Dei nobis accidere.

13. *Beatus homo qui invenit sapientiam*] Docet hic beatitudinem non esse in his rebus quæ à carne cernuntur & quæruntur, sed in sapientia verbi Dei. Vocat enim eum *beatum* qui, cùm invenerit sapientiam Dei, candidè illam docet proximum, & profert eam ex corde suo. *Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in Regno cœlorum.*

19. *Sapientiâ fundavit terram*] Sic quoque Psaltes cecinit, *Verbo Domini cœli firmati sunt.*

20. *Eruperunt abyssi*] Alius vertit *interrupta sunt abyssi;* & intelligitur separatio aquarum à superficie terræ, quam Dominus à principio creationis fecit pro commoda habitatione hominum & reliquorum animantium in terra. Sin legis *eruperunt,* intelligunt de diebus Noe, cùm *rupti sunt fontes abyssi magnæ,* vel cùm quotidiano progressu fontes & flumina de abysso per terræ venas emanant. ¶ *Nubes rori concrescunt*] Vel, *æther stillat rorem.*

27. *Noli prohibere*] Alius vertit, *Nè subtrahas bonum ab iis qui eo opus habent, quando manus tua potens est ut benefaciat.* Heb. *Noli prohibere bonum ab eo qui est dominus ejus,* h. e. qui dignus est illo bono, *cùm potest manus tua id facere.*

31. *Nè æmuleris hominem injustum*] h. e. Si videris aliquem ditescere ex rapinis & fraudibus, cave nè vias illius sequaris.

35. *Stultorum exaltatio, ignominia*] Vel, *Stulti attollunt super se ignominiam.*

R. BAYNUS.

1, 2. FIli mi, *legem meam nè tradas oblivioni, & precepta mea custodiat cor tuum. Nam longitudinem dierum & annos vitæ, & pacem addent tibi*] Superiore capite à quibus malis eripiat Sapientia dictum est: in hoc verò, quanta præmia conferat his qui sapientiæ sunt studiosi. Verba sunt vel Salomonis, vel Sapientiæ. *Legem & pracepta sua* intelligit quæ sequuntur, nempe misericordia & veritas non deserant te: quæ ut majore studio amplectatur filius, præmia proponit teneræ ætati maximè chara, videlicet diuturnam & felicem sive tranquillam vitam. Tria nomina, *Longitudinem dierum, annos vitæ,* & *pacem* sic distinguunt Hebræi: ut *longitudo dierum* referatur ad præsentem vitam, quam juxta naturæ periodum sit impleturus; *annos vitæ* ad seculum animorum & æternæ vitæ felicitatem: *pacem addent,* q. d. super pacem corporis & animæ pacem addent, nam non est ulla pax impiis, & ultra pacem in prosperis addent pacem in adversis hujus vitæ & pacem cum Deo: nam in additione multiplicem pacem significat. Magna promittit, sed eâ lege ut legem servet non oscitanter, sed jugi memoriâ retineat, & non ore tenus sed ex animo, & toto affectu adimpleat. *Præcepta:* misericordiæ & veritatis, ut *memoria* referatur ad studium & meditationem, & *observatio* ad opus.

3, 4. *Misericordia & veritas non deserant te, circumda eas gutturi tuo, scribe illas super tabulas cordis tui; Invenies gratiam & intellectum bonum in conspectu Dei & hominum.* Heb. *Misericordia & veritas nè te derelinquant, liga eas super guttura tua, scribe eas super tabulam cordis tui, & invenies gratiam & intellectum bonum in oculis Dei & hominum*] Legem accepit Moyses in tabulis lapideis scriptam: suam legem in tabulis cordis scribi vult Sapientia. Possunt verba *liga* & *scribe* referri ad *misericordiam* & *veritatem,* vel ad *legem* & *præcepta*: ut sit sensus, Misericordia & veritas non deserent te, si ligaveris legem & præcepta mea super guttur tuum. & scribas ea super tabulam cordis tui. Aliter, ut intelligamus legem misericordiæ & veritatis ligandam collo, & scribendam in tabulis cordis. Sapientis enim præceptum, de misericordia & veritate collo ligari & tabulis cordis vult inscribi. Per *veritatem* nostri interpretes confessionem fidei; per *misericordiam* opera intelligunt. Hebræi pressiùs, per *veritatem* officia debita proximo, quæ jure illi debentur; per *misericordiam* officia quæ sponte & liberalitatis studio impendimus, intelligunt: unde Raab dixit exploratoribus, *Facietis cum domo patris*

mei

mei misericordiam, sicut ego feci vobiscum, & dabitis mihi signum veritatis, Jos. 2. Quamvis in hoc loco melius quadrat, ut *misericordiam* intelligamus non quamlibet, ut putà naturalem aut civilem, sed eam quæ veritati, h. e. veræ religioni, innititur. Nam hæc sola est quæ non hominibus tantùm commendat juventutem, sed etiam Deo, qui sanam mentem & intellectum bonum talibus virtutibus impertit, tanquam præmium incomparabile. *Et invenies gratiam.* Sunt ex Hebræis qui legũnt imperandi modo, quasi admoneret Sapientia, ut per eas virtutes daret operam invenire gratiam. Apud Deum veritas nos commendat, apud homines verò misericordiâ gratiam inimus: sed cùm ex favore hominum nonnunquam nascatur arrogantia, præceptum secundum de humilitate subjicit Sapientia, inquiens,

5, 6, 7. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & nè innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum*, (in Heb. *cognosce* vel *agnosce*) *& ipse diriget gressus tuos. Nè sis sapiens apud temetipsum* (Heb. *in oculis tuis*) *time Deum, & recede à malo*] Eòdem spectant hi tres versiculi, ostendentes quid soleant facere qui intellectum bonum à Deo accipiunt, nempe longè aliter quàm qui sapientiâ mundanâ tument. Nam hi in sua confidunt prudentia, suam jactant peritiam: sed tu (inquit Sapiens) qui intellectum à Deo cognoscis te accepisse, fiduciam etiam habe in Deo. Inter prima præcepta Sapientiæ commendatur humilitas, confidentia in Deo, quem semper ob oculos habere, illius implorare opem, summa sapientia est: propriæ verò inniti prudentiæ summa stultitia. *Quid enim habes* (ut inquit Paulus 1 Cor. 4.) *quod non accepisti? In oculis suis sapiens* est qui rectè monentibus non obtemperat. *In omnibus viis tuis cogita illum*, vel, ut est in Hebræo, *scito illum*, h. e. agnosce illius beneficia, si quid prudenter agas, & agnosce illum dirigere gressus tuos, *Ut nè sis sapiens apud temetipsum*. Heb. *nè sis sapiens in oculis tuis:* totus locus ad commendationem humilitatis spectat. *Time Deum & recede à malo.* Si vis esse sapiens, à principio sapientiæ incipias, nempe à timore Dei: time Deum & declina à malo.

8. *Sanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.* Heb. *Sanitas erit umbilico tuo, & irrigatio*, vel *succus, ossibus tuis*] Pendet à priori versiculo, nempe timere Deum & declinare à malo erit *sanitas umbilico tuo, & irrigatio ossibus tuis*. Juxta simplicem sensum videtur *umbilicum* posuisse (quòd sit in meditullio corporis) pro ventriculo & aliis internis corporis partibus, in quibus sanitas corporis maximè spectatur: *ossa* autem pro exterioribus, in quibus robur & vires consistunt. *Sanitas* igitur *umbilici* est totius corporis optima constitutio, quod ad temperaturam humorum spectat: *rigatio ossium* quibus nervi adhærent, & omnium membrorum agilitas & promptitudo ad opus; tropicòs verò interioris hominis virtutes & exteriora opera intelligimus, juxta Davidis planctum, Psal. 6. *Sana me, quoniam conturbata sunt ossa mea, & anima mea turbata est valde.* Similitudinem denique ad hunc modum licet explicare: Ut sanitas ventriculi totum corpus reddit incolume, sic timor Dei refrænat concupiscentias & libidinem, quæ per *umbilicum* intelliguntur, & quæ sanitati animæ in juvenibus maximè adversantur. *Irrigat* etiam *ossa* timor Domini, h. e. omnia corporis membra reddit apta & agilia ad virtutum opera.

9, 10. *Honora Dominum de tua substantia, & de primitiis omnium frugum tuarum da pauperibus. Et implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia redundabunt.* Heb. *Honora Dominum de divitiis tuis, & de primitiis totius annonæ tuæ, & implebuntur horrea tua saturitate, & musto torcularia tua redundabunt*] Vel *musto torcularia tua defluent*, vel denique *mustum torcularia augebunt:* Hebræi הון *substantiam*, opes esse volunt quibus neque in victu neque in vestitu utimur, תבואה *fruges* autem, quæ ex agris, vel proventus qui ex pecoribus capiuntur, aut denique fructus qualescunque: hæc omnia Domini sunt beneficia, & ex illis honor Domino est referendus. Et observandum est honorem Dei non solùm consistere in humilitate confessionis, & confidentia in illius bonitate, de quibus suprà dictum est, sed etiam in externo cultu, & rebus corporeis, quas à Deo accepimus, impendendus est honor Deo; id quod facere oportet quoties his rebus utimur, & quoties egenis opem porrigimus, non nostram, sed illius gloriam spectantes, *qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum*, 1 Tim. 6. Imò qui divites œconomos suos esse voluit, suorum videlicet bonorum dispensatores. Quod de primitiis additur, ad legem alludit, quæ non qualescunque fruges, sed de primis fructibus Domino, templo, sacerdotibus & Levitis offerri jubet, Deut. 26. exemplo Abel, qui de grege pinguiora mactavit pecora Gen. 4. Et hodie in nova lege, *presbyteri duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant verbo & doctrinâ*, 1 Tim. 5. Quos quicunque alit, quòd *Christi* sint *ministri & dispensatores mysteriorum Dei*, Deum de suis substantiis honorat: neque est quòd quis timidus dispensator vereatur nè sibi deficiant necessaria, vel nè ad egestatem liberalitate deveniat, præsertim eâ liberalitate quâ Domini honorem quærit: Imò hâc viâ augebis potiùs tua; solet enim Deus implere horrea, & augere incrementa frugum justitiæ, 2 Cor. 9. eorum qui eleemosynas de justis laboribus in Dei laudem largiuntur. Juxta allegoriam, non solùm ex caducis & exterioribus opibus, sed ex talentis animæ cœlitus collatis, liberali quadam dispensatione & usurâ distributis quærenda est gloria Domini, non nostra. Sed reliqua Sapientiæ præcepta prosequamur.

11, 12. *Disciplinam Domini, fili mi, nè abjicias, nec deficias cùm ab eo corriperis: Quem enim diligit Dominus corripit, & quasi pater in filio complacet sibi.* Hebr. *Disciplinam Domini, fili mi, nè respuas, neque molestè feras castigationem illius: quem enim diliget Dominus castigabit, & ut pater filium castigat, cui bene volet*, vel *quem unicè diliget*] Superius præceptum propriè ad ditiores spectat, quibus nihil deest, sed hoc quod nunc tractamus magis ad eos pertinet qui vel egestate vel quocunque damno premuntur, quæ omnia inter flagella sive castigationes Domini sunt connumeranda, quocunque modo vel occasione nobis eveniant, ut Jobi exemplo docemur, qui in singulis malis à Satana inflictis, sive per turmam Chaldæorum, sive denique per vim ventorum, tolerantiâ armatus consolationem accepit, inquiens, *Dominus dedit, Dominus abstulit:* sic in hoc loco sub *castigationis* nomine omnia genera morborum, sive quodcunque malum hujus corporis & temporis, intelligamus: quæ omnia dum velut è manu Domini porrecta accipimus, æquo animo feremus, ut inquit Paulus, Hebr. 12. *Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat omnem filium quem recipit. In multis offendimus omnes*, Jac. 3. Ingratum est ferè mortalium genus, Creatoris sui facilè obliviscitur, dum prosperitate hujus mundi gaudet: cui morbo remedium quærens pius pater filium ingratum ad se revocat, dum nunc egestate, nunc morborum & ægritudinum varietate, nunc aliis quibuscunque afflictionibus castigat: quæ *omnia, diligentibus Deum, cooperantur in bonum*, Rom. 8. & ex magna Dei misericordia proveniunt, ac ex paterno planè affectu, *nè cum hoc mundo damnemur* 1 Cor. 11. Nè igitur murmures aut despondeas animum à Domino castigatus. Notandum est verbum Hebræum יסר, unde descendit nomen מוסר *disciplina*, utrumque significare, *erudire* scilicet & *castigare*; utrumque enim ex æquo ad patrem amantem spectat: neque cum vulgo putes felicitatem consistere in prosperitate hujus vitæ, in qua difficile est Deum, ut oportet, cognoscere & honorare; sed potiùs in Dei castigatione & vexatione, quæ intellectum solet dare, & cognitionem Dei, quibus in rebus magna est felicitas: unde sequitur,

13, 14, 15. *Beatus homo qui invenit sapientiam, & qui affluit prudentiâ: Melior est acquisitio ejus negotiatione auri & argenti, primi & purissimi fructus ejus: Pretiosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur huic non valent comparari.* Heb. *Beatus qui invenit sapientiam, & homo qui educet intelligentiam; nam melior est negotiatio illius negotiatione argenti, & quàm aurum purissimum proventus illius: pretiosior est unionibus, &*

omnia à te desiderata non æquabunt eam] Post præcepta quæ nos ad Divinam sapientiam erudiunt, illius laudes decantat Sapiens, ut quæ sola homines felices possit reddere, non hujus mundi splendor, non opes quas magno studio quærunt multi, putantes se hâc ratione fore felices, & in otia tuta recedere. Verùm soli felices evadunt hi, qui prædictis instructi virtutibus pietatis operibus Dei gloriam quærunt, qui æquis animis adversa tolerant, tanquam patris disciplinam amplectentes, tales sapientiam inveniunt, Dei videlicet filium, qui *pulsantibus aperit*, Luc. 11. Imò claustra cordis nostri pulsat,& intromitti cupit, Apoc. 3. Solus igitur beatus qui talem hospitem habet, hic *affluet prudentiâ*, sive, ut in Hebræo est, hic *intelligentiam proferet de thesauro suo, & egregium proventum sua sapientia ostendet:* cui collata mercatura seu negotiatio, quâ argentum coacervatur & aurum, quamlibet fulgens nihili æstimari debet: est ipsis unionibus, regum deliciis, pretiosior hæc sapientia: margarita pretiosa, quâ inventâ negotiator Euangelicus vendit omnia quæ habet, & emit eam. *Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te*, inquit prudens negotiator Matt. 19. Denique quicquid optabile, quicquid desiderabile excogitari potest, huic sapientiæ collatum sordescit: momentanea enim sunt argentum & aurum, neque vitam prolongare possunt possessorum, imò nec febriculam quidem sanare, ut inquit ille,

—— *Non aris acervus & auri,*
Ægroto domino deduxit corpore febres.

Sed Sapientiæ dotes audiamus;

16, 17, 18. *Longitudo dierum in dextera ejus, & in sinistra ejus divitia & gloria. Via ejus, via pulcra, & omnes semita ejus pacifica. Lignum vita est iis qui apprehenderint eam: & qui tenuerint eam, beati*] Nè putes sapientiam de qua loquimur, ullius rei esse indigam, novit quid humana indigeat infirmitas, jam in promptu habet quod quæris. Mortem times, vitam perennem exoptas; in dextera sua longitudinem dierum habet: *Qui vivit & credit in me, non morietur in æternum*, Joan. 11. Immortalis est, mortem superavit: immortali dexterâ immortalitatem porrigit. Quòd si interim opes & gloriam quæras, sinistram extentam considera: quæ populo Israelitico terram lacte & melle manantem largita est, insigni honore eam provinciam afficiens, cùm *non esset alia natio sub cœlo, qua haberet Deos suos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis*, inquit Moyses Deut. 4. In Christo sapientiâ Patris, per *sinistram* Humanitatem possumus intelligere, quâ incredibili honore genus humanum afficit, eam collocans ad dexteram Dei, *in quo sunt omnes thesauri scientia & sapientia absconditi*, Col. 2. Aliter, *dexteram* & *sinistram*, Euangelium intelligimus & Legem. Licet in dextera, cœlestia præmia; in sinistra, temporalia intelligere, quæ nemo nisi sapientiâ divinâ porrigente recipit, dicente eâdem, *Per me reges regnant*, Prov. 9. Quæ Hebræorum commentarii habent de lege Mosaica, quam *sapientiam* appellatam putant in hoc loco, & de *dextera*, quæ sit vera ex amore observatio legis, & *sinistra*, observatio qualiscunque pro præmio temporali, nobis parùm arrident. Cæterùm nostræ, h. e. Christianæ sapientiæ, quàm sint viæ pulcræ, quæ ad lucem perducant, & semitæ quibus pacem assequimur, *quam mundus dare non potest*, nemini dubium esse puto, qui exitum non exordia rerum considerat. Alioqui *arcta est via qua ducit ad vitam*. Viæ sapientum sunt præcepta Euangelica, *jugum* videlicet *suave & onus leve*, Matt. 11. Quod maculas & sordes omnes delet, unde in Hebræo habetur דרכי נועם *via amœnitatis*, sive *suavitatis*, pristinam pulcritudinem, quam in Adam perdidimus, restituentes, aut angelicam potiùs; neque enim Adam ex ligno vitæ immortalitatem est assecutus, sed quotquot Christum vivâ fide tenent, ex ligno vitæ comedunt, præsertim *qui perseveraverit usque ad finem*, nam hic *salvus erit*. *Qui apprehenderint eam, beati*] Hebr. *Fulcientes eam*, tenentes aut sustentantes eam, *beatus*, vel *beatitudine donatus*, sup. *erit* unusquisque eorum qui sustinent. Et nè quis putet eum de terrena aliqua sapientia loqui, aut Mosaica lege, ut illi volunt, quæ sequuntur videamus;

19, 20. *Dominus sapientiâ fundavit terram, stabilivit cœlos prudentiâ: Sapientiâ illius eruperunt abyssi, & nubes rore concrescunt.* Heb. *Dominus sapientiâ fundavit terram, stabiliens cœlos per intelligentiam: Per scientiam illius rupta sunt abyssi, & nubes stillabunt rorem*] Magnas laudes sapientiæ audivisti, audi majores, quò magis in illius amorem accendaris. Non est res humanitus inventa, ut Philosophi putaverunt, qui ex suis præceptis sapientiam pendere existimabant,& humanâ industriâ comparari posse. Sapientia de qua tractamus, ipso mundo longè est antiquior, ut putà per quam jacta sunt ipsius fundamenta. Mirum in modum disposuit cœlos intelligentiâ: nam verbum כונן ratione conjugationis Hebraicæ plus aliquid significat quàm *paravit*, vel *stabilivit*. Absolutè per *terram* omnia elementa & quæcunque hâc mundi parte inferiore proveniunt intelligimus, quorum terra veluti fundamentum inferiùs collocatur ineffabili sapientiâ; ut nunquam de suo moveret loco, nè concusso fundamento corruere videretur reliquum ædificii. Cœlos autem sic disposuit, ut in perpetuo motu nullam neque lassitudinem neque diminutionem aut dissolutionem paterentur, sed perenni quadam virtute ubertatem in hæc inferiora transfunderent, neque unquam distillare aut influere cessarent. Dei scientiâ (quæ à sapientia non est diversa) ruptæ sunt abyssi ob concava terræ loca, quibus aquæ, quæ alioqui superficiem terræ tegerent, sunt receptæ, quò liceret etiam homini & cæteris animantibus vivere, dicente Deo, *Congregentur aqua in locum unum, & appareat arida*, Gen. 1. Hoc Dei duntaxat sapientiâ esse factum coguntur Philosophi confiteri, ut qui non ignorant aquæ naturam esse universam terram tegere, ut aeris naturæ est universam aquam circuire. Sed scientiâ sapientissimâ Cœli subinde distillare solent rorem, nè terra humore destituta sterilis remaneat. Alii per *abyssos* intelligunt ingentia flumina, quæ passim per orbem erumpunt. Alii *abyssos* intelligunt, quas in submersione orbis novo quodam impetu voluit Deus erumpere. Quòd si constat ista non potuisse fieri nisi per Dei sapientiam, per hæc opera usque adeò magna & stupenda usque adeò firma & solida, cogita quàm magna sit hæc sapientia, per quam facta sunt, quò faciliùs illius amore capiaris, & cave nè ullâ persuasione humanâ ducaris, ut credas hæc quæ vides corpora cœlestia aliunde habuisse principium, sed revera habuisse principium à sapientia, ut sequitur.

21. *Fili mi, nè effluant hac ab oculis tuis, custodi legem meam atque consilium meum.* Heb. *Fili mi, nè recedant ab oculis tuis, custodi sapientiam & cogitationem*] Hanc de sapientia opinionem cave nè aliquando dimittas ab oculis mentis tuæ, sed dimissâ vanâ sapientiâ permanentem & stabilem sapientiâ amplectere: hoc enim significat vox תושיה, quæ rursum hoc in loco repetitur, & quæ ab *essendo*, ut diximus, habet originem. Nam in Hebræo, *Custodi sapientiam & cogitationem*, intelligimus dignam hâc sapientiâ, omnia videlicet per sapientiam esse creata. Verùm juxta nostrum Interpretem, *Custodi legem & consilium*, erit sensus, Custodi legem quæ tradit mundum à Deo creatum. *Et consilium meum*; quod est, ut quàm optimè erga sapientiam sis affectus, eam videlicet esse præferendam omnibus opibus, unionibus magis pretiosam. In potestate illius vitæ longitudinem, gloriam & divitias, & cætera quæ præcedens lectio continet: hujusmodi, inquam, cogitationes si animo volvas, magna assequeris, quæ sequens lectio complectitur.

22, —— 26. *Et erit vita anima tua, & gratia faucibus tuis: Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget. Si dormieris non timebis, quiesces, & suavis erit somnus tuus. Nè paveas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum nè capiaris.* Heb. *Et erunt vita anima tua & gratia gutturi tuo: Tunc ambulabis cum fiducia vias tuas, & pes tuus non impinget. Si dormieris non pavebis, imò dormies, & dulcis erit somnus tuus. Non timebis terrorem repentinum, neque desolationem impiorum* (vel *vastitatem ab impiis*) *cùm venerit. Nam Dominus erit fiducia tua; & servabit pedem tuum nè capiatur*] Priùs numeravimus magna sapientiæ munera,

munera, quæ fortassis ad futuram vitam magis referri debent: audi etiam quanta præsentis vitæ commoda amatoribus suis largitur sapientia: securitatem sanè magnam contra omnia hujus vitæ pericula, & in primis animæ sanitatem & vitam, quæ sine sapientia omnino mortua est. Ut animo igitur vivas & intellectu, & non veluti pecore hanc vitam transigas, Sapientiæ hujus de qua loquimur munus est. Quod in Hebræo legitur *erunt vita*, exponunt Hebræi, erit fides hæc, mundum videlicet esse sapientiâ Dei conditum & providentiâ gubernatum, vita animæ tuæ, nam *justus ex fide vivit*. *Et gratia faucibus tuis erit sapientia*] Sensus est juxta interpretationem similis loci, cap. 1. *torques collo tuo*, h. e. ut gratiam conferre putatur torques aureus collo suspensus, sic amabilem vitæ ornatum confert sapientia: vel *gratia gutturi tuo*, h. e. verbis tuis, quæ per *guttur* intelliguntur. Denique erit sapientia *vita animæ tuæ*, h. e. alimentum & cibus quo vivit anima tua: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendit*, & dat vitam mundo, cujus gustus per fidem miram gratiam faucibus dignè comedentium tribuit, quantam verò satis norunt, qui in mensa sapientiæ dignè recumbunt. Porrò in hujus vitæ periculis te securum reddet, sive domi maneas, sive peregre profectus viam ignotam capias, quâ solent multa adversa timeri, at tibi nè tantillum quidem mali contingit, imò nè levissima quidem pedis offensio: nam *angelis suis mandavit de te* sapientia, *ut custodiant te in omnibus viis tuis, nequando offendas ad lapidem pedem tuum*, Psalm. 90. Peregrini sumus in hac vita, & sine offensione pedum, h. e. affectuum, non ingredimur per vanitates hujus mundi, nisi fide conditoris & providentiâ gubernatoris, quæ sapientia est patris, muniti. Quòd si cubitum ibis, quando hostes solent maximè vigilare, insidias struere, tibi quod paveas nihil erit: imò securus dormies, & securissimum somnum capies, custoditus videlicet à sapientia, quam amplexus es. A quocunque igitur malo, quod sive vigilantibus sive dormientibus, sive peregre sive domi agentibus evenire solet hominibus, te securum reddet sapientia. Juxta altiorem intellectum hæc non tam de pedibus corporis & somno palpebrarum quàm de vita vel morte sunt accipienda, aut si mavis de activa vita & solitaria, quæ negotiis vacua somno comparatur. Alicubi in Scripturis, nempe Cant. 5. *Ego dormio & cor meum vigilat*, potest & ad somnum mortis referri, qui tranquillus & placidus futurus est his qui in Dei sapientia spem habent, timentes Deum videlicet, non *eos qui occidunt corpus*. *Non timebis repentino terrore, & irruentes potentias impiorum*] h.e. non timebis denique, nè ab his quæ mortalibus maximè horrenda occurrent, utputa ab hostili incursione & impiorum violentia, quæ omnia vastare solent ferro & igni, quibus maximè consternuntur animi hominum; ab his omnibus, inquam, securus eris sapientiæ innixus. Cùm Dominus sit spes tua, te servabit: quis enim speravit in Domino, & derelictus est? *Et custodiet pedem tuum nè capiaris*, vel *nè capiatur pes tuus*, ut est in Hebræo. Juxta altiorem intellectum, *in medio laqueorum transis*, ut ait alius sapiens, & imprudentibus nobis quasi laquei tenduntur à dæmonibus, quibus pedes, h.e. affectus infirmorum, facilè innectuntur, & repentè magna virtutum desolatio fit, & vastitas pudicitiæ & integritatis morum. Post egregias sapientiæ laudes & magna præmia quæ sapientia largitur sive in hac vita sive in futura, revertitur sapiens ad id quod paulò superiùs inceperat tractare, nempe misericordiæ & veritatis opera, quæ in egentibus amicis & alienis spectantur. Primò quod ad egenos attinet subdit,

27. *Noli prohibere benefacere eum qui potest: si vales, & ipse benefac.* Heb. *Nè prohibeas bonum ab eo qui dominus illius est, cùm sit fortitudo manûs tuæ ut facias*] Ambiguus est Hebræorum sermo, & multiplicem sensum admittit. Aut enim rem alienam detinere prohibet; aut nè quis unquam alteri sit impedimento quò minùs sit beneficus; aut denique nè ipse detineas egentis bonum, h. e. eleemosynam quæ ad eum, tanquam dominum illius, spectat: quasi non nostra, sed pauperum sint bona, quæ illis largiri possumus & debemus: unde sequitur in Hebræo, *Cùm in virtute manus tuæ sit ad faciendum*; ut ad singulos priores sensus referatur, Si penès te sit alterius boni restitutio, si in tua potestate sit egentium necessitati subvenire, sive quenquam impedire quò minùs officium præstet. Hunc versiculum peculiariter ad subventionem pauperum spectare volunt interpretes. Sublimior sensus est si referatur ad doctrinam, ad rectam institutionem ignorantium, quibus ex officio debetur à doctioribus cibus animæ, & talis doctrina quæ unicuique maximè sit idonea, & quæ ad singulos jure quodam pertinere potest, nè margaritas porcis spargere videamur, ut ait unus ex Hebræorum magistris, volens exprimere vim illius vocis בעליו, h. e. *domini illius*, supple *beneficii*. Secunda pars misericordiæ & beneficentiæ ad charos & familiares amicos spectat, quibus nihil negare possumus.

28, 29. *Nè dicas amico tuo, Vade, & revertere, & cras dabo tibi, cùm statim possis dare. Nè moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam.* Heb. *Nè machineris malum contra amicum tuum, cùm ipse habitet confidenter tecum*] Quod ad amicos & charos sodales spectat, tantum abest ut quicquam illis deneges, ut nè in crastinum quidem opem deferas quam hodie postulant, si modò penès te fuerit præstare quod petitur. Quamvis ultimam particulam versiculi quidam referant ad primam, ut sit sensus juxta veritatem Hebræam, *Nè dixeris amico, Vade*, &c. neque dixeris, *est tibi*, quasi contumeliâ afficiens eum qui petit, dum negas illum egere eâ re quam petit, in loco panis videlicet lapidem porrigens, Luc. 11. Prima pars beneficentiæ in amicum est omnibus viribus illius votis annuere: Secunda est, integram saltem servare amicitiam, nihil amico indignum moliri, illius opinionem de te minimè fallere, qui tecum unà cohabitat fretus fide & amicitiâ tuâ. Prætereundum non est, quendam ex Hebræis secutum aliam significationem illius verbi תחרש *machineris*, sensum voluisse mitigari, quasi absurdum esset monere nè quis malum machinetur in amicum, cùm hoc tam longè absit ab amici officio ut summam crudelitatem præ se ferat, & proinde חרש exponit non *moliri*, ut D. Hieronymus, neque *machinari*, ut nos, sed *suspicari*: q. d. Nè habeas amicum qui tecum habitat suspectum alicujus mali, sed quemadmodum confidenter habitat tecum, ità tu habitabis cum illo cum fiducia, absque suspicione mala. Sequatur prudens lector utram velit lectionem: mihi prima non displicet. Fideliter colendam amicitiam docet proverbium.

30. *Nè contendas adversùs hominem frustrà, cùm ipse tibi nihil mali fecerit.* Heb. *Ne contendas cum homine frustrà, si non ingesserit tibi malum*] Hæc præcedentia misericordiæ officia non possunt esse omnibus communia, videlicet opibus aut doctrinâ quàm plurimos juvare: quod sequitur ad omnes spectat, nempe neminem injuriâ afficere. Hoc præceptum cæteris multùm dissimile videtur. Sunt ex nostris interpretibus qui ad fraternam correctionem referunt sensum. Lyranus simpliciter intelligit, quasi bene habeat contendere, si justa subsit causa: & tamen sunt aliqui Hebræorum interpretes nonnihil offensi hoc loco, quasi contrario præceptis Mosaicis, Lev. 19. ubi legitur, *Non quæras ultionem*, aut, *nè memor sis injuriæ civium tuorum*. Juxta Hebraicam veritatem, *Non ultionem sumes, neque servabis odium filiis populi tui.* Quam in specie repugnantiam conantur aliqui tollere, dicentes hunc locum sic esse intelligendum; videlicet, non licere contendere neque litigare, nisi reddiderit tibi malum: & jam qui transgressus est præceptum, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, pro inimico habendus est, & talem licet odio habere. Sed in longè alium sensum, & meo judicio magis pium, vertunt alii Hebræorum magistri, *non litigabis, neque facias malum alicui gratis*, vel *sine causa: si non*, supple *ità feceris*, *rependet malum, & ulciscetur se*: & hæc est usitatissima hujus linguæ phrasis ut ante hanc particulam אם לא *si non* intelligatur aliquid, ut in juramenti formam redigatur sermo, ut v. g. *mentiar, mihi nè credas*, aut aliquid hujusmodi; sensus

sensus tandem erit, Sim mendax, nisi rependat tibi malum: & hæc germana hujus loci interpretatio esse videtur. Sequitur

31, . . . 35. *Nè æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus: Quia abominatio Domini omnis illusor, & cum simplicibus sermocinatio ejus. Egestas à Domino in domo impii, habitacula autem justorum benedicentur. Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam. Gloriam sapientes possidebunt, stultorum exsultatio ignominia.* Heb. *Nè æmuleris virum iniquum, neque elegeris ullas vias illius. Nam abominatio est Domini, perversus: & cum rectis secretum ejus. Maledictio Domini in domo impii, & habitationem justorum benedicet. Nónne cum illusoribus ipse illudet, & mansuetis dabit gratiam? Gloriam sapientes possidebunt, & stulti exaltant ignominiam*] Post prolixam admonitionem quâ filium suum instruxit Sapiens, de variis sapientiæ & misericordiæ officiis, quæ bonis & malis, amicis & inimicis præstare oportet, quò majori studio aurem accommodemus, eum non impunè evasurum qui hujusmodi officia negligit, ostendit, inquiens, *Nè æmuleris hominem injustum* & oppressorem, qui rapinis pro tempore ditescunt, qui imperitis & vulgo fortunati habentur, cùm illis omnia ex animi sententia succedunt. Cave tamen nè hujusmodi velis imitari, neque eligas omnes vias eorum, h. e. nè similis illis esse velis, neque socium te adjungas viis illorum & moribus. Successus & prosperitas ista non est à Domino. Nam Dominus exsecratur & abominatur hanc quam vulgus felicitatem putat. Exsecratur, inquam, omnem perversum, sive declinantem à lege, quæ recta est. Et quamvìs judicia Dei sint inscrutabilia, tamen *cum simplicibus sermocinatio ejus.* Heb. *Cum rectis secretum ejus:* hoc secretum est rectis notum, nempe non idcirco gratum esse hominem perversum quòd prosperitate gaudeat, neque statim puniatur; imò tantò magìs execrabilem esse judicio Dei quantò felicior mundo apparet. Neque enim est Dei benedictio, copia rerum malè parta, sed ut sequitur in contextu, *Maledictio Dei est in domo impii*, tametsi prosperâ fortunâ interim fruatur. Non solùm familia, sed etiam conscientiæ domus, quæ nullum fructum boni operis gignit, maledicta est: ut inquit Paulus, *Infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens & conscientia*, ad Tit. 1. Contrà, habitationem justorum benedicere solet Dominus, qui ipsa est justitia, & *unicuique* (ut inquit David) *reddet juxta opera sua.* Unde sequitur, *Cum illusoribus ipse illudet*; dum per irrisionem aut per jocum aliena rapiunt, & rapinis ditescunt, Dominus subsannabit eos, vel facillimè puniendo, vel irridendos hominibus proponens, ut qui nihil poterunt contra illius potentiam, neque diutiùs pauperes opprimere quàm à Domino permittantur: sed humilibus & mansuetis, qui iniquorum violentiis sunt obnoxii, gratiam copiosam & cœlestia dona largiri solet, quæ præsentibus rebus collata centupli rationem habent. Idcirco amplexanda est sapientia, non sequendæ viæ impiorum, per illam enim gloriam assequeris, per has autem ignominiam. *Gloriam*, inquit, *sapientes possidebunt*, vel *pro hereditate capient* potiùs, h. e. non ad momentum temporis, sed jure hereditario. *Stultorum exaltatio ignominia*; vel, ut est in Hebræo, *stulti extollunt ignominiam*, vel (supple *virum*) *ignominiosum*: & juxta idioma & phrasim Hebræam, non dicit *stulti extollunt*, sed stultorum unusquisque extollit, & laudat virum ignominiâ dignum.

DRUSIUS.

3. חֶסֶד וֶאֱמֶת. A. ἔλεος καὶ ἀλήθεια *misericordia & veritas.* ¶ קָשְׁרֵם. A. συνδησον *colliga.* ¶ עַל לוּחַ. Sym. ἐπὶ τῶ σήθους, *super pectus*] *Pectus* גחון dicitur: לוח magis est *tabula*, i. πλάξ. Fortè quod in Ebræo על לוח לבך Sym. transtulit ἐπὶ τῶ σήθους, ut *tabula cordis* sit periphrasis *pectoris.*

4. וְשֵׂכֶל. A. S. Th. συνιέναι *animo concipere* sive *mente complecti*] Putarim eos legisse וְשֵׂכֶל. Nam & Lxx itâ legerunt dum verterunt καὶ προνοῦ *animoque provide.*

¶ בְּעֵינֵי אֱלֹהִים. A. S. Th. ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου *in oculis Domini*] Malim Θεοῦ, nam Κυρίου יהוה. Priùs erat ἐνώπιον Κυρίου, & in L. V. *coram Deo* לפני אלהים.

5. בְּטַח אֶל יְהוָה. Sym. ἔλπισον Κυρίῳ *spera in Domino.* ¶ אַל תִּשָּׁעֵן. Th. μὴ ἐπερείδου *nè innitere.* Sym. μὴ ἴσθι πεποιθὼς *nè fretus esto*] i. אל בטח sive אל תבטח.

6. יְיַשֵּׁר. Sym. εὐθείας ποιήσῃ *rectas faciat.*

7. חָכָם. A. S. Th. σοφός.

8. שִׁקּוּי. A. ποτισμὸς *irrigatio.* Sym. πιότης *pinguedo.* Th. καταβροχὴ *madefactio*] Πιότης anne potiùs ποτής, i. *potio, potus?* Nam *pinguedo* שמן dicitur. Cave mutes. Quidam *medulla.*

9. מִכָּל תְּבוּאָתֶךָ. A. S. Th. παντὸς γεννήματός σου *omnis proventus tui.*

10. אֲסָמֶיךָ. A. αἱ ὑποδοχαὶ *apotheca.* Sym. θησαυροὶ *thesauri.* ¶ יִפְרֹצוּ. Schol. ὑπερεκβλύζωσιν.

11. אַל תִּמְאָס. A. μὴ ἀποδοκίμασον *nè rejice.* Sym. μὴ ἀπώσῃς *nè repellas.* ¶ וְאַל תָּקֹץ. Th. μηδὲ ἐκκακήσῃς] Num. 21. 5. קצה. Sym. ἐνεκάκησεν.

13. יָפִיק. Schol. ἕξει.

17. נְתִיבֹתֶיהָ. Schol. οἱ ἄξονες] Ἄξων propriè *axis.* Hoc significatu sumitur id nomen Sirach. 33. 5. Alio usurpant interpretes antiqui, videlicet pro *calle* sive *orbita* aut *semita*: ut suprà 2. 9. כל מעגל טוב, quod reddunt *omnem orbitam bonam*, Lxx expoluerunt πάντας ἄξονας ἀγαθούς. Sic v. 18. ומעגלותיה ἄξονας αὐτῆς, ubi Aquila retulit καμπάς, & Sym. ὁδούς, & Th. κυλισμούς. Alibi eandem vocem τροχιὰς reddunt, ut v. 15. & τρίβους Psal. 17. 5. Etiam נתיבות τρίβους interpretantur, hic & Psal. 142. 3. & Job 38. 20. ubi Sym. ἀτραπούς, & Hier. *semitas.* Loquor de loco hoc ultimo: nam alios non consului.

20. בְּדַעְתּוֹ. Schol. ἐν γνώσει *scientiâ*] Utrùm lectum בדעת? an addendum pronomen αὐτοῦ, ut fit ἐν γνώσει αὐτοῦ *scientiâ suâ.* ¶ טַל. Schol. δρόσῳ *rore.*

25. אַל תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם. οἱ λοιποί, ἐὰν πτοηθῇς, ἢ φοβηθῇς, *si terrefactus fueris, non metues.*

26. שָׁמַר. Schol. τηρήσει *servabit.* ¶ מִלָּכֶד. Schol. ἵνα μὴ ἀγρευθῇς *nè capiaris*] Propriè *nè venatu* (sive *venando*) *capiaris.* Nam ἀγρεύω *venor, venatu capio.*

30. אַל תָּרִיב. Schol. μὴ δικάζου *nè litiga.*

31. אַל תְּקַנֵּא. Schol. μηδὲ ζήλου *neque æmulare.*

GROTIUS.

3. *Et nè innitaris prudentiæ tuæ*] Quasi scilicet omnes eventus indè pendeant, & non à Deo.

7. *Nè sis sapiens apud temetipsum*] Nè sis δοκησίσοφος.

12. *Et quasi pater in filio complacet*] Bene ex Hebræo. Neque enim noster Interpres Lxx Senes addictè sequitur nisi in Psalmorum versione ea quæ nunc recepta est. At Lxx legerunt non וכאב, sed ויכאב. id enim est μαστιγοῖ· & inter בן & רצה subintellexerunt *quem*, quales ἐλλείψεις frequentes Hebræis.

15. *Pretiosior est cunctis opibus; & omnia quæ desiderantur huic non valent comparari*] פנינים, quod hic *opes* transtulit, aliis sunt *margaritæ*, aliis *gemmæ.* Facit locus Thren. 4. 7. ut gemmæ rubentis genus esse credam.

16. *Longitudo dierum in dextera ejus*] Ambabus manibus Sapientia hominibus bona largitur. Ac primùm per prudentiam multa evaduntur pericula, suprà 2. ¶ *Et in sinistra illius divitiæ & gloria*] Sic Græci; Menander,

Ὁ διαφέρων λογισμῷ πάντ' ἔχει.

Chæremon,

Ὁ δὲ φρονῶν δὲ πάντα συλλαβὼν ἔχει.

18. *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam*] Arbor Vitæ in paradiso non à morte tantùm sed & à morbis servabat. Confer quod infrà 13. 12. & 15. 4.

28. *Ne dicas amico tuo*] *Proximo tuo*, i. homini cuivis tuæ opis egenti. ¶ *Vade, & revertere, & cras dabo tibi*] Nè sis ὁ δώσων. Multi semper differunt beneficia, & ut non semper differant,

Ἀ χάρις

Ἀγάπη ἡ βελτίστη ἔχειν χάρις. —

30. *Nè contendas adversus hominem frustrà, cùm ipse tibi nihil mali fecerit*] Noli esse vitilitigator.

CAP. IV.

MUNSTERUS.

1. *Eruditionem*] R. Levi exponit hîc מוסר pro *lege Mosaica*, in qua pater cœlestis incredulos increpat.

12. *Non artabitur gressus tuus*] h. e. Si habueris veram sapientiam quæ est in verbo Dei, inoffensè ambulabis, nec quicquam erit quod te in discrimen adducere possit.

15. *Exsecrare eam*] Hebræi exponunt hîc verbum פרע per בטל & השבית, ut sit sensus, *Dissipa malum illud quod impii conantur perficere: & si non poteris impedire, tu non acquiescas eis, sed declina ab eorum via.*

17. *Comederunt panem impietatis*] Sensus est, Incorporata est quodammodo illis impietas, & obstinati sunt in malo atque inebriati iniquitate, ut nihil aliud possint agere & loqui quàm impietatem.

18. *Usquequo perfectus est dies*] h. e. Crescit lux diei donec Sol ad summum hemisphærii pervenerit gradum; quod fit in meridie. Sic R. Levi hîc exponit נכון היום.

21. *Non recedant ab oculis tuis*] Est hîc verbum לוז idem quod סר: & est sensus, Non avertas oculos tuos ab eis: sunt enim vita animæ, & ex consequenti largiuntur etiam robur carni, cùm corporis vita pendeat à vita animæ.

25. *Oculi tui in directum aspiciant*] Hæc sententia alibi sic scribitur, *Tene regiam viam, ut scilicet non respicias ad dexteram*, i. ad prosperitatem impiorum, *vel ad sinistram*, h. e. adversitatibus frangaris in via Dei. *Recta* autem *via* est fiducia in Deum.

26. *Librare semitam pedum*] Hebræi exponunt pro *mensuram & modum tenere in omnibus, & non plus sapere quàm oporteat sapere.*

VATABLUS.

1. *Disciplinam* מוסר] *Correctionem, castigationem, eruditionem.* ¶ *Ad sciendam* לדעת] *Ut sciatis.*

2. *Do* נתתי] Præt. Heb. pro præs. i. propono.

3. *Quando filius* [כי בן] *Quia fui filius.* Vel, *Nam cùm essem filius.* ¶ *Inter filios matris meæ* לפני אמי] Varia est lectio Hebraicè, לבני *In filiis matris meæ.* Et לפני *coram matre mea.*

4. *Teneat* יתמך] *Fulciat, Sustentet, Capiat.*

7. *Principium*, &c. ראשית וגו'] Quidam Hebræorum subaudiunt ב, & legunt, *In principio*, sive *In primis sapientiam posside, sapientiam*, inquam, *& in omni*, &c. Alii, *Ante omnem cognitionem compara sapientiam.* Alii, *Initio sapientiæ*, in ablativo: i. per principium sapientiæ. ¶ *Et omni substantiâ* ובכל קנינך] *Et præ universis quæ possides*, &c.

9. *Augmentum gratiæ* לוית חן] *Sertum gratiæ elegans.* Vide suprà 1. 9. ¶ *Tradet tibi* תמגנך] Sic vertunt Hebræi, à verbo מגן quod *tradere* significat. Quidam existimantes radicem esse גנן, quod *protegere* significat, vertunt, *corona pulcritudinis proteget te.* Vel, *corona magnifica muniet te.*

11. *Per viam sapientiæ docui te* incedere בדרך חכמה הוריתיך] *In viam sapientiæ direxi te*, sive *dirigam.* Alii, *Ob viam sapientiæ docebo te.* Præt. Heb. pro fut. Vel, *De via sapientiæ*, &c. ¶ *Calcare feci te* הדרכתיך] *Gradi te faciam* [vel *ducam te*] *per semitas rectas.*

13. *Correctionem* במוסר] *Disciplinam, eruditionem.*

16. *Et rapitur*, &c. ונגזלה וגו'] i. (ut quidam vertunt) *Fugit ab iis somnus, ni ruinam aliquam dederint.* Alii repetunt præcedentem negationem sic, *nec rapitur somnus eorum, nisi*, &c. pronomen affixum pro separato. Bis idem dicit, mutato genere dicendi.

17. *Comedunt*, &c. לחמו לחם רשע ויין חמסים ישתו] Præt. Heb. pro præs. *Victitant enim cibo impiè quæsito, & bibunt vinum vi extortum.*

18. *Luciferi* נוגה] *Splendens*, sive, *splendet*, aut, *inclarescit.* ¶ *Progreditur, & illuminat* הולך ואור] i. (ut quidam vertunt) *Quæ subinde fit illustrior usque*, &c. Alii, *fit illustrior & splendescit.* ¶ *Usque ad perfectum diem* עד נכון היום] Ad verb. *usque ad paratum diei*: i. (ut habet Chaldæus P.) *donec paratus sit dies*; aut, *stabilis*; acsi dicat, *in fortitudine diei.*

22. *Carni suæ* בשרו] *Carni ejus*, sub. *hominis.*

23. *Præ omni custodia* מכל משמר] i. Summâ curâ.

26. *Pondera* פלס] *Libra, Complana, Dirige.* Ad verb. *Rectifica*, sive *rectam fac. Ponderare* (sive *librare*) *semitam pedum* Hebræi exponunt, Mensuram & modum tenere in omnibus, & non plùs sapere quàm oportet. ¶ *Dirigantur* יכונו] *Stabiliantur, rectè apparentur*, aut *disponantur.*

CASTALIO.

17. *Vescuntur enim pane impietatis, & injustitiæ vinum bibunt*] Vivunt impiè.

24. *Pravitatem oris, labrorúmque perversitatem*] Pravam orationem.

27. *Abstine pedes tuos à maleficio*] Gr. *malâ viâ.*

CLARIUS.

12. *Non arctabuntur gressus tui*] h. e. Si habueris veram sapientiam quæ est in verbo Dei inoffensè ambulabis, neque quicquam erit quod te in discrimen adducere possit.

17. *Comedunt panem iniquitatis*] q. d. Trajecerunt in sua viscera & in sanguinem ac succum suum converterunt impietatem, & obstinati sunt in malo atque inebriati iniquitate, ut nihil aliud possint agere vel loqui quàm impietatem.

18. *Usque ad perfectum diem*] Crescit lux diei donec Sol ad summum hemisphærii pervenerit gradum; quod fit in meridie.

21. *Nè recedant ab oculis tuis*] Sunt enim vita animæ, atque ità etiam largiuntur robur carni, cùm corporis vita à vita animæ pendeat.

25. *Oculi tui recta videant*] Hæc sententia alibi sic scribitur, *Tene regiam viam*, &, quod infrà ait, *ut scilicet non aspicias ad dexteram*, i. ad prosperitatem impiorum, *vel ad sinistram*, i. adversitatibus frangaris in via Dei. *Recta* autem *via* est fiducia in Deum.

26. *Dirige semitas*] Vel, *libra semitam*, quod Hebræi exponunt, *mensuram & modum tenere in omnibus, & non plus sapere quàm oportet sapere.*

R. BAYNUS.

Ut eruditè traditum est à pluribus, primus gradus est ad pietatem & sapientiam ex animo velle esse pium & sapientem: & idcirco Sapientiæ præcepta tradens Salomon subindè hortatur juventutem ad studium & amorem sapientiæ, non ignarus quantum aggravat animam corpus quod corrumpitur, quàm faciles, quàm proclives sint ad malum sensus & cogitatio humani cordis ab adolescentia sua. Juventutem ad meliorem mentem revocare, & sapientiæ imaginem ante oculos depingere vehementer conatur, *cujus pulcritudinem*, ut inquit Plato, *si oculis contemplari liceret, vilesceret facilè aliarum rerum quamlibet amœnus aspectus.* Atqui ut faciliùs studium sapientiæ & amorem persuadeat, seipsum exemplum proponit, inquiens,

1, . . . 6. *Audite, filii, disciplinam patris, attendite ut sciatis intelligentiam. Donum bonum tribuam vobis, legem meam nè relinquatis. Nam & ego filius fui patris*

patris mei, tenellus & unicus ante matrem meam. Et docebat me, atque dicebat, Suscipiat verba mea cor tuum, observa præcepta mea & vives. Posside sapientiam, posside prudentiam, nè obliviscaris, neque declines à verbis oris mei, neque dimittas eam. Dilige eam & conservabit te. Heb. *Audite, filii, disciplinam patris, & attendite ad cognoscendam intelligentiam, Cùm doctrinam bonam dederim vobis, legem meam nè deseratis. Fui equidem filius patri meo, tenellus & unicus coram matre mea. Et cùm doceret me, dixit mihi, Fulciat verba mea cor tuum, serva præcepta mea & vives. Compara sapientiam, compara intelligentiam, neque tradas oblivioni verba mea, neque declines à verbis oris mei. Nè dimittas eam & custodiet te, ama eam & servabit te*] Priùs filium suum docuit (inquit Aben Hezra) hoc in loco alienos & juventutem omnem, ut *pater* pro *majore* juxta idioma Hebræorum capiatur: & secundùm Rabbinos, admonitio est ad Legem Mosaicam diligenter auscultandam. *Audite, filii, disciplinam patris*, æterni, & auscultate ad sciendum intelligentiam legis, non solùm juxta literam, sed juxta altiorem sensum, quam *cabalam* vocant Hebræi, & quam Moysen in monte accepisse credunt, sed literis non mandasse, imò veluti per manus à majoribus semper ad minores pervenisse. Quod sequitur, *Donum bonum dedi vobis*, לקח *donum* vel *acceptio* verti potest; *doctrina* etiam alicubi vertitur, ut superiùs ostendimus. Et secundùm Hebræos, verba sunt Dei causam reddentis quare debeant auscultare: nempe quòd sana & salubris sit doctrina Legis, & proinde relinquenda non est. Mihi magis arridet ut accipiantur verba Salomonis, *Donum bonum dedi* (ut est in Hebræo) *vobis*, doctrinam bonam dedi vobis, & refertur ad doctrinam sequentem, ut sit præteritum pro futuro. Et nè quis existimet eum præceptorem parùm idoneum aut ignarum, ostendit se à sapientissimo rege Davide didicisse, & hoc statim à pueritia, quæ est ætas magis docilis. Et proinde mallem vertere particulam כי, non per rationalem particulam *nam*, sed per adverbium *quando*, vel *cùm*, & in hoc sensu frequenter accipitur in Scripturis. Et erit sensus, Cùm essem *filius*, h.e. parvus apud patrem, vel in ædibus paternis, & cùm essem *tener*, hoc est in deliciis, ac si essem unicus filius apud matrem meam, & tunc statim docuit me pater (nam juxta proprietatem sermonis Hebraici, qui genere distinguit personas in verbis, non potest aliò referri quàm ad patrem) *docuit me pater* statim in tenera ætate, *& dixit mihi, Suscipiat verba mea cor tuum*, h. e. Memoria tua retineat verba. Quòd si juxta usitatam significationem capiatur verbum Hebræum תמך, quod *fulcire* vel *sustentare* significat, erit sensus, *Sustentabit verba mea cor tuum*; eritque Enallage Hebræis familiaris, quâ casum pro casu ponunt: ut, *Misit in ignem Sanctuarium tuum*, pro, *Misit ignem in Sanctuarium tuum*: sic, *Fulciet verba mea cor tuum*, pro, *Fulcient verba mea cor tuum tenerum & fluctuans*; vel juxta alium Hebraismum frequentissimum, *Fulciet verba*, h. e. unumquodque ex verbis meis fulciet *cor tuum*. ¶ *Observa præcepta mea & vive*] Pro *vives*. Nam frequentissimum est in hac lingua ut imperativus ponatur pro futuro: sic enim exponit D. K. illum locum, CRESCITE ET MULTIPLICAMINI, *Crescetis & multiplicabimini. Est*, inquit, *benedictio, non præceptum: nam quorsum erat brutis animantibus præceptum dare, aut arboribus & plantis?* Hoc in loco fuerit operæpretium admonere lectorem, quod etiam superiùs fecimus, Hebræos hunc locum & similia referre ad populum Israeliticum, qui veluti *tenellus & unicus* Dei *filius* statim post egressum ab Ægypto Legem accepit, velut in pueritia. De qua Lege totum hunc locum intelligunt: intelligunt, inquam, per observationem Legis se vitam assequi, & ejus acquisitionem omnibus rebus esse præponendam. Nos multò rectiùs Dei Patris sapientiam, quam in Christo & Euangelica doctrina tenemus relucentem, intelligimus; velut *margaritam*, cujus gratiâ Euangelicus *negotiator vadit, & vendit omnia quæ habet, & emit eam atque possidet*. Et huic sensui plurimùm favet contextus Hebræus, in quo habemus verbum קנה, quod *emere & possidere* significat. Si utramque significationem intelligamus, *Eme & possidc sapientiam*, plenior erit sensus & sapiente Salomone magis dignus; & pendet ex priore versiculo, *Serva præcepta mea*: ut sint verba Salomonis juxta simplicem sensum, Legis, juxta Hebræorum Magistros aliquot; aut denique Christi & Euangelii, juxta sublimiorem sensum: *& vives*, quoniam *justitiam quæ ex Lege est qui fecerit homo, vivet in ea*. Et Christus in Euangelio, *Hoc fac & vives. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Luc. 10.

7. *Principium sapientiæ possidere sapientiam: & in omni possessione tua posside intelligentiam*] Sensus proverbii est, Sapientiæ primam curam habendam, & non, ut inquit ille,

——quærenda pecunia primùm est,
Virtus post numos——

& verbum קנה, cùm *comparare & possidere* significat, hîc meliùs vertitur *compara*, vel *eme*: cui, ni fallor, alludit parabola Euangelica priùs citata: q. d. Multi impendunt sedulam operam opibus comparandis & aliis rebus vanis; tu te totum & primò impende sapientiæ acquirendæ. Et quamvis donum sit Altissimi, ut alibi inquit, tamen socordibus non datur, sed eos qui ad fores ejus vigilant, felices efficit: Non solùm autem ante alias possessiones acquire sapientiam, quam Solomon rebus omnibus prætulit, sed *in omni possessione posside intelligentiam*, ut nihil vel possidere velis vel discere quod ab intelligentia fuerit alienum. Qui sunt oculatiores ex Hebræis, alios duos sensus hujus versiculi eliciunt: quorum prior hic est, Antequam studio sapientiæ indulgeas & contemplationi, ut nostri loquuntur, quæ in cognitione consistit, da operam ut sapientiam illam quæ in moribus & integritate vitæ consistit acquiras. *Et in omni possessione*, h.e. Etiamsi omnes possessiones tuæ essent impendendæ in acquisitione intelligentiæ & sanæ doctrinæ, tamen nè cuncteris, sed posside eam. Alius sensus est, In principio sapientiæ posside, & disce sapientiam ab aliis, juxta illud Jacobi, *Sit omnis homo velox ad audiendum*; & postea eris magis idoneus ut res omnes cum intelligentia & prudenter tractes, & tuopte ingenio intelligentiam augebis.

8, 9. *Arripe illam, & exaltabit te, & gloriaberis ab illa cùm illam fueris amplexatus. Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & coronâ inclytâ proteget te.* Heb. *Exalta eam, & exaltabit te: honorabit te cùm eam fueris amplexus. Dabit capiti tuo multiplicem gratiam, & coronam ornatûs dabit tibi*] Pendet à præcedente versiculo, Nè cuncteris quamlibet magnos vel labores vel sumptus in acquirenda sapientia impendere: nam vices rependet tibi cum fœnore, summis honoribus honorabilem te faciet si exaltaveris eam. Sic enim ferè exponunt hoc verbum Hebræi סלסלה *exalta eam*. Aben Hezra exponit hunc locum per alium locum, Psal. 68. סללו לרוכב, quo in loco juxta LXX legimus, *Iter facite ei qui ascendit super Occasum*. Et quamvis hoc verbum videatur aliquibus Hebræorum Magistris multa significare, tamen juxta D. K. *elevare* significat ubique, & ferè intelligitur, vel etiam exprimitur, *via*, ut Esa. 62. סללו סללו המסלה nos legimus, *Planum facite iter*, sed potiùs, *Cumulate & altiorem facite viam*. Significat *viam sternere* vel *aggerem & cumulum jacere*, consentientibus LXX, qui hoc in loco legunt, περιχαράκωσον αὐτὴν, καὶ ὑψώσει σε, *Aggeribus circumda illam*. Et juxta hunc sensum exponunt hunc locum Hebræi aliquot, nominatim Levi Bengerson, *Si iter facias sapientiæ, & incedas assiduè in Lege, honorem tibi conciliabit*. Aliter, ut intelligantur omnia hæc esse verba Davidis ad Salomonem filium suum dicentis, *Sterne iter sapientiæ, & fac expeditam & sublimem viam, ut possit facilè vagari per Regnum tuum, & ipsa exaltabit te*. Quod in Salomone verissimum fuisse ex illius historia novimus, qui inter Reges maximos honores est assecutus, quòd posthabitis aliis rebus omnibus sapientiam postulavit quâ Dei populum regeret. Et *sapientia*, juxta ea quæ sequuntur in textu nostro, *dedit capiti illius*, tanquam dignissimæ totius corporis parti, *additionem gratiæ: coronam præterea decoris dedit ei sapientia*. Et hæc juxta eos qui intelligunt Salomonem hactenus recitasse patris sui Davidis verba. Quæ sequuntur, haud multùm dissimilia prioribus, Salomonis sunt præcepta.

10, 11, 12. *Audi,*

10,11,12. *Audi, fili mi, & suscipe verba mea, & multiplicentur tibi anni vitæ. Viam sapientiæ monstrabo, & ducam te per semitas æquitatis: Quas cùm ingressus fueris, non arctabuntur gressus tui; & currens non habebis offendiculum.* Heb. *Audi, fili mi, & accipe verba mea, & multi erunt anni vitæ tuæ. In via sapientiæ docui te* ambulare, *duxi te in semitis rectitudinis. Cùm ambulaveris, non arctabitur gressus tuus; & si cucurreris, non impinges*] Hoc in loco videtur Salomon, postquam narravit patris sui admonitionem, sic hortari ad studium sapientiæ, ut cum factis impiorum conferat probitatem, hujus beneficia & improbitatis difficultatem amplificans, ut urgentissima sit admonitio, in condemnationem stultitiæ humanæ; Homines videlicet, ad sapientiam & intelligentiam natos, tot labores & ærumnas sustinere ut impiè vivant, & recusare per viam virtutis incedere, quæ, cùm sit amœna & jucunda, ad maximos perducit honores. Haud dissimilia sunt quæ præ manibus habemus iis quæ priùs exposuimus. Quanta pericula morum immineant juventuti, probè novit vir prudentissimus; idcirco non cessat variis monitionibus & exemplis eadem inculcare: Nempe ut filius, quem informandum suscepit, illius verba & saluberrimam doctrinam amplexando, malorum hominum improbitatem & exempla pessima subterfugiat. Iterum, *Fili mi, audi, & accipe verba mea*] *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, Luc. 11. ¶ *Multi erunt anni vitæ tuæ*] Superiùs enim dictum est, *in dextera sapientiæ esse longitudinem dierum, imò vitam perennem.* Etiam in hoc seculo studiosè viventibus solet prolongari vita. Tene igitur illa verba, sc. quibus ambulare in via sapientiæ docui te: & duxi te, ambulare feci te in semitis rectis. Vel pendet à præcedente versiculo, ut sit sensus, *Multiplicabuntur tibi anni vitæ*, in via vel propter viam sapientiæ quam docebo te, & per quam te deducam veluti manu apprehensum. *Si illa verba*, inquam, *tenueris, cùm ambulaveris, non angustabitur gressus tuus; imò curres, & non offendes:* q.d. Nè verearis capessere viam virtutis, quæ lata & expedita & facilis est assuetis, quamvis imperitis videatur arcta & plurimùm impedita, juxta id quod superiùs exposuimus: sed in hoc certamine constantiâ & robore opus est. Nam difficile videtur admodum primâ statim facie juvenibus, imò fragilitati humanæ, affectus cohibere, per arctam viam cum paucis comitibus incedere, tot incitamentis & illecebris carnis aliò trahentibus, nempe à virtutibus ad vitia: tot exempla malorum hominum proponuntur; proinde iterum atque iterum hortatur nè à via disciplinæ declinet ad viam impiorum.

13. *Tene disciplinam, nè dimittas eam, custodi illam, quia illa est vita tua.* Heb. *Tene disciplinam, nè langueseas: serva eam, nam ipsa est vita tua*] Nè quis putet parvi momenti quod agitur, subinde inculcat vitam in his præceptis consistere, & non esse temere dimittendam viam disciplinæ, per quam Hebræi legem Mosaicam suo more intelligunt, nos rectiùs Euangelicam, à Dei Sapientia, qui Christus est, nobis traditam. החזק *apprehende*, verti poterat *robustus esto & validus*, vel *robur serva in disciplina, & nè fueris remissus aut languidus. Nam magnum certamen sustines adversus hæreticos & Epicureos*, inquit quidam ex Hebræorum Magistris super hunc locum, h.e. adversùs homines corruptos moribus ac doctrinâ: neque enim solent hujusmodi minùs conari quò in suam sectam pertrahant imperitos quàm conatur Sapiens sanam doctrinam instillare, dicens,

14,—17. *Nè delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorum via. Fuge ab ea, nè transeas per eam, declina & desere eam. Non enim dormiunt nisi cùm malefecerint, & rapitur somnus ab eis nisi supplantaverint, Comedunt panem impietatis, & vinum iniquitatis bibunt.* Heb. *In viam improborum non venies, neque incedas per viam malorum. Desere eam, nè transeas per eam; declina ab ea, & pertransi. Non dormient nisi malefecerint; imò rapitur somnus eorum nisi corruere fecerint* alios. *Comedunt enim panem iniquitatis, & vinum oppressionum bibunt*] Per *semitam impiorum & malorum viam* opiniones pravas & mores corruptos eorum qui malè vivunt & pejùs credunt intelligimus: à quorum consuetudine quàm procul abesse hortatur Sapiens. Primus gradus est *non venire ad semitam impiorum*; secundus est, *non perseverare in via eorum*; tertius, *deserere* vel *recedere procul ab ea*. Sic enim interpretatur hoc verbum פרעהו D.K. & huic interpretationi quadrat quod sequitur, *declina ab ea, & transi*, juxta Hebræum. Non sine causa tot verbis hortatur à malis hominibus esse fugiendum. Sunt enim pejores quàm quisquam credat: Imò *somno, pane & vino*, rebus ad sustentationem corporis maximè necessariis, nonnunquam præferunt malefaciendi studium. Atqui utinam hoc nostro seculo minorem hujus rei haberemus experientiam. Passim reperias quibus vel pane suavius est & quovis nectare dulcius, imperitorum animis perniciosissima instillare dogmata, atque illis studiis crebras vigilias & inediam diuturnam impertiri. Observandum est verbum תאשר, *non ambulabis in via malorum*, posse exponi in alia significatione, nempe *beare*: quem sensum exprimere volens Interpres noster *nec tibi placeat* vertere ausus est: q.d. Neque sequere, neque felicem putes eorum vitam, sed exsecrare potiùs. Et ad hunc sensum exponi potest verbum פרעהו, i. *abominare eam & exsecrabilem reputa.* ¶ Quod sequitur, *Non dormient* (non solent dormire) *nisi malefecerint*, vel vehemens studium indicat & consuetudinem, quæ in naturam quodammodo vertitur; quasi in malefaciendo summam voluptatem habeant: vel potiùs indicat eos non aliâ arte vivere quàm rapinis & latrociniis aut rerum aut animarum. Et huic sensui quadrat sequens versiculus, *Comedunt panem iniquitatis*] q.d. Hinc victum sibi parant; & necessum habent noctu vigilare, *& somnus rapitur ab eis*] Heb. *rapitur somnus eorum*, vel *subducit sese somnus eorum.* Potest ad amplificationem referri quod dicit, *panem comederunt impietatis*, quasi eam habeant malefaciendi consuetudinem ut in naturam sit versa, & eâ solâ sese oblectent. Potest denique Metaphoricè ad dogmata referri; q.d. Verbo Dei non pascuntur, sed malâ doctrinâ, quasi pane & vino. Et quod sequitur, continenter & affirmativè legendum est, *nisi corruere fecerint* aliquem, h.e. nisi prostraverint aliquem spoliandũ, vel offendiculum posuerint alicui, quiescere non possunt. Miserrimũ genus hominum, qui ruinâ & perditione gaudent alienâ, & qui noctu & tenebris victum sibi parant. Qui modus vivendi præterquam quòd impius sit, est etiam molestus. Sublimiorem sensum superiùs indicavimus, nempe si per *panem* dogmata intelligantur, quæ sedulò aliis propinare student hæretici: & juxta hanc expositionem sequitur,

18,19. *Justorum autem semita quasi lux splendens procedit, & crescit usque ad perfectum diem. Via impiorum tenebræ, nesciunt ubi corruant.* Heb. *Semita justorum velut lux transiens, & splendens usq; ad robur diei. Via impiorum velut caligo; non noverunt in quod corruant*] Vel *impingant.* Velut lux diei quæ splendet manè, & paulatim procedens & lucens, vel augens lucem, usque ad meridiem; talis est vita justorum, qui de virtute in virtutem progredientes, tandem eò perveniunt ut de illis dicatur, *Tunc justi fulgebunt tanquam sol*, Matth. 13. ¶ *Via impiorum tenebræ*] Heb. *tanquam caligo: & non vident* malum *in quod impingunt. Qui ambulat in tenebris nescit quò vadit*, 1 Joan. 2. Per *lucem* Legem intelligunt Hebræi; nos, Christum, qui est *Lux hujus mundi*, quem *qui malè agunt, fugiunt, neque veniunt ad lucem, nè arguantur eorum opera.* Contrà via justorum, qui in Christum credunt, in dies clarior Scripturarum intelligentiâ procedit, velut *per speculum, in ænigmate*, donec tandem ad meridiem perveniatur, quæ vesperam nescit: *tunc enim facie ad faciem cognoscam, sicut & cognitus sum*, 1 Cor. 13. Proverbium significat Vitam studiosam esse expeditam & sine periculo; Malorum verò conversationem, quæ jucunda videtur his qui nihil sapiunt præter carnem, esse amaram, periculis & offendiculis plenam: hoc enim significat quod dicit, *nesciunt ubi corruant:* q. d. Semper periclitantur, & perditio imminet illis.

20,21,22. *Fili mi, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. Nè recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui. Vita enim sunt invenientibus ea, & universæ carni sanitas.* Heb. *Fili mi, verbis meis attende, & eloquiis meis inclina aurem tuam. Nè effluant ab oculis tuis, observa ea in medio cordis tui. Nam vita sunt invenientibus* ea,

ea, & universa carni illius sanitas] Quantâ difficultate sanam & salubrem doctrinam admittant juvenes, ipsâ fragilitas humana, haud ignarus Salomon crebras admonitiones admiscet, & veluti somnolentos excitat. Et quoniam quæ dicturus est vitam conferunt & sanitatem, (quæ duæ res opinione hominum sunt maximæ) maximopere sunt auscultanda. *Aurium, oculorum & cordis* fit mentio quòd his tribus potissimùm ad cognitionem perveniamus: Quæ membra si malis artibus aut dogmatibus sunt imbuta, salubrem doctrinam facilè non admittunt. Audiendus est igitur summo studio Sapiens, & firmâ memoriâ ac sincero corde sunt retinenda illius præcepta, si vel animâ perpetuò vivere, vel interim hâc mortali carne valere cupimus. Primum est aures habere ad audiendum, secundum cavere, *nè effluant* (sic enim in Hebræo legitur) *ab oculis*, h. e. crebrâ memoriâ ruminare oportet, & oculos mentis non deflectere ad hujus vitæ illecebras, à quibus hæc præcepta revocant. Tu si aliò cogitationes & desideria trahas, statim verba sapientiæ oblivioni tradis. Habeant præcipuum locum inter cætera quæ animo revolvis, medio & dignissimo cordis loco serventur, ut undecunque insurgentes & animam oppugnantes cupidines malas repellant, ac claustris & penetralibus procul ejiciant: quò verba vitæ retinens in corde, cœlestem vitam agas in terris, quam corporis sanitas plerumque comitatur; & morbi carnis ex animi vitiis ferè pullulant, dicente Christo, *Noli ampliùs peccare, nè quid deterius tibi contingat*, Joan. 5. Sed quæ tandem sunt illa verba tanto studio audienda sequens sermo declarat,

23,——27. *Omni custodiâ serva cor tuum, quia ex ipso vita tua procedit. Remove à te os pravum, & detrahentia labia sint procul à te. Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Dirige semitas pedibus tuis, & omnes viæ tuæ stabilientur. Nè declines ad dexteram neque ad sinistram, averte pedem tuum à malo.* Heb. *Præ omni custodia custodi cor tuum: nam ab ipso sunt exitus vitæ. Remove à te perversitatem oris, & pravitatem labiorum fac procul à te. Oculi tui in rectum prospiciant, & palpebræ tuæ incedant ante te. Pondera semitam pedis tui, & omnes viæ tuæ dirigentur*, & alia juxta Interpretem nostrum] Hæc sunt verba medio cordis & imo pectore reponenda, in quibus *cordis, linguæ, oculorum* & *pedum* magnam curam habendam esse significat. Primum ex his versiculis vertere possumus, *in omni custodia*, vel *per omnem*, ut litera Mem pro Beth ponatur. Sed meliùs, meo judicio, litera Mem comparationem indicat, q. d. Præ omnibus rebus, quas oculatissimè servare solemus, oportet cor & animam servare, nè vel errore ullo inficiatur, vel ad vitia declinet. Nam *pravum est cor hominis, & inscrutabile*, & suapte naturâ, nisi gratia Dei præveniat, ad malũ revolvitur: undique obsessum facillimè expugnatur ab adversario, *qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret*, 1 Pet. 5. Porrò *quicquid est in hoc mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ*, 1 Joan. 2. Quæ omnia bellum gerunt adversùm nos, & animæ nostræ fores obsident, castrũmq; rationis expugnare conantur. *Vigilandũ est* igitur; *nam nescimus quâ horâ fur venturus sit*, Math. 24. O si paulò diligentiùs cogitare velimus quanta pericula, quanta mala nobis imminent & insidiantur animabus nostris, porrò quàm facilè vincimur, quàm nullo negotio huc & illuc impellimur, in quanta peccatorum barathra sæpe detrudimur & collabimur, dum omnia potiùs meditamur quàm salutem animæ, non sine causa à sapientissimo Salomone dictum esse videbitur, *Omni custodiâ custodi cor tuum*; ut *à quo* (ut est in Hebræo) *exitus vitæ procedunt*. A corde, quod primum animatur juxta Physicos, in reliquos sensus & partes corporis vita defluit: & proinde nisi convalescat cor, languescunt cætera membra. Quod in corpore fieri videmus, idem in animo cogitare oportet, qui si capiatur ab illecebris, si captivus ducatur quocunque genere vitiorum, de salute penitus desperatur: nullam virtutem, nullum opus bonum ibi poteris exspectare. Atque hactenus de custodia cordis; quæ ut facilior fiat, summa cura habenda est aliarum corporis partium, & in primis linguæ, oculorum & pedum. *Remove à te os pravum*] Quamvis Hebræi exponant de ore nostro, quo perversitatem loqui prohibemur, tamen de alieno intelligi potest, secundùm Psal. 10. *Detrahenti secretò proximo suo cum hoc non edebam*: veritas recta, falsitas perversa, labia perversitatis. Locus non est dissimilis Paulino præcepto, *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: & omnis sermo malus de ore vestro non procedat*, Ephes. 4. Et, *Perfectus est vir qui non offendit in verbo*, Jac. 3. Nihil mobilius, nihil inconstantius linguâ. *Quis est homo qui vult vitam, & dies videre bonos? Prohibeat linguam suam à malo, & labia sua non loquantur malum*, Psal. 34. Hebræorum aliquot satis doctè referunt *custodiam cordis* ad custodiam animi, *os* verò *rectum* ad confessionem oris. *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*, Rom. 10. Porrò quod sequitur, *Oculi tui è regione* (vel *in rectum*) *prospiciant*, ad virtutis studium referunt, quæ inter duo extrema consistit, & priusquam opus aliquod aggrediaris, circumstantias rerum & actionum cognoscere oportet. *Oculus* animæ judicium indicat, juxta illud, *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*, Lucæ 11. ¶ *Et palpebræ tuæ rectè dirigant*] Scilicet intuitum coram te. Eundem sensum habet, nempe, Sincerum in rebus habendum judicium, nè quid in studio virtutum vel cursum remoretur, vel in diversum trahat: sed ut *per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei & consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemptâ, atque in dextera sedis Dei sedit*, Heb. 12. Hic tandem oculos mentis dirigit rectè qui cœlestium rerum amore ex æquo prospera & adversa hujus mundi contemnit. Ex hac sincera rerum æstimatione & æquissimo oculorum intuitu facile erit *dirigere semitas*, sive, ut est in Hebræo, *librare gressus pedum*, affectionum pondera æquis bilancibus trutinare. *Pedes* affectus indicare nemo ignorat qui vel mediocriter in Sacris literis versatus est, qui ad vitam rectè vel secùs gubernandam plurimum momenti habent, *trahit* enim *sua quemque voluptas*. Monet igitur Sapiens nè affectibus nimiùm indulgeas. Quòd si nihil amplius quàm quod æquum est, & quod ratio mentis exigit, tribuas affectibus, omnes actionum & officiorum semitæ facilè dirigentur. *Nè declines ad dexteram neque ad sinistram*] h.e. Neque prosperis neque adversis rebus succumbas; vel neque amicorum studio neque inimicorum odio nimium tribuas. His Metaphoris S. Scripturæ admodum familiaribus habes saluberrimam Sapientis doctrinam, quæ cor, os, & oculos, pedum denique gressus exornat, & in virtutum semita ad destinatum scopum dirigit: h.e. perfectam rerum Divinarum ac humanarum cognitionem, quam *sapientiam* etiam Philosophi profani vocant: tametsi illis desint oculi quibus absque omni obliquitate decernant, & idcirco, *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*, Rom. 1. cùm quod vera sapientia dictat *non sicut Deum glorificaverunt*. Salomon igitur ab hujusmodi fucata sapientia filium suum revocans, sub accommodatissimis legitimæ Uxoris & Scorti Metaphoris in exordio capitis sequentis diligenter admonet, nè sapientiâ ingenuâ relictâ, quæ fortasse juvenili animo duriuscula videatur, adulterinam illam quamlibèt blandam amplectatur, nam fucata illa blandities tandem ad perniciem tendit. Sed ipsum Salomonem loquentem audiamus.

DRUSIUS.

1. בִּינָה. A. *σύνεσιν intelligentiam*. Sym. *φρόνησιν prudentiam*] Sic reddunt vocem תבונה, quæ ejusdem est cum בינה originis.

3. יָחִיד. A. S. Th. *μονογενὴς unigenitus*] Alii *unicus*. Sed unicus esse potest qui tamen non sit unigenitus. Prius erat in Lxx *ἀγαπώμενος*. Cave rejicias. Salomo enim plures fratres habuit. Non ergò unigenitus propriè. Vide 1 Par. 3. 5. Videndus & Lyra.

4. וַיֹּרֵנִי. A. *ἐφώτιζόν με docebant me*] Arbitror legisse ויורני, h. e. (ּ) pro (ּ) *φωτίζω* passim in editione Aquilæ

quilz *illumino, doceo*, ut Exod. 4. 12. הוריתיך φωτίσω σε *docebo te*. Psal. 119. 33. הורני *doce me*. A. Th. φώτισον. Significat etiam *patefacio, in lucem profero*. Ephes. 3. 9. φωτίσαι πάντας τίς ἡ κοινωνία, *in lucem proferendi omnibus quæ sit*, &c. ¶ יִתְמָךְ דְּבָרַי. Sym. κατεχέτω λόγους μου *retineat sermones meos*. ¶ וֶחְיֵה. A. Sym. Th. καὶ ζῆθι *& vive*] i. Vives. Talia sunt, *Hoc fac, & vive. Ascende in montem, & morere.*

Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.

i. Eris.

5. וְאַל תֵּט. A. S. Th. μηδὲ ἐκκλίνῃς *& nè declinaveris.* ¶ מֵאִמְרֵי פִי. Ἀπὸ ῥημάτων στόματός μου *à verbis oris mei*] Reperitur in quibusdam libris editionis τῶν ο'.

6. וְתִשְׁמְרֶךָּ. A. S. Th. καὶ φυλάξει σε *& custodiet te.*

8. סַלְסְלֶהָ. A. ἀνάλαβε αὐτὴν *suscipe illam*. Sym. βάσταζε αὐτὴν *bajula illam*] *Suscipe illam*, vel *assume*, aut *sustolle*. Verbum Ebræum סלסלה. Abenezra quoque interpretatur הגביהה *evehe*, seu *extolle, illam*. Thema est סלל, unde סולו לרוכב. V. interpres *arripe illam*. Santes *exalta eam*. ¶ *Bajula*: vel *porta*. Sed βαστάζω propriè *bajulo*. Id bajulorum est qui onera portant: unde & simpliciter pro *portare* usurpatur. Ab eadem origine סלסלות dicuntur *canistra quibus uvæ deportantur in vindemia*. Cæterùm quia vindemiator subinde redit ad canistra, ideo R. S. סלסלה exponit, *subinde redi ad eam.* Quid si *tere illam*? nam מסלה *via trita*. Sic *terere libros*, in Latio. Quid dico? מסלה propriè *via elevata*, non *trita*. Interpretamentum quod ex Nazir laudat Nathan Justus Johielides non est contemnendum: est autem הפוך כלומר התעסק בה והפוך בה, *subinde versa eam*, בה תמיד, *ac si diceret, Exerce te in ea jugiter, Studeto ei perpetuò.*

9. עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת. LXX στεφάνῳ τῆς τρυφῆς. A. αὐχήσεως *gloriationis*. Sym. δόξης *gloriæ*. Th. ὡραιότητος *decoris*] Αὐχήσεως, vel καυχήσεως. Hieron. Ezech. 16. 12. CORONA DECORIS, *cæteri interpretes* THEPHERETH, *i.* καύχησις, *gloriatio*. ¶ *Gloria*, כבוד. ¶ *Decoris*: nam ὡραιότης *pulcritudo & decor formæ*.

11. הִדְרַכְתִּיךָ. A. ὡδήγησά σε *deduxi te*] Hoc interpretamentum citatur in ed. Rom. ad verbum διδάσκω σε, cui respondet in fonte הרתיך, quod Aquilas amat reddere per verbum φωτίζω *illumino*. ¶ בְּמַעְגְּלֵי יֹשֶׁר. A. ἐν καμπαῖς εὐθύτητος *per semitas rectas*. Sym. ἐν τρίβῳ εὐθείᾳ *in calle recto*] Καμπὴ propriè *flexura* sive *flexus*. Lex. V. Κάμψις ὁδοῦ, *flexura, amfractus*. Suprà 2. 9. מעגל. A. καμπτὸς. Idem Lexicon, Καμπτὸς, *flexus, hæc meta*. 2. 15. במעגלותם. A. ἐν καμπαῖς αὐτῶν. 2. 18. καμπὰς, ubi Sym. ὁδοὺς *vias*. ¶ *In calle* ἐν τρίβῳ. Psal. 17. 5. במעגלתיך. LXX ἐν ταῖς τρίβοις σου. Hieron. *in callibus tuis*. Suprà 2. 9. מעגל. Sym. ἀγκυλισμὸς· quod potiùs Theodotionis esse videtur. Sanè v. 18. ejusdem capitis, ubi textus Ebræus habet מעגלות, Theodotio κυκλισμὸς edidit. Sym. autem ὁδὸς, ut diximus.

12. לֹא יֵצַר. Sym. μὴ θλιβήσεται *non premetur*. Schol. στενωθήσεται *arctabitur*] i. In artum sive angustum cogetur. Putarim sumptum esse ex ed. Aquilæ. ¶ לֹא תִכָּשֵׁל. A. οὐ σκανδαλισθήσῃ *non offenderis*] Vel *non impinges*. Licet etiam vertere *non offendes*. Nam σκανδαλίζομαι *offendo in via ad saxum aut lapidem*, & quasi *in scandalum impingo*. Verbum Hellenistarum proprium. Mal. 2. 8. הכשלתם. A. S. Th. eósque secutus Interpres noster, *scandalizastis multos in Lege*, i. offendere fecistis, scandalo fuistis multis. Suspicor Græcè fuisse ἐσκανδαλίσατε πολλοὺς ἐν νόμῳ. Cæterùm ea efficiunt ut impingamus quæ impediunt quò minùs inoffenso cursu pergamus in via Domini, cujusmodi sunt peccata, ad quæ tanquam ad scopulos aut saxa impingimus.

14. אַל תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים. A. Th. μηδὲ μακαρίσῃς ὁδοὺς πονηρῶν *nè beatas prædices vias malorum*] Priùs erat μηδὲ ζηλώσῃς אל תקנא. Hieron. *Nec tibi placeat malorum via*. Placet autem iis qui eam beatam ducunt. Ergò idem aliter extulit. Hodie interpretantur, *nè incedas per viam malorum*. Verbum è verbo, *nè gradiaris*. Nam אשרים *gressus*.

15. וַעֲבֹר. A. S. Th. παρελθὲ *præteri*, sive *transi*.

17. לֶחֶם רֶשַׁע. A. Ἄρτον ἀσεβείας *panem impietatis*. ¶ וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ. A. Sym. καὶ οἶνον ἀδικιῶν πίονται *& vinum iniquitatum bibunt*.

18. כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר. Th. ὡς φῶς φέγγους πορευόμενον καὶ φωτίζον, *ut lux splendida magis magisque illuminans*. ¶ עַד נְכוֹן הַיּוֹם. A. ἕως ἑτοίμης ἡμέρας *usque ad paratum diem*. Sym. ἑδραίας ἡμέρας *firmum diem*. Th. ἕως ἑτοιμασίας ἡμέρας *usque ad firmitudinem diei*] *Paratum*: *firmum, statum, perfectum*. Sic alibi, *paratum solium tuum*, i. *firmum, stabile*. Sic ἡτοιμάσθη *stabilitum est*. Mox ἑτοιμασία *præparatio*, i. firmitudo, perfectio. Hunc sensum Sym. expressit.

19. בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ. Sym. ἐν τίνι ἀσθενήσουσιν] Sic ferè hoc verbum interpretantur οἱ ο'. ut Psal. 105. 37. כושל: ἀσθενῶν· & 107. 12. כשלו ἠσθένησαν. Hic tamen reddunt προσκόπτουσι *offendunt, impingunt*. Zach. 12. נכשל *qui facilè offenditur*, i. ἀσθενὴς, *infirmus, imbecillis, debilis*. Sic R. D. post interpretem Chald. qui חלש exponit.

20. הַט. A. S. Th. κλῖνον *inclina*.

21. אַל יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ. Sym. μὴ παραρρυησάτωσαν ἐξ ὀφθαλμῶν σου *nè diffluant ex oculis tuis*. Th. μὴ χλευασθήτωσαν ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου *nè ludificentur ab oculis tuis*] *Diffluant*: *recedant*: tralatio à rebus fluidis. ¶ *Ludificentur*: *subsannentur, irrideantur*. Utrùm legit יליצו? nam לוז aliud est.

23. מִכָּל מִשְׁמָר. A. Th. ἀπὸ παντὸς φυλάγματος *ab omni re custodienda*] Vult dicere, *quam cavere & à qua nos custodire debemus*. Innuit autem Vitia & Peccata. Licet etiam interpretari *supra omnem rem custodiendam*. ¶ תּוֹצְאוֹת. Sym. προσέλευσις *accessus*.

24. הָסֵר. A. ἀπόστησον *absistere fac*] ¶ עִקְּשׁוּת פֶּה A. Th. στρεβλότητα στόματος *tortuositatem oris*. ¶ הַרְחֵק. A. S. Th. μάκρυνον *procul remove*.

25. יַיְשִׁירוּ לְנֹכַח. A. Th. εὐθυνέτωσαν κατεναντίον. Sym. εἰς τὸ εὐθὺ] Plenum est, ni fallor, εἰς τὸ εὐθὺ βλεπέτωσαν, quod senes dixerunt ὀρθὰ βλεπέτωσαν. Hieron. *recta videant*.

26. פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ. A. ὁδοποίει καμπὴν ποδῶν σου *sterne viam pedum tuorum*. Sym. διατήρησον τοῖς ποσί σου] *Sterne*: vel *muni*, vel *redige ad methodum, libra*. ¶ *Viam*: *semitam, flexum*. ¶ Διατήρησον. *Observa viam*. ¶ יִכֹּנוּ. Th. A. S. ἑτοίμαζε *præpara*] Vel *firma, stabili*. Meliùs Interpres noster, *& omnes viæ tuæ stabilientur*: nam יכנו futurum est in voce passiva, quam vocant Niphal.

GROTIUS.

3. *Et unigenitus coram matre mea*] i. *Quasi unigenitus*; *tenerrimè dilectus*. Nam plures ex Davide liberos habuit Bethsabea. Notæ comparationis sæpe subticentur.

7. *Principium sapientiæ, posside sapientiam*] Meliùs, *Per principium sapientiæ* (i. timorem Domini, suprà 1. 7.) *acquire sapientiam*. ¶ *Et in omni possessione tua acquire prudentiam*] Quovis pretio redime.

16. *Non enim dormiunt, nisi malefecerint*] Virgilius,

Et si non aliquà nocuisset, mortuus esset.

CAP. V.

MUNSTERUS.

2. *Ut custodias consilia*] Sensus est, Opus est ut in summa custodia habeas animum & linguam cùm aurem accommodare volueris sapientiæ meæ. Nec minùs cavendum est à mulieribus procacibus, quæ dulcibus verbis suis animum virilem effeminant, & veluti spiculis veneno tinctis cor ipsum ad perditionem sauciant. Et si dixeris, *Quid si viam vitæ libravero* atque immaculatum tenuero *conversans cum ea*? respondet, *Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea*. Et præterea *tam vagi & varii sunt gressus ejus* ut non possis evadere laqueos ejus nisi penitus segregaveris te ab ea.

9. *Robur tuum*] Exponunt hîc Hebræi הוד pro חיל & תוקף, sicut vertimus. Intelligunt autem per *robur* substantiam rerum, h. e. prodigalitatem. Qui enim adhæret meretrici, exponit periculo & res ipsas atque vitam: quemadmodum subditur, *& annos tuos crudeli.*

11. *Caro tua*] Chaldæus vertit hunc locum sic, *Cùm defecerit caro tua & corpus tuum.* Alii exponunt שאר pro לחות השרשי *humido radicali.*

14. *Penè fui in omni malo*] Sensus est, Parùm abfuit quin omnem absterserim pudorem, non verens etiam publicè omnia committere peccata.

15. *Bibe aquam è fontibus*] h. e. Ut Hebræi exponunt, *Derelinque alienam, & adhære uxori tuæ: & tunc fontes tui derivabuntur foràs,* h. e. filii tui cum honore egredientur in publicum: *erúntque illi tui solius,* cùm nothi & tui & aliorum sint, si ad alienam accesseris.

18. *Gaudium habeto cum uxore*] Gaudium admittit, sed quod à Domino benedicitur, quò conjugii leviùs ferantur molestiæ. Ponit etiam exemplum mutui amoris de Hinnulo & Cerva; quem locum Hebræi sic exponunt, *Ut cerva amorum invenit gratiam apud hinnulum, ità uxor maritum ex corde diligens vicissim à marito redamari debet.* ¶ Quod autem de *inebriatione uberum* sequitur, Aben Ezra putat sic intelligendum, ut etiam amor uxoris sit restringendus, nè erres in præceptis Dei si nimiùm uxori animus tuus sit affixus. R. Levi quoque in eundem ferè sensum exponit, *Si errare,* inquit, *poteris in uxore, quantus erit error si alienæ sis affixus?*

VATABLUS.

2. *Cogitatus* מזמות] *Consilia.*

4. *Biceps* פיות] Ad verb. *orum,* pluralis genitivus ab *os oris:* i. qui habet multa ora: h. e. *acies.*

5. *Sustentant* יתמכו] *Sustinent,* i. opem ferunt inferno: Fut. Heb. pro præs. Alii, *tenent,* vel *apprehendunt:* i. ducunt ad mortem.

6. *Ponderes* תפלס] *Expendas:* Fut. Heb. secundæ pers. conjug. Pihel. i. Si fortè expendas quam viam in sua vivendi ratione teneat extranea, *non potes cognoscere quòd mobiles sint viæ ejus.* Doctus inter Hebræos dicit sensum hujus versûs esse per interrogationem, Numquid *semitam vitæ forsitan expendet*? sub. *ipsa,* ut sit futurum tertiæ personæ femineum. *Putas fortè ponderabit semitam vitæ?* non faciet, sed *mobiles erunt viæ ejus: nesciet,* h. e. non sentiet reipsa, donec moveantur gressus ejus ad mortem. Alius ex Hebræis exponit פן *forsitan* per לא *non,* ut & Esa. 27. 3. *Nè fortè visitet,* pro *non visitabit.* Legit igitur, *Semitam vitæ extraneæ non expendes: nam mobiles sunt gressus ejus, & tu non cognoscis.* ¶ *Mobiles,* &c. נעו מעגלותיה לא תדע] *Vacillant gressus ejus; ut non cognoscas.* Vel, *tam mobiles sunt semitæ* (aut *viæ*) *ejus ut scire non possis.*

9. *Decorem tuum* הודך] *Honorem tuum,* vel, ut alii, *robur tuum:* utrumque significat vox Hebræa. ¶ *Crudeli* לאכזרי] i. Meretrici, quæ enecat animam. Quibusdam est Sing. pro plur. i. *in manu crudelium.*

11. *Cùm consumpseris* בכלות] *Cùm defecerint* (vel, *consumpta fuerint*) *caro,* &c.

12. *Eruditionem* מוסר] *Castigationem, correctionem.*

14. *Fuerim in omni malo*] הייתי בכל רע] i. Parùm abfuit quin obrutus fuerim omnimodâ afflictione.

15. *Et fluenta* ונזלים] *Et fluentes,* sub. *aquas.*

16. *Rivi aquarum* פלגי מים] Sub. *spargantur,* vel *deriventur.*

18. *Scaturigo tua benedicta* מקורך ברוך] *Fons tuus benedictus.*

19. *Cerva amorum* אילת אהבים] Sub. *Quæ est velut:* ut per appositionem præcedentibus jungatur. *Cervam amorum* dicit quam amamus & gratissimam habemus. ¶ *Gratia* חן] Pro *gratiosa & grata.* Solent enim magnates habere cervas in deliciis, & capreas. ¶ *Inebrient te* ירוך] *Irrigent te ad sufficientiam.* ¶ *Delecteris* תשגה] *Verseris, oberres, implicitus sis.* Alii, *hallucineris,* sub. *in alienis præ amore tuæ uxoris.*

20. *Delectaberis* תשגה] *Hallucinaberis:* idem verbum quod in fine præcedentis versûs legitur. ¶ *Et amplecteris* ותחבק] Fut. Heb.

21. *Ponderat* מפלס] *Dirigit,* vel *expendit* & *examinat.*

22. *Tenebitur* יתמך] Fut. Heb. pro præs. ut quidam vertunt, *irretitur, irretiri solet & teneri.*

23. *Eò quòd,* &c. באין מוסר] Ad verb. *in non eruditione,* i. sine disciplina, correctione & emendatione. ¶ *Errabit* ישגה] *Hallucinabitur.* Idem verbum quod est in fine 19. versûs.

CASTALIO.

3. *Alienæ*] Mulieris non tuæ.

15. *Bibe ex tuis cisternis aquam, & latices ex medio tuo puteo*] Contentus esto uxore tuâ, ex qua liberos non spurios procrees.

CLARIUS.

2. *Ut custodias cogitationes*] Sensus est, Opus est ut summam custodiam adhibeas animo & linguæ cùm aurem accommodare volueris sapientiæ meæ. Nec minùs cavendum est à mulieribus procacibus, quæ dulcibus verbis suis animum virilem effeminant, & veluti spiculis veneno tinctis cor ipsum ad perditionem sauciant. Et si dixeris, *Quid si viam vitæ libravero* atque immaculatam tenuero *dum versor cum ea?* respondet, *Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea.* Et præterea *tam vagi & varii sunt gressus ejus* ut non possis evadere laqueos ejus nisi penitus segregaveris te ab ea.

9. *Honorem tuum*] Alius vertit *robur tuum;* & intelligunt per *robur* substantiam rerum. Qui enim adhæret meretrici, exponit & res ipsas & vitam jacturæ; quemadmodum subditur, *& annos tuos crudeli.*

14. *Penè fui in omni malo*] h. e. Parùm abfuit quin omnem absterserim pudorem, non verens etiam publicè in omnia me dare scelera.

15. *Bibe aquam*] Hebræi exponunt, *Derelinque alienam, & adhære uxori tuæ: & tunc fontes tui derivabuntur foràs,* h. e. filii tui cum honore prodibunt in publicum, *erúntque illi tui solius,* cùm nothi sint & tui & aliorum, si ad alienam accesseris.

18. *Lætare cum muliere*] Gaudium admittit, sed quod à Domino accipit benedictionem, quò conjugii leviùs ferantur molestiæ. Ponit etiam exemplum mutui amoris de Hinnulo & Cerva: quem locum Hebræi sic exponunt, *Ut cerva amorum invenit gratiam apud hinnulum, ità uxor maritum ex corde diligens vicissim à marito redamari debet.* ¶ Quod autem de *inebriatione uberum* sequitur, quidam putant sic intelligendum, ut etiam amor uxoris sit restringendus, nè erres in præceptis Dei si nimiùm uxori animus tuus sit affixus. Alius sic, *Si errare poteris in uxore, quantus erit error si alienæ sis affixus?*

R. BAYNUS.

1, 2. *Fili mi, attende ad sapientiam meam, & prudentiæ meæ inclina aurem tuam; Ut custodias cogitationes, & disciplinam labia tua conservent.* Heb. *Ad custodiendas cogitationes, & scientiam labia tua servabunt*] Ad moralem Philosophiam invitat, cujus difficilis & morosus auditor est juvenis, ut suprà diximus, & proinde excitat auditores crebris hujusmodi clausulis, inquiens, *Fili mi, ad sapientiam meam attende*] In Hebræo non simpliciter dicit *attende,* sed cum emphasi, *summo studio & diligenter attende* (energiam hujusmodi in Hebræo verbo habemus) *intelligentiæ meæ libenter aurem accommoda,* cujus præcipua pars est, ut omni custodiâ animam serves à cogitationibus malis & sapientiæ meæ repugnantibus. Cogitationum prima habenda est ratio: & primò concipienda est in animo per prudentes cogitationes hæc sapientia: Per quam Hebræi legem Moysi intelligunt, nos Euangelicam, cujus scientia *cogitationibus & labiis,* h. e. fide & confessione, *servanda est.* Aliter, *sapientia* Salomonis

nis & *scientia* rectè intelligitur, quam partim audivimus, partim mox audiemus: nam admonitio ad ea quæ sequuntur referenda videtur, de Muliere fallaci cavenda.

3, 4, 5, 6. *Nè intenderis fallaciæ mulieris: favus enim distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur ejus. Novissima autem illius amara quasi absinthium, & lingua ejus acuta quasi gladius biceps. Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus ejus penetrant. Per semitam vitæ non ambulant: vagi sunt gressus ejus & investigabiles.* Heb. *Quamvis favum distillent labia aliena, & oleo lenius sit palatum ejus, Tamen novissimum ejus amarum ut absinthium, acutum velut gladius. Pedes ejus descendunt ad mortem, ad infernum gressus qui eam sustentant. Viam vitæ fortè ponderabis: mota sunt viæ ejus, non cognosces*] Ex Lxx, non ex Hebræa veritate, sunt hæc verba, nempe, *Nè intenderis fallaciæ mulieris*, μὴ πρόσεχε φαύλῃ γυναικί. Qui, ni fallor, offensi hâc particulâ rationali כִּי *nam*, *Nam favum distillant*, cùm nihil præcesserit cujus rationem redderet, aliquid supplendum putabant. Nos non citra doctissimorum autoritatem aliter vertendo, nempe *quamvis distillent*, voluimus huic incommodo occurrere; quamvis alioqui rectè refertur hæc clausula, *Nam labia aliena distillabunt*, ad id quod proximè præcessit, nempe, *Labia tua scientiam servabunt*, nè sup. *decipiaris blanditiis, nam labia aliena*, & quæ sequuntur. Per *alienam*, cujus tam blanda sunt labia ut vel favo mellis comparari possint, alii inanem & infrugiferam Philosophiam, alii Hæresim, alii denique Carnis illecebras intelligunt. Potest locus juxta sensum historicum de insano Muliercularum amore & libidine non ineptè intelligi. Hæc omnia Sapientiæ Dei vel ex diametro pugnant, quem in Salomone loquentem audimus, cùm dicat, *Attendite sapientiæ meæ*, non deliciis carnis, nec voluptatibus hujus vitæ, non opibus cumulandis, non honoribus, quæ ex mundana sunt sapientia & carnali: quibus in rebus statim mira nonnunquam amœnitas offertur, quæ videatur vel *favo* vel *oleo*, quod sine strepitu & stridore defluit, conferenda. Quasi diceret Salomon, Imprudens juventus deliciis seduci solet; tu, mi fili, exitus rerum, non initia perpende. Omnia amœna, omnia jucunda nobis pollicetur caro: cujus desideria si sequamur, postrema illius quovis absinthio amariora experiemur. Fæces enim peccatorum & vermem conscientiæ post mundanas voluptates relinquit. *Lingua ejus acuta velut gladius biceps*] h.e. Tentationes sunt vehementes, quibus ad voluptatem trahimur, quovis gladio utrinque acuto magis lacerant ac cruentant animum rebus impudicis & inhonestis deditum. *Cujus pedes ad mortem properant*] Miserrima conditio eorum qui brutam & voluptuariam agunt vitam, qui desideriis & affectibus veluti pedibus ad mortem animæ descendunt: & qui sequuntur gressus hujus mulieris à vera sapientia alienissimæ, ad infernum trahuntur, unà cum epulone Euangelico, Luc.16. qui cùm nihil aliud quàm genio & carni indulgeret, extraneam mulierem videlicet amplexatus, sepultus est, &c. *Per semitam vitæ non ambulant*] Viam arctam & parùm tritam pedes carnis non frequentant, sed latam viam quæ ducit ad perditionem. *Vagi sunt gressus ejus*] Voluptatis & desideriorum carnalium varietatem & inconstantiam significat. Quòd si cui magis arrideat ista deflectere ad doctrinam à recta fide & sapientia Euangelica alienam, quæ blanda solet esse, & Turcarum more multa carni tribuere, suo utatur quisque judicio. Ultimus ex his versiculus longè aliter se habet in Hebræo, ut ex nostra versione patet. Aben Hezra putat aliquid deesse ad plenum hujus versiculi sensum, & supplet ad hunc modum, *Semitam in qua vita reponitur si fortè ponderaveris, ab illa semita moti sunt qui sequuntur gressus illius extraneæ*, vel *via illius remota est ab illa via vitæ; non cognosces*: q. d. Nulla est similitudo inter viam vitæ & viam hujus alienæ. Alius sic, *Nè ponderaveris vias illius*, quasi ex illis possis eligere semitam vitæ: nam omnes *viæ illius movent* (ut est in Hebræo) pro ducunt ad mortem, & nihil habent commercii cum vita, neque poteris ex illis quicquam boni elicere. Alii non ad externam Mulierem sed ad Legem referunt & ad veram Sapientiam; *Semitam vitæ* quam vera Sapientia tradit *si fortè ponderaveris*, ut intelligas, *viæ illius motæ sunt*, & longè à sensibus humanis absunt, *neque possunt* privato judicio & juvenili animo ponderari neque *cognosci*. Non cognosces quamvis ponderaveris, sed Spiritu Dei opus est. *Neque voluntate humanâ allata est aliquando Prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti homines*, 2 Pet. 1. Levi Bengerson sic, *Si cogitaveris, & sit spes ut ponderes semitam vitæ, ut dirigaris ad eam, certè longè recedendum est à viis alienæ, quæ omnino remotæ sunt à viis vitæ, & non poteris scire illas*: hæc ille. Locus est difficilis ut in Hebræo habetur: utcunque sensus bene quadrat si legantur hæc verba, *nè fortè ponderes*, vel *si fortè ponderaveris*, per parenthesim, & erit sensus, *A semita vitæ (nè fortè ponderaveris aut cogitaveris aliquid boni ex illis) viæ hujus externæ sunt remotæ; non cognosces aliquid*, sup. *bonum* vel *honestum, in illis*, quantumvis dulcia & amœna videantur verba illius, quibus ad mala pertrahuntur homines. D.K. per interrogationem vel admirationem legendum putat: & ad mulierem alienam refert verbum Hebræum תְּפַלֵּס, quod est ambiguum, & vel secundæ vel tertiæ personæ intelligitur. Et erit sensus juxta eum, *Viam vitæ num fortè ponderabit?* q. d. *Putásne fore ut ponderet*, vel *expendat, gressus suos? Nequaquam*, &c.

7, 8, 9. *Nunc ergò, fili mi, audi me, & nè recedas à verbis oris mei. Longè fac ab ea viam tuam, & nè appropinques foribus domûs ejus. Nè des alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli. Nè fortè impleantur extranei viribus tuis, & labores tui sint in domo aliena*, vel, *& substantia tua sint in ædibus alienis.* Heb. *Sed nunc, filii, audite me, & nè declinetis à verbis oris mei; & nè propè accedas ad portam domûs ejus: Nè fortè dederis alienis honorem tuum, & annos tuos crudeli*] Æquum est ut filii adhuc rerum imperiti patri obediant, & à majoribus natu doctrinam capiant. Nullis igitur technis aut fraudibus vel blandiciis illecti recedatis à verbis oris mei. Moneo iterũ atque iterum ut unusquisque vestrûm quàm longè absit ab hac extranea muliere, quæ cum Sapientia nihil commercii habet: sive Externum hominem & animalem, qui *non sapit quæ Dei sunt* 1 Cor. 2. intelligas, h.e. eam animæ portionem & potentiam quam cum brutis habemus communem; sive hæresim, ut diximus; aut eam Philosophiam quæ Dei sapientiæ adversatur; sive denique, juxta literam, Mulierem adulteram & impudicam, quæ juvenibus maximam cladem virtutis & honestatis morum solet afferre. De his omnibus veluti malorum omnium una matre & una extranea muliere licet intelligere quod dicitur, *Longè fac ab ea viam tuam*] Noli vel in publica platea cum aliena hac muliere incedere: aut potiùs, quam plateam frequentare noveris eam, tu declina, tu per aliam quàm remotissimam incede, neque unquam ad fores illius accedas. Multum est hâc imbutum esse opinione juvenem, Usque adeò pestiferam, usque adeò impudicam esse hanc mulierem, veræ sapientiæ inimicam, ut obviam habere, vel ædes illius conspexisse sit nefas. Neque enim aliud satis efficax remedium imperito juveni adhiberi potest, nisi ut quàm longissimè fugiat impudicam mulierem & hæreticam pravitatem. *Fugite fornicationem*, inquit Paulus 1 Cor. 6. nè victus & succumbens carnis desideriis, dederis robur tuum non rebus honestis, h.e. non sapientiæ neque virtutum studiis, quibus ut incumberes ingenii vires accepisti, sed has dotes alienis impertias, non domesticis: q. d. In paternis ædibus honorem es assecutus, & ingenii vires & corporis dotes & animæ à pientissimo Patre, qui egregiam substantiæ portionem tibi largitus est, quam peregre profectus & luxuriosè vivendo cum filio prodigo & hosti humani generis, videris *honorem tuum alienis*, quantum in te est, *largiri*, Patrem dedecore afficere. Vel *alienis honorem dare* est honorem amittere, dum rebus vel hominibus alienis à sapientia inservis; vel denique honorem in repub. tibi debitum amittere, & aliis facultatem occupandi præbere, dum relictis honestis artibus meretricio vacas amori, *& annos tuos*, h. e. juventutis tempus, quo nihil habes pretiosius, *dare crudeli*, h. e. infensissimo humani generis inimico, dum uni ex ciibus externæ civitatis adhærens, ad

ad filiquas porcorum adigeris. Si simplicem literam malis sequi, intelligens Salomonem suum filium deterrere ab illicitis mulierum amplexibus, sic habe, Qui legitimo conjugio contempto cum fornicaria vivit, non legitimis liberis procreandis vires insumere videtur, & pretiosum tempus, quod suis educandis & erudiendis oportuerat impendere, totum crudelis mulieris imperio largitur: suis ædibus vacuis relictis, omnes opes in alienas cogitur transferre. Nam sunt ex Hebræis qui per *annos* opes quas annis anteactis cumulasti, aut vitam ipsam quã crudeli marito adultera cogitur dare, aut crudeli sententiæ judicis, qui juxta præscriptum legis adulteros condemnat, intelligunt. Atque ità tandẽ serâ pœnitentiâ ductus quòd doctrinam meam spreveris, ad hũc modũ frustrà conqueri cogêris, ut sequitur,

11, —— 14. *Et gemas in novissimis, quando consumpseris carnes tuas, & corpus tuum, & dicas, Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquievit cor meum? nec audivi vocem docentium me, & magistris non inclinavi aurem meam. Penè fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagogæ.* Heb. *Et rugias in novissimis tuis, cùm consumpta fuerit caro tua & corpus tuum, & dicas, Quomodo odio habui disciplinam, & increpationem sprevit cor meum? Et non audivi vocem doctorum meorum, neque inclinavi præceptoribus meis aurem meam? Parùm aberat quò minùs fuerim in omni malo, in medio ecclesiæ & congregationis*] Quid superest, cùm honore, viribus & opibus te destitutum cernis, cùm tempus tuum malè collocatum, neq; ullum ex laboribus fructum te consecutum esse vides, sed ad egestatẽ, ad inediã te redactum, imò consumptã esse ætatẽ, carnẽ emarcuisse, corpus effœtũ, viribus destitutum, animã virtutibus & bonis artibus ac sapientiâ penitus vacuã (quæ mala contingere solent his qui juventutem luxu & libidine corrumpunt) Quid superest, inquam, nisi ut *gemas in novissimis*, vel juxta Hebræum, *rugias*, atque *dicas, Cur detestatus sum disciplinam?* quare non obtemperavi optimi patris monitionibus? quare disciplinã exosam habui, secutus mulierem extraneam? *Quare nolui audire vocem doctorum, neque præceptoribus aurem accommodare volui?* Nè vocem quidem doctorum meorum potui audire: tantum aberat ut parerem bene monentibus. Futurum est, fili, ut hujusmodi pœnitentiâ, sed serâ, post hanc vitam ducaris, *nisi* sup. *statim admonitus pericula priùs intelligas quàm experiaris*, & sup. *priùs quàm dicas, Ferè fui in omni malo*: Parùm aberat quin funditus perierim, non inter infideles & hostes fidei, imò *in medio ecclesiæ & in congregatione* fidelium. Hic versiculus nempe, *Fui in omni malo*, aliter ab omnibus ferè exponitur, nihil subaudiendo, sed ut sit oratio continuata patris, qui recitat & ob oculos ponit filio quid olim dicturus sit si amoribus extraneæ captus disciplinam spreverit: nempe dicturus est, inquam, Pater illa quæ præcedens sermo complectitur, & illud, *Penè fui in omni malo*, propemodum incidi in extraneam calamitatem. Sed hæc expositio reddit locum difficilem & superioribus ferè contrarium. Nam qui jam fassus est se periisse funditus, quod ad honorem, h. e. animam, spectat, quod ad corpus & fortunas, quomodo quadrat ut dicat *se ferè incidisse in omne malum?* Huic igitur difficultati triplici expositione occurrimus: Quarum prima est quam attulimus, videlicet ut sint verba patris ex sua persona loquentis & hortantis filium, non ampliùs recitantis quid olim dicturus sit filius; & ut subaudiantur hæc verba, *Meliùs est, fili, ut dicas, resipiscens tempestivè, & periculum videns, Ferè incidi in hæc omnia mala, avulsus de medio Ecclesiæ & piorum hominum cœtu.* Secunda expositio erit ut intelligatur pater recitare verba filii quæ dicturus est in hac vita & in ultima senectute, viribus destitutus, & ad paupertatem & miseriam hujus vitæ redactus, tandem dicturus, inquam, quæ superiùs recitata sunt, temporaneam videlicet luens pœnam, gratulatur sibi quòd gehennam evaserit, quam intelligit, dicendo, *Penè fui in omni malo*, & vix supplicium æternum, quod omnibus malis pejus est, effugi. Tertia denique expositio, quæ mihi videtur contextui maximè quadrare, erit, si exponamus dictionem כמעט, non *ferè*, ut in versione vulgari habetur, vel *parùm abfuit*, ut cæteri interpretes, *sed brevi*, ut ad tempus referatur; ut Psal. 2. eandem dictionem legimus versam, *cùm exarserit in brevi ira ejus.* Vox ipsa Hebræa מעט *parùm* vel *modicum* significat, cui annectitur hoc in loco litera similitudinis Caph, i. *sicut* vel *quasi*, & ad modicum tempus referendo, ex præcedentibus duobus versiculis optimè pendet hic tertius sequens; ut sit sensus, *Quomodo non auscultavi voci doctorum*, &c. *quomodo tam brevi & quasi modico tempore fui* (pro *incidi*) *in omne malum*, ut putà bonis omnibus spoliatus, animæ & corporis, externísque rebus, ídque *in medio ecclesiæ & cœtûs?* q. d. Nec monitiones præceptorum, neque exempla bonorum quibuscum unà vixi, mihi profuere. Abraham Ben Hezra verbum præt. pro fut. exponit, ut fit sensus, Brevi ero in omne malum: quæ quidem expositio omnem tollit sermonis ambiguitatem. Sunt denique (nè quid omittamus) qui *omne malum* pro malo culpæ accipiunt: q. d. Penè commisi omne nefas: quorum sententiæ non subscribo, quòd in præcedentibus fiat sermo duntaxat de miseriis in quas fatetur se incidisse.

15, —— 19. *Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui. Deriventur fontes tui forâs, & in plateis aquas tuas divide. Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui. Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adolescentiæ tuæ. Cerva gratissima, & gratissimus hinnulus: ubera illius inebrient te omni tempore, & in amore illius delectare jugiter.* Heb. *Bibe aquas de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui. Dividentur fontes tui forâs, in plateas rivi aquarum. Erunt tibi soli, & non alienis tecum. Erit vena tua benedicta, & lætaberis de uxore adolescentiæ tuæ. Damula amorum capreáque gratissima. Ubera ejus inebriabunt te omni tempore, in amore ejus errabis jugiter*] Alienæ mulieris amor ad quantas miserias adolescentes perducat audivimus, in quas nè filius sapientis incidat, *honorabilis connubii & immaculati thori*, Heb. 13. laudes prosequitur. Omnia jucundis & aptissimis metaphoris adumbrans, quæ tametsi à plerisque transferantur ad sensum sublimiorem, ut putà ad sapientiæ studium, vel ad cœlestium rerum amorem, & sapientiam Euangelicam, nihilominus tamen sapienti Salomoni res indigna non videbitur, neque illius instituto alienum (dum filium instituit) utramque vitam depingere; nempe eorum qui spreto legitimo conjugio impudicè & libidinosè vivunt, & eorum qui liberorum amore & posteritatis castitatem conjugalem sequuntur: nam harum rerum curâ juvenum animos statim solicitari quis ignorat? Atqui quàm necessaria sit sana & salubris his de rebus institutio, ut vel cum Paulo persuasum habeant omnes, *Bonum esse mulierem non tangere*, 1 Cor 7. aut cùm *non omnes capiunt hoc verbum*, eundem audiant detonantem, *Adulteros & fornicarios perdet Deus*, ut unusquisque donum suum amplectatur, & non quod hodie, proh dolor! passim fieri videmus, unusquisque ad alienas, velut equus, hinniat uxores, Hier. 5. ut hîc omittam aliam fuisse sub Lege, aliam sub Euangelio vivendi rationem: illa enim in servitutem, hæc in libertatem generat. Salomon utrisque scribens, & utriusq; temporis homines erudiens, sic sermonẽ temperavit ut & nobis quadret, quibus *figura hujus mundi transit, ut* jam *qui uxores habent, sint tanquam non habentes*, 1 Cor. 7. & illis quibus summum opprobrium fuit sterilitas. Nos literalem sive historicum, h. e. crassiorem, sed magis necessarium prosequimur sensum, altiorem subinde nostro more subindicantes. *Bibe aquam de cisterna tua*] Honestissimis verbis Scripturarum more conjugii opus & legitimam carnalem copulam indicat, quæ ut cisternarum aquæ & puteorum scaturientium pura & casta esse debet, absq; omni luto zelotypiæ aut insani amoris ebrietate. Rectè aquis limpidissimis conferuntur nuptiæ, quòd & æstuũ amorem extinguant, & quòd non nisi per aquas fertilitas provenit. Queãdmodũ enim cœlitus irrigata tellus fructuũ cujusvis generis copiosissimam profert messem, sic ex honesta maris & feminæ copula suavissima liberorum pignora, aut potiùs populorum nationes, crevisse & inundasse

se videmus, qui vel scaturientibus aquis meritò comparari possunt. Hinc illud quod sequitur, *Deriventur fontes tui foràs, & in plateis aquas tuas divide:*] vel *per plateas divisiones aquarum*, ut est in Hebræo: q. d. Si pro conditione carnis muliebres amplexus concupiscas, non alia de causa opus conjugii exerce nisi ut è tuis ædibus liberorum turba veluti fontium scaturigines deriventur foràs, qui vicos & plateas civitatis tuæ repleant, ex quibus ingens solatium & felicitatem capias, ut quos verè tuos esse noveris, nempe ex castissima conjuge procreatos, non ex aliena muliere aut fornicaria, quæ alienos filios tibi fortassis obtruderet. *Erit vena tua benedicta, fœcunda conjunx, & benedictionibus uteri felix*] De qua meritò dici poterit Davidicum illud Psal. 127. *Uxor tua tanquam vitis fructifera in lateribus domûs tuæ, filii tui velut novellæ plantationes olivæ: vena* enim fœcunditatem indicat, quæ Dei benedictio est: & causam habebis ingentis lætitiæ, tandem grandævus & provectæ ætatis, de uxore quam juvenilibus annis acceperas: sic enim in Hebræo legimus, *Et lætaberis de muliere juventutis tuæ.* Alii, juxta compendium Hebræi sermonis hîc intelligunt, *Lætaberis*, sup. *de filiis*, & *de uxore juventutis tuæ:* vel lætaberis in filiis de uxore juventutis tuæ procreatis: ut respondeat superioribus, ubi dictum, *Et gemas in novissimis tuis, cùm consumpseris carnem tuam.* Cum legitima uxore gaudebis, videns carnem tuam in filiis suo modo renascentem: ut jam neque prolis gratiâ sit opus pluribus uxoribus (id quod patribus antiquis aliquando concessum fuerat) neque parùm jucundæ aut invidiosæ libellum repudii dare cogaris; imò *Erit tibi unica velut cerva amoris, & caprea gratiosa*, ut est in Hebræo, quæ moribus omnino similibus tibi fidem servat. Cervæ & capreæ, sive ibicis (ut Hier. hanc vocem יעלים vertit, 1 Sam. 24.) similitudinem proponit, vel quòd in deliciis solet esse magnatibus hæc animalium species, vel quòd proditum sit memoriæ in cervino genere maris & feminæ congressum nunquam fieri palàm, sed esse secretum loco obscuro. Sequitur, *Ubera illius inebriabunt te*] Et quemadmodum illa numerosâ prole te beatiorem subinde reddit, ità tuus erga illam amor augebitur: ut jam omnium aliarum oblitus usque adeò te cum unica sponsa oblectabis, ut videaris illius uberibus, h. e. amore & amplexibus, ebrius; hoc enim *ubera* ex proprietate linguæ significant; neque more eorum qui somno excutiant temulentiam, sed omni tempore & jugiter, ut difficillimum sit modum tenere, & jam non sit periculum nè alienam quæras, imò cavendum nè nimio amore erres (ut est in Hebræo) & pecces in amore illius. Cùm tam latum igitur sit discrimen inter insanas mulieris alienæ blanditias & honestissimæ conjugis amorem,

20, — 23. *Quare seduceris, fili mi, ab aliena, & foveris in sinu alterius? Respicit Dominus vias hominis, & omnes gressus ejus considerat. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum constringitur. Ipse morietur quia non habuit disciplinam, & in multitudine stultitiæ suæ decipietur.* Hebr. *Quamobrem errabis, fili mi, cum aliena, &* quare *amplexaberis sinum extraneæ? Cùm coram oculis Domini sint viæ viri, & omnes semitas ejus ponderet. Iniquitates suæ capient impium, & funibus peccati sui tenebitur. Ipse morietur absque disciplina, & in multitudine stultitiæ suæ errabit*] Factâ comparatione & collatione vitæ cum extranea muliere, & cum legitima uxore, utriusque commodis & incommodis suo filio ob oculos propositis, infert, Cùm ità res se habeat, quam ob rem, fili mi, cum aliena errare malis & delinquere, quàm cum tua conjuge felicem ducere vitam & honestam? Non initia, sed finis rerum est spectandus. Exitus impudici amoris, qui mellis dulcedinem præ se fert in principio, quovis absinthio est amarior, & ad extremam miseriam perducit, quemadmodum superiùs exposuimus. Quòd si inobediens filius nostra verba contempseris, si boni & mali, honoris & dedecoris, nullam rationem habeas, posteritatis nullum desiderium, at saltem oculos Dei, quibus nihil est occultum, time, illius judicium contremisce. *Respicit Dominus vias hominis*] In Hebræo sermo est luculentior, *coram oculis Domini*, è regione vel in præsentia oculorum Domini, sunt viæ cujusvis viri, nè putes vel te latere si inhonestè vivas, vel Dominum laborare investigando quid agant homines. Nam si Soli huic, quæ creatura Dei est, omnia sint exposita, ut illius radios nihil lateat eorum quæ super terram aguntur, quantò magìs infinitæ Divinæ cognitioni omnia aperta esse credendum est? *Omnes gressus hominis considerat*, vel *vias ponderat*] h. e. Actiones velut æquâ librâ trutinat, mox redditurus unicuique juxta opera sua. At tu fortasse vix credibile putas ut in tantam malefactorum turbam manus injiciat: illi deesse satellites putas qui suo tribunali sistant maleficos: aut vincula & custodias, quibus impiorum multitudinem coerceat. Suis sceleribus veluti quibusdam truculentis satellitibus capietur impius, & funibus suorum peccatorum veluti compedibus constringetur. Noli cogitare de fuga: nam quomodocunque incedit iniquus, vinctus suis iniquitatibus incedit ad certum supplicium, non leve aliquod, quod pretio possit redimi, aut facilè condonari favore judicis. Non agitur de fortunis aut corporis aliquâ parte truncanda, sed de animi vita aut interitu. Quicunq; enim ad postremum illud Dei O. M. judicium venerit, iniquitatibus suis colligatus morte plectetur æternâ, quòd disciplinam contempserit, rectè monentibus non obtemperaverit. Insignis stultitia & multiplex, pro momentanea voluptate vitam amittere. Quod nè tibi, fili, usu veniat, oculum Dei & judicium time. Quæ juxta sensum historicum de conjugio honesto explicavimus, ad spirituales nuptias facilè poterunt applicari, quas vel mens cum carne, vel filius Dei cum natura humana contraxit, aut denique ad sapientiæ & sacrarum literarum studia, quibus copulati copiosam prolem procreare possimus, idque cum solida & semper virente voluptate. Id quod ut omnibus concedatur, & singulis pro talentorum ratione & functione, quam in ecclesia Dei obtinent, orandus est potentissimus & amantissimus animarum nostrarum sponsus Dominus Jesus, cui sit omnis honor & gloria.

DRUSIUS.

1. לִתְבוּנָתִי הַט אָזְנֶךָ. Th. *τῇ φρονήσει μου κλῖνον τὸ οὖς σου, ad prudentiam meam inclina aurem tuam.*

2. מְזִמּוֹת. A. Sym. Th. *γνῶσιν scientiam*] Sic ed. Rom. Mihi suspicio de menda. Nam sequitur ודעת, quod Senes reddunt *αἴσθησιν δέ*· credo cæteros hîc edidisse *γνῶσιν δέ*. Suspicionem meam juvat quod alibi מזמה aliter interpretantur, ut suprà 1. 4. Th. *συλλογισμόν*· & Psal. 139. 20. למזמה. A. *εἰς ἀπέννοιαν*. Sym. *διαλογισμῷ*. Th. *εἰς διαλογισμόν*. Job. 42. 2. מזמה. A. S. Th. *ἐνθύμημα*. Hier. *cogitatio.*

3. זָרָה. A. S. Th. *ἀλλοτρίας alienæ.* ¶ וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ. S. Th. *καὶ λεῖος ὑπὲρ ἔλαιον φάρυγξ αὐτῆς, & lævius oleo guttur ejus.*

4. כַּלַּעֲנָה. A. *ὡς ἀψίνθιον sicut absinthium.*

5. מָוֶת. Lxx *μετὰ θανάτου*. Schol. *μετ᾽ ὀδύνης cum dolore.*

6. מַעְגְּלֹתֶיהָ. A. *καμπαὶ semitæ*. Sym. *ἐπικυλισμοὶ via rotunda & in orbem acta*] *Semitæ. καμπαὶ viæ flexæ.* Nam *καμπὴ flexus, flexio, flexura.* Notavi suprà. ¶ *Ἐπικυλισμοὶ* Prov. 2. 18. מעגלותיה. Th. *κυλισμούς*· ubi Sym. *ὁδούς*. Ergò *ἐπικυλισμοὶ* genus viæ. Vocabulum Ebræum appellationem habet à *rotunditate.*

7. אַל תָּסוּרוּ. A. *μὴ ἀπόστητε*] Vide suprà 4. 24.

9. פֶּן תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ. Sym. *μή ποτε δῷς ἑτέρῳ τὴν δόξαν σου nè quando des alii gloriam tuam.* ¶ שְׁנוֹתֶיךָ. A. S. Th. *τὰ ἔτη σου annos tuos.*

10. נָכְרִי. Schol. *ἀλλοτρίων*] i. נכלים, quod ità compendio dicitur pro נכריים, à sing. נכרי *extraneus, externus, ignotus.* Aut est sing. pro plur. quæ Enallage frequens est in libris.

11. וְנָהַמְתָּ. A. S. Th. *στενάξεις gemes*] Sic etiam Hier. *& gemas.* Priùs erat *καὶ μεταμεληθήσῃ* ונחמת. ¶ בִּכְלוֹת. Sym. *ἐν τῷ ἐκλείπειν cùm defecerit*] Pro eo habet Græca vulgata, *ἡνίκα ἂν κατατριβῶσι.* Malè igitur in ed. Rom.

 notatum

notatum hoc est ad ἐπ' ἐσχάτων, cui respondet באחריתך in Ebræo, & proximè antecedit.

12. נִאֵץ. Th. παρώξυνεν *exacerbavit*] Legit fortè נִאֵץ. Siquidem נִאֵץ potiùs denotat *aversari*. Mercerus, *Hoc verbum in Kal est* AVERSARI, *in Piel verò* IRRITARE, PROVOCARE. Psal. 10. 3. נאץ יהוה. Alius, παρώξυνε τὸ Κύριον *acerbavit Dominum* : alius διέσυρε *detractavit, laceravit probris ac convitiis*. Psal. 74. 10. ינאץ. Lxx παροξυνεῖ. Prov. 1. 30. נאצו. A. διέσυρον. S. Th. παρώξυνον. 2 Sam. 12. 14. נאצת. A. παρώξυνας.

13. מֹרֶי. A. S. Th. φωτιζόντων *illuminantium*] i. Docentium. Psal. 119. 33. הורני, *doce me*. A. Th. φώτισον. S. ὑπόδειξον. Prov. 4. 4. וירני. A. ἐφώτιζόν με. Exod. 4. 12. הוריתיך. A. φωτίσω σε. ¶ הִטִּיתִי. A. S. Th. ἔκλινα.

14. כִּמְעַט הָיִיתִי. A. ὡς ὀλίγον ἐγενόμην. Schol. ἐν βραχυλάτῳ] Ὡς ὀλίγον. i. *parùm*. In quo particula ὡς redundat, ut cùm dicimus ὡς ἀληθῶς pro ἀληθῶς *verè*. Sic ὡς ἑτέρως *aliter*. Aut verte *propemodum*. Sic vertimus ὡς δέκα *ferme decem*. Minùs hoc se probat mihi. ¶ Ἐν βραχυτάτῳ *brevissimo tempore, perbrevi*.

15. מִבּוֹרֶךָ. A. S. Th. ἐκ λάκκου σου *è lacu tuo*] i. Puteo aut cisterna. Græcum λάκκος utrumque significat. Lex. V. Λάκκος, *lacuna, laccus, cisterna*. Hinc *lacus* pro *puteo*. Sulpitius, *Si quis defossum lacum non cooperuerit*, i. λάκκον. Exod. 21. 33. בור. Lxx λάκκος. Hier. *cisterna*. Psal. 88. 4. Hier. *lacus*. Lex. Lat. Græc. *Lacus*, ὕδρειον, λάκκος.

16. יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה. A. μὴ διασκορπιζέσθωσαν αἱ πηγαί σου ἔξω, *nè dispergantur fontes tui forás*] Aquila μὴ adjecit de suo ; an potius ut sit additum à librariis ex editione τῶν ο'. Hoc postremum probabilius mihi videtur : non enim certè legitur in Ebræo.

18. בָרוּךְ. A. S. Th. εὐλογημένη *benedicta*.

19. וְיַעֲלַת חֵן. S. Th. καὶ ἔλαφος χάριτος *& cerva gratiosa*] i. אילת. Paulò antè אילת אהב. Lxx ἔλαφος φιλίας. Hier. *cerva charissima*. יעלה potiùs est *caprea*. ¶ דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ. A. τιτθοὶ αὐτῆς μεθυσκέτωσαν *mamillæ ejus inebrient*, sub. *te*. Licet etiam vertere *inebrientur* : nam est verbum medium.

21. נֹכַח. S. Th. κατέναντι. ¶ מַעְגְּלֹתָיו. A. καμπάς. S. ἐπικυλισμοὺς.

22. עֲוֹנוֹתָיו. A. S. Th. ἀνομίαι. ¶ בְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ. A. ἐν σχοινίοις ἁμαρτίας αὐτοῦ *funiculis peccati sui*. ¶ יִתָּמֵךְ. Sym. συλληφθήσεται *comprehendetur*.

23. בְּאֵין מוּסָר. S. διὰ ἀπαιδευσίαν *propter inscitiam*] Huc retulerim quod in ed. Rom. ἐν τῷ μὴ εἰδέναι παιδείαν *quia non novit disciplinam*. ¶ אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה. S. ἀφροσύνης αὐτοῦ πλανηθήσεται *insipientia sua errabit*.

GROTIUS.

3. FAvus enim distillans labia meretricis] Pro *meretricis* in Hebræo est זרה, i. *aliena*, scilicet *uxoris*. Vide infrà 18, 19, 20. & 6. 29.

5. *Pedes ejus descendunt ad mortem*] Menander,

Οὐκ ἔστι μοιχοῦ πρᾶγμα τιμιώτερον·
Θανάτου γάρ ἐστιν ὤνιον.

15. *Bibe aquam de cisterna tua*] Fruere voluptate licitâ. *Cisterna* hîc dicitur σεμνῶς, ut *fons signatus*, Cant. 4. 12. λάκκον hîc habent Aquila, Symmachus, Theodotion. Diphilus Gnathænæ, ψυχρὸν ἔχεις τὸν λάκκον. Vide & infrà 23. 23. & Num. 25. 8. & Esa. 51. 1.

16. *Deriventur fontes tui forás*] Ibi sere ubi prolem metas.

17. *Habeto eas solus, nec sint alieni participes tui*] *Eas* nempe *aquas*, i. uxorem. Diligens esto tui matrimonii custos. Rabbini ἀλληγορικῶς interpretantur de abscondita Theologia, quam מרכבה vocant.

19. *Cerva charissima, & gratissimus hinnulus*] Multi enim talia animalia in deliciis habent. Indè illæ similitudines Cant. 2. 9. ¶ *Ubera ejus inebriant te*] Hebræi *ubera* דוד vocant, ut amorum sedem. ¶ *In amore ejus delectare jugiter*] Gr. ἐν γὰρ τῇ ταύτης φιλίᾳ συμπεριφερόμενος πολλοστὸς ἔσῃ. Apparet legisse Lxx Senes שגה cum sinistro puncto in prima litera ; sic enim significat *multiplicari* : at cum puncto dextro inter alia *delectari* significat. Et sic vertunt quidam שגיונות *delectationes* Hab. 3. 1.

CAP. VI.

MUNSTERUS.

3. PRosterne te] Si, inquit, pro altero te obligasti, & advenit tempus ut solvas debitum creditori, vade & humilia te ante creditorem, & lauda illum ; te fac parvum, illum verò magnum ; & tunc facilè illum placare poteris. Kimhi exponit hîc התרפס pro *prosternere se in pavimentum*, & רהב pro *delinire verbis mitibus*.

6. *Vade ad formicam*] Hortatur hîc hominem ad laborem, qui & in Genesi præcipitur : cura autem prohibetur supervacanea.

10. *Modicùm dormiendum*] Modicus, inquit, somnus sufficit naturæ, per quem corpus lassum vigorosum redditur ; & modica dormitatio exhausta membra reformat ; sic *temperatè manus sunt conserendæ*, h. e. amplectenda uxor, ut quidam exponunt. Aben Ezra accipit *complexum manuum* pro quiete manibus in labore danda. Id si egeris & *irruerit egestas*, illa non durabit, sed *veluti viator pertransibit*. Idem putat R. Levi significari per *virum armis tectum*, qui non manet, sed semper procedit donec venerit ad aciem belli.

13. *Annuit oculis*] Perversus homo, ubi loqui non audet, prodit oculis & reliquis membris impietatem suam.

16. *Et septimum*] Quidam putant sic legendum, *Imò septem sunt quæ sunt abominationes animæ ejus*. ¶ Per *oculos sublimes* intellige impudentiam frontis.

26. *Propter mulierem meretricem*] Capitur hîc בעד pro בעבור, & est sensus, Qui scorto sese associat, in tantam veniet egestatem ut cogatur mendicare *frustum panis* ; & nedum exterioribus privatur bonis, verùm & *pretiosam animam* venalem Diabolo exponit.

31. *Septuplum*] h. e. Perfectam facit restitutionem.

34. *Zelus est furor viri*] Sensus est, Vir cujus uxorem alius violavit, tanto agitatur furore & zelo ut nec possit nec velit parcere adultero, quantumlibèt ille magnifica offerat munera.

VATABLUS.

1. PErcussisti, &c. [תקעת לזר כפך] Et *defixeris pro altero manum tuam*, i. attactu manûs stipulatus sis & fidejusseris. Alii, *manúque tuâ stipulatus fueris pro alieno*.

3. *Postquam incidisti in manum* [כי באת בכף] *Etiamsi veneris* [vel *incideris*] *in potestatem*, &c. q. d. Tametsi amicus & proximus sit in cujus manus incideris, propere tamen libera te ab ea obligatione : quantò magis festinandum tibi esset si incidisses in manus alieni ? ¶ *Prosterne te*, &c. [התרפס ורהב רעיך] Ad verb. *conculca te, & robora amicum tuum* : i. conculcandum te præbe coram illo : q. d. *Projice* (sive *prosterne*) *te* ad pedes ejus, & te humilia illi cui promiseris ; *& robora*, sub. *exhortatione*, i. insta, incita, *amicum tuum*, ut tuo amico cui spopondisti solvat debitum. Quidam pro *robora* vertunt *apprehende*, vel *retine eum*, verbis scilicet blandis & placabilibus, unà cum amicis tuis. Alii, *& magnifica* creditorem unà cum *amicis tuis* : i. lauda illum, teipsum fac parvum, illum verò magnum, & tunc facilè illum placare poteris.

5. *Et sicut avis* [וכצפור] Sub. *eripere se solet*.

6. *Et sapiens esto* [וחכם] *Ut sapiens fias* ; vel, *sapienter adverte*, i. disce.

10. *Parùm somnorum* [מעט שנות] Ità Hebraicè ut vertimus. Significat autem hoc Hebraico dicendi genere, acsi dicat, *Parvus & frequens erit tibi somnus, parva & frequens manuum complicatio ad dormiendum* : i. Si paululùm

lulùm dormitaveris, *veniet egestas* ex improviso, *ut viator*: neque illi resistere poteris, ut homo inermis viro armato resistere non potest. Quidam Hebræorum sic exponunt, *Si parùm dormias, & irruerit egestas, illa non durabit, sed veluti viator pertransibit; & ut vir armatus qui non consistit; sed semper procedit, donec perveniat ad belli aciem.*

12. *Impius* בליעל] *Belial*; i. inutilis, nihili, impius, apostata, & sui instituti desertor, qui nihil promovet. ¶ *Iniquus* און] Ad verb. *iniquitatis, mendacii, doloris.* ¶ *Ambulat in perversitate oris* הולך עקשות פה] Hebraismus, pro *mentitur, & est in eo assuetus.*

13. *Annuit*, &c. קורץ בעיניו] i. Componit sese totum, fingit vultum, gesticulatione pedum utitur, ut faciliùs imponat. ¶ *Docet* מורה] *Significat.*

15. *Contritio ejus* אידו] *Calamitas ejus.* Vide cap. 1.26.

16. *Abominatio animæ ejus* תועבת נפשו] Hebraismus, pro *abominatur ipse.*

17. *Sublimes* רמות] *Elatos*; *superbos.*

19. Eum qui, &c. יפיח כזבים עד שקר] Per appositionem dictum, *testem mendacem*: acsi dicas, *testem mendacem qui loquitur falsa.*

23. *Eruditionis* מוסר] *Castigationis*; *correptionis.* ¶ *A blanditiis*, &c. מחלקת לשון נכריה] *A blanditia* mulieris *lingua extranea*, i. quæ linguâ loquitur alienâ.

25. *Splendoribus suis* בעפעפיה] *Palpebris suis*, i. oculis; amatores enim pulcritudine oculorum capiuntur. Alii, *pulcritudine pupillarum suarum*, quæ sic dicuntur à *splendore & luce.*

26. *Usque ad frustum panis* עד ככר לחם] Phrasis est Hebræa, pro *decoquet omnia, ità ut cogatur buccellam*, vel *tortam*, sive *libum panis, ostiatim mendicare.* ¶ *Et mulier viri* ואשת איש] Hebraismus, pro *uxore adultera.* ¶ *Venabitur* תצוד] Fut. Heb. pro præs. *venatur.* Alii, *occidit*, ut Ezech. 13.18. acsi dicat, non solùm divitias sed etiam vitam tollit.

27. *Numquid accipiet vir* היחתה איש] *Num excipiet aliquis. Vir* pro *aliquo* more Hebræo accipitur.

29. *Non erit innocens* לא ינקה] *Non erit mundus*; *non erit innoxius*: i. multabitur.

30. *Sperunt* יבוזו] Fut. Heb. pro præs. *spernere solent*, sub. *homines.* ¶ *Animam suam* נפשו] Pro *desiderio* accipitur *anima.* Quidam vertunt, *ut sustentet vitam suam.*

31. *Et inventus* ונמצא] *Et deprehensus.*

32. *Corrumpit* משחית] *Perdit*; *interficit.* ¶ *Qui fecerit illud* הוא יעשנה] Et *ipse faciet eam* sub. *corruptionem*, sive *interfectionem animæ suæ*: nam in omni verbo intelligitur nomen verbale à se deductum. Alii, *corrumpens* [vel *qui corrumpere volet*] *animam suam, ipse faciet hoc.*

33. *Plagam & ignominiam inveniet* נגע וקלון ימצא] Phrasim istam exponunt Hebræi, *Vulnerabitur, & ignominiâ afficietur à propinquis mulieris.*

34. *Zelus* est *furor viri* קנאה חמת גבר] i. Zelotypia excitat iram & indignationem. Quidam versum paraphrasticè sic vertunt, *Maritus enim, zelotypiâ impatientiâ accensus, cùm ei vindicandi occasio offertur, non parcit.*

35. *Redemptionis* כופר] *Pretii*; *placationis*: i. nullum pretium redemptionis libens accipiet. Quidam, *intercessoris.* ¶ *Neque volet* ולא יאבה] Sub. *audire vocem adulteri.* Alii, *nec acquiescet*; i. recusabit. ¶ *Munus* שוחד] Sing. pro plur. Propriè est *munus quod datur Judicibus quo pervertatur judicium.*

CASTALIO.

10, 11. *Paulisper dormiendo, paulisper dormitando, paulisper manus ad quietem complicando, Veniet tibi more viatoris aut hominis scutati indigentia ac egestas*] Si paululùm dormies, & item paululùm, & item paululùm, multùm dormies; quâ pigritiâ fiet ut tibi de improviso egestas obrepat.

26. *Nam meretrix & libidinosa mulier, cùm valeat ipsa unum panem*] Cùm sit ipsa vilissima.

30. *Non tractatur contumeliosè vir qui furatus est ut appetitioni satisfaceret cùm esuriret*, &c.] Periculosius est adulterare quàm furari. Nam fur tantùm pecuniâ, at adulter honore mulctatur & vapulat.

31. *Deprehensus quidem reddit septuplum*] *Septuplum* ponitur pro *gravissima pœna.* ¶ *Solvit vel omnes suæ domûs opes*] Scilicet si tantum est furatus ut quadruplum solvens impendat omnia.

CLARIUS.

3. *Prosterne te*] Si pro altero, inquit, te obligasti, & advenit tempus ut solvas debitum creditori, vade & humilia te ante creditorem, & lauda illum; te fac parvum, illum verò magnum; & tunc facilè illum placare poteris.

6. *Vade ad formicam*] Hortatur hîc Hominem ad laborem, qui & in Genesi præcipitur: cura autem prohibetur.

10. *Paululùm dormies*] Alii sic interpretantur, *Modicum dormiendum est*: modicus enim somnus sufficit, ut corpus lassum recreetur; & modica dormitatio exhausta recreat membra, sic *temperatè manus conserenda*, h.e. ut quidam exponunt, complectenda uxor. Alii accipiunt *complexum manuum* pro quiete manibus in labore danda. Id si egeris, inquit, & *irruerit egestas* illa non durabit, sed *veluti viator pertransibit, & veluti vir armatus*, qui non manet, sed semper progreditur donec venerit ad aciem belli.

12. *Homo apostata*] Vel *impius.* Heb. *Belial.*

13. *Annuit oculis*] Significat perversum hominem, ubi loqui non audet, prodere oculis & reliquis membris impietatem suam.

16 *Et septimum*] Quidam putant sic legendum, *imò septem sunt quæ abominatur anima ejus.* ¶ Per *oculos sublimes* intellige impudentiam frontis.

26. *Ob scortum mendicabit homo*] Qui scorto sese associat, in tantam veniet egestatem ut cogatur mendicare *frustum panis*; & non externis solùm privatur bonis, verùm & *pretiosam animam* venalem Diabolo exponit.

31. *Reddet septuplum*] h.e. Perfectam faciet restitutionem.

34. *Zelus & furor*] Vir, inquit, cujus uxorem alius violavit, tanto agitur furore & zelo ut nullo modo parcat adultero, quantumlibèt ille magnifica offerat munera.

R. BAYNUS.

1,—5. *Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam: Illaqueatus es verbis oris tui, & captus propriis sermonibus. Fac ergò quod dico tibi, fili mi, & temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum. Nè dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quasi damula de manu, & quasi avis de insidiis aucupis.* Heb. *Fili mi, si fidejusseris pro amico tuo, si stipulatus fueris alieno manu tuâ. Illaqueatus es per verba oris tui, captus es per verba oris tui. Fac hoc nunc, fili mi, & eripe te, quamvìs venisti in manum amici tui. Vade, pedibus illius projice teipsum, & honora amicum tuum. Non dabis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis. Eripe temet velut damula de manu, & velut avicula de manu aucupis*] Juxta commentarios Hebræorum cum prioribus sic connectuntur quæ præ manibus habemus. Non solùm ab externa & aliena muliere labefactantur juvenum mores & integritas vitæ, verumetiam per commercia cum externis & ignotis hominibus solent multa damna incautis & parùm solicitis provenire: idcirco post admonitionem illam, hanc subnectit, quâ filium suum adhuc imperitum & rerum

ignarum

ignarum diligenter instruit, nè se conjiciat imprudens in alterius potestatem aut aliorum litibus sese implicet. Id quod si fortè aliquando usu veniat, summa cura est habenda, nihil non tentandum ut quàm minimo dispendio liber evadat. Quandoquidem de conjugio & filiorum procreatione disseruit Sapiens, quæ res sine cura rei familiaris rectè dispensari nequeunt; & cùm æs alienum & otium soleant homines ad inopiam redigere, iis de rebus peropportunè suum instituit filium, post legitimi conjugii mentionem, inquiens, *Fili mi, si spoponderis*, vel *fidejusseris, pro amico*] Contextus iste triplici patet expositioni, pro ambiguitate Hebraici sermonis. Nam primò verti potest, *si spoponderis externo homini pro amico.* Secundò, *si spoponderis amico tuo pro extraneo.* Tertiò denique sic reddi potest, *si spoponderis amico tuo, & si affixeris manum*, h. e. si stipulatus fueris etiam, *externo:* ut sit sensus, Si es obnoxius & obligatus tam amico quàm externo. Primum sensum sequuntur omnes interpretes (quos ego vidi) Hebræi & nostri: nam pro amicis solemus fidejubere, non pro ignotis & extraneis hominibus. Solus Levi Bengerson sequitur secundam expositionem, nempe Si spoponderis amico pro externo & alieno. Atque huic sensui quæ sequuntur satis quadrant, videlicet *captus es, illaqueatus es:* plus enim periculi habet fidejussio quam pro externo facimus, quàm illa quæ fit amici causâ, pro quo etiam libentiùs solvimus, si fuerit opus. Cæterùm mihi tertius non displicet sensus, nempe ut particula אם, h.e. *si*, in singulis clausulis subaudiatur, ad hunc modum, *si fidejusseris amico, si affixeris manum extraneo, si illaqueatus es, si captus es*, &c. Porrò debet, meâ quidem sententiâ, litera למד *lamed* utroque in loco in propria significatione capi, videlicet ut sit signum dandi casûs, & non, ut primo loco significet *pro*, secundo loco *apud*, quemadmodum reddidit interpres noster, nempe *pro amico*, & *apud extraneum*; cùm utrobique sit litera למד *lamed*. Atqui ità sensus maximè quadrabit, qui talis erit; *Si amico tuo spoponderis* sup. *pro aliquo: aut si extraneo stipulatus fueris, pro teipso*; (vel *pro alio* sup.) *& manum illi dederis. Si illaqueatus es verbis oris tui, ut avis laqueis: vel si captus es verbis, ut damula retibus:* h.e. obnoxius es, & ære alieno vel usurâ obligatus; liber non es, non es tui juris, periclitaris, nè vel ad paupertatem vel ad servitutem redigaris: quod potiùs quàm tibi eveniat, omnia priùs sunt tentanda. Fac hoc nunc quod dico, utere meo consilio, ante omnia da operam ut liber sis: sub manu venisti amici tui, penès eum est tua libertas, tu imperitus rerum putabas te verbis non posse ligari, sed obligatus es verbis oris tui. Magnâ cautione opus est, lites sectari non debes, neque ex amico inimicum facere, sed summam ostende humilitatem: usque adeò ut vel illius pedibus prostratus ores eum. Sic enim in Hebræo legimus, לך התרפס ורהב רעיך *vade, procumbe*, vel *pedibus illius projice te, & honora amicum tuum.* Alii interpretantur ורהב non *honora*, sed *multiplica amicos tuos* (Hieron. *suscita*) h.e. multos alios intercessores tecum adduces: suborna amicos plurimos qui pro te interpellent, vel preces multiplica, ut possis impetrare quod moliris. Possunt hæc referri vel ad *amicum* pro quo fidejussisti, vel ad *externum* meliùs, cui es pro amico obligatus. *Non dabis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis*] q. d. hæc sunt summo studio & vigilantiâ agenda, & tempore opportuno: nam qui rebus urgentibus occasionem prætermittit, nihil aliud quàm dormire socordiâ dicitur. *Eruere quasi damula, & quasi avis de manu aucupis*] Sunt hæc animalia timidissima, quæ nisi suâ libertate in sylvis vivant, nè vivere quidem se putant, & capta totis viribus die ac nocte avolare & sese eripere student. Tu non minore studio da operam te in libertatem asserere ab ære alieno, aut usura, aut hujusmodi rebus gestis & contractis quibus ad inopiam redigaris. Sed nè quis hanc expositionem nostram reprehendat, quasi nimis humilem, & mundanam potiùs resipientem prudentiam quàm cœlestem, cujusmodi à sapientissimo Salomone traditam asserimus, hoc adjicimus; hujus admonitionis scopum esse ut lites fugiamus, humilitatem sectemur in rebus agendis, alios honore præveniamus, juxta Paulum, quavis aliâ viâ ab ære alieno nos eripere studeamus quàm litibus & odiis mutuis nosmet implicemus: quâ doctrinâ quæ possit pro conditione rei esse salubrior? Quòd si sensum sublimiorem quæris, spondet unusquisque pro amico, h. e. pro appetitu suo & exteriore homine; stipulamur in Baptismate Legi servandæ, quæ extranea est. Aliter, *amico*, h.e. Christo, *contra extraneum*, h. e. diabolum, *affiximus manum*, quâ obligatione quantum periclitamur, nè non præstet mens & animus debitum ad diem præscriptum, nemo est qui nesciat: & proinde vigilandum est. Juxta allegoriam, Qui curam animarum susceperunt, amico spoponderunt pro extraneo: defixerunt manum, illaqueati verbis suis cùm sint, pro liberatione sua omnia facere debent, quæ lectio præsens complectitur: *discurrere* videlicet & *festinare*: *non dare somnum oculis nec dormitationem palpebris, discurrere, festinare*, vel, ut Hebræi legunt, *projicere se ad pedes amici*, nempe Christi, pro quo spoponderunt, illum sedulis precibus orando honorare, & dare operam eripi, nè sanguis ovium quæ pereunt, de manibus illorum requiratur.

6, 7, 8. *Vade ad formicam, ô piger, & considera vias ejus, & disce sapientiam. Quæ cùm non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem Parat cibum sibi, & congregat in messe quod comedat.* Heb. *Vade ad formicam, ô piger, vide vias illius, & sapiens esto. Cui non est præfectus, exactor, aut dux. Solet parare in æstate panem suum, colligit in messe cibum suum*] Facilis est intelligentia horum versuum, quibus ab otio & pigritia revocat suum filium Sapiens. Atqui in hunc sermonem post superiora rectè divertit, in quibus de solicitudine & vigilantia facta est mentio, virtutibus videlicet patrifamilias maximè necessariis. A formica capit exemplum, à qua superari turpe fuerit hominem præditum ratione, natum ad laborem. *Vade*, inquit, quisquis es otio torpescens, nullo aliorum hominum exemplo, neque agricolarum, neque artificum provocatus, *ad formicam* saltem, minimum inter cætera animantia: *vide vias ejus*, quantâ sedulitate victum tempestivè parat in sequentem hyemem: *ut* si non meis verbis, non aliorum exemplis, saltem illius industriam considerans, *sapiens evadas*: vel, *sapiens eris*, imperandi modus pro futuro: ut tuâ sponte & nullâ necessitate coactus honestis studiis & bonis operibus animum applicare queas, antequam egestate premaris & inopiâ. Si hoc animal usque adeò exiguum, cùm *ducem* non habeat qui viam præmonstret, neque *exactorem* (ut est in Hebræo) qui pensum operis cogat reddere, nec denique *principem*, qui castiget & torqueat inertem; nihilominus *parat in æstate panem suum*, provida futuri, *congregat in messe cibum suum*, ut partis fruatur rebus, cùm —— *contristarit Aquarius annum* (ut inquit Horatius) magno studio undique colligens grana, & recondens tantâ providentiâ, ut servari possint: subinde ad Solem exponens annonam, si quando putrefactionem timet: & sub tempore sementis verita nè renascantur grana, molliter corrodere perhibetur: neque omnia statim devorat, sed paulatim, temporis rationem habens, nobis in memoriam revocans illud, *Venit nox quando nemo potest operari*, Joan. 6.

9, 10, 11. *Usquequo piger dormies? quando consurges è somno tuo? Paululùm dormies, paululùm dormitabis, paululùm conseres manus tuas, ut dormias. Et veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus.* Heb. *Parùm somnorum, parùm dormitationum, parùm complexûs manuum ad jacendum. Et veniet ut viator paupertas tua, & indigentia tua ut vir clypei*] מעט *paululùm* potest verbaliter accipi & verti, *Minue somnos, minue dormitationem, minue complexum manuum.* Exemplo formicæ fugiamus oportet otium, nisi velimus ad paupertatem & inediam redigi. Quod nè suo filio usuveniat, acriter commonefacit, & quasi dormienti astaret, è somno excitaturus hominem, clamat, *Usquequo piger dormies? quando è somno tuo surges?* egregiè ob oculos ponens somnolenti & pigri hominis socordiam, qui nullum sibi præscribit jacendi tempus, sed frequenter expergefactus rursum

rursum in soporem labitur: & dum nullis rebus honestis intendit animum, totos dies stertit atque noctes. Cùm tamen ità naturâ comparati sumus ut haud ità magno aut prolixo sit opus somno; imò *parùm somni* (ut est in Ebræo) sup. *opus est, parùm dormitationum, exigua complicatio manuum; ad dormiendum, cum conjuge* subaudiunt Hebræi, ut alibi scriptum est, *Tempus amplexandi*, Eccles. 3. vel simpliciter morem pigri hominis expressit, qui in alios usus manus non videtur habere quàm ut dormiendo sua latera complectatur. *Et veniet quasi viator egestas*] Hujus versiculi duplex est sensus. Primus, ut ex præcedentibus pendeat, ad hujus hominis pigri ædes & familiam venit paupertas & inopia omnium rerum, *quasi viator*, h.e. magnâ festinatione. *Quasi vir armatus*] Sive, ut est in Hebræo, *quasi vir clypei*, aut *vir scutatus*, h.e. magnâ audaciâ & impetu, ut non possis obsistere, præsertim dissolutus & molli somno assuetus: q. d. Si per negligentiam & inertiam tuam obrepat tibi egestas, quî possis paupertatis tyrannidem ex ædibus ejicere somno indulgens, neque ullam artem honestam exercens? Alia erit hujus versiculi intelligentia, si priorem quasi admonitionem intelligamus, sic, Noli somno indulgere, nam modico opus est somno, modicâ dormitatione, &c. Quod si feceris, non veniet egestas vel defectus nisi rarò, & obiter transiet *ut viator*, qui non venit commorandi causâ, sed ut ulteriùs proficiscatur. Neque rerum defectus veniet, nisi *velut vir belli*, qui vel nos excitat & cautiores reddit, vel nos propugnandi causâ & defendendi venit. Sic indigentia rerum, & annonæ caritas laboriosis agricolis quandoque contingit, quæ bonis viris nihil aliud quàm virtutis materiam subministrat. Prior explicatio est melior.

12, 13, 14. *Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, Corde machinatur malum, & omni tempore jurgia seminat. Huic extemplo veniet perditio sua, & subitò conteretur, nec habebit ultrà medicinam.* Hunc locum Hebræi sic distinguunt per versiculos, *Homo Belial, vir iniquitatis, incedens perversitatibus oris, annuit oculis suis, loquitur pedibus suis, docet digitis suis. Perversitates in corde suo machinatur malum omni tempore, lites mittet. Idcirco subitò veniet calamitas ejus, repentè conteretur, & non erit sanitas*] *Homo apostata*, בליעל *Belial*, Hebraicè composita dictio est, & variam habet etymologiam: *sine utilitate*, vel juxta alios *sine honore*, significare potest, ut in sequentibus latiùs dicemus. Talis est piger de quo superior sermo tractavit. Sed ferè qui piger est & inutilis sibi & aliis, in alia majora vitia prolabitur, præsertim obtrectationem, quod Paulus vitio vertit junioribus viduis, quæ *circumeunt domos, non solùm otiosæ*, sed & *verbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet*, 1 Tim. 5. Verbosi, detractores, irrisores ferè sunt qui nullis honestis occupationibus applicant animum. Hinc Sapiens otioso & inutili homini hæc vitia attribuit, inquiens, *Homo inutilis* (est etiam ferè iniquus) *graditur ore perverso*; vel *transiens*, ut est in Hebræo, h.e. de malo in malum progreditur, usqueadeo ut non solùm corde & ore sed singulis ferè corporis partibus perversè loquatur, nihil pium, nihil modestum præ se ferens; sed oculo nutat, pede loquitur, etiam digitis docet. Quamvis perversitates loquatur ore & mendacia ad subversionem audientium, 2 Tim. 2. nihilominus tamen more eorum qui veritatem asserunt, oculis suis & vultûs constantiâ sermonem nititur confirmare, & pedum suorum incessu, h. e. modesti corporis habitu, & gravitate personæ, digitorum denique motu veritatem tegit. *Homo* iste *Belial*, h. e. *sine utilitate*, vel *sine honore*, vel juxta D. Hieronymum, *sine jugo*, aut *apostata* denique, & sui desertor instituti, nullus rectiùs intelligitur quàm Hæreticus, qui *oculis suis*, h. e. scientiâ Scripturarum, *pedum incessu*, i. piis affectibus, & *digitorum motu*, h.e. bonis operibus, quæ sunt vestimenta ovium, pietatem simulare noverit, cùm in corde perversitates habeat & malum machinetur, lites & dissensiones facilè mittet inter fideles. Quod sequitur (juxta Hebræum) *perversitates in corde suo machinatur malum*, veritati videlicet contrarias, idque non leviter, neque per occasionem, sed semper & perpetuò talibus studiis incumbit. En tibi finem & exitum quò pertrahit pigritia, nempe ad seminandum discordias inter fratres. Sed ulteriùs non proficient, imò *subitò veniet illius perditio, repentè conteretur* ad instar vasis fictilis, ut nullo modo possit *sanari*, h.e. instaurari: q. d. honestis studiis & artibus impiger animum applica si non virtutis amore, quod boni faciunt, at saltem formidine pœnæ, nè paulatim ad vitia declinans ad extrema malorũ pervenias. Quorũ aliquot sequens lectio declarabit.

15, —— 18. *Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus; Oculos sublimes, Linguam mendacem, Manus effundentes innoxium sanguinem, Cor machinans cogitationes pessimas, Pedes veloces ad currendum in malum, Proferentem mendacia testem fallacem, Et eum qui seminat inter fratres discordias.* Heb. *Sex ista odit Dominus, & septimum abominatio animæ illius*, vel *septem abominationes animæ ejus*] Cùm superiùs facta sit mentio malorum viri Belial, ad quæ per otium & pigritiam solent homines devenire, & meritas pœnas luere, catalogum gravissimorum criminum subjicit, inter quæ vel omnium gravissimum & quod Dominus exsecratur maximè, est *lites seminare inter fratres.* Sunt qui sic exponunt locum, *Et septimum detestatur anima ejus*] Septem esse abominationes, videlicet, ubi ad sex priora septimum illud accedit, omnia prorsus reddit exsecranda. In *oculis elatis* superbiam exprimit, quòd oculis fastus quidam & arrogantia potissimùm declaretur: quod malum vel in quovis homine, quamlibèt cæteros seu corporis dotibus seu animi bonis præcellat, vehementer detestandum est: nam terra & cinis quî possit superbire? Ab oculis, qui inter sensus supremum locum obtinet, ad *os* & *linguam* descendit, quam juxta Hebraismum, non *linguam mendacem*, sed *mendacii* appellat, quod vitium Deo maximè adversatur, qui est ipsa veritas. Tertium locum habent *manus*, quas habemus ad juvandos alios, ad tuendos innocentes, quibus si quis usqueadeo abutatur ut non solùm damnum inferat sed homicidium perpetret, & innoxium sanguinem effundat, gravissimum crimen committit, & Divino prosequendum odio. Sed nè quis manibus duntaxat patrari homicidium existimet, & cætera flagitia externáque opera solùm damnari, de malis cogitationibus statim subjicit, *Cor machinans cogitationes pessimas*] Neque sine causa quartum locum cordi tribuit, septem annumerans flagitia, quorum omnium à corde, tanquam à fonte, initium est & origo: quod innuens Sapiens medium locum tribuit cordi, utrinque tribus sceleribus collocatis: neque simpliciter dicit *cor cogitans malum*, nam *quis potest dicere Mundum est cor meum?* Prov. 20. sed illius animum exsecratur Dominus qui ex industria & deditâ operâ malum comminiscitur. Quintum locum pedes sortiuntur, qui *festinant ad malum*: velocitas & cursus affectionem animi & intentionem corruptissimam indicant. Labi in malum carnis fragilitate, ac mundi blanditiis trahi, & violentiâ quadam impelli, humanæ infelicitatis est, & hominis venundati sub peccato statûs est & conditionis, Rom. 7. Summâ verò alacritate lætari cùm malefeceris, & plenis affectibus ad malum currere, Deo est exsecrabile & *odiosum Dei.* Mendacii & vanitatis multæ sunt species, quarum duas maximè pestiferas in hoc malorum catalogo connumeravit Sapiens, nempe *linguam mendacii*, quæ veritatem ipsam qui Christus est, aut omnino, ut Judæi, aut in parte, ut Hæretici, non confitentur; sed loco veritatis mendacium confingit: altera quæ cum damno & ruina proximi mentitur, quam Dominus meritò odio habet. Quid enim refert, manu an linguâ sanguinem innocentem fundere? Nam qui testimonio falso judicium subvertit, & vel bonis externis vel vitâ innocentem spoliat, latro & homicida est habendus: dum judici spoliandum aut interficiendum tradit, non solùm in privatum hominem peccat, sed in publica civitatis jura graviter delinquit. In lege Mosaica multa sunt præcepta quibus effrænatos obstinatæ gentis animos à sceleribus cohibere voluit Deus: sed nulla sunt prorsus à quibus magìs cavere oportet quàm ab his criminibus quæ severissimâ Dei sententiâ damnata sunt, & quæ ille clementissimus & ab omni odio longè alienissimus,

mus, gravi tamen odio proſequitur; ut putà ab inimico in agro Dominico ſeminata, Matt. 13. Tu, fili, nè quid committas eorum quæ illius odium merentur. Et ante alia, nè lites & diſcordias ſemines inter fratres: quorum unus eſt Dominus, una fides, qui unico charitatis vinculo ſunt conjuncti, qui uno lavacro ſunt renati, qui de uno pane & uno calice participant, qui uno matris Eccleſiæ gremio foventur. Hos inquam vel pernicioſis dogmatibus, vel obloquiis, aut quacunque arte divellere ac diſtrahere veluti membra à capite, & reliquo corpore dilaniare, omnium eſt graviſſimum ſcelus, & Divinæ clementiæ maximè repugnans, quæ nos omnes tanquam filios in gloriam adducere molitur unanimes: proinde illius animo hoc malum maximè diſplicet; quare cùm reliqua odio proſequatur, hoc exſecratur & abominatur malum. Vide tandem quò ſermonem de inertia inſtitutum deduxit Sapiens, nempe ut oſtenderet ex otio quanta mala naſcantur, juxta illud, *Multam malitiam docuit otioſitas*, Eccl. 33. Sequitur,

19, 20, 21. *Conſerva, fili mi, præcepta patris tui, & nè dimittas legem matris tuæ. Liga ea in corde tuo jugiter, & circumda gutturi tuo. Cùm ambulaveris gradiantur tecum: cùm dormieris cuſtodiant te, & evigilans loquere cum eis.* Heb. *Cuſtodi, fili mi, præceptum patris tui, & nè declines à lege matris tuæ. Liga illa ſuper cor tuum jugiter, colliga ea gutturi tuo. Cùm ambulaveris duces tecum: cùm dormieris cuſtodies ſuper te, & cùm expergefactus fueris, ipſa loquetur tecum*] In poſtremo ex his tribus verſiculis ambiguus eſt ſermo: nam תנחה (juxta ambiguitatem Hebraici ſermonis) verti poteſt, vel *ducet*, ut ad legem referatur, vel *duces*, ſupple *legem matris:* & אותך *te* pro אתך *tecum* accipitur: verbum quoque *cuſtodiet* ſimiliter in Hebræo eſt ambiguum, nam vel in tertia perſona, vel in ſecunda reddi poteſt. Et hæc interpretatio, nempe *cùm ambulaveris, duces tecum, & cùm dormieris, cuſtodies ſuper te Legem*, magìs mihi placet: quamvìs ſecunda clauſula rectè poteſt ad Legem referri, juxta interpretem noſtrum, ad hunc modum, *Cùm dormieris, cuſtodiet*, vel *excubias ponet, ſuper te*, ſupp. *lex:* & hunc ſenſum ſecuti ſunt Lxx ἡνίκα ἂν περιπατῇς, ἐπάγου αὐτὴν, καὶ μετὰ σοῦ ἔστω, ὡς δ' ἂν καθεύδῃς φυλασσέτω σε, ἵνα ἐγειρομένῳ συλλαλῇ σοι. Quod ad ſenſum ſpectat & orationis ſeriem, haud ignarus Sapiens quanta pericula juventuti immineant à mulieribus impudicis, ut ſuprà diximus, nunquam ſatìs ſuum filium ea de re admonuiſſe videtur. Et proinde poſt brevem de Legis laude & obſervatione, quâ tuti poſſimus eſſe à tantis criminibus, & etiam à muliere adultera, quæ ſolet multis machinis, veluti inſtructâ acie, juvenum animos expugnare; ſequitur, *Obſerva, fili mi*, per univerſam vitam, *præcepta patris*, quæ etiamnum infantulo tibi inſtillavit, ut non minùs virtutibus quàm ætate creſcas. Solent inſolentiores filii ſtatim ubi adoleverint, matris imperium (quæ pro filio ſemper eſt ſolicita) rejicere, imbecillum ſexum haud ità magni æſtimare. Verùm tu, mi fili, legem quam præſcripſit tibi mater, nè rejicias. Sunt ex Hebræis qui *patrem* Deum O. M. intelligant, *matrem* verò ſapientum & doctorum hominum cœtum: nos matrem Eccleſiam, quâ renaſcimur, cujus lege & ordinationibus veluti lacte nutrimur infantes in Chriſto. Nam *perfectis non eſt lex poſita*, ut qui ſuâ ſponte plura præſtant quàm lex Eccleſiæ matris præſcribat. Atqui hunc eſſe hujus verſiculi ſenſum ſequens confirmat, qui monet pari aut etiam majori ſolicitudine hujus patris ſervanda eſſe præcepta quàm Moyſes Dei præcepta ſervare voluit, *Erunt*, inquiens, *verba quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo, narrabis ea filiis tuis, & meditaberis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque conſurgens, & ligabis ea quaſi ſignum in manu tua.* Hæc ille Deut. 11. Haud diſſimilia Sapiens hoc in loco: *patris præceptum* videlicet & *legem matris*, cordi & gutturi *conſtricta & colligata* monet *ſervare*, vel quòd his partibus potiſſimùm vivat & reſpiret homo; vel quòd in pectore & collo ſolent homines ſuſpendere geſtamina quædam gratiſſima, quæ maximi momenti & pretii eſſe putant. Tu, mi fili, charius nihil habe, nihil honorificentius tecum circumferre aut geſtare poteris quàm patris præcepta quæ vitam præſtant; quàm legem matris quæ ſummum ubique decus collo tuo conferet, dum te tantæ feminæ, quæ omni maculâ & rugâ caret, filium dilectum & morigerum oſtendis. Aliter in *corde & gutture*, aſſidua præcepti & legis memoria ac meditatio intelligitur, juxta illud Pſal. 1. *Sed in lege Domini voluntas ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte.* Juxta ſenſum ſublimiorem; *colligare in corde*, & *collo ſuſpendere*, ad fidei conſtantiam & oris confeſſionem referuntur. In his verò quæ ſequuntur, operis exſecutio intelligitur, *Cùm ambulaveris ducet te.* Id quam ob rem dicat, ſequens verſiculus oſtendit. Nam *lex eſt lux* (inquit) præmonſtrans viam, ſine qua in tenebris ambulant quotquot præſentem vitam tanquam ſemitam ingrediuntur. Chriſtus qui *via, veritas, & vita eſt*, & finis legis, poſt ingentes ignorantiæ tenebras in fine temporum exortus, verus ſol juſtitiæ, rectam vivendi & ambulandi viam commonſtrat, & ſe ducem itineris præbet his qui patris præceptum in corde ligatum, & matris legem in collo ſuſpenſam circumferunt. Energiam quandam exprimit verbum תנחה, quod non ſolùm *ducere*, ſed *perducere, conducere*, aut ſi quod aliud verbum in hoc ſenſu vim majorem indicat: ut intelligamus patris mandatum per Chriſtum, qui lux eſt legis, etiam vires incedentibus per ea præſtare: ſi patris ſervaveris præceptum, & matris legem non contempſeris, nunquam illius ope eris deſtitutus, ſive vigiles ſive dormias. Imò ut in contextu noſtro ſequitur, *Cùm dormieris cuſtodiet te*] Vel cuſtodias prope te ponet contra inſidiatores dæmones, ut jam aliis ſatellitibus non ſit tibi opus: *& evigilans loquere cum eis*, vel ut eſt in Hebræo, *Cùm expergefactus fueris, ipſa loquetur tecum:* q. d. Illius præcepti jucunda meditatio frequenter in ſomnis occurret tibi; & expergefacto ſtatim aderit illius conſolatio. Si ligatum in animo patris præceptum retineas, nullâ moleſtiâ poſſis affici, ſive domi ſive forìs, dormiens ſeu vigilans, ubique eris tutiſſimus.

22. *Quia mandatum lucerna, & lex lux: & via vitæ, increpatio diſciplinæ.* Heb. *Nam lucerna præceptum, & lex lux: & via vitæ, increpationes diſciplinæ*] Hunc verſiculum ferè ſatìs explicavimus; Quod in Hebræo legitur דרך חיים *via vitæ*, poteſt eſſe ſenſus ſubaudiendo præpoſitionem *in*, ut legatur *in via vitæ:* q. d. Quod præſtat lucerna ambulantibus in tenebris, & lumen Solis interdiu, hoc lex & præceptum his qui viam vitæ ingredi volunt. Nam qui carent lege per Moyſen datâ, & præcepto de quo ſcribitur, *Mandatum novum do vobis*, Joan. 13. in tenebris ambulant. Quorum de numero ſunt Judæi, & infidelium turba. Sunt & alii qui nec lucernâ Prophetarum, nec Euangelii ſole carentes, viam vitæ non ambulant, quòd caſtigationem diſciplinæ recuſant, neque moribus volunt imitari quem linguâ confitentur, id quod in *corde* & *gutture* ſuperiùs ſignificavit Sapiens. Quare, mi fili, præceptum patris veluti Solis lumen, & legem matris veluti lucernam in tenebris hujus vitæ circumferens, diſciplinam quæ correptionibus majorum conſiſtit cave nè aliquando recuſes. Alii ſic, *In via vitæ eſt diſciplina, eſt increpatio diſciplinæ:* utcunque, ſenſus eódem ferè redit.

23, 24, 25. *Ut cuſtodiant te à muliere mala, & à blanda lingua extraneæ. Non concupiſcat pulcritudinem ejus cor tuum, nè capiaris nutibus illius. Pretium enim ſcorti vix eſt unius panis, mulier autem viri pretioſam animam capit.* Heb. *Nè capiant te ſupercilia illius: Nam propter mulierem meretricem uſque ad buccellam panis, & mulier viri pretioſam animam venatur*] Quod dicit *à muliere mala*, in Hebræo eſt diverſum, nempe *à muliere mali*, vel *malitiæ*, juxta phraſim linguæ. Porrò *extraneæ* referri poteſt vel ad *mulierem*, vel ad *linguam*, quæ alienam & extraneam religionem profitetur. *Mulier* vocatur *extranea*, aut quæ non ſit legitima conjunx, aut quæ reliquerit maritum & alienata ſit ab eo. *Ut cuſtodiant te à muliere* refertur ad præcedentem verſiculum, nempe, *Obſerva, fili mi, præceptum patris tui*, &c. q. d. Si ſervaveris præceptum, ſervabit te. Et inter cætera beneficia quæ ex obſervatione Legis aſſequeris (de quibus jam ſuperiùs tractavimus) accedit illud, quòd in juvenili ætate te ſervabit à muliere quæ ad malum faciendum omnino

dedita

dedita est & instructa, ut putà quæ suadelam habet in lingua, & blanditiis nolentem invitat & pertrahit ad malum, dum se facilem ac familiarem reddit, quamvis alioqui extranea fuerit. *Non concupiscat pulcritudinem illius cor tuum*] Instructus à lege & edoctus *non concupisces uxorem proximi tui*, Exod.20. non concupiscas pulcritudinem ejus in corde: nam *qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*, Mat. 5. *Nec nutibus illius capiaris*, sive (ut est in Hebræo) *supercilio & fronte illius*, h. e. oculorum inconstantiâ & pulcritudine, ut exponunt Hebræi. Ego ad frontis & capitis ornatum & torturam crinium puto referendum: his enim artibus potissimùm juventuti insidiantur impudicæ mulieres. Nempe blanditiis linguæ, corporis pulcritudine, & ornatu lascivo: quæ res cùm usque adeò amœnæ & in specie jucundæ apparent, ad extremam nihilominus miseriam homines pertrahunt; & non solùm ad inediam & omnium rerum penuriam, sed etiam ad interitum perducunt. *Pretium enim scorti vix est unius panis*] In Hebræo, *Nam propter mulierem fornicariam, ad buccellam panis*, h.e. mendicitatem, devenisse multos constat, nè leve malum existimes; imò cogita gravius restare supplicium. *Nam mulier viri pretiosam animam capit*] In Hebræo, *venatur*, & subauditur *mulier fornicaria*. Hebræi tamen sic distinguunt lectionem. *Mulier viri, animam pretiosam venatur*, & subauditur *mulier viri alterius*, ut nos habemus. Nomen *viri* referri videtur ad *animam*: & sensus bene quadrat cum præcedenti clausula, quæ in Hebræo sic habet, *Propter mulierem fornicariam ad buccellam panis* sæpe ventum est, sup. *& mulier viri animam pretiosam venatur*; q.d. ad inediam & mentis inopiam sæpe deveniunt homines per fornicationem & adulterium. Aliter, propter mulierem fornicariam, & propter mulierem viri alterius, *ad buccellã panis* sæpe ventum est, ut utrumq; vitium paupertate puniri intelligamus in hac vita. Et quod seq. *Animam pretiosam venabitur*] æternũ supplicium intelligitur, & ad mœchum aut adulterũ refertur. Hæc juxta sensum allegoricum, quemadmodum non minùs graphicè hæreticorum artes & fraudes describunt quàm meretricis, ità possunt à quovis vel mediocriter docto illò referri præsertim hoc seculo, quo, proh dolor! ubique ingens talium numerus occurrit, qui eloquentiâ plusquam mundanâ & fictâ aliquamdiu vitæ sanctimoniâ (nam hypocrisis mera est quæcunque operum pulcritudò extra ecclesiam) vario denique doctrinarum ornatu, ab ecclesia Christi sponsâ legitimâ infinitas animas rapientes, ad prostibulum suum pertraxerunt. Et proinde summo studio servanda est lex matris Ecclesiæ, ut à muliere blanda & compta tutus esse possis.

26,27,28. *Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? Aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantæ ejus? Sic qui ingreditur ad mulierem proximi sui non erit mundus cùm tetigerit eam.* Heb. *Num ponet quis ignem in sinum suum, & vestes illius non adurentur? Num incedet aliquis super prunas, & pedes ejus non comburentur? Sic qui ingreditur ad uxorem proximi sui, non erit innocens quicunque tetigerit eam*] Si neque ad hujus vitæ miseriam & extremam rerum inopiam, quod multis accidit, neque ad animæ tuæ jacturam (quæ ut est pretiosa, & ab ore Dei afflata, ità à te magnâ cautelâ servanda) pervenire non vis, principiis obsta, neque tibi licere puta quicquam commercii habere cum uxore alterius. Tu fortassis rem fore secretam putas, & maritum illius celare posse, atque ità culpâ carere: sed erras, hoc enim minùs possibile est, quàm si quis ignem velit sinu gestare absq; læsione vestium; aut si quis super prunas ardentes incedere nudis pedibus se posse putaverit, & plantas non comburere. Æquè impossibile est, ut quis congressum habeat cum muliere alterius, & sine culpa habeatur, innocénsque penès maritum illius. Non eris mundus sive innocens, quicunque tetigeris eam, si in manus mariti incideris aut consanguineorum, qui tantum familiæ opprobrium ferre nolunt. Aliter, non erit mundus sive innocens (ut est in Hebræo) Dei videlicet sententiâ, sed reus, tanquam transgressor præcepti, *Non concupisces uxorem proximi tui*. Atqui hujusmodi est sensus hujus loci, si per *ingredi* & *tangere* crimen adulterii intelligatur: verùm cùm nihil gravius dicat Sapiens quàm *non erit innocens qui tangit eam*, videtur non de eo loqui qui gravissimum peccatum committit, sed de eo qui cum uxore proximi sui libenter versatur, ædes alienas frequentans, quasi de sua pudicitia securus. Quod alius Sapiens prohibet; *Cum aliena uxore non sedeas omnino, nec accumbas cum ea super cubitum*, Eccl.9. Et erit sensus, *non erit innocens*, quòd id fieri non solet citra maculam & pudicitiæ periculum, vel citra offendiculum aliorum: q. d. fieri non potest ut innocens sis & absque macula: nam præter hoc quòd offendiculum præbes, etiam periclitaris, nè illicito accendaris amore & vestimenta, quæ hactenus munda servaveris, ignis contactu corrupta malè oleant; h. e. nè integritas prioris vitæ offuscata sinistros rumores tanquam malum odorem dispergat, & pedes tui super ardentes prunas gradientes adusti lædantur, ut postea per viam virtutum & pudicitiæ non valeant incedere. *Pedes*, affectus animæ superiùs exposuimus, qui facillimè sordes vitiorum contrahunt, tantâ videlicet agilitate ubique cursitantes, ut jam si ex animo castus esse velis, & ab omni perversæ doctrinæ libidine immunis, tutissimum fuerit nec corporis nec animæ pedibus ad Synagogam Satanæ & hæreticorum turbam accedere.

29.——34. *Non grandis est culpa cùm quis furatus fuerit: furatur enim ut esurientem impleat animam. Deprehensus quoque reddet septuplum, & omnem substantiam domûs suæ tradet, & liberabit se. Qui autem adulter est propter cordis inopiam perdet animam suam. Turpitudinem & ignominiam congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur. Quia zelus & furor viri non parcet in odio vindictæ. Nec acquiescet cujusquam precibus, nec accipiet pro redemptione dona plurima.* Heb. *Non contemnent furem ubi furatus fuerit ad implendam animam, cùm esurierit. Et inventus restituet septuplum, omnes divitias domûs suæ dabit. Qui adulterium committit cum uxore, deficit corde: corrumpit animam suam qui fecerit hoc. Plagam & ignominiam inveniet*, &c. *Non accipiet faciem cujusquam redemptionis, neque volet, cùm multiplicaveris munus*] Quò intelligas quàm grave sit crimen adulterii, sive corporis, sive animæ, cum furto gravissimo alioqui peccato factâ collatione, multis nominibus magis exsecrandum malum adulterium ostendit, & hoc partim quod ad ignominiam rei, partim quod ad satisfaciendi difficultatem spectat, & damni restitutionem: fur enim si fuerit inops, & egestate ac fame coactus tantum furatur quantum famelico & vacuo ventri sufficiat, magnâ ignominiâ non solet affici ab hominibus: imò ignominia potiùs est divitum, qui suâ tenacitate sinant quempiam è civibus eò necessitatis pervenire. Et quis usqueadeo crudelis est, ut malit hominem fame perire, quàm tantillum de rebus suis distrahi, quantulum unus ventriculus capere possit? Cæterùm si dives furatus fuerit, ut ab ignominia eximi non potest, ità à supplicio septemplici satisfactione, juxta præscriptum legis, sese eripiet. Lex in aliquibus rebus duplum duntaxat voluit reddi, si furtum in manibus furis integrum reperiatur. Alioqui pro ove quatuor, pro bove quinque: vel, si aliter non possit placari cui facta fuerat injuria, reddet septuplum, h. e. universam substantiam domûs suæ dabit, & à supplicio graviore erit immunis. Quòd si adulterium cum hoc crimine conferas, modis omnibus gravius invenies. Primò quod ad occasionem mali spectat, unde pendet bona pars veniæ, qui committit adulterium, non ventris inediam patitur, sed cordis indigentiam, h.e. stultitiâ & dementiâ quadam laborat, nec suæ vitæ consulit ut fur, sed fratrem defraudans animam suam corrumpit, & non solùm in corpus suum peccat: ille ex furto utilitatem capit, hic ex adulterio damnum gravissimum. Fur (ut diximus) rebus satisfaciens, pœnam corporis non sustinet, si dives fuerit; si pauper, nè ignominiam quidem. At adulter utrumque inveniet, plagam & vindictam à marito, aut saltem à Deo cujus legem transgreditur, & lapidari jubetur ex præscripto legis: præterea illius opprobrium nullo delebitur ævo, imò semper excors habebitur, qui tantâ injuriâ fratrem affecerit, cujus zelus & furor

nullum misericordiæ locum relinquet, neque parcet cùm sese obtulerit occasio ulciscendi. Quamvis longanimis Deus (qui hoc in loco juxta allegoriam *vir* dicitur) videatur connivere aut ignorare flagitia & stupra animarum, tamen cùm acceperit tempus, quod misericordiæ locum non habet, sed justitiæ & vindictæ, non clementem patrem ut nunc, sed severum judicem aget, quando satisfactioni aut expiationi nullus erit locus. Et qui per charissimam conjugem contumeliâ intolerabili affectus est nullâ re placari potest, nisi extremo adulteri supplicio. Christus, inquam, Ecclesiæ sponsus, non tam facilè reconciliari solet hæreticis, qui Ecclesiæ castimoniam commaculare seu corrumpere conantur perversâ doctrinâ.

DRUSIUS.

1. לְרֵעֶךָ. Lxx σῷ φίλον. A. ἑταῖρον *socium*. S. Th. πλησίον *proximum*. ¶ תָּקַעְתָּ לַזָּר כַּפֶּיךָ. Schol. ἐνέπηξας εἰς ἅλυσιν χεῖρά σου *infixisti in catenam manum tuam*] *In catenam*, לזר. Quanquam זר exponitur *corona*, στεφάνη.

2. נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי פִיךָ. Sym. ἐπαγιδεύθης ἐν ῥήμασι στόματός σου *illaqueatus es verbis oris tui*. ¶ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי. Sym. καὶ ἑάλως ἐν ῥήμασιν *& captus es verbis*.

3. לֵךְ. A. S. Th. πορεύου *vade*. ¶ רְהַב. S. Th. παρόρμησον *incita*. ¶ רֵעֶיךָ. Lxx. τὸν φίλον σου. Schol. πολίτην *civem*.

4. תְּנוּמָה. A. S. Th. νυσταγμὸν *dormitationem*] Pertinet ad ἐπινυστάξῃς: malè autem in ed. Rom. ponitur in ὕπνον, cui respondet שֵׁנָה *somnus*. Mihi non dubium quin cæteri interpretes etiam ὕπνον hanc vocem reddiderint.

5. מִיַּד יָקוּשׁ. S. ἐκ χειρὸς ἰξευτοῦ *è manu aucupis*.

6. לֵךְ אֶל נְמָלָה. A. Th. Πορεύου πρὸς τὸν μύρμηκα. *Vade ad formicam*.

7. שֹׁטֵר. A. Th. ἐκβιαστὴν *qui vi aliquem compellit*. Sym. γραμματέα *scribam*] i. Præfectum, ut Num. 11. 16. ושוטריו. Lxx καὶ γραμματεῖς αὐτῶν *& scribæ ipsorum*. Hoc significatu accipies 1 Mach. 5. 42. γραμματεῖς τοῦ λαοῦ item Act. 19. 35. καταστείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, &c. ubi Syrus *præfectus civitatis*. ¶ *Qui vi aliquem compellit*. Lxx hîc habet ἀναγκάζων, & alibi γραμματοεισαγωγεῦς, q. *publicarum literarum promulgatores*, ut Aquila ἐκδικητὰς, i. *vindices, ultores*. Fusè de hac voce Masius Jos. 1. 10. Vide, si vacas.

8. אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ. Sym. συνάγει ἐν ἀμητῷ τὰ δέοντα αὐτῷ, *congregat in messe quæ illi opus sunt*. Schol. συναθροίζει ἐν θερισμῷ βρώματα αὐτοῦ, *colligit in messe cibaria sua*.

9. עַד מָתַי. Schol. ἕως πότε. ¶ תִּשְׁכָּב. A. S. Th. κοιμηθήσῃ *cubabis*] Vel *dormies*. Κοιμᾶσθαι propriè *cubo dormiendi gratiâ*. Interdum de *morte* dicitur: unde *Cœmeteria*, quæ Latinis autoribus *sepulcreta* dicuntur. ¶ תָּקוּם. A. S. Th. ἀναστήσῃ *surges*.

10. חִבֻּק. A. περιλαμβάνεις *complecteris*.

11. וּבָא. A. καὶ ἐλεύσεται *& veniet*. S. Th. καὶ ἥξει *& veniet*. ¶ כְּאִישׁ מָגֵן. Sym. ὡς ἀνὴρ ἀσπιστὴς *ut vir clypei*, i. clypeo munitus. Th. ὡς ἀνὴρ δορυφόρος *ut vir hastatus*] i. Satelles aut spiculator. Lex. V. Δορυφόρος, *stipator, satelles*.

12. עִקְּשׁוּת פֶּה. Sym. στρεβλώμασι στόματος *tortuositatibus oris*.

13. קֹרֵץ. A. Th. κνίζει *vellicat*] Κνίζω, *vellico*; item *uro, pungo, mordeo*; item *scrupulum injicio, solicitudinem affero*. Κνίζειν τὸν ἐραστὴν dicitur amica cùm fingit se eum aversari. ¶ מֹלֵל. A. ψίζων *terens*. Sym. παρατρίβων *atterens*] Hier. *terit*. ¶ מֹרֶה בְּאֶצְבְּעֹתָיו. Sym. δακτυλοδεικνῶν *digito monstrans*. Schol. συμβιβάζει δὲ τοῖς δακτύλοις αὐτοῦ, *docet autem digitis suis*.

14. תַּהְפֻּכוֹת. Schol. στρεβλότητες. ¶ מְדָנִים. Schol. ἀντιδικίας *lites*.

15. פִּתְאֹם. A. παραχρῆμα *statim*. Sym. ἄφνω *subitò, repentè*.

16. יְהוָה. ✱ ὁ Κύριος. ¶ וְשֶׁבַע תּוֹעֲבוֹת נַפְשׁוֹ. S. Th. καὶ ἑπτὰ βδελύγματα ψυχῆς αὐτοῦ, *& septem abominationes sunt animæ ipsius*.

17. עֵינַיִם רָמוֹת. A. S. ὑψηλὸς *elatus*] *Oculi elati*, i. homo elatus ac superbus. Sic *lingua mendax* pro *homo mendax*. Phrasis nota. ¶ דָּם נָקִי. A. αἷμα ἀθῷον *sanguinem innoxium*. Sym. ἀναίτιον *insontem*.

18. מְמַהֲרוֹת לָרוּץ לָרָעָה. A. S. Th. ταχύνοντες δραμεῖν εἰς κακίαν *festinantes currere ad vitia*.

19. יָפִיחַ. S. Th. ἐκφαίνει *profert*] *Profert in lucem, patefacit, evulgat*. ¶ מְדָנִים. Lxx κρίσεις. Schol. ἀντιδικίας *lites*] Thema est דן *judicavit*. Sic *jurgium* & *jurgo* à *jure*, ut annotat Scaliger.

21. קָשְׁרֵם. A. Th. σύνδησον. ¶ עַל לִבְּךָ. καρδίᾳ] Exstat in Scholiis. Lxx habent ἐπὶ σῇ ψυχῇ על נפשך. Puto cæteros edidisse ἐπὶ σῇ καρδίᾳ, vel certè ἐπὶ καρδίᾳ σου. ¶ עָנְדֵם. Sym. σφίγξον *constringe*.

22. תַּנְחֶה אֹתָךְ. A. S. Th. ὁδηγείτω σε *deducat te*] Vel, *sit tibi dux viæ*. וַהֲקִיצוֹתָ. Schol. ὡς δ᾽ ἂν διεγερθῇς *cùm experrectus fueris*.

23. וְתוֹרָה אוֹר. A. S. Th. καὶ νόμος φῶς *& lex lux*. ¶ תּוֹכְחוֹת מוּסָר. A. S. Th. ἔλεγχοι παιδείας *redargutiones disciplinæ*.

24. מֵאֵשֶׁת רָע. Lxx. ἀπὸ γυναικὸς ὑπάνδρου. A. ἑταίρου σου *sodalis tui*. Th. πόρνης *meretricis*. Schol. τοῦ φίλου σου *amici tui*] *Sodalis tui*: vel *socii tui*, i. רעך. Legit ergò רֵעַ pro רע. Sic etiam legit qui τοῦ φίλου σου transtulit. Nam רֵעַ *socius, amicus*. ¶ *Meretricis*. Interpretamentum τῆς γυναικὸς ὑπάνδρου, quæ Ebraicè אשת איש *mulier viri*. In Hosea אהבת רע *dilectam sodali*. ¶ מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה. Sym. Th. ἀπὸ λειογλώσσου ξένης] Λειόγλωσσος, *lævem linguam habens*, ut λειοκέφαλος *caput glabrum habens*. *Lævem*, i. blandam. ξένης *peregrinæ*, i. meretricis. Sic Terentius,

Adeón' es demens ex peregrina?

Nam olim meretrices ferè peregrinæ erant.

25. אַל תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ. A. S. Th. μὴ ἐπιθυμήσῃς κάλλους αὐτῆς ἐν καρδίᾳ σου, *ne concupiscas pulcritudinem ejus in corde tuo*. ¶ וְאַל תִּקָּחֲךָ. Schol. μηδὲ ἑλκύσῃ σε *neque capiat te*.

27. הֲיַחְתֶּה. A. S. Th. ἀποτύφει *num accendet*] Ab ἀποτύφω *uro, accendo*. Priùs erat μὴ ἀποδύσῃ, & in Hier. *abscondat*. Hodie reddunt *num capiet*?

29. אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ. Lxx πρὸς γυναῖκα ὕπανδρον ad *mulierem maritatam*. A. Th. ἑταίρου αὐτοῦ *sodalis tui*. S. τοῦ πλησίον *proximi*.

30. לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב. A. οὐκ ἐξουδενώσουσι τὸν κλέπτην *non vilipendunt furem*. S. οὐκ ἐξευτελίσουσιν *non floccifaciunt*] *Vilipendunt*: *nihili pendunt*, aut *faciunt*. *Vilipendo* potiùs est, ἐξευτελίζω, *contemno aliquid tanquam ἐυτελὲς*, i. *vile*. ¶ נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב. Schol. ψυχὴν αὐτοῦ ἵνα πεινάσῃ *animam ejus cùm esurierit*.

32. אִשָּׁה חֲסַר לֵב. A. γυναῖκα, ὑστερεῖται καρδίας, *mulierem, deficit corde*.

33. נֶגַע וְקָלוֹן יִמְצָא. S. μάστιγα καὶ ὕβριν εὑρήσει *flagellum & contumeliam inveniet*.

34. בְּיוֹם נָקָם. A. Th. ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως *in die ultionis*.

35. לֹא יִשָּׂא פְּנֵי כָל כֹּפֶר. Th. οὐ λήψεται πρόσωπον πάσης λυτρώσεως *non accipiet faciem ullius redemptionis*. ¶ שֹׁחַד. A. δωροκοπίᾳ *corruptelâ munerum*.

GROTIUS.

1. Defixisti apud extraneum manum tuam] Heb. *complosisti*. Eo enim ritu apud Hebræos fiebant sponsiones. Infrà 17. 18. & 22. 26.

2. *Illaqueatus es verbis oris tui*] Græca sententia, ἐγγύα, πάρα δ᾽ ἄτα infrà 11. 15.

3. *Es suscita amicum tuum*] *Appella mandatorem tuum*. Licebat enim, ni id fieret, creditori convenire fidejussorem non convento principali: infrà 20. 16. & 27. 13.

6. Vade

6. *Vade ad formicam, ô piger*] Horatius,

Parvula (nam exemplo est) magni formica laboris,
Ore trahit quodcunque potest, atque addit acervo
Quem struit, haud ignara ac non incauta futuri.
Quæ, simul inversum contristat Aquarius annum,
Non usquam prorepit, at illis utitur antè
Quæsitis patiens.

7. *Quæ cùm non habeat ducem*] Sicut in Apibus Regni formam molita Natura est, ità in Formicis δημοκρατίας.

10. *Paululùm dormies*] Οὐκ ὀλίγον τὸ παρ᾽ ὀλίγυ.

22. *Cùm ambulaveris gradiantur tecum; cùm dormieris custodiant te; & evigilans loquere cum eis*] In Hebræo verba sunt singularis numeri & futuri temporis, hoc sensu, *Cùm ambulaveris tecum ibit* (nempe lex Dei quam à patre & matre disces;) *cùm dormieris custodiet te; & cùm experrectus fueris te alloquetur.* In omni actu vitæ tibi proderit. Cæterùm liber Pirke Avoth intelligit hæc tria tempora, Vitæ hujus, Mortis, & Resurrectionis.

26. *Pretium enim scorti vix est unius panis*] Heb. *Propter scortum* (i. adulteram, ut præcedentia & sequentia ostendunt) *ad buccellam panis,* i. ad summam egestatem, supple *devenitur.* ¶ *Mulier autem viri pretiosam animam capit*] *Mulier viri,* i. alteri nupta. Ea causa sæpe est cur adulter vitam amittat. Ac vicissim adulter adulteræ, ut modò dicentem Menandrum audivimus.

30. *Non grandis est culpa cùm quis furatus fuerit*] Heb. *Non afficitur probro fur;* non cæditur flagris, sed compellitur ad restitutionem cum augmento. At adulter occiditur.

31. *Deprehensus quoque reddet septuplum*] Ex Hebræo meliùs vertas, *Deprehensus rependit septies:* i. Etiamsi septies furti convincatur, non ultrà tenetur quàm ad restitutionem, qualem jam diximus. Sic vox שבעתים sumitur Psal. 12. 6. ¶ *Et omnem substantiam domûs suæ tradet*] Quamdiu res habebit unde solvat, non ducitur in nervum.

34. *Quia zelus & furor viri non parcet in die vindictæ*] Sive ex dolore, deprenso forte adultero,

—— *exigit autem*
Interdum ille dolor plus quàm lex ulla dolori
Permisit,

ut ait Juvenalis Satyrâ 10. sive etiam re in judicium adductâ, ubi convictus adulter non repetet crimen, quod fures interdum faciunt, sed statim capite luet.

CAP. VII.

MUNSTERUS.

9. IN *caligine noctis*] Est אישון propriè *nigredo illa quæ apparet in oculo,* capitúrque hìc pro *caligine ipsa & primis tenebris quæ sequuntur occasum Solis.*

10. *Apertis signis*] Capitur hìc שית pro ערוה. Et est sensus, *Totam se discooperuit præter fallax cor, quod erat munitum:* vel, ut Kimhi exponit, שמורת *Custodita erat corde, potens alios seducere; ipsa autem à nullo decipi potuit.*

14. *Sacrificia pacificorum*] Hoc dicit ut juvenem alliciat & invitet ad epulas: q. d. Est mihi domi multa caro, quoniam feci hodie sacrificia pacificorum: indulgebimus igitur genio, comedentes & bibentes. Alii sic exponunt, Veni mecum, & in tantum vacabimus deliciis ac si sacrificia exhiberemus pacificorum. ¶ Porrò מרבדים v. 16. exponitur à Kimhi pro *tapetibus auro textis.* Et חטובות accipit pro *cælaturis in lecto factis,* & אטון pro *fune pretioso in Ægypto facto, quo tabulæ lecti constringuntur.*

23. *Donec sagitta transfigat*] Sensus est, Non quiescit miser, nec abstinet se à scorto donec maritus scorti spiculo confodiat jecur ejus.

VATABLUS.

5. LEnit החליקה] *Mollificat.*

6. *Cùm per fenestram* [כי בחלון] *Quoniam de fenestra,* &c. ¶ *Per fenestram* בעד אשנבי] Quidam vertunt *per cancellos:* quod rectum esse non potest, cùm dicat caput se protulisse; quod per cancellos fieri nequit.

7. *Inter simplices* בפתאים] Vide suprà 1. 4. ¶ *Carentem corde* חסר לב] i. *Desertum animo, mente captum, vecordem.*

8. *Angulum ejus* פנה] *Angulum* domûs *ejus,* nempe *mulieris alienæ.* ¶ *Domûs ejus* ביתה] Pronomen refert *scortum,* i. per viam quæ ducit ad domum ejus.

9. *In crepusculo* בנשף] Sub. *vespertino.* Significat primam partem noctis. Est autem duplex crepusculum, matutinum & vespertinum. Unde dicunt Hebræi quòd est initium noctis, cùm tenebræ incipiunt, & principium diei, cùm desinunt tenebræ. Est ergò *crepusculum* lux dubia quæ est post occasum Solis, & ante ipsius ortum. ¶ *In tenebris* באישון] *In nigrore,* vel *obscuritate.* Propriè significat *nigredinem illam quæ apparet in oculo,* propterea hìc accipitur pro *caligine ipsa & primis tenebris quæ sequuntur occasum Solis.*

10. *Ornatu meretricio* שית זונה] Ad verb. *præparatione meretricis,* vel *dispositione meretricis,* i. habitu meretricio. ¶ *Et cauta corde* ונצורת לב] Ad verb. *servata corde;* h. e. habens cor servatum: i. non mente capta, sed astuta & cauta. Alii vertunt, *anxia corde,* vel *desolata,* aut *destructa:* i. deficiens corde, sive intellectu.

11. *Tumultuosa* הומיה] *Clamosa.*

12. *Omnem angulum* כל פנה] *Singulos angulos;* vel, *quemcunque angiportum.*

13. *Roboravit vultum suum* העזה פניה] Hebraismus, pro *perfricuit frontem:* i. impudenti vultu, vel impudenter allocuta est.

14. Carnes, &c. זבחי שלמים] Sub. *relicta ex sacrificio pacificorum.* Alii, *Sacrificia pacificorum:* & ità Hebraicé.

15. *Ut quærerem faciem tuam* לשחר פניך] Quidam vertunt, *ut maturè vultui tuo apparerem:* vel, *tempestivè præoccuparem faciem tuam.*

16. *Ornamentis ornavi* מרבדים רבדתי] Ad verb. *Tapetibus tapetiavi,* i. stravi, vel adornavi. Alii, *pannis mutatoriis stravi.* ¶ Constantem lignis *affabrè,* &c. חטובות אטון מצרים] Quidam Hebræorum referunt ad ornamenta, vertentes, *elevatis fune Ægyptio.* Sing. pro plur. *funibus Ægyptiis.*

17. *Suffivi* נפתי] *Conspersi;* vel, *Odoratum reddidi.* Alii, *Fluere feci in cubili meo myrrham.*

18. *Inebriemur* נרוה] *Inebriabimur,* i. ad ebrietatem usque amori indulgebimus. ¶ *Lætemur amoribus* נתעלסה באהבים] *Exhilarabimus nos dilectionibus.*

19. *Longinqua* מרחוק] Ad verb. quæ est è *longinquo,* sub. *loco.*

20. *Ligamen* צרור] i. Sacculum, quòd nodo ligetur sive constringatur. ¶ *Constitutum* הכסא] *Temporis constituti.* Alii, *certæ solennitatis.* Alii, *novilunii,* à כסה *abscondit,* quòd tum Luna se abscondat.

21. *Declinare fecit eum* הטתו] Sub. *à recta via.* Alii, *Stravit,* vel *expugnavit eum.* Alii, *Flexit illum.* ¶ *Blanditiis* בחלק] *Lenitate, suavitate, blanditiâ.*

22. *Ad victimam ire solet* אל טבח יבוא] *Ad lanienam* [vel *macellum,* aut *occisionem*] *ire solet.* Fut. Heb. pro præs. *veniet.* ¶ *Ad castigationem stulti* אל מוסר אויל] i. Quæ solent indui à stulto ut castigetur. q. d. *Ac velutì compedibus injectis quibus fatui vincti coercentur, pergit, donec,* &c. nam sequenti versui jungi debet.

23. *Quòd contra animam suam est* כי בנפשו הוא] *Quòd vitæ ejus paratus sit.*

25. *Declinet* ישט] *Divertat*; sectando scilicet illam.

26. *Multos enim vulneratos cadere fecit* כי רבים חללים הפילה] Sic Hebraicè ut vertimus. Quidam, *Multos enim vulneravit ac stravit*. Alii, *Quoniam multos in vulnera ruere fecit*. ¶ *Occisi ejus* הרוגיה] Affixum pronomen pro הרוגים ממנה, i. *interfecti ab ea*. Hebraismus, pro *interfecti sunt propter eam*.

27. *Ad cubicula* אל חדרי] *Ad penetralia*; vel, *interiora cubicula*.

C L A R I U S.

10. **A***Pertis signis meretricis*] In Hebræo vocabulum obscænum est; sed est sensus, *Totam se discooperuit, præter fallax cor, quod erat munitum*.

14. *Victimas pro salute*] Hoc dicit ut juvenem alliciat atque invitet ad epulas: q. d. Est mihi domi multa caro; nam feci hodie sacrificia pacificorum: indulgebimus igitur genio.

23. *Donec transfigat*] h. e. Non quiescit miser, nec abstinet à scorto, donec maritus scorti spiculo confodiat jecur ejus.

R. B A Y N U S.

1, 2. **F***Ili mi, custodi sermones meos, & præcepta mea reconde tibi. Serva mandata & vives, & legem meam quasi pupillam oculi tui: liga eam in digitis tuis, & scribe illam in tabulis cordis tui*. Heb. *Fili mi, custodi verba mea, & præcepta mea absconde tecum. Custodi præcepta mea, & vives, & legem meam ut pupillam oculorum tuorum: ligabis ea super digitos tuos, scribe eadem super tabulam cordis tui*] In his crebris monitionibus de verbis & præceptis suis servandis, quæ & Dei sunt præcepta, ostendit Sapiens nos aliter non posse per hujus vitæ tenebras dirigere cursum, & inoffensè ad æternam pervenire vitam, nisi verbo Dei iter præmonstrante, tanquam vero lumine & lucernâ pedibus nostris, ut superiùs dictum est. Atqui eò diligentiùs semper hujusmodi admonitiones inculcat, quoties de majoribus dicturus est criminibus, in quæ vulgò impingunt homines, qui futuræ vitæ nullam rationem habere videntur. Superiùs à duobus maximis criminibus, nempe fornicatione & adulterio, vehementer deterruit, quibus de rebus nunquam se satìs dixisse putat pro fragilitate juventutis, & meretricum impudentia: contra quæ mala, Dei præceptis & crebris majorum admonitionibus muniendos juvenum animos indicat. *Custodi, fili mi, verba mea*] Neque tradas oblivioni, sed operibus imple, & præcepta mea absconde tecum, veluti pretiosissimum thesaurum. Solent enim homines hujus vitæ amatores in futurum multum annonæ recondere, magnas opes in omnem eventum reponere, nè quid illis ad vitæ videlicet necessitatem desit. Tu, mi fili, serva penès te præcepta mea, ut æternam vivas vitam: neque utcunque sunt servanda hæc præcepta, sed ut res maximè chara & summopere necessaria. Ex omnibus corporis partibus, ut nullam habemus majoris momenti quàm pupillam oculi, itâ nullam tuemur majori curâ, ut putâ quam natura non solùm in honestissimo loco collocavit, sed palpebris, ciliis & superciliis solicitè munivit: cui etiam si aliquid periculi immineat, in illius defensionem nullius membri recusamus jacturam. Pari diligentiâ & curâ sunt mea præcepta servanda tibi, mi fili, ut quæ lumen universæ vitæ tuæ præbeant, & sine quibus in tenebris versamur quamlibèt sapientes & apud seculum docti. Sed quo loco servanda sunt, inquis? num munitis arcibus, aut capsis ferreis recludenda? *Ligabis ea super digitos tuos*] Duplex est sensus, vel quòd opere & studiosâ actione sint implenda, quæ per *digitos* intelliguntur, vel quòd præsente memoriâ & numeratò, non minùs quàm digiti, sunt recolenda: non Judaico more chartis scribenda, quæ digitis circumferantur, aut colligentur brachiis; imò tabulis cordis carnalibus non lapideis sunt ista nova Euangelii præcepta insculpenda. Est enim intellectus humanus (ut inquit philosophus) statim ab infantia, *tanquam tabula rasa*, in qua nihil depingitur. Tu, mi fili (inquit Salomon) etiamnum juvenis, in hac tabula, piâ intelligentiâ, & solidâ memoriâ, ante omnia scribe hæc mea verba & præcepta, ut nullâ possint obliterari seu falsâ doctrinâ, seu muliercularum amore, & suaviloquentiâ carnali. Quòd si juvenis cùm sis, omnino feminarum colloquiis & pulcritudine frui juvat, omnium pulcerrima est sapientia, omnium maximè affabilis est intelligentia: da igitur operam cum illis inire gratiam, & loco sororum habere. Si sapientiam non minus charè diligas quàm sororem, si intelligentiam habeas in loco cognatæ vel propinquæ, quarum in amore si te oblectaveris, omnem facilè amorem impudicum declinabis, ut est in contextu.

3,——11. *Dic Sapientiæ, Soror mea es, & prudentiam voca Amicam tuam: Ut custodiat te à muliere extranea, & ab aliena quæ verba sua dulcia facit. De fenestra enim domûs meæ prospexi juvenem, Et video parvulos, considero vecordem juvenem, Qui transit per plateas juxta angulum, & prope viam domûs illius graditur in obscuro, Advesperante die, in noctis tenebris & caligine. Et ecce mulier illi occurrit in ornatu meretricio, præparata ad decipiendas animas. Garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis. Nunc foràs, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians*. Heb. *Dic Sapientiæ, Soror mea tu es, & cognatam intelligentiam vocabis, ad custodiendum te à muliere extranea, ab aliena* (quæ) *verba sua polivit. Nam per fenestram domûs meæ, per fenestram meam* (inquam) *prospexi. Et vidi inter imperitos, animadverti inter filios, juvenem deficientem corde. Transeuntem per plateam juxta angulum ejus, per viam ædium ejus erat iturus. In crepusculo, sub vespera diei, in nigredine noctis, & caligine. Et ecce mulier in occursum ejus habitu meretricis, & anxia corde. Clamosa illa & perversa, in domo sua non manserunt pedes ejus. Nunc foris, nunc in plateis, & prope omnem angulum insidias positura*] Quod superiùs monuit de muliere extranea, quæ miris artibus juvenilibus insidiatur annis, hoc in loco narratione, veluti re gestâ, doctrinam confirmat, ut intelligas nisi Sapientiæ des operam, & intellectum salubri doctrinâ excolas etiamnum juvenis, à procacibus mulierculis tutus esse non poteris. Quod rectè (ut antè monuimus) sive de impudica juvenum vita, juxta sensum historicum intelligere licet, sive tropicòs de sensitiva parte, quæ mentem in nobis tanquam virilem partem ad mala subinde solicitat. Atqui eòdem ferè sensus redit, cùm utraque moralis sit interpretatio. Possumus de doctrina locum intelligere hæreticorum, contra quam sapientiâ Dei est opus, sive ut rem gestam, sive exempli causâ confictam à Salomone intelligamus narrationem, parùm refert: graphicè certè depingit impudicæ mulieris ingenium & mores, à quibus quàm longissimè abesse oportet, usque adeò ut nè ædibus quidem illius appropinques, aut in eam plateam venias quâ habitat illa, ut superiùs dictum est. Nam olim per fenestras & cancellos prospiciens, *vidi* inter alios (sic Hebræa habet veritas) juvenes, unum cæteris magìs vecordem, cui cor defecerat, qui ubi se in periculum conjecerat, in casses illius incidit, cùm non solùm in plateam, sed prope illius ædes accessisset. In Hebræo enim legimus, *prope angulum ejus*, h. e. angulum domûs ejus. Quod dicit, *vidi*, non est necessum ad corporis oculos referre, neque rem gestam intelligere, sed fictam potiùs velut in proscenium producit narrationem. Mente igitur consideravit quid utrinque fieri solet, & à meretricum impudentia, & à parùm constantibus viris, & interim ostendit quibus tentationum gradibus ad crimen perveniatur. Per *crepusculum, vesperam diei, noctis nigredinem & caliginem* (nam hæc quatuor distincta leguntur in Hebræo) primùm נשף quod tempus significat non satìs clarum, cujusmodi est vel statim post solis occasum, vel sub ortu solis, universæ vitæ mortalium referens imaginem, ut in qua cum luce fidei variæ tentationum species miscentur. ערב יום *vespera diei*, quæ multò plus noctis habet, sensum & oblectationem ad crimen significat: cui si *nigredo noctis* (ut est in Hebræo) accedat, h. e. plenus consensus, qui lumen gratiæ rejicit, omnino nihil superest, nisi ut caliginem, & malorum operum tenebras, quæ lucem oderunt, perveniatur, & non solùm gratia recedat, sed

lumen

lumen quoque intellectûs naturale obscuretur. Quò cùm venisset stultus ille, jam obscurâ luce, & ingruente noctis caligine, occasionem observans mulier, in occursum illius festinat, omnibus modis ad decipiendum hominem instructa, non solùm verbis politis, de quibus superiùs disseruimus, sed etiam habitu meretricio: & his modis reddimur obnoxii tentationibus, dum (ut excors iste) nullis honestis laboribus vacamus, dum temporis & locorum circumstantias, & occasiones peccandi sequimur. *Præparata ad decipiendas animas*] Pro quo, *anxia corde* in Hebræo legitur, sive *ligata corde*, h. e. anxietate cordis amorem simulans, ut sit à verbo צור, i. *coartare*, non à נצר, *servare*. Possunt hæc verba ונצורת לב *corde ligata* sive *anxia*, referri ad cordis secreta, & dissimulationem: ego mallem referre ad habitum corporis & ornatum, quem laxum & lascivum gestabat, sed circa præcordia strictum & colligatum, ut corporis elegantiam ostentaret. Chaldæus alio sensu vocem Hebræam צורה interpretatur, nempe pro *fortitudine*, ut sit sensus, fuit habitu meretricio dissoluta & effeminata, sed corde robusto & virili, utputa inverecunda & impavida. Potest denique exponi *desolata*, sive *destituta corde*, h.e. sine intellectu, juxta illum locum, כעיר נצורה, *tanquam civitas desolata*, Esa. 1. Levi Ben Gersom ad habitum sive ornatum meretricium refert locum: q. d. *erat nudo collo & pectore corde tenus*, quod vestitum & tectum habebat. Et hunc sensum ex Chaldæo licet intelligere, cùm vox Chaldæa utrumque significet, *fortitudinem* & *absconsionem*. David Kimhi *observata corde*, à verbo נצר, ut sit sensus, Erat cauta, quæ cùm alios deciperet, ipsa decipi non potuit. Porrò quod ad mores illius spectat, erat garrula, inquieta, non valens in ædibus consistere. Hebræum, *clamosa & recedens* sive *declinans*, sup. ab imperio & obedientia mariti, vel ab omni honestate & virtute aliena. Sequitur in Hebræo, *In ædibus illius non manserunt pedes ejus*] Vel, *non solent manere*. Cùm pudicæ mulieris sit rarò in publicum apparere, hæc contrà foris visa est, nunc ante ædes, nunc etiam longiùs in plateam progressa. Quàm aptè quadrent hæc in doctrinam adulterinam, & in magistros hæreticæ pravitatis, quid attinet admonere? qui pudore semel deposito suam ignominiam & damnata dogmata modis omnibus publicare conantur, præsertim apud indoctam seu juvenum seu vulgi turbam, quæ non satis claram Scripturarum lucem est assecuta, sed crepusculo inter diem & noctem obambulant: id quod negligentiâ pastorum ferè fit, qui veluti oves absque pastore populum Christianum relinquunt, & cùm pastoris vocem non audiunt, alienum sequuntur plurimi. Cæterùm quantâ impudentiâ & plusquam meretriciâ procacitate ostentant hodie & per plateas, sed tectè & in tenebris, venalem exponant corruptissimam doctrinam, & quanto studio evigilant, ut à sinceritate doctrinæ catholicæ, & à castitate matris Ecclesiæ revocent homines indoctos, utinam magis esset ignotum: sed dabit his quoque finem aliquando Christus. Nostra verò ad institutum revertatur oratio, ostensura quanta sit hujus mulieris impudentia, non minùs factis quàm verbis procax & audacula. Ultra omnem pudorem femineum prosilit in amplexus & oscula: nam comprehensum juvenem osculatur. En tibi, fili, quibus gradibus ad crimen descenditur; caro suis illecebris mentem & rationem apprehendit, & oblectationibus veluti quibusdam osculis demulcet, ut ad peccandum consentiat. Sed quæ sequuntur audiamus.

13,——16. *Apprehensúmque deosculatur juvenem, & procaci vultu blanditur, dicens, Victimas pro salute devovi, hodie reddidi vota mea. Idcirco egressa sum in occursum tuum, desiderans te videre, & reperi. Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Ægypto. Aspersi cubile meum myrrhâ, & aloe, & cinamomo.* Heb. *Porrò tenuit eum, & osculata est eum, corroboravit faciem suam, & dixit ei, Hostiæ pacificæ apud me, hodie persolvi vota mea. Quamobrem egressa sum in occursum tuum ad quærendam faciem tuam, & inveni te. Ornamentis ornavi lectum meum, trabibus cœlatis, funibus Ægypti. Suffumigavi cubile meum myrrhâ, aloe, & cinamomo*] Quibus artibus pudicitiæ juventutis insidiantur impudicæ mulieres, quæ interim summum amorem & aliquam honestatis speciem præ se ferunt, præsens locus ostendit. Nam quamvis omnia libidinis & lucri causâ faciat hæc mulier, nihilominus composito vultu & robustâ facie, h. e. oculorum constantiâ, longè diversum simulat, & inquit, *Victimæ pacificæ sunt mihi* (ut est in Hebræo) *hodie reddidi vota mea*] q. d. Convivium tuâ causâ paravi, quod alioqui facere oportuerat, cùm essem voto constricta. Et hodie me fecisse mihi gratulor, posteaquam te invenerim. Aliter nunc sum obnoxia & obligata pacificis reddendis victimis (quas votorum compotes solent homines facere) posteaquam te invenerim. Jamdudum votum feceram de victimis pacificis solvendis, quàm primò tui compos essem: eas ut vovi, hodie libenter solvam, posteaquam mihi occurristi. Prior expositio est melior, nam nihil aliud quàm paratas dapes & lautam cœnam domi se habere significat: & quamvis illa nullum hominem recusasset, neque amore sincero quenquam prosequatur, tamen imperito & vecordi juveni persuadere conatur, se illius amore flagrare. Nullâ levitate ex ædibus egressa sum, sed tuâ causâ duntaxat, inquit, veni, domi habens epulas multas, quarum te participem esse volui; quæ hoc nomine gratiores erunt, quòd ex victimis pacificis supersunt. Cogita (inquam) quàm mihi charus sis, cùm non miserim quenquam, sed ipsa te quæsitum veni. In Hebræo legimus לשחר פניך *ad investigandum, cum cura & solicitudine, faciem tuam* sive *personam*: q.d. nihil aliud volui nisi te, non tua. Interpres qui vertit *desiderans te videre*, secutus est Lxx qui sic habent ποθῦσα τὸ σὸν πρόσωπον. At nè fortassis jam sub vesperum de cubili aut lecto sis solicitus, habeo lectum elegantissimum, ut putà stragulis & sumptuosis ornamentis stratum, funibus byssinis ex Ægypto suspensum. Chaldæus hunc locum, in quo magna est varietas interpretum, simpliciter vertit sic, *Stramentis & lecticis stravi lectum, & ornamentis ex Ægypto ornavi*. Potest dictio Hebræa אטון, quam Hieronymus secutus Lxx *tapetibus* vertit, [ἀμφιτάποις δέστρωκα τοῖς ἀπ' Αἰγύπτου, διέῤῥαγκα τὴν κοίτην μου κρόκῳ, τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμώμῳ, *Tapetibus stravi quæ sunt ab Ægypto, asperſi cubile meum croco, at domum meam cinamomo*, sic Lxx.] Potest inquam vox אטון *funes* significare, qui ex optimo lino, seu bysso, nempe Ægyptio, contexti sunt. Et nè quid desit ad voluptatem, *sparsi* vel potiùs *suffivi*, odoratum feci, *cubile meum myrrhâ, aloe, & cinamomo*. Quidam ex Hebræis exponit aquis rosarum & aromatibus.

17,18,19. *Veni, inebriemur uberibus, & fruamur concupitis amplexibus, donec illucescat dies.* Heb. *Veni, inebriabimur amoribus usque manè, exsultabimus in amoribus. Non est enim vir in domo sua, abiit viâ longissimâ: Sacculum pecuniæ secum tulit, in die plenæ lunæ reversurus est in domum suam*] Hâc nocte, inquit, usque manè voluptatibus indulgeamus: opera tenebrarum oderunt lucem. Sequitur, *Vir non est in domo sua*] Ut omnem metum eximat; & sensus simplex, Non est domi, sed procul peregrè profectus; neque brevì reversurus, nam in sumptus viæ tulit non parvam pecuniam. *Ante diem absconsionis*, sup. *lunæ* (ut est in Hebræo) h.e. ante novilunium non est reversurus, nè quid ab eo timeas: vel, *non est in domo sua vir*, h. e. nihil habet autoritatis in domo sua, etiamsi domi esset, ego primas in familia partes teneo: ad securitatem omnem accedit, quòd domi non sit. Mysticè in humana anima, cùm intellectus & mens gratiâ Dei imbuta viriles partes non agit, sed procul peregrinatur à custodia conscientiæ, ad voluptates & desideria inutilia deflectit ratio à carne pertracta. Christus quoque animarum nostrarum sponsus est, quem conscientiæ domûs si custodem non habeamus, facilè cum mundo & dæmonibus fornicamur. O infelix animus & miserrimus, qui in domo patris tantâ abundantiâ saluberrimi panis relictâ, quisquilias porcorum in domo meretricia malit edere, quàm cum Abraham, Isaac & Jacob recumbere, & sanctorum epulis interesse!

20,21,22. *Irretivit eum multis sermonibus, & blanditiis labiorum pertraxit eum.* Heb. *Declinare fecit illum per multi-*

multitudinem dulcis sermonis, blanditiis labiorum suorum impulit eum. Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciviens & ignorans. Et nescit quòd ad vincula stultus trahatur. Heb. *Vadit post eam subitò, ut bos ad victimam veniet, & sicut compes ad castigationem stulti. Donec transfigat sagitta jecur ejus, velut si avis festinet ad laqueum, & nescit quòd de periculo anima illius agitur*] Tandem hujus seu rei gestæ, seu exempli causâ confictæ narrationis finem & exitum vide. Stolidus juvenis qui otiosus & solus obscurâ luce per vicos obambulat, posteaquam ad hunc modum est illectus, & tractus ad crimen, summâ videlicet voluptate cum securitate propositâ & solitudine, propriæ voluntatis compos vix esse potest. Persuasus igitur & impulsus hujus mulieris adulteræ blanditiis, nihil respondet, nihil causatur, nec parentum nec Dei timorem ob oculos habens, non corporis sui, non animi damnum: subitò sequitur, specie ad delicias invitatus, revera autem ad interitum. Velut bos, qui non novit quando ad præsepe, quando ad macellum ducitur; putat, inquam, se ad lautum convivium, ad mollitiem cubilis ire, revera autem ad mortem trahitur, vel temporalem, quæ frequenter mœchis infligitur, vel ad mortem animæ festinat, & velut stultus & ignarus ad compedes trahitur, non ampliùs liber aut sui juris futurus. Quod nos habemus *Nescit quòd stultus ad vincula trahatur*] In Hebræo legitur cum litera similitudinis, *Et velut compes ad castigationem stulti.* Et sunt qui nullam differentiam ponant inter duas illas similitudines: nempe *sicut bos ad victimam,* & *sicut stultus ad compedes,* quia neuter potest exitus rei cogitare, neque bos mortem, neque stultus castigationis acerbitatem videt: vel est sensus similitudinis, quòd subitò sequatur Ignarus periculi, ignarus se ad mortem trahi, & non ire ad convivium, sed duci ut stultus ad vincula. In Hebr. clausula illa, *& sicut compes ad castigationem stulti,* sensum efficit obscurum, cùm nec præcedentibus nec sequentibus videatur cohærere. Abraham filius Hezra sic locum explicat, non quasi similitudinem novam afferret Salomon, sed quasi per epiphonema clauderet narrationem, ad hunc modum subaudiendo quædam; Sicut ad compedem sive vincula venitur, h. e. molestè & cum difficultate, sic ad disciplinam stultus venit. Commentarii Hebr. locum exponunt per figuram quam Græci vocant ὕστερον πρότερον, quæ etiam Hebræis est frequens: & erit sensus juxta verborum ordinem immutatum, viz. Sicut stultus venit ad castigationem compedum, qui nihil aliud quàm jocatur cùm compedibus constringitur. Aliter, Stultus qui rectam virtutum viam negligit, & suo more pro libidine vivit, veniet tandem ad vincula & carceres pœnásque dabit suæ stultitiæ, quamvìs ille nihil minùs à principio cogitat. Idem usu veniet huic juveni. Sequens versiculus, *Donec transfigat cor* vel *jecur illius, sagitta*] A principio prioris versiculi pendet, videlicet *ibit post eam sicut bos ad mactationem, & sicut stultus ad compedes, donec sagitta transfigat jecur ejus.* Quod exponunt Hebræi de plaga mortifera, quam maritus mulieris infliget illi, ut certa mors & repentina sequatur, ac si sagitta transfigeret cor illius. Alii referunt ad clausulam proximè præcedentem: nempe, stultus toties veniet ad compedes, donec tandem sagitta transfigat jecur ejus, h. e. donec tandem morte plectatur. Aliter, ut ad sequentia referatur, *sicut avis festinat ad laqueum, donec tandem sagitta transfigat cor illius,* & *ad laqueum,* h. e. ad escam sub laqueo. Porrò juxta hunc sensum ultima clausula, nempe, *Et non novit quod de vita illius sit*] Ad omnes tres similitudines, & ad juvenem refertur, ad hunc modum; Ut bos non novit quòd de vita sua agitur, ut stultus ductus ad compedes non novit quòd de vita sua agitur, denique ut avis festinans ad laqueum non novit quòd de vita sua agitur, ità neque iste adolescens novit tractus amore mulieris adulteræ, quantâ jacturam animæ suæ faciat. Non novit se rectà tendere ad mortem animæ suæ, ut corporalem mortem evadat, quam frequenter subeunt adulteri. Quæ sequuntur obscuriùs indicant non fuisse rem gestam, nec Salomonem conspexisse oculis corporeis, neque audivisse hujusmodi verba, sed monitionem esse in genere positam: quâ mulierculárum impudentiam depingit, & suo filio ponit ob oculos fraudes quibus uti solent adversùs incautos & imprudentes juvenes. Quantum denique sit nefas, vel ullam familiaritatem cum hujusmodi inire; usque adeò ut vel per earum incedere plateam, aut prope ædes accessisse, sit periculosum, ut sequitur,

23,——26. *Nunc ergò, fili mi, audi me, & attende verba oris mei. Nè abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiaris semitis illius.* Heb. *Non declinabit ad vias illius cor tuum, neque errabis in semitis illius. Multos enim vulneratos dejecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Via inferi domus ejus penetrantes interiora mortis.* Heb. *Via inferni domus illius descendentes ad cubicula mortis*] Haud ità multùm refert quod in Hebræo legatur, *Nunc filii audite me,* & summâ diligentiâ *verbis oris mei attendite.* Unius exemplum proposui, quo teipsum velut in speculo tuearis, non est quòd tuis viribus fidas, aut constantiæ, imò procul fugiendum est si velis esse tutus: [*Fugite,* inquit, *fornicationem,* 1 Cor. 6.] *Nè flectat cor tuum ad vias quibus incedit,* nè fortè factus obvius non poteris resistere sermonibus & blanditiis illius: imò potiùs, quàm longissimè circuibis, ab instituto itinere deflecte, quasi errares in plateis civitatis, *nè incidas in semitas illius* adulteræ: vel, *nè erraveris, nam si cor tuum declinet ad vias,* h. e. ad ullam ex iis hujus adulteræ, *plurimùm erraveris. Nam illa plurimos graviter vulneratos prostravit,* non hunc solùm de quo locutus sum, quem tu fortassis putas tam facilè persuasum & victum, quòd imbecillis esset & parùm constans: *imò omnes,* h. e. plurimi, & ingens numerus robustissimorum virorum, *fuerunt ab ea interfecti, & ad inferos dejecti:* non enim est via magìs compendiosa ad infernum & gehennam quàm illa quæ ducit ad dòmum hujus mulieris. Sic igitur existima, te, si petas illius ædes, rectà ad infernum tendere: si illius cubile, quod omnia aromata redolet, adire pergas, te eâdem operâ *descendere ad cameras mortis* (ut est in Ebræo) *æternæ* supple. Quare si corporis jacturam & periculum non times, at saltem animæ mortem & interitum formidans, omnem fornicationem, adulterium, & illicitum concubitum fuge. Non sine causa vehementer laborat Salomon in principio sui libelli, ut filium adhuc innocentem ad amorem castitatis pertrahat; haud ignarus quanta mala ex luxu & libidine huic ætati perveniant. Quòd si de spiritûs fornicatione locum intelligere malis, semel copulatus es Christo, & illius corporis, nempe Ecclesiæ, factus es membrum. Tollens membra Christi, faciens membra meretricis, damnatæ sectæ videlicet, absit. Porrò ad reliquos sensus ex præcedentibus facilis erit loci applicatio, nos ad sequentia properamus.

DRUSIUS.

2. וֶחְיֵה. A. S. Th. *καὶ ζῆθι & vive*] i. Vives. Sensum ergò expresserunt Lxx. *καὶ βιώσεις,* & Hieron. dum interpretatur *& vives.*

3. קָשְׁרֵם. A. *σύνδησον colliga.* S. Th. *ἄφαψαι alligato*] Vel *suspende.* Nam *ἀφάπτω suspendo,* item, *applico, admoveo.* In Thesauro Stephani, Ἐνάπτω, *alligo, adalligo.* ¶ כָּתְבֵם. Schol. *ἀπόγραψαι describe.* ¶ עַל לוּחַ לִבֶּךָ. Sym. *ἐπὶ τοῦ στήθους in pectore*] Sic etiam interpretatur suprà 3. v. 3. Lxx hîc habent ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου, sed legendum esse divino ἐπὶ πλακὸς καρδίας σου *in tabula cordis tui.* Quanquam apud Hieron. Hab. 2. *describe ea super latitudinem cordis tui.* Sic variant codices cap. 3. Nam pro eo quod in cæteris ἐπὶ πλακὸς, in uno legitur ἐπὶ τὸ πλάτος. Consule sodes ed. Rom. ad hunc postremum locum.

4. אֲחֹתִי אָתְּ. A. S. Th. Ἀδελφή μου εἶ σὺ, *Soror mea tu es.* ¶ וּמֹדָע לַבִּינָה תִקְרָא. A. Th. *καὶ γνωστὴν τὴν σύνεσιν καλέσεις, & notam Prudentiam vocabis*] *Notam,* i. *amicam,* aut *cognatam.* Illud Hieronymus, hoc alii interpretantur.

5. אמריה

5. אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה. Th. ἧς ῥήματα αὐτῆς ὀλισθηρά, *cujus verba lubrica sunt.*

8. אֵצֶל פִּנָּהּ. Schol. παρὰ γωνίαν] i. פִּנָּה absque Mappic. Nam פִּנָּהּ, quod contractum ex פִּנָּתָהּ, interpretatur γωνίαν αὐτῆς *angulum ejus.* Παρὰ γωνίαν hodie legitur in textu ed. Rom. sed in annotationibus observatum in aliis libris esse ἐν γωνίᾳ, & in Scholio παρὰ γωνίαν. Hoc Scholion quin ex alia quapiam editione sumptum sit vix dubito.

10. שִׁית זוֹנָה. A. θέσιν πόρνης *thesin meretricis.* Sym. τάξιν πόρνης *ordinem meretricis*] Θέσις propriè *positio.* Idem שִׁית: quippe שׁת *posuit.* Hîc sumi videtur pro *habitu* aut *vestis genere*, quæ & σύνθεσις· quâ voce Latini quoque autores utuntur. Suetonius Nerone, *Ac plerumque synthesin indutus*, &c. Martialis,

Synthesibus dum gaudet eques dominúsque senatus.

¶ *Ordinem, conditionem*, aut *statum.* Gallicè *l'estat, ou la qualité.* Quod pro eo habendum ac si dixisset *ordinis meretricii*; sicut dicimus *senatorii ordinis, equestris ordinis.*

11. הֹמִיָּה. A. ῥεμβάζουσα *otiosa.* ¶ וְסוֹרֶרֶת. A. Ἀφιστάμένη *deficiens.* Sym. ἀφηνιῶσα *rebellis*] Vel *ad defectionem solicitans*, vel potiùs *fide deducta* sive *abducta*, i. rebellis, proterva.

13. הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר. Sym. Ἐτόλμησε πρόσωπον αὐτῆς, καὶ εἶπεν, *obduravit faciem suam, & dixit.* Th. ἠναιδίσατο ἐν προσώπῳ αὐτῆς *impudenter se gessit vultu suo.*

16. מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי. A. Th. περιστρώμασι περιέστρωσα *stragulis stravi*] Περιστρώματα, *tapetia & aulæa quibus triclinia vel lecti circumquaque sterni solent.* Utuntur hâc voce Latini autores, ut Plautus, & alii. Cicero, *Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres.* Rectiùs igitur vertes *peristromatis stravi.* ¶ חֲטֻבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם. Th. διαγεγραμμέναις ζωγραφίαις Αἰγύπτου, *delineata picturâ Ægyptiâ.*

17. נַפְתִּי. Th. ἐκαλλώπισα *adornavi.*

18. נִרְוֶה דֹדִים. A.S. Th. μεθυσθῶμεν τιτθῶν *inebriemur mamillis.* *Mamillis* דַּדִּים. Nunc legunt דֹּדִים, i. *amoribus.* Hieron. *uberibus.* Cant. 1. 4. דֹּדֶיךָ. Lxx μαστοί σου. Hieron. *ubera tua.* Ezec. 16. דֹּדִים. Aquilæ prior editio συναλλαγῆς, i. *sponsalium sive nuptiarum*, posterior μασθῶν *uberum.* Sic etiam Theodotio. ¶ נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים. A. Th. συμπεριπλακῶμεν ἐν ἀγάπαις *unà circumplicemur amoribus*] *Circumplexemur nos.*

20. צְרוֹר. Schol. βαλάντιον *crumenam.* ¶ לְיוֹם הַכֵּסֶא. A. Εἰς ἡμέραν πανσελήνου *in diem plenilunii.* Alius, ἐν ἡμέρᾳ εὐσήμου *die insignis festi*] Nam subintelligitur ἑορτῆς aut aliquid tale.

21. הִטַּתּוּ. Lxx Ἀπεπλάνησε δὲ αὐτόν. Sym. ἐξέκλινεν *declinare fecit.* A. ἦγξεν *constrinxit*] Ἐκκλίνω, *declino.* Sed interpretes usurpant pro *declinare facio*, i. הִטָּה, ut Amos 5. 12. ἐκκλίνειν τοὺς πτωχοὺς sign. non *declinare pauperes*, sed *facere ut declinent & opprimantur, eorúmque causæ corrumpantur.* Ità usus quoque est Sirachides 8. 3. καρδίας βασιλέων ἐξέκλινε *fecit ut declinarent à recto*, i. correxit, pervertit, depravavit. ¶ *Constrinxit.* Hieron. *irretivit.* Job. 24. 2. יַטּוּ. Sym. παρέτρεψαν. Hieron. *pervertunt.* Lxx ἐξέκλιναν. Cæterùm ἄγχω vulgò exponitur *suffoco, strangulo.* ¶ בְּרֹב לִקְחָהּ. Th. ἐν πλήθει δομάτων *multitudine donorum*] Sic alibi לקחת *accepisti dona in hominibus.* Apostolus habet ἔδωκας *dedisti*, propriè *accepta dedisti.* ¶ תַּדִּיחֶנּוּ. A.S. Th. ἐξῶσεν *expulit*] Malim *perpulit.* Hieron. *protraxit.* Lxx ἐξώκειλεν αὐτόν.

22. פִּתְאֹם. A. παραχρῆμα *statim.* Sym. ἐξαίφνης *derepente.* ¶ כְּעֶכֶס אֶל מוּסַר אֱוִיל. Sym. σκιρτῶν ὡς ἐπὶ δεσμῶν ἄφρων, *saliens ad vincula stultus*] Vel *exsultans.* Vult dicere *cum exsultatione properans.* ¶ *Stultus*: *insipiens.*

23. עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ. Th. Ἕως διασπαράξῃ βέλος ἥπατι αὐτοῦ] Hieron. *donec transfigat sagitta jecur ejus.*

26. עֲצֻמִים כָּל. S. Th. ἰσχυροὶ πάντες *validi omnes*] Hieron. *fortissimi quique interfecti sunt ab ea.* Lxx ἀναρίθμητοί εἰσιν οὓς πεφόνευκεν. Cave spernas.

GROTIUS.

10. *Garrula & vaga*] Sic *vagum scortum* dixit Horatius.

12. *Nunc juxta angulos insidians*]

Cunctis in triviis & angiportis,

ut ait Catullus.

14. *Victimas pro salute vovi*] Pro tua salute.

16. *Aspersi cubile meum myrrhâ & aloe & cinnamomo*] Odoravi illud. אהלים, quod hîc *aloe* vertitur, *sandalum* interpretantur Judæi.

20. *In die plena luna reversurus est in domum suam*] Sic vocem hanc vertit ex Hebræo Hieronymus Psal. 81. 3. in versione ex Græco, *neomeniam.* Et eodem modo hîc interpretatur Abenesdra. Propius vero est esse à כסס *supputare*, & significari *tempus supputatum*, sive *certum, condictum, constitutum.* Hoc dicit mœcha, nè adulter deprehendi metuat.

CAP. VIII.

MUNSTERUS.

1. *Sapientia clamat*] Nomine *Sapientiæ* accipe cognitionem Dei, quam habemus ex verbo Dei. Per *prudentiam* verò accipe cognitionem, quâ facta Dei & judicia ejus cognoscuntur. Hebræi tamen exponunt hîc *sapientiam* pro *viris sapientibus*, qui homines vocant ad sapientiam Legis, idque in locis publicis, ut nemo sit qui se abscondat à luce ejus & excusationem habeat. Extollit autem Sapiens Dei sapientiam in septem. 1. Est *insignis*, & longè excellit sapientiam hominum, sicut נגידים *principes* vulgares excellunt homines. 2. Est *recta*, per rectam ducens viam. 3. Est *vera*, nullum habens admixtum errorem. 4. Quietum reddit hominis animum. 5. In nulla re adversatur sibiipsi. 6. Rectum tenet ordinem, id quod ex dictione נכח colligitur. 7. Non habet annexum fastidium, sed quantò plus in ea profeceris, tantò ardentiùs eâ oblectaberis. Hæc ordinatè in textu describuntur.

12. *Cohabito astutiæ*] h. e. נתחברתי *adjuncta sum astutiæ.*

14. *Rerum conservatio*] Potentia scilicet illa quâ Deus omnia gubernat & conservat, postquam illa esse fecit in rerum natura. Id תושיה significat.

16. *Munifici*] Est נדיב generale vocabulum, *Duces* & *Magistratus* significans. Et est sensus, *Per me Magistratus fiunt recti, & justi Judices terræ.* Judicis autem est esse munificum & liberalem.

22. *Dominus possedit me in initio*] Verbum Dei & potentia ejus sunt æterna: & sicut verbo omnia sunt condita, ità omnia reguntur & dispensantur verbo Dei. Unde qui crediderit omnia pendere à Deo, is credit se quoque in manu Dei esse cùm deferenda sunt omnia. Vocat autem hîc Sapiens *initium viæ Domini* creationem mundi.

26. *Quæ sunt extra eum*] Per id intelligitur portio terræ habitabilis quæ extra aquam apparet, quam & mox *caput pulverum orbis* appellat. Alii intelligunt per *exteriora* illa elementum Aeris, & per *caput pulverum* sphæram Ignis, quæ supremam inter elementa tenet locum.

27. *Cùm describeret circulum super faciem abyssi*] Per *faciem abyssi* Hebræi hic intelligunt מרכז *centrum mundi*, super quo omnes sphæræ elementares & cœlestes veluti circino sunt formatæ.

28. *Æthera*] Hebræi intelligunt hîc per שחקים *immutabilitatem cœlorum.* Nihil enim in illis est corruptionis aut generationis, ut in his quæ sunt infra sphæram Lunæ.

29. *Legem suam*] Per *legem mari præscriptam* intelligitur גבול *limes*, qui alibi arena ejus esse perhibetur, h. e. littus.

30. *Veluti educata*] Sunt qui hîc אמון exponunt pro אומן *pædagogo*, sine cujus nutu puer nihil agit, sic Deus nihil egit sine sua summa & excellenti sapientia, h. e. incomprehen-

comprehensibili ratione. R. Levi idem ferè sentit, qui אמון exponit pro מגדל ומנהיג *directrice*. Kimhi sic exponit, *Fui cum eo vice educat onus*. *Ludere* præterea dicitur *in orbe terræ*, quòd Sapientia, quæ habetur per verbum Dei, regit, servat, terret, consolatur & vivificat filios hominum, adfert vitam æternam, defendit nos adversùs Satanam & adversùs portas inferorum.

VATABLUS.

1. CLamat תקרא] Fut. Heb. pro præs. *clamare solet*. 2. Locorum *excelsorum* מרומים] *Tumulorum*. ¶ In *loco semitarum* בית נתיבות] Hebraismus, pro *in quadriviis*, sive *compitis*. Ad verb. in *domo semitarum*. Locum significat quo concurrunt multæ viæ. Quidam vertunt *inter semitas*. Alii, *in præcipuo loco semitarum*. ¶ *Stat* נצבה] Præt. Heb. pro præs.

3. *In loco portarum* ליד שערים] Ad verb. *ad manum portarum*: i. in platea quæ adjacet portis. Nam יד significat etiam *locum quem habemus ad manum*, ut est platea. ¶ *In ostio* לפי] Ad verb. *in ore*: i. in ingressu, sive introitu. ¶ *Clamat* תרונה] Fut. Heb. pro præs. *intonat*.

4. *Ad filios hominum* אל בני אדם] i. Obscuros & plebeios: nam per *viros* Hebræi nobiles intelligunt.

5. *Simplices* פתאים] Vide suprà 1. 4. ¶ *Intelligite corde* הבינו לב] *Intelligite scientiam*: ità quidam Hebræi. Alii vertunt, *facite ut cor vestrum intelligat*: ut verbum præcedens sit transitivum: i. reddite cor vestrum intelligens. Quidam exponunt, *resipiscite*.

6. *Honorabilia* נגידים] *Nobilia*, *eximia*, *insignia*. Alii, *præcipua quædam*. Alii, *verba honorabilium virorum*. Quidam Hebræorum exponunt, *verba bona & sapientia*. ¶ Erit *rectitudines* מישרים] Proferet *rectitudines*: i. sermo meus erit de rebus æqualibus; h. e. planis & facilibus.

7. *Loquetur* יהגה] *Meditatur*. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Et abominatio*, &c. ותועבת שפתי רשע] Quidam Hebraismum sic convertunt, *& abominantur labia mea impium*: vel *impietatem*. Alii, *impietas est abominanda labiis meis*.

8. *In justitia* בצדק] Hebraismus pro *justa sunt*. ¶ *Pravum, nec perversum* נפתל ועקש] *Distortum* quid, *aut pravum*: i. res distorta, aut prava.

9. *Recta sunt* נכוחים] *Plana sunt*, vel *obvia*: i. intellectu facilia. ¶ *Invenientibus scientiam* למוצאי דעת] *Sectantibus scientiam*, vel, *sectatoribus scientiæ*: nam rectos eos reddunt.

10. *Eruditionem meam* מוסרי] *Castigationem meam*, vel *disciplinam*. ¶ *Et non argentum* ואל כסף] Hebraismus, *præ argento*: nam sequitur, *potiùs quàm aurum*. ¶ *Potiùs quàm*, &c. מחרוץ נבחר] Quæ est *auro eligibilior*: i. Cùm scientia sit auro eligibilior, sive optabilior.

11. *Desiderabilia* חפצים] *Quæ habentur in deliciis*: *quæ expeti possunt*. Similia habes suprà 3. 15. ¶ *Æquabuntur ei* ישוובה] *Æquabunt eam*: i. non possunt ei conferri.

12. *Invenio* אמצא] Fut. Heb. pro præs. aut præt. *assequor*, vel *assecuta sum*: q. d. Nunquam me deserit astutia; sola invenio sanctos cogitatus.

14. *Et sapientia* ותושיה] *Et doctrina vera*. Alii, *essentia*. Alii, *& rerum conservatio*: potentia scilicet illa quâ Deus homines gubernat & conservat, postquam omnia esse fecit in rerum natura. Vide eandem dictionem suprà 2. 7.

15. *Et principes* ורוזנים] *Et consiliarii*.

16. *Dominantur* ישורו] Ad verb. *principabunt*. Fut. Heb. pro præs. i. officio dominorum funguntur. ¶ *Et principes* ונדיבים] *Et nobiles*; vel. *& munifici*, sive *liberales*. נדיב generale vocabulum est, *ducem & magistratum* significans. Quidam hanc versûs partem vertunt, *& principes omnes judicant terram*. Alii, *& judices terræ munifici sunt & liberales*.

18. *Substantia stabilis* הון עתק] *Opes duratura*. Alii, *substantia multa & magna*.

20. *Deduco* אהלך] Fut. Heb. pro præs. *deducam*, sub. *eum qui adhæserit mihi*. Ad verb. *ire faciam*. Potest etiam esse intransitivum; *ambulabo*, sive *ambulo & incedo*.

21. *Esse perpetuum* יש] *Bonum permanens*. Quidam, *Ut bonorum* [vel *opum perpetuarum*] *heredes reddam diligentes me*. Alii, *Ut possessionem substantiæ parem diligentibus me*.

22. *Viæ suæ* דרכו] i. Operum suorum.

23. *Principatum habui* נסכתי] *Princeps facta sum*. Alii, *disposita sum*, sive *constituta*, aut *ordinata*. ¶ *Ante terram* מקדמי ארץ] Ad verb. *ab initiis terræ*: i. à primordio terræ; sive antequam crearetur terra.

24. *Abundantes* נכבדי] Ad verb. *prægravati*: i. nondum fontes aquis redundabant. Alii vertunt, *multiplicatæ aquæ*: i. dum non essent abyssi & aquæ multæ.

25. *Fundati essent* הטבעו] Ad verb. *immersi*, aquis scilicet, instar rei gravis, aut potiùs, *immersi aquis*, *& in terram defixi*, i. collocati. ¶ *Formata sum* חוללתי] *Parturiebar*. Vel, *concepta eram*. Chald. *genita eram*.

26. *Et plateas* וחוצות] *Et quæ extrà sunt*. Per id intelligitur portio terræ habitabilis, quæ extra aquam apparet, quam & mox *caput pulverum orbis* appellat, acsi dicat, Nondum discooperuerat faciem terræ, necdum fecerat eam habitabilem. ¶ *Et summitatem* וראש] Ad verb. *& caput*.

27. *Circulum* חוג] i. Cùm disponeret centrum terræ quod est in medio ejus: dum redigeret aquam & terram in figuram circularem.

28. *Cœlos* שחקים] Chald. *nubes*. ¶ *Quando roborabat* בעזוז] *Cùm stabiliret*, *solidaret*, *firmaret*.

29. *Statutum suum* חוקו] *Limitem suum*, præscriptum scilicet: *terminum suum*. Quidam *legem suam*, sive *præceptum suum*, eodem sensu. ¶ *Nè transirent littus suum* לא יעברו פיו] Quæ *non prætergredientur os ejus*: i. mandatum Dei. Vel *os ejus*, i. orificium & ingressum ejus maris. ¶ *Quando describebat* בחוקו] *Cùm constitueret*.

30. Veluti *alumnus* אמון] i. Velut is qui alit & educat ista inferiora. Quidam, *in educatione*, eodem sensu. ¶ *Et eram* in *lætitiis quotidie* ואהיה שעשעים יום יום] Fut. Heb. pro præs. vel imperfecto, *sum in deliciis*, [vel *deliciæ*, nempe *Patri*] *per singulos dies*. Ad verb. *die die*.

32. *Custodient* ישמורו] Fut. Heb. pro præs, *observant*.

33. *Eruditionem* מוסר] *Disciplinam*, *correctionem*. ¶ *Et sapientes estote* וחכמו] Imperat. Heb. pro fut. *sapientes eritis*, vel *sapientiam consequemini*. ¶ *Repellatis eam* ותפרעו] Ad verb. *elongetis vos ab ea*, vel *retrocedatis*. Alii, *nè negligatis eam*, vel, *repudietis*.

35. *Invenit vitam* מצא חיים] Pro *assequitur vitam*, sub. *æternam*. ¶ *Et haurit voluntatem* ויפק רצון] Præt. Heb. pro præs. vel futuro: i. obtinebit, sive assequetur quicquid vult & optat. Vel, *gratus erit Domino*, *& favore illum prosequetur*. Vide idem genus dicendi infrà 18. 22.

36. *Spernit animam suam* חומס נפשו] *Injurius est animæ suæ*. Ad verb. *rapit* [*opprimit*, sive *exspoliat*] *animam suam*. ¶ *Diligunt* אהבו] Præt. Heb. pro præs.

CASTALIO.

26. HUmi *mundana caput*] Terram, quæ est in quoddam quasi caput & globum formata.

27. *Globum supra profunda circinaret*] Scil. cœlum.

CLARIUS.

1. SApientia *clamitat*] Nomine *sapientiæ* accipe cognitionem Dei, quam habemus ex verbo Dei. Per *prudentiam* verò accipe cognitionem, quâ facta Dei & judicia ejus agnoscuntur. Hebræi tamen exponunt hîc *sapientiam* pro *viris sapientibus*, qui homines vocant ad sapientiam Legis, idque in locis publicis, ut nemo sit qui se abscondat à luce ejus & excusationem habeat. Observatur autem in textu, Sapientiam Dei extolli in septem. 1. *Insignis* est, & longè antecellit sapientiam hominum, sicut Principes antecellunt vulgares homines. 2. Est *recta*, per rectam

rectam ducens viam. 3. *Vera*, nullum habens admixtum errorem. 4. Quietum reddit hominis animum. 5. In nulla re adversatur sibi ipsi. 6. Rectum tenet ordinem. 7. Non habet adnexum fastidium, sed quantò plus in ea profeceris, tantò ardentiùs eâ oblectaberis.

22. *Dominus possedit me*] Verbum Dei & potentia ejus sunt æterna, & sicut verbo omnia sunt condita, ità omnia aguntur & dispensantur verbo Dei. Quare qui crediderit omnia pendere à Deo, is credit se quoque in manu Dei esse, cùm deserenda sunt omnia. Vocat autem hîc *initium viæ Domini*, creationem mundi.

26. *Et cardines orbis*] Alius vertit, *& quæ sunt extra eam.* Et intelligunt portionem terræ habitabilem quæ extra aquam apparet, quam & mox *caput pulverum orbis* appellat. Alii intelligunt per *exteriora* illa elementum Aeris,& per *caput pulverum* sphæram Ignis,quæ supremum inter elementa tenet locum.

27. *Vallabat abyssos*] Hebræi intelligunt centrum mundi, super quo omnes sphæræ elementares & cœlestes, veluti circino sunt formatæ. Unde alius vertit, *Cùm describeret circulum super faciem abyssi.*

28. *Librabat fontes aquarum*] Alius vertit, *Cùm solidaret fontes abyssi.*

29. *Terminum suum*] Vel *legem suam*, nempe arenam, quam posuit mari Deus limitem, quem non transiliret.

30. *Ludens coram eo*] *Ludere* dicitur *in orbe terræ*, quòd sapientia, quæ habetur per verbum Dei, regit, servat, terret, consolatur, & vivificat filios hominum, affert vitam æternam, defendit nos adversùs Satanam & adversùs portas inferorum; ut *ludere* dicatur, dum nos omnibus modis refocillat & recreat. Quid verò si dicatur *ludere* ut significet omnem hanc rerum fabricam, si cum Deo & artifice ipso conferatur, ludum quendam esse? Illud verò *delectabar* potest etiam verti *eram ei oblectamento.*

R. BAYNUS.

1, 2, 3. NUmquid *non sapientia clamitat, & prudentia dat vocem suam? In summis excelsisque verticibus, supra viam in mediis semitis stans. Juxta portas civitatis, in ipsis foribus loquitur, dicens.* Heb. *In capite excelsorum super viam inter semitas stetit. Ad latus portarum juxta os civitatis, in introitu portarum vociferabitur*] Sapientiam & prudentiam sive *intelligentiam*, ut est in Hebræo, pro eodem ferè accipiunt Hebræi expositores. Differunt tamen, ut inquit quidam illorum, ut scientia & praxis: nam intelligentia sive prudentia in moribus consistit. Quod ad sensum hujus loci spectat, postquam per filium suum omnes revocavit,& deterruit à domo mulieris,sive,juxta sensum historicum,fornicariæ & adulteræ, sive carnis & cujuscunque corruptionis, sive denique à commercio eorum qui aliena à fide catholica sequuntur dogmata; nunc cujusnam doctrinam, & cujus voces audire debeamus, ostendit: nempe illius qui neque falli neque fallere novit. Abruptus loquendi modus & Hebraismus significat aliquid deesse, & aliquid supplendum: q. d. Fili, si mihi non credis, si meis verbis non libet attendere, ut putà solius hominis, cui non possit quis satis tutò credere, est enim omnis homo mendax, sapientiæ aurem accommodare debes. Quòd si dixeris, libenter auscultarem, si illius vocem liceret audire, sed cùm ipsa nusquam compareat, nusquam audiatur, quo pacto illi obtemperabo? *Quid* (inquit Salomon) *nónne sapientia clamabit?*] Ut Hebræi legunt, & nos tanquam prophetiæ verba intelligimus, ut de Christo Dei sapientia,& Dei virtute intelligatur locus, de quo certum est hoc caput & sequens tractare: in quibus omnia de Christo clarissimè licet exponere,etiam historico sensu,præsertim nobis qui luce Euangelicâ illustramur.Licet præterea juxta alias *sapientiæ* acceptiones, priùs à nobis explicatas, locum interpretari, ut propiùs respiciat eos qui Christum præcesserunt;qui neq; vocem ejus, ut Apostoli & Judæi illius ætatis, neque ipsum in Euangelio loquentem, ut nos hodie, audire potuerunt, quos tamen Salomon participes hujus doctrinæ esse voluit. Nè quis igitur nos Judaizare existimet, si in Lege aut Prophetarum oraculis, aut etiam piorum hominum vita ac doctrina, aut denique in operibus Dei, *sapientiam clamare* interpretemur. Et quod ad sensum spectat historicum,concionandi sive perorandi locus sapientiæ præparatur ac distribuitur, *Nónne sapientia clamitat?*] Quis usqueadeo ignarus est & imperitus, ut ignoret *sapientiam clamare*, & *intelligentiam dare vocem*, non solùm per hanc doctrinam meam, quæ angusto angulo orbis docetur (inquit) quæ paucis paginis continetur? imò me tacente nihilominus Sapientia clamabit, & intelligentia dabit vocem non hæreticorum more, qui latebras quærunt, & Ecclesiæ judicium recusant, non philosophorum scholis, qui de dogmatibus digladiantur, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*, Rom. 1. sed in vertice excelsorum, in summis montibus, & editissimis patriarcharum & prophetarum oraculis. *Super*, vel *juxta*, *domum semitarum*] Hebraismus est, pro *inter duas semitas*, vel *in concursu duarum semitarum stetit Sapientia*: quod rectè in consensu Legis & Prophetarum, aut meliùs Veteris & Novi Testamenti, intelligimus. Ad montem domûs Dei si quis accedat, in montium, h. e. doctorum hominum,cacumine,Sapientiam clamantem audiet. Præterea *ad locum portarum ante civitatem, & in introitu portarum* (ut est in Hebræo) *vociferabitur*] Omnibus obvia est sapientia, non solùm his qui ad montem ascendere possunt, & sublimia speculari, sed etiam indoctæ plebeculæ & quotquot civitatem ingrediuntur,in ipsis portis,ubi solet antiquitus jus dici à senioribus & magistratibus, qui nihil aliud quàm intelligentiam præbent hominibus; cùm malos coerceant,& studia virtutum & observantiam Legis doceant. Cogita igitur, quoties doctorem insignem & Divinæ legis interpretem, quoties pium concionatorem à terrenis rebus ad cœlestia excitantem audis, toties Sapientiam clamantem ausculta. לפיקרת *ad os civitatis* (ut est in Hebræo) vel *juxta os*, vel *in ore*, h.e. loco publico ubi præcones verbi Dei declamare solent, qui meritò *os civitatis* dici possunt. Quoties (inquam) studiosum aliquem, exemplar virtutum, vel viâ publicâ obvium habes,quoties de justitia & æquitate judicem differentem & decernentem intueris, toties Sapientiam clamantem in prædictis locis cogita, inquam, ac si ipsa propriâ voce diceret quæ sequuntur.

4,——9. *O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum. Intelligite parvuli astutiam,& insipientes animadvertite.* Heb. *Date operam ignari intelligere, & stulti intelligite corde:* vel, *facite cor intelligere. Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum, & aperientur labia mea ut recta prædicent.* Heb. *Apertio labiorum meorum rectitudines. Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium.* Heb. *Nam veritatem meditabitur palatum meum, abominatio labiorum meorum impietas. Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum.* Heb. *In justitia omnia verba oris mei, non est in illis obliquitas. Recti sunt intelligentibus, & æqui invenientibus scientiam*] Quos auditores sibi proponit, & quem ordinem doctrinæ velit sequi, quodammodò præfatur Sapientia. Quorum utroque suam benevolentiam & studium erga mortales commendat. Porrò per doctrinæ suæ ingens & incredibile encomium, dociles & attentos reddit auditores: quos quadrifariàm distinguit hoc in loco, quosdam *viros* appellans, alios *filios hominum*, *imperitos* alios, alios denique *stultos*: & universum mortalium genus complectitur. Qui sapientiâ suâ & bonitate omnes homines sive *viros* virtute excellentes, sive *filios hominum* qui nihil sublimius sapiunt,sive *ignaros* & omnium rerum imperitos, sive denique *stultos* qui pro bono malum eligunt, qui hos omnes (inquam) ad imaginem suam finxit, omnes hos sapientiæ suæ vult esse participes. *Ad vos ô viri clamabo,& vox mea ad filios hominum*] Quæ est inter *virum* & *hominem* differentia juxta proprietatem Romanæ linguæ eam inter איש & ארם Hebræorum idiomate intelligere licet: quamvis si quis eundem sensum his adversis clausulis exprimi contendat, non repugnabimus, scientes eum esse morem Scripturarum, præsertim in hoc libello, & in Psalmis, idem videlicet

videlicet diversis verbis repetere. Hebræi aliquot familiarius quidpiam sonari volunt in eo quod dicit, *Ad vos ô viri vocabo*, quàm in illo, *Vox mea ad vos filii hominum:* q. d. Non solùm viri & filii hominum, sed inc u-ti & indocti intelligite astutiam, date operam ut intelligatis, animadvertite ut intelligatis: vel tale aliquid juxta energiam conjugationis intelligendum est in hoc verbo הבינו. Quamvis usqueadeo exposita & obvia sit omnibus sapientia, & omnibus locis accurrat, ab otiosis & negligentibus tamen non percipitur, ut qui cœlestium rerum curam non habent; multò minùs à stultis, qui studiis Divinæ sapientiæ contrariis mentem occupant. Satius est imperitum esse & ignarum, quàm vitiis depravatam habere intelligentiam. *Et stulti* (inquit) *intelligite corde*] q. d. Cor habetis, sed sensu carens, aut rebus alienis ab intelligentia occupatum. Et hæc hactenus quod ad auditores distinguendos & admonendos spectat. Deinde doctrinam suam magnis laudibus meritò extollit. Primò quòd magnis de rebus dictura sit, *audite*, inquiens, *nam magna sunt*, h. e. bona & utilia sunt, *quæ dicam:* magnâ præterea facilitate & apertè, quæ duo ex illo versiculo intelligimus. *Audite, quoniam de rebus magnis locutura sum, & aperientur labia mea, ut recta prædicem*] In Heb. *apertio labiorum meorum rectitudines:* alioqui nihil facilius quàm labia aperire. Ad hæc quòd veritati consona sit sua doctrina, & ab omni errore aliena, confirmat nè malè intelligatur quod præcessit, quasi apertione labiorum & facilitate dicendi, quicquid in buccam venerit velit effutire. *Veritatem meditabitur guttur meum*] In Heb. *palatum meum:* Linguam & cætera locutionis instrumenta intelligimus. *Meditari* vel lingua intelligitur, & ad diligentiam & sedulitatem docendi spectat: vel *meditari* mente potest intelligi, & ad gravitatem & maturitatem doctrinæ refertur, secundùm ea quæ sequuntur, *Et labia mea detestabuntur impium*] Sapientiæ enim nihil magis odibile quàm impietas, & quicquid à vera religione est alienum. *Justi sunt omnes sermones mei*] Vel *in justitia omnia verba oris mei.* Nihil perversum vel tortuosum nostra continebit oratio, sed in justitia, vel de justitia & æquitate, quæ hominem homini conciliat; h. e. de his quæ justos & rectos facit auditores. Omnia hæc quàm ad amussim Christo conveniant, manifestius est quàm ut opus sit admonere. Porrò de mysticis Scripturis & Euangelica lege intelligi possunt, in quibus si quid obliquum aut perversum tibi videatur, scias te non intelligere quod scribitur. Sunt, inquit Sapientia, hæc verba mea recta intelligenti, & recta his qui scientiam illorum inveniunt. Latent enim nonnunquam Scripturarum sensus, & signatus est liber, quem qui volunt aperire, ab eo quærant *qui aperit & nemo claudit*, Apoc. 3. & ab iis quibus eum aperuisse constat, nempe venerabilibus Ecclesiæ Doctoribus, antiquis & veris Scripturarum interpretibus, *qui carnem suam crucifixerunt, cum vitiis & concupiscentiis suis?* Gal. 5. Hebræi in hoc versiculo, *Omnia sunt recta intelligenti*, נכוחים *recta* ad docendi ordinem, & intelligendi facilitatem referunt: q. d. eo ordine sunt Sapientiæ verba connexa, & tam concinnè disposita, ut studiosè quærentibus facilè scientiam commonstrent.

10, 11. *Accipite correptionem meam, & non pecuniam, doctrinam magis quàm aurum diligite. Melior est enim scientia cunctis opibus pretiosis, & omne desiderabile ei non potest comparari.* Heb. *Melior est sapientia gemmis, & omnia desiderabilia non æquabunt eam*] Post meritas suæ doctrinæ laudes, quibus dociles & attentos auditorum animos voluit efficere, quid in primis proponat audiamus. *Accipite disciplinam*, sive *correptionem*] Æqua & prudens rerum æstimatrix Sapientia novit quàm malè conveniat rerum mundanarum studium suis auditoribus. *Nemo potest duobus dominis servire*, Matth. 6. Qui terrenis curis & cumulandis opibus student, à sapientia sunt alieni. Unde quidam dives & avarus in Euangelio audivit, *Stulte, hâc nocte repetent animam tuam*, Luc. 12. Ab hac stultitia in primis alienos esse oportet, si Sapientiam volumus audire, si in schola Sapientiæ discipuli esse volumus, si corripi & castigari ab ea æquo feramus animo, quod ipsa in primis monet, inquiens, *Accipite* quotquot estis sive *viri*, sive *filii hominum*, *ignari* & *stulti*, *meam disciplinam, accipite potiùs quàm argentum*] Quandoquidem sapientiam hujus mundi, quæ splendet velut argentum, & famam apud vulgus sibi acquirit, cum hac sapientia quam ego trado complecti non potestis, relictâ igitur pecuniæ acquirendæ scientiâ, meam disciplinam amplectimini: neque vos moveat aurum quantumvis selectum, sed potiùs scientiam meam eligite, quæ melior est ullis rebus terrenis, quantumvis pretiosis, ut cujus possessio animam ornat, pascit & nutrit, & vitam perpetuam præstat. Quare nulla quamlibet desiderabilia ex rebus terrenis possunt cum hac scientia, quam Sapientia largitur, conferri.

12. *Ego Sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus.* Heb. *Ego Sapientia habitavi in astutia, & scientiam cogitationum inveniam*] Sensus est, sapientiam non esse absque astutia & consilio in rebus agendis, non solùm ad speculationem sese extendere: imò sapientiam omnes prudentiæ & consilii sive calliditatis circumstantias habere notas, ac si in medio earum maneret, & summam familiaritatem haberet cum illis: sic Aben Hezra. Posterior pars versiculi, quæ in Hebræo sic habet, *Astutiam scientiámque cogitationum inveniam*] Habet ambiguam intelligentiam: vel, quòd Sapientia dicat se *inventuram scientiam cogitationum*, quasi scrutator cordium; & Christus legitur vidisse multorum cogitationes: vel, *cogitationes scientiæ*, h. e. non vulgares neque vanas suggerere cogitationes, sed eruditas, quæ ad inventionem scientiæ spectant. Nè quis rudem & rerum humanarum expertem ac ignaram fingat sapientiam: & proinde futuro tempore utitur, ut ostendat, inquit Aben Hezra, *sapientiam præcedere, & autorem esse omnis scientiæ & cogitationum gravium.*

13, 14. *Timor Domini odit malum, arrogantiam, & superbiam, & viam pravam, & os bilingue detestor.* Heb. *Timor Domini odire malum, superbiam & arrogantiam,* (vel *superbiâ tumescentem*) *& viam mali, & os perversitatum odi. Meum est consilium & æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.* Heb. *Meum est consilium & lex, ego intelligentia sum, mea est fortitudo*] Post exordium, in quo (ut diximus) in magnam suæ doctrinæ exspectationem erexit auditorem, sequitur narratio, sive recitatio & commemoratio bonorum, quæ à Sapientia proveniunt: inter quæ primum est, *Timor Domini initium sapientiæ*, ex quo nascitur odium mali, quod in genere dictum est. Nam præcipuè arrogantiam odit & superbiam, per quam peccatum intravit in mundum, per quam creatura rationalis à suo recessit conditore: non sine causa igitur Sapientia, quæ timorem Domini piis mentibus transfundit, non solùm superbiam, sed superbiâ tumentem, vel eum qui superbia totus est, h. e. autorem superbiæ diabolum, odio habet. Quantò magis timorem Domini amplectimur illius bonitatis & majestatis conceptâ magnitudine immensâ & majestate, tantò clariùs etiam nostram imbecillitatem & indigentiam intelligimus, & cogimur illius revereri celsitudinem, nostram deplorare miseriam. Timor Dei (qui humilitatem sociam & amicam habet) alienissimus est ab omni superbia. Et quamvis malum non possit humana fragilitas ex sese penitus declinare, ab omni peccato suis viribus pura, & prorsus incontaminata absque Dei gratia consistere, tamen ex sapientia Dei timore concepto, omnem viam mali & consuetudinem peccandi odio habebimus: sic enim vocem Hebræam דרך *viam* pro frequentatione accipiunt Hebræi. Secundo in loco, *Os perversitatum ipsa odi*] Inquit sapientia; *recta loquor & vera*, ut superiùs lectum est. Pater mendacii perversa & falsa loquitur, & quotquot ex parte diaboli sunt veritati resistunt, & doctrinam Spiritûs S. calumniantur. Id quod utinam in solos Judæos, qui Christo Dei sapientiæ, dum in terris ageret, restiterunt, referre liceret; & non etiam in magistros errorum nostri temporis, qui ore perverso conantur subvertere quæ hactenus à primordio nascentis Ecclesiæ sapientiam Dei docuisse constat per ora Patrum, imò

per

per corda credentium. Sunt qui jungunt *os* cum præcedentibus, ut sit sensus, Timor Domini odit viam malam, & timor Domini odit os malum, perversitates verò ego odio habui. *Meum est consilium & æquitas*] Sive *lex*, (ut in Hebræo legitur.) Cùm angelus Satanæ transfiguret se in angelum lucis, 1 Cor. 10. & difficile sit deprehendere perversitates oris in multis, consilio est opus, opus est lege, h. e. cognitione legis Divinæ, quâ nobis præscribuntur recta & vera, quæ quidem virtutes non aliunde petendæ sunt quàm à Sapientia, quæ inquit, *Mea sunt consilium & lex*, sive *æquitas*. Vox Hebræa תושיה, quæ ab *essendo* deducitur, *rem stabilem & firmam* significat, ut sæpe monuimus. Sunt igitur dotes sapientiæ consilium & solida cognitio. *Mea est prudentia* sive *intelligentia*] בינה Hebr. quâ piorum hominum illuminantur animi. *Mea est fortitudo*] A sapientia non solùm intelligentiam recepimus, & cæteras virtutes, quibus vias malas & oris perversitates discernimus, sed fortitudinem quoque, quâ armati vincamus mala, nec locum demus perversitatibus quas odit sapientia. Atqui hactenus facta est mentio de virtutibus his quæ sapientiæ sunt peculiares, & quæ de illius substantia esse putantur: secundum locum habent quæ sunt circa substantiam, aut si mavis Attributa vocare.

15,—19. *Per me reges regnant, & legum conditores justa decernunt. Per me principes imperant, & potentes decernunt justitiam.* Heb. *Per me reges regnabunt, & gubernatores decernent justitiam. Per me principes principatum obtinebunt, & nobiles erunt omnes judices terræ. Ego diligentes me diligo, & qui manè vigilaverint ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ & gloria: opes superbæ & justitia* (In Heb. *divitiæ antiquæ & justitia*) *Melior est fructus meus auro & lapide pretioso, & genimina mea argento electo.* Heb. *Melior est fructus meus auro & obrizo, & proventus meus argento electo*] Maximæ sunt Sapientiæ dotes, quas superiùs recitavimus, sed tamen his cancellis aut finibus non coarctatur sapientia: neque solùm ad futuram vitam est necessaria, imò nulla pars præsentis conversationis sapientiâ carere potest. Et qui minimè omni subsidio alterius videntur egere, sapientiâ maximè egent, neque aliâ ratione possunt supremi magistratus & reges regio fungi munere, cum æquitate & clementia moderari remp. nisi sapientiâ suggerente prudentiam, & animum principe dignum, quo non suam solùm sed Dei gloriam, non sua solùm sed populi & reip. commoda quærat. Quòd si legibus & statutis æquis malorum insolentiam coercere oporteat, nemo principum aut magistratuum hoc munus præstare poterit, nisi sapientiâ edoctus, ut prospicere possit quid omnibus conducat. Æquas enim non condit leges, qui aliò quàm ad omnium legum scopum, nempe justitiam, dirigit oculos. Et ut regibus, & ducibus qui sub regibus moderantur & regunt plebem, satis non est quocunque modo imperium accepisse, sed quemadmodum *Non est potestas nisi à Deo*, ut inquit Paulus, Rom. 13. ità à Deo sapientiam accipere oportet, si modò boni principes esse volunt, & populum cum imperio subditum tenere legitimo, si ut principes haberi volunt, & nominis famam tueri: hoc enim significat נדיבים *laudabiles & clari*, ab avaritia alieni, quales sine sapientia esse non possunt. Judices præterea, qui in terris Dei benedicti locum suo more occupant, absque sapientia causas decernere litesque dirimere non poterunt. Sed dicet aliquis fortassis, Quibus modis aut quâ arte acquiritur ista sapientia omnibus ordinibus usque adeò necessaria? num regiis opibus comparatur, aut viribus belli & copiis acquiritur? minimè gentium. Imò ut omnibus maximopere est necessaria, ità est omnibus obvia & facilis, non rigida, non tetrica, non elata fastu, sed benigna, generosa & humilis; inquiens, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, Matth. 11. Non arte aliquâ est opus ad sapientiam comparandam, sed solo amore, quo nihil est humano generi convenientius. *Ego* (inquit) *amatores meos diligo, & qui manè vigilaverint ad me, invenient me*: vel, *qui quærunt me, invenient me*] Vox Hebræa שחר *auroram* significat, unde deducitur verbum שחר significans *manè quærere*. Sensum bene reddidit interpres, utramque significationem vocis Hebrææ complexus. *Manè vigilare* sive *quærere*, signum sollicitudinis & curæ est. Qui somno dediti sunt & otio, sapientiæ non sunt amatores, sed qui manè quærunt, h.e. ante omnia alia. *Primùm quærite regnum Dei*, Matth. 6. Et unà cum sapientia invenietis opes & gloriam: & hoc est quod Euangelista adjecit, *Et hæc omnia adjicientur vobis*. In Heb. legitur, *Antiquas opes*, vel *divitias antiquitatis, invenient*, h.e. permanentes & stabiles: non *opes superbas*, ut nos legimus. Quamvis sensum habeat non absurdum quod noster reddidit interpres, sed mysticum magis quàm historicum. *Mecum sunt divitiæ & gloria, opes superbæ & justitia*] Cum sapientia sunt opes unà cum justitia. Qui divites sunt hujus mundi plerique *mammonam* habent *iniquitatis*, quam frequenter vel acquirunt, vel servant injustè. Amatores sapientiæ cum justitia stabiles & antiquas habent opes, quas *fures non effodiunt nec furantur*, Matt. 6. Et quamvis vox Hebræa *justitiam* significet propriè, Aben Hezra tamen hoc in loco, ut perpetua servetur metaphora, *felicitatem* vertit sive *prosperitatem*: q. d. Omnia à sapientia recipiunt illius amici, quæ stulti & indocti homines in mundo quærunt, opes, gloriam & felicitatem: aut hæc, inquit, aut his majora; unde sequitur, *Melior est fructus meus auro & obrizo*] In Hebræo, *& proventus meus argento electo*. Explicat sese, metaphoricè videlicet fuisse locutam de divitiis & gloria, non fallacibus neque vana hujus mundi gloria. Sed divites sunt bonis operibus sapientiæ amatores, & coram angelis Dei *coronam gloriæ* habent *immarcessibilem*, 1 Pet. 1. Hebræi discrimen observant inter has voces פרי *fructus*, & תבואה *proventus*. Nam תבואה, i. *annona*, ut inquiunt, ex semente & agricultura provenit, & annuo aut potiùs crebro & ferè quotidiano cultu eget. פרי autem, i. *fructus*, qui sponte ex arboribus nascitur, semente non eget annuâ, per quem stabilem scientiam & fidem intelligere licet: per *annonam* verò integritatem morum, & vitam frugiferam, quæ quotidiano labore & pœnitentiâ, quasi culturâ & stercoratione indiget. Sequitur,

20, 21. *In viis justitiæ ambulabo, in medio semitarum judicii, Ut ditem diligentes me, & thesauros eorum repleam.* Heb. *Ut in hereditatem*, vel *jure hereditario accipere faciam amatores meos esse, quod est*, vel *essentiam, & thesauros eorum implebo*] Inter justitiam & judicium sic distinguunt Hebræi, ut illâ in genere & simpliciter intelligatur omnis probitas; judicium verò referatur ad æquitatem, quæ est inter virum & proximum suum. Quod ad sensum spectat horum versuum, à superioribus pendet; priùs enim de divitiis & gloria facta est mentio, ad quas justitiâ & æquitate pervenire in hoc mundo facile non est. Ferè enim qui avarè & immodicè congerunt opes, aliorum damno ditescunt: sed longè alia ratio est opum, honoris, fructuum & annonæ, quæ bona suis largitur Sapientia, quæ in viis justitiæ ambulat, & suos ambulare facit, ut primò rectè sibi privatim vivant, deinde in medio semitarum judicii quod ad alios spectat. *In medio*, inquam, neque favore ad dexteram, neque odio ad sinistram declinantes. Primam clausulam ad vitam contemplativam referunt etiam Hebræi, secundam verò ad activam. *Ut ditem diligentes me*] Vel, *ut hereditatem conferam amicis meis esse, essentiam*, vel *id quod est*, יש, Hebraicè *quod verè est*, non fallaces divitias quæ pluribus modis pereunt, sed solidas, veras & perennes, quas in cœlis recondunt sapientes, copiosè eleemosynis in pauperes, & beneficiis in omnes collocatis.

22,—31. *Dominus possedit me, initium viarum suarum, antequam quicquam faceret.* Heb. *Ante opera sua ex tunc. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret.* Heb. *A seculo coronata sum, à principio antequam terra. Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram, nondum fontes aquarum eruperant.* Heb. *Cùm non essent fontes gravidi*, vel *redundantes aquis. Necdum montes gravi mole constiterant*,

rant, ante omnes colles ego parturiebar. Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terrarum. Heb. *Adhuc non fecerat terram, neque plateas, neque principium glebarum orbis terræ. Quando præparabat cœlos aderam, quando certâ lege & gyro vallabat abyssos.* Heb. *Dum prepararet cœlos, ibi eram, dum describeret circumferentiam super faciem abyssi. Quando æthera firmavit, sursum librabat fontes aquarum.* Heb. *Cùm roboraret nubes sursum, dum fortificaret fontes abyssi. Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis nè transirent fines suos.* Heb. *Cùm statueret mari terminum suum, ut aqua non transirent littus suum, dum stabiliret fundamenta terræ. Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore.* Heb. *Equidem fui prope eum nutricius, & fui in deliciis quotidie ridens coram eo omni tempore. Ludens in orbe terrarum, & deliciæ meæ esse cum filiis hominum.* Heb. *Ridens*, vel *faciens ridere, alios, in orbe terrarum, & gaudia vel jucunditates meæ cum filiis hominum*] Hactenus in hoc capite post exordium, quo ad audiendum provocamur, nihil aliud ferè prosecutus est Sapiens quàm insignes sapientiæ laudes: quas hoc triplici genere colligere licet, nempe ut primò intelligamus connumerari illa quæ sapientiæ sunt propria, ídque usque ad illum versiculum, *Per me reges regnant.* Deinde ab eo loco, *Per me reges regnant* hucusque, quanta mortalibus conferat beneficia, quámque sit necessaria omnibus omnium hominum conditionibus, sive privatam, sive publicam geras personam, ostensum est, illius videlicet officia & qualitates describendo, quæ circa substantiam consistunt, tanquam ornamenta quibus videatur hominibus maximè commendari. Nunc tandem quoniam antiquitas res commendat, & dignitates auget, res præterea gestæ olim cum laude commendant eum qui præclarè egit: opera denique affabre facta celebritatem conferunt opifici. Hoc tertio loco ab æternitate sapientiam laudat, & ab operibus quibus innotuit sapientia, non amicis solùm sed omnibus, quotquot unà cum oculis animum ad cœlum levare volunt; hi, inquam, nolentes volentes coguntur sapientiæ Divinæ agnoscere majestatem & potentiam; quæ, ut ipsa testatur, *à Deo possessa fuit in principio viæ suæ*, h. e. operationis suæ internæ & ineffabilis, quâ filius à patre generatur, Verbum à mente, secundùm quod scribitur, *Et verbum erat apud Deum*, Joan. 1. tanquam *principium* sive *primitiæ viæ suæ* (ut in Hebræo legitur) per quam vel ipsa ad creaturas descenderet pro infinita bonitate sua, vel per quam nobis ad Deum pateret aditus. Nam nemo ascendit in cœlum, nisi per eum qui descendit de cœlo, Jo.3. Hoc, inquam, *viarum suarum principium possedit* Deus pater, sive *acquisivit* (verbum enim Hebræum קנה utrumque significat) æternâ generatione. *Antequam quicquam faceret à principio*] Vel, *ex tunc*, ante opera sua quæcunque ad extra, ut Theologorum utamur verbo. *Ab æterno ordinata sum*] A seculo, vel ante secula, regiam potestatem obtinui, electa sum, sive constituta, & uncta sum in reginam & dominatricem, oleo lætitiæ, Psal.45. Ut æqualem cum Deo patre majestatem & autoritatem intelligas. *Pater & ego unum sumus*, Joan.16. Observandum est hoc in loco, scribi illud verbum Hebræum נסכתי, quod secundo Psalmo scriptum (sed hîc patientis voce, illic verò agentis legitur) à Lxx vertitur, *Constitutus sum rex ab eo*: à D. Hier. ibidem vertitur, *Ego ordinavi regem meum*: hoc in loco creationem rerum narrans, nihil absque sapientia factum indicat, ut non solùm æternitate suâ antiquiorem quavis creaturâ, sed etiam creaturarum opificem sapientiam intelligas. Nec est quòd quisquam Judaico more hæreat in verbis aliquot, quæ à creaturis ad creatorem transferuntur, viz. cùm *concepta* aut *formata* dicitur Divina sapientia; sed morem Scripturarum observet, quæ verbis humanis, h.e. quæ ab hominibus intelligi possunt, res sublimes & cœlestes omnémque humanum intellectum superantes, conatur explicare. Cæterùm Judæorum errorem, & Arrianorum de filio Dei satis alioqui redarguit Sapiens, dicendo, *Ante opera sua in principio possedit me Dominus*, nè de quacunque creatura, quæ opera Dei sunt, & non ante opera, sermonem esse putares. Quod etiam in verbo נסכתי *principatum obtinui*, vel *uncta sum*, intelligitur, cùm Divina sapientia se non temporis successione adolevisse, aut paulatim ad perfectionem pervenisse, sed statim ab initio principatum & summam autoritatem tenuisse: *A seculo* (inquit) *ordinata sum in principem.* Porrò in commemorandis operibus creationis, quibus omnibus longè antiquior fuit Divina sapientia, hunc ordinem observare licet. Primò infima connumerat elementa, atque sensim ad superiora & cœlestia corpora ascendit. *Antequam terra fieret*] Et *terram* intelligimus, ut ibi, *In principio creavit Deus cœlum & terram*, Gen. 1. pro materia omnium elementorum, *Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram*] Heb. *Cùm non essent abyssi, ego formata fui, & cùm non essent fontes gravidi*, abundantes, aut scaturientes, *aquis*: quibus verbis omnem aquæ naturam, sive stagnantem, sive decurrentem, expressit. Hier. *Nondum fontes aquarum eruperant.* Sequitur, *Priusquam montes fuissent fixi, & colles*, (qui ob stabilitatem in reliquam terram radices egisse videntur) *nata sum*] Sic optimè vertitur hoc verbum חוללתי quod *parere* significat; & est ex eorum verborum classe quæ actionem & passionem significant. Hier. *Ante omnes colles ego parturiebar.* Sequitur, *Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terrarum*] Heb. ut nos vertimus, *non fecerat terram & plateas.* Quidam urbes intelligunt, sed meliùs loca aperta & spatiosa significantur, & vastum aeris elementum, quod revera latum & spatiosum videbitur, si ad aquæ & terræ angustias conferatur. Et hanc potissimùm interpretationem sequimur, quòd apud Moysen in creatione mundi nulla fiat urbium aut platearum memoria. Alioqui per חוצות *plateas*, terram habitabilem & plateis idoneam licet intelligere. Et quod sequitur, *& cardines orbis terræ*] Heb. *Caput* (vel *initium*) *orbis terrarum*, vel *præcipuas terras orbis.* Aben Hezra vertit vocem ראש *caput*, per מראש *ante*, ut sit sensus, Ante terras, vel pulveres orbis, h.e. aridam. Si verbis istis quartum mundi elementum, ignis viz. possit intelligi, juxta Hebræorum commentarios, non satis video. Neque puto necessarium scrupulosiùs hac de re differere, sed potiùs Scripturæ scopum esse intuendum, quæ hoc in loco docet Divinam sapientiam antiquiorem esse quavis creaturâ, & non ut illa principium habuisse, aut esse post non esse: imò rerum creationi præfuisse tanquam omnium autorem & causam, juxta quem sensum sequitur, *Quando præparabat cœlos aderam, quando certâ lege & gyro vallabat abyssos*] Heb. *Dum describeret velut circino circumferentiam super faciem abyssi*: q. d. hæc me præsente & opifice sive autore facta & ordinata sunt. Hæc rerum pulcerrima descriptio non nisi à sapientia Divina est, non ab æterno sine origine, ut Philosophi putant, sed ordine mirabili sunt Dei providentiâ digesta. Energiam quandam subindicat verbum הכין *præparavit, fecit*, vel *curavit præparari*, actionem in alium transferens: h. e. Per me, quæ aderam (inquit Sapientia) præparavit, mihi delegavit Deus pater munus præparandi & ornandi cœlos sideribus: *Pater* enim *amat filium, & omnia dedit in manu ejus*, Joan.3. Porrò cùm describeret circumferentiam superiùs in superficie abyssi, mundum hunc inferiorem, qui ex elementis & rebus obnoxiis corruptioni & generationi successivæ, *abyssum* vocat, qui veluti centrum ad circumferentiam se habet. חוג vel *circinus* est, quo describitur circulus (quamvis grammatici מחוגה *circinum* vocant) vel *circumferentia veluti circino descripta* (Hier. *gyro vallabat*) per quam corpora cœlestia, in quibus nulla hactenus fit mutatio, stabilita dicuntur. Hebræi ad cœlum angelorum referunt, quod illis est tertius mundus. Nam apud Judæos infimus mundus est elementorum, secundus corporum cœlestium & stellarum, tertius angelorum: ad quam opinionem allusisse videtur Paulus Apostolus, cùm dicat se ad tertium cœlum fuisse raptum, 2 Cor.11. Nempe inter choros angelorum. Et tunc erit sensus, Dum roboraret cœlos desuper, & fortificaret fontes abyssi, sc. deorsum, ut perennes videlicet scaturigines effunderent. Nisi mavis ad aquas quæ super cœlos sunt referre: quod Hieronymus videtur intellexisse,

vertens,

vertens, *librabat fontes aquarum*, ut sit historicus & simplex sensus hujus loci, non alius quàm aquarum descriptio diversarum, quæ mirabili artificio per sapientiam Divinam sunt dispositæ & præparatæ, non in una collectione aquarum quod mare vocamus, & reliquis fluminibus, sed mirabili quoque potentiâ in nubibus sursum consolidatæ, quæ *fontes abyssi*, h.e. omnium aquarum dici possunt: ex nubibus enim, quæ nullâ humanâ sed Dei duntaxat potentiâ sursum in aere pendent, hæc inferiorum aquarum abyssus veluti ex fontibus aquas recipit. Atqui huic expositioni quadrant quæ sequuntur, *Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis nè transirent fines suos*] Cùm poneret mari statutum suum aut terminum, nè aquæ littora egrederentur, & describeret fundamenta terræ, vel stabiliret. Hier. *appenderet*; neque enim perseverare poterat immobilis tam gravis natura, nisi collocatis fundamentis & stabilibus. Omnia hæc, quæ de terra & aquis bis poni videntur, hic sunt accipienda, ut primò de creatione, secundò de dispensatione & conservatione creaturarum fiat sermo. Quæ omnia à Patre per Filium fiunt: *Pater meus usque modò operatur & ego operor*, Joan.5. conservando videlicet, & dispensando quæ condita sunt in principio; id quod non minoris potentiæ videtur & bonitatis quodammodo majoris, ut sequitur; *Cum eo eram cuncta componens*] Heb. *& fui prope eum nutricius*. Cujus hic sensus est, juxta quosdam ex Hebræis; Quemadmodum solent proceres procreatis liberis, nutriciis & præceptoribus tradere ut educentur & instruantur, haud aliter productis Dei potentiâ rebus & ex nihilo creatis, non possunt ad finem destinatum pertingere, nisi à Divina sapientia moderatè gubernentur: non potest, inquam, præsertim rationalis creatura sibi relicta, cujus unicæ curam accepit Divina sapientia, non solùm in fine seculorum ex virgine nata, sed sub Lege & ante Legem crebris visionibus & umbris Patribus apparens, ut Euangelium testatur, Joan. 8. *Abraham vidit diem meum*; & alibi, *Moyses scripsit de me*, Joan.5. non igitur Ecclesiæ solùm, sed prioris populi pastor & nutricius, sive alumnus fuit Dei sapientia, subinde rebelles castigans eorum mores, juxta illud Esa.65. *Sed in omni tribulatione eorum non est tribulatus, & angelus faciei ejus salvavit eos in dilectione sua & in indulgentia sua: ipse redemit eos*, & quæ sequuntur. Quod dicit *apud eum*, vel *prope eum*, significat non aliter Sapientiam Dei gubernare, quàm ipsius Patris fuerit voluntas. *Et delectabar per singulos dies*: vel, *fui in deliciis*] Ego Sapientia, quæ per os Salomonis familiariùs loqui cum hominibus incipio, apud Patrem fui ab æterno in delectationibus more charissimi filii, cujus amplexibus mirificè delectatur pater. *Fui semper ridens*] Vel ludens cum eo, ut quocum nunquam succenset pater, sed semper clarificat, inquiens, Joan.7. *Omnia mea tua sunt*: Quâ, quæ possit cogitari major lætitia, majorésque deliciæ? Hæc Sapientiæ Divinitatem manifestissimè ostendunt, quantumvis reclamante populo duræ cervicis; nempe Judaico, quorum tamen aliqui fatentur delicias hoc in loco repræsentare dulcedinem & lætitiam illam, quam in suiipsius apprehensione capit Deus benedictus, & quasi dicat, inquiunt commentarii Hebræorum, quòd Sapientia sit eadem in semetipsa cum Deo benedicto. Quamvis quod sequitur, *Ludens in orbe terrarum*] ad utramvis naturam in Christo referri possit, tamen apertiùs ad naturam humanam quam ex homine accepit, cujus clementiam admiratus David, & obstupescens, inquit, *Quid est homo quòd memor es ejus, aut filius hominis*, &c. Psa. 8. Summæ delectationi fuit sapientiæ Divinæ versari cum filiis hominum, & impertiri illis cœlestes delicias & gaudia, quibus ab æterno fruitur cum Patre. Ex his infert sapientiam esse necessariam filiis hominum ad veram felicitatem assequendam, & necessarium vicissim amare sapientiam, illius in primis studiosos esse, per quam solam Dei consequimur amorem, & æterna supplicia evitare poterimus, juxta ea quæ sequuntur,

32,—36. *Nunc ergò, filii, audite me, beati qui custodiunt vias meas: Audite disciplinam & estote sapientes, & nolite abjicere eam. Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ad postes ostii mei. Qui me invenerit inveniet vitam, & hauriet salutem à Domino: Qui autem in me peccaverit lædet animam suam.* Heb. *Audite correptionem*, vel *disciplinam, & eritis sapientes, non habebitis supplicium. Nam qui me invenit, invenit vitam suam, & educet voluntatem à Domino: Et qui peccat in me, facit injuriam animæ suæ: qui me oderunt, diligunt mortem*] Frequens in ore Sapientiæ nomen *filii*, nomen charitatis, ut quæ malit amore provocare, quàm pœnis terrere. Et hoc versiculo 34. idem ferè dicit quod Christus Luc.11. *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Audite disciplinam & estote sapientes*] Inter vias sapientiæ vel prima est, disciplinam accipere, mores corrigere, virtutum studia amplecti, & non illotis (quod aiunt) pedibus velle sapientiam possidere: *Non enim intrabit in animam malevolam, neque habitabit in corpore subdito peccatis*, Eccles.1. *Et eritis sapientes*] Verti potest imperativus pro futuro, quamvis sensus eòdem redeat; nempe disciplinam accipere, mores castigare, esse magnam partem sapientiæ humanæ; q.d. Idem est inculpatè vivere & sapere. *Audite disciplinam*] Obedite, filii, his qui vos castigant & sapite: hâc ratione ostendes te sapere. Quod sequitur, *Nolite abjicere eam*] In Hebræo אל תפרעו ambiguum sensum habet, propter multiplicem hujus verbi significationem: significat enim *irritare, abjicere, pœnitere, vindicare, solvere*: in quo sensu, nempe *solvendi*, posse accipi hoc in loco à quibusdam putatur; q.d. Audite correptionem meam & sapietis, vel sapientes eritis, gratis & absq; pretio, nihil solvetis. Pronomen, *eam*, in Hebræo non legitur. Aliter, *accipite disciplinam*, h.e. corrigite mores, & non luetis pœnas. Ut cum illo Pauli conveniat, *Si nosmet ipsos dijudicaremus, non utique judicaremur*, 1 Cor.11. Mihi verò germanus hujus loci, & qui maximè quadrat, sensus videtur, si pro *impedire* accipiatur verbum Heb. פרע, ut sit sensus, audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite frustrare vel impedire, sc. disciplinam meam: irrita enim est disciplina patris, si filius non corrigatur. Atqui hic est primus gradus ad sapientiam, castigatio morum. Præter integritatem vitæ, magno studio & industriâ opus est, si volumus sapientiam invenire. *Quærite*, inquit, *& invenietis, pulsate & aperietur vobis*, Lucæ 11. Quid enim aliud est *pulsare*, quàm vigilare ad fores sapientiæ, & observare ad portas, quàm in ecclesia Dei, cui datæ sunt claves regni cœlorum (contra quam portæ inferi non prævalebunt) crebris precibus, vigiliis, & jejuniis insistere, & cæteris piis operibus, quibus Christus invenitur? Cæterùm nè quis tantis laboribus deterritus recuset & spernat sapientiã, amplissima præmia pollicetur, *Qui me invenerit, inveniet vitam*] Mollescunt & levia videntur quantumvis gravia, magnis propositis muneribus. Non maxima suis amicis pollicetur præmia, sed hostibus extrema supplicia comminatur, inquiens, *Beatus homo qui audit me*] & usqueadeo mei studiosus fuerit, ut quotidie vigilet ad fores meas. Aliter, *vigilare ad fores*, & *observare ad postes ostiorum*, metaphoricè dixit, pro eo quod est totum pendere à sapientia, in ea totam spem collocare, assiduè opem illius implorare, & tanquam optimo patrono sese dedere. Alioqui *porta* & *fores Sapientiæ*, sunt Doctores sacri, qui Scripturas aperiunt: *postes portarum* Scripturas ipsas, aut Apostolos & Euangelistas intelligimus, qui reliquos sustentant, & quibus adhærent quotquot jãnu m regni cœlestis intrare volunt; qui ad hos postes & januas vigilant, & observant, & quærunt sapientiam in Ecclesia Dei, non in conventiculis hæreticorum. Qui quærunt Scripturarum intelligentiam à Doctoribus sacris, quos tanquam columnas habet Ecclesia, suo instituto frustrari non poterunt. *Quicquid petieritis patrem nomine meo accipietis*, inquit Joan.13. Sequitur, *hauriet salutem à Domino*] Heb. *Educet voluntatem* vel *benevolentiam, à Domino*: h.e. à Domino impetrabit quod petit, & suæ voluntatis erit compos: vel *voluntas* ac *benevolentia* refertur ad Dominum, sed sensus eòdem redit; q.d. erit gratus Domino, & illius gratiâ munitus, nè quam semel est assecutus vitam, denuo perdat. Non solùm vitam inveniet, sed benevolentiam à Domino educens, nullius

rei indigus erit. Quid enim aliud quærimus pauperes, quàm regi innotescere, quàm illius favore & benevolentiâ beari? Cæterùm ut nihil est felicius amicis Sapientiæ, ità nihil est miserius illius inimicis. Nam quemadmodum amicis largitur vitam, ità si qui odio prosequuntur vel spernunt Sapientiam, nihil aliud quàm se diligere mortem ostendunt. Odio autem habent non solùm Judæi infideles, de quibus scribitur, *Nunc autem & viderunt & oderunt, & me & patrem meum*, Joan. 15. sed etiam qui *malè agit, odit lucem*. Denique falsorum dogmatum autor veritatem spernit & odit, quæ Dei sapientia est, dicente eâdem, *Ego sum via, veritas, & vita:* quam in Christo & in Euangelio invenerunt omnes sancti, de quibus scribitur, *Vos amici mei estis*.

DRUSIUS.

1. הֲלֹא חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ. Th. Ἰδοὺ ἡ σοφία κικράξεται, καὶ ἡ σύνεσις δώσει φωνὴν αὐτῆς, *Ecce Sapientia clamat, & Prudentia edet vocem suam*] *Ecce* הִנֵּה. ¶ *Clamat:* verbum è verbo *clamabit*, ut mox, *edet vocem suam*, vel potiùs *dabit vocem suam*.

3. מְבוֹא פְתָחִים. Th. Εἴσοδον θυρῶν *introitum ostiorum*.

5. הָבִינוּ לֵב. Sym. Νοήσατε τῇ καρδίᾳ *intelligite corde*.

6. נְגִידִים. Sym. Th. Ἡγεμονικὰ *imperatoria*] i. *Imperatori*, aut *Duci, convenientia*. Nam ἡγεμὼν *Dux, Imperator*, qui & στρατηγός. Interdum enim hæc nomina confunduntur.

8. עִקֵּשׁ. A. Περιεσπλεγμένον *perversum*. ¶ נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ. Th. Περιεπλεγμένον καὶ διεστραμμένον *circumplicatum & perversum*.

9. נְכֹחִים. Th. Εὐθέα *recta*. Schol. εὔκολα sive εὔσκοπα. Sym. ἐλεγξόμεθα] Εὔκολα, *facilia, expedita*. ¶ Εὔσκοπα, *circumspecta, provida*. ¶ Ἐλεγξόμεθα, *arguemur, convincemur*. Aliàs ἐκλεξόμεθα *eligemur*. Prior scriptura meliùs convenit cum voce נכחים, in qua significatio *arguendi* si à יכח deducatur, unde in Benoni Niphal נוכח, & in plur. נכחים *convicti argumentis*. Sed meliùs ut sit à נכח, unde & נכח *coràm, è regione*.

18. מִפְּנִינִים. Lxx λίθων πολυτελῶν. Sym. τῶν ἐσωτάτων *penitissimorum*] Vel *intimorum*. Nam ἐσώτατος *intimus*. Hæc significatio est in nomine פניני *interior*. Job. 28. 18. מפנינים. Lxx ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Hieron. *de occultis*. A. τὰ περίβλεπτα *circumspicua*.

12. עָרְמָה. Sym. Πανουργίαν *calliditatem*. ¶ וְדַעַת מְזִמּוֹת אֶמְצָא. Th. καὶ γνῶσιν διαβουλιῶν εὑρήσω, *& scientiam cogitationum inveniam*] Potiùs *deliberationum, consultationum*. Prov. 1. 4. מזמה, idem Th. συλλογισμὸν *ratiocinationem*. Job. 42. 2. A. S. Th. ἐνθύμημα. Psal. 10. 2. במזמות. Lxx ἐν διαβουλίοις. Hieron. *in consiliis*. Verbum est μέσον.

13. רָע. Schol. κακίαν. ¶ תַּהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי. S. Th. καὶ στόμα στρεβλὸν ἐμίσησα *& os distortum odi*.

14. תוּשִׁיָּה. A. Εὐνομία *bona legum constitutio*] Vel *bonarum legum constitutio*; *bona leges*; *status rerum sub bonis legibus*. ¶ גְבוּרָה. Sym. Κράτος *potentia*.

15. יְחֹקְקוּ צֶדֶק. A. S. Th. ἀκριβάσονται δίκαιον *accuratè decernunt quod justum est*.

16. שָׂרִים יָשֹׂרוּ. A. S. ἄρχοντες ἄρξουσιν *Principes principatum gerunt*. ¶ וּנְדִיבִים. A. Th. ἑκουσιαζόμενοι *qui ultro ac sponte liberales sunt*] Significat Principes, quos imprimis decet liberalitas ac munificentia, qui propterea εὐεργέται cognominantur. Itaque Lxx alibi ἄρχοντες reddunt, ut Psal. 47. 9. & 83. 11. Hîc reddunt τύραννοι, quod in idem redit: olim enim *tyranni* vocabulum in bonis usurpabant. Cæterùm Psal. 51. 12. רוח נדבה vertunt, πνεύματι ἡγεμονικῷ, *Spiritu imperatorio*, quo qui præditi sunt ultro ac sponte Dei laudes concelebrant.

18. אִתִּי. A. σὺν ἐμοὶ *mecum*. Sym. παρ' ἐμοὶ *apud me*. Th. μετ' ἐμοῦ *mecum*] ¶ הוֹן עָתֵק. Sym. βίος παλαιὸς *vita vetus*. Th. ὕπαρξις παλαιὰ *substantia vetus*. A. ὕπαρξις μετ' εἰρήνης *substantia cum pace*] *Vita*, i. victus. Sic accipitur βίος in illo,

Βίος βίῳ δεόμενος οὐκ ἔστι βίος,

Vita sine vita, i. victu sive rebus necessariis ad vitam destituta, *non est vita*. ¶ *Substantia: opes*. Sic τὰ ὑπάρχοντα, *bona & facultates*.

19. טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז. A. ἀγαθὸς καρπός μου ὑπὲρ χρυσίον καὶ παρὰ κιρρόν, *Bonus fructus meus supra aurum & supra fulvum*. S. Κρείσσων καρπός μου χρυσίου Ὠφάζ, *Præstantior est fructus meus auro Ophaz*] *Aurum fulvum* est aurum optimum, quod Græci κιρρὸν vocant. Hieron. etiam *obryzum* vocari ait. In libro Nom. *Ophaz, obryzum, estque genus auri quod Græci κιρρὸν vocant*. In Isidoro, ubi hæc verba referuntur, perperàm *Ophax* legitur & *cairon*. Pridem id notavi. Vide, si vacas. ¶ *Auro Ophaz*. Legit, ut apparet, inversis literis מחרוץ מופז, ut 1 Reg. 10. 18. זהב מופז, quod Hieron. interpretatur *aurum fulvum*, i. χρυσίον κιρρόν, Aquilam aut Symmachum æmulatus. Santes *aurum obryzum*, זהב אופיר צרקה. Schol. δικαιώματος.

21. לְהַנְחִיל. A. S. Th. τοῦ κληροδοτῆσαι *ut hereditatis loco dem*.

22. יְהוָה קָנָנִי. A. Κύριος ἐκτήσατό με, *Dominus possedit me*] Vel *acquisivit me*. ¶ רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ. A. ἀρχῆθεν κατεργασμάτων αὐτοῦ *ab initio factorum suorum*. Sym. ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ *initio viarum suarum*] *Factorum*. *operum*. ¶ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז. Sym. πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ *ante operationem suam*——Th. πρὸ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ἀπὸ τότε, *ante operationem suam ab eo tempore*] Vel *ante opera sua*. ¶ Ἀπὸ τότε, *à tunc*, sive, ut alii ex Ebræo reddunt, *ex tunc*, i. jam olim. Pro ἀπὸ τότε legitur & ἐκ τότε *ex tunc*. In ed. Rom. simul leguntur ἀπὸ τότε καὶ ἐκ τότε, sed alterutrum redundat aut potiùs superat ex alia quapiam versione.

23. מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי. Th. πρὸ αἰῶνος προκεχείρισμαι *ante seculum editus sum*.

25. לִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי. A. Th. πρὸ βουνῶν ὠδινήθην *ante colles genita sum*] Verbum è verbo *parita* sive *parta sum*: nam ὠδίνομαι, *parior, parturior*. ¶ חוֹלָלְתִּי. Sym. ἐμαιώθην. Verbum à μαῖα deductum, i. *obstetrix, nutrix*, ut possis vertere *enutrita sum*.

26. עַד לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת. A. S. πρὶν ἢ ποιῆσαι γῆν καὶ ἐξόδους, *antequam fecisset terram & exitus*.

27. בְּחוּקוֹ חוּג עַל פְּנֵי תְהוֹם. A. Th. ἐν τῷ ἀκριβάζειν γῦρον ἐπὶ πρόσωπον ἀβύσσου, *cùm accuratè describeret circulum in superficie terræ*] Γῦρον, *gyrum, circulum, ambitum*. Hîc notatum reperio, A. Sym. πύργον puto errorem esse.

28. שְׁחָקִים. A. ῥοπὰς *momenta*. Sym. αἰθέρα *atherem*] שחק *pulvis minutissimus*, unde & pro *athere* sumitur à tenuissima ejus substantia. Jes. 40. שחק מאונים *momentum bilancium*, i. ῥοπή. ¶ *Ætherem*. Psal. 89. 6. בשחק. Sym. ἐν αἰθέρι *in athere*. 108. 5. עד שחקים. Hieron. *usque ad athera*. Job. 36. 28. שחקים. Sym. ἐκ τοῦ αἰθέρος *ex athere*.

29. בְּשׂוּמוֹ לַיָּם חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ פִיו. Ἐν τῷ τιθέναι τῇ θαλάσσῃ ἀκρίβασμα αὐτοῦ, καὶ ὕδατα οὐ παρελεύσονται στόματος αὐτοῦ, *Cùm poneret mari legem suam, & aqua non transirent os ejus*] Aliàs στόμα αὐτοῦ.

30. אָמוֹן. A. Τιθηνουμένη *nutritia*. S. Th. ἐστηριγμένη *firmata*] Τιθηνούμενος, *nutriens*, τιθηνοῦσα, nisi passivè accipiendum, *nutricata, enutrita*. ¶ מְשַׂחֶקֶת. A. S. Th. παίζουσα *ludens*.

32. וְאַשְׁרֵי דְרָכַי יִשְׁמֹרוּ. Th. καὶ μακάριοι οἱ ὁδούς μου φυλάξουσιν, *& beati qui vias meas custodient*] Hæc in quodam libro habentur sub asterisco, unde suspicor sumpta esse ex ed. Theodotionis: similiter & sequens versus.

33. שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל תִּפְרָעוּ. Th. Ἀκούσατε σοφίαν, καὶ σοφίσθητε, καὶ μὴ ἀποφράξητε, *Audite sapientiam, & sapite, & ne obstruite*] Hieron. h. l. *nolite objicere*, unde in veteribus Lexicis, Ἀποφράσσω, *objicio*. Non adhuc se probat mihi.

34. מְזוּזֹת פְּתָחָי. Th. φλιὰς θυρῶν μου *postes ostiorum meorum*.

35. כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים. A. S. Th. ὁ γὰρ εὑρών με, εὑρήσει

εὑρήσει ζωήν, *nam qui invenit me, inveniet vitam.* ¶ וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה. Sym. καὶ ἀρύσεται εὐδοκίαν παρὰ Κυρίου, *& haurit benevolentiam* (*sive favorem*) *à Domino.*

36. חֹמֵס נַפְשׁוֹ. A. Sym. ἀδικεῖ ψυχὴν αὐτοῦ *injuriâ afficit animam suam*] i. Seipsum.

GROTIUS.

1. *Numquid non Sapientia clamitat*] Hæc de ea sapientia quæ in Lege apparet exponunt Hebræi: & sanè ei si non soli at præcipuè hæc attributa conveniunt.

4. *O viri*] Proceres. ¶ *Ad filios hominum*] Plebeios.

14. *Meum est consilium*] Mihi debetur.

22. *Dominus possedit me initio viarum suarum*] Græcum Aquilæ est ἐκτήσατό με, ut & Symmachi & Theodotionis, respondétque bene Hebræo קנני, & corrigendus ex eo locus Chrysostomi in Ambiguis Tomo 6. At Chaldæus habet ברא, & LXX ἔκτισε, sensu non malo, si *creare* sumas pro *facere ut appareat. Via Dei* sunt operationes ipsius. Sensum hujus loci & sequentium non malè exprimas cum Philone De Coloniis, Ὁ λόγος ὁ πρεσβύτερος τῶν γένεσιν εἰληφότων, οὗ καθάπερ οἴακος ἐνειλημμένος ὁ τῶν ὅλων κυβερνήτης πηδαλιουχεῖ τὰ σύμπαντα, ὅτε κοσμοπλάστει χρησάμενος ὀργάνῳ τούτῳ πρὸς τὴν ἀνυπαίτιον τῶν ἀποτελουμένων σύστασιν.

25. *Ante colles ego parturiebar*] Chaldæus *genita eram.*

27. *Quando præparabat cœlos aderam*] i. Ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ut infrà 30. Joh. 1. 1.

CAP. IX.

MUNSTERUS.

1. *Sapientia ædificavit domum*] *Domus* illa est Ecclesia: *columnæ septem*, i. multæ (sic enim plerumque capitur Septenarius numerus in S. Scriptura) sunt Apostoli & sancti Doctores. *Mensa* verò est prædicatio verbi, unde pascuntur esurientes & sitientes.

3. *In excelsis locis*] i. In locis publicis, capitúrque hîc נפי pro גבי. Alii legunt, *misit puellas ut invitarent ad summam arcem civitatis.*

7. *Ignominiam suam*] h. e. Ut quidam exponunt, מסיר ממנו קלון *reportat ab eo ignominiam.*

9. *Da sapienti*] Subaudi *castigationem*: vel *Doce sapientem.* Ubi enim non est auditus, non est sermo Dei effundendus; *nec margaritum objiciendum porcis & sanctum canibus*, Matth. 7.

10. *Cognitionem rerum*] Hebræi hunc locum sic legunt, *& principium cognitionis Dei est intelligentia rerum sanctarum.*

13. *Mulier stulta*] Quidam Hebræorum intelligunt per hanc *mulierem* Stultitiam ipsam, quæ diversos à Sapientia habet mores. Alii intelligunt per eam Corpus hominis insipientis. Ex nostris quidam intelligunt per eam Rationem cæcam, quæ Deum nescit, & humanas opiniones de justitia, de gloria & aliis rebus quas caro sapit effert. Hîc enim multò impudentior est ratio quacunque muliere stultâ & procaci, non verens sibi arrogare doctrinam Legis, cùm tamen *non intelligat quid loquatur* 1 Tim. 1. 7. Arripit quod sibi jucundum est, & non videt judicium & voluntatem Dei. Videt enim quas imposturas excogitavit humana ratio in indulgentiis. Subditur igitur,

17. *Aquæ furtivæ dulces sunt*] q. d. Omnibus Dei rebus abutimur, sanctis & profanis, non juxta voluntatem Dei, sed nostram, arripientes quæ nobis libent & commoda esse videntur, propria eligentes opera, & quæ Dei sunt negligentes.

VATABLUS.

2. *Miscuit* מסכה] i. Temperavit aquâ.

3. *Vocavit* תקרא] Fut. Heb. pro præs. vel præt. *ut vocaret*, vel *inclamaret.* Alii, *invitatum misit.* ¶ *Summitates excelsorum* גפי מרומי] *Latera* [*extrema*] *arcium.* Quidam, *ad summam urbis arcem.*

4. *Simplex* פתי] Vide suprà 1. 4. ¶ *Carenti corde* חסר לב] *Vecordi, mente capto.*

6. *Simplices* viam vestram פתאים] *Stultitias*: ut nihil subaudiatur. Alii, *stultos*: ut sit adjectivum. Vide *Simplex* suprà 1. 4. ¶ *Et vivetis: & incedite* וחיו ואשרו] Imperativa pro futuris, *& vivetis, & ambulabitis.* Vel, *& vita continget vobis, & ingrediemini*, &c.

7. *Corripiens derisorem* יוסר לץ] *Castigans* [*Erudiens*] *superbum.* ¶ *Accipit sibi ipsi ignominiam* לוקח לו קלון] Hebraismus, pro, *ignominiâ afficietur à derisore.* ¶ *Maculam suam* מומו] Sub. *accipit*, i. contaminatur.

9. *Et addet doctrinam* ויוסף לקח] *Et adjiciet eruditionem*, i. doctior erit.

10. *Et scientia*, &c. ודעת קדושים בינה] *Et scientia sanctorum* est principium *intelligentiæ.* Alii, *& cognitionem* rerum *sanctarum* præcedit *intelligentia.* Alii, *& intelligentia est, sancta cognoscere*, i. res sanctas, nempe voluntatem Dei.

13. *Stulta* כסילות] Ad verb. *stultitiæ.* ¶ *Simplex* פתיות] Ad verb. *simplicitatis*, sub. *mulier*: i. imperita est.

15. *Qui dirigunt*, &c. המישרים אורחותם] *Qui rectà incedunt vias suas.*

17. *Furata* גנובים] *Furtim pota.* Futura in hoc versu pro præsentibus. ¶ *Absconditus* סתרים] Ad verb. *absconsionum*, i. absconsionis, pro *absconditus.*

18. *Invitati ab ea* קרואיה] Ad verb. *invitati ejus.* Pronomen affixum pro קרואים ממנה vel לה: i. quos invitavit ipsa, & ejus consilio obedierunt. Versus sequens in veteri interprete, *Qui enim applicabitur*, &c. non legitur neque Hebraicè neque in vetustioribus scriptis Latinis.

CASTALIO.

1. *Excisis septem ejus columnis*] Quid sint hæ columnæ ego nescio.

12. *Filius eruditus sapiens erit, & vesano utetur famulo*] Vesanus homo serviet sapienti.

CLARIUS.

1. *Ædificavit sibi domum*] *Domus* illa est Ecclesia: *columnæ septem*, i. multæ (sic enim plerumque capitur Septenarius numerus in Scriptura) sunt Apostoli & sancti Doctores. *Mensa* est prædicatio verbi, unde pascuntur esurientes & sitientes. Per *immolationem victimarum* intellige apparatum convivii.

3. *In excelsis locis*] h. e. In locis publicis.

10. *Scientia sanctorum, prudentia*] Hebræi sic legunt, *Principium cognitionis Dei est intelligentia rerum sanctarum.*

13. *Mulier stulta*] Quidam Hebræorum intelligunt per hanc *mulierem* Stultitiam ipsam, quæ diversos à Sapientia habet mores: alii intelligunt per eam Corpus hominis insipientis: ex nostris quidam intelligunt Rationem cæcam, quæ Deum nescit, & humanas opiniones de justitia, de gloria, & aliis rebus, quas caro sapit, effert. Hîc enim multò impudentior est Ratio quacunque muliere stultâ & procaci, non verens sibi arrogare doctrinam Legis, cùm tamen non intelligat quid loquatur. Arripit quod sibi jucundum est, & non videt judicium & voluntatem Dei.

17. *Aquæ furtivæ*] Dum scilicet arripimus quæ nobis libent & commoda esse videntur.

R. BAYNUS.

1, 2, 3. *Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem. Immolavit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam. Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem, & ad mœnia civitatis.* Heb. *Sapientia ædificavit domum suam, excidit columnas ejus septem. Mactavit victimam suam, miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam. Mittit puellas suas, vocat ad eminentiora & excelsiora urbis loca*] Ad laudem Sapientiæ spectant etiam quæ in hoc capite traduntur, in quo ea potissimùm recitat Salomon quæ circa dispensationem Ecclesiæ, in fine seculorum à Sapientia gesta sunt, quotidiéque geruntur. Et ut in superiore capite continentur ea quæ de creatione mundi tradita creduntur; sic in hoc quæ ad restaurationem spectant. Ante omnia Hebraismus est observandus, qui talis est; *Sapientia* (numero multitudinis) *ædificavit domum suam*, quem Hebræi suo more sic exponunt, Unaquæque ex sapientiis ædificavit. Nos hanc loquendi formam ad personarum pluralitatem in Divinis, & unitatem substantiæ referre possumus: vel unam sapientiam intelligimus, quæ multiplicem in se complectatur. Imò in quo sunt (ut inquit Paulus) *omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi*, Colos. 2. Sapientiæ creatæ & increatæ, naturalis & supernaturalis, Legis & Prophetarum. In Christo enim duas naturas in unitate suppositi confitemur. Hæc ergò *sapientia* una & multiplex, *ædificavit domum*, h. e. Ecclesiam, & templum suum in cordibus credentium, juxta ea quæ scribit Paulus, *Templum Dei sanctum est, quod estis vos*, 1 Corin. 3. Et alibi, *Ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi*, 1 Tim. 3. *Excidit columnas septem*] Septenarius numerus, juxta nostros, ad 7 dona Sp. quibus corda fidelium sustentantur, vel ad 7 Eccl. Sacramenta optimè refertur; alioqui pro magno & incerto numero septenarius in Scripturis ponitur. Et per *columnas excisas*, non solùm Prophetarum, in quibus *dolare* se dicit Deus, Oseæ 6. intelliguntur oracula, sed Apostoli quoque & martyres, quorum testimonio & fide, quasi columnis quibusdam, infirmorum in Ecclesia fides sustentatur ac corroboratur. Imò quid aliud sunt Doctores in Ecclesia, qui sacris concionibus populum in fide & virtutum ædificatione instruunt, quàm columnæ quibus indocta plebs innititur? Has septem, h. e. plurimas, columnas olim excidit Sapientia, nè Ecclesia quæ est domus Dei, aliquando corruat, contra quam portæ inferi non prævalebunt. Moyses olim constructo Tabernaculo, in cujus locum successit Salomonis Templum, crebras victimas fieri instituit, quæ umbram habebant futurorum, ut inquit Paulus, Heb. 10. Templi videlicet à Christo constructi, qui ex suo corpore victimam fieri voluit, & sanguinem sub vini specie & colore ità temperari, ut ex his rebus instructissimam pararet mensam; non ex corpore suo & sanguine solùm, quemadmodum exposuimus, sed etiam ex Euangelica doctrina quam velut novum mustum in utres novos mitti voluit, Matth. 9. Vinum scilicet quod in nuptiis hauriri jussit, Joan. 3. ex aqua, h. e. insipida & Judaica Legis intelligentia, quo repleti Apostoli inebriari infidelibus Judæis videbantur, Act. 2. qui cùm in hac mensa æternæ sapientiæ noluerunt recumbere, sed indignos se judicaverunt æternæ vitæ, Act. 13. ancillas suas misit sapientia ad altiora civitatis loca, ut dicerent invitatis, Venite, non ad taurorum & agnorum sanguinem & carnes, ut olim, sed ad lautissimam Scripturarum mensam, ad cœlestem panem veri corporis Christi & sanguinis poculum. *Misit ancillas suas ut vocarent ad arcem.* Heb. שלחה נערותיה תקרא *misit ancillas suas, vocavit*; vel potiùs, *mittit ancillas suas, & vocat*, in præsenti; vel denique, *missis ancillis suis vocat*. Cujus sensus est, vel quòd ipsa sapientia vocavit unà cum ancillis suis, vel quòd unaquæque ex ancillis vocavit. Frequens enim Hebraismus est, dissonantia nominandi casûs cum verbo, per quem vel loquendi compendium habet Scriptura, vel pleniorem sensum. Pleniùs enim dicitur, misit puellas ut unaquæque ex illis vocaret, quàm si diceret, misit puellas ad vocandum. Compendium sermonis, si cùm dicat, misit puellas vocare, intelligi possit, etiam ipsam sapientiam unà cum illis vocasse, sicut in Hebræo habetur, *Misit puellas suas, vocavit*, sc. unà cum illis. Hæc adjecimus, ut intelligat prudens lector longè aliud esse Scripturas in sua quàm in aliena lingua legere. Quod ad sensum loci spectat, nihil humile sonat, sed verè propheticum & Euangelicum de Christo & ejus Ecclesia sensum habet; ut scribitur Esa. 40. *Super montem excelsum ascende tu qui euangelizas Sion, eleva in altum vocem tuam qui euangelizas Hierusalem.* Non enim viros bellicosos ut urbes subvertant mittit Sapientia, sed tales qui ob innocentiam, puritatem & sedulitatem, ancillis sive puellis possint comparari, nempe simplices verbi præcones, & ab omni fraude alienos, ut alio loco inquit, Esa. 52. *Quàm pulcri pedes euangelizantium bona! Super montes*, ad altiora loca mittuntur ut vocarent omnes gentes ad unitatem catholicæ fidei, ad ardua speranda tanquam à terrenis ad cœlestia revocantes, quod Christus subindicans ascendit in montem concionem habiturus, Matth. 5. ut sequitur;

4, 5, 6. *Si quis est parvulus veniat ad me, & insipientibus locuta est, Venite, comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis. Relinquite infantiam & venite, & ambulate per vias prudentiæ.* Heb. *Quisquis simplex (imperitus, vel obnoxius deceptionibus) huc divertat, corde destituto dixit, Venite, comedite de pane meo, & bibite de vino quod miscui. Derelinquite imperiti, & venite & incedite per viam intelligentiæ*] *Sinite parvulos venire ad me*, inquit Christus Matth. 19. Et sapientia dirigit sermonem vel inprimis ad parvulos, sive simplices, ut qui maximè sapientiâ indigent, & illius magis sunt capaces. *Abscondisti hæc*, inquit, *à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis*, Luc. 10. Unicuique ex his clamando dixit Sapientia, per os ancillarum, *Veniat ad me*; vel, ut in Hebræo habetur, declinate huc ad sapientiæ ædes, magnificas quidem illas, septem columnis innixas, ad ecclesiam Dei, *columnam & firmamentum veritatis*, 1 Tim. 3. Huc, inquam, deflectat oportet, quicunque panis Euangelici & musti spiritualis velit esse particeps. Ad mensam quam paravit Sapientia vocamini: non sibi, sed vobis, ô parvuli, panem proposuit, vobis vinum temperavit, *venite, comedite de pane meo* (legunt Hebræi) qui confortat cor hominis. *Relinquite infantiam & venite*] Aliter, *relinquite imperiti*, s. vias vestras, & venite manducantes & bibentes de mensa mea, *& ambulate per viam intelligentiæ*: ut referatur ad illam clausulam, *insipientibus locuta est*. Observandum est, vitam & intelligentiam nobis dari ex hac mensa Euangelica; priùs enim mortui peccatis, & ignorantiæ tenebris, & verè imperiti, imò stulti, & deceptionibus obnoxii, juxta energiam vocis Hebrææ פתאים. Filii Euæ (quæ usqueadeo leviter à serpente decepta fuit) toto cœlo erravimus, *unusquisque in viam suam*, Esaiæ 53. Sed Sapientiæ voce auditâ, ingressíque domum Dei, pro morte vitam, pro pomo mortifero cœlestem panem, pro maledictione peccatorum remissionem, & adoptionem filiorum Dei consecuti, sequamur viam intelligentiæ, & *nolite* ampliùs *esse insipientes, sed sapientes & intelligentes quæ sit voluntas Dei*, Eph. 5.

7, 8, 9. *Qui erudit derisorem, ipse injuriam sibi facit: & qui arguit impium, sibi maculam generat. Noli arguere derisorem nè oderit te: argue sapientem & diliget te. Da sapienti occasionem & addetur ei sapientia: doce justum & festinabit accipere.* Heb. *Qui corripit derisorem, accipit sibi ignominiam: & qui reprehendit improbum, maculam ejus. Da sapienti, & sapiens erit adhuc: doce justum & addet scientiam*] Non omnes esse convivas idoneos, neque dignos tantis beneficiis ostendit. Mysteria fidei nostræ derident infideles Judæi, pagani & hæretici, & proinde tanquam indignos prætereundos censet Sapientia, neque à suis ancillis invitandos, inquiens, *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas porcis*, Matth. 7. Simplices & humiles corde facilè corriguntur, si quid deliquerint; contrà derisor, qui *non sapit ea quæ Dei sunt*, Matth. 16. qui sapientiam crucis tanquam stultitiam deridet, qui mendacium ponit spem suam, qui corrigi potest aut castigari, cùm

cùm culpam non agnoscat? Derisor non admittit correptionem neque disciplinam: imò quisquis eum castigare velit, *accipit ignominiam*, ludibrio videlicet habitus à derisore; vel, *ignominiam capit*, cùm pejor evadet is quem corrigere conatur. *Et qui impium reprehendit, maculam sibi generat*] Interpres supplevit verbum *generat*, juxta Hebræos subauditur verbum *accipit*, ut sit sensus idem repetitus aliis verbis. Sic enim legitur, *Qui corripit derisorem accipit ignominiam, & qui reprehendit impium, maculam illius*, supple *accepit*. Quasi tutissimum esset nihil commercii habere cum impiis traditis in reprobum sensum. Verùm cùm pro ambiguitate sermonis Hebraici non satis constet quò referantur pronomina quæ in hoc versiculo habentur, in contrarium sensum accipi potest. Nempe qui castigat derisorem, occasionem illi præbet ut errore cognito capiat sibi ipsi ignominiam, ob id quod derisit & ignominiâ affecit alios. Et qui similiter reprehendit impium, in causa est ut maculam suam agnoscat impius. Et cùm huic expositioni obstare videatur quod scribitur, *Nè reprehendas derisorem*, &c. respondent qui hunc sensum afferunt, hoc non esse cujuslibet, neque quovis tempore aut loco faciendum, sed magnam adhibendam esse moderationem, nè si intempestiva fiat objurgatio, in rixas & in odium non in castigationem res emergat. Nam alioqui non prohibet Sapientia irrisores esse reprehendendos. Sed ut prior expositio quæ melior est suum habeat locum, juxta circumstantias hujus loci quem tractamus, quo videlicet ancillas misit Sapientia, ut vocarent ad convivium Euangelicum, hoc adjicimus. Statim ab initio non erant nimiùm severè castigandi derisores, neque reprehendendi impii, nè ancillæ missæ à Sapientia paterentur ab illis quod contextus continet; sed omni mansuetudine & lenitate simplices primò revocandi erant ab erroribus, juxta illud Pauli, *Videte vocationem vestram, non multi sapientes, non multi potentes, sed infirma elegit Deus, ut fortia confundat*, 1 Cor. 3. Quòd si non solùm ad illud tempus quo à sapientia Dei, qui Christus est, missi sunt Apostoli, sed ad quodcunque tempus locum referre malis, per *derisorem* pertinacem & deploratæ malitiæ hominem intelligas licet, de quo Paulus, *Hæreticum hominem post unam aut alteram admonitionem devita*, ad Titum 3. *Da sapienti occasionem*] Longè alia est conditio sapientis, qui datâ occasione sapientior evadit. In Hebræo legimus, *da sapienti*, & subauditur, *disciplinam*, seu *correptionem*: q. d. Nihil inter sapientem & inter illusorem distinguit meliùs quàm disciplina, quâ hic pejor, ille sapientior efficitur. Secundùm illud Euangelii, *Omni habenti dabitur & abundabit*, Lucæ 19. Et alibi, *Qui justus est justificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc*, Apoc. 22. Docet præterea hic locus non esse à munere Apostolico aliquando cessandum, imò convocatis ad convivium Euangelicum, subinde sunt novæ dapes apponendæ. Qui ab ignorantia sunt conversi, ubi Sapientiæ ædes sunt ingressi, meritò sapientes vocari possunt; sed in dies magis castigati, sapientiam sibi augent & scientiam rerum cœlestium addunt, incipientes à timore Dei, qui primus est ad sapientiam gradus, ut sequitur;

10, 11, 12. *Principiũ sapientiæ timor Domini, & scientia sanctorũ prudentia. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Si sapiens fueris, tibi ipsi eris: si autem illusor, solus portabis.* Heb. *Et scientia sanctorum intelligentia, per me multiplicabuntur dies tui, & addent tibi annos vitæ. Si sapuisti, sapuisti tibi: & si illusisti, solus portabis* (vel *feres*.)] Frequens ejusdem sententiæ repetitio in hoc libello Salomonis confirmat eorum opinionem qui putant proverbia non ab ipso Salomone in ordinem fuisse redacta, sed collecta ab aliis, quæ fuerant in membranis relicta, sparsímque in illius colloquiis disseminata: quanquam hujus proverbii repetitio, nempe, *Initium sapientiæ timor Domini*, supervacanea videri non debet, sed potiùs ad laudem timoris Domini referri, rei in primis mortalibus necessariæ. Nam post constructas ædes, paratâ mensâ, convivis vocatis aliis, aliis rejectis tanquam indignis, ex Scripturarum dapibus, primò omnium timorem Domini proponit, quò Dei magnitudinem & nostram infirmitatem agnoscere cogimur: q. d. omni mansuetudine ad sapientiæ mensam accedendum est, quam duplicem hoc in loco intelligimus; alteram Sacramentorum ecclesiæ, & in primis venerabilis Eucharistiæ, cujus mysterium hoc in loco revelatur; alteram Scripturarum Divinitus inspiratarum, ad quam qui fastu aut supercilio, qui illotis manibus pedibúsve accedunt, quò sibiipsis aut rem aut famam augeant, operam ludunt. Ante omnia ad Sapientiæ mensam, sive hanc Scripturarum, sive illam Sacramentorum, accedentes, timorem Domini ob oculos habere debemus. Ecce tutissimum & solidum illius sapientiæ quam quærimus fundamentum, à quo ad sublimiora facilè conscendentes, nempe ut sequitur, ad *scientiam sanctorum, quæ intelligentia est*, sanctorum (inquam) hominum sive angelorum, qui omnes per timorem Domini ad scientiam pervenerunt & cognitionem Dei, quâ mens & intellectus illustratur, ut possit inter res humanas & Divinas distinguere. Aliter, *à timore Dei*: h. e. à Lege quæ timorem incutit, *ad scientiam sanctorum* Apostolorum procedendum. Nam talem *gratiam pro gratia recepimus*, Joan. 1. *Per me multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ*] Vel diversis verbis geminavit eundem sensum, vel dies in præsenti multiplicari intelligimus, & in futuro annos vitæ superadditos. In Dei sapientia vitam consequimur per timorem Dei. Vitam in Adamo, qui Deum non timuit, perdidimus. De ligno scientiæ comedens primus homo, scientiam sanctorum non invenit: sed qui timet Deum, & principium sapientiæ amplectitur, scientiam sanctorum & æternam vitam facilè assequitur, duce Sapientiâ. Aliter, dies multiplicantur illius qui in timore Dei vivit, & diutissimè vivere putabitur, *consummatus in brevi, explevit tempora multa*, Sapien. 4. Non solùm in futuro seculo perpetuò vivens, sed felici memoriâ, veriùs vivens post mortem quàm cùm mortali corpore incederet super terram. Huic sensui in primis quadrat verbum יוסיפו *addent*, quod activæ significationis est & transitivæ, *addent annos* super dies præsentis *vitæ*, *addent annos vitæ* futuræ, vel *addent*, supple *hi qui addent*: h. e. hi qui celebrem & felicem memoriam servabunt. *Si sapiens fueris, tibi ipsi eris*] Vel jactantiam sapientiæ prohibet, vel indicat versiculus non in futuro solùm sed in præsenti quoque tempore sapientiam habere præmium: q. d. si fueris sapiens, hinc ipse summum bonum capies, quod non est aliud quàm ipsa Sapientia. *Si illusor, solus portabis*] Vel, ut est in Hebræo, *solus lues pœnas*. Sapiens, quamvis sibi maximè, aliis nihilominus sapit, & alios participes suæ bonitatis efficiet: sed illusor seipsum lædet solum. Hebræi sic legunt, *Si illuseris*, vel *subsannaveris, alios, solus dabis pœnas*. LXX Ἐὰν δὲ κακὸς ἀποβῇς, μόνος ἀντλήσεις τὰ κακά, *si autem malus evaseris, solus hauries mala*. Proverbium indicat maledicos & subsannatores seipsos potissimùm lædere, non nocere aliis, qui maledicta norunt æquanimiter ferre. Versiculus pendet à præcedentibus, ostendens denique differentiam inter eos qui vocati ad mensam Sapientiæ cum timore libenter veniunt, & participes epularum fiunt; & eos qui verbis puellarum contemptis mysteria fidei Christianæ derident. Hi enim sibiipsis non Sapientiæ filiis damnum inferunt, illi verò, quantum in ipsis est, plurimùm prosunt. Sequitur,

11——18. *Mulier stulta & clamosa, plena illecebris, & nihil omnino sciens: Sedet in foribus domus suæ, super sellam in excelso urbis loco: Ut vocaret transeuntes per viam, & rectè pergentes in itinere suo. Quis est parvulus, declinet ad me. Et vecordi locuta est. Aquæ furtivæ dulciores sunt, & panis absconditus suavior. Et ignoravit quòd ibi sunt gigantes, & in profundis inferni convivæ ejus.* Heb. *Mulier stultitiæ, tumultuosa, ignorantia, & non novit quicquam: Sed sedit ad ostium domus suæ, super solium excelsorum urbis* (vel *in excelsis locis urbis*:) *Ad vocandum transeuntes per viam, qui rectas faciunt vias suas* (vel, *qui incedunt per semitas suas*.) *Quisquis est imperitus, declinet huc, & qui est deficiens corde, vocabit eum. Aquæ furtivæ dulces erunt, & panis occultationis*

tionis amœnus erit. Et non novit quòd gigantes ibi (vel *interfecti*) *in profundis inferni invitati ab ea*] *Mulier stulta*, in Hebræo *Mulier stultitiæ, tumultuosa & deceptionis* (vel *ignorantiæ*) *& nihil sciens.* Hæc mulier, juxta ea quæ prius exposita sunt, perversa doctrina intelligitur, & ecclesia malignantium, quæ cùm nihil sciat ut oportet scire, tamen sapientiam imitari conatur, domum & congregationem vult habere, ad quam prætereuntes convocat, sed non *ancillis*, h. e. humilibus & sedulis concionatoribus, missis, ad sublimitatem virtutum vocat, sed ipsa sublimis *sedet in foribus domûs suæ, super sellam in excelso urbis loco*] Quibus verbis hæreticorum arrogantiam & ostentationem externam intelligimus. Cùm omnis *gloria filiæ regis sit ab intus*, Psal. 45. ista ab hominibus gloriam quærit. Aliter *sella in excelso urbis loco* famam popularem significat, quam ubique venantur magistri mendaces. Sapientia vocat ad arcem, ista *sedet in excelso loco urbis*, rebus mundanis elevari gaudet, sapientia suos ad sublimes virtutes subvehere studet. *Quis est parvulus, declinet ad me*] Et sapientia superiùs eisdem ferè verbis est usa. *Si quis est parvulus, veniat ad me*] *Cavete ab his qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*, Matth. 7. Fallere nunquam poterunt hæretici, nisi veram doctrinam & religionem præ se ferrent, nisi verbo tenus veritatis doctores sese simularent: sed *ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Nam non ad panem cœlestem vocat, qui confirmat & roborat cor hominis, neque ad vinum, quod lætificat corda mœstorum & lugentium pro peccatis, sed ad aquas furtivas, & panem absconditum. Hæreticorum dogmata sunt diluta & insipida, ut quæ carnis delicias & libertatem sapiunt terrenam; quibus vulgus hominum maximè alliciuntur, & à recta via abducuntur. Atqui his potissimùm rebus, nempe libertate carnis, & secretâ doctrinâ, simulatâ sanctitate, multos fallunt, atque ad perniciem & interitum trahunt, qui quò tendant eorum fallaciæ non satis perspiciunt. Qui dum se putant *ad aquas furtivas*, h. e. ad occulta carnis refrigeria, & ad panem novæ & absconditæ doctrinæ vocari, revera vocantur ad interitum. Nam ut ex Sapientiæ mensa quæ in Ecclesia celebratur, vitam assequimur fideles, & longitudinem dierum; ità ex poculo aquarum doctrinæ furtivæ, & ex abscondito pane quem ignorat ecclesia sanctorum, mors præsentissima sequitur. *Et ignorat quòd ibi sunt gigantes* (Heb. *cadavera*, vel *interfecti*) *& in profundis inferni conviva illius*] q. d. Hæc mulier stulta suos convivas interfectos transmittit ad infernum. Sed repetentes, paulò apertiùs de hac muliere loquamur, cujus impudentia his verbis, *stulta & clamosa*, notatur. *Stulta*, quæ sapientiæ resistit. *Verbosa & tumultuosa* à sapientia parvulos ad se retrahere non cessat, verbositati fisa, cùm nihil solidè sciat. Impudicitia ferè comes est hæreseos; impudicitiæ verò signum, *sedere in foribus*, neque in ædibus sese continere: arrogantia præterea in solio, & sublimioribus urbis locis: fraus denique & dolus intelligitur, dum eos qui rectè incedunt, & *rectè pergentes in itinere suo*, pervertere conatur. Quòd si ad inanem philosophiam aut exteriorem hominem, vel demum ad Judaicam Legis intelligentiam malis ista transferre quàm ad hæreticorum insaniam, omnia facilè eò poteris coaptare. Sunt qui allegoricè per *domum quam ædificavit sapientia* intelligant mundum ipsum, qui in Dei sapientia creatus est: *parvulus* verò sive *simplex* fuit Adam, qui vocatus à sapientia ad lignum vitæ maluit potiùs serpenti & stultæ mulieri obtemperare, atque edere furtivum panem de ligno prohibito scientiæ boni & mali, &c. Prudens lector sequatur intelligentiam quæ maximè placet. Atqui hic primi libri Commentariorum in Proverbia Salomonis modus esto.

DRUSIUS.

1. חָצְבָה. A. S. ἐλατόμησε *incîdit è lapidibus.*
2. עָרְכָה. παρέταξεν *instruxit.* S. συνέθηκεν *apposuit.* Th. ἐποίησεν *struxit.*
3. נַעֲרֹתֶיהָ. A. παιδίσκας *puellas.* S. κοράσια, idem. Th. νεανίδας *adolescentulas.* ¶ עַל גַּפֵּי מְרֹמֵי. A. ἐπὶ νώτων *in celsis locis.* ¶ קָרֶת. S. Th. πόλεως *urbis.*
4. פֶּתִי. S. νήπιος *infans*] Mente, non ætate.
6. עִזְבוּ. A. S. Th. καταλίπετε *derelinquite.* ¶ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ בִּינָה. A. S. καὶ κατευθύνητε ἐν ὁδῷ συνέσεως *& dirigite vos in via intelligentiæ.*
12. וְלַצְתָּ. Sym. κἂν λοιμὸς γένῃ *& si pestilens fueris.* ¶ לְבַדְּךָ תִשָּׂא. S. Th. μόνος βαστάξεις *solus feres.*
18. כִּי רְפָאִים. A. S. Ῥαφαεὶν θεομάχοι, *Raphaim cum deo bellum gerentes.* Th. γίγαντες *gigantes.* ¶ בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ. A. S. Th. καὶ ἐν τοῖς βάθεσι τοῦ ᾅδου οἱ κλητοὶ αὐτῆς, *& in profunditatibus* (i. locis profundissimis) *sepulcri vocati ejus.*

GROTIUS.

1. *Sapientia ædificavit sibi domum*] Corpus humanum. ¶ *Excîdit columnas septem*] Quot erant postes in Templo sub gazophylaciis. Intelligit autem quinque Sensus, & duos præterea quos addunt alii, Vocem & Memoriam.
2. *Immolavit victimas suas*] Plurima bona præparavit hominibus, si uti norint. Hæc sensu eminentiore ad Euangelium optimè referuntur. Matth. 22. 4.
8. *Noli arguere derisorem*] Planè impium. *Desperatis non adhibendam medicinam* ait Hippocrates. Vide quæ ad Matth. 7. 6.
13. *Mulier stulta & clamosa*] Voluptas.
18. *Et ignoravit quòd ibi sunt gigantes*] רפאים potiùs *exanimes* significat hoc loco & aliis.

CAP. X.

MUNSTERUS.

Incipiunt in hoc capite MISLE SALOMONIS, h. e. *Sententiæ.* Quæ autem præmissa sunt, sunt communes quædam adhortationes, & הקדמה *præfatio quædam*, ut Hebræi dicunt.

1. *Filius sapiens*] Vocat *filium sapientem* qui parentibus obtemperat, & sese sinit gubernari juxta mandatum Dei.
2. *Non prosunt thesauri impietatis*] Thesauri congregati per fraudem & prædam non liberant tempore tribulationis.
3. *Opes impiorum subvertet*] Quidam putant hîc הוה idem esse quod הון *opes*: alii interpretantur שבר *oppressionem*; ut sit sensus, *Pellet Dominus impios à bonis quæ concussione aliorum congregaverunt.*
4. *Manus remissa*] Heb. *manus dolosa*, quæ scilicet nihil agit, sed tantùm fallere cupit.
5. *Filius prudens congregat in æstate*] Docet hæc sententia, Observandum tempus & occasionem in rebus agendis, ut suum quisque pro tempore faciat officium: quæratur victus dum vires sunt integræ, studeant juvenes dum optimos habent præceptores, &c.
8. *Stultus labiis*] h. e. Præceps est in lingua & vult docere antequam didicit.
9. *In integritate*] Seu *in perfectione.* Perfecti autem sunt, & proinde securi, qui rectè de Deo sentiunt, sciúntque se ei curæ esse, credentes se ab eo regi & servari. *Qui autem has vias* Domini *invertit*, facilè *cognoscitur*, qui scilicet in viribus suis & bonis suis confidit.
10. *Qui annuit oculo*] Exponit hîc Aben Ezra קורץ pro לועג, ut sit sensus, *Sunt qui nutibus oculorum alios subsannant & irritant*, &c.
12. *Charitas operit iniquitates*] Amicitia mutua constare non potest si quis ad amici vitia nolit alicubi connivere, & oculatior esse voluerit in observandis erratis proximi: sed charitate plerumque sufferendæ sunt aliorum imperfectiones. Non est autem hic locus intelligendus sic, quòd per charitatem remissio fiat peccatorum, cùm illam solùm per fidem in Christum consequamur: sed loquitur Salomo hîc de alienis delictis ferendis.

15. Opes

15. *Opes divitis*] Hebræi putant id dici contra ignavos homines & otio deditos, ut & ipsi ad labores excitentur, & non egestate consumantur.

22. *Dolorem*] Sunt qui hic exponunt עצב pro דאגה *solicitudine*; ut sit sensus, *Dominus suppeditat piis necessaria vitæ absque eorum solicitudine.*

25. *Quando pertransit tempestas*] h. e. Quando imminet tribulatio vel tentatio, impius subitò ruit; justus autem firmus manet ut fundamentum mundi, solidatus supra firmam petram.

26. *Sic ignavus*] Ignavi homines ad nulla officia quæ gerant & exsequantur sunt idonei. Taxat igitur locus iste potissimùm Magistratus negligentes.

VATABLUS.

1. PARABOLÆ משלי] Vide principium hujus libri. Quia mutatur stylus, ideo inscriptionem hanc addidit: quódque communes exhortationes, & quandam Decalogi narrationem tradidit: nunc primùm incipit recitare Parabolas sive Sententias.

2. *Proderunt* יועילו] Fut. Heb. pro præs.

3. *Propter pravitatem*, &c. והות רשעים יהדוף] *Propter divitias impios expellet*: sic ה est loco ה in והות & deficit ב. Alii, *& calamitatem* [*damnum, perniciem*] *prævaricatorum impellit*, sub. *ut citiùs veniat*. Quidam, *opes impiorum sustollet*. Alii, *improba consilia impiorum perdet.*

4. *Fraudulenta* רמיה] Ad verb. *doli, fraudis*: i. quæ nihil agit, sed tantùm fallere cupit.

5. *Intelligens est* משכיל] *Prudens est*. ¶ *Confundens* מביש Sub. *patrem & matrem*. Alii, *confundetur*. Alii, *confusione dignus est.*

6. *Operit iniquitatem* יכסה חמס] Fut. Heb. pro præs. *tegit*, vel *abscondit*: i. semper cogitat malum: justus contrà benedicitur.

7. *In benedictionem* לברכה] Hebraismus, pro *fama justi est celebris & plausibilis*. ¶ *Putrescet* ירקב] *Exolescet, sordebit*. Vel per præsens, *putrescit.*

8. *Impinget* ילבט] *Corruet, vapulabit, perversus efficietur, festinabit, claudicabit*. Chald. *capietur*, sive *apprehendetur*. *Stultum labiis* vocat qui nonnisi stulta loquitur, & nè verbo quidem stultitiam suam celare potest.

9. *Perfectè* בתום] *In integritate*. ¶ *Conteretur* יורע] *Cognoscetur, deprehendetur*, sub. *in flagitiis suis*: *manifestus erit.*

10. *Qui annuit oculo* קורץ עין] i. Multum fingit, & fucatus est. ¶ *Punietur* ילבט] *Corruet.*

11. *Operit iniquitatem* יכסה חמס] Fut. Heb. pro præs. *celat injuriam*: quam scilicet meditatur in corde suo. Vide v. 6.

13. *Intelligentis* נבון] *Prudentis, sapientis*. ¶ *Erit corpori*, &c. לגו חסר לב] *Dorso mente capti*, sub. *convenit*. Alii, *in tergo stulti.*

14. *Est contritio propinqua* מחתה קרובה] *Est terror propinquus*. Alii, *accersit sibi perniciem.*

15. *Consternatio* מחתת] *Contritio, pavor*: i. inopia facit pauperem pavidum.

17. *Custodiens correctionem* שומר מוסר] *Custodiens eruditionem*: i. qui eruditus est, ambulat per viam vitæ. Vel, ut alii, *Perferre castigationem conducit ad vitam*. Quidam, *qui observat disciplinam*. Alii, *Semitam quæ ducit ad vitam custodit castigatio*. ¶ *Errat* מתעה] Quidam vertunt tanquam transitivum sit verbum, *errare facit*, sub. *animam suam*. Alii, *seducit*, sub. *sese.*

18. *Operiunt odium*, &c. מכסה שנאה וגו'] *Qui odium gerit, operit illud labiis mendacibus*. Quidam sequentibus jungunt hoc modo, *Qui celat odium labiis mendacibus, & qui infamiam prodit*, æquè *stultus est*. ¶ *Detractionem* דבה] *Convitium, infamiam*. Alii vertunt, *Et stultus profert convitium*, sive *contumeliam.*

19. *Prævaricatio* פשע] *Iniquitas, transgressio*. Quidam, *Garrulus non vitat peccatum*. ¶ *Intelligens est* משכיל] *prudens est*: *prudenter agit.*

20. *Tanquam modicum* כמעט] *Velut pauxillum*, sup. *argenti*: vel, *est nullius aut parvi momenti.*

21. *Ob defectum cordis moriuntur* בחסר לב ימותו] *In vecordia morientur*. Præterita pro fut.

22. *Dolorem ei* עצב עמה] *Tristitiam* [sive *molestiam*] *cum ea*, sub. *benedictione*. Alii, *solicitudinem cum ea*: vel *anxietatem*. q. d. Deus suppeditat piis necessaria vitæ absque eorum solicitudine, divitésque facit citra molestiam.

23. *Viro intelligentia* לאיש תבונה] *Viro intelligentia*: i. siquis advertat, id sapientia est: itá quidam vertunt. Alii, *sapientia autem* dirigit *virum intelligentem.*

25. *Ut transit*, &c. כעבר סופה ואין רשע] *Quando transit tempestas, non* manet *impius*: aut *nusquam est*, h. e. subitò ruit. ¶ *Perpetuum* עולם] *Mundi, seculi*: i. diu vivet justus.

27. *Apponit* תוסיף] Futura Heb. pro præs. *augere solet*. ¶ *Breviantur* תקצורנה] *Breves esse solent.*

29. *Fortitudo perfecto* מעוז לתום] *Robur integro*, vel *probo*. ¶ *Et pavor* ומחתה] *Et animi consternatio.*

31. *Proferet* ינוב] Ad verb. *fructificabit*. Per translationem ponitur pro *loquetur*: quòd sermo sit fructus linguæ. Unde quidam vertunt, *producit fructum sapientiæ*. Alii, *propagabit sapientiam.*

32. *Cognoscunt*, &c. ידעון רצון] Fut. Heb. pro præs. i. Labia justi scitè & appositè loquuntur quæ placent Deo & hominibus.

CASTALIO.

6. *Impiorum os tegit inhumanitatem*] Impii maledici sunt, ideóque infortunati.

8. *Cui verò labra desipiunt*] Qui temere loquitur.

12. *Charitas omnia peccata tegit*] Condonat.

14. *Stulti ori imminet contusio*] Stultus temere indicat quod scit, itaque sibi malum accersit.

15. *Divitis opes sunt ejus urbs potentia*] Eis fidit ceu urbi munitæ.

23. *Homini prudenti res est seria*] Prudenter agit, nec temere scelus facit.

32. *Justi labia favorem*] Dicunt favore digna.

CLARIUS.

1. PARABOLÆ SALOMONIS] Incipiunt hoc capite MISLE SALOMONIS, h. e. *Sententiæ*. Quæ autem præmissa sunt, communes sunt quædam adhortationes, & præfatio quædam, ut Hebræi dicunt. ¶ *Filius sapiens*] Vocat *filium sapientem* qui parentibus obtemperat, & sese regi sinit juxta mandatum Dei.

3. *Et insidias*] Vel *oppressionem*, h.e. bona quæ oppressione aliorum congregaverunt. Alius vertit *opes.*

4. *Manus remissa*] Heb. *Manus dolosa*, quæ scilicet nihil agit, sed tantùm fallere cupit.

5. *Qui congregat in messe*] Docet hæc sententia, Observandum tempus & occasionem in rebus agendis, ut suum quisque pro tempore munus exsequatur: Quæratur victus dum vires sunt integræ; studeant juvenes dum optimos habent præceptores, dum sufficit ætas, &c.

8. *Stultus caditur labiis*] h. e. Qui præceps est linguâ, & vult docere antequam didicerit.

9. *Qui ambulat in integritate*] Seu *in perfectione*. Perfecti autem sunt, & proinde securi, qui rectè de Deo sentiunt, sciúntque se ei curæ esse, credentes se ab eo regi & servari. *Qui autem has vias* Domini *invertit*, facilè *cognoscitur*, qui scilicet viribus ac bonis suis fidit.

10. *Qui annuit oculo*] Quidam exponunt de iis qui nutibus oculorum alios subsannant & irritant.

12. *Universa delicta operit charitas*] Amicitia mutua constare non potest, siquis ad amici vitia nolit alicubi connivere, & oculatior esse voluerit in observandis erratis proximi. Ferre ergò debet charitas & quasi operire amici peccata tolerando.

15. *Substantia divitis*] Hebræi putant id dici contra

ignavos homines & otio deditos, ut & ipsi ad labores excitentur.

25. *Quasi tempestas*] Alius vertit, *Quando pertransit tempestas, non manet impius*: h. e. Quando imminet afflictio & tentatio, impius subitò ruit; justus autem firmus manet ut fundamentum mundi, solidatus super firmā petrā.

26. *Sic piger*] Ignavi homines ad nulla officia quæ gerant & exsequantur sunt idonei. Taxat igitur locus hic potissimùm Magistratus negligentes.

29. *Fortitudo integri*] Via Domini fortem facit virum integrū; nam ex ea vires resumit: at eā horrent & fugiunt, & quasi eā conspectā debilitantur, qui operantur malum.

32. *Considerant placita*] Quî scilicet Deo placeant.

R. BAYNUS.

QUamvìs nullo certo docendi ordine præcepta tradidisse videatur Salomon, in his prioribus hujus libelli capitibus, in quibus multus est in præparandis & excitandis auditorum animis, multus in Sapientiæ laudibus, tamen sub Metaphoris & Similibus, quandoq; ex communi vita, quandoque ex occultatiore naturæ gremio petitis, sed ubique aptissimis, gravissimam Philosophiam & singularem sapientiam ubiq; congestam cernere licet. Sublimiorem præ se ferunt pompā Similia, quibus profani, seu Poetæ seu Oratores uti solent, & elegantiores videntur, sed his dntaxat qui haud ità multùm in S. literis sunt versati. Alioqui si quis ἰδίωμα Salomonis plenè fit assecutus, si quis noverit Hebraici sermonis mollire duritiē, si dictionem Scripturis assuetam (quæ Græcis & Latinis hominibus subrustica semper visa est) sibi familiarem effecerit, penitus reconditam in hoc libello & accumulatā cœlestē doctrinam poterit pleniùs intueri: rem in primis necessariam omnibus, sive privatam, sive publicam gerentibus personā. Nam qui sibi vivit & mundanum contemnit honorem, his perlectis faciliùs gloriam spernet & opes conculcabit. Paterfamilias verò, aut populi moderator, & ipse minore negotio clavum tenebit, & suorum animos ad virtutis studium & pietatis amorem faciliùs flectere poterit. Scopus enim huic sapientissimo viro propositus fuit, omnes ordines & conditiones hominum suæ prudentiæ participes efficere. Posteaquam paulò verbosiùs præcedentia capita tractaverimus, pro argumenti varietate & sublimitate doctrinæ, quæ sequuntur majore compendio prosequemur: sed luce & facilitate pari, Christo Patris æterni sapientiā suggerente vires & sensus illustrante.

1. PROVERBIA SALOMONIS] Titulus libri hoc in loco repetitus est, indicans *Proverbia* dici propriè quæ sequuntur. Nam hactenus Locos communes tractasse videtur ad varia vitæ munera spectantes, subinde exhortando suum filium, & invitans ad amorem sapientiæ, cujus laudes incredibili artificio prosecutus est. Quæ sequuntur, inquam, propiùs mores instruunt vitiáque castigant. Sed Sapientem ipsum audiamus. ¶ *Filius sapiens lætificat patrem, filius verò stultus mœstitia est matris*] Quòd in hoc versiculo *lætitiam* refert ad *patrem*, quam ex *filio sapiente* concipit, & *mœrorem* ad *matrem*, quæ graviùs dolere solet pro muliebri animo, non est sic accipiendum quasi ad matrem non perveniat lætitia, nec tristitia ad patrem: sed ad naturam rerum respiciens Salomon breviter, sed non temere, hoc verborum ordine usus est. Nam probitas filii & in rebus gerendis prudentia ac integritas morum patri potiùs cedit ad honorem, qui filium rectè educavit. Solet præterea in publicum progrediens conscius magìs fieri & spectator virtutis atque honoris quem suā sapientiā filius assequitur: unde necessum est eum majori lætitiā affici, ut putà ad quem maxima pars laudis redit. Ad matrem tamen dè stulto filio solet major tristitia redire, vel quòd domi torpescat, neque virtutem exerceat ullam, vel quòd ea quæ foris cum ignominia gerit & vituperatione ad matrem referri soleant, famā majori (quæ vulgi sermonibus crescit) quam pro rei malæ gestæ magnitudine: ut omittam muliebre ingenium suspiciosum, si vel paululum intellexerit dedecoris, ingens malum imaginatione concipit. Denique non est sic accipienda clausula ac si simplex narratio esset, sed magìs admonitio putanda est juvenum, ut honestatem morum sectantes caveant nè quid stultè vel ignominiosè gerant: ídque faciant etiam parentum causā, ad quos magna pars laudis vel ignominiæ necessum est pervenire. Si Deum *Patrem*, & Ecclesiam *Matrem* exponamus, mysticus erit sensus.

2, 3. *Non proderunt thesauri impietatis, sed justitia liberabit à morte. Non affliget Dominus fame animam justi, & insidias impiorum subvertet.* Heb. *Et perversitatem improborum expellet*] Perpetua ferè est virtutum & vitiorum comparatio, quā comparatione quis sapiens & quis stultus dici debeat facilè intelligitur. Primam partem sapientiæ in Parentum honore reposuit, sive in Dei Optimi Maximi laude, qui omniū Pater est, & Matris Ecclesiæ lætitiā. Secundam partem in Divitiis colligendis, in quibus duo potissimùm spectare debemus, non solùm quā arte & quibus viis comparentur, justè videlicet aut iniquè; sed finem quoque & scopum ad quem servari debeant. Modis illicitis, ut per fraudem, rapinam, aut quamcunq; improbitatem, opes reponere, in quoscunque eventus, mera stultitia est. Nam *non proderunt*, neque possunt hominem eripere à morte. Justus Judex corrumpi non potest acceptis pecuniis. Si justè vixeris, morte non plectēris temporali, multò minùs æternā, ab illo Judice qui corda scrutatur. Quòd si famem timens putas per fas aut per nefas opes congerendas, longè deciperis: nam *nè* hic quidem *proderunt divitiæ iniquitatis: sed justitia* quoque *liberat* à fame & penuria, non solùm *à morte*, ut sequitur, *Non affliget Dominus fame animam justi*. Et ut fame sit affectus vir pius (*castigat enim Dominus omnem filium quem recipit*) certè verbo Dei, qui panis est animi, nunquam destitutus, perpetuò epulabitur. ¶ *Insidias impiorum subvertet*] Heb. *perversitatem improborū expellet*. h. e. Opes quas per insidias & perversitatem congesserant improbi contra inediam, expellet & dissipabit Deus. Nam providentiā Divinā fit ut malè parta pejùs pereant, ut jam in hujusmodi nulla possit esse spes. Et proinde magna pars stultitiæ fuerit, hoc animo cumulandis opibus vacare. Justitiæ, quæ à morte & à fame liberat, nos studiosos esse debere, docet proverbium. Nam *quid proderit homini si universum mundum lucretur, anima verò sua detrimentum patiatur?* Matth. 16.

4, 5. *Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. Qui congregat in messe filius sapiens est; qui autem stertit æstate, filius confusionis.* Heb. *Pauperem facit manus fraudulenta, & manus solicitorum ditabit. Colligens in messe filius intelligens est; stertens in Autumno filius pudore afficiens est*] *Manus dolosa* vel pro manu & operibus manuum accipitur, vel pro trutina, cujus bilances manuū cavitatē referunt. Nam vox Hebræa כף *vola concavitatem* significat; quamvìs hoc in loco rectiùs pro *manuum opera*, quàm pro *statera* accipiatur, propter ea quæ sequuntur. *Manus fortium*, sive *solicitorum*, *laboriosorum* vel *agilium* verti potest. Quod ad sensum spectat, ex præcedentibus pendet. Priùs enim de divitiis injustè acquisitis locutus est, quæ possessoribus suis prodesse non poterunt, neque ad prolongandā vitā neq; ad famā coercendam. *Pauperem facit manus fraudulenta*] q.d. Si pauperiē metuas, vel si dives esse cupias, non dolo malo sed industriā est opus & solicitudine. Nam *manus robustorum* seu *solicitorum*, supple *artificum* aut *agricolarum* (Hebræi subaudiunt *mercatorum*) *divitias colliget*. Sed versiculus sequens magìs ad Agriculturam docet referendū. ¶ *Colligens in æstate*] Ostendit non solùm vigilantiā esse opus, sed temporis quoque occasionem inprimis esse observandam. *Æstas* præterea & *Autumnus* ad juventutis annos, qui calent, & ad dies viriles ætatis, qui maturos fructus producere solent, referuntur, non solùm ad anni tempora. Docet inprimis esse opus industriā, vigilantiā & labore unicuiq; tempori opportuno, cùm vires suppetunt, & cùm offertur occasio. Nam ut æstate statim marcescunt fructus æstivi nisi colligantur, ità hebescunt juventutis vires, animi alacritas refrigescit, & ingenii dotes languescunt, nisi virtutis opere & honestis occupationibus exerceantur. Quòd si *æstate* & tempestivè laborum & virtutum fructum

fructum colligas, tanquam *filius prudens & intelligens* reputaberis, qui non solùm sis ipse sapiens, sed intellectum & prudentiam tuo exemplo doces alios. Hanc enim vim habere potest Hebræa vox משכיל, h. e. *intelligens* sive *faciens intelligere*. Contrà, si neglecto justo laboris sudore, quem ob peccatum primi parentis inflixit humano generi Deus, otio & somnolentiâ florem ætatis transigas, vel fraude & illicitis artibus rem augere cogitas, eris tanquam *filius qui* non seipsum solùm sed patrem quoque suum magnâ *ignominiâ afficit*, qui talem procreavit & rectè instruendum filium non curavit. Aben Hezra exponit priorem versiculum dupliciter; nempe, *Pauper erit qui facit stateram bilancis dolosam*, vel *Statera dolosa facit hominem pauperem*. Mihi magìs placet intelligere *manum & operationem dolosam*, quæ ad paupertatem multos redegit. Cujuscunque honesti & tempestivi laboris laudem continet proverbium. Juxta sensum Allegoriæ *excruduntur operarii in messem Domini*, dum *regiones albæ sunt ad messem*, & antequam veniat tempus, cùm sanam doctrinam nolint recipere. Eruditus lector intelligit quod dicimus.

6, 7. *Benedictio Domini super caput justi, os autem impiorum operiet iniquitas: memoria justi cum laudibus, & nomen impiorum putrescit*. Heb. *Benedictiones super caput justorum, & os iniquorum operit injuriam. Memoria justi in benedictionem, & nomen iniquorum putrescet*] Ostendit Salomon his duobus versiculis in quem usum debeat *manus fortis parare divitias*, nempe ut benedictionem faciens in pauperes benedictionibus à Domino repleatur. Quamvìs *justitia* passim in Scripturis pro *universa virtute* accipiatur, ut *justus* non possit dici nisi qui omnibus virtutibus præditus fuerit, hodie tamen Hebræi eleemosynam & misericordiam in pauperes vocant צדקה *justitiam*, quasi per Antonomasiam. Quàm longissimè enim absunt ab injustitia inferenda qui sua distribuunt sponté. *Super caput* igitur *justi*, qui supremum gradum justitiæ videtur consecutus, *benedictiones descendent*. De quibus Paulus 1 Cor. 10. *Et augebit incrementa frugum justitiæ vestræ:* nam bonorum augmentatio *benedictio* intelligitur in Scripturis: alioqui honesta fama, populi laus & fausta acclamatio *benedictio* dicitur. Priorem expositionem sequitur Beda, misericordes *justos* appellans; quibus dicitur, *Venite benedicti Patris mei*. *Capiti* tanquam principali membro tribuit *benedictionem*, h.e. menti sive rationi, quæ in capite sedem habere putatur. Aliter, *Super caput justi benedictio*; ut de cœlo descendisse intelligatur. Vel denique, *super caput*, h. e. palàm omnibus, non solùm in secreto. ¶ *Os autem impiorum operit iniquitas*] Vel, ut Hebræi interpretantur, *os impiorum operiet iniquitatem*. Ambiguitas Hebraismi utramvis versionem admittit, quamvìs rarissimè constructionis ordinem invertat linguæ proprietas. Haud ità multùm refert quod ad sensum spectat, qui est hujusmodi, *Impios non esse participes illius benedictionis quæ cadit super caput justi, sed maledictionis suâ ipsorum sententiâ condemnantur, ut qui non possint os suum aperire in defensionem propriam. Est enim os illius opertum iniquitate quam fecit*. Aliter, Is est virtutis honos, ea est vitiorum conditio, ut nemo velit malus aut injustus dici. Et proinde improbi qui opprimunt pauperes, & vim inferunt, solent verbis sua celare scelera, volentes justi dici & haberi; quod ut ad tempus assequantur, ità perpetuò non durabit fucatæ justitiæ fama. Et hoc est quod sequitur, *Memoria justi in benedictionem*] Cujus sensus est, vel quòd crescat & quotidie celebrior fiat memoria justi, vel quòd ex memoria justi soleant precationes amicæ & felicia vota sumi, quæ *benedictiones* vocantur: ut cùm bene precamur alicui, optantes gratiam illi dari, qualem unicuique justorum largitus est Deus. Tertia denique expositio, *Memoria justi erit in benedictionem*, dum illius posteritas à Deo benedicitur, juxta illum locum, *Benedicentur in te omnes nationes terræ* Gen. 12. à Deo videlicet benedictiones Abrahæ & semini ejus donatæ participes erunt. Denique, *Memoria justi cum laudibus*, vel, ut est in Hebræo, *in benedictionem*, h. e. Memoria justi erit celebris. Et hæc simplicissima est intelligentia: cui quadrat quod sequitur, *Nomen improborum marcesset*. q. d. Fieri potest ut improbus dum scelus occultat, justi & probi viri aliquandiu famâ nominis fruatur: sed ut flos emarcescit paulatim, & ut caro putrescit quæ sale non conditur, sic fama quæ sine fructu virtutis aut Divinæ sapientiæ sale ventilatur.

8, 9. *Sapiens corde præcepta suscipiet; stultus cæditur labiis. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem depravat vias suas, manifestus erit*. Heb. *Sapiens corde capiet præcepta, & stultus labiis corruet*, (vel *vapulabit*) *Qui ambulat in perfectione, ibit cum fiducia: & qui obliquat vias suas, cognoscetur*] Prudentis & ingenui juvenis est indicium maximum, majoribus libenter obtemperare, sive parentibus sive magistratibus, eorum admittere præcepta, quibus non solùm instructior evadat, sed damna, incommoda vitæ & pœnas faciliùs declinet. ¶ *Stultus & imprudens labiis cæditur*] Vel *castigatur*, aut *labiis* propriis, garrulitate videlicet laborans, cùm stultus sit, & *ex abundantia cordis os loquatur*. Subinde stulta verba profert, quibus læditur superiorum autoritas, atque ità gravissimas pœnas luit; non solùm quòd præcepta non accepit, sed etiam quòd stultè locutus sit. Quòd si ad Dei præcepta referri mavis, *Sapiens* est admodum, qui non ore tenus sed *ex animo* Dei *præcepta accipit*, opere implenda: *Stultus* autem *populus qui labiis me honorat, cor eorum longè est à me*, Esa. 29. Sic stultus Judaicus populus, qui verbis & labiis Legem tenens, in errores gravissimos corruit, vel juxta aliam interpretationem, ob labiorum peccata quibus clamabant, *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*. Verbum Hebræum ילבט, quod Interpres vertit *depravat*, æquivocum est, & vel *corruere* vel *punire* significat. Versiculus prior ad consilium & animum obedientem refertur, sequens verò ad opus. Sunt enim multi qui quamvìs imperium non detrectent manifestè, tamen obliquè & perversè, dum opera sua & vias non dirigunt, & aliquandiu latentes, tandem tamen deprehensi, tanquam Legis transgressores corripiuntur, frequentissimè in hac vita, semper autem in futura, nisi pœnitentiam egerint. Et hoc est quod sequitur, *Qui obliquat* (aut *pervertit*) *vias suas, manifestus erit*] Cùm præ se fert se servare Legem, quam non servat; sed vir duplex animo tandem, ut diximus, deprehendetur & *cognoscetur*. Alii meliùs *confringetur* exponunt. Verbum enim Hebræum יודע utrumque significat.

10. *Qui annuit oculo, dabit dolorem, & stultus labiis verberabitur*. Heb. *Qui annuit oculo, dabit* (vel *faciet*) *molestiam, & stultus in labiis punietur*] Ambiguus est sermo, cui videlicet dabit dolorem. Hebræi reciprocè intelligunt, *sibi ipsi dabit dolorem*. Et numero eorum qui *pervertunt vias suas* & minimè sibi constant vult esse eum Salomon qui *oculorum nutibus*, cùm palàm non audeat, ad malum provocat, & ad transgressionem legum inducit alios, etiamsi ipse nihil mali fecerit, nihilominus tamen *dabit dolorem* (ut cum Hebræis loquar) *& punietur*. Quidam per *nutum oculorum* impudicos oculos intelligunt: alii derisorem & subsannatorem, qui non manifestis conviciis sed nutibus oculorum proximo dolorem infert. Nam vultu læditur pietas in parentes, & charitas in amicos. Iste punietur ob oculorum nutus, quemadmodum is qui labiis offendit, & blasphemat vias Domini rectas. Non minùs, inquam, punientur qui annuunt oculis, de quibus David Psal. 22. *Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, & moverunt caput*. Isti illusores Domini & Servatoris magnum *dolorem*, h. e. graves *dederunt* pœnas.

11. *Vena vitæ os justi, os autem impiorum operit iniquitatem*] In lingua rectè instituta magna pars sapientiæ consistit. Nam *qui verbo non offendit, hic perfectus est*, Jac. 3. Et proinde de linguæ sive oris tum virtute tum vitiis crebra Salomoni est mentio. In hoc loco jucundissimâ metaphorâ ex ore viri boni quanta bonitas effluat ostendit: *Est*, inquit, *os viri justi tanquam fons* (sive *vena*) *vitæ*. Et ut indesinenter effluunt aquæ vivæ ex fontibus, ità salubris doctrina & verba vitæ ex ore justi scaturiunt. Neque enim ex tali radice, nempe justitia, possunt nasci nisi boni

boni fructus, quibus ad æternam vitam nutriuntur auditores. Hoc in loco consentit Interpres noster cum Hebræis, vertendo hanc clausulam, *Os impii operiet iniquitatem*, aliter quàm prius. Et proinde scribis, non Interpreti, est imputandus error. Sensus est, *Os improborum operiet & teget iniquitatem*, *dum simulant justitiam*. Juxta illud Psal. 5. *Linguis suis dolosè agebant*, sive, *Linguas suas politas & lubricas fecerunt*. Cùm de lingua cujusvis justi, tum potissimùm de sermone justi & fidelis concionatoris, & impii, intelligitur Proverbium.

12. *Odium suscitat rixas*, *& universa delicta operit charitas.* Heb. *Odium excitare solet lites*, *& super transgressiones operiet amor*] Ex communi hominum vita & vulgi moribus egregium Sapientiæ elogium colligit. Ubi est odium inter homines, vel levissima de causa oriuntur lites & jurgia: ubi est amor, etiam magnæ offensæ teguntur, vel potiùs non cognoscuntur. Candor enim amici omnia candidè interpretatur, imò celat amici commissa, & crimen pro crimine non habet. Contrà, odium in pejorem partem rapit omnia, & crimen nonnunquam, ubi nullum est, insimulat, ex minimo gravissimum molitur efficere. Quid si ista quotidie fieri inter homines infideles videamus, qui vel naturali vel civili amicitiâ vivunt? quid de *Charitate Dei*, *quæ per Spiritum sanctum diffusa est in cordibus nostris*, sentire debemus? quid de illa flamma quam Filius Dei *in terram missum venit*, *nihil aliud volens nisi ut ardeat?* Illa, inquam, non solùm texit mundi peccata ab oculis Dei, sed prorsus absumpsit & lavit proprio sanguine, & *delevit*, ut inquit Paulus Col. 2. *chirographum quod contra nos erat*. Hæc omnino magna *charitas* & ineffabilis utique magnam *peccatorum multitudinem operuit*, 1 Pet. 4. Hanc & nos imitari hoc in loco vult Sapiens, docens præcipuam charitatis partem esse, charitatem alere & fovere. Fovetur autem vel maximè placidis moribus & animi candore, qui delicta quandoque pro delictis non habet, sed veniam, quam quotidie à Deo petere necessarium habet, impertitur.

13. *In labiis sapientis invenitur sapientia*, *& virga in dorso ejus qui indiget corde.* Heb. *In labiis intelligentis invenitur sapientia*, *& virga super corpus illius cui deest cor*] Crebra mentio nunc *justitiæ* nunc *sapientiæ* indicat nullam esse sapientiam quæ justitiæ, h. e. æquitati & integritati vitæ, non sit annexa. Superiore versiculo *venam vitæ* vocat *os justi*; in hoc versiculo ostendit sapientiam capiendam esse & discendam à viris qui intelligentiam habent Scripturarum, qui blanditias mundi & illecebras carnis noverunt spernere, & res singulas pro dignitate æstimare. Qui ratione & intellectu cœlitus sibi concesso regitur, hic rectè *intelligens* dicitur, non animalis homo, sed qui cum Paulo Gal. 5. dicere potest, *Vivo ego*, *jam non ego*; *vivit verò in me Christus*. In hujusmodi viri verbis & labiis semper est reperire sapientiam, & à viro qui sic omnia pro illorum conditione intelligit petenda est sapientia. Sed mira est & insignis multorum amentia, qui corde omnino carere videntur, qui audire nolunt, neque verbis prudentis obtemperare, donec post magnos errores commissos coguntur pœnas luere in corpore, & brutorum animalium more sensu & flagris discunt sapere, non intellectu & mente; quod hominis est. Talibus omnino *cor deficit* neque suo fungitur munere. Vide quàm latum sit discrimen filii sapientis & stulti. Juxta sensum mysticum *corde carent* Judæi & infideles, qui ob defectum fidei non inveniunt sapientiam in labiis illius qui Christum annunciat: *in dorso*, h. e. in extremo ac in alio seculo, plagas sustinebunt.

14. *Sapientes abscondunt scientiam*, *os autem stulti confusioni proximum.* Heb. *Sapientes recondent scientiam*, *sed os stulti fractura vicinum*] Vel, *ori stulti clades vicina.* In moderamine linguæ magna pars sapientiæ consistit, ut diximus. Et sapientis est cognoscere loquendi vices, & tacendi, id quod nemo nisi admodum doctus præstare potest, & nisi habeat in anima *reconditam scientiam*, ex qua veluti ex thesauro subinde proferat prudentem sermonem & utilem auditoribus, inter quos magna solet esse varietas. Et nonnunquam quod uni prodest, aliis nocet: neque omnes sunt capaces omnium. Christus *habuit multa dicenda quæ tunc portare non poterant Apostoli*, Joan. 16. Et Paulus 1 Cor. 2. quosdam *lacte potat*, qui *solidum cibum concoquere non valent*. Alioqui *inter perfectos sapientiam loquitur*. Et Christus prohibet *margaritas projici porcis*, Matth. 7. Recondenda est igitur scientia & doctrina in animo: quod sapientes facere solent, scientiam, inquam, V. & N. Instrumenti, ut *similis homini patrifamilias possis proferre de thesauro tuo nova & vetera*, Matth. 13. & cum Paulo, *sanum sermonem*, qui prosit omnibus, neminem offendat justè. Porrò stultus, qui non habet scientiam, sed temere profert quicquid in buccam venerit, magnam *confusionem* sive juxta Hebræum *fracturam* sibi parat. מחתה *contritio*, consentientibus Lxx, qui vertunt, ἐγγίζει συντριβῇ. Potest intelligi de *contritione* quam aliis facit appropinquare; quia non novit hoc esse dicendum, illud tacendum: sed *cùm loqui nesciat*, *tacere non potest*. Proverbium cum illo Solonis elogio ferè convenit, *Nemo stultus tacere potest*; vel potiùs cum illo, *Locutum esse nocet*, *tacuisse nunquam*.

15, 16. *Substantia divitis urbs fortitudinis ejus*, *pavor pauperum egestas eorum.* Heb. *Opes divitis urbs roboris ejus*, *fractura pauperum paupertas eorum.* *Opus justi ad vitam*, *fructus autem impii ad peccatum*] Ad sapientiam spectat, omnium rerum conditiones & differentias cognoscere. Nam ut illi errant qui divitias tanquam summum bonum affectant, & qui divites omnium felicissimos, pauperes verò miserrimos existimant; sic etiam illi qui divitiarum nulla commoda neque paupertatis incommoda putantes, justos labores contemnunt, otio & pigritiæ se dedunt. Imò divites suis opibus quodammodo muniuntur, & veluti propugnaculis quibusdam injurias facilè propellunt, si quid offenderint in repub. delicta faciliùs redimunt; contra omnia denique hujus vitæ mala suis se defendunt opibus. ¶ *Pavor pauperum egestas eorum*] Heb. *fractura tenuium paupertas eorum.* Pauperes multis malis & injuriis obnoxii, facilè conteruntur, & non ob aliud quàm quòd pauperes sint oppressi corruunt. Divitiæ igitur, quas ex manu Dei justis laboribus accipiunt homines, tanquam mala habendæ non sunt, si modò ad pios convertantur usus; quod justorum est, unde sequitur, *Opus justi*] q. d. Quicquid in sudore vultûs sui comparant sibi viri justi & probi, ad victum & hujus vitæ necessarios usus, vel suos vel aliorum, convertunt, *facientes sibi amicos de mammona iniquitatis*. ¶ *Sed fructus*, aut, ut in Hebræo est, *proventus*, *improbi ad peccatum*, ad luxum, ad arrogantiam, ad Dei contemptum; juxta divitis in Euangelio vanam spem *cujus ager fructus afferebat plurimos* Luc. 12. Potest prior versiculus in malam partem intelligi, quasi reprehendat Sapiens vanam fiduciam quam divites in suis collocant divitiis, quæ plerumque sunt fallaces, neque præsidium adferunt aut securitatem; & pauperum pusillanimitatem, qui rerum inopiâ despondent animum, & suâ sententiâ confracti sunt, cùm paupertatem æquo animo ferre non possunt. Vide quàm paucis verbis quantum cumulum sapientiæ reconditum habes, nempe egregiam justi divitis laudem, divitis verò iniqui & pauperis, qui per inertiam ad inopiam relabitur, reprehensionem dignam, quam tamen non omnes accipiunt, juxta id quod sequitur,

17. *Via vitæ custodienti disciplinam*; *qui autem increpationes relinquit*, *errat.* Heb. *Semita ad vitam qui servat disciplinam: qui relinquit reprehensionem*, *errat*] Verti potest pro ambiguitate sermonis Hebraici, *Semitam vitæ*, sup. *servat*, *qui servat disciplinam*, vel, *Velut semita vitæ est*, *qui servat disciplinam*. Quamvis in genere dictum videri potest, tamen ad divitias & paupertatem, ad operis intentionem & rectum divitiarum usum referri potissimùm videtur: quibus in rebus disciplinâ & castigatione est opus, si volumus cum justo opus nostrum ad vitam dirigere, cujus arcta est via, & quam nisi majorum *disciplinam servans* non poteris tenere. Libenter autem disciplinæ majorum & correptioni verbi Dei te subjicias oportet, si ad vitam æternam tendere velis, ad quam solus pervenit qui

servat

servat disciplinam, quæ in integritate morum consistit. Contrà, *qui dereliquerit reprehensionem* (sive *correptionem*) *errat*; h.e. castigatus à Deo, sive à majoribus, qui Dei vices in terris obtinent, is longè errat à via vitæ, & latam viam ingressus ad perditionem tendit. Vox Hebræa מתעה *errat* plus significat, nempe *errare facit alios*, vel *cor suum*, vel *vehementer errat*: ut qui castigationem relinquit, per quam ad viam vitæ revocatus est. q. d. Primus gradus sapientiæ est *servare viam vitæ*; secundus est, si quid erraverit, *reprehensionem admittere*.

18, 19. *Abscondunt odium labia mendacii, qui profert contumeliam insipiens est. In multiloquio non deerit peccatum, qui autem moderabitur linguam suam, prudentissimus est.* Heb. *Qui celat odium, labia mendacii*, (vel *labiis mendacii*) *& qui profert obliquum est stultus. In multitudine verborum non solet deficere transgressio, sed qui cohibet labia sua, sapiens est*] Cùm ex sermone potissimùm deprehenditur sapientia & stultitia, maximas linguæ virtutes & vitia passim ostendit Salomon, ex quibus animæ virtutes aut vitia necesse est sequi. Charitatis summam audivimus laudem, ut quæ proximorum vitia tegit & extinguit: vicissim Odium quanta mala procreat audiamus: cujus duæ sunt species. Est enim aliquod secretum & corde clausum, quod multa fingere & mentiri facit homines. Et ubi in animo non est amor, ibi in lingua non est veritas, & hoc est quod dicit in Hebræo, *Qui celat odium, illius labia sunt labia mendacia.* In specie sapientiam quandam præ se fert qui odium celat: verùm *qui* maledictis & detractionibus *palàm prodit suum odium*, omnino *stultus est.* Alii referunt hæc verba *stultus est* ad utrumque, nempe ad *eum qui profert convitium* vel *infamiam*, & ad *eum qui labiis mendacibus occultat odium.* Quod ad sensum spectat, detractorem stultitiæ notat, qui famam alterius lædere quadam libidine loquendi gaudet, & aliorum vitia palàm divulgare: quantò magis si labiis mendacibus falsò crimina cuiquam imponat, quàm longissimè à charitate est alienus, quæ multitudinem peccatorum sedulò tegit? Atqui hunc sensum facit Aben Hezra, Hebræorum doctissimus interpres. ¶ *In multiloquio non deerit peccatum*] Vel, juxta Hebræum, *In multis verbis non cessabit*: vel in genere dictum intelligimus contra loquacitatem inanem, sicut illud, *De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines reddent rationem*: vel, secundùm interpretationem Hebræorum, *Transgressio est detractio, quâ stultus transgressus est & in fratrem prævaricatus est.* Et proinde *qui labia cohibet*, ut neque mendacibus verbis cuiquam imponat, neque alienam famam lædat, *prudentissimus est*, aut *intelligens est.* Qui sic labia moderari novit ut nè verbo quidem peccet, *hic perfectus est vir*, ut inquit Jacobus.

20, 21. *Argentum electum lingua justi, cor autem impiorum pro nihilo. Labia justi erudiunt plurimos, qui autem indocti sunt in cordis egestate morientur.* Heb. *Argentum electum lingua justi; cor improborum velut exiguum. Labia justi pascent multos, & stulti in defectu cordis morientur*] *Pro nihilo*, vel *quasi exiguum*, ut nos vertimus, Hebraicè כמעט, potest referri ad qualitatem, vel ad tempus, quasi parvo tempore durat intellectus improbi, vel quasi parùm boni sensûs & cordis habent improbi. Vitia linguæ audivimus, virtutes denuo audiamus. *Multa mentiuntur illius labia qui odium celat*: contrà, *lingua justi* ab omni mendacio pura & munda est, & idcirco non immeritò *probato* confertur *argento*, quod ab igne non tantùm non consumitur sed etiam purius & splendidius redditur. Sic justi & sapientis viri sermo tantum abest ut vel osoris mendaciis vel stulti detractionibus inficiatur, aut maledictum rependat maledicto, convitium convitio, ut etiam juxta Paulum *bene precetur malè dicentibus*; litibus seminandis inter fratres usque adeò aliena ut multos ad concordiam reducat, esurientes pascat verbo vitæ, quo vivit homo, non in solo pane. O pretiosam & electam linguam, cui nulla persecutionis flamma silentium imponere potest, quò minùs fidem Christi resonet, odium à corde & mendacium à lingua dulcissimo sono expellat! Talis erat Christi Jesu lingua, *in cujus ore non est inventus dolus: qui cùm malediceretur non maledicebat, cùm pateretur non comminabatur*, 1 Pet. 2. cui *Dominus dedit linguam eruditam, ut sciret sustentare eum qui lapsus est verbo*, Esa. 50. Quæ tamen lingua quamvis electa cor improborum Judæorum non penetravit: nam valde *parùm cordis* & intelligentiæ habent *improbi*; & ob defectum cordis verbo vitæ & pabulo hujus linguæ non sunt pasti, sed ut *stulti fame mortui sunt.* Moriuntur & hodie heu nimis magna infidelium turba & hæreticorum qui hujus justi linguam, quæ hactenus in Ecclesia Christi quotidie resonat, audire contemnunt; & cùm se fame verbi Dei laborare præ se ferant, verè stulti cum fidelibus populis pasci nolunt. Moriuntur inediâ, cùm illis cor ad credendum deficiat. *Justus multos pascit* suâ doctrinâ, stultus seipsum non pascit. Proverbium pastores injustitiæ condemnat qui neque gregem neque seipsos ad vitam instruunt.

22. *Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur ei afflictio.* Heb. *Benedictio Domini ipsa ditabit, & non addet laborem cum illa*] Quæ de divitiis superiùs dicta sunt, nempe, *Opes divitis quasi civitas fortitudinis ejus*, possunt in malam partem accipi, ut exposuimus: hoc in loco de alia divitiarum specie sive ratione loquitur, nempe de his quæ Dei benevolentiâ & benignitate conferuntur hominibus. Olim dictum est primo parenti, *In sudore vultûs tui vescêris pane*: &, *Ex terra fructus absque ingenti dolore non percipies.* Sed clementissimus Pater hanc legem quandoque immutat, largam benedictionem omnium rerũ pluribus concedens absque ullo labore, aut quàm minimâ curâ. Accipimus, inquam, si fideles sumus, absque cura, solicitudine & dolore; dicente Christo, *Quærite primùm Regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis*, Matth. 6. Infideles, qui à Deo benedicto & omnium rerum Autore panem quotidianum non noverunt petere, aut inopiâ laborant, aut magnâ curâ & suffocante solicitudine opes acquirunt. Sed revertamur. Cùm dicat Salomon, *Benedictio Domini divites facit, & non addit laborem*, quid aliud quàm divites admonet quò similem benignitatem in egenos ostendant; atque ità futurum ut subinde novâ Domini benedictione potiantur? *Nam qui seminat de benedictionibus, de benedictionibus & metet*: 2 Cor. 9. q. d. Hâc solâ ratione de numero sapientum possunt esse divites; primò, si divitias ex Domini benedictione magis quàm ex sua industria se possidere cognoscant; deinde, si liberalitate Domini benedictionem referant. Alioqui cum avaro Nabal & Euangelico divite in numero stultorum meritò censeri debent. Ponit proverbium discrimen inter cœlestes divitias, quæ nunquam deficiunt, & terrenas, quas absque omni molestia nemo possidet, nè Abraham quidem aut Isaac.

23. *Quasi per risum stultus operatur scelus, sapientia autem est viro prudentia.* Heb. *Quasi risus stulto facere scelus, & sapientia est homini intelligentia*] Ob ambiguitatem unius vocis זמה hujus versiculi duplex sensus esse potest. זמה enim vel *scelus* & *rem abominandam* significat, vel *cogitationem.* Juxta priorem interpretationem hunc sensum habet, *Stultus facillimè & quasi per jocum in gravissima nonnunquam scelera corruit*; ut putà qui *sapientiâ* & *intelligentiâ*, h. e. humanarum & Divinarum rerum cognitione, sit destitutus. Nam à magnis & horrendis flagitiis non solùm Divinâ lege & Dei timore, sed lumine intellectûs naturali, autoritate legum & Philosophorum præceptis cohibeantur homines, ut jam nullâ sapientiæ parte constet eum esse prædictum qui levi de causa magnum aliquod perpetrat malum, quod stultorum est; quandoque ex insigni stultitia & ignorantia rerum, ut diximus, quandoque ex consuetudine prava, quæ vitia principio horrenda paulatim jocularia solet efficere. Quod in Hebræo legitur כשחוק *quasi risus*, vel *quasi ridere*, ad facilitatem aut amœnitatem referri potest. Et suppletur in secunda clausula *quasi ridere est sapientia*, h. e. facilis & amœna viro intelligentiæ. Quòd si זמה *cogitationem* interpretamur, alium sensum haurimus, nempe hunc, *In rebus*

agendis stultus nullâ deliberatione solet uti neque consilio maturo, sed quemadmodum risus & jocus temere nonnunquam homines occupant, præsertim leves & stultos, qui nulla de causa nonnunquam resolvuntur in risum, talis est universa vita stultorum, qui temere aggrediuntur quod cogitant, & non præponderant suorum operum constantias. Contrà *sapientia est viro prudentia*, vel *intelligentia*. Sapiens nihil non maturo & sapienti consilio molitur, sed quæ suâ sapientiâ facienda novit, eadem constanti prudentiâ exsequitur. Et hoc est quod dicit, *Sapientia est viro sapienti*, juncta cum intelligentia, neque vita cum scientia & doctrina pugnat. Hæc posterior expositio mihi non displicet.

24, 25. *Quod timet impius veniet super eum, desiderium suum justis dabitur. Quasi tempestas transiens non erit impius, justus autem quasi fundamentum sempiternum.* Heb. *Timor improbi veniet ad eum, & desiderium justorum dabit. Sicut transit turbo, & non est improbus: sed justus, fundamentum seculi*] Quamvis improbus, qui priùs dictus est *stultus*, quasi ridens scelera committat, tamen ità comparatum est, sive ex natura rerum sive Dei providentiâ, ut absque metu & conscientia perturbata non vivant qui magnis criminibus sunt polluti. Flagitia committere res videbatur levicula; tamen perpetrato scelere, conscientiæ stimulis veluti furiis infernalibus, juxta Poetas, miserè torquetur, & sibi conscius supplicium perpetuò timet, quod justo Dei judicio aliquando sustinebit. Hæc vulgatissima expositio est. Sunt & aliæ, quarum prima est hujusmodi; Solent improbi homines multùm timere nè divulgentur eorum scelera, multáque perpetrare mala nè quàm sint ipsi mali palàm fiat: sed commissum scelus novo scelere diu celare non poterunt. David adulterii ignominiam timens, homicidio voluit occultare crimen: quod tamen Deus in oculis Solis exponi curavit. Aliter, Stultus impius incommoda timens & ventura mala, solet eventus rerum perpetrato scelere præcavere: id quod nunquam assequetur. Talis erat Herodes, tales erant Scribæ & Pharisæi, qui dixerunt Joan. 11. *Nè fortè veniant Romani, & tollant locum nostrum & gentem:* id quod putabant se innocentis morte posse evadere. Denique sunt qui hunc versiculum ex priori procedere volunt, & pronomen *eum* referri ad *virum intelligentem*, de quo loquebatur præcedens versiculus: ut sit sensus, *Timor impii* (vel *improbi*) *veniet ad illum virum sapientem & intelligentem, cùm multos oppressos alterius improbitate videat sapiens. Sed diu non timebit, quoniam dabit Deus unicuique ex justis desiderium suum, ut videat illius improbi ruinam & interitum:* juxta illud Psal. 37. *Adhuc pusillum, & non erit peccator*; *& quares locum ejus, & non invenies.* Potest tamen secunda pars versiculi, nempe, *Desiderium suum justis dabitur*, vel, ut est in Hebræo, *desiderium justorum dabit*, absolutè intelligi. Cùm justi non desiderent nisi quod est æquum & justum, desiderium dabit illis Deus, ut votorum aliquando compotes fiant. Ex ipso contextu tamen magìs apparet debere referri ad præcedentem clausulam; quasi justus optaret venire super impium quod impius timet, juxta illud Psal. 119. *Quando facies de persequentibus me judicium?* & huic sensui quadrat sequens versiculus, qui subitò ac præter omnem exspectationem improborum venire ruinam & interitum indicat: id quod similitudine quadam appositâ videtur ob oculos ponere, *Quasi tempestas transiens* (vel, *ut turbo transit*) *non erit impius*] Ut nullus ventus est magìs violentus nec majori timore concutit mortales quàm turbo, ità nullus est minùs diuturnus. Haud aliter Dei benignitate comparatum est ut improbi homines & nefandi, quò majora damna justis inferant, eò celeriùs ad interitum & extremum supplicium corruant: quod ut ipsi non possunt non timere, ità justus, vel suâ vel ipsius justitiæ causâ, aut denique bonorum omnium gratiâ, non potest non optare. Cæterùm justus, qui sui similis ubique est, neque ullo circumfertur vento, seu prospero seu adverso, *columnæ* aut *fundamento* ædium meritò confertur: imò ipsius *seculi fundamento*, ut putà qui nullis adversis hujus mundi commovetur. De præsenti vita frequentissimè locum habet; de futura, & nominis virtute ac fama, semper; & primò in Christo tanquam capite, deinde in sanctis & justis omnibus, qui ad illius exemplum in fide radicati & fundati permanserunt & improborum turbines ac procellas constanti pertulerunt animo.

26. *Ut acetum dentibus, & fumus oculis, sic piger his qui miserunt*] Sedulitatem & diligentiam docet eos qui res & negotia tractant aliena. Quemadmodum enim acetum suâ acredine corrodit dentes & obstupescere facit atque inutiles inidoneósque ad masticandum reddit, & ut fumus oculos infestat & ad clarè perspiciendum reddit hebetiores, non sine gravi totius corporis detrimento; sic qui dentium vice & oculorum funguntur in Ecclesia, dum verbum vitæ frangunt & præmasticant cibum imbecilli multitudini, & lumen præmonstrant cæcis, quorum functioni maximè obstat vel stupor dentium impediens quò minùs pabulo vitæ pascantur ipsi, vel fumus, h. e. luxus & deliciæ rerum terrenarum, quibus eorum dentes & doctrina hebescit, & quibus oculi excæcantur eorum qui mittuntur & locum Apostolorum tenent. Quòd si simpliciter juxta literam duntaxat accipiendum putamus, mortalium in rebus caducis nimiam curam & exspectationem eleganter reprehendit, qui nisi statim voti reddantur compotes, nisi statim de rebus quas scire desiderant certiores fiant, nec cibum libenter sumunt nec quicquam læti vident. Et interim ministrum sui muneris commonefacit, ut quàm maximâ diligentiâ festinet, ac sui Principis negotia cum omni maturitate tractet; ostendens jucundissimis Metaphoris, quàm impatientes moræ solent esse qui de longinquo nuncium exspectant, præsertim Principes hujus mundi. Mihi sublimior sensus magìs arridet, quem sub parabola historicum sive literalem esse puto.

27, 28, 29, 30. *Timor Domini apponet dies, & anni impiorum breviabuntur. Exspectatio justorum lætitia, spes autem impiorum peribit. Fortitudo simplicis via Domini, & pavor his qui operantur malum. Justus in æternum non commovebitur, impii autem non habitabunt super terram.* Heb. *Fortitudo perfecti via Domini, & fractura operantibus iniquitatem*] Causas hoc in loco reddit illius quod suprà dixerat, *Ut transit turbo, sic non erit impius; justus autem ut fundamentum seculi*, nempe *Timorem Domini*, Fiduciam in Deum, & observationem Legis, quam per *viam Domini* intelligimus; has causas esse maximas quòd justi diutiùs vivant, quòd cum lætitia cordis & tranquillitate animi vivant, quòd sani & integri vivant. Contrà impii & iniqui aut paucos vivunt annos, aut sic vivunt ut mori præstiterit: In rebus videlicet caducis & vanis spem collocantes, in fracturam & interitum ob flagitia sua frequenter incidunt. Ante omnia igitur sapientis & justi est *timorem Domini* ante oculos habere, quo facilè declinant à malo, innocentes & sanctè vivunt. Innocentia vitæ & integritas morum, tranquilla denique conscientia, sanitatem corporis juvant & naturalem corporis constitutionem conservant. Contrà, *qui fornicatur, in corpus suum peccat*, 1 Cor. 6. qui gravantur crapulâ, qui flagitiis subinde perturbantur, naturales impediunt functiones, in morbos frequentiùs incidunt: ut omittam vindicem Dei manum flagitiosos homines citiùs exstirpare solere. Habes, lector, simplicem versiculi sensum. Sublimior erit sensus si ad justitiæ virtutísque præmium referas, per quod qui Deum timent perpetuò vivunt, impiorum autem perit memoria cum sonitu, & aut nullam aut pessimam nominis famam post se relinquunt. ¶ *Exspectatio justorum lætitia*] Justi qui universam spem in Domini clementia & bonitate collocant, qui spe futurorum præsentia spernunt, qui præsentem vitam corruptibilem cum futura & æterna libenter commutant, cum summa lætitia erunt aliquando voti compotes. Verùm improbi, qui felicitatem suam vel in opibus vel in voluptatibus collocant, qui sibi prolixam pollicentur vitam, neque supplicium exspectant aut Dei vindictam pro sceleribus, longè falluntur: neque res ulla magìs eorum interitum accelerabit

bit quàm vana & impia contumacia sive præsumptio, quæ pœnitentiæ remedia spernit & misericordiæ januam claudit. ¶ *Fortitudo simplicis via Domini*] Vel, ut est in Hebræo, *perfecti*, vel *ad perfectionem*. Ex via Domini justus corroboratur & consolidatur in justitia sua. Per *viam Domini* intelligimus legem Dei, per quam incedens justus procedit de virtute in virtutem, & crescit fidei & charitatis gradibus quibusdam in virum perfectum, ut postea timorem deponat servilem, quem *charitas forâs mittit*, 1 Joan. 4. *Et pavor his qui operantur malum*] Vel *calamitas* מחתה *operantibus iniquitatem*. Contrà qui iniquè & flagitiosè degunt, indies magis ac magis pavore concutiuntur & stimulis conscientiæ; aut certè timere deberent, si vel quanta transgressoribus lex Dei minatur supplicia, vel quantas jam olim dederint pœnas qui malè vixerunt, perpendant. Aliter, per *viam Dei* licet intelligere Dei favorem, gratiam & misericordiam, per quas ad homines pro sua clementia venit, peccata remittens pœnitentibus. Etiam Dei justitiam & severitatem intelligimus, quam sibi thesaurizant qui perseverant malè agere Rom. 2. Quemadmodum enim *via Domini est fortitudo perfectis, sic via Domini* (quâ solet severè punire malos) *pavorem flagitiose viventibus* incutere deberet. ¶ *Justus in aternum non commovebitur*] Vel *non mutabit*. Justus nullis adversis rebus aut prosperis concuti potest aut perturbari, sed immobilis ad omnia, seu prospera seu adversa, in Dei timore & futurorum spe tanquam fundamentum spiritualis structuræ consistit. Nam *qui confidit in Domino, sicut mons Sion non commovebitur in seculum*, Psal. 125. sed juxta illum loquendi modum, *Qui comederit ex hoc pane vivet in aternum*, Joan. 6. h.e. non solùm in præsenti sed in futuro. *Impii autem non habitabunt super terram*] Improbi nè in hac terra quidem habitabunt, sed, ut superiùs dictum est, *ut turbo velocissimè transibunt*. Et vel celerem mortem significat, vel potiùs impiorum etiam in terra vitam non esse dicendam neque mansionem, cùm nullam certam normam aut vivendi legem sequantur, sed, ut inquit Esaias c. 57. *Impii quasi mare fervens*. Vel denique sic intelligitur ut pendeat ex præcedentibus, *Spes impiorum peribit*. Nam cùm hîc in terra felicitatem suam collocaverint, & jucundam hanc vitam sibi pollicerantur, spe suâ frustrati, nè in terra quidem habitabunt, vel semen non relinquent in terra.

31, 32. *Os justi parturit sapientiam, lingua pravorum peribit. Labia justi considerant placita, & os impiorum perversa*. Heb. *Os justi loquetur sapientiam, sed lingua perversitatum exscindetur. Labia justi cognoscent voluntatem, sed os impiorum perversitates*] Justorum præmia & improborum supplicia diversa hactenus recensuit Salomon. Quorum causas partim superiùs reddidit, nempe quòd scelus quasi ridens perpetret stultus, vir intelligens nihil nisi maturo consilio & sapientiæ regulis agat. Partim hoc in loco, sermonis virtutes & vitia nova commemorans, linguæ vel in primis sapientem rationem habere ostendit, ut quâ commoda vel incommoda hominibus facillimè ingerimus. Observandum est verbum ינוב, quod Lxx ἀποστάζει *distillat*, Hieronymus *parturit*, alii *loquitur* transtulerunt, propriè *crescere* aut *producere fructus* significare: indè nomen נוב *fructus*. Quæ significatio jucundâ admodum Metaphorâ ad linguam transfertur. Sensus igitur erit, Non immeritò justus diu vivit fiduciámque habet bonam, neque commovebitur: nam admodum utilis est illius vita, ut putà cujus os sapientiam profert ad eruditionem multorum: Juxta illud quòd superiùs dixit, *Labia justi pascent multos*: q.d. Salomon, Præcepta sapientiæ ex boni & justi viri ore potissimùm hauriuntur. Nam os justi producit sapientiam, ut arbores novos fructus; & non solùm exemplo virtutis sed linguâ quoque pascet & ædificabit multos: lingua verò quæ loquitur ad subversionem fidei & morum, exscindetur. ¶ *Lingua pravorum peribit*] Vel, *lingua perversitatum exscindetur*, ut est in Hebræo. Cùm fructus non proferat, tanquam arbor non inutilis solùm sed perniciosa, cùm loquatur contraria sapientiæ & veritati. Et verbum *exscindetur*, sicut & alia præcedentia, possunt intelligi bene vel malè ominantis: q.d. *utinam exscindatur*. Utriusque rationem & causam in sequenti versiculo reddit, Nempe, *Labia justi considerant*] vel, ut est in Hebræo, *cognoscunt*: h.e. Ostendit justus ex sermone se cognoscere quod placet: sed improbi, quemadmodum contraria sentiunt & volunt, ità contraria loquuntur. Aliter, *Labia justi noverunt voluntatem suam*; h. e. Non aliter loquitur quàm sentiat & velit, sed ex bona radice bonos fructus facit: improbus verò contraria loquitur his quæ sentit, ut neque in corde neque in ore veritatem habeat.

DRUSIUS.

3. לֹא יַרְעִיב. S. Th. ὐ λιμαγχονήσει *non necabit fame*] Propriè *non strangulabit*, aut *suffocabit*, *fame*. Nam *fame necabit*, i. λιμοκτονήσει. Quo verbo usi sunt h. l. Lxx. Dicimus autem λιμαγχονάω & λιμαγχέω & λιμαγχονέω.

5. אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל. S. Συνάξας ἐν ἀμητῷ ὑὸς φρονιμ☉, *Congregans in messe filius prudens*. ¶ בֵּן מֵבִישׁ. A. ὑὸς αἰσχύνης *filius pudoris*, i. pudendus.

6. חָמָס. A. S. ἀδικίαν *injustitiam*. Th. ἁρπαγὴν *rapinam*.

7. לִבְרָכָה. A. εἰς εὐλογίαν *in benedictionem*. ¶ יִרְקָב. A. S. σαπήσεται *putrescet*.

8. יִלָּבֵט. A. δαρήσεται *verberabitur*. S. βασανισθήσεται *torquebitur*. Th. φυρήσεται *fœdabitur*] Δαρήσεται, *vapulabit*, fut. 2. pass. à δέρω *verbero*, *cado*. Hieron. *caditur*. ¶ *Fœdabitur*, vel *inquinabitur*. Licet etiam vertere *turbabitur*.

9. בַתֹּם. A. S. ἁπλότητι *in simplicitate*] Puto leg. ἐν ἁπλότητι *simpliciter*. ¶ מְעַקֵּשׁ. S. στρεβλῶν *distorquens*.

11. פִּי צַדִּיק. A. S. σόμα δικαίυ *os justi*.

12. מְדָנִים. S. Th. μάχας *pugnas*. ¶ אַהֲבָה. A. S. ἀγάπη *charitas*.

13. בְשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה. A. S. Th. Ἐν χείλεσι σοφῦ εὑρεθήσεται σοφία, *In labiis sapientis invenietur sapientia*] Malim *intelligentis*. ¶ וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר לֵב. Th. ϰ ῥάβδ☉ ἐν νώτῳ ὑστερῦ ϑῦ καρδίας, *& virga in tergo deficientis corde*.

14. יִצְפְּנוּ דָעַת. A. συγκρύψυσιν γνῶσιν *abscondent scientiam*.

15. עֻזּוֹ. Th. κράτυς αὐτῦ. ¶ מְחִתַּת דַּלִּים. Schol. δειλία ἀσεβῶν *timiditas impiorum*] Ineptum scholion. Nam ἀσεβῶν, i. רשעים. דלים potiùs sig. *tenues* aut *pauperes*. Psal. 82. 3. דל. A. ἀραιὸς *tenuis*. S. ἄγον☉ *sterilis*. Th. πλωχὸς *pauper*. Job. 5. 16. A. ἄτον☉ *invalidus, infirmus, languidus*. S. πλωχὸς *pauper*.

16. תְּבוּאַת רָשָׁע. A. S. Th. γεννήματα *proventus*.

17. אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר. S. Τρίβ☉ εἰς ζωὴν φυλασσόντων παιδείαν, *Callis ad vitam custodientium disciplinam*. Schol. Ὁδὸς ζωῆς φυλάσσει ἀκάκυς, *Via vita custodit minimè malos*. ¶ וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת. A. S. Th. ὁ δὲ ἐγκαταλιμπάνων ἐλέγχυς *qui autem derelinquit reprehensiones*.

18. שִׂפְתֵי שָׁקֶר. A. Th. χείλη ψεύδυς *labia mendacii*. S. ἄδικα *iniqua*. ¶ דִבָּה. A. Th. ψόγον *vituperium*] Psal. 31. 13. דבה. Lxx ψόγ☉ *vituperatio*. Lex. V. Ψόγ☉, *vituperatio, culpa*. Lexica vulgata, *Reprehensio, vituperium*. דבה nomen est medium: nam & in bonis ponitur & in malis. Samariticum apud Davidem pro eo habet, Ὄνειδ☉, *dedecus*: quod etiam est ἐκ τῶν μέσων. nam legimus καλὸν ὄνειδ☉ apud Euripidem.

19. פָּשַׁע. S. παράπλωμα *lapsus*] Vel *erratum*.

20. נִבְחָר. A. S. Th. ἐκλεκτὸς *electum*. ¶ כִּמְעָט. A. ὡς ὀλίγον. Sym. εὐτελὴς *leve*. Th. ὡς μικρὸν *parvi est*.

21. יִרְעוּ רַבִּים. A. ποιμαίνυσι πολλὺς *pascunt multos*. ¶ בַּחֲסַר לֵב יָמוּתוּ. A. ἐν ἐνδείᾳ καρδίας ἀποθανῦνται, *cum defectu cordis morientur*] *Insipientiâ, vecordiâ*.

23. כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה. A. ὡς γέλ☉ τῷ ἀνοήτῳ ποιῆσαι ἀνομίαν, *quasi risus est amenti facere iniquitatem*.

25. וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם. A. S. Th. ὁ ϑ δίκαι☉ θεμέλι☉ αἰώνι☉, *justus verò est fundamentum aternum*.

28. תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים. Th. *προσδοκία δικαίων exspectatio justorum.* A. *καραδοκία solicita exspectatio.* S. *ὑπομονὴ tolerantia*, vel potiùs *patiens exspectatio*, ut cùm spe præmii in malis duramus, nósque rebus melioribus servamus.

29. מָעוֹז. S. Th. *κραταίωμα firmamentum.* ¶ לַתֹּם. A. *τῷ ἁπλῷ simplici.* S. Th. *τῷ τελείῳ perfecto.* Alius interpres *τῷ ἀκάκῳ minimè malo.* ¶ מְחִתָּה. S. *δειλία timiditas.*

30. בַּל יִמּוֹט. A. *οὐ μὴ σφάλῃ non labetur.* S. Th. *οὐ σαλευθήσεται non commovebitur.*

32. יֵדְעוּן. A. Th. *γινώσκουσι cognoscent.* Schol. *ἴσασι sciunt.* ¶ תַּהְפֻּכוֹת. Schol. *καταστραφήσεται subvertetur.*

GROTIUS.

1. PARABOLÆ SALOMONIS] Quæ præcesserunt exhortationes sunt generales ad sapientiam & ducem ejus pietatem. Sequuntur nunc præcepta specialia, pleraque per antitheta: quia opposita inter se comparata magìs lucescunt.

7. *Nomen impiorum putrescet*] Frequens in ore Hebræorum sententia, quod breviatum sic scribunt, ש.ר.י.

12. *Universa delicta operit charitas*] Condonat quidquid condonari potest, 1 Pet. 4. 8. 1 Cor. 13. 7.

25. *Justus autem quasi fundamentum sempiternum*] Aquila, Symmachus, Theodotion, *ὁ δὲ δίκαιος, θεμέλιος αἰώνιος.* Maimonides intelligit *fundamentum mundi*, & dicit, *mundum stare ob justos.*

CAP. XI.

MUNSTERUS.

2. QUando venit superbia] Hebræi interpretantur זדון pro *homine superbo*: is cùm surrexerit vel in Magistratu vel in alio officio, sequitur eum ignominia, cùm nihil gerere possit cum populi commodo. Vel, Ubi est homo superbus, illic cæteri homines ab eo despiciuntur, ut ipse solus aliquid esse videatur.

7. *Exspectatio confidentium*] Quidam exponunt אונים pro בעלי און וחמס *iis qui injuriam & vim fecerunt proximo*; alii pro ממון, sicut nos vertimus.

11. *Propter benedictionem rectorum*] Hæc sententia ferè est eadem cum mox præcedenti, & est sensus, Respublica salva & felix esse non poterit nisi accesserit benedictio & bonitas Dei. Et quando Deus punire vult populum propter peccata sua, dat ei inutiles Magistratus, qui verbis & consiliis iniquis atque dolis evertunt civitates & Regna.

12. *Tacet*] h. e. Non vicissim respondet stulto juxta stultitiam ejus.

14. *Cadit populus*] Hebræi docent hanc sententiam potissimùm intelligendam de bello, in quo nisi omnia cautissimè agantur populus cadit in manus hostium.

15. *Qui odit stipulatores*] h. e. Qui non spoponderit pro alieno, ille securè habitat. Monet autem, Pro alieno & quem non novimus non fidejubendum, nè incidamus in manus מלוה *creditoris.*

16. *Mulier*] Sensus est, Mulier quæ propter probitatem vitæ omnibus grata est, relinquit post se nomen gloriosum; & qui in ducenda uxore magìs spectant ad divitias quàm ad probitatem vitæ, *nebulones* sunt: id enim significat עריצים.

21. *Quando plaga super plagam venit*] Quidam sic vertunt h. l. *Quando subitò immittuntur mala à Deo, impius non innocens erit, nec evadet malum illud*, ut sit יד ליד idem quod מיד. Alii sic intelligunt, *Quando impii manus jungunt*, i. auxilia conferunt, *non evadent malum.*

22. *Monile aureum*] Monet hîc Sapiens, mulieres magìs ornari bonis moribus quàm formâ. Pro סרת טעם Hebræi intelligunt אשה סכלה *mulierem stultam, & quæ caret prudentiâ.* Ut enim sus monile fœdat in luto, ità quoque stulta mulier abutitur pulcritudine suâ, ut verè plumbeus gladius sit in aurea vagina, sicut in proverbio dicitur.

24. *A recto*] Sensus est, Qui de suo aliis nihil largitur, privabitur etiam re quam possidere videtur. Quod quidam dictum volunt de exterioribus bonis, alii de eruditione & doctrina. Qui autem est *homo benedictionis*, h. e. qui liberaliter aliis tribuit, is *impinguatur* & cumulatur variis bonis.

25. *Etiam ipse inebriabitur*] Kimhi sic vertit, *etiam ipse vocabitur pluvia animam irrigans.*

27. *Qui manè quærit bonum*] Alii sic putant hunc versum juxta Hebraismum vertendum, *Qui manè quærit bonum, is occupatur in rebus quæ Deo placent.*

29. *Qui perturbat domum suam*] h. e. Qui dilapidat bona sua, hic *ventum* inanem *possidebit*, & cogetur esse *servus prudentioris se.*

31. *Justus in terra remuneratur*] h. e. Deus plerumque bonis in hac vita largitur præmia, & similiter malis ante mortē reddit commeritam pœnam: vel, Deus punit justos quando vel leviter peccant, quantò magìs impiis reddet vicem, qui sine ullo fræno labuntur in scelera?

VATABLUS.

1. ET *pondus*, &c. ואבן שלמה רצונו] Ad verb. *Et lapis perfectus* [vel *integer*] *beneplacitum ejus*: i. placet ei pondus justum. Olim lapillis utebantur vice ponderum.

2. *Superbia* זדון] *Superbus*, sub. *vir.* Hebraismus, pro, *Ubi fastus est, ibi & contumelia*, sive *ignominia*: vel, *Superbia comes est ignominia.*

3. *Perfectio* תומת] *Integritas vitæ, Probitas.* ¶ *Deducit eos* תנחם] *Diriget eos*, in hac scilicet vita. Futura Heb. pro præsentibus, ut & in sequentibus.

5. *Perfecti* תמים] *Integri*, sub. *vitâ*: vel *probi.* Vide v. 20.

6. *At propter pravitatem* suam ובהות] *At in prævaricatione* sua.

7. *Iniquorum* אונים] Ità vertimus ab און *iniquitas.* Alii, *mendacium*, sub. *hominum*: Alii און pro הון accipientes vertunt *divitiarum.* i. amicorum qui exspectant divitias post mortem impii. Juxta hanc significationem quidam vertunt *confidentium in divitiis.* Significat etiam *lugentes*, ut legamus, *exspectatio*, sive *spes lugentium*, sub. *propinquorum impii*, *ob ejus mortem.*

8. *Loco ejus* תחתיו] Ad verb. *pro eo*: i. succedit in locum ejus, & pro eo perit.

9. *Corrumpit* ישחית] Futura Heb. pro præs. etiam sequentibus versibus: *Perdit, evertit, lædere solet.* ¶ *Eruuntur* וחלצו] *Eripientur*, nè scilicet decipiantur ab hypocrita.

10. *Felicitate* בטוב] Ad verb. *In bonitate.* i. *Cùm bene est justis*, ut quidam vertunt: vel, *Prosperitate justorum.*

11. *Propter benedictionem rectorum* בברכת ישרים] i. Ob benedictionem quâ Deus benedicit civitati propter justos.

12. *Despicit amicum suum* בו לרעהו] *Infamat socium suum qui mente captus est.* ¶ *Intelligens* תבונות] Ad verb. *intelligentiarum.* ¶ *Tacet* יחריש] Fut. Heb. pro præs. i. proferre solet, sive tegit probra.

13. *Qui ambulat fraudulenter* הולך רכיל] *Qui ambulat in delatione*: i. qui agit delatorem. Vel, *Ambulat in delatione qui revelat secretum.* Alii, *Versutus*, sive *susurro*, *qui ambulat*, sub. *in domum alterius*, *ut quicquid audierit revelet.*

14. *Cùm non fuerint consilia* באין תחבולות] Ad verb. *Sine*

Sine industria : i. sine varia & multiplici industria: h.e. sine gubernatione.

15. *Contritione conteretur* רע ירוע] Sub. *homo, quia,* &c. Alii vertunt, *Malus confringetur, quia,* &c. Alii, *Malè affligitur qui,* &c. ¶ *Stipulantes* תוקעים] i. Eos qui contactu manuum aut alios aut se obligant & obstringunt.

16. *Mulier gratiosa,* &c. אשת חן תתמך כבוד] Ad verb. *Mulieri gratia adhærebit gloria.* i. Mulier quæ gratiosa est & modesta, tuetur gloriam, sive retinet. ¶ *Et fortes,* &c. ועריצים יתמכו עשר] Ad verb. *& robustis adhærebunt divitiæ.* Alii, *severi apprehendent* [vel, *rigidi assequentur*] *divitias.* Fortes sive *robustos* vocat eos qui animo sunt infracto, & patientes laboris.

17. *Retribuit,* &c. גומל נפשו] *Benefacit sibi vir misericordiæ* : sive, *misericors in alios.* Alii, *Ablactat desiderium suum* : i. defraudat. q. d. Beneficus sive misericors suum ipsius genium defraudat, ut benefaciat proximo. ¶ *Turbat autem carnem suam* ועוכר שארו] *Vexat autem carnem suam,* i. seipsum. Vel, affligit proximum suum, quòd non misereatur ejus, sed claudat ei viscera sua.

18. *Mendax* שקר] Ad verb. *mendacii* : i. irritum, aut fallax. Alii, *prævaricationis*, vel *contemptûs.* ¶ *Stabilis* אמת] Ad verb. *veritatis* : i. fidelis, & certa, sive perpetua aut solida.

19. *Sic justitia* כן צדקה] i. Hâc ratione justitia deducit ad vitam, sive affert vitam. Alii, *Sicut justitia* perducit *ad vitam,* ità *qui sectatur,* &c. Alii, *Firmum quiddam est justitia.* Alii, *Rectus justitiâ.* ¶ *Ad mortem suam* למותו] Sub. *id facit* : i. mortem suam sectatur, sive accersit sibi mortem.

20. *Et perfecti,* &c. ורצונו תמימי דרך] *Et beneplacitum ejus sunt integri viâ* : vel *immaculati,* aut *perfecti* : i. delectatur integris. Quidam, *& juxta beneplacitum ejus agunt qui integræ sunt conversationis,* Varie vertitur תמים, aliquando *perfectus,* aliàs *integer,* nonnunquam *innocens,* aliàs *immaculatus,* & etiam *probus* : significat verò *incorruptum, non vitiosum* : ut si quis dicat *pecudem sine vitio, sine morbo, nullâ parte mutilam, sed integram & sanam* : talem agnum eligi jubebat Dominus. Hoc dictum est ut rectè intelligi possit vocabulum.

21. Etiamsi *manus ad manum* יד ליד] Hebraismus est, q. d. Quantumvis conveniat inter illos, & datis dexteris sese consocient, ut adversitatibus occurrant nè affligantur, punientur tamen. Manus enim instrumentum auxilii est. Quidam dicunt hâc loquendi formulâ significari accelerationem, vertentes, *Mox mox,* sive *evestigio, reus erit apud Deum malus* : h. e. statim ut malum fecerit, punietur à Deo. Quidam vertunt, *Etiamsi plaga super plagam venerit, non emendatur malus.*

22. *Et deficiens consilio* וסרת טעם] Ad verb. *recedens à sensu,* i. consilio & sapientia. Alii vertunt, *deficiens ratione.*

23. *Furor* עברה] *Indignatio, excandescentia.*

24. *Qui dispergit* מפזר] *Qui liberaliter profundit,* [*qui largitur*] *nihilominus augescunt res ejus.* ¶ *Plus æquo* מיושר] Ad verb. *à rectitudine* : i. plus æquo, sive plus satis. ¶ *Sed ad inopiam* אך למחסור] *Veruntamen* [vel, *certè*] *ad egestatem* : i. penuriâ & egestate opprimitur.

25. *Quæ benedicit* ברכה] Ad verb. *benedictionis* : i. liberalis. Hebraismum hic quidam Latinè reddunt, *Qui munificus est, auctior reddetur.* Alii, *Qui liberalis est ac beneficus, id commodo suo facit* : nam majora beneficia à Deo accipere solet. ¶ *Et qui satiat,* &c. ומרוה גם הוא יורא] *Et inebrians* [sive *irrigans,* sub. *pauperes,*] *etiam ipse pluvia,* sub. *est,* vel *vocabitur* : i. erit vice imbris & pluviæ: nam ut pluvia inebriat terram ac satiat eam, itidem & ipse animam pauperum inebriat atque satiat. In יורא ponitur א pro ה, tametsi nonnulli codices habeant ה, & *pluviam* significat. Quidam Hebræorum per Metaphoram ומרוה accipientes, & יורא tanquam tertiam personam futuri Hiphil, vertunt, *Et qui docet, ipse quoque docebit,* sub. *seipsum.*

26. *Prohibenti* מונע] i. Non communicanti. ¶ *Vendentis frumentum* משביר] q. d. *Frumentantis.*

27. *Qui quærit bonum* שוחר טוב] *Qui manè quærit bonum.* Alii, *Qui maturè sectatur bonum.* ¶ *Benevolentiam* רצון] *Favorem, beneplacitum.* ¶ *Eveniet ei* תבואנו] *Obveniet ei.* Affixum pronomen pro תבוא אליו.

28. *At tanquam frons* וכעלה] i. Velut arbor frondibus ornata.

29. *Hereditate accipiet ventum* ינחל רוח] *Erit heres venti* : i. dilapidans rem familiarem, nihil tandem est habiturus. ¶ *Et stultus,* &c. ועבד אויל] *Et servus stulti,* erit servus *sapienti corde* : i. quicquid stultus possidet, habiturus est sapiens. Quidam, *servus stulti ad sapientem corde* transit.

30. *Et qui docet* ולוקח] *Et qui capit* : i. qui inescat animos hominum ut Deo serviant.

31. *Reddetur* ישלם] *Remuneratio* [vel *retributio*] *dabitur* : i. punietur ob peccatum. Quidam, *justus in terra retributionem capiet.*

CASTALIO.

15. QUI verò *fidejussores odit*] A fidejubendo abstinet.

17. *Bene de se ipso meretur homo benignus*] Beneficentia est illi ipsi utilis qui benefacit.

21. *Manus manum comitans*] Conspirantes inter sese improbi.

25. *Qui irrigat*] Beneficia confert.

26. *Far*] Annonam.

29. *Qui fortunas suas conturbat*] Decoctor. ¶ *Serviétque stultus cordato*] Suâ stultitiâ redigetur in servitutem, decocto patrimonio.

CLARIUS.

2. UBI *fuerit superbia*] Superbum hominem comitatur contumelia vel ignominia, quia cùm in Magistratu & officio aliquo est, nihil agere potest cum populi commodo. Vel, Ubi est homo superbus, illic cæteri homines ab eo despiciuntur, ut solus ipse aliquid esse videatur.

8. *Tradetur impius pro eo*] Vel, *venit impius in locum ejus* : ut sit sensus, Justus emerget à malorum fluctibus: at in ea mala quasi succedens impius immergetur, neque erit qui opem ferat.

9. *Justi autem liberabuntur scientiâ*] h. e. Scientes justi viam prudentiæ & pietatis liberabuntur ab hoc malo, & illud vitabunt.

11. *Benedictione justorum*] Hæc sententia ferè est eadem cum præcedenti; & est sensus, Respublica salva & felix esse non poterit nisi accesserit benedictio & bonitas Dei. Et quando Deus ulcisci vult populum ob peccata eorum, dat eis inutiles Magistratus, qui consiliis iniquis ac dolis evertunt civitates ac Regna.

12. *Vir prudens tacebit*] h. e. Non vicissim respondet stulto juxta stultitiam ejus.

14. *Populus corruet*] Hebræi docent hanc sententiam potissimùm intelligendam de bello, in quo nisi omnia cautissimè agantur, populus cadit in manus hostium.

15. *Odit stipulatores*] h. e. Qui non spoponderit pro alieno, ille securè habitat. Monet autem, Pro alieno, & quem non novimus, non fidejubendum, nè incidamus in manus creditoris.

16. *Mulier gratiosa*] Mulier quæ ob probitatem vitæ omnibus grata est, reliquit post se nomen gloriosum, at qui in ducendo uxore magis contemplantur divitias quàm probitatem vitæ, *nebulones* sunt, quos Interpres *robustos* vocavit. Nam vox Hebræa significat quidem *robustos,* sed in malum.

21. *Manus in manu*] Quod alius vertit *mox mox,* qui Hebraismus vulgò etiam apud nos tritus est, cùm dicere solemus *ad manum, ad manum,* h. e. jam jam. Ait

ergò si paulisper exspectaveris, videbis malum hominem non abire inultum; hoc enim est quod ait, *non erit innocens*. Consuevit enim Scriptura uti *innocente* pro *inulto*, ut sit antecedens pro consequente; quod & Latini interdum faciunt.

22. *In naribus suis*] In naribus porci. Monet hic Sapiens mulieres magis ornari bonis moribus quàm formâ. Nam forma cui desit prudentia est *tanquam annulus aureus in naribus suis*. Sus enim aurum illud fœdat in luto, sic stulta mulier abutitur pulcritudine suâ, ut verè plumbeus gladius sit in aurea vagina, ut in proverbio dicitur.

24. *Qui autem parcus est*] h.e. Qui de suo aliis nihil largitur, privabitur etiam eâ re quam possidere videtur.

27. *Bene consurgit*] Rectiùs sit, *Qui manè quærit bonum, quærit favorem*. Et videtur is esse sensus, Citò eum assecuturum bona qui ea quærit.

29. *Qui conturbat domum*] h.e. Qui dilapidat bona sua, hic *ventum possidebit*, h.e. inanis erit, & cogetur esse *servus prudentioris se*.

30. *Qui suscipit animas*] Videlicet *erudiendas*.

31. *Si justus in terra recipit*] Si Deus *punit justos* cùm vel leviter peccant, quantò magis impiis tandem aliquando reddet vicem, qui sine ullo fræno labuntur in scelera?

R. BAYNUS.

1. STatera dolosa abominatio est apud Dominum, & pondus æquum voluntas ejus. Heb. *Et lapis perfectus voluntas ejus*] In hoc capite varias justitiæ species cum vitiis contrariis proponit nobis Salomon. Injuriarum & fraudis multa sunt genera; inter quæ Domino maximè displicet fraus illa quæ sub specie justitiæ & æquitatis committitur, quando videlicet iniquis ponderibus & dolosis utuntur rerum venditores. Res est magis horrenda quòd in multitudinem peccatur, præsertim in pauperes, qui minutim res necessarias comparant; & quòd hujusmodi fraudem rariùs deprehendant aut corripiant Magistratus reipub. Idcirco Dominus exsecratur, eam cui vehementer arridet *lapis*, ut est in Hebræo אבן שלמה, h.e. *pondus perfectum & justum*. Ad omnia commercia emptionis & venditionis referri debent, & ad quoscunque contractus, in quibus quod sibi fieri velit unusquisque facere debet aliis, & Lydio uti lapide, non Lesbiâ regulâ. Quòd si ad judicia publica privatáque referri volumus, juxta Bedam, latissimè patebit interpretatio: latiùs autem, si ad omnia referatur officia quæ invicem debent homines præstare.

2. *Ubi fuerit superbia, ibi erit & contumelia: ubi est humilitas, ibi sapientia*. Heb. *Venit superbia, & veniet ignominia; sed cum mansuetis sapientia*] Distinguit proverbium inter sapientiam hujus mundi, quæ cum arrogantia conjuncta est, & sapientiam veram, quæ semper humilitati est annexa. Ben Hezra intelligit *vir superbiæ*, h.e. superbus, qui (si quis alius) procul est à sapientia, quæ dicit, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, Matth.11. Superbus verò, ubicunque venerit, alios præ se contemnit, cùm ipse sit maximè contemnendus, qui conditionem suam non novit, qui se ex eodem pulvere conditum & in eundem pulverem cum aliis reversurum non meminerit, sed sublimes animos & spiritus concipit, quòd vel corporis vel ingenii viribus vincat alios, quòd opibus aut quacunque dote vulgus ignobile videatur superare; & cum contumelia & contemptu primos accubitus curat in cœnis, &c. quibus in rebus mera est stultitia. *Sapientia verò cum mansuetis & humilibus manet*, qui æquo animo tolerant injurias superborum. Cujus rei exemplum habemus Dei Sapientiam Christum Dominum, quæ non à superbis Judæis sed *à filiis suis justificata est*, Matth.11.

3. *Simplicitas justorum diriget eos, & supplantatio perversorum vastabit illos*. Heb. *Perfectio rectorum ducet eos, & perversitas prævaricantium perdet eos*] Non solùm virtutis laudem & vitiorum reprehensionem prosequitur Salomon, sed subinde præmia proponit & supplicia, ut vel terrore discant sapere imperiti rerum. De Fraude quæ mensuris ac ponderibus fit in damnum pauperum, deinde de Superbia quâ mansueti contemnuntur, priùs dictum est; quibus rebus per fas vel nefas multa lucrari videntur homines, honores videlicet ac divitias, sed vanos omnino & fallaces. Multò satius est æquitatem servare per rectam Legis observantiam. Nam integritas vitæ & puritas absque macula perpetuò ducet eos qui recti sunt, qui non declinant neque ad dexteram neque ad sinistram, utrinque contraria relinquentes vitia; hæc, inquam, integritas & perfectio dux erit & comes his qui omni obliquitate carent, qui non solùm justo pondere sed recto & justo judicio unicuique quod suum est reddunt. Integritate duce magnâ securitate per hanc ærumnosam vitam ad felicissimam illam ducentur. E regione *supplantatio perversorum* (בוגדים Heb. i. *qui fallunt*, vel *transgrediuntur*) *vastabit eos*, vel *perdet eos*; idque justo Dei judicio. Nam qui Legem prævaricantur & transgrediuntur perversitate quacunque, tandem ipsi peribunt eâdem fraude quam conabantur aliis inferre. Et jam non qui patitur sed qui facit injuriam damnum indè capit, frequentissimè in hac vita præsente, in futura semper nisi resipiscat. Nunc qui ponderibus iniquis fraudem facit, non uni homini, sed reipub. & omnibus civibus, non aliud lucrum supputat quàm illud quod eum in perditionem detrudet: tantum abest ut ex divitiis malè partis solatium habeat. Et hoc est quod sequitur,

4. *Non proderunt divitiæ in die ultionis, sed justitia liberabit à morte*. Heb. *In die indignationis*] Tacitè occurrit objectioni malorum, qui divitiis quacunque arte acquisitis tutos se fore putant *in die ultionis*, vel *indignationis*, cùm vel in hac vita vel in futura de prævaricatoribus sit sumendum supplicium. *Non proderunt*, inquit, *opes* malè congestæ, quibus sententia justi Judicis nequit flecti: sed iram provocabunt tanquam criminum testes. ¶ *Sed justitia liberabit à morte*] Si mortem times corporis vel animæ, justitiam ama, quam Christus de cœlis in terram deduxit, & cujus omnes homines participes esse voluit per fidem & imitationem. Illa sola mortis & vitæ habet imperium; sola sententiam olim latam, Gen. 2. *Quacunque die comederis, morte morieris*, poterit revocare, & à morte corporis, qui somnus potiùs dicendus est, post depositam mortalitatem in immortalem vitam restituet. Justitiæ & æquitati vacandum docet Proverbium, non cumulandis opibus; vel potiùs, opes per eleemosynas insumendas. Nam meâ quidem sententiâ hoc in loco *justitia* pro *eleemosyna* capitur, ut alibi frequenter: & sic secunda particula versiculi priori respondebit, & erit sensus, *Divitiæ non eripient in die tremendi judicii & indignationis*, divitiæ vel malè partæ, vel cum avaro animo servatæ; *sed si ex divitiis justè acquisitis facias tibi amicos, illi te recipient in æterna tabernacula*, Luc.16. Nam ut aqua exstinguit ignem, ità eleemosyna supplicium peccati debitum, & Judicis iram placat faciliùs quàm alia pietatis opera.

5. *Justitia simplicis diriget viam ejus, & in impietate sua corruet impius*. Heb. *Justitia integri diriget viam ejus, & in impietate sua corruet impius*] Nè quis Sapientis verba perversè interpretatus, sufficere putet divitias bene dispensare, neque de reliquis virtutibus curam ullam habendam, *Justitiam*, inquit, intelligimus eorum qui reliquâ vitâ sunt *simplices*, vel *integri* sine macula. Talium enim *justitia eripit à morte*, neque solùm *à morte liberat*, sed ad reliquam *vitam dirigendam* juvat. Nam cùm ea sit humana fragilitas ut quamvis hodie perfectus & integer sit, illius perfectionis tamen nulla est securitas. Verùm justitia de qua locuti sumus solet perfectorum & innocentium hominum vias dirigere, nè in aliquam hujus vitæ obliquitatem incidant. Contrà, *In impietate sua corruet impius*] Vel *improbus per improbitatem cadet in aliam improbitatem*. Nam veluti catenulâ quadam connectuntur iniquitates & vitia, juxta illud Isa. 5. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculo vanitatis*. Aliter, *Quemadmodum justitia perfecti diriget viam ejus*, ut rectè & inoffensè progrediatur in hoc mundo, & tendat ad finem destinatum; *sic improbus per suam*

suam improbitatem corruet, & non pertinget ad finem sibi propositum, h.e. prosperitatem quandam in hac vita diuturnam. Prior expositio magis placet.

6. *Justitia rectorum liberabit eos, & in insidiis suis capientur iniqui.* Heb. *Sed in perversitate transgressores capientur*] Duæ voces Hebræorum תמים *perfectus* & ישר *rectus* sic distingui possunt ut prior ad innocentiam referatur, quæ *sine macula* est; & non solùm de homine dicitur, quantum ad corpus & quantum ad intellectum, sed etiam de cæteris animantibus: secunda verò magis ad cogitationum vel operum moderationem refertur; ut *rectus* dicatur homo qui suam vitam juxta Dei legem, in qua nulla est obliquitas, dirigit. Porrò *justitiam* intelligimus vel pro specie illa quâ quis bene & justè divitias comparat & dispensat, ut ad superiora referatur; & erit sensus, *Eleemosyna rectorum*, h.e. rectâ intentione cum cæteris circumstantiis collata, *liberabit à morte: sed transgressores Legis in insidiis capientur:* בהות *in pravitate*. Qui pravè & obliquè Legem intelligunt & transgrediuntur, illâ *obliquitate capientur*, h.e. vel conscientiâ scelerum, vel pœnis à Lege præscriptis. Aliter possumus per *justitiam* integritatem vitæ & merita operum intelligere, quibus rectè viventes in hac mortali vita diriguntur, & tandem ab æterna morte liberantur: *sed impii* (sive *improbi*) *in insidiis capientur*, veluti laqueis & funibus peccatorum, quibus in æterno supplicio & carcere sunt ligandi. Locus est moralis, virtutis præmium & iniquorum continens supplicium.

7. *Mortuo homine impio nulla erit ultrà spes, & exspectatio solicitorum peribit.* Heb. *In morte hominis improbi peribit spes, & exspectatio divitiarum periit*] Hunc versiculum longè aliter habet antiqua translatio, inquit Beda, nempe, *Defuncti hominis justi non perit spes: gloria impiorum peribit.* In Græco, τὸ ἢ καύχημα τῶν ἀσεβῶν ὀλεῖται. In priore particula Hieronymus consentit cum Hebræa veritate, in secunda verò consentiunt Lxx cum Hebræo, sed pro *spe divitiarum*, *gloriam* posuerunt. Impii spem non habent neque lætitiam nisi in hac vita, cujus cùm nulla sit certitudo, quàm miseri sint facile est cogitare: & ut quàm diutissimè vivant, tamen nihil est si ad æternam vitam conferatur. Quanta stultitia est igitur momentaneis & incertis rebus inhærere, spe futurorum amissâ? nam in morte penitus omnia pereunt iniquis, & præsentium & futurorum lætitia. *Cùm interierit, non sumet omnia; neque descendit cum eo gloria ejus*, Psal.49. In Heb. תוחלת אונים *exspectatio divitiarum*, vel *fortium*. Vox אונים vel pro *iniquis qui per violentiam agunt* accipitur, vel pro *divitiis per iniquitatem acquisitis*, in quibus omnem spem collocant improbi. Est igitur sensus versiculi, non tam narratio quid futurum sit impiis, quàm admonitio ut resipiscant, & divitias suas bene dispensent, opera misericordiæ exerceant. Nam tantisper dum vivunt, patet misericordiæ janua: ut Christus in Euangelio, Joan.9. *Operamini dum dies est: venit nox, quando nemo potest operari.* Si de morte animæ, quod est peccatum, intelligatur locus, erit sensus, *In morte animæ per quodcunque peccatum perit spes iniqui:* q.d. Reliqua pia opera non posse juvare hominem qui per unum flagitium mortuus est: nisi resipiscat & agat pœnitentiam, non potest bene sperare. Prior expositio est melior.

8. *Justus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo.* Heb. *Et venit impius pro eo*] Hic versiculus ut in sensu quadrat cum prioribus ità ex illis pendet, & veluti colophonem imponit huic loco, qui de spe justitiæ sive eleemosynæ tractat & de infelici exitu mammonæ iniquitatis, quæ ferè servatur in perditionem possessoris. Concludit, inquam, dicens, *Justus de angustia fuit ereptus*, ut est in Hebræo, h.e. *Multæ sunt tribulationes justorum.* Et, *Qui volunt piè vivere cum Christo, persecutionem patientur*, 2 Tim.3. Sic Dei Opt. Max. dispensatione comparatum est ut justi primò patiantur tribulationes, vel proprias vel alienas. *Quis infirmatur, & ego non infirmor?* 2 Cor.11. Sed ab angustiis ad refrigerium venient. Nam *per multas tribulationes oportet intrare Regnum Dei*, Act.24. Decet membra Caput suum, qui Christus est, sequi. Hæc est igitur conditio justitiæ, ut primò afflictiones sustineat, primò justitiam Dei peccatis debitam sentiat, postea verò ab angustia ad refrigerium transferatur: velut aurum cùm jam purgatum fuerit, de fornace tollitur. ¶ *Impius verò veniet pro eo*] vel *in loco illius*; h.e. Impius, qui nunc nullas patitur angustias, sed tranquillitate fruitur, mutabit & ipse vices, & locum angustiarum tenebit. Justo infixit miserias, ipse sustinebit. Temporali felicitate gaudens Deum omnium bonorum auctorem non agnovit, tandem suppliciis traditus justum Judicem cogetur agnoscere. Ut sit rerum vicissitudo; In justis mala præcedunt, in impiis sequuntur. Idem in humano judicio frequenti usu venit, nempe bonos & justos calumniam sustinere, & pro alienis criminibus falsò accusari. Sunt ex Hebræis qui per *angustias à quibus eripitur justus* intelligunt mala quæ justo Dei judicio pro peccatis frequenter occurrunt, nempe famem, pestem, vel gladium, & alias id genus miserias hujus vitæ, à quibus justi nonnunquam eripiuntur. Et ut meritis bonorum ira Dei aliquandiu defertur, ità tandem non resipiscentibus iniquis graviore ictu cadere solet vindicta, à qua tamen *justos eripere novit Dominus.*

9. *Simulator ore decipit amicum, justi autem læabuntur scientiâ.* Heb. *Per os hypocrita perdet socium suum, sed in scientia justi eripientur*] חנף *hypocritam* significat, & *improbum*, sed cum additione hujusmodi, nempe נושא פנים *qui vultum extollit*, h.e. qui, cùm improbus sit, probitatem præ se fert vultu: quales fuerunt olim Scribæ & Pharisæi, qui mortem Christi machinati sunt. Tales sunt & hodie cùm alii Pseudochristiani, tum hæretici inprimis, quibus nulli magis probitatem simulant, nulli majorem erga gregem Christi zelum præ se ferunt aut charitatem; quibus artibus heu quantam stragem pietatis & morum nostro seculo vidimus! sed ultrà non proficient. Nam *justorum hominum scientiâ eripietur* populus, & palàm fiet fraus hypocritarum. Aliter, *Justi eripientur scientiâ suâ:* q.d. Non solùm justitiâ & probitate opus est, sed etiam scientiâ Scripturarum, si tuti volumus esse ab hypocritis. *Scientia justorum* sunt oracula Prophetarum & majorum monumenta, quibus nos tueri docet contra Pseudoapostolorum & hæreticorum fraudes. Potest versiculus in hujus vitæ negotiis locum habere: multi enim damna subeunt adulatorum sermonibus decepti: dum amicum putant, inimicum experiuntur, contra quos justorum & bonorum hominum consiliis & experientiâ indigemus. Levi Ben Gerson, *Improbus ad peccatum alios secum trahit verbis persuadendo: à quo malo tantum abest justus ut illius scientiâ à peccatis & corruptione eripiantur alii.*

10. *In bonis justorum exsultabit civitas, & in perditione impiorum erit laudatio*] In civitate rectè instituta secundùm leges decernuntur præmia virtutum probis hominibus, & supplicia improbis. Cùm igitur honor decernitur, vel magistratus & publica munera justis distribuuntur, meritò exsultare solet universa civitas: Nam illorum bona ad omnium civium commoda defluunt. Et cùm nihil magis perturbet rempub. quàm improbi viri, nihil magis optandum est quàm civitatem ab hujusmodi fæce purgari. Quare cùm tales vel Dei judicio vel legum autoritate de medio tolluntur & tanquam putrida membra de reliquo corpore præciduntur, erit reliquæ civitati jubilatio. Possumus per *bonum justorum* vel externa intelligere bona, vel potiùs bona animæ & cœlitus collata; quibus magis idoneus erit justus, ut civibus prosit consilio, prudentiâ vel opibus, & improbos coercere. Aliter, *bonum justorum* sunt pietatis opera & æquitatis, præsertim ea quæ in pauperes cives conferuntur: Bonitas enim justorum est non sibi ipsis sed multis bonum quærere: hæc insignis est bonitas. Contrà improbi omni studio damna conantur inferre pluribus cum republicæ jactura: ut jam non sit minùs è publico bono perire illos quàm justos vivere. *Civitas quæ exsultat in bono justorum* est illa *quæ sursum est mater nostra*, Gal.4. vel præsens Ecclesia, quæ vicissitudine quadam bonis & justis

justis Præpositis exsultat, regnantibus verò hypocritis luget, donec libertati restituta sit, & tristitia illis vertatur in gaudium & exsultationem.

11. *Benedictione justorum exaltabitur civitas, & ore impiorum subvertitur*] Videtur hoc versiculo Salomon superioris causam reddere, nempe quare *civitas exsultat in bono justorum*; nimirum quòd *benedictionibus quas justi & recti accipiunt* à Deo magna commoda civitati universæ proveniant, ut non solùm ipsa sublimior & altior sit in oculis omnium, sed in se re verâ multis modis elevata, omnium rerum copiâ bonis legibus ministratâ, multitudine civium, pace, religione & aliis id genus rebus, quæ civitatem nobilem & celebrem faciunt. Potest *benedictio rectorum* intelligi illa quam civitati impertiuntur, vel preces quas pro reipub. tranquillitate fundunt recti & pii homines, vel consilia quibus viri recti remp. administrant. Et huic sensui bene quadrat quod sequitur, *Per os impiorum subvertetur*] Ut putà qui discordias seminant inter cives, qui pacem publicam perturbant, qui falsis testimoniis justa judicia subvertunt, & cætera damna; atque ità civitatem paulatim subvertunt. Nam *omnis civitas in seipsam divisa desolabitur* Luc. 11. Quantâ sublimitate & virtutum culmine sit civitas Dei, militans videlicet Ecclesia, sublevata olim benedictione quam à Deo sancti acceperant Apostoli, nemo fidelium ignorat. Quantam porrò cladem & omnium virtutum ruinam multis in locis passa sit *improborum* hæreticorum *ore* & linguâ, deflere magis convenit quàm recitare.

12. *Qui despicit amicum indigens corde est, vir autem prudens tacebit*] Hactenus virtutes & vitia in hoc capite commemoravit quibus vel sapientiam vel stultitiam suam ostendunt homines, nunc propiùs ad Sapientiæ præcepta descendit, quorum est illud, *Neminem* videlicet *esse contemnendum, præsertim ex his quibuscum familiariter vivimus, & quos pro amicis & sodalibus habemus; quos honorare non contemnere decet*; dicente Paulo Rom. 12. *Honore invicem prævenientes*, maximè si talis fuerit qui ob ullam virtutem mereatur honorari. Quòd si te contumeliâ afficiat aut contempserit, non est tamen *malum reddendum pro malo, sed vincendum in bono malum*. Et cùm judicio sapientis *deficit corde qui contemnit amicum*, non debes hunc imitari, neque retaliare malum pro malo, sed potiùs *tacere*, quod *prudentiæ* maximum est argumentum. *Vir intelligentiæ tacebit*] Vel *vir intelligentiarum*, ut putà in quo multiplex est intelligentia: Ad contemptum proximi nunquam venire, sed potiùs ex inimico amicum facere, vereri creaturam Dei contemnere, nè in factorem ejus videaris contumeliosus. Neque homo cùm sis, poteris humanam naturam afficere opprobriis. Lacessitus injuriâ tacuit, humanitate & patientiâ vincere voluit. Ecce quantus intelligentiæ cumulus in homine qui vel vitia celat aliena, vel provocatus & contemptus tacuit! Docet denique proverbium, Taciturnitate non contemptu superandam quorundam importunitatem.

13. *Qui ambulat fraudulenter, revelat secretum: qui autem fidelis est, celat amici commissum.* Heb. *Ambulans detractor retegit secretum, fidelis spiritu celat verbum*] Lxx Ἀνὴρ δίγλωσσος ἀποκαλύπτει βουλάς. Vox Hebræa רכיל Levit. 19. *delator* vertitur. Est propriè is qui ad instar negotiatorum, ab aliis audiens verba, aliis refert, & interim referendo depravat. Quæ secreta esse volumus, temere non esse cuiquam revelanda docet proverbium. Imò aliorum tegere secreta, ad fidem & sapientiam nostram spectat. Denique quid inter fraudulentum criminatorem ac fidum amicum intersit, versiculus ostendit; & virtutem silentii commendat, loquacitatem condemnat, maximè eam quæ cum damno aliorum fit: Et sic cum præcedenti consentit. *Qui fraudulentus est non cessat*] sed transit: criminando vel secreta narrando famam denigrat alienam, discordias & inimicitias seminat inter fratres: *sed qui fidelis est*, h. e. qui fidus est amicus, non solùm non *revelat secreta*, sed vel minimum *amici vitium celat* vel *verbum tegit*, quod sine damno narrari possit: taciturnitate gaudens, non facilè malè loquetur. Possumus hæc juxta Hebræum ad nos ipsos referre, ut sit sensus, *Qui fidelis est spiritu*, h. e. constanti animo, seipsum nemini prodit. Nam qui sua secreta revelat, tantò faciliùs aliena revelabit. Possumus denique secreta fidei & religionis nostræ intelligere, quæ temere non sunt revelanda passim omnibus: *Nolite*, inquit Christus, *sanctum dare canibus* Matth. 7. *Fidelis* igitur *spiritu* novit verbum Euangelii in tempore & loco celare ab his qui blasphemant nomen Christi omnium nostrûm Amici, cujus verbum *annunciant aliqui propter invidiam & contentionem*, ut inquit Paulus Phil. 1. Lxx tamen legunt ut est in Hebræo, nempe, πιστὸς δὲ πνοῇ κρύπτει πράγματα, *fidelis spiritu celat res*.

14. *Ubi non est gubernator, populus corruit, salus autem ubi multa consilia.* Hebr. *Cùm non sunt consilia corruet populus, sed salus in multitudine consultorum*] Lxx juxta versionem D. Hieronymi habent, Οἷς μὴ ὑπάρχει κυβέρνησις, πίπτουσιν, quibus Chaldæus astipulatur interpres באתרא דלית מדברנא *In loco ubi non est dux*, vel *gubernator*. Hebr. *Ubi non sunt consilia*, vel *cogitationes*, aut *industria*. In sensu non est multum discriminis. Et versiculus indicat civitatem vel rempub. non posse consistere ex confusa populi multitudine, absque prudenti & sapienti gubernatore aut duce. Sunt ex Hebræis qui locum referunt ad vires in bello contra hostes; q. d. Quamlibet magna multitudo populi non sufficit absque prudente regimine: nam non tam viribus corporis quàm virtute animi res bellica ministratur. Potest non minùs aptè ad quamcunque partem reip. administrandæ referri. Ubique consilio & sapientiâ opus est ad coercendos improbos, ad sedandas lites. Alioqui populus, qui est tanquam bellua multorum capitum, citò delabitur & per discordias dissipatur. Cæterùm salus reipub. & indoctæ multitudinis est, à viris prudentibus gubernari. Neque sufficit unus, sed in multis, qui consilia ineunt prudentiæ & subministrant, consistit salus reip. Proverbium denique indicat multitudinem omnia præcipitanter agere, sive in bello, sive in pace, & idcirco egere ubique sapientum virorum consilio.

15. *Affligetur malo qui fidem facit pro extraneo, qui autem cavet laqueos, securus erit.* Heb. *Conterendo conteretur cùm fidejusserit pro extraneo, & qui oderit stipulatores confidit*] Præcedentia ad publicum statum spectare videntur, verùm quæ sequuntur magis ad privatam referuntur vitam. Nullam partem vitæ reliquit intactam Salomon in tradendis sapientiæ præceptis, nunc illa connumerans quæ propiùs ad animi salutem spectant, nunc ea quæ rem domesticam vel augent vel conservant, cujusmodi juvenes à sapientibus discere convenit. Superiùs 6. cap. dictum est quantum dispendium rei familiari nonnunquam contingat ex stipulationibus sive fidejussione pro homine sive extraneo & ignoto, sive sectæ vel fidei extraneæ, quocum nullum tibi vinculum est amicitiæ veræ. Ab hujusmodi fidejussione cavendum est, per quam ad inopiam solent redigi homines. Et hoc est quod dicit, *Affligetur*, sive *contritione conteretur*. Familiaris admodum Scripturis Metaphora, quâ maximum damnum & extremam miseriam innuit. Potest verti, *Malo conteretur*, sive *affligetur cùm fidejusserit*, & referri ad inquietudinem animæ & curam quâ subinde molestatur & quodammodo frangitur vitæ tranquillitas, in his qui sese aliis obnoxios esse cogitant & redactos sub aliena potestate. Atqui hic sensus bene quadrat cum secunda particula, nempe, *Qui cavet laqueos, securus est*, vel juxta Hebræum, *qui odit stipulatores*, vel *stipulationes, confidit*, i. confidentiùs & securiùs vitam aget. Proverbium monet non debere litibus alienis nosmet immiscere. Alienum vult esse Sapiens suum filium ab his qui per stultitiam & socordiam in ære alieno esse gaudent.

16. *Mulier gratiosa inveniet gloriam, & robusti habebunt divitias.* Heb. *Mulier gratiæ sustentabit* (vel *comprehendet*) *honorem, & fortes sustentabunt* (vel *apprehendent*) *divitias*] Aliter, *Mulierem gratiosam apprehendet decor, & fortes apprehendent divitiæ.* Ostendit odibile esse genus hominum qui non suis laboribus vel industriâ victum quærunt, sed alieno ære contracto aliena quærunt incommoda, & fallunt eos qui fidejubent pro illis. Debere justis

justis laboribus comparare victui necessaria, quæ nemini unquam defuere qui sibi ipse non defuit. Nam quemadmodum *mulier gratiosa* & pulcra, h.e. non solùm formâ corporis sed animi virtutibus gratiam offendit in oculis hominum, *honorem* facilè *assequitur* ab omnibus, ità viri *fortes & robusti* ac *soliciti assequuntur divitias*, quæ suâ sponte labores & industriam sequi videntur, ut prior pars versiculi pro similitudine ponatur, nam alioqui nulla esset prioris partis cum secunda consonantia; quod ferè fit in hoc autore. Aliter ad Conjugium referri potest: & erit sensus, *Qui gratiosam, pulcram & pudicam accepit uxorem, honorem habebit ex ea*, & juxta hunc sensum vertunt Lxx Γυνὴ εὐχάριστος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν. *Sed viri fortes*, sive *robusti*, h.e. soliciti & ad rem attenti, *magis quærunt divitias* cum conjuge, ex quibus honorem sequi existimant non minùs quàm ex gratia uxoris. Simplex proverbii sensus est, A mulieribus & uxoribus pudicitiam & honestatem morum in primis exigi; à viris verò industriam & laborem, quibus parantur opes ad alendam uxorem & familiam necessariæ.

17. *Benefacit animæ suæ vir misericors, qui autem crudelis est etiam propinquos abjicit.* Heb. *Qui retribuit animæ suæ vir misericordiæ est, qui perturbat carnem suam crudelis*] Quod noster interpres expressit in verbo *benefacit*, subintelligunt Hebræi, sic, *Qui retribuit animæ suæ*, sup. *bonum*. Ostendit versiculus primam partem misericordiæ nostris animis esse impendendã, secundam verò corpori: & ex præcedenti pendere videtur sensus: Nam *fortes viri apprehendent divitias* potissimùm propter opera *misericordiæ*: sed ante omnia cavendum est nè in apprehendendis divitiis committamus aliquid contra salutem animæ. Nam quî potest esse misericors in alios qui sibi ipsi crudelis est? Nihil est crudelius quàm horrendis sceleribus animum proprium trucidare, quibus etiam *carnis* sanitas & bonus habitus corporis *perturbatur*, & inidonea efficitur non solùm ad virtutum opera sed etiam ad functiones naturales quibus vitam protrahimus. Et hic sensus est secundæ clausulæ hujus versiculi secundùm Hebræos & Lxx qui sic legunt, ἐξόλλυσι δὲ αὐτοῦ σῶμα ὁ ἀνελεήμων, *perdit autem corpus suum immisericors*. Hebræum, *Qui perturbat carnem suam crudelis*. Meritò, inquam, *crudelis* dici potest qui utraque sese privat vitâ, nempe *anima* per peccata, & *carnis*, cujus mortem luxu, intemperantiâ & aliis id genus vitiis accelerat. Sunt qui locum interpretantur juxta aliam hujus verbi גמל significationem, significat enim verbum גמל *retribuere* (de quo sensu diximus copiosè) & etiam *ablactare*; ut Metaphoricè intelligatur, *Qui ablactat animam suam ab hujus mundi deliciis, misericors est, suum defraudans genium, & in pauperes distribuens*, quod fecit S. Exsuperius Tholosæ Episcopus, qui, ut inquit Hieronymus ad Rusticum, *ore pallente jejuniis, fame torquetur alienâ, omnémque substantiam Christi visceribus erogavit*. Qui verò indulget hujus vitæ illecebris, molestat corpus suum multis morborum generibus, vel, ut sensus posterioris particulæ priori respondeat, *crudelis perturbat carnem suam*, dum claudit viscera misericordiæ ab his qui sunt ejusdem carnis. Sensus à priori non est multùm dissimilis, uterque pius. Sunt qui per *animam* vitam præsentem intelligant; & proverbium dici putant contra eos qui usque adeò tenaces sunt ut nè necessaria quidem corpori sumant, pluris facientes opes quàm corpus vel vitam; juxta illud Eccl. 5. *Qui amat divitias, fructum non capiet ex illis.*

18. *Impius facit opus instabile, seminanti autem justitiam merces fidelis*; Lxx Ἀσεβὴς ποιεῖ ἔργα ἄδικα. Heb. *Iniquus facit opus mendacii; sed qui seminat justitiam, merces veritatis*] Primam partem misericordiæ, ut diximus, sibi ipsi impendit vir justus; secundam verò aliis, quæ suâ mercede non carebit si modò absque fraude fiat, h.e. ex animo benè faciendi, absque simulatione, non ad ostentationem. Vel *opus instabile* sive *fallax* intelligimus quod ex fraude & malis artibus comparatum est: cujusmodi solent esse opera in specie pia quæ ab iniquis fiunt, h.e. aut ad vanam pompam ficta, aut ex rebus non bene acquisitis: hujusmodi operis nulla erit *merces fidelis & permanens*. *Qui seminat justitiam*, h.e. affluenter distribuit bona juste acquisita, *fidelem & certam ac reconditam habet mercedem*, secundùm illud; *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi*. Quòd si ad eos qui cordibus hominum seminant justitiam per bonam doctrinam aut per exemplum vitæ referatur, sensus erit mysticus; & *iniquus* juxta hanc expositionem intelligetur qui *superadificat stipulam aut fœnum*, 1 Cor. 3. opus mendax quod *exploratum per ignem* non potuit subsistere, nec mercedem habere stabilem. Sunt qui *opus mendacii* referant ad agriculturam, in qua solent improbi alienos agros sibi applicare, limites egredi, & per fraudem occupare, ob id quod sequitur *seminans in justitia*. Prior expositio magis arridet.

19. *Clementia præparat vitam, & sectatio malorum mortem.* Heb. *Sic justitia ad vitam, & qui sequitur malum ad mortem suam*] Particula כן aliquando Nomen, *rectum* significans, frequentiùs Adverbium, significans *sic*, varium sensum efficit hujus versiculi. Hebræi utroq; modo exponunt. Juxta priorem significationem subintelliguntur quædam, nempe, *Rectus qui facit justitiam, illius merces erit ad vitam; & qui sequitur malum, ad mortem.* Juxta verò secundam erit sensus, *Sic qui*, supple *persequitur*, *justitiam, pertingit ad vitam; sicut qui persequitur malum, pervenit ad mortem.* Uterque ex priori versiculo pendet sensus, ostendens illam *mercedem fidelem & stabilem justitiæ* esse *vitam*. Heb. לחיים *ad vitas*: h.e. Justitia cùm præsentis vitæ tum futuræ remunerationem habet, iniquitas verò utriusque jacturam facit. Sunt qui referunt כן *sic* ad superiora, ubi dictum est, *Justitiæ merces est fidelis, vera*, vel *veritatis*, sc. in hoc mundo: *sic est merces justitiæ in vitam futuram servata*. Optima interpretatio & phrasi Hebraicæ maximè consona; quam Chaldæus quoq; paraphrastes habet, *Ut ille qui facit justitiam custos est vitæ, sic qui facit improbitatem custos mortis.* ¶ *Sectatio malorum mortem*] Heb. *Qui sequitur malum.* Non simpliciter מרדף *sequitur* vel *insequitur* significat, sed cum emphasi, eum videlicet qui ex animo & magno studio insequitur malum, vel qui insequitur malum ut aliis inferat malum: q.d. *aliis malum inferre conatur, sed interim ad suam mortem pervenit.* Breviter proverbium significat, Tantam esse differentiã inter Justum & Iniquum quanta est inter Vitam & Mortem; Porrò, Virtutem esse immortalem, iniquitatem ad interitum festinare; denique, Non justum, qui frequenter patitur, sed impiũ, qui infert malum, malũ recipere.

20. *Abominabile Domino cor pravum, & voluntas ejus in his qui simpliciter ambulant.* Heb. *Abominatio Domini perversi corde, & voluntas ejus qui sunt perfecti in via*] Cùm bonitas Dei & æquitas ubique in omnibus rebus luceat, est tamen in se infinitæ perfectionis & rectitudinis: & proinde cùm omnis obliquitas & perversitas sit à Deo aliena, tum maximè illa quæ est cordis humani. Est enim humanus animus ad imaginem Dei creatus, quam imaginem per pietatem & puram religionem in Deum servat formosam; per perversas opiniones & distortas cogitationes de Deo imaginem Dei commaculans, fit alienus à Deo: & abominatio tantò major quantò propinquior & charior ratione creationis debeat esse. Quod odio prosequimur, cernere non possumus, sed quàm longissimè procul à nobis esse cupimus. Tale quidpiam apud Deum sunt hi *qui perverso sunt corde.* ¶ *Sed qui simpliciter ambulant*] Heb. *qui integri & perfecti sunt*, non in corde solùm & in interiore homine, sed etiam (ut Hebræi legunt) *in via* & exteriore conversatione, cum illis & in illis *est voluntas ejus.* Et jam versiculus hic superiorem exponit & explicat *justitiæ mercedem* quæ est *ad vitam*, & improbi pœnam, quæ est *ad mortem*; ostendens cujusmodi sit illa *vita*, nempe Dei favor, voluntas & appropinquatio; *mors* verò malorum hominum est alienatio à Deo, illius odium & abominatio.

21. *Manus in manu non erit innocens malus, semen autem justorum salvabitur.* Heb. *Manus ad manum non erit innocens malus, sed semen justorum eripietur*] vel *evadet.* Varia est interpretatio & expositio hujus versiculi. Chaldæus supplet quædam, inquiens, *Qui extendit* (vel *mittit*) *manum contra socium suum, non est innocens à malo.* Alius sensus,

sensus, *Ubi manus filii ad manum patris additur ad malum, pœnam ferè non evadit.* Vel simpliciter, *Ubi manus unius mali hominis jungitur cum manu alterius*, h.e. ubi mutua præstant auxilia in malo, *non idcirco supplicium evadet malus quia socios habet in opere malo*: & huic sensui accedit versio Lxx, χειρὶ χεῖρας ἐμβαλὼν, οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται κακῶν. Tertius sensus erit, si יד non pro *manu* communi significatione, sed in alia significatione capiatur, nempe pro *statim*; q.d. *Non solùm proveniunt malis pœna quas recitavimus, sed statim* (vel *repentè*) *punitur malus*, i. solet puniri. Quartus denique sensus, *Si manus Dei ad manum hominis accedat*, h.e. Cùm opera Dei & quæ Deus jussit fieri conferuntur cum operibus quæ facit malus, *erit reus, nec poterit supplicium evadere.* Mihi maximè arridet ut *manus ad manum* pro *patre & filio* sive *posteris* accipiatur, propter ea quæ sequuntur, *semen justorum eripietur à pœna.* Ostendit igitur versiculus, Ad mercedem sive merita justorum & supplicia malorum plurimum momenti habere majorum & parentum vel pietatem vel impietatem. Quibusdam placet ut hic locus de conspiratoribus loquatur, qui in malum solent dexteras jungere & fœdera inire; q.d. non futuros impunitos etiamsi omnes mali inter se conspiraverint. Sunt qui *manum ad manum* pro *somnolentia* & *pigritia* accipiant; quæ ut multorum malorum est mater & nutrix, ità non erit impunita. Denique per *manus ad manum* intelligit Beda quietem ab externo opere, à quo quamvis cessaverit malus, tamen non erit innocens, cùm malè cogitet & corde sit perverso; quod Dominus abominatur & punit.

22. *Circulus aureus in naribus suis mulier pulcra & fatua.* Heb. *Inauris aurea in naribus suis mulier pulcra & deficiens sensu*] Ex proprietate linguæ litera כ Similitudinis frequenter omittitur, quam Lxx suppleverunt ad hunc modum, Ὥσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν ῥινὶ ὑὸς, οὕτω γυναικὶ κακόφρονι κάλλος, *Ut inauris aurea in naribus suis, sic mulieri imprudenti pulcritudo.* Nè quis ad solos Viros spectare sapientiam putet, subinde de Mulieribus mentionem facit Sapiens. Quod particulariter dicitur, in genere intelligitur. Nam per *pulcritudinem mulieris* quascunque corporis dotes aut naturales animi virtutes intelligimus, quæ sine sapientia non sunt ornamenta, neque homini decora. Hic enim scopus est Sapientis in hoc libello ut ostendat esse opus sapientiâ in omnibus rebus: Et quò quis est à sapientia magìs alienus, eò minùs prosunt dotes naturales. Muliebre ingenium est præ cæteris formæ studiosum, & pulcritudinis nomine solet superbire; quæ ut sapientes & castas matronas vehementer commendat, ità in stulta & vecordi muliere, quæ ad fastum, ad pompam, ad libidinem suâ pulcritudine abutitur, nihil est minùs decens. Nam *circulus aureus* (vel *inauris aurea*) *in naribus suis*, suem non ornat, sed ipsa luto & sordibus aurum contaminat, rem per se pulcerrimam: sic mulier stulta, ineptiis, superbiâ ac impudicitiâ pulcritudinem, rem in muliebri corpore maximè decoram, contaminat & fœdam reddit. Elegans admodum similitudo, quâ Mulier impudica Suibus confertur. Sunt qui aliter exponunt, nempe, *Quemadmodum sus sterquilinio fodiens annulum aureum aut gemmam inventam negligit, spurcitie ipsâ magis delectata; sic fatua mulier & stulta, cùm formam corporis & oris pulcritudinem à Deo acceperit, quâ gratiam & honorem possit assequi, sordibus vitiorum & libidinis indulgens, donum pulcerrimum spernit, neque autorem tanti beneficii agnoscit.* Sensus à priori non est multùm diversus. Si per *mulierem pulcram sed stultam* intelligamus animam semel à peccatis lotam & *annulo aureo* Filio Dei per fidem desponsatam, rursum tamen veluti *suem ad volutabrum* carnis *reversam* 2 Pet. 2. conculcatâ Dei charitate (quæ per *annulum aureum* rectè intelligitur, ut putà cujus ardor fine caret) sublimior erit sensus.

23. *Desiderium justorum omne bonum est, præstolatio impiorum furor.* Heb. *Desiderium justorum etiam bonum; spes improborum indignatio*] Pro particula אך *etiam*, vel *tantùm*. Lxx legerunt כל *omne*, sic vertentes, Ἐπιθυμία δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, ἐλπὶς δὲ ἀσεβῶν ὀλεῖται, *Desiderium justorum omne bonum, spes verò impiorum perit*: quos noster Interpres secutus est. Chaldæus videtur legisse אל, i. *ad*, ל Lamed videlicet in loco ך Caph finalis, inter quas literas est similitudo si alterutram invertas: vertit enim sic Chaldæus, רגותא דצדיקי בטבתא, *Desiderium justorum in bonum*, vel *ad bonum*. Quod ad sensum spectat, juxta Hebræum cùm multa superiùs dicta sint de Justitia & Iniquitate quæ in opere externo perpenditur, addit clausulam quæ ad affectum animi refertur, inquiens, *Bonitas justorum* non solùm in his quæ diximus consistit, nempe Beneficentia & Misericordia in alios, sed etiam in animi Desiderio & Affectu ubi vires non sufficiunt. Aben Hezra exponit אך *Ferè desiderium justorum est ad bonum.* Illam particulâ *ad* omnes subaudiunt: q.d. Justi malis desideriis non multùm molestantur, sed ferè semper, vel tantummodo, bonum omnibus optant; omnibus autem præstare solius Dei est; humanas vires superat, nisi quis dixerit votis & precibus: sed in hoc justi quodammodo bonitatem Dei imitantur, dum optant id quod Deus præstat. Improborum longè diversum est studium & desiderium, qui optant & desiderant facere plura mala quàm faciunt. Nam nihil aliud exspectant nisi sibi dari occasionem transgrediendi, & vel Deum Opt. Max. vel homines ad iracundiam & indignationem provocandi. Maximopere idcirco fugienda est improbitas, quæ nullum modum neq; finem iræ & indignationis facit. Aliter, sunt qui non ad opera sed ad præmium justorum & pœnas improborum sensum referant; ut per *desiderium justorum* spes intelligatur: & erit sensus, Justi ut nihil aliud quàm bene & studiosè vivere desiderant, ità bonum præmium meritò sperant sese recepturos: verùm improbi qui *thesaurizant sibi iram in die iræ*, Rom. 2. non possunt aliud sperare neque exspectare quàm Dei furorem dicentis, *Ite maledicti in ignem æternum, qui præparatus est*, &c. Matth. 25. Breviter indicat tam virtutes quàm vitia ex animi affectu potissimùm perpendenda.

24. *Alii dividunt propria, & ditiores fiunt; alii rapiunt non sua, & semper in egestate sunt.* Heb. *Est qui dispergit, & augetur adhuc; & est qui cohibet se à rectitudine, etiam ad defectum*] Ad laudem Beneficentiæ locus spectat, & ad excitandum bonos ut quod animo concipiunt & desiderant opere compleant; ostendens liberalitatem nonnunquam in hac vita remunerari; & maximum esse compendium ad augendas divitias, copiosè in pauperes effundere divitias: multos præterea ad indigentiam redigi quòd sordidè & illiberaliter à recto divitiarum usu sese cohibeant. Salomon hoc loco allusit ad illum locum Psalmi, *Dispersit, dedit pauperibus*: & Paulus 2 Cor. 9. latiùs aperiens Metaphoram *spargere* per *seminare* interpretatur, inquiens, *Qui administrat semen seminanti*, fortassis Lxx secutus, qui sic verterunt locum, Εἰσὶν οἱ τὰ ἴδια σπείροντες οἱ πλείω ποιοῦσιν· καὶ οἱ συνάγοντες τὰ ἀλλότρια, οἳ ἐλαττονοῦνται, *Sunt qui sua seminantes, plura faciunt; sunt autem & congregantes aliena, qui diminuuntur.* Atqui hâc similitudine D. Paulus expressit eleganter copiosum fructum qui solet provenire ex copiosa eleemosynæ semente: unde in hoc versiculo intelligimus, opes augeri his qui spargunt. *Est qui spargit, & additur ei quod spargit; & est qui cohibet seipsum à recto*: sic est in Hebræo; q.d. Rectum & æquum est ut ii qui habent distribuant: nam hac de causa acceperunt, & Domini dispensatores constituuntur: quòd si manum cohibeant, opibus parcere volentes, non solùm non ditescunt, sed *ad defectum* nonnunquam deveniunt, vel digni sunt qui deveniant, juxta Lxx. *A recto cohibere se*, est aliena rapere. Prior expositio est melior.

25. *Anima quæ benedicit impinguabitur, & quæ inebriat ipsa quoque inebriabitur.* Heb. *Anima benedictionis* (vel *Anima quæ benedictionem facit*) *impinguabitur, & quæ satiat ipsa etiam satiabitur*] Consentit cum superiore versiculo, & idem est sensus utriusque, ut Hebræi interpretantur. Accipitur *anima* pro *homine*; *Qui benedicit*, h.e. benefacit, benedictionem & copiam quam accepit à Deo pauperibus distribuens, *impinguabitur*, h.e. incrementum bonorum accipiet. Mihi magis arridet ut intelligamus quod dictum est in superiore versi-

versiculo de copiâ rerum; quod autem hîc dicitur de *saginatione animæ*, ut simpliciter intelligatur de gratia & donis spiritualibus, quæ cœlitus descendentia ad modum pluviæ animam misericordem irrigant & velut pingue solum efficiunt, quo subinde novos beneficentiæ fructus producat. Et huic sensui quadrat D. Pauli explicatio in loco priùs citato, *Et augebit incrementa frugum justitia vestræ*: quæ potior est retributio benedictionis in pauperes, & quam potiùs exspectare debemus quàm incrementum divitiarum. Potest æquè ad doctrinæ distributionem applicari, ut *anima* pro *homine* intelligatur: *Qui animæ*, non corporis aut externa *bona dispensando benefacit*, sed cœlestem doctrinam & animæ pabulum cum benedictione largitur & spargit more seminantis, *illa anima impinguabitur* veluti adipe & pinguedine. Et huic sensui magis quadrat secunda pars versiculi, *Qui inebriat, ipse inebriabitur*] quæ apud Hebræos est ambigua. Nam qui periti sunt linguæ putant non posse sic verti, *Qui irrigat irrigabitur ipse*, cùm sint duæ radices מרוה *rigans*, & ירה, quæ vox *pluviam* significat: volunt tamen aliqui ex Rabbinis in dictione יורה esse μετάθεσιν, quæ frequens est in Scripturis, ut sit יורה pro ירוה. Chaldæus P. utramque dictionem in eodem sensu accipit, nempe pro *doctrina*; דמליף אף הוא יליף, *Qui docet, etiam ipse doctrinam capiet*, vel *docebitur*. D. Chimhi sic locum exponit, *Qui irrigat alios beneficiis, ipse vocabitur pluvia illa tempestiva*. Quòd si libeat sensum verborum quæ in Hebræo sunt audire, sic accipe, *Qui irrigat*, vel satiat eleemosynis, juxta Hebræos, vel doctrinâ, juxta Chaldæum, docebit alios, ut idem faciant. Atqui ità non solùm ipse pium opus facit, sed autor est & doctor ut alii illius exemplo provocati idem faciant. Hæc expositio est optima & veritati Hebraicæ maximè consona.

26. *Qui abscondit frumentum, maledicetur in populis, benedictio autem super caput vendentium.* Heb. *Ei qui prohibet frumentum maledicet populus, sed benedictio super caput vendentis*] Magna est laus & præmium eorum qui sua copiosè spargunt & distribuunt, à qua sunt aliqui usqueadeo alieni ut nè vendere quidem velint annonam justo pretio aut tempore opportuno, sed ex multorum damno commodum suum quærunt. Isti multùm sunt diversi ab his de quibus locuti sumus: illi enim propria gratis largiuntur; isti malunt populum laborare fame, frumentum, quod usibus hominum dedit Deus, corrumpi potiùs quàm cum populi commodo frumentum vendere. Non sine causa igitur à populo malè audiunt hujusmodi homines, malè imprecantur pauperes, quorum querelas justas Deus frequenter audit: Contrà, qui curant vendere frumenta tempore opportuno antequam fame opprimantur pauperes, magnam gratiam ineunt apud populum, & benedictionem Dei merentur, ut quorum industriâ & providentiâ reipub. consulitur. Non enim in suum lucrum sed in populi utilitatem recondunt annonam, quam depromant ubi id reipub. necessitas exigat. De doctrina & cibo animorum intelligi potest, juxta mysticum sensum, Qui abscondit talentum, neque pascit gregem sibi commissum, maledictus est. Sub *frumenti* nomine res omnes victui & usibus hominum necessarias intelligimus. Et ostendit proverbium, Non solùm in distributione bonorum sed etiam in legitima venditione tempore opportuno misericordiæ opera fieri, quæ suâ mercede non carent.

27. *Bene consurgit diluculo, qui quærit bona: qui autem investigator malorum est, opprimetur ab eis.* Heb. *Qui quærit bonum, quærit benevolentiam: sed quærenti malum veniet ei*] Ambigua est prima dictio hujus versiculi apud Hebræos שוחר. Nam vel *manè surgere* significat, quam significationem sequitur Chaldæus interpres & D. Hieronymus; vel *investigare*, & hanc significationem secuti sunt Hebræi omnes quos ego vidi. LXX τεκταινόμενος ἀγαθὰ *fabricans bona*, sive *comminiscens*. Quod ad sensum Scripturæ spectat haud ità multùm refert: nam *manè surgere* industriam & diligentiam significat. Ex præcedentibus inferre videtur Sapiens hanc clausulam. Nam postquam de beneficentiæ studio multa disseruit, tandem concludit, A Domino, qui autor est omnium bonorum, esse mercedem exspectandam, non ab hominibus. Nam *qui quærit bonum*, Heb. *qui quærit benevolentiam*, sive *voluntatem Domini*; sic intelligunt omnes: q. d. Sapiens, Quisquis es qui in beneficiis & misericordiæ operibus es impiger & solicitus, usque adeò ut hoc animo manè surgas & somnum excutias, ut omni industriâ quæras bonum aliorum, eâdem operâ voluntatem Dei quæras, à quo recipies cum fœnore laborum mercedem. Sunt præterea homines usqueadeo nequam ut non solùm obiter & ex occasione oblata malè faciant, damnum inferant vicinis, sed magno studio & veluti *lucratione* quadam, (hoc enim significat vox Hebræa דורש) malum machinantur & excogitant. Sed cùm hoc fit contra Dei Legem & illius voluntatem quod faciunt, seipsos maximè lædunt. Nam malum quod aliis inferre student, recidit in eorum capita; sicut inquit David, *In verticem ipsius iniquitas ejus descendet*, Psal. 7.

28. *Qui confidit in divitiis suis corruet, justus autem quasi virens folium germinabit.* Heb. *Quasi folium justi germinabunt*] Indicat versiculus mala provenire & excogitari potissimùm propter divitias, & divites maximè audere alios injuriâ afficere, quòd fere elati sint, & præ se alios contemnant: quibus Paulus jubet *non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum*, 1 Tim. 6. nam quo altiùs per superbiam mente ascendunt, eò major erit eorum lapsus. ¶ *Justi tanquam folium germinabunt*] Divitiæ sunt dispensandæ per opera justitiæ & misericordiæ, quæ semper virescit ad modum foliorum in arboribus. Tantisper enim folium viret dum fructus in arbore maturescit: ubi nullus est fructus, folia statim defluunt: q. d. *In opibus vel malè partis aut servatis nullam spem habere possumus, sed in divitiis per Dei gratiam in pauperes distributis reposita est merces: illa semper virent, & suo tempore fructum dabunt.* Quod dicit *tanquam folium*; vel intelligitur *tanquam arbores quæ semper foliis virescunt*; vel *tanquam folium in arboribus in quibus fructus pendet*, vel denique *tanquam folium quod fructus præcedens ad fructus muniendos à natura datur*. In hominibus justis divitiæ sunt tanquam folia, quibus opera misericordiæ semper virent. Et hoc est quod scripsit David Psal. 1. *Et folium ejus non defluet, sed omnia quæ faciet prosperabuntur.*

29. *Qui perturbat domum suam possidebit ventum, & qui stultus est serviet sapienti*] Ut de divitiis & magnis possessionibus non debemus superbire, neque spem collocare in illis, ità prudentiam quandam & modestiam servare debent hi qui familiam habent: nam absque necessariis rebus gubernari non potest; & proinde *qui perturbat*, aut *confundit*, *rem domesticam*, dum nullam illius curam gerit, dissipator omnium & decoctor *accipiet tanquam hereditario jure ventum* & vanitatem; vel potiùs heredibus relinquet vanitatem, familiam ad inopiam tandem redigens, ut servire cogantur. Potest enim *servus* ad ipsum referri qui domum evertit; vel ad heredem, quem ad servitutem sua stultitia perduxit; vel denique *servus viri stulti*, qui domum suam pervertit, dominum mutabit, & *sapienti serviet*. Breviter sensus versiculi est ex superiori pendens, Ut magna improbitas est nimiùm amare divitias, in ipsis spem collocare, ità mera stultitia est rem domesticâ dissipare, heredes fraudare.

30, 31. *Fructus justi lignum vitæ, & qui suscipit animas sapiens est. Si justus in terra recipit, quantò magis impius & peccator?*] Chaldæus P. exponit *fructus justi*, qui justo datur, *est arbor vitæ*, non quam capiunt alii à justo: cui LXX videntur subscribere, Ἐκ καρποῦ δικαιοσύνης φύεται δένδρον ζωῆς, *Ex fructu justitiæ nascitur arbor vitæ*. Contextus Hebræus utramvis expositionem admittit, & alludere videtur ad illud Gen. 3. de ligno Vitæ, à quo injustus & transgressor primus homo gustare non meruit: cujus fructus est innocentiæ præmium & justitiæ. Quòd si *fructum justi* intelligimus, quem à justo colligere licet, Similitudinis particula subaudienda est; ex justo enim fructum carpere licet tanquam ex arbore vitæ: & huic sensui quadrat quod sequitur, *Qui suscipit animas* (vel *qui docet animas*) *sapiens est*: q. d. *Non solùm ex vita & conver-*

conversatione justi colliguntur fructus vitæ quibus ad vitam nutriuntur homines; sed etiam justus, eruditus & doctus, qui animas ignorantes docet, sapiens est; vel juxta aliam interpretationem, *qui accipit animas,* sive *lucratur animas.* Efficax est enim sapientis viri sermo, & facilè eruditâ concione multorum animas lucratur. Ista justitia & sapientia in Christo potissimùm intelligitur vita nostra, per quam fructum vitæ capiunt qui illius justitiæ participes esse merentur. Et hic est *justus,* qui & *sapiens* sive *eruditus,* multorum *animas docuit* sive *cepit,* juxta diversos interpretes. In utroque sensu reperitur verbum Hebræum לקח. *Accipit,* inquiunt Hebræi, *justus animas à consuetudine & via hujus mundi, & transfert ad vitam cœlestem,* ut juxta Paulum Rom. 12. *Non sint conformes huic seculo.* Sunt denique qui pro CAPIET *possidere* intelligunt: q. d. *sapiens possidet animas,* h. e. *servos & ancillas habet.* Sed hæc possessio non est *fructus* ejus, sed *fructus* ejus est *lignum vitæ,* mors & crux Christi. Hic sensus non est alienus à loco, eò quòd quodammodo pendet ex priore versiculo, videlicet, *stultus erit servus sapienti.* Sequitur, *Si justus in terra recipit*] Vel, *Certè justo in terra reddetur.* Hujus versiculi varia est interpretatio propter ambiguitatem hujus verbi שלם, quod tria significat, *retribuere, perficere,* & *pacificare* vel *pacem habere.* Sunt ex Hebræis qui sequuntur ultimam significationem; nempe, *Justus pacem habebit in terra cum omnibus, præterquam cum iniquis & peccatoribus.* Chaldæus P. sic, *Certè justus in terris vim patitur, sed improbi & peccatores delebuntur de terra.* Hunc sensum secuti sunt Lxx & Petrus Apostolus Epist. 4. quorum hæc est interpretatio, Εἰ ὁ μὲν δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; *Si quidem justus vix salvabitur, impius & peccator ubi apparebit?* q. d. *Nusquam:* quod Chaldæus ait, *de terra delebuntur.* Vulgatissima expositio loci, tum Hebræorum tum nostrorum, non multùm abhorret ab hoc sensu, nempe, *Si quidem justus, si quid peccaverit in hac vita, recipit, & castigatur, etiam (vel tantò magis) impii & peccatores suppliciis afficientur, si non in hac vita, certè in alia.* Aliter, *Si viri probi & justi, qui non delinquunt nec Legem transgrediuntur, recipiunt multas hujus vitæ miserias, afflictiones & pœnas, quantò æquius est etiam improbos & peccatores puniri & castigari, vel in hac vita, ut resipiscant, vel si nolint ad meliorem venire mentem, æternis deputari suppliciis?*

DRUSIUS.

1. מֹאזְנֵי מִרְמָה. A. S. Ζύγια ἐπιθέσεως *Statera fraudulenta*] Ἐπίθεσις, ad verb. *impostura,* i. *dolus, fraus, fraudulentia.* Gen. 27. 35. במרמה. S. ἐν ἐπιθέσει. Prov. 12. 17. ἐπίθεσις. S. δόλος. Psal. 120. 3. לשון רמיה, *lingua dolosa.* Alius, γλῶσσα ἐπιθέσεως. ¶ אֶבֶן שְׁלֵמָה. Lxx στάθμιον δίκαιον *pondus justum.* A. τέλειον *perfectum.* S. πλῆρες *plenum.*

2. וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה. S. παρὰ δὲ τοῖς ἐπιμελέσι Σοφία, *apud diligentes autem est sapientia.* Th. καὶ μετὰ ἐπιεικῶν Σοφία, *& cum æquis est sapientia*] *Diligentes:* vel, *solicitos.* ¶ *Cum æquis: cum iis qui æquum bonum amant.*

3. תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים יְשָׁדֵּם. * Τελειότης εὐθέων ὁδηγήσει αὐτοὺς, καὶ ὑποσκελισμὸς ἀθετούντων προνομεύσει αὐτοὺς, *Integritas rectorum deducet eos: supplantatio perfidorum deprædabitur eos.*

4. לֹא יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת. * Οὐκ ὠφελήσει ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ θυμοῦ· δικαιοσύνη δὲ ῥύσεται ἀπὸ θανάτου, *Non proderunt bona in die furoris: justitia verò liberabit à morte*] Hi duo versus olim sub asterisco legebantur: unde suspicio mihi sumptos fuisse ex alia quapiam editione.

5. וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע. A. S. Th. καὶ ἐν ἀσεβείᾳ αὐτοῦ πεσεῖται ὁ ἀσεβής, *& in impietate sua cadet impius.*

6. יְשָׁרִים. A. S. Th. εὐθέων *rectorum.* ¶ ובהות בגדים יִלָּכֵדוּ. A. S. Th. ἐν δὲ τῇ ἀδικίᾳ οἱ ἀδικοῦντες συλληφθήσονται, *in injustitia verò injusti comprehendentur.*

7. תּוֹחֶלֶת. Th. προσδοκία *exspectatio.*

8. מִצָּרָה נֶחֱלָץ. S. Th. ἐκ θλίψεως ἐρρύσθη *ex afflictione liberatus est.*

9. בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִית רֵעֵהוּ. A. S. Th. ἐν στόματι ὑποκριτοῦ διαφθείρει τὸν πλησίον αὐτοῦ, *ore hypocritarum corrumpit proximum suum*] Divino legendum ὑποκριτὴς *hypocrita,* ut sensus sit, *Hypocrites perdit proximum suum ore,* i. oratione ac verbis. ¶ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ. καὶ γνώσει δίκαιοι ῥυσθήσονται, *& scientiâ justi liberabuntur.*

10. תַּעֲלֹץ קִרְיָה. Sym. ἀγαλλιάσονται πόλεις *exsultabunt urbes.* Th. εὐφρανθήσονται *lætabuntur.* ¶ וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה. * καὶ ἐν ἀπωλείᾳ ἀσεβῶν ἀγαλλίαμα, *& in interitu improborum exsultatio.*

11. בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת. * Ἐν εὐλογίᾳ εὐθέων ὑψωθήσεται πόλις, *In benedictione rectorum extolletur civitas.* ¶ תֵּהָרֵס. A. S. Th. καθαιρεθήσεται *diruetur, evertetur.*

12. בָּז. A. S. Th. ἐξουδενοῖ *nihili facit.*

13. הוֹלֵךְ רָכִיל. A. διάβολος *calumniator.* Sym. δόλιος *dolosus.* ¶ סוד. A. ἀπόρρητον. Sym. μυστήριον *secretum, arcanum.* ¶ וְנֶאֱמַן רוּחַ. A. S. Th. πιστὸς δὲ πνεύματι *fidelis animo.* ¶ מְכַסֶּה דָבָר. S. σκοπεῖ λόγους *speculatur sermones*] *Speculatur,* מצפה. Possumus etiam vertere *considerat.*

14. בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל עָם. Th. ἐν ἀνοησίᾳ πεσεῖται λαὸς, *per insipientiam cadit populus*] *Per stultitiam.* ¶ בְּרֹב יוֹעֵץ. S. Th. ἐν πολυβουλίᾳ *in multo consilio.*

15. וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ. S. ὁ δὲ μισῶν ἐμπαγὰς πεποιθεν *qui autem odit defixiones securus est*] *Sponsiones, fidejussiones.* Thema est ἐμπήγνυμι, *infigo, depango,* i. תקע, undè hîc תקעים, quod hodie reddunt *fidejussores.* Th. καὶ μισῶν παγιδεῦσαι πεποιθήσει, *qui non libenter illaqueatur confidet.* Ad verb. *qui odit illaqueari.*

16. אֵשֶׁת חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד. S. Γυνὴ ἀγαθὴ ἀνθέξεται δόξης *Mulier bona retinet gloriam.* ¶ וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ עֹשֶׁר. Th. διακόπτοντες ἀνθέξονται πλούτου, *perrumpentes accipient divitias.*

17. גֹּמֵל. A. Th. ἀμείβεται *remuneratur.* S. εὐεργετεῖ *benefacit.* ¶ נַפְשׁוֹ. S. ψυχὴν αὐτοῦ *animam suam.* ¶ וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ. S. ταράσσει δὲ οἶκον ἑαυτοῦ *turbat autem domos suas.*

19. וּמְרַדֵּף רָעָה לְמוֹתוֹ. A. S. Th. καὶ καταδιώκων κακίαν εἰς θάνατον αὐτοῦ, *& qui sectatur vitiositatem in mortem suam.*

20. עִקְּשֵׁי לֵב. A. S. Th. στρεβλοκάρδιοι *perverso corde præditi*] i. Versuti, dolosi. στρεβλὸς propriè *tortuosus, curvus.* Prov. 17. 20. עקש לב. Sym. Th. στρεβλοκάρδιος. Hier. *Qui perversi cordis est.* ¶ וּרְצוֹנוֹ. Θέλημα δὲ αὐτοῦ *voluntas autem ejus.* A. Th. εὐδοκία *beneplacitum*] *Voluntas: delectatio;* ut Psal. 1. 2. *in lege Domini voluntas ejus:* quanquam ibi חפץ *in fonte.* ¶ *Beneplacitum:* Sic vulgò reddunt Græcum εὐδοκία. Sensus est, *placent ei & accepti sunt.*

21. יָד לְיָד. Lxx Χειρὶ χεῖρας ἐμβαλὼν ἀδίκως. Schol. συμβάλλων *conjungens*] Sic dicimus συμβάλλειν δεξιὰς *dexteram dexteram conjungere:* Quomodo Virgilius locutus est. Ad quod exemplum χειρὶ χεῖρας συμβάλλων rectè vertes *manui manum conjungens.* ¶ וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט. A. καὶ σπέρμα δικαίων διασωθήσεται *& semen justorum servabitur*] i. Evadet.

22. נֶזֶם זָהָב. ἐνώτιον χρυσοῦν *inauris aurea*] Ezec. 16. 12. S. ἐπίρρινον. Alii omnes ἐνώτιον. *Non quòd inauris ponatur in naribus* (verba sunt Hieronymi ad illum locum) *quæ ex eo quòd de auribus pendeant* Inaures *vocantur, sed quòd circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur. Et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere & imminere auribus.* ¶ אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם. S. Th. γυνὴ καλὴ καὶ κακόφρων, *mulier pulcra & malitiosa*] *Cui mala mens est, malus animus:* aut *stulta, insana, insulsa.*

23. עֶבְרָה. Schol. ἀπόλλυται *perit:* ἀπέρχεται *abit*] i. עברה, aliis punctis vocalibus.

24. מְפַזֵּר. A. S. Th. σκορπίζοντες *dispergentes.* ¶ וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ לְמַחְסוֹר. A. S. ὁ δὲ φειδόμενος *qui verò parcit.* ¶

Th.

Th. ἀπὸ εὐθύτητος εἰς ὑστέρημα *ab æquo ad egestatem*] Vel *prater æquum*; ut ad præcedentia pertineat. *Qui parcit*, inquit, *prater æquum, ad egestatem perveniet*: optima interpretatio, & auro contrà non cara.

25. תְדֻשָּׁן. A.S.Th. πιανθήσεται *pinguis fiet*. ¶ וּמַרְוֶה גַּם הוּא יוֹרֶא. Sym. ὁ ἢ μέθυσος καίγε αὐτὸς πρώϊνος, *ebrius verò etiam ipse vernus erit*] Vel potiùs *matutinus*, & *imber* subintelligitur, qui Ebræis יורה dicitur, ut מלקוש *imber serotinus* sive *autumnalis*. ¶ *Ebrius*: malim *qui inebriat*. Sensus est, Qui satiat & irrigat alios doctrinâ suâ. Huc refer, *Habenti dabitur*.

26. מֹנֵעַ. S. Th. ὁ κωλύων *qui prohibet*] Prov. 1. 15. מנע. A. Th. κώλυσον. Hier. *prohibe*. S. ἀπόστρεψον *averte*. Κωλύων σῖτον, *qui supprimit triticum, frumentúmve*, quíve non vendit justo pretio. Tales dicuntur *attentare*, *onerare*, *vexare annonam* Ulpiano; *incendere* & *excandefacere* Varroni; *vastare* Lampridio; *flagellare* Plinio, quod est *premere*, ut in illo, *Arca flagellat opes*. Lxx hîc habent, ὁ συνέχων σῖτον· sed in nonnullis cod. legitur ὁ τιμιωλκῶν σῖτον, quod reddunt *captans pretia frumenti*. ¶ יִקְּבֻהוּ לְאוֹם. A. καταράσονται αὐτὸν --- *exsecrabuntur eum* --- S. λαοκατάρατος *populo maledictus erit*. Th. δημοκατάρατος *populo exsecrabilis & invisus*: *à populo diris devovebitur*. ¶ מַשְׁבִּיר. A. Th. πιπράσκοντος *vendentis*. S. πωλοῦντος *vendentis*.

27. שֹׁחֵר טוֹב יְבַקֵּשׁ רָצוֹן. A. ὀρθρισμὸς ἀγαθοῦ ζητεῖ εὐδοκίαν *sectatio diligens boni quærit benevolentiam*] Puto Aquilam scripsisse ὀρθρίζων ἀγαθὸν, *qui manè quærit bonum*; idque sequentia evincunt. ¶ *Benevolentiam*: favorem Dei & hominum.

28. כֶּעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ. S. ὡς θαλλὸς δίκαιοι βλαστήσουσιν, *ut ramus virens justi germinabunt*] Vel *ut germen*.

29. עֹכֵר בֵּיתוֹ. A. S.Th. ταράσσων οἶκον *turbans domū*.

30. פְּרִי צַדִּיק עֵץ חַיִּים. A. S. Th. καρπὸς δικαίου ξύλον ζωῆς *fructus justi lignum vitæ*] *Lignum*, i. arbor.

GROTIUS:

1. *Statera dolosa abominatio est apud Deum*] Similia infrà 20. 10, & 23. In una specie omne genus injustitiæ vetatur: omnis enim injustitia ἀνισότης.

10. *In bonis justorum exsultabit civitas*] Euripides Hecubâ,

Ἐν τῷδε γὰρ κάμνουσιν αἱ πολλαὶ πόλεις,
Ὅταν τὶς ἐσθλὸς καὶ πρόθυμος ὢν ἀνὴρ
Μηδὲν φέρηται τῶν κακιόνων πλέον.

14. *Ubi non est gubernator, populus corruet*] Heb. *Sine industriis corruet populus*.

——— ἐν γὰρ οἱ πλατεῖς,
Οὐδ' εὐρύνωτοι φῶτες ἀσφαλέστατοι,
Ἀλλ' οἱ φρονοῦντες εὖ κρατοῦσι πανταχοῦ,

ait Sophocles Ajace.

17. *Qui autem crudelis est, etiam propinquos abjicit*] Heb. *Crudelis verò carnem suam turbat*, i. rationem nullam habet propinquitatis. Vide Deut. 23. 7. & quæ allata nobis De J. B. ac P. lib. 2. c. 7. §. 10. & in Annotatis.

22. *Circulus aureus in naribus suis*] i. *Porca*. Habebant feminæ monilia ἐνώτια. Vide Jobum 42. 11. & ibi dicta.

24. *Alii rapiunt non sua, & semper in egestate sunt*]

Οἱ γὰρ θέλοντες προσλαβεῖν τὰ τῶν πέλας,
Ἀπολυγχάνουσι πολλάκις νικώμενοι·
Τὰ δ' ἴδια προσδιδόασι τοῖς ἀλλοτρίοις,

ait Menander.

26. *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis*] i. *Qui flagellat annonam, Dardanarius*. ¶ *Benedictio autem super caput vendentium*] Heb. *frangentis*, i. aliis communicantis non iniquo pretio. Exemplum in Josepho Ægypti Præside.

29. *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos*] Qui neque ordinem neque modum servat in administratione rei familiaris.

CAP. XII.

MUNSTERUS.

4. *Mulier sedula*] Vocat Hebraismus mulierem fortem & strenuam in actionibus suis, & quæ muliebri mollitie non dissolvitur, *coronam & ornamentum mariti*. Et est hîc אשת חיל idem quod אשה הזריזה, sicut vertimus. Per *mulierem confusibilem* intellige מתעצלת במעשיה *ignavam in rebus gerendis, & quæ non sedulò facit officium suum*. Sunt qui hîc מבישה exponunt pro מתאחרת *quæ scilicet tarda & segnis est in exsequendis domûs ministeriis*.

5. *Judicia*] Nihil cogitant justi quàm quod æquum & justum est, & quod æquitatem manutenet.

6. *Insidiantur sanguini*] Impii cogitant, loquuntur & student effundere sanguinem innocentem; justi autem student liberare innocentem.

9. *Suipsius servus*] h. e. Qui fideliter in domo & in agro laborat, & prædia unde vivit colit, contentúsque est conditione suâ, hic præstat glorioso qui alios cogit in servitutem suam.

10. *Animam jumenti sui*] Hebræi sic exponunt, *Justus nedum in hominem est misericors, verùm & in bruta animalia, quibus prævidet vitæ necessaria*.

12. *Rete*] Heb. *venationem*. Venatio autem malorum hominum est astutia illa quâ per fas & nefas aliorum inhiant bonis: id quod justi non faciunt, qui & sua largiuntur.

14. *Restituetur ei*] Heb. *restituet ei*, sub. *Deus*, ut Aben Ezra exponit: ut sit sensus, *Deus reddit homini juxta opera manuum suarum*.

16. *Cognoscitur ex ira*] Quòd scilicet irritatus statim ulciscitur dolorem. Callidus autem reprimit se, nè quid ex ira faciat quod postea eum pœniteat.

18. *Quasi puncturis gladii*] Pluribus nocet lingua quàm gladius. Aben Ezra exponit de falsis testibus.

19. *Usque ad momentum*] Quidam hîc exponunt ארגיעה pro רגע, & ומן קצר, sicut nos quoque vertimus: ut sit sensus, Vix ad horam unam lingua falsa potest veritatem dicere, quippe quæ sibi nunquam constat.

21. *Non accidet justo*] i. Protegit Deus suos, ut malorum hominum mali conatus, quibus pleni sunt, illis nocere non possint. Capitur autem hîc יאנה pro יזדמן & יקרה, licèt sit passivum Piel.

22. *Astutus operit scientiam*] h. e. Non temere neque ad ostentationem effundit sapientiam suam, sicut stulti faciunt, qui priusquam didicerint volunt esse magistri.

24. *Manus sedulorum*] Sunt qui hîc חרוצים exponunt pro זריזים בבקשת מחיתם, *his qui seduli sunt ad parandum victum manibus suis, & qui proximum non gravant, nec torquent ab eo injustum lucrum, sicut faciunt qui remissâ sunt manu aut dolosâ*, ut Hebraismus habet.

26. *Excellit justus proximum*] i. Justus qui Deum habet propitium, in omnibus est felicior homine injusto.

27. *Non aduret*] i. Fraudulenti & dolosi homines sæpe inhiant rei alicui, & assequuntur eam, sed commodum ejus non percipiunt: sícque eis sicut venatori, cujus captam feram canes comedunt antequam ille eam assaverit. Quod autem homo justus habet, illud à Deo tanquam thesaurus custoditur. Et nota quòd חרוץ hîc referendum est ad אדם, & הון יקר ad הון. Est autem חרוץ, ut priùs quoque diximus, *qui honesto labore victum suum sibi parat, neminem decipere cupiens*.

VATABLUS.

2. *Haurit beneplacitum* יפיק רצון] Fut. Heb. pro præs. *educit* [sive *exire facit*] *benevolentiam*, aut *gratiam*: i. accersit sibi benevolentiam. ¶ *Malarum cogitationum* מזמות] *Scelestum*: id hoc loco significat vox Hebræa: aliàs simpliciter significat *cogitationes*.

3. *Non erit stabilis* לא יכון] *Non stabilietur, firmus erit*: i. non

i. non perdurabit, sed statim peribit. ¶ *Homo in impietate* אדם ברשע] Hebraismus, pro *homo impius*.

4. *Fortis* חיל] Ad verb. *virtutis*. Quidam, *virtutibus prædita*. Alii, *sedula*, vel *strenua*.

5. Sunt *judicium* משפט] Sunt *jus*: i. justæ. ¶ *Consilia* תחבולות] *Industriæ, studia, cogitationes*.

6. *Ad insidiandum* ארב] Infinitivus Heb. *insidiari*, vel, *ad insidiandum*, ut subaudiatur ל.

8. *Intellectum suum* שכלו] *Intelligentiam suam*, i. cognitionem.

9. *Ignobilis* ונקלה] *Abjectus, despectus, obscurus*. ¶ *Cui est servus* ועבד לו] *Et servus sibi*: i. qui sibiipsi inservit, & suum officium facit.

10. *Cognoscit*, &c. יודע צדיק נפש בהמתו] Hebraismus, pro *Curam gerit jumentorum suorum, quantò magis curæ suæ commissorum?* ¶ *Crudeles* אכזרי] Singulare est, *crudelis*: propterea subaudiunt Hebræi ex præcedentibus, *sunt miserationes hominis crudelis*: q. d. Non miserentur.

11. *Vacuos* ריקים] *Otiosos, ignavos*. In V. interprete sequens versus, *Qui suavis est*, &c. non loquitur in vetustioribus scriptis codicibus, ut nec Hebraicé.

12. *Rete* מצוד] i. Artes malorum, à צוד. Alii vertunt *munitiones*, vel *præsidium*, à מצד, quo scilicet tutò possit alios lædere. ¶ *Radix*, &c. ושורש צדיקים יתן] *Radicem autem justus* (i. quisque justorum) *dabit*. Alii, *radix autem justorum* etiam sua *tribuit*.

13. *In prævaricatione labiorum laqueus* hominis *mali* בפשע שפתים מוקש רע] *Propter iniquitatem labiorum irretitur malus*. Quidam, *in prævaricatione labiorum laqueus malus*. ¶ *Egredietur autem* ויצא] *Evadit autem*.

14 *Oris* sui *vir saturabitur bono* פי איש ישבע טוב] *Oris* sui *quisque bonis fruetur*. Vel, *unusquisque satiatur bono*. Alii, *oris cujusque satiabitur bono*. Ad verb. *De fructu oris viri satiabitur bono*: ubi antecedens est in loco in quo debuit esse relativum; pro, *Quisque de fructu oris sui comedet bonum*. Quidam subaudiunt *sapientis*, & vertunt, *De fructu oris* sapientis *quisque satiabitur bono*.

16. *Cognoscetur ira* יודע כעסו] Fut. Heb. pro præs. *nota fit ira ejus*. Relativum redundans. i. Stultus statim prodit iram suam datâ occasione. ¶ *Ignominiam* קלון] *Injuriam*, sub. *sibi factam*. Quidam, *at cautus injuriam dissimulat*.

17. *Annunciat justitiam* יגיד צדק] *Indicat justitiam*: i. loquitur quæ justa sunt qui verax est. ¶ *Mendax* שקרים] Ad verb. *mendaciorum*. ¶ *Dolosus est* מרמה] Ad verb. *fraus*. Sub. איש, i. *vir*: ut vertas, *vir est fraudis*, sive *fraudulentus*.

18. *Veluti confossiones* כמדקרות] *Veluti punctiones*.

19. *Labium veracis* שפת אמת] Ad verb. *Labium veritatis*: i. Sermo verax. ¶ *Et ad momentum*, &c. ועד ארגיעה וגו׳] i. Lingua mendax statim prodit sese; & tunc ארגיעה est nomen, & א additum. Alii volunt esse verbum, & ועד ut ולעד, vertentes, *& in perpetuum cessare faciam linguam mendacii*: vel, *succidam linguam mendacem*.

22. *Et in facientibus*, &c. ועושי אמונה רצונו] Ad verb. *& factores veritatis, beneplacitum ejus*; i. veraces sunt grati Deo.

23. *Operit* כוסה] Ità Hebraicè ut vertimus: i. non ostentat; *dissimulat*, ut quidam vertunt.

24. *Solicitorum* חרוצים] *Sedulorum*, i. qui strenuè obeunt munia, erunt domini aliorum. ¶ *Dolosa verò* ורמיה] *Fraudulenta verò*; i. otiosa: q. d. Cessatores erunt tributarii.

26. *Abundantior est* יתר] *Ditior est*; *copiosior*. Alii, *Excellit proximum suum*. Alii, *Præstantior est proximo suo*.

27. *Non adurit vir dolosus* ולא יחרוך רמיה] Ad verb. *Non aduret fraus*: pro *vir fraudis*, i. fraudulentus: q. d. Etiam non est habiturus quod sibi paret ut edat: h. e. etiam cibo carebit. ¶ *Divitiæ*, &c. והון אדם יקר חרוץ] i. *Pretiosum quod est inter substantias* (aut *opes*) *hominis, est solicitudo*. Alii vertunt, *substantia hominis pretiosa seduli*, inverso dictionum ordine, pro, *divitiæ hominis seduli, diligentis & soliciti sunt pretiosæ*.

28. *Semita ejus* נתיבה] Nempe *justitiæ*. Annotant Hebræi ה esse affixum sine Mappic. Quidam sine eo pronomine vertunt, *& hac ipsa via nequaquam ad mortem* sub. *ducet*: vel subaudito ב, *& in hac ipsa via non est mors*.

CASTALIO.

12. **C**upit *impius*] Ità se gerit ut cupere videatur. ¶ *Quod venantur mali*] Exitium.

23. *Cautus homo tegit quod scit*] Arcana celat. ¶ *Insanorum mens stultitiam prædicat*] Stulti effutiunt omnia.

27. *Non torrebit ignavia ferinam suam*] Nihil capit ignavus.

CLARIUS.

4. **Q**UÆ *confusione res dignas gerit*] Vel, *confusione digna*, h. e. ut quidam interpretantur, ignava in rebus gerendis & in exsequendis domesticis officiis.

6. *Insidiantur sanguini*] Impii student effundere sanguinem innocentem, justi autem student liberare innocentem.

7. *Verte impios*] Alius vertit, *Subvertit Deus statum impiorum, & non sunt*, &c. vel sic, *Subvertendi sunt*, vel *digni qui subvertantur, & non sint*.

9. *Sufficiens sibi*] Qui studiosè operatur, & agros, unde vivat, colit, contentus conditione suâ.

10. *Animas jumentorum suorum*] Justus non solùm in homines est misericors, verùm & in bruta animalia. Vide Jacob quid aiebat; *Si greges meos nimiùm defatigari ambulando fecero, morientur cuncti unâ die*.

12. *Desiderium impii*] Alius vertit, *Desiderat impius rete malorum hominum: radix autem justorum etiam sua tribuit*: ut sit sensus, Venatio malorum hominum est astutia illa quâ per fas & nefas aliorum inhiant bonis: id quod justi non faciunt; qui etiam sua largiuntur.

18. *Quasi puncturis gladii*] Pluribus enim nocet lingua quàm gladius.

19. *Usque ad momentum*] Quidam sic exponunt, *Vix ad horam unam lingua falsa potest verum dicere, quippe quæ sibi nunquam constet*.

21. *Non contristabit justum*] Alius vertit, *Non accidet justo ulla iniquitas*: h. e. protegit Deus suos, ut malorum hominum mali conatus, quibus pleni sunt, illis nocere non possint.

23. *Versutus celat scientiam*] h. e. Non temere neque ad ostentationem effundit sapientiam suam, sicut stulti faciunt, qui priùs quàm didicerint volunt esse magistri.

26. *Excellit justus*] Justus, qui Deum habet propitium, in omnibus est felicior homine injusto.

27. *Non inveniet fraudulentus*] Fraudulenti non percipient commodum ex iis quibus inhiarunt: quod autem homo justus habet, illud à Deo tanquam thesaurus custoditur. Pulcrè autem Interpres explicuit Hebraismum, qui sic ait, *Non aduret fraudulentus venationem suam*: ut significet id illi accidere quod venatori cujus captam feram canes comedunt antequam ille eam assaverit.

R. BAYNUS.

1. **Q**UI *diligit disciplinam, diligit scientiam; qui autem odit increpationem, insipiens est*] Quamvis hæc doctrina videatur ad juventutem peculiariter referenda, tamen ad omnem ætatem accommodari potest. Ut enim juvenes qui præceptorum disciplinam non ferunt neque manum ferulæ subdunt, literas non amant (usqueadeo insolens & à labore ad otium proclivis est pueritia ut nisi castigata ad nullam frugem ferè pervenit) haud aliter res se habet in Scripturarum scientia & rerum Divinarum cognitione; Ab integritate morum (quemadmodum superiùs diximus) incipiendum est. Nam nisi vitam mutaveris & increpationibus aures præbeas, non poteris Divina intelligere mysteria. Solus ille qui vitam corrigit, *amat scientiam*,

tiam, eruditus in S. literis evadit: qui verò incorrigibilis est, *insipiens* & indoctus habetur in schola Sapientiæ, etiamsi magno fastu scientiam jactet.

2. *Qui bonus est, hauriet gratiam à Domino, qui autem confidit in cogitationibus suis, impiè aget.* Heb. *Bonus educet voluntatem à Domino, & virum cogitationum malarum condemnabit*] Audivimus discrimen inter virum doctum & insipientem: Hâc clausulâ ostendit latissimum discrimen inter bonum & malum. Observa, lector, *quod placitum est*, sive *voluntatem*, posse referri ad *bonum* vel ad *Dominum*: ut sit sensus, *Qui bonus & clemens est educet suam voluntatem à Domino*, h. e. impetrabit juxta suam voluntatem. Quemadmodum ille bonus est & aliorum se accommodat voluntatibus, ità quod vult à Domino accipiet, ut de bono beatus fiat, juxta finitionem illam, *Beatus est qui habet quicquid vult, & nihil malè vult.* Vel *voluntas* ad *Dominum* refertur; quod magìs arridet: & erit sensus, *Bonus est simpliciter ille qui opere profert id quod Domino placet, quod ejus voluntati congruit.* Igitur si quærimus quis sit bonus, vel quâ ratione quis bonus evadat, facilis est responsio, *Ille nimirum qui Deo placet, omnis bonitatis fonti, & ex se bono*, Luc. 18. *Nemo bonus nisi solus Deus*, per cujus voluntatem & benignitatem bonitatis participes efficimur. Contrà, *Qui confidit in cogitationibus suis, impiè agit.* Absolutè malus est vir ille quem ob iniquitates vel iniquas cogitationes Deus iniquum judicabit: q.d. Possumus oculos hominum & judicium fallere, bonitatem ostentare (nam ab hominibus innocens quando ue iniquus judicatur, & improbus absolvitur) sed absolutè malus & iniquus est quem Deus condemnaverit: q.d. Ille Judex placandus est; quod illi placet quærendum est, non in operibus solùm, sed in cogitationibus.

3. *Non roborabitur homo ex impietate, & radix justorum non commovebitur.* Heb. *Non dirigetur homo in improbitate, & radix justorum non mutabit*] Dictum est, *Vir cogitationum malarum à Domino habebitur pro improbo*, h. e. condemnabitur & suppliciis afficietur, neque stabilietur in improbitate sua: q. d. Sunt improbi usque adeò potentes aliquando & fortes ut legibus non possint coerceri neque Judicem in terris agnoscant, tamen diu perseverare non possunt nullis cogitationibus aut iniquis consiliis, quibus conantur sese & posteritatem suam in improbitate stabilire. Nam Divinâ providentiâ cautum est nè diutiùs duret is qui pauperes opprimit aut à veritate conatur homines avertere: *dies* enim illorum *propter electos breviabuntur.* Secunda particula duplicem habet expositionem, vel quòd *radix justorum*, h. e. posteritas, *non mutabit neque deficiet*; vel quòd *justi tanquam radix non mutabunt*, ob ullas afflictiones improborum, aut falsam doctrinam eorum qui malè cogitant. Prior expositio est melior. Videtur præterea Metaphora *radicis* indicare illa duo verba *roborabitur* & *non commovebitur* debere referri ad posteritatem impiorum & justorum.

4. *Mulier diligens corona est viro suo; & putredo in ossibus ejus, quæ confusione res dignas gerit.* Heb. *Mulier fortis corona mariti sui; sed tanquam putredo in ossibus ejus, mulier confundens*] Quia dixit, *Radix justorum non movebitur*, h.e. posteritas, ut exposuimus, opportunè uxoris facit mentionem, per quam vir justus liberos bene instructos relinquit. Possumus interpretari, *mulier fortis*, vel *locuples.* Intelligitur studiosa & sedula, quæ familiam egregiè tuetur ac moderatur, quæ adulteros & omnem infamiam longè arcet ab ædibus, quæ rem domesticam auget, denique quæ liberos liberaliter educat, *per quos salvabitur*, ut inquit Paulus, 1 Tim. 2. *si permanserint in fide.* Talis mulier est veluti *corona marito*, h. e. summo honore & lætitiâ virum afficit. Contrà *mulier quæ confusionem affert* marito, dum prædictis virtutibus contraria vitia sectatur, *est tanquam putredo in ossibus illius.* Cui malo aut nullum aut cum summa difficultate remedium adhibetur, vel quòd summo cruciatu & continuo laborat vir illius, tanquam morbo, non qui carnem aut sanguinem exedat, sed ipsa ossa corrodat ut tinea lignum. Nescio an ulla Metaphora domesticum malum quod patitur maritus ab importuna & impudente muliere poterit aptiùs exprimere. Si per *mulierem fortem* Ecclesiam, quæ usque ad mortem resistit violatoribus & corruptoribus religionis, intelligamus, quæ sit *corona* Sponsi Christi, sensus erit mysticus.

5. *Cogitationes justorum judicia, & consilia impiorum fraudulenta*] Latissimum discrimen inter justum & iniquum; quorum ille studium impendit & solicitus est non de privato suo commodo sed de alienis; nè quis injuriam patiatur, ut unusquisque quod suum est possideat, ut tranquillam vitam degant homines, sine fraude, sine lite, cum pace & amicitia. O felix conscientia quæ hujusmodi cogitationibus vacat! Contrà, improbi tantum abest ut cuiquam prodesse velint ut illuc omnia consilia conferant, studium & industriam referant, quò per dolos circumveniant quos violentiâ & viribus superare non possunt. Sunt qui sensum magìs contrahunt, ut ostendat versiculus quid justus cogitet de improbis, & contrà quid improbi de justis: q. d. Totum studium & *cogitationes justorum* circa improbos non aliò spectant nisi ut ad *judicium* & æquitatem revocentur, & ut desinant esse iniqui: ob quam piam mentem illi malam gratiam referunt, cogitantes per fraudem justos opprimere, quando justè non possint, ut liberiùs iniquè agant, sublatis videlicet justis, qui judicium quærunt inter virum & virum. Quàm *fraudulenta* fuerint olim Judæorum *consilia* contra Christum & Apostolos, infidelium quoque & tyrannorum contra Christianos justificatos in Christo, si quis ignorat, ex historiis licet intelligere. Quantas verò fraudes & dolos consiliis suis machinantur hæretici contra Ecclesiam Christi, quæ justorum congregatio est, heu quotidianâ & nimis certâ discimus experientiâ.

6. *Verba iniquorum insidiantur sanguini, sed os rectorum eripiet eos*] Neque fraude solùm & dolo consilium ineunt improbi adversùs justos & probos, sed capto consilio de sustollendis illis verba conferunt, aut sese mutuò cohortantur ut ponant insidias & interficiant illos. Aut falsa testimonia intelligimus per *verba*; aut absolutè intelligimus *verba* pro *rebus*; q. d. *Insidiari sanguini* (sic habet contextus Hebræus) *sunt res pessimorum.* Aliter, Iniquitate & injustitiâ multa in bona fortunæ committuntur, sed qui *contra sanguinem insidias machinantur, sunt impii*; per verba impiorum, vel juxta verba impiorum faciunt. Prior expositio magìs placet, quia cum sequentibus magìs consentit, nempe, *Os rectorum eripiet eos*] *justos* supple, quorum *sanguini insidiantur improbi*: vel, *os rectorum eripiet seipsos*, dum sese coram Judice tuentur & innocentes ostendunt contra improborum insidias; nam melior erit causa rectorum quàm iniquorum coram probo & justo Judice. Quòd si non se possunt tueri recti, neque à fraude aut insidiis malorum liberare proprio ore, at coram æquo Judice semper causâ cadunt improbi. Unde sequitur,

7. *Verte impios, & non erunt; domus autem justorum permanebit*] Juxta phrasim Hebraicæ linguæ necessariò subintelligitur aliquid ad integritatem sensûs: nam in Hebræo legitur *vertere*; & aut subintelligitur, *Deus vult vertere improbos ab hac vita*, vel *vertere eos nè ampliùs insidientur sanguini*; *& non erunt ampliùs*, alii qui sup. *qui insidientur sanguini.* Aut infinitivus modus pro imperativo ponitur, quod frequens est in Scripturis: q.d. *O Deus, verte improbos, ut non sint.* Vel denique, *Tu quisquis es qui ægre fers hanc improborum importunitatem, verte faciem tuam, & absconde oculos. Nam statim non erunt impii*, juxta illud Davidis Psal. 37. *Transivi, & ecce non erat.* LXX quoque clausulam hanc absolutè intelligunt, οὗ ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβὴς, ἀφανίζεται *Ubicunque vertatur impius, deletur, de medio tollitur*: q.d. *levissimè & minimo negotio peribit*, ut exposuimus. ¶ *Sed domus justorum*] h. e. Familia & posteri remanebunt: quasi dicat, Habet justitia suum præmium non solùm in futuro, sed in hac vita quoque, dum in longam

ſeriem propagatur illius familia. Erit alius ſenſus ſubaudiendo *ſi velis*, vel *coneris*, *convertere improbos ab improbitate ſua*, *non erunt converſi*, vel *non permanebunt*, *ſed ſtatim redeunt ad priſtina mala*; *ſed juſti ſunt ſtabiles*, *& permanent in juſtitia*. q. d. Ex fine & perſeverantia perpendimus bonos & malos, non ex converſione inſtabili. Senſus iſte non eſt alienus à loco, neque mihi diſplicet.

8, 9. *Doctrinâ ſuâ noſcitur vir, qui autem vanus & excors eſt, patebit contemptui. Melior eſt pauper & ſufficiens ſibi, quàm glorioſus & indigens pane.* Heb. *Propter intellectum ſuum laudabitur vir, ſed obliquus* (vel *perverſus*) *corde, erit ignominioſus. Melior eſt contemptus qui famulum habet, quàm jactans ſe cum inopia panis*] Cohærent hi duo verſiculi, indicantes veram & ſolidam laudem pendere ex dotibus animæ, non in jactantia & oſtentatione boni quod non habes. לפי שכלו exponitur vel, *Ob doctrinam* (Heb. שכלו *intellectum* aut *prudentiam*) *laude dignus habetur unuſquiſque*; vel, *Secundùm intellectum ſuum*, vel *Secundùm menſuram intellectûs*, h. e. Pro ratione verborum vel operum quibus ſuam quiſque oſtendit intelligentiam, *laudari ſolet*; non quia dicit ſe eſſe prudentem, ſed juxta menſuram intellectûs ſui. Et hunc ſenſum exprimunt Lxx, Στόμα συνετῦ ἐγκωμιάζεται ὑπὸ ἀνδρὸς, *Os prudentis laudatur à viro:* Non qui occultat prudentiam, ſed qui doctâ concione oſtendit ſe habere intellectum verum cœleſtium, laudatur ab unoquoque viro. Contrà *qui vanus & excors*, ſic Interpres ſecutus Lxx vertentes νωθροκάρδιος, Heb. נעוה *obliquus corde*, qui videlicet jactat ſapientiam quam non habet, qui falſam & perverſam doctrinam in corde verſans, non ſolùm laudem amittit prudentiæ, ſed etiam contemptus erit, tantò magìs quantò voluit intelligentiam oſtentare quam non habuit. Cohibet Sapiens hâc clauſulâ loquacitatem & temeritatem eorum qui docere volunt antequam diſcant, *neſcientes* juxta Paulum 1 Tim. 1. *neque quid loquantur, neque de quibus affirment*, quorum hodie, proh dolor! magnus eſt numerus. Sequens verſiculus ſimili compendio ſtultitiam eorum coarguit qui re familiari neglectâ & honeſtis laboribus vacare recuſantes, nobilitate generis & ſtemmatibus majorum ſibi placentes, ad ſummam inopiam deveniunt. His longè ſapientiores ſunt qui humiles apud ſemetipſos & contempti eſſe malunt, ſcientes ſe eſſe natos ad laborem, ſedulò domeſticis rebus vacant, & ſummâ diligentiâ atque induſtriâ non ſolùm inopiam fugiunt, ſed etiam ipſi ſervos & ancillas poſſidere merentur quibus imperent. Et ſic Chaldæus, טוב הוא ולילה ועבדי אית ליה, *Melior contemptus, & ſervus eſt illi*. Non igitur jactantiâ & otio ſed humilitate & induſtriâ ad ſolidam laudem pervenire ſolent homines. Aliter, *Melior eſt pauper & ſufficiens ſibi*. Heb. *Melior eſt contemptus & ſervus ſibi*, conſentientibus Lxx, Κρείσσων ἀνὴρ ἐν ἀτιμίᾳ δουλεύων ἑαυτῷ. Illa verba *ſervus ſibi* intelligimus ut Lxx vertunt, ad hunc modum, Melior eſt qui in oculis ſuis & ſuâ opinione vilis & humilis ſibi ipſi inſervit, neque labores neceſſarios recuſat quamlibèt abjectos; is, inquam, melior eſt & majore laude dignus quàm qui, dum magni ſeipſum facit, artes exercere aut agriculturam recuſans, ad ſummam inopiam redactus quotidiano victu deſtituitur. Breviter, Sedula humilitas commendatur, otioſa jactantia damnatur.

10. *Novit juſtus jumentorum ſuorum animas, viſcera autem impiorum crudelia.* Heb. *Sed miſericordia impiorum crudeles*] Commendatur miſericordia & charitas quam hominibus debent homines naturæ legibus. Et in hominibus probis & juſtis tanta eſt & tam latè patet ut modum neſciat: tantâ plenitudine ſe diffundit ut perſonarum reſpectum non habeat, nullam viciſſitudinem exſpectat, nec recuſat conferre beneficia vel in eos qui quid ſit accipere beneficium ignorant. Sed ut *Pater cœleſtis ſuper bonos & malos Solem oriri facit* Matth. 5. Itá juſti in homines vel brutis animalibus magìs ingratos bona conferunt non rogati, ſed egentium neceſſitatem præveniunt: ut ſolent hi qui jumenta & bruta animalia gubernant, nimirum noſſe tempora quando opportunum fuerit præbere pabulum, aquatum ducere. Quod in pabulo animæ tantò ſolicitiùs faciet juſtus & pius paſtor, quantò hinc majus periculum emineat. ¶ *Viſcera impiorum crudelia*] Ut Lxx τὰ δὲ σπλάγχνα τῶν ἀσεβῶν ἀνελεήμονα, *viſcera autem impiorum abſque miſericordia*; ſive, ut eſt in Hebræo, *Miſericordia impiorum crudeles*. Improbi quàm longiſſimè ab hac clariſſima virtute abſunt, neque ullam miſericordiam aut eleemoſynâ præſtant egentibus niſi ex rebus quas cum improbitate & crudelitate rapuerunt; ut *crudelitas* potiùs quàm *miſericordia* dici poſſit. Vel ſimpliciter, Crudeles omnino ſunt improbi & miſericordiam nullam oſtendunt. Aliter, Improbi nullam miſericordiam aſſequuntur, quia nullam facere conſueverunt, ut paſſivè accipiatur, *Miſericordia quæ fient improbo. Juſtitia ſine miſericordia erit illi qui non fecit miſericordiam* Jac. 2. Et juxta hunc ſenſum oporteret ſuppleri in priore clauſula, *Juſtus qui promptus eſt ut faciat miſericordiam omnibus antequam petitum veniant*, ſupple *miſericordiam conſequetur: improbi verò pro miſericordia crudele ſupplicium debent exſpectare*. Poſſumus denique per *jumenta* domeſticos, ſubditos & gregem commiſſum intelligere; quos clementiâ & benignitate non auſteritate neque violentiâ tractare monentur hi *qui præſunt in ſolicitudine* Rom. 12. *Anima jumenti ſui* eſt anima ſenſitiva, cujus neceſſitati ſuccurrendum eſt: improbi nimiâ licentiâ laxantes fræna appetitui, & ſibi indulgendo, in ſemetipſos crudeles ſunt.

11. *Qui operatur terram ſuam ſatiabitur panibus, qui autem ſectatur otium ſtultiſſimus eſt.* Heb. *Sed qui inſequitur inania, deficit corde*] Inter omnes artes quas vel animi cauſâ vel neceſſitatis exercent homines meritò Agricultura primum locū obtinet, ut cujus beneficio non ſolùm ſibi ipſi ſufficit homo ſed plurimam beneficentiam in egentes conferre poteſt. Per *panem* hujus vitæ neceſſaria intelligimus, juxta Euangelicam Orationem Matth. 6. *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.* ¶ *Qui vana inſequitur*] Vel *inania*. Lxx οἱ δὲ διώκοντες μάταια, à quibus & ab Hebræo non tam ſenſu quàm verbo diverſum vertit Hieronymus, *Qui ſequitur otium*. Ad homines vel ad ſtudia hominum referri poteſt, ut ſit ſenſus, Qui curioſas inſequitur artes, vel earum magiſtros, quò majori compendio & minore ſudore non ſolùm victum ſibi paret ſed opes & delicias, otii & aliorum vitiorum fomites, ut panem ſibi acquirat, & ventrem impleat, corde & prudentiâ caret. Aliter, *Qui ſequitur vacuos & otioſos*, h. e. eos qui nullam honeſtam exercent artem (ſunt enim aliæ præter Agriculturam honeſtiſſimæ) ſed otio cum vanis hominibus indulget, hic non ſolùm pane ſubinde caret & frugali victu, ſed etiam corde, & extremæ ſtultitiæ homo habendus eſt. Tropicos per *terram* corpus humanum intelligimus, vel etiam Hominem ipſum, quem Scriptura *terram* frequenter vocat; Quam quiſquis ſtudio virtutum colit, abſtinentiæ vomere proſcindit, rigido continentiæ ſarculo fodit, & tolerantiæ cylindro æquabilem reddit, Scripturarum pane & cœleſtis ſapientiæ pabulo mirâ dulcedine ſaturabitur. Contrà qui variis corporis illecebris indulget, ſtultis deſideriis ſtudium impendit, neque cœleſtis panis guſtum novit, imò neque ſui cordis & intellectûs proprii uſum habet, non intelligens videlicet ſe ratione cordis & interioris hominis bruta animalia longè excellere.

12. *Deſiderium impii monumentum eſt peſſimorum, radix autem juſtorum proficiet.* Heb. *Deſideravit improbos rete malorum, ſed radix juſtorum dabit*] Superiore verſiculo *ſtultitia & vecordia* notantur qui nullis honeſtis artibus ſed *rebus inanibus vacant*. In hoc verſiculo *impietatis* condemnantur qui magno ſtudio & multo labore hominibus juſtis exitium moliuntur. Malorum autem machinationes contra probos apta admodum Metaphora Venationis exprimit. Nam ut miram voluptatem capiunt qui aviculis inſidiantur ubi prædam in rete concluſerint, ſic improbi & mali homines per fraudes & dolos gaudent innocentibus inſidiari. *Deſiderium impii monumentum peſſimorum*] Heb. *Rete impiorum deſideravit improbus*. Lxx ſecutus eſt Interpres, qui חמד nomen pro verbo חמד legentes verterunt Ἐπιθυμίαι ἀσεβῶν κακαί· apud quos quòd nihil reſpondeat voci Hebrææ מצור *rete*, ſcribarum errore commiſſum eſſe videtur.

Hunc

Hunc sensum habet versiculus, Improbus libenter malorum artes & studia imitatur, & rete quod in exitium justorum semper extendere solent mali desiderat, quò faciliùs sive iniquis legibus sive clandestinis fraudibus justos penitus de medio tollat. Denique quicquid seu laboris impendunt venatores & aucupes, seu voluptatis capiunt in cæde & sanguine captæ prædæ, simile aliquid sub Metaphora *retis malorum*, quo iniquus contra justos utitur, intelligimus. Jam à principio quo Cain fratrem interfecit, malorum persecutionem sustinuerunt justi; sed deleri non possunt neque exstirpari, cùm altissimè radices virtutum agant justi, quæ fructum dabunt in tempore suo: ut sit sensus, *Radix justorũ dabit*, sc. *fructum*: vel, *justorum unusquisque dabit radicem*. q. d. A malis justi pati possunt, sed superari & exstingui non possunt; imò relinquent posteros, vel carnis vel spiritûs.

13. *Propter peccata labiorum ruina proximat malo: effugiet autem justus de angustia*] Vel, *ob prævaricationem labiorum laqueus capiet malum*. Versio Interpretis reprehendi non potest, nam vox Hebræa מוקש utrumque significat, *laqueum* & *ruinam*, & verbum aliquod supplere cogimur. Lxx sic, Δι' ἁμαρτίαν χειλέων ἐμπίπτει εἰς παγίδας ἁμαρτωλὸς, *Ob peccatum labiorum incidit in laqueos peccator*. Longè alius est eventus rerum quàm improborum conatus sibi proponit. Proponunt enim impii justorum exterminationem, ut in superiori versiculo dictum est; sed Dei misericordiâ longè aliter usu venit, nempe ut mali illaqueentur suo reti quod contra justos expandunt, & justo Dei judicio incidunt in foveam quam fecerunt. Nam falsa multa contra justos comminiscuntur, & veluti rete multis filis, sic multis verbis mendacia & calumnias connectunt, quibus frequenter humano, semper autem Divino judicio illaqueati tenentur, æterno supplicio reservati. ¶ *Ceterùm effugiet justus de angustia*] Justorum & piorum hominum spes semper est integra, quicquid in hac vita patiantur, sic enim legimus Psal. 34. *Multæ tribulationes justorum, sed ab omnibus his liberabit eos Dominus*. Saltem exiens de hoc corpore, ab omni angustia & tribulatione egreditur; ut pauper Lazarus, fame & ulceribus mortuus, in sinum Abrahæ susceptus est.

14. *De fructu oris sui unusquisque replebitur bonis, & juxta opera manuum suarum retribuetur ei*. Heb. *Et retributio manuum hominis revertetur ad eum*. Aliter, *Pro fructu oris saturabitur unusquisque bono, & pro retributione manuum reddet homini Deus*] Sic Aben Hezra. Lxx supplent, Ἡ ψυχὴ ἀνδρὸς πλησθήσεται ἀγαθῶν. Plurimum momenti ad universam vitam moderandam habere linguam frequenter dictum est: & ut in superiore versiculo audivimus, malos ob mala verba vinculis cohibitos & ad supplicia detentos, ità in hoc loco, non solùm operum sed etiam verborum justam retributionem esse exspectandam. Dei bonitate longè alia conditio est humana quàm insensibilium rerum. Nam Arbores quæ fructus ferunt, & fertiles Agri qui segetibus onerantur, ex propriis fructibus nullam utilitatem capiunt, neque suis pomis vescuntur: verùm si quid fecerit Homo, imò si dixerit aliquid egregium, maxima pars utilitatis ad eum redit. Neque solùm ex magnis laboribus & difficillimis negotiis præmium exspectabit, sed ex levioribus. Quid enim facilius commotione linguæ? quam non sine difficultate cohibent plurimi: & tamen hinc, si in laudem Dei & proximi utilitatem laxetur, ingens præmium exspectabit, maximè si verbum Dei cum fide & honestate tractet, si cibum animæ dispenset, & fideliter in tempore tritici mensuram largiatur, quo gregis Christi pascuntur pecora, illius potissimùm animus eodem saturatur cibo. Mira convivii natura! Quod ab ore egreditur alimentum & in aliena viscera descendit, ministrantis pascit affectum & famem exstinguit, imò cœlestium rerum appetitum vehementer accendit. Copiosè igitur pascant qui Christi gregis curam agunt, si copiosè saturari cupiunt. Potest in utramque partem intelligi quod sequitur, *Juxta opera manuum suarum retribuet ei*] Heb. *Retributio manuum hominis revertetur ad eum*, ut in utroque, sermone videlicet & opere, præmium constituat. Neque de oris fructu saturari spirituali alimento potest qui operibus destruit quod rectè docet. Rectè factorum merita continet proverbium; & Lutheranã damnat impietatẽ, quæ bonis operibus nihil tribuit.

15. *Via stulti recta in oculis suis, sed qui audit consilium sapiens est*] Cùm plurimis versiculis quid inter sapientem & stultum intersit ostendat Salomon, tum in hoc versu latissimum discrimen & certissimam differentiam ponit; nempe, Stultum & imprudentem hominem sibipsi placere, sibi vehementer sapere, alios præ se contemnere, nullius consilio uti, aliis rectè monentibus non obtemperare, imò quicquid facit id optimè factum existimare: quod non solùm stultum sed periculosum est. Nam præceps in rebus agendis judicium & non satis ponderatæ actiones humanæ omnium malorum causæ existunt, cùm corporis, tum animæ. Quare si notam stultitiæ effugere velis, & sapiens evadere, cave nè quid agas tuo solius judicio innixus; prudentissimos quosque in consilium adhibeas, & non quod tibi soli sed quod aliis rectum apparebit exsequere. Nam verè *sapiens* libenter aliorum *audit consilia* & rectè monentibus obtemperat, juxta id quod c. 1. scriptum est, *Audiens sapiens sapientior erit*. Denique sensus est proverbii, Neminem suopte ingenio satis sapere, sed egere consilio, præsertim in his quæ ad animæ salutem spectant. Stulti sunt Judæi, qui in crassa legis Mosaicæ observatione sibi placent, tanquam rectissimâ religionis viâ: Sunt infideles stulti, quibus via recta videtur Creatoris loco creaturam colere: Solus sapiens est inter homines qui Euangelii præceptis consiliisque auscultans *ædificavit domum supra petram*; Matth. 7.

16. *Fatuus statim indicat iram suam; qui autem dissimulat injuriam callidus est*. Heb. *Stultus in ipso die ira sua cognoscetur; sed tegit ignominiam callidus*] Sic rectè vertunt Lxx, Ἄφρων αὐθημερὸν ἐξαγγέλλει ὀργὴν, *Stultus ipso die*, h. e. statim. Idem in Hebræo intelligitur per articulum היום. Est & hoc magnum stultitiæ indicium, statim ad iram prosilire, non posse injuriam vel opprobrium pati, malum pro malo reddere, pacem cum hominibus rumpere, lites sectari, mallè inferre quàm pati injuriam. Hæc non solùm Euangelicæ adversantur doctrinæ sed etiam civili prudentiæ, cujus magna pars est, posse hominibus improbis cedere nonnunquam, &, uti foro, ad multa connivere, multa dissimulare, & quod scimus interdum nescire, affectos contumeliâ tacere, non quid mereantur sed potiùs quid nos deceat meminisse. Oportet celare non solùm contumeliam nobis illatam, sed malorum hominum petulantiam, quam cùm castigare & cohibere non poterimus, lacessere nullo modo debemus, hoc enim nostram est prodere stultitiam, non aliorum mederi affectibus. Possumus paulò aliter versum exponere, ut sit sensus, *Stultus maximè cognoscitur cùm ipse irascitur*, tunc enim omnia effundit, vel *cognoscitur*, quòd facillimè ad iracundiam provocetur, præsertim cùm *ipso die*, sive *statim*, *irascitur*: q. d. Si iram differat, ratione non perturbatione regi videbitur. ¶ *Sed qui dissimulat injuriam, callidus est*] Heb. *tegit ignominiam callidus*. Sapientiæ magnum est argumentum dare locum iræ, nec ullum indicium ostendere, sed sedulò dissimulare, si quando pro fragilitate humana lacessitus contra improbitatem hominum irasci cogatur, vel injuriâ affectus & contumeliâ patienter tolerat, vel orat cum Christo pro persecutoribus.

17. *Qui novit quod loquitur, judex justitiæ est: qui autem mentitur, testis fraudulentus*. Heb. *Loquetur veritatem, indicabit justitiam* (sub. *testis verus*) *sed testis mendax dolum*, sup. *loquetur*] Juxta phrasim Hebraicam in priori clausula deest suppositum, in posteriore deest verbum. Possumus supplere *verus*, *justus*, vel *fidelis*, *testis loquetur veritatem*. *Justus* subintelligunt Lxx Ἐπιδεικνυμένην πίστιν ἀναγγέλλει δίκαιος. Utcunque; sensus est constans & certus, ostendit enim versus quanti referat à teneris annis assuescere veritatem loqui. Nam qui assuevit veritatem loqui, & hujus rei veluti habitum nactus est, semper amabit veritatem; & non solùm in privatis colloquiis sed etiam in rebus majoris momenti, & in judiciis, ubi de salute & perditione agitur, libenter justitiã annunciabit, nemini damnũ inferens, sed æquitatem ipsam loqui & veritate congaudens. Contrà, homo qui mendaciis est educatus & assuefactus, dolum & fraudem com-

 minifcitur,

minifcitur, veritatem plerumque fubvertit. Poffunt hæc ad intelligentiam Legis referri; ut fit fenfus, Qui veritatem & rectam Scripturarum fidem tenet ac profitetur, juxta illam proferet & indicabit juftam & æquam Legis interpretationem; fed qui falfa pro veris tenet, & teftis ac profeffor eft mendaciorum ac errorum, ille dolofè rectum Scripturarum fenfum declarando fubvertit, & imperitis auditoribus dolos ftruit. Veritatis laudem continet Proverbium, quæ juftitiæ femper eft conjuncta.

18. *Eft qui promittit, & quafi gladio pungitur confcientiâ: lingua autem fapientum fanitas eft.* Heb. *Eft qui profert verba quafi confoffiones enfis; fed lingua fapientum fanitas*] Pendet à priore verficulo, videlicet, *Teftis mendax dolum machinatur, & profert verba quibus non minùs crudeliter pereunt innocentes quàm fi enfibus ficariorum confoderentur:* nam coram Deo nihil refert. Non minùs homicida eft qui falfo teftimonio interficit hominem quàm qui gladio confodit: imò fortaffis iniquius fuerit alienam denigrare famam quàm fanguinem fundere humanum. Cæterùm falsâ doctrinâ à recta fide avertere & animas letali veneno inficere & necare tantò gravius eft crimen quàm corpora transfigere quantò anima corpori præftat. Quàm præclara virtus eft Sapientia, quæ tantis malis remedium præfens affert, dolos falforum teftium detegit, vulnera falfò inflicta famæ innocentium facilè curat, contra venena præcordiis hominũ per falfam doctrinã infufa antidotũ feliciffimè porrigit! Aliter, juxta vulgare proverbium, *Confilium malum confultori peffimum,* poffumus intelligere hæc verba à ftultis prolata fibiipfis veluti enfium confoffiones frequenter fieri; fed fapientum lingua, veluti medicina falubris, ftatim curat fi quid offenfi aut mali fuboriatur. Juxta interpretationem D. Hieronymi damnat proverbium eos qui quod promittunt non præftantes, confcientiam propriam graviter offendunt, non folùm alios; cùm *fapientis lingua* neminem fallat, propriæ confcientiæ *fanitatem* fervat. Lxx veritati Hebraicæ confentiunt, hoc in loco legentes, Εἰσὶν οἱ λέγοντες τιτρώσκουσιν ὡς μάχαιρα, *Sunt qui dicentes vulnerant quafi enfis.* Hieronymus legebat, ni fallor, בוטח, quod verbum in una conjugatione *promittere* fignificat, non בוטה *qui profert*, in qua voce He fcribitur loco Aleph, ut teftatur D. Chimhi.

19. *Labium veritatis firmum erit in perpetuum; qui autem teftis eft repentinus, concinnat linguam mendacii.* Heb. *Labium veritatis ftabilietur in perpetuum, fed ad momentum lingua mendacii*] Vox Hebræa ארגיעה, quam *momentum* vertimus, fecuti commentarios Hebræorum, ab Aben Hezra vertitur *quiefcere faciam:* nam omnino formam verbi futuri habet. Et linguæ proprietas eft, *labium veritatis, lingua mendacii,* pro *labio mendacis* & *lingua veracis.* Audivimus multa mala provenire ex perniciofa lingua & falfo teftimonio; fed ità comparatum eft Dei bonitate & rerum conditione ac natura ut fraus femper detegatur, veritas permaneat in perpetuum. *Verbum Domini,* qui ipfa veritas eft, *manet in æternum,* 1 Pet. 1. Poteft enim ad horam & modicum tempus mendacium feu falfum teftimonium prævalere; fed veritas in fermone, in fide & operibus perpetuò durat. Simulatio, hypocrifis, ficta fanctitas & religio fimulata fubitò detecta evanefcit, non fine ignominia illius qui mentitus eft. Lxx non לעד *in perpetuum,* fed לעד *in teftem* legentes vertunt, Χείλη ἀληθινὰ κατορθοῖ μαρτυρίαν, *Labia vera dirigunt teftimonium.*

20. *Dolus in corde cogitantium mala: qui autem pacis ineunt confilia, fequitur eos gaudium.* Heb. *Dolus in corde cogitantium malum* (vel *fabricantium malum*) *fed confultoribus pacis, lætitia*] Obfervandum eft *dolum lætitiæ* & *malum paci* ex adverfo poni hoc in loco. Et in fecunda particula verfûs ex priori fubauditur *cor:* ut enim nulla major eft lætitia quàm illa quæ eft cordis, ità nulla eft major fraus illâ quam corde machinantur mali. *Ex abundantia cordis os loquitur,* Matth. 12. Qui malum malo confilio machinantur, & malum illud quod paci adverfatur, h.e. odium, cogitant, & fraudem in corde occultant. ¶ *Sed qui pacis ineunt confilia, fequitur eos gaudium*] vel, *confultores pacis, lætitia.* Qui fepofitâ omni fraude juvare volunt & cupiunt, dum pacem alunt & fovent concordiam rectè confulendo, magnam confcientiæ tranquillitatem & lætitiam habent. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur,* Matth. 5. Quorum laudem continet hoc Proverbium, oftendens eos qui pacem quærunt inter homines cum Deo pacem habere; quæ lætitia exfuperat omnem fenfum.

21. *Non triftabit juftum quicquid ei acciderit, impii autem replebuntur malo.* Heb. *Juftus non dolebit ob ullam iniquitatem; at impii repleti funt malo*] Ambigua fignificatio hujus verbi אנה variam expofitionem hujus verficuli efficit: nam fignificat *dolere,* vel *efficere.* Expofitores Hebræorum fequuntur pofteriorem interpretationem; ut fit fenfus, *Non fiet ulla iniquitas à jufto;* intellige *neque fibi, neque aliis: fed improbi malis redundant,* & non folùm fibiipfis funt autores malorum, fed omnes vicinos replent malis & miferiis, five hujus vitæ, dum damna inferunt, five malis animi, ad quæ fuo exemplo pertrahunt. Mihi vehementer arridet ut utramque hujus verbi fignificationem intelligamus: ut fit fenfus, *Non erit caufa doloris jufto ulla iniquitas,* fup. *quæ fit ab impiis in eum:* Quantumvis graviter deliquerint iniqui contra juftum: non dolebit, fed æquo feret animo. Aliter, *Non erit dolor jufto ulla iniquitas,* quòd nulla horrenda crimina perpetrare folet juftus, ob quæ vel in præfenti vita damnum aut pœnam fuftineat, aut ob quæ ftimulis confcientiæ & triftitiâ mordeatur: Et hunc fenfum ex noftro habemus Interprete, fi modò per *iniquitatem* pœnam intelligimus debitam iniquitati. Aben Hezra vult priorem partem verficuli pendere à pofteriore: ut fit fenfus, *Quamvis improbi pleni fint cogitationibus malis, non tamen poterunt efficere ullam iniquitatem* (vel potiùs *pœnam iniquitatis*) *jufto.* Chaldæus vertit aliter, nempe לא אפיר *Non erit pulcra jufto ulla iniquitas,* h.e. non placebit; cui fubfcribunt Lxx, Οὐκ ἀρέσει τῷ δικαίῳ οὐδὲν ἄδικον, *Non placebit jufto ulla injuftitia.*

22. *Abominatio eft Domino labia mendacia: qui autem fideliter agunt, placent ei.* Heb. *Abominatio Domini, labia mendacia; fed facientes veritatem, voluntas ejus*] Verficulo tertio præcedenti, nempe, *Labium veritatis firmabitur,* refpondet hic verficulus, reddens caufam quamobrem non poffit durare nifi *ad momentum* falfitas, videlicet quòd fit *abominatio Domini,* ut putà res maximè contraria Domini voluntati, qui Veritas eft ipfa perpetuò manens, & idcirco exfecratur falfa teftimonia, falfam doctrinam, etiam in verbis folùm & labiis, quantò magis in opere? Cæterùm *qui faciunt & opere complent veritatem,* & non folùm contra Legem nihil loquuntur, imò nihil committunt, ifti faciunt quod placet Deo: ut bis repetitam intelligamus vocem *facientes.* Aliter, *Dominus abominabitur labia falfa,* h.e. teftes mendaces; *fed qui faciunt veritatem* funt judices qui fidem illis non habentes examinando ad veritatem perveniunt, & *quod Dominus voluerit* juxta veritatem judicant. Innuit proverbium, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, fed qui facit voluntatem Patris,* Matth. 7.

23. *Homo verfutus celat fcientiam, & cor infipientum provocat ftultitiam.* Heb. *Homo aftutus occultat fcientiam* (vel *opinionem*) *fed cor ftultorum folet divulgare ftultitiam*] Silentium commendat, tanquam certiffimum prudentis viri indicium: procacitatem loquendi & fiduciam, velut ftultitiæ fignum, damnat. Prudentis igitur eft *occultare opinionem fuam* in confeffu fapientum aut principum; juxta illud Jacobi c. 1. *Sit omnis homo tardus ad loquendum.* Vel, *occultat fcientiam* ab indoctis hominibus, nè videatur *margaritas dare porcis,* Mat. 7. Deniq; viri prudentis eft ubiq; *fuam occultare opinionem,* quò faciliùs aliorum fententias exploratas habeat: *fed mens ftultorum* nihil fecretũ habet, ftatim ftultitiam indicat, ut qui nec tacere nec prudenter loqui novit, fed quam in corde claufam habet & fecretam prædicando & divulgando ftultitiæ opinionem fibi comparat. *Aftutus* in bonam partem accipi manifeftum eft ex claufula fequenti: nam ex contrariis fententiis amœnâ quadam antithefi plerique omnes verficuli componuntur. Proverbium docet fapientiam omnem jactantiam fugere, effe modeftam, ut inquit Jacobus.

24. Manus

24. *Manus fortium dominabitur, qua autem remissa est tributis serviet.* Hebræum, *Manus fortium dominabitur, sed fraudulenta erit tributaria*] Ad sapientem quoque spectat, summâ vigilantiâ & solicitudine honestâ victum comparare: contrà, ignominiosum est fraude quidpiam moliri. Unde, ut utriusque conditionem exprimat, illius laudem videlicet & hujus ignominiam, hyperbolis utitur, inquiens, *Manus solicitorum*, seu *negotiatorum*, seu *quorumcunque qui providi sunt & expediti in rebus agendis*, quas cum æquitate & justitia tractant; talium, inquam, *manus dominabitur*, ad imperium & regnum emerget: h.e. ad præclaras opes & veluti regias facultates. Contrà, qui dolo malo ditescere studet, *ad tributum*, h. e. summam inopiam & servitutem, solet devenire. Id quod frequenter in fortunæ bonis, in animi verò virtutibus & divitiis semper est verissimum, in quibus regnant & universum mundum sibi subjiciunt qui sedulam operam impendunt. Contrà, qui parùm strenuè sed simulatione & hypocrisi virtutibus incumbunt, Mundo & Carni, imò Dæmonibus subditi & tributarii vivunt.

25. *Mœror in corde viri humiliabit illum, & sermone bono lætificabitur*] Pro ambiguitate sermonis Hebraici verba *humiliabit* & *lætificabit* referri possunt ad *virum*, & pronomina ad *dolorem*; ut sit sensus, *Dolorem qui est in corde viri prudentis humiliabit eum*, supple *dolorem*, h.e. mitigabit; *& verbo bono* ex lege Divina desumpto *lætificabit*, h.e. in lætitiam convertet. Sic commentarii Hebræorum. Aliter, pro duplici tristitia & lætitia potest versiculus intelligi, de quibus Paulus 2 Cor. 7. *Quæ secundùm Deum est tristitia pœnitentiam ad salutem operatur; mundi tristitia mortem operatur.* Et sensus erit, Verbum bonum per quod remissionem peccatorum exspectamus vehementer lætificat cor hominis qui pro suis sceleribus magno concepto dolore & summâ humilitate cordis prostratus est. Sed hic sensus Allegoricus est: nam juxta literam videtur ostendere, ad sapientiam acquirendam multùm referre quibus affectibus quibúsque perturbationibus obnoxium sit cor & animus. Nam cor hominis doloribus plenum nihil sublimius, nihil excellentius potest concipere, sed dejectum mœrore languescit; Quem nihil faciliùs discutit, nihil faciliùs mentem erigit & ad nativam lætitiam restituit, quàm verba bona fiduciæ & consolationis plena; cujusmodi ab amicis, à potentibus & Principibus afflicti libenter audiunt; Imò cujusmodi contra adversa hujus mundi, quibus simus obnoxii, ex Scripturis sacris & Prophetarum oraculis libenter audire debemus, ut relictâ stultâ hujus vitæ tristitiâ ad cœlestem lætitiam properemus. Nam per *verbum bonum* (sive *annunciationem bonam*, ut Lxx legunt, ἀγγελία δὲ ἀγαθὴ εὐφραίνει αὐτόν) quod ad nostram doctrinam scriptum est, consolationem & spem habemus per patientiam, quâ humiliamur in hac vita.

26. *Qui negligit damnum propter amicum, justus est: iter autem impiorum decipit eos.* Hebr. *Honoratior est amico suo justus* (vel, *Honoratus ab amico suo est justus*) *sed via improborum decipiet eos*] Priorem versionem ex duabus posterioribus ferè omnes sequuntur; ut sensus ad maximam justitiæ laudem referatur, cui nullæ opes, nulla potentia conferri debet. Qui justitiam colit, & illâ præclarâ virtute ornatus est quæ, cùm summa & generalis virtus sit, particulares omnes complectitur virtutes, hic omnes vicinos suos & cives facilè superat. Nam in virtute vera laus consistit, in maxima virtute maximus honor: q. d. Justitiæ incumbendum est & vitæ integritati: his artibus certare decet, his reliquos cives vincere, non ambitione, non honorum titulis, non possessionibus amplis & claris: nam justitiæ studium & amor hominem honorabilem facit omnibus, vel præ omnibus, non invidiâ aut livore suorum obnoxium; id quod in mundano honore fieri solet. Lectio D. Hieronymi alium facit sensum, nempe *Temporale damnum* (ut inquit Lyranus) *contemnendum ubi amicorum urget necessitas.* Sequitur, *Via improborum*, h.e. vivendi ratio & studia, quibus per fas vel nefas ad honores tendunt & opes, seducere solent eos, dum in maximam ignominiam sæpissime corruunt, etiam in hac vita, in futura semper, nisi resipiscant.

27. *Non inveniet fraudulentus lucrum, & substantia hominis erit auri pretium.* Heb. *Non aduret vir fraudis venationem suam, sed divitiæ pretiosa hominis soliciti*] Parabola Venationis ostendit divitias fraude acquisitas inconstantes ac labiles esse; & contrà, quæ solicitudine & diligentiâ conquiruntur, esse stabiles. *Non inveniet*] Heb. *Non aduret.* Hieronymus Lxx secutus est, qui sic habent, Οὐκ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας *Non fabricabit* (pro *non perficiet*, vel *non obtinebit*) *dolosus prædam.* Versiculus hunc habet sensum juxta Hebræos, Ut aves quarum alæ non comburuntur (quod solent aucupes facere) frequenter avolant & aucupem decipiunt, sic divitiæ per dolum acquisitæ, h. e. velut per aucupium, non justis laboribus. Vel potest intelligi, Divitiæ acquisitæ per fraudem sunt velut præda aucupum vel venatorum, quam cùm magno labore ceperint & fraude, *non comburent*: h. e. non assabunt neque comedent; ex illa nullam utilitatem capient: Cùm malè parta ferè pejùs pereant. Opes per justam solicitudinem comparatæ, ut paulatim coacervantur, ità sunt possessori charæ & honorabiles, præsertim opes per manus pauperum in cœlestes thesauros reconditæ. Nam inæstimabilis erit honor his qui audient aliquando, *Esurivi, & dedistis mihi manducare*, Matth. 25. Versio D. Hieronymi eundem ferè facit sensum. Monet proverbium, Justis & assiduis laboribus vivendum, non rapinis.

28. *In semita justitiæ vita, iter autem devium ducit ad mortem.* Heb. *In semita justitiæ vita* (vel, *Propter semitam justitiæ vita*) *& via semitæ ejus non mors*] אַל מוֹת aliter legebant Lxx & D. Hieronymus, nempe אֶל מוֹת *ad mortem.* Et in exemplaribus aliquot duplex notatur lectio: omnes tamen interpretes Hebræi priorem sequuntur lectionem. Neque est *iter devium*, ut Hieronymus, neque ὁδοὶ δὲ μνησικάκων, ut Lxx, sed *via semitæ ejus*, sc. *justitiæ.* Sensus versiculi ad Justitiæ laudem spectat, ut præcedentes: nempe Justitia honorem confert, opes stabiles comparat; sed præcipua laus ex fine pendet, is est *vita*, ad quam quasi vestigiis quibusdam omnes humanæ actiones tendunt, & ad quam sola justitia (quæ unicuique quod suum est reddit) absque omni errore perducit. Quamvis multæ sint semitæ (neque enim eadem justitia pauperis & divitis, Regis & subditi, populi & Sacerdotis) tamen ad vitam veluti regiâ viâ spectantes, omnes ad vitam perducunt non ad mortem. Quisque pro suo statu per justitiæ viam incedat, ut ad vitam perveniat perpetuam benignitate Domini & Salvatoris, cui est omnis honor & gloria.

DRUSIUS.

1. דָּעַת. A. S. Th. γνῶσιν *scientiam.*

2. טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה. A. ἀγαθὸς ὑπερεκχέει εὐδοκίαν παρὰ Κυρίου, *bonus elicit favorem à Domino*] Ad verb. *superelicit.* Nam ἐκχέω *elicio*, ut ἐκχέειν δάκρυα *elicere lacrymas.*

3. לֹא יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע. A. S. οὐχ ἑτοιμασθήσεται ἄνθρωπος ἐν ἀσεβείᾳ, *non firmabitur homo in impietate*] Aut *stabilietur.* Sic 1 Mach. 1. 17. ἡτοιμάσθη *firmatum est.* Psal. 93. 2. ἕτοιμος ὁ θρόνος σου *stabile solium tuum.* ¶ צַדִּיקִים. Schol. εὐσεβῶν *piorum.*

4. אֵשֶׁת חַיִל. S. γυνὴ εὐπορίας *mulier opulentiæ*, i. opulenta. Th. ἰσχύος *fortitudinis*, i. fortis.

5. תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים. Schol. καὶ ἐννοήματα ἀσεβῶν *& cogitata impiorum.*

6. אֱרָב דָּם. A. Th. ἐνεδρεύσουσιν εἰς αἷμα *insidiabuntur sanguini*] Vel *in sanguinem.* ¶ יְשָׁרִים. A. S. T. εὐθέων *rectorum.*

8. לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל אִישׁ. S. Κατὰ τὴν φρόνησιν αὐτοῦ ἐπαινεθήσεται ἀνήρ, *Secundùm prudentiam suam laudabitur vir.* ¶ יִהְיֶה לָבוּז. A. ἔσται εἰς ἐξουδένωσιν *vilipendetur.* S. εἰς καταφρόνησιν *contemptui*] *Erit contemptui*, i. contemnetur.

9. נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ. S. Ἄτιμος καὶ δουλεύων ἑαυτῷ, *Inhonoratus & serviens ipse sibi.* ¶ מִמְּתַכַּבֵּד. ἢ δοξαζόμενος *quàm is qui celebratur.*

10. יֹדֵעַ. A. S. Th. γινώσκει novit. ¶ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים. A. καὶ οἱ οἰκτιρμοὶ - - - & miserationes.

11. וּמְרַדֵּף רֵיקִים. Sym. ὁ δὲ διώκων εἰς ἀπραγίαν, qui autem festinat ad otium. A. Th. κενὰ inania] Ἀπραγία, cessatio à rebus agendis, i. ἀπραξία, otium, vita otiosa.

12. צַדִּיקִים. Schol. τῶν δικαίων justorum.

14. וּגְמוּל יְדֵי אָדָם. A. S. καὶ ἀμοιβὴ χειρῶν αὐτοῦ & retributio manuum eius.

15. וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה. S. ὁ δὲ ἀκούων βουλῆς, qui verò auscultat consilio.

16. יִוָּדַע כַּעְסוֹ. Schol. δηλώσει θυμὸν αὐτοῦ manifestabit animum suum. Th. γνωρίσει notum faciet] יודיע ¶ וְכֹסֶה קָלוֹן. S. ὁ δὲ σκέπων ἀτιμίαν αὐτοῦ qui verò tegit infamiam suam. Th. καὶ κρύπτων ὕβριν & occultans contumeliam.

17. יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק. Sym. Ἐκφαίνων πίστιν ἀπαγγέλλει δικαιοσύνην, Qui patefacit fidem, annunciat justitiam] In lucem profert. ¶ עֵד שְׁקָרִים מִרְמָה. S. μάρτυς ψευδὴς δόλου, testis mendax doli. A. - - - ἐπίθεσις impostura.

18. יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב. Th. ἔστι πεποιθὼς ἐν κεντήματι μαχαίρας, est qui confidit in aculeo gladii. S. ὥσπερ κέντημα ut stimulus] Qui confidit, בוטח. Heth pro He. Ἐν κεντήματι, במדקרות Beth pro Chaph.

19. תִּכּוֹן לָעַד. A. S. Th. ἑτοιμασθήσεται εἰς ἔτι firmabitur adhuc] Adhuc, עוד. Cæterùm לעד magis denotat in æternum. Scribitur & unicâ dictione εἰσέτι, reddiq; potest adhuc in posterum.

20. חֹרְשֵׁי רָע. A. S. Th. τεκταινόντων fabricantium. ¶ וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם. A. Th. συμβουλεύουσιν consulentibus. ¶ שִׂמְחָה. S. εὐφραίνονται lætantur.

22. רְצוֹנוֹ. A. S. Th. εὐδοκία beneplacitum] Plenum est beneplacitum ejus εὐδοκία αὐτοῦ· quod Senes doctè interpretati sunt δεκτὸς παρ' αὐτῷ acceptus ei est. Hier. placent ei.

23. עָרוּם. Schol. πανοῦργος callidus] Aut versutus. Sic Hier. Cæterùm versutos Nonius ait non solùm ad malitiam callidos; verùm & rectè peritos intelligi posse. Plautus Asinariâ, Nec magis versutum, nec quo caveas ægriùs. Idem alibi, Homini versuto, si quid rectè curatum velis, mandes. Gen. 3. 1. ערום. A. Th. πανοῦργος, h. e. interprete Hier. nequam & versipellis. Lxx ibi φρόνιμος· hîc habent συνετός. Vide infrà 13. 1. ¶ כֹּסֶה דָּעַת. Sym. καλύψει γνῶσιν teget scientiam] Priùs erat in Lxx θρόνος αἰσθήσεως, i. כסא solium, thronus. ¶ יִקְרָא אִוֶּלֶת. A. Th. κλήσει ἀφροσύνην vocabit amentiam.

24. חָרוּצִים. A. συντεμνόντων concidentium. Th. ἀνδρείων strenuorum] Concidentium. Vel conscindentium. Nam חרץ συντέμνω conscindo, exscindo: unde aurum חרוץ dictum, quòd è terra exscindatur & eruatur. Συντέμνειν autem sig. decurtare, in angustum aliquid brevitatis causâ contrahere, quod faciunt homines strenui & industrii. ¶ תִּמְשׁוֹל. S. κυριεύσει dominabitur. Hem, penè exciderat, יד חרוצים תמשול. S. Χεὶρ πλουσίων ἐξουσιάσει, Manus divitum cum potestate erit] Divitum, עשירים. ¶ Cum potestate erit: idem cum illo, dominabitur. ¶ לָמַס. A. S. εἰς φόρον sub tributo] Erit sub tributo, i. tributaria, tributum pendet. 1 Mach. 1. 5. καὶ ἐγένοντο αὐτῷ εἰς φόρον. Vide quæ notavimus ad h. l.

25. דְּאָגָה בְלֶב אִישׁ יַשְׁחֶנָּה. Th. Μέριμνα ἐν καρδίᾳ ἀνδρὸς κατισχύει αὐτόν, Solicitudo in corde viri detinet ipsum] Κατισχύει i. κατέχει.

26. יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק. A. περισσεύων τὸν πλησίον αὐτοῦ δίκαιος, præstat proximo suo justus] Ut Cohel. 3. τί περισσεύει ὁ ἄνθρωπος; quid præstat homo? licet etiam exponere amplius habet?

GROTIUS.

10. NOvit justus jumentorum suorum animas] Novit, i. curam gerit, ut Psal. 1. 6. Laudabile est etiam adversùs animantia muta aliquâ uti bonitate, quò longiùs à feritate in Homines abstineatur. Vide quæ diximus ad Deut. 25 4 & ad Lev. 22. 28.

16. Qui autem dissimulat injuriam callidus est] In Hebræo sic potiùs, Cautus injuriam dissimulat. Apud potentes id maximè necessarium, ubi ad senectutem non pervenitur nisi accipiendo injurias & dissimulando. Sed & apud alios,

Professa perdunt odia vindictæ locum.

20. Qui pacis ineunt consilium, sequitur eos gaudium] Sic Euripides cogitari jubet,

Ὅσῳ τε πολέμου κρεῖσσον εἰρήνη βροτοῖς,
Ἡ πρῶτα μὲν Μούσαισι προσφιλεστάτη,
Γόοισι δ' ἐχθρά, τέρπεται δ' εὐπαιδίᾳ,
Χαίρει δὲ πλούτῳ.

24. Manus fortium dominabitur; quæ autem remissa est, tributis serviet] רמיה non malè transtulit remissa: nam רמה est projicere. Sic projecta patientia apud Tacitum. Erinna in hymno Fortitudinis,

Σοὶ μόνα πρέσβιστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρρήκτω βασιλῆον ἀρχᾶς.

CAP. XIII.

MUNSTERUS.

2. DE fructu oris] i. Qui ore suo fideliter docet, ille bonam à Deo accipiet remunerationem: anima autem quæ Deum negligit & proximum lacessit injuriis, illa quoque reportabit fructum labiorum suorum iniquorum.

4. Anima sedulorum] De vocabulo חרוצים diximus præcedenti capite.

7. Est qui divitiis inhiat] Ex Hebræis quidam hanc sententiam sic vertendam putant, Est qui se divitem ostendit, & tamen nihil habet domi: & est qui se pauperem simulat, cùm habeat opes multas. Alii sic exponunt, Est qui multùm solicitatur & laborat pro divitiis, & tamen semper manet in egestate: & rursum est alius pauper, qui sine solicitudine ad grandes pervenit divitias. Utraque autem est bona, opulentia & paupertas: opes enim liberant aliquem ex captivitate, & paupertas obstat ut vir pauper non facilè à potentibus capiatur, cùm nihil habeat quod emungi possit, & sic intelligendum est quod sequitur, Pauper non audit increpationem, h. e. non timet capi propter opes, sicut dives.

11. Vanitate] h. e. Bona acquisita fraude & rapinâ citò dilapidabuntur: quæ autem acquiruntur labore manuum, his Deus dat incrementum.

13. Qui vilipendit rem aliquam] Contemptus sæpe perducit contemnentem in discrimen, cùm in tempore licuisset periculum prævenire.

15. Dabit gratiam] h. e. Qui rectè utitur concessa ingenii perspicacitate, inveniet gratiam apud Deum & homines: Et qui intelligentiam illam convertit in prudentiam carnis, durum est talem regnare in populo.

20. Qui fovet stultos] Vel, qui pascit stultos. Sunt etiam qui hic רעה roe pro רעה legendum contendunt; ut sit sensus, Qui socius est stultorum, similis illis efficietur. Similes enim evadimus illis cum quibus habemus consuetudinem.

23. Ille autem perditur] h. e. Qui in agro suo tempore consueto debita omittit facere officia, illius novale seu ager nihil profert. Alii simpliciter sic vertunt, Ubi non agitur cum judicio inopia est.

24. Qui parcit virga] Per virgam intellige nedum plagas, verùm & totam institutionem puerilem, doctrinam, honesta exercitia, certa studia & pœnas delictorum. Manè autem sunt pueri instituendi, h. e. à teneris annis. Adolescens enim juxta viam suam, etiam cùm senuerit non recedet ab ea, ut alibi Salomo docet.

25. Venter impiorum penuriam habebit] Impiis, inquit, nihil satis est, nec finis est quærendi opes, & tam non habent quod habent quàm quòd non habent. Donum Dei est, inquit Ecclesiastes, posse frui ad satietatem bonis acquisitis.

VATABLUS.

VATABLUS.

1. SApiens audit *eruditionem patris* חכם מוסר אב] *Sapiens est disciplina patris.*

2. *De fructu oris* sui, &c. מפרי פי וגו'] Vide suprà 12. 14. ubi sunt eadem verba Hebraica, præterquam quòd pro eo quod hîc legitur *comedet*, illic est *satiabitur*. ¶ *Et* de fructu, &c. ונפש בוגדים חמס] Ad verb. *& anima prævaricatorum* comedet *injuriam*: i. prævaricatores afficientur injuriâ.

3. *Erit contritio* מחתה לו] Ad verb. *contritio ei.* Redundat pronomen. Alii, *erit pavor*: sive terror.

4. *Et non est, anima pigri* ואין נפשו עצל] Ad verb. *& nihil, anima ejus pigri*. More Hebraico relativum cum antecedente, ubi sufficiebat antecedens. Quidam vertunt, *Et non* fit voti compos *anima pigri*. Alii, *desiderat piger* cibum, *& nihil* habet *anima ejus*. ¶ *Solicitorum* חרוצים] *Sedulorum*: i. habebit quicquid optaverit.

5. *Fœtere facit* יבאיש] Fut. Heb. pro præs. *putrescere faciet*, sub. *opera sua*, vel *sermonem suum*. ¶ *Et pudore afficit* ויחפיר] *Et confundit*, sub. *& se & suos auditores*.

6. *Custodit perfectum viâ* תצור תם דרך] *Conservat integritatem viæ*. Alii, *observat viam integram*. ¶ *Peccatorem* חטאת] Ad verb. *peccatum*. Subaudiendum איש, & vertendum *virum peccati*, h. e. hominem peccatorem. q. d. Impietas frustratur voto suo hominem peccatorem.

7. *Se divitem ostentat* מתעשר] *Præ se fert divitias*: vel, *qui simulat se divitem*. Annotant Hebræi, verba octavæ conjug. significare actionem & passionem, & aliquando illam actionem esse simulationem. Quidam, *Divites quidam sunt, tametsi nihil habeant: pauperes alii sunt, tametsi magnas opes habeant*.

9. *Exhilarat* ישמח] Fut. Heb. pro præs. *lætum est*: i. Prosperitas justorum multiplicatur & crescit: at anima impiorum, &c.

10. *Verè* רק] *Certè. Prorsus*. ¶ *Dabit* superbus *litem* יתן מצה] Fut. Heb. pro præs. Præterea *dare* pro *excitare*. *Excitat* superbiens *contentionem*. Ubi participium subauditur, sicut in verbis frequenter verbale, ut *Renunciavit Danieli*, sub. *renunciator*. ¶ *At cum consultis*, &c. ואת נועצים חכמה] i. Sapientia consultos reddit.

12. *Infirmitas est cordis* מחלה לב] *Cruciat animum*: vel, *dolore afficit cor*. ¶ *Veniens* באה] Hebraico more, pro *adimpletum*: i. si contigerit quod cupis.

13. *Contemnens verbum*, &c. בז לדבר יחבל לו] *Qui vilipendit rem aliquam, damno obnoxius erit propter eam*. Alii, *Qui contemnit aliquid, corrumpetur propter ipsum*, sub. *contemptum*. Vel, *corruptio* [sive *perditio*] *erit ei*. Alii, *Qui rem contemnit, damnum capiet*. ¶ *Et timenti*, &c. ויראמצוה הוא ישולם] *Et timens præceptum, in pace versabitur*. Vel, *pace fruetur*.

14. *Vena* מקור] *Fons*.

15. *Intelligentia bona* שכל טוב] *Ingenium benignum*, aut *facile*. Vel, *Intellectus benignus*. ¶ *Dat gratiam* יתן חן] i. Conciliat favorem, & reddit hominem gratum. ¶ *At via*, &c. ודרך בוגדים איתן] *At consuetudo prævaricantium dura est*: i. prævaricantes, sive contemptores, nihil condonant fratribus.

16. *Omnis callidus* res suas *faciet cum scientia* כל ערום יעשה בדעת] Fut. Heb. pro præs. *Quisquis prudens est, operatur* opus suum *cum prudentia*. Alii, *Astutus facit omnia cum scientia*. *Scientiam* vocat quod vulgò *discretionem* vocant. ¶ *Expandit* יפרוש] Fut. Heb. pro præs. Quidam per ש cum puncto dextero, vertunt, *exponet, manifestabit*.

17. *Verax* est velut *sanitas* אמונים מרפא] Ad verb. *veritatum medicina*: i. verax, sive fidelis est instar medicinæ.

18. *Deserenti* פורע] *Negligenti, removenti à se*. Alii, *qui se disciplina subtrahit*.

19. *Desiderium factum* תאוה נהיה] *Desiderium quod præsens est*. Alii, *Cùm id adest quod desideratur*. ¶ Est *recedere* סור] Ad verb. est *remotus*. Potest etiam esse infinitivus, i. *displicet stulto is qui deserit facinora*: aut, *stulti aversantur eum qui à scelere recedit*.

20. *Graditur* הולך] *Versatur*. ¶ *Sed qui est amicus stultis* ורועה כסילים] *At qui se facit amicum* [vel, *jungit se*] *stultis*: sive, *amicitiam jungit cum stultis*.

21. *Reddet* ישלם] *Retribuet*, sub. *retributor, qui est Deus*.

22. *Hereditare faciet*, &c. ינחיל וגו'] *Heredes relinquet filios*. Vel, ut alii, *tradet hereditatem nepotibus*. ¶ *Et reservatur*, &c. וצפון לצדיק וגו'] Ad verb. *& abscondita sunt pro justo divitiæ*, i. repositæ & reservatæ.

23. *Pauperem* ראשים] Qui vertunt ut vertimus, docent א non esse radicale, sed esse literam quæ intelligi solet in motione magna: ideo locum istum non intelligunt de magnatibus. Alii volunt à ראש, quod *caput* & *principem* significat, deduci: ideo vertunt, *Multitudo cibi invenitur in agris magnatum*, i. divitum quibus est facultas colendi terram, & faciendi quæcunque illi sunt necessaria. ¶ *Et est qui*, &c. ויש נספה וגו'] *Et est consumptus ob non jus*: i. est qui fame consumitur, eò quòd non disponit agrum ut par est, & ignorat leges colendi & serendi agri: vel, quòd non est ei facultas conducendi operarios, ut ejus terram colant.

24. *Quærit ei correctionem* שחרו מוסר] *Manè quærit illi castigationem*: i. singulo quoque die, sive jugiter castigat eum. Affixum pronomen pro שחר לו. Alii, *maturè disciplinam adhibet*. Alii, *manè castigat eum*.

25. *Egebit* תחסר] Fut. Heb. pro præs. *penuriam patitur*.

CASTALIO.

2. PErfidi homines inhumanitate] Scilicet *vescentur*: h. e. dabunt inhumanitatis suæ pœnas.

8. *Pauper non audit objurgationem*] Non objurgatur, sed punitur.

12. *Vitalis arbor*] Res suavis.

15. *Perfidorum mores sunt truces*] Suâ truculentiâ invisi sunt.

19. *Adeptum esse quod optaveris recreat animum, insani maleficiorum declinationem abhorrent*] Boni benefaciendi cupidi sunt; mali contrà.

23. *Abundant victu novalia pauperum: sed sunt quæ iniquè percipiantur*] Pauperum fructus interdum à divitibus intercipiuntur.

CLARIUS.

1. FIlius sapiens] Alius vertit, *Filius sapiens audit castigationem patris*.

2. *De fructu oris*] Quidam sic vertit, *De fructu oris sapientis unusquisque comedit bonum, anima autem prævaricatorum comedet injuriam*. Ut sit sensus, Qui ore fideliter docet, ille bonam à Deo accipiet remunerationem: anima autem quæ Deum negligit & proximum lacessit injuriis, illa quoque reportabit fructum labiorum suorum iniquorum.

7. *Est quasi dives*] Ex Hebræis quidam hanc sententiam sic vertendam putant, *Est qui divitem se ostendit, & tamen nihil habet domi: & est qui se pauperem simulat, cùm habeat multas opes*. Alii sic exponunt, *Est qui solicitus est & multùm laborat pro divitiis, & tamen semper manet in egestate: & rursum est alius pauper, qui sine solicitudine ad grandes pervenit divitias*.

8. *Redemptio animæ*] Quidam sic conjungunt superiori. Utraq; est bona, opulentia & paupertas: opes enim liberant aliquem ex captivitate, & paupertas obstat ut vir pauper non facilè à potentibus capiatur, cùm nihil habeat quod emungi possit, & hoc est quod ait, *pauper non sustinet* (vel *non audit*) *increpationem*.

11. *Substantia ex vanitate*] h. e. Bona acquisita fraude & rapinâ citò dilapidabuntur: quæ autem acquiruntur labore manuum, iis Deus dat incrementum.

13. *Qui contemnit rem aliquam*] Contemptus sæpe ducit contemnentem in discrimen, cùm in tempore licuisset periculum prævenire.

15. *Doctrina bona*] Qui rectè utitur concessâ ingenii perspicacitate, inveniet gratiam apud Deum & homines; at qui intelligentiam illam convertit in prudentiam carnis, durum est talem regnare in populo.

22. *Relinquet heredes*] Vel *relinquit hereditatem filiis & nepotibus.*

23. *Ille autem perditur*] Qui in agro suo in tempore omittit debita exercere officia, illius novale nihil proferet.

R. BAYNUS.

1. *Filius sapiens doctrina patris; qui autem illusor est non audit cùm arguitur.* Heb. *Et derisor non audivit increpationem*] Non est innata sed acquisita sapientia de qua loquimur. Multo sudore, magnâ diligentiâ & vigilantiâ non solùm propriâ sed parentum quoque evadunt homines sapientes. Accedat oportet & parentum industria & juvenum obtemperans animus. Verbum *audivit* in priore particula subauditur. *Filius qui sapiens evasit*, sup. *audivit, doctrinam patris*, vel obedivit castigationi & disciplinæ parentum & majorum, seu præceptorum. *Qui elusor* vanus & excors est in juvenili ætate, aut *ipse noluit obedire* majoribus *rectè monentibus*, aut socordiâ & vitio parentum *non audivit castigationem*. Usqueadeo ineptè indulgent liberis aliqui patres ut *dum virga parcunt, liberos perdant.* Proverbium parentes hortatur ut castigent liberos, & hos ut parentibus obediant.

2. *De fructu oris homo satiabitur bonis; anima autem pravaricatorum iniqua.* Heb. *De fructu oris vir* (vel *unusquisque*) *comedet bonum; sed anima transgressorum iniquitatem*] Aliter, *De fructu oris vir comedet bonus, sed ex fructu anima transgressorum comedet iniquus.* Juxta variam versionem varium sensum habet versiculus. Verbum *comedet* vel *saturabitur* bis accipitur, & Metaphoricè intelligitur; ut *fructus* etiam Metaphoricè pro *præmio*, vel *supplicio*, quod quisque ex operibus suis capit. In genere dictum intelligi potest; vel pendet ex priori versiculo, in quo non solùm reprehensus est illusor qui parentibus non obedivit, sed parentes quoque qui liberos non increpant neque castigant. Non enim satis est filios procreare, nutrire corpus liberorum, carnis habere fructum; sed rectam & salubrem disciplinam instillare oportet in animas eorum: atque ità tandem ex optimis liberis optimum fructum capiunt: & juxta hunc sensum per *fructum oris* doctrinam intelligimus ab ore patris in pectora filiorum instillatam. Verùm quisquis *transgressor* est Legis in liberorum educatione, rapinæ, violentiæ & iniquitatis liberorum erit particeps, metens & comedens ea quæ seminaverit. Quòd si in genere dictum intelligamus (quod mihi magìs placet) quadrat sensus cum multis locis hujus operis, in quibus vitia linguæ reprehenduntur, & virtutes maximè commendantur: ut intelligamus non pro solìs rebus à nobis gestis sed etiam pro lingua & sermonis fructu nos esse remunerandos aut puniendos: ut sit sensus, *Unusquisque comedet & percipiet bonum de doctrina bona, consilio sano & correctione salubri; contrà, anima quæ transgreditur in his, hominem iniquum facit.* Vel bis repetitur dictio *de fructu*; & sensus erit, *Ut de fructu viri sapientis & docti accipiet bonus & comedet*, h. e. sequetur doctrinam illius; *ità de fructu pravaricantium iniquus comedet.* Et huic sensui quadrat quod sequitur,

3. *Qui custodit os suum, custodit animam suam; qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.* Heb. *Qui laxat labia sua, erit illi contritio*] Per linguam, tanquam per ostium, ad animum ingreditur malum. Quicunque igitur animum castum & illæsum servare cupit, primò os suum firmum & clausum ab impudico sermone observet. Vel, *Qui custodit os suum, animam servabit tranquillam & inconcussam:* nam per os & sermonem ad animum, tanquam ad interiora domûs per ostium, intrant commotiones & turbulentæ passiones. Juxta secundam clausulam, *Qui inconsideratus est ad loquendum sentiet mala*] Vel juxta Hebræum פושק שפתיו, *qui laxat labia, contritio*, sc. *erit illi*, h.e. animo fracto & contrito erit ac parùm tranquillo, juxta illud, *Locutum esse nocet, tacuisse nunquam.* Potest esse ordò præposterus, ut sit sensus, *Qui servat animam, servat linguam*; juxta alium locum, *Omni custodiâ custodi cor tuum:* ut cum Euangelico quadret elogio, Matth. 15. *A corde exeunt quæ coinquinant hominem.* Sed juxta Aben Hezra simplex sensus est, *Qui cavet sibi & prudens est verbis, servabit animam suam ab angustia & sera pœnitentia. Nam ut facilis est linguæ lapsus, ità subita pœnitentia animam percutit.*

4. *Vult & non vult piger, anima autem operantium impinguabitur.* Heb. *Anima pigri desiderat, & non habet* (sup. *quod desiderat*) *sed anima solicitorum impinguabitur*] Ostendit versiculus industriam & diligentiam multa posse, otium & pigritiam inopiæ & paupertatis matrem esse. Qui nullis honestis artibus nec studio ætatem transigunt, multa vana animo volvunt, & quantò pauciora habent tantò plura desiderant: sed nihil prodest vanis optionibus pascere animum, & ventris inediam pati. Stulta sunt hujusmodi desideria: nam ad laborem nascimur & ad sudorem vultûs. Quantò igitur satius & prudentius fuerit operi admovere manum & victum justis laboribus quærere, & esurientem saturare ventrem? cujus saturitas nemini deerit nisi quis sibi defuerit. Alioqui juxta canonem D. Pauli, *Qui non laborat non manducet.* Non solùm ad opum & panis materialis pinguedinem, sed ad animi virtutes applicari potest; quas non otio sed multâ solicitudine & labore comparasse sibi optimos quosque constat. *Soliciti* & negotiosi sunt, non qui ventrem pascere magnis laboribus curant, sed qui quidvis facilè agunt & patiuntur quò animam favore Numinis & omnibus virtutum generibus lætam ac succulentam efficiant.

5. *Verbum mendax justus detestabitur, impius autem confundetur*] Ut *qui malè agunt odio habent lucem*, tanquam contrariam illorum operibus tenebrarum; sic justus, qui veritatem amat in sermone & opere, mendaciū exsecratur, idololatriam, falsam religionem, hypocrisim, hæresim, aut quamcunque in moribus aut verbis dissimulationem & deceptionem intelligimus. Secundam versûs particulam obscuram reddunt duo verba יבאיש ויחפיר *fœtere faciet & probro afficiet.* LXX Ἀσεβὴς ϑ αἰσχυνεται ϗ οὐχ ἕξει παῤῥησίαν, *Impius pudore suffunditur, & non habebit loquendi libertatem:* quorum alterum ad opera, alterum ad animum referunt expositores Hebræi; ut sit sensus, *Improbus corrumpet, & pudore digna opera faciet, unde suam ipsius animam con[...]det.* Possunt ad *justum* referri, q. d. *Justus, cùm odio [...]beat mendacium, facilè pudore & ignominiâ afficiet impium, qui mendaciis innititur.* Denique juxta Chaldæum passivè accipiuntur hæc verba נבהת ונחפר *rubore & pudore affectus est:* & sensus erit, *Improbus, qui mendaciis gaudet, & nihil in veritate agit, tandem aliquando ignominiâ afficietur & confusione opprimetur:* ut alterum ad hanc vitam, alterum ad futuram referatur. Quòd si de ignominia & pudore quem infert aliis intelligatur, magìs ad conatum quàm ad rem refertur. Solent enim sedulò operam dare improbi ut bonis viris opprobria inferant. Juxta quem sensum sequitur,

6. *Justitia custodit innocentis viam, impietas autem peccatorem supplantat*] Multa moliuntur improbi contra justos, sive ut damnis & opprobriis eos afficiant, sive ut penitus subvertant, ut superiùs disseruimus. Sed cavendum est nè cogamur declinare vel ad dexteram vel ad sinistram. Viam quam Lex Divina monstrat servat justus & vir *perfectus in via*, h. e. in ratione vivendi, & vicissim servatur ab ipsa justitia. Non quemlibet servat & protegit justitia, sed *perfectum & integrum in via*, ut est in Hebræo, in fide & charitate. Non est nobis opus aliis munitionibus, aliis propugnaculis aut armis; ista ad tempus fortasse corpus muniunt, justitia suos, quos *integros in via* reperit, integros perpetuò servat. Contrà, *improbitas*

bitas subvertet peccatum, h. e. hominem peccati; quem declinantem reperit, penitus subvertit. Aliter, Quemadmodum justitia efficit ut justus servet perfectionem vitæ, sic impietas quodammodo impellit hominem de peccato in peccatum, ut fit peccatum pœna peccati. Et proinde monemur hoc versiculo principiis obstare, ut cum improbitate nihil commercii habeamus: nam *impietas* tandem *subvertit* non hominem peccatorem, sed *hominem peccatis deditum*, h. e. hominem peccati.

7, 8. *Est quasi dives cùm nihil habeat, & est quasi pauper cùm in multis divitiis sit. Redemptio animæ viri divitiæ suæ, qui autem pauper est, increpationem non sustinet.* Heb. *Est qui se divitem facit & nihil habet, qui se pauperem ostendit, & opes multas habet. Redemptio animæ viri sunt divitiæ, sed pauper non audivit opprobrium*] Nihil ferè refert ad sapientiam quam docemus sive quis dives fuerit sive pauper: nam non ex ipsa re sed ex animo habentium aut non habentium æstimantur divitiæ. Videas aliquem qui divitis nomen affectat, & assequitur illum honorem quem à divitiis habent homines, & interim re verâ pauper est: sed suo animo satisfacit, & aut apud se solum aut etiam apud vulgus pro divite habetur. Contrà, est alius qui cùm re verâ dives fuerit, divitis honorem recusat, modis omnibus se pauperem ostendens, nè cogatur sumptus quos nollet facere, tributa pendere Principibus & in publicos usus multa insumere, denique nè calumniam divitiarum causâ aut insidias sustineat: sedulò paupertatem simulat ut tranquillitatem habeat & felicitatem illam æquabilem quâ divites à pauperibus superantur. Aliter, à studio & concupiscentia augendarum opum deterret, cùm videamus magnoperè laborare aliquos ut divites evadant, & tamen semper sunt egentes; contrà, alios negligere opes, non inhiare divitiis, & nihilominus ditescere. Vel eò spectat ut ostendat inconstantiam divitiarum, quò nos deterreat ab illis: ut sit sensus, *Est qui dives evadit subitò, cùm penitus nihil haberet; & contrà, est qui repentè ad summam inopiam delabitur, cùm esset locuples.* Sed ut utramque fortunam æquo animo feramus, & ut ostendat non usqueadeo referre ad virum sapientem & probum, utriusque commoda infert, quæ sunt quasi eadem, si modò animus sit idem. ¶ *Redemptio animæ viri, divitiæ illius*] q. d. Si quid dives delinquat, si causam sustineat aut invidiam, numis omnem redimet injuriam: & hoc commodi ab opibus capiet, ab injuriis & calumniis sese tuebitur. ¶ *Qui autem pauper est, increpationem non sustinet*] Vel, *Pauper non audivit opprobrium.* Pauperis par est aut superior conditio: nam uti non habet divitias quibus damna illata redimat aut injurias propulset, ità ferè nullas sustinet, juxta illud Poetæ,

Sic reus ille ferè est de quo victoria lucro
Esse potest: inopis vindice facta carent.

Spiritualiter intelligitur *redemptio animæ*, juxta consilium Danielis, *Redime peccata tua eleemosynis:* & juxta hunc sensum monet divites nè pauperes afficiant opprobriis, sed beneficiis juvent & eleemosynis, quibus exstinguuntur peccata. Quòd si de spiritualibus intelligamus divitiis, locus contra superbiam & jactantiam facit: nam qui de virtutibus animæ aut charismatibus gloriatur, eisdem destituitur. Sola humilitas cœlestes divitias fideliter obsignat & custodit. In quem sensum quadrant quæ sequuntur,

9. *Lux justorum lætificabit, & lucerna improborum exstinguetur*] Videtur subaudienda præpositio *in*, ut sit sensus, *In luce justorum erit lætitia, sed in lucerna improborum non erit*, quia parùm durabit, citò exstinguetur. Metaphora est admodum frequens, ut per *lucem* prosperitatem, per *tenebras* adversitatem intelligamus. Et erit sensus, Unà cum justitia, lux & vita; hæc sunt amœna & læta quando non obnubilantur rebus adversis. ¶ *Sed lucerna impiorum exstinguetur*] h. e. Quamvìs luce hâc & felicitate gaudere videantur improbi, tamen in illorum vita non potest esse lætitia, cùm brevi & adinstar lucernæ sit exstinguenda. Si per *lucem* & *lucernam* utriusque animum, nempe *justi* & *improbi*, intelligamus, alius sed non multùm diversus erit sensus, hujusmodi videlicet; Ut Sol exortus suo lumine mundum exhilarat, sic justorum animi tristitias hujus mundi & molestias facilè discutiunt: q. d. Mens serena justorum alios lætos efficiet, aut in suo lumine & pura conscientia unusquisque justorum lætus erit, improborum nemo potest aut debet gaudere de suâ lucerna. Nam ut sit quamlibet fulgens & resplendens in loco obscuro, & inter sui similes vel ignaros, non poterit tamen solidam conferre lætitiam, cùm ad momentum in hac vita splendeat, at subitò exstinguatur. Aliter, *Lux justorum* est doctrina & pietas sanctorum: de qua luce Christus, Matth. 5. *Sic luceat lux vestra*; quæ mundo magnam lætitiam attulit. *Lucerna impiorum*, hæreticorum hypocrisis, quæ semper brevi fuit exstincta.

10. *Inter superbos semper jurgia sunt: qui autem agunt omnia cum consiliis, reguntur sapientiâ.* Heb. *In superbia nihil aliud quàm litem dabit aliquis, sed cum consultis sapientia*] *Superbiam* opponit *consilio*, & *litem sapientiæ*: q. d. Si quis consultè omnia agat, vel qui consilia prudentium libenter audit & obtemperat, sapiens erit. Cæterùm qui temere & audacter omnia facit, cùm per superbiam sese neminem plùs sapere existimet, in lites & jurgia solet incidere, aut aliis lites intentare. Aliter, Qui cum superbis hominibus versatur, inter quos nullus obtemperat alteri, nihil aliud quàm lites discere & sectari solet: Qui verò versatur cum consultis & prudentibus hominibus, qui omnia cum judicio & maturo consilio agunt, sapientiam discet. זדון vel *superbia*, & intelligitur *vir superbiæ*, vel *superbus* rectè vertitur; & מזיד eum intelligunt Hebræi *qui sponte & animo malevolo peccat.* Et sic verti potest versiculus, *Qui eum superbo*, supple *versatur*, *dabit litem & contentionem*, non alium proferet fructum: *Sed qui cum viris consultis & prudentibus versatur, dabit* (h. e. proferet) *sapientiam.* Si litera Beth per præpositionem Lamed, h. e. *propter*, exponamus, erit sensus, *Propter superbiam*, quâ superbit homo contra proximum suum, *dabit jurgium: Cum iis qui consulunt* nè quid per superbiam agamus *est sapientia.*

11. *Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur manu, multiplicabitur.* Heb. *Divitiæ ex vanitate minuentur, sed colligens per manum augebit*] Viro sapienti curæ esse debet, non tam quantum acquirat quàm quibus modis & artibus paret sibi divitias: nam *divitiæ quæ ex vanitate*, h. e. vel viis illicitis & artibus parùm honestis, vel etiam per fraudem & injuriam, *acquisitæ sunt, durare non solent.* Sed malè partæ, pejùs frequenter pereunt. Cæterùm qui justo labore studet sibi parare divitias & paulatim congregare, stabiles augebit opes. Quod de divitiis diximus, ad honoris & autoritatis gradus, præsertim Ecclesiasticos, referri potest. Proverbium nos docet moderari erga bona hujus vitæ & temporis affectus.

12. *Spes quæ differtur affligit animam, lignum vitæ desiderium veniens.* Heb. *Spes protracta infirmitas cordis, lignum vitæ desiderium veniens*] Opponit *spem protractam* & procrastinatam *desiderio venienti* sive exhibito, *& dolorem cordis* opponit *ligno vitæ.* Denique metaphora translata est à corpore ad animam. Ut stomachus corporis destitutus cibo necessario affligitur sive infirmatur & languescit, sic *anima* sive *cor* (ut est in Hebræo) in exspectatione illius rei quam vehementer cupimus impeditur à reliquis functionibus: dum nihil aliud potest agere aut cogitare, patitur *infirmitatem*: id quod multis usu venit ob res vanas, & nonnunquam illicitas. Narrando monet Sapiens, & docet nos tales cohibere affectus, neque spem collocare in illis rebus quarum desiderio & absentiâ affligitur animus & in quarum adeptione refici non potest: sed desiderio oportet languescere rerum talium ex quibus advenientibus non minus suavitatis capias quàm si ex arbore vitæ in paradiso fructus carperes: q. d. Colloca, fili, spem & desiderium non in rebus mundi, quarum *spes* dum semper *differtur*, semper *animum affligit*, nunquam *advenit*; ut inquit Jacobus c. 4. *Concupiscitis, & non habetis*; sed in *desiderio* sapientiæ & aliarum virtutum,

ex quibus quotidie fructum capias & tandem immortalis evadas, tanquam si ex fructu *ligni vitæ* comederes. Videtur Salomon hoc versiculo à suo sapiente, quem instruendum suscepit, non auferre omnes passiones & affectus animæ, Stoicorum more, sed ostendere sapientem magno rerum cœlestium desiderio subinde teneri; vel successus bonorum & incrementa virtutum in hominibus vehementer optare sapientem, vel denique pacem Ecclesiæ & quæcunque ad honorem Dei & animarum salutem spectare possunt; quæ cùm serius quàm pro sua exspectatione à Deo Opt. Max. concedantur, pro humana fragilitate animo torqueri, juxta id quod legimus in Abacuc c. 1. *Usquequo, Domine, clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens?*

13. *Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat: qui autem timet præceptum, in pace versabitur.* Heb. *Qui contemnit verbum, peribit ob id: qui timet præceptum, ipse retributionem accipiet*] Multiplex est expositio pro varietate significationum hujus vocis דבר, *verbum*, vel *res*; etiam illius verbi ישלם, quod *retribuere* vel *pacem agere* significat. Hebræi ferè intelligunt, *Verbum Principis & mandatum non esse contemnendum. Qui verbum Dei & mandatum contemnit nec observat, peribit:* erit illi ea res interitus aliquando, quamvis interim nihil mali sentiat. *Cæterùm qui timet Dominum, & mandatum illius observat, retributionem accipiet.* Aut utrique sua merces reponitur, contemnenti mandatum, & observanti, sed varia. Et hic maximè germanus sensus videtur. Est & alius, si per דבר *rem* intelligamus *familiarem*; *quam qui contemnit damno afficietur, jactura erit illi.* Juxta interpretationem quam ex D. Hieronymo habemus, vix alius potest esse sensus, quàm, Eum videlicet esse obnoxium & obligatum ad pœnam qui rebus sacris detrahit, culpando quæ à Deo sunt ordinata; vel qui detrahit & obloquitur bonis hominibus, mandatum Dei transgressus, & pacem dissolvens inter homines: contrà, qui amat proximum, servans mandatum Dei, pacem habet cum Deo & cum hominibus. Aliter, Qui rem contemnit, quæ revera vilis est & quæ corrumpitur, illi scilicet erit merces: nam talis solet etiam præceptum cum timore observare: quantò enim minùs curamus res vanas & corruptibiles, tantò magis nobis cordi erunt præcepta Dei, & utriusque rei præmium habebit justus. Aliter, *Qui timet præceptum, pacem aget.* Psal. 119. *Pax multa diligentibus legem tuam.* Et huic sensui quadrat quod sequitur,

14. *Lex sapientis fons vitæ ad declinandum à laqueis mortis*] Non de sapientia hujus mundi loqui Salomonem vel ex hoc loco manifestum est. Rectè instructum esse præceptis & disciplinis sapientum, vehementer juvat ad universam vitam rectè transigendam. Nam qui ex lege sapientis haurit, quasi de fonte perennium aquarum bibit, quo in singulis vitæ muneribus instructus facilè declinet ab incommodis & periculis hujus vitæ, quibus stulti veluti laqueis per imprudentiam capti & illaqueati ante diem pereunt. Sed quantò magis amœna erit Metaphora *fons vitæ*, si illas aquas intelligamus quæ ex fide in Christum *saliunt in vitam æternam* Joh. 7. *Lex* enim illius *Sapientis* vera *vena est vivarum aquarum*, quas qui hauriunt *non sitient in æternum, neque* rerum mundanarum desideriis, tanquam *illaqueatæ* aviculæ, *trahentur ad mortem.*

15. *Doctrina bona dabit gratiam; in itinere contemptorum vorago.* Heb. *Intellectus bonus dabit gratiam; sed via transgressorum fortis*] Ex *lege sapientis*, quæ *fons* est *vitæ*, *sanum intellectum*, fidem & propositum concipiunt homines pii. Intellectus autem & mens digna Deo maximè nos illi commendat, illius *gratiam* & favorem nobis *conciliat.* Nam qui in intellectu rectè institutus est (unde in omnes actiones lumen diffunditur) absque errore vitam transigit, juxta illud Euangelii Luc. 11. *Vide nè lumen quod in te est tenebræ sint.* Hinc enim tanquam à fonte actiones manant. ¶ *Cæterùm in itinere contemptorum vorago*] Sive, *via transgressorum dura.* Vita transgressorum, qui tenebris errorum habent obscuratum oculum mentis, ut malè decernunt, sic malè agunt, *fortis* est & *dura*, difficillimè corrigitur, ut qui in utroque errant intellectu, videlicet speculativo, qui malè decernit, & practico, actionibus scilicet ex errore manantibus, dum non intelligit cœlestium & terrenarum rerum quàm latum sit discrimen. Aliter, *Intellectus bonus*, vel qui bonus est suo intellectu & prudentiâ, *dabit magnam gratiam aliis*, & ut ipsi concipiant rectam fidem, & gratiam inveniant in oculis multorum: sed contra *viam* & consuetudinem vivendi *transgressorum* non prævalebit *intellectus* quantumvis *bonus*, quantumvis *magna doctrina*, ubi *obduratum* fuerit cor eorum, sive vivendi modus consuetudine induruerit, ad modum semitæ sæpius frequentatæ. Proverbium docet intellectum & fidem integram in primis necessariam ad sapientiam, h.e. ad probitatem vitæ.

16, 17. *Astutus omnia agit cum consilio, qui autem fatuus est, aperit stultitiam. Nuncius impii cadet in malum, legatus autem fidelis sanitas*] Docet prior versiculus, Nihil temere agendum: secundus monet, Fideles habendos esse à secretis & adjutores. Et verti potest, *Omnia solet facere astutus* (vel, *Omnis astutus faciet*) *in consilio*, vel *scientiâ*: q. d. Magnum sapientiæ argumentum est accipiendum in hominibus à rebus quas moliuntur. Nam qui certo quodam consilio, certâ ratione faciunt omnia, sunt viri prudentes, ut qui antequam quicquam aggrediantur difficultatem rei & exitum perpendunt, atque ità voti compotes fiunt. Stulti, qui temere omnia agunt, & *antequam turrim ædificare incipiant*, juxta parabolam Euangelicam Luc. 14. *non supputant sumptus*, dum conatus malè sibi cadunt, palàm fit illorum stultitia. Hæc non solùm in caducis rebus astutia tenenda est, sed etiam in his quæ ad salutem spectant; nè de nobis dicatur, *Hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare.* Et ad eos maximè locus spectare videtur quos Christus monuit, *Estote prudentes sicut serpentes*, Matth. 10. cui quadrat versus sequens, *Iniquus* (sive *improbus*) *nuncius*, qui malâ fide obit legationem Domini sui, neque Apostolico functus est munere fideliter, *in malum corruet*, utputa qui multis ruinæ causa exstitit. Quod ad historicum sensum propiùs spectat, ad utrumque referri potest *In malum corruet*, nempe vel ad eum qui improbum nuncium mittit, vel ad nuncium qui missus est; porrò quòd sibi ipsi damnum frequenter conciliat nuncius qui fraudem aliis molitur, vel quòd ei à quo missus est inferat damnum. Denique & *nuncius improbi* verti potest: ut sit sensus (qui maximè mihi arridet) *Nuncius* (sive *Legatus*) *quem mittit improbus*, vel *cui mandantur impia, corruet*, i. frustrabitur suâ legatione, & tam sibi quàm mittenti dedecus adferet, & de gradu honoris quem legatis & nunciis bonis habere solemus corruet. Contrà *legatus veritatis*, qui vera narrat, *velut sanitas est*, dum utrimque læsos animos & offensos calumniis & falsis rumoribus revocat ad concordiam, vel dum omnia ut sese habent referens ambiguitatem & errores, maximos animo morbos expellit. Hæc omnia bonis & fidis concionatoribus & magistris errorum rectissimè quadrant.

18. *Egestas & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit arguenti, glorificabitur.* Heb. *Qui observat increpationem, honorabitur*] Quàm necessaria sit castigatio passim in hoc libello ostendit Sapiens, ut sine qua ad frugem vix possit pervenire humana fragilitas, imò ferè ad summam egestatem & ignominiam, qui suorum parentum & præceptorum non ferunt correctionem, deveniunt. Cæterùm qui diligenter observant disciplinam, quam vel acceperunt à parentibus & doctis hominibus, vel quam aliorum exemplo didicerunt, honorem facilè consequentur apud Deum omnium Patrem, disciplinam & correctionem contra vitia omnibus infligentem, juxta illud Pauli Rom. 2. *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum.* ¶ פורע מוסר. i. *qui deserit disciplinam*, multis modis verti potest, *Qui subtrahit se à disciplina.* Nam verbum Hebræum פרע *subtrahere, elongare, cessare* & (quod huic loco maximè quadrat) *rebellare* significat, & erit sensus, *Egestas & ignominia erit ei qui rebellis est disciplinæ & correctioni.* Chaldæus מייש מרדותא *qui conculcat disciplinam.* LXX inverso sermonis

sermonis ordine alium sensum reddiderunt, nempe, Πενίαν καὶ ἀτιμίαν ἀφαιρεῖται παιδεία, *Paupertatem & ignominiam aufert disciplina.* Juxta id quod sæpissime usu venire solet loquitur Sapiens: admonitionem juvenibus proponit, ostendens & quanta mala solent comitari illos qui non obtemperant castigationibus majorum: sunt enim *paupertas* & *ignominia* mala quæ maximè refugiunt homines. Contrà, qui libenter admittunt castigationem majorum, assequuntur honores, supremum inter mortales gradum.

19, 20. *Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos qui fugiunt mala. Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur.* Heb. *Desiderium quod factum est animo dulcescere solet, abominatio stultorum est qui recedit à malo. Qui ambulat cum sapientibus, sapientiam assequetur: sed qui socius est stultorum, malè* (vel *infeliciter*) *aget*] Ex superiore versiculo pendet prior ex his duobus, quo ostenditur quid consequantur hi qui monitoribus & castigantibus non obtemperant, sed suum magis sequuntur *desiderium*, brevem videlicet voluptatem, quæ pro tempore illorum *animis dulcescit.* Sed hi vehementer *mali* evadunt & *stulti*: & tantum abest ut resipiscant posteaquam aliquandiu juxta desideria sua vixerint, ut ea de re audire non sustineant, sed exsecrantur eos qui conantur reducere illos à malo cui jam assueverunt. Desideria stulta sectantes, stulti evadunt, ut jam inter bonum & malum discernere nequeant. Potest prior pars versiculi in bonam partem intelligi, & ex superiori versiculo sic pendere ut confirmet quæ dicta sunt de fructu castigationis; Quæ tametsi amara videatur & aspera, tamen si quis spontè obtemperet bene monentibus & cum desiderio faciat quæ per disciplinam facienda didicerit, multâ amœnitate & dulcedine animi perfruetur: imprudentibus verò & stultis hominibus omnis voluptas est in malo, *à quo recedere* valde absurdum illis videtur, nè dicam *abominandum.* Potest denique juxta proprietatem sermonis Hebraici in contrarium sensum intelligi prima clausula, nempe, *Desiderium si compleatur:* nam verbum נהיה Hebræis significat non solùm *fieri*, sed *rumpi* vel *confringi*: & sensus erit egregius, juxta Levi Ben Gerson, *Desiderium abruptum & voluptas cohibita dulcescet*, & amœnitatem adferet animo sapienti & rectè instituto per disciplinam majorum. Huc spectat sequens versiculus, videlicet, *Qui graditur cum sapientibus, sapiens erit*] Hujus mundi sapientes de se multa jactant, & veluti Deos inter homines sese existimant, cùm paucorum sit ad summum Philosophiæ fastigium pervenire. Verùm facilis est admodum hæc Divina sapientia, quæ nemini non est obvia, ad quam perdiscendam neque subtili ingenio neque magnâ librorum copiâ est opus; imò opere quotidiano & usu maximè perdocetur & bonorum exemplo, susceptâ disciplinâ & castigatione ab his qui bene monent. Cum viris sapientibus, qui *ædificandam domum super petram* Matth. 7. indicaverunt, consuescas oportet, & eorum virtutes imitari, ac veluti gradibus quibusdam eorum vestigiis insistere; atque eâ ratione sapientiam facillimè assequeris. Ferè enim tales evadimus quales sunt illi quorum consuetudine nos oblectamur. Unde sequitur in Hebræo, *Amicus stultorum confringetur*, vel *malè aget*] Est admodum jucunda allusio in vocibus Hebræis, ירוע ורועה, *amicus* & *confringetur* q. d. Non solùm stultitiam acquiret, verùm etiam in damnum aliquod gravissimum & extremum malum corruet, & more fictilis vasis confractus, inutilis erit. Juxta alia significata hujus verbi ירוע paulò diversus erit sensus, nempe, *Amicus & socius stultorum malis afficietur ab illis*, sive etiam *socius erit & particeps stultitiæ illorum, sicut qui graditur cum sapientibus, sapientiam capiet ab illis.* Beda per *amicos stultorum* eos qui mimis, histrionibus, & aliis id genus hominum ferè gaudent, intelligit.

21. *Peccatores persequitur malum, & justis retribuentur bona.* Heb. *Justis retribuet bonum*] Sup. *ille qui retribuit*, nempe Deus. Vehementer deterret peccatores & alios, nè illorum consuetudine gaudeant, juxta sensum præcedentis versiculi. Sunt multi potentes, qui quamvis graviter peccent, se tamen ob potentiam à nemine quicquam passuros opinantur; sunt qui occultè horrenda committunt peccata, quæ ad lucem ventura non existimant; sunt qui pœnam peccatis debitam non putant: omnes hos redarguit Sapiens, ostendens *malum ipsum* quod faciunt *peccatores persequi*, etiamsi nullus alius accedat vel judex vel vindex. Stimulis conscientiæ, veluti furiis quibusdam, subinde vexati, scelerum suorum manifestissimas nonnunquam dant pœnas, & cessantibus aliis seipsos accusant, & ad condemnationem perveniunt; aut, quod miserius est, æterno judicio & condemnationi reservantur: & proinde non solùm peccata committenda non sunt, sed etiam à peccatorum commercio fugiendum est, nè mali illius sis particeps quod peccatores insequitur quotidie & aliquando apprehendet. Si exponatur versiculus velut à superiore pendens, erit sensus, *Qui graditur cum peccatoribus, veniet malum illi: & bonum retribuetur illi qui cum justis graditur*, ut subaudiatur particula את cum חטאים, quemadmodum cum צדיקים in Hebræo legitur. Optimus & simplicissimus sensus est ut intelligamus peccatores aliquando puniendos, & quamvis aliquandiu supplicium fugiant, tamen malo eos persequente aliquando capiendos. In secunda clausula versiculi constans opinio est Hebræorum ut subaudiatur, *Deus reddet justis bonum*, h. e. mercedem bonam, ut malorum pœna intelligatur ex ipso malo quodammodi nasci; verùm præmium bonorum ex Dei benignitate, non solùm ex meritis justorũ, pendere. Sensus deniq; versiculi non erit multùm alienus ab illo Pauli Rom. 6. *Stipendia peccati mors; gratia autem Dei, vita æterna.*

22. *Bonus relinquet heredes filios & nepotes, & custoditur justo substantia peccatorũ.* Heb. *Hereditare faciet*, vel *hereditatem relinquet filiis filiorum*] Ostendit etiam hoc versiculo quàm diversus sit exitus bonorum & malorum, quod ad posteritatem spectat & nepotum ac pronepotum successionem; in quibus quodammodo immortales videntur esse pii homines. Bonis, inquam, spem præbet Sapiens, & ad pietatem ac probitatem vehementer hortatur, cùm non sibi solùm sed posteris etiam profutura sit, ut quæ hereditatem stabilem & permanentem filiis eorum nepotibusque relinquat. Nos non, ut Hebræi, de sola terrena substantia & hujus mundi opibus putamus intelligendum quod scribitur, sed etiam de animi bonis & virtutibus, quæ ob merita majorum transfundi solent in posteros. O felicem *hereditatem*, quam bonus ille nobis reliquit *incorruptibilem & incontaminatam, conservatam in cœlis* 1 Pet. 1. ut essemus *heredes Dei, coheredes autem Christi*, Rom. 8. Juxta sensum historicũ, Bonus & probus vir quæcunq; fecerit prosperabuntur, opes quas relinquit suis non heredibus solùm sed filiis & nepotibus proderunt. Contrà, opes peccatorum, quæ per rapinam aut malas artes sunt acquisitæ, neque filiis neque heredibus prodesse solent; sed quicquid reconditum est & in thesauris relictum à peccatore, *in usus justorum servatur.* Aben Hezra legit non, ut nos, וצפון & *absconditur*, sed יצפן *abscondet*, & subintelligit *Deus, recondet justo opes peccatoris*, & interpretatur per similem locum, *Improbus præparabit, & justus induet.* Beda de terrena substantia intelligi non posse ostendit, cùm mali frequenter rapiant bona justorum, juxta illud Pauli, *Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.* Mysticè substantia cœlestis, h. e. vinea Domini & Lex, cum cæteris bonis olim Judæis reposita, ab eis tanquam malis agricolis ablata, Gentibus locantur in sanguine Christi justificatis.

23. *Multi cibi in novalibus patrum, & aliis congregantur absque judicio.* Heb. *Multus cibus in novalibus principum, & est qui perit cùm non sit judicium*, vel *sine facultate*] Juxta ambiguitatem linguæ verti potest, *Multus cibus in novalibus pauperum*, ut Chaldæus מסכינא *pauperis.* Commendatur labor rusticanus & agricultura ut res summopere necessaria, & reliquæ artes laudabiles, quibus parantur opes heredibus relinquendæ, de qua hereditate superiore versiculo disseruimus. Eâdem Metaphorâ usus est Propheta Osee 10. *Innovate vobis novale*, sive *arate arationem*, significans assiduum laborem peccatoribus necessarium, si ex corde tanquam ex agro messem aliquam virtutum facere velint. Si vertatur, *Novale principum* (sive

Ager

Ager pauperum) profert multum annonæ, versio reprehendi non potest. Quod sequitur, *Aliis congregantur absque judicio*] juxta veritatem Hebræam defendi potest. Nam verbum Hebræum ספה non solùm *perdere* sed *addere* sive *congregare* significat. Et bene quadrabit sensus, ut intelligamus *absque judicio collecta quæ à majoribus tradita sunt*, quando (ut inquit Petrus 2 Ep. c. 3.) *indocti & instabiles illa depravant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem*. Priorem significationem posteriores secuti sunt interpretes, & etiam antiqui, ut testatur Beda: quam Chaldæus quoque Paraphrastes habet מתנגיד בלא דינא, *& est vir deficiens sine judicio:* & potest referri ad *agrum* sive *novale*, q. d. *Ager perit absque judicio, quia ritè non colitur neque juxta consuetudinem*. Sed meliùs juxta Chaldæum ad *hominem* refertur, qui *perit & ad egestatem pervenit eò quòd bono judicio sive facultate colendis agris sese non exerceat*. Sed optimè ad *cibum* refertur sive *annonam*, quæ frequenter agricolis *perit, dum non legitimo tempore dispensatur*, vel *dum heredibus parùm frugi relinquitur*. Doctorum denique & piorum hominum opuscula, imò Scripturæ sacræ quoque quodammodo perire videntur, dum ex illis fructus non accipiunt homines, aut dum depravantur absque judicio intellectæ. Videtur Salomon pro singulari sua sapientia voluisse utramque significationem hujus verbi comprehendere, *perire* & *congregare*, ut non sit opus extrinsecùs aliquid supplere: *sed est qui perit*, nempe *cibus collectus absque judicio*, sive reconditus præter æquum & bonum. Est enim vox ambigua ראשים *principes* significans, vel *pauperes*, qui solent magis vacare colendis agris quàm principes.

24. *Qui parcit virgæ, odit filium suum; qui autem diligit filium, illum instanter erudit.* Aliter, *Qui prohibet virgam*] Beda vult hunc versiculum sic ex superiore dependere: q. d. Re verâ multus cibus relinquitur posteris à majoribus qui boni fuerunt agricolæ; sed filiis eorum non proderit nisi rectè instituantur & castigentur etiamnum pueri. Neque dici potest charus & amans pater qui filio hereditatem relinquit locupletem, qui horrea plena pro liberis collegit; sed is tandem pater charè & unicè filium diligit qui castigatum & bonis moribus instructum relinquit filium. Bene vertit Interpres *instanter erudit eum*. Hebræa vox שחרו ab *aurora* significationem habet; q. d. *singulis auroris erudiet eum*, vel *manè instillabit illi disciplinam*. Chaldæus מקדם ליה מורדותא *prævenit eum disciplinâ*; q. d. *singulis auroris prioris diei errores castigans*: quod maximi amoris argumentum est, cùm nullius rei majorem curam quàm filii rectè instituendi habeat. Hunc sensum de *castigatione matutina* sequitur Aben Hezra. Alii ab *investigando* sensum loci deducunt. Significat enim שחר *investigare*; & erit sensus, *Qui amat*, scilicet *filium, quæsivit illi disciplinam*: q. d. quæsivit pro illo præceptorem, qui corrigat eum. Vel denique, *quæsivit modum corrigendi filium maximè idoneum*. Prior expositio est melior.

25. *Justus comedit, & replet animam suam; venter autem impiorum insaturabilis.* Aliter, *venter impiorum deficiet*] Videtur etiam hic versiculus ad superiorem spectare ubi de *multo cibo* facta est mentio, quem justis nunquam deesse hoc loco ostendit, imò semper eorum satisfieri ventri, præsertim cùm justus semper præsentibus sit contentus, delicias non quærat, sed de pauperibus magis sit solicitus quàm de suo ventre: qui cum Paulo *didicit & satiari & esurire, abundare & penuriam pati*, Phil. 4. *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem*, Psal. 37. Justus *omnem solicitudinem & curam super Deum jactat*, qui eum enutriet utroque pane, corporis videlicet & animæ: qui cùm corvos pascat, & per corvos Prophetas, potiùs ex lapidibus panes faciet quàm justum fame perire sinat, nisi fortassis per martyrii tolerantiam, quò immarcessibilem coronam gloriæ percipiat. ¶ *Sed venter impiorum insatiabilis*] Ut enim justus juxta naturæ modum paucissimis est contentus, ità impii nunquam saturantur desiderio habendi. Nam ad insatiabilem thesaurizandi cupidinem versiculum magis referunt Hebræi quàm ad comestionem cibi. Verùm cùm dicat Scriptura *Venter impiorum deficiet*, ut est in Hebræo, sensum habebit juxta Paulum 1 Cor. 6. *Esca ventri, & venter escis; Deus autem & hunc & illum destruet*: q. d. Improbi viri, qui fiduciam & spem in Deo non collocant, pro præsenti vita vehementer sunt soliciti. Simplicissimus sensus est hujus loci, *Justos ferè, qui moderatè vivunt, perpetuâ ventriculi sanitate, animæ*, h. e. naturali desiderio, *satisfacere in cibo: Improbos autem, qui ventri nimiùm indulgent, subinde languescente & deficiente stomacho etiam delicias fastidire.* Beda ad cibum spiritualem traducit locum: Cujus magna copia est in *novalibus Patrum* & opusculis Doctorum, quibus libenter *fruitur justus, & replet animum* cœlesti cibo & doctrinâ Apostolicâ: quam cùm sine judicio colligant hæretici, *saturari* Ecclesiasticâ scientiâ *nolunt*; utpote in qua digerenda eorum *venter deficit*. Non enim sunt capaces Judæi *novi musti*, *utres* videlicet *veteres*, Matth. 9.

DRUSIUS.

1. בֵּן חָכָם. A. S. Th. Υἱὸς σοφὸς *Filius sapiens*] Olim erat πανοῦργος, i. ערום.
2. חָמָס. Schol. ἁρπαγήσονται *diripientur*.
3. מְחִתָּה לוֹ. Th. αἰσχύνη αὐτῷ *pudor ei*.
4. מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל. S. Ἐπιθυμεῖ καὶ θέλει ὀκνηρός, *Concupiscit & non vult piger*. ¶ תְּדֻשָּׁן. S. πιανθήσονται *pingues fient*.
5. וְיַחְפִּיר. S. καὶ ἀτιμασθήσεται *dedecore afficietur*.
6. צְדָקָה תִּצֹּר תָּם דָּרֶךְ. * Δικαιοσύνη φυλάσσει ἀκάκους, *Justitia custodit minimè malos*. ¶ וְרִשְׁעָה תְּסַלֵּף חַטָּאת * τοὺς δὲ ἀσεβεῖς φαύλους ποιεῖ ἁμαρτία, *impios verò nequam reddit peccatum*. S. ἀδικία δὲ ἐπισπάσεται ἁμαρτίαν, *injustitia verò attrahit peccatum*.
7. מִתְרוֹשֵׁשׁ. S. πτωχευόμενοι *qui se pauperes fingunt, aut simulant*. Th. πτωχοφανὴς *pauper apparens*, sive *qui pauper esse videtur*.
8. כֹּפֶר. A. S. Th. ἐξίλασμα *placamen*, seu *placamentum, expiatio*. ¶ לֹא שָׁמַע. Schol. οὐ φέρει *non fert*. ¶ גְּעָרָה. A. S. Th. ἐπιτίμησιν *increpationem*.
10. בְּזָדוֹן יִתֵּן מַצָּה. A. S. Th. ἐν ὑπερηφανίᾳ δώσει μάχην *in superbia dabit pugnam*] *Edet: excitabit*. ¶ *In superbia: per superbiam*. ¶ וְאֶת נוֹעָצִים חָכְמָה. Th. καὶ ἐν συμβουλευομένοις σοφία, *& in consultis sapientia*.
11. מֵהֶבֶל. A. ἀπὸ ματαιότητος *ex vanitate*.
13. יֵחָבֶל לוֹ. Schol. καταφρονήσεται *lædetur*] Sanè יתחבל חבל *læsio, damnum*. Sic interpretor ex Thargum, יתחבל מנה *detrimentum*, sive *noxam, accipiet ab eo*. ¶ יְשֻׁלָּם. A. S. εἰρηνεύει *pacem habet, pace fruitur*.
14. לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת. S. Th. τοῦ ἐκκλῖναι ἀπὸ σκανδάλου θανάτου *ut declinent à scandalo mortis*.
16. אִוֶּלֶת. A. S. Th. ἀφροσύνην *amentiam*.
17. מַלְאָךְ רָשָׁע. A. S. Th. ἄγγελος ἀσεβὴς *nuncius impius*. ¶ וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא. A. S. ὅμηρος πίστεως ἴασις, *obses fidelis medela*. Th. φύλαξ πίστεως ἴασις, *custos fidelis medela*. Schol. πίστεως ἱερός.
18. רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר. S. Πενία καὶ ἀτιμία διαλύει παιδείαν, *Paupertas & ignominia dissolvit disciplinam*.
19. וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע. A. βδέλυγμα δὲ ἀνοήτων ἀποστῆναι ἀπὸ κακοῦ, *abominatio autem amentium desistere à malo*.
20. יֶחְכָּם. Schol. σοφισθήσεται *sapiens fiet*. ¶ רֹעֶה. Schol. συμπλακόμενος] LXX συμπορευόμενος, & in nonnullis exempl. συρρεμβόμενος *unà vagans*. ¶ יֵרוֹעַ. A. Th. κακωθήσεται *malo afficietur*. S. κακεργηθήσεται *incommodabitur, damno afficietur*.
22. יַנְחִיל. Schol. κληροδοτήσει *sorte distribuet*. ¶ צָפוּן. S. πεφύλακται *custodita est*.
24. שִׁחֲרוֹ מוּסָר. Schol. ὀρθρίζει αὐτῷ παιδείαν *manè adhibet ei disciplinam*.
25. לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ. Schol. ἐμπίμπλησι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ *replet ventrem suum*. ¶ בֶּטֶן רְשָׁעִים. Schol. κοιλίαι ἀσεβῶν *ventres impiorum*.

GROTIUS.

GROTIUS.

7. EST *quasi dives cùm nihil habeat*] Heb. *Est qui ditat se*, i. ditem jactat ac prædicat, *& non est ei quicquam.* Hi sunt quos Græci πλωχαλάζονας vocant. Vide Theophrastum περὶ ἀλαζονείας, & Ostentatoris characterem in libro 4. ad Herennium. ¶ *Et est quasi pauper cùm in multis divitiis sit*] Hic est εἴρων Aristoteli, *dissimulator opis propria* Horatio.

8. *Redemptio animæ viri, divitiæ ipsius: qui autem pauper est increpationem non sustinet*] Postrema hæc apud LXX sic sunt, πλωχὸς δὲ οὐχ ὑφίσαται ἀπειλῶ, Alii, ἐφίς ἐπιτίμησιν. Videntur pro שמע legisse חמך, hoc sensu, *Vir dives, si quid ei ab inimico periculum immineat, pecuniis id à se avertit: & pauper, si quis ei minetur, non manet, sed fugit.* Potest & vulgata lectio sic exponi, *non audit*, i. *non sustinet audire.*

20. *Qui cum sapientibus graditur*; *sapiens erit*] Ut Græci dicunt,

Σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Theognis,

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλὰ μαθήσεαι· ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

¶ *Amicus stultorum similis efficietur*] Nam

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Quod ex Menandro desumpsit Paulus Apostolus.

24. *Qui parcit virgæ suæ odit filium suum*] i. Eundem habet exitum quasi eum odisset. Sic multa dicimur velle, non quòd propriè ea velimus, sed quòd ea agimus unde talia consequuntur. Exempla vide Matth. 26. 12. Joh. 12. 7. Luc. 11. 48. Ezech. 18. 31. & 33. 11. ubi *moriemini* est positum pro *vultis mori.* Simile Psal. 106. 24. suprà hîc 8. 36. infrà 17. 19.

CAP. XIV.

MUNSTERUS.

1. INstaurant domum suam] h. e. Curam habent domesticam, & nè quid pereat solicitè præcavent.

3. *Virga superbiæ*] Quâ scilicet sæviunt contra proximum, & baculus ille secundùm Aben Ezram est lingua ipsa, quâ percutiunt & sauciant proximum: at *labia sapientum* etiam bene loquuntur proximo; tantum abest ut illi sint nocumento.

4. *Ubi boves non sunt*] Sensus est, Qui laborat, ille habet unde manducet: & qui otium sectatur, ille egestatem habet in domo. Accommodari potest hoc proverbium etiam ad studiosos literarum, sicut quidam Hebræorum transferunt ad studium Legis.

7. *Cognovisti*] Sunt qui hîc præteritum accipiunt loco futuri; ut sit sensus, *Fuge consortium stulti, nè addiscas stulta verba ejus.*

9. *Derident*] Quidam accipiunt hîc יליץ pro מליץ *loqui & interpretari*: ut sit sensus. Stulti omnia interpretantur in deterius; ideo non potest cohærere inter eos amicitia.

10. *Cor cognoscit*] Quidam sic exponunt hanc sententiam, *Non est verus mœror qui non ex corde procedit, aut verum gaudium quod solùm foris fingitur.* Aben Ezra verò sic exponit, *Durum est negare animæ corporalem delectationem: sed gaudium futuri seculi animo conceptum immensum est: ideo qui timet Deum nihil extranei mœroris immiscet huic gaudio.* Nostri hunc eliciunt sensum; *Immensam habent consolationem quibus mortua est caro.*

13. *In risu dolet cor*] In his rebus, inquit, ubi potissimùm quæritur gaudium, non invenitur gaudium sine afflictione & dolore. *Non enim est pax impiis, dicit Dominus.* Sic Christus dicebat, *In mundo non habebitis pacem sed in me.*

14. *De viis suis satiabitur*] *Unicuique datur juxta opera sua.* Ubi notat Aben Ezra סוג esse Paul ejusdem formæ cum מול *circumcisus.*

19. *Incurvantur mali*] Magna, inquit, est dignitas justorum, ut impii qui in impietate eos contempserunt, conversi procidant ante eos, requirántque consilia eorum ante limina domorum ipsorum.

23. *Verbum autem labiorum*] h. e. Ubi res verbis vanis tantùm agitur & labori non insistitur, ibi nunquam emolumentum aliquod acquiritur.

24. *Corona sapientum*] i. Divitiæ sapientibus prosunt, quippe qui eis veluti donis Dei utuntur; stultis verò obsunt.

28. *Formidat Princeps*] Heb. *dejectio est Principis*, vel *humiliatio*, ut Kabuenaki exponit. Sunt etiam qui hîc רזון exponunt pro כחש *macie* seu *debilitate.*

32. *Abjicitur impius*] Abjicitur in morte sua in æternam damnationem: at justi in hora mortis spem certissimam habent æternæ vitæ.

33. *In medio stultorum cognoscetur*] Sub. *sapientia*: & est sensus, Si stulti quid sapientiæ habent, temere illud profundunt, & non habet locum apud eos: sicut *apud sapientes quiescere* dicitur *Sapientia* & mansionem apud eos facere.

34. *Justitia exaltat gentem*] Videtur hunc habere sensum, *Quicquid non fit ex fide, peccatum est.* Justitia autem ex fide facta exaltat populum, & pietas sine fide in quacunque gente non salvat. Sunt qui hîc per חסד intelligunt *culturam idolorum*, sicut & apud Latinos *pietas* accipitur pro *cultu Divino.*

VATABLUS.

1. SApiens mulier חכמות נשים] Ad verb. *Sapientes mulierum ædificat*, &c. i. sapientes mulieres, sive unaquæque ex sapientibus mulieribus. Quoties Hebræi de re particulari loquuntur, jungunt plurale singulari: vertere potes, *Sapiens inter mulieres.* ¶ *Ædificat* בנתה] Præt. Heb. pro præs.

2. *Sed pervertens vias suas* ונלוז דרכיו] Ad verb. *& perversus viis suis.*

3. *Baculus superbiæ* חוטר גאוה] *Baculum* pro *lingua* accipit, ut annotant Hebræi: quia loquitur superba & magna. Quidam Hebræorum exponunt, *Propter verba quæ loquitur stultus, veniet super eum virga superbiæ*, i. cædetur magnis plagis ob verba sua.

4. *Præsepe* אבום] *Horreum*: significat locum ubi fruges reponuntur, ut quidam Hebræorum annotant. Subauditur autem negatio præcedens, אין אבום *non est in horreo*, &c. ¶ *Bovis* שור] Sing. pro plur. q.d. *Quando non sunt boves, vacuum est horreum: at quando sunt boves, est copia frugum.*

5. *Mendax* שקר] Ad verb. *falsitatis*: i. falsus.

6. *At scientia* ודעת] *At cognitio.*

8. *Callidi* ערום] *Astuti, cauti.* ערום in bonam partem accipitur in Proverbiis: aliàs sæpius in malam partem. ¶ *Dolus* מרמה] Quidam subaudito verbo vertunt, *occupatur fraude.* Alii repetunt verbum ex proximo, vertentes, *est intelligere dolum*: q.d. Nihil aliud cogitant stulti quàm quomodo imponere possint.

9. *Stulti loquuntur* אולים יליץ] Ad v. *Stulti loquitur.* Singulare plurali junctum pro *Unusquisque stultorum loquitur*: i. si quid malè fecerit stultus, palàm loquitur. Alii, *deridet*, aut *illudet*: Alii, *teget*, sive *palliabit.*

10. *Cor cognoscit*, &c. לב יודע מרת נפשו] *Mens ipsa cognoscit amaritudinem conscientiæ suæ.* ¶ *Et in lætitia*, &c. ובשמחתו וגו'] Hebraismus, pro, *& mens ipsa cognoscit lætitiam conscientiæ suæ & non alius.*

12. *Est via recta*, &c. יש דרך ישר לפני איש] *Est via quæ videtur homini recta, cujus tamen novissimum* ducit ad *itinera mortis.*

13. *Etiam in risu*, &c. גם בשחוק וגו'] *Etiam cùm riserit, dolebit*, &c. Vetus interpres, *Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat.* ¶ *Et exitus lætitiæ* ואחריתה שמחה] Ad verb. *& exitus ejus lætitiæ.* Hîc relativum & antecedens sunt simul, cùm alterum sufficeret: elegans tamen Hebræis.

14. *Viis suis satur* מדרכיו ישבע] *De viis suis satiatur.* Fut. Heb. pro præs. i. corde aversus à Deo dabit pœnas: q. d. Unicuique datur juxta opera sua. ¶ *Aversus* סוג] *Fœdus, sordidus, spurcus.* ¶ *Et ab eo*, &c. ומעליו איש טוב]

& bonis quæ erant ei, ſatiabitur *vir bonus.* Alii, *& ex fructibus ſuis* vivet *vir bonus.* Alii, *& præ illo* [vel, *plùs quàm ille*] ſatiabitur *vir bonus.* Nonnulli, *& de iis quoque vir bonus.*

15. *Simplex* פתי] *Inexpertus.* Vide ſuprà 1, 4.

16. *Et confidit* ובוטח] *Et ſecurus eſt:* quando ſcilicet perperàm agit.

17. *Qui citò iraſcitur* קצר אפים] Ad verb. *Brevis iris:* i. Iræ impatiens, & animi impotens. ¶ *Et vir cogitationum* ואיש מזמות] Hebraiſmus pro *cunctatore*, viro nimirum cogitabundo, qui ſemper cogitat quid agendum, & nihil agit.

18. *Coronabuntur* יכתירו] Veluti *coronam imponent* [ſub. *capiti ſuo*] *ſcientiam.*

19. Sunt *ad portas juſti* על שערי צדיק] Hebraiſmus, pro, *juſti coluntur ab impiis.*

22. *Nónne* הלא] Dictio eſt interrogativa quæ requirit reſponſionem affirmativam: ideo ſæpe ſumitur pro *ſané.*

23. *Eſt abundantia* יהיה מותר] *Eſſe ſolet profectus* quidam: vel *emolumentum.* Alii, *amplitudo & dignitas.* ¶ *Ad inopiam* למחסור] i. Nullus fructus provenit ex ſermone vanè prolato.

24. *Stultitia* אולת] Chald. *decor*, vel *gloria.*

25. *Doloſus* מרמה] Ad verb. *dolus*, pro *vir doli.*

26. *Fortitudinis* עוז] i. *Firma.*

28 *Attritio principis* מחתת רזון] *Attritio imperii.* Quidam vertunt *terror principis.* Alii, *ignominia principis.*

29. *Tardus irâ* ארך אפים] Ad verb. *longus iris.* ¶ *Eſt multus intelligentiâ* רב תבונה] *Multâ* gubernatur *ſapientiâ: multam* habet *intelligentiam.* ¶ *Et brevis ſpiritu* וקצר רוח] Hebraiſmus, pro *iracundo, qui facilè irritatur.* ¶ *Exaltat* מרים] i. Oſtendit: nam cùm aliquid exaltamus, præbemus id aliis videndum.

30. *Vita carnium* חיי בשרים] Hebraiſmus, pro *ſalubritate corporis.*

32. *Propter malitiam ſuam expelletur* ברעתו ידחה] *In afflictione* [vel *calamitate*] *ſua depellitur:* vel *depelli ſolet,* ſub. *à fiducia ſua:* i. ſuccumbit.

33. *In corde intelligentis* בלב נבון] *In animo cordati.* ¶ *Requieſcet* תנוח] Futura Heb. pro præſ.

34. *At ignominia,* &c. וחסד לאומים חטאת] *Et miſericordia populorum* eſt velut *ſacrificium pro peccato.*

CASTALIO.

3. IN *ore ſtulti baculus eſt ſuperbiæ*] Stultus ſuperbiloquentiâ efficit ut vapulet.

4. *Abſque bubus præſepe mundum eſt*] i. Vacuum.

7. *Hominis inſani præſentiam evita,* &c.] Apud inſanos prudenter loquendum.

10. *Sua cujuſque mens animi triſtitiam novit, nec ejus lætitiæ conſors eſt alius*] Animi dolorem aut lætitiam novit ſola mens cujuſque.

14. *Suis moribus & vecors ſatiabitur & vir bonus*] Pro ſuis cuique meritis præmia reddentur.

15. *Cautus greſſus ſuos perpendit*] Quo pacto ſe gerat.

19. *Summittentur mali bonis, & impii ad juſtorum fores*] Mali pauperes, boni divites erunt.

23. *Omnem laborem comitatur abundantia: labiorum verba tantùm ad egeſtatem ſpectant*] Labore non verbis parantur opes.

26. *In Jova metu tuta eſt potentia, ejúſque filiis erit perfugium*] *Ejus*, i. Jovam metuentis.

29. *Iracundus ſtultitiam evehit*] Perſpicuam reddit; h. e. manifeſtè ſtultus eſt.

33. *In mente prudentis reſidet ſapientia: in inſanorum pectoribus ignoratur*] Negationem ex Græco adjeci.

34. *Populorum benignitas eſt piaculum*] Peccata expiat.

CLARIUS.

1. ÆDificat *domum*] h. e. Curam habet rei domeſticæ; & nè quid pereat ſtudioſè cavet.

2. *Ambulans recto itinere*] Alius vertit, *Qui ambulat in rectitudine ſua, timet Dominum: qui autem ſe avertit à viis ejus, deſpicit eum.*

3. *Virga ſuperbiæ*] Quâ ſcilicet ſuperbi ſæviunt contra proximum quemque, percutientes eum linguâ: at *labia ſapientium* etiam bene loquuntur proximo, tantum abeſt ut illi ſint nocumento.

4. *Ubi non ſunt boves*] Senſus eſt, Qui laborat, is habet unde vivat: at qui otium ſectatur, ille egeſtatem habet in domo. Accommodari hoc etiam poteſt ad ſtudioſos literarum, ſicut quidam Hebræorum transferunt ad ſtudium Legis.

6. *Quærit deriſor*] Videtur hic eſſe ſenſus, Quò magis deluſor contendit vel eſſe vel haberi ſapiens, eò magis inſipiens deprehenditur: At quicunque ex animo quærunt eam, ii facilè inveniunt.

9. *Stultus illudit peccatum*] Sunt qui interpretentur hunc locum in hunc ſenſum, Stulti omnia interpretantur in deterius, ideo non poteſt cohærere inter eos amicitia: quod contrà fit injuſtis. Poteſt etiam eſſe hic ſenſus, Sic delectat inſanos ſua enumerare & jactare flagitia ut viros ſanos juvat memorare aliorum benefacta.

10. *Cor quod novit*] Quidam ſic exponunt hanc ſententiam, *Non eſt verus mæror qui non ex corde procedit, aut verum gaudium quod ſolùm foris fingitur;* ut ſic vertas, *Cor cognoſcit amaritudinem animæ ſuæ, nec miſcebitur in gaudio ejus alienus.* Alius Hebræus ſic exponit, *Durum eſt negare animæ corpoream delectationem: ſed gaudium futuri ſeculi animo conceptum immenſum eſt, ideo qui timet Deum nihil extranei mæroris immiſcet huic gaudio.* Noſtri hunc eliciunt ſenſum, *Immenſam habent conſolationem quibus mortua eſt caro.* Neque opinor aberrabis ſi ſic interpretere, Eum qui in ſeſe inquiret aſſiduè ut ſe optimè agnoſcat, aſſecuturum id gaudium quod nemo intelligere poſſit niſi is qui experitur. Alius ſic interpretatur, *Nemo certè ſcire poteſt utrùm quis ex animo gaudeat, aut doleat, niſi is qui gaudet, aut dolet:* & tunc ſic vertetur, *Cor cognovit amaritudinem animæ ſuæ; nec miſcebitur in gaudio ejus alienus.*

13. *Riſus dolore miſcebitur*] Heb. *Etiam in riſu dolet cor.* In his rebus, inquit, ubi potiſſimùm quæritur gaudium, non invenitur gaudium ſine afflictione & dolore.

14. *Viis ſuis replebitur ſtultus*] *Unicuique datur juxta opera ſua.*

18. *Exſpectabunt aſtuti ſcientiam*] Poteſt etiam verti, *Coronabuntur aſtuti ſcientiâ.*

19. *Jacebunt mali*] Magna, inquit, eſt dignitas juſtorum, ut impii, qui in impietate eos contempſerunt, converſi procidant ante eos, requirántque conſilia eorum ante limina domorum ipſorum.

24. *Corona ſapientum*] Divitiæ ſapientibus proſunt, quippe qui eis velut donis Dei utuntur; ſtultis verò obſunt.

32. *Repelletur impius*] Impius abjicitur in morte ſua in æternam damnationem, at juſti in hora mortis ſpem certiſſimam habent æternæ vitæ.

33. *Et indoctos quoſque erudiet*] Alius vertit, *& in medio ſtultorum cognoſcetur,* ſub. *ſapientia*, ut ſit ſenſus, Si ſtulti quid ſapientiæ habent, temere illud profundunt & non habet locum apud eos: ſicut *apud ſapientes quieſcere* dicitur *ſapientia*, & manſionem apud eos facere.

35. *Iracundiam ejus*] Vel, *ira ejus eſt contra ſervum ignominioſum.*

R. BAYNUS.

1. SApiens *mulier ædificat domum ſuam: inſipiens exſtructam quoque manibus deſtruet.* Heb. *Sapientes mulieres ædificavit*] q. d. *Ex ſapientibus mulieribus unaquaque.* Quamvis ſapientia potiſſimùm ad Virum ſpectat, qui *caput eſt mulieris*, & qui in mulierem, propter transgreſſionem, imperium accepit à Deo, tamen mulieris ope in re domeſtica vir indiget plurimùm, præſertim ſi filios rectè educare & caſtigare velit, ſi filiis nepotibúſque hereditatem

tem copiosam relinquere: quibus de rebus superiùs disseruimus. Sapiens Metaphoricè per *ædificationem* & *destructionem domûs* rectam rei domesticæ administrationem indicat: ac si diceret, Præstaret ædes non habere, familiam non alere, quàm stultæ & vecordi mulieri illius curam committere. Nam familia lignis & lapidibus non construitur, sed rectâ filiorum educatione ac moderatione rei domesticæ: quæ res ad uxorem maximè spectat, juxta illud Pauli 1 Tim. 2. *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.* Nam juxta suas virtutes filios instruet. Quem sensum ex Paulo si capiamus, qui est sensus sanus, non admodum refert sive legamus *si permanserit*, ut ad *matrem* referatur, sive *permanserint*, ut ad *filios*. Quod dicit, *manibus suis subvertit eam*, indicat familiam non posse gubernari neque consistere quæ stultæ mulieri committitur, quæ dum neque auget opes suâ industriâ, neque conservat, perinde facit ac si admotis manibus domum paulatim demoliretur. Si ad Mentem referatur, cujus sapientiâ inferiores potentiæ refrænantur, sive ad Ecclesiam, quæ domus Dei est, cujus salus in prudenti moderatione Pastorum & Doctorum consistit, sensus erit sublimior.

2. *Ambulans recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur viâ.* Heb. *Ambulans in rectitudine sua timet Dominum; sed perversus viis suis despicit eum*] Lxx ὁ δὲ σκολιάζων ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἀτιμασθήσεται, *at qui tortuosè incedit in viis suis inhonorabitur.* Cùm cap. 1. scribitur, *Initium sapientiæ timor Domini*, verti potest versiculus ad hunc modum, *Timens Dominum ambulat in rectitudine sua*, h. e. in præceptis Domini, non declinans neque ad dexteram neque ad sinistram. Et huic sensui quadrabit secunda clausula versiculi, sic versa, *Qui despicit Dominum, perversus est in viis ejus*; ut pronomina *in rectitudine ejus* & *in viis ejus* ad *Dominum* referantur. Et probatio Dilectionis & Timoris erit ostensio operis. Quòd si *in rectitudine sua* ad *ambulantem* referas, meliùs habet filum contextûs sequi, h. e. ordinem verborum, & dicere, *Si quis rectè ambulat, hinc provenit quòd timeat Deum: & contrà, qui pervertit vias suas & malè vivit, contemnit Deum*, quasi res mortalium non careret: ac si dicat, Nemo se jactet quòd Deum timeat, quòd in Deum credat, cùm vias rectas, quæ Dei sunt mandata, non observet, nè mendax reperiatur. Non obstat Hebræum quominus sensus eliciatur ille quem reddit Interpres noster, ut intelligamus *illum qui per timorem Dei rectè incedit, contemptum esse ab eo qui pervertit vias suas.* Ea est enim improborum hominum perversitas ut nisi omnes tales efficiant quales ipsi sunt, non quiescant, neque in pretio habeant alios, juxta id quod sequitur,

3. *In ore stulti virga superbiæ; labia sapientum custodiunt eos*] Bene agitur quòd stultis hominibus, qui rectè gradientes contemnunt, vires nonnunquam desint, nam alioqui, quos contemnunt, injuriâ afficerent. Sed quamvis vires & autoritas nonnunquam desint, perversam tamen linguam, quâ veluti *virgâ* seu *baculo* (ut est in Hebræo) vapulant optimi quique, semper gestant in ore: & quamvis mali sint, tamen seipsos linguâ veluti baculo defendunt, & alios infamiâ aspergunt; quod longè est arrogantissimum. Metaphora *virgæ* sive *baculi* indicat continuam nocendi facultatem & promptitudinē. Propter id quod sequitur, intelligi potest stultos & imprudentes homines *baculum* secum gestare, nempe *linguam superbiæ*, quâ se jactant & laudant, alios contemnunt & vituperant: verùm nonnunquam suâ linguâ veluti baculo castigantur, & dant pœnas stultitiæ suæ; & dum damnum aliis inferre conantur, ipsi meritò patiuntur. Ità ferè fit: nam loquacitas sine prudentia multa adfert incommoda. Contrà, *Labia sapientum custodiunt eos*] Viri prudentes per sermonem doctum ubique tuti sunt, cùm verbis & linguâ nemini damnum inferant, multò minùs sibiipsis; imò sermone sapientiæ contra stultorum linguam sese defendunt.

4. *Ubi non sunt boves, præsepe vacuum est: ubi autem plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo bovis*] Aliter, *Multitudo* (vel *copia*) *annonæ est in fortitudine bovis.* Lxx, Οὗ μὴ εἰσι βόες, φάτναι καθαραὶ, *Ubi non sunt boves, præsepe mundum est.* Haud ità multùm refert: nam *præsepe mundum* dici potest *vacuum*. Versiculus ostendit, ut agricultura non potest esse absque labore boum, ità neque armenta boum rectè nutriri nisi ubi fuerit copia annonæ. q. d. Patribus familiarum, qui agros bene colere volunt, danda est opera ut bene boves nutriant: nam ex his duabus rebus altera alterius eget ope. Qui amat videre *præsepe mundum*, h. e. qui nutriendis bobus operam nolit dare, frustrà ex agris copiosum proventum exspectabit. Si vox בר, quæ *triticum* significat, in eo sensu capiatur, erit intelligentia paulò diversa, nempe hujusmodi, *Ubi non sunt boves, non est in præsepe triticum*, vel *segetes*: h. e. Qui non alit boves, caret annonâ in ædibus. Nam per *præsepe* intelligit Levi Ben Gerson *apothecas frumenti*, sive *granarium*. Non solùm aratur terra sed stercoratur quoque dum boves in præsepe pascuntur. In sensu sublimiore doctissimè interpretatur Beda de Pastoribus, qui dum Ecclesias vacuas esse non siunt, sed doctis sermonibus populum veluti in præsepe retinent, suâ virtute & labore copiosam virtutum & bonorum operum messem colligunt, ex qua & ipsi cœlestem capiunt alimoniam. Et in talibus locum habet quod modò lectum est, *Labia sapientum custodient eos*, dum in opere & verbo sapienter subditum sibi populum gubernant. Sunt ex Hebræis qui hunc versiculum exempli causâ proponi existimant à Salomone his qui sapientiæ & Legis Mosaicæ sunt studiosi, ut ab agricolis discant nullos recusare neque sumptus neque labores, sed præceptores veluti boves nutriant, & ipsi sudores veluti agricolæ subeant.

5. *Testis fidelis non mentietur; profert autem mendacium dolosus testis*] Simplex sermo videtur nihil habere altioris sensûs aut proverbialis, nisi ad varia referantur hæc duo verba, *verum dicere* & *testificari*, ut versiculus doceat nullo modo esse mentiendum. Nam qui assuescunt mentiri (quod leve putatur si fiat citra injuriam & damnū alterius) tamen consuetudine mentiendi eò malorum veniunt aliquando ut ad falsum testimonium ferendum accedant: quod cùm ubique detestandum sit, tum maximè in re sacra. Et proinde cùm omnes homines veritatem loqui deceat, tum eos præcipuè qui sacris concionibus destinantur: in quibus tantò periculosiùs falsum profertur testimonium quantò salus animorum quàm corporum aut rerum temporalium dispendium nobis charior esse debet. *Non mentietur* qui vult esse & haberi *testis veritatis*: h. e. Qui sibi fidem haberi vult in rebus majoris momenti, ab omni mendacio pura labia servet: nam qui frequenter *loquitur mendacia*, habebitur *testis mendax*. Verbis diversis eandem rem bis expressit Salomon: & juxta hunc sensum exponit D. Chimhi, *Qui vult haberi testis fidelis, ab omni mendacio & dolo debet esse alienus.* Vulgò enim dicimus, *Hoc solum lucrari mendaces, ut cùm verum dicant nemo illis credat.*

6. *Quærit derisor sapientiam & non invenit, doctrina prudentium facilis.* Heb. *Scientia intelligenti est levis*] Seriis rebus & honestis disciplinis statim ab ineunte ætate vacandum est iis qui ad frugem pervenire volunt: nam ubi *derisor* evasit quis, *non inveniet sapientiam.* Qua in re parentes solent esse negligentes, qui cùm permiserint liberis ad annos aliquot nugas agere, ad sanam mentem & studium bonarum artium reducere non possunt. ¶ *Cæterùm doctrina prudentium est facilis*] Heb. *Scientia intelligenti est facilis.* Cordati juvenes, qui valent mente & intelligentiâ, h. e. quorum animi non sunt vitiis imbuti, facillimè discunt scientias honestas & utiles ad reliquā vitam transigendam. Potest intelligi quasi admoneret omnes quotquot sapientiæ participes esse volunt, ut relictis nugis omnia cum moderatione & judicio agant. Nam fieri non potest ut quis in sapientiæ studio promoveat nisi relictis omnibus vitiis totus huic rei se dedat. Juxta Lxx, qui sic vertunt hunc versum, ζητήσεις σοφίαν παρὰ κακοῖς, καὶ οὐχ εὑρήσεις· αἴσθησις δὲ παρὰ φρονίμοις εὐχερής, *Quæres sapientiam apud malos, & non invenies; sensus autem apud prudentes*

dentes facilis, Monemur *nè quæramus sapientiam*, vel *doctrinam, ab illusoribus & malis hominibus, apud quos non potest inveniri, sed à prudentibus & doctis*, qui bene vivunt & rectè credunt, *& facilè inveniemus*. Quòd si per *sapientiam* Christum intelligamus, quem derisores Judæi & Pagani non possunt invenire, quamvis sedulò suum Messiam quærant, & per *intelligentem* fideles quibus scientia Euangelica facilis est, juxta illud, *Omnia possibilia sunt credenti*, erit Allegoria satis amœna.

7. *Vade contra virum stultum, & nescito labia prudentiæ*] Quando stulti derisores neque sciunt neque discere possunt sapientiam, non est quòd quis eorum quærat consuetudinem, quam Salomon fugiendam in hoc versiculo monet. Et vocem מנגד, quam Interpres reddit *contra, procul* & *è longinquo* exponunt Hebræi, & hunc sensum reddunt, *Vade procul à viro stulto, & nè accesseris ad eum; & procul ab omni homine quem noveris non habere labia scientiæ: nam ab hujusmodi nihil disces nisi malum*. Vel illud, *Nescito labia scientiæ*, hunc habet sensum, Contine & serva labia scientiæ, & absconde scientiam, simula te scientiam non habere, & statim cognosces quis stultus sit: nam alioqui non cognosces nisi tuo silentio dederis illi facultatem loquendi. Juxta nostrum Interpretem & aliquot ex Hebræis simplex est expositio, *Si quis vadat è regione stulti & frequenter illi occurrat, & sese illius oblectet consuetudine, ignorabit labia scientiæ*: h. e. doctè & prudenter loqui non poterit. Sicut *de spinis non colligunt ficus*, Matth. 7. ità de stultis hominibus, qui Deum ignorant, discere non possumus scientiam Dei & bene vivendi præcepta. Docet proverbium, Declinandam societatem stultorum hominum, ut à quibus nullum fructum licet carpere.

8. *Sapientia callidi est intelligere viam suam, & imprudentia stultorum errans*. Heb. *Stultitia stultorum dolus*: vel scilicet, *intelligere dolum, est stultitia stulti*] Quod omnes ferè Scripturæ sonant, docet versiculus, nimirum, Sapientiam veram consistere in actione & praxi, non in scientia solùm: nam *scientia inflat*. *Via* consuetudinem morum & actiones studiosas significat; quas rectè *intelligere*, ut cum omni debita circumstantia fiant, præcipua pars est *sapientiæ*. Cæterùm quemadmodum sapiens ostenditur qui rectè novit vias suas & actiones moderari, sic *stultitia stultorum*, h. e. infidelium & hæreticorum, maximè apparet dum *dolos* nectunt & alios decipere student, dum non satis habent ipsi stultè vivere, à veritate errare, sed *intelligere* laborant *dolos & technas*, quibus in errores simplices deducant: hæc summa stultitia & impietas est. Quæ diximus modò, bonis & malis Doctoribus maximè quadrant, inter quos illi sapientes habentur & valde *callidi* sive *cauti*, h. e. prudentes, (nam in bonam partem vox ערום Hebræis accipitur) si præter hoc quod sapienter docent, etiam *suam vitam intelligant* & corrigant. Cæterùm malorum stultitia Doctorum non tam ex operibus eorum & externa vita (quam per hypocrisim frequenter occultant) apparet, quàm quòd soli errare & stultescere nolunt, nisi aliorum fidem per fraudem subvertere moliantur. Non erit sensus absurdus si juxta Hebræorum aliquos exponamus, *Quemadmodum sapientia callidi juvat eum ad intelligendum viam suam, sic stultitia stulti ad dolum adducit, ut seipsum maximè decipiat*, & Proverbii speciem habet magis concinnam.

9. *Stultus illudet peccatum, & inter justos morabitur gratia*. Heb. *Inter rectos benevolentia*] Duplex significatio unius verbi לוץ, quod *deridere* & *loqui* sive *interpretari* significat, duplicem sensum efficit hujus Proverbii. Priorem significationem secutus est Interpres, posteriorem omnes Hebræi. Et per sermonem distinguit Scriptura inter bonos & malos, sive *stultos* & *rectos*, h.e. justos. Nam *ex abundantia cordis os loquitur*, & stulti libenter loquuntur verba delicti & offensionis. Aliter, Apud stultos facilè discet aliquis loqui de his peccatis *quæ nè nominari quidem decet inter sanctos*, Ephes. 5. & proinde societatem malorum fugere docemur, nè cogamur audire sermones qui ad delinquendum provocant. Imò quantò satius est versari cum *rectis* & piis hominibus, inter quos verba audias *benevolentiæ*, sive *dilectionis*? Juxta nostrum Interpretem latissimum discrimen ostenditur inter iniquos, quos *stultos* vocat, & justos, quos *rectos* appellat: nam illi *derident* cùm peccaverint, *pro ludo habent delinquere* & Deum offendere; *recti* verò modis omnibus Dei voluntatem quærunt. Potest *gratia* vel *benevolentia* ad homines referri, ut sit sensus, *Stulti derident cùm deliquerint & offenderint homines; justi verò omnibus conantur satisfacere*, juxta illud Pauli, *Cum omnibus hominibus pacem habentes quantum in vobis est*, Rom. 12.

10. *Cor quod novit amaritudinem animæ suæ, in gaudio ejus non miscetur extraneus*. Heb. *Cor cognoscit amaritudinem animæ suæ, & in lætitia ejus non miscebit sese extraneus*] Relativum *quod* redundat: in Hebræo non habetur, nec in LXX, sed illi longè recedunt ab Hebræo, sic vertentes, Καρδία ἀνδρὸς αἰσθητική, λυπηρὰ ψυχὴ αὐτοῦ, *Cor viri sensitivum, mœsta anima ejus*. Versiculus ad pœnitentiam invitat stultos de quibus in superiore versiculo facta est mentio, ut non loquantur cum irrisione de peccatis, neque lætentur cùm malefecerint, sed magìs ex animo doleant, quò possint aliquando ex animo gaudere; juxta illud Pauli 2 Cor. 7. *Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur; seculi autem tristitia mortem operatur*. לב *cor* pro superiore portione animæ, נפש *animam* verò pro sensitiva parte intelligunt Hebræi. *Mens hominis cognoscit libenter & amat amaritudinem animæ*, & tristitiam de peccatis: vel, *cor*, h. e. intellectus & animus, *cognoscit & particeps est tristitiæ & amaritudinis susceptæ voluntariè pro peccatis*, per quam salutem assequitur & *lætitiam, in qua non miscebitur alienus*. Lætitiam futuri seculi intelligunt etiam Hebræi, quæ pura est: nam in hoc mundo nullum est gaudium *cujus extremum non occupet luctus*. Ad illud verò gaudium Angelorum per amaritudinem pervenitur, cujus participes sunt duntaxat domestici fidei, non profani cultûs aut religionis sectatores. Aliter, *Extraneus* vel *alienus ab amaritudine & tristitia* quam cordatus homo de peccatis suis libenter concipit in animo, *non miscebitur*, inquam, *in gaudio illius* qui nunc non tristatur de peccatis. In eos propriè quadrat versiculus qui tristitiam & contritionem in peccatoribus damnant, cujus cùm participes esse nolunt, neque gaudiorum aliquando erunt participes quæ præparantur his qui pœnitentiam agunt. Sic enim legimus, *Majus gaudium erit Angelis Dei de uno peccatore pœnitentiam agente*, Luc. 15.

11. *Domus impiorum delebitur, & tabernacula justorum germinabunt*] *Rectorum* pro *justorum* habet Hebræa veritas. Impii ex spoliis pauperum & rapinis, ex opibus malè partis ædificant splendidas ædes & robustas, quæ durent quàm diutissimè, volentes perpetuò hoc mundo frui: sed tamen *delebitur domus* eorum & familia. Nam *nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam*, Psal. 127. *Tentorium verò rectorum*, ut est in Hebræo אהל ישרים, quod ad tempus erigitur, dum cognoscunt se *non habere hîc civitatem manentem*, Heb. 13. non solùm non delebitur, non veterascet aut corruet, sed *florebit* sive *germinabit*, subinde stabiliùs & solidiùs collocatum. Et quamvis justi & recti non curant res mortales neque in terris ædificare gaudent, tamen Deus faciet *germinare tabernaculum rectorum*, ut immortalitatem quandam in terris videatur dare, in spem futuræ & solidæ immortalitatis. Nos sub verbis Metaphoricis *domûs* & *tabernaculi* filios & nepotes intelligimus, quibus *hereditatem relinquet stabilem bonus vir*, ut superiùs explicatum est: *quod verò peccatores coacervant*, non suis heredibus sed *justo reservatur*. Allegoricè *tabernaculum justorum*, Apostolorum est Ecclesia, quæ *germinabit sicut lilium*, Hos. 14. *domus* verò *impiorum* & infidelium Judæorum *deleta est* secundùm verba Euangelii, *Relinquetur vobis domus vestra deserta*, Matth. 23.

12. *Est via quæ videtur homini justa, novissima autem ejus deducunt ad mortem*. Heb. *Et novissima ejus est via mortis*] Lyranus exponit hunc versiculum simpliciter de via

via peccatorum, quæ recta videtur & judicatur ab unoquoque peccatore, pro affectione sua: id quod locum habere potest potissimùm in Judæis & infidelibus & quibusdam hæreticis; nam via scelerum vix cuique recta videtur. Alii locum exponunt de his vitiis quæ affinitatem cum virtutibus habent, quasi via hujusmodi vitiorum videatur recta: Nos ad hunc modum, Qui feliciter & prosperè agit in hac vita, cui omnia ex animi sententia succedunt, putat se tenere *viam rectam*, putat suam vitam gratam esse Deo, dum omnia ex temporali prosperitate metitur: *novissima tamen* suæ vitæ *sunt semita mortis æterna*, ad quam fallaces hujus mundi divitiæ & deliciæ eum perduxerunt, more divitis Euangelici, qui audivit, *Recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: & proinde tu cruciaris meritò, ille consolatur*, Luc. 16. Aliter, Quamvìs *recta* & jucunda *videatur* præsens vita hominibus, *tamen novissima illius mors est*, nè quis sese nimiùm delectet hâc vitâ præsente, quæ jucunda esse non potest, neque similis viæ rectæ & planæ, sed similis viæ asperæ & abruptæ, ut quæ *ad mortem tandem* nos *perducit*. Aliter, Est via mandatorum Dei valde recta, & sic videtur hominibus multis, qui eam libenter & alacriter sequuntur, sed dum bene incipiunt non perseverant, & idcirco ad vitam non perveniunt. Nam *qui perseveraverit usque ad finem salvus erit*, Matth. 25. Et huic postremæ expositioni bene quadrat sequens versiculus;

13. *Risus dolore miscebitur, & extrema gaudii luctus occupat.* Heb. *Etiam in risu dolebit cor, & extrema lætitiæ dolor*] Vel ut propiùs ad sensum superioris versiculi accedat, Propter risum & delicias quas habent homines dum immodicè fruuntur rebus temporariis, dolebunt corda illorum: & cùm finem imposuerint lætitiæ præsentis vitæ, & morte superveniente, veniet tristitia, quæ est finis mundanæ lætitiæ. Non est igitur spectandum quàm amœnam agas vitam, sed quàm piam & legi Divinæ consentaneam, nè dum quæ nobis placita sunt sectamur, finis vitæ principio non respondeat. Particulam Hebræam גם, i. *etiam*, à nostro Interprete omissam, otiosam esse non putamus, sed duplicem Proverbii sensum indicare, ut non solùm in morte extrema gaudii temporalis occupare luctum intelligamus, sed etiam, quod experientia quotidiana docet, in hac vita nullam esse lætitiam diuturnam, neque eos qui maximè quærunt in deliciis semper vivere, assequi quod cupiunt, sed semper amœna hujus vitæ misceantur tristibus.

14. *Viis suis replebitur stultus, & super eum erit vir bonus.* Heb. *De viis suis satiabitur retrocedens corde, sed ab eo vir bonus*, sup. *retrocedet*] Non est sensus alienus à superioribus, indicans omnium rerum esse satietatem & fastidium mundanarum. Aliter, Ostendit versiculus mercedem debitam tam bonis operibus quàm supplicium malis aliquando esse dandum. *Vir stultus*, qui *ædificat domum suam super arenam* hujus mundi, Matth. 7. sive, ut Hebræi legunt, *Vir qui avertit cor suum* à via recta, ad eam quæ sibi videtur recta, *viis suis satiabitur* aliquando, ubi risus versus est in tristitiam; *& vir bonus satiabitur etiam viis suis*, cùm præmium acceperit, *metens* videlicet uterque *quæ seminaverit homo*, Gal. 6. *Oportet enim omnes stare ante tribunal Christi*, Rom. 14. *ut accipiat unusquisque prout gessit in corpore, sive bonum sive malum*, 2 Cor. 5. Aliter, *Vir bonus recedit ab eo qui avertit cor suum à via recta.* Possumus exponere de viis hujus vitæ, quas sequitur vir qui declinat & avertit cor suum à præceptis Dei, dum comparat sibi divitias & honores, explet animum suum deliciis hujus vitæ, recipiens bona in vita sua, à quibus declinat bonus spe melioris præmii.

15. *Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos* (vel *intelliget gressum suum*) Heb. פתי *simplex* (vel *indoctus*) *credit omni verbo*] LXX ἄκακος, quos secutus est Interpres noster. Dum narrat Sapiens quid soleat fieri, admonet suum filium quid facere debeat, videlicet non omnibus temere fidem habere; juxta illud 1 Joh. 4. *Nolite omni spiritui credere.* Nam ut manifestæ, probatæ & receptæ veritati repugnare obstinati & contumacis est ingenii, ità simplicitatis nimiæ est & puerilis levitatis aurem præbere quibuslibet, etiam fabulis. Verùm quod *callidi & astuti*, imò prudentes viri faciunt, danda est opera bene *intelligere* quæ legimus vel audimus antequam *fidem adhibeamus*. ¶ *Intelligere gressum illius*, sup. *sermonis*, intelligunt Hebræi, h. e. quorsum tendat, ad virtutem videlicet an ad vitium, ad vitam an ad perditionem. Potest relativum *gressum ejus* referri ad *callidum*, qui non temere persuasus omnia credit, sed gressum suum moderatur juxta intelligentiam. Nam ex eo quòd quis bene credit aut malè pendet totius vitæ prudens aut imprudens moderatio. Erit sermonis tenor perpetuus & ex superioribus pendebit si subaudiamus cum Aben Hezra, *Simplex & indoctus facilè credit omni verbo, & persuasus*, supple *recedit à via recta*, & proinde prudentis consilio indiget & doctorum virorum, qui intelligunt quorsum tendant hæreticorum dicta quibus imperitis imponere solent.

16. *Sapiens timet, & declinat à malo; stultus transit, & confidit.* Aliter, *Stultus irascitur, & confidit*] LXX aliam hujus verbi עבר significationem sequentes sic vertunt, adjectis aliquot dictionibus, ὁ δὲ ἄφρων ἑαυτῷ πεποιθὼς μίγνυται ἀνόμῳ, *at stultus sibi confidens miscetur iniquo.* Chaldæus videtur LXX subscribere, *Stultus implicatus in stultitia, confidit in ea.* Quamvìs verbum Hebræum עבר *transire* significat, tamen in postrema conjugatione per *irasci* interpretantur Hebræi, juxta versionem Hieronymi. In hac vita fragili, quæ periculis & animæ & corporis obnoxia est, non solùm sapientiâ & doctrinâ opus est sed etiam sagacitate & timore. Nihil temere agendum: omnia etiam tuta timenda sunt. Sub omni lapide latet scorpio, &, juxta id quod scriptum est, Eccl. 9. *in medio laqueorum transis.* Plurimùm *timere*, nostris viribus diffidere, *Dei timore à malo recedere* debemus: *stultus* verò *confidens*, temere quodvis negotium aggreditur, etiam cum *ira* (quæ *impedit animum, nè possit cernere verum*) ægrè ferens sese impediri: ut utramque significationem verbi עבר intelligamus, nempe *irascens transit*, irascens videlicet contra eos qui timendam peccatoribus iram Dei admonent, transit & progreditur peccando, securus abjecto timore. *Timens* Deum, vel *timens* mortem, *declinat à malo sapiens. Recordare*, inquit, Eccl. 7. 36. *novissima, & in æternum non peccabis.* Stultus confisus de vita sua, neque judicia Dei veritus, vitam transfigens multa mala committit.

17. *Impatiens operabitur stultitiam; & vir versutus, odiosus.* Aliter, *vir cogitabundus odio habetur*] Si quid est sapientiæ in Ethnicorum libris, in nostris longè antea præcessit.

——*Qui non moderabitur ira*, inquit Flaccus,
Infectum volet esse dolor quod suaserit & mens.

Deus opt. max. frequenter in S. literis vocatur ארך אפים, h. e. *longanimis, patiens.* Qualis Deus est per naturam, tales nos esse per imitationem hortatur Sapiens hoc in loco, & Jacobus in Epistola, *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram.* Nam *Ira impedit animum, nè possit cernere verum* & decorum. Et proinde quàm longissimè recedit à sapientia qui hanc perturbationem cohibere non novit: nihil potest facere cum moderatione. Contrà, sunt aliquot valde *versuti* sive (ut est in Hebræo איש מזמות, *vir cogitationum*) *cogitationibus dediti*, & ingeniosi ut malum faciant, quos *odit Dominus*: nec immeritò, cùm non solùm sensibus & appetitu (quibus maximè trahimur ad vitia) ad malè agendum abutuntur, sed etiam ingenio & intellectu, videlicet cogitando meditandóque, machinantur malum; & non ex infirmitate neque ex ignorantia solùm peccant, sed destinatâ quadam malitiâ peccatorum funiculos trahunt. Hos præ cæteris peccatoribus meritò *odio habet Dominus.* Et hic sensus ac expositio posterioris clausulæ, nempe subaudiendo *Dominum* (ut sit sensus, *Vir versutus*, sive *cogitabundus*, *est odiosus Domino*) mihi magis placet quàm ut juxta quosdam subaudiamus *iracundus*, sive (ut Scriptura loquitur) *brevis ira*, vel *citò iratus*, *odit virum cogitabundum*, utputa

sui dissimillimum: *vir versutus* (sive *vir cogitationum*) *est odiosus*, sc. *iracundo*. Lyranus in genere dictum intelligit, *odiosus erit omnibus*. Nihil agendum neque per iram neque per dolum malum, docet Proverbium.

18. *Possidebunt parvuli stultitiam, & exspectabunt astuti scientiam.* Heb. *Acceperunt per successionem*, vel *hereditario jure, ignari stultitiam, sed astuti coronabunt scientiam.* Vel, *coronabunt alios scientiâ*, vel denique, *coronabuntur scientiâ*] פתאים *parvuli, ignari* sive *simplices*; aliquando *innocentes* reddit Interpres. Hoc in loco in malam partem accipitur, pro *stultis* & *malis*. *Parvuli* sive *decepti*, qui *omni vento circumferuntur*, dum omnia facilè credunt, *semper discentes & nunquam ad scientiam veritatis pervenientes*, post magnos labores & studia nihil aliud quàm ignorantiam discentes & ea quæ dediscenda sunt, meram *stultitiam* ex laboribus veluti *hereditatem assequuntur*. Nam à vera Sapientia (qui Christus est) alieni, cùm alioqui vel ex divitiis hujus mundi vel honoribus plurima assequuntur, stulti habentur: *relinquent* enim *alienis divitias*; *& sepulcra illorum, domus eorum in æternum* Psal. 49. Et quod sequitur quadrabit illis, *Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, & similis factus est illis.* ¶ *Astuti exspectant scientiam* & cognitionem Dei, tanquam laborum præmium; vel juxta Hebræum, *Astuti coronabuntur scientiâ.* Non lauro aut myrto coronantur, quod Poetis & militibus magnificum videbatur olim, sed scientiâ Dei & Christi Jesu, tanquam coronâ vitæ. *Hac est enim vita æterna, ut cognoscant te solum Deum, & quem misisti Jesum Christum*, Joh. 17. q. d. Verè sapientibus in lege Dei suus non potest deesse honor: sed hoc nomine quòd *in lege Dei meditantur die ac nocte* immortalem gloriam assequuntur. Aliter exponitur posterior versiculi clausula, si juxta Hebræum legatur verbum *coronare*, nempe ad hunc modum, *Astuti coronabunt scientiam*, h. e. plurimos ad studium sapientiæ pertrahere solent, ut jam non destituta sed septa discipulorum turbâ videatur scientia Scripturarum, si prudens & doctus Magister sive Concionator cathedram possideat. Aliter, *astuti coronant se doctrinâ & scientiâ*, per quam honorem assequuntur apud homines. Et hic sensus maximè genuinus videbitur his qui Hebraicè norunt.

19. *Jacebunt mali ante bonos, & impii ante portas justorum.* Heb. *Incurvabunt se mali coram bonis, & impii ad portas justi*] Non multùm à sensu prioris versiculi recedit, nempe Justos sive bonos & sapientes solidam laudem habere, malos verò & impios tandem cogi ut agnoscant suam miseriã, & exhibeant honorẽ iis quibus debetur, tametsi ad tempus magnis fulgeant honoribus & vel regiam dignitatẽ obtineant: hoc, inquam, fiet olim, quando implebitur illud, Sap. 5. *Stabunt justi in magna constantia adversùs eos, qui se angustiaverunt.* Aliter, Admonet versiculus malos & impios ut resipiscant, ostendens quid facere debeant ad sanam mentem revertentes, nempe *incurvare sese coram bonis*, quos injuriâ affecerunt. Opprimunt ferè bonos viri improbi per superbiam: æquum est tamen ut versâ vice mali bonorum agnoscant autoritatem & portas ac ædes eorum frequentent. Nam per Metaphoram *incurvationis* & *portarum* insinuat Scriptura honorem bonis & justis viris debitum. *Honor* enim *præmium est virtutis*, juxta Philosophum.

20. *Etiam proximo suo pauper odiosus erit, amici verò divitum multi.* Heb. *Etiam ab amico* (vel *socio suo*) *solet odio haberi pauper*] Quàm grave sit paupertatis onus, & quàm amœna sit opulentia in hac vita, indicat hoc versiculo Sapiens; simul divitum ingratitudinem, qui perituras opes magis honorant quàm naturam communem, reprehendit. Denique ad eleemosynam & misericordiam hortatur, quæ tantò gratior est quantò sit pauperum major indigentia, qui non solùm à suis deseruntur, sed odio habentur etiam à charissimis & domesticis. Ab alienis igitur quid exspectent? nimirum id quod scribitur Psal. 10. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Nam qui paupertatis nomine odiosus est hominibus, tantò charior & similior est illi qui *non habuit ubi caput suum reclinaret*, Matth. 8. & qui dixit per Prophetam Psal. 69. *Ego sum pauper & dolens*, à suis relictus. Versiculus iste ostendit quid soleat facere ingratitudo humana, nempe pauperes & pauperiem odio habere, divitias verò & divites honorare; sequens verò versiculus, quid facere sapientes deceat.

21. *Qui despicit proximum suum, peccat: qui autem miseretur pauperis, beatus erit*] Ut alibi scriptum est, *Unicuique mandavit Deus de proximo*, Ecclef. 17. Impii Cain vox illa fuit, Gen. 4. *Numquid custos fratris mei ego sum?* Porrò *proximum* sive *amicum* aut *socium* denique (sic enim verti potest vox Hebræa רע) juxta definitionẽ Euangelicam possumus intelligere *qui facit misericordiam in illum.* Mutuò se respiciunt proximus proximum, & amicus amicum: nam quicunque potest vel facere tibi vel recipere à te misericordiam vel opem quamcunque, ille tuus proximus est & amicus. Et jam sensus erit Proverbii, *Eum peccare in Deum qui amicum pauperem contemnit.* q. d. Non, quod vulgò faciunt, sunt per divitias aut paupertatem æstimandi homines, ut in superiore versiculo dictum est: nam longè aliter judicat Deus, & pro gravissimo habet peccato si quis amicum contemnat ac despiciat quantumvis pauperem aut afflictum. Ut omnes voto, sic opere proximos potissimùm juvare debemus. Nam apud Deum beati sunt, non divitum amici, sed qui misericordiam in pauperes ostendunt, ut alio loco dictum est, *Qui miseretur pauperis, fœneratur Deo*, à quo pro temporali subsidio æternam beatitudinem recipiet. ¶ *Qui miseretur pauperis, beatus erit*] Heb. *beatitudines illius*, supple *sunt multæ*.

22. *Errant qui operantur malum: misericordia & veritas præparant bona*] Sic Interpres, juxta quem non admodum proverbialis videtur versiculus. Hebræum paulò aliter, nempe, *Numquid non errabunt* (vel *errare solent*) *qui machinantur malum? sed misericordia & veritas cum his qui machinantur bonum.* Interrogatione affirmat. חרש *cogitare* significat, *arare*, vel *cum cura aliquid facere*, & etiam *tacere*: unde חורשי verti potest, *Imaginatores, qui tacitè machinantur, fabricant*, vel *arant, malum.* Magna est fragilitas humana, per quam vix quisquam potest esse immunis ab errore & malo: sed omnium pessimi sunt qui *prudentes sunt ut faciant malum*, h. e. non ex infirmitate sed studio machinantur malum, hi *errant*, vel *errabunt*, h. e. quò volunt non pervenient, quod frequenter fieri solet. Qui student malum inferre aliis, ipsi incidunt in malum. Nam cæcitate & errore merentur percuti qui lumine intellectûs abutuntur, neque incumbunt rectis studiis aut investigationi veritatis, sed artificiosè vel malum facere vel aliis inferre, hi veritatem non cognoscent, neque misericordiam assequentur, quam non præstant. Contrà, qui bonum student facere, majora bona à Deo consequentur, nempe *veritatem* quâ intellectus illuminatur, & *misericordiam* quâ conscientia purgatur à peccatis. Vehementer errare ostendit Proverbium eos qui ex industria peccant; quod propriè est hæreticorum.

23. *In omni opere bono erit abundantia: ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas.* Aliter, *In omni labore erit abundantia: sed verba labiorum etiam ad defectum*] Non verba sed facta laudantur, juxta illud Euangelii Matth. 7. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Honestus labor commendatur in hoc versiculo, ut qui suo fructu non caret. Et quamvis omnia Deo largitore habeamus, tamen nostra industria accedat oportet, juxta parabolam Euangelii Matth. 25. *Qui quinque talenta acceperat, operatus est in eis, & lucratus est alia quinque*: &, *Omni habenti dabitur, & abundabit*: id quod ut in agricultura & corporis laboribus fieri videmus, ità in studio virtutum usu venit. Cæterùm qui *verbis labiorum* delectatur, & de virtute loqui non ex animo sed ore tenus, ad frugem non perveniet. Nam ut ad nihil egregium pervenitur absque sudore, ità via virtutis ardua est & difficilis. עצב non *laborem* solùm significat, sed etiam *dolorem*: quam significationem sequentes aliqui ex Hebræis longè

longè alium sensum faciunt, nempe, *In omni dolore & tristitia, quam secum retinet homo, erit abundantia: & quotidie crescit secreta mœstitia, verùm per verba labiorum diminuitur*; h. e. detectus dolor & in sinum fidelis amici transfusus mitigatur. Et juxta hunc sensum potest ad Confessionem accommodari versiculus: Nam re verâ nihil magis mitigat tristitiam quam quis concipit de peccatis suis quàm sincera & libera confessio facta in auricula pii Sacerdotis. Illa enim *verba labiorum*, confitentis videlicet & absolventis, luctum de peccatis conceptum vehementer mitigant & consolationem adferunt. Prima expositio magis germana videtur.

24. *Corona sapientum, divitiæ eorum: fatuitas stultorum, imprudentia.* Aliter, *stultitia stultorum stultitia*] Magna laus sapientiæ, quæ honestat & commendat non solùm reliqua corporis & animæ bona, sed etiam bona fortunæ & divitias, quæ magnum ornamentum adferunt & veluti coronam capiti hominis imponunt si cùm sapientia jungantur. Sunt enim divitiæ sapientibus instrumenta virtutum, quarum cupidines cùm superaverint, & contemnendas res mundanas omnibus ipso divitiarum bono usu ostenderint, maximum assequuntur honorem, & diademate digni æstimantur, tanquam victores voluptatum & omnium malorum quæ secum trahere solent opes & divitiæ. Aliter, Sapientia & doctrina in homine paupere solet contemni à vulgo, verùm quæ in divitibus est sapientia admirabilis habetur & suspicitur ab omnibus, ut jam *ornamentum sapientiæ* videantur *divitiæ*. Aliter, *divitiæ* Metaphoricè intelliguntur pro *plena sapientia & perfecta*, quæ perfectè exornat & veluti coronat sapientes. Prima expositio est optima. ¶ *Stultitia stultorum*] q. d. Alia ratio est stultorum, qui nullis opibus aut externis bonis ornari possunt. Sed ut simia semper simia, etiamsi purpurâ vestiatur; sic stultitia, quæ usque adeò magna est in aliquot stultis hominibus ut nullo modo tegi possit aut honestari, sed nonnunquam duplicatur stultitia stultorum si opes accedant. q. d. Tantum abest ut opes honestent stultos, ut major fiat stultitia si divites fiant: tunc *stultitia stultorum erit stultitia insignis* & palàm omnibus fiet, quæ per inopiam occultata fuerat, dum quod stultè cogitaverant, stulto opere implere non poterant. Utriusque rei exempla prudens lector ex Sacra historia facilè colliget. Nos ad reliqua properamus.

25. *Liberat animas testis fidelis, & profert mendacia versipellis.* Aliter, *loquetur mendacia dolosus*] Utriusque mos & consuetudo superiùs ostensa est, nempe testis fidelis & mendacis: Quorum hic ut assuevit mentiri quotidianis sermonibus, ità publico judicio non verebitur dicere falsum testimonium; illi verò qui veritatis ubique amator & assertor est, & in privato & in publico verum profert. Hoc in loco, quàm ingens bonum ex testimonio veritatis solet sequi, & rursum quàm grande malum per falsos testes in rep. soleat contingere, declarat. Nam de periculo vitæ & mortis testes adhiberi solent, & innocentes nonnunquam in discrimen vitæ veniunt, quorum aliquem cùm *fidelis testis liberat*, non unam *animam* liberat, sed nonnunquam multorum, & totius familiæ, quæ unius hominis curâ & operâ sustentatur. Simplicissimus sensus erit si intelligamus multos perire innocentes, quos fidelis testis frequenter eripit: ut jam nihil sit laudabilius quàm veritatem defendere; & contrà, nihil magìs odibile quàm falsus testis, qui non gladio sed linguâ frequenter interficit innocentes. ¶ *Et profert mendacia versipellis*] Sive *dolosus*, subauditur *testis*, ut sit sensus, *Et loquetur mendacia testis dolosus*, h. e. Dum loquitur mendacia in judicio animas interficit, quas vel hereditate & suo jure spoliat vel vitâ privat. Id quod cùm coram Judice, qui veritatem ignorat, fit nonnunquam, tum multò periculosiùs cùm Doctor falsitatis in frequente concione falsum profert de Scripturis testimonium, & errorem aspergit in populum, quo infinitæ animæ deceptæ penitus pereunt. O infelicem hominem, cujus dolo & fraude fideles animæ pereunt! & ô terque quaterque beatum testem, qui ad salutem animarum testimonia ex Sacris eloquiis profert, & veritatem astruit, quæ vita est animæ.

26. *In timore Domini erit fiducia fortitudinis, & filius ejus erit spes*] De Divitiis disseruit, quæ non proderunt absque sapientia. Eadem ratio est de Fortitudine, quæ neminem liberare potest citra *timorem Domini*, quod est *initium sapientiæ*. Qui verè *fortis* est, non in suis viribus *confidit*, sed *in timore Domini*, sciens scriptum esse Jer. 17. *Maledictus qui ponit carnem brachium suum. Fortitudinem* more linguæ Hebraicæ ponit pro *forti*. ¶ *Et filiis ejus*, sup. *Dei*, *erit spes*] Vel *filius ejus cujus fortitudo est timor Domini*, qui propter meritum patris bene sperare possunt; vel quia exemplum patris solent sequi, & *in timore Domini*, h. e. in eo quòd timeant offendere Dominum Deum, & illius clementiam implorant cum *fiducia*, *spem* habent in omnibus hujus mundi adversis, *spem*, inquam, *quæ non confundit*. Si igitur non sit *fiducia robustis* nisi *in timore Domini*, si fortes & potentes suos liberos non possunt tueri, sed sub *timore Domini* tanquam sub clypeo confugere docentur, quid debent facere imbecilles? quid oves pascuæ ejus? quâ ratione tutæ & salvæ esse possunt ab *adversario*, *qui tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret* 1 Pet. 5. & tendit *laqueos mortis*? contra quos præsentius remedium non habemus quàm *timorem Domini*, ut in sequenti versiculo sequitur,

27. *Timor Domini fons vitæ, ut declinet à ruina mortis.* Aliter, *ad declinandum à laqueis mortis*] Hos duos versiculos de *timore Domini* sic connectit Aben Hezra ut in principio utriusq; intelligatur litera Beth, quæ in priore scribitur, h. e. *in*, *propter*, vel *per*, & erit sensus prioris, *Propter timorē suū Dominus erit fiducia fortitudinis*, sup. *ei qui timet & colit eum, ut eripiat eum in tempore angustiæ: & erit spes fortitudinis filiis illius ob meritū paternum. Similiter propter timorē suum Dominus erit timentibus se quasi fons vitæ*, h. e. perpetuum refugiū, quo suppeditabit illis vires *ad declinandum*, sive *fugiendum*, *à laqueis mortis*, h. e. Diaboli, quibus captivos tenet infideles Divini timoris & cultûs expertes.

28. *In multitudine populi dignitas Regis, & in paucitate plebis ignominia Principis.* Aliter, *Et cùm non fuerit populus, est diminutio Principis*] Omnibus hominum ordinibus præcepta & documenta sapientiæ proponit Salomon, Pauperibus, Divitibus, Fortibus, & etiam Regibus, quorum gloria non est in magnis opibus aut castellis aut propugnaculis, sed *in multitudine subditorum* qui illorum libenter parent imperio: in illis opes, in illis vires sunt Regibus constituendæ. Nam alioqui habeat Princeps quicquid in hac vita splendidum ac magnificum videatur, quicquid ad tutelam & defensionem imperii, si fidis subditorum animis fuerit destitutus, non habet solida munimenta Regni quibus fidat: reliqua enim potiùs confusionem & *contritionem* (ut est in Hebræo) adferunt. Aliter, Ad clementiam Principes invitat & justitiam, quibus virtutibus civitates crescunt & locupletantur, in quibus libenter homines commorantur: id quod cùm magna ex parte per Principis providentiam contingat, celeberrimum nomen & apud suos & apud exteras nationes assequitur, quæ virtutes ubi desunt, ubi seditione & dolis peccatur, status Reip. corruit, populus delabitur, vires Principis diminuuntur, fama perditur, & gloria in ignominiam vertitur.

29. *Qui patiens est, multam gubernat sapientiam: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam.* Aliter, *Qui tardus est in ira, multus est in intelligentia, & velox spiritu exaltat stultitiam*] Interpres supplendo verbum *gubernat*, rectè ad præcedentem versiculum connectit sensum. Nam cùm omnibus hominibus ira sit impedimento quò minùs possint cernere verum, tum maximè Regibus, qui Judices sunt, & qui, si facilè irascantur, majorem stultitiam committunt quò magis autoritate & viribus pollent. *Qui patiens est*, vel *longus in ira*, ut est in Hebræo, sive *tardus ad iram*, qui diu deliberat & consultat antequam ad iram, h. e. ad punienda delicta, deveniat, profectò prudens Princeps & magnæ sapientiæ habetur. Possumus per *iram* alias quoque animi perturbationes intelligere, quibus cùm facilè status animi concutitur, minùs intelligentiâ valemus. ¶ *Qui autem impatiens est*] Heb. וקצר רוח *angusti spiritûs*, vel *coarctatus spiritu*, h. e. animo ligatus quodammodo per

per affectiones, ut non possit erigere mentem & in omnes formas dilatare intelligentiam, sed statim erumpere in verba quæ suppeditat ira, non quæ ratio investigavit: hic *exaltat stultitiam*] sive *elevat stultitiam*, quæ priùs occulta fuerat, in propatulo ponit. Aliter, Stultitiam præponit sapientiæ.

30. *Vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, invidia.* Aliter, *Vita carnis* (vel *corporis*) *cor leve*, &c.] Tranquillus animi status non solùm plurimùm juvat ingenium & intelligentiam in contemplatione veritatis, sed etiam facit ad sanitatem corporis. Est enim quasi medicus ad tuendam sanitatem corporalis vitæ, cor & animus sanus, nullis peccatis pollutus. Proveniunt enim frequenter corporis morbi ex vitiis animi; juxta illud Euangelii, Joh. 5. *Vade, noli ampliùs peccare, nè deterius aliquid tibi contingat.* Et juxta Hebræum potest esse sensus, *Cor quod sanat & medetur affectibus & passionibus suis, est etiam vita carnis*, h. e. tenerrimas partes corporis præservat. Alii לב מרפא exponunt, *Cor bonum & latum*, alienum ab ira & invidia, *vitam præstat corpori*, facit ut & diutiùs & feliciùs vivat caro: contrà, *cor quod invidiâ* & magnis laborat peccatis, *etiam ossa*, h. e. robustissimas partes, *inficit & veluti putredine corrumpit.* Possumus vertere, *Cor leve*, sive *levitas cordis*, eò quòd alienum fit ab ira, *est vita carnis.* Possunt denique *caro* & *ossa* ad animi virtutes referri; quæ quamvis debiles sint & teneræ, tamen ubi *cor* est *sanum*, h. e. intelligentia & fides integra, servatur animæ vita: ubi verò cor & mens *invidiâ* laborat, h. e. excidit à charitate quæ est in Christo Jesu & ab unitate Ecclesiastica, id quod per invidiam fieri solet, *contabescunt etiam ossa*, h. e. virtutes maximè sordescunt in conspectu Dei; juxta illud Pauli, *Si linguis hominum loquar & Angelorum*, &c. 1 Cor. 13.

31. *Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis*] Pro *calumniari*, *opprimere ac vim inferre* est in Hebræo, nempe עשק. Patrocinatur pauperibus, & coercet Principes & potentes nè vim inferant, aut opprimant tenues, quorum Deus adjutor est. & quos in mundo vix quisquam tuetur, cùm etiam *ab amico suo pauper odio habeatur*, ut superiùs lectum est. Quicquid enim pauperibus fit, maximè pauperibus spiritu, de quibus scriptum est Psal. 10. *Tibi derelictus est pauper*, sibi ipsi quasi factum acceptum fert Deus. Sic enim legimus Matth. 25. *Quamdiu uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Observandus est loquendi modus: *Exprobrat factori ejus*, vel juxta Hebræum *probris afficit*, deinde *honorem impendit*: quibus verbis nihil graviùs, nihil efficaciùs, dici potuit sive in defensionem & patrocinium pauperum, sive ad coercendam vim potentium, & excitandos piorum animos ad benefaciendum egentibus. Nam *honore Divino* nihil antiquius habere debemus; contrà, *Deum contumeliis afficere & opprobrio* vel dictu horrendum est.

32. *In malitia sua repelletur impius: sperat autem justus in morte sua.* Heb. *Per malitiam suam* (vel *in malitiam suam*) *impellitur* (vel *impelli solet*) *impius: & fiduciam habet in morte sua justus*] Impio nihil succedit ex animi sententia, justo verò omnia, ut quem sua spes nunquam fallit. *Impius propter malitiam suam expelletur à spe* cujuscunque boni post hanc vitam, vel in morte excidit omnis spes impii, *sub qua maximè sperat justus*, cùm in hac vita mercedem operum non acceperit. Aliter, Impius etiam in ipso malo quod conatur facere, expelletur à suo conatu, & non perficiet telam quam apud se exorsus est; priùs enim in mortem propelletur. ¶ *Justus verò in morte sua*] h. e. Antequam moriatur compos voti & spei suæ erit. Ambiguum est *in morte sua*, vel *ejus*: & aliqui bene referunt ad *impium*, ad hunc modum, Justus, qui per malitiam impii multa passus est, consolatur se & bene sperat non diu victurum impium, sed quòd brevi expelletur ab hac vita. Quod etiam fit juxta illud Psal. 37. *Et adhuc pusillum, & non erit peccator: & quæres locum ejus, & non invenies.* Et iterum, *Vidi impium superexaltatum & elevatum sicut cedros Libani, & transivi, & non erat: quæsivi eum, & non est inventus locus ejus.*

33. *In corde prudente requiescit sapientia, & indoctos quosque erudiet.* Heb. *Et in medio stultorum cognoscetur*] Docet versiculus non satis esse discere & intelligere ea quæ sunt Dei, sed corde bono & optimo retinere quod accepimus, & proferre fructum. Nam *in medio stultorum*, quos peccatores intelligimus, solet *cognosci* Christus Dei Sapientia, sed tamen non inhabitat, non *quiescit* inter illos: sed *in corde intelligenti*, h. e. in corde eorum qui juxta mentem & superiorem animæ portionem vivunt. Qui verò sensus sequuntur & brutam portionem animæ, cùm totum cor illorum rebus sit mundanis occupatum, *evanescunt in cogitationibus suis qui cùm Deum cognoverunt, non sicut Deum glorificaverunt. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*, Rom. 1. Atqui hic sensus erit hujus loci his qui verbum תודע *cognoscetur* interpetantur: nempe, Veritas à stultitia cognosci potest, sed locus & mansio sapientiæ & veritatis est *cor intelligens*, quod novit distinguere inter bonum & malum. In variis Scripturarum locis hoc verbum ידע *confringere* significat; quo sensu hoc in loco interpretantur aliquot ex Hebræis, ex quibus est Aben Hezra; & sensus erit, *Prudentes viros servare diligenter sapientiam, stultos verò*, si quid didicerint etiamnum juvenes, si quid audiant quod ad sapientiam spectat, facilè oblivisci, & *apud illos non quiescere*, sed statim violentiâ quadam rumpi & evelli à cordibus eorum. Aliter, Laudatur modestia viri prudentis, in cujus corde quiescit scientia sine jactantia. Stulti homines si quid noverint, celare non possunt.

34. *Justitia elevat gentem, miseros autem facit populos peccatum.* Heb. *Sed misericordia est populis peccatum*] Commendatur misericordia & opera charitatis in pauperes. Sic enim hodie vocant Hebræi eleemosynam, צדקה *justitiam*: cujus sensui bene quadrat Euangelica doctrina, Matth. 7. *Attendite nè justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab illis*: & statim sequitur, *Cùm facis eleemosynam. Cùm oraveris.* Sunt ex Hebræis qui dicunt *populum fidelem ex eleemosyna magnum consequi honorem*; *infideles verò, qui in honorem falsorum Deorum faciunt justitiam, peccare.* Aliter, *Eleemosyna ex rapina & sanguine pauperum est peccatum Gentibus.* Alii malunt posteriorem clausulam exponere juxta aliam significationem hujus nominis חסד, quod Levit. 20. accipitur pro *re nefaria*, ut Hieronymus exponit, vel *opprobrio*: ut sit sensus, *Quemadmodum eleemosyna, preces & jejunia & alia id genus justitiæ opera multas viles & contemptibiles gentes, nobiles & claras effecerunt, ità peccandi consuetudo populos præsertim Israeliticos, olim celeberrimos, extremâ contumeliâ & opprobrio damnavit.* Tertium denique sensum faciunt hi qui חטאת *peccatum* hoc in loco more legis Mosaicæ intelligunt *sacrificium pro peccato*: ut sit sensus, quasi Prophetico spiritu à Salomone diceretur, *Non in victimis, quibus Deum colebant, Israelitas olim habituros honorem, sed in justitia: neque sacrificia crassa illa ex animalium sanguine ampliùs acceptanda in remissionem peccatorum, sed opera misericordiæ esse acceptanda tanquam hostia pro peccatis*; ut scriptum est, *Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*, Luc. 11.

35. *Acceptus est Regi minister intelligens, iracundiam ejus inutilis sustinebit.* Heb. *Benevolentia Regis erga servum intelligentem, sed indignatio ejus erga eum qui pudore afficit*] Omnibus est necessaria sapientia, & quamvis varia & diversa pro varietate conditionis humanæ, omnibus tamen prudentia & intelligentia imprimis est necessaria; etiam servis & vilioris conditionis hominibus qui heris suis non possunt placere nisi sapiant, quantumvis alioquin fuerint obedientes, & omnia ad nutum faciant, tamen non nisi intelligens & prudens servus Christo Regi placere potest; dicente Domino Matth. 24. *Quis putas est fidelis servus & prudens, quem constituat dominus super familiam suam?* Qui verò non quærit honorem domini sui, sed *incipit percutere conservos suos, manducare & bibere cum ebriosis, iratus dominus dividet eum, partémque ejus ponet cum hypocritis.* In secunda particula

particula versiculi subauditur לְעֶבֶד servo, & pendet sensus ex sequenti versiculo juxta Aben Hezra, qui eum *prudentem* vocat *servum* qui novit *responsione molli* Regi satisfacere, & *iram* illius *placare, erga quem* erit *voluntas*; *& indignatio Regis erit in illum servum qui contumeliose* respondens indignationem Regis provocat, ut sequitur.

DRUSIUS.

2. בְּיָשְׁרוֹ. A. S. Th. ἐν εὐθύτητι] Abest pronomen, ut sit ἐν εὐθύτητι αὐτῦ· nam ἐν εὐθύτητι, i. בישר.

3. חֹטֶר גַּאֲוָה. A. ῥάβδιον ὑπερηφανίας *virgula superbiæ*.

4. בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר. A. Ἐν τῷ μὴ εἶναι βόας, φατνιάζεται γέννημα ἐκλεκτὸν --- *Cùm non sunt boves, in præsepe reponitur proventus electus* --- S. Ἐν τῷ μὴ εἶναι βόας, φάτνης γέννημα, καὶ πλῆθος γεννημάτων ἐν ἰσχύϊ μόσχου, *Cùm non sunt boves, stabuli progenies, & copia proventuum in robore vituli*. Th. Ἐν ἰσχύϊ βοῶν φατνευθήσεται γέννημα, καὶ πλῆθος γεννημάτων ἐν δυνάμει ταύρου] *In præsepe reponitur proventus electus*, vel *saginatur progenies electa*. Nam אבוס *saginatus*, cui respondet φατνιάζεται, verbum ab אבוס, quod *præsepe* sig. deductum. Licet etiam vertere, *stat ad præsepe progenies*: sub. *boum*. ¶ *Stabuli progenies*. Desideratur quippiam. בר *filius, soboles*. אבוס *stabulum, præsepe*, φάτνη. *Stabuli progenies* potiùs diceretur בר אבוס *filius stabuli*. ¶ *In robore vituli*: i. tauri, aut bovis; quod שור propriè significat. Lxx quoque μόσχον eam vocem reddunt Num. 7. 3. & alibi, ut Exod. 22. 1. Hinc Severus in Historia sacra, *Si quis vitulum surripuerit*, i. bovem. Augustinus Locut. 4. ad locum, ET VITULUM ANNORUM SEPTEM, *Hinc manifestum est*, inquit, *quomodo Vitulos appellet Scriptura. Bos enim annorum septem secundùm consuetudinem locutionis nostræ non est utique vitulus*, &c. Theodoretus Jer. 46. VITULUM ELECTUM *vocat Apin. Hic autem bos erat qui ab ipsis alebatur & adorabatur*. Rursum Augustinus Quæst. lib. 7. qu. 25. VITULOS *appellant Ægyptii boves, qui grandes sunt, sicut apud nos* (Pœnos intelligit) PULLI *appellantur gallinæ cujuslibet ætatis*. Et alibi, videlicet in libris Locutionum, *In hac locutione notandum putavi eosdem dictos* VITULOS *quos* BOVES *dixerat*: *sed hæc etiam Græcum idioma esse perhibetur*. Lex. V. Μόσχος, *vitulus, juvencus*. ¶ Ἐν ἰσχύϊ βοῶν, בכח אלפים, *in robore boum*. Videtur legisse באון, h. e. Vau loco Joth. ¶ Φατνευθήσεται γέννημα, *saginatur ad præsepe stans soboles*. ¶ Καὶ πλῆθος, &c. *& copia proventuum in viribus tauri*.

5. יָפִיחַ. A. S. Th. ἐκφαίνει *effert*] Ἐκφαίνει, יפיע. ¶ *Effert*: *profert, effatur*.

6. בִּקֶּשׁ לֵץ חָכְמָה וָאָיִן. A. Ἐζήτησε χλευαστὴς σοφίαν, καὶ οὐκ ἔστιν, *Quæsivit irrisor sapientiam, & non est*. Sym. Ἐζήτησε λοιμὸς σοφίαν, καὶ οὐκ ἔστιν *Quæsivit pestilens sapientiam, & non est*] לץ S. λοιμός. Prov. 9. 12. ולצת idem, καὶ λοιμὸς γένῃ. ¶ דַּעַת. A. S. Th. γνῶσις *scientia*. ¶ נָקָל. Th. κούφη *levis*, i. facilis.

7. וּבַל יָדַעְתָּ. A. Th. καὶ οὐ μὴ γνῷς *& non noveris*.

8. מִרְמָה. A. Th. ἐπίθεσις *impostura*. Sym. δόλος *dolus*.

9. אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם. A. Th. Ἄφρονας χλευάζει πλημμέλεια, *Amentes irridet delictum*. S. Ἄφρονες ἐκχλευάζουσι πλημμέλειαν, *Amentes cavillis excipiunt delictum*] *Amentes irridet. Amentibus ludos facit*, sive *ludificatur*. Hìc *amentes* accipies in casu quarto, & *delictum* in primo. ¶ *Cavillis excipiunt*: *sannis excipiunt*: vult dicere *pro ludo ac joco habent*. וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן. S. καὶ ἀναμέσον εὐθέων εὐδοκία, *& inter rectos benevolentia*.

10. יוֹדֵעַ מָרַת נַפְשׁוֹ. A. Th. γινώσκει πικρίαν ψυχῆς αὐτῦ, *novit amaritudinem animæ suæ*. ¶ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר. S. καὶ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῆς οὐ συμμιγήσεται ἀλλοτρίοις, *& in lætitia sua non commiscebitur alienis*.

12. אַחֲרִיתָהּ. A. Th. ἔσχατα αὐτῆς *novissima ejus*. ¶ דַּרְכֵי מָוֶת. A. S. Th. ὁδὸν ᾅδου *viam inferni*.

13. גַּם בִּשְׂחוֹק יִכְאַב לֵב. Sym. Ἀλλὰ καίγε ἐν γέλωτι πονέσει καρδία, *Sed etiam in risu dolebit cor*. ¶ וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה. Schol. τὰ δὲ ἔσχατα αὐτῆς εὐφροσύνη κακή, *novissima ejus lætitia mala*, i. שמחה רעה.

15. פֶּתִי. A. ἐπαγόμενος *quem facile demulceas*. S. νήπιος *infans*] *Demulceas*: aut *delinias*: ad verb. *delinitus*. Vide notata cap. 1. 4. ¶ *Infans*, sensu, non ætate.

17. קְצַר אַפַּיִם. A. S. ἄφρων *amens*] Locus suspectus. In Lxx ὀξύθυμος *qui iras celeres habet*. Nam ὀξὺς inter alia *celer, velox*. Melior interpretatio. Hinc intelliges quid sit, *Acuti pedes ejus ad effundendum sanguinem*: nam in Græco ὀξεῖς, & in alia editione, *veloces pedes ejus*. ¶ אִישׁ מְזִמּוֹת. S. συμβουλευτικὸς *ad consilium dandum aptus*. Th. ἀνὴρ διαβουλιῶν *vir consiliorum*. ¶ יִשָּׂנֵא. Th. μισηθήσεται *odio habebitur*.

18. נָחֲלוּ. A. S. Th. ἐκληρονόμησαν *hereditate possederunt*] אִוֶּלֶת. Schol. ἀφροσύνην *amentiam*. ¶ יַכְתִּרוּ דָעַת. A. ἀναμένουσι γνῶσιν *exspectabunt scientiam*. Th. στεφθήσονται γνῶσιν *coronabuntur scientiâ*.

22. הֲלוֹא יִתְעוּ. Th. ἰδοὺ πλανηθήσονται *ecce errabunt*] *Ecce*, ארו Chaldaicè.

24. עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם. A. Th. Στέφανος σοφῶν, πλοῦτος αὐτῶν, *Corona sapientum, divitiæ ipsorum*. ¶ אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת. S. ἡ δὲ ἀμαθία ἀνοήτων ἀφροσύνη, *inscitia verò amentium stultitia est*.

27. יִרְאַת יְהוָה. φόβος κυρίου *metus Domini*. ¶ מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת. Sym. Th. ἐκ σκανδάλων θανάτου *ex offendiculis mortis*.

28. בְּרָב עָם. A. S. Th. ἐν πλήθει λαοῦ *in multitudine populi*. ¶ בְּאֶפֶס. S. σπάνει *raritate*.

29. קְצַר רוּחַ. Schol. μικρόψυχος *pusillanimis*.

30. קִנְאָה. A. S. Th. ζῆλος *zelotypia*] Vel *invidia*. Sic interpretatur vocem Ebræam h. l. Hieronymus.

31. חֵרֵף. A. S. ὠνείδισεν *probris affecit*. Th. ἐβλασφήμησεν *blasphemavit*] *Probris affecit*: vel *probro affecit*, sive, ut Hieron. habet, *exprobravit*. ¶ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן. S. δοξάζει δὲ αὐτὸν ὁ ἐλεῶν πένητα, *honorat autem eum qui miseretur egeni*] Vel *inopis*.

32. יִדָּחֶה. Lxx ἀπωσθήσεται. Schol. ἀπόλλυται *perit*. ἐξωσθήσεται *expelletur*] Sic etiam Hieron. ¶ וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק. A. S. Th. πέποιθεν ἐν τῷ θανάτῳ ἑαυτοῦ δίκαιος, *fiduciam habet in morte sua justus*.

33. בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ. A. Th. ἐν καρδίᾳ συνετοῦ ἀναπαύσεται, *in corde intelligentis requiescet*. ¶ תִּוָּדֵעַ. A. Th. οὐ γινώσκεται *non cognoscitur*] Nisi mendum in ed. Rom. adjecerunt negationem de suo. Nam in fonte Ebræo nulla est hujusmodi negatio.

34. וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת. Sym. ὄνειδος δὲ λαοῖς ἁμαρτίαι, *probrum verò populis sunt peccata*] Vel *dedecus*, i. חסודא in lingua Chaldæorum. Hier. *miseros autem facit populos peccatum*.

35. רְצוֹן. A. S. Th. εὐδοκία. ¶ וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ. Th. καὶ θυμὸς αὐτοῦ καταισχύνων, *& furor ejus pudefaciens*] i. Pudendus. Sic γυνὴ καταισχύνουσα *mulier pudenda*, quæ videlicet se maritúmque suum pudendis moribus pudefacit.

GROTIUS.

1. *Sapiens mulier ædificat domum suam*] Auget rem familiarem: sic sæpe sumitur Hebræum בנה.

9. *Stultus illudet peccatum, & inter justos morabitur gratia*] *Stulti excusant* alii aliorum *peccata, & inter justos* est (verè scilicet) *benevolentia*. Idem velle atque idem nolle inter malos factio, inter bonos amicitia est: illos jungit vitiorum similitudo, hos par honesti studium. Τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων, Aristot. Ethic. 8. 4.

28. *In multitudine populi dignitas Regis; & in paucitate plebis ignominia Principis*] Scriptor Quæstionum ad Orthodoxos, Πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. Vide 2 Sam. 24.

30. *Putredo ossium, invidia*] *Putredo* in Hebræo nomen est generale, sub quo comprehenditur & *teredo*. Menander,

Μειράκιον, οὔ μοι καταvoεῖν δοκεῖς ὅτι
Ὑπὸ τῆς ἰδίας ἕκαστα κακίας σήπεται,
Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμενα ἔνεστιν ἔνδοθεν·
Οἷον ὁ μὲν ἰὸς τὸν σίδηρον, ἂν σκοπῇς,
Τὸ δ' ἱμάτιον οἱ σῆτες, ὁ δὲ θρὺψ ξύλον·
Ὁ δὲ τὸ κάκιστον τῶν κακῶν πάντων φθόνος
Φθισικὸν πεποίηκε καὶ ποιήσει καὶ ποιεῖ
Ψυχῆς πονηρᾶς δυσσεβὴς παραστάτης.

32. *In malitia sua expelletur impius: sperat autem justus in morte sua*] *Malitiam* hîc intellige res adversas, ut Matth. 6. 34. Nec aliud hîc intelligitur *mortis* nomine, quanquam latet sensus sublimior, quem Christiani optimè intelligunt.

34. *Justitia elevat gentem, & misericordia populorum peccatum*] Optima versio hæc est, *Justitia exaltat gentem, & beneficentia expiatio est populi.* Prius comma idem est cum illo quod est in veteri oraculo Græco,

Ἀνδρὸς δ' εὐόρκου γενεὴ μετόπισθεν ἀμείνων.

Alterum hoc vult, Operibus illis quæ non debentur, non jam dico lege naturali, sed nec lege Mosis, quæ alioqui multa officia in populares præcepit, multa peccata expiari. Nam *expiatio* non minus quàm *crimen* significatur voce חטא. De discrimine vocis צדק & חסד diximus quædam De J.B.ac P. l.2. c.14. §.6. Nè idem repetamus, vide quæ diximus ad Luc. 11. 41.

CAP. XV.

MUNSTERUS.

1. VErbum durum] Sunt qui exponunt עצב per כעס, q. d. *Verbum mordax & irritationis provocativum suscitat iram; mansuetudine autem placantur animi hominum.*

6. *Perditioni*] Kimhi post R. Jonam exponit hîc נעכרת pro שחתה, sicut vertimus. Aben Ezra verò exponit passivè, ut sit sensus, Frumentum impii turbatur spinis & tribulis.

11. *Infernus & perditio*] Monet hæc sententia Deum ubique præsentem esse, & æquè contemplari abditissima ut ea quæ sunt apertissima. Quid enim magis est absconditum ab oculis humanis quàm sepulcrum & status mortuorum, qui hîc per שאול significatur, & infernus, qui per אבדון significatur, unde nemini ad mortales conceditur reditus? Cùm autem Deo hæc secretissima loca sint manifesta, quippe ubi exserit judicium suum & ultionem, utique & cordis secreta novit, & perspicit omnes animorum nostrorum intimos motus.

13. *Languescit spiritus*] Quidam exponunt hîc *spiritum* pro *anhelitu*, quem cor mœstum graviter trahit. Cor enim quod fons est vitæ & radix omnium motuum corporis, cùm aut gaudio aut mœrore afficitur, fieri non potest quin & in reliqua membra hic affectus derivetur.

19. *Via hominis pigri*] Cùm pigri ad viam præceptorum Dei incitantur, ægerrimè ambulant in ea, perinde ac si tota via spinis esset obsita, nullibi non impingentes; cùm via illa rectis tutissima sit, & viam mandatorum Dei inoffensi currant.

21. *Stultitia gaudium est*] h. e. Stulti gaudent in rebus pessimis, & cùm malè fecerint jubilant & triumphant: prudentes verò aptant se ut ambulent per vias rectas.

23. *Quando impletur responsio oris sui*] Gaudet consiliarius quando fit aliquid juxta consilium à se datum. Vel, gaudet quis quando à majori sibi annuitur atque respondetur juxta votum suum.

25. *Statum viduæ*] Vel, *terminum viduæ constituit*: & est sensus, Superbos Dominus evertit; humiles autem, quales sunt viduæ, conservat & subvehit, curámque earum peculiarem habet.

27. *Qui odit dona*] Propter quæ scilicet pervertit judicium.

28. *Profert mala*] Non tantùm profert, sed more inundantis aquæ יביע, ut textus habet, *evomit mala.*

30. *Lux oculorum*] h. e. Sicut pulcra ab oculis apprehensa lætificant cor, ita fama bona quæ spargitur de his quos diligimus, exhilarat interiora cordis. Sunt alii qui pueriliter hunc versiculum hoc modo exponunt, *Perspicacitas oculorum lætificat cor, & acutus aurium auditus pinguefacit ossa.*

31. *Auris audiens correptionem vitæ*] i. Auris quæ libenter suscipit correptiones, quæ perducunt ad vitam futuri seculi, illa morabitur inter sapientes.

VATABLUS.

1. MOllis רך] *Lenis, comis, humana.* ¶ *Dolore afficiens* עצב] Ad verb. *doloris*: i. asper, acerbus, aut atrox & molestus. ¶ *Ascendere facit* יעלה] Hebraismus, pro *excitat.*

2. *Decorabit* תיטיב] Fut. Heb. pro præs. *ornat.* Quidam vertunt *commodè*, sive *pulcrè*, *utitur scientiâ.* Alii, *appositè exprimit scientiam.* ¶ *Loquitur* יביע] *Effutit, ebullit, fundit*: i. temere loqui solet.

4. *Sanitas linguæ* מרפא לשון] *Salubris lingua.* Alii, *Sanans lingua.* ¶ Est *contritio in spiritu* שבר ברוח] *Contritio spiritûs*: vel *corruptio spiritûs*: i. perturbat animum.

6. In *domo justi est thesaurus magnus* בית צדיק חוסן רב] In *domo justi fortitudo magna.* ¶ *Et in fructu*, &c. ובתבואת רשע נעכרת] *Et per fructum* [vel, *proventum*] *impii labefactatio*, sub. *domûs ipsius*: i. per opera quæ sunt proventus impii, labefactatur domus ejus.

10. *Correctio* מוסר] *Disciplina, Eruditio.*

13. *Decorat* ייטיב] Ad verb. *pulcrificat.* Quidam, *exhilarat.* ¶ *Spiritus* erit *tristis* רוח נכאה] *Spiritus* erit *remissus*, vel *fractus.* Quidam, alacritas *spiritûs frangitur*, vel *obscuratur*, *retunditur*, *obsolescit.*

15. *Pauperis, mali* עני רעים] *Insipientis, miseri*: q.d. Tota vita insipientium misera est. ¶ *Sed jucundus*, &c. וטוב לב] *Et bonum cor, juge convivium.*

16. *Et contritio in eo* ומהומה בו] *Et turbatio* [sive *tumultus*] *in eo*: i. cum quo sit afflictio & tribulatio quædam.

17. *Melius est convivium oleris* טוב ארוחת ירק] *Melior est esca oleris*: vel, *refectio quæ olere constat.*

18. *Miscet lites* יגרה מדון] *Excitat contentionem.*

19. *Spinosa* חדק] Ad verb. *spina.* ¶ Est *elevata* סלולה] Sub. *ligno* aut *lapidibus*: quasi lapidibus strata.

21. *Dirigit*, &c. יישר לכת] Fut. Heb. pro præs. *diriget ambulare*: vel *ad ambulandum.* Infinitivus pro nomine, *dirigit viam*, i. rectè ambulat.

22. *Dissipantur* הפר] Quidam Hebræorum volunt esse imperativum ex conjugatione Hiphil pro futuro, *Dissipa, Confringe, Conquassa.* Alii, infinitivum pro futuro aut præsenti, vertentes, *Dissipant*, sub. *alii*, pro *Dissipantur.* ¶ *Quando non* est, באין] Hebræi h. l. ב per *propterea* interpretantur, *propterea quòd non sit*, &c. ¶ *Firmantur* תקום] Fut. sing. Heb. pro præs. *firma est*: sub. *cogitatio.*

26. *Pulcra* נעם] *Munda, jucunda.* Ad verb. *munditatis.*

27. *Qui avarè sectatur avaritiam* בוצע בצע] Ad verb. *concupiscens concupiscentiam*: i. qui nimiùm ad rem est avidus, sive inhiat pecuniis.

28. *Meditatur quod respondeat* יהגה לענות] *Loquitur quæ sunt ad utilitatem.* ¶ *Loquetur* יביע] *Effundet, veluti fons.* Idem verbum quod suprà v. 2.

30. *Lætificat cor*, &c. ישמח לב שמועה וגו'] *Lætificat mentem: auditus bonus requiescere faciet os.* Sing. pro plur. *ossa.* Alii, *lætificat animum: nuncium bonum saginat ossa.*

32. *Qui negligit disciplinam* פורע מוסר] *Qui abjicit castigationem*, vel *correctionem.* Vel, *Qui deserit eruditionem.* ¶ *Possidet cor* קונה לב] i. Cordatus & sapiens

piens est. *Cor* pro *scientia* & *sapientia* sæpius accipiunt Hebræi.

33. *Humilitas* ענוה] *Mansuetudo.* Quidam, *dejectio.*

CASTALIO.

15. **T***Ota inopum ætas mala est: sed læta mens perpetuum est convivium*] Paupertatis molestiam discutit mentis lætitia.

23. *Gaudet homo oris sui responso*] Scilicet docto.

27. *Qui odit dona, vivet*] Integer & minimè nummarius.

33. *Gloriam præcedit modestia*] *Præcedit*, i. parit.

CLARIUS.

2. **O***Rnat scientiam*] h. e. Pulcrè utitur scientiâ. 4. *Lingua placabilis*] Heb. *Sanitas linguæ*, vel *salubris lingua*.

11. *Infernus & perditio*] Monet hæc sententia, Deum ubique præsentem esse, & æquè contemplari abditissima ut ea quæ sunt apertissima. Quid enim magis est absconditum ab oculis humanis quàm sepulcrum & status mortuorum, qui per *infernum* & *perditionem* significatur, unde nemini ad mortales conceditur reditus? Cùm autem Deo hæc secretissima loca sint manifesta, quippe qui exserit judicium suum & ultionem, utique & cordis secreta novit, & perspicit omnes animorum nostrorum intimos motus.

13. *Dejicitur spiritus*] Quidam exponunt hîc *spiritum* pro *anhelitu*, quem cor mœstum graviter trahit. Cor enim, quod fons est vitæ, & radix omnium motuum corporis, cùm aut gaudio aut mœrore afficitur, fieri non potest quin & in reliqua membra hic affectus derivetur.

19. *Iter qui pigrorum*] Cùm pigri ad viam præceptorum Dei incitantur, ægerrimè ambulant in ea, perinde quasi tota via spinis esset obsita, nullibi non impingentes: cùm via illa rectis planissima sit, & viam mandatorum Dei inoffensi currant.

21. *Stultitia gaudium stulto*] Lætantur stulti cùm malè fecerint.

23. *In sententia oris sui*] Gaudet consiliarius cùm fit aliquid juxta consilium à se datum.

24. *Super eruditum*] Vel *sursum ducit eruditum*, h.e. prudentem, *ut declinet ab inferno, qui est deorsum.* Sic illud, *Purus sermo*, i. mundorum hominum.

30. *Lux oculorum*] h. e. Sicut pulcra ab oculis apprehensa lætificant cor, ità fama bona quæ spargitur de iis quos diligimus exhilarat interiora cordis.

R. BAYNUS.

1. **R***Esponsio mollis frangit iram; sermo durus suscitat furorem.* In Hebræo non *frangit*, sed *reducet*, vel *revertere faciet*, aut *retrahet*] Quotidiana docet experientia quantum momenti habeant in sedanda vel movenda non solùm Regis sed etiam cujuslibet hominis iracundia verba eorum qui ex adverso respondent. *Responsionem mollem* vocat quæ fit verbis benignis & placidis, non solùm cum modestia prolatis, sed etiam cum ratione & ea moderatione & honoris præfatione quæ hominem deceat quem alloquimur. *Sermo durus*] Vel, ut est in Hebræo, *sermo doloris* vel *tristitiæ*, h. e. verba quæ dolorem & molestiam inferunt audienti, *faciunt ascendere furorem*, vel *iram*, inquit, aptâ admodum metaphorâ indicans iram adinstar flammæ excitatam ascendere, si quis verbis durioribus & asperis veluti follibus sufflet. *Mollis responsio*] h. e. humilis confessio, *iram* & vindictam Dei *avertit*, juxta sensum Allegoricum. Et *verbum tristitiæ*, *verbum fatigationis* aut *doloris*, juxta varia significata hujus verbi עצב. Si *verbum tristitiæ* legas, sermonem malum intellige, quo *contristatur* (ut inquit Paulus Ephes. 4.) *Spiritus sanctus.* Si *verbum doloris*, verbum dolore dignum & lacrymis intelligimus, quo nomen Domini blasphematur. Hujusmodi *excitabunt iram* & vindictam Dei.

2. *Lingua sapientum ornat scientiam; os fatuorum ebullit stultitiam*, Vel, *emanare faciet stultitiam*] Juxta amphibologiam Hebraicæ dictionis potest verti, *Linguam sapientum exornat scientia*, consentientibus Hebræorũ aliquot Rabbinis: sed prior interpretatio est melior. Et linguarum donum commendatur, quo Prophetiæ & Scripturæ mysticæ explicantur. Quod munus est docti concionatoris, sic Scripturas sacras explicare ut earum scientia & intelligentia, quæ alioqui obscura est, capi possit ab indoctis & illiteratis hominibus; quibus scientia Scripturarum quàm pulcra & bona sit non apparet nisi per sermonẽ *prudentis & fidelis servi, quẽ constituit Dominus super familiã suam, ut det illis in tempore tritici mensuram*, Matth. 24. ¶ *Os fatuorum ebullit stultitiam*] Vel, *emanare faciet stultitiam.* Indefessi sunt plerique indocti homines, præsertim hæretici, qui nunquam desinunt scribendo & prædicando populum seducere, quod, proh dolor! hoc nostro seculo (si quando aliàs) passim visum est. Quorum os mirum in modum ebullit stultitiam, & omnium auribus ingerere suam impietatem student quæ latere potuerat si tacere novissent ipsi. Possumus intelligere eam à Salomone laudatam esse eloquentiam quæ cum sapientia conjuncta est & cognitione rerum; loquacitatem verò, quam indocti solent affectare homines, stultitiæ esse scaturiginem.

3. *In omni loco oculi Domini contemplantur bonos & malos.* Heb. *Malos & bonos. Omnia nuda & aperta sunt oculis ejus*, nè quis putet se posse ullo eloquentiæ suæ fuco illius judiciũ fallere, quemadmodum hominibus sæpenumero imponunt hi quorum os ebullit stultitiam. Nullus est locus usqueadeo secretus vel obscurus quò non penetrent & clarè prospiciant oculi Domini, ad consolationem bonorum, & terrorem malorum. Damnat præterea Proverbium infidelium errorem, qui negant Dei providentiam & dispensationem. Omnia enim novit Dominus, & gubernat omnia.

4. *Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conterit spiritum.* Heb. *Sanitas linguæ, lignum vitæ: & perversitas in ea, contritio in spiritu*] *Sanitati linguæ* opponitur *perversitas ejus.* Et *sanitatem linguæ* intelligimus quam *lingua sapientum*, quæ *ornat scientiam*, inducit in animas ægras. Nam nullus medicus tam necessarius est ægrotis corporibus quàm docta & pia lingua concionatorum his qui animo laborant: multos enim revocat à morte, ut meritò possit hujusmodi lingua conferri cum *ligno vitæ*, cujus fructus immortalitatem largitur. Contrà, *quæ immoderata est*, sive ut est in Hebræo, *perversitas quæ est in ea, contritio in spiritu*] h.e. Ut illa *placabilis* sive pacifica *sanat*, ità hæc *perversa* integros *conterit* & confringit. Hæreticorum lingua, quæ à sana doctrina semper est perversa, unitatem spiritûs quæ viget inter fideles conterit & veluti in diversas partes rumpit. Quod ad linguam boni vel mali Doctoris defleximus, locum habet ubique & in quavis hominum societate. Ubique enim *linguæ perversitas* spiritus & mentes amicorum disrumpit & separat; & *sapientum lingua sanitas* est, quemadmodum cap. 12. disseruimus copiosiùs. Potest *contritio spiritûs* & *sanitas* referri ad loquentes, sed meliùs ad auditores.

5. *Stultus irridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet*] Ostendit hic versiculus quâ ratione *sanitatem ex lingua sapientum* recipiant ægri, nempe per correctionem majorum. Nihil crebriùs inculcat in hoc libello quàm ut moneat patres quò diligenter castigent vitia liberorum, & filios quò non recusent majorum disciplinam: Quorum *castigationem qui recusat* vel *spernit, stultitiam* suam manifestat; non aliter quàm ægrotus qui salubres potiones, quòd videantur amaræ, non recipit. Cæterùm qui disciplinam & admonitiones parentum, præceptorum sive patrum animorum libenter admittunt, & castigationem, siquid deliquerint, æquo animo tolerant, facilè prudentes evadunt. Observa sapientiam, aut saltem primum gradum ad sapientiam, in recta majorum castigatione & morum integritate consistere. Si cœlestem Patrem intelligamus, *qui castigat omnem filium quem recipit*, sensus erit sublimior.

6. *Domus justi plurima fortitudo, & in fructibus impii conturbatio.* Heb. *Domus justi thesaurus multus, & in proventu impii conturbatur*] Ad sensum perficiendum supplenda sunt quædam verba, sic, *Domus justi habet thesauros multos*: Vel, *In domo justi est multus thesaurus*; *&*, sup. *domus impii, per proventum conturbatur.* Si per *thesaurum* opes intelligamus justis laboribus partas, quæ recondi & diu servari in familia justi, & à patre ad filios & nepotes transferri solent, non erit absurda interpretatio. Tamen proventus & opes quas per rapinam aut alioqui injustè colligit impius, non solùm non prosunt illius nepotibus, sed etiam nonnunquam familiam illius perturbant; dum de hereditate litigant heredes. Aliter, *In domo justi fortitudo*, sive *robur multum*: nam utrumque significat vox Hebræa חוסן: & sensus erit, Justitiam, non opes, dare vires ad tolerandas adversitates, quibus domus justorum fortiter resistit. ¶ *Familia verò impiorum statim conturbatur*] Sensus magìs universalis erit si de illis intelligamus thesauris de quibus Christus Matth. 6. *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo neque tinea demolitur.* Nam eleemosynis & bonis operibus plena sunt pectora omnium domesticorum in familia justi, sed *in familia impii est perturbatio.* In Hebræo potest נעכרת *conturbatur* vel *eradicatur* referri vel ad *proventum* vel ad *domum*: q.d. Proventus impii non durat, sed statim dissipatur: vel, Domus impii turbatur tantò magìs quantò uberior proveniat illi annona, dum liberiùs peccat quò magìs divitiis abundat. Proverbium ostendit opes justis fore materiam virtutis, impiis verò vitiorum fomenta.

7. *Labia sapientum disseminabunt sapientiam: cor stultorum dissimile erit.* Heb. *Cor stultorum non erit rectum*] Vel, *non sic*, ut cum nostro Interprete conveniat versio. Apostolorum tempora & hæreticorum respexisse videtur Salomon, dum ex lingua sapientum & insipientum tanta bona & mala provenire ostendit. Per universum orbem sparserunt Euangelicam doctrinam Apostoli, juxta illud Psal. 19. *In omnem terram exivit sonus eorum.* Sic in hoc loco *dispergere* potiùs dicit quàm *seminare*, ut majorem copiam significet & plenitudinem scientiæ undique defluentis è labiis sapientum Doctorum. Sed *cor stultorum, cùm rectum non sit*, h.e. cùm malè credant stulti, non est quòd quisquam ab eorum labiis sanam doctrinam exspectet. Aliter, *Cùm cor stultorum non sic*, vel *dissimile sit*, neque respondeat animus stulti & affectus huic scientiæ, non ità videtur stultis hominibus, sup. *quòd labia sapientum dispergant scientiam.* Aliter, *Labia sapientum spargent scientiam, in corda* sup. *hominum: sed cor stultorum non sic erit*, sup. *promptum ad discendum scientiam.*

8. *Victima impiorum abominabiles Domino; vota justorum placabilia.* Heb. *Oratio rectorum voluntas ejus*] *Infidelibus*, inquit Paulus Tit. 1. *nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum mens & conscientia.* Proverbium indicat Deum respicere cor & conscientias hominum, non externa opera solùm: Deum præterea non placari vel sumptu vel pompâ quæ solet fieri in sacrificiis, & quæ hodie Judæi libenter facerent si permitterentur; sed pro omnibus illis victimis & sacrificiis unicum sacrificium & puras Christianorum preces acceptare. Vel per *sacrificia impiorum* eleemosynas intelligimus, & quæcunque opera in specie bona quæ ex malè partis rebus fieri solent. In secunda particula consolatur pauperes & tenuioris conditionis homines; qui tametsi opera misericordiæ præstare egentibus non possint, nec eleemosynis redimere peccata, tamen in puris ad Deum precibus & confessione veniam peccatorum consequuntur & voluntatem Dei implent.

9. *Abominatio Domini, via impii: qui sequitur justitiam diligitur ab eo*] Opponit *amorem abominationi.* Lubrica est vita carnis, & *in multis offendimus omnes*; neque *Dominus vult mortem peccatorum*; sed cùm quis ad tantam improbitatem pervenerit ut assiduus sit in malo & consuetudinem peccandi contraxerit, eum exsecratur Dominus, ut cujus via & studium est impietas. Sed quorum studium est *sectari justitiam* & veluti fugientem insequi, is, inquam, qui & ipse justitiam facit, & ut alii faciant studet, *amabitur à Domino*: quo solo amore omnia bona quæ cogitari possunt assequitur, juxta illud, *Vos amici mei estis si feceritis quæ præcepi vobis* Joh. 15. Omnia, inquam, bona amor Divinus comprehendit; omnia verò mala, *abominatio Dei*: hæc *improbis*, ille verò *sectantibus justitiam* contingit, ut jam portentosus sit error eorum qui negant humanos actus habere præmium aut supplicium.

10. *Doctrina mala deserentium viam vitæ: qui increpationes odit, morietur.* Heb. *Disciplina* (vel *castigatio*) *mala deserenti viam: qui odio habet increpationem, morietur*] Lxx subaudiunt aliquid, οἱ δὲ μισοῦντες ἐλέγχους τελευτῶσιν αἰσχρῶς, *qui odio habent reprehensiones morientur turpiter. Castigationem* vel *correctionem* potiùs quàm *doctrinam* significat מוסר. Sunt qui recedunt à viis præceptorum Dei, tanquam gravibus, quærentes libertatem carnis, vel etiam à semitis virtutum quas patres contriverunt, tanquam disciplinam nimiùm austeram continentibus: sed hos *durior* manet *disciplina & correctio.* Nam *jugū Domini suave est, & onus leve* Matth. 11. Secunda pars versiculi ferè eundem exprimit sensum, *Qui odit castigationem* in hac vita, *morietur*, & post hanc vitam ad *duram* illam & intolerabilem veniet *correctionem* quæ meritò *mala* dicitur, quia neque finem habet, neque fructum disciplinæ secum affert. Aliter, *Qui odit castigationem & increpationem patris, post mortem castigatio mala erit illi, qui relinquit semitam tutam.* Hebræi aliquot sic, *Morietur ante tempus suum, in pœnam quòd disciplinam patris reliquerit*: nam, *honora patrem, ut sis longævus super terram*, Ephes. 6. Aliter, *Qui relinquit semitam bonam, fuit illi mala disciplina*; non fuit castigatus neque tempestivè correptus à parentibus. Aliter, *Qui deserit semitam bonam*, vel mandatorum Dei, vel Ecclesiasticæ regulæ, *castigatio mala*, h.e. dura, est necessaria illi, & graviter corripiendus est: *quam correptionem* sive *reprehensionem quicunque oderit* & admittere noluerit, *morietur* in peccato suo.

11. *Infernus & perditio coram Domino; quantò magìs corda filiorum hominum?*] Aben Hezra hunc versiculum connectit cum superiore ad hunc modum, *Dominus, in cujus conspectu est infernus & perditio, h.e. cui nihil est absconditum, probat cogitationes & corda filiorum hominum qui relinquunt vias disciplinæ & odio habent castigationem, & dabit mercedem illis, ut moriantur ante diem suum, & descendant ad infernum & perditionem*: hæc ille. Sunt ex Hebræis qui שאול exponunt *sepulcrum*, אבדון *gehennam.* Levi Ben Gerson intelligit *infernum* per SCHEOL, quem dicit *esse in centro terræ. Et vocatur*, inquit, שאול, *quæ vox Sepulcrum significat, quòd profundus & infimus sit locus.* Timorem incutit Salomon his qui deserunt vias rectas, quasi possint latere & fallere oculos Dei, qui etiam secretissima clarè vident. Nam *in omni loco oculi Domini contemplantur malos & bonos*, ut modò lectum est.

12. *Non amat pestilens eum qui se corripit, nec ad sapientes graditur.* Heb. *Non amabit illusor se corripientem, nec ad sapientes ibit*] Superiore capite vocem Hebræam לץ vertit Interpres *derisor*, cum aliis interpretibus consentiens; hoc in loco secutus est Lxx qui *pestilentem* vertunt cùm alibi tum in primo Psalmo, *Et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Tamen hoc in loco ἀπαίδευτος *indoctus* à Lxx vertitur. Apud Hebræos duas significationes habet לוץ, *deridere* & *interpretari.* Quòd si *interpretari* in malam partem accipiamus, vicina sunt hæc duo significata, nimirum *deridere* & *malè interpretari* sive *eludere correptiones & admonitiones salubres.* Et hic propriè *illusor* est & omnium pessimus, ut qui neque ex se rectè facit, neque bene monentibus auscultare novit, & ob id ad bonam frugem non perveniet. Ipse *ad sapientes non ibit*] Quatenus ab illis discat sapientiam. Porrò si quis eum corripiat, malam gratiam rependit, malignè interpretatur, & proinde facilè non inveniet qui curam illius agat. Hujus rei quotidiana occurrunt exempla. Salubrem disciplinam ante omnia amplectendam esse docet Salomon in hoc passu.

13, 14, 15. *Cor*

13, 14, 15. *Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animi dejicitur spiritus. Cor sapiens quærit doctrinam, os stultorum pascitur imperitiâ. Omnes dies pauperis mali, secura mens quasi juge convivium.* Heb. *Cor gaudens commendabit* (vel *bonum faciet*) *vultum, sed in dolore cordis spiritus frangitur. Cor sapiens quæret scientiam, sed vultus stultorum pascet stultitiam. Omnes dies pauperis mali: cor bonum* (sive *lætum*) *convivium juge*] Hos tres sic connectunt Hebræi; Cor est principium vitæ & potentiarum animæ: & proinde habitus *cordis* passim in reliquo corpore sese ostentat, præsertim in *vultu*, qui vehementer *commendatur ex lætitia cordis: verùm in dolore*, vel potiùs *propter tristitiam cordis spiritus* vitalis *est contritus* & mœstus, ut non possit homo vacare studiis & *investigationi scientiæ*; id quod *cor prudens* solet facere. Ad sapientem igitur spectat esse animo tranquillo, non corde mœsto sed alacri, ut nullam habeat tristitiam de rebus hujus mundi. Nam is tandem idoneus est ad investigandam scientiam prudenti homine dignam, ad quam *stulti* non attingunt, cùm cor habent insipiens & rebus mundanis dolens: verba *stultitiæ* habent *in ore* semper, quasi hujusmodi sermonibus viverent & *pascerentur*. Et proinde miseram agunt vitam *pauperes*, non divitiis sed scientiâ pauperes, qui sunt per universam vitam in tristitia & solicitudine. Sic Levi Ben Gerson. Aliter, *Omnes dies pauperis sunt mali* opinione vulgi, qui magnam partem felicitatis in divitiis collocat: sed oculi Domini qui omnia contemplantur, aliter judicant; nempe feliciores esse pauperes divitibus, eò quòd animo sint magis tranquillo; ut sequitur, *Secura mens*, sive, ut est in Hebræo, *Cor bonum*, h. e. lætum, quod incumbit scientiæ Divinæ, curam rerum mundanarum contemnens, *est quasi convivium continuum*, h. e. quasi lætus recumberet in convivio comedens & bibens, & prægustans illud convivium de quo loquitur Christus, *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, Regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in Regno meo*, Luc. 22.

16. *Melius est parùm cum timore Domini quàm thesauri magni & insatiabiles.* Heb. *Quàm thesaurus multus in quo est perturbatio*] Quod superiùs dixerat, *Omnes dies pauperis mali*, indicat non esse intelligendum simpliciter de tenuitate facultatum, sed quemadmodum exposuimus: Nam quod ad opes spectat, *melius est habere parùm cum timore Domini*, quod intelligunt Hebræi de rebus bene acquisitis, *quàm thesauros multos cum tumultu*, ומהומה בו, *& tumultus in eo*, ut est in Hebræo, h. e. per rapinam & injuriam congestos. Quamvis simpliciter rectè dixeris, juxta præcedentia, fieri non posse ut hi qui opibus quacunque ratione congregandis student animo sint læto. Docet Proverbium felicitatem non esse in copia divitiarum, in quibus semper est turba & tumultus, in quibus ferè deficit timor Domini, qui tranquillum reddit animum.

17. *Melius est vocari ad olera cum charitate quàm ad vitulum saginatum cum odio.* Heb. *Melius est convivium oleris*] Nè quis quod dictum est superiùs de *convivio perpetuo* sic accipiat ac si laudaret Sapiens opiparas mensas & compotationes crebras, quasi gauderent in hujusmodi sapientes, explicat quid potissimùm spectandum sit in conviviis celebrandis, nimirum Charitas & Dilectio. In *oleribus* frugalis mensa, in *vitulo saginato*, sive שור אבוס *in bove præsepis*, ut est in Hebræo, lautitiæ intelliguntur. Multi divitum mensis varietate ferculorum instructis gaudent interesse, ubi magnâ ambitione & odio laboratur, dum certant inter se quis diviti principi potissimùm placeat. Hoc vitium corrigere, & tales ad meliorem mentem revocare conatur Sapiens, docens sectandam esse Charitatem, quâ meliùs piæ pinguescunt animæ quàm corpus cibis lautioribus. Hebræi sic intelligunt quasi admoneret Sapiens patresfamilias ut primam Dilectionis curam inter domesticos habeant, & quantâ concordiâ liberos educarent, non quàm lautam mensam instruant. Nam de *vocatione* ad convivium in Hebræo nulla est mentio: sed LXX secutus est Interpres, apud quos Latinè sic legitur, *Melior est vocatio ad convivium olerum ad amicitiam & gratiam*, Græcè verò sic, ξενισμὸς λαχάνων πρὸς φιλίαν.

18. *Vir iracundus provocat rixas, qui patiens est mitigat suscitatos.* Heb. *Vir iracundia miscebit lites, sed tardus ad iram sedabit rixam*] Quòd autem inter delicias frequenter nascantur odia & lites, hominum vitio fit, non rerum. Sunt enim aliqui impatientes & qui facilè & de re minima irascuntur & alios ad iram provocant; & sunt rursus usqueadeo alieni ab hac perturbatione ut non solùm ipsi non irascantur, sed etiam alios ad quietem revocent & lites cessare faciant. Hujusmodi convivas vult Sapiens nos amare; reliquos verò, qui seminant discordias in conviviis, declinare. Continet Proverbium laudem longanimitatis, & damnat eos qui alienam pacem perturbant.

19. *Iter pigrorum quasi sepes spinarum; via justorum absque offendiculo.* Heb. *Via rectorum strata*] *Piger* semper accipitur pro *improbo*, inquit Aben Hezra, præsertim in hoc loco, ubi opponitur *rectis* & *justis*, qui magnam facilitatem inveniunt in via virtutum, in qua non possunt errare, sed quasi in *via strata & sublimi* incedunt, jam habitum (ut loquuntur Philosophi) habentes. Mali autem maximam difficultatem inveniunt ad bene beatéque vivendum, quibus facilis & amœna videtur via vitiorum; via verò virtutum asperrima, in qua veluti inter *spinas* incedere videntur. Vide ut omnia non naturâ rerum sed suo desiderio metiuntur improbi. Aben Hezra sic exponit, *Pigro apparet quòd sua via & consuetudo circumdata sit spinis, ut ab ea recedere non possit.* Prior expositio est melior. Proverbium significat pigrum esse inutilem ad omnes res gerendas, sive quæ ad animi sive quæ ad corporis salutem spectant.

20. *Filius sapiens lætificat patrem, & stultus homo despicit matrem suam*] Exposuimus hunc versiculum in principio decimi capitis, qui eisdem ferè verbis illic occurrit. De *filio sapiente* & studioso major *lætitia* redit ad *patrem*, qui non solùm novit meliùs sed etiam meliùs æstimare potest ea quæ cum laude geruntur à filio: quamvis mater non est expers lætitiæ quâ pater gaudet de probitate filii, sicut nec pater immunis tristitiæ quam concepit *mater* de *filio stulto*, præsertim cùm ætatem virilem attingens perseverat in stultitia sua: major tamen ignominia sequitur matrem, ad quam potissimùm spectat teneram formare ætatulam. Aliter, Qui sine disciplina educatur à matre in deliciis, ubi ad ætatem pervenerit virilem matri non obtemperabit, sed illius verba despiciet, ut putà malè institutus in infantia.

21. *Stultitia gaudium stulto, & vir prudens dirigit gressus suos.* Heb. *Stultitia lætitia deficienti corde, & vir intelligentiæ diriget ad ambulandum*, vel *ambulando*: subauditur *seipsum*, vel *cor suum*, aut *gressus suos*] *Despicere matrem*, ut superiore dictum est versiculo, insignis est stultitia, cùm magna pars sapientiæ & legis rectè vivendi à matre statim infantibus instillari soleat. Et hinc Sapiens, *Non dimittas legem matris tuæ.* Et tamen stulti homines nonnunquam in hoc sibi placent quòd matrem despiciant, & hæc *stultitia illis pro gaudio* sive *joco habetur.* Sed his *cor deficit*, ut est in Hebræo, vel *carent corde*: h. e. non solùm sapientiâ carent, verùm etiam viâ & modo quibus ad sapientiam pervenitur. Aliter, *Qui gaudet stultitiâ*, & lætatur cùm malè fecerit, alienus est à sapientia, ut putà cui *cor deficit*, præcipuum receptaculum sapientiæ. Is valde dissimilis est *viro intelligenti*, qui parentibus obediens, intelligentiam per bonam disciplinam nactus, *seipsum dirigere* novit, *ad ambulandum* & progrediendum in via virtutis. Proverbium docet, Alienissimos esse à sapientia qui gaudent malè facere, neque unquam eò perventuros ut vitam suam rectè moderentur.

22. *Dissipantur cogitationes ubi non est consilium; ubi verò sunt plures consiliarii, confirmantur*] Sensus est, Neminem satis sapere, sed ununiquemque, quantumvis prudens sit, egere consilio. *Vir intelligens diriget se ad ambulandum*, ut dictum est, sed tamen prudens non est qui

sibi nimiùm fidit. Variæ suboriuntur cogitationes, quæ nisi bono consilio tanquam fundamento innitantur, aliis supervenientibus evanescunt. Aben Hezra connectit cum sequente versiculo. Dictio Hebræa סוד, i. *fundamentum*, quandoque pro *consilio* accipitur, ut ab Interprete; quandoque pro *secreto*. Et erit sensus, *Cogitationes dissipantur cùm non sit secretum*, quasi moneret Sapiens, Nè statim palàm facias quibuslibet quicquid destinaveris; nam ità fiet ut cogitationes tuæ dissipentur: sed consiliariis fidelibus secretas cogitationes tuas debes exponere, & maturè de singulis deliberare.

23. *Lætatur homo in sententia oris sui, & sermo opportunus est optimus*, vel, *verbum dictum in tempore suo quàm bonum?*] סוד *fundamentum* & *consilium* significat, ut diximus, quòd consilium veluti rei bene gerendæ fundamentum sit: ut jam non multùm referat sive *fundamentum* sive *consilium* reddatur. Et sensus erit prioris versiculi, quòd ab aliis facilè *dissipantur cogitationes* quas concipimus *si non sit solidum consilium* cui innitamur: sed per *consiliarios stabilietur* cogitatio illius qui consilium accipit: & *erit lætitia viro* (ut in hoc versiculo habemus) qui dedit consilium, ubi venerit *responsio oris illius: & verbum* consilii *quod veniet in tempore suo quàm bonum*, his qui consilium acceperunt? h. e. utrique valde gratum est opportunum consilium, ut *malum consilium consultori pessimum*.

24. *Semita vitæ supra eruditum, ut declinet de inferno novissimo*. Heb. *Semita vitæ ad ascensionem* (sive *gradum superiorem*) *intelligenti, ut declinet de inferno inferiore*] Duplex est sensus; vel quòd via vitæ sursum ducat, ad cœlestem vitam Angelorum; vel quòd tendat ad honorem & ducat prudentem ad dignitates inter homines. Prior intelligentia, quæ melior est, pendet à præcedenti loco, ubi de duplici via dictum est, *pigri* videlicet & *rectorum*, quarum hæc *strata* & *complanata* est, ut facilis sit inambulatio in illa, quantumvìs difficilis videatur pigris: Utriusque exitum hoc in loco describit, interim innuens viam illam rectorum non carere suâ fatigatione, præsertim infirmis, juxta illud Euangelii, Matth. 6. *Arcta est via quæ ducit ad vitam*. Altera declivis est & facilis, quæ tendit ad inferos, & omnibus obvia. Sed *semita vitæ* non omnes ducit *ad gradum superiorem*, ut est in Hebræo, sed *prudentes* solùm. Alii suam jactent seu sapientiam seu intelligentiam; nostro Salomoni sapientissimo summa & rara *prudentia* est, *tenere semitam vitæ, quæ tendit sursum, & declinare facit ab inferis*. Alii, ut dixi, per viam virtutum volunt prudentes viros faciliùs ad honorem pervenire & ad longævam vitam, h. e. declinare à sepulcro, faciliùs, inquam, cæteris; & hoc esse præmium prudentiæ.

25. *Domum superborum demolietur Dominus, & firmos faciet terminos viduæ*] *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam*. Viduâ desolatâ & derelictâ nihil est humilius; & proinde peculiariter viduarum judex & vindex est Deus, quarum non solùm reliqua bona servat, sed etiam extremos agrorum *terminos* tuetur. Si *Dominus ædes superborum destruat*, quid integrum illis relinquit? Ad terrorem superborum & potentium, ad consolationem verò humilium, scriptum est à Sapiente. Et bene respondet priori versiculo, ut possimus distinguere inter *gradum superiorem sapientis* viri & elationem sive fastum *superborum*. Pro *demolietur* verti potest *exstirpare solet Dominus domum*: ut sit sensus, *Nullum relinquet ex familia superborum: ex familia verò viduarum*, h. e. humilium, *stabiliet etiam infimos & postremos*. Et hæc est melior expositio.

26. *Abominatio Domini cogitationes malæ, & purus sermo pulcerrimus firmabitur ab eo*. Aliter, *Abominationes Domini cogitationes malæ, & mundorum sermones jucundi, pulcri* (vel *puri*) *sunt sermones decoris*] Quid est quod *exsecratur & abominatur Dominus*? *Cogitationes mali hominis*, ex quibus omnia mala proveniunt. Et quid est *jucundum & pulcrum* in oculis Domini? *Sermones casti & nitidi*, qui optimarum cogitationum sunt indicia. q. d. Ubi malæ sunt cogitationes, neque verba pulcra neque facta honesta possunt esse. Cæterùm si *verba sunt pura*, h. e. ubi tantum absunt à vitiis ut *nè nominentur quidem, sicut decet sanctos*, Ephes. 5. ibi *puritas* magna est & *decus*, hoc enim נועם significat, quæ vox *pulcerrimus* redditur ab Interprete. Potest ad bonos & malos Doctores referri, quorum hi, cùm cogitationes & studia referunt ad malam doctrinam, exsecrabiles sunt; illorum verò sermo purus ab omni scoria, decorus est, juxta illud Esa. 52. *Quàm speciosi pedes euangelizantium bona, annunciantium pacem!* Proverbium significat, Non solùm factorum sed verborum etiam & cogitationum reddendam esse rationem.

27. *Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet*. Heb. *Qui avarè sectatur avaritiam*] Hebræi eos qui ex rapina vivunt intelligunt: qui aliquando deprehensi pœnas luunt & multantur, cum confusione domesticorum & subversione totius familiæ. Id enim frequenter usuvenit Judicibus per avaritiam corruptis & rectum judicium subvertentibus, in ruinam multarum domorum; quibus aliquando remetietur eadem mensura. Cæterùm Judex *qui odit munera*, neque ullum pretio innocentem perdit, dignus est qui diutissimè *vivat*. Mihi videtur ex superiore versiculo pendere, & contra malos Pastores vel Concionatores proferri, qui *à majori ad minorem omnes avaritiæ studentes* Jer. 6. suas subvertunt Ecclesias. Cæterùm *qui odit munera*, h. e. non temporalis lucri causâ gregem Christi pascunt, semitam vitæ sequuntur; & ut vitâ digni sunt, ità multos ad vitam ædificant. Aliter, Perpetua fama vivet in his quos per bonam doctrinam vivere docuit: ut *vita* familiæ respondeat *perturbationi* familiæ. Mira dispensatio! Apud imperitum vulgus nihil magis stabilire potest domum & familiam quàm opes & divitiæ, sed longè alia est sententia Sapientis.

28. *Mens justi meditabitur obedientiam, os impiorum redundat malis*. Aliter, *Cor justi meditabitur ad respondendum, sed os impiorum loquetur mala*, vel *abundabit malis*] Varia significatio hujus verbi ענה reddit ambiguam versionem; significat enim *respondere, humiliare* & *negotiari*. Juxta primam significationem *cordatum sermonem* commendat *justorum, loquacitatem* verò *malorum* reprehendit, qui modum ponere nesciunt. Metaphora tracta à fluminibus aut fontibus, qui nunquam desinunt scaturire. Duplici nomine suam stultitiam ostendunt, cùm neque bene loqui neque tacere queant. Justorum verò *præmeditata* sunt verba & *mansuetudinem* sive *humilitatem* sonant, juxta secundam verbi significationem. Juxta tertiam verò, quam cum suo patre sequitur D. Kimhi, erit sensus, *Cor justi meditabitur loqui cum negotio & rerum pondere, non sine fructu verba effutire*; ut respondeat priori versiculo, ubi dictum est, *Verba rectorum cum decoro & amœnitate rerum*, ut aliquid utile proferant. Nam *de omni verbo otioso reddent rationem homines*, Matth. 12.

29. *Longè est Dominus ab impiis, & orationes justorum exaudiet*] Duos priores versiculos de Judicibus bonis & malis, sive Jurisconsultis, qui judicia bona vel statuunt vel subvertunt, bene intelligit Aben Hezra, atqui illis hunc tertium quasi coronidem subnectit, utrorumque dignam mercedem continentem; Justi Judices, qui ad querelas oppressorum aures præbere solent, similem gratiam à Domino vicissim consequentur: *ab auxilio* verò *impiorum & ab oratione eorum longè recedit Dominus*; juxta illud infrà 28. *Qui obturat aurem nè audiat Legem, oratio illius erit exsecrabilis*. Aliter, *Quàm longissimè est Deus à cordibus impiorum, quorum ora malis defluunt & scaturiunt sermonibus; & benignè exaudit orationes justorum, qui meditantur omnibus modis corda habere humilia*. Aliter, *Longè est Dominus ab oratione impiorum*, quasi præ distantia non possit audire; *sed orationem justorum audit: nam propè est Dominus omnibus invocantibus eum in veritate*. Aliter, Proverbium significat, Bonos habere præmium in hac vita, & improbos supplicium; gravissimum est enim Dei præsentiâ carere. Cæterùm Deum sic habere benignum ut quicquid petieris statim impetres, felicitatis est infinitæ.

30. *Lux oculorum lætificat animam: fama bona impinguat ossa*] Si externis rebus quæ sensus oblectant anima quo-

quoque vires recreantur, & si quæ *oculis lux* percipitur ad præcordia descendit, & *bona fama* quæ per auriculas ingreditur *medullam ossium* & sanitatem corporis augeat, quod etiam Physicâ ratione verum esse constat; quantò magis Christus Lux & Sol hujus mundi, qui tandem post secula multa *exortus est sedentibus in tenebris & umbra mortis* Esa. 9. & qui visus & *conversatus est cum hominibus* tandem credentium corda læta effecit? & *optima fama* quæ de illo per orbem seminata fuit *impinguavit ossa* humiliata, h. e. vires collapsas instauravit, penetrans ad intima cordis & animæ. Sed hæc secundum Allegoriam. Tropicæ per *lumen oculorum* Fidem intelligimus, quâ corda purgata læta efficiuntur; per *ossa*, virtutis constantiam. Juxta sensum Historicum Proverbium significat, Imprimis referre quid videamus, vel quid audiamus; nam ea quæ per hos duos sensus percipiuntur maximum habere momentum ad virtutes & vitia.

31. *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientum commorabitur*] Post acceptam *lucem* quæ illuminat omnes homines, & fide purificat corda credentium per *bonum auditum*, h. e. Euangelium, *Cùm accepissetis*, inquit Paulus, *à nobis verbum auditûs Dei, accepistis illud non ut verbum hominum*, 1 Thes. 2. superest ut *auris* quoque *audiat increpationes vitæ*, quibus vita castigatur, vel quibus ad vitam faciliùs pervenitur Euangelicam, is tandem dignus est qui *inter sapientes*, qui *domum supra petram ædificaverunt* Matth. 7. *commoretur*. Aliter, De eo *qui audit increpationes vitæ* meritò dicetur quòd *inter sapientes commoratus est* & ex illis sapientiam didicerit. Quod nos ad Euangelicam sapientiam deflectimus, Hebræi ad Legalem trahunt, alioqui simpliciter ad quodcunque tempus referri potest, sicut id quod sequitur,

32, 33. *Qui abjicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Timor Domini disciplina sapientiæ; & gloriam præcedit humilitas*] Quàm adamussim refellit Sapiens hoc in loco eos qui castigationem & disciplinam rectè vivendo nolunt esse necessariam in Euangelico sapiente! nam qui vitam castigare nolunt, sed lucem Euangelicam & verbum Dei sufficere clamant, non solùm salutem *animæ spernunt*, cujus vita in castigatione consistit, sed etiam quàm alienissimi à sapientia esse monstrantur, cùm nihil *cordis* aut intelligentiæ *possideant*, & à *timore Domini* sunt alieni, quod est *principium sapientiæ*. Est etiam *timor Domini disciplina* illa quæ à *sapientia* procedit. Ubicunque timor Domini regnat, juxta præceptum sapientiæ, mores castigantur: nam *timor Domini expellit peccatum* Eccl. 1. quod dum agnoscimus, humiliamur pœnitentes. Et *omnis qui se humiliat exaltabitur*. Et *Christus humiliavit semetipsum usque ad mortem, & propterea exaltavit eum Deus*, Phil. 2.

DRUSIUS.

1. מַעֲנֶה רַךְ. Sym. Ἀπόκρισις ἁπαλὴ *Responsio mollis*. Th. Ἀποκρινόμενοι τρυφερῶς, *Qui respondent delicatè*] Mollis, ità Hieron. ¶ דְּבַר עֶצֶב. Lxx λόγος δὲ λυπηρὸς. A. σκληρὸς *durus*. Sym. θρασὺς *audax*. Th. πονικὸς *molestus*] *Durus*, sic etiam Hieron.

2. יֵבִיעַ. A. Sym. ἀναβλύει *scaturit*.

4. מַרְפֵּא לָשׁוֹן. A. πρᾳοτὴς γλῶσσα *benigna lingua*] *Lenis, placida, mitis*; aut *jocunda, suavis*. Hieron. *lingua placabilis*. Lxx ἴασις γλώσσης *sanitas linguæ*, i. lingua sana.

5. יִנְאַץ. Schol. διασύρει *obtrectat*] Psal. 10. 3. נאץ. Alius, παρώξυνε. Alius, διέσυρε *detractavit*. Prov. 1. 30. נאצו. A. διέσυρον. Sym. Th. παρώξυνον. 2 Sam. 12. 14. נאצת. A. παρώξυνας *acerbasti, exacerbasti*. ¶ תוֹכַחַת. A. ἐλέγχους *redargutiones*] i. תוכחת aliis vocalibus.

7. יְזָרוּ דָעַת. Sym. φυλάξουσι γνῶσιν *custodiunt scientiam*] παρὰ τὸ נצר יצרו. ¶ לֹא כֵן. Schol. οὐχ οὕτως *non sic*.

8. יְשָׁרִים. A. S. Th. εὐθέων *rectorum*.

10. רַע לְעֹזֵב אֹרַח. Schol. Πονηρὸν τῷ καταλιπόντι ὁδὸν, *malum derelinquenti viam*.

11. נֶגֶד. Sym. ἐνώπιον *coram*. Th. ἐναντίον *ex adverso, coram*.

12. לֵץ. Sym. λοιμὸς *pestilens*] Prov. 14. 6. לץ. A. χλευαστής. Sym. λοιμός. 9. 12. Sym. λοιμός. Psal. 1. 1. לצים. Lxx λοιμῶν.

14. יִרְעֶה אִוֶּלֶת. Sym. ποιμαίνει ἀνομίαν *pascit iniquitatem*] Ἀνομία propriè *vita exlex*. אולת magis denotat ἀφροσύνην. Sed sensum expressit. Nam ut *stultus* vocatur homo improbus, i. μωρὸς κακὸς, ità in his libris *stultitia* nihil aliud est quàm injustitia & improbitas.

15. כָּל יְמֵי עָנִי רָעִים. Sym. πᾶσαι αἱ ἡμέραι τοῦ πτωχοῦ πονηραί, *Omnes dies pauperis mali sunt*. וְטוֹב לֵב מִשְׁתֶּה תָמִיד. Idem, ὁ δὲ εὔθυμος ὡς ἐν πότῳ διαπαντὸς, *qui verò bonum ac lætum animum habet, est velut in perpetuo convivio*.

17. מִשּׁוֹר אָבוּס. Th. ὑπὲρ βοῦν σιτευτὸν *supra bovem saginatum*.

18. יְגָרֶה. A. ἐρεθίζει *proritat, lacessit*. Sym. ἀγείρει *iritat*, sive *irritat*.

19. עָצֵל. A. Th. ὀκνηρῶν *pigrorum*. ¶ דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק. Sym. ὁδοὶ ὀκνηροῦ ὥσπερ φραγμὸς ἐξ ἀκάνθης, *via pigri ut sepimentum ex spina*, i. spineum. ¶ יְשָׁרִים. A. S. Th. εὐθέων *rectorum*.

20. בּוֹזֶה. Sym. ἐκφαυλίζει *vilipendit*.

21. אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר לֵב. Sym. Ἀφροσύνη χαρὰ τῷ ἐνδεεῖ φρενῶν, *Amentia gaudium est carenti præcordiis*] i. mente. Sunt qui φρένες propriè *mentem* significare tradant, qui νοῦν & διάνοιαν appellant.

22. הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד. Th. Διασκεδάζονται λογισμοὶ μὴ ὄντος συμβουλίου, *Dissipantur cogitationes absque consilio*] ¶ וּבְרֹב יוֹעֲצִים תָּקוּם. A. S. Th. καὶ ἐν πλήθει συμβουλευόντων στήσεται, *& in multitudine consulentium stabit*] *Consultorum*, vel *consiliariorum*. ¶ *Stabit*: ratum erit quod cogitabit aut in deliberationem veniet. Omnia consilio rectè aguntur: sine consilio nihil rectè fit.

26. טְהֹרִים. Sym. ἁγναὶ *casti*. Th. καθαραὶ *mundi*] *sermones*, vel *casta*, ut *verba* subintelligantur.

27. עֹכֵר בֵּיתוֹ. Schol. ταράσσει οἶκον αὐτοῦ *turbat domum suam*. ¶ בּוֹצֵעַ בָּצַע. Sym. ὁ πλεονεκτῶν πλεονεξίαν *qui plus habendi cupiditate tenetur, avarus*.

30 מְאוֹר עֵינַיִם. A. φωσὴρ ὀφθαλμῶν *lumen oculorum*. Sym. φωτισμὸς *illuminatio*] Φωσὴρ vulgò *luminare*. ¶ תְּדַשֶּׁן. Schol. λιπαίνει *pinguefacit*.

31. אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין
—— Ὁ ἀκούων ἐλέγχους ζωῆς, ἐν μέσῳ σοφῶν αὐλισθήσεται
—— *Audiens redargutiones vitæ, in medio sapientum diversabitur*.

33. וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה. S. Th. καὶ ἔμπροσθεν δόξης πραΰτης, *& ante gloriam mansuetudo*.

GROTIUS.

8. *Victima impiorum abominabiles Domino*] Plato Alcibiade 2. Οὐ γὰρ, οἶμαι, τοιοῦτόν ἐστι τὸ τῶν θεῶν, ὥστε ὑπὸ δώρων παράγεσθαι, οἷον κακὸν τοκιστήν· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς εὐήθη λόγον λέγομεν, ἀξιοῦντες Λακεδαιμονίων ταύτῃ περιεῖναι. καὶ γὰρ ἂν δεινὸν εἴη εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοὶ, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχὴν, ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνῃ. πολλῷ μᾶλλον, οἶμαι, ἢ πρὸς τὰς πολυτελεῖς ταύτας πομπάς τε καὶ θυσίας ἃς οὐδὲν κωλύει πολλὰ μὲν εἰς θεοὺς, πολλὰ δ' εἰς ἀνθρώπους ἡμαρτηκότας, καὶ ἰδιώτην καὶ πόλιν ἔχειν ἀν' ἕκαστον ἔτος τελεῖν. οἱ δὲ, ἅτε οὐ δωροδόκοι ὄντες, καταφρονοῦσιν ἁπάντων τούτων, ὥς φησιν ὁ θεὸς καὶ θεῶν προφήτης. κινδυνεύει γοῦν καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι δικαιοσύνη τε καὶ φρόνησις διαφερόντως τετιμῆσθαι.

11. *Infernus & perditio coram Domino*] Ea quæ dicuntur esse ἐν ᾅδῃ, quia oculis nostris non apparent, tamen Deo sunt conspicua.

16. *Melius est parum cum timore Domini quàm thesauri magni & insatiabiles*] Hinc sumptum videtur illud Pauli 1 Tim. 6. 6. Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετ' αὐταρκείας. Vide infrà 16. 8. & 17. 1.

17. *Melius est vocari ad olera cum charitate quàm ad vitulum saginatum cum odio*] In Hebræo ad verbum sic, *Melius convivium oleris & dilectio ibi, præ bove saginato & odium ibi.* Illa & *ibi* sunt pro *ubi*. Olerum cœna pauperum est.

> Ὡς κῆπον τεθνηκὼς δεῖπνον παρέθηκεν Ἀπελλῆς,
> Οἰόμενος βόσκειν ἀντὶ φίλων πρόβατα.
> Ἦν ῥαφανίς, σέρις, ὦ, τῆλις, θρίδακες, πράσα, βολβός,
> Ὤκιμον, ἡδύοσμον, πήγανον, ἀσπάραγος.

Contrà *bos* aut *vitulus saginatus* inter optimas epulas, Luc. 15. 23.

23. *Lætatur homo in sententia oris sui; & sermo opportunius est optimus*] *Et* pro *at*. Sensus est, *Facilè quilibet sibi placet ob ea quæ dixit; sed illa verè bene dicta sunt, quæ dicta sunt ἐν καιρῷ.*

24. *Semita vitæ super eruditum, ut declinet de inferno novissimo*] Heb. *Via vitæ ad superna* (supple *tendit*) *intelligenti, ut deflectat ab inferno qui subter est*: i. Homo sapiens in omnibus actionibus suis Deum respicit, ut à periculo servetur.

27. *Conturbat domum suam qui sectatur avaritiam: qui autem odit munera, vivet*] *Vivet*, i. florebit, Hesiodus,

> Οὐδέποτ' ἰθυδίκαισι μετ' ἀνδράσι λιμὸς ὀπηδεῖ,
> Οὐδ' ἄτη· θαλίῃς δὲ μεμηλότα ἔργα νέμονται.
> Τοῖσι φέρει μὲν γαῖα πολὺν βίον· οὔρεσι δὲ δρῦς
> Ἄκρη μέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας·
> Εἰροπόκοι δ' ὄιες μαλλοῖς καταβεβρίθασι·
> Τίκτουσιν δὲ γυναῖκες ἐοικότα τέκνα γονεῦσιν·
> Θάλλουσιν δ' ἀγαθοῖσι διαμπερές.——

Postea verò,

> Ταῦτα φυλασσόμενοι, βασιλεῖς, ἰθύνετε μύθους,
> Δωροφάγοι, σκολιῶν δὲ δικῶν ἐπὶ πάγχυ λάθεσθε.
> Οἷ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων.
> Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.
> Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας,
> Καί νυ τάδ', αἴκ' ἐθέλῃσ', ἐπιδέρκεται, οὐδέ ἑ λήθει
> Οἵην δὴ καὶ τήνδε δίκην πόλις ἐντὸς ἐέργει.

33. *Timor Domini, disciplina sapientiæ: & gloriam præcedit humilitas*] *Humilitas* hîc modestiam significat. Gloria fugientem sequitur. Hebræam lectionem qualem nos habemus secutus hîc est Interpres, non Græcorum qui vertunt ἀποκριθήσονται αὐτῷ, ab ענה, quod est *respondere*. Tum verò & capita apud Græcos in hoc libro distincta aliter, & multæ sententiæ aut omissæ aut additæ ut in Eclogis fieri solet: quæ causa est cur & eædem sententiæ in hoc libro diversis in locis inveniantur positæ, quia ad plures quasi titulos referri poterant.

CAP. XVI.

MUNSTERUS.

1. IN *potestate hominis sunt*] Heb. *Hominis sunt ordinationes cordis.* Quem locum quidam Hebræorum sic exponunt, *Non satis est concipere aliquem sermonem in corde, sed opus est etiam Dei auxilio, ut illum ore depromas.* Alii sic exponunt, *Potest quidem homo varia excogitare consilia, quid scilicet loquatur aut quid faciat, sed nihil potest citra Dei auxilium perducere in effectum. Deo enim annuente, consilia nostra fiunt felicia & actiones nostræ bonæ. Ipse ponderat spiritus, & interiores cordis videt affectus, videtque peccatum ubi nos nullum advertimus. Rogandus igitur est ut ipse fortunet & dirigat omnia nostra, interiora & exteriora.*

4. *Omnia operatus est propter se*] h. e. Propter gloriam suam, *etiam impium*: cùm enim illum ducit *ad diem malum*, alii homines, qui Dei vident judicium, dicunt, *Justus Dominus, & recta via ejus.*

5. *Manus contra manum*] Quidam hunc locum sic interpretantur, *Illico ultio sumetur de eo.* Aben Ezra verò sic exponit; *Manus Dei erit contra hominem qui usus est manu prædatrice, sumétque ultionem de eo. Qui autem pietatem erga proximum exercet, & veram atque inconcussam cordis fidem tenet erga Deum, hujus iniquitati propitiabitur Deus.*

7. *Hostes ejus reconciliat ei*] h. e. Non perpetuò sinit eum subjacere malis hominibus, etiamsi ad tempus eum probet. Sunt qui hunc versiculum exponunt de carnis desideriis, quæ in homine Deo grato premuntur, etiam si non omnino in hac mortali vita exstinguantur.

10. *Divinatio in labiis Regis*] h. e. Tam justus, verax & firmus debet esse Rex in judicio ac si oracula proferret. Aben Ezra accipit hic קסם pro דבר גזור *re decreta & inevitabili*, quale dicit esse fatum stellarum: sic tam firmiter adhærere debet veritati. Quidam ex nostris sic exponendum censent, *Civiles ordinationes sunt Dei ordinationes; ideo si quis eas violaverit, non evadit impunitus.*

11. *Libra & trutina*] Sensus est, Decretum Domini est ut libra & statera justæ sint, & facultates certis distribuantur mensuris. Opus autem ponderationis situm est in lapidibus sacculi, ut illi justi sint in pondere & mensura.

21. *Dulcoratio labiorum*] h. e. Qui suavibus verbis alios docet, huic adjicitur sapientia & eruditio: & qui in commisso talento fidelis fuerit, dignus erit ut plus accipiat. Eandem ferè habet sententiam tertius abhinc versus, *Favus mellis sunt verba jucunda*: h. e. Verba à sapiente placidè audientibus inculcata sunt dulcia quasi mel: convertunt enim animas, & afferunt *medelam ossibus*, h.e. tollunt חליו המדוות הפחיתות *morbos pessimorum vitiorum.*

26. *Os ejus*] *Mors enim & vita sunt in manu linguæ*, ut infrà dicitur. Est autem sensus, Homo qui habet os perversum, in perpetua erit miseria. Et capitur אכף pro גרם *occasionem præbere.* Sunt etiam qui hunc locum exponunt de labore manuum, qui omnibus hominibus impositus est, ut sudore vultûs acquirant necessaria vitæ. Et tunc versus est sic reddendus, *Anima* hominis *laborantis laborat sibi, eò quòd os ejus ad hoc adigat eum.*

27. *Effodit malum*] h. e. Ex profundo cordis producit malum, excogitat & machinatur malum, & non ex infirmitate tantùm humana ruit in malum. Et mala sic excogitata virulentâ linguâ & labiis igne infernali accensis in proximi profert perniciem.

28. *Disjungit ducem*] h.e. Avertit Dominum à proximo suo. Quidam accipiunt אלוף pro *marito*, quem pessimi homines ab uxore separant.

29. *Vir iniquus*] Vel, *vir raptor.*

30. *Obstinatos tenet oculos*] h. e. Usque adeò intentum est cor impii cogitationibus malis, ut attonitis sit oculis, nesciátque quid exterioribus agat membris.

33. *In sinum projicitur sors*] Quæ nobis ex eventu & à casu accidere videntur, horum rationem Deus tenet. Unde frivolum est dicere quòd sors projecta moderetur per מערכת *influentiam aliquam cœlestem*, cùm nihil fiat in rerum natura sine certa ordinatione Divina.

VATABLUS.

1. P*Ræparationes* מערכי] *Dispositiones, ordinationes*: i. in mente sua deliberat. ¶ *Responsio* מענה] *Sermo, locutio.*

2. *Sed qui ponderat* ותוכן] *Sed qui disponit.*

4. *Operatus est* פעל] Præt. Heb. pro Præs. ¶ *Propter seipsum*, &c. למענהו וגם רשע ליום רעה] *In rem suam: & etiam impius decidet* [vel *peribit*] *in die mala.*

5. *Manus ad manum* יד ליד] Vide suprà 11. 21.

6. *Redimetur* יכופר] *Expiabitur*, vel, *removetur.*

7. *Pacatos reddet ei* ישלם אתו] *Coget pacem inire cum illo: conciliat ei.*

8. *Absque jure* בלא משפט] i. Vi extorta, & cum iniquitate.

9. *Exco-*

9. *Excogitat viam suam* יחשב דרכו] *Deliberat de via sua.*

10. *Divinatio*, &c. קסם וגו׳] Subauditur כ Similitudinis, Velut *divinatio* est *super labia Regis: in judicio non mentitur os ejus.* q. d. *Mera prophetia est Regis sermo*, vel *divinus & verax: in judicio mentiri non solet os ejus:* h. e. rectè judicat. Fut. Heb. pro præs.

11. *Judicii, Jehovæ* משפט ליהוה] *Judicii* [i. justæ,] sunt *à Jehova*, sub. *præcepta.* Vel, *justa* sint *propter Jehovam*, i. quia ipse præcepit. Alii, *judicium Jehovæ sunt.* ¶ *Omnia pondera crumenæ* כל אבני כיס] Ad verb. *omnes lapides marsupii.* Vide suprà 11. 1.

12. *Confirmabitur* יכון] Fut. Heb. pro præs. *confirmari solet Regnum.*

13. *Diligunt* יאהב] Sing. Heb. pro plur. aut expone, *diligere solet*, nempe quisque è Regibus. Alii, *& qui loquitur recta, diliget*, sive *diligit*, sub. *hos Reges.* Alii activum pro passivo esse volunt, *diligetur.*

14. *Removebit eam* יכפרנה] *Expiabit illam*, aut, *placabit illam.*

15. *Cùm illuxerit facies Regis* באור פני מלך] *In luce vultûs Regis.* Alii, *In hilaritate vultûs.* Alii, *Serenus vultus.* ¶ *Et benevolentia ejus* ורצונו] *Et favor ejus, voluntas, beneplacitum, gratia.*

18. *Ante contritionem* לפני שבר] *Præcedit calamitatem*, sive *comminutionem.*

19. *Humiliari spiritu cum humilibus* שפל רוח את ענוים] *Dejici animo cum mansuetis*, vel *pauperibus.*

20. *Intelligens rem* משכיל על דבר] i. Qui prudenter rem tractat. Alii, *Qui prudens est in verbo.*

21. *Intelligens* נבון] *Prudens.* ¶ *Addit* יוסיף] *Augebit: auctiorem reddet.* Fut. Heb. pro præs. ut quidam vertunt.

22. *Intelligentia* שכל] *Doctrina, eruditio, intellectus.* ¶ *Domino suo* בעליו] *Habenti illam.*

24. *Dulcia* נועם] Ad verb. *pulcritudinis*, aut *elegantiæ*, sive *elegantia:* i. sermo elegans & jucundus. ¶ *Dulcedo animæ, & sanitas ossibus* מתוק לנפש ומרפא לעצם] *Qui* favus, est *dulcis gustui, & medela ossibus*, i. corpori.

25. *Est via*, &c. יש דרך ישר לפני איש] Vide eundem versum suprà 14. 12.

26. *Anima laborantis*, &c. נפש עמל עמלה לו] *Homo laborans laborat sibi:* i. ob suam necessitatem laborat homo: *quia adigit eum os suum*, quod postulat ab eo escam. De labore manuum loquitur qui omni homini imperatus est, ut sudore vultûs acquirat necessaria vitæ. ¶ *Incurvat se ei* אכף עליו] *Innititur super eum.*

27. *Impius* בליעל] *Nihili*, ut suprà 6. 12. ¶ *Fodit* כורה] *Inquirit*, ut qui fodiendo quærunt aurum. ¶ *Et labiis suis* ועל שפתיו] *Et sermo ejus.*

28. *Principes* אלוף] Sing. Heb. pro plur. aut verte, *à principe.*

29. *Seducit proximum suum* יפתה רעהו] *Blandis verbis allicit socium suum.*

30. *Claudens oculos suos* עוצה עיניו] Per periphrasim exprimit gestus mali hominis. Qui enim (ut annotant Hebræi) clausos habet oculos, intentiùs attendit ad rem quam cogitat, quia mens ejus huc & illuc non distrahitur. Chald. *Innuens* [vel *demonstrans*] *oculis suis, cogitat perversa.* Quidam vertunt, *Qui obfirmat oculos suos*, &c.

31. *Gloriæ* תפארת] *Decoris:* i. ornatissima.

33. *Judicium ejus* משפטו] *Jus ejus*, vel *ratio.*

CASTALIO.

1. Hominis est mentis compositio, sed à Jova est lingua responsio] Homines deliberant, sed Jova decernit. Vide v. 9. & cap. 19. 21.

12. *Impiè agere, Regibus est invisum*] Scilicet veris & justis, alioqui non tam Reges quàm tyranni dicendi sunt.

26. *Qui laborat, sibi laborat, quippe quem suum cogit os*] Cibi necessitas.

CLARIUS.

1. Hominis est animam præparare] Quidam Hebræi sic exponunt, *Non satis est concipere aliquem sermonem in corde, sed opus est etiam Dei auxilio, ut illum ore depromas.* Alii sic, *Potest quidem homo varia excogitare consilia, quid scilicet loquatur, aut quid faciat; sed nihil potest citra Dei auxilium perducere ad finem. Deo enim annuente consilia nostra sunt felicia, & facta nostra bona: ipse ponderat spiritus, & interiores cordis videt affectus; videtque peccatum, ubi nos nullum advertimus. Rogandus igitur est ut ipse fortunet & dirigat omnia nostra, interiora & exteriora:* idcirco addit, *Revela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ.*

4. *Universa propter semetipsum*] h. e. Propter gloriam suam, *etiam impium:* cùm enim illum ducit *ad diem malum*, alii, qui Dei judicium cernunt, dicunt, *Justus Dominus, & recta via ejus.*

5. *Manus ad manum*] Superiùs hunc Hebraïsmum explicuimus.

7. *Inimicos quoque ejus*] h. e. Non perpetuò sinit eum subjacere malis hominibus, etiamsi ad tempus eum probet. Sunt qui hunc versiculum exponant de carnis desideriis, quæ in homine Deo grato premuntur, etiamsi non omnino in hac mortali vita exstinguantur.

10. *Divinatio in labiis Regis*] h. e. Tam verax & firmus debet esse Rex in judicio ac si oracula proferret.

11. *Pondus & statera*] h. e. Decretum Domini est ut libra & statera justæ sint, & pondera, quorum opus situm est in lapidibus sacculi, ut illi justi sint in pondere & mensura.

21. *Dulcis eloquio*] Qui suavibus verbis alios docet, huic adjicitur sapientia & eruditio: & qui in credito sibi talento fidelis fuerit, dignus erit qui plus accipiat.

22. *Eruditio possidentis*] Prudentia in iis qui eam habent.

26. *Anima laborantis*] Intelligunt de labore manuum, qui omnibus hominibus mandatus est, ut in sudore vultûs acquirant necessaria vitæ. Ait autem *os suum compellere eum*, quia scilicet opus habet cibo. Alius vertit, *Anima ignavi hominis molestat eum, eò quòd os ejus occasionem præbet ei:* ut sit sensus, Homo qui habet os perversum in perpetua erit miseria, ad quam os ejus impellet eum.

27. *Fodit malum*] h. e. Ex profundo cordis producit malum, excogitat & machinatur malum, & non ex infirmitate tantùm humana ruit in malum. Et mala sic excogitata virulentâ linguâ & labiis tartareo igne accensis in proximi profert perniciem.

28. *Separat principes*] Vel, *Principem* seu *Ducem*; h. e. avertit Dominum à proximo suo. Quidam accipiunt pro *marito*, quem pessimi homines ab uxore separant.

30. *Attonitis oculis*] Usqueadeo intentum est cor impii cogitationibus malis ut attonitis sit oculis, nesciatque quid exterioribus agat membris. Potest etiam sic verti, *Claudit oculos* (vel *Annuit oculis*) *impius, ut cogitet rem perversam.*

33. *Sortes mittuntur in sinum*] Quæ nobis ex eventu & casu accidere videntur, horum rationem Deus tenet.

R. BAYNUS.

1. Hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam. Aliter, *Hominis ordinationes* (aut *præparationes*) *cordis, & à Domino responsio linguæ*] ערך *disponere, ordinare*, & *aciem instruere* significat. Sunt qui putant Proverbium indicare quod vulgò dicitur, *Homo proponit, Deus disponit.* Sapiens hoc in loco Gratiam Dei cum Libero hominis arbitrio conjungit. Nam *hominis est*, h. e. vires sunt homini, sive à Deo accepit vires homo, *ordinandi & disponendi apud se cogitationes suas*, quid dicturus sit, *sed bene proferendi facultas*, & loquendi aliquid ad laudem Dei vel utilitatem proximi, *à Domino est*, *à quo omne datum optimum & omne donum perfectum descendit*, Jac. 1. Sed cùm Paulus dicat, 2 Cor. 3. *Non sufficientes sumus cogitare aliquid à nobis tanquam à nobis*, observandum est Sapientem non dicere, *Hominis est dignè cogitare*; sed *dispositiones*

dispositiones quædam qualescunque *cordis ad hominem spectant*, nè dicamus cum hæreticis, Deum non aliter abuti humanâ voluntate quàm opifex aliquis instrumento ferreo aut ligneo solet. Aliter, Significat Proverbium *difficilius esse doctam habere orationem, & proferre cum gratia auditorum*, quod Demosthenes primum, secundum, & tertium dixit esse in oratore, *quàm excogitare cum ingenio quæ sunt dicenda*. Aliter, ad Concionatores refertur, quorum est *animum præparare* per orationem, & *Domini gubernare linguam*, per quam sanam doctrinam administrent. Beda videtur per interrogationē legere, & contrarium elicere sensum; q.d. *Cùm Domini sit linguam & responsionem gubernare, quantò magis est non hominis sed Domini gubernare cogitationes?* Sunt qui putant Salomônem loqui in prima clausula juxta opinionem hominum; q.d. *Homo putat se posse bene disponere cogitationes suas, sed tantum abest ut hoc faciat ut nè linguam quidem possit gubernare, neque respondere, sine Domino.* Et huic postremæ expositioni, quæ & optima est, bene quadrat quod sequitur,

2. *Omnes viæ hominum patent oculis ejus: spirituum ponderator est Dominus.* Aliter, *Omnes viæ viri mundæ in oculis suis*] Ambiguum facit sensum relativum *in oculis suis*, aut *ejus*: nam vel ad *hominem* potest referri *in oculis suis*, q.d. *Ferè sibi blandiuntur homines in oculis suis, cùm non sint viæ eorum mundæ apud Dominum.* Vel, *Omnes viæ viri mundi & innocentis sunt acceptæ in oculis ejus qui præparat* (sive *disponit*) *spiritus*. Quamvìs *hominis sint dispositiones cordis*, ut dictum est, tamen *Domini est spiritus & cogitationes bene dirigere*, *ut omnes viæ viri sint mundæ in conspectu Domini*: alioqui enim non Viri sed Sues aut Canes sunt in interiore homine. Pendet à superiore versiculo. Monemur sic *disponere cogitationes* ut illius oculis non sint odiosæ; & putemus nè cogitationes quidem latere Deum, quem nihil latet: imò *omnes viæ viri mundi sunt in oculis ejus, qui dirigit spiritus & cogitationes* ut puræ sint. Ab aliis verò avertit oculos, aliorum vias non dignatur intueri.

3. *Revela Domino opera tua, & dirigentur cogitationes tuæ*] Juxta nostrum Interpretem hortatur Sapiens nè velimus aliquid ex nostris operibus Dominum latere, sed talia facere quæ illius conspectum non erubescant, vel interim ingenuè confiteri, si quod peccatum committimus, ut *in multis offendimus omnes*. גלל *volvere* vel *revolvere* apud Hebræos significat; & *notum fac* ab aliquibus exponitur. *Volvere ad Dominum opera* est Domino acceptum referre si quid rectè fiat à nobis, ut novam mereamur gratiam, quâ cogitationes utcunque dispositæ confirmentur & stabiliantur in bono, ut in dies promptiores simus ad bona opera. Aliter, *Volve ad Dominum omnia opera tua*; q.d. Ad honorem Domini omnia refer, illi agendo gratias de omnibus bonis & malis. *Si bona de manu Domini accepimus, mala autem quare non sustineamus?* Job 2. *Et cogitationes*, h.e. postulata & desideria tua *confirmabit*; impetrabis quæ postulas.

4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum*] Quamvìs in Hebræo non sit pronomen reciprocum *seipsum*, sed *propter ipsum*, tamen melius est referre *propter se ad Dominum*; q.d. Propter bonitatem suam fecit omnia, juxta illud Augustini De doctrina Christiana, *Quia bonus est Deus, sumus: & in quantum sumus, boni sumus.* Alioqui sunt qui sic vertunt, *Universa propter ipsum operatus est Deus:* & referunt ad *virum innocentem & mundum*; q.d. Propter justos fecit omnia: ut confirmet quod dictum est, *Deum confirmare cogitationes eorum qui omnia opera sua revolvunt ad eum.* ¶ *Et etiam impium*] sc. *Adducet ad diem malum* propter justos, nè noceat illis. Aliter. *Propter gloriam suam fecit omnia, etiam impium ad diem malum adducet propter gloriam suam*, juxta illud Rom. 9. *Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, apta in interitum*, &c. Aliter, *impium ad diem malum*, h.e. diem afflictionis populi sui, ut per impium suum populum castiget & puniat Deus, unde scribitur, *Væ Assur, virga furoris mei, & baculus ipse in manu eorum indignatio mea*, Esa. 10. Omnia igitur propter electos. Utraque expositio est bona; prior est melior.

5. *Abominatio Domini est omnis arrogans: etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens.* Aliter, *Abominatio Domini omnis superbus: mox non erit innocens*] Cùm Dominus omnia fecerit propter hominem, illius non agnoscere bonitatem, sed per superbiam aliquem honorem Deo debitum, tanquam autori omnium, sibi arrogare, intolerabilis est arrogantia, quam Dominus usqueadeo execratur ut diu non possit esse impunita; quamvìs innocentes videantur hominibus aliquando qui contra Deum superbiunt, non exteriore habitu, sed corde & opinione, juxta illud Gen. 3. *Eritis tanquam Dii.* Esa. 14. *Ascendam in Aquilonem, & ero similis Altissimo.* ¶ *Manus ad manum*] h.e. Subitò, vel facilè: Nihil enim faciliùs aut celeriùs facimus quàm manum plicamus manui. Aliter, Cùm manus Domini juncta fuerit manui impii, qui superbit contra Dominum invenietur reus: vel, Si opus Domini conferatur cum operibus impii, statim apparebit illius impietas & arrogantia.

6. *Misericordiâ & veritate redimitur iniquitas, & in timore Domini declinatur à malo.* Heb. *Per misericordiam & veritatem expiabitur iniquitas: & per timorem Domini declinare à malo*] Per *misericordiam* & *veritatem* opera charitatis intelligimus, quæ in veritate sunt facta, h.e. in fide & religione vera; vel in fide, h.e. in pura conscientia: nam *quod non est ex fide peccatum est*, Rom. 14. Qui misericordiam exercet, misericordiam assequetur. *Beati misericordes, quoniam misericordiam consequentur*, Matth. 5. & non venient *ad diem malum* cum *impio*, cujus *timor* potissima ratio est *declinandi à malo*, memoria videlicet illius diei. *Recordare novissima, & in æternum non peccabis.* Aliter, *Propter misericordiam & veritatem*, quam faciet homo, *& propter timorem Dei*, qui est in corde illius, *& cùm declinaverit ab omni malo, erit ei remissio iniquitatum priorum*. q.d. Si es peccator, commisisti iniquitatem, exerce *opera pietatis in veritate*, & remittetur tibi: si non commisisti iniquitatem, *time Deum*, quò possis *declinare à malo*. Docet proverbium, Non esse desperandum, nè *arroganti* quidem, qui est *abominatio Domini*. Et opera misericordiæ commendantur.

7. *Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem*] Additur *cum illo* in Hebræo. Inimicitias & odia inter sese exercent homines quòd Dei non quærant amorem. q.d. Fieri non potest ut fideles inter sese sint amici qui Deum ut oportet non amant. Si Deum amamus, inter nos amicitia facilè coibit. Aliter, Quia non est nostræ potestatis quid alii faciant, si Deo vitam nostram commendare studeamus, hostes non poterunt nobis nocere, sed pacem nobiscum libenter amplectentur, cùm videant se non posse prævalere contra eos qui Deum amant. Docet Proverbium quod Apostolorum temporibus & Martyrum impletum est in Ecclesia, cujus hostes & persecutores tandem pacem amplexi sunt. Si per *hostes* Potentias animæ sensitivas intelligamus, quæ nobis facilè consentient & amicitiam cum Ratione jungent ubi consuetudines honestas & Deo dignas amplexi sumus, erit moralis sensus paulò abstrusior, & aliquid ex Euangelio referre videbitur, nempe, *Esto consentiens cum adversario tuo*, &c. Mat. 5.

8. *Melius est parùm cum justitia quàm multi fructus cum iniquitate.* Heb. *Absque judicio*] Pendet ex præcedente, ostendens unde potissimùm proveniat quòd viæ hominum non placeant Deo, neque pacem inter sese alant, nempe quòd avaritiæ student, & pluris faciunt lucrum quàm Deum. Sed *præstat modico esse contentos, & servare justitiam*, h.e. præstat vivere cum eo quod justè acquirimus. Aliter, *Melius est modicum cum justitia*, h.e. cum piis operibus & eleemosynis, *quàm multitudo fructûs* (sive (ut est in Hebræo) *proventuum absque judicio*, h.e. iniquitate & rapinâ collectorum: *non enim proderunt divitiæ in die iræ*, nisi ex illis fiat justitia & opera

opera *misericordiæ*, quibus *iniquitas redimitur*, ut modò lectum est.

9. *Cor hominis disponit viam, sed Domini est dirigere gressus ejus.* Heb. *Cor hominis cogitabit viam suam,*&c.] Voluntatem hominis liberam astruit, & gratiæ necessitatem ad bonum opus absolvendum ostendit. Non est sensus alienus à primo hujus capitis versiculo, vel ab eo quod dicit Paulus Rom.7. *Velle adjacet mihi,perficere autem bonum non invenio.*

10. *Divinatio in labiis Regis, in judicio non errabit os ejus*, vel *non prævaricabitur os ejus*] Quod à *Rege* decretum est, tanquam *divinatio* vel fatum solet esse, h. e. non minùs æquum ut fiat, vel non minùs certum, præsertim *in judicio* veritatis, *in quo non errabit os ejus*; vel *in judicio*, sc. quando *non prævaricatur os ejus*. Regibus & Judicibus obtemperandum, & eorum sententiis obediendum esse monet, & candidè interpretari quicquid decreverint, imò tanquam oraculum habendum: nam in judiciis publicis, quæ non sine gravi consilio celebrant Reges, non solet esse error vel prævaricatio. Quòd si de Christo Rege intelligamus juxta Allegoriam, verè *Divina oracula labiis* suis protulit, & *nunquam erravit os ejus in judicio.*

11. *Pondus & statera judicia Domini sunt, & opera ejus omnes lapides sacculi.* Aliter, *Statera & bilances judicii Domino, opus illius omnes lapides* (vel *pondera*) *crumenæ*] Quemadmodum à Regibus exigit Deus ut *in judicio non prævaricentur,nec errent verbis oris*, imò ut tanquam *oracula Divina*, quæ sunt æquissima, sententias proferant; ità à privatis hominibus singulis in sua arte quod æquum & justum est exigit, maximè ab iis qui ponderibus & mensuris utuntur, in quibus fraus & dolus facilè committitur. Et proinde *statera & bilances*, in quibus majora & minora ponderantur, *sunt judicii Domini*, h.e. Domino reddenda est ratio de his. Qui legitimè his utitur, *Dei judicium* & æquitatem facit: Qui verò ad fraudem proximi ponderibus abutitur, *Dei judicium* pervertit. Hebræi tamen referunt *judicium* ad *stateram*; q.d. *Bilances judicii*, h. e. justæ, *sunt à Domino*, qui præcepit æqua fieri pondera, *& opes ejus*, nempe *statera* (quod opus consistit in *lapidibus sacculi*) est etiam à Domino. Aliter, *Pondus & statera judicii Domino*, h. e. Domino debemus ferre acceptum quod inventum est ab hominibus ad judicium & justitiam exercendam inter homines, *& opus ejus omnes lapides sacculi*, quibus antiquitus uti solebant pro ponderibus.

12. *Abominabiles Regi qui agunt impiè, quoniam justitiâ firmabitur solium*] Non solùm in Deum peccant qui quâcunque fraude utuntur, sed in rempub. Idcirco *Regibus*, quorum *os non errat in judicio*, *sunt abominationi* qui vel *ponderibus* abutuntur, vel quamcunque *iniquitatem* exercent. Nam quantum in illis est, quietem reipub. perturbant & subvertunt justitiam, ob quam servandam Reges & Principes sunt instituti & ordinati à Deo. Justitiâ sublatâ, majestas & tribunal Regis non poterit permanere. *Solium* etiam supremi Regis, solium, inquam, & imperium quod in sanctos, qui libenter illi obtemperant, *justitiâ firmatur*, ejecto iniquo *Principe hujus mundi,qui regnat in filiis diffidentiæ*: & proinde nihil magis exsecratur Rex Regum quàm impietatem sive infidelitatem, quæ potissimùm impedit quò minùs solidetur in nobis Regnum illud quod petimus in oratione Dominica, *Adveniat regnum tuum.*

13,——16. *Voluntas Regum labia justa, qui recta loquitur dirigetur.* Heb. *Benevolentia Regum labia justitia, & loquentes rectè diliget. Indignatio Regis nuncii mortis, & vir sapiens placabit eum.* Heb. *placabit eam. In hilaritate vultûs Regis vita, & clementia ejus quasi imber serotinus.* Aliter, *In luce faciei Regis vita, & benevolentia ejus tanquam nubes pluviæ serotinæ. Posside sapientiam, quia auro melior est: & acquire prudentiam, quia pretiosior est argento.* Heb. *quàm aurum pretiosum & electum argentum*]

Principibus placuisse viris non infima laus est,

eleganter scripsit Naso: & Salomon in his versiculis quanti debeamus æstimare voluntatem Regis & benevolentiam ostendit, ad quam obtinendam imprimis debemus cavere omnem improbitatem & iniquitatem, ut dictum est. Secundum locum obtinent *labia justitiæ*, & *loqui quod æquum & rectum est*. Qui veri Reges sunt, magnâ benevolentiâ amplectuntur eos quorum labia sunt *labia justa*: quod ad Judices & eos qui remp. tractant maximè spectat, quorum æquitate *solium Regis firmatur*. ¶ *Qui recta loquitur dirigetur*] Heb. *loquentem recta amabit*, sup. *unusquisque ex Regibus*: vel, *loquens recta diligetur*, sc. *à Rege*, ut neutraliter accipiatur verbum יאהב. Apud Regem Dominum *ex verbis tuis justificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis*, in cujus manu est mors & vita: Et proinde modis omnibus studendum est illius Regis benevolentiam assequi, cujus *indignatio est tanquam Angelus mortis*, sive *exterminator*, qui primogenita Ægyptiorum interfecit subitò. q. d. Furori Regis nemo potest resistere, neque nunciis ejus, non minùs quàm Angelis missis à Deo: & proinde virtutibus prædictis placanda est & sedanda ira Principis. Scriptura servat Metaphoram, dicens *expiabit eam*, quasi victimis quibusdam esset litandum,& placanda Principis ira,quam contulit iræ Dei per Angelum exterminatorē destinatæ inter homines. באור *in hilaritate,in lumine* verti potest,vel *in lucem*. Favorē Regis *luci* & *pluviæ serotinæ* meritò contulit. Nam luce,quâ in principio creavit Deus,nihil est humanis oculis charius, nec opportunâ pluviâ(quam Hebræi מלקוש vocant) agricolis quicquā utilius: sine quibus vel non vivimus,vel non jucundè vivimus. His rebus lætissimis similis est serena facies Regis. Vel *vita* est, quòd tales possint vivere quos blandè intuetur Princeps, vel quòd res sit optanda æquè ut vita: nam ex benevolentia Regis,quæ fœcunda est veluti *pluvia serotina*,multa beneficia accipiunt homines. Ego verò dico à Rege Christo, qui *Lux* est *mundi*, & ros vel pluvia, juxta illud, *Rorate, cœli, desuper, & nubes pluant justum*. Et bene *pluvia serotina* confertur Christus, h. e. pluviæ quæ seriùs descendit, videlicet in vere, quo veniente *regiones albæ erant ad messem*, Joan.4. Ex his magnis rebus quas accipimus dum Regis benevolentiam assequimur, infert Salomon *sapientiam multò melius quàm aurum pretiosum, & possidere intelligentiam res est potiùs eligenda quàm possidere argentum quantumvìs electum*. Quod superiùs dictum est c.3. *Pretiosior est cunctis opibus; & omnia quæ desiderantur,non valent huic comparari*: ut per quam in hoc mundo vivimus, placando iram Regis; & in futuro, cœlesti lumine illustrati.

17. *Semita justorum declinat mala, custos animæ suæ servat vitam suam.* Heb. *Semita rectorum declinare à malo, custodit animam suam qui servat viam suam*] מסלה non simpliciter *viam* significat, sed *viam altam & stratam ac quasi congestam ex aggere*. Talis est *via rectorum*, per quam *declinant à malo*, trita & complanata via per consuetudinem morum. q. d. *Rectis*, qui apud se recta & æqua in animo proponunt, qui præparant animum ad bene beatéque vivendum, facile est illis, inquam, *declinare à malo*; quod est principium justitiæ, *Declina à malo*, Psal. 37. Porrò, *qui servat hanc vitam, custodiet animam suam* ab *indignatione Regis*, & ab *Angelo mortis*. Nam *Principes non sunt timori boni operis, sed mali*, Rom. 13.

18, 19. *Contritionem præcedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Melius est humiliari cum mitibus quàm dividere spolia cum superbis.* Heb. *Humiliari spiritu cum humilibus*] שבר *contritio*, vel *fractura*, pro *ruina* & *perditione* accipitur, ut hoc in loco insinuat Sapiens, pro *contritione ruinā* substituens in secunda parte, cùm sensus sit idem diversis verbis. Ostendit Superbiam ut in primo homine ità in omnibus esse causam ruinæ & perditionis, & Deum non punire quenquam ante peccatum, neque peccare aliquem nisi ex superbia quadam, quòd coram Deo humiliari nolit. Nunquam enim contemptim & mortaliter transgredimur Dei præcepta nisi pluris facientes nostram vel voluntatem vel voluptatem quàm imperium Dei. Et proinde *semita* illa *sublimis & munita*

rectorum, quam servantes custodiunt animas suas, est via Humilitatis, quam Christus imprimis suis commendavit, hinc concionem suam exorsus, dicendo, *Beati pauperes spiritu*, Matth. 5. cujus etiam seipsum proposuit exemplum, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, Mat. 11. Sed cùm hi qui seipsos nihili æstimant & seipsos contemnunt, ab aliis ferè contemnuntur quoque & opprimuntur, ac sua nonnunquam perdunt, consolatur nos Sapiens, addendo, *Melius est humiliari cum mitibus*] q. d. Superbi homines humilibus nonnunquam inferunt injuriam, bona diripiunt, spolia dividunt; tamen virtus animi est melior quàm bona externa quamlibèt bene comparata. Si cum humilibus & mansuetis ambulaveris, si fueris etiam ipse humilis, cœlestem quandam vitam in terris agis, in pace & tranquillitate animæ. Inter superbos verò semper sunt jurgia. Noli igitur vulgi judicio, sed sapientum res æstimare; virtutem vitio, animæ quietem externis bonis præponere.

20. *Eruditus verbo, reperiet bona, & qui sperat in Domino, beatus est.* Heb. *Intelligens rem* (vel *verbum*) *inveniet bonum*] *Rem* sive *verbum* de quo modò dictum est in superiori versiculo intelligimus: q. d. Cùm hæc res longè absit ab opinione vulgi, qui externa bona magis quærunt quàm animæ, tamen *qui rem* ut decet *intelligit* & æstimat, *inveniet bonum*, ut scriptum est, *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 5. Ad prudentiam igitur hominis spectat, res juxta suam naturam æstimare; putare, ut diximus, *Melius esse humiliari cum mansuetis vivendo quàm cum superbis dividere spolia.* Quod ad reliquum spectat, tota *fiducia* collocanda est *in Domino*, qui nos tuebitur, nè conculcemur à superbis hominibus: nam ille tandem *beatus est* qui & *rectè de rebus judicat*, & cum *fiducia in Dominum* quod rectum judicat aggreditur & prosequitur. Sunt qui in genere dictum intelligunt de quocunque negotio; ut sit sensus, Prudens qui prævidere poterit in re qualibet quid eventurum sit, bonum inveniet, prudenter aget multa. *Sed beatus qui sperat in Domino:* q. d. Præstat in Domino collocare fiduciam quàm in propria prudentia: vel, *Beatus est qui* præter hoc quòd multa cum prudentia res singulas administrat, nihilominus *omnem fiduciam in Domino collocat.*

21. *Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: & qui dulcis eloquio, majora reperiet.* Heb. *Sapientis cor vocabitur prudens, & dulcedo labiorum augebit doctrinam*] Aliter, *Sapiens corde vocabitur intelligens, sed tum si dulcedini labiorum addat doctrinam*; ut unicam clausulam contineat versiculus, quâ docetur inter homines habendum pro sapiente qui eloquentiâ præditus auget scientiam docendo. Sunt ex Hebræis qui Sapientiam volunt esse in lege Divina, Prudentiam verò in scientiis humanitus inventis: q. d. *Nemo potest esse sapiens & Scripturas satis intelligere qui sit secularium literarum ignarus*, ut scribit Hieronymus alicubi, nempe in epistola ad Demetriadem virginem. Potest *sapiens* intelligi in cognitione, *prudens* in actione; quarum altera alterius eget ope: & ob id quicunque verè *sapiens* est, non in verbis aut sermone vel opinione hominum sed in *corde* suo sapientiam Dei reconditam habet: hic etiam verè *dici potest prudens*, h. e. studiosè vivet. Nemo suam jactet sapientiam verbis, factis & operibus externis sapientiam ostendat, si corde lateat, ut inquit Jacobus c. 3. *Quis sapiens & disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ.* Sed quamvis præcipua *sapientia* sit illa quæ in *corde* latens per *prudentiam* foris ostenditur, est tamen & in sermone & in *labiis* egregia sapientiæ significatio. Nam suavitas sermonis & venustas vehementer commendat sapientiam & auget: dum alios per eruditam linguam docet, ipse suam *auget sapientiam*, nè quis contemnat donum linguarum usqueadeo necessarium ad sapientiam seminandam.

22. *Fons vitæ, eruditio possidentis; doctrina stultorum, fatuitas.* Heb. *Fons vitæ, intellectus possessoris illius; & disciplina stultorum, stultitia*] שכל *intellectus* est quasi scaturigo unde vita defluit, cùm Cor sit principium vitæ, Cerebrum principium sentiendi, juxta Philosophos. Quod cùm *fonti* perenni comparet Sapiens, inconstantiam hujus vitæ significat, quæ perpetuò fluit & nunquam in eodem statu permanet, tendens semper ad interitum. Similis ratio est vitæ spiritualis (quæ à sapiente intellectu procedit) quod ad scaturiginem spectat, non autem quod ad defectum attinet. *Intellectus*, inquit, *illius qui possidet eum*, significans non omnium esse hujusmodi intellectum: vel, *Ab intellectu illius qui est dominus ejus* (juxta proprietatem sermonis Hebraici) *fluit aqua viva saliens in vitam æternam*: ut jam qui habet intellectum ornatum sapientiâ perennis vitæ, haud ità multùm curare debeat ea quæ sunt hujus vitæ vanæ & momentaneæ. ¶ *Doctrina stultorum, stultitia*] Vel, *disciplina stultorum, stultitia.* Si qui curiosiùs velint sine vera sapientia per propriam doctrinam suam vitam gubernare, nihil aliud quàm stultitiam suam commonstrant. Nam nulla est *doctrina*, vel (ut est in Hebræo) *castigatio morum*, nisi illa quæ à sapientia procedit.

23, 24. *Cor sapientis erudiet os ejus, & labiis illius addet gratiam.* Heb. *Cor sapiens intelliget* (vel *faciet intelligere*) *os suum, & labiis suis addet doctrinam. Favus mellis verba composita, dulcedo animæ, & sanitas ossium.* Heb. *Verba dulcia* (vel *amœna*) *dulcedo animæ, & sanitas corporis*] Prosequitur laudes *cordis eruditi* & *sapientis intellectûs*, qui & eloquentiam suppeditat & doctrinam multiplicat; q. d. Si quis in animo sit solidè doctus, & Scripturarum intelligentiam teneat rectam, *faciet os suum intelligere*, h. e. eruditum sermonem & verba pia proferet juxta reconditam in animo sapientiam, & in dies majorem docendo scientiam acquiret, vel potiùs in animis audientium doctrinam majorem quotidie ingeret, quantò majore desiderio docentem audiunt populi. Audiunt autem lubentissimè elegantem orationem ex pio & sapiente pectore manantem: quod similitudine *favi mellis* ostendit. *Verba dulcia* sive *amœna* comparat *favo mellis*, quod ut *animæ*, h. e. ventriculo, *suave* est, ità *corpori* est *salubre*: sic verba pii concionatoris & cordati magno cum desiderio audiuntur, & *sanitatem* conferunt vel *corpori* vel *ossibus*, h. e. robustissimis quibusque & maximis animæ virtutibus.

25. *Est via quæ videtur recta homini, & novissima ejus ducunt ad mortem*] Hic versiculus superiùs cap. 14. legitur, sed hoc in loco in alium finem repetitur, nempe ut hortetur suum filium quò velit libenter auscultare his qui bene docent, qui ex sapiente intellectu sapientem sermonem proferunt, & nè innitatur proprio judicio, relictâ rectâ & publicâ viâ. Quod hæretici solent, sequentes doctrinam *quæ recta videtur* illis, sed *tandem ad mortem* multarum animarum *deducit* eorum doctrina. Juveni sua voluptas nonnunquam *via recta* & expedita *videtur*, avaro cumulandi divitias sitis, & aliis eodem modo sua cuique stultitia, quibus sermo sapientiæ non dulcescit, dum suam sequuntur opinionem; & per illud quod rectum & expeditum illis videtur rectâ ad mortem frequenter tendunt temporalem, semper verò ad mortem animæ.

26. *Anima laborantis laborat sibi, quia compulit eum os suum.* Heb. *Incurvavit se ad eum os suum*] Diversa significatio hujus verbi עמל, *laborare* videlicet & *iniquè agere*, duplicem sensum Proverbii nobis porrigit. Juxta priorem significationem necessitatem corporalis laboris hominibus imponit Sapiens, ut scriptum est Gen. 3. *In sudore vultûs tui comedes panem tuum.* Porrò *anima* pro *homine* accipitur, cujus *os* & *ventriculus* supplex *incurvat sese* quodammodo, petens cibum necessarium ad vitam sustentandam, quæ in anima consistit. Sensus Proverbii non est alienus ab illo loco Pauli, 2 Thess. 3. *Si quis non vult operari, non manducet.* Sic Salomon monet honestis incumbendum esse laboribus, maximè cùm unusquisque manducandi necessitatem habeat. Et sensus refertur ad præcedentem versiculum, q. d. Ista via, pro victu necessario laborare, recta est, & ducit ad vitam, neque dubitandum est de illa: nam est à Deo comprobata. Si reliquam significationem hujus verbi עמל, i. e. *iniquè egit*, sequamur, erit sensus, *Unusquisque onus suum portabit*, Gal. 6. h. e. *Sibi ipsi agit iniquè quicunque malè agit*, vel *quicunque malè agendo*

agendo laborat, ut utrumque ſignificatum comprehendamus; dum *incurvat ſe ſibi os ſuum*, h.e. dum obſequio oris ſui & labiorum abutitur ad agendum iniquè, ut ad ſuperiora referatur. In quibus quanta bona & quanta mala proveniant ex lingua perſecutus eſt Salomon, & ſic exponit doctiſſ. Aben Hezra, interpretatus אכף non *incurvavit*, ſed *in cauſa fuit illi os ejus ut iniquè ageret, quia non didicit verba decora.* Prior expoſitio eſt melior, quam Chaldæus quoque ſequitur interpres.

27. *Vir inſipiens fodit malum, & in labiis ejus ignis exardeſcit:* vel *vir impius*] *Belial* vox frequens in Scripturis; & relinquitur nonnunquam non verſa: frequenter etiam *impietas* vertitur. Hieronymus alicubi etymologiam reddens, nempe Epheſ. 4. à בלי *ſine* vel *non* & עול *jugum* vocem deducit; q. d. *vir ſine jugo.* Alioqui à בלי & עלה deducunt Hebræi, q.d. *vir qui non aſcendit*, i. ſine honore. *Vir impius* vel *impietatis* vertitur ab Hebræis, & à Chaldæo גברא טלומא *vir iniquitatis*, qui non ſolùm obiter quaſi ex ignorantia vel infirmitate facit malum, ſed magno ſtudio & induſtriâ *fodit malum*, h.e. nullum laborem recuſat quò malum & damnum hominibus inferat. *Fodere* vel ad corporis fatigationem, vel potiùs ad cogitationes mentis crebras & non intermiſſas, poteſt referri; ex quibus tandem ſermones tali ſtudio dignos profert, ſicut ex *corde ſapientis os prudens efficitur* ad proferenda *verba decora*, ut ſuperiùs lectum eſt. ¶ *Et in labiis ejus ignis exardeſcit*] & *inflammat rotam nativitatis noſtræ*, Jac. 3. h. e. odium & iram inter homines accendit lingua. *Ignis* eſt, *univerſitas iniquitatis*, quaſi ignis ardens ſed non illuminans. VIRUM BELIAL, *ſine jugo*, vel *ſine honore, qui fodit malum*, virum apoſtatam & hæreticum intelligimus, qui in agro Scripturarum plurimùm laborat ut *labiis ſuis ignem diſcordiarum ſuccendat*, ſive *ignem libidinis:* ut ferè impudici ſemper fuerunt hæretici & defenſores intemperantiæ.

28. *Homo perverſus ſuſcitat lites, & verboſus ſeparat Principes.* Heb. *Vir perverſitatum mittet lites, & ſuſurro deridet Principes*] Videtur hoc verſiculo ſuperiorem exponere. Nam *vir Belial* eſt *vir perverſus* ſive *vir perverſitatum*, ut eſt in Hebræo, qui rectitudini fidei & morum probitati contrarius eſt & adverſarius. Vel qui ſua verba & promiſſa non ſervat, *vir* eſt *perverſus.* Denique, qui pervertit aliorum verba, vel ſenſum ſermonis ſubvertit, *lites* & inimicitias mittet inter amicum & amicum, *in illius labiis eſt ignis ardens: verboſus* (vel *ſuſurro*) *ſeparabit Principem unum ab alio. Suſurro* eſt *vir perverſus*, qui non ſolùm lites ſuſcitat inter privatos, ſed etiam Principes ad bella concitat. Qui perverſè interpretantur Scripturas, & qui ſuſurrando inſtillant perverſa dogmata, ſuſcitant diſcordias, bellorum & inimicitiarum inter Principes ſunt autores. Vox Hebræa אלוף *principem* ſignificat & *maritum: Separat* enim nonnunquam & *conjuges vir perverſus*, h.e. chariſſimos quoſque ſejungit amicos: ut quanta mala ex mala lingua oriantur intelligamus, præſertim ex ea quæ malis moribus conjuncta eſt.

28. *Vir iniquus lactat amicum ſuum, & ducit eum per viam non bonam.* Heb. *Vir iniquus imponet amico ſuo*] Perſuadendo videlicet ut ſequatur iniquitatem. *Similis ſuo ſimili gaudet:* q. d. Noli cum viro qui iniquè agit amicitiam jungere, nè te pertrahat ad malum, juxta illud, *Fili mi, ſi te lactaverint peccatores, nè acquieſcas*, ſuprà c. 1. In utroque loco *lactare* poſuit Interpres pro *perſuadere*, vel potiùs *perſuadendo ſeducere*, dum verbis facta non reſpondent, ſed promittendo pulcra, quibus imperiti facilè capiuntur, ad maximos perducat errores. Id quod non verbis ſolùm ſed corporis geſtibus & oculorum nutu ſolet fieri; ut ſequitur,

30. *Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia ſua perficiet mala.* Heb. *Qui claudit oculos ad cogitandum perverſitates, qui annuit labiis ſuis perficiet malum*] Quamvìs ſecundùm faciem & exteriorem corporis habitum judicare nec poſſumus nec debemus, tamen indicia quædam interioris hominis licet exteriùs cernere, & quod in rebus graviſſimis agendis & tractandis animo fieri ſolet, nempe *claudere oculos, labia comprimere*, aut (ut eſt in Hebræo) קרץ שפתיו *innuens labiis ſuis*, in his qui vehementer ſunt mali, videre eſt. Tantum eſt quorundam malefaciendi deſiderium ut manibus pedibúſque & omnibus omnino corporis ſenſibus eò tendere videantur. Id quod ut in multis malorum generibus locum habet, in nullo tamen efficaciùs quàm in perverſis Doctoribus, qui tamdiu perſuadendo decipere moliuntur donec *malum* quod ad ſubverſionem cogitaverant tandem *perficiant.* Simplex ſenſus Proverbii docet, Nihil agendum per fucum aut fraudem, omnia ſinceriter agenda cum amicis: & ferè qui fucati ſunt & doloſi, ſignis produntur exterioribus.

31. *Corona dignitatis ſenectus, quæ in viis juſtitiæ reperietur*] Quod ferè ſolet fieri, non quòd non poteſt aliter evenire, proponit Salomon, juſtam virtutis laudem proſequens, quæ in ſenectute ſolet eſſe major & conſtantior. Non ſemper *numero annorum computatur* ſenectus, ut alibi ſcriptum eſt, Sap. 4. Sed quandoque *puer centum annorum moritur*, juxta Eſaiam c. 65. Et *cani ſunt ſenſus hominis*, Sap. 4. *Canities* igitur homini eſt velut *corona gloriæ, quia in via juſtitiæ invenietur:* h.e. non ſolent mali & peccatores ad extremam pervenire ſenectutem, ſed ferè ante diem ſuum moriuntur. Aliter, *In via juſtitiæ invenietur canities*, quòd qualemcunque vitam agant juvenes aut adultæ ætatis homines, tamen jam cani ſolent juſtitiæ vacare operibus, & pœnitere ſi quid iniquè geſſerint.

32, 33. *Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo expugnatore urbium. Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Domino temperantur*, vel *à Domino judicium*] Ex omnibus virtutibus corporis Fortitudo maximam habet laudem inter homines: nulli enim magìs celebrantur quàm in bello præclari duces, qui hoſtes vicerunt, urbes & provincias ſubjugarunt: Et tamen judicio Sapientis præſtantior eſt qui unicam ex animæ ſuæ concupiſcentiis, nempe Iram, vincit, & impetum ſpiritûs ſui ratione moderatur, quàm qui urbes aut provincias ſuperat. Quâ laude canities prudens non carebit, etiam ſi corporis viribus ſit deſtitutus, cùm difficiliùs ſit proprium animum ſive (ut eſt in Hebræo) *ſpiritum* vincere quàm armatam aciem rumpere. Civitates ſubjugavit plurimas, totam propemodum Aſiam vicit & Africam Alexander cognomento Magnus, & tamen iræ & furoris belluam in ſe ſuffocare non potuit, ſed iracundiâ victus chariſſimos amicos Parmenionem, Philotam, Clitum & Calliſthenem trucidavit: ut alios taceam urbium domitores, qui ſuos domare non potuerunt affectus. *Qui dominatur animo ſuo*, etiam ſi nullas evertat urbes, tamen *melior eſt quàm is qui ſubverſis civitatibus* ab effrænata domatur perturbatione: & tamen utrumque donum Dei eſt, & hoſtes ſuperare, & ſeipſum vincere; imò nihil in humanis rebus geritur ſine nutu & diſpenſatione Divina, nè *ſortes* quidem aliter cadunt quàm pro moderatione Divina. Quamvìs videatur nulla ratio reddenda hujus rei, ſed cæcam fortunam huic bonam, huic malam mittere ſortem: tamen ſors non cadit niſi Dei judicio, & nos putabimus humanis duntaxat viribus regna de gente in gentem transferri citra nutum aut arbitrium æterni numinis?

DRUSIUS.

2. כָּל דַּרְכֵי אִישׁ. Schol. *πᾶσαι ὁδοὶ ἀνδρὸς omnes viæ viri.* ¶ זַךְ בְּעֵינָיו. A. *διαυγεῖς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ pellucida ſunt in oculis ejus*] *Tranſlucida, limpida.*

5. יָד לְיָד. Schol. *χειρὶ ἐν χεῖρας μιγνύων, manum cum manibus permiſcens.* ¶ לֹא יִנָּקֶה. A. Th. *παραβήσεται tranſgredietur.* S. *οὐκ ἀδικήσει non aget injuſtè.*

11. פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט. A. *σταθμὸς καὶ ζύγια δίκαια pondus & ſtatera juſta.* ¶ כָּל אַבְנֵי כִיס. Th. *πάντα σταθμὰ μαρσίππου omnia pondera ſacculi.*

12. כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן. Sym. *ἐν γὰρ δικαιοσύνῃ ἑδρασθήσεται, juſtitiâ firmabitur.*

13. רָצוֹן. A. Th. *εὐδοκία beneplacitum.* S. *θέλημα voluntas.*

15. באור

15. בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים. A. S. Th. — προσώπῳ βασιλέως ζωή, *vultus Regis vita est.* ¶ וּרְצוֹנוֹ. A. καὶ ἡ εὐδοκία αὐτοῦ, *& beneplacitum ejus.* Sym. καὶ ἡ συμφέρεια αὐτοῦ, *& benevolentia ejus*] Vult dicere, *animo est in illum bene affecto: placet ei.*

17. שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ. Th. περὶ ψυχῆς αὐτοῦ φυλάσσων ὁδοὺς αὐτοῦ, *servat animam suam qui custodit vias suas.*

18. לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן. A. εἰς πρόσωπον συντρίψεως ὑπερηφανεία, *ante contritionem elatio.*

19. אֶת גֵּאִים. Schol. μετὰ ὑπερηφάνων *cum superbis.*

21. לֶקַח. A. λῆψιν *acceptionem.* Sym. Th. ἀποδοχὴν *receptionem*] Doctrina vocatur *acceptio* quòd eam *accipimus*, i. discimus, à magistris. Suprà 1. 2. *Ad capiendum disciplinam.* Sensus est, *ad discendum.* Vel appellatio ab eo quòd doctrina *capiat*, i. flectat & alliciat, animos auditorum. Sic, *Capit animas sapiens*, i. flectit.

22. שֵׂכֶל. A. ἐπιστήμη *scientia.* Sym. φρόνησις *prudentia.* ¶ מוּסָר. Sym. ἔννοια *cogitatio.*

24. מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם. Sym. Th. γλυκύτης ψυχῆς καὶ ἴαμα ὀστέων, *dulcedo animæ & medela ossium.*

26. נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ. A. Ψυχὴ πονοῦντος ἐπόνεσεν ἑαυτῷ, *Anima laborantis laboravit sibi.* Sym. Ψυχὴ κοπιάσαντος ἐκοπίασεν ἑαυτῷ, *Anima laborantis laboravit sibi: ὁ ἐν πόνοις πονῶν ἀμέτρως ἐπισπᾶται θάνατον, qui in laboribus occupatur laborando sine mensura attrahit mortem.*

27. אִישׁ בְּלִיַּעַל. A. ἀνὴρ ἀποστασίας *vir defectionis.* Sym. ἀνυπόστατος *intolerabilis.* Schol. Ἑβρ. Βελίαλ. *Vir Belial*, i. nequam. ¶ כְּאֵשׁ צָרָבֶת. Th. ὡς πῦρ καῖον *ut ignis ardens.*

28. יְשַׁלַּח מָדוֹן. Schol. ἀποστέλλει ἀντιδικίαν *immittit litem contrariam.* Sym. μάχας *pugnas*] Ἀντιδικία, *oppositio mutua inter se litigantium*, *contralitigatio.* Sic reddunt ἀντιδικέω *contrà litigo.* ¶ וְנִרְגָּן. Sym. ὁ δὲ ὑποκρινόμενος *qui verò hypocritam agit.* A. τονθρυσὴς *susurro.* Th. γόγγυσος *murmurator*] Fortè τονθρυστής, à τονθρύζω *submissè loquor, murmuro.* Primasius in 2 Cor. *Susurro est qui murmurat, & non alicui in facie, sed de ipso aliis malè loquitur.* Isidorus De etym. *Susurro de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicujus, sed in aure loquitur de altero detrahendo.* ¶ *Murmurator*] *Susurronem* intelligit qui à Græcis ψιθυριστὴς dicitur Rom. 1. 30. & ψίθυρος Sirach. 5. 14. Sic γόγγυσος & γογγυστής, παρὰ τὸ γογγύζω *murmuro.* Psal. 106. 25. וירגנו. Lxx ἐγόγγυσαν. Hieron. *murmuraverunt.* ¶ מַפְרִיד אַלּוּף. Sym. διαγγέλλει ἡγούμενον] Suspectum. מפריד potiùs διαχωρίζει *separat, disjungit: & ducem*, i. amicum primarium, ducem amicorum. Hieron. *separat principes.*

29. יְפַתֶּה רֵעֵהוּ. A. Th. ἀπατήσει φίλον *decipiet amicum.*

30. עֹצֶה. A. Th. στερεῶν *firmans*] עוצם. Unde *ossa* dicta. ¶ קֹרֵץ. A. S. Th. κνίζων] Prov. 6. 13. קרץ. Lxx ἐννεύει. A. κνίζει. Sic etiam Th. Κνίζω *vellico*: item *scrupulum injicio, solicitudinem affero.* κνίζειν τὰ χείλη dicitur amica cùm fingit se eum aversari. Hieron. *mordens labia sua.*

GROTIUS.

4. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum*] Sensus non est malus, si *propter semetipsum* intelligas non quòd opus quoquam Deus habeat, sed ut proprietates suas notas faciat, & impium non fieri talem à Deo, (absit hoc) sed fieri sive poni ad mala. Verùm melior erit hæc interpretatio, *Singula Deus facit* (i. ordinat) *ad id quod singulis convenit. Etiam impius ad diem calamitosum*, supple *ordinatus à Deo.* Nam ענה inter alia, ut & vox *respondendi* Latina, significat τὸ συστοιχεῖν. Sic Eccl. 10. 19. יענה est *compensat.* Neque sanè aliter sumpsere hunc locum Lxx, Πάντα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου μετὰ δικαιοσύνης φυλάσσεται δὲ ὁ ἀσεβὴς εἰς ἡμέραν κακήν.

7. *Cùm placuerint Deo viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem*] Exemplum in Josepho & fratribus.

10. *Divinatio in labiis Regis: in judicio non errabit os ejus*] קסם vox est media, & differt à *prophetia*, ut apparet Esa. 3. 2. Sensus est, Deum Regibus, piis scilicet, insignem largiri ἀγχίνοιαν, ut in judiciis miris modis verum reperiant. Exemplum vide 1 Reg. 3. 16, & seq. Hesiodus in Theogonia de Rege,

——— οἱ δέ νυ λαοὶ
Πάντες ἐς αὐτὸν ὁρῶσι διακρίνοντα θέμιστας
Ἰθείῃσι δίκῃσιν· ὁ δ' ἀσφαλέως ἀγορεύων,
Αἶψά τε καὶ μέγα νεῖκος ἐπισταμένως κατέπαυσε.

11. *Pondus & statera judicii, Domini sunt: & opera ejus omnes lapides sacculi*] *Statera judicii* hîc est statera justa. Lapidibus Hebræi & vicinæ gentes utebantur pro ponderibus, & eos reponebant in sacculos, Deut. 25. 13. Theodotion hîc, πάντα στάθμια μαρσίππου. Sensus est, Justitiæ cognitionem hominibus à Deo ut eximium munus datum; ut & Hesiodus dixit,

Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. ———

14. *Indignatio Regis, nuncii mortis*] *Cujus ira nihil obstat, cujus graviori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imò, si vehementiùs excanduit, ne deprecaturus quidem.* Senecæ hæc sunt lib. De Clementia 1. c. 5.

15. *In hilaritate vultûs Regis, vita*] *Bonâ spe omnes implet, Non prodit, sed oritur*, ait Seneca. ¶ *Quasi imber serotinus*] Vide Deut. 11. 14. Jac. 5. 7. מלקוש est messis tempore, יורה vel מורה veris tempore: cujus circumscriptio Amosi 4. 7.

21. *Qui sapiens est corde, appellabitur prudens: & qui dulcis eloquio, majora percipiet*] Heb. *Dulcedo labiorum addet doctrinam*, i. doctrinam faciet pretiosiorem, pondus ei adjiciet. Euripides in Hecuba,

Πειθὼ δὲ τὴν τύραννον ἀνθρώποις μόνην.

29. *Vir iniquus lactat amicum suum, & ducit eum per viam non bonam*] Pro *iniquus* est in Græco παράνομος, & pro *lactat* Aq. & Th. habent ἀπατήσει. Critias,

Ὅσις δὲ τοῖς φίλοισι πάντα πρὸς χάριν
Πράσσων ὁμιλεῖ τὴν παραυτίκ' ἡδονὴν
Ἔχθραν καθίστησ' εἰς τὸ ὕστερον χρόνον.

Vide Plutarchum, Quomodo adulator & amicus internoscantur.

32. *Melior est patiens viro forti, & qui dominatur animo suo expugnatore urbium*] Idem dicit quod Ovidius,

Fortior est qui se quàm qui fortissima vincit
Mœnia: nec virtus altiùs ire potest.

33. *Sortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*] Nempe sortes quas Lex præcipit, ut in hereditatum divisione; aut Prophetæ, ut Samuel in electione Regis: idem in electione Apostoli Act. 1. 24, 25, 26.

CAP. XVII.

MUNSTERUS.

2. *Dividet hereditatem*] Aben Ezra sic exponit, *partem capiet hereditatis cum filiis domini sui, postquam ille mortuus fuerit.*

4. *Intentus est*] Scribitur hîc מזין pro מאזין.

6. *Habere parentes suos*] Aben Ezra addit, *si fuerint sapientes.*

7. *Autoritatis*] Est hîc יתר idem quod מעלה *dignitas & gradus.*

8. *Infatuabit*] Alludit ad illud Legis, *Munera excæcant Judices*, & capitur hîc שכל pro סכל, licèt sint alii qui exponant יצליח *prosperabit*, ut sit sensus, Ubicunque munus fuerit expositum, ibi causis, etiam malis, malè succedere non potest. Capiuntur enim Dii & homines muneribus.

9. Qui

9. *Qui repetit rem*] h. e. Qui reiterat mala sua, hic perdit gratiam Principis sui.

11. *Rebellis*] Pendet hæc sententia ad mox præcedentem; & est sensus, Tantum abest ut stultus plagis emendetur, ut etiam magis *rebellis* fiat, & *quærat malum* facere, donec *nuncius crudelis contra eum veniat* & perdat. Exemplum esse poterit Pharao Rex Ægypti.

14. *Cùm quis aquis aperit exitum*] Qui aquis inclusis non obstruit foramen angustum, mox violentia aquæ rumpit sibi latissimum meatum, ut jam coerceri nequeat: sic evenit in discordiæ primordiis, &c.

16. *Pretium*] Exponunt hîc Hebræi מחיר pro ממון *opibus*. Sunt etiam qui accipiendum putant pro *viribus naturalibus atque dotibus naturæ*, quibus stulti & vecordes abutuntur in perniciem suam.

17. *Quando tribulatio nascitur*] Secutus hîc sum Aben Ezram, qui יולד exponit pro תולד. Alii sic exponunt, *Porrò qui in tribulatione alicui fert opem, is nascitur ei quasi frater, censebiturque magìs esse frater quàm amicus.*

18. *Pro proximo suo*] Alii legunt, *in conspectu proximi sui*, intelligúntque per *proximum* creditorem. Stultitia, inquit, est si stipuleris pro alio, & obsidem te ponas exponásque te periculo, ut creditor pro libidine sua contra te agat.

19. *Qui exaltat ostium suum*] Per *ostium* plerique hîc intelligunt labia; ut sit sensus, *Qui loquitur cum superbia, illum apprehendet contritio.*

24. *In conspectu intelligentis*] i. *Homo intelligens* semper *in prospectu suo* habet unde discat *sapientiam*; *stultus autem* putat eam quærendam *in extremo terræ*, ideo nunquam inveniet eam.

27. *Nobilem spiritum*] Scribitur in Hebræo וקר pro יקר, h. e. Vau pro Jod.

VATABLUS.

1. ET *pax in ea* ושלוה בה] *Et tranquillitas cum ea*: vel, *ubi est tranquillitas*. ¶ *Victimis jurgii* זבחי ריב] i. Quæ comeduntur cum contentione & jurgio. In quibusdam enim sacrificiis Sacerdotes carnis immolatæ partem accipiebant, solebant enim tum facere convivium.

2. *Intelligens* משכיל] *Prudens, cordatus.*

3. Est *conflatorium*, &c. מצרף לכסף וגו'] Sub. *quo probatur*. Quidam, Ut *conflatorium* probat *argentum*, & *fornax aurum*.

4. *Labio iniquo* על שפת און] *Labio mendacii*, aut *vanitatis*: i. sermoni mendaci & vano. ¶ *Pravæ* הוות] *Confractionum, calamitatum, injuriarum*, i. sermoni injuriis pleno.

7. *Labium excellens* שפת יתר] *Sermo magnificus*: *arduus*: i. de rebus præclaris. ¶ *Mendax* שקר] *Mendacii*, vel *falsitatis*: i. sermo mendax.

8. *In oculis domini sui* בעיני בעליו] i. In oculis illius qui illo corrumpitur, h. e. judicis. Quidam vertunt, *in oculis habentium ipsum*. ¶ *Ad omnem*, &c. אל כל אשר יפנה ישכיל] *Quoquo se verterit, prosperè habebit*: i. vertet corda Judicum in quamcunque partem volet munus illud. Alii, *Omnem ad quem diverterit, infatuabit*: vel, *stultè agere faciet*.

9. *Qui verò iterat* ושונה] i. Revelat. ¶ *Principem* אלוף] Sub. *à principe*. Vel est sing. pro plur.

10. *Descendit*, &c. תחת נערה במבין] Hebraismus, pro, *Admittet increpationem prudens*, sive *cordatus*. Quidam, *Cordatum plus terret objurgatio.*

11. *Profectò* אך] *Duntaxat.*

12. *Occurrere*, &c. פגוש דוב שכול באיש] Quidam volunt infinitivum hîc poni pro imperativo, atque ideo vertunt, *Occurrat ursus catulis orbatus in quempiam, & non* (i. potiùs quàm) *stultus in stultitia sua.*

14. Velut *is qui*, &c. פוטר מים וגו'] *Initium contentionis* est sicut cùm *quis aperit aquis* exitum. ¶ *Misceatur, litem dimitte* התגלע הריב נטוש] *Misceatur lis, dimitte*, sub. *eam litem*.

15. *Facit impium* ומרשיע] *Condemnat t anjam impium.*

17. *Ad angustiam nascetur* לצרה יולד] Fut. Heb. pro præs. *ob tribulationem nascitur*: i. qui in tribulatione fert opem, tanquam frater censetur. Alii, *Et frater* [sub. *diligit*] *quando tribulatio nascitur.*

18. *Percutit manum* תוקע כף] *Defigit manum*: i. contactu manûs fidejubet: solent enim dare dexteram qui pro aliis fidejubent. Mox sequentibus declarat seipsum. ¶ *Coram amico suo* לפני רעהו] *Pro proximo suo*. Quidam sic vertunt totum versum, *Qui stipulatâ manu pro proximo fidejussor spondet, imprudens est.*

19. *Qui elevat*, &c. מגביה פתחו] *Qui elevat ædificium suum, quærit contritionem*: vel, *confusionem*. Quidam Hebræi, *Elevans aperturam suam*, sive *apertionem*, i. os suum. q. d. Qui loquitur superba contra homines.

20. *Non invenit bonum* לא ימצא טוב] Ità Hebraicè ut vertimus, pro, *non adipiscetur felicitatem*. ¶ *Et qui vertitur in lingua sua* ונהפך בלשונו] *Et inversus linguâ suâ*, vel *sermone suo*: i. qui mutat sermonem. Periphrasis bilinguis.

22. *Benefacit* ut *medicina* ייטיב גהה] *Vegetius reddit* corpus *velut medicina*. Quidam, *bonam facit valetudinem*. Alii, *bonificat* (sive *meliorem reddit*) *medicinam*. i. juvat medicinam ipsam; nam tum faciliùs sanat medicina. ¶ *Tristis* נכאה] *Perturbatus, consternatus, percussus aliquo affectu.*

23. *E sinu* מחיק] Sub. *divitis*: i. clâm. ¶ *Accipit* יקח] Fut. Heb. pro præs.

24. *In conspectu*, &c. את פני מבין] *In vultu prudentis* lucet. ¶ *In extremo terræ* בקצה ארץ] Hebraismus, pro *sunt vagi*. q. d. Prudenti præstò est sapientia: at stultus quærit eam, & non invenit.

26. *Etiam condemnare justum* גם ענוש לצדיק] *Profectò nocumentum inferre justo.*

27. *Qui scit scientiam* יודע דעת] Periphrasis est sapientis. Quidam, *Qui cohibet verba sua, sapiens est.* ¶ *Pretiosus spiritu* יקר רוח] *Nobilis spiritu*. Vel secundùm aliam lectionem וקר, *& frigidus spiritu*, i. qui non facilè movetur ad iram, à radice קרר.

28. *Intelligens* נבון] *Prudens*, sub. *reputatur.*

CASTALIO.

9. QUI *peccatum celat*] Scilicet alterius. ¶ *Amorem quærit*] Sibi conciliat. ¶ *Et qui rem iterat*] Enunciat.

11. *In eum immittetur immitis nuncius*] h. e. mortis, h. e. morte plectetur.

14. *Laxat aquam princeps seditionis*] Concitata seditio ruit ut aqua.

16. *Quorsum habet in manu pretium insanus ad comparandam sapientiam, cùm sit cordis expers?*] Non pecunia, sed animi præstantia comparat sapientiam.

17. *Frater in adversis nascitur*] Qui frater, h. e. verus amicus est, is in periculo cognoscitur.

19. *Qui peccatum amat, rixam amat*] Peccatum rixam parit.

23. *Munus de sinu*] Clâm.

24. *Insanorum oculi sunt in extremo terrarum*] Vagi & instabiles.

26. *Nec Principes ferire ob æquitatem convenit*] Si te justè damnaverint.

27. *Animi frigidi homo*] Remissi & non temerarii.

CLARIUS.

2. HÆreditatem dividet] h. e. Partem capiet hereditatis cum filiis domini sui.

8. *Quocunque se vertet prosperè aget*] Ubicunque munus fuerit expositum, ibi causis etiam malis malè succedere non potest. Capiuntur enim omnes muneribus.

9. *Qui celat delictum*] *Qui operit iniquitatem* proximi, *acquirit dilectionem*: & *qui repetit rem* malam, h. e. qui

iterat mala, *hic perdit gratiam principis sui.* Interpres autem servavit Hebraismum, quo *sermo* vel *verbum* pro *re* ponitur.

10. *Plus proficit*] *Increpatio magis terret intelligentem quàm centum plagæ stultum.*

11. *Rebellis quærit malum*] Spectat hæc sententia ad mox præcedentem, & est sensus, Tantum abest ut stultus plagis emendetur ut etiam magis *rebellis* fiat, & *quærat malum* facere, donec *nuncius crudelis veniat contra eum*, & perdat. Exemplo est Pharao.

14. *Sicut qui dimittit aquam*] Qui aquis inclusis non obstruit foramen angustum, mox violentia aquæ rumpit sibi latissimum meatum, ut jam coerceri nequeat: sic evenit in discordiarum primordiis, &c.

18. *Stultus homo plaudet*] Alius vertit, *Homo ille deficit corde qui stipulatur manu, & spondet fidejussionem pro proximo suo*, h.e. Stultitia est si stipuleris pro alio, & obsidem te ponas, exponásque te periculo, ut creditor pro libidine sua contra te agat.

19. *Qui exaltat ostium*] Per *ostium* plerique intelligunt labia; ut sit sensus, qui loquitur cum superbia, illum apprehendet contritio.

24. *In facie prudentis*] Homo *prudens* semper *in prospectu suo* habet unde discat *sapientiam: stultus* autem putat eam quærendam *in extremo terræ*; ideo nunquam inveniet eam.

R. BAYNUS.

1. M*Elior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum jurgio.* Heb. *Cum tranquillitate vel pace*] Sic enim legitur Hebraicè; *Melior est buccella sicca & tranquillitas cum ea, quàm domus plena victimis contentionis.* Lxx pro voce Hebræa שלוה, *tranquillitas*, duas reddiderunt, μεθ' ἡδονῆς ἐν εἰρήνῃ. Ex præcedentibus pendet juxta sententiam Aben Hezræ ad hunc modum, Solent viri fortes & urbium dominatores deliciis affluere, ómnium rerum copiâ gaudere, & hoc nomine saltem meliores pauperibus videri. Respondet Sapiens, *Buccella sicca est melior*, h.e. præstat pax & tranquillitas animæ (quam ira maximè vexat & perturbat) cum tenuissima victûs ratione: cum pane & aqua vivere præstat, quieto animo & sedatâ conscientiâ, quàm ex inimicitiis & jurgiis, quæ in bello exercentur, lautissimam parare mensam, domos replere deliciis. *Victimæ* lautiores & pinguiores dapes significant. Mactatis primò victimis cùm apud Judæos tum apud infideles in honorem Dei, postea simul epulari solent. Alioqui simpliciter pacem commendat Sapiens, & concordiam, ut superiùs c. 15. *Melius est vocari ad olera cum charitate*, &c. Secretior erit sensus, si ad animæ dotes referatur, ut per *buccellam siccam* intelligamus Dei sapientiam in S. literis reconditam, de qua Paulus, *Loquimur sapientiam inter perfectos*. Et quamvis sapientia hujus mundi seculari eloquentiâ suffarcinata, plenior & delicatior appareat hominibus; tamen qui varietate scientiarum sunt inflati, superbire & litigare solent: Nam *inter superbos semper sunt jurgia*, Prov. 13. Melior est igitur buccella sacræ paginæ cum tranquillitate animi.

2. *Servus sapiens dominatur filiis stultis, & inter fratres hereditatem dividet.* Heb. *Filio pudore afficienti, qui vel seipsum, vel parentes suffundit rubore & ignominiâ*] Quemadmodum *sapientiam* contulit cum *victoria* & *fortitudine*; sic hoc in loco cum *libertate*, asserens sapientiam posse in libertatem à servitute homines asserere, & non solùm restituere in libertatem, sed etiam ingenuis imperium dare, dum pater parùm prudentis; filii tutelam servo committit. Aliter, dum prudens servus hereditatem accipit ab hero suo, ubi stultum filium procul ablegavit: hoc ut aliquando factum est, ità semper fieri æquum est. *Inter fratres hereditatem dividet*] Ubi plures sunt filii, familiæ totius moderator relictus servus, post mortem heri, patris quodammodo fungitur munere, filiis hereditatem distribuit: vel tanquam unus è numero filiorum hereditatis partem cum illis accipit servus sapiens, ut jam cum libertate & hereditate collata sapientia omnibus sit anteponenda. *Servus*, h. e. populus gentilis sapiens, qui Christi jugo collum submisit, dominabitur Judæis, stultis videlicet filiis, & quod in illis est, Abraham patrem pudore suffundentibus, qui de libertate sese jactantes dixerunt, *Nos filii Abraham sumus, & nemini servivimus unquam*, Joan. 8. *In medio fratrum*, h. e. inter Prophetas & Apostolos partem accipit servilis populus nationum, sed in fide Christi prudens: partem, inquam, accepit in terra promissionis, hereditatem Judæis tanquam filiis debitam. Juxta illud, Matth. 8. *Venient ab oriente & occidente, & recumbent cum Abraham, Isaac & Jacob, filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores.*

3, 4, 5. *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino; ita corda probat Dominus:* rectè quædam supplevit interpres secutus Septuaginta, qui sic vertunt, Ὥσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἄργυρος. Heb. *Conflatorium argento, & caminus auro: probat corda Dominus. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labiis mendacibus.* Heb. *Qui male agit auscultat labium iniquitatis, vir mendacii attendit super linguam pravitatis. Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus: & qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus.* Heb. *Qui subsannat pauperem, probro afficit factorem ejus: qui lætatur in calamitate, non habebitur innocens*] Hos tres sic connectit Aben Hezra; *Est argento conflatorium, & auro est caminus ad fundendum, & probandum an sint pura: sic intelliget corda Dominus, & sciet quis sit malus, & cogitans detractiones, quæ per labia iniquitatis & linguam pravitatum egrediuntur: neque erit innocens qui lætatur in contritione alterius, quia Dominus probat corda, & dat unicuique mercedem suam:* sic ille. Et juxta hunc sensum oportuerat vertere, *Malum attendit*, sup. *Dominus, loquentem super labia iniquitatis: & mendacem auscultat*, sup. *Dominus, loquentem per linguam pravitatis:* q. d. Nihil latet Dominum, neque dicta neque cogitata, & supplicium sumit non solùm de eo qui subsannat pauperem, quòd pauper sit, sed etiam de eo qui lætatur in ruina & perditione alterius. Alius erit sensus si referatur ad hominem: Malus homo qui attendit super labia iniq a, qui libenter audit calumniantes, & eos qui iniquè criminantur alios, mendacium frequenter audit, per linguam pravitatis. Prior expositio est melior. Tertia denique erit, si intelligamus hoc in loco Salomonem recitare quædam crimina apud Deum, qui corda probat, quæ tamen apud homines pro criminibus non habentur, cùm videantur absque cujusquam injuria fieri: nempe *labiis iniquitatis auscultare, linguæ mendacii & pravitatis aurem accomodare:* q. d. Non solùm peccat, qui loquitur malè, sed qui audit patienter maledicum; non peccant solùm qui per injuriam homines ad paupertatem redigunt, sed qui verbis subsannant, non solùm qui in ruinam & perditionem alios trahunt, sed qui lætantur in ruina aliena: & hi innocentes non erunt apud Deum, qui probat corda, etiamsi apud homines, vel sibi videantur innocentes.

6. *Corona senum filii filiorum, & gloria filiorum patres eorum*] Hortatur patres ut studiosè curent educare filios, & filios monet, quò parentes debito prosequantur honore. Nam quòd servus sapiens aliquando dominatur filiis stultis, hoc vel patris culpâ provenit qui filium non erudivit, vel filii culpâ qui patri bene monenti non obtemperavit. Et proinde qui bene & studiosè educati fuerint, senes patres amabunt & colent, tantò diligentiùs, quantò meliùs in tenera ætate fuerant instructi, quæ res in laudes senum maximè cedet, dum non solùm à filiis, sed à nepotibus constipantur & honestantur. Addidit *filios filiorum* quos libentissime vident senes, quasi tum tandem securi de posteritate, per quam immortales quodammodo sunt futuri, & de qua non nihil dubitant, dum filios absque liberis vident. *Et gloria filiorum patres eorum*] Nihil est penitus in hac vita quod magis deceat, nihil quod apud omnes magis commendet, majorem laudem afferat hominibus, quàm colere parentes. Quod de carnali parente dicitur, facilè ad spiritualem transferre poterit quivis.

7. Non

7. *Non decent stultum verba composita, nec principem labium mentiens.* Heb. *Non est decorum in stulto labium excellentiæ, quantò minùs in principe labium mendacii?*] נבל non *stultum*, sed *avarum* interpretantur Hebræi. Erat enim stultus & avarus Nabal, 1 Reg. 25. Et quòd potiùs verti debeat *avarus* quàm *stultus*, ex eo confirmatur, quòd in secunda clausula respondeat נדיב, quæ vox *liberalem* significat: pro *verba composita*, *labium excellens*, sive *labium dignitatis* est in Hebræo. Ostendit proverbium conditioni & dignitati personæ sermonem esse accommodandum, & facta debere verba & promissa sequi. Stultos & imperitos de rebus gravibus, quæ ad salutem reipub. spectant, tractare non decet: sed principes & potentes viros, quorum est opem ferre laboranti reipub. Sed ad principis dignitatem spectat, nè quem fallat, nam illius verbis omnes adhibent fidem, & proinde facilè poterit quamplurimis imponere. Qui ad malam & stultam doctrinam à veritate deflectunt, lucri & avaritiæ causâ, quod hæretici ferè solent facere, majore nonnunquam sermonis pompâ & fastu utuntur, è sacra scriptura testimonia proferunt, quod tamen illos minimè decet, cùm ipsi ex animo Scripturis non credunt. *Nec principem* (hoc est Episcopum, juxta illud Psalm. 45. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues principes super omnem terram*) decet *labium mentiens*: dum vita prædicationi illius non respondet, *sermo mendax* dici potest.

8. *Gemma gratissima exspectatio præstolantis; quocunque se vertit prudenter intelliget.* Heb. *Lapis gratiæ munus in oculis possidentis illud; quocunque se verterit, faciet eum intelligere*, vel *prosperè agere*] Pendet ex præcedenti versiculo, *Non decet principem labium mendax*: sed miram gratiam conciliat præstare beneficia quæ pollicetur, imò munera omnibus favorem & gratiam pariunt. Nam ut gemma vel lapis pretiosus est gratus omnibus spectantibus, sic est munus in oculis præstolantis, sive (ut est in Hebræo) *Domini sui*, hoc est illius qui recipit illud. Et *quocunque se verterit*, sive ad quemcunque locum respexerit, ille qui munera largitur, *prosperè aget*, & quod molitur assequetur. Quòd si aliam sequamur significationem verbi שכל nempe *intellexit*, erit alius sensus, *Munus* sup. *quocunque respexerit*, *faciet* accipientem *sapere*, sive *intelligere* id quod dator velit: h. e. mutant frequenter munera sententiam judicis, & longè aliter sentire facit, quàm alioqui vel debeat vel velit: Nam *munera excæcant oculos sapientum*, Deut. 16.

9. *Qui celat delictum, quærit amicitiam: qui altero sermone repetit, separat federatos.* Heb. *Qui mutat verbum, separat ducem*] Non omnium est munera largiri, sunt aliæ viæ & modi conciliandi vel retinendi amicos, nempe *Qui celat alterius delictum, quærit amicitiam illius*] Vel contrà, quicunque quærit amicitiam alterius, debet imprimis illius celare delictum: verùm qui mutat & auget narrando, vel qui repetit alterius delictum, illud frequenter inculcans, separabit & al[illegible]abit à se vel charissimum socium & amicum: sic D. Hieronymus LXX secutus, qui sic habent, διίστησι φίλους οἰκείους. Nam dum sæpius illius repetit transgressionem, loco amici pro hoste habebitur. In Hebræo habetur מפריד אלוף, *separat ducem*, *à duce* supple, & totam perturbat rempub. vel *separat à se ducem* & rectorem mundi: nam qui à charitate est alienus, à Deo divisus est. Proverbium charitatis maximum officium ostendit, nempe celare delicta, & candidè interpretari, juxta illud, *Charitas operit multitudinem peccatorum*, Prov. 10.

10. *Plus proficit correctio apud prudentem, quàm centum plagæ apud stultum*, vel *magis franget increpatio*] LXX sic, συντρίβει ἀπειλὴ καρδίαν φρονίμου, *conterunt minæ cor prudentis.* Verbum Hebr. תחת per verbum ירד versum reperio apud Heb. & reddi potest, *dominabitur increpatio*, vel *conteret* ut LXX habent. Et sensus versiculi pendet à præcedente: Non est amici munus amicorum transgressiones frequenter repetere ac promulgare, sed castigare monitione & exhortatione amicâ, quam libenter admittet quisquis cordatus & intelligens est: & faciliùs verbis, quàm verberibus castigantur multi; quod maximum est argumentum prudentiæ. Contrà, stulti sive mali ex eo maximè patet amentia, quòd nullis plagis corrigi possit, nec ullâ quamlibet amicâ reprehensione ad sanam mentem reduci. Vel erit sensus, Ex eo quòd sapiens & intelligens viderit stultos multas plagas pati, solâ increpatione frangitur, juxta illud,

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Plagas intellige, non tam ab hominibus, quàm manu Dei inflictas peccatoribus & stultis hominibus, quò cautiores fiant fideles, quos duntaxat sapientes esse apud hunc sapientem putamus.

11. *Semper jurgia quærit malus, angelus autem crudelis mittetur contra eum.* Heb. *Rebellis etiam quærit malum, & nuncius crudelis mittetur contra eum*] Aben Hezra refert verba, *quæret* & *mittetur*, ad Deum: ut sit sensus, Si quis fuerit rebellis & contumax contra increpationem, & usqueadeo stultus, ut non solùm non admittat increpationem, sed etiam amarulentior & asperior evadat admonitus, Deus *quæret malum contra eum*, h. e. vult eum crudeliter punire, & *mittere angelum crudelem contra eum*; & erit sensus, Satius esse temporalem sustinere castigationem, quàm suppliciis reservari per malos angelos infligendis. Sunt qui non jungant has duas voces מלאך אכזרי, *Angelus crudelis*, sed supplent aliquid ad hunc modum, *Angelum, qui plagâ crudeli percutiet, mittet contra eum Deus.* Stulti nec admonitione nec plagis castigantur, imò nonnunquam rebelles & obstinati tam sedulò tendunt ad suum malum, ut diceres eos quærere suam perditionem. Id quod cùm de aliis, tum de Pharaone, qui neque verbis Moysi, neque plagis Dei ad saniorem mentem potuit revocari, locum habet: suum *malum quærere* non cessavit, donec tandem *missus sit contra eum angelus crudelis.* Talis sententia manet eos, qui nec increpatione nec verberibus, ad sanam mentem redire volunt. Dei patientiam & longanimitatem docet proverbium, & finem obstinatorum.

12. *Expedit magis ursæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua*] Heb. Supplenda quædam omittit, ad hunc modum, *Occurrere ursæ orbatæ*, (sup. *simile est*, vel *melius*,) *quàm viro stulto in stultitia sua:* vel sic ad verbum, (sup. *bonum est homini*) *ut occurrat ursæ orbatæ, & non occurrat stulto in stultitia sua.* Perdidisse catulos duplicat ferocitatem hujus animalis, alioqui crudelissimi ac ferocissimi, nihilominus tamen humano ingenio & industriâ sæpe superatur hoc animal, aut cavetur. Cæterùm stultum in stultitia sua confidentem, nullâ neque arte neque viribus possumus domare. Pendet ex præcedentibus, & ad eos refertur qui nullam increpationem admittunt: sed rebelles, ut phreneticus medicum adoritur, sic hi pessimè volunt his qui rectè consulunt & hortantur. Crudeliores ursis, cùm illi injuriam allatam, & catulos sublatos ulciscantur, isti in benevolos maximè sæviunt. Id quod cùm de aliis malorum generibus rectè potest intelligi, tum verò de his maximè, qui pravis dogmatibus rebelles & incorrigibiles effecti, majorem in modum sævire solent in eos qui ad sanam mentem hujusmodi stultos homines revocare conantur.

13. *Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo ejus.* Heb. *Est qui reddit malum pro bono, non recedet*, vel *non solet recedere, malum de domo illius*] Ingratus est qui non reddit bonum pro bono, si modò vires sufficiant, cùm juxta doctrinam Euangelicam debeamus bonum pro malo rependere, & orare pro persecutoribus: qui verò *malum pro bono reddit*, etiam si per humanas leges nullâ pœnâ pro hujusmodi crimine sit obnoxius, Deus tamen qui summè bonus est, tam insignem ingratitudinem non sinet esse impunitam, non sinet malum & afflictionem ab ædibus & familia ingratorum recedere. Allegoricè à domo populi Judaici malum non recedit, qui maximis à Domino acceptis beneficiis, ingratissimi fuerunt. Juxta parabolam quâ usus est Esaias, Esa. 5. *Quid est quod ultrà debui facere vineæ meæ & non feci?* Ipsi tamen non solùm servos, sed filium interfecerunt. Et proinde juxta id quod clamando optabant illis usuvenit, *Sanguis ejus super nos & super filios nostros*, Matth. 27.

14. *Qui dimittit aquam caput est jurgiorum; & antequam patiatur contumeliam, judicium deserit.* Heb. *Aperiens aquam, principium est contentionis: antequam misceatur lis, dimitte,* sup. *eam*] Sicut ille qui aperit aquas, & fossam scindit, magnæ inundationis causam præstat, quam postea non potest cohibere, neque revocare; sic contentioni & jurgio facile est dare principium, litem verò componere difficillimum: vel sensus erit, Qui principium dat contentioni totius litis est habendus autor; sicut ille qui aperit & dimittit aquas inundare super terrã, quæ priùs alveo defluebant. Et proinde ut in cæteris affectibus moderandis principiis obstandum est, ità in litibus & contentionibus: nam ut aqua, ruptâ fossâ, non potest revocari, ità nec ira: & contentio ubi semel cœperit, vires acquirit. Proverbium hæresiarchas & sectarum magistros maximè condemnat, juxta sensum allegoricum.

15. *Qui justificat impium, & qui condemnat justum, abominabilis est uterque apud Deum*] *Condemnans justum,* verti potest, *& impium faciens justum.* Sensus non est dissimilis verbis Esaiæ, *Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum,* Esa. 5. Impio tribuere laudem justitiæ, coram Domino est abominatio: nam ità fiet, ut neque ipse resipiscat & vitam corrigat, neque tanquam summum malum improbitatem exsecrentur homines: quod in vita humana imprimis est utile, nempe, ut justitia & æquitas apud omnes bene audiat, iniquitas autem digno vituperio afficiatur; & erit sensus, Qui verbis & quotidiano sermone justum dicit impium, & contrà qui justum pro impio habet, præter hoc quòd citra æquum & bonum famam hominis denigrat, etiam obstat quò minùs & alii justitiam sectentur: vel potiùs sensus est proverbii, juxta alia prophetæ verba, *Væ qui justificatis impium pro muneribus, & justitiam justi aufertis ab eo:* ut ad judices spectet, qui causam iniquam prolatâ sententiâ corroborant & justâ ostendunt; & contrà, causam justam iniquâ faciunt judicis autoritate. Hoc proverbio veluti spiritu prophetico condemnavit Salomon Judæos, qui clamabant coram Pilato, *Non hunc sed Barrabam:* & quotquot in Christum non credunt, justum condemnant.

16. *Quid prodest stulto habere divitias, cùm sapientiam emere non possit?* Aliter, *Quorsum hoc, pretium in manu stulti, ut emat sapientiam, cùm cor non sit illi?*] Qui philosophiæ & sapientiæ mundanæ studiosi sunt, multas coguntur impensas facere, dum libros, dum præceptores sibi comparant. Verùm ad cœlestem hanc sapientiam à Salomone traditam, studioso magìs opus est animo quàm opibus. *Cui est cor,* h. e. qui ex animo studiosus est, hic sapientiam facilè sibi comparabit absque munere, juxta illud, Esa. 55. *Et qui non habetis argentũ, properate, emite & comedite.* Cæterùm qui stultus est, cui animus deest & fides, quamvìs in promptu habeat opes & munera, non poterit sibi comparare sapientiam. Non igitur opibus congerendis studendum est, sed prima sapientiæ cura habenda est, juxta illud, Matth. 6. *Primùm quærite regnum Dei.* Docet proverbium præcipuum pecuniarum & divitiarum usum esse ut opera misericordiæ fiant, quibus remissio peccatorum comparatur, quæ est prima pars sapientiæ.

18. *Omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustiis comprobatur.* Aliter, *Et frater ad angustiam nascetur*] Ad sapientem spectat distinguere inter amicum verum & fucatum, qua de re libellos integros scripsere hujus mundi sapientes, sed fortassis non tam sapienter ut Salomon in uno hoc versiculo. Fidus & verus amicus omni tempore, sive prosperitatis, sive adversitatis, diligit & juvat amicum. Cæterùm si quis nascatur amicus sub ipsa adversitate & *angustia,* non tam amicus quàm frater habendus est: hoc est, longè fidelissimus amicus est, qui accedit quasi nasceretur in tempore angustiæ. Aliter, Amicus est qui amicitiæ præstat officia, verùm qui perseverat in amicitia, in angustiis perinde est fidendum ei, ac si tibi frater nasceretur. Videtur ad tempora fidei Christianæ referendum: q. d. Semper ab exordio mundi solet amicus diligere amicum: verùm tempore prædicationis Euangelii, quod tempus persecutionis est & angustiæ, non tam amici quàm fratres sunt, mutuò se amantes, qui etiam sub ipsa angustia nascuntur amici, cujus rei plurimæ exstant historiæ. Sunt qui sic locum intelligant, quasi ostenderit distinctionem inter amicum & fratrem, qui ferè ingratus est, neque colit amicitiam præterquam in tempore angustiæ, cùm de fratris summo discrimine agitur, fidam ostendit amicitiam, ac si tunc primò nasceretur frater.

19. *Stultus homo plaudit manibus cùm spoponderit pro amico suo.* Aliter, *homo deficiens corde stipulatur manu,* vel *figit manum, spondens sponsionem coram amico*] Quàm periculosa res sit sponsionem facere, & stipulari pro fide aliena, ostensum est à Salomone cap. 6. *Fili mi, si spoponderis pro amico tuo.* Meritò igitur *homo deficiens corde* dicitur, qui in re tanti momenti & tam periculosa ludit & jocatur, *plaudens manu,* ut Hieronymus vertit, secutus Lxx potiùs quàm Hebræam veritatem, nam תוקע כף *percutiens* vel *figens manum* significat; Lxx verò ἐπικροτεῖ καὶ ἐπιχαίρει. Quàm gravis res sit de fide aliena spondere, noverunt hi qui fidejussionibus ad inopiam pervenerunt & miseriam. Hi *corde deficiunt,* propter defectum cordis, h. e. prudentiæ, non prævident quantæ lites, quanta jactura rerum & amicorum possint hinc evenire. Nam ut sunt boni amici qui bene diligunt, ità sunt fraudulenti, qui captant occasionẽ fallendi per fidejussionẽ; quos cavere monemur hoc versiculo, nè ex numero eorum habeamur quibus deficit cor, juxta illud quod sequitur;

20. *Qui meditatur discordias, diligit rixas: qui exaltat os suum, quærit ruinam.* Heb. *Diligit prævaricationẽ qui diligit litem: qui exaltat ostium suũ, quærit rupturã*] Non est satis tutum fidejubere pro amico, nam sunt quos juvat lites sectari, quod indè constat quia *amant ruinam,* sive (ut est in Hebræo) *prævaricationem,* h. e. non stare promissis. Et quemadmodum qui ædificando *elevat portam suam,* h. e. ædes suas (totum à parte) *confractionem & rupturã* ædium *quærit,* dum altitudini robur ædificii non respondet (quamvìs hoc non animadvertat ille) sic qui *exaltat* & elevat *ostium* oris sui, majora pollicendo quàm præstare poterit: & pro suis promissis amicum vult fidejubere, contritionem & *ruinam* quærit amici, quocum litigare amat, postea quàm prævaricatus est, promissa non præstans. Juxta sensum mysticum, proverbium est contra eos qui manum mittunt ad aratrum, & retro respiciunt: qui cùm plura pollicentur quàm præstant, exaltatione oris propriam ruinam quærunt.

21. *Qui perversi cordis est, non inveniet bonum: & qui vertit linguam, incidit in malum*] Sc. quod cogitavit facere aliis. Ex præcedente pendet versiculo: nempe, *Qui amat prævaricationem, & elevat linguam suam, est perversus corde: iste non inveniet bonum,* h. e. Deum non cognoscet, vel sapientiam non potest comparare sibi, non magìs quàm ille qui cor non habet: præsertim si linguam etiam invertat, & incipiat docere perversè, tunc cadet in malum. Aliter, *Cadit in malum,* dum reddit pro bono malum, perversitate cordis & inversâ linguâ, creditorem suum & fidejussorem, à quibus beneficia accipit, fraudulenter decipere molitus, ut ad superiora referatur: vel in genere dictum potest intelligi de quocunque perverso corde, & inversâ linguâ, quæ maximè aliena sunt à sapientia omni fuco carente, & cordis & linguæ, *Qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus,* 1 Pet. 2.

22. *Natus est stultus in ignominiam suam, sed nec pater in fatuo lætabitur.* Heb. *qui generat fatuum ad tristitiam suam, & non lætabitur pater stulti*] Jamdudum asseruit Sapiens, magnum honorem habere patres senes ex filiis & nepotibus, non tamen ex quibuslibet, sed ex probis & sapientibus: nam præstat non procreare, nec habere liberos, quàm improbos, quos pater sine tristitia non potest intueri, cùm suam negligentiam, qui non castigavit adhuc infantes, tum illorum qui improbi evasere conditionem dolens. *Et non lætabitur in fatuo*] Geminat eandẽ sententiam, volens ingentem patris tristitiam significare: vel sensus erit, Dolet pater se stultum genuisse, de quo in vita lætari non potest. Hoc proverbio monentur homines,

homines, nè temere ad procreandos liberos properent, ſed legitimo modo,& omni debitâ diſpoſitione ſeſe præparent, à Deo petentes liberos, quos in cultu unius Dei & probitatis ſtudio nutriant, ſic demum de illis ſolidam lætitiam habituri.

23. *Animus gaudens ætatem floridam facit : ſpiritus triſtis exſiccat oſſa.* Senſum reddidit interpres. Heb. *Cor latum bonam facit medicinam*, vel *bene facit ut medicina: ſpiritus triſtis exſiccabit oſſa*] De triſtitia dictum eſt quam habet pater de filio ſtulto, quæ quantum mali afferat ſenectuti patris hoc verſiculo oſtendit. q. d. Filius malus qui, ſapientiam & diſciplinam capere recuſat, patri tam in animo quàm in corpore affert injuriam, nam ex triſtitia naſcuntur morbi corporis, ex lætitia verò ſanitas. Cor lætum confert ad ſanitatem tanquam medicina : optima eſt expoſitio. Alioqui ſenſus eſſe poteſt, lætitiam cordis commendare medicinam, & efficacem reddere : q.d. Medicina non proderit niſi animo ſit læto qui recipit. Sunt ex Rabbinis qui deducunt vocem גהה à verbo נגה quod *ſplendeſcere* ſignificat ; ut ſit ſenſus, *Cor latum* juvat, ſive bonam facit aciem oculorum, quæ in ſenibus deficere ſolet maximè ; & *ſpiritus triſtis exſiccat oſſa*, in quibus vires corporis maximè conſiſtunt. Equidem *ſeculi triſtitiam* intelligo, quæ ſecundùm Paulum *mortē operatur*, 2 Cor.7. & gaudium ſpiritûs, de quo Chriſtus, *Triſtitia veſtra vertetur in gaudium*, Joan.16. & Paulus, *Gaudete in Domino ſemper*, Philip.4. h.e. ſemper in animo eſſe ſanum, etiam ſine medicina pœnitentiæ.

24. *Munera de ſinu impius accipit, ut pervertat ſemitas judicii.* Poteſt eſſe ſenſus, *Munus accipiet de ſinu impii*, ſup. *judex* ; vel, *iniquus accipiet munus de ſinu, ut impertiat judici*. Ambiguo ſermone voluit Salomon intelligere, iniquum eſſe & qui accipit munus, & qui largitur, quantumvìs ſecretè, ut pervertatur judicium. Sunt *ſemitæ judicii* leges, quas qui *pervertit* non unum hominem afficit injuriâ, ſed in remp. multis nominibus iniquus eſt, dum ſuum privatum commodum cum alieno incommodo & legum violatione ſequitur ; neque minùs malum quia ſecretum, hoc enim ſignificat *è ſinu*. Quòd ſi impius eſt, qui pro munere pervertit vias judicii, ubi de caducis agitur rebus, quantò magìs qui foro conſcientiæ præſidens Epiſcopus, aut ſacerdos, cum jactura animarum pecunias accipit ut judicium pervertat ?

25. *In facie prudentis lucet ſapientia, oculi ſtultorum in finibus terræ* ; vel, *coram prudente erit ſapientia*] Sæpe diximus Salomonem per *ſapientem* & *prudentem* bonos, ſtudioſos & fideles intelligere ; per *ſtultos*, improbos & iniquos. *Coram prudente*, vel potiùs *cum facie prudentis eſt ſapientia*, quòd præſens ſit & familiare viro probo bene agere, vel quòd ſemper Dei voluntatem reſpiciat, & quid lex Dei (in qua eſt ſumma ſapientia) præſcribat, ſolùm attendat, ſapientiam præferat omnibus muneribus, ut referatur ad ſuperiorem verſum. Sed *oculi ſtultorum*, qui terrena ſapiunt, & quorum Deus venter eſt, non habent ſapientiam in quam reſpiciant, idcirco reſpiciunt in *extremum terræ*, h. e. ad infima quæque ex his rebus terrenis, vel ad *extrema terræ*, quòd inſatiabiles ſint oculi illorum in rebus mundanis, neque præſentibus ſint contenti, ſed aliena quæ procul ſunt animo complectantur, vel orbis dominium ambientes. Sunt qui referunt *fines terræ* ad *ſapientiam*, non ad *oculos ſtulti* : & erit ſenſus, Quàm longiſſimè abeſt ſapientia ab oculis ſtulti, ut qui nihil minùs quàm de ſapientia cogitat : vir prudens ob oculos habet ſapientiam, ut locum habeat illud Euang. Matt.6. *Ubi eſt theſaurus tuus, ibi eſt cor tuum.*

26. *Ira patris filius ſtultus, & dolor matris qui genuit eum.* Heb. *Amaritudo genitricis illius*] Sæpe repetit hanc ſententiam Salomon, ſub diverſa verborum forma, non ſolùm quòd frequentiſſimè uſuveniat, ut graviſſimam ſeu iram ſeu triſtitiam ob filiorum ſtultitiam ſuſtineant patres, ſed quòd ſit prima & præcipua pars ſapientiæ in juvenibus (quos Salomon inſtruit) parentibus obtemperare, ut inquit Paulus Ephes.6. *Honora patrem tuum & matrem tuam, quod eſt mandatum primum in promiſſione, ut bene ſit tibi* ; neque enim vitâ dignus eſt, qui ingratus eſt illis per quos vitam accepit.

27. *Non eſt bonum damnum inferre juſto, nec percutere principem qui recta judicat*] Quamvìs ſunt iniqui judices qui munera accipiunt ſecretò, ut modò dictum eſt, tamen non oportet putare omnes eſſe tales : ſunt enim juſti judices, quos non eſt bonum condemnare, h. e. de quibus malè ſentire iniquum eſt ; & ſunt principes liberales, qui munera contemnunt, de quibus malè loqui, cùm quod æquum eſt judicent, non eſt bonum ; ut referatur ad tertium præcedentem verſiculum. Alii referunt ad verſiculum proximè præcedentem ; ut ſit ſenſus, Etiam damnare patrem juſtum cum filio ſtulto, non eſt bonum : ſunt enim multi patres valde ſoliciti ut filios ad bonam frugem deducant, quod nullâ ratione facere queunt. Aliter גם i. *etiam*, refertur ad munus; q. d. munus accipere è ſinu ad judicium pervertendum malum eſt : etiam juſtum condemnare ſine munere malum eſt; q. d. bis peccant judices qui munera accipiunt, & quòd munera accipiunt, & quòd innocentem condemnant.

28,29. *Qui moderatur ſermones ſuos doctus & prudens eſt, & pretioſi ſpiritûs vir eruditus.* Heb. *Continet eloquia ſua qui ſcit ſcientiam*, *pretioſus ſpiritu eſt vir intelligentiæ. Stultus quoque ſi tacuerit, ſapiens reputabitur ; & ſi compreſſerit labia ſua, intelligens.* Heb. *Stultus quoque qui ſibi imponit ipſi ſilentium*, *ſapiens æſtimabitur : comprimens labia ſua, intelligens*] Hos duos verſiculos ſic connectit Aben Hezra. Multa dicta ſunt de laudibus linguæ ſapientis, & in reprehenſionem ſtultorum labiorum. Silentium quoque in homine prudente non caret ſuâ laude, imò quò quis doctior & prudentior, hòc novit meliùs loquendi tacendíque vices : & *pretioſus ſpiritu*, h. e. præditus rarâ quadam mentis intelligentiâ, contemplatione & meditatione ſolitariâ magìs gaudet, quàm cum aliis ſermones conſerere : neque ſolùm doctis hominibus magna virtus eſt taciturnitas, ſed etiam in indoctis & in ſtultis nihil magìs laude dignum invenias quàm ſi tacere noverint. Reputabitur enim pro ſapiente ſtultus taciturnus, & reputabitur intelligens qui obturat labia ſua. Alii ad laudem ſapientis putant referendum, quòd non ſolùm ipſe noverit tacere, & prohibere ſuam linguam à malo, ſed etiam novit ſtultis hominibus ſilentium imponere ; prior expoſitio eſt melior. Sunt qui vocem Hebræam קר legentes, & interpretantes ut ſcribitur (Hebræi enim legunt יקר) vertunt non *pretioſus ſpiritu* vel *raro ſpiritu*, ſed *frigidus ſpiritu*, qui novit ſpiritum & iram cohibere.

DRUSIUS.

1. חֲרֵבָה. A. ἀνεξηραμμένος *ſiccata*. Th. καθ' ἑαυτὸν *convenientem ſibi*] *Siccata* ἐξηραμμένος· compoſitum pro ſimplici: nam ἀνεξηραμμένος propriè *reſiccata*. Sed eſt cur malim *ſicca*, ξηρὸς. ¶ *Convenientem ſibi*] Quæ ſorti ſuæ & conditioni conveniat, quæ ſit pro facultatibus ejus qui eâ veſcitur. Coactum & dilutum nimis.

2. יִמְשֹׁל בְּבֵן מֵבִישׁ. S. Th. υἱοῦ καταισχύνοντος *filio pudendo*] *Dominabitur in filium pudendum*. υἱὸς καταισχύνων ità dicitur ut γυνὴ καταισχύνουσα *mulier pudenda*. Ad verb. *pudefaciens*, qui videlicet ſe & parentes ſuos pudefacit. ¶ יַחֲלֹק נַחֲלָה. A. S. Th. μεριεῖται κληρονομίαν *dividet hereditatem*.

3. וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהֹוָה. A. S. Th. καὶ δοκιμάζων καρδίας Κύριος, *& probans corda Dominus*. Schol. ἐκλέγεται καρδίας Κύριος, *ſeligit corda Dominus*.

5. חֵרֵף. A. S. Th. ὠνείδισεν *probro affecit*.

6. וְתִפְאֶרֶת בָּנִים. S. καὶ δόξα υἱῶν *& gloria filiorum*.

7. לֹא נָאוָה. S. οὐ πρέπει *non decet*. ¶ לְנָדִיב. Th. ἡγεμόνι *duci*. ¶ שְׂפַת. A. χεῖλος *labium*.

8. אֶבֶן. S. σταθμὸν *pondus*. Th. λίθος *gemma*] *Pondus* : ſic אבן שלמה *pondus integrum* : nam lapidibus ponderamus. Sic *lapides ſacculi*, i. Pondera. ¶ *Gemma*. λίθος dixit pro λίθος τίμιος *lapis pretioſus*, i. gemma.

Moschopulus, ὁ λίθος ἀντὶ τῶν τιμίων λίθων. Significat hoc sensu nomen esse femininum.

9. וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף. S. ὁ δὲ δευτερῶν λόγον διαχωρίζει συνήθειαν, *qui verò iterat sermonem, disjungit consuetudinem.* Th. καὶ δευτερῶν ἐν λόγῳ διοίζει ἡγέμενον, *& iterans in sermone dividit ducem*] Qui rem ab uno ad alium defert; delator. ¶ *Consuetudinem*, amicorum inter se. ¶ *Ducem*; ducem amicorum, i. primarium seu præcipuum amicum.

10. תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה. Th. Ἥξει ἐπιτίμησις εἰς τὸν συνετὸν ὑπὲρ τὸ πλῆξαι ἄφρονα - - - *Intrat increpatio in intelligentem altiùs quàm si percutias amentem* - - - A. Πλῆξις ἐπιτιμήσεως ἐπὶ συνιόντι, *Percussio increpationis in intelligente*] *Intrat*; ἥξει, *veniet.* ¶ *Percussio*; Interpretatur חחת ac si esset nomen à חתת *contero.* ¶ *In intelligente.* συνιῶν pro συνιεὶς *intelligens*: unde hîc συνιόντι *intelligenti*, & alibi τοῖς συνιῶσι *intelligentibus.*

11. מְרִי. S. ἐρεθισμοὺς *irritationes, provocationes.* Th. παραπικρασμὸν *exacerbationem.* ¶ אַכְזָרִי. Schol. ὠμὸν *crudum.* S. ἀσπλαγχνον *immitem, crudelem.*

12. פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ. Th. Συναντῆσαι ἄρκῳ ἠτεκνωμένη ἀνδρὶ, καὶ μὴ ἀσυνέτῳ ἐν ἀφροσύνῃ αὐτοῦ, *Occurrere ursa catulis orba virum satius est quàm stulto in amentia ejus.*

14. פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן. Th. Ἀπολύων ὕδωρ, ἀρχὴ μάχης, *Solvens aquam, initium pugnæ*] *Dimittens.* Idem verbum in illo, *Nunc dimittis servum tuum in pace.*

16. לָמָּה זֶּה מְחִיר בְּיַד כְּסִיל. A. S. Ἵνατί τοῦτο ἀντάλλαγμα ἐν χειρὶ ἀνοήτου; *Cur hoc ut commutatio sit in manu amentis?*] *Pretium.*

17. בְּכָל עֵת. Schol. εἰς πάντα χρόνον *omni tempore.*

18. תּוֹקֵעַ כָּף Th. ἐπικροτήσει χειρὶ *plaudet manu.*

19. מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ שָׁבֶר. S. Th. ὑψῶν θύραν αὐτοῦ ζητεῖ συντριβὴν, *qui extollit portam suam, quærit contritionem*] Portam domûs, vel ostium oris.

20. עִקֶּשׁ לֵב. S. Th. στρεβλοκάρδιος *perverso corde præditus*] Vide quæ scripsimus Prov. 11. 20.

21. נָבָל. A. ἀποῤῥέοντι *defluenti.* S. μωρῷ *stulto.* Th. ἀναισθήτῳ *stolido*] Aut *stupido*, q. *sensu communi carenti.* Sed in his libris αἴσθησις pro *scientia*, i. דעת, usurpatur. Ergo ἀναίσθητος *scientiâ carens.* ¶ *Defluere de mente* dicitur qui desipit. Expressit etymon nominis נבל, quod à נבל *defluo, marcesco.*

22. יֵיטִב גֵּהָה. S. ἀγαθύνει ἡλικίαν *bonam reddit atatem.* ¶ וְרוּחַ נְכֵאָה. A. καὶ πνεῦμα πεπληγμένον *spiritus percussus.* S. τεταπεινωμένον *humiliatus,* κατανενυγμένον *compunctus.*

23. רָשָׁע. Schol. ἀσεβὴς *impius.*

24. אֶת פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה. S. κατὰ πρόσωπον συνετοῦ σοφία, *in vultu intelligentis est sapientia.*

25. מֶמֶר. A. S. πικραίνων *acerbans.* Th. πικρασμὸς *acerbatio.*

26. נְדִיבִים. S. ἐκουσιαζόμενον *ultro ac spontè liberalitatem exercentem.* ¶ עַל יֹשֶׁר. A. ἐπὶ εὐθύτητι *propter æquum.*

27. יוֹדֵעַ דָּעַת. A. ἐπιστήμων *peritus.* Alius, γινώσκει γνῶσιν *novit scientiam.*

28. גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב. A. S. Th. Καίγε ἄφρων κωφεύων, σοφὸς λογισθήσεται, *Etiam stultus, si mutus sit, sapiens reputabitur*] Tacens ut mutus, ac si mutus esset. ¶ אֹטֵם שְׂפָתָיו נָבוֹן. A. Th. βύων - - - *obstruens.* - - - Alius, φιμῶν χείλη αὐτοῦ, συνετὸς, *qui capistrat labia sua, intelligens*] *Obstruens*; *qui obturat.* ¶ *Capistrans*; φιμὸν *camo* seu *fiscellâ capistro, obturo.* Lex. vet. φιμῶ, *compesco.*

GROTIUS.

2. *Servus sapiens dominabitur filiis stultis*] Manumissus tutor filiis relinquetur. Gal. 4. 1, 2. Τὸ ἄρχειν κρείσσονος, aiunt Philosophi. ¶ *Et inter fratres hereditatem dividet*] Tutorio officio.

10. *Plus proficit correptio apud prudentem quàm centum plagæ apud stultum*] In Hebræo pro *plus proficit* est *descendit*, i. in animum penetrat. *Sapienti dictum sat est.*

11. *Angelus autem malus mittetur contra eum*] Nuncius qui ei mortem denunciet.

14. *Qui dimittit aquam caput est jurgiorum: & antequam patiatur contumeliam, judicium deserit*] Meliùs sic ex Hebræo, *Aperit aquas qui principium est contentionis: propterea antequam lis commisceatur, desere.* Ut qui incile facit in ripa amnica, nescit quousque amnis sit penetraturus; ità qui jurgia incipit: quare priusquam incalescant, incidenda sunt.

15. *Qui justificat impium*] i. Eum absolvit, aut illi causam injustam adjudicat. *Justificare* est tractare ut justum.

16. *Qui altam facit domum suam quærit ruinam: & qui evitat discere occidet in malo*] Hoc ex Græco est, non ex Hebræo.

17. *Omni tempore diligit qui amicus est*] Qui verè amat, mutatâ fortunâ amicum non deserit. Menander,

Χρυσὸς μὲν οἶδεν ἐξελέγχεσθαι πυρὶ,
Ἡ δ' ἐν φίλοις εὔνοια καιρῷ κρίνεται.

¶ *Et frater in angustiis comprobatur*] Amicus in rebus adversis velut frater apparet, imò plusquam frater, ut mox dicitur 18. 24. Nec aliter censet Euripides Oreste,

Ὡς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὢν
Μυρίων κρείσσων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι φίλος.

Bene autem *in angustiis.*

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est experienda fides,

ait Ovidius. Pro *comprobatur* in Hebræo est *nascitur*, pro *ostendit se.*

19. *Qui meditatur discordias, diligit rixas; & qui exaltat ostium suum, quærit ruinam*] Sensus meliùs cohærebit si ex Hebræo vertas, *Diligit iniquitatem* (i. omne peccati genus) *qui diligit jurgium, & ampliat januam ejus* (nempe *iniquitatis*) *qui quærit fracturam*, i. dissidia. Discordia multis peccatis viam aperit.

23. *Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitam judicii*] Vide quæ suprà 15. 27. & Deut. 16. 19.

28. *Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur*] Sicut cuidam dictum est, *Si tacuisses, Philosophus fuisses.*

CAP. XVIII.

MUNSTERUS.

1. *Cui in votis est*] Quidam Hebræi hunc locum sic exponunt, *Propter desiderium cordis sui deserit quis locum suum, & adjungit se viris integris moribus & sapientiâ, ut sapientiam addiscat.* Alii exponunt in malam partem, quòd *plerique ob vehementiorem habendam delectationem segregant se ab hominibus*, &c. Capitur autem לתאוה pro בעבור תאוה, & התבודד pro נפרד, & יתגלע pro יתערב. Unde quidam sic exponunt, *Qui se animo ab aliis sequestrat, in omnibus affectum suum secutus, is cunctis rebus vel solidissimis se immiscet, captans occasionem ab aliis dissentiendi.*

3. *Cùm venit impius*] i. Quando impius nascitur, venit publicum malum in mundum.

4. *Aquis profundis*] Ut aquæ profundæ exhauriri nequeunt, sic nec verba sapientiæ, &c.

8. *Verba delatoris*] h. e. Delatores & bilingues sunt publicæ orbis pestes, conturbantes pacem, & amicitiam dirimentes, atque per sycophantias suas dissidia seminantes. Sunt qui מתלהמים exponunt pro מכים, sicut nos vertimus: alii interpretantur pro דברים מסותרים *verbis occultis*, quibus calumniatores & sycophantæ quidam utuntur in proximi perniciem.

9. *Qui desistit ab opere suo*] Damnatur hîc ignavia & negligentia quorundam hominum, qui, cùm à labore cessent & non habeant unde vivant, necesse est ut משחיתים fiant, h. e. *qui alios circumveniant & imposturas exerceant.*

11. *In*

11. *In imaginatione ejus*] h. e. Habet dives hanc falsam opinionem, quòd divitiæ ejus sint unicum fortalitium ejus, cùm interim justus longè tutiorem habeat munitionem ad quam confugiat, nempe *nomen Domini*.

12. *Ante contritionem*] Habet hunc sensum, *Superbi humiliantur, & humiles exaltantur*.

13. *Qui respondet*] Stultus reputandus est qui non requisitus in causa aliqua respondet.

14. *Spiritus hominis*] Sensus est, Morbi animæ longè graviores sunt morbis corporis, quia anima potest sanare corpus ægrotum, non autem corpus animam.

16. *Donum hominis*] Qui liberalis est in erogandis donis, huic aditus patet usque ad Principes & Reges.

17. *Justus prior est in causa sua*] Qui justam habet causam, is simpliciter & confidenter proponit eam Judicibus; cùm adversarius ejus, ut illam impugnet, multas cogatur facere inquisitiones & excogitare commenta. Alii tamen referunt *& scrutatur eum* ad Judicem, qui alteri non tam facilè credit ut priori, qui liberè causam suam proposuit.

18. *Fortiter renitentes*] i. Qui utrinque pertinaces sunt, componitur causa eorum per sortis projectionem.

19. *Frater iniquitate offensus*] Hebræi variis modis locum istum exponunt, ut nesciam quis veriorem posuerit expositionem. Sunt enim qui hunc colligunt sensum; Frater etiam à fratre offensus illi in necessitate magis prodest quàm urbs fortis, eò quòd sint de carne atque sanguine uno. Sic fratres qui in mutua sunt dissensione, tempore necessitatis unus alteri fert opem, & est quasi fortalitium repagulis obseratum. Alii referunt hanc sententiam ad *sortem*, quòd ea implacabiles fratrum dissensiones quæ ratione hereditatis oboriuntur componat.

VATABLUS.

1. OB *desiderium*, &c. לתאוה יבקש נפרד] Fut. Heb. pro præs. acsi dicat, *Præ desiderio ejus sapientiæ, quærere solet* quærens sapiens sapientiam, *sejunctus* ab hominibus, i. posthabitis rebus omnibus. Alii, *Secundùm desiderium*, sive *Præ desiderio quæret separatus*: i. liber omni re terrenâ. Ex more Hebraico subaudiri debet nomen vel participium à verbo descendens; ut à *quæret*, *quærens*. ¶ *Sapientiâ* תושיה] *Doctrinâ verâ*: vel, *eruditione sanâ*. Quidam parùm ex loco vertunt *essentiâ*. Alii, *soliditate*.

2. *Non complacebit sibi*, &c. לא יחפוץ כסיל בתבונה] *Stultus non delectatur intelligentiâ*; vel *prudentiâ*. ¶ *Nisi cùm manifestatur cor ejus* כי אם בהתגלות לבו] Ad verb. *sed in patefacere cor ejus*, i. in eo quod manifestat cor ejus; nempe in stultitia. Quidam, *Sed* in eo quod *volutat corde suo*.

3. *Et cum* viro *ignominioso* ועם קלון] Ad verb. *& cum ignominia*: i. cum viro ignominioso.

4. *Vena* מקור] *Fons*.

5. *Non est bonum* לא טוב] i. Pessimum est: nam quando Hebræi volunt explicare superlativum, dicunt per negationem. ¶ *Ut declinare faciant*, &c. להטות צדיק במשפט] *Ut cadere facias justum judicio*. Alii, *ut pervertas* causam *justi in judicio*.

6. *Labia stulti*, &c. שפתי כסיל וגו'] *Sermones stulti deveniunt in litem: & os ejus ad verbera invitat*. Vel, *convocat ad digladiationes*.

7. *Et labia ipsius*, &c. ושפתיו מוקש נפשו] *Et verba sua offendiculum animæ suæ*: q. d. Læditur stultus proprio sermone.

8. *Susurronis* נרגן] *Delatoris*; *detractoris*. ¶ *Velut blanda* כמתלהמים] à להם *blandiri*, *lenire*. Alii, metathesi literarum, ab הלם *contrivit*, *percussit*, *vulneravit*, vertunt *velut percussiones* leves: q. d. *Verba delatoris clàm occidunt*. Vide eadem infrà 26.22.

9. *Qui remissus*, &c. מתרפה במלאכתו] *Qui dereliquerit opus suum*. ¶ *Frater est* אח הוא] Hebraismus, pro *similis est*. ¶ *Domino dissipanti* לבעל משחית] *Domino* [i. viro] *perdenti*, sub. *facultates suas*.

10. *Et exaltabitur* ונשגב] i. Erit in loco alto & tuto.

11. *Urbs fortitudinis suæ* קרית עזו] Hebraismus, *urbs fortissima ipsius*. ¶ *Elevatus*, &c. נשגבה במשכיתו] *Altus* [vel *sublimis*] *in mente sua*, vel *opinione*.

12. *Elevatur* יגבה] Fut. Heb. pro præs. *se exaltat*: aut *exaltare solet*. Simile habes suprà 16.18. *Superbi humiliantur*; *& humiles exaltantur*. ¶ *Humilitas* ענוה] *Dejectio*; *mansuetudo*.

14. *Feret infirmitatem ejus* יכלכל מחלהו] Fut. Heb. pro præs. *perfert morbum ejus*, i. corporis sui in quo habitat. ¶ *Percussum* נכאה] *Perculsum*, vel *perturbatum aliquâ afflictione*: q. d. Levius est ferre corporis quàm animi infirmitatem. ¶ *Feret* ישאנה] Ad verb. *feret eum*? Redundat pronomen Latinis. Alii, *levabit*, vel *sustentabit eum*.

15. *Cor intelligens* לב נבון] *Animus prudentis*.

16. *Dilatare facit ei* locum ירחיב לו] Ad verb. *latum facit ei*, sub. *viam*. Quidam vertunt, *parat aditum sibi*, ad Judices scilicet. Seipsum declarat sequentibus verbis.

17. *Justus prior* צדיק הראשון] *Justus* est *primus in lite sua*, i. Qui prior est in lite sua narranda Judici corrupto muneribus, est justus, h. e. superior in causa. ¶ *Venit autem*, &c. ובא רעהו וחקרו] *Quamvis veniat socius ejus*, [i. adversarius] *& investiget eum*, i. verba ejus: q. d. quamvis excutiat causam illius prioris.

18. *Et inter*, &c. ובין עצומים יפריד] *Et contendentes separat*: qui scilicet roborant sese in contentione & lite, ut annotat doctus inter Hebræos. Fut. Heb. pro præs. *separat unum ab alio*.

19. *Frater* læsus *durior est*, &c. אח נפשע וגו'] *Frater* læsus *obstinatior est*, &c. Alii, *Frater qui rebellat*, magis rebellat *quàm civitas fortis*. Præt. Heb. pro præs. i. Rebellio fratris gravior est quàm rebellio civitatis fortis contra Principem suum. Vel, *Frater qui prævaricatur* [i. à quo egreditur prævaricatio] magis prævaricatur *quàm civitas fortis*, sub. *quæ prævaricatur contra Regem suum*. Alii vertunt, *Frater* iniquitate offensus, *vehementior est urbe fortissimâ*. Alii jungentes præcedenti versui vertunt, *Frater* sorte *ejicitur* [*separatur*] *ab urbe forti*, i. ex contentione sua dura quæ illi est cum fratre, quæ fortior est *vectibus palatii*: q. d. Sorte dirimuntur lites inter fratres, quantumvis acerbæ. ¶ *Palatii* ארמון] i. Velut vectes quibus clauduntur fores palatiorum: q. d. Fortes sunt & gravissimæ.

20. *Satiatur* תשבע] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Proventu labiorum suorum* תבואת שפתיו] Repetitio est: idem est enim *proventus labiorum* & *fructus oris*, nempe sermo.

21. *In manu linguæ* ביד לשון] *In potestate linguæ*: q. d. Lingua potest interficere sermone suo, potest & servare. ¶ *Et qui diligit eam, comedet* ואהביה יאכל] Ad verb. *& diligentes eam, comedet*. Plurale singulari junctum, more Hebraico, pro, *unusquisque qui diligit eam, comedet*, vel *comedit*: ut sit Fut. pro præs.

22. *Mulierem* אשה] Alii subaudiunt *bonam*, alii *taciturnam*, quæ absolutè dicitur *mulier*, sive *uxor*. ¶ *Et hausit*, &c. ויפק רצון] *Et eduxit favorem*: vel *gratiam*, *beneplacitum*, & *amorem*. Metaphora ab iis qui hauriunt aquam: q. d. Hoc assecutus est beneficio Dei. Idem genus dicendi lege suprà 8.35.

23. *Deprecationes* תחנונים] *Verba supplicia*, vel *deprecatoria*: q. d. Utitur sermone supplici. Fut. Heb. pro præs. ¶ *Respondet dura* יענה עזות] Fut. Heb. pro præs. *loquitur aspera*, sub. *verba*. Frequenter enim Hebræi utuntur tanquam neutro substantivo, pro adjectivo cum substantivo.

24. *Vir amicorum*, &c. איש רעים וגו'] Ad verb. *Vir amicorum ad amicandum*, (si Latinè dici posset) *& est diligens magis conjunctus quàm frater*. Hebraicum dicendi genus, acsi dicas, *Vir deditus acquirendis amicis id facit ut multos amicos sibi faciat; propterea quòd amicus qui verè diligit conjunctior sit fratre*. Alii exponunt, *Vir qui multos habet sibi amicos debet se præstare amicum erga illos*, h. e. dare

dare operam ut eos in amicitia retineat: *nam amici superant fratres amicitiâ.* Quidam vertunt, *Vir aptus amicitiæ, & cui cordi est amicitiam colere, plùs amat & firmiùs quàm frater.* Alii, *Vir qui diligit amicos, associat illos sibi: & est amicus qui firmiùs adhæret quàm frater.*

CASTALIO.

4. *Profunda aqua sunt hominis verba: fluvius torrens est sapientiæ fluxio*] Prudens eloquentia torrens inexhausta.

8. *Calumniatoris verba sunt quasi seipsum ferientis*] Ità criminatur ut invitus & vero coactus facere videatur.

14. *Hominis mens ejus morbum sustentat, sed animum ægrum quis toleret?*] Mens corporis morbum levat, sed non contrà.

17. *Innocens est primus in sua causa, sed venit alius qui rimetur eam*] Qui primus suam causam exponit, jus sibi vendicat: sed audiendus est adversarius.

18. *Vehementes dirimit*] Vehementer diffidentes.

19. *Offensus frater munitam urbem superat, & ejusmodi contentiones sunt artium claustris similes*] Quò arctior fuit conjunctio, eò vehementius est eâ diremptâ dissidium.

20. *Sui cujusque oris fructu suus satiabitur venter*] Prout quis bene aut malè loquitur, ità ei bene aut malè erit.

22. *Qui uxorem invenit*] Scilicet bonam.

24. *Hæret interdum magis*] In amicitia perseverat.

CLARIUS.

1. *Ob delectationem*] i. Stultus, qui moribus ab aliis sejungitur (idcirco enim appellat *sequestratum*) quærit sapientiam tantummodo animi causâ: & ideo de qualibet re ac facultate vult disputare & loqui.

2. *Nisi ut aperiat cor suum*] Intellige ob inanem jactantiam & gloriam.

3. *Cùm venit impius*] Quando impius nascitur, venit publicum malum in mundum.

4. *Aqua profunda*] Ut aquæ profundæ exhauriri nequeunt, sic nec verba sapientiæ.

9. *Qui mollis est*] Alius vertit, *Qui desistit ab opere suo, frater est viri dissipatoris.* Et damnatur hìc ignavia hominum, qui, cùm à labore ipsi cessent, nec habeant unde vivant, necesse est ut circumveniant alios & imposturas exerceant.

11. *In imaginatione ejus*] h. e. Habet dives hanc falsam opinionem, quòd divitiæ ejus sint unicum propugnaculum ejus; cùm interim justus longè tutiorem habeat munitionem, ad quam confugiat, nempe *nomen Domini.*

14. *Spiritus viri*] Sensus est, Morbi animæ longè graviores sunt morbis corporis; quia anima potest sanare corpus ægrotum, non autem corpus animam.

16. *Donum hominis*] Qui liberalis est in erogandis donis, huic aditus patet usque ad Principes & Reges.

17. *Justus prior*] h. e. Qui justam causam habet, is simpliciter & confidenter proponit eam Judicibus; cùm adversarius ejus, ut illam impugnet, multas cogatur facere inquisitiones & excogitare commenta. Alii tamen referunt illud *investigabit eum* ad Judicem, qui alteri non tam facilè credit ut priori, qui liberè causam suam proposuit.

19. *Frater qui deficit à fratre*] Vult significare, vim ingentem habere fraternas iras, easque esse implacabiles. Alius vertit, *Frater iniquitate offensus, præstantior est urbe fortissimâ; & dissensiones similes sunt repagulo palatii:* ut sit sensus, Frater etiam offensus à fratre, illi in necessitate magis prodest quàm urbs fortis, eò quòd ex uno sanguine sint. Sic fratres qui in mutua sunt dissensione, tempore necessitatis alter alteri fert opem, & est quasi propugnaculum repagulis obseratum. Alii referunt hanc sententiam ad *sortem*, quòd ea implacabiles fratrum dissensiones quæ ratione hereditatis oboriuntur componat. Sed variè admodum ab Hebræis hic versus exponitur.

24. *Vir amicabilis*] Alius vertit, *Vir qui diligit amicos, associat illos sibi; & est amicus qui firmiùs adhæret quàm frater.*

R. BAYNUS.

1, 2. *Occasiones quærit qui vult recedere ab amico, omni tempore erit exprobrabilis.* Heb. *Qui pro desiderio quærit separatus, in omni sapientia miscebit se. Non recipiet stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde suo.* Heb. *Non volet stultus intelligentiam, nisi ob revelationem cordis sui*] In his duobus versiculis vertendis & exponendis magna varietas est nostri interpretis ab Hebræa veritate, & ab Hebraicis interpretibus: quædam necessariò sunt supplenda ad sensum perfectum: noster interpres supplevit hæc duo, *occasiones*, & *ab amico*, secutus Lxx qui sic legunt, Προφάσεις ζητεῖ ἀνὴρ βουλόμενος χωρίζεσθαι φίλων, ἐν παντὶ δὲ καιρῷ ἐπονείδιστος ἔσται. Porrò תושיה vertit *omni tempore*: quam vocem superiùs monuimus ab *essendo* dictum esse, neque sapientiam solùm significare, sed firmam & stabilem sapientiam, & quæ perpetuò manet. Juxta versionem quam habemus à D. Hieronymo sensus est satis manifestus, contra ingratitudinem eorum qui citra justam causam amicitiam cupiunt dissolvere. Verùm cùm secunda clausula de separatione à sapientia loquatur, quadrabit meliùs etiam primam partem versiculi ad investigationem sapientiæ referre: nam cœpit in superiore versiculo dicere de fucata quadam sapientia, quæ stultis hominibus adesse videtur, cujus prima pars in taciturnitate consistit, de qua dictum est. Sunt etiam, inquit Salomon, qui præ se ferunt magnum desiderium in sapientia investiganda, juxta id quod in Hebræo legimus, *Secundùm desiderium suum quærit sapientiam separatus.* Qui per *desiderium* quoddam magis quàm ex animo & bono judicio *quærit*; sc. sapientiam, cùm sit *separatus* à sapientia: vel, qui quærit verbum aliquod separatum, vel scientiam separatam à vera sapientia. Apud Hebræos utramque expositionem lego. *In omni sapientia miscebit se*, h. e. inter omnes sapientes cum ostentatione quadam sese ingeret, destitutus videlicet eâ virtute veri sapientis, quâ verba sua cohibeat, humiliter de seipso sentiens. Sic enim distinguuntur vera sapientia & falsa, juxta D. Jacobum, Jacobi 4. *Quæ autem de sursum est sapientia, primùm quidem pudica, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens.* Sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus & contentio, quod Salomon vocat *sese miscere cum his qui sapientes sunt.* Sunt ex Heb. qui in contrario sensu accipiunt verbum יתגלע, & per metathesim pro נעל, *separare*, vel *reprobare*: ut sit sensus, Qui per desideriũ quoddam vanum aut juvenile investigat de rebus separatis, & quæ ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia seipsum separat: ut contra vanitatem eorum qui toti in nugis versantur dicatur proverbium. Prior expositio est melior, & magis quadrat cum sequenti versiculo, qui asserit hujusmodi non quærere sapientiam ob amorem sapientiæ, sed duntaxat ad ostentationem, ut cor suum manifestet, & ut doctus habeatur, alia de causa non volet stultus sapientiam. Sic enim in Hebræo legitur, *nisi ob revelationem cordis sui.*

3. *Impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur eum ignominia & opprobrium*] Sic Lxx, ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν καταφρονεῖ, quos secutus est D. Hieronymus. Heb. *Cùm venerit impius, venit etiam contemptus, & cum ignominia opprobrium*] Ut maxima pars sapientiæ consistit in amore & mutua charitate inter homines, sic improbus eò maximè deprehenditur, quòd alios contemnat, & communem naturam contumeliis afficiat. Cùm venerit in hunc mundum, cùm nascitur, non solus nascitur, sed unà cum eo *contemptus*, juxta expositionem Hebræorum: meliùs, *cùm accesserit*, ut misceat se cum aliis sapientibus, ut dictum est, non venit ut discat sapientiam veram, sed ut præ se contemnat bonos doctores, quod hæreticorum peculiare est: & *cum ignominia*, h. e. cum ignominioso homine, qui ignominiâ alios afficit, *venit opprobrium*; q. d. si quis hujusmodi receperit, non honorem sed probrum habebit.

4. Aqua

4. *Aqua profunda verba ex ore viri, & torrens redundans fons sapientiæ*] Fucata illa sapientia procax est & ostentatrix suiipsius, sed vera sapientia in imo cordis & in profundo pectoris consistit, ut aquæ aliæ stagnantes, id quod verba quæ defluunt ex ore viri sapientis indicant, ut purà quæ nunquam deficiunt, sed subinde nova & nova pari moderatione & intelligentiâ erumpunt, ad instar fluminis scaturientis, quod nunquam cessat. Ex ore viri Christi Jesu fluxerunt verba inexhaustâ doctrinam continentia, & aquæ profundæ similia: verùm fons & vena ipsa sapientiæ qui Christus est, velut torrens redundans, in Hebræo נובע *scaturiens* per orbem, & *saliens in vitam æternam*. Joh. 4. Aliter, Verba sapientum sunt duplicia: quædam profunda sunt & non possunt intelligi à quovis; quædam sic facilè fluunt ut quivis illa possit intelligere.

5, 6, 7. *Accipere personam impii in judicio non est bonum, ut declines à veritate judicii.* Heb. *Ad subvertendum justum in judicio. Labia stulti miscent se rixis, & os ejus jurgia provocat.* Heb. *Labia stulti venient cum lite, & os ejus ad percussiones vocabit. Os stulti contritio ejus, & labia ipsius ruina animæ ejus.* Heb. *Laqueus animæ suæ*] In eodem sensu *impium* & *stultum* intelligunt Hebræi, qui libenter & facilè rixas & lites persequitur, ut putà cum quo venit contumelia, ut dictum est. Et proinde *faciem* illius *suscipere*, h. e. favere causæ illius iniquæ, contra æquum & bonum, *non est bonum* (inquit Solomon) quasi non possit dici quàm magnum malum sit accipere personam impii, præsertim cum damno justorum, qui non sunt sic parati & instructi ad defensionem ut sunt improbi ad calumniam inferendam. Sunt enim justi ignari rixarum, nec assueti litibus, ut putà quorum studium est & cura circa sapientiam. Impiorum verò (qui sunt stulti in rebus Divinis) labia non vacant aliis rebus, nisi ut negotium facessant probis hominibus: nam *os* & sermo *eorum ad contritiones* & *confessiones* sive *percussiones* solet provocare. Atqui hæc quàm adamussim quadrent in hæreticos nostri temporis, optimè norunt qui cum illis aliquando conversati fuerunt: sed non proficient; nam quicquid moliuntur in fideles catholicos, in proprium malum moliuntur. Alios conterere volunt & laqueos tendere simplicibus, sed conterentur ipsi, ipsi incident in foveam quam fecerunt: verbis enim oris sui illaqueatus est stultus.

8, 9, 10. *Verba bilinguis quasi simplicia, & ipsa perveniunt usque ad interiora ventris.* Heb. *Verba susurronis sunt velut percussiones, & ipsa descendunt ad interiora ventris. Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est opera sua dissipantis.* Heb. *Etiam qui se remissum efficit in opere suo, frater est viri qui sponte sua dissipat*] Multa mala proveniunt ex improborum labiis, sive in judiciis subvertendis, sive in rixis excitandis, ut dictum est: Cæterùm his multò majora atque crebriora ex susurronum sermonibus, qui plagas infligunt, non humanis corporibus, quæ sunt alioqui obnoxia morti; sed animabus hominum immortalibus non levia infligunt vulnera, sed quæ *ad penetralia ventris*, h. e. cordis descendunt, dum immortale odium inter fratres disseminant. Aliter *descendunt ad cameras* sive *cubicula ventris*, h. e. inferni, qui est in ventre terræ sive medio, ut plurimi sentiunt. Aliter, *ut plaga* sive *vulnera*, quæ ad intimas partes corporis penetrant, & ad ipsa *viscera* proveniunt, h. e. omnino mortifera sunt; sic verba secreta susurronum homines sese mutuò confodere nonnunquam adigunt: sed non solùm aliis maxima damna inferunt susurrones, qui secretò detrahunt proximis, sed sibiipsis quoque, dum ocio vacant & remissi sunt in opere necessario. *Et frater est viri perdentis* vel *dissipantis*] h. e. Quàm simillimus his qui rem confectam perdunt. Hebræi subaudiunt *mundum*: nam qui nullo vacant honesto studio, sed devorant & liguriunt, quod in ipsis est, mundum demoliri & destrnere conantur.

11, 12. *Turris fortissima nomen Domini, ad ipsam currit justus & exaltabitur. Substantia divitis, urbs roboris ejus, & quasi murus validus circumdans eum.* Heb. *Et quasi murus prealtus in imaginatione ejus*] A tantis malis stultorum hominum aliter tutus esse non potest justus, nisi per nomen Domini, ad quod veluti ad tutissimam arcem solent confugere humanis viribus destituti & opibus: quibus divites adversus injurias importunorum hominum sese tueri solent, tanquam mœnibus fortissimæ civitatis. Potest similitudo aliò deflecti, nempe. Nomen Domini justo, qui in angustia ad Dominum confugit, non est tanquam turris aut propugnaculum, quo solent homines sese tueri, includentes sese veluti in carcere unde non possunt exire: sed in Dei nomine non solùm tuti, sed elevati & honore sunt affecti, qui eò confugiunt. Sunt ex Hebræis, qui verbum ירוץ non *curret* hoc in loco, sed *confringet* interpretantur, (utrumque enim significat) & erit sensus, Per hoc propugnaculum nominis Domini justus erit tutus, & etiam hostes conteret. Divites in opibus suis sperant, & sese non minùs tutos esse putant copiâ divitiarum: sed suâ duntaxat imaginatione sive cogitatione veluti in urbe murata proteguntur. Aliter in bonam partem intelligitur, videlicet, Divitiæ in eleemosynas distributæ sunt veluti civitas optimè munita divitibus, qui in Deo magis quàm in mundo divites esse elegerunt, hoc est quod in contextu dicitur, *cogitatione suâ*.

13. *Antequam conteratur exaltatur cor hominis, & antequam glorificetur humiliatur.* Heb. *Ante fracturam elevabitur cor viri, & ante gloriam humilitas*] Sunt aliquot versiculi sæpius repetiti, vel tanquam sententiæ insigniores, vel tanquam loci communes, qui variis institutis subserviant. Superiùs cap. 16. eandem sententiam legimus, quæ argumento illius loci subserviebat, ut exposuimus. Cæterùm hoc in loco, post ea quæ de exaltatione justorum per nomen Domini, & exaltatione divitis per divitias, dicta sunt, commodè subjecit, *Ante contritionem exaltabitur cor viri:* q. d. nomen Domini refugium & elevatio justorum est, quam humilitas necessariò præcedit. Et contrà, qui sperant in divitiis conteruntur, propterea quòd per superbiam elevantur: quod divitum peculiare vitium est, juxta illud Pauli, 1 Tim. 6. *Divitibus hujus seculi præcipe, non altùm sapere.*

14. *Qui prius respondet quàm audiat, stultum se esse demonstrat & confusione dignum.* Heb. *Stultitia est ei & ignominia*] Magna pars prudentiæ in verbis ostenditur, & sermonem cum decoro & justitia moderari sapientis est, ut videlicet nusquam de rebus ignotis sententiam proferat: mera enim stultitia est & res à sapiente alienissima, imò summam confusionem affert, si judex sententiam proferat incognitâ causâ. Si quis de rebus sacris respondere & disserere præsumat, ignarus legis Divinæ, si quis in re philosophica aut aliis artibus, quarum secreta non didicerit, verbositate quadam se peritum ostendere velit, nullam laudem, sed pudorem acquirit: palàm ostendens stultitiam suam, quam taciturnitate poterat utcunque celare, ut modò legimus, *Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur.* In colloquiis denique privatis, stultitiæ quædam species est, si quis loquendi & tacendi vices servare non noverit: sed respondere priusquam sodalis sui verba intellexerit, quædam linguæ est intemperantia. Proverbii sensus est, Non docere antequam discas.

15, 16. *Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: spiritum verò ad irascendum facilem quis poterit sustinere?* Heb. *Spiritus viri feret morbum ejus: spiritum verò percussum quis levabit? Cor prudentis possidebit scientiam, & auris sapientum quærit doctrinam*] In tolerandis rebus adversis est magna quoque pars sapientiæ, præsertim in tolerandis his malis quibus obnoxia sunt omnium hominum corpora, cujusmodi sunt morbi & ægritudines, quas æquo animo tolerabit spiritus viri sapientis. Nam sapientiæ comes est fortitudo animæ, etiamsi corpus infirmitate aliquâ laboret. Spiritus enim viri, ut molem corporis portat & circumfert undique, ità quoscunque morbos corporis. Verùm si *spiritus concussus* sive *contritus*, h. e. ægritudine aliquâ sit affectus, *quis sustinebit eum?* q. d. longè gravior est morbus animæ quàm corporis & intolerabilior. *Verùm spiritum ad irascendum facilem quis poterit sustinere?*] q. d. Difficilius est iram continere quàm morbos corporis æquo animo ferre. Aliter, ut referatur ad iracundiam

cundiam alterius, & erit sensus, Satius esse cum morbo corporali confligtare quàm cum iracundia alterius hominis: & hæc juxta versionem nostri interpretis. Heb. *spiritum concussum quis feret?*] Verti potest, *quis portabitur à spiritu contrito?* q.d. neque corpus bene, morbi verò corporis nullo modo sustentabuntur à spiritu contrito. Sanitas igitur animi imprimis est necessaria ad hanc sapientiam acquirendam. Nam *cor intelligens*, & spiritus integer *acquiret scientiam, & auricula sapientum*, quorum animus immunis est ab omni perturbatione & ægritudine, *quæret scientiam.* Quòd *scientia* bis ponatur, aliqui referunt ad scientiam internam & externam; alii ad scientiam rerum humanarum, & scientiam sacrosanctam Divinæ legis; aut denique ad scientiam quam ipse possidet, & scientiam quam tradet aliis: sic Hebræi. Mihi simpliciter videtur intelligendum de summo studio & desiderio quod habent sapientes ad legem Dei, in qua & ipsi libenter meditantur, & alios de rebus sacris disserentes libenter auscultant.

17, 18. *Donum hominis dilatat viam ejus, & ante principes spacium ei facit. Justus prior accusator sui, venit inimicus ejus, & investigabit eum.* Heb. *Donum hominis faciet latum ei*, vel *dilatabit illi viam* vel *locum*, sup. *& ad conspectum magnatum ducet eum. Justus primus in causa sua, veniet proximus ejus, & scrutabitur eum*] Per *donum* munera intelligit Aben Hezra, quæ *dilatabunt*, h.e. ab angustiis eripient, & ante magnates adducent, gratum principibus facient qui acceperunt munera illius, & in conspectu illorum erit justus, primus vel imprimis in lite sua & causa. Sed & si venerit proximus illius, cui notior est quàm magnatibus, & scrutatus fuerit eum, nihilominus erit justus apud eos qui munera illius acceperunt. Alii sic exponunt, ut nulla sit cohærentia in sensu istorum versuum, intelligentes per *donum* liberalitatem & beneficentiam, quæ solet dilatare & amplificare hominem, h. e. ad honorem perducere & gratiam principum, postea quàm totius populi favorem & laudem nactus fuerit. Quod in contextu legitur *justus primus* vel *justus primò*, ad *æquitatem* & *justitiam* referunt interpretes, quæ non minus hominem commendat quàm liberalitas quæ non est omnium. In lite & controversia hominum, qui æquus & justus est statim in principio litis ostendet se nihil velle nisi quod justum est, dum sese in lite defendit. Et *cùm venerit proximus illius*, qui cum eo litigat, & *scrutatus fuerit*, non poterit eum accusare aut condemnare. Potest accipi in contrario sensu, & *justus*, non qui verè est, sed qui in lite sese justum ostendit in principio: postea verò investigatus à proximo, qualis sit constabit. Prima expositio est melior, juxta contextum quem habemus ex D. Hieronymo qui LXX secutus est, δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογίᾳ. Sensus versiculi convenit cum illo quod in Euangelio legitur, Matth. 7. *Ejice primùm trabem de oculo tuo, & videbis ejicere festucam de oculo fratris tui:* vel monet proverbium, ut quisque sit severus judex suiipsius, ne inimici subjiciatur sententiæ & condemnationi.

19, 20. *Contradictiones comprimet sors, & inter potentes quoque dijudicat. Frater qui adjuvatur à fratre quasi civitas firma, & judicia quasi vectes urbium.* Septuaginta secutus est interpres, qui sic vertunt, Ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος ὡς πόλις ὀχυρὰ καὶ ὑψηλή. Heb. *Lites cessare faciet sors, & inter fortes dividet*, sc. *litem. Frater durior civitate robustâ, & lites quasi repagulum palatii*] Ubi sunt homines justi, lites facilè dirimuntur, dum utraque pars agnoscit, si quid deliquerit. Cæterùm ubi non est æquitatis ratio, difficillimè dirimuntur lites quorundam, qui nullius hominis judicio quantumvis sapientis, ad concordiam possunt reduci: & potiùs eligunt sortibus lites dirimere, præsertim potentes & fortes, qui viribus malunt certare quàm judicem sapientem adire. Aliter, quibusdam satius esset jactâ sorte finire litem, quàm vel perpetuis odiis & pugnis invicem sese consumere. Sed cùm res sit difficilis & magnæ prudentiæ lites dirimere, omnium tamen maximè difficiles sunt contentiones inter fratres. *Frater transgressus*, sc. *adversus fratrem, non dabit locum fratri*, vel *frater injuriam passus*, h.e. in quem transgressio & prævaricatio facta est: sup. *fortiùs resistet quàm civitas, & lites* exercebit duriùs, *quàm* fit *repagulum portarum*, quâ clauduntur portæ civitatis & hostes excluduntur. נפשע, Kimhi exponit *durior quàm civitas*: alioqui נפשע *transgredi* significat. Mihi verò placet, ut utramque significationem comprehensam intelligamus, nempe, passus injuriam à fratre fit durior adversùs eum quàm civitas. Alii subaudiunt ex priore versiculo sic, *cùm frater prævaricatus est*, vel *rebellat contra fratrem, magis quàm civitas robusta & fortis prævaricata est adversus regem suum:* sæpe enim contendunt fratres pro hereditate, neque possunt aliter quàm per sortem lites dirimi. Alii sic, *cùm sit lis inter fratres, sors separabit fratrem à civitate roboris sui, & à porta hereditatis suæ*, h. e. ab hereditate sua. Sensus denique proverbii, Cùm difficile sit lites finire, ubique tamen difficillimum est fratres & affines ad concordiam revocare. Sensus est proverbii, Concordiâ parvas res crescere, & ex una familia fratrum robustam oriri civitatem: id quod cùm locum habeat aliquando in profana repub. tum maximè in ecclesia Christi, quæ tanquam civitas firma est invincibilis, ubi tanquam fratres omnes sumus unanimes, & æquitate judiciorum fit inexpugnabilis.

21, 22. *De fructu oris viri replebitur venter ejus, & genimina labiorum ipsius saturabunt eum.* Heb. *Proventu* vel *fructu labiorum suorum satiabitur. Mors & vita in manibus linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus ejus*] Ferè idem dicit Sapiens in his duobus versiculis quod Christus in Euangelio, *Ex verbis tuis justificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis:* multa mala ex mala lingua, & bona ex lingua erudita & sapiente proveniunt: *mors & vita in manu linguæ.* Referunt Hebræi ad loquentem, qui vel morte vel vitâ digna quandoque loquitur. Potest ad testes referri, qui in litibus & judiciis producuntur, ut cum præcedentibus cohæreat. Mihi maximè placet, ut de his intelligatur quorum linguæ & labia maximam habent in repub. functionem, & usum in perdiscenda sapientia. Hi sunt concionatores qui saturabuntur ex his quæ distribuunt aliis, & in linguæ eorum potestate est mors & vita, juxta illud Ezech. 3. *Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel:* & sequitur, *Si dicente me ad impium, morte morieris, tu non annunciaveris ei, neque locutus fueris*, &c. *In iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.* Denique potest ad susurrones referri, de quibus modò dictum est. Metaphora *saturitatis* & *comestionis* à corpore transfertur ad animam: quorum utrumque fructu delectatur; corpus fructu arboris, anima verò fructu linguæ.

23. *Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum, & hauriet jucunditatem à Domino.* Heb. *Qui invenit mulierem, invenit bonum, & educet benevolentiam à Domino*] Cùm mulieres ferè sint loquaces & verbositate quadam molestæ, non absurdè de fructu linguæ locutus Salomon, de muliere hoc adjecit sive potiùs de uxore: quam admonet Sapiens non temere ducendam esse, sed cum prudentia investigandam, utpute rem admodum difficilem inventu. Hoc est quod innuit Salomon, cùm dicat, *Qui invenit mulierem bonam*] In Heb. solùm habemus, *qui invenit mulierem:* omnes interpretes subintelligunt *bonam. Invenit bonum*] Juxta illud, Gen. 3. *Fecit adjutorium simile sibi*, usque adeò bonum, ut propter hoc *relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ. Et hauriet*] Vertendum est *hausit* sive *produxit*, pro impetravit favorem & gratiam à Domino. Sic habent LXX, ἔλαβεν δὲ παρὰ Κυρίου ἱλαρότητα, *jucunditatem:* q.d. magnum donum & rarum impetravit: quia solent homines frequenter errare electione uxorum, vel opes, vel formam, aut aliud quidpiam sectantes, potiùs quàm piis precibus contendentes, uxorem probam à Domino obtinere. Id quod suum filium facere his verbis hortatur Sapiens,

25. *Cum obsecrationibus loquitur pauper, & dives effatur rigidè:* vel *dives respondebit dura*, sup. *verba*] In hoc versiculo, ut ferè in toto capite, sermo est de his quæ ad concordiam faciunt & tranquillitatem inter homines: ad quam

quam plurimum momenti habet paupertas. Cùm enim non loquatur pauper, nisi cum omni humilitate precando & obsecrando, inimicos non habet, neque lites aut rixas excitabit: imò sedabit potiùs, cùm nullam superbiam præ se ferat, omnibus locum concedat. Divitiæ verò ferè conjunctæ sunt cum arrogantia, quæ præ se alios contemnit & cum fastu quodam omnia agit & loquitur: unde nascuntur discordiæ & rixæ, ut priùs legimus cap. 15. *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem.* Alioqui, sensus erit contra avaritiam divitum qui pauperum non miserentur: & tantum abest ut aliquid impartiantur opum, ut ne humanis quidem & benignis verbis dignentur illos alloqui, sed duris & minacibus verbis à conspectu suo nonnunquam abigunt.

26. *Vir amicabilis ad societatem, magis erit amicus quàm frater.* Heb. *Vir amicorum ut amicitiam exerceat,* vel *ut prabeat se amicum: & est qui diligit, magis conjunctus quàm frater*] Longam disputationem de his quæ concordiam vel servant, vel labefactant, claudit in laudem amicitiæ, quâ nihil est charius, nihil firmius, si modò ritè colatur. Nam fidus & charus amicus cum fratre est conferendus, vel potiùs præferendus. *Virum amicorum* intelligimus eum qui est amicorum studiosus: & qui multitudine gaudet amicorum, est is qui facit seipsum amicum, is inter eos aliquem inveniet fratre sibi conjunctiorem. Alii subaudiunt, *quærit*, ut sit sensus, Vir qui quærit amicos, ut jungat cum illis amicitiam per divitias suas, ut ex proximo pendeat versiculo, juxta illud Euang. Luc. 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* ¶ *Erit illi amicus conjunctior fratre*] q.d. inter multos aliquem inveniet, qui sit illi *urbs fortitudinis*, ut antea legimus.

DRUSIUS.

1. לְתַאֲוָה. A. S. εἰς ἐπιθυμίαν.

2. לֹא יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה. A. οὐ βουλήσεται ἄφρων ἐν φρονήσει, *non vult amens prudentiam*] *Non delectatur prudentiâ, non capit voluptatem ex ea.*

3. בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם בּוּז. A. S. Th. Ἐν τῷ ἐλθεῖν ἀσεβῆ, ἐλθεῖ καὶ ἐξουδένωσις, *Cùm venit impius, venit & despectio.*

4. דִּבְרֵי פִי. λόγοι στόματος. Schol. λόγος στόματι *sermo ori.* ¶ נַחַל נֹבֵעַ. A. S. ἀναβλύζων *scaturiens.* Th. ἀνομβρῶν *effundens.* ¶ מְקוֹר חָכְמָה. A. φλὲψ σοφίας *vena sapientiæ.* S. Th. - - - σοφίας.

5. שְׂאֵת. A. S. Th. λαβεῖν *accipere.*

6. בְּרִיב. A. ἐν δικασίᾳ *in lite.* S. εἰς μάχην *ad pugnam.*

7. מְחִתָּה. A. S. Th. πτῆξις *consternatio*, sive *pavor*] Vel *ruina quam metus adfert.* Prov. 10. 29. S. δειλία *timiditas.* ¶ מוֹקֵשׁ. A. S. Th. σκῶλον *offendiculum*] Exod. 10. 7. לְמוֹקֵשׁ. A. πρόσκομμα. Lxx σκῶλον. Psal. 141. 9. מוֹקְשׁוֹת. Hieron. *offendicula.*

9. מִתְרַפֶּה. A. νωχελευόμενος *qui segnis est.* S. στραγγευόμενος *qui cunctatur.* Th. ἀνειμένος *remissus*] *Qui cunctatur, qui torquet se.* Gestus tergiversantium, aut eorum qui huc illuc se convertunt, nescientes quà sit evadendum. Adi nunc, si placet, ad Thesaurum H. Stephani. ¶ Ἀνειμένος παρειμένος ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, Sirach. 4. 34.

10. מִגְדַּל עֹז. A. Th. πύργος κράτους *turris roboris.* Alius, ἐκ μεγέθους ἔργων *ex magnitudine operum*] *Ex magnitudine,* מגדל. ¶ בּוֹ יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב. A. S. Th. ἐν αὐτῷ δραμεῖται δίκαιος καὶ ἀρθήσεται, *eò curret justus, & exaltabitur.*

11. עֻזּוֹ. S. ἰσχύος αὐτοῦ *fortitudinis ejus.*

12. וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה. S. Th. καὶ ἔμπροσθεν δόξης πραότης, *& ante gloriam mansuetudo.*

14. רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ. A. Th. Πνεῦμα ἀνδρὸς διοικήσει ἀρρωστίαν αὐτοῦ, *Spiritus viri sustinebit morbum ejus*] *Constituet, ordinabit*; aut *reget, nutriet.* ¶ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה. Th. καὶ πνεῦμα πεπληγμένον τίς βαστάσει αὐτό; *& spiritum percussum quis portabit illum?*

15. יִקְנֶה דָּעַת. S. κτήσεται γνῶσιν *acquiret scientiam*] Vel *possidebit.* ¶ תְּבַקֶּשׁ דָּעַת. A. S. Th. ζητεῖ γνῶσιν *quærit scientiam.*

17. בְּרִיבוֹ. S. ἐν κρίσει αὐτοῦ *in lite sua.*

18. יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל. παύει κλῆρος *sedat sors.* ¶ יַפְרִיד. A. διαλείψει *interrelinquet.* S. Th. διαστελεῖ *dividet.*

19. אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת עֹז וּמִדְוָנִים כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן. A. Ἀδελφὸς ἀθετούμενος ἀπὸ πόλεως κράτους, καὶ δικασία ὡς μοχλὸς βάρεως, *Frater repudiatus* (seu *rejectus*) *ab urbe valida, & litigium ut vectis ampla domûs*] Vel *supra urbem validam.* Vult dicere, *superat urbem validam.* Sensus qualis in adagio illo, *Fratrum iræ acerbissimæ.* ¶ *Litigium*: litigatio fratrum. Sed est cur malim δικασίαι, i. *lites, jurgia.* ¶ Βάρεως, à recto βᾶρις· unde pluralis βάρεις, *magna domus.* Scholia Græca, Βάρεις ἐπιχωρίως λέγονται παρὰ Σύροις αἱ μεγάλαι οἰκίαι. Amos 1. 12. ארמנות *palatia.* A. & S. βάρεις, i. *domos*, ait Hieronymus ad illum locum. Idem in Comment. Jer. 17. scribit βάρεις esse *turritas domos*, quæ & πυργοβάρεις. Psal. 122. 7. בארמנותיך. Lxx ἐν πυργοβάρεσί σου. Item in explanatione Psal. 44. βάρις *verbum est*, inquit, ἐπιχώριον *Palæstinæ*: *& usque hodie domus ab omni parte conclusa & in modum ædificata turrium ac mœnium publicorum βάρεις appellantur.* ¶ כִּבְרִיחַ אַרְמוֹן. Schol. ὡς μεμοχλευμένον βασίλειον, *ut regia domus vectibus munita.*

20. תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע. S. τὰ γεννήματα τῶν χειλέων αὐτοῦ ἐμπλησθήσεται, *proventibus labiorum suorum implebitur.*

21. וְאֹהֲבֶיהָ. A. S. ἀγαπῶντες, *diligentes.*

22. מָצָא אִשָּׁה. Lxx. γυναῖκα ἀγαθὴν. Schol. χρηστήν. ¶ מָצָא טוֹב. Schol. εὗρε ἀγαθὸν *invenit bonum.* ¶ רָצוֹן. A. S. Th. εὐδοκίαν *benevolentiam, favorem.*

GROTIUS.

1. *Occasiones quærit qui vult recedere ab amico: omni tempore erit exprobrabilis*] Hebræorum verborum sensus hic videtur esse, *Quantum lubet inquirit* (supple *rerum naturam* ex sequentibus) *is qui subducit se turbæ: in omni rerum natura miscet se.* Sequitur jam ἀντίθετον.

2. *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde ejus*] Ex Hebræo sic, *Non amat stultus intelligentiam nisi ut manifestet se cor ejus.* Duorum horum ἀντιθέτων hic sensus est, Philosophum non quærere quibus se jactet, sed delectari rerum cognitione per se: at vanos homines nihil addiscere nisi ut pro lubitu se ostentent aliis.

5. *Accipere personam impii non est bonum*] *Personam*, sive, ut Hebræi loquuntur, *faciem accipere* dicitur qui qualitatibus ad causam nihil pertinentibus movetur, putà Divitiis, Amicitiâ, Propinquitate. Hæc enim apparent; causa scrutanda est.

9. *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis*] Heb. *Etiam qui piger est in opere, frater est* (i. par est) *domino sua dissipanti.* Eundem exitum habent piger & prodigus: ad egestatem deveniunt.

17. *Justus prior est accusator sui: venit amicus ejus, & investigabit eum*] Sensus est ex Hebræo, *Qui prior causam dicit*, (ἐν πρωτολογίᾳ Græci hîc) *is justus est* (i. videtur) *in causa sua: sed mox venit alter, & inquirit in illum*, i. omnia illius dicta expendit, & quantum potest refellit. Hoc enim præceptum, ut & sequens, ad lites pertinet.

18. *Contradictiones comprimit sors, & inter potentes quoque dijudicat*] Lites accenduntur inter multos non tam habendi studio quàm quòd alter alteri nolit cedere: Ad eam rem optimum est remedium Sors. Diximus hac de re lib. 2. De J. B. ac P. c. 23. §. 9. & in Annotatis.

19. *Frater qui adjuvatur à fratre quasi civitas firma*] Ex Græco, Ἀδελφὸς ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος. Videntur legisse non נפשע sed נושע, sono accedente. ¶ *Et judicia quasi vectes urbium*] Bene transtulit מדינים *judicia*, sicut Aquila, καὶ δικασία.

22. *Qui invenit mulierem bonam, invenit bonum*] Supple *rarum & eximium*, infrà 31. 10.

CAP.

CAP. XIX.

MUNSTERUS.

1. QUI *perversis utitur labiis*] h. e. Qui perverso ore dicit, *Mihi melius est propter divitias quàm pauperi propter innocentiam vitæ.* Alii sic exponunt, *Melior est sapientia cum paupertate quàm divitiæ cum stultitia. Qui enim caret sapientiâ, is festinat & currit ut exsequatur desideria carnis & peccet.*

7. *Elongant se ab eo*] Quando scilicet amplius non habet unde eis munera largiatur. Ille autem mittens post eos, quærit cur ità discedant à se, at ipsi non dignantur audire eum. Alii posteriorem sententiæ partem sic interpretantur, *Frater vel amicus, qui à paupere recedit, quærit occasionem frivolam, exprobrátque quòd propter stultitiam suam invenerit paupertatem; cùm tamen hæc verba falsa sint, & ità se non habeant.* Alii sic exponunt, *Qui fratrem pauperem deserit, is multa persequitur verba, ut sese excuset & nihil det.* Vel, *Amicus desertus multis utitur verbis, quibus tamen nihil efficit aut impetrat.*

10. *Non competit stulto voluptas*] Per *voluptatem* seu *delicias* intellige omnem fortunam, gloriam & honorem. Fiunt enim imperiti homines in secundis rebus insolentiores. Porrò per *servum dominantem Principibus* quidam Hebræorum intelligunt ordinem in viribus & affectibus non invertendum, ut non superiores animæ vires subjiciantur affectibus carnis, sed spiritui caro subjiciatur.

18. *Castiga filium tuum dum est spes*] h. e. Quando adhuc est puer, non parcas ei. ¶ *Nec te moveat clamor ejus*] Sic enim plerique exponunt dictionem המית, ut sit à radice המה. Sunt etiam qui putant esse à radice מת, & tunc hic erit sensus, *Non nimis crudelis sis ei, ut usque ad mortem verberes eum.*

19. *Denuo id te agere oportebit*] Monet hic versiculus, iracundum hominem sæpe incidere in pericula, & ex evasione unius periculi illum minimè cautum reddi.

22. *Delectat hominem pietas ejus*] Hebræi hunc locum sic exponunt, *Delectat hominem, si prædicetur de eo pietas ejus, etiam si falsum id esse sciat: melior igitur est homo pauper, de quo tale quid prædicari nequit.*

24. *In olla*] Vel, *in caldario.* Ubi D. K. putat per *caldarium* intelligi חיק *gremium*, in quod manus propter frigus mittuntur.

26. *Perdit patrem*] Dilapidans scilicet bona patris, ut cogatur exire in exsilium.

VATABLUS.

1. IN *integritate sua* בתומו] *In perfectione sua.* Vel, *in probitate sua*: i. qui præbet se probum. ¶ *Et est stultus* והוא כסיל] *Cùm sit stultus.*

2. *Absque scientia*, &c. בלא דעת וגו'] *Absque scientia animæ, non est bonum.* Alii, *absque prudentia, desiderium pessima res est. Anima* pro *desiderio*, quòd animo desideremus. Alii, *Ubi non est scientia, anima* fertur ad id quod *non est bonum.* ¶ *Et festinus*, &c. ואץ ברגלים חוטא] i. Qui festinat ut impleat desiderium suum, peccat. Quidam vertunt, *ut qui festinat, & pedibus offendit.*

5. *Testis mendax*, &c. עד שקרים וגו'] Ad verb. *Testis mendaciorum non erit mundus*: vel, *emundabitur.*

6. *Multi*, &c. רבים וגו'] *Viri præclari* [*optimates*] *deprecantur faciem liberalis*: nempe *in pauperes.* q. d. Etiam magnatibus curæ est ut sibi concilient amicos liberales. Commendat liberalitatem in pauperes. ¶ *Viro dona* tribuenti לאיש מתן] Ad verb. *viro doni*: i. Omnes qui amici sunt amabunt virum munificum. Quidam vertunt, *Et nemo non est amicus hominis qui dat munera.* Vel, *Nemo non se sociat largitori munerum.*

7. *Amici illius*, &c. מרעהו רחקו] Ad verb. *amicus ejus elongabunt se.* Plurale verbum singulari nomini junctum, pro, *amici ejus subducent*; vel *subtrahent se ab eo*: acsi dicat, Omnes fratres pauperis oderunt eum, quia non capiunt ex illo aliquid emolumenti: quantò magis qui illi sunt amici subtrahent se ab eo? Quidam sine interrogatione vertunt, *Quin & amici ejus elongant se ab eo.* ¶ *Persequitur*, &c. מרדף וגו'] Ità Hebraicè ut vertimus: q.d. requirit, reposcit, & tanquam exigit quod sibi promiserunt, nihil verò præstant promissores.

8. *Possidens cor* קונה לב] Quia in corde sita est prudentia, ideo quidam vertunt, *Qui sibi comparat prudentiam.* ¶ *Custodit intelligentiam* שומר תבונה] *Prudentiam observat.*

9. *Testis mendax* ועד שקרים] Vide v. 5.

11. *Intelligentia hominis* שכל אדם] *Prudens homo.* ¶ *Præterire* עבור] *Transgredi*: i. dissimulare, sive connivere ad transgressionem fratris sui.

12. *Benevolentia ejus* רצונו] *Clementia* [*beneplacitum*] *ejus.*

13. *Contritiones* הוות] *Calamitates, afflictiones.*

14. *Intelligens* משכלת] *Prudens.*

15. *Pigredo cadere facit* עצלה תפיל] *Desidia immittit. Ignavia parit*, vel *irruere facit.* ¶ *Remissa* רמיה] *Dolosa: fraudulenta*: i. homo fraudulentus.

17. *Mutuat* מלוה] *Fœnerat.*

18. *Quia est adhuc spes* כי יש תקוה] *Quando est spes.* ¶ *Et ad interficiendum*, &c. ואל המיתו וגו'] Verbum est à מות *mortuus est.* Alii deducentes à radice המה *strepitum* sive *sonitum fecit*, vertunt, *& ad sonitum* (sive *clamorem*) *ejus nè advertas animum tuum.* i. Sine eum clamare, & nè desinas castigare.

19. *Magnus irâ* גדל חמה] i. Iracundus. ¶ *Sustinet pœnam* נושא ענש] *Sustinet mulctam*: sive *condemnationem*, aut *damnum*: i. tandem mulctatur. ¶ *Addes* תוסיף] *Addet*, sub. *irâ effervescere.*

20. *Correctionem* מוסר] *Disciplinam, castigationem.* Alii, *eruditionem.*

22. *Desiderium hominis*, &c. תאות וגו'] *Desiderium hominis gratia ejus*, sub. *Dei*, cujus mentionem fecit superiori versiculo. Alii, *Delectat hominem si benefaciat.* Alii, *Volupe sit homini benefacere.* Nonnulli contrà, *Desiderium hominis est ignominia* [aut *vituperium*] *ipsius*: i. adducit eum ad ignominiam: quia naturâ pronus est homo ad peccata. ¶ *Mendax* כזב] *Negans.*

23. *Commorabitur* ילין] *Pernoctabit.* ¶ *Non visitabitur malo* בל יפקד רע] *Non fiet recordatio mali*: i. satur exsistens, pernoctabit securus.

24. *Non adducet eam* לא ישיבנה] i. Nihil habebit quod in os ingerat.

25. *Intelligit scientiam* יבין דעת] i. Fiet prudentior.

26. *Destruit* משדד] *Diripit, expilat.*

27. *Cessa* חדל] *Desine*, &c. i. Fuge institutionem quæ te abducit à mandatis Dei.

28. *Impius* בליעל] *Nihili, perversus, inutilis.* ¶ *Deridet judicium* יליץ משפט] Fut. Heb. pro præs. *subsannat æquitatem*, vel *justitiam.* Quidam Hebræorum, *componet* (seu *palliabit*) *judicium*: i. teget testimonium suum in judicio bonitate aut decore verborum suorum, perinde ac si esset veritas, quamvis sit mendacium: & sic mox ait, *Et os impiorum operiet* [vel *abscondet*] *mendacium*, bonitate scilicet argumentorum suorum. Alii, *pervertet judicium*, sophisticè loquendo. ¶ *Teget* יבלע] *Deglutit, devorat*, i. dissimulat, *iniquitatem.*

29. *Et contritiones*, &c. ומהלומות לנו] *Et vibices* [*contusiones, verbera*] *dorso stultorum.*

CASTALIO.

2. QUI *pedibus festinat*] Qui temere agit, h. e. qui scientiâ caret.

7. *Verba persequente, quæ nusquam sunt*] Frustrà promissa reposcente.

18. *Eum necare, animum nè induxeris*] Nè committe tuâ indulgentiâ ut pergat esse nequam, atque ità pereat. Vide cap. 23.

19. *Tardus ad bilem*] Ad puniendum filium. ¶ *Nam si fiveris evadere*] Impunitum. ¶ *Iterandum tibi erit*] Iterum peccabit, & tibi puniendus erit.

22. *Homini cupienda est pietas: præstátque pauper homini*

mini mendaci] Præstat pauperem religiosum esse quàm divitem mendacem.

23. *Satúrque deget inexpertus malo*] Scilicet Jovæ metuens.

24. *Nè ad os quidem suum eam referens*] Ægre, ut cap.26.15.

28. *Impiorum os crimen absorbet*] Scelerate mentiri sustinet.

CLARIUS.

1. *Torquens labia*] h.e. Qui perverso ore dicit, *Mihi melius est propter divitias quàm pauperi propter innocentiam vitæ.* Alii sic exponunt, *Melior est sapientia cum paupertate quàm divitiæ cum stultitia. Qui enim caret sapientiâ, is festinat & currit ut exsequatur desideria carnis, & peccet.*

7. *Qui tantùm verba sectatur*] Alius vertit, *& ipse quidem jubet verbis sectari eos, at ipsi nolunt acquiescere:* ut scilicet pendeat sensus à superiori: quòd pauper quærat cur ità à se discedant, at ipsi non dignentur audire eum.

10. *Nec servum dominari*] Per *servum dominantem Principibus* quidam Hebræorum intelligunt ordinem in viribus & affectibus non invertendum, nè superiores animæ vires subjiciantur affectibus carnis, sed spiritui caro subjiciatur.

15. *Anima dissoluta*] Heb. *dolosa*; sed ponitur pro *remissa*, ut suprà cap.10.

18. *Nè desperes*] Vel, *dum spes est*; h.e. Dum adhuc puer est, nè parcas ei. ¶ Quod sequitur alius vertit, *ad clamorem ejus non advertas animam tuam*, i. nè te moveat clamor ejus.

19. *Et cùm eripueris eum*] Monet hic versiculus, iracundum hominem sæpe incidere in pericula, & ex unius evasione illum minimè cautum reddi. ¶ *Adhuc appones*] i. Denuo id te agere oportebit.

22. *Delectat hominem pietas ejus*] Hebræi hunc locum sic exponunt, *Delectat hominem si prædicetur de eo pietas ejus, etiamsi falsum id esse sciat. Melior igitur est homo pauper, de quo tale quid prædicari nequit.*

26. *Qui affligit patrem*] Alius vertit, *perdit patrem, & fugat matrem filius impudens & ignominiosus*, dilapidans scilicet bona patris, &c.

R. BAYNUS.

1,2,3. *Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua, quàm dives torquens labia sua & insipiens.* Heb. *Quàm perversus labiis, & ipse stultus. Ubi non est scientia animæ, non est bonum: & qui festinus est in pedibus, offendet*, vel peccat. *Stultitia hominis supplantat gressus ejus, & contra Deum fervet animo.* Heb. *Stultitia hominis pervertet viam ejus, & contra Deum irascetur cor ejus*] *Melior est pauper*] Si de paupertate & divitiis intelligatur, respondet versiculus his quæ dicta sunt de humilitate & arrogantia pauperis & divitũ: nempe satius esse, & multò melius sapientis judicio, etiamsi aliter sentiat vulgus, pauperem esse cum integritate vitæ quàm è numero eorũ divitum qui dura loquuntur, & pervertunt labia sua per stultitiam. Sed mihi placet, ut de doctrina & eruditione fiat sermo; cujus qui sunt ignari, viventes tamen inculpatè, majore laude digni sunt apud sapientes quàm ille qui *vertit labia à veritate*, vel quàm ille qui *per labia sua pervertit* opiniones hominum, verbis divitem in doctrina sese ostendens, cùm re verâ sit stultus. Et huic bene quadrat sequens versiculus, *Etiam absque scientia*] q.d. Laudo ignorantiam cum simplicitate sive integritate, collatione ad *perversum labiis*, non quòd pulcra vel honesta sit anima hominis absque scientia: ignorans enim anima nuda est quodammodo, & (ut inquit ille) *tanquam tabula rasa*, in qua nihil depingitur: & perinde est cum ignorantia Scripturarum & legis Divinæ vitam transigere, ac si quis cæcus vehementer festinus properet. Nam ut hunc pedibus errare & delinquere necessum est, sic necessum est animam ignorantem & sapientiæ expertem in via virtutum exorbitare. Alii connectunt cum priore versiculo, *Stultus pervertit labia sua*, eò quòd anima illius est absque scientia Dei; & propterea *festinat pedibus*, h.e. affectionibus, & *peccat*, sequens videlicet appetitum sensitivum, qui festinat ad opus malum absque judicio. ¶ *Stultitia hominis supplantat gressus ejus*] Usque adeò alieni sunt quidam à sapientia, ut cum ignorantiâ & stultitiâ universam viam & vitam suam perversè & in erroribus egerint, culpam tamen non agnoscant, sed contra Dominum irascatur cor eorum, fortunam & fatum suum accusans vulgi & hæreticorum more, vel in Deum omnium creatorem regerentes culpam, quòd sub infelici sidere nati sint. Denique frustratus suo fine homo per ignorantiam & stultitiam suam, non debet Deo irasci in corde, malum aliquod Deo imputans, quod maximæ stultitiæ est argumentum. Aliter, *Etiam absque scientia animæ non est bonum*] Quemadmodum non est bonum pervertere labia per stultitiam à veritate, ità etiam non est bonum, sc. *sequi animam suam*, h.e. sensitivum affectum, qui cæcus est & absque scientia: quem qui sequitur, velut nimiùm festinans, pedibus delinquit & errat, & cùm ex stultitia & ignorantia *pervertit viam suam*, nihilominus non sibi ipsi qui peccavit, sed cum Deo irascetur qui fecit talem ut possit peccare. Vel meliùs, Irascetur contra Deum cor illius, ubi pro stultitia sua dederit pœnas in igne inextinguibili.

4,—7. *Divitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem & hi quos habuit, separantur.* Heb. *Pauper ab amico suo separabitur. Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, non effugiet. Multi colunt personam potentis, & amici sunt bona retribuentis.* Heb. *Plurimi deprecabuntur faciem liberalis, & quilibet amicus viro muneris. Fratres omnes pauperis oderunt eum, insuper & amici procul recesserunt ab eo: Qui tantùm verba sectatur, nihil habet.* Heb. *Quantò magìs amici illius longè recesserunt ab eo qui sectatur verba, quæ non sunt*] Quid fieri soleat non quid fieri debeat, videtur narrare Salomon, felicitatem videlicet divitis, qui multos assequitur amicos. Contra si quis ad inopiam veniat, ab amicis destituitur, etiam à fratribus, ut jam infelicissima videatur pauperis conditio, sed secundùm vulgi opinionem: nam modò dictum est, *Melior est pauper ambulans in perfectione sua*; sc. *quàm dives qui pervertit labia sua à veritate*, dum non agnoscit omnia à Deo se accepisse, neque Deum omnium datorem. Et proinde in laudem paupertatis interpretamur, qui non à veris sed à fucatis destitutus amicis cogitur à Deo totus pendere, illius opem & amicitiam quærere. Verum est; opes addunt amicos multos, sed fucatos & mendaces: & hoc est quod sequitur, *Testis falsus non erit impunitus* (vel *non erit innocens*)] q.d. Multi sunt amici divitum, qui illius causâ multa mentiuntur: &, si opus est, vel in judicio falsis testimoniis pauperem opprimere non recusant, destitutum videlicet ab omnibus amicis. Sed nè hic quidem vel dives felix est judicio sapientis, & pauper miser, ut vulgò putatur, habet enim defensorem suum qui illius causam ulciscatur; & qui sententiam aliquando proferat, & reos ostendat falsos testes, quorum operâ innocentes sunt condemnati. Neque enim ob falsa testimonia solùm luent pœnas falsi testes, sed qui mendacia loquuntur blandientes divitibus, oblatrantes pauperibus, qui in perfectione ambulant. Aliter & meliùs, *Opes addunt amicos*] Liberaliter videlicet distributæ: tenuis in bonis operibus separabitur ab amico, quia pluris facit pecuniam quàm hominem. Aliter versiculus ostendit omnem laudem divitiarum consistere in hoc ut *faciat* quis sibi *amicos de mammona iniquitatis* Luc. 18. Pauperis verò laus in tolerantia consistit, cùm fuerit à suis destitutus. ¶ *Falsus testis*] Ob id statim adjecit de falso teste, quòd multi per egestatem coacti ad proferendum falsum testimonium inducuntur. Porrò mentiuntur multa divites, quorum neutri erunt impuniti: *Deus* enim *veritas est*, & mendacium non finet esse impunitum: juxta posteriorem expositionem de opibus distributis. Sequitur, *Multi deprecabuntur*] q.d. Non solùm amicitiam multorum obtinebit vir dives & liberalis, sed etiam honorem à multis;

multis, qui illius opem implorabunt. Quilibet vult esse amicus *hominis donorum*, h.e. qui libenter largitur & distribuit suas opes. ¶ *Omnes fratres pauperis oderunt eum*] Plurimi fiunt amici hominis liberalis, hominis verò pauperis fiunt inimici etiam fratres: q.d. Virtus naturam superat. *Vir donorum*, ut est in Hebræo, sine dubio Christus est, *Qui ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus*, Ephes.4. & cujus liberalitatem admirantes (quæ enim potuit esse major quàm sanguinis? quàm vitæ?) illius amici libenter fiunt omnes Christiani, & vultum deprecantur, gratiam illius & favorem amplectentes libenter. Contrà Judaicus populus tenuis admodum & pauper in Scripturarum intelligentia, etiam à fratribus, apostolis & prophetis odio habebitur: *Iniquos odio habui*, inquit Psal. 119. Alioqui *odire* est aversari, fugere: & quotidie deseruntur à suis, dum verba sequuntur & sermones qui fidelibus non possunt placere. Nihil enim magìs ad unitatem & amicitiam facit quàm sermonis concordia, & verba quæ utrique parti probantur. Hæc juxta allegoriam. Alioqui simplex sensus erit, Nullam virtutem magìs conducere ad amicitiam seu ineundam seu augendam quàm liberalitatem & benevolentiam, quæ non solùm in bonorum externorum distributione sed magìs in dispensatione salubris doctrinæ & sapientiæ consistit. Cujus divitem esse suum filium vult sapiens, quò gratiam ineat apud plurimos, neque sine fructu suam vitam transigat.

8, 9. *Qui possessor est mentis, diligit animam suam; & custos prudentiæ inveniet bonum.* Heb. *Custodiens prudentiam ad inveniendum bonum. Falsus testis non erit impunitus, & qui loquitur mendacia, peribit*] *Qui possidet cor*] Omnes habent cor, sive omnibus datum est cor: sed hi solùm apud Sapientem dicuntur *possidere cor* qui sapientiâ & bonâ doctrinâ cor præditum habent, & ille potest *animam suam amare*. Opes augent amicos, & vir liberalis multorum acquiret amicitias: sed (ut suprà diximus) *absque corde*, h. e. absque sapientia, nemo potest *amare suam animam*, tantò minùs amabit alios. Quantò igitur præstat suam amare animam ut decet quàm ob munera & dona ab aliis amari, tantò melior est possessio cordis possessione pecuniæ. Si verbum קנה quod *possidere & acquirere* significat in secunda significatione capiatur, sapientiam acquisitam industriâ & sudore intelligemus, & meliùs respondebit sequenti clausulæ: q.d. Acquirendum imprimis est cor, h.e. sapientia, his qui volunt suas animas amare, & acquisitam servare intelligentiam, si modò volumus bonum invenire in futuro seculo quod in præsenti quærimus. ¶ *Custos prudentiæ*, vel, *qui custodit intelligentiam*] Qui possidet & custodit opes, in malum suum servat nonnunquam; sed qui *possidet cor*, h. e. qui nactus est sapientiam *& servat intelligentiam*, Divinæ legis, *inveniet bonum:* nam, *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, Luc.11. Et certè in amanda anima est opus magnâ prudentiâ, nè inveniamur mendaces aut falsi testes, dicentes nos amare animas nostras, & juxta Hebræum, *Cor non poßidentes*, sapientiæ normâ instructum, quæ est hujusmodi, *Qui amat animam suam, perdet eam*, Joan.12. Hac in re *testis falsus non erit innocens*, &, *Qui loquitur mendacium, peribit*] q. d. graviùs punietur qui in rebus animæ se ipsum fallit in mendaciis quàm qui alios in re pecuniaria decipit: superiùs enim dictum est, *Qui loquitur mendacium, non evadet supplicium: sic qui mentitur, peribit.*

10. *Non decent stultum delitiæ, nec servum dominari principibus*] Lxx ὀ συμφέρει ἄφρονι τρυφὴ, *non conducit.* Hebræi, *non est pulcrum* aut *æquum* vel *conveniens. Delitiæ* verò exponunt Hebræi, honores. Quòd si *delitias* hujus vitæ intelligamus & honorem, quæ contingunt his qui inter homines autoritate pollent, minimè quadrant stulto, ut quæ ex sapientibus nonnunquam stultos, & ex stultis insanos faciunt. Duplicatur quodammodo stultitia per delitias & voluptates, quas sapientes vix ferre possunt; stulti verò nullo modo. Et quemadmodum stultus delitiis insolescit, sic homo tenuioris fortunæ & servilis conditionis, si ad imperium & dominium evehatur, arrogantiâ fit intolerabilis: & res est valde absurda & indecora, ut dux sit & rector aliorum, qui seipsum regere nequit. Hic est sensus hujus versiculi humillimus, ultra quem Rabbini non ascendunt. Nos verò delitias à sapiente Salomone damnatas esse putamus: & erit sensus, Tantum abest ut delitiæ & voluptates hujus mundi sapienti conveniant, ut nè stulto quidem possint convenire, nisi valde absurdé. Quàm verò absurdè similitudine quadam ostendit, nempe *servi in principes dominio*, utriusque enim similem insolentiam fieri necesse est: q. d. tam indecorum est, stultum qui cor non possidet, omnia ex animi sui sententia habere, quàm *servum habere dominium in principes.* Cæterùm, cùm hoc verbum ענג *delectare* in bonam partem frequenter accipiatur, pro spirituali delectatione, ut, *Oblectabuntur in multitudine pacis*, Psal.37. &, *Oblectamini splendore gloriæ ejus*, Esa.60. &, *Super omnipotenti oblectatus fuerit*, Job.27. sententia erit sapiente magìs digna, si delitias animæ, h. e. lætitiam & gaudium spiritûs intelligamus, quod stulto, h.e. peccatori, sine Dei sapientia nunquam conveniet: neque qui peccatis servit, & affectibus improbis obnoxius est, unquam dominabitur principibus, h. e. rationi & intellectui, & præcipuis animæ viribus.

11,—14. *Doctrina viri per patientiam noscitur, & gloria ejus est iniqua prætergredi.* Heb. *Intellectus hominis est protrahere* (differre) *furorem suum, & gloria illius transire prævaricationem. Sicut fremitus leonis, ità & ira regis: & sicut ros super herbam, ità & hilaritas ejus* (vel *benevolentia ejus.*) *Dolor patris est filius stultus, & tecta jugiter perstillantia, litigiosa mulier.* Heb. *Contritio patris ejus est filius stultus, & distillatio continua est rixa mulieris* (vel *uxoris.*) *Domus & divitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè uxor prudens.* Heb. *Domus & divitiæ hereditas patrum, sed à Domino uxor prudens*] His quatuor versiculis quatuor officia distribuuntur, in repub. maximè necessaria, sine quibus sapientiam nequeant homines assequi: & primò inter virum & vicinum ejus maximopere opus est sapientiâ, nè quis adversùs alterum temere irascatur, quod vitium quantò communius est tantò majore prudentiâ opus est quò possit quis *iram prolongare*, h. e. longanimis esse: quasi non exigat Sapiens ab hac fragilitate humana ut non irascatur, sed humani est intellectûs, h. e. hominis qui ratione regitur, non impelli neque duci affectibus. Est inquam prudentis non statim ad ultionem prosilire; sed differre, & non in præsenti cùm bilis ferveat, sed pòst ubi sedato fuerit animo, rationem cum vicino inire. Quod si quis ex sese per prudentiam impetraverit, temporis beneficio videbit non usque adeò magnam fuisse offensam: nam ira impedit animum, nè possit cernere verum. ¶ *Et gloria illius prætergredi prævaricationem*] Alienam videlicet transgressionem intelligimus. Cùm enim *in multis offendimus omnes* quantumvis sapientes, & à Deo remissionem peccatorum impetrare cupimus, quæ major gloria esse potest hominis mortalis & peccatoris quàm Divinam in terris bonitatem imitari? h. e. hominibus remittere delicta, ut faciliùs à Deo remissionem delictorum accipiat, juxta illud, Mat.7. *Dimittite, & dimittemini.* Hoc est igitur officium inter homines maximè necessarium, longanimes esse inter sese: nam temere nonnunquam irascimur & sine causa. Cæterùm quamlibet magna & justa præbeatur occasio, statim vindictam exigere, nec intelligentis nec prudentis hominis est. Cæterùm aliorum remittere transgressiones & delicta maxima laus est. *Sicut fremitus* vel *rugitus*] Secundum officium est subditorum erga Regem, quem nè offendamus, major cura est adhibenda, & maximopere cavendum est, nè illius iram provocemus, quæ facilè placari non potest: est enim Rex iratus veluti leo, sive catulus leonis rugiens super prædam, cujus fremitus maximum terrorem incutit cæteris animantibus. Cæterùm, juxta sensum sublimiorem, quàm terribile sit illius leonis qui ex tribu Juda ortus est audire rugitum, quàm tremenda sit ira æterni Regis & judicis, qui aliquando dicturus est iis quibus iratus est, *Ligatis pedibus & manibus, mittite eos in tenebras exteriores*, Matth.22. Regis & leonis exemplo

exemplo discimus. Porrò benevolentia & favor illius regis est *tanquam ros super gramina*, quo rigatæ herbæ virescunt: alioqui neque à terra ascendunt, neque solis sustinent ardores. Et nos regis æterni benignitate & favore rigati, non solùm Scripturarum sed etiam sanguinis illius poculo, quo omni peccandi ardore exstincto in hoc corpore mortali ad viriditatem bonorum operum erigimur, corpora quoque sepulta, veluti semina *herbarum* projecta in terram, hoc *rore*, nempe fide & spe in Christum, aspersa pullulabunt aliquando, juxta D. Paulum 1 Cor. 15. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in infirmitate, surget in virtute.* ¶ *Dolor patris*] Vel *contritio & calamitas patris.* Reliqua duo officia sunt domestica, Filiorum videlicet erga parentes, & Uxoris erga maritum. De priori sæpe dictum est, videlicet ut maxima lætitia provenit patri ex prudenti & probo filio, ità summus *dolor & calamitas ex stulto & improbo.* Quæ mala si cogitent studiosi juvenes, probitatem & virtutem amabunt vel patris causâ. Et patres, futuros dolores ex malè instituto filio præmeditantes, sint soliciti filios cum cura educare. ¶ *Tecta jugiter perstillantia*] sive *stillatio continua.* Concordia Viri & Uxoris commendatur: jurgia & lites domesticæ quàm sint molestæ similitudine valde concinnâ declaratur. Ædes sibi comparant & construunt homines ut ab injuriis cœli & aeris sint immunes, præsertim ut à pluvia quàm minimum sustineant: quòd si imbres non arcent tecta ædium, maximo incommodo habitamus. Simile quiddam est viro cum uxore; indissolubile videlicet vinculum: ut quemadmodum ædibus, ità nec uxoris contubernio carere potest: Cum qua si est mutuus amor & concordia, libenter domum festinat maritus, excipiendus videlicet summâ benevolentiâ ab uxore: quòd si litigiosam domi habet uxorem, quæ gaudet obstrepere ac contendere, mallet foràs manere vel in pluvia quàm ædes adire proprias, ubi per importunitatem uxoris quiescere non poterit. Hæc eò spectant ut admoniti per Sapientem studeant homines magna cum prudentia uxores eligere, non temere prosilire ad matrimonium, ex similitudine morum uxores magis eligant & ex amore quàm opibus aut familia. Qua in re ad Deum tanquam omnium bonorum largitorem confugiendum est, juxta id quod sequitur, *Domus & divitiæ dantur à parentibus*] Heb. *Domus & opes hereditas patrum*: q. d. Hæc à patre accipit homo, non à Deo immediatè; Deus enim hæc largitus est patri, qui filio relinquit. Hæc igitur, *domus*, inquam, *& opes*, securè recipit filius *à patre*; *Cæterùm prudentem uxorem solus Deus largitur.* Proverbium monet cùm in omnibus rebus agendis tum præcipuè in capienda uxore à Deo quærendam opem.

15,——18. *Pigredo emittit soporem, & anima dissoluta esuriet. Qui custodit mandatum, custodit animam suam: qui autem negligit viam suam, mortificabitur.* Heb. *Pigritia faciet cadere soporem, & anima dolosa esuriet. Qui observat præceptum, custodit animam suam: qui despicit vias suas, morietur. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinem reddet ei. Erudi filium tuum, nè desperes: ad interfectionem autem illius nè ponas animam.* Heb. *Castiga filium cùm est spes, & ad clamorem illius nè eleves animam tuam*] Ex pigritia & otio quanta mala proveniant, contrà, ex justo labore quàm ingentia bona, ostendit hoc loco Sapiens. *Pigredo emittit soporem*] q. d. Quò quis magis deditus sit otio, eò ad laborem minùs erit in dies idoneus, & à pigritia ad noctes diésque stertendum resolvitur. Est enim תרדמה Hebræis *gravissimus somnus*, quem *Deus in Adamum cadere fecit, costâ ex latere exemptâ*, Gen. 2. Quod de labore corporeo dicimus, in sapientiæ studio & in virtutis exercitatione locum habet, in qua qui segniores sunt ad gravissimum in peccatis somnum perveniunt, ut nullis quamlibèt magnis Prophetarum aut Apostolorum aut cujuscunque concionatoris vocibus possint excitari. Sed hi ferè meritas pœnas luunt, & cum filio prodigo Luc. 15. ad *famem & porcorum siliquas* damnantur, ut juxta præceptum Pauli 2 Thess. *Si quis non vult operari, nec manducet.* Sed ut illi necessario victu carentes ad famem corporalem coguntur, ità & isti graviorem verbi Dei inediam patiuntur, quamvis *anima dolosa* sese famem pati dissimulet. Juxta priorem sensum de corporali otio *dolosa anima* intelligi potest, quòd multi honestis artibus & labore cùm nolint sibi victum comparare, neque labores subire, ad dolos & deceptiones verti solent, quacunque ratione victui necessaria quærentes. Sed hi non minùs quàm pigri ad inediam nonnunquam perveniunt. Juxta versionem D. Hieronymi facilis est sensus, nempe *Animam dissolutam pigritudine & somno ad inopiam & famem pervenire.* Alioqui juxta Aben Hezra sunt duæ diversæ clausulæ, nempe, ut *homo per pigritiam pervenit ad Tardema*, h. e. *ad stertendum*, sic *per fraudes pervenit ad famem & inopiam.* Mihi verò videtur sensus simplex, ut intelligamus Sapientem reddere duas causas per quas fame laborant homines, nempe Pigritiam, & Fraudem, quâ conantur alios ad inopiam redigere. ¶ *Servans præceptum*, sive Dei sive Regis, *servat animam*, à morte & angustiis. Sic Hebræi. Aliter, Ut *ille qui laboriosus est in præceptis* Dei *implendis*, *servat animam suam* à fame, (*Non* enim *vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem*, Psal. 34) sic *qui contemnit vias suas*, nec solicitus est ut in viis mandatorum ambulet, *morietur*, vel temporali morte à Principibus inflictâ, vel certè æternâ morte. Nam *si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Matth. 19. Atqui hoc primum habemus commodum ex laboribus, si somnum excutiamus. Secundum verò, ¶ *Fœneratur Domino*] h. e. *Qui laborat manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti*, Ephes. 4. Nam cùm omnis eleemosyna sit grata, maximè tamen illa quæ sudore comparatur & justis laboribus. Nam sic interpretor, *liberalitatem in pauperes esse fœnus accommodatum Deo.* Non quævis eleemosyna tantum præmium habet, sed illa quæ fit servatis Dei præceptis. ¶ *Erudi filium tuum dum est spes*] Vel *quia est spes*, ut ad frugem hanc perveniat, nempe ut fugiat otium, solicitus sit ad servanda præcepta, nè ipse ad mortem veniat, sed alios per pia opera misericordiæ à morte præservet, h. e. ut libenter tribuendo pauperibus largiatur. Quicunq; in pauperes liberalitatem exercet, tantum abest ut jacturam faciat aliquam ut ingens lucrum indè recepturus sit: non enim pauperibus datur, sed Christo, Mat. 25. *Quicquid uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*: qui pro sua benignitate non solùm sortem integram nobis servat, sed lucrum cum fœnore reponit. Aliter, *Dominus accommodat quod pauperibus largimur, & nihilominus retributionem rependit*, ac si nostrum esset & non suum quod impendimus. Deniq; potest *retributio* ejus referri ad *pauperem*; ut sit sensus, *Dominus accommodat pecuniam illi qui largitur pauperi, & retributionem retribuit pauperi per manus alterius.* Sed prima expositio est optima. ¶ *Ad interfectionem illius*] In castigatione filii semper spes est: quòd si statim non possis filium ad bonam frugem perducere, cessare noli, sed subinde disciplinam novam adhibeas. Et quamvis magnæ & multæ sint *calamitates patris de filio stulto*, (ut dictum est) *nunquam* tamen *de trucidando filio cogitare* oportebit: imò satius est ut vivat, quantumvis alienus à sapientia, quàm ut pater de morte illius decernat; id quod à sapientia est alienissimum. Aliter, *Castigabis eum*, sed nullâ crudelitate, ut sub manu tua *moriatur*; ut domini in servos quandoque animadvertere solent usque ad necem. Tertia denique potest esse interpretatio, quæ optima est, ut vox Hebræa המיתו non *mortem ejus* vertatur, sed *clamorem*, vel *tumultum, ejus*, à verbo המה *sonare*: q. d. *Erudi filium, & non eleves animam tuam ad clamorem illius*, h.e. Propter fletum & gemitum nè desistas à castigatione illius, ut solent aliquot patres nimiùm indulgentes in liberos.

19, 20, 21. *Qui enim impatiens est, sustinebit damnum; & cùm rapuerit, aliud apponet.* Heb. *Magnus irâ sustinet punitionem; nam si erueris, & adhuc addes. Audi consilium, & suscipe disciplinam, ut sis sapiens in novissimis tuis. Multa cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini in æternum permanebit*] Sunt ex Hebræis qui primum ex

his tribus versiculis connectant cum superiore versiculo, ubi in castigatione filii à crudelitate cohibetur pater, nè inducat animum filium interficere quantumvis alienum à disciplina. Quod qui facit, meritò impatiens, sive, juxta Hebræum, *magnus in ira* dici potest, & supplicium dabit aliquando suæ impatientiæ, tanquam homicida. Et *cùm rapuerit, aliud apponet*, sive (ut est in Heb.) *si erueris, adhuc addes*: h. e. Si eripias filium unâ vice, neque nimium castiges, poteris aliâ vice denuo disciplinam addere. Hæc illi. Mihi magis arridet, ut in genere dicatur contra eos qui passionibus iræ sunt obnoxii. Quicunque enim *magnus* & vehemens est *in ira*, suæ temeritatis pœnas dare solet: quòd si vehementia furoris aliquem eripiat aliquando, dum terrorem incutit his quibuscum contendit, tamen aliâ vice pœnam addet & damnum: vel, *si* tu quisquis es *evaseris*, & nihil per immodicam iram damni patiaris, tamen aliâ vice dum *addideris* furorem, hinc damnum & pœnam patieris. Beda refert ad fraternam correctionem, quem si quis ad iracundiam provocaverit, pro præmio virtutis quod moderatione fuisset assecutus, pœnas dabit, cùm fratrem non castigaverit, sed ad majorem iram provocaverit. Prior expositio est melior. *Audi consilium & cape disciplinam*] Posteaquam instruxit patres quo pacto filios castigare debeant, sermonem convertit ad juniores, quos obtemperare parentibus, & ab eis libenter disciplinam capessere, monet: quò tandem in senectute ad sapientiam & ipsi perveniant. Meliùs intelligimus esse verba patris, h. e. admonitionem quam Salomon præscribit parentibus, ut in filiorum aures instillent, affectu paterno hortantes ut velint bonum & sanum consilium audire ab his qui sunt sapientiores: quòd si bono consilio nolint obtemperare, si correptione quoque sit opus, velint manum ferulæ subdere: quasi diceret pater, Fili mi, audi consilium meum, vel præceptoris tui, & si opus fuerit, accipe disciplinam & correptionem, quæ ex amore verè paterno procedit, non ex odio; & nè cogites quid nunc agatur, sed quid olim futurum sit: nam per bonum consilium & castigationes insolentes juvenes ad frugem & sapientiam perveniunt: alioqui si suas sequantur cogitationes & desideria, quæ sunt varia & stulta, sapientes viri nunquam erunt, secundùm id quod sequitur, *Multa cogitationes in corde viri*] Quamvis humilis admodum videatur doctrina Salomonis, dum docet patres quo pacto filios debeant educare: necessitas tamen illius ubique patet, & subinde sublimitatem suæ doctrinæ innuit. Nam quod dixit de *consilio audiendo*, non tam humanum intelligit, quàm Dei, quod arcanis proditum est literis, non humanis cogitationibus, quæ variæ sunt & vanæ: & docet neminem posse ad sapientiam solidam pervenire, nisi consilio Dei, quod permanebit, quod non mutatur, sed semper solidum & sanum permanet, per quod solùm ad sapientiam in postremis proveniunt sapientes, nempe ad Christum; secundùm quod ait Sanctus Paulus, *Cupio dissolvi & esse cum Christo.* Ex hac clausula denique intelligimus & reliqua quæ dicta sunt de filiorum erga patrem officiis, potissimùm ad Deum omnium patrem referenda.

22, 23. *Homo indigens misericors est, & melior est pauper quàm vir mendax.* Heb. *Desiderium hominis misericordia ejus. Timor domini ad vitam, & in plenitudine commorabitur absque visitatione pessimi.* Heb. *Saturatus pernoctabit, non visitabitur à malo*, vel *cum malo*] Interpres videtur metaphoricè intellexisse vocem Hebræam תאות, *desiderium*. Comes est enim paupertatis & indigentiæ desiderium multarum rerum. Multæ sunt cogitationes & multa desideria: sed præcipuum *desiderium hominis* debet esse *misericordia illius*, h. e. ante omnia debet desiderare facere misericordiam in homines: hoc est enim consilium Dei quod permanebit, ut modò dictum est; hoc consilium, inquam, Dei per Danielem prophetam Dan. 4 datum regi Nabuchodonosor, *Rex, consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum.* Sed tum tandem desiderabilis est misericordia cùm reliqua vita respondet: cùm quod foris geritur, intus in animo pio studio impletur, nec ab externo opere internus affectus discrepat: denique cùm in fide nullus sit error, neque ficta charitate per hypocrisim fama quæritur. Alioqui melior est pauper qui misericordiæ opera per inopiam exercere non potest, quàm cum fallacia & mendacio misericors. Aliter, *Desiderium hominis misericordia ejus*] q. d. Bene audire, misericordes vocari & probos, omnes desiderant; etiam qui non sunt, jactant aliquando & ostentant misericordiam foris: sed istis pauper melior est, qui ut non facit misericordiam ità neque mendaciter ostentat. Sunt qui accipiunt חסד, i. *misericordia*, in alia significatione, nempe pro *opprobrio*, ut Lev. 20. חסד הוא, *turpitudo* est *illud*: loquitur Scriptura de conjugio fratris & sororis, quæ res est ignominiosa: & erit sensus versiculi non absurdus sanè, nempe, non sequendas cogitationes quæ sunt in corde viri, neque desiderium humanum sine consilio Dei, de quo in priore versiculo dixerat: Nam hujusmodi desiderium ducet hominem *ad ignominiam*, ad sequenda desideria carnis & mundi, quæ non sunt bona, sed mendacia, & proinde melius est inopem vitam agere quàm mendacem & fucatam, pro veris bonis umbram desiderantes. Et hæc expositio quadrat sequenti versiculo, nempe, *Timor Domini ad vitam*] Sc. *ducet timentes Dominum: ad vitam*, inquam, tam temporalem quàm æternam perducit *timor Domini*, dum à transgressione legum cohibet; legum, inquam, tam principum, quas qui servat vivit per eas, quàm Divinas, quibus servatis ad vitam perducimur æternam. Porrò cùm multi non tam vitam videantur quærere, quàm cum abundantia rerum & saturitate quiescere, & hoc quoque præstat timor Domini, nempe saturitatem cum tranquillitate, juxta illud, *Non est inopia* (vel *defectus*) *timentibus eum*, Psal. 37. Nam qui timet, & super omnia desiderat ac amat Deum, terrena non concupiscet, imò omnium bonorum autorem & largitorem secum habens, quid possit concupiscere, cujus rei famem sustinere possit? ad hæc qui cum omni saturitate vivunt, coguntur subinde mala timere, quæ etiam divitibus contingunt. Sed hic quoque *timor Domini* securos nos esse jubet: nam qui timet Dominum, nullo malo aut damno visitabitur: quòd si quid patitur pro defensione fidei, ac pro conditione hujus mortalitatis, tamen *diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundùm propositum vocati sunt sancti*, Rom. 8. Vitam igitur, saturitatem & securitatem, tria maxima commoda, secum affert timor Domini.

24,——27. *Abscondit piger manum suam sub axilla, nec ad os suum applicat eam. Pestilente flagellato stultus sapientior erit: si autem corripueris sapientem, intelliget sapientiam.* Heb. *Derisorem percuties, & imprudens discet astutiam: reprehende intelligentem, & intelliget scientiam. Qui affligit patrem & fugit matrem, ignominiosus erit & infelix.* Heb. *Qui spoliat patrem, & in fugam vertit matrem, filius pudore afficiens & confundens. Non cesses audire, fili, doctrinam, nec ignores sermones scientiæ.* Heb. *Cessabis, fili mi, audire disciplinam, ad errandum à eloquiis scientiæ?*] *Abscondit piger.* Juventutem corrigere & in via virtutum ad sapientiam perducere scopus est hujus libelli. Atqui huic instituto maximè obstat pigritudo & somnolentia, quod vitium & paulò superiùs, & hoc in loco gravissimè reprehendit: in quibusdam usqueadeo magnum est, ut nè fame quidem cogente possint ad honestum aliquem laborem pertrahi: hoc enim est quod dicit, *Abscondit manum sub axilla*] vel *in sinu*, & frigore & otio torpescens *nè ad os* quidem *suum reducet* dum cibum capiat. Aliter, *ad os*, quod est facillimum: q. d. nihil omnino laboris vult facere, nè corpus quidem curare, non lavare, nec pectinare. Prior expositio est melior, ut ingens hyperbola intelligatur. Si tales inveniantur qui *nè ad os suam manum* volunt *admovere*, non dixerim. Certè sunt infiniti qui malint famem pati quàm ullo honesto studio vacare: sed quantò plures juxta sensum sublimiorem, qui quod ore profitentur nolunt manu & opere complere? qui ore tenus non piis operibus sunt Christiani, horum negligentiam redarguit Sapiens. Non est prætermittendum quod

quòd quidam ex Hebræis vocem Hebræam צלחת *ascella* exponunt *lebetem*, quemadmodum propriè significat, sed hoc in loco metaphoricè accipitur, pro *sinu* vel *ascella*, ut Hieronymus rectè vertit: quamvis vehementior erit hyperbola si pro lebete in quo cibi reponuntur accipiatur. Ad quam si manum injiciat piger, ut cibum capiat, vix reducit ad os suum. Aben Hezra subaudit similitudinis particulam sic, *Piger est similis illi qui manum mittit ad patellam*, sive *lebetem*, *& tamen non retrahit eam ad os*: ac si diceret, Etiam si opus aliquod necessarium incipiat, non tamen absolvet. לץ Hieronymus secutus Lxx *pestilentem* vertit: ut, *Et in cathedra pestilentiæ non sedit*, Psal. 1. Hunc *derisorem* appellat Sapiens, qui videlicet monita majorum contemnens, ea vel verbis vel factis deridet. Hunc vehementer castigare est necessum: quòd si incorrigibilis esse videatur, tamen ad exemplum aliorum pœnas dare debet, præsertim imperitorum, quos Scriptura פתים vocat, nos *persuasibiles* vertere possumus, aut *imperitos*. Hi alieno periculo fiunt cautiores & prudentiores. Utitur Scriptura certâ personâ pro quavis, juxta morem Latinæ linguæ, *Percutiis*, pro, cùm quis percusserit & castigaverit. Tertium genus est eorum qui cùm cordati sint, minimo negotio *intelligent scientiam*, h. e. facient quod jubentur facere, verbis duntaxat moniti absque verberibus. Hanc quam videmus in juvenibus diversitatem ingeniorum, quod ad literarum studia spectat, videre licet in ea quæ ad salutem animarum spectat philosophia & Christiana professione. Quæ & derisores habet & pestilentissimos etiam hodie hæreticos, qui Divina sacramenta & saluberrima Ecclesiæ instituta & ritus derident & subsannant: quos cùm insanabiles judicat Ecclesia, à magistratibus suppliciis traduntur gravissimis. Quâ animadversione plebs indocta & simplex, & nonnihil ab hujusmodi derisoribus labefactata, ad sanam mentem revertitur tandem. Alioqui reperias in grege Christiano, qui primâ statim facie à pastoribus admoniti quò à mala doctrina caveant, facilè *intelligunt* veram *scientiam* fidei, & distinguunt à falsâ hypocrisi hæreticorum. *Qui affligit patrem, & fugit matrem*] vel ut est in Hebræo, *destruit patrem*, *vastat* vel *prædatur*. Ex his qui castigari nequeunt, sunt qui ad maximam confusionem & erubescentiam seu propriam, seu parentum, perveniunt: & pendet sensus ex prioribus. Nam qui usqueadeo piger est ut nè ad os quidem manum è sinu retrahat, qui castigationem majorum deridet neque melior evadit, ad prædam & latrocinium *patris* deveniet, h. e. paternorum bonorum decoctor fiet, & tantam vastitatem faciet in ædibus paternis ut matrem fugam capessere cogat; quo scelere vix ullum gravius esse potest. Nam hic tandem verè *filius confundens, & rubore afficiens* parentes qui spretâ illorum autoritate & contemptâ castigatione, eò insaniæ tandem prosilit ut in substantiam paternam manus violentas injiciat: pejor filio prodigo qui dixit, *Pater, da mihi partem substantiæ*. ¶ *Et fugit matrem*] Meliùs, *fugat* & expellit matrem, ab ædibus videlicet in quibus per filii insolentiam habitare non licet. Judaicus populus cœlestem patrem, dum filium Dei non recipiunt, bonis omnibus & debito honore, quantum in eis est, spoliare & prædari conantur, & synagogam matrem in fugam converterunt: nam apud eos non est ampliùs venerabilis illa Patriarcharum & Prophetarum mater synagoga, sed spurcissima malignantium turba, populus derisor Ecclesiæ, qui gravissimâ plagâ sub Tito & Vespasiano flagellatus simplici & rudi gentilium nationi exemplo esse potest: Iste populus est filius confusionis maximè, & per orbem universum ignominiâ affectus. ¶ *Non cesses audire, fili mi*] Nescio quo errore addita est negatio, sive ab interprete, sive à scriba, quæ in Hebræo non habetur, neque in Lxx qui affirmativè legunt. Sunt qui simpliciter intelligunt, quasi Sapiens juberet filium suum cessare ab illa disciplina quæ ducit *ad errorem*, vel *ad errandum* à verbis sive sermonibus veræ scientiæ. Talis est disciplina, non solùm philosophorum, quæ à fide est aliena, sed vel hæreticorum hypocrisis, vel Judæorum blasphemia, quæ à veritate Catholica quæ sola *scientia* nomine digna est, errare nos volunt. Sunt qui inversum verborum ordinem esse putant, ut sit sensus, *Desine, fili mi, errare à verbis scientiæ, & audi disciplinam*. Sunt denique qui מוסר *disciplinam*, *castigationem* intelligant, quasi *rudimenta & exordia fidei*, in quibus semper docendo versari non debemus, sed in dies *ad perfectiora ferri* Heb. 6. nè simus ex illorum numero qui *semper discentes nunquam ad scientiam perveniunt*, 2 Tim. 3. Hoc enim *aberrare* quodammodo est *à verbis scientiæ*: ut scribit D. Paulus, Heb. 6. *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis*, & 1 Cor. 3. *Lac vobis potum dedi, non solidum cibum*.

28, 29. *Testis iniquus deridet judicium, & os impiorum devorat iniquitatem*, vel *abscondit iniquitatem*. *Parata sunt derisoribus judicia: & mallei percutientes stultorum corporibus*. Hebr. *Percussiones corpori stultorum*] *Testis Belial*, & *testis iniquus*, qui falsum profert testimonium. יליץ, ut superiùs frequenter monuimus, duo significat, *deridere*, & *loqui* sive *interpretari*. Juxta quem sensum hoc in loco *testis Belial*, h. e. nullius honoris, qui veritatem non curat, *loquetur*, sc. *falsum testimonium in judicio*, vel re verà *deridebit judicium & contemnet*, (rem inter homines maximè necessariam) dum falso testimonio subvertit æquitatem, quæ per bona & æqua judicia conservatur. Hæc verò testis iniquus floccifacit. ¶ *Et os impiorum* (sup. *Judicum*) *devorabit iniquitatem*] Sic Interpres. Hebræi potiùs sequuntur aliam significationem hujus verbi בלע, quod etiam *abscondere* significat; ut sit sensus, Judicia instituta sunt ut iniquitates detectæ per veros testes & bonorum Judicum sententias puniantur; sed longè aliter usu venit subinde, dum *testis Belial loquatur falsum testimonium in judicio, & iniqui Judices abscondunt iniquitatem malorum*, quos adductos in judicio punire oportuit, & imprimis hos falsos testes; ut sequitur, ¶ *Præparata sunt judicia derisoribus*] Aliter, Testes Belial, qui falso testimonio subvertunt judicium, videntur deridere judicium Dei, quod contra illos proferetur. ¶ *Et os impiorum* (sup. *testium*, vel *Judicum*) *abscondet iniquitatem*] quasi non essent parata contra illos judicia. Sed longè decipiuntur. Nam vero judicio Dei condemnabuntur & pœnas dabunt in *igne qui paratus est Diabolo & Angelis ejus*, Matth. 25. Et hoc est quod antea dixit, *Falsus testis non erit impunitus*. Porrò *mallei* in Hebræo non habetur, sed unica dictio quæ *percussiones* significat testibus Lxx, qui vertunt, Καὶ τιμωρίαι ὁμοίως ἄφροσιν, *& supplicia similiter stultis*.

DRUSIUS.

3. תְּסַלֵּף. A. S. διασκεδάσει *dissipabit*. Th. σκελίσει *varicabit*] Lex. V. Σκελίζω, *varico*. ¶ וְעַל יְהוָה יִזְעַף לִבּוֹ. Sym. καὶ κατὰ Κυρίου ὀργισθήσεται ἡ καρδία αὐτοῦ, *& contra Dominum irascetur cor ejus*.

4. יִפָּרֵד. Sym. χωρίζεται *separatur*.

5. לֹא יִנָּקֶה. A. Sym. Th. οὐκ ἀθωωθήσεται *non feret impunè*. ¶ לֹא יִמָּלֵט. A. Sym. οὐ διασωθήσεται *non servabitur incolumis*.

6. וְכָל הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן. Sym. καὶ πᾶς φίλος ἀνδρὸς δομάτων, *& omnis amicus est viro donorum*.

8. לֵב. Schol. καρδίαν *cor*.

10. לֹא נָאוֶה. Sym. οὐ πρέπει *non decet*. ¶ אַף כִּי לְעֶבֶד מְשֹׁל בְּשָׂרִים. Th. οὐδὲ δούλῳ ἐξουσιάζειν ἀρχόντων, *neque servo potestatem habere in Principes*. Οἱ λοιποὶ, δεσπότου *in dominum*: δυνάστου *in dynastam*] Οἱ λοιποὶ. A. & Sym. ἴσως.

11. שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ. A. Th. Φρόνησις ἀνθρώπου μακροθυμία αὐτοῦ, *Prudentia hominis patientia ipsius*] *Longanimitas*. ¶ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל פָּשַׁע. A. καὶ καύχησις αὐτοῦ παρέρχεσθαι ἐπὶ ἀθεσίᾳ, *& gloriatio ejus transire super prævaricationem*. Sym. καὶ ἀγλάϊσμα αὐτοῦ ὑπερβαίνειν ἀδίκημα, *& ornamentum ejus transgredi injustè factum*. Schol. δικαίου καύχημα τιμωρῆσαι τοὺς παρανόμους, *Justi gloriatio est punire iniquos*] *Transire super prævaricationem*:

præterire prævaricationem. ¶ Ornamentum, honestamentum.

12. נַהַם. LXX ὁμοία βρυγμῷ. Schol. στεναγμῷ suspirio. ¶ רְצוֹנוֹ. A. S. Th. εὐδοκία αὐτοῦ benevolentia ejus.

13. הַוֹּת. A. Th. ἐπιβουλὴ insidia. S. ὀδύνη dolor] Psal. 57. 1. הוות. A. ἐπιβουλή. Hieron. insidiæ. S. ὁ ἐπηρεασμός. ¶ Dolor. ità Hieron. ¶ וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה. S. καὶ σταγόνες κατεπείγουσαι μάχαι γυναικὸς, & stillæ celeres pugnæ mulieris. A. καὶ σταγὼν σύντομος ἀντιδικίαι γυναικὸς, & stillicidium continuum lites mulieris] Celeres, festinantes. Vult dicere, quæ festinanter & continuè cadunt. ¶ Mulieris, vel uxoris. ¶ Σύντομος verti continuum, sensu ità exigente. Siquidem & συντόμως dicimus pro continuò. ¶ Ἀντιδικία propriè contra litigatio. Lex. V. Ἀντιδικία, adversatio, obtrectatio. Ἀντίδικος, adversarius. Ἀντιδικασία, idem.

14. אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת. A. Th. γυνὴ ἐπιστήμων mulier sciens. S. συνετὴ intelligens.

15. עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה. S. Th. Ὀκνηρία ἐπιβάλλει ἔκστασιν, Pigritia injicit soporem. A. - - - καταφορὰν profundum somnum] Soporem: respexi ad nomen Ebræum, haud inscius ἔκστασιν potiùs denotare mentis excessum. Eo usi sunt & LXX Gen. 2. 21. & Th. 1 Sam. 26. 12. Hieron. in lib. Quæst. Pro ἔκστασιν, i. mentis excessum, Aquila καταφορὰν, Symmachus κάρον, i. gravem ac profundum soporem, interpretati sunt. ¶ Καταφορὰν. 1 Sam. 26. 12. תרדמה. A. καταφορά. S. κάρος. Th. ἔκστασις. LXX θάμβος.

17. וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם לוֹ. S. Th. κατὰ τὸ ἀνταπόδομα αὐτοῦ ἀνταποδώσει αὐτῷ, secundùm retributionem ejus retribuet ei] Suspicor leg. καὶ τὸ, & retributionem ejus reddet ei: tamen nihil immutavi. κατὰ τὸ ἀνταπόδομα, i. כגמלו.

18. וְאֶל הֲמִיתוֹ אַל תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ. A. καὶ πρὸς τὸ θανατῶσαι αὐτὸν μὴ ἄρῃς ψυχήν σου, & ad occidendum eum nè tollas animam tuam.

19. גְּרָל חֵמָה. Th. μεγαλόθυμος magnanimus. ¶ כִּי אִם תַּצִּיל. A. Th. ὅτι ἐὰν ἀφέλῃς, quia si abstuleris. Alia interpretatio, ῥύσῃ liberaveris. ¶ וְעוֹד תּוֹסִף. A. Th. καὶ ἔτι προσθήσει & ampliùs addet.

20. שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר. S. ἀκούων βουλῆς ἐπιδέξεται παιδείαν, auscultans consilio recipiet disciplinam] Ἀκούων, שמע audiens.

24. צַלַּחַת. A. μασχάλην axillam. S. μάλην alam] Lex. V. Μάλη ἀνθρώπου, subraco, subala. Alibi Μάλη, ala, axilla. Hieron. sub ascella.

25. פֶּתִי. A. θελγόμενος delinitus. ¶ דַּעַת. A. S. Th. γνῶσιν scientiam.

26. יַבְרִיחַ. A. ἀποδιδράσκων qui effugit] Verbum Ebræum magis denotat qui fugat. Fortè Aquila eo sensu abusus est verbo ἀποδιδράσκω· quod novum videri nemini debet, cùm alia hujus generis occurrant in autoribus illis. Profectò Hellenistæ Judæi linguam habent peculiarem quæ ab aliis Græcis non æquè intelligitur. Huic operam det oportet qui N. F. solidè intelligere aut explicare satagit. Credat qui volet. Hujus dialecti ignoratio multos errores peperit in Ecclesia, multisque viris alioqui doctis tenebras offudit.

27. חֲדַל בְּנִי לִשְׁמֹעַ. Schol. οἱ λοιποὶ, χόλασον υἱὲ, τοῦ - - - Vaca, fili, à - - -

28. עֵד בְּלִיַּעַל. A. Th. Μάρτυς παράνομος Testis iniquus. ¶ יָלִיץ מִשְׁפָּט. A. Th. χλευάζει κρίσιν irridet judicium. ¶ יְבַלַּע. A. Th. καταπίεται absorbet: καταποντιεῖ præcipitabit. ¶ אָוֶן. S. ἀνομίαν iniquitatem. A. Th. νόμον legem] Νόμον suspectum.

29. לַלֵּצִים. A. χλευασταῖς derisoribus. S. λοιμοῖς pestilentibus. ¶ מַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים. Th. συγκλάσεις νώτῳ ἀνοήτων confractiones tergo amentium. S. σφυροκοπίαι percussiones quæ fiunt malleo] Optima interpretatio. הלם dicuntur propriè qui ferrum tundunt in incude, malleis percutientes. Id Græcis est σφυροκοπία. Nam σφῦρα malleus, & σφυροκόπος qui malleo percutit; malleator. Hoc postremum exstat in Glossis veteribus. Ad quod exemplum posses reddere σφυροκοπία malleatio.

GROTIUS.

1. Melior est pauper qui ambulat in simplicitate sua] i. In integritate. ¶ Quàm dives torquens labia sua] Perversus labiis. ¶ Et insipiens] Heb. & ipse desipit. Putat se sapere, sed desipit, ut improbi omnes. Antiphanes,

Καλῶς πένεσθαι μᾶλλον ἢ πλουτεῖν κακῶς.

Euripides,

———ἐγὼ δὲ πολλάκις σοφωτέρους
Πένητας ἄνδρας εἰσορῶ τῶν πλουσίων.

4. Divitiæ addunt amicos plurimos] Ovidius,

Donec eris felix, centum numerabis amicos.

Sophocles Aleadis,

Τὰ χρήματ' ἀνθρώποισιν εὑρίσκει φίλους.

8. Qui possessor est mentis diligit animam suam] i. Semetipsum. Hoc sensu Aristoteles Nicomacheorum l. 9. c. 8. ὥστε τὸν ἀγαθὸν δεῖ φίλαυτον εἶναι· καὶ γὰρ αὐτὸς ὀνήσεται τὰ καλὰ πράττων καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελήσει. τὸν δὲ μοχθηρὸν, οὐ δεῖ· βλάψει γὰρ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς πέλας, φαύλοις πάθεσιν ἑπόμενος. τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ ἃ δεῖ πράττειν καὶ ἃ πράττει· ὁ δὲ ἐπιεικὴς ἃ δεῖ ταῦτα καὶ πράττει· πᾶς γὰρ νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ.

9. Falsus testis non erit impunitus, & qui loquitur mendacia peribit] Sensus idem est, verbis parùm differt ab eo quod suprà 5. Talia multa apud Stobæum.

12. Sicut fremitus leonis, ità & Regis ira] Τὸ θηρίον, i. Leo, βασιλέα δηλοῖ, Zeno in Leone Iconomacho. Sic Nabuchodonosor leo Amoso 5. 19. Nero Paulo Apostolo 2 Tim. 4. 17. & Senecæ, cujus dictum recitat Scholiastes ad Juvenalis Satyram quintam. De ira Regis vide quæ diximus suprà 16. 14.

13. Dolor patris filius stultus] Euripides Oenomao,

Ἀμηχανῶ δ' ἔγωγε κοὐκ ἔχω μαθεῖν,
Εἴτ' οὖν ἄμεινόν ἐστι γίγνεσθαι τέκνα
Θνητοῖσιν, εἴτ' ἄπαιδα καρποῦσθαι βίον.
Ὁρῶ γὰρ οἷς μὲν οὐκ ἔφυσαν, ἀθλίους·
Ὅσοισι δ' εἰσὶν, οὐδὲν εὐτυχεστέρους·
Καὶ γὰρ κακοὶ γεγῶτες, ἐχθίστη νόσος.

14. Domus & divitiæ dantur à parentibus; à Domino autem propriè uxor prudens] Heb. Domus & opes, hereditas patrum. Propriè, i. peculiari quadam Dei providentiâ. Tobias 6. 22.

17. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis] Bona comparat præsidia misericordia.

18, 19. Erudi filium tuum, nè desperes: ad interfectionem autem ejus nè ponas animam tuam. Qui impatiens est, sustinebit damnum; & qui rapuerit, aliud apponet] Ex Hebræo sic optimè fiat versio, Castiga filium tuum dum spes est, sed ad exitium ejus nè erigas cogitationem tuam. Qui plurimùm irascitur fert pœnam: quòd si impunitum eum reliqueris, adhuc addet, i. perget peccare. Sensus est, Modum adhibendum qui inter Manlianam severitatem & dissolutam lenitatem fit medius.

CAP. XX.

MUNSTERUS.

5. Exhaurit illud] h. e. Docet vir sapiens ex sapientia sua, & nihil perdit, cùm cor plenum sit salutaribus consiliis, & exhauriri nequeat. Vel, Homo alius qui non est stultus accedit ad sapientem, & haurit ex eo consilia & prudentiam.

6. Plerumque] Vel sensus est, Multi sunt qui volunt & cupiunt vocari homines pii & benefici, & tamen rarus est qui pietatem opere ostendat.

7. Beati erunt] h. e. Laudabuntur propter parentum probitatem.

8. Spargit oculos suos] Quidam Hebræorum sic legunt hanc sententiam, Rex sedens in solio, dissipat omnem hominem malum, quem videt oculis suis. Vel sic, dissipat omne malum oculis suis.

9. Quis

9. *Quis dicet*] i. Nemo verè dicere potest, *Mundum est cor meum*, etiam si sibi conscius non sit peccati: Deus enim videt in homine quæ ipse homo in seipso videre non potest.

10. *Lapis & lapis*] Exsecratur Deus homines qui utuntur in commodum suum diversis ponderibus & mensuris.

11. *Cognoscitur puer*] Plerique Hebræorum hanc sententiam sic legunt, *In studiis seu operibus suis abalienat se puer, ut jam non sit puer quando opus ejus est purum à peccato atque rectum.* Vel, *abalienat se ficto corde opus aliquod faciens.* Est enim cor hominis à pueritia intentum ad malum.

12. *Aurem ut audiat*] Scilicet doctrinam, sapientiam & disciplinam.

15. *Labia scientiæ*] Labia quæ docent scientiam sunt super quæcunque vasa pretiosa. Vasa enim aurea re ipsâ non sunt pretiosa, sed æstimatio facit ea pretiosa.

16. *Qui pro alieno spopondit*] Per *vestimentum* intellige pignus; quod ab homine sectante carnis desideria auferri jubetur antequam omnia dilapidet.

17. *Implebitur os ejus lapillis*] Commissam fraudem sequitur conscientiæ remorsus.

20. *In caligine tenebrarum*] Per אישון חשך accipe אמצע הלילה *medium noctis*: & est sensus, Talis morietur in tenebris tribulationum, privatus gratiâ Dei.

21. *Hereditas usurpata*] Quidam hunc putant habere sensum, non habent prosperum successum qui sine vocatione aliquid suscipiunt, aut non exspectant vocationem: sicut Absalom ante tempus sibi usurpare voluit regnum. Alii hunc eliciunt sensum, Quæ nobis citra laborem nostrum accidunt, ea plerumque non habent prosperum successum, &c.

25. *Qui devorat rem*] Piaculum, inquit, est si tu devores rem quæ Deo est dicata, aut si aliquid Deo vovisti, putà agnum vel vitulum, & deinde pœnitentiâ ductus illud iterum in commodum tuum convertis.

26. *Convertit super eos rotam*] *Rota* quâ fruges triturantur, hîc usurpatur pro *pœna inflictione*.

27. *Lucerna Domini*] Quidam sic legunt, *Lucerna Domini perscrutatur spiritum hominis & omnia penetralia ventris*, i. interiora cordis.

30. *Livores*] Est חבורה propriè *sanguis concretus*, sed פצע est *vulnus quod sanguinem effundit*. ¶ Porrò תמרוק quidam accipiunt pro שבר *confractione*, alii pro רפואה *medicatione*.

VATABLUS.

1. D*Erisorem*, &c. לץ היין] Ad verb. *Derisor vinum, tumultuatur sechar.* Hebraismus, pro, *Derisor est vir vini, & tumultuatur* (sive *tumultum facit*) *vir sechar*, pro, *Subsannator est qui vino deditus est, & tumultum facit qui siceram amat.* ¶ *Qui se*, &c. שונה בו] *Indulgens illi*, sub. *vino*. Vel, *qui errat in illo*.

2. *Qui irascitur*, &c. מתעברו וגו'] *Qui incitat illum*, [sive *irritat*] *peccat in vitam suam*: i. exponit se mortis periculo.

4. *Idcirco mendicabit* ושאל] *Et interrogabit* [sub. *famulos*] *de messe*, [num scilicet sit pulcra] *& nulla erit*. Sic Num. 27. 21. Vel, *& petet*; *nec erit*, sub. *quod detur ei*, vel *qui det*.

5. *Et homo*, &c. ואיש תבונה ידלנה] Ad verb. *& vir intelligentiâ hauriet illud*, sub. *consilium*.

6. *Multitudo*, &c. רב אדם וגו'] Ad verb. *Multitudo hominis invocat virum beneficii sui*, vel *misericordiæ suæ*. i. Plurimi invocare solent virum in quem contulerunt beneficia. Vel, prædicabunt & palàm dicent singuli beneficia quæ contulerunt in alios. Vertunt alii rursum ad verbum, *Multitudo hominum prædicabit quisque misericordiam suam*: i. Quamplurimi homines prædicant misericordiam suam, & opus bonum quod faciunt. Alii in eundem sensum, Multi volunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parùm suo nomini respondentes. ¶ *Veratem* אמונים] Ad verb. *veritatum, fidelitatum*: i. fidelem, & memorem beneficii accepti. Vel, *qui faciat misericordiam fideliter & veraciter propter Deum, non ut se magnificet & jactet in oculis creaturarum*. Ità Hebræi.

7. *Ambulantis*, &c. מתהלך בתומו וגו'] *Qui ambulat in integritate sua*, hic *justus*: sed & *filii ejus post ipsum* erunt *beati*.

8. *Dispergit* מזרה] *Dissipat, disgregat*: i. Rex juri suis reddendo dans operam, solo nutu repellit omne malum.

9. *Quis potest dicere* מי יאמר] Ad verb. *Quis dicet*, vel *dicat*.

10. *Duplex pondus & duplex mensura* אבן ואבן איפה ואיפה] Ad verb. *Lapis & lapis, mensura & mensura*. Ut Hebræi *in corde & corde loqui* dicunt, Psal. 12. 2. pro *duplici corde*; ità *Pondus & pondus* pro *diversis ponderibus, mensuram & mensuram* pro *diversis mensuris*. Omnia autem mensurarum genera per hæc intelligit. Vide v. 23. ¶ *Etiam ambo ipsa* גם שניהם] Hebraismus, pro, *Utrumque eorum*.

11. *Cognoscitur puer* יתנכר נער] *Ignotus erit puer*. Utroque modo exponitur ab Hebræis in ea conjugatione: i. non facilè cognoscitur natura pueri ex operibus. ¶ *An mundum*, &c. אם זך וגו'] *Etiamsi* [vel, *quamvis*] *purum & rectum sit opus ejus*.

12. *Aurem audientem*, &c. אזן שומעת וגו'] *Auris audit, & oculus videt*: q. d. Auris officium est audire, & oculi videre; & Jehova fecit utrumque.

13. *Ne forte efficiaris pauper* פן תורש] *Ne conficiaris egestate*. ¶ *Satura* שבע] Imperativus pro futuro, ut *Ascende in montem, & morere*, i. morieris, Deut. 32. 50.

14. *Et discedens* ואזל לו] Ad verb. *& discedens sibi*. Redundat *sibi*. Qui emit, dicit de re quam comparare vult, *Est mala*; at discedens, tunc gloriabitur de ea tanquam de re bona.

15. *At ut vas*, &c. וכלי יקר] i. Quisque aurum & gemmas emere potest; pretiosa illa quidem; sed pretiosior sermo sapiens. Vel, *Os scitum auro, gemmis ac pretiosis vasis pretiosius est*. Vel, *Magni fiunt aurum & gemmæ: sed pretiosius vas labia scientiæ sunt*. Alii vertunt, *Est aurum, sunt gemmæ multæ, & sunt vasa pretiosa* homini qui habet *labia scientiæ*. ¶ *Labia scientiis* שפתי דעת] Ad verb. *labia scientiæ*, i. sermo doctus & eruditus.

16. *Tolle vestimentum ejus* לקח לבגדו] Relativum pro antecedente, & imperativum sing. pro futuro plur. acsi dicat, *Finis hominis qui fidejusserit pro extraneo, erit, ut propter fidejussionem, cùm solvendo non fuerit, tollant etiam vestimentum ejus, & pigererent eum*. Docet, periculum fidejussorum tale ut tandem ad paupertatem deveniant. Aut adhortatur amicum fidejussoris ut prospiciat fidejussori accipiendo ejus vestem, quâ velut eum pigneret, ferretque ei; quòd futurum sit ut propter fidejussionem etiam tollatur ab eo vestimentum, si reperiatur eo indutus. q. d. Cape, & illi reserva vestimentum; nè cùm propter fidejussionem pigneraverint eum, etiam vestem illius auferant.

17. *Mendax* שקר] Ad verb. *mendacii*: i. in speciem tantùm bonus, vel (ut quidam vertunt) fraude partus. ¶ *Arenâ* חצץ] *Contritione*.

18. *Firmantur* תכון] *Disponuntur*. ¶ *Et consiliis* ובתחבולות] *Et industriis*, sive *industriâ*.

19. *Fraudulenter* רכיל] *In delatione*. Vide suprà 11. 13. ¶ *Et cum eo*, &c. ולפותה] *Et cum eo qui lactare solet*. Chald. *& cum blandiente labiis suis*. Quidam Hebræorum, *Et declinanti ad te labiis suis*, &c. i. & cum declinante ad te labiis suis, & verbis suis blandis, cujus cor non est tecum, *nè habeas commercium*. Alii, *Et cum dilatante os suum* [sub. *ad loquendum verba vana & opprobria adversum homines*] *nè misceas te*. Fortasse quia dixerat, *Qui revelat secretum*, &c. subjunxit istud, *Et cum dilatante labia sua, & revelante secretum, nè te admisceas*.

20. *In obscuritate tenebrarum* באישון חשך] Latini dicunt *in mediis tenebris*: i. versabitur in magna ignorantia.

23. *Diversa pondera* אבן ואבן] Ad verb. *lapis & lapis.* Vide v. 10. ¶ *Non est bona* לא טוב] *Pessima res est*, i. ingrata. Ità dicunt Hebræi, *Si bonum sit in oculis tuis*, i. si tibi est gratum. Nam טוב aliquando *gratum* significat.

24. *Homo autem* ואדם] *Homo igitur.*

25. *Laqueus* est *homini*, &c. מוקש אדם וגו'] Fut. Heb. pro præs. vel infin. *Offendiculũ hominis devorare sanctitatẽ.* Vel, *deglutit*, aut *absorbet sanctificationem*, sive *sanctificatum.* Vel, *Laqueus est homini cùm absorbuerit sanctificationem:* i. peccatum quod est nobis scandalum, destruit, sive revocat, Dei gratiam, nè nobis sit auxilio: *& post vota* à nobis suscepta *quærere* solemus quid in causa fuerit ut non simus assecuti quod petimus. Verbum etiam לוע apud Doctores Hebræos significat *loqui*: unde sic verti potest, *Laqueus est homini* (quo scilicet capitur) *cùm locutus fuerit sanctificationem:* vel, *Sanctificatio est:* acsi dicat, *Cùm voverit aliquid, & dixerit, Hoc erit sanctificatio*, i. sanctificatum; *& postea illum pœnituerit promissionis.* Et hoc est quod postea subjungit, *Et post vota, quærere*: i. inquirere scrutarique an quod vovit possit reddere, hoc enim inquirendum fuerat antequam voveret. ¶ *Quærere* לבקר] Ad verb. *ad inquirendum.* Gallicè dicimus, *C'est a cercher.* Quidam, *Et post vota, quærit*, sub. *liber esse.* Alii, *Laqueus est homini sancta contumeliâ afficere, & postea vota facere*, sive *ad vota converti.*

27. *Lucerna*, &c. נר יהוה וגו'] *Illuminatio Jehovæ* est *spiraculum hominis.* Quidam liberiùs, *Exhilarari à Deo vita est hominis, & penetrat totum corpus.*

28. *Misericordia*, &c. חסד וגו'] *Pietas* [sive *Clementia*] *& fidelitas custodiunt Regem.* i. Oportet Regem esse & clementem & veracem: potior tamen est clementia.

30. *Livores vulneris* חבורות פצע] i. Vulnera livida. ¶ Sunt *medicina in malo* תמרוק ברע] Sub. *homine.* Aut, sunt *abstersio in malo*, i. medicina quæ detergendi vim habet. Quidam Hebræorum vertunt, *Livores vulneris & contritio in malo*, i. ut plurimùm in homine malo inveniuntur, aut homini malo eveniunt. Chald. *Livores & vulnera eveniunt malo.* Non desunt etiam inter Hebræos qui vertant, *Livorum vulneris medicina est cum malo; & plagæ in intimis ventris:* h. e. quemadmodum plagæ in summa cute & in ima sanantur cum malo, sive cum dolore, ità & malus cum dolore sanatur. ¶ In *interioribus* חדרי] In *intimis*: i. plagæ profundæ quæ penetrant usque ad imam carnem.

CASTALIO.

2. *EUM qui irritat, peccat in seipsum*] Seipsum vocat in periculum.

4. *Piger qui propter frigus non araverit, quod petet in messe non adipiscetur*] Qui non arat, non metet.

6. *Multi homines viri pii vocantur, sed fidelem virum quis inveniet?*] Nomine multi sunt pii, sed revera pauci.

12. *Utrumque & aurem audientem & oculum cernentem Jova fecit*] Jova & audit & vidit, quippe horum sensuum autor.

13. *Aperi tuos oculos*] Vigila.

14. *Etiam atque etiam vituperat emptor*] Mercem.

16. *Cape vestem ejus qui pro altero spopondit, & eum pro aliis pignera*] Sponsor appellandus.

17. *Dulcis est homini panis iniquus, sed postea ejus os replet calculis*] Iniquè parta nocent.

20. *Qui suo patri matrive imprecatur, hujus lumen exstinguetur in mediis tenebris*] Luce & vitâ privabitur.

21. *Patrimonium principio properatum, ad extremum erit infortunatum*] Qui celeriter ditescunt, iniquè ditescunt.

25. *Detrimentosum est homini vorare sacrum, deinde vota quærere*] Irrita sunt sacrilegorum & sceleratorum vota.

30. *Plagarum vibices & in viscera penetrantes ictus emendant malos*] Mali non nisi plagis emendantur.

CLARIUS.

6. *MUlti homines misericordes*] Multi sunt qui volunt vocari homines pii ac benefici, & tamen rarus est qui pietatem factis ostendat.

10. *Pondus & pondus*] Exsecratur Deus homines qui utuntur in suum commodum diversis ponderibus & mensuris.

11. *Si munda*] Vel, *purúmne & rectum futurum sit opus ejus.* Plerique Hebræi hanc sententiam sic legunt, *In studiis* (seu *factis*) *suis abalienat se puer, ut jam non sit puer, quando opus ejus est purum à peccato atque rectum.* Vel *abalienat se, ficto corde opus aliquid faciens.* Est enim cor hominis à pueritia intentum ad malum.

12. *Aurem audientem*] Vel, *ut audiat*, scilicet doctrinam, sapientiam & disciplinam.

14. *Tunc gloriabitur*] Quòd scilicet astu venditorem deceperit.

15. *Labia scientiæ*] Labia quæ docent scientiam superant vasa quæcunque pretiosissima. Vasa enim aurea re ipsâ non sunt pretiosa, sed pretiosa ea facit æstimatio atque opinio hominum.

16. *Tolle vestimentum*] Per *vestimentum* intellige pignus, quod ab homine sectante carnis desideria auferri jubetur antequam omnia dilapidet.

17. *Implebitur os ejus calculo*] Perpetratum scelus sequitur conscientiæ cruciatus.

20. *In mediis tenebris*] Talis, inquit, morietur in tenebris afflictionum, privatus gratiâ Dei.

21. *Hereditas ad quam festinatur*] Quidam hunc putant subesse sensum, *Non habent prosperos successus qui sine vocatione aliquid suscipiunt, aut non exspectant vocationem.* Alii hunc eliciunt sensum, *Quæ nobis citra laborem nostrum accidunt, ea plerumque non habent prosperum eventum.*

25. *Devorare sanctificatum*] Piaculum, inquit, est si tu devores rem quæ Deo est dicata: aut si quid Deo vovisti, putà agnum vel vitulum, deinde pœnitentiâ ductus, illud iterum in commodum tuum convertas.

26. *Convertit super eos rotam*] *Rota*, quâ fruges triturantur, hîc usurpatur pro *pœna inflictione.*

27. *Lucerna Domini*] Quidam sic interpretantur, *Lucerna Domini perscrutatur spiritum hominis & omnia penetralia ventris*, i. interiora cordis.

R. BAYNUS.

1. *LUxuriosa res est vinum, & tumultuosa ebrietas*, Heb. *Derisor vinum, tumultuosus siceram: & quicunque errat in hac re, non erit sapiens*] Septuaginta secutus est D. Hieronymus, qui verterunt ἀκόλαστον οἶνος· & D. Paulus, inquiens, *Nolite inebriari vino in quo est luxuria*, Ephes. 5. Hâc voce לץ, quam vel *derisorem*, vel *interpretem* significare frequenter diximus, sic abutitur Sapiens in hoc libello, ut videatur in genere intelligere quodvis delictum. Quod ad probos mores spectat & sapientiæ studium, nihil omittit Sapiens; nunc communiter veluti remp. purgans, & instituens, ut superiùs in his quæ dicta sunt de judiciis; nunc ad filium suum, h. e. seorsum unumquemque corrigens & instituens, quibus rationibus sapiens efficiatur: ut hoc in loco ebrietatem vehementer damnat, non solùm tanquam alienissimam à sapientia, sed etiam quòd homines pertrahat ad plurima mala, & imprimis ad nugas & vanitatem. Ad sensum perfectum in Hebræo deest aliquid. Sunt qui supplent ad hunc modum, *vinum efficit derisorem.* Alii sic, *Vir vino deditus est derisor*, sive *nugator:* sive denique, *qui bibit vinum & siceram*, immodicè videlicet, (nam hoc est quod sequitur, *Quicunque errat in eo, non erit sapiens*) cum nugis delectatur & turbis sive tumultibus, qui tranquillitatẽ animæ perturbant, ut non possit rebus gravibus vacare. Per *vinum & siceram* quascunque delitias corporis possumus intelligere, quæ ferè animæ virtutibus obstant.

2. *Sicut*

2. *Sicut rugitus leonis, ità & terror Regis: qui provocat eum peccat in animam suam.* Heb. *Rugitus velut leunculi est terror regis: qui irascitur contra eum peccat in animam suam*] De furore regis superiore capite disseruimus, cujus denuo mentionem facere opportunum visum est post sermonem de ebrietate: insinuans quàm aliena à sapientia sit ebrietas, per quam *ira* & indignatio *Regis* quandoque provocatur, *quæ*, ut superiùs legimus, *quasi nuncius mortis est*. Et hoc est quod dicit, *In animam suam peccat*] & vitam in summum discrimen adducit, non minùs quàm is qui rugitus leonis sustinere non valens, in potestatem illius venit: nam ut longè aliud est de terrore leonum absentem loqui, aliud propè rugitum animalis audire; ità multis leve videtur contra regem irasci, illius provocare furorem, quod quàm horrendum sit, supplicio capitis nonnunquam experiuntur, & regiæ majestati succensentes damno non possunt esse, sed *in proprias animas* & vitas *peccant*: quantò magis qui Christum blasphemiis & injuriis vel olim in cruce pendentem, vel hodie regnantem in cœlis afficiunt, illius lædere non possunt majestatem, sed proprias animas gravissimo peccato obnoxias afficiunt, h. e. *in animas suas peccant*?

3. *Honor est homini qui separat se à contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumeliis.* Heb. *Honor est viro cessare à lite, sed omnis stultus miscebit sese*] Non solùm contra regem irasci & contendere est alienum à sapientia, sed cum quovis homine, imò quietum & alienum esse à litibus est summa laus, præsertim cùm sit difficillimum nullius animum offendere, cum omnibus hominibus pacem habere Rom. 12. id quod quantò difficilius fuerit, tantò majoris laudis. Contrà *lites*, vel sectari, vel *miscere*, ubi quiescere potes, extremæ dementiæ est. Aliter, pendet à præcedente versiculo, & erit sensus, Ut in animam suam peccat qui regem provocat ad indignationem, ità à rege magnam inibit gratiam, & etiam honores assequetur, qui pacis & tranquillitatis amator est. Hanc posteriorem expositionem sequitur Aben Hezra. Alioqui simpliciter intelligi potest: honorem assequetur ab omnibus, ut putà communis omnium amicus, qui alienus est à contentionibus.

4. *Propter frigus piger arare noluit, mendicabit ergò æstate, & non dabitur illi*] Heb. *In hyeme* vel *propter hyemem piger non arabit*, vel *non solet arare: petet in æstate, & non est*: h.e. mendicabit panem, *& non est, qui* (sup.) *det illi*: vel *petet ab agricolis annonam, & nulla erit*. Sed prior expositio est melior, & similitudo sive parabola videtur: quasi diceret, Quemadmodum is qui vel labores subire, vel frigus ferre recusat, aut quamcunque aeris injuriam, nec fructus in messe colligere, nec necessariam annonam per reliquum annum habere poterit, sed fame coactus turpiter mendicare cogetur, & neque ità poterit necessarium cibum acquirere. Terra quam quisque arare debet est caro propria: in hyeme, h. e. in hac mortali vita, quæ ferè deficiente charitate friget: unde segniores & pigri efficimur, recusantes per pœnitentiam & dolorem de peccatis, scindere corda nostra, & vitia radicitus evellere per auditum verbi, bonum semen inter varias cogitationes tanquam glebas recondere, nè *in æstate* futuræ vitæ cogamur *mendicare* cum stultis virginibus, *Date nobis de oleo vestro*, Matth. 25. Flectere quoque possumus interpretationem ad studium & industriam, quam in juventute subire oportet, quasi nullos recusantes labores, quò tandem *in æstate*, h. e. serenitate & tranquillitate animæ, sedatis videlicet affectibus, ex nostro veluti penu doctrinam necessariam promere possimus, ut non sit necessum nobis doctrinam & pacem Scripturarum ab indoctis hæreticis *mendicare*.

5. *Sicut aqua profunda consilium in corde viri; sed homo sapiens exhauriet illud*] *Consilium* & sapientia quæ est *in corde viri* sapientis confertur *aquæ profundæ*, quòd inexhausta sit; nam ut illa quamlibet multis haurientibus absumi non potest, ità non imminuitur sapientia & consilium, quamvis plurimi fuerint participes illius. Sunt tamen ex Hebræis qui similitudinem referant ad integritatem consilii & puritatem sapientiæ. Nam *aqua profunda* limpidior fluit, nec conculcata à prætereuntibus contaminatur; sic sapientis viri *consilium* est sincerum, nec humano favore aut ambitione lutulentum. Potest denique referri similitudo ad difficultatem hauriendi. Nam quò puteus aquarum altior & profundior est, eò majore negotio haurimus. q. d. Prudentis viri consilii non sunt capaces omnes; sed ut magnâ, profundâ & rarâ sapientiâ opus est ei qui alios moderari debet suo consilio, ità non est cujuslibet optimum consilium capere: solus qui prudens est sanum consilium capiet. Aliter, *Vir prudens hauriet illud*, sup. *ex sermone illius*. q. d. Quantumvis profundum & secretum fuerit consilium viri sapientis, tamen alius vir non minùs prudens & sapiens particeps illius erit. Valde profunda sunt consilia illius viri *de cujus ventre fluunt flumina aquæ vivæ* Joh. 7. quæ non omnes capiunt, sed quibus data est sapientia & prudentia à Deo ut credant Euangelio.

6. *Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inveniet?*] Hebraica veritas ambigua est: nam omnibus his modis verti potest, *Plurimi homines prædicabunt virum ob misericordiam suam*. Vel, *Multùm laudabunt homines virum misericordiæ*. Vel, *Magni hominis prædicabit unusquisque misericordiam*. Vel denique *Sunt multi homines quorum unusquisque prædicabit misericordiam suam*: q.d. gloriabitur de misericordia quam fecit. Hunc sensum secutus est Aben Hezra, & non est alienus ab alio superioris capitis versiculo, *Desiderium hominis misericordia ejus*: quos corrigit Sapiens & reprehendit, inquiens, *Et virum fidelem quis inveniet?*] q. d. Tantum abest ut quisquam meritò possit hoc nomine laudari ut vix quenquam invenias quem verè *fidelem* appellare possis: juxta illud, Jac. 1. *Qui verbo non offendit, hic perfectus est vir*. Vel, *fidelem quis inveniet?* qui nemini inferat injuriam, qui promissa servet; ut jam nemo debeat misericordiam jactare quam facit quibusdam hominibus, cùm in alios parùm fidelis aut justus inveniatur, vel potiùs cùm erga Deum sit infidelis, promissa malè observans. Mihi magis arridet prior versio & intelligentia, quæ est hujusmodi, *Multi laudant virum*, sup. *propter misericordiam suam*, quam fecit illis; nam nulla virtus plus favoris aut gratiæ conciliat homini quàm liberalitas & beneficentia, quâ Deum optimum maximum quodammodo imitantur homines. *Sed fideles quis inveniat?* h.e. rari sunt qui rependunt par pari. Sic enim interpretantur Hebræi אמת *veritas*, & אמונים *fideles*, qui fideliter rependunt beneficium vel debitam gratiarum actionem, sunt valde pauci. Frequenter enim in Scripturis S. conjunguntur hæc duo nomina, אמת & חסד, *misericordia* & *veritas*, quorum hoc beneficium ultro collatum, illud verò agnitum & restitutum significat. Apud Hebræos אמת *veritatem* facere dicuntur qui quod debent præstant; obligati videlicet præstant veritatem: sed חסד *misericordiam* præstant qui merâ liberalitate utuntur. Ex hoc loco videtur desumptum illud Euangelicum Matth. 24. *Quis putas est fidelis servus & prudens?* Hic loquendi modus raritatem significat, non negat neminem reperiri, ut 1 Sam. 2. *Si quis peccaverit in Deum, quis orabit pro eo?*

7. *Justus qui ambulat in simplicitate sua, beatos post se relinquet filios.* Heb. *Ambulantis in perfectione sua justi, beati filii illius post eum*] Ob bonitatem & liberalitatem magnam laudem assequuntur homines; sed qui *justus* est & *perfectus*, majorem, utputa cujus laus ad liberos & nepotes extenditur. Erunt enim *beati post mortem illius*, h. e. felices habiti qui talem habuerunt patrem; vel re verâ *beati*, sequentes videlicet vestigia patris, & *in perfectione ambulantes*: q.d. Non ob virtutem solam sed ob actionem virtutis *justi* sunt homines & *beati*, nam *ambulare in perfectione* est de virtute in virtutem procedere. Est præterea observandum, in Hebræo haberi non simpliciter *ambulantis*, sed *facientis seipsum ambulare*: ut *justus* intelligatur, non qui timore legis aut pœnæ non transgreditur, sed qui *suâ sponte & libenter ambulat in perfectione*,

juxta illud D. Pauli Heb. 6. *Ad perfectionem feramur.* Justus iste qui *in perfectione ex se ambulat* est *Agnus ille sine macula, qui peccatum non fecit, nec est inventus dolus in ore ejus*, 1 Pet. 2. cujus filii sunt beati *si fecerint quæ præcepit eis*, Joan. 13. Hic etiam *Rex* est de quo sequitur,

8. *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo*, vel *oculis suis*] Si ex præcedente versiculo pendeat, Deum Opt. Max. *Regem* intelligimus, *qui* perpetuò *super solium judicii sedet*, & novit qui sint *ambulantes in perfectione*, qui sint *justi*. *Novit Dominus viam justorum*; impios vel *primo intuitu dissipat & dispergit*. Non indiget vinculis neque satellitibus ad coercendos malos, sed solo intuitu in fugam convertit suos hostes. Juxta sensum simpliciorem intelligimus quàm utile sit reip. ut Reges suo fungantur munere, h. e. judicia exerceant, causas cognoscant. Nihil enim magis ad malefactores, reip. pestes, coercendos facit quàm judicia cum omni æquitate & autoritate tractata. Solùm autoritas est Regia cujus aspectum malefici non sustinent, cùm sedet ut judicium faciat & decernat quid unusquisque mereatur. ¶ *Dissipat*] vel *dispergit*. Intelligimus *animadvertendo in malos*. Vel *dispergit*, quia timore perterriti, nè ad conspectum Regis veniant, desinunt esse mali. Ad Reges igitur & ad eos qui autoritate pollent propriè spectant hæc. Cæterùm ad quemvis veluti sensu proverbiali poteris deflectere, si in cujusvis animo veluti remp. constituas, in qua Mens & Ratio veluti regina cæteris potentiis præsidet, quæ si in judicio vigilanter sedeat, decernens inter bonum & malum juxta verbum Domini, & voluntariâ pœnitentiâ castiget rebelles animi motus, facilè *dissipabit mala* Dei auxilio, & ab omni malo & majoribus peccatis tranquillum reddet Regnum Animæ. Sed ex seipso hoc nemo poterit, juxta id quod sequitur;

9. *Quis potest dicere, Mundum est cor meum, purus sum à peccato?* vel, *Mundavi cor meum*] Quamvis multi glorientur de *misericordia* quam fecerunt, & quamvis *justus* sit *qui ambulet in perfectione*, quamvis denique Mens & Ratio *sedeat super solium justitiæ*, ut nihil faciat nisi cum summa æquitate, ut in præcedentibus disseruimus, tamen de sua puritate nemo potest gloriari, dicendo, *Mundus sum, innocens servavi cor meum ab omni iniquitate*: nam *non est homo super terram qui sic ambulat in perfectione ut non peccet aliquando*, Eccl. 7. Id quod non omnes intelligunt. Imò hypocritas latet, juxta parabolam Euangelicam vel historiam potiùs de Pharisæo & Publicano, quorum ille dixit, *Non sum sicut cæteri hominum*, Luc. 18. Porrò, *quis potest dicere, Innocens feci cor meum à peccato, in quo conceptus sum?* juxta id quod dicit Propheta, *Ecce in iniquitatibus conceptus sum*, Psal. 51. vel denique *à delicto juventutis meæ. Quis dicet, Mundum feci cor meum?* ut duplicem sensum intelligamus, Neminem videlicet posse neque seipsum sine gratia servare mundum, neque commissum aliquando peccatum posse ex sese sine Dei auxilio purgare, præter Agnum illum sine macula, quem versiculus secretiori sensu insinuat. Non enim nullum sed rarum quempiam significat hic loquendi modus, *Quis dicet?* Cùm sensum igitur habeat plurimis modis occultum, meritò inter Proverbia numerari potest, humilitatem imprimis commendans hominibus, per quam agnoscere debent illius bonitatem cujus beneficio solùm innocentia aliquando habebimus corda.

10. *Pondus & pondus, mensura & mensura, utrumque abominabile est apud Deum*] Heb. *Abominatio Domini etiam hæc duo*: q. d. Non solùm furtum & rapinam exsecratur Dominus, sed fraudem quamcunque quamlibèt occultam, præsertim eam quæ latenter in plurimos fit & quasi contra publicam fit utilitatem, dum multorum jacturâ & populi dispendio unius privati hominis lucrum & compendium quæritur, id quod improbi faciunt mercatores, majore pondere comparantes, & minore vendentes. *Rex qui sedet super solium justitiæ*, ut superiùs lectum est, hæc non potest pati, sed *cognitione suâ dissipabit* & hoc *malum* inter cætera, ut ad superiora referatur. Significat Proverbium multa esse quæ Deus abominatur vitia, etiamsi à Rege damnari non possint, utputa occulta; porò non minùs injuriam fieri, etiam si is qui patitur non possit conqueri. In *pondere* denique & *mensura* iniqua judicia intelliguntur, vel privatim si quis reprehendat & damnat in uno quod in alio bene factum esse laudat, vel in se permittit quod in vicino non possit tolerare, hic *pondere* utitur *& pondere, mensurâ & mensurâ*. *Rex* quoque sive *Princeps, qui sedet super solium judicii*, si non utatur *lapide & lapide*, ut est in Hebræo, *Ephâ & Ephâ, dissipavit omne malum oculo* & cognitione suâ. Quòd si personarum acceptionem admittat, eadem crimina videlicet & iisdem circumstantiis aggravata diversis sententiis veluti ponderibus librans, *Domino erit exsecrabilis, apud quem non est personarum acceptio, sed in omni gente qui timet Deum & operatur justitiam, acceptus est illi*, Act. 10.

11. *Ex studiis suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera ejus*. Heb. *Etiam ex studiis suis se notum facit puer, si purum & si rectum opus illius*: vel, *Etiam ex operibus suis ignotum se faciet puer*] Nihil proverbialis sensûs videtur habere si juxta literam exponatur, Esse videlicet & apparere vestigia quædam seu virtutum seu vitiorum in his quæ agunt pueri, quibus scire quodammodo licet quales olim provectioris ætatis sunt futuri. Sunt ex Hebræis qui pro ambiguitate hujus verbi נכר, quod *cognoscere* significat & *alienare* sive *alienum & ignotum esse* vel *occultare*, ut ferè contraria sint significata, ità in sensum omnino contrarium exponunt versiculum, nempe ut pendeat sensus ex præcedenti ad hunc modum, *Pondere & pondere* occultatur fraus, *etiam in studiis* (seu *operibus*) *suis ignotus erit puer*, ut non possis ex his quæ puer agit *satis scire* qualis adultus sit futurus, *an pura* videlicet *& munda sint futura illius opera & recta, necne*.

12, 13, 14. *Aurem audientem, & oculum videntem, Dominus fecit utrumque*. Aliter, *Dominus fecit etiam utrumque. Noli diligere somnum, nè te egestas opprimat: aperi oculos tuos, & saturare panibus. Malum est, malum est, dicit omnis emptor, & cùm recesserit, tunc gloriabitur*: vel, *Et vadens tunc jactabit se*] Diversa sunt studia juvenum, ex quibus quales sint futuri provectioris ætatis conjecturam facere licet: & quamvis alii boni, alii mali evadant, tamen ad sapientiam assequendam omnes sunt creati à Deo, & tam animæ quàm corporis viribus prædìti. Nam per sensus exteriores internas animæ vires & potentias intelligimus. Inter sensus corporeos Auditum & Visum ad rerum cognitionem percipiendam maximum habere momentum etiam Philosophi tradunt: Id quod Sapiens hoc in loco docet; & interim corripit ignavos & pigros in his quæ ad salutem spectant & ornamentum animarum, inquiens, *Aurem audientem*] q. d. Deus fecit *aurem* ad scientiam & sapientiam Euangelicam hauriendam, dicente Domino toties in Euangelio, *Qui habet aures audiendi, audiat*, Luc. 8. Et fecit *oculum* ad opera Conditoris contemplanda, *ex quibus sempiterna ejus virtus & Divinitas conspiciuntur*, Rom. 1. Reprehendit infidelium & Gentilium errores, qui negant Deum curare res mortales aut actiones humanas, cùm dicit, *Noli diligere somnum*] q. d. Utere corporis & animæ dotibus in eum finem ad quem sunt destinatæ. In somno nullus est usus nec visûs nec auditûs, imò nullorum sensuum. Quòd si mea monita spernas, & otio magis quàm honesto studio etiamnum juvenis oblectare te volueris, habe saltem rationem victûs tui, cave *nè ad egestatem devenias*: tantisper vigila donec victui necessaria compares. ¶ *Aperi oculos*] Fidei; *& saturare Pane qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo*, Joh. 6. *Aperi oculos* igitur, & excute somnum quamlibèt suavem: ad labores accingere, quamlibèt graves in initio videantur. Non principia sed fines perpende: nam ex somno paupertas & inedia, ex vigilia & studio copia rerum & abundantia panis & deliciarum comparantur. ¶ *Malum, malum est, dicit omnis emptor*] Exemplo mercatorum vult nos spectare non initia sed fines laborum. Ut enim illi rem primò vituperant quò viliùs emant, deinde ubi emerint jactant se & gloriantur de sua sive industria

sive

sive peritia in rebus comparandis; sic sapientia, in cujus acquisitione vigilare & laborare suum filium monet Sapiens, minimè juvenibus arridet; sed, *Malum est, malum est*, inquiunt, manè somnum excutere, & literarum studiis sive rebus Divinis indulgere: sed olim ex ephebis & puerilibus annis egressi, ubi maximis sudoribus, veluti *negotiator* Matth. 13. *venditis omnibus unicam sibi margaritam comparaverint*, sibi gratulabuntur ipsis. Porrò illa verba, ¶ *Cùm abierit*] vel *recesserit sibi*, in Hebræo אזל לו, *& transiens sibi*, & ad rem emptam optimè refertur, ut sit sensus, *Merces comparata non placent mercatoribus cùm emuntur, sed dicunt, Malum est, malum est quod emi: verùm cùm eat sibi, & foràs egreditur quod emit: q. d. Cùm bene vendit & multum lucratur, tum tandem laudat sese quòd noverit uti foro.* Idem in studio sapientiæ cogitandum est, de fructu videlicet quem sapientia profert, non de laboribus quibus acquiritur. Possumus denique illa verba, *Malum est, malum est, dicit omnis emptor*, ad labores & pericula referre cujusmodi subire solent mercatores, juxta illud Horatii,

> *Impiger extremos currit mercator ad Indos,*
> *Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.*

Sed meliùs ad verba ementium referuntur, propter ea quæ sequuntur, quibus *prudentia*, sive *scientia, labiorum* laudatur.

15. *Est aurum & multitudo gemmarum; vas autem pretiosum labia scientiæ*] Duplex est intelligentia: Prima, *Facilè sibi comparat opes, aurum & multas margaritas, & vasa pretiosa, qui pollet scientiâ labiorum*: h.e. Vir sapiens & eloquens facillimè potest ditescere. Ut jam juvenibus debeat prima cura haberi de sapientia, non de mercatura aut aliis artibus quibus opes acquiruntur. *Facile est*, dicebat olim Thales Milesius, *Philosophis ditescere, si velint*. Id quod re ipsâ ostendit; nam perspectâ per cursum siderum olei futurâ caritate, omnes totius provinciæ comparat olivas; quâ re dives admodum evasit. Secunda intelligentia versiculi, quæ magis placet, nempe, *Labia scientiæ*, h. e. sapientia cum eloquentia conjuncta, *præstat auro, margaritis, aut quibuslibet vasis pretiosis*. Vel denique subintelligitur litera similitudinis, & erit sensus, *Labia scientia esse homini velut aurum, velut vasa pretiosa*: ut sit sensus, Sapienti non possunt deesse ornamenta externa: aut, Hæc non curat sapiens, cùm his multò habeat magis pretiosa. Levi Ben Gerson sic, *Sunt qui auro & lapidibus pretiosis abundant; sed tamen res pretiosa, ut sunt labia scientiæ, non sunt illis.*

16. *Tolle vestimentum ejus qui fidejussor exstitit alieni, & pro extraneis aufer pignus ab eo.* Heb. *Accipe vestem illius cùm quis fidejusserit pro extraneo, & pro aliena pignus ejus*] (sup. *accipe cùm fidejusserit.*) Juxta sensum humiliorem, prudentiam quandam humanam docet versiculus, nempe in contractibus & in commerciis mutuis securitatem quandam servare: præsertim ubi cùm extraneis agitur, & viris vel feminis ignotis. Et quamvis non solùm noster Interpres sed etiam ipsi Hebræi exponant *vestem ejus qui fidejubet pro extraneo*, subaudiendo præpositionem *pro*, potest tamen verti, *Quando extraneus fidejubet, cape vestem illius pro pignore. Fidejubet pro extraneo* Mens & Ratio, quando *spiritu facta carnis mortificare* studet & pollicetur: quam fidejussionem quisquis in se firmam & stabilem esse velit, *vestem illius qui fidejubet accipere* debet, h. e. *veterem hominem exspoliare cum actibus suis*, Col. 3. Nam facilè præstat quod in Baptismo promisit quicunque *carnem cum affectibus domare noverit*, & *mundum crucifigere cum concupiscentiis*, quibus spoliatus spiritus nudus Dominum nudum facillimè sequitur cum illius auxilio.

17. *Suavis est homini panis mendacii; & postea implebitur os ejus calculo*, sive *lapillo*] i. *Lapillis*; numerus pro numero; qui si cum pane misceantur, dentes vehementer lædunt. *Panis mendacii*, quem falso testimonio lucratus est, inquit Aben Hezra. Alioqui quodcunque lucrum sub nomine *panis* intelligitur, quacunque fraude & malis artibus acquisitum: quod primâ statim facie *suave* videtur & amœnum, postea tamen mordente conscientiâ difficiliùs quàm lapilli masticatum concoquitur. Neque solùm furtum & rapina sed peccatum quodcunque hanc naturam & conditionem habet, ut primò dulcedine quadam sensus mulceat & titillet animum, postea verò dentes comedentium rumpat: id quod vel de morsu conscientiæ vel de pœna peccatis debita possumus intelligere. Frequens est Metaphora *comedere* pro *peccare*. Sensus denique non est alienus ab illo versiculo quem priùs exposuimus, *Aquæ furtivæ dulciores sunt*, cap. 9. Quantùm sese oblectent hæretici *pane mendacii*, h. e. falsâ doctrinâ, quam pro vero pane Euangelico populo ministrare gaudent, vix unquam cogitarit quispiam qui nullum de hæretica pravitate acceperit experimentum.

18. *Cogitationes consiliis roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella.* Heb. *Cogitationes consilijs firmabitur, & per consilia gere bellum*] Juxta Hebraismum, *cogitationes*, h. e. unaquæque ex cogitationibus, *firmabitur*. Sensus Proverbii est, Neminem per se satis esse prudentem, imò egere unumquemque sapientum & doctorum hominum consiliis. Sunt enim in animo uniuscujusque *cogitationes* variæ & inconstantes, præsertim in rebus majoris momenti, cujusmodi est *bellum*: & idcirco *priusquam incipias, consulto opus est*. Et juxta parabolam Euangelicam Luc. 14. *Quis ex vobis volens ædificare turrim, non priùs sedens computat sumptus*, &c. *Aut quis Rex iturus committere bellum adversùs alium Regem*, &c. Quicquid enim facere volumus quod vel ad ædificationem animorum nostrorum spectat, vel ad bellum contra hostes nostros, nempe *principes & potestates tenebrarum harum*, Ephes. 6. non levi cogitatione sed sagaci *consilio* præmeditari oportet: oportet, inquam, vel legem Dei consulere, vel viros sapientes, qui aliquando victoriam sunt assecuti, & ædificium aliquod virtutum in animis suis construxerunt.

19. *Ei qui revelat mysteria, & ambulat fraudulenter, & dilatat labia, nè commiscearis.* Heb. *Cum eo qui revelat secretum, qui circuit detractionem, & qui blanditur labiis suis, nè misceas te.* Aliter, *Qui revelat secretum, ambulat detractor, & qui dilatat labia sua, nè te committas*, vel potiùs, *cum eo qui decipit labiis*] Sunt ex Hebræis qui juxta versionem nostram unicam clausulam efficiant, nempe, *Ut nihil commercii habeamus neque cum eo qui revelat secretum, neque cum eo qui ambulat fraudulenter, nec denique cum eo qui labiis seducit.* Quamvis necessarium sit ad *cogitationes* fluctuantes *confirmandas* alieno uti *consilio*, ut superiùs dictum est, tamen non est satis tutum cum quovis homine secreta nostra communicare, neque à quovis consilium petere. Sunt enim qui gaudent *pandere aliena secreta, & criminando circuire*. Sunt præterea qui facilè persuasi & decepti, alios quoque *blandiendo decipiunt*. Duplex significatio hujus verbi פתה, *persuadere* & *dilatare*, sensum facit ambiguum, quamvis eòdem ferè redeat. Nam & qui *dilatat labia* & qui *persuadendo fallit*, verbosus & futilis intelligitur, cujusmodi ad servandum secretũ aut sanum consilium impertiendum omnium minimè est idoneus. Ab eo igitur qui *revelat secretum* alterius, & qui *criminando circuit*, h.e. à dilatore, neq; amicitiam petas, neque consilia tua ei impertias; vel potiùs, *cum eo qui blanditur labiis* nè ineas consilium. Judæi & hæretici sunt qui *criminantur* fidem Ecclesiasticam: Philosophi & secularis sapientiæ homines sunt qui *blandiuntur* vitiis humanis, carni & concupiscentiis laxantes habenas: Cum his igitur consilium inire non debes, si bellum gerere contra Mundum & Carnem, vel quamcunque cogitationem teipsum corroborare velis, juxta ea quæ præcesserunt, in rebus quæ ad æternam sapientiam spectant.

20. *Qui maledicit patri suo & matri, exstinguetur lumen ejus in mediis tenebris.* Heb. *lucerna ejus in obscuritate tenebrarum*] Per *lucernam* Metaphoricè intelligitur anima sive mens, ut est in Euangelio, Luc. 11. *Si lumen quod in te est tenebra sint.* Vel *lucerna* charismata Dei intelliguntur, quibus hominum mentes illustrantur. Sed his

his penitus destitutus est *qui maledicit patri vel matri:* nam conjunctio Vau, quæ alioqui copulat, hoc in loco disjunctivè accipitur; ut legatur, *Maledicens patri vel matri.* q. d. Indignus est his donis & beneficiis quæ Deus omnium pater omnibus largitur; Indignus est, inquam, is *qui patrem contemnit vel matrem spernit*, & jam *destitutus lumine* Divinæ gratiæ *in maximis tenebris versatur.* Possumus etiam per *tenebras* angustias & tribulationes intelligere, in quibus opem non inveniet *qui patrem spernit vel matrem.* Et hæc ad superiora pertinent de *consilio quo firmantur cogitationes*, quod cùm parentes liberis impertiunt, contemnuntur nonnunquam à liberis, qui malunt *detractorum* & *blandientium sese miscere consortiis*, de quibus in superiore versiculo, quàm patri obtemperare & matri. O quantæ tenebræ manent Judæos & infideles, qui *Patrem* cœlestem *spernunt!* Nam qui filium non recipiunt, neque Patrem recipiunt. Quantæ porrò hæreticos, qui Ecclesiam *matrem floccifaciunt!* horum *lucerna in tenebris profundissimis*, proh dolor! in perpetuum *exstinguetur.*

21. *Hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit*] *Hereditas ad quam festinatur*, vel *hereditas festinanter acquisita*, intelligitur rapinâ & malis artibus acquisita, vel dum quis contempto patre ejus mortem accelerat, ut ad superiora referatur, *in novissimo benedictione carebit*, vel, ut in Hebræo est, *extremum illius non erit benedictum.* Nam *malè parta malè pereunt.* Vel denique, *hereditas festinata* erit quam quis assequitur absque labore aut cura aliqua. Tales heredes solent rem minùs curare domesticam, & bona sive facultates cum facilitate magna relictas à parentibus majore facilitate consumere. Filii Ruben & Gad ac dimidia tribus Manasse *festinabant hereditatem* Transjordanam accipere, quæ *tandem* non fuit *benedicta*, ut quæ primò spoliata sit, habitatoribus in captivitatem deductis. Judæi denique vineam Domini in hereditatem acceperunt, exclusis Gentibus; quæ tamen illis parùm felix postremo tempore fuit, destructâ civitate Hierusalem: festinabant nimirùm, interfectis videlicet servis Patris, & Filio, quò citiùs sibi vendicarent hereditatem. Quadrat Proverbium vel imprimis illis qui bona Ecclesiastica & jura etiamnum juvenes festinant occupare, veriùs quàm legitimè per gradus Ecclesiasticos ad suprema munera pervenire. Indocti videlicet & inidonei vel ad Episcopalem cathedram & dignitatem per fas ac nefas properant: sed Dei *benedictione destituti* tandem sentient quid sit Pastoris locum occupare illi qui gregem Domini pascere vel noluit vel nescivit.

22. *Nè dicas, Reddam malum: exspecta Dominum, & liberabit te*, vel *salvum faciet te*] *Nulli malum pro malo reddentes*, inquit D. Paulus Rom. 12. *Mihi vindictam: ego retribuam, dicit Dominus.* Salomon prohibet nè cogites quidem aut tecum deliberes de reddendo malum pro malo, nam *Nè dicas*, h. e. Penès te nè cogites. ¶ *Exspecta Dominum*] q. d. Noli sententiam Judicis præire, vel potiùs remitte vindictam Domino, exspectans illius opem ut *te eripiat* à malo quod pateris. Tu de reddendo malum poteris cogitare, & malum pro malo rependere poteris faciliùs quàm acceptum damnum amoliri. Magìs sollicitus esse debes de tua salute quàm de alterius damno. *Salutem verò à Domino recipies*, si modò causam tuam illius clementiæ commendes; ut etiam adversario tuo rependat, non quod tu iratus cogitas, sed quod pro illius æquitate & clementia videbitur opportunum: nam in causa propria solent homines esse parùm æqui judices, sed quod in se leve judicant delictum, in aliis gravissimo supplicio dignum aliquando putant: quos *Dominus exsecratur* tanquam eos qui *diversis* utuntur *ponderibus & mensuris*, juxta sequentem versiculum, *Abominatio est apud Dominum pondus & pondus: statera dolosa non est bona.* Quem priùs exposuimus hoc eodem capite.

24, 25. *A Domino diriguntur gressus viri: quis autem hominum intelligere potest viam suam?* Heb. *A Domino incessus hominis, & homo quomodo intelliget viam suam? Ruina est homini devorare sanctos, & post vota retractare.* Heb. *Laqueus est homini deglutire sanctum, & post vota ad inquirendum*] גבר *vir* à *fortitudine* habet etymologiam, אדם *homo* à *terra.* Sensus versiculorum est, Cùm homo quilibet de se sit ignarus & impotens ad *viam suam* vel *intelligendam*, vel percurrendam, quantumvis alioqui sit fortis & prudens, nihilominus *à Domino gressus viri* (sive *gigantis*) sup. *reguntur*; vel potiùs *firmantur & roborantur à Domino*: q. d. *Non glorietur fortis in fortitudine sua, neque sapiens in sapientia sua*, Jer. 9. nam quomodo *intelligit homo* terrenus *viam suam* quæ ducet ad vitam, *viam suam* quæ domum reducet? De qua via loquitur Christus, Joh. 10. *Ego sum via, veritas & vita*, quam nemo transierit inoffensè nisi *gressus illius roborentur à Domino. Nemo venit ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*, Joh. 6. Nulla sapientia humana sufficit ad intelligendam hanc viam. Quòd si simpliciter de *gressibus hominis* in hac mortali vita intelligamus juxta Hebræos, non videbitur absurdum, quia neque sufficiunt homini vires ad iter ingrediendum sine Dei auxilio, neque novit homo proficiscens quando sit reversurus; sed omnes humanas actiones moderatur Deus. q. d. Cùm à Deo in omnibus pendeamus, summa stultitia fuerit & *ruina hominis* Deum contemnere, juxta sequentem versiculum, *Ruina est homini devotare sanctos*, vel juxta Hebræum, *laqueus*, vel *scandalum, si sanctum devoraverit:* quod Hebræi de crassis sacrificiis intelligere possunt, sive de his quæ Deo devota fuerant, aut etiam de hostiis pro peccatis, quibus vesci nisi solis Sacerdotibus nemini licebat. Nos *sanctum devorare* dicimus Dei charismata in vanum accipere, & acceptâ remissione peccatorum, veluti solet *canis ad vomitum redire*, 2 Pet. 2. contempto *Sanctorum sancto*, per quem *laqueus contritus est, & nos liberati sumus* Psal. 124. denuo in laqueos Diaboli incidere, & subinde per *vota* liberationem quærere de laqueo. Alii sic, *Scandalum* (vel *Ruina*) *est homini devorare sanctum*, juxta sensus prædictos, & etiam *est homini laqueus* (sive *scandalum*) *post vota investigare* modum quo possit minimè obligari, vel quò minùs reddat quod voverit. Aliter, *Ruina est homini qui devorat sancta, & postea quærit vovere alia*, quasi nihil referat vel integritatem servare vel per pœnitentiam, quæ est *secunda post naufragium tabula*, remissionem habere. Antiquam editionem, h. e. LXX, magis accedere ad Hebræam veritatem quàm nostras etiam testatur Beda, Παγὶς ἀνδρὶ ταχύ τι τῶν ἰδίων ἁγιάσαι· μετὰ δὲ τὸ εὔξασθαι, μετανοεῖν γίνεται, *Muscipula est viro celeriter quippiam proprium sanctificare: postea enim votum fecisse, pœnitere contingit.* Sic LXX, qui subauditis quibusdam vocibus sensum assecuti sunt qui maximè mihi arridet.

26. *Dissipat impios Rex sapiens, & incurvat super eos fornicem.* Heb. *Et reducet super eos rotam*] Sapientis est Principis *dissipare* & segregare malos, quò minus virium habeant; dispersi enim & separati facilè opprimentur. Metaphora *rotæ*, ut est in Hebræo & LXX, extremam consumptionem atque conculcationem significat, & quod Reges prudentes facere debent, quò remp. in tranquillitate constituant; non permittere videlicet *impiorum* conventicula, sed suâ potentiâ & *sapientiâ dissipare*, & ad modum triturantis ventilare paleas à tritico. Hoc Rex Regum & Dei Sapientia prædicatione Euangelicâ & *ventilabro in manu accepto* Matth. 3. facit quotidie, incredulos & *impios* per universum orbem *dissipando* Judæos, *reductâ super eos rotâ* ferreâ, h. e. confractione & calamitate quæ finem non habet. Nam Judæam gentem perpetua vexat malorum series, servitus, vastitas, penuria, & apud omnes nationes opprobrium & contumelia.

27. *Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ investigat omnia secreta ventris*] *Spiraculum vitæ* quod *Deus sufflavit in faciem hominis* tanquam lampas est reliquis animæ potentiis, lumen administrans & cognitionem Dei per creaturam mundi, cujus luminis reliqua inexpertia sunt animalia. Aliter, *Lucerna Domini* lumen quoddam supernaturale est in animo & *spiraculo hominis, quod vel secretissima cordis penetralia perscrutatur*, quantumvis alioqui

pravum

pravum & inſcrutabile ſit cor hominis. Et hæc ad Regem ſapientem referri videntur, qui dum judicia Dei exercet & in terris illius quodammodo fungitur munere, Divinâ ſapientiâ & lumine indiget, quo malos à bonis ſecernere poſſit, & *ſecreta cordium inveſtigare*; quod ipſe fecit Salomon dum duabus mulieribus de infantibus mortuo & vivo contendentibus auſcultaret, 3 Reg. 3.

28. *Miſericordia & veritas cuſtodient Regem, & roboratur clementiâ thronus ejus*] חסד ואמת, *Miſericordia & veritas*. Frequenter copulantur hæ duæ voces in Scripturis, quarum prior juxta Hebræos *beneficium gratuitum*, ſecunda *recompenſationem beneficii* ſignificat. Verùm hoc in loco ad juſtitiam diſtributivam videntur referri, quâ bonis præmia, malis ſupplicia diſpenſantur. Id quod dum Sapiens facit, timere non debet: nam hæ virtutes ſervabunt eum; his tutior erit quàm ſtipatoribus. Et quamvis res fuerit imprimis neceſſaria ad tranquillitatem reip. puniri improbos, eſt tamen virtus excellentior *clementia & miſericordia*, quæ (ut inquit Jacobus c. 2.) *ſuperexaltat judicium*: & proinde ſceptrum Regis & *ſolium* defenſione miſerorum, oppreſſorum ſublevatione, afflictorum tuitione potiſſimùm erigitur & *firmatur*. Vide ut omnia hujus Sapientis elogia mundanæ ſapientiæ propemodum ſint contraria: quâ qui præditi ſunt longè alia Regibus conſilia ſuggerunt; Muniendas videlicet urbes, firmandas præſidiis militum, exigenda tributa, augenda vectigalia, ſubditorum extenuandas opes, & plebis animos & ſpiritus extinguendos, nè quando de Principe mutando cogitent. Contrà, Salomon in pauperum fovenda & reficienda afflictione Reges magnâ ſecuritate regnare prædicat.

29. *Exſultatio juvenum fortitudo eorum, & dignitas ſenum canities*: vel, *Gloria juvenum robur eorum, & decus ſenum canities*] Ut Juvenes qui vires corporis habent integras, nullo vitio debilitatas aut intemperantiâ contaminatas, laude non carent, habéntque de quo meritò glorientur, feliciter videlicet tranſactam pueritiam & adoleſcentiam. Et jam viribus præditi, ſibi utiles & reip. eſſe poſſunt, ſibi victum labore comparare, & debiles ac ſenio confectos parentes juvare poſſunt magna cum laude, non tam quòd vires habeant, quàm quòd corporis robore bene & prudenter utantur. ¶ *Decus verò ſenum canities*] Quàm aptè & cum decoro *juvenibus gloriam & jactantiam* quandam præbet Salomon, *ſenibus* verò *honorem*, qui ab aliis exhibetur tanquam virtutis præmium, *ſenibus*, inquam, qui ad *canitiem* cum laude pervenerint. *Canitiem* verò non annorum numero metitur Sapiens; ſed, *Cani ſunt ſenſus hominis*. Alioqui vel ipſa canities honorem exigit à junioribus. Nam tot pericula hujus vitæ & tot diſcrimina evaſiſſe, & nihil commiſiſſe quod famam & honorem lædat, non contemnendum innocentiæ argumentum eſt. Cæterùm genuinus hujus loci eſt ſenſus, Quemadmodum juvenes egent conſilio & prudentiâ ſenum, nè quid temere agant corporis viribus, quibus pollent, confiſi; itâ ſenibus vires non ſufficere, ſed juniorum operâ coguntur abuti; ut jam illis facilè coeat amicitia, & harmoniam quandam in rep. conſervent. Dum ſenum conſilio juvenes, & juniorum viribus ſenes utantur, omnia ritè peraguntur ac adminiſtrantur.

30. *Livor vulneris abſtergit mala, & plaga in ſecretioribus ventris*. Heb. *Livores in vulnere ſunt abſterſio* (vel *mundities*) *in malo, & percuſſiones in ſecretioribus ventris*] Sic explicat Aben Hezra hunc verſiculum obſcuriſſimum ut pendeat à præcedente,& ſit ſimilitudo, *Quemadmodum gloria juvenum eſt fortitudo eorum, & honor ſenum ſapientia cana & matura*; *ſic livor & purulentia in vulnere eſt mundities & purgatio mali*. Mihi magis placet ſenſus Sapiente magis dignus, nempe ut intelligamus Metaphoram tractam à corpore ad animam: q. d. Quod in vulneribus corporis videmus fieri, idem ſentiendum de plagis mentis. *Collectio purulenta in vulneribus facit ad ſanitatem & purgationem mali, & plagæ quæ fiunt in penetralibus ventris*; h. e. animæ morbi eodem modo curantur per livores & ſaniem in unum locum collectam; dum ad memoriam peccata revocantur, dum perpendimus quàm ingens malum ſit Deum offendere, dum de gravitate & facilitate peccandi cogitamus,& ex animo dolentes, purulentiam plagarum animæ per pœnitentiam ad unum veluti locum revocare videmur & purgare. Alii per *malum* hominem intelligunt, & ſimilitudinem ad hunc modum deducunt, Ut *vulnera* quæ ſunt in extrema cute, *& plagæ* quæ altiùs infiguntur,veluti ad interna & viſcera, cum dolore & malo curantur; ſic *malus* homo nunquam niſi ſuo damno ſapit, neque caſtigatur niſi per dolorem.

DRUSIUS.

1. לֵץ. A. Th. χλευαςὴς *irriſor*. Sym. λοιμὸς *peſtilens*.

2. נַהַם. Schol. βρυγμȣ͂] Interpretantur βρυγμὸς *ſtridor*. Hîc ſumi videtur pro βρυχὴ ſive βρύχημα aut βρυχηθμὸς, *rugitus*: quod Leonum proprium. Ideo ſequitur βρυγμȣ͂ λέοντος. Certè enim Leo *rugit*, non *ſtridet*. ¶ מִתְעַבְּרוֹ. A. S. Th. ὑπερβαίνων *ſupergradiens*] Vel *tranſgrediens*.

3. שֶׁבֶת מֵרִיב. A. καθίσαι ἀπὸ ἀντιδικασίας *ſuperſedere à litigatione*] Lex. V. Ἀντιδικασία, *adverſatio*. Legitur & δικασία eodem ſenſu. Sym. ἀποχωρῆσαι ἀπὸ ἀηδίας *ſecedere à moleſtia tædium afferente*. ¶ יִתְגַּלָּע. A. ἐξυβρισθήσεται *contumeliâ afficietur*. Sym. ἀποκαλυφθήσεται *revelabitur*, *pateſiet*, *retegetur*] *Revelabitur*, יתגלה.

4. מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא יַחֲרֹשׁ וְשָׁאַל בַּקָּצִיר וָאָיִן. Sym. Διὰ ψύχος ὀκνηρὸς ȣ̓κ ἀροτριάσει, καὶ αἰτήσει ἐν ἀμητῷ, καὶ ȣ̓χ εὑρήσει, *Propter frigus piger non arabit, & poſcet in meſſe, nec inveniet*.

6. וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא. A. Sym. Th. ἄνδρα δὲ πιςὸν τίς εὑρήσει; *virum autem fidum quis inveniet?*

8. מְזָרֶה. Th. λικμᾷ *ventilat*.

9. מִי יֹאמַר זִכִּיתִי לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי. Sym. Τίς ἐρεῖ, Ἐλάμπρυνα τὴν καρδίαν μȣ, κεκαθάρισμαι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μȣ; *Quis dicat, Lucidum & purum reddidi cor meum, mundatus ſum à peccato meo?*] *Lucidum reddidi*, vel *ſplendere feci*. Pſal. 119. 8. יזכה. Sym. λαμπρυνεῖ. Santes *mundabit*. Alius *purificabit*.

11. יִתְנַכֶּר נָעַר. Sym. ἐπιγνωρισθήσεται νέος *cognoſcetur juvenis*. ¶ אִם זַךְ וְאִם יָשָׁר פָּעֳלוֹ. Th. εἰ λαμπρὰ καὶ εὐθὺς ἐργασία αὐτȣ͂, *ſi lucidum & rectum opus ejus*.

13. שֵׁנָה פֶּן תִּוָּרֵשׁ. Sym. ὕπνον, ἵνα μὴ ἀπορηθῇς, *ſomnium*, *nè indigeas*.

20. בֶּאֱשׁוּן. Sym. ἐν σκοτομήνῃ *nocte illuni*] Pſal. 11. 2. באפל. Lxx ἐν σκοτομήνῃ, ubi ſimpliciter pro *tenebris* poni videtur. Sym. ὡς ἐν ζόφῳ. Vide notata ad illum locum.

21. נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת. Sym. Th. κληρονομία σπȣδαζομένη *hereditas properata*, i. properè acquiſita.

25. מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ. A. Σκῶλον ἀνθρώπȣ καταπίεται ἡγιασμένος, *Offendiculum hominis abſorbet ſanctificatus*.

27. נֵר. A. Sym. Th. λύχνος *lucerna*: cæteri, λαμπτὴρ *fax*, ſive *lucerna*. ¶ נִשְׁמַת אָדָם. Schol. πνεῦμα ἀνθρώπων *ſpiritus hominum*.

28. יִצְּרוּ. A. Sym. διατηρήσȣσι *ſervant*.

29. כֹּחָם. A. Sym. Th. ἰσχὺς αὐτῶν *robur eorum*. ¶ הֲדַר. Th. εὐπρέπεια *decor*. ¶ שֵׂיבָה. A. Sym. Th. πολιὰ *canities*.

30. חַבֻּרוֹת פֶּצַע. Μώλωπες τραυμάτων *vibices vulnerum*. ¶ תַּמְרוּק. Schol. ἀπαντλῆ.

GROTIUS.

3. HOnor *eſt homini qui ſeparat ſe à contentionibus*] Rixari indignum eſt viro magnanimo.

8. *Rex qui ſedet in ſolio judicii ſui, diſſipat omne malum intuitu ſuo*] Excitat Reges ut ipſi jus dicant, non per alios: Itâ enim omnibus malis, quippe ſibi percognitis, remedia inventuros. *Juſtitiæ fruendæ causâ primùm Reges conſtitutos* dixit Herodotus; & probat id dictum Cicero. Sed & multò antè Heſiodus dixerat,

Τοιοῦτοι γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς
Βλαπτομένοις ἀγορῆφι μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.

11. *Ex studiis suis intelligitur puer*] Ex eis quibus maximè delectatur. ¶ *Si munda & recta sint opera ejus*] *An munda & integra actiones ejus:* supple *futura sint ubi adoleverit.*

12. *Aurem audientem & oculum videntem Dominus fecit utrumque*] Hoc ideo adjunxit ut à prima ætate pueri & audiant & videant honesta.

13. *Noli diligere somnum, nè te egestas opprimat*]

Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα,
Βίον δύναιτ᾽ ἂν συλλέγειν ἄνευ πόνων,

ait Euripides Melanippâ.

14. *Malum est, malum, dicit omnis emptor: & cùm recesserit, tunc gloriabitur*] *Vile est hoc,* dicit: at ubi emerit, jactat se bene emisse. Hoc est καπηλεύειν *cocionari. Emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedunt; vixque post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad centum consentiunt pretium,* ait L. Si voluntate. C. de rescindenda venditione.

18. *Gubernaculis tractanda sunt bella*] Heb. *per industrias.* Græci,

Γνῶμαι πλέον κρατοῦσιν ἢ σθένος χερῶν.

& Euripides,

Γνώμη γὰρ ἀνδρὸς εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις,
Εὖ δ᾽ οἶκος· εἰς τ᾽ αὖ πόλεμον ἰσχύει μέγα.
Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χέρας
Νικᾷ.

21. *Hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit*] *Hereditatem* vocat more Hebræo omne jus quod ad liberos transmitti potest. Est sensus idem qui suprà 13. 11. Nec aliud voluit Menander cùm dixit,

Οὐδεὶς ἐπλούτησε ταχέως δίκαιος ὤν.

Cui sententiæ compar infrà est hîc 28. 20. Adde, ut plenam sententiam quæ hîc est habeas, Hesiodeum illud,

Μὴ κακὰ κερδαίνειν· κακὰ κέρδεα ἶσ᾽ ἄτῃσι.

Euripides Erechtheo,

——————οὔτε γὰρ πλοῦτός ποτε
Βέβαιος ἄδικος.

22. *Nè dicas, Reddam malum: Exspecta Dominum, & liberabit te*] Multa sunt in his libris monita quæ in Euangelio sunt Divina præcepta. Aliqua ultio & in Lege vetita, sed non omnis.

25. *Ruina hominis est devorare sanctos, & post vota retractare*] Optimè sic vertes, *Tendicula est homini devorare sanctificatum, & post vota perplexari.* Multi homines in mala gravia incidunt; quòd Deo dedicata in suos usus vertant, aut ubi quid voverint, adepti quod sperabant, votum cavillando infringant aut imminuant. Cogitate, Principes.

CAP. XXI.

MUNSTERUS.

1. **Q**Uasi rivi aquarum] Sicut rivi ex magna collectione aquarum diriguntur ad diversa loca, ità Dominus gubernat mentes Magistratuum; & cùm favet, inspirat felicia consilia; cùm succenset, finit eos in reprobum cadere sensum: id quod Saulis probat reprobatio.

4. *Dilatatio cordis*] h.e. Inepta lætitia quam impius quærit in rebus carnalibus. Porrò per *novale* Hebræi intelligunt cogitationem. Est alioquin *novale* repurgatio agri squalidi & spinis obducti; de quo Jirmeiæ 4. diximus.

5. *Seduli*] Est חרוץ idem quod זריז, *qui sedulus & strenuus est in rebus gerendis:* & tali nihil poterit deesse, sed omnia necessaria vitæ affatim illi suppetunt. Qui verò præceps est & omnia sine ratione agit, hic in perpetua vivit egestate.

6. *Futile est*] Heb. נדף, i. *res nihili,* & sicut stipula quæ rapitur & impellitur à vento. Bona enim fraude acquisita plerumque evanescunt, & propter ea dominis eorum plurimi ad mortem usque insidiantur.

8. *Aliena via*] h. e. Conversatio viri perversi aliena est à mandatis Dei, &c.

12. *Prudenter advertit*] Advertit, inquit, homo justus diligenter quid tandem malis hominibus sit eventurum, quomodo Deus eos subvertit, & gloriam eorum in nihilum redigit. Alii sic exponunt, *Propter justum impii sæpe prosperantur: sed quia non hinc emendantur, subvertet eos in malo.*

16. *Mortuorum*] Vocantur *mortui* רפאים, quòd minimè curari possunt; aut secundùm alios, quòd *destituti sint omnibus viribus:* significat enim רפה *dissolutum esse.*

17. *Qui amat gaudium*] Sensus est, Qui sectatur concupiscentias carnis, & vacat vino atque delicatis cibis, hic nunquam ditescet.

20. *Oleum*] i. Bonorum abundantia est in domibus sapientum: stulti autem devorant etiam thesauros à majoribus pro hereditate relictos.

22. *Sapiens ascendit*] Sapientia, inquit, in bellis præstantior est fortitudine.

25. *Cupiditas otiosi*] Æstuant otiosi homines cupiditatibus, & tamen refugiunt operari manibus suis, ut consequantur ea quæ desiderant: atque ità moriuntur in desideriis suis, quibus satisfacere nequiverunt.

27. *Pravâ mente*] h. e. Malâ conscientiâ: ut si de præda faciat victimam.

28. *Constanter*] h. e. In perpetuum non vacillabit in verbis suis.

VATABLUS.

1. **V**Ult, *inclinat illud* יחפוץ יטנו] Fut. Heb. pro præs. Vertere potes, *quocunque volet, deflectet illud.*

2. *Omnis via,* &c. כל דרך וגו׳] Hebraismum quidam vertunt, *Cuique viro sua via recta videtur.* ¶ *Ponderat autem* ותוכן] *Expendit autem, examinat, concinnat, disponit.*

3. *Magìs est electum* נבחר] *Gratius est.*

4. *Et latitudo cordis* ורחב לב] *Et dilatatio animi.* ¶ *Lucerna,* &c. נר רשעים חטאת] *Aratio impiorum, peccatum. Arationem* vocat cogitationes cordis. Alii pro *opere* accipiunt, vertentes, *est opus impiorum* & hominis *peccati,* i. peccatorum.

5. *Profectò* tendunt *ad abundantiam* אך למותר] *Duntaxat ad copiam.* Alii, *tantùm excellentiam* pariunt.

6. *Congregatio* פועל] *Opus.* Alii, *Parare thesauros,* &c. ¶ *Quæ propulsatur,* &c. נדף מבקשי מות] Et res *quæ propelli solet, tendentia ad mortem,* i. res nihili quæ propelli solent à vento, quæ tendunt ad mortem.

7. *Renuunt* מאנו] Præt. Heb. pro præs.

8. *Viri* איש] *Cujusque.* Hebræi subaudiunt *impii:* quod & finis versûs indicare videtur, *Mundi autem.* ¶ *Et aliena* וזר] Sub. *à probitate.* Verti potest, *& extranei,* ut referatur ad *virum.*

9. *In angulo tecti* על פנת גג] i. Apud se, sive solum. ¶ *Et* in *domo ampla* ובית חבר] *Et* in *domo societatis,* i. communi. Quidam, *& in familia frequenti.*

11. *Cùm* judex *mulctat,* בענוש] *Cùm condemnaverit,* vel *occiderit,* sub. *Judex.* ¶ *Simplex* פתי] Vide suprà cap. 1. 4. ¶ *Efficitur sapiens* יחכם] Fut. Heb. pro præs. *cautior evadit,* vel, *fit sapientior.* ¶ *Et cùm instituunt,* &c. ובהשכיל לחכם יקח דעת] *Et cùm prudenter agitur cum sapiente, eruditionem accipit.* Alii, *Et cùm omnia prosperè cedunt sapienti, accipit scientiam.* Gallicè dicimus, *Il prend exemple.*

12. *Considerat justus domum impii* משכיל צדיק לבית רשע וגו׳] *Prudenter advertit justus domum impii,* [i. considerat quis futurus sit finis domûs impii] & videt quòd Dominus *vias impiorum pervertit.* Alii, *Sapientior redditur propter domum impii: pervertit* Deus *impios in malum:* i. Fit sapiens propter familiam impii quam videt perire: quia Deus pervertit impios, ut malè pereant. Verti etiam potest, *Docet justus domum impii:* at Deus *pervertit impios*

in

in malum. Poteſt etiam משכיל eſſe tranſitivum vel intranſitivum. In iſtum ſenſum quidam vertunt, *Erudiat licèt juſtus impiam domum, impii tamen ad ſcelus deflectunt.*

14. *Sedat* יכפה] Fut. Heb. pro præſ. Quidam vertunt, *Munus clandeſtinum reſtinguit iram; & munus in ſinum receptum, furorem vehementem.*

15. *At contritio eſt* ומחתה] *At horror, terror, pavor:* q. d. Judicium facere eſt graviſſimum iniquis: tam hoc ferunt graviter quàm ſiquis illos affligeret.

16. *Intelligentiæ* השכל] *Prudentiæ.* Verti poteſt *intelligendi.*

17. *Lætitiam* שמחה] *Epulas.* ¶ *Et pinguia* ושמן] *Et unguentum.* Sing. pro plur. i. Qui vino & unguentis indulget.

18. Pro *redemptione*, &c. כופר לצדיק רשע] Ad verb. *Redemptio* eſt *pro juſto impius:* q. d. Subducitur periculo juſtus, & impius pro juſto ſubit periculum.

20. *Et oleum* ושמן] *Et pinguedo*, pro *pinguis*, ſive *copioſus.*

24. *Superbus arrogans*, &c. זד יהיר וגו'] Hebraiſmus, pro *Superbi arrogantis nomen eſt deriſor:* i. vocari debet deriſor. Quidam vertunt, *Qui ſuperbit & inſoleſcit, hujus nomen eſt deriſor.* ¶ *Superbiæ* זדון] i. Superba & arroganti. Ità dicitur ira, quòd modum ſoleat transgredi iracundus.

25. *Interficit eum* תמיתנו] *Enecat eum:* quia nunquam fit voti compos. ¶ *Facere* quicquam לעשות] *Operari, laborare.*

26. Eſt qui, &c. כל היום וגו'] Eſt qui *per ſingulos dies flagrat cupiditatibus*, i. ſemper tenetur deſiderio alicujus rei.

28. *At vir qui*, &c. ואיש שומע וגו'] *Et vir audiens*, &c. i. is qui teſtatur tantùm ea quæ audivit, non peribit. *Loqui* pro *ſervari & non perire:* ut Heb. 11. 4. *Defunctus adhuc per hanc loquitur.* Quidam vertunt, *Vir autem* juſtus, *quod audivit, conſtanter loquitur:* i. in perpetuum non vacillabit in verbis ſuis.

29. *Roborat* העז] Præt. Heb. pro præſ. *Obſirmat*, vel *Obſirmare ſolet:* nè ſcilicet pudore ſuffundatur: q.d. pertinaciter hæret ſuæ iniquitati.

31. *Paratus eſt* מוכן] *Paratur:* ſive *parari ſolet.*

CASTALIO.

1. *AQuæ unda animus Regis eſt in manu Jovæ; eum quocunque libet inclinat*] Violenta eſt res Regis animus, & uni Jovæ moderabilis.

4. *Supercilium animique faſtus ſunt impiorum luminis piaculum*] Vitæ lethalia. Lego autem *Ner* cum Græcis & Latino, non *Nir.*

7. *Impios ſuum terret periculum*] Metuunt pœnas.

11. *Dum mulctatur ſcurra, ſapit incautus; & ſapientis ſucceſſu ſcientiam comparat*] Et malorum pœnis & bonorum felicitate docentur rudes.

12. *Moderatus erga genus impium juſtus, impios deturbat in malum*] Dum injuriam non perſequitur, fit ut illos puniat Deus. Vide cap. 25. & contrà cap. 24.

18. *Juſtorum redemptio ſunt impii, proborum permutatio ſunt perfidi*] Boni evadent, mali punientur.

20. *Elegantes opes & unguenta ſunt in habitatione ſapientis: ea veſanus homo abligurit*] Sapiens divitias parit, ſtultus decoquit.

22. *Fortium urbem ſcandit ſapiens, tutámque munitionem dejicit*] Vires ſuperat ſapientia.

28. *Auditor homo*] Qui teſtatur quæ audivit aut vidit. ¶ *Semper loquetur*] Non interficietur.

CLARIUS.

1. *SIcut diviſiones aquarum*] Sicut rivi ex magna collectione aquarum diriguntur ad diverſa loca, ità Dominus gubernat mentes Magiſtratuum; &, cùm favet, inſpirat felicia conſilia; cùm ſuccenſet, ſinit eos in reprobum cadere ſenſum: id quod Saulis probat reprobatio.

4. *Dilatatio cordis*] h. e. Inepta lætitia quam impius quærit in rebus carnalibus.

5. *Cogitationes ſeduli*] Qui ſedulus & ſtrenuus eſt in rebus gerendis, huic nihil poterit deeſſe: qui verò præceps eſt & omnia ſine ratione agit hic in perpetua vivet egeſtate.

9. *In domo communi*] In aliorum videlicet ſocietate ac conventu.

11. *Et, ſi ſectatur ſapientem*] Vel, *& cùm videt proſperè agere ſapientem, ſuſcipit ſcientiam.*

12. *Cogitat prudenter*] Advertit, inquit, homo juſtus diligenter quid tandem malis hominibus ſit eventurum, quomodo Deus eos ſubvertit, & gloriam eorũ ad nihilum redigit.

18. *Pro juſto*] Vel, *pro redemptione juſti*; contrà ſcilicet atque hîc ſit, cùm juſti pro impiis pœnas luunt, tunc videbuntur redimi juſti pœnâ impiorum, è quorum poteſtate eripientur pii, illis damnatis.

20. *Oleum in habitaculo juſti*] h.e. Bonorum abundantia eſt in domibus ſapientum: ſtulti autem devorant etiam theſauros à majoribus relictos.

22. *Civitatem fortium*] Sapientia in bellis præſtantior eſt fortitudine.

25. *Deſideria occidunt pigrum*] Æſtuant otioſi homines cupiditatibus, & tamen refugiunt operari manibus ſuis, ut ea conſequantur quæ deſiderant; atque ità moriuntur in deſideriis ſuis, quibus ſatisfacere nequiverunt.

28. *Conſtanter loquitur*] h.e. nunquã vacillabit labiis ſuis.

R. BAYNUS.

1. *SIcut diviſiones aquarum, ità cor Regis in manu Domini: quocunque voluerit inclinabit illud*] Rectè ſupplevit Interpres adverbium Similitudinis, *Sicut diviſiones*, ſupple *ſunt in manu & penès agricolam*, qui pro ſuo commodo poteſt huc vel illuc aquam derivare, præſertim quibuſdam regionibus, ubi ex more illud fieri ſolet; *ità cor Regis* & voluntatem ſive conſilium ſolet *Deus inclinare pro ſua voluntate*, vel in bonum ſubditorum, vel in malum & pœnam, hoc exigentibus populi peccatis. Nam, ut alibi ſcriptum eſt, *Per me Reges regnant* c. 8. &, *Propter peccata populi facit hypocritam regnare*, Job. 34. Quòd ſi *cor Regis ſit in manu Domini*, quod maximè liberum videtur, quantò magìs reliquæ vires & apparatus bellicus quamlibèt ingens? quantò magìs alii privati homines? ut referatur verſiculus ad præcedentia, *qui inveſtigat omnia ſecreta ventris.* Aliter, *Sicut diviſiones aquarum*, ſc. *ſunt in manu Domini*, qui præcepit dicens, *Fiat firmamentum, & dividat aquas ab aquis*, Gen. 1. *qui diviſit mare Rubrum in diviſiones*, Pſal. 136. *qui pluit ſuper juſtos & injuſtos*, Matth. 7. & Judæis tranſeuntibus Jordanis fluenta ſubſiſtere fecit, eâdem facilitate corda Regum moderabitur. Poſſunt hæc ad myſterium Baptiſmatis referri, ut intelligamus, Sicut Miniſtri eſt *aquam dividere* immergendo corpora, ità eſt Dei *corda* ſanctificare Chriſtianorum, qui ſunt *populus acquiſitionis & regale ſacerdotium.*

2, 3. *Omnis via viri recta ſibi videtur, appendit autem corda Dominus. Facere miſericordiam & judicium magìs placet Domino, quàm victima*] Hoc verſiculo jam crebrò ignorantiam & ſuperbiam humanam reprehendit Sapiens, quæ tota à Deo pendere recuſat, ſuperiùs cap. 4, & 16. *Eſt via quæ videtur homini juſta; noviſſima autem ejus deducit ad mortem.* Sibiipſis ferè blandiuntur homines, & libenter patrocinantur ſuis etiam vitiis, in quibus dum ſeſe oblectant ad mortem perveniunt. Cæterùm qui vias ſuas relinquunt, etiamſi *videantur rectæ in oculis ſuis*, & Dei ſapientiæ auſcultant, *in captivitatem redigentes intellectum in obſequium Chriſti*, 2 Cor. 10. dirigit nutantia corda, & confirmat greſſus eorum qui incedunt, non in *via quæ illis recta videtur*, ſed *in via Domini*, quæ eſt *juſtitia & judicium.* Aliter, *Dominus ponderat* (vel *appendit*) *corda*, & magnum diſcrimen ponit inter viam & viam, & non ſolùm non probat omnem viam, h. e. actionem humanam, ſed etiam inter ea quæ ſunt bona & in Lege præcepta latiſſimum vult eſſe diſcrimen: ut ſequitur, ¶ *Facere juſtitiam & judicium*] q. d. Quamvis *hoſtia* & *ſacrificia* præcepta & deſcripta in Lege videantur propiùs ad Dei honorem ſpectare quàm alia quæ homo in homines exercet, tamen is eſt Dei Opt. Max. amor in hominem ut illa ſint apud eum opera ſanctiſſima quæ hominibus maximè proſunt; Cujuſmodi ſunt

sunt *justitia*, in eo sensu quo superiùs exposuimus (*Attendite nè justitiam vestram faciatis coram hominibus*, Matth. 6.) *& judicium*; quæ tantò sunt Deo gratiora quantò illius bonitatem propiùs exprimant. Operam dare ut inopum necessitati succurratur; & ut nemo patiatur injuriam, nemo inferat citra pœnam condignam, Dei præsentiam inter homines quodammodo repræsentat. Aliter, Multæ viæ sunt hominum, h.e. magna religionis varietas, & Divini cultûs diversissimi ritus, quibus ad Deum tendere humana conatur ignorantia; sed *Dominus* qui *corda ponderat*, unam solam approbat fidem: quam olim Judæi variis hostiis & sacrificiis celebrabant, quæ pro tempore Legis fuit *electissima via homini*; verùm *Dominus*, qui *corda perpendit*, aliam nunc præfert viam, quam *justitiâ & judicio* frequentant Christiani, juxta illud, *Discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium*, Matth. 9.

4. *Exaltatio oculorum est dilatatio cordis: lucerna impiorum, peccatum.* Alii sic vertunt, *Novale impiorum, peccatum.* Aliter, *Aratio impiorum, peccatum*] Vox נר ambigua est: *lucernam* significat, *novale*, vel *arationem*: & hunc sensum sequuntur Hebræi plerique omnes. *Exaltatio oculorum* elationem mentis significat & arrogantiam, cùm quis sibi placet, suæ sapientiæ multum tribuat. *Cordis dilatatio* desideria & concupiscentias significat: alioqui in bonam partem, latitudinem amoris & charitatis inexplebilem affectum, juxta illud 2 Cor. 6. *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii; cor nostrum dilatatum est: non angustiamini in nobis.* Sensus tandem versiculi ex præcedente pendet, ostendens qui sint quibus *sua via videntur recta*, h.e. qui sibi placent in suis vitiis potissimùm, videlicet quibus sunt *oculi sublimes*, & quibus *cor amplum & latum* & variis desideriis obnoxium. Horum via est *peccatum*. ¶ *Aratio impiorum*, h.e. studium & cogitatio, *est peccatum.* Aliter, *Elatio oculorum est peccatum, & dilatatio cordis est peccatum*, non *via recta*, ut pluribus videtur: *imò est novale impiorum.* Metaphora tracta ab agricultura vita omnium laboriosissima. *Arandi* laboribus *peccandi* consuetudinem confert Sapiens, nè quis causetur difficultatem virtutis & facilitatem peccandi. Aliter juxta aliam versionem, nempe *lucerna impiorum*, quam sequitur Chaldæus, *Impii*, qui non habent *lucernam Domini*, h. e. *spiraculum* illud cœlestis gratiæ de quo nuper disseruimus, quod *Deus sufflavit in Adamum*, Gen. 1. & Christus in Discipulos Joh. 20. dicens, *Accipite Spiritum Sanctum* (de qua *lucerna* dictum est nuper) sed pro illa *lucerna* habent *elationem oculorum & dilatationem cordis*; & proinde eligunt neque *viam justitiæ* neque *judicii*, neque viam Divini cultûs, sed consuetudinem peccandi, quæ illis *recta via videtur*. Prior expositio est melior.

5. *Cogitationes robustorum, semper in abundantiam: omnis autem piger in egestate est.* Heb. *Cogitationes strenui ad abundantiam; & omnis festinus* (vel *præceps*) *ad inopiam*] Vel *defectum.* Hic versiculus explicat quodammodo præcedentem juxta priorem intelligentiam, ut נר *novale* pro *cogitatione* accipiatur & *studio impiorum*, quod est *ad peccatum.* ¶ *Cogitationes & studia strenui*, vel *soliciti*, non ad *peccatum* neque ignominiam, sed ad *incrementum* sive dignitatem; juxta illud, *Omni habenti dabitur, & abundabit* Luc. 19. ¶ *Et omnis festinus*] q. d. Solicitudo & diligentia abundantiam parit, sive in bonis externis, sive in bonis animæ & sapientia. *Sed præceps*, qui intelligentiâ caret, *ad defectum* etiam: tantum abest ut lucretur aliquid, ut etiam jacturam faciat eorum quæ habet. Sensus hujus secundæ clausulæ non est alienus ab eo quod lectum est cap. 20. *Hereditas ad quam festinatur in principio, in novissimo benedictione carebit.* Et ut ad opes acquirendas referri possunt *solicitus* & *festinus*, ità quoque ad sapientiam, in qua solicitudo & diligentia laudatur, juxta parabolam Euangelicam Matth. 13. de *homine quærente bonas margaritas, & inventâ unâ pretiosâ, dedit omnia, & comparavit eam. Præceps & festinus est* qui nec ætate nec prudentiâ maturus docere festinat antequam discat, qui ad seculi Magistratus vel gradus & dignitates Ecclesiasticas properat quas pro dignitate obire nequit, non ad honorem, quem assequuntur ii qui *cum solicitudine*, ut inquit Paulus Rom 12. *præsunt*, sed *ad defectum* non solùm honoris, quod præmium virtutis est apud homines, pervenit, sed *defectum* quoque gratiæ & meriti, quæ Deus largitur his qui laborant in vinea Domini, his verò qui cum solicitudine negotiantur in pecunia Domini, dicentes, *Ecce mna tua decem mnas acquisivit*, respondebitur, *Et tu esto super decem civitates*, Luc. 19.

6, 7, 8. *Qui congregat thesauros linguâ mendacii, vanus & excors est, & impingetur ad laqueos mortis.* Lxx secutus est D. Hieronymus, qui sic habent, Ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσσῃ ψευδῆ, μάταια διώκει ἐπὶ παγίδας θανάτου. Heb. *Opus* (vel *congregatio*) *thesaurorum linguâ mendacii, vanitas impulsa quærentium mortem. Rapina impiorum detrahent eos, quia noluerunt facere judicium.* Heb. *Rapina impiorum manebit cum illis, quia renuerunt facere judicium. Perversa via viri aliena est à Deo: qui autem mundus est, rectum opus ejus.* Heb. *Eversa via viri impii & alieni: mundi autem rectum est opus*] Per honesta studia & legitima, per diligentiam, non per præcipitantiam perveniendum est ad incrementum sive opum sive bonorum, præsertim non *linguâ mendacii*, h.e. perferendo falsum testimonium, sive quacunque fraude: nam tales opes non poterunt servari neque recondi; sunt enim velut res aliqua vana, velut stipula quæ vento impellitur, in qua nullus est fructus. Qui hoc facit, *vanus & excors est*, vel, ut est in Hebræo, *vanitas projecta quærentium mortem.* h.e. Qui hujusmodi colligunt thesauros, ludunt operam, fructum ex illis non referunt: imò qui mendaciis quærunt ditescere, *mortem sibi quærunt*, vel quòd falsus testis legem talionis debeat sustinere, vel quòd hi qui injustè ditescunt æternam mortem promerentur. Duo maxima incommoda & mala ex thesauris malè per mendacium acquisitis, primum, quòd facilè *evanescunt*, secundum, quòd *mortem* afferant. *Thesauri per linguam mendacii collecti* sunt quibusdam ex Hebræis sapientia secularis, quæ fidei Scripturarum adversatur, & proinde multa mentitur. Nos verò non solùm Philosophorum mendacia sed & hæreticorum technas per hujusmodi *thesauros* intelligimus, quibus sibi majorem in modum placent, & in scientia divites esse videntur, cùm revera pauperes sint, ut qui se divites & doctos in erroribus existimant. ¶ *Rapina impiorum manet eos*] Alii, *Rapinam impiorum adducet Dominus super eos.* De opibus per fraudem & mendacium collectis dictum est; nunc de illis quæ vi & rapinâ acquiruntur, ab his videlicet qui *judicium & æquitatem facere recusant.* משפט *judicium, morem, consuetudinem* nonnunquam significat; ut sit sensus, Qui consuetâ vivendi normâ relictâ rapinis & oppressionibus vivere malunt, aliquando pœnas luent à Domino, qui reducet rapinas in eos. Alii sic exponunt, *Rapina eorum conteret eos.* Meliùs, *Rapina eorum habitabit*, vel *peregrinabitur, cum illis*; juxta illud Apoc. 14. *Opera eorum sequuntur eos*: ut respondeat ad superiorem clausulam. q. d. Malè acquisitæ opes non manebunt, sed *rapina manebit* & ad judicium veniet: *quia noluerunt facere judicium*, ad judicium adducentur. ¶ *Perversa est via viri, & aliena*] Interpres supplevit *à Deo.* Alii subaudiunt ad hunc modum, *Perversa est via viri impii, & alieni viri*, sup. *à Deo.* Tertia expositio est hujusmodi, *Perversi hominis via, aliquando est viri, aliquando est aliena ab homine.* q. d. Vir perversus est sibiipsi dissimilis; juxta illud, *Vir duplex animo est inconstans in omnibus viis suis*, Jac. 1. *sed viri mundi opus est rectum*, non inversum. Ambiguitas Hebræi sermonis parit hanc ambiguitatem & multitudinem sensuum; quorum postremus optimus est.

9. *Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi.* Sic interpres. Heb. *Melius est habitare super angulum tecti quàm cum muliere litigiosa in domo societatis*] Sensus hujus versiculi non est multùm diversus ab eo quod scriptum est cap. 19. *Tecta jugiter perstillantia, litigiosa mulier.* Nam utroque loco docet

docet Sapiens, In familia nullum majus incommodum esse posse quàm uxorem parùm morigeram habere. *Super angulum tecti*, sive *pinnaculum*, nihil aliud est quàm *sub dio*, & erit sensus, Satius est carere uxore & tecto quàm capaces habere ædes, quæ nobis & aliis sufficiunt, cum uxore rixosa. Interim instruit filium Sapiens, non ducendam uxorem malam, etiam si cum ea sit habiturus quamlibet pulcras ædes & fundos. Juxta sensum mysticum *mulier litigiosa* est ecclesia malignantium sive hæreticorum, quæ contentionum & rixarum nullum modum neque finem facit; cum qua eisdem habitare mansionibus atque domatibus nullo modo debemus, sed potiùs, *tanquam passer solitarius, in tecto. Super tectum manere est carnem domare*, inquit Augustinus. Omnia potiùs relinquenda docet quàm cum tali muliere consentiendum.

10. *Anima impii desiderat malum, non miserebitur proximo suo.* Aliter, *Non erit gratus in oculis ejus amicus illius*: vel, *Non inveniet gratiam in oculis illius amicus ejus*] נפש ferè pro *anima sensitiva* capitur & *concupiscentia*, quæ in bonis magna ex parte sopita est, in malis hominibus vehementer viget, & ad malum continuò instigat & impellit. Sic enim interpretamur, *desiderat malum*, studet malum facere. Et cùm beneficiis non maleficiis concilientur amici, mirum esse non debet si parùm gratus habeatur aut aptus ad amicitiam qui malum facere gaudet. Nam qui totus suam libidinem sequitur, qui malum quod anima illius concupiscit perficere mavult quàm amico obtemperare, quàm consilium bonum audire, *gratiam in oculis alterius non inveniet*, vel *gratiam non inibit*. Amicus verò ille apud quem gratiam inire debet, est ille qui ad suos dixit, *Vos amici mei estis si feceritis quæ præcepi vobis*, Joh. 15. Huic amico placere non potest *anima desiderans malum*, sed quæ dicit ad Sponsum, *In nocte quæsivi quem diligit anima mea*, Cant. 3.

11. *Multato pestilente sapientior erit parvulus: & si sectetur sapientem, sumet scientiam.* Heb. *Dum punitur derisor, sapientiam capiet imperitus: & cùm dederis intelligentiam sapienti, accipiet scientiam*] Sunt qui castigatione indigent, & sunt quibus aliorum exempla sufficiunt quò à malis cohibeantur. Similiter ad virtutis studium sunt qui præceptoribus egent, & sunt qui suopte ingenio aliorum facilè sequuntur exempla. *Derisor*, quem Hieronymus LXX secutus vertit *pestilentem*, is est qui leges, seu Dei seu civiles, deridet & contemnit, & omnia sibi licere putat. Hunc castigare oportet, non suâ solùm causâ, sed etiam imperitorum, qui malo exemplo ad malum facilè declinant: Cæterùm cùm viderint *derisores*, qui summâ licentiâ peccare solebant, *pœnas dare*, à malefaciendo discunt abstinere: quæ cœlestis Philosophiæ prima pars est, *Declina à malo*. Quàm sit in repub. necessarium malos subinde dare pœnas, hinc videre licet. Gentilis populus vehementer imperitus & simplex, *qui dixit lapidi, Pater meus es*, Jer. 2. *sapere* incepit egregiè posteaquam viderit *pestilentes* Judæos & *derisores* Domini Servatoris meritas *dare pœnas*: & cùm ab Apostolis *intellectum* sive *prudentiam* accepisset, cognoscendi Deum videlicet, in Scripturarum *scientia* vehementer profecit & doctus evasit. Quod ad contextum spectat, potest esse duplex sensus: *Cùm quis intelligentiam dederit sapienti, scientiam etiam accipiet*: vel, *Cùm uni ex sapientibus dederis intellectum, alius illius exemplo etiam scientiam accipiet*. Prior intelligentia est melior. Sunt qui sequuntur aliam hujus verbi השכיל significationem, nempe *prosperè agere*: & erit sensus versiculi, *Imperitos sapere*, ut dictum est, *cùm per Judices derisorem pœnas dare vident: Sapientes verò, cùm omnia ex animi sententia contingere vident sibi, discunt scientiam*. h. e. Dei benignitatem agnoscunt, scientes se de manu Dei omnia sive bona sive mala, h. e. prospera vel adversa, suscipere.

12. *Excogitat justus de domo impii, ut detrahat impios à malo.* Heb. *Diligenter considerat justus de domo & familia impii, pervertit impios ad malum*] Sensus hujus non est alienus à superioribus, videlicet, Supplicia malorum multùm prodesse bonis, & esse hanc maximam causam quòd Deus in hac vita nonnunquam subvertit familias impiorum, ut *non relinquat*, juxta phrasin Scripturæ, *mingentem ad parietem*. Ad sensum integrum contextûs quædam supplenda sunt ad hunc modum, *Considerat*, (vel *Perpendit*) *justus cum summa diligentia*. Ad verbum, *Facit intelligere cor suum* (sup. *quid venturum sit*) *domui & familiæ*, h. e. liberis, *impii*: & cùm diligenter consideravit, intelligit quòd Dominus *subvertit impios ad malum ipsorum*, propterea quòd pœnis levioribus non corriguntur. Et hic sensus pendet ab eo quod præcessit, *Cùm punitur derisor, sapientiam capit imperitus & simplex*; verùm impius non capit utilitatem aliquam vel ex sua vel ex aliena castigatione: & proinde tandem post leviorem pœnam, *familiam illius penitus subvertet Dominus in malum & ignominiam illius*. Quod cùm aliis tùm Pharaoni usu venisse legimus. Justi enim hujusmodi mala longè antè prævident per sapientiam: ut non sit minima sapientis laus, mala ventura priùs intelligere quàm veniant. Aliter, *Justus qui intelligit* (vel *intellectum præbet*) *ad domum impii*, quasi ei placerent quæ aguntur in domo improbi, *hic justus subvertit impium ad malum*, h. e. corroborat impium ut malum faciat. Prior expositio est melior.

13. *Qui obturat aurem suam à clamore pauperis, etiam ipse clamabit, & non exaudietur*] Ingens laus munificentiæ in pauperes & eos qui angustiis premuntur, utpota quorum causam Deus suam æstimat, & benevolum se præbet his qui pauperes amplectuntur, rigidum verò & implacabilem his qui necessitatibus pauperum non succurrunt. Et secundùm Hebræos habet duplicem sensum *Qui obturat aurem suam*. 1. Qui audire non vult, sed se surdastrum efficit, *obturat aures à clamore pauperis*, nè eum audiat. 2. Qui nullis precibus neque clamoribus superatur, cùm tamen *aures plenas & obturatas quodammodo clamoribus* habeat, & nihilominus sustinet, neque ad opitulandum properet: *hi clamabunt, & Dominus non exaudiet illos*. O benignam & clementissimam dispensationem Dei Opt. Max. qui in re tam facili remissionem peccatorum dignatus est constituere! nempe in pecuniola aut minimo subsidio quod pauperibus largimur; tantam præterea curam erga pauperes & afflictos gerit ut in eorum subsidio divitum salutem reponat. Ad illius clamorem qui dicit in Psalmo 88. *Ego sum pauper & dolens*, aures clauserunt Scribæ & Pharisæi, & propterea clamabunt aliquando unà cum aliis qui misericordiam minimè fecerunt, *Domine quando te vidimus esurientem, & non pavimus te?* &c. Matth. 25.

14. *Munus absconditum exstinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam.* Heb. *Munus in abscondito teget iram, & munus in sinu furorem robustum*] Est sensus geminatus variis verbis, & pendet ex præcedente versiculo, de Misericordia in pauperes, quæ si fiat juxta præscriptum Euangelii Matth. 6. nempe, *Nesciat sinistra tua quid facit dextera tua*, & *in occulto*, non ad ostentationem, non ad vanam gloriam, sed *coram eo qui videt in occulto*, *iram exstinguet* Judicis, sive sedabit & mutabit sententiam illam plenam iræ & furoris in illam clementissimam, *Venite, benedicti Patris mei, possidete*, Matth. 25. Aliter, de quocunque Judice intelligi potest muneribus corrupto & datis secretò. Nam palàm nullus, nè corruptissimus quidem, dona admittere sustinet. Et erit sensus, *Munus absconditum*, h. e. acceptum à Judice, in occulto receptum, *exstinguet iras*, h. e. severitatem sententiæ quam contra reum proferre oportuerat. Sunt qui volunt secundam versiculi partem per similitudinem confirmare primam; *Donum secretò datum* pauperibus *sedabit iram* Dei, *sicut munus* positum *in sinu* Judicis, *furorem & indignationem* legum quamlibet *magnam & vehementem* exstinguere solet.

15. *Gaudium justo facere judicium, & pavor operantibus iniquitatem.* Aliter, *contritio operantibus iniquitatem*] Respondet præcedenti versiculo duntaxat juxta posteriorem expositionem, quo dictum est de his qui accipiunt munera & pervertunt judicium. Illi quidem Judices mali, acceptis

acceptis donis & muneribus, quò judicium pervertant, ditescunt bonis externis, sed bonis animæ & conscientiâ conteruntur, patiuntur damnum: Verùm loco pecuniæ sive donorum est *justo* Judici, qui corrumpi non potest, *lætitia & gaudium* spiritûs à Deo. In genere dictum intelligi potest de quocunque justo, qui gaudium habet & lætitiam, non in luxu & libidine, non in divitiis aut deliciis hujus vitæ, sed *facere judicium*, facere quod lex Dei præcepit: ut per *judicium* intelligamus reliquas partes legis Divinæ, nempe moralia & ceremonialia. In his *sese oblectat justus*, vel *lætitia est justo* videre alios *facere judicium*: q. d. Mali & corrupti Judices, acceptis muneribus, malis placent corrumpendo judicium; sed boni Judices, dum judicium faciunt, placent bonis & justis hominibus, qui lætantur dum judicium fieri vident, & dolore afficiuntur cùm iniquitatem fieri intelligant. Mihi maximè placet ut ad gaudium conscientiæ referatur sensus, & ad mercedem eleemosynæ, quæ præterquam quòd placat iram & extinguit furorem Judicis, affert præterea miram conscientiæ lætitiam, & *pacem quæ superat omnem sensum*, Phil. 4. Cæterùm hos qui *faciunt iniquitatem*, nec *eleemosynis redimunt peccata*, manet non solùm *ira* Judicis & *fortis furor*, sed etiam *contritio* & *pavor* conscientiæ, juxta illud, Esa. 66. *Vermis eorum non moritur*.

16. *Vir qui erraverit à via doctrinæ, in cœtu gigantum commorabitur*. Heb. *Homo qui errat à via intellectûs, in cœtu mortuorum requiescet*] *Via intellectûs* est sapientiæ via & legis Divinæ, quæ rationi & intelligentiæ quadrat, vel potiùs quæ perficit intellectum humanum. Nam nulla via, h. e. doctrina, humanitus tradita, perficit intellectum humanum, neque Angelicum: Sola illa quæ est de Deo summo bono, cujus cùm intellectus humanus sit capax, ut qui solus intellectum replet & saturat, idcirco via & scientia de Deo *via intellectûs* dicitur. Vel *via intellectûs* est vita homine rationali & creaturâ intellectuali digna, ut distinguatur contra viam brutorum, *viam carnis, viam mundi*, qui *in maligno positus est*, 1 Joh. 5. *Quicunque* igitur *erraverit ab* alterutra istarum *viarum*, non cum hominibus sed *cum gigantibus habitabit*, vel *cum mortuis erit quies ejus*, & non erit particeps *lætitiæ* quæ est *justorum*, sed *contritionis* & *pavoris eorum qui operantur iniquitates*: nihil enim horribilius quàm *cum mortuis manere*. Hâc clausulâ minatur supplicium æternæ mortis his qui *operantur iniquitatem*, quæ illos manet ultra *contritionem* & *timorem* conscientiæ.

17. *Qui diligit epulas, in egestate erit: & qui amat vinum & pinguia, non ditabitur*. Heb. *Vir egenus* (vel *egestatis*) *diligens lætitiam, vinum & oleum, non erit dives*] Pro *lætitia* habemus *epulas* in versione D. Hieronymi, in LXX *gaudium*. Et pro una clausula in Hebræo reddidit duas Interpres noster. Quamvis pro ambiguitate sermonis Hebraici potest distingui ut habet Hieronymus. Mihi magìs arridet lectio illa quæ unicâ clausulâ absolvit sensum, ad hunc modum, *Vir egestatis qui amat lætitiam, qui amat vinum & oleum, non ditabitur*. Per *lætitiam* temporis jacturam intelligimus, & occupationes quæ ad voluptatem non ad utilitatem faciunt; per *vinum & oleum* convivia & compotationes, quibus qui vacant, non solùm nihil lucrantur, sed plurima insumunt: pauperes enim sunt qui vel tempus malè collocant, jocis & rebus lætis sese oblectantes, & qui epulis & conviviis gaudent. Quòd si per duas clausulas cum Hieronymo legamus, erit prior, Qui non vacant honestis artibus, sed nugis amœnis, in egestate vivunt, cùm nihil lucrentur: qui verò conviviis & compotationibus indulgent, divites esse non possunt, cùm plurima insumant. Utrique alieni à sapientia, quæ *lætitiam* habet, sed in *judicio faciendo*, ut dictum est: & *vinum amant*, sed illud *quod lætificat cor hominis*, & *oleum lætitiæ* quo *unctus est Sponsus præ participibus suis*, Psal. 45. Sub specie rerum terrenarum cœlestes obumbrat Sapiens, insinuans illum non posse divitias assequi (de quibus Christus Dominus in Euangelio, Matth. 6. *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo*: & S. Paulus 1 Tim. 6. *Bene agere, divites fieri in bonis operibus*) qui voluptatibus indulget, qui vino inebriatur, & oleum amat quo corpus ungitur magìs quàm illud quo saginatur animus & idoneus redditur ad luctandum contra carnem & mundum & principes ac potestates ejusdem.

18. *Pro justo dabitur impius, & pro recto iniquus*. Heb. *Pro redemptione justi dabitur impius*] Apud Hebræos duplicem hujus expositionem lego. 1. Justus liberabitur à malis quæ contingunt hominibus, & impius pœnas luet. 2. Ex æquitate justitiæ omnibus hominibus quamlibet justis debetur pœna aliqua; nam *non est justus super terram qui non peccat*; sed pœna illa remittetur justo, & iniquus majores luet pœnas, vel quòd justo delinquendi fuerit occasio, vel quòd exemplum bonum justorum non sit secutus. Alii ferè eadem, sed manifestiùs, Si quando irruat aliquod magnum malum super provinciam aliquam aut urbem, quod videatur omnibus imminere, tunc justus supplicio malorum redimetur quodammodo: erit enim impius pretium & redemptio, utputa quo punito cessabit ira Dei. Beda bene exponit juxta versionem quam habemus, *Impius & persecutor dabitur ad supplicium*, sc. pro martyre: q. d. *Justus passus est temporaliter solùm, & sic evasit æternum supplicium, cui tradetur impius pro eo*. Alioqui, ut diximus, *pro justo tradetur*, cùm exemplum fidei & probitatis non acceperit à justo. Sensus est idem utriusque clausulæ.

19. *Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda*] Superiùs idem ferè sed aliâ comparatione docuit, nimirum, Quamlibet magna sustinenda incommoda, vel molestissimam vivendi rationem subeundam potiùs, *quàm cum muliere* parùm morigera vel *iracunda & litigiosa vivendum*. Sunt qui exponunt IRACUNDA *provocans ad iram*, sc. per adulterium. Magnæ laudis apud antiquos patres æstimabatur numerosam procreare prolem, & maledictus sterilis in Israel: tamen judicio Sapientis *satius est in deserto manere*, absque liberis, procul ab amicis, procul ab omni voluptate, ab omni lætitia, *quàm cum uxore iracunda & litigiosa habitare*. Sensus Proverbii est, Mores esse spectandos in uxore eligenda magìs quàm opes.

20. *Thesaurus desiderabilis & oleum in habitaculo justi: & imprudens homo dissipabit illud*: vel *devorabit illum*] אוצר *thesaurus*, ut inquit Hezra, *nomen generale est comprehendens omnia quæcunque reconduntur, etiam quæ ad cibum spectant, inter quæ Oleum vel primum locum obtinet, eò quòd in Divinis sacrificiis sit major usus illius*. Exponit quod superiùs dictum est, *Qui amat vinum & oleum*; non quòd hæ res malæ sint, vel quasi esset alienum à sapientia horum habere curam: imò ista servare & recondere sapientes solent, potiùs quàm alios thesauros argenti vel auri: his enim necessitati pauperum succurrere possunt. Cæterùm qui *stultus* est & sapientiâ caret, statim *devorat* quicquid colligitur annonæ, ut nec sibi nec suis possit opitulari in tempore famis. Quòd *olei* potiùs quàm aliorum fructuum mentionem facit, subtilem admodum rationem reddit quidam ex Rabbinis, nempe, Sapientes charius habere reconditum oleum quòd eo utantur in lucubratione dum sapientiæ dant operam. Unde rogatus quidam *quamobrem plus saperet quàm vicini & socii*, *Quòd ex oleo*, inquit, *plus lucratus sum quàm vicini mei ex vino*. Potest denique prima clausula sic verti, *Thesaurus est oleum*, vel *pinguedo*, i. thesaurus pinguis & copiosus. Quod ad sensum spectat sublimiorem, *Oleum* est charitas quâ fulget Ecclesia sanctorum, *thesaurus amabilis* videlicet & à sapientibus maximo opere recondendus: quem *stulti* homines & hujus seculi sapientes minimè omnium curant, lucrum hujus mundi charitati præponentes, & eam ante omnia *devorantes*.

21. *Qui sequitur justitiam & misericordiam, inveniet vitam & justitiam & gloriam*] In Hebræo *persequitur*; quod in bonam partem etiam alibi accipitur, & festinationem quandam & studium significat: q. d. Qui summo studio quærit justitiam facere, perinde se habet ac si persequeretur vel insequeretur eam. ¶ *Inveniet vitam*] h. e. Diu vivet. ¶ *Justitiam & honorem*] Cùm *justitiam*

tiam fecerit, *justitiam* à Domino recipiet; quam sæpe pro *misericordia* & *eleemosyna* capi diximus. חסד *misericordiam* etiam significat: ut omnem penitus misericordiam intelligamus faciendam, nempe erga eos qui merentur & erga eos qui non merentur; Dei bonitatem imitandam, *qui Solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*: ut צדקה *justitia* ad opera misericordiæ referatur, חסד verò ad remissionem offensarum. Qui verò hanc *insequitur justitiam & misericordiam, thesaurum amabilem* recondit, & annonam quovis vel *oleo* vel vino diuturniorem, nempe *vitam, justitiam & gloriam*, virtutum præmia. *Mensuram* enim *confertam & coagitatam reddent in sinum vestrum*, inquit Christus in Euangelio, Luc. 6.

22. *Civitatem fortium ascendit sapiens, destruxitque robur fiduciæ ejus.* In Heb. pro *destruxit*, *detrahet*, sive *descendere faciet*] Laudem sapientiæ in omnibus rebus prosequitur Sapiens, non in re domestica solùm & in recondendis necessariis rebus pro familia, sed etiam in re bellica. Plus valet sapientia quàm robur. Nam *sapiens* unus *ascendit civitatem fortium* plurimorum: q.d. Multos robustos & validos superabit vel unus sapiens. Et quod copiosus exercitus facere non potest, aliquando faciet sapiens, nempe *ascendet civitatem*, h.e. expugnabit & vi capiet, vel potiùs civitatis dominium obtinebit & viros bellatores gubernabit: & ut ad compendium rem contrahamus, sapientia plùs potest quàm fortitudo in re bellica, non solùm in tranquillo reip. statu: quod *diu deliberatum fuisse inter mortales* scribit Salustius. Per *fortitudinem* vel *robur fiduciæ* muros civitatis intelligit, aut etiam quemcunque belli apparatum & machinas: quæ omnia nonnunquam cassa & vana redduntur prudentiâ sapientis. Sed ut hoc in bello & expugnatione urbium aliquando usu venit, ità ille *fortis armatus qui custodit atrium*, Luc. 11. sapientiâ Dei & gratiâ Christi semper expugnatur; *diripiuntur vasa & arma in quibus fiduciam habet*, dum caro castigatur & crucifigitur mundus.

23. *Qui custodit os suum & linguam suam, custodit ab angustiis animam suam*] *Servare os* & *linguam* possunt ad idem referri, nempe ad loquelam & sermonem, ex quo multa incommoda & *angustiæ* proveniunt, ut inquit Jacobus c. 3. *Lingua ignis est, universitas iniquitatis.* Possunt *os* & *lingua* ad diversa referri, nempe *os*, ad temperantiam sive continentiam victûs: ex crapula enim plurima proveniunt mala, comessationes & ebrietates, lites nonnunquam & jurgia, quibus anima vehementer affligitur, ad *angustias* & inopiam consilii redigitur. Porrò ex continentia virtus sequitur, puritas animæ; ex puritate animæ, pax & tranquillitas conscientiæ. *Beati mundo corde; quoniam ipsi videbunt Deum*, Matth. 5. *Custodia linguæ & oris* juxta sensum mysticum possunt referri ad confessionem fidei, & confessionem peccatorum, Dei laudem, proximi ædificationem. Linguâ enim & ore plurima præstamus officia ad nostram & aliorum salutem spectantia. Juxta priorem expositionem *animam* pro *vita* acceptam intelligimus; juxta secundam verò pro *conscientia & interno affectu*, qui per peccata *oris & linguæ* ad miras *angustias* redigitur.

24. *Superbus & arrogans vocatur indoctus, qui in ira operatur superbiam.* Heb. *Derisor nomen ejus faciens in ira superbiam*] LXX sic, Θρασὺς καὶ αὐθάδης καὶ ἀλαζὼν λοιμὸς καλεῖται. *Indoctus* apud D. Hieronymum *pestilentia* vocatur apud LXX. Salomon ad instar hortulani, nunc virtutum plantat præcepta, nunc vitia sapientiæ contraria evellit. *Linguam & os servare*, nec aperire nisi cùm opportunum & utile fuerit, magna pars sapientiæ est: Ad quas verò *angustias* rediget suam *animam* qui *per superbiam, arrogantiam* vel *petulantiam* os aperit & solvit linguam, præsens versiculus ostendit: incidit enim in multa vitia, nempe *superbiam, arrogantiam, derisionem*, quod ad sermonem spectat; quod verò ad opera, *furorem superbiæ*, h. e. iram & superbiam: ut jam nihil sit integrum in homine qui linguam non servat: talis enim vocatur *superbus, arrogans, petulans* & *derisor*. Hebræi sic exponunt versiculum, *Homo superbus & arrogans vocari potest derisor qui facit opera sua in ira superbiæ*: vel sic, *Superbus, arrogans & derisor est nomen ejus qui facit opera sua in furore & superbia.* Et sensus erit, Qui omnia agit per furorem & superbiam, cùm videatur honorem quærere & famam maximè, famam & celebritatem nominis non assequetur, imò ignominiosis nomenclaturis erit insignitus, suis coloribus pictus, nominis famam amittet; q.d. Qui vult bonum nomen habere, à superbia & arrogantia imprimis declinare debet, & à jactantia linguam & os, ut dictum est, moderari ac refrænare: nam *omnis qui se exaltat, humiliabitur.*

25, 26. *Desideria occidunt pigrum; noluerunt enim quicquam manus ejus operari.* Heb. *Desiderium pigri interficiet eum, quia renuerunt manus ejus operari. Totâ die concupiscit, & desiderat: qui autem justus est, tribuit, & non cessabit.* Heb. *Totâ die concupiscentiam concupivit: sed justus dabit, & non prohibebit*] Redit ad id quod superiùs dixit, *Qui persequitur justitiam & misericordiam, inveniet vitam*: quod in hoc loco habemus, *Desiderium pigri interficiet eum. Desiderium* quod habet sive in voluptatibus sive quibuscunque vanis hujus mundi rebus, *interficiet eum*, vel vehementer torquebit eum, ut mori videatur; juxta loquendi modum quo dicimus *enecatos nos esse* cùm magno aliquo malo torquemur. Vel revera in suo desiderio morietur, neque compos erit aliquando rei quam desiderat. ¶ *Nam renuerunt manus ejus facere*] sc. *Quicquam.* Vel concupiscere non debuit piger, vel sedulò laborare & dare operam quò possit suum complere desiderium. ¶ *Totâ die desideravit desiderium*] q.d. Piger nec sibi nec aliis prodest, imò sibi maximè nocet, toto die videlicet otiosus variis desideriis seipsum torquet: Qui verò sedulò operantur & honesto labori intendunt, vanis desideriis non laborant. Indicat Sapiens ex pigritia & nasci desideria inutilia & nutriri; & tamen pigrum non posse remedium suis adhibere desideriis. ¶ *Justus verò tribuet*] Qui toto studio persequitur justitiam, non solùm sibi sufficit sed etiam aliis, non solùm suo desiderio sed alieno satisfacit. *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum*; & tamen *non prohibebit* desiderium suum. *Pigrum* opponit *justo.* Et Proverbium ostendit, Sapientis esse nec carere divitiis, nec avarè retinere, sed distribuere collectas.

27. *Hostiæ impiorum abominabiles, quæ offerunt ex scelere.* Heb. *Sacrificium impiorum abominatio: quantò magis si malâ mente* (vel *cogitatione*) *obtulerit illud*] Proverbium ostendit, Deum non muneribus corrumpi, ut solent aliquando terreni Judices, de quibus superiùs. Deus exsecratur impiorum sacrificia quæ videntur in illius laudem oblata, etiam juxta morem quo debeant fieri, & juxta ritum quo boni sacrificant. Non agnoscit Dominus externas ceremonias absque interno affectu, in his *qui offerunt scelerato animo.* Cæterùm si *ex scelere* vel *rapina* fuerit oblatio, *multò magis erit abominabilis*, utpute duplici scelere contaminata, & impietate hominis & rapinâ. בזמה si *malam cogitationem* vertamus, ad hunc modum exponi potest versiculus, *Si malâ cogitatione*, h.e. eo animo, *sacrificet*, ut prosperum successum in improbitate sua habeat, vel quacunque aliâ intentione impiâ, maximè *exsecrabilis* erit ejus oblatio: quod infideles solent facere, nempe vovere & offerre dæmonibus, quò licentiùs in sceleribus vivant; ut Balam & Balac volentes populo Dei maledicere, Num. 23. Quadrat proverbium in eos qui cùm sint scelere aliquo obnoxii, cujus pœnitentiâ non ducuntur, nihilominus putant per alia pietatis opera se posse iram Dei placare; hanc impiam & scelestam de Deo cogitationem concipientes, quasi peccandi licentiam concederet alicui eâ lege ut reliqua præcepta studiosiùs observaret; contra illud, Jacob. 2. *Qui offendit in uno, factus est omnium reus.*

28. *Testis mendax peribit, vir obediens loquetur victoriam.* Heb. *Testis mendax,* (vel *mendacii*) *peribit: & vir audiens perpetuò loquetur*] Ambigua vox est נצח: aliquando significat *victoriam*, aliquando *perpetuitatem*

sive *aeternum*, aut denique *robur* & *fortitudinem*. Contra *falsos testes* etiam profanâ lege sancitur jus talionis. Dignum est enim ut pereant qui alios voluerunt perdere; *peribunt*que humano jure fraude illorum deprehensâ, & veritate compertâ. Aliter, Deo Judice *peribunt*, quem nulla latet veritas: vel, *peribit*, & non testificabitur ampliùs: q. d. *peribit ab illo munere*. Verùm *vir* qui non testificabitur nisi quod *audit*, h. e. veritatem quam audivit & novit, *perpetuò loquetur*, & testis munere fungetur perpetuó: vel *perpetuò loquetur*, h. e. non peribit: ut *loqui* pro *vivere* capiatur. Aliter, *Vir audiens* legem Dei, & *obtemperans* illi, *in aeternum loquetur* verum testimonium: q.d. Falsi testes morte puniendi sunt, tanquam Legis transgressores. Sed de falsis testibus qui non quod audiverunt aut viderunt loquuntur, sed qui somnia sua & dogmata reprobata pro verbo Dei loquuntur & praedicant, satis superque dictum est superiùs.

29. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autem rectus est, corrigit viam suam*] Heb. *Roborat vir impius vultum suum, ac rectus vias suas diriget*] Vel, *intelligit vias suas*, ut legunt Lxx, aliquos sequentes Hebraeos, qui hoc in loco legunt יבין *intelliget*, non *diriget*. A praecedente versiculo pendet sensus, qui est hujusmodi, *Roborat vir impius* (sup. *verba falsa*) *vultu suo*, cum impudentia videlicet proferens falsum testimonium, & ipso vultu affirmans falsum: vel *contra vultum ejus*, h.e. illius qui respondet & contradicit. *Sed justus* & aequus Judex facilè *intelliget vias* & mores illius. Aliter, *Qui rectus est*, & affert verum testimonium, *faciet* Judices *intelligere vias ejus*, satis habens rem exponere nudè, tanquam simplicem veritatem. Potest & meliùs in genere intelligi, ut sit sensus declarans quàm latum fuerit discrimen inter *impium* & *rectum* sive *justum*, quorum ille *vultum firmat*, & magnâ sive constantiâ sive impudentiâ facit malum; Hic verò *diriget vias suas*, ut neque deficiat à recto, nec cum ostentatione quicquam faciat, non enim vultu aut fastu rectitudinem suam prae se fert. Si legatur *intelliget*, erit sensus, *Qui rectus est, satis habet quòd intelligat vias suas, absque eo quòd vultu exteriore ostentat*. Et est Proverbium sive sententia digna Sapiente, tam paucis verbis tam profundum sensum cumulans.

30, 31. *Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum. Equus paratur ad diem belli; Dominus autem salutem tribuit*, vel, *Domini est salus*] Post multa de Sapientia praeclarè & prudenter excogitata, tandem veluti compendio rem omnem absolvit & claudit, ostendens nullam ab eo laudatam esse sapientiam praeter eam quae Dominum agnoscit, & sapientes omnes ac prudentes viros Domino esse subditos, neque quicquam moliri adversùs Dominum. Aliter, *contra Dominum*, verti potest *coram*, vel *è regione Domini*, h. e. Si cum sapientia Domini conferatur, *non est sapientia* ulla humana, *vel prudentia*, sed stultitia potiùs & amentia. Aliter, *Non est sapientia*, h. e. nullus sapientiâ sibi proderit, *contra Dominum*: q. d. ut eripiatur de manu Domini. Quamvis *equus paretur ad bellum*, & caetera quae sunt necessaria ad victoriam & ad eripiendum nos ab hostibus, tamen servari non possumus nisi per Dominum. Si sententia Domini lata est & decreta contra nos, nullâ sapientiâ aut consilio prudentium eam licebit rescindere. Denique, *non est sapientia*, h. e. non est sapiens reputatus, *adversùs Dominum*: qui verâ Dominum religione non colit, sapiens non est aestimandus. Infideles, Turci, Mahometici, haeretici, quamlibet sapientes videantur, tamen non sunt, cùm contra Dominum sapientiâ suâ pugnent. ¶ *Equus paratur ad bellum*] q. d. Neque in hominibus neque in animalibus fidendum est, neque ullis viribus bellicis: nam *salus* & victoria *à Domino* solo pendet. Sive igitur animi prudentia sive vires sunt alicui, in his fidendum non est, nisi in Domino: & cum Domino his utendum, non contra Dominum.

DRUSIUS.

2. תכן. Sym. Th. ἑτοιμάζει *praeparat*] i. מכין כונן aut תכן. nam יכין sive תכן, quod eos legisse suspicari aliquis posset, genere dissidet à nomine יהוה. Esset enim certè יכין *praeparat, stabilit, firmat*. Psal. 10. 17. תכין לבם, *praeparas cor eorum*. Job. 28. 27. הכין. Lxx ἑτοίμασε. Hieron. *praeparavit*. Suprà 12. 19. תכון. A. Sym. Th. ἑτοιμασθήσεται. Hieron. *firmum erit*.

5. מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ לְמוֹתָר וְכָל אָץ אַךְ לְמַחְסוֹר. Λογισμοὶ συντεμνόντες πάλιν εἰς περίσσειαν, καὶ πᾶς ἐπισπεύδων πάλιν εἰς ὑστέρημα, *Cogitationes concidentes tantummodo ad residuum, & omnis festinans duntaxat ad defectum*] Extat in quibusdam libris editionis τῶν ό. Et translatum eò videtur ex aliis editionibus: tamen hoc pono, non statuo.

6. פֹּעַל אֹצָרוֹת בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף. Th. Ὁ ἐργαζόμενος θησαυροὺς ἐν γλώσσῃ ψευδεῖ ἀτμὸς φερόμενος, *Qui facit thesauros linguâ mendaci vapor est qui fertur*. ¶ מְבַקְשֵׁי מָוֶת. Sym. ζητῶν θάνατον *quaerens mortem*] i. מבקש absque Joth.

7. שֹׁד רְשָׁעִים יְגוֹרֵם. A. προνομὴ ἀσεβῶν καλασπάσει αὐτοὺς *vastitas impiorum detrahet eos*] Aut *direptio*. Psal. 12. 5. שד. A. προνομή. Job. 5. 21. משד. Idem, ἀπὸ προνομῆς. Hos. 7. 13. שד. Sym. *interitus*. Th. *miseria*. Hier. *vastatio*. Rursum Psal. 137. 8. השדודה. A. ἡ προνενομευμένη. Hieron. *vastata*. *Interitus*, i. ὄλεθρος ità reddunt hoc loco οἱ ἑβδομήκοντα. ¶ *Detrahet: deorsum trahet*. Hieron. *rapinae impiorum detrahent eos*. In Lexico Chaldaico, גרר *ad terram traho*. Significat etiam *traho* simpliciter, ut in adagio illo עברה גוררת עברה, *Transgressio trahit transgressionem*. Sic proverbio dicunt מצוה גוררת מצוה, *Praeceptum trahit praeceptum*.

9. גַּג. A. Sym. Th. δώματος *tecti*] Hieron. retinuit vocem Graecam. Nam interpretatur, *in angulo domatis*. Idem epist. ad Suniam & Fretelam, Δῶμα, inquit, *in Orientalibus provinciis ipsum dicitur quod apud Latinos tectum. In Palaestina enim & in Aegypto, vel ubi scripti sunt Divini libri aut interpretati, non habent in tectis culmina, sed δώματα, quae Romae vel* solaria *vel* meniana *vocant, i. plana tecta quae transversis trabibus sustentantur*. ¶ מֵאֵשֶׁת מִדְיָנִים וּבֵית חָבֶר. Sym. Th. ἢ μετὰ γυναικὸς μαχίμης καὶ οἴκου ἑταιρικοῦ, *quam cum uxore pugnace & domo sodalitia*] *Uxore*, vel *muliere*. ¶ *Pugnace: rixosâ, litigiosâ*.

10. נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה רָע לֹא יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ. Sym. Ψυχὴ ἀνόμου ἐπόθησε πονηρὸν· οὐκ ἐλεήσει ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ τὸν πλησίον αὐτοῦ, *Anima iniqui concupivit malum, non miserebitur oculis suis proximi sui*] *Non miserebitur*. לא יחן.

11. יֶחְכַּם פֶּתִי. Sym. σοφισθήσεται ὁ νήπιος *sapiens evadet infans*] Vel *sapiens fiet*. Deut. 32. 29. לו חכמו. A. ὄφελον ἐσοφίσθησαν *utinam sapuissent*. Cohel. 7. 16. אל תתחכם. Lxx μὴ σοφίζου *ne esto sapiens*. 23. אחכמה. Lxx σοφισθήσομαι. Sym. ὑπέλαβον σοφὸς γενέσθαι. Exod. 7. 11. חכמי מצרים. Lxx σοφιστὰς Αἰγύπτου *sophistas Aegypti*, i. sapientes. Olim enim qui *sapiens* nunc dicitur, *sophista* vocabatur.

12. מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע. Sym. ὑποσκελίζει ἀσεβεῖς εἰς κακόν, *prosternit impios in malum*] *Evertit supplantando*. Nam ὑποσκελίζω *supplanto, subjecto crure dejicio atque everto*.

14. יִכְפֶּה אָף. Sym. σβέσει ὀργὴν *exstinguet iram*] יכבה. Sic etiam Hieron. interpretatur.

15. וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן. Sym. Th. καὶ δειλία τοῖς ἐργαζομένοις ἀνομίαν, *& pavor operantibus iniquitatem*] *Consternatio, timiditas*. Prov. 10. 29. idem Sym. δειλία sed 18. 7. A. Sym. Th. πτῆξις, i. *consternatio*.

16. רְפָאִים. A. Ῥαφαείν, *Raphain*. Sym. θεομάχων *theomachorum*] *Raphain*, vel *Raphaim*, i. Ῥαφαείμ. Hoc Ebraismum, illud magis Chaldaismum resipit. Glossarius Philonis, *Raphaim, gigantes*. Sic interpretantur hoc loco Lxx & Hieron. ¶ *Theomachorum*: cum bono Deo bellum gerentium. Suprà 9. 18. רפאים. A. Sym. Ῥαφαείν, θεομάχοι. Th. γίγαντες.

17. אִישׁ מַחְסוֹר. Sym. ἐνδεήσεται ἀγαθῶν *indigus erit bonorum*. ¶ לֹא יַעֲשִׁיר. A. Sym. Th. οὐ πλουτήσει *non ditescet*.

18. כֹּפֶר. A. Sym. Th. ἐξίλασμα *expiatio*] Vel *placamen*. Exod. 13. 12. Lxx λύτρα. Alius, ἐξίλασμα. 29. 37. תכפר.

תכפר. Cæteri ἐξιλάσῃ. Hieron. *expiabis.* ¶ רָשָׁע. A. Sym. Th. ἀσεβὴς *impius.* Alius, ἄδικος *injustus.*

19. וְכָעַס. Sym. θυμώδους] Μετὰ γυναικὸς θυμώδους *cum muliere iracunda.* Sic Hieron. Senes pro eo ediderunt ὀργίλης, quod in idem recidit.

20. יְבַלְּעֶנּוּ. Schol. καταποντίσουσιν *præcipitabunt.* Job. 2. 3. לבלעו. A. καταποντίσαι αὐτόν. 10. 8. ותבלעני. A. Th. κατεπόντισάς με. Psal. 55. 9. בַּלַּע. Lxx καταπόντισον. Hieron. *præcipita.* Thren. 2. 5. בלע. Lxx κατεπόντισεν. Hieron. *præcipitavit.* Rursum Psal. 52. 5. דברי בלע. Lxx ῥήματα καταποντισμοῦ. Cohel. 10. 12. תבלענו. Lxx καταποντίσουσιν αὐτόν. Hieron. *præcipitabunt eum.* Hic vertit *dissipabit illud.*

21. רֹדֵף צְדָקָה. A. Sym. Th. διώκων δικαιοσύνην *sectans justitiam.*

22. עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם. A. S. Th. πόλιν δυνατῶν ἀνέβη σοφὸς, *urbem potentium conscendit sapiens.*

24. עֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן. Sym. πράσσων ἐν ὀργῇ ὑπερήφανος, *facit per iram superbus*] Vel *cum ira,* i. animo irato. בעברה.

25. תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ. Sym. Th. ἐπιθυμία ὀκνηροῦ θανατώσει αὐτόν, *cupiditas pigri occidit ipsum.* Alius interpres, καταβάλλουσιν *dejicient.*

27. אַף כִּי בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ. A. καί περ ὅτι ἔννοια οἴσει αὐτόν] Ἔννοια. מומה.

28. לָנֶצַח יְדַבֵּר. A. Sym. Th. εἰς νῖκος πορεύσεται *ad victoriam ibit*] Vel *in æternum.* Sic εἰς νῖκος redditum in operibus Hieronymi. Alioqui νῖκος est *victoria.* Amos 1. 11. τὸ ὅρμημα αὐτοῦ ἐφύλαξεν εἰς νῖκος, נצח, quod reddunt *in ævum.* Psal. 49. 9. לנצח. A. εἰς νῖκος. *Vivet in æternum,* i. semper, quoad vivet. Simile,

Serviet æternùm qui parvo nesciet uti.

Rursum Psal. 13. 1. נצח. Lxx εἰς τέλος. Alius εἰς νῖκος. Santes *in seculum.* Arias *æternum.* ¶ *Ibit* ילך. An ità olim legerunt? *Credat Judæus apella*; οὐκ ἐγώγε. Nunc legunt ידבר, quod rectè Lxx λαλήσει. In lingua Chaldæorum דבר *duco.* Fortè huc respexerunt.

29. הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו. Th. Ἐκραταίωσεν ἀνὴρ ἀσεβὴς πρόσωπον αὐτοῦ, *Obfirmavit vir impius faciem suam.* ¶ יָכִין. A. Sym. ἑτοιμάσει *præparabit.*

3. לְנֶגֶד יְהוָה. A. Sym. Th. κατέναντι Κυρίου *contra Dominum.*

GROTIUS.

1. SIcut divisiones aquarum, ità cor Regis in manu Domini; quocunque voluerit inclinabit illud] *Assyriam sententiam* hanc vocat Themistius. Notant Hebræi non de communiore illa providentia, quæ ad omnes homines pertinet, hîc agi, sed de specialiore illa, quâ regum & bonorum & malorum cogitata ità diriget ut eis utatur ad eos quos sibi proposuit eventus. Vide Jer. cap. 10. circa finem. Similitudo ab Agricola sumpta, qui rivos per prata quò vult ducit.

25, 26. *Desideria occidunt pigrum: noluerunt enim quicquam manus ejus operari. Totâ die concupiscit & desiderat: qui autem justus est, tribuet & non cessabit*] Cupit habere & non habet piger, quia laborare non vult. Hebræi non malè aptant eis qui scire volunt, nolunt autem diligentiam adhibere ad discendum requisitam.

CAP. XXII.

MUNSTERUS.

1. GRatia melior est argento] h. e. Grata conversatio, quæ Deo & hominibus placet, est supra aurum & argentum.

2. *Sibi occurrunt*] Quidam exponunt de æquabilitate quæ fieri posset inter pauperem & divitem, si dives partem aliquam de bonis suis conferret pauperi. Alii sic exponunt, Dives sine paupere vivere non potest, nec pauper sine divite, sed alter alterius operâ eget: *occurrunt* igitur *sibi,* h. e. mutuum subsidium ferunt; & sic Dominus ordinavit, ut nullus alterum contemnat.

6. *In via sua*] h. e. Ut Hebræi exponunt, כפי השנים *juxta capacitatem animi sensim instilla ei sapientiam:* & quod testa nova capit, inveterata quoque sapiet.

8. *Virga furoris sui*] h. e. Veniet tempus quando excidet ab illa sævitia quâ usus est in subditos.

9. *Qui bono est oculo*] Per *bonum oculum* intellige benignum aspectum erga pauperem.

11. *Et quærit gratiam labiorum*] Sensus est, Qui corde & ore studet placere Deo & bonis quibusque viris, hujus amicitiam ambient majores quique in populo.

12. *Observant scientiam*] h. e. Custodit Dominus eos qui student veræ sapientiæ, facinorosos autem subvertet.

13. *Dicit piger*] Homo ignavus & otio deditus pigritiæ suæ tale prætexit commentum, *Leo est in via, aut nebulones in plateis grassantur: non igitur egrediar domum, ne incidam in periculum.*

14. *Fovea profunda*] i. Blanditiæ scortorum perducunt hominem ad extremum exitium.

20. *Multifariàm*] Heb. *trifariàm:* sed capitur hîc שלישים pro פעמים רבות, sicut nos vertimus.

27. *Certè auferet*] Textus habet, *Quare auferet lectum tuum,* &c. Et est sensus, Non facilè spondeas pro altero, nè si creditor tandem à te solutionem quærat, & aliud nihil in domo tua inveniat, etiam lectum sustollat.

29. *Virum strenuum*] Capitur hîc מהיר pro זריז *viro qui sedulus est in rebus agendis.*

VATABLUS.

1. ELigibilius est, &c. נבחר שם וגו׳] *Optabilior est fama bona divitiis amplis.* ¶ *Gratia bona* חן טוב] *Bonus favor, benevolentia.*

2. *Faciens omnes ipsos* עושה כולם] Ità Hebraicè ut vertimus, pro *Factor utriusque eorum.*

3. *Simplices autem* ופתיים] *Imprudentes autem, incauti.* Vide suprà 1. 4. ¶ *Transeunt* עברו] i. Conjiciunt se in periculum, & damno afficiuntur.

4. *Propter humilitatem,* &c. עקב ענוה וגו׳] *Retributio* [vel *Merces*] *mansuetudinis, timor Jehova: divitiæ,* &c. i. Humilitas, sive mansuetudo, & sui abjectio parit timorem Domini. Alii, *Finis modestiæ, timor,* &c.

7. *Et servus erit,* &c. ועבד לווה וגו׳] Ad verb. & *servo mutuanti vir mutuo dans,* sub. *dominabitur.*

8. *Iniquitatem* און] *Vanitatem.* Alii *calamitatem.* ¶ *Consummabitur* יכלה] *Deficiet:* i. autoritas quâ is qui facit iniquitatem utitur cum sævitia erga subditos, *deficiet*; h. e. privabitur eâ autoritate. *Virga* pro *autoritate,* more Hebraico. Alii vertunt, *Et virga iræ ejus consumet,* vel *perdet,* sub. *eum.*

9. *Benignus oculus* טוב עין] *Bonus oculus,* i. pius, qui benignè respicit pauperes. ¶ *Dedit* נתן] Præt. Heb. pro præs. *dat,* sive *dare solet.*

11. *Qui diligit,* &c. אוהב טהר לב וגו׳] *Amat* [sub. *Deus*] eum qui est *puro corde:* propter *gratiam labiorum suorum socius ejus* est ut *Rex*: i. quod ad sermonem ejus pertinet, tanto prosequitur amore amicum suum, quanto si Rex esset, quem nè verbo quidem offendere vellet. Alii, *& gratia* in *labiis ejus* est, *amicus ejus,* &c. Chald. *Amat Dominum, qui puro est corde, & fratres: gratia sermonis sui sibi Regem conciliat.*

12. *Custodiunt scientiam* נצרו דעת] *Observant scientiam,* sub. *virorum bonorum:* i. approbat quæ à verè sapientibus gerentur, *reprobat verò negotia* (sive *opera*) *prævaricatorum.*

13. *Dicit* אמר] Præt. Heb. pro præs.

14. *Is contrà,* &c. זעום יהוה] Ad verb. *iratus Jehovæ,* passivé.

15. *Elongare faciet eam* ירחיקנה] *Propellet eam, expellet, effugabit.*

16. *Qui vi aufert à paupere* עושק דל] *Qui opprimit pauperem.* ¶ *Ut augeat sua* להרבות לו] Ad verb. *ut sibi multiplicet.*

18. *Delectabile est* נעים] *Jucundum, decorum, conveniens. Ventrem* pro *corde* posuit. ¶ *Dirigantur* יכונו] *Parentur, disponantur.*

19. *Scire te feci* הודעתיך] *Nota feci tibi*, vel, *docui te*, sub. *illa precepta.* ¶ *Etiam tu* אף אתה] Sub. *serva ea.* Vel, *etiam ô tu qui audis.* Modus loquendi concisus Hebræis.

20. *Ter* שלשים] *Terna*, sub. *scripta*: i. Legem, Prophetas & Hagiographa: ut loquatur in persona Dei. Vel de tribis libris Salomonis intelligi potest. Alii vertunt, *nobilia & egregia*: quia tertius à Rege שליש dicebatur: qui profectò egregius esse solet. Hîc igitur Metaphoricè pro *præcipuis dogmatibus* capi putant nonnulli: ut suprà 8.6. dicit, *Loquar insignia & præcipua quadam.* Et Osee 8.12. *Præscripseram eis honorabilia Legis meæ*, vel *præcipua, & augusta.* Alii *nudiustertius*, i. frequenter. Alii *plurifariam.* ¶ *In consiliis*, &c. במועצות ודעת] *De consiliis & scientia.* Alii subaudientes nonnihil, *ut discas consilia & scientiam.*

21. *Veritatem* קשט] *Certitudinem.* ¶ *Veracium* אמת] Ad verb. *veritatis.* ¶ *Ad respondendum*, &c. להשיב ונו'] *Ut referas verba veritatis his qui miserint te.*

22. *In porta* בשער] i. In loco publico ubi jura redduntur, & ubi multos habes amicos: q. d. nec vi opprimas, nec juris specie.

23. *Judicabit* יריב] *Litigabit, aget, defendendam suscipiet.* ¶ *Et rapiet*, &c. וקבע ונו'] *Et vim faciet illis qui animæ eorum vim intulerunt.* Alii, *Et spoliabit spoliatores eorum, vitâ.*

24. *Iracundo* את בעל אף] Ad verb. *cum domino iræ*, vel, *cum habente iram*, i. iræ obnoxio & iracundo. ¶ *Et cum viro*, &c. ואת איש ונו'] Ad verb. *& cum viro irarum nè venias*, sub. *in consuetudinem.*

25. *Et accipias*, &c. ולקחת ונו'] Hebraismus, pro *nè tandem malè pereas, & ab aliis interficiaris.*

26. *Inter percutientes manum* בתוקעי כף] Ad verb. *ex his qui manu percutiunt.* Seipsum mox sequentibus exponit: nam significat, inter sponsores qui manuum contactu solent pro aliis fidejubere. Gallicè dicimus, *Toucher en la main.* ¶ *Pro debitis* משאות] Ad verb. *pro oneribus.* Quidam exponunt *pro causis onerosis.*

27. Qui est *subter te* מתחתיך] Ad verb. *de sub te.*

28. *Terminum antiquum* גבול עולם] *Limitem seculi*: i. qui à seculo, h. e. longo tempore positus est.

29. *Velocem* מהיר] *Festinantem*, i. diligentem, sedulum, qui summâ diligentiâ functus sit munere suo. ¶ *Coram Regibus stabit* לפני מלכים יתיצב] i. Evocabitur ad Regium ministerium. ¶ *Obscuris* חשוכים] *Ignobilibus.*

CASTALIO.

8. *SÆvitiaque sua verbere conficietur*] *Verbere*, i. causâ.

9. *Bonus oculus*] Homo liberalis & misericors.

12. *Jova suis oculis scientiam tuetur*] Eos qui dicunt quod sciunt, h. e. veraces.

13. *Dicit piger, Leo foris est, in mediis vicis interficiar*] Domi se præ pigritia tenet, perinde ac si in urbe grassentur leones.

14. *Gurges profundus est os alienarum*] Scilicet *mulierum.*

16. *Qui tenuem fraudat ut abundet ipse, is diviti dat*] Sibi.

22. *Tenuem nè diripe quoniam sit tenuis*] Injuriam repellere nequeat.

27. *Nè si solvendo non sis, tibi lectus tuus subtrahatur*] Te creditor pigneretur.

CLARIUS.

1. *GRatia bona*] Gratia melior est argento, h. e. grata conversatio, quæ Deo & hominibus placet.

2. *Dives & pauper*] Quidam exponunt de æquabilitate quæ fieri posset inter pauperem & divitem, si dives partem aliquam è bonis suis communicaret pauperi. Alii sic exponunt, Dives sine paupere vivere non potest, nec pauper sine divite, sed alter alterius eget operâ. *Occurrunt* igitur *sibi*, h. e. mutuum subsidium ferunt: & sic Dominus statuit, ut nemo alterum contemnat.

3. *Imperitus transgressus est*] Callidus prævidet malum, & abscondit se: imperiti verò prævaricantur, & puniuntur.

4. *Finis modestiæ*] Propter modestiam & timorem Domini contingunt divitiæ, honor & vita.

6. *Institue puerum juxta viam suam*] Hebræi exponunt, *Juxta capacitatem animi sensim instilla ei sapientiam*, nam,

> *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem*
> *Testa diu.*

8. *Virga iræ suæ*] h. e. Veniet tempus quando excidet ab illa sævitia quâ usus est in subditos.

11. *Et gratiam labiorum*] Qui corde & ore studet placere Deo & bonis viris omnibus, hujus amicitiam ambient majores quique in populo.

12. *Custodiunt scientiam*] h. e. Custodit Dominus eos qui student veræ sapientiæ, facinorosos autem subvertet.

13. *Dicit piger*] Homo ignavus & otio deditus, pigritiæ suæ prætexit commenta varia.

20. *Tripliciter*] Hebraismus est pro *multipliciter.* Alius vertit, *Præscripsi tibi multifariam, unde discas consilia & scientiam, ut ostenderem tibi certitudinem verborum veritatis*, &c.

21. *Qui miserunt te*] Vel, *qui miserunt ad te.*

22. *Neque conteras egenum in porta*] *In porta*, h. e. In judiciis, quæ exercebantur in portis civitatis.

27. *Ut tollat operimentum*] Nè facilè, inquit, spondeas pro altero, nè, si creditor tandem à te solutionem quærat, & aliud nihil in domo tua inveniat, etiam lectum tollat.

29. *Virum velocem*] Virum strenuum & sedulum in rebus agendis.

R. BAYNUS.

1, 2. *MElius est nomen bonum quàm divitiæ multæ: super argentum & aurum gratia bona. Dives & pauper obviaverunt sibi: utriusque operator est Dominus*] *Nomen bonum & gratia bona melior*, h. e. utilior, ut exponunt aliquot ex Hebræis; quòd per bonam famam plus favoris assequatur aliquis *quàm argento & auro*; juxta vulgi proverbium Hebræum, teste Ben Gerson, *Melior est amicus in aula quàm aurum in capsa.* Aliter, & meliùs, *Nomen bonum est potiùs eligendum quàm opes magnæ, & gratia bona est eligenda præ argento vel auro*; duplici de causa, partim quòd hæc sunt corruptibilia & multis pereant modis, illud verò perpetuò duret; partim quòd *nomen bonum* & *gratia* nisi per virtutem & sapientiam haberi non potest: solida, inquam, nominis fama & honor præmium est virtutis; *opes* verò, *aurum & argentum*, ferè præter æquum & bonum cumulantur ac servantur. ¶ *Dives & pauper*] Divitiarum & paupertatis largitor est Dominus, & mittit ac dispensat inter homines. Unde aliqui (juxta Hebraismum *occurrunt* divitiis, aliqui paupertati; sed *bonum nomen* peculiariter *occurrit* hominibus qui virtuti studet: sic Aben Hezra. Aliter, & meliùs, Fieri potest ut dives deveniat pauper, & pauper ad divitias ascendat; in qua mutatione fortunæ videntur *occurrere* invicem, dum alter descendit, alter ascendit; & tamen *utriusque est factor Dominus*: q. d. Nemo æstimandus est ex opibus neque ex paupertate, cùm ex his non pendeat neque fama nominis, neque gratia apud Deum aut homines: sed hæc quæ sunt maximè optanda comparantur per obedientiam Creatoris & Factoris: *utriusque operator Deus*: q. d. Dum *occurrunt invicem dives & pauper*, in habitu exteriori ingens discrimen inter eos videtur, & longè pluris æstimatur unus quàm alter apud homines; & tamen uterque ad imaginem Dei factus est, quam si pauper servaverit integram per vitæ puritatem, apud Deum factorem non erit inferior vel *famâ nominis* vel *gratiâ* quàm dives, quantumvis alioqui sit hic splendidus bysso & purpurâ vestitus, ille verò squalidus & ulceribus plenus, juxta parabolam Euangelicam, Luc. 16.

3. *Callidus vidit malum, & abscondit se: innocens pertransiit, & afflictus est damno.* Heb. *Et pœnis afficiuntur*] ערום *astutus* ferè in bonam partem capitur in hoc libello, pro

pro *sapiente* & *prudente*, qui mala prævidere & præcavere solet antequam eveniant. Verùm *simplices* & sapientiæ expertes capiuntur ferè malis, imò temere transeunt ad loca ubi malis occurrentibus involvuntur. Aliter, & meliùs, *Qui verè sapiens est* & in lege Dei versatus, *videt* fide & Scripturarum intelligentiâ quanta *mala* futura sint peccatoribus & his qui transgrediuntur legem Dei, *& abscondit se* à peccatoribus, inter quos versari recusat: *Simplices* & ignari, qui non perpendunt satis quid venturum sit, vel quem finem habituri sint qui malè vivunt & transgrediuntur leges seu humanas seu Divinas, *transeunt* unà cum peccatoribus, *& puniuntur*. Tertiò, *Qui sapiens est*, satis *novit* quanta *mala* & pericula emineant hominibus hujus mundi, *& abscondit se*, declinando honores & opes ac cæteras hujus mundi vanitates: qui verò sunt *expertes* hujus sapientiæ, *transeunt* & libenter progrediuntur in mundanis illecebris; sed hi *dabunt* aliquando *pœnas*.

4, 5. *Finis modestiæ timor Domini, divitiæ & gloria & vita.* Heb. *Merces humilitatis timor Domini*, &c. *Arma & gladii in via perversi: custos verò animæ suæ longè recedit ab eis.* Aliter, *Spinæ, laquei sunt in via perversi*, &c.] Lxx. *Tribuli & laquei in viis perversis:* consentiunt cum Hebræa veritate. ¶ *Finis modestiæ*] Summa laus *humilitatis* sive *mansuetudinis* & *modestiæ*: quæ si cum *timore Domini* jungatur, summum præmium habet, nempe *divitias, gloriam & vitam*. Et hæc est melior expositio, ut subaudiatur copula, *Merces mansuetudinis & timoris Domini. Timor Domini* veræ religionis & unius Dei cultum insinuat. Alioqui juxta ambiguitatem sermonis Hebraici ut nos habemus verti potest, *Finis mansuetudinis est timor Domini.* q.d. Humilitas remuneratur timore Domini tanquam præmio. Prior expositio est melior. *Divitiæ & gloria & vita* sequuntur *humilitatem* & *timorem Domini*. Nam *omnis qui se humiliat exaltabitur*. Videntur hæc verba respondere ad ea quæ dicta sunt de *nomine magis eligendo quàm divitiæ*, quasi non convenirent; sed oportet alterum eligere. Cæterùm *mansuetus* & *timens Dominum* utrumque simul possidere potest, *opes, gloriam*, sive *famam*, idque non in uno temporis momento, sed *vitam* quoque, h.e. per longitudinem dierum. Nos non tam *opes* & *gloriam* præsentem, neque *vitam* caducam intelligimus, quam mansueti & humiles non desiderant, sed futuram *vitam* & *gloriam* quæ permanet, ad quam non omnes perveniunt. Sunt offendicula multa quibusdam; juxta id quod sequitur; ¶ *Spinæ & laquei*] Sunt ex Hebræis qui צנים *frigora* vertunt. Sensus eodem tendit, nempe, Multa impedimenta esse homini perverso in via virtutis. Sunt *spinæ*, quas Divitias etiam autoritas Euangelica Luc. 8. interpretatur: sunt *laquei* contriti mansuetis, *perversis* verò veluti rete venatoris. *Diaboli* enim *laqueis detinentur ad illius voluntatem*, 2 Tim. 2. Verti potest, *In via perversa*, vel *in via perversi hominis*. *Custos animæ elongabit se ab istis spinis & laqueis*, vel *ab his perversis*, vel *viis* denique: ut fiat mutatio numeri. Chaldæus P. *laqueos* solùm posuit, relictâ priore dictione. Quod prius dixit, *abscondit se à malis*, hoc in loco *elongabit se* humilis & mansuetus, *qui custodit animam suam*, procul ab his *spinis* divitiarum & *laqueis Diaboli*, quæ *demergunt homines in interitum*, 1 Tim. 6.

6. *Adolescens juxta viam suam; etiam cùm senuerit non recedet ab ea.* Heb. *Imbue puerum juxta viam suam:* vel, *Initia*, aut *Doce*] Sic habet prior particula versiculi. Consuetudinem & educationem plurimùm valere docet, innuens statim à juventute optima quæque esse instillanda pueris. Nam,

> *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem*
> *Testa diu.*

Qualibus fuerint artibus imbuti juvenes, & qualibus disciplinis educati, tales ferè futuri sunt senes. Non quòd hoc semper usu veniat; aliquot enim mutare vitam novimus: verùm Sapiens id quod ferè semper usu venit spectasse videtur.

7, 8, 9. *Dives pauperibus imperat; & qui accipit mutuum, servus est fœnerantis*, vel *mutuum dantis. Qui seminat iniquitatem metet mala; & virga iræ suæ consummabitur.* Heb. *Qui seminat iniquitatem metet iniquitatem, & virga iræ suæ consummabit eum:* vel, *virgam iræ suæ consummabit. Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi.* Heb. *Qui bonus* (vel *benignus*) *est oculo, ipse benedicetur; nam dedit de pane suo pauperi*] Ostendit hoc in loco Sapiens rectum usum divitiarum non esse ut divites opprimant pauperes neque in servitutem redigant, juxta consuetudinem mundi, quæ est ut non habeatur probitatis ratio aut virtutis, sed divitiarum duntaxat, per quas dives habetur dignus ut sit princeps ac dominus pauperum: Cùm longè aliter fieri oporteret; imperium videlicet sapientiori non locupletiori dari: Imperium, inquam, debet obtinere qui prudentiâ præstat, & reipub. gubernacula possit moderari sapienter, qui reip. commoda quærit, non qui sua; quod divites solent facere, aliquos per potentiam, alios per fœnora opprimentes & in servitutem redigentes: quemadmodum sequitur, ¶ *Et servus est mutuum accipiens ei qui mutuum dat*] Cùm ab eo pendeat sic obæratus & obnoxius ac si esset in servitutem redactus. Hi cùm numum augere student, diversis creditoribus dispergant ad modum *seminantis*, cùm tamen contra naturam numi sit ut numum pariat, aut veluti semina in terram jacta multiplicetur. Et proinde fœneratores, qui undique suam disseminant iniquitatem, præmium iniquitatis aliquando metent, secundùm illud, *Quæ seminaverit homo, hæc & metet*, Gal. 6. ¶ *Et virga iræ suæ consummabitur*] Vel, *virgam exactionis*, vel *sceptrum domini sui, consummabit Deus*, & finem imponet servituti quâ pauperes oppresserit, cùm mercedem iniquitatis suæ reddiderit ei. Qui verò divitias cum sapientia possident, longè aliter insumunt eas, nempe in subsidium pauperum. Qui videlicet non ex inani fastu aut hypocrisi, sed *pio & bono oculo*, sive misericordi in pauperes intuitu, *suum panem dedit*, suum defraudans ventrem, hic optimè collocat divitias, & *benedictionem accipiet*. Nam *dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum*, Ps. 112. Observandum est, D. Paulum secutum potiùs Lxx quàm vel versionem nostram vel Hebræam veritatem: sic enim legunt Lxx ἄνδρα ἱλαρὸν καὶ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός, *Virum jucundum & datorem diligit Deus*; Paulus, *Hilarem datorem diligit Deus*.

10. *Ejice derisorem, & exibit cum eo jurgium, cessabuntque causa & contumeliæ.* Heb. *Ejice derisorem, & egredietur jurgium, & cessabit contentio in judicio & ignominia*] In versione hujus vocis לץ tandem reliquit Interpres Lxx & secutus est Hebræos, vertens *derisorem*. In pace & charitate inter homines alenda maxima pars sapientiæ consistit, ut superiùs dictum est. Amicitia verò vel inprimis per *jurgia, contentiones* & *ignominiam* dissolvitur: à quibus qui volunt esse alieni, sermonis & colloquiorum rationem habere debent, curare nè quis vel *derisor* vel malus interpres versetur inter eos. Ad Patrem familias, vel Judicem & Principem in repub. videtur dirigere sermonem Sapiens, inquiens, *Ejice derisorem*, qui subsannando vel deridendo aut malè aliorum dicta vel facta interpretando *seminat iniquitatem:* q.d. Si non sint malæ linguæ, non erunt *lites*, non erunt *judicia*, non erunt *ignominiæ* inter homines. Nam dum quisque culpam & errorem agnoscit, & damnum quod vicino intulit instaurare cum humanitate quærit, dum qui læsus est crimen alterius non in pessimam interpretatur partem, sed seipsum quoque hominem cogitat, pronum videlicet ad malum & fragilem, non ad *jurgia* & *lites*, non ad *contentionem* exercendam cum fratre, quò *ignominiâ* hominem afficiat, sed ad *bonum oculum* & pium affectum convertitur, & *de pane suo* potiùs *impertiet* ei, potiùs feret opem indigenti quàm extremæ Judicum sententiæ vel etiam populi ignominiæ hominem exponet. Haud dubiè *derisor* iste procul à contubernio Ecclesiæ *expellendus* vel populus Judaicus est, vel hæreticus, per quem, proh dolor! quanta *jurgia, lites* & *ignominia* inter Christianos contigerunt, qui solent *optimo oculo* se invicem intueri & purum Euangelii *panem pauperibus* & infirmis in fide *distribuere*.

11. *Qui*

11. *Qui diligit cordis munditiam, propter gratiam labiorum suorum habebit amicum Regem*] Interpres supplevit præpositionem *propter*. Potest meliùs repeti verbum *amat* vel *diligit*, sic, *Qui amat gratiam labiorum*. Sunt ex Hebræis qui sic interpretantur, *Qui diligit homines mundos corde & eos qui gratiam sermonis habent, habebit amicum Regem*. Prior expositio est melior. *Regem* Deum intelligunt etiam Hebræi; Qui diligit *derisorem*, *seminantem discordias*, non est *amicus Regis*, qui Charitas est & Amor. *Qui custodit labia sua, custodit cor suum*, superiùs lectum est: meritò igitur hoc in loco *munditiam cordis* & *gratiam labiorum* requirit in his qui *Dei amici* sunt appellandi. Unde scriptum est Matth. 5. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Regem perpetuò videre, in illius versari præsentia, amoris maximum est argumentum. De terreno Rege, ut nunc sunt mores, nescio si possit hodie habere locum, in tanta Principum luxuria & libidine, in tanta adulatorum & detractorum turba, quibus aulas Regum refertas esse videmus. Sed non verè regnant qui cupiditatibus inserviunt, quibus dominantur vitia, si Diogeni credimus, qui dixit *Alexandrum subditum esse cupidinibus, quibus imperabat ipse*. David, Salomon, Ezechias, & si quis hodie istis reperiatur similis, *amicos* habet longè charissimos eos qui gaudent habere *corda* ab omni vitiorum fœditate *pura* & linguas *gratiâ* & benevolentiâ ac castitate imbutas. Alioqui *munditiam cordis* ad integritatem fidei referre possumus, juxta illud, *Fide purificans corda*, Act. 15. & *gratiam labiorum* ad confessionis constantiam, *Ore* enim *confessio fit ad salutem* Rom. 10. quibus virtutibus qui pollent *Regi* haud dubiè sunt *amici*: imò *qui carnem domant cum vitiis & concupiscentiis suis* Regis dignitatem obtinent. Sed qui verè habent & amant *puritatem cordis*, qui *gratiam labiorum* sine fuco & adulatione, non est terreni Regis ubique decernere, sed æterni Regis; unde sequitur,

12. *Oculi Domini custodiunt scientiam, & supplantantur verba iniqui*. Heb. *Et pervertit verba prævaricatorum*] Oculi providentiæ Divinæ, quibus *pertingit à fine ad finem, & disponit omnia suaviter*, Sap. 8. His *oculis*, h. e. hâc providentiâ, *custodit scientiam*. Juxta Hebræos, Homines qui habent *scientiam* Legis & Dei, & qui didicerunt *amare munditiam cordis* magis quàm corporis, horum *scientiam* & intelligentiam *servat Dominus* ut quotidie magis ac magis fiant *amici Regis*: Cæterùm qui *prævaricantur* & transgrediuntur Legem, & *munditiam cordis* non *amant*, tantum abest ut à Deo *serventur oculis* misericordiæ & providentiæ ut etiam illius justo judicio *subvertantur*. *Subvertit* enim *verba* quibus *prævaricationem* suam conantur tegere & occultare. Aliter, *Subvertit verba quibus prævaricantur in eos qui scientiam Dei habent*: ut ad hostes fidei referatur. Et inter bonos & malos Doctores distinguit Proverbium: Nam illorum doctrinam per providentiam conservat in utilitatem eorum qui futuri sunt; horum verò verba statim ut dicta sunt pervertit, cùm inter se non consentiunt.

13. *Dixit piger, Leo est foris; in medio platearum occidendus sum*] Non tam verbis quàm factis dicunt & respondent pigri iis qui monent ut honestis occupationibus animum addicant, ut studeant victum quærere, & sapientiæ dent operam; respondent, inquam, dicentes, *Leo est foris: in medio platearum occidendus sum*. q. d. Non ausim: ubique magna sunt pericula. Hyperbolicam locutionem tribuit pigro, qui vel levissimas molestias ferre tantum timet quantum si leoni occurreret. Somnum rumpere, inediam pati, frigus & æstum ferre, quæ pro joco sunt studiosis, pigro mala videntur extrema & intoleranda. Possunt ad idem referri, *Foris est leo*, & *in medio platearum occidendus sum*, vel ad diversa: ut sit sensus, *Foris in desertis locis sunt feræ; in vicis & plateis civitatis sunt sicarii & homicidæ*. Prior est melior interpretatio. Sive ità dicat, sive non dicat, non refert ad sensum hujus loci, cùm idem faciat ac si diceret. Quadrat Proverbium in eos qui timore pœnæ temporalis ab exercitatione & labore studioso retrahuntur. *Leonem qui foris est* ad januam timent, h. e. præsentem molestiam sive persecutionem; sed *leonem qui circuit quærens quem devoret* 1 Pet. 5. non pertimescunt. *Mortem* quæ *in plateis* & *præ foribus* est horrescunt, sed *eum qui postquam occiderit habet potestatem mittere in gehennam ignis* Matth. 10. non timent.

14, 15. *Fovea profunda, os alienæ; cui iratus est Dominus, incidet in eam*. Heb. *Fovea profunda, os alienarum; iratus Domini cadet ibi*. Si Hebraismo liceret uti Latinè, *cui iratus est Dominus, cadet ibi*. *Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam*] Similitudinis particulam intelligunt omnes; ut sit sensus, *Velut fovea profunda*, sive *sepulcrum*, ex quo nemo ascendit vivus, *sic os alienarum*, ut legunt Hebræi; h. e. *cujuscunque alienæ*, sup. *mulieris*; ut superiùs legimus, *Pedes ejus descendunt in mortem, & ad inferos gressus ejus penetrant* cap. 6. In quàm *profundam* malorum *foveam* corruunt qui *alienarum ore* & blanditiis sunt irretiti, vel inprimis novit Salomon, qui 3 Reg. 11. *amavit mulieres alienigenas multas, & averterunt mulieres cor ejus à Domino*, sup. *ad cultum idolorum*: alioqui ferè quotquot alienarum colloquiis & convictu gaudent, ad extrema malorum, nempe homicidia & rapinas, quæ sunt idolorum servitus, perveniunt tandem ubi *iratus est illis Dominus*, ut Salomoni fuit, dicente Scripturâ, ibid. *Igitur iratus est Dominus Salomoni, quòd aversa esset mens ejus à Domino Deo Israel*. His verbis, *Cui iratus est Dominus*, innuit neminem statim ad profundum malorum pervenire, neque per *os alienæ mulieris in profundam foveam* vitiorum *cadere*, nisi priùs fuerit vitiis contaminatus; ut jam juxta Theologos, peccatum posterius videatur pœna peccati præcedentis, & peccatum peccatum trahere. Et videtur ex præcedente versiculo sic pendere sensus ut reprehensum *pigrum*, h. e. malum, intelligamus, qui corporis mala timens viam virtutis non capessit; & tamen vitia animæ non timet, quæ sunt gravissima, & ad quæ nonnunquam pervenire solent qui sunt otiosi, nempe vel ad perniciosam & insanam libidinem, vel etiam ad dogmata erronea & opiniones à vera fide alienas. Per *os mulieris alienæ* sectam hæreticorum aut synagogam Diaboli juxta sensum sublimiorem intelligimus. ¶ *Stultitia colligata in corde pueri*] q. d. Deplorati & desperati sunt qui *in foveam* illam *ceciderunt* per *iram Dei*, ut qui *munditiam cordis* non *amant*, non sunt *Regis amici* sed inimici, & corruentes *in profundum* eripi non possunt. Juvenes verò qui nondum in profundum malorum pervenerunt, castigare oportet. Et quamvis videatur revera *ligata stultitia in corde juvenis* ut hinc non possit avelli, usque adeò alienus est à sapientia, usque adeò proclivis est ad vitia, præsertim si ab ore & colloquiis alienæ capiatur, (nam ut *favus distillans labia meretricis* stultæ juventuti apparent cap. 5) tamen quantumvìs innata & *colligata* videatur *stultitia juveni*, ab ea facilè solvi potest & separari, partim castigatione & *disciplinâ*, partim sanâ doctrinâ & eruditione. *Puer*, inquam, sive *juvenis*, hactenus immunis à majoribus criminibus, potest ad sanam mentem facilè perduci; potest illius animo sapientia addi, *stultitia expelli*. Non enim naturæ vinculis sed vitiorum seminibus & proclivitate quadam ad vitia, veluti radicibus, quæ evelli possunt, *ligata est stultitia in corde pueri*. Proverbium monet statim castigationem esse adhibendam his qui sunt sive ætate sive moribus pueri, antequam adolescant vitia.

16. *Qui calumniatur pauperem ut augeat divitias suas, dabit ipse ditiori, & egebit*. Heb. *Qui vi opprimit pauperem ut multiplicet sibi* (sup. *opes*,) *qui dat diviti, etiam ad defectum*, sup. *veniet*] Hieronymus, qui vertit *calumniatur*, secutus est Lxx, qui habent ὁ συκοφαντῶν. Magna stultitia est in hominibus qui avaritiæ student, qui per fas vel nefas ditescere cupiunt. Hic vel eum *qui à pauperibus violenter rapit* intelligimus, vel eum *qui pauperem eleemosynâ defraudat*: quorum utrumque ditescendi compendium videtur quibusdam: sed qui spoliis pauperum ditescunt, legem talionis ferre permittit Deus, dum *ad defectum perveniunt*. Sunt qui aliam ditescendi rationem sequuntur, nempe blandiendi divitibus, dum parva quædam

dam tribuunt ut majora recipiant, qui, ut inquit Isocrates, πολὺ τεχνικώτερον αὐτὰ πωλοῦντες τῶν ὁμολογούντων καπηλεύειν, *multò artificiosiùs ea vendunt quàm hi qui ex professo cauponantur.* Sed neque *augent opes*, imò *ad inopiam & defectum perveniunt.* Nam superiùs dictum est, artem ditescendi fore largiri pauperibus, non auferre. *Fœneratur Domino qui largitur pauperi* cap. 19. Neque sunt munera porrigenda divitibus quatenus gratiam in eorum oculis inveniamus, sed Domino omnium per manus inopum deferenda sunt dona. Si juxta Hieronymum legamus, erit sensus, *Eos qui violenter opprimunt pauperes, cogi necessariò dare multa divitibus, ut illorum patrocinio defensi licentiùs rapiant, ac opprimant tenues, qui nec viribus nec opibus sese tueri possunt.* Juxta sensum Allegoricum, *Violentiâ aufert à paupere, & dat diviti*, qui mentem suam & rationem virtutibus nudam, & tenuem in bonis animæ, quotidie tenuiorem reddit per luxum & voluptates; parti verò brutæ & irrationali nihil negat, quasi pacem redimens, & se tutum existimans si suo indulgeat genio. Hic *ad* magnam *inopiam veniet & defectum*, & cum divite cogetur olim à Lazaro mendicare & petere ut *veniat Lazarus & intingat extremum digiti sui in aquam, & refrigeret linguam flammâ* voluptatis *ardentem*, Luc. 16.

RODOLPHI BAYNI
In Librum Tertium
PRÆFATIO.

SI cum judicio lucubrationes nostras in hunc libellum hucusque perlegeris, candide Lector, facilè animadvertis quantâ conati simus industriâ non solùm singulorum versuum eruere sensum ac luce clariùs expandere, sed etiam sermonis filum contexere, versiculos connectere, conglutinare sententias, quæ videantur alioqui vel temere ab Autore jactatæ vel Sibyllæ foliorum more collectæ: Verùm cùm sint quasi vinculis colligatæ concatenatæque, pleniorem doctrinam continent. Nos adjuti cùm Hebræâ veritate tum commentariis Hebræorum, orationis & sermonis ordinem sæpenumero cernimus qui in Latina versione non apparet. Porrò si brevitatem, quam inprimis volumus sequi, non sumus vel per varietatem interpretationum, & ambiguitatem Hebraici sermonis, vel per sensuum obscuritatem assecuti, nobis veniam facilè dabunt quotquot sunt hujus linguæ periti, & Hebraici sermonis norunt proprietatem, quæ paucis explicari nequit. Et proinde accuratè debet ad contexum oculos intendere qui de nostris laboribus judicare voluerit. Ab hoc versiculo, nempe, ¶ *Inclina aurem tuam, & audi verba sapientum*, exordium tertii libri capere volui, quòd Salomon hoc in loco *novum loquendi genus*, ut inquit Beda, videatur *assumpsisse.* Nam ab exordio decimi capitis Sapientiæ præcepta tacitus secum tradens, nunc tandem vicesimosecundo capite sermonem ad filium denuò dirigit, inquiens,

17, —— 21. *Inclina aurem tuam, & audi verba sapientum, & cor pones ad scientiam meam. Nam amœna est, cùm custodieris eam. In ventre tuo dirigentur, pariter in labiis tuis. Ut sit in Domino fiducia tua, unde & ostendi eam tibi hodie.* (sic Hieron.) Heb. *Ut sit in Domino fiducia tua: notum feci tibi, etiam tu* (sc. *observa.*) *Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus & scientia.* Heb. *Numquid scripsi tibi tria* (vel *tribus vicibus*) *in consiliis, & scientia? Ut ostenderem tibi firmitatem, & eloquia veritatis respondere ex his, illis qui miserunt te.* Heb. *Ut scire facerem te veritatem, ad respondendum verba veritatis ad eos qui te mittunt*] Hos quinque versiculos, quorum & lectio & interpretatio in nostris cod. est admodum confusa, connectit Aben Hezra. *Fili mi*, supplevit Interpres ex communi loquendi modo, quo totum sermonem ad filium suum dirigit Salomon, jubens ut *inclinet aurem*, h. e. libenter & ex animo auscultet; juxta illud Luc. 8. *Qui habet aures audiendi, audiat.* ¶ *Appone cor tuum ad scientiam meam*] Ut discas *scientiam meam*, quæ est consona *verbis sapientum*; vel, *Inclina aurem ad verba sapientum*, quatenus sunt consona huic *meæ sapientiæ.* Prior interpretatio est melior. Et nè grave videatur juveni & molestum rebus severis, cujusmodi sunt verba senum & sapientum, indulgere, addit; ¶ *Pulcra erit tibi*, vel *amœna*, & *delectabilis* (sup. *scientia quam ego doceo*) non auditoribus, sed observatoribus & factoribus; *Cùm servaveris illa*] *Verba* videlicet *sapientum*, ex quibus hanc *scientiam* sive *doctrinam* conflavi. ¶ *In ventre tuo*] h. e. Non ore tenus, per hypocrisim, neque in opere externo ad ostentationem, sed in corde. *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, Luc. 11. ¶ *Dirigentur pariter in labiis tuis*] q. d. Tantò magis *amœna* erunt *verba sapientum* quantò in illis fuerit major concordia. Non est in hac *scientia* ut in placitis Philosophorum, inter quos sunt perpetuæ lites & pugnæ verborum, *quæstiones interminabiles*, ut inquit Paulus 1 Tim. 6. verùm inter hæc *sapientum verba* summa veritas & concordia, ut quæ dum *in labiis* recitas, eadem optimè consonant. Aliter, *Dirigentur pariter in labiis*, ad munus docendi refertur. q. d. Non solùm *dirigentur pariter* ut ipse observes in corde tuo, sed etiam ut alios doceas: ut sit futurum pro imperativo, *dirigantur pariter in labiis*, ut præmeditatus possis alios docere. Optimè ad memoriam & frequentem meditationem referuntur hæc verba, *dirigentur pariter super labia tua.* ¶ *Ut sit in Domino fiducia tua*] *Notam feci tibi scientiam meam* ut serves *verba sapientum*, non ut sapientiam aliquando assecutus sapientiæ tuæ innitaris, vel in prudentia tua & intelligentia fiduciam habeas, sed *in Domino* tantùm *spem & fiduciam reponas*, quantò diligentiùs *verbis sapientum aurem inclinaveris.* Nam ut maxima stultitia est ponere carnem fragilem & mortalem *brachium & fortitudinem tuam*, ità summa sapientia est ex Deo pendere, *in quo sperare melius est quàm in principibus.* ¶ Porrò quod dicit, *Hodie ostendi tibi*, Hebræi referunt ad illum locum cap. 3. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde, & nè innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus viis tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos. Nè sis sapiens apud temetipsum.* Hæc sunt quæ vel *hodie* vel *hoc tempore* docuit suum filium Sapiens. ¶ Quod in Hebræo sequitur, *Veruntamen tu*, vel *Etiam tu*, sc. *audivisti*, vel *meministi*, vel *observa.* ¶ *Ecce descripsi eam tripliciter*] Heb. *Numquid scripsi tibi tripliciter*, vel *terna*, vel *tribus vicibus?* h. e. frequenter, & non semel nec iterum, sed sæpius inculcando. Aben Hezra ad tempus refert, i. *tribus diebus*, vel *nudiustertius.* Aliter, *numquid scripsi tibi tria verba*, vel *triplicia?* nempe severa, jucunda & perfecta; per *numerum ternarium* omnem perfectionem intelligens, quemadmodum Pythagorei, teste Aristotele De Cœlo & Mundo: & erit sensus, כתבתי לך שלשים *scripsi tibi nobilia & egregia verba*, juxta phrasim linguæ Hebrææ, quâ princeps *tertius à Rege* vocatur שליש: & Metaphoricè pro *dogmatibus præcipuis*, ut superiùs, cap. 8. *Loquar tibi insignia* נגידים אדבר accipi potest. Sunt qui per *terna verba* Legem, Prophetas & Hagiographa intelligant: ut in persona Dei hæc dicta intelligamus. Sunt denique qui *tres libros* Salomonis intelligant, PARABOLAS, ECCLESIASTEM, & CANTICA CANTICORUM. Beda *tripliciter* ad Cogitationes instruendas, ad Verba & Opera refert. Prima expositio maximè arridet. ¶ Sequitur, *In consiliis & scientia*] Aben Hezra subintelligit *libro consiliorum & scientiæ*, q. d. *Notum feci tibi tripliciter*, h. e. summâ perfectione, *verba sapientum in hoc libello consiliorum & scientiæ.* q. d. Hic liber complectitur optima consilia & scientiam legis Divinæ, *ut scire te faciam veritatem.* *Verba veritatis:* קשט *veritatem & perfectionem* significat: & videtur exponere quod dixit superiùs, *Ostendi tibi tria*, nempe *consilia*, *scientiam* & *veritatem* sive *perfectionem*, quæ consistit in verbis veritatis. Et possunt ista tria scrupulosiùs referri ad integritatem vitæ, ad Cognitionem Dei, ad civilem scientiam necessari-

am ad vivendum cum hominibus. ¶ *Ad respondendum verba veritatis his qui miserunt te*] Ad publica munera obeunda. Tamen Aben Hezra interpretatur, *ad respondendum his qui miserunt te*, h.e. his qui miserunt me ad te: *sed melius ego docui te verba veritatis, ut ipse posthac possis respondere mittentibus te*, h.e. rationem reddere delegati muneris sive à Domino Deo, sive à Principibus & Magistratibus, qui Dei funguntur munere in terris. Aliter, *ad respondendum his qui mittunt*, h.e. his qui mittunt ad te interrogandum de *veritate* & *verbis sapientum*. His interjectis, quibus auditorem excitare & attentiorem facere visus est, ad institutum revertitur, & absolvit sermonem de his quæ vel inprimis ad sapientem spectant, nempe ut moneat filium quò ab injuria pauperibus inferenda abstineat. Nam quæ major possit esse stultitia quàm pauperes opprimere vel spoliare, quorum patronus Deus est, quorum necessitati succurrere jubemur, ex quorum spoliis & illata injuria nihil lucrari poteris? Quàm insana malitia est horum vastitate gaudere? Qua de re tractans Salomon multis verbis, utì dixi, ad ausculatandum suum filium excitavit, utpote de re maxima auditurum. Cæterùm de opprimendo paupere per vim, quò illius spoliis ditescat, dictum est; qua in re nulla species justitiæ habetur. Qui per calumniam & Judicum autoritatem tenues prædantur non minùs sunt injuriarum rei, quemadmodum sequitur.

22, 23. *Non facies violentiam pauperi, quia pauper est: neque conteras egenum in porta. Quia judicabit Dominus causam ejus, & configet eos qui confixerunt animam ejus*] Hebræum pro CONFIGERE *rapere* vel *perdere* habet. ¶ *Quia pauper est*] q.d. Non est æquum ut rapias vel vim inferas pauperi, quia hoc facilè poteris, cùm defensorem non habeat. Quantò magis obnoxii sunt injuriis pauperes, tantò crudelius est eos opprimere. Aliter, *Quia pauper est*; Cùm ab omni injuria debeas alienus esse, tum maximè à rapina pauperis, qui alioqui satis afflictus est eò quòd pauper sit: cui si accedat etiam rapina & deprædatio fortunarum, quas habet tenues, ad summam miseriam redigitur. Aliter, *Quia pauper est*; h.e. Quamvis pauper sit, & facillimè possis hominem opprimere. ¶ *Neque conteras egenum in porta*] Duplicem sensum habet; vel *in porta domus tuæ*: Cùm pauper ad fores tuas venerit petitum opem abs te, cave nè vel verbis vel factis illius animum frangas, abigens inanem, quem debes alere, & illius egestati succurrere. Hominem fame conteris quem non pascis esurientem. Aliter, *& nè conteras in porta*, sup. *civitatis*, ubi judicia exerceri solent. Ut *in porta contere* sit in judicio opprimere sententiâ iniquâ. Hæc est melior interpretatio & his quæ sequuntur magis quadrans. ¶ *Nam Dominus judicabit causam ejus*] h.e. Vindicabit injuriam pauperibus illatam: ut jam non solùm impium sed etiam stultum sit contra Deum pugnare, ut suprà diximus. ¶ *Et configet eos qui confixerunt*] Meliùs secundùm Hebræos, *& rapiet rapientium eos animam*, vel *rapiet à rapientibus eos animam*; ut particula את pro מן accipiatur; & sit sensus, *Deus sumet vindictam de his qui deprædantur pauperes, & par pari referet*. Nam qui pauperibus quicquam facultatum aufert, vitam videtur auferre, cùm eos ad famem & extremam inopiam adigat: Deus ab his *animas*, h.e. vitam, *auferet*, vel temporalem, quam abbreviabit, vel vitam animæ, dum ab illis recedit Deus, sine quo vita nulla est.

24, 25. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso. Nè fortè discas semitas ejus, & capias scandalum anima tua*, vel, *& sumas laqueum animæ tuæ*] Quod in specie dicitur de Ira & Furore, in genere intelligere possumus de societate omnium malorum, quæ non potest esse sine periculo. Qui his perturbationibus obnoxius est, nempe Iræ & Furori, faciliùs pertrahit in idem genus mali eos qui secum vivunt: & idcirco Sapiens *amicum esse* prohibet & *ambulare* vetat *cum homine iracundo*, vel quòd hujusmodi non sit aptus ad amicitiam, utpote qui levissima de causa soleat offendi. In Hebræo legitur בעל אף, h.e. *vir*, vel *dominus* & *possessor, iræ*: & significat non eum qui frequenter & subinde irascitur solùm, sed eum etiam qui provocat ad iram, & eum qui dignus est irâ, & meretur ut quis irascatur & iram exerceat in eum: & erit sensus, *Nè societatem*, vel *amicitiam, jungas cum eo qui multis displicet, qui iram provocat Dei vel hominum*. ¶ *Nè discas semitas ejus*] Quæ sunt alienæ à sapientia. Ut aves laqueis capiuntur imprudentes, sic homines dum temere vincuntur ab affectibus, incidunt in mala quibus sese explicare non possunt. Possumus per *dominum iræ* ipsam effrænam Animæ portionem intelligere, quæ à Philosophis *irascibilis* appellatur, cui vel obtemperare vel amicitiam jungere Mentem & Rationem prohibet Sapiens, nè si frequentiùs irasci assuescamus, contractâ consuetudine irascendi, veluti laqueo ligata Mens sapere desinat.

26, 27. *Noli esse cum his qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis*. Heb. *Nè sis inter eos qui percutiunt manus stipulando, & fidejubent pro debitis* (vel *oneribus*.) *Si enim non habes unde restituas, quid causæ est ut tollat operimentum de cubili tuo?* Heb. *Si non sit tibi ad reddendum, quare capiet lectum tuum de subtus te?*] Sub his verbis, quæ prudentiam quandam mundanam præ se ferunt, altior latet sensus; & ex superiore subaudimus, *Noli esse socius* (vel *amicus*) *cum his qui sese implicant stipulationibus in oneribus*: q.d. Qui promittunt plura quàm sint solvendo, qui fidei alienæ & periculo facultates suas committunt. Quod tuâ causâ nemo prudens faceret, tu in aliena facere non debes, fidejubere videlicet in causa quæ te ad egestatem possit perducere. Videtur pendere ex præcedentibus. Jam enim prohibuit *nè quis pauperem deprædetur*: verùm hoc in loco monet nè quis suâ culpâ ad inopiam perveniat; quod frequenter fieri solet imprudentibus, qui temere, cùm tenues sint, pro magnis oneribus & opibus stipulantur: unde nonnulli omnibus spoliati nè *lectum* quidem aut *culcitram* reliquam habent. Simul & fœneratorum & exactorum crudelitatem insimulat, qui res vel maximè necessarias in securitatem vel solutionem alieni debiti rapere & vendicare solent. Alioqui jussit quoque Sapiens superiùs, c.20. *Tolle vestimentum ejus qui fidejussor exstitit alieni*. Undique cautum & providum vult esse suum filium, ut nè quid damni capiat alienâ fide deceptus, neque pro debitis aliorum fidejubens extrema illa patiatur quæ fidejussoribus solent evenire. Juxta sensum secretiorem, *Affigunt manum fidejubentes pro oneribus alienis & peccatis*, qui curam animarum suscipiunt, & Episcopali munere fungi gaudent & ambiunt; qui si tenues sint in doctrina & virtutum opibus, ut solvendo esse non possint, neque *rationem villicationis reddere*, Luc.16. veniet tandem qui *lectum auferat*, h.e. hujus vitæ amœnissima quæque, quibus veluti strato hactenus dormiebant mali Pastores obliti sponsionis & fidejussionis suæ. Potest quadrare Proverbium in omnes eos qui aliorum curam gerunt, sive patres, sive rectores civitatum & provinciarum.

28, 29. *Nè transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres*. Heb. *Nè transferas terminum seculi, quem fecerunt patres tui. Vidisti virum velocem in opere suo? coram Regibus stabit, non stabit coram tenebrosis* vel *obscuris*] Si absolutè dictum intelligatur, *Nè transgrediaris terminum*, vel ad terminos & limites in agris olim positos, quibus singulorum hereditates designantur, spectat, vel ad Legis præscripta & majorum sententias, quibus æquum & bonum inter homines statuitur ac decernitur, quæ cùm ad amicitiam & concordiam inter homines plurimum momenti habeant, temere contemnenda non sunt à quamlibet sapiente. Juxta quosdam ex Hebræis, ad eos dirigit sermonem quorum crudelitatem in superiore versiculo notavit, *Quare lectum tuum accipiet subtus te?* q.d. Heus tu qui tanto rigore federa exigis & debita ab eo qui fidejussit, *terminum* & normam antiquorum *patrum noli transgredi*. Jam enim ab illis statutum est *nè vestem aut stragulum pro pignore detineas, sed sub vesperam semper restituas, cùm sit in quo dormiat tenuis frater*. Exod.22. *Si pignus à proximo tuo acceperis vestimentum, ante Solis occasum*

casum reddes ei: ipsum est solum quo operitur indumentum carnis ejus; non habet aliud in quo dormiat. Denique, *terminos patrum transgredi* est nova dogmata excogitare, sectas introducere, Deos alienos colere, aut ritum colendi Deum traditum à patribus immutare, secundùm id quod scribitur Deut. 13. *Si surrexerit in medio tui prophetes,* &c. *& dixerit, Eamus, & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & serviamus eis, non audies verba prophetæ illius, aut somniatoris.* ¶ *Vidisti virum velocem in opere*] q. d. In transferendis terminis à patribus statutis non est laus aut aliqua pars sapientiæ: sed in tuis operibus laudem habebis, non in alienis studiis & laboribus evertendis; quod ignavi & otiosi hominis signum est: Relictis igitur his quæ ab antiquis rectè statuta sunt integris, ad aliud quodcunque studium honestum cum diligentia accingere. Nam qui in opere diligentiam & fidem præstant, etiam Regibus sunt chari: apud Reges eam ineunt gratiam ut eorum præsentiâ perpetuò fruantur. ¶ *Coram Regibus stare solent*] Non in privatis versari familiis inter obscuros & ignobiles. Cogita igitur quanta laus sit & quanta virtus in tuo labore & opere studiosum esse & sedulum. Et haud dubiè quod Salomonis tempore, nostro quoque locum habet: Nam quocunque studio, quacunque scientiâ aut arte, non tam ipsa facultas commendat hominem quàm industria & fides ac vigilantia. Proverbium in genere dictum ad omnes ordines potest accommodari. Juxta proprietatem sermonis Hebraici potest & alium habere sensum, nempe, *ante Reges statuet se:* q. d. *Labor omnia vincit improbus,* & vel ad regiam evehit dignitatem, maximè labor qui in vineam Domini impenditur; ut ad spiritualem sensum veniamus. Si quis cum Paulo dicere possit, *Plùs omnibus laboravi* in Ecclesia Christi, stabit ante Reges & Principes, de quibus scriptum est, Psal. 45. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues Principes super omnem terram,* non coram Judæis ubique obscuris.

DRUSIUS.

1. נִבְחָר. A. Th. ἐκλεκτὸν *eligibile*] Sic καταγνωστὸς *condemnabilis.*

3. רָאָה רָעָה וְיִסָּתֵר. A. Th. εἶδε κακίαν, καὶ ἀπεκρύβη, *vidit malum, & abscondit sese*] *Malitiam,* i. calamitatem.

4. עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה. S. ὕστερον πραΰτητος φόβος Κυρίου, *post mansuetudinem timor Domini*] Vel *postremum mansuetudinis,* i. merces. Nam merces postremum operis: quâ ratione Ebræis עקב dicitur.

5. יִרְחַק. A. S. Th. μακρυνθήσεται *procul recedet.*

7. וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה. S. Th. καὶ δοῦλος δανειζόμενος ἀνδρὶ δανείζοντι, *& servus est qui mutuum accipit ei qui mutuum dat.*

8. זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצוֹר אָוֶן. S. Ὁ σπείρων ἀνομίαν θερίζει ἀδικίαν, *Qui serit iniquitatem metet injustitiam.* Th. Ὁ σπείρων ἀδικίαν θερίσει ἀνομίαν, *Qui serit injustitiam metet iniquitatem*] Ἀνομίαν *vitam exlegem.* ¶ אָוֶן. A. ἀνωφελὲς *inutile*] Amos 1. 5. און. A. ἀνωφελής. Similiter Job. 15. 35. & Hos. 4. 15. Vide quæ scripsimus ad hunc postremum locum.

9. יְבֹרָךְ. εὐλογηθήσεται *benedicetur*] In uno libro erat εὐλογεῖ ὁ Θεὸς quod in margine scripserant editionis Lxx, forsan ex alia quapiam editione: nam in cæteris cod. est ἀγαπᾷ ὁ Θεὸς *amat Deus.* Vide Rom. ed. si vacat.

10. לֵץ. A. S. Th. χλευαστὴν *derisorem*] Prov. 9. 12. S. λοιμός. A. χλευαστής. Consimiliter 14. 6. Cæterùm *derisorem* h. l. etiam Hier. interpretatur. ¶ מָדוֹן. S. Th. μάχη *pugna*] i. *Jurgium, contentio.* Suprà γυνὴ μαχίμη *mulier contentiosa.*

11. טְהָר לֵב. Lxx ὁσίας καρδίας *sancta,* vel *pia, corda.* A. Th. καθαρὰς *munda.* S. ἁγνὰς *casta.* ¶ חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ. Schol. χάρις χειλέων, ἑταῖρος αὐτοῦ βασιλεύς, *gratia labiorum, socius ejus est Rex.*

12. דָעַת. A. S. Th. γνῶσιν *scientiam.*

13. אֵרָצֵחַ. A. S. Th. φονευθήσομαι *occidar.*

14. יִפָּל שָׁם. A. S. Th. --- ἐκεῖ.

15. קְשׁוּרָה. S. ἐνδέδεται *illigata est.* ¶ בְלֵב. A. S. Th. ἐν καρδίᾳ *in corde.*

16. נֹתֵן לֶעָשִׁיר אַךְ לְמַחְסוֹר. S. δώσει πλουσίῳ, δι' ὅλου ὑστέρημα, *qui dabit diviti, ei omnino egestas erit.*

18. יִכֹּנוּ. A. S. Th. ἑτοιμασθήσονται *parata erunt.*

19. הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם. A. S. γνωστὴν ἐποίησά σοι ζωὴν, *notam feci tibi vitam*] Legerunt חיים pro eo quod nunc in libris היום *bodie.*

21. לְשֹׁלְחֶיךָ. A. Th. τῷ ἀποστείλαντι *ei qui misit te*] Utrùm legerunt לשלחך absque Joth?

22. אַל תִּגְזָל דָּל. S. μὴ ἁρπάσῃς πτωχὸν, *ne diripias pauperem.*

23. כִּי יְהוָה יָרִיב רִיבָם. A. ὅτι Κύριος δικάσει τὴν δίκην αὐτοῦ, *quia Dominus disceptabit causam ejus*] i. ריבו. Sic Hier. *quia judicabit Dominus causam ejus.* Sed ריבם δίκην αὐτῶν *causam eorum.* ¶ וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ. A. καὶ καθηλώσει τοὺς καθηλώσαντας αὐτόν. Hier. *& configet eos qui confixerunt animam ejus.* S. καὶ κολάσεται τοὺς κολαζομένους ψυχὴν αὐτοῦ, *& puniet eos qui puniunt animam ejus*] Τοὺς καθηλώσαντας αὐτὸν, *eos qui confixerunt eum:* quod idem cum illo, *animam ejus.* ¶ *Puniet;* *reprimet, coercebit.*

24. אַל תִּתְרַע. S. μὴ φιλιάσῃς *ne fias amicus: ne ineas amicitiam.*

25. מוֹקֵשׁ. A. σκῶλον *offendiculum.* S. σκάνδαλον *scandalum*] Prov. 18. 7. A. S. Th. σκῶλον *offendiculum, impedimentum.* Exod. 10. 7. למוקש. A. πρόσπταισμα. Lxx σκῶλον. ¶ *Scandalum;* idem quod σκῶλον. Dicitur & πρόσκομμα *obstaculum,* sive *obex* aut *impedimentum in via occurrens.* Nomen habet à σκάζω *claudico,* quòd claudicantis morem imitetur qui offendit, eò quòd sese inflectens videatur tendere ad ruinam. Sunt qui σκάνδαλον (quod & σκανδάληθρον) *lignum* esse dicunt *incurvum quo tendicula seu decipula sustinetur, & in quod impingens animal ipsam tendiculam seu decipulam in se subitâ ruinâ evertit.*

29. חֲשֻׁכִּים. Lxx ἀνδράσι νωθροῖς. Th. σκοτεινοῖς *obscuris.*

GROTIUS.

1. *Melius est nomen bonum quàm divitiæ multæ*] *Bonum nomen* est bona fama, Eccl. 7. 1. Ovid.

Omnia si perdas, famam servare memento.

2. *Dives & pauper obviaverunt sibi*] Utiles sunt alter alteri.

> Καὶ τοι σμικροὶ μεγάλων χωρὶς
> Σφαλερὸν πύργου ῥῦμα πέλονται·
> Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἄν,
> Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικροτέρων·
> Ἀλλ' οὐ δυνατὸν τοὺς ἀνοήτους
> Τούτων γνώμας προδιδάσκειν·

ait Sophocles Ajace.

7. *Qui accipit mutuum servus est fœnerantis*] *Quasi servus:* nam

Δάνεια δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιεῖ.

quod Mimus sic transtulit,

Alienum æs homini ingenuo acerba servitus.

16. *Qui calumniatur pauperem*] i. Vi opprimit. Vide Lucæ 3. 14. ¶ *Dabit ipse ditiori*] Cogetur dare.

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Et apud Senecam,

Quicquid à vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur.

20. *Ecce descripsi eam tibi tripliciter*] Sapientia apud Hebræos dividitur in משלים, in בראשית, in מרכבה, quod Græcè dicas εἰς ἠθικά, φυσικά, θεολογικά. De his omnibus plurima scripsit Solomon quæ nunc non exstant. Vide 1 Reg. 4. in fine. Quæ in hunc librum congesta sunt, & Ecclesiastes, ad Ethica pertinent; libri de Satis & Animalibus ad Physica; Canticum Canticorum sensu allegorico ad Theologica.

CAP. XXIII.

MUNSTERUS.

2. **P**One cultrum in gutture tuo] i. Si habes concupiscentiam effrænem, & sedes in mensa præpotentis, ede temperatè de his quæ tibi apponuntur; & si te incitat appetitus tuus ut etiam alia concupiscas quæ tibi non sunt proposita, restringe gulam tuam veluti cultro gutturi immisso, & non laxes concupiscentiis habenas.

3. *Panis mendaciorum*] Sunt qui כובים hîc exponunt pro הבלים, ut sit sensus, Vanus est cibus ille delicatus, & non proderit tibi esus ejus.

5. *An non cùm admoveris*] Sensus est, Vix poteris movere oculos, & pereunt divitiæ, aut subtrahuntur tibi. Alii exponunt תעיף pro תאיר *illustrare*, ut sit sensus, Si illuminaveris oculos tuos ut intuearis divitias, en evanescunt sub aspectibus tuis.

7. *Ponit mensuram*] Quidam exponunt hîc שער pro אמור *certa mensura*, ut sit sensus, Præscribit apud se mensuram exiguam, quam si tu comedendo excesseris, ægre fert, non obstante quòd dicit tibi, *Comede & bibe*: vel mensurat & numerat quicquid comedis. Alii accipiendum contendunt, sicut Jer. 29. accipitur תאנים שוערים, h. e. pro מלוכלך, ut sit sensus, *Turpis est in animo suo & perversus*, &c. Non desunt etiam qui hîc שער exponunt pro *porta aperta & pervia*.

8. *Buccellam tuam quam comedisti, evome*] Quidam putat esse verba invidi hominis, qui ità cogitat in corde suo, *Utinam evomeres quicquid de cibis meis voras, sicut verba tua suavia perdidisti, quia cor meum non fuit cum ore tuo cùm hæc loquereris.* Alii putant esse verba Sapientis.

18. *Est enim tibi novissimum*] Capitur hîc אם pro הנה, & est sensus, Si versatus fueris in timore Domini, vives in multos annos, vel relinques posteritatem post te.

23. *Veritatem acquire*] Heb. *Eme veritatem, & non vendas.*

27. *Fovea profunda*] Ut ex profunda fovea nemo facilè ascendere potest, ità citra difficultatem nullus liberari poterit quem scortorum nexus semel ligaverint.

29. *Cui est væ*] Sensus est, Non sunt miserabiliores homines, quàm qui diu noctúque versantur juxta vinum: his enim modò dolet caput, modò torquetur venter, modò paralytica fiunt membra, nunc incidunt in rixas, nunc absque causa infliguntur vulnera, & ex assiduitate potandi destituuntur oculi viribus suis, & in turpem degenerant rubedinem.

32. *Stimulum immittit*] Est יפריש à פרש, quod *equitem calcaribus instructum* significat.

34. *Qui jacet in corde maris*] Sensus est, Illi qui ebrietatem sectantur, in tantum excidunt ab usu rationis ut jacentes in lectis putent se fluctuare in medio mari, aut jactari in malo. Sunt alii qui per חבל hîc intelligunt *anchoram*, quæ cum fune denso & forti ex navi in mare projicitur.

VATABLUS.

1. **C**Um *dominante* את מושל] *Cum principe.* ¶ *Considerando considera* בין תבין] Hebraismus, pro *diligenter considera.*

2. *Et pone* ושמת] Hîc ו pro *vel* ponitur, aut redundat, ut annotant Hebræi. ¶ *Cultrum* שכין] *Spinas*, à שוך *sepire*: unde שיך, in cujus plurali Hiric mutatur in Pathah, & deperditur י, quod suppletur per Dages in כ: & hîc ponitur ק pro ם. ¶ *Si præditus*, &c. אם בעל נפש אתה] Ad verb. *Si dominus animæ es tu.* Hebraismus, pro, *Si habes animam*, sub. *concupiscentiis deditam*: q. d. *Si tu nimis edax sis, restringe gulam tuam, velut cultro gutturi immisso, & nè laxes habenas concupiscentiis.*

3. *Pulmenta ejus* למטעמותיו] *Escas ejus*, sive *suaves escas illius.* Alii, *cibos ejus.* ¶ *Cibus fallax* לחם כובים] Ad verb. *panis mendaciorum.*

4. *Labores* תיגע] *Fatigeris.* ¶ *A consideratione tua desine* מבינתך חדל] *Ab intelligentia tua cessa*: aut, *à prudentia tua desine*: q. d. Noli insumere prudentiam tuam in divitiis acquirendis.

5. *Num conjicies* התעיף] Ad verb. *An volare facies*, i. an conjicies: sive an decorum sit ut conjicias. Quidam Hebræorum, *Num splendescere facies* (aut *illustrabis*) *oculos tuos ut divitias aspicias?* Alii, *Num geminabis* (sive *duplicabis*) *oculos tuos*, &c. acsi dicat, *Cùm geminaveris*, i. clauseris, *oculos tuos, non invenies illas.* Clausionem enim oculorum appellavit hoc verbo, à עפעפים *palpebris*, quæ dum clauditur oculus sunt geminatæ: unde exponit quidam ex eis, *Si clauseris paululùm oculos tuos, non invenies illas.* ¶ *Faciunt* יעשה] Fut. Heb. pro præs. ¶ *Similes aquila*, &c. כנשר יעוף השמים] *Veluti aquila avolant in cœlum.* Fut. Heb. pro præs.

6. *Malum oculum* habentis רע עין] *Maligni oculi*, i. invidi. Hebraismus. ¶ *Pulmenta ejus* למטעמותיו] *Cibos ejus, edulia ejus*, ut ver. 3.

7. *Quoniam ut*, &c. כי כמו שעד וגו'] Præt. Heb. pro præs. *Quia quemadmodum cogitat animo suo, sic res habet.*

8. *Buccellam tuam* פתך] *Frustum tuum. Portionem tuam.* ¶ *Evomes* תקיאנה] q. d. Apponet tibi cibum non salutarem, qui tibi nauseam excitet: & vitiabitur tua doctrina commercio illius.

10. *Nè transferas* אל תסג] Vide c. 22. 28.

11. *Ipse judicabit* הוא יריב] Vide etiam c. 22. 23.

12. *Eloquiis scientiæ* לאמרי דעת] i. Verbis eruditis.

14. *Ab inferno* משאול] *A perditione.*

17. *In timore*, &c. ביראת יהוה] Æmulare virum *timentem Jehovam.*

18. *Merces* אחרית] *Novissimum: finis.* Vide cap. 24. 14.

19. *Et sapiens eris* וחכם] Imperativi Heb. pro futuris. ¶ *Et ambulare*, &c. ואשר וגו'] i. Incedes viâ rectâ.

21. *Et vestibus*, &c. וקרעים תלביש נומה] Ad verb. *Et scissiones induere faciet dormitatio*: pro, *laceris vestibus induetur homo assuetus dormitationi, & pauper reddetur.*

23. *Eme* קנה] i. Da operam ut tibi compares *veritatem*: q. d. Amplectere veritatem, & nè rejicias eam, hoc enim significat, *Non vendere eam.*

27. *Quia velut fovea*, &c. כי שוחה וגו'] Vide c. 22. 14.

28. *Tanquam prædator* כחתף] Ad verb. *Tanquam vir prædæ*: i. prædator sive grassator. Doctus inter Hebræos dicit כ esse veritatis expressivum: acsi dicat, *Certè in tempore quo potuerit rapere tollere que, insidiabitur.* ¶ *Et prævaricatores*, &c. ובוגדים וגו'] *Et prævaricatores inter homines multiplicat*: ut sit Fut. pro præs.

29. *Cuinam væ* למי אוי] i. Cuinam accidunt incommoda unde exclamare solet *Væ?* Verti potest, *Quibusnam væ?* nam מי utriusque est numeri. ¶ *Cui*, inquam, *væ?* למי אבוי] *Cuinam penuria?* ut ab אבה deducatur: nisi duabus vocibus rem eandem expresserit, ad rei exaggerationem.

30. *Mistum* ממסך] *Temperatum.* Propriè *mistura*: hîc pro *vino diluto* accipitur: quia in illis calidis regionibus utuntur vino admodum diluto propter aeris intemperiem.

31. *Det* יתן] *Prabeat*: i. quòd fulgeat in vitro ipso. Quidam vertunt, *diffundit colorem suum in calice.* Alii, *cùm phiala colorem suum reddit.* ¶ *Agitet sese probè* יתהלך במשרים] Ad verb. *ibit cum probitate*: vel, *in rectitudine*: pro *directè.* Fut. Heb. pro præs. i. descendit per guttur viâ rectâ.

32. In *fine* אחריתו] *Extremum ejus*: i. Tandem. Affixum redundat Latinè. ¶ *Dolore afficiet* יפרש] *Punget.*

33. *Visiones*] Subauditum est istud verbale, quia verbum *videre* præcessit, unde nomen deduci debet: q. d. Si fueris

fueris deditus vino, absurdas visiones videbunt oculi tui, propter confusionem vaporum ascendentium ad cerebrum.

34. *In corde maris* בלב ים] *In medio maris*: i. in navi quæ est in medio mari.

CASTALIO.

2. ADmove gutturi tuo cultellum] Appetitum cohibe. 4. *Istâ prudentiâ supersede*] Divitias comparandi.

8. *Quam comederis bucceam evomes, tuáque elegantia verba perdes*] Tibi apud sordidum insuaves erunt epulæ, nec proderit sermonis elegantia, quæ solet in conviviis adhiberi.

11. *Nam vindicem habent potentem*] Deum.

13. *Quem si ferulâ verberabis, non morietur*] Fiet melior, suppliciúmque vitabit.

16. *Meique renes exsultabunt*] Lætitiâ exsiliam.

18. *Tandem finis erit, nec tua spes incidetur*] Exspecta præmium, non frustraberis.

21. *Sopor*] Pigritia, piger.

25. *Gaudeat tuus pater atque mater, & exsultet tua genitrix*] Affice gaudio patrem, &c.

31. Gr. *Nolite vino inebriari, sed cum bonis viris*, Heb. *& se probè gerentibus*, Gr. *consuetudinem habete ac versamini*] Hoc in Hebræo parùm aptè positum interposui Græco.

35. *Verberatus non doleo, ictus non sentio, experrectus idem iterum requiram*] Ebrius sensu caret, & pocula subinde repetit.

CLARIUS.

1. STatue cultrum in gutture tuo] Sensus est, Si habes concupiscentiam effrænem, & sedes in mensa præpotentis, ede temperatè de iis quæ tibi apponuntur: &, si te incitat appetitus tuus, ut etiam alia concupiscas quæ tibi non sunt proposita, restringe gulam tuam, veluti cultro gutturi infixo, neque habenas laxes concupiscentiis.

3. *Panis mendacii*] q. d. Vanus est cibus ille delicatus, & non proderit tibi esus ejus.

4. *Prudentiæ tuæ pone modum*] Vel, *à tali prudentia tua desiste*.

7. *Ponit mensuram*] Præscribit, inquit, apud se mensuram exiguam, quam si tu comedendo excesseris, ægre fert, neque obstat quod dicit tibi, *Comede, & bibe*. Vel, *mensurat & numerat quicquid comedis*.

8. *Perdes pulcros sermones tuos*] Non erunt illi sermones tui grati, quamvis suaves sint.

21. *Dantes symbola*] Allusit interpres ad illud Terentianum, *Quid? dedit symbolum*. Verbum est à συμβάλλω, cùm quisque partem suam afferebat, vel suo die convivium instruebat. ¶ *Vestietur pannis laceris dormitatio*] Laceris vestibus induet se homo assuetus dormitationi.

29. *Cui væ*] Sensus est, Non sunt miserabiliores homines quàm qui die noctúque versantur in vino, his enim nunc dolet caput, nunc torquetur venter, nunc paralytica fiunt membra, nunc incidunt in rixas, nunc absque causa infliguntur vulnera, & ex assiduitate potandi destituuntur oculi viribus suis, & in turpem degenerant rubedinem.

34. *Dormiens in medio mari*] Qui, inquit, ebrietatem sectantur, ità excidunt ab usu rationis ut jacentes in lectis putent se fluctuare in medio mari, aut jactari in malo.

R. BAYNUS.

1, 2, 3. QUando sederis ut comedas panem cum Principe, diligenter attende quæ posita sunt ante faciem tuam. Et statue cultrum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. Sic Hieronymus, confundens duos versiculos in unum. Heb. *Cùm sederis ad comedendum cum Principe, intelligendo intellige quod coram te est. Et pones cultrum in gutture tuo, si dominus animæ sis*: vel, *si est tibi animus. Nè desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii*. Heb. *Ne desiderio traharis ad delicias ejus, & est* (vel *cùm sit*, sup. *inter eas*) *panis mendacii*] Quanquam felices videntur habentúrque qui stant coram Regibus, tamen accitus ad tantum honorem magnâ prudentiâ uti debes, & moderatè vivere, nè per luxum & crapulam laudem amittas quam summâ industriâ & vigilantiâ nactus es. Cùm fueris igitur ad mensam regiam admissus, iterum atq; iterum attende & considera quod positum est ante te: q. d. Nihil inconsideratè attingas; vel, Inter comedendum noli properare, neque in hoc *opere esse velocem*, sed modis omnibus retrahe & cohibe appetitum tuum, nè quid de intelligentia tua tibi pereat. Sic enim interpretor illa verba, *Diligenter attende quæ posita sunt ante faciem tuam*, sive, ut est in Hebræo, *intelligendo intellige quod positum sit ante te*; ut naturâ esculentorum & vini meri intellectâ, nihil sumas quod tuam impediat intelligentiam. ¶ *Et pone cultrum*] Exponit Aben Hezra, *vel pone*, copulativam videlicet pro disjunctiva particula, q. d. *Si non poteris intelligere & cognoscere naturam eorum quæ ponuntur ante te, pone cultrum in gutture tuo*; h. e. Potiùs pone cultrum in gutture quàm incidas in crapulam. Aliter, *Si fueris dominus animæ* & compos appetitûs, potiùs *pone cultrum in gutture* quàm quid delinquas. Aliter, *Si dominus es animæ*, h. e. obnoxius appetitui tuo, ut nequeas temet moderari, *pone cultrum in gutture*, h. e. cogita tantum eminere periculum ac si cultrum immitteres in gulam tuam. Denique nisi *diligenter attenderis quid positum sit ante te; tu pones cultrum in gulam*, in vino videlicet efficiens aliquid unde capitalem subeas sententiam, præsertim cùm sis *vir*, vel *dominus, animæ*, h. e. desiderii & carnalis, non vir intellectûs & prudentiæ. Et proinde præstaret, si vis ubique sapere, præstaret, inquam, ad regiam mensam non accedere, ubi coguntur homines multa blandiri & mentiri. Et hoc est quod sequitur, *Nè desideres de cibis ejus*] In Hebræo מטעמותיו à *gustando* dicitur, & pro *cibis delicatis qui gustum bonum præbent* accipitur, quibus faciliùs capiuntur homines. Et hinc dicitur *cibus*, sive *panis, fallax*, quòd homines fallant, trahentes incautos ad crapulam. Quod nos habemus *in quo est panis mendacii*, Hebræi legunt *ipse est panis mendacii*, quod sic exponit Aben Hezra, *Nè concupiscas de cibis illius, neque de pane illius, cùm ipse sit vir mendax*, h. e. gaudens mendaciis, quasi alioqui non sis futurus gratus illi nisi mentiri velis. Et ista quidem secundùm sensum historicum, qui prudentiam quandam secularem docet, utcunque necessariam his qui cum Regibus & Principibus vitam agunt. Alioqui juxta sensum mysticum *sedet cum Rege comesturus panem* qui ad mensam Dominicam variis Scripturarum epulis & Sacramentorum dapibus instructam accedit, præsertim pane corporis Dominici & poculo sanguinis Jesu Christi: Ad quod convivium quicunque accedit, iterum atque iterum *perpendere debet quid appositum fuerit*, nè *reus fiat corporis & sanguinis Domini*, 1 Cor. 11. & *cultrum statuat in gutture, non dijudicans corpus Domini*, h. e. præsentem necem sibi concilier, dum sensum & carnalem rationem sequens cum Caparnaitis Joh. 6. dicat, *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* Porrò sunt qui videntur opiparum & delicatum parare convivium ex Scripturarum epulis, multa loquentes, sed mendacii & erroris doctrinam apponunt; *Non ergò concupiscas quicquam ex deliciis eorum*, quamlibèt opiparè verborum lenociniis conditis, *cùm inter eas sit panis mendacii*, h. e. doctrina quam non agnoscit *Ecclesia quæ est domus Dei vivi, columna & firmamentum veritatis*, extra quam nemo Regii convivii particeps esse potest.

4. *Noli laborare ut diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum*. Heb. *Nè labores ut diteris: à prudentia tua desine*] Aben Hezra legit utramque clausulam cum negatione, ad hunc modum, *Et nè à prudentia tua cesses*. Ad præcedentia spectat, nempe ad illum locum, *Vidisti aliquem velocem in opere? stabit ante Reges*. Sed quemadmodum nihil est mentiendum aut blandiendum *Regibus* ob *delicias* & opipa-

opiparas dapes, itá neque *laborandum ob opes & divitias augendas*, sed *ob sapientiam* potiús. Nam *labor* qui impenditur *in opibus congerendis à studio intelligentiæ facit cessare*. Et erit sensus versiculi, *Noli sic laborare ob divitias ut ab intelligentia cesses*: h.e. à quærenda doctrina & sapientia, quæ præstat opibus. Aliter, *Nè labores divitem esse*; imò *ab hac prudentia & industria quâ conaris ditescere cessare debes*: nam in illo labore non eris gratus Regi; sed qui *velox est in opere* studioso & in acquirenda sapientia *stabit ante Regem*. Simplex sensus versiculi est, Divitiarum copiam non esse necessariam sapienti, imò impedire & occludere aditum ad sapientiam.

5. *Nè erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient sibi pennas quasi aquilæ, & volabunt in cœlum.* Heb. *Num volare facies oculum tuum in illas, & non erunt? nam faciendo facient sibi alas ut aquilæ, & volabunt in cœlum*] Quamvìs in Hebræo non satis constat qua de re loquatur, tamen quoniam superiore versiculo de Divitiis locutus sit Sapiens, hunc quoq; de Divitiis intelligunt omnes interpretes: De quibus loquitur Sapiens Metaphoricè tanquam de rebus animatis, vel more Poetarum, qui fabulantur Deum quendam Plutum. Simul reprehendit avaritiam eorum qui cùm nullam artem exerceant honestam per quam ditescere queant, tamen insatiabili habendi desiderio flagrant, nihil aliud respicientes, omnem cogitationem dirigentes eò ut divitias habeant; qui Sapienti nihil aliud videntur facere quàm si quis velit aves solo visu capere, cùm illæ longiùs volando elabantur quàm quis possit oculis assequi: q. d. Arte opus est & industriâ, ut in capiendis avibus, itá etiam in acquirendis opibus, nón desiderio solùm, quod per *illustrationem oculorum* intelligimus: ut sit sensus, Sapientem in superiore versiculo prohibuisse nimium laborem & sudorem in hoc verò mentis solicitudinem prohibere in congerendis opibus, vel etiam servandis, cùm ad quosdam temere accedere, ab aliis verò vel de industria & suâ sponte recedere videantur divitiæ. Quod nos habemus, *Nè erigas oculos tuos*, ex Lxx est, qui sic habent, Ἐὰν ἐπιστήσῃς τὸ σὸν ὄμμα πρὸς αὐτόν. Nam verbum Hebræum התעיף duo significat, nempe *illustrare* & *volare*; quod cùm bis ponatur in hoc versiculo, priore loco *splendescere*, secundo *volare* interpretantur Hebræi. Tamen sensus eódem redit sive legas cum Hieronymo *erigas oculum*, sive cum Hebræis *illustraveris oculum ut clarè prospicias*, sive denique, quod mihi magìs placet, vertatur, *Facias volare oculum tuum*, quasi inexplebili desiderio insequendo divitias: id quod à sapiente valde est alienum. Porrò quod sequitur, *volabunt in cœlum*, si ad *opes* referatur, insinuat à Deo dari, & à Deo auferri, Deum esse autorem omnium, & pro sua sapientia dispensare singula: q. d. Neque tuis laboribus neque mentis solicitudine putes te posse divitias possidere, sed Dei beneplacito. Mihi magìs placet ut de similitudine *aquilæ* intelligantur illa verba, *volabit in cœlum*: & erit sensus, *Et faciendo facient sibi alas ut aquila*, sup. *quæ volat in cœlum*, h. e. in sublime admodum. In Hebræo cùm sermo sit ambiguus, potest utróque referri, vel ad *aquilam*, ut dixi, vel ad *divitias*.

6, 7, 8. *Nè comedas cum homine invido, & nè desideres cibos ejus.* Heb. *Non comedes panem mali oculi*, (vel *illius cujus oculus est malus*) *neque tenearis desiderio ciborum illius. Quoniam in similitudinem arioli & conjectoris æstimat quod ignorat. Comede & bibe, dicet; & mens ejus non est tecum.* Heb. *Nam quemadmodum æstimat in animo, sic ipse* (sc. *loquitur*) *Comede & bibe, dicet tibi*, &c. *Cibos quos comederas evomes, & perdes pulcros sermones tuos.* Heb. *Buccellam comedisti, evome eam*, &c.] *Nè comedas cum homine invido*] Lxx qui sic vertunt, Μὴ συνδείπνει ἀνδρὶ βασκάνῳ, secutus est Hieronymus. Sunt ex Hebræis in hac opinione ut putent aliquot esse homines quorum oculus & aspectus damnum adferat, more Crocodili: quod malum *fascinus* vel *fascinatio* vocatur,

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

Dicitur, inquit Hieronymus, *propriè infantibus nocere & ætati parvulæ. Hoc utrùm verum sit nécne, Deus viderit: quia potest fieri ut Dæmones huic peccato serviant.* Hæc ille in epist. ad Gal. 3. cap. Utcunque sunt haud dubiè aliquot usqueadeo sordidi & illiberales ut nè buccellam quidem panis animo liberali impertiant; & quamvìs ore tenus quandoque præ se ferant hospitalitatem quandam & humanitatem, dum ad convivium nos invitant, tamen cùm id ex animo non faciant, rectis oculis non possunt intueri eos nec bene velle illis qui ex pane illorum comedunt. Et proinde jubet Sapiens filio suo, ut *neque quicquam comedat, neque desideret ex cibis illorum*: imò Hyperbolico sermone jubet eum *evomere, si quid comederit*, h. e. pœnitere quòd cum hujusmodi domesticam contraxerit amicitiam: & cogitet se *perdidisse pulcros sermones* quibus est usus in eo convivio, dum vel gratias ageret hospiti, vel laudaret dapes, aut denique si quid pro more in mensa locutus fuerit. Ferè supra hunc sensum, qui humilis est admodum, non ascendunt Hebræi. Nos non dubitamus Sapientem altiorem sensum, etiam juxta historiam, innuere voluisse; & sub Metaphora *comedendi panem* doctrinam intelligimus & cibum animæ, quam non debemus ab *homine invido*, sive *mali oculi*, accipere. *Malum* habet *oculum* qui felicitatem & sanitatem alienam non libenter intuetur, qui *ex suo animo æstimat* & mensurat omnia, non juxta mensuram quam mensus est nobis Christus, h. e. non juxta Euangelicam normam, qui fratrum salutem non minùs charam quàm nostram nos habere jubet. Hujus *panem* & doctrinam tantum abest ut *concupiscas*, ut statim sit *evomendum* si fortè quicquam ab eo didiceris, & oblivioni tradendum, imò delendum per pœnitentiam. Si doctrinâ hæreticorum delectatus, quam ipsi libenter impertiunt, non quòd suis auditoribus bene volunt, sed quòd humanam laudem quærunt, ipsis consenseris, *pulcra verba* confessionis fidei catholicæ *perdes*. Ad hunc modum Beda. Aliter per Metaphoram *comedendi* non absurdè intelligitur domestica & familiaris consuetudo cum *maligno oculo*, h. e. cum homine qui de religione Christiana malè sentit; qui tametsi benevolentiam præ se ferat erga nos, *ex animo* tamen *suo æstimat* omnes. Et proinde si quid contulerit in te beneficii, cùm te ex animo non amet, hominem videlicet diversæ sectæ, restituendum est quod acceperis, ut liberiùs possis amicitiam dissolvere. Vult igitur Sapiens, nos ventris causâ aut lucri nullius hominis maligni & infidelis aut hæretici sectari amicitias, ut neque Regum inire gratiam opum causâ, ut superiùs dictum est.

9. *In auribus insipientium nè loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui.* Heb. *In auribus stulti nè loquaris, quia despiciet intellectum verborum tuorum*] Aben Hezra vult hunc versiculum referri ad id quod dictum est superiùs, *Et perdes verba tua pulcra*, quibus usus es dum esses particeps mensæ *hominis invidi*; à cujus cibo ut abstinere debes, itá etiam à colloquio. Nam *stultus* & alienus à sapientia *contemnet verba*, non de rebus humanis & vanitatibus, sed *verba intellectûs*, quæ audientibus præbent intellectum & prudentiam. Juxta Hebraismum *in auribus loqui* est salubrem admonitionem instillare. Sed incorrigibilis est *homo mali oculi*, quem hoc in loco *stultum* vocat. Et Christus Jesus sensum hunc expressit, sed Proverbio magìs jucundo, inquiens, *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas porcis.* Salomon innuit, Stultos carere intellectu, qui contemnunt verba pulcra. Insignis stultitiæ aut potiùs impietatis est contemnere quæ non intelligas.

10, 11. *Nè attingas parvulorum terminos, & agrum parvulorum nè introeas.* Heb. *Nè transferas terminum antiquum, & in agros pupillorum nè introeas. Propinquus enim illorum fortis est, & ipse judicabit contra te causam illorum.* Heb. *Quia redemptor illorum fortis est, ipse litigabit litem illorum tecum*] Quod in calce capitis superioris sumptum est repetit, exponens quos intelligat *terminos seculi*, nempe limites in agris ab antiquis collocatos, cùm dicat, *Et in agros pupillorum nè introeas*] *Ad metendum* sc. aut *ad colligendum fructum*. Aliter, *Nè transferas terminos*, quo tuos dilates agros cum injuria aliena, præsertim orphanorum,

rum. Nam quantò faciliùs injuria fit orphanis & viduis, tantò gravior est offensa. Ab agris fortiorum virorum abstinere non tantæ laudis est aut sapientiæ, quantæ abstinere ab injuria inferenda his qui patre & defensore carent in terris. Carent juxta opinionem stultorum, sed quid Sapientia dicat audiamus. ¶ *Redemptor eorum fortis est*] q.d. Longè deciperis si putes te impunè pupillorum agros ingredi posse, fundos occupare per vim. Reddes aliquando rationem, & cum potentissimo adversario cogêris aliquando litigare. Qui redemit filios Israel à servitute Ægyptiaca per manum validam & brachium extentum, collocavit in terra Chanaan, & per singulas tribus & familias terram dividi jussit, ut quisque suis finibus & agris esset contentus; qui hæc, inquam, omnia fecit invitis Regibus, reclamantibus populis & nationibus, infirmorum non tuebitur hereditatem? Ex his quæ fecit illius fortitudinem poteris æstimare. Atque hæc quod ad historicum sensum spectat. Quod verò ad mysticum, præter ea quæ diximus superiùs, adjicimus; Reges & Principes, qui vel Ecclesiasticam autoritatem sibi vendicant, vel Ecclesiastica bona contra jus & fas fisco applicant, aliquando reddituros rationem potentissimo Judici sive Litigatori & Patrono pauperum, tanquam *limitum & terminorum transgressores*, tanquam per vim & injuriam *pupillorum invadentes agros*. Jam enim ab Apostolis in hujusmodi rebus sunt fines positi inter Secularem & Ecclesiasticam functionem manifestè distinguentes: Quos utinam nemo tentaret transferre neque movere. Tentant autem passim per orbem Christianum Principes & Magistratus, qui *fortissimum orphanorum Redemptorem* Christum Jesum *litigantem cum ipsis* aliquando sentient.

12, 13, 14. *Ingrediatur ad doctrinam cor tuum, & aures tuæ ad verba scientiæ.* Heb. *Introduc ad disciplinam cor tuum, & aurem tuam ad eloquia scientiæ. Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virgâ, non morietur.* Heb. *Nè prohibeas: Tu virgâ percuties eum, & animam ejus de inferno liberabis*] Quamvìs non multùm intersit, quod ad sensum spectat, inter versionem nostram, nempe, *Ingrediatur cor tuum ad doctrinam*, & Hebræam veritatem, *Fac ingredi ad conditionem* (sive *disciplinam*) *cor tuum*, tamen hæc plenior est, & efficaciùs significans multos non habere dominium neque regimen cordis, neque potentiarum animæ, ut qui ab affectibus & perturbationibus rapi videntur. Et quoniam ad vana desideria trahuntur juvenes, ad voluptates & vanitates hujus vitæ, vel inprimis necessarium est ut hîc se vincant, ut ex animo velint sapientiam acquirere. Sic interpretor, *Introduc ad disciplinam cor tuum*] Fac ut ex animo velis discere, h. e. vince reliquas cogitationes quæ cor tuum à doctrina alienum reddunt. Aben Hezra, *Fac tuum cor venire ad domum* (sive *locum*) *ubi sapientiam discas*: id quod consuetudine fiet, quæ molestissima facilia facit. ¶ *Et aures tuas ad eloquia scientiæ*] *Adducito* sup. Videtur alludere ad consuetudinem quâ vulgò solent pueri ad præceptores per pædagogos adduci ut literas discant. Quod alii facere coguntur vult suum filium spontè facere, avertere aures ab indoctis nugis & cantilenis, & in salubri doctrina audienda sese oblectare. Sed cùm *stultitia sit ligata* ferè *in corde pueri*, ut rarissimus sit qui in ea ætate sapiat, ad præceptorem sive parentes sermonem dirigit, ¶ *Noli subtrahere à puero disciplinam*] Heb. *Nè prohibeas*, h. e. Nè sic diligas filium ut castigari nolis. ¶ *Cùm virgâ percusseris eum, non morietur*] q. d. Multi ad mortem ante diem perveniunt quòd pueri à parentibus non vapulaverint, sed in omni licentia educati, neque *cor ad doctrinam* neque *aures ad verba scientiæ* volentes applicare, flagitia digna morte nonnunquam committant, ad quam mortem *virgâ percussi* minimè devenissent. *Tu percuties eum virgâ*, unde damnum capere non potest, & eris in causa nè securi percutiatur; atque eâ ratione *eripies animam ejus ab inferno*, sive *à sepulcro* (ut interpretantur Hebræi) *liberabis*, h. e. vitam illius servabis, juxta priorem interpretationem, dum bene institutus & doctus in juventute nihil committit morte dignum.

15, 16. *Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit cor meum tecum.* Heb. *Fili mi, si sapiens fuerit cor tuum, gaudebit cor meum, etiam ego: Et exsultabunt renes mei, cùm locuta fuerint rectum labia tua*] Sunt ex Hebræis qui subtiliùs explicant hæc verba, *Gaudebit cor meum, etiam ego, & exsultabunt renes mei*, ut in *corde* vulgaris lætitia intelligatur (est enim *Cor membrum gaudii*, inquiunt) sed per hæc verba *etiam ego* intelligatur Mens & Ratio, quæ propriè Homo est; per *renes* verò, lætitia incredibilis: nam non sunt instrumentum gaudii Renes, sed concupiscentiæ. Hæc illi. Necessaria & utilis admodum est pueris & adolescentibus tempestiva correptio, quam amans pater *à filio suo non prohibet*, sive *subtrahit*, idque magno erga filium amore, cœlestem Patrem imitatus. *Quem enim diligit, castigat*, Heb. 12. Sed adolescentes longè aliter sentiunt, parùm videlicet amare patres qui flagellant filios: quod etiam testatur Paulus ibid. *Omnis disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii sed mœroris.* Et hinc est quòd Salomon post sermonem de correptione filii sui statim ostendit quanto eum prosequatur amore, utpura in quo magnum solatium habeat, neque ulla in re magìs sese oblectet quàm in *sapientia filii sui*: hoc est quod modis omnibus conatur, nempe reddere *filium sapientem, sapientem*, inquam, *in corde*. Nos fidem *in unum Deum, & quem misit Jesum Christum*, Joh. 17. quâ *corda purificantur* intelligimus, & super quam gaudet Apostolus, & Salomon hoc in loco de *sapientia cordis filii sui*, & de *confessione oris*, hoc est, *Cùm locuti fuerint labia tua recta, exsultabunt renes mei.* Aliter, *labia recta loqui* est bene dicere. Manifestiùs enim est *labiis loqui* quàm *corde sapere*, h.e. apud se doctum esse. Datur doctrina parentibus hoc in loco, ut rectè instituant liberos in vera *sapientia*, h.e. cultu Dei & fide, in *eloquentia*, ut rectè loqui discant, & quam in corde sapientiam reconditam habent eam rectè profiteri & defendere valeant.

17, 18. *Nè æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto totâ die. Quia habebis spem in novissimo, & præstolatio tua non auferetur*: vel, *spes tua non succidetur*] קנא ut *æmulari* & *invidere* significat, ità & *imitari cum studio*; juxta quam significationem erit sensus prioris versiculi, *Noli imitari peccatores*, vel *Nè desideres sequi rationem vivendi peccatorum*, vel denique *Nè invideat cor tuum felicitatem peccatoribus*; *sed imitare hominem timoris Domini, & talem esse desideres, non qualis est peccator*: q.d. Sapiens ad filium, *Opto te esse sapientem in corde, eloquentem in labiis, sed cum timore Domini: Et proinde propone tales imitandos in quibus est timor Domini, non eos qui malè vivunt, quantumvìs alioqui videantur sapientes aut eloquentes.* Et juxta hanc expositionem pendet ex præcedentibus; sed meliùs refertur ad sequentia, *Quia habebis spem*] Qui sunt periti linguæ observent כי אם hoc in loco non pro *sed* vulgari modo capi, sed affirmativè accipi pro הנה *revera*, vel interrogativè pro הלא, *Nónne est tibi merces*, vel *spes?* q. d. *Tibi & omnibus qui vivunt in timore Domini est spes mercedis æternæ.* Alii exponunt אחרית non *spem*, ut Hieronymus, sed *posteritatem*, vel denique pro *longitudine dierum*. Prior expositio est melior. ¶ *Et exspectatio tua non excidetur*] Sed spes peccatorum peribit. *Æmulari* igitur oportet eos *qui timent Dominum*, non aliquando sed *totâ die*, non in hac vita sed *in futura mercedem præstolari.* Nam prosperitas peccatorum infirmis magno semper fuit scandalo, dicente Davide, Psa. 73. *Mei autem penè moti sunt pedes, —pacem peccatorum videns.*

19. *Audi, fili mi, & esto sapiens, & dirige in via animum tuum.* Heb. *Cor tuum*] Et quod nos habemus *sapiens esto*, verti potest *sapiens eris.* Porrò *dirige*, quod in Hebræo est אשר, verti potest *fac ire*, vel *deducito, cor tuum.* Quod ad sensum spectat, ordinem verborũ observamus. Primus gradus ad sapientiam est *audire* & obtemperare rectè monentibus, quâ ratione comparatur intelligentia. Nã *sapere* non possunt juvenes nisi *audiant*; & post doctrinã sequitur opus. *Dirigere per viam cor* est juxta præscriptum Divinæ legis vivere, non sequi cor nostrum & sensum nostrum, sed *redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*, 2 Cor. 10.

Quasi præfatiunculam hunc versiculum præmisit, dicturus de Conviviis & Compotationibus, à quibus non sine magna difficultate abstinent juvenes.

20, 21. *Noli esse in conviviis potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt.* Heb. *Ne sis inter compotatores vini, inter comessatores carnis sibi. Quia vacantes potibus & dantes symbola consumentur; & vestietur pannis dormitatio.* Pro voce Hebræa quam superiori versiculo *comessatores* rectè verterat Interpres hîc *symbolum* substituit. Heb. *Nam potator & comessator ad pauperiem redigetur; & laceras vestes* (vel *detritos pannos*) *induet dormitatio*] Juventus ipsa ad luxum & otium prona est, præsertim ubi coæqualium turba convenerit, qui sese mutuò ad *ebrietatem* & *comessationes* invitant. Quæ res obstant vel maximè sapientiæ discendæ. Nam *ad inopiam deveniunt comessatores*, consumptis rebus nihil lucrantur, sed *somno indulgentes vestitu* quoque *carent* honesto. Isti quàm longissimè sunt alieni à vera sapientia qui nè præsentem quidem vitam cum honestate tueri possunt, sed *crapulâ* & *ebrietate* & *somno* contemptibiles seipsos reddunt & *pannosos*: unde magnum dedecus redit ad parentes, qui non rectè instituerunt filium suum; vel potiùs ad juvenem, qui rectè monentibus noluit auscultare: unde sequitur,

22. *Audi patrem tuum qui genuit te; & nè contemnas cùm senuerit mater tua*] *Non eris inter ebrios & comessatores* si *patrem audire* volueris *qui te genuit*. q. d. Nemo te chariùs amat quàm pater. Bibaces & edaces, amici mensæ duntaxat, suum quærunt commodum, non tuum honorem. Nullus est *Pater* usqueadeo alienus ab affectu naturali & amore paterno, qui non commonefaciat aliquando filium quod ex re sua esse possit: *Matres* quoque de liberis sunt admodum solicitæ, quæ tametsi *vetulæ* & provectioris ætatis non videantur tantum sapere neque valere consilio, tamen à filio sapiente honoranda *non contemnenda est mater*. *Pater* verò est *auscultandus* potiùs quàm compotatores. *Deum Patrem audiendum, & Legem matrem non esse contemnendam*, per Allegoriam etiam Hebræi intelligunt. Nos præterea spiritualem in Christo Jesu generationem agnoscimus per concionatores verbi Dei, ut scribitur, *In Christo Jesu ego vos genui*. Et *matrem* habemus Christi Sponsam Ecclesiam Catholicam, quam mundavit sanguine, quæ *contemnenda non est*, etiam si pulcritudine virtutum non tam ornata fuerit ut olim, Martyrum nece & Monachorum continentiâ ac Virginum integritate, *pulcra ut Sol, electa ut Luna*, ac sine macula esse videatur.

23. *Veritatem eme, & noli vendere sapientiam & doctrinam & intelligentiam*] Metaphoricè significat nihil charius habendum quàm *veritatem* quam *omnibus venditis*, si opus est, *comparare* debemus, juxta parabolam Euangelicam Matth. 13. *Simile est Regnum cœlorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, qui inventâ unâ pretiosâ*, videlicet veritate Catholicâ, *dedit omnia sua, & comparavit eam.* Omnes scientias, omnes artes & opes contempsit præ illa; nam quæ vendimus, viliùs æstimamus; quæ verò emimus, pluris facimus. Idcirco nihil horum, neque *sapientiam*, neque *doctrinam*, neque *intelligentiam*, debemus *vendere*, h. e. vili æstimare. Sunt ex Hebræis qui simpliciter intelligunt, Conducendum, si opus est, præceptorem, quò veritatem discas; h. e. nullis parcendum sumptibus ut sapiens evadas: Verùm docere gratìs debes, neque pecuniis aut rebus caducis æstimanda sunt Sapientia & Veritas. *Gratis accepistis, gratis date*, Matth. 10. Aliter, si verbum קנה, quod hoc in loco habetur, significat *possidere*, ad hunc modum verti debet, *Posside veritatem*: & erit sensus, In veritate posside quæcunque possides, & sine injuria alterius; *& nè vendas sapientiam*, h.e. Noli perdere vel amittere sapientiam. Dum possessionem acquiris alicujus rei absque veritate, videris *vendere & alienare à te sapientiam*: quod nè fiat, ullam possessionem pluris æstimans, superiùs monuit, *In omni possessione tua posside sapientiam*, cap. 3.

24, 25. *Exsultat gaudio pater justi, & qui sapientem genuit, lætabitur in eo.* Heb. *Exsultando exsultabitur in eo. Gaudeat pater tuus & mater tua, & exsultet quæ genuit te*; vel, *exsultabit genitrix tua*] Juvenes ad probitatem & virtutis amorem inducere & à vitiis deterrere modis omnibus conatur Sapiens. Nunc minas addens, *virgæ* facit mentionem; nunc *exsultationis* & *lætitiæ*, quam unà cum parentibus capiunt morigeri & studiosi filii. Observandum est non multum esse discriminis apud Salomonem inter *justum* & *sapientem*, sed unum pro altero poni. Porrò repetitio *exsultationis* & *gaudii* plenitudinem & magnam copiam lætitiæ significat, *Exsultando exsultabit pater justi*. Duplex est exsultatio, quòd filium habeat & heredem per quem nomen inter homines relinquet, per quem immortalis quodammodo vivet in mundo, & vivet cum laude, qui tantâ curâ educavit filium ut *justus* esset & *sapiens*. Cùm hanc de se existimationem sit relicturus, meritò *exsultando exsultabit pater sapientis filii*. ¶ *Lætabitur pater tuus & mater*] Si paternus non te moveat affectus, si usqueadeo ingratus es & inhumanus ut neque naturæ neque pietatis legibus cohiberi possis, h. e. patris causâ cogi ad virtutis studium, ad justitiæ culturam & ad sapientiæ amorem, saltem maternus te moveat affectus. Ut *stultus filius tristitia est matris*, sic si *justus ac sapiens* fueris, *lætabitur mater tua*. Æquum est ut vices illi rependas: tuâ causâ gravissima quæque perpessa est, dolores sustinuit immensos, juxta pœnam primæ mulieri inflictam, Gen. 3. *Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos: in dolore paries filios*. Qui doloris igitur causa exstiteris, vicissim lætitiæ materiam præbe; da operam ut mater tua de tua gaudeat probitate. ¶ *Et exsultabit genitrix tua*] Vel est geminata sententia, vel Nutricem cum aliquot expositoribus intelligimus, cujus memoria est viris probis jucunda & honorabilis. Atque ità totius familiæ lætitiam expleas solus; quod ut præstes, ab iis vitiis maximè cavendum est quibus est maximè obnoxia juventus.

26, 27, 28. *Præbe, fili mi, cor tuum mihi, & oculi tui vias meas custodiant. Quia fovea profunda meretrix, & puteus angustus aliena. Insidiatur in via quasi latro, & quos incautos invenerit, interficiet.* Heb. *Etiam ipsa quasi præda insidiabitur, & transgressores inter homines addet*, vel, *augebit*] Superiùs contra Luxum & Crapulam juventutis, hoc loco contra Libidinem & Impudicitiam dicturus Salomon, & crebris & efficacissimis admonitionibus utitur, quòd hæc vitia altiùs eorum animis inhæreant; & proinde *cor sibi* petit *dari*, *& oculos* qui sunt velut fenestræ per quas ingrediuntur vana & nocua desideria ad animum. *Dare sapienti cor* est ex animo & libenter velle audire illius præcepta, quas *vias suas* vocat. Petit ut *oculi custodiant vias sapientiæ*, nè *videant mulierem ad concupiscendam eam*, Matth. 5. Et hoc est quod sequitur, *Fovea profunda meretrix*] *Fovea profunda* comparatur vel quòd nullus neque modus neque finis sit in amore meretricio, crescente videlicet cum stupro & fornicatione peccandi desiderio & libidine; vel quòd ut ab alta fovea facilis non sit ascensus, sed collapsus semel de vita periclitatur, ità qui semel in amplexus meretricis incidit sese facilè extricare non poterit, sed illius voluntati cogitur inservire, & *sequitur tanquam bos ductus ad victimam*, ut superiùs lectum est. ¶ *Et puteus angustus aliena*] Ut hinc nequeas evadere, aut ascendere facilè non poteris: ità tot angustiis implicantur qui impudico mulierum amore semel sunt comprehensi, ut ampliùs sui juris esse non videantur. ¶ *Etiam ipsa insidiabitur veluti præda*] Si legamus cum Hieronymo *quasi latro*, erit sensus, Meretricem non minùs neci & perniciei juvenum *insidiari* quàm suis prædis *latrones*: unde multos ad *prævaricationem Legis* cogit & *addit*. Aliter, Insidiari solet meretrix capiendis juvenibus ut latro insidiatur prædæ suæ, h. e. nemini parcens. Sed ut ille maximè insectatur quos auro onustos novit, ità hæc virtutibus ornatissimos quosque. Porrò ut latro suos habet comites, ità scortum homines *prævaricatores* sibi solet *adjungere*. Sed de sensu historico superiùs variis in locis dictum est. Quod ad subliimiorem sensum spectat,

spectat, Valde *profunda fovea* est perversa doctrina & hæreticorum dogmata, qui tanquam meretricem aliam Ecclesiam sibi statuunt, relictâ verâ Christi Sponsâ; *profunda*, inquam, *fovea*, in qua tam facilè submerguntur homines, à qua magnâ difficultate emergunt. *Fovea profunda* est hæreticorum doctrina, ut quæ fundum non habet nec stabile fundamentum; ut scribit Hieronymus: *Tamdiu quærunt hæretici nova veteribus jungere, & eadem recentioribus mutare, donec & sensus humanus & sermo deficiant.* Hæc ille super cap. 5. Esaiæ. Porrò hæreticorum insidiæ, quibus conantur in suam sectā trahere rudes & imperitos, sunt hoc nostro seculo heu nimiùm noti, tot *prævaricatoribus inter homines constitutis*, pervagante videlicet ubique Lutheranorum sectâ. Sed pœnas dabunt & qui meretricum amore & qui hæreticorum fraude capiuntur; juxta ea quæ sequuntur,

29,——32. *Cui væ? cui patri væ? cujus rixæ? cui fovea? cui sine causa vulnera? cui suffoßio oculorum?* Heb. *Cui væ? cui dolor? cui lites*, sive *rixæ? cui locutio? cui vulnera sine causa? cui rubedo oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & student calicibus epotandis?* Heb. *Morantibus in vino, euntibus ad quærendum mixtum. Nè intuearis vinum quando flavescit: cùm splenduerit in vitro color ejus, ingreditur blandè.* Heb. *Nè intuearis vinum quando rubescit, cùm dederit in calice colorem suum. Ibit per rectitudines, sed in novißimo mordebit ut coluber, & sicut regulus venena diffundet.* Heb. *In novißimo suo sicut serpens mordebit, & sicut regulus dolore afficiet*, vel *punget*] Modis omnibus filium conatur retrahere ab his vitiis quibus juventus maximè est obnoxia, & ad sanam mentem & sapientiam perducere: quod potissimùm decet juvenes facere, timore & amore parentum, ut *pater & mater gaudeant* de probitate filii. Quòd si virtutis amore parere noluerint, saltem timore pœnæ & criminum turpitudine discant à crassis vitiis carnis, nempe Luxu, Libidine & Crapula, cavere. Ferunt enim hæc vitia sua secum mala atque cruciatus. De Libidine & amore meretricio, & quantas secum trahat angustias & vincula, à quibus non possis teipsum extricare cùm semel fueris irretitus, dictum est. Nunc de reliquis audiamus. *Cui væ? & cujus patri væ?*] Sic solus Hieronymus, in duas voces resolvens unicam dictionem Hebræam duntaxat, juxta lectionem hodiernam omnium. Et omnino si proferantur hæ voces אוי אבי & אבאוי, & non cernantur oculis, per solum auditum discrimen ponere non possis, quamvis in significatione discrimen sit latissimum. Nam prima quam in contextu habemus Hebræo significat *væ*, sive *paupertatem* vel *mendicitatem*. In secunda verò, ut Hieronymus hoc in loco intellexit, sunt duæ dictiones, nempe אב *pater*, & אוי *væ*. Hieronymum verò non ex scripto sed ex auditu transtulisse facilè adducor ut credam: quandoquidem testatur alicubi *se tres Salomonis libros triduo Latinitati donasse*. A Lxx omissa est hæc particula; nam, *Cui tumultus?* legunt, ad Hebræam veritatem propiùs accedentes. Hebræi אוי *væ*, & אבוי duas dolentium voces interpretantur, q.d. *Cui tanta contingent angustia & miseria ut Obe & Aohe clamare cogatur*, in corpore videlicet malè affectus, & in rebus ad mendicitatem redactus? ¶ *Cui rixæ?*] Lxx τίνι θόρυβος; *cui tumultus?* Levi Ben Gerson, *dissensiones, irritationes, quæ inter pocula oriri solent cum magno compotatorum dedecore.* ¶ *Cui fovea?*] In Hebræo שיח etiam hoc loco videtur Hieronymus legisse vel sine punctis, vel ex auditu non ex scripto traduxisse. Levissimum discrimen est inter Schin & Sin literas, cum quarum priore scribitur שוח verbum, quod *inclinare* significat, unde nomen שוחה *fovea*; cū secunda verò verbum שיח *meditari, loqui*, unde nomen שיח *meditatio, locutio*, & *loquacitas* in malam partem. Hanc posteriorem lectionem & significationem omnes sequuntur interpretes, & loco magis quadrat; ut sub poculis nascantur lites & sermones inamœni & nocentes, objurgationes videlicet, ex quibus sequuntur pugnæ & vulnera. Unde sequitur, ¶ *Cui sine causa vulnera?*] Vel quòd temere inter ebrios oriantur pugnæ & plagæ, aliquando inter amicos, & ob rem nihili, vel quòd *vulnera sine causa & frustrà* sustineant homines, si quæ sustineant non in defensione patriæ nec ob bonum publicum. ¶ *Cui suffoßio oculorum*] Alii *rubedo oculorum*, neque potest aliter intelligi juxta Hebræos. Hieronymus fuit offensus, ni fallor, eâ significatione vocis, cùm alibi sumatur in bonam partem, nempe Gen 49 *Rubicundiores oculi ejus vino.* Non videbatur congruere idem elogium ebriosis aptare, quos reprehendit; & Messiæ, quem Spiritu prophetico laudavit Jacob. Lxx *lividos oculos* interpretantur, sive *nigros*; τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; Latini codices aliquot, quos castigatiores esse puto, habent *suffusio oculorum*, quemadmodum legit & interpretatur Beda, ad *caliginem & cæcitatem oculorum* referens quæ ex immodico vino quandoque accidit. Connumeratis plurimis malis & maximis damnis, quorum etsi non omnia omnibus compotatoribus accidant, omnibus tamen ex his aliqua contingunt. Aliis vel corporis totius *væ* & miseria, vel *væ* in rebus externis ad mendicitatem devolutis contigit; aliis contingit *oculorum cæcitas*, & *rubedo* totius oris: Alii vel accipiunt vel infligunt *vulnera* per insaniam; alii linguæ impotentiam frænare non valentes, *rixantur* & *objurgant* plusquam muliebriter: Sunt denique qui in futilem laxant linguam *verbositatem*, posteaquam cerebrum occupaverit vinum, ut ampliùs pro hominibus habere non possint. Hæc longè absurdissima ob oculos ponens per admirationem vel interrogationem, auditoris animum suspendit: Ut si qui fuerint huic vitio ebrietatis obnoxii, tantas tamen absurditates non poterunt non condemnare, non abhorrere; sic absolutè præpositas, quas si statim cum vini amatoribus conjunxisset, minùs idoneus minúsque benevolos aliquot habuisset auditores. Nunc verò tot connumeratis malis, quæ nemo vel sensu communi præditus possit comprobare, tandem ad eos qui dies noctésque potando consumunt subitò deflectit sermonem, ut jam vel nolentes sua vitia cernere veluti in speculo cogantur, qui alioqui huc oculos flectere noluissent. Sequitur, ¶ *Nónne his qui morantur in vino?*] Absque interrogatione legunt Hebræi, *His qui protrahunt tempus*, sup. vel *qui seipsos immorari faciunt & tempus consumere*; & sic Lxx, Οὐ τῶν ἐγχρονιζόντων ἐν οἴνοις *super vinum*, quærentes non solùm plurimum vini bibere, sed quàm plurimum tempus inter bibendum consumere. ¶ *Et student calicibus epotandis.* Heb. *His qui eunt ad investigandum mixtum*, vel potiùs *temperatum vinum*: vel *qui quærunt locum ubi vina miscentur*, h. e. convivia celebrantur: & sic Lxx ἢ τῶν ἰχνευόντων ποῦ πότοι γίνονται; *Nónne investigantium ubi convivia fiunt?* ¶ *Nè intuearis vinum quando flavescit*] Vel *rubescit*, ut est in Hebræo. Quamvis ista videantur levia, tamen visum est Sapienti minima non esse negligenda. Nam ex parvis initiis res maximæ nascuntur, & *ab omni specie mala abstinete vos*, 1 Thes. 5. In contrariam partem flectenda est virga curva, ut aliquando recta fiat. Qui his vitiis sunt obnoxii, nempe Crapulâ & Ebrietate, amputare occasiones, non provocare vel accendere gulam, debent. Accenditur autem dum quis non naturæ necessitati satisfacit, sed otiosè sensus oblectat. Quod in contextu habemus de *colore vini non contemplando* ad quascunque sensuum illecebras referri potest: q. d. ut hi qui sese oblectant poculorū aspectu plus justo nonnunquā bibunt. ¶ *Nā rectiùs ibit* h.e. Majore facilitate & dulcedine per fauces videtur descendere merum quod oculis vehementer placuit. Ità in reliquis morbis animæ, ingens ubique ex sensibus ad mentem & rationem subvertendam comparatur aditus. *Nè contempleris* igitur *vinum*; h. e. externos cohibe sensus, per quos recto tramite voluptates ingrediuntur ad animam, & vitia carnis facilè superabls. Nam ut vinum quod valde placuit oculis sine obstaculo ingreditur, sic vix potest animus recusare quod externis sensibus sæpe ingestum vehementer arrisit. Et proinde non initia voluptatum, quæ blanda sunt, sed exitus, qui sunt acerbissimi, spectare debes. Magna cum amœnitate ingressum est vinum, *sed postea mordebit ut coluber*, dum rationis integritatē evertit, dum corporis contempe-

raturam confundit, & ex Homine Porcum facit aut Canem; imò ad insaniam transfert, non minùs quàm si quis à *colubro* aut *regulo fuerit ictus*. Hæc absurda, & alia quæ sequuntur in contextu, antè videre oportet, & cohibere sensus.

33, 34, 35. *Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur perversa. Et eris veluti dormiens in medio maris, & quasi sopitus gubernator amisso clavo.* Heb. *Et eris ut dormiens in corde maris, & sicut dormiens in capite mali. Et dices, verberaverunt me, sed non dolui: traxerunt me, sed non sensi: quando evigilabo & rursus vina reperiam?* Heb. *Verberaverunt me, non ægrotavi: concusserunt me, non cognovi: quando expergiscar, addam, investigabo illud*] Adhuc prosequitur Salomon absurda quæ sequuntur ex immodico vino, quod immodicè haustum, post eversam mentis serenitatem, & inductam insaniam, in somnum gravem & amarum resolvit hominem. *Oculi tui videbunt extraneas*] *Visiones* intelligunt major pars interpretum. Aben Hezra subintelligit *mulieres extraneas*; ut sit sensus non alienus ab eo quod scribit Hieronymus alicubi, *Venter æstuans mero spumat in libidinem*. Alioqui mihi magìs arridet prior expositio. *Visiones* intelligimus sive quæ in somnis sive quæ mentibus ebriorum occurrunt: unde & *corda eorum loquuntur perversa*, veritati contraria, vel contraria æquo & bono; idque ex animo, non jocando aut ridendo, ut solent qui hilaritatem quandam præ se ferunt: sed hi qui vino mordentur, in rebus vanis & somniis similibus sunt vehementes. Aliter, *cor tuum loquetur* cogitabit *perversa, cùm oculi tui viderint mulieres extraneas*, h. e. alterius familiæ, quæ non sunt neque sorores neque uxor tua, vel quæ sunt alterius religionis & sectæ: captum videlicet illarum amore, iniqua cogitabit cor tuum, nempe te velle eis potiri per fas vel nefas; quod *perversum* & legi Dei contrarium est. ¶ *Et eris velut dormiens*] Qui dormiunt vel jacent in navi putant omnia moveri & seipsos quiescere: idem contingit ebriis; putant terram moveri. Aliter, Eris vehementer jactatus, ut nè dormire quidem possis quietè: q. d. neque vigilare cum decore neque dormire cum quiete poteris. Nam qui *in summitate mali dormire* conantur, jactationes gravissimas patiuntur. Aliter, ut sit Metaphorica locutio, *Eris tanquam nauclerus qui stertit dum per medium maris navigat*, penès quem totius navis salus est; *aut eris velut ille qui in summitate mali constitutus*, quatenus vel de adventu piratarum significet, vel portum & terram speculetur: ut istis, inquam, *dormientibus*, dum *per medium maris* navigatur, omnium qui in mari sunt periclitatur salus, sic erit is qui vino sepultus absurda sive contraria aliis hominibus & videt & loquitur; navem suam in cursu hujus vitæ rectè gubernare non potest. Nam *dormiente nauclero*, h. e. Mente & Ratione (dormit autem quando voluptatibus vacant sensus) reliqui nautæ, h. e. reliquæ potentiæ, frustrà laborant remigando. Sicut absente Christo *totâ nocte* Apostoli *laborantes nihil ceperunt*, Luc. 5. Nam Mens reliquis animæ viribus præesse debet, & vigilare veluti *in summitate mali navis*, nè à piratis aut prædonibus spoliata navicula corporis nostri submergatur ac suffocetur à voluptatibus hujus vitæ. ¶ *Percusserunt me*]. Cùm multis modis misera sit conditio ebriorum, in hoc tamen miserrimi sunt quòd sua mala minimè omnino sentiant. Nam injuriam accipiunt & opprobria frequenter, nonnunquam etiam vapulant, ut possit dicere unusquisque eorum, *Percusserunt me*, h. e. Vel revera plagas passus sum & verbera sustinui, vel injurias sustinui & irrisiones & scommata; *& tamen non ægrotavi*, non sum læsus. ¶ *Traxerunt me*] Vel, ut est in Hebræo, *fregerunt, contriverunt me, & non novi*, sc. *quis fecerit*; vel *non novi me tam absurda passum donec expergiscerer*. Sed omnium denique absurdissimum est, quòd cùm sentiant se omnium esse miserrimos, obnoxios injuriis, obnoxios tot malis, tamen statim ubi excitantur, ubi ad se redierint, ad eadem mala, *tanquam sus lota ad volutabrum*, 2 Pet. 2. redire festinant.

DRUSIUS.

2. וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ. A. καὶ θήσεις μάχαιραν ἐν καταπόσει σου, *& pones gladium in gula tua*. Th. θήσεις μάχαιραν τῷ λάρυγγί σου, *pones gladium in gutture tuo*] Κατάποσις ab aliis exponitur *faucium meatus*, & ab aliis *degluttiendi meatus*. Lex. V. Κατάποσις, *vorago*. ¶ *In gutture tuo*, sic Hier.

3. וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים. A. Th. καὶ αὐτὸς ἄρτος ψευσμάτων, *& ipse panis mendaciorum*.

4. אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר. A. Μὴ κοπία τοῦ πλουτῆσαι, *Nè labora ut ditescas*. ¶ מִבִּינָתְךָ. A. Th. ἀπὸ τῆς συνέσεώς σου *à prudentia ista tua*. ¶ חֲדָל. Th. παῦσαι *cessa*.

5. יָעוּף הַשָּׁמָיִם. A. S. Th. καὶ πετασθήσεται εἰς τὸν οὐρανὸν, *& volabit in cœlum*.

6. רַע עָיִן. Lxx ἀνδρὶ βασκάνῳ *invido*. Schol. πονηροφθαλμῷ *maligni oculi*] i. Avaro. ¶ לְמַטְעַמֹּתָיו. A. S. τῶν ἐδεσμάτων αὐτοῦ *cibos ejus*.

7. שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ. S. εἰκάζων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ *conjectans animo suo*] Vel *conjiciens*. Hier. *in similitudinem arioli & conjectoris*. Gen. 26. 12. מאה שערים. A. ἑκατὸν εἰκασμῶν. Apud Magistros שער, *conjicio*, εἰκάζω.

10. אַל תַּסֵּג. S. μὴ μετακινήσῃς *nè dimoveas*] Vel *transmoveas*. Scripsi μετακινήσῃς, sensu ità postulante, cùm in ed. Rom. reperissem μετανικήσῃς, tanquam à μετανικάω *devinco*, quod nescio an usitatum sit Græcis.

11. כִּי גֹאֲלָם חָזָק הוּא יָרִיב. A. S. Th. ἀγχιστεὺς αὐτῶν ἰσχύων, αὐτὸς δικάσεται, *propinquus illorum robore valens, ipse judicabit*] *Disceptabit*.

12. אִמְרֵי דָעַת. A. S. Th. λόγοις γνώσεως *sermonibus scientiæ*.

16. וְתַעֲלֹזְנָה כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים. S. Καὶ γαυριάσουσιν οἱ νεφροί μου ἐν τῷ λαλεῖν τὰ χείλη σου εὐθῆ. *Et exsultabunt renes mei cùm loquentur labia tua rectum*. A. - - - εὐθεῖα *recta*] Εὐθῆ, accusativus ab εὐθὺς, qui & in Ecclesiaste invenitur, & apud Damascenum. Licet etiam vertere εὐθῆ *recta*, ut sit pluralis à sing. εὐθές. ¶ Εὐθεῖα, suspectum. Quid si εὐθείας ut ὁδοὺς aut aliquid simile subaudiatur?

18. לֹא תִכָּרֵת A. S. οὐκ ἐξολοθρευθήσεται *non exscindetur*.

19. בַּדֶּרֶךְ. A. S. Th. ἐν ὁδῷ *in via*.

20. בְּזֹלְלֵי בָשָׂר לָמוֹ. Th. ἐν συμβολοκοποῦσι κρέας ἐν ἑαυτοῖς, *in iis qui symbolam dant carnem inter sese*.

21. זוֹלֵל. A. S. Th. συμβολοκόπος *symbolam dans*] i. Comessator, lurco.

23. ※ אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה. Ἀλήθειαν κτῆσαι, καὶ μὴ ἀπώσῃ σοφίαν καὶ παιδείαν καὶ σύνεσιν, *Veritatem compara, & nè repellas sapientiam aut disciplinam aut intelligentiam*.

26. תִּרְצֶנָה. S. θελησάτωσαν *velint*] i. תִּרְצֶנָה. Nunc legunt תִּצֹּרְנָה, i. *conservent*.

27. כִּי שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה. S. Ὅτι ὄρυγμα βαθὺ πόρνη, *Quoniam fossa profunda, meretrix*. ¶ נָכְרִיָּה. S. ἀλλοτρία *aliena*. Th. ξένη *peregrina*.

28. וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף. Th. καὶ ἀσυνθετοῦντας ἐν ἀνθρώποις ἀπαλλάξει, *& prævaricatores inter homines immutabit*.

29. חִנָּם. A. S. Th. δωρεὰν *gratis*. ¶ חַכְלִלוּת. A. καθαροὶ *puri*. S. χαροποὶ *cærulei*.

30. לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ. Th. οὐ τοῖς ἐξερχομένοις τοῦ ἐξερευνῆσαι κεράσματα, *non egredientibus scrutari mixturas*.

33. תַּהְפֻּכוֹת. S. στρεβλὰ *tortuosa*.

34. וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב. A. S. Th. καὶ ἔσῃ ὥσπερ κοιμώμενος, *& eris ut qui cubat*] Sive *dormit*.

35. הִכּוּנִי. Schol. ἔτυψάν *verberarunt*. ¶ הֲלָמוּנִי. Th. ἀνεκρότησάν με. ¶ אָקִיץ. A. S. Th. ἐξυπνισθήσομαι *expergiscar*.

GRO-

GROTIUS.

4. **N**Oli *laborare ut diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum*] Pro *laborare* rectiùs verteris *fatigari*. Ità enim sæpe sumitur יגע. Aquila hîc, Μὴ κοπία. Et *prudentiam* intellige consilia rei augendæ. Est idem sensus qui apud Lucillium in Græco Epigrammate,

> Εἰ μὲν ζῇς ἐλάφου τανυὸν χρόνον ἠὲ κορώνης,
> Συγγνώμη πλεῖστον πλοῦτον ἀγειρομένῳ·
> Εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν οὓς αὐτίκα γῆρας ἰάπτει,
> Μή σέ γ' ἀπειρεσίων οἶστρος ἕλῃ κτεάνων·
> Μὴ σὺ μὲν ἀτλήτοισιν ἐν ἄλγεσι θυμὸν ὀλέσσῃς,
> Χρήσωνται δ' ἄλλοι σοῖς ἀγαθοῖς ἀνέδην.

6. *Nè comedas cum homine invido*] Heb. *Nè comedas panem oculi mali*. Vide quæ ad Matth. 20.15.

10. *Nè attingas parvulorum terminos*] Heb. *Nè moveas terminum seculi*: i. veterem, ut 22.28. Ovidius ad Terminum,

> *Omnis erit sine te litigiosus ager.*

27. *Fovea enim profunda est meretrix*] Vide quæ suprà 5.15. Anaxilaus.

> Ἡ δὲ Φρύνη τὴν Χάρυβδιν οὐχὶ πόρρω που ποιεῖ;
> Τόν τε ναύκληρον λαβοῦσα καταπέπωκ' αὐτῷ σκάφει.

¶ *Puteus angustus aliena*] Adultera. Difficiles exitus.

33. *Oculi tui videbunt extraneas*] Meliùs *extranea*. Res miras videre tibi videberis,

> *Et geminum Solem, & duplices consurgere Thebas.*

34. *Et eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clavo*] Heb. *Et eris sicut dormiens in medio mari* (i. in insula fluctibus undique concussa) aut *sicut jacens in summo mali*, i. ut nunc loquuntur, *in galea navis*, ubi maxima est agitatio.

CAP. XXIV.

MUNSTERUS.

1. **N**E *æmuleris*] Exponunt hîc Hebræi *æmulari* pro חמד *complacere* & התחבר *associari*: & est sensus, Noli habere consortium cum malis hominibus, sed occupato te cum sapientia, & instaurabitur domus tua, & implebuntur promptuaria tua omnibus bonis.

7. *Sapientia altiores sunt stulto*] Sapientia est res arida stulto. Desperat homo stultus sese posse consequi sapientiam, quòd putet illam esse supra captum suum, aut quòd nolit vim facere innatis malis concupiscentiis. *Non* enim *transit sapientia in animam malevolam*. ¶ *In porta non aperit os suum*] Per *portam* intellige consessum sapientum & Judicum.

8. *Autorem scelerum*] Vel *magistrum & fabricatorem malorum consiliorum*.

10. *Si dissolutus es*] *Si in tribulatione animo fractus es per impatientiam, exiguum est robur tuum*. Alii sic interpretantur, *Si negligens es ad acquirendum sapientiam, cùm venerit dies tribulationis, infirma erit virtus tua ad resistendum tentationi*.

11. *Qui rapiuntur ad mortem*] Sub. *sine culpa sua*, & qui nihil morte dignum egerunt, *hos libera*, si tibi constat de innocentia eorum: nec dicas, *Non novi eos*, nec scio num commeruerint mortem an non, satis est tibi testimonium *conscientiæ* tuæ quod Deus *intuetur*. Et sicut Deus *custodit animam tuam*, ità quoque tu debes conari ut protegas vitam proximi tui: alioquin Deus *reddet tibi juxta opus tuum*.

13. *Comede mel*] Sensus est, Sicut dulcia & pinguia corpori grata & sapida sunt, ità sapientia diligentibus eam supra modum dulcescit.

14. *Erit tibi novissimum*] Præcedenti capite expositum est.

16. *Septies enim cadit justus*] Hebræi referunt ad mox præcedentem versum, ut sit sensus, *Noli insidiari justo*: *nam etsi cadat septies*, h. e. multoties, *in tribulationes, adjutus tamen manu Domini resurgit*; juxta illud Psaltis, *Multæ sunt tribulationes justorum, & ex omnibus liberat eos Deus*.

18. *Avertátque iram suam*] Quidam subaudiunt, *& irascatur contra te*.

20. *Novissimum*] Hebræi per hoc intelligunt sobolem; & per *lucernam* intelligunt exstinctionem vitæ ante tempus.

22. *Et exitium utriusque*]. Quod Deus & Rex transgressoribus inferre possunt; hoc nemo novit. Standum igitur est in timore Domini & Regis.

24. *Qui dicit impio, Justus es*] h. e. Qui pessimam causam nititur bonam facere, *huic omnes maledicunt* in quibus vel una mica est probitatis. Qui verò rectè judicat, hujus *labia* passim populus cupit *osculari*.

27. *Præpara foris*] Docet ut in primis ea curemus quæ magis sunt necessaria, ut non præposterus ordo in rebus gerendis servetur. Porrò verbum עתדה exponitur hîc pro הזמין *in tempore facere*.

33. *Modicum dormiendum*] Hunc versum cum sequente explanavi suprà cap. 6.

VATABLUS.

1. **N**E *æmuleris* אל תקנא] Vide c. 23.17.

2. *Rapinam* שוד] *Desolationem*; *vastationem*. ¶ *Et iniquitatem* ועמל] *Et in labore*: subauditâ præpositione: i. fictè, & propterea cum molestia.

3. *Et intelligentiâ stabilietur* ובתבונה יתכונן] *Et per prudentiam dirigetur*; fiet firma.

4. *Et scientiâ* ובדעת] *Et per scientiam*.

5. Est *in fortitudine* בעוז] *Pollet viribus*. Alii, *in potestate est*: i. plurimùm valet autoritate. ¶ *Roborat vires* מאמץ כוח] *Prævalet robore*. Vel, *fortificat vires*, sub. *suas*: i. subinde crescit autoritate.

6. *Consiliis* בתחבולות] *Industriis*.

7. *Excelsa* ראמות] *Ardua*: i. juxta opinionem stulti, sapientiæ sunt in loco ad quem pertingere non potest: h.e. desperat se posse assequi sapientiam; propterea in conventu sapientum, qui fit *in porta*, nè hiscere quidem audebit.

8. *Virum cogitationum*, &c. בעל מזמות יקראו] *Magistrum cogitationum vocare solent*. Fut. Heb. pro præs. Gallicè, *songe malice*.

10. *Remissus fueris* התרפית] *Dejecto animo fueris*. Alii, *negligens fueris*. ¶ *Angusta erit fortitudo tua* צר כוחכה] i. Non poteris ferre tribulationem.

11. *Eruere eos qui*, &c. הצל לקוחים ונו'] Versus iste junctus sequenti, hoc ordine legendus, posteriora præponendo, *Si contineas te quominus eruas eos qui rapiuntur ad mortem, & eos qui ultro pergunt ad occisionem, Quando dices*, &c.

12. *Si dixeris* כי תאמר] *Quando dixeris*. ¶ *Qui ponderat* תוכן] *Qui perpendit*.

14. *Merces* אחרית] *Finis*, i. præmium. Præmium censetur nomine *finis*, quòd præmium detur in fine operis. Vide idem c. 23.18.

15. *Accubitum ejus* רבצו] *Cubile ejus*; *quietem ejus*: i. locum in quo solet habitare.

16. *Septies cadit* שבע יפול] Ad verb. *septem* (sub. *vicibus*) *cadet*: q.d. frequenter discrimini objicitur, & evadit periculum justus, ut Psal. 34.19. *Multæ tribulationes justi*, &c. impii verò primo quoque periculo solent corruere.

19. *Nè commercium habeas cum malignis* אל תתחר במרעים] *Nè ineas amicitiam cum malignis*. Alii, *Nè æmuleris malignantes*. Vel, *Nè contendas studio quodam imitandi scelestos*. Alii, *Nè succenseas propter malos*. Vide Psal. 37.1.

20. *Finis* אחרית] Propter quem scilicet creatus est: i. vita æterna. ¶ *Lucerna* נר] i. Vita: q.d. peribunt ante tempus. Vel, splendor divitiarum.

21. *Mutantibus sese* עם שונים] i. Inconstantibus. Alii, *iterantibus*, sub. *iniquitates suas*. Alii, *cum declinantibus*. Alii, *cum iis qui deficiunt*, sub. *à timore ejus*.

22. *Con-*

22. *Consurget contritio eorum* יקום אידם] *Erumpet calamitas eorum: emerget interitus.* Vox Hebræa איד significat idem quod sequens פיד *contritionem, afflictionem, eventum malum, exitium.* ¶ *Amborum,* &c. שניהם מי יודע] i. Quis indicabit ruinam quam ambo [i. Deus & Rex] inferent?

23. *Non* est *bonum* בל טוב] Itá circumloquuntur Hebræi superlativum, pro, *est pessimum.*

25. *Sed increpantibus,* &c. ולמוכיחים ינעם] *At cum his qui corripiunt bene agetur,* vel *præclaré.* Alii, *Qui autem arguunt, in his delectatur,* sub. *Deus.* ¶ *Boni* טוב] Sing. pro plur. *bonorum*: i. felices erunt. Vel *boni,* sub. *viri.*

26. *Labia deosculabitur* שפתים ישק] i. Os, faciem, & non tantùm manum, aut aliam corporis partem: q. d. Qui verax est, habetur eo loco ut non solùm admittatur ad osculum manûs, sed in arctam amicitiam recipiatur. Alii, *Labia* illius *osculabitur* omnis homo *qui respondet sermones rectos.* Alii, *Siquis aptè respondet, perinde est acsi labiis oscularetur.*

27. *Præpara* הכן] *Dirige. Studiosè age.* ¶ *Et præpara illud in agro tuo* ועתדה בשדה לך] *Et cole agrum tuum.*

28. *Mendax* חנם] Ad verb. *gratis, sine causa.* ¶ *Et nè allicias,* &c. והפתית בשפתיך] Ad verb. *Et numquid allicies* (aut *persuadebis*) *labiis tuis,* sub. *ut ferat falsum testimonium?* In hac significatione verbum Hebraicum est tertiæ conjugationis. Doctus inter Hebræos scribit verbum esse quintæ conjugationis, à פתת *attrivit, fregit, contrivit,* & tunc sensus est, *Et nè atteras labiis tuis,* i. falso testimonio labiorum tuorum, *proximum tuum.*

29. *Viro* לאיש] *Unicuique.*

30. *Pigri* עצל] *Desidis, veternosi.*

31. *Spinæ* קמשונים] *Urticæ.* Quidam vertunt, *Et ecce versus erat totus in urticas.* ¶ *Et clausura* ונדר] *Et sepes.* Alii, *& maceria.*

32. *Posui cor meum* אשית לבי] Hebraismus, pro *adverti animum meum.* Alii, *altâ mente reposui.*

33. *Pusillum somni* מעט שנות] Hi duo versus leguntur suprà 6. 10.

34. *Scutatus* מגן] Ad verb. *clypei,* i. armatus clypeo.

CASTALIO.

16. NAm *licèt septies*] Itá alicubi Interpres hunc locum explicuit. Etiamsi in plurima pericula cadant justi (qualia eis impii creare solent) tamen evadunt: Itaque frustrà eis insidiere. In qua notione *casûs* nomen in sequenti versu ponitur; i. non pro *peccato* accipitur, sed *malum aliquod Dei irâ illatum* significat. Itá quoque Latini res adversas *casus* appellant.

20. *Impiorum lux exstinguetur*] i. Genus.

22. *Incognita omnibus utriusque sævitia*] Jovæ & Regis.

26. *Labra deosculabitur*] Scilicet aliorum: h. e. alii eum deosculabuntur præ amore.

CLARIUS.

1. NE *amuleris viros malos*] Hebræi exponunt hîc *æmulari* pro *obsequi & associare se,* & est sensus, Noli habere commercium cum hominibus malis, sed occupato te cum sapientia, & instaurabitur domus tua, & implebuntur promptuaria tua omnibus bonis.

7. *Excelsa stulto sapientia*] Desperat homo stultus se posse consequi sapientiam, quòd putet illam esse altiorem quàm ut apprehendi possit, aut quòd nolit vim facere innatis malis concupiscentiis. *Non* enim *pervenit Sapientia ad animam malevolam.* ¶ *In porta non aperiet os suum*] Per *portam* intellige consessum sapientum & Judicum.

10. *Si desperaveris*] Quidam sic interpretantur, *Si in afflictione animo fractus es per impatientiam, exiguum est robur tuum.* Alii sic, *Si negligens es ad acquirendam sapientiam, cùm venerit dies afflictionis, infirma erit virtus tua ad resistendum tentationi.*

11. *Qui ducuntur ad mortem*] Sub. *sine culpa sua,* & qui nihil morte dignum egerunt, *hos libera,* si tibi constat de eorum innocentia: nec dicas, *Non novi eos,* nec scio commeruerintne mortem, an non. Satis est tibi testimonium *conscientiæ* tuæ, quam Deus *intuetur.* Et sicut Deus *custodit animam tuam,* itá quoque tu conari debes ut protegas vitam proximi tui, alioqui Deus *reddet* tibi *juxta opus tuum.*

13. *Comede, fili mi, mel*] Sicut dulcia & pinguia corpori grata & sapida sunt, itá sapientia diligentibus eam supra modum dulcescit.

16. *Septies enim*] Hebræi referunt ad mox præcedentem versum, ut sit sensus, *Noli insidiari justo, nam etsi cadat septies,* h. e. sæpius, *in afflictiones, adjutus tamen manu Domini resurgit*; juxta illud Psaltis, *Multæ afflictiones justorum, & de omnibus iis liberavit eos Dominus.*

18. *Et auferat ab eo*] Atque in te transferat scilicet.

19. *Nè contendas cum pessimis*] Vel, *Nè æmuleris malignos.*

20. *Non habent futurorum spem mali*] Alius vertit, *non erit novissimum malo:* & per *novissimum* intelligunt Hebræi sobolem: & per *lucernam exstinguendam* intelligunt exstinctionem vitæ ante tempus.

21. *Time Dominum*] Sensus est, Regem quidem timendum esse, sed Deum priùs; & nè metu Regis discedatur à Domino. ¶ *Cum aliter agentibus*] Heb. *cum variantibus,* vel *mutantibus.*

22. *Ruinam utriusque*] Vel, *exitium utrius,* quod scilicet Deus & Rex transgressoribus inferre possunt, hoc nemo novit. Standum est igitur in timore Dei & Regis.

23. *Hæc quoque sapientibus*] Sub. *dicuntur.*

26. *Labia deosculabitur*] Labia illius osculabitur omnis homo qui respondet sermones rectos, quod contrà fit in iis qui injustæ causæ favent, & *dicunt impios, Justus es.*

27. *Præpara foris*] Docet ut in primis ea curemus quæ magis sunt necessaria, ut nè præposterus ordo in rebus gerendis servetur.

33. *Parùm dormies*] Hanc sententiam & ejus explicationem habes suprà cap. 6.

R. BAYNUS.

NE *æmuleris viros malos, nec desideres esse cum illis.* Heb. *Nè æmuleris viros mali. Quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorum loquuntur*] Quod superiùs dicere instituerat hoc in loco absolvit. Nam paulò superiùs lectum est, *Nè æmuletur cor tuum peccatores,* quod exponendo addit, *nec desideres esse cum illis.* Quos superiùs *peccatores,* hoc in loco appellat *viros mali,* qui malum facere gaudent & student; juxta id quod sequitur; ¶ *Quia rapinas meditatur cor eorum*] Qui sapientiæ studiosus est & virtutis, ab hujusmodi hominibus quàm alienissimus esse debet. Ignara & indocta juventus putat aliquando fortunatos & felices qui sine labore & sudore ad maximas opes perveniunt, per *fraudem* & *rapinam*: sed hæc prosperitas non est *imitanda* neque *desideranda.* Socius & particeps cum istis non erit *filius sapiens,* cùm *cor istorum meditetur rapinam* & *injuriam* facere, contra præscripta legis Divinæ; *mens* verò *justi meditabitur obedientiam,* c. 15. In primis refert quibuscum versetur & assuescat juvenis. Ab omni consortio fortassis malorum cohiberi non potest, sed ab his qui nihil aliud crepant quàm *injurias* & *rapinas* declinare debes, nè captus lucro discas rapinis & injuriis compendia facere, cùm videas illorum familias auctas rebus malè partis. Sed finem spectare oportet, nam non *rapinâ* sed *sapientiâ* augetur res familiaris; juxta id quod sequitur,

3, 4. *Sapientiâ ædificabitur domus, & prudentiâ roborabitur,* (vel *intelligentiâ stabilietur*) *In doctrina replebuntur cellaria universa, substantiâ pretiosâ & pulcerrimâ.* Heb. *Et per scientiam cubicula replebuntur omnibus divitiis pretiosis & pulcris*] Quamvìs de domo spirituali, quam Spiritus S. inhabitat, hæc pleniùs intelligenda sint, quam *sapientiâ* Dei & *intelligentiâ* Divinæ legis quisque in

in corde suo *construere* debet, & *pretiosis opibus* virtutum *secretiora* sui cordis *implere*, possunt tamen & de re domestica, de liberorum procreatione ac educatione, cum eleganti rerum copia & ornatu, quæ viro sapienti, qui suâ conditione contentus esse novit, nunquam deerunt, præsertim qui justo labore & providâ prudentiâ suis rebus prospicit; quemadmodum sequitur,

5, 6. *Vir sapiens fortis est, & vir doctus robustus & validus*. Heb. *Vir sapiens in robore, & vir scientiæ roborat virtutem*, sive *vires*. *Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus ubi multa consilia*. Heb. *Quia consiliis facies bellum tibi, & salus in multitudine consiliariorum*] Non *rapinâ* neque *iniquitate* sed *sapientiâ* & *viribus* erigitur domus & sustinetur familia. His duabus virtutibus, *Sapientiâ* & *Robore*, familia rectè administratur: ut ex superioribus juxta Hebræos pendeat, *In fortitudine* (vel *per robur*) *ædificabit domum suam vir sapiens, & vir scientiæ roborabit vires*, vel, *vir per scientiam suam roborat vires suas*. q. d. Vires absque sapientia non sunt firmæ neque sufficientes, nè in his quidem rebus quæ viribus potissimùm administrandæ videntur. Nam *consiliis* & cogitationibus *facies bellum* potiùs quàm viribus. Qua de re superiùs disseruimus. ¶ *Et salus ubi consiliarii multi*] Sensus est, quòd in bello potiores partes sunt viribus animæ tribuendæ; h.e. vires animæ plus valent quàm corporis: *& salus*, h.e. victoria, magìs pendet ex prudente consilio quàm ex multitudine militum: ut intelligamus ante multa secula in nostris codicibus definitum quod Salustius *inter sapientes hujus mundi diu deliberatum fuisse* testatur. Aliter, *Consiliis facies tibi bellum*, h.e. Consiliis non viribus lites & controversias dissolve. Nam eâ ratione erit utrinque *salus*. Quòd si viribus & violentiâ res agatur, nulla salus corporum neque sanitas animarum esse potest, ubi utrinque cadunt & trucidantur innumeri mortales. Summa est laus sapientiæ, cujus ubique est maximus usus, tum in pace tum in bello, in privatis & publicis rebus. In genere dictum videtur, *salus in multitudine consiliariorum*: q. d. Quicquid aggredieris viribus tantùm corporis, sive in cura domestica, quam nos intelligimus in *ædificatione domûs* & *repletione cubiculorum*, sive in administratione reipublicæ, quamvìs viribus aliquando fortassis sit agendum, tamen *plurimorum* sapientum moderatis *consiliis* omnia meliùs & augentur & conservantur quàm armorum strepitu & truculentiâ. Quod denique de bello dictum est, de quacunque controversia cum hoste intelligi potest. *Nobis* enim *non est colluctatio adversùs carnem & sanguinem* solùm, *sed adversùs principes & potestates*, Ephes. 6. in quo prælio non nostris viribus est agendum, sed Dei sapientiâ, & consiliis quæ suggerit Spiritus.

7. *Excelsa stulto est sapientia, in porta non aperiet os suum*] Hebræus sermo pluralis est, *Excelsæ sunt stulto sapientiæ*. De pluribus quoque Sapientiis fuit sermo cap. 9. quas vel varios justitiæ gradus vel varias virtutes & charismata intelligimus: de quibus Esa. 11. *Et requiescit super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ & intellectûs, Spiritus consilii & fortitudinis*, & quæ sequuntur. *Stultis* hominibus, qui terrena sapiunt, *sublimis est admodum sapientia*, & veluti in eminentiore loco quàm ut possint eò pertingere: ut scriptum est c. 8. *Sapientia clamitat in summis excelsisque verticibus*. Celsitudo virtutum intelligitur, quæ veluti ab alto despicit divitias & voluptates; in quibus cùm stultus versetur, totus gravis & terrenus, *gravato* videlicet *corde crapulâ & ebrietate* (de quibus modò dictum est) *& curis hujus vitæ*, Luc. 21. ad sapientiam adspirare non potest. *Animalis homo non sapit ea quæ sunt Dei*, 1 Cor. 1. ¶ *In porta non aperiet os suum*] Cùm sapientiæ non sit particeps stultus, non potest cum sapientibus conversari. Solent sapientes sedere *in porta* civitatis, inter quos stultus cogitur tacere. Aliter, *In porta non aperiet os suum*, in judicio videlicet, ad seipsum defendendum. Et refertur ad superiora, *Consiliis bellum facies tibi*: q. d. Hic stulti non possunt sapienter litigare, & adversarios vincere inter Judices & sapientes, qui stulto imponunt silentium, & reum esse judicant. Aliter, *Sapientiæ sunt excelsæ stulto*, & reconditæ, videlicet in Sacris libris, ad quorum lectionem & intelligentiam non possunt attingere nisi sapientes in Christo, qui *ædificant domum supra petram*, Math. 7. Nihil impedit quò minùs intelligamus aliquos esse usqueadeo simplices & obtusos corde ut non possint prudentiam assequi talem per quam digni habeantur inter consiliarios connumerari, vel rerum gubernacula tractare cum sapientibus. R. Salomon vocem Hebræam ראמות aliter interpretatur, nempe ut accipiatur pro *lapide pretioso*; juxta illud Job. 28. ראמות ונביש *Coralia & gabis*: & erit sensus, Stultos putare sapientias rarissimas esse, neque posse comparari, sicut lapides aliquot pretiosi, qui magno constant nec facilè inveniuntur: idcirco desperantes avertunt animum à sapientia, & ob id nunquam pervenient ad eum honoris gradum ut *in porta* cum sapientibus sedeant & de rebus magnis decernant.

8, 9. *Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur*. Heb. *Cogitantem mala facere, dominum malarum cogitationum vocabunt. Cogitatio stulti peccatum est, & abominatio hominum detractor*. Heb. *Mala cogitatio stulti est peccatum, & abominatio est homini derisor*] Quanta sit laus Sapientiæ, sine qua nihil rectè geritur, superiùs ostensum est. Quanta Stultitiæ ignominia, etiam apud homines, his versiculis significatur. Primò, ut dictum est, *inter sapientes os aperire non audet*; sed dum deprehenditur *malum cogitare*, vel potiùs *cogitabundus ut malum inferat* aliis, malum nomen sibi acquirit, & à sapientibus, qui *sedent in porta*, בעל מזמות *Bahal Mizimmoth* vocatur: h. e. *autor*, vel *inventor*, *malarum cogitationum*, q. d. A malefaciendo quàm alienissimus esse debes: Nam vel *cogitare malum facere*, quamvìs secretè, reddit hominem infamem apud sapientes, qui possunt etiam, adinstar Dei, vel cordis secreta introspicere. Et sensus erit Sapiente dignus, ostendens stultum nè suas quidem cogitationes celare posse à sapientibus, apud quos malè audit & afficitur ignominiâ *qui aliis malefacere studet*. Causam reddit, ¶ *Cogitatio stulti peccatum est*] Quod sapientibus odiosum est & infame, vel *Cogitatio stulti ad peccatum ducit*: q. d. Sunt impotentes stulti, & nè suarum quidem cogitationum domini; sed statim ubi quid cogitaverint palàm faciunt, atque ità peccatum illorum innotescit & stultitia. Aliter, *Qui cogitat stultitiam* vel *sequitur cogitationem stultitiæ, peccatum*, sup. *erit illi*, vel *ad peccatum perveniet*. Et hinc est quòd non sine causa malè audit apud sapientes. Aliter, *Qui cogitat malum facere, quem solent vocare dominum malarum cogitationum, cogitatio illa sola, quæ à stultitia procedit, est peccatum*. Prior expositio est melior. ¶ *Abominatio hominis est derisor*] h. e. Is quem omnes homines exsecrantur. Erit denique sensus utriusque versiculi ut intelligamus duplicem Stultitiam; alteram, *quæ malum facere cogitat & studet*, quam sapientes condemnant, quòd *stulta cogitatio sit magnum peccatum*; alterâ, quæ *deridet* aliorum dicta vel facta, & illa est omnibus *exsecrabilis*. Aliter, *Cogitatio stultitiæ peccatum*, h. e. ob solam cogitationem damnatur stultus & reus efficitur: cui si accidat *derisio*, quâ facta aliorum honesta damnat & deridet, fit *abominabilis hominibus*. Aliter, *Cogitatio est peccatum stulto*, cùm non possit perficere cogitationem suam.

10, 11, 12. *Si desperaveris lapsus in die angustiæ, minuetur fortitudo tua*. Heb. *Si remiseris* (vel, *te remissum feceris*) *in die angustiæ, angusta erit fortitudo tua. Erue eos qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum, liberare nè cesses. Si dixeris, vires non suppedtant, qui inspector est cordis, ipse intelligit: & salvatorem animæ tuæ nihil fallit, reddètque homini juxta opera sua*. Heb. *Eripe eos qui capti sunt ad mortem & qui declinant ad necem: si cesses, dices enim ecce non novimus hunc, numquid qui diriget corda ipse intelliget, & qui custodit animam tuam, ipse cognoscet & reddet homini juxta opus suum?*] Opera Charitatis sub præcepto Sapientiæ continentur. Nam per *angustiam* quamcunque fratrum necessitatem intelligimus, in qua succurrenda quicunque *remissus est* & osten-

ostendit se *viribus destitutum* cùm non sit, *in sua angustia carebit viribus*. Quod dictum est in genere de quacunque *angustia*, intelligitur de ea quæ est omnium maxima, nempe angustia in *morte*, dicendo, ¶ *Eripe captos ad mortem*] *In carcere eram, & venistis ad me*, inquit autoritas Euangelica, Matth. 25. Interpellare pro reis, aut iis qui per injuriam & calumniam publicâ tenentur custodiâ, non est cujuslibet: Magnorum virorum est & eorum qui autoritate pollent apud Judicem intercedere, vel captivos redimere, & ad mortem destinatos ab extrema eripere angustia. Hoc ut probi viri & sapientis est, inquam, ità in alieno periculo cessare, alienas non dolere vices, inhumanum est & crudele plusquam dici potest. Quod Scriptura innuit dicens, ¶ *Nè cesses*] Heb. *Si cesses*, vel *prohibeas teipsum*, *nè hoc facias*, sup. *tibi erit angustia, in qua remissus erit qui opem ferat tibi*. Alii legunt per interrogationem, *Num prohibebis te ab ope ferenda in angustia, quando ad interfectionem quis trahitur?* q. d. *Absit*. Sed meliùs pendet hæc ultima clausula, ut sit sensus, *Si cohibeas te in angustia aliena: cùm dixeris, Sanè non novi hunc*, &c. Aliter, *Si prohibueris à morte innocentes, qui rapti sunt ad mortem, erit etiam qui te eripiat. Si dixeris, Sanè non novi eum.* Qui *remissi* sunt, & necessitati suorum succurrere recusant, multa solent causari: & cùm hominibus rationem reddiderint, se putant charitatis legibus satisfecisse, ut e. c. dicentes, *Non novi hunc hominem*, vel *Non novi causam illius qui ductus est ad mortem; & hinc est quòd in angustia illius non sum solicitus*. Hujusmodi fortassis excusatio hominibus utcunque satisfecerit: verùm Deus, *qui corda & dirigit & novit*, sive *intelligit*, nihil ignorat; *ipse qui custodit animam tuam*, satis *novit* animam tuam: q. d. Nè dicas, *Non novi hunc*. Qui ignorat, ignorabitur. Deus omnes novit, & tuas vires & alterius necessitatem & angustiam, & hæc notitia tibi satisfacere debet. Tibi non debet esse ignotus qui Deo cognitus est, cujus causâ egentibus succurrendum est. Si vis tuam animam & vitam à Deo servari, alios à morte conaberis eripere. Et quamvìs hâc ratione sis satis obæratus, nempe, cùm Deus, qui omnes *intelligit*, *tuam servet vitam*; tamen insuper, quò magis animeris, præmium aliquando dabit, non tibi modò, sed omnibus *hominibus: unicuique reddet juxta opera sua*, ut inquit Paulus, Rom. 14. *Stabimus enim omnes ante tribunal Christi*. Et ab angusta & severa Judicis sententia eripieris, si nunc operam dederis ab *angustiis* & *morte* afflictos *defendere*. Sed à corporali *angustia*, ut dicere institueram, miseros *eripere* non est omnium, sed potentiâ, opibus ac autoritate pollentium: verùm peccatorum animas, quæ ad mortem & mactationem ligatæ tenentur, & angustiis premuntur, eripere omnium est conari, vel admonitione sanâ, vel exemplo vitam corrigendi, aut precibus ad Deum sedulis, vel denique quacunque aliâ ratione. In eo locum habebit illud, *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, servabit animam ejus à morte*, Jac. 5.

13, 14. *Comede, fili mi, mel, quoniam bonum est, & favum dulcissimum gutturi tuo.* Heb. *Palato tuo. Sic & doctrina sapientiæ animæ tuæ, quam cùm inveneris habebis in novissimo spem, & spes tua non peribit.* Heb. *Sic scientia sapientiæ animæ tuæ: si inveneris, & erit spes, & exspectatio tua non excidetur*] Elegantissimâ similitudine partim admonet filium suum ut in perdiscenda sapientia sese oblectet, partim corripit eos qui rebus amœnis & corpori jucundis magis capiuntur quàm virtutibus, in quibus non solùm consolationem habere licet in præsenti, sed spem certam in futuro. Contrà, hujus vitæ voluptates, ut sint quamlibet jucundæ, tamen sunt momentaneæ. *Comede, fili mi, mel*] q. d. *Si comedas mel, eò quòd bonum & suave sit, multò magis scientia sapientiæ dulcis est animæ.* Vel legendum erit, *Sic disce sapientiam*: ut *disce* respondeat verbo *comede*, & *sapientia melli* sive *favo*; *palato* denique respondeat *animæ*. Et hactenus similitudo quadrat. Porrò quod sequitur, *Si invenias*, sup. *sapientiam*, indicat arduam esse Virtutem, & difficilem inventu Sapientiam; *mel*, h. e. illecebras hujus vitæ, inventu faciles & ubique obvias: sed *est finis*, vel *erit merces, & exspectatio, quæ non excidetur*, sapientibus videlicet, h. e. his qui juventutem in perdiscenda sapientia & investiganda consumunt. *Erit spes*, vel, *merces, longa vita*, ut exponunt Hebræi, vel *posteritatis & filiorum*. Nos cum Paulo præsentem & futuram in virtute consolationem intelligimus, ut scribitur, 1 Tim. 4. *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ*. Dulcedo verò mellis & omnium carnalium voluptatum amaritudinem quandam relinquit; si quid dulcedinis habent, citò evanescit.

15, 16. *Nè insidieris & quæras impietatem in domo justi, neque vastes requiem ejus.* Heb. *Non insidiaberis, impie, habitaculo justi, neque vastabis accubitum ejus. Septies enim cadet justus, & resurget: impii autem corruent in malum*] Hæc quoque ad spem virtutis spectant. Nam cùm major sit numerus eorum qui voluptatibus corporeis vacant quàm qui inveniendæ sapientiæ studeant, non videntur boni sine periculo vivere inter tot hostes virtutis & justitiæ. Hos iterum consolatur Sapiens, jubens bonam spem habere: sed novo sermonis genere per Apostrophen impium alloquitur, admonens nè quid moliatur adversùs justum, dicens, *O impie, noli insidias ponere contra domum justi*: q.d. Ea est justitiæ laus & integritas ut nemo possit eam aperto Marte oppugnare: *per fraudem & insidias illius quietem perturbare* conatur *impius, & illius accubitum prædari*. Sunt qui per *mansionem* & *accubitum* idem intelligant: & erit sensus, Esse quosdam qui cùm justo non possint damnum inferre, nec eum avertere à justitia, illius *familiæ insidiantur & cubili*, h. e. vel uxori vel charis pignoribus. Et sunt qui per *accubitum* ovile intelligant; ut ad bona externa referatur. Juxta sensum mysticum *habitaculum justi* est Ecclesia Christi, contra quam *insidias ponere, & accubitum illius vastare* non cessat *Impius* ille cum membris suis, infidelibus & hæreticis, quos alloquitur Sapiens, non tam quòd spes sit eos velle sapientiæ præceptis obtemperare quàm ut justo consolationem præbeat, dicendo, ¶ *Nam septies cadet justus*] Numerus Septenarius quemlibet immensum numerum significat in Scripturis. Et *cadere* juxta Bedam & nostros ferè omnes est peccare, saltem levioribus quotidianisque peccatis, sine quibus nec justorum quisquam esse potuit in hac vita. Hebræi *casum* referunt ad pericula & damna quæ justis intentantur in hac vita, juxta illud, Ps. 34. *Multæ tribulationes justorum; sed ab omnibus liberabit eos Dominus*. Multa patiuntur *justi*, & crebrò in adversitates hujus vitæ *incidunt: sed surgunt* statim, vel erepti à Domino, sicut illi *eripuerunt eos qui ducti & capti sunt ad mortem*, ut ad superiora referatur; vel *surgunt*, h.e. animo eriguntur adversùs omnia mala, acceptâque consolatione resistunt. *Cæterùm impii corruentes in malum*, desperatione absorpti, non *surgunt* à malo, sed perpetuo dolore se cruciant & torquent. Prior expositio est melior; sed hæc posterior magis historica.

17, 18. *Cùm ceciderit inimicus tuus, nè gaudeas, & in ruina ejus non exsultet cor tuum. Nè fortè videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam*] *Nulli malum pro malo reddentes*, inquit Paulus. Quamvìs *insidias struant impii adversùs justum*, & injurias inferant, nihilominus tamen benevolentiam erga omnes servare oportet, & malorum potiùs vices dolere quàm velle injurias ulcisci. Et quamvìs in ultionem justorum *in malum* frequenter *corruant impii, non est* tamen *de ruina eorum lætandum*: magis autem dolendum quòd fecerint aliquid supplicio dignum. ¶ *Non lætaberis cùm ceciderit inimicus tuus*] Et quomodo Moyses cecinit, dicendo, *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est*, cùm Pharao submergeretur in mari Rubro; & omnes sanctorum voces nihil aliud clamant quàm vindictam de hostibus. Sed *de ruina inimici tui nè læteris*: de inimicis Dei & hostibus totius populi fortassis alia ratio est. Vel inimicorum & persecutorum fortassis pœnitentiam & conversionem optare debemus quamdiu vivunt, magis quàm interitum aut perditionem, Dei Opt. Max. imitantes benignitatem, qui *non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat*. Verùm ubi jam mortuum &

& prostratum cernimus, quod sine Divino nutu & providentia fieri non potest, in gratiarum actionem & laudem prorumpere licet cum gaudio, quandoquidem juxta Dei voluntatem esse prolatam sententiam tandem intelligimus. Et erit sensus, *In casu hostis nè læteris*, h.e. cùm adversi aliquid contigerit, nè videaris illi felicitatem hujus mundi invidere, quam Deus omnibus etiam pessimis hominibus aliquando largitur de sua ineffabili bonitate. In morbo igitur vel adversa fortuna *inimici tui noli lætari*: Sed *homo cùm sis, nihil humanum à te alienum putans*, de beneficiis Dei cuicunque collatis per charitatem lætari debes, de malis verò alienis ut de tuis dolere, cùm tui judicii nequaquam fuerit statuere quid quisque mereatur. Si *nemo novit an odio vel amore dignus sit ipse*, quantò minùs quid alii mereantur judicare poterimus? Quòd si per *ruinam inimici* peccati lapsum intelligamus, multò minùs lætandum est: nam quî poteris gaudere in his quæ Deo displicent? Prior expositio est melior. Sequitur, ¶ *Nè fortè videat Dominus, & malum sit oculis ejus*] Tu cùm videas supplicium sumi de inimico, gaudes, putans tuâ causâ illum dare pœnas, tuas injurias in eo vindicari; quod *oculis Domini displicet*. Nam de bonis non de malis alienis gaudere debemus. Hæc tua crudelitas in hominem Deum reddet propitium; & ergò eum in quem tu tantam exerces iram Deus erit placatus. Nam ut clemens Pater suos ipse castigare solet, sic alienam crudelitatem in suos non fert. Proverbium habet Charitatis præceptum insigne, & ferè nihil diversum ab illo Euangelico, *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt*, Matth. 5.

19, 20. *Nè contendas cum pessimis: nè æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem mali, & lucerna impiorum exstinguetur*] Alii, *Nè succenseas*. Aben Hezra אל תתחר, *Nè commisceas te*, vel *socium te præbeas, inter impios, ut facias juxta opera eorum*. Psal. 37. *Noli æmulari*: ubi Hieronymus, ut hoc in loco, *contendere* vertit. Et illic quidem videtur vel *contendere* vel *irasci* significare, cùm statim sequatur, *desine ab ira, & derelinque furorem*: & ad eundem sensum plurima pars Psalmi tendit. Verùm in hoc loco *æmulari* in bonam partem, ut superiùs frequenter, capi videtur, ex his quæ sequuntur, *non erit spes malo*. Prohibet igitur Sapiens nè quis impiorum felicitate illectus cupiat cum illis negotium habere, cum illis vivere, illorum imitari mores & studia. Nam incerta & inconstans est malorum prosperitas: ut scriptum est Psal. 37. *Adhuc pusillum, & non erit peccator*. ¶ *Non erit impio spes*] Vel *merces*. Heb. *Non erit finis*, vel *postremum*, h.e. id quod post opus dari solet, *non erit impio*: q.d. impius in hac vita præmium habet; ut in Euangelio Luc. 16. *Recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala*. ¶ *Lucerna impiorum exstinguetur*] Splendidus & clarus ob divitias inter homines habetur malus; sed hæc gloria evanescet. Aliter, Impiorum liberi quasi *lucerna* illorum intelliguntur, vel potiùs anima, quæ meritò *exstincta* dicitur, cùm non *fulgeat ut Sol*, quòd de justis scribitur Matth. 13. sed in tenebris conticescat. Proverbiũ est contra eos qui præsentem felicitatem futuræ præponunt, & impiorum æmulantur vitam, ut eorum prosperitatem momentaneam assequantur.

21, 22. *Time Dominum, fili mi, & Regem, & cum detractoribus nè commiscearis*. Heb. *Cum mutantibus* vel *iterantibus*. *Quoniam repentè consurget perditio eorum, & ruinam utriusque quis novit?*] Hi quoque duo versiculi cum præcedentibus in sensu conveniunt, videlicet, *Non esse imitandam malorum vitam, sed præcepta Dei & Regum edicta esse servanda: Non esse conversandum cum his qui immutant & diversum faciunt*. Nam quod nos habemus, *cum detractoribus nè commiscearis*, Hebraicè est, *cum mutantibus*, vel *iterantibus*, ut subaudiatur *iniquitates suas*. Mihi magis arridet, *nè miscearis cum his qui quicquam mutant*, aut *diversum faciunt à præceptis Dei vel Regis*. Tertiam denique in Commentariis Hebræorum lego interpretationem, nempe, *Cum mutantibus hunc ordinem*, videlicet Timoris, *Time Dominum & Regem*, & *Magis obediendum Deo quàm hominibus, cum his qui Timoris ordinem mutant nè te commisceas*. Prior expositio est melior. Totus hic locus à mala consuetudine & consortio malorum prohibet; quæ res juvenibus & inexpertis malorum potissima causa semper fuit. Salomon cum præceptis, quæ suo proponit filio, ubique vel spem vel metum, laudem vel dedecus, vel aliquid id genus similium adjungit. In hoc loco de Timore Domini & Regis tractans, inobedientiæ periculum subjicit, ¶ *Quia repentè surget contritio eorum* (sive *perditio*) *& ruinam utriusque quis intelliget?*] Vel sensus est ut *contritio* intelligatur *Dei & Regis*, h.e. *Surget contritio quâ conteret eos Deus*, vel *Rex, qui mutant præcepta Dei*: vel, *Contritio eorum*, sc. *qui non obediunt neque timent Dominum & Regem, surget super eos subitò*, quando nihil minùs exspectant, juxta illud Pauli 1 Thess. 5. *Cùm dixerint, Pax & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*. Meliùs referuntur ad *Dominum* & *Regem*, quem Dominus in terris Judicem constituit, ut illius fungatur munere; & erit *contritio utriusque*, h.e. contritio quam illi duo, *Deus* videlicet & *Rex*, inducent super eum qui non timet.

23, 24, 25. HÆC QUOQUE SAPIENTIBUS. *Cognoscere personam in judicio non est bonum. Qui dicunt impio, Justus es, maledicent eis populi, & detestabuntur eos tribus. Qui arguunt eum, laudabuntur, & super ipsos veniet benedictio*. Heb. *Sed increpantibus* (vel *arguentibus*) *dulcescit*, sc. *Deus, & super eos veniet benedictio boni*] ETIAM HÆC SAPIENTIBUS] Duplex est intelligentia, vel quòd *ea quæ sequuntur sunt aliorum sapientum dicta*; quasi jam finem imposuisset suis Salomon, cum *Timore Domini* claudens sermonem, quemadmodum incepit, *Initium sapientiæ, timor Domini*: & hæc intelligentia non est absurda. Hebræis tamen magis arridet altera, quæ est hujusmodi, nempe, *Hæc quæ sequuntur, sunt verba Salomonis ad sapientes Judices*: vel, *Hæc verba sunt necessaria omnibus sapientibus*: & pendent ex superioribus, *Non æmuleris impios. Nihil commercii debes habere cum impio, neque privatim neque publicè. In judicio cujuscunque personam accipere malum est; quantò magis personam impii? pronuncians eum esse justum maledictus & spretus erit ab omnibus, non ab una provincia, sed à populis pluribus*: ut de Deo & Rege, quorum sprevit leges, nihil dicamus. Aliter, *Qui dicit impio, Justus es*, potest ad privatorum adulatores referri: q.d. *Qui vel virum laudat impium, & benedicit illi, inquiens, Justus es, ei à populis maledicetur, & nationes eum spernent*. Potest etiam intelligi juxta aliam significationem hujus verbi נקב, quod est *perforare*: q.d. *Si quis accipiat personam impii, dicendo, Justus es, perforabunt eum populi ensibus suis*; h.e. crimen committit quod publicè vindicandum est, quia judicium pervertit, in quo totius reip. salus pendet. Prior expositio est melior, & non alienum videtur in sensu ab eo Esa. 5. *Væ qui dicitis malum bonum, ponentes tenebras lucem*: qui cùm multos decipiant, mirum non est si à multis probris afficiantur: nam eâ ratione fient multi mali. Cæterùm qui *timent Deum & Regem*, & secundùm æquitatem *redarguunt* malos in judicio, ut ex malis boni fiant, *jucundus & pulcer erit* talibus Deus, h.e. talibus erit Deus Judex minimè severus, utpota qui *quærũt judicium, subveniunt oppressis, judicant pupillo, defendunt viduam*, Esa. 1. & oppressoribus justam pœnam infligunt; his, inquam, *veniet benedictio bonitatis*, sive *boni*, h.e. Dei, qui *solus bonus est* per essentiam, Mar. 10. vel *boni* sive bonorum omnium: ut *benedictio boni* respondeat *maledictioni populi*.

26. *Labia deosculabitur qui recta verba respondet*] Ex superioribus pendet juxta Hebræos qui totum locum ad Judices referunt, quorum munus in primis est *nullius personam accipere in judicio*, deinde nullo modo *justificare impium*, imò *redarguere*, omnibus denique *recta verba respondere*, h.e. sibiipsis consona, ut sermo videatur *osculatio labiorum*. Nihil enim aptiùs quadrat quàm cùm *labium* tangit *labium* & velut *deosculatur*. Aliter, *His qui arguunt impium erit amœnus & dulcis Deus*, ut dictum est: *Tam dulcis*, inquam, *erit illi qui respondet verba recta ac si oscularetur labia illius*; quod amoris maximum est argumentum. Potest alioqui in genere dictum intelligi; *Labia osculabitur*, h.e. Charus & amicissimus erit omnibus, *qui verba recta loquitur*.

Obscuritate quadam verborum & similitudinis umbrâ facillimas & clarissimas sententias obnubilat Sapiens.

27. *Prapara foris opus tuum, & diligenter exerce agrum tuum, & postea adifices domum tuam*] Ordinem in rebus & negotiis omnibus esse servandum docet Proverbium: Ea priùs facienda quæ magìs sunt necessaria; ut e. c. magìs necessarium est annonam habere necessariam ad alendam familiam quàm splendidas ædes construere. Hæc ut exempli causâ dicta possunt intelligi, itâ sunt verissima. In Hebræo non sunt diversæ clausulæ, *Prapara foris opus tuum*, & quod sequitur, *& diligenter exerce agrum tuum*; sed quod *foris* dixerat, explicat per *agrum*; & *diligenter prapara illud in agro tuo, & deinde adificabis tibi ades.* Ubi opes collegeris ex agricultura, & sumptus tibi suppetunt, poteris ædificiis novis construendis vacare. Aliter, Opera rusticana suo tempore fieri debent. Est tempus, videlicet seminandi, & tempus metendi; Eccles. 3. ædes verò ædificandi cura, & domesticum opus quolibet tempore fieri potest. Juxta Anagogen, *domum adificare* non possumus quâ perpetuò manendum est priusquam *opus foris praparaverimus*, h. e. carnem subjeceris spiritui, & quæ *in agro*, h.e. in mundo, sunt *praparando* contempseris.

28, 29. *Nè sis testis frustrà contra proximum tuum, nec lactes quenquam labiis tuis. Nè dicas quomodo fecit mihi, sic faciam ei, & reddam unicuique secundùm opus suum*] Quamvìs ad hunc modum vertant omnes interpretes, *Nè sis testis contra proximum tuum*, & sic non erit sensus diversus ab illo præcepto Legis quo prohibetur *falsum testimonium dicere*, tamen propter clausulam sequentem, *Nec lactes eum labiis tuis*, magìs quadrat sensus contrarius ferè, h. e. *Non eris testis frustrà*, vel *falsus testis, pro amico tuo.* q.d. *In causa nè amici quidem eris testis falsus.* ¶ *Numquid persuadebis illi* (vel potiùs, *num persuasisti illi*) *labiis*?] i. Blandis verbis obtinuisti ab eo ut esset falsus testis in causa tua, & vicem reddere vis, *dicendo, Quemadmodum fecit mihi, faciam illi; secundùm opus illius respondebo unicuique.* Chaldæus, qui sic reddit secundam partem primi versiculi, *Et nè errare facias eum labiis tuis* in quocunque mendacio, falsum testem intelligit: ut ille dicatur *falsus testis* qui proximum ducit in errorem. Sed huic sensui non tam quadrat sequens versiculus. Sunt qui verbum הפתית non pro *persuadere* aut *lactare* accipiunt, sed in alio sensu, nempe *confringendi*, ut sit sensus, *Nè sis testis falsus contra amicum tuum, & nè confringas* (sive *conteras*) *eum verbis tuis*, putans te hoc licitè posse facere quandoquidem ipse tali injuriâ te affecit. ¶ *Reddam illi juxta opera sua*] Ista non sunt *sapientum verba.* Prior expositio est melior, & proverbiali obscuritate magìs digna, ut intelligamus non licere cuiquam operam ferre modis illicitis, neque falso testimonio proximos aut amicos defendere, neque denique hujusmodi defensionem ab illis exigere. Usurpari potest Proverbium in eos qui mutuò sese malis doctrinis & opinionibus imbuunt & corrumpunt.

30, 31, 32. *Per agrum hominis pigri transivi, & per vineam viri stulti. Et ecce totum impleverant urtica, & operuerant superficiem ejus spina, & maceria lapidum destructa erat. Quod cùm vidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam.* Heb. *Vidi ergò apposuique cor meum; vidi, accepi disciplinam*]. Inter ea quæ modò dicta sunt de officio Judicis & Testiû insertus est unus versiculus de *colendis agris* & de *opere foris parando* antequam *domum adifices*; ad quem, ni fallor, referendi sunt aliquot versus quibus Segnities & Otium damnatur. Et priùs ordinem in negotiis & tempus opportunum observandum docuit, ut quæ maximè sint necessaria priùs curentur. Cæterùm hoc in loco docet prosequendum opus & absolvendum quod rectè inceptum est. Quod de *agro* & *vinea* dicitur, ad quodcunque negotium referri potest; ut nihil profuerit *agros* colere, arare & seminare, *vineas* plantare, nisi cætera quoque quæ spectant ad agriculturam perficias: *Spina* & *urtica*, nisi exstirpentur, triticum suffocant: nisi *macerie* aut sepe munias vineam, conculcatur. Itâ in agro Dominico, in quo *messis multa, operarii pauci*, Luc. 10. & in vinea Domini, in quam *summo manè horâ tertiâ, sextâ, nonâ & undecimâ, mittit operarios paterfamilias*, Matth. 20. nihil profuerit bene docere, bona seminasse semina, & vineas plantasse plurimas, ac postea per socordiam vitiorum *urticas* & *spinas* cupiditatum omnia undique occupare permittere. Alioqui simplex sive nuda intelligentia horum trium versuum erit, Sapientes undique occasionem arripere, & ex aliena stultitia sapientiam discere, cùm non obiter sed accuratè singula perpendant, id quod innuitur his verbis, *Contemplatus sum, apposui cor meum, vidi, accepi disciplinam*, eam videlicet quæ sequitur,

33, 34. *Parùm dormies, modicùm dormitabis, pauxillùm manus conseres ut quiescas. Et veniet tibi quasi cursor egestas, & mendicitas quasi vir armatus.* Heb. *Parùm somniorum, parùm dormitationum, parva complexio manuum ad cubandum. Et veniet quasi viator paupertas tua, & defectus tui velut vir clypei*] Hæc est disciplina quam accepit Sapiens ex *conspectis agris & vineis pigri*, nempe, Paupertatem ex otio ferè provenire & crescere paulatim, sed tandem invalescere usqueadeo ut expelli non possit ex ædibus. Ex sexto capite huc translati sunt hi duo versiculi, quorum duplicem expositionem ibidem invenies. Quod ad hunc locum spectat, Somnolentos excitat agricolas & vinitores, è quibus suum filium exemplum disciplinæ vult accipere, partim nè à sapientibus viris stultitiæ notetur, partim nè dum otium sectatur & somnum ad egestatem perveniat.

DRUSIUS.

4. בְּדַעַת. Schol. ἐν γνώσει *ex scientia*: malim ἐν γνώσει *scientiâ.*

5. מֵאַמֶּץ כֹּחַ. S. ὥσπερ κράτος ἰσχύος *ut robur virium*] כאמץ.

6. וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ. S. Th. καὶ σωτηρία ἐν πολυβούλῳ, *& salus in multo consilio.*

9. זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת. A. Th. ἔννοια ἀφροσύνης ἁμαρτία, *cogitatio stultitiæ peccatum.* ¶ וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ. S. καὶ βδέλυγμα ἀνθρώποις λοιμὸς, *& abominatio hominibus pestilens.*

10. הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה. S. στραγγεύεσθαι ἐν ὥρᾳ θλίψεως, *torqueri in hora afflictionis.* A. νωχελευόμενος *qui invalidus est.* Th. ἐξελύθη *animo defecit*] *Torqueri*: vel *premi.* ¶ *Invalidus*: aut *segnis, remissus.* Prov. 18. 9. מתרפה. A. νωχελευόμενος *qui segnis*, aut *remissus est.* Th. ἀνειμένος *remissus.* S. στραγγευόμενος *qui cunctatur, invalidus.* ¶ Ἐξελύθη, malim ἐξελύθης *animo defecisti, elanguisti, debilitatus es.*

11. הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת. S. σῶσον εἰλημμένους εἰς θάνατον, *serva eos qui abripiuntur ad mortem.*

12. הֲלֹא תֹכֵן לִבּוֹת הוּא יָבִין. A. μήτι οὐχὶ ὁ σταθμίζων καρδίας αὐτὸς συνήσει; *nónne qui ponderat corda ipse intelliget?*] Vide suprà 21. 2. ¶ נֹצֵר נַפְשְׁךָ. A. Th. διατηρῶν ψυχήν σου *conservans animam tuam.*

15. אַל תֶּאֱרֹב רָשָׁע. S. μὴ ἐνεδρεύσῃς ἀσέβειαν, *nè insidieris improbitati*] רֶשַׁע aliis vocalibus. ¶ לִנְוֵה צַדִּיק. A. Th. εἰς ὡραιότητα δικαίου *ad speciosum habitaculum justi.* S. εἰς δίαιταν δικαίου *ad habitaculum justi.* Pro ἀσέβειαν divino legendum ἀσέβεια. *O improbitas*, inquit, i. improbe, *nè insidieris habitaculo justi.* Sed nihil immuto.

17. אַל יָגֵל לִבֶּךָ. A. S. Th. μὴ ἀγαλλιάσθω ἡ καρδία σου, *nè exsultet cor tuum.*

18. פֶּן יִרְאֶה יְהוָה. Schol. Ἵνα μὴ ἴδῃ Κύριος, *nè videat Dominus.* ¶ וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ. Lxx καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. *& avertat furorem suum ab eo.* S. ἀπάνωθεν αὐτοῦ ὀργὴν αὐτοῦ *ab eo iram suam*] Verbum è verbo, *à supra eum.*

19. אַל תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים. A. Th. Μὴ διαμάχου ἐν πονηρευομένοις, *Nè pugna cum improbis.* ¶ אַל תְּקַנֵּא. S. μὴ παρερεθίζου *nè lacesse*] Vel *irrita, provoca.* Psal. 106. 16. ויקנאו.

ויקנאו למשה. Lxx παρώργισαν τὸν Μωυσῆν, *ad iram provocarunt Moysen.*

20. נר. A. S. Th. λύχνος *lucerna.*

21. תתערב. Schol. ἐπιμίγνυσο.

23. הכר. A. S. Th. ἐπιγινώσκειν *cognoscere.* Alius interpres αἰσχύνεσθαι *revereri.*

26. שפתים ישק משיב דברים נכחים. Th. Χείλεσι καταφιληθήσεται ἀποκρινόμενος ὀρθὰ ῥήματα, *Deosculabuntur labia respondentis verba recta.*

27. ועתדה בשדה. S. καὶ φρόντισον ἐν ἀγρῷ, *& curam gere in agro*, vel *meditare in agro.*

28. אל תהי. A. S. Th. μὴ γίνου *nè esto.* ¶ והפתית. Schol. ἀπατῶν *decipiens.*

32. לקחתי מוסר. Schol. καὶ ἐξελεξάμην παιδείαν *& elegi disciplinam.*

33. תנומות. Schol. νυστάζεις *dormitas:* καθυπνοῖς *dormis.* ¶ לשכב. A. S. Th. τοῦ κοιμηθῆναι *ad dormiendum.*

GROTIUS.

11. Erue eos qui ducuntur ad mortem] Qui per vim ad mortem trahuntur, ut Psal. 82. 4.

15. *Neque vastes requiem ejus*] i. Nè turbes ejus quietem.

16. *Septies enim cadet justus, & resurget: impii autem corruent in malum*] Ejusdem sensûs proverbium est alterum apud Hebræos, *Septem foveæ pacifico* (supple *struuntur, quas evadit:) at una operanti malum*, supple *sufficit:* statim ruit: nam *cadere* hîc est adversis premi. Similis sententia Psal. 34. 19. & 37. 24. Cave de peccatis hæc accipias: nusquam enim Hebræis נפל est *peccare.* Sed נפל & קום inter se opponuntur ubi de calamitatibus agitur, Mich. 7. 8. Amos 8. 14. Jer. 25. 27. Esa. 24. 20.

21. *Time Dominum, fili mi, & Regem*] Sophocles Ajace,

Τοιγὰρ τὸ λοιπὸν εἰσόμεσθα μὲν θεοῖς
Εἴκειν, μαθησόμεσθα δ' Ἀτρείδας σέβειν·
Ἄρχοντές εἰσιν ——

23. Hæc quoque sapientibus] Meliùs ל per genitivum transferas, ut sæpe, Hæc quoque sapientum, ut,

Καὶ τάδε Φωκυλίδεω.

Quæ sequuntur sententiæ adjectæ sunt è sapientum libris post Solomonem ante Ezechiæ tempora.

29. *Nè dicas, Quomodo fecit mihi, sic faciam ei*] Suprà 20. 22.

CAP. XXV.

MUNSTERUS.

1. Hæ sunt Parabolæ Salomonis] Versus iste additus est à scriptore, quem putant fuisse Sabnam & alios quosdam scriptores, quos habuit Hizkija, qui transcripserunt sequentes Parabolas ex certo libro.

2. *Gloria Dei est abscondere verbum*] Hebræi variè exponunt hunc versum. Sunt enim qui dicunt hîc præcipi, *margaritas non proponendas porcis*, & mysteria fidei non exponenda derisoribus. Alii aiunt, Principium Geneseos & Jehezkelis non curiosè investigandum. Rursum alii dicunt, non opus esse ut oretenus necessitates tuas Deo exponas, cùm ipse cordis cognoscat secreta. Regibus verò terrenis cedit in gloriam quando facta & judicia eorum inquiruntur & discutiuntur, rectàque inveniuntur. ¶ Et quod additur de *sublimitate cœli* Hebræi sic exponunt, *Cœlum suprà habet certum limitem, sic terra deorsum: cor autem regum non est perscrutabile, cùm subinde alia & alia oriantur in Regno negotia & causæ, quæ regi discutienda proponuntur.*

4. הגו est à radice הגה, significatque idem quod הסיר.

9. *Causam tuam age*] h. e. Si in controversiam incideris cum proximo tuo, fac de his tantùm rebus mentionem quæ ad causam attinent, & secreta alia, aut quæ sunt sepulta, nè revoces ad memoriam.

11. *In calaturis*] Sunt משכיות *opera ingeniosa, quæ hominem ad intuendum invitant.* Significat enim verbum שכה *contemplari & imaginari.* Unde quidam exponunt משכית pro שבכות כסף דקות הנקבים *cancellis argenteis, qui habent subtilia foramina per quæ pretiosa conspiciuntur.* Significatur autem hoc proverbio, Verbum Dei in cortice non considerandum, sed in medulla; sicut Serpens in eremo suspensus significabat Christum cruci affixum. Cæterùm אפניו quidam capiunt pro עגלה *quadriga*, sed figurativè; alii pro פניו, ut sit Aleph litera superaddita.

13. *Sicut frigus*] Sicut frigus, inquit, refrigerat eos qui æstu calent, ità nuncius fidelis, cujus adventus magno desiderio exspectatur, recreat animos mittentium.

15. *In longanimitate*] Quando præceps animus Principis cohibetur nè subitò in ultionem sese exserat, transacto fervore animi, facilè tenerâ linguâ placari potest. Per *ossa* intellige induratam iram, quam lingua mollis emollire potest.

16. *Si mel invenisti*] Sunt qui hunc putant subesse sensum, Noli scrutari ea quæ sunt supra captum tuum, sed contentus esto his quæ accepisti. Unde infrà dicitur, *Non est bonū comedere mel multum*, h. e. plus sapere quàm oporteat sapere.

20. *Acetum super nitrum*] *Acetum fusum supra nitrum* dissolvit illud; & *qui cantat ut tristem lætificet*, magis turbat illum; sic est *qui aufert vestem in die frigoris.*

23. *Prohibet*] Verbum חולל est à חלילה *absit.* Per *facies* autem *commotas* significatur severitas Magistratûs, quâ plerumque compescuntur delatores, & qui clàm mala moliuntur.

26. *Lapsus*] h. e. Oppressus ab impio.

27. *Sic investigatio gloria eorum*] h. e. *Non bene agunt hi qui gloriam Dei investigare contendunt, & plus volunt sapere quàm oporteat sapere:* & hæc est Aben Ezræ expositio. R. Levi sic interpretatur hunc locum, *Comede mel; excedere tamen non est bonum: sic investigatio gloriæ justorum*, h. e. quam justi faciunt, *est gloriosa; excedere tamen non est bonum.*

VATABLUS.

1. *Transcripserunt* העתיקו] *Congesserunt, collegerunt:* i. ex multis libris Salomonis in unum transtulerunt. Erant enim dispersæ Parabolæ Salomonis in multis libris quos scripsit; sed operâ istorum sunt congestæ in unum. ¶ *Viri* אנשי] i. Famuli: ut *viri David.* Ità & Gallicè dicimus *Vostre homme*, i. *famulus tuus.*

3. *Cœlorum*, &c. שמים לרום וגו׳] Ad verb. *Cœlorum ad altitudinem, & terra ad profunditatem, & cordis Regum non est investigatio.* q. d. *Ut altitudo cœli & profunditas terræ non potest investigari, sic nec cor Regum.* Alii, *Cœlum est in loco sublimi, & terra in profundo: at cor Regum non est scrutatio*, sub. *illi.* i. Utrumque est in loco definito, ideóque comprehendi utrumque potest: at cor Regum est impervestigabile.

4. *Argentario* לצורף] *Aurifici, conflatori:* vel, *pro conflatore.*

6. *Nè magnifices te* אל תתהדר] *Nè ostendas te decorum*, aut, *honorabilem.* Alii, *Nè glorieris.* ¶ *Magnorum* גדלים] *Magnatum:* i. in loco ubi debent esse magnates.

7. *Quàm ut humiliet te* aliquis מהשפילך] *Quàm ut dejiciaris:* vel *quàm te loco dejici:* i. quàm ut faciant te descendere. ¶ *Viderunt* ראו] i. Despexerunt.

8. *In contentionem citò* לריב מהר] *Ut citò litem instituas:* vel, *ut citò contendas.* ¶ Nescias] Istud additum est ut expleatur sermo: nam conciso sermone usus est, quia de ira loquitur, ut exprimat affectum animi irati.

Alii sic, ut sit integer sermo, *Nè tandem quid designes quo te ignominiosum reddat proximus tuus*, sub. *cum quo contendis.*

9. *Alteri* אחר] *Alterius*; nempe *socii*.

10. *Et infamia tua* ודבתך] *Et oblocutio tua*: vel, *& crimen tuum*, sub. *in proximum, maneat irrevocabile.*

11. *Cum figuris* במשכיות] *In sculpturis*; *in calaturis*. Vox Hebræa propriè significat *thecas in quibus lapides pretiosi recluduntur, ità tamen ut videantur*. Gallicè *cleres voyes*. Hæ autem thecæ fiebant argento, ubi erant foramina per quæ illa mala aurea conspicerentur à Salomone ipso. ¶ *Quibus modis dici debet* על אפניו] *Ut par est*; vel, *convenit*.

12. Est qui *arguit*, &c. מוכיח חכם וגו׳] Ad verb. *Est increpans sapiens aurem obtemperantem*. Inversæ dictiones; & pars pro toto, pro, *est sapiens qui increpat hominem obtemperantem.*

13. *Nivis* שלג] i. Tantum quantum est tempore nivis. ¶ *Fidelis* נאמן] *Verax*. ¶ *Et animam* &c. ונפש אדניו ישיב] Hebraismus, pro, *domino suo quietem parit.*

14 *De dono mendaci* במתת שקר] *De munere vano*, i. quod nunquam est daturus.

15. *Longanimitate* בארך] Ad verb. *In longitudine irarum*. ¶ *Et lingua* ולשון] i. Sermo. Instrumentum pro re cujus est instrumentum. ¶ *Ossa* גרם] *Iram gravem*. Sic accipitur hîc גרם pro *ira gravi, infrangibili & forti instar ossis*. Quidam vertunt *duritiam*, vel *robur*, & exponunt *fortem iram*. Vide eandem sententiam suprà 15.1.

16. *Satieris eo* תשבענו] Affixum pronomen pro תשבע ממנו.

17. *Prohibe* הוקר] Ad verb. *Rarum fac*: i. rarò admove, retrahe, subtrahe.

19. *Prævaricatoris* בוגד] *Prævaricatrix*, i. prævaricatoris.

23. *Et facies iracunda* ופנים נועמים] i. Is qui non facilè fert obloquentem: q. d. Si non libenter audias detractorem, facies ut statim obmutescat. ¶ *Linguam*, &c. לשון סתר] Ad verb. *linguam secreti*, aut *occultationis*: i. sermonem occultè detrahentem.

24. *Melius est*, &c. טוב שבת וגו׳] Vide suprà 21.9.

25. *Sitienti* עיפה] i. Præ siti deficienti. Alii, *lassa*: utrumque significat vox Hebræa.

26. *Et vena* ומקור] *Et scaturigo*. ¶ *Inclinans*, &c. מט לפני רשע] *Cedens impio*.

27. *Multum* הרבות] Et *multiplicare*, i. excedere modum. ¶ *Sic investigatio* וחקר] Ad verb. *& investigatio*; ו pro *sic* positum, ut & aliàs sæpe in comparationibus. ¶ *Gloria eorum* כבודם] Sub. *cœlestium*: i. rerum Divinarum. ¶ Non est *gloria* כבוד] i. Non est laudabile. Repetitur לא ex præcedenti.

CASTALIO.

2. DEO *rem celare gloriosum est; Regibus rem scrutari gloriosum est*] Deus ut magister rem celat, quò discipulos exerceat. Rex tanquam discipulus rem scrutatur.

8. *Nè tandem nescias quò te vertas, turpatus ab altero*] Turpiter victus.

9. *Ità de causa tua disceptato cum altero ut arcanum alii non patefacias*] Tuum aliquod peccatum, dum consilium petis ab amico.

10. *Nè te dedecoret qui audiverit*] Tuum arcanum patefaciendo. Quomodo enim celabis alienum, cùm tuum non celes?

14. *Qui se jactat de falsa donatione*] Promittit neque præstat.

15. *Lentitudine demulcetur Princeps, linguâque mollis frangit ossa*] Placatur, ejúsque frangitur vel ossea duritas.

20. *Quod est aceto nitrum perfundere, id est carmina canere mœsto cordi*] Ut aceto nitrum redditur asperius, sic mœstus animus carmine exacerbatur.

22. *Nam carbonibus incendes ejus caput*] In causa eris ut Jova illum urat ac puniat. Vide cap. 21. & 24.

23. *Clandestinam linguam*] Proditoris & calumniatoris.

26. *Turbatus fons & corrupta vena est vir bonus qui deliquit coram improbo*] Improbus ob unum viri boni delictum totam ejus vitam damnat.

CLARIUS.

1. HÆ QUOQUE PARABOLÆ SALOMONIS] Versus iste additus est à scriptore, quem putant fuisse Sobnam, & alios quosdam scriptores, quos habuit Ezechias, qui transcripserunt sequentes Parabolas ex certo libro.

2. *Gloria Dei est celare verbum*] Hebræi variè exponunt hunc versum. Sunt enim qui dicant hîc præcipi, *Margaritas non proponendas porcis*, & mysteria fidei non exponenda derisoribus. Alii dicunt, Principium Geneseos & Ezechielis non curiosè investigandum. Rursum alii dicunt, Non opus esse ut ore necessitates tuas Deo exponas, cùm ipse cordis secreta norit. Regibus verò cedit in gloriam quando facta & judicia eorum inquiruntur & discutiuntur, rectâque inveniuntur.

3. *Cœlum sursum*] Hebræi sic exponunt, Cœlum suprà habet certum limitem, sic terra deorsum: cor autem Regum non est perscrutabile, cùm subinde alia & alia oriantur in Regno negotia & causæ, quæ Regi discutienda proponuntur. Videtur tamen etiam posse intelligi, *& summum cœlum & profunda terra & cor Regis esse inscrutabilia.*

8. *Nè fortè aliquid agas*] Vel rectiùs, *Quia quid facies in fine ejus, cùm dehonestaverit te proximus tuus?* Videtur ergò significare, jurgiorum mala recidere solere in autorem.

9. *Causam tuam tracta*] Si in controversiam incideris cum proximo tuo, fac de iis tantùm rebus mentionem quæ ad causam pertinent, & secreta alia, aut quæ jam sepulta sunt, nè revoces in memoriam.

11. *Mala aurea in cælaturis*] Vel *cancellis*. Significatur hoc proverbio, Verbum Dei in cortice non considerandum, sed in medulla; sicut Serpens in eremo suspensus significabat Christum cruci affixum, & cætera id genus. Nam quod ait *in suo tempore*, alius vertit *in forma sua*.

13. *Sicut frigus nivis*] Sicut frigus, inquit, recreat eos qui æstu calent, *ità nuncius fidelis*, cujus adventus magno desiderio exspectatur, *refocillat animos mittentium.*

14. *Nubes & ventus*] *Nubibus similis est & vento qui pluviam non producunt vir qui gloriatur de mendaci liberalitate.*

16. *Mel invenisti*] Videtur id significare quod mox subdit, *subtrahe pedem*, &c. nam consuetudo nimia satietatem parit. Sunt tamen qui hunc putent subesse sensum, *Non esse curiosiùs scrutanda quæ supra nos sunt.*

20. *Sicut acetum in nitro*] *Acetum* fusum *super nitrum* dissolvit illud, & *qui cantat ut tristem lætificet* magìs turbat illum: *sic est qui aufert vestem in die frigoris.*

R. BAYNUS.

1. HÆ QUOQUE PARABOLÆ SALOMONIS, QUAS TRANSTULERUNT VIRI EZECHIÆ REGIS JUDA] *Transferre* hoc in loco non intelligimus *de lingua in linguam*, sed potiùs *de loco in locum*, *& de membranis in librum*: q. d. *undique collegerunt*. Sic Levi Ben Gerson. Chaldæus P. *scripserunt* habet pro *transtulerunt*. Hunc versiculum adjecit scriba, quem fuisse Sobnam putat Aben Hezra; *Viri* (vel *amici*) *Ezechiæ transtulerunt*, h. e. præceperunt transferre, *has Parabolas* de libris suis, vel de libris Ezechiæ, ut unum esset volumen ex omnibus Parabolis. Nam priores inventæ sunt eo ordine quo nunc sunt tunc temporis conscriptæ: Cæterùm quæ sequuntur *sunt* in hunc locum *translata per* sapientes *viros qui fuerunt in tempore Ezechiæ Regis Juda*. Sunt ex Hebræis qui hujus versiculi per modum transitionis inserti hanc reddunt rationem, videlicet, Dum viri sapientes Ezechiæ transferrent Parabolas Salomonis, ubi ad hunc locum ventum est, invenerunt aliquot quas publicare dignum non esse putabant, & quas prætergredientes, sequentes adjecerunt, dicendo, *Hæ quoque Parabolæ Salomonis*, ut præcedentes; & ob id

id initium sumpserunt, *Gloria Dei occultare verbum*, quasi reliqua verba celare ad gloriam Dei spectaret. Sed hæc sunt Rabbinorum ex Cabala. Nihil impedit quò minùs de lingua in linguam translatas intelligamus elegantiorem aut magis vulgarem. Sunt tamen qui verbum העתיק non *transferre* sed *retinere* volunt significare, sive *roborare* : q.d. *Hæ quoque Parabolæ sequentes*, ut priores, *robur & autoritatem acceperunt à viris sapientibus qui fuerunt sub Ezechia, tanquam veræ Parabolæ Salomonis* : Et hæc est optima interpretatio, meâ quidem sententiâ.

2,—5. *Gloria Dei est celare verbum, & gloria regum investigare sermonem. Cœlum sursum & terra deorsum, & cor regum inscrutabile. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.* Heb. *Remove scorias ab argento, & egredietur conflatori vas. Aufer impietatem de villa regis, & firmabitur justitiâ thronus ejus.* Heb. *Remove improbum, qui est coram rege, & firmabitur in justitia solium ejus*] Non sine causa divisa sunt veluti in tres sectiones Salomonis Proverbia; utpote in quibus plurimum diversitatis invenerit prudens & oculatus lector. Sunt enim pleraque quæ in prima parte continentur humiliora & teneræ ætati informandæ magis accommodata. Secunda pars, quæ à decimo capite sumit exordium, per omnium virtutum & vitiorum latissimum campum excurrit, nullam ætatem aut conditionem hominum relinquens intactam. Quæ verò sequuntur sublimius aliquid sapiunt, & ad Regum, Principum ac totius Reipub. prudentiam ferè spectant. Non omnino fixam & certam, sed majori ex parte, hanc sectionem intelligimus : Nam alioqui in prima parte habes doctrinam cœlestem & majestate plenam, & in hac tertia humiliora quædam. ¶ *Gloria Dei est celare verbum*] Sunt qui intelligunt per *verbum* opera verbo Dei creata, quæ cùm nemo digno sermone possit assequi, omnibus imponitur silentium, & *celare* coguntur. Inter opera porrò quæ pro *gloria Dei sunt occultanda* connumerant Hebræi opus Creationis, principium Geneseos, & Plaustrum Ezechielis, h.e. visionem de Rotis, & plurima Legis præcepta, quæ satis explicare nemo potest. Aliter, *Gloria Dei est celare verbum*, nè quis velit curiosiùs scrutari quid agatur *superiùs in cœlo*, neque quid *inferiùs in profundo terræ*; ut ad sequentia referatur. Aliter, Multa Prophetis sunt revelata quæ in vulgus temere non fuerant spargenda : & hinc laudatur Moses, *In tota domo mea fidelis ipse*, Num.12. quòd multa vidisset in monte per quadraginta dies colloquiis Dei usus, quæ vulgò non publicavit. Et Esaias peccavit juxta Hebræos duntaxat, eò quòd dixit c.6. *Vidi Dominum sedentem super solium*, &c. Et Ezechiel quoque semper audit, *Fili hominis*, ut sit memor conditionis suæ & fragilitatis humanæ, quia dixerat, *& vidi visiones Dei* : hæc utcunque accipiuntur. Nos ex Paulo, qui *audivit verba quæ non licet homini loqui*, 2 Cor.12. intelligimus arcana multa Prophetis revelata in quorum *silentio est gloria Dei*. Denique *gloria Dei* est, nè quis, veluti ignarum alicujus rei Deum existimans, conetur multis verbis vel exponere suam indigentiam, vel inter orandum utatur multiloquio : *Novit enim antequam petamus, quâ re indigeamus*. Verùm *gloria Regis* terreni ut ostendantur illius opes & potentia, quò majori sit terrori hostibus. *Gloria Regis est* aliorum *secreta cognoscere*. Quid domi & foris agatur ad Regem spectat; & ignominiam putat ignorare quid ipsius hostes contra eum moliantur. Vel, si quid præclarè agat Rex, ubique vult palàm fieri ad *gloriam* suam. Verùm opera Dei sunt inscrutabilia, juxta id quod sequitur, ¶ *Cœlum sursum*] q. d. *Neque ea quæ sunt in profundo sub terra investigare poteris, quantò minùs ea quæ sunt sursum in cœlo?* nemo scire poterit, nè *Reges* quidem quantumvis gloriosi & potentes: nulla potentia, nullæ vires *Regum* sufficiunt ista penetrare ac investigare. Aliter, *Gloria Dei est*, quòd Judex sit omnium, quòd novit omne verbum etiam absconditum, punire crimina vel *occultissima & maximè abscondita: Sed Regis gloria est investigare* malefactores, & juxta revelationem factam per investigationem purgare remp. à sceleribus : & *non est gloria Regis scrutari quæ sursum sunt in cœlo, vel quæ deorsum in terra*, h. e. vacare studio Philosophiæ, neglectâ salute reipub. Hæc functio privatorum hominum est, non *Regis*, cujus *gloria* est ut per justitiam purgata respub. splendeat, veluti *vasa argentea* quæ nuper à conflatorio prodierunt : & hoc est quod sequitur, ¶ *Aufer* (vel *Amove*) *scoriam ab argento*] q. d. Ut mixta cum *argento scoria aurifabro* est impedimento quò minùs possit conflare *vasa argentea* modis omnibus pura & nitida, sic ad *Regem* spectat, cujus *solium justitiâ firmatur*, ab aula sua, imò à Regno, omnem *amovere impium*, ut non solùm cum magna gloria sed magna securitate regnet. Nam ut *splendidum est argentum* in conflatorio *amotâ scoriâ*, sic *firmum erit Regis solium* quod omnem *impietatem* à rep. *discutit*.

6, 7. *Nè gloriosus appareas coram Rege, & in loco magnorum nè steteris. Melius est enim ut dicatur tibi, ascende huc, quàm ut humilieris coram principe quem viderunt oculi tui.* Heb. *Nè honorabilem te prabeas coram rege, neque in magnorum stabis loco. Nam melius est ut dicat tibi, Ascende huc, quàm ut humilem te reddat coram principe quem viderunt oculi tui*] Hebræi intelligunt *gloriam* quam prohibet Sapiens, jactantiam & ostentationem in splendore vestium, in equis & curribus; Non esse certandum cum Rege vel Principibus, quasi cum illis te conferendum ostendere velis. Si coram Rege terreno cum magna animi subjectione versandum est, & ab omni superbia & arrogantia alienos esse oportet eos qui gratiam inire volunt, quantò magis apud Regem Regum & cœlorum Principem nos oportet conditionis nostræ & fragilitatis meminisse? dicentes, *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, Psal.115. Ex hoc loco sumpta videtur parabola, Luc.14. quam dixit Jesus *ad invitatos, intendens quomodo primos accubitus eligerent, Cùm invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco.* Postremam particulam posterioris versiculi, nempe, *Quem viderunt oculi tui*, connectit Hieronymus cum sequentibus, secutus Lxx. Sunt ex Hebræis qui subaudiant aliquid ad hunc modum, *Coram Principe, & sc. hominibus quos viderunt oculi tui*, h. e. quos nosti, & qui te noverunt; vel *coram Principe*, cum ignominia, non illata tibi absenti, sed *quam oculi tui videant*.

8,—12. *Quæ viderunt oculi tui, nè proferas in jurgio citò, nè postea emendare non possis, cùm dehonestaveris amicum tuum.* Heb. *Nè exeas ad litem celeriter, nè fortè facias aliquid in novissimo illius, dum ignominiâ te afficiat inimicus tuus. Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo nè reveles. Nè fortè insultet tibi cùm audierit, & exprobrare non cesset.* Heb. *Nè fortè exprobraverit tibi, & infamia tua non revertetur. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Heb. *Mala aurea in picturis argenti, verbum dictum in ordine suo. Inauris aurea & margarita fulgens, qui arguit sapientem & aurem obedientem*] Arrogantiæ soror est Lis & Contentio : per illam Regibus eris odiosus, per hanc verò omnibus etiam amicis. ¶ *Quæ viderunt oculi tui*] Juxta Hebræam veritatem hæc verba sunt versiculi præcedentis, ut exposuimus. Lxx, quos secutus est Interpres, sic incipiunt hunc versiculum, Ἃ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, λέγε, *Quæ viderunt oculi tui, dic* : deinde sequuntur juxta Hebræam veritatem, *nè incidas in jurgium. Nè proferas* pro *nè properes* habemus. Deinde ex duobus versiculis habemus unum, quorum prior cùm non sit in Hebræo à nobis negligitur. ¶ *Nè exeas ad litem celeriter*] Duplicem habet sensum, vel quòd ipse non debeas litem cuiquam temere intentare, vel quòd alienis contentionibus sese immiscere viri prudentis non sit, nè amicorum quidem causâ. Optimum sanè consilium, & ferè idem quod dixit ille, *Mallem indicem esse inter inimicos meos quàm amicos: Nam ex illis alterum ad amicitiam pertraham, ex his verò alterum ex amico inimicum reddam.* Idem aut omnino simile docet Salomon, inquiens, *Quid facies in fine ipsius litis, cùm ignominiâ te affecerit amicus tuus, quòd homo incivilis leges amicitiæ servare non noveras, ut qui maluisti judiciorum severitate quàm amicâ & benignâ disputatione contendere*,

dere, sive tuâ sive alienâ causâ? Equidem *in aliena* intelligo cum Aben Hezra, qui sic exponit, *Nè egrediaris celeriter ad litigandum in lite aliorum, nè fias ignominiosus, quasi lites consectans.* Alii sic, *Nè exeas* (vel *progrediaris*) *ad litigandum, nisi in causa optima, & quam noveris quem finem sit habitura. Nam non assecutus quod cupis, sed victus, eris ignominiosus etiam amicis tuis, non solùm adversariis.* Aliter vox Hebræa מהר, quæ ferè *citò* vel *cum celeritate* vertitur, juxta ambiguitatem sermonis Hebraici verti potest per verbum *accelera:* & erit sensus, *Nè egrediaris ad litem, sed festina componere lites, nè fortè eousque progrediaris litigando ut non possis ubi voles teipsum in integrum restituere.* Et huic sensui quadrat quod sequitur. ¶ *Causam tuam tracta cum amico*] Heb. *Litem tuam litiga cum socio tuo.* Videtur Sapiens nullam partem humanæ vitæ intactam relinquere, sed quid publicè, quid privatim agendum sit, omnia plenè docere, partim obscuriùs parabolis & similitudinibus, veluti ænigmaticè saluberrima obumbrans præcepta, partim simplici sermone & Scripturis accommodo docens quæ ad amicitiam vel imprimis spectant & pacem fovendam: nempe, si quid suboriatur controversiæ aut simultatis, pro humana inconstantia, quàm minimo negotio transigendum privatis colloquiis, ut secretum proximi servetur illæsum; nè si in publicum prodeas litigaturus contra socium, illius fama lædatur. Sensus non videtur alienus ab illo Matth. 18. *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum.* ¶ *Nè fortè insultet* (vel *exprobraverit*) *tibi*] Et pœna respondebit culpæ. Si secretum crimen alterius per te palàm fiet, qui audiunt, scelestum te facient, *& infamia tua non revertetur,* sed diu durabit. Aliter, *Malam famam quam sparsisti non poteris revocare.* Mihi placet ut ad utrumque referatur: q. d. *Neque secretum quod fecisti palàm, poteris revocare; neque tua revertetur infamia, cùm auditores non cessent de te malè loqui.* Accusandi sunt amici & castigandi etiam charissimi, sed pro tempore & loco. Prudentiâ & moderatione ubique opus est, quod admodum elegantibus Parabolis ostendit Salomon. ¶ *Poma aurea in lectis argenteis*] Heb. *in picturis* vel *figuris,* alii *in foraminibus,* vel *cancellis argenteis.* Et sensus est, Ut jucundissimus est aspectus rerum pretiosarum quando non plenè intuentium oculis objiciuntur, sed absconduntur etiam sumptuosè, ut *aurea mala in cælaturis* (vel *cancellis*) *argenteis,* h. e. quando non plenè cernuntur, *Sic verbum dictum tempore,* Heb. *Cum modis suis,* vel *rotis suis:* verbum dictum, inquam, in castigatione amici, ut ipse Salomon exponit, dum velut argentum clarum lucet amor inter verba castigationis. Qui corripit amicum, eâ debet uti moderatione verborum ut in eloquio *argenteo* Scripturarum lateant *poma aurea,* h. e. charitas infinita & quæ modum nesciat. *Poma ex auro* intelligimus, non, ut Virgilius,

Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

Talis igitur debet esse sermo qui litem sedare & dirimere conatur, nempe, plus intus occultans quàm foràs præ se ferat nitore eloquentiæ. Quòd si incidat sermo in *aurem obedientem,* tunc tandem erit duplicata gratia, ut *inauris aurea* & ut *monile in massa auri,* vel ut *monile* in corona & diademate. Decorum enim & gratum dum *sapiens reprehenditur,* vel dum *reprehensus à sapiente patientem & obtemperantem* accommodat *aurem.* Habemus in hoc Proverbio litem inter amicos condemnatam, amicam verò castigationem & tempestivam admonitionem, si modò cum prudentia & gravitate fiat, rebus pretiosissimis comparatam.

13, 14. *Sicut frigus nivis in die messis, ità legatus fidelis ei qui miserit eum, animam ipsius requiescere facit.* Heb. *Animam domini sui requiescere faciet. Nubes & ventus & pluvia non sequentes, vir gloriosus & promissa non complens*] Quod superiùs cap. 13. dictum est de *legato fideli* repetens, eleganti similitudine confirmat, videlicet, *valde charum esse nuncium fidelem his qui mittunt eum.* Messores præ omnibus aliis operariis solent torqueri calore & siti, ut qui maximis ardoribus anni, procul ab umbra, procul à fontibus, summâ fatigatione laborant, refrigerari vehementer cupiunt: quibus nihil amœnius possit contingere quàm vel *nivium* vel *glaciei frigora,* in quibus facilis esset labor & jucundus sudor. Sed istis simul frui non licet, *messe* videlicet & *frigore,* præsertim Australibus plagis. Talis ferè est conditio Regum & Principum, qui de magnis rebus in longinquas regiones Legatos mittunt, interim magno æstuantes desiderio, impatientes moræ, animo tranquillo ferre dilationem non valent: quorum tandem reversus *legatus fidelis,* cum nuncio & responso ex eorum animæ sententia, laborantem *animam* & anhelantem præ desiderio *tranquillam & pacatam efficiet,* vel juxta aliam hujus verbi ישיב significationem, *restituet animam* veluti egredientem è corpore, ut eorum animæ quæ siti vehementer torquentur & calore, ut totus locus sub Hyperbola intelligatur, & similitudo meliùs quadrabit. Proverbium admonet legatos & nuncios sui muneris, præsertim eos quos *Dominus misit operarios in messem suam,* Luc. 10. Horum fides & diligentia magnopere grata & spectata est Christo Domino suo, utpute quos *constituet super omnia bona sua.* Cùm interim tranquillo animo non videatur esse (ut verbis humanis Scripturam exponamus, sicut ipsa ubique loquitur) vel si quis talis est qualis erat Paulus 2 Cor. 11. qui *omnium Ecclesiarum solicitudinem sustinuit;* hic, inquam, animo tranquillo esse nequit donec lætum accipiet nuncium de his rebus quarum gratiâ misit legatos, h. e. ut ad caules reducantur oves pro quarum salute Christus effudit suum sanguinem. Hi legati si fideliter fungantur suo munere, refrigerium habebunt majus quàm *frigus nivis in die messis,* juxta illud quod scribitur Esa. 9. *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exsultant victores captâ prædâ, quando dividunt spolia.* ¶ Ut in magno desiderio & exspectatione voti compotem fieri admodum est jucundum, ut de *fideli legato* audivimus; ità contrà, spe falli & exspectatione frustrari molestum est, non minùs quàm post *nubes,* quæ spem præbent pluviæ, & post *ventum,* qui terram sitientem reddit, *non venire pluviam.* Duplex incommodum, cùm neque necessitati terræ & segetum neque exspectationi hominum satisfiat. Tale aliquid usuvenit his qui liberalitatem plurimùm jactant suam, & multa promittunt, cùm tamen dictis facta minimè respondeant. Ad utrumque referri potest, nempe ad *eum qui mittit,* sive ad *legatum* qui mittitur. Quòd si hic post datam fidem legationem non obeat, ille verò si non præstat mercedem quam pollicitus est legato suo, erit veluti *nubes* obscuritate mendacii, *ventus* verò sterilitate verborum. Quòd si nolumus ex superiori pendere versiculo, simplicem sensum habet contra Jactantiam; monet nihil esse promittendum quod non possis præstare, vel quod nolis. Juxta sensum mysticum contra hypocrisim facit, qui magnam sanctimoniam præ se fert exteriùs, cùm nihil minùs præstet: qualis solet esse in concionatoribus qui cùm bene loquantur malè vivunt.

15. *Patientiâ lenitur Princeps, & lingua mollis confringit duritiem:* vel, *confringit ossa*] Utrosque monere videtur, & Principes, inquam, & subditos; illos nè temere prosiliant ad vindictam, hos verò ut verbis benignis & dulcibus Principum mitigent furorem. ¶ *In longanimitate flectetur* (vel *flecti solet*) *Princeps*] h. e. Dum iram protrahit, & non statim punit. Interim enim dilatione sedatur furor. Cujus rei legitur exemplum in historia Ecclesiastica de Theodosio, qui indignatus in civitatem Thessalonicam, iracundiæ non refrænavit impetum: Et proinde juxta sensum hujus Proverbii, *Longanimitate flectitur Princeps,* D. Ambrosio monente, legem promulgavit quæ exstat Historiæ tripartitæ lib. 7. cap. 30. ¶ *Lingua mollis*] Sive *tenera.* Jucunda allusio inter *molle* & *durum,* sive *carnem* & *ossa.* Contra naturæ ordinem videtur esse quòd *lingua,* quæ non habet ossa, *frangeret ossa.* Metaphorica est locutio, pro *frangit furorem,* & mitigat iram quamlibet duram ac ossibus similem.

similem. Durissima est sententia in peccatores lata, juxta parabolam Euangelicam de servo qui decem talentorum debitor *jussus est venundari unà cum uxore & filiis* Matth. 18. Sed hanc sententiam mitigavit *lingua mollis*, quæ dicit, *Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi*, nam sequitur, *Misertus autem Dominus omne debitum dimisit ei. Principis* etiam cœlestis igitur *iram frangit lingua mollis*, si modò linguæ molli cætera respondeant. Cæterùm *longanimitate lenitur Princeps* terrenus, non autem cœlestis, nisi pœnitentiam agas, juxta illud Pauli Rom. 2. *An divitias bonitatis ejus & patientiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?*

16. *Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, nè fortè satiatus evomas illud*] Hujus Parabolæ sensus variis modis explicari potest: quod etiam Salomon ipse superiore capite innuebat, dicens, *Comede, fili mi, mel, quia bonum est*, sequitur, *sic & doctrina sapientiæ*: & in sequentibus, *Qui mel multum comedit, non est ei bonum: sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria.* Ut igitur Mel, quod dulce est admodum & salubre si mediocriter sumatur, si quis nimium comedat in nauseam vertitur, ventriculum dissolvit & vomitum provocat; sic etiam quæ sunt alioqui amœnissima, sive animo sive corpori, nisi modum adhibeas, amaritudinem suam ostentant. Quæ corporis sunt, quisque secum cogitare potest: Salomon sublimiora meditatur. Quàm jucunda & suavis sit piis hominibus, & his qui credunt in Christum, sobria & humilis Scripturarum lectio ac meditatio, norunt illi qui contemptis rebus mundanis ad alteram vitam anhelant: & tamen qui ex Scripturarum dulcedine plus præsumunt quàm valeant concoquere, h. e. suo judicio nimiùm fidentes devorant malè intellectas, coguntur *mel evomere*, dum ex malè intellectis Scripturis fidem, quam bonam habuerunt, magna ex parte amittunt. Quid amœnius, quid dulcius quàm amicorum congressus & fida colloquia? tamen hîc tenendus est modus, nè mellis dulcedo in amaritudinem vertatur; juxta id quod sequitur,

17. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nè quando satiatus oderit te*] Verbum הוקר *rarum & pretiosum facere* significat. Vilescunt juxta vulgi proverbium quotidiana. Hebræi tamen vertunt *prohibe*, & Chaldæus כלה, h. e. *prohibe*. Et sensus est, ut dixi, pendens ex priore versiculo, *Omnium rerum esse* videlicet *satietatem, etiam jucundissimarum. Nam amarum est quicquid nimium est; mel quoque, si nimium est*, ut eleganter scripsit quidam. Et non solùm de frequentatione domûs monet, sed de quacunque importuna apud suos audacia: nam re alienâ abuti non debemus præter æquum & bonum amicitiæ prætextu, nè ex amicis inimicos nobis constituamus. *Domus amici nostri* est Ecclesia Christi: *Vos*, inquit, *amici mei estis*, Joh. 15. ad quam quicunque importunus accedit, h. e. *non intrans per ostium, sed aliunde*, Joh. 10. contra jus & fas ascendens, ex amico facilè fiet inimicus. Potest & de his intelligi qui sacram Domini mensam in Ecclesia frequentant illotis pedibus & parùm purgatis affectibus animi; aut denique de his qui ad quamcunque functionem Ecclesiasticam properant nisi *speciosis pedibus*, juxta Hebraismum, h. e. puris & purgatis affectibus.

18. *Jaculum, & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium*] Non *jaculum* in Hebræo sed *malleus* est, & particula Similitudinis subauditur, *velut malleus.* Ex his rebus sumitur similitudo quarum ictus omnino mortiferus est, ut ostendat criminis magnitudinem *falsi testis*, quod homicidio vel crudelissimo minus non est: imò *quicunque falsum testimonium perhibet contra proximum* in judicio & in crimine capitali, perinde facit ac si caput hominis *malleo* tunderet, *cultro* jugulum peteret, aut denique *sagittâ* cor transfigeret: q. d. non solùm in rebus externis damnum infert, sed vitam exstinguit. Non Judex, non carnifex aut lictor innocenti vitam eripit, sed *falsus testis*, nè quis putet leve esse crimen. Sed quantò majus est crimen testimoniis Scripturarum malè intellectis non vitam uni eripere, sed animas totius populi corrumpere ac interficere?

19. *Dens putridus & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ. Dens confractus*, Heb. *Et pes lapsus*, vel *labens, fiducia prævaricatorum in die angustiæ*] Quamvis *fiduciam* intelligant ferè omnes interpretes *eam quam quis ex prævaricatore exspectat*, tamen intelligi potest *fiducia & spes illius qui prævaricatur legem*, ut sit sensus, *sua se spes frustrabitur in die angustiæ*, h. e. mortis. Alioqui monet Proverbium, Non esse fidendum illi qui amicos solet fallere, præsertim in re magni momenti, nè præter periculum & damnum non exiguus quoque dolor sequatur. Per *dentem confractum* comedendi necessitatem, & quæcunque alia masticandi aut digerendi instrumenta intelligimus, quibus naturæ officia non præstantibus jam ipsa periclitatur vita; Per *pedem*, reliqua membra, quorum motu vel corpus exercemus, vel ad comparandum victum progredimur. Quemadmodum in his *dentibus*, inquam, & *pedibus* maximam & summam vitæ fiduciam collocamus, quibus non peragentibus sua munera vita longitudinem sperare non possumus, & interim non mediocrem patimur dolorem; sic non solùm vana sed damnosa est spes in eum collata qui solet decipere suos. Monet Proverbium, Non omnibus esse fidendum. Qui præcepta *prævaricatur*, tanquam *dens fractus*, cibum animæ suæ non potest commolere; & tanquam *pes labens*, ad bravium supernæ hereditatis non potest currere; tantò minùs aliis se ducem itineris præstare, aut præmansum aliis præbere cibum. h. e. A quo neque exemplum vitæ neque doctrinam bene credendi poteris accipere, quam fiduciam in eo ponere licet? Si *maledictus sit qui spem suam ponit in homine*, quantò magis qui in *prævaricatore*?

20. *Qui amittit pallium in die frigoris, acetum in nitro, qui cantat carmina corde pessimo.* Hebr. *Qui removet vestem in die frigoris, acetum super nitrum, & cantans in carminibus super cor malum*, vel *confractum*] Vox Hebræa רע est ambigua. *Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus* jubet Paulus, Rom. 12. &, *Musica in luctu, importuna narratio*, scripsit alius Sapiens. Idem duabus docet similitudinibus Salomon. *In tempore hiberno* non sunt *amovendæ vestes* quas portare solemus, sed plures addendæ potiùs pro ratione temporis: *Ad nitrum*, quo vestes seu lavantur seu intinguntur, *acetum non est addendum*, sed aqua: Itâ si quis est *animo dolente*, sive *malo*, vel, juxta Aben Hezram, *corde confracto*, pro mœsto, huic *carmina* & ludicrum aliquod ingerere valde importunum est, & malum quodammodo duplicat. Proverbium significat, Omnia tempus habere.

21. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere*] Euangelicum planè præceptum est, Rom. 12. non solùm de diligendo sed etiam juvando inimico. In pane & potu, quæ sunt res omnium maximè necessariæ, etiam quamcunque necessitatem intelligimus. Et sensus est, Bonum pro malo esse reddendum; Benefaciendum omnibus: Inimicum superandum beneficiis. Nam vix ullus usqueadeo durus aut implacabilis est ut non sese pœniteat damnum dedisse illi qui nullo damno abalienari possit; juxta id quod sequitur,

22. *Prunas enim congregabis super caput ejus, & Dominus reddet tibi.* Heb. *Nam prunas tu accipis* (vel *incendis*) *super caput ejus*] Tria maxima bona consecutus es eâdem operâ. Primò vindictam piam de inimico sumes. Quid enim gravius, vel quam majorem pœnam poteris infligere, quàm igne succendere hominem? Revera tam gravis erit illi vindicta ac si *ardentes prunas illi suffundas in caput*; cogitare videlicet, & tuam bonitatem cum sua ingratitudine conferre. Facti sui pœnitentia ardebit in animo; & infectum volet esse quod iniquè contra te gessit, tanto desiderio, tanto ardore, ut igne cremari videatur. Hâc ratione ubi vindictam hanc piam sumpseris de inimico, fidelem effeceris amicum, ut posthac sibi ipsi potiùs damnum intulerit quàm tibi, à quo præter omnem exspectationem & meritum tantum acceperit beneficium. ¶ *Et Dominus reddet tibi*] Quòd si parùm putas ad

ad hunc modum teipsum vindicasse, imò lucrasse fratrem, præter hæc mercedem accipies à Domino. Nè putes perire beneficium quod in hominem contuleris quamlibèt ingratum, quamlibèt de te malè meritum. Imò tantò majorem accipies retributionem à Domino quantò minùs meretur inimicus tuum beneficium. Amicis benefacere, mutuis certare muneribus, est omnium nationum: etiam infideles & *ethnici hoc faciunt*; *Benefaciunt*, inquam, *his à quibus beneficia acceperunt*. Tu imitare potiùs eum qui *Solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super justos & injustos*, Matth. 5. *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum*, Rom. 12. Inimicus malefecit; hac in re similis illi esse noli. Tu benefacere studebis in omnes: & pro ingratis, qui vel nolunt vel non possunt retaliare beneficium, fidejubet Dominus, & *remunerabit etiam calicem aquæ frigidæ in illius nomine porrectum*, Mar. 9.

23. *Ventus Aquilo dissipat pluvias, & facies tristis linguam detrahentem*. Heb. *Facies irata linguam occultè*, sc. *detrahentem*] Sensus Proverbii est, Non solùm non oportet malè loqui ac detractare, sed neque præbere aurem his qui malè loquuntur. Nam si non fuerit qui auscultet, non erunt detractores. Ut enim diversi sunt venti, & unus cogit nubes & ad pluviam disponit, nempe Austrinus, alius verò nubes *dispergit & pluviam prohibet*; sic si quis *tristem & iracundum* ostendat *vultum* his qui famam lædunt alienam, statim illis imponit silentium. Quemadmodum igitur *Aquilonari vento* siccitatem acceptam ferimus, sic his qui obloquentes audiunt libenter & auscultant debemus acceptum ferre quòd sint qui in occulto malè loquantur & discordias seminant inter fratres. Monet denique Proverbium, Sapientis esse sic cohibere detractores ut se sentiant reprehensos eâ moderatione, quam nec molestè poterunt ferre, nec postea te præsente malè loqui audeant.

24. *Melius est sedere in angulo domatis quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi*. Heb. *Melius sedere super angulum tecti* (sc. *quàm manere*) *cum muliere rixarum, & in domo societatis*] Quod superiùs c. 21. exposuimus SUPER ANGULUM TECTI *sub dio*, intelligi potest aliter, nempe *in summitate ædium, & angusto loco*; quæ mansio est maximè incommoda: q. d. Tranquillitas animæ omnibus aliis hujus vitæ voluptatibus est præferenda, ut sine qua neque uxor, neque liberi, neque ædes magnificæ & capaces gratæ esse possunt, ut inquit ille,

——— Valeat possessor oportet,
Si comportatis rebus bene cogitat uti.

25. *Aqua frigida animæ sitienti: & nuncius bonus de terra longinqua* [sive, *auditus bonus de terra longinqua*] *Nuncius* qui *de terra longinqua* exspectatur desiderium auget, & tandem tantò majore lætitiâ auditur quantò longiùs venit: & ut *aqua frigida animam* lassam & jam deficientem revocare videntur, sic *nuncius* quem diu multùmque audire anhelamus. Docet Proverbium, Corporis necessitati satisfacere non esse difficile, verùm animæ desideria esse insatiabilia in his qui præsentibus non sunt contenti, sed peregrinas merces quærunt. *De terra longinqua nuncium* tulit *homo* quidam *peregrè profectus ut acciperet sibi Regnum, & reverteretur*, Luc. 19. Quodnam melius nuncium audiri potest quàm *captivos in libertatem restitui*, quàm *vinctos dissolvi, exsules in patriam reduci, cæcos* denique *visum recipere, leprosos mundari, pauperes heredes Regni & coheredes Christi* designari, cum aliis id genus infinitis beneficiis quæ nobis in Euangelio è *terra longinqua* referuntur? Et super *animas* in via peccatorum *lassas* effusa est *aqua frigida* Baptismatis & pœnitentiæ cum inæstimabili refrigerio; juxta illud, *Venite ad me, omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*, Matth. 11.

26. *Fons turbatus pede, & vena corrupta, justus cadens coram impio*] Per *fontem turbatum* sive potiùs *conculcatum pedibus* & *venam* (sup. *aquarum*) *corruptam* idem intelligimus. *Corrupta* dicitur *vena* vel quòd obturata sit sordibus & pulvere ut aquam non reddat, vel quòd malignè reddat, neque copiosam neque limpidam aquam fundens. Porrò *justus declinans coram impio*: h. e. concedens & dans locum impio, vel superatus ab impio; vel denique justus qui blanditur impio, & illius improbitatem vel approbat vel non damnat, is est tanquam *justus cadens coram impio*. Erit igitur sensus versiculi quodammodo pendens à priore, ostendens quæ sunt illæ *aquæ frigidæ* tam gratæ *animæ fatigatæ & lassæ*. Sunt aquæ *fontis* puri, & *vena* sive *scaturiginis* perennis, quæ non *corrumpitur*: alioqui gratiam omnem & amœnitatem perdunt aquæ fontis. Porrò quales sunt *aquæ* istæ *frigidæ & claræ lassis* ab itinere, pulvere & sudore conspersis, talis est doctrina viri justi; juxta id quod scriptum est 10. cap. *vena vitæ os justi*: &, *Os justi parturiet sapientiam*. Cæterùm *justus conculcatus à malo*, h. e. redactus in potestatem impii, ut olim Joannes Baptista in carcerem ab Herode, quamvìs eandem doctrinæ puritatem & loquendi libertatem ubique servaverit justus, tamen populo qui doctrinam illius audire solebat, *fons* ab Herode *conculcatus* est & *vena corrupta*, vel potiùs *obturata*. Aliter, *Justus declinans coram impio*, dans locum impio, vel timens tyrannidem impii, non audet eam doctrinæ puritatem aut eam copiam in vulgus spargere, meritò *fons conculcatus* & *vena corrupta* dicitur. Secunda expositio est melior. Usus Proverbii est in eos qui primò rectè prædicant & docent, pòst verò à malis hominibus vel perterriti vel persuasi tacent; & fit *vena corrupta*, non ampliùs scaturiens: aut, quod pejus est, bonam & salubrem doctrinam in errores & adulationem commutant, *fonte conculcato* pedibus lutosis, h. e. terrenis affectibus & mundanis. *Coram impio* denique *declinare* vel *cadere* intelligi potest, juxta illud Matth. 4. *Et ostendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorum, & dicit ei, Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Et proh dolor! quot bonos viros & eruditos, concionatores optimos, Sacerdotes, Abbates, Monachos & Episcopos vidimus nostrâ ætate *declinare*, imò tantùm non *cadere* & adorare cacodæmonem, h. e. Ecclesiasticâ & purissimâ fide ac doctrinâ Patrum *conculcatâ*, *venâ* perenni Canonicæ disciplinæ *obturatâ corruptâ*que, ad novam formam religionis novósque ritus *declinare*, & repugnante conscientiâ hominibus magìs obedire quàm Deo?

27. *Sicut qui mel multum comedit, non est bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria*. Heb. *Scrutari gloriam eorum, honor*, sup. *est*] Hieronymus subaudivit quædam quæ non sunt in contextu Hebræo, & *scrutari gloriam eorum*, quod ambiguum est, refert ad S. Triadem, subintelligens *opprimetur*. Hebræi *gloriam eorum* referunt ad *justos*, quorum mentio in priore versiculo facta est: & per dissimilitudinem exponitur versiculus ad hunc modum, *Quemadmodum bonum non est comedere multum* (vel *nimium*) *mellis, ità honorabile est scrutari gloriam justorum*, h. e. doctrinam illorum, sive virtutes, in quibus gloriam habent. Non quòd re verâ justi suis virtutibus glorientur; nam *qui gloriatur, in Domino glorietur*: sed quòd virtus & doctrina eorum sint hujusmodi ut in quibus meritò quis gloriari possit. Alii sic, *Comedere multum mellis non est bonum*, sed comedere mediocriter bonum est; ut modò lectum fuit, *Mel invenisti, comede quod sufficiat*; v. 16. & c. 24. 13. *Comede, fili mi, mel, quia bonum est*. Ut igitur *comedere mel nimium non est bonum*, sed *ad mediocritatem comedere bonum est*; sic *scrutari doctrinam justorum, gloria est*. Alii per *gloriam eorum* scientiam rerum sublimium & siderum intelligunt, & ex prima clausula negationem in secundam transferunt; ut sit sensus, *Scrutari & investigare gloriam eorum*, corporum videlicet cœlestium aut quarumcunque rerum sublimium scientiam & cognitionem, *nimium, non est gloria*. Locus est difficilis, in quo exponendo mihi maximè arridet Chaldæus, qui relativum *scrutari gloriam eorum* refert ad *Scripturas*, ad hunc modum, *Comedere mel multum non est bonum, neque investigare verba Scripturæ*, subauditur *nimium*; rectè intelligens per *mel* Sacram paginam. Nam ut mel corpori dulcissimum est & saluberrimum mediocriter sumptum, sic animæ Sacri codices cum humilitate & modestia intellecti. Alioqui *qui gloriam* Divinæ *majestatis* quæ in illis latet *curiosus scrutatur*, non *gloriam* assequetur

assequetur aut sapientiam; sicut neque dulcedinem, qui nimium mellis comedit.

28. *Sicut urbs patens & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum.* Heb. *Urbs dirupta sine muro, vir cui non est prohibitio spiritu suo*] Proverbium in sensu ferè non distat ab eo quod scriptum est, c. 21. *Qui custodit os suum & linguam suam, custodit ab angustiis animam suam.* Docet uterque locus, Sermonis summam esse habendam custodiam, utputa ex quo salus animæ pendet. Nam ut urbs probè munita & bene murata ab hostium incursu facillimè defendi potest; sic & *homo qui spiritum*, h. e. flatum & loquelam, *cohibet*, nè quid loquatur præter æquum ac bonum, animæ arcem facilè tuebitur. Potest per *spiritum* Ira intelligi, quam vel inprimis cohibendam superius docuit Sapiens c. 12. inquiens, *Fatuus statim indicat iram; qui autem dissimulat injuriam, callidus est.* Sunt qui per *spiritum* intelligunt Appetitum carnis, quem nisi *cohibeas* & refrænes, hostes facilè penetrabunt in animam, ut in *urbem muris destitutam.* Hieronymus, qui de suo addidit *in loquendo*, ad unum sensum contraxit Proverbium. Mihi verò in genere dictus videtur *spiritus* pro quocunque *affectu*, quibus qui laxant habenas, animi sui *murum* & propugnacula diruunt.

DRUSIUS.

1. גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי חִזְקִיָּה. A. Καίγε αὗται παραβολαὶ ἃς μετῆραν ἄνδρες Ἐζεκίου, *Etiam hæ sunt Parabolæ Salomonis quas transtulerunt viri Ezeciæ.* S. Καὶ ἔτι αὗται παραβολαί, *Et adhuc ista sunt parabolæ* - - -

2. חֲקֹר דָּבָר. A. S. Ἐξιχνιάσει ῥήματα *investigat verba*] i. Res, aut ῥήματα τοῦ Θεοῦ, i. ut quidem Scholion habet, προστάγματα *præcepta, mandata.*

3. לָעֹמֶק. A. εἰς βάθος *in profundum.* ¶ אֵין חֵקֶר. A. ἀνεξέταστος *quod diligenti examine perquiri nequit, inexploratum.* S. ἀνεξερεύνητος *non pervestigabile.*

4. הָגוֹ סִיגִים מִכָּסֶף. S. κάθαιρε γίγαρτα ἐξ ἀργυρίου] Γίγαρτον *acini vinacei nucleus* propriè; sed hîc pro *scoria* sumi videtur, quæ remanet post purgatum argentum. Hieron. exponit *rubiginem*, quod est propriè ferri vitium, Ezec. 22. סִיג. Aquilæ prima editio σέμφυλον & γίγαρτον, i. interprete Hieronymo, *acinum vinacei*: secunda & Lxx. *commistionem.* Porrò *Scoria sordes & purgamenta metallorum sunt*, ait idem Hieronymus pag. editionis quâ usus sum 398. Psal. 119. 119. סִיגִים. Hieron. *quasi scoriam.* A. σέμφυλα. S. σκωρίας aut, ut est in alio codice, σκωρίαν.

5. הָגוֹ. A. Th. ἀπέλασον *abige, repelle, arce.* ¶ וְיִכּוֹן. A. S. καὶ ἑδρασθήσεται *& firmabitur.* Th. ἑτοιμασθήσεται *stabilietur*] Nam ἕτοιμος *stabilis, firmus*; ut ibi, Ἕτοιμος ὁ θρόνος σου, quod Hieron. reddit, *Firmum solium tuum.* Prov. 12. 3. לֹא יִכּוֹן. A. S. οὐχ ἑτοιμασθήσεται *non stabilietur.* Hinc intelligentiam habet 1 Machab. 1. 17. ἡτοιμάσθη ἡ βασιλεία ἐναντίον Ἀντιόχου, *firmatum est Regnum.* Vide notas meas ad illum locum.

6. תֶּעְמֹד. A. S. Th. στῇς.

7, 8. אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ אַל תֵּצֵא לָרִב מַהֵר. S. ἃ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου μὴ ἐξενέγκῃς εἰς πλῆθος ταχύ, *quæ viderunt oculi tui nè efferas in vulgus celeriter*] *Nè efferas*, אַל תֵּצֵא ¶ *In vulgus*, εἰς πλῆθος *in multitudinem*, i. לָרֹב sive לרוב. Nam legunt, ut apparet, Vau loco Joth.

9. רִיבְךָ רִיב אֶת רֵעֶךָ. A. S. Th. Δικασίαν σου δίκαζε ἐν ἑταίρῳ σου, *Jus tuum discepta cum socio tuo.*

10. וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב. Th. καὶ ὁ ψόγος σου οὐκ ἀποστραφήσεται, *& vituperium tuum non avertetur*] Prov. 10. 18. דִּבָּה. A. Th. ψόγον. Psal. 31. 13. Lxx *vituperatio*, i. ψόγος. Samariticum ὄνειδος, quod est μέσον, ut etiam דבה apud Ebræos.

11. בְּמַשְׂכִּיּוֹת כָּסֶף. S. Th. ἐν περιβλέπτοις ἀργυρίου *in spectabilibus argenti*] i. In vasis argenteis spectabilibus & claris. Hieron. *in lectis argenteis.* Alius, *in cælaturis argenteis.* ¶ דָּבֻר דָּבָר עַל אָפְנָיו. A. Th. λαλῶν ῥῆμα ἐπὶ ἁρμόζουσιν αὐτῷ, *loquens verbum ad congruentes ei.* S. λαλῶν λόγον ἐν καιρῷ αὐτοῦ, *loquens sermonem in tempore suo*] Hieron. *qui loquitur verbum in tempore suo.* ἐπὶ ἁρμόζουσιν αὐτῷ quid sibi velit non adhuc clarè perspicio.

12. נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי כָתֶם. Schol. ἐνώτιον χρυσοῦν καὶ πίνωσις χρυσῆ *inauris aurea & pinosis aurea*] *Pinosis* non intelligo. Hieron. hîc *margaritum fulgens.* Aliàs *margarita fulgens.* Sed *margaritum* non malè. Sic alibi in eodem, *Si tanti vitrum, quanti margaritum?* Lxx σάρδιον πολυτελές. Chald. *vasa smaragdina.* Cant. 7. 1. Lxx ὁρμίσκος *monile.* Aliis est *collare, torques*, δηραιῶν. Glossæ nom. propriorum, CHALI, *gemma, aut monile.*

14. בְּמַתַּת שָׁקֶר. Lxx δόσει ψευδεῖ *dono mendaci.* S. ἀδίκῳ *injusto.*

15. לָשׁוֹן רַכָּה. A. γλῶσσα ἁπλῆ, sive ἁπαλή, *lingua simplex*, sive *mollis.*

17. הֹקַר רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ. S. ὑπόστειλον, φίμωσον πόδα σου ἀπὸ οἴκου ἑταίρου σου, *subtrahe pedem tuum à domo socii tui*] φίμωσον redundat. Aut sunt duæ interpretationes, ὑπόστειλον *subduc*, & φίμωσον *constringe*, i. חסם. Optimè hoc loco Lxx σπάνιον εἴσαγε *rarò induc.* Verbum è verbo *pretiosum redde*, i. rarum. Nam quæ rara, preciosa sunt; & contrà.

18. שָׁנוּן. Cæteri, ἠκονημένον *acuta.*

20. חֹמֶץ עַל נָתֶר. S. ὥσπερ ὄξος ἐπὶ νίτρῳ *ut acetum super nitrum.* ¶ וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב רָע. S. καὶ ᾄδων ἐν ᾄσμασιν ἐπὶ καρδίας λυπηρᾶς, *qui canit cantilenis apud cor mæstum.*

23. תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם. A. ὠδίνει ὄμβρον *parturit imbrem.* S. διαλύει βροχὴν *dissolvit pluviam*] Hieron. *dissipat pluvias.*

27. וְחֵקֶר כְּבוֹדָם כָּבוֹד. S. ἐξερευνᾶν δὲ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν, *perscrutari verò honorem sibi gloriam.* Th. καὶ ἐξερευνῶντι δεδοξασμένα δόξαν, *& perscrutanti gloriosa gloriam*] Verba posui ut habentur in ed. Rom. sensum non eruo: alius id faciet cui plus otii quàm mihi nunc est.

GROTIUS.

1. QUAS TRANSTULERUNT] i. *Congesserunt.* ¶ VIRI EZECHIÆ REGIS JUDÆ] Eclogarii, Eliacim, Sobna, Joahe memorati 2 Reg. 18. 26.

2. *Gloria Dei est celare verbum*] *Verbum*, i. rem, putà naturam suam & decreta multa. *Sanctius enim de Deo credere quàm scire*, ut cum Tacito loquar. Philemon,

> Θεὸν νόμιζε καὶ σέβου, ζήτει δὲ μή·
> Πλεῖον γὰρ οὐδὲν ἄλλο τοῦ ζητεῖν ἔχεις.

Idem,

> Τί ἐστιν ὁ Θεός, οὐ θέλε σὺ μανθάνειν.

Pindarus,

> Τὰ θεῶν βουλεύματα ἐρευνᾶσαι
> Βροτέᾳ φρενὶ δύσκολον· θνατᾶς
> Δ' ἀπὸ ματρὸς ἔφυ.

Sophron,

> Ὡς μᾶλλον ὅστις εἰδέναι τὰ τῶν θεῶν
> Ζητεῖ, τοσούτῳ μᾶλλον ἧσσον εἴσεται.

Vide Rom. 11. 33. ¶ *Et gloria Regum investigare sermonem*] i. Res subditorum suorum; opes, actiones, consilia.

3. *Cœlum sursum, & terra deorsum, & cor Regum inscrutabile*] Sicut nec cœli altitudo nec terræ profunditas comprehendi à nobis potest, ità nec Principum arcana. *Abditos Principis sensus, & siquid occultius parat, exquirere illicitum, anceps, nec ideo assequare*, Tacitus Annal. 6.

8. *Quæ viderunt oculi tui nè proferas in jurgio citò*] Etiam quæ videris noli prodere; multò magis quæ non videris. Bene Interpres hoc connectit, quæ alii malè dividunt.

9. *Causam tuam tracta cum amico tuo*] i. Consilia quæ velis latere, vide cui credas.

16. *Mel invenisti: comede quod sufficit tibi, nè fortè satiatus evomas illud*] *Philosophandum, sed paucis.* Ità hunc locum explicat Maimonides.

17. *Sub*

17. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, nequando satiatus oderit te*] Bene interpretantur Lxx, Σπάνιον εἴσαγε σὸν πόδα πρὸς σεαυτοῦ φίλον, Arabes dicunt, *Visita rarò, & augebis amorem*. Martialis,

Nulli te facias nimis sodalem.

27. *Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis, opprimetur à gloria*] Propiùs ad Hebræum accedit hæc versio, *Ut comedere multum mellis non est suave, ità nec venari honorem est honor illis*, nempe venantibus. Hîc negativam particulam in posteriore membro addidi, quia mos sæpe est Hebræis eam intelligere ex præcedenti, ἀπὸ κοινοῦ, ut Græci loquuntur. ו hîc, ut alibi, est pro כן. Gloria fugientem sequitur.

CAP. XXVI.

MUNSTERUS.

1. NIX] *Nix in æstate* res est intempestiva, quæ illi tempori minimè convenit; *sic stulto non competit gloria*.

2. *Sicut avis aufugit*] *Sicut avis avolat & revolat* in nidum, *ità maledictio* redit in maledicentem, & *non evenit super eum* cui maledicitur.

4. *Ne respondeas stulto*] Ut, si ille convitietur, tu noli convitiari, *ne ei similis efficiaris*.

5. *Responde stulto juxta stultitiam ejus*] i. Redargue stultum propter stultitiam suam, & ostende ei stultitiam suam, *ne fortè sibi sapiens videatur*.

6. *Truncat pedes*] i. Qui loco nuncii hominem stultum mittit, perinde facit ac si mitteret hominem pedibus destitutum aut inebriatum iniquitate. Neuter enim quicquam exsequi valet. Alii sic interpretantur, *Qui mittit stultum, truncat pedes* negotiis quæ stulto demandantur, *& potat iniquitate*, h.e. irritat illum ad quem destinat stultum nuncium.

7. *Assurgunt*] h.e. Sunt inæqualia & non proportionata; sic verba stulti sibi non constant. Alii exponunt verbum דלה pro *attenuare* & *exsiccare*.

8. *Lapidem in funda*] Lapis fixus in funda citò ejicitur, sic stultus in honore positus diu illum non retinet. Kimhi exponit מרגמה pro *acervo lapidum*; unde qui tribuit gloriam stulto, perinde facit ac si lapidem de acervo sumptum includat auro.

9. *Sicut spina*] Ut ebrius spinâ se vel alios lædit, ità stultus labiis suis alios lacessit.

10. *Magnus*] Deus *reddit unicuique juxta opera sua*. Alii verò hunc locum sic interpretantur, *Fit sæpe ut quis omnibus sit infestus, stultis autem se adjungat, & illis præbeat munera*: ut sit חולל à חיל. Alii sic legunt, *Magnus aliquis conficit omnia per se: stultus autem mercede conducit transgressores*.

11. *Repetit stultitiam suam*] h.e. Redit ad intermissa peccata, & *fiunt novissima hominis illius pejora prioribus*.

13. *Dicit piger*] Hæc sententia suprà 22. 13. exposita est.

15. *Abscondit piger manum in sinu*] Suprà quoque habetur, 19. 24.

17. *Ingerit se*] Hebræi exponunt מתעבר pro כועס *irasci* (*vel irritari*) *in causa non sua*.

18. *Furiosò*] Est hîc מתלהלה idem quod משתטה, à radice להה. Kimhi sic exponit, *Similis est defatiganti se inaniter qui ignea projicit spicula*, &c.

22. *Malleatoribus*] Capitur hîc מתלהמים pro מכים *percussoribus*, vel pro ipsis *verberibus*: licèt D. K. exponat חלקים, ut sit sensus, *Verba bilinguis sunt blanda; & non sentitur fraus donec penetrarint interiora cordis*.

23. *Labia zelosa*] Heb. *ardentia*: ut sit sensus, *Labia furentia produnt quale virus lateat in corde*. De similitudine ipsa & ejus expositione non satis convenit inter Hebræos.

26. *Panditur malitia in congregatione*] h. e. Deus in manifesto puniet illum qui clàm malum struxerit proximo suo.

28. *Humilis*] Secundùm Hebræos est hîc דכיו idem quod דכאו, Vau scilicet pro Aleph: capitur enim pro שפל. Aben Ezra hanc sententiam sic legit, *Lingua quæ loquitur mendacia odit virum humilem, & os assuetum blanditiis odit reprehensorem*.

VATABLUS.

4. NE *respondeas*, &c. 'אל תען וגו] i. Si probris afficiat stultus, vidè ne similiter facias; nè accidat ut æquails sive similis illi fias.

5. *Responde* ענה] i. Redargue stultum propter stultitiam suam; h.e. ostende ei stultitiam suam.

6. *Is qui præcidit*, &c. 'מקצה רגלים וגו] Ad verb. *Succisus pedes*: vel, *Succisos habens pedes*: aut, ut alii, *Truncat pedes*, & *bibit iniquitatem*, i. replet se injuriâ, *qui aliquid alteri significat per nuncium stultum*. Vel ordine inverso, *Qui mittit aliquid per virum stultum, est velut is qui præcîdit pedes ejus quem mittit*: replet enim se injuriâ qui hoc facit.

7. *Inæquales sunt tibiæ* דליו שוקים] Ad verb. *Elevatæ sunt* [vel, *elevantur*] *tibiæ*, &c. Verbum præteritum est primæ conjug. Doctus inter Hebræos dicit esse *imperativum ex Pihel haddagus*, & vertit, *Elevate* (sive *Attollite*) *crura claudi*, sub. *ut incedat*, *& nihil promovebitis*. q. d. Si elevetis tibias claudi, quid ei profuerit?

8. *Sicut inclusio*, &c. כצרור אבן במרגמה] i. *Quod est lapillus qui annulo includi solet, in acervo lapidum*, sive, quod est lapillus pretiosus inter lapides ignobiles; *sic est is qui dat stulto gloriam*. Nam sicut lapillus in pala annuli inclusus decorus est, indecorè autem in acervo aliorum lapidum jacet; sic, &c. Alii vertunt, *Sicut qui ligat lapidem* [sub. *pretiosum*] *in funda*. Alii, *Sicut qui ligat lapidem* [sub. *quempiam platearum*] *in purpura*, i. in veste purpurea. Alii, *Sicut qui ligat lapidem* pretiosum, & projicit *in acervum lapidum*, sub. *ædificii*; qui locus non est illi conveniens ob suam pretiositatem: *sic qui dat stulto gloriam*; quòd locus gloriæ non sit inter stultos sed inter sapientes.

9. *Quæ ascendit in manu* עלה ביד] Hebraismus, pro, *quæ gestatur manu ebrii*. Hebraicè legitur, *Spina ascendit in manu ebrii, & parabola in ore stultorum*. Similitudinis adverbium frequentissimè ab Hebræis subauditur, & ו secundo loco positum pro *sic* accipitur, maximè in his proverbiis. Sic etiam Gallicè loquimur, *Une espine entre les mains de l' yruongne, & la sentence en la bouche des fols*: subintelligimus, *C' est tout un*. Quod etiam nonnunquam addimus, ut sermonem perficiamus & clariorem reddamus. Quidam vertunt, *Quod est spina ascendens*, &c. *hoc est sermo*, &c.

10. *Magnus creat omnia* רב מחולל כל] Hebræi exponunt, *Dominus qui est super omnia, creat & format omnia, idcirco universa alit pariter: stultos transgressorésque pascit ut & sapientes atque justos*. *Mercedem dare* dixit, quòd eos alat perinde atque si mercedem eis deberet, ut mercedem mercenario dare solemus. Quidam in hunc sensum verterunt, *magnus qui formavit omnia, remunerat stultum & remunerat transgressores*. Alii, *Magnus* [sub. *in populo*, sive *Princeps*] *coercet omnia*, *& dat præmium stulto*, &c. q. d. Qualis Princeps, tales & subditi. Alii dicunt שוכר significare סוכר *obstruens*, aut *claudens*. q. d. Obstruit os stulto & transgressoribus. Alii, *Egregius aliquis ac magnus vir conficit* per se *omnia: stultus autem mercede conducit transgressores*.

12. *Vidisti* ראית] Si *videris*, aut *videas*.

13. *Leo* שחל] *Pardus*. Vide suprà 22. 13.

15. *Abscondit piger* טמן עצל] Vide suprà 19. 24.

¶ *In sinu* בצלחת] *In patina*, vel *olla*.

16. *Consilium* טעם] *Rationem*, sub. *quæsitorum*. Propriè significat *saporem*; & per Metaphoram *sententiam de interrogatis*.

17. *Qui apprehendit* מחזיק] *Qui vellicat*, i. lacessit.

18. *Sicut abscondit se* [כמתלהלה] *Sicut insaniens:* vel, *qui simulat dementiam.* Alii, *Sicut qui simulat se infirmum ac debilem*, aut *defatigatum*. Gallicè dicimus, *Qui se fait las.* ¶ *Scintillas* [זיקים] i. Ignem ad comburendum domum proximi. ¶ *Sagittas*, & *mortem* [חצים ומות] *Sagittas*, & vasa *mortis.* Hebraismus, pro *sagittas mortiferas.*

19. *Nonne* [הלא] Hæc vox הלא exigit responsionem affirmativam: ideo sæpe pro *certè* accipitur.

20. *Cùm non fuerint ligna* [באפס עצים] Ad verb. *In non lignis.*

22. *Blandientia* [כמתלהמים] Quidam dicunt literas in dictione מתלהמים esse inversas, & deduci ab הלם, vertentes, *Sermones susurronis* sunt *velut sermones verberatorum*, aut *cæsorum*: qui solent esse simplices, i. dulces ac blandi. Vide suprà 18. 8. ¶ *Ventris* [בטן] i. Pectoris, h.e. cordis.

23. *Plenum scoriis* [סיגים] Ad verb. *scoriarum.* Quidam vertunt, inversis verbis, *Vas testaceum coopertum scoriâ argenti.* ¶ *Succendentia* [דולקים] Sub. *lites*: i. sunt verba quæ veluti ignis succendunt lites, aut inurunt notam aliquam proximo suo.

24. *Labiis suis alium præ se fert* [בשפתיו ינכר שונא] Fut. Heb. pro præs. *Sermone suo agnoscetur* [vel *agnoscitur*] *qui*, &c. Vel, *studet nè agnoscatur.* Nam verbum in hac conjugatione passiva significat & *notum esse* & *non notum.* Posterior ista lectio videtur melior propter id quod sequitur, *At intra se*, &c. ¶ *At in interioribus*, &c. [ובקרבו ישית מרמה] *At intra se dolum ponet*, vel *recondit*: i. struit fraudem.

25. *Cùm gratiosè alloquetur te* [כי יחנן קולו] Ad verb. *Cùm gratificabit vocem suam*, sub. *inimicus*: i. cùm studebit voce suâ tibi placere, ac se tibi gratum reddere. ¶ *Septem* [שבע] Hebraismus, pro *multis.*

26. *Operit se odium in deceptionem* [תכסה שנאה במשאון] *Abdit sese odium in solitudine*: i. impius tegit odium cùm solus est. Alii, *Operiet odium in desolationem*, sub. *suam, qui operit odium suum: & insidiatur socio suo ut adducat super eum destructionem & desolationem: nam revelabit Deus malum in congregatione.*

28. *Lingua*, &c. [לשון שקר וגו'] Ad verb. Vir *lingua mendacis odio habet flagellatum*: i. qui falsò socium suum criminatur, odit eum quem linguâ mendaci flagellat. Alii *Linguam mendacem odio habet contritus*, sub. *corde*, & *humilis.* In דכיו est ו pro א, ac si legeretur דכא fine י, & pro *humili spiritu* accipitur. ¶ *Impulsionem* [מדחה] *Impulsum, lapsum*: i. pessundare solet hominem quem alloquitur.

CASTALIO.

2. UT *mobilitate passer, ut hirundo volatu valet, sic injusta dira non eveniunt*] Quàm facilè volant aves, tam facilè vitantur quæ quis iniquè imprecatur.

6. *Truncat pedes imbutus inhumanitate, qui mittit mandata per stultum*] Perinde agit ac si suo nuncio pedes crudeliter truncaret, deinde eum juberet ire.

8. *Quale funda lapidem alligare, tale est tribuere stulto honorem*] Absurdum est.

9. *Qualis spina venit in manum temulenti, talis est in ore stultorum sententia*] Nec spinam ebrius, nec sententiam stultus tractare potest.

10. *Magister obit omnia: qui verò stultum conducit, infidum conducit*] Sapiens per seipsum, non per stultos, curat negotia.

15. *Abdit piger manum suam in sinu, eam agre ad os suum referens*] Ad cibum capiendum.

23. *Argenti scoria inducta fictili*] Fœda res.

25. *Septem habet in mente scelera*] Multa.

CLARIUS.

1. NIX] *Nix in æstate* res est intempestiva, quæ illi tempori minimè convenit: *sic stulto non competit gloria.*

2. *Sicut avis*] *Sicut avis avolat & revolat* in nidum; ità *maledictio* redit in maledicentem, & *non venit super eum* cui maledicitur.

4. *Nè respondeas stulto*] Ut, si ille convitietur, tu noli convitiari, *ne ei similis efficiaris.*

5. *Responde stulto juxta stultitiam suam*] i. Redargue stultum propter stultitiam, & ostende illi stultitiam suam, *nè fortè sibi sapiens videatur.*

6. *Mutilus pedibus*] *Qui mittit stultum, truncat pedes* negotiis quæ stulto demandantur, & *potat iniquitate*, h. e. irritat illum ad quem mittit stultum nuncium.

7. *Quomodo inæquales*] Sicut inæqualia & sine proportione sunt crura claudo, sic verba stulti sibi non constant.

8. *Qui mittit lapidem in fundam*] Sicut lapis fixus in funda citò ejicitur, sic stultus in honore positus diu illum non retinet. Sin legas *in acervum*, sic dicendum videtur, Qui acervo lapides addit, facit illum elevatiorem; sic qui stultum honorat, reddit insolentiorem. Alius vertit, *Qui ligat lapidem in funda*; quòd scilicet ut lapis in funda ligatus usum non præbet, sic honore uti oblato stultus nescit.

9. *Quomodo si spina*] Ut ebrius spinâ se vel alios lædit, ità stultus labiis suis & sibi nocet & alios lacessit.

18. *Et mortem*] h. e. Instrumenta mortis.

23. *Argento sordido*] Vel, *ex scoria.* Significat ergò dupliciter hominem decipi, dum & sperat totum esse vas argenteum, & illud argentum bonum. Sic qui labiis blanditur, & illa blanditie operit.

24. *Labiis suis*] In Hebræo verbum hoc loco positum habet adversam verbo significationem, ut si dicas, *cognosco, discognosco.* Attestantibus eruditioribus Hebræis hic ergò erit sensus, *Labiis suis non agnoscitur inimicus*, h. e. non sinit se agnosci. Et pulcrè quadrat: nam sequitur, *cùm in corde suo tractaverit dolos.* Dum enim tractat dolos in corde suo, non sinit se in sermone agnosci. Quod autem suprà vertimus, *labia blandientia*, censebat Elias magister meus, vir in Hebræa lingua eruditissimus, hoc loco regulam illam esse permutandarum literarum, & Daleth positum pro Heth.

26. *In concilio*] h.e. Deus in manifesto puniet illum qui clàm malum struxerit proximo suo.

28. *Lingua fallax*] Alius vertit, *Linguam mendacem odit humilis, os autem blandum operatur expulsionem.* Alius sic interpretatur, *Lingua quæ loquitur mendacia odit virum humilem, & os assuetum blanditiis odit reprehensorem.*

R. BAYNUS.

1. QUomodo *nix in æstate, & pluvia in messe, sic indecens est stulto gloria*] Præter decorum rerum ordinem est ut sit *nix in æstate*, h. e. duo maximè pugnantia simul. *Æstatis* calor maturandis frugibus institutus est, siccitas verò *messis* colligendis; quibus *nix* & *pluvia* vehementer obstant. Quod est *æstati* calor & maturitas fructuum, & quod est *messi* siccitas ad recondendam annonam, hoc est *gloria* sive *honor* sapientibus: quem si quis tribuat *stulto*, præter hoc quòd naturæ invertat ordinem, non mediocri damno mundum afficit, *stulto* videlicet tribuens *honorem*, debitum sapienti. Omnes mali & improbi *stulti* sunt apud Salomonem, quibus *honorem*, virtutis præmium videlicet, attribuere non debemus, nè & illis in stultitia permanendi, & aliis eos imitandi præbeamus ansam: nam, ut eruditè scripsit Cicero, *Honos alit artes.* Hoc nostrum seculum vehementer condemnat Proverbium, in quo non pro ratione sapientiæ & virtutis habetur honor hominibus, sed pro ratione opum & secularis pompæ.

2, —— 5. *Sicut avis ad alta transvolans, & passer quolibet vadens, sic maledictum frustrà prolatum in quempiam superveniet.* Heb. *Sicut avis ad vagandum, sicut hirundo ad volandum, sic maledictio frustrà non veniet. Flagellum equo, & camus asino, & virga in dorso imprudentium. Nè respondeas stulto juxta stultitiam suam nè efficiaris ei similis. Responde stulto juxta stultitiam suam nè sibi sapiens esse videatur*] A duabus avium speciebus eadem similitudo

militudo trahitur: & per *vagari* & *volare* idem intelligimus. Ex posteriore clausula versiculi supplendum est in pari clausula verbum *superveniunt* vel *revertentur*; & erit sensus hujusmodi, Sicut hæ aviculæ, *passer* videlicet & *hirundo*, quæ inter homines versantur & nidificant in ædibus, frequenter coguntur *aufugere* & nido relicto *avolare*, sed tamen *revertuntur* & *veniunt* iterum ad nidum; *sic maledictio frustrà prolata*, h.e. quæ in immeritum profertur, *non veniet* ad innocentem, sed *revertetur ad eum* ex quo exivit. Hebræi pro לא *non*, לו *illi*; & erit sensus idem, sed magìs lucidus, *Maledictio temere & sine causa prolata in aliquem revertetur ad eum qui protulerit, sicut passer vel hirundo revertetur ad locum unde exivit.* Sic Hebræi. Quòd si nihil supplendo legamus, *non veniet ei maledictio frustrà prolata*, erit sensus, *non veniet*, pro *non nocebit ei in quem est prolata*; sicut *aviculæ statim aufugiunt* sine damno quoties periculum imminere vident. Prior expositio videtur magìs quadrare loco; quam etiam Beda secutus est: q. d. Qui maledicit alteri, sibiipsi maledicit. Cui enim non debemus malum pro malo reddere, neque maledictum pro maledicto; ut sequitur, *Non respondeas stulto*, sed potiùs correptionem dignam imponas ei.

¶ *Flagellum equo, & camus asino*] *Camus*, retinaculum equorum, vel frænum. Domestica hæc animalia utroque egent, & *fræno* videlicet & *flagello*: hoc progrediendi ac festinandi causâ, illo verò nè à recta via declinent. *Virga* hominibus *stultis* utrumque præstat. Fortassis utriusque animalis naturam respiciens Salomon *equo* tribuit *flagellum*, quo potest incitari ad cursum; *asino* verò tribuit *camum*, quo lento gradu deducitur. Sic inter *stultos* homines sunt qui nisi suo malo quasi *flagello* non discunt sapere, neque viam virtutum tenere; & sunt quos *camo* vel *fræno* ducere debes, h. e. moderatiùs refrænare. Simplex sensus est, Stulti non emendantur nisi flagris & correptionibus, & proinde cum illis non maledictionibus sed verberibus agendum est; ut sequitur, ¶ *Ne respondeas stulto*] qui maledixit tibi, maledictionibus vel opprobriis, aut denique stultis verbis, quemadmodum ille: sic enim *illi similis* esse videberis: & hoc est quod dicit, *Juxta stultitiam suam.*

¶ Sed *responde stulto* (sup. *verbis sapientibus*) *secundum stultitiam suam*: h. e. Tuâ responsione ostendatur stultus, qui interim *sibiipsi videtur sapiens*. Beda putat bene habere ut stultitia superba aliâ stultitiâ retundatur; quasi cum stultis stultescere liceret, juxta illud Pauli, 2 Cor. 12. *Factus sum insipiens: vos me coegistis.* Prior expositio est melior.

6. *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuncium stultum.* Heb. *Succîdit pedes, iniquitatem bibit, qui mittit verba per manum stulti*] Significat Proverbium, Nihil ineptius posse fieri quàm res secretas & magni momenti committere nuncio stulto. Similitudines videntur longiùs petitæ; sed maxima incommoda & damna hinc evenire significare voluit Salomon. Et sunt qui exponant de pedibus mittentis; q. d. *Videtur sibimet succidere pedes qui mittit legatum stultum, cùm deberet ipse potiùs ire:* Et sunt qui exponant de pedibus legati; q. d. *Tam absurdè facit ille qui mittit stultum ac si mutilum & claudum mitteret.* Nam ut claudus caret instrumento eundi, ità stultus caret ingenio & animæ dotibus, quibus opus est his qui res bene tractare debent inter Principes. Perinde impossibile est stulto prudenter fungi legatione ac claudo ambulare abscissis pedibus. Porrò non solùm hoc habebit damni qui mittit legatum imprudentem, sed etiam *de iniquitate*, quam per stultitiam committet, *bibet*: h. e. particeps erit, si vel perperàm referat mandata, vel responsionem iniquam reportaverit. Proverbium monet esse videndum iterum atque iterum cujus fidei res serias committas. Maximè ad eos spectat admonitio qui in terris *pro Christo legatione funguntur*, 2 Cor. 5. & legatos ac substitutos, ut aiunt, nonnunquam coguntur mittere. Quòd si *stultos mittant* ad Domini familiam, qui non *norunt dare mensuram tritici*, *de iniquitate* illorum *bibent*, & pœnas dabunt cum *stultis legatis*, qui non fuerunt magìs idonei ad gregem Christi pascendum quàm ad ambulandum sunt hi quibus *pedes* sunt *amputati*.

7. *Quomodo pulcras frustrà habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola.* Heb. *Inæquales fuerunt tibiæ claudo, & parabola in ore stultorum*: vel, *Elevatæ fuerunt tibiæ claudo*: vel denique, *Attollite tibias claudi.* Alii, *Exaruerunt tibiæ claudo*] In versione hujus versiculi magnam ambiguitatem invenio; sed in sensu est summus consensus interpretum, nempe, *Quemadmodum elevatæ sunt tibiæ, una ab altera, in claudo, & sunt inæquales, sic parabola & sententia gravis non convenit cum reliquis verbis stulti.* Aliter, *Ablatæ sunt tibiæ à claudo, sic parabola in ore stulti*: q. d. Ut corpus sine tibiis, sic parabola sine intellectu. Prior expositio est melior: nam ut in claudo tibia non respondet tibiæ, ità in ore stulti cætera verba non respondent parabolæ. Locum habebit Proverbium cùm is qui malè vivit bene loquitur. Sunt enim omnes mali *stulti* apud Salomonem. Hos de virtutibus philosophari nihil aliud est quàm *claudicare. Claudicant* quoque & *inæqualibus tibiis incedunt* qui partim bene partim malè credunt & confitentur; juxta illud quod scribitur 3 Reg. 18. *Usquequo claudicatis in duas partes? si Dominus est Deus, sequimini eum; si verò Baal, sequimini eum.*

8. *Sicut qui lapidem mittit in acervum Mercurii, ità qui tribuit insipienti honorem.* Heb. *Sicut ligare lapidem in funda, sic est qui tribuit stulto gloriam*] Sic Chaldæus P. sic LXX. Sunt ex Hebræis qui sic vertunt, *Sicut qui ligant lapidem in acervum*: quos secutus est Hieronymus. Cæterùm *Mercurii acervum* refert Lyranus, Bedam secutus, ad Idololatriam; quasi impium esset & idololatriæ conferendum *dare honorem stulto.* Hebræi magìs referunt ad absurditatem rei: apud quos duplicem expositionem invenio, ob duplicem significationem hujus nominis מרגמה, vel *acervum* significantis, & erit sensus, *Ut qui ligat lapidem pretiosum in acervo aliorum lapidum, inter quos illius perit pretium & bonitas; sic honor attributus stulto inter tot vitia perit*: vel potiùs, *Ut indecorum est illud, cumulare lapidem pretiosum unà cum aliis lapidibus, ità stultum inter alios honore afficere.* Quòd si מרגמה pro *funda* capiatur, erit sensus versiculi, *Ut qui ligat lapidem pretiosum in funda, ut statim projiciatur & pereat, sic qui tribuit stulto honorem.* Aben Hezra מרגמה vocem Hebræam vult significare *purpuram*, & *lapidem communem* intelligit; quem in rem pretiosam mittere est absurdum: sic sapientibus præbere honorem, honestissimum est; stultis verò, absurdum. Est denique & alius sensus, qui mihi maximè arridet, nempe, *Quemadmodum ligare lapidem in funda non solent homines* (nam si ligetur, erit inutilis jactus fundæ) *ità tribuere honorem stulto, inutile est.* Neque mihi displicet sensus qui accipitur ex eo quòd non ponitur lapis in funda ut maneat, sed ut statim projiciatur; sic quemcunque tribueris honorem stulto, statim evanescit, permanens non est.

9. *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in manu stultorum.* Heb. *Sicut spina quæ ascendit in manu temulenti*] h. e. *Ut spina* gestatur *in manu ebrii* non ob aliud quàm ad lædendum & vulnerandum eos qui accedunt ad eum, *sic parabola*, sive sapientia & doctrina, *in ore stulti* aliis non prodest, sed nocet: q. d. Si quid noverit stultus, aut si verba sapientum poterit imitari, tamen cùm intellectu careat, non potest aliis prodesse, sed molestare. Superiùs similitudine *tibiarum claudi* ostensum est, *Parabolam non convenire stulto*; hoc in loco ostendit, *Parabolam esse damnosam in ore stulti*, idque vel aliis, ut exposuimus, vel sibimet. Nam ut *ebrius spinis* facilè decipitur, cùm spinas apprehendit incautè, tractans ut alia ligna; sic *insipiens in ore parabolam* habens, h. e. Divinam Scripturam legens & revolvens sine intellectu & fide, deterior efficitur; pungitur enim in animo & conscientia sua, quam tamen non corrigit. Sunt ex Hebræis qui in bonam partem Proverbium exponant ad hunc modum, *Quemadmodum est aliquod Spinarum genus quod acceptum ac gestatum in manu ebrii hominem reddit sobrium; sic Proverbium* (sive *Parabola*) *in ore stulti facit ex stulto sapientem*;

pientem: & per *parabolam* vel librum Legis vel hunc Salomonis librum intelligimus: nè quis de una quapiam sententiola dictum putet.

10. *Judicium determinat causas; & qui imponit stulto silentium, iras mitigat*] Difficile est divinare quid legerit D. Hieronymus dum sic vertit hunc versiculum, cùm ferè nihil simile reperiatur neq; in Lxx, neq; Hebræa veritate, quæ sic habet, *Magnus format* (vel *creat*) *omnia, & mercedem dat stulto, & mercedem* dat *transgressoribus.* Alii sic, *Princeps vulnerat* (vel *coercet*) *omnes.* Duplicem hujus loci interpretationem habet David in libro Radicum. Primò intelligit per *magnum* sive *principem, omnium creatorem & formatorem,* Deum, *qui mercedem dat stultis & transgressoribus:* h.e. pascit ac nutrit eos qui stultè agunt & transgrediuntur illius mandata, non aliter quàm justos & sapientes, secundùm illud Euangelii Matth. 5. *Qui Solem suum facit oriri super bonos & malos.* Hanc dispensationem vocat Scriptura *mercedem:* q. d. Deus pascit bonos & malos, *tribuens* illis *mercedem* debitam, quasi servis suis: facit enim pro sua bonitate quod ad Dominum & Principem spectat. Illis verò *stultis transgressoribus,* qui illius bonitatem non agnoscunt, neque illi tanquam Creatori & Pastori obtemperant, *mercedem* quoque tandem *dabit,* nempe supplicium debitum. Alii per *mercedem* intelligunt justam pœnam *stultis* & *transgressoribus* destinatam. Et videtur versiculus juxta hunc sensum pendere ex præcedente loco, *Qui dat stulto honorem:* ut *duplicem* juxta Paulum intelligamus *honorem,* quorum alter, qui in victûs distributione consistit, non solùm sapientibus sed etiam *stultis* impertiendus est, h. e. *malis* & *stultis* debemus dare quæ sunt ad vitam necessaria. Secundò exponitur versiculus ut pendeat ex præcedente, nempe, *Spina in manu ebrii, sic parabola in ore stulti:* & prima dictio versiculi רב non pro *magno* vel *principe,* sed pro *multo* accipitur; & מחולל non pro *formare* vel *creare* accipitur, sed pro *vulnerare* vel *interficere.* Et erit sensus, *Stultus qui multus est in proverbiis vulnerat omnes, sicut spina in manu ebrii: & qui dat mercedem stulto propter parabolas suas,* h.e. propter doctrinam suam, *perinde facit,* sup. *ac is qui dat mercedem transgressoribus.* Tertia denique expositio est Hagaon Sahadia, qui præcedentem unà cum hoc versiculo interpretando sic connectit, *Cùm ad stultum pervenerit parabola, h.e. aliqua pars sapientiæ, ut plurimùm corrumpit & invertit sensum, sicut ebrius qui fert spinas in manu sua, quibus digitos suos & ungulas lædit, & non sentit: sic stultus multùm vulnerat omnes, molestus videlicet suâ parabolâ & doctrinâ omnibus, ad iracundiam provocabit corda filiorum omnium.* Hæc ille, quæ nobis non multùm arrident, quòd secunda pars versiculi huic expositioni non respondeat, juxta primam expositionem quæ est optima. Monet Proverbium *stultos & transgressores,* imò omnes, quò meminerint se esse mercenarios illius qui *omnia formavit, & omnibus dat mercedem.*

11. *Sicut canis qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam*] Quod sæpe monuimus, nempe *stultum* pro *malo* accipi, vel *alieno à lege Dei & Euangelica doctrina,* in qua summa sapientia est, ex hoc loco constat, citato videlicet à D. Petro, ep. 2. 2. 22. *Melius erat illis non cognoscere viam justitiæ quàm post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Contigit enim illis illud veri proverbii, Canis reversus ad suum vomitum, & sus lota in volutabro luti.* Ab *agnitione* veritatis & à fide Euangelica converti ad *coinquinationes mundi,* ut Petri verbis utar, est *ad stultitiam reverti, tanquam canis ad vomitum;* quo nihil est immundius, nihil turpius: ità nihil stultius quàm ad stultitias quas semel reliqueris reverti. Sed ut canis non sentit damnum denuo devorare quod evomit, ità stultus non vult intelligere sive damnum sive dedecus quod ex stultitia sua contraxit.

12. *Vidisti hominem sapientem sibi videri? magis illo spem habebit insipiens.* Heb. *Vidisti sapientem in oculis suis: spes est de stulto magis quàm de illo*] *Sapiens in oculis suis* is est qui, cùm stultus sit, tamen sibimet apparet sapiens: hic à sapientia maximè est alienus, secundùm illud Esa. 5. *Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes:* de quibus nulla spes est ut aliquando sapientes fiant. Ab aliis sapientiam discere nolunt qui persuasum habent se esse sapientissimos. Hoc nostro seculo qui longissimè absunt à vera religione inter Christianos, ut putà maximis erroribus involuti, sibimetipsis tamen maximè placent, & cum Apostolis ipsis & Euangelistis sese comparant, vel etiam præferunt: tanta est in quibusdam fiducia suæ partim doctrinæ partim sanctitatis. Hi ad veram fidem Catholicam converti nullo pacto poterunt. Cæterùm qui stultos se esse cognoscunt, & vel à doctrina Euangelica vel à vita Christiano homine digna alienos se esse cognoscunt, conversionis magnam spem habent.

13. *Dicit piger, Leo est in via, & leana in itineribus.* Heb. *Leo est in via, & leo in plateis*] Superiùs cap. 22. hunc versiculum exposuimus. Quod ad voces spectat Hebræas, שחל *leo* & ארי *leo* diversa sunt nomina ejusdem speciei; & sententia est eadem verbis diversis explicata, *Leo est in via, & leo est in plateis:* Sic respondet *piger* his qui monent ut honestis vacet operibus: q. d. Tam difficile est persuadere pigro ut in bonis operibus sit sedulus quàm est urgere & extrudere aliquem ut cum leone congrediatur. Et hunc sensum possumus elicere ex verbo *dixit,* h.e. respondit *piger* his qui hortantur: respondet, inquam, Otium esse tutum, negotium verò periculosum. Quid enim leone fortius? quid crudelius? ut jam videatur excusatio justa. Sed per *viam* virtutum & per *plateas* piorum hominum oportet progredi his qui ad sapientiam tendunt, etiamsi præsens mors sit intenta. Nec bestias, nec enses, nec ignes, aut ullum tormentorum genus timent qui per viam charitatis ad Christum Dei Sapientiam tendunt, dicente Paulo Rom. 8. *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius?*

14. 15. 16. *Sicut ostium vertitur in cardine suo, ità piger in lectulo suo. Abscondit piger manus sub ascella sua, & laborat si ad os suum eas convertit.* Heb. *Abscondit piger manum suam in sinu,* (vel *in patella*) *laborat reducere eam ad os suum. Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias.* Heb. *Sapientior est piger in oculis suis septem respondentibus sententiam*] Hebræi hoc in loco non distinguunt inter *pigrum* & *stultum,* qui nec foràs egreditur ad aliquod opus egregium, nec domi vacat rebus honestis, sed usqueadeo deditus otio ut nè otium quidem ferre possit. Sed *ut ostium in cardine volvitur,* & nunc clauditur, nunc aperitur, *sic piger* nunc in hoc nunc in illud latus *volvitur.* Aliter, ut ex priore pendeat versiculo, nempe, *Leo est in plateis; Ostium volvitur in cardine,* dum egrediuntur & ingrediuntur quisque pro necessitate sua, *tamen piger* nullius exemplo provocatus vult surgere, sed *volvit se in lecto, inquiens, Leo est in via,* ab his qui egrediuntur & ingrediuntur satis redargutus, & eorum exemplo correptus. Proverbium significat, Eos qui vitiis & voluptatibus carnis indulgent à sapientia esse alienos: *qui malè agunt lucem oderunt,* in plateas virtutum non progrediuntur: neque *ut in die honestè ambulant,* sed *in cubilibus,* ut inquit Paulus, Rom. 13. & *impudicitiis* sopiti opera tenebrarum exercent, non minore facilitate quàm *ostium volvitur in cardine suo.* Quod sequitur, *Abscondit piger*] Duplicem sensum superiùs cap. 19. contexuimus. Frequens est in variis locis versiculi repetitio ejusdem, vel quòd à diversis collectio facta fuerit, vel quòd eadem satis aptè quadrent diversis in locis, ut ex eo quod dictum est, *pigrum sese in lecto volutare,* consequens est ut ad summam pigritiam perveniat & egestatem. *Manus sub ascellis complicare* hominis est egentis. Cæterùm *non sine fatigatione manus à patella ad os reducere,* pigritiæ & socordiæ est extremæ. De duplici significatione hujus vocis צלחת superiùs diximus, unde sensus versiculi duplex exoritur, ut superiùs explicavimus. ¶ *Sapientior piger sibi videtur*] Cùm multa recitaverit vitia *pigri* sive *stulti,* tandem quod est maximum infert, nempe, quòd sapientiam non possit discere,

cùm persuasum sit sibi neminem se esse sapientiorem. Per *septem sapientes* plurimos intelligimus, neque qualescunque, sed tales à quibus responsa solent homines petere: vel *septem* dicit, propter septem dona sapientiæ. Et versiculus pendet ab eo quod dictum est, *Vidisti sapientem in oculis suis, spes est de stulto potiùs quàm de illo.* Hoc in loco quàm nulla sit spes ostendit, cùm adeò alienus sit à sapientia, ut sapiens aliquando evadat nulla spes est. Neminem interrogare vel audire sustinet ex omnibus sapientibus. In scripturis scrutandis valde piger & stultus est populus Judaicus, quibus dixit Christus, *Scrutamini scripturas, illæ testimonium perhibent de me* Joan. 5. & meritò propter pigritiam & stoliditatem comparantur asino; *Invenietis asinum ligatum & pullum, solvite,* Matth. 22. Quamvis usque adeò tardus & stultus sit Judæus ut ad salutem accedere, & relictis umbrarum tenebris, ad veritatis lucem surgere nolit, tamen de sua in rebus Divinis sapientia sese jactans, à *septem sapientibus*, h. e. à Christiano, qui septem Ecclesiæ Sacramentis, & septem Spiritûs chrismatibus dotatus est, interrogare vel discere non vult. Imò *septem respondentibus sapientiam sibi videtur* Judæus *sapientior*, h. e. omnibus Christianis, qui jamdudum universo mundo *respondent sententiam*, sive bonum sensum Scripturarum. Vox Heb. טעם *gustum* propriè significat, & ad Scripturarum intelligentiam optimè refertur: quæ si bene & sanè intelligantur, gustum habent salubrem. Hæreticus quoque cùm omnia probè intelligere & tenere sese existimat, à catholicis discere non vult, qui, ut jubet Petrus, *parati sunt rationem reddere* & respondere *de ea, quæ in illis est, spe & fide.*

17. *Sicut qui apprehendit auribus canem, sic qui transiit impatiens, & commiscetur rixæ alterius.* Heb. *Apprehendens per auriculas canem, transiens, irascens in lite non sua*] Proverbium monet non esse provocandas quorumcunque inimicitias. Apud profanos autores sententia legitur huic non admodum dissimilis, *Auribus lupum teneo.* Quod locum habet in re nimis ambigua, quando neque perficere possumus neque sine periculo dimittere negotium quod habemus in manibus, cujusmodi est lis aliena: in quam si quis semel intraverit, cogitur tanquam pars litigantium unà cum illis irasci, multas molestias ferre. Ex *auribus* luporum, sive *canum*, sumitur similitudo, vel quòd difficile sit tenere canem vel lupum eâ parte; vel quòd iram provocat & furorem auricularum apprehensio. Sic dum homines inter sese litigant, ad iram sunt proclives, & proinde tunc minimè ferunt injuriam. Quare qui ad lites accedit alienas, dum alteri parti studet & favet, alteri vehementer displicet, & veluti crabrones irritans, h. e. eos qui sunt animo amaro, sentiet indignantes, apprehendens videlicet eâ parte quam minimè tractabilem habent, qualis est canibus & lupis auricula. In contextu juxta compendium linguæ Hebraicæ desunt quædam particulæ, & ad hunc modum compleri potest; *Velut is qui tenet per auriculas canem, sic ille qui transiit ad litem alienam,* vel *ingreditur litem alienam.* Uterque absurdè facit: nam canem apprehendere per cervices solemus, non per aures; & homines amicitiis nobis conciliare & beneficiis, non ad inimicitiam provocare sine causa debemus: quod facit is qui *in lite aliena sese intermiscet.* Quod additur, *irascens*, ad utrumque referri potest: nempe ad eum *qui tenet canem per auriculas,* & *qui litibus sese immiscet alienis:* utrisque enim iram excitans, irasci cogitur vicissim, ille cum canibus, hic verò cum hominibus.

18, 19. *Sicut noxius est qui mittit sagittas & lanceas in mortem.* Heb. *Sicut absconditi se qui jacit scintillas, sagittas & mortem. Sic vir qui fraudulenter nocet amico, & cùm fuerit deprehensus, dicit, Ludens feci.* Heb. *Sic vir qui decepit amicum, & dicet, Numquid ludo?*] Vel vehementer malum vel insanum esse qui dolo malo & fraude imponit amico, docet proverbium, similitudine acceptâ ab his qui maximè damna inferunt hominibus. Sunt autem ii *qui* secretò *injiciunt scintillas* vel faces ardentes in aliena tecta: vel *qui jaculantur sagittas* repentè, aut denique quæcunq; tela mortis in necem hominum parant sic secretò & abscondité ut vitari nequeant, omnium pessimi ac perniciosissimi habentur. Talis est ille *qui decepit amicum, & dicit, Ludens ego,* vel *ludebam:* q. d. tantò pejor, quòd post fraudem & damnum illatum petit pro amico haberi, dicens, Non feci seriò, mala amici suos jocos æstimans: Vel, *ludens feci,* referri potest eò quòd rideat non doleat de alieno malo. Quemadmodum *qui projiciunt scintillas* aut *sagittas* cum maximo aliorum damno, & tamen illi interim jocantur & rident, vel per malitiam vel per insaniam. Sunt enim qui sic vertunt vocem Hebræam מתלהלה, nempe *insaniam simulat*, vel *sese insanum facit.* Alii sic vertunt, *cum fatigatione laborat, qui projicit scintillas ignis* vel *sagittas.* Interpres sensum reddidit magìs quàm verba. Pessimus hominibus comparatur, & excusatione caret, qui quocunque animo fraudem facit amico suo.

20, 21. *Cùm defecerint ligna, exstinguitur ignis: & susurrone subtracto, jurgia conquiescunt.* Heb. *Cùm non fuerint ligna, exstinguetur ignis: & cùm non fuerit susurro, silebit contentio. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem, sic homo iracundus suscitat rixas.* Heb. *Vir contentionum ad suscitandam litem*] *Non erit criminator atque susurro in populis,* scripsit Moyses Lev. 19. Ex quo crimine quanta mala proveniant, ostendit Sapiens hoc in loco; nempe discordiæ & lites, quibus omnes consumuntur virtutes: nam ut ignis alitur lignis, sic sermone eorum qui inter fratres seminant discordias, perpetuò vigent dissensiones, neque aliter potest coalescere amicitia, nisi sublatis his qui discordias seminant. Sublatâ causâ etiam effectus tollitur. Et ut qui *carbones* habet, & *prunas* habere potest: & qui *ligna*, potest & *ignem* habere: sic ubi fuerit *vir contentionum*, erunt *lites* & discordiæ. Rectè confert discordiam igni qui omnia devorat; sic dissensio in unis ædibus, in rep. una, aut inter eos qui sunt ejusdem fidei & instituti, omnia vastat: *Concordiâ parvæ res crescunt, discordiâ maximæ dilabuntur.* Cujus rei exempla utinam ætas nostra haberet pauciora: sed Domini clementiâ, *deficientibus susurronibus*, h. e. malis concionatoribus & pseudoprophetis, *quorum verba blandè serpunt ut Cancer*, exstinguetur tandem nova secta discordiarum quâ conflagrarunt multorum domicilia & conscientiæ.

22. *Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa perveniunt ad intima cordis.* Heb. *Verba susurronis sunt velut hi qui se blandos ostendunt, & ipsa descenderunt ad cubicula ventris*] Alii vocem Hebræam מתלהמים per metathesin dici volunt, pro מתהלמים *velut qui contundunt,* vel *frangunt.* Parem versionem sequitur D. Kimhi, cui libenter subscribimus hoc in loco, Susurro qui alienæ detrahit famæ, magnam ubique præ se fert amicitiam & studium erga eos quibuscunque loquitur, quò majorem fidem inveniat. Aben Hezra verò in contrario sensu exponit vocem מתלהמים non *simplicia*, ut nos habemus, sed *percutientia*, sive *plagam inferentia. Verba detractorum feriunt, & descendunt ad interiora ventris,* h. e. sunt mortifera, vel plagam infligunt quæ non poterit curari.

23, —— 27. *Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.* Heb. *Argentum scoriarum obductum super testam, labia ardentia & cor malum. Labiis suis intelligitur inimicus, cùm in corde tractaverit dolos.* Heb. *Labiis suis fit extraneus* (vel *alienus est*) *qui odio habet, & in corde suo ponet dolum. Quando submiserit vocem, nè credideris ei, quoniam septem nequitiæ sunt in corde ipsius.* Heb. *Cùm gratiosam fecerit vocem suam, nè credideris ei: nam septem abominationes sunt in corde ipsius. Qui operit odium fraudulenter, revelabitur malitia ejus in concilio.* Heb. *Teget se odium in deceptione, revelabitur malitia ejus in congregatione. Qui fodit foveam incidit in eam, qui volvit lapidem revertetur ad eum*] De maledicis totus hic locus tractat, à quo vitio quàm longè alienum esse sapientem decet, & linguam nitidam servare, & ut puritati linguæ cordis mundicies respondeat. *Argentum scoriarum* intelligi

telligi potest, vel plenum scoriâ, vel purgatum à scoria: tamen priorem sensum ferè sequuntur expositores: & *labia succendentia* intelliguntur in malam partem. *Lingua ignis est, quæ inflammat rotam nativitatis nostræ, inflammata à gehenna*, ut inquit Jacobus, h. e. ad iram & discordiam excitatur. Respondet versiculus præcedentibus: *Ubi non sunt ligna, ignis exstinguitur*: q. d. ubi malæ linguæ & labiis seminantibus discordiam cor malum respondet, nullus neque decor neque utilitas est in tali homine, non plùs quàm in vase fictili quod obductum est argento scoriis pleno: & juxta hanc intelligentiam vox דולקים, quam Hieronymus *tumentia* vertit, nos *ardentia*, sive *persequentia labia* vertere possumus, & *argentum scoriarum*, h. e. plenum scoriis: ut *vas fictile* sub *argento malo*, sic *cor malum* sub *labiis succendentibus*, litem videlicet. Sunt qui *argentum scoriarum* purgatum à scoria intelligant, & *labia ardentia*, splendentia & polita velut argentum: ut sit sensus, Sicut argentum purum obductum super vas fictile, sic purus sermo & politus cordi malo: in utroque enim magna fraus est, & argentum purum non potest servare vas fictile quò minùs frangatur, neque blanda verba *cor malum* ab *odio*, vel *dolo*: & hoc est quod sequitur, ¶ *Verbis suis noscitur inimicus*] Vel, *qui odio habet*, q. d. Quamvìs cor malum blandè loquatur, tamen subinde prodit sese. Sicut *vas fictile* non potest sic tegi *argento* ut non deprehendatur; vel ut vas fictile non minùs est fragile quia tegitur argento, sic *cor malum* non minùs struit dolos si blandè loquatur: denique potest similitudo sic explicari; Quemadmodum *vas fictile* argento tectum absconditur, ut quàm vile sit scire nequeas, sic *ardentia* & splendentia *labia* cor dolosum occultant. Et hoc est quod sequitur, juxta quorundam interpretationes, ¶ *Labiis suis extraneus erit inimicus*] Vel *odio habens*, h. e. amicitiam præ se ferens verbis odium occultat, & fraudem molitur. *Cùm in corde suo tractaverit dolos*, ut vertit Hieronymus *in corde suo ponet dolum*. Duplex significatio verbi נכר, *scire* & *alienare*, duplicem sensum versiculi gignit, ut dictum est: vel quòd labiis ostendet odium dolosè occultatum in corde, vel quòd labiis amicitiam præ se feret, cùm odium in corde statuerit ac fixum habuerit. Hæc posterior expositio est melior ac magis congruens cum his quæ sequuntur, ¶ *Quando submiserit vocem*, vel *cùm gratiosam fecerit vocem*, aut *cùm oraverit*] Verbis eorum qui sunt hostes fidei nullo modo credendum est, quantumvìs gratiosa sunt, vel quantumvis humilia & benigna: *nam septem abominationes sunt in corde* hæreticorum, ut qui septem Ecclesiæ Sacramenta rejiciunt, & septem Spiritûs charismatibus sunt destituti. Aben Hezra refert ad id quod scriptum est Prov. 6. *Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima ejus*: nempe *eum qui seminat inter fratres discordias*, de quo crimine hoc in loco tractatur. Nos neminem putamus majores discordias inter fratres seminare posse quàm nostrâ ætate fecit Lutherus, unitatem fidei videlicet in varios errores dissecans: quos *septem abominationes* sunt secutæ, tametsi *voce submißâ* & valde *gratiosâ* ubique videbantur loqui illius farinæ homines, *in malo corde dolos ponentes*, quos argenteis labiis & sonoro ac eleganti sermone diu occultabant, ut sequitur; ¶ *Qui operit dolum fraudulenter*] In Hebræo est sermo vehementior: nam ponitur *odium* pro homine laborante odio, quod deceptione potest latere. Latuit aliquando odium quo laborant hæretici contra fideles: latet, inquam, per deceptionem quâ utuntur, neque potest à singulis deprehendi: *revelabitur* tandem *in* cœtu & *congregatione*, quod hactenus usuvenisse novimus omnibus sectarum autoribus. Et cùm in cœtu & ecclesia Dei nota & manifesta fuerit iniquitas & odium quod conabatur occultare per deceptionem, meritas pœnas dabit. Potest vox Hebræa משאון *solitudinem* significare. Chaldæus vertit *contritio*: & erit sensus, Odium quod in solitudine occultaverit sese, revelabitur, & malitia ejus in cœtu: q. d. *nihil occultum, quod non sciatur*, Matth. 10. Et qui malum machinatur aliis, in simile malum ferè incidere solet: quod versiculo sequenti ostenditur per similitudines, quæ ex septimo Psalmo desumptæ videntur, *Incidit in foveam quam fecit, & convertetur dolor ejus in caput ejus*, quod David de Saule aut alio quocunque hoste bonorum vaticinatus est. In multis locum habuisse vel gentium historiis constat.

28. *Lingua fallax non amat veritatem, & os lubricum operatur ruinas*. Heb. *Lingua mendax odio habebit contritum, & os blandum faciet expulsionem*] Sermo Hebræus est ambiguus, neque satis constat ex proprietate linguæ, vertere̋ne debeamus, *linguam mendacem oderit contritus*, an *lingua mendax odio habebit contritum*. Posterior versio magis arridet; ut sit sensus pendens ex superioribus, in quibus multa dicta sunt de vitiis malæ linguæ. Inter quæ mendacium vel maximum est, quòd sit incorrigibile neque monitorem admittat, sed odio habeat eum qui conatur *conterere*, & refrænare *mendacem*, h. e. virum linguæ mendacis cohibere. ¶ *Os lubricum operatur ruinas*] Vel *os blandum faciet impulsionem*, h. e. impellet violenter quodammodo homines à via vitæ, id quod contra naturam rerum videtur esse, ut res mollis, cujusmodi est *os blandum* sive politum, vim inferat & violenter homines impellat, & *in ruinam* juxta versionem Hieron. *detrudat*. Aliter Levi Ben Gerson; *Vir lingua mendacis solet odio habere contritos* (sive *oppressos*) *non quòd mali quidpiam contulerint illi, sed quòd existimat se odio haberi ab illis qui sunt contriti & oppreßi falsis illius testimoniis, idcirco illos habet odio: juxta illud*, Odio habuerunt me *gratis*. Porrò *os blandum* intelligit, *os contriti & oppreßi*, qui blandè & mansuetè respondet, *faciet expulsionem* illius odii. Aliter *os blandum* sive æquabile & politum, quod nihil nisi verum loquitur, *expellet linguam mendacem*. Ad bonos concionatores referri potest, qui in cœtu fidelium falsos concionatores & mendaces impellunt, sive expellunt atque rejiciunt. Locus est valde obscurus. Beda utramque clausulam eodèm refert, nempe ad malos concionatores, quorum lingua blanda multos impellit à vera fide. De quibus hunc totum locum sumus interpretati. Quamvìs possit de quovis intelligi qui fraudulenter agit cum amico suo, tamen ex omni cœtu & numero hominum nemo est cujus labia & sermo tot mala inferat, ut hæreticorum, quæ vel orbem inficere conantur & malâ doctrinâ corrumpere.

DRUSIUS.

1. לֹא נָאוֶה. Sym. Th. οὐκ ἔπρεπεν *non decuit*.

2. קִלְלַת חִנָּם. A. Sym. Th. κατάρα δωρεὰν *maledictio gratis*.

3. שׁוֹט. A. Th. κημὸς *camus*. Sym. φιμὸς *capistrum*] *Capistrum: fiscella, camus*. ¶ לְגֵו כְּסִילִים. Th. σώματι ἀνοήτου *corpori amentis*.

7. דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ. Sym. ἐξέλιπον κνῆμαι ἀπὸ χωλοῦ, *defecerunt tibiæ à claudo*] ¶ וּמָשָׁל בְּפִי כְּסִילִים. Idem, καὶ παραβολὴ ἐν στόματι.——

10. וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר עֹבְרִים. Th. καὶ φιμῶν ἄφρονα φιμοῖ χόλους, *qui capistrat amentem capistrat iras*] *Os obturat*, sive *claudit*, quod est סכר in lingua Chaldæorum. ¶ *Iras* עברים, tanquam à עברה *ira*. Sym. καὶ ὁ φράσσων ἄφρονα ἐμφράσσει ὀργὰς αὐτοῦ, *qui obturat amentem obturat iras ejus*] Vel *sepit*. Sed *sepio* potiùs סך dicitur. ¶ *Iras ejus*, עבריו, quod tamen usitatum non est.

11. כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ. A. Th. ἀνόητος δευτερῶν ἐπὶ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ, *insipiens iterans stultitiam suam*.

14. עַל צִירָהּ. A. ἐπὶ στροφέα αὐτῆς, *in cardine suo*.

15. בַּצַּלַּחַת. A. Sym. Th. ἐν τῇ μάλῃ *in ala*, sive *axilla*] Prov. 19. צלחת. A. μασχάλη *axilla*. Sym. μάλη *ala*. Hieron. *sub ascella sua*. ¶ נִלְאָה. A. Th. ἐμόχθησεν *laboravit, fatigatus est*. Sym. ἀπενάρκησεν *obtorpuit*] *Laboravit*, &c. vel *laborat, fatigatur*. ¶ *Obtorpuit*. ναρκέω redditur in vet. Lex. *negligo*, ut possis exponere *neglexit*, sive *negligit*.

16. מִשִּׁבְעָה מְשִׁיבֵי טָעַם. Sym. ὑπὲρ ἑπτὰ ἀποκρινομένους γνώμην, *suprà quàm septem qui respondent sententiam*.

17. באזני. Th. ὤτων *aures*. S. ὠτίον *auriculam*.
18. כְּמִתְלַהְלֵהַּ. A. κακοηθιζόμενοι *malis moribus imbuti*. S. πειρώμενοι *qui conantur*, sive *qui periculum faciunt*.
19. איש רמה. S. ἀνὴρ δολιῶν *vir fraudum*.
20. בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה אֵשׁ. S. Μὴ ὄντων ξύλων ἀποσβεσθήσεται πῦρ, *Cum desunt ligna, exstinguetur ignis*. ¶ נִרְגָּן. A. τονθρυσὴς *susurro*. S. δόλιος *dolosus*. Th. γογγυσὴς *murmurator*] Τονθρυσὴς contractum videtur ex τονθορυσὴς, cujus thema τονθορύζω *submisse loquor, murmuro*. ¶ *Dolosus*. Prov. 16. 28. נרגן. S. ὑποκειρόμενος, i. *hypocrita, simulator*. Obiter noto. Hæc in ed. Rom. notata sunt ad ἀνὴρ λοίδορος· cui respondet in Ebræo איש מדינים *vir contentionum*, i. contentiosus. ¶ Γογγυσὴς supra in loco citato. Th. γόγγυσος.
21. לְחַרְחַר רִיב. A. Th. ἀναξέσαι δικασίαν *redulcerare litem*.
22. דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים. A. Λόγοι τονθρυσὴς γοητικοί, *Verba susurronis incantatoria*. S. Λόγοι γογγυσοῦ ἐν παρέργῳ, *Verba murmuratoris perfunctoria*. Th. Λόγοι ἐνδυμίων ὡς ἐξαπλούμενοι] Ἐνδυμίων, sive ἐνδυμίων, *ejus qui nobis in animo versatur*. ¶ Ὡς ἐξαπλούμενοι, *velut duplicata*, sive *duplicia*. Hieron. *quasi simplicia*, ὡς ἡπλωμένοι. Sic etiam vertit Prov. 18. 8. ¶ יָרְדוּ. A. S. Th. κατέβησαν *descenderunt*. ¶ בָטֶן. Schol. κοιλίας *ventris*.
23. דֹּלְקִים. A. Th. καιόμενα *ardentia*. S. φλεγόμενα *incensa*.
24. בִּשְׂפָתָיו יִנָּכֵר שׂוֹנֵא. A. S. Th. ἐν χείλεσιν αὐτοῦ ἐπιγνωσθήσεται μισῶν, *labiis suis cognoscetur osor*. ¶ מִרְמָה. A. ἐπίθεσιν *imposturam*.
26. תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל. S. Καλύπτων μῖσος διὰ λήμματα, ἀποκαλυφθήσεται κακία αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ, *Qui tegit odium acceptis muneribus, revelabitur malitia ejus in ecclesia*.
27. שַׁחַת. A. S. διαφθοράν.
28. וּפֶה חָלָק. Lxx στόμα δὲ ἄστεγον. A. S. Th. λεῖον *leve*, i. blandum. ¶ מִדְחֶה. S. ὀλίσθημα *lapsum*.

GROTIUS.

2. *Sicut avis ad alia transvolans, & passer quolibet vadens, sic maledictum frustrà prolatum in quempiam superveniet*] Optimè sic vertetur, *Sicut avis est vagari, & hirundinis volare, sic exsecratio sine causa facta eventum non habebit*. Pari modo ut aves, in ventos abit. Hebræi hoc ad injustos ἀναθεματισμοὺς referunt, quos aiunt in caput ἀναθεματιζόντων recidere.

4. *Nè respondeas stulto*] At sequitur, *Responde stulto*. Sic Pythagorici dicebant, Λεωφόρῳ βαδίζειν, &, Λεωφόρῳ μὴ βαδίζειν. Sunt tales sententiæ ἐναντιοφανεῖς, sed quæ adhibitâ temporum & rerum discretione facilè conciliantur. Vide quæ diximus ad Matth. 12. 30.

8. *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ità qui tribuit insipienti honorem*] Acervi tales in quos per superstitionem viatorum quisque lapidem mittebat, Græcis dicuntur Ἑρμαῖοι λόφοι, ut Homero Odysseæ Π. Didymo interprete: Ἑρμαῖα, ut Straboni lib. 17. aut Ἕρμακες, quos Scholiastes Nicandri interpretatur λίθους σεσωρευμένους εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ. Ac sicut eæ voces à Græco sunt nomine, ità à Latino vox Rabbinis eodem sensu usitata מרקולים occurrit in Thalmude titulis de Idololatria, & de Synedrio. Anyta in Epigrammate,

> Ἱερὸν Ἑρμείῃ με παρερχόμενοι ἔχευαν
> Ἄνθρωποι λίθινον σωρόν.

Est & in falsis Sibyllinis mentio horum acervorum. Apud Indos & Arabas fuisse hunc morem notat Vincentius Bellovacensis. In America eundem morem observat Acosta.

11. *Sicut canis qui revertitur ad vomitum suum, sic imprudens qui iterat stultitiam suam*] Eandem similitudinem habes 2 Petri 2. 22. ubi vocat ἀληθοῦς παροιμίαν.

25. *Quoniam septem nequitiæ sunt in corde ejus*] Septem, i. plurimæ, ut suprà 16. & 24. 16.

CAP. XXVII.

MUNSTERUS.

1. PRO *die crastino*] Non est gloriandum de ea re quæ adhuc futura est, cùm multa occurrere possunt מקרים *impedimenta* & eventus interrumpentes.

4. *Invidia*] i. Furor apertus declinari potest, non autem invidia latens.

7. *Despicit*] Quidam exponunt תבוס pro תבוז, sicut nos vertimus; alii pro תרמוס *conculcare*.

8. *Vir recedit de loco suo*] h. e. Discurrit ut se & familiam suam nutriat.

9. *Ex animo consulens*] Alii legunt *propter consilium animæ*, capientes Mem pro בעבור, ut sit sensus, Dulcis est conversatio illa quæ fit causâ animæ.

10. *Domum fratris tui*] Docet multos habendos amicos præter fratres & propinquos.

13. *Tolle vestimentum*] Scribitur hic versus quoque suprà 20. 16.

14. *Benedicens proximo suo*] Quidam sic exponunt, *Qui solùm labiis benedicit proximo suo, & non ex corde, imputabitur id benedicenti pro maledictione*. Alii verò sic interpretantur, *Qui publicè alicui benedicit, non deerunt qui illi maledicent, mala illius revelantes*.

16. *Oleum de dextera ejus*] i. Sicut oleum odoriferum abscondi non potest, sed prodit se de manu, quantumlibet illa claudatur, sic mulier rixosa compesci non potest. Alii pro *clamabit* legunt *occurret*.

17. *Ferrum ferro acuitur*] Durum duro atteritur, sed durius minùs durum vincit, sicut & ignis domat ferrum. Hebræi ponunt decem gradus in rebus duris, vim suam gradatim exserentibus. Scribunt autem sic, עשרה דברים קשים זו מזו נבראו בעולם. הר קשה ברזל מחתכו. ברזל קשה. אש מפעפעו אש קשה מים מכבין אותו. מים קשים עבים סובלין אותם. עבים קשים רוח מפזרתן. רוח קשה גוף סובלו. גוף קשה פחד שוברו. פחד קשה יין מפיגו. יין קשה שנה מפיגתו. שנה קשה מיתה קשה ממנה וכתיב וצדקה תציל ממות ויש אומרים אף אשה רעה קשה מכולן שנ׳׳ ומוצא אני מר ממות את האשה. ¶ *Vir acuit faciem*] Quidam exponunt de mutua in speculativis scientiis exercitatione. Alii intelligunt per *faciem* iram: ut sit sensus, *Vir iracundus atteritur à viro iracundo*.

19. *Sicut aqua*] Chald. *Sicut aqua & sicut vultus non sunt similes, una alteri, sic cor unius non est simile cordi alterius*. Aben Ezra sic exponit, *Sicut aqua aquis augentur, ità furor furore crescit, & cor odio proximi intumescit*. Alii sic exponunt, *Sicut aqua aut speculum intuentis vultum ostendunt, ità amicus amico cor manifestat*.

20. *Infernus & perditio*] Hebræi per *infernum* intelligunt sepulcrum, & per *perditionem* Gehennam.

21. *Conflatorium*] Capitur hîc מצרף pro *vase in quo repurgatur argentum*. Similitudo aperta est.

23. *Cognoscas faciem pecoris*] Docet ut ipsi res nostras curemus, & sic cor illis applicemus ut cogitemus nos illis perpetuò uti non posse, sed omnia veluti fœnum marcescunt, & nos cum illis deficimus, etiamsi summum & Regale apprehenderimus fastigium. Docet & victu atque amictu, qui ex pecoribus colliguntur, nos contentos debere esse. Hæc enim antiquorum fuerunt divitiæ, quæ domi acquiruntur; & propter eas non oportet transire maria aut varias peragrare terras.

VATABLUS.

1. DIes יום] Sub. *in qua es*.

3. *Gravitas est saxo* כובד אבן ונטל החול] Ad verb. *Gravitas lapidis, & pondus arenæ*, pro *Gravis est lapis, & ponderosa arena*. Vel, *Gravitas competit lapidi, & pondus ipsi arenæ*.

4. Crude-

4. *Crudelitas*, &c. 'אכזריות חמה וגו] *Crudelitas* competit *iræ*, *& inundatio* competit *iracundiæ*. Aut, *Crudelis est ira, & impetuosa iracundia*.

6. *Fidelia* נאמנים] *Fortia. Bona.* ¶ *Et dulcia* ונעתרות] *Et densa, spissa, fortia, frequentia*. Vel potiùs, *in speciem bona*.

7. *Calcat favum* תבוס נפת] i. Despicit & spernit dulcia quæque.

8. *Vagatur* נודדת] *Demigrat*, aut, *elongat se*: i. relinquit nidum, ut sibi paret cibum.

9. *Si dulcedo*, &c. 'ומתק רעהו וגו] Ad verb. *& dulce* consilium *amici sui* [relativum pro antecedente *hominis*] *magis* exhilarat mentem hominis *quàm consilium animæ*, sub. *propriè*, i. quàm consilium proprium. Quidam vertunt, *Habere amicum ex animo consulentem, res dulcissima est*.

11. *Et respondebo*, &c. ואשיבה חורפי דבר] *Ut respondeam aliquid* ei qui *mihi fecerit convitium*.

12. *Callidus*, &c. ערום ראה רעה] Vide suprà 22. 3.

13. *Tolle*, &c. 'קח וגו] Eundem versum habes & suprà 20. 16.

14. *Maledictio*, &c. קללה תחשב לו] i. Talis commendatio intempestiva perinde habebitur ac maledictio.

16. *Et* ut *unguentum*, &c. ושמן ימינו יקרא] *Et recondit in dextera sua oleum* quod *clamabit*: i. quod sese odore suo velut clamore prodet. Perstat in Metaphora Mulieris cùm dicit *clamabit*.

17. *Ferrum ferro* ברזל בברזל] *Ensis ense*. Hebræi materiam pro re quæ ex materia fit accipiunt; ut *ferrum* pro *ense*. ¶ *Faciem* פני] *Iram*: i. irritat iram amici cum quo contendit: q. d. Iracundus atteritur à viro iracundo.

18. *Qui custodit ficum* נוצר תאנה] i. Qui possessiones suas conservat.

19. *Sicut* in *aqua*, &c. 'כמים הפנים וגו] Ad v. *Ut aquarum facies ad facies*; *sic cor hominis ad homines*. Quidam sic intelligunt, *Ut facies in aqua respendens fallit, ità inter se corda hominum*. Alii sic, *Ut eadem aqua diversas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda*. Alii vertunt, *Sicut in ipsa aqua vultus vultui* respondet, *ità cor hominis* cordi *hominis*: i. Sicut cor unius hominis est ad malum, ità & omnium aliorum corda: similia enim sunt.

21. Ut *conflatorium*, &c. 'מצרף לכסף וגו] Hanc eandem versûs partem habes suprà 17. 3. Quidam totum versum sic reddunt, *Conflatorium* paratur *argento* purgando, *& fornax auro*: *& unicuique rei pro sua laude*, vel, *dignitate*: q. d. Unaquæque res pro sua dignitate purgatur à re vitiosa.

22. *Triticorum contusorum* הריפות בעלי] i. Granorum tritici contusi. Alii, *leguminum contusorum*.

23. *Pone cor tuum* שית לבך] *Appone mentem tuam*, vel *animum tuum*.

24. *Corona* נזר] *Corona*, sub. *regia*. Quidam interpretantur *gloriam*.

25. *Prodit* נגלה] Præt. Heb. pro præs. Subaudiendum autem *Deo jubente*. Nam docet omnia originem habere à Deo. Ad verb. *Apparuit*. *Detectum est*, sive *Discoopertum*. Docti inter Hebræos sic hunc locum intelligunt acsi dicat Salomon, *Præpara gregibus tuis escam in domo*; *quia non invenitur omni tempore pascuum in agris*: *accidit enim interdum ut siccetur herba*. Et hoc est quod dicit, *Apparet herba*: quamvis germen appareat, aliquando tamen herbæ montium deficiunt. ¶ *Et colliguntur* ונאספו] *Et demetuntur*, aut *reconduntur*. Significat etiam *deficiunt*.

26. *Et pretium*, &c. 'ומחיר וגו] i. Venduntur hirci, & ex pecuniis servos comparabis qui colent agrum tuum.

27. *Et sufficientia lactis* ודי חלב] *Et copia lactis*. Alii, *Et sufficiat lac*.

CASTALIO.

8. *Qualis avicula quæ ex nido, talis est homo qui ex loco suo migrat*] Domi manendum.

10. *Tuum aut tui patris amicum nè desere, & tui fratris domum nè adito tuo periculoso tempore*] Nè sint tibi adeundi longinqui fratres, habeto propinquos amicos.

14. *Qui alteri clarâ voce bene precatur*, &c.] Hoc assentatoris est.

16. *Clamaturum in dextera sua unguentum*] Mulier se clamore patefacit, sicut unguentum odore, si in manu sit.

17. *Ut ferrum ferro, sic homines alii aliis conjunguntur*] Arctissima amicitiæ conjunctio.

19. *Ut aqua vultum vultui, sic mens hominem homini*] Ut in aqua cernis quale sit tuum corpus, sic in considerandа tua mente intelliges qualis homo sis.

21. *Argentum cote, aurum fornace, homo sui laudatoris ore*] Scilicet exploratur.

24. *Non enim semper opes*, &c.] Cæteræ divitiæ consumuntur ævo, sed pecora & herbæ prole perpetuantur. ¶ *Corona*] Regnum.

CLARIUS.

1. *Ne glorieris in crastinum*] Non est gloriandum de ea re quæ adhuc futura est, cùm multa incidere possint impedimenta; juxta illud, *Inter os & offam*.

4. *Impetum invidiæ*] i. Furor apertus declinari potest, non autem invidia latens. Crudelitas, inquit, inest furori, & inundatio quædam iræ; *sed coram invidia quis poterit stare?*

6. *Meliora sunt*] Heb. *Bona* (vel *fidelia*) *sunt vulnera diligentis, & dura* (vel *superflua*) *oscula inimici*, h.e. abominanda, ut nimium videatur exiguum quicque.

8. *Qui derelinquit locum suum*] Discurrens scilicet ut se ac familiam suam nutriat.

10. *Domum fratris tui*] Docet multos habendos amicos præter fratres & propinquos.

16. *Oleum dexteræ*] Sicut enim oleum odoriferum abscondi non potest, sed prodit se de manu, quantumlibet illa claudatur, sic mulier rixosa compesci non potest.

19. *Quomodo in aquis*] Alius vertit, *Sicut aqua, & facies ad faciem, sic est cor hominis ad hominem*. Chald. *Sicut aquæ, & sicut vultus non sunt similes alter alteri*; *sic cor unius non est simile cordi alterius*. Alii aliter exponunt.

20. *Infernus & perditio*] Per *infernum* Hebræi intelligunt sepulcrum, & per *perditionem* Gehennam.

23. *Agnosce vultum pecoris tui*] Docet ut ipsi res nostras curemus, & sic cor illis applicemus ut cogitemus nos illis perpetuò uti non posse, sed omnia veluti fœnum marcescere, & nos cum illis deficere, etiam si Regnum assecuti fuerimus summúmque fastigium. Docet & victu atq; amictu, qui ex pecoribus colliguntur, nos contentos esse debere: Nam hæ antiquorum fuere divitiæ, quæ domi acquiruntur, & propter eas non oportet transire maria aut terras varias peragrare.

R. BAYNUS.

1, 2. *Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies. Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua*] Per *crastinum diem* futurum tempus intelligimus, quo cùm sit incertum quid acturi simus, *gloriari* de his quæ facturi sumus prohibemur: & de operibus virtutum sive quibuscunque artium muneribus & functionibus videtur intelligendum. Et Jacobus ex hoc loco transtulit (ni fallor) quod scribit cap. 4. *Hodie aut crastinò ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus, qui ignoratis quid erit in crastino: quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens & deinceps exterminabitur*. Cùm ob brevitatem, tum ob incertitudinem humanæ vitæ, nemo debet *gloriari*, neque se jactare de iis quæ facturus est, imò in præsenti bene vivendum est, in præsenti agenda est pœnitentia pro peccatis: hodie surgendum à somno peccati, *hora est jam nos de somno surgere*, Rom. 13. Hodie properandum est *in occursum sponsi, propterea quòd nescimus neque diem neque horam*. ¶ *Nesciens quid paritura sit dies*] Longiùs petitâ metaphorâ, sed elegantissimâ, tempori tribuit partum: sic Paulus, *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*: tempori videlicet adscribens ea quæ fiunt in tempore. Non est dissimile & quod est in Euangelio,

Nolite esse soliciti in crastinum. Utrobique monemur fragilitatis humanæ, quæ de futuro nec cruciari debet, nec jactare sese: nam qualis es, non qualis tuâ opinione futurus es, apud Deum judicaris, h. e. secundùm præsentem justitiam. Sed (inquis) gloriabor & ostentabo me de justitia quam nunc facio: minimè: ¶ *Laudet te alienus*] Sordescit enim laus in ore proprio. Verti potest per futurum: & erit sensus, Non est quòd de laude & gloria sis solicitus: tantùm studiosè secundùm præscriptum sapientiæ vivito, & non deerunt qui laudes tuas celebrent; qui tibi sunt extranei & alienissimi cogentur vel inviti famam decantare tuam. Ut umbram corpus, sic virtutem quocunque in loco apud quascunque gentes gloria sequitur: tantùm stude in præsenti bene vivere, & laude non carebis. Ut de futura actione non es securus, ità neque gloriam de eo quod facturus es expetere debes.

3. *Grave est saxum, & onerosa arena, sed ira stulti utroque est gravior*] *Stultus*, h. e. malus, & à sapientia alienus, irascitur cum iis quibus sua stultitia displicet, qui illius stultitiam vituperant: si de stultitia sua laudem non reportaverit, irascitur: quod omnino est intolerabile. *Lapis* cui magna est gravitas, & *arena* cui pondus ingens, portari possunt, de loco in locum transferri possunt; vel viribus humanis vel ingenio, omnia quamlibet ponderosa transferri possunt, verùm *ira stulti* non potest ferri. Aliter, intelligimus *iram stulti* sapientibus esse onus intolerabile, vel *iram stulti* non posse amoveri ab homine stulto; vel denique stultum hominem non posse suam iram nec ferre nec moderari. Lectoris judicium esto. Juxta postremam intelligentiam exemplum habemus ex Nabal, qui stultâ indignatione mortuus est.

4. *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati spiritûs ferre quis poterit?* Heb. *Crudelitas est in furore, ut impetus est in ira, & quis stabit coram invidiâ?*]

Invidiâ Siculi non invenere tyranni
Majus tormentum. ——

Invidus est qui marcescit opimis rebus alienis. Olim admodum crudelis fuit Synagogæ furor adversùs Ecclesiam, tyrannorum impetus maximâ irâ succensus, quibus malis non solùm restitit, sed crevit fides Catholica: hæreticorum verò invidiam majore difficultate sustinuit, ut putà quâ multæ florentissimæ regiones ab Ecclesiæ gremio sunt avulsæ. Alioqui juxta sensum historicum, facilius est ferre iram stulti, quamvìs vel crudelitate vel *impetu* & violentiâ gravis, quàm invidiam quæ finem non novit neque modum: q. d. expletâ crudelitate suâ sedatur ira, & *impetu* sive inundatione furoris transeunte, paulatim refrigeratur. Sed invidia nec sanguine quidem aut morte unquam expletur aut placatur. Ostendit proverbium Invidiam magìs esse alienam à sapientia quàm *iram stulti*, quæ vel *lapidem* vel *arenam* gravitate superat.

5, 6. *Melior est manifesta correctio, quàm amor absconditus. Meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula odientis.* Heb. *Fidelia sunt vulnera diligentis, & importuna oscula odio habentis*] Quàm ingens malum invidia sit, ex amoris magnitudine satìs apparet, cujus tanta virtus est ut omnia efficiat amœna: quicquid enim facit amor, gratum est & utile, quantumvìs alioqui molestum sit quod agitur: contrà, quæ sunt amœnissima, si ex invidia procedant, sunt molesta. Quid enim molestius juvenibus quàm *corripi* & castigari? & quid dulcius quàm *osculis* & amplexibus recipi? tamen *oscula habentis odio* dura sunt & gravia. Cujusmodi erat Judæ, qui filium hominis osculo tradidit. Cujusmodi erat Joab, qui dixit ad Amasam, 2 Reg. 20. *Salve mi frater, & tenens manu dextrâ mentum Amasæ, quasi osculans eum, percussit in latere, & effudit intestina ejus in terram.* Contrà, *vulnera amantis sunt fidelia:* h.e. qui amat corrigendo vel castigando quamlibet duriter, ut vel *vulnera* videatur infligere, tamen fidere & te committere illi poteris. Chaldæus נאמנים *fidelia*, interpretatur *pulcra:* vel, *placida sunt magìs vulnera amantis*, cujus omnia placent, *quàm oscula habentis odio*, cujus nihil placet. Quòd ad sensum prioris versiculi spectat, *Melior est manifesta correptio*] h. e. Plùs proderit, quàm sic indulgenter diligere ut admonere non audeas. Aben Hezra hunc sensum efficit, nempe ut conferatur correptio manifesta cum correptione occulta, & asserit illam esse meliorem, si modò utraque ab amore procedat: efficaciorem esse manifestam: & locus non est dissimilis illi ex Euangelio Matth. 18. *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum*, &c. Constat correptionem in propatulo & testibus præsentibus factam longè esse duriorem quàm illa quæ secretò sit, sed minùs est nonnunquam efficax. A patre & à charis amicis omnia sustinere, sive verba sive plagas, cùm ex amore proficiscantur, debent juvenes, si velint aliquando ad sapientiam pervenire.

7. *Anima saturata calcabit favum, & anima esuriens etiam amarum pro dulci sumet*] Docet proverbium quæ sunt in hac vita, pro desiderio & appetitu humano æstimari, quemadmodum quotidianâ discimus experientiâ, rerum omnium esse satietatem. Melle nihil est dulcius, præsertim recente adhuc in favis: & tamen qui jam satur est minimè curat favum. *Calcabit* dixit hyperbolicè, pro *rejicit, fastidit.* Per *saturum* & *famelicum*, cujusque rei desiderium & saturitatem intelligimus. Quemadmodum desiderium cibi, quod omnium est maximè naturale, utputa sine quo vivere non possumus, fines suos habet, & suis limitibus coercetur, neque in immensum progreditur: ità pecuniæ, honoris, & aliorum id genus bonorum corruptibilium modum ponere, juxta naturæ necessitatem, hoc in loco docemur; & neque creaturas Dei contemnere, quas ad sustentationem hujus vitæ nobis largitus est Deus, neque res caducas & hujus vitæ voluptates (quæ re verà sunt amaræ iis qui cœlesti sapientiâ sunt imbuti) virtutibus animæ & rebus cœlestibus anteponere, h.e. amarum pro dulci appetere, cùm quis insatiabili fame terrenarum rerum laborat.

8. *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui relinquit locum suum.* Heb. *Sicut avis vagatur* (vel *aufugit*) *de nido suo, sic vir vagatur de loco*] *Avis vagatur de nido*, relictis pullis, ut cibum quærat: & *vir* similiter ad acquirendum quæ vitæ sunt necessaria, relictis parentibus & charis amicis, juxta illud quod scribitur, Job. 5. *Ut avis ad volandum, sic homo ad laborem natus est.* Et sensus pendet ex priore clausula, quâ dictum est, *Anima esuriens amarum habet pro dulci*; id quod nè fiat, & nè quis ad tantam redigatur indigentiam, hortatur ut avicularum exemplo relictis ædibus & familiâ paternâ, potiùs victum quærat inter ignotos, quàm inter suos domi otio torpescat, & fame laboret. Proverbium nos admonet peregrinationis nostræ quam agimus super terram, quòd *civitatem manendi non habeamus*, neque victum sine labore. Et proinde ut *anima saturata* quæ *favum conculcat*, h. e. dives cui nihil deest, gloriari non debet, ignorans quid dies crastina paritura sit, & incertus si de loco migrare debeat: sic anima esuriens consolationem accipiat, sciens nihil sibi defuturum si studiosè victum quærat avicularum more, quæ manè egrediuntur de nido, & dum huc atque illuc vagantur, Deus pascit illas. *Vir qui vagatur de loco suo* est *omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut agros propter nomen* Christi. Matt. 19.

9. *Unguento & variis odoribus delectatur cor: & bonis amici consiliis anima dulcoratur.* Heb. *Unguentum & suffimentum lætificabit cor, & dulcis est amicus magìs quàm consilium animæ*] Sunt quædam supplenda ad sensum perfectum, ad hunc modum; *Et dulcedo consilii amici sui*, supple *lætificabit hominem, magìs quàm consilium animæ suæ:* h.e. quàm consilium proprium. Metaphoricè dixit *suavitas consilii*, sive *dulce consilium*, pro fideli & amico. Magna delectatio sumitur ex rebus odoriferis, & unguento quod extrinsecùs applicatur corpori, major quàm ex vino vel esculentis, quæ in ipsa viscera trajiciuntur, quòd cæteræ voluptates statim evanescunt; ex unguento autem & suffitu quàm diutissimè durat gratus odor, qui subinde lætificat animam. Haud aliter

consilium

conſilium quod quiſque ſibi capit in rebus agendis, non tantum placet, neque ferè tam utile eſt, ut illud quod ex fido capit amico: nos affectibus obnoxii cæcutimus, neque rationem liberè poſſumus deducere in iis rebus quæ ad nos propiùs ſpectant. Conſilium fidelis amici ſemper recens & ſuave magnam amœnitatem affert, præſertim talium amicorum de quibus ſcriptum eſt, *Chriſti bonus odor ſumus*, 2 Cor. 3. quorum conſilium *fidelibus eſt odor vitæ in vitam, infidelibus verò odor mortis in mortem.*

10. *Amicum tuum & amicum patris tui nè dimiſeris, & domum fratris tui nè ingrediaris in die afflictionis tuæ* (vel *contritionis.*) *Melior eſt vicinus juxtà, quàm frater procul*] In Heb. eſt unus verſiculus qui docet cujus potiſſimùm amici conſilium ſequi debeamus, & quas vices amico rependere. *Amicum tuum & amicum patris tui*] Apud alium ſapientem ſimile aliquid legimus, Eccleſ. 9. *Nè derelinquas amicum antiquum: vinum novum, amicus novus, veteraſcit, & cum ſuavitate bibes illud.* Hic eſt cujus experimentum habes, qui & patri tuo & tibi fidelis inventus eſt. Nam neque utile neque honeſtum eſt ſæpe mutare amicos, pluribus autem familiariter uti vix poſſumus. Et proinde egregium ſapientiæ præceptum, nè quis derelinquat amicum cordatum, qui & nobis & majoribus noſtris benevolentiam & fidelitatem oſtenderit: illius conſilio veluti fragrantiâ odoramentorum lætificabitur cor. Ex quo igitur jucundam ſuavitatem acceperis, cave nè moleſtiam inferas, juxta id quod ſequitur; ¶ *Et domum fratris tui nè ingrediaris in tempore contritionis tuæ*] Vel *fratrem* vel charum intelligimus *amicum*, quem fratris loco habemus, ut putà & noſter & paternus amicus; quem nimiùm moleſtare à ſapientia eſt alienum. In rebus quæ ſub deliberationem cadunt dulce eſt conſilium amici; rebus verò deſperatis, & ad extremam miſeriam delatis, conſilii locus eſſe non poteſt. Et proinde noli tuo ſeu fratri ſeu amico nimiùm eſſe moleſtus, *in die afflictionis tuæ*, illius ædes ingreſſus, & illius oculis tuam miſeriam ingerens, & pro jucunditate quam ab illo ſoles accipere triſtitiam rependere. Alii volunt referre hæc verba, *Nè ingrediaris domum fratris tui*, ad ſequentem clauſulam, nempe *melior eſt vicinus propinquus*: & ſenſus erit hujuſmodi, In magna afflictione non adibis domum fratris tui, ſed amici vicini. q. d. Poteris amico magìs fidere quàm fratri, ut ſuperiùs legimus, *Fratres omnes pauperis oderunt eũ.* Et *vicinum* qui propè eſt intelligimus non tam loco quàm amore propinquum & affectu: quamvìs locus & quotidiana amicorum officia plurimùm juvant ad neceſſitatem contrahendam. Denique proverbium non eſt diverſum ab illo Heſiodi,

> Τὸν φιλέοντ' ἐπὶ δαῖτα καλεῖν, τὸν δ' ἐχθρὸν ἐᾶσαι·
> Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει.
> Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται,
> Γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.

11. *Stude ſapientiæ, fili mi, & lætifica cor meum, ut poſſis exprobranti reſpondere verbum.* Heb. *Sapiens eſto, fili mi, & lætifica cor meum, & reſpondebo iis qui probris me afficiunt verbum*] Quantæ lætitiæ patri ſit filius ſapiens, non ſemel dictum eſt. Hoc in loco & lætitiam & honorem ex ſapienti filio capere patrem oſtendit, & ignominiam ex ſtulto: & interim documentum juvenibus datur ut ſapientiam amplectantur, ſtultitiam & inſaniam juvenilem deponant, ſcientes hâc re nihil charius eſſe poſſe parentibus. ¶ *Reſpondebo exprobrantibus*] His *qui te probro afficiunt*, quòd ſapientiæ paternæ & virtutibus non reſpondeas: vel his *qui me probro afficiunt*, quòd filios non rectè noverim educare & inſtituere. Aliter, *Eſto ſapiens, fili mi*, ut ex tua ſapientia duplex commodum accipiam. Magnam videlicet cordis lætitiam, & à calumniis defenſionem. Per te enim & tuam ſapientiam reſpondebo calumniatoribus qui me volunt vel damno vel opprobrio afficere. *Reſpondebo verbum*, h. e. rationem reddam per tuam ſapientiam, q.d. Patri jam ad ſenium vergenti æquum eſt ut filius adſit, & in rebus agendis opem ferat.

12. *Aſtutus videns malum, abſconditus eſt: parvuli tranſeuntes ſuſtinuerunt diſpendia*, vel, *puniti ſunt*] Prævidere mala quæ ſolent accidere in civitate, famis videlicet vel gladii, aut quodcunque genus miſeriæ & afflictionis, prudentis eſt, & hominis experti ac ſagacis: qui ex his quæ fiunt, vel populi vel principum ſtultitiâ, colligere quodammodo & divinare ſolet quæ futura ſunt. פתאים, qui *ſimplices* ſunt vel *imperiti* (quæ vox ferè in malam partem accipitur) temporum vices diſtinguere nequeunt, neque mala prævidere priuſquam veniant, hi in magnas nonnunquã calamitates incidunt. Verſiculus quadrat cum eo quod ſcriptum eſt ſuperiùs, *Stultus tranſilit & confidit.* Verè ſapiens & *aſtutus* dici poteſt qui videt quanta tormenta parata ſint peccatoribus, & ſeſe abſcondit in foraminibus petræ, dexterâ Dei protectus, *donec tranſeat gloria Domini*, Exod. 33.

13, 14. *Tolle veſtimentum ejus qui ſpopondit pro extraneo, & pro alienis aufer ei pignus.* Heb. *Tolle veſtimentum ejus, quia fidejuſſit pro extraneo, & pro extranea pignus ejus.* *Qui benedicit proximo ſuo voce grandi, de nocte conſurgens maledicenti ſimilis eſt.* Heb. *Maledictio reputabitur ei*] Hos duos verſiculos connectit Aben Hezra ad hunc modum, ut idem intelligas, *qui ſpopondit pro extraneo*, & qui miris ac publicis laudibus amicum ſuum extollit, quaſi blanditiis cuperet placare eum qui veſtem ſuam aufert in pignus. De prudentia quam habere debet vir ſapiens in contractibus cum alienis, ſuperiùs multa dicta ſunt, partim cap. 6. partim 17. hujus. Quod ad præſentem locum ſpectat, ambiguum eſt apud Hebræos, & verti poteſt, *Cape veſtem ejus quando fidejubet extraneus*, vel *ab eo qui fidejubet pro extraneo.* Poſteriorem verſionem ſequuntur ferè interpretes. Vult Sapiens ſuum filium eſſe ſecurum in contractibus, & potiùs *veſtem* ſponſoris *accipere*, ſi pignus aliud non præbeat, potiùs, inquam, quàm lites ſequi. Aliter, *alienus* eſt infidelis, & diverſæ religionis cultor, cui non oportet fidere: quòd ſi quis imprudens pro infideli ſuam fidem velit interponere, neque is fide dignus eſt: quare ab eo potiùs *veſtem capere*, vel quicquid habet ſuis uſibus maximè neceſſarium, quàm ei fidere qui apud extraneum ſuam collocavit fidem. *Veſtis* cultus eſt externus & ritus, qui ab idololatris penitus detrahendus eſt cùm ad fidem accedunt: vel fucata Judæorum ſuperſtitio, quam deponant oportet ut nudi ad Chriſtum perveniant. Superiùs per *veſtem* carnem & exteriorem hominem voluimus intelligere, qui ſpoliandus eſt cum actibus ſuis ab his qui renunciarunt mundo & pompis ejus. ¶ *Qui benedicit proximo ſuo voce magnâ*] Superiùs de fido dictum eſt amico, cujus conſilium eſt admodum amœnum: hìc de fucato, qui ſic laudat amicum ut præſtiterit vituperari. Nam tempus & locum habent omnia. Coràm & in os laudare, non amicorum ſed paraſitorum eſt. Tempus matutinum non humanis ſed Divinis laudibus dicatum eſt. Senſus eſt igitur duplex hujus loci, *maledictio reputabitur ei qui magis & priùs*, h. e. magìs ſtudet humanis quàm Divinis laudibus, & magìs ſedulò verſatur in gratiarum actione de beneficiis quæ ab hominibus accepit, quàm de his quæ accepit à Deo. Aliter, *Maledictio reputabitur, & vituperium adulatio amicorum importuna*; quæ duntaxat oſtentationem habet fucatæ amicitiæ, cùm reliqua non reſpondeant officia. Per *vocem magnam* amicum ore tenus intelligimus, qui multa promittit & pauca præſtat. *Manè ſurgens*, h. e. intempeſtivus, qui non ſervat circumſtantias illas, in omnium virtutum officiis neceſſarias, nempe quando oportet, & quantum oportet, &c.

15. *Tecta perſtillantia in die frigoris, & litigioſa mulier comparatur.* Heb. *Stillatio aſſidua in die pluviæ, & mulier litigioſa æqualis eſt*] h. e. Utrumque perinde moleſtum eſt. In tempore pluviæ qui in ædibus habet diſtillationem continuam, neque domi commodè, neque foris poteſt manere: ſic qui uxorem habet in ædibus ſecum litigantem ſimilem habet moleſtiam. Superiùs cap. 19. habes hunc verſiculum copioſiùs explicatum.

16. *Qui retinet eam, quaſi qui ventum retineat, & oleum dexteræ ſuæ evacuet.* Heb. *Qui abſcondit eã, abſcondit ventũ,*

& oleum dexteræ suæ vocabit] Duabus similitudinibus, alterâ clarâ, alterâ obscurâ, ostendit pejorem conditionem esse illius qui mulierem sive uxorem habet litigiosam, quàm illius qui habet perpetuam in ædibus distillationem in tempore pluviæ: quòd illius mali nullum possit adhiberi remedium. Nam qui mulierem clamosam & litigiosam conatur cohibere, aut illi silentium imponere, perinde facit ac si quis velit *ventum* occultare & *retinere*, qui per rimas erumpit. Sicut rixæ malæ uxoris non possunt infra parietes occultari, sed foràs diffunditur clamor; sic si quis oleum myrrhæ in dextera sua tenere velit. In Heb. *clamabit oleum* metaphoricè dixit, pro fragrantiam suam foràs emittet, ostendens odore quid in dextera habeas occultatum. Sic mulier in ædibus inclusa latere non vult; clamoribus toti vicinio manifestans rixas quas domi cum marito excitat. *Clamabit* ad *oleum* refert, alludens ad mulieris jurgia. Sunt qui primam similitudinem de vento transferant ad mulierem litigiosam & adulteram, quam maritus non potest retinere domi, non magis quàm ventum palmâ includere.

17. *Ferrum ferro acuitur, & homo acuit faciem amici sui*] Per *ferrum*, ensem bene intelligunt aliqui, seu quodcunque instrumentum ex ferro. Et remedium præbet proverbium contra mulierem rixosam quæ abscondi non potest, neque vult tacere: nempe dare locum iræ, & molliter respondere. Nam *responsio mollis frangit iram*, Sap. 15. alioqui unius ira alterius indignatione succenditur, ut ferrum quod durum est acumen accipit ex ferro. Sunt qui non ad iracundiam solùm referunt, sed ad alios quoscunque motus seu affectiones: & erit sensus in bonam partem, Sicut *ferrum ferro acuitur*, sic *vir exacuet* & incitabit *faciem proximi sui* ad sapientiam, seu ad stultitiam: facilè enim induunt juvenes mores eorum quibuscum vivunt, & quorum exempla vident.

18. *Qui servat ficum, comedet fructus ejus: & qui custos est domini sui glorificabitur*] *Ficui* contulit *dominum* sive herum alicujus servi potiùs quàm aliis arboribus, partim ob suavitatem fructûs, partim ob novitatem & vicissitudinem: non enim ut aliarum arborum unà maturescunt fici, sed maturis decerptis subinde renascuntur aliæ recentiores: & subaudimus, *qui servat ficum*, recentes *fructus illius* subinde *comedit*; sic *qui servat dominum*, h.e. obtemperat domino, neque *exacuit faciem illius*, ut *ferrum ferro acuitur*, h.e. provocat ad iram, subinde novos & novos honores ab eo consequetur. *Servat dominum*, h.e. præcepta & voluntatem domini: Non qui servat ficum legis Mosaicæ, quæ *folia tantùm habebat* non fructus, Matth. 21. sed illam diu sterilem, *circa cujus radices stercora misit agricola*, Luc. 13. ut mortificata quòd debitâ culturâ esset destituta, fossione & stercoratione, h. e. humilitate confessionis propriæ fragilitatis, reviviscat, & suavissimos fructus spiritûs adferat: de quibus Paulus, Galat. 5. *Fructus autem Spiritûs est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas*, &c.

19. *Quemadmodum in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus.* Heb. *Sicut aqua facies ad faciem, sic cor hominis ad hominem*] Interpres de suo addens hanc vocem Latinam *prudentibus*, sensum unum manifestavit; nempe sapientes facillimè decernere mores & ingenia hominum, & clarè de illis judicare. Aben Hezra longè alium sensum est assecutus, juxta veritatem Hebræam; sed multa supplendo ad hunc modum, *Sicut aqua crescunt supervenientibus aquis, & facies per facies*, h. e. ira unius crescit per iram alterius, ut dictum est; *sic etiam cor hominis repletur malo, propter cor alterius hominis qui eum odio prosequitur.* Sic ille. Levi verò sequitur sensum non multùm alienum ab eo quem reddit noster interpres, nempe, *Quemadmodum in aquis vultus hominis relucet, ut videatur facies in aqua respondere faciei hominis qui in aquam intuetur; sic cor hominis ad hominem*, h. e. homo seipsum intuebitur reversus ad cor suum, quod homini est pro speculo, sive pro aqua limpida quâ seipsum intuetur, ut ait Paulus 1 Cor. 2. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est?* Alioqui varius est hujus loci sensus, & variis modis similitudinem deflectunt interpretes in commentariis Hebr. Alii sic, *Ut aqua una reddit diversas facies hominum, sic alia sunt diversorum hominum corda*: vel, *Ut aqua repræsentat vultum quem in se non habet, atque ità fallit imprudentes & pueros, qui omnino putant esse vultum hominis in aqua; sic cor unius hominis amicitiam dissimulans & præ se ferens quam in se non habet, hominem fallit.* Aliter, *Ut in aqua facies respondet faciei; sic cor hominis unius respondet cordi alterius*: h. e. pravum est cor uniuscujusque hominis & inscrutabile, priusquam gratiâ illuminetur.

20. *Infernus & perditio nunquam implentur, similiter & oculi hominum insatiabiles*] שאול *infernus*, vel potiùs *sepulcrum*, juxta Heb. qui *gehennam* intelligunt sub hac voce, אבדון *perditio*: quæ duæ res, ut nunquam satiantur, ità neque oculi hominum rebus terrenis. *Insatiabilem* cordis appetitum transtulit ad *oculos*, eò quòd oculi potissimùm ad sensum internum rerum simulacra transportant. Quadrat sensus cum eo quod scribitur, *Infernus & perditio coram Domino, quantò magìs corda filiorum hominum?* Quamvis utrumque insatiabile & inscrutabile, tamen Dominum latere non possunt: & pendet ex priore versiculo, juxta Aben Hezra. Pœnas minatus his, quorum corda sunt mala, *sepulcri* & *perditionis* facit mentionem, ut cupiditatibus mundanis modum aliquando ponamus, nè insatiabiles cordis oculi ab inferno insatiabili absorbeantur.

21, 22. *Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum, sic probatur homo ore laudantis. Si contuderis stultum in pila, quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus.* Heb. *Si contuderis stultum in mortario, in modio tritici contusi cum pistillo non recedet ab eo stultitia ejus*] Docet stultos homines esse incorrigibiles, & aliis rebus esse instrumenta quibus purgari possint, ut *argentum conflatorio*, & *aurum fornace* purgantur. Et unumquemque virum purgat sive probat os laudantis eum: q.d. Laus quæ tribuitur homini, purgat eum à crimine, saltem judicio & testimonio illius qui laudat, sicut conflatorium purgat argentum à scoria. Alii איש non pro *viro*, sed pro re qualibet accipiunt: sic res quælibet purgatur *juxta laudem suam*, h.e. dispositionem & facultatem laudabilem. Sed hi sensum proverbii tollunt: utcunque, observandum est, vocem Hebræam מהללו participium non esse, ut Interpres vertit, sed nomen verbale, juxta D. Kimhi in libro Radicum. A quo miror dissentire Sanctem Pagninum, qui & ipse vertit *os laudantis*, quamvìs in suo Thesauro rectiùs, nempe *vir juxta laudem suam.* Autor verò Tigurinæ versionis imperitiam suam in Hebræa grammatica passim ostendit. ¶ *Si contuderis stultum in pila*] Vox Hebræa מכתש à *contundendo* dicitur, significans *mortarium*, seu *vas quodcunque quo res contunduntur.* ¶ *Inter ptisanas*] Vox Hebræa ריפות vel *hordeum* ex quo ptisanas conficiunt, vel juxta D. Kimhi, *triticum contusum* significat. Sensus proverbii, ut diximus, omnia purgari posse, quædam faciliùs, quædam difficiliùs. Cæterùm à stulto stultitia sua auferri non potest, nullâ neque arte neque labore. Maximâ fatigatione contundunt triticum, sive far, ut mundum fiat, purgatur tamen tandem. Stultus qui à sapientia est alienus, seu Judæus, seu infidelis aut hæreticus, nullo labore, nullâ pœnâ aut percussione *sapere* vult *ea quæ sunt Dei*, ut inquit Jeremias c. 13. *Si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malè.*

23,—27. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuósque greges considera. Non enim habebis jugiter potestatem, sed corona tribuetur tibi in generatione & generationem.* Heb. *Nam non in seculum divitiæ, & si corona in generatione generationis. Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus.* Heb. *Apparuit herba, & videtur gramen, & colligentur herbæ montium. Agni sunt ad vestimentum tuum, & hœdi ad agri pretium.* Heb. *Ovis ad indumenta tua, & pretium agri sunt hirci. Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos,*

tuos, & in necessaria domûs tuæ, & ad victum ancillis tuis] Quod ad sensum historicum spectat, non est in his quinque versiculis magna difficultas. Ob magnam utilitatem quæ ex pecoribus provenit, & ob honestatem vitæ pastoralis, quam olim cum laude Patriarchæ frequentabant. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui*] Heb. *Cognoscendo cognosce:* h.e. tuipse curam habe pecoris tui, & animum ad pastoralem vitam applica, quæ & utilissima est, & usqueadeo honesta ut vel cum corona regni conferri mereatur, præsertim quod ad stabilitatem & diuturnitatem spectat, juxta id quod sequitur, ¶ *Nam non in æternum opes*] Sup. *durabunt:* q. d. Noli fidere divitiis reconditis à majoribus tuis, quasi sufficerent tibi absque quocunque labore: imò curam habe pecoris, & pasce gregem, cujus lucrum stabilius est quàm thesaurus reconditus; hoc enim propriè significat vox Hebræa חוסן, & stabilius quàm regnum. Sic enim *coronam* interpretantur Hebræi; ut utraque clausula ad laudem pastoralis vitæ referatur, utputa quam exercuerunt Patriarchæ, vel cum regibus celebritate & opibus conferendi. Quæ sequuntur ad facilitatem vitæ pastoralis attinent. ¶ *Aperta sunt prata*] q. d. Ubique reperiuntur gramina, & nusquam non videntur. Herbæ colliguntur ex montibus: reponitur fœnum in tempus hybernum, in quo fortassis gramina non inveniuntur. Porrò quod ad sufficientiam hujus pastoralis vitæ, & etiam ad necessitatem spectat, sequitur, ¶ *Agni tui* (*sive oves*) *ad vestimentum tuum*] q. d. Omnia familiæ tuæ necessaria grex subministrat: habes lanam ovium pro indumentis, & pretium *hœdorum* sive *hircorum* (ut est in Heb.) ad agros comparandos, si desunt herbæ, vel ad fructus agri comparandos, præsertim triticum: q. d. Si cum cura pascas gregem, non erit necesse agros colere, nam pretio hircorum fructum agrorum poteris comparare: vel pretium agri, pretium locati fundi tui in quo habitas, poteris venditis hœdis persolvere. Denique quod ad victum spectat, ¶ *Sufficiat tibi lac caprarum*] Tibi, inquam, & universæ familiæ: & huc spectat totus hic sermo Sapientis de ovibus & capris, ut moneat nos naturæ legibus vivere, & habentes victum & vestitum, his contenti simus. Monet denique sapientis viri non esse ad aulicum adspirare fastum, nec mercatorum inexplebilem sectari avaritiam, sed humilium vivendi institutum & orationem, cujusmodi est pastoralis, ab Abele primò, pòst ab aliis magnis viris honestatum, maximopere eligendum. Hujus loci elegantissima est allegoria, non minùs eleganter à Beda explicata: nempe de grege Dominico, cujus vultum cognoscere debent diligenter qui curam habent pastoralem, & totum studium in id muneris collocare, exspectantes præmium, non temporales & caducas divitias, nec regnum in hoc mundo, sed coronam justitiæ, quam reddet Dominus. Nam quod ad subsidia temporalia spectat, quæ veluti germen & herba sunt æstimanda, ubique patent & obvia sunt præparata à Domino, & collecta velut gramina ex montibus colliguntur pecoribus: sic Dominus suis tam ovibus quàm pastoribus pabulum parat, ut scriptum est Mat. 5. *Primùm quærite regnum Dei & justitiam ejus, & hæc omnia adjicientur vobis.* Aliter, in agris Divinarum scripturarum ubique patent gramina, & collecta sunt ex Prophetis & Apostolis, qui tanquam montes, excelsiores cæteris fuerunt virtutibus & perfectione vitæ.

DRUSIUS.

1. יוֹם. A. S. Th. ἡμέρα *dies.*
2. נָכְרִי. A. S. ξένος *hospes, peregrinus.*
3. כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם. Schol. τῶν ἀμφοτέρων χαλεπώτερος, *gravior & difficilior est utroque.*
4. אַכְזְרִיּוּת חֵמָה. S. κατακνίζων θυμὸς *malignè rodens animus*] *Pungens, vellicans* ¶ מִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה. Alius interpres, τίς δὲ ὑποστήσεται κατὰ πρόσωπον - - - *quis subsistet ante faciem* - - -
5. מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת. S. ἢ φιλία κεκρυμμένη *quàm amor occultus*] Vel potiùs *amicitia.*
6. וְנַעְתָּרוֹת. A. ἱκετικὰ *supplicatoria.* S. Th. τεταραγμένα *perturbata*] *Supplicatoria.* Alii aliter vertunt. Quidam *blanda.* Chald. בישן *mala, perniciosa.* Abenezra עבות *densa, crebra, frequentia:* vel חזקות *firma, valida.* R. S. *grandia.* Alius *deprecatoria.* Lxx ἑκούσια *spontanea, voluntaria.* Hier. *fraudulenta.*
7. נֶפֶשׁ רְעֵבָה. Cæteri, ψυχῇ πεινώσῃ *animæ esurienti*] Vel *famelicæ.* Hier. *anima esuriens.*
8. נוֹדֶדֶת. S. μετακινούμενος *quæ transmovetur*, sive *dimovetur.*
9. וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ. A. καὶ γλυκαίνει ἑταῖρον αὐτοῦ βουλῇ ψυχῆς, *& edulcat socium suum consilio animæ*] *Edulcat*, הממתיק.
10. בְּיוֹם אֵידֶךָ. S. ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς σου *in die vexationis tuæ.* Th. ἐπαγωγῆς *calamitatis.* ¶ שָׁכֵן. Cæteri, γείτων *vicinus.*
11. וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר. S. καὶ ἀποκριθήσομαι τῷ ὀνειδίσαντί με ῥῆμα, *& respondebo exprobranti mihi verbum.*
13. כִּי עָרַב זָר. A. S. & cæteri, ὅτι ἐγγυήσατο ἀλλότριον, *quoniam spopondit pro extraneo.* ¶ וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ. A. Th. καὶ διὰ ξένης ἐνεχυράσατε αὐτὸν, *& pro peregrina auferte pignus ab eo.*
15. אֵשֶׁת מִדְיָנִים. S. - - - μαχίμη *pugnaci*, aut *rixosæ.*
16. צֹפְנֶיהָ צָפַן רוּחַ. A. S. & cæteri, κεκρυμμένος Βορέας ἄνεμος, *occultus Boreas ventus.* ¶ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא. Iidem, καὶ ἔλεον δεξιᾶς αὐτοῦ καλέσει] Legerim ἔλαιον *oleum*, ut dicat, *& oleum dexteræ ejus vocabit.* Quomodo & Hier. qui libenter sequitur interpretes illos.
18. נֹצֵר. A. S. διατηρῶν *conservans.* Th. φυλάττων.
21. מַצְרֵף. Schol. χωνευτήριον *conflatorium.*
22. אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי. A. Th. Ἐὰν κόπτῃς τὸν ἄφρονα ἐν ὅλμῳ ἐν μέσῳ ἐμπτισσομένων ἐν ὑπέρῳ, *Si contuderis amentem in mortario inter ea quæ tunduntur pistillo*] Hier. *in pila:* quod idem est. Nam *pila*, mortarium. Hier. in Comment. Soph. 1. 11. מכתש. *A.* ὅλμος, *i. pila, quod non per brevem syllabam primâ legendum, nè σφαῖραν putemus, sed per productam.* Vide sequentia.
23. פְּנֵי צֹאנֶךָ. A. S. Th. πρόσωπα - - - *facies.* - - - ¶ שִׁית. A. Th. θὲς *pone.* S. τάξον *applica, ordina.*
27. לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ. A. εἰς ἄρτον οἴκου σου *pro pane domûs tuæ.* S. Th. εἰς τὰ δέοντα τοῦ οἴκου σου *ad necessaria domûs tuæ.* ¶ לְנַעֲרוֹתֶיךָ. S. τῶν κορασίων σου *puellarum tuarum.*

GROTIUS.

8. S*Icut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum*] Facilè capitur avis à nido avolitans: sic & qui domo relictâ longè peregrinatur, multis se objicit periculis.

10. *Melior est vicinus juxtà, quàm frater procul*] Hesiodus,

> Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν ὅστις σέο ἐγγύθι ναίει·
> Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ᾽ ἐγχώριον ἄλλο γένηται,
> Γείτονες ἄζωστοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί.
> Πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ᾽ ἀγαθὸς μέγ᾽ ὄνειαρ.

20. *Infernus & perditio nunquam implentur*] Eodem sensu Regnum Ditis *insatiabile* vocant Poetæ.

CAP. XXVIII.

MUNSTERUS.

2. P*Ropter iniquitatem terræ*] Propter peccata, inquit, populi terræ fit ut Regna perturbentur dissensionibus, & multi insurgant rectores, unúsque alium impellere conetur: quod non fit sine direptionibus & cladibus hominum.

3. *Qui pani obest*] h. e. Segetem ipsam in fundo agri corrumpit.

7. *Qui socius est*] Hebræi communiter hîc exponunt רועה pro מחבר, sicut nos vertimus.

11. *Scrutatur eum*] h. e. Facilè potest ex verbis ejus dijudicare

dijudicare eum, quòd propter inordinatum affectum quem habet ad divitias perversum habeat judicium.

12. *Exploratur homo*] Aben Ezra sic exponit, *Quando impii præsunt populo, nihil habet populus quod tutum sit, sed omnia disquiruntur & diripiuntur. Quando verò justi rebus potiuntur, communis omnium hominum est lætitia.*

13. *Qui autem confitetur*] i. Qui agnoscit peccata sua coram Deo, & petit veniam, huic misericordiam impartit Deus. Et licèt Deus priùs noverit peccata tua & secreta cordis tui antequam confitearis, tamen exigit à te ut te agnoscas peccatorem. Unde Hebræi מי שהוא מודה פשעיו לפני בוראו ועוזב פעולותיו הרעות הוא ירוחם Hæc igitur est vera confessio, quæ ex Sacris habetur literis.

14. *Qui terret cor suum*] Scilicet propter commissa peccata sibi incutiens timorem & humilitatem.

17. *Qui calumniam facit*] Capitur hîc עשוק pro עושק, & est sensus, Qui injustè hominem occiderit, in nullo loco tutus erit. Exemplum habetur in Cain. Per *foveam* intellige interitum vel ultimum supplicium.

21. *Propter frustum panis*] i. Etiam si frustum panis in judicio acceperis muneris loco, Deus id tibi imputabit pro peccato, qui munerum acceptionem in universum prohibuit.

22. *Qui præceps fertur in opes*] i. Qui citò cupit ditescere, insidiatur aliorum bonis, conatúrque per fas & nefas illa sibi usurpare. Non enim caret suspicione festinata opulentia. Sed sicut opes acquiruntur, sic rursus amittuntur.

23. *Sequens me*] Verba hæc sunt Salomonis, dicentis, *Qui jussis meis paruerit, & corripuerit relinquentes, ille inveniet gratiam in oculis omnium magìs quàm ille qui linguâ suâ adulatur.*

28. *Absconditur homo*] Quando impii evehuntur ad imperium, boni & justi viri delitescunt, quos impii ferre non possunt, eò quòd graves sint illis ad videndum, &c.

VATABLUS.

1. F*ugiunt* נסו] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Impii* רשע] Singul. Heb. pro plurali. ¶ *Confidunt* יבטח] Fut. sing. pro præsenti plurali, *fiduciam habent*, *securi sunt.*

2. *Multi Principes ejus* רבים שריה] i. Subinde mutantur Principes ejus; quod est calamitosum. Nam Regna perturbantur dissensionibus, & multi insurgunt rectores. ¶ *Sic prolongabitur* regnum כן יאריך] *Sic producet*, sub. *dies*, i. in eodem statu permanebit, sive permanere solet terra, sive Regnum.

3. *Et vi spolians* ועושק] *Et calumnians:* vel *rapiens.*

4. *Contendunt cum eis* יתגרו בם] Fut. Heb. pro præs. *succensent illis.*

5, *Judicium* משפט] Sing. Heb. pro plurali, *judicia*, sub. *Dei.*

6. *In perfectione sua* בתומו] *In integritate sua*, vel *probitate.*

7. *Filius* est *intelligens* בן מבין] *Filius* est *prudens*, sive *sapiens*. Hebraismus est, pro *sapiente:* nam *filius* perinde est Hebræis atque Latinis *homo*, sive *vir*, ut etiam ipsi loquuntur, *Homo intelligens.* ¶ *Qui autem pascit comedones* ורועה זוללים] *Qui autem socius est heluonum.* Vel, *societatem iniit cum heluonibus.*

8. *Et fœnore* ותרבית] Ad verb. *Et augmento.* A *multiplicatione* Hebræi deducunt *fœnus*, ut *usuram* à *mordendo.* ¶ *Ad largiendum pauperibus* לחונן דלים] *Ut effundantur* in usum *pauperum*, sub. *à veris Judicibus.* Quidam, homini *qui misericors erit in pauperes, coacervat eas.* Acsi dicat, nullum posse diu frui malè partis divitiis.

10. *Bonum* טוב] Sing. Heb. pro plur. q. d. *omnia experientur felicia.*

11. *Scrutatur eum* יחקרנו] Fut. Heb. pro præs. *explorat eum.*

12. *Abscondit se homo* יחופש אדם] Fut. Heb. pro præs. *exploratur homo*, i. opprimitur. Alii, *mutabitur*, i. mutabit vestimentum nè agnoscatur & interficiatur.

15. *Esuriens* שוקק] *Appetens*, i. esuriens, à שוק. Alii, *incedens & vagabundus*, à שקק.

16. *Carens intelligentiis* חסר תבונות] *Destitutus prudentiâ.* ¶ *Multiplicat rapinas* ורב מעשקות] *Et* [*etiam*] *multus est in injuriis*, aut *frequens est in injuria.* Potest verti ut oratio sit concisa, sic, *Princeps carens prudentiâ*, & *multus* in *injuriis*, [sub. *non prorogabit dies suos*, i. citò morietur] *at qui odit avaritiam, prorogabit dies suos. Ex fine versûs*, inquit doctus inter Hebræos, *docet nos exponere principium ejus.*

17. *Qui opprimit in sanguine animæ* עשוק בדם נפש] i. Qui aliena bona occupat cæde. *Sanguis animæ* est vita; quia anima in sanguine consistit. Quidam vertunt, *Qui per violentiam sanguinem fuderit.* Alii annotant עשוק esse nomen, non participium, & dictionem istam exprimere frequentiam quandam; acsi dicat, *Quisquis consuevit sanguinem fundere, se in mortem conjicit, nemine retinente.*

18. *Semel* באחת] *In alteram*, sub. *illarum viarum*, i. qui à recta via aberrat, incedens modò hàc, modò illac, corruet in alteram.

19. *Qui colit terram suam* עובד אדמתו] Vide eundem versum suprà 12. 11.

20. *Fidelis* אמונות] Ad verb. *fidelitatum:* i. fidus. Eâdem dictione Hebræi significant *veritatem* & *fidelitatem*; quòd qui verax sit, sit etiam fidelis. ¶ *Multiplicabit benedictiones* רב ברכות] *Multus est benedictionibus:* i. commendari solet ab hominibus, aut, largitur multa pauperibus.

21. *Et ob buccellam*, &c. ועל פת לחם וגו'] Fut. Heb. pro præs. *etiam propter frustum panis prævaricatur homo*, sub. *hujusmodi.*

22. *Vir mali oculi* איש רע עין] *Vir maligni oculi:* i. vir pravus & invidus, qui ferre non potest ut quis auferat aliquid de sua substantia. Quidam vertunt, *Qui præceps fertur ad opes, habet vir ille oculum malum:* i. Insidiatur aliorum bonis, conatúrque per fas & nefas illa sibi usurpare.

23. *Retrocedentem* אחרי] *Resilientem*, sub. *à Lege Dei.* Quidam Hebræorum scribunt præpositionem esse cum affixo, & priorem versiculi partem dici sub persona Dei, ut sit sensus. *Qui corripit hominem post me*, i. ut homo me sequatur. Alii vertentes, *sequens me*, dicunt esse verba Salomonis, dicentis, *Qui jussis meis paruerit, & corripuerit delinquentes, ille*, &c. ¶ *Gratiam inveniet* חן ימצא] Hebraismus, pro *gratior est quàm*, &c.

24. *Is socius est*, &c. הוא לאיש וגו'] *Is socius est homini exterminatori*, vel *homicidæ*, sive *parricidæ*. *Socium esse alicui* more Hebraico dicitur pro *similem illi esse.*

25. *Latus animo* רחב נפש] Hebraismus pro *superbo.* Gallicè dicimus, *Qui est de hault courage.* ¶ *Miscet litem* יגרה מדון] *Excitat contentionem*, sive *lites.*

26. *Cordi suo* בלבו] *Animo suo*, i. consiliis suis.

27. *Et avertenti*, &c. ומעלים וגו'] Ad verb. *qui autem abscondit oculos suos* [sub. *à paupere, is est*] *multus maledictionibus*, i. multorum maledictionibus est obnoxius. Alii, *multa* imminebit illi *egestas.* Ad verb. *multitudo defectuum.*

28. *Dum evehuntur*, &c. בקום רשעים וגו'] *Quando consurgunt*, &c. Idem dixit. v. 12.

CASTALIO.

8. I*S eas congerit benefico in pauperes*] His potietur aliquis beneficus.

12. *Exsultare justos*] Beatos & fortunatos esse. ¶ *Evectis impiis requiruntur homines*] Pauci sunt & latent boni. Vide finem capitis.

14. *Beatus homo qui semper pavet*] Deum metuit.

17. *Homo vitæ & sanguinis oppressor vel ad barathrum fugiens non retinebitur*] Nemo eum à periculo revocabit: est omnibus invisus.

20. *Qui verò ditescere properat*] Quo jure quâ injuriâ.
21. *Ob frustum panis*] Rem nihili. ¶ *Peccat homo*] Qui rationem habet personarum.
24. *Is hominis perditi socius est*] Homo est perditus.
27. *Qui oculos suos subtrahit*] Non respicit egentes.
28. *Latent homines*] Rari sunt boni.

CLARIUS.

2. PRopter peccata terræ]Propter peccata populi terræ fit ut Regna perturbentur dissensionibus, & multi insurgant rectores, unúsque alium pellere conetur, quod non fit sine direptionibus & cladibus hominum.

8. *Liberali in pauperes congregat eas*] *Congregat eas homini qui misericors erit in pauperes.* Alii interpretantur, *congregare debet eas*, quòd videlicet debeant homines quæ congregaverunt usuris distribuere in pauperes.

11. *Scrutabitur eum*] i. Facilè potest ex verbis ejus dijudicare eum.

14. *Qui semper est pavidus*] Scilicet ob commissa peccata sibi incutiens timorem & humilitatem.

17. *Qui calumniatur animæ sanguinem*] Vel, *qui calumniam facit in sanguine animæ*; h.e. Qui injustè hominem occiderit, nullo in loco tutus erit. Exemplum habes in Cain. Per *lacum* vel *foveam* intellige interitum vel ultimum supplicium.

21. *Et pro buccella*] Alius vertit, *Etiam propter frustum panis peccat vir*: h.e.Etiamsi frustum panis in judicio acceperis muneris loco, Deus id tibi imputabit pro peccato, qui munerum acceptionem in universum prohibuit.

23. *Gratiam postea*] In Hebræo est, nisi Jod in fine vacat, *post me*; h.e. Qui meum consilium sequitur: sic enim legunt, *Qui corripit hominem post me.*

25. *Et dilatat*] Vacuus scilicet timore.

28. *Cùm surrexerint impii*] Cùm impii evehuntur ad imperium, boni & justi viri delitescunt, quos impii ferre non possunt, eò quòd graves sint illis ad videndum, &c.

R. BAYNUS.

1. FUgit impius nemine persequente: Justus autem quasi leo confidens, absque timore erit. Heb. *Fugerunt*, sup. *impii*, *cùm nullus impius persequitur*] Vel *fugerunt impius*, frequens Hebræis, hoc est, unusquisque ex impiis fugit. Conscius sibi timet pœnas sceleribus debitas. Itâ comparatum est, seu naturâ seu dispensatione Divinâ, ut conscientiæ magnis & horrendis criminibus obnoxiæ nusquam possint securè consistere. Semper in timore versantur, etiamsi nullus sit qui audeat eos persequi. Potentissimi tyranni & sanctorum persecutores conscientiæ furiis agitati, in summo timore vivunt: contrà, pura conscientia semper est secura. Unusquisque ex justis agit inter homines sicut leo inter feras: h.e. summâ ubique confidentiâ. ¶ *Justi confidet*, vel *confidere solet*] Juxta Hebraismum, pro unusquisque ex justis confidet: q. d. Non sunt confidentes quòd multi sint, sed seorsum unusquisque satis confidit solus, cùm non suis viribus fiduciam habeat, sed in Domino, ut superiùs legimus, *Turris fortissima nomen Domini: ad ipsam currit justus & exaltabitur.* Verùm de impiis dictum est, *fugerunt.* q. d. Omnis multitudo impiorum perinde timida est ac si unus esset impius. Hujus rei exemplum legimus de Syris 4 Reg. 7. qui *surrexerunt & fugerunt in tenebras, & dereliquerunt tentoria sua, quæ posuerant contra Samariam, & fugerunt nemine persequente.* Proverbium continet laudem justitiæ, quæ fiduciam & spem præbet & securam conscientiam. *Secura* verò *mens quasi juge convivium*, Prov. 15.

2. *Propter peccata terræ multi principes ejus: & propter hominis sapientiam, & horum scientiam quæ dicuntur, vita duci longior erit.* Heb. *Ob prævaricationem terræ, multi principes ejus: & propter hominem intelligentem scientem, sic prolongabitur*] Interpres adjectis quibusdam quæ in Hebræo non sunt, sensum reliquit obscuriorem, qui apud Hebræos satis est apertus, si modò juxta proprietatem linguæ unam aut alteram vocem subaudias. *Propter transgressionem terræ*, h.e. populi terræ, *& propter hominem intelligentem scientem elongabitur*] Sc. *vita principis*, vel *imperium*. Imò homo prudens & intelligens erit in causa diuturnitatis imperii. *Multos* habere *principes*, sive simul & semel, sive multos succedentes invicem, intelligi potest: utrumque reip. magnum est incommodum, magìs tamen simul plures sustinere, inter quos dum quisque suis studet commodis, expilatur populus, bonum publicum laceratur, decerpitur; & à quibus defensionem & moderationem habere debet, nempe, à suis principibus, ab his funditus subvertitur. ¶ *Sed propter virum intelligentem prolongabitur*] Ex secunda clausula intelligimus primam debere referri potiùs ad crebram principum mutationem, quàm ad multitudinem simul regnantium: & per *virum intelligentem* & *scientem*, sapientem & doctum principem intelligimus, qui suâ prudentiâ efficiet ut corrigantur vitia populi, & protrahatur illius imperium, & resp. quàm felicissimè gubernetur, ut Proverbium non sit alienum ab illo celebri Platonis elogio, qui putavit *felicem remp. in qua reges philosophantur*, & sapientiæ dant operam, vel *in qua philosophi regnant.*

3. *Vir pauper calumnians pauperes, similis imbri vehementi, in quo paratur fames.* Heb. *Vir pauper opprimens pauperes, pluvia inundans, & non est panis*]

Non ignara mali miseris succurrere disco,

ut canit Poeta. Nobis à natura ferè inditum est, illorum dolere vices qui iisdem nobiscum hujus vitæ miseriis sunt obnoxii. Contrà, vehementer inhumani sint oportet & crudeles, qui mala augent aliena, quorum ipsi quoque obnoxii sunt. Pauper vices pauperum saltem dolere debet, quando alterius necessitati non potest succurrere. Cæterùm pauper ille qui rapit à pauperibus, rerum ordinem evertit, non minùs quàm pluvia quæ rigandis paratur agris & segetibus nutriendis: quæ si impetu majore descenderit, semina radicitus evellet, efficiétque ut ad maturitatem nequeant pervenire. Haud aliter, si pauper deprædetur pauperes, quorum inopiæ condolere debuerat, omnem humanitatem exuit. Neque ad frugem ullam pervenient opes illæ, à pauperibus per pauperes raptæ. Pauperes sunt quotquot nomen Christi profitentur, & nudum Christum nudi sequuntur; id quod, cùm omnes Christiani, tum in primis Monachi profitentur. Quorum si unus alios spoliet & opprimat, vel famam detrahendo, vel virtutes suffocando, quas in aliis nutrire & fovere debet, pluvia erit non irrigans ac fœcundans, sed subvertens ac corrumpens.

4. *Qui derelinquunt legem, laudant impium: qui custodiunt, succenduntur contra eum*: vel, *litigabunt cum eis*] Simile suo delectatur simili. *Qui relinquunt* & non servant *legem*, quæ omnem damnat impietatem, illis placet iniquitas, & *laudant impium*, quando opera illius operibus transgressoris non sunt dissimilia: non enim illis satis est quòd sint mali, nisi habeant & alios sibi similes in malitia: dum impium laudant, omnes illi similes conantur efficere. Sed *qui servant legem, litigabunt adversùs eos*, nempe impios, vel adversùm illos qui laudant impios, vel adversùs utrosque succensent, conantes eos servare legem Dei, in qua vera est sapientia.

5. *Mali viri non cogitant judicium: qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia.* Heb. *Viri mali*, vel *malitiæ, non intelligent judicium*: sed *qui requirunt Dominum, intelligent omnia*] Qui malis operibus indulgent, & regem relinquunt, *judicium* & pœnas malis & transgressoribus debitas, *non intelligunt*. *Non intelligunt* neque credunt, omnes venturos ante tribunal Christi, ut reddant rationem, & sententiam Judicis audiant: vel, *non intelligent mali judicium*, h.e. non sunt idonei ut judicis munere fungantur inter homines. Nam qui sententiam in maleficos prolaturus est, debet ab his criminibus esse alienus & immunis quæ damnat in aliis. Aliter, *Non intelligent judicium*] qui mali sunt, h.e. non dant operam ut intelligant; neque enim magnopere laborat scire quid sit æquum, & quid iniquum. Potest ad judices & ad testes referri, imò ad quoscunque qui malis delectantur operibus. ¶ *Sed inquirent*

quirentes Dominum, intelligent omnia] Qui verò à Domino populum rectè regendi intelligentiam petit, ut Salomon, qui dixit, *Dabis ergo servo tuo cor docile, ut populum judicare possit, & discernere inter bonum & malum*, 3 Reg. 3. *intelliget omnia* necessaria ad judicium. Quòd si in genere dictum intelligamus, *intelliget omnia* necessaria ad salutem. *Intelliget*, inquam, vel ex scripturis vel ex prophetis qui sensum Domini habent. Sensus clausulæ non est alienus ab illo, *Quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis*, Luc. 11.

6. *Melior est pauper ambulans in simplicitate sua, quàm dives in pravis itineribus.* Heb. *Melior est pauper ambulans in perfectione sua, quàm pervertens vias & ipse dives*] Inter Divitias & Virtutem nulla est comparatio judicio Sapientis, quamvis vulgus hominum longè aliter judicet. *Pauper ambulat in via perfectionis suæ*, cùm suâ sorte contentus, alios pauperes non molestat, (juxta ea quæ superiùs legimus) nec egestate compulsus furatur, aut perjurat nomen Dei. Hoc in loco, ficut superiùs 19. cap. *pauperem intelligentiâ* possumus intelligere, ut ex superiore pendeat, *Qui requirunt Dominum, intelligent omnia*, qui melior est, si studiosè vivat, quàm *dives intelligentiâ & pervertens vias suas*, h. e. declinans ad dexteram, vel sinistram. In Heb. dualis numerus ponitur: q.d. *pervertens duas vias*, Legis & Euangelii, neutram observans: vel *duas vias* paupertatis & divitiarum, h. e. neutram fortunam æquo animo ferens.

7. *Qui custodit legem, filius sapiens est: qui autem comessatores pascit, confundit patrem suum*] Si *legem* Dei intelligamus, omnia sapientiæ præcepta complectitur: quasi jam multa de intelligentia locutus, velit summatim dicere, *Qui observat legem, filius intelligens est.* Equidem mallem *legem* patris sui intelligere, qui filium docuit temperanter vivere, non dissipare bona, non frequentare convivia, nec otiosos homines alere, qui nihil aliud quàm lautas sectantur mensas, & epulas quærunt. Qui bona paterna in parasitos effundit, patrem ignominiâ afficit, qui filium suum non satis bene instructum aut educatum reliquit. ¶ *Qui pascit edaces*, aut *comessatores*] est is qui genio nimis indulget, & sensibus ac carnis appetitui; qui Comedones dici possunt, quòd appetendo nunquam saturantur.

8. *Qui coacervat divitias usuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas*] Heb. *Qui multiplicat divitias suas usurâ & multiplicatione*, vel *fœnore, ad opem ferendam pauperibus congregabit eas*] Hunc versiculum omisit Beda tanquam manifestum juxta versionem D. Hieronymi (ni fallor) qui in bonam partem *usuras* & *fœnus* intellexisse videtur, addens dictionem *liberalem*, quæ in Hebræo non habetur: quasi velit dicere Sapiens, Qui non sordidis *usuris*, neque *fœnore* per legem prohibito, sed legitimis viis & modis *congregat opes*, hic gratiam quoque consequitur à Domino, ut *liberalis* sit in pauperes, perinde ac si non ob alium finem voluisset ditescere. Nicolaus verò de Lyra in malam partem *usuras* intelligens, & *fœnus liberale*, interpretatur *in pauperes, contra pauperes congregabit eas*: cùm in Hebræo citra omnem cõtroversiam habeatur, *ad largiendum* (vel *gratificandum*) *pauperibus congregabit eas*. Hebræi primam partem versiculi de bonis malè per usuram acquisitis intelligunt: legunt enim, *Qui congregat divitias usuris*: quasi diceret, qui nimiùm sunt attenti opibus, ut quovis modo velint, sive per fas sive per nefas, divitias augere, etiam per usuram, quæ in lege prohibita est, non poterunt eas insumere in usus honestos. Acquirere possunt & congregare, sed malè acquisitas opes ipsi bene dispensandi animum non habebunt: nec tribuit eisdem potestatem Deus ut comedant ex eo. Verùm *in pauperes congregant eas*, h. e. dispensatione Divinâ in subsidium pauperum distribuentur, quòd hoc aliquando fiat, semper autem dignum est ut fiat. Aliter, qui avarè *per usuram congregat divitias*, non sibi congregat, sed alicui qui erit *liberalis* & munificus in pauperes. Ille *fœnore* oppressit pauperes, volens crudeliter comparare & servare opes, quæ in manus benigni viri aliquando devolutæ pauperibus proderunt. Proverbium significat per sapientiam & æquitatem esse acquirendas opes, si utilitatem ex illis capere velimus.

9. *Qui declinat aurem suam nè audiat legem, oratio ejus erit exsecrabilis*, Hebr. *Qui removet aurem suam ab audiendo legem, etiam oratio ejus abominatio*] Cùm oraverit Dominum in angustia sua, abominabitur eum Dominus. Hebræi vocant *mensuram contra mensuram*, sive quod nos dicimus, *par pari referre.* Legem audire noluit, neque disciplinam aut sapientiam, quibus instructus mala præcavere potuit. Qui noluit audire, non est dignus ut audiatur: & ut ostendat quàm alienus sit à Deo, qui Deo non credit, neque Legi obtemperat, non solùm exsecrabilis est in malis operibus, sed etiam *abominatio est* Deo *illius oratio. Qui declinat aurem suam nè audiat legem*] Multiplicem sensum habere potest, vel, quòd non credit vera esse quæ in lege scripta sunt, neque juxta legem vivere decrevit: vel, quòd eos spernat qui legem docent: *Qui vos spernit, me spernit*, Luc. 10. *Declinat* denique *aurem*, qui soli orationi insistendum putat, non etiam aliis operibus à lege præscriptis. Isti cùm sint alieni à Deo, & in fide errent, non solùm in moribus, audiri à Deo non possunt, imò *abominatio* est eorum *oratio*, ut quæ ab errore procedat: quemadmodum de Judæis, non tam sui quàm nostri temporis, scripsit Esaias, *Nè offeratis ultrà sacrificium frustrà: incensum est abominatio mihi: calendas vestras & solennitates odivit anima mea*, Esaiæ 1. nunc videlicet coruscante luce Euangelii, & sanguine Agni immaculati in remissionem peccatorum effuso, brutorum animalium pro peccatis fieri sacrificia est abominatio, præsertim cum ea opinione & credulitate, quasi talibus opus esset adhuc oblationibus. Pro sensu, quem ex loco colligimus nos, plurimum facit Hebraismus, ubi non *declinat* ponitur, sed *facit declinare* legitur, h.e. qui sciens & volens & destinato animo amovet aurem suam nè audiat, judicans non esse audiendam legem Divinam, aut Euangelicam, ut ad Judæos nostri temporis peculiariter referatur, juxta illud Esaiæ modò citatum.

10. *Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona ejus.* Heb. *Qui facit errare rectos in via mala*, vel *per viam malam, in foveam suam ipse cadet, & perfecti possidebunt bonum*] Quod superiùs lectum est, *Qui fodit foveam, incidet in eam*, non est alienum à sensu hujus versiculi: nam sic Dei providentiâ comparatum est, ut mali eadem aut similia damna sustineant qualia machinantur bonis. In erroribus & ignorantia versamur omnes mortales; hoc enim tanquam hereditarium malum à primis parentibus accepimus, quod malum si non poterimus penitus abolere, invicem tamen juvare debemus, & qui minus erroribus implicantur, sano consilio sublevare alios. Quòd si fuerit aliquis usq; adeò malus, ut alios secum in errores trahere moliatur, & à via recta seducere studeat, in errores incidet ille. Sunt aliqui usque adeò rebus hujus mundi dediti, ut velint per fraudes in pericula & mortem conjicere rectos & bonos viros, ut eorum bona possideant. Sed longè aliter eveniet. Nam qui trahere conantur alios in pericula, malè peribunt, & non solùm non erunt heredes justorum, sed suas possessiones relinquent justis, & perfectis viris. Loquitur Sapiens metaphoricè de *possessione* bonorum, & de *via* ac *fovea. Via rectorum* est via fidei, à qua declinare homines & in pessimam viam errorum deducere cupiunt multi, cupiunt hæretici, cupiunt infideles, cupiunt peccatores, atq; ità *per malam viam ad foveam* perditionis venire: sed in illam meritò incident, in quam alios trahere conati sunt, & hereditatem cœlestē ad quam creati & redempti fuerant, relinquent *perfectis*, & his qui maculâ carent errorũ.

11. *Sapiens sibi videtur vir dives: pauper autem prudens scrutabitur eum*] Qui divites sunt & felices sibi videntur in hoc mundo, suæ prudentiæ acceptum ferre solent quòd præter cæteros sint locupletes, fortunati. ¶ *Sed pauper*] non tam opibus, quàm spiritu dives, h. e. humilis, & intelligens Scripturas sacras, *Scrutabitur eum*:] h. e. ut Hebræi declarant, scrutando mentem illius redarguet eum, & ostendet illi omnia esse à Deo, juxta illud, *Dives & pauper obviaverunt sibi, utriusq; operator est Deus*, Prov. 22. Sensus est Proverbii, Deum aliis divitias, aliis sapientiam dare: nam divites ferè sapientiam Dei non assequuntur, sed hujus mundi potiùs.

12. *In exsultatione justorum multa gloria est, regnantibus impiis ruinæ hominum.* Heb. *Cùm exsultaverint justi multa gloria, cùm surrexerint impii explorabitur homo*] Magna gloriatio totius civitatis est, vel totius reip. cùm boni viri & justi habeant occasionem lætitiæ: nam non solent exsultare nisi rebus & optimè & feliciter gestis, ac bene gubernatâ civitate. Non enim privata quærunt commoda, sed publica, & proinde justis gaudentibus, omnium maxima gloriatio est & celebritas. Verùm ubi *Impii & mali homines surrexerint*] h.e. evecti fuerint ad honores, reip. gubernacula tenuerint, tantus luctus & dolor civitatem occupat, ut in publicum nemo libenter prodeat, sese occultent homines. Proverbium indicat salutem & gaudium reip. consistere in bonis & justis viris, qui suâ prudentiâ remp. moderantur. Omnium verò confusionem, & ignominiam fieri in ea rep. ubi impii & pessimi homines rerum potiuntur.

13. *Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam consequetur.* Heb. *Qui tegit transgressiones suas, non aget prosperè: qui verò confitetur & relinquit, misericordiam consequetur*] Commendatur Confessio tanquam unicum remedium ad peccata delenda. Quod dicit *non dirigetur*, vel *non prosperabitur*, referri potest ad cætera quæ aget, sed meliùs ad id de quo fit sermo, nempe ad remissionem peccatorum: q.d. Quicquid fecerit pro peccatis suis, non proderit ei, nisi confiteatur; victimæ non sufficiunt, aut aliæ quæcunque expiationes: non assequetur veniam, nisi per Confessionem, *relinquendo*, h.e. desistendo à peccatis. Ex hoc loco habemus Confessionem esse necessariam. Cujusmodi verò Confessio, an ea quæ soli Deo fit, ut volunt Hæretici, aut quæ ministro Dei, tanquam Deo præsenti, ut volunt Ecclesiastici Doctores, nemo dubitare potest qui Symbolum Apostolicum tenet & credit. In quo *Ecclesiam Catholicam* confitemur, h.e. Universalem, quæ docet Sacerdotibus esse confitendum. Sed soli Deo confitendum esse Sanctorum autoritate constat, inquis, nominatim Chrysostomi. Et nos fatemur, eos qui Sacerdoti confitentur, soli Deo confiteri, quemadmodum solus Christus est qui baptizat, secundùm D. Augustinum, super illum locum Joannis, *Ecce hic est qui baptizat.* Christus solus est qui baptizat, & tamen Discipulis dixit, *Ite, prædicate baptizantes.* Ecce homines tanquam ministri baptizant, & tamen solus Christus baptizat. Sic confitentes Sacerdoti ministro Dei, soli Deo confitentur, quam Confessionem habemus, non ex Hæreticorum, sed ex Ecclesiastica traditione. Locus est egregius etiam contra errorem alium, qui asserit peccata non imputari electis, cùm necessum sit peccata relinquere, si remissionem habere voluerimus.

14. *Beatus homo qui semper est pavidus: qui verò mentis est duræ, corruet in malum*] Ex superiore versiculo pendet, ostendens causam quæ urget homines confiteri & relinquere peccata; nempe timor vindictæ Divinæ. Nihil enim magis cohibet homines à peccando, quàm cogitare de suppliciis, vel olim inflictis peccatoribus, vel in Sacro eloquio præscriptis. Qui perpetuò timet offendere, & faciliùs abstinebit à peccato, & confitendo libenter relinquet. ¶ *Qui verò durum facit cor suum*, h.e. rebelle & obstinatum, ut nec minis, nec pœnis mollescat, vel remittatur, *corruet in malum*] quod cogitavit facere. Potest in genere intelligi, ut sit sensus, Felix erit, & prosperè aget omnia, qui perpetuò & in rebus omnibus timidus, ut absque diuturna deliberatione nihil aggrediatur, cavet nè quid omittat eorum quæ in rebus agendis requiruntur. Qui verò obfirmat cor suum, & durum facit, res agendas temere aggressus, *corruet in malum*, damna subibit, neque ex animi sui sententia absolvet quod aggreditur. Prior expositio est melior, ut non ad præsentem beatitudinem referatur, sed ad futuram.

15, 16. *Leo rugiens, & ursus esuriens, Princeps impius super populum pauperem. Dux intelligens prudentiâ multos opprimet per calumniam: qui autem odit avaritiam, longi fient dies ejus.* Heb. *Princeps carens prudentiâ, & multus in oppressionibus, qui odit avaritiam prolongabit dies*] Leo rugitu timorem incutit, ursus inexplebilis, vel undiq; cursitans, non cessat laniare: Utrumque patitur populus tenuis à malo Principe, timorem videlicet, & direptionem. Bonus Princeps est pastor populi, & ex tenui locupletem facit. Datur admonitio Principibus, & inter bonum Principem & Tyrannum ponitur discrimen. Verus & legitimus Princeps discat non opprimere, non expilare, sed fovere, defendere populum pauperem: nam qui populum suum injuriâ afficit, sibi damnum affert, & intelligentiâ caret, juxta id quod sequitur; ¶ *Princeps carens intelligentiâ*] q.d. Ex defectu sapientiæ provenit, quòd suos opprimat, & more leonis ac ursi dilaniet suos subditos, à quibus desertus facilè opprimetur ab hostibus suis: vel, quod tyrannis solet evenire, à suis trucidabitur, neque *prolongabit dies suos*; ut finis versiculi exponat principium. Contrà, Princeps *qui odio habet avaritiam, prolongabit dies suos*] Qui per justitiam & æquitatem moderatur, insidias non timebit, & à suis stipatus & dilectus hostes facilè propulsabit. Denique qui pecunias spernit, ut plurimùm spernit & cæteras voluptates, crapulam & libidinem; quibus vitiis hominum vitæ solent citiùs deficere, temperantiâ verò & moderatione victûs *prolongabit dies.*

17. *Hominem qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet.* Heb. *Homo vim inferens sanguini animæ, usque ad lacum fugiet, nè teneant eum*] Ex versione nostri Interpretis difficile est ullum sensum eruere. Ex Hebræo verò duplicem licet: Primus erit, si vox עשוק in sensu patientis accipiatur, *Homo qui passus vim*, aut *violentiam*, aut *direptionem* bonorum, propter *sanguinem animæ* ab eo effusum, *ad foveam fugiet*, h.e. nullo loco consistet, cupiens vitam servare; pro vita fugiet, & in sepulcris latitabit, nè trahant eum ad mortem. Sunt qui separatim legunt has duas voces, נים & בור, ut sit sensus, Qui sanguinem animæ oppressit, *ad lacum*, sive *sepulcrum*, supple, veniet, vel deducent eum iniquitates ejus. *Fugiet*, supple, de loco in locum, & *nemo tenebit* aut *sustentabit eum*: h.e. nemo feret illi opem. Aliter intelligitur עשוק pro עושק, ut nos vertimus, *Qui violentiam infert super sanguinem animæ*, h.e. qui interficit hominem, *ad lacum fugiet*, h.e. ad sepulcrum: si ad mortem fuerit condemnatus, *non sustinebunt eum homines*, h.e. nemo defendet eum, nemo misericordiam in eum ostendet: q.d. homicidæ debetur mors; *Qui gladio percutit, gladio peribit.* Naturaliter homines oderunt humani generis hostem. Aben Hezra paulò aliter & optimè, Qui vim intulit *sanguini animæ* tantam, ut *ad lacum*, h.e. sepulcrum, supple, perveniat anima illa cujus sanguis effusus est, *perfugiet* interfector, h.e. cùm fugerit, *non sustinebunt eum*; h.e. nemo illi faveat aut misereatur illi: quasi Salomon hoc præciperet. Potest denique de homicidio non voluntario intelligi, & erit sensus, Cùm fugerit ad locum destinatum in lege, nemo teneat eum, neque impediat quò minùs elabatur, & sese recipiat in asylum. Prior expositio est melior.

18. *Qui ambulat simpliciter, salvus erit: qui perversis graditur viis, concidet semel.* Heb. *Qui ambulat perfectus, servabitur: sed perversus duabus viis, corruet in una*] Superiùs legimus, *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter*, Prov. 10. Hebraicè est, *perfectè*, vel *in via perfecta*, h.e. qui agit vitam integram & sine macula, qui nec sanguinem effundit, nec vim alicui infert, ut ad superiora referatur, *servabitur*, h.e. non sumetur supplicium de eo: *legem servat, per eam vivet & servabitur*, Lev. 18. *Qui verò perversus est viis*, & à præscripto legis deflectet, si frequenter vel lateat vel evadat, tandem tamen *corruet*: q.d. non potest esse securus, etiamsi non statim luat pœnas. Atque hunc sensum habemus ex Judæis, juxta literam. Quòd si de salute non corporis, neq; hujus vitæ, sed animæ & futuræ vitæ exponamus locum, per *viam perfectam* intelligemus illam de qua loquitur Scriptura, *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est.* Quam viam perfectionis Euangelicæ qui pervertit & depravat malè credendo, impiè vivendo, semel cadet; ut diu vivat, ut in deliciis vivat, tandem corruet in unum ex malis quæ fecit, h.e. pœnas dabit.

19. *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate*] Hunc versiculum satis plenè (ni fallor) exposuimus superiùs cap. 12. de duplici terra, nempe de ea quæ segetes profert ad præsentis vitæ sustentationem, & de terra cordis mortalis, quod cum cura cultum, & velut aratro scissum vomere pœnitentiæ, mirificos virtutum fructus proferet, præsertim cœlitus rigatum, & purgatum à vepribus. *Qui verò sectatur inanes*, h. e. homines rebus inanibus deditos, & sine lucro, ad paupertatem deveniet. Observandum est in Hebræo non poni simpliciter *sectatur*, sed *facit sectari*: & subaudit Aben Hezra, *cor suum*: q.d. sponte suâ, sciens & volens & deditâ operâ *sequitur* homines *inanes*, h. e. festinat ire cum hominibus otiosis & tenuibus: *paupertate satiabitur*, h.e. satis esuriet, famem patietur. Denique sensu non multùm alienum est Proverbium ab elogio Pauli, *Qui non laborat non manducet*, 2 Thess. 3. Vita rusticana commendatur, & omne exercitium honestum quo victum acquirimus.

20. *Vir fidelis multùm laudabitur: qui autem festinat ditari, non erit innocens.* Heb. *Vir fidelis multus est in benedictionibus*] *Vir fidelis* est qui cum fide & veritate agit omnia opera sua, & non est perversus in viis suis: vel, *Vir fidelis* qui in Deo spem habet, & non festinat ditescere per fas aut nefas, multas benedictiones consequetur à Deo. Nam Deus prosperare faciet omnia quæ illius sunt. Contrà, qui non aliò spectat quàm ut ditescat, *non erit innocens*. Divitias nemo colligere potest subitò, nisi cum aliorum injuria. Agricultura panem, h.e. necessaria ad victum suppeditat, non opes festinatas. Mediocritatem igitur servare sapientis est, neque otium sectari, quod inediam ferè adducit, neque per inexplebilem avaritiam festinare ad opes, relictâ viâ perfectâ, quæ est via veritatis Euangelicæ. *Invertere vias æquitatis*, ut suprà dictum est, *non est innocentis*. Proverbium docet contemnere mundum, & sperare in Domino. Aliter, ut totus versiculus sit quasi una clausula, Quamvis fuerit aliquis *vir fidelis, & dives in benedictionibus*, tamen si *festinat ditescere, non erit innocens*: immoderatus appetitus ad opes cum perfecta virtute & innocentia non cohæret.

21. *Qui cognoscit in judicio faciem, non bene facit: iste & pro buccella panis deserit veritatem.* Heb. *Et pro buccella panis prævaricabitur homo*] Proverbium docet judicia debere esse integra & incorrupta, & à judicibus nè tantillum quidem accipiendum. Ex proprietate linguæ, res minimi momenti *buccella panis* vocatur, quam qui accipit, ut judicium pervertat, graviter prævaricatur. Quamvis tam noster Interpres quàm Hebræorum Rabbini legant, *Cognoscere faciem in judicio*] Supplentes hanc vocem *in judicio*, quæ in Hebræo non habetur, ut superiùs legimus cap. 18. tamen quæcunque personarum acceptio intelligi potest, de qua Jacobus, *Fratres mei, nolite in personarum acceptione, habere fidem Domini nostri Jesu Christi*, Jacob. 2. &, *Non considere personam pauperis, nec honores vultum potentis*, Levit. 19. In plurimis Scripturarum locis, inter Divinas laudes recensetur, quòd non sit *personarum acceptor*. Quod igitur Deo adversatur, bonum non potest esse, personam acceptare. Quamvis pauperibus patrocinari pium opus sit, tamen in judicio cum aliorum injuria, nec æquum, nec bonum est favorem alicui præstare. Cæterùm munus accipere, quamlibet parvum, eo animo ut judicium pervertatur, gravissima est prævaricatio.

22. *Vir qui festinat ditari, & aliis invidet, ignorat quòd egestas superveniet ei.* Heb. *Festinat ad opes vir mali oculi, & non novit quoniam inopia veniet illi*] Sensum bene reddidit Interpres noster, qui est hujusmodi; Qui sunt attentiores ad rem, & divitiis colligendis inhiant, malo & invido alios intuentur oculo. Hi ad inopiam devenire solent, aut digni sunt qui ad inopiam aut defectum deveniant: præsertim qui illicitis modis festinant ditescere, per rapinam & oppressionem pauperum, ut ad superiora respondeant, *Qui festinat ditescere, non erit innocens*; q.d. virtute carebit. Verùm qui cum invidia festinat ditescere, ad defectum perveniet, pereuntibus videlicet malè quæ mala parta sunt. Proverbium deterret ab avaritia, in qua summa stultitia est, cùm qui festinant ad divitias per invidiam, non perveniant ad divitias, sed ad defectum bonorum animæ, & frequenter bonorum fortunæ. Aben Hezra, *Vir mali oculi* vocabitur, quòd alienam prosperitatem non libenter aspiciat, usqueadeo festinat ditescere, ut ad se trahere omnia velit.

10

23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum, magis quàm ille qui per linguæ blandimenta decipit.* Heb. *Qui corripit hominem post me, gratiam inveniet plus quàm qui blanditur linguâ*] Ut sint verba Solomonis loquentis de se: hujus duplex est sensus; prior, *Qui* ideo *corripit hominem*, sic ut *post me* veniat, & sequatur præcepta mea, *gratiam inveniet*: vel, *Qui corripit hominem post me*, h. e. juxta me; q. d. Qui me sequitur corripiendo, & corripit, ut ego feci in hoc libello, *gratiam inveniet*. Tertio modo, *post me, qui corripit* post tempus meum, *inveniet gratiam*, h. e. laudem assequetur sicut ego, &

20

gratiam majorem quàm is *Qui blanditur linguâ*] Sunt ex Hebræis qui negant literam Jod affixam voci אחרי indicare pronomen, sed significare duntaxat *post*: & erit sensus, *Qui corripit hominem*, sup. euntem post desideria cordis sui, ille *inveniet gratiam*. Denique intelligi potest ad hunc modum, *Qui post me corripit, inveniet gratiam*, q.d. Difficile erit invenire correptionem aliam post me; ut maximè laude dignus sit Salomon, qui nullum vitium omisit non castigatum, qui omnes virtutes & vitia percurrisse videtur. Sensus tandem quem reddidit Interpres

30

reprehendi non potest: *Post inveniet gratiam*. Correptio enim ipsa solet esse parùm grata, verùm tempestivè admonitus & castigatus, postea gratias referet correptori. Qui *linguâ blanditur* ferè fallit & decipit, secundùm illud quod scribitur, *Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt*, Esa. 3.

24. *Qui subtrahit aliquid à patre suo & à matre, & dicit hoc non esse peccatum, particeps est homicidæ.* Heb. *Qui deprædatur patrem suum, & matrem suam, & dicit, non est prævaricatio, socius est viri dissipantis*, vel *perdentis*,

40

vel *grassatoris*] Quod licitum putant juvenes plerique, à Sapiente damnatur. Dicit, *non est prævaricatio* mihi, aufero quod meum est: quæ parentum sunt, mea erunt post mortem. Qui sic cogitat & rapit bona paterna, similis est, *& socius eorum qui dissipant bona sua*] *Dissipant* enim qui non cum ratione dispensant, sed in usus non necessarios aut etiam malos insumunt. Verti potest, *Grassatoris erit socius*; q. d. hæc facere non tentaret, nisi persuasus aut exemplum accipiens à grassatoribus. LXX vertunt, *Socius est viri ἀσεβοῦς*. Proverbium docet omnem obedientiam

50

& honorem habendum parentibus, quibus nè in bonis quidem externis debent liberi facere injuriam, aut offendere: imò præterquam quòd stultè faciunt, in Deum gravissimè prævaricantur, qui bona parentum invitis parentibus auferunt, id quod non minùs rapina est, quàm aliena rapere.

25. *Qui se jactat & dilatat, jurgia concitat: qui verò sperat in Domino, salvabitur.* Heb. *Latus animo excitabit litem: qui confidit in Domino, impinguabitur*] *Latus* sive *amplus animo*, in malam partem accipitur,

60

pro eo qui magnis desideriis æstuat, & desideria modis omnibus velit complere. Alioqui apud Paulum, *Os meum patet ad vos, cor nostrum dilatatum est*, 2 Cor. 6. *Latitudo cordis* est ampla charitas & amor, sive magnum desiderium salutis eorum & fidei. Cæterùm hoc in loco, *largus corde*, qui undique rapit, & festinat ditescere, & insatiabili opum desiderio laborat, dum multos afficit injuriâ, multos habebit inimicos, & *lites excitabit*. Sed *qui super Dominum* (sic enim legunt Hebræi) *spem collocavit*, à

70

nemine quidpiam rapit, mori potiùs eligens quàm aliena deprædari, huic honestus & sufficiens victus nunquam deerit: imò deliciis affluet, si non corporis, certè anima illius pinguescet, & crassescet cœlesti pinguedine: de qua loquitur Psal. 62. *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.* Aliter, *Latus animo* est qui ad ultionem festinat,

nat, qui nihil vult pati ab aliis, hic *lites* & jurgia *excitabit*: sed speret in Domino,& illud impleat, *Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus*, Deut.35. *Impinguabitur* tranquillitate conscientiæ suæ, pacem habens cũ omnibus hominibus, quantum in eo est.

26. *Qui confidit in corde suo, stultus est: qui autem graditur sapienter, ille laudabitur.* Heb. *Qui ambulat in sapientia, ipse evadet*] Supple, *angustias & pericula. Ambulat* autem *in sapientia*, qui juxta præcepta sapientiæ vivit, & actiones suas moderatur: Ipse fortassis ad tempus angustias poterit sustinere; tamen Euangelicis instructus præceptis, in quibus vera Sapientia loquitur, eripietur tandem ab omni angustia pœnæ & mortis; quamvis valde interim infelix videatur quibusdam, qui suæ prudentiæ innitentes, & confidentes in seipsis, tanquam in corde haberent omnem sapientiam, cùm reverâ sint stulti: nam *omnis homo* ex se *mendax* & stultus est. Monet Proverbium hominem suæ conditionis & finis, ut qui ignorantiâ propriâ sit venturus ad perditionem, nisi, relictâ stultitiâ & fiduciâ in seipso, totam spem suam ponat in Domino, quæ Euangelica sapientia est.

27. *Qui dat pauperi, non indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam.* Heb. *Ei qui dat pauperi, non erit defectus: ei verò qui abscondit oculos suos, multitudo maledictionum*] *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis*, superiùs legimus, cap. 19. Plurimos constat distributis facultatibus omnibus devenisse ad summam paupertatem, quibus tamen nihil defuit; sed cum Paulo didicerunt, *In quibus sum, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare; ubique & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati*, Phil. 4. Et alibi, *Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes*, 2 Cor. 6. Quamvis ergo ad spontaneam paupertatem multi Sanctorum devenerint, nunquam tamen defectum aut penuriam sustinent. Hebræi, apud quos nunquam tantæ laudis fuit voluntaria paupertas, aliter exponunt hunc locum: nempe, qui largitur pauperi, nunquam eâ ratione ad egestatem perveniet. Et, ut verum fateamur, dare pauperi, & eleemosynas facere, aliud genus virtutis est ab ea quâ quis largitur & unâ vice malit dispensare omnia, & nudus semel sequi Christum, quàm paulatim & quotidie dare. *Qui abscondit oculos suos*] In oculis est magna pars misericordiæ; benignus aspectus divitis consolatur pauperem: quem aspectum benignum qui negat, valde crudelis est. Qui libenter pauperes intuetur, etiamsi desit illi animus liberalis alterius necessitatem sublevandi, tamen interim dum oculos figit in egenos, intus in animo operatur Deus, ut velit facere quod externus oculus faciendum non potest negare. Et quæ tandem præstabit ille qui nè oculum quidem dignatur accommodare? Vestem à dorso exuere debueras, panem vel è faucibus propriis demere, & latrante stomacho inediam pati: debueras *laborare manibus*, ut vult Paulus, Ephes. 4. quò habeas aliquid quod des pauperibus, & tu nè vultu aut aspectu misericordiam præstas? quantis exsecrationibus & maledictis dignus es? *Maledictiones* intelligi possunt ab hominibus, quòd plurimi de eo loquuntur malè, vel potiùs *maledictiones* Dei, qui talem virum intueri non dignatur, cujus aspectus benedictionibus plenus est. *Benedictiones* in Scripturis, rerum copiam & donorum multitudinem indicare, nemo est qui ignoret: benedictionibus Dei quicunque destitutus est, meritò *multus* vel *plenus maledictionibus* vocari potest.

28. *Cùm surrexerint impii, abscondentur homines: cùm illi perierint, multiplicabuntur justi*] Bonum reipub. consistere in his potissimum qui primas tenent, si modò justitiâ & æquitate moderentur, significat Proverbium: alioqui *cùm impii surrexerint* & elevati fuerint, & reip. gubernacula tenuerint, nulla rerum copia est, sed nè hominum quidem. Qui verè homines sunt, malunt civitatem cum patrimonio relinquere, solúmque vertere, quàm impiorum sustinere tyrannidem, quæ nostrâ ætate fieri vidimus, & *quorum aliqua pars fuimus. Abscondentur homines*, intelligi potest, vel quòd fugâ dilabantur, vel quòd iniquis judiciis absumpti non compareant. Rursum rerum vicissitudo, impiis Dei vindictâ absumptis, h. e. sublatâ tyrannide & persecutione in Christianos, multi apparuerunt justi qui priùs latuerunt. Persecutionis tempora Proverbiali brevitate perstrinxit Salomon. Typicè possunt hæc ad animæ statum referri, in qua cùm fuerint elevatæ concupiscentiæ carnales, quæ sunt animales, non sapientes ea quæ Dei sunt, virilis animæ sensus, h. e. intellectus & ratio, quæ Deum agnoscit & colit, *absconditur*, occultatur, h. e. functiones suas non exercet. Abolitis tamen tandem malis cupidinibus, & per temperantiam & Dei gratiam profligatis ab animæ regno, justitiæ opera plurima exstabunt. Quòd si ad ecclesiæ regnum & legitimam administrationem referantur & hæreticorum violentiam, æquè facilis & aptus apparebit sensus.

DRUSIUS.

2. רַבִּים שָׂרֶיהָ. A. Th. *πολλοὶ ἄρχοντες αὐτῆς multi Principes ejus.*

3. גֶּבֶר רָשׁ וְעֹשֵׁק דַּלִּים. A. Th. *Ἀνὴρ ἄπορος καὶ συκοφαντῶν πτωχοὺς, Vir indigens & calumnians pauperes.* ¶ סָחִף וְאֵין לָחֶם. A. S. Th. *ἀνεχηκὼς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄρτος, retentus, & non est panis*] *Retentus*, sive *cohibitus, imber*, aut *retenta pluvia.*

5. יָבִינוּ כֹל. Cæteri, *συνήσουσι πάντα intelligunt omnia.*

6. הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ. A. S. Th. *περιπατῶν ἐν ἁπλότητι αὐτοῦ ambulans in simplicitate sua.*

7. וְרוֹעֶה זוֹלְלִים. A. *καὶ νέμει συμβολοκόπους & pascit comessatores.* Ità Hier. Alii *symbolum dantes.* Vide suprà 23. 20, 21.

9. גַּם תְּפִלָּתוֹ תוֹעֵבָה. A. S. Th. *καίγε προσευχὴ αὐτοῦ βδέλυγμα, etiam precatio ejus abominatio est.*

10. יִנְחֲלוּ. A. Th. *κληρονομηθήσονται, διελοῦνται, sorte distribuent, divident*] *Hereditatis loco consequentur.* Sirach. 17. 12. *καὶ νόμον ζωῆς ἐκληροδότησεν αὐτοῖς.*

11. יַחְקְרֶנּוּ. A. Th. *ἐξιχνιάσει investigabit.*

13. וּמוֹדֶה. A. Th. *ὁμολογῶν confitens.* S. *ἐξαγορεύων qui profitetur*] *Confitens: qui confitetur.* ¶ יְצַלִּיחַ. S. *εὐοδωθήσεται prosperabitur*] Malè hoc notatum in ed. Rom. ad *ἀγαπηθήσεται*, cui respondet ירחם in textu Ebræo.

16. נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת. S. *Ἡγεμὼν ἢ δυνάστης ἐνδεὴς συνέσεων, Dux, sive dynasta indigus intelligentiarum.* ¶ וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת. Schol. *καὶ πολυστρεβλον multum perversum*] Hier. *multos opprimens per calumnias.* ¶ יַאֲרִיךְ יָמִים. Lxx *μακρὸν χρόνον ζήσεται.* Schol. *βιώσεται βίον, longo tempore vivet*, aut *vitam traducet.* Paulò pòst in ed Rom. *Ὃς φράσσει τὰ ὦτα μὴ εἰσακοῦσαι ἀσθενοῦς, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται, καὶ οὐκ ἔσται εἰσακούων.* Quæ verba sunt suprà 21. 13. ubi habentur in Ebræo his verbis concepta, אוטם אזנו מזעקת דל וגו׳.

18. תָּמִים. A. Th. *τέλειος perfectus.*

19. וּמְרַדֵּף רֵקִים. A. Th. *κενὰ inania.* Alius, *ἀργίαν otium, inertiam.*

20. אִישׁ אֱמוּנוֹת. A. *ἀνὴρ πιστεύων vir credens*, sive *credulus.* S. *ἀληθὴς verus*, sive *verax.* ¶ וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה. Schol. *ὁ δὲ σπεύδων τοῦ πλουτεῖν οὐκ ἀθωωθήσεται, qui verò festinat ditescere non erit innocens*] i. Non evadet impunè.

22. אִישׁ רַע עָיִן. Lxx *ἀνὴρ βάσκανος.* Schol. *φθονερὸς invidus.* ¶ חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ. S. *ἔνδεια ἐπελεύσεται αὐτῷ indigentia obveniet ei.*

23. מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן. A. *παρὰ λειοῦντα γλῶσσαν supra lævigantem linguam*] *Qui linguam lævem*, i. blandam, *reddit.* Sensus ut si diceret, *qui linguâ blanditur.*

24. גּוֹזֵל. A. Th. *ἁρπάζων diripiens.* S. *ἀδικῶν injuriâ afficiens.* Schol. *ἀποβιάζεται, ἀτιμάζει.* ¶ חָבֵר הוּא. *μέτοχός ἐστι particeps est.*

25. רְחַב נֶפֶשׁ יְגָרֶה מָדוֹן. A. *Πλατὺς ψυχῇ ἐρεθίζει ἀντιδικίαν, Latus animâ irritat litem*] *Proritat*, i. excitat. S. *Πλατύψυχος παροξυνεῖ κρίσιν, Animi latus exacerbat litem: qui latum animum habet*, i. tumidus, superbus.

27. רַב מְאֵרוֹת. Schol. ἐκ εὐοδωθήσεται.
28. יִסָּתֵר. A. S. Th. κρυβήσονται delitescent.

GROTIUS.

2. PRopter peccata terra multi Principes ejus] Transferuntur Imperia de familia in familiam per seditiones, conjurationes, cædes, ut sæpe evenit in Decem tribubus.

8. *Qui coacervat divitias usuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas*] Opes improbè partas, putà fœnore, Rex aufert iis qui sic eas peperere, dátque eas beneficis.

13. *Qui autem confessus fuerit*] Et quidem *speciatim*, ut ait Maimonides.

17. *Hominem qui calumniatur animæ sanguinem, si usque ad lacum fugerit, nemo sustinet*] Sensus est, Qui alios per vim opprimit, ità ut & fundat sanguinem innoxium, si adusque latentes foveas cucurrerit, nemo eum retinebit, nemo ejus curam geret. Immanitate enim flagitiorum omnem misericordiam perdidit.

21. *Qui cognoscit in judicio faciem, non bene facit: iste & pro buccella panis deserit veritatem*] Qui priùs magno pretio inductus jura violavit, consuetudine peccandi eò devenit ut minimâ datâ lucrandi occasione idem faciat. Partem priorem hujus sententiæ jam bis habuimus 18.5. 24.23.

CAP. XXIX.

MUNSTERUS.

6. PRopter iniquitatem] Chald. *Vir malus capitur in peccato suo.* Et Aben Ezra in hunc modum interpretatur, *Propter iniquitatem irretitur malus laqueo.*

8. *Illaqueant civitatem*] h.e. Miscent omnia litibus & dissidiis. Quidam verò exponunt יפיחו pro ממללין כדבא *loqui mendacia.*

9. *Absque ulla cessatione*] i. Quando sapiens loquitur, stultus vel ridet vel furit, ut sapiens causam suam proponere non possit.

10. *Quærunt animam ejus*] h. e. Conantur liberare eum de manu sanguinariorum: vel secundùm alios, *quærunt animam ejus*, h. e. *student obsequi voluntati ejus.* Sæpe enim נפש capitur pro *voluntate.*

11. *Sapiens tandem compescit*] h. e. Sapiens loquitur discretè & non secundùm affectus. Hunc enim finem sibi in loquendo præscribit, ut ea loquatur cum debita modestia quæ ad rem faciunt & ad causam pertinent.

13. *Pauper & usurarius*] Videtur hunc habere sensum, Deus miseretur cujus vult, nec respicit personas: eligit publicanos, divites & pauperes. Alii tamen exponunt איש תככים pro בינוני & מצעיא *mediatore*, quòd & pauper & mediator inter dissentientes æquè digni sint ut Deus illorum misereatur.

18. *Quando non est visio*] h. e. Quando non docetur verbum Dei, fit populus securus & otiosus vacuúsque à timore Dei. Nec potest major esse calamitas in populo quàm si illi eripiatur verbum Dei; id quod Amos cap.7. vocat *famem verbi Dei.*

19. *Et cùm intelligat*] h. e. Licèt sciat se castigari pro bono & commodo suo, renuit tamen auscultari ei qui eum docet.

20. *Præcipitem in verbis suis*] Loquitur de homine qui omnia agit & loquitur cum tumultu, sine discretione & ratione.

21. *Erit imperiosus*] h. e. Usurpat sibi tantam potestatem, tanquam q; arrogat autoritatem, ac si esset filiusfamilias. Derivatur enim מנון à נין, quod significat *filium* & *nepotem.*

25. *Pavor hominum*] Quidam putant esse מקרא מסורס, i. *lectionem inversam*; ut hic sit sensus, *Transgressio affert homini terrorem.* Alii tamen sic exponunt, *Qui se pavidum aliis exhibet, huic malum & exitium struitur.*

VATABLUS.

1. VIR increpatus, &c. איש תוכחות וגו׳] Ad verb. *Vir objurgationum indurans cervicem*, i. qui frequenter increpatur, & tamen indurat animum suum. Metaphora à bobus vel equis qui durâ sunt cervice. Chald. *Vir qui non suscipit increpationes, & indurat cervicem suam.* Quidam Hebræorum exponunt, *Vir increpationum*, i. qui alios ut à via sua mala convertantur increpat, & ipse *indurat cervicem suam* in his de quibus alios increpat, *subitò*, &c. Alii, *Vir increpationum*, i. qui indiget increpationibus multis, eò quòd admodum *suam induravit cervicem*, nec eruditur increpatione unâ, &c.

2. *Quando dominantur* ברבות] *Cùm multiplicati fuerint*, aut *multiplicantur.*

3. *Sed qui pascit scorta* ורועה זונות] *Sed qui socius est scortorum.* Alii, *qui autem cum scortis amicitiam jungit.*

4. *In judicio* במשפט] *Ob judicium.* ¶ *Vir autem qui suscipit dona* ואיש תרומות] Ad verb. *vir autem donorum*, vel *munerum*, i. qui capitur muneribus, & ob id injustè agit. Aut (ut alii exponunt & vertunt) qui tributa imponit.

5. *Amico suo* על רעהו] *Proximo suo.* ¶ *Ante gressus ejus* על פעמיו] *Gressibus suis*, i. ut se capiat adulator.

6. *In prævaricatione*, &c. בפשע איש רע מוקש] Hebraismus, pro, *capitur proprio laqueo vir malus.* Quidam, *Ipsi malo transgressio sua laqueus est.* Alii, *Propter iniquitatem quispiam* incidit *in laqueum malum.* ¶ *Cantabit*, ירון ושמח] Fut. Heb. pro præs. *ovat & gaudet.*

7. *Cognoscit*, &c. יודע צדיק וגו׳] Hebraismus, pro, *Jus pauperis est cura justo: at impius nihil prorsus intelligit*, q. d. Non curat jus pauperis.

8. *Derisores* לצון] Ad verb. *derisionis*; *superbiæ.* ¶ *Illaqueant civitatem* יפיחו קריה] Hebraismus, pro, *sunt exitio civitati*, sive *conjiciunt civitatem in periculum.*

9. *Vir sapiens*, &c. איש חכם וגו׳] Si *vir sapiens litiget cum viro stulto, & irascitur, & ridet, & nulla est quies*: i. Si judicium subeat vir sapiens cum stulto, modò stultus ridet eum, modò irascitur; breviter, stultum nullo modo ferre potest. Alii, *Vir sapiens qui init judicium cum homine stulto, absque ulla cessatione vel irritatur vel irridetur.*

10. *Viri sanguinolenti* אנשי דמים] Ad verb. *Viri sanguinum*, i. effusores sanguinis humani. ¶ *Quærunt animam ejus* יבקשו נפשו] Fut. Heb. pro præs. Est autem Hebraismus, pro, *conantur liberare eum de manu sanguinariorum.* Vel, ut alii, *quærunt voluntatem ejus*, i. student obsequi voluntati ejus. Sæpe enim נפש accipitur pro *voluntate.*

11. *Spiritum suum* רוחו] *Iram suam*; *ferocitatem.* Quidam exponunt *voluntatem*, aut *desiderium.* ¶ *In posterum*, &c. באחור ישבחנה] Fut. Heb. pro præs. *postea pacat eum*, sub. *spiritum*; vel *compescit & mitigat.* Quidam vertunt, *retrorsum cohibet eum.*

13. *Et vir usurarum* ואיש תככים] *Et vir fraudum*, i. fraudulentus & dolosus: q. d. Deus miseretur cujus vult, nec respicit personas; eligit publicanos, divites & pauperes. Alii vertunt, *Vir contritionum*, i. afflictus, sive læsus in corpore. ¶ *Occurrerunt sibi* נפגשו] i. Convenerunt; aut, in eodem penè gradu sunt.

14. *Regis qui judicat*, &c. מלך שופט וגו׳] *Rex qui jus reddit verè pauperibus, ejus solium stabilietur in æternum.*

17. *Et requiescere faciet te* ויניחך] *Et quietem tibi afferet.* ¶ *Anima tua* לנפשך] *Animo tuo*; i. perfundet te gaudio in senio.

18. *Visio* חזון] Sub. *prophetica.* Declarationem verbi Dei significat, à *videndo.* ¶ *Dissipatur* יפרע] Fut. Heb. pro præs. *deficit, dissolvitur, recedit, elongatur*: i. rebellis est.

19. Eru-

19. *Erudietur* יוסר] *Corripietur.* ¶ *Quamvis intelligat*, &c. 'כי יבין ונו] Ad verb. *quia intelliget, & nulla erit responsio*, sub. *illi*: i. tametsi intelligat, tamen contemnit.

20. *Vides* חזית] Præt. Heb. pro præs. Quidam, Si *videris*. ¶ *In verbis suis* בדבריו] *In negotiis suis.*

21. *Qui delicatè nutrit* מפנק] Unico verbo Latinè reddi non potest, ut Hebraicè: i. delicatè nutriens. ¶ In *novissimo* &c. ואחריתו יהיה מנון] Ad verb. *& in novissimo ejus erit filius*, i. certè tandem aget filium, sive pro filio haberi volet: h.e. erit imperiosus & superbus ut filius, & ità quidam vertunt.

22. *Iracundus* אף] Ad verb. *ira.* ¶ *Et furibundus* ובעל חמה] Ad verb. *& dominus furoris*, i. stomachosus, obnoxius furori. ¶ *Multiplicat prævaricationem* רב פשע] Ad verb. est *multus peccato*. Hebraismus, pro *frequenter peccat*.

23. *Humiliat eum* תשפילנו] *Dejicit eum.* Fut. Heb. pro præs. ¶ *Sustentat* יתמוך] *Sublevabit*, i. Demissus animo potietur gloriâ: h. e. evehetur ad honores.

24. *Qui participat* חולק] *Qui dividit*, vel *partitur.* ¶ *Maledictionem audit*, &c. אלה ישמע ולא יגיד, i. Malè audit ab hominibus, nec audet conqueri se malè audire.

25. *Timor*, &c. 'חרדת אדם ונו] *Pavor hominis injicit laqueum*, sub. *homini*. Hebraismus pro eo quod quidam vertunt, *Qui metuit homines, corruet.* ¶ *Exaltabitur* ישונב] i. Servabitur quasi in loco sublimi. Metaphora sumpta à militibus qui se in loca alta recipiunt.

29. *Quærunt faciem dominantis* מבקשים פני מושל] Hebraismus, pro, *ambiunt familiaritatem Principis.* ¶ *Judicium* משפט] Conditio; *fortuna.*

27. *Abominatio*, &c. 'תועברת ונו] i. Abominantur justi virum iniquum: & impius exsecratur eum qui est recti itineris. *Rectum itinere* vocat hominem cujus vitæ institutum rectum est ac probum. ¶ Versus qui istum sequitur in Veteri interprete, *Verbum custodiens*, &c. non legitur in vetustioribus scriptis codicibus.

CASTALIO.

8. SApientes iram reprimunt] i. Supplicium.

21. *Delicatè nutritus à pueritia servus ad extremum erit filius familiâs*] Superbiet quasi sit liber.

26. *Dominantis conspectum requirunt multi: sed à Jova est hominum judicium*] Principibus placere student, sed Deo placere convenit, à quo, non à Principibus, judicabimur.

CLARIUS.

1. VIro qui corripientem] Heb. *Viro castigationum*, h. e. Qui alios castigat, & ipse est *durâ cervice*, nolens audire correptionem, &c.

9. *Sive irascatur*] Alius vertit, *Absque ulla cessatione vel irritatur vel irridetur*: ut sit sensus, Quando sapiens loquitur, stultus vel ridet vel furit, ut sapiens causam suam proponere non possit.

10. *Quærunt animam ejus*] h. e. Conantur liberare eum de manu sanguinariorum, vel, secundùm alios, *quærunt obsequi voluntati eius.*

11. *Compescet eum*] Loquetur enim discretè, & non secundùm affectus. Hunc enim finem sibi in loquendo præscribit, ut ea loquatur cum modestia quæ ad rem pertinent.

13. *Pauper & usurarius*] Putant hunc habere sensum, Deus in miserendo non aspicit personas, eligit publicanos, divites & pauperes.

18. *Cùm prophetia defecerit*] Cùm non docetur verbum Dei, fit populus securus & otiosus vacuúsque timore Dei.

24. *Adjurantem audit*] Vel, *audit maledictionem.*

25. *Qui timet hominem*] Alius vertit, *Pavor hominum ponit offendiculum*: & sunt qui hunc afferant sensum, *Offendiculum*, i. transgressio, *affert homini terrorem*: & putant lectionem inversam. Alii sic, *Qui se pavidum aliis exhibet, huic malum & exitium struitur.*

26. *Multi requirunt*] Sunt qui afferant hunc sensum, *Multos quidem adire Principes; verùm quo animo, privatæne an publicæ utilitatis causâ, id à solo Deo judicari posse.*

R. BAYNUS.

1. VIro qui corripientem durâ cervice contemnit, repentinus ei superveniet interitus, & sanitas non sequetur. Heb. *Vir correptionum obdurans cervicem, repentè confringetur, & non sanitas*] Castigationem & correptionem utilem esse superiùs audivimus. *Melior est manifesta correptio quàm amor absconditus*, cap. 27. Sunt tamen plurimi qui usqueadeò suis vitiis favent ut non possint æquo animo ferre reprehensionem, imò pejores correptione nonnunquam fiunt, cervicem obdurant, nolentes obtemperare monitori, quanquam nihil sit salubrius, nulla medicina præstantior peccatoribus, quàm tempestiva correptio, salutaris admonitio. Quâ admissâ exceptâque levatur animus, lacrymis rigata conscientia flexibilis efficitur ac sanatur gratiâ. Contrà, qui præfracto animo & obstinatâ mente rectè monentem rejicit, quotidie durior & obstinatior evadens, tandem frangetur: non ut ossa in carne, quæ nonnunquam consolidari possunt; sed tanquam vas fictile, quod ampliùs conglutinari nequit: q. d. De his qui malè agunt desperandum non est, quamdiu increpationes sustinere queunt, tantisper, inquam, sanari possunt. Cæterùm ubi semel non solùm non sustinent, sed obstinaciter rejiciunt increpationem, nulla ampliùs sanitatis spes est: imò subitò & præter omnem exspectationem frangentur. Ad fragilitatem humanæ conditionis & naturæ alludit Scriptura. Quod ad contextum spectat, qui est ambiguus, variis modis verti potest: hunc sensum juxta nostrum interpretem habemus. In Hebræo, *Vir increpationum qui obdurat cervicem, subitò frangetur absque sanitate*] *Vir increpationum* dicitur qui ut meretur, subinde reprehenditur: vel, *Vir increpationum*, qui alios libenter reprehendit, *durâ cervice*, q.d. non corrigit seipsum, hic non potest perseverare, hic *subitò frangetur*. Sunt qui appellant *virum increpationum*, eum qui à Deo frequenter castigatus non potest ad sanam mentem reduci, qui à pio Medico multas & crebras medicinas oblatas, *durâ cervice* recusavit, tandem ad eam constitutionem animæ devenit, ut non possit sanari, sed traditus in reprobum sensum *confringetur*, cùm super lapidem istum ceciderit. Iste *vir increpationum*, qui correptiones toties *durâ cervice* contempsit, haud dubiè populus Judaicus est, qui tandem confractus & per orbem dispersus de sanitate desperare videtur. Sed quæ sequuntur, videamus.

2. *In multitudine justorum lætabitur vulgus. Cùm impii sumpserint principatum, gemet populus.* Heb. *Cùm multiplicati fuerint justi, gaudebit populus: sed cùm dominatus fuerit impius, ingemiscet populus*] Sunt qui verbum Heb. ברבות sensu regnandi vertant, *cùm regnaverint*, vel *imperium obtinuerint justi.* Ubique maxima pars felicitatis seu infelicitatis reip. pendet ab his qui primas in rep. tenent, à regibus & principibus, qui si fuerint viri probi, si justitiam faciant, ut videlicet neque ipsi populum opprimant, neque permittant aliunde injuriam fieri, magnâ tranquillitate, pace & lætitiâ agit populus. Verùm *cùm regnaverit impius* in aliqua civitate, multa mala patitur populus; sive quòd leges constituit iniquas, quibus omnia ad se rapit Rex improbus, quibus pœnas dant sine causa boni cives; sive quòd æquitatis rationem non habet malus Princeps, neque dat operam purgare remp. à facinorosis & pessimis hominibus, quorum importunitate vexatus populus mœrere cogitur & ingemiscere. Quanquam hoc Proverbium locum non habeat in omni ætate, tamen duo Tempora videtur designare: nempe Tempus persecutionis Christianorum, quo regnantibus tyrannis, magno luctu & mœrore fugere & occultare sese cogebantur multi, & Martyrum horrenda supplicia dolere; & Tempus pacis Ecclesiis restitutæ, quo

rerum potiti sunt Christiani Principes, & unius Dei cultu, & religione Christianâ unitis populis summa ubique lætitia exstitit & gaudium in Domino. Observandum est in Heb. utrobique esse eandem vocem Heb. עם *populus*, non diversæ dictiones, *vulgus* & *populus*, ut nos habemus; tamen in defensionem Interpretis est aliquid discriminis. Nam priori loco ubi reddidit *vulgus*, ponitur articulus qui ex proprietate linguæ emphasim habet, & vel numerum, vel potiùs dignitatem populi, qui sub justis principibus feliciter agit, designat. Posteriore verò loco legitur sine articulo: q. d. *gemit populus* afflictus Divinitus, qui *vulgus* potiùs dici debeat, & indignus nomine *populi*.

3. *Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum: qui autem nutrit scortum, perdet substantiam*] Quàm perniciosus sit amor alienæ & impudicæ mulieris juvenibus, quantóque impedimento sit studio Sapientiæ, principio hujus Libri copiosissimè dictum est. Hoc in loco ad amorem Sapientiæ hortatur Salomon, quòd Sapientiæ studium omnem honestum amorem nutrit & auget; illaudatum verò & infamem exstinguit. Quid honestius, quid optabilius, quàm parentes colere, quàm senectutem patris recreare, lætam efficere? Pater non potest non amare filium quem genuit: sed ex cujus virtutibus lætitiam capit, filium vehementer amat, & lætus migrat ab hac vita, filium relinquens studio Sapientiæ deditum, in quo quodammodo immortalis futurus est. Tali filio suas opes libenter relinquet, quem novit sapienter familiam administraturum. Non solùm tuâ causâ igitur, quisquis es, Juvenis, sapientiam ama & amplectere, sed ut patrem senem reddas lætum, & patri charus sis. Nam sapiens pater in filio non poterit oblectare sese, quem viderit inhonesto & pernicioso indulgere amori. Qui enim amicus & charus est impudicis mulierculis, fornicariis & scortis, *substantiam perdet*, h. e. bona & hereditatem à patre relictam dissipabit. Vox Heb. רועה ambigua, vel *pastorem* vel *amicum* significat. Sensus eodèm redit, sive legamus *amicus scortorum* sive *pastor*: nam *amicus scortorum* solet ea alere, quod mediocri sumptu non potest fieri. Porrò qui hujusmodi amoribus indulget, rem domesticam negligat oportet. Atqui ità facilè facultates pereunt. Proverbium denique docet in hominibus duplicem dominari amorem, alterum spiritûs, alterum carnis: quorum unus filium magnopere honestat, & patri charum reddit, alter ad inopiam redigit.

4. *Rex justus eriget terram, vir avarus destruet eam.* Heb. *Rex per judicium stabiliet terram, & vir munerum diruet eam*] Pendet hic versiculus ex eo quod præcessit, *Cùm dominantur justi, lætabitur populus*: ubi de duplici dominio dictum est. Hoc in loco ostendit quid faciat legitimum principem, & quid iniquum. *Rex in judicio*, vel *per judicium*] Sunt qui intelligant regem in judicio creatum, h. e. qui bonis actibus, sive virtutibus, aut legitimâ successione ad regnum pervenit. *Stabiliet*, vel, *eriget*] supple, regnum suum, *in terra*, h. e. diu regnabit in populo. *Et vir munerum*] h. e. qui per largitionem & per munera evectus est ad regiam dignitatem, ille *destruet terram*, expilabit populum terræ. Aliter, Rex qui per judicium rempub. & suos subditos moderatur æquis legibus, & jus dicit cum æquitate inter virum & proximum suum, *faciet stare terram*, ut est in Hebræo, h. e. regnum suum in terra; vel, *terram stare*, est temp. prosperitate florere: neque enim cadere aut labefactari potest resp. quæ ab optimo rege & optimis legibus gubernatur. *Vir avarus*, vel, *vir munerum*] ut est in Hebræo. Vox Heb. תרומות propriè *oblationes* significat, & hujus vocis frequens est usus in his quæ Deo offeruntur. Et est sensus, Vir qui neglecto judicio suscipit munera vel oblationes, quibus placatus scelera dimittit impunita, permittit fieri mala, bonos viros opprimit, hic vir, non Rex legitimus, *subvertet terram*, h. e. populum terræ. *Vir oblationum* potest intelligi, vir qui vendicat sibi ea quæ sunt Deo debita. Et Proverbium notat avaritiam Principum, qui proventus Ecclesiasticos applicant fisco, & magnas oblationes altari debitas.

5. *Homo qui blandis fictisque sermonibus loquitur amico, rete expandit gressibus ejus*] Paraphrasticè extulit Interpres vocem Heb. מחליק *blandis fictisque sermonibus loquitur*, neque absurdè: nam magnam energiam insinuat conjugatio verbi, quam Latina oratio non facilè assequitur. *Qui blandam & mollem facit* linguam suam *erga proximum suum*, h. e. Qui studio & industriâ quadam blanditur amico suo, non amici fungitur officio, sed hostis: simulans amicitiam quò suis blanditiis pertrahat amicum in fraudem, decipere volens amicum blanditur. Aliter, Amici munus est revocare socium suum ab errore, non ad ruinam perducere. Castigatus & correptus sincero sermone, quæ veritatem testatur, ad sanam mentem reduci potest amicus. Cæterùm qui laudes suas audit ab amico, cùm nihil egregiè fecerit, cùm increpationem audire debeat, non poterit in via virtutis rectè incedere, non magis quàm qui compedibus vel reti involutos pedes habet. Adulatores enim veluti venatores sunt, aut aucupes, qui feris aut avibus escâ propositâ blandiri videntur, interim tamen retia extendunt, atque earum animabus insidiantur. Sic Adulator, dum vanis & falsis laudibus, velut reti, pedes, h. e. affectus, implicat, ut non possint progredi, sed *à diaboli laqueis detineantur ad illius voluntatem*, 2 Tim. 2. 26. non amicus sed venator est appellandus: juxta illud alterius Sapientis, Eccl. 9. *In medio laqueorum transis*. Contra salutem nostram amicorum & parentum operâ crebrò abutitur hostis humani generis. Non sine causa de Adulatoribus facta est mentio statim post sermonem de *Rege avaro*, *qui subvertit terram*: nam ad mala per adulationem plurimi Reges & Principes potissimùm deveniunt.

6. *Peccantem virum iniquum involvet laqueus, & justus lætabitur atque gaudebit.* Heb. *Propter prævaricationem viri, malus laqueus veniet ei*, vel, *malo laqueo capietur: justus verò*, &c.] Pendet juxta Aben Hezra ex præcedente versiculo, quo dictum est, *eum qui blanditur amico rete extendere*; sed tamen laqueo, vel reti, non capietur quisquam, nisi per transgressionem suam: q. d. Rete expansum ab Adulatore non impediet gressus alicujus, sed iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Ambiguus est sermo in Hebræo. Potest enim verti, *In transgressione vir malus laqueo*, supple, *capietur*, vel, *malo laqueo*, ut Aben Hezra legit, rationem accentuum secutus. Sequitur, *Sed justus lætabitur & gaudebit*] Qui laqueo tenetur, gemit: h. e. qui vel carcere præsentis temporis vel futuri, & pœnas luit ob transgressionem, dolet. Unde justus lætitiæ causam habet, partim quòd justè & modestè vivendo supplicium transgressoribus debitum evasit; partim quòd prævaricatores illaqueatos videt: nam cohibitis & refrænatis peccatoribus, justitiæ & æquitatis opera liberiùs fieri possunt: quibus in rebus justus gaudere solet, juxta illud, *Lætabitur justus cùm viderit vindictam*, Psal. 57.

7. *Novit justus causam pauperum; impius ignorat scientiam*] *Causam*, sive *litem*. Non est contrarium hoc Proverbium legi quæ jubet, *Non consideres personam pauperis*, Lev. 19. De causa loquitur Sapiens, non de persona. *Litem cognoscere* est justum judicem solicitum esse, potissimùm in causa pauperum, nè quid patiantur injustè: nam unâ lite ad summam inopiam rediguntur nonnunquam. Cùm igitur in omni causa oporteat judicem causam diligenter cognoscere, priusquam sententiam ferat, tum potissimùm in causa pauperum; & illa intelligentia justum judicem magis ostendit, quàm solicitudo in causa divitum, à quibus lucri aliquid fortassis exspectat. Utcunque favoris suspicio esse potest, in causa pauperis justitiæ laus est solicitum esse, inquam, ut veritas cognoscatur. ¶ *Iniquus non intelliget scientiam*, h. e. intelligentiam & cognitionem causæ pauperis. Iniquus judex non dabit operam ut cognoscat. Sic Aben Hezra non ad aliam scientiam refert quàm intelligentiam æqui & iniqui in judicio. Proverbium ponit discrimen inter judicem justum & iniquum, & docendo monet ante omnia intelligentiam esse dandam judici, nè quid illum lateat eorum quæ ad causam spectant.

8. *Homines pestilentes dissipant civitatem, sapientes verò avertunt furorem.* Heb. *Homines derisionis illaqueabunt civita-*

civitatem, sapientes verò avertunt iram] Interpres secutus LXX frequenter vertit *pestilentes* hanc vocem Heb. לצון, aliquando *derisorem*, ut superiùs non semel monuimus. *Viri derisores*, sive *pestilentes*, sunt doctores mali; *Et in cathedra pestilentiæ non sedit*, Psal. I. Heb. *derisorum*, qui videlicet majorũ leges & præcepta floccifacientes, pro sana doctrina ridicula quædam effutiunt. Nam revera deliramenta & ridiculæ nugæ sunt ea quæ docent Hæretici nostri temporis, si cum Patrum Sacrosanctis Canonibus conferantur. Hi *illaqueabunt civitatem*, h. e. homines civitatis capient, & secum trahent in impiam & ridiculam doctrinam, in quam ducent civitatem terrenam. ¶ *Sed sapientes avertunt iram*] Dei à civitate. Possumus Ecclesiam intelligere, cujus magna pars illaqueata & circumventa à derisoribus fuit, non solùm antiquitus, sed his Lutheranorum temporibus, à sapientibus autem & doctis pastoribus ad sanam doctrinam reversa iram Dei evasit. Simplicissimus sensus erit, si per *viros derisores* intelligamus magistratus imprudentes & iniquos, qui civitatis & reip. salutem negligentes, *civitatem dissipant*: dum neque utilitati publicæ, neque concordiæ civium student. Et ubi non est gubernator, populus corruet, discordiis & aliis malis *illaqueatus*, ut est in Hebræo. *Sapientes verò* gubernatores *avertent iram* Dei, supple, *quæ facit hypocritam regnare*. Aliter, *viri derisores*, qui contemnunt leges, & derident Regem, *illaqueabunt civitatem*, ut in servitutem redigatur: *sed sapientes placabunt iram* Regis, sive terreni, sive cœlestis, juxta duas priores expositiones. Docet Proverbium salutem cùm cujuslibet civitatis, tum civitatis Dei, h. e. Ecclesiæ, in prudentia gubernatorum consistere.

9. *Vir sapiens si cum stulto contenderit, sive irascatur, sive rideat, non inveniet requiem*] Sensum bene reddidit Interpres. Verba Heb. sic habent, *Vir sapiens judicatus cum viro stulto, nunc irascetur, nunc ridebit, & non est requies.* Proverbium indicat stultum esse incorrigibilem. *Stultum* ubique intelligimus hominem sapientiæ Divinæ expertem, qui nullâ ratione, nullâ sapientiâ castigari potest. In judicio ratio reddi solet, quam stultus aliquando irâ, aliquando derisione conatur elevare, eludere, neque quietè aget. Sunt qui *iram* & *risum* ad *sapientem* referunt: q. d. Sapiens qui in judicio contendere, vel potiùs judicium subire, & ex æquo judicari sustinet cum stulto, nunquam quiescit, *sive irascatur sive rideat*: h. e. sive seriò agat, sive joco, hominem non poterit vincere, neque ad finem perducere litem, ut aliquando quiescat. Prior expositio est melior. Nullus erit litigandi finis, nam stultus nunc irascendo, nunc subsannando, judicii normam & æquam rationem illudet: q. d. Cum stulto agendum est non æquitate rationis, quam non novit, sed castigationibus & flagris, ut superiùs lectum est, *Virga in dorso ejus qui indiget sapientiâ*, Prov. 10.

10. *Viri sanguinum oderunt simplicem, justi autem quærunt animam ejus.* Heb. *Viri sanguinum odio habebunt integrum*, vel *perfectum*: *sed recti quærunt animam ejus*] Homicidæ, sicarii & perditissimi quique homines, præter alia facinora quæ perpetrant, etiam *simplicem* virum, sive ut est in Heb. *perfectum*, odio habere solent, ut qui, si non verbis, at vitâ & operibus suis eorum vivendi rationem damnant: q. d. Mira est malorum hominum & homicidarum cæcitas, qui usqueadeo longè absunt à perfectione virtutis, ut eam in aliis sustinere non possint. Ægrotis in corpore aliena sanitas non est molesta: quisque suâ fame, non alienâ saturitate torquetur: nostro negotio & sudore, non alieno otio fatigamur. Soli malefici & homicidæ, qui nihil habent virtutis, alienâ cruciantur honestate & perfectione. In summam detestationem homicidii tendit clausula. ¶ *Sed quærunt animam ejus*] h. e. Interfectum *simplicem* hominem, sive *perfectum*, vindicabunt *recti* & æqui judices, & non permittent homicidas grassari impunè, & fundere sanguinem innocentem: q. d. hoc in primis spectat ad æquos judices, qui ut in aliis causis pauperum diligenter cognoscere studebunt, nè pauperes opprimantur, ita interfecto simplice & perfecto viro, factâ inquisitione, *quærunt animam*, h. e. sanguinem interfecti. Aliter, *Recti quærunt animam ejus*, supple, *perfecti*, h. e. voluntatem ejus, dabunt operam illius implere desiderium: vel etiam, *quærunt animam*, ab eo consilium petent, sequentur illius sententiam. Prima expositio loco præsenti maximè quadrat.

11. *Totum spiritum suum profert stultus: sapiens differt & reservat in posterum*: vel, *in posterum quiescere faciet eum*] *Totum spiritum* h. e. Totam iram, vel quicquid habet in corde cùm litigat in judicio contra sapientem, ut respondeat priori clausulæ, ubi lectum est, *Irascetur & ridebit, & non erit quies.* Aliter, *Stultus totum spiritum proferet.* Nullum majus stultitiæ argumentum est quàm non posse suum servare secretum: totum statim effutire quicquid animo concepit, summa stultitia est. Aliter, *totum spiritum*, h. e. totam voluntatem suam, & desiderium & appetitum proferet, & opere perficiet: q. d. Stultus est, qui non potest refrænare, nec cohibere appetitum & brutam portionem animæ, quæ valde stulta est, præsertim si actu proferatur, si sese ostentet in opere. ¶ *Sapiens verò in posterum reservabit*] Vel, *faciet quiescere eum*, *spiritum* supple, & sunt qui referunt ad *stultum*: q. d. Sapiens cohibebit spiritum stulti, juxta primam expositionem, cùm in judicio litigaverint, & stultus valde incandescens, quæcunque inserit flava bilis, dixerit. Sapiens redditâ ratione quiescere faciet illius furorem. Aliter, *Sapiens faciet quiescere suum spiritum*, h. e. suum appetitum, & desiderium cujusque rei, ut nihil faciat absque maturo judicio, ut nihil præcipitanter, nihil ex primo motu, sed *in posterum faciet quiescere*, ut quid cum ratione facere debeat, perpendat. Prima expositio videtur magis loco quadrare, juxta illud, *Cor prudentis possidebit sapientiam*, Prov. 18.

12. *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios*] Proverbium monet Principes ut caveant adulatores: quod non possunt facere, nisi veritatem audire velint. Ministri Principum contendunt, quis inter eos Regi maximè possit placere, voluntatem & desiderium Regis ante omnia spectant: quòd si Rex veritatem ubique libenter audit, probos habebit ministros, qui nihil apud eum mentiantur. Verùm ubi semel corruptus est Regis animus, & improbus effectus, ut nolit audire veritatem, ministri ejus, qui ex eo pendent, qui non videntur alium habere Deum, tantopere student placere Regi, ut nunquam veritatem præsente Rege loquantur, atque eâ ratione improbi evadant, in Regem & remp. peccantes; imò maximè in Deum, qui ipsa veritas est: eâ ratione quoque opprimuntur & pereunt boni & innocentes viri, pessimíque quique ad publicas functiones vocantur: justitiâ oppressâ pessum eunt omnia. O quanta reipub. & omnium virtutum clades, ubi exosam habet veritatem Princeps! Cujus rei utinam nullum haberemus nostræ ætatis exemplum, utinam non tantam conquerendi occasionem.

13. *Pauper & creditor obviaverunt sibi: utriusque illuminator est Dominus*] *Creditor*, vox Hebr. חככים, duo diversa significans reddit sensum ambiguum: utcunque in defensionem Interpretis, sive *creditor*, sive *fœnerator* vertatur, à neutra significatione vocis Heb. multùm abhorret; significat enim *confractionem* vel *fraudem*. Hebræi ferè passivè intelligunt, qui confracti sunt paupertate & inopiâ, vel, qui fraudes passi sunt: noster Interpres potiùs eum qui opprimit fœnore. Proverbium indicat omnibus sperandum esse in Domino, sed præcipuè pauperibus & oppressis qui non habent in hac vita in quo consolationem capiant. *Pauper* igitur & *vir contritionum*, qui contritus est, vel *vir fraudum*, qui fraudes passus est, frequenter occurrunt: Nam simile gaudet suo simili, ut invicem consolationem capiant. Sed dum in tenebris quodammodo paupertatis & miseriarum versantur, mutuam consolationem non inveniunt: unus non potest alterius oculos illuminare, miseriam sublevare, seu opem ferre, sed ambo destituti ope humanâ, ad Dominum per preces & fiduciam recurrunt, qui amborum oculos illuminat molestiis hujus vitæ propemodum excæcatos. *Illuminare oculos eorum*, est necessitatibus subvenire, sive cibum dare in tempore suo, quod est *oculos illuminare*, juxta Hebr. ut

legitur de Jonatha, qui *summitatem virgæ intinxit in favum mellis, & convertit manum suam ad os suum, & illuminati sunt oculi illius*, 1 Reg. 14. vel, *illuminare oculos* est patientiam præbere: *Et in patientia vestra possidebitis animas vestras*, Lucæ 21. Alius erit sensus, si sequamur versionem nostri Interpretis, cujus etiam meminit Aben Hezra. *Pauper & vir fraudum*, (sic enim vertit Chaldæus) qui prædatus est illius opes, *facti sunt obvii*, h.e. contrariis viis incedunt, hic per latam viam quæ ducit ad perditionem, ille per arctam viam quæ ducit ad vitam. *Illuminat amborum oculos Dominus*, sed alterius oculum, quò ad prosperitatem hujus temporis respiciat, *Solem suum faciens oriri super bonos & malos*, Matth. 6. Atqui hujus solis radiis illuminat oculum, fraudulenti viri, quibus plus videt in rebus caducis. Sed pauperis oculum illuminat Dominus, ut ea exspectet *quæ nec oculus vidit nec auris audivit*. Potest in bonam partem capi, ut sit sensus, *Utriusque oculos illuminat* Dominus, utrique spem præbet, uni videlicet in patientia sua: alteri verò, per pœnitentiam & redemptionem peccatorum, per eleemosynam, dum pauperi occurrit: & huic sensui quadrat quod sequitur.

14. *Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur*] *Judicare in veritate pauperes*, est non honorare faciem divitum qui litigant contra eos, sed verum judicium proferre. Solent ferè pauperes opprimi in judicio, eò quòd ad Regem non pateat accessus illis: divites muneribus ubique penetrant. Si pauperes judicandi sunt *cum veritate*, h.e. absque acceptione personarum, quantò magis divitum personas non oportet accipere? Proverbium monet Principes sui muneris, quod est pauperum præcipuè audire causas, potiùs quàm divitum: nam divitibus non est periculum nè opprimantur in judicio, si ad inferiores judices veniant; ubique gratiam & favorem invenient, juxta illud, *Multi colunt personam potentis, & amici sunt dona tribuentis*, Prov. 19. Verùm pauperes in veritate judicare neque possunt neque audent omnes judices, præsertim ubi sunt adversarii potentes. Coram minore judice causa pauperis periclitabitur. Rex ut muneribus secretò non corrumpitur, ità neque quenquam timet, sed adversùs quemcunque liberè sententiam proferre potest cum veritate & æquitate. Quòd si fecerit, & causas pauperum velit judicare in veritate, firmabitur solium illius in æternum. Sapientia Divina longè aliis quàm humana semper incedit vestigiis: nam opibus & potentiâ, divitum gratiâ atque amicitiâ, ad regnum pervenitur, armis & munitionibus stabiliri solet & retineri diadema. Contra hæc cœlestis planè Salomonis Sapientia, pauperum defensione quàm diutissimè solium firmari posse docet: quòd qui pauperibus patrocinatur, Dei Opt. Max. vice in terris quodammodo fungitur. Nam pauperum peculiarem defensionem sibi vendicat Dominus, juxta illud, *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor*, Psal. 9.

15. *Virga & correctio tribuit sapientiam: puer autem qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem suam*] In sensu quadrat cum eo quod scriptum est superiùs, *Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam*, Prov. 22. Aben Hezra & alii Hebræi sensum reddunt paulò diversum ab eo, quem versio omnium Interpretum, quos ego vidi, præ se fert: nempe ut *virga* & *correctio* instrumentaliter capiantur, & subaudiatur *Sapiens*, vel *pater*, vel quicunque *dator sapientiæ*, dabit eam per virgã & correptionem. Nam virgâ fugare stultitiam oportet priusquam sapientia possit intrare. Et præterea est infirmitas & ignorantia humanæ naturæ (*Cuncta enim cogitatio cordis humani intenta est ad malum omni tempore*, Gen. 6.) ut ex se sapere non possit, sed virgâ & castigatione est opus: alioqui valde rarò ad frugem literarum, ad cognitionem rerum, ad timorem Dei, & per timorem ad veram sapientiam perveniunt. Infantes in pueritia castigandi sunt, dum ætas est idonea: nam puer suæ libertati dimissus *pudore afficit matrem*, h. e. à patre non castigatus, neque ad frugem bonam evectus: mater illius cogitur erubescere, quòd tam indulgens fuisset filio, ut quem neque ipsa voluit corripere, neque significare patri; quamvis maxima pars rectæ educationis liberorum ad matrem spectet: nam pro ea disciplina quam sub matre adhuc pueri capiunt, adolescunt in virtutum & literarum studio. Proverbium monet peculiariter matres, nè sint nimiùm indulgentes erga liberos, ut solent pro muliebri ingenio.

16. *In multitudine impiorum multiplicabuntur scelera, & justi ruinas eorum videbunt*] Proverbiũ præbet consolationem justis: qui cùm viderint tot improbos tantâ licentiâ perpetrare mala, nisi *per patientiam & consolationẽ Scripturarum spem haberent*, Rom. 15. nihil esset illis miserius, dicente Paulo, *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*, 1 Cor. 15. Salomon hoc in loco eodem modo justis consolationem præbet, adversùs improbitatem malorum, quo David, *Adhuc pusillum & non erit peccator*, Psal. 38. *In multitudine*, vel *multiplicatione, impiorum*] hunc habet sensum, Invicem ad mala perpetranda sese provocant improbi, & quò plures sunt, tantò sunt audaciores, quò plures sunt impii, tantò pauciores in mundo sunt justi, minùs erubescunt impii malefacere, minùs coerceri possunt. Scelus & transgressio, quæ vulgò fit impunè, approbari videtur, ut jam non sit mirum si in multitudine malorum multa fiant mala, & tanta, ut justitiæ non videatur esse locus, justi videantur non posse subsistere in mundo: quos tamen Salomon bono animo esse jubet, nam futurum ut brevi corruant impii, ruinam eorum spectantibus justis. Nam ut hominum effugiant manus, certè Dei judiciũ non effugient, & tantò minùs quantò plura commiserũt mala idq; spectantibus iustis. Sunt ex Hebræis qui verbum יראו *videbunt*, interpretantur, *gaudebunt*, juxta illud, *Non videbis diem fratris tui*, h.e. *non lætaberis in morte fratris tui*.

17. *Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ*] Sæpe diximus verbum Heb. יסר significare *erudire, corripere*, sive *castigare*. Et Salomon jam toties de correptione & castigatione pueritiæ locutus est, sine qua ad frugem non potest pervenire, sine qua tam seipsos quàm parentes ignominiâ non poterunt non afficere liberi. Quæ res si patres non excitat ad erudiendos liberos, intueantur saltem quantam sint habituri amœnitatem, quantam recreationem & hujus vitæ delicias ex liberis bene institutis. ¶ *Refrigerabit te*] Heb. *quiescere te faciet*, vel *requiem dabit tibi*. Si bene castigaveris filium in pueritia, nihil postea cum eo habebis negotii, semper obtemperantem invenies; vel *requiescere te faciet* in senectute tua, labores ipse subibit, & domestica tractabit negotia, eâ prudentiâ & dexteritate, ut ipse quiescere possis. ¶ *Dabit quoque delicias animæ tuæ*] h.e. Summam capies in animo voluptatem & lætitiam ex filio tuo jam sapiente, & tantò majorem, quantò majore curâ filium erudiri curasti, ut non semel legimus; *Filius sapiens lætificat patrem*, Prov. 10. Facilè enim non potest esse major lætitia vel recreatio patri, quàm laudes audire filii. Proverbium monet filios rectè instituere & erudire, quæ res magnam quietem senectuti patris affert, & voluptatem animæ.

18. *Cùm prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui verò custodit legem, beatus est*] *Dissipabitur*. Verbum Heb. יפרע verti potest omnibus his modis, *Cessabit populus, otiosus erit, deficiet* vel *rebellabit populus*, vel denique *retrocedet populus*. Significat Hebræis hoc verbum פרע etiam plura. Sed ex his quæ posuimus significatis, nullum est quod huic loco non conveniat. *Cùm non sit Prophetia*] Heb. est *visio*: Sic enim antiquitus Prophetia vocari solet, & Propheta *videns*: ubi non fuerint Prophetæ sive Ecclesiastæ, & Concionatores, qui doceant & exponant legem Dei, qui deterreant à malefaciendo, qui comminentur, & Dei timorem rebellibus incutiant, si non sint, inquam, viri *potentes exhortari*, ut inquit Paulus, *in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere*, Tit. 1. qui Sacras interpretantur Scripturas, *quæ Divinitus inspirata utiles sunt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia*, 2 Tim. 4. ubi non sunt hujusmodi pii Concionatores, inquam, populus primò *cessare* à bonis operibus, & *otiosus esse* incipit; deinde penitus *deficere* ab iis quæ sunt religionis, tandè *rebellare* pastoribus, non obedire, atq; ità demum *denudari* (nam id significat hoc verbũ quoq;) ab omni virtute, ut in hũc unũ locũ omnia ista varia unius verbi פרע significata optimè quadrẽt. Ità (ni fallor) disponente Spiritu

Spiritu Sancto, ut verborum compendio & sterilitate in hac Scripturarum lingua, mira esset sensuum copia & fertilitas. ¶ *Et qui custodit legem beatus est*] ut putà bonis omnibus hujus vitæ fruens. *Benedictus in civitate, benedictus in agro, benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ*, &c. Deut. 28. Nos *spiritualia spiritualibus comparantes*, 1 Cor. 2. dicimus, *Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*, Luc. 11. Proverbium significat non satìs esse quòd legem accepit populus Dei, nisi sint qui subinde populum sui officii commonefaciant. Felicitatem esse in observatione Divinæ legis, sed eam frequenter populus non assequitur, quia legem Dei per negligentiam non observat.

19. *Servus verbis non potest erudiri, quia quod dicis intelligit, & respondere contemnit*] Perquam necessarii sunt in populo Prophetæ & fideles Concionatores, qui ad observationem legis inducant, ut dictum est. Sunt tamen aliqui usqueadeo servili ingenio, ut more Phrygum non nisi flagris castigentur: *Verbis non castigabitur servus*] Verbis duntaxat: sed *virgâ in dorso imprudentium*, & quod modò legimus, *Virga & correctio tribuit sapientiam.* Præter verba igitur opus est etiam correptione. Observamus hoc in loco Hebraismum qui frequens est, nempe suppletio hujus vocis, *tantùm.* Per verba non castigabitur servus, h. e. per verba tantùm. Similem loquendi modum & in N. T. legimus, *Mulier, venit hora, & nunc est, quando neque in monte hoc, nec Hierosolymis adorabunt*, Joan. 4. Vel supplendum est *tantùm*: vel, Eo modo quo nunc adorant Hierosolymis & in monte hoc. ¶ *Quod dicis intelligit, & respondere contemnit*] Tametsi intelligat verba tua, quibus eum erudire conaris, tamen contemnet, q. d. Non potest erudiri verbis: hoc non est, quòd non possit intelligere, quòd capax non sit sapientiæ; non enim intellectus deest his qui suis cupiditatibus inserviunt, & legem non servant, sed voluntas. Satìs bene Concionatores intelligunt, sed *non est responsio*, (sic enim Hebræi legunt) non est obedientia. Aliter juxta Hebræum, *quando intelliget non est responsio.* Servus non potest erudiri verbis duntaxat, verùm qui vir prudens & ingenuus est, nec verbis quidem opus habet, non indiget responsione, h. e. reprehensione: satìs est ut intelligat quid facto opus sit. Prior expositio est melior.

20. *Vidisti hominem velocem ad loquendum: stultitia magìs speranda est quàm illius correctio.* Heb. *Vidisti virum velocem in verbis suis: spes stulto præ illo*] Quadrat in sensu cum eo quod scribitur, *Vidisti hominem sapientem sibi videri: magìs illo spem habet insipiens.* Nam qui præceps est ad loquendum, videtur in sua sapientia confidere: Alioqui *sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, & tardus ad iram*, Jac. 1. Nisi persuasum haberet se esse cæteris prudentiorem, amaret audire magìs quàm loqui: sententiam suam proferre festinat, quasi cæterorum præferendam. Hic cùm sit sapiens in oculis suis, quæ spes est ut aliquando sapientiam discat ab aliis? Imò qui stultus est, & nec ignorat nec erubescit suam stultitiam, faciliùs scientiam discet, & major spes est ut ad sapientiam aliquando perveniat. Ad loquendum festinat, qui docet antequam discat. Nos superiùs hujusmodi fiduciam in sapientia propria, sive *in oculis propriis*, ut priùs lectum est, sive *in verbis*, ut hoc loco, ostensam & jactatam tribuimus Hæreticis & Judæis, qui cùm neque *charitatem habeant de corde puro & conscientia bona*, neque *fidem non fictam, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*, 1 Tim. 1. Proverbium denique significat longè abesse à sapientia eos qui futiles & vaniloqui sunt.

21. *Qui delicatè à pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem.* Heb. *Postremò erit filius*, vel *tandem erit*, supple, *velut filius*] Quod ad sensum spectat historicum, quotidiana docet experientia, servos & tenuioris fortunæ homines, prosperam non posse ferre fortunam; sed statim insolescere, alios præ se contemnere. Idcirco ad domesticam curam spectat, (cujus sana & prudens administratio, non minima pars sapientiæ est in patrefamilias) sic servos educare & instituere, ut quàm maximè utiles esse queant. Erunt autem, si pro conditione servorum, non liberorum, fuerint in victu & vestitu tractati. Alioqui si in pueritia loco liberorum habiti sunt, in splendore vestitûs, in mensæ deliciis, cùm adoleverint, loco filiorum quoque esse volunt. Hoc est quod indicat vox Heb. מנון, quæ non significat *contumacem*, ut nos habemus, sed *filiationem.* Sic enim habet Hebræus contextus, *Delicatè tractans à pueritia servum suum, posterius illius erit filiatio*, vel *tanquam filius*] q.d. Postea pro filio haberi vult, non pro servo. In hoc versiculo etiam Hebræi moralem sensum quærunt: quasi Salomon non tam de servo loqueretur, quàm de sensitiva parte & bruto appetitu in homine; qui si à principio nimiis deliciis & magnâ libertate carnali laxetur, postea vix poterit à ratione refrænari, conditionem suam ampliùs non agnoscet, sed cum domina ratione de imperio contendet. Allegoricè in populum quadrat Judaicum, qui cùm servilis fuisset conditionis, de servitute Ægyptiaca à Domino liberatus, & loco filii primogeniti magno honore habitus, hæc dicit Dominus, *Filius meus primogenitus Israel, dixi tibi, Dimitte filium meum, ut serviat mihi*, Exod. 4. sed quantò majore honore habitus, quantò majoribus beneficiis affectus à Domino est populus Israel, tantò minùs tandem inventus est obediens, ut scriptum est, *Introducam eos in terram lacte & melle manantem, cúmque comederint & saturati crassique fuerint, avertentur ad deos alienos, & servient eis, detrahéntque mihi, & irritum facient pactum meum*, Deut. 31. atqui in hunc sensum Canticum composuit Moyses, *Audite cœli.*

22. *Vir iracundus provocat rixas: & qui ad indignandum facilis est, erit ad peccata proclivior*] Sunt apud Hebræos duo nomina quasi synonyma, אף *ira*, & חמה *furor*: quamvis, autore Aben Hezrâ, hic vehementior sit quàm illa, nempe חמה quàm אף, ut etiam apud nos *furor* quàm *ira*: utrumque procul abesse à sapientia ostendit Salomon. Hebraismus est, *Vir ira*, qui obnoxius est, & facilè victus ab ira. Priorem partem hujus versiculi habes superiùs cap. 15. *Vir iracundus provocat rixas*: quamvìs illic non *vir ira*, h.e. אף, scribatur, sed *furoris*, h.e. חמה: unde intelligimus has duas voces, quas Hezra distinguit, aliquando confundi. Ex ira magna & crebra multa sequuntur mala, nempe rixæ & discordiæ, sed ex furore plura: quæ cùm neminem lateant, commemorare non est necessum. Proverbium docet Sapientem sedatis esse affectibus, quos qui non novit moderari, litibus & multis prævaricationibus implicatus, non potest Sapientiæ vacare, cujus acquisitio hujus Libelli scopus est.

23. *Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria.* Heb. *Superbia hominis humiliabit eum, & humilitas spiritûs tenebit gloriam*: vel, *humilem spiritu sustinebit gloria*] In sensu non est diversum ab Euangelico elogio, *Qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur*, plerumque in hac vita, semper ante tribunal Dei. Superbi fuerunt valde Pharao, Nabuchodonosor & alii hostes populi Dei, & reliqui tyranni, Christi & Christianorum persecutores, qui adversùs Deum superbientes, quasi illius consilium frustrari aut impedire potuerint: sed in infimis suppliciorum custodiis pœnas luunt, & cum summa ignominia malè audientes, hominum opinione sunt viles & contempti. Contrà, qui Christo auscultaverunt dicenti, *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, Matt. 11. vel ante Christum Patriarchæ Abraham summâ humilitate dicenti, *Loquar ad Dominum meum, cùm sim pulvis & cinis*, Gen. 18. vel deniq; qui Adamum à paradiso ejectum, & Luciferum è cœlo respicientes, eorum exemplo & spiritûs Dei benignitate, humilitatem didicerunt, cœlestem gloriam assequuntur in cœlis, & apud homines in terris nominis famâ & honore nunquam carere poterunt: etiamsi Hæretici illis gloriam detrahant, quò majorem ipsi apud homines habeant, sed *superbia eorum humiliabit eos.*

24. *Qui cum fure participat, odit animam suam: adjurantem audit, & non indicat.* Heb. *Qui partitur cum fure, odit animam suam: maledictionem audiet, & non indicabit*] Quod de furto dicitur, de quocunq; facinore intelligi potest, juxta illud, *Non solùm qui ea faciunt, sed etiam*

qui

qui consentiunt facientibus, Rom. 1. præsertim si partẽ capiat cum fure, amans lucrum iniquum *odit animam suam*, ut quam maledictioni & exsecrationi exponit: nam cùm audit omnem populum malè precari illis qui rem alienam abstulerunt, quod omnes solent facere, ut innocentiam suam declarent, ipse *audiet & non indicabit*, non restituet: non audet indicare rem ablatam furto apud se esse, ne furti reus arguatur, atque ità *exosam suam habet animam*, quam & furto & maledictione gravat. Nicolaus de Lyra ex his verbis, *adjurantem audit, & non indicabit*, diversum crimen excogitat ab eo quòd sit particeps furti, nempe non manifestans furtum. Et ex novem modis quibus cũ fure fit participatio, hunc ultimum addit, *quando post furtum factum inquiritur de ipso ut inveniatur, & aliquis scit & non indicat*. Hæc ille. Equidem dubito an liceat indicare si modò fuerit secretum, & si fuerit alioqui vir integræ famæ qui furtum commisit: neque puto quenquam spoliandum suâ famâ & nominis integritate pro re temporali: ut huic suam pecuniam restituendam curem, illius nomen denigrabo? præsertim antequam seorsum egerim cum proximo, juxta illud Euangelii, *Si peccaverit in te*, h. e. te sciente, *frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum*, &c. Matth. 18. Lege Thomam secundâ secundæ, quæst. 33. art. 7. qui hanc quæstionem exactiùs tractat, quâ ratione videlicet indicandum sit crimen alterius, & quâ ratione non debeamus lædere famam alienam. Hebræus contextus qui sic habet, *Maledictionem* sive *juramentum audiet, & non indicabit*, non videtur illum habere sensum, quasi maledictus esset qui non indicaret furtum alienum; sed hunc potiùs, *qui partem capit cum fure, odit animam suam*, quia cùm *audierit maledictionem* in eos qui habent id quod furto ablatum est, *non indicabit*, sed feret maledictionem, vel audiet juramentum, hoc est, juramentum admittet & pejerabit potiùs quàm indicaret furem, nè & seipsum videretur accusare. Non est lædenda fama proximi, modò priùs fuerit integra, pro re temporali, præsertim in causa privata. Lege Thomam ubi suprà.

25. *Qui timet hominem, citò corruet: qui sperat in Domino, sublevabitur.* Heb. *Timor hominis dabit laqueum; sed qui sperat in Domino elevabitur*] Quod ambiguum est in Heb. Interpres ad unum sensum contraxit. Nam *timor hominis* intelligitur, vel quando quis nimiùm timidus est, juxta illud, *Qui observat ventum, non seminat, & qui considerat nubes, nunquam metet*, Eccles. 11. opera præclara non audent aggredi qui fortitudine animæ carent: *timor* hujusmodi *dabit laqueum*, & impediet quò minùs vel opes contemnat, & liberaliter in pauperes dispergat, timens nè sibi desint aliquando necessaria: timet jejunare nè valetudinem lædat, aut vitam minùs diuturnam efficiat: corporalem timens mortem, Christi nomen non audet confiteri coram hominibus. Hic timor *laqueus* est, quo gressus in via salutis impediuntur. *In Domino collocanda est fiducia*] Qui suos nunquam deserit, sed exaltat & elevat super omnia damna & pericula quæcunque evenire possunt, contra famem, pestem & gladium. Faciendum quod Dominus præcepit, illius voluntatem conemur implere, & de reliquo nihil timere. In Domino oportet esse securos quod ad bona temporalia, quod ad sanitatem, quod ad vitam spectat. Vel *timor* intelligitur *hominis*, in eo qui hominem timet, juxta illud, *Nolite timere eos qui occidunt corpus, post hac autem non habent quid faciant*, Luc. 12. Sensus eodèm ferè redit, nisi quòd hic sit angustior, respiciens duntaxat injuriam quæ ab homine nobis adferri solet: & hic timor rectè *laqueus* vocari potest, ut qui hominum mentes & voluntates involvat, quò minùs audeant facere quæ facienda noverint. *Timor hominis*, sive quem quisque in se habet, sive quem potentior homo imbecillioribus immittit, uterque magno sapientiæ & virtutum est impedimento: sed contra hujusmodi humanum timorem, fiduciâ in Dominum erimus tuti & armati: nam ישגב *elevabitur* significat, sive *tuebitur*, loco munito collocatus videlicet. Metaphora tracta à munitionibus, quibus recepti milites sese defendunt.

26. *Multi requirunt faciem Principis, & judicium à Domino egreditur singulorum*] Ex priore versiculo sensus hujus qui est hujusmodi, Quemadmodum timor hominis plus potest quàm timor Dei nonnunquam; ità & favorem Principis nonnulli plus quærunt quàm Dei amorem: sed qui fiduciam habet in Domino facilè contemnet timorem hominum, ità qui cogitat Deum omnium esse judicem, & quicquid pronunciaverit Princeps, non humanum timendum judicium, sed Dei, hic quæret Dei non hominis placare faciem. Nam ut superiùs legitur, *Cor regis in manu Dei est, & quocunque voluerit inclinet illud.* Aliter, juxta Hebraismum, *quærere faciem* est amorem ambire & favorem. Quod maximè solent facere qui judicio Principis subjiciuntur; sed cùm judicium à Domino procedat, debemus potiùs Domini faciem quærere: nam apud nullum Principem causam habemus usqueadeo gravem atque apud Dominum, qui judex est omnium, *Qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam*, Lucæ 12. Illius igitur timendum est judicium.

27. *Abominantur justi virum impium, & abominantur impii eos qui in recta sunt via.* Heb. *Exsecratio justorum est vir iniquitatis, & exsecratio impii est rectus in via*] Multa de virtutibus & multa de vitiis hactenus tractavit Sapiens, quorum Coronidem addens, asserit hæc nihil inter sese penitus habere commune. Vir iniquus est abominatio justorum, non quòd naturam humanam possint odio habere justi, sed iniquitatem, sed impietatem exsecrantur, quæ justitiæ ex diametro repugnat, communem corrumpit naturam. In Heb. עול non tam *impium*, quàm *iniquum* significat: ut sit quædam jocunda illusio, inter æquum & iniquum nihil est commune, sicut neque inter improbum & rectum, juxta illud, *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* 2 Cor. 6.

DRUSIUS.

1. יִשָּׁבֵר. A. S. Th. (συντριβήσεται) *conteretur.*

2. בִּרְבוֹת צַדִּיקִים. A. Ἐν τῷ πληθῦναι δικαίους, *Cùm multi sunt justi.*

3. רֹעֶה זוֹנוֹת, A. νέμων πόρνας *pascens meretrices.*

4. אִישׁ תְּרוּמוֹת. A. Th. ἀνὴρ ἀφαιρεμάτων *vir donorum*, sive *munerum*] Lexicon Hesychii, Ἀφαίρημα sive Ἀφαίρεμα, ἀνάθημα, δῶρον. 1 Mach. 15. 5. πάντα τὰ ἀφαιρέματα. Hier. *omnes oblationes*. Consule Notas nostras.

6. בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ. A. Ἐν ἁμαρτίᾳ ἀνδρὸς παρανόμου προσκρουσις, *In peccato improbi hominis impactio*, sive *offensio*. S. Ἐν ἀδικίᾳ ἀνδρὸς πονηροῦ σκάνδαλον, *In hominis iniquitate est malum offendiculum.*

8. אַנְשֵׁי לָצוֹן. Schol. ἄνδρες ἄνομοι] Quod nunc in ed. Rom. Alibi est λοιμοὶ *pestilentes*. ἄνομοι, i. *exleges*. ¶ יָפִיחוּ. S. ἐθυμίασαν *suffitu afflarunt*] Vel *afflant, inficiunt*. θυμιάω sign. etiam *accendo*. Sanè LXX vertunt ἐξέκαυσαν πόλιν. Sed Hier. *dissipant*.

10. יְבַקְשׁוּ. S. ἐπιζητήσουσι *inquirunt*.

11. בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה. S. ἐπ᾽ ἐσχάτων καταπραΰνει αὐτὸν, *tandem mitigat eum*.

12. מְשָׁרְתָיו. A. S. Th. λειτουργοὶ αὐτοῦ *ministri ejus*. Schol. ὑπηρέται.

13. נִפְגָּשׁוּ. Schol. ἐλθόντων ἐπὶ τὸ αὐτό. ¶ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה. A. S. Th. φωτίζων ὀφθαλμοὺς ἀμφοτέρων ὁ Κύριος, *illustrans oculos amborum Dominus*.

14. לָעַד. A. εἰς ἔτι. S. εἰς ἀεὶ, *semper*. Alius εἰς αἰῶνα *in æternum*] Sic Hier. Psal. 42. 5. עוֹד. A. διηνεκῶς *assiduè, continuò*. 43. 5. S. εἰς ἀεὶ *semper*. Job. 20. 4. מִנִּי עַד. LXX ἀπὸ τοῦ ἔτι. S. ἀπ᾽ αἰῶνος *à seculo*.

15. וְנַעַר מְשֻׁלָּח. LXX παῖς δὲ πλανώμενος *puer errans*. A. ἐξαποστελλόμενος *emissus*. S. νέος δὲ ἀφειμένος *juvenis autem relictus*] *Relictus sibi*, nullâ disciplinâ coercitus. ¶ אִמּוֹ. Schol. μητέρα *matrem*.

17. וִינִיחֶךָ. Schol. καὶ ἀναπαύσει σε *& recreabit te*. ¶ מַעֲדַנִּים. S. Th. τρυφὰς *delicias*.

18. בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם. A. Οὐκ ὄντος ὁραματισμοῦ ἀπο-

ἀποσκεδασθήσεται λαὸς, *Non exsistente visione dissipabitur populus.*

21. יְהִיֶּה מָנוֹן. S. ἔσται γογγυσμὸς *erit murmuratio.*

22. יְגָרֶה מָדוֹן. S. ἐρεθίζει μάχην *provitat litem*] *Lacessit, irritat, excitat*, i. ἐγείρει, ut Lxx habent: quanquam in nonnullis libris ὀρύσσει. Cap. 15.18. יגרה. A. ἐρεθίζει. S. ἀγείζει *irritat.*

23. גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ. Cæteri, Ὑπερηφανία ἀνδρὸς ταπεινώσει αὐτὸν, *Superbia hominis humiliabit ipsum.* ¶ וּשְׁפַל רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד. Schol. καὶ ταπεινόφρων ἀντιλήψεται δόξης, *qui est animo humili & dejecto apprehendet gloriam.*

24. עִם גַּנָּב. A. μετὰ κλέπτου *cum fure.*

GROTIUS.

4. R*EX justus erigit terram, vir avarus destruet eam*] Hebr. *Rex in judicio* (i. qui judicium rectè exercet) *confirmat ditionem*, *At vir oblationum* (qui munera sibi vult offerri, quasi sacerdos esset) *destruit eandem.*

11. *Totum spiritum suum profert stultus: Sapiens differt & reservat in posterum*] *Spiritum suum*, i. quicquid in animo habet. Sapiens abscondit cogitata donec rebus ea promat; iis præsertim quibus commissa est respublica, necessariâ esse dissimulationem dixit non uno loco Cicero.

14. *Rex qui judicat in veritate pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur*] Hebraismus, *Rex* & *ejus*, pro *Regis*. *Veritas* hîc justitiam significat.

18. *Cùm prophetia defecerit, dissipabitur populus*] Nam Prophetarum inter alia munia erat, Legis præcepta inculcare populo.

24. *Qui cum fure participat odit animam suam: adjurantem audit, & non indicat*] Deest copula, *& qui adjurantem audit*: Par furi est qui à Magistratu adjuratus furem sibi notum non indicat. Vide legem Levit. 5.1. Talis illa adjuratio in Oedipode Rege Sophoclis,

> Ὑμῖν προφωνῶ πᾶσι Καδμείοις τάδε,
> Ὅστις ποθ' ὑμῶν Λάϊον τὸν Λαβδάκου
> Κάτοιδεν ἀνδρὸς ἐκ τίνος διώλετο,
> Τοῦτον κελεύω πάντα σημαίνειν ἐμοί.

Postea,

> Εἰ δ' αὖ σιωπήσεσθε, καί τις ἢ φίλου
> Δείσας ἀπώσῃ τοὔπος, ἢ χ' αὑτοῦ, τάδε
> Ἃ 'κ τῶνδε δράσω ταῦτα χρὴ κλύειν ἐμοῦ.
> Τὸν ἄνδρ' ἀπαυδῶ τοῦτον ὅστις ἐστὶ, γῆς
> Τῆς δ' ἧς ἐγὼ κράτη τε καὶ θρόνους νέμω,
> Μήτ' εἰσδέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινα,
> Μήτ' ἐν θεῶν εὐχαῖσι μήτε θύμασι
> Κοινὸν ποιεῖσθαι, μήτε χέρνιβας νέμειν.

CAP. XXX.

MUNSTERUS.

1. V*Erba Aguri*] Aben Ezra putat tempore Salomonis fuisse virum quendam integræ vitæ & magnæ sapientiæ nomine *Agur*, cujus dicta & sententias transtulit in librum suum. Et hujus viri socii vel discipuli fuerunt *Ithiel & Uchal, ad quos locutus est Agur more Prophetico sequentia verba, Stultior sum*, &c. Alii verò putant Agurum hunc fuisse Salomonem, sonat enim אגור *Congregatorem*: Salomo autem *congregavit* verba sapientiæ, & *deprompsit* ea, id quod יקה significat, *dixitque prophetiam istam propter Ithiel*, i. uxores, quas plurimas habuit. Porrò *Uchal* significat *Potero*: deprompsit enim Salomo multa ex sapientia sua, & *potuit*. Hæc Kabuenaki. Prior tamen opinio verior videtur. Itaque cùm Ithiel & Uchal interrogarent Agurum verba sapientiæ, respondit eis ex humilitate, *Stultior sum quàm ut me interrogetis de sapientia*, &c.

8. *Pane demensi mei*] h. e. Suppedita mihi cibum convenientem, ut nec abundem, nec esuriam, aut egestate pressus cogar furari. Certè Hebræi hanc egestatem ponunt supremo loco inter corporis necessitates quando ità scribunt, ארבעה דברים קשים זה מזה. מכת הלב קשה בנוף. חלי מעים קשה ממנה. אשה רעה קשה משתיהן. וחסרון כים קשה מכלה: *Marsupii*, inquit, *vacuitas gravior est plagâ cordis, colicâ passione & malâ muliere.*

10. *Nè accuses*] Vel, *Non prodas servum*. Et alludit ad illud quod scribitur Deut. 23. *Non tradas servum domino suo*, nè scilicet pœna maledictionis ejus veniat super te.

11. *Est generatio*] Enumerat hîc quatuor hominum genera quæ ob pessima vitia gravissimam Dei incurrunt iram, nempe qui inhonorant parentes, hypocritæ, superbi, & calumniatores pauperum.

15. *Sanguisuga*] Etiam quidam Hebræorum putant עלוקה esse *reptile quod exsugit sanguinem, & tamen nunquam exsaturatur, sicut nec duæ filiæ ejus, quæ perpetuò clamant, Affer, Affer.* Kimhi putat esse Crocodilum, si eum rectè intelligo, dicit enim esse *vermem magnum qui juxta fluvios residet, & capit prætereuntes homines & jumenta, exsugitque sanguinem eorum.* ¶ *Et quatuor nunquam dicunt*] h. e. *Non tria, imò quatuor sunt, quæ nunquam dicunt, Satis est*; nempe *Sepulcrum*, quod non saturatur cadaveribus; & Mulier cujus *vulvam* conclusit Dominus, & tamen cupit habere prolem. Alii intelligunt per *sepulcrum* & *vulvam* ההויה וההפסד, i. *generationem & corruptionem*, quæ usque ad finem mundi durant.

16. *Et terra*] h. e. Terrænascentia, quæ sine aqua vivere & crescere nequeunt.

19. *Viam aquilæ*] Per *Aquilam* intelliguntur omnes aves, quæ cùm pertranseunt aerem, non relinquunt in aere vestigium sui volatûs. Dicit quoque *Serpentem* mirabilem habere gressum, quippe qui rectum tramitem non tenet, sed perversò incedit & serpit itinere. ¶ Et quod subditur de *Adultera*, quòd *postquam comederit tergit os suum*, intelligitur per *esum* actus obscœnus.

22. *Propter servum dominantem*] Qui scilicet in servitute furari & rapere didicit, & domino suo infidelis fuit. Talis enim futurus est ubi præesse cœperit. ¶ Porrò per *stultum satiatum* intellige divitem tenacem.

24. *Prudentiam excellentiorem*] Hebræi sic exponunt, *Licèt sint parva corpore, habent tamen eximiam quandam innatam prudentiam. Formicæ monent ad sedulitatem. Cuniculi exemplo suo docent veram quærendam securitatem, quæ in solo Deo est. Locustæ proponunt exemplum justitiæ, sunt enim sine Rege, & tamen ordinem tenent in volando; Homines autem etiam sub Magistratu in officio contineri nequeunt. Aranea ad laborem suo exemplo invitat.*

30. *Leo*] Putant per hæc animalia significari Principem. *Leo* non sævit nisi irritatus; sic Princeps non debet exercere arma vel iram nisi cùm opus est. *Canis venaticus* insectatur feras, non hospites suos: *Hircus* præcedit gregem tanquam custos; sic Princeps bonis legibus debet regere gregem suum. Et nota quòd hîc dictio או תיש capitur pro conjunctione copulativa, & אלקום componitur ab קום לא.

VATABLUS.

1. A*Gur* אגור] Doctus quidam inter Hebræos putat tempore Salomonis fuisse virum quendam integræ vitæ & magnæ sapientiæ, nomine אגור, cujus dicta & sententias transtulerit in librum suum: & hujus viri socios vel discipulos fuisse *Ithiel & Uchal, ad quos locutus est Agur more Prophetico verba sequentia, Stultior sum*, &c. Alii verò putant Agur hunc fuisse Salomonem: sonat enim אגור *congregatorem*. Salomon enim *congregavit* verba sapientiæ; & *evomuit* sive *deprompsit* ea, id quod יקה *Jace* significat. *Dixitque Prophetiam istam ad* איתיאל *Ithiel, i. ad eum cùm quo est Deus.* Porrò אוכל significat *Potero*: deprompsit enim Salomon multa ex sapientia

ei tia sua, ut certè *potuit*. Prior opinio doctioribus magìs placet. Itaque cùm Ithiel & Uchal interrogarent Agur verba sapientiæ, respondit eis cum submissione, *Stultior sum quàm ut*, &c. ¶ *Prophetia* quam *dixit vir* המשא ונו'] Ad verb. *Prophetia dictum viri illius*, &c. i. Dicit prophetia viri illius, scilicet Agur, qui erat insignis doctrinâ & prophetiâ.

2. *Stultior* בער] Vox Hebraica significat *imperitum*, & *eum qui crasso est ingenio*. ¶ *Quolibet* מאיש] Ad verb. *à viro*. ¶ *Nec est*, &c. ולא בינת ונו'] i. Non est mihi tantum intelligentiæ quantum homini competit.

3. *Sanctorum* קדושים] i. Rerum cœlestium.

4. *Quis ascendit*, &c. מי עלה שמים ונו'] Sub. *ut ea quæ in cœlo sunt cognoscat, & ea hominibus declaret*.

8. *Qui convenit mihi* חוקי] *Portionis meæ*; vel, *statuto mihi*; ut nec abundem, nec esuriem.

9. *Assumámque* in vanum ותפשתי] *Et tractem impuré*. Alii, *abjurem*.

10. *Et delinquas* ואשמת] i. Postteaquam deliqueris, illo scilicet accusato. Nam hìc ו pro *postquam* ponitur: q. d. *Peccabis, & postea continget tibi maledictio*. Deut. 23.15. *Ne tradas servum domino ejus, qui eruit se ad te à domino suo*.

12. *Et à sorde sua* ומצואתו] *A stercore suo*. Vel, *ab excrementis suis*.

13. *Quædam cujus*, &c. מה רמו עיניו] Ad verb. *quàm elati sunt oculi ejus!* Per admirationem dictum.

16. *Et sterilis vulva* ועוצר רחם] *Et orificium matricis*. Significat orificium angustum quo suscipitur semen genitale: ità dictum ab *angustia*.

17. *Obedientiam* ליקהת] *Imperium*; *doctrinam*.

18. *Abscondita à me* נפלאו ממני] *Quæ latent me*. Alii, *quæ mirabilia sunt apud me*.

19. *In cœlo* בשמים] *In aere*. ¶ *Et vestigium viri in virgine* ודרך גבר בעלמה] *Et viam viri in puella*: vel, *adolescentula*.

20. *Via* דרך] *Mos, consuetudo*: q. d. Sic latere solet homines via mulieris quæ adulterium committit. Rem turpem honestis verbis exponit.

21. *Commovet se terra* רגזה ארץ] *Stomachatur terra*; *contremiscit*: i. homines stomachantur ob tria. ¶ *Sustinere* שאת] i. Temperare ab ira.

23. *Cùm heres*, &c. כי תירש גברתה] Ad verb. *cùm hereditaverit dominam suam*: i. designata fuerit heres dominæ suæ.

24. *Parva* קטני] *Minima*; *maximè parva*. Quidam vertunt, *Quatuor sunt quæ maximè parva sunt inter ea quæ sunt in terra; & tamen*, &c. ¶ *Sapientiora sapientibus* חכמים מחכמים] *Sapientissima*: vel, *docta sapientia*, sub. *à Deo*. Ad verb. *sapientiora sapientatis*: sic loqui liceat ad exprimendam vocem Hebraicam.

25. *Populus non fortis* עם לא עז] *Genus infirmum*. Alii, *turma invalida*. ¶ *Attamen præparant* ויכינו] Ad verb. *& præparant*.

26. *Cuniculi* sunt *populus non fortis* שפנים עם לא עצום] *Chœrogryllii genus non forte*. Alii, *Echini*: alii, *Ericii*.

27. *Locustæ* לארבה] Sing. pro plur. *locustis*. ¶ *Universa ipsa cum turma* עוצץ חולו] *Universa ipsa turmatim*. Ad verb. *coadunata tota ipsa*. Alii, *dimidians*: i. in frusta concîdens & conterens herbas & arbores.

28. *Aranea* שממית] Quidam vertunt *stellionem*, vel *lacertam*. Alii dicunt significare *hirundinem*, alii *simiam*: quorum opiniones improbat doctus inter Hebræos. ¶ *Manibus apprehendit* בידים תתפש] *Manibus texit*. Vox Hebræa propriè *tractare aliquid* significat. *Manus* vocat pedes quibus telam texit aranea.

29. *Optimi incessûs* מיטיבי צעד] *Quæ probè incedunt*. Ad verb. *quæ benefaciunt* (vel *bonificant*) *incessum*. Quidam dicunt esse nomen, non verbum.

31. Lælaps *præcinctus lumbis* זרזיר מתנים] Animal *præcinctum renibus*. זרזיר tantùm significat *accinctum*. Hebræi autem accipiunt pro *cane leporario*, quem vernaculè (ut ait doctus inter Hebræos) appellamus *Leurier*; quòd in lumbis sit tenuis, acsi lumbos haberet accinctos, à זריז Chaldæo verbo, quod *accinxit* significat. Alii *pardum* vertunt, quòd tenuis & fortis sit in lumbis. ¶ *Sive hircus* או תיש] *Etiam hircus*. או conjunctio disjunctiva *vel* non debet hìc verti per *&*, ut docet inter Hebræos doctus: tametsi quidam etiam Hebræorum ità vertant. ¶ *In quem nemo insurgit* אלקום עמו] *Cui resistere nemo potest*. אלקום dictio una ex duabus composita, אל *non*, & קום *surgere*, quod nonnulli substantivum esse dicunt, & intelligunt אשר, hoc sensu, *Adversùs quem non est resistentia*. Alii dicunt esse adjectivum, i. *consurgens*; *Adversùs quem non est consurgens*. Doctus inter Hebræos scribit esse infinitivum, ut sit ad verbum, *Et Rex non resistere contra illum*, i. cui resistere nemo potest.

32. *Si cecidisti*, &c. אם נבלת בהתנשא] *Si stultum quid dixeris, efferendo teipsum*. Vel, *Si veneris ad stultitiam causâ elationis tuæ*: i. Siquid imprudenter dixeris aut egeris præ superbia. Quidam vertunt, *Si stultè egisti cùm in sublimi gradu esses*. ¶ *Et si malum cogitasti* ואם זמות] *Aut certè cogitasti*.

33. *Quemadmodum* כי] Ad verb. *Quia*, pro *Quemadmodum*. Quidam vertunt *Quoniam*, alii *Certé*. ¶ *Expressor* מיץ] *Expressio*; *concussio frequens*: vel *emulsio*. Quidam per verbum reddunt totum versum, sic, *Cùm quis premit lac, educit butyrum; & qui premit nares, elicit sanguinem: sic qui premit iras, producit litem*. ¶ *Sic expressor* ומיץ] Ad verb. *& expressio*: i. ira & irritatio iræ vehemens excitat contentionem.

CASTALIO.

2. **A***IT vir*] Scilicet Agur.

15. *Sanguisuga duas habet filias, Cedo, Cedo*] Similes sunt hirudini, quæ duo habet ora, quæ sanguine satiari nequeunt.

17. *Oculum qui patrem irridet, matrisque disciplinam spernit, effodient fluviales corvi, & aquilini pulli comedent*] i. In crucem tolletur.

19. *Viri vestigium in puella*] Si rem habuit cum puella.

20. *Comedit, & abstersо ore suo negat se admisisse flagitium*] Negat se stupratam: ut si quis postquam comedit, os sibi abstergeat, & se comedisse neget.

22. *Fatuum cibo saturum*] Divitem.

28. *Manibus carpit*] Net.

31. *Gallus non elumbis*] Heb. *Gallus lumborum*, h.e. non castratus: nam capo non incedit magnificé.

32. *Os manu compesce*] Nemini dicito.

CLARIUS.

1. **V***Erba Aguri*] Putant quidam tempore Salomonis fuisse virum quendam integræ vitæ magnæque sapientiæ, nomine *Agur*, cujus dicta & sententias transtulerit in librum suum: & hujus viri socios aut discipulos fuisse *Ithiel & Uchal*, *ad quos locutus sit Agur more Prophetico* sequentia *verba*, *Stultus sum*, &c. Alii putant Agurum hunc fuisse Salomonem: sonat enim *congregationem*. Salomon autem *congregavit* verba sapientia & deprompsit ea, *dixítque prophetiam istam propter Ithiel*, i. uxores, quas plurimas habuit. Porrò *Uchal* significat *Potero*. Aggressus est enim Salomon multa ex sapientia sua, & *potuit*.

4. *Continuit spiritum*] i. Ventum. Per hoc indicat naturæ illius subtilitatem & itinera incomprehensa. ¶ *Quod nomen est*] Qui hæc facere potest, inquit, magnus profectò est, & cujus *nomen* dicere non potes, h.e. comprehendere majestatem, neque *filii ejus*, qui cùm ejusdem sit naturæ, paris etiam est majestatis. Et hìc de more effugia quærunt miseri & cæci Judæi, ut negent Personas in Divinis: sed nihil afferunt quod nervos habeat.

10. *Nè accuses servum*] Vel, *Nè prodas*: & alludit ad illud quod scribitur Deut. 23. *Non tradas servum domino suo*; nè scilicet pœna maledictionis ejus veniat super te.

11. *Est*

11. *Est generatio*] Enumerat hîc quatuor hominum genera quæ ob pessima vitia gravissimam Dei experiuntur iram, nempe qui parentes non honorant, hypocritæ, superbi, & pauperum calumniatores.

15. *Sanguisuga*] Hic locus, cùm plenus sit Hebraismi, videtur à nostris nondum fuisse intellectus. Sensus ergò est, *Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicentes, Affer, Affer : imò sunt tres, eæque insaturabiles, imò quatuor, & nunquam dicunt, Sufficit.* Deinde has hujus Sanguisugæ filias enumerat, *Infernus*, &c.

16. *Os vulvæ*] Heb. *impedita matrix*, h. e. mulier cujus vulvam conclusit Dominus, & tamen cupit habere prolem. Alii intelligunt per *sepulcrum* & *vulvam* Generationem & Corruptionem, quæ usque ad finem mundi durant. ¶ *Terra*] Terræ nascentia, quæ sine aqua vivere & crescere nequeunt.

19. *Viam aquilæ*] Per *Aquilam* intelligunt omnes aves, quæ cùm pertranseunt aerem non relinquunt in aere vestigium sui volatûs. Dicit quoque *Serpentem* mirabilem habere gressum, quippe qui rectum tramitem non tenet, sed perverso incedit & serpit itinere. Sed in hac narratione observa quàm abstrusa delitescant in Scripturis mysteria. Nam Hebræus quidam ante etiam Servatoris Christi adventum, de eodem Christo hunc locum est interpretatus, & præcipua quæ in illo observanda sunt notavit, sed præpostero ordine dixit propheticè fuisse prædicta. Ut per *viam aquilæ* signetur Ascensio, per *viam colubri super petram* Resurrectio, per *viam navis in medio mari* Vita admiranda quam nobiscum atque inter nos acturus erat, per *viam viri in adolescentula*, i. virgine, (nam in Hebræo est AHALMA, quæ *adolescentulam* simul & *virginem* sonat) Nativitas ex virgine. Quod si recorderis Serpentis illius suspensi per Mosen in deserto, videbis quadrare illud, *viam colubri super petram.*

20. *Tergens os suum*] Quod ait, *postquam comederit tergit os suum*, intelligitur per *esum* illum actus obscœnus.

22. Per *stultum cum saturatus fuerit*] Intelligunt divitem tenacem.

28. *Stellio*] Alius vertit *araneam*. Hebræi autem sic exponunt; *Licet hæc sint parva corpore, habent tamen eximiam quandam innatam prudentiam. Formicæ monent ad sedulitatem. Cuniculi exemplo docent veram quærendam securitatem, quæ in solo Deo est. Locustæ proponunt exemplum justitiæ : sunt enim sine Rege, & tamen ordinem tenent in volando; Homines autem etiam sub Magistratu in officio contineri nequeunt. Aranea ad laborem suo exemplo invitat.*

31. *Gallus succinctus*] Alius vertit, *Canis venaticus fortis in lumbis, & hircus*, &c. Putant autem per hæc animalia significari Principem. *Leo* non sævit nisi irritatus; sic Princeps non debet exercere arma vel iram nisi cùm sit opus. *Canis venaticus* insectatur feras, non hospites suos. Sin *gallum* legas, & ipse strenuè familiæ suæ præest. *Hircus* præcedit gregem tanquam custos; sic Princeps bonis legibus regere suos debet.

R. BAYNUS.

1,2,3. *Verba congregantis filii vomentis. Visio quam locutus est vir, Cum quo est Deus, & Qui Deo secum morante confortatus, ait, Stultissimus sum virorũ, & sapientia hominum non est mecum. Non didici sapientiam, & novi scientiam sanctorum.* Heb. *Verba Agur filii Jache prophetia: verbum viri ad Etheel, ad Etheel & Ucal. Cùm stultior sim quovis, & non sit intelligentia hominis mihi, neq; didici sapientiam, neque scientiam sanctorum novi*] *Verba Agur.* Quarta pars hujus Libri hinc habet initium : nam prima sectio ad 10 Caput extenditur, secunda ad 25, juxta ea quæ superiùs observavimus. Eorum quæ sequuntur hoc in loco veluti inscriptio & titulus, præmittuntur quædam, autoris nomen & illius cui facta sunt verba complectentia. Nomina propria Hebræorum ferè sunt significativa, quod in defensionem nostri Interpretis dici potest. Nam nomen *Agur* originem habet à verbo אגר quod *congregare* significat, & יקה aliquam similitudinem habet cum verbo קאה, quod est *vomuit*. Porrò לאיתיאל in voce & in literis affinitatem cum dictione composita לא אתי אל, *non mecum Deus*. Quamvis, inquam, ad hunc modum Interpretem nostrum tueri liceret, tamen si quis admittat contextum Hebræum, quem hodie habemus, multò rectiùs se habet versio secunda, quam interpretando sequemur, quod hactenus accuratè fecimus; Hebraicam veritatem semper ob oculos habentes, eorum Commentariis potissimùm adjuti, hos nostros qualescunque conscripsimus. *Verba Agur*] Aben Hezra putat Sapientem fuisse hoc nomine, cujus verba ad discipulos suos, nempe Etheel & Ucal, habita, Salomon suo adjunxit Opusculo. Alii, quos nostros secutos esse video, sentiunt Salomonem sic vocatum, nempe *Agur*, h. e. *collectio*, quòd in eo homine multiplex esset coacervata Sapientia. Mihi magis arridet prima opinio, propter ea quæ sequuntur : nam ut *Agur* dici possit Salomon, h. e. *congregatio, filius Jache*, sive *Vomentis*, quî dici possit non video : nam cùm nomen viri & nomen patris illius ponatur, Scripturam nobis hominem aliquem insinuare voluisse credendum est, ut omittam vehementer duram esse metaphoram, vocare Salomonem *filium Vomentis*. Sunt tamen ex Heb. quos secutus est Interpres, qui de Salomone interpretantur locum : q. d. *verba Salomonis qui congregavit sapientiam magnam, & evomuit*, inquit Levi Ben Gerson, *cogitationes malas*. Nos cum Hebræis locum interpretamur de propheta Agur filio Jache, cujus hæc sunt verba ad Etheel & Ucal, & sunt illius viri prophetia, qui quòd insignis esset, גבר, h. e. *vir*, à *fortitudine* dictus est, vel quòd illius sapientia confirmata *convaluit*, & tantò magis, quantò de se humiliùs sentiens locutus est, juxta id quod sequitur, ¶ *Stultior ego sum quàm quisquam*] Rogatus Agur à duobus seu sapientibus, seu discipulis illius, ut diceret aliquid, & doceret, respondet cum Socrate, *Hoc unum scio, quòd nihil scio. Sum stultior cæteris hominibus, & non est mihi intelligentia hominis*, h. e. sapientia quâ alii præditi sunt homines : mihi non est scientia in his rebus sublimibus, de quibus quæstio proponitur. *Non didici sapientiam*, supple humanam, vel terrenam, sed *scientiam sanctorum*, supple angelorum, *novi* : ut affirmativè legatur, juxta versionem Interpretis nostri. Vel ex priore particula in secundam quoque transferenda est negatio, cujusmodi modus loquendi frequens est in Scripturis, quod Lyranus negans, declarat se non fuisse versatum in Scripturis legendis in Hebræa lingua; id quod loco magis opportuno notavimus. Repetatur, inquam, negatio, & erit sensus, *Non didici sapientiam, neque scientiam sanctorum novi*, supple ex meipso; vel simpliciter non novi scientiam de his quæ sequuntur.

4. *Quis ascendit in cœlum & descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen ejus, & quod nomen filii ejus, si nosti?*] Huc spectant istæ quæstiones, ut ostendat hic Agur, sive Salomon, qui Sapientiam coacervavit, quantis tenebris ignorantiæ versetur genus humanum : ut ostendat non sine causa dixisse se carere sapientiâ, & scientiâ sanctorum, h. e. scientiâ quam habent *sancti angeli, qui semper vident faciem Patris*, Mat. 18. Magna est ignorantia, non solùm rerum cœlestium, sed etiam terrenarum & infirmarum, quod his verbis insinuat, *Quis ascendit aliquando in cœlum*] Ut quid illic agatur intelligeret, & deinde *descendit*, ut doceret mortales. Non cujusvis illud esse sentiunt Heb. neque nullius, sed rari cujusdam, ut putà Moysi, si illis velimus auscultare, qui in montem Sinai, ad præsentiam Dei, velut in cœlum, ascendit, & rursum ad populum reversus portans tabulas legis, velut ad terram descendit. Nos à Paulo edocti, de præstantiori intelligimus : *amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quantò ampliorem honorem habet domo qui fabricat illam, Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus, tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant : Christus verò tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos.* Heb. 3. *Ipse est qui ascendit, & descendit primùm in inferas partes terræ*, Ephes. 4. *Nam nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo,*

cœlo, filius hominis qui est in cœlo, Joan. 3. q.d. Iste Agur, sive Salomon, interrogatus à suis, ut aliquid de sua proferret sapientia, ignorantiam propriam professus, ad hunc nos mittit qui ascendit in cœlum, & descendit ad terram: hunc æquum est confiteri tanquam potentissimum & sapientissimum, vel potiùs solum inter homines potentem & sapientem, utputa qui mundum & elementa condidit & gubernat. Congregavit ventum rerum omnium maximè instabilem, & cujus impetum & cursum nullus Principum quantumvis potens, nullus Sapientum quamlibèt ingeniosus cohibere potest ullis machinis aut obstaculis. Est tamen aliquis qui pugillis suis & palmis collegit spiritum, & subtilissima quæque elementa, & quod non est minùs stupendum, colligavit aquas in nubibus, quæ extenduntur super capita nostra velut vestimentum, juxta illud, *Abyssus sicut vestimentum amictus ejus*, Psal. 103. ut de aquis in nubibus collectis fiat sermo, quæ illic videntur ligatæ. Quis ligavit aquas? posteaquam dixerat Deus, *Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum unum, & appareat arida*, illic consistunt ac si essent colligatæ, neque littora transilire audent, ut scriptum est, *Terminum posuisti quem non transgredientur, neque convertentur operire terram*, ibid. Et juxta hunc sensum bene sequitur, *Quis suscitavit*, vel, ut est in Hebræo, *quis statuit terminos terræ*, sive *limites?* quasi opus vehementer stupendum terram suos terminos & limites tueri contra tantas maris inundationes, quæ in sublime nonnunquam erectæ, subjectam terram operiri videntur. Est igitur magna & stupenda potentia, sapientia planè infinita illius qui sic stabilivit terminos terræ, ut immobiles consisterent. ¶ *Quod nomen ejus, & quod nomen filii ejus si nosti?*] q.d. Est aliquis qui hæc fecit, à quo sapientiam petere poteris, si cognoveris nomen ejus: q.d. nomen Dei non fuit omnibus indicatum, nec notum. *Ego Dominus qui apparui Abraham, Isaac & Jacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicavi eis*, Exod. 6. Multa nomina deorum, & multa numina finxerunt sibi olim infideles. Illud verò unum *nomen quod est super omne nomen* non cognoverunt. Per *nomen*, potentiam majestatémque intelligimus, & non solùm Patris, sed Filii quoque nomen scire & colere oportet: *Qui non honorificat Filium non honorificat Patrem*, Joan. 5. Locus est manifestissimus contra Judæos occæcatos, qui Filium Dei negant, de quo vaticinatus est hoc in loco Sapiens: nam ut rectè ratiocinatur Nicolaus de Lyra, si, ut aliquot ex Hebræis exponunt hunc locum, de Moyse intelligeretur, non tam prophetia quàm narratio sive historia esset. Vocat autem Scriptura Prophetiam, quæstiunculis quibusdam nos adducens in admirationem Patris & Filii, *in quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ* Dei *absconditi*: q.d. Qui hæc opera fecit quæ recensuimus, verè sapiens est, à quo tanquam à fonte omnis sapientia profluit; suam ignorantiam agnoscat homo, quod Agur facit. Sunt ex Hebræis qui sic intelligunt locum, quasi Agur interrogatus de creatione mundi, respondeat quæstiones tales superare sapientiam humanam, sive de cœlis, sive de elementis fiat sermo: & quasi respondisset ex adverso aliquis, asserens aliquando fuisse Sapientes qui potuerunt rationem reddere in hujusmodi difficultatibus, rogat vicissim Agur quod nomen illius, vel si mortuus est, quod nomen filii; q. d. superest ne aliquis illius familiæ? Non est absurdum si Prophetiam de Christo æterni Patris Filio hujusmodi narratione obumbrari fateamur.

5, 6. *Omnis sermo Dei ignitus, clipeus est sperantibus in se. Nè addas quicquam verbis illius, & arguaris, inveniarísque mendax*] Superiùs ostensum est Sapientiam Patris & Filii, sempiternam quoque ejus virtutem & Divinitatem ex operibus creationis sive à creatura mundi illucescere & ostendi hominibus. Cæterùm his duobus versiculis laudem Scripturarum Divinitus inspiratarũ complectitur Salomon, quibus ad amorem illius Sapientiæ accendamur, contemnentes mundanam, sive sapientiam, sive felicitatem: contra quam consolatione Scripturarum satis tuti erimus. Omnis sermo Dei consentit cum Davide; *Eloquia Domini casta, argentum igne examinatum*, Psal. 11. q. d. secundùm Hebræos, Vos me interrogatis quæstiones sublimes & difficiles de creatione mundi, de rebus cœlestibus & elementis mundi, in quibus curiosiùs versari ad Sapientem non spectat: sed quæ in Scripturis continentur sunt tenenda, nam in illis certum est non esse errorem. In his quæ traduntur à Philosophis Sapientibus hujus mundi non consistit salus hominis, sed in his quæ in verbis Dei sunt revelata hominibus. Sunt enim, non aliqua pars, sed omnia verba & eloquia Dei purgata, velut argentum purum ab omni scoria, sic verba Dei ab omni mendacio & errore. *Scutum est sperantibus in eo*, ad *Deum* refertur in Hebræo, non ad *eloquium*: q. d. Si quis per eloquia Dei veniat in notitiam Dei, quod faciliùs fiat quàm per creaturam mundi, & in Deum cognitum totam spem collocaverit, hic à Deo tuebitur ab erroribus in quos inciderunt Philosophi, qui per creaturam mundi in Dei cognitionem pervenerunt. Et proinde Dei eloquiis eum impendamus honorem, ut quemadmodum purgata sunt, ità à nobis non contaminentur, non adulterentur, quod olim fecerunt Judæi. *Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aquâ*, Esa. 1. Et quod hodie faciunt Hæretici, sua glossemata Scripturis addentes, puritatem illarum inficere conati sunt, non quod sancti Doctores fecerunt hactenus, videlicet, cum modestia & humilitate in obscuris locis & difficillimis sanum eruentes sensum, qui legi in cordibus fidelium scriptæ non esset contrarius, sed consentiens. Verùm ad institutam expositionem revertamur.

7, 8, 9. *Duo rogavi te, nè deneges mihi antequam moriar: Vanitatem & verba mendacii longè fac à me: mendicitatem & divitias nè dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria: Nè fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam, Quis est Dominus? aut egestate compulsus, furer & perjurem nomen Dei mei*] Magnam sapientiam ostendit hic, sive Agur, sive Salomon. Superiùs à quæstionibus docuit abstinendum sublimioribus de operibus Dei, quæ nè à sapientissimis quidem satis explicari possunt, juxta illud, *Quàm magnificata sunt opera tua, Domine? nimis profunda facta sunt cogitationes tuæ*, Psal. 91. sed studio Scripturarum potiùs vacandum, in quibus nullus est error, sed pura & simplex veritas, & ex quibus vitam rectè instituere cognoscere poterimus, tam in his quæ ad corpus, quàm in illis quæ ad animæ curam spectant: quæ sunt à Deo petenda, id quod Divina testantur eloquia; petenda, inquam, in hac vita: nam *venit nox quando nemo potest petere, neque operari*, Joan. 6. & instanter petenda, quod insinuat Scriptura dicendo, *Nè deneges mihi antequam moriar*] h.e. in præsenti vita. ¶ *Vanitatem & verba mendacii longè fac à me*] Hebræi nudè intelligunt; Quidam ex eis per *vanitatem* & *mendacium*, duplicem falsitatem, alteram in sermone quotidiano, alteram in perhibendo falso testimonio: alii שוה & כזב ad *vanitates* vitæ & *errores* intellectûs referunt: q. d. Longè fac à me, nè in vanitatibus hujus vitæ me oblectem, sed in rebus seriis & honestis vitam transigam. Porrò fac procul à me mendacium, nè in errores & malas incidam opiniones. Et quadrabit cum eo quod scriptum est, *Filii hominum usque quò gravi corde? ut quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* Psal. 4. Alii *vanitatem* & *mendacium* ad errores & deceptiones referunt: quasi peteret Sapiens, ut neque ipse erret, neque alios in errores & deceptiones mittat, nè sit ex numero eorum de quibus Paulus, *Mali autem homines & seductores proficient in pejus, errantes & in errorem mittentes*, 2 Tim. 3. Mihi placet, ut *vanitas* & *mendacium* ad integritatem fidei referantur, & *vanitas* contra idololatriam addatur, juxta illud, *Beatus vir cujus est nomen Domini spes ejus, & non respexit in vanitates & insanias falsas*, Psal. 39. *mendacium* verò contra falsa dogmata. ¶ *Paupertatem & divitias nè dederis mihi*] Sequitur in Hebræo, *Ciba me pane debito*, sive *ordinato*, h.e. necessario & sufficienti. Post petitionem de integra religione & fide incorrupta, sequitur petitio quæ ad mores & integritatem vitæ spectat, quæ ferè pendet ex affectu & animo,

animo, quem erga res terrenas & opes habemus: nam *radix omnium malorum est cupiditas habendi*, 1 Tim. 6. Si quis cum Petro dicere possit, *Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te.* Aliarum cupiditatum facilè domabit affectum. In contemptu divitiarum, qui difficillimus est, dicente Christo, *Facilius est camelum intrare per foramen acûs, quàm divitem intrare in regnum Dei*, Matth. 19. ventris concupiscentia, & ea quæ sub ventre est, faciliùs vincitur. In summa, vitæ integritas in contemptu opum maximè consistit. Petit igitur Sapiens, quod Paulus monet, *Nihil intulimus in hunc mundum*, haud dubium, quia *nec auferre quid possumus: habentes autem alimenta ex quibus tegamur, his contenti simus: Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem*, 1 Tim. 6. ¶ *Nè fortè satier & negem*] Ut est in Hebræo, h. e. *nè fortè ubi satiatus fuero negem, & dicam, Quis est Dominus? & nè fortè pauper fiam, & furer, sumámque nomen Dei* (supple *in vanum*.) Qui negant hæc esse Salomonis verba, sed alterius, nempe Agur, ex his verbis suam tueri possunt sententiam, cùm Salomon filius Regis, Rex ditissimus fuerit, nec paupertatem timuisse, nec magnas & ingentes divitias deprecasse putandus est; nisi fortassis dicamus Salomonem pro se non petiisse, sed alios modum postulandi docuisse, præsertim eos qui sub lege erant. Nam his qui sub Euangelio militant, & omnibus venditis ac distributis ad perfectionem, quam Christus docuit, aspirant; Monachis (inquam) religiosis, qui paupertatem vovent, videtur non quadrare ut petant, *Divitias & paupertatem nè dederis mihi:* qui paupertatem profitentur, quî possint deprecari paupertatem? ¶ *Nè fortè satiatus negem*] Quamvìs videatur referendum ad hoc quod proximè præcessit, nempe *divitias nè dederis mihi*; & eâdem ratione, *nè fortè furer*, referri videatur ad illud, *Paupertatem nè dederis mihi*; nam ut divites minùs ferè sunt religiosi, & Deum sæpenumero negligunt, ità pauperes ubi per egestatem furati sunt, pejerant nomen Dei, potiùs quàm juxta legem Mosaicam vendantur cùm solvendo non fuerint: Quamvìs, inquam, his duabus clausulis, videatur Sapiens reddere rationem petitionis suæ, tamen plenior erit sensus, si intelligamus hunc versiculum, *Nè fortè*, ad utramque petitionem referri, ad hunc modum, Longè fac à me vanitatem, & nè dederis mihi divitias, nè fortè satiatus negem & dicam, Quis est Dominus? ut de Pharaone legitur. Longè fac à me verbum mendacii, & nè dederis mihi paupertatem, nè fortè ad inopiam redactus furer, & sumam nomen Dei in vanum. Et nisi ad hunc modum referantur singula singulis, videbitur absurdum, ut dicat quis, divitias solùm adigere aliquem ad oblivionem, vel negationem & contemptum Dei. Non enim divitiæ quas Abrahã possedit, & quas Dominus Salomoni dedit, ultra reliqua bona quæ postulabat, ad Deum negandum pios homines induxerunt: sed si ad vanitatem, h.e. ad impiam, vel neglectam religionem, accedant divitiæ, cum saturitate & otio, quæ in impiis hominibus sunt ferè comites divitiarum, nonnunquam evenit quod sequitur, *Et negem, & Dicam, Quis est dominus? Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*, h.e. idololatriam committere, Exod. 32. Sed populus qui priùs dixerat, *Fac nobis deos qui nos præcedant: huic Moysi nescimus quid accidit*, neque in Deum illius volumus ampliùs credere. Pari ratione non paupertas ad furtum & perjurium quemquam adigit, si ab eo longè fuerit verbum mendacii: verùm qui mentiri gaudet, & opiniones hominum fallere, paupertate invalescente suffurari aliena, & perjurio sese tueri non morabitur. Sunt ex Hebræis qui in divitiis & paupertate, sapientiæ excessum & defectum intelligant, non quòd veræ sapientiæ ullus possit esse excessus, sed sunt qui supercilium sapientiæ sibi arrogant, *Qui volunt plus sapere quàm oportet sapere*, Rom. 12. Hi, quia ex Deo sapientiam non petunt, neq; habent, suâ opinione saturati negant & dicunt, Quis est Deus? ut qui à vera sapientia Dei audire noluerunt, *Ego & pater unum sumus.* Sed hic sensus ut allegoricus esse possit, ità coactior est quàm ut historicus & literalis sit.

10. *Nè accuses servum ad dominum suum, nè fortè maledicat tibi & corruas*, vel, *delinquas*] Non accusabis, inquit Nicolaus de Lyra, sine gravi causa. Sed cùm lex jubeat aberrantem bovem vel ovem reducendos, Deut. 22. quantò magis servum fratri deberes reducere? Quis enim hæc sibi fieri nolit? Vitia servorum quis nolit cognoscere suorum? Ad utriusque commodum spectat, si quid delinquat servus, ut dominus intelligat. Et proinde non de quocunque servo intelligunt Heb. sed duntaxat de servis Gentilium, qui ad filios Israel confugerant, quò proselyti fierent, ut scriptum est, *Non trades servum domino suo qui ad te confugerit: habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in una urbium tuarum quiescet: non contristes eum*, Deut. 23. In Heb. תלשן, verbum à *lingua* deductum, *detrahere*, *accusare*, vel denique *durius aliquid loqui* significat. ¶ *Nè maledicat tibi, & delinquas*] Reddit duas causas, quibus deterreat ab hoc crimine, nempe nè maledicat, malè precetur: q. d. non minùs timenda est maledictio pauperis & impotentis, quàm vires & opes divitum; habent enim Deum ultorem impotentes, viduæ & orphani, & alii qui humanâ destituuntur ope, præsertim si ad Deum confugiant, quemadmodum hîc servus de quo fit sermo, ut qui relictâ superstitione vanâ & idololatriâ, ad cultum unius & veri Numinis confugit, hos afflictos Deus exaudit: hujusmodi non poteris nocere sine tuo malo, neque, quod gravius est, sine peccato in Deum.

11,—15. *Generatio quæ patri suo maledicit, & quæ matri suæ non benedicit. Generatio quæ sibi munda videtur, & tamen non est lota à sordibus suis. Generatio cujus excelsi sunt oculi, & palpebræ ejus in alta surrectæ. Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molaribus suis, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Sanguisugæ sunt duæ filiæ dicentes, Affer, affer. Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit Sufficit*, Heb. *Quatuor non dixerunt, Sufficit*] Quatuor generationes malæ quatuor pejores procreant filios. דור *ætatem* magìs significat Heb. quàm *generationem*, nè quis familiam aut gentem aliquam unam quærat. Sic enim Beda hunc locum explicavit, ut *ætates* diversas significatas intelligamus, potiùs quàm *progenies* diversas, aut *nationes*. Utcunque, hujusmodi detestatur crimina, quibus in singulis mundi ætatibus maximè infestantur homines, & quæ Dei sermonibus, qui purgati sunt velut argentum, maximè adversantur. Quatuor *generationes*, inquam, designantur, quæ Divinæ Sapientiæ maximè repugnant, & quas videt Sapiens Ecclesiæ Christi hostes futuros acerrimos. Et in primis legi Divinæ adversatur qui *patri maledicit & matri*, qui ante omnes homines & proximo post Deum loco honorari debent. Nam statim post præcepta primæ Tabulæ, quæ ad Dei honorem attinent, subjicitur, *Honora patrem tuum & matrem, ut sis longævus super terram*. Exo. 20. *Primum præceptum in promissione*, ut inquit Paulus, Eph. 6. promissionem longæ vitæ huic præcepto adjunxit. Tantò igitur pejores sunt, qui nec præmio temporali & præsenti, nec futuro, ad præcepti observationem non solùm non provocantur, sed patrem irridentes & matrem, omnem legem naturalem & Divinam, imò Deum in parentibus contemnunt. Nam qui præcepit terrenum & mortalem honorandum patrem, quantò magìs cœlestem & æternum oportet honorare? Hæc, secundùm Bedam, Generatio est infidelium, qui Deum omnium patrem per multa secula contempserunt, neque fidelium congregationi ullum tribuerunt honorem. *Generatio* secunda est eorum qui *mundi sibi videntur*, cujusmodi verè, ut olim fuerunt, ità sunt & hodie Judæorum turbæ justificantes semetipsos, juxta illud: *Vos estis qui justificatis vos coram hominibus*, Luc. 16. Deus autem novit corda, quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. ¶ *Et à sordibus suis non est lota*] Heb. exponunt, qui nequeunt lavare sordes corporis, quantò minùs possint gloriari se esse mundos in corde? Nos juxta priorem intelligentiam de Judæis intelligimus, qui recusantes Christi Baptismum, quo solo lavantur & corporis & animæ sordes, frustrà de exteriore gloriantur munditia, *solummodo in cibis & potibus, & variis baptismatibus & justitiis*

justitiis carnis, Heb. 9. ¶ *Generatio cujus excelsi sunt oculi*] In *oculorum elevatione superbiam* & *arrogantiam* intelligunt omnes, quam potissimùm hæreticis meritò adscribit Beda, qui contra Catholicam nunquam pugnarent Ecclesiam, si de se sentirent humiliter. Quàm intolerabilis est arrogantia ab Ecclesia dissentire, Sponsam Christi damnare, quam à Christo instructam, & Spiritu Dei constat illuminatam esse! ¶ *Generatio quæ pro dentibus gladios habet*] Quartus Ecclesiæ & cœlestis Sapientiæ hostis describitur, sub metaphora *rapiendi* & *devorandi*, cujus dentes acuti ut ensis principum, & eorum qui in potestate constituti sunt. Designatur inexplebilis avaritia, sive Ecclesiasticorum Antistitum, sive mundanorum Principum, de quorum edacitate & insatiabili habendi cupiditate, tanquam gregis ruinâ, conqueritur Ezechiel, *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos: nónne greges à pastoribus pascuntur? Lac comedebatis & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis*, Ezec. 24. Huc spectant Sapientis verba de dentibus & gladiis, de devorando paupere à terra & inope ab hominibus. Hæ duæ posteriores generationes, nempe Hæreticorum & crudelium Pastorum, qui quoties non pascunt occidunt, & superborum ac eorum qui se extollunt adversùs scientiam Dei, 2 Cor. 10. hæ duæ, inquam, posterioribus Ecclesiæ temporibus vehementer fuerunt infestæ, Judæi verò & gentiles nascenti insidiabantur Ecclesiæ, & veram Sapientiam per Euangelium publicandam conati sunt exstinguere. Ex his generationibus tanquam ex stipitibus, filiæ quatuor exortæ, mundum stultitiâ repleverunt, aut improbitate potiùs, ut jam tandem crescente iniquitate, refrigescat charitas: sed cujusmodi sint hæ filiæ à Sapientia immunes, ob impiam stultitiam insatiabiles audiamus. ¶ *Sanguisugæ duæ filiæ*] h.e. Ex prioribus generationibus natæ sunt duæ filiæ, quæ sunt velut sanguisugæ, quæ alio nomine vocantur hirudines ab hærendo: unde extat carmen Horatii,

Non missura cutem nisi plena cruoris hirudo.

Tales sunt duæ filiæ, de quibus postea dicturi sumus, illud repetentes *da, da*. ¶ *Tertia non saturabitur, quarta non dicet, Satis est*] Ad omnes quatuor refertur. Nam in plurali loquitur, *quatuor non dicent, sufficit*: h.e. nulla ex quatuor dicet, Sufficit. Quod obscurè & veluti per ænigma dictum, paulò apertiùs explicat.

16. *Infernus, & os vulvæ, & terra quæ non saturatur aquâ, ignis verò nunquam dicit, Sufficit.* Heb. *Nod est substantia* (supple) *sufficiens*] Dubium non est quin metaphoricè loquatur Sapiens, majus & sublimius aliquid insinuans, quàm elementorum & rerum naturalium conditiones. Quis enim ignorat *infernum* sive *sepulcrum*, ut exponunt Hebræi, non posse saturari? nam subinde consumuntur corpora, præsertim si antiquorum more & Italorum sepulcra intelligamus, immensas fossas singulis familiis deputatas, quæ cùm post multa secula nondum sint impletæ, meritò insatiabiles esse dicantur. ¶ *Os vulvæ*] Heb. *clausio uteri*, sive *angustia* & *orificium vulvæ*, sterilem significat mulierem, quæ prolis magis est avida cæteris: & tamen quia nunquam concipit semen, concupiscere nunquam desinit, & eâ ratione insatiabilis *clausus* dicitur *uterus*. Porrò terram subinde solis ardoribus reddi siticulosam, & pluvias libenter imbibere quis ignorat? quis ignorat ignem omnia rapere & consumere, nullam esse silvam aut materiam usqueadeo immensam, quam immissus ignis non statim consumat atque devoret, neque unquam virium sentit lassitudinem, neque quòd ingentem devoraverit substantiam, minùs erit idoneus ad aliam quamlibet magnam, eâdem facilitate consumendam. Cùm hujusmodi sit, inquam, elementorum, & rerum naturalium, naturale desiderium & appetitus, res omnibus hominibus notissima, dubium esse non potest, quin Sapiens occultiorem aliquam Sapientiam doceat. Et quamvis, ut diximus, ex malis generationibus malas filias natas possimus intelligere, h. e. concupiscentias enormes & effrænes, quæ nunquam explentur, nunquam quiescunt, sed quò plùs *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum* vel *vitæ superbiæ* fræna laxaveris, eò plùs concupisces, eò plùs rebelles tibi sen-ies carnem, mundum & communem humani generis hostem diabolum, quem per *infernum* intelligit Beda; nos malimus duplici metaphorâ concupiscentiam carnis indicatam intelligere, nempe *inferno* sive *sepulcro*, & *obstructione* sive *orificio vulvæ*, propter hoc quod scriptum est, *Fovea profunda os alienæ*, Prov. 22. Concupiscentia carnis verè sepulcrum est, quæ complexu muliebri maximè viget & accenditur: non solùm animo mortuos, sed etiam intellectu & sensu communi ferè stupidos reddit: ut omittam idcirco sepulcro comparatam carnis libidinem, quòd ut ab illo nemo revertitur, ità neque ab his facilè resipiscunt homines, sed qui in sordibus est sordescit adhuc, juxta illud, *Inclinata est ad mortem domus ejus & ad inferos semita ejus, omnes qui ingrediuntur ad eam, non revertentur*, Prov. 2. Quod sequitur, *Terra non satiabitur aquâ*] Ad concupiscentiam oculorum non absurdè refertur, ut in *terra* hominem intelligamus; *Terra, terra, audi verbum Domini*: in *aqua* mundanarum rerum fluxum & inconstantiam, quibus terreni homines saturari non possunt: in *igne* denique, qui devoratis & conculcatis omnibus sursum evolat, & reliqua elementa transcendit, superbiam vitæ licet intelligere, quæ reliquos contemnens & veluti è sublimi despiciens nunquam satis altè in honoribus & mundi pompis evolasse se putat. Quamvis, inquam, ad hunc modum metaphoricè possimus exponere hunc versiculum meliùs quàm Hebræorum Rabbini, quorum aliqui quatuor elementorum conditionem descriptam esse volunt hoc in loco, alii mutuam eorundem generationem & corruptionem, ut Physici sentiunt; tamen optimè (meâ quidem sententiâ) per has quatuor filias insatiabiles, supplicia prioribus generationibus destinata intelligimus: ut sub metaphoris sensum suum historicum habeat versiculus, eâ ratione ut singula singulis respondeant, nempe primæ generationi, quæ patri maledicit, *Infernus* sive *sepulcrum* manet, h. e. brevis vita, nam qui negligit eos per quos vitam accepit, vitâ indignus meritò habetur, & hunc sepulcrum exspectat, omnium hujusmodi admodum capax. Generationi Judæorum & Pharisæorum, quæ sibi munda videtur, minatur Sapiens *sterilitatem*; nam qui renasci in Christo nolunt, neq; à sordibus purgari lavacro Baptismatis, tantâ fœcunditate parere Deus non permittit: exiguus enim Judæorum numerus in mundo restat, si vel cum reliquis gentibus, vel cum prioribus illorum generationibus comparentur. Tertio in loco generationi quæ in altum sublevat oculos, *terram sitientem* & *aquam desiderantem* minatur, h. e. annonæ caritatem. Sterilitate terræ & penuriâ rerum puniendi sunt, qui contra Deum superbiunt, ità enim fiet, ut ad se reversi, bonitatem Dei agnoscant, humanam imbecillitatem fateantur, & humilitatem discant. Quartæ denique generationi quæ pauperes devorat, à terra non minùs crudeliter quàm si ensibus secarentur, crudelissimum *ignis* paratur supplicium, ignis, inquam, de cœlo descendens. Juxta illud quod sub Elia propheta gestum legimus, 4 Reg. 1. & juxta illud Esa. 9. *In ira Domini exercituum turbata est terra, & erit populus quasi esca ignis.*

17. *Oculum qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ: suffodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ*] Pro *partu matris*, Heb. est *obedientia matris*, vel *qui despicit societatem matris*: alii *doctrinam* reddunt. Subsannare patrem, & matrem floccifacere, est eorum disciplinam & castigationem rejicere, ac contemnere. Ex quatuor generationibus omnium pessima fuit illa quæ patri maledicit, cui non solùm pro supplicio manet *infernus*, sive *sepulcrum*, vel potiùs utrumque, nempe brevitas vitæ, & cruciatus in vita futura; sed etiam præsentis temporis nonnunquam supplicium ignominiosum, cujusmodi solet esse perditissimorum hominum, quorum corpora sub dio suspensa sepulturæ non traduntur, sed avibus cœli devoranda pendent. Subsannare patrem, & contemnere præceptum matris, extremæ dementiæ signum est, & crudelitatis argumentum. His igitur non solùm intempestiva mors eveniet, sed honore quoque sepulturæ, quem filii parentibus exhibere solent, carebunt, quod sequitur; ¶ *Suffodiant eum corvi torrentis, & comedant*

comedant eum filii aquilæ] Non quòd juxta historiam hæc semper fiant, sed quòd contemptus patris & matris non minùs supplicium mereatur. Voluit ostendere Sapiens quàm ingens sit crimen vel levissimè paternam pietatem lædere. Per oculum qui facillimè nutat & renuit, displicet & placat, ad iram provocat & misericordiam implorat, graviores offensas intelligimus. Si *vultu læditur* paterna *pietas*, inquam, quantò magìs manifestâ subsannatione, quæ & contemptum & derisionem indicat? *Corvi* facta est mentio & *Aquilæ*, non solùm quia hæ aves cadaveribus gaudent, & oculis animalium moribundorum insidiantur, sed quòd in uno crudelitas, in altero pietas erga pullos observatur. Corvus quamvìs satur, oculos tamen hujus effodiet, & quamvìs neque ipse comedat neque pullis deferat, nihilominus in hunc crudelitatem suam exercebit. *Comedent eum filii aquilæ*] Aquila enim filiorum valde perhibetur amans. Si non sit à corvo comestus qui citiùs advolat, à filiis aquilarum comedetur: q.d. nullo modo supplicium evadet oculus ille patrem subsannans. Juvenibus saluberrima datur doctrina, ut studeant omni honore parentes prosequi, ut vel levissimam parentũ offensam non minùs quàm crudelissimam mortem exhorreant, scientes pœnas daturos inobedientes filios, vel in hac vita extremas & oculorum effossioni conferendas, vel in futuro non à volucribus cœli, sed à spiritibus malignis, illis multò magìs rapacibus, *in tenebris exterioribus, ubi erit fletus & stridor dentium*, Luc. 13.

18, 19, 20. *Tria sunt difficilia mihi & quartum penitus ignoro. Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, & viam viri in adolescentia. Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit & tergens os suum dicit, Non sum operata malum*] *Tria* hæc, h.e. has tres vias, admodum fuisse mirabiles, sed tamen *quartam*, narrationis ordine, penitus esse incomprehensibilem, ut quam Sapientiâ meâ non novi. *Via* דרך, pro *ratione* & *modo* in Scripturis frequenter accipitur. Sequitur, *Sic est via mulieris adulteræ*, h.e. occultissima. Sæpenumero est mos mulieris adulteræ viam suam omnino occultare, nullum illius vestigium remanere velle, non magìs quàm si quis comederit, & os diligenter extersérit, facilè nemo internoscere potest fueritne jejunus an non. Sic, inquam, mulier adultera scelus suum cognosci nullo modo permittit, omnibus sese modis excusare studet, & crimen occultare: ut similitudo duntaxat ad ignorantiam rei spectet, & secretum. Quanquam & hunc versiculum juxta parabolicum sensum, vel de Judæorum, vel de Hæreticorum & Ecclesiæ malignantium intelligi debet, quæ tametsi fornicata fuerit cum amatoribus multis, tamen non vult crimen fateri, nec ad pœnitentiam converti, sed exterius os tersum jactans & mundum, suis in oculis sibi placet, satis habens exteriorem munditiam ostentare, cùm intus omnia plena sunt immunditiâ & iniquitate. Synagoga ubi victimas comederit & libamina sacrificiorum, & Legis lectionem ac Prophetarum audiverit, veluti os suum mundaverit, Quid feci, inquit, nihil mali operata sum. Sed audiat quid illi impingat Jeremias; *Populus meus mutavit gloriam suam in idolum: obstupescite cœli super hoc, & portæ ejus dissolvamini vehementer, dicit Dominus*, Jerem. 2. ut jam hæc mulier adultera, quæ post tot adulteria dicit, *Non sum polluta, absque peccato & innocens sum ego*, inter reliqua naturæ miracula non immeritò connumerari possit. Sequitur,

21, 22, 23. *Per tria movetur terra, & quartum non potest sustinere. Heb. Propter tria contremuit terra, & propter quatuor non potuit sustinere: Per servum, cùm regnaverit; per stultum, cùm saturatus fuerit cibo: Per odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta: et per ancillam, cùm fuerit heres dominæ suæ*] Cùm mundus hic inferior ex quatuor constet elementis, tribus videlicet manifestissimè distinctis, terrâ, aquâ, & aere, quartum omnium oculos fugit, & magìs ratione quàm sensu in supremo loco collocatur. Ad hunc elementorum numerum seu ternarium, seu quaternarium, libenter alludit Sapiens, & philosophatur hoc in loco de rebus gravioribus sub parabola rerum seu naturalium, seu eorum quæ geruntur ab hominibus. In Hebræo non *per tria*, sed *propter tria*, & verbum רגז non solùm *tremere* significat, sed etiam *irâ* vel *pavore commoveri*; quæ significatio huic loco meliùs quadrat: & *terra* ponitur pro *populo terræ*, quem Dominus his malis sæpenumero castigat, nempe servilis hominis imperio: *facit* enim *Dominus regnare hominem hypocritam propter peccata populi*, Job. 34. Cùm regnaverit is qui servit vitiis & cupiditatibus carnis & mundi, vehementer affligitur & commovetur terra illa & provincia: nam quæ libertas, quis honor, quæ victoria aut triumphus devictis hostibus erit in populo, super quem servus regnat, & à carne, mundo, diabolo tenetur captivus? Commovetur porrò vehementer terra corporis nostri, cùm carnalis affectus & terrenus regnat in nobis, subjugatâ ratione, quæ tanquam imperatrix in consiliis capiendis, imperium deberet obtinere. Et juxta hunc tropum licet & reliqua tria interpretari. Non solùm *stultus saturatus pane*, h.e. hujus vitæ deliciis, cui prospera arridet fortuna, & ad regni fastigium evectus fuerit, supple, per insolentiam plurima committit, turbam commovet, & ad iram pertrahit nonnunquam: sed etiam bruta & stolida hominis affectio, si absque fræno vitæ voluptatibus indulgeat, terram concutit, & facit contremiscere solidissimam animæ portionem. Et per *Odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta*] intelligitur mulier, quæ plurimos habuerit inimicos, nolentes eam ad talem pervenire honorem, neque in matrimonium à Rege assumptam iri: hæc mulier tandem ducta in uxorem à Rege, (nam in omnibus his quatuor regnum vel summam autoritatem intelligimus) hæc, inquam, ex odiosa, Regis charissima sponsa facta, aliquando crudele exercens odium, terram contremiscere faciet, & magnum in populo tumultum excitabit. Sic Hebræi aliquot. Mihi magìs placet *odiosam mulierem* intelligere, juxta illum locum Legis, *Si habuerit homo uxores duas, unam dilectam, & alteram odiosam*, Deut. 21. *Cùm fuerit assumpta in matrimonium*, תבעל verti potest, *cùm fuerit copulata viro*, vel *in honore conjugali prælata*, aut *dominata fuerit in familia*, supple, in qua priùs fuerat contempta, à marito habita odio: insolescere solent hujusmodi mulierculæ, præsertim contra rivales, quæ priores partes habuerant: res erit tantæ absurditatis, tantæ commotionis in familia ut terra commoveri videatur, omnium rerum stabilissima. ¶ *Et per ancillam, cùm fuerit heres dominæ suæ*] Et supple, *dominium habuerit in eam*, juxta Aben Hezra, illius insolentiam terra non sustinet: q.d. nihil magìs intolerabile quàm ancillarum fastus & arrogantia, si dominabus honore præferantur & autoritate. Ut mundus quatuor elementis ritè dispositis constat, & contrarietate qualitatum temperatus debitam dispositionem servat; sic temperaturâ quadam & harmoniâ inter varios hominum status & conditiones dispensatio rerum humanarum constare debet. Sunt enim quibus subesse melius est quàm dominari: idque in utroque sexu. In quibus si inversus fuerit ordo, ut servus dominantis honorem obtineat, stultus sapientum gradum fuerit adeptus, & copiam rerum habeat, quarum usum ignorat, nam rebus omnibus affluere sapientibus convenit, non stultis. Porrò si contempta mulier & neglecta subitò ad magnos provehatur honores in nobili collocata conjugio, aut ancilla supra heram dignitate sublevetur, natura rerum videtur inversa, ac si terra tremeret, cæteris elementis quiescentibus, cùm terræ maximè proprium sit quiescere, commotis & fluctuantibus aliis. Haud aliter, inquam, inter homines subjici debent servilis ingenii homines, & stulti fame nonnunquam sapere coguntur. In muliebri sexu quoque sunt plurimæ omni honore indignæ, quæ cùm, ut diximus, honestissimis & piis matronis se prælatas vident, non minor nascitur inter mortales rerum & morum confusio, quàm si terra suo commota loco, quasi pondere gravata sustinere non possit. Ad hunc modum metaphoricè, vel tropicôs, (ut superiùs insinuavimus) locum exponere licet. Quòd si per *servum regnantem*; &

stultum repletum panibus, populum Judaicum intelligimus, qui abjecto Domino, ut est in historia Samuelis, Regi maluerunt inservire, & qui usqueadeo stultus fuerit ut ad servitutem Ægyptiacam reverti maluerit, memor ollarum carnium, quàm per desertum ad Terram Promissionis ascendere; hoc populo servili regnante, & fideles Christi Apostolos in subjectionem retinere conante, contremuit terra, ut in Actis Apostolorum legitur, *Et cùm orassent, motus est locus in quo erant congregati*, Act. 4. ad designandam futuram rerum mutationem, neque amplius servilem & stultum populum debere obtinere imperium, juxta illud, *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?* Psal. 2. Eodem spectant Allegoriæ de duabus mulieribus, quarum altera Synagogam Judæorum exosam videlicet, ubi in matrimonium & ad sponsi amplexus assumpta est, ut in Jeremia legitur, *Recordatus sum tui, miserans adolescentiam & charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto*, Jer. 2. repræsentare potest; altera verò Hæreticorum secta, quæ cùm Ecclesiæ Catholicæ deposito errore ancillari debet, heram legitimam & Christi sponsam sibi subjectam fore petit, & obedientiam ac honorem, quem Ecclesiæ veluti matri & Dominæ debent omnes provinciæ Christianorum, sibi vendicare cupit, & hereditario jure possidere.

24, —— 28. *Quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus: Formica populus infirmus, qui præparat in messe cibum suum: Lepusculus plebs invalida, qui collocat in petra cubile suum: Regem locusta non habet, & egreditur universa per turmas suas: Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis*] Ex his quatuor speciebus animalium minimorum, hominibus exempla Sapientiæ sumenda proponit. ¶ *Sunt enim sapientiora sapientibus*] h. e. Ex seipsis videntur plus sapere quàm hi qui nomen Sapientis profitentur: vel, plus sapere naturæ instinctu quàm hi qui sapientiam didicerunt. *Sapientiora sapientibus*, h. e. hominibus qui veræ Sapientiæ sunt capaces. Est quidem in his animalibus mira sapientia: vel potiùs diversæ sapientiæ partes, ex quibus in unum collectis, vel totius reipublicæ, vel cujusque hominis consummata fiat sapientia. Cujus prima pars est horum quæ necessaria sunt ad vitam seu corporis seu animi, in primis curam habere. Id quod nullum animal facit, neque tempestiviùs, neque sagaciùs, quàm formica, in æstate videlicet recondens quæ comedat hyeme: qua de re superiùs tractavimus, cap. 6. ubi ad hoc animalis genus, tanquam maximè sedulum & laboriosissimum, otiosos homines destinavit Salomon, hoc in loco adjiciens, ¶ *Formica populus non fortis*] q. d. In hac parte prudentiæ, quâ ad vitam necessaria procurantur, nemo sese excusare potest, quasi corpore imbecilli & minùs robusto; nemo enim formicâ minores habet vires, sed omnia vincit labor improbus, & in tempore susceptus: & ut æstas tempus est opportunum parandis his quæ victui sunt necessaria, sic præsens vita futuræ imaginem gerit, quod ad laborandum & recondendum spectat, juxta illud, *Venit nox quando nemo potest operari*, Joan. 2. In die igitur hujus vitæ oportet *operari cibum qui non perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis*, Joan. 6. Hæc prima pars est Sapientiæ, ea videlicet sedulò colligere, mentis magis industriâ quàm viribus corporis, quæ ad vitam animæ spectant. Post victum, mansionis commodæ & tranquillæ habetur ratio. Cujus rei exemplum haberi vult Sapiens ab invalido & timido genere animalium *lepusculo*, seu, ut alii vertunt, *cuniculo*, qui suis viribus diffisus, loco munito & inaccesso domum collocare solet, nempe in petra, aut monte saxoso. Exemplum non tam pro domibus lutosis construendis, aut urbibus & propugnaculis mœnibus super rupem muniendis, quàm pro futura domo; de qua Paulus, *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis*, 2 Cor. 5. Hanc *leporis* sive *cuniculi* sapientiam, qui non sibi fidit ipsi, ut diximus, neque suis viribus, sed petræ, imitandam docet Evangelium (inquiens) *Omnis qui audit verba mea hæc, & ea facit, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam super petram*, Mat. 7. super quam Christus suam fundavit Ecclesiam. Annonâ proinde collectâ, domo supra petram sapienter constructâ, danda est opera ut in pace & amicitia vivamus cum hominibus, vivamus amoris & charitatis vinculo colligati, & naturæ legibus magis quàm Principum: quod locustæ faciunt, animal exiguum, & ad sapientiam minimè natum, tamen hoc habent naturæ instinctu, quòd simul de agro in agrum egrediantur per infinitas turbas unanimes, ac si unum ducem sequerentur, neque minùs proficiscendi tempus, incedendi ordinem, quiescendi stationes, aut castra movendi opportunitatem servare videntur, quàm si ducem signo dato sequerentur; Egregium profectò exemplum, & plurimam hominibus sapientiam ostentans, Absque concordia & unanimitate nihil posse fieri, nullam consistere rempublicam, nullam coalescere turbam. *Concordiâ parvæ res crescunt.* Separatæ & dispersæ locustæ sine negotio interficiuntur; counitæ verò nullis viribus, nullo ingenio aut arte, interfici possunt, latissimos agros tegunt, & tantâ provenient unitâ multitudine, ut nemo conetur illas aggredi aut expellere: id quod cùm in omni hominum societate debeat fieri, tum inter eos qui Divinam agnoscunt & sequuntur sapientiam. Illorum, inquam, maximè est locustarum sequi exemplum & *turmatim*, sive *per turmas*, egredi, ut vertit Interpres, vel, ut alii, *adunatim*. Utrumque ad victoriam spectat, & belli speciem repræsentat, quod adversùm nos omnes intentatur, *non solùm à carne & sanguine, sed à principibus & potestatibus mundi & tenebrarum rectoribus*, Ephes. 6. quibus locum non dabimus, si *sol non occidat super iracundiam* nostram. Quod sequitur, ¶ *Stellio manibus nititur*] Variè ab Interpretibus redditur vox Hebræa שממית, quæ similitudinem aliquam habet cum voce Latina *simia*. Atqui ità vertitur constanter ab aliquibus, præsertim cùm in Hebræo non, *innititur*, ponatur, sed *tenet*, *apprehendit manibus*: quam vim simia inter animalia maximè videtur obtinere, quæ etiam in palatiis regum in pretio haberi solet. Sunt qui *araneam* vertant, quæ manibus filum ducere videtur. Haud ità multùm refert, nam satis intelligimus parvum esse animal, quod in palatiis versetur principum. *Stellio* & *aranea* versant quidem, sed frequentiùs in ædibus pauperum: verùm *simia* ob ingenii sui dexteritatem, & humanæ prudentiæ nonnihil simile vestigium, in principum aulis habetur in deliciis, cum aulicis veluti unus è numero versans, & lautè vivens. Ex quo Sapientiæ exemplum capere licet, & *manibus inniti*, vel *tenere*, quò queas in palatium regis penetrare. In *apprehensione manuum*, bonorum operum exercitationem intelligimus, quibus digni habebimur æterni Regis palatio, posteaquam unanimes hic *in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei, columna & firmamentum veritatis*, versati fuerimus: melius enim est ut priores Sapientiæ partes, nempe de victu comparando, collocanda domuncula, de communicanda societate adversùs hostes in prælio, intelligantur in præsenti rerum statu, & Ecclesiastica dispensatione: verùm postremum illud, *in palatio Regis mansionem obtinere*, ad cœleste præmium, piis operibus obtinendum referamus, juxta illud, *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est*, Matth. 25.

29, 30, 31. *Tria sunt qui bene gradiuntur, & quartum quod incedit feliciter. Leo fortissimus bestiarum ad nullius pavebit occursum: Gallus succinctus lumbos suos, & Aries, nec est rex qui resistat ei*] Lyranus secutus R. Salomonem, hunc locum de quatuor bestiis exponit de quatuor regnis, in Daniele per quatuor feras figuratis, sed quàm rectè viderit ipse; nam eâ ratione & interpretatione videretur Danielem non verè prophetasse, sed ex Salomone versionem suam accepisse. Numero partim ternario partim quaternario delectatus Sapiens, & rerum naturas rimando, rara quædam sapientum secreta tradere videtur: quæ cùm ad nullam certam Sapientiæ speciem,

aut

aut normam referantur, nec autoritate Scripturarum explicantur, erit integrum unicuique pro suo talento, quod accepit à Domino, in hujusmodi philosophari, & re verâ, hoc in loco, tantò majore cum difficultate, quantò minùs naturam bestiarum habeamus exploratam, quas exempli causâ proposuit nobis Sapiens. זרזיר enim, quam vocem *gallum accinctum lumbos* reddit Interpres, non *gallum*, sed aliud animal significare testatur cum Hebræis Lyranus. Aben Hezra vel *aquilam*, vel *apem* putat esse. Alii *canem venaticum*, vel potiùs *pardum* interpretantur. Vocis origo est verbum זרה, quod *cingere* significat: & additur dictio, quæ *lumbos* sive *renes* significat: & quia canis venaticus vel leporarius eam speciem repræsentat, & sit velocissimi cursûs, lubentissimè subscribam illis qui *canem* interpretantur *venaticum:* utcunque, tria animalia velocissimi & optimi cursûs intelligimus, nempe *leonem* robustiorem cæteris animalibus, qui nullius timet aspectum; secundum, *lumbos succinctũ*, quodcunque sit; tertium, *aries* sive *hircus*; quartũ, *Rex* אלקום, h. e. *rex cui non resistitur.* Sic enim interpretatur Aben Hezra hunc locum, non ut quidam ex nostris quasi אלקום esset proprium nomen, sed duas vult esse voces, nempe *non stare*, q. d. non est homo qui stet in bello cum eo. Feliciter incedunt hæc: & vel diversa in Ecclesia designantur officia, & diversæ functiones, quemadmodum Beda doctissimè interpretatur; vel quatuor principales virtutes, quibus veluti quatuor rotis optimè incedunt & progrediuntur piorum hominum vitæ & cursus ad felicitatem properantes æternam. In *leone* fortitudinem quis dubitat indicatam? quæ omnia hujus mundi, seu prospera seu adversa, facilè contemnit, nihil timens, neque ab instituto cursu deflectens quicquid evenerit: ut est hæc mortalis vita pluribus incommodis obnoxia. *Accinctum lumbos*, quodcunque sit animal, continentiam significat, quâ carnales restringimus affectiones, tantò magis idonei & habiles ad cœlestem cursum quantò minùs carnis illecebris laxamus fræna. In *ariete* verò seu *hirco*, qui dux gregis est, & reliquum vulgus videtur quodammodo gubernare, non absurdè prudentiam possumus intelligere, quæ virtus cùm rectè dispensat omnia, & futurorum rationem habeat, spiritualem cursum plurimùm juvat. In *Rege* denique *quocum nemo congredi potest*, vel contra quem nemo potest insurgere, justitiam amplectimur, virtutum omnium reginam: quæ tantâ æquitate, tam justâ mensurâ & pondere omnia librat ut nemo, quantumvis alioqui alienus à virtute, justitiam possit accusare aut condemnare: nam quæ tribuit unicuique quod suum est, de omnibus bene meretur, malè verò de nemine. Aliter, *non stare cum eo*, sic enim in Hebræo legit Hezra, q. d. Talis seu *Rex* seu *regina* est justitia, contra quam nemo potest stare; juxta illud, *Non intres in judicium cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*, Psal. 144.

32, 33. *Et qui stultus apparuerit, postquam elevatus est in sublime: si enim intellexisset, ori suo imposuisset manum. Qui autem fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum, & qui vehementer emungit, elicit sanguinem: qui provocat iras, producit discordias*] *Et qui stultus*] Juxta Aben Hezra sermonem dirigit ad Ethiel & Ucal qui ab eo petierunt Sapientiam, & post magna mysteria duo communis vitæ præcepta vel in primis necessaria adjungit: quorum primum ad tranquillitatem propriæ conscientiæ spectat, alterum ad communem cum hominibus charitatem & concordiam. Quod ad primum spectat, aliter habetur in Hebræo, verbis duntaxat, non sensu: nempe, *Si stultè egisti cùm elevatus fueris, & si cogitasti, manum ad os*] Elevatio ad magnos honores est causa nonnunquam magnæ stultitiæ, & ut homo stultè agat multa. Consilium sapientis est, ut cohibeat quisque cogitationes malas, nè verbo vel opere erumpant: hoc enim significat *manum ad os*. Aben Hezra vult præteritum esse loco futuri, ut sit sensus, Si stultè agas, cùm fueris ad honores evectus, vel si cogitaveris (supple *stultè*) quicquam facere, *manum ad os* (supple *ponas*) quod cogitabundi solent facere; & tecum cogita, tecum inibis consilium quàm absurdum sit quod moliris: atqui hæc res, ut diximus, ad tranquillitatem propriæ conscientiæ plurimum facit. Quod sequitur, ad communem cum hominibus concordiam spectat: & monet Sapiens nè quis nimiùm provocet iram aliorum. Neque legendum, ut nos habemus, *qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum.* Nam præter hoc, quòd in Hebræo nulla fit mentio *uberum*, etiam jam contra rerum naturam est ut *butyrum* exeat, quantumvis durè premat quis ubera. In Hebræo est, *Qui premit lac, faciet exire butyrum.* Lxx. *mulge lac, & erit butyrum*, sensum assecuti feliciter. Hebræi clausulam interpretando subaudiunt *in utre*, ad hunc modum, Qui durè concutit vel premit lac in utre, faciet exire butyrum: puto nos librariorum vitio habere *ubera* loco *utre*; vel si quis omnino *ubera* legendum contendat cum Interprete, erit duplicata similitudo ad hunc modum, *Qui fortiter premit* (supple *ubera*) *facit exire lac*; & qui premit lac *in utre* vel *lagena, facit exire butyrum.* Duplici similitudine ad eundem scopum tendit, ut ostendat opus esse patientiâ, dandum locum iræ: nam ut qui nimiùm premit nares ut sordes eliciat, sanguinem aliquando exprimit: sic si quis multùm urgeat, & veluti mulgeat iram provocando, rixas & contentiones eliciet: quæ res, si quæ alia, maximè amaram reddit humanam societatem. Sensus Proverbii non est diversus ab eo quod superiùs legimus, *Sermo durus suscitat furorem*, cap. 15.

DRUSIUS.

1. לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל. A. τῷ Ἐθιὴλ καὶ τέλεσον, *Ethieli & perfice.* Th. τῷ Ἐθιὴλ καὶ δυνήσομαι, *Ethieli & potero*] *Potero*, אוּכָל, quod est fut. a יָכוֹל *potuit.*

2. בַּעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ. A. Ἀσύνετος ἐγώ εἰμι παρὰ ἄνδρα, *Insipiens ego sum supra virum*] i. *Magis quàm vir*, aut *homo.*

4. וַיֵּרַד. A. S. κατήνεγκεν *detulit*] *Deorsum tulit.* Meliùs Lxx. καὶ κατέβη *& descendit.* Sic etiam Hier. ¶ מִי אָסַף רוּחַ בְּחָפְנָיו. A. τίς συνέλεξε πνεῦμα ἐν θέναρσι; *quis collegit ventum volis?* S. τίς συνήγαγεν ἀνέμους ἐν ταῖς δραξίν; *quis congregavit ventos pugillis?*] Cohel. 4. 6. חפנים. Lxx δύο δρακῶν. Santes *vola.* Arias *pugilli.* Mercerus *pugni.* Hier. *utraque manus.* S. ἀμφοτέρων χειρῶν. ¶ צָרַר. Th. ἐνέδησεν *illigavit.* ¶ מִי הֵקִים כָּל אַפְסֵי אָרֶץ. A. & cæteri, τίς ἔστησε πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς; *quis statuit omnes fines terræ?* ¶ בְּנוֹ. A. S. Th. & cæteri, τῷ υἱῷ αὐτοῦ *filio ejus.* ¶ כִּי תֵדָע. Schol. ὅτι γνώσῃ. In quibusdam libris ed. Lxx ἵνα γνῷς.

5. מָגֵן הוּא. Schol. ὑπερασπιεῖ *proteget.* ¶ לַחֹסִים. Schol. φοβουμένων *timentium.*

7. אַל תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת. S. & cæteri, μὴ κωλύσῃς ἀπ' ἐμοῦ πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν με, *nè prohibeas à me priusquam moriar.*

8. שָׁוְא. A. εἰκαιότητα *vanitatem.* ¶ הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי. S. διάταξόν μοι δίαιταν ἱκανήν, *ordina mihi diætam sufficientem.* A. ἄρτον ἀκριβασμοῦ μου, *panem definitum meum.*

9. וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה. A. S. καὶ ἀρνήσωμαι, καὶ εἴπω, Τίς ἐστι Κύριος; *& abnegem, & dicam, Quis est Dominus?* ¶ וּפֶן אִוָּרֵשׁ. Schol. ἢ πενόμενος. Libri vulgati variant. Alii πενόμενος, alii ἢ πενηθείς, alii πένης γενηθείς *egens factus.*

10. אַל תַּלְשֵׁן. S. μὴ διαβάλῃς *nè calumnieris.* Th. μὴ καταλαλήσῃς *nè contradixeris.* ¶ וְאָשָׁמְתָּ. A. S. Th. καὶ πλημμελήσῃς *& delinquas.*

12. וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ. Schol. καὶ ἀπὸ ῥύπου οὐκ ἀπελούσατο, *& à sordibus non fuit lota.*

14. וּמַאֲכָלוֹת. A. S. Th. κατεσθιούσας *comedentes.* ¶ עֲנִיִּים. Schol. ταπεινοὺς *humiles.*

15. שְׁתֵּי בָנוֹת. S. δύο θυγατέρες *duæ filiæ.* ¶ הַב הַב. Idem, Φέρε, φέρε, *Adfer, adfer.* ¶ שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא

לא תִשְׂבַּעְנָה. A. S. Th. τρία δὲ ἐστιν ἃ ὐ πλησθήσεται, *tria vero sunt quæ non implentur*] *Satiantur.* ¶ לא אָמְרוּ הוֹן. A. S. Th. ὐκ εἶπαν, Ἀρκεῖ, *non dixerunt, Sufficit.*

16. וְעֹצֶר רָחַם. A. καὶ ἐποχὴ μήτρας *& retentio matricis.* S. καὶ συνοχὴ μήτρας *& coartatio matricis*] *Constrictio* i. sterilitas. ¶ לא אָמְרָה. Schol. ὐκ εἶπε *non dixit.*

17. נָחַל. A. Th. χειμάῤῥυ *torrentis.*

18. נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי. A. ἐθαυμαςώθησαν *mirabilia facta sunt.* Schol. ἀδύνατα ὗντα *impossibilia.*

19. בַּשָּׁמַיִם. Schol. ἐν ὐρανῷ *in cœlo.* ¶ דֶּרֶךְ גֶּבֶר. A. Th. ὁδὸν - - - *viam.* - - - ¶ בְּעַלְמָה. S. ἐν νεάνιδι *in adolescentula.*

20. אָכְלָה וּמָחֲתָה. A. S. Th. & cæteri, ὡσεὶ φαγέσης καὶ ἀπονιψαμένης *velut comedentis & abluentis.*

21. וְתַחַת אַרְבַּע. S. τὰ δὲ τέσσαρα *quatuor autem.*

23. תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל. S. καὶ γυνὴ μισυμένη ὅταν συνοικήσῃ, *& mulier exosa cùm cohabitabit.*

24. חֲכָמִים מְחֻכָּמִים. Th. σοφία σεσοφισμένα *sapientiâ instructa*] Vel *sapientiam edocta:* σοφίᾳ, i. בחכמה.

26. שְׁפַנִּים. Schol. εἶδος ἰχθύος *genus piscis*; ἤτοι οἱ λαγωοὶ *vel lepores*; ἢ οἱ καλέμενοι οἶςροι *œstri, tabani*] Hier. *lepusculus.* Lxx οἱ χοιρογρύλλιοι. Alii *cuniculi.* ¶ וַיָּשִׂימוּ. S. ἔταξαν.

27. חֹצֵץ כֻּלּוֹ. S. ὡς ψηφὶς πᾶσα *ut calculus universa*] *Scrupus, lapillus,* i. חָצָץ *glarea.* Hier. *per turmas suas.* Lxx εὐτάκτως *ordinatè.*

28. תְּשַׂמֵּחַ. Th. ἐπιλαμβανομένη. ¶ בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ. A. S. Th. ἐν ναοῖς *in templis.*

29. מֵיטִיבֵי לָכֶת. A. Th. ἀγαθύνοντα πορείαν *quæ rectà incedunt*] Sive *bellè gradiuntur.*

30. מִפְּנֵי כֹל. A. S. Th. ἀπὸ προσώπυ παντὸς *à facie cujuscunque.*

31. זַרְזִיר מָתְנַיִם. A. Th. ἀλέκτρυων νώτῳ *gallus gallinaceus dorso.* S. περιεσφραγισμένος τὴν ὀσφὺν *circumobsignatus lumbo*] *Gallus,* sic Hier. ut & Lxx, qui ἀλέκτωρ habent. Cum his consentit ex Ebræis R. Joseph. Chald. אכבא, quod etiam *gallum* interpretantur. Videbimus, cùm otium erit. ¶ *Dorso,* vel *tergo.* Job.40.11. במתניו. A. νώτον. S. ἡ λαγών. Hier. *lumbus.* Lxx ὀσφύς. Vide ibi Fragmenta mea.

32. אִם נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא. Th. Εἰ ἠφρόνησας ἐν τῷ ἐπαίρεσθαι, *Si desipuisti efferendo te.* ¶ וְאִם זַמּוֹתָ יָד לְפֶה. Th. καὶ ἐννοηθῇς, χεῖρα εἰς ςόμα, *& cogitaveris, manum ad os*] *Si cogitaveris.* Talis defectus in illo,

> *Graculus esuriens in cœlum jusseris, ibit.*

33. וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם. A. καὶ ἐκμύζησις θυμῦ ἐξοίσει αἷμα, *exsuctio animi educit sanguinem*] *Animi,* iræ; ut in illo, *Animum rege.*

GROTIUS.

1. **V***Erba Congregantis filii Vomentis*] Transtulit nomina quæ sunt propria, *Aggur filii Jache.* Fuit is aliquis illorum temporum Theognis aut Phocylides. ¶ *Visio quam locutus est vir Cum quo est Deus, & Qui Deo secum morante Confortatus ait*] Hîc quoque nomina propria transtulit, quibus servatis sic vertas optimè. Pro eo quod hîc est *visio* Hebræum est המשא, quod alibi quidem *vaticinia dira* significat; sed potest & significare συλλογὴν sive συναγωγὴν: ut intelligamus ex Agguris scriptis hæc esse selecta. Deinde *locutus est vir* (supple *ille*) *ad Ithiel, ad Ithiel, ad Ucal,* discipulos nimirum aut amicos suos: qualis Theognidi Cyrnus & Onomacritus.

4. *Quis ascendit in cœlum?*] Nempe hominum, ut scilicet audeat mutare Dei leges: quod sequentia exponunt. Confer Esa.40.12.

6. *Nè addas quicquam verbis illius*] *Addit* qui aliter quàm Deus imperat facit, ut dictum ad Deut.4.2.

8. *Mendicitatem & divitias nè dederis mihi*] Senecæ chorus in Oedipo,

> *Fata si liceat mihi*
> *Fingere arbitrio meo,*
> *Temperem Zephyro levi*
> *Vela, nè pressa gravi*
> *Spiritu antennæ tremant.*
> *Lenis ac modicùm fluens*
> *Aura, nec vergens latus*
> *Ducat intrepidam ratem.*
> *Tuta me mediâ vehat*
> *Vita decurrens viâ.*

Alexis,

> Ὡς ἡδὺ πᾶν τὸ μέτριον, ὐδ' ὑπέργεμον.

Adde quæ apud Horatium de Aurea mediocritate.

15. *Sanguisuga duæ sunt filiæ dicentes, Affer, Affer*] Πλεονεξίαν describit sub Hirudinis imagine, quæ duobus linguæ ramis sanguinem sugit.

19. *Viam viri in adolescentia*] Scripsisse Interpretem puto *in adolescentula:* nam sic in Hebræo est. Significat incerta esse virginis aut corruptæ indicia.

20. *Tergens os suum*] Σεμνολογία· aliud dicitur, aliud intelligitur. Vide suprà 16.

22. *Per servum cùm regnaverit*] Menandri dictum est,

> Δύλῳ γενομένῳ δύλε δυλεύειν φοβῦ·
> Ἀμνημονεῖ γὰρ ταῦρος ἀργήσας ζυγῦ.

nam

> *Asperius nihil est humili cùm surgit in altum.*

23. *Et per ancillam cùm heres fuerit dominæ suæ*] Hesiodus,

> Μήποτε δυλεύσασα γυνὴ εἰς λέκτρον ἵκοιτο.

27. *Regem locusta non habet, & egredietur universa per turmas suas*] Est animal ἀγελαῖον quidem, sed ἀβασίλευτον· quod & de Formica habuimus suprà 6.7. *Magnâ cohorte ire locustas* dixit Plinius.

28. *Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis*] Sic & Græci, καλαβώτης· id animal hodie Græci vocant σαμιάμινθον. Id planè est ex Hebræo quod hîc habemus שממית. *Manus* vocat pedes, quibus ea pro manibus utitur. *Moratur in ædibus regis,* i. in ostiis & fenestris, ut docet Plinius 30.3.

CAP. XXXI.

MUNSTERUS.

1. **V**Erba Lamuelis] Interpretatur Lamuel להם אל *Apud eos Deus.* Putántque Hebræi sic appellatum Salomonem, quòd in diebus ejus fuerit Deus cum Israelitis, seclusâ omni culturâ idolorum, præsertim tempore juventutis ejus, quando magno zelo Templum Domino ædificavit & cultum ejus ampliavit. Describit autem à principio hujus capitis quomodo *erudierit eum mater sua,* quòd sese elongaret à *mulieribus* & *vino,* quò liberiùs vacare posset sapientiæ. Unde dicit, *Nè tradas mulieribus robur tuum,* h. e. Nè dilapides substantiam tuam vel vires tuas cum mulieribus, *neque vias tuas eò dirigas, ubi etiam Regibus imminet exitium.*

4. *Competit*] Stat dictio או hoc loco pro יאות *decet, convenit.*

8. *Hujus transeuntis seculi*] Alludit ad illud Psalmi, *Manè florent, transeunt & pereunt vesperi.* Est enim חלוף idem quod תמורה *mutabilitas*; quòd nihil firmum permaneat sub cœlis.

10. *Mulierem fortem*] Chaldæus pro חיל vertit כשירתא *mulierem rectam & integram,* seu *virtute præditam.* Describit autem hîc officia mulieris matrisfamilias; id quod & Philosophi fecerunt, nisi quòd illi de timore Dei & fide nihil præceperunt. Hebræi ex hoc loco colligunt *mulierem rectam tam rarò inveniri quàm corvum in ramo palmæ.* Unde scribunt sic, ארבעה משלים אמרו חכמים ז"ל אם יכנס אדם שק ויתלבן כן תמצא דעת בכסילים ואם יעלה חמור בסולם כן תמצא דעת בשוטים אם ירדף נמר עם נדי כן תדור כלה עם חמותה. אם תראה עורב בלולבן כן תמצא כשרה בנשים. ¶ *Possessio ejus*] Vel secundùm alios, *pretium ejus.*

17. *Accin-*

17. *Accingit lumbos suos*] h.e. Agit omnia strenuè & virili animo, assiduáque est in negotiis domi & foris agendis.

21. *Coccino*] Non est hîc SCHNAJIM *duplicia*, sed SCHNAIM, quod significat לבוש מתולעת שני *vestem coccineam & vermiculorum sanguine tinctam*. Facit autem mentionem pretiosorum vestimentorum ut ostendat prudentiam hujus mulieris, quæ etiam antequam irruit frigus providet domui suæ de optimis indumentis & operimentis.

24. *Cinctoria tradit*] h.e. Mulier prudens & sagax varia parat indumenta, quæ vendit mercatoribus, & ex lucro parat ea quæ sunt necessaria pro domo, ut tempore senectutis partis cum gaudio fruatur.

30. *Mendax est gratia*] i. Non tantùm pulcritudo & venustas corporis reddunt mulierem laudabilem, verùm & pulcri mores, timor Domini, assiduitas laboris & cura domûs. Nec est opus ut homines prædicent eam, cùm *opera ejus* satis ostendant illam omni *laude & præconio dignam*: & præsertim *in portis*, h.e. in consessu Seniorum & Sapientum, memoria ejus non delebitur.

VATABLUS.

1. L*Emuel* למואל] In hac voce למואל, accidentaria est particula מו, & est acsi dixisset לאל, sic, *Verba* אשר לאל, i. *ejus qui est Dei*: vel, *ejus cujus est Deus*, i. qui est à parte Dei: q.d. *Verba Salomonis qui à Deo constitutus fuit Rex*.

2. *Et quid*, &c. ומה בר בטני] Repetitio ista maternum affectum exprimit. ¶ *Fili votorum meorum* בר נדרי] *Fili* pro quo feci *vota mea*? Alii *Filium votorum* exponunt *filium gratissimum, amantissimum & exoptatissimum, pro quo vota mea omnia emitto*. Est autem sermo imperfectus, qui etiam vehementissimum affectum exprimit. Perficiunt autem quidam subaudiendo, *Dicam tibi*, aut *Hoc agis*, sic, *Quid hoc agis, fili mi*? vel, *Quid, fili mi, dicam tibi*?

3. *Fortitudinem tuam* חילך] *Opes tuas*. ¶ *Et vias tuas* ודרכיך] Sub. *nè dederis mulieribus*, ut scilicet cum illis ambules & verseris. ¶ Quod satis est *ad*, &c. למחות מלכין] Quæ efficiunt *ut perdantur* etiam *Reges*. Quidam vertunt, *Et studia tua* nè des *ad delenda* studia *Regum*. ל pro ב *in*.

4. *Non est Regum* אל למלכים] *Non decet Reges*, &c. Vel, *Non convenit Regibus*. ¶ *Et principum*, &c. ולרוזנים או שכר] *Et* non est *Principum* dicentium, או *Ubi est sechar*? Vel, nè dederis vinum *Principibus* dicentibus, או *Ubi est sechar*? Alii או pro אין accipiunt, & tunc est defectivum, ut annotant docti inter Hebræos, & ו ponitur pro י, ut legamus, *Et Principibus nè des sechar*.

5. *Bibat* ישתה] Sing. Heb. pro plur. & fut. pro præs. Hic transitus de numero ad numerum frequens est Hebræis: i. nè unusquisque eorum bibat. ¶ *Statuti* מחוקק] *Juris præscripti*: i. ejus quod statuitur & scribitur. ¶ *Et mutet*, &c. וישנה דין וגו׳] *Et pervertat jus omnium filiorum afflictionis*, i. omnium afflictorum.

6. *Iis qui amaro*, &c. למרי נפש] Ad verb. *amaris animâ*, in ablat. i. amaris corde, h.e. tristibus. Nam *amarum* pro *tristi* ab Hebræis usurpatur.

7. Ut *bibat, & obliviscatur* ישתה וישכח] *Bibet, & obliviscetur*. Sing. Heb. pro plur. Verti potest, *Bibant, & obliviscantur*.

8. *Aperi os tuum muto* פתח פיך לאלם] Hebraismus. *Patrocinare silenti in causa sua*. ¶ *Ad judicium* אל דין] *In causa*. ¶ *Transitus* חלוף] *Transeuntis*, sub. *seculi*. Alii, *interitûs*, sive *mortis*. Alii, *mundi*.

9. *Judica justitiam* שפט צדק] Hebraismus, pro *Judica justè*: substantivum pro adverbio. ¶ *Et judicium*, &c. ודין עני ואביון] *Et defende causam pauperis & egeni*. Alii, *& judica pauperem & egenum*. דין enim potest esse nomen & imperativum. Alii, *servato jus pauperis & egeni*.

10. *Fortem* חיל] Ad verb. *virtutis*. חיל significat *robur, opes, & virtutem*. Gallicè, *Une vaillante femme*. ¶ *Nam procul* ורחוק] *Nam longinquum*: ו pro *nam*. i. *Longè distat à pretio gemmarum*; sive, *superat omnes gemmas dignitate & pretio*. Alii vertunt, *Possessio* [vel *emptio*] *ejus longè superabit gemmas*. Alii totum versum sic convertunt, *Feminam virtute præditam quisquis nactus fuerit, mercem habet gemmis procul petitis pretiosiorem*.

11. *Et spoliis* ושלל] Ad verb. *& spolio*. Sing. pro plur. i. re domesticâ: hîc שלל pro *re familiari & domestica* accipitur, quòd ea deprædationibus hostium pateat in bello.

13. *Secundùm voluntatem* בחפץ] *In beneplacito*. Alii, *cum voluptate*; i. laborat ultroneis manibus. Gallicè dicimus, *Elle prend plaisir a besongner*.

15. *Et portionem* וחוק] Ad verb. *& constitutum*, vel *definitum*, sub. *cibum*.

16. *Considerat agrum* וזממה שדה] Ad verb. *Cogitavit agrum*, sub. *emere ex labore manuum suarum*. ¶ *Et emit eum* ותקחהו] Ad verb. *& accepit eum*, *emendo* scilicet. *Accipere* pro *emere*. ¶ *De fructu* מפרי] i. Labore. Quidam vertunt, *Ex fructu* quem acquirit *manibus suis*.

17. *Fortitudine* בעוז] Ad verb. *in virtute*: i. exactè, diligenter & accuratè se præparat ad opus. Vel, agit omnia strenuè & virili animo, assiduâque est in negotiis domi & foris agendis.

18. *Gustat* טעמה] Præt. Heb. pro præs. i. percipit opus suum esse frugiferum. Quidam, *advertit quàm bona sit*, &c.

20. *Extendit* פרשה] Præt. Heb. pro præs. i. largitur facultates suas pauperibus.

21. *Coccino* שנים] Pro *vestibus coccineis* posuit *coccinum*, h.e. pretiosis: quantò magis ergò aliis vestibus quibus frigus arceatur? Argumentum à majori ad minus. Quidam vertunt *duplicibus*.

22. *Tapetia* מרבדים] *Operimenta lecti*. Alii, *Torquem auream*.

23. *Notus* נודע] *Conspicuus*, *Celebris*.

24. *Linteum* סדין] *Sindonem*. Alii, *Telam*. Doctus inter Hebræos dicit significare *operimentum nocturnum hærens carni, factum ex lino: quoddam item quo in die operit se homo*, ut legis Judic. 14. 12. ¶ *Et tradit* ותמכור] Sub. *liberis suis*. Alii, *vendit*, sub. *negotiatoribus*.

25. *Et ridebit*, &c. ותשחק ליום אחרון] *Et gaudebit in die novissimo*: vel, *in posterum*. Alii, *& subsannabit diem novissimum*: quia scilicet (inquiunt Hebræi) neque famem futuram, neque ægritudinem, nec damna, nec mortem timet.

26. *Aperit sapienter* פתחה בחכמה] Ad verb. *aperuit in sapientia*. Præt. pro præs. Hebraismus, pro *Sapienter loquitur*.

27. *Vias* הלכות] *Itinera*, i. statum. ¶ *Pigritiæ* עצלות] *Ignaviæ*; i. cum ignavia & pigritia: q.d. non vivit sine labore.

29. *Paraverunt* עשו] Ad verb. *fecerunt*. ¶ *Superas universas* עלית על כולנה] Ad verb. *ascendisti super omnes eas*.

30. *Fallax gratia* שקר החן] Ad verb. *Mendacium gratia*, i. Fallax est venustas.

31. *Date ei de*, &c. תנו לה וגו׳] Hebraismus, pro *Laudate illam propter laborem manuum suarum*. *Fructus* pro *labore* sumitur, quòd fructus manuum sit labor. ¶ *In portis* בשערים] *Portas* pro *locis publicis* usurpant Hebræi.

CASTALIO.

3. I*N Regum perniciem*] Mulieres quæ sunt regibus perniciosæ.

8. *Aperi os tuum muto*] Inopum causam age, qui pro se loqui nesciunt. ¶ *In causa omnium qui pertunduntur*] Injuriâ afficiuntur.

10. *Strenuam mulierem quis inveniat*, &c.] Hæc usque ad finem scripta sunt Hebraicè ordine literarum.

11. *Nec cibariorum est indigus*] Abundat opibus domesticis.

23. *Conspicuus est in curiis maritus ejus*] Textis ab ea vestibus ornatus.

25. *Praclarè & honestè vestita futurum tempus eludit*] Non metuit nè in posterum vestitu indigeat.

27. *Nec pigritia cibo vescitur*] Impigra est.

31. *Huic detur manuum suarum fructus, eámque in curia sua laudent opera*] Laudetur ut meretur.

CLARIUS.

1. VERBA LAMUELIS] LAMUEL significat (si interpreteris) *Apud eos Deus*. Putántque Hebræi sic appellatum Salomonem quòd in diebus ejus fuerit Deus cum Israelitis, seclusâ omni culturâ idolorum; præsertim tempore juventutis ejus, quando magno zelo Templum Domino ædificavit & cultum ejus auxit. Describit autem à principio hujus capitis quomodo *erudierit eum mater sua*, ut sese abduceret à *mulieribus* & *vino*, quò liberiùs vacare posset sapientiæ.

3. *Ad delendos Reges*] Ejusmodi enim viæ abolere solent etiam Reges.

8. *Qui pertranseunt*] Alludit ad illud Psalmi, *Manè florent, & transeunt, & pereunt vesperi*.

10. *Mulierem fortem*] Vel *rectam & integram*. Describit autem hîc officia mulieris matris familiâs, id quod & Philosophi fecerunt, nisi quòd illi nihil de timore Dei & fide præceperunt.

11. *Spoliis non indigebit*] Vel, *in rebus nullam habebit penuriam*.

12. *Reddet ei*] Nempe mulier marito.

17. *Accinxit fortitudine lumbos*] h. e. Agit omnia strenuè & virili animo, assiduáque est in negotiis domi & foris.

21. *Duplicibus*] Alius vertit *coccino*, ut mentionem faciat pretiosorum vestimentorum ad ostendendam prudentiam mulieris hujus, quæ antè etiam quàm irruat frigus providet domui suæ optima indumenta.

24. *Chananæo*] h. e. *Mercatori*. Mulier, inquit, prudens & sagax varia parat indumenta, quæ vendit mercatoribus, & ex lucro parat necessaria domui, ut tempore senectutis partis cum gaudio fruatur.

30. *Fallax gratia*] Non tam, inquit, pulcritudo & venustas corporis reddunt mulierem laudabilem quàm pulcri mores, timor Domini, assiduitas laboris, & cura domûs. Nec opus est ut homines prædicent eam, cùm *opera ejus* satis ostendant illam omni laude & præconio dignam: & præsertim *in portis*, h. e. in consessu Seniorum & Sapientum, memoria ejus non delebitur.

R. BAYNUS.

1, 2, 3. VErba *Lamuelis regis, Visio quâ erudivit eum mater sua. Quid, dilecte mi? quid, dilecte uteri mei? quid, dilecte votorum meorum? Nè dederis mulieribus substantiam tuam, & vias tuas ad delendos reges*] *Lamuel*. Hoc nomine seipsum insignivit Salomon, nostrorum & Hebræorum consensu interpretum. Cujus vocis Etymologia hujusmodi est למו אל *cujus* vel *cui* est *Deus*: vel, *cum quo* est *Deus*. In principio libri testatus est patrem suum docuisse eum: nunc quæ didicit à matre narrat, quæ cùm non pro præsenti, sed etiam in futurum studuerit filium erudire, prophetiæ loco matris monita habet: & hoc in loco sese fecisse ostendit, quod filium suum facere voluit; nempe non solùm patris sui disciplinam, sed matris quoque legem magnifecisse, ut scriptum est, Prov. 1. *Audi, fili, disciplinam patris tui, & nè dimittas legem matris tua*. ¶ *Quid, dilecte mi? & quid, dilecte uteri mei? & quid, dilecte votorũ meorum?*] Omnino muliebrem expressit affectum, & animum in liberos propensum. Vox Hebræa ברי *filium* significat, in quo major affectus ostenditur. Crebra repetitio ad magnitudinem amoris & attentionem spectat: *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei? quid, fili votorum meorum?* sum mater tua, in utero te gessi cum dolore & periculo, tui causâ vota feci, & pro salute tua. Solent enim qui vehementiùs amant, pro his quos amant vota ad Deum facere. Aliter, *Fili votorum meorum*, dixit, quòd antequam nasceretur, vovisset se hoc vel illud facturam, si à Domino probum & sapientem filium acciperet, ut moris est matribus: vel *filius votorum*, quòd magno desiderio & maximis votis obtinuisset à Davide Salomonem regnaturum post eum. Sunt ex Hebræis qui putant hanc fuisse matris responsionem, quæ rogata à filio post mortem patris ut aliquid ab eo peteret, respondet, *Quid, fili mi? & quid, fili uteri mei?* non quem educavi, ut filia Pharaonis educavit Moysen, sed quem peperi, quid petam nisi ut nè des mulieribus fortitudinem tuam? Alii tum tandem putant matrem his verbis usam erga filium, cùm videret eum multas accipere uxores, præsertim alienigenas. Sed cùm hanc admonitionem & correptionem matris tanquam prophetiam proponat nobis, meliùs intelligimus etiamnum puerum his verbis fuisse instructum Salomonem à matre, tanquam divinantem qualis futurus esset, quod ad amorem mulierum spectat. *Quid, fili mi? & quid, fili uteri mei?* supplendum est aliquid: *quid, fili mi*, cogitas? vel, quem animum habes in me, quæ te portavi in utero, quæ pro te vota feci? Alii sic, *Quid, fili mi? quid, fili uteri mei?* supple facis, qui multiplicas tibi uxores, & tantopere deditus es amoribus mulierum? Alii sic, *Quid, fili mi*, supple petam abs te? quid, inquam, petam, quia gestavi te in utero meo, quòd te nutriverim & educaverim? Mihi magis arridet, ut ad ea quæ sequuntur referantur hæ interrogationes: ut sit sensus, *Quid, fili mi, & quid, fili uteri mei*, potissimùm te admoneam, pro maximo quo te prosequor amore, quid à te petam, vel quid exigam à te ut facias? Ad attentionem spectant, ut diximus. Sequitur, *Nè des mulieribus fortitudinem tuam*, sive *substantiam tuam*] *Dat* autem quicunque illarum amore victus, in Deum & corpus suum peccat, dicente Paulo, *Qui fornicatur, in corpus suum peccat*, 1 Cor. 6. Quod sequitur, *Et divitias tuas ad delendos reges*] Heb. *Et vias tuas ad delendos reges*: quod Nostri intelligunt, quasi suaderet mater nè reges saltem injustè subjugare conaretur, neque ea in re opes insumeret; longè aliter Hebræi, & meâ quidem sententiâ meliùs; nam bellum adversùs infideles non solùm non erat illicitum illi populo, sed etiam laudabile, delere videlicet idololatriam, & cætera abolere nefanda crimina, ob quæ Cananæi & aliæ gentes fuerunt deletæ. Sed diversus contextus diversam interpretationem necessariò habet. Sic Aben Hezra, *Et vias tuas*, supple, *nè dederis ad delendas vias regum*, q. d. Noli induere mores & consuetudines regibus indignas. Indignum est, cùm omni homini, amoribus mulierum & vino indulgere, tum maximè regibus, qui virtutum exemplo, non tantùm armis & potentiâ populis debent imperare. Viæ regum & mores regibus digni sunt, vacare Sapientiæ, & sanis consiliis capiendis, non luxui aut libidini, & brutorum vitiis. *Nè dederis mulieribus substantiam* vel *vires tuas*: utroque modo verti potest, h. e. sapientiam quam à Deo tanquam thesauros reconditam habes: huic sapientiæ nihil magis adversatur quàm amor mulierum, & ebrietas, quam in vino intelligimus. ¶ *Quid, fili mi? & quid, fili uteri mei?*] Rhetorum more sermonis exordio benevolentiam captare, aut inire gratiam molitur apud filium. Primò, quòd filius sit: Secundò, quòd non sine dolore & matris periculo in lucem editus, unde & naturæ & Divinis legibus matri obtemperare debet: Tertiò, quòd tam charè semper à matre dilectus, ut pro quo subinde votis sese astrinxerit, legem matris recusare non debet.

4, 5. *Noli regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum ubi regnat ebrietas. Nè fortè bibant & obliviscantur judiciorum, & mutent causam filiorum pauperis*] Quàm non conveniat regibus ebrietas, neque his quorum est populum gubernare, præsens locus ostendit: in quo frequentissimus est ille Hebraismus, qui ad integrum sensum aliquid supplendum relinquit. Nam in Hebræo sic habet, *Non regibus, Lamuel, non regibus bibere vinum, neq; principibus siceram*] Interpres noster supplevit ex præcedente versiculo verbum *des*, & sensus est coactior: quasi

quasi mater illius alios reges doceret, aut filium suum aliorum regum ac principum moderatorem constitueret, quasi penes eum esset. Lyranus per *reges* ipsum Salomonem intelligit, unà cum judicibus à Salomone constitutis: q.d. Neque tibi ipsi vinum multum dederis, neque judicibus tuis, aut principibus. Nam ut parco convivio & frugali reges susciperet, si quos hospites haberet, non ausus est Lyranus dicere vel putare quòd aliquid tale præciperet mater illius. Et proinde rectiùs cum Hebræis supplemus ex præcedente versiculo non verbum *dare*, sed nomen *via*: & erit sensus, *Non regibus Lamuel, non regibus mos est*, vel *virtus* (aut *decorum*) *vinum bibere, neque principibus decorum est bibere siceram*: vel, supple *investigare, ubi est sicera*, ut alii legunt: sensus eodem redit. Aliter, ô *Lamuel*, h.e. ô tu qui verum colis Deum, aliis regibus non eris similis: vel, viæ tuæ non erunt similes moribus aliorum regum, quibus non est Deus, & proinde voluptatibus indulgent, & vinum sectantur, & investigant ubi est sicera: hæc egregia est Expositio. Quòd si de nostri Interpretis versione nihil volumus immutari, licet eam ad hunc modum defendere, supplendo ex superioribus ad hunc modum, *Nè dederis vias tuas ad delendum vias regum bibendo vinum.* Nam ut alienum est à viis & virtutibus regum capi amore mulierum, itá quoque est alienum & indecens viis & moribus regum calicibus epotandis studere, & principibus indecorum est inquirere ubi invenitur sicera: quæ in Scripturis ebrietatis potio habetur. Sequitur ratio quare non conveniat regibus bibere vinum, cum mutatione numeri, *Nè fortè bibat rex*, vel *princeps, nimium vini, & obliviscatur statuti & mutet judicium omnium filiorum pauperis*] Sic Hebræi. Sensus idem est, Reges videlicet debere vacare prudentiæ & sapientiæ, ut possint populum moderari æquis statutis & legibus, & cum æquitate possint judicia exercere, nè pauperes opprimantur in judicio, vel humiles, qui vexati & injuriam passi ad principis judicium veluti ad sacram anchoram confugiunt. Quòd si princeps à vino, vel mulieribus, detentus (quorum utrumque oblivionem æqui & iniqui vehementer inducit) judiciis non possit præesse, quæ tandem spes est oppressis & afflictis pauperibus? Regibus igitur & principibus res est indigna ebrietas, quæ rationi maximè adversatur & sapientiæ, sine quibus æqua judicia exercere non possunt. Quod nos legimus, *Nullum secretum ubi regnat ebrietas*, apud Hebræos non habetur: sed loco illius, *& principibus non* convenit *secar*, ut secunda clausula respondeat priori, juxta consuetudinem sermonis hujus Sapientis, & Davidis in Psal. tamen in defensionem Interpretis observamus etiam alibi hanc vocem רוזנים, nempe Esaiæ 40. *secretorum scrutatores* verti à D. Hieronymo. Alibi *legum conditores*, nempe Prov. 3. *Per me reges regnant, & legum conditores justa decernunt.* Alioqui vertitur à Hieronymo, & etiam Lxx, *Principes* frequentissimè, & hoc in loco quadrat optimè. Nam non idcirco vult reges & principes esse abstemios & sobrios ut secreta observent, aliorum enim potiùs est secreta servare quàm regum; sed ut Sapientiæ vacent, & discant causas cognoscere, lites dirimere, pauperibus patrocinari: hæc sunt principum officia.

6, 7. *Date siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo: bibant & obliviscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur ampliùs*] Non prohibet potionem vini & siceræ quòd creaturas Dei condemnat, nam creatura Dei bona est; sed quòd hujusmodi potus sit magis necessarius aliis, nempe his qui in afflictione sunt & mœstitia. Heb. *Date siceram pereunti*] Quod intelligi potest, vel de damnatis ad mortem, quod mihi non placet: nam quorsum est eos oblivisci doloris vel amaritudinis suæ? præsertim cùm omnes actiones nostras sobrias esse decet, & omnem vitam sobrietate ornatam, tum maximè eam partem quæ est maximi momenti, nempe postremam, quæ si ritè peragatur, prioris vitæ maculæ delentur: quare meliùs intelligitur, *Date siceram mœrentibus*] vel, ut est in Hebræo, *pereuntibus*, h.e. quibus bona perierunt, qui ad egestatem sunt redacti; ut respondeat clausulæ sequentis versiculi, nempe, *bibant, & obliviscantur paupertatis suæ.* Sunt qui intelligant, *Date siceram pereunti*, h.e. his qui lugent mortem suorum: & sic quod in nostris est codicibus, videlicet *mœrentibus*, suppletur, omissâ voce quæ apud Hebræos est, nempe *pereunti*. Prior expositio est melior. ¶ *Et vinum his qui amaro sunt animo*] Cui respondet, *Et doloris sui non recordentur ampliùs*] Meliùs *non recordentur adhuc*, h.e. *perpetuó*: q.d. aliquando doloris sive laboris obliviscantur, nè nimiâ tristitiâ absorbeantur. Hujus loci sensus sublimior obvius est & jucundus, nempe, mœrentibus prioris vitæ maculas & peccata sua lugentibus dandum esse vinum, quod Dominus in nuptiis fecit ex aqua, consolationem videlicet Scripturarum, & poculum sanguinis Christi, in quo inebriati perditionis & condemnationis, quem lex Mosaica minatur, ampliùs non recordentur, neque tristitiâ absorbeantur aut desperatione.

8, 9. *Aperi os tuum muto, & causis omnium filiorum qui pertranseunt. Aperi os tuum, decerne quod justum est, & judica inopem & pauperem*] Postquam docuit filium suum à quibus debeat abstinere, nunc docet quibus vacare Regibus potissimùm conveniat, nempe defensioni pauperum, & judiciis inter mortales exercendis. Nam quæ interjecta sunt de vino dando mœrentibus, vel in genere dicta sunt, ut ad quemcunque referantur; vel, ad misericordiam & eleemosynam in pauperes & afflictos spectant, quibus decet impertiri etiam delicatiora quandoque, ut vinum & siceram. Quod ad præsentem locum spectat, *Os aperire muto*, est *pro muto loqui*, non solùm pro eo qui pro se loqui non potest, sed pro eo qui vel non novit loqui, vel non permittitur; vel denique pro eo qui absens in judicio periclitatur. ¶ *Et causis omnium filiorum qui pertranseunt*] Heb. חלוף, cujus cùm multiplex sit significatio, variis modis verti potest locus. Aben Hezra ad *judicium omnium filiorum mortis* refert, & erit sensus, *Aperi os tuum muto*, h.e. ei qui non potest pro seipso loqui, & præcipuè ubi agitur judicium mortis, nè videlicet quis injustè neci tradatur: alioqui vox Hebræa *mutare* significat, & *filii mutationis*, h.e. hujus mundi filii: q.d. in omnium mortalium causis aperi os tuum, omnibus divitibus & pauperibus, mutis & loquacibus, vel sapientibus & insipientibus justitia est ministranda, omnium causæ sunt audiendæ: quod utinam ad exemplum Salomonis, quem legimus causam duarum mulercularum diremisse maximâ prudentiâ, nostri temporis Reges facere velint, suo ore videlicet, non alieno, suo munere fungi, juxta id quod sequitur, ¶ *Aperi os tuum & judica*, vel, *decerne justitiam.* Sequitur in Hebræo, ¶ *Et judicium pauperis & inopis*] q.d. Præcipuè judica causam pauperis & inopis. Hi enim patrocinio principis maximè egent, hi sunt muti, qui pro se loqui neque possunt neque audent: divites potentes patronos facilè inveniunt, & pauperes opprimunt in judicio: Tu Lamuel, cum quo Deus est, in terris Dei vices exerce: de quo loquitur Propheta, *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor.* Sed de his superiùs latiùs disseruimus. Hactenus Lamuelis verba, quibus matris suæ disciplinam imò prophetiam nobis explicat, plenam sapientiæ & saluberrimæ doctrinæ, unde ob singularem sapientiam & raras virtutes, suæ matris mulieris sapientis, h.e. Ecclesiæ, in qua reperitur omnis sapientia huic vitæ necessaria, laudes canere & miro encomio celebrare voluit, ordine alphabetico, ut moris est linguæ, in variis Scripturarum locis; præsertim in Psalmis aliquot & Jeremiæ Lamentationibus.

10, 11. *Mulierem fortem quis inveniet? procul, & de ultimis finibus pretium ejus. Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit*] Juxta proprietatem Linguæ, raritatem significant hujusmodi quæstiunculæ, *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte?* Psal. 15. *Quis potest dicere, Mundum est cor meum?* Prov. 20. *Si homo peccaverit in Deum, quis orabit pro eo?* 1 Reg. 3. Laudes igitur dicturus egregiæ & laudatissimæ feminæ, raras esse hujusmodi in principio orationis significat. Aben Hezra exponit אשת חיל, *mulierem opum*, h.e. mulierem

quæ

quæ acquirit opes, & suâ industriâ auget rem familiarem; & certè hujusmodi sunt plurimæ, sed alias quoque virtutes si addideris, inventu difficilem cum Salomone dixeris. אשת חיל *mulierem virtutis* verti potest, sed *fortitudo* per antonomasiam in *virtute* intelligitur. Rectè vertit interpres noster *mulierem fortem*, sive *fortitudinis:* sunt enim ferè timidæ & parùm animosæ ad res gerendas. Validam verò & fortitudine præditam, ut erat mater Salomonis, temere non invenias mulierem. ¶ *Procul & de ultimis finibus pretium ejus*] Præter hoc quòd non est fideliter reddita Hebræa veritas, etiam sensus relinquitur obscurus. Heb. *Procul præ unionibus pretium ejus:* ut duplex sit sensus, vel quòd charior sit & pluris æstimanda quàm margaritæ quamlibèt magni pretii; & sic Lxx, τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν, vel quòd longiùs petenda sit, & longiùs eundum ad comparandam talem mulierem quàm ad comparandas uniones. Prior sensus est melior, & possit facilè congruere expositioni Nicolai de Lyra, qui per *mulierem fortem*, sacram intelligit Scripturam, sive doctrinam Euangelicam, quam margaritæ comparat Euangelium: *Inventâ unâ pretiosâ margaritâ, dedit omnia sua & comparavit eam*, Matth. 25. ¶ *Confidit in ea cor viri sui*] Cùm omnia rectè dispenset & fortiter se gerat adversùs vitia, meritò potest maritus illius mulieris ei fidere ex animo sine ulla suspicione. ¶ *Et spoliis non indigebit*] h. e. Rebus in familia necessariis, quas mulier fortis comparabit, non minore industriâ nec minore virtute quàm si victis hostibus asportasset spolia: sive *spolia* dixit, propter copiam & affluentiam rerum quas acquirit suâ sapientiâ: nam captis urbibus, magna & varia rerum supellex victoribus cedit, quæ *spolia* dicuntur: cujusmodi rerum copiâ non carebit hujus mulieris maritus, etiamsi ad bellum non ampliùs eat. Ecclesia Christi & fidelium Congregatio magnam statim ostendit fortitudinem, sanguinem pro sponso Christo copiosè effundens, qui in cœlum ad Patrem reversus quotidie spolia reportat ex hoste devicto, quem magìs quotidie spoliandum sponsæ suæ commisit.

12, 13. *Reddit ei bonum & non malum omnibus diebus vitæ suæ. Quæsivit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum*] *Retribuit* marito suo *bonum*, h. e. non decipiet, neque frustrabitur fiduciam mariti, qui ex animo fidit illi: tantò studiosior curabit rem domesticam quantò magìs fidit illi maritus. Aliter, *reddit illi bonum:* etiam si maritus aliquando succenseat vel etiam minùs gratum se præbeat uxori suæ, tamen mulier fortis & honestissima matrona non reddet malum pro malo; sed summâ modestiâ feret & æquo animo quicquid dixerit maritus, omnibus modis quod gratum fuerit illi & bonum studens rependere. Ecclesia Christi semper in gratiarum actione versatur, sive bona & prospera sive mala & adversa de manu Sponsi accipiat. ¶ *Omnibus diebus vitæ suæ*] Ad mulierem refertur: nam hæc ambiguitas in Hebræo sermone non est. Sunt ex Hebræis qui sic intelligunt, *reddet bonum marito*, etiam post mortem si supervixerit: nihil committet indignum illius honore, vel filiis illius reddet bonum. ¶ *Quæsivit lanam*] Honestis artibus & labore muliebri replebit domum spoliis, non turpi lucro aut usurâ, sed manuum laboribus opes acquiret necessarias his qui familiam alunt, qui liberos educare & collocare debent. ¶ *Et operata est consilio manuum suarum*] Heb. *operata est voluntate*, vel *beneplacito, manuum suarum*; vel *juxta voluntatem manibus suis.* Studium ardens & infatigabiles manus ostendit, sive virtutum telam texendo, sive Scripturarum expositione veluti fila protrahendo. Quod ad Hebraismum spectat, vel subauditur præpositio עם *cum*, ante vocem כפיה, quæ ponitur ante חפץ *voluntas*, ut sit sensus, *Operata est cum voluntate, & cum manibus*; vel *operata est voluntate manuum*, h. e. manus operatæ sunt secundùm voluntatem: non erant minùs promptæ manus quàm voluntas. Doctrina datur mulieribus ut ab hac muliere forti & studiosa discant rem domesticam gubernare, viris obedire, laboribus sedulò incumbere.

14, 15. *Facta est quasi navis institoris de longè portans panem suum. De nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis*] Maximas opes per mare transportant mercatores, præsertim qui longinquas petere regiones audent: facilè ditescunt, qui aliquoties ab extremis regionibus navem onustam mercibus redeuntem recipiunt. Talis est hæc mulier, similis *navi mercatorum, quæ de longinquo portat panem:* sive, ut est in Hebræo, *Sicut naves mercatoris, de longinquo faciet venire panem suum*] Ut *aducere panem* ad *mulierem* referatur, non ad *naves*, quæ numero multitudinis efferuntur, ut major sit hujus mulieris laus, quæ cùm domi maneat, operetur lanam & linum, tamen adinstar classis opes adducet suâ industriâ & sapientiâ in ædes mariti; non dico opes peregrinas, quæ ad luxum inserviant & delicias, sed *panem*, in quo intelliguntur omnia ad victum necessaria, nè quis putet parùm utilitatis esse in lana & lino, nè quis putet solos ditescere mercatores: quamvis locus peculiariter spectet ad laudem negotiationis domesticæ, & artium mechanicarum, quibus honestus & sufficiens comparatur victus, ut non sit opus, quod reprehendit Horatius,

> *Impiger extremos curris mercator ad Indos,*
> *Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.*

Apostolorum *in omnem terram exivit sonus, & in fines orbis verba eorum:* quibus ad Ecclesiam Christi, tuto veluti navigio, per fluctus hujus mundi advectæ sunt pretiosæ & copiosæ animarum merces. ¶ *De nocte surrexit*] Vel potiùs, *surgere solet*, somno minimè indulgens mulier fortis: mollitiem & otium facilè superat, & de nocte ad laborem surgit. ¶ *Dedit prædam domesticis suis*] Heb. *domui suæ.* טרף *prædam:* metaphoricè loquitur: est enim vox Hebræa propriè ferarum, sive avium quæ raptu vivunt, ut significet frugalitatem hujus mulieris, quæ non delicias neque dapes dat domesticis, sed cibum necessarium; non vult suos conviviis nec compotationibus indulgere, etiam si sit in ædibus omnium rerum copia. Huc spectat quod sequitur, ¶ *Cibaria ancillis suis*] Lac potandum dedit Paulus infirmis in fide, & singulis Ecclesiæ domesticis spiritualia coaptantur alimenta: perfectorum est solidus cibus. In Hebræo, *Et quod statutum est*, vel, *quod congruit ancillis suis*, rebus omnibus mediocritatem tenens, ut domesticis suis neque necessaria desint, neque saturitas panis vitiorum fomenta subministret.

16, 17. *Consideravit agrum, & emit eum; de fructu manuum suarum plantavit vineam. Accinxit fortitudine lumbos suos, & roboravit brachium suum*] Rê domesticâ bene constitutâ, ad ea quæ foràs sunt respicere solent patres familiæ. Idem facit mulier fortis, annonæ rationem habet, voluit ex agris propriis messem colligere: & cùm inter agrum & agrum maxima sit differentia, quod ad fertilitatem spectat, mulier consideravit, & sapienter contemplata est solum, priùs quàm acciperet atque compararet. Nam *simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro*, quod ad allegoriam spectat. ¶ *De fructu manuum suarum plantavit vineam*] Ostendit quâ ratione & in quem usum accepit agrum, nempe justo pretio accepit, quod suis laboribus acquisivit, ut in eo vineam plantaret, quamvìs ad utrumque referri possit quod dixit, *De fructu manuum suarum plantavit vineam*, ad hunc modum, *Accepit agrum fructu manuum suarum*, vel, *plantavit vineam fructu manuum suarum*, h. e. operarios conduxit fructu manuum suarum: quasi ad *mulierem* non pertineat *plantare vineam*, sed his quæ lucrata est suis manibus conduxit operarios: & hanc expositionem sequitur Aben Hezra. Mihi magìs placet prior expositio, propter ea quæ sequuntur, ¶ *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborat brachia sua*] q. d. Induit omnino virilem animum & fortitudinem, quæ in renibus & brachiis maximè apparet, ut sit sensus, Sic se comparavit, ut non solùm domesticis, sed etiam rusticis operibus esset idonea, & maritum jam in utroque redderet securum, ut possit ubique ex animo fidere tam egregiæ matronæ. Potest hic versicu-

versiculus referri ad laudem continentiæ, quæ in cingulo renum intelligitur, & operis assiduitate. Quæ juxta allegoriam quàm aptissimè quadrant Ecclesiæ, facile est videre, sive etiam tropicè unicuique animæ fideli: quæ interpretatio cùm à Beda copiosissimè sit tractata, succinctè à nobis indicatur.

18, 19. *Gustavit & vidit quoniam bona est negotiatio ejus, non extinguetur in nocte lucerna ejus. Manum suam misit ad fortia, & digiti ejus apprehenderunt fusum*] Hebræi per *gustare consultare* intelligunt, quamvis ad *experientiam* videatur referri, & ad *perseverantiam* spectat, & sensus est, Placuit sibi in suis negotiis, & sensit laborem suum esse frugiferum, & proinde die noctéque frugiferis negotiis incumbit, & nè nocte quidem extinguit lucernam, nè mora fieret aliqua antelucanis operibus lanæ & lini, quibus mulier hæc ad omnem occasionem vacat: & hoc est quod sequitur, ¶ *Manum suam misit*] Non *ad fortia*, ut nos habemus, sed *vertibulum*, quod etiam Lyranus observat. Alii vertunt *colum*: & huic bene respondet quod sequitur, ¶ *Digiti ejus apprehenderunt fusum*] Heb. *Manus*, sive *palma*, *apprehenderunt fusum*. Cæterùm qui priorem vocem *vertibulum* extulerunt, secundam *colum* vertunt. Sensus eodèm tendit, ut ostendat videlicet hanc mulierem ob rusticana opera non relinquere ea quæ peculiariter ad mulieres spectant, nempe colum tractare & fusum. Quàm bona & legitima sit negotiatio illa, quam committit suis homo in longinquam regionem profectus, & dicens suis, *Negotiamini donec veniam*, novit hæc fortis mulier, & proinde nunquam cessat augere minam sibi datam: neque enim nocte & infidelitate Judæorum, aut Hæreticorum erroribus lucerna hujus mulieris, h. e. fides Ecclesiæ, extinguitur, quamvìs obscurari videatur.

20, 21. *Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem. Non timebit domui suæ à frigoribus nivis: omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus*] *Operemur bonum ad omnes*, inquit Paulus, Gal. 6. *maximè autem ad domesticos fidei*: id quod inter laudes hujus fortis mulieris ponitur, quæ non solùm suis, sed egentibus laborat; & hæc geminatio, *manum porrigit* & *manum mittit*, vel more suo geminavit sensum verbis diversis, vel magnam voluit ostendere liberalitatem, & crebras eleemosynas dum *manum* extendit inopi, & plures *manus* juxta Hebræum mittit ad egenos, q. d. Non solùm ipsa porrigit manum pauperibus, sed etiam per manus suorum mittit & distribuit egenis: quos ipsa non potest adire, suorum ministerio juvat, & pascit. ¶ *Non timebit domui suæ*] Vel spectat eò quò diximus, nempe maximè ad domesticos; ut alibi, *Si quæ autem suorum, & maximè domesticorum, curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior*, 1 Tim. 5. vel, *non timere domui*, h. e. familiæ suæ, est plenâ fiduciâ extendere manum pauperibus, nihil verita nè quid ex ea liberalitate suis domesticis desit: ut sunt parùm fidentes in Domino, qui Domino non audent fœnerari. *Fœneratur* autem *Domino, qui miseretur pauperis*, Pro. 19. 17. Ista matrona *dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in seculum seculi*, Psa. 112. 9. ¶ *A frigoribus nivis*] *A nive* est in Hebræo: quando majores faciendi sunt sumptus, & quando parùm lucramur, & ferè nimio frigore torpescunt homines, hujus mulieris domestici bene vestiti, non minùs idonei sunt ad opus. Quamvìs plus quàm frigora nivis refrigescente charitate patiantur plurimi, tamen cives Sanctorum & domestici non desinunt extendere palmas inopibus, magnâ misericordiâ & flammâ accensi, nihil damni patiuntur, *vestiti duplicibus*, h. e. præsentia contemnentes, & spe futurorum securi. Juxta proprietatem linguæ Hebraicæ legere debemus, non *duplicibus*, sed *coccino vestita* est familia ejus, q. d. multò magis munita est contra frigora nivis.

22, 23. *Stragulatam vestem fecit sibi, byssus & purpura indumentum ejus. Nobilis in portis vir ejus, quando sederit cum senatoribus terræ*] Vox Hebræa מרבדים dupliciter ab Hebræis exponitur, vel *ornamenta lecti*, sive *tapetia*, ut superiùs cap. 7. vidimus, vel pro *torque*. Sensus est, ut ostendat hujus mulieris industriam & sapientiam, quibus virtutibus comparavit sibi vel regiam supellectilem, & ornamenta sumptuosa, quibus non solùm corpora suorum, sed etiam ædes & interiora cubicula ornantur aulæis & tapetibus quas ipsa fecit. Neque est hujusmodi laboribus mechanicis sordida mulier, aut ingrata marito, sed splendidissimo vestita bysso & purpurâ: & quemadmodum his virtutibus magno est viro suo ornamento & honori, ità *vir* quoque *illius* est *insignis* & *nobilis*, sive *notus* (ut est in Hebræo) *in portis*, in locis publicis, in senatu, cùm sedeat unà cum aliis senibus & sapientibus viris illius provinciæ, qui vel judicia exercent, vel de negotiis reipub. consultant. Sic enim familiam & omnem rem domesticam administrat hæc mulier, ut maritus de rebus hujusmodi securus, possit liberè cum ingenti honore publica obire munera, & rempub. capessere. *Byssus* & *purpura* Synagogæ ornamenta in Ecclesia virtutum splendorem & varietatem significant, juxta illud, *Omnis gloria filiæ regis ab intus in fimbriis aureis circumamicta varietate*, Psal. 45.

24, 25. *Sydonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo. Fortitudo & decor indumentum ejus, & ridebit in die novissimo*] Hæc spectant ad industriam hujus mulieris tam potentis, quæ lanæ & lini operibus non solùm quæ suis sunt necessaria comparat, sed etiam *sydonem*, sive, ut Hebræi exponunt, *telam*, vel *linteum* & *cingulum*, tantâ copiâ suis & ancillarum manibus texit ac conficit, ut mercatoribus tradantur vendenda: sic enim interpretantur לכנעני, i. לשוחר *mercatori*. Simul laudatur industria hujus mulieris, simul indicat Scriptura quarum rerum mercatura sit licita, nempe earum quæ ad necessarium corporis ornatum spectant. Et quamvìs (ut dictũ est) omnes domestici illius vestiti sint *duplicibus* sive *coccino* (ut alii exponunt) tamen ipsa minimè luxuriat corporis ornatu: non enim more mulierum corporis pulcritudini & splendori studet, sed magìs animi virtutibus, nempe fortitudine & honestate ac totius vitæ decore ornari gaudet magìs quàm vestibus sumptuosis. Atqui indè provenit quòd semper sit læta: imò quò diutiùs vivit, vel usque ad extremam senectutem, semper crescentibus animi virtutibus, crescit illius lætitia & gaudium conscientiæ securæ. Mulierculæ quæ florem ætatis deliciis transeunt, & curioso corporis ornatu sese delectant & pulcritudine sibi placent, ubi temporis injurâ flos ætatis emarcuerit, ubi rugata facies nullo stibio aut purpurissâ nitescere velit, ubi vetulæ contemni cœperint, deficientibus simul viribus & pulcritudine, mœrent infelices, jam corporis & animæ destitutæ dotibus, quando sapiens mulier potissimùm gaudet, instante postremo die, quo laborum præmia se recepturam novit.

26, 27. *Os suum aperuit sapientiæ, & lex clementiæ in lingua ejus. Consideravit semitas domûs suæ, & panem otiosa non comedit*] Loquacitatis & stultitiæ causâ muliebris sexus frequenter audit malè: verùm hæc non solùm opere, sed sermone quoque sapienter se gerit, nihil stultè, nihil vanè locuta: omnis illius sermo, vel ad sapientiam spectat, ea meditans quæ Dei laudes sonant, vel misericordiam & clementiam in proximos. ¶ *Consideravit*, sive *speculata est*, *vias domûs suæ*] Familiæ curam habet, & mores domesticorum non negligit. Omnibus modis laudanda est industria hujus mulieris, ut quæ sedulò statum familiæ intuetur, & interim ipsa impigra manum mittit ad fusum: non satis habet diligenter intendere, nè otio torpescat familia, nisi & ipsa quoque operetur, & suis manibus lucretur panem. Juxta illud Pauli, *Qui non laborat non manducet*.

28, 29. *Surrexerunt filii ejus, & beatissimam prædicaverunt, vir ejus & laudavit eam. Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas*] *Surrexerunt*, & in publico loco laudaverunt, non in privatis ædibus: *& maritus laudavit*, qui probitatem illius mulieris optimè novit. Pudica mulier quæ rem domesticam tractat, non publicam, suis potissimùm innotuit, non alienis: hinc est quòd sui eam potissimùm laudare & beare

beare poterunt. Aliter, *Surrexerunt filii ejus*] h. e. *Creverunt*, & magno matri fuerunt honori, quæ virtutibus tantâ curâ instruxit suos liberos. Ut enim filius stultus tristitia est matris, sic morigeri juvenes qui cum laude ad honores perveniunt, magnâ laude matrem afficiunt. Laus verò quam huic mulieri tribuunt (filii & maritus; filii Ecclesiæ sunt, quos docendo & baptizando Christo sponso genuit) sequentibus versiculis continetur. ¶ *Multæ filiæ fecerunt divitias*] Quod in tenero & fragili sexu muliebri magna laus est, labore videlicet & industriâ ac sapientiâ viros superare, plus manibus comparare, plus sudore acquirere quàm omnes aliæ. Quàm non sine causa beatã prædicant hanc mulierẽ filii & maritus, quibus tam feliciter prospectum est illius operâ, quæ non solùm omnium aliarum mulierum superavit industriam, omniúmque vicit prudentiam in rebus agendis, sed etiam in Divino cultu! ut sequitur,

30, 31. *Fallax gratia, & vana est pulcritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur. Date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera ejus*] Spectant ad laudem hujus mulieris & isti duo versiculi; quorum sensus est hujusmodi, Non est laudanda mulier ob formam & pulcritudinem, nisi & opera quoque illius fuerint laudanda & pulcra, & nisi fuerit timor Dei in ea, alioqui vana laus est illa quæ soli pulcritudini tribuitur. Cæterùm hæc mulier de qua sermo est, quæ in timore Domini multos bonorum operum fructus protulit, digna est quæ laudetur, & digna est honore apud Deum & apud homines. Aliter, dicent filii ejus & maritus ejus, mulier hæc cujus laudes recensemus, quamvis sit plurimâ gratiâ & pulcritudine decora, mendacium tamen sit hæc gratia, & vanitas illa pulcritudo, quod ad hanc laudem spectat; nam non laudabimus eam ob corporis dotes, quæ bonis & malis sunt communes, sed laudabimus eam, quia est *mulier timoris Domini*, idcirco laudabitur. ¶ *Date illi de fructu manuum suarum*] Sunt verba mariti hujus mulieris ad filios, h. e. laudate eam ut meretur; & hoc est quod sequitur, *ut ferat laudem in portis*, h. e. publicis locis ob opera sua, sic Aben Hezra. Alii verò volunt hæc esse verba Autoris; nempe Salomonis, ut omnes ubique gentes celebrent hanc mulierem tam strenuam, quæ suis manibus tantas acquisivit opes: digna tandem est ut fructum comedat. Et est metaphora alludens ad superiora, ubi dictum est, *plantavit vineam, & quis plantat vineam & de fructu ejus non comedit?* 1 Cor. 9. ¶ *Et laudent eam in portis opera ejus*] Vel sensus est, opera sua jam cognita apud eos qui sedent in portis, h. e. apud Seniores populi, qui rempub. gubernant, in illius laudem referentur. Aliter, laudabunt eam qui sedent in porta, propter opera illius. Non solùm hæc mulier, sed omnino quotquot laudem consequenter *in portis*, h. e. apud judicem animarum, propter *opera* sunt laudandi, juxta illud Euangelii, *Esurivi & dedistis mihi manducare*: & sequitur, *Venite benedicti patris mei*, Matth. 25. Et illud Pauli, *Stabimus omnes ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque prout gessit in corpore*, Rom. 14. Quare post tanta præconia virtutum hujus mulieris meritò cum laudibus operum claudit sermonem, dicens, *Laudabunt eam in portis ob operum merita*: laudabunt, inquam, Angeli qui perpetuò vident faciem Patris, cui cum Filio & Spiritu sancto sit omnis laus, honor & gloria sine fine. Amen.

DRUSIUS.

1. דִּבְרֵי לְמוּאֵל. A. Ῥητὰ Λαμμουν, *Dicta Lammun*. Th. Ῥήματα Ῥεβυὴλ, *Verba Rebuel*. S. Λόγοι Ἰαμουὴλ, *Sermones Iamuel*] Λαμμουῦ Λαμουὴλ. ¶ Ῥεβυὴλ corruptum ex Λεμουὴλ. ¶ Ἰαμουὴλ Λαμουὴλ. Hæc nomina mendosa sunt in libris non culpâ interpretum, sed incuriâ scribarum. ¶ מַשָּׂא. A. ἆρμα *pondus*. S. & cæteri λῆμμα *assumptio*] *Pondus*: vel *onus*. Adi sis ad Observationes meas.

3. חֵילֶךָ. S. τὴν ἰσχύν σου *vires tuas*. ¶ וּדְרָכֶיךָ. A. S. Th. τὰ σὰ χρήματα *pecunias tuas*] Suspicor hoc pertinere ad חילך, ut sit interpretamentum Aquilæ & Theodotionis. Nam דרכיך τὰς ὁδούς σου *vias tuas*. ¶ לַמְחוֹת. Th. εἰς μεταμέλειαν *ad pœnitentiam*] i. לנחמה.

5. וִישַׁנֶּה דִּין כָּל בְּנֵי עֹנִי. A. Th. καὶ ἀλλοιώσει κρίσιν τῶν πένητος, *& commutabit judicium filiorum inopis*.

6. לְאוֹבֵד. S. τῷ ἀπολλυμένῳ *perdito*.

7. וַעֲמָלוֹ. S. καὶ τῶν κόπων αὐτοῦ *& laborum suorum*.

8. לְאִלֵּם. A. S. Th. ἀλάλῳ *muto*. ¶ אֶל דִּין כָּל בְּנֵי חֲלוֹף. S. εἰς κρίσιν πάντων υἱῶν ἀποιχομένων, *ad judicium omniũ filiorum abeuntium*] i. Morientium, vel mortuorum. *Abire* pro *mori* etiam Latini autores usurpant: unde *abitionem* veteres ipsam mortem vocabant.

9. עָנִי. Schol. πτωχὸν *pauperem*.

11. שָׁלָל. Schol. λαφύρων *spoliis*.

12. כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ. A. S. Th. πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτῆς *omnibus diebus vitæ suæ*.

13. דָּרְשָׁה. A. S. Th. ἐζήτησεν *quæsivit*. Alius interpres ὑφαμμένη. ¶ בְּחֵפֶץ. A. Th. ἐν βουλῇ *in consilio*. S. ἐν θελήματι *voluntariè*.

14. לַחְמָהּ. Schol. τὸν βίον *victum*.

15. בְּעוֹד לַיְלָה. A. S. Th. ἔτι οὔσης νυκτὸς *dum adhuc nox est*. ¶ טֶרֶף. Th. σύνταξιν *dimensum*. ¶ חֹק. S. πρόσταγμα *præceptum*.

17. מָתְנֶיהָ. A. Th. τὸν νῶτον *dorsum*. ¶ וַתְּאַמֵּץ. S. ἐκραταίωσεν *firmavit*. A. Th. ἐκαρτέρωσεν *corroboravit*.

18. סַחְרָהּ. A. S. Th. ἐμπορεία *negotiatio*.

19. בַכִּישׁוֹר. A. S. Th. ἀνδρεία. ¶ תָּמְכוּ. Schol. ἐκράτησε *tenuit*] תמכה.

21. לָבֻשׁ. Schol. ἐνδιδύσκονται *induuntur*.

22. מַרְבַדִּים. A. Th. περιστρώματα *peristromata*. S. ἀμφιτάπους *amphitapæ*, i. tapetia utrinque villosa. *Peristromata*] Quibus triclinia undique sterni solent: item *lecti torique*. Cap. 7. 16. מרבדים רבדתי. A. Th. περιστρώμασιν περιέστρωσα. Vide quæ scripsimus ad illum locum. ¶ *Amphitapæ*] Usi sunt hâc voce Lucilius lib. 1. & Varro Manio. Dicimus autem ἀμφιτάπης & ἀμφιτάπιον & ἀμφίταπος· undè hîc ἀμφιτάπους. Lexicon Hesychii, ἀμφιτάποις, ταπητίοις ἀμφιμάλλοις.

23. נוֹדָע. S. γνωστὸς *notus*. ¶ עִם זִקְנֵי. Schol. μετὰ τῶν πρεσβυτέρων *cum senioribus*.

24. חֲגוֹר. Schol. ζώνην *zonam*.

25. וַתִּשְׂחַק. A. S. Th. γελάσεται *ridebit*.

26. בְחָכְמָה. Schol. ἐν σοφίᾳ *sapienter*, sive *cum sapientia*. ¶ וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ. S. καὶ νόμος ἐπίχαρις τῇ γλώσσῃ αὐτῆς *& lex gratiosa linguæ ipsius*. Th. - - - χάριτος ἐπὶ γλώσσῃ αὐτῆς. - - - *lex gratia in lingua ejus*] *Gratiosa*: Cui gratia inest, lepida, scita, venusta. ¶ *Gratia*] Hinc erues novam significationem nominis חסד *gratia*, quæ apud Chaldæos frequens, ut cùm dicunt ריצא דחסדא *caprea gratiæ*, i. gratiosa. Notavi alibi.

27. צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת. S. σκοπεύει πορείας *speculatur incessus*. ¶ לֶחֶם עַצְלוּת. Schol. ἄρτον ὀκνηρίας *panem pigritiæ*.

28. וַיְאַשְּׁרוּהָ. A. S. Th. ἐμακάρισαν αὐτὴν *beatam prædicarunt eam*.

29. עָשׂוּ חָיִל. Alius, ἐποίησε δυνατά. Hîc libri ed. Lxx variant. In nonnullis est ἐποίησαν δύναμιν, in aliis ἐκτήσατο πλοῦτον, quod sumptum videtur aliunde.

30. אִשָּׁה יִרְאַת יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל. A. γυνὴ φοβουμένη Κύριον αὐτὴ ὑμνηθήσεται, *mulier timens Dominum ipsa laudabitur*.

31. מִפְּרִי יָדֶיהָ. A. S. Th. ἀπὸ καρπῶν χειρῶν - - *de fructu manuum ejus*. ¶ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ. A. καὶ ὑμνήσουσιν αὐτὴν, ἐν πύλαις ποιήματα αὐτῆς *& laudabunt eam in portis opera ejus*. S. αἰνείτω τὰ ἔργα αὐτῆς, *laudato opera ejus*.

GROTIUS.

1. **V**ERBA LAMUELIS REGIS] Plerique de Salomone hoc accipiunt, quem aiunt fuisse octinominem: nimirum sicut apud Poetas

— Πολυώνυμος ἔστ' Ἀπόλλων.

At certè cùm hæc sequantur collectionem Ezechiæ jussu factam,

factam, quantò probabilius est hæc esse collecta (משא, ut jam diximus ad 30. 1.) ex iis quæ mater ipsius Abi vel Abija, Zachariæ viri haud dubiè sapientis filia, ipsum docuerat à patre accepta. ¶ QUA ERUDIVIT EUM MATER SUA] Sic Euripides,

Οὐκ ἐμὸς ὁ μῦθος, ἀλλ᾽ ἐμῆς μητρὸς πάρα.

Sunt enim & multi μητροδίδακτοι.

8. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & divitias ad delendos Reges*] Videtur esse ἔλλειψις, ut sensus sit, *& divitias tuas* illis quæ valde aptæ sunt *ad evertendos Reges*: nam certè

Πολλοὶ γυναικῶν δυστυχοῦσιν εἵνεκεν.

& puto præcipuè respici errores Solomonis.

4. *Noli Regibus dare vinum*] Heb. *vinum bibere*, id est quod Græci dicunt οἰνοποτεῖν.

6. *Date siceram mœrentibus*] לאבד, i. *alicui misero*. De voce שכר vide quæ dicta ad Lucæ 1. 15.

10. *Mulierem fortem quis inveniet?*] i. Bonam. *Forte* dicitur quod in illo genere alia excellit. Sic *fortem mulierem* dici modò pro *pulcra*, modò pro *dotata* notavit Nonius. *Quis inveniet?* ostendit rem raram. Græcum est proverbium,

Γυναικὸς ἐσθλῆς ἐπιτυχεῖν οὐ ῥᾴδιον.

Est carmen Alphabeticum in laudes bonæ feminæ. ¶ *Procul & de ultimis finibus pretium ejus*] Heb. *præ gemmis pretium ejus*. Gr. τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν.

11. *Et spoliis non indigebit*] Ità dives erit supellectile ut miles spoliis.

13. *Quæsivit lanam & linum*] Heb. *lina*, i. varia genera linorum.

14. *Facta est quasi navis institoris*] Vendax magìs quàm emax.

15. *Et de nocte surrexit, deditque prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis*] *Præda* hìc est cibus per Metaphoram, ut modò *spolia*. Quod hìc est *cibaria*, in Hebræo est *statutum*, i. pensum. Comparemus cum hac gnavæ mulieris notatione similem Virgilii,

— ceu femina primùm,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minervâ,
Impositum cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulásque ad lumina longo
Exercet penso, castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos.

19. *Manus suas misit ad fortia, & digiti ejus apprehenderunt fusum*] כישור, quod hìc explicat *fortia*, est *verticillus*, ut quidem censet diligens vocum indagator Rabbinus David Kimchi. Origo à כשר, quod est *quassare* Arabibus. פלך autem, quod hìc *fusum* vertit, videtur potiùs esse *colus*, à similitudine baculi aut navis; nam vox ista Hebræis *baculum*, Arabibus *navem* significat.

23. *Nobilis in portis vir ejus quando sederit cum senatoribus terræ*] Nempe ob vestem Senatore dignam. *Vestis ad curiam* etiam Homerus meminit.

ANNOTATA AD ECCLESIASTEN.

CAP. I.

MUNSTERUS.

NOstri quidem putant Salomonem dictum ECCLESIASTEN, i. *Concionatorem*, quòd loquatur ad multitudinem, & non ad unum tantúm. Hebræi verò paulò aliter sentientes volunt eum קוהלת dictum בעבור החכמה שנקהלה בו *propter sapientiam quæ copiosè congregata fuit in eo*. Utitúrque ob id nomine fem. generis, ut intelligas קוהלת referendum ad החכמה *sapientiam*. Docet autem verè sapientes & beatos eos qui Deo conjunguntur & uniuntur per religionem. Simúlque docet usum legitimum rerum aliarum.

6. *Pergit spiritus*] Quidam per hunc *spiritum* intelligunt Solem, alii Aerem, qui in diversas mundi movetur partes.

9. *Id quod fuit futurum est*] Aben Ezra refert ad motus cœlestes. Et *id quod factum est*, referendum docet ad כללים *species rerum*, quæ subìnde renascuntur & conservantur usq; ad finem mundi per successionem novorum individuorum.

13. *Occupationem malam*] Vocat investigationem sapientiæ & scientiæ *occupationem malam*, quòd homo plerumque dimissis utilioribus inhiet curiosis, aut plus conetur sapere quàm oporteat sapere; vel quòd non expleat desiderium hominis, qui semper aliquid novi requirit; vel quòd oblivione aboleatur scientia.

14. *Irritamentum spiritûs* Aben Ezra exponit hìc רעות pro *pastione venti, & re inutili*, in quo significato & Hos. 12. 1. invenitur, ubi dicitur, *Ephrajim pascitur vento*, &c. Kimhi verò exponit רצון.

18. *Addit dolorem*] Quantum quis, inquit, proficit in sapientia & scientia, tantum irritatur & stomachatur; quandoquidem videt omnia bene condita, sed ab hominibus in abusum redacta. Chaldæus verò sic exponit, *Qui adjecit sapientiam & peccat, is gravissimam Dei contra se provocat iram*, &c.

VATABLUS.

LIbrum istū Lxx interpretes inscripserunt Ἐκκλησιαστής, i. *Concionator*, qui verba facit ad populum. Hebræi קהלת *Concionatrix*, sub. *anima*: de quo mox primo versu.

1. *Verba* דברי] Subaudi אלה, ut sit, *Ista sunt verba*. ¶ *Ecclesiastæ* קוהלת] Ad verb. *Concionatricis*, sub. *anima*. קוהלת enim femineum est nomen participiale. Sic autem ab Hebræis expletur oratio, *Verba* איש בעל נפש *viri præditi animâ congregatrice*: nam איש & נפש sæpo intelli-

intelliguntur, ut Dan. 9. 23. *Quod* חמודות אתה *desideriorum tu*, sub. *vir*. Capite verò seq. v. 11, & 19. legitur plena oratio, איש חמודות *vir desideriorum*. Item 2 Sam. 13. 39. ותכל דוד *& desideravit David*, sub. *anima*: quia verbum fœmineum est, quod ad *David* referri non potest, sed ad ejus *animam*.

2. *Vanitas vanitatum* [הבל הבלים] Hebraismus, pro *Vanissima vanitas*, h.e. summa vanitas, sub. *occupat res humanas*. Chald. *Summa vanitas est mundus iste*.

3. *Quid utilitatis* est *homini* [מה יתרון לאדם] *Quid amplius est homini*, &c. Vel, *Quid residui habet homo*. Alii, *Quid commodi contingit homini*, &c. Alii, *Quæ excellentia est homini*.

4. *Generatio* [דור] *Ætas*: i. homines nati eodem tempore, *labuntur*, non durant ad longum tempus, *terra autem in longum tempus permansura est*. ¶ *In seculum stat* [לעולם עומדת] *In æternum permanet*, sive *permansura est*. לעולם hîc pro *in longum tempus* positum: ut Exod. 21. 6. *Servus erit ei in seculum*, i. usque ad annum jubilei, ut Hebræi exponunt. *Nam cœlum & terra transibunt*, Matth. 24. 35. & Psal. 102. 27.

5. *Regreditur* [שואף] *Anhelus regreditur*; *adspirat*: q. d. *cum desiderio regreditur*.

6. *Vadit* [הולך] Sub. *ab ortu*. *Demigrat*. ¶ *Et circuit* [וסובב] *Et circumeundo transit*. Alii, *& deflectit*: alii *redit*. ¶ *Subinde circumeundo* [סובב סובב] Ad verb. *Circuiens circuiens*: i. à diversis mundi plagis venti surgentes meant. ¶ *Pergit* [הולך] i. Mutat locum. ¶ *Et ad circuitus suos* [ועל סביבותיו] i. Ad ea loca ad quæ circumeundo accedere solet, ut iterum flet.

7. *Omnia flumina* [כל הנחלים] *Omnes torrentes*. ¶ *Unde pergunt*, &c. [שהנחלים וגו'] *Ad quem torrentes ipsi defluunt, illuc revertuntur eundo*. Nam à mari Sol educit vapores, qui in media regione aeris in pluviam resolvuntur. Alii, *Ad locum maris pergunt flumina, ut iterum redeant & fluant*.

8. *Laboriosa* [יגעים] *Difficiles*.

9. *Quid* est *quod fuit?* [מה שהיה] *Id quod fuit, est*, &c. מה quia sequitur ש significat *id*. ¶ *Et quid* est *quod factum est? ipsum* [ומה שנעשה וגו'] *Et id quod factum est*, est *idipsum*, &c.

10. *Quæ fuerunt ante nos* [אשר היה מלפנינו] *Quæ nos præcesserunt*. Quidam scribunt אשר כל poni pro אחת, & vertunt, *unumquodque fuit ante nos*, i. ante nostram ætatem.

11. *Priorum* [לראשונים] Ad verb. *prioribus*, i. retroactis temporibus, *non est memoria priorum*. ¶ *Posteriorum* [לאחרונים] Ad verb. *posterioribus*, pro *posteriorum*. ¶ *Apud eos* [עם] Quidam vertunt *cum illis*; sed עם hoc loco significat *apud*. ¶ *Postea* [לאחרונה] Ad verb. *in ultimo*; vel *novissimo*: i. in extremis temporibus.

12. *Ecclesiastes* [קוהלת] Vide v. 1.

13. *Cum sapientia* [בחכמה] *In sapientia*; i. sapienter. Alii, *sapientiam*. ¶ *Omne* [על כל] *De omni*. ¶ *Occupationem* [ענין] *Curam*; *solicitudinem*; *negotium*; *laborem*. Quidam, *afflictionem malam, ut affligant se in ea*.

14. *Et afflictio* [ורעות] *Et cogitatio*. Alii, *& contritio*. Alii, *absumptio*.

15. *Perversum non potest dirigi* [מעוות לא יוכל לתקון] *Tortuosum non potest rectum fieri*. Vel, *Quod incurvatum est non potest rectificari*.

16. *Loquebar* [דברתי] Ad verb. *Dixi*, &c. Hebraismus, pro *Constitui apud me*. ¶ *Ecce ego* [אני הנה] Ad verb. *Ego ecce*. ¶ *Magnus factus sum* [הנדלתי] Ad verb. *magnificavi*, vel *magnificare feci*; i. *magna feci*, ut quidam vertunt. Alii, *Res magnas perfeci*. Alii, *Strenuè me gessi*. ¶ *Et addidi sapientiam*, &c. [והוספתי חכמה וגו'] Hebraismus pro, *auxi sapientiam*, sive *comparavi mihi sapientiam, ultra*, &c. ¶ *Et cor meum vidit*, &c. [ולבי ראה וגו'] Hebraismus, pro, *Et animus meus est contemplatus multam sapientiam & scientiam*.

17. *Et dedi cor meum* [ואתנה לבי] Hebraismus, pro, *Et adjeci animum meum*, sive *appuli*. ¶ *Et scientiam, & insanias* [ודעת הוללות] *Et cognitionem insaniarum*: vel, *& peritiam vesaniæ*. ¶ *Afflictio* [רעיון] *Cogitatio*; *defatigatio*, ut suprà v. 14.

18. *In multitudine sapientiæ* [ברוב חכמה] *In magno sapientiâ*; ablativus: i. in homine habente magnam sapientiam, *magna ira est*. Chald. *Quia vir qui multiplicat sapientiam, cùm peccaverit, & non resipuerit, multiplicat iram coram Domino*. ¶ *Ira* [כעס] *indignatio*; *irritatio*: q. d. Est multus labor, unde solemus provocari ad iram. ¶ *Et qui addit*, &c. [ויוסיף וגו'] *Et qui auget* [vel *multiplicat*] *scientiam, simul auget quod eum cruciet*, vel *molestet*: q. d. Qui conatur admodum sapiens fieri, id non consequitur sine gravi labore & molestia animi.

CLARIUS.

NOstri quidem putant Salomonem dictum ECCLESIASTEN, i. *Concionatorem*, eò quòd loquatur ad multitudinem, & non ad unum tantùm. Hebræi verò paulò aliter sentientes volunt eum ità dictum *propter sapientiam quæ copiosè congregata in eo fuerit*. Has autem disputationes sunt apud Hebræos, qui putent dici tanquam in persona duorum, quorum alter hoc, alter illud dicat potiùs eligendum.

2. *Vanitas vanitatum*] Omnia omni tempore obnoxia sunt vanissimæ vanitati.

3. *Quid habet amplius homo*] Quem enim stabilem fructum referet homo ex his quæ sub Sole sunt, etiamsi multis modis se torqueat in hoc, ut fructum aliquem inveniat?

4. *Terra autem in æternum stat*] Terra immota manet, veluti theatrum in quo hæc fabula peragitur, dum scilicet alii recedunt, alii succedentes in hanc quasi scenam ingrediuntur, ut & ipsi suum actum peragant.

5. *Oritur Sol*] Sol suo motu omnia quæ sub ipso sunt immutat: & postquam ortus est, & occubuit, iterum sine cessatione revertitur ut oriatur.

6. *Pergit spiritus*] Quidam per hunc *spiritum* intelligunt Solem, alii Aerem seu Ventum, qui in diversas mundi movetur partes, & nunc flat versùs *Austrum*, nunc versùs *Aquilonem*, versùs alias deinde orbis partes, donec singula irrequietè *lustrando revertatur eò unde flare cœperat*.

7. *Mare non redundat*] Quia scilicet remittit mare ea ad loca unde fluere cœperant, ut rursus in mare influant.

8. *Cunctæ res difficiles*] Dum scilicet absque ulla intermissione variantur, ut *non possit homo de eis appositè quicquam proloqui*. *Non* enim subsistunt donec *oculis* quantumvis diligenter *contemplantis, vel auribus* avidissimè *auscultantis fiat satis*. Ipsi oculi inter videndum & aures inter audiendum assiduè mutantur, & aer, per quem rerum simulacra ad sensus diffunduntur, assiduè vento agitatur. Ipsa ergò instabilitas rerum quid est aliud quàm quædam vanitas?

13. *Hanc occupationem malam*] Hoc molestum cognoscendi studium. Vocat autem investigationem sapientiæ & scientiæ *malam occupationem*, quòd homo plerumque dimissis utilioribus inhiet curiosis, aut plus conetur sapere quàm oporteat.

15. *Perversum difficilè corrigitur*] Quod corruptum est restitui non potest; quæ autem assiduè corrumpuntur innumera sunt.

17. *Errorésque & stultitiam*] Quò certiùs, inquit, assequerer sapientiam, etiam hominum *insanias & stultitias discere conatus sum*: verùm conando *comperi, & hoc studium esse insignem quendam animi cruciatum*.

18. *In multa sapientia*] Qui conatur supra modum sapiens fieri plurima experitur valdè ingrata: & qui ad priorem eruditionem aliquid addere volet, id sine magna molestia non perficiet, præsertim cùm non tam id delectat quod quis adeptus est quàm torquet quod restat adipiscendum.

DRU-

DRUSIUS.

SERMONES COHELETH] *Coheleth* unum est ex nominibus Salomonis: tria enim habuit, *Salomo, Coheleth, Jedidja.* Sunt qui tradant sex habuisse, *Salomo, Coheleth, Jedidja, Ben-Jace, Lemuel, Agur*: proditum hoc in Avoth R. Nathan. Quidam addunt septimum, *Ithiel.* Sed de his postremis dubitari video. De *Coheleth* nullam omnino dubitationem relinquit hic locus: nullus enim ex *filiis Davidis Rex* fuit *Jerosolymæ* præter hunc Salomonem. Dicitur autem קהלת formâ participii feminini: itaque *animam* atque *sapientiam* subaudiunt. Malè. Nam est nomen proprium, quale הספרת *Hassophereth* Ezræ 2. 55. Sic פכרת *Phochereth* ibid. 57. Et quia sensu masculinum est, ideo legimus in hoc capite v. 2. אמר קהלת. Rursum, quia terminatione femininum, ideo legimus c. 7. 27. אמרה קהלת. Sic in ברא אלהים habetur ratio sensûs, ut in אלהים קדושים terminationis. Nihil verius. Nomen *Coheleth* alibi quàm in hoc libro nusquam extat. In eo est significatio קהל, i. *ecclesiæ* sive *congregationis.* Unde Græcum interpretamentum Ἐκκλησιαστὴς, quod Latinè sonat *Concionator.* Agit hic liber de Fine bonorum. Summa est, *Quicquid vanum est id hominem beare non potest: Quicquid sub Lunæ globo fit, vanum est: Ergò,* &c. Suadet autem ut ab hac vanitate animum attollamus ad sublimia, & interea rebus præsentibus tranquillè utamur. *Sermones,* λόγοι· aut *Verba,* i. dicta & facta: nam etiam facta sua commemorat in hoc libro. Sic βίβλος λόγων Τωβὶτ, i. *dictorum ac factorum Tobiæ.* ¶ *Regis in Jerusalem*] q.d. Qui residebat in Jerusalem, i. Jerosolymæ. Alioqui Rex erat Israelitarum, h.e. XII Tribuum. Infrà v.12. *Ego Coheleth Rex eram super Israel in Jerusalem.* Græci quoque hic legunt βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλὴμ, *Regis Israel in Jerusalem.*

2. *Vanitas vanitatum,* &c.] Propositio γνωμικὴ statum & argumentum hujus libri breviter complectens, quam deinde per partes explicat. Ματαιότης ματαιοτήτων· sic Græcè LXX. Cæteri habebant Ἀτμὶς ἀτμίδων. Est autem ἀτμὶς *vapor* sive *halitus.* Dicitur & ἀτμὶς, quâ voce usus est Theodotio Psal. 144 4. להבל ἀτμίδι. Sanè *halitum* vocant Doctores הבל הפה, & interpretes Chaldæi הבל פומא. Id reperitur in Thargum Psalmorum, quam alii Aquilæ proselyto, alii Josepho Cæco attribuunt. Psal. 90. *Consumpsimus dies annorum nostrorum velut halitum oris in hyeme.* R. D. in lib. Rad. הבל *res quæ non subsistit velut est halitus oris.* Glossarius Philonis, ABEL, *Vapor.* Scribe HABEL cum adspiratione: nam *Abel* leviter prolatum aliud est. ¶ *Vanitas*] הֲבֵל nomen constructum, ut loquuntur, de cujus statu absoluto ambigitur, utrùm ab הֲבָל, an ab הֶבֶל, ut Abenezra putat. Nam ab הֶבֶל esse in regimine הֲבֵל cum (-) in ultima. Hoc ut verum, ità certum formam בֶּגֶד non mutare in constructione. Forte in absoluto est הָבֵל formæ זָקֵן *senex*: nam & עָקֵב reperitur in eadem forma. Aut est הֲבֵל ipsa forma, ut זְאֵב, quam regimen nihil immutat.

3. *Quid amplius homini*] Latina V. *Quid habet amplius homo?* Prius Aq. & Sym. ediderant Τί πλέον ἀνθρώπῳ; Hos secutus mihi videtur Interpres ille. Nam in LXX erat Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ; i. interprete Budæo, *Quid superest homini?* Scribitur & περισσεία cum accentu in penultima. Infrà in hoc libro, Ἔστι περισσεία τῇ σοφίᾳ ὑπὲρ τὴν ἀφροσύνην, *Sapientia præstat stultitiæ.* Aliis יתרון est *utilitas, emolumentum.* Et legimus Rom. 3. 1. Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; quod reddunt, *Quæ igitur præstantia Judæo?* ¶ *Ex universo labore suo*] בכל verti acsi esset מכל. Sic Hier. *de omni labore suo.* Sic verba Mosi Deut. 6. 5. בכל לבבך Euangelistes interpretatur Mar. 12. 30. ἐξ ὅλης καρδίας σου. ¶ *Quo laboravit*] Aq. κόπῳ ᾧ ἐκοπίασεν. Ante ipsum LXX verterant μόχθῳ ᾧ μοχθεῖ. Est autem עמל propriè *labor molestus,* i. μόχθος, aut κόπος. Nam πόνος minus est. ¶ *Sub Sole*] Non *quo laborat sub Sole;* sed ordo & constructio, *Quid est amplius homini sub Sole?* q. d. Nihil. Nam vita æterna, quæ manet pios post obitum, supra Solem est, non sub eo. Alioqui frustrà ac nequicquam in Lege discenda exercendàve opera poneretur. Quod Saducæi olim asserebant.

4. *Generatio abit,* &c.] Hic versus cum tribus proximis referendus est ad sequentia: nam ex his concludit *Nihil novum esse sub Sole. Generatio,* דור γενεά. Nomen habet παρὰ τὸ דר *habitavit*: itaque definiunt זמן שידור אדם בעולם הזה *tempus quo homo degit in hoc mundo*: aut breviùs זמן חיי האדם *tempus vitæ humanæ.* Latini *seculum* vocant. Redditum etiam *ætas*; & denotat homines unius ætatis: ut possis legere, *Ætas abit,* i. moritur, *& ætas venit,* i. nascitur. ¶ *In seculum*] Vel *in æternum,* i. quamdiu mundus durabit. Nam etiam Terra suo tempore peribit. Unde legimus, *Ipsi peribunt, tu autem permanes.* Tale est,

> *Serviet æternùm qui parvo nesciet uti,*

i. quoad vivet. Alioqui quomodo *serviet æternùm* qui æternùm non vivet? Pro εἰς αἰῶνα Sym. vertit αἰώνιος, eâdem sententiâ ut si dicas, *perstat æterna & in æternum.* Quin æterna Terra quoad substantiam. **Wereldt** Belgicè *mundus,* à *durando,* quod est **weren.** Vide Kilianum. ¶ *Stat*] Permanet. Idem verbum in illo, *tu autem permanes*: nam in Deum non cadit ulla Statio aut Sessio. Hujus loci est Psal. 119. 90. *Firmasti terram, & perstat.* Quidam *stat immota*; dubito an bene. Nam moveri quandoque Terram docent nos & S. literæ & ipsa quoque experientia. Puto rectum, *stat,* non abit, non recedit, nempe ut Homines, ut Secula solent.

5. *Ad locum suum anhelat*] Anhelus properat: nam celerrimè conficit iter suum. Vide Psa. 19. 6 שואף alii aliter reddunt. Hier. *revertitur,* i. שב. LXX ἕλκει. Aq. verò εἰσπνεῖ *inspirat,* aliàs προσέπνευσε *adspiravit.* Verbum hoc quandoque transitivum est, ut Psal. 56. 1. שאפני, i. *anhelus persequitur me,* ut Tremellius vertit. ¶ *Oritur*] Oriri solet.

6. *Abit ad Meridiem*] Sive *ad Austrum,* πρὸς νότον. Hier. *per Meridiem,* quod minùs placet. ¶ *Circuit*] Κυκλοῖ. Nec malè ad sensum Hier. *flectitur*: nam facto circulo quasi *se flectit ad Boream.* Hoc nonnulli ad Solem referunt, qui per circulum obliquum, quem *Zodiacum* nominant, ad Meridiem abit, atque indè ad Septentriones revertitur. ¶ *Circuit, circuit*] Circuit subindè, aut circuit undique. LXX κυκλοῖ κυκλῶν. Hier. *lustrans universa in circuitu.* ¶ *Ventus*] Vel *spiritus,* ut habet Hier. Sic etiam Græci τὸ πνεῦμα. Apuleius, *Ventum Spiritum dicimus: licèt Spiritus ille nominetur qui animalia omnia vitalia extrinsecus,* &c. Augustinus De serm. in monte, *Spiritus etiam ventus vocatur, ut ibi, Ignis & Spiritus procellarum.* Hier. in Comment. Ezech. 1. *Verbum Ebraicum* רוח *pro locorum qualitate vel spiritus vel anima vel ventus accipitur.* Malui autem de *vento* quàm de *aere* accipere, quia nescio an *aer* alibi רוח uspiam vocetur: quanquam Ventus aliud nihil quàm aer impulsus. Aristoteles De mundo, Ἄνεμος μὲν ἐστι πάλιν ἀὴρ πολὺς ῥέων καὶ ἀθρόος, ὅστις ἅμα καὶ πνεῦμα λέγεται.

7. *Omnia flumina*] Sic V. interpres, ut antè Sym. ποταμοί· & postulat sententia ut ità accipiamus. Nam *torrens* propriè fluvius temporarius, non è fonte sed è pluvia nascens, æstate siccus, hyeme magno impetu fluens. Docet hic locus, ex solo fluminum conventu ac confluvio mare constare, & scatebras fontium nihil aliud esse quàm maris secretos calles sub terra rimantis latices colatos exutâ salsugine: quod etiam veterum nonnulli ex iis qui falsos Deos colebant tradiderunt: Quorum sententiam expressit Manilius his versibus, lib. 2.

> *Non imbres alerent terras, non æthera venti,*
> *Non pontus gravidas nubes, nec flumina pontum,*
> *Nec pelagus fontes.*

Cæterùm de Aquarum ortu vide, si vacas, Hieronymum Magium Miscell. lib. 3. c. 15. נחלים propriè *torrentes,* i. χείμαρροι, ut Græci vertunt. Nam *flumina* נהרים dicuntur. *Flumina* voco quæ perennia

nem aquam habent. Fortean ex specie genus, h. e. per *torrentes* omnia flumina, significare voluit, sive ea perennia sint sive non. Aut dicta *flumina* נחלים quòd rapidè fluant in mare. Nam *torrens* concitato impetu fertur; unde *torrentia flumina*. נחל usurpat Moses de Arnone Num. 13. quem Josephus ποταμὸν appellat Ant. Jud. lib. 4. c. 4. ¶ *Non repletur*] איננו מלא *non est plenum*, ità videlicet ut fines suos transeat transilïatve. Alioqui mare semper plenum est. Id innuere voluit Interpres noster cùm verteret *& mare non redundat*. Priùs erat in Lxx οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη. ¶ *Redeunt eundo*] Iteratò eunt, vel per occultos terræ meatus, vel vaporibus sursum attractis & deinde in pluviam resolutis. Nam pluviæ fontes gignunt & flumina.

8. *Cunctæ res*] כל הדברים *omnia verba*. Sic Græci πάντες οἱ λόγοι. Sed novum non est in hac lingua ut λόγος pro *re* ponatur. Sophocles Ajace,

Τοῖς κυρίοις γὰρ πάντα χρὴ δηλοῦν λόγον,

i. *omnem rem*. Quidam *singulæ res*, כל אחד מהדברים. ¶ *Fatigantur*] Fessæ ac lassæ sunt continuo motu & agitatione. Aut *fatigantur* dicit ex affectis causam significans, quia homines fatigantur iis investigandis. Sic, *pallida mors, victoria læta, spes cæca*. יגע nomen est ut חפץ *volens*, quod hic participii loco usurpatur. Vidit hoc Aquila, qui vertit κοπιῶσιν, i. *laborant*, aut *lassantur*: nam κοπιάω utrumque significat. Priùs erat ἔγκοποι, pro quo Sym. maluit dicere κοπώδεις, i. *laboriosi, difficiles*, vel *lassi, fatigati*. Prius noster elegit; nam transfert, *Cuncta res difficiles*. ¶ *Non potest vir eloqui*] Sym. ἀδύνατόν ἐστιν ἄνθρωπον ἐκνικῆσαι λέγοντα, *impossibile est hominem vincere dicentem*. Quid vidit cùm ità hunc locum transferret? *Vir*, ἀνὴρ, i. *quis* aut *quispiam*. Doctè Interpres noster, *non potest eas homo explicare sermone*. Nam איש interdum idem quod אדם, i. *homo*. ¶ *Videndo, audiendo*] Meliùs fortasse, *visu, auditu*. *Nec oculus*, inquit, *visu satiatur, nec auris auditu expletur*. Tam sunt opera Dei multa & miranda.

9. *Id quod fuit*] Olim in cod. Græcis, Τί τὸ γεγονός; Sic etiam noster vertit, *Quid est quod fuit?* ¶ *Ipsum est quod erit*] Nam eadem rerum creatarum substantia, eædem causæ, & effecta eadem. Lxx τὸ γινησόμενον *quod fiet*. Id Sym. emendavit τὸ ἐσόμενον. Quem secutus noster Latinè vertit *quod futurum est*. ¶ *Id quod factum est*] Τί τὸ πεποιημένον; Lxx. Similiter Hieron. *Quid est quod factum est?* ¶ *Ipsum est quod fiet*] Lxx αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον. Sym. αὐτὸ τὸ μέλλον ἔσεσθαι, *quod futurum est ut sit*. Hieron. *ipsum quod faciendum est*. ¶ *Nec est quicquam novi*] Vel, *& nihil est novum*. Quod intelligi debet de ipsis speciebus, non de individuis. Lxx πρόσφατον. Aq. & Sym. καινόν. ¶ *Sub sole*] Hæc pars excludit miracula & opera Divina.

10. *Est res de qua*] Vel, *Est aliquid de quo*. Id pronunciatione juvandum: nam abest nota quâ interrogant, videlicet ה, ut sit הויש *éstne?* q. d. Minimé. ¶ *Dicatur*] Dici possit. ¶ *Ecce*] ראה, i. *vide*. Id usurpant pro *ecce*. Sic Græcum ἴδε, *ecce*. ¶ *Quæ præcesserunt nos*] אשר היה מלפננו *quæ fuerunt ante nos*. Hîc duo notanda; Primùm היה pro היו, qui Ebraismus occurrit & infrà v. 16. deinde מלפננו, quod ità scriptum lectum absque Joth libris melioribus, licèt Mercerus annotaverit in MS. quo usus sit fuisse מלפנינו, cum Joth in penultima.

11. *Non est memoria priorum*] לראשנים *de prioribus*. Lxx τοῖς πρώτοις, *primorum*. Cui simile ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, i. *Davidis*. ¶ *Nec etiam posteriorum*] Verti acsi esset in Ebræo וגם אין repetitâ negatione ἀπὸ κοινοῦ ex præcedentibus: quod non est novum in his literis. Possumus etiam vertere, *Nec etiam posteriorum, qui futuri sunt, erit memoria eorum*, ut sit Pleonasmus, figura usitata Ebræis. Utro modo vertas parùm aut nihil interest. ¶ *Apud eos qui erunt postea*] Παρὰ τοῖς ἐσομένοις μετὰ ταῦτα. Ità Symmachus. Priùs erat in Lxx μετὰ τῶν γινησομένων εἰς τὴν ἐσχάτην, & in Hieron. *apud eos qui futuri sunt in novissimo*, i. ultimis temporibus. *Qui porrò futuri sunt*.

12. *Ego Coheleth eram Rex*] Significat *se animum applicuisse ad quærendum & vestigandum ea quæ sub Sole fierent* post adeptum Regnum, cùm nihil illi deesset eorum quæ ad eam rem necessaria essent. Priùs erat *ego fui*, ex quo colligunt tum cùm hæc scriberet privatum fuisse: sed falli ipsos ac decipi puto; & vera interpretatio quam posui. ¶ *Super Israel*] In Regno Israel, quod tunc florentissimum erat, & 12 Tribus continebat.

13. *Et applicabam cor meum*] Vel, *Cùm applicarem cor*, i. animum, *meum*. Verbum è verbo, *Et dabam cor meum*: quod Græcè legitur in Lxx, Καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου. Pòst Sym. ad sensum, ut solet, clariùs exposuit προέθηκα, quem secutus fuit, ut videtur, Hieronymus: nam vertit, *proposui in animo meo quærere*, &c. ¶ *Explorandum*] Aut *vestigandum*, i. ἐξερευνῆσαι, ut Aquila vertit. Quanquam ἐξερευνάω propriè *pervestigo* sive *investigo* aut, si licet ità loqui, *exvestigo*. ¶ *Sapienter*] Vel *per sapientiam*. Sic Gallica editio postrema *per sapience*. Id Græci efferunt ἐν τῇ σοφίᾳ. *Per sapientiam*, dico, tanquam per quoddam instrumentum ad vestiganda ea quæ sub Sole fiunt aptissimum & maximè idoneum. Malè quidam *ad explorandum sapientiam de omni eo*, &c. acsi esset את חכמה. Verbum enim תור cum accusativo construitur, mediante particulâ את, ut videre est Num. 13. 2, 16. & 17. 8. ¶ *Occupatio mala*] ענין רע magis sonat *occupatio malitiæ*; ut quidem *malitia* sumitur in illo, *Sufficit diei malitia sua*. Gr. κακία, nos possumus dicere *vexatio*. Ergò ענין רע *occupatio vexans & crucians*. Sanè quidem רע hoc loco nomen substantivum est, ut infrà 4. 8. Sym. ἀσχολία. Lex. Vet. ἀσχολοῦμαι, *occupatus sum*. Ἀσχολῶ, *avoco: Mala*, i. molesta, laboriosa, curarum & anxietatis plena. ¶ *Ut occupent se*] Ἀσχοληθῆναι, *ut occupentur*, idem, quem modò nominavi, Symmachus. Antea erat περισπασμὸς ἐν αὐτῷ quod intelligentiam habet ex his verbis Hieronymi, *Verbum* ענין *Aq. Lxx & Th.* περισπασμὸν *similiter transtulerunt, quod in* distentionem *Latinus Interpres expressit, eò quod in varias solicitudines mens hominis distenta lanietur. Sym. verò* ἀσχολίαν, *i. Occupationem, transtulit*. Hæc Hier. Idem in extremo capitis quinti, *Notandum quoque quòd hîc* περισπασμὸς *in meliori parte accipitur, pro Occupatione spiritualis veraque lætitiæ*. Lexicon H. Stephani, Περισπασμὸς, *distractio, occupatio*. Vide, si vacat.

14. *Vanitas*] Aq. ἀτμὸς *vapor*. Vide quæ scripsimus suprà v. 2. ¶ *Pastio venti*] νομὴ ἀνέμου. Sic Aq. olim vertit, & bene, meo judicio: nam רעה *pasco*. Idem significare voluit Sym. cùm verteret βόσκησις. Siquidem βόσκησις *pastio*. Alii aliter interpretantur. Lxx προαίρεσις πνεύματος, quæ significatio petita ex Chaldaismo, ubi רעא significat *elegit, voluit*. Hieron. *afflictio spiritûs*: quomodo & Symmachus κάκωσις πνεύματος, *vexatio spiritûs*. Verùm Hieron. non tam à Symmacho id habuit quàm à Judæo præceptore suo. Consule operum ipsius tom. 5. pag. 3. R. S. post Interp. Chaldæum *contritio* sive *confractio spiritûs*. Nam id sonat שבר & Chaldaicè תבירות. D. Hispanus cognomento Camius *cogitatio spiritûs*. Sanè *cogitatio* רע dicitur: unde רעי *cogitatio mea*, & רעיך *cogitationes tuæ*. Abenezra, qui *Sophus* cognominatur, sentit cum Aquila, cui etiam Th. accedit, ut pòst didici ex Hieronymo.

15. *Perversum non potest corrigi*] Quod pravum est in natura sua non potest corrigi per se: q. d. Dei manu atque auxilio ad eam rem opus est. Licet etiam exponere, *Perversum difficilè corrigitur*. Nam ἀδύνατον aliquando ponitur pro *difficili*, ut Ebr. 6. 4. & alibi. Hæc Interpres V. ad Homines retulit: nam interpretatur, *Perversi difficilè corriguntur*. Lxx ἐπικοσμηθῆναι, quod etiam תקן significat in lingua Chaldæorum; unde תקון *ornatus*. ¶ *Defectus non potest numerari*] Lxx ὑστέρημα οὐ δυνήσεται ἀριθμηθῆναι. Sym. ὑστέρημα μὴ δυνάμενον ἀναπληρῶσαι ἀριθμόν, i. *numerum implere*. Editio Lat. V. *stultorum infinitus est numerus*. חסרון *defectus* pro *defectus cordis*, i. stultitia. Nam *stultus* חסר לב vocatur; & *deficere corde* dicitur qui desipit. Durum hoc in oculis meis.

Defectus,

Defectus, res quæ deficiunt, & in quibus aliquid desideres. Sic *stultitia* pro *stulto*, & *captivitas* pro ipsis *captivis*. Nam *dolus* pro *doloso* tritum est.

16. *Locutus sum ego cum corde meo*] Cogitavi ego apud me. Fuit tempus cùm exponerem, *consolabar meipsum in tanta vexatione spiritûs*, quod nunc displicet: nam non est עַל in Ebræo, ut Gen. 34. 3. & Hos. 2. 14. sed עִם *cum*, sive *apud*. Μετὰ τῆς διανοίας μου, Aq. & Sym. Priùs erat in Lxx ἐν τῇ καρδίᾳ μου, & in Hieron. *in corde meo*, i. בְּלִבִּי. Idem aliter. ¶ *Auxi*] הִגְדַּלְתִּי ἐμεγάλυνα, i. *auxi*, *amplificavi*. Vult dicere, *uberiorem mihi sapientiam comparavi*. Olim Græca Ecclesia legebat ἐμεγαλύνθην, & Latina, *magnus effectus sum*, i. נִגְדַּלְתִּי. ¶ *Et adjeci sapientiam*] Lxx καὶ προσέθηκα σοφίαν. Pòst Sym. vertit, καὶ ὑπερέβαλλον σοφίᾳ, *& superavi sapientiâ*, vel *excellui*: ut Hieron. *præcessi omnes sapientiâ*. ¶ *Jerosolymis*] Vel *Jerosolyma*, h. e. in urbe Jerusalem, ubi semper viguit studium sapientiæ. ¶ *Cor meum vidit*] Oculus *videt* quæ cernit; Cor *videt* quæ intelligit. Hinc disces quid sit, *Videntes non vident*; Videntes oculis non vident corde, i. non intelligunt Dei opera & miracula. Vide Sirach. 15. 7.

17. *Dedi cor meum*] *Appuli* (sive *applicui*) *animum meum*: suprà v. 13. ¶ *Scientiam, insanias & stultitiam*] Vel *scientiam insaniarum & stultitiæ*. Huic lectioni firmandæ sunt accentus qui in Ebræo. *Insanias* הוֹלֵלוֹת. Aq. πλάνας, & Hieron. *errores*. Lxx verò παραβολάς quod mihi suspectum de mendo: eóque labor ut credam initio scriptum fuisse παραφοράς sed nihil temere affirmo: res indiget diligentiore inquisitione; mihi nunc otium non est. Tantùm annoto in ed. Rom. citari ex Theodotione παραφοράς, sive ille ità emendaverit, sive vocem repertam in Lxx, ut solet, retinuerit. Huc me impellit vox Ebræa, illò Græca ἐπιστήμην, quæ nihil commune habet cum παραφοράς. Porrò הוֹלֵלוֹת etymon habet παρὰ τὸ הלל *insanio*, unde תהולל Psal. 75. 4. Novè scripsit שכלות pro סכלות, quod infrà Lxx ἀφροσύνην reddunt, videlicet cap. 2. 3. Hîc habent ἐπιστήμην, quod est שכל Ebræis. Hem, penè exciderat! Exstat versio Latina editionis Lxx in operibus Hieronymi: In eo habetur hoc loco *erroréfque & stultitiam*. Quis jam dubitet eum legisse παραφοράς καὶ ἀφροσύνην? nisi magìs ut legerit περιφοράς. Idem Hieron. in Comment. ad cap. 2. hujus libri, *Ubi nos amentiam legimus, in Hebræo habet* מהולל, *quod Aq.* πλάνησιν, *i. Errorem, Sym.* θόρυβον, *i. Tumultum, interpretati sunt. Lxx verò & Theodotio, sicut in pluribus locis ità & in hoc quoque concordant, & transtulerunt* περιφοράν, *quam nos verbum de verbo exprimentes Circumlationem possumus dicere*. ¶ *Pastio venti*] Aut *vexatio spiritûs*. רַעְיוֹן eandem habet originem cum רְעוּת. Vide igitur quæ scripsimus suprà ver. 14.

18. *In multa sapientia multa indignatio*] Studium nimium sapientiæ multas habet curas & molestias, vitámque insuavem & injocundam facit. Talis vita vocatur interdum *indignatio*, quia stomachum homini ciet: itaque infrà 7. 4. ei *risus* opponitur, i. vita mollis & delicata. Ad verb. *multitudo indignationis*. *Indignatio* autem כעס dicitur, i. ἀγανάκτησις. Sed interpretes modò ὀργὴ modò θυμὸς reddunt. Hîc referunt πλῆθος γνώσεως, nisi mendum in libris, nam adducor ut credam scriptum aliquando fuisse πλῆθος θυμοῦ. Sanè in operibus Hieronymi legitur *multitudo furoris*. ¶ *Qui addit*] יוֹסִיף posuit pro יֹסֵף. Alibi est יוֹסֵף eodem sensu. Vide sis Jes. 29. 14. & 38. 5. Sic תּוֹמִיךְ *sustentans*. ¶ *Dolorem*] Lxx ἄλγημα, sed Aq. maluit βάσανον. Id sign. *tormentum*. Latina exemplaria alia *dolorem*, alia *laborem* præferunt. προσθήσει βάσανον posses reddere *addet inquisitionem*. Nam per multam inquisitionem multarum rerum scientiam acquirimus.

IDEM.

2. הֲבֵל הֲבָלִים. Οἱ λοιποί, Ἀτμὸς ἀτμῶν, i. interprete Hieronymo, *Vapor fumi, & aura tenuis, quæ citò resolvitur*] *Vapor*; vel *halitus*: quod vox Ebræa etiam significat: unde הבל הפה *halitus oris*. Chaldæi dicunt הבל פומא. In lib. Nominum, ABEL, *Vapor*. Scribo HABEL: nam אבל *lugens*, vel *luctus*. Jes. 57. 13. הבל. Hieron. *aura*. Psal. 144. 4. להבל Sym. ἀτμῷ. Th. ἀτμίδι. Job. 7. 16. Sym. ματαιότης, alius ἀτμός.

5. שׁוֹאֵף. A. εἰσπνεῖ *adspirat*. Sym. Th. *recurrit*] Hieron. in Comment. ad h. l. *Pro eo autem quod Vulgatam editionem sequentes posuimus* AD LOCUM SUUM DUCIT, *in Ebræo habet* SOEPH, *quod Aquila interpretatur* προσεπνεῖσθαι, *i.* adspirat. *Sym. verò & Th.* recurrit, *quia videlicet Sol revertatur ad locum suum, & ibi unde prius egressus fuerat adspiret*. Interpretatio Hieronymi docet legendum esse εἰσπνεῖ, vel certè προσπνεῖ *adspirat*: nam εἰσπνεῖ propriè *inspirat*: tamen etiam per *adspirat* exponitur.

6. הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ. Sym. *Vadit ad Meridiem, & circuit ad Boream. Perambulans vadit ventus; & per quæ circumierat revertitur ventus*] *Vadit* in ed. Rom. *Sym.* καταντᾷ, *devenit, evadit, pervadit*.

7. אֵינֶנּוּ מָלֵא. Sym. οὐ πλημμυρεῖ *non restagnat*] Sive *æstu inundat*: vel *non expletur*. Lex. V. Πλημμυρεῖ, *inundat, torret, exuberat*. ¶ אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים. Sym. Εἰς τὸν τόπον ἀφ᾽ οὗ οἱ ποταμοὶ πορεύονται, καὶ ἐκεῖ αὐτοὶ ἀναστρέφουσιν.

10. יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ. Sym. *Putásne est qui possit dicere, Vide, hoc novum est, & jam factum est in seculo quod fuit ante nos?*] In ed. Rom. ἄρα δοκεῖ τι ὃ ἐρεῖ τις; *putásne esse aliquid quod dicet quispiam?* ¶ מלפנינו. Sym. πρὸ ἡμῶν *ante nos*.

14. הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ. A. ἀτμὸς καὶ νομὴ ἀνέμου *vapor & pastio venti*] Νομή. Sic etiam Th. In Symmacho fuit olim βόσκησις. Verba Hieronymi hoc testantia sunt, רעות *Aq. & Th.* νομὴν, *Sym.* βόσκησιν *transtulerunt*. Idem paulò pòst, *Dicebat mihi Ebræus quo Scripturas S. instituente perlegi, quòd suprà scriptum* רעות *verbum magìs in hoc loco Afflictionem & Malitiam quàm Pastionem & Voluntatem significaret; non à Malo quod est contrarium Bono, sed ab eo quod in Euangelio scribitur,* SUFFICIT DIEI MALITIA SUA, *quam Græci significantiùs* κάκωσιν *vocant*.

17. הוֹלֵלוֹת. A. πλάνας *errores*. Th. παραφοράς *errores mentis*] Aut *furores*, *insanias*. Hoc modo Santes interpretatur. Alibi est περιφοράς, ut in Lxx infrà 7. 26. & v. 8. יהולל περιφέρει, quod *circumlationem* denotat. Vide sis Hieron. ¶ שֶׁגַּם זֶה הוּא רַעְיוֹן רוּחַ. Schol. ὅτι πρὸς τοῦτο δεῖ προαίρεσις πνεύματος. Προαίρεσις, *voluntas*. Syrum est. Sic suprà רעות interpretantur Lxx. Locus est v. 14. ubi Hieron. *Lxx autem interpretes non Ebræum sermonem expressere, sed Syrum, dicentes* προαίρεσιν. Nihil verius. רעא *voluit* Syrum est, non Ebræum.

18. מַכְאוֹב. A. βάσανον *tormentum*] Vel *dolorem*. Sic ἀβασάνιστος *expers doloris*. Lex. V. Βάσανος, *tortus*, *hoc tormentum*.

GROTIUS.

HIC Liber קהלת est in Hebræo. Solent nomina ejus formæ plerumque esse muliebria: sed quia Hebræis communia desunt, usurpantur interdum pro communibus. Et ità hîc sumi apparet ex constructione cum masculino 1. 1, 2, 12. & 7. 28. & 12. 8, 9, 10. Ac propterea Græci Ἐκκλησιαστὴν vertêre. Meliùs fortè vertetur Συναθροιστὴς, quomodo verbum קהל per συναθροίζειν verti solet; ut intelligamus redactas in hunc librum varias hominum, qui sapientes apud suos quisque habebantur, opiniones περὶ τῆς εὐδαιμονίας, planè sicut liber Jobi omnes ferme quæ fuerunt aut esse possunt de Divina rerum humanarum gubernatione, aut contra eam, sententias complectitur. Quare mirari non debemus si quædam hîc legimus non probanda, omnes enim sententias cum suis argumentis recitanti, ut Aristoteles facere solet priusquam quid definiat, necesse erat id accidere: sed cùm & initium & finis satis monstrent quod sit scriptoris propositum, ob

eas causas (ut aiunt Hebræi) meritò in canonem receptus est. Ego tamen Solomonis esse non puto, sed scriptum seriùs sub illius Regis, tanquam pœnitentiâ ducti, nomine. Argumentum ejus rei habeo multa vocabula quæ non alibi quàm in Daniele, Esdra & Chaldæis interpretibus reperias.

4. *Generatio præterit, & generatio advenit*] Φασὶ γὰρ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, Aristoteles 4. Physic. cap. 14. Seneca, *In orbem nexa sunt omnia, fugiunt & sequuntur.* Tacitus Annal. 3. *Rebus cunctis inest quidam velut orbis.* Vide & Synesium epist. 374. Vide eandem sententiam tractatam Ecclesiastici 14. 18. ¶ *Terra autem in æternum stat*] Non hîc agitur de Terræ aut statu aut motu, sed de duratione opposita singulorum hominum durationi: ideo dicitur,

——Πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.

6. *Et flectitur ad Aquilonem*] i. Ad Medinoctii loca, à quibus Septentrionem & Germani appellant. Ostendit hic locus Hebræis Terram creditam σφαιροειδῆ, & circa eam verti Solem. ¶ *Lustrans universa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos revertitur*] De Sole quidam continuari sermonem volunt, qui *spiritus* dicatur quòd nihil habeat inferioribus his corporibus simile. Alii de Aere accipiunt: de quo Plinius 2. 38. *Tot animalium haustus spiritum è sublimi trahit. At ille contrà nititur, tellúsque ut inani, cœlo spiritum infundit: sic ultro citrò commeante naturâ, ut tormento quodam mundi celeritate discordia accendatur. Nec stare pugna licet, sed assiduo raptu involvitur, & circa terram immenso rerum quasi globo tendit, subinde per nubes cœlum aliud obtexens. Ventorum hoc regnum.*

7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Ad locum unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant*] Nempe cum mari intrant meatus subterraneos, & ibi colati in fontes erumpunt. Apertissimum id in Caspio mari, quod nusquam in aperto cùm Oceano esse continens satis jam constat. Habet ergò Mare canales suos, sicut multa flumina terris absorpta ex longo intervallo resurgunt.

9. *Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est*] Hoc sensu Platonici omnia dicunt esse ἓν καὶ ἕτερον. Vide infrà 3. 15. M. Antoninus lib. 12. πᾶν τὸ γινόμενον οὕτως ἀεὶ ἐγίνετο, καὶ γενήσεται, καὶ νῦν πανταχοῦ γίνεται & alibi, πάντα [illegible] οὐχ ὥστε φοβηθῆναι μή τι καινόν, πάντα συνήθη.

13. *Proposui in animo meo quærere & investigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole*] Historiam Animalium & Satorum diligentissimè inquisivi. ¶ *Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum*] רע Hebræum, quod hîc *pessimam* vertit, sæpe *rem laboriosam ac molestam* significat, quod jam nunc dicet *afflictionem spiritûs*. Labor est in illis studiis, non quies, non ipsa beatitudo.

CAP. II.

MUNSTERUS.

1. *Tentabo te*] Secutus sum hîc D. Kimhi. Aben Ezra verò putat radicem verbi esse נסך, quod sig. *miscere vinum in convivio.* Demonstrat autem aliquot rationibus, felicitatem hominis non contineri voluptatibus mundi. Nam in rebus quæ voluptatem afferunt parandis plus est dispendii quàm in fruendo compendii.

8. *Symphonias*] Exponuntur hæ duæ dictiones variè ab Hebræis. Quidam enim putant esse כלי זמר *musica instrumenta*; alii accipiunt pro נשים יפות *mulieribus pulcris in bello captis*, ut sit radix dictionis שדד. Rursum alii putant esse מרכבות נוי *quadrigas pulcras.*

12. *Insanias*] Vocat *insanias* ebrietatem & Epicureorum pecuinam vitam. Quid enim differt ebrius ab amente? Instituit Deus & Natura ut homo pareat menti & sanæ rationi tanquam Regi suo, & non trahatur concupiscentiâ carnis. ¶ Porrò סכלות, quod nos vertimus *stultitiam*, putat Aben Ezra capiendam pro קנות ההון *industria acquirendi divitias.* ¶ *Ut sequi possit Regem*] Hebræi communiter intelligunt hunc locum de sententia & decreto Divino, quod nemo avertere potest; quale est, quòd *omni homini statutum est semel mori*: frustrà ergò quis curret post Deum, conaturus avertere à se sententiam mortis. Sed nescio quomodo in hoc sensu hic versus cohæreat præcedentibus & sequentibus.

17. *Vitam*] Aben Ezra putat esse תואר adjectivum plurale. Est enim חיים commune ad *vivos* in plur. & ad *vitam* in sing.

24. *Nisi*] Hebræi hîc subintelligendam docent particulam רק *nisi*, ut integer habeatur sensus. Alioquin textus contrarium sensum offert, nempe hunc, *Non est bonum homini quòd comedat & bibat*, &c.

VATABLUS.

1. *Dixi ego in corde meo*, אמרתי אני בלבי] Suprà 1. 16. ait, *Dixi ego cum corde meo.* Pro quibus quidam vertunt, *Porrò apud meipsum cogitavi.* ¶ *Veni nunc* לכה נא] Latini verti potest, *Age, quæso*: ut sit velut hortantis adverbium. ¶ *Probabo te* אנסכה] Sumit alterius hominis personam sæpius in hoc libro, ut hîc, nam cor suum alloquitur, *Periculum de te*, inquit, *faciam.* A verbo נסה, quod *tentare* sive *probare* significat, ut ait doctus inter Hebræos. Alius deducit à נסך *miscere vinum in convivio*; acsi dicat, *Miscebo* me *in lætitia*, vel, *effundam* me. ¶ *Et vide bonum* וראה בטוב] Hebraismus, pro *fruere bonis, genio indulge, vive opiparè & feliciter in hac terra.* Videtur quibusdam imperativum sumi pro secunda persona futuri, & ità vertunt, *Et videbo bona*, i. fruar deliciis. Potest autem infinitivi & imperativi modi esse: id quod fit in verbis ultimam literam habentibus ה, & infinitivus pro omni tempore & modo sumitur. Chald. per futurum vertit.

2. *De risu* לשחוק] *Risui*, vel potiùs, *Propter risum.* Hoc loco ל pro בעבור, i. *propter*, sive *de*, ponitur, ut & Gen. 20. 13. & Exo. 14. 3. ¶ *Insanis* מהולל] Ad verb. *Insaniens*, i. Insanire facis: vel *In insaniam versus est*: q. d. Videntur mihi insanire qui sese risui dedunt. Quidam vertunt totum versum, *Risui assuetum vocavi amentem*; *& de lætitia* dixi, *Quid istuc agis?* Alii, Nam *ridere statuo esse hominis vesani*; *& lætitiam* dixi *nescio quid parere.* ¶ *Quid hoc facit* מה זה עושה] Ad verb. *Quid hoc faciens?* i. *Quid hoc facit*, aut *prodest? Quid boni affert?*

3. *Investigavi* תרתי] *Exploravi, Scrutatus sum.* Quidam, *Constitui apud me.* ¶ *Ut abstraherem à vino* למשוך ביין] *Ut attraherem in vinum*, i. quâ ratione corpus meum daret operam voluptati. Nomine *vini* omnes voluptates significat. ¶ *Inducerem in sapientiam* נוהג בחכמה] *Sese ingereret sapientiæ.* Alii, *incederet in sapientia*, i. sese regeret. ¶ *A stultitia* בסכלות] *Stultitiam*: q. d. Nec interim alienum esset à stultitia. ¶ *Quodnam esset bonum*, &c. איזה טוב וגו' *Quodnam sit bonum filiis hominum* ex his *quæ facere solent*, &c. Subintelligitur מהם *ex his.*

4. *Magnificavi* הנרלתי] Hebraismus, pro, *Magnifica opera exstruxi*; vel, ut alii vertunt, *Perfeci magnifica opera:*

5. *Et paradisos* ופרדסים] *Et pomaria.* Significat hortos domesticis arboribus consitos. Observa, *paradisum* vocem esse Hebraicam, Græcè παράδεισος.

7. *Acquisivi* קניתי] *Possedi, Comparavi.* ¶ *Et filii domûs* ובני בית] i. Familia fuit mihi. Alii interpretantur, *& vernæ*, i. vernaculi qui nascuntur domi nostræ ex mancipiis.

8. *Et thesaurum* וסגלת] *Et præcipuas opes & divitias.* Alii, *peculiare.* Hebræi dicunt significare *rem desideratam & reservatam*, quâ sese jactare solent homines; ut sunt lapides pretiosi, & hujusmodi. ¶ *Electas mulieres ex præda* שידה ושדות] Ad verb. *captivam & captivas,*

captivas, i. unam & plures ex mulieribus formosissimis bello captis. Mentionem facit de *captivis mulieribus*, h. e. bello captis: nam urbe aliquâ captâ seligebant sibi Principes pulcerrimas mulieres, Judic. 5. 30. Per Metaphoram igitur nomine *captivarum* intelligit pulcerrimas mulieres. Alii interpretantur *honorabiles mulieres*, i. honore dignas. Alii dicunt (referentibus Hebræis) nomina fuisse instrumentorum musicorum ad psallendum aptorum, vertentes, *symphonias & musicum concentum*.

9. *Et magnificatus sum* ונדלתי] *Et magnus evasi*. Vel, *Et crevi*. ¶ *Et auctus sum* והוספתי] *Et auxi meipsum*. i. meam dignitatem. Alii, *adjeci*, sub. *magnificentiam*. ¶ *Perstitit apud me* עמדה לי] Ad verb. *stetit mihi*, pro *mecum*, i. nec interim discessi à sapientia.

10. *Non prohibui eis* לא אצלתי מהם] *Non subduxi ab eis*: vel, *subtraxi*. ¶ *Prohibui cor meum* מנעתי את לבי] *Revocavi cor meum*: vel *abstraxi*, *cohibui*. ¶ *Pars mea* חלקי] *Portio* [vel *sors*] *mea*.

11. *Ad operandum* לעשות] *Ad faciendum*: vel, *parandum*, sub. *mihi opes & divitias*. ¶ *Et afflictio* ורעות] *Et fatigatio, contritio, molestia, absumptio, cogitatio*, ut suprà 1. 14.

12. *Et respexi ego*, &c. ופניתי אני לראות חכמה] *Rursum converti me ego ut experirer* [vel *perspicerem*] *sapientiam*. ¶ Ut cognoscat *qua*, &c. את אשר כבר עשוהו Ad verb. *quod jam fecerunt*, sub. *facientes*, i. quod gestum est ab hominibus & stultè & sapienter: q. d. Quis est ille homo privatus qui exactiùs perspicere & cognoscere possit quæ gesta sunt quàm ego cognosco qui sum Rex?

13. *Quòd utilior est* שיש יתרון] *Quòd præstantior est*, aut *excellentior*. Ad verb. *quòd est dignitas* [vel *excellentia*] *sapientiæ supra stultitiam, ut est excellentia luminis supra tenebras*.

14. *Sapientis oculi sunt*, &c. החכם עיניו בראשו] Ad verb. *Sapiens, oculi ejus in capite ejus*. Redundat alterum relativum: i. *Sapiens habet oculos in capite*, h. e. in fronte: q. d. Circumspectus est sapiens, diligenter videt quid agendum sit. Cùm aliquem stultitiæ corripimus, dicimus, *Ubinam habes oculos?* Ità per oppositum sensum, *Habere oculos in capite* est esse sapientem. ¶ *Omnibus ipsis* את כולם] i. Sapientibus & insipientibus.

15. *Propterea dixi* ואמרתי] Ad verb. *Et dixi*. ¶ *Ut evenit stulto, etiam eveniet mihi* כמקרה הכסיל גם אני יקרני] Ad verb. *secundùm eventum stulti, etiam ego eveniet mihi*. Duo pronomina, quorum alterum redundat; & verbum cum pronomine affixo pro separato. ¶ *Magis* יותר] Impensiùs. Alii, *excellentiùs*. ¶ *Itaque locutus sum in corde meo* ודברתי בלבי] *Dixi itaque in animo meo*, &c. i. cogitavi apud me.

16. *Non enim* erit *memoria*, &c. כי אין זכרון וגו׳] Hebraismus, pro *Neq; sapientis, neq; stulti ultrà erit memoria in æternum*. ¶ *Cùm jam dies*, &c. בשכבר הימים וגו׳] Ad verb, *in eo tempore quod jam* fuit *diebus venientibus*, &c. quod quidam vertunt, *neque tempore præterito, neque diebus venturis*: [i. tempore futuro:] *omnia oblivioni tradentur*. Alii vertunt, *Et ejus quod nunc exstat, temporibus futuris omnino oblivi scentur* homines. Alii, *Ob id quòd jam dies supervenient quando totum oblivioni dabitur*. ¶ *Et quomodo*, &c. ואיך ימות וגו׳] *Sed quo pacto mori solet sapiens cum stulto?* Alii, *Quomodo igitur morietur sapiens sicut stultus?*

17. *Displicuit mihi* רע עלי] Ad verb. *malum esset super me*. ¶ *Et afflictio spiritûs* ורעות רוח] Vide v. 11.

19. *Omni labori*, &c. בכל עמלי וגו׳] Hebraismus, pro, *in omnibus opibus meis quas labore meo acquisivi & sapientiâ paravi sub Sole*: i. toto tempore vitæ meæ. Sic v. seq. ¶ *Et quo sapiens fui* ושחכמתי] *Et quem sapienter obivi*. Vel, *& quo sapienter negotia mea administravi*.

20. *Et ego verti me* וסבותי אני] *Et ego conversus sum*: ut solent qui faciem suam verterunt ad viam aliam, postea ad primam convertunt se. ¶ *Ut avocarem*, &c. ליאש את לבי] Ad verb. *ut desperare facerem*: aut, *ut exsecrarer institutum cordis mei*. Alii, *ut avocarem* [sive *retraherem*] *animum meum ab*, &c. Alii, *ut efficerem ut tæderet animum meum omnis laboris*, &c. i. ut animus meus negligeret omnem laborem meum, h. e. opes labore meo partas.

21. *Dabit partem suam* יתננו חלקו] *Daturus est illum* laborem ut sit *portio ejus*.

22. *Et afflictione* וברעיון] *Et fatigatione; contritione; cogitatione*.

23. *Et indignatio, occupatio ejus* וכעס ענינו] i. Nusquam non invenit ob quod jure indignetur.

24. *Non est* igitur *bonum*, &c. אין טוב וגו׳] Quidam Hebræorum subaudito ה legunt per interrogationem, *Annon bonum est in homine*, i. in negotio hominis, *quòd*, &c. Alii legunt ut versum est, subaudientes רק *nisi*; & idem subintelligit Chaldæus P. Similísque loquendi modus sæpe reperitur in S. literis ubi רק subauditur. Vide infrà 4. 17. ¶ *Et ostendat*, &c. והראה וגו׳] Ad verb. *& videre faciat animam suam bonum*. Hebraismus est, *ostendere animæ suæ bonum* pro *genio indulgere ad necessitatem*, vel *non fraudare genium*, in bonam partem accipiendo.

25. *Curet* יחוש] *Curare debeat*, sub. *affluere deliciis*: vel, *fruitionem illarum opum*. Quidam vertunt, *Quis sensibus oblectabitur plùs quàm ego fecerim?* Alii, *properare debeat* [sub. *ad fruitionem talium opum*] *præterquam ego?* qui scilicet paravi illas labore meo: q. d. Nemo. Vel, ut quidam Hebræorum exponunt, *Quis poterit commodiùs festinare ut sua expleat desideria quàm ego qui tantam habeo auri & argenti copiam?*

26. *Coram eo* לפניו] Relativum sine antecedente, refert *Deum*; *in cujus conspectu bonum esse* significat verè bonum esse, & Deo judice, non fictè. ¶ *Occupationem* ענין] *Afflictionem*. ¶ *Bono* לטוב] Sub. *homini*: i. in usus illius, quem Deus accipere volet ea quæ ipse malus congregarit. ¶ *Et afflictio* ורעות] Vide v. 11.

CASTALIO.

HIC liber est de finibus bonorum, sive de vitæ vanitate scriptus: in quo docetur, hanc vitam esse totam vanam ac miseram, nec ullam ejus partem beatam. Atque hoc in totius libri propositione, & idem in conclusione ponitur. Quòd si quis interroget quid in hac vita sit bonum, respondet Solomo, Nihil; sed omnia esse vana ac misera. Sed tamen si in hac ipsa miseria quæras quid sit bonum, h. e. minimè malum, respondet, Esse voluptatem: cætera omnia molesta & mala esse: in voluptate saltem aliquod esse quasi vitæ condimentum Divinitus concessum hominibus. Dicet aliquis, Ergóne indulgebo voluptati? Profectò, inquit Solomo, si quidem hujus vitæ frivolo bono frui velis. Sed videndum est nè inani bono sectando verum bonum amittas. Nam quamvìs in hac vita omnia temere agi videantur, scio tamen & religiosis bene & impiis non bene fore, omniúmque opera quamlibèt occulta judicatum iri. Quod cùm in hac vita non fiat, quippe in qua & bonis malè & malis bene fit, ut apparet, exspectanda altera vita est, in qua & bonis bene & malis erit malé. Quamobrem si alterius vitæ nullam rationem habes, epulare, pota, dum vita est, *Post mortem nulla voluptas*. Sin alterius vitæ felicitatem sectaris, ità te gere ut illo bono sis dignus; h. e. Deum metue, qui suis cuique digna factis præmia rependet. Hoc est hujus argumentum libri: quod ideo attingere volui nè quis hîc fallatur. Sunt enim, utinam pauci, qui non librorum finem & scopum spectant; sed unum aliquem locum nacti qui cum ipsorum libidine facere videatur, eum arripiunt, & eo suæ patrocinantur licentiæ; perinde ac si talem habituri sint Judicem Deum quales sunt ipsi de se judices.

12. *Nam quis hominum est qui regem sequatur eum, qui jam factus est?*] Nemo me postea quàm Rex creatus sum, sapientiâ æquiparat.

25. *Quis enim plus quàm ego comedat aut liguriat?*] Nemini plures quàm mihi delicias largitus est Deus, quo fit ut judicare possim hoc Dei munus esse, quippe qui sciam Deum autorem esse meæ sapientiæ, quâ hæc quæsita sunt. Vide Sap. 7.

CLA-

CLARIUS.

3. **T**Rahere in vino] h. e. Assuescere vino. Statui, inquit, longis conviviis & multo vino corpus meum molliter curare, *& stultitiam* quæ est in reliquis rebus *experiendo discere*, &c.

8. *Scyphos & urceos*] Alius vertit *symphoniam & musicum concentum.* Sed ambigunt Hebræi quid hæ voces significent.

9. *Sapientia quoque perseveravit mecum*] Interim sapientia mihi in omnibus affuit, quæ de his judicaret.

10. *Et hanc habui partem*] Nec alium sensi fructum tam molesti conatûs quam ut oculos pascerem & animus se nonnihil recrearet.

12. *Transivi ad contemplandam sapientiam*] Iterum me converti ad ea, ut saltem viderem quantâ sapientiâ usus essem in omnibus illis; & deprehendi in vino insaniam multam, & in reliquis manifestam stultitiam. Quid enim est homo ut imitatione Regis Dei aliquid magni conetur, cùm nullam quantumvis parvam ex omnibus rebus quas ille innumeras fecit æquare possit? Idcirco dixit Dominus, *Nec Salomon in omni gloria sua vestitus est sicut unum ex istis.* Vocat autem *errores* sive *insanias* ebrietatem & Epicureorum pecuinam vitam.

14. *Et didici*] Interim, inquit, video eundem habere exitum omnia.

15. *Lo.u.úsque cum mente mea*] Iterum ergò judicavi, nè sapientiæ quidem studium carere vanitate suâ.

17. *Videntem mala universa*] Exsecrari cœpi, inquit, miserias viventium, quòd viderem apud me quantum sine fructu sit molestiæ *in rebus quæ fiunt sub Sole, omnia enim inania sunt &* tantùm *animum cruciant.*

20. *Unde cessavi*] Interpres vertit sensum. In Hebræo est, *Et conversus sum, & desperavit cor meum.*

24. *Melius est comedere*] Ad liberalem eorum quæ adsunt usum hortatur, & ab avaritia, pessima animi peste, deterret.

25. *Quis vorabit*] Respondet superioribus verbis. Ad quem (inquiens) magis pertinet frui divitiis meis, quàm ad me?

26. *Dedit Deus sapientiam*] Eam scilicet prudentiam & sapientiam, ut audeat uti rebus suis.

DRUSIUS.

1. *Veni nunc*] Δεῦρο δή. Usurpant pro adverbio Hortandi. Sic alibi, *Venite & faciamus nobis lateres*, i. Agitedum. ¶ *Tentem te*] Alius *tentabo te*, ut Lxx πειράσω σε. אנסה *tentabo* כה *te.* Sunt qui præferant *libem*, vel *miscebo*, ut *vinum* subaudiatur, & thema sit נסך *misceo.* Nihil temere damno: tamen sequitur, *Exploravi cor meum ut detinerem in vino carnem meam.* Ecce ταυτολογεῖ si nunc idem dicit. Judicet peritus lector. *Tentem*, probem. Vide Observat. meas. ¶ *Lætitiâ*] *Deliciis* ac *voluptatibus.* ¶ *Fruere igitur bono*] וראה בטוב *& vide in bono.* Id Græcè legitur in Lxx, καὶ ἴδε ἐν ἀγαθῷ. Nos sensum nunc expressimus. Dicunt etiam *videre bonum*, quod invenies infrà 3. 13. & ex eo elucidabis illud, *Quis ostendat nobis bonum?* Vult dicere, *Quis faciat ut fruamur bono?* Locus est Psal. 3. Sic Mich. 7. 10. *donec videro justitiam ejus*; explico, *donec fruar benignitate ejus.*

2. *Risui dixi, Insanis; & lætitiæ, Quid hoc facis?*] Licet etiam vertere, *Derisu dixi, Insanit; & de lætitia, Quid hoc facit?* *Risum* autem appellat vitam mollem, delicatam ac voluptari[…] cui opponitur כעס infrà 7. 4. i. e. vita […]ustera, rigid[…] severa: quam ferè studium sapientiæ conciliat. Vide Prov. 21. 17. לשחק *risui*, i. τῷ γέλωτι, ut Lxx vertunt; vel *de risu*, sive *quoad risum.* Sic in Davide לפעלות *quoad opera.* ¶ *Insanis*, vel *Insanit*: nempe quia insanos homines reddit. Sic Mors *pallere* dicitur. Sic, *Vinum irrisor*: nam irrisores facit, Prov. 21. מהולל Hier. reddit *amentiam.* Lxx verò περιφοράν, i. *circumlationem.* Sed paulò pòst ver. 12 scriptum παραφοράν, pro quo in libris impressis περιφοράν. Aliquid hac de re suprà 1. 17. & in libellis meis quos edidi. Vide, si placet. Autor editionis Vulg. hunc locum ità reddit, *Risum reputavi errorem*, i. πλάνησιν, quod ab Aquila sumpsit. Sym. Τὸν γέλωτα εἶπον θόρυβον, *Risum appellavi tumultum.* ¶ *Lætitia*] *Voluptati.* ¶ *Quid hoc facis?* Τί τοῦτο ποιεῖς; Quid ità furis & insanis? cur adeò homines dementas? Quidam, *Ecquid facis?* Sym. Τί αὐτὴ ποιεῖς; *Quid ipsa facis?* זה αὐτή· sed pro τοῦτο usurpatur hic & alibi passim. Carent enim neutro genere Ebræi, próque eo utuntur feminino.

3. *Exploravi*] Periculum feci num in Vino & Stultitia quam simul cum studio Sapientiæ conjungebam, possem invenire quod quærebam. ¶ *Corde meo*] *Animo meo.* Quid si, *Exploravi cor meum*, i. meipsum, *protrahendo in vino*, &c? Lxx ἐν ἡ καρδία μου אם לבי. Aq. & Sym. καὶ ἐνόησα ἐν τῇ καρδίᾳ μου. ¶ *Ut protraherem*] Vel *traherem*, ut legitur in versione Hier. quæ ex Ebræo. Sensus est, *ut diutiùs detinerem*; *ut immorari facerem.* Sic dico, *Trahere in vino carnem suam* est corpori vinum indulgere affatim, & continuare potationem. Alii exponunt *corpus vino solvere*, i. subtilius ac mollius reddere. Editio Lat. Vet. *ut abstraherem à vino*, i. מיין. Lxx ἑλκύσῃ ὡς οἶνον. An legerunt כיין, aut est mendum in libris Græcis pro εἰς οἶνον? Nihil statuo. In nonnullis quoq; exempl. ἐκλύσῃ legitur; i. *dissolverem.* Ex hac lectione manavit expositio quam modò adduxi. Cùm autem lectio adulterina sit, sequitur & expositionem quoque talem esse. Vide quid sit ex ipsis lacunis S. literas enarrare. ¶ *Carnem meam*] i. Corpus. Sic, *erunt duo una caro*, i. unum corpus. Huc pertinet *vita carnium*, i. bona corporis valetudo. ¶ *Cor meum assuescens*] נוהג *assuescens.* Nam מנהג *consuetudo.* Aliter vertas, & fortasse meliùs, *interim cor meum ducens in sapientiam*, h. e. eò ubi ipsa est sapientia. Hæc est usitata verbi נהג significatio propriè *ducere & minare pecus.* Valet etiam *regere*; ut cùm de Deo legimus, נוהג הכל *regit ac gubernat omnia.* Latina V. *& animum meum transferrem ad sapientiam*: Quod expressum videtur ex Symmacho; nam is antè verterat, ἵνα τὴν καρδίαν μου μεταγάγω εἰς σοφίαν, *ut cor meum traducam ad sapientiam.* Priùs Lxx ediderant, καὶ καρδία μου ὡδήγησέ με ἐν σοφίᾳ, *& cor meum deduxit me in sapientia*, i. מנהיגי. ¶ *Amplectere stultitiam*] Lxx τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσύνην, ità quidem libri editi, aliàs ὑπ' εὐφροσύνῃ· sed ex Hieron. legendum videtur ἐπ' ἀφροσύνην, nisi ad sensum respexerunt. Sic vulgò dictitamus, *Brabantus quò senior, eò stultior*, i. hilarior. Notum & adagium illud apud Belgas, **Half sot half vroet wel leven doet:** quo significant jocunditatem & parsimoniam vitam facilem lætámque præstare. ¶ *Quodnam illud bonum*] Pro τὸ ἀγαθόν, quod Lxx posuerunt, in Sym. est τὸ σύμφορον, & in Lat. V. *utile.* ¶ *Faciant*] Facere possint aut debeant. Lat. Vet. *quod facto opus est.* Infrà 3. 12. *nisi lætari, & facere bonum in vita sua.* ¶ *Numero dierum vitæ suæ*] Tantisper dum in vivis sunt. Quærebat ergò felicitatem in hac vita, ubi nulla est, cùm ea primùm homini obtingat post obitum. Quò pertinet illud,

——— Dicique beatus
Ante obitum nemo supremáque funera debet.

4. *Magnificavi opera mea*] Lxx Ἐμεγάλυνα τὸ ποίημά μου, cujus Scholion in ed. Rom. Μεγάλα ἐποίησά μοι ἔργα, *Magnifica mihi feci opera.* ¶ *Domos*] Alias ad usum & habitationem, alias ad luxum & magnificentiam, alias ad usum & magnificentiam simul, ut regiam de qua 1 Reg. 9. 1. Sunt qui etiam Templum significari putant; sed, meo judicio, non rectè: nam Templum exstruxit non sibi, sed Domino. ¶ *Vineas*] Unam *in Baal-hamon* Cant. 8. 11. alteram *in Jabne* (quæ civitas Ptolemæo *Jamnia* dicitur) Chald. Paraphr. Nec est dubitandum quin alibi alias plantaverit.

5. *Feci*] *Paravi*, *instruxi.* ¶ *Hortos & paradisos*] *Hortos* olerum, *& paradisos* arborum. Latini *pomaria* vocant. Aut *hortos* herbarū & arborum, *paradisos* arborum tantùm. In paradisis etiam feræ continebantur. A. Gellius Noct. Att.

Act. lib. 2. cap. 20. *Quæ* παραδείσους *Græci, ea Vivaria aut Roboraria Latini appellant.* Xenophon, Παράδεισος μέγας ἀγρίων θηρίων πλήρης. Olympiodorus ad h. l. *Hortus est oleribus consitus; Pomarium verò, variis plantis atque arboribus.* Vide nunc quæ scripsimus Animadv. lib. 2. cap. 57. Edit. Lat. Vet. *Feci mihi hortos & pomaria.* Gallica postrema, *des jardins & vergers*, i. *hortos & viridaria.* ¶ *Plantavi*] Vel *Conserui.* ¶ *In illis*] Utrùm *paradisis* tantùm, an *paradisis & hortis*? Si hoc sequimur, *hortos* accipiemus non olerum aut herbarum duntaxat, sed etiam arborum. ¶ *Arbores omnes fructûs*] עץ כל פרי. Videtur esse inversio, pro כל עץ פרי, ut dicat *omne genus arbores fructiferas*, sive *fructuosas.* *Omnis*, i. cujuslibet vel omnis generis: ac si diceret, *omne genus fructus proferentes.* Quod idem planè cum illo, *omne genus arbores fructiferas.* Quod noto nè quis arbitretur singulas arbores quosvis fructus edidisse.

6. *Piscinas aquarum*] i. Aquâ plenas, aut aquam multam continentes. Sic Nah. 2. 8. *Ninive tanquam piscina aquarum:* nam hominibus referta erat ut piscina aquis. *Piscinæ* à *piscibus* appellatæ. Itaque deficiunt, *Lacus & stagna, quæ piscibus vivis coercentur clausa*, A. Gellius lib. 2. cap. 20. Sed latè sumitur apud Interpretem nostrum, ut ברכה apud Ebræos. Id significat *conceptaculum aquarum*, sive ex aquâ pluvia collectæ fuerint sive aliunde non refert: nam etiam ברכה dicitur, quæ ex aqua fontium fluminúmve. Nomen habent à copia aquæ quam continent, Lxx κολυμβήθρας ὑδάτων. Aq. verò λίμνας *stagna*, ut Sym. δεξαμενὰς *receptacula aquarum*, vel *cisternas.* Idem aliter: nam δεξαμενὴ exponitur aliquando *lacus* & aliquando *piscina*: i. κολυμβήθρα. Sanè Galenus non distinguit inter hæc nomina. Lexicon Hesychii, δεξαμεναὶ, ὑδάτων δοχεῖα. Idem λίμνη significat. ¶ *Germinantem*] Βλαστῶντα, i. *producentem*; aut dictum ut, *Ulmus defluens foliis*: nam non ulmus *defluit*, sed folia ejus. Sic silva non *germinat* propriè, sed arbores quæ in ea: unde in ed. Lat. Vulg. *silvam lignorum germinantium.* ¶ *Arbores*] ξύλα, i. *ligna.* Notum ut interpretes isti *lignum* pro *arbore* usurpent.

7. *Possedi*] Vel, *Comparavi, Emi*, unde *servi emptitii.* Sed *possidemus* etiam non emptos pretio aut pecuniâ. ¶ *Filii domûs*] Qui domi ex servis aut ancillis nascuntur, quos Græci οἰκογενεῖς, Latini *vernas* sive *vernaculos* appellant. Vocabulo οἰκογενεῖς usi sunt hoc loco Lxx, sensum exprimentes, cùm sint alii qui *filios* potiùs *familiás* denotari putent. ¶ *Pecus, armenta*, &c.] Alii, *possessio armentorum & ovium.* Hi legerunt מקנה cum Tsere in ultima, quomodo scriptum legitur in prima ed. Veneta: nam in aliis duabus est Segol, & ità quoque R. D. legit quem nunc secuti sumus. *Pecora* alia sunt majora, alia minora. *Pecora majora* vocantur, e.c. Equi, Boves, Cameli, quæ בקר, i. *armenta*, dicimus. *Minora* sunt Oves & Capræ, quæ vocabulo צאן continentur. A BACAR est *bucerum pecus*, & *buceria greges*, & *bucera secla.* ¶ *Oves*] Trem. *gregem*, i. עדרים, cùm *greges* etiam sint Boum & aliarum pecudum majoris generis. Porrò Regum historia narrat Salomonem quotidie in usum culinæ suæ mactasse *boves altiles decem, armentales viginti, & oves balantes centum.*

8. *Congregavi mihi*] Συνήγαγόν μοι· quod legitur in edit. τῶν ἑβδομήκοντα. Sed pro eo Sym. reposuit Ἠθροισα ἐμαυτῷ, *Coacervavi mihi ipsi*: unde Vulg. nostra *Coacervavi mihi*: nam ἐμαυτῷ, לעצמי. ¶ *Argentum & aurum*] Vide 1 Reg. 10. 27. ¶ *Peculium Regum*] סגלה *peculium*: an κειμήλιον, quod ex supellectile nostra pretiosa tanquam proprium, nobis reponimus? Sanè in Dialectica quartum Prædicabile, quod *Proprium* vocant, appellatur SEGULLA. Et legimus de Israele Mal. 3. *Eruntque mihi, ait DOMINUS exercituum*, סגלה *peculium*, vel κειμήλιον, qui & λαὸς περιούσιος, i. *proprius, peculiaris, selectus*, cujus videlicet possessio alium non attingat. Ergò *peculia Regum*, quæ Reges in numerato & ad casus repentinos reposita habent. Lxx περιουσιασμὸς. Aq. verò ἰδίας· nimis latè, meo judicio. Alibi vertit περιούσιον, & cæteri περιποίησιν· unde λαὸς εἰς περιποίησιν 1 Pet. 2. 9. ¶ *Provinciarum*] Vel *civitatum*: nam מדינה utrumque significat. Itaque Syrus interpres de Jerosolyma usurpat Luc. 19. 41. & Ebræus Tobias de Rages civitate Mediæ, & Arabes de Mecha, quæ Arabicâ voce dicitur hodiè *Munychiates*, quam vocant per excellentiam *Medinath alnabi*, ob sepultum ibi Mahometem. ¶ *Cantores & cantatrices*] ᾄδοντας καὶ ᾀδούσας. ¶ *Delicias*] Lxx ἐντρυφήματα. Aq. τρυφάς. Sym. σπατάλας, *lautitias* sive *delicias.* Ab hoc postremo est verbum σπαταλάω, quod interpretantur ἐν σπατάλῃ διάγω, *in deliciis dego.* ¶ *Seddam & Seddas*] שדה ושדות variè interpretantur. Lxx οἰνοχόον [aliàs οἰνοχόους *pocillatores*] καὶ οἰνοχόας *pocillatorem & pocillatrices*, sive ut Hier. vertit, *vini fusorem & vini fusitrices*: quod posterius tamen Latinè dici negat, שדה *vini fusor.* Nam שדא *fudit*, quod & אשדי Joel. 3. 9. in Thargum Jonathæ Uzielis filii. Verbum merè Chaldaicum; unde quidam *Asidæos* putant appellatos; sed perperàm, ut olim declaravi. Edit. Lat. Vulg. *scyphos & urceos in ministerio ad vina fundenda.* Antè Aq. ediderat κυλίκιον καὶ κυλίκια, *parvum calicem & calices*, ità reperi citatum in cod. Romano. Paulò aliter Hier. *Aquila*, inquit, *non homines, viros videlicet & feminas, sed vasculorum species nominavit*, κυλίκια καὶ κυλίκια *vocans, quod Ebraicè dicitur SEDDA ET SEDDOTH.* Et mox, *Sive igitur Urceos sive Scyphos sive Crateres, qui in ministeriis ordinantur, auro gemmisque distinctos, Salomonem habuisse credendum est, & quod ex uno* τῷ κύλικι, *i.* cratere, *aliis* κυλικίοις, *minoribus scilicet vasculis, hauriretur, & per ministrorum manus potantium vinum turba susciperet.* Idem Symmachi haud multò diversum interpretamentum ibidem adducit, & indicat per hæc verba, *Denique Symmachus, licet verbum non potuerit exprimere de verbo, ab hac opinione non longè est, dicens MENSURARUM SPECIES ET APPOSITIONES.* Satìs de Græ. veniamus nunc ad Ebræos. Abenezra, *Diversi abeunt interpretes de voce SEDDA. Mihi optimum videtur ut sit à radice* שדד vastio, *& significat mulierem quam quis in præda ceperit. Quia verò plures tales habebat Salomo, ideò subnectit ET SEDDAS.* Nec longè abit ab hac sententia R. D. in lib. Radicum, ubi inter alia exponit *honoratam & honoratas*, nempe ab eadem radice, unde & שדי *magnus & honoratus.* Addit alios accipere pro *mulieribus pulcris bello captis*, q. d. *depradatam & depradatas.* Verius tamen putat ut significentur *instrumenta musica* olim nota cùm Templum adhuc staret. In qua sententia dicit esse Doctores Ebræorum quos *Gaonim* appellant. Meminit Elias libri cujusdam qui inscribitur בעל כנפים, i. *Pennipotens.* In eo scriptum lectum *SEDDAM* esse *puellam*, & *SEDDOTEM puellas.* Sunt etiam qui *mulieres decoras & venustas* interpretentur, à שד *mamma*, quòd in mammarum decore ac positione decenti sit non inelegans pulcritudo. R. S. præter alios annotat שדה esse *vehiculum cameratum*, aut *carpentum* vel, si placet, *pilentum*, quod est vehiculum pensile quo matronæ vehi solent. Idem observat in lingua Talmudica שדה significare *arcam* vel *turrim.* Quod etiam scribit R. Nathan in Lexico Talmudico, addens esse *similem arcæ*: cui rei probandæ citat hunc locum de quo nunc controversia est. Me quod attinet, si dicendum quod sentio, existimo fuisse musica instrumenta in Templo aut in conviviis adhiberi solita, quæ propterea vocat *delicias hominum* quòd iis homines libenter & sæpe uterentur, voluptatem indè singularem percipientes. In qua opinione & D. Camium fuisse suprà ostendimus. Trem. *symphoniam & quidem omnimodam.*

9. *Magnus evasi*] Ἐμεγαλύνθην *magnus fui.* Quod autem sequitur, *& adjeci*, id non malè reddas per Adverbium *ampliùs*, ut suprà 1. 16. *Auxi, & addidi sapientiam.* Latinè *auxi ampliùs sapientiam.* ¶ *Et adjeci* Καὶ προσέθηκα. Sic ed Rom. Alii libri habent καὶ προσέθηκα σοφίαν· quam lectionem sequitur Hier. interpretans *& adjeci sapientiam.* Mihi dictio σοφία translata huc videtur

detur ex loco quem modò citavi, ex 1. 16. ¶ *Supra omnes*] Tam Reges quàm sapientes. Sed Reges potissimùm intelligit. Gregorius Thaumaturgus, τοσῦτον, inquit, ὑπερβάλλον τοὺς τοὺς πρὸ ἐμοῦ βασιλεύσαντας. ¶ *Ante me*] לפני ἔμπροσθέν μου, ut rectè vertunt Lxx viri. Pòst minùs bene Sym. ὑπὸ ἔμπροσθεν ἐμοῦ, ac si esset מלפני. ¶ *Perstitit mihi*] *Mansit apud me, perseveravit mecum.* Mirum est Regem sapientem voluptati operam dare; magis mirum in mediis voluptatibus sapientiam retinere. Nam quod Poeta cecinit de Amore & Majestate,

Non bene conveniunt nec in una sede morantur
Majestas & amor,

id jure merito multóque veriùs tu dixeris de Voluptate & Sapientia, quibus pessimè inter se convenit: siquidem voluptas sapientem desipientem facit.

10. *Omne quod postulabant*] Pro ᾔτησαν, quod in Lxx, Sym. ἐπεθύμησαν, ex quo Vulg. nostra, *Omnia quæ desideraverunt oculi mei.* Scitum illud, *Oculus & cor proxenetæ peccati.* ¶ *Non seposui ab eis*] לא אצלתי מהם. Verbum ab אצל formatum, quod *propè* sive *juxtà* significat. Est autem *propè* vel *juxta se ponere* quod Latini dicunt *seponere* aut *segregare*. Sed non malè reddunt ad sensum *nihil illis denegabam*. Cave hîc excuses Salomonem. Nam si *nihil denegavit oculis*, si *secutus est ductum cordis sui*, peccavit in legem quæ habetur Num. 15. 39. quemadmodum idem violavit legem Regi datam Deut. 17. 18. *Non multiplicabit sibi uxores*: nam septingentas habuisse legitur. ¶ *Ab ulla lætitia*] Ab ullo genere lætitiæ aut voluptatis. ¶ *Quia cor meum*] Vel *sed cor meum*, ut sit כי pro כי אם *nisi, sed.* ¶ *Lætabatur*] Aut *Lætatum fuit*, שמח. vel est verbum præteritum, ut Prov. 29. vel participium ex nomine, quale חפץ *volens*. Cæterùm *cor meum lætabatur* idem cum illo *ego lætabar*. Sic Ennius,

——*quem credidit esse meum cor,*

pro *quem ego credidi.* ¶ *Hæc pars mea,* &c.] Hoc solum percipiebam ex labore meo, nihil præterea. Suprà 1. 3. *Quid amplius est homini ex omni labore suo quo laborat sub Sole?* Vide quæ annotavimus ad hunc locum.

11. *Quem fecerunt manus meæ*] Cùm videlicet stultitiæ simul & sapientiæ operam darem, existimans ex utriusque juncto studio me consecuturum quod quærebam. ¶ *Quem elaboraveram faciendo*] Vel *quo laboraveram faciendo*. Sensus est, *quem cum labore feceram*. Sym. olim vertit, καὶ τὸν πόνον ὃν ἐπόνησα διαπεραινόμενος, *& laborem quem laboravi perficiens*: quod notatum in ed. Rom. ¶ *Vanitas*] Aq. ἀτμὸς *vapor*. ¶ *Pastio venti*] Νομὴ ἀνέμου, idem. ¶ *Amplius*] Fructus, emolumentum, præstantia, περίσσεια· q. d. nihil amplius homini superest sub Sole.

12. *Ut viderem*] *Ut considerarem sapientiam & stultitiam.* Vult dicere, *ut illam cum hac contenderem & conferrem.* ¶ *Insanias*] Libri Græci hîc variant: nam in aliis παραφοράν, & in aliis περιφοράν. Vide quæ scripsimus suprà 1. 17. & 2. 2. ¶ *Stultitiam*] Ἀφροσύνην. In ed. Rom. notatum ad hanc vocem, *A. & S.* πλάνην. Puto interpretamentum esse vocis הללות, cùm V. interpres & Hier. errores reddunt. Vide notata c. 1. 17. ¶ *Quid homo*] מה האדם τί ὁ ἄνθρωπος; ut rectè olim Aq. convertit, cùm priùs legeretur in Lxx τίς ἄνθρωπος, i. מי אדם. Sic Psal. 8. *Quid homo, ut recorderis ipsum?* מה enim & מה interrogant de Re, non de Persona. ¶ *Ut vadat post Regem*] *Ut sequatur Regem*, ut imitetur eum. המלך τὸ βασιλέα per excellentiam: q. d. *hunc Regem*, tam sapientem, tam beatum. Fortè per האדם innuere voluit *hominem plebeium*: quod novum non est in his literis. Vulgares homines non possunt imitari Reges & Principes, cùm his nihil obstaculo sit, illis obsint cùm alia multa, tum paupertas & obscuritas. Scitum illud,

Contritio tenuium egestas eorum.

Et

Haud facilè emergunt quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Hæc notaveram cùm ecce in Græcis Bibliis offendi ὅς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς· & in edit. Aquilæ Pontici ἵνα παρακολουθήσῃ βουλῇ. Quid viderunt cùm ità verterent? *Consilium* in lingua Chaldæorum מלך & מלכא dicitur, unde & מליכין *consiliarii* in Sententiis Ben Siræ. Ab eo *Reges* dicti, ut quidam volunt. *Rex* מלך à *consilio*, ut **Conninck** à *scientia*: nam **connen** *scire*. Sciunt hoc Belgæ mei. Porrò antiquitus ad Regnum præcipuè vocabantur qui consilio & prudentiâ valerent. Indè nomen. ¶ *Id quod jam antè fecerunt*] Alii Reges videlicet. Possumus etiam legere *id quod jam antè factum est*. Qualia sunt, *Reputavit pro justitia*, sub. *Deus*, i. ἐλογίσθη *reputatum fuit*. *Nunciavit Davidi*, sub. *nuncius*, i. *nunciatum fuit*. Nota hæc pueris Frisiorum. Locus iste multas interpretationes habet. Lxx τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτήν. Sed libri variant. In uno est σὺν ὅσα ἐποίησεν αὐτήν alii verò legunt πάντα ὅσα ἐποίησεν ἐν αὐτῇ. Latina V. *Quid est homo, ut sequi possit Regem post Factorem suum?* Videatur Hier. Fuit aliquando tempus cùm haud longèlè ab hac sententia vertendum putarem, *cum eo qui antea fecit eum*, i. cum Deo, qui Salomonem *fecit* cùm eum ad dignitatem Regiam eveheret. Simile, *Qui fecit Mosen & Aharonem.* Quod autem ait עשוהו, in eo rationem habuit nominis Elohim, quod terminatione plurale est. Itaque legimus Psal. 149. 2. בעשיו *in factore suo*, & Job. 35. 10. אלה עשי *Deus factor meus*, & Jes. 54. 5. בעליך עשיך *Dominus tuus factor tuus*. In his omnibus exemplis cod. Ebræi *factores* habent pro *factor*, nempe quia usus obtinuit ut de Deo loquentes promiscuè usurpent modò pluralem modò singularem. Nihil verius. Quidam, *Quid est homo ut sequi possit Regem in eo quod jam fecerunt?* i. factum est. Alii, *cum iis qui jam antea fecerunt illud*. Alii, *ut cognoscat (aut faciat) id quod jam factum est*. Alii, *cum iis qui fecerunt eum*, i. cum populo Israelitico, qui Salomonem Regem fecit, sapientiâ gentibus aliis potior & meritò præferendus. Non admodum se hoc probat mihi. *Post Regem qui fecit eum*, sub. *hominem*. Huic interpretationi obstat particula את, quæ præpositio est, vel articulus quarti casûs.

13. *Vidi*] Cognovi, deprehendi, animadverti; ut infrà v. 24. *vidi ego à manu Dei hoc esse.* ¶ *Præstare sapientiam stultitiæ*] שיש יתרון החכמה מן הסכלות, quòd *sit præstantia sapientiæ præ stultitia*. Nos sensum reddidimus. יתרון aliis est *utilitas, emolumentum*. Lxx ὅτι ἔστι περίσσεια τῇ σοφίᾳ ὑπὲρ τὴν ἀφροσύνην. Ἀμαθίαν habet hoc loco Sym. Id sign. *inscitiam* sive *imperitiam, imprudentiam* sive *inconsiderantiam*, h. e. ἀσυνεσίαν. Infrà v. 16. עם הכסיל, Lat. V. *similiter ut indoctus*. ¶ *Quemadmodùm præstat lux tenebris*] *Sicut est præstantia lucis præ tenebris*. In כיתרון variat lectio. Nam sunt qui legant כִּיתְרוֹן. Varietas orta à duobus Criticis Massoritis, quorum unus *Moses F. Aser*, alter *Jacob F. Naphthali* vocatur. Hujus lectionem sequuntur ferè Judæi Orientales; illius verò sequuntur ut plurimùm Judæi Occidentales, h. e. qui Occidentem incolunt. Quanquam nunc secùs fit.

14. *Sapientis oculi sunt in capite*] i. Oculos habet vel gerit in capite; quod idem cum illo, *in luce ambulat*: nam lucis beneficio videmus. Consule nunc quæ scripsimus Class. 2. lib. 3. Adag. 103. ¶ *Stultus in tenebris ambulat*] Qui in tenebris ambulat, similis est ei qui cæcus est. Nihil enim videre potest, quia luce destituitur. Nam oculorum vis in tenebris se exserere nequit. Perinde igitur est ac si oculos non haberet in capite. Intellige autem *tenebras* vel Vitiorum vel Calamitatum: & vide his Class. 2. lib. 2. Adag. 62. ¶ *Eventum*] Συνάντημα. Scholia Græca ἐν τέλος τὸ ἔστι πᾶσιν φρονίμῳ καὶ ἄφρονι. Aliquantò pòst v. 16. *Quomodo moritur sapiens cum stulto?* Neque enim omnes eventus pares habent. ¶ *Omnibus istis*] Tam sapientibus quàm stultis. Ed. Lat. V. *Et didici quòd unus utriusque esset interitus.*

15. *Juxta eventum stulti*, &c.] Communis mihi cum illo eventus. Quid ergò profuit mihi quòd sapientiæ plùs quàm cæteri operam dederim? Loquitur autem non de quoli-

quolibet eventu, sed potissimum de morte, ut sequentia docent: itaque V. interpres noster *occasum* reddit. Alioqui quædam accidunt sapienti aliter quàm stulto. Hoc extra omnem controversiam est. ¶ *Sapui ego magis*] Lxx ἐσοφισάμην ἐγὼ; περισσὸν,&c. Verior distinctio, ἐσοφισάμην ἐγὼ περισσόν; Sic Gregorius Nazianzenus, σοφισάμενος περισσὰ ὑπὲρ πάντας, *qui sapientiâ præstitit omnibus.* 3 Reg.4. ἐσοφίσατο ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, *sapientior evasit cunctis hominibus.* ¶ *Etiam hoc vanitatem esse*] Videlicet ex eventis communibus sapientiam æstimare.

16. *Cum stulto*] Nec stulti nec sapientis memoria sempiterna est. Nam tempus cuncta oblivione operit. Suprà v.13. סכלות Sym. ἀμαθίαν, *inscitiam, imperitiam.* ¶ *In seculum*] Εἰς τὸν αἰῶνα *in æternum.* ¶ *Eò quòd jam*] Vel *eò quòd modò.* Quidam *eò quòd ecce.* כבר *jam, modò, antea,* tam præterito quàm præsenti servit. Trem. *quandoquidem quæ jam sunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni traduntur.* Lxx καθότι ἤδη. R. S. *Quandoquidem video improbos qui fuerunt antea, & prosperum successum habuerunt,* &c. ¶ *Diebus venturis omnia*] Vel *dies venturi omnes.* Alius, *quandoquidem quæ jam sunt diebus venturis omnia oblivioni tradentur.* ¶ *Sapiens cum stulto*] Lat. V. *doctus similiter ut indoctus.* Nam σοφὸς, *qui alicujus rei peritiam habet:* ut σοφὸς τὰ ἐρωτικὰ *peritus artis amandi,* σοφὸς τὰ ναυτικὰ *peritus rei nauticæ.* Sic etiam חכם apud Ebræos.

17. *Hanc vitam*] Potest reddi *viventes,* eâdem sententiâ. Sic alibi ait. Simile, *Qui odit fidejubentes,* i. fidejussionem. ¶ *Quia displicuit mihi*] כי רע עלי *quia malum* fuit *super me.* ¶ *Opus quod fit*] Actiones humanæ, studia hominum: vel *opus illius,* quòd par sit conditio sapientis & stulti.

18. *Laborem meum*] i. Opes labore meo partas. ¶ *Quem ego elaboravi*] Quas laborando comparavi aut acquisivi mihi. ¶ *Quòd relinquam eum*] Ideo potissimùm odi laborem meum quòd relicturus sim eum alteri, nec sciam qualis ille futurus sit. ¶ *Qui futurus est post me*] Τῷ γενομένῳ μετ' ἐμέ. Sic libri plerique Græci. In aliis est γινομένῳ, & in aliis γεννησομένῳ שיולד.

19. *Qui dominabitur*] Ad verb. καὶ κυριεύσει *& dominabitur:* καὶ ergò posuit pro ὅς. Aut lege, *& an dominabitur?* Sic Græci: κυριεύσει sumptum ex ed. Aquilæ. ¶ *Quem elaboravi sapienter*] Verbum è verbo, *quem elaboravi, & quo sapui.* Dubito an sensum expresserim. Nam quod quidam vertunt *& quem sapienter comparavi,* alienum videtur: verbum enim חכם hoc nunquam significat. Malim, *quo laboravi, & ex quo sapiens evasi:* nam ex labore sapientiam sibi comparavit. Vel, *quem elaborando sapiens evasi,* ἐσοφισάμην.

20. *Adactus sum eò*] Eò verti me, aut redii. Ad verb. *circuivi ego.* Vis in hoc sermone, ut si diceret, *Cùm circumeundo per omnes vitæ humanæ actiones vanitatem ubique singularem deprehenderem, eò redactus sum, ut ad desperationem adducerem cor meum de labore,* &c. ¶ *Ut desperare facerem cor meum*] *Ut adducerem cor meum ad desperationem.* Quidam, *ut desperaret cor meum,* sive *ut desponderem animum.* Sed cùm sit ליאש in Ebræo, videtur potiùs ἀλλοπαθῶς accipiendum esse quàm aliter. Santes *ut avocarem.* Lxx ἀποτάξασθαι, & Scholion ἀποκαμεῖν *defatigari.*

21. *Et justitia*] ובכשרון, ut si dicas *in rectitudine.* Sed ut εὐθύτης exponitur Metaphoricè *æquitas, justitia;* sic etiam כשרון, ut Gallicè *droiture.* Lxx ἐν ἀνδρείᾳ· & est Scholion ἐν γοργότητι, *agilitate, celeritate.* Id ex Symmacho sumptum videtur. Sym. enim infrà 4.4. כשרון reddit γοργότητα· id exponunt ταχύτητα, i. *celeritatem* sive *agilitatem.* ¶ *Dabit partem suam*] Ad verb. *dabit ei partem suam:* in quo sermone pronomen *ei* redundat & otium agit. Aut lege *dabit eum in partem suam.* Vult dicere, *ut eas opes pro parte sua habeat,* ut sit חלקו pro לחלקו. ¶ *Malum magnum*] Vel, ut Lxx, πονηρία μεγάλη *vexatio magna.* Sic κακία sumitur in illo adagio, *Sufficit diei malitia sua.*

22. *Quid est homini*] i. Superest: vel, *Quid habet homo?* הוה *habuit:* unde הוה *habentia,* i. *divitiæ, facultates.* Prius exstat apud Davidem, *confidit* בהותו: alterum reperitur apud Claudium Quadrigarium, *Animos eorum habentia inflarat.* Lat. V. *Quid proderit homini?* Hier. *Quid fit homini?* Lxx ὅτι γίνεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Sed meliùs, *Quid superest?* הוה participium, ut Nehem. 6.6. ab הוה, unde & יהוה. ¶ *Et afflictione cordis sui*] רעיון רוח suprà exposuimus *pastio venti.* Secundùm hanc interpretationem vertendum esset hoc loco *depastione cordis sui.* Nam nimiis curis cor depascitur & exeditur. Lxx καὶ ἐν προαιρέσει καρδίας αὐτοῦ. ¶ *Quo ipse laborat*] Refero ad עמל, non ad רעיון.

23. *Dies ejus*] Dies vitæ ejus. ¶ *Dolores*] Ἀλγημάτων, i. Pleni dolorum. ¶ *Ira*] i. Tædii plena. Nam *ira* tædium. Aut ità mala est ut subindè stomachum ei moveat & bilem. Sic 1.18. *In multa sapientia multa ira,* i. multum tædii. ¶ *Non dormit cor ejus*] Diversum ab illo,

——— *quem credidit esse meum cor.*

non enim rectè sic exponas, *non dormit ipse.* Nam *dormire* aliquis potest etiam quando *cor vigilat:* Cant. 5.2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Alibi legimus, *nec dormitent palpebræ tuæ,* Prov.6.4.

24. *Non bonum ut homo comedat*] Pronunciatione adjuvandum, ac si diceret, *Nónne igitur bonum est ut homo,* &c. Quam sententiam expressit ed. Latina V. per hæc verba, *Nónne melius est comedere,* &c. Alii subaudiunt pòst *in homine* כי אם, ut dicat, *Non est bonum homini, nisi ut comedat,* &c. Hunc locum laudat Abenezra Jes.1. ubi etiam רק subaudiri ait in illo, *Non est in eo integritas, vulnus,* &c. *tantùm vulnus;* vel, *nisi vulnus,* &c. Sic infrà 4.17. *non noverunt* nisi *facere malè.* Aben. רק subaudit. Sed subintelligere aliquid quod contrariam sententiam importat durum videtur. באדם *in homine* videtur positum esse pro לאדם, h.e. Beth pro Lamed; ut possis legere, *Nónne bonum est homini ut comedat?* Quod idem cum illo, *Nónne bonum ut homo comedat?* Vide infrà 3.12. ¶ *Ostendat anima sua bonum*], *Anima sua,* i. sibiipsi: & *ostendat,* i. faciat ut videat bonum. *Videre bonum* est eo frui. Vide suprà 2.1. & infrà 3.13. Reperitur hæc phrasis & Psal.4. *Quis ostendat nobis bonum?* ¶ *Vidi*] i. Cognovi, animadverti, deprehendi. ¶ *A manu Dei esse istud*] i. Donum Dei. Nam manu damus. *Manus Dei* aliquando significat plagam à Deo inflictam.

25. *Quis comedat*] q. d. Nemini plus quàm mihi largitus est Deus; quo fit ut optimè judicare possim, Dei munus esse si quis jucundè suis fruatur. ¶ *Acceleret*] יחוש. Arias, *quis sentiet?* Nam *sensus* חושים vocantur. Santes *sensibus fruetur.* Eodem redit. Quidam *quis curet?* Vide P. Chald. יחש, unde חששה *cura, solicitudo:* q. d. *Quis me est in fruendo promptior & in acquirendo diligentior?* Lxx τίς πίεται מי ישתה. Aq. φείσεται *parcet,* i. יחוס. Sym. ἀναλώσει, *consumet.* Latina V. *deliciis affluet.* ¶ *Præter me*] חוץ ממני. Satis erat dicere ממני: redundat ergò חוץ, ut sæpè apud Doctores. Chaldæi dicerent בר מני: in quo sermone בר respondet τῷ חוץ. Quidam חוץ accipiunt pro adverbio *foris.* *Quis properet acquirere foris?* Nam domi fruimur, foris acquirimus.

26. *Qui bonus est in conspectu ipsius*] Vel *coram ipso,* i. *qui ipsi placet.* Sic exposuit olim Sym. τῷ ἀρέσαντι αὐτῷ. Antea erat τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Distinguit veram probitatem à simulata. Nam multi hominibus placent qui Deo displicent. ¶ *Dat*] Sub. *Deus.* ¶ *Sapientiam*] Ad quærendum sive parandum. ¶ *Scientiam*] Ad utendum. ¶ *Lætitiam*] Ad fruendum. Vide Jes.65.18. ¶ *Peccatori*] חטא cum Segol in ultima: ut infrà 8.12. ¶ *Quò det illud bono*] Job.27.17. *Parat, & justus induitur.* Vide Class.2. lib.1. Adag.232. ¶ *In conspectu Dei*] Vel *coram Deo,* i. coram se. Nomen loco pronominis. Vide Animadv. lib. 2. c.6.

IDEM.

1. הֶבֶל. A. ἀτμὸς *vapor.*

2. מְהוֹלָל. A. πλάνησις *error.* Sym. θόρυβος *tumultus.* Th. περιφορὰ *circumlatio*] Hieron. *Ubi nos* amentiam *legimus, in Ebræo habet* מהולל, *quod Aq.* πλάνησιν, *i.* errorem, *Sym.* θόρυβον, *h. e.* tumultum, *interpretati sunt. Lxx verò & Theodotio sicut in pluribus locis ità & in hoc quoque concordant, & transtulerunt* περιφορὰν, *quam nos, verbum de verbo exprimentes,* circumlationem *possumus dicere.* ¶ *Error.* Potiùs *erratio.* Suprà 1. 17. הוללות. Aq. πλάνας *errores.* ¶ Περιφορὰ. Suprà περιφοράς. Vide sis ed. Rom. ad h. l. περιφορὰ, i. *error mentis, furor, insania.* ¶ Θόρυβος. Locus plenior in ed. Rom. לשחוק אמרתי מהולל. Sym. καὶ γέλωτα εἶπον θόρυβον, *& risum dixi tumultum.* Gregorius Thaumaturgus in paraphrasi explicat, καὶ γέλωτα μὲν εἰκῆ φερόμενον ἐπέχον.

8. וּסְגֻלַּת. A. οὐσίας *substantias.* Sym. πεκούλια *peculia*] Mal. 3. סגלה: περιούσιον, cæteri περιποίησιν. Hieron. *peculium. A pecore pecunia,* unde & *peculium* diminutivè, pars census, ut quam servis domini concedunt, & filii familiâs à patre separatim habent. Addit Celsus, *ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonii dici quam quis in numerato & ad casus repentinos repositum habet.* Lex. Græcum vetus, *Peculium,* κτῆσις τῶν ἐν ἀλλοτρίᾳ ἐξουσίᾳ ὄντος, τοῦτ᾽ ἔστιν υἱοῦ ἢ δούλου.

9. וְהוֹסַפְתִּי. Sym. μεγέθει ὑπερέβαλον *magnitudine superavi*] Vel *excellui.*

10. שָׁאֲלוּ. Sym. ἐπεθύμησαν *concupiverunt*] i. חמדו. ¶ מִכָּל עֲמָלִי. Sym. ἐκ πάσης φιλοπονίας μου *ex omni mea industria*] φιλοπονία propriè *amor laborum,* sive *studium erga labores & industriam.*

12. וְהוֹלֵלוֹת. Schol. καὶ παραφορὰν *errorem mentis.* ¶ וְסִכְלוּת. A. Sym. πλάνην] Sic ed. Rom. Est tamen cur putem rescribendum והוללות. A Sym. καὶ πλάνην *& errorem.* Sanè 1. 17. A. πλάναι *errores,* & 2. 2. מהולל πλάνησις *erratio.* ¶ כִּי מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ. τί γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἵνα παρακολουθήσῃ βουλῇ; *quid verò est homo ut sequatur consilium?*] Chaldaicè מלכא *consilium,* id Ebræis esset המלך. Sed מלך potiùs *Regem* denotat, quem ità vocatum putant à *consilio.*

15. וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי. Sym. καὶ εἰς τί μοι ἡ σοφία μου; *& ad quid mihi sapientia mea?*

17. כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה. Sym. κακὸν γάρ μοι ἐφάνη τὸ ἔργον τὸ γινόμενον, *malum enim mihi visum est opus quod fit.*

19. וְיִשְׁלַט. Lxx καὶ εἰ ἐξουσιάζεται. Sym. κυριεύσει *dominabitur.* ¶ שֶׁעָמַלְתִּי. Lxx ᾧ ἐμόχθησα. Sym. εἰς ὅν.

20. וְסַבּוֹתִי. Sym. μετέσχον *converti me.*

22. כִּי מֶה הֹוֶה. Sym. ὅτι τί περιγίνεται *quia enim superfuit*] Vel *emolumentum percepit.*

23. מַכְאֹבִים וָכַעַס. * βάσανος καὶ θυμὸς, *tormentum & ira*] *Excandescentia.*

24. בַּעֲמָלוֹ. Sym. ἀπὸ κόπου αὐτοῦ *de labore suo.*

25. יָחוּשׁ. A. φείσεται *parcet*] Vel *parcit,* i. parcus est, parcè utitur bonis suis.

26. שֶׁטּוֹב לְפָנָיו. Sym. ἀρέσαντι αὐτῷ *qui ei placet.* ¶ עִנְיָן. Sym. ἀσχολίαν *occupationem*] Vide suprà 1. 13. ¶ לֶאֱסוֹף וְלִכְנוֹס. A. τοῦ συλλέγειν καὶ τοῦ συναγαγεῖν *colligendi & congregandi.* Sym. ἀθροῖσαι καὶ ἀποθέσθαι *coacervandi & reponendi*] Vel *ut colligat;* & sic deinceps. ¶ לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. Sym. ἵνα δοθῇ ἐκείνῳ ᾧ ἀρέσει τῷ Θεῷ, *ut detur illi qui placebit Deo*] Leg. ὅς.

GROTIUS.

1. **D***Ixi ego in corde meo, Vadam & affluam divitiis, & fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas*] Non primò Epicuro aut Epicureis in mentem venit, in Voluptate ea quæ sensibus percipitur Beatitudinem esse positam: sed jam olim multis hominibus ea cogitatio incidit, quæ tamen vana rectè instituto judicio comperitur.

2. *Risum reputavi errorem, & gaudio dixi, Quid frustrà deciperis?*] Cùm potior Hominis pars sit Ratio, malè felicitas summa ponitur in parte deteriore. Vide infrà 25.

18, 19. *Habiturus heredem post me quem ignoro utrùm sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis quibus desudavi & solicitus fui: & est quicquam tam vanum?*] Contra eos qui in Divitiis felicitatem collocant. In Epigrammate Græco est;

—— —— ἂν δὲ φυλάττῃς
Ἀλλοτρίοις, ἀπὸ νῦν γίγνεται ἀλλότρια.

& in altero,

Ὦ τοῖς κληρονόμοις πλούσιε, σοὶ δὲ πένης.

Vide & infrà 22. & 6. 2. Id maximè apparet in orbis,

Orbitas omni fugienda nisu,
Quam premit votis inimicus heres.

Sed etsi quis liberos habeat, aliquando tamen stirps ejus deficiet.

12. *Quid est, inquam, homo, ut sequi posset Regem factorem suum?*] Suppleto levi defectu, quales multi sunt apud Hebræos, sensus sic optimus fiet, *Quis est homo qui insequi Regem posset in iis quæ jam facta sunt,* scilicet cognoscendis? Quis tantam sibi potest comparare veteris historiæ cognitionem quantam Rex facultatibus abundans? ac proinde quis meliùs judicare poterit de effectibus φρονήσεως καὶ ἀφροσύνης; Est quidem discrimen inter hæc aliquod, sed ἐφήμερον. Est hîc in Hebræo מה positum non pro *quid* sed pro *quis,* ut & 1 Sam. 4. 6. 2 Reg. 1. 7.

24. *Nonne melius est comedere & bibere, & ostendere animæ suæ bona de laboribus suis?*] In Hebræo sensus hic esse videtur, *Nullum est homini bonum nisi ut comedat & exhibeat animæ suæ ea quæ delectant, labore suo comparata.* ¶ *Et hoc de manu Dei est*] Non est semper in nostra potestate.

25. *Quis ità devorabit*] Heb. *Quis enim comedet?* i. Quis justiùs partis fruetur quàm qui suo labore ea peperit. ¶ *Et deliciis affluet ut ego?*] Heb. *Et quis plus festinavit quàm ego?* i. *Quis plùs me laboravit?* Cohæret hoc cum priori.

26. *Homini bono in conspectu suo*] Ei quem amat Deus. ¶ *Dedit sapientiam & scientiam & lætitiam*] Lætitiam intellige τὴν εὐεστώ Democriteam. Vide 3. 12, 13.

CAP. III.

MUNSTERUS.

9. **Q***Uam abundantiam habet agens*] Sensus est, Quantumlibèt homo conetur multa assequi bona & plurimas corradere divitias, nolens volens cogetur tandem nudus & vacuus discedere ab eis; ut nullum videatur fecisse lucrum in universo labore suo. Alii sic vertunt, *Quid reliquum* (sive *excellens*) *agentis in quo ipse laborat?* h. e. Quem fructum capit ex tam diversa functione? Vel potiùs, Quid officii superest quod observet?

11. *Etiam seculum*] Quidam exponunt תאות העולם *concupiscentiam seculi.* Ea, inquit, multis hominibus est impedimento ut non cogitent opera Dei præterita & futura. Alii accipiunt pro זמן ונצח *perpetuo tempore:* ut sit sensus, Putant se homines multis victuros annis, ideo tanto fervore inhiant acquirendis rebus temporalibus.

15. *Deus requirit eum*] R. S. sic exponit sicut nos vertimus, nempe quòd *Deus ultionem sumat de eo qui alteri persecutionem machinatur.* Aben Ezra verò exponit נרדף pro *consecutione temporis:* ut sit sensus, *Successio illa & circulus temporis perpetuò durabit & quamdiu Deus voluerit; nec est homo qui possit illam impedire.*

18. *Sunt jumenta*] Subintelligendum est hîc adverbium Similitudinis, nempe כבהמה pro בהמה. *Nisi,* inquit, *Deus repurget homines, sunt veluti jumenta,* quibus non est intellectus. Unde & tales putant *unum esse eventum hominum atque jumentorum;* & libenter hîc multis annis feliciter viverent, nihili pendentes

dentes futuram vitam. Sic quæ sequuntur de *ascensu* & *descensu spiritûs* omnia dicuntur secundùm stultam opinionem pecuinorum hominum, qui putant Hominem totum morte interire ut cætera animantia: ideo pro summa beatitudine hominis habent, sese ingurgitare voluptatibus. Porrò דברת hîc capitur sicut in Psal. *Dixit Dominus Domino meo*, nè putes cum Hieronymo hîc accipiendum pro *loquela*.

22. *Vidi quòd non sit melius quàm quòd homo gaudeat*] Etiam accipiendum est tanquam ab Epicureis dictum, qui solùm in hac vita quærunt partem suam.

VATABLUS.

1. VOluntati חפץ] *Instituto, proposito*: i. Omnia hominum instituta suum tempus habent.

5. *Dispergendi* להשליך] *Projiciendi, disjiciendi*, sub. *collectos simul lapides*: hoc intelligit de muro ædificando aut lapideo ædificio.

7. *Scindendi* לקרוע] *Lacerandi*.

9. *Quid utilitatis facienti* מה יתרון העושה] *Quid præcipui commodi* contingit viro *facienti*, i. operanti. Alii, *Quam abundantiam habet agens*. Alii, *Quid* igitur *agenti superest* observandum *in eo*, &c.

11. *Omnia* את הכל עשה] Subaudiendum aliquid, *Et cognovi quòd omnia facere solet*, &c. q. d. Omnia Dei opera pulcro ordine constructa sunt, in tempore suo facta. ¶ *Ipsum mundum posuit*, &c. את העולם נתן בלבם] h. e. Cupiditatem ac desiderium cognoscendi res hujus mundi indidit menti hominum. Quidam Hebræorum dicunt העולם significare *tempus*, & non *mundum*; aut potiùs *perpetuum*, sive *perpetuitatem*. ¶ *Ut non inveniret homo* מבלי אשר לא ימצא האדם] *Præterquam quòd non invenit homo*. Vel, *tametsi non intelligunt homines*. Nam qui invenit, intelligit. Et singulare *homo* positum pro plurali. Quidam vertunt, *Ut non sit homo qui requirat*, &c. Alii, *Nè non inveniret homo opus*, &c. ¶ *A principio usque ad finem* מראש ועד סוף] Ad verb. *à capite & usque ad finem*, i. perfectè.

12. *Nihil est melius* אין טוב] *Nulla sit felicitas alia*. ¶ *In eis* בם] Sub. *hominibus*. Relativum plur. post antecedens collectivum sing. *homo*. ¶ *Et facere*, &c. ולעשות טוב בחייו] Quidam vertunt, *& quàm ut beneficiis afficiant* proximos suos *quamdiu vivunt*.

13. *Et etiam quòd omnis homo comedat* וגם כל האדם שיאכל] Ad verb. *Et etiam omnis homo quòd edat*. ש, quod ferè semper priore loco ponitur, hîc secundo loco positum est, pro, *Et etiam quòd*, &c. debuerat enim esse post וגם, sed in idem recidit. Similis locutio est apud Paulum, Rom. 12. 3. *Unicuique sicut Deus divisit*, pro, *sicut unicuique Deus divisit*. Quidam vertunt, *Siquidem omnis homo qui comedit*, &c. ¶ *Et videat bonum* וראה טוב] Phrasis est Hebraica, pro *fruatur opibus suo labore partis*.

15. *Requirit* tempus *præteritum* יבקש את נרדף] *Quæret quod præteritum est*, vel *quod abiit*. Alii, *instaurabit*. i. Id quod fecit Deus, etiam nunc facit, & facturus est postea. *Quærere* sive *requirere* pro *instaurare* positum est, & similis locutio legitur Job. 3. 3. *Dies illa sit tenebræ: non requirat illam Deus*, i. nè instauret. Chald. *Et Deus requirit eum qui passus est persecutionem*, i. ulcisci eum solet: ut legimus de Esau & Jacob, & de Israelitis. Ità etiam quidam Hebræorum, & Lxx. Alii, *requirit consecutum*, sive *consecutionem*. i. Quamvis diversa sint tempora, Deus tamen exiget continuum ordinem & colligabit præteritum cum futuro.

16. *Locum judicii* מקום המשפט] Quidam scribunt hoc loco subaudiendum ש vel אשר & ב, vertentes, *quòd in loco judicii*, i. ubi judicium esse debuerat.

17. *Quia tempus*, &c. כי עת וגו'] *Est enim ibi tempus opportunum pro omni re atque pro omni opere*. Alii, *Illic enim tempus est quo voluntati omni & omnibus factis*: sub. *præmium condignum rependetur*. Alii, (*quia est tempus omni rei*) *idque juxta omnia opera illic*. Parenthesi includentes priorem partem, ut legas, *judicaturus est justum & impium juxta omnia opera illic*, i. in die judicii: nam loquitur de re certa: ut Job. 1. 21. *Et nudus revertar illuc*, i. in sepulcrum, ad quod scilicet omnes reverti solent: & tamen de sepulcro anteà non fuerat locutus, quòd res esset satis nota. Observa autem nomen חפץ, quod *voluntatem* significat, usurpari pro *re* & *negotio*. Vide cap. seq. v. 7.

18. *Super negotio* על דברת] *De conditione*. ¶ *Quòd purificavit eos* לברם] *Quòd repurgat eos*, aut *mundat*: à radice ברר, infinitivus primæ conjugationis, à duplicatis: & ל hîc significat, *propter* vel *quia*. Alii à ברה vertunt, *Quia delegit eos*, præ cæteris scilicet animantibus. Juxta hanc significationem quidam vertunt, *Æstimavi autem in animo meo conditionem hominum, ut excellentissimos creaverit*. ¶ *Et ostenderit*, &c. ולראות וגו'] Ad verb. *& tamen ut videantur quòd ipsi*, &c. Quidam vertunt, *ut videre liceat quòd ipsi sunt jumenta, sibi*, i. suo judicio. Alii, *& tamen videam quòd sunt jumenta sibi*. Subaudiendum כ similitudinis, *sunt ut jumenta*. Sic Job. 11. 12. *Et pullus onagri homo*, pro *sicut pullus*. *Sibi* autem, i. apud se. q. d. Tanta tamen in hominibus viget ignorantia ut non videantur differre à jumentis.

19. *Accidens* מקרה] *Eventus*. Quid intelligat per *accidens* vel *eventum* mox declarat. Quidam vertunt, *Eadem enim solent hominibus & brutis animalibus evenire*. ¶ *Sicut moritur* כמות] Potest esse infinitivus, *Sicut mori*, sub. *accidit*. Potest & nomen esse, *Sicut mors istius*, sub. *animalis*. ¶ *Et spiritus* ורוח] *Et aura vitalis, aer spirabilis*. ¶ *Et amplius*, &c. ומותר וגו'] *Et excellentia* [vel *dignitas*] *hominum supra belluas nulla est*.

20. *Sunt* היה] *Facta sunt*.

CASTALIO.

1. SUA *cuique rei tempestivitas*] Cùm omnia suo tempore fiant, & hîc quæratur quid sit bonum, videndum est nè id alieno tempore quæratur. Ut enim aliud serendi, aliud metendi, &c. sic aliud infelicitatis, aliud felicitatis tempus est. In hac vita tempus est miseriæ: quòd si quis in ea bonum quærit, perinde facit ac si velit sementis tempore metere. Exspectanda messis est, h. e. futura vita, in qua non, ut in hac, pro jure regnabit injuria, sed sola dominabitur justitia & veritas, sublatis erroribus. Quòd si vitam illam non curas, indulge voluptati.

11. *In eorum corda ità vitam indiderit*] Nam Cor vitæ fons est. Quod autem verto *vitam*, in Hebræo est *seculum*, sive *ævum*, quod pro *vita* ponitur. Nam c. 7. de eadem re ponitur nomen quod *vitam* significat. ¶ *A principio ad finem*] Per omnem vitam suam. ¶ *Quam rem faciat Deus*] Quâ ratione faciat ea quæ facit.

CLARIUS.

1. OMnia tempus habent] Omnium rerum vicissitudo est, neque quicquam est sub Sole stabile. Qui nunc gignuntur, aliquando morientur. Quæ nunc plantantur, alio tempore evellentur. Nunc amputamus quæ olim ut adolescerent curavimus.

5. *Tempus spargendi lapides*] Nunc diruimus vetera ædificia, nunc ex eisdem lapidibus exstruimus nova.

9. *Quid habet amplius homo*] Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus?

10. *Vidi afflictionem*] Deprehendi quòd Deus immiserit animis hominum ejusmodi molestas occupationes ut ipsi se illis torqueant.

11. *Mundum tradidit*] Alius vertit *seculum*. Mundum hunc, inquit, totum exposuit examinandum ingenio illorum, verùm ipsi nullius, vel magnæ vel parvæ, earum rerum quas Deus tam multas fecit, rationem inventuri sunt.

15. *Deus requirit eum*] Conjungitur superiori; quòd scilicet semper fuerit ac futurum sit ut Deus faveat oppressis.

16. *In loco judicii*] Et tanquam non esset malorum ex hac inconstantia satis, vidi *locum* sub Sole *æquitati* destinatum in quo dominatur *impietas*; & *locum justitiæ*, in quo regnat *impius*.

18. *Dixi in corde meo de filiis hominum*] Cùm non invenirem causam aliam quare Deus hæc permitteret, visum est mihi velle illum hujusmodi humanis tumultibus hominem sic exercere, ut videat se in hac vita parùm differre à brutis. Non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec majori sæpe ratione, quàm bruta inter sese.

19. *Insuper unus interitus*] Nisi repurget, inquit, Deus homines, sunt veluti jumenta, quibus non est intellectus; unde & tales putant *unum esse eventum Hominum & Jumentorum*.

21. *Quis novit*] Quàm rarus scilicet est qui interim id norit?

22. *Lætari hominem*] Hoc putant dictum à Salomone in persona hominum Epicureorum, quibus hæc duntaxat vita cordi est.

DRUSIUS.

1. **O***mnibus*] לכל, i. πᾶς πᾶσιν· & subintelligitur *hominibus*. Aut *omni rei*, ut דבר subaudiatur. Editio Gallica postrema *à toute chose*. Lat. V. *Omnia tempus habent*. ¶ *Opportunitas*] i. Καιρός· ut cùm dicimus, *opportunitate bonâ alicui obvenire*. Item legimus apud Plautum, *Optimâ opportunitate huc venistis*. Alioqui זמן χρόνος. Trem. *Cuique rei sua tempestas*: nam ea vox etiam tempus denotat. Sym. παντὸς ὥρα, *cuique sua hora*. Sed *hora* שעה dicitur, & est pars temporis: interdum tamen pro *tempore* sumitur, ut Ruth 2, 14. τῇ ὥρᾳ τοῦ φαγεῖν, *tempore edendi*, sive *prandii*: nam in Ebræo לעת אכל: & Sirach. 32. 11. ἐν ὥρᾳ ἐξεγείρου, i. *tempestivè*. ¶ *Tempus*] Καιρός. ut ibi, *In tempore ad eam veni*, ἐν καιρῷ, i. *opportunè*. Idem aliter. ¶ *Omni voluntati*] i. Rei propriè cupitæ ac desideratæ. Sed simpliciter pro *re* ponitur; *Omnes voluntates tuæ non sunt cum eo comparandæ*, i. *omnes res tuæ*. Non malè igitur Hieron. hoc loco habet, *tempus omni rei*, & Lxx παντὶ πράγματι.

2. *Pariendi*] Τοῦ τεκεῖν. Lat. V. *nascendi*: nam conjuncta hæc sunt: simul enim Femina *parit*, & Homo nascitur. Nec malè *nascendi*: nam in opposito *tempus moriendi*. *Mori* & *nasci* opponuntur, non *mori* & *parere*. Cæterùm Homo perficitur spatio 35 annorum, & eodem spatio corrumpitur, ut Philosophi tradunt. ¶ *Plantandi*] Ut in Autumno. ¶ *Evellendi*] Lxx ἐκτῖλαι. Sym. ἐκριζῶσαι, *eradicandi*, quod propriè שרש dicunt.

3. *Occidendi*] Τοῦ ἀποκτεῖναι. *Occidit* & qui lethaliter vulnerat. Unde quidam exponunt למחוץ, & in contrario est *tempus sanandi*. *Sanamus læsum* sive *vulneratum* aut *saucium*, non *occisum*. Ideo Abenezra, OCCIDENDI, inquit, *posuit pro* VULNERANDI. Contrà, חלל *vulneratus* pro *occiso* ponitur. Accedit, nullum tempus esse להחיות, i. *vivificandi*, cui opponitur propriè להרוג. *Occidere* aliquando est *molestum esse*, ut *enecare* apud Latinos. Vide Miscell. cent. 2. c. 5. ¶ *Diruendi*] *Destruendi*, *demoliendi*, καθελεῖν.

4. *Flendi*] Ut in funere parentum aut amicorum; item cùm alios videmus flere. ¶ *Ridendi*] *Jocandi*, *ludendi*. Aliter sumitur hoc verbum in libro Selectarum sententiarum, ut cap. 1. *Cum risu non habitat sapientia*, & 63. *Sapiens qui ridet pro stulto habetur*: de risu intempestivo. Cæterùm in Risu quatuor servanda, locus, tempus, modus, persona. Idem dicendum de Saltatione. ¶ *Saltandi*] Ad tibiam, cantum vel numerum.

5. *Abjiciendi lapides*] Ut cùm aggerem purgamus. ¶ *Congregandi lapides*] Ut cùm ædificamus. אבן aliquando significat *lapidem pretiosum* sive *gemmam*, ut Exod. 28. 11. quæ aliquando abjiciendæ, ut cùm de vita periclitamur. ¶ *Amplexandi*] Conjugalibus fruendi amplexibus. Non ergò quovis tempore id faciendum. ¶ *Procul recedendi*] Ut in publico luctu, in jejunio, & aliàs. ¶ *Ab amplexu*] Περιλήψεως· aliàs Περιλήμματος.

6. *Quærendi*] *Acquirendi*, ut in juventa; Prov. 10. *Colligit in æstate filius prudens*. Et acquirendi, doctrinam, divitias, honores. ¶ *Perdendi*] Ut in periculo vitæ aut animæ. ¶ *Custodiendi*] Parta tuendi & conservandi. Scitum illud,

Non minor est virtus quàm quærere parta tueri.

¶ *Abjiciendi*] Ut cùm periclitamur de naufragio. Vide Jon. 1.

7. *Scindendi*] Aut *dissuendi*. Cæterùm vestes scindebantur more Judaico in luctu, & cùm aliquis Deum blasphemat. *Dissuimus*, præter vestes, & amicitiam. ¶ *Consuendi*] Ῥάψαι. ¶ *Tacendi*] Virgilius de Filisto quodam, *Si tempus tacendi hic sciret, raro loqueretur*. *Tacendum enim semper est, nisi aut taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis prosit*.

8. *Diligendi*] Φιλῆσαι aut *amandi*, i. ἀγαπᾷν, ut Aq. convertit. ¶ *Odio habendi*] Τοῦ μισῆσαι. Quod noster dixit *tempus odii*. Idem aliter. ¶ *Tempus belli*] Bellum justum & necessarium suscipitur cùm aut nos aliósque injustè oppressos defendimus, aut contumaces subditos in ordinem cogimus redigimúsque.

9. *Quæ præstantia*] *Quæ in re præstat is qui facit?* vel, *Quod emolumentum?* aut, *Quæ utilitas?* Lxx Τίς περισσεία; *Quid superest operanti?* aut, *Quid amplius habet?* ¶ *Operantis*] העשה τοῦ ποιοῦντος *facientis*: & subintelligitur *opus*, ut Ruth. 2. 19. Vide quoque Matth. 20. 12. *Facere* hoc significatu sumitur & Prov. 10. 4. *Pauper est qui facit manu remissâ*, pro *qui operatur*. Hinc *facere veritatem*, quod explicant *facere opus veritatis*. Notandum insuper, cùm hîc sit מה יתרון העשה, suprà esse מה יתרון לאדם 1. 3. insertâ Lamed.

10. *Vidi*] Oculis mentis & animi, i. *cognovi*, *consideravi*. Hoc sensu dicitur homo *videre Deum* secundùm Mosen Ægyptium. Hinc intelligentiam habet illud, *Beati mundi corde, quoniam Deum videbunt*. Alibi est, *Deum nemo vidit unquam*, videlicet oculis corporeis. Sed ad rem. *Videre* pro *cognoscere* sumitur & in illo, *Vidi ego à manu Dei esse*.

11. *Pulcra in tempore suo*] Καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Sed in Ebræo הכל יפה. Ergò Sym. reddidit καλὸν ἕκαστον ἐν καιρῷ ἰδίῳ, *Pulcrum omne est proprio tempore*. ¶ *Seculum*] i. Curas seculares & mundanas. Nam עלם *mundus* apud Rabbinos. Quo significatu & *seculi* vox usurpatur. Puto hic denotari tempus vitæ humanæ, quod & דור appellatur, & per Metonymiam adjuncta illius temporis, i. curas, solicitudines, quæ animum à rebus Divinis alienant. Quidam *seculum* interpretantur *opinionem æternitatis*; alii *rerum creatarum rotationem* sive *revolutionem*. Consule Gallicam editionem. ¶ *Ne inveniret*] מבלי אשר לא ὅπως οὐ μή duplex negatio; quod frequens in Hellenismo. ¶ *A capite*] i. ἀπ' ἀρχῆς *à principio*. Hic perspicuè ראש pro ראשית ponitur. Contrà ראשית pro ראש quidam accipiunt Gen. 1. 1. nam vertunt Ἐν κεφαλαίῳ, *In capitulo*.

12. *Cognovi*] Per experientiam. ¶ *Non esse bonum eis nisi*] *Nihil melius esse eis quàm*. בם *eis*, ut suprà באדם *homini*, 2. 24. ubi ex hoc loco possis כי אם subaudire. ¶ *Faciant bonum*] Vel *faciant bene*, i. vivant rectè & jucundè; quod etiam dicunt *facilè agere*. *Facere* pro *vivere* usurpant Latini; ut cùm dicunt, *Fecit cum ea decem annos*, i. vixit. Sic explico *facere veritatem*, vivere integré.

13. *Etiam omnis homo, quod comedit*] Vide an possit legi, *Etiam totus homo, ut comedat*: ut sensus sit, *Summum bonum quod obtingere potest homini sub Sole, est ut comedat*, &c. *Sub Sole* dico; alioqui suprà Solem aliud bonum ipsum manet de quo infrà 12. 13. ¶ *Videt bonum*] Fruitur bono, Vide 2. 1. ¶ *Donum Dei est*] Suprà hoc dixit, *à manu Dei est*.

14. *Omne quod facit Deus*] Quod homo facit, mutationi obnoxium est; secùs, quod Deus facit. Nam ut Deus *non mutatur* Mal. 3. 6. sic etiam opera ipsius immutabilia sunt & æterna. ¶ *Ipsum fore*] הוא יהיה *ipsum erit*: quod Græci reddiderunt ἔσται, & Sym. διαμένει, *manet*. ¶ *In seculum*] Εἰς τὸν αἰῶνα *in æternum*. Sic *dies seculi* Sirach. 1. 2. i. æternitatis: αἰών q. αἰεὶ ὤν. ¶ *Non est addere*] *Non licet addere*: Sic οὐκ ἔστι pro ἔξεστι poni solet. Prov. 30. 6.

Ad

Ad verba ejus nè adjeceris, nè quando arguat te, & mendacii convincaris. Quanquam hîc de operibus loquitur, non de verbis. Opera Dei hujusmodi sunt ut iis nihil addere possis, nè si velis quidem: Verbis Dei addi potest ab homine impio. Vel significat opera Dei perfecta esse & omnibus suis numeris absoluta, ut nihil addere, nihil demere iis possis. Puto hanc Salomonis mentem esse. ¶ *Deus autem facit*, &c. Prov. 16. 4. *Omnia fecit DOMINUS propter semetipsum, etiam impium ad diem malum*, i. propter gloriam suam: quod nunc dicit *ut vereantur ipsum*, sive, ut Lxx reddunt ad verb. ἵνα φοβηθῶσιν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ *ut timeant à facie ipsius. Timere* enim usurpant pro *vereri*. Alioqui, Varrone teste, *Deus à religioso veretur, à superstitioso timetur propriè.* Quam differentiam non servant interpretes. Theologi hinc fecerunt duplicem Timorem. Nam & filius timet patrem, i. veretur; & servus timet dominum: hunc timorem *servilem* propriè vocant.

15. *Id quod fuit*] Lxx τὸ γενόμενον· ex eo noster *quod factum est*. Malim *quod fuit*. Nam γίνεσθαι etiam *esse* significat: unde Homerus Deos dicit αἰειγενέτας, quòd *semper exsistant*. ¶ *Jam est*] Dei enim decreta perpetua sunt, nec mutationem recipiunt. Decrevit olim ut esset Lux: nunc ergò est lux, & erit quamdiu mundus durabit. Idem dicendum de cæteris creaturis, quæ vel in specie vel in individuis conservantur; in specie, ut Homines, ut Bestiæ; in individuis, ut Sol, ut Luna, ut Stellæ. Vide Hieron. ¶ *Quod futurum est*] אשר להיות. Hîc aliquid abest. Nam subauditur עתיד: q. d. τὸ μέλλον γίνεσθαι, ἢ εἶναι. Defectus iste frequens est scriptoribus Ebræis. ¶ *Propulsum*] *Tempus propulsum*, i. præteritum. Vetus eleganter, *instaurat quod jam abiit*. Lxx τὸν διωκόμενον· nisi legendum τὸ διωκόμενον sed retineo receptam scripturam, & χρόνον subaudio, eâdem sententiâ. Sym. ὁ δὲ Θεὸς ἐκζητήσει ὑπὲρ τῶν ἐκδιωκομένων, i. *eos qui expulsi sunt*. Nam ἐκδιώκω *expello è solo patrio, mitto in exsilium*. Sic τὸ διωκόμενον versum est in operibus Hieronymi *eum qui persecutionem patitur*: sed in Comment. exponitur, *quod periit, quod expulsum est, quod esse cessavit*: ut credibile sit ipsum legisse τὸ διωκόμενον· quod tamen pono, non statuo.

16. *Adhuc*] *Amplius, præterea*, ἔτι. ¶ *Vidi*] Refero ad totum orationis complexum. Nam quod vulgò referunt, *vidi locum judicii*, ei interpretationi repugnat accentus major quem *Athnach* indigitant. Sunt qui legant, *vidi, in loco judicii ibi impietatem esse*, &c. ut sit oratio redundans, à quo *ibi* commodè abesse possit & sine damno sententiæ. Huic lectioni etiam adversatur accentus ille de quo dixi. ¶ *Locus judicii*] In quo jus exercetur, vel certè debet exerceri: cujusmodi erant Portæ apud veteres, & nunc sunt Curiæ aut domus civicæ. Dicitur & *Domus judicii*. Sic *domus Dei* & *locus Dei* se invicem explicant. Thargum habet *locus domûs judicii*, i. Judicum. Sic alibi, *domus judicii cogunt eum*, i. Judices. In ed. Rom. τόπον τῆς κρίσεως. A. τῆς δικαιοσύνης, *justitiæ*. Locus suspectus. Paulò pòst τόπον τοῦ δικαίου. Ad hunc locum puto pertinere interpretamentum illud: sed nihil affirmo, hoc tantùm; צֶדֶק sig. δικαιοσύνην, non δίκαιον· quanquam Antiquitas hoc modo sæpenumero exposuerit. An pro צֶדֶק legerunt צַדִּק ut mox רָשָׁע pro רֶשַׁע? ¶ *Ibi impietas*] Malim *ibi improbitas*: nam *impietas* propriè Deum aut parentes respicit. רֶשַׁע hîc potius denotat *iniquitatem* aut *injustitiam*, ut cùm Judices odio aut gratiâ aut muneribus corrupti jus pervertunt. Lxx legerunt רָשָׁע aliis punctis: nam vertunt ἐκεῖ ὁ ἀσεβής. ¶ *Locus justitiæ*] Lxx τόπον τοῦ δικαίου, i. *locum justi*. Quod noto quia in antiquis declarationibus צדק valet *justus*. Psal. 17. 1. צדק, Aq. δίκαιον, Hieron. *justum*. Atque hinc MELCHISEDEC, *Rex justus*. Sic Glossarius Philonis, Hieron. in libro ubi explicat nomina Ebraica quæ in Epistola ad Ebræos, Josephus Orig. Jud. l. 1. c. 18. Clemens Strom. lib. 4. Rei firmandæ est Jonathan, qui eum vocat מלכא צדיקא, i. *Regem justum*. Alioqui ad sensum *Rex justitiæ* est Rex justus. *Locus justitiæ*, ubi jus æquum exerceri debebat. Idem aliter. Pro *locum justi*, i. τόπον δικαίου, in operibus Hieronymi legitur *locum justitiæ, ubi iniquitas*. Cajetanus hæc omnia refert ad privatam justitiam quæ in contractibus servatur. ¶ *Ibi impietas*] In plerisque cod. Græcis ἐκεῖ ὁ ἀσεβής, i, הרשע: quæ verior lectio quàm illa quæ in ed. Rom. ἐκεῖ ὁ εὐσεβής, ירא יהוה. Adi iis ad ed. Rom.

17. *Dixi in corde meo*] Cogitavi apud me. ¶ *Justum & improbum*] Lxx σὺν τὸν δίκαιον καὶ σὺν τὸν ἀσεβῆ. את σύν. Sed hic sumitur absolutè pro *simul* aut *pariter* aut *unà*, ut apud Nicandrum in Theriacis,

———σὺν καὶ ἀνιγρὰς
Ἑρπηστὰς ἔχιάς τε.

Vide Thesaurum H. Stephani. ¶ *Judicabit*] *Judicare* & *absolvere* sig. & *condemnare*. Igitur *judicabit justum*, i. absolvet, justum declarabit; & *judicabit improbum*, i. condemnabit. ¶ *Deus*] *Elohim*: qui sic vocatur tanquam vindex & judex. R. D. *Omne* ELOHIM *significationem habet Judicii*. ¶ *Omni voluntati*] Alii *omni desiderio*. Lat. V. *omnis rei*, propriè rei cupitæ ac desideratæ. Lxx παντὶ πράγματι. ¶ *De omni facto*] על כל המעשה *super omne opus*. Editio Tremellii prima, *qui præest toti isti facto*, אשר על כל המעשה. Lxx ἐπὶ παντὶ τῷ ποιήματι. Hieron. *super omne factum*. ¶ *Illic*] In judicio Dei: quod non malè accommodant ad tempus Judicii extremi: nam ibi *unicuique reddetur secundùm facta sua*. Sic in Sapientia Sirach. 39. *Omnia in tempore suo requirentur*. Vetus interpres שמה reddit *tunc*, ut apud Davidem, *Ibi pavebunt*, i. *tunc*. Vide Dict. Ebraicum meum.

18. *Super negotio filiorum hominum*] על דברת בני אדם. Sic locutus est David Psal. 110. על דברתי מלכי צדק, quod reddunt *secundùm ordinem Melchisedec*. Edit. Lat. Vet. *de filiis hominum*. Trem. *secundùm rationem humanam*. ¶ *Illustraturus est eos*] Deest nomen עתיד, ut sit עתיד לברם *futurum est ut illustret eos*. Similis defectus paulò pòst in לראות *visuri sunt*: nam abest עתידים. Similiter suprà ver. 15. ואשר להיות *& quod futurum est*: ברם autem scribitur cum (ּ) propter Resch quod sequitur; & est absolutè בר *declarare, dilucidare*, ut רד ex forma שָׁכַב *cubare, dormire*. Radix ברר. ¶ *Et visuri sunt*] Nempe cùm oculi eorum illustrati erunt, ut olim cùm primus parens noster gustasset de pomo vetito. Quò referunt illud, *Homo cùm in honore esset, non intellexit: factus est similis jumentis insipientibus*. ¶ *Jumenta*] Κτήνη, vel *bestiæ*. Sic interpres Vulg. Clarè videbunt, inquit, suam conditionem nihil à bestiis differre. ¶ *Sibi*] Videtur redundare ex Ebraismo. Sanè omissum & neglectum fuit ab antiquis interpretibus. Licet etiam vertere לברם *clarè & lucidè ostendet eis, & ipsi videbunt*: vel *purgaturus est eos, qui videant*. Lxx διακρινεῖ αὐτούς. Vulg. *ut probaret eos Deus*.

19. *Eventus*] *Accidens, casus fortuitus*; συνάντημα· sic Græci Lxx reddunt. Hujus radix συναντῶ *evenio*, & συναντῶμαι, unde suprà συναντήσεται *eveniet*. Sym. σύμβαμα *eventus*, quod & συμβεβηκὸς· unde κτ̀ συμβεβηκὸς apud Aristotelem, i. *per accidens*. ¶ *Bestiarum*] Vel *jumentorum*. ¶ *Eventus unus est*] ומקרה legitur in fonte cum Vau, quæ hîc redundat: aut lege, *eventus hominum & bestiarum*, sub. *par est*: *nam eventus unus*, &c. Sed hoc dilutum. ¶ *Unus*] Idem. ¶ *Hæc*] *Bestia*. ¶ *Ille*] *Homo*. ¶ *Spiritus unus omnibus*] Πνεῦμα ἐν τοῖς πᾶσιν. Vulg. *similiter spirant omnia*. De spiritu vitali loquitur; ut cùm dicimus *spiritum accipere, & reddere*. Alioqui spiritus Hominis alius est à spiritu Bestiæ. Sym. καὶ ἀναπνοὴ ὁμοία πᾶσιν, i. *respiratio*. Idem aliter: nam πνεῦμα hoc in loco aliud nihil quàm ἀναπνοή. ¶ *Amplius homini non est*] Vel, *præstantia hominis supra bestiam nulla est*. Lxx καὶ τί ἐπερίσσευσεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸ κτῆνος; Sym. καὶ τὸ πλεῖον τῷ ἀνθρώπῳ; ¶ *Quàm bestia*] Vel *jumento*. ¶ *Omnia vanitas sunt*] *Cuncta subjacent vanitati*, Ed. Vulgata.

20. *Omnia*] Animantia, h. e. Homines & Bestiæ de quibus suprà. *Eunt*] *Vadunt, pergunt*, πορεύεται. ¶ *Ad locum unum*] Ad terram, unde sumpta sunt: nam corpora terrena tam Hominum quàm Bestiarum. Mox se explicat, cùm

cùm ait, *omnia sunt è pulvere*, ἀπὸ τοῦ χοός. Idem dicit Sym. qui vertit ἀπὸ τῆς γῆς · & Vulg. noster, *de terra*. Huc refer, *Memento, homo, te pulverem esse, & in pulverem reversurum*. Huc etiam illud, *Pulvis & cinis*. Et legimus Psal. 103. 14. *quoniam pulvis nos sumus*. Sumptum ex illo Gen. 2. *Formavit hominem è pulvere è terra*. ¶ *Redeunt in pulverem*] Sic Job 34. 15. *homo in pulverem redibit:* unde יורדי עפר de mortuis, qui in terræ pulvere sepulti jacent, Psal. 22. 29. & עפר מות *pulvis mortis*, Psal. 22. 15.

21. *Quis novit*] q. d. Pauci noverunt. Tale est, *Mulierem fortem quis inveniat?* nam certè inveniri potest; sed quia rara est inventu, ideo dicit, *Quis inveniat?* Vide Animadv. lib. 2. cap. 17. Sic spiritum hominis ad Deum ascendere tantùm sciunt sapientes, & qui ab illis id didicerunt: sanè impii hoc ignorant. Possumus etiã legere, *Quis novit spiritum filiorum hominis, qui ascendit ipse sursum? & spiritũ bestiarũ, qui descendit ipse deorsum in terrã?* ¶ *Spiritus*] Anima; ut ibi, *In manus tuas commendo spiritum meum* ¶ *Sursum*] In cœlum. Infrà 12. 7. *Et spiritus redit ad Deũ, qui dedit ipsum*. ¶ *Si descendat*] הַיֹּרֶדֶת nota He interrogandi cũ (-) & Dages, ut Gen. 18. 21. & Levit. 10. 19. Mercerus censet vetustos interpretes legisse הֲיֹרֶדֶת, sed punctatores scripsisse articulum, nè quis existimaret Salomonem hîc in dubium vocare Animæ immortalitatem. ¶ *Deorsum*] *Infrà*, κάτω. Gallica editio postrema, *Quis novit spiritum hominis esse eum qui ascendit sursum, & spiritum bestiæ esse eum qui descendit deorsum in terram? Quis novit*, scilicet ex eventis communibus? nam indè discerni nequit spiritus hominis à spiritu Bestiarum. Vide Tremellium.

22. *Nihil melius esse quàm*] אין טוב מן *non esse bonum quàm*, subauditur autem יותר *magis*. Similis defectus apud Græcos in illo,

Βύλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι.

nam desideratur μᾶλλον. Suprà 2. 24. *Nónne bonum est homini, &c?* ¶ *In operibus suis*] Ἐν ποιήμασιν αὐτοῦ. Suprà בעמלו *in labore suo:* nam opera sunt effecta laboris. ¶ *Pars ejus*] Vel *portio ejus*, quam videlicet consequitur sub Sole. q. d. Aliam partem non debet hîc exspectare. ¶ *Quis adducat eum*] Τίς ἄξει αὐτόν; ità Lxx. Minùs rectè Sym. ὅτι τί ἄξει αὐτόν; *nam quid adducat eum?* nisi מי positum esse dicas pro מה, ut Jud. 13. 17. מי שמך *Quod est nomen tuum?* Sanè Joth & He vicissim permutantur. ¶ *Ad videndum*] τοῦ ἰδεῖν. Sym. θεάσασθαι *ad spectandum*. ¶ *Id quod futurum est ipsum*] Sym. τὰ ἐσόμενα μετὰ ταῦτα *quæ futura sunt postea*. Eodèm redit. Hoc videtur velle, *Nemo potest hominem certiorem reddere de eo quod ipsi eventurum est post hanc vitam*.

IDEM.

1. לַכֹּל זְמָן. Sym. παντὸς ὥρα *omnis rei tempus*] Ὥρα, i. *hora*. Sed pro *tempore* sumitur hîc & alibi. Sirach. 11. 25. κάκωσις ὥρας *vexatio temporis*, & 18. 18. ἐν ὥρᾳ ἐπισκοπῆς *tempore visitationis*. Dan. 3. 5. בעדנא. Th. ᾗ ἂν ὥρᾳ *quo tempore*. Alioqui *hora* שעה dicitur; quæ vox etiam pro *tempore* usurpatur, ut in illo, שמן טוב לשעה *Oleum bonum ad horam*, שם טוב לעולם *nomen bonum in seculum*. Latini dicerent *ad tempus*, & subintelligitur *durat*. ¶ לְכָל חֵפֶץ. Sym. πάσης χρείας *omnis negotii*] Χρείαν interpretatus sum *negotium*, ut Act. 6. ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης *huic negotio*. Alioqui significat *usum, utilitatem, commodum*; item *necessitatem*.

5. לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים. Schol. τοῦ ῥῖψαι λίθους *projiciendi lapides*. ¶ מֵחַבֵּק. Schol. ἀπὸ περιλήψεως *à complexu*] Vide sodes ed. Rom.

11. מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם. A. ὡς οὐχ εὑρήσει ἄνθρωπος *ut non inveniat homo*.

14. יִהְיֶה. Sym. διαμενεῖ *permanebit*.

15. וְהָאֱלֹהִים יְבַקֵּשׁ אֶת נִרְדָּף. Sym. ὁ δὲ Θεὸς ἐκζητήσει ὑπὲρ τῶν ἐκδιωκομένων, *Deus autem inquiret pro eis qui persecutionem patiuntur*.

17. לְכָל חֵפֶץ. A. πάσης χρείας *omnis negotii*] Vel *omnis rei quâ indigemus*.

18. לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת. Schol. τοῦ ἐλέγξαι αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ τοῦ δεῖξαι αὐτοῖς, *ut redargueret eos Deus, & ut ostenderet eis*.

19. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן. S. καὶ τί πλεῖον ἀνθρώπου κτήνους; *& quid amplius homo bestiâ?* Th. καὶ τίς περίσσεια τῷ ἀνθρώπῳ; *& quid superest homini?*] *Bestiâ, jumento*.

22. כִּי מִי יְבִיאֶנּוּ לִרְאוֹת. Sym. τί γὰρ αὐτὸν ἄξει θεάσασθαι; *nam quid eum adducet ad spectandum?*

GROTIUS.

1. **O**Mnia tempus habent] *Ut enim terra variis mutatisque seminibus, ità ingenia nostra nunc hâc nunc illâ meditatione recoluntur*, ait Plinius in Epistolis 7. 9. Similia habes apud M. Antoninum lib. 5.

7. *Tempus tacendi, & tempus loquendi*] Hesiodus,

—— Καιρὸς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστος.

11. *Cuncta fecit bona in tempore suo*] עשה hîc est *ordinavit*. Cuncta suis temporibus disposuit Deus. ¶ *Et mundum tradidit disputationi eorum*] Heb. *Etiam mundum dedit in eorum corde*. Multa quæ in mundo apparent novit Homo, aliis animantibus ignota; ut appareat mundum ipsius causâ creatum. ¶ *Ut non inveniat homo opus quod operatus est Deus ab initio usque ad finem*] Ex Hebræo optimè vertas, *Sic tamen ut non norit homo à capite ad calcem operationem Dei*. Multa videt quæ non scit quo proposito à Deo facta sint, & quis sit secuturus eventus. Τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Rom. 11. 34.

14. *Didici quòd omnia opera quæ fecit Deus perseverent in perpetuum*] Putà magnæ rerum massæ, Cœlum, Terra, Aqua, deinde & Animantium rerúmque aliarum genera.

15. *Quod factum est, ipsum permanet; quæ futura sunt jam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit*] Optimè sic vertas ex Hebræo, *Quid est quod fuit? idipsum* quod *jam est: & quod futurum est idipsum fuit. Deus quærit id quod sequitur*. i. Quasi advocat id quod rem quamque sequi debet; ut Hyemem Autumno exacto. Chaldæus *requirere* sumpsit pro *ulcisci*, & נרדף pro *homine vexato*; sensúmque esse putat, *Deum ultorem esse iis qui injustè malè tractati sunt:* ut opponatur hoc humanis judiciis, quæ sæpe iniqua sunt; de quibus jam aget.

18. *Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis*] Contra illam cogitationem de Judicio futuri ævi, de qua sermo præcessit, alia mihi cogitatio suborta est, *Permittere Deum homines ferino more inter se vivere, ut eò meliùs declaret & ostendat Homines pares esse Bestiis*. Huic cogitationi addit argumenta.

21. *Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum?*] i. An permaneat, sicut cœlestia. ¶ *Et si spiritus jumentorum descendat deorsum?*] Pereat, ut ipsa corpora sub humum defossa? Homo solâ nativâ ratione nihil de eo comperti habet. Ostendunt id Socratis, Tullii, Senecæ dubitationes.

22. *Quis enim eum adducet?*] i. In hanc vitam reducet?

CAP. IV.

MUNSTERUS.

4. **E**X *æmulatione*] Bonum, inquit, alterius est alterius malum, dum invidus alienâ felicitate torquetur, & iste illo inferior esse non vult in divitiis, sapientia, splendido cultu, &c. Damnandi igitur sunt qui non pro necessitate sed pro luxu inhiant bonis acquirendis; sicut rursus pro stultis habendi sunt qui otiosi viventes totum

tum quod habent devorant, & tandem in egestate moriuntur.

14. *De domo vinctorum prodiit*] Quidam sic interpretantur, *Pauper qui est sapiens, etiam si ex carcere prodeat, aptior est Regno quàm Rex stultus.* Alii sic, *Æqua est conditio pauperis & Regis: nam sicut pauper natus est in Regno, sic Rex ipse natus est inops ex domo vinctorum*, h.e. utero materno; juxta illud Ijob, *Nudus egressus sum de utero matris meæ. Et sæpe fit ut qui natus est Rex, detrudatur è regno, & in locum ejus substituatur sapiens aliquis natus ex pauperibus parentibus*: id quod mox sequentem versum habere putant. Alii aliter exponunt, est enim versus iste, sicut & mox sequens, multùm obscurus: nec satisfaciunt mihi Hebræorum interpretes.

17 *Qui propinquus est*] Deus, inquit, propinquus est, & omnia advertit: Cautè igitur est ambulandum in conspectu ejus. Chaldæus interpres sic exponit. *Custodi pedem tuum quando oraturus intras sanctuarium Domini, & applica aurem tuam ut audias doctrinam Legis*, &c. Alii sic legunt, *Accedere audiendi gratiâ præstantius est quàm stultos victimam offerre, qui nesciunt se malè agere.*

VATABLUS.

1. ET *in manu*, &c. ומיד וגו'] Sic vertunt qui putant מ præpositionem hoc loco accipi pro ב *in*. Alii vertunt, *& de manu calumniantium eos violentia*, [vel *potentia*] *& non* est *illis consolator*. Vel, ut alii, *nec habent vim ullam contra manum illorum qui eos calumniâ afficiunt, neque* est *illis consolator*. Sive, *Et quia deest facultas se vindicandi è manu opprimentium ipsos, non habent qui consoletur.*

2. *Itaque laudavi* ושבח] Nomen de daguessatis pro participio, *Laudo igitur*. ¶ *Mortuos* את המתים] *Sortem mortuorum*. Et mox, *sortem vivorum*.

3. *Imò melior* וטוב] *Et felicior*.

4. *Et omnem rectitudinem operis* ואת כל כשרון המעשה] *Et omnem congruentiam operis*, i. & omne opus rectum & congruum, sive conveniens. Quidam, *& omnem conatum operis*. Alii, *& omnem industriam agendi*. ¶ *Invidia viri*, &c. קנאת איש מרעהו] Hîc מ pro ב. i. quòd sit mutua invidia sive æmulatio. ¶ *Et afflictio* ורעות] Vide suprà 2. 11.

5. *Et comedit carnem suam* ואוכל את בשרו] i. Non operatur, quòd videat omnia esse invidiæ obnoxia, & absumit omnia sua, ità ut tandem fame absumatur, & reddatur sine succo.

6. *Et afflictione spiritûs* ורעות רוח] *Et animi molestiâ*. Vide suprà 2. 11.

8. *Et frater* ואח] Hîc ו pro *aut*, ut quidam volunt, *aut fratrem*. Alii vertunt, *qui neque filium neque fratrem habet*. ¶ *Et deficere facio*, &c. ומחסר וגו'] *Et subduco animam meam à bono*. Vel, *carere facio animam meam bono*. Alii, *& frando genium meum bonis*.

9. *Meliores* טובים] *Feliciores, beatiores*. ¶ *Merces melior* שכר טוב]. *Præmium eximium*, vel *præclarum*.

10. *Eriget* יקים] Ad verb. *stare faciet, surgere faciet*. ¶ *Illi uni* לו האחד] *Illi*, nempe *uni*. Phrasis Hebraica. Similis modus loquendi habetur Exod. 2. 6. *Et aperuit, & vidit ipsum*, nempe *puerum*. ¶ *Quia cùm ceciderit, non* &c. שיפול ואין וגו'] Ad verb. *cùm ceciderit, & non*, &c.

11. Plus *caloris* וחם להם] Ad verb, *& calefiet eis*: vel, *tunc calescet eis*, sub. בשרם *caro eorum*.

12. *Prævaluerit ei unus* יתקפו האחד] *Prævaluerit* quispiam *ei*, nempe *uni*. ו pro הו vel נו. ¶ *Stabunt contra eum* יעמדו נגדו] Hebraismus, pro *Resistent ei*. ¶ *Citò* במהרה] Ad verb. *in celeritate*.

13. *Melior* טוב] *Beatior, felicior*. ¶ *Admonitionem recipere adhuc* להזהר עוד] *Instituti* [*admoneri*] *amplius*, sive *ultrà*.

14. *E domo vinctorum* מבית הסורים] Phrasi Hebraicâ significat *carcerem*. Ratio superioris versûs. ¶ *Egreditur* יצא] Fut. Heb. pro præs. *prodit*. ¶ *Quia etiam* כי גם] *Cùm etiam*. i. Non mirum est Deum educere aliquem è carcere ut regnet, cùm etiam puerum ex utero educat pauperem, quem tamen postea regnare facit. Job. enim dicit, cap. 1. 21. *Nudus egressus sum ex utero matris meæ*. Quidam vertunt, *quòd etiam qui natus est rex, sit pauper*.

15. *Ambulantes*, &c. המהלכים וגו'] *Ambulare cum puero secundo à Rege*, pro *favere filio Regis successuro in locum patris*, phrasi Hebraicâ, dictum est.

16. *Ante eos* לפניהם] Relativum sine antecedente, ut & mox: refert autem *patrem Regem* & *filium Regem*. Innumera esse vulgi studia dicit, quibus nec Regis filius postea gratus est. ¶ *Posteri* האחרונים] *Postremi, ultimi, novissimi*. ¶ *Quia* כי] *Idcirco*, q. d. In illis etiam vulgi studiis est summa vanitas.

17. *Et propinquior sis* וקרוב] i. Propensior sis ad audiendam doctrinam Legis: ità Chaldæus P. Hebræi dicunt hîc ו significare aliquot dictiones deesse, cujusmodi *Si respicit te Deus, propinquus*, i. propensus, *est magìs ad audiendum preces tuas quàm si dent stulti sacrificium*. Ad verb. *magis quàm dare stultos victimam*. ¶ *Voluntatem* רע] Ità Hebræi quidam scribunt, רע hoc loco significare רצון *voluntatem*. Alii tamen subintelligentes רק *nisi*, ut cap. 2. 24. vertunt, *nesciunt facere* nisi *malum*. Ità docti inter illos.

CASTALIO.

5. STultus *manus suas complicat*] Piger est. ¶ *Suam ipsius carnem comedit*] Famet.

8. *Oculo divitiis insatiabili*] Cupiditate, quoniam ea ex aspectu nasci solet. ¶ *Cui laboro ego meum defraudans genium?*] Prima persona pro tertia, ut Pro. 23.

14. *In regno suo natus*] Natus Rex.

CLARIUS.

5. STultus *complicat manus*] Diximus, inquit, quosdam esse qui invidè proximo cuique quibus possunt artibus noceant ut ipsi rem augeant suam: sed stulti quidam ab horum moribus abhorrentes vitium in contrarium currunt: *junctis* enim *manibus* desident otiosi, & quicquid habent consumunt, donec ad extremam inopiam perveniant, & *carnem propriam rodere* cogantur; *Melius est*, inquientes, *paulum cum ignominia quàm multa laboriosè cum anxietate conquirere*.

15. *Vidi cunctos viventes*] Vidi maximo numero homines sequi adolescentem illum qui seni in regno successurus est. Non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequebantur cùm Regno præficeretur quàm nunc est qui novum hunc ambiunt. Et sicut gravis illis superioribus visa est potestas Regia illius qui nunc contemnitur, ità & hujus, qui nunc tantopere placet, gravis videbitur. Quare & ambitus ille suam habet vanitatem & animi tædia.

17. *Custodi pedem tuum*] Vide diligenter quid faciendum tibi sit ingressuro domum Dei ut ores; & scito illum proximè tibi adesse, & audire cuncta: cave ergò nè multis verbis cum illo agas, stultorum more, quorum sunt ingrata Deo cuncta quæ faciunt.

DRUSIUS.

1. REversus *sum, & vidi*] i. Iterum vidi. Verbum pro adverbio. Sic locutus est David Psal. 6. *convertantur, & pudefiant*, i. denuo pudefiant. Converti me, inquit, ad alia vitæ incommoda aliásque rerum humanarum vanitates. *Vidi*, animadverti, cognovi, deprehendi. ¶ *Oppressiones* העשקים *oppressiones*. Hujus sing. creditur esse עשוק *oppressio*, ad instar גבול *terminus*. Sanè Græcè Lxx reddunt συκοφαντίας, & interpres Lat. is qui à *vulgo* nomen accepit *calumnias*. Licet etiam reddere *omnes oppressos*, ut sit plur. à עָשׁוּק, quod

est participium generis passivi; ut mox, *lacrymæ oppressorum* העשקים. Sic Tremellius, & Gallica postrema. ¶ *Lacryma*] דמעה, i. δάκρυον *lacryma*: quomodo Lxx. Sed in ed. Sym. δάκρυα, i. *lacrymæ*. ¶ *Consolator*] Lxx παρακαλῶν. ¶ *Evadendi*] להנצל, quod ad commodam sententiam deesse videtur. Sunt tamen qui aliter hunc locum interpretentur. Lxx ἀπὸ χειρὸς συκοφαντούντων αὐτοῖς ἰσχύς, *à manu calumniantium eos robur*, i. vexatio valida & robusta. Hier. *in manibus calumniantium eos fortitudo*, i. ביד: quæ Enallage insolens est. Gallica postrema, *& la force est de costé de ceux qui leur font tort*. מיד *à latere*. Nam *manus* aliquando latus denotat. Vide Observationes meas.

2. *Laudavi ego*] שבח אני positum pro משבח אני *laudo ego*; Infinit. pro Benoni. Aut potiùs pro שבחתי *laudavi*; Inf. pro præt. Verti autem per præt. secutus in eo Lxx viros ἐπῄνεσα ἐγὼ· cujus loco Sym. maluit vertere ἐμακάρισα, i. מאשר: qui sensus est verbi שבח hoc quidem loco. ¶ *Qui antea mortui fuerunt*] Vel potiùs *qui jam mortui sunt*, τοὺς ἤδη ἀποθανόντας. ¶ *Hucusque*] עדנה dixit pro עד הנה *hactenus*, *hucusque*. Alii vertunt *adhuc*, i. עוד: & Lxx ἕως τοῦ νῦν עד עתה.

3. *Melior*] i. Felicior, beatior. ¶ *Ambobus illis*] Vel *utroque illo*, videlicet & qui vivit, & qui jam mortuus est. Quadrat cum illo, *Optimum non nasci; aut ubi natus sis, quàm ocyssimè mori*. Ex quo & πολυθρύλλητον illud,

> Ἦν ἄρα τοῖν δυοῖν ἑνὸς αἵρεσις, ἢ τὸ γενέσθαι
> Μηδέποτ', ἢ τὸ θανεῖν αὐτίκα τικτόμενον.

Duplici autem ratione feliciores sunt mortuis, vel quia non incidunt in communes vitæ miserias, vel quia immunes sunt ab ea pœna quæ manet improbos post hanc vitam. Quò respiciens Christus de Juda proditore inquit, *Bonum erat ei si natus non fuisset*. Ad prius genus pertinet quod 4 Reg. 22. ubi Josiæ Regi dicitur, *Morieris ante tempus futuræ calamitatis*. Deus enim, cùm cladem aliquam immittere statuit, priùs bonos ex hac vita tollit. ¶ *Qui hactenus non fuit*] עדן pro עדנה *hucusque*. Lxx ὅστις οὔπω ἐγένετο. Sym. autem ἐγεννήθη, i. יולד. ¶ *Non vidit*] Parùm est *videre opera mala* nisi eadem sentias. Nam etiam qui *videt mala* quæ aliis fiunt, habet quo se cruciet, si vir bonus sit. An ergò dixit *videre opus malum* ut *videre malum* dicimus pro *experiri*? Sic *videre periculum* pro *esse in periculo*. Contrà *videre bonum* est eo frui. ¶ *Omne opus malum*] Lxx σὺν πᾶν τὸ ποίημα τὸ πονηρὸν, *simul omne opus malum*. Sym. τὰ κακὰ ἔργα τὰ γινόμενα, *mala opera quæ fiunt*.

4. *Laborem*] Vel *molestiam*. Græci μόχθον interpretantur. Edit. nostra, *omnes labores hominum*. ¶ *Omne opus rectum*] Ad verb. *Omnem rectitudinem operis*. *Rectitudinem* autem voco quam Græci εὐθύτητα nuncupant, quæ vox Metaphoricè ponitur pro *justitia* & *æquitate*, ut in lingua Gallorum *droiture*, & apud Belgas meos **rechtveerdighept**. Lxx σύμπασαν ἀνδρείαν τοῦ ποιήματος. Lat. V. *industrias*. ¶ *Quòd sit invidia viri à proximo suo*] *Labor* non est *invidia*, sed ex labore manat invidia, præsertim industrio: quod Interpres noster sign. per hæc verba, *& industrias animadverti patere invidiæ proximi*. Nam ut umbra corpus, ità Invidia Virtutem comitatur. Unde Ipallus Pythagoricus interrogatus *quid ageret*, respondit, *Nondum nihil: nondum enim mihi invidetur*. Usque adeò verùm est illud, *Rectè facta sequitur invidia*. Quâ peste nihil nocentius. Similis locutio, *Copia cibi novalis pauperum*, pro *novali*: ζῆλος ἀνδρὸς Lxx.

5. *Stultus*] Ὁ ἄφρων. ¶ *Complicat manus suas*] Gestus pigrorum. Et est proverbium, quod explicamus Class. 2. lib. 3. adag. 54. Vide & Prov. 24. 33. ¶ *Comedit carnem suam*] Hyperbole famis. Aut *carnem suam*, i. consanguineos suos. Vide Tropos. Aut *comedit carnem suam* quia necessaria vitæ corpori non suppeditat: & est argumentum crudelitatis. Prov. 11. 17. *Benefacit animæ suæ pius: turbat carnem suam crudelis*. Psal. 27. 2. *Cùm appropinquarent ad me maligni ad comedendum carnem meam*. Job. 31. 31. *Quis dabit de carne ipsius, ut saturemur?* Aliter, *Complicat manus suas*, i. desidiæ ac inertiæ se dat, cujus signum complicatio manuum. *Comedit*; figura proverbialis, quâ extremam inediam denotant. Quidam ad Pigrum referunt, alii ad Invidum. Nam is

> ——*alterius rebus macrescit opimis*.

6. *Melior*] *Potior*, *Eligibilior*. ¶ *Plena vola*] Ad verb. *plenitudo volæ*, quod Græci dicunt πλήρωμα δρακός. Est autem δρὰξ *pugillus*, quantum manu comprehenditur. Positum autem videtur *vola* pro *volâ unâ*, ut alibi *corde* pro *corde uno*, & *humero* pro *humero uno*. ¶ *Cum quiete*] Μετὰ ἀναπαύσεως, ut rectè Sym. vertit. Priùs erat δρὰξ ἀναπαύσεως, eâdem sententiâ. ¶ *Pugnis*] חפנים *duabus volis*. Quod noster dixit *quàm utraque manus*, & Lxx δύο δρακῶν, & Sym. πληρώματα ἀμφοτέρων χειρῶν, *quàm plenitudines ambarum manuum*: vel, *quam id quod implet ambas manus*. ¶ *Cum labore*] *Cum molestia*, μετὰ μόχθου. ¶ *Depastione spiritûs*] Vel magis *vexatione spiritus*, quod à Sym. versum καὶ κακώσεως πνεύματος, *& afflictione spiritûs*.

7. *Conversus sum, & vidi*] i. Iterum vidi: aut, verti me aliò, & vidi. Vide Tropos in OCULUS, Νοῦς ὁρᾷ, νοῦς ἀκούει, &c. *Vidi*, mente, i. cognovi, deprehendi. ¶ *Vanitatem*] Aliam à superiore.

8. *Est unus*] Vel, *Est quidam*. Sunt, inquit, qui cùm neque socium habeant neque liberos aut affines, tamen modum nullum faciunt divitias coacervandi, &c. ¶ *Nec est secundus*] ואין שני *& non est secundus* (οὐ μὴ ἔσαι δεύτερος. Sym.) vel, *non est alter*, i. amicus & familiaris. Nam amicus vocatur *alter ego*. Alii de Uxore capiunt; quod nec probo, nec improbo: magìs tamen improbo, quia in fonte שני, non שנית. ¶ *Filius*] Aut *filia*. ¶ *Aut frater*] Frater ἀδελφός τι, vel certè affinis & consanguineus. ¶ *Nec est finis universo labori ejus*] *Finem nullum facit laborandi*, sive, ut Interpres V. vertit, *& tamen laborare non cessat*. ¶ *Finis*] Lxx περασμός. Aq. τέλος. ¶ *Oculus ejus non satiatur*] Suprà 1. 8. *Non satiatur oculus visu*. Idem cum illo, *ipse non satiatur divitiis*. Et bene *oculus ejus*. Nam Oculis tribuitur ἐπιθυμία, i. *cupiditas* aut *concupiscentia*: unde ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν 1 Joh. 2. 16. *libido oculorum*: & suprà 2. 10. *Omnia quæ poscebant oculi mei*. Lxx ἐπεθύμησαν, & Lat. V. *desideraverunt*. Ex quo & illud, *Oculi & Cor proxenetæ peccati*. Lectum עינו *oculus ejus*, scriptum עיניו *oculi ejus*. Prius legerunt Lxx, alterum autor ed. Lat. quam *Vulgatam* dicunt. Cur autem *oculi non satientur* πλούτῳ, *divitiis*, hæc causa redditur, Quia videlicet divitias appetunt propter se, non propter usum. ¶ *Cui ego laboro*] Mimesis hominis avari. ¶ *Deficientem facio animam meam*] מחסר στερίσκω *fraudo*. Hoc vult, *Cur defraudo genium meum?* Cur subtraho corpori quæ ei bona ac salubria? ¶ *Bono*] Ἀπὸ ἀγαθῶν, Sym. ¶ *Occupatio*] Lxx περισπασμός. Sym. ἀσχολία. ¶ *Mala*] i. Molesta, gravis, tædiosa. Aut, *occupatio vexans & crucians*. Verbum è verbo *occupatio vexationis*: siquidem רע hoc loco substantivum est: videtur certè, cùm præcedat nomen ענין *habens* (-) brevem vocalem in ultima. Quanquam sunt qui positum esse putant (-) pro ( ). Hos si sequimur, erit רע non κακία, i. *vexatio*, sed nomen adjectivum, *occupatio mala*, i. vexans. Utro modo accipias parùm refert ad sententiam. Edit. Lat. hoc loco habet *afflictio pessima*, id est רעיון רע.

9. *Meliores sunt duo quàm unus*] *Beatiores*, *Feliciores*. Hoc Sym. transtulit Εἰσὶν ἀμείνους δύο ἑνὸς, *Sunt meliores duo uno*. Priùs erat Ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα, *Boni sunt duo quàm unus*. Cui simile in Latio, *Mulier tacita bona quàm loquax*. Item, *clari majoribus quàm vetustis*. ¶ *Quia est eis merces*] Hîc אשר accipiunt pro כי *quia*, *quoniam*, *enim*. Tamen Lxx οἷς ἐστιν αὐτοῖς μισθὸς, *quibus est merces*. Autor Latinæ V. *Habent enim emolumentum societatis suæ*. שכר vertit *emolumentum*. Antea Sym. verterat

κέρδος

κέρδ☉ *lucrum.* Verba ejus sunt ἔχουσι γὰρ κέρδ☉ ἀγαθὸν, *nam lucrum bonum percipiunt.* Vide Cajetanum.

10. *Si ceciderint*] Sententia poscit ut exponamus, *Si alteruter eorum ceciderit.* Nam qui cecidit non potest alterum erigere nisi priùs ipse surrexerit. Et quid refert unus cadat, si solus sit, an duo simul, ubi plures non sunt qui lapsos sublevent? *Ceciderint*, putà in morbum aut in calamitatem aliquam, vel denique in errores aut in peccata. *Cadere* enim dicitur & qui peccat; ut ibi, *Septies in die cadit justus, & surgit.* ¶ *Unus*] Ὁ εἷς, quod malè reddunt *unus ille*, ac si articulus esset ἀναφορικὸς, cùm nihil præcedat quò referri commodè possit, de mea quidem sententia. Malim, εἷς τις *unus aliquis.* Vide infrà v.12. ¶ *Socium suum*] חברו. Lxx μέτοχον. Aq. τὸ φίλον αὐτοῦ *amicum suum*, i. אהבו. Sym. ἑταῖρον. Sic alibi חבריך *consortes tuos*, i. μετόχους σου. Locus est apud Davidem. ¶ *Vah ipsi*] אי *va* sive *vah*, i. אוי, ut infrà 10.16. aliàs valet אין *non*: item *insulam* denotat. ¶ *Uni*] i. Soli. Hoc habet incommodi solitudo, inquit, *Si ceciderit is qui solus est, non habet qui eum sublevet.* ¶ *Cùm ceciderit*] Ὅταν πέσῃ. Sic Græci Lxx. Licet etiam vertere *qui ceciderit*: nam est ש in fonte. ¶ *Non enim est*] Οὐ γάρ ἐστιν. Aliter, *& non sit.* Sic Græci καὶ μὴ ᾖ. ¶ *Alter*] Schol. οὐκ ἔστι δεύτερ☉, *non est secundus.*

11. *Quin si*] *Si* pro *cùm* posuit; ut etiam Moses in illo, *Si erit Jobilæus*: nam sensus, *Cùm erit.* Sic accipies, *Si Deus nobiscum, quis contra nos?* Latinitatis autores sæpe ità loquuntur. ¶ *Cubaverint*] ישכבו. Olim erat *dormierint.* Sed *cubare* potest qui tamen non *dormiat.* Adhæc, *dormire* ישן dicitur. Simul hæc juncta leguntur 1 Reg.19.6. & Psal.3.5. *Cubui, & dormivi.* ¶ *Calescent*] Sensum expressi: alioquin in Ebræo est verbum è verbo *& calescet illis*: quod Græci referunt καὶ θέρμη αὐτοῖς. ¶ *Uni quomodo erit calor*] Idem cum illo, *unus quomodo calescet*, sive, ut Vulg. noster habet, *calefiet.* Græci hoc dicunt ὁ εἷς πῶς θερμανθῇ; Et est sensus, ut si dicas *difficulter calescet*: nam sanè calefieri potest etiam unus si multis vestibus foveatur. Faciliùs tamen duo calescunt simul in lecto cubantes quàm unus: nam alter alterum calefacit.

12. *Si prævaluerit ei unus*] יתקפו pro יתקפהו. *Si fortior*, inquit, *fuerit eo unus aliquis.* Id enim significat h.l. האחד, ut & Græcum ὁ εἷς. Nam articulus significationem habet ἀόριστον *indefinitam*, ac si diceret εἷς τις, ut Matth.13.3. ὁ σπείρων i. *quidam qui sementem faciebat.* Sic Matth. 12.29. τοῦ ἰσχυροῦ *potentis alicujus.* Malè verò hunc locum Sym. interpretatur, ἐὰν ὑπερισχύσῃ τις ἑνὸς, *si prævaluerit quis uni.* *Ei*; alterutri ex duobus. ¶ *Duo*] השנים οἱ δύο, i. *illi duo*, ut articulus sit ἀναφορικὸς, nempe de quibus modò mentionem fecit. ¶ *Stabunt contra eum*] Στήσονται κατέναντι αὐτοῦ, *resistent ei*, vel *pugnabunt cum eo.* Nam *stare* est *pugnare*: quod Euripides dixit παρ' ἀσπίδα στῆναι. Vide sis Observ. meas. ¶ *Filum triplicatum non citò abrumpitur*] Elegans adagium, quod explicamus Class.1. lib.2. adag.78. Vide, si vacas. Τετριπλωμένον rectè Sym. vertit. Quanquam in ed. Rom. ex eodem citatur τριπλοῦν *triplex*: quomodo & Latina V. *funiculus triplex difficilè rumpitur.* Priùs erat in Lxx τὸ σπαρτίον τὸ ἔντριτον οὐ ταχέως ἀπορραγήσεται. Ex quo Thesaurus L. G. Ἔντριτον, *triplex.*

13. *Melior est*, &c.] Alibi ait, *Va terræ cujus Rex puer est.* Quod capiendum de puero qui puer sit, i. nullâ sapientiâ imbutus. Hic loquitur de *puero sapiente*, qui licèt *pauper* sit, tamen *potior est Rege sene*, eóque stolido & fatuo. Ratio, Quia puer sapiens audit consilium, senex stolidus non item. Opponuntur autem *puer seni*; *pauper* sive *egenus Regi*; & *sapiens stulto.* Puer sapiens meliùs administrat Remp. quàm senex stultus: nam quia sapiens, licèt ab usu rerum non admodum peritus sit, audit consilia eorum qui usu & experientiâ valent. ¶ *Puer*] ילד *natus*, παῖς, quod de filio & de servo etiam dicitur. ¶ *Egenus*] pauper, indigus, πένης. In fonte est מסכן unde Italicum *meschino.* Appellatio à סכן, in quo significatio *periculi.* Nam omnium periculis expositi sunt tales. ¶ *Sapiens*] Qui se patitur admoneri & edoceri. ¶ *Rege sene*] *Rex* מלך dicitur à *consilio*, ut Teutonicè **Conninck** à *scientia*: nam **connen** *scire.* ¶ *Qui nescit admoneri*] Qui non audit rectè monentem, qui non patitur se doceri aut bonis consiliis instrui. Aquila hoc dixit ὃς οὐκ γνώσεται τοῦ φυλάξασθαι, *qui nescit cavere*, i. להשמר. Quæ sententia est & in illo Lxx, ὃς οὐκ ἔγνω τοῦ προσέχειν ἔτι· nam προσέχειν *attendere, cavere.* ¶ *Ampliùs*] Ἔτι, *adhuc, ultrà.*

14. *E domo vinctorum*] *E vinculis*, sive è *carcere.* *Domus vinctorum*, ut *domus servorum*, i. ergastulum in quo servi compediti olim opus faciebant: ità propriè: sed Ægyptum peculiariter significat. *Carcer* à Græcis δεσμωτήριον appellatur, cujus periphrasis hoc loco in Lxx οἶκ☉ τῶν δεσμίων. Id Ebræis est בית האסורים & contractiùs בית הסורים. Dicitur & בית דאסור, & simpliciter בית Jes.14.17. ut Græcè οἴκημα Act.12.7. ¶ *Exiit*] Locum hunc sic interpretatur Sym. Ὁ μὲν ἐκ φυλακῆς ἐξῆλθε βασιλεῦσαι· ὁ δὲ καίπερ βασιλεὺς γεννηθεὶς ἠπορήθη, *Nam hic quidem è custodia exivit ad regnandum; ille verò licèt Rex genitus esset, egenus fuit.* Paulò pòst examinabo. *Exiit*, יצא. Lxx ἐξελεύσεται. i. יֵצֵא. ¶ *Ad regnandum*] למלך. Lat. V. *ad regnum*, למלכות, eâdem sententiâ. ¶ *Natus est*] i. Factus est: ut, *frater in adversis nascitur* Prov.17.17. i. *fit.* Unde נולדים vocantur *eventa.* Sic Psal.90. *Priusquam montes nati essent*, i. *facti aut creati*: & Job. 11.12. *Pullus onagri natus est homo.* Sensus est, *evasit homo*, aut *factus est.* ¶ *Pauper*] Πένης. רש potest esse verbum, ut dicat, *etiam in regno natus depauperatus fuit.* Quod Sym. dixit ἠπορήθη. Hujus pluralis Psal. 34. רשו *egeurunt.* Græcum ἐγενήθη tam potest reddi *factus est* quàm *fuit*: quanquam vulgò *natus est*, i. ἐγεννήθη· quomodo fortasse Interpretes ediderunt.

15. *Omnes viventes*] i. Omnes homines. Sic dicimus *omnes mortales*, eodem sensu. Nam viventes omnes mortales sunt. Ut à *vita viventes*, sic à *morte mortales*, i. מתים: quod ità scribunt ut differat à מֵתִים *mortui.* Aliud *mortuum*, aliud *mortalis*: hic θνητὸς Græcè dicitur. Sed non est otiosum membrum sequens, *qui ambulant sub Sole.* Nam *vivere* aliquando dicuntur qui facilè vivunt. ¶ *Cum puero secundo*] i. Sequentes filium Regis; quem nunc *puerum secundum* vocat eò quòd sit à Rege secundus. Talem Ebræi appellant משנה למלך. Sic est profectò: *Omnes adorant Solem orientem.* Scitum & illud, *Gandavenses amant filium Principis sui, sed non ipsum Principem.* Lxx verterant μετὰ τοῦ νεανίσκου, & autor Vulgatæ Lat. *cum adolescente*, i. עם הנער. Id Sym. olim emendavit μετὰ τοῦ παιδὸς *cum puero.* Sanè ילד non *adolescentem* sed *puerum* denotat. *Secundo*, δευτέρου, intellige *à Rege.* Mox se explicat cùm ait, ¶ *Qui stabit pro illo*] Vult dicere *qui ei succedet*, sive *qui regnabit pro illo.* Ed. V. *qui consurget* אשר יקום. Gallica, *qui doit estre en la place d'icelui*: ac si esset *qui erit.* *Stare* pro *esse*, *exsistere*, sumitur & in illo 1 Par.20.4 *cùm staret prælium.* Malim, *qui stabit in Regno*, i. regnabit: ut 1 Par.17.14. *Statuam eum in Regno meo*: ad verb. *stare faciam.* *Stare in regno* plus dicit quàm *regnare*: nam innuit propriè Regnum firmum ac stabile. *Pro eo*, ἀντ' αὐτοῦ, i. *loco ejus*: & subintelligitur *Regis*, de quo suprà.

16. *Non est finis omni populo*] Aq. οὐκ ἔστι τέλ☉ τῷ παντὶ λαῷ, h. e. interprete Hier. si modò is autor ed. Vulgatæ, de quo dubito, *Infinitus numerus est populi.* Alii exponunt, *Non est finis omni populo de omnibus iis qui fuerunt ante ipsos*, i. qui præfuerunt ipsis, vel, si placet, qui præsunt ipsis: siquidem omnes præsentem dignitatem fastidiunt: vel sic, *Universus ille populus, omnes, inquam, qui præcesserunt eos*, videlicet patrem & avum, *nullum finem fecerunt fastidiendi Reges suos*: q. d. Non potuerunt in iis acquiescere. Sed expende. אין קצה לגויה *infinitus est numerus cadaverum*, Nah 3.3. Suprà 8. אין קץ לכל עמלו *non est finis universi laboris ejus*, i. infinitus est labor ejus. Rursum Nah.2.9. אין קצה לתכונה. Quæ loca firmant maximè interpretationem Vulgatam. A qua dissen-

dissentiunt Tremellii & Gallica. Tremellii est, *Non esse finem ulli populo de illo: qui præsit ipsis etiam posteros non lætaturos esse.* Gallica, *Tout ce peuple-la, assavoir tous ceux qui on esté devant eeuxci, n'ont point trouvé en qui s'arrester. Ces derniers ici de mesme,* &c. Job. 22. 5. אין קץ לעונתיך. *Non est finis iniquitatum tuarum.* Infrà 12. 12. *Faciendi libros non est finis.* Jes. 2. 7. ואין קצה לאצרותיו וגו׳ *non est finis thesaurorum ejus*, i. thesauri ejus infiniti sunt: sic etiam, *currus ejus infiniti sunt.* Vide sequentia. Rursum 9. 7. לשלום אין קץ *pax infinita.* Nah. 3. 9. מצרים ואין קצה. *Non est finis omni populo*, vel *totius populi*, & est sensus, *Infinitus est numerus totius populi*, sive *Universus populus numero infinitus est.* De quo autem populo loquatur indicat mox cùm ait, *omnium videlicet qui fuerunt ante illos*, nempe patrem & filium q.d. Infiniti sunt qui primò patrem sectati sunt: deinde filium. In fonte est אין קץ, pro quo aliàs dicitur אין קצה. Vide loca superiùs modò allegata. ¶ *Omnibus, inquam, qui fuerunt ante illos*] Quidam, *de omnibus qui præfuerunt illis*: minùs probo. ¶ *Posteri*] Vel *posteriores*. ¶ *Non lætabuntur*] Cùm senuerit non admodum ei studebunt, sed alium in ejus locum surrogari cupient. ¶ *De eo*] *Puero secundo*, cujus modò meminit. ¶ *Vexatio spiritûs*] Vel *depastio spiritûs*.

17. *Pedem tuum*] Τὸν πόδα σου, i. רגלך. Sic legendum esse monent Critici Ebræorum Massoritæ: nec aliter legerunt veteres: quanquam in scriptura רגליך *pedes tuos*. Trem. *Utrumque pedem tuum.* Sententia est, Cùm templum ingredieris, vide etiam atque etiam quid agas. Nam si putas Deum placari solis sacrificiis, erras. Gratior ei est obedientia quam soli pii præstant. Sacrificia offerre possunt etiam impii. *Pedem tuum*, i. ingressum tuum. Sic, *Benedixit tibi Deus ad pedem meum*, i. ad introitum meum. Ab hoc versu quidam inchoant caput quintum, ut Tremellius & alii. ¶ *Accedere ad audiendum*] Quidam, *accede ad audiendum*, ut sit קָרוֹב pro קְרַב, quæ Enallage insolens non est. Sic זָכוֹר *momento*, quod in Decalogo. Compone te ità, inquit, ut Deo in omnibus dicto sis audiens, eique per omnia obtemperes. ¶ *Quàm dare stultorum, aut sacrificium*] *Dare stultorum*, i. *dona*, sive *donaria, stultorum.* Cæterùm particula *aut* non est in Ebræo; ut possis legere, *Quàm dare stultorum sacrificium*, hâc sententiâ, *Sacrificia* quæ in Templo ex Legis præscripto offeruntur *præstant donariis stultorum*, qui dando Deum magis magisque irritant & provocant. *Stultorum* improborum, quos μωροκάκους nuncupant. Sic passim in Proverbiis. ¶ *Nesciunt se facere malum*] Cùm videlicet pollutis manibus offerunt Deo aut sacrificia aut alia donaria.

IDEM.

1. הָעֲשֻׁקִים. Sym. τοὺς συκοφαντουμένους *calumniam sustinentes*] Sive *oppressos per calumniam.* ¶ מְנַחֵם. Sym. παρηγορῶν, παραμυθούμενος, *alloquens, consolans*] Videtur deesse litera *A.* quæ *Aquilam*, aut *Th.* quæ *Theodotionem* significet. Nam utrumque certè Symmachus ità non posuit, aut ego in magno errore sum.

4. אֵת כָּל כִּשְׁרוֹן. Sym. σύμπασαν γρηγορότητα *omnem agilitatem.*

5. חֹבֵק אֶת יָדָיו. Sym. περιπλέκεται τῶν χειρῶν αὐτοῦ, *complicat manus suas*] Verbum è verbo, *circumplicatur manibus suis.* Ego sensum expressi, nisi fallor.

7. וְשַׁבְתִּי אֲנִי וָאֶרְאֶה. Sym. Καὶ πάλιν ἀναστρέψας κατέμαθον, *Et denuo rediens didici.*

13. טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל. Sym. *Melior est puer pauper cum sapientia Rege sene & insipiente.* ¶ אֲשֶׁר לֹא יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד. A. ὃς οὐ γινώσκεται τοῦ φυλάξασθαι *qui nescit custodire*—Sym. *qui nescit præcavere vicissitudinem.*

14. כִּי מִבֵּית הָסוּרִים יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ. Sym. *Alter enim exit de carcere ad regnandum: alter verò cùm esset Rex natus, paupertate oppressus est*] Descripsi ex Hieronymo. Cæterùm Græcè ista habentur in ed. Rom. his verbis concepta, Ὁ μὲν γὰρ ἐκ φυλακῆς ἐξῆλθε βασιλεῦσαι, ὁ δὲ καίπερ βασιλεὺς γεννηθεὶς ἠπορήθη, *Nam ille quidem ex custodia egressus est ad regnandum: hic verò licèt Rex natus esset indiguit.* Vel, *indigus fuit, eguit, penuriâ laboravit.*

15. רָאִיתִי אֶת כָּל הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו. Sym. *Vidi omnes viventes qui gradiuntur sub Sole cum adolescente secundo, qui surrexit pro eo.*

16. אֵין קֵץ לְכָל הָעָם. Sym. *Infinitus omnis populus.* ¶ אֲשֶׁר הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא יִשְׂמְחוּ בוֹ כִּי גַם זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ. Sym. *qui fuit ante utrumque: & posteri non lætabuntur in eo. Sed & hoc est aura & pastio venti*] *Aura* ἀτμίς. *Pastio venti*, βόσκησις ἀνέμου, ut 1. 14.

17. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ. A. ἐγγιζε ὥστε ἀκούειν, *& accede ut audias.* ¶ לַעֲשׂוֹת רָע. τοῦ ποιῆσαι κακὸν, *facere malum.*

GROTIUS.

1. *Verti me ad alia*] Alia rursus mihi cogitatio incidit, *Mortem vitâ esse meliorem.*

2, 3. *Et laudavi magis mortuos quàm viventes, & feliciorem utroque judicavi qui needum natus est*] Dictum hoc fuisse Satyri narravit Aristoteles. Id sic expressit Chalcidamas,

> Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον·
> Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι.

Theognis verò in hunc modum,

> Ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,
> Μηδ' ἐσιδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου·
> Φύντα δ' ὅπως ὤκιστα πύλας Ἀΐδαο περῆσαι,
> Καὶ κεῖσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.

Posidippus verò his verbis,

> Ἦν ἄρα τῶν πάντων τόδε λώϊον, ἢ τὸ γενέσθαι
> Μηδέποτ', ἢ θανέειν αὐτίκα τικτόμενον.

8. *Unus est, & secundum non habet*] Nemo est ei sanguine propinquus, cujus causâ laboret. ¶ *Nec satiantur oculi ejus divitiis*] Aviditatis egregia descriptio. Bene *oculi*, ii enim soli fruuntur divitiis apud avaros. ¶ *Et fraudo animam meam bonis*] *Genium defraudo*, diceret Terentius.

9. *Melius est ergò duos esse simul quàm unum*] Ex Homero Aristoteles laudat,

> Σύν τε δύ' ἐρχομένω.

14. *Quòd de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad Regnum*] Ut Agrippa Judææ Rex. ¶ *Et alius natus in Regno inopiâ consumatur*] Sic Telephum mendicantem in Tragœdia introduxit Euripides. In ejusdem Helena sic Menelaus,

> Κακῶν δ' ἡμῖν ἔσχατον τοῖς ἀθλίοις
> Ἄλλους τυράννους αὐτὸν ὄντα βασιλέα
> Βίον προσαιτεῖν.

15. *Vidi cunctos viventes qui ambulant sub Sole cum adolescente secundo qui consurget pro eo*] *Secundum* hîc intellige heredem Regni, ut suprà 8. Sensus est idem qui in dicto vetere, quod Pompeius usurpavit, deinde Tiberius, *A plerisque adorari Solem orientem.* Papinius,

> *Et qui mos populis venturus amatur.*

Ità in Regnis quoque sunt tormenta & metus.

16. *Infinitus numerus est populi, omnium qui fuerunt ante eum*] Non evenit hoc Regis culpâ, nam ab omni ætate populi eo fuere ingenio,

> ——*nec impositos unquam cervice volenti*
> *Ferre duces*,

ut ait Papinius. ¶ *Et qui postea futuri sunt non lætabuntur in eo*] In illo quem nunc Regem sibi optant, quem amant præ Rege regnante.

17. *Melior est obedientia quàm stultorum victima*] 1 Sam. 15. 22.

CAP.

CAP. V.

MUNSTERUS.

5. **F***aciat peccare carnem tuam*] h. e. Non facias votum aliquod legitimum & quod Deo placet, per cujus transgressionem inducas super te & super filios tuos, qui sunt *caro tua*, ultionem Divinam. *Neque dicas in conspectu Angeli quòd ex ignorantia feceris* votum illud; cùm nemo votum aliud facere possit aut debeat quàm quod est in potestate sua, & quod scit placere Deo, aut quo honoratur Deus. Non autem honoratur stultis votis, & quæ præjudicant legi suæ & fraternæ charitati, qualia passim in Ecclesia propter indoctos pastores hominum stultitia adinvenit.

8. *Residuum*] Quidam Hebræorum ex hoc versu hunc eliciunt sensum, *Nemo non abundanter vivere potest ex cultura terræ, etiam si Rex sit, cùm omnis victus quo opus habet humana natura ex terra colligatur.* Alii referunt hunc versum ad Deum, in hunc modum, *Post omnia terra Deus sui similis exspectandus est, ut Rex agri qui colitur.*

9. *Divitias*] Exponunt Hebræi המון pro *vestibus, pannis & aliis rebus mercatorum.* Qui illis, inquit, intendunt, plerumque habent in domo penuriam panis & frumenti, cùm in primis ea sint acquirenda quibus corpus potissimùm fovetur.

10. *Quid gratius*] Exponunt hîc Hebræi כשרון pro טוב *bono* & pro הנאה *commodo.*

11. *Quod satiat divitem*] Christus in Euangelio utitur quoque hoc modo loquendi quando dicit, *Anima mea, habes multa bona in multos annos*, &c. Divitiæ igitur quibus se *dives satiandum* putat *non sinunt illum dormire per noctem*, cùm semper timeat nè illas perdat; quippe quæ mille casibus obnoxiæ sunt. Alii intelligunt per hanc *satietatem* redundantem crapulam.

VATABLUS.

5. **N***e des*, &c. אל תתן וגו'] Hebraismum sic quidam convertunt, *Ne committas ut os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccandi.* ¶ *Quòd error sit* כי שגגה] *Quòd ignorantia sit*, i. quòd id dixeris per imprudentiam. Alii vertunt, *Quia error* (sive *peccatum*) *est.* ¶ *Et dissipabit opus* וחבל את מעשה] *Et perdet opus.* Alii, *maledicet operibus.*

6. *Et vanitates* והבלים] *Et vanitatum.* ¶ *Sed* כי] Hîc כי pro כי אם positum est. Quidam totum versum sic reddunt, *Etenim in multis somniis & vanitatibus & negotiis multis* enitendum est ut *Deum timeas.*

7. *Et subreptionem judicii* וגזל משפט] *Et extorsionem judicii*, i. judicium vi extortum. ¶ *De voluntate* על החפץ] *Super hac re.* Vide suprà 3. 17. חפץ pro *negotio.* ¶ Qui est *super*, &c. מעל גבוה וגו'] *De excelso* [sub. *loco*] *observat* opera hominum: *& excelsi præsunt illis*, sub. *hominibus qui excelsi dicuntur.* Relativum sine antecedente, quia facilè intelligitur. Alii vertunt, *Quia excelsus à superexcelso conservat, & excelsi super eos.* Alii, *quia ille qui est altior omni sublimi homine conservat, & sunt sublimes super eos.* Alii, *Est enim custos altior etiam alto: & ipsis* mortalibus *aliqui altiores sunt.*

8. *Porrò utilitas* culturæ *terræ*, &c. ויתרון ארץ וגו'] *Porrò excellentia terræ præ omnibus est.* Vel, *Eximia dignitas terræ super omnia est:* ב pro מ. q. d. Ratio agriculturæ est potissima omnium conditionum vivendi. Alii vertunt, *Residuum* quod colligitur ex *terra, in omni re est.* Acsi dicat, Nemo non abundanter vivere potest ex cultura terræ, etiam si Rex sit, cùm omnis virtus quo opus habet humana natura ex terra colligatur. Alii, *Et amplitudo* [vel *utilitas*] *terræ in tota ipsa.* ¶ *Rex agro servit* מלך לשדה נעבד] q. d. Rex etiam ipse colit agrum, aut colendum curat. Quidam Hebræorum vertunt, *Rex propter agrum factus est:* ut ל ponatur loco בעבור *propter*, i. etiam Rex non est factus nisi propter agrum, ut ex illo educat quæ sunt sibi suísque militibus necessaria. Alii, *Rex propter agrum cultum.*

9. *Multitudinem* בהמון] *Numerum*, sub. *servitiorum*, sive *mancipiorum.* Vertunt etiam Hebræi, *Qui diligit divitias.* ¶ *Est sine fructu* לא תבואה] *Non erit proventus*, sub. *illi.*

10 *Cùm multiplicantur*, &c. ברבות וגו'] *Dum augentur opes, augentur qui absumunt eas.* ¶ *Quod ergò bonum*, &c. ומה כשרון וגו'] Ad verb. *Et quid rectum domino ejus* boni, *nisi visio oculorum ejus?* Quod quidam vertunt, *Quod ergò emolumentum justum domino* [i. possessori] *illarum, nisi aspectus oculorum ipsius?* q. d. Illic est summa vanitas, cùm ex divitiis nihil ad possessores illarum redeat præter oculorum delectationem. Alii, *Et quid gratius esse poterit domino ejus* boni *quàm videre hoc ipsum oculis suis?*

11. *Operantis* העבד] i. Ejus qui labore manuum vivit. ¶ *Saturitas autem divitis* והשבע לעשיר] *At satietas diviti.* Vel, *crapula opulento.* q. d. Nimiæ opes afferunt pœnam possessoribus suis.

12. *Mala infirmitas* רעה חולה] *Malus morbus*, à verbo חלה *ægrotavit.* Quidam vertunt *malum atrox*, vel *supplicium doloris plenum.* Alii, à radice חול *cecidit*, vertunt, *Est malum cadens*, sub. *super filios hominum.* ¶ *Dominis suis* לבעליו] Quidam dicunt ל pro מן positum, vertentes *à dominis suis:* præterea, in hujusmodi locutionibus plurale vertendum esse in singulare, *domino suo.* ¶ *In malum suum* לרעתו] *In perniciem suam*, sive *exitium.*

13. *Pereúntque* ואבד] *Pereunt etiam:* vel, *Pereunt quoque.* ¶ *Et genuit filium* והוליד בן] Præt. Heb. pro præs. & בן collectivum est: unde vertendum, *Et gignit filios*, sive *liberos.* Acsi dicat, Sunt qui student opibus cumulandis, dum multos habent liberos: sed ludunt operam: nam sæpissime fit ut dilapident & decoquant etiam ea quæ habent, & relinquant liberos suos pauperes, cùm nihil habeant ipsi.

14. *Nec quicquam reportat* ומאומה לא ישא] Ad verb. *Et quicquam non feret*, pro *& nihil feret.* ¶ *Quod venire*, &c. שילך בידו] Hebraismus, pro *cui manum admovit.* Vel, ut alii exponunt, *Quod manu suâ auferat*, sive *suâ manu secum ducat.*

15. *Mala infirmitas* רעה חולה] *Supplicium doloris plenum.* Alii, *languor malus.*

16. *In tenebris comedit* בחושך יאכל] i. In mœrore vescitur pane suo. ¶ *Et ira multa* וכעס הרבה] *Et irascitur multùm.* Præt. Heb. pro præsenti, ut in quibusdam exempl. legitur per Cames & Pathah. Alii habent duplex Pathah, & est nomen, eodem sensu, *Et indignatio multa*, i. subindè irascitur. ¶ *Et infirmitas ei* וחליו] *Et infirmitas ejus:* subaudiendum ex præcedenti כעס *erit indignatio:* q. d. Præ indignatione & ira frequenter incidet in morbum.

17. *Vidi* ראיתי] *Deprehendi.* ¶ *Bonum: quòd pulcrum est* טוב אשר יפה] *Bonum esse & pulcrum*, sive *honestum.* Hîc אשר pro conjunctione copulativa ponitur. Quidam vertunt, *quid bonum & pulcrum.* ¶ *Et videre bonum* ולראות טובה] Vide suprà 3. 13.

18. *Quòd omni homini dedit* כל האדם וגו'] Ad verb. *omni homini quòd dedit ei.* Ordo inversus, pro *quòd omni homini dedit Deus.* Pronomen *ei* redundat. Præterita Heb. pro præs.

19. *Recordatur* יזכור] Fut. Heb. pro præs. i. recordari solet. ¶ *Exaudit* מענה] *Exaudire* pro *largiri* quidam exponunt; quòd Deum tunc *exaudire* dicamus cùm largitur quod petimus: & vertunt, *largitur ei lætitiam cordis sui.*

CASTA-

CASTALIO.

1. *Custodi pedes tuos*] Gere te prudenter. ¶ *Qui nesciunt quantum mali faciant*] Impiorum sacra Deum irritant.

4. *Stulti accepti non sunt*] Qui quod voverunt non solvunt: id quod stultitiæ est.

6. *Noli ore tuo uti in tui ipsius noxiam*]Scilicet vovendo.

7. *Nam in multis verbis multa sunt somnia*] Inepta.

8. *Nam sublimem sublimior observat, & hos alii porrò sublimiores: omniúmque in terra summus est ipse Rex agri colendi*] Cùm tot sint Præfectorum in provincia gradus, non mirum est si Rex provinciæ, qui est omnium summus, non potest cavere nè cui fiat injuria.

12. *Sive multum comederit*] Nam labor cibum conficit quamvìs copiosum. ¶ *Divitem satietas dormire non finit*] Quippe qui non laboret.

20. *Nec enim multum recolit vita sua tempus*] Suam miseriam.

CLARIUS.

1. *Ne temere quid loquaris*] *Nè praceps sis in lingua tua*, oraturus Deum; *neque properet cor tuum effundere verba in conspectu Dei. Est enim Deus in cœlo*, unde *tua* omnia, qui *in terra* degis, videt: *quare paucis* apud illum *verbis* utere.

2. *Multas curas*] Sicut diurnæ curæ gignunt somnia, ità multa verba stultam faciunt orationem.

5. *Nè dederis os tuum*] Quare cave nè linguæ futilitas totum te peccato involvat; neque putes Angelum, qui tua observat, rem tam æstimaturum levem quàm tu existimabas,qui præ multitudine verborum vix sciebas quid promitteres aut diceres. Quod tu tam leve putas, Deum sic offendit, ut non solùm orationem tuam, sed propter eam & alia opera tua sit exsecraturus. Alii illa verba, *Ut peccare facias carnem tuam*, interpretantur sic, *Ut non solùm super te, verùm & super filios tuos, qui sunt tua caro, ultionem Divinam provoces.*

6. *Ubi multa sunt somnia*] Sicut *in multis somniis plurima sunt vana*, ità *& in multis verbis. Quare tu Deum* ex animo *reverere.*

8. *Et utilitas terra*] Alius vertit, *Residuum quod colligitur ex terra in omni re est Rex propter agrum cultum.* Et hunc eliciunt sensum, *Nemo non abunde vivere potest ex cultura terræ, etiam si Rex sit, cùm omnis victus quo opus habet humana natura ex terra colligatur.* Vel, Cùm summum quod terra homini præstare possit, sit agellus aliquis qui illum colenti satis esse possit ut ex eo vivat, cui ille contingit, & qui eo contentus est, is planè rex est. Sed videtur totius loci hujus hic esse sensus, Non mireris si videas egenos opprimi, quia non abibunt impunè oppressores: nam primùm Deus excelsior omnibus curam sustinet eorum, deinde Præsides terræ sæpe in hac vita ulciscuntur eos. Sed melius esset dimittere calumnias, & colere terram, cui etiam Reges debent.

19. *Non enim multùm*] Qui talis est, parùm memor erit incommodorum vitæ suæ.

DRUSIUS.

1. *Ne pracipites ore tuo*] Vel, *Nè esto praceps ore tuo.* Hoc Sym. Græcè extulit Μὴ προπετὴς γίνε τῷ στόματί σε. Priùs erat, Μὴ σπεῦδε ἐπὶ στόματί σε. Dan. 2. בהתבהלה. Th. ἐν σπουδῇ, i. *celeriter, festinanter.* Nam בהל *accelerare*, propriè *attonitum reddere, conturbare*. V. ed. Latina, *Nè temere quid loquaris.* ¶ *Cor tuum nè acceleret proferre verbum*] Cordi tribuit quæ sunt Oris propria. Nam Cor non profert verba sed Os: quia tamen ex Corde manant, ideo *Cor* etiam ea *proferre* dicitur. ¶ *Coram Deo*] Cùm oras in æde sacra. Sic, *Non apparebis coram Deo vacuus*, i. in Templo. Seneca, *Sic loquendum cum hominibus tanquam Deus videat; sic loquendum cum Deo tanquam homines audiant.* Cæterùm *proferre verbum* & *loqui* paria sunt. *Cor hominis loquitur*, & *Homo loquitur in corde suo*, sive, quod idem, *cum corde suo.* Id nos dicimus *cogitare & perpendere cum animo suo.* Priùs ergò Verba, nunc Cogitata significat, quæ *præcipitari* non debent *coram Deo.* Non solùm quid loquamur in Templo, sed etiam quid cogitemus, videndum est. Est enim Deus καρδιογνώστης & *scrutator renum.* ¶ *In cœlo*] In cœlo tertio, qui est supra omnes cœlos. Hoc cœlum vocatur à Davide *cœlum cœli*,propter ejus excellentiam, & *sedes Dei.* ¶ *Est*] Vel *habitat.* Neutrum est in fonte.Sic in Oratione legitima ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *qui in cœlis*, sub. ὢν, vel οἰκῶν,es, vel *habitas.* Alioqui Deus ubique est:imò non continetur ullo loco. Quia verò sedes Dei celsior est reliquis cœlis, ut dixi, ideo Deus, qui illud inhabitat, vocatur in hoc libro *Celsus supra omnes celsos.* Quò quis sublimior est eò magìs metuendus. ¶ *Et tu in terra*] Ad Deum comparatus minùs es quàm vermis, ac proinde non debes apud illum πολυλογεῖν. ¶ *Sint verba tua pauca*] Bene monet. Nam si cum hominibus in aliqua dignitate constitutis pauciloqui sumus,multò magìs tales esse debemus cum Deo, qui dignitate omnes supereminet. Cæterùm dehortatur à multiloquio in precibus, ut Christus Matth. 6. 7.

2. *Quia*, &c.] Secunda ratio cur fugienda sit loquacitas: Nam arguit insignem stultitiam. Quod eleganti declarat similitudine. Nam ut insomnia curas diurnas produnt, sic verbositas stultitiam indicat. Sic est profectò. Quò quis sapientior, eò est, ut ità loquar, pauciloquior: & contrà, quò quis minus habet rationis aut judicii, eò est in oratione prolixior & verbosior. Raro aliter usu venit. Quòd si Augustinum nobis opponis, dicimus ei parem non esse. *Una hirundo non facit ver.* ¶ *Somnium*] Editio Symmachi ὄνειρος. Malim quod in LXX, ἐνύπνιον· nam sig. propriè *insomnia.* Quæ sic definit Macrobius lib. 1. cap. 3. ἐνύπνιον *est quoties cura oppressi animi, vel corporis, sive fortuna, qualis vigilantem fatigaverat, talem se ingerit dormienti.* Et mox, *Hac & his similia, quoniam ex habitu mentis quietem sicut prævenerant, ità & turbaverant dormientis, unà cum somno advolant, & pariter evanescunt. Hinc & Insomnio nomen est; quia in ipso somnio tantummodo esse creditur dum videtur, post somnium nullam sui utilitatem vel significationem relinquit. Falsa esse insomnia*, nec Sirachides *tacuit*, cùm ait 34. 1. *Insomnia alas erigunt amentibus*; *nec Maro*,

Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes,

Cœlum hic vivorum regionem vocans: quia sicut Dii nobis, ità nos defunctis superi habemur. ¶ *Vox stulti ex multitudine verborum*] Sub. *deprehenditur.* Oratio indicat qualis quisque sit. Unde illud, *Loquere, ut te videam.* Pars prudentiæ est pauciloquum esse. Si videbis hominem verbosum, cogita eundem stultum esse, h. e. minùs prudentem. Huc refer, *Omnem spiritum suum effundit stultus.*

3. *Cùm vovebis votum Deo*] Vota sunt vel licita vel illicita. Si licita, solvenda sunt omnino. Præstat non vovere quàm talia vota non solvere. Si verò illicita sunt, tum satius est non reddere quàm peccatum peccato accumulare: quod olim Jephte fecisse legimus. Καθὼς ἂν εὔξῃ εὐχὴν τῷ Θεῷ. *Vovere votum*, ut *gaudere gaudium*, μάχεσθαι μάχην, & si quæ alia Grammatici annotarunt. Et rectè *Deo*: nam vota propriè Deo nuncupantur. ¶ *Nè differas*] *Nè tardes, nè moreris*, μὴ χρονίσῃς ἀποδοῦναι αὐτήν. ¶ *Non est delectatio in stultis*] Ad verb. *Non est voluntas in stultis.* Vult dicere *non placent illi.* Quapropter? Quia videlicet vovent, nec solvunt. LXX οὐκ ἔστι θέλημα ἐν ἄφροσι. Sensum expressit noster, *Displicet*, inquit, *ei infidelis & stulta promissio*: doctè, ità me Deus amet!

4. *Melius est*] טוב ἀγαθὸν. *Bonum est quàm.* Lat. *Melius est.* Nam *magìs* subintelligitur, ut in Græco μᾶλλον. Sed Sym. edidit βέλτιον, ut nos *melius est.* Hîc nullus defectus. Vota illicita, quæ vel Dei verbo repugnant, vel non sunt in nostra potestate. Talia rescindi possunt. Nec de his agit Salomo, sed de licitis tantùm.

5. *Nè des os tuum*] Vel, *Nè dederis*: ità V. Interpres. Priùs erat in Græcis, Μὴ δῷς τὸ στόμα σε. Trem. *Nè permittito*

mittito ori tuo ut peccato obstringat carnem tuam. ¶ *Ut peccare faciat*] Vel *facias*. Id Græcè legitur τοῦ ἐξαμαρτῆσαι (aliàs ἐξαμαρτεῖν) i. *ut peccare facias*. Sym. maluit vertere ὥστε ἐξαμαρτεῖν. ¶ *Carnem tuam*] Corpus tuum; ut ibi, *erunt caro una*. Quidam significari putant carnales affectus, ut sunt Ira, Libido, Gula, Avaritia, Livor. Alii exponunt, *Compesce linguam à fœdo spurcoque sermone, nè hujusmodi fomite incensum corpus tuum libidine commacules*. ¶ *Coram Angelo*] Cui cura salutis tuæ à Deo commissa. Scitum illud, *Angelis suis præcepit de te*, &c. Sed melius ut exponamus *coram Angelo*, i. *coram Sacerdote*: nam tales *Angeli* quoque vocantur; ut ibi, *Labia Sacerdotis custodiunt scientiam, quia Angelus Domini exercituum est*. Persimilis locus 1 Cor. 11. 10. ubi ait *mulierem debere velatam esse propter Angelos*, i. *propter Episcopos*, ut exponit Ambrosius. Vide Observ. l. 10. c. 9. Alii Christum significari putant, qui *Angelus federis* nuncupatur & *magni consilii Angelus*. Rei firmandæ est Græca ed. πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. ¶ *Error est*] Ubi lata culpa, ibi error locum non habet. Frustrà ergò te excusas ac si *per errorem peccare fecisses corpus tuum*, cùm id acciderit voto temerario. Tales excusationes non placant Deum, sed magìs irritant. Nam ut fortasse hominem fallere possumus, tamen Deum, qui καρδιογνώστης est, non possumus. Pro *error est* Græci habent ὅτι ἄγνοιά ἐστιν, in quo sermone ὅτι redundat, ut כי apud Ebræos. Lat. V. *Non est providentia*: quam interpretationem verba Ebræa non admittunt, nisi per *errorem* intelligamus fortunam sive casus fortuitos. Nam ubi casus est, ibi providentia non est. לפני המלאך *coram angelo*, i. τοῦ ἀγγέλου. ¶ *Cur irascatur Deus*] Idem dicit interpretamentum Græcum, ἵνα μὴ ὀργισθῇ ὁ Θεὸς, & Latinum, *nè fortè iratus Deus*, &c. Vis in verbo Ebraico ut si dicas *præ ira tanquam in spumam effervescat*: nam קצף propriè *spuma*. Vide Observ. l. c. 24. ¶ *Propter vocem tuam*] Ἐπὶ φωνῇ σου, i. propter id quod voce nuncupasti, aut, ut V. noster vertit, *contra sermones tuos*. ¶ *Destruat*] וחבל. Lxx καὶ διαφθείρῃ *& corrumpat*. Aq. καὶ διαλύσῃ *& dissolvat*. Lat. V. *dissipet*. Alius *& perdat*. Verbum hoc magìs Chaldaicum est quàm Ebraicum: unde חבל *læsio*, & מחבלין *cacodæmones*, à *perdendo*, sicut eorum princeps *Asmodæus* dicitur. ¶ *Opus manuum tuarum*] Quicquid agis, aut opes labore partas.

6. *Sanè in multitudine*, &c.] Alia versio, *Nam ut in multitudine somniorum, ità vanitates exsistunt, & in verbis multis*, &c. Sic ait, *In multitudine verborum non aberit crimen*. Nam qui multum loquitur, multum mentitur. Nihil autem mendacio vanius. ¶ *Somniorum*] Ἐνυπνίων, i. *insomniorum*, ut suprà v. 2. Nam agit propriè de *insomniis*, quæ sic dicta *quod in ipso somnio tantummodo esse credantur dum videntur, post somnium nullam sui utilitatem vel significationem relinquunt*. Hier. *Ubi multa sunt somnia, plurima sunt vanitates & sermones innumeri*. Græci verò, Ὅτι ἐν πλήθει ἐνυπνίων καὶ ματαιοτήτων καὶ λόγων πολλῶν, ὅτι σὺ τὸν Θεὸν φοβοῦ. Unde elicio hunc sensum, *In multitudine insomniorum & vanitatum & verborum multorum utique Deum verere*. Homo pius etiam in mediis vanitatibus Deum metuit. ¶ *Negotia plurima*] Nam insomnia ex negotiis diurnis sive curis animi aut corporis, ut diximus. ¶ *Sed Deum time*] כי pro כי אם *sed*. Alii reddunt *sanè Deum time, verere*. *Timet* propriè superstitiosus, *veretur* religiosus. Sed confundi scias apud interpretes.

7. *Oppressionem*] Quæ fit vi, dolo aut per calumniam. Postremum hoc Græci elegerunt, ἐὰν συκοφαντίαν πένητος, & Hieron. *Si videris calumnias egenorum*. ¶ *Et subreptionem judicii*] גזל propriè *rapina*, i. ἁρπαγή. Hîc exponunt *interversio*, *violatio*. Ed. Vulg. *Si videris violenta judicia, & subverti justitiam*. Gal. *volement de droict*, i. *compilatio juris*. ¶ *In provincia*] Lxx ἐν τῇ χώρᾳ *in regione*. Potest etiam verti *in civitate*. Nam מדינה *civitas*, præsertim quæ metropolis provinciæ, ut Jerosolyma. Dicitur etiam de Mecha, patria Mahometi. In lingua Syrorum מדינתא *civitas*, πόλις. ¶ *Super hac re*] Ἐπὶ τῷ πράγματι *super hoc negotio*. Alii *de ista voluntate, Dei* videlicet, qui hoc fieri permittat. חפץ propriè *voluntas*. Sed pro *re* quavis ponitur, ut suprà cap. 3. ¶ *Celsus supra celsum*] Vel, *altus alto superior*. Sunt enim gradus dignitatum: & subalterni Magistratus, qui populum observant, habent superiores à quibus itidem observantur. Supra omnes autem est גבהים, i. *Deus altissimus*: nam אלהים subintelligitur. Sic in Hosea קדשים *Deus sanctus*. Quidam ipsos Angelos innui putant. Aq. καὶ ὑψηλότερος ἐπάνω αὐτῶν, firmat hanc expositionem. ¶ *Observat*] *Observat* Judices jus & æquum pervertentes egenósque opprimentes. Licet etiam vertere, *Quoniam Altus supra altum* (i. Deus) *observat etiam altiores quàm ipsi sint*, videlicet Magistratus, de quibus hîc sermo.

8. *Utilitas*] *Præstantia, emolumentum*. ¶ *Terræ*] Agriculturæ sive agricolationis. ¶ *In omnibus est*] *In omnibus rebus*: vel, Omnes homines emolumentum percipiunt ex agricultura: nam sine illa genus humanum non posset diu subsistere. Quidam præferunt *in omnia*, & exponunt *supra omnia*, ut ב pro מן accipiatur. ¶ *Rex propter agrum colitur*] *Rex colitur* à subditis *propter agriculturam*, vel quia multos possidet. Vult dicere, quia sub ejus præsidio sine metu agros suos colunt. Locus iste ab aliis aliter exponitur. Quidam sic, *Rex agro servit*. נעבד propriè *servit continenter*, ut נדבר *loquitur frequenter*. Niphal enim quandoque vim habet eorum verborum quæ Latini *Frequentativa* vocant. Sic Fortè apud Gorione natum והוא יטבל *& ipse sæpius baptizabat*: de Johanne Baptista loquitur; & potiùs fig. eum *baptizasse alios* quàm *baptizatum fuisse*. Alii sic, *pro Rege emolumentum agri culti*. Lxx καὶ περισσεία γῆς ἐπὶ παντί ἐστι βασιλεὺς τοῦ ἀγροῦ εἰργασμένου. Horum opinione שדה נעבד est *ager cultus*; & נעבד non ad *Regem* sed ad *agrum* refertur. Gallica postrema, *le roy est asservy au champ*, i. *Rex servit agro*: nempe quia non potest carere fructibus ex agro provenientibus: nam absque illis nè Rex quidem vivere potis est.

9. *Qui amat pecuniam*] i. *Avarus*, ut rectè Interpres noster exponit. Nam talis *pecuniam amat* ærísque studiosus est: ἀργύριον est in Græco, & in fonte כסף, & vox propriè *argentum* denotat: sed pro quavis *pecunia* accipitur, ut ἀργύριον Matth. 25. 27. Hieron. ad hunc librum, *Ubicunque* ARGENTUM *ponimus, secundùm Græci sermonis ambiguitatem potest &* PECUNIA *transferri*: ἀργύριον *quippe utrumque significat*. ¶ *Non satiatur pecuniâ*] Ratio est, Quia sibi finem proponit non usum pecuniæ, qui fructus est; sed ipsam pecuniam, quæ infinita. Unde illud, *Totâ die avet aviditas*; & illud,

Semper avarus eget.

Nam quia expleri non potest ullâ copiâ, ideo semper indiget, & ut alter Tantalus quondam in mediis aquis sitit; qui propterea cum Hydropico non malè comparatur. ¶ *Qui amat opes*] Vanum est *amare opes, & non proventum*, i. potiùs quàm proventum, qui ex agro. המון *opes*: ut Psal. 37. 16. propriè *opes multas*. Alii *multitudinem servorum*. Quod de Cappadocum Rege cecinit Horatius,

——*Mancipiis locuples eget æris*
Cappadocum Rex.

Vulg. ed. *qui amat divitias*: à nostra nihil dissonat. Gallica postrema, *qui aymè grand train n'est pas nourry*: ou, *n'en à pas beaucoup de revenu*. Trem. *Qui amat ullam multitudinem*. Lxx καὶ τίς ἠγάπησεν ἐν πλήθει. ¶ *Non proventum*] Qui ex agricultura percipitur. Potest legi *non est ei proventus*. Quò pertinet illud,

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πόλλ' ἀνεγείρειν,
Ἀτραπός ἐς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Prior versio hanc sententiam continet, ut si diceret, *Multos servos alere, cùm proventus desit, vanissimum est*. Lat. V. *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis*. In ed. Græca pro αὐτῶν videtur aliquando scriptum fuisse ἐκ ὄν. Nam γέννημα *proventus*, aut *fructus*. Οὐκ ὂν γέννημα ergò, i. *non exsistente proventu ullo*. Et ἐν πλήθει, vult dicere *famulatum multum & copiosum*, *servitia numerosa*.

10. *Cum multa sunt bona*] ברבות הטובה, *Cum multiplicatur bonum*, i. opes & facultates. Sic Interpres Vulg. *Ubi multa sunt opes*. Porrò malui dicere *bona* quàm *bonum*, quia sic Latinè loquimur. Vocamus opes & facultates *bona fortunæ*, & *bona* simpliciter; quæ à Græcis οὐσία & χρήματα dicuntur. Lxx ἐν πλήθει τῆς ἀγαθωσύνης. Ea vox *bonitatem* sig. sed pro *felicitate* & *rebus secundis* usurpatur; item pro *divitiis*, ut hoc in loco. Docent sequentia, ἐπληθύνθησαν οἱ ἔσθοντες αὐτήν. Nam *felicitas* non *comeditur*, sed bona & facultates. ¶ *Quid boni est dominis eorum*] כשרון, ad verb. εὐθύτης, idem videlicet quod ישר, i. *æquitas* & *justitia*. Hîc paulò aliter sumitur, nempe pro *utili* sive *commodo*. Ideo Trem. vertit, *Quid ergò commodi domino ejus obvenit?* & Interpres Vulg. *quid prodest possessori?* Galli quoque, *quel profit en revient au maistre d' iceluy?* כשרון ergò *utilitas*, i. ὠφέλεια. ¶ *Præter aspectum oculorum*] Vel quòd ea videant devorari ab aliis, vel quòd aspectu tantùm eorum fruantur, dum ab iis tanquam à sacris abstinent, nec uti audent. Lat. V. *nisi quòd cernit divitias oculis suis*.

11. *Dulcis*] Vel *Suavis*, γλυκύς, ἡδύς. ¶ *Operantis*] Est cur malim *colentis agrum*, ut sit העובד pro עובד אדמה, i. *agricolæ* sive *agricultoris*. Lxx τοῦ δούλου, i. העבד, aliis punctis vocalibus. ¶ *Saturitas divitis*] Ità Vulg. Interpres. Priùs etiam Sym. verterat, ὁ δὲ πλησμονὴ τοῦ πλουσίου οὐκ ἐᾷ καθεύδειν· deest αὐτόν, quod fortasse excidit culpâ scribarum. השבע לעשיר *satietas divitis*, ut תפלה למשה *precatio Mosis*. *Satietas*, vel *opum*, vel *ciborum*: sed malim *ciborum*, nam dives non satiatur opibus. שֹׂבַע *saturitas*, i. שֹׂבַע. Sic fortè יֹשֶׁר εὐθύτης, *æquitatis justitia*, i. יֹשֶׁר. ¶ *Non sinit eum dormire*] Propter cruditatem videlicet. Nam tam bene concoquere non potest atque is qui opus facit in agro aut alibi se exercet. Ubi satietas, ibi nulla fames: ubi fames non est, ibi deest optimum condimentum. Ferè autem divites saturi ad mensam accedunt: unde cruditas stomachi cibos ingestos digerere non valentis. *Sinit*: *patitur*, *permittit*.

12. *Est malum ægrum*] Hoc breviùs dixerunt Lxx Ἔστιν ἀῤῥωστία, *infirmitas*. Post Sym. emendavit νόσος κακή, *morbus malus*. Noster habet *infirmitas pessima*. Infra 6. 2. וחלי רע καὶ ἀῤῥωστία πονηρά. *Ægrum*: *grave*, *acerbum*: aut *ægritudinem afferens*; ut *pallida mors*, quæ homines pallidos reddit. ¶ *Dominis suis in malum ipsorum*] Aut *domino suo in malum ipsius*. Vet. Interpres, *divitiæ conservatæ in malum domini sui*. Ad verb. *in malum ipsius*, i. cujusque ipsorum. Lxx εἰς κακίαν αὐτοῦ. Aq. εἰς πονηρὸν αὐτοῦ. Latinè diceretur *divitiæ asservatæ malo domini*. *Malo*, inquam, non *bono*. Ità sunt divitiæ: Qui rectè iis uti noverit, ei bona sunt; qui malè, mala. Ideo Eutrapelus eas in mare projiciebat, meo judicio, non sapienter. Nam divitiæ per se neque bonæ neque malæ sunt: & præstat in pauperes & egenos conferre quàm eò abjicere ubi nullus earum usus, imò ubi pereunt funditus. *Dominis suis*, לבעליו, i. *divitibus*.

13. *Occupatione pessimâ*] בענין רע *occupatione malâ*. Latinè *pereunt malè*, aut *miserè*. Parùm hoc, nisi etiam domino exitium afferrent. Vide Gallicam edit. ¶ *Genuit filium*] Quis genuit? Absque dubio dives ille de quo suprà. Gignitur, inquit, ei filius qui pauper fit & nihil habeat, patre ad egestatem redacto ex maximis opibus. בענין רע. Sym. ἐν ἀσχολίᾳ κακῇ, *in occupatione pessima*. ¶ *In manu ejus*] Patris, an filii? Lxx καὶ οὐκ ἔστιν ἐν χειρὶ αὐτοῦ οὐδέν· *nihil habet in manu*. Vult dicere, Omnia illi desunt, etiam necessaria ad vitam. *In manu*: in potestate. Unde *domini divitiarum*, qui eas in potestate habent. Quod scitè accommodari posset ad hominem avarum, nisi præcederet, *pereunt divitiæ illæ*. Nam avarus non habet divitias in manu sua, sed potiùs habetur ab illis, & est in potestate illarum.

14. *Quemad*[illegible], &c.] De divite illo loquitur. Estque generalis sente[illegible] quæ ad omnes pertinet. Nam homines omnes *nudi* [illegible]*unt in hunc mundum*, & *nudi indè exeunt*, quemadmodum etiam B. Job testatur, 1. 21. Hoc argumento utuntur vulgò adversùs avaritiam & inexplebilem habendi coacervandíque cupiditatem, quod sumptum à conditione ortûs & interitûs nostri. Sic Apostolus 1 Tim. 6. 7. *Nihil intulimus in hunc mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus*. Stulti ergò qui tanto labore quærunt, & quæsitis adeò inhiant, ut expleri nullo modo possint, cùm tamen iis uti non poterint post hanc vitam, quæ homini brevissima, Job. 1. 21. *Nudus egressus sum ex utero matris meæ; nudus revertar illuc*. ¶ *Prodiit*] *Exiit*, *egressus est*, ἐξῆλθεν. ¶ *Nudus redibit*] Plena oratio erit si legas, *sic nudus redibit*. Defectus iste frequens est in libro Proverbiorum. ¶ *Abeundo*] Vel *ut abeat*. Quibusdam hæc vox redundare videtur. Ego putarim tacitè allusum ad Mortem. Sanè mortui ut *fuisse* ità etiam *abiisse* dicuntur: unde & *abitio* in lingua Latina pro ipsa *morte*; quod Festus notavit; ad quem adire potes, si dubitas. ¶ *Sicut venerat*] ὡς ἥκει. ¶ *Nec quicquam auferet ex labore suo*] Καὶ οὐδὲν οὐ λήψεται ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. בעמלו. Hîc perspicuè ב pro מן usurpatur, i. ἐν pro ἐκ. Sic Euangelistæ verterunt בכל נפשך ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, Beth similiter per ἐκ reddentes: ut Hier. referens *de labore suo*. ¶ *Quod comportet manu suâ*] שילך *quod comportet*. Hîc ילך accipio, ut sit fut. Hiphil pro יוליך *deducet*. Alii aliter. Trem. *quod deferat in manum suam*. Gallica edit. quâ usus sum, *auquel il aura employé ses mains*, i. *quò deduxerit manus suas*. Hi de ילך mecum sentiunt. Hier. hanc partem omisit. Lxx ἵνα πορευθῇ ἐν χειρὶ αὐτοῦ, *ut procedat in manu ejus*. Sym. ὃ συναπελεύσεται, *quod unà ibit*. Legerunt, ut apparet, שילך. Nam ילך in participio generis activi usitatum non est: dicimus enim pro eo הלך.

15. *Et etiam hoc*] Hîc & quibusdam valet *quamobrem*; aliis otium agit. Alii legunt, *Quinetiam hoc malum*, &c. Lxx Καί γε τοῦτο. ¶ *Malum ægrum*] Vide quæ scripsimus suprà v. 12. Lxx. ἀῤῥωστία πονηρά. Vulg. *Miserabilis prorsus infirmitas*, i. חלי רע, ut loquitur infrà 6. 2. ¶ *Omnino ut*] Vel *quemadmodum*. Sic Græci ὥσπερ γάρ & Vulg. noster, *quomodo*. Sic etiam usurpant Rabbini, ut R. S. Cohel. 1. כל עמתש *quemadmodum*. Cæterùm in כלי vis particulæ *omnino*, quam propterea etiam adjecimus. ¶ *Venit*] In hunc mundum. ¶ *Sic abibit*] *Ad patres*, sive *in locum æternum*, vel, ut Latini loquuntur, *ad plures*, sive *in locum communem*. Quod simpliciter *abire* dicunt etiam autores classici: unde *abitio* pro ipsa *morte*. Potest etiam legi, *sic abit*: quod non minùs se mihi probat. Vulg. *quomodo venit*, *sic revertetur*. Lxx ὥσπερ γὰρ παρεγένετο, οὕτω καὶ ἀπελεύσεται. ¶ *Et quæ præstantia ei*, *quòd laborat*] Sym. τί οὖν πλέον αὐτῷ μοχθήσαντι; *quid igitur amplius ei laboranti?* Priùs erat in Lxx καὶ τίς ἡ περισσεία αὐτοῦ ᾗ μοχθεῖ; *Præstantia*, vel *utilitas*. Nec malè noster, *Quid ergò prodest ei?* Notabis copulam & hoc in loco in *ergò* transferri. Quod addendum libellis à me vulgatis. ¶ *In ventum*] לרוח, i. *In vanum*, *frustrà*, *inutiliter*, *labore casso ac inutili*. Vide Proverb. mea. Edit. Gallica, *apres du vent*] ass. *apres une chose de neant*, *caduque & transitoire*. Proverbiale. Lxx εἰς ἄνεμον. Trem. *quòd laboraverit vento*. *In ventum* ità dicitur ut *in vanum*.

16. *Omnibus diebus suis*] *Cunctis diebus vitæ suæ* habet Interpres Vulg. & bene, meo judicio. Nam dies nostros vocamus *dies vitæ nostræ*, ut passim apud Davidem. Sic, *Dies nostri tanquam umbra prætereunt*. ¶ *Comedit*] Pro יאכל *comedit* Græci legerunt ואבל & *luctu*, h. e. Vau pro Joth, & Beth pro Chaph: nam vertunt καὶ ἐν πένθει & *in luctu*. ¶ *In tenebris*] i. In solicitudine. Nam solicitudines in morem tenebrarum frontem obfuscant & obnubilant; sicut è diverso securitas eam nitidam reddit ac serenat. Alii *in calamitate ac miseria*. Quod ideo dicit quoniam vita nostra duplo plus fellis quàm mellis habet; non quòd in perpetua calamitate versemur. Quod si esset, quis tam robustus qui eam sufferre posset? ¶ *Et irascitur multùm*] Vel, si placet, *indignatur multùm*. כעס h. l. verbum est, non nomen: id docent puncta vocalia. Nam si nomen esset, tum כַּעַס (ità habent

L. Q. Vide Mercerum) scriberetur per geminum (-), quorum prius in (·) mutari solet ob pausam, quæ hîc nulla esset. Errant ergò qui exponunt *indignatione multâ*, ut Trem. qui etiam & accipit ἐξηγητικῶς pro *id est*. Vetus interpres, *& in curis multis*. Nam כַּעַס vocatur interdum vita severa & austera, cui *risus* opponitur, i. vita mollis ac delicata, Cohel. 7. 4. posses exponere וכעס הרבה *& tadio multo afficitur*. Nam כעס *tadium*; quod manat à curis & solicitudine. ¶ *Ægritudóque ei est*] חליו accipio pro חלי לו, ut Psal. 115. 7. ידיהם accipitur pro ידים להם *manus illis sunt*. Contrà, בצרר לי legitur pro eo quod est בצרתי *in angustia mea*. Quidam arbitrantur Vau in fine paragogicum esse, ut in חיתו & similibus exemplis. Sic sanè Græci interpretantur καὶ ἀῤῥωστία, & Interpres Vulg. *& in arumna*. Trem. refert ad verbum *comedit*, hâc sententiâ, *Comedit in tenebris*, h.e. in ægritudine sua. ¶ *Et ira fervens*] קָצַף est *in iram effervescere*: unde קֶצֶף *ira effervescens*, quod Græci dixerunt καὶ χόλῳ, & autor Latinæ vulg. *& tristitia*: *cum tristitia* potiùs. Gall. *son mal vient jusques au forcenerie*, i. *usque ad amentiam*.

17. *Vidi ego*] i. *Cognovi, deprehendi*: aut, *visum mihi fuit*. Ità Sym. Ἐμοὶ οὖν ἐφάνη, *Mihi ergò apparuit*, sive *visum est*. ¶ *Bonum*] Ἀγαθὸν, i. *Utile, commodum, expediens*. ¶ *Et pulcrum* | אשר יפה dixit pro ויפה, ut alibi legimus, עון אשר חטא *iniquitas & peccatum*. Sic R. D. Licet vertere *quod & pulcrum*. Edit. Græca ὃ ἐστι καλὸν, *quod est pulcrum*, i. honestum. Vocatur autem ità καλὸν quòd homines ad se alliciat & vocet, videlicet παρὰ τὸ καλέω *voco*. Quidam, *bonum pulcrum*. q. d. Non solùm utile est homini, sed etiam honestum. Gall. *une chose qui est bonne & belle*. ¶ *Ut videat bonum*] *Ut fruatur bono*. Græci hoc dicunt τοῦ ἰδεῖν ἀγαθωσύνην. Hîc iterum ἀγαθωσύνη sunt *bona fortuna* quæ vocamus. Edit. Lat. *& fruatur lætitiâ*, ולראות שמחה. ¶ *Numero dierum vita sua*] i. Quoad vivet. Sym. ψήφῳ ἡμερῶν ζωῆς αὐτοῦ, *calculo*. ¶ *Quos dedit ei Deus*] Si Deus dat dies vitæ, igitur longævitas à Deo. Nec obstat quòd Salomo in libro Proverbiorum de Sapientia loquens, *In dextera*, inquit, *ejus longitudo dierum*, μῆκος ἡμερῶν. Nam etiam ipsa sapientia à Deo, qui facit ut homo & sapienter & diu vivat. ¶ *Pars ejus*] Vel *portio ejus*. Sed *portio* potiùs מנת dicitur. Utrumque simul occurrit in illo, *Pars mea & portio calicis mei*. Græcè μερὶς αὐτοῦ. Tralatio à Conviviis. Olim enim, teste Plutarcho, apud majores singulis convivis suæ certæ partes tribuebantur; postea in commune vesci civilius visum. Hinc illud Psal. 119. 57. *Pars mea DOMINUS*. Vide & Psal. 16. 5.

18. *Etiam*] Lxx Καί γε. Aq. Ἀλλὰ καὶ, *Sed &*. ¶ *Divitias*] πλοῦτον. ¶ *Et facultates*] Καὶ ὑπάρχοντα. Editio nunc *substantiam*, i. οὐσίαν. Alii *opes*, alii *bona* interpretantur. Chaldæi dicunt בִּנְכְסִין: & est apud eos interpretamentum τοῦ חיל quando ממון, i. *divitias*, denotat, carétque singulari. Nam בכל נכסך, quod Elias adducit ex Deut. 9. tam pluralis esse potest quàm עבדך *servi tui*. Itaque vertendum puto *cunctis opibus tuis*. Id Ebræi dicunt בכל מאודך. Sic dico, quandoquidem in illo affixo pluralis à singulari non distinguitur, nomen autem נכסין alibi nusquam in numero Unitatis reperitur, quis dubitet affirmare loco citato pluralem esse & non, ut Elias arbitratur, singularem? Vide illum נכס in Lexico Chaldaico. Quidam dictas ità putant Opes à *congerendo*, q. כנסים literis inversis. נכסים caret sing. ut *divitia*, ut *opes*. Quanquam apud Ciceronem *ope barbaricâ*, i. opulentiâ summâ, 3. Tusc. ex vetusto Poeta. ¶ *Potestatémque ei tribuit*] והשליטו *& potestatem fecit ei*. Hoc Græci dixerunt ἐξουσίασεν αὐτῷ. Nam ἐξουσία *potestas, autoritas, licentia*. Nam ἐξουσία ab ἔξον, ut *licentia* à *licet*. Hîc notabis ἐξουσιάζειν pro *potestatem dare* aut *facere*. Alibi sign. *potestatem habere*, ut Luc. 22. & 1 Cor. 7. & construitur cum genitivo. ¶ *Ut comedat ex iis*] Vel *comedendi eas*, sive *vescendi eis*, videlicet *opibus & facultatibus*. Quod autem in fonte ממנו vel refertur ad עשר, quod est nomen singularis numeri apud Ebræos, vel est constructio sensu congrua non voce. Similis per omnia locus Dan. 2. 28. חלמך וחזוי ראשך דנה הוא, *Somnium tuum & visiones capitis tui hoc est*. ¶ *Ut auferat partem suam*] *Ut tollat partem suam*. Lat. Vet. *& fruatur parte suâ*. Lxx λαβεῖν τὸ μέρος αὐτοῦ. Sym. more suo manifestiùs καὶ ἀπολαῦσαι τῆς μερίδος αὐτῶν *ut fruantur parte suâ*: nam ἀπολαύω *fruor*. Veteri more partes apponebantur convivis, quas vel domum poterant auferre, vel mittere quò vellent. ¶ *De labore*] De labore partis. Sic vulgò dicimus **van synen arbeyt leven**. Sanè ex labore suo nemo vivit, sed ex partis labore suo. ¶ *Donum Dei est*] Vel *donum Dei esse*. Lxx τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστιν.

19. *Non multum*] Οὐ πολλά. Quidam hoc referunt ad præcedentia, *Quòd si non multum*, supple, fuerit *illud quod dedit Deus*. Hanc interpretationem juvat accentus qui supra vocem הַרְבֵּה. Est autem unus ex Pausis quas vocant, i. ex accentibus majoribus qui distinguunt. Qui sic vertunt, pòst interpretantur sequentia, *Recordetur diebus vita sua, Deum ipsum annuere lætitia cordis ejus*. ¶ *Recordabitur dierum vita sua*] i. Ærumnarum vitæ suæ. *Dies* pro *arumna diei*, ut Mich. 7. 4. *dies speculatorum tuorum*. Sic in Abdia, *Non debuisses videre diem fratris tui*. Vult dicere, *Non debuisses spectare cum voluptate miseriam fratris tui quam sustinuit in Urbis excidio*. ¶ *Respondet lætitia cordis ipsius*] Est cur malim *suppeditat ei lætitiam cordis*. מַעֲנֶה *suppeditat, subministrat*, ut Cohel. 10. 19. הכסף יענה את הכל *pecunia suppeditat omnia*. Sunt qui præferant *testificatur de lætitia cordis ipsius*. Nam ענה sequente ב ferè habet significationem *testificandi*. *Respondet*, מַעֲנֶה. Emendata exemplaria scribunt מַעֲנֵה cum (··). Nam præpositiones non impediunt constructionem. Sic alibi חוסי בו *sperantes in eum*. Est autem participium præsens in conjugatione quam vocant *Hiphil*; non nomen, ut quidam arbitrantur. Sed vide sodes Mercerum.

IDEM.

1. אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ. Sym. Μὴ προπετὴς γίνου τῷ σόματί σου. *Ne esto praceps ore tuo*] i. Temerarius, προπίπλων πρὸ τοῦ λογισμοῦ. ¶ עַל כֵּן. Schol. διὰ τοῦτο *propterea*.

2. בָּא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן. Sym. Ἀποβήσεται ὄνειρος διὰ πλῆθος ἀνομίας, *Abibit somnus ob multitudinem iniquitatis*] Vel *eveniet, accidet*: quod Ebræum בא potiùs denotat. Cæterùm Sym. videtur mihi legisse יבא pro בא. ¶ Ἀνομίας. Divino initio fuisse ἀσχολίας *occupationis*; sed hoc non affirmo tamen: nam potest esse ut legerit עון pro ענין. Quis hoc negare ausit? Hier. *Multas curas sequuntur somnia*.

3. אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים. Sym. ὁ πᾶσι χρεία ἀφρόνων, *non est usus amentium*.

5. לַחֲטִיא, ὥστε ἐξαμαρτεῖν *ut pecces*] Rectiùs, *ut peccare facias*. Nam sequitur τὴν σάρκα σου *carnem tuam*. Ἐξαμαρτάνω *peccare facio*, ut 4 Reg. 10. ὃς ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ, *qui peccare fecit Israelem*. Sanè quidem in fonte est לחטיא, non לחטוא per Vau. ¶ שְׁגָגָה. A. ἀκούσιον *non spontaneum*] Hier. *Aquila interpretans verbum Ebraicum* שגגה *pro IGNORANTIA* ἀκούσιον *transtulit*, i. *NON SPONTANEUM*.

6. כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה. Sym. διὰ γὰρ πλῆθος ὀνείρων ματαιότητες καὶ λόγοι πολλοί, *Nam propter multitudinem somniorum vanitates & verba multa sunt*.

7. וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם. Sym. καὶ ὑψηλότερος ἐπάνω αὐτῶν] Puto rescribendum ὑψηλότεροι, *celsiores*.

8. בַּכֹּל הוּא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד. Sym. Ἐν παντὶ αὐτὸς ἐστι βασιλεὺς τῇ χώρᾳ εἰργασμένῃ, *in universo ipse Rex est regioni culta*.

10. וּמַה כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם רְאוּת עֵינָיו. Sym. *Qua enim virilitas inest habenti ea bona, nisi ut tantummodo ea spectet oculis suis?*] *Virilitas*: γοργότης.

¶ *Nisi ut tantummodo ea spectet oculis suis.* Sumpsi ab interprete Olympiodori. Græca sunt in ed. Rom. εἰ μὴ μόνον θεωρεῖν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.

11. וְהַשָּׂבָע לֶעָשִׁיר אֵינֶנּוּ מַנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן. Sym. ἡ δὲ πλησμονὴ τοῦ πλουσίου οὐκ ἐᾷ καθεύδειν, *satietas verò divitis non sinit dormire.*

12. לְרָעָתוֹ. A. εἰς πονηρὸν αὐτῷ *in malum ei.*

GROTIUS.

1. ICcirco *sint pauci sermones tui*] Contra morem paganorum, de quo egimus Matth. 6.7.

3. *Si quid vovisti Deo, nè moreris reddere*] Deut. 23.21.

5. *Nè dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam*] Noli blanditiis uti ad adulteria perpetranda. ¶ *Neque dicas coram Angelo, Non est providentia*] In Hebræo, *Neque dicas coram Angelo, Est ignorantia.* In Græco, μήτε εἴπῃς πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ ὅτι ἄγνοιά ἐστιν. Coram Angelo inspectore scilicet tuarum actionum, &, si malæ sint, pœnæ exactore: quem Angelum πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Græci vocant, ut Gen. 32.30. quia ex nomine ac persona Dei agit. Noli, inquit, excusationes quærere, quasi leve sit tale peccatum. Adstat Angelus vindex.

6. *Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates & sermones innumeri*] Sensus videtur ità rectiùs reddi, *Sicut multa sunt somnia, & in somniis vanitates, ità multa verba* vana sunt scilicet, ea præsertim quibus homines peccata gravia extenuant.

7. *Quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii*] Hic videtur sensus, Isti minuti satrapæ alios vexant, ipsos verò majores alii: ut Seneca ait,

Quicquid à vobis minor extimescit,
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne sub regno graviore regnum est.

At postremum illud rectiùs verteris, *& excelsus excelsorum super eos.* Nam sicut dicunt Hebræi κατ' ἐξοχὴν אלהים pro אלהה אלהים & חכמת חכמות pro חכמות & בהמת בהמות pro בהמות, ità hîc dicitur גבהים pro גבה גבהים. Sensus est, *Deum esse supra omnes summates hominum.*

8. *Et insuper universa terra Rex imperat servienti*] Videtur hîc ו esse pro כ, ut dicatur sic Deus universo imperare quomodo Regi servitur de agro etiam in terra quæ cæteris plurimùm præstat.

9. *Avarus non implebitur pecunia*] Hoc per Midæ fabulam ostendunt Poetæ. Pecunia nisi erogetur nulli est usui. ¶ *Et qui amat divitias fructum non capiet ex eis*] In Hebræo est המון, quod *multitudinem* significat, & ex vi subjectæ materiæ hîc de *multitudine pecuniarum* debet intelligi. At Gemara explicat, *qui amat turbas.* Alii legunt ומי אהב במעלו תבואה, *& qui amat societatem, proficiet* scilicet in Lege. Ego quod primùm dixi præferam.

10. *Et quid prodest possessori, nisi quòd cernit divitias oculis suis?*] Martialis de villis & agris longinquis,

O janitores villicique felices!
Dominis parantur ista, serviunt vobis.

18. *Et fruatur parte suâ*] Quod Horatius dicit,

Dî tibi divitias dederunt, artémque fruendi.

19. *Non enim satìs recordabitur dierum vitæ suæ*] Non sentit abire vitam.

O vita misero longa; felici brevis!

CAP. VI.

MUNSTERUS.

3. NEC *habuerit sepulturam*] Ut si submergatur in aqua, aut devoretur à lupis, vel alio simili mortis intereat genere.

8. *Quid autem excellentius*] In nullo differt sapiens à stulto si insatiabiliter inhiet bonis acquirendis & mediocri fortunâ non contentetur. ¶ *Quid accrescit pauperi intelligenti,* &c.] Alii sic vertunt, *Quid præstantius habet sapiens humili, qui scit vitam agere inter viventes?*

10. *Id quod fuit*] Cùm homo diu per fas & nefas inhiaverit bonis caducis, aut contenderit ad magnos honores, fuerítque nomen ejus propagatum per omnem terram, tandem in morte notum fit quòd fuerit homo mortalis, cæteris similis: & ob tyrannidem suam quam erga pauperes exercuit *non poterit intrare in judicium cum* æquissimo *Judice.* Vanitas ergò est, tali se gravare onere.

VATABLUS.

1. ET *frequens homini* ורבה היא על האדם] Ad verb. *& multum est apud homines:* nam אדם nomen est collectivum. Est, inquit, quoddam genus infelicitatis quod deprehendi in mundo, & inter homines principatum obtinuit.

2. *Et infirmitas mala est* וחלי רע הוא] *Et malus morbus.* Vel *languor malus*; aut *dolor gravis.*

3. *Centum* מאה] Numerus certus pro incerto. Ità utuntur Hebræi Millenario, Denario & Septenario: Infrà 7.20. ¶ *Et multiplicati fuerint* ורב שיהיו ימי שניו] Ad verb. *Et satìs sit illi id quod erunt dies,* &c. i. sit contentus spatio vitæ suæ; aut, vivat quamdiu volet. ¶ *Dixi, Melior* אמרתי טוב] *Pronunciavi* de eo, *Felicior,* &c.

4. *In vanum* בהבל] *In vanitatem ipsam:* i. in mundum, qui mera est vanitas, venit, sed citò moriturus. Præt. Heb. pro fut.

5. *Huic magìs quàm illi* לזה מזה] i. Abortivo quàm diviti.

6. *Mille annos duabus vicibus* אלף שנים פעמים] Hebraismus, pro *bis mille annos.* ¶ *Et bonum* וטובה] Pro *lætitia* posuit *bonum:* i. & lætitiam non senserit. ¶ *Nónne ad locum unum* הלא אל מקום אחד] *Certè ad locum eundem.*

7. *Pro ore ejus* לפיהו] *Propter os ejus,* sub. *suscipitur*; i. ut paret sibi victum. ¶ *Et tamen anima* וגם הנפש] *Et tamen desiderium:* i. cupiditas habendi non potest satiari.

8. *Amplius* יותר] *Excellentius*; aut *præstantius.* Quidam vertunt, *Quæ est enim excellentia sapienti supra insipientem?* ¶ *Scienti* יודע] *Docto*; *intelligenti.* Quidam hoc modo vertunt hanc partem, *Quid* accrescit *pauperi intelligenti,* si *ambulet* cum stultis *coram viventibus?*

9. *Visio* מראה] *Aspectus:* i. Melius est esse contentum præsenti fortunâ quàm multa desiderare. ¶ *Quàm animæ quæ abit* מהלך נפש] Ad verb. *quàm ire animæ.* Quidam hæc explent hoc modo, *quàm ambulare* secundùm desideria *animæ.* Alii vertunt, *quàm ut quis desiderium sequatur.* Alii, *quàm quòd æstuet anima,* i. quàm animo æstuare cupiendo. ¶ *Et afflictio* ורעות] Vide cap. 2.11.

10. *Quicquid est* מה שהיה] Præt. Heb. pro præs.

11. *Verba multa* דברים הרבה] *Res multæ.* ¶ *Multiplicant vanitatem* מרבים הבל] Quidam, ut & Chaldæus P. subaudiunt pronomen ש, sic, *quæ vanitatem augent.* ¶ *Quid amplius homini* מה יותר לאדם] *Quæ utilitas homini?* Huic parti versûs sequentem jungit V. interpres; & ab ea incipit caput septimum.

CASTALIO.

4. NAM *hic qui & nequicquam venit,* &c.] Abortus.

9. *Potior est oculorum aspectio quàm animi progressio*] Melius est bonum quod cernitur & adest quàm quod speratur.

10. *Cum fortiori se contendere*] Mortem effugere.

CLARIUS.

2. NEC *tribuit ei potestatem Deus*] h. e. Animum utendi illis non tribuit.

5. *Non vidit Solem*] *Non vidit Solem, neque cognovit,* scili-

scilicet *bonum suum*, *melior est hic*, i. abortivus, *quàm ille*, qui nescivit frui suis bonis, dum *frustrà venit* in hunc mundum, *& pergit ad tenebras*, &c.

7. *Omnis labor hominis*] Nullus fructus est alius humani laboris quàm cibum *ori* suppeditare; quod quamvis factu sit facile, *animi* tamen cupiditati omnino *satisfieri non potest*.

8. *Pauper intelligens*] Quid minus habet pauper, qui industriâ suâ sibi victum parat, inter illos cum quibus vivit?

9. *Melior est aspectus oculorum*] At melius, inquies, est contemplari oculis divitias præsentes quàm industriâ solâ fretum in diem more pauperis vivere. Certè falleris qui hoc putas. Non aliud enim aspectus divitiarum affert quàm animi stultas curas & tormenta.

10. *Quod fuit, jam vocatum est nomen ejus*] Quâ ratione fuit olim unumquodque priùs quàm esset, *nomine suo notum* & *scitum fuit* quid hic, velit, nolit, *homo* futurus esset, *nec posset* nisi frustrà *contendere cum* Deo, *qui ipso fortior est*, quare sic vel sic factus sit. Alius tamen hunc sensum affert, *Cùm homo diu per fas & nefas inhiaverit bonis caducis, aut contenderit ad magnos honores, fueritque nomen ejus propagatum per omnem terram, tandem in morte notum fit quòd fuerit homo mortalis, cæteris similis; & ob tyrannidem suam quam erga pauperes exercuit, non poterit intrare in judicium cum æquissimo Judice. Vanitas ergò est tali se gravare onere.*

11. *Verba sunt plurima*] Et siquis, inquit, multis verbis contendere cum Deo conetur, nihil illi ejusmodi obmurmuratio proderit.

DRUSIUS.

1. MAlum] *Incommodum aliud.* ¶ *Vidi*] *Cognovi, observavi.* ¶ *Sub Sole*] In hac vita. ¶ *Et quidem multum est*] ורבה היא, i. *frequens*, ut explicat autor edit. Vulgatæ. Alii *& quidem magnum est*. Nam רב *magnus*, ut diximus. Chaldæi passim hoc significatu utuntur, ut Dan. 2. מלך רב *Rex magnus*, טיר רב *mons magnus*: & alibi כהנא רבא *Sacerdos magnus*, הכהן הגדול. ¶ *Super homines*] על האדם *apud homines* vertit Interpres noster, Symmachum, ut puto, secutus, qui priùs ediderat παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, i. את האדם. Edit. Gallica *entre les hommes*, i. *inter homines*, באדם.

2. *Divitias*] Πλοῦτον, *opulentiam*. ¶ *Facultates*] *Opes, bona.* ¶ *Et nihil deficit animæ ejus*] Vel *nihil deest*. Nec ullâ re, inquit, quam animo posset expetere caret: habet omnia quæ optari posse videntur. Lxx καὶ οὐκ ἔστιν ὑστερῶν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, *nihil deest animæ ipsius*, vel *non caret animâ suâ*, sub τινὸς, *ullâ re*. ¶ *Ex omnibus quæ desiderat*] Ἀπὸ πάντων ὧν ἐπιθυμεῖ. ¶ *Neque potestatem ei tribuit*] Lxx καὶ οὐκ ἐξουσιάζει αὐτῷ. Vide quæ notavimus suprà 5.18. ¶ *Sed*] Hic perspicuè כי ponitur pro כי אם *nisi, sed, verùm*. ¶ *Vir extraneus*] Ἀνὴρ ξένος. Et est Pleonasmus, ut, *Mulier ancilla, Homo sacerdos*, ἀνὴρ ἁλιεύς, *Vir piscator*. Vult dicere, *qui nullâ ipsum cognatione aut affinitate attingit*. ¶ *Comedit illa*] Non *ex illis*, ut antea, sed *comedit illa*: q. d. Nihil ex bonis ipsius reliqui facit. ¶ *Ægritudo pessima*] Ἀῤῥωστία πονηρά. Id est quod suprà dixit רעה חולה *malum ægrum*. Autor ed. antiquæ *miseria magna*, רעה גדולה. Notum adagium illud, *Sufficit diei miseria sua*, רעתו.

3. *Quispiam*] איש *vir*, i. quispiam. Lxx Ἐὰν γεννήσῃ ἀνὴρ ἑκατόν. ¶ *Centum*] *Liberos* videlicet; quod redditum prisco Interpreti sub asterisco. Et est locutio ut, *Dormire mortis, Induere regni*. Nam ut hîc *vestes*, & ibi *somnum*, ità nunc *liberi* subaudiuntur, qui in verbo *gignendi* inclusi. ¶ *Multique sint dies annorum ejus*] *Quamvis multi sint dies annorum ejus, si tamen anima ejus non satietur* (aut *fuerit saturata*) *bonis*, &c. Verbum è verbo, *& multum quod sint dies annorum ejus*. Nos sensum, ut putamus, satis commodè expressimus. Lxx καὶ πλῆθος ὅτι ἔσονται αἱ ἡμέραι ἐτῶν αὐτοῦ. ¶ *Et anima ejus non satietur*] Vel quòd copia boni à Deo maledicta non satiet, vel quòd ipse insatiabilis & inexplebilis sit, vel denique quòd nihil habeat unde satietur. Hoc postremum certum esse puto. Hîc *anima* significat τὸ ἐπιθυμητικὸν, h. e. *eam animæ partem quæ appetitionis est origo*, ut Hab. 2.5. Οὐ πλησθήσεται, pro quo in Notis ad ed. Rom. malè πληρωθήσεται legitur. Cæterùm Th. habet οὐ χορτασθήσεται. Verbum hoc propriè de jumentis dicitur: nam χόρτος *gramen* aut *pabulum*. ¶ *Bono*] Ἀπὸ τῆς ἀγαθωσύνης. ¶ *Quinetiam sepultura non fuerit ei*] i. *Sepulturâ careat*, ut doctè vertit Interpres noster. Cæterùm Sepulturâ carere apud Judæos habetur pro summa infelicitate. Josephus De bello Jud. l. 4. c. 7. *Ad hoc autem impietatis progressi sunt ut etiam insepultos eos abjecerint; cùm præsertim Judæis tanta sepulturæ cura sit ut etiam judicio cruci suffixos ad occasum Solis deponant atque sepeliant*. Confule adagium, *Sepulturâ asini sepelietur*. Huc facit illud Senecæ, *Immanitatis est Scythicæ*, inquit, *non sepelire mortuos*. ¶ *Meliorem esse*] Nempe quia ejus conditio & sors melior est, i. felicior. ¶ *Abortivum*] Τὸ ἔκτρωμα. Appellatio à *cadendo*: nam matri excidit ante tempus. Dicitur & ἐκβολὴ γυναικὸς, si credimus Hesychio. Latinè *abortus*, sive *abortivus fœtus*.

4. *Quia*] Aliàs, *Quamvis*. ¶ *In vanitate*] De abortivo loquitur, non de divite avaro. Lxx ἐν ματαιότητι, i. בהבל: quod nunc in fonte. Alius reddit *in vanum* sive *frustrà*, i. לשוא. *In vanitate*, i. vanè. Nam quid vanius quàm nasci sine vita? ¶ *Venit*] In hunc mundum. Vanè in vitam prodit, quippe non fruiturus eâ. Nam aut mortuus prodit, aut mox morte exstinguendus. ¶ *In tenebras*] i. In sepulcrum: nisi malis reddere *in tenebris*, cujus sensus ut si dicas *tenebricose*, sive *obscurè*. Porrò Sepulcrum afficitur *tenebrarum* vocabulo cùm alibi, tum Psal. 88. 12. & Tob. 14 10. Dicitur & מקום חשך *locus tenebrarum* in Avoth R. Nathan, & בית חשך *domus tenebrarum* in libro Selectarum gnomarum. Hujus loci est Cohel. 11. 8. *Recordetur dies tenebrarum*, i. mortis suæ. Ut per *lucem* Vitam, ità per *tenebras* Mortem significant. Nam Mors tristitiâ veluti tenebris cuncta involvit. ¶ *Abit*] Alibi est *descendit*, ut ibi, καὶ αὐτὸς κατέβη εἰς τὸ σκότος, *& ipse descendit in tenebras*. Locus exstat in historia Tobiæ. Dicunt etiam, *abiit in domum seculi sui*: quæ & *domus æterna*. ¶ *Tenebris*] Vel sepulcro, ut modò, quæ est *terra tenebrarum*, ut *terra oblivionis* dicitur. ¶ *Nomen ejus*] i. Ipse, sive corpus ejus; vel, nomen ejus obscurum est & quasi in tenebris latet, nec ulla exstat ejus memoria: q. d. *oblivione delebitur nomen ejus*: ità Hier. si modò is autor Vulgatæ nostræ. Olim convertit ex Ebræo.

5. *Solem non vidit*] Vult dicere, *Quia Solem non vidit, ideo tolerabilior est ipsius conditio quàm alterius*. Sic dico, *Solem non vidit*, ac proinde ei molestum non erit si ejus usu privetur. Nam *ignoti boni nulla cupido*. ¶ *Neque cognovit*] *Neque cognovit quicquam*: Nullius rei scientiam habuit: sensu boni & mali caruit: vel, *neque novit* utilitatem Solis, quam præstat hominibus. Sunt qui interpretentur *neque expertus est*. Nam ידע *per experientiam aliquid cognosco*. Non videt Solem cæcus, & tamen experitur ejus calorem, ut cætera viventia. Significat, omnino mortuum ex utero egressum. ¶ *Quies est*] Vel *levius* (aut *tolerabilius*) *est*. Sic נוח usurpant: cui opponitur קשה *durum, difficile, arduum, intolerabile*. In Græcis pro ἀνάπαυσις sunt qui legendum conjiciant ἀναπαύσεις τούτῳ ὑπὲρ τοῦτον. Vet. *distantiam boni & mali*. Quid legit cùm ità verteret? ¶ *Huic*] *Abortivo*, sive *abortio*. ¶ *Quam*] *Magis quàm*: nam יותר subintelligitur. Quale illud, *Mulier tacita bona quàm loquax*. ¶ *Illi*] Diviti avaro.

6. *Quòd si vixerit*] Olim qui diu vivebant felices vulgò judicabantur. Et sanè pars aliqua felicitatis est diu vivere, si vita jucunda fuerit, non plena ærumnarum. Talis siquidem vita non est vita, sed potiùs mors quædam: miserique censentur à sapientibus qui hoc modo vivunt. ¶ *Annos bis mille*] אלף שנים פעמים. Lxx καθόδους. אלף שנים פעמים *mille annis bis*; i. *bis mille annos*, sive, quod idem, *duo millia annorum*:

 quanta

quanta ætas non cadit in ullum hominem: nemo enim unquam tamdiu vixit. Olim aliter: nunc LX aut LXX annos vivitur: multum est siquis centum vixerit. ¶ *Et bonum non viderit*] Καὶ ἀγαθωσύνην οὐκ εἶδεν. Sensum expressit optimè Interpres noster, *& bonis non fuerit perfruitus*. Nam *videre bonum* est eo *frui*, quod Græci ἀπολαύειν dicunt. Vide quæ scripsimus suprà 2. 1. ¶ *In locum unum*] Unus idémque locus omnes recipit, videlicet terra, quæ propterea locus communis vocatur, in quam omnia inferiora suo quæque tempore resolvuntur. ¶ *Omnes*] Antiqui legunt *omnia*, τὰ πάντα· quod non planè improbo, ut etiam ad cætera animantia extendatur. ¶ *Abeunt*] Imò *redeunt*: nam è terra omnes originem habent. Vel, *abeunt* in sepulcrum: qui etiam locus est communis omnium quando è vita discesserunt.

7. *Pro ore ejus*] Pro victu, sive pro corporis sustentatione. Est cur malim *pro ore suo*, sive *propter os suum*, nempe ut se alat ac sustentet cibo, qui ore sumitur. Finis laboris esse debet ut necessaria ad victum indè paremus: qui si obtinget ex animi sententia, satis est. Quanquam avaro nihil satis, cujus *avaritia neque copiâ neque inopiâ minuitur*, ut Sallustius ait. ¶ *Anima*] Cupiditas, ut suprà, *& anima ejus non satietur*. Vide quæ notavimus ad illum locum. Huc facit, *Totâ die avet aviditas*, i. avarus: &,

—— Semper avarus eget:

&, *Avaro tam deest quod habet quàm quod non habet.* הנפש positum videtur pro *anima ejus*, quod vertit Int. V.

8. *Quid ampliùs est sapienti*] LXX Ὅτι περισσεία τῷ σοφῷ, *Quoniam præstantia est sapienti*. Omittunt particulam מה, quæ apud Ebræos interrogat, idem significans quod apud Latinos *quid*. Hinc emergit sensus contrarius. Sym. propiùs se ad Ebraicam veritatem vertit, Τί οὖν περισσόν; *Quid igitur ampliùs?* Nè quid celem, fefellit me Rom. editio, in qua errore operarum ὅτι περισσεία, cùm legi debeat ὅτι τίς περισσεία· nihil adeò verum. יותר est *magìs* aut *ampliùs*. Chaldaicè יתר. Id aliquando adjectivè sumitur. Consule Annot. nostras quas scripsimus in Danielem. ¶ *Quàm stulto*] Contrà legimus suprà 2. 13. *Est præstantia sapientiæ præ stulto qualis est præstantia Solis præ tenebris*. Hæc pugnare inter se videntur: sed non est itá: nam sequitur, *cognovi etiam eventum unum evenire utrique*: & mox, *Secundùm eventum stulti evenit etiam mihi*. Quæ verba indicant paria evenire sapienti ac stulto, nec unum alteri hac quidam in re præstare, cùm uterque iisdem casibus obnoxius sit. Sic dico, Si communia eventa spectemus, nihil ampliùs habet sapiens quàm stultus. Aliis rebus multis sapiens stulto præstantior est, ut suo loco aperiam. ¶ *Quid pauperi*] Repete ἀπὸ κοινοῦ *ampliùs est?* & subintellige *quàm sapiens & stultus*, aut, *quàm alius pauper, qui videlicet nescit vivere cum hominibus*. Hunc locum alii aliter enarrant. V. Interpres, *& quid pauper nisi ut pergat illuc ubi est vita?* LXX διότι ὁ πένης οἶδε πορευθῆναι κατέναντι τῆς ζωῆς. Interpretatio Latina quæ in Hieron. *quid pauperi nisi scire ut vadat contra vitam?* Sensus est, autore Hieronymo, *Pauper nihil aliud quærit nisi ut possit organum corporis sui sustentare, nec interire inediâ*. Trem. *quid ad pauperem fruens, dum ambulant coram viventibus?* i. in hac vita. Quid si כי אם subaudiatur, ut 2. 24. & 4. 17. hâc sententiâ, *Quid ampliùs pauperi scienti* (sive *intelligenti*) *nisi quòd ambulet coram vivis?* Non se probat mihi: quæramus diligentiùs. ¶ *Ambulare coram viventibus*] Vivere cum hominibus, sive intèr homines versari. Cujus rei certa est scientia, quam qui novit, licèt pauper sit, gratus & acceptus est ubique. Et tamen communes ei eventus cum aliis, eadémque illum accidentia manent quæ cæteros, ità ut nihil ampliùs habeat, quoad hanc rem attinet, quàm imperitus vivendi. *Ambulare coram vivis*; alibi legitur *ambulare in luce viventium*.

9. *Aspectus oculorum*] ὅραμα ὀφθαλμῶν *visio* (sive *aspectio*) *oculorum*. Vult dicere *id quod oculis aspicimus*, sive *quod præsens est*, τὸ παρόν. ¶ *Quàm vagatio animæ*] מהלך נפש *quàm ambulare anima*. Vult dicere *quàm animus habendi cupiditate excæcatus, qui huc illuc vagatur, & insatiabilis est*; sicuti alibi legimus, *Oculi stultorum in extremo terræ*. Sic dico, Præstat frui iis quæ præsentia oculus cernit quàm animum habere lucro devotum & inexplebilem, qui quò eum cupiditas coacervandi metúsque congesta amittendi rapiunt, fertur incitatus. Ed. Lat. Vet. *Melius est videre quod cupias quàm desiderare quod nescias*: quasi *ambulare animæ* sit desiderium rei ignotæ. Anima *ambulat* quando sibi non constat, modò hoc modò illud appetens, præsentibus minimè contenta. Sic Voluntas *ambulare* dicitur, quæ inconstans & instabilis est. Notum illud Lat. *Voluntas hominis est ambulatoria*. Ut alibi in hoc libro ità hìc quoque *animam* vocat τὸ ἐπιθυμητικόν, h. e. *eam animæ partem quâ quid appetimus & concupiscimus*. ¶ *Etiam hoc est vanitas*] Nempe divitias congerere per fas & nefas, nec præsentibus contentum esse, at cupidum esse lucri plus æquo: quod genus Latini autores *lucriones* appellitant. ¶ *Pastio venti*] Aut *vexatio spiritûs*. Hem! penè exciderat. Locum hunc Sym. transfert, Βέλτιον προβλέπειν ἢ ὀρέγεσθαι αὐταρεσκείᾳ, *Melius est providum esse quàm Suffenum, sibique placere & quasi assentari*. Nam ἀρέσκεια *comis assentatio*, vel, si mavis, *comitas assentatrix*.

10. *Id quod fuit*] מה שיהיה. Alii *quod est*, מה שהוא. Vetus ed. *Qui futurus est*, מי שיהיה. Græca, Εἴ τι ἐγένετο, *Si quid fuit*. ¶ *Antea vocatum est nomen ejus*] Priusquam esset, inditum ei est nomen conveniens rei; secundùm illud,

Conveniunt rebus nomina sæpe suis.

Non est dubium quin Adamus, qui primus nomina rebus imposuit, singulorum naturam probè perspectam habuerit. Sed videtur aliud innuere; nempe, nihil fieri quod non priùs sit decretum in consilio Dei. Unde & illud sequitur, Debere unumquemque contentum esse sorte suâ: siquidem quod à Deo semel decretum est, ab homine mutari non potest. LXX ἤδη. Vet. *jam*. Sic etiam Trem. Gall. *pieça*, i. *jamdiu*, *dudum*. ¶ *Notum fuit quòd esset homo*] Vel, *notum fuit esse hominem*. Sed est cur malim *notus fuit, qui est homo*. *Homo*, inquit, *qui nunc est, jam olim notus fuit quòd esset homo*, כי אדם הוא. *Homo* hìc vocatur אדם, quia è terra sumptus. Quo admonetur originis suæ, ac simul nihil se asportaturum secum cùm eò redibit unde venit. נודע verbum præteritum ob Tarha regem. Itaque Græci reddunt ἐγνώσθη. Potest etiam esse participium præsens. Vetus sanè interpres *& scitur quòd homo sit*. ¶ *Et non potest*] Vel *poterit*, vel *qui non potest*. Nam *&* & *qui* permutantur apud Ebræos. ¶ *Contendere*] Κριθῆναι. Id reddunt *judicari*: sed sign. *contendere, judicio experiri, litigare*; ut ibi, Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, *Litigate cum matre vestra*. Porrò respexisse videtur Salomo ad locum illum Mosis, *Non contendet spiritus meus*, &c. Ubi in Ebræo לא ידון Gen. 6. ¶ *Cum eo qui fortior est se*] i. Cum Deo, quod dicunt θεομαχεῖν. Cæterùm cum Deo contendere insanire est: nam quis ei resistat? LXX μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ὑπὲρ αὐτόν. Alius interpres μετὰ τοῦ ἰσχυροτέρου. Id postea in contextum irrepsit verborum LXX. Admonent Ebræi hìc dimidium libri esse, in quo versus sint 222. Igitur à principio ad hunc locum versus sunt 111. i. centum & undecim.

11. *Verba multa*] i. *Res multæ*, aut *negotia multa*. Prius Galli elegerunt: nam interpretantur, *Quand on à beaucoup, on à tant plus de vanité*. Sic etiam Trem. Cave displiceat interpretatio. Nam sunt *res multæ multiplicantes* (sive *quæ multiplicant*) *vanitatem*. Quo dehortatur ab anxia cura rerum acquirendarum, cùm non modò in singulis vanitas aliqua sit, sed etiam ex iis sint quæ vanitatē augeant mirum in modum. ¶ *Multiplicant*] *Augent*. ¶ *Quid ampliùs homini?* Vel, *quid superest homini?* Hoc videtur velle, *Quid ex illis auferet moriens?* Quidam codices hìc finiunt caput sextum. Sed præstat finire illud in versu qui proximè sequitur.

12. *Quis novit*] *Quis* hoc loco valet *pauci*; ut ibi, *Mulierem strenuam quis inveniat?* aut sensus est, *nemo novit*. Nam homo quatenus homo est hoc scire non potest. Sciunt autem quibus datum à Deo, & qui ejus Spiritu

ritu reguntur. ¶ *Quid bonum sit*] *Quid utile sit, quidve conducat* aut *expediat*. *Bonum* ergò hic sign. *utile*, ut alibi sæpe. Quod evincit Sym. ità referens, Τίς γὰρ οἶδεν ὃ συμφέρει, & V. noster, qui vertit, *Quid necesse est homini majora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vita sua?* מה יותר לאדם interpretatur, *Quid necesse est homini majora se quærere?* ¶ *In hac vita*] בחיים ἐν τῇ ζωῇ. Nos articulum expressimus per pronomen *hac*, sensu id mirificè comprobante. ¶ *Numero dierum*] Quoad vivet. In Tabella marmorea, *Cum qua fecit annos novem:* notant doctores *fecit annos* pro *vixit*. ¶ *Vita sua vanissima*] חיי הבלו *vitæ vanitatis suæ*, i. vanæ ac caducæ. Elegans epitheton vitæ hujus, quâ nihil vanius si pietatem ab ea separes. ¶ *Quos facit*] *Facere dies* ut *facere annos*, i. peragere, transigere, finire. Seneca in principio Epist. 66 *Quamvis paucissimos unà fecerimus dies*. ויעשם ad verb. *& faciet eos: quos facit sicut umbram*, i. brevissimos. Alibi David, *Palmus dies*. Vide Proverb. mea. Umbræ similes sunt dies nostri, quia citò prætereunt. Psal. 144. 4. *Dies ejus similes umbræ transeuntis*. Non contentus dixisse *similes umbræ*, adjecit *transeuntis*, ut celerem dierum nostrorum fugam cum hyperbola majore indicaret. ¶ *Deinde quis indicet*] כי verto *deinde*. Si durum hoc, emenda, *quoniam quis?* i. ὅτι τίς. Gall. ed. *voire qui est ce qui declarara à l'homme?* q. d. Nemo, aut, Pauci hoc possunt indicare, ac tantùm illi quibus Deus futura patefecit, ut olim Danieli ac Prophetis. ¶ *Sub Sole*] Vis in hoc sermone ut si diceret *in hoc mundo*, aut *in hac vita*. Nam quæ futura sunt homini post hanc vitam nota sunt ex arcanis literis.

IDEM.

2. ולא ישליטנו. Sym. καὶ οὐ δίδωσιν *& non dat*.
3. לא תשבע. Th. οὐ χορτασθήσεται *non saturabitur*] Vel *saturetur, satietur*. 1 Sam. 2. 5. שבעים. Sym. Th. κεχορτασμένοι *satiati*. Math. 5. 6. ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται *quoniam ipsi saturabuntur*.
9. טוב מראה עינים מהלך נפש. Sym. Βέλτιον προβλέπειν ἢ ὁδεύειν αὐθαιρεσίᾳ, *Melius est providere quàm ambulare ità ut tibi ipsi placeas*] *Prospicere*. ¶ רעות רוח A. Th. *pastio venti*. Sym. *afflictio spiritus*] *Pastio venti*, νομὴ ἀνέμου. *Afflictio*, θλῖψις, ἢ κάκωσις. Sed vide sis quæ scripsimus c. 1. 14. Hieron. ad h. l. *Rursum & hîc* PRÆSUMPTIONEM SPIRITUS, *Aq. & Th.* PASTIONEM VENTI *interpretati sunt; Sym. verò* AFFLICTIONEM SPIRITUS.
10. עם שתקיף. Schol. μετὰ ἰσχυροτέρου *cum fortiori*.

GROTIUS.

3. **Q**Uòd *melior illo sit abortivus*] Impropria locutio, ut Matth. 26. 24.
6. *Nonne ad unum locum properant omnia?*] Εἰς τὸν ᾅδην.
7. *Omnis labor hominis in ore ejus*] Usus omnis in victu est: natura autem paucis contenta est. ¶ *Sed anima ejus non implebitur*] Cupiditas est inexplebilis. Solon,

Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται.

8. *Quid habet ampliùs sapiens à stulto? & quid pauper, nisi ut pergat illuc ubi est vita?*] Sensus videtur, *Quid in iis quæ natura desiderat privilegium sapientis præ stulto? quid pauperi* (supple *deest*) *si norit ambulare* (bene se gerere) *cum viventibus*, cùm sui ævi hominibus?
9. *Melius est videre quod cupias quàm desiderare quod nescias*] Heb. *Melius est visio ocularis quàm cursus animæ*, i. Præstat frui quàm sperare. ¶ *Sed & hoc vanitas est*] Tamen & hoc, frui scilicet, res est non permanens. ¶ *Et præsumptio spiritûs*] Heb. *afflictio spiritûs*. Nam quò quis hîc sibi videtur felicior, eò magis mortem metuit.
10. *Qui futurus est jam vocatum est nomen ejus*] Heb. *Quod est, vocatum est nomen ejus:* i. Id quod existit, notum jam est; quod speratur, ignotum. ¶ *Et scitur quòd homo sit, & non possit contra fortiorem se in judicio contendere*] Heb. *Scitur quòd sit homo, & quòd non possit contendere cum fortiori se*, i. non posse ab eo superari agnatas rebus vices.
11. *Verba sunt plurima, multàmque in disputando habentia vanitatem*] Heb. *Multa sunt res quæ augent vanitatem* (i. incertitudinem rebus futuris additam:) *quid ergò utilitatis homini?* nempe à spe. Nam hæc postrema verba quæ Latinus capiti sequenti annectit, finem hujus capitis in Hebræo faciunt. *Spem pretio non emo*, ait Terentius: & alter,

Nescis quid serus vesper vehat.

CAP. VII.

MUNSTERUS.

1. **Q**Uid *sit bonum*] Multis prosunt divitiæ, & rursum multis obsunt: unde fit ut plerumque homo nesciat an paupertas illi prosit aut divitiæ *per dies vitæ suæ, quos conficit haud secus quàm umbram*, quæ omni momento declinat & mutat situm.
4. *Afflictam habet faciem*] Mœsta, inquit, facies signum est cordis pœnitentis de peccato.
9. *Finem rei*] Docet in omnibus habendam providentiam nè inconsultò quid incipiamus.
12. *Qui liberè intuentur Solem*] Qui multis pressi sunt solicitudinibus & divitiis, hi non valent erigere faciem, nec *liberè intueri Solem*, neque patrocinium ferre justitiæ; cùm tales in diversos incidant laqueos qui ditescere concupiscunt.
17. *Non sis multùm justus*] Sicut Saul, qui contra pietatem voluit esse pius, & parcere melioribus: ob quam causam ante tempus suum mortuus fuit. Rursum non oportet desperare si quis labatur, modò *non multùm impiè agat. Non enim est homo in terra qui semper bene agat, & non peccet*.
27. *Quæ cor suum*] Sensus est, Aliud nihil cogitat procax mulier quàm ut irretiat & illaqueet homines & veluti in carcerem trahat.

VATABLUS.

1. **E**T *fecit eos* ויעשם] i. Et æstimat eos: q. d. Tanti facit dies hominis *quanti umbram:* nam Job dicit, 14. 2. & Psal. 144. 4. *Dies ejus sicut umbra prætereunt*.
2. *Melius est* טוב] Quidam subaudiunt כ Similitudinis, vertentes, ut *præstantius est nomen* bonum *unguento optimo, sic dies*, &c. ¶ *Quo quis natus est* הולדו] Ad verb. *nasci ipsum*. Infinitivus pro nomine, & Relativum pro antecedente, *Nativitatis ejus*, pro *nativitatis hominis*.
3. *Eò quòd est* באשר הוא] Ad verb. *in quod ipse*, pro *propterea quòd ipse*, sub. *luctus*. Verti potest *ipsa*, nempe *mors*. ¶ *Ponet* illud *super cor suum* יתן אל לבו] Hebraismus, pro *perpendet apud se*, nempe *mortem*.
4. *Per tristitiam vultus* ברוע פנים. Ad verb. *in malitia faciei*, sub. *unius*, vel *ejus qui præest alteri*. ¶ *Exhilarabitur cor* ייטב לב] Ad verb. *bonum fiat cor*, aut uno verbo *bonificabitur*, si ità loqui liceat ad exprimenda vocabula Hebraica: i. dirigetur sive emendabitur animus delinquentis.
5. *In domo luctûs* בבית אבל] Hebraismus, pro *Perpetuò dolet dum se considerat: stultus contrà semper vult lætari*.
8. *Sanè oppressio* כי העשק] *Profectò calumnia*, i. divitiæ vi & calumniâ comparatæ. כי pro *sanè* sive *certè* frequens in Hagiographis & Prophetis.
9. *Melior* טוב] *Præstantior*. Quidam vertunt, *Potior est extrema negotii pars principio*. ¶ *Melior* טוב] *Laudabilior est*. ¶ *Longanimis*, &c. ארך רוח וגו'] Ad verb. *tardus ad iram quàm altus spiritu*.

10. *In sinu*, &c. בחיק וגו׳] Hebraismus, pro *nunquam discedit à stultis.*

12. *Et est excellentia*, &c. ויותר לרואי השמש] i. In hoc est felicitas viventium. Vel, *& excellentia est apud videntes Solem.* Alii, *Et magis bona est apud eos qui vident Solem.*

13. Requiescet homo] Hæc addita sunt ad explendum sensum. *Requiescere in umbra sapientiæ* est protegi sapientiâ: q. d. Duplici nomine bene audit homo ille, & quòd sapiens sit, & quòd dives. Quidam subaudiunt *confidit homo.* ¶ *Sed excellentior*, &c. ויתרון וגו׳] *At excellentia cognitionis* est quòd *vivificabit dominos suos*, vel *vitam affert* [Fut. Heb. pro præs.] *possessori suo.* i. *Excellentia scientiæ aut intelligentiæ*, h. e. sapientiæ, *in hoc sita est quòd vitam affert iis qui eâ præditi sunt.* Subauditum est ש *quod.* Alii vertunt, *Et excellens scientia* atque *sapientia vivos conservat habentes se.* Alii, *Primatum tamen habet scientia*, eò quòd *sapientia vitam confert suis possessoribus.*

14. *Dirigere*, &c. לתקן וגו׳] *Corrigere quem pervertit ipsum?*] Redundat *ipsum.* Chaldæus exponit, *quem permisit prodire in lucem cum defectu alicujus membri:* q. d. Nemo: quia nemo potest facere ut cæcus videat, claudus rectè ambulet: est enim opus Dei solius.

15. *In die bono.* &c. ביום טובה וגו׳] Hebraismus, pro *In die lætitiæ esto in lætitia*; aut, *Tempore læto esto lætus*: i. Fruere lætitiâ quando eam tibi Deus offert. ¶ *Et in die mala vide* וביום רעה ראה] *Et tempore afflictionis vide*: i. redi ad mentem, & contemplare opus Dei, quare immiserit afflictionem. Quidam vertunt, *& considera diem malum.* ¶ *Hoc* את זה] Nempe tempus afflictionis. ¶ *In hoc* על דברת] Positum est pro בעבור i. *ut.* ¶ *Post ipsum* אחריו] Sub. *Deum*: i. nequid habeat homo quod Deo respondere possit.

17. *Nè sis*, אל תהי] Utuntur Hebræi futuro pro modo hortandi. Sic v. seq. ¶ *Utquid desolaberis?* למה תשומם] *Utquid obstupesces?* i. quamobrem committes ut desoleris, vel obstupescas, aut perdaris?

18. *Nè sis impius* אל תרשע] *Nè agas impiè*: i. Citò recede ab impietate. Docet in mala via non esse diu immorandum, ut scribit Chaldæus P. Docti inter Hebræos vertunt, *Nè paveas* (aut *formides*) *multùm*, sub. *in negotiis hujus mundi.* Vel, *Nè te occupes multùm*, aut *distrahas te*, sive *inquietes*, sub. *in rebus hujus mundi*; sed quantum sufficit tibi.

19. *Istud* בזה] Nempe *nè sis nimiùm justus.* ¶ *Et etiam ab hoc* וגם מזה] Nempe *à justitia & sapientia*: q. d. Cùm dico *te non oportere esse nimiùm sapientem*, non dico ut spernas sapientiam & justitiam; quin potiùs hortor ut des operam utrique, nempe ut recedas ab impietate, & studeas sapientiæ. Aut, ut des operam nè plus æquo reformides, vel te occupes & impliceris negotiis hujus mundi, & compares tibi sapientiam.

20. *Sapientia*, &c. החכמה תעז לחכם] Ad verb. *Nonne sapientia roborabit sapientem magis quàm*, &c. Vel, *fortitudo erit sapienti*, &c. Alii, *Sapientia fortior est in sapiente* [vel, *apud sapientem*] *quàm*, &c. ¶ *Quàm decem* מעשרה] Numerus certus pro incerto, i. *multi*, ut suprà 6. 3. ¶ *Potentes Principes* שליטים] *Domini*: quibus scilicet tutela urbis commissa est.

22. *Nè des cor tuum* אל תתן לבך] Hebraismus pro *nè apponas*, vel *accommodes, animum tuum*: i. nè facilè aut libenter audias oblocutores, nè idem de te audire cogaris.

23. *Nam etiam*, &c. כי גם פעמים וגו׳] Ordo dictionum inversus, more Hebraico, pro, *Novit enim cor tuum quòd etiam tu multis vicibus maledixisti aliis.*

24. *In sapientia* בחכמה] *Per sapientiam*: *duce sapientiâ.* ¶ *Dixi* אמרתי] Hebraismus, pro *Cogitavi in animo meo*, vel *Reputavi apud me.*

25. *Procul abest*, *quid indè erit?* רחוק מה שהיה] *Remotum est id quod fuit.* Vide suprà 1. 9. q. d. Non facilè est scire quæ præterita sunt. ¶ *Et quòd maximè*, &c. ועמוק עמוק וגו׳] Ad verb. *& profundum profundum quis inveniet?* Ità superlativum circumloquuntur Hebræi. Metaphora autem à fluviorum profunditate. Quidam vertunt, *Et id quod maximè profundum est quis deprehendat?* Alii totum versum sic vertunt, *Et illud quod tam longè abest, valde quoque profundum est: quis inveniet ipsum?* Alii, *remotum quidem est & profundissimum: quotusquisque illud reperiet?*

26. *Circuivi* סבותי] *Obivi. Verti itaque me.* Alii, *Lustravi.* ¶ *Et rationem* וחשבון] *Et cogitationem.* Alii, *rationis acumen.* Vox Hebræa significat *supputationem*, sive *rationem inquirentem cur hoc, aut sic aliquid factum sit.* ¶ *Erroris* הוללות] Quidam subaudiunt ? propter accentum, vertentes, *& errores*, aut *vesanias.*

27. *Rem amariorem* מר] Adjectivum loco substantivi masc. gen. ¶ *Quia* אשר] *Qua.* ¶ *Evadet* ימלט] *Liberabitur.*

28. *Vide, hoc inveni* ראה זה מצאתי] *Vide quod deprehendi*: ità Chaldæus Paraph. ¶ *Ecclesiastes* קוהלת] Vide suprà c. 1. 1. ¶ *Unum post alterum* אחת לאחת] Versando scilicet in animo. Ità Gallicè dicimus *Ung à ung.* Chald. *unum cum altero conjungendo.* ¶ *Rationem* חשבון] *Certam ac veram sententiam*: quod vulgò dicunt *resolutionem.* Vide ver. 26.

29. *Adhuc* עוד] *Iterum*: *præterea*: *itidem.* ¶ *Quæsivit* בקשה] Præt. Heb. pro præs. *rimatur.* ¶ *Inter omnes istas* בכל אלה] *In omnibus istis*: i. inter mille mulieres. Alii, *ex omnibus istis*: ut sit ב pro מן.

30. *Tantummodo vide, hoc inveni* לבד ראה זה מצאתי] *Seorsum vide istud, inveni quòd*, &c. *Seorsum*, i. sapientiâ humanâ relictâ: ità Chaldæus P. ¶ *Cogitationes multas* חשבונות רבים] *Rationes varias.* Alii, *inventiones.*

CASTALIO.

3. *Per vultûs tristitiam lætatur mens*] Tristitiam sequitur lætitia.

7. *Dementat injuria sapientem*] Munera quæ dantur ut alicui fiat injuria.

9. *Irritabilitas in stultorum sinu posita est*] Stultorum est propria.

11. *Solem cernentibus*] Viventibus.

15. *Nè quid in eo deprehendat homo*] Ut sciat nihil esse in hac vita certi, ideóque sit in omnem eventum paratus.

18. *Nè moriare non tuo tempore*] Ante justum ævi tempus.

29. *Virum unum*] Scilicet verum & dignum viri nomine.

30. *Multas quæsivisse rationes*] Curiositate suâ sibi malum conflasse, qui quid bonum malúmve esset scire voluerint, gustato illo fructu.

CLARIUS.

1. *Quid residuum habet homo*] Videtur jungendum superiori, sic, *Quid proderit si cum Deo verbis velit contendere?* deinde sequatur, *Ferendum est æquo animo quod à Deo immittitur*: *Quis enim novit quid expediat homini diebus vitæ quibus in hac vanitate vivitur? Fecit enim dies hominis Deus similes umbræ, de qua post discessum quid fiat sub sole quis indicabit?*

5. *Melior est ira*] h. e. *Tristitia*, quod declarat id quod sequitur, *Quia per tristitiam quæ in vultu apparet*, cor admonetur officii sui.

7. *Sed & hoc vanitas*] h. e. Interim neque sapientis objurgatio vanitate caret. Quia mali, si objurgentur quòd alios opprimant, affligunt sapientem, & perdere conantur eum, qui cor habet tam insigni sapientiæ dono exornatum.

8. *Perdet robur*] Potest & verti, *perdit cor munus.*

9. *Melior*

9. *Melior eſt finis rei*] Docet, in omnibus habendam providentiam, nè inconſultò quid incipiamus. Et videtur pendere à ſuperiori; quia ſequitur, *Melior eſt patiens arrogante*, h. e. Melior eſt homo patiens quàm is qui liberè alios carpit.

11. *Stulta eſt hujuſmodi interrogatio*] Quia ſcilicet manifeſtum eſt habuiſſe illa tempora ſua incommoda, ſicut & hæc noſtra habent ſua.

12. *Videntibus ſolem*] Tempore hujus vitæ quo ſolem ſpectamus.

13. *Vitam tribuunt*] Illam ſcilicet æternam.

14. *Quæ ille incurvaverit*] Nam homo non poteſt facere ea meliora quæ videantur ipſi homini minùs aptè facta.

15. *Malam diem conſidera*] Ut ſcilicet omnia de manu Domini accipias qui utramque diem fecit. ¶ *Contra eum juſtas querimonias*] Heb. *quicquam poſt ipſum*. Quod poteſt ſic intelligi, Voluit omnia Deus viciſſitudini obnoxia eſſe, ut videret homo nihil eſſe ſtabile, cui fidere tutò poſſit.

17. *Noli eſſe juſtus multùm*] Sicut Saul, qui contra pietatem voluit eſſe pius, & parcere melioribus.

19. *Bonum eſt, te apprehendere hoc*] Ut hæc, inquit, pericula vites, nihil melius eſt quàm ut firmiter credas & perpetuò in memoria habeas, *quòd illi qui Deum reverentur omnia hæc* mortifera mala *effugient*. Quidam Hebræi ſic interpretantur, *Bonum eſt accipere partem ſapientiæ & ſtultitiæ, quia qui timet Dominum, utitur utrâque re utiliter.*

20. *Sapientia confortavit ſapientem*] Sapientia ſæpe plus juvat illum cujus eſt quàm poſſent decem primores civitatis.

22. *Ne fortè audias ſervum*] Nè audire cogaris quòd ſervus tuus aliquoties ex impatientia malè de te locutus ſit.

25. *Et alta profunditas*] Alius vertit, *Et illud quod tam longe abeſt, valde quoque profundum eſt; & quis inveniet ipſum?* Et quidam hunc ſenſum affert, Longè ſupra captum humani ingenii eſt, velle ſcire quo conſilio ab æterno uſus ſit Deus in condendis & conſervandis rebus, & modis omnibus incomprehenſibile.

28. *Ecce hoc inveni*] *Ecce hoc (inquit concionatrix* Sapientia) *deprehendi, ex comparatione rerum inter ſe, id quod quæritur inveniri ſolere.*

29. *Et quidem adhuc*] Laboravi uſque in hanc horam, ut conferendo officium Feminarum cum ingenio & moribus Virorum, bonam & prudentem aliquam invenirem: ſed nihil ſucceſſit. Ex mille viris unum inveni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam.

DRUSIUS.

1. NOmen] Ut alibi *uxor* pro *uxor bona* (*Qui nactus eſt uxorem*, inquit Salomo, *nactus eſt bonum*) ità *nomen* hoc loco ponitur pro *nomen bonum*. Nam eſt nomen malum, quod certè unguento non eſt melius, cùm nè bonum quidem ſit. Rectè igitur ed. Vulgata habet, *Melius eſt nomen bonum*. ¶ *Oleo bono*] Ὑπὲρ ἔλαιον ἀγαθὸν, i. unguento. Sym. hoc dixit, ὑπὲρ μύρον εὐώδες *unguento fragranti*; quod vulgò dicitur *oleum boni odoris*: & differt ab oleo vulgari, quia aromata immixta ſunt. Vulg. noſter *unguento pretioſo*, ὑπὲρ μύρον ἔντιμον. Si non fallunt nos interpretes, hîc perſpicuè *oleum* pro *unguento* ponitur. Quod roborat Hieron. in Comment. ad h. l. ità ſcribens, *Moris eſt Ebræorum unguentum bonum oleum appellare.* Ego putarem *oleum bonum* eſſe Unguentum, & cùm שמן nudè ponitur, tum oleum denotare commune: ſed nihil aſſevero. Si uſpiam *oleum* ſig. *unguentum*, arbitror ibi ſubaudiendum eſſe *bonum*. Luc. 7.46. *Oleo caput meum non unxiſti; hæc autem unguento unxit pedes meos.* Hic locus nihil adverſatur ſententiæ meæ, quin potiùs eum adjuvat ſi diligentiùs excutiatur. ¶ *Dies mortis*] Quo aliquis moritur. Nam tum liberatur à miſeriis vitæ hujus. Sic dico, Ortus adfert incommoda plurima; mors ab his liberat, & piis ingreſſus eſt ad vitam alteram. ¶ *Quo ille naſcitur*] Sub. *homo*, cujus antea meminit. Fortè in הולדו Vau, quod ultimo loco ponitur, paragogicum eſt, ut in חיתו *beſtia*, & ſimilibus. Sanè Græci reddiderunt ὑπὲρ ἡμέραν γεννήσεως, & noſter *die nativitatis*, neglecto elemento illo.

3. *Ad domum luctûs*] In qua lugetur. Lugent autem quibus adverſi aliquid accidit, ut in morte chari alicujus. Scitum autem illud, *Nocumenta documenta*, quod Græci dicunt, Τὰ παθήματα μαθήματα· & illud, *Recordare extrema tua, & non peccabis.* Sunt autem extrema hominis Mors & Judicium. Lxx Ἀγαθὸν πορευθῆναι εἰς οἶκον πένθους. ¶ *Ad domum convivii*] Ubi omnia luxu & voluptatibus perſtrepunt. Voluptates enim facilè hominem adducunt ad oblivionem ſui: Qui ſui obliviſcitur, etiam Creatoris obliviſcitur: nam conjuncta hæc ſunt & ſimul cohærent. Licet etiam vertere *ad domum nuptiarum*; ſiquidem Ebræi *nuptias* quoque ità vocant: & in N. F. ubi eſt γάμος in Græco textu, ibi legitur vox ſignificans συμπόσιον, i. *convivium*, in Syro. Lxx εἰς οἶκον πότου. ¶ *In qua eſt*] *Domo luctûs* videlicet. באשר accipio ut ſi eſſet אשר בה. Alii interpretantur *eò quod* ſive *propterea quód.* Lxx καθότι. Sed ed. Lat. *in illa enim.* ¶ *Finis omnium hominum*] Τέλος παντὸς ἀνθρώπου· unde τελευτὴ *mors*, & τελευτάω *morior*. Dicitur autem τελευτὴ pro τελευτὴ τοῦ βίου *finis vitæ*. Omnibus ſemel moriendum eſt: quod notum lippis juxtà ac tonſoribus. Qui ergò adeſt morienti, admonetur ſortis ſuæ & fragilitatis humanæ, cùm idem finis ipſum quoque maneat. ¶ *Reponit in cor ſuum*] Indit animo ſuo quæ ibi videt. Lxx καὶ ὁ ζῶν δώσει εἰς καρδίαν αὐτοῦ. Nam ἀγαθὸν, quod in libris editis, etiam in ed. Rom. gloſſema olet. Verſio Lat. *cogitat quid futurum ſit.*

4. *Melior ira riſu*] *Iram* vocat vitam auſteram ac triſtem; ut contrà *riſum*, vitam mollem ac delicatam. Quidam explicant, *Præſtat indignari peccantibus quàm adulari vel applaudere.* Aliis *ira* eſt indignatio ſive tædium quod quis percipit ex rebus adverſis. Suprà 1. 18. *In multa ſcientia multa ira*, i. multum tædii. Lxx Ἀγαθὸν θυμὸς ὑπὲρ γέλωτα. ¶ *In triſtitia vultûs*] Cùm vultus triſtis eſt ac tetricus, tum animo bene eſt. Quod accidere ſolet viris bonis quando propter juſtitiam in ſingularem aliquam calamitatem incidunt. ברע פנים verbum è verbo *in malitia facierum*, quod Græci dixerunt ἐν κακίᾳ προσώπου, & Aq. κακώσει. Hîc perſpicuè רע vocat *triſtitiam*. Contrà *bonum* pro *læto* ſumitur: unde *cor bonum*, i. hilare: & mox, *bonum eſt cor*, i. lætum eſt cor. Ed. Lat. V. *per triſtitiam vultûs corrigitur animus delinquentis.* ¶ *Bonum eſt cor*] Sic alibi, *Cor bonum epulæ perpetuæ*. Alii, *bonum efficitur cor.* Lxx ἀγαθυνθήσεται καρδία. Gall. *par un mauvais viſage le cœur devient joieux.* Quidam, *malo vultu bonum redditur* (ſive *exhilarabitur*) *cor.* ἀγαθυνθήσεται *bene afficietur.*

5. *Cor ſapientum in domo luctûs*] Sapientes libentiùs verſantur ibi ubi luctus eſt quàm ubi lætitia eſt. Quapropter? Quia illinc modeſtiores, hinc ferociores homines abeunt. Huc facit Platonis apophthegma, qui dicebat *vitam ſapientis aliud nihil eſſe quàm meditationem mortis.* Cæterùm non dicit, *Sapientes ſunt*, ſed, *Cor ſapientum eſt in domo*, &c. nempe quia licèt corpore abſint, ſæpe animo præſentes ſunt, ubi triſtitia & mœror. Lxx ἐν οἴκῳ πένθους. Sunt qui reddant *in loco luctûs.* Nam *domus* & *locus* ſe mutuò explicant. Sic ביתאל alibi redditur οἶκος Θεοῦ, & alibi τόπος Θεοῦ: quanquam *locus* מקום propriè dicatur. ¶ *In domo lætitiæ*] Ubi voluptas, ibi animus ſtulti. Sanè via quæ ad vitia ducit, quam ſtulti tenent, plena eſſe illecebris voluptariis. Lxx ἐν οἴκῳ εὐφροσύνης.

6. *Increpationem*] *Objurgationem, correptionem.* Doctè Int. noſter, *Meliùs eſt à ſapiente corripi quàm ſtultorum adulatione decipi.* גערת חכם. Lxx ἐπιτίμησιν σοφοῦ. ¶ *Quàm vir audiens*] ὑπὲρ ἄνδρα ἀκούοντα. Latinè *quàm ut quis audiat*. Notum ut איש pro *quis* ponatur. ¶ *Canticum ſtultorum*] ᾆσμα ἀφρόνων. Sic dicimus,

Fiſtula dulcè canit volucrem dum decipit anceps.

Intelligit autem cantica quæ ſtulti cantillant, quæ ferè profana & obſcœna ſunt, animíſque fomentum præbent ad vitia. Hujuſmodi cantilenas qui libenter audiunt

ſimiles

similes sunt iis qui canunt eas. Aut *cantica stultorum* vocat blandas palponum voces adulationésque parasitorum, quæ instar cantilenæ animum titillant & alliciunt.

7. *Ut vox spinarum*] Ὡς φωνὴ ἀκανθῶν. *Qualis*, inquit, *crepitus spinarum sub olla, talis est risus stultorum.* Sign. voluptates stultorum non diu durare: q. d. Citiùs abeunt quàm spinæ sub olla crepitantes, quas ignis celerrimè absumit. *Vox*: sonitus, crepitus. Nam *vox* propriè in animantibus. Sic *vox curruum*, i. strepitus, apud Joelem. ¶ *Sub olla*] ὑπὸ τὸν λέβητα. *Olla* סיר dicitur; *spinæ* verò סירים. Igitur Paronomasia est, & quidem elegans, in his vocibus, quam Latini & Græci imitari nequeunt. ¶ *Risus stulti*] Γέλως τῶν ἀφρόνων, vita ejus delicata & voluptaria, item voluptas & successus in malis, omniáque adeò quæ ipsum ridentem faciunt, sive quæ risum ipsi movent.

8. *Oppressio*] העשק. Vetus omnis interpretatio, ἡ συκοφαντία, i. *calumnia*. Sic etiam Vulg. nostra. Hieron. ad h. l. *Utamur hoc versiculo si quando virum justum atque sapientem videmus calumniam sustinere & turbari de iniquitate judicii, nec Deum statim subvenire præsentem.* Hæc ille. Idem per *sapientem* intelligit eum qui *in profectu sapiens* est, ut ibi, *Argue sapientem, & diliget te.* Nam *perfectè*, inquit, *sapiens non conturbatur calumniâ.* Gall. *ce qu'on est trompé.* Aliis *oppressio* sign. opes per fas ac nefas partas, ut & per calumniam. ¶ *Ad insaniam adigit*] יהולל *insanire facit.* Nam הוללות *insania.* Lxx περιφέρει *in errorem inducit.* Malè exponitur à Budæo *conturbat*: quod legitur quidem apud Int. nostrum, sed ex Sym. versum, qui habet θορυβήσει σοφόν. Hinc περιφορά Eccl. 2. *errores mentis*, quasi *circumlatio*, & περιφέρεια Eccl. 10. Aq. transtulit πλανήσει *decipiet.* Cohel. 2. 2. מהולל, Aq. πλάνησις, Sym. θόρυβος, Vulg. *error.* Job. 12. 17. יהולל, Hieron. *redigit in stuporem.* Lxx ἐξίστησι *insanos reddit.* ¶ *Cor*] i. Animi mentem. Sic alibi, *Scortatio, vinum & mustum auferunt cor.* Hinc impudicus juvenis vocatur חסר לב *deficiens corde.* Gall. *l'entendement*, i. *intellectum & mentem.* ¶ *Donum*] Vel *donatio.* Hîc est מתנה nomen fem. Præcedit autem verbum masculinum: igitur constructio est sensu congrua non voce. Nam etiam מתן reperitur. Sic legimus Deut. 16. 19. *Munus excæcat oculos sapientum.* Lxx καὶ ἀπόλλυσι τὴν καρδίαν εὐγενείας αὐτοῦ: aliàs εὐτονίας αὐτοῦ, i. *fortitudinis*, sive *vigoris ejus*, ut interpretatur Hieron. Malim *generositatis ejus*: ut sensus sit, *cor ejus generosum.*

9. *Extremum rei*] i. *Finis rei.* Nam initium nè bonum quidem est nisi finis bonus fuerit. Admonet, rei exitum patienter exspectandum esse, qui opinione nostrâ sæpe melior est. Item, cùm aliquid aggredimur, respicere debemus finem: nam finis coronat opus. ¶ *Longanimis*] ארך רוח *longus spiritu*, i. μακρόθυμος, ut רוח sit τὸ θυμοειδὲς, i. *ea animæ facultas in quam Ira cadit.* Dicitur & ארך אפים. ¶ *Elato spiritu*] Eo qui Elatum spiritum habet: quem Lxx ὑψηλὸν πνεύματι vocant. Idem ferè iracundus est; ideo ei opponitur μακρόθυμος. Alioqui ארך רוח in adverso est קצר רוח *brevis spiritu*, i. ad iram pronus vel proclivis.

10. *Nè præceps sis*] אל תבהל לכעוס *Nè præcipites te irascendo.* Vult dicere, *Nè præceps sis ad iram.* Santes, *Nè festines.* Lxx Μὴ σπεύσῃς. Hieron. *Nè sis velox.* Trem. *Nè perturberis indignando.* Latinè, *Nè perturbatè indigneris*, אל תבהל. ¶ *Spiritu tuo*] ברוחך ἐν πνεύματί σου. Hîc iterum *spiritum* vocat animæ partem Irascibilem. Latinè diceremus *animo tuo.* Nam *animus* pro *ira animæ* sumitur; ut in illo,

——— *Animum rege, qui, nisi paret,*
Imperat, hunc frænis, hunc tu compesce catenâ.

Sym. hîc edidit διὰ λόγων σου *verbis tuis.* & Schol. est in ed. Rom. ἐπὶ στόματί σου *ore tuo*: quod huc translatum videtur ex 5. 2. אל תבהל על פיך, ubi Lxx μὴ σπεῦδε ἐπὶ στόματί σου, & Sym. μὴ προπετὴς γίνου τῷ στόματί σου. ¶ *Ad irascendum*] לכעוס. Lxx θυμωθῆναι *ad excandescendum.* Sym. παροργίσαι *ad irritandum*, vel *provocandum*, להכעים.

Alius *ad indignandum.* ¶ *Ira*, i. ὀργὴ, ut olim Sym. vertit: כעס est θυμὸς *excandescentia*, quæ potiùs חמה dicitur; aliis *indignatio.* Noster habet *ira*, quem nunc secuti sumus. Porrò duplex Ira, bona & mala. De bona Ira capiendum illud, *Melior est ira quàm risus*: & illud, *In multa sapientia multa ira.* Hanc Stoici dixerunt esse *cotem fortitudinis.* De mala & temeraria Ira nunc loquitur, quæ propria stultorum. ¶ *In sinu stultorum*] Plus est quàm *apud stultos.* Nam *in sinu* esse dicitur res multùm amata. Catullus,

Puella non mea, quæ meo sinu fugit,
Amata tantum quantum amabitur nulla.

Sic Christus dicitur esse *in sinu Patris*, i. intimus & conjunctissimus Patri. ¶ *Requiescit*] Ut loquitur accommodatè! Nam in sinu propriè quiescimus. Alii explicant *quiescit*, i. diu manet, vel durat. Sic Mercerus.

11. *Quid fuit*] מה היה, Τί ἐγένετο; sic rectè Lxx. Aq. Διατί; *Quapropter?* Alii, *Quid est?* מה הוא. Lat. Vulg. *Quid putas causæ est?* Santes, *Quid causæ est?* Trem. *Quid est?* ¶ *Dies priores*] Anni priores, tempora vel secula priora. Ità comparatum est ut semper pejora existimemus tempora præsentia quàm ea quæ ante nos fuerunt. In causa est, ut opinor, quoniam incommoda temporum nostrorum optimè cognita habemus; priorum autem seculorum non item, vel quia ad notitiam nostram non pervenerunt, vel etiam quia memoriæ non sunt mandata literísque perscripta. ¶ *Ex sapientia*] מחכמה, idem quod בחכמה *in sapientia.* Itaque Græci referunt ἐν σοφίᾳ: & est sensus quem Sym. expressit, οὐ γὰρ φρονίμως, *non enim prudenter.* Sanè מ & ב se invicem explicant. Sic in Daniele מן קשוט *ex veritate*, i. verè: quod usitatiùs dicunt *in veritate.* ¶ *Rogasti super hoc*] Nam *quod nunc est antea fuit, & nihil est novum sub Sole.* Hoc ipsa nos docet experientia. Quocirca qui verè sapiens est talem nunquam interrogationem instituet, sed in Dei providentia securus acquiescet.

12. *Bona est sapientia*] i. Utilis. Doctè Interp. noster, *Utilior est sapientia.* Sanè si possessio accedat, plus prodesse possumus sapientiâ quàm aliter;

Haud facilè emergunt quorum virtutibus obstat
Res angusta domi. ———

Quò pertinet & illud, *Contritio tenuium egestas eorum.* Dicunt etiam Ebræi, *Bona est lex cum via terræ.* *Lex*, i. Legis studium. *Via terræ*, i. negotiatio aut opificium aliquod unde victum nobis comparamus. Pauper neque semper neque ubique potest uti sapientiâ suâ; aut, si utitur, non habet autoritatem. Multum enim interest utrùm à divite aliquid dicatur an à paupere. ¶ *Cum hereditate*] Μετὰ κληρονομίας. Licet etiam vertere *cum possessione*, i. fundo aut agro aliáve re quavis immobili, unde se sapiens familiámque, si habeat, sustentet. ¶ *Et amplius est*] Nempe ex sapientia hujusmodi. Quidam *& superest*: alii *& præstantia est*: alii *& emolumento est*, nempe *sapientia cum possessione*, vel *hereditate.* Quæ duo ità discriminant ut נחלה sit *possessio*, & ירשה קנין *hereditas*, verò, quod etiam *possessionem* reddunt, est ipse *actus* sive *jus possidendi*, i. κτῆσις. ¶ *Videntibus Solem*] Viventibus & sub Sole degentibus, τοῖς θεωροῦσιν τὸν ἥλιον habent Græcè Lxx. Elegans periphrasis viventium. Plus redundat commodi mortalibus ex Sapientia si comites habuerit Divitias. Huc refer illud Plauti, *Meliorem neque Sol videt.* Vult dicere inter homines, quos Sol aspicit, nemo melior. ויותר. Lxx καὶ περισσεία. Ed. Lat. *magis prodest.*

13. *In umbra sapientiæ*, &c.] Desideratur quippiam. Vulgò sub. *requiescit homo.* *Pro umbra sapientiæ, & pro umbra est pecunia.* Sic בחסדך *pro benignitate tua.* Noster ad sententiam non malè, *Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia.* Quod Sym. quem secutus est, dixit, Σκέπει σοφία ὡς σκέπει τὸ ἀργύριον. Priùs erat, Ὅτι ἐν σκιᾷ αὐτῆς ἡ σοφία ὡς σκιὰ τοῦ ἀργυρίου. Sed in operibus Hier. *Quia quomodo umbra sapientiæ, sic umbra argenti.* Gallica

Gallica editio supplet *on est couvert*, i. *protegitur homo*. Ebræi subaudiunt חוסה אדם *sperat homo*. Trem. *Nam alii in umbra sapientiæ, alii in umbra pecuniæ sunt*. Quod si legamus, *Nam pro umbra est sapientia, & pro umbra est argentum*, i. umbram præstat, vel potiùs protegit. *Ut sapientia*, inquit, *protegit, ità etiam pecunia*. Sic, *pallida mors*, quia pallidos facit. Cæterùm Umbræ Metaphora notissima est. Fortè per Hypallagen dixit *in umbra est sapientia* pro *in sapientia est umbra*, i. protectio, præsidium. Sumptum ab iis qui umbram captant adversùs æstum Solis. Vel *in umbra sapientiæ* est Antiptosis; ut, *De fructu oris viri satiatur bono*, pro *vir*. ¶ *Pecunia*] Ad verb. *argenti*: Nec est aliud vocabulum *pecuniæ*, quod sciam, apud Ebræos. ¶ *In vita conservat*] תחיה *vivificat*, ζωοποιήσει habent Lxx. pro quo Sym. dixit, ἡ σοφία διασώσει τοὺς ἔχοντας αὐτὴν, *sapientia conservat eâ praditos*. Rectiùs vertas *vitam præstat*. Vult dicere *vitam jocundam facit*. Nam ut *vivere* ponitur pro *facilè vivere*, sic *vita* nuncupatur interdum vita jocunda, quam *lubentiam* vocant. Hanc vitam præstat sapientia. Licet etiam exponere *vitam longam facit*. Nam *vita* est vita longa; ut ibi, *Vita in benevolentia ejus*: nam præcedit, *momentum in ira ejus*. Consule, sis, Quæstiones meas. ¶ *Dominos suos*] בעליה. Genus loquendi elegans, *Dominus sapientiæ* pro *præditus sapientiâ*. Ed. Lat. Vet. *vitam tribuit possessori suo*; & Trem. *vivum conservat possessorem suum*, i. קוניה. Alioqui posset esse plur. pro singulari: quod insolens non est in his libris.

14. *Vide*] *Considera*, ut rectè Hier. exponit. *Videre* enim Animi & Mentis est, ut suprà 3. 10. *Vidi occupationem*, i. cognovi, animadverti, & 2. 24. *Vidi ego à manu Dei hoc esse*. ¶ *Opera*] Vel *facta*. Nam *opera* propriè opificum. Lxx τὰ ποιήματα. ¶ *Quis poterit corrigere*] Nemo poterit corrigere. Sic ait 1. 15. *Pravum non potest corrigi*. Hîc est לתקון, ibi לתקן. Lxx κοσμῆσαι. Hinc תקון סופרים, i. *correctio Scribarum*. Dicitur & תכן, mediâ Chaph. ¶ *Quod pervertit*] Vel *quem pervertit*. Sic Græci ὃν ὁ Θεὸς διαστρέψῃ αὐτόν. & Hier. *quem ille despexerit*: Malim *depravarit*. Sed quid? an Deus aliquem depravat? & si depravat, quomodo non est causa peccati? *Depravare* dicitur quem in pravitate relinquit & quasi indurat, ut alibi loquitur Scriptura. Est tamen cur malim *quod pervertit*. Nam mala quæ Deus immittit corrigi non possunt: ideo æquanimiter ferenda sunt. Id significat cùm ait, *In die mali vide*.

15. *In die boni*] Quo tibi bonum obtingit, sive quo Deus bonum largitur. Lxx Ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθωσύνης. Minùs rectè noster, *In die bona*: nam aliud *dies bona*, & aliud *dies boni*. *Dies bona* sive *dies bonus*, vocatur dies luculentus, qui & *dies gaudii*; unde & *diem pro meliore habere*. *Dies boni* est cùm nobis bene est, & potiùs *tempus* quàm certum *diem* significat. Ebraicè יום טובה. Sic *dies mali*, cùm alicui malè est, h. e. tempus adversum. Ephes. 5. 16. *dies mali*, ἡμέραι πονηραί, sunt tempora difficultatis & asperitatis plena. ¶ *Esto in bono*] Explicant *versare in bono*; alii, *fruere bono*. Gall. *use du bien*. Lat. Vet. *fruere bonis*. Lxx ζῆθι ἐν ἀγαθῷ, i. חיה, i. *vive*. Legerunt Het pro He. ¶ *In die mali*] Ἐν ἡμέρᾳ κακίας, i. temporibus adversis: nam κακία *vexatio, afflictio*, i. κάκωσις. *Dies mali* vocatur interdum Senectus, quæ & *ætas mala* dicitur. Senectus peculiariter hoc nomine significatur Cohel. 12. 1. Lucretio dicitur *pejor pars ætatis*. *Malam ætatem* hanc vocant veteres Comici. Contrà *ætas bona*, i. Adolescentia sive Juventus. Alioqui *dies mali*, i. miseri & calamitosi. Vide Tropos in *Dies*. ¶ *Vide*] i. Prævide rebus tuis; aut considera Dei judicia; aut provide ac prospice tibi adversùs mala quæ Deus importat. *Videre* est providere; ut ibi, *In monte Domini videbitur*. Cicero ad Att. *ut prandium nobis videret*. Aut *vide*, i. cave, sive, ut noster habet, *præcave*. Sic βλέπετε *cavete*, Mar. 12. 38. & 13. 9. Idem Cicero 4. Acad. *Sapientis hanc censet Arcesilas vim esse maximam, cavere nè capiatur, nè fallatur videre*. Alii, *vide malum*, i. patere. Sed *videre malum* sign. versari in malis. Soph. 3. 15. Sic *videre periculum*. ¶ *Hoc ex adverso illius*] זה לעמת זה. Lxx καί γε τοῦτο σύμφωνον τούτῳ. Interp. Latinus, *& quidem istud congruum huic*. Ed. Lat. Vulg. *sicut enim hanc, sic & illam fecit Deus*. Gal. *l'un à l'opposition de l'autre*. Suprà 5. 15. כל עמת ש *omnino prout, quemadmodum ex adverso*. Sic etiam usurpat hanc particulam R. Salomo Cohel. 1. in Comment. R. David in Rad. exponit לנגד & לנכח. Vide, si otium est. Similis particula כל קבל די vel דנה apud Chaldæos. ¶ *Eam ob causam nè*] Vel, *eâ ratione, ut non* על דברת שלא. Lxx hæc disjungunt, περὶ λαλιᾶς, ἵνα μή. Aliàs περιλαλιᾶς, unicâ dictione & conjunctim. Hæc particula obvia cap. 3. 18. ¶ *Post ipsum*] *Post ipsum Deum*, quod videlicet in eo carpat, aut de eo queri jure possit. Hanc sententiam expressit Vulgatus, referens *ut non inveniat homo contra eum justas querimonias*.

16. *Vidi*] *Expertus sum, consideravi*. ¶ *In diebus vanitatis meæ*] Toto illo tempore vanissimo quo sub Sole vixi. Ut hîc *dies vanitatis*, ità suprà ver. 1. *Numero dierum vitæ vanitatis ejus*. Egregium epitheton vitæ humanæ. Dicitur autem breviter *dies nostri* pro *dies vitæ nostræ*: quale est *mons Domini* pro *mons domûs Domini*. ¶ *In justitia sua*] *Propter justitiam suam*. *Justitiam* autem dicit quam nos *virtutem* appellamus; unde & *justi* vocantur viri boni. Porrò Lxx hîc legunt ἐν δικαίῳ αὐτοῦ quod in recto facit τὸ δίκαιον *justitia*. Idem Sym. dicit aliis verbis, τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ, *justitiâ suâ*. ¶ *Qui longam facit vitam*] מאריך, *longam faciens* ad verbum: nos sensum expressimus: nam sub. ימיו *dies suos*, aut aliquid tale, ut Jud. 2. 7. Latinè *producens vitam longam*; *prorogans dies*, aut *annos*, aut *ætatem*. Aq. μακρύνων. Alius interpres μακρόβιος, i. *longævus*, ad sensum eleganter. Vulg. *multo vivit tempore*. ¶ *In malitia sua*] Aq. ἐν πονηρίᾳ αὐτοῦ. Priùs erat ἐν κακίᾳ αὐτοῦ, & μένων pro μακρύνων. Jud. 2. 7. האריכו ימים *longos fecerunt dies*, *prorogarunt dies*.

17. *Nè esto*, &c.] Quadrat cum illo, *Nè quid nimis*: & cum illo,

—— *medio tutissimus ibis*.

Dicunt etiam,

—— *Medium tenuere beati*.

Nam vel ipsa Justitia, si modum excedat, culpam continet, & in vitium degenerat vicinum aut contrarium: unde illud, *Summum jus summa injuria est*. Nimiùm bonus est, e. c. qui uxorem impudicam habet, quam scit impudicam esse, & tamen eam tolerat: unde Galli talem vocant *un bon homme*. Sed vide sis Proverbia mea, class. 2. lib. 1. adag. 301. ¶ *Justus*] Vir bonus, aut justus Judex. Sed latiùs patet, meo judicio. ¶ *Multùm*] i. *Nimiùm*: ut ità exponamus ipsa poscit sententia. Siquidem *justitia multa*, nisi modum excedat, culpâ vacat. Lxx πολύ. Sym. verò πλέον, i. יותר. ¶ *Nè tibi sapias*] Vel, *nè tibi sapiens videaris*. Quod Græci dicunt μὴ σοφίζου, ut Sirach. 10. 29. μὴ σοφίζου ποιῆσαι τὸ ἔργον σου, *nè tibi sapiens videare in faciendo opere tuo*. Vulg. *nè sapias*. Gall. *ne te fai pas sage*, i. *nè te facias sapientem*. Sic alibi התעשר *divitem se facit*. *Sapiens* & pro *docto* accipitur, ut possis exponere, *nè te doctiorem facito quàm sis*. Apud Latinos olim, teste Cicerone, iidem erant docti qui sapientes. Qui sibi sapere videtur plus æquo ab iisdem Latinis *Suffenus* vocatur. Is erat ineptissimus Poeta, qui in suis operibus mirabatur se plurimum sibique blandiebatur & arridebat. Catullus,

—— *Neque est quisquam*
Quem non in aliqua re videre Suffenum
Possis.

¶ *Nimiùm*] יותר *plùs*, & subintelligitur מדי *plùs æquo*, sive *plùs quàm necesse est*, aut *oportet*. Huc pertinere puto Sym. interpretamentum πλέον. Lxx περισσά, quod adverbialiter accipiendum pro περισσῶς *ampliùs*, *magis*; item *abundanter*, *excellenter*. Interpretatio Latina quæ in operibus Hier. *& nè quæras ampliùs*. ¶ *Cur obstupescas?*] i. Hebes ac stupidus fias: quod accidit sæpe iis qui nimis sapere volunt, h. e. qui mensuram imbecillitatis suæ in inquisitione

quisitione rerum, maximè Divinarum, volunt supergredi. Quidam legunt *cur desoleris?* Lxx μήποτε ἐκπλαγῇς. Sym. ἵνα μὴ ἀδημονῇς ποιεῖν (& est תשומם pro תשתומם) *nè animo concidas magis*.

18. *Nè improbè agas multùm*] Impropriè loquitur ut extrema fugienda & medium amplectendum esse ostendat. Alioqui *improbè agere* neque *multùm* neque *parum* debemus. Lxx Μὴ ἀσεβήσῃς πολύ. Vulg. *Ne impiè agas multùm*. Nam רשע vetustâ interpretatione ἀσεβὴς, i. *impius*. ¶ *Nè sis stultus*] אל תהי סכל. Lxx μὴ γίνου σκληρὸς *durus*. Sed in Hier. *noli esse stultus*. סכל *stultus*, qui literis inversis כסיל. Repetendum autem ἀπὸ κοινοῦ הרבה *multùm*, aut יותר *nimium*, ut opponatur ei parti, *Nè tibi sapias nimiùm*. Sic *justus* opponitur *improbo*. ¶ *In tempore non tuo*] Vult dicere *ante tempus*, sive *morte immaturâ*. Quippe tempus certum vitæ, ad quod homines improbi & stulti rarò perveniunt. Nam stultitia mortem accelerat; juxta illud, *Impii non pervenient ad dimidium dierum suorum*, vel, *Improbi non dimidiabunt dies suos*: &, *Dies improborum decurtantur*. Sanè, *Nè sis stultus* cùm dicit, intelligit non mente captum, sed improbum & sceleratum, i. μωρὸν κακόν. Cæterùm *ante tempus moritur* qui moritur in pueritia, aut in juventute, aut denique in ætate quâ viri sumus, h. e. ante extremam senectutem. Nam etiam qui in prima senecta moriuntur *ante tempus mori* rectè dicuntur.

19. *Bonum est*] *Melius est*. ¶ *Ut apprehendas illud*] Nempe quod dixi, *Nè sis justus multùm*, &c. ¶ *Atque etiam ab hoc*] *Nè improbè agas multùm*, &c. Innuit mediam viam tenendam esse, & extrema vitanda. Nam *in medio*, ut proverbio dicitur, *consistit virtus*. Quò facit & illud Horatii,

Virtus est medium vitiorum utrinque reductum.

¶ *Non dimittas*] Μὴ ἀνῇς *nè remittas*, quod in Scholiis Græcis ex nescio quo interprete, qui emendavit ità Græcam receptam μὴ μιάνῃς. Quanquam in versione Latina quæ in operibus Hier. *Nè dimittas*. Est autem תנח pro תניח. ¶ *Timens Dei*] Vel *reverens Dei*, ut,

—metuens Divûm matertera.

¶ *Exibit ex omnibus istis*] Vel *ex utroque isto*, videlicet extremo. Vult dicere *mediam viam tenebit*. Suprà 2.14. *eventus unus evenit* את כלם *ambobus istis*. כל enim non solùm sign. *omnis*, sed etiam *uterque*, & de duobus dicitur. Lxx ἐξελεύσεται τὰ πάντα. Vulg. *nihil negligit*. *Exibit*, sumptum ab iis qui in periculo aliquo versantur: nam *exire* dicuntur quando ex eo liberantur, sive in illud inciderint, sive non. Sanè in utroque extremo periculum est non vulgare.

20. *Sapientia*] החכמה ἡ σοφία. Quidam *hac sapientia*, nempe quæ in medio virtutem librat. ¶ *Corroborat*] תעז, i. interprete Aquilâ, ἐνισχύσει *validum reddit*, *robori est*, aut *robur præstat*. Priùs erat βοηθήσει, i. תעזור. Hanc lectionem stabilit Hier. in Comment. ad h. l. quanquam in versione Lat. *confortavit*. Vide Mercerum. ¶ *Quàm*] Magis quàm. ¶ *Decem*] i. Multi. Numerus certus pro incerto. ¶ *Potentes Principes*] שליטים, *dominatores*, i. מושלים: aut *potestatem habentes*, i. ἐξουσιάζοντας, ut quidem Græci vertunt. Sic Luc. 22 οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν *qui potestatem habent in eos*. Noster habet *Principes* שרים. Gallica editio *gouverneurs*, i. *gubernatores*. Puto significari eos quos Græco vocabulo *dynastas* vocamus. ¶ *In civitate*] בעיר ἐν τῇ πόλει. Quidam *in eadem civitate*.

21. *Nam homo non est*] Ὅτι ἄνθρωπος οὐκ ἔστι. Sic Græci Lxx: nec aliter Hier. *Non est enim homo*. Alii, *Certè non est homo*. Alii, *Quamvis homo non sit*. Santes, *Profectò non est quisquam*. ¶ *Justus*] Latinè, *Nemo est justus*: & addit *in terra*; quia justi qui in cœlo sunt non peccant: sunt enim ἀναμάρτητοι, nempe ut Angeli, qui nunc peccare non possunt. ¶ *Qui faciat bonum, & non peccet*] Qui ità bene se gerat ut non aliquando peccet. Hoc adeò verum ut idem Salomo scripserit, *Septies in die cadit justus*, i. peccat non aliquando sed sæpius. *Nemo*, inquit Lactantius, *esse sine delicto potest quamdiu indumento carnis oneratus est. Cujus infirmitas triplici modo subjacet dominio peccati, factis, dictis, cogitationibus. Per hos gradus ad summum culmen justitia procedit.*

22. *Omnibus verbis quæ loquuntur*] Sub. *homines*. Nec displicet quod in Vulg. nostra, *cunctis sermonibus qui dicuntur*. Lxx εἰς πάντας λόγους οὓς λαλήσουσιν ἀσεβεῖς. Nè cura, inquit, quid de te loquantur homines. Nam, ut Cato cecinit,

Arbitrii nostri non est quid quisque loquatur.

Scitum & illud, *Sapientes audiunt convitia, & tacent*. Et sanè pars prudentiæ est ad aliqua maledicta surdum & mutum esse. ¶ *Nè des cor tuum*] אל תתן לבך, i. interprete Hier. *nè accommodes cor tuum*. Latinè diceremus, *Ad audiendum omnia quæ dicuntur nè applica* (sive *nè adhibe*) *animum tuum*. Sym. μὴ παράσχῃς τὴν καρδίαν σου. Olim erat μὴ θῇς καρδίαν σου. In verbis Sym. παράσχῃς est idem quod διδόναι· quomodo & Homerus usurpat. ¶ *Nè audias*] Nè tandem cogaris audire quod nolis à servo tuo. ¶ *Servum tuum*] Hominem vilem & abjectum, qui possit esse servus tuus: aut servum tuum verè, qui videlicet tibi serviat, & nihilominus maledicat aut convitietur. ¶ *Maledicentem tibi*] Sym. olim λοιδορεῖν σε, i. *convitiantem*, *maledicentem*, *probris insectantem*, *exprobrantem*. Lex. V. Λοίδορος, *maledicus*. Quidam referunt, *cùm non debeas audire servum maledicentem tibi*. Simile, *Filius honorat patrem*, i. debet honorare. Sic David contempsit Semei servum suum 2 Sam. 16 10.

23. *Nam etiam sæpius*] Adverbium *sæpius* debet converti cum sequentibus hâc sententiâ, *Cor tuum novit te sæpius maledixisse aliis*. Hic Græca Biblia duas versiones habent. Una est, ὅτι πλεονάκις πονηρεύσεταί σε· pro quo Aq. ὅτι καὶ πλεονάκις καιροῦ πονηρεύσεται καρδία σου, *Quoniam sæpenumero improbè aget cor tuum*. Altera, καὶ καθόδους πολλὰς κακώσει καρδίαν σου. Hi omnes legerunt ירע *malefaciat* pro ידע, i. Res pro Daleth. Rectiùs noster, *Scit enim conscientia tua quia & tu crebrò maledixisti aliis*. פעמים רבות *vicibus multis*, i. crebrò, sæpenumero, πλεονάκις, i. *sæpe*, ut πλειστάκις *sæpissime*. Hoc minùs usitatum est. ¶ *Novit cor tuum*] Tibi conscius es, sive, ut noster habet, *scit conscientia tua*. Non quòd Cor sit conscientia, sed quando Cor aliquid *scire* dicitur, tum rectè *conscientia* vocatur, quæ aliud nihil est quàm cordis quædam scientia. ידע ergò est *scire* & *conscire*. ¶ *Tu maledixeris aliis*] Σὺ κατηράσω ἑτέρους. Sym. verò σὺ ἐλοιδόρησας ἑτέρους.

24. *Omnia ista*, &c.] Πάντα ταῦτα ἐπείρασα ἐν σοφίᾳ, *Omnia ista tentavi in sapientia*. Hæc est interpretatio veterum Lxx & Hier. Nam ed. Symmachi, Τούτων ἐπειράθην ἐν σοφίᾳ, *Horum periculum feci in sapientia*. Nam πειρῶμαι cum genitivo *periculum facio*, *experior*. ¶ *Tentavi*] Ἐπείρασα pro ἐδοκίμασα. Sic apud Ebræos נסה ponitur pro בחן: quorum illud sign. *tento* propriè, hoc denotat *probo*, & interdum *periculum facio*, *experior*, ut hoc loco. *Tentavi* ergò, i. *expertus sum*. ¶ *In sapientia*] In studio sapientiæ: ut locus intelligatur de sapientia Dei, quæ incomprehensibilis est Homini: vel *per sapientiam*, quæ mihi Divinitùs data: vel בחכמה, i. *sapienter*. Alii exponunt *cum sapientia*: eodèm recidit. ¶ *Dixi, Sapiens sum*] Vel, *Sapio*. Ad verb. *Sapiam*. Sed novum non est ut futurum significet tempus continuum; quod Latini exprimunt per verba præsentia. Sensum reddit Sym. ὑπέλαβον σοφὸς γενέσθαι, *putabam me sapientem esse*. Lxx σοφισθήσομαι & Lat. V. *sapiens efficiar*. Gall. *j'acquerrai sagesse*, i. *sapientiam comparabo*, vel *adipiscar*. Pars stultitiæ est putare se sapientem esse. ¶ *Et ipsa longè fuit à me*] רחוקה: ad verb. *longinqua*. Posses vertere *cùm ipsa longinqua esset à me*. Tum putabam mihi proximum esse cùm longiùs abesset. Lxx ἐμακρύνθη.

25. *Remotum est id quod fuit*] רחוק מה שהיה, *Longinquum id quod fuit*. Non solùm futura incerta sunt, sed etiam quæ priùs à Deo facta usque adeò à nobis remota sunt ut assequi ea non possimus. *O altitudo*, inquit Apostolus Rom. 11. 33. *divitiarum sapientia & scientia Dei!* quàm

quàm incomprehensibilia sunt ejus judicia! Hunc locum alii aliter interpretantur. Lxx Μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν, *Longè suprà quàm erat.* Hos secutus videtur Hier. qui vertit *multò magis quàm erat*, ac si scriptum esset רחוק משהיה *longiùs quàm erat.* Gall. editio, *Ce qui á esté bien loin*, i. *id quod fuit remotum*, aut *longinquum.* Alius, *Procul abest: quid inde erit?* ¶ *Profundum profundum*] i. Altè profundum, quod Græci dicunt βαθὺ βάθος, & noster *alta profunditas.* Tralatio ab Aquis sumpta; ut Prov. 20. 5. *Aqua profunda consilium in corde viri: vir autem intelligens hauriet illam.* ¶ *Quis inveniat illud?*] Τίς εὑρήσει αὐτό; i. nemo. Itaque Sym. edidit, οὐδεὶς *nemo inveniat illud.* Tale est, *Quis tui similis inter Deos?* Hos. 14. 9. *Quis sapiens, & intelliget hæc?*

26. *Verti me ego & cor meum*] *Ego* cùm dicit, corpus suum intelligit, ut per *cor* animam. Simile, *Canam & psallam, etiam gloria*, i. anima mea. סבותי *circuivi.* Hoc Lxx dicunt ἐκύκλωσα, & Aq. περιώδευσα. Malè noster, *Lustravi cuncta animo meo.* Nec meliùs multò Trem. *Converti me ego, idque ex animo meo*, ac si esset ומלבי *& quidem ex corde meo.* Vulg. noster videtur Aquilam expressisse: nam περιοδεύω inter alia sign. *mente perlustro*, cùm hîc potiùs sit idem cum κυκλόω, *circumeo, in orbem obeo.* ¶ *Ad explorandum*] לתור verto *ad explorandum.* Nam תרים *exploratores.* Alii aliter. Lxx τοῦ κατασκέψασθαι, ut noster *considerarem.* Sym. διαθρῆσαι. In Thesauro Stephani, Διαθρέω, *dispicio.* Alibi idem vertit תרתי ἐνόησα. Sic etiam Aq. vertit, videlicet 2. 3. Gall. *pour espier.* Cohel. 1. 13. Aq. ἐξερευνῆσαι. ¶ *Rationem*] Gall. *raison du tout*, i. *rationem omnium.* Nam Scire est per causas scire. Lxx ψῆφον. Aq. λογισμόν. Sic infrà vertunt & Lxx, videlicet v. 28, & 30. Trem. *ratiocinium.* ψῆφος est *calculus quo computatur*; item *calculus judicialis*, & *suffragium, sententiáve.* ¶ *Improbitatem & stultitiam*] רֶשַׁע כֶּסֶל *improbitatem, stultitiam:* ἀσύνετον. Vulg. *impietatem stulti* רשע כסיל: nisi כסל acceperit pro *stulto*, ut alibi צדק interpretatur *justum.* Lxx ἀσεβοῦς ἀφροσύνην רֶשַׁע כֶּסֶל. Trem. *improbitatem stoliditatis.* Santes *impietatem stultitiæ.* Gall. *la malice de la folie.* Non displicet. הסכל *stultitia.* Cohel. 10. 6. Lxx ἄφρων, & Vulg. *stultum.* Aben. putat esse nomen concretum, ut ילד *puer*, הלך *viator.* ¶ *Et stoliditatem insaniásque*] והסכלות הוללות. Lxx ὀχληρίαν καὶ περιφοράν, i. *& molestiam & circumlationem*, sive, *errorem.* Vet. *errorem imprudentium.* Ὀχληρία videtur esse idem quod ὄχλησις, i. ταραχή unde ὀχληρός, *molestus, turbulentus.* In Thesauro non invenitur. Trem. *stoliditatis & omnis insania.* Gall. *de la bestise & des sottises.*

27. *Amarius quid morte*] מר ממות *amarum quàm mors*, i. *rem amariorem morte.* Malè quidam *amariorem mulierem.* Nam tunc scripsisset מרה genere f. Lxx. πικρότερον ὑπὲρ θάνατον. Porrò Mors *amara* dicitur quia ejus recordatio amaros, i. tristes, facit. Sic *pallida mors*, quòd tales faciat. Amara autem recordatio mortis est, præcipuè divitibus & fortunatis. Sirach. 41. 1. *O mors, quàm amara est tui memoria homini pacatè fruenti bonis suis!* Ut Mors sic etiam Vita *amara* dicitur, quæ asperitatis & difficultatis plena. Sirach. 30. 18. *Potior est mors quàm vita amara*, i. acerba. Sic, *amarius quid*, i. acerbius. ¶ *Mulierem, quæ est*, &c.] Circumscribit meretricem & impudicam. Nam hujusmodi mulier homines capit ut retia pisces aut aves. *Rete* autem feminarum est forma sive pulcritudo; quo reti potentissimos & sapientissimos quosque capiunt. ¶ *Veluti retia*] מצודים *retia.* Desideratur igitur nota Similitudinis, ut sæpe aliás: nos eam expressimus evidentiæ causâ. Hujus sing. מְצוּדָה, quod reddunt ἀμφίβληστρον infrà 9. 12. hîc reddunt θήρευμα, ut noster *laqueus venatorum.* Dicitur & מְצוּדָה Psal. 66. 11. Doctores interpretantur. dicentes esse *hamum quo pisces capiuntur.* Radix צוד, an מצד? ¶ *Sagenæ*] Σαγῆναι, vel *plagæ.* Hoc videtur velle, Omne genus insidias struit viris ut eos in nassam suam pertrahat. ¶ *Cor ejus*] Potiùs *pectus ejus.* Nam cor non potest, quod nulla habet. Sic adolescens impudicus vocatur חסר לב *deficiens corde*, non quòd corde careat, sed quia sedes sapientiæ in corde: ideo *corde deficere* dicitur qui desipit. ¶ *Vincula manus ejus*] Ut vincula, quibus homines vinciuntur, itâ manus ejus. אסירים *vincula*, ut Jud. 15. אסוריו *vincula ejus.* Huic interpretationi firmandæ sunt antiqui translatores; primùm Lxx, qui vertunt δεσμὸς εἰς χεῖρας αὐτῆς· deinde Sym. in quo—αἱ χεῖρες αὐτῆς· postremò Vulg. noster, qui habet *vincula sunt manus ejus.* Hujus sing. אסור *vinculum.* Licet etiam vertere *vincti sunt in manibus ejus.* Sic R. D. in Rad. & alii. Tum participium erit à singulari אָסוּר *vinctus*, Gen. 40. reperto: unde & בית האסורים *domus vinctorum.* ¶ *Bonus coram Deo*] Ut, *justus coram Domino*: Quo genere loquendi distinguunt veram probitatem à ficta & simulata. Sym. ἀρεστὸς τῷ Θεῷ *gratus Deo.* Lat. Vet. *qui placet Deo.* Antea erat ἀγαθὸς πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ. ¶ *Peccator*] Homo improbus. ¶ *Capietur eâ*] Lxx καὶ ἁμαρτάνων συλληφθήσεται ἐν αὐτῇ. Sym. ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς ἁλώσεται. Vulg. *qui autem peccator est capietur ab ea.*

28. *Vide*] Ἴδε. Lat. V. *Ecce*, הנה. Sic ἰδοὺ *ecce.* Sunt autem ex verbis imperativi modi significatu *vide* facta adverbia. Sunt tamen qui accentum mutant in ἰδέ, quando verbum est ἰδὲ scribentes. Multa verba in adverbia degenerant: ראה *ecce*, לך *agedum* ἄγε, מהר *festinanter, celeriter*, נלכה *Eamus, & faciamus nobis lateres.* Latinè, *Agitedum faciamus*, &c. Ia *sine*, ab ἐάω, i. *ah* vel *hem*, Marc. 1. 24. הס *pax*; quod est silentium indicentis. ¶ *Dicit Cohelet*] Vel, *inquit Ecclesiastes.* Græcè εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής· quod hîc est nomen proprium, non appellativum. Dignum notâ. Pro *dicit* sive *inquit* Ebræus habet אמרה genere f. nempe habetur ratio terminationis, quæ in קהלת feminina est. Alibi est אמר קהלת, & tunc habetur ratio sensûs. Vide quæ scripsimus suprà 1. 2. ¶ *Unum ad unum*] Ἓν πρὸς ἕν. Sic olim Aq. vertit. Lxx μία τῇ μιᾷ, quod propriè sonat אחת לאחת. Vulg. *unum & alterum.* Puto legendum *unum ad alterum.* Hoc videtur velle, *In singulis rebus hoc quæsivi, ut invenirem rationem.* Sunt qui referunt *unum post unum*, eâdem sententiâ. Sic Galli, *l' un apres l' autre.* Trem. *semel atque iterum.* Hîc פעם subaudit *unam vicem post alteram*, i. *semel atque iterum.* ¶ *Inveniendo*] Gall. *cerchant*, i. quærendo ex eo quod sequitur id quod præcedit. Nam priùs quærimus, deinde invenimus. Trem. *quærendo assequi ratiocinium.* Aq. εὑρεῖν λογισμὸν ὃ ἐζήτησεν ἡ ψυχή μου, καὶ οὐχ εὗρον. Lxx τοῦ εὑρεῖν. Lat. V. *ut invenirem rationem.* Fortè per מצאתי *conatum* sign. q. d. *Conatus sum invenire. Studui assequi quærendo*, &c. vel *Cogitabam invenire.*

29. *Quod adhuc quæsivit*] Vel *quam adhuc quærit.* Sic Lxx ὃν ἐπεζήτησεν ἡ ψυχή μου. Aq. ὃ ἐζήτει ἡ ψυχή μου. Hier. *quem adhuc quærit anima mea.* ¶ *Hominem*] i. *Virum*, qui propriè איש dicitur. Contrà *vir* pro אדם ponitur Psal. 1. 1. & alibi. Hoc primum. Deinde אדם hîc sign. *hominem cordatum & sapientem virtutéque præditum.* Sic Diogenes ipso meridie accensâ lucernâ dicebat *se hominem quærere.* Nomen איש aliquando *virum fortem* denotat, ut ἀνὴρ apud Græcos, cùm est nomen ἀρετῆς. Sic dicimus, *Virum te præsta*, i. ut virum decet. ¶ *Ex mille*] Ex quàm plurimis, sive ex maximo numero virorum. Numerus finitus pro infinito. ¶ *Mulierem*] Scilicet cordatam, prudentem & strenuam: sicut ait, *Mulierem strenuam quis inveniat?* q. d. Rara est inventu. Sic alibi, *Qui invenit uxorem, invenit bonum, & elicuit favorem à Domino*: utique non quamvis uxorem, sed bonam, sed pudicam, sed prudentem & cordatam. Ergò inveniri potest? Omnino: sed quia inter multas paucæ bonæ, ideo etiam Poeta nescio quis ait,

Femina nulla bona est: vel, si bona contigit ulla,
Nescio quo fato res mala facta bona.

30. *Solummodo vide*] לבד ראה *Solummodo vide.* Sic Int. Lxx Πλὴν ἴδε אך ראה. ¶ *Fecerit*] *Crearit, formarit*. ¶ *Hominem rectum*] Hîc *Hominis* voce etiam *Mulierem* compre-

comprehendit, & Deum excusat, nè quis illum dicat causam Peccati, cùm *ipse homines probos fecerit & rectos*, qui pòst vitio & culpâ suâ desciverunt. ¶ *Quæsiverunt rationes multas*] Lxx ἐζήτησαν λογισμὲς πολλές. Sym. verò, ἐξειργάσατο πολυπραγμοσύνω, חשבנות, inquit Hier. *quod omnes voce consonâ* λογισμὲς *transtulerunt, secundùm Ebræi sermonis ambiguitatem & numerum possumus, & summam, & rationem, & cogitationem dicere.* Si hoc verum, quomodo Sym. hîc vertit πολυπραγμοσύνω. ¶ *Rationes*] Alii *cogitationes: alii ratiocinia: alii discours*, i. *narrationes.* ¶ *Multas*] Alienas à recto videlicet, i. pravas & perversas.

IDEM.

2. טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב. Sym. *Melius est nomen bonum quàm unguentum bene olens*] Ὑπὲρ μύρον εὐῶδες citatur in ed. Rom. Apud interpretem Olympiodori *super unguentum bene olens.* Nos Hieronymi nunc secuti sumus.

3. וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ. Sym. *Et qui vivit respiciat ad mentem*] Vel *respicit ad mentem.* Ed. Rom. προσέξει τῇ διανοίᾳ *mente attendet.*

4. בְּרֹעַ פָּנִים יִיטַב לֵב. Sym. *per tristitiam vultûs melior fiet animus*] In ed. Rom. κακώσει.

7. כְּקוֹל הַסִּירִים תַּחַת הַסִּיר. Schol. διὰ γὰρ φωνῶν τῶν ἀπαιδεύτων ἐν δεσμωτηρίῳ γίνεταί τις, *siquidem per voces imperitorum in vinculis quispiam habetur*] Sumptum ex ed. Symmachi. Doceo ex commentariis Hieronymi, in quibus ità scriptum disertè, *Symmachus pro eo quod nos posuimus* [*Quia sicut vox spinarum sub olla, sic risus stulti*] *hunc sensum interpretans quem suprà disseruimus*, ait, [*Per vocem imperitorum vinculis quispiam colligatur*] *h. e. Ad vocem talium præceptorum magìs auditor invertitur, dum vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur.*

8. וִיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה. A. Th. *perdit cor vigoris ejus.* Sym. *perdit cor Matthana*, i. *donum*] Hieron. *Pro eo verò quod Lxx, & Aq. & Th. interpretati sunt* [perdit cor εὐγενείας αὐτῦ] i. fortitudinis, *sive* vigoris, ejus, *Sym. ait*, [& perdit Matthana, i. donum] *tam verbum Ebraicum quàm interpretationem ejus copulans, & faciens illum sensum qui alibi scriptus est*, EXCÆCANT MUNERA ETIAM SAPIENTIUM OCULOS. *Perdit.* In operibus Hieronymi *prodit:* puto mendum esse. Εὐγενείας. Legitur & εὐτονίας. Vide, si placet, ed. Rom. Lex. V. Εὐτονία, *suffectio.* In Thesauro exponitur *firmus tenor, contentio valida, vehementia.*

9. טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ. Sym. Βέλτιον τέλος λόγε τῆς ἀρχῆς αὐτῦ, *Melior est finis sermonis initio ejus.* ¶ גְּבַהּ רוּחַ. Idem, ὑψηλοκάρδιον *elato corde præditum.*

13. בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף. Sym. Σκέπει σοφία ὡς σκέπει τὸ ἀργύριον, *Protegit sapientia, ut protegit pecunia*] Hieron. in Comment. *Symmachus more suo etiam in hoc loco manifestiùs interpretatus est*, QUOMODO PROTEGIT SAPIENTIA, SIMILITER PROTEGIT PECUNIA. Idem paulò antè, *Quia sicut umbra sapientia, ità umbra pecunia; id est, Quomodo protegit sapientia, sic interdum protegit & pecunia.* ¶ הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ. Schol. Ἡ σοφία διασώσει τὰς ἔχοντας αὐτὴν, *sapientia servabit eos qui ipsam habent*, i. possident.

14. רְאֵה אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ. Sym. *Disce opera Dei, quia nemo poterit corrigere quod ille imminuit*] Ex operibus Hieronymi.

15. גַּם אֶת זֶה ¶ הֱיֵה בְטוֹב. Sym. ἴσο—— *esto* —— לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים עַל דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה. Sym. καὶ γὰρ τῦτο ἀνάλογον τύτε ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ εὑρεῖν ἄνθρωπον κατ' αὐτῦ μέμψιν, *Etenim hoc consentaneum illi fecit Deus, nè inveniret homo contra ipsum quod reprehenderet.*

16. מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ. A. μακρύνων ἐν πονηρίᾳ αὐτῦ, *producens in improbitate sua*] Aut prolongans, & subintelligitur *dies*, vel *annos*, aut *vitam.* Sensus est, *diu vivens, multo vivens tempore*, i. μακροχρόνιος. Similis defectus in sermone Ebræo.

17. הַרְבֵּה. Sym. πλέον *plus*] Dicunt Græci πλέον ἔλαττον, & Latini *plus minùs:* quibus duobus omne vitium continetur. Sed πλέον Ebraicè potiùs esset יותר, ut mox, *neque plus sapias.* Locus integer est, Μὴ γίνε δίκαιος πλέον, *Nè esto justus plus quàm oportet.*

19. כִּי יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא אֶת כֻּלָּם. Sym. ὁ γὰρ φοβέμενος τὸν Θεὸν διεξελεύσεται τὰ πάντα, *nam qui timet Deum pervadet omnia.*

20. הַחָכְמָה תָּעֹז לֶחָכָם. A. Ἡ σοφία ἐνισχύσει τὸν σοφὸν, *Sapientia corroborat sapientem.*

22. גַּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל תִּתֵּן לִבֶּךָ. Sym. Ἀλλὰ μηδὲ πᾶσι τοῖς λαλυμένοις προσέχης τῇ καρδίᾳ σε, *Sed nè omnibus quæ dicuntur accommodes te corde tuo.*

23. גַּם אַתָּה קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים. Sym. καὶ σὺ ἐλοιδόρησας ἄλλυς *& tu convitiatus es aliis.*

24. אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה. Sym. ὑπέλαβον σοφὸς γενέσθαι *arbitratus sum sapiens fieri*] *Animo præscripsi.*

26. סַבּוֹתִי אֲנִי וְלִבִּי לָדַעַת וְלָתוּר וּבַקֵּשׁ. Hieron. in Comment. ad h. l. *Pro eo quod Lxx posuerunt*, CIRCUIVI EGO ET COR MEUM UT COGNOSCEREM, *Sym. interpretatus est, dicens*, PERTRANSIVI UNIVERSA SENSU MEO, SCIRE ET DISCERE ET INVESTIGARE] סבותי. Aq. ἐκύκλωσα *circuivi.* ולתור. Sym. καὶ διαθρῆσαι *dispicere.* Ex ed. Rom. ¶ חֶשְׁבּוֹן. Aq. λογισμὸν *cogitationem.* ¶ הוללות. Sym. ἔννοιαν θορυβώδη *cogitationem turbulentam.*

27. אֲסוּרִים יָדֶיהָ. Aq. *Vincta sunt manus ejus.*

28. אַחַת לְאַחַת לִמְצֹא חֶשְׁבּוֹן. Aq. ἓν πρὸς ἓν εὑρεῖν λογισμὸν, *unum ad unum invenire rationem.* Sym. *unam ad unam invenire rationem*] Hieron. CHESBON *quippe, quod omnes voce consonâ* λογισμὸν *transtulerunt, secundùm Ebræi sermonis ambiguitatem, &* NUMERUM *possumus &* SUMMAM, *&* RATIONEM, *&* COGITATIONEM *dicere.* Et haut multò pòst, *Pro eo autem quod suprà sermonem Ebræum interpretantes diximus*, UNAM AD UNAM, UT INVENIATUR NUMERUS, *sive* SUMMA, *sive* RATIO, *aut* COGITATIO, *apertiùs interpretatus est Symmachus*, UNAM AD UNAM INVENIRE RATIONEM.

29. אֲשֶׁר עוֹד בִּקְשָׁה נַפְשִׁי וְלֹא מָצָאתִי. A. ὃ ἐζήτει ἡ ψυχή μυ, καὶ ὐχ εὗρον, *quærit anima mea, & non inveni*] *Quærit*, videlicet *invenire rationem.* Nam hæc cum præcedentibus connectit, cùm sint duo distincti versus in Ebræo.

30. בִּקְשׁוּ חִשְּׁבֹנוֹת רַבִּים. Sym. ἐξειργάσαντο πολυπραγμοσύνω, *curiosè nimium sectati sunt polypragmosynem*] i. Soliciti & curiosi nimiùm fuerunt de multis negotiis.

GROTIUS.

1. *Quod velut umbra præterit*] Pindarus, σκιᾶς ἄνθρωπος. Vide 1 Par. 29. 15. Job. 8. 9.

2. *Melius est nomen bonum quàm unguenta pretiosa*] Est hîc in Hebræo παρονομασία vocum שם & שמן. Eadem allusio Cant. 1. 3. ¶ *Et dies mortis die nativitatis*] Valerius Maximus 2. 6. *Thraciæ verò illa natio meritò sibi sapientiæ laudem vendicaverit, quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis verum conditionis nostræ habitum pervidit.* Mela de iisdem Thracibus, *Lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur; funera contrà festa sunt, &, veluti sacra, cantu lusûque celebrantur.* De iisdem Solinus, *Apud plurimos luctuosa sunt puerperia; denique recèns natum fletu parens excipit: contraversùm læta sunt funera, adeò ut exemptos gaudiis prosequantur.* Hanc sententiam Euripides in Cresphontem suam sic transtulit,

> Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς σύλλογον ποιυμένυς
> Τὸν φύντα θρηνεῖν εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
> Τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον
> Χαίροντας εὐφημῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

3. *Melius est ire ad domum luctûs quàm ad domum convivii*] Hîc venit ad meliores sententias, quæ in animo bonum collocant: Prov. 16 19. ¶ *Et vivens dabit ad cor suum*] Ut Homerus loquitur, τεῷ ἐνὶ κάτθεο θυμῷ. Pertinet & huc illud, Γνῶθι σεαυτόν.

4. *Melior est ira risu*] Melius est amicum habere qui peccanti tibi succenseat quàm qui arrideat. ¶ *Quia per tristitiam vultûs*] Amici severioris. ¶ *Corrigitur animus delinquentis*] יטב *fit melior.*

7. *Sub olla*] *Sub caldario*, ut Psal. 58. 9. Vox est Syriaca. Est & hîc παρονομασία.

8. *Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius*] Heb. *Nam oppressio sapientem ad insaniam redigit, & animum evertunt dona.* Pergit ostendere incertitudinem rerum humanarum, cùm etiam sapientissimi de statu mentis suæ deturbari soleant, aut per injurias, aut per beneficia.

9. *Melior est finis orationis quàm principium.*] Rectiùs dicas *finis jurgii*, nam sic Hebræum דבר sumitur etiam Prov. 17. 9. Et sic optimè cohærebit sensus cum sequentibus.

11. *Nè dicas, Quid putas causæ est quòd priora tempora meliora fuere quàm nunc sunt?*] Nè dicas, *O mores! ô tempora!* Multi sunt queruli, qui semper seculum accusant.

13. *Sicut enim protegit sapientia, sic protegit pecunia*] In Hebræo est nomen *umbra* pro *protectione*, ut & alibi.

14. *Considera opera Dei*] Heb. *Vide* pro *admirare.* ¶ *Quòd nemo possit corrigere quem ille despexerit*] Heb. *Quem ille curvaverit:* i. *Eum qui natus sit cum aliquo corporis vitio quis sanabit?* Ità hîc Chaldæus. ¶ *Malam diem præcave*] Heb. *Et in die mala vide.* Quære exitum.

15. *Sicut enim hanc sic & illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias*] Heb. *Rem hanc ex adverso rei istius fecit Deus, nè homo quicquam inveniret post eam:* i. nè obloqui Deo posset, ut Psal. 51. 4. Fecit omnia ἀντίστοιχα. Displicet tibi lux? en tenebræ. Displicent tenebræ? en lux. Mortem accusas?. data est & vita. Vitam non laudas? mors sequetur. Sirachides 42. πάντα δισσά, ἓν κατέναντι τοῦ ἑνός· καὶ οὐκ ἐποίησεν οὐδὲν ἐλλεῖπον.

16. *Justus perit in justitia sua, & impius multo vivit tempore in malitia sua*] Nempe viri boni sæpe eripiuntur malis futuris,

Ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσ', ἀποθνήσκει νέος·

& contrà malis ad graviorem pœnam vita prorogatur. Vide 2 Reg. 22. 20. Esai. 57. 1.

17. *Noli esse justus multùm*] i. Noli plus tibi arrogare de *probitate* aut, quod sequitur, de *sapientia* quàm par est. Μὴ ὑψηλοφρόνει, Rom. 11. 20. ¶ *Nè obstupescas*] Heb. *Quare te ires perditum?* Est enim Hithpahel, sed cum defectu ת literæ.

20. *Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis*] Super decem fortes.

Cedant arma togæ. ——

21. *Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum & non peccet*] כי, quod verti solet *enim*, hîc positum est pro *attamen.* Nemo semper sapit. Seneca De Clementia 1. 6. *Peccavimus omnes, alii gravia, alii levia, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut alienâ nequitiâ ablati; alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus.* Vide quæ annotavimus ad l. 2. De J.B. ac P. c. 20. §. 19.

22. *Sed & cunctis sermonibus qui dicuntur nè accommodes cor tuum*] Noli curiosè nimis scrutari quid quisque dicat.

23. *Scit enim conscientia tua quia & tu crebrò maledixisti aliis*] Seneca, *Faciet nos moderatiores respectus nostri si consuluerimus nos: numquid & ipsi aliquid tale commisimus? numquid sic erravimus? expeditne nobis ista damnari?* Locus est De Ira 2. 28. Similia habet De Ira 1. 14. & De Clementia 1. 6.

25. *Multò magìs quàm erat, & alta profunditas, quis inveniet eam?*] *Remotum est* (i. effluxit) *id quod fuit* (quod præteritum est) *& profundum profundum* (futurum latens) *quis inveniet?* Præteritorum magna est oblivio, de futuris conjecturæ incertæ: Hæc difficilem faciunt sapientiæ adeptionem.

26. *Et rationem*] *Rerum causas.* Id enim est חשבון.

27. *Et inveni amariorem morte mulierem*] Introducit hic scriptor, ut diximus, Salomonem ut tactum conscientiâ malè actorum, quorum præcipuè auctores ipsi feminæ fuerant. ¶ *Qui placet Deo effugiet illam*] Nam Dei favore fit ut decipulæ istæ evitentur.

28. *Dixit Ecclesiastes*] Sic & Græci, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής. Palàm est legisse eos אמר הקהלת, non, ut nunc in Hebræo est, אמרה קהלת. ¶ *Ut invenirem rationem*] i. Causam cur Mulieres pleræque Viris essent pejores.

29. *Mulierem ex omnibus non inveni*] i. In mille mulieribus quas mihi adscivi nullam inveni sincerè probam.

30. *Solummodo hoc inveni, quòd fecerit Deus Hominem rectum, & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus*] *Rectum* hîc significat *simplicem*, sicut puto & alios rectè exposuisse, & nos cum illis lib. 2. De J. B. ac P. c. 2. §. 2. Pro illo *quæstionibus* hîc in Hebræo est חשבונות: id significat *rationes* ac *causas* multas cur à primæva ista simplicitate deflecterent. ¶ *Quis talis ut sapiens est? & quis cognovit solutionem verbi?* Videtur hoc πρόσμα rectiùs ab aliis referri ad caput sequens: ut sensus sit, *Quis tanti habendus est quanti vir sapiens, & qui solutionem rei* (cujusque propositæ) *intelligit?* פשר pro *solvere* est vox Syris & Chaldæis familiaris. Vide Dan. 5. 12, 16. Usurpant & Arabes.

CAP. VIII.

MUNSTERUS.

1. I*Mpudentia*] Ubi sapientia animum possederit, impudentia recedit à fronte. Est enim sapientia pudica & verecunda, Jac. 3. Insipientia verò est impudens, procax, trux, minax, &c.

6. *Res*] Est חפץ *creatura quæ voluntate & affectu ducitur.*

8. *Manumissio*] Sunt qui hîc per משלחת intelligunt נשק *arma bellica*, ut sit sensus, Potest quidem aliquis in bello evadere mortem propter loricam & alia arma bellica; sed cùm dies mortis advenerit nihil est quod te liberare poterit, cùm nemo inter homines habeat potestatem illam quam Christus habuit cùm diceret, *Potestatem habeo ponendi animam*, &c. Alii intelligunt per משלחת *complexionim corporis* seu מתכונת *harmoniam* illam membrorum & partium corporis, quæ cùm per supervenientem morbum dissipata fuerit, necesse est hominem resolvi in mortem.

10. *Sed qui ingressi venerunt*] Impii redeunt in urbem postquam sepulti sunt, non in propria persona, sed in filiis & nepotibus eorum, qui succedunt in locum eorum. Nostri pro ישתכחו legerunt ישתבחו, & verterunt *laudaverunt.* ¶ *De loco sanctorum*] Heb. *de loco sancti*, & est sensus, Mirum est quod sancti, qui rectè vixerunt in civitate & multa bona fecerunt, tam citò oblivioni traduntur, impii autem sepulti subinde reviviscunt.

16. *Hanc occupationem*] Loquitur de his quorum corda philargyria occupavit.

17. *Invenire rationem*] Etiam Hebræi hîc subintelligunt עיקרים *causas.* Multa enim Dei opera sunt adeò perplexa & retrusa ut nullus homo quantumlibet sapiens illorum possit cognoscere rationem; In quibus hoc unum satis fuerit scire, Deum esse justum, & judicia ejus esse justa, etiamsi nobis incomprehensibilia sint. Vanitas ergò est & præsumptio talium velle quærere rationem quæ nobis Deus Max. & Opt. occultata esse voluit.

VATABLUS.

1. UT *cognoscens* יודע] Ità quidam doctus inter Hebræos subaudit כ quod præcessit. Alii non subaudiunt, vertentes, *Et quis est qui cognoscat.* ¶ *Interpretationem* פשר] *Solutionem*, sive *resolutionem.* ¶ *Illustrat vultum ejus* תאיר פניו] Fut. Heb. pro præs. *lucere faciet faciem ejus*, i. reddet hominem illustrem. *Facies* pro *toto homine.* ¶ *Et fortitudo* ועז] *Et robur.* Hebraico dicendi genere *robur* sive *fortitudinem faciei* vocat arrogantiam, impudentiam & superbiam sive pervicaciam. Dicit sapientiam reddere hominem abjectum in oculis suis, quamvìs ab aliis plurimi fiat.

2. *Observes* שמור] Ad verb. *Ego, os Regis observa.* Accentus divisivus admonet subaudiendum esse aliquid, quale id quod vertimus, aut simile. ¶ *Et super verbo juramenti Dei* ועל דברת וגו'] Phrasi Hebraicâ dicitur, pro *Ego*, sub. *admoneo ut serves fidem quam Regi jurejurando præstitisti.* Vel, *Moneo ut Magistratui pareas, & præstes quod juraveris.*

3. *Nè sis festinus*, &c. אל תבהל וגו'] q. d. Si recesseris à Rege, statim redi in gratiam cum eo: quia Deus permittit ut quicquid voluerit faciat. Ad verb. *Nè festines à conspectu ejus abibis.* Futurum pro infinitivo. *Quoties duo verba* (inquit doctus inter Hebræos) *sine conjunctione ponuntur, debet exponi ultimum per infinitivum.* Citat multa loca, *Ut addatis loquamini*, i. *loqui.* Aliud, *Et sciemus persequamur*, i. *persequi sciemus.* Vel intelligitur ש *quod*, ut sit, *Nè festines quòd*, sive *ut abeas*: q. d. etiam si te opprimat tyrannide. ¶ *Ne stes* אל תעמוד] *Neque steteris.* Alii, *nè insistas.* Alii, *nè perseveraris.*

4. *Secundùm verbum Regis* est *potestas* באשר דבר מלך שלטון] *Ubi* est *verbum Regis*, ibi est *dominatio*: i. illic fungitur dominatione: q. d. Quæ imperat fiunt. Alii, *Et quamcunque rem præcipit Rex, in ea etiã potestatem exercet.*

5. *Præceptum* מצוה] Sing. pro plurali. ¶ *Non cognoscet*, &c. לא ידע דבר רע] Hebraismus, pro *Nihil sentiet incommodi.* ¶ *Et tempus & judicium* ועת ומשפט] *Et tempus & modum*: i. opportunitatem temporis in quo, & rationem quomodo quid fieri possit.

6. *Omni voluntati* לכל חפץ] i. Rei quam quis vult. Alii vertunt, *Habet enim omnis res tempus*, &c. Alii, *Omni enim instituto est opportunitas*, &c. ut præcedenti versu. ¶ *Malum hominis*, &c. רעה האדם וגו'] *Infelicitas hominis est multiplex in eo.* Alii, *malitia hominis magna sit super eum.*

7. *Quid futurum sit* מה שיהיה] *Quando id erit.* Alii, *quale* illud sit *quod futurum est.*

8. *Nullus est homo* אין אדם וגו'] *Non est homo dominus in vitam, ut retineat animam ipsam: neque est dominatio illi in diem mortis, nec est illi gladius in bellum.* Animam sive vitam vocavit רוח *ventum*, quòd anima nostra & vita sit veluti ventus, parum durans & permanens: vel quia vita stat quàm diu homo respirat. Job. 7. 7. *Memento quia ventus est vita mea.* Dicit igitur, Non est dominus vitæ suæ homo; quia quando Deus volet repetere animam, est abitura, velimus nolimus: neque est dominus mortis ut eam repellere possit: neque habet arma adversùs tentationes.

9. *Et dedi cor meum* ונתון את לבי] Infinit. Heb. pro præs. *& posui cor meum.* Vel, *appuli animum meum.*

10. *Et tunc* ובכן] *Et verè*, aut *in veritate.* ¶ *Et redierunt*, &c. ובאו וגו'] Ità docti quidam inter Hebræos vertunt ut vertimus, exponentes hoc modo, *Vidi impios qui præsidebant hominibus, lædebántque illos, sepultos in sepulcris suis: qui redierunt in mundum secundò, quia successerunt filii eorum in locum ipsorum, unde permanet eorum memoria. At qui de loco sanctitatis ibunt*, i. *sancti qui morientur, non erunt sic, sed oblivioni tradentur in urbe in qua rectum fecerunt.* Quidam vertunt sensu ferè eodem, *Et venerunt: & vidi eos qui in loco Sancti accuratè versati sunt, & oblivioni traditi sunt in ea urbe in qua sic fecerunt.* מן pro ב accipientes & exponentes *Sancti*, i. rei sanctæ, vel Dei sancti. Et *ambulare* pro *studiosè & diligenter versari.* Alii, *sed qui regressi sunt: at qui de loco sanctorum venerunt in urbe oblivioni traditi sunt, qui recta fecerant.* Alii, paulò liberiùs, *Et quòd abierunt, & recesserunt è loco sancto, súntque oblivioni traditi in ea urbe* in qua quicquid *fecerant, ratum rectúmque erat.* ¶ *Rectum fecerunt* כן עשו] *Sic fecerunt*: i. studiosè ità versati sunt.

11. *Sententia* judicum *de opere malo* פתגם מעשה הרעה] Ad verb. *verbum operis mali*: i. *quia* (ut alii vertunt) *non impletur*, vel *demandatur exsecutioni sententia Judicum, sententia*, inquam, *de opere malo.* Vel, *quia non est sumpta ultio repentina propter opus.* ¶ *Totum*, &c. מלא וגו'] Ad verb. *plenum est cor filiorum hominum in ipsis ad faciendum.*

12. *Quamvìs peccans faciat* אשר חוטא עושה] Ad v. *Quia* est *qui peccat, faciens.* ¶ *Centies* מאת] Ad verb. *centum*, sub. *vicibus.* ¶ *Et prolonget ei* ומאריך לו] *Et differt* Deus iram suam *propter illum.* ¶ *Scio nihilominus* כי גם יודע אני] Ad verb. *quia etiam scio ego.*

14. *Quibus usu venit*, &c. אשר מגיע וגו'] *Quibus ipsis contingit tanquam præmium operis*, nam מעשה & *opus* & *præmium operis* significat. Alii, *super quos venit opus* quo digni sunt *impii.* Sic paulò pòst, *Quibus contingit veluti præmium operis justorum.*

15. *Et laudavi* ושבחתי] *Tunc laudavi.* Vel, *Proinde laudavi.* ¶ *Quos* אשר] *Quam.*

16. *Propterea dedi cor meum* כאשר נתתי את לבי] Quidam hunc seq. versui jungunt, vertentes, *Quando dedi cor meum ad cognoscendam sapientiam & conspiciendum negotium ipsum quod geritur super terram (nam etiam interdiu & noctu somnium in oculis suis non videt) Tunc deprehendi de omni*, &c. *Videt*, sub. *cor meum*: q. d. Totus in hoc sum diu & noctu. ¶ *Quòd etiam*, &c. כי גם וגו'] *Quòd* nonnulli *etiam neque interdiu neque noctu somnum capiunt.*

17. *De omni opere* את כל מעשה האלהים] *Omne opus Dei*, sub. *tale esse.* ¶ *Invenire opus* למצוא את המעשה] *Explorare rationem operis*, vel *assequi*, aut *deprehendere.* ¶ *Nec adinvenit* ולא ימצא] *Nec* unquam *adinveniet.* ¶ *Si dixerit*, &c. אם אמר וגו'] i. Si statuat apud se is qui mundo est sapientissimus, dare operam ut cognoscat, nequaquam poterit hoc assequi.

CASTALIO.

3. N*E temere ab ejus præsentia recedito*] Ab eo alieneris.
8. *Nec vento imperat homo*] Non magìs potest impietas impios tutari quàm homo ventis imperare, &c.
10. *Ex sacro loco*] Hierosolymâ. ¶ *Commendari in urbe*] וישתבחו lego cum Græco & Latino interprete; non וישתכחו, h. e. *oblivioni tradi.*
16. *Ut nec interdiu nec noctu somnum suis videant oculis*] Ut homines præ curis & miseria non possint dormire.

CLARIUS.

1. Q*Uis talis ut sapiens est?*] Quis conferendus est cum sapiente & eo qui judicium habet de rebus? ¶ *Lucet in vultu ejus*] *Sapientia hominis gratiosum facit vultum ejus.* ¶ *Impudentia faciei ejus mutabitur*] Quia scilicet ubi sapientia animum possederit, impudentia recedit à fronte: est enim *sapientia*, ut ait Jacobus, *pudica & verecunda.* Alius vertit *crudelitatem pellit.* D. Hieron. vertit, *Improbus facie suâ odietur.*

2. *Os Regis observo*] Suadeo (inquit) etiam sapienti, ut observet quæ Rex mandabit; & præstet, siqua Deo in testem vocato juraverit.

5. *Tempus & judicium*] Tempus adventurum ut sumatur supplicium de transgressoribus non ignorat sapiens.

6. *Omni negotio*] Statuit namque Deus tempus quo de omnibus judicaturus est: & priùs quàm illud adveniat, variis & periculosis malis expositi sumus: *nec scire* cuiquam datur *quid illi continget. Quis enim id possit illi indicare?*

8. Non

8. *Non est in hominis potestate cohibere spiritum*] Et si illud sciret, inquit, nihil illi prodesset: *nemo* enim *tam potens est ut animum* suum *contineat*, *nec* appetente *morte* vires ullæ quicquam proderunt: neque est spes ulla elabendi ex illo *prælio* quod nobis cum Morte ineundum est; *nec impium* tunc *sua impietas liberare* poterit.

10. *Cùm adhuc viverent*] Alii verterunt, *& resurgere in loco sancto*, ut sit sensus, *Vidi impios ad sepulcrum usque feliciter degere, & ipsos veluti resurgere in filiis, & versari inter honoratos in loco sancto: eos verò qui bene faciunt, contemni à civibus: sed & hoc insigni vanitate non caret.* Quidam Hebræorum sic interpretabatur, *Vidi impios sepultos, & vivebant, & à loco sancto recedebant, & laudabant se in civitate, quasi justorum operum*: h. e. *Vidi impios dignos qui sepelirentur*, i. qui morerentur, *& tamen vivebant, & fugiebant loca sancta*, &c. Vel sic, *Vidi impios sepultos*, h. e. morte dignos & sepulturâ, *& veniebant*, h. e. prosperè agebant, *& de loco sancto ibant*, h. e. recedebant à via bona, *& oblivioni dati sunt qui justè fecerunt*, h. e. adeò improborum via prosperè agit ut bonorum nulla sit mentio. Sin legas *laudabantur*, erit sensus, *Jactabant se in civitate quòd ità fecissent.*

DRUSIUS.

1. Q*uis similis sapienti*] מי כהחכם. Τίς ὡς ὁ σοφός; i. similis aut par. Lxx Τίς οἶδε σοφούς; ut Aq. Τίς οἶδε σοφόν; *Quis novit sapientem?* מי יודע חכם. Lat. V. *Quis talis ut sapiens est?* vel, *Quis sicut sapiens?* ut Caph hîc sit ἀληθινόν, *quis verè* ὄντως, i. *reverâ, sapiens?* Vide suprà v. 7. 24. ¶ *Quis novit*, &c.] Quidam repetunt ex præcedentibus notam Similitudinis, hâc sententiâ, *Quis similis ei qui novit*, &c. ut idem dicat aliis verbis. Nam *sapiens* & *peritus interpretandi rem* se mutuò explicant. ¶ *Interpretationem verbi*] Lxx λύσιν ῥήματος. Vulg. *solutionem verbi.* Vox פשר legitur in Daniele cap. 2. de *interpretatione somnii*, quam interpres Theodotio ibi σύγκρισιν & σύγκριμα reddit. *Verbi*, i. rei, aut *verbi Divini.* Nam *verbum* absolutè positum sign. aliquando verbum Dei; ut ibi, *Gloria Dei est celare verbum: gloria Regum, scrutari verbum.* Sed tum frequentiùs dicimus הדבר cum articulo, ut Græcè ὁ λόγος. ¶ *Illustrat*] φωτιεῖ. Vult dicere *facit ut semper lucido & hilari benignoque vultu appareat:* reddit hominem humanum vel gloriosum & illustrem: ut *faciem ejus* significet personam ejus; ut in illo, *Accipere faciem pauperis*, τὸ πρόσωπον, i. *personam pauperis.* Verùm, *Attolle super nos lumen vultûs tui*, cùm ait David, innuit vultum lucidum ac serenum, signum favoris ac benevolentiæ. Intelligentiam habet ex illo, *In lumine*, i. serenitate, *vultûs Regis est vita.* Aliter Mercerus, *Totus homo illustratur per sapientiam, ut clarissimè videat quæ sibi agenda sint, quæve fugienda.* ¶ *Ità ut duritia vultûs ejus mutetur*] Gall. *& son regard farrouche en est changé.* Lxx καὶ ἀναιδὴς προσώπῳ αὐτοῦ μισηθήσεται. Legerunt עז & ישנא cum puncto in sinistro cornu literæ Sin. Vulg. *& potentissimus facies ejus commutabit*, i. ישנה. Trem. *ità ut firmitas vultûs ejus duplicetur. Duritia vultûs ejus*, i. impudentia; unde qui sunt impudentes vocantur עזי פנים: vel austeritas; q. d. modestum eum reddit. Nam את צנועים חכמה *apud mansuetos sapientia.*

2. *Ego*] Aliquid desideratur, videlicet *suadeo*, aut *mando*, aut aliquid tale. Alibi אני vertimus *quod me attinet*. Ed. Vulg. *Ego os Regis observo*, i. שמרתי. Hæc interpretatio non se admodum probat mihi: alioqui posset dici positum esse Infinitivum pro Præterito. Nam שמור tam potest esse Infinitivus quam Imperativus. ¶ *Os*] *Mandatum, præceptum:* propriè *sermonem Regis*, indè *mandatum*. Nam *sermo Regis*, i. *mandatum Regis. Os* pro *sermone* Latini quoque usurpant. Plinius, *Mithridates magnâ vi animi & corporis, ut sex juges equos regeret, duarum & viginti gentium ore loqueretur.* ¶ *Vel ob causam juramenti*] Vel ob hanc præcipuè causam quòd ad hoc juramento obstrictus & obligatus sis. Nam subditi Regibus etiam olim jurandum præstabant. Omne autem jurandum Deo fit: ideo rectè vocatur *juramentum Dei.* Quidam, *sed pro ratione juramenti Dei*, i. catenus quatenus pietas id permittit. Nam pii etiam Deo jurabant. Consule sodes Observ. meas l. 9. c. 10. ¶ *Dei*] Deo præstiti. Sic, *benignitates Davidis*, i. Davidi factas. Quid si vertamus *vel propter verbum jurandi*, i. propter jurandum ipsum? *Verbum jurisjurandi*, ut *Verba fraudum, Verba iniquitatum.* Vide Observ. l. 8. c. 22. Lxx περὶ λόγου ὅρκου Θεοῦ μὴ σπουδάσῃς.

3. *Nè perturberis*, &c.] *Nè turberis coram eo; potiùs à facie ejus abeas*: vel, *Nè perturbate à facie ejus abeas.* Alii, *Nè acceleres à facie ejus, ut abeas*, שתלך. Sic ferè interpretes antiqui, ut Lxx, qui vertunt, Μὴ σπουδάσῃς, & Sym. in quo μὴ σπεύσῃς, & Hieron. cujus est, *Nè festines recedere.* Σπουδάζω magis sign. *diligentiam adhibeo*, aut *operam navo*, vel *satago*: sed hîc poni videtur pro σπεύδω, quomodo etiam Politianus vertit in Herodiano: videtur, dico, non affirmo; imò dubito: nam connecti debet cum iis quæ præcedunt. *Perturberis*, תבהל. Hoc verbum in Niphal magis significat *perturbari*; quamvìs etiam pro *accelerari* reperiatur; ut Prov. 28. 22. נבהל להון *accelerans ad opes.* Vide Mercerum. ¶ *A facie ejus abeas*] Si iratus tibi fuerit, nè te ei opponito, sed potiùs abito & cede iræ ipsius. Nam *ira Regis nuncius est mortis. Faciei* autem vocabulo Iram significant, ut notum iis qui has literas callent. Aliter, *Nè præceps sis ut abeas*: q. d. Si accelerabis fugere ab eo irato, nihil proficies. Nam nullum asylum adeò sanctum est quod te ab ejus furore vindicare possit. ¶ *Nec stes*] Vulg. *Nè permaneas in opere malo.* במעשה רע. Ut *stare* pro *permanere* novum non est, ità *verbum* pro *opere* insolens planè in auribus meis. Lxx μὴ στῇς ἐν λόγῳ πονηρῷ. Vulgò exponunt *in re mala*; & *nè stes, nè perseveres.* Psal. 141. 4. *Nè declinare facias servum tuum ad verbum malum.* Rursum 64. 5. *Corroborarunt sibi verbum malum.* Psal. 45. 1. *Eructat cor meum verbum bonum.* Licet exponere *nè stes*, i. *nè pugnes pro re mala.* Mercerus, *nè quid mali committas, quo Regem offendas.* ¶ *In re mala*] *In perturbatione & rebellione.* Sic Trem. ¶ *Nam quicquid volet, faciet*] Vulg. *omne quod voluerit faciet.* Lxx πᾶν ὃ ἐὰν θελήσῃ ποιήσει. Idem de Deo dicitur, sed alio sensu. Nam potentia Dei major quàm Regis. Deus omnipotens est; Rex certis limitibus potentiam circumscriptam habet.

4. *Ubi*] Vel *Ubicunque.* Lxx καθώς, i. כאשר. Sym. διὰ, i. *propter.* Sic etiam R. S. בעבור אשר *Propterea quòd verbum Regis dominatur.* Sym. verba sunt, διὰ τὸ λόγον βασιλέως ἐξουσιαστικὸν εἶναι, *Eo quòd sermo Regis potestate plenus sit.* ἐξουσιαστικός, *autoritatem præ se ferens; ex potestate procedens.* ¶ *Verbum Regis*] *Mandatum Regis.* ¶ *Potestas est*] שלטון *potestas*, i. ἐξουσία, *autoritas, dominatio.* Sic R. D. Alii concretè accipiunt, pro *dominatore*, qui & שליט, quomodo sanè in Daniele legimus שלטני מדינתא *satrapæ* (sive *dynastæ*) *provinciarum*, ἴσως *potestates provinciarum*, i. ἐξουσίαι. Nam *dominus* potiùs שליט dicitur. Græci ἐξουσιάζων. Sed in nostra Vulg. *potestate plenus*, i. ἐξουσιαστικός, nisi vertit potiùs ἐξουσιαστής· nam id affertur ex Esaia pro *dominatore* sive *domino*. Fortè שלטון ἐξουσία, quod interdum ponitur pro *iis qui cum potestate sunt*: ut in Epist. ad Titum, ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι. Verba ἐξουσιαστικά vocantur à Grammaticis, ἄρχω, κυριεύω, βασιλεύω, & cætera id genus. Infrà v. 8. אין שלטון. Lxx οὐκ ἔστιν ἐξουσία. Lat. *nec habet potestatem in die mortis.* ¶ *Quis dicet ei*] Nemo hoc ei audet dicere; tametsi deberet dici interdum, præsertim quando τυραννεύει.

5. *Præceptum*] *Regis* scilicet. Alibi significat præceptum Dei. ¶ *Non novit sermonem malum*] Vel *nescit rebellare.* Nam suprà *rem malam* dixit Rebellionem. Doctè Interpres noster, *non experietur quicquam mali.* Priùs Sym. ediderat, οὐ πειραθήσεται πράγματος πονηροῦ.

Antea erat, οὐ γνώσεται ῥῆμα πονηρόν. Alioqui *non novit* posset exponi *non approbat*, ut ibi, *Deus novit viam justorum*. Nam qui præcepta Regum custodiunt, interdum multa mala experiuntur; etiam, qui Deo obtemperant; & tamen legimus, *Non accidet justo ullum malum*. ¶ *Tempus & judicium*] Quidam explicant per Tmesin *tempus judicii*. Sic Lxx καιρὸν κρίσεως. Tempus rei agendæ καιρὸν Græci vocant. Nos *articulum temporis* sive *opportunitatem*. Dicitur etiam *tempestas*. *Judicium*, rationem quâ Rex sit tractandus, sive quâ ratione sit agendum cum Rege. Vel, *novit judicium Regis*, i. supplicium quod manet eos quibus Rex succenset. Sive novit quanta sit pœna quæ manet eum qui Regem infensum habet. Lat. Vulg. *& responsionem*, i. מענה. Trem. *rationem* חשבון. Gall. *le moien qu'on doit tenir*. ¶ *Cor sapientis*] Pro *sapiente*. Simile illud Ennii,

——— *quem credidit esse meum cor.*

6. *Omni voluntati*] *Omni rei*, ut 3. 1. aut חפץ *res cupita & desiderata*: q. d. *omni rei quam desideres*. Lxx παντὶ πράγματι. Noster, *omni negotio*. Gall. *en tout affaire*. ¶ *Tempus & judicium*] עת ומשפט, ut suprà. Lat. Vet. *Tempus & opportunitas*. עת וזמן. Editio Symmachi καιρὸς χρείας καὶ τρόπος. Puto leg. πάσης χρείας καιρὸς καὶ τρόπος. Suprà 3. 1. לכל חפץ, idem Sym. πάσης χρείας, quod meam conjecturam non adjuvat modò sed etiam planè firmat. *Tempus & judicium*, i. tempus judicii. Cuncta, inquit, suo tempore judicabuntur & punientur. Aliis *judicium* est ratio quâ quicquam gerendum sit, *moien pour se conduire*. Τρόπος est *modus, ratio*; item *mos, consuetudo, ritus*. ¶ *Quamvis malum hominis multum est super eum*] Gall. *autrement mal sur mal tombe sur l'homme*. Aliàs, *malum malo supervenit homini*. Trem. *sed malum hominis multum incumbit ei*. Mercerus, *nam malum hominis multum est in eo*. Lxx ὅτι γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου πολλὴ ἐπ' αὐτόν. Legerunt דעת pro רעת, h. e. Daleth pro Res. Vulg. *& multa hominis afflictio*, ורעת האדם רבה.

7. *Ignorat*] *Nescit*. Lxx οὐκ ἔστι γινώσκων. ¶ *Quod futurum est*] Τί τὸ ἐσόμενον. Malè noster *præterita*: nam id esset מה שיהיה. Hoc videtur velle; Ideò homini multa incommoda eveniunt quia futura ignorat: quæ si nosset, facilè vitaret mala illa. ¶ *Quemadmodum futurum est*] Καθὼς ἔσται *quomodo erit*. Alii, *quando futurum est*, i. ὅτε. ¶ *Quis indicet ei?*] Τίς ἀναγγελεῖ αὐτῷ; *quis indicabit ei?* q. d. Hominum nemo. Nam solus Deus novit futura, aut cui ille voluerit patefacere illa.

8. *Non est homo*] Latinè *Nemo est*, sive, *Non est quisquam*. ¶ *Dominans in spiritum*] שליט ברוח *autoritate præditus in spiritum*, sive *dominus ejus*, quia à Græcis, ἐξουσιάζων, *qui potestatem habeat in spiritum vitalem hominis*, qui videlicet eum *cohibere* aut *retinere* possit. שליט ergò *dominus* vel *dominator*, qui Ebræis מושל dicitur. ¶ *Ad cohibendum*] Τοῦ κωλῦσαι. ¶ *Spiritum*] הרוח τὸ πνεῦμα, pro quo Lxx maluerunt dicere ζῆν τὸ πνεῦμα. Loquitur autem de Spiritu vitali, quem nemo intra se continere potest. Hic spiritus vocatur רוח חיים *spiritus vitæ* vel *vivorum*; & est communis Homini cum Bestiis. Sunt qui de Vento exponunt qui etiam *spiritus* appellatur. Nam neque ventum quis retinere potest. Unde proverbiale, *Abscondit ventum*. Vide Proverbia mea. Quid si locus de Anima intelligatur, quæ corpori ceu carceri inclusa? unde Deus eam educit & ad se vocat; sicut ait, *Spiritus ascendit ad Deum, qui dedit ipsum*. Juvat hanc meam conjecturam articulus qui est in Ebræo. ¶ *Potestas*] שלטון ἐξουσία, ut quidem Græci hîc vertunt: aut ἐξουσιάζων *potestate præditus*. Non est, inquit, Dominus aut Princeps Monarchàve qui mortem omnibus communem, ubi semel ingruerit, queat propellere. In lingua Chaldæorum שלטון magis *dominatorem* sonat quàm *dominationem*, cujus pluralis in Daniele שלטוני מדינתא *Præfecti* vel *Præsides provinciarum*. Nam *potestas* שלטונא dicitur. ¶ *In diem mortis*] Hoc Galli dicunt *sur le jour de la mort*. Cæteri *in die mortis*, i. quando hora mortis advenit; quæ licèt incerta sit, est tamen certum omnibus semel moriendum esse: neque privilegium præ aliis habet qui cum potestate est. Nam *ineluctabile fatum*, &

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas
Regúmque turres,

ut ait Horatius. ¶ *Neque missile in bello*] משלחת *missile* sive *telum*. Dicitur & שלח. Appellatio à *mittendo*. R. D. interpretatur חרב *gladius*. Puto quævis arma hoc loco significari. במלחמה *in hoc bello* sive *prælio*, nempe quod adversùs Mortem cernitur. *In hac pugna*, inquit, quæ nobis cum Morte, *nihil prodest missile aut telum*. Lxx οὐκ ἔστιν ἀποστολὴ ἐν ἡμέρᾳ πολέμου, i. *missio* sive *dimissio*. *Nemo dimittitur in die belli*. Sym. οὐδὲ ἔστι παρατάξασθαι εἰς πόλεμον, *non est licentia instruendi se ad bellum*. Vulg. *nec sinitur quiescere ingruente bello*. Santes, *nec illius est emissio telorum in prælio*. Trem. *nullúmque missile in isto prælio*. Gall. *& n'y à delivrance in telle guerre*. Quidam explicant, *neque telum*, *à quo Rex sit immunis, nedum alii*. q. d. Quis tela in acie, quæ grandinis instar confertim irruunt, à Regis corpore avertat? Non se probat mihi. *In hoc bello* vel *ad hoc bellum*, vel magis *prælium*. Nam מלכמה & קרב se invicem explicant. ¶ *Neque liberat*] Imò perniciem ei adfert. Talia sunt, *Non gaudet stulti pater*; *Non prosunt opes improbæ*; *Non est bonum suscipere personam in judicio*. ¶ *Improbitas*] רשע ἀσέβεια. Quidam *inquietudo* sive *inquies*, i. rebellio & seditio contra Regem. Sic enarrant, *Ab improbis exit improbitas*, Ab irrequietis & seditiosis hominibus oriuntur seditiones, &c. ¶ *Suos*] בעליו ad verb. *dominos suos*. Lxx τὸν παρ' αὐτῆς, *eum qui est ab illa*, i. suum. Sic Mar. 3. 21. οἱ παρ' αὐτοῦ, i. *sui*. Symmachus hoc dixit ἔχοντα αὐτήν· unde declarationes illæ, BAAL, *Habens*. BAAL-ZEBUB, *Habens muscam*, &c. Gall. *son maistre*. Nam BAAL etiam redditur *magister*. Vulg. *neque salvabit impietas impium*. בעל רשע *improbus*, idem videlicet quod רשע. Non displicet. Trem. *utentem eâ*. Sed potest *uti improbitate* qui tamen non sit *improbus*.

9. *Hæc omnia vidi*] את כל זה ראיתי. Potest reddi, *Cum his omnibus vidi*: (*Nam adhibui cor meum ad omne opus quod factum est sub sole*) *tempus quo dominatur*, &c. Sed prius melius, *Cum his omnibus*, videlicet quæ suprà in hoc libro commemoravi. ¶ *Vidi*] *Cognovi, observavi, consideravi*. In ed. Græca. Καὶ σύμπαν τοῦτο εἶδον. Fortean leg. Σὺν πᾶν τοῦτο, *Unà cum omnibus*. Quæ lectio planè corroborat superiorem versionem nostram. ¶ *Apposui*] נתון pro נתתי *dedi, adjunxi, applicui, appuli*. ¶ *Cor meum*] i. Animum meum. Lxx καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου. Vulg. *& dedi cor meum*. Quidam *intendi cor meum*. Gall. *J'ay adonné mon cœur à toute chose*, &c. Dicunt etiam *mettre son cœur à quelque chose*, i. *adjicere animũ*, &c. ¶ *Ad omnia opera quæ fiunt sub Sole*] Εἰς πᾶν τὸ ποίημα ὃ πεποίηται ὑπὸ τὸν ἥλιον. Hîc מעשה vertunt ποίημα ut alibi ἔργον. Est autẽ ποίημα propriè *opus quod aliquis fecit*: *factum* autem & *facinus* respondent potiùs nomini ἔργον. ¶ *Tempus, quo*, &c.] Quidam, *Hæc omnino vidi, quo tempore dominatur*, &c. Vulg. *Interdum dominatur homo homini in malum suum*. עת אשר *tempus est cùm*, i. *interdum, aliquando*. Non omnino displicet. Sic olim Sym. vertit, ἔστιν ὅτε ἐξουσίασεν ἄνθρωπος ἀνθρώπου εἰς κακὸν ἑαυτοῦ. Priùs Aq. ediderat, καιρὸς ὡς ἐνεχείρησεν ἄνθρωπος ——— & Lxx τὰ ὅσα ἐξουσιάσατο ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ κακῶσαι αὐτόν. ¶ *Dominatur*] Vel *potestatem habet*. ¶ *Malo ipsius*] Vel *malo suo*. Cujus rei fidem facit historia omnium temporum. Cæterùm לרע לו dixit pro לרעתו, ut alibi David בצרה לי dixit pro eo quod est בצרתי *rebus meis adversis*. Sic in Daniele ואין לו quidam exponit *& non est* ואיננו. Aliter Lxx, qui vertunt τοῦ κακῶσαι αὐτόν. רע *malefacere*, ut רד *attenuare*. Porrò, qui *dominatur in populum malo ipsius*, tyrannus est. Tales rarò felicem exitum sortiuntur: unde Juvenalis,

Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendunt Reges, & siccâ morte tyranni.

Ergò

Ergò qui *malo alterius dominatur, etiam suo malo dominatur.* Nam conjuncta hæc sunt ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Sed sequentia docent veriorem interpretationem esse *malo ipsius.*

10. *Et tunc*] ובכן. Sic Græci Καὶ τότε. Sic etiam Santes. Et est Thargum τῷ אז, si Abenezræ credimus. Verba sunt ובכן כמו תרגום אז. Aut hoc dicit, בכן sign. *tunc*, ut in editione Chaldaica. Alii, *& sic.* Thargum hoc loco ובקשטא *& verè.* ¶ *Sepultos*] Sepulturæ honore, quo indigni erant, affectos. ¶ *Et venerunt*] Alii venerunt in ejus locum eique successerunt qui meliores non erant, sed vel æquè improbi, vel etiam improbiores: ut ferè videmus malos bonis succedere, & malis pejores. Alii, *sepultos*, quorum memoria quasi sepulta erat: *& venerunt* iterum, nempe in filiis & posteris suis. Gall. *& puis retournes.* Quidam *cùm abiissent*, i. mortui fuissent. *Abire* dicunt absolutè pro *abire ad plures*, sive *ad patres.* Sed an etiam בא ità usurpatur? Negat Mercerus, nisi cùm de Sole dicitur: tunc sign. *occidere.* Legimus tamen Gen. 15. 15. תבוא אל אבותיך *ibis ad patres tuos*, pro *morieris.* ¶ *Ex loco Sancti*] *Ex civitate Sancti*, i. Dei. Hîc duo notanda. Primum מקום pro *civitate*; ut in illo Geneseos *In loco Sichem*, i. interprete Mose Gerundensi, *in urbe Sichem.* Deinde *Sanctus*, quod inter epitheta Dei, ut Hab. 3. 3. vel quòd sanctè ac religiosè à nobis colendus sit, vel potiùs quòd ipse solus verè sanctus nobiscum de sanctitate sua communicat. Sæpiùs vocatur הקדוש ὁ ἅγιος cum articulo. Ut hîc *locus sancti*, sic Tob. 13. 9. in ed. Rom. Ἱερουσαλὴμ πόλις ἁγία, ubi in aliis editionibus *civitas sancta*, & in Fagii Ebraica עיר הקדש *civitas sanctitatis.* Quod planè pro iis facit qui hunc locum de Urbe accipiunt, in queis Mercerus. ¶ *Abierunt*] Vel *discesserunt.* Nam *discedere* absolutè ponitur pro *discedere è vita*, sive *mori.* Idem *abire* significat, unde *abitio* pro *morte.* Vide Festum. Pleniùs loquuntur cùm dicunt *abire ad plures*, vel *ad patres*; vel, *Abiit in domum æternam.* ¶ *Oblivioni traditi fuerunt*] In oblivionem venerunt, aut sepulturâ caruerunt. Nam tales quoque oblivioni traduntur, aut in oblivionem veniunt. Hoc Ebræi dicunt וישתכחו, quæ scriptura hodiè in libris omnibus quos vidi. Cæterùm antiqui legunt וישתבחו, per Beth, i. *laudati fuerunt*, h. e. epitaphio celebrati. Alibi verbum idem denotat *epithalamio celebrare*; ut apud Davidem quo in loco ità scribit, *Virgines ejus non fuerunt laudatæ.* Hanc lectionem expresserunt primùm Lxx, vertentes καὶ ἐπῃνέθησαν, deinde autor Vulgatæ, in quo *& laudabantur in civitate.* Ei firmandæ est quod in Commentariis Salomonis Jarii, *Noli legere* וישתכחו *ET IN OBLIVIONEM VENERUNT, sed lege* וישתבחו *ET LAUDATI FUERUNT. Sic exposuerunt hunc locum Doctores nostri b. m. Ex antiquis unus Paraphrastes Chaldæus vertit* ואתנשין. Obiter noto. Verba illa ובאו וממקום וגו׳ Aq. transtulit καὶ ἦλθον ἐν τόπῳ ἁγίῳ. Sym. καὶ ὁπότε περιῆσαν ἐν τόπῳ ἁγίῳ ἀνέστρεφον, *cùm adhuc superessent in loco sancto reversi sunt.* Ex quo fortè hausit noster, qui, *cùm adhuc viverent, in loco sancto erant.* ¶ *Ubi rectum fecerant*] אשר posuit pro כן בה: & כן, i. אמת *veritas, rectum*, ut Num. 27. 7. כן דברות *rectum loquuntur filiæ Salphaad.* Aut est adverbium כן, i. *verè, rectè*, quod dicunt ὄντως. Sic οὕτως usurpatur in Euangelio. Vide Concordantias N. T.

11. *Decretum*] פתגם, & subintelligitur על particula, ut sit על מעשה הרעה *de opere malo.* Est autem הרעה nomen substantivum, significans *malitiam*, i. vexationem sive afflictionem; quam Græci κάκωσιν vocant. Sunt qui construant, *Quia non fit decretum operis mali*, i. de opere malo. Nam accentus non semper impedit constructionem. פתגם autem in regimine habet (ב) ut שאר *reliquum.* Vetus nostra editio, *Quia non profertur citò contra malos sententia.* Priùs Sym. ediderat, Διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι τὴν ἀπόφασιν. Est autem ἀπόφασις hoc in loco *sententia judicis*, quæ & ἀπόφανσις. פתגם pro *edicto* sive *decreto* sumitur Ehst. 1. 20. ¶ *De opere malo*] Ad verb. *de opere malitiæ.* Nam הרעה *malitia*, quæ hîc denotat culpam, non pœnam. Lxx ἀπὸ τῶν ποιούντων τὸ πονηρὸν מעשה הרעה ἀπὸ τοῦ ποιοῦντος. Vulg. *contra malos.* Sententiam expressit, non verba. ¶ *In hoc totum est cor hominum, &c.*] Verba sonant ad verbum, *propterea plenum est cor filiorum hominum in illis.* Id Gallicè redditur, *pourtant le cœur des humains est tout plein dedans eux*: & Græcè à Lxx viris διὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς. Quid autem hoc sit explicat Sym. per hæc verba, ἀφόβῳ καρδίᾳ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων κακουργοῦσιν, & eum secutus noster, *absque timore ullo filii hominum perpetrant mala.* Aquila verò reddidit ἐτόλμησαν. Quò respexit fortè Trem. referens, *idcirco provehit animus hominis eò audaciæ illos.* Nam מלא activè sumitur in hac phrasi Esth. 7. 5. אשר מלאו לבו *qui replevit cor suum*, i. qui eò audaciæ processit.

12. *Quamvis*] אשר pro כי, i. *Quia, Quamvis.* Notum hoc pueris. Sunt qui legant, *Quia peccator facit malum centies, &c. quamvis sciam ego, &c.* Ratio ejus quod dixit, *Quia non fit decretum citò.* Quid si vertamus, *Qui peccat, facit malum centies, & producitur ei? Qui peccat*, i. peccator. Hoc vult, *Peccator, etiamsi centies peccet, tamen non punitur.* ¶ *Centies*] מאת, & sub. פעמים, *centum vicibus*, i. centies. Lxx ἀπὸ τότε, i. מאז. Sym. ἁμαρτῶν γὰρ ὁ κακοῦργος ἀπέθανεν, i. מת. Licet etiam subaudire שנים, *si peccator faciat malum centum annos, &c.* Sed prius melius. ¶ *Producantur ei dies*] מאריך לו *producitur*, sive *prorogatur ei*, & sub. *tempus vitæ*: ut Exod. 20. 12. יאריכון ימיך *producentur dies tui.* Hinc מאריך μακρόβιος 7. 16. Vel *differt ei*, sub. אפו *iram suam*, i. pœnam. Gall. *Dieu luy donne delay.* Alii, *& proroget ei Deus.* Vulg. *& per patientiam sustentatur.* q. d. *Et differat ei Deus.* Mercerus, *Et differtur ei*, sub. *pœna.* Hinc ארך אפים dicitur, teste Camio, שמאריך אפו לרשעים וגו׳. Ut hîc *differt ei*, sic alibi R. D. *Deus vocatur* μακρόθυμος, *quia differt iram suam improbis, nec statim punit eos.* ¶ *Quod bene erit*] אשר יהיה טוב *quod erit bonum.* Lat. *novi ego fore bonum.* Lxx ὅτι ἔστιν ἀγαθόν. ¶ *A facie ejus*] Vel *à conspectu ejus.* Vulg. *qui verentur faciem ejus*, i. præsentiam, aut iram ejus. Sic alibi. *Facies Domini disperget eos*, i. Ira Domini. Sciendum in Ebræo esse non מפניו, i. *à facie ejus*, sed מלפניו *à coram facie ejus*, sive *à conspectu ejus*, ut mox, *qui non timet à conspectu Dei.* Sic differunt *fugere à facie Domini* & *à coram facie* (sive *à conspectu*) *Domini.* Vide Lectiones meas in Jonam. Hâc postremâ phrasi significatur Dei providentia, non illa universalis, sed quæ peculiaris genti electæ: Quam cùm fugeret Jonas, dicitur *fugere à conspectu Domini*, cùm *à facie Domini* nemo fugere possit, dicente David, *A facie tua quò fugiam?*

13. *Et quòd bene non erit improbo*] *Novi etiam bonum non fore improbo. Bene non erit* dixit pro *malè erit*: μείωσις sive λιτότης. ¶ *Neque prorogabit dies*] Neque diu vivet: non erit longævus. Hoc ut plurimùm, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Alioqui sunt improbi qui vitam prorogent in multos annos. Suprà 7. 16. *Est improbus prorogans in malitia sua.* Huic loco firmando est, *Improbi non pervenient ad dimidium dierum suorum*: &, *Anni improborum decurtantur.* ¶ *Ut umbra erit*] *Erit* non est in fonte. Videtur hoc velle, Ut umbra non diu durat, sic ille non diu vivet. Sed alibi David, *Dies nostri ut umbra inclinata.* ¶ *Qui*] Vel *quia.* Nam אשר & pro כי sumitur.

14. *Est vanitas alia*] Adjeci vocem *alia*, quæ deesse videbatur. Sic Interpres antiquus, *Est & alia vanitas super terram.* ματαιότης. Sym. hoc loco & infrà in hoc versu reddit ἄπορον, i. *dubium ac perplexum*, è quo non facilè te extrices. Gellius *inexplicabile* vocat. Ejus verba sunt lib. 9. cap. 15. *Exponit igitur tentamenti gratiâ controversiam parùm consistentem: quod genus Græci ἄπορον vocant: Latinè autem id non nimis incommodè Inexplicabile dici potest.* ¶ *Sunt justi, &c.*] Vel

quòd sint justi quibus accidit secundùm opus, &c. Verbum è verbo, *ad quos pertingit secundùm opus*. Hoc significat; *Sunt viri boni qui iis sæpe malis afficiuntur quibus improbos affici æquius videbatur; & sunt improbi qui ea referunt præmia quæ piis jure debentur*. Vulg. *Sunt justi quibus mala proveniunt* (aliàs *multa eveniunt*) *quasi opera egerint impiorum: & sunt impii qui ità securi sunt quasi justorum facta habeant*. ¶ *Quibus contingit secundùm opus*, &c. *Quibus usu venit ac si fecissent opera improborum:* ac si vixissent quemadmodum improbi vivunt. ¶ *Hoc etiam vanitatem esse*] i. Rem humanâ opinione vanissimam & absurdissimam, aut secundùm Symmachi editionem, *rem hujusmodi è qua se homo facilè expedire non possit*.

15. *Laudavi lætitiam*] Vide suprà 3.12, & 22. Ἐπῄνεσα σὺν τὴν εὐφροσύνην, i. *vitam latam ac jocundam*. Hîc σὺν respondet τῷ את articulo accusativi casûs apud Ebræos. Quidam, *Tunc laudavi:* alii, *Laudavi igitur:* alii, *Quapropter laudaveram*. ¶ *Quia non est bonum*] Alii, *quòd non sit bonum*; & sub. *reputans mecum*, aut *cum animo meo*. ¶ *Non est bonum nisi*] Latinè, *nihil est melius quàm*. Sanè quidem sunt alia bona sub Sole quæ hâc locutione non excluduntur. ¶ *Lætetur*] Jocundè & hilariter vivat. ¶ *Et hoc accedat ei*] ילונו dixit pro ילוה עמו *associetur cum eo*, sive *adjungatur ei*: ut alibi יגורך pro יגור עמך *habitabit tecum*. Quidam *adhærebit ei*. Lxx καὶ αὐτὸ συμπροσέσεται αὐτῷ. Sym. ὃ μόνον συμπροσέσεται αὐτῷ *cujus solùm particeps erit*. Vulg. *& hoc solum secum auferret*. Gall. *qui luy demeurera*.

16. *Cùm dedissem*] Vel potiùs, *Cùm darem:* & mox, *non vidit*. Mens horum verborum, *Cùm applicarem animum ad studium sapientiæ, in eóque me occuparem, nec interdiu nec internoctu vidi somnium oculis meis. Cor non vidit oculis suis*, i. Ego non vidi oculis meis. Simile,

——— *Quem credidit esse meum cor.*

Sic Cor *vigilare* dicitur Cant. 5.2. *Ego dormio, & cor meum vigilat*. Sym. διὸ ἔταξα τὴν καρδίαν μου. Sic etiam Santes, *Propterea dedi cor meum*. Lxx ἐν οἷς, i. באשר. Gall. *apres avoir adonné mon cœur*. ¶ *Ad videndum*] Τοῦ ἰδεῖν. ¶ *Occupationem*] Τὸν περισπασμὸν, i. interprete Hier. *distentionem*. Malè legitur in libris quibusdam *dissensionem*. Trem. *negotium*. ¶ *Oculis suis*] Ut Cor *videre* dicitur, ità etiam ei *oculi* tribuuntur, qui *oculi cordis* ac *mentis* vocantur. Alii subintelligunt *homo*, cujus suprà meminerat. Suprà 2.23. *Nè noctu quidem dormit cor ejus*.

17. *Vidi*] *Didici*, i. κατέμαθον. Sic interpretatur Sym. Alii, *cognovi, observavi, animadverti*. ¶ *Omne opus Dei*] *Omnia opera Dei*; occulta Dei judicia, & mirabiles effectus providentiæ ipsius, qui sapientissimis quibusque negotium exhibent. ¶ *Sanè non potest homo*, &c.] כי *sanè*. Rectiùs fortasse, *Vidi quòd omnium operum Dei non possit homo invenire opus unum* &c. Nec aliter Vulg. noster, *Et intellexi quòd omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem eorum quæ fiunt sub Sole*. ¶ *Opus*] Rationem operis Divini. ¶ *Quod fit sub Sole*] Multò minùs opera quæ fiunt supra cœlum. Culpandi ergò graviter qui eis investigandis oleum & operam perdunt. Bene Socrates monebat, *Quæ supra nos, nihil ad nos*. Nunc reperias qui se scire [illegible]rantur quod Deus Pater Filio in aurem dixerit. ¶ *Nec invenit*] *Nec assequitur*. ¶ *Sapiens*] החכם ὁ σοφὸς. ¶ *Futurum est ut cognoscam*] τοῦ γνῶναι posuit pro eo quod est עתיד לדעת. Quidam, *Potero cognoscere* (aut, *Dabo operam*) *ut cognoscam*. Vulg. *si dixerit se posse*.

IDEM.

2. וְעַל דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים אַל תִּבָּהֵל. Sym. καὶ παραβῆναι ὅρκον Θεοῦ μὴ σπεύσῃς, *& violare jurandum Dei nè properes*.

5. שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע. Sym. *Qui custodierit mandatum, non experietur rem malam*] Postremum membrum Græcè exstat in ed. Rom. οὐ πειραθήσεται πράγματος πονηροῦ.

6. כִּי לְכָל חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט. Sym. Ὅτι παντὶ πράγματι ἔστι καιρὸς καὶ κρίσις, *Quoniam omni rei est tempus & judicium*] Leg. ex ed. Rom. καιρὸς χρείας καὶ τρόπος *tempus necessitatis & modus*. Καιρὸς καὶ κρίσις interpretamentum est τῶν ο΄. ¶ כִּי רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו. Sym. ἡ γὰρ κάκωσις τοῦ ἀνθρώπου πολλὴ κατ᾽ αὐτοῦ, *vexatio enim hominis multa est contra ipsum*. Th. ὅτι γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ πολλὴ ἐπ᾽ αὐτὸν, *quoniam scientia hominis est multa in illum*] *Scientia*, i. דעת.

7. כִּי אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ. Sym. ὅτι οὐκ ἐπίσταται *quia nescit*. ¶ כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יַגִּיד לוֹ. Sym. τίς γὰρ τὰ ἐσόμενα ἀναγγελεῖ αὐτῷ; *quis enim futura annunciabit ei?*

8. וְאֵין מִשְׁלַחַת בַּמִּלְחָמָה. Sym. οὐδὲ ἔστι παρατάξασθαι εἰς πόλεμον, *non licet in procinctu stare ad bellum*. ¶ את בְּעָלָיו. Sym. ἔχοντα αὐτὴν *habentem eam*] Latinè, *qui eâ præditus est*.

9. עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ. Sym. ἔστιν ὅτε ἐξουσίασεν ἄνθρωπος ἀνθρώπου εἰς κακὸν ἑαυτοῦ, *est quando homo potestate usus est in hominem in malum suum*. Aq. καιρὸς ὡς ἐκυρίευσεν ὁ ἄνθρωπος - - - *tempus cùm dominatus est homo*. - - -

10. וּבָאוּ וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ. Aq. καὶ ἦλθον ἐκ τόπου ἁγίου, *& venerunt ex loco sancto*. Sym. καὶ ὁπότε περιῆσαν ἐν τόπῳ ἁγίῳ ἀνέστρεφον, *& cùm circumirent in loco sancto revertebantur*] יהלכו est in fonte, quod magis sign. *abierunt, iverunt*. ¶ אֲשֶׁר כֵּן עָשׂוּ. Sym. ὡς δίκαια πράξαντες *ut justa facientes*.

11. אֲשֶׁר אֵין נַעֲשָׂה פִתְגָם. Sym. διὰ γὰρ τὸ μὴ γίνεσθαι τὴν ἀπόφασιν *eò quòd non fiat decretum*] *Sententia*, vel *negatio*, aut *contradictio*: ut sit verbale ab ἀπόφημι *nego, contradico*. ¶ מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע. A. ἐτόλμησαν. - - - Sym. ἀφόβῳ καρδίᾳ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων κακουργοῦσιν, *intrepido animo filii hominum malefaciunt*.

12. אֲשֶׁר חֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ. Sym. ἁμαρτὼν γὰρ ὁ κακοῦργος, ἀπέθανεν μακροθυμίας γενομένης αὐτῷ, *peccans enim maleficus, mortuus est postquam ira ei dilata fuisset*] *Mortuus est*; מת.

14. הֶבֶל. Sym. ἄπορον *res impedita & perplexa, & è qua te extricare non potes*. ¶ אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים. Sym. οἷς συμβαίνει κατὰ τὰ ἔργα τῶν ἀσεβῶν, *quibus accidit secundùm opera impiorum*. ¶ וְיֵשׁ רְשָׁעִים שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים. Idem, καὶ εἰσὶ παράνομοι οἷς συμβαίνει ὡς πράξασι κατὰ τὰ ἔργα τῶν δικαίων, *& sunt improbi quibus accidit ac si facerent secundùm opera justorum*. ¶ הֶבֶל. Sym. ἄπορον *inextricabile*] Suprà הבל idem ἄπορον. Locus plenior est in Commentariis Hier. יש הבל אשר נעשה על הארץ. Sym. *Est difficile cognitu quod fit super terram*. Ergò ἄπορον interprete Hier. *difficile cognitu*.

15. וְהוּא יִלְוֶנּוּ. Sym. ὃ μόνον συμπροσέσεται αὐτῷ *non solùm adhæret ei*] *Simul est cum eo, particeps est*; ut Psal. 94. μὴ συμπροσέσω σοι *nè particeps sis*.

16. כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי. Sym. διὸ ἔταξα *propterea ordinavi*. ¶ אֶת הָעִנְיָן. Sym. ἀσχολίαν *occupationem*.

17. וְרָאִיתִי אֶת כָּל מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא. Sym. Καὶ κατέμαθον ὅτι πάντων τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ οὐ δύναται ὁ ἄνθρωπος ἐξευρεῖν, *Et didici quòd ullum operum Dei non potest homo invenire*. ¶ אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה. Idem, οὐδὲ ἓν ἔργον πραττόμενον *nè ullum quidem opus quod fit*.

GROTIUS.

1. *Sapientia hominis apparet in vultu ejus*] פנים apud Hebræos non *vultum* tantùm, sed & *gestum, gressum, sonúmque vocis* significat. ¶ *Et potentissimus faciem illius commutabit*] Rectiùs sic, *& duritiem* (i. arrogantiam) *vultûs ei immutabit*. Per *sapientiam* longè fiet etiam in vultu modestior.

2. *Ego os Regis observo*] Non *observo* sed *observa* legendum est. In Græco, στόμα βασιλέως φύλαξον, sed in

in Hebræo præcedit אני, quod supplendum ex sequentibus. *Ego*, scilicet Rex sum, & propterea vos moneo. ¶ *Et præcepta juramenti Dei*] Optimè ex Hebræo vertas, *maximè propter juramentum Dei.* על דבר vel על דברה est *propter*, ut Psal. 45. 4. & 79. 9. & alibi. *Juramentum Dei*, sicut Latinis *jusjurandum Jovis*, dicitur id quod fit appellato Dei nomine.

3. *Nè festines recedere à facie ejus*] i. Noli properato consilio aliquid agere quod vel nutu ostenderit sibi displicere. ¶ *Neque permaneas in opere malo*] Si quâ re eum offendisti, noli pertinaciâ culpam facere graviorem. ¶ *Quia omne quod voluerit faciet*] Ut ait Æschylus,

Τραχὺς μόναρχος κ' οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.

Talia erant in Oriente Imperia.

4. *Et sermo illius potestate plenus est*] Qualiscunque sermo, etiam preces. Plato epist. 7. τὰς δὲ τῶν τυράννων δεήσεις ἴσμεν ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις εἰσίν. ¶ *Nec dicere ei quisquam potest, Quare ità facis?*] Non potest ad rationes vocari.

5. *Qui custodit præceptum non experietur quicquam mali*] Non honestissimum modò sed & tutissimum est sequi edicta & decreta Regum. ¶ *Tempus & responsionem cor sapientis intelligit*] Siquid in Rege corrigendum, id quomodo & quando fieri debeat norunt soli sapientes, qualis erat Nathan.

6. *Omni negotio tempus est & opportunitas*] Καιρὸς inventu difficilis. ¶ *Et multa hominis afflictio*] Multus in eo reperiendo labor: κάκωσις Symmachus. At LXX pro רעת legerunt דעת, & verterunt γνῶσις.

7. *Quia ignorat præterita, & futura nullo scire potest nuntio*] Sumpsit illud שיהיה in significatione præteriti: ut sæpe tempora apud Hebræos commutantur, præsertim post particulas quasdam. Vide similem sententiam suprà 7. 25.

8. *Non est in hominis potestate prohibere spiritum*] Iram Regis, ut suprà 7. 9. ¶ *Nec habet potestatem in die mortis*] Si eum Rex occidi jusserit, nullum effugium est. Vide Prov. 16. 14. ¶ *Nec finitur quiescere ingruente bello*] i. Si bellum quis contra Regem susceperit, pugnandum sine missione: id enim propriè משלחת. ¶ *Neque salvabit impietas impium*] רשע varias habet significationes. Hîc *rebellionem* significat: eam negat vel victoribus impunitam fore.

9. *Interdum dominatur homo homini in malum suum*] Quippe

Ad generum Cereris sine cæde & sanguine pauci
Descendunt reges, & siccâ morte tyranni.

Thales interrogatus, τί δύσκολον εἴη τεθεαμένος, γέροντα εἶπε τύραννον. Ut hoc absit, tamen, ut Tacitus ait, *Facinora atque flagitia sua ipsis in supplicium vertunt.* Utrumque respiciens Silius,

Quàm vellent nunquam sceptris fulsisse superbis!

10. *Vidi impios sepultos, qui etiam cùm adhuc viverent in loco sancto erant, & laudabantur in civitate quasi justorum operum*] *Laudabantur*, ut in Græco ἐπῃνέθησαν. Apparet eos legisse וישתבחו, pro quo nos habemus וישתכחו. Non improbo hanc Græcorum lectionem, ut sensus sit, *Vidi ego impios sepultos, qui cùm ambularent*, (i. viverent) *venerant ad locum sanctum*: i. jam tum Divinis honoribus colebantur, ut Augustus: de quo Virgilius,

Namque erit ille mihi semper Deus.

& Horatius,

Præsenti tibi Divinos largimur honores,
Jurandásque tuum per nomen ponimus aras.

Et laudabantur in civitate in qua sic fecerant: i. in qua contra jus & æquum imperaverant: de qualibus sermo præcessit. ¶ *Etiam hoc vanitas*] Illa gloria violentis parta imperiis nullius est pretii.

11. *Etenim quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala*] Egregia admonitio, quam latiùs explicatam videas Psal. 37. & 73. Cæsar in responso ad Helvetios, quod est Belli Gallici libro 1. verè dixit, etiam adversùs semetipsum, *Consuesse Deos immortales, quò graviùs homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere.* Theodectes,

Ὅστις δὲ θνητῶν μέμφεται τὰ θεῖ', ὅτι
Οὐκ εὐθὺς ἀλλὰ τῷ χρόνῳ μετέρχεται
Τοὺς μὴ δικαίους, πρόφασιν ἐσακουσάτω.
Εἰ γὰρ παραυτίκ' ἦσαν αἱ τιμωρίαι,
Πολὺς διὰ φόβον οὐ δι' εὐσεβῆ τρόπον
Θεοὺς ἂν ηὔξατο· νῦν δὲ τὰς τιμωρίας
Ἄπωθεν οὔσης, τῇ φύσει χρῶνται βροτοί.
Ὅταν δὲ φωραθῶσιν, ὀφθέντες κακοί,
Τίνουσι ποινὰς ὑστέροισιν ἐν χρόνοις.

Sallustius Philosophus, Εἰ τοῖς ἡμαρτηκόσιν εὐθὺς ἠκολούθουν αἱ δίκαι, φόβῳ δικαιοπραγοῦντες ἄνθρωποι ἀρετὴν οὐκ ἂν εἶχον. Addam & hoc ex Euripidis Electra,

———ὥστέ τις κακοῦργος ὢν
Μή μοι τὸ πρῶτον βῆμ' ἐὰν δράμῃ καλῶς,
Νικᾶν δοκείτω τὴν δίκην, πρὶν ἂν τέλος
Γραμμῆς ἵκηται, καὶ τέλος κάμψῃ βίου.

Tacitè autem datur intelligi, Si Deus Tyrannos tam patienter tolerat, quantò magis id eos debere facere qui sub eorum vivunt imperio.

12. *Attamen peccator ex eo quòd centies facit malum*] i. Quantumvis peccator centies impunè peccet.

13. *Non sit bonum impio*] *Non erit.* Prædicit, non imprecatur. ¶ *Nec prolongentur dies ejus*] *Nec prolongabuntur.* Violenta non durant.

14. *Sunt justi quibus mala proveniunt quasi opera egerint impiorum*] Heb. *Sunt justi ad quos ea pertingunt quæ conveniunt operibus impiis.*

16. *Et intelligerem distentionem quæ versatur in terra*] Heb. *negotium quod fit super terram*: i. τὴν πολιτικὴν, quam Hebræi vocant דרך ארץ.

17. *Et intellexi quòd omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem*] Sensus est, Non omnium Dei operum rationem homini apparere: ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, Rom. 11. 33.

CAP. IX.

MUNSTERUS.

1. NEC *dilectionem nec odium*] Quidam Hebræorum sic exponunt, *Id quod diligit homo & id quod exsecratur, in manu Dei est, qui vel illud tribuat vel avertat, & homo ipse sensu id percipere nequit, cùm hoc sit ante ipsum*, h. e. *cùm illud adhuc exspectet.* Alii exponunt לפניהם pro קודם, referúntque ad prædestinationem, quam גזרה vocant: ut sit sensus, *Fecit Deus ab æterno vasa iræ & vasa honoris.* R. S. verò hunc locum sic exponit, *Nisi homines sint justi & sapientes, non advertunt num diligantur aut odio habeantur à Deo: omnia igitur sunt ante eos*, h. e. *justi omnia hæc considerant.* Porrò antitheses illæ, *justus* & *impius*, *bonus* & *immundus*, &c. ab Hebræis sic explicantur, *Justus & Impius in opere, Purus & Immundus in corpore, Bonus & Peccans in corde, Jurans verbis, & Sacrificans exteriorem substantiam.*

3. *Ad mortuos*] Qui ponunt unum eventum, & non faciunt discretionem inter pios & impios, hi *novissimè* descendent *ad infernum*, negantes ultionem Divinam atque remunerationem quam faciet piis & impiis. Si tamen aliquis resipuerit ab hac stulta opinione quamdiu est in hoc mundo, hic *spem* habet salutis.

5. *Mortui*] Loquitur de damnatis, quibus non prodest quòd Deum aliquando dilexerunt, aut vitia odio habuerunt &c. ob id quòd non perseveraverunt usque in finem.

9. *Vide vitam*] h. e. Fruere vitâ. Est autem sensus, Quando scis te & *opera tua Deo placere*, tum *lætus* poteris *bibere & comedere*, & erunt *opera tua splendida*, & bonum nomen nunquam *destituet* te: sed & nè erres in aliena, poteris tibi associare *uxorem quam solam diligas*: manus

manus quoque tuæ erunt apertæ ad pauperes, &c. Alii putant intelligenda ad literam de animali homine, qui solùm in hoc mundo quærendam putat voluptatem, & *in sepulcro*, h. e. post mortem, non credit esse *ullum opus*, *rationem*, *sapientiam*, &c. Hi non putant distare sortem piorum à sorte impiorum: ideo dicunt, *Ede, bibe, lude, quia post mortem nulla voluptas.*

11. *Opportunitate*] Aben Ezra exponit hanc *opportunitatem & occursum* מערכת העליונה *fatum* sive *ordinationem Divinam*, quæ omnia moderatur juxta voluntatem suam. Hinc enim est ut claudi sæpe evadant periculum, & *apti ad cursum* incidant in illud; debiliores prævaleant *fortioribus in bello*; stulti abundent *pane*, & *sapientes* in egestate vivant; ignavi homines habeant *gratiam* & obedientiam apud subditos, *scientiâ* autem *præditi* contumaciam & rebellionem.

VATABLUS.

1. *Et ut declararem* ולבור] Pro לברור positum. Quidam Heb. dicunt dictionem aliquam esse subaudiendam, quòd præcedat ו. Alii scribunt hîc ו redundare. ¶ *Etiam amorem*, &c. גם אהבה וגו'] *Præterea nec amorem, nec odium novit homo*, cùm *omnia sint ante eos*: i. nec rationem amoris nec odii novit homo ut homo est, tametsi omnia quæ probis & improbis eveniunt ab eo videantur.

3. *Et etiam* וגם] *Et præterea.* ¶ *Et post hoc, ad mortuos* ואחריו וגו'] Genus dicendi Hebraicum quod quidam reddunt, *& novissimum cujuslibet sit ad mortuos.* Alii, *Et postea* descendunt *ad mortuos*. Alii, *Et qui sequitur ipsum*, [sub. *cor*] *ad mortuos* pergit.

4. *Quia cuicunque*, &c. כי מי אשר וגו'] *Ille tamen qui societatem habet cum omnibus viventibus, spem habet.* Alii, *Nam quis est qui adjungat se socium mortuo? in omnibus vivis est spes.* Hoc est, *Quis est ex vivis qui se possit adjungere ac sociare* (id significat יחבר) *mortuo, ut beneficio illius resipiscat?* Vel, *Quis est ex vivis qui eligat sibi pro socio* [id significat altera lectio יבחר] *unum ex mortuis, cujus admonitione resipiscere possit?* Ergò deteriori sunt conditione mortui vivis hac in parte, vivis, inquam, etiam pessimis: quia etiamsi pessimi sint, tamen resipiscere possunt. ¶ *Canis vivus*, &c. לכלב חי וגו'] *Cane vivo melius est quàm leoni mortuo.* Vel, *canis vivus præstat leone mortuo.*

6. *In omni* בכל] *Ex omni.* ב pro מן positum, ut annotant Hebræi.

7. *Grata sunt Deo* רצה האלהים] *Grata habuit Deus*, &c. Quidam vertunt, *Jam enim propitius Deus largitur tibi frui operibus tuis.*

8. *Sint vestimenta tua candida* יהיו בגדיך לבנים] Utuntur futuro Hebræi pro deprecativo modo. His autem significat lætitiam animi, ut discimus ex verbis Christi Matth. 6. 17. *Tu autem cùm jejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava.*

9. *Vide vitam* ראה חיים] Hebraismus, pro *fruere vitâ*, sive *commodis hujus vitæ*. Sunt qui vertunt, *Circumspice vitam* quàm transigas *cum*, &c. ¶ *Dilexisti* אהבת] Præt. Heb. pro præs. ¶ *Quos* אשר] *Quam.* ¶ *In vita* בחיים] *In vivis.* Alii, *ex vita*: ut sit ב pro מן.

10. *Omne quod invenerit*, &c. כל אשר וגו'] Hebraismus, pro, *Quicquid se offert agendum, age.* ¶ *Nec cogitatio* וחשבון] *Nec ingenium.* Vide suprà 7. 26.

11. *Cursus* המרוץ] i. Facultas currendi: q. d. *Deprehendi celeritatem currendi nihil commodi afferre ad salutem.* ¶ *Bellum* המלחמה] *Bellum* pro *victoria parta bello*: acsi dicat, *fortitudinem bellicam non posse eripere quenquam.* ¶ *Panis* לחם] *Victus.* Sapientes sæpe victu carent. ¶ *Scientium gratia* לידעים חן] *Peritorum gratia*: q. d. *Nec etiam qui sunt in aliqua arte periti, sunt gratiosi.*

12. *Sic* כהם] Ad verb. *Sicut ista*: quod quidam vertunt, *Idem accidit illis, nempe filiis hominum.* ¶ *Malo* רעה] *Infelicitatis*: *infortunii*: *miseriæ*: *calamitatis.* ¶ *Cùm irruerit super eos* כשתפול] *Cùm obruerit eos.* Quidam, *cùm eos improvisus casus obruit.*

13. *Mihi* אלי] *Apud me.*

14. *Et circumdedit eam* וסבב אותה] *Et obsidet eam.* Præterita Heb. pro præs.

15. *Et nemo est recordatus* ואדם לא זכר] *Et nemo* priùs *meminerat*: i. nemo illum noverat.

17. *In quiete audiuntur* בנחת נשמעים] *Quietis plena audiuntur*: i. recipiuntur ab electis.

18. *Melior est* טובה] *Præstantior est.* ¶ *Perdit bonum multum* יאבד טובה הרבה] Fut. Heb. pro præs. Hebraismus, pro *Incommoda multa afferre solet.*

CASTALIO.

1. *Nec amorem homines, nec odium norint*, &c.] Ex eventu judicari non potest quis Deo charus, quis invisus sit, cùm sæpe & bonis malè, & malis bene sit, cùmque omnibus æquè moriendum sit.

15. *Cùm ejus ignobilis nemo memor esset*] Cùm fuerit antea ignotus.

CLARIUS.

1. *Sunt justi*] Conjunge hoc cum fine superioris capitis sic, *Omnia hæc tractavi in corde meo, & comperi quòd justum & sapientem & opera eorum Deus habeat in sua potestate: neque quisquam novit quos habiturus sit vel amicos vel inimicos, cuncta enim hæc hominem latent.* Sic & D. Hieronymus interpretatur, ait enim hunc esse sensum, *Etiam in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret & quos odisset; & inveni, justorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen utrùm amentur à Deo an non, nunc eos scire non posse, & ambiguum fluctuare, utrùm ad probationem sustineant quod sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient*, &c. ¶ *Omnia sunt ante eos*] Intelligunt quidam Hebræi *sapientes* ac *justos* quorum meminerat, quòd videlicet ipsi sciant: *Nisi enim homines*, inquiunt, *sint justi & sapientes, non advertunt num diligantur aut odio habeantur à Deo. Omnia igitur sunt ante eos*, h. e. justi omnia hæc considerant. Alii sic, *Id quod diligit homo, & id quod exsecratur, in manu Dei est, qui vel illud tribuat, vel avertat, & homo ipse sensu id percipere nequit: Cùm hoc sit ante ipsum*, h. e. cùm illud adhuc exspectet. Alii ex eisdem Hebræis referunt ad Prædestinationem.

2. *Eò quòd universa*] Hîc confusa sunt omnia, & propter ea quæ accidunt æquè bonis ac malis discerni non possunt à nobis.

3. *Hoc est pessimum*] *Hoc est molestissimum omnium quæ fiunt sub Sole.* ¶ *Et corda filiorum hominum*] Interim *corda hominum implentur malis ad insaniam usque toto tempore vitæ usque ad sepulcrum.*

4. *Ille tamen qui societatem habet*] Quamdiu is *versatur inter vivos*, aliquid habet ampliùs quàm *leo mortuus*. Hunc tamen & superiorem versũ quidam sic interpretantur, *Qui ponunt unum eventum, & non faciunt discrimen inter pios & impios, hi novissimè descendent ad infernum, negantes ultionem Divinam, atque remunerationem quam faciet piis & impiis. Si tamen aliquis resipuerit ab hac stulta opinione quamdiu est in hoc mundo, hic spem habet salutis.* Et quod sequitur infrà, *Mortui nihil noverunt*, &c. intelligunt de damnatis, quibus non prodest quòd Deum aliquando dilexerint, aut vitia odio habuerint, ob id quòd non perseveraverunt usque in finem. ¶ *Nec habent ultrà mercedem*] Alius interpretatur, *nec sunt apud vivos ullo ampliùs in pretio.*

9. *Perfruere vitâ*] Quando, inquit, scis te & *opera tua Deo placere*, tunc *lætus* poteris *bibere & comedere*, & erunt *opera tua splendida*, & bonus odor famæ *nunquam destituet* te. Sed & nè erres in aliena, poteris tibi adjungere *uxorem, quam solam deligas. Manus* quoq; *tuæ* erunt apertæ ad pauperes, &c. Alii putant hæc intelligenda ad literam de animali homine, qui solùm quærendam putat voluptatem in hoc

hoc mundo; & *in sepulcro*, h. e. post mortem, non credit esse *ullum opus, rationem, sapientiam*, &c.

11. *Nec velocium esse cursum*] h.e. Rarò *veloces* adhiberi ad *cursum*, aut *robustos* ad gerenda *bella*: vel, *velocibus* non prodesse *cursum*, & debiliores interdum superare *fortes*; *sapientibus* sæpe deesse *panem* unde vivant, nec habere *industrios divitias*, nec rerum peritos *in pretio esse*; sed tanquam ignavi semper fuissent, *tempus & casum omnes* de medio tollere.

17. *Verba sapientium*] Videtur assignare causam cur *verba pauperis sapientis contempta fuerint*, quòd scilicet *verba sapientum non audiantur à stultis*, sed ab iis qui attentè audiunt, &c.

DRUSIUS.

1. *Omnia hæc posui in corde meo*] Idem cum illo, *Posui cor meum ad omnia hæc*. Latinè, *adhibui animum ad hæc omnia*. ¶ *Ut declararem*] לָבוּר scripserunt pro לָבוֹר. Nam thema ברר. Suprà 3. 18. dixit לברם eodem sensu. Integrum esset לברור, quod exponunt *ut declararem*, alii, *ut probarem*, alii, *ut eligerem*, alii, *ut perspicerem*. Ut hîc לָבוּר sic alibi יָרוּן pro יָרֹן. Notat Abenezra. ¶ *Justi*] Viri boni & virtute præditi, hoc est sapientes. Nam Sapientia ars bene vivendi. Quanquam *justi* esse possint qui tamen non sint *sapientes*. ¶ *Operáque ipsorum*] ועבדיהם, i. מעשיהם. Alibi est מעבדיהם, videlicet Job. 34. 25. Bene noster *opera ipsorum*. Priùs erat in ed. Græca αἱ ἐργασίαι αὐτῶν, i. *operationes eorum*, quod eodem recidit. Hujus singulare inusitatum עֲבַד, vel certè, ut alii malunt עֲבָד ad instar כְּתָב, & esset עֲבָדֵיהֶם, nisi quòd elegerint עֲבָדֵיהֶם διακρίσεως ἕνεκα. Nam עֲבָדֵיהֶם *servi eorum*; quomodo R. Salomo interpretatur. *Servi eorum*, i. discipuli eorum, non se probat mihi. ¶ *In manu Dei sint*] Sub tutela & custodia. Sic *anima justorum* dicuntur *esse in manu Dei*. Item legimus, *In manus tuas commendo spiritum meum*. ¶ *Etiam amorem, etiam odium*] *Tam amorem quàm odium*. *Amorem*, i. ea quæ amat. ¶ *Ignorat homo*] Nescit quando ea sibi eventura sint. Vel, nescit utrùm Deo charus an contrà invisus & exosus sit. Nam ex eventibus communibus id certò evinci non potest. Eadem enim accidunt sapienti ac stulto. Lxx καί γε ἀγάπην καί γε μῖσος οὐκ ἔστιν εἰδὼς ὁ ἄνθρωπος. ¶ *Quicquid ante ipsos est*] הכל לפניהם *omnia ante ipsos sunt*. Hæc Græci dixerunt τὰ πάντα πρὸ προσώπου αὐτῶν. Sensus, *Omnia homines latent, etiam quæ ante pedes ipsorum sunt*: aut, Cuncta priùs decreta, ideóque revocari non possunt. Edit. Vulg. *nescit homo, utrùm amore an odio dignus sit: sed omnia in futurum servantur incerta*. Longulè recedit à verbis textûs Ebraici. Quidam repetunt אין ἀπὸ κοινοῦ. Nihil est illis obvium & expositum.

2. *Omnia sicut omnibus*] Brevitas sermonis sensum obscurat. Videtur hoc velle *Omnia his* (videlicet justis) *quæ aliis omnibus eveniunt*. Vel sic, Quæ accidunt justis, eadem quoque cæteris omnibus, etiam injustis, accidunt. Sym. Ἅπαντα ὅμοια τοῖς πᾶσι. Olim erat in Lxx Ματαιότης ἐν τοῖς πᾶσιν, quod est legentium הבל pro הכל: h.e. Beth pro Caph legerunt. Nam videntur certè באשר pro כאשר. ¶ *Justo & improbo*] Abenezra, *Justo & Improbo, in operibus suis*; *Mundo & Immundo, in corpore*; *Sacrificanti*, &c. *de facultatibus suis*; *Bonus & Peccator, in corde*; *Jurans, in sermone*. ¶ *Bono*] לטוב. Lxx Τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ, לטוב ולרע. Sic etiam Hieron. *bono & malo*. ¶ *Sacrificanti*] Ei qui religionem colit ex Dei præscripto. ¶ *Qualis bonus*] כטוב כחוטא, *ut bonus ità peccator*, & contrà. Talia sunt, *Ut populus, sic Pharao*; *Ut servus, ità dominus ejus*; *Qualis ego, talis tu es*; *Sicut populus meus, sic populus tuus*; *Qualis lux, tales tenebræ*. Vide Abenezram. Cæterùm *peccator* hîc opposuit *bono*, ut suprà *pollutum* & *mundum*. ¶ *Peccator*] Homo malus ac improbus. ¶ *Jurans*] הנשבע *qui jurat*, ὁ ὀμνύων. Lat. V. *perjurus*. Videtur hoc loco sign. *eum qui temere jurat*, sive *qui proclivis est ad jurandum*, cùm ei opponatur *is qui reverenter jurat*, sive *qui veretur jurare*, vel *qui religiosè jurat, timens nè pejeret*. R. S. הנשבע, *Hic est Sedecias, qui juravit falsò*. Alioqui Jusjurandum pars est cultûs Divini, unde & pro toto cultu aliquando ponitur. Lxx ὡς ὁ ὀμνύων καθὼς ὁ τὸν ὅρκον φοβούμενος. In ed. Chald. *Qualis vir qui jurat mendaciter* (sive *falsò*) *talis est is qui veretur jurare*, sive *qui jurandum timet*, כגבר דיומי לשקרא.

3. *Hoc malum est*] רע πονηρὸν, i. *durum, molestum, acerbum*, קשה: sic Abenezra. Ed. Lat. *Hoc est pessimum*. Loquitur autem ex opinione hominum, non ex rei veritate. Homines enim *mala* vocant etiam quæ Deus justè facit, nempe quia ipsis talia videntur. ¶ *Quòd eventus unus idémque*] Durum sapienti, durum justo, iisdem eventibus subjacere cum stulto & improbo. ¶ *Plenum est malo*] i. Malis cogitationibus & omni iniquitate. Vel tristitiâ. Nam hoc malè habet homines, præsertim cordatos & pios. *Cor malum*, i. mœstum, triste: contrà, *cor bonum* pro *læto* sumitur. Alia expositio, *Cor hominum impletur malo*. Vult dicere, Licenter in mala ruit; liberiùs peccandi occasionem huic sumit. ¶ *Insania*] הוללות. Lxx περιφέρεια, i. *circumlatio*. Aq. πλάνη, i. *error*. Sym. αὐθάδεια, i. *præsumptio*. Edit. Lat. *contemptus*. Dolor animi quem indè concipiunt tantùm non ad insaniam eos adigit. ¶ *In vita ipsorum*] Dum adhuc in vivis exsistunt. ¶ *Postea ad mortuos*] Sub. *tendit homo*. Hoc Latini Græcíque autores dicunt, *ad plures*, πρὸς τοὺς πλείονας. Lxx πρὸς τοὺς νεκρούς. Ed. Vulg. nostra *ad inferos*; idem aliter. Nam Mortui vocantur *inferi*, & contrà Inferi sunt *mortui*, quia sub terra degant. Infrà in hoc libro, *Ad inferos, quò tu properas*.

4. *Ei qui associatur ad omnes vivos*] i. Viventi. Scitum illud,

Sperandum est vivis: non est spes ulla sepultis.

Nam homo, quamdiu spirat, sperat. Spes unà cum vita exstinguitur. Scriptum יבחר, & lectum יחבר. Vide Massoram. Ego יבחר accipio cum Ebræis ac si esset יחבר literis inversis. *Socius vivorum*, qui societatem & consortium habet cum viventibus, qui inter vivos censetur, in vivorum numero habetur. Sunt qui referant, *uter sit qui eligatur, in tota hac vita est fiducia*: videlicet *justus* an *improbus*. Sic Tremellius, cui חיים hîc *vitam* denotat. Sed repugnat primùm dictio כל *omnis*, deinde particula אל, quæ magìs *ad* quàm *in* significat. Hieron. *Nemo est qui semper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam*. Quid vidit cùm ità verteret? An, *Quis est, qui associabitur ad omnes vivos?* vult dicere, *Quis semper vivet? huic esset fiducia*. Sym. τίς γὰρ ἀεὶ διατελέσει ζῶν; eandem sententiam expressit. Lxx τίς ὃς κοινωνεῖ πρὸς πάντας τοὺς ζῶντας; q. d. *Nemo*: idem aliter. ¶ *Cani enim vivo*, &c.] Hoc adagio significant Vitam in omnes partes morte optabiliorem esse. Vide Proverbia mea. Sym. Κυνὶ ζῶντι βέλτιόν ἐστιν ἢ λέοντι τεθνηκότι.

5. *Quippe*] Videtur hoc dicere in persona eorum qui nihil Hominis superesse putant post hanc vitam. Tres autem rationes adducunt sententiæ suæ. 1. Quòd mortui scientiâ rerum omnium destituantur. Nam nè quidem se mortuos esse sciunt. 2. Quòd nulla ipsos præmia maneant rectè factorum. 3. Quòd protinus in oblivionem veniant, cùm vivorum, quamdiu vivunt, aliqua semper memoria sit apud homines. ¶ *Nec est eis amplius merces*] *Merces* est rectè factorum. Ubi nulla rectè facta sunt, ibi nulla merces est. Ideo adjecit *amplius*. Alioqui merces est in altero seculo; quod propterea vocatur à Theologis Ebræis *seculum mercedis*. Iidem hoc seculum vocant *seculum operis*. Sed hæc fortè dicunt homines athei & Epicurei, qui aliter de his sentiebant & credebant. ¶ *Oblivioni tradita est*] Ἐπελήσθη, apud homines sc. Alioquin, *In memoria æterna est justus*, nempe apud Deum.

6. *Amor eorum*] Ἀγάπη αὐτῶν, quo videlicet alii prosequebantur ipsos, vel ipsi alios amabant. ¶ *Etiam odium eorum*] Καί γε μῖσος αὐτῶν. ¶ *Æmulatio*] *Zelus, invidia*. Lxx καί γε ζῆλος αὐτῶν ἤδη ἀπώλετο. ¶ *Antea*] Vel *nunc jam*. ¶ *Non est pars illis ultrà, in seculo*]

Nihil

Nihil commune habent ampliùs cum hoc seculo. Gen. 31. 14. *An adhuc nobis pars in domo patris nostri?* Num. 18. 20. *pars non erit tibi in medio eorum.* 2 Sam. 20. 1. *Non est nobis pars in David.* Joh. 13. 8. *non est tibi pars mecum*, i. nihil tibi posthac mecum negotii erit, renuncio tibi omnem amicitiam ac conjunctionem. Affine apud Terentium, *hærere in parte aliqua apud Thaidem. In seculo* positum pro *in hoc seculo:* quod Int. noster expressit. Melior interpretatio, *Non est eis ultrà in seculum*, i. unquam, *pars in ullo eorum quæ fiunt sub Sole.* Sic Græci ediderunt, εἰς τὸν αἰῶνα. ¶ *In omnibus quæ fiunt*] Vel *in omni eo quod fit.* Vulg. *in opere quod sub Sole geritur.* Lxx ἐν παντὶ τῷ πεποιημένῳ ὑπὸ τὸν ἥλιον.

7. *Agedum*] לך *vade*, i. agedum. Est Hortantis adverbium. In ed. Græca legitur Δεῦρο. ¶ *Cum gaudio*] בשמחה *in lætitia*, i. lætè, jocundè, hilariter. ¶ *Panem tuum*] Non alienum. Hîc *panis* vocabulo quemvis cibum designat. ¶ *Læto corde*] בלב טוב *corde bono*, i. læto & hilari. Lxx ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ. Sym. verò μετ᾽ εὐφροσύνης *cum lætitia.* Idem ergò quod בשמחה, quod Lxx reddunt ἐν εὐφροσύνῃ. Huc refer, *Cor bonum epulæ continua*, i. lætum. Trem. *animo hilari.* ¶ *Accepta habet Deus*] Εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, *placent Deo.* Sym. ἐξήτασε *exquisivit.* Quid vidit cùm ità verteret? ¶ *Opera tua*] Τὰ ποιήματά σου.

8. *Sint vestimenta tua*, &c.] Semper esto hilaris; Nè tristis esto ullo tempore; nè unquam lugeas: q. d. Nè unquam pullis induaris. Nam pullis induebantur lugentes. Vide Quæst. lib. 1. qu. 48. item Proverbia mea. Hoc ad literam intelligebant olim Essæi, qui propterea semper candidati erant, i. candidis amicti. ¶ *Candida*] Vel *alba*, i. lota, pura, munda: ut ex vestibus sign. munditiem actionum. ¶ *Oleum*] Vel *unguentum*, quod est oleum boni odoris, quo utebantur cùm se ad venustatem componerent: ut Judith olim profectura ad Holofernem. Et legimus Ruth 3. 3. *Lava & unge te.* Vide quæ scripsimus ad illum locum. Hier. *Moris est Ebræorum unguentum* OLEUM *appellare.* ¶ *Capiti tuo*] Luc. 7. 46. *Oleo caput meum non unxisti.* Etiam pedes ungebant, atque adeò totum corpus. ¶ *Nè deficiat*] Sym. οὐ μὴ διαλιπέτω, *nè desinat.*

9. *Fruere vitâ*] Ad verb. *Vide vitam*, quod Lxx dicunt ἴδε ζωὴν. Sensum expressit Sym. qui vertit ἀπόλαυσον ζωῆς *fruere vitâ*, & Hier. *perfruere vitâ.* Ut hîc *videre vitam* est Vivere, sic *videre mortem* ponunt pro *mori.* Legimus etiam 1 Pet. 3. 10. *videre dies bonos.* Notum & illud, quod passim obvium, *videre bonum* pro *frui bono.* חיים accipio pro *vita jocunda:* ut ibi, *In serenitate vultûs Regis est vita:* siquidem favor Regis vitam jocundam præstat. *Videre vitam jocundam* est vivere jocundè & hilariter. Sic, *Vivat Rex*; Vivat jocundè. ¶ *Vitæ tuæ vanissimæ*] Ad verb. *vitæ vanitatis tuæ.* Quod Græci dicunt ζωῆς ματαιότητός σου. Quanquam in nonnullis cod. νεότητός σου, *juventutis tuæ.* Ed. Vulg. *vitæ instabilitatis tuæ.* ¶ *Quos dedit tibi*] Vel *quam dedit tibi*; ut ad *uxorem* referatur. Et, *dedit tibi*, sub. *Deus.* Noster eleganter & doctè *qui dati sunt tibi*; ut Lxx τὰς δοθείσας σοι. Possumus etiam pronomen ad *vitam* referre.

10. *Quodcunque invenerit manus tua ut facias*] כל אשר תמצא ידך לעשות, *Omne quod invenerit manus tua ut facias.* Πάντα ὅσα ἂν εὕρῃ ἡ χείρ σου τοῦ ποιῆσαι. Sensus est, *Quicquid assequetur manus tua ut facias. Quicquid in te situm erit, séque tibi obtulerit, quod facere queas.* Hunc sensum expressit priscus Interpres, dum vertit, *Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare.* Sym. quoque idem sign. verbum ἐφικέσθαι, in quo significatio *consequendi:* nam ἐφικνέομαι *consequi.* Thema ἐφικνοῦμαι. Legitur hæc locutio & Jud. 9. 33. *facies ei secundùm id quod invenerit manus tua*, i. quantum per facultates tuas facere poteris. Et Levit. 25. 28. *& non invenerit manus ejus quod sufficit ad restituendum.* Vide & Levit. 12. 8. Huc refer כיד המלך pro *manu*, i. facultate, *Regis.* Esth. 1. 7. *Vinum multum erat pro manu Regis.* Goriundes, *dedit ei munera pro manu Regis*, i. pro copia Regis. ¶ *Pro viribus*] Vel *pro virili.* בכחך ad verb. *pro viribus tuis.* Lxx ὡς ἡ δύναμίς σου. Videntur legisse כְּכחך. Hier. *instanter.* Ed. Gall. *tout ce que tu auras moien de faire fay le selon ton pouvoir.* ¶ *Fac*] Ποίησον. Hier. *operare.* Quod verbum עשה etiam significat. ¶ *Ratio*] Sic Int. V. Alii *cogitatio:* alii *ratiocinium.* Lxx λογισμός. ¶ *In sepulcro*] Lxx ἐν ᾅδῃ. Hîc perspicuè ᾅδης ponitur pro *sepulcro*, vel potiùs pro *statu mortuorum* sive *alterius seculi*; quod est *seculum mercedis* non *operis*; ubi neque *ratio* neque *scientia* neque *sapientia* locum habent. ¶ *Vadis*] *Tendis, pergis.* Sic dicimus, *Vadit in domum seculi sui:* idem aliter. Omnes autem eò tendere notius est quàm ut probari debeat.

11. *Conversus sum, & vidi*] *Iterum vidi*, i. animadverti, & observavi. Lat. Vulg. *Verti me ad aliud, & vidi*, שבתי. ¶ *Quòd non sit velocium cursus*] Lxx ὅτι οὐ τοῖς κούφοις ὁ δρόμος. Sym. τὸ φθάσαι δρόμον, i. *prævenire*, vel *assequi quod efficere contendis.* Sanè capiendum: nam veloces imprimis cursu valent. Quid igitur sibi vult? Innuit, eos qui veloces sunt non semper cursu evadere. Pro exemplo erit Asael, cui pedum pernicitas nihil profuit cùm eum Abner persequeretur. ¶ *Bellum*] Eventus belli. In præliis, inquit, non semper victoriam obtinent qui robore præstant. Doctè Sym. τὸ κρατῆσαι πολέμου, *bello superiorem evadere.* ¶ *Nec etiam sapientum panis*] Καί γε οὐ τοῖς σοφοῖς ὁ ἄρτος. Lectio alia, τῷ σοφῷ ἄρτος. Sym. πορίσαι τροφὴν, i. *suppeditare cibum*, sive *alimoniam*, aut *victum.* Sapientia non suppeditat annonam. Quandoque videmus qui sapientiâ præstant non habere unde vitam sustentent. ¶ *Intelligentium*] Συνετῶν. Hier. *doctorum.* ¶ *Scientium*] Idem Hier. *artificum.* ¶ *Tempus*] Tempus quando veloces capiuntur, & fortes vincuntur, &c. Cuique suum tempus, sua hora. *Tempus* autem *alicujus* ità dicitur, cùm hoc intelligitur quo cuipiam bene fit vel malè, velut v. 12. *Non novit homo tempus suum.* Psal. 81. 15. *fuisset tempus eorum in perpetuum*, i. *calamitas*, ut Theodoretus enarrat. Vide Miscell. Cent. 1. cap. 45. ¶ *Casus*] Ἀπάντημα. Casu autem aliquid fieri dicitur respectu nostri non Dei, cui nihil fortuitum. ¶ *Accidit*] Lxx συναντήσεται.

12. *Tempus suum*] Tempus calamitatis suæ. Dicunt etiam *horam suam*, & eodem sensu *visitationem suam*, vel potiùs *tempus visitationis suæ.* Sic interpretantur Psal. 81. 15. *Et erit tempus eorum in seculum:* ad quem locum Theodoretus, TEMPUS, inquit, *vocat calamitates.* Sic enim Syri & Ebræi nominare eas consueverunt: & multi etiam apud nos eodem modo has nominant. Cæterùm pro τὸν καιρὸν αὐτοῦ quod in Lxx, Sym. habet τὴν εὐκαιρίαν αὐτοῦ, i. *opportunitatem suam.* ¶ *Sicut pisces*, &c.] *Ut pisces nesciunt tempus suum, ità Homines. Tempus* autem Piscium est quando *capiuntur reti malo.* ¶ *Reti malo*] Epitheton perpetuum. Nullum enim rete quo capiuntur pisces bonum est: saltem piscibus *malum* est, licèt hominibus *bonum* sit, i. utile במצודה. Lxx ἐν ἀμφιβλήστρῳ. *Malo*, i. noxio, pernicioso. Lxx κακῷ. Aq. πονηρῷ. ¶ *Sicut aves*] Ὡς ὄρνεα. צפרים propriè *aves minutiores*, si credendum Mercero. Has Græci στρουθία indigitant. Eadem vox sign. *passeres*, ut & Ebræa. ¶ *Quæ capiuntur laqueo*] *Comprehensæ laqueo*, θηρευόμενα ἐν παγίδι. ¶ *Sicut illa*] Aves & Pisces videlicet. ¶ *Capiuntur*] יוקשים *irretiuntur, illaqueantur.* Sed exponunt נלכדים *capiuntur.* Lxx παγιδεύονται. Hier. *capiuntur.* Et est nomen adjectivum, ut aiunt, quod in participii naturam degenerat. R. Juda & Moses Sacerdos recensent inter ea vocabula quæ sub voce activa sign. habent passivam. Sunt autem talia verba in universum quatuor: quanquam nonnulli quintum adjiciant. Vide Abenezram ad h. l. ¶ *Tempore malo*] i. Adverso, calamitoso. ¶ *Cùm ceciderit*] Vel *irruerit:* & subintelligitur *tempus malum.* ¶ *Repentè*] Ἄφνω, *subitò, deimproviso.*

13. *Etiam hoc vidi*] Sic Græci Lxx, Καί γε τοῦτο εἶδον. Pronomen refertur ad totum complexum orationis sequentis

tis de Paupere sapiente. Vulg. *Hanc quoque sub Sole vidi sapientiam:* quomodo & Tremellius. Minùs se probat mihi hæc interpretatio. ¶ *Apud me*] i. Παρ' ἐμοί, ut olim Aq. vertit. Priùs erat πρός με, quod propriè sonat אלי. Sym. ad sententiam non malè, ϗ μεγάλη δοκεῖ μοι.

14. *Viri*] Aut est nomen ἀρετῆς, ut ibi, *In loco ubi non sunt viri virum te præsta*; aut nomen sexûs. Possumus etiam legere, *& homines in ea pauci.* Nam *vir* & *homo* se mutuò explicant. ¶ *Rex magnus*] βασιλεὺς μέγας· qualis erat eo tempore Assyrius, qui peculiariter *Rex magnus* vocatur. Dicitur etiam de Babylonio, & de Persarum Rege. *Magnus* autem, ad distinctionem aliorum Regum minutorum, qui potiùs *Reguli* erant quàm *Reges* ad Monarcham comparati. Procopius, *Barbari*, ait, *duces suos Reges appellant.* Et observa oppositionem, *civitas parva, Rex magnus.* ¶ *Coronâ cinxit eam*] סבב אתה *circumsedit eam.* Ad verb. *circuivit eam.* Vulg. *vallavit eam.* LXX κυκλώσῃ αὐτήν. ¶ *Munitiones magnas*] LXX χάρακας μεγάλους. Est autem χάραξ *vallum*; item *castra.* Sym. ἀποτείχισμα, i. *murum.* Potest etiam sign. *munitionem.* In singulari reperitur מצר דוד, & מצודת דוד, i. *munitio Davidis.* Radix מצד. Reperitur & מצודות Psal. 31. 3. & 66. 11.

15. *Et inventus fuit*] ומצא *& invenit*, sub. *Rex ille*, aut *homo*: i. *inventus est*, ut rectè Vulgatus reddit. Tale est, *Et nunciavit Davidi* pro *nunciatum est.* Sic, *Reputavit ei pro justitia*, ἐλογίσθη. ¶ *Pauper*] מסכן πένης. Itali *Meschino* dicunt. Vox usitatior in lingua Chaldæorum. Appellatio à *periculis*, quibus tales expositi sunt. סכן enim certè *periclitari* sign. unde סכנה *periculum.* ¶ *Nemo memor fuit*] Ante an post liberationem? Illud Abenezra ponit, hoc Interp. Vulgatus. referens, *& nullus deinceps recordatus est pauperis illius*: quod magnam arguit civium illorum ingratitudinem.

16. *Robore*] Viribus corporis. ¶ *Etsi sapientia*] Supplevi quod deerat in oratione Ebraica, videlicet אם *si*, quod & alibi desideratur; ut Mal. 1. 4. *Ipsi ædificaverint, & ego destruam*, i. *Si ædificaverint.* Sic Ruth 2. 9. *Et sitieris, ito ad vasa.* Quale & illud,

Graculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit,

si jusseris. ¶ *Contempta*] Ἐξουδενωμένη. ¶ *Verba ejus*] *Consilia*, vel *jussa, ejus.*

17. *Audirentur*] נשמעים, ad verb. *audiuntur*, quod explico, *audiri debent.* Simile, *Filius honorat patrem*: nam interdum aliter fit. ¶ *Cum quiete*] בנחת μεθ' ἡσυχίας, i. *quietè, placidè.* LXX ἐν ἀναπαύσει· alius, μετ' πραότητος *cum lenitate*, aut *mansuetudine*, i. πραόνως *leniter, mansuetè, placidè.* ¶ *Potiùs quàm clamor dominantis*, &c. LXX ὑπὲρ κραυγὴν ἐξουσιαζόντων ἐν ἀφροσύναις. Alius, μᾶλλον ἢ κραυγὴ ἐξουσιάζοντος ἐν ἀνοήτοις, quod magis probo. מזעקת *quàm vociferatio.* ¶ *Instultos*] Id malim quàm *in stultis*, quod Græci dicunt ἐν ἀνοήτοις. Nam dicimus, *In stultos dominari*: nisi exponas *in stultis*, i. inter stultos. Sententia in idem recidit.

18. *Armis bellicis*] מכלי קרב *quàm instrumenta bellica*, quod LXX dicunt ὑπὲρ σκεύη πολέμου. Hic קרב idem valet quod מלחמה: nam hæc duo se invicem explicant. Alioqui propriè מלחמה est *bellum*, πόλεμος, & קרב μάχη *pugna* sive *prælium.* Arma autem nihil aut parùm prosunt absque consilio & sapientia, cùm videamus sæpe victoriam parari sapientiâ absque armis & instrumentis bellicis. Meritò ergò Sapientia potior habenda est. ¶ *Peccator*] Homo nequam & improbus. ¶ *Unus*] Si *unus* potest *perdere bonum multum*, quid putas duos aut tres facturos? Vulgò dicitur, *Unus malus plùs nocere potest quàm decem boni prodesse.* ¶ *Bonum multum*] Ἀγαθωσύνην πολλήν· ita LXX. Sed post Sym. edidit ἀγαθὰ πολλά· quem secutus Int. noster vertit *bona multa.*

IDEM.

1. כִּי אֶת כָּל זֶה נָתַתִּי אֶל לִבִּי וְלָבוּר אֶת כָּל זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם אַהֲבָה גַם שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם. Sym. *Omnia hæc ita statui in corde meo ut ventilarem universa: quoniam & justi & sapientes & opera eorum in manu Dei sunt. Et insuper neque amicitias neque inimicitias scit homo: sed omnia coram eis incerta*] Πρὸς τι δὲ οὐ φιλίαν οὐδὲ ἔχθραν οἶδεν ὁ ἄνθρωπος, ex ed. Rom. Apud interp. Olympiodori, Sym. *omnia incerta sunt in conspectu ipsorum*, pag. 115.

2. הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל. Sym. ἅπαντα ὅμοια *omnia similia*] In Commentariis Hieron. *propterea quòd omnibus eveniunt similia justo & injusto.* Verba Ebræa reliqua sunt, מקרה אחד לצדיק ולרשע. Vide, si placet & si otium est.

3. בְּכֹל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ. Sym. πᾶσι τοῖς συμβαίνουσι *omnibus quæ eveniunt.* ¶ וְגַם לֵב בְּנֵי הָאָדָם מָלֵא רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל הַמֵּתִים. Sym. *sed & cor filiorum hominum repletur malitiâ & procacitate juxta cor eorum in vita sua: novissima autem eorum veniunt ad mortuos*] *Procacitate*, αὐθαδείᾳ. Aq. πλάνη *error.* ¶ *Novissima eorum ad mortuos*, τὰ δὲ τελευταῖα εἰς νεκρούς· ex. ed. Rom.

4. כִּי מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל הַחַיִּים. Sym. *Quis enim potest in sempiternum perseverare vivens*] Descripsi ex Hieron. Græca exstant in ed. Rom. Τίς γὰρ εἰς ἀεὶ διατελέσει ζῶν; *Quis enim semper perseverabit vivens?* ¶ לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת. Sym. Κυνὶ ζῶντι βέλτιόν ἐστιν ἢ λέοντι τεθνηκότι, *Cani vivo melius est quàm leoni mortuo.*

9. כָּל יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ. A. πάσας αἱ ἡμέρας ἀτμοῦ σου, *omnes dies auræ tuæ*] Vanitatis tuæ.

11. הַמֵּרוֹץ. Sym. τὸ φθάσαι δρόμον *assequi cursum.* ¶ הַמִּלְחָמָה. Sym. τὸ κρατῆσαι πόλεμον *obtinere bello.* ¶ לֶחֶם. Idem, πορίσαι τροφήν *præbere alimentum.* ¶ יִקְרֶה. Sym. συγκυρήσει *eveniet.*

13. וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי. Sym. ϗ μεγάλη δοκεῖ μοι *& magna videtur mihi.* Aq. --- παρ' ἐμοὶ *apud me*] Locus plenus, *& magna est apud me.*

14. מְצוֹדִים. Sym. ἀποτείχισμα *vallamentum*, sive *murus circumductus.*

16. בְּזוּיָה. Sym. καταφρονηθῆ *contempta fuit.*

17. מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל בַּכְּסִילִים. Schol. μᾶλλον ἢ κραυγὴ ἐξουσιάζοντος ἐν ἀνοήτοις, *magis quàm clamor dominantis inter amentes.*

18. כְּלֵי קְרָב. Aq. σκεύη πολεμικὰ *vasa bellica.*

GROTIUS.

1. *Ut curiosè intelligerem*] ולבור את כל זה, pro quo Græci legerunt ולב ראה את כל זה, καρδία μου σύμπαν εἶδε τοῦτο. ¶ *Sunt justi atque sapientes, & opera eorum in manu Dei*] Aliam opinionem aggreditur, quæ Fato omnia tribuit. *In manu Dei esse* dicuntur Hebræis illa in quæ homo nihil potest. Vult ergò hæc opinio *& justitiam & sapientiam & actiones omnes esse fatales.* Chaldæus, כלא במוליא תלי *omnia à fato pendent.* Explicat מן שמיא אתגזר, *cœlitus constitutum est.* ¶ *Et tamen nescit homo utrùm amore an odio dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta*] Heb. *Etiam amorem, etiam odium nescit homo, omnia ad facies eorum*: supple *hominum.* Est mutatio numeri frequens ubi de generibus agitur. Hoc vult, *De quavis re quæ homini occurrit, nescit homo an ea proveniat ex amore Dei in se, an ex odio.*

2. *Eò quòd universa æquè eveniant justo & impio*] Tam bona quàm mala utrisque eveniunt, mors omnibus.

———*Omnes una manet nox,*
Et calcanda semel via leti.

ait Horatius. ¶ *Immolanti victimas, & sacrificia contemnenti*]

———— nec pietas moram
Rugis & instanti senectæ
Afferet, indomitæque morti.
Non si trecenis, quotquot eunt dies,
Amice, places illacrymabilem
Plutona tauris.

ut idem Horatius; qui & alibi,

———— non te facundia, non te
Restituet pietas.

¶ *Ut periurus*] Heb. *jurans*, nempe non consilio, sed temere. ¶ *Ità & ille qui verum dejerat*] Heb. *qui juramentum timet.* Sic & Græci virum bonum vocant ἄνορκον.

3. *Et post hac ad inferos deducentur*] Heb. *& post hoc ad mortuos:* supple *eundum est*. Confer Ezech. 32. 30. & Esai. 14. 10.

4. *Nemo est qui semper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam*] Heb. כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון, sed monent nos Hebræi pro יבחר rescribendum יחבר. *Quisquis sociatur viventibus de eo spes est*, nempe posse res ejus in melius mutari. ¶ *Melior est canis vivus leone mortuo*] Nempe, ut ait Euripides,

Πανταχοῦ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον ἢ θανεῖν τοῖς σώφροσι.

Hæc sententia pugnat cum altera quam suprà habuimus: sed non mirum id, cùm, ut suprà diximus, cumulentur huc omnia quæ hominibus in mentem venire solent.

7. *Quia Deo placent opera tua*] Rectiùs verteris, *quia Deus favet laboribus tuis:* nempe cùm eos ità prosperavit ut cuncta quæ vitam delectant abunde tibi suppetant.

8. *Oleum de capite tuo non deficiat.* Horatius,

Pressa tuis balanus capillis.

Balaninum oleum vetustissimũ unguentorum Plinio 13. 1. Indè non hîc tantùm sed & Cant. 1. 3. שמן, i. *oleum* pro *unguento*; & Balsamum est בעל שמן *princeps oleorum*, i. unguentorum.

10. *Quodcunque facere potest manus tua instanter operare*] Heb. *Quicquid invenerit manus tua*, (i. quicquid tibi faciendum obtigerit) *id fac pro viribus.* Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. ¶ *Quia nec opus nec ratio nec sapientia nec scientia erunt apud inferos*] *Vita vigilia.*

Longa quiescendi tempora fata dabunt.

11. *Nec velocium esse cursum*] Hoc est quod dicit Homerus,

Κιχάνει δὲ βραδὺς ὠκύν.

¶ *Nec fortium bellum*] i. Victoriam. Non semper vincunt quibus plus est virtutis. Est quædam & in bellis alea.

12. *Nescit homo finem suum*] Heb. *tempus suum*, mortis scilicet privatæ, aut cladis publicæ. Vide 2 Par. 13.

13. *Hanc quoque sub Sole vidi sapientiam*] Politicam: de ea nunc agere incipit. Et hæc est illa quâ excelluit Solomo 1 Reg. 3. 9, 12.

15. *Vir pauper & sapiens, & liberavit urbem per sapientiam suam*] Ut femina illa urbem Abelum 2. Sam. 20. 22.

17. *Verba sapientum audiuntur in silentio plus quàm clamor Principis inter stultos*] Heb. *Verba submissa sapientum audienda potiùs quàm clamor dominantis inter stultos*, i. δημαγωγοῦ alicujus, *turbulenti Tribuni*, ut Tacitus loquitur. Vide Prov. 29. 8. Job. 30. 8.

18. *Melior est sapientia quàm arma bellica*] Sensum hunc & suprà habuimus 7. 20. Tractat eundem & Aristoteles Polit. 7. 13, & 14 Cicero De Officiis lib. 1. *Sed cùm plerique arbitrentur res bellicas majores esse quàm urbanas, minuenda est hæc opinio:* ubi & quæ sequuntur vide.

CAP. X.

MUNSTERUS.

1. M*usca moritura*] Heb. *Musca mortua:* Reddidimus autem hanc sententiam ut ab Hebræis exponitur. Unde videre licet quàm longè nostri interpretes hîc ab Hebraica phrasi digressi sint.

2. *Cor stulti*] Cor est in medio corporis, & ad nullum inflectitur latus, nisi quòd summitas ejus propendet ad latus sinistrum. Intelligitur igitur hîc per *cor* intellectus ipse, qui sapienti semper est in manu dextra, quippe qui nihil agit sine prævia rationis disquisitione. Stultus autem omnia agit sine intellectu; quin & in itinere ipso non potest celare stultitiam suam.

4. *Si spiritus*] Sensus est, Si per sapientiam tuam pervenisti ad gradum altum, non obliviscaris prioris tuæ humilis sortis: sic enim medeberis tibi, & cavebis à magnis peccatis. Alii verò exponunt מרפא pro רפוי *desertione*, ut sit sensus, Si quispiam deseruerit gradum sublimem, ille dimittet peccata grandia. Sunt alii apud Hebræos qui hunc versum sic reddunt, *Si spiritus potentis alicujus contra te fuerit concitatus, non deseras studium tuum sapientiæ*, &c.

6. *Ponitur*] *Illud est malum illud quod quasi per errorem committitur sub Sole, ut stulti sæpe ponantur in altum gradum; & qui divites sunt*, i. magni in sapientia & scientia, *dimittuntur in humilitate.* Vide si sententia ista non quadrat in Wenceslaum illum ignavum Romanorum Regem.

10. *Exercitus*] Hæc omnia dicuntur in commendationem sapientiæ: Per sapientiam, inquit, exercitus plus aget quàm per instumenta ferrea. Nam si illa retusa fuerint & rubigine obducta, ut jam nihil prosint ad tutelam, adhuc sapientia tutabitur eos qui eam possident.

VATABLUS.

1. S*Icut musca mortua* זבובי מות] Ad verb. *Musca mortis.* כ Similitudinis subauditur. Plurale item *musca* pro *qualibet muscarum:* nam sequitur verbum singulare: aut vertendum verbum in plurali. Ità loquuntur Hebræi, causâ brevitatis, ut quidam inter eos docti annotant. Præterea *muscas mortis* more Hebraico dicit pro *morti obnoxias & parùm vitales*, sive *moribundas*, ut quidam interpretantur. Alii, *mortuas* exponunt. ¶ *Fœtere faciunt*, & *emanare* fœtorem יבאיש יביע] Singul. Heb. pro plur. & fut. pro præs. *fœtere facit*, *emanare*, sub. *fœtorem*. Vel, *profert & educit fœtorem*, ut exponunt Hebræi. Quidam vertunt, *putrere faciunt unguentum aromatarii, & edunt fœtorem.* Alii, *Musca moritura facit fœtere & exhalare unguentum*, &c. ¶ *Unguentum aromatarii* שמן רוקח] Sic vocat unguentum pretiosum & maximè odoratum. ¶ *Fœtere facit*] Subauditum est ex præcedentibus: i. efficit ut malè audiat apud homines.

2. *Ad dexteram ejus* לימינו] Hebraismus, acsi dicat, *Præparatum habet cor ad omnia recta, ut manus dextra apta est rebus bene gerendis.* *Cor* pro *sapientia* accipiunt hoc loco Hebræi, ut & Prov. 15. 32. *Possidebit cor.* q. d. Sapiens omnia facit duce sapientiâ. ¶ *Ad sinistra ejus* לשמאלו] Hebraismus, pro, *Res suas sinistrè & præposterè administrat: ut manus sinistra ad res agendas est inepta.*

3. *De omnibus*, *Stultus est* לכול סכל הוא] *Omnibus quòd stultus sit:* i. Palàm præ se fert omnibus stultitiam: q. d. dissimulari non potest stultitia, nè foris quidem, sed semper suo se indicio prodit.

4. *Si spiritus dominantis*, &c. אם רוח וגו'] Phrasis est Hebraica, pro qua Latini dicunt, *Si ira dominantis sæviat adversùm te, nè commovearis.* Ità quidam Hebræorum exponunt. Alii vertunt, *descenderit super te*, hoc

hoc sensu, Si adipiscaris Regiam dignitatem, statum pristinum nè deseras. In eundem sensum quidam transferunt, *Quoties affectus dominatoris in te ortus fuerit, nè desere stationem tuam.* ¶ *Lenitas quiescere facit* מרפא יניח] *Lenitas deserit*, &c. Convenit hoc priori expositioni præcedentis partis hujus versûs. Alii, *qui sibi medetur, dimittit*, &c. à רפא *mederi*. Alii dicunt esse à רפה *lenem esse, declinare, recedere*, ut sit א loco ה, & vertunt, *Qui deserit* (sub. *animum regium*) *vitat peccata multa:* in quæ scilicet Reges incidere solent. Congruit hæc expositio alteri expositioni prioris partis hujus versûs.

5. *Errori* כשגגה] Significat *delictum quod per inadvertentiam & errorem committitur.* ¶ *Dominantis* השליט] *Ipsius domini.* Potest intelligi de Deo, & de Rege qui per imprudentiam stultos evehit ad honores. In eandem sententiam quidam sic vertunt, *Quod proficisci videtur ex imprudentia tenentis primatum.*

6. *Constitutus est stultus*, &c. נתן הסכל וגו'] *Constituitur vir stultitiæ in dignitatibus eximiis.* Alii, *Stultitia enim collocatur in summo fastigio.*

7. *Ambulantes*, &c. הולכים וגו'] *Ambulare super terram*, more Hebræorum dicitur pro *pedibus ingredi, non equitare.*

9. *In eis* בהם] *Circa illos:* i. circa translationem lapidum illorum multum laborabit. q. d. Nihil est in mundo quod sine dolore & labore assequi possis, etiam si tantummodo transferas lapides. ¶ *Discrimini se exponit per illa* יסכן בם] Fut. Heb. pro præs. *periclitatur in illis.* Alii, *Fatigatur in eis.* Alii, *incalescit circa illa.*

10. *Et hujus aciem non terserit* והוא לא פנים קלקל] Ad verb. *& hujus non aciem terserit.* Ordo inversus, pro, *Et ipse* findens *non terserit facies:* i. non poliverit utrumque latus securis. ¶ *Vires roboravit* וחילים יגבר] Ad verb. *& vires roboravit.* Redundat ו, *&*, aut vertendum *Tunc*, &c, i. si securis hebes fuerit, tunc opus erit ut scindens addat robur ac vires. Alii, *Tunc vires evincet*, sub. *ferrum:* i. superabit vires findentis. Alii, *prævalebit exercitus.* q. d. Etiam si arma retusa fuerint & rubigine obducta, tamen exercitus plus aget per sapientiam quàm per instrumenta ferrea. Nonnulli, multis subauditis, vertunt, *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita*, exercitium postulat, *exercitus* etiam requirit aliquem *qui reddat eos fortiores.* ¶ *At excellentia*, &c. ויתרון הכשיר חכמה] *At excellentia industriæ est sapientia:* i. tum plurimum valet industria, si sapientiam habeat comitem. Quidam ad verbum vertunt, *Et excellentia rectum facere sapientia:* i. ut clariùs vertatur, *At excellentia sapientiæ amplior est, quòd absque dolore rectum faciat hominem.* Alii, *at excellentiùs se diriget per sapientiam.* Alii, *sed majori studio aptare conveniet sapientiam.*

11. *Sic non est*, &c. ואין יתרון וגו'] Hîc ו pro כ Similitudinis ponitur. Quidam paraphrasticè vertunt, *Nihilo plus agit qui est vir linguosus.* Alii, *nihilo magis incommodat quàm maledicus.* Alii, *nihilo melior est linguax serpente.*

12. *Perdunt eum* תבלענו] Fut. Heb. pro præs. *absumunt* [*perdere solent*] *eum.*

13. *Oris ejus, insania mala* פיהו הוללות רעה] *Sermonis oris ejus vesania perniciosa.*

14. *Multiplicat verba* ירבה דברים] Hebraismus, pro *multis verbis utitur.* ¶ *Nescit* לא ידע] Oratio defectiva: quam perficiunt nonnulli præponendo *dicitque*; ut sequantur verba stulti. Alii subaudiunt conjunctionem, *Et nescit*, &c. Sunt qui vertunt paulò liberiùs, *Et ignorat homo iste quorsum eat: quis autem ei indicaret quod futurum sit?*

15. *Qui* tamen *nesciunt* &c. אשר לא ידע וגו'] Vulgare proverbium, *Nescire viam ad urbem*, pro *ignorare rem maximè notam.* q. d. Cùm stulti vulgaria ignorent, torquent se circa difficilia.

16. *Quando Rex tuus puer est* שמלכך נער] Ad verb. *cujus Rex tuus puer.* Hebraismus, pro *cujus Rex puer*; redundante altero pronomine.

17. *Cùm Rex tuus filius est nobilium* שמלכך בן חורים] Ad verb. *cujus Rex tuus filius nobilium.* Hebraismus, pro *cujus Rex generosus est.* חורים vocat Principes ab *albore*, h. e. candore morum, quòd candido sint animo. ¶ *Propter fortitudinem*, &c. בגבורה ולא בשתי] Ad verb. *in fortitudine, & non in potatione.* Quod velut exponentes quidam vertunt, *pro necessitate, & non pro luxu.* Alii, *ad confirmandum corpus, & non ad luxum.* Quidam exponunt, *In fortitudine meditanda*, i. habentes animum circa res fortiter gestas & gerendas, non in patinis & voluptatibus. Quidam transferunt, *in fortitudine & non in infirmitate*, à radice נשת *defecit, periit*; acsi dicat, Qui in tempore, quando necessitas postulat, edunt, sunt corpore firmo, alii sunt corpore debili.

18. *Propter pigritias* בעצלתים] Sub. *manuum*, quæ duæ sunt. Est enim nomen duale, alludens ad duas manus. Commendat diligentiam in omnibus rebus. ¶ *Contignatio* המקרה] *Structura trabium*, i. ipsum ædificium. ¶ *Et propter dejectionem* ובשפלות] *Et propter torporem*, vel *remissionem manuum.*

19. *Propter risum* לשחוק] i. Lætitiæ gratiâ, nempe ad discutiendam tristitiam quam parit fames. Quidam subaudiunt adverbia Similitudinis, hoc modo vertentes, Ut *propter lætitiam faciunt panem, & vinum lætificare solet vitam:* sic *pecunia præstat omnia.* ¶ *Vivos* חיים] *Vitam:* i. mœrorem discutit. ¶ *Respondet omnibus* יענה את הכול] i. Votis omnium: q. d. Præeunte pecuniâ, omnes fiunt voti compotes. Alii, *pecunia præstat omnia.* Ad verb. *exaudiet omnia:* tanquam omnia necessaria postularent argentum, & argentum præstaret illa omnia. Quidam Hebræorum *juvat omnia:* vel *invenire facit omnia.*

20. *Verbum* דבר] *Rem ipsam:* i. maledictionem tuam prodet. *Avem cœli* vocat delatorem quem non putes, qui deferet verba tua Regi.

CASTALIO.

3. *Se stultum esse fatetur omnibus*] Palàm facit.

4. *Rector, locum tuum nè deserito*] Princeps, tranquillum te præbeto. ¶ *Magnis peccatis medetur*] Veniam impetrat.

9. *Qui saxa portat, in eis laborat: & qui ligna findit, in eis æstuat*] Gravia munia gravi cum labore sunt obeunda.

10. *Præstantiam reddit efficacem sapientia*] Vires sine industria sunt veluti ferrum sine acumine.

11. *Serpente*] Aspidem innuit, de quo Psal. 58.

15. *Stultos suus fatigat labor, qui in urbem ire nesciunt*] Qui rei gerendæ viam ignorat, is multùm & frustrà laborat.

16. *Manè epulantes*] Non sobrios.

20. *Nè per cogitationem quidem Regi maledicito*] Multæ Regum aures.

CLARIUS.

1. *Musca morientes*] Sicut *musca* in unguentum, quantumvis fragrans, collapsæ, si illic *moriantur, unguentum corrumpunt*, & bullis veluti scabie obducunt, *sic parva* sæpe *stultitia* homini *ob sapientiam & gloriam pretioso*, i. claro, multum existimationis adimit. Pendet autem hoc à fine superioris capitis, ubi ait, *Qui in uno peccaverit multa bona perdet.*

4. *Si spiritus potestatem habentis*] Vel, *potestatem habendi*; ut sit sensus, *Si dominandi cupiditas animum tuum invaserit, locum priorem nè facilè deserueris. Qui enim compescit in ejusmodi cupiditatibus animum suum, multa vitabit & gravia peccata.* Vel, *Si per sapientiam tuam gradum assecutus es celsiorem, non obliviscaris prioris tuæ humilis sortis: sic enim medeberis tibi, & cavebis à magnis peccatis.*

9. *Qui transfert lapides*] Qui projicit lapides, fatigabitur sæpe jaciendo; & *qui secat ligna*, sentiet quantum ea

res habeat difficultatis. Stultos autem esse significat & periculosos magnorum conatus, si prudentia desit.

10. *Si retusum fuerit ferrum*] Hæc dicuntur in commendationem Sapientiæ: *Per sapientiam*, inquit, *exercitus plus aget quàm per instrumenta ferrea. Nam si illa retusa fuerint & rubigine obducta, ut jam nihil prosint ad tutelam, adhuc sapientia tutabitur eos qui eam possident.* Vel sic, *Si retusum fuerit ferrum quo secant ligna, quantumvis fortibus multum negotii exhibebit: sapientia verò difficiles alioqui res sæpe faciles reddet.*

11. *Non est utile habenti linguam*] h.e. Debuerat incantator uti suâ virtute nè serpens morderet. Monet ergò debere unumquemque uti munere sibi dato.

15. *Qui nesciunt in urbem pergere*] Qui rationem vivendi civiliter ignorant.

19. *In risu*] Ad voluptatem parant cibos & vinum bibunt, ut se exhilarent, quorum nequitiæ *pecunia suppeditat omnia.*

DRUSIUS.

1. *Muscæ morientes*] זבובי מות *Muscæ mortis*, i. interprete Hier. *morientes*: alii *moribundæ*: alii *mortuæ*. Sic editio recentior Gallorum, *Les mousches mortes*. Lxx Μυῖαι θανατοῦσαι. Alius, Μυιῶν θάνατος, *Muscarum mors*. ¶ *Efficiunt ut fœteat & eructet*] Vel, *efficiunt ut fœtorem eructet*: faciunt scatere tetro odore scilicet: יבאיש ad verb. *facit fœtere*: cujus ea vis ut si dicas, *unaquaque earum id facit*. Scholia Græca σήψει ἔλαιον εὐώδες μυρεψοῦ. Priùs erat, σαπρίσι σκευασίαν ἐλαίου ἡδύσματος. ¶ *Aromatarii*] רוקח μυρεψὸς *pigmentarius*, *unguenta & odoramenta conficiens*. ¶ *Pretiosum ex sapientia, ex gloria*] Vel *ob sapientiam, ob gloriam*. Et *pretiosum* intellige vel *Hominem*, vel aliud quid in suo genere rarum ac proinde magni pretii. ¶ *Stultitia modicum*] Vel *parùm*: & subintelligitur *fœtere facit*. Vulg. *parva ad tempus stultitia*.

2. *Cor sapientis*, &c.] Sapiens omnia dextrè agit & cordatè. Cave ad literam intelligas. Nam Cor hominis in medio est, paulùm ad sinistram vergens. Sed quia manu dexterâ ad omnem functionem obeundam à natura promptissimè utimur, ideo dicit, *Cor sapientis in dextra ejus*, vel *ad dextram ejus*: quod Græci dicunt εἰς τὸ δεξιὸν αὐτοῦ· & sanè in Ebræo est לימינו non בימינו. Vide Proverbia mea Class. 2. lib. 3. ad. 154. ubi etiam enarramus illud, *Cor stulti in sinistra ejus*.

3. *Cor ejus deficit*] *Deficit corde*, h.e. desipit. Nam Cor sedes sapientiæ. *Corde* igitur *carere* dicitur qui sapientiâ caret. ¶ *Dicit omnibus*] Ipso incessu & gestu corporis declarat se stultum esse. *Dicit omnibus*, ut *Lapides loquentur*. Cave putes ipsum hoc dicere simpliciter: nam ferè qui tales sunt se sapere putant. Vulg. Int. *Cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat*: & Santes, *dicit de omnibus, stultus est*: q. d. Omnes præ se contemnit.

4. *Spiritus*] i. Animus. Sic *brevis spiritu* dicitur qui ad iram pronus est, *Animum* autem voco Iram, sive τὸ ὀργιστικὸν, i. *animæ partem irascibilem*: quomodo accipitur id nomen in illo Horatii,

Ira furor brevis est: animum rege, qui nisi paret, &c.

Suprà 7.9. *Nè præceps esto spiritu tuo ad irascendum.* Sanè in Commentariis Abenezræ exponitur חמת המושל, i. *excandescentia dominantis*. Et non nemo vertit, *Si tibi succensebit rector*. Alii, in queis Abenezra, *Si spiritus dominatoris ascenderit super te*, i. *Si dominatum adeptus fueris: Si contigerit te ad fastigium dignitatis aut honoris evehi*. Non admodum arridet mihi. ¶ *Dominatoris*] *Principis*, aut *ejus qui cum potestate est*. Lxx τοῦ ἐξουσιάζοντος, & Hier. *potestatem habentis*: nam שליט & מושל synonyma videntur. ¶ *Ascenderit*] Quidam *se extulerit* תנביה. ¶ *Locum tuum nè deseras*] Vide proverbium, *Novit locum suum*. Latini dicerent *stationem deserere*, Metaphorâ sumptâ à militibus, qui certa in statione ab Imperatore collocari solent. Quidam explicant *mane in loco tuo*, tranquillum te præbeto. Gall. *ne te mets point hors de ta condition*: quod exponitur, *nè præsumas contendere cum potentiori te*. ¶ *Remissio relinquit peccata magna*] Causam dat cur peccata magna committantur. Nam remissum esse tempore adverso gignit & importat peccata non parva. Sic ait Prov. 24. 10. *Remissus fuisti in die angustiæ, coarctatum est robur tuum*. מרפא *remissio, mollities, lenitas*. Radix רפה. Nam א & ה mutuam operam præstant. Aliis מרפא est *vir sanans*, & יניח *quiescere facit*, sive *sedat*, quod Græci dicunt καταπαύσει. Lxx ἴαμα, i. *sanatio*. Hier. *curatio faciet cessare*, &c. Gall. *la douceur fait quitter des grandes fautes*. Quidam *tranquillum esse magnis peccatis medetur*.

5. *Est malum*] *Aliud*. Ἔστι κακὸν, ità Sym. Antea erat Ἔστι πονηρία. ¶ *Qualis error*] כשגגה *sicut error*, vel *simile errori*. Gall. *tel qu' est l' inadvertance*. Verè error est qui à Principe committitur, qui temere hos evehit, & illos deprimit. ¶ *Qui egreditur*] Irregulare est יצא pro יצאה. Quod ità dicitur ad instar עשה *faciens*, נלה *migrans*: nam cognatio magna inter hos ordines. ¶ *A dominatore*] מלפני השליט *à facie principis*: ità Vulg. Int. Sym. hunc locum sic reddit ἐν ἀγνοίᾳ ἐξελθὸν ἐξ ἔμπροσθεν τοῦ ἐξουσιάζοντος, *per ignorantiam egressus à conspectu potestatem habentis*: ut videatur mihi legisse בשגגה *in errore*. Priùs erat in Lxx ὡς ἀκούσιον. Aq. Th. ὡς ἀκούσιον ἐξῆλθεν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἐξουσιάζοντος, *quasi non spontaneum exivit à facie potestatem habentis*. Ex Hier.

6. *Collocatur stultitia*] Vel *poni stultitiam*: & mox, *divites sedere*: ut repetatur τὸ *vidi* ἀπὸ κοινοῦ. *Stultitia*, i. *stultus*. Sic *dolus* pro *doloso*. הַסֶּכֶל veteri interpretatione ὁ ἄφρων *stultus*. Fortè legerunt הַסָּכָל. Abenezra censet סֶכֶל esse nomen concretum, qualia sunt in hac forma יֶלֶד *puer*, הֵלֶךְ *viator*. Huc referri posset צֶדֶק, quod vetustâ declaratione δίκαιον sive *justum* sonat. ¶ *In celsitudinibus amplis*] *In dignitatibus celsis & amplis*. מרומים *altitudines*. Sed reddunt τὰ ὕψιστα, & de Cœlo usurpatur. במרומים ἐν τοῖς ὑψίστοις. Lxx ἐν ὕψεσι μεγάλοις. Vulg. *in dignitate sublimi*. Hoc vult, *Vidi stultum ad magnum fastigium evectum, ad summum gradum dignitatis*. ¶ *Et divites*] Sub. *Sapientes*. Substantivum sine adjectivo. Sic alibi *mulier* ponitur pro *mulier sapiens & cordata*: sic *lana* pro *lana candida*. Exemplorum talium pleni sunt libri. ¶ *In humilitate*] *Humi, humiliter*, sive *in loco humili aut abjecto*.

7. *In equis*] Ἐφ' ἵπποις, *equis insidentes*: q. d. Vidi eos in summo honore. ¶ *Ambulantes in terra*] Vel *super terram*, i. humi pedibus iter facientes. ¶ *Ut servos*] Ac si servi fuissent, quorum est pedibus iter conficere, non equis insidere: aut *more servorum, serviliter*. Sententia eodem recidit.

8. *Qui foveam fodit*] חפר נומץ *fodiens foveam*, ὀρύσσων βόθρον· pro quo Th. maluit βόθυνον dicere. נומץ ἐκ τῶν ἅπαξ λεγομένων. Ebraicè dicitur בור vel שחת: & exstat hoc adagium cùm alibi, tum Psal. 7. 15. & Prov. 26. 27. Vide Proverbia nostra, Class. 1. lib. 2. ad. 4. ¶ *Qui dissipat maceriam*] Vel *sepem*. Solinus, *Insulam Erythræam Pœni linguâ suâ Gadir, i. Sepem, nominarunt*. Et est ubi reperiatur נדר אבנים *sepimentum lapidum*, i. lapideum, Prov. 24. Lxx φραγμόν. ¶ *Serpens*] Ὄφις, *anguis, coluber*.

9. *Qui lapides transfert*] Lapides, quia graves & ponderosi sunt, non possunt loco moveri aut de uno loco in alium transferri sine labore ac molestia. De hoc adagio diximus Class. 2. lib. 2. ad. 52. Lxx Ἐξαίρων λίθους διαπονηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Vulg. *Qui transfert lapides, affligetur in eis*. ¶ *Laborat in eis*] Vel *dolore afficietur eis*. Nam עצב tam *dolor* quàm *labor*: ut Græcis etiam πόνος utrumque significat. ¶ *Qui findit*] בוקע σχίζων *findens* sive *scindens*. ¶ *Periclitatur*] יסכן *periclitabitur*, i. κινδυνεύσει, ut rectè Lxx reddunt. Hinc סכנה *periculum*. Idem verbum in Arabica lingua significat *calidum esse*. Dignum notâ. Sic apud Græcos θερμὸν & *calidum* & *periculosum*. Quò pertinet & illud, *Vide nè hoc calidum sit nimium*, i. periculosum. Consule sodes Proverbia mea, Class.

Classf. 2. lib. 2. ad. 53. יסכן. Vulg. *vulnerabitur*: alii *calefcet eis*: q. d. *Hoc inde commodi percipiet*: ficut dictitant proverbio, מאן דלאי ביה מתהני ביה, *Qui in aliquo laborat, indè utilitatem percipit.* Sic 1 Reg. 1. 2. ותהי סוכנת לו & *sit calefaciens eum.*

10. *Si obtusum fuerit*] קהה *hebes* five *hebetatum fuerit.* Alii *si hebetaverit.* Vulg. *si retusum fuerit.* ¶ *Et ipsum non deterserit*] Vel, *& ipse non exacuerit aciem*, ut הוא ad *Hominem* referatur, non ad *ferrum.* ¶ *Aciem*] פנים *faciem*, i. πρόσωπον. Alibi est, *Os gladii* pro *acie.* ¶ *Etiam exercitus roborabit*] Alii, *& vires intenderit.* חילים δυνάμεις, *exercitus*, vel *robora*, i. homines robustissimos. Vox חיל in fing. etiam *vires* denotat: videndum an in plurali quoque. *Roborabit*, validè exercebit. Lxx δυνάμεις δυναμώσει. ¶ *Præstantia directionis sapientia*] Per sapientiam omnia rectiùs fiunt quàm aliter; veluti gubernator navem torquet sapientiâ non valentiâ. Est enim instrumentum aptissimum & utilissimum ad dirigendum id quod pravum est. In summa, quod ferrum fine acumine, id sunt vires fine sapientia & industria. In Lxx περίσσεια τῷ ἀνδρὶ ἡ σοφία. Hæc est vera lectio non illa quæ habetur in textu ed. Rom. περίσσεια τῷ ἀνδρὶ ὐ σοφία, *abundantia viro non est sapientia.* Licet reddere, *Excellentia directionis est in sapientia.* Simile, *Copia cibi novalis pauperum*, pro *in novali.* Hoc rectum puto. Quidam, *emolumento ad dirigendum est sapientia.* Gall. *Mais la sagesse est une excellente addresse*, i. *at sapientia est excellens directio*, i. Omnia per sapientiam excellenter diriguntur; Sapientia excellenter dirigit cuncta, etiam quæ perversissima.

11. *Absque incantatione*] *Non incantatus.* Hoc Aq. dixit ἀπέσως ἐπῳδῆς. Est autem ἐπῳδὴ *incantatio*, five *incantamentum*, carmen ad amoliendum aliquid noxium. Sym. ἐν ὐκ ἐπαοιδῷ, i. *absque incantatore.* Lxx ἐν ὐ ψιθυρισμῷ *absque susurro.* Vulg. *in silentio.* Videtur hoc velle, *Serpente, qui non incantatus mordeat, nihilo præstantiorem esse linguacem.* Quod David confirmat inquiens, *Acuerunt linguam suam sicut serpentes: venenum aspidis sub labiis eorum.* ¶ *Non est præstantia*] *Nihil est amplius*, & בעל לשון, *qui linguâ valet, linguipotens.* (Sic ait, *Linguâ nostrâ prævalebimus: Quis erit dominus nobis?*) ut בעל כנף *pennipotens.* Græcè γλωσσώδης, i. *linguax.* Sed in Lxx hîc legitur τῷ ἐπᾴδοντι. Vulg. *nihil eo minus habet qui occultè detrahit.* Trem. *nullum est emolumentum incantationis tenenti verba ejus.*

12. *Verba oris sapientis*] Quæ sapiens ore suo eloquitur. Et addit *oris* quia דברים aliquando *res* & *facta* significat. Βίβλος λόγων Τωβίτ. ¶ *Gratia*] Gratiosa, gratiam conciliantia. ¶ *Labia stulti absorbent ipsum*] *Stultum labia sua perdunt, & exitio ei sunt.* Vulg. *labia insipientis præcipitabunt eum.* Lxx verò χείλη ἄφρονος καταποντιοῦσιν αὐτόν. Horum sententia est ut בלע sign. *aliquem præcipitare in exitium.* Trem. *labiis suis stolidus absorbet se*, i. perdit. *Labia*, i. sermones, oratio.

13. *Initium verborum oris ejus*] Cùm loquitur, à stultitia incipit, & in furorem five insaniam desinit. Sic dico, Et in principio & in fine orationis prodit seipsum qualis fit, semper sui similis. Sic vulgò dicimus, **Het dat gheeft uyt sulcks alst in heeft.** Scitum & illud, *Stultus stultè loquitur.* Unde Socrates dicebat, *Loquere, ut te videam.* Nam animi index oratio. ¶ *Novissimum*] *Extremum, finis.* ¶ *Oris ejus*] *Sermonis ejus.* ¶ *Insania*] Lxx περιφέρεια πονηρά. Vulg. *error pessimus.* ¶ *Mala*] *Noxia, perniciosa, damnosa.*

14. *Multiplicat verba*] *Multis verbis utitur: multiloquus est.* Quidam, *multa verba facit de rebus futuris.* ¶ *Nescit homo quid futurum sit*] Nemo novit futura; nedum stultus, qui tamen de iis verba facit ac si ea nota ac certa illi essent: fallitur. Lxx τί τὸ γενόμενον. Hier. *quid ante se fuerit.* מה שהיה *id quod fuit.* מה שיהיה *id quod futurum est.* Trem. vertit, *quid sit quod dicat*: malè, meo judicio. האדם potest reddi *Homo ille*, videlicet stultus, ut articulus fit ἀναφορικός. ¶ *Quod erit post ipsum*] Τὸ ἐσόμενον ὀπίσω αὐτῦ. ¶ *Quis indicet ei?*] *Quis poterit ei indicare?* q. d. *Nemo.* Nam soli Deo nota futura, & ei cui Deus voluerit patefacere illa.

15. *Labor stultorum*] Μόχθος τῶν ἀφρόνων. ¶ *Fatigat eorum quemque*] Sensum expressi. Verba sonant ad verbum *fatigat eum*, i. κοπώσει, quod in Græca ed. mutavit in κακώσει *affligit*: quomodo & Hier. vertit. Est etiam ubi legatur τῦ ἄφρονος in sing. ¶ *Ut nesciat*] Vel *qui nescit.* Nescit ea, inquit, quæ pueris & cæcis notissima; Nam quid notius quàm viam tenere quæ ad urbem ducit? Puto autem proverbialiter hoc dici de stultis, qui ferè prudentiâ destituuntur ad se regendum, nedum ut alios regere possint.

16. *Vah*] אי pro אוי ὐαί. Alibi אי est *insula.* ¶ *Terra*] *Regio*, i. γῆ, ut rectè Sym. vertit. Nam ארץ non sign. unquam πόλιν, quod tamen Lxx hîc reddunt. Sic Matth. 2. legimus Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, id quidem interpretantur nonnulli, *urbs Juda*, γῆν pro *urbe* accipientes: quomodo Euripides in Hecuba eam vocem usurpat. ¶ *Cujus Rex puer est*] Vel, si placet, *quando Rex tuus puer est*, *& Principes tui manè comedunt.* Ad verb. *cujus Rex tuus.* Figura nota, quam Græci servant interpretantes ἧς ὁ βασιλεύς σε. Pleonasmum vocant, & est huic linguæ peculiaris In hoc quidem sermone, *Puer* ætate, vel sensu ac intelligentiâ. ¶ *Manè*] Ante tempus, intempestivè. Nam tempus matutinum aliis rebus destinatum est; nempe juri dicundo, Jer. 21. 12. *Judicate manè judicium*; aut aliis rebus seriis. ¶ *Comedunt*] *Comessantur.*

17. *Beata tu terra*] אשריך ארץ *bene tibi terra*, i. regio. Nam *terra* nomen in his locis pro *regione* ponitur, ut apud A. Gellium, ubi nominantur *terra Italia, terra Græcia.* Vide Quæst. meas. ¶ *Cujus Rex*] שמלכך *cujus Rex tuus*, ut suprà, Pleonasmus Ebraicus. ¶ *Filius nobilium*] בן חורים *filius ingenuorum*, i. ingenuus; ut *filii Medicorum* appellantur ipsi Medici, ἰατρῶν παῖδες. Chrysostomus, ἀποεία τρφῆς ὑγιεῖς φασιν ἰατρῶν παῖδες. A. חורים dicti *Heroes*, ut Arias autumat. Sunt qui putant nobiles *Horim* dictos à colore vestium quas olim gestabant: nam ferè candidis induebantur. חור autem *album* five *candidum* designat. In Lxx υἱὸς ἐλευθέρων. Gall. *de race illustre.* ¶ *In tempore*] Quando tempus est sumendi cibi, videlicet horâ sextâ, aut, secundum quosdam, quartâ, aut septimâ. Vide Appendicem Fulvii Ursini, pag. 78. Thargum hoc loco, *Principes tui post juge sacrificium comedunt panem tempore horæ quartæ de labore manuum suarum*, בזמן ארבע שעין. De sexta hora, quæ in meridiem incidit, testatur alibi Josephus. ¶ *Ad robur*] *Ad corporis refectionem*, vel *ad reficiendum vires*, five *ad corpori robur conciliandum.* Nam id præstat cibus. Unde David ait, *& panis cor hominis corroborat*, aut *sustentat.* Vulg. *ad reficiendum.* Lxx ἐν δυνάμει. Gall. *pour leur refection.* Alius, *virium, non potationis, gratiâ.* ¶ *Non ad compotationem*] שתי usurpat pro שתיה, ut alibi בכי *fletus* pro בכיה. Radix שתה *potitavit*: unde, *Non est Regum potare vinum*, quod vulgò reddunt *bibere vinum*, sed minùs commodè.

18. *Pigritiâ*] בעצלתים *ob pigritias.* Est autem nomen duale. Fortè propter Manus, quæ naturâ binæ sunt: hinc Abenezra exponit בידים עצלות *manibus pigris.* Vide, si placet. Aut quia segnities alia Animi est, alia Corporis; quarum illa potiùs *mollities* nuncupatur. Aut ut שמים de uno *cœlo* dicitur, & מים simpliciter *aquam* denotat, sic fortè עצלתים est *pigritia.* Sic חיים *vita*, *tenebræ* σκότος, *liberi* τέκνον, &c. בעצלתים Lxx reddunt ἐν ὀκνηρίαις. Vulg. *in pigritiis.* Trem. *pigritiâ ambarum.* Gall. *à cause des mains paresseuses.* ¶ *Deprimitur*] *Subsidit.* Alii, *attenuatur.* Prius Galli expresserunt verbo *affaisser*, i, *desidere, pandare*; ut cùm dicunt, *le theatre s' affaisse & fait de grandes fentes*, i. *descendit ingentibus rimis theatrum, desidit theatrum.* Lxx ταπεινωθήσεται. Vulg. *humiliabitur.* Quidam *vitiatur.* Santes *inclinat se.* Mercerus *attenuatur*, i. labefactatur. ¶ *Contignatio*] Δόκωσις. המקרה cum Dages in Mem. Alibi est המקרה absque Dages, *contignans, contabulans*, videlicet Psal. 104. 3. Illud nomen est, hoc participium. ¶ *Dejectione manuum*] שפלות ידים *abjectio manuum*,

manuum, i. segnities. Sic dicimus *abjectio animi* pro *ignavia*, quam Galli. *lascheté* appellant. Rectéque Græci ἐν ἀεργίᾳ χειρῶν ignaviâ manuum. ἀεργία, q. ἀεργία, q. *cessatio ab opere*. ¶ *Perstillat*] Στάξει. Stillicidium hominem domo expellit, ut etiam fumus, & mala mulier.

19. *Ad risum*] *Risûs causâ*, i. lætitiæ ac voluptatis, *ad hilaritatem*. ¶ *Epulum*] לחם ad verb. *panem*. Sumitur autem hîc pro *convivio*, ut Dan. 5. 1. ubi לחם in textu. Alia interpretatio *faciunt panem*, nempe *pistores*. Sed hoc verum non videtur. Nam panis tam paratur mœstis quàm hilaria celebrantibus. Lxx εἰς γέλωτα ποιοῦσιν ἄρτον. Gal. *on appreste la viande pour se resiouir*. ¶ *Vitam*] Vel potiùs *vivos*. Sic Græci; sed hi legunt, *& vinum faciunt ad exhilarandum vivos*, καὶ οἶνον τοῦ εὐφρανθῆναι ζῶντας. Sic alibi, *Vinum exhilarat Deum & homines*. ¶ *Pecunia*] הכסף τὸ ἀργύριον, *argentum*. ¶ *Suppeditat omnia*] i. יעניא: quomodo Ebræi enarrant. Verbum è verbo *exaudit*. Licet etiam vertere *respondet omnibus*, i. votis omnium. Sic *tellus* dicitur *respondere votis agricolarum*. Hieron. *Pecunia obediunt omnia*. Sym. ἀργύριον δὲ συχρήσιμον εἰς πάντα, *argentum conducet ad omnia*. Lxx καὶ τοῦ ἀργυρίου ταπεινώσει ἐπακούσεται τὰ πάντα. Hîc duæ versiones coaluerunt: una est ταπεινώσει יענה, altera est ἐπακούσεται יענה. Trem. *Pecuniáque ipsa facit ut ista omnia respondeant*.

20. *In conscientia tua*] Sic Græci ἐν συνειδήσει σου. Alii *in cogitatione tua* במחשבך: minùs probatur mihi. מדע *scientia* & *conscientia*, ut תקומה *surrectio* & *resurrectio*. Sic קרא *voco* & *invoco*. ¶ *Regi nè maledicas*] Βασιλέα μὴ καταράσῃ. ¶ *In penetralibus cubilis tui*] Alii *in conclavibus cubilis tui*. Hieron. *in secreto cubiculi tui*. Lxx ἐν ταμιείοις κοιτώνων σου. ¶ *Maledicas*] Lxx καταράσῃ. Multæ Regum & divitum aures; ideo temere iis maledicendum non est. Nam vel aves efferent, si homines tacebunt. ¶ *Deferent*] *Efferent*, *perferent*, *portabunt*. ¶ *Vocem*] Vulg. *vocem tuam*. Sic etiam Græcè τὴν φωνήν σου. Si rectè articulus in הקול vim habebit pronominis. Consule nunc Proverbia mea class. 2. l. 3. ad. 59. ¶ *Pennipotens*] Lxx ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Sym. πτερωτὰ *alata*. Elegans epitheton Avium. Sic legimus *genus pennis condecoratum*, de iisdem. Pro בעל כנפים in libro Proverbiorum Salomonis בעל כנף, vel quòd *pennas habeant*, vel quòd *pennis valeant*. Sic בעל קרנים ὁ ἔχων κέρατα. ¶ *Rem*] דבר *verbum*, *sermonem*. Lxx λόγον σου. Hieron. *sententiam*. Gall. *les nouvelles*.

IDEM.

1. זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ. Schol. Μυῖαι θανάτου σήψει ἔλαιον εὐώδους μυρεψοῦ, *Muscarum mors putrefaciet unguentum bene olens pigmentarii*. שמן Aq. *unguentum*, ex Olympiodoro.

3. וְגַם בַּדֶּרֶךְ כְּשֶׁסָּכָל הֹלֵךְ לִבּוֹ חָסֵר וגו׳. Sym. *Sed & in via stultus cùm ambulat, ipse insipiens suspicatur de omnibus quòd stulti sunt*] Hoc testimonium invenies in Commentariis Hieronymi. *Suspicatur*, i. ὑπολαμβάνει. ¶ וְאָמַר לַכֹּל. Sym. ἃ ὑπολαμβάνει *quæ suspicatur*.

4. אִם רוּחַ הַמּוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ. Sym. Ἐὰν πνεῦμα ἄρχοντος ἐπέλθῃ σοι, *Si spiritus Principis supervenerit tibi*. Hieron. in h. l. Sym. *Si spiritus Principis irruerit tibi, de loco tuo nè recedas: quoniam pudicitia comprimit peccata magna*] *Pudicitia*, σωφροσύνη, cæteri omnes ἴαμα, i. *sanatio*, vel *curatio*. ¶ מְקוֹמְךָ אַל תַּנַּח. Idem, τὸν τόπον σου μὴ ἐκστῇς *à loco tuo nè abscedas*. ¶ כִּי מַרְפֵּא יַנִּיחַ חֲטָאִים גְּדוֹלִים. Idem, ὅτι σωφροσύνη παύσει ἁμαρτήματα πολλὰ, *quia modestia sedat peccata multa*.

6. נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים. Aq. ἔδωκε τὸν ἄφρονα ἐν ὑψώμασι μεγάλοις, *posuit amentem in dignitatibus magnis*] *Posuit*, נתן. ¶ וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ. Sym. πλουσίους δὲ ταπεινοὺς καθημένους, *divites verò humiles sedentes*] In Comment. Hieron. *Positum stultum in sublimitate magna, divites autem sedere humiles*.

9. מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב. Aq. Μεταίρων λίθους διαπονηθήσεται, *Qui transponit lapides convelletur*. Sym. Μετεωρῶν λίθους κακωθήσεται, *Qui sublevat lapides malo afficietur*] In Hieron. Aq. Sym. *Qui transfert lapides dilacerabitur in iis*.

10. וְיִתְרוֹן הַכְשֵׁיר חָכְמָה. Sym. περισσεία δὲ ὁ γοργευσάμενος εἰς σοφίαν, *excellit agilis ad sapientiam*] Sic cap. 2, & 4. כשרון. Sym. reddit γοργότητα, i. *agilitatem*; Lxx verò ἀνδρείαν.

13. הוללות. Sym. *tumultus*] Θόρυβος. Vide suprà 2. 2.

14. וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים. Sym. ἀνόητος πολλὰ λαλήσει, *& insipiens multa loquetur*. ¶ מַה שֶּׁהָיָה וַאֲשֶׁר יִהְיֶה. Sym. τὰ γενόμενα, ἀλλ᾽ οὐ δὲ τὰ ἐσόμενα, *quæ facta sunt, sed non quæ futura sunt*.

15. הַכְּסִילִים תְּיַגְּעֶנּוּ. Schol. τοῦ ἄφρονος κακώσει. Melior lectio quæ in aliis cod. τῶν ἀφρόνων κοπώσει, i. *fatigabit*. Nam נגע in secunda conjug. κοπόω, i. *lasso*, *fatigo*. ¶ אֲשֶׁר לֹא יָדַע לָלֶכֶת אֶל עִיר. Sym. οὐ γὰρ ἐπίσταται ἀπελθεῖν εἰς πόλιν, *non enim scit ire in urbem*] i. Nescit quæ ipsis pueris notissima sunt. Quid dico pueris? cæci etiam viam quæ in urbem ducit callent, quam ignorat: tanta est imperitia.

16. אִי לָךְ אֶרֶץ. Sym. Οὐαί σοι γῆ. *Væ tibi terra*.

17. בִּגְבוּרָה. Sym. Μετὰ ἀνδραγαθίας *cum fortitudine*.

19. וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל. Sym. ἀργύριον δὲ συχρήσιμον εἰς ἅπαντα, *pecunia verò utilis erit ad omnia*.

20. אַל תְּקַלֵּל. Sym. μὴ λοιδορήσῃς *nè convicieris*, sive *nè maledicas*.

GROTIUS.

1. *Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: pretiosior est sapientia & gloria, parvâ & ad tempus stultitiâ*] Sic rectè vertas, *Sicut muscæ immortua putere faciunt & fœtere unguentum seplasia; ità egregium sapientiâ & honore, modicum stoliditatis*. Cavendum est iis qui famæ suæ curam habent nequid vel minimum peccent.

2. *Cor sapientis in dextera ejus, & cor stulti in sinistra illius*] Dextera est via Virtutis, sinistra via Vitiorum, ut in litera Pythagoræ. Apparet id collatis locis Deut. 1. 39. & Jonæ 4. in fine.

3. *Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat*] Heb. *Etiam cùm per vias incedit stultus, cor ei abest, dicítque omnibus, En stultum*, id est,

—— *Vultu morbum incessúque fatetur*.

4. *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te*] Si apud Regem in magna fueris gratia. ¶ *Locum tuum nè demiseris*] Serva priorem modestiam. Propertius ad Mæcenatem,

> *Mæcenas eques Hetrusco de sanguine Regum,*
> *Intra fortunam qui cupis esse tuam.*

¶ *Quia curatio facit cessare peccata maxima*] Est quidem מרפא *curatio*; sed in hoc libro & Proverbiorum frequens est ut א pro ה ponatur. Ità significabit hîc *otium* sive *vitam privatam*, quæ minùs obnoxia est peccandi occasionibus.

6. *Positum stultum in dignitate sublimi, & divites sedere deorsum*] Regibus multis suspecti qui excellunt sive sapientiâ, sive nobilitate, aut opibus. *Aliena illis virtus formidolosa est*, ut ait Sallustius. *Pellunt ergò sapientiæ professores & omnes bonas artes in exsilium agunt. Sinistra illis erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama quàm ex mala. Nobilitas, opes pro crimine*: quæ omnia habet Tacitus. Exemplum in Roboamo.

7. *Vidi servos super equos*] *Enimvero neque nobilem neque ingenuum nec libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est*. Sic Tacitus in Germania. ¶ *Et principes ambulantes super terram, quasi servos*] *Principes* intellige viros nobiles.

8. *Qui fodit foveam incidet in eam*] Nempe
Malum consilium consultori pessimum.

Idem proverbium Prov. 26. 27. & 28. 10. Psal. 7. 15. Est autem נומץ vox Chaldaica, quam sæpe usurpat interpres

pres Chaldæus ubi in Hebræo est בור. ¶ *Qui dissipat sepem, mordebit eum coluber*] Qui in sentibus latere solet. Allegoria Hebræorum hoc aptat ad eos qui sapientum traditiones contemnunt.

9. *Qui transfert lapides, affligetur in eis*] Qui alieni est cupidus, & propterea terminos revellit. Et hoc per Allegoriam applicatur eis qui semel definita temere commovent. ¶ *Et qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis*] Qui alienas arbores cædit. Allegoria hoc deducit ad eos qui factiones & seditiones serunt.

10. *Si retusum fuerit ferrum, & hoc non ut priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia*] *Si hebetatum* (nempe longo situ ac rubigine) *fuerit ferrum,& ipse* (dominus) *aciem ejus* (pridem) *non terserit, tum vires* (suas) *excitabit:* (i. omni vi nitetur auferre vitium inolitum) *& plus multò rectificationis* (i. polituræ) *sapientia*, requirit scilicet. Hæc est interpretatio Maimonidæ longè optima.

15. *Labor stultorum affliget eos qui nesciunt in urbem pergere*] Multi quæstionibus arduis se fatigant, cùm nè obvia quidem norint, quale est iter ad urbem.

16. *Væ tibi terra cujus Rex puer est*] Multa mala evenire in Regnis solent ubi successio ad puerum devoluta est. Tutores enim sæpe non ex fide rem gerunt, aut inter se discordant: neque puero satis auctoritatis est ad retinendos in officio populos. Exemplum in Joasi temporibus 2 Reg. 11. & post Ancum Martium Romæ; Arcadii & Honorii ætate in Imperio Romano. ¶ *Et cujus Principes manè comedunt*] Convivia intempestiva agitant, nam

——corpus onustum
Hesternis vitiis animum quoque prægravat.

17. *Beata terra cujus Rex nobilis est*] Heb. *Filius candidorum*, i. illustrium. Nam familiæ vetus splendor multum dignitatis addit Regi.

Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.

Euripides Temenisi,

Φεῦ φεῦ· τὸ φῦναι πατρὸς εὐγενοῦς ἄπο
Ὅσην ἔχει φρόνησιν ἀξίωμά τε.

& in Hecuba,

Δεινὸς χαρακτὴρ κἀπίσημος ἐν βροτοῖς
Ἐσθλῶν γενέσθαι.

¶ *Et cujus Principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, non ad luxuriam*] In aureo carmine est,

Ἀλλὰ ποτοῦ τε μέτρον καὶ σίτου γυμνασίων τε
Ποιεῖσθαι· μέτρον δὲ λέγω τόδ᾽ ὃ μή σ᾽ ἀνιήσει.

19. *Et pecuniæ obediunt omnia*] Heb. *Omnibus respondebit argentum*, i. erit vice rerum omnium.

20. *In cogitatione tua Regi nè detrahas*] i. Nè occultissimè quidem. ¶ *Et in secreto cubiculi tui nè maledixeris diviti*] *Divitem* hîc vocat virum summatem. ¶ *Quia & aves cœli portabunt vocem tuam*] Ut Ibyci aves notæ in Græca historia. Verùm hîc per *aves* intelliguntur delatores, aves verè infaustæ.

CAP. XI.

MUNSTERUS.

1. *Super facies*] Monet eleemosynam dandam pauperibus & his quorum facies lacrymis sunt irriguæ. Alii sic putant intelligendum hunc locum, *Mitte panem in pauperes, nullâ personarum habitâ discretione, haud secus quàm si projiceres panem in superficiem aquarum.* Porrò per *dies septem & octo*, intelligitur tempus hujus vitæ, per quod semper est benefaciendum indigentibus. Benefaciendum est, inquit, *per septem dies*, & cùm illi præterierint, & *octavus* appetierit, rursum incipiendum est; & sic semper continuandum. *Nescis enim quale malum tibi eventurum sit* & quibus aliquando opus habiturus sis auxiliis. Dandum autem est his qui sunt in egestate, id quod exprimitur per similitudinem *nubis fœcundantis* siccam *terram*. Alii sic interpretantur, *Da septem hominibus suam cuique portionem, da etiam octo*, &c.

3. *Ibi erit*] Poteris, inquit, benefacere quamdiu vivis, sicut arbor quamdiu frondescit fert fructum. In morte constitueris vel ad dexteram vel ad sinistram, sublatâ omni facultate bene operandi. Alii legunt יהוא pluraliter, ut sit sensus, Ubi ceciderit fructus arboris, ibi sunt qui colligunt fructus illos; sic ubique locorum inveniuntur pauperes, in quos poterunt collocari beneficia.

4. *Qui observat ventum*] Notantur per hunc versiculum parci & avari homines, qui tenacitati suæ prætexunt velamen malitiæ.

5. *Quâ viâ in corpusculum*] Alii sic interpretantur, *Quemadmodum ignoras quæ via sit spiritûs, aut qualia ossa in utero gravidæ*, &c.

6. *Manè semina*] Monet, semper bene agendum.

9. *Lætare*] Pendet hic versus à præcedente, & est sensus, Cùm *omnia vana sint quæ post hanc vitam* malè collocatam *futura sunt, lætare tu, juvenis, in juventute tua*, & videbis quid futurum sit. Vocant autem Hebræi hunc loquendi modum גיוום, cùm aliquid jubetur cujus exsecutio facienti est pestifera. Est autem commissio Ironica.

VATABLUS.

1. *Panem tuum super faciem aquarum* לחמך על פני המים] Nomine *panis* quicquid ad victum pertinet intelligere oportet, more Hebræorum; ut & nomine *aquarum* populos. Liberalitatem enim erga pauperes commendat. ¶ *In multitudine dierum* ברוב הימים] Hebraismus. *post multos dies: sive tandem.*

2. *Da partem septem* תן חלק לשבעה] Ad verb. *Da portionem septem*, sub. *pauperibus*, i. cuique pauperi suam portionem. Numero Septenario multos intelligit; ut Octonario universitatem. Quidam vertunt, *Da partem* per dies *septem.* ¶ *Quid erit mali super terram* מה יהיה על הארץ] *Quæ futura sit calamitas super terram*, i. te vivente.

3. *Nubes, pluviam*, &c. העבים גשם וגו'] *Nubes, pluvia*, aquam *super terram effundere solent.*

4. *Et qui respicit* ורואה] *Et qui spectat:* vel, *& qui observat.*

5. *Tu ignoras* אניך יודע] Ad verb. *non cognoscis.* ¶ *Spiritûs* הרוח] Animam significat: i. quomodo infundatur spiritus in corpus, vel quomodo abeat à corpore. ¶ *Et quomodo*, &c. כעצמים] Ad verb. *sicut ossa in ventre plena*, i. gravidæ mulieris.

6. *Utrum magìs conveniat* אי זה יכשר] Ad verb. *utrum rectius futurum sit.* Vel, *quidnam commodius futurum sit.* ¶ *Et an ambo pariter* sint *bona* ואים שניהם וגו'] Ad verb. *& si ambo, sicut unum, bona* sunt. More Hebraico dictum *sicut unum* pro *simul*, aut *pariter*: q.d. quòd si utrumque pariter succedat, bona sunt.

7. *Intueri Solem* לראות את השמש] Subaudiendum aliquid, cujusmodi, *Sed tamen est moriendum.* Concisa enim est sententia: quod fit in rebus quas præ mœrore dicere non possumus.

8. *Tenebrarum* החושך] i. Mortis. Vitam & res prosperas *Soli* comparavit priore versu; nunc autem mortem & adversa *tenebris* comparat. Quidam totum versum sic convertunt, *Quia si* (i. quamvìs) *annos multos vivat homo, & in omnibus illis lætetur; tamen recordabitur dierum tenebrarum, quia multi erunt:* & quòd *omnis qui nascitur, est vanitas.* Alii præcedenti ità jungunt, *Verùm si homo annos multos vixerit, & per eos universos lætus egerit, recordatus autem fuerit dierum* quos aget *in tenebris, quoniam plurimi erunt*; illico *inanitas* videtur *quicquid præteriit.* Alii, *Etsi annis multis sciat se homo victurum, & lætaturum in illis omnibus, recordetur autem dierum tenebrosorum, quia illi plures futuri sunt, & omne quod subsequetur, vanum erit.*

9. *Et exhilaret te cor tuũ* ויטיבך לבך] Ità Hebraicè ut vertimus. Alii vertunt, *& cordi tuo bene sit.* Vel, *& lætum sit* cor

cor tuum: ut redundet alterum pronomen. Ironia est. ¶ *Et ambula in viis,* &c. 'והלך בדרכי וגו] Hebraismus, acsi dicas Latinè, *Fac quicquid animo tuo lubescit, & quicquid placet oculis tuis.*

10. *Aufer autem* והסר] *Aufer igitur.* ¶ *Malitiam à carne tua* רעה מבשרך] *Malum de carne tua:* q. d. Da operam ut sis castus.

CASTALIO.

1. *JAce tuum panificium in humorem*] Sere humido loco: h. e. liberalis esto.

2. *Imperti vel septem aut etiam octo hominibus*] Multis. ¶ *Nescis enim quid mali sit futurum in terris*] Fieri potest ut tu quoque aliquando egeas.

3. *Cùm plena sunt nubes, pluviam effundunt in terram*] Dum abundas largire. ¶ *Et sive in Austrum cadit sive in Septentriones arbor, quo loco cadit, ibidem manet*] Mortuus largiri non poteris, ut lapsa arbor jam nequit in quam velit partem ferri.

4. *Qui ventum observat, non serit: & qui spectat nubes, non metit*] Qui ideo benignè non facit quia futura ignorat, perinde facit ac si quis venti aut nubis metu serere aut metere dubitet.

CLARIUS.

1. *MItte panem*] Monet eleemosynam dandam pauperibus, & iis quorum facies lacrymis sunt irriguæ. Alii sic putant intelligendum hunc locum, *Mitte panem in pauperes, nullâ personarum habitâ discretione, haud secus quàm si projiceres panem in superficiem aquarum.*

2. *Da partem septem*] Liberaliter egentibus tribue: sic enim fiet ut non sentias mala quæ imminent. Per *septem* autem & *octo* intelligi potest tempus hujus vitæ, quo semper est benefaciendum indigentibus: Benignè, inquit, faciendum est *per septem dies:* qui cùm præterierint, & *octavus* appetierit, rursus incipiendum est, & perpetuandum. *Nescis enim quale malum eventurum sit tibi:* & quibus aliquando opus habiturus sis auxiliis.

3. *Si repleta fuerint nubes*] Significat hâc similitudine *nubis fœcundantis* siccam *terram,* dandum esse iis qui sunt in egestate. ¶ *Si ceciderit lignum*] Fructus ligni sive arboris quocunque loco ceciderit, sive in plaga Australi sive Aquilonari, erunt (nam in Hebræo per plurale legitur *ibi erunt.*) qui colligant illum: sic ubique locorum inveniuntur pauperes in quos possint collocari beneficia.

4. *Qui observat ventum*] Notantur per hunc versiculum parci & avari homines, qui tenacitati suæ prætexunt velamen malitiæ.

5. *Quæ sit via spiritûs*] h. e. Quomodo anima conjungatur corpori.

6. *Manè semina*] Monet semper bene agendum.

9. *Lætare, juvenis*] Si lætaris in *adolescentia tua,* &c. memineris quòd Deo redditurus sis rationem de omnibus.

10. *Aufer iram*] Quâ scilicet irritas Deum. Per *malitiam carnis* intellige concupiscentiam malam, cui habenæ non sunt laxandæ.

DRUSIUS.

1. *MItte*] Ἀπόστειλον, *Jace, Projice.* ¶ *Panem tuum*] *Frumentum tuum, semen tuum.* Sic alibi, *Visitavit populum suum dando eis panem,* i. frumentum. Nam ex eo panis conficitur. ¶ *Secus aquam*] על פני מים *super faciem aquæ,* ἐπὶ πρόσωπον τοῦ ὕδατος, quod vulgò ità enarrant ac si diceret, *Jace panem tuum etiam periturum.* Nam quod in aquam projicitur, perit sine fructu. Putarim ego על hoc loco sign. *juxta, secùs,* ve, ut Psal. 1. 3. Sic Gen. 41. 1. *putabat se stare super fluvium,* ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, i. *juxta fluvium.* Aut verte, *Jace panem tuum in aquam,* i. in loca irrigua. Vide Quæst. lib. 1. qu. 25. ¶ *Post multos dies*] ברב ימים ἐν πλήθει ἡμερῶν *in multitudine dierum.* Quidam *multiplicantibus diebus.* Alius *diuturnitate temporis.* Gall. *avec le temps.* Vide quæ scripsimus Class. 2. lib. 3. ad. 48. ¶ *Invenies eum*] Ergò non omnino periturus est panis ille.

2. *Da partem*] Δὸς μερίδα. Sumptum à conviviis veterum, in quibus partes dabantur singulis convivis, & mittebantur pauperibus. Vide Annot. meas in Esth. 9. 22. Neh. 8. 10. *& mittite munera his qui non habent:* & v. 12. *Et abierunt omnes manducare & bibere & epulari, & dare munera his qui non habebant, ut epularentur.* ¶ *Septem & etiam octo*] ἑπτὰ καί γε τοῖς ὀκτώ, *septem, nec non octo.* Sic Int. Vulgarius. Sensus est, *quàm plurimis.* Numerus certus pro incerto. Simile Mich. 5. 5. *septem pastores, & octo principes hominum.* Ebræi explicant, *Da incessanter & indesinenter.* ¶ *Quid futurum sit mali*] *Nescis quid tibi mali eventurum sit:* forsan enim aliorum ope indigebis. Hic יהיה conjungit cum רעה diverso genere: quod notatum Abenezræ, qui exemplum simile adducit כי יהיה נערה בתולה. Enallage generum.

3. *Si repleta fuerint*] Vel, *Si plena fuerint,* Ἐὰν πλησθῶσιν. Debemus imitari naturam Nubium, quæ *cùm plena sunt, imbrem effundunt;* sic dum abundamus, largiendum est. De hac Nubium consuetudine Euripides,

> *Cœlum at beatum cùm refertum est imbribus,*
> *Ardet cadendi mirâ in humum libidine.*

Vide nunc Class. 2. lib. 2. adag. 17. *Si, Cùm;* ut in illo, *Si erit Jobilæus.* ¶ *Imbrem*] Vel *imbre,* ut ad præcedentia pertineat. ¶ *Effundunt*] Ἐκχεοῦσιν *effundent.* Sic antiqui. Verbum Ebræum יריקו propriè sonat quod ab Aquila redditum ἐκκενώσουσιν *exinanient, evacuabunt.* ¶ *Arbor*] Δένδρον. Alii *lignum,* i. ξύλον· alii *planta.* ¶ *Ad Meridiem*] Vel *in Meridie,* sive, quod idem, *in Austro,* i. in Australi parte aut plaga. Sic Lxx ἐν τῷ νότῳ. Sed noster elegit *ad Austrum.* ¶ *Ad Septentrionem*] בצפון *in Aquilonem,* vel, ut Lxx habent, ἐν τῷ βορρᾷ *in Aquilone:* q. d. *In quamcunque partem ceciderit.* Sic vulgò dici solet, *Ubi te invenero, ibi te judicabo.* ¶ *Ibi erit*] Ἐκεῖ ἔσται. Novè dixit יהוא pro יהיה *erit.* Affine est ישתחו *adorabit* προσκυνήσει. E Sym. adducitur hoc loco παραπέσοι[illegible]. Videtur in eadem opinione fuisse cum iis qui יהוא pluralem esse dicunt cum Aleph paragogico, quale in ההלכוא. Sic enim dicitur יהוא pro יהיו ut יהי pro יהיה *erit.* Minùs placet. Mens horum verborum ut dicat, Non periturum, in quemcunque tandem beneficium conferetur.

4. *Qui observat ventum*] Τηρῶν ἄνεμον. *Veteres* Rei rusticæ *autores præceperunt nè seminarentur agri nisi cùm terra pluviis permaduisset.* Qui exspectat hunc aut illum ventum antequam sementem faciat, nunquam seret; quia venti sæpe fallunt, & non est ventus observandus, sed tempus idoneum sationi, quod pro ratione cœli & soli variat. Videatur Columella De Re rust. lib. 2. cap. 8. ¶ *Non seminabit*] Raròseminabit. Lxx οὐ σπερεῖ, & Hier. *non seminat.* Sed cùm mox iidem reddant οὐ θερίσει *non metet,* malui & hîc uti eodem tempore. Admonet Futuri metu aut propter ingratitudinem quorundam non esse claudendam beneficentiam. ¶ *Qui respicit nubes*] ראה בעבים βλέπων ἐν ταῖς νεφέλαις *qui inspicit nubes.* Qui nubes considerat, semper metuit pluviam, ac proinde adduci non potest ut messem instituat, quæ facienda tempore sicco minimèque humido aut pluvioso: nubes autem quæ omnino steriles non sunt ferè imbrem gignunt.

5. *Quemadmodum tu ignoras*] Pro כאשר *quemadmodum* antiqui videntur legisse באשר, h. e. Beth pro Chaph. Sic enim certè vertunt Lxx Ἐν οἷς οὐκ ἔστι γινώσκων, & Aq. Ἐν ᾧ οὐκ οἶδας, *In quo non es tu sciens,* vel, *In quo tu ignoras.* Excipio Hier. qui habet, *Quomodo ignoras,* & Sym. Μὴ οἶδας πόθεν παρέσται ὁ ἄνεμος, *Nescis unde adveniat ventus.* ¶ *Via venti*] דרך הרוח ὁδὸν ἀνέμου. Vide Joh. 3. 8. Alii, *viam spiritûs:* & Lxx ἡ ὁδὸς τοῦ πνεύματος. Id quidam de Anima dictum accipiunt. Sanè quomodo anima corpori uniatur aut infundatur nemo mortalium novit. *Spiritum* pro *vento* etiam Latini autores usurpant. Sic Græci πνεῦμα. ¶ *Sicut ossa*] Defecta oratio. Plena erit

erit si legas, *sicut ignoras ossa*, vel *quomodo concrescant ossa*. Intelligit autem Embryonem. ¶ *In utero repleta*] Quidam *in utero repleto*, i. gravido, prægnanti; & בִּבְטֶן pro בַּבֶּטֶן. Quale illud, לָאִישׁ הֶעָשִׁיר. Adi sis ad Abenezram. *Repleta*, gravidæ, prægnantis: ut, *virgo Deo repleta*, i. ex Deo gravida. Sic loquitur Justinus Historicus. ¶ *Opus Dei, qui facit omnia*] Vel, *opera Dei, quæ facit omnia*. *Qui facit omnia*, qui omnium factor sive fabricator est. Quemadmodum facit omnia, ità etiam regit omnia: unde dicitur נוהג הכל *gubernator omnium*.

6. *Manè serito*] Semper benefaciendum. In quo sensu *serendi* verbo usus est Apostolus, inquiens, *Qui parcè serit, parcè metet*. *Manè & vesperi*, i. jugiter: q. d. *per totum diem*. Siquidem diei partes Aurora & Vespera. Lxx ἐν τῷ πρωῒ καὶ ἐν ἑσπέρᾳ. ¶ *Ne dimittas manum tuam*] Alibi est את ידך, quod huic loco lucem facit. Nam alii enarrant, *nè remittat se manus tua*: est enim יד nomen fem. Sic sanè Lxx, μὴ ἀφέτω ἡ χείρ σου, & Hieron. *nè cesset manus tua*. Santes *nè quiescere facias manum tuam*. Gall. *nè laisse reposer*. ¶ *Quidnam rectum sit*] Pro γνώσει, quod in Lxx, Aq. vertit εὐθετήσει *decenter componet*, Sym. verò εὑρήσει *inveniet*. Vulg. *quid magis oriatur*. Quidam *quid magis expediat*. ¶ *Si ambo*] שניהם *ambo*, hæc vel illa. Hîc *si* valet *an*, ut alibi passim, quando ה nota interrogationis præcedit. ¶ *Bona*] *Utilia, conducibilia*.

7. *Suavis*] מתוק *dulcis*, γλυκύ, i. jocunda & grata: nam visu percipitur, non gustu aut palato. Solitum Ebræis ità sensus permutare. Gen. 27. 27. *Vide odorem filii mei*. Exod. 20. 18. *Et populus videbat voces*. Sic, *Gustate quàm bonus sit Dominus*, i. Videte; & *bonus*, i. jocundus, χρηστός. ἄδην dictum censet Isidorus *quòd nihil habeat suave*. ¶ *Lux*] Τὸ φῶς. Naturaliter omnes delectamur luce, quâ nihil gratius oculis accidere potest, unde pro *victoria* quandoque, próque *statu læto ac prospero* ponitur. Fortè *lux*, i. vita. Sic infrà *dies tenebricosi* de Morte; & suprà *omnibus videntibus Solem*, i. viventibus. Tob. 14. 12. ἐκ τοῦ φωτὸς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος. Sirach. 22. 11. *reliquit eum lux*, i. vita. ¶ *Bonum*] Ἀγαθὸν, i. *delectabile*, ut quidem Latinus int. reddit quem *Vulgatum* nuncupamus. ¶ *Solem*] Τὸν ἥλιον. Superfluum est dicere *hunc Solem*, cùm unus tantùm Sol sit in rerum natura. Solem videre non possunt cæci, ac proinde miseri æstimantur.

8. *Annos multos*] Ἔτη πολλά. ¶ *In eis omnibus lætatus fuerit*] Sic Int. Vulgarius. Alii *lætetur*, alii *lætabitur*. Lxx Ἐν πᾶσιν αὐτοῖς εὐφρανθήσεται. ¶ *Meminerit dierum tenebrarum*] *Recordetur dies tenebrarum*. Lxx μνησθήσεται τὰς ἡμέρας. Aq. μνησθήτω τῶν ἡμερῶν. ימי החשך *dies tenebrarum*, ἡμέρας τοῦ σκότους. Mortem innuit sive æternam noctem, quæ perpetuis tenebris obsita. Itaque σκότος dicitur simpliciter: ut Tom. 4. 11. *Eleemosyna non sinit ire in tenebras*, εἰς τὸ σκότος & 14. 12. ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ σκότος & pòst paulò, καὶ αὐτὸς κατέβη εἰς τὸ σκότος. Psal. 88. 12. *Non cognoscentur in tenebris mirabilia tua*. Vide suprà 6. 4. Hinc Sepulcrum vocatur מקום חושך & בית חושך: & Psal. 143. 3. במחשכים *in tenebricosis*, i. in sepulcro. Vide Tropos. Hinc ᾅδης Inferi dicti putantur διὰ τὸ ἀειδὲς *propter obscuritatem*. Nam in tenebris nihil videri potest. Vide Phornutum & Concord. Græcas N. T. ¶ *Quòd multi sunt*] Ὅτι πολλαὶ ἔσονται *quòd multi erunt*. Alii *sint* maluerunt. Hi dies, si ad vitæ dies comparentur, infiniti sunt. Hæc vita, si ad æternitatem comparetur, quid aliud est quàm momentum? ¶ *Vanitas est*] *Vanum ei erit*: *pro vano reputabit*. Minus dicit, *vanum est*; plus, *vanitas est*. Nam abstracta ἐμφατικώτερα sunt concretis.

9. *Lætare*] Hoc dicit εἰρωνευόμενος. Id sequentia docent. Cæterùm editiones pleræque hîc incipiunt cap. 12. & rectiùs, meo judicio. ¶ *Adolescens*] Νεανίσκε, *juvenis*. בחור propriè *qui eâ ætate est ut eligi possit ad militiam*. Nam בחר *elegit*. ¶ *In pueritia tua*] Meliùs *in adolescentia tua*, vel *in juventute tua*. Lxx ἐν νεότητί σου. Sic mox בימי בחורתך ἐν ἡμέραις νεότητός σου. ¶ *Benefaciat tibi*] Ἀγαθυνάτω σε, *faciat te lætum*, *exhilaret te*. Idem cum illo, *Exhilara cor tuum*. Sym. καὶ ἐν ἀγαθῷ ἔστω, *& in bono sit cor tuum*. ¶ *Et ambula in viis cordis tui*] Hoc disertè vetat Moses Num. 15. 39. Latinè redditur *indulge animo tuo*. ¶ *Et in aspectu oculorum tuorum*] *Ambulare in aspectu oculorum* est sequi ductum oculorum, indulgere oculorum sensui libidiníque. Quidam vertunt *in aspectibus oculorum*, i. במראי. Vide Mercerum. Lxx. περιπάτει ἐν ὁδοῖς καρδίας σου ἄμωμος, καὶ μὴ ἐν ὁράσει ὀφθαλμῶν σου, *ambula in viis cordis tui sine macula*, *& non in aspectu oculorum*. Sunt autem, ut habet adagium Ebræorum, *Oculus & cor proxenetæ peccati*. ¶ *Sed scito*] Vel *interim scito*. Non εἰρωνεύῃ, sed seriò nunc loquitur. Qui voluptatibus indulget & genio, cogitet sibi reddendam esse rationem coram Deo de omnibus tum dictis tum factis suis. Hoc quì semper cogitat, non facilè peccabit. ¶ *Adducet te*] ἄξει σε. ¶ *In judicium*] במשפט, εἰς τὴν κρίσιν, cum articulo. Nam sign. Judicium extremum.

10. *Aufer iram*] i. Omnes animi perturbationes. Hic versus collatus cum illo qui est 1. 18. posset aliquem deterrere à studio sapientiæ. Nam si *in multa sapientia multa ira*, quis dubitabit ut Iram ità Sapientiam quoque vitandam esse? Resp. Non dicit, *In sapientia multa ira*, sed, *In multa sapientia*. Nimium studium sapientiæ idem alibi damnat, cùm ait, *Nè esto nimiùm sapiens*. Nam extrema omnia vitium habent & culpam. ¶ *Amove*] העבר *transfer*, *averte*, πάραγε. ¶ *Malum*] רעה, i. *flagitium*, *libidinem*. ¶ *A carne tua*] Sic loquendo sign. id quo Viri sumus: unde, *Caro asinorum caro ipsorum*. Consule Proverbia mea. ¶ *Pueritia*] *Adolescentia*. ¶ *Juventus*] שחרות *juventus*, vel quòd primum tempus sit ætatis, ut *aurora* diei: vel dicta Juventus eo nomine à *nigrore*, quòd juvenes ferè pilos nigros habeant. Pro *juventus* Græca Ecclesia legit ἄνοια *insipientia*, Latina *voluptas*. Quædam editiones *imperitia*. Trem. *ortus ipse*: ad verb. *auroræ ortus*.

IDEM.

3. יָרִיקוּ. A. ἐκκενώσουσιν *evacuant*, *exinaniunt*] Vel *evacuabunt*. Est enim verbum futurum. ¶ עֵץ. Sym. δένδρα *arbores*. ¶ שָׁם יְהוּא. Sym. ἐκεῖ παρέσται-ζονται *ibi apparabuntur*, sive *fabricabuntur*.

6. בַּבֹּקֶר. Sym. πρώϊμον *matutinum*. ¶ וְלָעֶרֶב אַל תַּנַּח יָדֶךָ. Sym. ἀλλὰ καὶ ὄψιμον, καὶ μὴ καταλιμπανέτω ἡ χείρ σου, *sed & vespertinum*, *& ne derelinquat manus tua*.

8. אִם שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל שֶׁבָּא הָבֶל. Sym. *Si annis multis vixerit homo*, *& in omnibus his lætatus fuerit*, *recordari debet & dierum tenebrarum*, *quia multa erunt*: *in quibus omnibus veniet esse desinere*] Ex Comment. Hieron. καὶ διὰ πάντων εὐφρανθήσεται. *& in omnibus lætabitur*. Ex. ed. Rom. *per omnes illos dies*, Aq. μνησθήτω τῶν ἡμερῶν, *recordetur dierum*.

GROTIUS.

1. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas*] i. Ubi nulla spes sit recipiendi: Luc. 14. 12, 13, 14. ¶ *Quia post tempora multa invenies illum*] Deus pro ista beneficentia nova in te beneficia conferet.

2. *Da panem septem*] Nempe pauperibus. ¶ *Quia ignoras quid futurum sit mali super terram*] Quod scilicet sicut benefaciendo avertitur, ità per immisericordiam attrahitur. Famem enim sæpe ea de causa immitti testantur Prophetæ.

3. *Si repletæ fuerint nubes*, *imbrem super terram effundent*] Nullo scilicet discrimine, super omnem humum. Sic & tu noli solicitè inquirere qualis sit cui des. Homo est. ¶ *Si ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem*, *in quocunque loco ceciderit*, *ibi erit*] Est proverbium vulgare, significans eas res in quibus delectu

delectu opus non est. Neque enim qui arborem exscindit, multùm curat in quam partem ea cadat, nihil enim refert. Sic etiam beneficia illa minora velut cæcâ manu spargenda sunt.

4. *Qui observat ventum non seminat*] Avaris, nè dent, quilibet prætextus sufficit.

5. *Quomodo ignoras quæ sit via spiritûs*] *Unde veniant, quò eant venti*, Joh. 3. 8. ubi quæ dicta vide. ¶ *Sic nescis opera Dei qui fabricator est omnium*] Nescis quàm miris ac latentibus modis Deus repenset benigna facta. Is sensus convenit cum eo quod dictum suprà initio hujus capitis.

6. *Nescis quid magis oriatur, hoc aut illud*] Nescis ubi optimè locatum sit beneficium.

7. *Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem*] Euripides Hippolyto;

Ὦ λαμπρὸς αἰθὴρ, ἡμέρας ἁγνὸν φάος,
Ὡς ἡδὺ λεύσσειν.

Idem in Iphigenia in Aulide,

—— ἡδὺ γὰρ τὸ φῶς
Βλέπειν.

8. *Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis & dierum multorum, qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita*] Propiùs ad Hebræum sic vertas, *Etiamsi plurimos annos egerit homo, & lætatus fuerit perpetuò, ubi tamen cogitabit tempora tenebrarum* (i. mortis) *longa fore, quicquid ei obvenit, id vanitas*, scilicet ei apparebit.

9. *Et scito quòd pro omnibus his adducet te Deus in judicium*] Si licitis usus fueris voluptatibus, bene te tractabit Deus: si illicitis, pœnas tibi inferet suo tempore.

10. *Aufer iram à corde tuo*] Μεμψιμοιρίαν.

CAP. XII.

MUNSTERUS.

Comprehendit sapiens Salomo uno verbo totam piè benéque vivendi doctrinam: Cogita, inquit, Deum maturè, priusquam ingruant pericula vel senium, vel denique ipsa mors.

1. *Iram*] Quâ scilicet irritas Deum. ¶ Per *malum carnis* intellige Concupiscentiam malam, cui habenæ non sunt laxandæ. Alii interpretantur Perturbationem animi.

3, 4, 5. *Antequam obtenebrescat Sol*] Recenset hîc Salomo incommoda Senectutis atque destitutiones omnium virium ejus qui morti appropinquat. Destituuntur oculi *luce stellarum*, & videtur eis *post pluviam* cœlum serenum *nubibus* obductum. ¶ *Custodes domûs* sunt Manus & Brachia, quæ totum corpus ab incommodis defendunt. *Viri fortes* sunt Crura, quæ in senio nutare incipiunt. Per *molentes* intellige Dentes, qui cibum non bene molunt; & per *ostia* Labia; per *humiliatam vocem molentis* debilitatam vim digestionis in מסס, h. e. בקרב העליון *in intestino superiori*: sic enim vocant Stomachum. Porrò si cibus nullus trajiciatur in stomachum, tollitur causa somni, atque ità ex *cantu aviculæ* suscitatur senex à somno. ¶ *Filias carminis* exponunt pro Instrumentis vocalibus, ut est Guttur. Senes enim nec canunt, nec audiendo sonos delectantur.

6, 7. *Florebit amygdalus*] Sensus est, canescet caput; & debilitatur totum corpus, ut etiam insultum *locustæ* ferre non possit. ¶ Porrò per אביונה quod nos post D. Kimhi vertimus pro *confœderatione corporis & animæ*, quidam intelligunt תאות המשגל, i. *libidinem*, quæ in senibus exstinguitur. Alii accipiunt pro בינה *intelligentia*, ut sit Aleph litera Hæemanthica. Sunt rursum alii qui accipiunt pro *appetitu respuente res oblatas*. ¶ *Domum æternitatis* exponunt pro Sepulcro, & *plangentes* pro amicis portantibus funus ad sepulturam. Per *Funiculum argenteum* intelligunt חוטה השדרה *Spinam dorsi*, quæ ob candorem *argentea* vocatur. Alii autem capiunt pro Spiritu vitali. ¶ Porrò per *fontem aureum* accipiunt Cerebrum; non quòd aureum habeat colorem, sed quod includatur pelliculâ aurei coloris. Alii verò hunc locum sic exponunt, *antequam diffluat collectio aurei liquoris*, i. diffundatur pallor per totum corpus. ¶ Per *hydriam* verò putant intelligendam cistam Fellis, & per *scaturiginem* Epar, atque per *rotam* Cranium capitis, quod *in sepulcro confringitur*.

11. *Rectitudo verborum*] Talem putant fuisse titulum libri qui hîc citatur.

12. *Clavis fixis*] Kimhi sic interpretatur, *Verba sapientum sunt quasi clavi fixi, qui scilicet congregant verba sapientiæ in libris suis, quæ dantur à Pastore uno Deo*.

13. *Quod amplius est*] h. e. A verbis quæ non sunt subnixa veritate, ab his caveto. ¶ *Clamor nimius*] Kimhi exponit *importunam doctrinam*, quâ quis se & auditorem gravat, & unde nemo ædificatur. Chaldæus interpres vertit מעסק *occupationem Legis*.

14. Concludit tandem Sapiens disputationem suam, & dicit veram beatitudinem hominis in hoc consistere ut conjungatur & uniatur Deo summo & unico bono; quod assequi datum est per solam religionem Christianam.

VATABLUS.

1. Beneplacitum חפץ] *Voluptas*. Vel, *Non sunt mihi voluptati. Non mihi placent*.

3. *Quâ commovebunt se* שיזועו] *Quâ agitabunt sese*. Alii, *trement*. Describit senium hominis. *Custodes domûs* vocat Manus, quòd illis incommoda à corpore avertamus & arceamus. ¶ *Et incurvabunt*, &c. והתעותו אנשי החיל] Ad verb. *& pervertentur viri roboris*. Vel, *homines robusti*, i. crura. Alii, *& vacillaverint*, &c. ¶ *Et cessabunt* ובטלו] *Et desinent*. Vel, *& inutiles facti fuerint*. ¶ *Diminuent* מעטו] Sub. *molitionem*: i. non poterunt Dentes contundere & comminuere cibum. Quidam vertunt *parùm molent*, sive *molere poterunt*. Præt. Heb. pro fut. Alii, *desinent molentes ut parùm molant*. Alii, *eò quòd imminuti fuerint*.

4. *Extrinsecùs* בשוק] *In platea*. Vel, *foris*. Labra intelligunt Hebræi. ¶ *Propter remissionem soni ipsius molæ* בשפל קול הטחנה] Ad verb. *in humilitate vocis ipsius molituræ*: vel *molæ*: aut potiùs *molitionis*, sub. *dentium*. Quidam, *& humiliata fuerit vox molentis*. Alii, *cum exili voce molentis*: i. quia ultrà digerere cibum non possint homines. Nam sono quodam solent molere cibum qui valent dentibus. ¶ *Et consurget* ויקום] *Et excitabitur*, sub. *homo*. ¶ *Et humiliabuntur* וישחו] *Et deprimentur*. Vel, *& submissæ erunt*. Aut, *supprimentur*. ¶ *Filiæ cantici* בנות השיר] *Filiæ vocis*, i. resonantiæ. *Filias vocis* vocat Arterias & Fibras vocales, quæ multum valent ad vocem eliciendam. q. d. Vox gutturis, quâ priùs cantabat, erit submissa, adeò ut non audiatur. Ità docti inter Hebræos. Alii *filias cantici* exponunt Cantores & Cantatrices, qui humiles erunt, neque exaudientur à senibus, neque illis delectabuntur: ut 2 Sam. 19. 35. de Berzellai sene, *Num audiam ultrà vocem cantorum & cantatricum?*

5. *Timebunt* ייראו] Fut. Heb. pro præs. *timere solent*: quia non possunt attollere crura. Ostendit crurum senum humilitatem. ¶ *Et pavebunt* וחתחתים] *Et fractiones*, i. offendicula. q. d. Vel in festucam impingere solent. Alii, *contritiones* sive *pavores*, acsi dicat, Venient eis in via contritiones & pavores, ut præ lassitudine ac debilitate nequeant ambulare. ¶ *Et florebit amygdalus* וינאץ השקד] *Et floret amygdalus*, i. caput conspergitur canitie: à נוץ *floruit*. Alii à verbo נאץ *reprobare, rejicere & spernere*, vertunt, *Et reprobabit* (vel *floccifaciet*) *coitum*: ob multam scilicet debilitatem: nam השקד *membrum coitûs* interpretantur. Alii, *& crescent palpebræ*: ut videre licet in senibus præ attenuatione & macredine. ¶ *Et oneri erit illi locusta* ויסתבל החגב] Acsi dicat, Etiam locusta, parvum animal, si requieverit super senem, erit ei oneri: usqueadeo debilis erit. Alii vertunt,

vertunt, *& onerabitur dorsum*, sive *spina dorsi*, *onerabuntur lumbi*. ¶ *Et dissipabitur concupiscentia* ותפר האביונה] *Et franget* fedus *concupiscentia*: i. pars illa concupiscibilis animi cui desiderium tribui solet, rumpet fœdera quæ pepigit cum corpore. Quidam vertunt, *Dissipabiturque mutua confœderatio*, Corporis scilicet & animæ. Alii, *& respuet appetitus*, sub. *res oblatas*. ¶ *Ad domum seculi sui* אל בית עולמו] i. Ad domum suam sempiternam, ad sepulcrum, in quo habitabit usque ad judicium.

6. *Prius quàm prolongetur* עד אשר לא ירחק] Ad verb. *usquequo non prolongetur*. Duplex lectio Hebræis, ירחק *prolongetur*: & ירתק *colligetur*, sive *alligetur*, i. brevior fiat quàm ut aquam putei attingere possit. Quidam *removeatur*: alii *rumpatur*. *Funem argenteum* vocat spinam dorsi, ratione coloris. Solent autem senes breviari quòd in senectute brevietur medulla. Hæc autem perinde valent acsi dixisset, *Antequam sentias incommoda senectutis*. Ità docti inter Hebræos. ¶ *Lenticula aurea* גולת הזהב] *Phiala aurea*: vas rotundum est. Membranam illam quæ cerebrum continet intelligit, quæ est veluti rufa & flava: ideo comparatur *auro*: & sensus est, *antequam moriatur homo*: nam hâc membranâ fractâ hominem mori necesse est. ¶ *Et conteratur hydria*, &c. ותשבר כד על המבוע] *Et frangatur hydria juxta fontem*, vel *scaturiginem*. Annotant Hebræi, per *hydriam* intelligi conceptacula illa sanguinis quæ à jecore recipiunt sanguinem; & per *fontem* Jecur, quòd in jecore fiat sanguis. ¶ *Et dissipetur rota super cisternam* ונרוץ הגלגל אל הבור] *Et conteratur rota super puteum*. *Rotam* vocat Caput; *Cisternam* autem, sive *puteum*, Cor à quo trahuntur vires vitales. Et ut ministerio rotæ haurimus aquam, ità in capite omnes sensus constituuntur: ideo attrahit à corde vires vitales.

7. *Et revertatur* וישוב] Sub. *antequam*, sic, *Et antequam revertatur*, &c.

9. *Et quò magis*, &c. ויותר שהיה וגו'] *Præterea cùm esset Ecclesiastes sapiens, aßiduè docuit*. Ad verb. *Et amplius, quia fuit Coheleth sapiens, adhuc docuit*, &c. ¶ *Et auscultare fecit* ואזן] *Et trutinavit*, sive *trutinâ appendit*. Quidam, *commovit studium doctrinæ*. ¶ *Et investigavit* וחקר] *Et scrutari fecit*. ¶ *Concinnavit* תקן] *Adornavit, direxit, composuit*.

10. *Perquisivit* בקש] *Studuit*. ¶ *Verba quæ placerent* דברי חפץ] Ad verb. *verba complacentiæ*: vel *beneplaciti*. Quidam vertunt *rationes expetibilium rerum*. ¶ *Et scripturam rectam* וכתוב יושר] Ad verb. *& scripturam rectitudinis*: vel *æquabilitatis*: i. stylum æquabilem. q. d. Stylo æquabili studuit tradere sapientiam.

11. *Infixi* נטועים] Qui scilicet rem cui affiguntur retinent: sic & doctrina hominem retinet. ¶ *Autorum collectionum* בעלי אסופות] Sub. *sicut*, inquam, *verba*. Vertere potes, sunt *autores collectionum*. *Dominos* (sive *autores*) *collectionum* appellat sapientes, quòd congregent verba sapientiorum in suis libris.

12. *Et amplius his* ויותר מהמה] *Et plura his*. Vel, ut alii vertunt, *Postremò*. ¶ Quæras] Alii subaudiunt *admonitus*. ¶ *Plures* הרבה] *Multos*. ¶ *Et doctrina* ולהג] *Et scriptura*. Alii, *& scientia*. Alii, *& disquisitio*. Quidam, *jugis lectio, molestus labor carnis*: vel, *affert laborem carni*.

13. *Finis verbi totius auditus est* סוף דבר וגו'] *Finis universæ rei auditus est*, sub. *à te*. Alii, *In summa, omnia audita sunt*. q.d. Omnia te docui, mundana omnia meram esse vanitatem. Alii, *Et ut uno verbo dicam, omnia audita sunt*. ¶ *Quia hoc est omnis homo* כי זה כל האדם] Ità Hebraicè ut vertimus; pro quo quidam vertunt, *Quia hoc spectat ad omnem hominem*. Alii, *Nam in hoc consistit omnium hominum perfectio*. Quidam ex doctorum Hebræorum Comment. *Quia istud est basis & fundamentum omnium hominum*.

14. Quod erit *super omni occulto* על כל נעלם] *Cum omni occulta re*.

CASTALIO.

2. *Antequam tenebrescat Sol atque lux & Luna & sidera*] Senio cæcutias. ¶ *Redeantque post pluviam nubes*] Tibi caligantes lacryment oculi.

3. *Cùm domûs custodes trement*] Manus. ¶ *Nutabunt milites*] Crura. ¶ *Cessabunt imminuta molæ*] Dentes. ¶ *Caligabunt spectantes per meatus*] Lumina.

4. *Claudentur fores extrinsecùs*] Labra. ¶ *Cum exili sonitu molæ*] Dentibus parùm mandentibus. ¶ *Surgetur ad avis vocem*] Galli: h. e. parùm dormietur. ¶ *Cassa erunt omnes musicæ puellæ*] Instrumenta vocis.

5. *Florebit amygdalus*] Canities. ¶ *Convenient cicadæ*] Stridula & querula vox.

6. *Antequam abrumpatur argentea catena, & quassetur guttus aureus, & urna frangatur ad scatebram, & conquassetur ad foveam currus*] Hæc quatuor ego non intelligo.

14. *Etenim omne opus quamlibèt occultum sistet ad judicium Deus*] Totius libri conclusio: Reddenda omnium ratio est, sed in altera vita. Nam id in hac vita non fieri demonstratum est.

CLARIUS.

2, 3, 4. *Antequam tenebrescant*] Recenset hîc Salomon incommoda senectutis, atque destitutiones omnium virium ejus qui morti appropinquat. Destituuntur Oculi luce, & videtur eis *post pluviam* cœlum serenum *nubibus obductum*. ¶ *Custodes domûs* sunt Manus & Brachia, quæ totum corpus ab incommodis defendunt. ¶ *Viri fortes* sunt Crura, quæ in senio nutare incipiunt. ¶ Per *molentes* intellige Dentes, & per *ostia* Labia, per *humiliatam vocem molentis* debilitatam vim Digestionis. Porrò si cibus non trajiciatur in Stomachum, tollitur causa somni, atque ità *ex cantu aviculæ* suscitatur senex à somno. ¶ *Filias carminis* exponunt pro instrumentis vocalibus, ut est Guttur.

5. *Excelsa quoque timebunt*] Tunc è cœlo metus, & malum in se casurum, & terrores, quacunque ierint, eos invadent. ¶ *Florebit amygdalus*] Tunc canis aspergetur Caput, nutabunt Pedes, peribit Appetitus: quæ signa sunt, eos hinc migrare *in domum* alterius *seculi*: *circumdabunt* eum *in platea lugentes*, ut sublatum in humeros efferant. ¶ *Gravabitur locusta*] Alius legit *gravabit*, quòd scilicet gravis erit ei etiam locusta quæ illi insederit. ¶ *Dissipabitur desiderium*] Concupiscentia videlicet erga mulieres, vel ciborum appetitus.

6. *Funiculus argenteus*] Intelligunt Spinam dorsi, quæ ob candorem *argentea* vocatur: & per *vittam* seu *fontem aureum* accipiunt Cerebrum, quòd includatur pelliculæ aurei coloris; seu Medullam quæ transit spinam dorsi, quâ vel minimùm læsâ, necesse est homini mori. Per *hydriam* putant intelligendam cistam Fellis; & per *Fontem*, Epar; per *rotam*, Cranium capitis, quod *in sepulcro confringitur*. Vel, *confringatur rota in fovea*, h. e. fractis rotis currûs in foveam per præceps ruat, & *revertatur pulvis in terram suam*, &c.

11. *Sicut stimuli*] Vocabulo *stimuli*, quo hîc utitur, subindicat simillimos asinis esse nos, & frequentissimis egere exstimulationibus. ¶ *Per magistrorum consilium*] Asperitatem Hebraismi leniit Interpres. Alius vertit, *Sustinentes collectam supellectilem*. Alius, *autores congregationum*.

12. *His amplius*] His paucis, fili mi, admonitum te puta. Alius vertit, *Quod amplius est ab istis, fili mi, ab hoc caveto*: h. e. à verbis quæ non sunt subnixa veritate. ¶ *Faciendi plures libros*] Ut omnia perstringantur sigillatim, nè plurimis quidem libris fieri poterit: & labor multa scribendi corpus defatigat.

13. *Hoc est omnis homo*] Hoc enim, inquit, uno acquiritur quicquid verè hominem & solidè beatum facere potest. *Aiunt Hebræi*, ut scribit Hieronymus, *hunc librum*,

brum, cùm obliterandus videretur eò quòd vanas Dei asssereret creaturas, & totum putaret esse pro nihilo, & cibum & potum & delicias transeuntes praeferret omnibus, ex hoc uno capitulo meruisse autoritatem ut in Divinorum voluminum numero poneretur, quòd totam disputationem in hoc clauderet, ut scilicet TIMEAMUS DEUM, &c.

DRUSIUS.

1. *Creatoris tui*] Τοῦ κτίσαντός σε. Sed in fonte בוראיך *Creatorum tuorum*, ut alibi עשיך *Factores tui* pro *Factor tuus*. Nam subintelligitur אלהים, quod terminationem pluralem habet. ¶ *In diebus juventutis tuae*] Ἐν ἡμέραις νεότητός σου, *dum adhuc juvenis es*. Hîc *juventus* בחרות vocatur, terminatione fem. cùm alia nomina aetatum masculinè usurpentur, נעורים *pueritia*, זקונים *senectus*, עלומים *adolescentia*. ¶ *Dies mali*] i. Senium, senectus; quae & *aetas mala*. Plautus Menaechmis,

> *Nam pernicitas deserit; consitus sum*
> *Senectute; onustum gero corpus; vires*
> *Reliquere: ut aetas mala, mala merx est ergò?*

Nonius, *Aetatem malam Senectutem veteres dixerunt*. Contrà *bonam aetatem* vocabant Adolescentiam vel juventutem. D. Camius in Comment. Psal. 89. 46. *Dies juventutis sunt dies boni; & contrà dies senectutis, dies mali*. Lucretio dicitur *pejor pars aetatis*. Verba ejus sunt lib. 2.

> *Indè minutatim vires & robur adultum*
> *Frangit, & in partem pejorem liquitur aetas.*

¶ *Attingant*] φθάσωσι *appropinquent*. ¶ *Anni de quibus dicas*, &c.] Circumloquitur Senium, quod plurimis morbis aliisque incommodis obnoxium: unde vulgò dicitur, *Senectus ipsa morbus est*.

2. *Obtenebrescat*] Σκοτισθῇ. Nam seni, cùm hebescente acie oculi caligant, tenebrae sunt etiam in claro meridie. *Sol* etiam *tenebrescere* sive *obscurari* dicitur in calamitatibus, quemadmodum multa mala & incommoda accidunt senibus, quorum aetas ideo *mala* nuncupatur, ut dictum est. ¶ *Lux*] Τὸ φῶς. Vulg. *lumen*. ¶ *Et revertantur nubes post imbrem*] Καὶ ἐπιστρέψωσι τὰ νέφη ὀπίσω τοῦ ὑετοῦ. Sensus est, *& mala malis succedant; calamitas una aliam sequatur*: vel, quando lippiunt, & lacrymis distillant lumina, concretis purulento humore palpebris. *Nubes post imbrem*, proverbiale. Sic vulgò dicimus, *Post nubila Phoebus*, quando significare volumus laeta malis successura. *Imbrem*, גשם. Alii, *pluviam*, i. מטר.

3. *Commovebunt se*] Vel *commovebuntur*, i. trement. Lxx σαλευθῶσι. ¶ *Custodes domûs*] i. Manus, quae corpus, quod hîc *domûs* vocabulo significatur, custodiunt ac conservant, siquando in casum propendet, & aliàs. Nam manus semper in mundo ad arcendum ac defendendum omne noxium. Lxx φύλακες τῆς οἰκίας. Sic corpora nostra Job appellat *domos luteas* בתי חמר. Quidam exponunt *totius corporis costa & ilia*. Trem. *brachia, quae ad totius corporis custodiam data sunt*. Gall. *les jambes*. Tharg. ארכובתא, i. *genua*. Abenezra, *manus & brachia*, אנשי חיל *crura, quae molem corporis sustentant*. חיל *autem Robur sign*. Vide reliqua, *Quidam*, inquit Abenezra, *exponunt* הכסלים *Ilia*, והצלעות *& Costas*. *Et sunt*, inquit, *qui significari putant quatuor facultates*, המושך *Attractivam*, המעכל *Digestivam*, sive *Concoctivam*, המעכב *Retentivam*, והמטהר *& Purgativam*. ¶ *Distorquebuntur*] יתעותו *corrumpentur*: Lxx, διαστραφῶσιν. Alii *nutabunt, vacillabunt*. ¶ *Viri roboris*] אנשי חיל ἄνδρες τῆς δυνάμεως, i. interprete Sym. οἱ ἄνδρες οἱ ἰσχυροί, *viri robusti, viri fortissimi*. Significari putant Crura, Tibias, Poplites; alii, Brachia, ut Chaldaeus P. Priorem sensum juvat verbum התעותו. Nam Pedes in senio distorqueri solent. De Manibus non video quomodo intelligi commodè possit. ¶ *Et cessabunt*] ובטלו. Vulg. *& otiosae erunt*. Sic Lxx καὶ ἤργησαν. ¶ *Molitrices*] הטחנות, i. Dentes. Lxx αἱ ἀλήθουσαι. Vulg. *molentes*. Dicit autem טחנות propter nomen שנים, quod fem. est. ¶ *Quòd minuerint*] Sub. *molitionem*, i. molendi actum. Alii *quòd imminuti sint*. Lxx ὅτι ὠλιγώθησαν. Vulg. *in minuto numero*. Nam ipsi dentes aetate minuuntur. Gall. *d' autant qu' elles auront esté diminuées*. ¶ *Videntes per fenestras*] Oculi per corneas cavitates veluti per fenestras respicientes. Lxx αἱ βλέπουσαι ἐν ταῖς ὀπαῖς. Trem. *qui spectant per speculas*. Vulg. *videntes per foramina*.

4. *Ostia*] *Ostia* Faucium, meatus per quos cibi intrant. דלתים propriè sign. *fores*, nempe à duabus valvis, quibus constant. Est enim nomen duale. ¶ *Foris*] *Forinsecùs* vel *extrinsecùs*. Lxx ἐν ἀγορᾷ. Vulg. *in platea*. Trem. *foro*. *Foris*, i. בחוץ. ¶ *Ob humilem sonum*] בשפל קול. Ad verb. *in humilitate vocis*, quod Lxx ἐν ἀσθενείᾳ φωνῆς *in infirmitate*. Sym. verò olim exposuit ἀχρειωθείσης τῆς φωνῆς, *cùm inutilis facta esset vox*. ¶ *Molitionis*] Vel, ut alii, *molae*. Nam quod Lxx vertunt τῆς ἀληθούσης, & Vulg. *molentis*, error est legentium טחנה aliis punctis vocalibus. Hoc videtur velle, *Ventriculo aegrè cibum concoquente*. ¶ *Et surget ad vocem aviculae*] Nempe quia impatiens omnis strepitûs, tum etiam quia ob stomachi imbecillitatem dormire nequit. Lxx τοῦ στρουθίου. Vulg. *volucris*, i. עוף. Vocem Ebraeam צפור negat Mercerus de *majoribus avibus dici*. Contra R. D. ait esse *generale ad omnes aves*. ¶ *Deprimentur filiae cantici*] Alii Aures; alii Labia; alii Arteriam vocalem; quidam Concentus musicos, & omnia quae eò faciunt: q. d. Nullum musicum concentum ampliùs libenter audiet. Sic Berzillai 2 Sam. 19. 35. *Non audiam ultrà vocem cantorum & cantatricum*. In hanc sententiam Aq. vertit, καὶ κλιθήσονται πάντα τὰ τῆς ᾠδῆς, *& inclinabuntur omnia quae ad cantum faciunt*, vel, *& deprimentur omnia instrumenta cantici*.

5. *Ab alto timebunt*] Timebunt loca alta, nec audebunt ea conscendere. ¶ *Terrores in via*] *Terrores eis erunt in via*, i. terrebuntur ac trepidabunt per viam euntes. חתחתים *terrores*; thema חתת. ¶ *Florebit amygdalus*] Veneranda quidem, sed mortis nuncia, canities caput ac tempora vestiet. Caeterùm capilli cani fiunt propter imminutam caloris vim, quae humores & excretiones satis concoquere non possit. ¶ *Oneri erit locusta*] Vel *locusta*, parva animans, si insidebit eis, *oneri erit*. ¶ *Dissolvetur*] *irrita fiet, concidet appetendi facultas*. Lxx διασκεδασθῇ. Vulg. *dissipabitur*. ¶ *Appetentia*] Lxx καὶ κάππαρις. Hier. *capparis*. Sic Magistri usurpant. In Gemara אביונות וקפריסים. Nathan Justus autor Lexici Thalmudici אביונות פרי עצמו קפריס *genus fructûs*. Mercerus ad h. l. אביונה *capparim aut huic non absimile fructûs genus Rabbini appellant, ut Baal Aruch docet*. Imò in Baal Aruch קפריס est κάππαρις, i. שומר הפרי *custos fructuum*: καππαρις idem. ¶ *Ad domum seculi sui*] Vel potiùs *ad domum aeternitatis suae*, εἰς οἶκον αἰῶνος αὐτοῦ, ut עולם hîc sign. *aeternitatem*. Innuit autem sepulcrum, in quo aeternùm degimus. Dicitur & *domus tenebrarum*. Aegyptii tumulos & sepulcra *domos aeternas* nuncupare solent. Becano **sterven**, q. **steerven**. Vide Etymologicum Belgicum. *Aeterna nox* pro morte apud Poetam. ¶ *Plangentes*] Praeficae aut comites funus efferentes, qui funus comitantur.

6. *Dissolvatur*] Scriptum ירחק *amoveatur*, & lectum ירתק *dissolvatur*. Ut à voce quae *catenam* significat, Gallicum verbum est *deschainer*; sic à רתוק in Niphal נרתק *dissolvi, rumpi, abrumpi*. Sym. καὶ πρὶν ἢ κοπῆναι τὸ σχοινίον τοῦ ἀργυρίου, *Et prinsquam abscindatur à funiculo argenti*. Est autem κόπτω, unde κοπῆναι, *scindo, abscindo, exscindo*. Lxx καὶ συντριβῇ. ¶ *Lenticula aurea*] Cerebrum, cujus membrana auri colorem refert; vel Sanguis in corde scaturiens, qui vitam praebet ac sensum. ¶ *Hydria*] כד *urceus*. ¶ *Super fontem*] i. *Juxta fontem*, aut *scatebram*. Intelligit Venas, quibus Cor principium

cipium est. *Rota* est Caput; *Cisterna* verò Cor & Hepar, ubi sanguinis ac vitæ fons; *Funiculus argenteus*, Spina dorsi, cujus medulla est argentei coloris. תרץ futurum à רצץ *quasso*, non à רוץ *curro*.

7. *Pulvis*] Quod in Homine pulvis, h. e. corpus. ¶ *In terram, quemadmodum fuerat*] Lactantius lib. 7. cap. 8. *Necesse esse in terram resolvi quod est in homine ponderosum & dissolubile: quod verò tenue & subtile, id verò esse individuum*, &c. Idem lib. eod. cap. 12.

> *Cedit item retro, de terra quod fuit antè,*
> *In terram*, &c.

¶ *Et spiritus*] Anima. ¶ *Ad Deum, qui dedit ipsum*] Hinc discimus quàm longè abfuerit Salomo ab hæresi eorum qui putant Animam unà cum corpore interire.

8. *Coheleth*] i. הקוהלת ὁ Ἐκκλησιαστής. Hîc nomini *Coheleth* præponitur articulus contra receptam consuetudinem. Simile הספרת Ezræ 2. 55. Mercerus putat ideo addi quòd קוהלת *cognomen sit, non nomen proprium*.

9. *Et quantò erat Coheleth sapientior*] Alii, & fortasse meliùs, *Et plus in quo erat Coheleth sapiens*. Amplius, inquit, fuit in quo sapiebat: q. d. Non in his tantùm quæ dicta sunt, sed in aliis multis. ויותר Lxx καὶ περισσόν. ¶ *Tantò magis*] עוד *adhuc, ampliùs*. ¶ *Populum*] Σὺν τὸ λαὸν leg. in Græca ed. pro σὺν τὸν ἄνθρωπον. ¶ *Auscultavit diligenter*] Sub. *alios sapientes*. אזן pro האזין. Ergò Aquila interpretatur ὠτίσατο. Vidi qui exponerent *auscultare fecit*: ità Santes & Gallica postrema. R. Jona deducit à מאזנים *statera, bilances*; itaque interpretatur שקל *appendit*. Hunc Trem. secutus est. Lxx καὶ οὖς ἐξιχνιάσεται κόσμιον παραβολῶν, i. אזן. ¶ *Proverbia multa*] *Tria millia* 1 Reg. 4. 32.

10. *Verba delectabilia*] Nam חפץ *delectatio*. Aliàs *verba cupita*, i. res jocundas & expetibiles scitúque dignissimas. ¶ *Æquitas*] ישר propriè εὐθύτης, i. præcepta quæ rectè vitam informarent, sententias formandæ & instituendæ juventuti aliisque hominibus. דברי חפץ Lxx λόγους θελήματος. Aq. χρείας, & Schol. χρειώδεις: ex quo noster *verba utilia*. וכתוב ישר idem Aq. καὶ συγγεγράφθαι ὀρθῶς, ac si esset בישר. Hanc interpretationem Vulgatæ præferendam esse puto, ut dicat *Scripta ab eo rectè verba veritatis*.

11. *Verba sapientum*] *Dicta sapientum*. ¶ *Ut stimuli*] Ut stimulis ad arandum boves, sic ad virtutem sapientum præceptis homines aguntur & exstimulantur. Cæterùm *stimulus* מלמד dicitur, βούκεντρον. דרבן autem propriè *cuspis stimuli*, quæ ex ferro. ¶ *Ut clavi fixi*] *Dicta sapientum similia sunt clavis infixis*; siquidem altè mentibus infixa hærent, ut indè evelli non possint. ¶ *Domini collectionum*] Autores qui dicta illa collegerunt & in codicem redegerunt; quemadmodum factum est in libro Proverbiorum. Rectiùs fortè, *Verba sapientum & dominorum collectionum*: ut similitudo non ad personas ipsas sed ad eorum dicta pertineat. Sunt etiam qui per בעלי אספות *caulas* accipiunt. Vide Trem. Tales à Græcis ῥαψῳδοί, & eorum opera *Rhapsodia* vocantur. ¶ *A Pastore uno*] Ab uno Deo, quem nunc *Pastorem* vocat, quia *stimulorum* meminit, quibus pastores uti solent; pastores, dico, boum, quos *bubulcos* nuncupamus. Aut, *à pastore uno*, à Rege uno. Nam *pascere, regere*.

12. *Magis ex his admonitus esto*] *Amplius his cave quæras*: הזהר, i. השמר. Pro *magis* malim *potiùs*: q. d. *Potiùs his quàm aliis præceptis*: Lxx φύλαξαι. ¶ *Faciendi libros*] i. *Comparandi, emendi*; ut, *facere animas*: aut *componendi, conscribendi*. ¶ *Lectio multa*] Alii *doctrina multa*: alii *meditatio multa*; & Lxx μελέτη. Fortè ut לאום dicimus ab אמם ità להג ab הגה. Sed Abenezra nos admonet in lingua Ismaelitarum sign. קריאה, i. *lectionem*. Kimchi exponit למוד בלא דעה, *cùm ea qua dicimus non intelligimus*.

13. *Finis verbi*] *Summa rei*. ¶ *Totum auditum est*] Vel, *omnia audivimus*. ¶ *Time*] *Verere*.

DRUSIUS.

1. עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה. Sym. πρὶν ἐλθεῖν τὰς ἡμέρας τῆς κακώσεώς σου *antequam veniant dies vexationis tuæ*] רעתך.

2. עַד אֲשֶׁר לֹא. Sym. πρὶν *priusquam*.

3. וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל. Sym. διαφθαρῶσιν ἄνδρες οἱ ἰσχυροί, *perdentur viri fortes*. A. *errabunt*] In Hier. *peribunt viri fortes*. Licet etiam vertere *interficientur*. Ad verb. *corrumpentur*. וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת. Sym. καὶ ἀργήσουσιν οἱ μύλοι, *& cessabunt molares*. ¶ הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת. Sym. αἱ ὁράσεις διὰ τῶν ὀπῶν *visus per foramina*.

5. גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי הֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים. Sym. *Super hæc etiam de excelso videbunt, & terror erit in via, & obdormient vigilantes, & dissolvetur spiritûs fortitudo: ibit enim homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes*] Καίγε ἀπὸ ὕψους ὄψονται, *sed & ab excelso videbunt*. Exstat hodie in ed. τῶν ο': ubi tamen codices variant; nam in aliis est *timebunt* pro *videbunt*. Interpretatio in omnes partes melior. Vide nunc ed. Rom. ¶ *Terror erit in via*. Aq. τρόμῳ τρομήσουσι ἐν τῇ ὁδῷ, *tremore corripientur in via*. ¶ *Et dissolvetur spiritûs fortitudo*: καὶ διαλυθῇ ἡ ἐπίπονος, *& dissolvetur ægritudo laboriosa*. Ἡ ἐπίπονος, sub. λύπη, aut ὀδύνη.

6. וְתָרֻץ גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר. Sym. καὶ ἐλαθῇ τὸ περιφερὲς - - - καὶ συνθραυσθῇ.

8. הֲבֵל הֲבָלִים. Aq. ἀτμὶς ἀτμίδων.

9. יוֹתֵר. Sym. περισσὸν *excellens*. ¶ אִזֵּן וְחִקֵּר. A. ὠτίσατο καὶ ἠρεύνησεν, *auribus percepit & scrutatus est*, vel *investigavit*.

10. בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת. Sym. κατεσκεύασεν παροιμιαστής, *Præparavit Parœmiastes*. ¶ וְכָתוּב יֹשֶׁר. Aq. καὶ συγγεγράφθαι ὀρθῶς *& scripsit rectè*] *Scripsit*, כתב.

11. נְטוּעִים. A. Th. πεφυτευμένοι *plantati*: πεπηγότες *defixi*. בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת. Schol. παρὰ τῶν συνταγμάτων, συναθημάτων.

12. הִזָּהֵר. Schol. φύλαξαι *custodi*.

13. כִּי זֶה כָּל הָאָדָם. Schol. τοῦτο γὰρ ὅλος ὁ ἄνθρωπος, *hoc enim totus est homo*.

14. כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה. Aq. πᾶσαν γὰρ πρᾶξιν *omnem enim actionem*. ¶ עַל כָּל נֶעְלָם אִם טוֹב וְאִם רָע. Sym. περὶ παντὸς παρεωραμένου, ἐάν τε ἀγαθὸν, ἐάν τε κακὸν, *de omni quod neglectum fuerit, sive bonum sive malum fuerit*] Hier. *Pro eo autem quod nos posuimus*, DE OMNI ABSCONDITO, SIVE BONUM SIVE MALUM SIT, *Sym. & Lxx interpretati sunt* DE OMNI CONTEMPTU, *vel certè* DE OMNI IGNORATU, *quòd etiam de otioso verbo & non voluntate sed ignoratione prolato reddituri sumus rationem in judicio*.

GROTIUS.

2. ANtequam tenebrescat sol & lumen & luna] Poeticis locutionibus, multis interfertis Metaphoris, describit senectutis incommoda. *Sol* & *Luna deficere* illis dicuntur quibus etiam illa quæ per naturam gratissima sunt hominibus grata esse desinunt. Vide quæ diximus ad Matth. 24. 29. ¶ *Et revertantur nubes post pluviam*] Durat adhuc generalis malorum descriptio. *Nubes post pluviam*, ut alibi *abyssus post abyssum*, est perpetua successio incommodorum.

3. *Quando commovebuntur custodes domûs*] Manus trement. ¶ *Et nutabunt viri fortissimi*] Crura, Atlantes corporis. ¶ *Et otiosæ erunt molentes in minuto numero*] Heb. *Et cessabunt molitrices*, (i. molares dentes) *quia vi suâ defecti sunt*. ¶ *Et tenebrescent videntes per foramina*] Propriè *per fenestras*: οἱ παρακύπτοντες intelligit Oculos, quibus intervalla palpebrarum sunt quasi fenestræ.

4. *Et claudent ostia in platea in humilitate vocis molentis*

lentis] *Et claudentur egressus forum versus, ob infirmitatem vocis, quæ antè ut mola sonabat.* LXX Καὶ κλείσουσι θύρας ἐν ἀγορᾷ, (activum pro passivo) ἐν ἀσθενείᾳ φωνῆς τ' ἀληθούσης (supple πρὸ.) Sym. ἀχρειωθείσης τ' φωνῆς· occlusum illi erit forum, ob vocis tenuitatem. ¶ *Et consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis*] Heb. *Et surget* (homo scilicet) *ad vocem avis, & deprimentur filiæ omnes carminis.* Excitabitur ex somno ad sonum minimæ avis, & nullo in pretio illi erunt Musæ. Posterius hoc membrum optimè explicat locus de Barzillaio 2 Sam. 19. 35.

5. *Excelsa quoque timebunt, & formidabunt in via*] Heb. *Timebunt & quæ eminent, & quæ fracta sunt in via.* Si in viam se dent, metuent nè offendant in exstantia aut depressa. Ab utrisque enim periculum est senibus. ¶ *Florebit amygdalus*] Albescet caput ut flores amygdali. ¶ *Impinguabitur locusta*] Heb. *Oneri erit locusta*, i. particula salax herniam contrahet. ¶ *Et dissipabitur capparis*] Optimè vertas ex Hebræo, *Peribit libido*, quod cum præcedenti optimè cohæret. Et sic Chaldæi hanc vocem usurpant. ¶ *Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ*] Sicut Catullus ait,

Nox est perpetua una dormienda.

Ibit, i. magìs magísque accedet. ¶ *Et circuibunt in platea plangentes*] Præficæ funus undique ambibunt, ut tunc erat moris. Vide quæ ad Matth. 11. 17.

6. *Antequam rumpatur funiculus argenteus*] Heb. *Antequam non elongetur* (i. contrahatur) *argenteus funis*; i. marcescat Medulla dorsi: unde fit ut dorsum curvetur. ὁ γὰρ χρόνος μ' ἔκαμψε, ait Crates. Sic Hebræi. ¶ *Et recurrat vitta aurea*] Heb. *Et frangatur phiala aurea.* Intelligendum videtur de Bile, quæ in senecta minùs solet vasis suis contineri. ¶ *Et conteratur hydria super fontem*] Vesica minùs contineat sibi creditum humorem. ¶ *Et confringatur rota super cisternam*] Alvus minùs respondeat temporibus suis, modò citatior, modò adstrictior.

7. *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat*] Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν, ait Euripides in Supplicibus. Lucretius,

Cedit idem retro de terra quod fuit antè.

Vide quæ diximus lib. 2. De J. B. ac P. c. 19. §. 11. & ad Gen. 3. 19. ¶ *Et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum*] Euripides dictâ Tragœdiâ, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα. Vide quæ diximus ad Job. 34. 14.

8. *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastès, & omnia vanitas*] Redit scriptor ad id unde initium fecerat, evolutísque opinionibus omnibus quæ homini in mentem venire possunt, ait cæteris quidem rebus uti nos posse cum modo: eum autem Beati nomen, quatenus hæc vita capit, mereri qui in omnibus id agit ut Deo placeat: in eo enim esse summam tam sapientiæ quàm tranquillitatis. Θεῷ ἕπου, dicebant Pythagorici.

9. *Docuit populum*] Multis orationibus, multis etiam scriptis, quæ non exstant. ¶ *Et investigans composuit parabolas multas*] Egregias γνώμας collegit ex variis scriptoribus; quasdam & ipse de sua experientia addidit.

11. *Verba sapientum tanquam stimuli*] Κέντρον ἐγκατέλιπεν, quod de Pericle dictum olim. *Verba sapientum*, αἱ χρηστομάθειαι. ¶ *Et quasi clavi in altum defixi*] Ità hærent memoriæ ob breviloquentiam & auctoritatem. ¶ *Quæ per magistrorum consilia data sunt à pastore uno*] Heb. *auctores collectionum* (οἱ συλλογεῖς) *dati sunt à pastore uno*, i. qui hæc colligerent, ac sub persona Solomonis in unum opus congererent, mandatum habuere *ab uno pastore*, i. ut puto, Zorobabele; qui ob res tenues Judæorum & Persici Imperii reverentiam *Regem* se dicere non ausus, quanquam inter suos pro Rege habebatur, nomen usurpavit modestius *Pastoris*.

12. *His amplius, fili mi, nè requiras*] Heb. *cave*: sed intelligitur *nè quæras*. Hæc tibi sufficient. Abiudem videtur hîc alloqui Zorobabel. ¶ *Faciendi libros nullus est finis*] Si hoc eâ ætate dixit, quid nunc diceret si nostras bibliothecas inspiceret? ¶ *Frequénsque meditatio*] Lectio. ¶ *Carnis afflictio*] Si nimia est, nocet sanitati.

13. *Finem loquendi pariter omnes audiamus*] Heb. *Finis rei totius quæ nunc audita est* (abs te) *est*, hoc scilicet quod sequitur. Hæc summa est, quò tam vaga dissertatio te ducet. ¶ *Deum time*] i. Cole ac reverere. ¶ *Et mandata ejus custodi*] Fac quæ jussit aut in primæva illa lege, aut in Lege Mosis. ¶ *Hoc est enim omnis homo*] *In eo est totum hominis*, scilicet bonum.

13. *Et cuncta quæ fient*] Heb. *opus omne.* ¶ *Adducet Deus in judicium*] Citiùs aut tardiùs, ut ipsi videbitur. Vide suprà 11. 9. ¶ *Pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit*] Heb. *Etiam omne occultum, sive bonum sive malum sit.* Thales interrogatus an quis latere Deo posset aliquid faciens, *Nè cogitans quidem*, inquit. αὐτὸς ἐσθ' ἁμῶν ἐπόπτης, juxta Epicharmum.

ANNO-

ANNOTATA AD CANTICUM CANTICORUM.

CAP. I.

MUNSTERUS.

Titulus hujus libri est, CANTICUM CANTICORUM. Edidit autem Salomo multa Cantica, nempe *mille & quinque*, ut habetur 3 Reg. 4. Sed quia istud Canticum cæteris omnibus est משובחה & מעולה, i. *excellentius & gloriosius*, vocatur CANTICUM CANTICORUM. Continétque sub Metaphora Sponsi & Sponsæ arcana mysteria & inæstimabilem Dei ad populum suum dignationem. Et is loquendi modus frequens quoque est apud Prophetas: sicut Hos. 2. *Desponsabo te mihi in perpetuum*, & Jehezkel cap. 17 totus in hoc versatur. Cave igitur nè putes hunc librum cantilenam esse obscœnam, sicut & Hebræi hîc scribunt, חלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל לולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש i. *Absit, absit, ut sit Canticum canticorum de rebus obscœnis. Sed est Metaphora quædam. Alioquin nisi magnæ esset dignitatis, non scriberetur in catalogo sanctarum Scripturarum.* Habent Hebræi suos scriptores qui non ineptè hunc exponunt librum; inter quos est Aben Ezra, & alius quidam Rabi qui post Aben Ezram scripsit, citat enim illum; quem in vetusto codice scriptum mihi misit ex bibliotheca Capnionis Sebastianus Sinkelerus, artis Medicæ Doctor, & in lingua Hebraica eximiè doctus; sed quo ob temporis penuriam pro voto uti non potui. Hic OSCULA uno modo exponit pro *allocutione Divina*, alio modo pro *inspiratione Divina, quâ animam inspirat corpori in hoc mundo, atque post hanc vitam eandem iterum corpori suscitato infundit.* AMORES dicit esse תנחומין *consolationes Divinas, quæ animam haud secùs ebriam faciunt quàm vinum corpus.* De qua inebriatione habetur Act. 2. Catholici quoque universa mysteria Christi & Ecclesiæ hoc Divino carmine asserunt contineri.

3. *Oleum effusum*] Hebraismus propriè habet *oleum evacuationis.* Quando enim oleum pretiosum de vase uno in aliud evacuatur, miram spargit suavitatem: sic verbum Domini ex Scriptura populis & nationibus propositum mirifico suo odore trahit animas ad Christum.

4. *Cubicula* exponuntur pro גנזי המרום *thesauris cælestibus.*

5. *Nigra sum*] Rabi memoratus hunc locum sic edisserit; *Niger est populus Dei tribulationibus hujus mundi expositus, haud secùs quàm tabernacula injuriis aeris exposita; at si ingressus fueris tabernacula, invenies ea plena opibus: Sic electi Dei lux sunt in Domino, quantumlibet foris miseri esse videantur & adusti à Sole.*

6. *Filii matris meæ*] Hi fuerunt mali Prophetæ & Reges qui populum induxerunt ad observantiam falsæ religionis, cùm tamen *custodire* debuerint *vineā* Domini exercituum.

8. *Hœdos* exponunt pro קטני אמונה *his qui pusilli sunt in fide*, & in סוסתי aiunt Jod literam esse otiosam. Id quod Latinus interpres non observavit. Reliqua inviti præterimus, tempore præventi.

15. *Ecce tu amica mea*] Laudat Sponsus in Sponsa fidem conjugii: sicut & illico Sponsa prædicat Deum omnibus bonis refertum, perfundentem voluptate, qui conservat incorruptum hominem, fœcundúmque facit Spiritu obumbrante.

VATABLUS.

1. *Canticum canticorum* שיר השירים] Hebraismus pro *Excellentissimum canticum omnium canticorum à Salomone compositorum.* Nam præposuit ה *hajediah*, i. *significativum*, ut declaret se loqui de insignibus canticis à Salomone compositis, quæ perierunt, ut vides 1 Reg. 4. 32. ¶ *Quod est Selomoh* אשר לשלמה] *Quod est ipsi Selomoh:* i. quod ad Salomonem spectat: aut, quod tribuitur Salomoni. Hoc Canticum totum est mysticum, Christi erga Sponsam suam Ecclesiam, ac rursum Sponsæ erga Christum, incomprehensibilis amoris plenissimum.

2. *Osculis* מנשיקות] *Ex osculis:* i. uno, duobus aut pluribus osculis: nam מ, ut annotant Hebræi, significat partem sive partes alicujus universalis.

3. *Unguentorum tuorum optimorum* שמניך טובים] *Unguenta tua* sunt *suavia:* vel *delectabilia.* ¶ *Dilexerunt te* אהבוך] Præt. Heb. pro præs.

4. *Curremus* נרוצה] Corruptè in quibusdam cod. V. Interpretis post hoc verbum legitur *in odorē unguentorum tuorum:* quæ verba neque in vetustioribus scriptis Latinis cod. leguntur. ¶ *Introduxit me* הביאני] Præt. Heb. pro fut. ut quidam vertunt, *adducet.* ¶ *In cubicula sua* חדריו] *In penetralia* [vel *adyta*] *sua.* ¶ *Recordabimur*, &c. נזכירה וגו'] *Loquemur de amoribus tuis magìs quàm de vino.* Vel, *mentionem faciemus*, &c. Alii, *commemorabimus amores tuos potiùs quàm vinum.* Alii, *prædicabimus amores tuos vino præstantiores.* Alii, *odorabimus*, &c. Quidam, *ubera tua* vertunt, sed malé: nam scriberetur דדיך, ut Prov. 5. 19. דדיה *ubera ejus inebrient te.* ¶ *Recti* מישרים] Quidam subaudiunt אנשי, sic, *viri rectitudinum*, i. recti. Alii substantivum esse volunt, *rectitudines dilexerunt te*, eodem sensu, pro *recti.* Doctus quidam inter Hebræos dicit esse *toàr vini memorati*, & subaudit מ quod est in מיין, hoc modo, *potiùs quàm vinum*, & ממישרים *quàm recta:* ut sit sensus, *Et puellæ dilexerunt te magìs quàm quod vadit cum rectitudinibus:* i. quàm vinum quod dulciter & suaviter influit in os.

5. *Nigra* שחורה] *Fusca.* ¶ *At desiderabilis* ונאוה] *Cæterùm amabilis.* Alii, *attamen pulcra*, vel *formosa:* ità vertitur ו. ¶ *Cedar* קדר] Nomades significare scribunt Hebræi, sic dictos à *Cedar* secundo filio Ismaelis. Hi in solitudine Saracenorum habitant, qui pro tempore sedes mutare solent, habitantes in tentoriis, quæ nigra sunt ob ardorem solis. ¶ *Sicut cortinæ* כיריעות] *Sicut tentoria:* aut *vela.*

6. *Quia aspexit* ששזפתני] *Quòd aspexit me*, &c. i. quòd radios suos defixerit in me. ¶ *Filii matris meæ* בני אמי] Periphrasis est fratrum. ¶ *Quæ erat mihi*,

non custodivi שלי לא נטרתי] *Mihi commissam* [vel *propriam*] *non custodissem*. Præt. Heb. pro plusquam perf. sub. *nisi fuissem adjuta auxilio sponsi mei*.

7. *Mihi* לי] Quidam Hebræorum subaudiunt אתה *tu*; ut legas, *tu quem*, &c. Alii subaudiunt *eum*; *Indica mihi eum quem*, &c. ¶ *Veluti declinans* כעטיה] *Veluti declinat*. Alii, *qua vagatur circa*, &c. Vel, *oberrantem per*, &c.

8. *Si nescias* אם לא תדעי לך] Ad verb. *Si nescias tibi*; ut & mox, *Egredere tibi*, quod quidam vertunt, *Egredere à te*.

9. *Equa in* uno è *curribus* לסוסתי ברכבי] *Equitatui curruum*. Alii, *Equitatui meo inter currus*, Verùm Hebræi scribunt י in לסוסתי redundare, ut Esa. 1. 21. מלאתי משפט *plena judicii*. Ad verb. *Equa currium*. ubi plurale est pro sing. pro *in uno è curribus*: ut Jud. 12. 7. *Sepultus est in urbibus Guilad*.

10. *Pulcra sunt* נאוו] *Adornatæ sunt*. ¶ *Inter muranulas* בתורים] *Muranulis*: vel, *cum muranulis*. Hebræi scribunt esse *gemmas*, aut *margaritas congruo ordine dispositas, ut solent esse in monilibus temporum feminarum principum*. Alii dicunt esse *lineamenta*. Alii *figuras depictas instar turturis*, quæ etiam dicitur תור, propterea quidam vertunt, *Pulcritudine turturum*.

11. *Cum clavis* עם נקודות] *Cum punctis*.

12. *Dum*, &c. עד שהמלך] *Tantisper dum Rex fuit*. ¶ *Dedit* נתן] *Emisit*.

13. *Fasciculus* צרור] Velut *sertum*.

14. *Chopher* הכופר] genus aromatis, quod nonnulli *Camphoram* vocant. Docti quidam Hebræorum existimant *locum fuisse in terra Israel ubi talis erat botrus, sicut dicitur Botrus En-gaddi*. Quidam vertunt *cypri*: scribúntque Cyprum arborem esse aromaticam quæ crescit in Engaddi, quæ fecit grana simul juncta, sicut in uvis vineæ. Non est igitur hîc *Cyprus* nomen insulæ in mari Mediterraneo, ut quidam putaverunt, in V. Interprete adscribentes majusculam literam tanquam proprio nomini.

16. *Dulcis* נעים] *Suavis*, *elegans*, *decorus*, *humanus*.

17. *Cedrina* ארזים] Ad verb. *cedrina*, plur. numero. Adjectivo carent Hebræi. ¶ *Laquearia nostra abiegna* רחיטנו ברותים] Ad verb. *Ligna transversaria nostra abietes*. Vel, *trabes tenues abietes*. Gallicè *soliveaulx*. Ità dicuntur ab Hebræis à *currendo*, quòd de trabe in trabem incurrunt. Quidam vertunt, *canales nostri cupressini*: sed parùm loco convenit.

CASTALIO.

7. NE *pro velata habear apud sociorum tuorum greges*] Pro meretrice, nam meretrices velantur.

14. *Uva Cypria*] Est generosum aliquod genus uvæ.

CLARIUS.

1. EDidit Salomon multa Cantica, nempè *mille & quinque*, ut habetur, 3 Reg. 4. sed quia hoc Canticum cæteris omnibus antecellit, vocatur CANTICUM CANTICORUN. Continétque sub Metaphora Sponsi & Sponsæ arcana mysteria & inæstimabilem Dei erga populum suum dignationem. Et is loquendi modus frequens quoque est apud Prophetas, sicut Ose. 2. *Desponsabo te mihi in perpetuum*. Et Ezechiel 16. cap. totus in hoc versatur. Et nequis putet hunc librum cantilenam esse obscœnam, admonent & ipsi Hebræi, qui hoc loco sic scribunt, *Absit, absit, ut sit Canticum canticorum de rebus obscænis, sed est Metaphora quadam. Alioqui nisi magna esset dignitatis, non scriberetur in catalogo S. Scripturarum*. Tu verò nè à me, pie lector, exspectes quòd hîc tibi delitescentia explicem Divina illa mysteria. Nam præterquam quòd ad instituti operis rationem non pertinet illa ingens exspatiatio, fateor me nondum in *cellam* illam *vinariam* cum Sponsa introductum; quod necessarium prorsus mihi videtur iis qui tutò hos cœlestes amores sint tractaturi. Bernardi alicujus est ejúsque similium hoc negotium, qui, quod experirentur ipsi apud se, eloqui aliqua saltem ex parte possent. Quòd si colligere aliorum dicta hîc voluissem, egò nè meo quidem ipsius, nedum aliorum, satis stomacho fecissem. Visum tamen est pauca hæc adnotare, ut vel crassiorem corticem aperiremus. Principio igitur, cùm Ecclesia Christi tam ex Judæis quàm ex Gentibus constet, rectè hoc Epithalamium & Synagogam & Ecclesiam ex Gentibus complecti judicatur, ut eadem ex utrisque collecta Sponsa & Christi Sponsi adventum optet, & quæ superioribus contigere temporibus nihilominus enumeret: quæ cogitatio & nostris & Hebræis ipsis satis poterit facere, Ait ergò,

2. *Osculetur me osculis oris sui*] Quod non nostri solùm verùm etiam veteres Thalmudistæ de Christo exposuerunt; verba scilicet esse Sponsæ Ecclesiæ, quæ diceret, *Osculetur me Messias Filius Dei osculo oris sui*, i. Ipse ore proprio instruat & erudiat me; atque oris mei tactum, cùm eum de via salutis interrogavero, non contemnet: non jam Mosen mittat, qui *lingua* erat *impedita*, non Esaiam, qui se *labiis pollutum* aiebat; non Jeremiam, qui se *loqui nescire eò quòd puer esset profitebatur*. ¶ *Quia meliores sunt amores tui vino*] Vox Hebræa quam vertimus *amores* significat etiam *particulam quandam sub lingua*, vel *oris salivam*, sive *spumam qua ex ore defluit*. Per *vinum* accipe gustum Legis. Melius est, inquit, si loqueris tu quàm omnis gustus Legis. Longè enim jucundius est affici atque attrahi charitate, quod Euangelica Lex præstat, quàm metu ac terrore minarum. ¶ Et quod ait, *fragrantes unguentis optimis*: Hebræi sic distinguunt, *Ob odorem unguentorum tuorum optimorum*.

3. *Oleum effusum*] Vel, ut Hebræi habent, *oleum evacuationis est nomen tuum*. Nam cùm effunditur & de vase in vas transfertur, tunc magìs redolet. Per *oleum* autem intellige aromaticum liquorem ac suaveolentem. Prævidet ergò Sponsa effundendam latiùs Divinam benignitatem, & quasi è longinquo illam jam odorabatur, quæ in suavissimi unguenti morem omnes esset recreatura, Quam benignitatem cùm Apostoli circumferrent ac prædicarent, dicebant, *Christi bonus odor sumus in omni loco*. Nam verbum Domini ex Scriptura populis ac nationibus propositum mirifico suo odore trahit animas ad Christum. Et pulchrè sequitur, ¶ *Ideo adolescentulæ dilexerunt te*] Gentes, inquit, tanquam adolescentulæ, quæ recèns adducuntur, hoc audiunt, & ob hanc causam amant nomen tuum.

4. *Trahe me post te, curremus*] Ambo scilicet pariter, quod amoris mutui ac familiaritatis indicium est. Currere quidem cupit, sed intelligit se id minimè posse nisi trahatur. Certare vult charitatis affectu, sed longo se destitui intervallo intelligit. Quare cupit ut aliquo modo, vel trahendo, fiat ut eum comitetur.

4. *Introduxit me Rex in cellaria*] Vel *cubicula sua*. Videtur, quod & Hebræi fatentur, illud *introduxit* positum pro imperativo, sive mavis optativo, ut dicat, *Cupio introduci in cubicula Regis*, & admitti ad illa secreta quæ velamine Mosaicæ Legis obteguntur. Tunc enim *exsultabimus & lætabimur in te*, *memores amorum tuorum, qui jucundiores vino sunt*, cujus tamen gustus solet præ cæteris oblectare. ¶ *Recti diligunt te*] Potest & verti *cum rectitudinibus*, h. e. non falsò vel fictè sed sincero animo diligunt te.

5. *Nigra sum*, *sed formosa*] Fortasse hîc respondet tacitæ objectioni, si quis quæreret cur audeat tanti Sponsi poscere oscula atque amplexus: *Non sum*, inquit, *adeò informis* ut me pudere debeat ista postulare. Nam etsi exterior facies exposita hominum aspectibus obscura est, si quis me tamen introspexerit, videbit me pulcram. Neque enim est aliud quicquam in hac pulcerrima rerum fabrica cui Sponsus sic afficiatur. *Nigra* enim *sum*, quia hanc indui nigredinem cùm peccavi in Vitulo; *sed formosa*, quia non sum neglecta, sed suscepit me Deus. *Niger* est etiam populus Dei, afflictionibus hujus mundi expositus, haud secùs quàm *tabernacula* Cedar,

Cedar, h.e. tabernacula negotiatorum Agarenorum, quæ exposita sunt injuriis aeris. At si ingressus fueris tabernacula illa, invenies ea plena opibus. Sic electi Dei *lux* sunt *in Domino*, quamlibèt foris miseri & adusti Sole esse videantur. *Nigra* ergò est foris Sponsa, *sicut tabernacula Cedar*, *sed* intus *formosa*, *sicut pelles & cortina illa Salomonis*, &c. ¶ *Filias* autem *Jerusalem* vocat reliquas urbes, vel Gentes ipsas.

6. *Nolite me considerare*] Vel *spernere*. ¶ *Quòd fusca sim*, *quia decoloravit me Sol*] Æstus videlicet vel peccati vel afflictionum quas in Ægypto pertuli. ¶ *Filii matris meæ pugnaverunt contra me*] Vel *investigaverunt me*, scilicet ad peccandum, Hi fuerunt impii in populo, & mali Prophetæ ac Reges, qui populum induxerunt ad observantiam falsæ religionis, cùm tamen *custodire* debuissent *vineam* Domini exercituum. ¶ *Posuerunt me*, inquit, *custodem in vineis*] Fecerunt me servire idolis, quæ interdum nomine *vinearum* appellantur. ¶ *Vineam meam non custodivi*] h. e. Unius ac veri Dei cultum: iccirco nigra affecta sum.

7. *Indica mihi*, *quem diligit anima mea*, *ubi pascas gregem*, *ubi accubare eum facias in meridie*] Perstat in Metaphora amantis feminæ, quæ pastorem habeat amatorem, cum quo, dum accubant greges in ardore diei, cupiat oblectari, Nusquam, inquit, invenio requiem, in mediis præsertim afflictionibus ac persecutionibus, nisi apud te. Quare *indica mihi* ubi eo tempore verseris. ¶ *Nè vagari incipiam*] Vel, *Quare ero quasi vidua apud greges sodalium tuorum?* Cùm reliqui, inquit, secum habeant amicas suas, ego cur sine te ero vidua & sola? Neque enim fert amor hanc solitudinem. Sunt qui interpretentur *sodales* Reges (nam Divinum quiddam est aliis præesse) sive Angelos Præsides Gentium, & eorum *greges* Gentes ipsas: *Nè vager*, inquit, *& errem cum gentibus*. Invenitur autem veteres Thalmudistas legisse QUAM DILIGIT ANIMA MEA, *plebem* vel *gentem videlicet pro qua dedi animam meam:* sic enim interpretantur. Et observa, quemadmodum pastores requiem gregi dant eâ diei horâ quâ magis Sol fervet, sic cœlestem Pastorem refocillare tum maximè solere animas cùm opus est, & cùm molestiarum æstus magis premunt.

8. *Si ignoras ô pulcra*] *Pulcerrimam mulierum* appellat ob Dei cultum, quo uno species animarum nitescit. *Si ergò ignoras*, inquit, *ubi pascam*, *vade post vestigia pecorum*, *& pasce ibi*, h. e. sequere vestigia patrum tuorum, & me ibi invenies, reperiésque cum aliis pascua apud me.

9. *Equitatui curruum Pharaonis assimilavi te*] Illud *assimilavi te* Hebraismus est pro *sociam te accepi*; ut illud, *Faciamus ei adjutorium simile sibi*, nempe amicabile ad societatem. Ait ergò, *Cùm currus & equites Pharaonis persequerentur te*, *ego tum accepi te in sponsam & amicam & sociam*, *ac quasi similem mei*.

10. *Pulcræ sunt genæ tuæ*] Quidam Hebræus sic interpretatur, *Pulcræ fuerunt genæ tuæ cum filis*, sive *vittis: quæ ex margaritis fronti apponuntur:* ut sit sensus, *Cùm te accepi*, *dives fuisti opibus Ægyptiorum*, *& pulcra*, *quia nondum peccaveras*. Per *genas* Hebræi intelligunt Verba: nam genis utimur ad loquendum: vel tabula Legis, quia vox Hebræa utrumque significat. Per *collum* accipiunt Templum.

11. *Murenulas aureas faciemus tibi*] Dixi, inquit, Angelis, *Faciamus ornamenta huic Sponsæ*, Legem scilicet ac dona spiritualia. ¶ *Vermiculatas argento*] Verti etiam potest *distinctas argento*, vel *cum punctis argenti*. Intelligit ornamenta præsertim capitis & colli.

12. *Dum esset Rex in accubitu suo*] Verba sunt Sponsæ quæ ait, *Ità fragrabam ut odor meus perveniret usque ad accubitum Regis*. Alii sic, *Dum habitaret Deus in propitiatorio*, *offerebam ei thymiama suavissimum*. Sed quia verbum NATHAN significat etiam *relinquere*, sensus esse potest, *Cùm adhuc esset Deus in monte Sina*, *dereliqui odorem meum*, *& feci Vituli m*.

13. *Fasciculus myrrhæ*] Postea, inquit, quàm reliqueram odorem meum per Vituli fabrefactionem, dedit mihi Deus *fasciculum myrrhæ*, i. Templum, ubi *commorabatur* Deus in Arca, quæ inter vectes quasi *inter ubera* erat posita. Nam prominentes vectes similes erant Uberibus. Vel simpliciter intellige, *Dilectus meus est quasi fasciculus myrrhæ*, *quem inter ubera teneo:* h. e. qui mihi affixus est cordi: alioqui dilectus non est, si quid aliud præter ipsum cordi adhibeatur.

14. *Botrus camphoræ*] Species est odorifera. *Amicus*, inquit, *meus factus est mihi ut botrus camphoræ in Engaddi:* quæ ter per annum fructificare dicitur. Sic Deus mihi sæpius pepercit, & repetivit munera.

15. *Ecce tu pulcra es*] Vide ut mox, ubi Sponsa recordatione prioris vitæ se dejicit, Sponsus eam erigit. *Pulcra*, inquit, *es*, *& oculi tui*, præcipui videlicet in populo, qui nunquam recesserunt à Deo, *sunt tanquam oculi columbarum:* vel quia pulcros Columbæ habent oculos, vel quòd ferunt genus quoddam esse columbarum quæ ità comparem ament ut eo mortuo alterum non admittant. Non tam, inquit, irritor pessimis multorum in populo factis, quàm patrum tuorum recordatione placor, qui mihi chari fuerunt: Propter Abraham (inquit) & Isaac, & Jacob.

16. *Ecce tu pulcer es*] Reddit amoris vicissitudinem Sponsa. *Tu verè es pulcer & decorus:* ego verò quòd placeo, tuum est. ¶ *Lectulus noster floridus*] h. e. Multos filios simul genuimus. Accipiunt per *lectum* Templum, quod multos generabat ei filios dum in legitimo Dei cultu continebat; per *tigna domorum & laquearia*, fabricam *domûs*.

DRUSIUS.

4. מָשְׁכֵנִי. A. Ἑλκυσόν με, *Trahito me*. Sym. Ἕλκε με, *Trahe me*. ¶ הֱבִיאַנִי. S. εἰσαγαγέτω με *introducat me*. ¶ נָגִילָה. S. ἱλαρευσόμεθα *exhilaremur*. ¶ מֵישָׁרִים אֲהֵבוּךָ. S, οἱ εὐθεῖς οἱ ἀγαπῶντές σε, *recti qui diligunt te*.

5. שְׁחוֹרָה. Schol. εὐπρεπὴς *decora*. ¶ אָהֳלֵי. A. S. σκηναὶ *tabernacula*] Priùs erat σκηνώματα. Cæterùm Romanenses hoc notarunt ad vocem יריעת, quam Lxx δέῤῥεις convertunt, i. *pelles*.

6. שֶׁשְּׁזָפַתְנִי. A. ὅτι συνέκαυσέ με *quoniam adussit me*. S. παρενέβλεψέ με *limis intuitus est me*. Th. περιέφρυξέ με *torrefecit me*] Hieron, *decoloravit me*. Santes *aspexit me*. Lxx παρέβλεψέ με *limis aspexit me*. ¶ נִחֲרוּ בִי. S. διεμαχέσαντό μοι *acriter pugnarunt mecum*. ¶ שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים. κατέστησάν με φύλαξ ἀμπελώνων, *constituta sum custos vinearum*] Sensum eleganter expressit: nam in Ebræo *constituerunt me*. Simile, *reputavit ei*, ἐλογίσθη.

7. עֹטְיָה. Sym. ῥεμβομένη *vaga*] Hieron. *vagans*. Quidam *velata*. Et meretricem innui putat: nam meretrices olim velabantur, ut constat ex historia Thamaris. Alii *lugens*, *mœsta:* nam lugentes labrum superum velabant.

8. צְאִי לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן. S. ἐξελθοῦσα πορεύου κατὰ τὰ ἴχνη τῶν ποιμνίων, *egressa vade secundùm vestigia gregum*. A. ἔξελθε σεαυτῇ *egredere tibi ipsi*. Alius ἔξελθε σὺ ὄπισθεν *vade tu pòst*] Hieron. *egredere & abi post vestigia gregum*. ¶ Ἔξελθε σύ. Puto scribendum σοὶ pro σύ. Sic alibi, συγχώρησόν σοι, quod in vulgatis συγχώρησόν σύ. Notavi in Quæstionibus, nisi fallor. ¶ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים. Sym. παρὰ τὰς σκηνὰς τῶν ποιμένων, *apud tabernacula pastorum*. Schol. - - - ποιμνίων σε *gregum tuorum*.

11. תּוֹרֵי זָהָב. Sym. περίβλεπτα χρυσία] Hieron. *murænulas aureas*. V. ed. στρεπτοὺ χρυσοῦ *torquis aurea*. Περίβλεπτα, referendum inter ornamenta. Alioqui περίβλεπτος, *conspicuus*, *spectabilis*, *celebris*. Prov. 25. 11. במשכיות כסף. Th. ἐν περιβλέπτοις ἀργυρείου. ¶ עִם נְקֻדּוֹת. Sym. μετὰ ποικιλμάτων *cum versicoloribus ornamentis*. Ποίκιλμα, *varius ornatus*. V editio, ἐν κέγχροις *cum punctis milii figurâ*. N

κέγχρ⊙ *milium.* Est etiam *ornamentum vestis.* Vide Budæum. Alius interpres μετὰ ῥαντῶν *cum punctis aspersis.*

12. עַד שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ. Aq. ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ, *Cùm Rex est in accubitu suo.* Sym. ἐν ἀναπαύσει *in quiete.*

13. צְרוֹר הַמֹּר. Aq. ἀπόδεκτ⊙ ζμύρνης. Hier. *fasciculus myrrhæ*] Ἀπόδεκτ⊙ idem cum ἀπόδεσμ⊙, *fasciculus*, Thema ἀποδέω, *religo, praligo, alligo.* ¶ דּוֹדִי. Sym. ὁ ἀγαπητὸς *dilectus.* V. ed. ὁ ἑταῖρός μου *socius meus.* ¶ יָלִין. Sym. αὐλιζόμεν⊙ *diversans.*

14. הַכֹּפֶר. V. ed. κύπειν⊙ *cyprinus.* ¶ עֵין גֶּדִי. Sym. τοῖς ἐν γαδδὶ] Lego Ἐνγαδδὶ, nè quis putet ἐν præpositionem esse. ἀμπελῶσι τοῖς Ἐνγαδδὶ, i. *vineis Engaddi*, sive *quæ sunt in Engaddi.*

15. רַעְיָתִי. A. φίλη μου *amica mea.* Sym. ἑταίρα μου, *socia mea.*

16. אַף נָעִים. VI. ed. καίγε τερπνὸς *& quidem jocundus*, sive *delectationem afferens.* ¶ רַעֲנָנָה. Aq. εὐθαλὴς *bene virens, floridus.*

17. רַהִיטֵנוּ. Sym. αἱ φατνώσεις *lacunaria*, sive *laquearia.* ¶ בְּרוֹתִים. Aq. βοράτιναι] Nomen ad Græcam consuetudinem declinatum ab eo quod est ברותים. Santes *abiegna* interpretatur, Hier. verò *cypressina.* Alibi est βοράθη *abies*, & Psal. 104. 7. βοράτ in Symmacho.

GROTIUS.

CArmen hoc vocatur Hebræis *Excellentissimum carmen*, ob multas elegantias, quæ in alium sermonem translatæ non idem sapiunt. Est autem ὀαριςὺς inter Solomonem & filiam Regis Ægypti, interloquentibus etiam choris duobus, tum Juvenum, tum Virginum, qui in proximis thalamo locis excubabant. Nuptiarum arcana sub honestis verborum involucris hîc latent; quæ etiam causa est cur Hebræi veteres hunc librum legi noluerint nisi à jam conjugio proximis. Creditur autem Solomon, quò magis perennaret hoc scriptum, eâ arte id composuisse ut sine multa distortione ἀλληγορίαι in eo inveniri possent quæ Dei amorem adversùs populum Israeliticum exprimerent: quod & sensit & ostendit Chaldæus hîc Paraphrastes: nec aliter accepit Maimonides. Ille autem amor typus cùm fuerit amoris Christi erga Ecclesiam, Christiani ingenia sua ad applicanda ad eam rem hujus Carminis verba exercuerunt, laudabili studio. Nam & Apostoli Christi cum Ecclesia conjunctionem Matrimonio comparaverant Ephes. 5. 32. 2 Cor. 11. 2. Apoc. 19. 7, 9.

5. *Sicut tabernacula Cedar*] Ægyptus multum trahit de Arabia finitima: & fortè mater hujus Reginæ fuerit Arabissa.

6. *Posuerunt me custodem in vineis, vineam meam non custodivi*] Destinaverunt me cœlibatui; ego verò matrimonium prætuli.

7. *Nè vagari incipiam post greges sodalium tuorum*] Hoc joco dicitur, ut illud Catulli,

> *Nè quæsitum aliunde eat.*

8. *Pasce hædos tuos*] Exple appetitum: unde verbum ϑαγίζειν. Horatius,

> *Lasciva similem ludere caprea.*

¶ *Juxta tabernacula pastorum*] τῶν διδύμων. Vide & 3. 3.

9. *Equitatui meo*] Rectiùs dicas *equitio.*

> *Quæ velut latis equa trima campis*
> *Ludit exsultim,*

ait Horatius.

12. *Nardus mea dedit odorem suum*] Videtur נרדי non esse *nardus mea*, sed *nardinum*: ut dicat mariti sui in somno respirantis halitum etiam nardino esse suaviorem.

CAP. II.

VATABLUS.

1. CAmpi השרון] *Hasaron*: ità quidam, nomen loci esse existimantes.

3. *Desideravi* sedere חמדתי] Subauditum est verbum *sedere*, quòd continuò sequatur וישבתי *& sedi.*

4. *Super me* עלי] *Erga me.*

5. *Fulcite me phialis vitreis* סמכוני באשישות] *Circumdate me lagenis*, sive *vasis*, sub. *vini.* ¶ *Stipate me malis* רפדוני בתפוחים] *Confirmate* [vel *corroborate*] *me malis.* Quidam vertunt, *Sternite ante me poma*: vel, *ponite stratum mala*, i. è malis facite stratum mihi: quod doctis Hebræorum non probatur.

6. *Amplexata est me* תחבקני] Fut. Heb. quod quidam per præteritum reddunt. Alii per imperativum, *amplectatur.*

7. *Amorem* האהבה] i. Amores meos, sive delicias meas. Ita Gallicè dicimus *Mes amours.*

8. *Dilecti mei* דודי] *Amasii mei.* ¶ *Super* על] *Ultra.* ¶ *Subsiliens super colles* מקפץ על הגבעות] *Saltans ultra colles*: i. saltu pertransiens colles. Alii, *Raptim accurrens per colles.* Alii, *transilit colles.*

9. *Ostendens sese* מציץ] *Sese conspiciendum exhibens.* Alii, *prospiciens*, vel *proferens aspectum.*

10. *Locutus est* ענה] Ad. verb. *Respondit*, pro *Locutus est.* ¶ *Et veni* ולכי לך] Ad verb. *& vade tibi.* Redundat pronomen: tametsi nonnulli vertant, *Et vade ad tua*: sicut paulò pòst ver. 11, & 13.

11. *Mutatus est* חלף] *Evanuit.*

12. *Cantiones* הזמיר] *Cantillationis*: i. tempus quo solent canere aves.

13. *Et vites uvam minutam* והגפנים סמדר] *Et vites uva minuta*: i. vites dederunt odorem uvæ minutæ, cùm scilicet egreditur flos vitis. Quidam subaudiunt ב, & vertunt, *& vites cum prima uva*: i. cum minutis & exilibus uvis.

14. *In scissuris* בחגוי] *In foraminibus.*

15. *Dum vineæ*, &c. וכרמינו סמדר] *Cùm vineæ nostræ primùm ostendant uvas suas.* Alii, *vineæ enim nostræ florent.*

17. *Donec aspiret* עד שיפוח] *Tantisper dum aspiret*: i. veniat, nam adveniente die solet oriri ventus. ¶ *Bether* בתר] *divisionis*: quòd dividant mortales ab immortalibus. Vide infrà cap. ult. ver. ult.

CLARIUS.

1. EGO *rosa Saron*] Locus erat optima habens pascua. Sicut in Libano cedri erant, & in Carmelo fructiferæ arbores, & in monte Oliveti olivæ, sic Saron celeber erat ubertate pascuorum. Verba ergò sunt Sponsæ; quæ ubi se acceptam Sponso intellexit, non veretur speciem suam prædicare. Gloriatur autem, non ex se, vel in se, sed in Deo, & ex membris. Sentit enim se pulcram in filiis quos per Sponsum genuerat. Quamobrem & ipse Sponsus approbat Sponsæ verba, & ait,

2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*] *Lilia inter spinas*, viri boni inter malos. Hoc ergò dicitur, vel quia præsens Ecclesia, cùm malos permixtos habeat bonis, est *tanquam lilium cui spina annexa sint*; vel quòd sola Ecclesia in morem *lilii* pulcra, cæteræ gentes, quæ ab ea sunt sejunctæ, sint tanquam *spinæ.* Vicissim verò in amantium morem etiam Sponsa formam Sponsi commendat, dicens,

3. *Sicut malus inter ligna silvarum, sic dilectus meus inter filios*] Non solâ tu specie, inquit, es commendandus, sed suavitate & gustu multò magis. Es enim *veluti malus* pulcerrima & jucundissima *inter arbores*: & tibi quisquis voluerit alius comparari, is erit veluti *silvestris* quædam & infructifera arbor. Et perinde quasi in hujus arboris

boris

boris contemplatione immoretur, addit, ¶ *Sub umbra illius quem desideraveram sedi, & fructus ejus dulcis gutturi meo*] Hujus mali *umbra*, inquit, me protegit, & *fructus* pascit. Aliqui per *umbram* accipiunt beneficium Columnæ ignis & nubis, & per *fructum* Manna.

4. *Introduxit me Rex in cellam vinariam*] Vel, ut Hebraismus habet, *in domum vini insignivit in me charitatem*, vel, *& vexillum ejus est super me Charitas*. *Introduxit*, inquit, *me Rex in cauponariam*, ad quam accedunt epulari volentes, *cujus insigne est Charitas*. Illud autem *in me*, vel *super me*, idem est quod *propter me*. Appositè sanè & eam domum in quam introducta est, nimirum refocillanda, appellat *domum vini*, ejus videlicet quo repleti fuerunt Apostoli cùm ebrii existimabantur. Et *signum* illius domûs (nam ejusmodi tabernæ suspendunt signum aliquod) *Charitatem* fuisse dicit; ut Ecclesiæ domus hospitium Charitatis vel Amoris propriè sit.

5. *Fulcite me phialis*] Cùm *langueam ob amorem*, facite mihi quod ægris fieri solet, ut liquoribus suavibus & pomis recreentur. Hoc autem vel simpliciter dicit, ut declaret moram hanc hujus peregrinationis molestam sibi videri; vel gentes alloquitur, ut dicat, Multas molestias atque infirmitates pertuli hactenus ob amorem ejus: quare nè me ampliùs affligatis, sed potiùs sustentetis.

6. *Læva ejus sub capite meo*] Cupio habere quod olim habebam cùm ità me sustentabat ut videretur *lævam supposuisse capiti meo, & dexterâ complexatus*. Tu verò observa ut morem exprimat amantium, qui varios eodem momento miscent affectus, & animum in diversas cogitationes eodem tempore distrahunt. Ecclesia ergò, cùm rerum vicissitudines experiatur, in mediis afflictionibus meminit feliciorum temporum. Hebræi intelligunt *sinistram* exitum ex Ægypto, *dexteram* ingressum in Terram promissam.

7. *Nè suscitetis dilectionem*] Intelligit Sponsum. Sequitur enim Sponsa loquens. ¶ Et quod ait, *Adjuro vos per capreas*, mirus est Hebraismus. Significat enim, nisi id præstent quod petit, futurum ut expositi sint omnium venationi, tanquam *capræ & cervi*. Alloquitur vel Gentes, vel suos, nè peccando causam præbeant suis afflictionibus, ut discedat à complexu Sponsi, nè scilicet vel avellatur à Divinis contemplationibus ob hostium perturbationes, vel eandem ob causam in infirmioribus, qui in Ecclesia sunt, aliquid detrimenti patiatur.

8. *Vox dilecti mei*] Narrat Sponsa principium amoris. Memini, inquit, cùm *veniebat*, quo tempore eram in Ægypto, sicut qui *transilit colles*, accelerans iter, ut decurtaret tempus Ægyptiacæ captivitatis, & velocitate æquabat *capreas ac cervos*.

9. *Stabat tanquam post parietem*] Quasi per fenestras cœli contemplans. Iccirco dixit, *Vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto*.

10. *Dilectus meus loquebatur mihi*] Per Mosen & Aharon invitans ut exirem è terra Ægypti, & irem in Terram promissam,

11. *Jam*, inquiens, *hiems transiit*] Quadringenti videlicet illi anni, & afflictionis tempus. ¶ *Imber*] Octoginta, ut ferunt, anni quibus laborabant in luto & latere & cæde masculorum.

12. *Flores apparuerunt*] Moses & Aharon. ¶ *Tempus putationis advenit*] Ut perstet in Metaphora temporis verni, quo Hebræi de Ægypto exierunt. Sed quia vox Hebræa significat etiam *canticum*, vel ad literam canticum accipe avium, quod vere maximè viget, vel tempus cantici quod cecinit populus Israel. Sic illud, ¶ *Vox turturis*] Offerendæ in Templo.

13. *Ficus*] Primitiæ fructuum. ¶ *Vineæ*] Ex quibus offerretur vinum in altari. Quanquam illud v. 8. *Ecce iste venit*, &c. rectiùs ad Christi adventum refertur: quod & Hebræi olim senserunt, & per *montes* cultum alienum intelligunt, quem pertransiit. Et illud, *tempus putationis*, sic interpretati sunt, *Venit tempus ut redimatur Israel, & amputetur præputium de quo dictum est Deut. 30. Circumcidit Dominus Deus tuus cor tuum & cor seminis tui, ad diligendum Dominum Deum tuum. Et Lex convertetur ad novitatem, & renovebitur Israel, sicut dictum est Jer. 31. Et scindam cum domo Israel & cum domo Juda pactum novum*, i. *legem novam*. Hæc illi. Ubi duo notantur; unum, Quod *circumcisio* tempore Messiæ spiritualiter facienda erat: alterum, Quod *Lex ad novitatem erat convertenda, ad legem novam*, quam Messias daturus erat. Invitat ergò Christus Synagogam ut relicto squalore literæ, tanquam hieme quadam, ad legem novam, tanquam ad pulcrum ver, transeat, quo tempore *formosissimus* est *annus* & ad præclarissima quæque negotia aptissimus. Invitat ergò eam ut, quæ in terra Judæa tantùm, tanquam *in scissuris petrarum* delitescebat, jam se prodat & toti mundo appareat, ac declaret quàm & ejus *vox dulcis*, & *facies* sit *decora*. Quid enim auditu *suavius* quàm quod ab Ecclesiæ Christi ore proficitur? aut quid ejus *facie* magis *decorum* est, cùm sola propter Christum vincula ipso cœlo illustriora ab iis existimentur qui in Christianam Philosophiam sunt ingressi? Sin hæc verba ad exitum de Ægypto referas, sic licet interpreteris, *Tu quæ tanquam columba in scissuris petrarum delitescis, ostende jam te, & me sequere. Ad quam enim converteris in afflictione? ad Ægyptios, an ad me potiùs? Sonat vox tua, quæ mihi dulcis erit cùm profitebere, dicens, Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus. Et tunc etiam nitescet tua facies.*

15. *Capite nobis vulpes*] Verba sunt Sponsi, quibus admonet prævidendum nè vel perfidi vel hæretici hujus nascentis Ecclesiæ initia, tanquam *florentes vineas, corrumpant*. Vel alloquitur undas maris ut capiant Ægyptios fraudulentos, qui cùm filii Israel adhuc *parvuli* essent, in morem *florentium vinearum*, insidiabantur illis.

16. *Dilectus meus mihi*] Rursum amatoria verba: *Ego dilectum*, inquit, *meum amo, & ille me*. Ego peto ab eo, & ipse vicissim mihi præcipit. Quod aliis gentibus, quæ Deum non noverunt, usu non evenit. *Non enim fecit taliter omni nationi*. ¶ *Qui pascitur*, inquit, *inter lilia*] Inter odores fragrantiásque virtutum.

17. *Donec aspiret dies*] Vel, *cùm aspiraverit dies*. Non possum, ait Sponsa, venire, *donec producatur dies* & fiat longior, & *recedant umbræ noctis*. Eram enim chara Sponso antè quàm peccarem, & non possum illum iterum adire nisi recedat peccatum, tanquam hiems. ¶ *Revertere*] Quia vox Hebræa, quam omnes verterunt *revertere*, significat etiam *causam*, potest hic sensus esse, *Ob hanc causam abibat dilectus meus à me, tanquam caprea aut hinnulus*. Et pulcrè quadrat quod ait, ¶ *Super montes Bather*] Significat enim *divisionem*, quâ divisus erat Sponsus ab ea.

DRUSIUS.

1. חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. Aq. κάλυκωσις τοῦ Σαρῶν, *calycosis Saronia*] Vel *rosa Saronia*. Sanè κάλυκον *rosa parva*. Est & κάλυξ *rosa clausa*. Cogitemus adhuc. Hier. h.l. *flos campi*. Hesychius quoque καλυκίζειν exponit ἀνθεῖν *florere*.

2. רַעְיָתִי. Aq. φίλη μου *amica mea*. V. ed. ἀγαπητή *dilecta*.

3. דּוֹדִי. Sym. ὁ ἀγαπητός μου *dilectus meus*. ¶ בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי. Sym. ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ ἐπεθύμησα, *sub præsidio ejus* quem *concupivi*] Vel *tutamine*. Licet etiam exponere *sub umbra*: nam umbra protegit adversùs æstum. ¶ לְחִכִּי. Sym. τῷ φάρυγγί μου *gutturi meo*: vel *faucibus meis*.

4. אֶל בֵּית הַיָּיִן. Sym. εἰς τὸν οἰνῶνα *in cellam vinariam*. ¶ דִּגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה. Sym. ἐπισωρεύσατέ μοι ἀγάπην, *coacervate mihi charitatem*.

5. סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת. Sym. ἐπανακλίνατέ με ἐν ἄνθει, *reclinate me in flore*] Hier. *fulcite me floribus*. Olim erat: στηρίσατέ με ἐν μύροις, *unguentis*, nisi legendum ἀμύροις, quod est genus libi sive placentæ, de quo aliás. ¶ רַפְּדוּנִי.

Schol. περικυκλώσατέ με *circumdate me.* ¶ כִּי חוֹלַת אַהֲבָה. Sym. τετρωμένη γὰρ φίλτρῳ, *sanciata enim philtro*] Hier. *quia amore langueo. Philtro*, i. amoris illicio sive illecebrâ.

6. תְּחַבְּקֵנִי. Sym. περιπλεκέσθω μοι *circumplectatur me.*

7. תְּעוֹרְרוּ. Schol. ἐξυπνίσητε *è somno excitaveritis.* ¶ עַד שֶׁתֶּחְפָּץ. Schol. ἕως ἂν θελήσει *donec voluerit.*

8. דוֹדִי. Sym. ἀγαπητοῦ μου *dilecti mei*] Cæteri, πατραδέλφου μου *patrui mei.*

9. לְעֹפֶר הָאַיָּלִים. A. τῷ πώλῳ τῶν ἐλάφων *pullo cervorum.* Hier. *hinnulo cervorum.* Lxx νεβρῷ ἐλάφων.

10. עָנָה. Sym. φθεγξάμενος *loquens.*

11. עָבָר. Sym. διεπέρασεν *finita est.*

12. עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ. Sym. καιρὸς τῆς κλαδεύσεως ἤγγικεν, *tempus putationis appropinquavit.*

13. חָנְטָה. Aq. προέβαλεν *protulit*] Sic & Hier. ¶ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר. Sym. καὶ τῶν ἀμπέλων ἡ οἰνάνθη, *& vitium œnanthe*] i. Flos vitis. Lex. V. Οἰνάνθη, τὸ ἄνθος τῆς ἀμπέλου. Aliis est *flos labrusca*, seu *vitis agrestis.* Plinius l. 12. cap. ult. *Eodèm & œnanthe pertinet. Est autem vitis labrusca uva.*

14. אֶת קוֹלֵךְ. Schol. τοὺς λόγους σου *sermones tuos.*

15. אֶחֱזוּ לָנוּ. Schol. συλλάβετε ἡμῖν *comprehendite nobis.* ¶ מְחַבְּלִים. Sym. διαφθείροντας *corrumpentes.*

16. וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים. Sym. κἀγὼ αὐτοῦ, τοῦ ποιμαίνοντος τὰ ἄνθη, *& ego ipsius sum, pascentis flores.* Schol. ὁ νεμόμενος ἐν τοῖς κρίνοις, *qui pascitur inter lilia.*

17. עַד שֶׁיָּפוּחַ. Aq. ἕως κοπάσῃ *donec cesset.* ¶ וְנָסוּ הַצְּלָלִים. Sym. καὶ κλιθῶσιν αἱ σκιαὶ, *& inclinata sint umbra.*

GROTIUS.

1. EGo *flos campi*] *Rosa Saron.* Saron terra est feracissima, Esai. 65. 10. ἁ ῥοδόχρως Ἑλένα apud Theocritum.

2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*]
Τῶν δ' οὐδ' ἄν τις ἄμωμος, ἐπεὶ χ' Ἑλένα παρισωθῇ.

3. *Sicut malus inter ligna silvarum*] Similis illa apud Theocritum comparatio ad Helenam pertinens,

——— ἅτ' ἀνέδραμεν ὄγμος ἀρούρᾳ,
Ἢ κάπῳ κυπάρισσος.

¶ *Gutturi meo*] Vide Prov. 30. 20.

4. *Introduxit me in cellam vinariam*] Ut biberem. Vide Prov. 5. 15. ¶ *Ordinavit in me charitatem*] Heb. *Vexillum ejus super me est dilectio*: q. d. *Milito sub ejus vexillo, cui inscriptum est* AMOR.

5. *Fulcite me floribus*] *Lagenis* vini optimi; ut fieri solet τοῖς λιποθυμοῦσι. ¶ *Stipate me malis*] *Roborate me malis*, nempe Punicis, aut similibus. ¶ *Quia amore langueo*] Nympha apud Theocritum,

Νάρκῶ νὴ τὸν Πᾶνα.

6. *Lava ejus sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me*] --*Livescant brachia nexu*, Claudianus.

7. *Nè suscitetis neque evigilare faciatis dilectam*] Ἐγρέσθε τὸ πρὸς ἀῶ, Theocritus. Vide & 3. 5.

9. *Post parietem*] Crura.

11. *Jam enim hiems transit*] Horat.

Diffugere nives, redeunt jam gramina campis.

12. *Flores apparuerunt*] Virgilius,

Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbor,
Nunc frondent silva, nunc formosissimus annus.

Ver tempus amorum.

14. *Ostende mihi faciem tuam*] Pulcritudinem tuam, συμμετρίας corporis.

15. *Capite nobis vulpes parvulas*] Pulicellos.

CAP. III.

VATABLUS.

2. ET *circuibo*, &c. 'וגו ואסובבה] *Et lustrabo urbem ipsam, per vicos & plateas quaeram.*

3. *Circumeunt* הסובבים] *Lustrant.*

4. *Cùm paululum*, &c. 'כמעט וגו] *Statim ut pertransivi eos, donec invenirem quem*, &c. ¶ *Nec dimisi*, &c. 'ולא ארפנו וגו] *Nec deseram eum, donec introduxero eum.*

5. *Adjuravi* השבעתי] Præt. Heb. pro Præs. *Adjuro.* ¶ *Amorem* האהבה] Vide cap. 1. 7.

6. *Quæ est ista quæ* מי זאת עולה] *Quid est hoc quod.* ¶ *Sicut columna fumi* כתימרות עשן] *Sicut virgula fumi*, sub. *odorati*: à תמר *palma*; à qua quæ excelsa & recta sunt תימרות dicuntur, ut sunt columnæ. Quidam vertunt *vapores fumi.* ¶ *Aromatarii* רוכל] i. Aromatica. Propriè significat *mercatorem*: sed hîc specialiter pro *aromatario* accipitur, ut annotant Hebræi.

8. *Tenent gladium* אחוזי חרב] Ad verb. *apprehensi gladio.* Participium passivum pro activo, *apprehendentes gladium.* ¶ *Docti bellatores* מלמדי מלחמה] Ad verb. *docti belli*, pro *docti ad prælium.* Quidam vertunt *bello assuefacti.* Alii *exercitati ad prælium.* ¶ *Gladius* חרבו] Ad verb. *gladius ejus.* Redundat *ejus.* ¶ *In noctibus* בלילות] Hebraismus, pro *nocturnum.*

9. *Ædificium* אפריון] Propriè significat *lecticam quâ vehi solent sponsæ*: hîc verò pro *tentorio* sive *tabernaculo* accipitur. Quidam vertunt *Umbraculum.* Alii, *Palatium.* ¶ *Ex lignis Lebanon* מעצי הלבנון] Circumlocutio est cedrorum.

10. *Stratum ejus* רפידתו] *Pavimentum ejus.* ¶ *Cœlum ejus* מרכבו] Significat illud quod supernè trabibus ædificiorum regiorum appingitur ad eas occultandas, ut scribunt Hebræi. Quidam *operimentum ejus.* Alii *sellam.* Alii *vehiculum.* ¶ *Medium ejus*, &c. 'תוכו רצוף וגו] *Intimum ejus tectum est amore filiarum Jerusalem.* Alii, *cujus medium constratum erat charitate, propter filias Jerusalem.* Alii, *exustum* [sive *accensum*] *amore, propter unam è filiabus Jerusalem.*

CLARIUS.

1. IN *lectulo meo*] Ubi me destitutam sensi solámque derelictam, ut jam dicere non possem, *Lectulus noster floridus*, sed relictus esset lectus solitariæ, ut appellari posset *lectus doloris*, non *voluptatis*; *in ipso lectulo totis noctibus quærebam* mœrens, *quem diligit anima mea, sed non inveniebam.* Cùm videlicet peccanti populo nunc rebelli, nunc murmuranti iratus erat. Tempus illud mihi *nox* erat, cùm in tenebris peccati agerent membra mea. Quare moræ impatiens, in mulieris amantis morem, quæ amissum sponsum omnibus locis quærit, ità ego discurrebam, in longo illo quadraginta annorum circuitu, & squallenti eremo, *quærens, sed non inveniebam* quo pacto placaretur. In illa anxietate incidi in *custodes*, Mosen & Aharon, qui *custodes* erant *civitatis*, i. civium meorum. A quibus interrogabam *num quem diligit anima mea vidissent*, h.e. iis intercessoribus utebar ad reconciliandum mihi Sponsum. Verùm non responderunt ii mihi. Nam tantum abest ut introducerent me in Terram promissam ut nè ipsi quidem ingredi quiverint. At,

4. *Cùm paululùm pertransissem eos*] Post eorum videlicet mortem, ac tempore Josuæ, qui veri Jesu typus fuit, *inveni quem diligit anima mea* & favorem ejus experta sum. Quem inventum *tenui, nec dimisi, donec inveni locum Domino, tabernaculum Deo Jacob*, quod fixi, atque illuc *introduxi eum*, nempe *in domum matris meæ*, in antiquam videlicet *progenitorum meorum* regionem, in qua olim Abraham, Isaac & Jacob habitaverant. Potest autem hæc enar-

enarratio sic aptari ut exprimatur mos Ecclesiæ Christi, ac fidelis animæ quæ, cùm videtur ei ablatus Sponsus, superiora tempora ad memoriam revocet, quibus post iram placatus etiam sit; ut hâc recordatione fiduciam recipiat, nec desperet. Interim observa, *vigiles* ac *custodes* nostrarum animarum interrogandos esse ac consulendos quo pacto inveniatur Sponsus: quod quàm sit utile, vide quid sequatur, *Paulum cùm pertransissem eos*, paulò post illos interrogatos (neque enim totum illi efficere possunt; sed satis est ut commonstrent iter, & quasi digitum ad fontem intendant:) *inveni quem diligit anima mea.*

5. *Adjuro vos*] Hoc superius declaratum est: verùm quòd hîc iterum repetatur, videtur illud in causa esse, quòd non semel Ecclesia ab hostium infestatione metuerit.

6. *Quæ est ista*] Verba sunt Gentium admirantium qui esset ille populus quem præcedebat columna ignis & nubis, qui suffitum faciebat in altari, ut vapor ille *ascenderet tanquam columna nubis.* Quidni mirentur Gentes Ecclesiæ dignitatem, cùm admirari potuerint & ipsæ cœlestes Virtutes & Principatus & Potestates, *quibus per eandem Ecclesiam & Gentium fidem revelatam fuisse* ait Paulus *multiformem hanc sapientiam Dei?*

7. *In lectulum Salomonis*] Verba sunt Sponsi, qui, Pluris, inquit, facio lectum Sponsæ quàm illum Salomonis, cujus apparatus is erat qui hîc describitur. Alii tamen putant describi & laudari apparatum castrorum in deserto, & per *lectum Salomonis* intelligi Arcam federis, quam circumstabant Hebræorum Tribus, sexcenta scilicet millia pugnatorum, quæ per *sexaginta fortes* significantur; ut unus pro decem millibus accipiatur. Et hi erant *instructi ob timores nocturnos*, h. e. repentinos incursus hostium.

9, 10. *Ferculum*] Vel *palatium.* Pendet hoc à superiori, quòd scilicet nihil æstimet illum splendorem ædificii Salomonis præ lectulo & amore Sponsæ. Alii referunt ad Templi, alii ad Tabernaculi, descriptionem, quæ tamen omnia ad testificandum amorem Sponsi erga se pertinent; de quo alibi scribitur, *Non fecit taliter omni nationi, & judicia sua non manifestavit eis.* ¶ *Columnas argenteas* dici putant quòd intra Tabernaculum essent quatuor columnæ quarum bases erant argenteæ. ¶ *Reclinatorium*, vel *stratum*, seu *pavimentum*, alii Propitiatorium intelligunt, quod erat quasi sedes Dei, erátque ex auro purissimo. ¶ *Ascensum*, vel *vehiculum*, sive *cortinam*, Velum erat in columnis surrectum & pendens, dividénsque Sanctum & Sanctum sanctorum: erántque in eo varietates *purpureæ* intextæ. ¶ *In medio*] i. Intra Templum, erat *amor*, h. e. Cherubin & Tabulæ & Arca. Dicit ergò Sponsus malle se amorem Sponsæ & interiorem affectum, eóque magis delectari quàm extrinseco illo solenníque apparatu.

11. *Videte Regem Salomonem*] Hebræi quoque interpretantur per *Salomonem* Messiam, *qui*, inquiunt, *creavit omnia.* Et *matrem* accipiunt populum Judæorum. Hic est ergò illa *Pax qui fecit utraque unum.* Hunc *coronavit mater*, h.e. Synagoga, cùm accipiendo Legem ejus accepit eum in Regem, *in die desponsationis*, cùm sibi despondit populum illum. *Mater* autem *ejus* appellatur quòd ex ea gente carnem acceperit. ¶ *Egredi* autem jubentur, nempe à cavernis literæ; alioqui illum non agnituræ.

DRUSIUS.

3. הַשֹּׁמְרִים. Aq. οἱ φυλάσσοντες *custodientes.* Sym. οἱ φύλακες *custodes.* ¶ הַסֹּבְבִים. Sym. οἱ περιοδεύοντες *qui circumeunt.*

4. לֹא אַרְפֶּנּוּ. Schol. οὐ ἀνήσω *non remittam.*

5. בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה. Schol. οἱ λοιποὶ, Κατὰ τῶν δορκάδων καὶ κατὰ τῶν ἐλάφων τοῦ ἀγροῦ, *per capreas & per cervos agri.*

6. כְּתִימְרוֹת. Sym. ὡς ἀναθυμίασις *tanquam suffitus.* ¶ אַבְקַת. Schol. χνοὸς] i. *Pulvis.* Alibi est χνόος *pulvis, lanugo.* Id contrahitur in χνοῦς, pro quo & χοῦς dicimus. Psal. 7. 6. לֶעָפָר. Lxx εἰς χοῦν. Vulg. *in pulverem.* Psal. 1. כַּמֹּץ. Lxx ὡσεὶ χνοῦς. Est ubi ἄχνη reddunt eandem vocem. Hesychius, Χνοῦς, τὰ λεπτὰ τῶν ἀχύρων, i. *palea tenuissima.*

8. אִישׁ חַרְבּוֹ. Aq. ἀνδρὸς μάχαιρα αὐτοῦ, *viri gladius ejus.* ¶ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת. Sym. διὰ φόβους νυκτερινούς *ob timores nocturnos.* Aq. ἀπὸ πτοήσεως *à consternatione.*

10. תּוֹכוֹ רָצוּף. V. ed. τὸ μέσον αὐτοῦ ἐψηφολόγησεν, *medium ejus tessellavit*] Lex. Vet. Ψηφολογῶ, *tessello.* Ψηφολογία, *tessellatus, pavimentum.* Henricus Stephanus ψηφολογεῖν exponit *sternere opere Mosaico & vermiculato*, ex Tobiæ cap. ultimo. Vide Castigationes nostras ad illum locum.

GROTIUS.

2. *Surgam & circuibo civitatem*] Allegoricè Paraphrastes hoc explicat de Israelitis mutuò se excitantibus ut eant ad Tabernaculum conventûs.

4. *In domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ*] Sic Theocritus,

———καὶ ἐς τεὸν ἄντρον ἱκοίμαν.

6. *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi*] Est transpositio: vult enim dicere, *cujus odores sic ascendunt ut vapor ex agro.* Nam מדבר verti solet & ἀγρὸς & πεδίον & ὄρος.

7. *En lectulum Salomonis*] Cubiculum. Magnificentia novi mariti prædicatur.

9. *Ferculum sibi fecit*] Heb. אַפִּרְיוֹן. Id esse Græcum φορεῖον credidit Hieronymus: & sic vertunt Lxx: φορεῖον est *lectica*, aut simile quid.

10. *Reclinatorium aureum*] Pavimentum. ¶ *Ascensum purpureum*] Camera lecticæ. ¶ *Media charitate constravit propter filias Jerusalem*] *Media ejus strata amore à mulieribus Hierosolymitanis*: i. Media lecticæ amorum historias habent mulierum Judæarum acu pictas.

CAP. IV.

MUNSTERUS.

4. *Lapidibus prominentibus*] Sunt qui תלפיות scribi putant pro תאלפיות, exponúntque pro לימוד, quasi turris illa alta instructionem dederit viatoribus. Kimhi verò putat dictionis radicem unam esse תלל, & alteram פי, quasi תל פיות: ut sit sensus שהיו אבני המגדל נוּרים פיות פיות *quò turris illa erecta fuerit lapidibus utrinque sectis.*

13. *Camphora*] Capitur hîc כופר pro בושם certo aromate, suprà verò cap. 1. Aben Ezra exponendum ducit pro רקל *palmæ ramo dactylis pleno.*

VATABLUS.

1. *Inter cincinnos tuos* [מבעד לצמתך] *Per comam tuam.* Significat *eos crines quos mulieres dependere sinunt super frontem*, ut scribunt docti inter Hebræos. Quidam, *præter crines tuos.* Alii, *intra cincinnos tuos.* Alii, *intra ligamina tua*: aut, *intra reticula tua*: quæ scilicet constringunt capillos, ne volent exeundo. ¶ *Quæ aspiciunt* [שגלשו] Vide cap. 6. 4.

2. *Æqualium*] [הקצובות] *Æquatarum*, i. *ejusdem staturæ.* Alii *tonsarum.* Alii *depilatarum.* ¶ *Quæ ascendunt* [שעלו] Præt. Heb. pro præs. *quæ ascendunt*, i. quæ modò lotæ sunt. ¶ *Et orba non* [ושכולה אין] *Nec abortiens est.*

3. *Decorum* [נאוה] *Gratiosum.* ¶ *Sicut fragmen* [כפלח] *Sicut pars altera.* ¶ *Intra cincinnos tuos* [מבעד לצמתך] Vide v. 1.

4. Ad

4. *Ad propugnandum* לתלפיות] *Ad docendum*, sub. *transeuntes*. Vel, *indicandi itineris gratiâ*. Alii etiam inter Hebræos docti dicunt dictionem esse compositam ex תל *forte*, *altum* & *elevatum*, & פיות *acies*, q. *in altas acies*: ut sit arx constans lapidibus in aciem sive acumen tendentibus & desinentibus; ut fit hodie in turrium ædificiis. Gallicè *a pointe de diamant*. ¶ *Et omnes*, &c. כל שלטי הגבורים] *Omnium* scilicet *fortium scuta*.

6. *Donec aspiret*, &c. עד שיפוח היום] Vide cap. 2. 17.

8. *Prospice* תשורי] Fut. Heb. *prospicies*: *contemplaberis*: quod alii vertunt per imperativum.

9. *Vulnerasti cor meum* לבבתני] *Abstulisti mihi cor*. Alii, *vendicasti tibi cor meum*. Sic mox.

10. *Quantò meliores* מה טובו] *Quantò suaviores*. Alii, *Quantum præstant*.

13. *Plantationes*, &c. שלחיך וגו'] Ad verb. *Emissiones tuæ* sunt *pomarium malorum*, &c. Alii, *Propagines tuæ* sunt velut *pomarium* plenum *malis Punicis*. ¶ *Dulcibus* מגדים] Ad verb. *suavitatum*. ¶ *Cyperi* כפרים] Plurale est nominis כופר *copher*, de quo cap. 1. 14. ¶ *Nardis* נרדים] Vides *nardum* vocem esse ab Hebræis derivatum, ut & *crocum*, & *canna*, & *cinnamon*. ¶ *Præcipuis aromatibus* ראשי בשמים] Ad verb. *capitibus aromatum*.

15. *Suavitatum ejus* פרי מגדיו] Hebraismus, *fructum ejus suavem*. Quidam, *optimorum pomorum suorum*.

CLARIUS.

1. *Quàm pulcra es*] Vel, *Ecce tu pulcra es*. Cùm huic Epithalamio propositum sit, speciem vel Ecclesiæ, vel cujusvis animæ fidelis, sub corporeis imaginibus describere, hoc loco & sequentibus, tanquam mulieris pulcræ, eas partes contemplatur è quibus emicare inprimis gratia solet. Per *oculos* accipiunt primos in populo, quemadmodum & Oculi primas tenent in corpore. *Intra cincinnos* addit, ut Metaphoram faciat gratiorem, quando cincinni addunt oculis gratiam. Quanquam Hebræi *intra cincinnos* interpretantur *intra castra*, *ubi collectus erat populus*, *tanquam cincinni*. ¶ *Capilli tui sicut greges caprarum*] Infirmos accipe in populo. *Sunt*, inquit, *sicut greges caprarum quæ descenderunt de monte Galaad*. Intelligit cùm Jacob veniebat de Mesopotamia Gen. 31. ut intelligas eorum ordinem.

2. *Dentes tui*] Fortes etiam, inquit, sunt milites tui, omnes integri, & malus non est inter eos. Sic nimirum in Ecclesia Christi usu venit, ut nemo cujusvis status, modò Christum ex animo profiteatur, in ea sit cui desit sua species & pulcritudo.

3. *Sicut vitta coccinea labia tua*] Nam hoc colore Labia commendantur. Hoc significatur gratia sermonis atque in dictis constantia. Quare non ineptè quidam alludi putant ad filum coccineum quod Rahab posuit, & servavit ei populus fidem. ¶ *Sicut fragmen mali Punici*] Nam rubor ornat Genas: ut intelligas quàm pulcram Ecclesiæ faciem præbeat verecundia atque modestia, præsertim in ætate junioribus. Verùm quia dictio Hebræa, quam interpretes verterunt *genas*, significat etiam *vacuum*, atque ob hanc causam hanc appellationem habet *gena* apud Hebræos quòd *vacua carne* sit, ideo hoc loco accipi possunt ii qui vacui & viliores aliis videntur, qui in Ecclesia pleni tamen virtutibus sunt, in morem malorum Punicorum.

4. *Sicut turris David collum tuum*] Robur tuum, ipsa videlicet Jerusalem, tanquam fortitudo Israelis. ¶ *Quæ ædificata est cum propugnaculis*] Vel, ut alius vertit, *lapidibus prominentibus*. Potest etiam verti *quæ ædificata est ob discendum*; vel quòd eo artificio facta esset ut alii indè discerent fabricare, vel quòd ibi erat Schola doctrinæ. ¶ Per *mille clypeos* numerositas discipulorum designatur. ¶ *Omnis armatura fortium*] Nam ibi erat doctissimorum hominum schola, qui erudiebant populum.

5. *Duo ubera tua*] Moses & Aharon, vel Tabulæ Testamenti.

6, 7, 8. *Donec aspiret dies*, *& inclinentur umbræ*] Donec illucescat *dies* Euangelicæ prædicationis, & recedant *umbræ* Legis; ut dici possit, *Nox præcessit*, *dies autem appropinquavit*. *Lex enim pædagogus noster fuit in Christum*. Quidam Hebræi sic exponunt, *Donec venit tempus cùm clarâ luce peccasti*, *& recesserunt umbræ excusationum*. ¶ *Ac vadam ad montem myrrhæ*] Vel, *ibam ad montem Moria*, ubi scilicet Templum factum est. Sponsus adhuc loquitur, Feci, inquit, tibi Templum, ut te bonam redderem. Tunc *tota pulcra eras*, *& macula erat in te*. Et tanquam ad illum locum Sponsam invitans, perinde quasi res tunc ageretur, dicit, *Mecum de Libano*, &c. Et putant hunc *Libanum* montem alium esse ultra Jordanem, unde filii Israel venerunt in Judæam. ¶ *Contemplaberis de capite Amana*, &c.] h. e. Ex his montibus intueberis tibi promissam terram, ex his, inquam, *montibus ubi habitant Leones & pardi*. Quidam Hebræi putant hîc fieri mentionem illius temporis cùm destructo Templo, quod hîc *Libanum* appellat quòd ex lignis Libani factum esset, populus in captivitatem ductus est; ut sit sensus, *Mecum existi de Libano*, i. Templo, *& mecum eodem reverteris*. *Tunc contemplaberis de vertice horum montium populum redeuntem à captivitate*. Quod quidem verum esset si illud intelligerent Apostoli, *Cùm plenitudo Gentium introierit*, *tunc omnis Israel salvus erit*; & quo pacto etiam *reliquiæ servandæ sint*. Sed meliùs sic interpretarentur, *Egredere mecum de Libano*, h. e. desere corporeum templum & figuras Legis, & *contemplare* tanquam ex eminenti specula & altissimis *montibus* fidelium multitudinem ad fidem venientem: Ut mireris & ipsa, dicásque cum Esaia, *Quis mihi hos genuit?*

9. *Vulnerasti*] Vel *abstulisti*, sive *fascinasti*. Si haberes tantùm, inquit, *unum oculum*, *abstulisses cor meum*, nedum in tanta ista pulcritudine. Mirum hujus carminis artificium ad exprimendos amantium affectus. Ex quo etiam intelligi datur quantus sit Dei erga genus nostrum affectus & charitas, quam conatur Spiritus S. his amatoriis moribus explicare. Per *oculum* intellige, ut alibi diximus, vel Mosen, vel præcipuum quemque è populo; per *ligamen*, vel *torquem*, *colli*, unum ex fortibus.

10. *Quàm pulcri sunt amores tui*, &c.] Gratior es mihi, inquit, omnibus aliis populis, & *longè jucundior quàm* quivis suavissimi *vini* gustus, *& odor* virtutum qui à te emanat *superat aromata omnia*.

11. *Favum distillant labia tua*] Propter doctrinam Divinæ legis. Nam *favus mellis composita verba*, ait idem Salomon. ¶ *Odor vestimentorum*] Ob vestes Sacerdotales, quarum usu, dum erat legitimus cultus, multa fiebant bona opera.

12. *Hortus conclusus*] Cùm te apprehendi ac meâ donavi gratiâ, fuisti virgo immaculata, & *tanquam hortus obseratus*, ubi flores ac herbæ integræ atque intactæ manent; & *veluti fons occlusus*, quem nullus perturbaverit. ¶ Sic *portam occlusam* vocat, quæ nullius vel ingredientis vel egredientis sit temerata vestigiis.

13, 14. *Plantationes tuæ*] Vel, *rami tui*, &c. Comparat Sponsam his rebus omnibus ob ejus virtutes ac pulcros mores & consuetudinis inter omnes gratiam.

15. *Fons hortorum*, *puteus aquarum*] Quæ scilicet rigant has species. Significat autem, populum hunc habuisse fœcunditatem & copiam donorum spiritualium.

16. *Surge*, *Aquilo*] Vel *expergiscere*. Alloquitur Propheta vel Sponsa ventos appositarum regionum, ut *flent* & ex arboribus horti sui excutiant *aromata*, quæ parata sint sacrificiis faciendis. Nam *veniet*, inquit, *dilectus*

dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum.

DRUSIUS.

1. מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ. V. ed. ἀπὸ πλήθους τοῦ κάλλους σου, *propter multam pulcritudinem tuam.*

2. מַתְאִימוֹת. Aq. διδυμοτόκοι *geminos parientes.*

3. הַשָּׁנִי. A. ἐκ κόκκου *è cocco.* ¶ רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ. Sym. αἱ παρειαί σου σκεπόμεναι καλύμματι, *genæ tuæ opertæ tegumento*] Vel *tectæ velamine* sive *velamento.*

4. לְתַלְפִּיּוֹת. A. Εἰς ἐπάλξεις *in pinnas.* Sym. ὕψη *altitudines.*

6. עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ. Aq. — κοπάσῃ ἡμέρα, καὶ κλιθῶσιν, — *cesset dies, & inclinatæ fuerint*] Ἕως κοπάσῃ *donec cessaverit.* Vide suprà 2. 17. ¶ אֶל גִּבְעַת. Sym. εἰς τὴν νάπην *in saltum,* vel *clivum.*

8. מִלְּבָנוֹן. Sym. ἀπὸ τοῦ Λιβάνου, *à Libano.* ¶ אֲמָנָה. Aq. Ἀμανά. ¶ מִמְּעֹנוֹת. Aq. — καλοικητηρίοις *habitaculo.*

9. לִבַּבְתִּנִי. V. ed. ἐθάρσυνάς με *audacem reddidisti me.* ¶ בְּאַחַת. Aq. ἐν ἑνὶ *in uno.* Sym. δι' ἑνὸς *per unum.* ¶ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ. Aq. ἐν ἑνὶ πλοκάμῳ ἀπὸ τραχήλου σου, *in uno cincinno de collo tuo.* Sym. τῶν ὁρμίσκων τοῦ τραχήλου σου *monilium colli tui.*

10. יָּפוּ. Aq. ἐκαλλωπίσθησαν, *ornata fuerunt.* Sym. ὡραιώθησαν *speciosa fuerunt.* ¶ מִיַּיִן. Sym. ὑπὲρ οἶνον *supra vinum.*

11. נֹפֶת. Aq. γλυκασμὸν *dulcedinem.* Sym. μέλι *mel.*

12. מְגָדִים. Sym. ὀπωρῶν *fructuum autumnalium.*

13. וַאֲהָלוֹת. Aq. καὶ ἀλωὴ *& aloe.* Sym. καὶ θυμίαμα *& thymiama.*

14. נוֹזְלִים. V. edit. ῥεόντων, *fluentium.*

15. יִזְּלוּ. A. ῥυήτωσαν, *fluant.* ¶ מְגָדָיו. A. Sym. ὀπωρῶν *fructuum autumnalium.*

GROTIUS.

1. Absque eo quod intrinsecus latet] Videntur legisse Græci & hîc & bis infrà עלמרך. At in Hebræo nostro *intra comam tuam,* coma enim ferme ad oculos pervenit. ¶ *Capillus tuus ut grex caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad*] Heb. *Quæ manè surgunt de monte Galaad.* Sic & Arabibus גלש sumitur. Monti pulcerrimo *Galaad* confertur caput, *capreis* capilli subsultantes in capite.

2. *Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas*] Heb. *Omnes geminæ, & abortiens non est inter eas.* Dentes æquali ordine inter se respondent, nec ulla pars vacat.

3. *Sicut fragmen mali punici*] *Ità genæ tuæ.* ¶ *Absque eo quod intrinsecùs latet*] In Hebræo iterum *inter comam tuam.* Hoc vult, *Genæ tuæ rubent ut acini in malo Punico.*

4. *Mille clypei pendent ex ea*] Clypeis illis de turre pendentibus confert uniones pendentes de collo.

6. *Ad montem myrrhæ, & ad collem thuris*] Sic vocat mammas ob suavissimum odorem.

7. *Veni de Libano, sponsa mea, veni*] Hoc vult dicere, Deducam te per amœnissima Regni mei; à *Libano* in *Amana,* indè in *Hermonem,* cujus pars *Sanir,* Deut. 3. 9. Saltum in Libano habebat Solomon 1 Reg. 7. 2. 2 Par. 8. 6. De Hermonis amœnitate vide Psal. 83. Undique corollas tibi decerpemus. Sic Epithalamio Helenæ,

> Ἄμμες δ' ἐς δρόμον ἦρι καὶ ἐς λειμώνια φύλλα
> Ἐρψεῦμες, στεφάνως δρεψάμεναι ἁδὺ πνέοντας,
> Πολλὰ τεῦ, ὦ Ἑλένα, μεμναμέναι.

9. *Vulnerasti cor meum*] Theocritus de Amore,

> ——— Τὰ δὲ τραύματα ἄλλα ποιεῖς;

¶ *Soror mea*] Sic & Latini amicas vocabant. Meminit Tibullus, Martialis, & alii. ¶ *In uno oculorum tuorum*] Meleager de Amore,

> ——— οὐ με λέληθας,
> Τοξότα, Ζηνοφίλας ὄμμασι κρυπτόμενος.

¶ *Et in uno crine colli tui*] Silentiarius,

> Χρυσῆς εἰρύσασα μίαν τρίχα Δωρὶς ἐθείρης
> Οἷα δορυκτήτους δῆσεν ἐμὰς παλάμας.

10. *Quàm pulcræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa*] In Epigrammate Græco,

> Καὶ μαζοὶ γλαγόεντες, εὔζυγες, ἱμερόεντες,
> Εὐφυέες, πάσης τερπνότεροι κάλυκος.

¶ *Odor unguentorum tuorum*] i. Halitus tui meliores unguento.

11. *Favus distillans labia tua*] Sic labia in Græco Epigrammate,

> ——— στόματος νεκταρέης σταγόνας.

¶ *Mel & lac sub lingua tua*] Hinc post Baptismum lactis & mellis prægustatio. Meminit Tertullianus De Corona, & Adv. Marc. 1.

12. *Hortus conclusus*] Hoc sensu & Græci κῆπον dicunt. Vide Diogenem Stilpone. Sic & 5. 1. Et *hortus* in Lampsaceno carmine, & *hortulus* apud Apuleium. Significat autem eam fuisse bene custoditæ virginitatis. Et hunc in sensum Judæi hæc verba usurpant.

16. *Surge, Aquilo, & veni, Auster*] Ὠφελεῖ γὰρ τοῦτο πρὸς τὸ ὀρεκτικὸν, ut sequitur, ¶ *Comedat fructum pomorum suorum*] *Comedere & bibere* pro *re quavis frui* frequens Hebræis.

CAP. V.

MUNSTERUS.

10—15. Dilectus meus candidus] Per *candorem* intellige fontem omnis claritatis, puritatis & vitæ. ¶ Est quoque *rubicundus,* severus scilicet ultor scelerum. ¶ *Insignitus præ decem millibus*] Vel *habens sub se vexilla plura quàm decem millia.* Est enim Dominus exercituum, est omnipotens. *Caput ejus* est redimitum *auro optimo,* quia est dives Dominus & largitor omnium bonorum. Consilia & judicia ejus sunt veluti *densi cincinni,* sunt abyssus multa & nobis imperscrutabilia. Habet *oculos* perspicacissimos, videt omnia; curat res hominum summâ æquitate; connivet ad scelera usque ad tempus suum. *Manus ejus* cœlum & terram in *sphæram* redegerunt. Habet *crura marmorea,* sustentans omnia verbo potentiæ suæ, &c.

VATABLUS.

1. Veni באתי] Præteritum, quod quidam per præsens vertunt, *Venio.* Alii adjiciunt *Ergò,* ne quis putet esse imperativum. ¶ *Cum aromate meo* עם בשמי] i. Cum cæteris aromatibus.

2. *Dormio* ישנה] Ad verb. *Dormiens.* Toar est, ut annotant docti inter Hebræos, quod quidam reddunt per præteritum imperfectum, *dormiebam, vigilabam.*

4. *Sonuerunt* המו] *Infremuerunt, commota sunt.*

5. *Et digiti mei* ואצבעותי] Repetitio Hebraica. ¶ *Transeuntem* עובר] i. Interlabentem, inter digitos perfluentem. Alii *probatam:* ità enim dicitur argentum probatum *argentum transiens,* quòd subindè per manus hominum transit. ¶ *Super manubria pessuli* על כפות המנעול] *Super manubria seræ.* Sic dicta quòd manu capiantur ac comprehendantur. Quidam, *cardines seræ.*

7. *A me* מעלי] Ad verb. *de super me.* Gallicè *de dessus moy.*

8. *Adjuro* השבעתי] Præt. Heb. pro præs. *Obtestor.*

9. *Præ*

9. *Præ dilectis* מדוד] Sing. Heb. pro plur. *præ dilectis*, sub. *aliarum*. q. d. *Quæ in re superat dilectos aliarum mulierum?*

10. *Insignis* דגול] Ad verb. *vexillatus*, i. vexillo insignitus & ornatus. Quidam *vexillanus*, aut *gestans vexillum*. ¶ *Præ decem millibus* מרבבה] *In decem millibus*: ut sit מ pro ב. Vel, *inter decem millia*.

11. *Obrizum* פז] *Optimum*, *purificatum*. Docti inter Hebræos dicunt conjunctionem ו deesse: ut legamus *aurum & obrizum*. ¶ *Crispi* תלתלים] Ad verb. *densitates*: i. densi. Significat silvam capillorum à *crescendo* dictam.

12. *Juxta plenitudinem* על מלאת] i. Consistentes juxta vas plenum lacte. Quidam vertunt *juxta clausuram*, sub. *gemmarum*. Alii ex comment. Hebræorum, *juxta dispositionem perfectam*.

13. *Velut areola* כערוגה] Sing. pro plur. *sicut areolæ*. ¶ Ut *flores aromatum* מגדלות מרקחים] i. Qui crescunt inter aromata. Alii, ut *germina odorifera*. Alii, ut *pyxides*, vel *loculi tabernæ unguentariæ*. ¶ *Transeuntem* עובר] *Probatam*. Vide v. 5.

14. *Annuli aurei* גלילי זהב] *Circuli aurei*. Vel, *sphæræ aureæ*. Alii, *rota aureæ*. ¶ *Repleti*, &c. ממולאים בתרשיש] Ad verb. *repleti tharsis*. Vel, *repleti hyacintho*, i. habentes inclusos hyacinthos. Quidam Hebræorum *perfecti hyacintho*. ¶ *Venter ejus*, &c. מעיו עשת שן] Ad verb. *intestina ejus candor eboris*. Vel, *puritas eboris*, i. sicut purum aut candidum ebur, vel nitidum. Doctus inter Hebræos *juxta munditiem eboris*: aut, *ut vas eburneum candidum*. ¶ *Sapphiris* ספירים] *Carbunculis*. Quidam inter Hebræos dicunt esse crystallum.

15. *Auri* פז] *Obrizi*. ¶ *Aspectus ejus* ut *Lebanon* מראהו כלבנון] Ad verb. *species ejus velut* species *Lebanon*.

16. *Dulcedines* ממתקים] Hebraismus, pro *dulcissimum*. ¶ *Imò totus ipse desideria* וכולו מחמדים] Hebraismus, pro, *quantus quantus est*, *res sunt desiderabiles*: sive, *totus est desiderabilis*. Quidam totum versum sic vertunt, *Palati ejus* verba *sunt dulcia*, *& sic quicquid in eo est*, *desiderabile est*: *talis est dilectus*, &c. ¶ *Iste est* זה] Hebraismus, pro *talis*: & sic mox.

CASTALIO.

12. L*Acte lota*] Candidissimæ.

CLARIUS.

1. E*GO veni in hortum meum*] Illud quod alii verterunt, *Comedi favum meum*, &c. rectius est, *cannam mellis cum melle meo*, *& bibi vinum meum cum floribus vini mei*: ut his verbis significaret, sibi ità illud sapuisse ut etiam flores ac fæces biberit. Respondet enim Deus superioribus Sponsæ verbis, dicens, *Ego olim veni*, *& accepi* vestra sacrificia gratiosè, etiam ipsas fæces sacrificiorum: & erant mihi grata, *tanquam mel*, &c. Et dicebam, *Comedite amici mei*; nempe Sacerdotes & Levitæ. At vos ingrati fuistis, & me ad iram provocastis.

2. *Ego dormio*] Verba sunt Sponsæ, quæ accusat populi sui peccatum, & ait, *Ego dormiebam*, nolens benefacere, *& cor meum*, h. e. Deus, *vigilabat*, ut me custodiret. *Vox dilecti pulsabat* per manus Prophetarum, dicens, *Aperi mihi* per pœnitentiam. *Caput meum plenum est rore* salutifero. Nam ros omnibus prodesse rebus dicitur, at pluvia non omnibus. Voluntas ergò Dei bona est erga omnes: sed iis qui respuunt dona Dei, ille *ros* est tanquam *guttæ noctium*, quæ nocent viatoribus, sic enim quidam Hebræi interpretantur. Sed fortasse melius est ut idem significare voluerit per *rorem & guttas noctium*, ut declaret se omnia afferre quæ ad salutem pertineant. Vel significatur per illud, *Caput meum plenum est rore*, &c. nunquam se cessasse, quin opportunè importunè invitaret, eorum more qui nè nocturnis quidem laboribus & incommodis parcunt ut aliis commodent.

3. *Exspoliavi me tunicâ meâ*] Mali in populo respondebant, se deseruisse cultum Dei, quo tanquam vestimento honestabantur, & meliùs secum agi in cultu idolorum. Cujusmodi verba in Jeremia reperies, cap. 44. Sic enim aiebant, *Sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini non audiemus ex te*, *sed facientes faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro*, *ut sacrificemus reginæ cœli*, *& libemus ei libamina*, *sicut fecimus nos & patres nostri*, *Reges nostri*, *& principes nostri*, *in urbibus Juda*, *& in plateis Jerusalem*: *& saturati sumus panibus*, *& bene nobis erat*, *malúmque non vidimus*. *Ex eo autem tempore quo cessavimus sacrificare reginæ cœli*, *& libare ei libamina*, *indiguimus omnibus*, *& gladio ac fame consumpti sumus*.

4, 5. *Dilectus meus misit manum suam per foramen*] Cœli videlicet; h. e. percussiones & flagella; quibus excitata *surrexi*, *ut aperirem*, *& manus meæ stillaverunt myrrham*, i. operam dedi rectè factis: & illa *myrrha transivit usque ad pessulum ostii*, h. e. hæc bona opera toto corde feci, quæ scilicet penetrarent usque ad cor, quod vocatur *Sera hominis*. Illud verò, *misit manum per foramen*, quod ad literam spectat, exprimit morem eorum quibus cùm non aperitur, tentant illi aliquo modo terrere eum qui intus sit.

6. *At ille declinaverat*] Renuens scilicet accipere mea sacrificia, méque ex ingruentibus molestiis confestim liberare. ¶ *Anima mea liquefacta est*] Vel, *exivit à me*. Postquam se abscondit, memor fui vocis ejus, & contabui, præsertim cùm *quærerem eum*, *& non invenirem*; *vocarem*, *& non responderet mihi*.

7. *Invenerunt me custodes*] Interea oppressit me Nabuchodonosor & exercitus ejus, *percusserúntque me*, *& abstulerunt ornamentum meum*, h. e. Templum.

8. *Adjuro vos*, *filiæ Jerusalem*] Fideles in populo, quorum opem implorat ad inveniendum vel reconciliandum Dilectum. Vel certè Gentes, ad quas cùm transierit revocetur tandem ad antiquum amorem, ut reliquiæ serventur.

9. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto*] Vel *præ dilecto*. *Quid habet*, inquiunt, *dilectus tuus plus cæteris dilectis?*

10. *Dilectus meus candidus & rubicundus*] Nunc mitis nunc severus. Quod ad literam spectat, commendat eum à colore primùm. ¶ *Electus* (vel insignitus) *præ decem millibus*] Alius exponit, *vexillatus à decem millibus*, quando scilicet in monte Sina apparuit.

11. *Caput ejus*] Principium sermonum ejus *aurum optimum*. Vel, dignitas inest ei Regia, & tanquam *aureâ* coronâ *caput ejus* honestatum. ¶ *Cincinni crispi*] Quia sensus eloquiorum Dei multas habet interpretationes. ¶ *Nigri quasi corvus*] Non enim senescunt, ut in canitiem vertantur. Alii putant alludi ad literas Decalogi.

12. *Oculi ejus sicut columbæ quæ lacte sunt lo*[illegible] h. e. Purissimæ ac candidissimæ. Uno enim intuitu co[illegible]mplatur omnia. Neque illi ex hoc intuitu ullæ fo[illegible] allini possunt, dum in sese omnia prospicit. ¶ *Residens juxta plenitudinem*] Videtur referendum ad *oculos*, dum scilicet casulas suas implent oculi, ut neque promineant neque nimis concavi sint. ¶ Et illud *super rivos aquarum*] quidam Hebræi referunt ad *dilectum*, sic, *quando ipse stat super rivos aquarum*, quod aptè significabit, cùm per verbum informis illa rerum massa, quæ etiam *aquarum* nomine appellatur, formam suam accepit.

13. *Genæ illius*] Diximus suprà, Genas esse partes illas in facie quæ vacuæ carne sunt: & fortasse significat, Illud quod imperitioribus videtur minùs perfectum in creaturis, in sapientia tamen Dei esse absolutissimum. Nam, ut ait Apostolus, *Quod stultum est Dei*, *sapientius*

sapientius est omnibus hominibus. ¶ *Labia*] Eloquium purum & incorruptionem præstans.

14. *Manus*] Quibus Tabulas Legis dedit. Vel virtus ac potestas operandi. ¶ *Venter*] Occultatio Divinorum judiciorum.

15. *Crura*] Vis quâ sustentat omnia.

16. *Guttur*] Suavitas sermonis, &c.

DRUSIUS.

1. אכלתי יערי. Sym. ἐνεμήθην τὸν δρυμόν μου, *depavi silvam meam.* ¶ דודים. Aq. Sym. ἑταῖροι *socii.* ἀδελφιδοὶ *fratrueles.*

2. רסיסי לילה. Aq. ψεκάδων νυκτερινῶν *rorantes pluviæ nocturnæ.*

4. מעי המו. Sym. τὰ ἔντερά μου ἐταράχθη, *intestina mea turbata sunt.*

5. על כפות. Schol. ἐπὶ θύρας *ad ostia.*

6. חמק עבר. Aq. ἔκλινεν, παρῆλθεν, *declinavit, præteriit.* Sym. ἀπονεύσας παρῆλθεν *respuens transiit*] Hieron. *declinaverat.* ¶ נפשי יצאה בדברו. Sym. ψυχή μου ἐξήρχετο λαλοῦντος αὐτοῦ, *anima mea egressa est eo loquente.*

7. פצעוני. Aq. ἐμωλώπισάν με *cutem ex verberum incussione sugillarunt*] Verbum ex nomine μώλωψ deductum, quod *vibicem* denotat. ¶ רדידי. Schol. τὸ κάλυμμά μου *tegmen*, sive *velum, meum.*

10. צח. Sym. λαμπρὸς *splendidus.* ¶ דגול. Aq. ἐκλελεγμένος *electus.* Sym. ἐπίλεκτος *delectus.*

11. כתם פז. Aq. λιθία τοῦ χρυσίου. Sym. χρυσίον *aurum.* Th. ἐπίσημοι ἐν χρυσίῳ *insignes auro.*

12. על אפיקי מים. Aq. --- ἐκχύσεις ὑδάτων *effusiones aquarum.*

13. ערוגת הבשם. Aq. πρασιαὶ τοῦ ἀρώματος *areæ aromatis.* ¶ מור עובר. A. σμύρναν ἐπίλεκτον *myrrham electam.* Sym. πρωτείαν *primam.*

14. ממלאים בתרשיש. Sym. πλήρεις ὑακίνθων *plenæ hyacinthis.* VI. ed. χρυσολίθων *chrysolithis.*

15. עמודי שש. Aq. Th. στῦλοι Πάριοι *columnæ Parinæ*] 1 Par. 29. אבני שיש. Lxx Πάριον.

17. הלך. Aq. ἐπορεύθη *profectus est.* Sym. ἀνεχώρησεν *secessit.*

GROTIUS.

1. *Veni in hortum meum*] Loquitur Maritus. Nec est vocantis, sed sibi gratulantis. Εἰσῆλθον. ¶ *Comedite amici, & bibite, & inebriamini, charissimi*] Invitat Maritus sodales suos, ut ipsum imitentur.

2. *Ego dormio, & cor meum vigilat*] Est quædam semivigilia & semisomnus. ¶ *Aperi mihi*] Admitte. ¶ *Caput meum plenum est rore*] De hoc rore diximus alibi.

3. *Exspoliavi me tunicâ meâ, quomodo induar illâ?*] Sunt hæc verba ἀκκιζομένης. Per *tunicam* intellige noctis habi[tum] qui exuitur ubi diurna vestimenta sumunt mulier[es]. Propertius,

> *Quæ cùm Sidoniæ nocturna ligamina mitræ*
> *Solveret.*

¶ *Lavi pedes meos*] *Sumpsi aquam* dicerent feminæ Romanæ. Habes id apud Ovidium sæpius. *Pedes* quo sensu hîc dicantur videbis ad Gen. 49. 10.

4. *Intremuit*] *Commotus est.*

7. *Invenerunt me custodes qui circumeunt civitatem*] Manus, quæ totum corpus palpando circumeunt, ψηλαφῶσι, κλεπτεύουσι. ¶ *Vulneraverunt me*] Udam se factam dicit. ¶ *Tulerunt pallium meum mihi*] Sulpitia,

> *Ut me cadurcis destitutam fasciis.*

8. *Adjuro vos*] Sæpe incipiunt novæ Odæ, ut hoc loco.

CAP. VI.

MUNSTERUS.

3. *Thirza*] De hoc loco habes in libris Regum, præsertim 1 Reg. 15, & 16.

4. *Ferocem me fecerunt*] Kimhi exponit חזקו חשקי *superaverunt concupiscentiam meam.* Alii exponunt in hunc modum, *Superbiorem me fecerunt.*

7. *Uxores*] Jam sæpe diximus פילגשים esse uxores minùs principales, *quarum filii non succedunt patri in hereditate*, sed tantùm dona accipiunt.

11. *Tributarii*] Potes etiam vertere *munifici*, seu *liberalis.*

VATABLUS.

1. *Ad areolas* לערוגות] *Ad sulcos: ad consitiones.*

2. *Ego*, &c. אני ונו'] Vide eadem verba c. 2. 16.

3. *Velut Thirsa* כתרצה] Urbs de qua 1 Reg. 14. 17. ¶ *Formidabilis*, &c. איומה כנדגלות] Ad verb. *formidabilis velut vexillata*, sub. *copiæ*: i. quæ vexilla & signa gestare solent. Vide eadem v. 9.

4. *Quia ipsi fortiores me sunt* שהם הרהיבוני] *Quia ipsi vincunt me.* Alii, *alacriorem me reddunt.* Alii, *quia ferocem me fecerunt*, aut *superbiorem.* ¶ *Capillus tuus*, &c. שערך ונו'] Idem habes c. 4. 1. ¶ *Quæ aspiciunt* שגלשו] *Quæ depilatæ sunt.* Vel, *tonsæ sunt.* Alii, *quæ spectantur.* Aut, *quæ proponunt sese spectandas.*

5. *Dentes tui*, &c. שניך ונו'] Duos istos sequentes versus habes & c. 4. 2, 3.

8. *Immaculata mea* תמתי] *Integra mea*, vel, *perfecta.* ¶ *Electa* ברה] *pura, munda, immaculata.*

9. *Quæ videtur* הנשקפה] *Quæ videndam se præbet, quæ prospicit.* ¶ *Terribilis*, &c. איומה כנדגלות] Vide v. 3.

10. *Nucis* אגוז] Sing. Heb. pro plur. ¶ *Fructus* באבי] *Arbores.*

11. *Quadrigas* מרכבות] *Vectarios.* Significat *vectarium quodcunque animal quo equitamus.* Gallicè *Une monture*: q.d. *Me non animadvertente, quasi vectariis celerrimis usa sum: celerrimè ad sponsum meum redii.* Vel, *facta sum velut vectarium animal, quo nempe velocissimo utuntur qui inter populum meum nobilissimi habentur. Nam Jerosolymis principes ac nobiles utebantur vectariis, turba reliqua, asinis.* Ità exponunt docti inter Hebræos. ¶ *Populi mei nobilis* עמי נדיב] *Populi mei principis.* Quidam dicunt י in עמי vacare, ut aliàs sæpe. Alii, *spontanei*, aut *munifici*, quòd Princeps sponte ac liberaliter donare soleat. Alii referunt ad *populum*, vertentes *tributarii.*

12. *Sulamith* השולמית] Nomen est adjectivum, i. *Jerosolymitana*; à שלם: nam olim Jerusalem dicebatur *Salem.* Quidam vertunt, *ô Perfecta.* ¶ *Quid videbitis*, &c. מה תחזו ונו'] *Cur adspicitis Sulamithen, velut chorus turmarum militarium?* i. quemadmodum exercitus se in duo dividens aspicere solet, adveniente Rege, ut illum honorent. Alii vertunt, *Quid spectaretis ipsam Sulamithen, quæ similis est choro castrorum?*

CASTALIO.

12. *Nescientem me reddidit animus meus Aminadabi quadrigarum similem*] Velocissimam.

CLARIUS.

1. *Quò abiit dilectus tuus?* Verba sunt sociarum, vel Gentium, quæ auditâ unius Dei famâ, & promissorum quæ Judææ genti facta sunt, & ipsæ quæsierunt agnoscere eum. Referunt autem hoc Hebræi ad tempus quo captiva abducta est à Philistæis Arca, cum qua abiisse dicebatur Deus, cujus sedes esset Arca ipsa.

2. *Dilectus meus descendit in hortum*] In Taberna-

culum, vel Templum, ubi sunt *aromata, ut pascatur ibi* odore bonorum operum.

3. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi*] Vicissitudinem amoris indicat; quod & superiùs dixit, *Dilectus meus mihi, & ego illi.*

4. *Pulcra es, amica mea, ut Thirza*] Erat hæc civitas intra Decem Tribus.

5, 6, 7. *Averte oculos tuos à me*] Hebræi interpretantur de secundo Templo, & cur Deus non præstiterit in eo quæ in primo fuere. Nè petas, inquit, illa quæ desunt in hoc Templo, quia in priori Templo nimis superba fuisti ob dona mea. Licet etiam simpliciter intelligas dictum amatoriè, ad exprimendos affectus amantium, ut declaretur in hoc sacro Carmine quàm vehementer nobis affectus sit Deus. ¶ Quod verò sequitur de *capillis, dentibus,* &c. dictum est suprà. Hæc autem repetitio consentanea amantibus est.

8, 9, 10. *Sexaginta sunt reginæ*] Si haberem, inquit, ingentem numerum uxorum, nulla esset tibi par. *Sexaginta* nati sunt ex Abraham, *octoginta* ex Ismaele, & ex Gentibus sunt *innumeræ*; sed *una est columba, una genetricis suæ*, h. e. fidei, quæ hanc Deo genuit. *Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israel; neque quia semen sunt Abrahæ, iccirco omnes filii, sed in Isaac vocabitur tibi semen: hoc est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* ¶ Deinde ad contemplandam iterum cum admiratione speciem ejus convertitur, dicens, *Quæ est ista quæ progreditur,* &c.

11. *Descendi in hortum nucum*] Sponsus loquitur, & appellat Templum *hortum nucum.* Populúsque comparatur *nuci*, dum foris aliud apparet, aliud intus includitur. Sed rectiùs fortasse appellatur Templum *hortus nucum* quòd ibi exterior figurarum cortex delitescentem rerum veritatem claudebat intra se. *Descendit* ergò *ut videret fructus vallium*, h. e. rectè facta humilium, *& num* illa Domini exercituum *vinea floruisset, & malogranata*, quæ in margine tunicæ summi Sacerdotis locabantur, *germinassent*, h. e. opera Sacerdotum ac Levitarum.

12. *Nescivi*] Synagoga loquitur, *Non animadverti, & ecce anima mea*, h. e. studium & voluntas mea prava, *posuit me quadrigam*, h.e. oppressam ab alienis populis. Appellat *populum spontaneum* vel *munificum* ob Reges, qui ità appellabantur: ut apud Esaiam, *Introibunt portas munificorum*, vel *beneficorum*, h. e. ducum. Idcirco in Euangelio ait Dominus, *Et qui potestatem habent super eos, Benefici vocantur.* Verti etiam potest *populum tributarium*, quia recipiebat tributa. In hoc enim carmine memorat rerum vicissitudines, nunc Divini favoris, nunc iræ & castigationis. Videtur autem hîc dicere illud, quòd aliquando permissa sit affligi, non Sponsi culpam fuisse, sed suorum vitio id evenisse.

13. *Revertere, Sulamitis*] *Jerosolymita*, vel *integra* seu *perfecta.* Gentes invitant Synagogam ad cultum suorum deorum; quibus illa respondet, ¶ *Quid videbis in Sulamite, simile choris castrorum?*] Illud autem *videre in Sulamite* Hebraismus est pro *afficere beneficiis.* Quid ergò, inquit, mihi dabitis quod *simile* sit *choris* illis quos ducebamus in *castris*?

DRUSIUS.

1. לַעֲרוּגֹת הַבּוֹשֶׂם. Aq. Sym. *εἰς πρασιάς - - in areas. - -* ¶ לִרְעוֹת. Aq. Sym. & VI. ed. *τοῦ νέμεσθαι ut pasceretur*, sive *pascatur.*

2. הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים. VI. ed. *τοῦ νεμομένου ἐν τοῖς κρίνοις qui pascitur inter lilia.*

3. כְּתִרְצָה. Aq. *κατ' εὐδοκίαν secundùm beneplacitum.* Sym. *εὐδοκητὴ accepta & grata.* V. ed. *ἕως εὐδοκῶ donec mihi placuerit.* ¶ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת. S. *ἐπίφοβος ὡς τάγματα παρεμβολῶν terribilis ut legiones castrorum*] *Turmæ, cohortes.*

4. מֵנֶגְדִּי. Aq. *κατέναντί μου.* ¶ שֶׁגָּלְשׁוּ. Schol. *ἀνεφάνησαν.*

5. הָרְחֵלִים. Sym. *τῶν ἀμνάδων agnorum.*

6. כְּפֶלַח הָרִמּוֹן. Schol. *ὡς νῆμα κόκκινον ut filū coccineū.* Aq. - - - *τῆς κόκκου cocci*] Locus meritò suspectus. Nam *coccus* שני dicitur. Hîc autem est רמון, quod potiùs *malogranatum* significat. *Filum coccineum*, i. חוט שני, quod invenies cap. 4. 3. unde huc transcriptum. Ibidem מדברך נאוה. Sym. *διάλεξίς σου καλή.* Sequitur deinde כפלח הרמון וגו'. ¶ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ. Sym. *σκεπόμεναι καλύμματι tecta operculo.*

8. וַיְאַשְּׁרוּהָ. Aq. Sym. *καὶ ἐπῄνεσαν & laudarunt.*

9. הַנִּשְׁקָפָה. Schol. *ἀναβαίνουσα ascendens.* ¶ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת. Sym. *ἐπίφοβος μετὰ σίφους terribilis cum turmis.* Alius *ὡς ἐπιφάνεια ut apparitio.* V. ed. *ἐπιφανὴς ὡς μεγαλυνόμεναι illustris ut magnificata.* VI. ed. *καταπληκτικὴ ἐν μεμεγαλυμμέναις terrorem afferens in magnificatis*] *Cum turmis*, catervis aut globis militum, error in Beth & Chaph: quem etiam VI. ed. erravit.

10. לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל. *καταμαθεῖν τὰς ὀπώρας τῆς φάραγγος discere autumnales fructus vallis.* Alius, *ἰδεῖν τὸν καρπὸν τῶν χειμάρρων videre fructum torrentium.*

11. לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי. Sym. *οὐκ οἶδα, ἡ ψυχή μου ἠπόρησέν με, Non novi: anima mea dubium fecit me.* Aq. *οὐκ ἔγνω ἡ ψυχή μου, non novit anima mea.* ¶ שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב. V. ed. *ἔθου με εἰς ἅρμα λαοῦ ἡγουμένου, posuisti me in currum populi ductoris.*

12. הַשּׁוּלַמִּית. Sym. *ἡ ἐσκυλευμένη spoliata.* Aq. *ἡ εἰρηνεύουσα pacifica.* ¶ וְנֶחֱזֶה. Schol. *ὁραματισθησόμεθα.* ¶ מַה תֶּחֱזוּ. Aq. *τί ὁραματισθήσεσθε quid videbis?* ¶ בַּשּׁוּלַמִּית. Idem *ἐν εἰρηνευούσῃ in pacifica.* Hab. 2. 2. חזון. Aq. *ὁραματισμὸν visionem.* ¶ בַּשּׁוּלַמִּית בִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם. Sym. *τὴν ἐσκυλευμένην ἐν πτώσεσι τῶν παρεμβολῶν spoliatam ictibus castrorum.* Schol. *διερχομένην ὡς χορὸν τῶν παρεμβολῶν pertranseuntem quasi chorum castrorum.*

GROTIUS.

3. *Pulcra es, Amica mea, suavis*] Heb. *Ut Thirsa*, nomen urbis. ¶ *Terribilis ut castrorum acies ordinata*] *Βλοσυρὰ* aut *σοβαρὰ* dicerent Græci.

6. *Absque occultis tuis*] Rursum in Hebræo *intra comam.*

7, 8. *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus: una est columba mea*] Deest *attamen.* Sensus est, Quamvis in gynæconitide mea tot sunt uxores legitimè ductæ, tot aliæ minùs solenniter adscitæ, multæ præterea virgines quæ mihi servantur, una tamen est unicè dilecta.

9. *Quasi aurora exsurgens*] Sic Latinus Poeta,

> *Adstiteram exorientem auroram fortè salutans,*
> *Cùm subitò à læva Roscius exoritur:*
> *Pace mihi liceat, cœlestes, dicere vestrâ,*
> *Mortalis visus pulchrior esse Deo.*

10. *Et inspicerem si floruisset vinea, & germinassent mala punica*] An nupta esset *ἐν ῥύσει.* Similis *ἀλληγορία* & eodèm tendens in libro Kethub, *Omnis vitis producit vinum: in qua non est vinum ea est sterilis.* Explicatur autem illud יין per דם בתולים.

11. *Nescivi*] Non cogitaveram. ¶ *Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab*] *Propter currus Aminadab.* Nomen videtur fuisse Ducis benè noti cui currus esset purpureus.

12. *Revertere, Sulamitis*] Refugientem revocat. *Sulamitis*, id est, Salomonis uxor.

CAP. VII.

CAP. VII.

MUNSTERUS.

2. *Crater rotundus*] Heb. *Crater qui habet figuram Lunarem.*

5. *Rex qui cingitur*] Quidam exponunt hîc רהטים pro *canalibus qui ex Regio fonte aquam hinc inde dispergunt.* Alii accipiendum contendunt pro *ædificiis magnificis quæ multos habent recessus.* Aben Ezra intelligit per hunc *Regem cinctum* seu *vinctum* Meschiam, quem cum suis Rabinis somniat natum tempore destructionis Jerosolymitanæ, & interim vinctum detineri in quodam loco.

9. *Faux tua*] h. e. Ut quidam exponunt, *Saliva quæ fluit ex faucibus tuis.*

VATABLUS.

1. *Pedes tui*, &c. בעמיך בנעלים] *Pedes tui calceati.* Alii, *incessus tui calceis ornati.* ¶ *Junctura* חמוקי] *Ambitus, circuitus, circumferentiæ, vertebræ:* i. femora tua sunt succulenta. ¶ *Opus* מעשה] *Operi*, sub. *similia.*

2. *Rotundus* הסהר] Ad verb. *Luna*, i. referens Lunam, vel *est forma Lunaris*, h. e. rotundus. ¶ *Qui non caret temperamento* אל יחסר המזג] Ad verb. *non deficiet temperaturâ*, aut *mistione.* Vel, ut alii, *potu*, i. vino aquâ diluto, quo scilicet in illis regionibus calidis utebantur.

3. *Duo ubera tua* שני שדיך] Vide idem cap. 4. 5.

5. *Sicut coccinum* ככרמל] Quidam putant proprium esse nomen loci, relinquentes vocem Hebræam *Charmel.* ¶ *Rex ligatus in tignis* מלך אסור ברחטים] i. Rex vellet esse velut ligatus in ipsis tignis, h. e. esse in domo ejus præ nimio illius amore. Ità doctus inter Hebræos. Alii, veluti *Rex stipatus canalibus*, i. habitans propè canales ubi sunt aquæ. Quod erat maximè commendabile in Terra sancta: nam in summo pretio erat terra irrigua. Quidam Hebræorum *canales* exponunt *comas capillorum quarum amore Rex teneretur*; nam ut aquæ in canalibus, itidem capilli in comis aggregantur.

6. *O amor in deliciis* אהבה בתענוגים] Hebraismus, pro, *ô tu valde & summopere dilecta.*

9. *Vadens ad*, &c. הולך וגו׳] i. Quod defluit dilecto meo suavissimé. ¶ *Faciens loqui*, &c. דובב וגו׳ Et quod *eructatur per labia antiquorum.* Alii, *dilecto loquenti labiis dormientium*, i. sermone balbutienti ac imperfecto. q. d. Sermo tuus mihi tam suavis est, ô sponsa, quàm suave esse solet optimum vinum amico meo, quo epoto non satis expeditè loqui solet.

10. *Ego dilecti mei*, &c. אני לדודי וגו׳] i. Ego eum diligo, & ille me vicissim unicè diligit. Alii vertunt, *Ego ad dilectum meum, & ad me appetitus ejus.*

12. *Manè surgamus* נשכימה] *Manè consurgamus.* Vel, *Manè visitabimus vineas.* ¶ *Parva* הסמדר] *Recens, minuta*, cùm scilicet decidit flos. ¶ *Dabo* אתן] *Concedam*: i. illic poteris frui amoribus tuis.

13. *Dederunt* נתנו] An *dederint*, sub. *videbimus.*

CASTALIO.

9. *Quod amico meo rectè fluit, dormitantibus labellis balbutienti*] Mihi, qui tuus sum amicus: sed balbutit hic dormitans amator, & amicæ voces imitatur.

CLARIUS.

1. *Quàm pulcri sunt gressus tui*] Cùm Sponsa laudat Sponsum incipit à Capite: Hîc Sponsus commendans Sponsam à Pedibus exorditur. Nam nos petimus à Deo ut descendat ad nos; ille, ut nos ad eum ascendamus. *Gressus tui*, cùm ter per annum invisebas Templum meum. Vel illud potiùs est quod Esaias ait, *Quàm pulcri pedes euangelizantium pacem!* ¶ *Filia Principis*] Scilicet Abrahæ. ¶ *Junctura femorum*] Propter agitationem quæ cum illis fit in incessu: vel conjunctio utriusque populi Gentium & Judæorum.

2. *Umbilicus*, & *venter*, fœcunditas in gignendis filiis, qui *non ex sanguinibus*, *sed ex Deo nati sunt.* Hebræi per *umbilicum* intelligunt Scholam ubi erat doctrina; & erat in medio Jerusalem, sicut Umbilicus in corpore: per *ventrem*, Legem, sine qua non vivitur, vel quæ filios generat Deo. ¶ *Vallatus liliis*] Sive *rosis*: ut Rosæ significent sepem debilem, quam quivis transilire facilè possit, sed tamen recti ob reverentiam minimè eam transiliunt.

3. *Duo ubera*] Duo Testamenta; vel Regnum & Sacerdotium.

4. *Collum*] Fides, quæ conjungit corpus Ecclesiæ Capiti Christo: vel Templum, tanquam robur quoddam. ¶ *Oculi*] Justi. ¶ *Sicut piscinæ in Hesebon*] Vel, *sicut benedictus in numero*, qui magno numero benedicebant. ¶ *Quæ sunt in porta*] Vel *prope portam.* ¶ *Filiam multitudinis* putant appellari Jerusalem quòd esset plena populo. ¶ *Frons*] Fiducia prædicandæ veritatis. Hebræi accipiunt laminam quam ferebat Pontifex in fronte.

5. *Caput*] Nazaræi, qui nutriebant comam, ii majori pollebant sanctitate.

7. *Statura tua assimilata est palmæ*] Dum non inflecteris neque incurvas te ad simulacra. ¶ *Ubera*] Viri docti ac pii, qui alios nutriunt.

8. *Ascendam in palmam*] Vellem, inquit, occupare hanc arborem. Fac ergò ut sint *ubera tua sicut botri.*

9. *Palatum tuum*, h. e. gustus, sit *sicut vinum optimum, dignum dilecto meo*, h. e. quovis amico. ¶ *Quod eructatur*] Vel, *quod loqui facit labia dormientium.* Dum scilicet patres, qui jam dormierunt, gaudent illis eorum rectè factis.

11. *Egrediamur in agrum*] Judica me, inquit, in eorum morem qui habitant in villis, qui scilicet minùs mali sunt, & nè mecum agas ut digna sum; sic enim quidam Hebræi interpretantur. Sed rectiùs intellige dilatationem fidei per orbem omnium terrarum, cùm scilicet Apostoli egressi civitatem Jerusalem, Gentibus, qui tanquam in pagis (unde & *pagani* dicti sunt) habitabant, longè à civilibus sanctísque moribus, verbum fidei prædicarunt. Et pulcrè sequitur,

12. *Manè surgamus ad vineas*] h. e. Ad custodiam animarum, &c. ¶ *Ibi dabo tibi amores meos*] *Ibi*, in locis orationum piarúmque meditationum, ostendam quòd te amem.

13. *Viola*] Discipuli. ¶ *In portis nostris*] In domibus doctrinæ mandata sunt novæ ac veteris legis, ac testimonia, quæ gloriæ tuæ servire debent.

DRUSIUS.

1. בַּת נָדִיב. Schol. *θύγατερ ἑκουσιαζομένου filia ultronei*, sive *spontanei.* Sym. *ἡγεμόνος ducis.*

2. עֲרֵמַת חִטִּים. Sym. *ὡς σωρὸς tanquam acervus.*

4. בְּרֵכוֹת. Sym. *κολυμβῆθραι piscinæ.* ¶ בַּת רַבִּים. Sym. *θυγατέρων πλῆθος, filiarum multitudinis.*

5. וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים. Schol. *καὶ ἡ διακόσμησίς σου ὡς πορφύρα βασιλέως περιδεδεμένη εἰλήμασι, & ornatus tuus ut purpura Regis circumligata involucris.* Aliud Scholion, - - - *δεδεμένη βερατὶμ vincta beratim*] Inversis literis puto leg. *ῥεατὶμ* sive *ῥεατεὶμ*, i. interprete Hier. *canalibus.*

6. בַּתַּעֲנוּגִים. Aq. *θυγατὴρ τρυφῶν filia deliciarum.* Alius *ἀγαπητὴ ἐν σπατάλαις amata ob delicias*] *Filia deliciarum*, בת תענוגים. Amata, אהבה, quod

nunc

nunc legerunt אהבה, i. *amor, charitas.* Hier. *charissima in deliciis.*

7. זֹאת קוֹמָתֵךְ. Aq. ἄυτη ἀνάστασίς σου *hæc est resurrectio tua.* Sym. ἄυτη ἡλικία σου *hæc statura tua.*

8. בְּסַנְסִנָּיו. Sym. τῶν βαΐων *ramorum palmæ arboris.*

9. הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים. Sym. ἁρμόζων τῷ ἀγαπητῷ μου εἰς εὐθύτητα, *conveniens dilecto meo rectissimè.* ¶ דּוֹבֵב שִׂפְתֵי. Sym. προσιθέμενος χείλεσι *conjunctus labiis.* ¶ שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים. Aq. χείλεσί καὶ ὀδοῦσι *labiis & dentibus*] Sic etiam Hier. Uterque legit ושנים: quod nunc ישנים *dormientium.*

12. אִם פָּרְחָה. A. & VI. ed. εἰ ἐβλάστησεν *si floruit.* ¶ הֵנֵצוּ. Aq. ἤνοιξαν *aperti fuerunt.*

13. צָפַנְתִּי לָךְ. A. Sym. ἀπέκρυψά σοι *celavi te.*

GROTIUS.

1. Q*Uid videbis in Sulamite nisi choros castrorum*] Cohæret cum superioribus. Negat se velle inspectari. Neque enim hoc spectaculum suavius fore quàm cruenti exercitûs. ¶ *Quàm pulcri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis*] Hæc ad Synedrium κατ᾽ ἀλληγορίαν referunt Hebræi. ¶ *Junctura femorum tuorum*] Femoris ambitus.

2. *Umbilicus tuus, crater tornatilis*] Bona comparatio. Nam Umbilicus & rotundus est ut crater, & cavus, & intus orbiculos quosdam habet. ¶ *Nunquam indigens poculis*] Nam Umbilicus balsamo & rebus similibus perfundi solebat, partim valetudinis, partim deliciarum causâ. ¶ *Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis*] Modii tritici applanari solent. Sic

Quàm castigato planus sub pectore venter!

ut ait talium magister. *Lilia* hîc sunt latera.

4. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon*] Sereni, non turbidi.

5. *Coma capitis tui, sicut purpura Regis vincta canalibus*] Sic apud Poetas purpurea Nisi coma: *vincta in canalibus*, nempe purpurariorum, i. iterum tincta, δίβαφος.

8. *Ascendam in palmam*] Ἐπιβήσω.

9. *Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum*] Illud indicat quod Tibullus,

——queis livor abiret,
Quem facit impresso mutua dente Venus.

Item,

——Et in collo figere dente notas.

Longè aliter hæc ultima legerunt Græci quàm nunc in Hebræo est, nempe sic למשרים דובר שפת ושנים: nam דבר per ἱκανῦν vertitur 1 Reg. 20. 11. & Lxx hîc habent ἱκανούμενος. At Symmachus προσιθέμενος legit igitur is דובק non malè. In Hebræo quod nos habemus mirus est sensus, *ad rectitudines faciens loqui labia dormientium.*

13. *Mandragoræ dederunt odorem*] i. Signa video conceptûs: nam ad eum utilis Mandragora, ut diximus Gen. 30. 14. Eodèm pertinent quæ sequuntur. Neque ignoro quæ de Mandragora scribant Græci. Sed multa sunt herbarum genera nominis ejusdem: & eædem in alio natæ solo, & alio paratu, aliud valent.

CAP. VIII.

VATABLUS.

1. Q*Uis det*, &c. מי יתנך וגו׳] Imprecandi sermo Hebræis familiaris: q.d. *Utinam efficiat aliquis ut sis frater meus.* ¶ *Contemnant te* יבוזו לי] *Contemnant* [sub. *me*] *propter te.* Quidam, *Et utique non habebunt te contemptui.*

2 *Aromaticum* הרקח] Ad verb. *conditura*, i. condito, h. e. aromatico.

3. *Amplexabitur me* תחבקני] *Amplexetur me*: q.d. Opto summopere favorem sponsi mei.

4. *Adjuro* השבעתי] Præt. Heb. pro præs. Eadem est sententia quæ & c. 3. 5. Quod hîc per interrogationem dixit, illîc absolutè posuit.

5. *Quæ est ista*, &c. מי זאת וגו׳] Verba sunt filiarum Jerusalem, quæ ponuntur per modum parenthesis, quâ interrumpitur sermo Sponsi & Sponsæ. ¶ *Innixa super dilectum suum* מתרפקת על דודה] *Quæ adjungit sese dilecto suo.* Alii, *commentatur de dilecto suo.* ¶ *Suscitavi te* עוררתיך] Præt. Heb. pro fut. ut quidam vertunt. ¶ *Concepit te* חבלתך] *Peperit te*; vel, *enixa est.* Sic mox.

6. *Æmulatio* קנאה] *Zelotypia.* ¶ *Flamma vehementissima* שלהבתיה] Ad verb. *Flamma Jah*, i. ardentissima. Sic *montes Dei*, pro *altissimis.*

7. *Possent* יוכלו] *Poterunt.* ¶ *Eam* לו] *Eam*, sub. *substantiam.* Vel, *contemnent eum.* Hebræi enim ad *hominem* referunt: q.d. Nullis opibus comparari potest.

9. *Ædificemus super eum palatium* נבנה עליה טירת] *Imponemus* [*ædificabimus*] *super eum* [sub. *murum*] *coronidem argenti.* ¶ *Sit, muniamus illud* היא נצור עליה] *Fuerit, muniemus illud*; aut, *vallabimus illud.* Alii, *obsidebimus illud*, i. circumdabimus. Alii, *adhibebimus ei tabulam cedrinam.*

10. *Tunc fui*, &c. אז הייתי וגו׳] *Ex quo fui in oculis ejus*, &c. i. ex quo in conspectu ejus, *inveni pacem.*

11. *Tradidit vineam custodibus* נתן את הכרם לנטרים] *Locavit vineam ipsam conductoribus.* ¶ *Adducunt* יבא] Fut. Heb. pro præs. *reddunt.*

12. *Quæ est mihi coram me* שלי לפני] *Quæ ad me spectat*, est *ante oculos meos*: i. nemini eam loco.

13. *Fac me audire* השמעני] i. Apertè dicito mihi, aut clarâ voce.

14. *Super montes* על הרי] *Ad montes*; ut sit על pro אל. Ordo est, *Fuge ad montes.*

CASTALIO.

1. U*Tinam esses mihi quasi fraterculus, qui mea mammas matercula suxisses, quem ego nacta foris dissuaviarer, neque tamen afficereris contumeliâ*] Utinam te possem quasi fratrem sine cujusquam suspicione deosculari, ità ut nemo te propterea læderet.

7. *Despectui sit*] Frustrà laboret.

12. *Mille tibi, Solomo*] Scilicet argenteos pendet.

CLARIUS.

1, 2. Q*UIS mihi det*] Sensus literæ est, *Quis mihi det ut sis frater meus, natus ex eadem matre, ut cùm invenirem te, possem deosculari, & tunc nemo me despiceret, cùm fratrem meum deoscularer.* Mysticè verò sic dicamus, ut petat accelerari tempus adventûs ejus in carne, & dicat, *Quis mihi det ut fias frater noster, & inveniam te in Prophetis, ac deosculer*, h. e. amplectar ea quæ de te scripserunt Prophetæ. *Et cùm foris*, h. e. inter Gentes, *te invenero, introducam in domum matris meæ* synagogæ. *Ibi me docebis*, revelabis mysteria, *& dabo tibi poculum ex vino condito*, h. e. vera non umbratilia libamina, *& mustum*, pietatem recèns conversorum. Illud autem, *Quis mihi det*, &c. Chaldæus interpres sic vertit, *Cùm revelabit se Rex Messias Ecclesiæ Israel, dicent ei filii Israel, Tu eris nobis in fratrem: deducam te Regem Messiam, introducam te in domum Sanctuarii mei, & docebis me timere Deum.* Et alia expositio ait, *Deducam te à superioribus ad inferiora*, &c.

3, 4. *Læva ejus*] Tunc ità quiescam ut videri possit *lævam capiti meo supposuisse, & dexterâ fuisse amplexatus.*

Itaque

Itaque in hoc rerum statu, *adjuro vos, filiæ Jerusalem*, ac fideles animæ, nequid peccetis, & interrumpatis hoc otium ac tranquillitatem.

5. *Quæ est ista*] Verba sunt Gentium tantam admirantium Ecclesiæ pulcritudinem & Sponsi charitatem erga eam. ¶ *Sub arbore malo suscitavi te*] Sponsa loquitur, dicens, *se in ligno* Crucis *suscitasse Sponsum*, h.e. in ligno Crucis se agnovisse quanto Sponsus amore Ecclesiam esset prosecutus. Hebræi sic interpretantur, *Sub monte Sina, qui interdum appellatur Pomum*, accepi te *Dominum*. ¶ *Ibi genuit te mater tua*] Ad literam sic habet, *Credo matrem tuam genuisse te sub pomo*. Ità odore suavi fragras ut cùm primùm fui tecum, viderer mihi sub arbore pomo fuisse. Et pulcrè convenit in Christum, qui ità promptè ad crucem accessit, itàque eam totâ vitâ quâ nobiscum degere contigit est amplexatus, ut sub ea natus esse videretur.

6. *Pone me ut signaculum*] Verba sunt Ecclesiæ petentis nè sui obliviscatur. ¶ *Brachium* intelligunt Hebræi digitum, ut digiti sint quasi brachia manûs. ¶ *Quia*, inquit, *fortis est ut Mors Dilectio*] Mavult enim amans mori quàm relinquere dilectionem.

7. *Aquæ multæ*] Gentes multæ ac persecutiones. ¶ *Si dederit*] *Siquis homo alteri dederit omnem substantiam ut relinquat amorem, is opes illas despiciet.*

8, 9, 10. *Soror nostra parva est*] Loquitur Christus ad Angelos, *Habemus sororem* quæ nondum est apta nuptiis, h.e. nondum est tempus quo à Messia redimatur. *Quid ergò faciemus ei* cùm Gentes loquentur ut auferatur nomen ejus è terra? Respondetur, ¶ *Si est murus*, h.e. Si steterit, nec se moverit, *ædificabimus super eum palatia*, nempe Divina spiritualia ædificia. *Si verò est ostium*, ut patiatur per se transire hostes, *compingamus palatium tabulis cedrinis*, h.e. re quæ parùm duret facileque pereat ac frangatur, sed ex cedro tamen, qui naturâ ipsâ honorifica est creatura, licèt ipsa se dejiciat. Respondet Ecclesia, ¶ *Ego murus*] Volo, inquit, esse murus, non ostium: *& ubera mea*, h.e. lac & doctrina prædicationis, sunt munita & fortia, *sicut turris*. Et cùm hæc dixi, *facta sum coram eo tanquam* mulier *quæ pacem* apud virum *repererit*.

11. *Vinea fuit Salomoni*] Amicus meus, h.e. Deus, habet *vineam* Synagogam, *quæ habet multos populos*. ¶ *Tradidit eam custodibus*] Vel Apostolis: vel dedit eam in manus Gentium. *Vir* unusquisque *afferet*, ut habeat de fructu ejus tempore Messiæ, *mille argenteos*, h.e. studebit habere partem cum eo.

12. *Vinea mea*] Verba sunt Dei; *Vinea mea coram me est*, h.e. sub custodia mea, & vidi quomodo eam afflixeritis hostes. Vel illud est, *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi*. ¶ *Mille tibi, ô Salomo*] Gentes respondent, *Mille argenteos tibi dabimus, & præterea ducentos custodibus fructuum*: Quia in Levit. 5. scriptum est *ut qui utilitatem acceperit à rebus sacris, solvat pretium rerum, & præterea quintam partem pretii addat*: nam Ducenti est Millenarii quinta pars.

13, 14. *Quæ habitas in hortis*] Verba sunt Sponsi, dicentis, *O Ecclesia, quæ habitas in hortis*, h.e. amœnis ac fructiferis ob virtutes locis, *socii* Angeli *audiunt vocem tuam*, ut preces tuas ad me afferant. Quare *fac me audire eam*, h.e. certò scias te à me audiri, tametsi ad cœlum ascenderim. Ut in fine Epithalamii finis etiam mysterii dispensationis Christi in assumpta carne describatur. Promisit enim Christus se *futurum cum Ecclesia usque ad consummationem seculi*, sed *expedire ut iret*. *Nisi enim abiero*, inquit, *Paracletus non veniet ad vos*. His auditis, atque intellecto Sponsi consilio, Sponsa addit, *Fuge, dilecte mi*, & velociter, ut statuisti, transfer te ad cœlos, quò & me aliquando sis evecturus: Qui rectè *montes aromatum* vocantur, tanquam altissima & munitissima ac suavissima requies electorum. Hebræi, qui mysteria nostra non intelligunt, dicunt verba esse Synagogæ petentis à Deo ut liberetur à Captivitate, & citò mittat Messiam. Per *montem aromatum* intelligunt montem Moriam, ubi exspectant reparandum Templum, in quo aromata adoleantur. Nesciunt enim miseri nisi corporea hæc imaginari dum *velamen positum est super faciem Mosis*.

DRUSIUS.

1. מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי. Aq. Τίς δώσει σε ὡς ἀδελφὸν ἐμοί; *Quis dabit te ut fratrem mihi?* ¶ אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ. Sym. ἵνα εὑροῦσά σε ἔξω, φιλήσω σε, *ut inveniens te foris, osculer te.* Alius, εὑρήσω σε ἐν ἀγορᾷ, φιλήσω σε, *inveniam te in foro, osculabor te.* Alius - - - ἐν ἀγρῷ *in agro.* - - - ¶ גַּם לֹא יָבֻזוּ לִי. VI. ed. καὶ μηδεὶς ἐξευτελίζῃ με *& nemo vilipendat me.* Aq. οὐκ ἔτι μυκτηριοῦσί με *non amplius subsannabunt me.*

2. תְּלַמְּדֵנִי. διδάξεις με *docebis me.* ¶ יַיִן הָרֶקַח. οἴνου ἠρτυμένου *vino condito*] Sic etiam Hier.

5. מִן הַמִּדְבָּר. Schol. ἐκ τῆς ἐρήμου *ex deserto.* ¶ מִתְרַפֶּקֶת. VI. ed. ἐπερειδομένη *innixa*] Origenes videtur legisse & ἐπιστηθιζομένη. Vide sis Rom. ed. ¶ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ. Aq. ὑποκάτω τοῦ μήλου ἐξήγειρά σε *sub malo excitavi te.* Sym. ὑπὸ τὴν μηλέαν *sub malo arbore.* ¶ שָׁמָּה חִבְּלָה. Aq. ἐκεῖ διεφθάρη *ibi corrupta est.* Sym. ὅπου *ubi.*

6. שִׂימֵנִי. Schol. περίθου *circumpone.* ¶ כִּי עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה. Sym. ὅτι ἀκαταμάχητος ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη. *quoniam inexpugnabilis ut Mors Charitas.* ¶ רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ. Schol. λαμπάδες αὐτῆς λαμπάδες πυρὸς, *lampades ejus lampades ignis.* Sym. αἱ ὁρμαὶ αὐτῆς ὁρμαὶ πύρινοι, *impetus ejus impetus ignei.* VI. ed. σπινθῆρες αὐτῆς σπινθῆρες πυρὸς, *scintilla ejus scintilla ignis*] *Lampades ejus*, &c. Sic Hier.

7. אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ. Aq. ἐὰν δῷ ἀνὴρ σύμπασαν ὕπαρξιν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, *si det homo universam substantiam domûs suæ.* ¶ בָּאַהֲבָה. Sym. ὑπὲρ τῆς ἀγάπης *pro amore.* ¶ בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ. Idem, ἐξουτενιζόμενος ἐξουτενισθήσεται *vilipensus vilipendetur.*

8. אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ. V. ed. Ἀδελφὴ ἡμῶν εἶ μικρὰ, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχεις, *Soror nostra es parva, & ubera non habes.*

9. נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז. Sym. περισφίγξωμεν αὐτὴν σανίσι κεδρίνοις *constringamus ipsam tabulis cedrinis.*

10. אָז הָיִיתִי בְעֵינָיו כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם. Aq. τότε ἐγενόμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εὑρίσκουσα εἰρήνην, *tunc fueram in oculis ejus inveniens pacem.*

11. בְּבַעַל הָמוֹן. Schol. ἐν ἔχοντι πλῆθος *in habente multitudinem.* Aliud Schol. ἐν κατοχῇ ὄχλου *in detentione turba.* ¶ אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף. Schol. ἐνέγκῃ ὑπὲρ καρποῦ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρέους, *ferat supra fructum suum mille aureos.*

13. הַיּוֹשֶׁבֶת. Sym. οἱ καθήμενοι *sedentes.* ¶ מַקְשִׁיבִים. Schol. ἀκροῶνται.

14. הָרֵי בְשָׂמִים. Schol. ὄρη τῶν ἡδυσμάτων *montes dulcedinum.*

GROTIUS.

1. *Quis mihi det te fratrem meum*] i. Utinam frater meus esses. ¶ *Sugentem ubera matris meæ*] Frater parvulus adhuc, qualibus solent sorores libare oscula. ¶ *Ut inveniam foris, & deosculer te, & jam me nemo despiciat*] Ut etiam palàm nemine improbante oscula tibi dem.

2. *In domum matris meæ*] Vide suprà 3. 4.

5. *Quæ ascendit de deserto*] Quæ tam dulcè halat quàm ager à pluvia recens. ¶ *Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua: ibi violata est genetrix tua*] Heb. *Sub arbore malo nudavi te*: (i. devirginavi) *ibi concepit te mater tua; ibi concepit te genitrix tua*, i. eodem modo. *Malum* quid intelligat, non obscurum ex 2. 3, 5. Vide Servium ad illud Virgilii,

Ipse ego cana legam tenera lanugine mala.

Sed & Græci dicunt ἰσόβοια.

6. *Pone me ut signaculum super cor tuum*] Ità cordi tuo sim proxima ut monile quod super cor ponitur.

¶ *Ut signaculum super brachium tuum*] Ità tibi adhæream ut annulus manui. ¶ *Fortis est ut Mors Dilectio*] Insuperabilis amor meus. ¶ *Dura sicut Infernus Æmulatio*] ζῆλος in Græco. Id autem significat *amorem ardentem*. ¶ *Lampades ejus lampades ignis atque flammarum*] Heb. *Pruna ejus, pruna ignita*, ut *flamma Dei*; i. holocausti. In nomine hoc שלהבתיה abundat ש, ut apud Chaldæos sæpe.

7. *Aquæ multæ non poterunt exstinguere charitatem*] Non possent exstinguere hunc amorem. Antipater,

> Πυρσὸς ἔρωτος ἀεὶ αἰώνιος· ἐσβέσθη δ᾽
> Οὐδὲ τότ᾽ ἐν πολλῷ τικτόμενος πελάγει.

Zenodotus,

> Τίς γλύψας τὸν Ἔρωτα παρὰ κρήνῃσιν ἔθηκεν,
> Οἰόμενος παύσειν τοῦτο τὸ πῦρ ὕδατι;

Æditwus Poeta Latinus,

> *Quid faculam præfers, Phileros, quâ nil opus nobis?*
> *Ibimus: hoc lucet pectore flamma satis.*
> *Istam nam potis est vis sæva exstinguere venti,*
> *Aut imber cœlo candidus præcipitans:*
> *At contrà hunc ignem Veneris, nisi si Venus ipsa,*
> *Nulla est quæ possit vis alia opprimere.*

¶ *Si dederit homo omnem substantiam domûs suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam*] Tibullus,

> *Ite sub imperium sub titulúmque lares.*

8. *Ubera non habet*] Mammæ ejus nondum sororiant. ¶ *Quid faciemus sorori nostræ in die quo alloquenda est?*] Heb. *cùm de ea sermo fiet*, cùm de ea maritanda agetur.

9. *Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis*] Sensus est, Egregium illi inveniemus maritum. Id geminâ similitudine lepidè illustratur: nam pinnæ superponi muris solent; & ostium claudi immissâ fore.

10. *Ego murus*] Ait nupta, se jam talem esse murum. ¶ *Et ubera mea sicut turris*] Quæ de muro prominet. ¶ *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*] Sum, inquit, murus, ad usum non belli, sed amoris.

11. *Vinea fuit Pacifico in ea quæ habet populos*] Ex Hebræo sic, *Vinea est Salomoni in Bahalamon*. Is locus erat non longè ab Hierosolymis. ¶ *Tradidit eam custodibus*] Elocavit eam iis qui eam diligenter asservarent. ¶ *Vir affert pro fructu ejus mille argenteos*] Quisque conductor dat pro usu vineæ siclos mille.

12. *Vinea mea penès me est*] *Vinea* hîc quod hortus suprà. Ego meam non eloco. ¶ *Mille tui, Pacifici, & ducenti his qui custodiunt fructus ejus*] Heb. *Mille tibi, ô Salomon, & ducentos*, (supple *dabo ego pro*) *custodientibus fructum ejus*. Ego tibi plurimam pecuniam dotalem dabo, unde filio qui mihi nascetur ministros & custodes conducas. Hæc dicit postquam conceperat.

13. *Quæ habitas in hortis*] Est quidem Hebræa vox in ת desinens, sed tales sæpe communiter sumi diximus ad inscriptionem *Ecclesiastæ*. Alloquitur Salomon infantem in utero latentem; dicítque omnes Judæos valde optare ut vocem ejus exaudiant.

14. *Fuge, dilecte mi*] Effuge ex utero velociter. Tale illud,

> *Nascere Dardanio promissum nomen Iulo.*

Finis Annotatorum in Libros Hagiographos.